

סדור

אוצר התפלות

נוסח

ספרד

ווילנא

בדפוס והוצאות

האלמנה והאחים ראם.

שנת תפלה לעני כי יעטף לפ"ק

ОЦАРЪ ГАТФИЛОТЪ.

Молитвенникъ.

ВИЛЬНА. Тип. „Вдова и бр. Роммъ“.
Уголъ Духовскаго и Глухого пер. соб. домъ № 1-2.
1914.

סדור

אוצר התפלות

הברכות וההודאות, התשבחות והתהלות

שתקנום לנו הזקנים והנביאים (אנשי כנסת הגדולה), ואחריהם רבותינו שבא"י ושבבבל, למן עזרא הסופר וסיעתו עד גדולי רבותינו שבדורות האחרונים, ועליהם נתלו המאורות הגדולים שכבר הופיע אורם עליהם, ורבים שהיו עד עתה ספוני טמוני

גנזי מרומים

ואורם הגנוז טרם יצאו מנרתיקם, ה"ה:

שני סדורים כתבי יד

א) ערוגת הבושם
ב) ראשי בשמים

יכילו

א) **עץ יוסף** באור התלות וקשור המשך המאמרים והחבורן, ותוכן הכוונות הפשטיות של כל המאמרים והענינים שנקבצו בסדור הזה, כלם בקצור נמרץ ע"פ הפשט הנכון ועל יסודי דברי חז"ל. נלקט ונבחר מתמצית **מאתים בחירי המפרשים** הראשונים והאחרונים, ויהיו יחד לבאור נפלא. —

ב) **ענף יוסף** הערות מאירות עינים, ממאמרי חז"ל בתלמוד בבלי וירושלמי ומִמדרשינו שונים וזוה"ק, וּמספרי גאוני ישראל קדמאי ובתראי. —

סדור כתב יד

עבודת הלב

יכיל

א) **עיון תפלה** באורים נפלאים, עדיות שבעדיות מבחירי המפרשים הקדמונים והאחרונים, ומספרים עתיקים יקורי המציאות וכתבי ידי הגאונים. כלם נוסדו על דברי חז"ל הנפוצים בכל התורה שבעל פה, ועל פי עומק הפשט לפי חקי הדקדוק וההגיון, חקרי השמות הנרדפים והשתוות הלשונות שבמקומות שונים, והערה מקור כל פסוק ומאמר בכה"ק ובכל ספרי חז"ל.

ב) **תקון תפלה**, כולל: א) שנויי כל הנוסחאות השונות שעלו בסדורי התפלה למיום הוחל הסדור להכתב בישראל, נוסחת תלמוד בבלי, נוסחת

המשך מעל"ד

ירושלמי. נוסחת רב סעדיה גאון ז"ל. נוסחת רב עמרם גאון ז"ל. נוסחת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש. נוסח' מחזור ויטרי ומחזור לבני רומא. נוסחת הספרדים, התימנים, והאיטלינים. נוסחת בני כפא וקראסוב. נוסחת האר"י ז"ל, וכדומה. —

ג) **המקורים הראשונים** לכל התפלות והברכות ולכל העניינים שנאצרו באוצר הזה, תולדותם, מקריהם, שמות יוצריהם וזמני יצירתם ומטרתם, הכל ממקורות ספרי קדמונינו ז"ל. —

ד) **מבוא גדול** בראש הסדור. כולל חקרי הרבה מקצעות שבתפלה, על יסודי התלמוד המדרשים והפוסקים.

ה) **הערות גדולות** לכל המקצעות שבסי' להפיץ אור גדול על ענינים רבים שהיו סבוכים ונבוכים בקורות התפלה.

כל אלה חוברו יחדיו ע"י הרה"ג המובהק החכם המדקדק מר **אריה ליב** ן' **שלמה גורדון** ז"ל בירושלם תוב"ב (מחבר ס' בינת המקרא משפטי לשון עברית ועוד). כשמונה עשרה שנה ישב על אוצרות גנזי הספרים והעמיק חקר לבחור ולברור משופרי דשופרי שבהן את כל העניינים הנ"ל, וימץ תמציתם, כדבורה זו שמוצצת מיץ הפרחים ופולטת דבש, ויצר את הסדור הנפלא הזה.

ג) יערה **מקור ויסוד כל מנהג** הנהוג בישראל שבא זכרו בהסדור, ויפיץ אור בהיר עליהם ע"פ הלבוש ושארי ספה"ק. —

ד) **ארבעים פרקים** האוצרים בקרבם גדולות וראמות במעלות למוד התורה ומעשי המצות, וביותר בעניני עבודת ה' בתפלה ובברכות, בכוונותיהם והשפעותיהם הקדושות על רוח האדם, ובעניני היראה והאהבה והדביקות בה' בתפלה ובעבודת אלהים בכלל.

ארבעים הפרקים הנשגבים האלה חשובים לספר נעלה מאד בפ"ע. —

ה) **מאמרים גדולים** לפני כל ענין וענין בבאורי המצות והמנהגים, מקוריהם טעמיהם וכוונותיהם. —

שני הסדורים האלה חוברו ע"י הרה"ג המפורסם מוהר"ר **חנוך זונדל** בהר"ר **יוסף** ז"ל (מחבר הפירושים עץ יוסף וענף יוסף ויד יוסף על כל המדרשים ועל עין יעקב ועוד), אשר בחר לקט ואסף מתמצית דברי חז"ל בש"ס ומדרשים בזוה"ק ובתק"ז ומספרי יראים וספרי קבלה, והוסיף נופך משלו דברים נשגבים הוצבים להבות אש קודש בכל העניינים ההם. —

ועל כל אלה נוספו עוד מבחרי הבאורים מן

סדור דובר שלום ספר **אחרית לשלום** (כ"י) } מהרב הג"מ יצחק אליהו לנדא ז"ל מ"מ דפה ווילנא (מחבר ס' ברורי המדות על המכילתא, כפלים לתושיה. לשמוע כלמודים על עין יעקב, ועוד).

הבאורים יפיצו אור חדש על הרבה מאמרים שבסדור, ואורם זרוע על פני כל הסדור.

המשך לקמן

ומלבד הבאורים הכוללים הנ"ל שמשתרעים על פני כל הסדור הדפסנו

באורים פרטיים לחלקים שונים של הסדור

מגדולי גאוני ישראל, שכל אחד מהן קובע ברכה ותהלה לעצמו, ה"ה:

[כתב יד] א) **פירוש רש"י** ז"ל להתפלות ראש השנה, ולתפלת נעילה, ולהושענות. עם הגהות ממחזור ויטרי, ועליהן הערות המחבר **עיון תפלה** הנ"ל. (וי"א שהפירוי הוא מאחד קדמון בדורו של רש"י). ב) פירוש **מסדור כל בו** יוצר להפסקות ולשבת הגדול. ג) **באור הגר"א** ז"ל לפרקי אבות, הוגה ונתקן ע"פ כי"ק. ד) פירוש **מעשה נסים** להגדה של פסח, לרבינו יעקב מליסא ז"ל (מחבר ס' חוות דעת ונתיבות המשפט וכו'). ה) **באור הרוו"ה** ז"ל למערבית. ו) **באור** להפיוט **אזכרה שנות עולמים** (במערבית ליל ראשון של פסח) להג"מ משה טוביה ז"ל אבד"ק האנוי. ז) **באור** להפיוט **אור יום הנף** (במערבית ליל ב' ש"פ) להג"מ נח חיים צבי ז"ל אבד"ק כגנצא והמבורג. ח) פירוש **באר מיכל** למערבית ליל ב' ש"פ. ט) פי' מסי' **אור לישרים** לקרוב"ץ לפורים ולסליחות ד' סיון. י) פירוש נפלא מאת **הריב"א** ז"ל (מסי' עבודת ישראל) לשיר היחוד.

גם יהנו מסביב לכל המאורות הגדולים הנ"ל ככבי אור:

הערות נפלאות כתבי יד מהרבה חכמי התורה

אשר יפיצו אור גדול, אור חדש על פני מאמרים וענינים רבים שבסדור.

דינים

דרך החיים לרבינו יעקב מליסא ז"ל הנ"ל. הדפסנוהו **בשלמותו** כפי שנדפס בחיי הרב המחבר ז"ל בתוצאה שניה באלטונא תקצ"א. והוספנו בו **מלואים** מהג"ם שלמה גנצפריד ז"ל (מחבר קצור ש"ע ועוד).

[כתב יד] **הגהות רבינו עקיבא איגר** ז"ל על דה"ח. נכתבו בעצם כי"ק על גליון הסדור דרה"ח שנדפס באלטונא הנ"ל. ונוכפו עליהם הערות מהג"ם יהושע העשיל הלוי לעווין ז"ל שאסף מחדושי רעק"א על או"ח.

נמוקי הגרי"ב להג"מ ישעיה ברלין ז"ל, נעתקו מגליון סדורו ומגליון מחזור כל בו.

וגולת הכותרת לכל אלה היא:

פיוט מר' ינאי (הנזכר בש"ס בבלי. ובירושלמי נקרא „ינייי") לשבת הגדול (תחלתו אוני פטרי רחמתים), והוא יקר המציאות מאד.

[כתב יד] **פיוטי ר' אלעזר הקליר** ז"ל למוסף פ' זכור ופ' פרה. נמצא בכ"י ישן על קלף בירושלים תוב"ב.

שתי בקשות לרב סעדיה גאון ז"ל. בהן ישפוך האדם שיחו לפני ה' בהתעטף עליו רוחו, יתודה בהכנעה רבה ויתנחם על חטאתיו, ונפשו תערוג אל האלהים, —

המשך מעל"ד

שתי המרגליות הטובות האלה יקירי המציאות מאד · והן נפלאות בתוכנן וסגנונן. והראב"ע ז"ל בפירושו לקהלת (ה' א') מפליג מאד בשבחן בדברו שמה קשות על ארבעה דברים קשים שנמצאים בפיוטי הקליר, ואמר בזה"ל: והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם, והן על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש" עכ"ל.

בקשה לרבינו בחיי הדיין הספרדי ז"ל (בעל חובות הלבבות), מיקירי המציאות מאד! תוכנה, השתפכות הנפש וכלותה אל האלהים, ווידוי גדול ותרטה עצומה, וכניעתה הגדולה לפני ה', עם כוספה הנערץ לקרבת אלהים, ולרוממותה והודאה לשמו הגדול. —

עוד נלוו עליהם

תוכחות ושירי קודש

א) תוכחה לרבינו בחיי הנ"ל. ב) תוכחה להראב"ע ז"ל. ג) שיר קודש לר' שלמה ן' גבירול ז"ל. ד) לר' משה ן' עזרא ז"ל. ה) לר' יהודה הלוי ז"ל. ו) לר' אברהם ן' עזרא ז"ל. ז) לר' ישראל נאגאר"ה ז"ל (מחבר הזמר „יה רבון" וספר „זמירות ישראל"), מלבד אלה שכבר נדפסו בסדורים, כמו: ח) למהר"ם אלשקר ז"ל. ט) לר' שמעיהו הספרדי ז"ל וכדומה.

[כתב יד] **הערות רבות** מחכמי תושיה. נפוצות על פני כל הסדור מזהירות ככבבי אור בשמים.

זכרון ימות עולם מהמחבר סדור דובר שלום.

[כתב יד] **זכרון ימות עולם** מהמחבר סדור ערוגת הבושם.

גם הצגנו: א) תורת השב מחטאיו. ב) מסירת מודעה לחולה. ג) וידוי לשכיב מרע (מהרמב"ן ז"ל). ד) וידוי הגדול להרחיד"א ז"ל. ה) סדר הלמוד לאבל וליום שמת בן אביו או אמו (יאהרצייט). ו) מפתחות כל פרקי המשניות ע"פ א"ב.

ולדקדוק יושר הקריאה הצגנו:

ציון בתבנית ככב * על כל אות שמנוקדת בשוא נע, ומתגים לפני התנועות שנגינתן מלעיל.

הסדור הענקי הזה מלבד שהוא אוצר גדול לתפלות, הנה הוא יותר הרבה אוצר גדול לספרי למוד וחקרי הפירושים והכוונות הנוסחאות והמקורים הראשונים של כל ענין שבא בסדור הזה.

מפתח הענינים

(הענינים שנתחדשו בסדור הזה נדפסו בהמפתח באותיות גדולות).

מפתח הענינים

תולדות הסדור והתפתחותו:

סדור התפלה הוא הספר הקדוש היותר עתיק שהנחילונו אבותינו הקדושים **הזקנים והנביאים** אחרי חתימת כתבי הקודש. ואלה תולדותיו: כשבא **עזרא** ובית דינו — **הזקנים והנביאים** (החרש והמסגר) לבצר את היהדות ולבסס על יסודה אחדות האומה, שבה תלוי קיומה הנצחי, שלא תתפורר ותתבולל בין העמים שגלתה ביניהם, ואחרי אשר המקדש — שהיה המרכז הרוחני להיהודים ולהיהדות — חרב ושמם, ועבודת הקרבנות בטלה, ובני ישראל גלו מארצם ויפוצו בגוים, ויחזו כי הבית השני לא יוכל למלאות חורבן המרכז הרוחני אף בעבודת הקרבנות שחזרה אליו, יען שרוב העם גלו ונתרחקו ממנו מבלי יוכלו עוד לעלות לעבודת בהמ"ק, גם חזו ברוח קדשם שהבית הזה איננו רק בנין עראי וזמני, וסופו ליחרב גם הוא, ובבנינו ראו חורבנו — שגם בקיומו הנהו דל ושפל לעומת הבית הראשון, שמלבד קטנותו הנה חסרו לו חמשה עקרי קדשי המקדש: א) **ארון וכפורת וכרובים**, ב) **אש** (של מעלה), ג) **שכינה**, ד) **רוח הקודש** ה) **ואורים ותומים**, (יומא כ"א.) *) וישפל ערכו מאה, אשר על כן ביסדו בכו בקול גדול, רבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים (עז"א ג, יב), ויהי כי נועצו ונוסדו יחדו עזרא וסיעתו — הזקנים והנביאים — במה לרפאות את המרכז ההרוס, ויער ה' את רוחם לכונן ולבסס את המרכז הרוחני על יסוד עבודת האלהים בעבודה שבלב, שיכוננוה ויבצרוה **בברכות ובתפלות ובקריאות קודש** שיתקנום לישראל, ויקבעום לחובה על כל איש ואיש מישראל, שכלם כאחד בכל מקומות נפוצותם ישתוו בהן, וכלם יעבדו את ה' בלב אחד ברוח אחד ובשפה אחת, והיתה העבודה הזאת להם כחוט השדרה רוחני, המבריח כבריח התיכון את לבות כל העם להתאחד ולהתרכז בברכותיהם ותפלותיהם, בשאיפותיהם ובגעגועיהם אל עתיד מקווה אחד המתבטא בתפלות המאוחדות לכלם יחד. והיתה זאת להם **למרכז רוחני נצחי** ולקשר של קיימא לבלי יתפרדו ויתפורר הגוי האחד לנצח— ויעמדו עזרא ובית דינו— **אנשי כנה"ג** — הזקנים והנביאים ויתקנו להם לישראל **ברכות ותפלות, קדושות והבדלות** (ברכות ל"ג.). מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים**) תקנו **שמונה עשרה ברכות**

---

*) בירושלמי תענית (פ"ב ה"א) חשיב „אש, וארון, ואורים ותומים, ושמן המשחה, ורוח הקודש", וכ"ה בירושלמי מכות פ"ב ה"ו והוריות פ"ג ה"ב. וכ"ה במדרש שה"ש פ"ח. אבל במדרש במד"ר (פט"ו סי' י; תנחומא בהעלותך סוס"י ו') חשיב „הארון והמנורה והאש ורוח הקודש והכרובים". ובמסכת יומא (דף נ"ב.) חשיב עוד הרבה דברים שנגנזו עם הארון, וכן בהוריות (יב.) וכריתות (ה':). ועי' תוספתא יומא פ"ב ותוספתא סוטה פי"ג ואדר"נ סו"פ מ"א:

**) ובירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד) גרס „ומהם שמונים וכמה נביאים". ועיין ירושלמי מגלה פ"א, ה"ה.

על הסדר (מגלה״י.) וברוח הקודש רוח הנבואה ששרתה עליהם הפליאו בחכמה רבה לתקן את הברכות והתפלות בסגנון נפלא שיעוררו בם א) את עקרי האמונה ויסודות היהדות, ב) את בטויי צרכי היחיד וצרכי האומה בפרט — וצרכי כל האנושית בכלל, ג) את זכרון העבר הגדול של האומה וזכרון אבותיה הראשונים׳ ד) את האמונה והבטחון בגאולת ישראל, בתחייתו וקיומו הנצחי. ה) את התקוה והשאיפה להעתיד המזהיר של יעודי הנביאים לישראל בפרט ולכל האדם בכלל, לתקן עולם במלכות שדי, לממשלת הצדק המוחלט, ולכליון הרשעה, ולנצחון האמת והשלום הכללי — בכל העולם כלו. —

וברוח הקודש וחכמת האלהים שבקרבם השכילו ויצרו להברכות והתפלות מבטאים נפלאים ועמוקים ומלים נשגבות, כל מלה שקולה מדודה ספורה ומנויה, חרותה במושגים זכים וטהורים, תוכה רצוף רעיונות קדושים וכוונות עמוקות שאינן מושגות רק לחכמי לב המעמיקים חקר במצפוני דברי קדשם. אולם גם על חציונותם ושטחם, רוח אלהים מרחפת ונגלות בם מחשבות קדושות וכוונות נעלות המרוממות את הנפש שתשאף קרבת אלהים. ויעוררו בלב האדם ורוחו יראת הרוממות ואהבת ה׳, ויזכירו לפניו גם עקרי האמונה ויסודי היהדות, ויטעום וישרישום בלבבו עמוק עמוק. —

כי הנה בבוא האדם לברך את ה׳ על אחת ממפעלות חסדו, או על פליאות יצירותיו, או בבואו לשפוך שיחו לפני ה׳ להתפלל לו ולבקש חסדו, הלא יתעוררו בו בזה כמה עקרי האמונה: א) האמונה במציאות ה׳, ב) שהוא הבורא הממציא את הכל, ג) שהוא כל יכול, והכל תלוי ברצונו. ד) שהוא משגיח השגחה פרטית, ה) שהתודה או התפלה מחויבות לו לבדו, ו) באמרו „אתה״ לשון יחיד יורה אחדותו ית״ש, ז) שם הויה בכתיבתו מורה עצמותו ית׳ שהוא נצחי היה הוה ויהיה, ובקריאתו באדנות מורה שהוא אדון הכל, ח) מלת „אלהינו״ מורה השגחתו הפרטית על ישראל *), ט) מלך העולם שמשגיח על כל העולם כלו בכללית ומושל עליהם, י) נוסח הברכה כמדבר לנגלה ונסתר (ברוך אתה ... אשר קדשנו) יורה, שהקב״ה אף שנגלה במציאותו מצד מעשיו: בריאותיו ויצירותיו, אבל מהות מציאותו נסתר ונעלם מכל נברא ולא

*) „אלהים״ מורה על השגחתו על בריותיו, ובהשגחה יש ב׳ ענינים: השגחה כללית דהיינו על כל בריותיו ועל כל העולם בכללית, והשגחה פרטית שמשגיח על ישראל עמו וזה מתבאר במלת אלהינו) (הגר״א ז״ל).

תשיגהו שום השגה, ואין אמתתו מושגת כ״א לעצמו ית׳ בלבד (סל׳ הרשב״א ז״ל) ככתוב (איוב יא, ז) החקר אלוה תמצא, עד תכלית שדי תמצא. —

ובעקרי הברכות בראשיתן, כן גם בטופסי הברכות והחתימותיהן כלולים הרבה עקרי האמונה, למשל: בברכות התורה יורה שהתורה מן השמים. בברכו ברכות המצות יורה קבלת עול מצות עליו. בברכת המחזיר נשמות יורה השארת הנפש ותחיית המתים. באמרו ומביא גואל יורה האמונה בביאת המשיח, בברכת מלך אוהב צדקה ומשפט, יורה האמונה בשכר ועונש. אלה וכאלה הרבה מאד מעוררים את המתפלל על יסודי האמונה ועקרי הדת ושרשיה — לכל המתבוננים לכוונותיהם. —

ומה רבה תועלת הכוונה וההתבוננות במלת אתה שבברכות ובתפלות! כי הנה כשיאמר האדם לאלהיו אתה כמדבר לנוכח, פנים אל פנים, הלא בהכרח שיצייר במחשבתו אשר ה׳ נצב עליו, עומד נכחו, לפי שהוא מלא כל הארץ ולית אתר פנוי מיניה. וכשישים אל לבו לפני מי הוא עומד — לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה, שרואה במעשיו ויודע כל מצפוני לבו ומחשבותיו ככתוב (ירמיה כג, כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה׳, וכתיב (שם יז, יו״ד) אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות, הלא אז בוודאי שתפול עליו אימת המלך ויגיעו אליו מיד היראה וההכנעה בפחד השי״ת ובושתו ממנו תמיד (לשון הרמב״ם במורה נבוכים ח״ג פרק נ״ב) ועל זה אמר דוד (תהלים טז, ח) שויתי ה׳ לנגדי תמיד. —

והנה כל אלה אינם רק קצת דוגמאות מן הכוונות הנגלות השטחיות שבברכות ותפלות שתקנו לנו אנכה״ג ברוח הקודש, אולם מה יבו עוד הכוונות הפשטיות והנגלות, ויותר מהמה הכוונות הצפונות והנסתרות העמוקות מאד, שאינן נגלות רק לגאוני הרוח אשר נתן ה׳ מרוחו עליהם. ועי״ז כתב בס׳ נפש החיים (שער ב׳ פ׳ י׳) וז״ל: „כי כל תיבה מהתפלה או של איזה ברכה, היא העולה למעלה מעלה... לפעול פעולתה בשרשה העליון המיוחד לה... „והמשכיל יבין „מדעתו שלא לחנם הוצרכו לתקון תחנה קטנה ותפלה קצרה, מאה „ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים, אלא שהמה השיגו ברוח „קדשם והשגת נבואתם העליונה, ונהירא להו שבילי דכל סדרי בראשית „ופרקי המרכבה. לזאת יסדו ותקנו מטבע ברכות והתפלות באלו „התבות דוקא מאשר ראו והשיגו איזה דרך ישכון אורה של „כל תיבה פרטית מהם... ולכן קראו רז״ל את ענין התפלה „דברים העומדים ברומו של עולם (ברכות ו:) היינו שהדברים עצמם — הם

,תיבות התפלה – עומדים ברום העולמות׳... ובס׳ רוח חיים (אבות פ״א מ״ג ד״ה על התורה) שונה הדברים ההם ומסיים ,אך המה (אנשי ,כנה״ג) כוונו בה ותקנוה על אפן שיהיה הכל כלול ,בה וכל איש מישראל מתפלל כפי הבנתו׳ עכ״ל (ועיין לקמן בהערה לשמו״ע).

ומן הרוח הקודש שנחה על הזקנים והנביאים נאצל גם על התנאים והאמוראים שבא״י ובבבל, ועל הגאונים ורבותינו הגדולים שאחריהם, ויוסיפו ויתקנו עוד ברכות ותפלות ותחנות, שירות ותשבחות, ווידויים וקינות, זמירות ופיוטים, לכל מקרי האדם בכל עתות חייו, כמשחז״ל (בשוח״ט מזמור פ״ז) ,כשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה כך ישראל אומרים שירה חדשה בכל שעה׳. ובב״ר (ריש פ׳ וירא) איתא ,על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב״ה משרה שכינתו עליהם מ״ט ואתה קדוש יושב תהלות ישראל׳.—

גם הוסיפו לקבוע קריאות פרשיות שונות ופסוקים שונים מתורה שבכתב, מלבד שלשת הפרשיות של ק״ש שקריאתן מדאורייתא (לפי רוב דעות הפוסקים) ומלבד עשרת הדברות שקראו בבהמ״ק בכל יום לפני תפלת השחר (תמיד ה׳.) (ובגבולין בטלום מפני תרעומת המינים שלא יאמרו: שאין תורה אלא הן (ברכות יב:)), וכן קבעו גם למודים רבים מתורה שבע״פ, משנה, תלמוד, הלכה ואגדה, כל אחד ואחד למטרת ענינים שונים ולכוונות שונות, כמ״ש בפנים הסדור למקומותם, וכדאיתא בירושלמי שלהי ברכות ,מה התינוק הזה צריך לינוק בכל שעה שביום כך כל אדם שבישראל צריך ליגע בתורה כל שעה שביום׳. והעיקר הכללי הוא כדי לנטוע ולהשריש בלב ישראל את העיקר היותר גדול לעבודת ה׳ שהוא **דעת אלהים** ללמוד לדעת ארחותיו חקיו ומשפטיו, ככתוב (משלי ב׳ ה׳) ,אז תבין יראת ה׳ **ודעת אלהים** תמצא׳ וכתיב (הושע ו׳ ו׳) חסד חפצתי ולא זבח **ודעת אלהים** מעולות.—

כל קדשי **עבודת הלב** עבודות הקודש האלה, נקבצו ובאו בקובץ אחד בספר הקודש **סדור התפלה**, והיה הוא **מקדש מעט**, **מקדש המיטלטל** ומצוי ביד כל איש ואיש מישראל, והיה עמו תמיד בכל עת ובכל מקום שיהיה. מקדש רוחני הזה בנוי באש קודש אש מן השמים, אליו יבוא היהודי בכל עת אל הקודש לעבוד את אלהים **בעבודת הלב** שתתבטא בשפתים, כדבר הנביא (הושע י״ד ג׳) ,קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳... ונשלמה פרים שפתנו׳... ועבודת הקודש הזאת אינה צריכה לא לכהן ולא למזבח ולקרבן. כי קרובה היא אל כל אחד ואחד מישראל בפיו ובלבבו לעשותה, וחז״ל הפליגו בשבחה ואמרו (ברכות לב:) ,גדולה תפלה יותר מן הקרבנות׳. ואת העבודה הזאת—**עבודת הלב**—הברכות והתפלות התשבחות

וההודאות תקנו לישראל לכל עתותיו. למן הקיצו בבוקר משנתו עד שכבו לישון בלילה, לכל ימיו, לשבתיו וחדשיו ומועדיו. וללכל מעשה האדם בכל עניניו, הן בעניני חולין הן בעניני קודש (ברכות התורה והמצות) וללכל הנאה שיהנה באחד מחושיו*) וללכל רגשותיו (ברכות תראיה, השמיעה הטעם והריח) וללכל מקרה שיקרהו לטוב או לרע, לשמחה או לאבל, למראות הטבע, ולמפלאות היצירה. אם לברך את ה' ולהודות לו על חסדיו או על מפעלותיו ויצירותיו. או לשפוך שיחו לפניו להתפלל לו לבקש רחמיו וחסדיו לכל צרכיו ומחסוריו, לכלם יפנה אל המקדש הזה וימצא בו בטויים נעלים, ברכות והודאות, תפלות ובקשות לכל ענין וענין. —

ומלבד הענינים המקריים. הנה חייבו חז"ל את האדם לברך מאה ברכות בכל יום (מנחות מג:) ואיתא בירושלמי (שלהי ברכות) ותוספתא (סוף ברכות) „תני בשם ר' מאיר אין לך אחד מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום. קורא את שמע. ומברך לפניה ולאחריה, ואוכל את פתו ומברך לפניה ולאחריה, ומתפלל שלשה פעמים של שמונה עשרה, וחוזר ועושה שאר מצות ומברך עליהן". ורב נטרונאי גאון כתב חשבונם (שבולין למאה ברכות) ומובא בשבלי הלקט השלם (הערוגה הראשונה סימן א') ותקנו כמה קריאות ולמודים בכל יום ויום כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו (לשון הרמב"ם הלכות ברכות פ"א ה"ר) כי הרעיון הרוחני שבכל ברכה ותפלה, בכל קריאה ולמוד התורה, ישפיע שפע קדושה על האדם וירומם את רוחו. ובלבת אש קודש תתלהב הנפש ותחזק כוספה לקרבת אלהים, לאהבה וליראה את שמו הגדול ולדבקה בו. וכיון שהאדם סופג ללבו את רוח הקדושה שישפיעו כל אלה עליו, תפעם זו בקרבו בכל עתות היום, כמ"ש הכוזרי (מאמר ג' פ"ה) וז"ל בהמשך דבריו „יתאוה קרבתו שבו מתדמה ברוחניים ויתרחק מהבהמיים ויהיה פרי יומו ולילו השלש עתות של תפלה... ומתמדת עליו ברכת התפלה עד עת תפלה אחרת כהתמדת כח סעוד היום עד לסעוד בלילה... ובעת התפלה מטהר נפשו מכל מה שקדם ויתקנה לעתיד..." עכ"ל. —

והנה המטרה הקדושה והתועלת הרוחנית שכוונו לה אנשי כנה"ג ורבותינו שאחריהם בכל ענין וענין שהכניסו אל המקדש הזה (הסדור) לא תגיע בשו"א בקריאה ואמירה בעלמא בכל הדברים הקדושים

*) ז"ל הרמב"ם (הלכות ברכות א' ד') כל הברכות שלשה מינים הם: ברכות הנאה, ברכות המצות וברכות הודאה עכ"ל.

ההם מבלי התבונן לפחות בכוונותיהם הפשטיות והשטחיות. כי באם לאו הלא אז יהיו כל האמירות והקריאות כגוף בלי נשמה. ובס׳ חובות הלבבות (שער חשבון הנפש) כתב „ודע כי המלות תהיינה בלשון כקליפה והעיון במלות כלב (כעיקר הפרי) והתפלה כגוף, והעיון (הכוונה) כרוח, וכשיתפלל בלשונו ולבו בל עמו תהיה תפלתו גוף בלא רוח וקליפה בלא לב... ובכמוהו אמר הכתוב (ישעיה כ״ט, י״ג) יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני... וכן המתפלל כשיהיה לבו ומצפונו ריק מענין התפלה. לא יקבל האל ממנו תפלת אבריו ותנועת לשונו. הלא תראה מה שאנו אומרים בסוף תפלתנו, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וגו׳... הלא זה גנאי גדול שיטעון שדבר עם אלהיו בלבו ובמצפוניו ולבו בל עמו ושואל אח״כ לקבל אותו ולרצות בה ממנו... וחז״ל אמרו (ברכות ל׳ ע״ב) לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכוון את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל״ עכ״ל. עוד כתב בשער הנ״ל וז״ל „וראוי לך שתדע כי כוונתנו בתפלה איננה כ״א כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהבה עליו״ עכ״ל. ובכוזרי (מאמר ג׳ פ״ה) אמר בהמשך דבריו על התפלה „ויהיה הלשון מסכים עם המחשבה לא יוסיף עליה ולא יבטא בתפלתו ע״ד המנהג והטבע כמו הזרזיר והגיב״א (והפאפאגי) אלא עם כל מלה מחשבה וכוונה בה״ עכ״ל. — אולם לא כל אדם יודע ומבין כוונת הדברים אף בפשוטן, ואם אף יבין פירוש המלות הנה אין די בהם לקשור את הרעיון בדברים נפרדים ולעורר באדם רגשות קודש ורוממות הרוח, יען כי רוח אין בהם. והצורך אפוא ברעיון והסבר והמשך בבאור כוונת הדברים להמשיך את הלב. להפיח רוח חיים בהמלים ולתת נשמה בהמאמרים. כדי לרומם את הרוח ברגשות קודש. —

ובבאורים שקדמו אין ברובם כדי ספוק לרוח החכמים, והנפש לא תמלא מהם. ואף המעולים שבהם הניחו עוד מקום גדול להתגדר בו. —

עוד זאת ראינו לצורך גדול לקבץ אל הסדור את כל הנוסחאות השונות שבסדור. שלפי דעת בעלי הסוד יש לכל נוסחה ונוסחה שורש ויסוד מיוחד למעלה. אולם ישנם גם נוסחאות שנשתנו בעברם מן המקובל בעל פה אל הכתב, ומן הכתב אל ההדפסה. והנוסחאות השונות ההם יאירו אור גדול על עיקר טופס הנוסחה האמתית, ולפעמים יתברר על ידיהן איזה שבוש שהוחזק בטעות המעתיק באיזו נוסחה, למשל: במנחה לשבת נוסח אשכנז נדפס „והנחילנו... שבת קדשך וינוחו בם״ ויפלא

הקדמת המחבר
דרך החיים

אמרו רבנן בטעמא דכל הנפטר מחבירו אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. ולכאורה משמע דהאי אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה הוא לנתינת טעם שמתוך כך זוכרהו. והוא בלתי מובן. הכי יזכור אותה ההלכה אשר שומע בעת פרידתם בהוא נבהל ואץ לדרכו יותר מאשר יאמר טרם ישים לדרך פעמיו. אמנם לדעתי יתכן שהך מתוך כך זוכרהו אינו נתינת טעם על כי מפני זה יאמר לו דבר הלכה בעת פרידתם. ואכן מוסב ע"ד הלכה. והרצון כי התנא הורה לנו בזה כי טוב לפני העובר ממקום לנסוע לדרך לאשר ידוע מאמרם ז"ל כי כל הדרכים בחזקת סכנה. לזאת הקדים להכין רפואה והצלה למען ינצל מכל רע לא יפגעהו. והוא בהיותו אומר דבר הלכה מדינים השכיחין תמיד בכדי שמתוך כך יזכרהו תמיד. וזה כוונת מאמרם ז"ל מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. והיינו שהדבר הלכה יהיה בדבר שיזכרהו בכל יום בימי הלוכו ויתגלגל לו זכות מתוך כך שחבירו יזכרהו על דבר הלכה אשר למד ממנו ועל הטוב יזכר שמו בכל פעם ויברכהו. ונודע כי ברכת צדיק עושה רושם לטובה כמו"ש שלום יהיה לו וישמור צאתו ובואו וינצל מכל דבר רע לא יבואהו. והצלה והצלחה תסובבהו. וברכתו תמלטהו. ועתה אם כך אמרו ז"ל על הנפטר מחבירו בעודו בחיים חייתו להשמר גופו בל יקרנו אסון בבוא לדרך דרכו הרים פעמיו למסעות. איך האיש יתן אל לבו על אחת כמה וכמה יתפלל להכין ולהמציא מזור ותרופה לבל יקבל כשיבוא עת פקודתו לילך בדרך כל הארץ כי זה כל האדם. איך תתבהל נפשו ותדאג ותתחלחל. ואל יתן דמי לו עד יכונן מרפא לנפש בהיות הדרך מסוכן. כנודע מאמר ריב"ז שהיה בוכה ואומר אינו לפני מלך בשר ודם מוליכין אותי וכו' ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים. הנה בעת בוא מועד לאתו צריך רחמים גדולים בתת דין וחשבון בל ילכדוהו החבלים הרשומים בנפשו חס ושלום. מה טוב ומה יפה התועלה העולה לנו כי ילמד דבר הלכה לרבים וכן שלימים בדינים השכיחין תמיד בכל יום שמתוך כך תמיד על הטוב יזכר שמו בשב"מ.

מק

הקדמת המחבר
בעל הפי' ענף יוסף ועץ יוסף

יתברך הרחמן וישתבח הטוב והמטיב לבריותיו בתורת נדבה וחסד ורחמים, אשר תכלית כוונת הבורא בבריאתו אותנו בכדי להיטיב לנו מטובו וחסדו, כמד"א עולם חסד יבנה, ואילו חי האדם אלף שנה אינו יכול לשלם להקב"ה גמול על כל הטובות שעושה עמו, וכמד"א מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, הרצון בזה ע"ד שאנו אומרים בסליחות ומרבה להיטיב, ואמרתי שהכונה היא שיתן להאדם שכר על המצוה קודם שעושה אותה ולאחר שעושה אותה, ע"ד מי הקדימני ואשלם לו, ואחז"ל שכך אמר הקב"ה מי הקדים לפני לעשות מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו בגד, הרי שנתן לו הקב"ה קודם עשיית המצוה, מ"מ אח"ז כשעושה המצוה וקובע מזוזה בפתחו וציצית בטליתו ג"כ נותן לו שכר, הרי שהוא מרבה להיטיב. וזהו שאמר הקב"ה מי הקדימני לעשות המצוה שאצטרך לשלם לו שכר על המצוה, הרי אני הקדמתי לו שכר קודם עשיית המצוה, וא"כ איני מחויב עוד לשלם לו שכר בעד עשיית המצוה, ומ"מ ואשלם לו גם אחרי עשיית המצוה. וזהו כוונת הכתוב הנ"ל מה גמול אשיב לה' על כל הטובות שהקדימני, הרי כל תגמולוהי ר"ל כל הגמול אשר אוכל להשיב לו, עלי דידי הדר, שהוא משלם לי שכר גם על המזוזה והציצית, א"כ לא שלמתי לו שום גמול על הבית והבגד שנתן לי, אך רצונו יתברך להגדיל חסדו וכבודו בעולמו. וכיון שזה כן, ראה זה חלק אדם מאל לקבל טובו מאלהיו, וחלק אלהים מעולמו שנדע ונכיר ונכריז כח גדלו ואלהותו בעולמו ונהללו ונשבחו ונפארו תמיד, שעל זה השגיח עילה הקב"ה את האדם מכל בעל חי ונתן בו כח הדבור וחלק לו מחכמתו ומבינתו כדי להלל ולשבח ולפאר ליוצרו כמד"א עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, וחלילה לו לאדם להיות כפוי טובה כמד"א כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך כן אברכך בחיי, והרצון מה שהטבת חסדיך עמדי יותר מכל בעל חי ונתת בי כח הדבור והחכמה ובינה, הלא הוא כדי ששפתי

ישבחונך

ישמרונך, כן אקיים ואברכך בחיי:

ונבון אחר ההשערה הזאת ראוי לכל איש אשר חלק לו ה' בינה שלא יבלה בהבל את ימי זמנו, ויהא חס על כבוד קונו לעטר את תורתו הקדושה הנתונה לנו, בנזר זר תפארה, המעט הוא אם רב, יעשה הדברים גם פעלים ויכתוב בעט ברזל ועופרת. ובהיות הדבר כן חזרתי על כל הצדדים איה אמצא מקום לחכמתי שיהיה נחת רוח ליוצרי ולעולם — תועלת. וראיתי שהתפלה היא עבודה מעולה ויקרה אשר יעבוד האדם את ה' יתעלה, ועומדת ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בה, כי לא בטוי הדברים אשר האדם מוציא בשפתיו עיקר התפלה, כי אם הרעיון אשר בקרב לבו, כאמרם ז"ל רחמנא לבא בעי, ותפלה בלא כונה כגוף בלא נשמה, ולתפלה בכונת הלב צריך שיקדים לפניה עריכת הגוף והכנת הנפש, שיטהר האדם רעיוניו ממחשבות זרות ומעשהועת עסקיו, וזה אי אפשר בלתי אם המתפלל יודע ומבין מה שהוא מוציא מפיו, באופן זה נמשכו המלות אחרי המחשבה, כי היא קודמת בו לדבור, ואז מה טוב ומה נעים, כי גם המחשבה גם המלות נכונות. על כן מצאתי את נפשי מחויבת להאיר עיני המתפללים בפירוש המלות והענין במקומות שצריכין פירוש וביאור, כדי שיכוין המתפלל במלות, ולהעיר בה איזה ענינים, להשכיל גדולת אלוה, ולהתבונן רוב טובותיו וחסדיו אשר גמל עליו, ולהודות אותו עליהם, ולשים בטחונו באמונתו, ותוחלתו בתשועתו, ותקותו ברחמיו, ולבקש כל משאלותיו מאתו לבדו, ובודאי דברי כנסת הגדולה שהנו מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים שנהירין להו שבילין דכל סדרי בראשית ופרקי המרכבה ורוח ה' דבר בם, לא כוונה אחת להם, ובודאי ארגו את דבריהם על דרך הסוד והקבלה והרמז והפשט, מאשר ראו והשיגו איזה דרך ישכון אורה לתקן רבוי עולמות וכתות עליונים וסוד המרכבה, אך לאו כל מוחא סביל דא, ומה לו להמון עם לקבלה וצרופים ויחודים ורמזים, והלואי שיכוין פירוש המלות בשעת התפלה כראוי, לכן לקחתי לעצמי לפרש דבריהם על דרך הפשט הנכון, וגם

הזכרתי

חק עולם יהיה לו. כולם יאמרו יישר כחו ושפער אשר שעלה ואשר הביא לפנינו להקל הדרך גם כי ירדם בקבר שפתיו ברור מללו. ומברכתם יתעוררו עליו רחמים גדולים ויגלל מכל דין העומד לנגדו ותחיה נפשו בגלל הדבר הזה בשמי ושקט ושאנן ואין מחריד. ובהיות עתה עת כלחי ובאתי בימים בא מועד עת הכנת צידה לנפש התחשב עם קונו ונעלם מעין כל חי עת פקודתו. לא ידע אדם לאמתו. אלהים יודע. מדת ימי חיותו. ובחפשי באמתחתי בראותי כי זכות ומעש אין. חשבתי אני עם לבי כעבד אל אדוניו במה ירצה אם לא בתפלת וברכת תמימים ישרים אשר ישובבוני ובזאת ירצני ותגלל נפשי. ובהשוריי אשר חברתי בעזרת צורי וגואלי. לא ידעתי אם כוונתי בהם להלכה וגם יראתי אם לא התערבו בהם כוונות בלתי רצויות חס ושלום ואחשבה לדעת זאת בהשגותי אל לבי אף כליותי השיאוני אלכה לשוח בשדה נעסוק בדיני תפלה הנחוצים בכל העולם. קטון וגדול שם הוא והם דברים העומדים ברומו של עולם. והמונים נכשלים בהרבה דינים. הידיעה נעלמה מהם. אין אתם יודע לחפש ולבקש הדבר להמצא כתוב לדעת אמתתו על בוריו כמו בענין חזרת התפלה והוא עומד באמצע תפלה בב"ה ולפעמים חוזר במקום שאין צריך לחזור או להיפך וגורם ברכות לבטלה ח"ו וכמה דינים: מוכנים וצריכים אף להיודע לדרוש מעל ספר. אולם כשעומד בבית הכנסת או להיושבים בכפרים שאי אפשר להם לילך לעיר לבקש איזה דין הנחוץ כמו דין אונן וכיוצא אשר אין עמדו ספרים לבקש הדין על בוריו וכגון בטעות ספר תורה וכיוצא כמה וכמה דינים. לזאת הצגתי דבר דבור על אפניו ורשמתי מקום מוצא הדין ובקל יוכל למצאו כי את הכל כתבתי על סדר היום וסדר השבוע ולא הדפסתי להמציא דינים מחודשים כי יראתי. אך אספתי ולקטתי במעט ובקוצר רעיון מהט"ז ומ"א וא"ר ופ"מ וכדומה ובכולם רשמתי לדעת מבטן מי יצא הדבר ועל מעט מזער הכרעתי לפי קוצר שכלי והביאותים בקיצור נמרץ לכוללם יחד להיות דבר השוה לכל נפש ונחוצים המה לכל יודעי דת ודין להבין ולהורות כאשר

מצאתי

מלאתי אמורה למעלה כי נכון בעת עמדו במקום שספרים אין אתו ואולי בזכות ורבים השיב מעון בזאת יכופר עון יעקב וברכת לדיקים תתמכני ובימין לדקתו תושעה :

חברתי כמה פרקים והנגתי אותם קודם סדר התפלה כדי שידע כל אדם מעלת התפלה, ואיך שכל תיבה ותיבה היא נלרכת מאד לתקן רבוי עולמות וכחות עליונים וסדור המרכבה, ואיך שלריך האדם לפרש מלבו תענוגי העולם והנאותיו מכל וכל בעת התפלה, ואך להסתכל כלפי מעלה ברוממות הבורא יתברך, ויכוין להוסיף את כח בהעולמות הקדושים בכל תיבה ותיבה שמוליא מפיו, וכל זה הוא רק כוונה פשטיית, אבל עבודת התפלה השלימה לריכה שתהיה עם הנפש, ועוד כמה ענינים ודברים טובים מבוארים בפרקים עיין בהם ותמלא נחת. גם קודם כל דבר שנמלא בסדור התפלה הלגתי על מה אדניה הטבעו, ויסודה ותקונה ומעלתה, בעולמות העליונים :

ות"ל שהוא חיבור נפלא, פירוש נאה ומתקבל, מתוק מדבש ונופת לופים, אמרות טהורות ככסף מזוקק, בנויות על אדני השכל, ערבים ונכוחים למבין, נחמדים ונעימים לאוזן שומעת, מיוסדים בתבונה ובדעת, מעשה חרשים כולם, משמחים לב, מאירים עינים, מתקו וגם גברו היל לירות תוך לבב איש חן מוסר ודעת, תבערת מוסריו כל סיג לב טורפת, כו ימלאו עונג לרוות למאון נפשם להבין דברי התפלה על דרך הפשט הנכון, ויאורו שפתים, ויתפתחו האזנים לראות ולשמוע, ויכינו הלבבות ויתעוררו הרעיונות, לכל דברי פירוש הלזה :

ואני מודיע לכל, שהפרקים והפירושים והביאורים אינם מלבי שאני חדשתי אותם, שנפשי יודעת, שאנכי תולעת, נבער מדעת, ונעדרה הידיעה, לחבר יריעה, ואין מלה בלשוני, ואין לקח על שפתי, אין כרמל בנקלוני, ולחם ושמלה בביתי, ואיך אחבר אמרי ספר, ולא ידעתי ספר, אך ורק הוא מקובץ ומלוקט מספרי גדולי המחברים הראשונים והאחרונים, בערך שתי מאות ספרים, ומסדור הגדול, ומסדור מגיד צדק, ומאבודרהם. ולא לכבודי עשיתי זאת, כי זה מלאכה ולא חכמה, ובר בי רב דחד יומא יכול לעשות כן, כי אם לשם ה' לבאות הוא מלך הכבוד, וכל מפעלי לבני גילי, קטני הערך, כמוני שעורך, וכל כוונתי הוא רק לזכות את הרבים :

ואנכי נותן הודאה ליודע הלבבות ומבין הנסתרות על העבר שנתקבל לרלון בעזרתו חבורי עץ יוסף וענף יוסף על המדרשים, ולעתיד הבקשה לרם ונשא, לשבת בביתו, בתורתו ויראתו, ויגלני משגיאות, ויראני נפלאות בתורתו, וישם לטובה אות, ומשיח תמים, ישלח לנאומים, להמחכים והומים :

כ"ד זעירא דמן חבריא **חנוך זונדיל** בהמנוח מוה' **יוסף** ז"ל בעל המחבר עץ יוסף וענף יוסף על המדרשים ועל עין יעקב וכו'.

מבוא
מאת המחבר סדור עבודת הלב

ה' אלהינו העיר את רוח המדפיסים הנכבדים לתת לבית ישראל סדור תפלה עם באורים נכונים על פי עצם הפשט זדקדוק הלשון ולהראות את מקורי התפלות, תולדותיהן והתפתחותן מאז נתחברו עד היום הזה ע"פ מקורים נאמנים מספרות ישראל ומן ההיסתוריא שלהם, ואני נותן הודאה להש"י על חלקי כי הייתי המאושר לזכות במלאכת שמים זו, כי בי שָׂמוּ עיניהם להוציא מחשבתם הטובה אל הפועל לחבר את הסדור הזה. ומלבד החומר הרב שהספיקו המה למלאכתי זאת, הזמין לי ה' די חומר לשלמות המלאכה פה באה"ק העשירה בספרים עתיקים ובהרבה כתבי יד. והנה בבאורי על לשונות התפלות והברכות שמרתי דרכי הפשט וההגיון זדקדוק הלשון והתרחקתי מדרך הדרוש ככל האפשר, כי לא לדרוש באתי כי אם לבאר. עשירות הֵנה תפלותינו בדרושים ורעיונות נשגבים הרחוקים מן הפשט הפשוט, אבל הפשט הוא קודם להם בזמן*). ובהערותי בחלק התקון הפיצותי אור על ענינים רבים שהיו סבוכים ומעורבבים בקורות התפלה, והמחברים שקדמוני נתרשלו להעמידם על בורים, ויעזר לי צור ישעי החונן לאדם דעת להסיר מהם הערבוביא ולהגיה עליהם אור. את מלאכתי אמנם גמרתי אך לא את המלאכה, כי לא לאיש אחד לגמור מלאכת מחשבת כזאת, די לי מה שפתחתי פתח רחב ידים לפני חכמים גדולים וטובים ממני לעבוד בשדה לא עֻבַּד כראוי, עד היום הזה.

הסדור הזה „עבודת הלב" שאנכי נותן היום לפני המתפללים והקוראים, יכלכל שני באורים. א) עיון תפלה, ביאור לשונות התפלות והברכות על פי פשוטן לפי חקי הדקדוק וההגיון, העראת מקורן בספרי הקדש ובכל ספרי חז"ל, השתוות הלשונות הנמצאות במקומות שונים, חקירת השמות והפעלים הנרדפים, ביאורים והערות מכתבי יד קדמונים הנמצאים בידי. ב) תקון תפלה, תולדות התפלות והברכות על פי מקורים נאמנים בתולדות ישראל ובספרי קדמונינו ז"ל, העתים וההרפתקאות שעברו עליהן מיום שנתחברו עד היום, שנויי הנוסחאות השונות מיום הֻחַל סדר תפלה להכתב בישראל עד העת הזאת. ובתוך מבוא למלאכתי הגדולה ראיתי להעיר את אזן הקורא על איזה ענינים הראוים לשום אליהם לב.

(א) מה היא תפלה?

בספרי חז"ל השם תפלה נרדף עם השם תחנה, בקשת הצרכים מאת היוצר ב"ה. אך בספרי הקדש מצאנוהו ג"כ להוראת ספור שבחיו של מקום, ותתפלל חנה (ש"א ב, א), ויתפלל יונה (יונה ב, ב), ותפלה לחבקוק הנביא על שגיונות (חבקוק ג, א) הוציאו חז"ל מפשוטו ודרשוהו בשוחר-טוב מזמור ז' פסוק ירדוף אויב נפשי ושם מזמור צ' סי' ז' על ענין תחנה ובקשה, „כששמע חבקוק נפל על פניו והיה מתחנן לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנא' תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות" ואתפלל אל ה' אחרי תתי את ספר המקנה (ירמיה לב, טז) אין שם אלא תהלות ותשבחות; ואשר יראה לי בזה כי השרש פלל הונח בתחלה להוראת ברור המחשבות העולות על הלב בערבוביא והבדלת מחשבה

*) גדר הפשט והדרש מבואר אצלי בבאורי לברייתא דר' ישמעאל בד"ה התורה נדרשת.

אחת מבין חברותיה, אם בהכרח ישר ההגיון — והוא המשפט הצודק, או בדרך השערה בעלמא, בהיות אחת מהן קרובה אל המציאות יותר מכלן והשכל הישר מראה לה פנים — והיא ההשערה. ראה פניך לא פללתי (בראשית מח, יא) לא שפטתי ולא שערתי לראות פניך, ואלו אמר לא חשבתי לא דמיתי ולא עלתה על לבי הייתי אומר שכבר נתיאש ממנו לגמרי והכית זכרו מקרב לבו וישכחהו, אבל באמת לא כן היה כי מֵאֵן להתנחם לפי שאין מקבלין הנחומין על החי (רש"י שם לז, לה), לפעמים היה אומר יוסף איננו ולא אמר מת (שם מב, לו) ולפעמים היה אומר כי אחיו מת (שם שם לח), מזה נראה שמחשבות שונות היו מתרוצצות תמיד בקרב לבו אך לא ידע להכריע, לפיכך אמר לא פללתי. ואור פני לא יפילון (איוב כט, כד) בהעתקת מצב האותיות כדרך המליצה וּרְאוּ פני לא יְפַלְלוּן, ושעור הכתוב, אשחק עליהם — לא יאמינו, אפילו בשעה שאני שוחק על תעתועיהם אינם מאמינים שכונת השחוק היא עליהם, בשביל שכל כך הם מרגישים שפלות ערכם כנגדי עד שאינם מחזיקים את עצמם להיות ראוים אפילו לשחוק שלי, וּרְאוּת פני לא יְפַלְלוּן, אפילו בהיותם קרובים אצלי קרבת מקום אינם יכולים להעלות על לבם ולשער במחשבתם שאביט אליהם ממרום שבתי ואשית לבי ליצורים שפלים כמוהם, ופירוש ראות פני שאפנה אליהם פני לראותם. שגו ברואה פקו פליליה (ישעיה כח, ז) כהן ונביא משגיחי העם על ידי שגותם ביין ובשכר שגו ברואה טחו עיניהם מראות מעמד העם הפרוע, ולכן פקו פליליה נכשלו המחשבות ולא ידעו לחשוב נכונה במה להיטיב מעמדם, מגזרת לפוקה ולמכשול לב (ש"א כה, לא). ומפני כן נקראו השופטים המבררים את הדעות הסותרות ומבדילים האמת מתוך השקר בשם פלילים (שמות כא, כב), כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים (דברים לב, לא) אפילו אויבינו בנפש שאין רצונם להדבות כבודנו יודעים לשפוט כי לא כצורנו צורם, כי יתרון צורנו על צורם כיתרון היש מן האין, וכמו שנאמר (מלאכי א, יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים. — ומן השרש פלל הסתעף השרש פלה להוראת הבדלה מחשבית המוחשת ונִכֶּרֶת היטב. וְהִפְלָה ה׳ בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים (שמות ט, ד) שנבדלו זה מזה בהבדל מחשבי מוחש ונכר. וְהִפְלָא ה׳ את מכותך (דברים כח, נט. אלף תחת הא מעדות הקמץ) כל רואיהם יכירום שנבדלו לרעה מכל המכות שבעולם. אבל הַבְדָּלַת ישראל מן העמים (ויקרא כ, כו) וְהַבְדָּלַת שבט הלוי מבני ישראל (דברים י, ח) וְהַבְדָּלַת המאכלות האסורות מן המֻתרות (ויקרא כ, כה) וכיוצא בהם אין ההבדל מֻוחש ונכר כל כך, לפיכך השתמש בשרש בדל הרגיל *).

התפלה, היא בירור המחשבות הממלאות לבו של אדם, הבדלת הטובות מבין הרעות, הקדשתן ויחודן לאלהים; והיא עבודה גדולה למי שאינו תיל בה,

והסידים

*) הרבה פעלי ל"ה נרדפים עם פעלי הכפל או קרובים להם בצד מה, שגה שגג, שחה שחח, שסה (ישעיה יז, יד) שסס (תהלים פט, מב), מסה (שם ו, ז) מסס (שם צז, ה), מצה (ישעיה נא, יז) מצץ, ברה (ש"א יז, ח) ברר (יחזקאל כ, לח), גדה (עמוס ו, ג) גדד (תהלים לא, יב), דחה (משלי יד, לב) דחח (ירמיה כג, יב), דמה (איכה ג, מט) דמם (שם ב, יח), הגה הגג (תהלים ה, ב), חיה חיי (בראשית ג, כב), סלה כל אבירי (איכה א, טו) סלל מאבירי מסלה, הציעם ארצה. בלה בשרי ועורי (שם ג, ד) בלל בשרי ועורי ביחד והשחית סדר בנין גופי. חלה חלל—החולה מְחֻלָּל ולבו חלל בקרבו. כלה כלל—כבלות המלאכה כָּלָה הדבר כלול בהדרו. וכיוצא בהם הרבה.

וחסידים הראשונים היו שוהין עליה שעה שלמה בטרם הֲחֵלָּם להתפלל (ברכות ל׳ ע״ב), ולפיכך קראה הכתוב **עבודה שבלב** (דברים יא, יג), ותניא בספרי (קיצור הברייתא בריש תענית) ולעבדו זו תפלה או אינו אלא עבודה ממש (עבודת הקרבת קרבנות) ת״ל בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב הא מה ת״ל ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה וכו׳ וכן הוא אומר בדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פלחן בבבל אלא זו תפלה, כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה, ע״כ. וסדר עבודתה כך הוא, המתפלל **מברר ומבדיל מחשבותיו הצרופות** ומוציאן לפני בוראו, מתחיל בשיר ושבחה ומסיים בבקשה (אם ירצה לבקש דבר מה), וכדדריש ר׳ שמלאי (ברכות ל״ב ע״א) לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואח״כ יתפלל (יבקש) מנלן ממשה דכתיב ואתחנן אל ה׳ וגו׳ אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך וכתיב בתריה אעברה נא וכו׳. ולא עצה טובה קא משמע לן ר׳ שמלאי, כמו שרגיל הלשון הזה בתלמוד בתתם לנו עצה טובה, כמו לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו (ב״מ נ״ט א׳), לעולם ישליש אדם מעותיו שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו (שם מ״ב א׳), לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (שלהי קדושין), לעולם יְשַׁנֶה אדם לתלמידיו דרך קצרה (פסחים ג׳ ב׳), גם לא משנת חסידים היא זו כמו לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו (שם ג׳ א׳), לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש (שבת פ״ג ב׳), לעולם יהא אדם ענותן כהלל (שם ל׳ ע״ב), לעולם ירגיז אדם יצ״ט על יצה״ר (ברכות ה׳ א׳), אלא דוקא קאמר, שכך היא המדה וכן הוא גדר התפלה, כמו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות (שבת ל׳ ע״א), לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (ברכות ו׳ ב׳), לעולם יהא אדם ירא שמים וכו׳ (תדב״א פ׳ כ״א), שכל אלה חובות גמורים הם ואי אפשר בלאו הכי, כי מאחר שגדר התפלה **יחוד המחשבות להשי״ת** מובן מאליו שעקרה ספור שבחו של מקום והבקשה טפילה. ולפי דברינו אלה עקר התפלה היא **כונת הלב** וכל תפלה שאין בה כונה לא שמה תפלה, לפיכך אמרו רבותינו בסו״פ תפלת השחר לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל, ובסו״פ אין עומדין (ל״ד ב׳) תניא אם אינו יכול לכוין בכלן יכוין את לבו באחת ומפרש רב ספרא משום חד דבי רבי דהיינו בברכת אבות, לפי שהיא ספור שבחו וגדולתו של הקב״ה שזהו עקר התפלה כאמור. — ומה שבא פעל התפלה תמיד בבנין התפעל המורה על עשות פעולה בעצמו? לפי שהתפלה לא תגרום שנוי ותמורת ברצון השם יתברך לשנותו לטוב בעד המתפלל, כי השי״ת נעלה ומרומם על כל שנוי ותמורה כמו שנאמר (מלאכי ג, ו) אני ה׳ לא שניתי (וראה מה שכתבנו בעיון תפלה לשמונה עשרה בברכת אתה קדוש בד״ה ושמך קדוש), אלא שהיא פועלת שנוי ותמורה בנפשו של המתפלל במסרו לבו ומחשבתו ליוצרו, ועל ידי זה (כשתפלתו הגונה) יְמָשֵׁךְ שנוי ותמורה גם במצבו, כי השם יתברך מוכן ומזומן תמיד להיטיב לבריותיו ההולכים בדרכיו, וכך ברא את עולמו, אלא שהם היו מעכבים בכונתם הַחַיִץ במעשיהם ודרכיהם הבלתי רצוים בינם לבין טובת הבורא, ובַהֲסִירם את הַחַיִץ הזה על ידי התפלה ממילא יוכשרו אל הטוב באופן שהמתפלל פועל בעצמו פעולת הזמנות מדרגת הנפש וכשרון קבלת הטוב; ובכוזרי מאמר שלישי סימן י״ט „כי הענין האלהי כמטר מַרְוֶה ארץ מהארצות כשתהיה הארץ ראויה לו״ עכ״ל. ובעקרים

מאמר

מאמר רביעי פרק י״ו „חסדי השי״ת ימשכו מצד התפלה על המקבלים כפי מה שיהיה ביכלתם לקבלם״ עכ״ל, ושם בפרק י״ח „מה שהביא אנשים לפקפק בתפלה לפי שהם אומרים שלא ימלט הדבר מחלוקה, אם שנגזר מהשם טוב מה על איש מה או לא נגזר, ואם נגזר אין צריך תפלה, ואם לא נגזר איך תועיל התפלה לשנות רצון השם לגזור עליו טוב אחר שלא נגזר, שלא ישתנה השם מן הרצון אל לא רצון ולא מלא רצון אל רצון וכו׳, ובעבור זה יאמרו שלא תועיל התפלה להשיג טוב מה או להנצל ממה שנגזר עליו, ונמצא איוב טוען זה הדעת בשם הרשעים ונטה אליו וכו׳, וזה הדעת איננו נכון, שההשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה והכנה ידועה לקבלם, ואם לא יכין האדם עצמו לקבל השפע ההוא הנה הוא המונע הטוב מעצמו, שאם נגזר על איש מה על דרך משל שיצליחו תבואותיו בשנה פלונית והוא לא יחרוש ולא יזרע בשנה ההיא אף אם ימטיר השם מטרות עזו על פני תבל ארצה לא תצלחנה תבואותיו אחר שלא חרש ולא זרע, והוא המונע מעצמו הטוב ההוא בשלא הכין עצמו לקבלו״ עכ״ל, עיי״ש. —

(ב) אם חובת התפלה דאורייתא או דרבנן ?

מצאנו בזה שלש דעות מתחלפות בין גדולי הראשונים. א) דעת המורה הגדול רבינו משה המיימוני ז״ל בספר המצות עשה מצוה ה׳ „הוא שצונו לעבדו, וכבר נכפל זה הצווי פעמים באמרו ועבדתם את ה׳ אלהיכם (שמות כג, כה) ואמר ואותו תעבודו (דברים יג, ה) ואע״פ שזה הצווי הוא ג״כ מהצוויים הכוללים (שאין ראוי למנותם במנין המצות) כמו שביארנו בשרש ד׳, הנה יש בו יחוד אחר שהוא צווי לתפלה, ולשון ספרי (דברים יא, יג) ולעבדו זו תפלה, ואמרו גם כן (שם) ולעבדו זו תלמוד (התפלה באופן שביארנו לעיל בירור המחשבות והבדלן ויחודן להשי״ת היא עבודה גדולה הצריכה למוד והרגל, ואפי׳ אם נפרש בפשיטות לעבדו זו תלמוד תורה ג״כ הכונה על עבודת התפלה, כי להגיע אל מדרגת התפלה באופן האמור אי אפשר אלא על ידי אהבת ה׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו, ולמדרגת אהבה גמורה כזאת אי אפשר להגיע אלא על ידי תלמוד תורה, כמו ששנינו בספרי פ׳ ואתחנן פסוק והיו הדברים האלה על לבבך לפי שהוא אומר ואהבת את ה׳ אלהיך איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב״ה (כי איך אוכל לאהוב עצם כזה שאינני מכירו?) ת״ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך תן הדברים האלה (דברי התורה) על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב״ה ומדבק בדרכיו, ע״כ. ולומר שלמוד התורה בעצמו נקרא עבודה, בזאת ימאן הרמב״ם, כי לא מצינו לשון עבודת ה׳ אלא בקרבנות ובתפלה, לפיכך הוא מפרש תלמוד דהכא על התלמוד המרומם נפשו של אדם למדרגת התפלה כאמור) ובמשנתו של ר״א בנו של ר׳ יוסי הגלילי אמרו מנין לעקר תפלה מצוה מהכא את ה׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד (דברים ו, יג), ואמרו עבדוהו בתורתו ועבדוהו במקדשו (רש״י בפ׳ ראה שם יג, ה לא גרים עבדוהו בתורתו אלא עבדוהו במקדשו) רוצה לומר התכוין אליו להתפלל שם כמו שביאר שלמה ע״ה (בתפלת שלמה מ״א ח׳ מבואר שהתפלה בבי״ת המקדש יותר רצויה כמו שאמר והתפללו והתחננו אליך בבית הזה, או לכל הפחות יכוין את פניו ואת לבו כנגד מקום המקדש כמו שאמר שם והתפללו אליך דרך ארצם. ושמעת אל תחנוני עבדך ועמך ישראל

אשר

אשר יתפללו אל המקום הזה (עי' ברכות ל' א'), וזהו שאנו אומרים בברכת העבודה רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם—בכל מקום שהם, והשב את העבודה לדביר ביתך—אז—ואשי ישראל ותפלתם תקבל באהבה וברצון. כי תלמוד התורה וקדושת המקדש מכשירים את האדם להתפלל תפלה רצויה)" עכ"ל. ובמצוה יו"ד כתב „זמני התפלה אינם מן התורה אמנם חיוב התפלה עצמה מן התורה כמו שביארנו, וחכמים ז"ל סדרו להם זמנים, וזהו ענין אמרם (שם כ"ו ע"ב) תפלות כנגד תמידים תקנו, רוצה לומר שתקנו זמניהם כפי זמני הקרבן" עכ"ל. ובספר הי"ד הלכות תפלה רפ"א „מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר (שמות כג, כה) ועבדתם את ה' אלהיכם כפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם ואמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, ואין מנין התפלות מן התורה ואין משנת התפלה הזאת (נוסחה הקבוע) מן התורה ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה" עכ"ל. ב) דעת רבינו משה בר נחמן ז"ל בספר המצות שם „שכל ענין התפלה אינה חובה כלל (מן התורה) אבל היא ממדת חסד הבורא ית' עלינו ששומע ועונה בכל קראנו אליו, ועקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מ"ע שתהיה כל עבודתנו לאל יתעלה בכל לבבנו כלומר בכונה רצויה שלמה לשמו ובאין הרהור רע לא שנעשה המצות בלי כונה (כהקדמה הנפלאה של רבינו מנחם המאירי למס' נדרים אחרי אשר האריך שם בגדר המצות אי צריכות כונה או לא מסיים שם וז"ל „דעת כלם שוה שאם עשה המצות בבלתי כונת עשית, רק כדרך מי שמתעסק בדבר או בבלתי הרגשה וכו' שלא יצא לדברי הכל, והוא גם כן—שאף למי שאמר מצות אין צריכות כונה לא אמר זה אלא בדיעבד, וכבר גלו אמתת הענין בתוספתא (ברכות רפ"ג) שהכל תלוי בכונת הלב שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך, נמשך למה שאנחנו בו ונאות אליו, להודיע על העושה בדרך זה (בלי כונה גמורה) שאינו נגמל עליה ר"ל שאינו מקבל גמול על עשייתה (אבל גם לא יענש כי עכ"פ יצא ידי חובתו, והוא כדרך שאמרו בירושלמי עירובין שלהי פרק שלישי מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד וכו', ר' יוחנן קרי עליהון וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם, ע"כ)" עכ"ל. (וכבר איפסקא הילכתא בשו"ע או"ח סי' ס' סעי' ד' וסי' תקפ"ט סעי' ה' דכל המצות צריכות כונה לצאת ידי חובת המצוה) או על הספק אולי יש בהם תועלת וכו' ומה שדרשו בספרי ולעבדו זה תלמוד ד"א זו תפלה—אסמכתא היא, או לומר שמכלל העבודה שנלמוד תורתו ושנתפלל אליו בעת הצרות ותהיינה עינינו ולבנו אליו כעיני עבדים אל יד אדוניהם (אבל שלא בעת צרה אין חובה להתפלל כלל, ואם כן בימי שלמה שהאומה היתה מאושרת אין שטן ואין פגע רע לא התפללו כלל)" עכ"ל הרמב"ן ז"ל, והכריח שיטתו ממאי דאמרינן (ברכות כ"א א') דב"ק אסור בתפלה וקורא ק"ש ומברך על המזון לאחריו משום דק"ש וברהמ"ז דאורייתא ותפלה דרבנן, וכן הקילו שם בספק התפלל, ולענין הפסקה בסעודה מפסיקין ללולב ואין מפסיקין לתפלה (סוכה ל"ח א') משום דתפלה דרבנן. והגאון ר' חנניה קוים ז"ל בספרו קנאת סופרים תמה על הרמב"ן ז"ל „איך יתכן אצלו כי התפלה שמתפללים בעת צרה לבד היא מצוה מן התורה לאפוקי אותה יתדירה שמתפללין בכל יום, והלא המכוון בה לבקש ג"כ מדי יום ביומו מאת הבורא די מחסורנו אשר

יהכר

יחסר לנו מצרכי בני אדם התמידיים אשר בלעדם אי אפשר להתקיים וכו'" עיי"ש שהאריך, ואני מוסיף לתמוה עוד לפי מה שביארתי לעיל בגדר התפלה שעקרה בירור מחשבותיו של המתפלל ומסירתן להקב"ה, דהיינו מסירת הלב ליוצרו, שזהו יסוד כל עבודתנו, כמו שנאמר (משלי כג, כו) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה ואמרו בירושלמי דברכות פ"א ה"ח אמר הקב"ה אי יהבת לי לבך ועינך אנא ידע דאת לי, היתכן לומר שפטרנו הקב"ה מן המצוה העקרית הזאת שהיא הבסיס לכל התורה כלה? ג) דעת רבינו יהודה הלוי ז"ל בספר הכוזרי מאמר שלישי סי' י"ז וי"ט שתפלת הצבור היא דאורייתא ותפלת היחידים דרבנן "כי הבקשה והתפלה כמה שמתיחד בו היחיד אינו אלא מן הרשות וכבר קבעו לזה מקום בשומע תפלה בכי שהוא רוצה" עכ"ל, ובסי' י"ט כתב "היתרון לקהל מכמה פנים, מהם כי הקהל אינם מתפללים במה שיש בו הפסד ליחיד, ויחיד אפשר שיתפלל במה שיש בו הפסד ליחידים אחרים ואפשר שיש ביחידים ההם מי שיתפלל במה שיש בו הפסדו, ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל העולם ולא יזיקהו בשום פנים, ומהם שמעט הוא שתשלם תפלה ליחיד מבלי שגגה ופשיעה" עכ"ל, כלומר ומן הטעמים הללו לא מסר הכתוב ענין התפלה ליחידים אלא לצבור דוקא, ואשר הביאו אל הדעת הזאת לפי שהוא מפרש את השם תפלה על ענין תחנה ובקשה לא כמו שפירשנו אנחנו לעיל, ותהיה אצלו הבקשה בכל תפלה העקר וספור השבחים הקודמים לה וההודאה שאחריה אינם אלא לתפארת הסדר בתור אמצעים צדדיים המועילים לקבלתה כמו הכונה. אמנם היות אצלו ענין התפלה בכלל מדאורייתא מבואר לקמן בסי' ל"ה "ויבאר לי (הקראי שאיננו מאמין בקבלת חז"ל) מאין הוא חייב בתפלה לאל" עכ"ל, וכתבו המפרשים באוצר נחמד ובקול יהודה שהחבר הלך בשיטת הרמב"ם דתפלה מ"ע מה"ת עיי"ש. ונראה למצוא מקור לסברתו החדשה מה שמחלק בין יחיד לצבור לענין החובה, משום דתלמודא דידן (ב"מ ק"ז ע"ב) יליף חובת התפלה מן המקרא (שמות כג, כה) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך, ועבדתם את ה' אלהיכם זו ק"ש ותפלה וברך את לחמך ואת מימיך זו פת במלח וקיתון של מים ורבא ורבה בר מרי בודאי אינם חולקים בפירוש הכתוב של ועבדתם את ה' אלהיכם, וגם ברמב"ם בפסקיו בריש הלכות תפלה מביא רק את המקרא הזה ולא את המקרא השני שזכר בספר המצות ואותו תעבודו, ובכסף משנה דחק לישב זה, ולפי דברינו ניחא משום דתלמודא דידן יליף מניה מצות תפלה ותלמודא דידן עקר. ולפי שהכתוב הזה מתחיל בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד פירשו ר' יהודה הלוי ז"ל שהתפלה נמסרה לצבור ומשיתפללו הצבור יענה כל יחיד ויחיד לפי דרכו וצרכיו. ולשיטתו יתישבו גם כן כל הקושיות שהקשה הרמב"ן ז"ל משום דבכל הנהו דוכתי מיירי בתפלת יחיד.— ואני הצעיר לא להכריע בין הדעות באתי, כי מי אני להכריע בין גדולים חקרי לב ולהכניס ראשי בין ענקים נוראים שמעניקים המה ולבנה בצוארם, אבל תורה היא וללמוד אני צריך, וללמוד ולהבין הרשות נתונה לכל אדם. לפי דעתי מה שאמר הרמב"ם "ואין משנה התפלה הזאת מן התורה" כונתו לומר כי לא לבד שהנוסח הקבוע איננו מן התורה אלא אפילו שעור ארך התפלה ומספר מלותיה איננו מן התורה, דמדאורייתא אדם יוצא ידי חובת

התפלה

תפלה להשי"ת אפילו בתפלה קצרה שבקצרות, וכדתניא (ברכות ל"ד א') מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר' אליעזר והיה מקצר יותר מדאי אמרו לו תלמידיו כמה קצרן הוא זה, אמר להם כלום הוא מקצר יותר ממשה רבינו דכתיב אל נא רפא נא לה. אפשר לומר שהתלמיד הזה ירד לפני התיבה להתפלל תפלת הצבור הקבועה והיה מקצר יותר מדאי ואוקמה אדאורייתא כדי שלא יבטל את הישיבה מתלמוד תורה, דמצינו שיש רשות לאנשי סגולה לעשות כך, כדרב יהודה שלהי ר"ה דהוה מצלי מתלתין יומי לתלתין יומי, ואפשר עוד שירד לפני התיבה להתפלל תפלה פרטית על איזה צרה שבאה עליהם אז, והתפלה הקבועה היה מתפלל כהלכתה על פי תקנת אנשי כנה"ג. אבל מדאורייתא אין שום שיעור לתפלה, ודוד מלך ישראל ע"ה היה נוהג להתפלל שלש פעמים ביום תפלה שלמה כמו שנאמר (תהלים נה, יח) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וע"ז סמכו רבותינו לתקן שלש תפלות ביום לכל ישראל כדאמרינן (ברכות כ' ע"ב ול"א ע"א, והב"ח בהגהותיו מוחק זה בדף כ' ע"ב וגם בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שהו"ל הרנ"ר ליתא, ועיי"ש בתוס'), וכשתקפו עליו צרות ולא היה לבו פנוי לתפלה היה מקצר תפלתו, וזהו שאמר (שם מזמור ה') **אמרי האזינה ה'** כשלבי פנוי להתפלל לפניך באמרים החכים וברורים—האזינה אמרי, וכשאין לבי פנוי להאריך בתפלתי רק לקצר ולעלות— **בינה הגיגי** מלשון והנה מפיו יצא (איוב לז, ב) שהוא דבור קצור בלתי מובן כ"כ, וזהו שדייק הרמב"ם בלשונו בספר המצות להביא משנת ר"א בנו של ריה"ג מנין לעקר תפלה מצוה, ולהכי אמרינן בכולא תלמודא דתפלה מדרבנן דהיינו התפלה כמו שתקנוה חכמים.

(ג) למי מתפללין?

הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי
כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל (תהלים ה, ג)

לא יצוות לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצוות ואני עונה מיד.
(ירושלמי ברכות פ"ט ה"א)

לשון הרמב"ם ז"ל בפירוש משנת כל ישראל „היסוד החמשי שהוא ית' הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיע גדולתו ולעשות מצותיו, ושלא יעשה כזה למי שהוא תחתיו במציאות מן המלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות ומה שהורכב מהם, לפי שכלם מוטבעים על פעולתם ואין משפט ואין בחירה—אלא לו לבדו השי"ת, וכן אין ראוי לעבדם כדי להיותם אמצעים לקרבם אליו (לעבוד אותם באחת מן העבודות האסורות כדי שימליצו טוב בעדנו לפני הקב"ה) אלא אליו בלבד יכונו המחשבות (כונתו לפרש נדר התפלה כפירושנו) ויניחו כל מה שזולתו" עכ"ל. וז"ל הגאון החוקר ר' יוסף אלבו ז"ל ברביעי מספר העקרים פרק י"ז „כל מיני החסד מושפעים ונמשכים מהשי"ת ואין נמצא אחר שיוכל להשפיע חסד גמור על שום נמצא, וזה לפי שאי אפשר שיקוה חסד גמור משום נמצא אלא אם כן נמצאו במשפיע ההוא ד' תארים. האחד, שיהיה בלתי משתנה כדי שיהיה החסד קיים ובלתי משתנה, ואין נמצא זולת השי"ת אשר לא ישתנה. והשני, שיהיה המשפיע בלתי צריך אל עזר זולתו, שאם יצטרך אל עזר זולתו אין החסד המקווה ממנו בטוח, ואין נמצא בעולם שלא יצטרך אל עזר זולתו אלא השי"ת. והשלישי, שיהיה המשפיע ההוא יכול על שני הפכים בשוה, כי בזולת זה לא יוכל המקבל להשיג חפצו בכל עת, שפעמים יצטרך אדם אל דבר ופעמים אל הפכו, ואין בעולם שיהיה יכול על זה אלא

השי"ת

השי"ת לבדו שנאמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ישעיה מה, ז). והרביעי, שלא יהיה דבר בעולם אשר יוכל לעכב את המשפיע מלעשות רצונו, זהוא מבואר שכל נמצא זולת השם יוכל השם לעכב על ידו, ואין מי שיעכב ביד השם שלא יעשה רצונו, אמר הכתוב (איוב ט, יב) הן יחתף מי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה, ובהתחבר אלה התארים במשפיע יהיה מקבל החסד בטוח שיתקיים בידו החסד המגיע או שיגיע המבוקש, ואחר שאין נמצא זולת השם שימצאו בו יחד אלו ארבעת התנאים מבואר הוא שאין ראוי שיבקש או שיקוה חסד משום נמצא זולתו וכו' ואי אפשר שימשך החסד מזולתו אלא ממנו בלבד, ולזה אמר המשורר (תהלים קל, ז) יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד רוצה לומר ולא עם זולתו; ולזה תהיה התפלה ראויה אליו ולא לזולתו, כי איך יתפלל אדם למי שאינו יכול לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו וכו'" עכ"ל. ולשון רבינו יצחק אברבנאל ז"ל בספר ראש אמנה פרק י"ב בביאור דברי הרמב"ם ז"ל בעקר החמשי הנ"ל "כבר זכרתי בהקדמה החמשית שהשם ית' פועל ברצון, ואינו כשאר הנמצאים מהמלאכים והגלגלים והכוכבים וכו' שכלם מ מ ו נ י ם על פעולותיהם ואין להם לא שלטון ולא חפץ לפעול מה שיפעלו, אבל השם ית' הוא פועל כפי הרצון והחפץ ולכן אליו תאות העבודה והשירות ההילול והשבח, ועוד שיכולתו ית' היא בלתי בעלת תכלית, וזהו אמרו "כי כלם מ מ ו נ י ם על פעולותיהם" ר"ל שכחותיהם ופעולותיהם מוגבלות ומסודרות ובעלי תכלית לא יעברו מהמסודר אצלם, אבל השי"ת כל אשר יחפוץ יעשה ולכן ראויה אליו העבודה כי הכל בידו כחמר ביד היוצר ואין מי יאמר לו מה תעשה, ועוד שכל האמות והלשונות נתיחדו

להנהגת העליונים המושלים עליהם, וכמו שאמרו שר מלכות יון שר מלכות פרס, זולתי עם ישראל שלא נתיחד להנהגת שר ולא כוכב בלתי לה' לבדו, וכמאמר משה אדונינו (דברים ד, יט) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים (לשלטון והנהגת צרכיהם אבל לא לעבודה כי גם בני נח מצווים שלא לעבדם) ואתכם לקח ה' וגו' להיות לו לעם נחלה וגו', וכתב הראב"ע דבר מנוסה הוא כי לכל עם ועם כוכב ידוע ומזל וכן לכל עיר ועיר, והושם לישראל מעלה גדולה להיות השם ולא כוכב להם והיו ישראל נחלת ה', עכ"ל, וע"ז אמרו בפרקי ר' אליעזר ששבעים שרים הפילו ביניהם גורלות על שבעים אומות וכו' ונפל גורלו של הקב"ה על ישראל שנאמר כי חלק ה' עמו וגו' (פרקי ר"א פרק כ"ד עיי"ש), רצו בזה שהיחס אשר לכל שר ושר עם אומתו שהוא מנהיג אותה בלתי אמצעות שר וכוכב ומזל, ומזה נמשך הרחקת ע"ז כולה וכו' וכן אמר הנביא ירמיהו אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב רצה לומר ולא לאמצעי, וכן דרשו הז"ל בירושלמי ברכות כה' אלקינו בכל קראנו אליו אליו אתה צווח ואי אתה צווח לא למיכאל ולא לגבריאל; ואין להקשות ממה שהתפלל יעקב אל המלאך ואמר המלאך הגואל אותי וגו' יברך את הנערים וגו' כי התפלה לאל היתה כמו שאמר האלהים הרועה אותי מעודי והמלאך היה שליח ההשגחה להצילו וכו' כי פעולות האל ית' בדברים המורגשים מחויב הוא שיהיו על ידי אמצעים עם היותו הוא ית' הפועל המשגיח בפרט בפעל ההוא, ומסכים לזה מצינו באברהם שאמר ה' אלקי השמים אשר לקחני וגו' הוא ישלח מלאכו, יבבל

מקום

מקום שנמצא תפלה אל המלאך הכונה תפלה להשי"ת שישלח מלאכו שליח השגחתו לעשות אותו פעל, וכבר באתו חז"ל בחכמתם זה עצמו, אמרו (סנהדרין ל"ח ע"ב) אל תמר בו אל תמירני בו כלומר שלא יעשה לו עבודה (כך מפורש שם אי הכי נפלחו ליה כתיב אל תמר בו), כי העבודה ראויה לאל ית' ולא לזולתו. ומה שנמצא ביהושע שהשתחוה למלאך (ר"ל וההשתחואה היא מארבע העבודות שחייבין עליהן זיבוח קיטור ניסוך והשתחויה (סנהדרין ס' ע"ב). ותפלה איני יודע משפטה, אם היא בכלל מקבלו באלוה וחייבין עליה מיתה, או היא בכלל כיבוד בעלמא שאינו אלא בלאו דלא תעבדם, ולפירוש הרמב"ם בעובד מאהבה ומיראה (ה' ע"ז פ"ג ה"ו) אפשר שמתפלל אליה בלי קבלת אלהות אלא שתיטיב לו או שלא תריע לו ופטור לגמרי, וצ"ע) היינו שהכניע עצמו לפני המלאך לעשות מצותו כדרך הקטן שנכנע לפני מי שגדול ממנו" עכ"ל. ובעקרים מאמר שני פרק כ"ח "המשתחוה למלאך מצד עצמו וכחו הוא מקצץ בנטיעות והוא עובד עבודת אלילים שהוזהר עליה בדבור לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, אבל המשתחוה לו מצד מה שהוא שליח השם הוא מותר, כמו שהמשתחוה לפקיד המלך מצד עצמו וכחו ומקבלו כאדון ולא מצד הכח שיש לו מהמלך הוא מורד במלכות, והמשתחוה לו מצד שהוא שליח המלך הוא כבוד אל המלך; ובעבור זה היה מותר ליהושע להשתחות אל המלאך כשנראה לו ביריחו ויאמר אליו אני שר צבא ה' עתה באתי ויפול יהושע ארצה וישתחו, שעם היות ההשתחויה אחת מארבע עבודות שאסור לעשותן אפילו למלאכי השרת, אלא לפי שההשתחויה ההיא היתה לכבוד השם בלבד להיות זה שלוחו היתה מותרת, אבל המתפלל למלאך ומשתחוה לו מצד עצמו וכחו המיוחד לו מצד מה שיורה עליו שמו—הוא מה שהוזהר עליו בדבור לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכן כתב הרמב"ן. ומכאן התבאר טעות המזכירים בתפלתם שמות המלאכים, כי שמות המלאכים אמנם הם להם מצד הכח אשר להם בעצמם וזה מה שהוזהרנו עליו בדבור לא יהיה לך וגו', ואמנם נפל הטעות בזה למה שמצאו קצת תפלות מיוחדות לקדמונים נזכרו בהם שמות מיוחדים וחשבו מתוך כך שמותר להכניס בתפלה כל השמות, ואינו כן, כי לא הותר להזכיר שם מן השמות בתפלה אלא השמות המיוחדים לו ית' בלבד ולא שם אחר כלל" עכ"ל. — וחכמים הרבה מן האחרונים ז"ל הרחיקו ללכת עוד יותר ואסרו לבקש מן המלאכים שום בקשה ואפילו להיות מליצי יושר בעדנו לפני השי"ת ולהכניס תפלתנו לפני כסא קדשו ב"ה או לעורר רחמיו עלינו — גם זה אסור משום סרך עבודה זרה, ואומרים שזו היא כונת הירושלמי ברכות רפ"ט לא יצוח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצוח ואני עונה מיד. ולפיכך קראו תגר על הפיוטים שנתקבלו בכל תפוצות ישראל כמו מלאכי רחמים משרתי עליון חלו נא פני אל במיטב הגיון. מכניסי רחמים הכניסו רחמינו לפני בעל הרחמים, מכניסי דמעה הכניסו דמעותינו לפני מלך מתרצה בדמעות, השתדלו והרבו תחנה ובקשה לפני מלך אל רם ונשא. מדת הרחמים עלינו התגלגלי ולפני קונך תחנתך הפילי ובעד עמך רחמים שאלי, וכיוצא בהם. ויש שחששו לכבודן של מחברי הפיוטים ההם שעל כל פנים היו צדיקים גדולים וחכמי לב, ואמרו כי לבטל אמירתם לגמרי אי אפשר שכבר נתקבלו בכל המחזורים וסדורי התפלה, לפיכך הגיהום ותקנום באופן הנאות. כדבר האמור אצל הגאון מהר"ל מפראג ז"ל בספרו נתיבות

עולם

עולם נתיב העבודה פרק י"ב "בפרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ד ע"ב) אמר ר' יוחנן לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו ואל יהו לו צרים מלמעלה (פירש"י שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהו לו מסטינים מלמעלה) כלומר שיתפלל אל השי"ת שלא יהיו לו צרים מלמעלה, אבל שיתפלל ויאמר למלאכים (בבקשה מכם) אל תהיו לי צרים—זה אין ראוי, רק שיהיה זה דרך תפלה להשי"ת (וכך פירש הגאון בעל חתם סופר חלק או"ח סי' קס"ו), אבל אנו נוהגין לומר מכניסי רחמים הכניסו רחמינו וכו' ואין זה ראוי, כי דבר זה דומה כאלו מתפלל אל מלאכים שיכניסו רחמינו וכו' וראוי שיאמר זה דרך תפלה להשי"ת שהוא יצוה למכניסי הרחמים שיכניסו לפניו תפלותינו, ולפי זה ראוי להגיה מכניסי רחמים יכניסו רחמינו" עכ"ל, ובעקבותיו הלך הרב ר' יעקב צבי מעקלענבורג ז"ל בסדור עיון תפלה בפזמון מלאכי רחמים בסליחות ליום שני ושלח ידו להגיה יחלו פני אל תחת הכתוב בכל הספרים חַלו נא פני אל. ובשם הגאון ר' חיים מואלאזין ז"ל בעל נפש החיים יספר שהיה אומר תחת מלאכי רחמים משרתי עליון **אבות העולם אהובי עליון חלו נא** וכו'. וז"ל הגאון ר' יוחנן טריוש ז"ל בפירושו קמחא דאבישונא למחזור בני רומא חלק שני בסדר המעמדות שלפני ר"ה "וראיתי אני המחבר להאריך מעט בזה אם ראוי לומר מלאכי מרומא סמוכו יתנא והעלו צלותנא וכו' (תפלה בלשון ארמית שנהגו לאמרה בימי קדם) נוכל להוכיח מן הירושלמי דברכות שאין לקרוא לשום מלאך בעת צרה ואף בענין שיקרא לו שיבקש עליו רחמים לפני השי"ת וכו' וע"ז נאמר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, וכן נראה האמת שהרי לא תמצא בכל כ"ד ספרים בכל הצרות שהיו לישראל ליחידים ומרובים שקראו לשום מלאך שיתפלל ויבקש רחמים עליהם אלא לה' ית' לבדו היו קוראים וצועקים ומתפללים, כמו שתמצא באברהם ובאבות ובמשה ויהושע ושמואל ואליהו וכל ישראל וכל הנביאים כלם איש לא נעדר, ולזה נהגו ברוב המקומות שאין אומרים מלאכי מרומא וכו' שזאת תהיה סבה לטעות אחר מלאך אחד או יותר שיחשוב האדם כי בהתפללו לאותו מלאך שיתפלל בשבילו למקום ב"ה די לו בכך, גם יחשוב שיותר תהיה מקובלת תפלת המלאך מתפלתו, ובזה יסיע עצמו כל איש מקדמונו של עולם וכו'" עכ"ל. וכאלה התמרמרו רבים מגדולי האחרונים על התפלות ממין זה, ולולא הרגל ההמון באמירתם היו משכיחים זכרם מתוך הסדורים. — אבל מה נעשה להגאונים הקדמונים מחברי התפלות ההן ביום שידובר בם? היתכן שכל הצדיקים והחסידים האלה חטאו והחטיאו את הרבים במסרם לצבור תפלות כאלה שיש בהן מעין עבודת אלילים? ובשלמא אלה התפלות אשר לא נודע לנו מי אביהם אפשר לומר שנתחברו "מבעלי בתים פשוטים שלא היו בני תורה" כלשונו של הגאון מהר"ל מפראג ז"ל בספר נתיבות עולם נתיב העבודה פרק י"ב על אחד השירים המקודשים אצלנו. אבל מה נאמר ומה נדבר על הגאון הקדמון ר' אמתי בר' שפטיה מחבר הפזמון מדת הרחמים עלינו התגלגלי ולפני קונך תחנתך הפילי, שהי סמוך לגזרת תתנ"ו ורבינו תם ז"ל בתוס' יבמות ט"ז ב' ד"ה פסוק נושא ונותן בפיוטו לשמחת תורה המתחיל אשנבי שחקים והוא ואביו היו בדורם אנשי מופת; וכמו כן ר' יואל בר יצחק הלוי חתנו של הראב"ן תלמידו של רבינו תם ואביו של "הראבי"ה" בסדר סליחות למנהגנו סליחה ל"א לערי"ה המתחלת אמת אתה הוא ראשון עומד ומתפלל למלאכים ואומר

אמת

„אמת פליאים (אתם המלאכים הנקראים פליאים שופטים יג׳ יח) בַּקְשׁוּ עלינו להי׳ צבאות, מיכאל גבריאל תשר הָבִיאוּ להי׳ למוראות, וְחַלּוּ נא פני אל לְקָרֵב קץ הפלאות, ונתתם לי אות אמת׳ ושם סליחה ל״ג שגם היא מעשה ידיו כנראה מתוך סגנונה „מלאכי רחמים חַלּוּ נא לשוכני סנה, הסריסים המשרתים את פני המלך׳ ושלמה הקטן הוא רבינו שלמה בר יהודה ן׳ גבירול ז״ל שכל פוטיו נִכָּרִים על פי סגנונם המיוחד אומר בפיוטו שנאנים שנאנים (הנמצא בסדור רב עמרם גאון הלק ב׳ דף מ״ג ע״ב) שהמלאכים מתפללים לפני הקב״ה על ישראל החמוסים „נצוצים נקבצים לך יחד ירננו, בעד עמוסים החמוסים לך קולם יתענו״ וכיוצא בהם הרבה. — אבל הפליאה תגדל על האהרונים ביותר, מה ראו על ככה לאסור סגנון תפלה כזה שכל הראשונים נהגו בו היתר? זה לשון רבינו צדקיה בר׳ אברהם הרופא בשבלי הלקט סי׳ דפ״ב „ואומר ודוי אבל אנחנו חטאנו ונופלים על פניהם ואומרים מכניסי רחמים הכניסו רחמינו וכו׳ מכניסי דמעה הכניכו וכו׳, ואין בזה משום משתף שם שמים ודבר אחר שאינו דומה למה ששנינו ליה ולך מזבח (סוכה מ״ה ע״ב עיי״ש). והרב ר׳ אביגדור כהן צדק זצ״ל הביא ראיה על זה מהא דאמרינן בסנהדרין פרק נגמר הדין א״ר יוחנן לעולם יבקש אדם שיהו הכל מעמצין את כחו מלמטה ואל יהו לו צרים מלמעלה ופירש רבינו שלמה זצ״ל שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהיו לו מסטינים מלמעלה, וגם במדרש שיר השירים על פסוק השבעתי אתכם (במדרש רבה דילן ליתא) אומרת כנסת ישראל למלאכים העומדים על שערי תפלה ועל שערי דמעה הוליכו תפלתי ודמעתי לפני הקב״ה ותהיו מליצי יושר לפניו שימחל לי על הזדונות ועל השגגות ונאמר (איוב לג, כג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף״ עכ״ל. והמאמר הזה העתיקו גם בעל התניא רבתי דפוס קרימונה סוף סי׳ ע״ב דף ק״ב ע״א, ומי לא יראה שעל המאמר הזה נוסדה התפלה מכניסי רחמים. ור׳ אביגדור זה לאו כבעל הבית פשוט הוא אלא גאון ישראל ותפארתו והיה תלמידו של רבינו שמחה בר שמואל משפירא ורבו של אדונינו מהר״ם מרוטנבורג ז״ל, ובתשובותיו סי׳ ק״ב כתב עליו לחכמי ווינא „הלא עמכם ארון הברית הכרתי והפלתי מורי הרב ר׳ אביגדור הכהן הגדול אשר חשן המשפט על לבו״ עכ״ל. ובתשובות הגאונים זכרון לראשונים הוצאת מקיצי נרדמים סי׳ שע״ג תשובה לרב שרירא גאון ז״ל „וששאלתם הא דאמר רב יהודה אמר רב (שבת י״ב ע״ב) לעולם לא ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית, הכין חזינא דהכי קאמר רב מילתא דתבע אדם מן מלאכי השרת אל ישאל בלשון ארמית אבל מילתא דתבע אדם מלפני בוראו ישאל בכל לשון, ולהכי קאמר שאני חולה דמן רחמנא תבע (דשכינה עמו). והאי דקאמר דשכינה עמו — משום שיש כמה דברים שהמלאכים עושין בהם. לפום דחזו ולא צריכין רשות מלמעלה וכו׳ וקאמר יעקב המלאך הגואל וגו׳ וישעיה אמר ומלאך פניו הושיעם וזהו שר הפנים. והא חזינן דקא משבח ליה רחמנא ומודיע למשה כבודו וגדולתו דכתיב הנה אנכי שולח מלאך וגו׳ השמר מפניו וגו׳ כי שמי בקרבו וכו׳, וקחזינן מלאכים שעושין רצון נביאים וצדיקים מדקאמר ליה מלאך ללוט הנה נשאתי פניך וגו׳ שמע מינה נתנה לו רשות לעשות כמה שיראה וכו׳ כגון דברים אלו מי ששואל דבר ממלאכי השרת קאמר רב יהודה אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי וקאמר ר׳ יוחנן שאין מה״ש מכירין בו ותולה שאני דשכינה עמיה ואין מלאכי

מלאכי השרת עושין בו כלום אלא ברשות, הכין איכא למימר בפירושא דשמעתא, אילא מיהו במאי דשמיע לנא ובמאי דחזי לנא לא חזינא ולא שמענא מעולם דממנעין רבנן כלמשאל. צורכיהון בלשון ארמי, אילא נמי אית באבא דרחמי דהוו רגילין בה ועדאן מיתמרי במתיבתא דאמרין בלשון קדש שומרי שערים פתחו שערים וְהַשְׁמַע צעקת ישראל עשוקים, והדר אמרין ליה בלשון ארמי נטרי תרעי פתחו תרעי ותשתמע צוחתא דישראל עשיקי, ואית ביה נמי מילי דאמרין להון בלשון ארמי בלחוד ולמלאכי שרת אינון, במטו מינך איזגדא קלילא דפסע עלמא בארבעי (אליהו הנביא ברכות דף ד׳ ע״ב) וכו׳״ עכ״ל. ואם הגאונים הקדמונים היו רגילין להתפלל בסגנון כזה — אנן מאי נעני אבתרייהו? כללו של דבר כפי הנראה ממנהגי הקדמונים ז״ל, שאסור להתפלל למלאך או לאיזה כח נבוה שישפיע לנו איזה טובה, כי לא בידו טובו והוא רק ממונה על הטובה אבל לא יכול להיטיב על דעת עצמו, וכמו״ש הרמב״ן בפירוש התורה פ׳ וישלח פסוק למה זה תשאל לשמי „אמר אין לך בידיעת שמי שום תועלת כי אין הכח והיכלת בלתי לה׳ לבדו, אם תקראני לא אענך ומצרתך לא אצילך״ עכ״ל, אבל להתפלל למלאך שיכנים תפלהנו אשר התפללנו להקב״ה לפנים מן הפרגוד ולהוסיף מצדו תחנה ובקשה ומליצה טובה בעדנו, זה מותר לדעת כל הקדמונים, כי אין בזה שום עבודה למלאך אלא כמו שמבקשים מן השר שימליץ עלינו טוב בפני המלך. ואפילו משה רבינו ע״ה כשראה שתפלתו הושבה ריקם בקש מאת המלאכים שיתפללו בעדו, כדאיתא בתנחומא סו״פ ואתחנן כיון שראה משה שאין משגיחין בו הלך אצל שמים וארץ ואמר להם בקשו עלי רחמים וכו׳ הלך אצל כוכבים ומזלות ואמר להם בקשו עלי רחמים (עי׳ ע״ז י״ז א׳ תוס׳ ד״ה עד שאנו) וכו׳ הלך אצל הרים וגבעות אמר להם בקשו עלי רחמים וכו׳ הלך אצל הים הגדול וכו׳ מיד הלך לו אצל שר הפנים אמר לו בקש עלי רחמים שלא אמות וכו׳, ע״כ. ורבותינו ז״ל (בברכות ס׳ ע״ב) תקנו לנו תפלה מיוחדת למלאכים בשעה שנכנס אדם לבית הכסא שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני (כפל הלשון שלא יראה כְּמְצַוֶּה עליהם במפגיע אלא בדרך בקשה, ואע״פ שהמלאכים מצווין מפי הקב״ה לשמרו כמו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך, בכל זאת אינו מן הנימוס לצות אותם, ולפיכך מדבר אליהם בדרך בקשה). ובשמו״ר סו״פ ל״ב אמר הקב״ה למשה מי ששמר את האבות (המלאך ששמר את אברהם שנאמר הוא ישלח מלאכו (בראשית כד, ז) ואת יעקב שנאמר המלאך הגואל אותי (שם מח, טז) מלאך שהשכינה עמו) הוא ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וגו׳, בכל מקום שהמלאך נראה השכינה נראית עמו שנאמר וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש ומיד ויקרא אליו אלהים, ולא עוד אלא בשעה שצועקים ישראל לפניו תבא להם תשועה (שצועקים למלאך הזה שידרוש בשבילם תשועה מאת השי״ת) וכו׳ וכן בגדעון ויבא מלאך ה׳ וגו׳ וירא אליו מלאך ה׳ וגו׳ ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל, וכן לע״ל בשעה שֶׁיִּגָּלֶה הגאולה בא (המלאך הזה) לישראל שנאמר (מלאכי ג, א) הנני שולח מלאכי וּפִנָּה דרך לפני, ע״כ. — ובתשובות הגאון ר׳ ישראל מברונא ז״ל סי׳ רע״ה „מה שאנו אומרים נא כל מדה נכונה (בערב ר״ה) וכן מדת הרחמים (עלינו התגלגלי) ומכניסי רחמים ומלאכי רחמים (משרתי עליון חלו נא פני אל וכו׳) אינו אלא דרך שפלות ועבדות שמדבר בפני

המלך

המלך ליועציו לדבר למלך לפי שהוא בוש לקרוב אל המלך, ואין זה דרך אמצעי כלל" עכ"ל. ובתשובות הגאון האיטליאני ר' שמשון מרפורגו ז"ל בספרו שמש צדקה חלק או"ח סי' כ"ג כתב וז"ל „והאמת עד לעצמה שאם מלאכי הרחמים אומנותם בכך ללמד סנגוריא על ישראל השרוים בצרות ועל משמרתם יעמדו לקבל התפלות ולהכניסם מחיצה לפנים ממחיצה עד קדש הקדשים לרצון לפני ה'—למה נחדל לבקש מהם שיעמ"ד לימין אביונים ושפלים לדבר טוב על ישראל, ומה שמין פסול יִמָּצֵא בדברינו אלה כל עוד שכונתנו לשמים ולבנו תמים להאמין באמונה שלמה שה' הוא האלהים אין עוד מלבדו העונה בעת צרה וזולתו כאפס ואין יחשב להרע או להיטיב" עכ"ל עיי"ש שהאריך הרבה בזה. —

(ד) מתי הֵחֵלּוּ ברכות ותפלות לְהִכָּתֵב?

ידוע מרבותינו ז"ל כי בימי קדם היה אסור לכתוב שום דבר תורה מבלעדי תורה נביאים וכתובים, כדדריש ר' יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש (גיטין ס' ע"ב) כתיב כתב לך את הדברים האלה וכתיב כי על פי הדברים האלה (שמות לד, כז) הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה (משום דהרבה גופי תורה תלוין בחסר ויתר ובתמונות אותיות הכתב שאי אפשר להוציאן בעל פה) דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב (כי הדבר הנמסר מפה לאזן מובן יותר אל השומע מן הדבר הנמסר בכתב העלול לשניאות). ולפיכך נאסרו בימי קדם גם כתיבת האגדות, כדאמר ר' יהושע בן לוי (מראשי הכמי האגדה ב"ק נ"ה ע"א) במס' סופרים פרק ט"ז הדא אגדתא כתובה (כ"ה גי' הגר"א ז"ל) הכותבה אין לו חלק לעוה"ב והדורשה (מתוך הספר) מתכוך (כלומר מתקלל לישנא מעליא כמו בב"ם נ"ט ב' ונמנו עליו וברכוהו, ובלשון המקרא (מ"א כא, יג) ברך נבות אלהים ומלך) והשומעה (מפי הקורא) אינו מקבל שכר, ור' זעירא (בירושלמי מעשרות סוף פרק ג') הוה מקנתר לאלין ספרי אגדתא (שהיו כתובין בימיו שלא ברצון חכמים) והוה קרי לון ספרי קוסמין. כי האגדות לפי צורתן החיצונה בלי הבין עומק כונתן — עלולות להשנות עורים בדרך ולהוליכן חשך ולא אור, כמו האגדות המדברות נפלאות על אל אלים ית"ש ועל מעשה בראשית ומעשה מרכבה וכיוצא בהם שאי אפשר לבארן בכתב כמו שהן בעקרן *). וכמו כן היתה כתיבת הברכות והתפלות אסורה בימים ההם, כדתניא בשבת (קט"ו ע"ב) הברכות והקמיעין אע"פ שיש בהם אותיות של שם ומענינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן מפני הדליקה (לפי שלא ניתנו ליכתב ואסור לקרות בהן) אלא נשרפין במקומן הן ואזכרותיהן, מכאן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה (שהרי לא יצילום בשבת, רש"י), מעשה באחד שהיה כותב בציון (ברכות ותפלות) באו והודיעו את ר' ישמעאל והלך ר' ישמעאל לבודקו כשהיה עולה בסולם הרגיש בו נטל טומוס של ברכות ושקען בספל של מים וכו'. והיה האיסור הזה נמשך והולך עד דורן של ר' יוחנן וריש לקיש, ועד הימים ההם היו הכל מתפללין בעל פה, ולפיכך היו חכמים רבים שלא היו בקיאין בתפלה בעל פה, כמו בויקרא רבה פרשה כ"ג סי' ד' ר' אלעזר אזיל לחד אתר אמרו ליה פרוס על שמע

---

*) ור"ח בר פפא דתני התם פנים מסבירות לאגדה טעמא יהיב לדברי ריב"ל מפני מה אסור לכתוב הגדות מפני שצריכין הסברה מסוררת פנים בפנים.

שמע אמר להם לינא חכם (איני יודע) עבור לפני התיבה אמר להן לינא חכם, אמרין דין הוא ר׳ אלעזר דין הוא דאתון מתגלגלין ביה על מגן צווחין ליה רבי, נתכרכמו פניו והלך לו אצל ר״ע רבו וכו׳ תני ליה עובדא א״ל צבי מרי דיליף א״ל אין אלפיה לבתר יומין אזל לההוא אתר א״ל פרוס על שמע ופרס, עבור לפני התיבה ועבר, אמרין אתחסם ר׳ אלעזר וקורין לו ר׳ אלעזר חסמא. ובירושלמי (ר״ה פ״א הלכה ג) מילתא דרב אמרה כולהם נידונין בר״ה וגזר דין שלהם מתחתם בר״ה דתני בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ועל המדינות בו יאמר וגו׳, והיינו ברכות של מוסף ר״ה שיסדן רב כמו שכתבנו בפנים, ומדאמר דתני בתקיעתא דרב ולא אמר דכתיב כדאמרינן (ב״ב קמ״ו ע״א) כתיב בספר בן סירא כל ימי עני רעים בן סירא אומר אף לילות, ובב״ק (צ״ב ע״ב) דכתיב כל עוף למינו ישכון וגו׳ והוא בבן סירא, משמע דבזמן סדור הירושלמי לא היו הברכות הללו כתובות עדיין בספר. ואע״ג דמצינו כי האי לישנא גם במגילת תענית דכתיבא ומנחא, כמו בתענית (י״ח ע״א) דתניא בעשרים ותמניא ביה אתת בשורתא טבתא ליהודאי, ובמנחות (ס״ה ע״א) תנו רבנן אלין יומיא דלא להתענאה בהון, היינו משום שהיו גורסין אותה בבית המדרש גם בעל פה, אבל הברכות והתפלות אלו היו כתובות היו בוחרים לאמרם מתוך הספר כי היכי דלא לטעו. וגם ר׳ אלעזר בן פדת ורב יהודה היו נוהגין איסור בכתיבת ברכות ותפלות, ולפיכך אמר ר׳ אלעזר בשלהי ר״ה (ל״ה א׳) דבברכות של פרקים צריך אדם להסדירן מקודם כדי שיהיו שגורים על לשונו ואח״כ יתפלל, ורב יהודה הוה מסדר צלותיה ומצלי אפי׳ בשאר יומי משום דמתלתין לתלתין יומין הוה מצלי.-- ובימי ר׳ יוחנן וריש לקיש התחילו להתיר כתיבת הגדות, כדאמרינן (גיטין ס׳ ע״א) ר׳ יוחנן וריש לקיש הוו מעיינו בספרא דאגדתא בשבתא והא לא ניתן ליכתב אלא כיון דלא אפשר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך, ופירש הרב המאירי בהקדמתו הגדולה למס׳ נדרים בדף ה׳ ע״א „אמרו בפרק חמשי של גיטין על קצת החכמים היה לאסור קריאת הגדה בשבת וגם בטלטולם אחר שלא ניתנו ליכתב שהרי דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב, והסכימו גדוליהם להתיר, ובאו בטעם היתר זה מזה הפסוק ר״ל עת לעשות לה׳ הפרו תורתך, ר״ל אחר שלא היה הלמוד מצליח בדרך אחרת ניתן ליכתב הוא, והוא אמרם ז״ל על זה כיון דלא אפשר עת לעשות לה׳ הוא" עכ״ל. אבל לא נתפשט ההיתר עדיין בקרב כל החכמים עד ימי אביי ורבא שאז הותרה כתיבת האגדות לכל העולם, כדאמרינן (שבועות מ״ו ע״ב) דרבא אפיק זוגא דסרבלא וספרא דאגדתא מיתמי בדברים העשויין להשאיל ולהשכיר. וביחד עם היתר כתיבת האגדות הותרה גם כתיבת הברכות והתפלות כדשלח להו ר׳ יסא (רבי אסי תלמידו של ר׳ יוחנן) לבני סוריא או לבני בבל (ירושלמי עירובין סו״פ שלישי) ר׳ יסא משלח כתב להון אע״פ שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש, ופירש בקרבן העדה בלישנא בתרא דהיינו סדר תפלות המועדים, וכ״כ בהדיא בהגהות מיימוניות על סדר התפלה להרמב״ם סוף תפלות ר״ה אות ה׳ שכתבו להם סדר תפלות המועדים. ובמג״א ה׳ ק״ש סי׳ ס״ח ס״א גרים בירושלמי גופיה סדר התפלות תחת סדר המועדות, ובלא ספק קבלת אמת היתה בידם שר׳ יסא שלה להו סדר תפלות, אבל בעיני יפלא הדבר מאד כי פשטות סוגית הירושלמי לא משמע דאיירי התם

בכדור

בסדור תפלה אלא בסדור חשבון המועדות, דאמר התם מקודם אמרה כנסת ישראל מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד, ר' יוחנן קרי עליהון גם אני נתתי להם חקים לא טובים וכו' ר' יוסא מישלח כתב להון אע"פ שכתבו לכם סדרי מועדות וכו' כלומר אע"פ שכבר כתבנו לכם חשבון קביעות המועדים ואתם בקיאים מהיום והלאה בקביעא דירחא שמא תאמרו שאין לכם לעשות אלא יום אחד יו"ט בלבד, אנחנו מזהירים אתכם שלא תשנו מנהג אבותיכם שנהגו בשני ימים טובים, והוא כפי הנראה לכאורה אותו המאמר בעצמו הנזכר בבבלי (ביצה דף ד' ע"ב) והשתא דידעינן בקביעא דירחא מ"ט עבדינן תרי יומי משום דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם דזמנין דגזרה המלכות גזרה ואתו לקלקולי. וגם הגאון האיטליאני ר' שמשון מורפורגו זצ"ל מפרש בת' שמש צדקה או"ח סי' כ"ג את המאמר הזה על סדר תפלה, ובלא ספק קבלתם אמת מפי הראשונים ז"ל שבעת ההיא שלח להם גם סדר תפלה כתוב כהלכתו, ומאז נתפשטו סדורי תפלה כתובים בכל תפוצות ישראל.— ומה שקדם היתר כתיבת האגדה לכתיבת ההלכה ? שהרי בימי אביי ורבא לא היה נמצא אפי' אות אחת של הלכה בכתב של פומבי (זולתי מגלות הסתרים כב"מ צ"ב א', שבת ו' ב' ערש"י) כמו שכ' רש"י בעירובין (ס"ב ע"ב) ד"ה כגון „שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהם אפי' אות אחת חוץ ממגילת תענית ולהכי קרי לה מגילה" עכ"ל. וכן נראה ממאי דחזינן בכמה דוכתי שנפל אצלם ספק בהברה, כמו (שבת ע"ז ב') בעי הגמ' כדי גמיעה או כדי גמיאה, גרעינין או גראינין, אוממות או עוממות, מאמצין או מעמצין, ובעירובין (נ"ג ע"א) פליגי רב ושמואל חד תני מאברין וחד תני מעברין, אע"פ שבימיהם הוו מבדילין בין אלפין לעיינין כדתניא (מגילה כ"ד ב') אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן וכו' מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין, מ"מ לפי שהם קרובים בהברתם נולד ספק. ובמעילה (ט"ז ב') מתני ליה רב הונא לרבא חמשה דברים בעולם מצטרפין וכו' א"ל תני בעולה, ובב"ק (פ' ע"א) מאן דתני ניבה לא משתבש ומאן דתני ליבה לא משתבש, ושם (קי"ד ע"ב) ישתלמו קאמר מר או יש תלמוד קאמר מר, ומעולם לא אמרו ניתי ספר ונחזי היכי כתיב, מכל זה מוכח שלא היה דבר כתוב בימיהם עד דורן של רב עינא ורב סימונא מרבנן סבוראי שבימיהם התחילו לכתוב המשנה והתלמוד, כמבואר באגרת רב שרירא גאון המובאת ביוחסין, וכ"ה דעת רב נסים גאון בהקדמתו למס' ברכות בש"ס ווילנא החדשים עיי"ש לשונו. אבל האגדה הקדימו להתיר כתיבתה עוד בימי ר' יוחנן וריש לקיש. ור' יוחנן קבע מסמרות בהיתר כתיבתה ואמר בירושלמי (ברכות פ"ח ה"א) ברית כרותה היא כל הלמד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח. ולא זו מחבבו עד דהוה נקט ליה בידיה כי הוה אזיל באורחא בחברת תלמידיו (ברכות כ"ג סע"א). ופלא על הרדב"ז ז"ל בתשובותיו ח"א סי' תל"ב שמאחר כתיבת האגדה עד רבינא ורב אשי עיי"ש. וטעם קדימת היתר כתיבת האגדה לכתיבת ההלכה נראה בעיני לפי שהאגדה תועלתה רבה למשוך לבו של אדם ליראת השם ולאהבתו, וכמו ששנינו בספרי פ' עקב פסוק כי אם שמור תשמרון (דברים יא, כב) דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר הקב"ה ומדבק בדרכיו, והכתיבה בספר תתן להם האפשרות להתפרסם הרבה בקרב העם ולפעול עליהם:

פעולתם הנשגבה. וכדורו של ר׳ יוחנן אני רואה עוד טעם מדיני לנחיצות פרסומם, את הטעם הזה למדתי מתוך לשון הספרי על הפסוק הנ״ל „כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת שלא תאמר למדתי הלכות די לי ת״ל כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת למוד מדרש הלכות ואגדות (אל למוד ההלכות תצרף גם למוד המדרשות והאגדות) וכו׳ וכה״א (משלי כז, יא) חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר ע״כ, למדונו רבותינו שמלבד התועלת האמורה לעיל עוד תועלת גדולה רבת הנחיצות לִלְמוּד המדרשות והאגדות, והיא — למען דעת על פיהן להשיב חורפינו דבר. כידוע מרבותינו ז״ל שבכח המדרשות והאגדות היו נלחמים נגד המינים השונים עד שיכלו להם והכריעום תחתיהם. ולעת זקנת ר׳ יוחנן הֵחֵלָה הכתה הידועה להתאזר עוז נגד תורת היהודים בכל האמצעיים האפשריים, וביחוד השתמשה בחבור אגדות של דופי וַהֲפָצָתָם בקרב העם. והעם התמים לא ידע להבחין דָּפְיָם של האגדות ההם כי דרכי האגדות בכלל היו מוזרים לו, לפיכך נאלץ ר׳ יוחנן להתיר כתיבת האגדות האמתיות ולפרסמם בקרב העם כדי שילמד להבחין בינם לבין אגדות הכתה ההיא, ובכח המדרשות שהם הבנת המקראות לעמקן ילמד לשונו להשיב חורפיו דבר. ועי׳ מה שהארכנו בענין זה בתקון תפלה לברכת התורה. ובהיות הברכות והתפלות דומות בצד מה אל המדרשות והאגדות, הותרה גם כתיבתן בעת ההיא, והיה זה איזה זמן אחר סדור תלמוד ירושלמי, כמו שהוכחנו לעיל מלשון תני בתקיעתא דרב. — אבל כל סדורי התפלות שנכתבו בימי חכמי התלמוד אשר בלא ספק היו לנו לעינים בתקון הנוסחאות האמתיות, אבדו מאתנו בארך טלטול הגלות, ולא נשארו אצלנו אלא מעט בקיצורים הנזכרים בשני התלמודים וביתר ספרי חז״ל המובאים בסדורנו זה איש איש במקומו, ועל אלה וכיוצא בהם נוכל לצעוק מכאב לב — חבל על דאבדין! — הסדור הראשון מסדורי הקדמונים שהגיע לידינו הוא סדורו של רב עמרם בר ששנא גאון ז״ל שהיה יותר מאלף שנים לפני זמננו ושלח סדורו לארץ ספרד, ומשם נתקבל בארץ איטליה. וכשמונים שנה אחרי כן כתב רב סעדיה בר רב יוסף גאון ז״ל את סדורו ופיוטיו המהוללים בפי הראב״ע ז״ל, אבל סדורו לא זכה לפרסום כסדורו של רב עמרם, ועד היום נשאר בכת״י חבוש בטמון בעיר אוקספורד באוצר ספרי הבאדיליאנא. ובסדורנו זה העתקנו קצת משנויי נוסחאותיו כפי אשר הגיעו לידינו, והרב רבי דוד אבודרהם ז״ל מזכירו בספרו פעמים הרבה. ובדורו של רש״י ז״ל הופיעו עוד סדורים שונים מחכמי הדור ההוא, ומכלם לא הגיעו לידינו אלא סדורו של רבינו שמחה מוויטרי תלמידו של רש״י *) שהו״ל חברת מק״נ בהגהות הרב הגדול ר׳ שמעון הורוויץ ז״ל אב״ד בעיר ליפסיאה, וסדר תפלה להרמב״ם ז״ל בספר הי״ד. וספרו לי חכמי התימנים הנמצאים פעה״ק שנמצא בארץ תימן סדור תפלה כת״י להרמב״ם שאיננו שוה בכל לסדר תפלה הנדפס בספר הי״ד. ומאז עד היום נתחלקו הנוסחאות הלוך והתחלק כפי התחלקות הקהלות זו מזו, לא ראי נוסחאות הספרדים השונים כראי נוסחאות התימנים, ולא זה וזה כראי נוסח האיטליאנים, ולא ראי אלו כראי נוסח היהודים הקרימצקים, שנוסחם

---

*) ובמבוא לספר האגדה הוצאת מהר״ש באבער ז״ל כתב שהיה בידו איזה כתבי יד מסדורו של רש״י ז״ל.

שנוכחם המיוחד במיט היה שמור אתם כל ימיהם בכת"י, ובשנת תצ"ה זכה לדפוס בפעם הראשונה ובפעם השניה בשנת תקנ"ד [ושתי ההוצאות הם כעת יקרי המציאות]. וכתב הרד"א ז"ל בספרו (דפוס אמשטרדם דף ל"ט ע"א) הובאו דבריו בב"י לטור או"ח סוס"י קי"ג „יש אנשים שמנו התיבות שיש בכל ברכה וברכה משמונה עשרה ברכות והביאו פסוקים על כל ברכה וברכה מענינה שעולות תיבותיה כמנין תיבות הברכה, וכן עשיתי אני בראשונה מנין זה, ואח"כ נראה לי שאין לו יסוד ולא שרש, כי לא תמצא מקום בעולם שאומר שמונה עשרה בענין אחד תיבה בתיבה, אלא יש מוסיפין תיבות ויש גורעין, ואם כן המנין הזה אינו מועיל" עכ"ל. —

(ה) מי תקן סדר תפלה?

בתשובת השאלה הזאת לא אאריך כאן, לפי שכבר הארכתי בה הרבה בפנים הסדור בחלק תקון תפלה ובארתי שם כפי כחי כל הנחוץ לבאר בענין זה, וכאן אכתוב בקצרה כפי צרך המבוא. ז"ל הרמב"ם ז"ל בראשון מתפלה „מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם וכו' ואין משנה התפלה הזאת מן התורה וכו' אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכלתו ובכל עת שירצה וכו' כיון שגלו ישראל בימי נ"נ הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונתבלבלה שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה ולא היה יכול לדבר כל צרכו בלשון אחת אלא בשבוש שנאמר ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמיה יג' כד. פירוש ואינם מכירים לדבר לא יהודית ולא כלשון עם ועם כראוי בלי שבושים) ומפני זה כשהיה אחד מהם מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב"ה בלשון הקדש עד שיערב עמה לשונות אחרות. וכיון שראו עזרא ובית דינו כך, עמדו ותקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר, שלש ראשונות שבח להשם ושלש אחרונות הודיה ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהם כמו א ב ו ת לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כלן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל וילמדו אותן ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה שלמה כתפלת בעלי הלשון הצחה, ומפני זה תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העלג" עכ"ל. ועי' מה שכתבנו בפנים בהערה לשמונה עשרה ברכות בדבור המתחיל ואם הקפידו אנכה"ג ותבין כונת הרמב"ם באמרו בסוף דבריו „כדי שיהא ע נ י ן כל ברכה ערוך בפי העלג" דהיינו תכן הברכה עיי"ש. ואמרינן במגילה (י"ז ע"ב) אר"י ואמרי לה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר, פרש"י כמשפט המקראות כדיליף לקמן, עכ"ל, והיינו עזרא ובית דינו שזכר הרמב"ם ז"ל. עוד תניא התם שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר לפני רבן גמליאל ביבנה, את המאמר הזה בארתי בביאור מספיק בתחלת הערתי לשמונה עשרה ברכות. ותפלות שבת ור"ח ומועדים נוסדו בימי חכמי המשנה והתלמוד, וזמן רב אחרי אנכה"ג, כמו שהעירותי בתקון תפלה אצל כאו"א, וכמו כן תפלות ר"ה ויוה"כ וסדר הודוי, והכן נוסדו בישיבת רב בסורא, כמו שהעירותי במקומן. — ובתשובות הגאונים זכרון לראשונים שהו"ל חברת מק"נ בסי' רנ"ח תשובה לרב שרירא גאון ז"ל „וששאלת הא דאמר רחב"א א"ר יוחנן אנכה"ג תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (ברכות ל"ג ע"א) מקמי הכין בבית ראשון היכי הוו עבדי?

כך שמענו שלא היה להם בתפלה בבית ראשון אלא ברכות אבות וגבורות וקדושת השם והם שלש ראשונות, ועבודה וברכת כהנים לבס״ף, אחר שמברכין על המאורות (יוצר אור) וקוראין עשרת הדברים (משמע מלשונו דאפילו בגבולין היו נוהגים כן ולא היו חוששין לתרעומות המינים) וקורין שמע והיה אם שמוע ומזכירין יציאת מצרים בפרשת ויאמר ומברכין אחת לאחריה על גאולת ישראל באמת ויציב (מן הלשון הזה משמע שנוסח אמת ויציב כבר היה מתוקן בימי הבית הראשון, אבל אי אפשר לומר כן כמו שביארנו בתקון תפלה לברכה זו, ונראה דחסורי מחסרא והכי קאמר—ומברכין אחת לאחריה על גאולת ישראל (כמו שאנו אומרים) באמת ויציב, ירצה כמו שאנו מברכים על גאולת ישראל בברכת אמת ויציב, אבל בנוסח ברכתם זו לא קמיירי, ומשמע שגם בבית ראשון היו סומכים גאולה לתפלה, וכן משמע בגמ׳ (ברכות י׳ ע״ב מאי והטוב בעיניך עשיתי אר״י א״ר שסמך גאולה לתפלה). ושאר ברכות של תפלות (כלומר של תחנות ובקשות) בבית שני תקנום הנביאים ואנשי כנה״ג. וכך היה מנהג מקדש גם בבית שני דתנן אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו וכו׳ (ראה ברכות י״א ע״ב)״ עכ״ל הגאון ז״ל. אבל מי תקן סדר תפלה בבית הראשון לא נודע לנו בבירור, ובדרך השערה אפשר לומר שהזקיהו מלך יהודה וסיעתו היו הראשונים אשר תקנו סמיכות גאולה לתפלה, ומפני כן בקש מהקב״ה שזכות התקנה הזאת תעמוד לו לקום מחליו, ופירוש אמרם „שסמך גאולה לתפלה״ שתקן לסמוך גאולה לתפלה. ובכן אחל לבאר סדר תפלה בעזרת נורא עלילה אשר לו דומיה תהלה.—

הקדמה כוללת לכל הברכות

מספר יד הקטנה דף ר״ץ ע״ש באורך. ות״כן דבריו. מה שאנו **אומרים** בכל הברכות ברוך אתה. לכאורה פירושו מהולל אתה. **אבל** באמת אין הדבר כן כו׳ ע״ש ועיין בעין יעקב מס׳ ברכות בס״ש ישמעאל בני ברכני בהרשב״א ובהכותב שם. ועיין בחינוך פרשת עקב וברבינו בחיי שם ותוכן דבריהם. כי השורש והיסוד המפורסם הוא. **אשר** ה׳ יתברך ויתעלה רב חסד וחפץ למאד להיטיב לבריותיו וכל חפצו ורצונו להיותם ראוים וזכאים לקבל הטיב והחסד ממנו. ורק לזאת היתה ענין הבריאה כולה. לגודל ועוצם רב טובו וחסדו אשר אין לו קץ ותכלית וכוף ע״כ היתה הבריאה למען יהיה מקום לחול השפעות רב טובו וחסדו וזה סוד עולם חסד יבנה פירוש בשביל שיהיה מקום להתקיים בו החסד והטוב כו׳ ע״ש. מעתה זאת ענין אמרינו על איזה דבר מאכל או ההנאה ברוך אתה ה׳. כלומר אתה הוא מקור הברכה ואתה ית׳ הנמצא קרמון אשר הממציא הנמצאים כולם והוא מקור כל הברכה ושפע וכל הברכות הן משתלשלות ממנו והוא הממציא אותם ומשפיע מהן שפע רב לבריותיו כפי רצונו הטוב. ואתה הוא המלא טוב וחסד לאין קץ ותכלה וסוף כלל. ואתה הוא המוציא לחם מן הארץ. כלומר לכך אתה מריק ושופע תמיד ברכת הטוב והחסד לזון הנמצאים כולם כו׳ וע״ז הדרך תיקנו לנו ברכה בכל תפלה. והכונה שאנחנו מתפללים לפניו ית׳ חננו דעה בינה והשכל. ברוך אתה ה׳ חונן הדעת. ור״ל כי אתה הוא מקור הברכה ומקור שפע כל הטובות וחפצך להיטיב לבריות בכל מיני טובות שבעולם לכן אנחנו מכינים עצמינו לכך ומבקשים זה ממך. וכן בתפלת השיבנו כו׳. כי אם אנחנו לא נהיה מכינים עצמינו לבקש הכל ממנו ית׳ הרי לא יהיה לנו באפשרי לקבל טובה ושפע כי זאת בעצמה יהיה לנו למניעה ולמסך מבדיל. כי מצדו ית׳ אין שום מניעה רק אדרבה חפצו ותשוקתו תמיד להשפיע ולהיטיב. רק כל המניעות הם בצד המקבלים כו׳. וכמו כן תיקנו לנו ברכה על כל מצוה כי אף התורה והמצות אשר צוה לנו הוא ית׳ לא למענו ולא לצורכו חלילה אלא הכל לצרכינו ובשבילנו

כי

כי עם התורה ומצות יתעלה נשמתינו במעלת העליונים ולקבל רב טוב הצפון ונועם זיו העליון אשר עין לא ראתה. ולכך על כל מצוה ומצוה תקנו לנו ברכה כלומר כי אתה הוא מקור הברכה והחסד ולכך קדשנו במצותיו למען ישפיע עלינו יותר טוב ויותר נועם. דאי אפשר לקבל שפע מבלעדי המצות. ופורטים אנחנו בברכותינו כל מצוה ומצוה כי בכל מצוה נקבל נועם ותענוג אחר כי לרב טובו ית' אין קץ. וכמו כן תקנו ברכה על גבורותיו ונפלאותיו אשר המה מתחדשים לפרקים לאמר ברוך אתה ה' שכחו וגבורתו וכו' וכיוצא. והכונה אשר הכל לתועלתינו לפי שהוא מקור הברכה והשפע כו' עיי"ש ולפי הנחת ענין זה א"כ הרי תיבת ברוך הוא שם תואר כלומר הודאה אליו ית' כי הוא מקור הברכות כולם וכ"כ אבודרהם ז"ל וז"ל ברוך אינו לשון פעול אלא כמו רחום וחנון שהוא עצמו הוא מקור הברכות ואינו מקבלם מאחרים עכ"ל:

בשמים ראש

מאת המחבר פי' עץ יוסף וענף יוסף

פרק א בו יתבאר עיקר כונת בריאת האדם:

בתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. וכן כתיב כי בצלם אלהים עשה את האדם. ודרך פשט מלת צלם כאן אינה כמשמעה. כי כתוב מפורש (ישעיה מ) ומה דמות תערכו לו. אלא פירושו דמיון מה באיזה דבר. כי שניהם דומים במשמעם בצד מה. אמנם להבין ענין אומרו בצלם אלהים דיקא. ולא שם אחר. כי שם אלהים ידוע פירושו שהוא מורה שהוא ית"ש בעל הכחות כולם. כמ"ש בטור א"ח סי' ה'. וענין מה שהוא ית' נקרא בעל הכחות. כי לא כמדת ב"ו מדת הקב"ה. כי האדם כשבונה בנין דרך משל מעץ. אין הבונה בורא וממציא אז מכחו העץ. רק שלוקח עצים שכבר נבראו ומסדרם בבנין. ואחר שכבר סדרם לפי רצונו. עם שכחו יוסר ונסתלק מהם עכ"ז הבנין קיים. אבל כח ית"ש. כמו בעת בריאת העולמות כולם. בראם והמציאם הוא ית' יש מאין בכחו הב"ת. כן מאז כל יום וכל רגע ממש. כל כח מציאותם וסדרם וקיומם תלוי רק במה שהוא ית"ש משפיע בהם ברצונו ית' כל רגע כח ושפעת אור חדש. ואלו היה הוא ית' מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחד. כרגע היו כולם לאפס ותהו. וכמו שיסדו אנשי כנה"ג המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. היינו תמיד ממש כל עת ורגע. וראייתם מפורשת כאמור לעושה אורים גדולים. לא אמר עשה אלא עושה. וזהו שנקרא הוא ית"ש האלהים בעל הכחות כולם. שכל כח פרטי שנמצא בכל העולמות. הכל הוא ית"ש הבעל כח שלהם שמשפיע בהם הכח והגבורה כל רגע. ותלוים בידו תמיד לשנותם ולסדרם כרצונו. כן בדמיון זה כביכול ברא הוא ית' את האדם והשליטו על רבו רבוון כחות ועולמות אין מספר. ומסרם בידו שיהא הוא המדבר והמנהיג אותם ע"פ כל פרטי תנועות מעשיו ודבוריו ומחשבותיו. וכל סדרי הנהגותיו. הן לטוב. או להיפך ח"ו. כי במעשיו ודבוריו ומחשבותיו הטובים הוא מקיים ונותן כח בכמה כחות ועולמות עליונים הקדושים. ומוסיף בהם קדושה ואור. כמ"ש (ישעיה נא) ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וליסוד ארץ. וכמאמרם ז"ל א"ת בניך אלא בוניך. כי המה המסדרים עולמות העליונים. כבונה המסדר בנינו. ונותנים בהם רב כח. וכהיפך ח"ו ע"י מעשיו או דבוריו ומחשבותיו אשר לא טובים. הוא מהרס ר"ל כמה כחות ועולמות עליונים הקדושים לאין ערך ושיעור כמ"ש (שם מט) מהרסיך ומחריביך וגו'. או מחשיך או מקטין אורם וקדושתם ח"ו. ומוסיף כח בעומת זה במדורות הטומאה ר"ל. וזהו ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים וגו'. כי בצלם אלהים עשה וגו'. שכמו שהוא ית' הוא האלהים בעל הכחות הנמצאים בכל העולמות כולם. ומסדרם ומנהיגם כל עת כרצונו. כן השליט רצונו ית' את האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות כחות ועולמות. ע"פ כל פרטי סדרי הנהגותיו בכל עניניו בכל עת ורגע ממש. כפי שרשו העליון של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו. כאלו הוא ג"כ הבעל כח שלהם כביכול. ואחז"ל באיכה רבתי (פסוק וילכו בלא כח וגו') ר"ע בשם ריב"ס אומר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה כד"א באלהים נעשה חיל. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה דכתיב צור ילדך תשי כו'. וכ"מ בזוה"ק דתני ב"נ עבדין פגימו לעילא וכו'. וכן להיפך כנ"ל. ובזה"כ תנו עוז לאלהים. ובזוהר ר"פ בא ויהי היום ויבאו כו' להתיצב על ה' כד בעאן לקיימא על איהו פולחן דישראל על ה' ודאי קיימין. דהא כד ישראל עבדין עובדין דלא כשרין כביכול מתישין חילא דקב"ה. וכד עבדין עובדין דכשרן יהבין תוקפא וחילא לקב"ה. וע"ד כתיב תנו עוז לאלהים במה בעובדין דכשרן. ולכן אמר לאלקים. וכן באלהים נעשה חיל. שפי' בעל הכחות כולם וכנ"ל. כי הוא יתברך אחר שברא כל העולמות ברא את האדם אחרון למעשה בראשית בריאה נפלאה כח מאסף לכל המחנות. שכלל בו כל נאצלות אורות הנפלאות והעולמות והיכלין העליונים שקדמו לו. וכל תבנית הכבוד העליון בסדר פרקי המרכבה. (ועיין בספר נפש החיים שער א' פ"ו בהגה"ה) וכל הכחות פרטים הנמצאים בכל העולמות עליונים ותחתונים. כולם נתנו כח וחלק מעצמותם בבנייתו ונכללו בו כמספר פרטי כחותיו שבו. כמ"ש בזוהר יתרו דף ע"ה ע"ב קוב"ה כד ברא ליה לב"נ סדר ביה כל דיוקנין דרזין עלאין דעלמא דלעילא. וכל דיוקנין דרזין תתאין דעלמא דלתתא. וכלא מתחקקא בב"נ דאיהו קאים בצלם אלהים כו' דכתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו ע"ש. (ועיין עוד בכל המאמרים בזוהר ובז"ח ובמדרשים שמביא בספר נפש החיים שער א' פ"ו) וזה כל האדם שכל כח פרטי שבו מסודר נגד עולם וכח אחד פרטי מסוד השיעור קומה של כלל הכחות והעולמות. שמסודרים כביכול כתבנית קומת אדם *) (כמש"ת בהגה"ה כאן). וכן המצות כולן. קשורין ותלוין במקור שרשן העליון בסדרי פרקי המרכבה ושיעור קומה של העולמות כולם. שכל מצוה פרטית בשרשה כוללת רבו רבוון כחות ואורות מסדרי השיעור קומה. כמ"ש בזוהר יתרו דף פ"ה ע"ב כל פקודי אורייתא מתאחדין במלכא קדישא עלאה. מנהון ברישא דמלכא. ומנהון בגופא. ומנהון בידי מלכא. ומנהון ברגלוי כו'. (ועיין עוד בספר נפש החיים פ' הנ"ל שמביא עוד כמה מאמרים מזוהר ומתקונים) ובעשות האדם רצון קונו ית' ומקיים איזה דבר וכח שבו אחת ממצות ה'. מתיקן

טעם

*) ביאור ענין שיעור קומה הוא שכל השגתנו כביכול אותו ית"ש. הוא רק מצד התחברותו ית' להעולמות. וסדר מצב העולמות והכחות כולם העליונים והתחתונים יחד בכלל. מסודרים כביכול בכל פרטיהם כתבנית קומת אדם. בסידור כל פרקי אבריו וגידיו וכל פרטי העניינים שבו והתאחדותם אחד בחבירו. שהוא כולם יחד בתוכו כל הכחות והעולמות. והוא ענין השיעור קומה הנזכר בדבריהם ז"ל במדרשים. ועצמותו ית' מתפשט ומסתתר בתוך כולם וממלאם והוא נשמה להון כביכול כענין הנשמה המתפשטת ומסתתרת בגוף האדם. ולכן הורשינו לתארו ית' בתואר אדם. כדכתיב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם וגו'. ועיין באורך בספר נפש החיים שער ב' פ"ה:

שנגע לאותו עולם וכח עליון המקבילו נתקן. או לפגמו. או להוסיף אור וקדושה על קדושתו מחפץ ורצון העליון ית"ש. כפי ערך ואופן עשייתו. ולפי רוב ההזדככות וטהרת קדושת מחשבתו בעת עשיית המצוה המצטרפת לטובה למעשה המעשית. וכפי ערך מדרגת אותו העולם והכח עליון. ומשם נמשך הקדושה וחיות גם על אותו הכח של האדם שבו קיים מצות בוראו המצוונת נגדו. וכאשר קיים כל המצות בשלימות בכל פרטיהן ודקדוקיהן בעיקר המעשה. ונוסף עליהם הצטרף עולם טהרת וקדושת המחשבה. הרי תיקן כל העולמות והסדרים העליונים. ונעשה כולו בכל כחותיו ואבריו מרכבה להם ומתקדשים מקדושתם העליונה. וכבוד ה' חופף עליו תמיד. וכן להיפך ח"ו בפגום אחד מכחותיו ואבריו ע"י חטאתו אשר חטא. אז"כ הפגם מגיע לפי שרשו לאותו העולם והכח העליון המכוון נגדו בסדרי השיעור קומה כביכול. להרסו ולהחריבו ח"ו. או להורידו. או לפוגמו. או להחשיך ולהקטין נהגות אורו. ולהתיש ולהחליש ולמעט כח טהרת קדושתו ח"ו. הכל כפי ערך החטא ואופני עשייתו. וכפי ערך וענין אותו העולם וגובה מדרגתו. כי לא כל העולמות ישוו בשיעורן בענין הפגם והקלקול. שבתחתון הוא הריסה וחורבן ר"ל. ולמעלה מניעת האור. ובעליון יותר ממנו גורם רק התמעטות שפעת אורו או הקטנתו. וביותר גבוה ונעלה גורם רק התמעטות בגודל לפנות אורו וטהרת קדושתו הנפלאה. והנה רבות בחינות שונות. ואיש התכם ויבין את זאת לאמיתו. לבו יחיל בקרבו כחיל ורעדה. בשומו אל לבו על מעשיו אשר לא טובים ח"ו. עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל ח"ו. הרבה יותר ממה שהחריב נ"נ וטיטוס. כי הלא נ"נ וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה. כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהיו יכולים לגגוע שם כלל במעשיהם. רק שבחטאינו נתמעט והש כביכול כח גבורה של מעלה. את מקדש ה' טמאו כביכול המקדש העליון. ועי"כ היה להם כח לנ"נ וטיטוס להחריב המקדש של מטה המכוון כנגד המקדש של מעלה. כאחז"ל (איכה רבתי) קמחא טחינא טחנית. הרי כי עונותינו החלישו כח מעלה. עולמות עליונים הקדושים. והמה החריבו רק כח מטה. וזהו שהתפלל דוד המע"ה יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. ביקש שיחשב לו כאלו למעלה בשמי מרומים הרס. אבל באמת לא נגעו שם מעשיו כלל (ספר נפש החיים):

פרק ב בו יבואר שחיבור עצמותו יתברך אל העולמות תלוי בעסק התורה ומעשי המצות ועבודת התפלה של עם סגולה:

זכמו שענין חבור וקיום נשמת האדם בגופו הוא ע"י אכילה ושתיה. ובלתן תפרד והסתלק מהגוף. כן חיבור עצמותו ית' אל העולמות שהם סוד האדם הגדול. כדי להעמידם ולקיימם ולא תגעל נפשו אותם. גזרה רצונו ית' שיהא תלוי בעסק התורה ומעשי המצות ועבודת התפלה של עם סגולה. ובלתן היה הוא ית' מסלק עצמותו ית' מהם. ונכרגע היו חוזרים כולם לאפס ואין. שכל עיקר ענין התחברותו יתברך אל העולמות שמסודרים כתואר בתבנית אדם בכל הפרטים ואברי האכילה כולם. גזרה רצונו יתברך שיהא תלוי במעשיהם הטובים של עם קדושו. שהם המה ענין אכילה ושתיה אל העולמות. להעמידם ולקיימם. ולהוסיף כח קדושתם ואורם ע"י התחברותו ית' אליהם כראוי כפי רצון העליון ית"ש. הכל לפי רוב המעשה של עם סגולה שהמה המתקנים ומאהדים העולמות שיהו ראוים לקבל שפעת האור ותוספת קדושתו יתברך. כענין המזון שהוא מוסיף כח הגוף ומעדן אותו. וזהו ענין הכתוב לכו לחמו בלחמי. שפירשוהו חז"ל וברע"מ פרשה נו דף ל"ג ע"ב. ובפרשת עקב דף רע"א ע"ב. על התורה ע"ש. היינו בלחמי ממש. כביכול לחמו ית'. וכמ"ש בפרשת עקב שם התקון פתורא למלכך כו' ע"ש. ובפרשת בלק ד' ר"ב סוף ע"א כי ממנו תאכל ההוא טנרא הקיפא כו' דההוא זכאה כביכול איהו מפרנס לה ויהיב לה מזונא כו'. ונ"ב כי ממנו תאכל ולית מזונא בהאי עלמא אלא ממנו ע"ש. וברע"מ פרשת משפטים דף קכ"א ע"א קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כו' וישראל אתקריאו אילנא רבא ותקיף. ומזון לכלא ביה. בי' אורייתא דאיהו מזונא לעילא. בי' צלותא דאיהו מזונא כו'. ואפי' מלאכים לית לון מזונא אלא בישראל. דאי לאו דישראל יתעסקון באורייתא. לא הוו נחית לון מזונא מסטרא דאורייתא דאמתילא לעץ. הה"ד עץ חיים היא וגו' ולא דאיהי מזון. וזהו ענין מאמרם ז"ל ישראל מפרנסין לאביהם שבשמים (ספר נפש החיים):

פרק ג בו יבואר גודל החיוב של עסק התורה וכמה מצות הוא מקיים בלימוד התורה. וכמה לאוין הוא עובר בביטול לימוד התורה:

דע כמה מצות מקיים האדם בלימוד התורה כדכתיב. א') אם בחקותי תלכו וגו' פירש"י שתהיו עמלים בתורה. ב') ושננתם לבניך. ג') ודברת בם. ד') בשבתך בביתך. ה') ובלכתך בדרך. ו') ובשכבך. ז') ובקומך. הרי ז' מצות. ובמשנה תורה נשנה ג"כ הפסוק. א') ולמדתם אותם את בניכם. וכתיב ב') ושמרתם. וכתיב ג') ושמרתם את חקותי. ד') ואת משפטי תלמדו ללכת בהם ואי' בת"כ שלא יסיח מהם ומתנך אלא בהם. בקדושים כתיב ה') ושמרתם את כל חקותי. ו') ושמרתם מצותי וגו'. כאשר ז') ושמרתם ועשיתם. בואתחנן ח') ולמדתם אותם. ט') ושמרתם את כל חקותי לעשות. י') אשר תלמדו לעשות ואי' בספרי אם משנה. וכן אי' בספרי כ"מ שנאמר שמירה בפסוק קאי על התורה. עוד שם. יא) והודעתם לבניך ולבני בניך. יב) לשמור את כל חקותי. יג) ושמרתם לעשות. ובעקב יד) ושמרתם ועשיתם אותם. טו) תשמרו לעשות. טז) ובחרת בחיים. כי תצא יז) שמר לך וגו'. עוד עשרה לאוין א') השמרו לכם. ב') ושמור נפשך. ג') פן תשכח את הדברים. ד') ופן יסורו מלבבך. ה') השמר לך פן תשכח. עוד שני לאוין השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם ואי' בספרי כשאדם סר מן התורה מיד נדבק בעבו"ז. עוד ב' לאוין השמרו לכם פן תשכחו את בריתי וגו' וכ"מ שנאמר פן ואל אינו אלא ל"ת. וגם מקום שנאמר בו שמירה אסור להסיח דעתו ממנה. ולפיכך היסח הדעת פוסל בקדשים משום שנאמר ושמרו את משמרתי וגו'. ולכך נאמר בה והגית בו יומם ולילה והגית מלשון מחשבה. כמ"ש והגיון לבי לפניך. שצריך שלא יסיר מחשבתו מהתורה. דלעיל כתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וכשא"א לדבר בתורה ע"ז אמר עכ"פ והגית וגו' רק חזק ואמץ. עוד כתיב למען ישמעו ולמען ילמדו ולמען תחזקו בירא את ה'. ובתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. זכרו תורת משה עבדי. במשלי כתיב אל תטוש תורת אמך. תורתי אל תעזובו. ואל תסורו מאמרי פי. אל תעזבם ואל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך. אל תתן שינה לעיניך. להקשיב לחכמה אזניך. תטה לבך לתבונה ולתבונה תתן קולך. אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה. שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה. יתמך דברי לבך. קנה חכמה קנה בינה. אהבה ותצרך. ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה. סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה. שמע בני וקח אמרי. לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך. לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך. לשמור מזמות ודעת שפתיך ינצרו. דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. פי' מחמת אהבתה תהיה תמיד שוגג בכל מעשיך. שמחשבותיך תהיינה תמיד בתורה. קשרם על לבך. כתבם על לוח לבך. ענדם על גרגרותיך. שמור אמרי ומצותי תצפון אתך. שמור וגו' ותורתי כאישון עיניך קשרם על אצבעותיך. אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא ופי' אחותי את הוא לשון חיבור כמו אשה אל אחותה. ועתה בנים שמעו לי. אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי. לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. עזבו וגו' ואשרו בדרך בינה. אל תאהב שינה פן תורש. הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי. כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך. תנה לבך לדעת חכמה וגו'. למען תהיה תורת ה' בפיך. ומזה יוכל לידע ולראות כמה מצות בלימוד התורה. וכל אחת מצוה בפ"ע. כמו שמצאנו בפרשה במצות הכנסת אורחים שמפרש הכתוב כל פעולותיו של אברהם אבינו. וימהר אברהם וגו'. ואל הבקר רץ אברהם וגו' ויקח חמאה וחלב. ויקח לקראתם. ויאמר. לפי שכל פרטיו הוא מצוה בפ"ע. וכן בפרשת עקידה פרט הכתוב כל פרטי עניניו. וישכם אברהם וגו'. ויחבוש את חמורו. ויקח. וילך. ויקח. לפי שכוון בכל הנוגע לקיים מצות קונו. וכן מצינו באליעזר עבד אברהם לפי שהוא עבד נאמן לאדוניו לכן בסיפור המעשה לבתואל אמר בכל פעם אדוני. וישביעני אדוני. ויאמר אדוני. ואומר לאדוני. לפי שהמשיך א"ע בכל פרטי שליחותו לקיים מצות אדוניו. ועאכ"ו במצות בוראנו ית"ש. ומצוה נכלל כל פרטי המצות בלימוד התורה. כתיב ובחרת בחיים ור"ל בתורה שהיא חיים למוצאיה כדכתיב כי הוא חייך. נמצא מקיים מצוה בבחירתו. ובזה שמחה אותו ולבו לתורה הוא ג"כ מצוה בפ"ע. וכן

בשמיעה מצוה נפ"ע. וכן ההפך לאהוב נו והדביקות והאהבה והאחוה והזכיה לכל אחד ואחד יש פסוק נפ"ע כדלעיל. והזריזות כדכתיב חשתי ולא התמהמהתי. וההליכה ככתוב ואשיבה רגלי אל עדותיך. השקידה והיגיעה כדכתיב אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. השקידה לשקוד על דלתותי יום יום. הבינה כדכתיב ונרדפה לדעת את ה'. הישיבה בביהמ"ד כדכתיב אשרי יושבי ביתך. המחשבה והגית בו יומם ולילה. גם ידוע שעיקר שבירת היצה"ר הוא ע"י תורה כמשז"ל בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין. ובזה מקיים מ"ע של ובערת הרע מקרבך שהוכפל בתורה שש פעמים. גם אי' בגמרא כל הזובח יצרו ומתודה עליו כאילו מכבד להקב"ה בארבעה עולמות כמ"ש זובח תודה יכבדנני. ונמצא מקיים מ"ע לתת כבוד לשמו. כדכתיב ועל פני כל העם אכבד. וכתיב תנו לה' אלהיכם כבוד. הבו לה' כבוד ועוז. שים נא כבוד לה' וגו' ותן לו תודה. הרי שכמה וכמה מצות אדם מקיים בעסק התורה. וכ"ז נכלל במשנת ר' חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שע"י עסק התורה מקיימים מצות הרבה כהנ"ל (ספר מעלת התורה):

פרק ד בזה הפרק נרחיב מעט בדבור בלשון מדברת גדולת יקר תפארתה ומעלתה של התורה הקדושה. והאדם הישר העוסק והוגה בה בתורת חסד על לשונו לעשות נחת רוח ליוצרו ובוראו ית"ש. ואיש דעת המאמץ כח לתמכה ולסעדה ולהחזיק בדקיה. הוא המחיה והמקיים כל העולמות על מכונם:

אמרו ז"ל בשמות רבה פ' ל"ג. אדם לוקח חפץ שמא יכול לקנות בעליו. אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואומר להם כביכול לי אתם לוקחים כו'. הרי דבעסק ועיון התורה לבד הוא דבוק ברצונו ודבורו ית'. והוא ית' ורצונו ודבורו חד. והוא ענין מאמרם ז"ל בכ"מ בזוהר דקב"ה ואורייתא חד. וגדולה מזו בפרשת בשלח דף ס' ע"א ואוליפנא דקוב"ה תורה איקרי כו' ואין תורה אלא קוב"ה. והענין כי התורה הקדושה היא דבורו יתברך. ובמאמר פיו יתברך במע"ב נבראו העולמות כולם. שע"י סידור גלגול צרופי האותיות ע"פ סדר הרל"א שערים פנים ואחור שבמאמר בראשית ברא כו' נאצלו ונבראו העולמות עליוני' עליונים רבו רבוון בכל סדר מצבם ופרטי עניניהם וכל הנכלל בהם. וכן בכל מאמר ומאמר שבו ע"ד הנ"ל נבראו כל פרטי המינים והענינים שבאותו הסוג שעליו נאמר אותו המאמר. כמ"ש בזוהר תרומה דף קס"א ע"א דכד ברא קוב"ה עלמא אסתכל בה באורייתא וברא עלמא. ובאורייתא אתברי עלמא כמה דאוקמוה דכתיב ואהיה אצלו אמון כו' אורייתא צווחת ואהיה אצלו אמון בה ברא קוב"ה עלמא. דעד לא אתברי עלמא אקדימת אורייתא כו'. וכד בעא קוב"ה למברי עלמא הוה מסתכל בה באורייתא בכל מלה ומלה ועביד לקבלה אומנותא דעלמא בגין דכל מלין ועובדין דכל עלמין באורייתא אינון כו'. באורייתא כתיב בה בראשית ברא וגו' אסתכל בהאי מלה וברא את השמים. כתיב בה ויאמר אלהים יהי אור אסתכל בהאי מלה וברא את האור. וכן בכל מלה ומלה דכתיב בה באורייתא אסתכל קוב"ה ועביד ההוא מלה. וע"ד כתיב ואהיה אצלו אמון כג"ד כל עלמא אתברי עכ"ל. ולכן כל התורה בכלל וכל העולמות כלליהם ופרטיהם וסדורם וכל עניניהם כולם כלולים ורמוזים בעשרה מאמרות דמעשה בראשית. ולכן אמרו בזוהר דאורייתא היא נהירו דכל עלמין וחיותא וקיומא ושרשא דכלהון. והענין כי העולמות הולכים על סדר ההשתלשלות וההדרגה. שכל עולם היותר עליון וגבוה הוא נשמתו וחיותו וקיומו ואורו של העולם שתחתיו לבד. אמנם יתרון עולם האצילות על ג' עולמות בי"ע. שהוא מתפשט ומאיר לכל הג' עולמות בי"ע שתחתיו. שכולו אלקות גמור. ולכן התורה הקדושה ששרשה העליון הנעלם היא למעלה למעלה גם מאצילות קדשו ית'. וקב"ה ואורייתא כולא חד. היא הנפש והחיות והנהירו ושרשא דעלמין כלהו. שכמו שבעת הבריאה בה נאצלו ונבראו כולם. כן מאז היא נשמתם וחיותם וקיומם על סדר מצבם. ובלתי שפעת אורה בהם כל רגע ממש להאירם ולהחיותם ולקיימם. היו חוזרים כולם לתהו ובהו ממש. ולזאת עיקר חיותם ואורם וקיומם של העולמות כולם

על נכון הוא רק כשאנחנו עוסקין בה כראוי. כי קב"ה ואורייתא וישראל כולא חד. שכל אחד מישראל שורש נשמתו העליונה מדובק ונאחז באות אחד מהתורה והיו לאחדים ממש. ולכן מעת הבריאה שהיתה התורה גנוזה עדיין במקור שרשה הנעלם מכל העולמות העליונים. ומרחוק לבד מאירה לכל העולמות להחיותם ולקיימם. ולא נשתלשלה עצמותה ממש למטה לזה העולם שיעסקו בה קרואי מטה. עדיין היו העולמות רופפים ורוהגים ולא היו על מכונם כראוי. וקראום חז"ל שני אלפים תהו. והיו תלוים ועומדים עד עת מ"ת. כידוע מאמרם ז"ל (שבת דף פ"ח ע"א. וב"ר פ' מ"ז. והנריש רבה פ"א ובריש התנחומא. ובריש מדרש רות. וברבה שה"ש פסוק דמיתיך רעיתי) ומאז שנשתלשלה וירדה כביכול ממקור שרשה הנעלם לזה העולם כמאמרם ז"ל נאה מבה והורידה לארץ. כל חיותם וקיומם של כל העולמות הוא רק ע"י הבל פינו והגיוננו בה. והאמת בלתי שום ספק כלל שאם היה העולם כולו. מקצה עד קצהו פנוי ח"ו אף רגע אחת ממש מהעסק והתבוננות שלנו בתורה. ברגע היו נחרבים כל העולמות עליונים ותחתונים והיו לאפס ותהו ח"ו. וכן שפעת אורם או מיעוטו ח"ו הכל רק כפי ענין ורוב עסקנו בה. לכן אנו מברכים עליה וחיי עולם נטע בתוכנו. כענין הנטיעה שנטיעתה כדי לעשות פרי להרבות טובה. כן אם אנו מחזיקים בתוה"ק בכל כחנו כראוי. אנו מנחילין חיי עד וממשיכים משרשה הנעלם למעלה מכל העולמות. תוספת קדושה וברכה ואור גדול בכל העולמות. וגם לקבל ולייחד ולהעלות העליונים עם התחתונים וכל העלמין סלקין ונהירין כחדא: (ספר נפש החיים שער ד'):

פרק ה בו יבואר גודל שכר למוד התורה הקדושה. לזאת ההכרח להביא קצת מאמרי חז"ל בש"ס ומדרשים וזוהר אשר בם ידובר גודל שכר לומדי תורה. להלהיב לבות החפצים להתדבק באהבת תורתו יתברך ולהתלונן בצלה:

אחז"ל (חלק דף צ"ט) כל העוסק בתורה לשמה כאלו עושה שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנאמר או יחזק במעוזי יעשה שלום לי כו'. רב אמר כאלו בנה פלטרין של מעלה ופלטרין של מטה שנאמר ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וליסוד ארץ. עוד אי' בגמרא כל העוסק בתורה יסורים בדלים ממנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף. אין רשף אלא יסורים ואין עוף אלא תורה כו'. ובילקוט משלי אי' תניא היה רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה נעשית לו סם חיים שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. ואומר רפאות תהי לשרך. ואומר כי מוצאי מצא חיים. אמר רבי יודן למה נמשלה בעץ החיים. מה עץ החיים פרוש על ג"ע. כך התורה פרושה על כל החיים ומביאתן לתחת עץ החיים ע"כ. גם התורה מכפרת על עונותיו של אדם שנאמר זאת תורת העולה ואמרו חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וכל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת. עוד אחז"ל מאי דכתיב כאהלים נטע ה' כנחלים וכו' למה נמשלו ד"ת לנחלים. מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ד"ת מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות. עוד אחז"ל אם נתחייב אדם מיתה לשמים מה יעשה. אם רגיל לשנות פרק אחד ישנה ב' פרקים. ללמוד דף אחד ילמוד שני דפים. עוד אי' בגמרא ושמתם את דברי וגו' אל תקרי ושמתם אלא וסם תם שהתורה היא סם חיים שמרפא כל גופו של אדם. ובחזית שוקיו עמודי שש אלו ת"ח למה נמשלו לעמודים שהם עמודי עולם שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה כו'. ובמשנה אי' כל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול מלכות ועול ד"א. גם אי' במשנה שנקרא ריע ואוהב להקב"ה. ובמדרש אי' שהקב"ה מאיר פניהם של צדיקים מסוף העולם ועד סופו כמ"ש ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. עוד אחז"ל כשאדם עוסק בתורה מקיפים אותו מלאכים היוצאים מהבל פיו כמלא עין והוא בתוכן כמלך בגדוד. ובספר ראשית חכמה אי' כשאדם עוסק בתורה אז השכינה עומדת כנגדו ואומרת השם עמך גבור החיל אשריך אם הזכרני אשריך אם תהיה זמנך בי תמיד. עוד אי' כל העוסק בתורה בעולם הזה שדומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד בעוה"ב [illegible].

שדומה ליום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. וכתב הגאון מו"ה אברהם אחיו של הגר"א ז"ל וז"ל ומה שאמרו חוט של חסד לפי שבכר השה"כ הוא חסד גדול כידוע כמ"ש ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. וכן בעוה"ב הוא עיקר החסד שם. וע"י התורה מושך אליו חוט מעיקר החסד. ומה שאמרו בעוה"ז שדומה ללילה הוא ע"י הצרות שיש לאדם ע"י יצרו בעוה"ז. לזה נמשל ללילה. ולכן הקב"ה מושך עליו חוט של חסד להגן עליו מן הפורעניות ע"י התורה. עוד אי' בגמרא ריש כל מרעין אנא דם. וריש כל אסוון אנא חמר. ובאתר דלית חמר תמן סממנים מתבעין. ואמר הגאון הנ"ל בשם אחיו הגר"א ז"ל דה"פ לפי שהתאוה הוא ראש כל העבירות והדם הוא הנפש והיא מתאוה. וז"ש ריש כל מרעין תחלת כל חולי הנפש אנא דם. וריש כל אסוון ראש כל הרפואות להדם אנא חמר היא התורה שנמשלה ליין כמ"ש ושתו ביין מסכתי. ובאתר דלית חמר תמן סממנין מתבעין פי' מי שאינו בעל תורה צריך לרפאות המדות איך ומה להתנהג. אבל מי שהוא בעל תורה אינו צריך לרפאות המדות רק לעסוק בתורה וביראת ה' כל היום. הפך בה והפך בה דכולא בה ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה. פי' שהיא עולה על כל המדות. וכל המדות כללו בה עכ"ל. ובמשלי רבתא אי' חכמות בנתה ביתה כו' אמר הקב"ה אם זכה אדם ולמד תורה וחכמה חשוב לפני כמו שבראתי שמים וכאלו העמיד כל העולם כולו. ושם בפ' אשת חיל אמרו אמר הקב"ה לישראל בני היו מתעסקין בתורה ביום ובלילה ומעלה אני עליכם כאלו אתם מעמידים את כל העולם. עוד אחז"ל אין הגליות מתקבצין אלא בזכות התורה שנאמר גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. כי ידוע שהשלשה גליות הראשונים היו בעון ג"ע ע"ז ש"ד ונגאלו בזכות אברהם יצחק ויעקב. וגלות הזה האחרון הוא בעון לה"ר ושנאת חנם שהוא היפך התורה והמצות. ותהיה הגאולה אי"ה בזכות משה רבינו ובזכות התורה שניתנה ע"י משה. ולכך קץ זה נסתר מכל עין כמ"ש במשה ולא ידע איש את קבורתו (בשם הגאון מו"ה אברהם הנ"ל).(ועיין עוד מעלת ושכר התורה בקונטרס זכרון לנפש חיה הנדפס בריש מהרש שה"ש). ועתה אבאר לפניך גם המאמרים הנמצאים בזוה"ק המדברים מגודל שכר לומדי תורה. אי' בזוהר מאן דאשתדל באורייתא כתיב בשכבך תשמור עליך אורייתא תיגור עליך מדינא דהאי עלמא. והקיצות היא תשיחך לעוה"ב כד יתערון מתי עלמא כדין היא תשיחך תהא סנגוריא על גופך בגין דיקיימון אינון בקדמייתא לחיי עלמא כמ"ש אלה לחיי עולם בגין דעסקין בחיי עלמא דאיהי אורייתא איהי קיימא עליה דב"נ ואתעבידת סנגוריא קמי קב"ה ואריםת קלא. ובפרשת וישב אי' ומאן דבטלין מילין דאורייתא כאלו חריב עלמא שלים. דכמה אי' ליה לב"נ לאשתדלא באורייתא. דכל מאן דאשתדל באורייתא אית ליה חיין בעלמא דין ובעלמא דאתי. ואפילו מאן דלא אשתדל ביה לשמה כדקא יאות (כתב הגאון מו"ה אברהם הנ"ל כוונתו בתיבת כדקא יאות לומר שבודאי יאות הוא דאינו משתדל אבל לא ח"ו לקנטור שע"ז אחז"ל נוח לו שלא נברא כו'. אלא ר"ל שלומד ע"מ שיקרא רבי וישב בישיבה) זכי לאגר טב בעלמא דין ולא דיינין ליה בהאי עלמא. ת"ח אורך ימים בימינה בהאי דאשתדל בה לשמה. ובשמאלה עושר וכבוד אגרא טבא ושלימא אית ליה בהאי עלמא. וכל מאן דאשתדל לשמה כד נפיק מהאי עלמא אורייתא אזלית קמיה ואכרזת קמיה ותגינת עליה דלא יקרבון ליה מארי דדינא. כד שכיב גופי' בקבר איהי נטרת ליה. כד נשמתא אזלת לאסתלקא מהאי עלמא איהי אזלת קמיה. וכמה תרעין אתפתחין קמיה עד דיתער בזמנא דיקומון מתיא. ואיהי סנגוריא עליה. והאי בר נש דלא זכי לאשתדלא באורייתא כד נפיק מהאי עלמא נטלין ועיילין ליה לגיהנם אתר דלא ירחם עליה. ות"ח כמה הוא עונשי דאורייתא דהא לא גלו ישראל מארעא קדישא אלא בגין דאסתלקו מאורייתא כו'. ועלמא לא אתקיים בקיומוי אלא באורייתא בגין דאיהי קיומא דעלמין עלאין ותתאין. עוד שם כמה אית ליה לב"נ לאשתדלא באורייתא כו' ובכל מלה דאורייתא דאתחדשת מפומיה דב"נ האי מלה סלקת וקב"ה נטיל להאי מלה ונשיק לה ועטר לה בשבעין כסקין. עוד שם כד בעי קב"ה למברי עלמא הוה מסתכל באורייתא וברא. אמר לה עלמא עלמא את בניתוסך לא קיימא אלא על אורייתא דעסקין בה. ואם לא הנא אהדרך לך לתוהו ובוהו. אורייתא קיימא ומכרזי קמיה דב"נ דיתעסק בה. וכל מאן דאשתדל באורייתא איהו קיים עלמין וקיים כל עובדא על תיקונו. בפרשת

ויצא כל מאן דאשתדל באורייתא אית ליה חירו מטולא חירו ממותא דלא יכיל לאשלטאה עליה. דכד ב"נ אזיל באורחא דאורייתא אתרחים הוא לעילא ואתרחים הוא לתתא ורחימא דקב"ה איהו. בפרשת וישלח כמה חביבא אורייתא קמי קוב"ה דכל מאן דאשתדל באורייתא רחים הוא לתתא וקב"ה אצית לקליה ולא שביק ליה בעלמא דאתי. ואורייתא בעי למלעי בה יממא ולילא למהוי שלמותא לגבי ב"נ יממא ולילא. בפרשת ויקהל כד ברא קודשא בריך הוא עלמא לא ברא אלא בגין דישראל יקבלון אורייתא איהו ארכא דחיין בהאי עלמא ובעלמא דאתי ובאורייתא אתברא עלמא ועל אורייתא קיימא עלמא. וכל מאן דאשתדל באורייתא כאלו אשתדל בהיכלא דקוב"ה בגין דכד ב"נ עסיק באורייתא קב"ה קאים תמן ואצית לקליה ואשתזיב מתלת דינין מדינא דהאי עלמא ומדינא דמלאך המות דלא יכיל לאשלטאה עליו ומדינא דגיהנם. בפרשת נח כל ב"נ דאשתדל באורייתא ושפוותיו מרחשן באורייתא קב"ה חפי עלויה ושכינתא פריסת גדפהא עלויה והוא מקיים עלמא. וקב"ה חדי עמו כאלו נטע שמיא וארעא. בפרשת שמיני זכאין אינון ישראל דקב"ה יהיב להון אורייתא קדישא חדותא דכל חדוותא דקב"ה דכתיב ואהיה אצלו שעשועים ואורייתא שמא דקב"ה. ובשעתא דב"נ אתי לאתחברא באורייתא היא פתחא לקבלי' לאשתתפא בהדי'. ובשעתא דב"נ אסתים עינוי מנה ויזיך לאורחא אחרא כמ"ש אם תעזבני יום יומים תעזבך לא יפתחא פתחא עד דייתי לאתחברא בה ולא יתנשי מנה. ומאן דאשתדל באורייתא כאילו משתדל בשמא קדישא ומתדבק בקב"ה ומתעטר בעטרה דאורייתא ורחים לעילא ותתא בקב"ה וקב"ה פשיט כו' ותכך כיין הטוב דא יינא דאורייתא דהיא טב מכולא. טב בעלמא דין וטב לעלמא דאתי ודא הוא יינא דאורייתא דניית לקב"ה מכולא. ומאן דמרוי מיינא דאורייתא אתעטר לעלמא דאתי ויזכה לתחיה כד יקים קב"ה לצדיקים. בפרשת מצורע וכד איהו אשתדל בפולחנא דמארי ולעי באורייתא כמה נטורין זמינין לקבלי' לנטרא ליה ושכינתא שרייא עליה וכלא מכרזי קמי' ואמרי הבו יקרא לדיוקנא דמלכא הבו יקר לברי' דמלכא אתנטר הוא בעלמא דין ובעלמא דאתי. בפרשת א"מ כל מאן דאשתדל באורייתא זכי הוא לאשתקיא מההוא שקיו דנהלא כו'. בפרשת קדושים כתיב אם יכופר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם. בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל הוא מתכפר בד"ת. בגין דד"ת סלקין על כל קורבנין דכתיב זאת התורה לעולה ולמנחה וגו' דכל מאן דאשתדל באורייתא אע"ג דאתגזר עלוי עונשא מלעילא ניחא ליה מכל קורבנין ועלוון והאי עונשא אתקרע בגין דילעי בה לשמה וקב"ה אתפייס בה. ות"ח לא אתדכי ב"נ לעלמין אלא במילין דאורייתא בגין כן מילין דאורייתא לא מקבלי טומאה דכתיב יראת ה' טהורה עומדת לעד בגין דאיהי קיימא לדכאה לאינון מסאבין ואסוותא באורייתא אשתכח כמ"ש רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך. דכיותא אשתכח באורייתא דכתיב יראת ה' טהורה עומדת לעד מאי עומדת לעד דקיימא תדירא בההוא דכיותא ולא אתעדי מינה לעלמין. ועוד שם אין כבוד אלא תורה אילין חכימין דאורייתא ירתון האי כבוד ולא טפשין דעלייהו כתיב וכסילים מרים קלון דמאן דלא ידע אורייתא אקרי כסיל שנאמר וכסיל לא יבין את זאת היא התורה שנאמר וזאת התורה. בפרשת אמור זכאין אינון ישראל דקב"ה אתרעי בהון מכל עמין. ומגו רחימותא דלהון יהיב להון אורייתא דקשוט למנדע אורחא דמלכא קדישא. וכל מאן דאשתדל באורייתא כאלו אשתדל בקב"ה. דאורייתא כולא שמא דקב"ה. ומאן דעסיק באורייתא כאלו עסיק בשמו. ומאן דרחיק מאורייתא רחיק מקב"ה. בפרשת שלח לך הקב"ה משבח באורייתא אזילו באורחי אשתדלין בפולחני ואנא אנא מעיל לכון בעלמין טבין ולעלמין עילאין. עלו זה בנגב אשתדלו באורייתא והתמון דהיא קיימא קמייכו ומנה תנדעון לי. עוד שם אילת אהבים ויעלת חן. אורייתא נהירו דכל עלמין. כמה ימים ונהלים ומקורין ומבועין אתפשטו מינך מה אימא לגבך כולהון קיימין עלך עלאין ותתאין רחימא דילך מאן זכי לינקא מינך כדקא יאות ומאן יכיל למימר ולגלאה סתרים וגניזין דילך. בפרשת קרח הנחמדים מזהב וגו' כמה עלאין אינון אורייתא יקירין אינון כו' בגין דאינון שמא קדישא וכל מאן דאשתדל באורייתא אשתדל בשמא דקוב"ה אישתזיב בעלמא דין ואישתזיב בעלמא דאתי. ת"ח כל מאן דאשתדל באורייתא אחיד באילני דחיי כיון דאחיד בה בכולא אחיד דכתיב

עץ חיים היא למחזיקים בה. ר"י אומר כל מאן דאשתדל באורייתא חירו אית ליה מכולא חירו ממותא כמה דאמרין בגין דאיהו עליה ברייא ואחיד ביה. פרשת חוקת ת"ח מילין דאורייתא קיימין עלאין אינון מתיקין אינון שנאמר המתוקים מדבש. ומאן דאשתדל באורייתא כאלו קאים כל יומא בטורא דסיני ומקבל אורייתא שנאמר היום הזה נהיית לעם. בפרשת בלק תנינן מילין דאורייתא וכמה חביבה אורייתא קמי קוב"ה דאורית קוב"ה לנטהי. בפרשת פינחס כל מאן דאשתדל באורייתא זכי דיפתחון כמה תרעין להאי עלמא כמה נהורין בשעתא דנפיק מהאי עלמא היא מקדימת קמי' ואזלת לכל נטורי תרעין ומכרזת ואומרת פתחו שערים ויבא גוי צדיק אתקינו כורסא לפלניא עבדא דמלכא קדישא דלית חדו לקוב"ה אלא במאן דאשתדל באורייתא דהא כל צדיקיא דגנתא דעדן לייתא לקליה וקוב"ה אשתכח בינייהו. בפרשת ואתחנן ת"ח כמה הוא חילא תקיפי דאורייתא וכמה היא עלאי על כולא דכל מאן דאשתדל באורייתא לא דחיל מעלאין ותתאין ולא דחיל ממרעין בישין דהאי עלמא בגין דאיהו אחיד באילני דחיי ואכל מיני' כל יומא. דהא אורייתא אוליף לב"נ אורחא דקשוט אוליף עיטא האיך יתיב קמי מארי' לבטל האי גזירה דאפילו אתגזר עלי' מיתה כולו אתבטלו ואסתלקו מיניה ולא שריא עלויה עיטא דבר נש בהאי עלמא. דבעי לאשתדלא באורייתא יממא ולילא ולא יתעדי מינה כדה"ד והגית בו יומם ולילה. ודאתעדי מיניה ואתפרש מאורייתא כאלו אתפרש מחיין:

פרק ו בו יבואר גודל העונש של המבטל למוד התורה הקדושה :

במדרש רבה איכה. אימתי המג"ג ומלחת בזמן שישראל מבליכין דברי תורה לארץ שנאמר ולבא תנתן על התמיד בפשע. אין צבא אלא מלכות כו'. התמיד אלו ישראל כו'. בפשע בפשעה של תורה. ובזוהר אי' נרפים אתם נרפים. נרפים הם מאורייתא לכן תכבד העבודה במסים וארנונות. כתיב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ואיתא במכילתא אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ידיהם מן התורה לכך בא השונא עליהם. לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה שנאמר ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו ומה הוא עונשו של דבר ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים וגו' ויקח את אוצרות בית ה'. כתיב כל עמל האדם לפיהו פירוש בשביל פיהו שכשהאדם מבטל מן התורה ומשיח שיחה בטלה גורם לעצמו כל העמל. וזש"ה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. עוד אחז"ל ותעשה אדם כדגי הים מה דגים הללו כיון שפורשים מן המים מיד מתים כך ישראל כיון שפורשים מן התורה מיד מתים. וזש"ה השמר לך פן תשכח וגו' פי' השמר לך לעצמך דייקא פן תשכח את התורה ויהיה נפסק חיותך. אך לכאורה אינו מובן מ"ש השמר לך פן תשכח איך שייך אזהרה בשכחה דזה דבר שאינו מסור בידו של אדם. ונראה דהכי פירושו השמר מן הדברים הגורמים השכחה וזהו רוב אכילה ושתיה או רוב כסף וזהב וקניינים כמ"ש פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וגו' ורם לבבך ושכחת. וגם דאגה כמ"ש ואת מי דאגת וגו' ואותי לא זכרת. בספרי איתא השמרו לכם פן יפתה וגו' וסרתם ועבדתם וגו' כיון שהאדם פורש עצמו מן התורה מיד נדבק בע"ז. ובמדרש אי' אם תמור תמרון אמר הקב"ה נרי בידך זו התורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ונרך בידי זו הנשמה שנאמר נר אלהים נשמת אדם. אם אתה משמר את נרי אני משמר את נרך ואם אין אתה משמר את נרי איני משמר את נרך. כתיב כי דבר ה' בזה וגו' הכרת תכרת. הכרת בעוה"ז תכרת בעוה"ב ואחז"ל בגמרא בזה על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. עוד בגמ' כל הפורש מן התורה אש אוכלתו שנאמר מהאש יצאו והאש תאכלם. ובמדרש איכה אי' מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ג"ע וש"ד ולא ויתר על מאסה של תורה. עוד שם במדרש הקול קול יעקב כו' כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו שולטות בהם כו'. ובגמרא אי' כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורים מכוערים ועוכרים אותו שנאמר החשיתי מטוב זו התורה שנקראת טוב וכאבי נעכר. עוד בגמרא אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה. עוד אי' בגמרא מ"ד ותעשה אדם כדגי הים למה נמשלו ב"א לדגי הים מה דגים שבים כיון שעולין מן הים ליבשה מיד מתים אף ת"ח כיון שפירש מן התורה מיד מת. ובזוהר אי' מאן דפסק מאורייתא על דברים בטלים אתפסק חיותו מהאי עלמא. עוד אי' המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו כו' הרי זה מתחייב בנפשו כו'. עוד אי' כל המרפה עצמו מד"ת נופל בגיהנם שנאמר כי רפאים שם. פי' טפל הוא לגון מנוחה כמ"ש ועל פי כל אחיו נפל. ולכך נופל בגיהנם על אשר רצה ליתן מנוחה לגופו להיות בטל מן התורה. ובמדרש סדר בהקותי הסייף והספר ניתנו מכורכים מן השמים אמר להם אם תשמרו מה שכתוב בספר הנזה מן הסייף הזה ואם לאו הרי הוא הורג אתכם כו'. ר"ש אומר הככר והמקל נתנו מכורכים אמר להם אם שמרתם את התורה הרי הככר לאכול ואם לאו הרי המקל ללקות בו כו'. ובגמרא איתא היה ר"ש אומר רק השמר לך ושמור נפשך כו' משל למלך שנטל צפור ונתנו ביד עבדו א"ל הזהר בהצפור שלא תאבד. ואם אבדתו לא תהא סבור צפור כאיסר אבדת נפשך אבדת. וכה"א כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים. דבר שאתה אומר רק הוא. חייכם הוא כו'. ובמכילתא אי' אמר רבי חייא גבורים בן דברי תורה לפרוע ממי שאינו עמל בהן כל צרכן. ובמדרש אי' ומרדף רעה למותו וכי יש אדם שמרדף רעה לנפשו הוי אומר זה שמגדיל ימיו בלא תורה. ובזוהר אי' על פסוק התרפית ביום צרה וגו' בשעתא דבר נש אתרפי מאורייתא ואזיל בהאורחא דלא כשרין. כמה בעלי דבבין זמינין ליה לקבליה לכוי עליו קטגורין בעקי. ואפי' בשמהא דבר נש דאיהו אילא דליה איסי מרה דבבא לקבלי' דכתיב צר כוחך התרפית מאן דמרפה ידוי מהקב"ה דלא לאתתקפא בהקב"ה. ואיך יכיל בר נש לאתתקפא בהקב"ה. מאן דאתתקף באורייתא אתתקף באילני דחיי ויהיב תוקפא לשכינתא. וכמה סנגורין קיימין עלויה לאדכרא ליה לטב. ובזוהר פרשת מצורע אי' כל מאן דלא לעי באורייתא ולא אשתדל בה נזיפו איהו מהקב"ה. רחיקא הוא מיניה. ולא שרי שכינתא עליו ואינון נטורי' דאזלין עמיה אסתלקין מיניה. ולא עוד אלא דמכריזי קמיה ואמרי אסתלקו סוחרניה דפלונתא דלא חש ליקרי' דמאריה. ובזוהר פרשת א"מ א"ר שמעון המהגא על בני עלמא דהא לית לכו עיינין למחזי ולבא לאשגחא ולא ידעין ולא שווים לביייהו לאסתכלא ברעותא דמאריהון היך ניימין ולא מתערי משנתייהו עד לא ייתי ההוא יומא דתפי עלייהו חשיכא וקבלא ויתבע סהוא מארי' דפקדונא תושבא מינייהו. וכרוזא כל יומא קארי עלייהו ובשמתיהון אסהידת בהון כל יומא ולילא כו' מכרזת ואומרת עד מתי פתיים תאהבו פתי מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו. לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ולית מאן דיהער לבי' כו'. בפרשת בהעלותך זכאה חולקיהון דישראל דקוב"ה אתרעי בהון ויהב להון אורייתא דקשוט אילנא דחיי דביה ירית בר נש חיין בהאי עלמא ובעלמא דאתי. דכל מאן דאשתדל באורייתא ואחיד בה אחיד בחיין. וכל מאן דשבוק מילין דאורייתא ואתפרש מינה כמה דאתפרש מחיין. דאיהו חיים וכל מילוי חיים שנאמר כי חיים הם למוצאיהם. ובפרשת ואתחנן בעי ב"נ לשוואה מילין דאורייתא עלוי תדיר בגין דלית מקטרגא ליצה"ר בר ממילין דאורייתא דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך תרי יצירי יצ"ט אתעזר בהו ויצה"ר אתכפיא בהו. ויצה"ר כד חמי בב"נ דלא אשתדל באורייתא כדין הוא סליק לעילא ואוליף עליה חובא כמ"ש וכסילים מרים קלון. ובזוהר חדש אי' שיום הדין שיהיה לעתיד לבא כמ"ש הנה היום בא בוער כתנור זה יהיה שעתיד משה רבינו לתבוע עלבונה של תורה. ודע קורא נעים שיש עוד כמה וכמה מאמרים בגמרא ומדרשים וזוהר שמדברים ממעלת התורה ומשכרה ועונשה. רק קצרתי. ומי האיש אשר נרדם בתרדמת הזמן אשר לא יעיר משנתו בשומו הדברים האלה על לבו. ויתגבר על יצרו הרע בכל כחו :

פרק ז בו יבואר שעיקר עסק התורה לא תלוי דוקא בדביקות אלא העיקר שילמד לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול. ולא לקנטר ולהתגאות ח"ו :

ענין עסק התורה לשמה אין פירושו דביקות שהרי אחז"ל במדרש שבקש דוד המלך ע"ה מלפניו ית' שהעוסק בתהלים יחשב אלו

אלו ית׳ כאלו היה עוסק בנגעים ואהלות. הרי שהעסק בהלכות הש״ס בעיון ויגיעה הוא ענין יותר נעלה ואהוב לפניו ית׳ מאמירת תהלים. ואם נאמר שלשמה פי׳ דביקות דוקא ורק בזה תלוי כל עיקר ענין עסק התורה. הלא אין דביקות יותר נפלא מאמירת תהלים כראוי כל היום. וגם מי יודע אם הסבים הקב״ה על ידו בזה. כי לא מצינו בדבריהם ז״ל מה תשובה השיבו הוא ית׳ על שאלתו. ומסתברא נמי הכי. שהרי כמה הלכות מרובות יש בש״ס שבעת אשר האדם עוסק בהם הוא צריך לעיין ולהעמיק מחשבתו ושכלו בעניני הגשמיות שבהם. כגון קינין ופתחי נדה שהן הן גופי הלכות או המשא ומתן בש״ס וכללי דיני מיגו של רמאות שהיה הרמאי יכול לטעון. וכמעט בלתי אפשר שיהא אז גם הדביקות בשלימות כראוי. אבל האמת כי ענין לשמה פי׳ לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול. ולא לקנטר ולהתגאות. ועיין עוד מה שאכתוב לקמן פרק ט׳ (ספר נפש החיים):

פרק ח בו יבואר שאף שכתבנו בפרק הקודם שעיקר לימוד התורה לא תלוי דוקא בדביקות. מ״מ ודאי שצריך טיהר המחשבה ויראת השם. ולטהר מעינותיו בהרהורי תשובה. גם יקבל על עצמו לעשות ולקיים ככל הכתוב בתורה שבכתב ושבע״פ:

איתא במשנה אם אין יראה אין חכמה. ואמרו (ביומא דף ע״ב) מ״ד למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין. אוי להם לת״ח שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים. ובש״ר פ׳ מ׳ כל מי שהוא יודע ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום שקפליות של תורה ביראת חטא. ובהקדמת הזוהר דף י״א ע״ב אמר רשב״י שיראה איהי תרעא לאעלא לגו מהימנותא ועל פקודא דא אתקיים כל עלמא וכו׳ ודא עקרא ויסודא לכל שאר פקודין דאורייתא. מאן דנטיר יראה נטיר כולא. לא נטיר יראה לא נטיר פקודי אורייתא כו׳. והיראה נתכפלה בתורה כ״ב פעמים. והיראה היא עיקר כל המצות והעבודות כמ״ש ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. ואח״כ ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולדבקה בו וגו׳. והקב״ה אינו מבקש רק היראה. וממילא באה לידי כולם. כי היראה מביאה לידי ההליכה בדרכי ה׳ ולאהבה ולדבקות ולכל המצות. וכמ״ש הן יראת ה׳ היא חכמה. כי יראת ה׳ תחלה היא עיקר הקיום של הכנת התורה וכמ״ש חז״ל (שבת ל״א ע״א) אר״ל מ״ד והיה אמונת עתיך וגו׳ אמונת זה סדר זרעים כו׳. אפ״ה שם בזה הפסוק כל הש״ס. ומסיים ואפ״ה יראת ה׳ היא אוצרו. דימה הכתוב את התורה לרב תבואות. והיראה לאוצר המחזיק בו המון תבואות ומשתמרים בתוכו. שיראת ה׳ היא האוצר לחכמת התוה״ק שעל ידה תתקיים אצל האדם. ואם לא הכין לו האדם תחלה אוצר היראה. הרי רב תבואות התורה כמונח ע״פ השדה למרמס רגל השור והחמור ח״ו. שאינה מתקיימת אצלו כלל. לזאת האמת שזו היא הדרך האמתי אשר בזה בחר ה׳ שבכל עת שיכין האדם עצמו ללמוד. ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל כב״פ זמן מועט ביראת ה׳ טהורה בטהרת הלב להתודות על חטאיו מעומקא דלבא. כדי שתהא תורתו קדושה וטהורה. ויכוין להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב״ה. היינו להתדבק בכל כחותיו לדבר ה׳ זו הלכה. ובזה הוא דבוק בו ית׳ ממש כביכול. כי הוא ית׳ ורצונו חד כמ״ש בזוהר. וכל דין והלכה מהתורה הקדושה הוא רצונו ית׳. שכן גזרה רצונו שיהא כך הדין כשר או פסול טמא וטהור אסור ומותר חייב וזכאי. וגם אם הוא עסוק בדברי אגדה שאין נפקותא לשום דין ג״כ הוא דבוק בדבורו של הקב״ה. כי התורה כולה בכללים ופרטים ודקדוקים ואפילו מה שתלמיד קטן שואל מרבו הכל יצא מפיו ית׳ למשה בסיני. כמ״ש חז״ל סוף פ״ב דמגילה. ובפ״ק דברכות דף ה׳. ובקהלת רבה. ובירושלמי פ״ב דפיאה. ובויקרא רבה פ׳ כ״ב. ובש״ר פ׳ מ״ג. ולא עוד אלא כי גם באותו העת שהאדם עוסק בתורה לשמה. כל תיבה שמוציא מפיו הן הן הדברים יוצאים כביכול גם מפיו ית׳ באותו העת ממש. כדאמרינן בפ״ב דגיטין גבי פלגש בגבעה והזמה עליו פילגשו ע״ש. וגם צריך קודם לימודו לקבל על עצמו לעשות ולקיים ככל הכתוב בתורה שבכתב ובתורה שבע״פ. ויתפלל אל יתברך להצליח שמעתא אליבא

דהלכתא לכוין לאמיתה של תורה (ספר נפש החיים שער ד׳):

פרק ט בו יבואר שאף שעיקר עסק התורה לא תלוי דוקא בדביקות. מ״מ עשיית המצוה ודאי צריכה להיות למצוה מן המובחר בדביקות ומחשבה טהורה שבטהרות כפי שכלו והשגתו:

עשה דברים לשם פעלן ודבר בהם לשמן (נדרים דף ס״ב ע״א). ופירש הרא״ש ז״ל עשה דברים לשם פעלן לשמו של הקב״ה שפעל הכל למענהו. ודבר בהן לשמן כל דבורך ומשאך בד״ת יהיו לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות עכ״ל. דקדק לבאר שינוי לשון דר״א כ״ל שבעשיה אמר לשם פעלן ובדיבור אמר לשמן. לכן בענין העשיה פירש לשמו של הקב״ה שפעל הכל למענהו. ובענין הלימוד פי׳ לשם התורה כגון לידע ולהבין וכו׳. וכוונתו ז״ל מבוארת אף שבענין הלימוד תורה לשמה אין פירושו דביקות. אלא פירושו לשמה לשם התורה כגון לידע ולהבין כו׳. מ״מ עשיית המצוה ודאי שצריכה להיות למצוה מן המובחר בדביקות ומחשבה טהורה שבטהרות כפי שכלו והשגתו. כדי שיתקלס עילאה לגרום תקוני השלמות וכחות והדרים העליונים זהו לשון פעלן כי כל פעל ה׳ למענהו ואח״ל לקילוסו. ואם כי ודאי שגם במצות העיקר בהם לעכובא היא העשיה בפועל. והכוונה היתרה וטוהר המחשבה אינה מעכבת כלל. עכ״ז מצטרף קדושת וטוהר מחשבתו לעיקר העשיה בפועל לעורר ולפעול תיקונים יותר גדולים בהעולמות מכאשר היתה המצוה נעשית בלא דביקות וקדושת המחשבה (ספר נפש החיים שער ד׳ פרק ג׳):

פרק י בו יבואר מעלת המצוה ושצריך האדם לכוין בעשית המצוה לעשות עצמו מרכבה לשכינה:

דע כי כל המצות הם בבחינת גוף ונשמה. כי כל ברואי אלהינו יתברך הם בבחינת גוף ונשמה ואפילו בעולמות העליונים כידוע. וכן התורה הלא הפשטית שבה היא בבחינת הגוף. והפנימיות והרוחניות שבה מרזי אלהינו ית׳ הוא בחינת הנשמה. וכן במצות מעשיות. כי עשיית המצוה גופה כמו הנחת תפילין וציצית וסוכה ואתרוג וכדומה הם רק גוף המצוה. אבל העיקר בהם הוא הנשמה שבהם. והוא המחשבה הטובה מה שהאדם מתקן דעותיו וכל גופו מול המצוה הזו. כמו בתפילין העיקר בהם כמו שאנו אומרים בלשם יחוד וכו׳ שהוא נגד הלב לשעבד בזה תאות ומחשבות לבנו לעבודתו ית״ש. ועל הראש נגד המוח שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחי כולם יהיו משועבדים לעבודתו ית״ש. כי זה הוא העיקר בכל המצות לעשות עצמו מרכבה לשכינה על ידיהם לראות ליישר לבבו ומדותיו ותאוות לבו לשם ה׳. כי כל הכוונה בהם לקרב אותנו לעבודתו. ומפורש אחז״ל (סנהדרין דף ק״ו) הקב״ה ליבא בעי דכתיב וה׳ יראה ללבב. כי אין הקב״ה רוצה ורואה רק את הלב מה שנתקרב ע״י המצוה הזו לאהבתו ויראתו והכנעת התאות לבו לדבר שהוא ממעט יתברך. כי לא ניתנו המצות רק לצרף ולחבר על ידיהם לבבם אל ה׳ לאהבה אותו וליראה ממנו ולהפוך בדביקותו. וגם לצרפם וללבנם מכל סיג בלא יעלה עליהם קטורת זרה להתקשר ח״ו בתאוה והמדה לדבר אחר שאינו נוגע אליו. ממון ואשה ובנים. הוא מן המוכרח לעבודתו. (ספר נמ״ה):

פרק יא בו יבואר שכל השפעתנו מן עולם העליון אינו כי אם על ידי האתערותא דלתתא במחשבה דבור ומעשה. לכן לא יעשה האדם המצוה כמצות אנשים מלומדה ח״ו:

הנה נודע שכל השפעתנו מן עולם העליון אינו כי אם ע״י האתערותא דלתתא. לפי ערך האתערותא שעושה ממטה בעשיית המצות במחשבה ודיבור ומעשה באהבה ויראה ובשמחה. כי אם האדם עושה המצוה כמצות אנשים מלומדה כגולם שאינו נותן לב כלל למה היא עושה ומה הוא עושה. ואך מאמת שהורגל בה רק מנעוריו וראה גם רבה מאביו כן וממיודעיו והולך ועושה

בתמידות

כמשיהם בלא לב. ומחשבתו קשורה אז וגמודה בחפציו ועסקיו מהבלי העולם שאין בהם מתוס. הנה המצוה כזו נשארת גולם בלתי חיות והוא כנפל אשר בל חזו שמש. ונשארת למטה בארץ ולא פרחת לעילא. כי כל מצוה דלא אתעביד בדחילא ורחימא דמארי׳ לא פרחת לעילא. כמ"ש בתקוני זוהר ת"י. והמנם כשאדם מדליק בלבו אש של מצוה לזכור כמה וכמה זכה הוא בזכות שאין לה קץ לעשות אחת ממצות ה' אלהיו. הלא כמה וכמה אלפי אלפים רבוא רבבות עולמות והמות כתות שרפים ומלאכים וחיות הקודש מיחלים ומצפים וממתינים אולי יגיע להם איזה שליחות ממלך עולמים ב"ה וב"ש. והקב"ה עוזב את כל אלה לצד שהוא חפץ במצות הנעשים מהארץ וכל נצחיה בכדי לקרב את הארץ ויושביה אליו להעניקם מזיו ברכותיו ולהשפיע להם מטובו ואין זה בשמים ממעל. ואם יצייר האדם בנפשו שמלך הגדול ב"ה וב"ש הנכבד והנורא עומד עליו ורואה במעשיו ומצוהו לאמר בני עשה לי דבר הזה שאתענג מזה ואקבל נחת רוח. הלא כאריה ישאג וככפיר יתן קולו שלא בקול אדם כלל נומר אלך ואעשה כאשר צוני ה' אלהי במסירת גופי ונפשי ורוחי ונשמתי ולא יעכבני גשם ושלג מן השמים ולא ישמע לקול שרים ושרות ולא ימנעהו דבר מה שבבית או בחוץ מאשה ובנים וממון. ולא ירגיש כלל אם הוא בגוף לרוב האהבה והחמדה והתשוקה העריבה והחביבה למצות ה' אלהיו לעשות לו נ"ר. ובפרט כאשר יזכור כמה עולמות בונה במצותיו כמה יחודים וצרופים וקשוטי השכינה והתיחדות מאורות אלהינו יתברך בשמים הם הספירות הקדושים מתיחדים ע"י מצותיו הנעימים באהבה. אז ודאי תבער אהבתו לאין קץ ממש לאהבת ה' אלהיו. וממילא יפול עליו יראה ופחד כשיזכור המעשה הגדול והנורא שהוא עושה עתה בשמי השמים. וכמה עולמות לאין קץ עומדים ומצפים ותלינה עיניהם לראות במעשה המצוה הלז שהוא עושה. והוא עומד בין כולם ומיחדם ומקשרם לצור עולמים ב"ה לגרום אורות עליונים והשפעות וברכות להם. ודאי חיל ורעדה יאחזנו וגילה ורנה שהוא זוכה לעשות כזה. ולזה כאשר הוא מדליק בלבו היות ואור לאהבה את ה' בעשיית מצותיו וליראה ממנו כן הקב"ה מדליק למולו אורות עליונים מוחין עלאין להשפיע על האדם הזה להוסיף לו אורות על אורות ומוחין על מוחין עד אין קץ. ועל כן כתב האר"י ז"ל (בכוונת הק"ש) שמלת ואהבת גימטרי' ב"פ אור. כי אחר קיום האדם מ"ע של ק"ש שהוא ענין מסירת נפשו לה' אל אמת באהבה וחמדה ותשוקה נפלאה להתדבק במחיה החיים ב"ה והוא חושק ורוצה מאד בכלות נפשו לאלהים לקפוץ ולצאת מגוף העכור הלזה ולהתדבק במקור החיים במאורות אלהינו יתברך. רק שבע"כ אתה חי וכו' ולמול האור הזה ודאי שהקב"ה מעורר נגדו באור העליון כאשר יוכל האדם הזה לשאת בנפשו. ואז האורות הללו שהוא האור העולה מהאדם למעלה והאור היורד מאלהותו יתברך למטה מתיחדים ביחוד גמור ואמתי ונעשין אחד שהוא מספר אהבה כנודע. כי כל בחינת אהבה רומז על התקשרות שני דברים בדיבוק אמתי לאחד חושבן אהבה. ועל כן שני האורות נרמזים במלה אחת ואהבת שהוא שתי פעמים אור להורות ע"ז ששני האורות מתיחדים בבחינת האהבה האמתית (באמ"ת):

פרק יב בו יבואר איך שהתפלה היא מצות עשה מן התורה וגודל מעלות התפלה דרך כלל:

מצות עשה מן התורה לעבוד את ה' בתפלה שנאמר לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. ואמרו חז"ל בפ"ק דתענית ובספרי ובירושלמי דברכות פרק תפלת השחר איזהו עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה. ומצאנו בפירוש שהתפלה נקראת עבודה שנאמר בדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא. ותרגום עבודה פולחנא. ואמרו בגמרא (ברכות דף ל"ב) אר"א גדולה תפלה יותר ממע"ט שאין לך גדול במע"ט יותר ממשה רבינו ואפ"ה לא נענה אלא בתפלה דכתיב כו'. ואר"א גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות שנאמר כו' (רבה סדר נצבים). עוד מצינו מקין שנענה בתפלה שהתפלל ואמר גדול עוני מנשוא מיד נתבטלה הגזרה שנאמר וישב בארץ נוד ומתחלה נע ונד נגזר עליו. וכן מצינו בחזקיה שאמר לו ישעיה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה.

וכיון שהתפלל לפני המקום אמר לו ישעיה כה אמר ה' וגו' שמעתי את תפלתך. וז"ל הזוהר פרשת ויחי דף ר"נ ע"א שבחא דקורבנא לא אתעביד צלותא דב"נ אתער שלימו לעילא ותתא ובברכתא דבריך לקוב"ה מתברכין עלאין ותתאין. וע"ד צלותא דישראל מתברכין עלמין מאן דמברך לקוב"ה יתברך. ומאן דלא מברך ליה לא יתברך. הה"ד כי מכבדי אכבד וגו'. ובפרשת ויקהל דף ר' ע"א צלותא דב"נ דדחיל למאריה ואתקין תקונא דלעילא כמה דאוקימנא בקדמיתא בשירין ותושבחן דקאמרין מלאכין עלאין לעילא ובכמה סדורא דתושבחן דקאמרין לתתא איהי קיימא כו'. ובעי בר נש לצוואה לביה ורעותיה ולכוונא בכל אינון תקונין וסדורין דצלותא פומיה ורעותיה כחדא כו'. ואי ב"נ יכוין לביה ורעותיה לכל דא כו' כדין קוב"ה קרי ליה שלום לתתא כו'. וכד אסתלק ההוא ב"נ מהאי עלמא נשמתיה סלקא ובקעי בכל אינון רקיעין ולית מאן דימחי בידיה. וקוב"ה קרי לה ואמר יבא שלום. ושכינתא אמרה ינוחו על משכבותם. ויפתחון לה תריסר טורי דאפרסמונא דכיא כו'. ובויקרא רבה פ"י כי ה' למד כח התפלה מאהרן שנתחלה נגזר עליו כילוי בנים וכיון שהתפלל מחה עליו נמנע ממנו חצי הגזירה ונשתיירו שנים. ובתנחומא ס"פ מקץ אי' אמר הקב"ה כשם שאני זקוק להוריד גשמים וטללים ולגדל צמחים ולהחיות הבריות כך אתה זקוק להתפלל לפני ולברך אותי מעין מעשי. ולא האמר אני ברוות מה אני מתפלל וכו' מהו וכל מאמצי כח. אר"י שכך היו עושים הצדיקים מאמצי כח הגבורה כו'. כלומר ע"י התפלה מוסיפים כח בגבורה של מעלה לעורר רחמים להשתיק כח מדת הדינים. ובזוהר סדר בשלח אי' בדף מ"ח ע"א התנא סנדלפון עלאה הוא על שאר הברוי הממנא מאות שנין והוא קאים בהר פרגודא דמאריה וקשר ליה כתרין מבעותין דצלותא דישראל. ובשעתא דמטי האי כתר לרישא דמלכא קדישא הוא מקבל צלותהון דישראל. וכלהו חיילין ואוכלסין מזדעזעין ונהמין ואמרין בריך יקרא כו'. ודע שיש עוד הרבה מאמרים מגמרא ומדרשים וזוהר כהנה ולאהבת הקיצור לא העתקתים כולם:

פרק יג בו יבואר גודל מעלות התפלה שתקנו וסדרו לנו אנשי כנסת הגדולה בזמן בית שני:

כבר כתבתי בפרק הקודם שהתפלה היא מצות עשה מן התורה. ותמיד אבות רבינו ועד זמן שחרב בית קדשנו ותפארתנו וגלו ישראל. היה כל אחד מתפלל בכוונה גמורה כפי שסידר לו סדר התפלה לעצמו. ועלה לרצון לפני אדון כל. אך כאשר גלו ישראל בין העמים ונולדו להם בנים בארצותיהם. ואותם הבנים אשר קמו אחריהם היתה שפתם מבולבלת ומעורבת מלשונות מלכיות עמוניות אדומיות צידוניות והיות כמו שנאמר ובניהם חצי מדבר אשדודית וגו'. ולא היה יכול אחד מהם להתפלל ולדבר כל צרכו בלשון עברית כי הם בשבוש ותערובת לשון נכריה. וכאשר ראו אנשי כנסת הגדולה זאת הרעה החולה. אמרו לכו ונלכה באור אלהינו ובשלמה פרים שפתינו אנחנו וכל קהל עדתנו ונתקן התפלה הנקראת עבודה בשפה ברורה ובלשון קצרה זכה וברורה ויפרה כדי שתהיה על הלשון קלה ושפה שגורה עד שנהיה כלנו יחד מתפללים בשפה אחת ובלשון אחד. ונתקבצו כלם ותקנו לנו סדר התפלה כמו שהיא עתה בידינו (אבודרהם). והמשכיל יבין מדעתו שלא לחנם הוצרכו לתיקון הזה קטנה ותפלה קצרה כזו מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים. אלא שבמה השיגו ברוח קדשם והשגת נבואתם העליונה. ונהירא להו שבילין בכל סדרי בראשית ופרקי המרכבה. לזאת יסדו ותקנו מטבע ברכות והתפלות. באלו התיבות דוקא. מאשר ראו והשיגו איזה דרך ישכון אורה של כל תיבה פרט ה מהם אשר היא נצרכת מאד לתיקון רבוי עולמות וכחות עליונים והדור המרכבה. וכמאמרם ז"ל העבודה צורך גבוה. וזה ענין מאמרם ז"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. ובתנחומא פ' תולדות אמרו ולמה נתעקרו האמהות. אמר ר"ל שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן. ובזוהר תולדות דף קל"ז ע"א אי' ת"ח עשרין שנין אשהי יצחק עם אתתיה ולא אולידת עד דצלי צלותיה. בגין דקוב"ה אתרעי בצלותהון דצדיקיא כו'. מ"ט בגין דיתרבי ויתוסף רבות קודשא לכל מאן דאצטריך בצלותהון דצדיקייא. וכתוב מפורש (משלי טו) ותפלת ישרים רצונו. ולכן קראו חז"ל את ענין התפלה

דברים

דברים העומדים ברומו של עולם (ברכות דף ו' ע"ב) היינו הדברים עצמם הם תיבות התפלה עומדים ברום העולמות. ובזוהר ויקהל ר"א אמר צלותא דבר נש איהו פולחנא דרוחא. והוי קיימא ברזין עלאין ובני נשא לא ידעין. דהא צלותא דבר נש בקעת אוירין. בקעת רקיעין. פתחא פתחין. וסלקא לעילא. ועיין בע"ב שם ובדף ר"ב ע"א וריש ע"ב. נוראות נפלאות ענין עליית כל מלה ומלה דצלותא. ובריש פ' ואתחנן דף ר"ס ריש ע"ב ובשעתא דצלותא קיימא כל אינון מלין דאפיק. ב"נ מפומיה בההיא צלותא כלהו סלקין לעילא ובקעין רקיעין עד דמטו כו' ומתעטרי כו'. כי כל תיבה ותיבה מהתפלה הן של איזה ברכה. היא העולם למעלה מעלה ע"י אתרי קלין וגדפין דנטלין לה. לפעול פעולתה בברכה העליון המיוחד לה. והוא נעשה בזה כביכול שותפו של יוצר בראשית. לבנות ולנטוע כמה וכמה עולמות. כמ"ש בתקונים תקון י"ח דף ל"ה ע"ב וכד ב"נ אפיק הבלים ודבורים בצלותיה כמה עופין פתחין גדפייהו ופומייהו לקבלא לון. הה"ד כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים כו' ונטיל קוב"ה אינון מלין ובני בהון עלמין דאתמר בהון כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וכו'. ורזא דמלה ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וגו' ולאמר לציון עמי אתה אל תיקרי עמי אלא עמי בשותפותי. וז"ל התקונים תיקון ס"ט ד' ק"ו ע"א האי איהו דאוקמוהו מאריה מתני' דב"נ דאשתדל בפולחנא דמאריה דכל ברין דעלמא בסייעתא דיליה כמה דאוקמוהו כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה. ואפי' שרפים ואופנים לא אתבריאו אלא לסייעתיה. וכד ב"נ אפיק הבלים ודבורים בצלותא כמה עופין פתחין גדפייהו ופומייהו לקבלא לון הה"ד כי עוף השמים וגו' ונטיל קב"ה אלין מלין ובני בהון עלמין דאתמר בהון כו'. ובתקון ע"ד דף קל"ב ע"א ז"ל וכמה דנגנין ליה בכמה ניגונין דשירות ותשבחות והודאות הכא כד סליק לעילא כולהו חיון דמרכבות ומשריין דמלאכין קדישין דחיות ואופנים ושרפים פרשין גדפייהו בחדווא ובנגונא לקבלא ליה כה הכי אגרא דצלותא ותיקונין דיליה כו' וכל מאן דמברך לקוב"ה ומקדש ליה בצלותא בהאי עלמא קוב"ה מברך ליה בההוא עלמא ומקדש ליה כו'. סוף סוף בכל מה דאשתדל ב"נ בפקודי קוב"ה בגיניה ובגין שכינתיה הכי אשתדל קוב"ה בגין ב"נ ובת זוגיה בההיא עלמא. זכאה חולקיה מאן דישתדל למעבד רעותיה דלית פומא דיכול למימר אגרא דיליה בההיא עלמא דאיהי לדרי דרין. ב"נ עביד לקוב"ה רעותיה דאיהי לפום שעתא בהאי עלמא ובני ליה בנינא בי' קוב"ה בני ליה לב"נ בעלמא לדרי דרין עכ"ל (ספר נפש החיים שער ב'):

פרק יד בו יבואר שצריך האדם לפנות לבו מטרדת המחשבות בעת התפלה לשרש מלבו תענוגי העולם והנאותיו מכל וכל ואך להסתכל כלפי מעלה ברוממות הבורא ית"ש. ויכוין להוסיף תת כח בהעולמות הקדושים בכל תיבה ותיבה שמוציא מפיו. וזו היא כוונה פשטית:

הנה כמו שכתבנו בפרק י"ב שחז"ל דרשו קרא דכתיב לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם שעבודה שבלב זו תפלה. והנה האהבה שאמר שצריכה להיות בכל לב. הוא פשוט. כי היא ממצות התלויות בלב. וכן ענין האהבה בכל נפש שאמר. היינו אף גם למסור נפשו עליו ית"ש מטעם נפלאת אהבתו לו ית'. אמנם בפרשה זו חידוש הוא שחידשה. שגם העבודה היא התפלה צריכה להיות בכל לב ובכל נפש. והנה מ"ש בכל לבבכם על ענין התפלה. הוא פשוט ומבואר כוונת הכתוב לשני ענינים. האחד היינו לפנות לבו מטרדת המחשבות ולהטותו אל הכוונה השלימה לתיבות התפלה בלבב שלם ומעומקא דלבא. וכדאי' בזוהר בשלח דף ס"ג ע"ב כל מאן דמצלי צלותא קמי מלכא קדישא בעי למבעי בעותי' וצלותיה מעומקא דלבא בגין דישתכח לביה שלים בקוב"ה ויכוין לבא ורעותא. והשני היינו גם לגרש מלבו בעבודת התפלה תענוגי העולם והנאותיו מכל וכל. ואך להסתכל כלפי מעלה ברוממות הבורא ית' כמו שאמרו (יבמות דף ק"ה ע"ב) המתפלל צריך שיתן לבו למעלה עד שיהא כל כח לבו בתיבות התפלה *). ובפרט לפי מה שנתבאר בפרק י"ב ובפרק י"ג גודל מעלת התפלה בודאי ראוי מאד להאדם שישר לשום כל כוונתו ומוסר מחשבתו בתפלתו רק להוסיף את כח בהעולמות הקדושים ולעורר בקולו הקול העליון קול גדול הידוע בזוהר. להמשכת מינה ברכאן ונהירו לכלא. להעביר רוח הטומאה מן העולם ויתוקן עולם במלכותו ית"ש **). ולא יכוין האדם בתפלתו על עניניו וצרכי עצמו כלל. אף שלפי פשוטו נראה נוסח תפלת כל השנה (חוץ תפלת ר"ה) רובו ככולו מסודר על עניני צרכי עצמנו. ודאי ברור לכל מבין שלא כיוונו אנשי כנסת הגדולה על הנראה מפשוטו פירוש המלות לבד כמ"ש לעיל. והתפלות כנגד התמידים תקנום שהיו עולות כליל לאשים כולה לגבוה סלקא ולא היה בהם חלק הדיוט כלל ***). והעלה היטב ע"ז. הוא כמו שאמר המגיד להב"י באזהרה ב' שבראש הס' מגיד מישרים ז"ל ליזהר מלחשוב בשעת התפלה שום מחשבה אפילו של תורה ומצות. כי אם בתיבות התפלה עצמם. דוק בדבריו שלא אמר לכוין בכוונת התיבות. כי באמת בעומק פנימיות סודות התפלה אין אתנו יודע עד מה. כי גם שנתגלה לנו קצת כוונות התפלה מרבותינו הראשונים ז"ל קדישי עליונין. ועד האחרון הרב הקדוש איש אלהים נורא האר"י ז"ל. אשר הפליא הגדיל לעשות כוונות נפלאים. אינם בערך אף כטפה מן הים כלל. נגד פנימיות עומק כוונת אנשי כנסת הגדולה מתקני התפלה. שהיו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים. וכל מבין יבין דלא ייתי איניש על דעתא שיוכל לתקן תקון נפלא ונורא כזה. לכלול ולגנוז במטבע תפלה קבועה וסדורה בנוסח אחד. התקונים של כל העולמות עליונים ותחתונים וסדרי פרקי המרכבה. ושבכל פעם שמתפללים יוגרם תקונים חדשים בסדור העולמות והכחות. והמשכת מוחין חדשים אחרים. שמעת שהותקנו עד ביאת הגואל ב"ב לא היתה ולא תהיה שום תפלה בפרטות דומה לחברתה שקודם לה ואחריה כלל. דלבושין דלביש בצפרא לא לביש ברמשא. ודלביש ברמשא כו' כמ"ש בתקונים תקון כ"ב. וכן בכל יום לחבירו שלפניו ואחריו. והוא בלתי אפשר אם לא ע"י הנבואה העליונה ורוח קדשו ית' אשר הופיע עליהם השפעה עצומה בעת תקון נוסח מטבע התפלה והברכות שם הוא ית' בפיהם אלו התיבות הספורות וגנוזות בתוכם כל התקונים. לזאת מי הוא אשר עמד בסוד ה' על עומק כוונתו ית'. איזה דרך ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם. אלא העיקר בעבודת התפלה שבעת שהאדם

מוציא

*) הגה"ה אמנם כל עיקר ענין השמירה הלב היא רק למצוה ולא לעכובא גם לענין התפלה אף שנקראת עבודה שבלב. משעיקר בכל המצות הוא המעשה:

**) הגה"ה וכמ"ש בכל מקום בזוהר דצלותא סלקא להמשכא ברכאן מעומקא דכלא. והוא הקול גדול. וז"ש הקול קול יעקב שקול תפלת האדם מתעורר לעומתו הקול עליון:

***) הגה"ה ואף דהלכתא גמירא לה בש"ס. שהיחיד רשאי להזכיר בתפלתו על צרכי עצמו וצערו. בכל ברכה לפי ענינה. גם כשם צריך שלא תהא תכלית כוונתו על צערו. ולא זו הדרך הנכונה לישרים בלבותם. כי באמת יפלא איך שייך לבקש ולהתחנן כלל לפניו ית"ש. להסיר מעליו צערו ויסוריו. הלא המה רטיה וסמא דחיי לכפר עונותיו. כמאמרם ז"ל (שבת דף נ"ה ע"א) אין יסורין בלא עון. ואם לא היפוא. נפש כתולעת במה תתכפר. אמנם התכלית הכוונה צריכה שתהיה רק צורך גבוה. כי במקום שיש חילול שמו יתברך כגון צרת כלל ישראל. כאמור עם ה' אלה וכמה מוכים ומעונים. מחוייבים לבקש ולשפוך שיח לפניו ית"ש על חילול שמו ית'. ואך למען שמו יעשה. וגם היחיד על צערו אף אם אין חילול השם בדבר. יש מקום ג"כ לבקש לפניו ית' על גודל הצער של מעלה בזמן שהאדם שרוי בצער למטה. כמאמרם ז"ל במשנה פ"ו דסנהדרין א"ר מ בזמן שהאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. ואם בענין תפלת היחיד על צערו. צריך שתהא כוונתו רק צורך גבוה לבד. כ"ש במטבע ברכות התפלה הקבועה והסדורה מאנשי כנסת הגדולה והקדושה. ודאי דאוי שלא לכוין בהם כלל צורך עצמו הנראה מפשוטם. אלא צורך גבוה לבד. להמשיך תוספת רבוי ברכה וקדושה להעולמות מצד התחברותו ית"ש אליהם:

מוציא מפיו כל תיבה מהתפלה. יצייר לו אז במחשבתו אותה התיבה באותיותיה כצורתה *) ולכוין להוסיף על ידה כח הקדושה שיושפע מלמעלה לברכות קדושתם ואורם כמ"ש לעיל. שלכן נקראת התפלה דברים העומדים ברומו של עולם. שכל תיבה בצורתה ממש היא העולה למעלה למעלה כל אחת למקורה ושרשה לפעול פעולות ותיקונים נפלאים. והיא סגולה נפלאה בדוקה ומנוסה למרגילים עצמם בזה. לבטל ולהסיר מעליו בזה כל מחשבות הזרות המטרידות ומונעות טהרת המחשבה והכוונה. וכל אשר יוסיף הרגלו בזה. יתוסף טהרה ומחשבה בתפלה. והיא כוונה פשטית (ספר נפש החיים שער ב'):

פרק טו בו יבואר עבודת התפלה השלימה שתהיה עם הנפש:

עבודת התפלה ע"פ הכוונה הפשטית כבר נתבארה לעיל. אמנם עבודת התפלה השלימה צריכה שתהיה עם הנפש. וכדכתיב ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ואחז"ל זו תפלה. כמו שכתבתי לעיל ס' י"ב. וכאשר יתמיד האדם תפלתו בזאת המדרגה שיתבאר אי"ה יתוסף לו טהרה על טהרתו. כי מצינו בכמה מקומות במקרא ובדברי חז"ל שהתפלה נקראת בשם נפש. והענין שעבודת התפלה היא במקום עבודת הקרבן. וכמו שהקרבן היה להעלות נפש הבהמה למעלה. ולכן עיקר הכפרה היה תלוי בזריקת הדם הוא הנפש. וכן הקטרת האימורים עיקרם היה לכוונת העלאת הנפש. כן עיקר ענין התפלה הוא להעלות ולמסור ולדבק נפשו למעלה. כי כח הדבור של האדם נקרא נפש כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה ות"א לרוח ממללא. וכן נראה לעין שבכל דבור שהאדם מוציא מפיו. יוצא מפיו רוח והבל הלב. והדבור הוא עיקר נפש האדם שבזה יתרון האדם מן הבהמה. א"כ כל תיבה שיוצאת מפי האדם הוא כח וחלק נפשו. לזאת בעת עמדו להתפלל לפני קונו ית"ש יפשיט גופו מעל נפשו. היינו שיסיר כל רציוני השכלים הבאים מכחות הגוף שנחקקו ונתדבקו בנפשו. שלא תהיה עבודת תפלתו רק בהנפש ורעותא עלאה דיליה. והוא שקודם עמדו בתפלה צריך לבטל ולהסיר מעליו במחשבתו כל תענוגי הגוף והנאותיו וכל ענייניו עד שיוקבע במחשבתו למחס הגוף כאלו אינו בעל גוף כלל. ורק נפשו לבדה היא המדברת תפלתה. ובדברו כל תיבה שהיא כח וחלק מנפשו. ידביק בה רעותי' מאד ליתן ולשפוך בה נפשו ממש לגמרי ולהדביקה בשרש העליון של תיבות התפלה העומדים ברומו של עולם. וכמ"ש בזוהר ויקהל דף ר"ג ע"ב כד פנא למארי' בצלותא אדבק רעותי' כעורא בגחלתא ליחדא אינון רקיעין תתאין דסטרא דקדושה לאעטרא לון בשמא חדא עלאה. ומתמן ולהלאה ליחדא אינון רקיעין עלאין פנימאין למהוי כלהו חד כו'. ובעוד דפומי' ושפוותיה מרחשן. לבי' יכוין רעותי' יסתלק לעילא לעילא ליחדא כלא ברזא דרזין דתמן תקיעו בכל רעותין ומחשבתין ברזא דקיימא בא"ס. ואז יחשב כאלו הוא מסולק מזה העולם. והוא מבני עליה למעלה. עד שגם אחר התפלה יקשה לו מאד להפנות מחשבתו לענייני זה העולם. ויהא בעיניו כאלו נופל ומטפס ויורד מאגרא רמא לבירא עמיקתא. וכענין החסידים הראשונים שהיו שוהים שעה אחת גם אחר התפלה. והוא ענין מאמרם ז"ל המתפלל צריך שיתן לבו למעלה. וכל כך תרבה ותתפשט אהבתו יתברך בכח נפשו. עד שיהא חושק ומתאוה באמת שבדברו עתה אותו הדבור הקדוש של איזה תיבה מנוסח התפלה תצא נפשו יוצאת מהגוף לגמרי ותתעלה להתדבק כביכול בו יתברך. וז"ש ולעבדו וגו' ובכל נפשכם. וכן מ"ש חנה ואשפוך את נפשי לפני ה'. והוא מבואר. והנה כל הנ"ל בענין התפלה. שעיקרה שפיכת הנפש לדבקה בו יתברך בכל תיבה. היינו שפיכת כלל הנפש לו יתברך בלא כוונה והשגה בבחינת הפרטים הכלולים בנפש. אמנם יש מדרגה יותר גבוהה מזה. ועוד מדרגה יותר גבוהה מזה. כאשר האריך בזה ספר נפש החיים בשער ב' ע"ש:

פרק טז בו יבואר הירוץ על מה שהקשו המפרשים על ענין התפלה לאלהים יתברך. הלא אין מעצור לפניו ית' מהשפיע ברכתו וטובתו מבלעדי שאלתנו עליהם:

נחקרה זה כדבר הנשאל מרבים חקרי לב על ענין התפלה לאלהים יתברך. אם במאומת אלים הוא. כי ה' הוא המשגיח והמחיה את כולם. הלא אין מעצור לפניו יתברך מהשפיע ברכתו וטובתו מבלעדי שאלתנו עליהם. ומה גם כי לפי בשר ידומה שהתפלה ידה רב לה לפעול הטוב לנצלים וגם להשבית ולבטל את אשר נגזר עליו. ותעשה ידיו תושיה. וא"כ יהיה חלילה מקום לומר שיהיה שינוי רצון אצלו יתברך (ועל דרך השואל ומבקש ממלך ב"ו אשר עם שאלתו הוא פועל בנשאל. להפך ולשנות רצונו ממה שהיה) וכבר נאמר (מלאכי ג) אני ה' לא שניתי. אך חלקי אמרה נפשי בזה. עם מה שידעתי. כי השפעת הטובה והישועה מתוארת ע"ש מעין. והוא כנביא (ישעי' יב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. כי כמו המעין הנובע אשר מימיו נאמנים. כל מבקש לרוות צמאונו ילך אל מעין המים. ובהמצעים קלים יהיה דולה מימיו מקרקעיתו. או יבוא עצמו וישאב דיו. ועד"ז ג"כ הוא ישועת ה'. כי היא ממש בבחינת המעין. והעמוד לעד במצב הקרוב לבוא אל דורשיה היום ומחר. וכענין הכתוב (ישעי' נו) כי קרובה ישועתי לבוא. וכמאמר (תהלים פה) אך קרוב ליראיו ישעו. ואין שום השתנות רצון אצלו יתברך ח"ו. גם לא שינוי זמן בנדבת ישועתו. כי מקום אתה לשכון כבוד לימין הדורשים והמבקשים. אך שלילות היתה בעתים פרטיים הוא אך מסבת הדורש הישועה. כי לבו חסר ממנו לקרב עצמו אליה. ואינו המים. עם ה' בחוזק הייחול והתקוה והאמונה בו יתברך. והוא ממש כאשר יביט אחד במראה בלטושה. כל עוד שיתקרב אליה תתקרב גם הצורה הנראית בה. ותתרחק עם התרחקותו על שיעור אחד. ולפי הנראה יתדמה כי התרחקותם זה מן זה היא מעשה שניהם. אבל האמת כי כל הרחקות הצורות והתקרבותם הוא רק ביד אחד. היינו בהתקרב האדם המביט אל המראה יתדמה כאלו מתקרב גם הצורה המתנגדת לעומתו. ובהיפך בהיפך. כן ממש תשועת ה' יתברך עומדת במצב נאמן וקרובה לבוא אל המאמין השלם העומד על המצפה ומקרב עצמו אליה ברב הייחול והתקוה ומחכה פניה שתבוא. ומה שיקרה לפעמים כי תעמוד מרחוק ותתעלם לעת צרה ח"ו. הוא אך מסבת כי הדורש והמבקש הישועה לבו כל עמו במבטח עוז להשליך על ה' יהבו. ועל כן לפי רוב התרחקותו מהתוחלת ומהמקוה בלבו ונפשו. כן תתרחק והסוג אחור עזרתו וישועתו. וכאשר רמז המשורר האלקי במאמר קצר (תהלים לג) יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. כלומר כפי ערך עוצם בטחוננו ותוחלתנו כן יהי חסדך עלינו. והוא הענין בהתפלה אל האלקים יתברך. כי אין עיקרה ויסודה לעשות את שאינו רצוי. ולשנות מה שקדם ברצון הבורא ית"ש ח"ו. אבל התפלה הוא להוכיח על אומן תוחלתו ותקותו. וכי הוא יתברך מעוזו ולה' הישועה. אשר על ידי כן נשאו רוח ומדה אותו ערוך חין תפלתו אל המושיע. וע"י השתדלותו והאמנתו ללכת לבטח דרכו ולהתפלל אליו יתברך. ה' לו בעזרו. ויוציאנו למרחב. והוא הוא שאחז"ל (ברכות לב) ארבעה צריכים חיזוק כו'. תפלה מנין שנאמר (תהלים כז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וגו' ומובן כדברינו (ספר אהל יעקב):

פרק יז בו יבואר תירוץ על מה שהקשה בעל העקידה בשער כ"ח למה תהיה התפלה דבר מצוה וחובה דמאחר שהתפלה הוא צורך האדם לבקש צרכיו אם לא יבקש מהקב"ה איהו

*) הגה"ה והגם שהלכה פסוקה בש"ס שהתפלה נאמרת בכל לשון. היינו לצאת ידי מצות תפלה כמו שכתבתי לעיל שבכל המצות ואפילו מצות תפלה שנקראת עבודה שבלב. עכ"ז עיקרן לעכובא הוא חלק המעשי שבהן. אמנם למצוה מן המובחר ודאי צריך לצרף גם טוהר המחשבה וכוונה שלימה. ולפי גודל טוהר הכוונה כן תגדל מעשה המצוה. ובפרט עבודת הלב שבתפלה. אם כי מי שהתפלל בכל לשון יצא י"ח. אבל אין ערוך למי שמתפלל בלה"ק באלו התיבות דוקא העומדים ברומו של עולם ומדבק כל כחותיו בכסא

הוא דאפסיד אנפשיה ומה בצע לו יתברך בדבר התפלה:

הקשה בעל העקידה בשער כ"ה עמ"ב ז"ל דהתפלה היא מצות עשה מן התורה (כמו שהובא לעיל פרק י"ג) כי למה היה התפלה דבר מצוה וחובה. דמאחר שהתפלה הוא צורך האדם לבקש צרכיו לא היה ראוי לקבוע הדבר מצוה וחובה. אלא כל אדם יעשה כן מעצמו להנאתו וטובתו. וכל איניש דלא יבעי מהקב"ה איהו דאפסיד אנפשיה ומה בצע לו יתברך בדבר התפלה. ותירץ בזה"ק משום שכי התפלה היא מ"ע מן התורה. משום שהקב"ה רצונו תמיד להטיב. כי הוא טוב ומטיב לכל. והוא רב חסד המוכן לעשות חסד עם הבריות בסיפוק צרכם במזונות וכיוצא בו. אך בהיות רוב הבריות מלאי חטא ופשע. ומדת הדין מקטרג תמיד למעלה. והקב"ה כל דרכיו משפט. לכן הדבר קשה לפניו יתברך לבטל שורת הדין המתעורר מצד קטרוגי הדינים. אמנם ע"י התפלה הוא שבה נחת רוח לקונו. שעי"ז מתעורר הרחמים מאליו. וקטרוג מדה"ד נמתק ברחמים וחסד. והוא מוסיף כח בגבורה של מעלה ע"י התפלה עד כי נעשה הדבר בנחת ורצון שלם. ולפיכך מצוה להתפלל. ועיין עוד מה שנכתוב אי"ה בפרק י"ח:

פרק יח בו יבואר תירוץ על שאלת היפ"ת מאחר שהשי"ת הוא חוקר לב. מה צורך לאדם לבקש צרכיו בפיו ושפתיו. הלא די כשיכוין לבו אל השמים והוא ישמע:

הקשה היפ"ת מאחר שהשי"ת הוא חוקר לב מה צורך לאדם לבקש צרכיו בפיו ושפתיו. הלא די כשיכוין לבו אל השמים והוא ישמע. ותירץ הוא ז"ל כי מאחר תכלית שלימות האדם על כל הב"ח הוא בהיותו חי מדבר. יש לו סגולה נפלאה שנכנס בכח דבורו עם צירוף כוונת הלב לעורר רחמים למעלה בגלל פי דבורו ולהמשיך עליו שפע מן הכחות העליונים בכח דבורו. ולבטל ממט כח המקטרגים ולהמתיקם ברחמים וחסד. וכתב בזה"ק שבה"ג כמו מפורש בזוהר בכמה דוכתי שדבור התפלה בכוונה רצויה היא בוקע חלוני רקיע לעלות במעלות הסולם מעלה מעלה עד מקור רצון שלמעלה אשר הוא מוצא מקור החסד העליון ורחמים גדולים להמשיך שפע למטה ולהמתיק בו מדרגות קטרוגי הדינים בהארת שפע אור החסד והרחמים. ומזה מתברכים כל הנחלים העליונים המשפיעים שפע למקור ים התחתון. ובזה מתקיימים כל העולמים. ומ"מ הכל לפי עת רצון ולפי ערך מדרגת התפלה כפי כוונת המתפלל. אבל מ"מ לעולם שום תפלה הראויה עכ"פ אינה יוצאה ריקם. ואם אינו עושה כולה עושה מקצתה. אם לא במקום גזירת עונש מפורש על איזה חטא. או זולת זה לשום סבה נעלמת. אבל מן הכלל כל תפלה בכוונה רצויה היא מעוררת שפע חסד ורחמים בכל העולמות. וכאמר הזוהר בשלח בפרשת המן מפורש דמה"ט מצוה לאדם להתפלל על מזונותיו בכל יום אף כשיש לו. כדי להוסיף כח בגבורה של מעלה לעורר שפע המזון למעלה. כי דבור התפלה מעורר השפע החסד והרחמים למעלה וממתיק דין המקטרגים. ועיין מ"ש לעיל:

פרק יט בו יבואר שעיקר תכלית ושלימות האדם. להרגיל את לבבו בכח מוחו ושכלו ובעשיית תורה או מצות או תפלה. שיהיה נחקק בלבו אהבת ה' יותר מכל הדברים שבעולם. וכל חמדת ותענוגי העוה"ז יהיה כאפס ואין בעיניו נגד אהבת ה' אשר יבער בלבו:

דע כי עיקר התכלית והשלימות האדם. להרגיל את לבבו בכח מוחו ושכלו ובעשיית תורה ומצות ותפלה. שיהיה נחקק בלבו אהבת ה' יותר מכל הדברים שבעולם. וכל דבר אשר יבוא לידו מכל חמדת ותענוגי עוה"ז הכל יהיה לאפס ואין נגד אהבת ה' אשר יבער בלבו. ואמנם לכאורה ידמה לכל אדם אשר ודאי הוא אוהב ה' יותר מכל האלו. אבל כשהוא אינו כן הוא לאשר תבחין מה מחשבתו כל היום וכל הלילה ומה יגיעו ועבודתו תמיד. אלא עיקרו הוא לעשות פרנסת אשתו ובניו בביתו או בשווקים וברחובות ולנסוע מעיר לעיר ומכפר לכפר או בדרך רחוקה למאד על שנה או שנתיים. ולפעמים יפרוש בים הגדול או במדבר במקום גדודי חיות ולסטים בסכנות עצומות. והכל בכדי להרבות הון ולמלאת פה אשתו ובניו באוכלים ומשקים ומטעמים ולקשט אותם באבנים טובות ומרגליות ולהלבישם בבגדי רקמה ומשי. ולצייר את ביתו בציורים וכיורים וכדומה מהבלי העולם. האם יתפאר בנבע שלש פרכאות בשביל לקיים גם מצוה ממצות ה' לשם ה' ולא לכבוד עצמו. או אם הפריש אחד לים הגדול לקיים שם מצות כבוד אב ואם לשם ה'. והכל כי אהבת עצמו ואשתו ובניו וכל תאותיו קבועים בלבו יחד שלא תמוש ולא יעצרנו גשם ושלג מלחפש אופן מילוי חמדת לבו. ואהבת ה' קל בעיניו. אם יקרה לו מצוה בביתו יעשנה מפני שיודע שגם זה צריך לעשות. אבל לא יעשה כאדם שעושה בשלו. הבחינה השנית היא. נראה על מי הוא מוציא זמן יותר בכל ימי חייו. על עצמו או על השם. הלא ודאי על עצמו. בעל מצות ה' יספיק לו בשתים ושלש שעות מן היום ויוצא ידי חובתו בו יומם ולילה בק"ש שחרית וערבית. ונתוודע לו מה שאחז"ל (מנחות צט) באסור לאמרו בפני עם הארץ. הבחינה השלישית כי אפילו בעת עבודתו מצות ה' בתפלה שחרית וערבית וכדומה במעט זמן זה הלא גם אז מחשבתו טרודה ומהומה בעסקי העולם והוטף את המצות שלא יעכב בזה. וימהר לילך ולרוץ מביהכ"נ. וגם כאשר בבוקר יעמוד מה יבוא לו תיכף על מחשבתו. דברים הצריכים למחייתו ואחר עסקיו המצטרכים לו. ועבודת ה' לא יחקור. אבל מי שיש לו לב משכיל וירא וחרד על דבר ה' הרי מעשה התורה והמצות הם העיקר בעיניו. להיותו יודע בטוב שבשביל זה בא אל העולם הזה להאור בכאן תורה ומצות ומעשים טובים. ודעתו לחזור למקום אשר נלקח משם. ושם כל דבר שבקדושה המעש הוא כאן. שם המה אבנים יקרות נחמדות למאד. ובכיכול מלך עולמים ב"ה וב"ש מתעטר ומתפאר בהם ועושה אותם עטרה לראשו ומתענג מזה. וכל מצוה ומצוה גורם להשפיע כל מיני ברכות וחדוות ושמחות בכל העולמות שלמעלה ושלמטה. תוך מהשכר המופלג עד אין קץ המוכן מאת אלהינו ב"ה בעד כל מצוה ומצוה שלא בזמנו עין רואה. עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. וע"כ בהיותו יודע זאת בטוב. הנה כל ימיו ימי חייו הקרובים על האדמה אינו בהם כי אם כאורח שנטה ללין בעראי ולא בקביעות ודעתו ומחשבתו קשורה ומלודה שם בביתו להביא לשם את המינים אשר נשלח בעדם. ויבין בהבלי עוה"ז הם טפלים ונטפלים אליו לעשות רק את המוכרח לו ביותר שאי אפשר לו בלעדיו. כי הלא דבר ריק וקל הוא בעיניו למאד ואינו נחשב לו כל עסקיו וחפציו ומחמדיו לכלום. להיותו יודע שאין זה ביתו ודירתו. כי שם ביתו למעלה. וכל מגמתו לבוא לביתו להיות לו מתוקנה בידו שלא יחזור חלילה בפחי נפש. וע"כ בבוקר כשעומד ממטתו אינו עולה על רעיונו ומחשבתו כי אם העיקר לו מה שצריך לעשות בזה העולם. והוא תורה ותפלה עבודת ה' באמת. ואחר התפלה ושיעורין דאורייתא שמקיים מעת הקיצו משנתו עד אחר חצות היום ויותר. מהרהר בדבר מה את הנצרך לו בהכרח לקיום גופו. ואז עוסק במלאכה או בסחורה שעה ושתים כפי הנצרך לו על היום ההוא ללחם וכסות לו ולנפש אשתו ובניו הנטפלים אליו. וגם שם דעתו מהומה לביתו לראות שלא שם איזה דבר מה שלא הכון בזה לחזור למקומו. כגון איזה רמאות. גניבה. גזילה. שקרנות. חרת דיבור. הונאת מקח. קנאה. נקימה. נטירה. שנאת חנם. גנבות. גסות הרוח. לשה"ר. רכילות. ליצנות. חנופה. שקר. דברים בטלים. כי בכל אלה לא יבוא ח"ו לראות את פני ה' אלקיו. וממילא כיון שהעיקר בעיניו אינו אלא דרך ה'. הרי גם הבלי עוה"ז הנעשים בעולם. שמוצא בהם מחמי דרכים. עבודת ה' ועבודת עצמו. הנה נכמוני עם ב"י הנקברים ונלמדים בכל גופם ומהודם בבלי עוה"ז עושים הדברים עיקרים לשמח לבם עצמם להנאת גופם והאותם. ודרך ה' שיש נחשב הוא לטפל וערחי נחשב בעיניו. והוא להיפך שהעיקר בעיניו אינו אלא עבודת ה' שיש נחשב הוא. כי הוא העיקר בעיניו משוה. והנאת גופו שיש שם לטפל והוא נחשב בעיניו. כי לא הבים מימי לעשות הדבר הזה עיקר בעיניו. וכמו למשל כאשר יבנה בית לבנתו. הנה כמה וכמה מצות ה' יש בבנין הבית. כמו מצות מזוזה. מעקה. להכניס אורחים אל ביתו. לעבוד שם עבודת ה' בתורה ובתפלה כראוי. וגם הבלי עוה"ז יש בבית כמו הישיבה בו והסגולה או להתפרנס ממנו וכדומה. הנה זה האיש כמותי אינו שם לבו כלל בעת הבנין אם יש בזה איזה פסק ממצות ה'. רק לבנות

בית לצרכו לדור שם עם אשתו ובניו. וכדומה מהבלי עוה"ז. והאיש המשכיל הוא להיפך. אינו שם לבו כלל להנאות הנאות גופו שיש בזה הבנין. כי הוא לא נחשב זה בעיניו לכלום. ומתחלה בעת הבית בבנותו. אבן שלימה מסע נבנה לנסוע את הבית כולו לעבודתו יתברך לקיים בו מצות מזוזה מעקה הכנסת אורחים. כי הוא זה עיקר בעיניו וחביב הוא בעיניו יותר מכל מחמדי עוה"ז. ע"כ מתחילה בונה ביתו כצדק לקיים מצוה מן התורה כמזוזה כו'. וכן בעיסה הנה הצדיק הזה לש עיסה בכיון כדי לקיים בה מצות ה' חלה וצדקה לעניים ולשם זה הוא עושה כל מעשים. והא שיהיה אוכל ממנה לטפל נחשב בעיניו. כי אינו חשוב בעיניו עסקי העוה"ז (נמ"ח):

פרק כ בו יבואר איך שצריך האדם לירא את ה' יראת הרוממות ולא יראת העונש. או עבור קבלת שכר. גם יבואר בו איך יכול האדם לבא לידי יראת הרוממות ואהבת אמת:

הנה ידוע אשר כל העבודה שאדם עובד להקב"ה עבור פחד העונש או עבור קבלת שכר בעוה"ז או בעוה"ב בעשה או בל"ת. אין זה עבודה הראוים. כי אין זה עבודה להקב"ה כי אם את עצמו עובד לקבל פרס כמו שמיגע עצמו בהבלי עוה"ז לקבץ מאכל לפיהו. או שירא לנפשו מעונש וחסר כמה שהזהירו התורה. זה אינו ירא מהבורא כי אם מעצמו שלא תגיענו מרה באחרונה. אך עיקר העבודה לעבוד את ה' בבחינת יראת הרוממות ואהבת אמת. וכל אדם שיש לו לב משכיל ונבון ועדיין לא נתשקע בהבלי עוה"ז ותענוגיו יכול לבא לידי מדה זו. והוא שישים אל לבו היתכן שיבוא אחד מאלו המחזרים על הפתחים. מלובש בבגדים המבזים את לובשיהם. קרועים ובלויים ונוסף לזה אם הוא איש כפרי ולא ראה אורות מימיו. עב השכל למאד. למלך הארץ היושב על כסא רם ונשא. וכל נגידיו שריו ויועציו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו מלובשים בגדי משי ורקמה וכתרים על ראשיהם משובצים מכל אבני יקר המאירין ומפיקין נוגה. וכמה מחוכמים בכל מיני חכמה ומדע. מלומדים בכל מיני כתב ולשון. וכל אחד ואחד מלפפו ומתאוה אולי יכבדנו המלך לשרתו בדבר מה. ועתה יבוא איש הכפרי העני הזה בבגדים צואי על גבי צואי לומר אני אשמש את המלך לכוס לפניו לחם לאכול ובגד ללבוש וכדומה. ומכ"ש שיאמר אני רוצה להכתיר את המלך בכתר המלוכה שלו. אשר ודאי אינו כדאי זה לראות את כתר המלוכה שלו. ומכ"ש לנגוע בקצהו בידיו הנגסים המטונפים ומזוהמים. האם לא ירוצו ראשו ברגע שלא יודע כלל אם היה זה בעולם. כי חלילה הלא הוא מבזה את המלך. שהמלך ישתמש בכלי שבור כזה. והרבה יותר מזה לאין קץ הוא בעבודת אלהים יתברך. שגדולתו וחכמתו כביכול והדרת זיו יקרו הוא בלתי שיעור וערך. וכל מלאכי מעלה ושרפי קודש וחיות אש לא השיגו מגדולתו ית"ש אף אפס קצהו. כי אם מעט לפי ערכם ולא יותר. וכל צבא השמים כתות כתות אלפי אלפים ורבוא רבבות מלאכי השרת וחיות הקודש שכולם מאירים ומופיעים מסוף העולם ועד סופו ונותנים נוגה לכל עבר ועבר. עומדים מימינו ומשמאלו מלפפים ומתאוים וחושקים ויכמה בשרם ותצמא נפשם מתי יגיע העת והעונה שהוא ישרת למלך הכבוד. ועתה יבוא אדם נברא מטפה סרוחה חרס מחרסי האדמה עב השכל דל גאה עני ואביון טורד ללחם אין. קצר קומה קטן ודל חייו אינם חיים היום כאן ומחר בקבר סומא לא ראה אורות מימיו. לומר אני אשמש את המלך ממ"ה הקב"ה הגדול והנורא שאין קץ להפארתו ואין ערך לגדולתו. הלא ח"ו ח"ו יתחייב ראשו למלך על הרהורו זה במחשבתו לבד. ומכ"ש בדיבור פה וק"ו במעשה. וק"ו בן בנו של ק"ו בעבודה זו שניתן לנו בתפלה ותורה ומצות שכולם הם קושרי כתרים לחיות עולם ויושב בראש אלוה כביכול. ולהכתיר בזה את אלקינו ית"ש כביכול בכתר הכבוד כמאמרם ז"ל (חגיגה יג) כמתניתא תנא סנדלפון שמו הגבוה מחבריו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו. וכתבו התוס' שם מתפלתן של צדיקים הוא עושה עטרות וכו'. וכן הוא מפורש בזוהר בשלח דף נ"ח ע"א ע"ש. וכמאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר כלומר שממעשיך נעשין פאר ועטרה לראשי. בודאי כאשר ישים האדם את כל זאת ללבו היכף יפול עליו יראה ופחד ורתת וזיע. ויבין וישכיל שאינו ראוי וכדאי בשום אופן לעבודת רצונו יתברך ולעבוד למלך הכבוד רב ושליט עיקרא ושרשא דכל עלמין ושולט קמיה כלא. ואינו ימסור נפשו ורוחו ונשמתו ועם כל אשר לו בניו וממון בעד מה שיעשה רגע אחד בכל ימי חייו רצון הבורא יתברך על הכן. גם זה אינה כטפה על אחת מיני אלף וכו' להיות ראוי לשמשו. כי מה הוא ומה ימי חייו וכל אשר לו. הכל והוא אין ומאום. עלי רחמי ה' וחסדיו אשר מעולם ועד עולם נתן לו רשות לעבוד יתברך. והנה גם מכל שהי אשר בעולמות עליונים. ונתן לו כתר הכבוד שלו לעטרו ולעבדו ולהכתירו בכתר מלכות אשר לו. ותמיד יכמה בשרו ויצמא נפשו ויכלה חיותו לילך ולהתקרב ולשרת אותו ולעבדו בלבב שלם ולהכתירו בכתר מלוכה ע"י מצות ומע"ט ותפלה בכוונה שהם קושרי כתרים לקונה הכל ב"ה. ולהללו ולשבחו ולהדר הודו בכל מאמצי כחו עד מצוי טפה אחרונה מדם הנפש. ויקשר נפשו בחיבת האהבה רבה עזה ועזה אליו יתברך עד אשר תכלה לבו ותבער כאש להבה הכלה סביב לעבדו באהבה. ולא יכבנה גשם ושלג לא גוף ולא ממון ואשה ובנים. ויעזוב כל אשר לו מבית ומהון. ואהבה כזאת שורפת בכחה כל בחינת התאוות האחרות. ותמיד לבו בוער ועולה ומלהיב לשרתו ולברך בשמו בכל אות נפשו באמת. וסוף ותכלית כל העבודות הוא האהבה השלימה הרצויה לפני מי שאמר והיה העולם. רק היראה היא קודם והאהבה היא תכלית כל המאורות והשמחות. ורק לזה נברא העולם להדבק בו באהבה כמ"ש בזה החסיד בח"ה בהשער לשער אהבת ה' ע"ש (נמ"ח):

פרק כא בו יבואר שיראה ואהבה הם תרין ריעין דלא מתפרשין. ועיקר כל התורה והמצות תכלית שלימותן היא האהבה שהיא הדביקות בה'. אכן היראה היא השער לה' שממנה יכול לבא למדת האהבה היא הדביקות בה':

אמר הכתוב ליראה את ה' וגו' לאהבה אותו וגו'. הכוונה שיראה ואהבה הם תרין ריעין דלא מתפרשין. ועיקר כל התורה והמצות תכלית שלימותו היא האהבה שהוא הדביקות בה' באהבה רבה עזה ועצומה יומם ולילה. כי לזה היה עיקר הבריאה שיתדבקו כל התחתונים בה' אלקיהם אחרי ההתרחקותם ממנו יתברך. ואכן היראה היא השער לה'. כמו מי שבא אל שער המלך נופל עליו פחד ויראה מאת המלך. ועדיין אין לו אהבה. כי עדיין לא ראה פני המלך והדר זיו יקרו וחן תפארתו וחכמתו בלתי שיעור. אבל מיד כשמתחיל לכנס משער המלך ולפנים. לחדרי המלך. אשר אין די באר לבאר ולפרש כבוד ויקר זיו הדרת יופיים וחן ערכם. היכל לפנים מן היכל. וחדר לפנים מחדר. כולם מאירים ומזהירים בכל מיני ציור וציור הראוי להיכלי המלך. וכל היכל היותר פנימי משונה יותר לעלוי. ביותר מיני יפויים וציורים. מהם בכסף. מהם בזהב. מהם באבנים טובות ומרגליות ובכל מיני אבן יקר. אשר זיו יפיים וחן הדרת אורם מאיר ומבהיק ומופיע ומפיק נוגה למאד עד אשר תהבך עפעפי עין הרואה מהביט במראה הגדול ההוא. וכל מיני שירות וזמירות בנבלים וקול כלי זמר ישמע בכל היכל היותר פנימי ביתר שאת. והמה עומדים עבדי המלך משרתיו ויועצי המלך וחכמיו מלובשים בכל מיני פאר ועטרות וכתרים על ראשיהם משובצים בנופך ספיר ויהלום וכל אבן יקרה. ומחוכמים בכל מיני חכמה ומדע. ומיד כשרואה כל זאת. ומבין אז קצת גדולת המלך וחכמתו יקרו ורוב גדולתו. תיכף ומיד נתקף בלבו אהבה וחמדה ותשוקה אל המלך הגדול הזה. ואומר בנפשו הלואי מי יתן שאהיה תמיד כאן כל הימים אשר אחיה על האדמה. ואינו מתאוה כלל לא לאכול ולא לשתות ולא אחרי מיני תענוגים. ויצא ככלות נפשו אל המלך. ומכ"ש דכ"ש אם יכנוס אל היכל המלך עצמו ויראה פני המלך. ודאי אשר יתן כל נפשו ורוחו ונשמתו לאהבת המלך. ותשוקתו וחמדתו ותאותו אל האהבה שלו אי אפשר להעריך כלל על המחשבה כי הוא בלתי שיעור וערך. ואמנם שיראת המלך אשר שמה ודאי אשר ג"כ הוא בלתי שיעור וערך. מרוב גדולת המלך וכבודו ומוראו על הקרובים שם. יותר מן הרחוקים. מ"מ ודאי כי עיקר רצון המלך והענוגו הוא היא האהבה והתשוקה והחמדה הנפלאה שיש בלב זה האיש אליו. ורצה ככלות נפשו וכל כח גופו אליו. אך אעפ"כ באימה וביראה. כי אם תהי' אהבתו בלא יראה אין זה כבוד גדולת המלך. וזה קרוב לזלזול

לא אהבה. ואהבה היא בבחינת יראה הפנימית. וכן הוא להבדיל בו׳ וכו׳ בדרכי ה׳ ועבודתו כי השער לה׳ הוא היראה (ועיין מ״ש בס״ח) כי כאשר יכנס האדם בקצת דקות לידע את ה׳ יפול עליו היראה והפחד. וכל עוד שאין באדם יראה ופחד ממלכו של עולם לא התחיל להכנס כלל בעבודה ואף שידמה האדם כי יש בו אהבה לה׳ טועה הוא כי אם לא הי׳ התגלות היראת ד׳ שהוא השער ליכנס היפול עליו היראה בעצמו מאימת המלך לא התחיל להבין בכבוד שמו כלל וכלל. וע״כ עכ״פ התחלה העיקר הוא היראה שהוא שער לה׳. ועם היראה הכר יוכל להתקיים אלו קצת התורה אבל לא המצות אשר עשה. אבל לא זו סוף הכבוד. ואמנם כשמתחיל ליגע ולהבין קצת בגדולת יוצר בראשית שאין לה שיעור וערך ומספר. ואילו כל הימים דיו וכו׳ רק כל אחד לפי כח שכלו והבנתו להבין מעט מזער מאשר עיניו רואות מבריאת שמים וארץ וכל צבאם. בארבע יסודות אש ומים רוח ועפר. וארבעה מינים דומם צומח חי מדבר. ומבמשיו הנראין כמו השמש והלבנה והכוכבים. ורואה בה גדולתו וכבודו וחכמתו שאין לה שיעור. ומאשר ידענו קצת ממקבלי תורת אמת מהשרפים והאופנים וחיות הקודש מלאכים אראלים אישים העומדים ביראה באימה ברתת בזיע. ומתחדשים לבקרים בכל יום. ונהר דינור נמשך מזעת החיות הנושאות הכסא. וריבוי העולמות וגדולתן שאין להם שיעור. וכן השמים הנראין אלינו אין שיעור לגדולתן. כי הלא כל הישוב כולו תחת כוכב אחד עומד כמאמר חז״ל (פסחים נ״ד) ואין הכוכב נגד הרקיע אף כטפה קטנה נגד ים אוקינוס. ומכ״ש הרקיעין שאינן נראין וכמ״ש בזוה״ק סדר בשלח דף נ״ז ע״ש. זה והדומה לזה כשישים אל לבו אשר אפילו בריה העליונה שבעליונות למעלה כל מה שהיא מבינה ויודעת קצת בגדולת אלהינו אינו אפילו טפה מים הגדול נגד מעלת גדולת כבודו והדר זיו תפארתו כביכול ב״ה. ודאי תצמא נפשו ויכמה בשרו וימסור נפשו לגודל אהבה וחמדה ותשוקה וחבוקה ותאוה לנעם נעימת ידידות הפלאות עריבות שמו הגדול והקדוש ויתדבק ויתפלל בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו בכל חייו ונפשו ומאמצי כחו עד מילוי דם הנפש לאהבה זו לדבק לאורו ב״ה ע״י התורה והתפלה והמצות שהוא נעלם בהם שהם רצונו יתברך. והוא ורצונו אחד מיוחדים בתכלית היחוד כמ״ש הרמב״ם ז״ל בפ״ב מהלכות יסודי התורה הלכה י׳. ואהבה זו ממילא נעשה יראה. כי כאשר נותן דעתו ולבו לגדולת מלכו של עולם ב״ה ודאי תפול עליו יראה ופחד עד אין שיעור. והכן עיקר תקות כל מקוה להגיע לבחינת האהבה האמתית כי לזה היה עיקר הבריאה וזה השלימות מכל כמ״ש בסוף פרק הקודם בשם החסיד הקדוש בח״ה. וע״כ מבואר בתיקוני זוהר תיקון י׳ אורייתא או מצוה בלא דחילו ורחימו דמארי׳ לא פרחת לעילא וכו׳ כי היראה והאהבה הם תרין גדפין כמו הכנפים לעוף. שכאשר תחסר גפה אף אחת לא תוכל לעוף למעלה בשום אופן. כי יראה ואהבה הם הכנפים להיות על ידם יפרחו ויעלו למעלה כל התורה והמצות והתפלה. כי כן כל התורה והמצות. שהרי על פשוטן כמו שהם הרי הם נעשים על הארץ. ומאין יעלו השמימה. רק כשמפשטין מאהבת הבורא ומיראתו מהבנתו לפי ערכו בגדולת יוצר כל. הרי מחשבתו ולבו קשורים אל השמים באהבה ויראה או הם מעלים את התורה והמצוה עמה על כנפי נשרים להיות לרצון ולקו״ר לפני כסא כבודו. אבל בלעדיהם מי יעלה לנו השמימה מן הארץ. והנה זה אפילו בתורה ותפלה שהם עצמם רצון הבורא והוגים בהם מן השמים. ומכ״ש במצוה הנעשה בדבר שגידולו מן הארץ כמו האתרוג סוכה ציצית וכדומה. בהם לא נשים בהם מחשבת אמת לאהבת שמו ויראתו (שזה הוא הנשמה שבמצוה כמ״ש בסוף פ״ד) האיך יתקשרו ויתדבקו ויעשו לשמים אחרי שמגוש עפר הם. אשר ע״כ בכן צריך יותר לחפש ענין היראה והאהבה לתת עליהן שם ד׳ ואורו וקדושתו שיובלו לעלות השמימה (כמ״ח):

פרק כב בו יבואר ששלימות בחינת יראת הרוממות והאהבה לא יצוייר כי אם אחר שיוקדם לה הענוה השלימה על מכונה:

דע שלימות בחינת יראת הרוממות לא יצוייר כי אם אחר שתוקדם לה הענוה השלימה הברורה על מכונה. כי אם יחזיק האדם עצמו לדבר בשום. הרי כבר יצוייר בנפשו שעכ״פ הוא ראוי לאהבה בזו יותר מחבירו. ונמצא אין היראה בזו על שלימותה אחר שיש לו מניעות לומר כי עכ״פ הוא ראוי לזה יותר מזולתו. אבל מי שקדמה לו הענוה השלימה ולא יצוייר בנפשו שום מניעות הרי ודאי היכא ירא מאד ומתפחד באימה ויראה ורתת וזיע ותאחזנה כל אבריו וארכובותיו דא לדא נקשן לומר מי אנכי לגשת עד הנה ואין הלום אלא מלכות מלכו של עולם ב״ה לעבדו ולשרתו ולברך בשמו ולהשים כתר מלכות בראשו. וככל הסבר בפרק י״ב. וע״כ אמר הכתוב (משלי כ״ב) עקב ענוה יראת ד׳ כלומר הסוף של ענוה הוא יראת ה׳ כשהאדם שיש לו בחינת הענוה שאמרנו היקף בא ליראה הזו. כי יודע הבירור בעצמו שאינו כדאי לעבודה הזו בשום אופן. וע״כ משה רבינו שהי׳ בו שלימות מדת הענוה אחז״ל (ברכות ל״ג) יראה לגבי משה מלתא זוטרתא היא. כי לגודל ההכנעה והענוה שהיה בו ממילא היה ירא ומתפחד לפני מי הוא עומד ואת מי הוא עובד (ספר הנ״ל). וזה שאמר התנא במשנה ומלבשתו ענוה ויראה. הרי בחושב התנא ענוה קודם יראה מפני שענוה מביאה היראה. וגם ע״י ענוה והכנעה בא לידי אהבה כמ״ש ומל ד׳ אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה׳ אלהיך. והאהבה נכפלה בתורה כ״ו פעמים:

פרק כג בו יבואר שצריך האדם לעסוק בתפלה ותורה ומצות עד חצות היום ויותר. ואח״ז יעסוק במלאכה או בסחורה שעה או שתים להרויח על היום הזה ללחם וכסות לו ולנפשות ביתו. ויבטח בה׳ שיזמין לו פרנסתו בשעה או בשתים כמו אם הי׳ עוסק בפרנסתו כל היום:

כתיב (שמות טז) וימודו בעומר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר וגו׳. וקשה למה לא העדיף המרבה כי בשלמא הממעיט לא החסיר זה הוא מדרכי אלהינו יתברך לשלוח ברכה במעשה ידי אדם וימלא לו החסרון. כאשר נמצא מקום על מה לחול ברכתו. כמו בשמן של אלישע (מלכים ב׳ ד׳) וכדומה. וע״ז אמר הכתוב (משלי י) ברכת ה׳ היא תעשיר. שבולא ברכה במעט להיות מהרבה. אבל להחסיר את המרבה את אשר כבר לקט להורס מה איכפת להבורא בזה. אם כבר לקט למה יחסרו מיגיעתו. אך אמנם הנה נודע מה שכתב הרמב״ם ז״ל (בסוף הלכות תמורה) שרוב מצות התורה הן עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים וכד״א הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת וגו׳. וכן בדברי חכמי האמת ז״ל. ועל כולם בזוה״ק (יתרו דף פב) קראו לתרי״ג מצות התורה תרי״ג עטין. שהן עצות אל האדם איך להתקרב אליו יתברך בכל לבו ונפשו ומאודו. ונודע לכל מעלת מדת הבטחון בבורא יתברך שאין לו שיעור וערך. כי תדע שאם אדם ישתדל בכל עת ויגיעה בעצייתו בכח חכמתו אשר עליו ובכח גופו ולא ינוח ולא ישקוט מלעסוק יומם ולילה בצרכי פרנסתו. לא יהיה לו אף פחות משוה פרוטה יותר ממה שקצב לו הבורא ב״ה מראש השנה או בזה השבוע וכדומה. וכן אם ימעט בהשתדלות ועסקי צרכי טרפו ומזונו ולא יעשה בהם כ״א בשעה אחת או שתים מן היום. לא ימעט לו מאשר גזר עליו הבורא. ואכן זאת היא שצריך האדם להשתדל ולעשות דבר מה בעסקי פרנסתו. שלא יניח כל העסקים וישב בטל. כי אין הברכה שורה כי אם על דבר עסק מה. כמו שהוא מפורש בתד״א. וזה הכל נמשך מחטא אדה״ר שנתקלל האדם והארץ ולא יכלו להתברך כי אם באיזה עשיה. אבל בעת התיקון ודאי שיהיה אדם מתפרנס בלא יגיעה ובלי שום עשיה כלל. כמו חיה ועוף שמתפרנסים שלא בצער. ועל כן אחז״ל (כתובות דף קי״א) עתידה א״י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. כי בעת התיקון לא יצטרך האדם לשום עשיה. רק שהארץ תוציא שם למחה בכל עסקי הצטרכות האדם. אבל עתה עבור החטא הוכרח האדם להשתדלות מה. אבל כל ענין ההשתדלות אינו רק על דרך הוראה בעלמא. אשר לא יוכל האדם לומר אשב בביתי ולא אחרוש ולא אזרע ותהיה התבואה גדילה בארץ. רק שהוא מוכרח להשתדלות מה. והיא הזריעה בארץ. אבל אחר הזריעה הרי כל ימי הגידול הרי הוא יושב בטל. ולא יועיל לו כלל אם ישב כל היום אצלם ויעשה בה דבר או לא. והכל בגזירת הבורא יתברך. וכן הוא בכל העשיות. שהאדם הוא מחויב לעשות איזה דבר בהשתדלות. אבל שלו אינו כי אם ההתחלה. והגמר הכל הוא ברצון הבורא יתברך. ולא יועיל לזה כלל שום ערמות והתבונות. ומה אדם באדם

אשר

אבל ישיג אותו חפץ ממון או שאר דבר קנין באיסור. כמו אבק גזל או רבית וכדומה. אינו אלא פתי וחסר לב. כי מה שהיה ראוי לו לברכות בזו השעה. אם היה מאמין ובוטח על יצרו ברגע הזה. ודאי היה מגיע לו זה הריוח בהיתר בשעה זו ממש אחרי שכבר כן נקצב עליו. ובודאי אם היה אדם עוסק בתורה בשני שלישי היום או בשני שלישי שבוע והשאר היה עוסק במו"מ. היה מרויח כל אשר נקצב עליו כמו בטרחתו כל היום בלתי ספק (ועיין מזה דברי הרב החסיד הקדוש בח"ה בשער הבטחון שהאריך בזה). ואולם תדע אשר אף ההשתדלות שזה הוא בחיוב על האדם לעשות יגיע כפו. גם זה הוא סבות מאת הבורא ב"ה המזמין לפני האדם סבה זו ועסק זה וכדומה. כי הקב"ה הוא סבת כל הסבות והוא מסבב כל הסבות שהבאנה אל האדם. ועל כן אחז"ל (סוטה מח ע"ב) כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה. כי זאת הוא בלתי ספק אשר למחר ודאי יסבבנו ה' הטוב אופן שיהיה לו לחם לאכול לפי אשר נגזר עליו. וכל אדם מובטח מאת הבורא ב"ה על לחם לפי הטף ובגדים לכסות עצמו על די סיפוק ההצטרכות ההכרחי כמאמר הכתוב (תהלים קלו) נותן לחם לכל בשר. ואומר (שם קמז) נותן לחם לרעבים. והנה אמר מפורש לכל בשר. כי הכל מובטחים על פת במלא לשובע. ויותר ממה שנגזר עליו לא יועיל לו אף אם יעשה כל היום. וע"כ מי שיש לו פת היום ואומר מה אוכל למחר. ויגע ועובד על למחר. הרי זה מקטני אמנה. כי למחר ודאי ישפיע לו ה' מה שיצטרך למחר. וכדי להורות לעם ה' בחינה זו. שלא יהיה אדם אומר מה אוכל למחר ויאמין באמונה שלימה כי ה' הוא העושה לו תמיד כל צרכו ויזמין לו מזונו למחר וליומא אחרא. עשה ה' הטוב גם במן שלא העדיף המרבה מן אכילת יום אחד בכדי שלא יהיה אדם טורח להזמין מיום זה על למחר רק יאמר ברוך ה' יום יום. ויאמין באמונה כי ה' אשר השפיע לו היום ישפיע לו גם למחר בהשתדלות מה. וגם במן היה להם השתדלות מה כמו הלקיטה וההולכה לביתו אשר על כן הנה התחלה לקטו המרבה והממעיט שאחד היה מרבה בלקיטה כי חשש אולי לא יהיה לו מחר והזמין למחרתו. ואחד הממעיט בלקיטה כי סמך על ברכת ה' שיברכנו ה' במעט המרובה. וכן נעשה. שלזה בירך ה' ומעשה ידיו והמרבה לא פעל כלום כי לא העדיף. ומשה רבינו כאשר הביט אל דבר זה ראה מעשה ונזכר הלכה הליכות עולם לומר להם דבר בעתו שאיש אל יותר ממנו עד בוקר. כי כן היה הגווי בפירוש בכדי להשריש בעם ה' האמונה והבטחון על די היותר שלם. וללמד לדורות הבאים שלא יהיה אדם עובד בכל ימיו מיראתו על חסרון מזונותיו והבא. רק כאשר יהיה לאדם על פרנסת יום זה לא יעסוק עוד ביום זה בהשתדלות הפרנסה ויניח הנשאר ביומו לעבודת בוראו. וכה יתנהג כל ימיו שיעסוק בתפלה ובתורה ומצות עד אחר חצות היום ואח"כ יעסוק בשעה שתים ושלש בפרנסתו של זה היום לבד. ובנתינת להם הראשון לישראל הקדים לצוות להם אופן התנהגותם שלא יעבוד האדם יום ולילה על מזונותיו למלאות אוכל פיהו. כי הרי במן הממעיט לא החסיר ולא העדיף המרבה. ועל כן מהמת הקרא ואומר ולא שמעו אל משה ויותירו אנשים ממנו עד בוקר וגו' בוא"ו הנוסף על ענין ראשון. כי אע"פ שראו בעיניהם דבר ה' אמת אשר גם המרבה לא העדיף מאכילת יום אחד בכדי שלא יותר ממנו עד בוקר ואעפ"כ הם הותירו. ועל כן אחז"ל (ש"ר פ"א ופ' כ"ה) שדתן ואבירם היו. כי לא היה זאת גודל רשעות וחליפות לעשות דבר הנראה לעין כל כבירור אשר הקב"ה מזמין בכל יום ואינו חפץ שיותירו והם הותירו. ולא יעשו זאת כי אם רשעים גמורים והם דתן ואבירם. לא כן הצדיקים אשר אפילו בדבר שאין נראה לעין בטוחים בה' (במ"ח):

פרק כד בו יבואר שבכל דבר ודבר שאדם עושה מאכילה ושתיה וכדומה בכולם צריך לעשות העיקר בהם למצות ה' ולהעלות מהן הניצוצי קדושה שיש בהן:

נודע שבכל דבר ודבר שבעולם הזה לית אתר פנוי מניה. ובכולם נמצאים ניצוצי הקדושה ואותיות הקודש ממלך עולמים ב"ה. כן אותן שניתנו בהן בשעת הבריאה במאמר פיו יתברך שאמר על כל דבר ודבר יהי כן. ואותן האותיות והתיבות ישנו בהם עד היום להחיותם. וכן אותן שנפלו בכל בחינת דומם צומח חי מדבר בעת שבירת הכלים הידועים. והמה נקראים טפלים כי נפלו ממקור קדושתן אל הקליפה וגשמית עוה"ז (ועיין בכוונת האר"י בכוונת סומך נופלים) וכולם מצפים ומכספים לעת הגיעם לשרש בקודש שהאדם יעשה עמהן איזה דבר מצוה שיתדבק על ידי זה לקדושת ה' אלקיהם ויתעלו למעלה לשוב אל חיק אביהם. ואם האדם נוטל הדברים האלה ומקרב לצרכו לתאות הבלי הבליו למלאות תאותו וחשקו בנחמדי עוה"ז. הנה לא די שלא העלה את הניצוצות ההם עוד הורידם באשר שהם לעמקת הקליפה יותר. כיון שעוסק בהן לתאות הגופניות. וכל התאות נמשכין משורש הרע והקליפה. הרי משתמש עמהן ברע ונופלין יותר ח"ו. והאדם חייב בדמיהם שהוריד לעמקת הקליפות. לכן בכל דבר ודבר שאדם עושה מאכילה ושתיה זיווג ומו"מ וכדומה בכולם צריך האדם לעשות העיקר בהם למצות ה' לראות את הנסתרות לה' אלקינו אשר שם. כי לא במקרה ולא בהזדמן נמצא לאדם על הארץ כל חפציו המצויים אצלו. כי הלא ה' צופה ומביט מראש כל הדורות והכל צפוי וגלוי לפניו. ולא יצוייר שינהג עולמו במקרה ח"ו לעזוב את הארץ מהשגחתו יתברך. רק שיקרה במקרה הפך זה לאדם זה והפך זה לאדם זה. ומאכלים אלו לזה ואלו לזה וכדומה. אך המנה הכל נשקל בפלס מאזנים. וכל אדם אין לו אלא שלו השייך לו משרשו שורש נשמתו. כי בכל אשר תראה לאדם מכסף וזהב והבנים טובות ומאכל ומשקה ומלבושים ובגדי כבוד כולם הם שלו ממש שיש בהן ניצוצי קדושה משורש נשמתו. וכולם נתחברו ובאו אליו בכדי לעלות אתו עמו אל הקודש פנימה בעת שבהשתמשותו בהם לעבודת קונו. ועל זה נאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו' ובחרת בחיים. כי בדבר אחד המונח לפניו ועוסק בו יש בו שתי בחינות הללו. חיים וטוב. מות ורע. ואתה תבחר ותקרב בחיים. כי ניצוץ הקדוש נקרא חי שחי הוא ברומו של עולם. והקליפות והגשמיות נקראים מתים בסוד מ"ת מגלא תבירא. וע"כ בחיים תבחר לעלות בחיים המה הניצוצות הקדושים ולהדבק עמם במחיה החיים בזה. ויכול האדם לבוא לזה המדרגה כשיתחזק במחשבתו באמתת אהבה להבורא יתברך עד שיקשר דעתו בצור העולמים ב"ה באהבה עזה ובאמונה תמיד בכל עת ובכל שעה ורגע. אז ממילא יבוטל כל חפציו וצרכיו נגד צרכי עבודת המקום ב"ה. ויהיה לו כח לנצח את יצרו הרע כשיתגבר עליו כשיסיתו להתאוות בתאוות הזמן (במ"ח):

פרק כה בו יבואר שצריך האדם לקבוע מקום לתפלתו:

כבר מבואר בגמ' ובש"ע א"ח סי' צ' סעיף י"ט שצריך כל אדם לקבוע מקום לתפלתו. שלא ישנהו אם לא לצורך. ואין די במה שיקבע לו בהכ"נ להתפלל אלא גם בבהכ"נ בקבוע מקום צריך שיהיה לו מקום קבוע. ובירושלמי מבואר דגם כשלפעמים אינו יכול לילך לבהכ"נ שמתפלל בביתו צריך לייחד מקום. וכתב האר"י ז"ל שתוך ד"א חשוב מקום אחד דא"א לצמצם עכ"ל. וכתב בספר דרך משה וז"ל מחויב כל אדם לעשות לעצמו מקום קבוע להתפלל שם ערב ובוקר שאין השכינה שורה אלא בבהכ"נ או במקום קבוע על הישוב שאין שם בהכ"נ. ואם יאמר לך אדם לומר הלא מלא כל הארץ כבודו. אף אתה אמור לו עכשיו ישראל בעוה"ר נקראים נדה כמ"ש על כן לנידה היתה. ונדה הבורח ליפול עם בעלה על מקום שאינו קבוע שנע ונד. א"כ אין השכינה יכול לשרות עם ישראל רק במקום קבוע. כך מצאתי בכתבי האר"י ז"ל. ועוד טעם אחר אם אינו מתפלל במקום קבוע אזי התפלה הנ"ל חטפו וגזלו מלאכי חבלה כ"מ. ובעל ראשית חכמה מביא משל נאה ע"ז. משל לאחד שהיה לו אוצר גדול מעבר לים ומתירא מפני הלסטים שלא יגזלו ממונו לוקח עמו שומרים במלווים אותו בדרך ואז בוא בא עם הממון לביתו בשלום. כך התפלה שצריכה לעלות לרקיע. והוא מהלך ת"ק שנה. ובחללו של עולם כמה מיני מחבלים ומזיקים שממתינים על התפלה. ואין ז"ל המזיקים שנבראו מששת ימי בראשית. אלא הס' מכל דור ודור שמדבר בבהכ"נ מן ברוך שאמר עד אחר י"ח. נברא מלאך משחית וחוטף תפלתו. ובזה תבין על מה עשה ה' ככה שבלת ב"מ דבר בעולם:

דרש בכתבי האר"י ז"ל אל תיקרי דבר אלא דבור לפי שהיה מדבר בבית הכנסת נבראו מלאכי חבלה וממיתין את האדם בשעת הדבר ר"ל. ונחזור לענין ראשון כי המשחיתים חומסים וגוזלים התפלה שמתפלל אדם שלא במקום קבוע. ומה יעשה שיציל מהגזלנים האלה יקח לעצמו עמו שומרים דהיינו מנין שיתפלל בבהכ"נ בצבור. והיחיד בישוב יקבע לו מקום מיוחד לתפלתו ואז השכינה שורה באותו מקום. והשכינה במקום מנין כדדרש בכתבי האר"י ז"ל בכל מקום אשר אזכיר את שמי ר"ל במקום קדוש הקבוע שאני נותן לך רשות להזכיר. אז אומרת אבוא אליך וברכתיך. אבו"א בגימטריא עשרה. ואני אשמור תפלתך מן המזיקים. ובכתבי האר"י ז"ל הביא משל נאה. משל למלך שרוצה ללכוד חומת העיר ורוצה לנקוב נקב בחומה. אזי לוקח קני הבריסה שקורין רא"ד ביק"ש ויורה כמה פעמים במקום אחד עד שינקב החומה. אבל אם הוא טיפש ויורה פעם אחת כאן ופעם אחת במקום אחר אז החומה נשארת שלימה ולא יועיל כל פעולותיו שעשה. כך מיום שחרב בהמ"ק נעשה הפסק חומות ברזל בינינו לאבינו שבשמים. והתפלה שלנו הוא כמו קני הבריסה. ואם אדם מתפלל כל פעם במקום אחד אז תפלתו עושה שביל אחד לנקוב החומה של ברזל. ואם לאו לא יכול לנקוב. וכ"כ יראה כל אדם לקבוע לו בית הכנסת שיתפלל שם ובתוך בית הכנסת יקבע מקום מיוחד. ובישוב יקבע ג"כ מקום מיוחד ויאמר בפה מלא זה המקום אני בוחר להתפלל לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בשם כ"י להיות מקום קבוע להתפלל אני וביתי וכל ישראל ויהי רצון שתשרה שכינה במקום הזה כמו בכל בתי כנסיות שבישראל. ואם יאמר כן אזי הוא בקדושתו כקדושת בית הכנסת ותפלתו מקובלת בתוכה:

פרק כו בו יבואר גודל חיוב ומעלת התפלה בבית הכנסת או בבית המדרש. ואף שיכול להתפלל במנין בביתו כתב בא"ר בסי' צ' סק"י שישתדל להתפלל בביהכ"נ:

הלא הוא מפורש בגמרא הקדושה כל מי שיש לו ביהכ"נ בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע וכתב מ"א בדף ל"ז משמע אפי' אין מנין בבית הכנסת מדקאמר הגמרא בית הכנסת בעירו ולא קאמר מי שיש מנין בעירו וטעמא דנקרא שכן רע כתב הא"ר דשכן רע אינו נוהג בשכונת חבירו. כן הוא מראה שאינו נוהג שיגור השכינה אתו. וז"ל הזוהר פ' תרומה דף קס"ד ע"א בזמנא דקוב"ה אתי לבי כנישתא דא מקדש מעט וכל עמא אתיין כחדא ומצלאן ומשבחין ואודין ליה לקוב"ה כדין הדורא דמלך איהו כו' ע"ש. ועיין עוד בזוהר פ' בלק. ואם יש מנין בבית הכנסת והוא אינו רוצה להתפלל עמהם במזיד ומבטל היה"ר. אין לו מליץ יוש"ר שהוא ר"ת יתגדל ויתקדש שמיה רבא לתפלתו. ראה מה שיסד הפייטן כסא מול כסא היכל מול היכל כו' כי כמו שיש בית הכנסת למטה יש מקום שנקרא ביהכ"נ למעלה מדה עליונה שנקראת כך. וכמו שנכנס האדם בבהכ"נ של מטה כך נכנסת נשמתו בסוד ביהכ"נ של מעלה ומרחפת עליו הקדושה מסוד ביהכ"נ ש"מ ודי לאדם בעלייתו זאת. ומכ"ש אותן האנשים שהולכים מבהכ"נ ואינם נכנסים לביהכ"נ ומתפללים בחצר ביהכ"נ שיש להם עבירה גדולה. שעל כיוצא בהם נאמר סביב רשעים יתהלכון כמו הקליפה שהולכת סביב הקדושה כמו שכתב האר"י ז"ל. ונפרע מהם מטלטלים בתפלתם מהאנשים ההולכים להתפלל דרך שם:

פרק כז בו יבואר גודל מעלת תפלה בצבור:

הנה חיוב תפלה בצבור מבואר בגמרא ובש"ע א"ח סי' צ' סעיף ט'. וכתב הרמב"ם בפ"ח מהלכות תפלה שאפילו היו בהם חוטאים מצוה להתפלל עם הצבור. ובזוהר אי' על פסוק וישובו המלאכים אל יעקב כי המלאך סנדלפון הממונה על תפלות ישראל שבה ורוקם עטרה לחי העולמים וכתר הכבוד מתפלתן של ישראל כמבואר בפייט ובגין כך צלותא דסגיאין איהו מרוקמת משנה גוונין ומשבית כליל ועטרה לחי העולמים. משא"כ צלותא דיחיד דליתא מגוון חד ואינה יכולה להיות ממנה עטרה מרוקמת ובגין כך נאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו ולא סמיך אצלותא ועיי"ש שאין זה לשונו ממש. והענין הוא שכל גוונים היוצאים מכל איש בתפלה הוא כפי מדתו האוחז בה. אם היא מבורר הדין והחסד והרחמים הכלולים מגוון חיור סומק ירוק. וכן כל איש כפי מדתו בצדק וכפי מרירות לבו ושמחת לבו בשעת תפלתו יוצאים הגוונים. יש שמתפלל מתוך מרירות לבו ומוציא פתילה והוא שחור. ויש מתוך השובר ויש מתוך העוני ויש מתוך היסורין ויש מתוך השבי ויש מתוך הרעב ויש מתוך השמחה ויש מתוך שמחה של מצוה ויש מתוך התורה ויש מתוך הצדק ויש מתוך התשובה ויש מתוך התענית. לא גוון של זה כגוון של זה. והבן ודייק באלה הדברים. יש פה שהוא מפיק מרגליות בתפלתו ויש פה שמלהיב זקוקין דנור ואבנים טובות עד אין שעור ואין מספר לגוונים היוצאים מן תפלות ישראל. וברוך חכם הרזים שיודע מה בלב כל אחד ואחד ויודע מדריגתו ושורש נשמתו של כל אחד. ועכ"פ מכלם יחד מבוצרת ומרוקמת כליל הדור ויפה להיות עטרה בראש אלהינו ית'. ועתה פקח עיניך וראה והבט כי כל היופי של הכליל והעטרה יהיה לפעמים מנקודות השחורות יותר מגוון הלבן או האדום או הזהב או הירוק. וזה בלא זה לא סגי. כי אחת אל אחת בהצטרפם יחד נעשה כלילת יופי. משא"כ אם לא היה בה הגוון השחור או כדומה לזה. מעתה מבואר הדבר שצריך שיצטרפו אלה עם אלה ויתכפרו אלה באלה כאשר ביארו לנו חז"ל מכוונת אגודת הלולב והערבה. ובספיר כתב הרמב"ם שאפי' היו בהם חוטאים כו'. וכ"ז כאשר אם מתפלל עם הצבור אף הגוון שחור שלו נצטרף עם הגוונים האחרים ונעשים כתר הכבוד לחי העולמים. משא"כ אם מתפלל ביחיד הגוון שחור אינו כי אם שחור ואיך יקובל ויעלה תפלתו לרצון. ויש לנו ללמוד מוסר מיעקב אבינו שהיה בחיר שבאבות ותורתו חקוקה תחת כסא הכבוד ולא רצה לסמוך על תפלתו מפני שהיה ביחידי ומה יעשו אלה שיש להם ביהכ"נ בעירם ואינם נכנסין להתפלל בו בצבור. ועליהם נאמר כה וגו' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה ונקרא שכן רע. ועיין בספר ראש הגבעה:

פרק כח בו יבואר מעלת מי שזוכה להיות מעשרה הראשונים ומכ"ש ראשון. ושזוכה לזקנה ושיבה:

במדרש קהלת (פ"ט סי' כ"א) עיר קטנה זה בית הכנסת. ואנשים בה מעט זה צבור. ובא אליה מלך גדול זה מלך מלכי המלכים הקב"ה. וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים זה כמנון ועקמון. ומצא בה איש מסכן חכם זה הזקן החכם או החזן. ואדם לא זכר וגו' אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום וגו'. ולמה זה נקדים למה דאי' בזוהר תרומה האי קדמאי דישתכח בבי כנישתא זכאה חולקיה כו' ולא תימא כה תנינא בשעתא דקוב"ה אתי לבי כנישתא ולא אשכח תמן עשרה מיד הוא כועס ותא חמרת הוא הד דאקדים אתחבר בשכינתא וקיימא בדרגא דצדיק. אלא למלכא דשדר לכל בני מתא דישתכחון עמיה ביום פלן ובזמן פלן. עד דהוי מזדמני גרמייהו אינון בני מתא. אקדים חד ואתא להוא אתר. בין כך ובין כך אתא מלכא אשכח להאי בר נש דאקדים תמן. אמר ליה בני מתא פלונית אן אינון. אמר ליה מארי אנא אקדימנא מנייהו והא אינון אתאן אבתראי לפקודי דמלכא. כדין שפר בעיני מלכא. ויתיב תמן בהדיה ואשתעי עמיה. ואתעביד רחימא דמלכא. בין כך אתא כל עמא ואתפייס מלכא עמהון ושדר לון לשלם. אבל אי אינון בני מתא לא אתיין וחד לא אקדים לאשתעי קמי מלכא כו' מיד כעיס מלכא ורגיז מה כתיב ואין איש ואין עונה לא נאמר אלא ואין איש ע"כ. ובזה מבואר דברי מדרש הנ"ל עיר קטנה זה בית הכנסת. וקראה קטנה לבית הכנסת משום דלגבי בית המקדש נקרא בית הכנסת קטנה. וכמ"ש ז"ל ואהי להם למקדש מעט אלו בתי כנסיות. ואנשים בה מעט זה הצבור שעדיין לא באו עשרה. ובא אליה מלך גדול זה ממה"מ הקב"ה. ובנה עליה מצודים כו' שמתחיל לכעוס מדוע באתי ואין איש. ומצא בה איש מסכן חכם זה החכם או החזן שדרכם להשכים ולבא לבהכ"נ. ומלט הוא את העיר כי ע"י שישתעי עמיה בין כך ובין כך אתא כל עמא ואז נתפייס הקב"ה ושדר להון לשלם. ואדם לא זכר את האיש המסכן כי כמה נהגו העני הזה המקדים לבא לביהכ"נ וע"פ הרוב דל הוא. אמר הקב"ה אתם לא זכרתם אותו אני אזכרנו ככ"ד

מפני

מפני שיגיע הקץ שמאריך ימים. או כאשר ילך. וקם כל העם. עד אשר על מקומו יבוא בשלום :

פרק כט בו יבואר גודל שכר לבישת הציצית ועונשה :

גודל מעלת מצות ציצית. אחז"ל בפרק התכלת וראיתם אותו וזכרתם כו' שקולה מצוה זו כנגד כל המצות כו'. עוד שם רשב"י אומר כל הזהיר במצוה זו זוכה ומקבל פני השכינה כו'. כתב התשב"ץ סי' רס"א ד' ציציות הם ל"ב חוטין שהתורה מתחלת בב' בראשית. ומסיימת בלמ"ד. וכתב אבודרהם ל"ב חוטין הם בזוגין והם ס"ד עד ס"ד פנים שיש בכסא הכבוד. וכן תמצא כ"ד תיבות מן דבר אל בני ישראל עד אני ה' אלהיכם. לרמז כאלו השכינה בזה. כתב בספר ז"ל הרגיל בציצית זוכה למעלות גופניות ומעלות שכליות. עוד אי' בספר ה"ר דמצות ציצית מצלת מן זונות כהביא מעשה דתלמיד. ועי' עוד בס' החינוך ס' שלח לך. אמנם חכמי האמת כי מי שאינו זהיר במצות ציצית כשנפטר מן העולם מלבישים אותו בלבוש אחר שיודע בו אצל בעלי הדין ועל ידו אוחזים בו כמה מלאכי חבלה ומכניסין אותו בגיהנם. ע"כ יראה כל איש להיות לו ציצית בבגדו כל הימים. ובזוהר ספר במדבר דף ס"ג בציצית כתיב לדורותם ובשבת כתיב לדרתם חסר וא"ו לדרתם לשון דירה. רמז כי בדירת האדם יש פרשת ק"ש במזוזה. אבל פרשת ציצית לא יש. במה נצול ע"י שיצא האדם משוסף בציצית. ואז המלאך המות זז ממנו שנאמר מזוזות נוטריקון זז מות. אמרו חז"ל כל הזהיר במצות ציצית זוכה שמשמשין לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים שנאמר אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות וגו' והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' ופירושו בשכר מצות הכנף יחזיקו בכל כנף של איש יהודי י' אנשים מכל לשון שהם שבעים לשון הרי י' פעמים שבעים לכנף שהם ז' מאות. וד' כנפות הרי כ"ח מאות. וכתב הלבוש הטעם מפני שידעו הלשונות ויכירו בזמן ההוא כמה גדולה מצוה זו. וכי היא שהגינה עליו בגולה. ומביאה אותו לחיי עוה"ב לכך יחזיקו וגו'. וכיון שהשכרה כל כך גדול. גם עונש המבטלה הוא גדול. וכן אחז"ל אדם שלובש בגד בה ד' כנפות ואינו עושה בו ציצית עליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. כלומר הקב"ה יתפוש באותם הפושעים בארץ שחטאו במצות התלויות בכנפות וינער אותם הרשעים ממנה. א"נ ר"פ הקב"ה יחזיק ויאחוז באותם שבארץ המקיימים מצות הכנפות שהם הציצית. אבל הרשעים שאינם מקיימים אותם ינער מן הארץ עכ"ל. ועוד ציצית עולה ת"ר. וח' חוטין. וה' קשרים. הם י"ג. הרי תרי"ג. אע"פ שהוא כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא שלש פעמים כתיב ציצית בפרשה בלא יו"ד וחד מינייהו לציצית שדי למ"ד לכולהו והיא משלמת המנין :

פרק ל בו יבואר מעלת מצות תפילין שכרה ועונשה :

אמרו חז"ל כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. כלומר שכיון שהוא קורא וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך. ואינו מניחם בזמן שהוא חייב בהם נמצא שמעיד עדות שקר על עצמו שמה שאומר אינו אמת שהרי אינו מקיימה. אע"פ שעושה המצוה שיוצא ידי ק"ש ותפלה אפי' הכי עובר עבירה מצד אחר וזהו שמעיד עדות שקר על עצמו. ויש מפרשים מעיד עדות שקר על עצמו ר"ל על הש"ת. וה"ק כיון שאומר בק"ש והיה אם שמוע וגו' ונתתי מטר ארצך וגו' ומשמע אבל אם לא תשמעו איני נותן והא חזינן שהוא ית' נותן ואפי' אין אנו שומעים שהרי הוא אינו מניח תפילין והקב"ה נותן מטר (לבוש). עוד אחז"ל גדולה מצות תפילין שכל המניחן מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו וכו' ואמר רבא כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ואמר אביי מערב אני בו שכל עונותיו נמחלין לו ע"כ. ובזוהר פרשת ואתחנן אי' כד נפקא מתרעא דביתא בציצית ותפילין ד' מלאכין קדישין מזדווגין עמיה ונפקין עמיה מתרעא דביתי' ואוזפין ליה פי' מלוין אותו לבית כנישתא ומכרזי קמיה הבו יקרא לדיוקנא דמלכא ע"כ. ועיין עוד בזוהר פרשת שלח : איתא בש"ע סי' כ"ה שיכוין בהנחתן שצונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים. על הזרוע כנגד הלב. ועל הראש נגד המוח כדי שיזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחודו. ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. וישעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות ובזה יזכור הבורא וימעיט הנאותיו ע"כ. וזה מבואר בלשם יחוד שאנו אומרים קודם הנחת תפילין. כי זה הוא עיקר הנחתם בראשו לידע ולהבין במוחו הענין גדולת אלהינו ב"ה וב"ש מה שעשה במצרים ולו הכח והממשלה בכל העולמות עליונים ותחתונים לעשות בהם כרצונו. וע"כ ראוי ימסור נפשו ורוחו ולבו ומוחו וכל אבריו כי הוא אחד ואין יחיד כיחודו. ועיקר יחוד אלהינו ית"ש הוא כשאדם מיחד עצמו בכל אבריו וגידיו במחשבה דבור ומעשה שלא יזוז בהם חוץ מדבר הנוגע לעבודתו. בזה הוא מראה יחודו שאין בעולם כי אם אלהינו ב"ה וב"ש. ואינו יוצא מיחודו רשות היחיד לרה"ר הנקרא ס"א נגד אחר שאינו לה' כי הם הוי' ב"ה הוא יחיד ומיוחד ונעלה נצחית מההודות אף במחשבה קלה כשלום. ואדם החושב מחשבה קלה אשר אינה לה' ח"ו הרי הוא פורש עצמו מיחודו ואחדותו ח"ו לחסות תחת כנפי ס"א נגד אחר שאינו לה'. וצריך לעשות המצוה באהבה ויראה לשמו ית'. וזהו הנשמה שבמצוה. כי כל מצוה שלא נעשית בזה הכל בלתי אהבה ויראה רק עושה מצות אנשים מלומדה. מצוה זו לא פרחה לעילא. ובאלי' רבה כתב עוד טעם על הזרוע כנגד חוש המישוש שתלוי ביד ולכן אין בו אלא בית אחד. ועל הראש ד' בתים כנגד ד' חושים שבראש. חוש הראות. חוש השמע. חוש הריח. חוש הטעם. כדי שישתעבד האדם בחמשה חושים ויזכור חסדי אל ויחודו ושהוא משגיח על כל בריותיו. ולרמז זה תגיע רצועה של ימין עד הטבור לרמז שהשפעת עולם השפל במצות בוראו עד טבור העולם. ולאפוקי מלבן של האומרים שהשגחת המשגיח מגעת עד גלגל הלבנה ולא יותר עכ"ל :

פרק לא בו יבואר איך יכוין בברכות :

יכוין בברכות פי' המלות. וכשיזכיר השם (מבואר בח"י ס' אמר שקודם שיזכיר השם יכוין כן) יכוין פי' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל. ויכוין בפירוש כתיבתו ביו"ד ה"א שהוא היה הוה ויהיה. וכשיזכיר אלהים יכוין שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכחות כולם (א"ח סי' ה'). ובהגהות הגר"א אי' ח"ל ואין צריך לכוין בכל השמות רק אדון הכל עכ"ל. כתב בתשובת מהר"ם לובלין סי' ס"ג קריאת השם הנכבד הוא שו"א תחת האל"ף. חולם על הדל"ת. וקמ"ץ תחת הנו"ן. ואף במקום שנכתב השם א"ד כגון אדני שפתי תפתח השו"א הוא העיקר וגם צריך להתנענע אות אל"ף ולא בפת"ח כלל וכלל ע"כ. אבל בספר א"ח העיד הרב בתשובה למהר"ר שבתי הסופר ז"ל שחזר מהר"ם מתשובה הנ"ל ופסק ליזהר לקרוא האל"ף בחטף פת"ח והוא כמו שו"א ופת"ח. אך לא להאריך בשום אחד מהם. ולא כאלו שקורין בשו"א לבד או בפת"ח לבד. וכן כתב בעל ספר ע"מ ובעל של"ה ובעל ברכת הזבח (א"ר) :

פרק לב בו יבואר פי' כל ברכה. ומה שבכל ברכה תחלה מדבר כלפי השם כאלו הוא נגדו ובסופן כאלו אינו נגדו :

ברוך אתה ה'. על שם ברוך אתה ה' למדני חקיך. וברוך אינו לשון פעול אלא כמו רחום וחנון. שהוא עצמו מקור הברכות ואינו מקבלן מאחרים. אלהינו. על שם אנכי ה' אלהיך שאמר הקב"ה. ועל שם שמע ישראל ה' אלהינו שאומרים ישראל. מלך העולם על שם ומלך עולם. אשר קדשנו במצותיו. על שם והתקדשתם והייתם קדושים. ועל שם להיות לו לעם קדוש ולשמור מצותיו. ויש מפרשים שהוא לשון אירוסין וקידושין. שקדשן הקב"ה לישראל במצות שנאמר וארשתיך לי באמונה. והמצות נקראו אמונה שנאמר כל מצותיך אמונה. וצונו על שם תורה צוה לנו (אבודרהם). ובספר הבהיר דף כ"ב אי' מ"ט אמרינן אשר קדשנו במצותיו וצונו ולא אמרינן אשר קדשהנו וציהנו. מלמד שהיו העולמים כלולים בו כל המצות הללו וברחמיו עלינו נתנו לנו כדי לקדשנו בהן ואולי חכם עכ"ל. וז"ל ר"ח וע"כ אנו אומרים אשר קדשנו במצותיו

די

כי עשיית המצוה תקדש הנשמה ותלבישה כלבוש חדש. שאותו לבוש מתלבש בג"ע התחתון. שעל ידי המצות נעשים לבושים רוחניים אל הנשמה. ומה שכל הברכות בתחלתן מדבר כלפי השם כאלו הוא כנגדו. ובסופן כאלו אינו כנגדו. הטעם לכולם ממה שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד. כי כשמזכיר את השם ואומר ברוך אתה ה' הוא עומד לנגדו. וכיון שאומר אח"כ מלך העולם נמצא שאינו עומד לנגדו. שר"ל אותו אלהינו שהוא מלך העולם הוא קדשנו במצותיו וצונו לעשותם. והריב"א כתב שהטעם שתקנו הברכות בלשון נוכח ונסתר מפני שהקב"ה נגלה ונסתר. נגלה מצד מעשיו. ונסתר מצד אלהותו. גם הנשמה נראית ונעלמת. לכן הנפש מברכת בנוכח ונסתר כמו שנאמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. ברכי נפשי את ה'. ה' אלהי גדלת מאד וגו' עוטה אור כשלמה וגו' מן גערתך ינוסון. והברכה היא בדבור הפה ומחשבת הלב. הלב נעלם והקול נשמע. והאדם מורכב גוף ונשמה והראוי היה לו לידבק בקונו ולעמוד נכחו תמיד מצד נשמתו אלא שאינו יכול מצד גופו. לכך ברכותיו נוכח ונסתר. ואם תאמר מה יועילו להקב"ה ברכותיו. ויש לומר אין ברכותינו אלא כדי לזכות בברכותיו כאמרם ז"ל כל המברך מתברך. וכן כתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה' יברכך ה' מציון. והטעם בכל הברכות שנצטוינו לברך את השם על כל המצות. לפי שבחר בנו וקדשנו במצותיו. וגם על המזון ושאר ההנאות להודות לו על הספיקו לנו את צרכנו להיות גופותינו בריאים שיאחרו נפשותינו נחים להתבונן חסדי ה' ונודה לשמו (אבודרהם). ובספר נפש החיים בשער ב' פ"ג כתב שלכן תקנו נוסח הברכה בנוכח ונסתר משום שמצד התחברותו ית' ברצונו אל העולמות שעי"ז יש לנו קצת השגה כל דהו (ועי' לעיל פ"א ופ"ב) אנו מדברים לנוכח ברוך אתה ה' כו'. כי העולמות הם הצריכים לענין התוספת והרבוי ברכה מעצמותו ית' המתחבר אליהם. וזהו מלך העולם כמ"ש ברע"מ פרשת בא כד נחית לאמלכא עלייהו ויתפשט על ברייין יתחזי לכל חד כפום מראה והזיון ודמיון דלהון. והאי איהו וביד הנביאים אדמה ע"כ. והמצוה אותנו ומקדשנו הוא עצמותו ית' א"ס ב"ה לבדו שהוא סתימא מכל סתימין. לכן תקנו בלשון נסתר אשר קדשנו כו'. וזה קרוב לפי' ריב"א ועיין לקמן פרשה ל"ד מ"ש שם:

פרק לג בו יבואר איך שמחויב כל אדם לברך מאה ברכות בכל יום. וביום התענית או שבת ויו"ט שמחסרין מן הברכות הקבועות בכל יום. תמצא בהם הרבה ברכות שתקנו להשלים המאה. ומה שחסר עוד ממלא להו באספרמקי ומגדי. וגם יכוין בשבתות וי"ט לברכת הקורא בתורה והמפטיר ויענה אחריהם אמן:

כתב הלבוש בריש סי' מ"ו תקנו חז"ל לברך מאה ברכות בכל יום. מפני שהיא קבלה בידם מפי דוד המלך ע"ה שראה כן ברוח הקודש ע"י מעשה שראה בימיו שהיו מתים מישראל מאה נפשות בכל יום. ולא היו יודעים על מה היו מתים. עד שחקר והבין ברוח הקודש שעליו שהיה מפני שלא היו משבחין ומברכין בכל יום לשם ית' על כל טובותיו שמשפיע עליהם על כן היו מתים בפגע זה. לפיכך עמד דוד ותקן להם לישראל מאה ברכות שיברכו בכל יום כנגד המאה שמתו. ומאז פסקו למות. וזהו שנאמר נאם הגבר הוקם על. ע"ל בגימטרי' מאה הוי. ואשכחוה ג"כ על פסוק מן התורה דכתיב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' ואמרו אל תקרי מה אלא מאה. ר"ל מאה ברכות. ורז"ל תקנו אלו מאה ברכות על סדר העולם והנהגתו מה שנהנין ממנו הבריות בכל יום. לפיכך צריך כל אדם ליזהר בהם. והפוחת אל יפחות. והמוסיף יוסיף על דבר ברכה שנתקנו לו. כמו שאחז"ל ברוך ה' יום יום בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו שבירך אותך. ואמרו שכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו מעל. לפיכך יזהר כל אדם שלא יבא לידי מעילה ולא יהנה משום דבר מהנהגת העולם עד שיברך עליו. וביום התענית או שבת ויו"ט שמחסרין מן הברכות הקבועות בכל יום. תמצא בהם הרבה ברכות אחרות שתקנו להשלים המאה עכ"ל. ועוד אמרינן בפרק התכלת אמר רב חייא בריה דרב אויא בשבתות וי"ט דלא נפישי ברכות ממלא להו באספרמקי (פי' מיני בשמים) ומגדי (פי' מיני פירות). כיצד יעשה מריח ריח זה לפניו וחוזר ומריח ריח זה ומברך לפניו ברכה הראויה לכל אחד ואחד. ואוכל מעט ירק ומברך לפניו ולאחריו וחוזר ואוכל מעט מפרי זה ומברך לפניו ולאחריו עד שישלים מאה ברכות. וגם יכוין בשבתות וימים טובים לברכת הקורא בתורה והמפטיר ויענה אחריהם אמן. כי אחז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך ויעלו לו להשלים מאה ברכות. ואם יכול להוסיף על מאה ברכות הרי זה משובח כמו שאמר דוד והוספתי על כל תהלתך. ואמר עוד פי יספר צדקתך כל היום תשועתך כי לא ידעתי ספורות (אבודרהם). ובכתבי האר"י ז"ל אי' ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. והקשה הלא אין קללה למעלה. ופירשו כך שאם תהפך קללה ותעשה הלל ק' ר"ל שיברך מאה ברכות. אז תהיה הקללה ג"כ ברכה. שאם ח"ו נגזר עליו קללה אזי מהפך הקללה לברכה. וזהו דכתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. היינו שיברך הלל ק' בכל יום ויהיה מהופך קללה לברכה. וזהו פי' הפסוק (תהלים ק"ט) ויאהב קללה ותבואהו ר"ל שהרשע אוהב את הקללה. וא"ת מי פתי שיאהב קללה. ומתרץ הפסוק ולא חפץ בברכה שלא בירך בכל יום מאה ברכות כנ"ל. ובספר דרך משה כתב כתבו חכמי אמת שלעתיד נשאל לכל אדם אם היה צדיק. דהיינו אם קיים בכל יום אותיות צדי"ק. היינו צ' אמן ד' קדושות י' קדישים ק' ברכות:

פרק לד בו יבואר פירושו של אמן. וגודל שכר עניית אמן ועונש של מי שאינו עונה אמן:

יזהר לענות אמן על כל ברכה ששומע מפי המברך. ועיין בש"ע סי' קכ"ד דאי' שם בחזרת ש"ץ התפלה יענו אמן אחר כל ברכה בין אותם שיצאו ידי תפלה בין אותם שלא יצאו. ובכוונה שיכוין בלבו אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה. ובגמרא אריב"ל כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי ג"ע שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמנים. וז"ל זוהר וילך דף רפ"ה אר"י ובוזי יקלו מאן דלא ידע להוקיר למאריה ולא אתכוין באמן. דתנינן גדול העונה אמן יותר מן המברך דאמן משיך ברכאן וכו'. ובספר יש נוחלין בהג"ה כתב בשם הגמרא והזוהר כי כל העליונים והתחתונים תלוין במלת אמן והוא עיקר ויסוד מוסד לכל העולמות כולם. ומי שמכוין לכל ברכה וברכה היוצאת מפי המברך ועונה אמן בכוונה וכדינו גורם למעלה קדושה הרבה מאד ושפע רב טוב לכל העולמות כי הוא פותח המקור העליון מקור מים חיים והקול יוצא בשמים ממעל ומודיע שכל הטובה זו והשמחה גרם פלוני זה עבד מלך הקדוש. וכשישראל נתונים בצרה ומתפללים הכרוז יוצא בכל העולמות פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים כמו שהם פותחין שערי הברכות וההשפעה מלמעלה ותקובל תפלתו. והנה זהו שכרו בעוה"ז. ובעוה"ב אחז"ל שנשמתו הולכת ומכרזת לפניו וכו' ועולה ממדרגה למדרגה להתעדן בג"ע בעוה"ב ועליו נאמר כי מכבדי אכבד. אבל אי שמע מפי המברך ולא נתכוין כדקא יאות וכמה דאצטריך עליו נאמר ובוזי יקלו. ובשעה שיצטרך כמו שהוא לא פתח שערי הברכה וההשפעה למעלה כך לא פותחין לו. ובשעה שהוא יוצא מהעולם הזה מכריזין לפניו סגרו פתחי ג"ע מלפני פלוני ולא יכנס ולא תקבלו אותו ווי ליה ווי לנשמתיה ונחית לגיהנם מדרגה אחר מדרגה עד דנחית לאבדון. ומי שיורד לשם אינו עולה לעולם עכ"ל. וכ"כ הבחיי פרשה בשלח. וכתב בספר דרך משה אם אחד שומע ברכה ואינו עונה אמן חייב מיתה וסימן אמ"ן נוטריקון אני מוסר נפשי. שכל אחד מישראל מחוייב למסור נפשו על עניית אמן. וכתב הרמ"א בא"ח סי' הנ"ל וילמד בניו הקטנים שיענו אמן. כי מיד שהתינוק עונה אמן יש לו חלק לעולם הבא עכ"ל. והנה בפירוש וכוונת אמן יש פנים שונות כמו שהברכות הן נחלקות. כגון ברכת המצות כל מקום שהנוסח אשר קדשנו במצותיו וצונו שכוונת הברכות כאלו הוא שאנחנו מברכין לשמו ית' על הטוב אשר גמלנו שבחר וקדש אותנו במצותיו הקדושות שהם קיום העולמות כנודע ועל ידיהם אנו נקראים קדושים ונתקדש בגופינו ונשמותינו והם תכליתנו לא זולת זה כשום כגון והוא ית"ש צונו בזו המצוה כגון להתעטף בציצית או להניח תפלין וכדומיהן מהמצוות. אז העונה אמן אחר המברך הברכות

כאלו

כאן. צריך לכוין פירוש אמת ואמונה הוא השבח והברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה. ואחר ברכת השיר והשבח וההודאה לו ית' כגון ברכת אלהי נשמה שנתת בי. וכן ברכת מודים וברכת נודה לך וברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון יכוין העונה אמן אמת היא הברכה וההודאה שבירך והודה המברך על כל הטוב אשר גמלנו ואני מודה ומאמין בזה. וכן בברכת אשר יצר וברוך שאמר וישתבח וכל הברכות של שחרית וג' ראשונות שבי"ח ברכות וברכה ראשונה שבברכת המזון ודומיהם הם שבח יקר וגדולה יתנו לאל מלך יוצר כל ית"ש. וברכת הנהנין יכוין העונה ג"כ כוונה הנזכרת אמת היא הברכה והשבח שבירך המברך שהוא ית' ברא והמציא זה הפרי או זה הענין. אמנם ברכות השאלות והבקשות והתפלות ואמן שאחר הקדיש שהוא תפלה ובקשה. וכן אמן שאחר רחם והרחמן שבברכת המזון ואחר זכרנו שביעלה ויבא ואמן שאחר ברכת כהנים ודומיהן יכוין העונה אמן יהי רצון שיאמנו בקשת המברך והמבקש ושכן יעשה ויקיים ה' את דברו. אמנם ברכות האמצעיות שבי"ח ברכות שתחלתן הם שבחו של הקב"ה וסופן הם בקשה כגון אתה חונן וכו' וסופו וחננו כו'. וכן סלח לנו תחלתו בקשה וסופו שבח כי מוחל וסולח. והנה יכוין העונה אמן לשתי כוונות. והוא שאמת היא ההודאה והשבח ושיאמנו דברי המבקש והמתפלל. על כן יכוין האדם מאד לשמוע אל הרנה ואל התפלה לידע באיזה ברכה הוא הש"ץ. אם מתפלל. אם משבח. כדי שיוכל לענות אמן בכוונה הנזכרת. וכתב הפ"מ במשבצות סי' נ"ח בקדיש יתגדל ויתקדש שמיה רבא דהעולם עונין אמן הפירוש יהי רצון שיאמנו דברי האומר. והיינו שיבא בימינו. דאל"כ נראה ככופר שודאי ביום ההוא לעת קץ יהיה ה' אחד בהכרח. וא"כ על מה אומרים פעם שנית אמן יהא שמיה רבא כו' אמן קאי על מה שסיים המברך בעגלא וכו' ותרתי למה לי עכ"ל. כתב הפרישה הטעם שאחז"ל גדול העונה אמן יותר מהמברך משום דהמקבל ברכה באמן שנו קבלה בו שבועה בו אמנה כדאי' בדברים רבה. מה שאין כן במברך עכ"ל:

פרק לה בו יבואר גודל העונש של מי שמדבר בשעת תפלה ובשעת החזרת הש"ץ התפלה ואפילו ללמוד אסור אז:

הנה כבר כתבתי בפרק כ"ה שמכל דבור ודבור שמדבר בבית הכנסת מן ברוך שאמר עד אחר י"ח נברא מלאך משחית וחוטף תפלתו. ואותו משחית ממית את האדם בשעת הדבר ר"ל. ובספר הגן מביא בשם הר"ר אלעזר מווירמייזא שאותם המדברים בבהכ"נ בשעה שהקהל מתפללים בציבור יהיו נדונין בצואה רותחת. וז"ל ש"ע סי' נ"א אסור להפסיק בשום דבור אפילו לצורך אפילו בד"ת משיתחיל ברוך שאמר עד אחר תחנון אפילו מתפלל בביתו ומכ"ש אם מתפלל בבית הכנסת. וז"ל פע"ח ראיתי למורי ז"ל שלא היה מדבר כלל בבית הכנסת אפילו לאחר זמן התפלה בשאר היום. אפילו בדברי מוסר ויראת שמים לא היה משיב תשובה עד שהיה יוצא מבהכ"נ כדי שלא ימשך לדברי חול. וז"ל זוהר תרומה ומאן דאשתעי בבי כנישתא ווי ליה דאחזי פרודא ווי ליה דגרע מהימנותא ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל דאחזי דהא לית אלהא ולא אשתכח תמן ולית ליה חולקא ביה ולא דחיל מניה ואנהיג קלנא בתיקונא עילאה עכ"ל. וכתב בר"ח פי"ד מטעה"ק שאיסור זה הוא לשוח שיחת חולין. ומכ"ש שיחה בטילה האסורה אף מחוץ לבהכ"נ כמ"ש ודברת בם ולא בדברים בטלים מכאן אמרו השח שיחה בטילה עובר בעשה עכ"ל. וזה לשון הש"ע בסי' קכ"ד סעיף ז' לא ישיח שיחת חולין בשעה שהש"ץ חוזר התפלה. ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערין בו ע"כ. והכל בו דף ע' כתב אוי להם למדברים דברים בטלים או שחוק בשעת התפלה כי ראינו בעינינו כמה בתי כנסיות שנחרבו על שנהגו בהם קלות ראש ע"כ. ובספר ווי העמודים כתב מן הראוי שכל קהלה וקהלה יעמידו אנשים על זה אשר ישגיחו בעונשים רבים אל המדברים ויבושו אותם ברבים. וכתב הבעל הטורים (בדברים כ"ו י"ט) לתהלה ולשם ולתפארת כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם. הוא להם לתפארת. והיינו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק. שאותה עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזירה להם. אבל מי שח שיחת חולין בבית הכנסת מקיפין לו כל גופו בקוצים

עכ"ל. וכתב של"ה דף רנ"ה ראיתי מהחרדים על דבר ה' שמשימין הסידור בפניהם בשעת חזרת התפלה ועיניהם ולבם שם. ולא ישיחו השונה. ואז מכוונים על כל מלה ומלה ע"כ. וע"ת כתב בשם תבואת מ"ע סי' ק"ב דמי שעסק בתורה אף שלא יצא עבד מ"מ לא נקרא חוטא ע"כ. והא"ר כתב בסי' קכ"ד ס"ק י"ב כיון שמחזיקים עצמנו כהדיוטא למתפללים שלא בכוונה לכן נכון לשמוע מש"ץ כדי לצאת בתפלת הש"ץ. גם אין לומר תפלות ותחנונים בשעה שש"ץ חוזר התפלה עכ"ל. ועי' בא"ח סי' נ' סעיף י"ח שכתב רמ"א שלא יעסוק בתורה בבית הכנסת בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחינות. שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתרשלו ג"כ:

פרק לו לפי דאיתא בכוונת האר"י ז"ל שקודם כל תפלה יאמר בפה מלא הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך לכן אכתוב כאן בקצרה מעלת מצוה זו:

כתבו הספרים כי יש ששים רבוא אותיות לתורה וששים רבוא נשמות מכוונים זה כנגד זה. וכאשר אוהב יהודי אחד משיג אות אחת בתורה. אוהב עוד אחד משיג אות אחת יותר וכו'. ובספר ערבי נחל כתב כמו שאם נמצא חסר אות אחת בס"ת הס"ת פסולה. כן בנחסר אהבת ריע אחד הס"ת פסולה עי"ש עוד. ובזוה"ק כתב בשם המקובלים כשאוהב את יהודי אחד מעורר שלום עליון ועושה חיבור למעלה ואחרי לו. אוהב עוד איש אחד עושה יותר חיבור למעלה. ומה טוב חלקו ומה נעים גורלו שמעורר רחמים ומוסיף כח בקדושה. וכתב רבי יואל נ"ע קודם שיאמר קדושה יסתכל בכל צדדיו בבית הכנסת אם אוהב כל האנשים שישנם פה. כי אומרים בקדושה כשם שמקדישים אותו בשמי מרום. ובין המלאכים יש שלום ואחדות מאד כן צריך להיות למטה כו' עכ"פ יהדר שיאהב מאה אנשים אהבה גמורה באמת לאמיתו וישיג מאה אותיות בתורה הקדושה. אבל אם ישאלו אותך בעוה"ב אחרי פטירתך לפני פמליא של מעלה בני אמור נא אם אהבת אף עשרה אנשים מנין עשרה אהבה גמורה באמת לאמיתו אנה תשים פניך מה תשיב הלא תבוש ותכלם כו':

פרק לו בו יבואר שצריך האדם להתודות קודם התפלה:

איתא בברכות תפלות כנגד תמידים תקנום. ואף שהקרבן מועיל לפי מדת הרחמים דהיינו שם הוי"ה ב"ה שאמר אדם שחטא יביא קרבן ויתכפר. אבל מדת הדין אמרה נפש החוטאת היא תמות. ועוד אם אדם חטא בהמה מה חטאה. אלא מה יעשה אדם לרצות גם מה"ד יתודה מתחלה על קרבנו כמ"ש והתודה את עונם ואז יהיה קרבנו מרוצה. וזה היה בזמן שביהמ"ק היה קיים. ועכשיו בעוה"ר אין לנו קרבן ולא מקדש תקנו אנשי כנסת הגדולה תפלה במקום קרבן. וא"כ ק"ו ומה קרבן עצמו לא היה מכפר בלתי הוידוי עאכו"כ התפלה שהיא במקום קרבן איך תהיה מקובלת בלי שיתודה מקודם. (ספר דרך משה):

פרק לח בו יבואר שבכל מצוה שאדם עושה צריך שיאמר הריני עושה מצוה זו לפולחנא דשמא קדישא וליחדא שמא דקוב"ה ברחימו כו':

כל מצוה שאדם עושה צריך שתהיה לשם שמים. וצריך שיאמר בפיו הריני עושה מצוה זו או הריני הולך לבית הכנסת להתפלל או הריני לומד דבר זה לפולחנא דשמא קדישא כמ"ש זוהר תזריע א"ר אליעזר בכל עובדוי דבר נש בעי ליה דלהוון כולהו לשמא קדישא. מאי לשמא קדישא לאדכרא בפומיה שמא קדישא דכולא הוא לפולחניה ולא יבעי עלוי סטרא אחרא בגין דאיהו זמין תדירא לגבי בני נשא ויכיל לאשראה על ההיא עבידתא ובגין דא כתיב ונשמרת מכל דבר רע עכ"ל. וביותר צריך ליזהר בזה במעשה המצות. כי יותר הקליפה רוצה לאחוז ברוחניות המצוה ובפרט אם יש לפעמים איזו פנייה באותה המצוה כי בודאי לבא

יודע

יודע הכל . וכאשר אומר בתחלת המעשה שהוא לעבודתו יתברך הרי בזה מסלק כל חיצונים שלא יקרבו באותה מצוה . וזהו שכתב בסידור האר"י ז"ל ובמשנת חסידים בדיני תפלה בבהכ"נ שצריך לומר קודם כל דבר מצוה ליחדא שמא דקוב"ה ברחימו ודחילו ודחילו ורחימו בשם כל ישראל וכו' והוא ליחד בזה ד' אותיות שמו יתברך בשמם בא באהבה ויראה :

פרק לט בו יבואר איך שהקב"ה בחכמתו ברא את האדם מטפה סרוחה ויכוננהו בחכמה וברא בו רמ"ח אברים כולם לטובת האדם ובתפלתו יתן הודאה להקב"ה ע"ז . וביותר כשאומר ברכת אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים כו' הלולים כו' :

כתיב (איוב י') הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני . כי ברא את האדם מטפה סרוחה ויכוננהו בחכמה . וברא בו נקבים כדי להחיותו . עשה לו העינים להביט ולראות בהם . עשה לו העפעפים לעצום עינו ולישן ובלא להביט ברע כמו שנא' ועוצם עיניו מראות ברע . עשה לו נקבי האזנים לשמוע בהם . עשה לו נקבי הנחירים להריח בהם ולהתנשם בהם ולהוריד בהם הפסולת מתוך הראש . עשה לו הפה למאכל ודבור . עשה לו שינים ומלתעות לטחון בהם המאכל . עשה לו הלשון ללוש בו המאכל בתוך הפה ולהתך בו הדבור . עשה לו בית הבליעה והושט לבלוע המאכל והמשקה . עשה לו הגרגרת להעלות ולהוריד רוח נשמת חיים מן הלב מתוך הריאה אל הנחירים ואל הפה ולהוציא קול הברת הדבור היוצא מתוך הפוני הריאה הבא מרוח נשמת חיים . עשה לו הלב להיות בית מכון לרוח החיים ולחשוב כל מחשבות . עשה לו הקרב העליון היא האיצטומכא לקבל המאכל והמשקה ולהתבשל בתוכו ולכלכל מטעם המאכל והמשקה כל הגוף להחיותו . עשה לו הכבד נגד הימין עם המרה האדומה והדם במקורות הכבד לחמם את קרב העליון ומחום הכבד והמרה מתבשל המאכל והמשקה בתוך הקרב העליון . עשה לו המעים לקבל פסולת המאכל והמשקה ומתגלגל בתוכם בעקמומיות עד מקום הוצאת גדולים וקטנים . עשה לו שתי הכליות ימין ושמאל לחמם את הבטן התחתון בחומם להחיותו ולחזקו ולהוציא גדולים וקטנים חוץ לגוף . ועוד אמרו רז"ל הלב מבין והכליות יועצות . עשה לו הטחול לצד שמאל עם המרה השחורה לקרר בקרתם הקרבים והמעים והבטן שלא יתייבשו ויחרבו המאכל והמשקה מפני חום רותח הקרבים המתחממים ונרתחים מחום הדם והכבד והמרה האדומה . ועוד אמרו רז"ל הטחול שוחק . עשה לזכר ולנקבה אברי המשגל כדי להזריע בהם ולהוליד . עשה לנקבה שדים להיות בהם החלב להניק את הולד . עשה לו עצמות להיות בנין הגוף חזק שם בשר על העצמות כדי לחמם קור העצמות . עשה לו גידי הדם והם מורידין להשקות את הגוף בהם והולכות מגד אל גד . עשה לו עצבים לחזק את דבק העצמות והאברים . עשה לו אברים וקשרים נדבקים ותליות של שדרה וקשרי אצבעות ידים ורגלים וזרועות וירכים ושוקים וברכים וקרסולים וכפות הרגלים ותליות הצואר ושכמי הכתפים כדי שיוכל להתפשט ולהכפל להכפף ולהזקף לעמוד ולישב לכרוע ולהשתחוות ולסוב ראשו הנה והנה . קרם לו עור מלמעלה לבשר ולעצמות ולגידים ולעצבים כדי לכסות את הגוף להיות תם מלהתקרר ולהגן על אות הגוף ואברים הפנימים . עשה לו גולגולת הראש להיות מלך על כל האברים ומוח הראש ששם ישכון ישוב הדעת והנשמה החכמה . עשה לו לחה מסביב למוח הראש כדי שלא יתייבש המוח והעינים מחום הקרבים העולה מלמטה למעלה אל הראש . עשה לו שערות הראש לחמם את הראש שלא יתקרר על אשר אין לו בשר בין העור ובין עצם הגולגולת . עשה לו שערות הזקן מפני הודר הדרת פניו ולהיות מובדל במראיתו מן הנשים . עשה לזכר ולנקבה טבור כדי לקבל מחיה בעודם במעי אמם עד ביאתם לאויר העולם כי לא יוכל הולד לקבל מזון ומחיה מן הפה מפני שהוא סתום עד באו לאויר העולם . עשה לו ידים למשמש ולתפוש ולאחוז ולהחזיק ולעשות מלאכה כדי להחיותו . עשה לו צפרנים כדי להיות נבדל מכל בריה ולהתגרד בהם . עשה לו רגלים כדי להעמיד עליהם הגוף ולהוליכו ולהביאו בכל מקום . והנה כל אבר שברא הקב"ה באדם לא בראו אלא לצורך האדם ולהחיותו וזו היא חכמה גדולה אין כמוה . ואמרינן בספרי הצור תמים פעלו . פעולתו שלימה עם כל באי עולם . ואין להרהר אחר מעשיו אפילו עולה של כלום . שמא תאמר אלו היה לי שלש רגלים שלש עינים אלו הייתי מהלך על ראשי אלו היו פני הפוכים לאחור היה יותר נאה לי ת"ל הצור תמים פעלו . (אבודרהם) :

פרק מ בו יבואר איך על כל פעולה שאדם רוצה לעשות יאמר אעשה זה אי"ה:

כתב בספר מעיל צדקה דף י"ג משם לוחות הברית ז"ל שכתב בדף כ' וז"ל על כל פעולה שרוצה אדם לעשות ואפילו לזמן קרוב יאמר אעשה זה אי"ה . הן שיהיה דבר קטן או גדול . ואם הרויח יאמר הרווחתי בעזרת הש"ת . ואם אירע לו איזה דבר או הפסד יאמר מאת ה' היתה זאת לי . ויפשפש במעשיו . לא כמו איזה בני בלי דעת ונמשל כבהמות נדמו כשמזמין השי"ת להם הפסד בממון אז אח"כ הם מקמצין בנתינת הצדקה . כי הרי הוא כמכבה אש בתבן או במרוה צמאונו במים מלוחים. רק יפשפש במעשיו אולי חטא באיזה ממון ויחזירנו לבעליו . או שמנע איזה צדקה ויתן ויזהר ויתן ויודה לה' ויהיה מודה ועוזב ע"כ :

כוונות הברכות

אמרו חז"ל במס' ברכות כל ברכה שאין בה הזכרת השם כו' . כתב הרשב"א וז"ל למה נוסח הברכות כמדבר לנגלה ונסתר אמנם יש טעם נגלה וגדול התועלת . והוא לפי שכבר ידעת ששני יסודות עצומות יש שעליהם נבנה הכל . האחד לדעת שהוא ית' מחויב המציאות ושאין ספק בזה כלל . והשני שאין אמתתו ית' מושגת כי אם לעצמו ית' לבד . והוא במציאותו נגלה . ובאמת מהותו נסתר ונעלם מן הכל . וכדי לקבוע שני הפינות הללו בנפשותינו . ע"כ קבעו נוסח הברכות בנגלה ובנסתר . ברוך אתה . כמדבר עם מי שהוא נמצא מפורסם אצלו עד שהוא מדבר פנים אל פנים . וכדי שלא תשתבש המחשבה שהוא ית' נמצא במציאות שאר הנמצאים . ושיש יחוס בין מציאותו למציאותם . קבעו לומר כנסתר אשר קדשנו במצותיו לקבוע בנפשותינו שאף על פי שהוא נמצא מפורסם . מהות מציאותו נסתר ונעלם שאי אפשר לדבר בו רק ע"ד נסתר . ברוך הוא . עכ"ל :

שיר לרבינו שלמה בן גבירול ז"ל

שְׂשׂוֹנִי רַב בְּךָ, שׁכֵן מְעוֹנִי ! זְכַרְתִּיךָ—וְנָס מֶנִּי יְגוֹנִי
לְךָ חֶסֶד, וְיֵשׁ עָלַי לְהוֹדוֹת וְאֵין בַּמֶּה לְכַד הֶגְיוֹן לְשׁוֹנִי
מְרוֹמִים לֹא יְכִילוּן תַּעֲצוּמָךְ וְהֵיךְ יוּכַל שְׂאֵתְךָ רַעְיוֹנִי ?
הֲבִינֵנִי וְחָנֵּנִי נְכֹחָה וְיָפֵק אֶת רְצוֹנְךָ רְצוֹנִי
קְחֶה שֶׁבַח, מְקוֹם זֶבַח, וְיִיטַב כְּקָרְבָּנִי, וּמִנְחַת זִכְרוֹנִי
טְהוֹר עַיִן, פְּקַח עַיִן לְעָנְיִי שְׁלַח אוֹרְךָ וְהָאֵר עִוְרוֹנִי
נְצֹר גֹּדֶל חֲסָדֶיךָ לְמַעֲנִי יְהִי סֹהַר עֲלֵי גֹדֶל עֲוֹנִי
כְּמוֹ שִׁמְךָ לְפִקָּדוֹן בְּלִבִּי תְּהִי רוּחִי בְּיָדְךָ פִּקְדוֹנִי.

איתא במוח"ת נ"ח. התפלה היא במקום הקרבן (ברכות כ"ו) דכתיב ונשלמה פרים שפתינו (הושע י"ד), ולכן צריך המתפלל ליזהר שתהא תפלתו דוגמת הקרבן כו'. ובזבחים ז' איתא דקרבן שאין עמו תשובה זבח רשעים תועבה היא. וכדי לעורר את האדם לתשובה עם התפלה. לכן הקדמנו לפני התפלה התוכחות להראב"ע ולבעל ספר חובות הלבבות:

תוכחה

לרבינו אברהם ן' עזרא ז"ל

אִם לֹא תֵדְעִי נַפְשִׁי אַחֲרִיתֵךְ קְחִי לָךְ מוֹפֵת וָאוֹת מֵרֵאשִׁיתֵךְ
הֶבֶל יְסוֹדֵךְ וְעַל תֹּהוּ בְּנוּתֵךְ בּוֹאֵךְ כְּצֵאתֵךְ וְחַיַּיִךְ כְּמוֹתֵךְ
וְלָמָּה תִרְגְּעִי וְרוּחַ שָׁוְא תִּרְעִי פְּנִי לָךְ כִּי תִסְּעִי כְּמוֹ אֹהֶל רוֹעִי
תְּבַקְשִׁי וְאֵינֵךְ וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָקַחַתְּ עֵינֵךְ.

בְּתַאֲוָה דָבַקְתְּ אֲשֶׁר הִיא אֹיַבְתֵּךְ וְלֹא הִתְבּוֹנַנְתְּ כִּי תִקְרַב עִתֵּךְ
יֵינָהּ יוֹנֵךְ וְגַם פִּתָּהּ תְּפַתֵּךְ עַד יִיעֲפוּ אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ
וְנוֹשְׂאֵי כֵלַיִךְ יִהְיוּ עָלַיִךְ וְיָשׁוּב אֵלַיִךְ גְּמוּל מַעֲלָלָיִךְ
לָזֹאת מַעֲלָלַיִךְ הָסִירִי יֵינֵךְ וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָקַחַתְּ עֵינֵךְ.

רַב לָךְ לִדְרוֹשׁ אֶת אֲשֶׁר תַּעֲזוֹבִי אַל טוּב יְיָ תִּנְהֲרִי אִם תֹּאבִי
אֵיךְ תַּהְפּוּכוֹת בְּלִבֵּךְ תַּחְשׁוֹבִי פְּעָמִים תְּשׁוֹבְבִי וּפַעַם תָּשׁוּבִי
אִם אַחַת לְקוֹנֵךְ וְרַבּוֹת לִרְצוֹנֵךְ וְאֵיךְ יִתֹּם עֲוֹנֵךְ
וְהַשָּׂטָן לְשִׂטְנֵךְ יַעֲמוֹד עַל יְמִינֵךְ וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָקַחַתְּ עֵינֵךְ.

הֵחֵל זְמַן בָּךְ וּלְעָמָל נִדַּחַתְּ לִבְנוֹת וְלִקְנוֹת וְעוֹדֵךְ לֹא נַחַתְּ
הַכֹּל יִכְלֶה וְעַל מָה בָטַחַתְּ הֲלֹא בְּתַעֲנוּגֵךְ שְׁכָרֵךְ לָקַחַתְּ
לְאֵל חַי לְעָבְדוֹ אַתְּ אָמָה וְלָמָּה לָּךְ עֲבוֹדַת אֲדָמָה
שׁוּבִי וּדְעִי מַה תֹּאמְרִי לַאדֹנַיִךְ וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָקַחַתְּ עֵינֵךְ.

מַה לָּךְ תֵּבֵל תְּסִיתִינִי לַהֶבֶל   תְּנִי אוֹ קְחִי אֲנִי עוֹד לֹא אֲקַבֵּל
אֵיךְ אֶשְׂמַח עַל זְמַן אוֹ אֶתְאַבֵּל   מְעַט אֶשְׁכְּנָה בָּךְ יִנָּשֵׂא אוֹ יִנָּבֵל
וְאֶעֱבוֹד אוֹ אָרִיד   הַמָּוֶת יַפְרִיד
בֵּינִי וּבֵינֵךְ   וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָקַחַתְּ עֵינָיִךְ.

תוכחה

להחסיד רבינו בחיי הדיין הספרדי בר יוסף ז"ל
נזכרת בחוה"ל שער התשובה סוף פ"ז ובשער אהבת ה' פ"ה.

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

נַפְשִׁי עֹז תִּדְרְכִי, וְצוּרֵךְ בָּרְכִי.
וְחִין לְפָנָיו תַּעַרְכִי.
וְשִׂיחָה לְנֶגְדּוֹ שִׁפְכִי.
וְהִתְעוֹרְרִי מִשְּׁנָתֵךְ.
וְהִתְבּוֹנְנִי מְקוֹמֵךְ
אִי מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי:

נַפְשִׁי מִתְּנוּמָתֵךְ עוּרִי.
וְלִפְנֵי יוֹצְרֵךְ שִׁיר דַּבֵּרִי.
וְלִשְׁמוֹ זַמֵּרִי. וְנִפְלְאוֹתָיו סַפֵּרִי.
וְגוּרִי מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי:

נַפְשִׁי אַל תִּהְיִי כְּסוּס
כְּפֶרֶד אֵין הָבִין.
וּכְשִׁכּוֹר נִרְדָּם וְאִישׁ נִדְהָם.
כִּי מִמְּקוֹר בִּינָה קֹרַצְתְּ.
וּמִמַּעְיַן חָכְמָה לֻקַּחַתְּ.
וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ הוּבֵאת.
וּמֵעִיר גִּבּוֹרִים הוּצֵאת.
מֵאֵת יְיָ מִן הַשָּׁמָיִם:

נַפְשִׁי לִבְשִׁי בִּגְדֵי שֵׂכֶל.
וְהִתְאַזְּרִי אֵזוֹר בִּינָה.
וּמַלְּטִי אֶת נַפְשֵׁךְ מֵהַבְלֵי פִגְרֵךְ.
אֲשֶׁר אַתְּ בּוֹ מִתְגּוֹרֶרֶת.
וְאַל יַשִּׁיאֵךְ לִבֵּךְ בְּנֹעַם חֶמְדּוֹתָיו.
וְאַל יְסִיתֵךְ בִּשְׂכִיּוֹת תַּאֲוֹתָיו.
אֲשֶׁר יִמַּסּוּ כְּמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ.
וְזִכְרִי כִּי לֹא לָעֵזֶר
וְלֹא לְהוֹעִיל רֵאשִׁיתָם.
כִּי אִם לְבֹשֶׁת וְגַם לְחֶרְפָּה אַחֲרִיתָם:

נַפְשִׁי שׁוֹטְטִי בִּרְחוֹבוֹת תְּבוּנָתֵךְ.
וְסֹבִּי בְּחַדְרֵי חָכְמָתֵךְ.
וּבוֹאִי עַד תְּכוּנַת בִּנְיַן מִשְׁכָּנוֹתֵךְ.
אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדוֹ.
הֲלֹא הוּא גוּף נִמְאָס וּפֶגֶר מוּבָס.
קָרוּץ מִמַּעְיָן נִרְפָּשׂ וּמִמָּקוֹר מָשְׁחָת.
בָּנוּי מִטִּפָּה סְרוּחָה.
שְׂרוּפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה.
גּוֹלֶם כִּדְמוּת תּוֹלֵעָה.
וְהָיָה רַק זְוָעָה.
עָצוּר בְּרֶחֶם מְטֻנָּף.
סָגוּר בְּבֶטֶן מְלֻכְלָךְ.
יֻלַּד בִּצִירִים וַחֲבָלִים.
לִרְאוֹת עָמָל וַהֲבָלִים.
כָּל הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה.
וְסָר מִמּוּסָר וּמִמִּצְוָה.
בַּחֹשֶׁךְ בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ.
דַּל אֶבְיוֹן עָנִי וְהֵלֶךְ.
לֹא דַעַת לוֹ מִבַּלְעָדֵךְ.

וְלֹא תְבוּנָה לוֹ מִבִּלְתֵּךְ .
בְּחַיָּיו עָפָר וּבְמוֹתוֹ אֵפֶר .
בְּעוֹדוֹ תוֹלָעִים יְסוֹבְבוּהוּ .
וְאַחֲרִיתוֹ רִמָּה וְגוּשׁ עָפָר יְכַסּוּהוּ .
לֹא יֵדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ .
טָמוּן בְּאֶרֶץ חֶבְלוֹ .
לָכֵן לְכִי אַתְּ וּמְלְכִי עָלָיו .
כִּי לִבְנֵי חָכְמָה מְלוּכָה תְּאוּת .
וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב .
וְאַל תֵּלְכִי בִּשְׁרִירוּת לִבֵּךְ הָרָע .
וְאַל תִּנָּקְשִׁי בְּמוֹעֲצוֹתָיו .
וּמָאֲסִי בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹתָיו .
וְאַל תִּבְטְחִי בְעֹשֶׁק וּבְגֵזֶל אַל תֶּהְבָּלִי .
כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם .
וִיאַבֵּד אֶת לֵב מַתָּנָה :

נַפְשִׁי שִׁיתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דֶּרֶךְ הָלָכְתְּ .
כִּי הַכֹּל הָיָה מִן הֶעָפָר .
אָמְנָם הַכֹּל שָׁב אֶל הֶעָפָר .
וּלְכָל נִבְרָא וְנוֹצָר .
יֵשׁ קֵץ וְתַכְלִית .
לָשׁוּב אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לֻקָּח .
וְהַחַיִּים וְהַמָּוֶת אַחִים .
שִׁבְתָּם יַחַד אִישׁ בְּאָחִיו יְדֻבָּקוּ .
יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ .
אֲחוּזִים בִּשְׁתֵּי קְצוֹת גֶּשֶׁר רָעוּעַ .
וְכָל בְּרוּאֵי תֵבֵל עוֹבְרִים עָלָיו .
הַחַיִּים מוֹבָאוֹ . וְהַמָּוֶת מוֹצָאוֹ .
הַחַיִּים בּוֹנֶה . וְהַמָּוֶת סוֹתֵר .
הַחַיִּים זוֹרֵעַ . וְהַמָּוֶת קוֹצֵר .
הַחַיִּים נוֹטֵעַ . וְהַמָּוֶת עוֹקֵר .
הַחַיִּים מְחַבִּיר . וְהַמָּוֶת מַפְרִיד .
הַחַיִּים מְחָרִיז . וְהַמָּוֶת מְפַזֵּר .
וּדְעִי נָא וּרְאִי .
כִּי גַם עָלַיִךְ תַּעֲבָר כּוֹס .

וְתֵצְאִי מִמְּלוֹן חֶדְרֵךְ כְּרֶגַע .
כִּי יִקְרֵךְ עֵת וָפֶגַע .
וְתָשׁוּבִי אֶל בֵּית עוֹלָמֵךְ .
בַּיּוֹם הַהוּא תִּרְצִי פְּעֻלָּתֵךְ .
וְתִקְחִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ חֵלֶף עֲבוֹדָתֵךְ .
אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה .
אִם טוֹב וְאִם רָע .
לָכֵן שִׁמְעִי נָא וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ .
וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ .
וְקוּמִי רֹנִּי לְמַלְכֵּךְ .
יוֹמֵךְ וְלֵילֵךְ שְׂאִי אֵלָיו כַּפָּיִם .
וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ אַפָּיִם .
וְעַפְעַפַּיִךְ יִזְּלוּ מָיִם .
בִּכְרִיעָה עַל בִּרְכָּיִם .
אוּלַי יִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ .
וְיִשָּׂא פָנָיו אֵלַיִךְ . וְיָשֵׂם לָךְ שָׁלוֹם .
וְיָחֹן עָלַיִךְ בִּימֵי עָנְיֵךְ בָּעוֹלָם הַזֶּה .
וְאַחֲרֵי שׁוּבֵךְ לִמְנוּחָיְכִי .
כִּי מְעוֹנֵךְ גָּמַל עָלָיְכִי :

נַפְשִׁי הָכִינִי צֵדָה לָרֹב אַל תַּמְעִיטִי .
בְּעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתֵךְ וְיֵשׁ לְאֵל יָדֵךְ .
כִּי רַב מִמֵּךְ הַדֶּרֶךְ .
וְאַל תֹּאמְרִי לְמָחָר אֶקַּח צֵדָה .
כִּי פָנָה הַיּוֹם .
כִּי לֹא תֵדְעִי מַה יֵּלֶד יוֹם .
וּדְעִי כִּי תְמוֹל לָעַד לֹא יָשׁוּב .
וְכָל אֲשֶׁר פָּעַלְתְּ בּוֹ .
שָׁקוּל וְסָפוּר וְחָשׁוּב .
וְאַל תֹּאמְרִי מָחָר אֶעֱשֶׂה .
כִּי יוֹם הַמָּוֶת מִכָּל חַי מְכֻסֶּה .
מַהֲרִי עֲשׂוֹת בְּכָל יוֹם חֻקּוֹ .
כִּי בְּכָל יוֹם הַמָּוֶת יְשַׁלַּח חִצּוֹ וּבְרָקוֹ .
וְאַל תִּתְמַהְמְהִי מֵעֲשׂוֹת .
חֹק דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ .

כִּי כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ .
כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ .
וְאַל תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ .
כִּי אַחֲרֵי צֵאתֵךְ מִמַּסְגֵּר פִּגְרֵךְ .
תָּשׁוּבִי לְתוֹכַחַת . מִמְּשׁוּבָה נִצַּחַת .
כִּי לֹא יִתָּכֵן לָךְ אָז עֲשׂוֹת טוֹב וָרָע .
וְלֹא יוֹעִילֵךְ תְּשׁוּבָה מִמְּשׁוּבָה .
וְלֹא הִנָּחֵם לָךְ מֵרֶשַׁע וְאַשְׁמָה וָפֶשַׁע .
כִּי הָעוֹלָם הַהוּא
נָכוֹן לְחֶשְׁבּוֹן וְסֵפֶר כָּל צָפוּן וְסָתוּם .
אֲשֶׁר בְּיַד כָּל אָדָם חָתוּם .
וְעָרוּךְ לְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב .
לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ .
וּלְהִנָּקֵם בּוֹ נְקַם בְּרִית מִן שׁוֹכְחֵי אֵל .
הָאוֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ .
וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ .
מַה שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ .
וּמַה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ :
נַפְשִׁי אִם חָכַמְתְּ חָכַמְתְּ לָךְ .
וְאִם לַצְתְּ אִתָּךְ תָּלִין מְשׁוּגָתֵךְ .
שִׁמְעִי מוּסָר וַחֲכָמִי וְאַל תִּפְרָעִי .
שִׁיתִי עַל לִבֵּךְ תָּמִיד .
דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן דָּוִד .
סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע .
אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא .
וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר .
כִּי זֶה כָּל הָאָדָם .
כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה .
הָאֱלֹהִים יָבִיא בְמִשְׁפָּט .
עַל כָּל נֶעְלָם .
אִם טוֹב וְאִם רָע .
וְאַל תִּשְׁכְּחִי .
כִּי בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם .
לָדַעַת כָּל אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ .
וְזִכְרִי אֵין חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת .
לְהִסָּתֵר שָׁם פּוֹעֲלֵי אָוֶן .
בַּקְּשִׁי אֶת יְיָ קוֹנֵךְ .
בְּכָל כֹּחֵךְ וְאוֹנֵךְ .
בַּקְּשִׁי צֶדֶק בַּקְּשִׁי עֲנָוָה .
אוּלַי תִּסָּתְרִי בְּיוֹם אַף יְיָ .
וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ .
וְתַזְהִירִי כְּזֹהַר הָרָקִיעַ .
וּכְצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ .
וְתַזְרִיחַ עָלַיִךְ
שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ .
וְעַתָּה קוּמִי לְכִי
וְהִתְחַנְּנִי לַאֲדוֹנַיִךְ .
וּשְׂאִי זִמְרָה לֵאלֹהַיִךְ .
הַלְלִי יָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה לֵאלֹהֵינוּ .
כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה :

הקדמה לבקשת רבינו בחיי זצ"ל

בספר חובות הלבבות בשער אהבת ה' פ"ו בסופו כתב בזה"ל: וכבר חברתי דברים נמרצים יש בהם תוכחת והכלם לנפש, ותחרץ בעבורה ותתעורר לתפלה בלילה, והם בלשון עברית וקראתים תוכחה. ואח"כ סמכתי להם דברים צחים בלשון העברית בשבח והודאה לאל ובקשת מחילה ותחנונים דברים רכים מעירים את לב המתפלל ומעוררים את טבעו, וקראתים בקשה וכתבתים בסוף הספר הזה למי שרוצה להתנפל בהם לילה או יום, ומי שקבל על עצמו זה הענין ינהג בתוכחה שיתפלל אותה בישיבה אחר שיקדים מה שיזדמן מן הזמירות הידועות או זולתם לפניה, ואח"כ יתפלל הבקשה בעמידת והשתחויה עד סופה ויכרע ויאמר מה שירצה מן התחנונים ויאמר סמוך לזה אשרי תמימי דרך ושער המעלות עד סופם. עכ"ל:

והנה

והנה הבקשה הזאת נשמטה מכל ספרי חובות הלבבות, ונדפס קצור ממנה בבלוניאה בשנת ש"א במחזור רומי שעם פי' קמחא דאבישונא מבלי הזכיר שם את שם המחבר וחסרה כמחציתה, ומהרשד"ל ז"ל מצאת בסדור בני רומי כ"י על קלף והיא נמצאת גם בעקד הספרים שבפרמא, ורק קצת מהבקשה אומרים בני ספרד בסליחות, והוא הוידוי שתחלתו אשמנו באומר ופועל, וגם האשכנזים והאיטליאנים אומרים הוידוי הזה בימי השובבי"ם. ורבינו בחיי ז"ל בכתבו הבקשה הזאת היו לנגד עיניו שתי הבקשות של רב סעדיה גאון ז"ל [שנדפסו לקמן] (כל זה תמצית דברי מהרשד"ל ז"ל): ואנחנו הדפסנו את הבקשה היקרה הזאת בשלמותה כפי שיצאה מאת רבינו המחבר ז"ל:

בקשה לרבינו בחיי זצ"ל

יְיָ שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ.

וּלְשׁוֹנִי תְּצַחְצֵחַ, וְלִבִּי תָּכִין, וְנַפְשִׁי תָּעִיר, וְהֶגְיוֹנִי תַּיְשִׁיר, וְשִׁגְיוֹנִי תַּכְשִׁיר, וְשִׂיחִי תַּקְשִׁיב, וַאֲמָרַי תַּאֲזִין, וּתְפִלָּתִי תִּשְׁמַע, וְרִנָּתִי עָדֶיךָ תִּקְרַב, וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָּבוֹא. בְּעָמְדִי לְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ וְלַהֲגוֹת צִדְקֶךָ וּלְחַוּוֹת פִּלְאֶךָ, לָשִׂיחַ בְּנוֹרְאוֹת עֻזֶּךָ, לַעֲרֹךְ חַסְדֶּךָ, לְהַגִּיד אֱמוּנָתֶךָ, בְּעוֹד נִשְׁמָתִי בִּי וְרוּחַ חַיִּים בְּאַפִּי. עַד אֲשֶׁר לֹא תֶחְשַׁךְ שִׁמְשִׁי, וְיִכְבֶּה נֵר נִשְׁמָתִי, וְיָשׁוּב פִּגְרִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לֻקָּח, וְרוּחִי יַהֲלֹךְ אֵלֶיךָ לַמִּשְׁפָּט נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ עַיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה, מָקוֹם לֹא יוֹעִיל הוֹן וְלֹא יִכּוֹן קִנְיָן, כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד, כִּי אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי לְמַעַן סַפֵּר שִׁמְךָ הוּבֵאתִי הֵנָּה, וּלְחַוּוֹת גָּדְלְךָ נוֹצַרְתִּי עֲדֶנָּה:

בִּינוֹתִי יְיָ אֱלֹהַי בְּאוֹר הַדַּעַת אֲשֶׁר חֲנַנְתַּנִי כִּי אַתָּה אֶחָד לְבַדֶּךָ, אֶחָד מֵאֵין חֵקֶר, אֶחָד מֵאֵין עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן, אֶחָד מֵאֵין תְּחִלָּה וְתִכְלָה, אֶחָד מֵאֵין רֵאשִׁית וְאַחֲרִית, אֶחָד מֵאֵין אַחֵר כְּעֶרְכֶּךָ, אֶחָד מֵאֵין שֵׁנִי לְנֶגְדֶּךָ, אֶחָד לֹא כְּאֶחָד רֹאשׁ הַמִּנְיָן, אֶחָד לֹא כְּאֶחָד רֹאשׁ הַמְּנוּיִים, אֶחָד מֵאֵין חִבּוּר וְאוֹסֶף, אֶחָד מֵאֵין פֵּרוּד וּמַחְלֹקֶת, אֶחָד מֵאֵין אַחֵר קְדָמֶךָ, אֶחָד מֵאֵין אַחֵר יְאַחֲרֶךָ, כִּי כָל־אֲשֶׁר נִקְרָא אֶחָד בִּלְתֶּךָ, לֹא בֶאֱמֶת הוּא אֶחָד, וְלֹא בֶאֱמוּנָה מְיֻחָד, כִּי הוּא מְחֻבָּר מֵאֲחָדִים, וּבָנוּי מִמְּפֹרָדִים, וְגַם נִפְרָד לַאֲחָדִים, וְנֶחֱלָק לְנִפְרָדִים, וְגַם יֵשׁ לוֹ תְּחִלָּה וְתִכְלָה, וְרֵאשִׁית וְאַחֲרִית, אָחוֹר וָקֶדֶם, עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן, גַּם יֵשׁ שֵׁנִי לְנֶגְדּוֹ, וְכָמוֹהוּ עוֹד מִלְּבַדּוֹ, לָכֵן אֱמֶת עַל יְצוּרֶיךָ וְנִצִּיב עַל בְּרִיּוֹתֶיךָ, לְיַחֶדְךָ בְּכָל־לֵב, וְלוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

וֶאֱמֶת יְיָ אֱלֹהִים, כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים, בָּרָאתָ שֹׁרֶשׁ כָּל־דָּבָר מֵאַיִן, וְצוּרַת כָּל־נוֹצָר מֵאֶפֶס, וְחִבַּרְתָּם מֵרוּחַ אַפֶּךָ וַיִּהְיוּ לַאֲחָדִים, וּבִדְבָרְךָ אֶבֶן פִּנָּה יָרִיתָ לִהְיוֹת לָעוֹלָם עוֹמֶדֶת, וּבְמַאֲמָרְךָ חוּג שָׁמַיִם כּוֹנַנְתָּ לִהְיוֹת לָעוֹלָם סוֹבֵב, גַּם אֶרֶץ וְרוּחַ תִּכַּנְתָּ, וּמַיִם וָאֵשׁ קָנִיתָ וַתַּעֲשֶׂה מְשָׁרְתֵי כִסְּאֲ כְבוֹדְךָ מֵאֵשׁ, וְצִבְאוֹת מַלְאֲכֵי מָרוֹם מֵרוּחַ, וַתַּבְדֵּל בֵּין מַיִם לָמָיִם, וַתָּשֶׂם חֹק וּגְבוּל לְמִקְוֵה מֵימֵי הָאָרֶץ, לְבַל יִפְרְצוּ פָּרֶץ, וַתַּדְשֵׁא הָאֲדָמָה בְּכָל־מִינֵי זֵרְעוֹנִים, וְנִטְעֵי נַעֲמָנִים, וַתַּחְצֹב מִן הָאוֹר מְאוֹרוֹת וְכוֹכָבִים קְבוּעִים בְּגַלְגַּלֵּי רוּם, מוֹשְׁלִים בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, פּוֹצְחִים בַּיּוֹם שִׁירָה לְעוֹשָׂם, וְנוֹתְנִים זְמִרוֹת בַּלַּיְלָה

לְקוֹנָם, מַגִּידִים כִּי חָכָם בְּרָאָם, וּמְעִידִים כִּי גִבּוֹר יְצָרָם, הַמַּשְׂכִּיל בָּהֶם יָדֹם, כִּי לֹא יָבֹא עַד תְּכוּנוֹת צְבָאוֹתָם, לָדַעַת מְסִלּוֹתָם, נִבְעַר כִּי לֹא יָבִין חֵקֶר הֲלִיכוֹתָם, וּמַה שֶּׁשָּׁרְצוּ הַמַּיִם דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וְתַנִּינִים גְּדוֹלִים וְרֶמֶשׂ לְאֵין מִסְפָּר וְחַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדֹלוֹת, וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ גַּם בַּהֲמוֹת שָׂדַי וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ, וְאַחַר כָּל־זֹאת יָצַרְתָּ אָדָם לִכְבוֹדֶךָ, וּבָרָאתָ אֱנוֹשׁ קוֹרֵא בְשִׁמְךָ, וְנָפַחְתָּ בְאַפָּיו נְשָׁמָה יְקָרָה וְזַכָּה וּבָרָה, מַחְכָּמָה וּמַשְׂכֶּלֶת, קוֹלֶטֶת מוּסָר וְחָכְמָה, וְלוֹמֶדֶת דַּעַת וּמְזִמָּה, מַגֶּדֶת כִּי אַתָּה יְצַרְתָּהּ, וּמְעִידָה כִּי אַתָּה בְרָאתָהּ(א), בָּהּ יַשְׂכִּיל כָּל־חֲכַם לֵב וְיַכִּירֶךָ, וּמִמֶּנָּה יִתְבּוֹנֵן אִישׁ תְּבוּנָה וְיִמְצָאֶךָ, כִּי אַתָּה שַׂמְתָּהּ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת לְאַנְשֵׁי לֵבָב בְּחַיֵּיהֶם, וּנְתַתָּהּ לְעֵד מְמַהֵר לִמְבִינֵי מַדָּע בְּנַפְשׁוֹתָם, כִּי אִם יְכַזֵּב בְּךָ מְכַזֵּב, וִיכַחֵשׁ בְּךָ מְכַחֵשׁ, כְּאֶבֶן מִקִּיר תִּזְעַק נִשְׁמָתוֹ, וּכְכָפִיס מֵעֵץ תַּעֲנֶנָּה רוּחוֹ, לָכֵן בְּלִבּוֹתָם יַשְׂכִּילוּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ, וּבְמַחְשְׁבוֹתָם יִמְצָאוּךָ כָּל־דּוֹרְשֶׁיךָ, וֵאלֵיהֶם קָרוֹב אַתָּה בְּחַדְרֵי רוּחָם לִמְאֹד, כִּי נַפְשׁוֹתֵינוּ לְךָ עָלֵינוּ לְעֵדִים נֶאֱמָנִים, וּגְוִיּוֹתֵינוּ תַּעֲנֶינָה בָנוּ עֵדוּת אֱמֶת, וְתוֹדִיעוּנוּ כִּי אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ, וְכִי אַתָּה הוּא הַבּוֹרֵא וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ:

וְאָמַת יְיָ אֱלֹהִים כִּי אַתָּה הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא וְאֵין מִי יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ(ב), כִּי כָל־עוֹשֶׂה זוּלָתְךָ יֵשׁ מִיֵּשׁ עוֹשֶׂה, וְאַתָּה עָשִׂיתָ יֵשׁ מִבְּלִי מָה, וְכָל־חָכָם חָדָשׁ יָצַרְתָּ אֵין בּוֹ כֹחַ לְחַדֵּשׁ שֹׁרֶשׁ דָּבָר לֹא חִדַּשְׁתּוֹ, וְלֹא לְהַמְצִיא עִקַּר חָדָשׁ לֹא יְצַרְתּוֹ, אֲבָל אַתָּה הוּא יוֹצֵר וּבוֹרֵא, מְחַדֵּשׁ וּמְחַבֵּר, לָכֵן נָאֶה לְךָ לְהַלֵּל, עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר:

וְאָמַת יְיָ אֱלֹהִים כִּי כָל־יְצוּר נִמְצָא לֹא תֹהוּ בְרָאתוֹ, וְלֹא לַהֶבֶל יְצַרְתּוֹ, כִּי בוֹ תַּכְלִית הָעוֹלָם, וְגַם מֵעִיד עַל חָכְמָתְךָ וּתְבוּנָתֶךָ, וְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂיתָ תָּם מֵאֵין חֶסְרוֹן, וְשָׁלוֹם מֵאֵין יִתְרוֹן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ, לָכֵן יָאוּת לְךָ לְהַלֵּל, מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לְךָ יָאָתָה כִּי בְכָל־חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל־מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ. מֵאֵין כָּמוֹךָ יְיָ גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה:

וְאָמַת יְיָ אֱלֹהִים כִּי בְּרֹב רַחֲמֶיךָ עַל זֶרַע יְדִידֶיךָ, וַחֲסָדֶיךָ עַל בְּנֵי עֲבָדֶיךָ, מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ בְּמַסֹּת גְּדֹלוֹת, וּמִבֵּית עֲבָדִים בְּאֹתוֹת נוֹרָאוֹת, וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ לְפָנֵינוּ, וּמֵימָיו הוֹבַשְׁתָּ לְהַעֲבִירֵנוּ, וְלֶחֶם שָׁמַיִם הֶאֱכַלְתָּנוּ, וְלִסְגֻלָּה בְּחַרְתָּנוּ, וְשִׁמְךָ הַנָּעִים הִנְחַלְתָּנוּ, וְדִבְּרוֹת קָדְשְׁךָ מִלַּהֲבוֹת אֵשׁ הִשְׁמַעְתָּנוּ, וְתוֹרַת חֶסֶד חֲנַנְתָּנוּ, וּמִצְוֹת אֱמֶת הוֹדַעְתָּנוּ, וּמִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים לִמַּדְתָּנוּ, וְחֻקִּים צַדִּיקִים הוֹרֵיתָנוּ, לְהַנְחוֹתֵנוּ בְּמַעְגְּלֵי יֹשֶׁר, לְהָאִיר בָּם עֵינֵינוּ, וְלִצְרוֹף נִשְׁמוֹתֵינוּ מִסִּיג תְּשׁוּקֵי גְוִיָּתֵנוּ, וְלִפְדּוֹת נַפְשׁוֹתֵינוּ מִמּוֹטוֹת(ג) הַזְּמָן, וּמִן תַּאֲוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, לְהַנְחִילֵנוּ אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיקִים לָעוֹלָם הַבָּא:

לכן

א) נ"ל מקודם אתה בראתה ואח"כ אתה יצרתה. ב) בדברים (ג, כד) חסר יי"ד סרכים ס"פ במסרה. ג) פי' מוט, מלשון מטות עֻלם (יחזקאל לד, כז).

לכן חשבתי דרכי והקרתי ארחתי, ושקלתי מפעלותי, ואזנתי אחרית כל־חמודותי. והנה הכל הבל ורעות רוח, וסופו תהו, ואחריתו תעתועים. ואתאוה להשיב רגלי אל עדותיך, להסתופף תחת כנפי כבודך, ולהסתפח אל עבודתך. כי ידעתי כי יהיה טוב ליראיך, ולא יבשו קויך, ולא יכלמו מבקשיך, וכל־החוסה בך במקום נאמן ישכון, וזרעו לפניך יכון:

תרתי בלבי ובינותי כי אחרית כל־דבר נוצר בראשיתו, וסוף כל־חדש בקדמותו. וכל־אשר יחבר נתק, וכל־אשר בנוי נעתק, וכאשר לא היה יהיה. הכל יאבד, ואתה תעמד. הכל יכלה, ואתה תהיה. הכל יסוף, ואתה תקום. מלבד נפשות החסידים הבוטחים בחסדך, אשר תעמיד לעולם, ובל תמוט רגלם, כענין שנאמר הבטחים ביי כהר־ציון לא־ימוט לעולם ישב. ואתה הוא יי כאשר היית עד לא ראשון לא שנית כן תהיה אחרית כל־אחרון לא תשתנה עד עולמי עד, הזמנים לא יתאו לך תהלה, והדורות לא ישיגו לך תכונת תכלה, כי אתה קורא הדורות מראש, לך יום אף־לך לילה אתה הכינות מאור ושמש, אשר המה יסוד הזמנים, ועקר חשבון השנים. לכן נאה לך להלל. לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים. המה יאבדו ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלפו. ואתה הוא ושנותיך לא יתמו. בני־עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון:

גם היום ידעתי והתבוננתי כי אתה מקום העולם, ביען כי בדברך נצב. וברוח פיך עומד, ואין העולם מקומך, כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, ובאמונה יודע כי כל־אשר אין לו חקר לא יכילהו מקום, ולא יכלכלהו מעון, כי כל־מקום נקצב, וכל־מעון נחקר, ולא יכון לכלכל נחקר ללא נחקר, ולא יתכן להכיל נקצב ללא נקצב. ואיך יכילך מקום, ואתה יצרתו. ואיך יכלכלך מעון, ואתה בראתו, ואתה הוא עד לא מקום מזמן, וטרם עת וזמן. גם כן יתברר לאנשי לבב, בהעלותם על לב כי אין לך ערך ודמיון בכל־הנמצאים, כי כל־נמצא זולתך, מקום יכילהו, וזמן יתארהו(א). יאמן אני במשקלתי(ב) דעתם, ממוצא דבר, כי אין לך מקום. כי כל־מקום נודע, וכל־זמן נחקר, ויבינו וישכילו כי את־השמים ואת־הארץ כבודך מלא, וכי אתה קרוב אליהם, מנשמת רוח אפיהם, וממועצות כליותיהם, קרבת דעת ומזמה, ולא כקרבת איש אל אחיהו. לכן ירננו לך המולות שרפים בשלשם לך קדשה מלא כל־הארץ כבודו, ויזמרו לך חיות ואופנים ברוך כבוד־יי ממקומו:

וחק על יצוריך, להלל ולרן לפניך גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר, כי אתה רם והכל שפל נגדך, אתה נשא והכל שח למולך, אתה משבח והכל לך (ישבחו) [ישבח], אתה מרומם והכל לך ירומם, אתה צדיק והכל

צדקתך

א) כתיב פתח, או יְתָאֲרֵהוּ כחטף קמץ, ובניקוד בפסוק אחד (ישעיה מד, יג).
ב) בחולם (מ"ב כא, יג), או בְּמִשְׁקָלֶת בסגל (ישעיה כח, יז).
(סג"ם)

צִדְקָתְךָ יְסַפֵּר, אַתָּה מְפֹאָר וְהַכֹּל לְךָ יְפָאֵר, אַתָּה מֶלֶךְ וְהַכֹּל לְךָ יַמְלִיךְ, אַתָּה עִזּוּז וְהַכֹּל בְּךָ יָעוֹז, אַתָּה גָדוֹל וְהַכֹּל גְּדֻלָּתְךָ יַבִּיעַ, אַתָּה נוֹרָא וְהַכֹּל נוֹרְאוֹתֶיךָ יָשִׂיחַ, אַתָּה חֲסִין וְהַכֹּל חֹסֶן עֻזְּךָ יְנוֹבֵב, לָכֵן לְךָ נָאֶה לְהִתְפָּאֵר כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם. וּלְמַעַן כִּי אַתָּה סוֹבֵל הַכֹּל, וּבוֹרֵא הַכֹּל מֵאַיִן כֹּל, אַתָּה מְחַיֶּה הַכֹּל, וּמֵאִתְּךָ כֹּל, וּפָעָלְךָ הַכֹּל. תְּהִלָּה לְךָ דוּמִיָּה, וְזֶמֶר לְךָ נָעִים. וְהוֹדוֹת לְךָ יָאוּת, וְרַנֵּן לְךָ מַה טּוֹב, וְאַף כִּי יָדַעְנוּ כִּי לְךָ בַּל יוֹעִיל הַלֵּל, וְלֹא יִסְכּוֹן זֶמֶר, אָמְנָם עָלֵינוּ בְּחֹק מוּסַר הַדַּעַת אֲשֶׁר חֲנַנְתָּנוּ לְשַׁלֵּם לְךָ מִדּוֹת טוֹבוֹתֶיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ אֵלֵינוּ בְּהַלֵּל וּבְזִמְרָה וְתוֹדָה, כְּפִי כֹּחֵנוּ, וְאִם נַעֲלֵיתָ עַל כָּל־הַתְּהִלּוֹת, וְגָבַהְתָּ עַל כָּל־הַתִּשְׁבָּחוֹת, וְנִשֵּׂאתָ עַל כָּל־הַבְּרָכוֹת, וְאֵין כֹּחַ בְּכָל־יְצוּרֶיךָ עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים לְסַפֵּר אֶחָד מֵאֶלֶף רִבְבוֹת נוֹרְאוֹת עֻזֶּךָ, אַף כִּי בְּנֵי אָדָם, וְאַף כִּי תוֹלַעַת וְלֹא־אִישׁ חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי־עָם כָּמוֹנִי, צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי מִתּוֹךְ מַאֲסָרָהּ לַחֲזוֹת נֹעַמְךָ וְנִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה [נַפְשִׁי] מִכַּבְלֵי נְחֻשְׁתָּהּ לְהוֹדוֹת אֶת־שְׁמֶךָ, וְתִתְעַטֵּף עָלַי לְהַזְכִּיר שִׁמְךָ וּלְהַרְבּוֹת זִכְרֶךָ, וְכָמַהּ לִבִּי וּבְשָׂרִי לְרַנֵּן לְפָנֶיךָ, וְאֶתְאַוֶּה לְשַׁבְּחֶךָ וּלְהַלְלֶךָ וּלְזַמֵּר שִׁמְךָ עֶלְיוֹן, כִּי לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ, וְאֶעֱמֹד עַל דַּלְתֵי רַחֲמֶיךָ, וְאֶתְיַצֵּב עַל פִּתְחֵי חֲסָדֶיךָ, וְאָכִין מִנְחָה אֲרֶשֶׁת שְׂפָתַי לְחַלּוֹת פָּנֶיךָ, וְאֶקַּח עִמִּי דְּבָרִים לְחַוּוֹת מִקְצָת פְּלָאֶיךָ, לְמַעַן אֲבָרֶכְךָ בְחַיַּי וּבְשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי. כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֶּל־פִּי. דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ כִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ, אוּלַי בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי בְּעוֹדִי, וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי בְּמוֹתִי, כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ, וְאִם נָקַלֹּתִי מֵהַלּוֹת פְּנֵי רָם וְנִשָּׂא, וְדַלּוֹתִי מֵחַוּוֹת פְּלָאֵי גָדוֹל בְּלִי חֵקֶר, בְּיַעַן כִּי אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר, רִמָּה וְתוֹלֵעָה, כִּלוּב מָלֵא מִרְמוֹת, כְּלִי נִמְאָס מָלֵא בֹשֶׁת וּכְלִמּוֹת, יָדַעְתִּי יְיָ כִּי עֱנוּת עָנִי לֹא תִבְזֶה, וּבַל תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ, וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלֶיךָ תֵּעָתֶר לוֹ, וּמָה־אֱנוֹשׁ וּמַה שִּׂחוֹ א) וּמַה־תְּהִלָּתוֹ, וְהַכֹּל כְּאַיִן נֶגְדֶּךָ, וּלְאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשָׁב לְמוּלֶךָ, לוּלֵי אֲשֶׁר רוֹמַמְתּוֹ בְּמִצְוֹתֶיךָ, וּפֵאַרְתּוֹ בְּעֵדֹתֶיךָ, וְכִבַּדְתּוֹ בְּיִחוּד שְׁמֶךָ, וְהוֹדַעְתּוֹ זְמִרוֹת רְנָנֶיךָ, וְעֶרֶךְ קְדֻשָּׁתֶךָ, וְהִרְשִׁיתוֹ לִשְׁפּוֹךְ שִׂיחָה וְרִנָּה לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ, וּלְפִי שֶׁיָּדַעְתִּי כִּי לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה, וְלַחֲסִידִים יָאוּת זֶמֶר, וְלַצַּדִּיקִים יָאֲתָה רְנָנָה, וַאֲנִי אֵינִי כְדַאי. לָזֹאת בָּאתִי לַחֲדָרַי, וְחִפַּשְׂתִּי סְתָרַי, וְסָתַרְתִּי דַּלְתֵי נַעֲוָה, וּפִתַּחְתִּי חַרְצֻבּוֹת מַעֲוָה, וּפָשַׁטְתִּי בִּגְדֵי גַאֲוָה, וְלָבַשְׁתִּי סוּתֵי עֲנָוָה, וְסִדַּרְתִּי כְּפִי קֹצֶר שִׂכְלִי וּמִעוּט דַּעְתִּי לְפָנֶיךָ, אֲמָרִים מְעַטִּים פִּתְחֵי תְהִלּוֹתֶיךָ, וְזִכְרוֹן בִּרְכוֹתֶיךָ, וּמְעַט קָט מִנִּפְלְאוֹתֶיךָ, וּמִזְּעֵיר מֵרוֹמְמוֹתֶיךָ,

כִּי מִי יוּכַל לְמַלֵּל כָּל־גְּבוּרֹתֶיךָ, וְיַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלּוֹתֶיךָ:

וְאַתָּה יְיָ יוֹדֵעַ כִּי אֵין דַּי בִּלְשׁוֹנִי לְסַפֵּר כָּל־אֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְמַחְשְׁבוֹתַי מִגְּבוּרוֹתֶיךָ, אָדָם בִּיקָר בַּל יָבִין, נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמָה, וּבְעָמְדִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי זָכַרְתִּי וְנִבְהַלְתִּי וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת, כִּי הִקִּיפוּנִי פְשָׁעַי וּסְבָבוּנִי

א) הסי"ן נגויה (עמוס ד, יג).
(ס:"מ)

אֲשָׁמַי, בָּאתִי בִּמְצוּלוֹת זְדוֹנַי, וְטָבַעְתִּי בְּמַעֲמַקֵּי שְׁגִיוֹנַי, וּשְׁטָפַתְנִי שִׁבֹּלֶת חַטֹּאתַי, וְאָשִׁיב אֶל לִבִּי וְאֹמַר: אֵיכָכָה פָּתַחְתִּי פִּי וְאַגִּידָה שָׂפָה לִפְנֵי יוֹצֵר כֹּל, וּמִכַּף רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בִּי מְתֹם, פֶּשַׁע וְחַטָּאָה מִרְמָה וְעַוְלָה, וְאִם־הִתְרָחַצְתִּי בְמֵי־שָׁלֶג וַהֲזִכּוֹתִי בְּבוֹר כַּפָּי, בְּמַחְשְׁבוֹתַי אֲנִי בְּרֶשֶׁת חֲטָאָה נִלְכַּדְתִּי, וּבִשְׁחִיתוֹתָם נִתְפַּשְׂתִּי, וְתִעֲבוּנִי שַׂלְמוֹתַי, וַיֶּחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר כְּבוֹדִי, וְעַצְמוֹתַי (רָפָפוּ) (רוֹפְפוּ), וְיָדַי רָפוּ, וְכַמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל־עַצְמוֹתַי, וּכְצֵל כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי, וּכְאַרְבֶּה נִנְעַרְתִּי, וּבֹשְׁתִּי מְאֹד וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ, וְלָשֵׂאת רֹאשׁ לְפָנֶיךָ, וָאֶזְכֹּר מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם יְיָ וָאֶתְנֶחָם. כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אַתָּה, וְכִי כָּל־מוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם, וָאוֹמַר אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַייָ, אוּלַי יִשָּׂא עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה, וָאֶמְצָא אֶת־לִבִּי לִשְׁפּוֹךְ שִׂיחָה לְפָנֶיךָ, וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה וְלִדְרוֹשׁ סְלִיחָה וְלִשְׁאוֹל כַּפָּרָה מִמִּדַּת רַחֲמֶיךָ, וָאֲכוֹנֵן נַפְשִׁי וּבְשָׂרִי לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ, שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף בְּדָבָר הַזֶּה לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ:

א״ב

אָשַׁמְנוּ בְּאֹמֶר וּבְפֹעַל, בָּזִינוּ חֹק לִמְעֹל מָעַל. גָּזַלְנוּ מִשְׁפָּט וָצֶדֶק, דָּרַכְנוּ בִּמְשֻׂכַת חֵדֶק, הֵפַרְנוּ בְּרִית וָחֹק, וְהִרְבֵּינוּ פֶּשַׁע לְאֵין חֹק, זָנַחְנוּ טוֹב הוֹרֵיתָ, חָרַשְׁנוּ רֶשַׁע שָׂנֵאתָ, טָפַלְנוּ שֶׁקֶר וּמִרְמָה, יָעַצְנוּ אָוֶן וְאַשְׁמָה, כִּלִּינוּ יָמֵינוּ בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם, לֹא זָכַרְנוּ כִּי תְבִיאֵנוּ בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם, מָאַסְנוּ מוּסַר הַדַּעַת, נוֹאַלְנוּ מֵחָכְמָה וּמִדַּעַת, סַרְנוּ מִמִּשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ, עָזַבְנוּ אָרְחוֹת חֻקֶּיךָ, פָּנִינוּ אֶל כָּל־חֶמְדוֹתֵינוּ, צָלַלְנוּ בִּמְצוּלוֹת תַּאֲוֹתֵינוּ, קָפַצְנוּ פֶּה מֵהוֹכִיחַ, רָחַב פִּינוּ בְּנִיב עַוְלָה יַצְרִיחַ. שׁוֹבַבְנוּ מְשׁוּבָה נִצַּחַת. תִּעַבְנוּ כָּל־אִישׁ תּוֹכַחַת:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּסְלַח וְתִמְחַל לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ, כִּי־אַתָּה גֹחִי מִבָּטֶן מַבְטִיחִי עַל־שְׁדֵי אִמִּי, עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי מֵרָחֶם מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי אָתָּה, וְאִם אַתָּה לֹא תְחָנֵּנִי וְתִשָּׂא פְשָׁעַי לְמִי אֶשָּׂא עַיִן, וְאֵין לִי אָב זוּלָתֶךָ, כִּי־אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וְאַתָּה יְיָ אֲסַפְתָּנִי, וּבְטוּבְךָ מֵעוֹדִי אֲסַפְתָּנִי, וְאִם לֹא יָחוּס הַיּוֹצֵר עַל מַעֲשֵׂה יָדָיו, לְמִי יִתְחַנֵּן יְצִיר חֹמֶר וְיִשְׁפּוֹךְ שִׂיחוֹ, וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה אֶל עֹשֵׂהוּ, הֲלֹא אֶל רַחֲמֵי יוֹצְרוֹ יָרוּץ, וְעַל דַּלְתֵי חַסְדֵי עֹשֵׂהוּ יִשְׁקֹד, וַאֲנִי הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם וּכְעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ, כֵּן עֵינַי נְשׂוּאוֹת אֵלֶיךָ, כִּי אֵין לִי מַכִּיר בִּלְתֶּךָ, וְלֹא יוֹדֵעַ נֶגַע לְבָבִי זוּלָתֶךָ. חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי, כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיוֹתָי תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי, הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי וְכַגְּבִינָה תַּקְפִּיאֵנִי, וְעוֹר וּבָשָׂר הִלְבַּשְׁתָּנִי וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים סוֹכַכְתָּנִי, חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי, וְאִם־חָטָאתִי וּשְׁמַרְתָּנִי וּמֵעֲוֹנִי לֹא תְנַקֵּנִי אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ

אברח, אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים, גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך, ואמר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני, גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה. ואם תפקד עלי כדרכי וכרע מעללי, למי אנוס לעזרה לפגע בעדי אליך ולבקש רחמים מלפניך. אם לחיים אשר המה חיים עדנה, כלו סג יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד, ואם לשוכני עפר אשוע לפגע בעדי אליך, הלמתים תעשה פלא אם רפאים יקומו יודוך סלה. ואם אל מלאכי מרום אזעק ואל קדושים אפנה לשאת רנה ותפלה בעדי לפני כסא כבודך, הצעקתם תשמע אלי, כי אתה תעביר חטאתי ותכפר זדוני, לכן ממך אליך אסורה, ומנגדך (עליך) [אליך] אברחה, וממשפטיך אל חסדך ארוצה, וממדת דינך אל מדת רחמיך אנוסה, כי רבים רחמיך ועצומים חסדיך, רחום וחנון נודעת ארך אפים ורב חסד נקראת. זכר רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה. חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי, כי אתה ידעת כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ועיר פרא אדם יולד, ואיך יצדק ילוד אשה ויזכה קרוץ מחמר. אשר בעון חולל, ובחטא יחמתהו אמו, ואיך יטהר אנוש וממי טמאה יסודו, מי יתן טהור מטמא, ואם עונות תשמר יה יי מי יעמד, סלח נא לעוני ולחטאתי אל תפקד. כי עמך הסליחה למען תורא. כי במה אקדמך יי אלהי, ובמה אכף לך אלהי מרום, ובמה תכפר על עוני ותעביר פשעי ואטהר מחטאותי ואזכה משגגתי:

ואם בתשובה ותודה תמצא, הנני שב ומתודה לפניך בכל לבי, ואמר אמנם אנכי חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך, ואם בשבר רוח תכפר, הנה נשבר לבי בקרבי ורחפו [כל] עצמתי, ודאבה נפשי לרוב יגונותי ועצם תוגותי אשר קראני בעוני, עד אשר לא נותר מתם בבשרי מפני זעמך ואין שלום בעצמי מפני חטאתי. לולי רחמיך אשר הקיפוני, וחסדיך אשר אפפוני, אזי שכנה דומה נפשי ואבדתי בעניי:

ואם בבכי וצעקה תסלח, הנה במסתרים תבכה נפשי, ורוחי תזעק בחדריה, ולבי יחיל בקרבי, ואימות מות נפלו עלי, על רב פשעי ונטל זדוני ופלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך:

ואם בתפלה ובתחנונים תמחל. הנני מפיל תחנתי לפניך יי אלהי ושופך שיחי נגדך, וכעיני עבד אל יד אדוניו כן עיני נשואות אליך:

ואם בהצנע לכת תבחר יי, הנה לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני. אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו כגמל עלי נפשי. ולך דמיה תהלה, לך יי הוחלתי אתה [תענה] יי אלהי:

ואם בזבח ומנחה תשא פשע, הנה בעונינו שמם מקדשנו. וגלה יקרנו, ובית תפארתנו היה לשרפת אש. ולא יכון לנו לשום קטורה באפך

וכליל (כג״ב)

וכליל על־מזבחך על אדמת נכר, אבל זבחיך רוח נשברה, לב־נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. היטיבה ברצונך את־ציון תבנה חומות ירושלם. אז תחפץ זבחי־צדק עולה וכליל אז יעלו על־מזבחך פרים:

ואם בעשות משפט ואהבת־חסד תתרצה, ואתה היודע מחשבות אדם, ומבין (סעיפי) [שעפי] לב בשר ודם, ידעת כי בכל־לבי לעשות רצונך חפצתי, וללכת בדרך עדותיך נכספתי, ולהסתופף בביתך בחרתי, ומלפניך אשאל כל־ימי, אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך, אבל אתה ידעת שבתי וקומי, וממך לא נכחד עצמי, כי סבבוני חבלי היצר הרע אשר בו בחנתני, ואפפוני הבלי העולם אשר בו צרפתני, ותכבד עלי למאד יד שאור עסתי, ותשטפני שבלת צרכי גויתי, כי מנעורי הסיתוני. ומבטן אמי השיאוני. ויכבידו עלי עלם, ויעמיסו עלי נטל סבלם, ואכנע תחת ידם, ויעבידוני בפרך כרצונם, עד אשר לבי סחרחר וכחי עזבני, ולא יתנוני השב רוחי להזכיר שמך הנעים בבר לב ובנקיון כף, לרדף צדקה ומשפט, ולעשות חסד ואמת, אשר במו יכפר עון. ובעבור אשר ערכתי לפניך אמרות נכחות, ושפכתי נגדך תחנות ושיחות, (לעורר) [להעיר] נפשי הישנה משנתה, ולהקיץ נשמתי הנרדמת מתנומתה, כי ידעתי אמנם כי לא ברב דברים תתרצה, ולא ברוח שפתים תמצא, כי אם בשבר רוח ובחרדת נפש ורך לבב, לכן שפכתי שיח והארכתי והוספתי תחנה למולך, אולי לבי הישן יקץ ויחרד מן זעפך, ונפשי מתנומתה תעור ותפחד מן חרון אפך וקצפך, ואפשיטנה ערמה מבגדי ילדות ושחרות, אולי תצא מעבדות העולם הזה לחרות:

ומה לי עוד לדבר לפניך יי אלהי, אחרי נעבדתי לתהו והבל, וכליתי כחי לריק בעבדות יושבי תבל, ועתה יי אלהי הרוחות לכל־בשר, אם אני עשיתי כאולתי ופשעתי, עשה אתה כחכמתך וסלח, כי אל תמים דעים אתה. ואם שלמתי לפניך רעה תחת טובה, גמלני טוב ולא רע, כי יתר מרעהו צדיק. וכל־שכן הבורא. ואם הרביתי לפשע, אל תפן לרע מעללי, ואל תשפטני כפעלי, ואל־תבוא במשפט את־עבדך, כי המחילה והסליחה תהלתך, ועבר על פשע תפארתך, הורני יי דרכך ונחני בארח מישור, והבר מחשבותי וטהר רעיוני מהבלי העולם הזה, ליראה את־שמך, והצילני מכל־צרות וצוקות ורעות העולם הזה והעולם הבא, הנגלות אלי והנסתרות ממני, המבדילות ביני לבינך, והמדיחות אותי מעבודתך, והטריפני לחם חקי, והניחני מעמל ומלבוש, והרחיקני מעצר לחם ושמלה, והרחב לבי לרוץ דרך מצותיך, וחנני חכמה ובינה עצה וגבורה ודעת והשכל, להוסיף דעת בך, ולהשכיל את־דרכיך הנעימות וארחותיך הידידות, והט־לבי אל־עדותיך המקרבים אליך, והמורים עליך, המעידים על אלהותך, והשהדים על יחודך, עד אשיתך נגדי תמיד, ובל תמוט עבודתך מנכח עיני, כענין שנאמר שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני

בַּל־אֶמּוֹט, וְהָסֵר עֹל בָּשָׂר וָדָם מִשִּׁכְמִי, וְהַעֲבֵר סֵבֶל אֱנוֹשׁ מֵעַל צַוָּארִי, וְיַחֵד לְבָבִי לַעֲמֹס עֹל מִצְוֹתֶיךָ וְנַקֵּהוּ לִסְבֹּל מוֹטוֹת קִרְבָתֶךָ, כִּי בָם חַיֵּי רוּחִי, וְאָשׁוּב אֵלֶיךָ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה בְּכָל־לִבִּי וְאֹמַר אִם־(אָוֶן) [עָוֶל] פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף. לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי. אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל־תַּעַזְבֵנִי. הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי. יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ. זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי. וְהִבְטַחְתָּ (לְעוֹשֵׂה) [לְעֹשֵׂי] רְצוֹנְךָ כִּי כָל־מוֹדֶה וְעֹזֵב תְּרַחֵם, וְקָרָאתָ בְּפִי נְבִיאֶךָ יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְיָ וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ. עָלַי אֱלֹהִים נְדָרֶיךָ אֲשַׁלֵּם תּוֹדֹת לָךְ. כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים. זָכְרֵנִי יְיָ בִּרְצוֹן עַמֶּךָ פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ. לִרְאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם־נַחֲלָתֶךָ. פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי תְּנָה־עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־אֲמָתֶךָ. עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְיָ עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי. יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

שיר קדש

להחסיד הג׳ ר׳ ישראל נאגארה ז״ל נדפס בספר שבחי אלהים.

ידידי רועה מקימי. ממרמס אנשי לצון. הגידה לי עתה
על מה נטשת מעט הצאן:

שוב לאסוף נדחיך. כי הם זרע אוהביך. וראה את שלום אחיך.
וגם את שלום הצאן:

רעני בנאות דשאים. תן מרעה על כל שפאים. בזרועך קבץ טלאים.
וסחב צעירי הצאן:

אמר נא פודה מצילי. עד אנה אויבי מנהילי. ירעני רועה אוילי.
ויהי הבל רעה צאן:

להר אשר הורי בנו. השיבנו ומשול בנו. לגור בארץ באנו.
כי אין מרעה לצאן:

חון על עניים מרודים. ספחו עליהם נדודים. הבט נא וראה העתודים.
העולים על הצאן:

זכור כי את למו נצח. וזר ידושם כקצח. למה זנחת לנצח.
יעשן אפך בצאן:

קבץ אלפי וצאני. והלצם מיד שונא. היש טהר על ידי מונה.
עוד תעבורנה הצאן:

ובנה מקדש ואריאל. ושלח מבשר ישראל. ובא לציון הגואל.
ורחל באה עם הצאן:

פרק שירה

מאמר מבעל העקרים בביאור פרק שירה

מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו (איוב ל"ה י"א).

אמר ר' יוחנן אלמלי לא ניתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול (עירובין ק' ע"ב).

כתב ספר העקרים (מאמר ג' פ"א) על הפסוק מלפנו מבהמות ארץ וגו' וז"ל אין רצוני לומר שהבהמות והעופות הם יותר חכמים ונבונים ממין האדם שיצטרך האדם ללמוד מהם כו' אבל יאמר כי האדם מצד שכלו וכליו כלליים ילמוד מכל בעלי חיים כל התחבולות והשגות הפרטיות אשר להם ויקבצו כלם בו ויהיו בו כלליים כו'. ועל הכוונה הזאת תיסד פרק שירה שאמרו רז"ל כל האומר פרק שירה בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב. ואין הכוונה על (א) ההגיה והצפצוף בפה אלא על מחשבת הלב כמו אמרתי אני בלבי (קהלת ב') והמחשבה היא שיסתכל כי מכל אחד מן הנבראים הנראים לעין יש ליקח ראיה על איזו מדה טובה או מוסר השכל או דבר חכמה ובינה כו' (ב) והאומרים הנזכר שם בכל פרק שירה לרמוז על ההוראה כאמרם ז"ל זאת אומרת. ורוצה לומר כי מתנועת השמים יש לקחת ראיה אל המניע אותם בלתי מתנועע והוא בתכלית היכולת והעצמה שהוא מניע גופים נראים כאלו הוא סאלוס יתברך. וזהו דבר חכמה ובינה כמו שנתבאר במקומו. וכן אמר שם כלבים מה הם אומרים בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו (תהלים צ"ה) ורוצה לומר כי ממה שהכלב מכיר את קונו ואת המטיב לו והוא נכנע תמיד לפניו ומחזיק לו טובה בכל יכלתו מאשר בידו לעשות. יש לקחת מזה מוסר השכל להודות לאל על כל הטובה שהוא מטיב לנו וזן ומפרנס אותנו ולהשתחות לפניו ולעבוד עבודתו מאשר השיג ידיעו כעל כל אשר הוא גומל לחייבים טובות שלא נטיו כפויי טובה. וכן אומר. נמלה מה היא אומרת נותן לחם לכל בשר כל"ת (שם קל"ו) ור"ל כי כשיסתכל האדם בנמלה שהיא בריה קטנה ותכין בקיץ לחמה ואגרה בקציר מאכלה. ילמד מדת הזריזות ויבין כי ה' נותן להם לכל בשר ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא כשנתן בהם טבע לבקש טרפם בעת הראוי ומדבר הראוי. ולכן האדם אחר שנתן בו מדע והשכל צריך שישתדל בהשגתו ולא יתרשל בזה כי ברכת השם היא תעשיר למכינים עצמם לקבל אותה כמו שארז"ל למען יברכך ה' אלהיך יכול יושב ובטל ת"ל בכל מעשה ידך אשר תעשה (דברים י"ד) וכדי שלא יאמר אדם אחר שהדבר תלוי בהשתדלותי אגנוב או אגזול או אעשוק כאשר תשיג ידי אמרו למדנו גזל מנמלה כי לעולם לא תגנוב ולא תגזול ולא תקח דבר ממה שזכתה בו חברתה עד שנסו המנסים פעמים הרבה לקחת גרגיר חטה מאחת מהם ולהניחו בפני האחרות ונעברים עליו יריחו אותו שהוא מאחרת ממינם ויניחוהו כי לא יקחו דבר שאינו ראוי וע"ז אמר שלמה לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שוטר ומושל (משלי ו') ר"ל שאין לה קצין שוטר ומושל שיעניסנה על הגזל ואעפ"כ תזכר ממנו ותשתדל להכין בקיץ לחמה מזולת גזל. וכן מה שאמרו יונה מה היא אומרת יונתי בחגוי הסלע וגו' (שה"ש ב') רוצה לומר מי לכך נמשלו ישראל ליונה כדי ללמוד מדרכיה כמו שאמרו במדרש חזית מה יונה זו צנועה אף ישראל צנועין מה יונה בשעה שמכרת בן זוגה אינה ממירתו באחר אף ישראל משעה שהכירוהו להקב"ה לא המירוהו באחר וזה כענין מה שאמרו למדנו עריות מיונה ושם במדרש חזית דמיונים הרבה שמדמים את ישראל ליונה. וכן מה שאמרו שם בפרק שירה תפוח מה הוא אומר כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שם ב') ע"ז הדרך יתפרש כי לכך נמשל הקב"ה כתפוח כמו שאמרו במדרש חזית לומר לך אע"פ שאילן התפוח אין אדם נהנה בצלו לפי שאין לו צל גדול כשאר אילנות מכל מקום לתקות טובת הפרי וריחו ומתיקותו וערבותו אל החיך ישתוקק האדם לישב בצל כמועט ההוא. כך אע"פ שיסורין באין על האדם העובד את השם ואינו מצליח בעולם הזה בהיותו יושב בסתר עליון ובצל שדי יתלונן ראוי לו שלא יעזוב אותו בהיותו מקוה השכר העתיד לבא ומתיקותו וערבותו למכירים בו וכן אמר במדרש חזית מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב לפי שאין לו צל כך ברחו אומות העובדי כוכבים משבת בצל הקב"ה ביום מתן תורה יכול אף ישראל כן ת"ל בצלו חמדתי וישבתי. ועל הדרך הזה יתפרש כל הפרק ההוא:

אמר רבי כל העוסק בפרק שירה בעולם הזה זוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקים ותלמודו מתקים בידו ונצול מיצר הרע ומפגע רע ומחבוט הקבר ומדינה של גיהנם ומחבלו של משיח ומאריך ימים וזוכה לימות המשיח ולחיי העולם הבא:

תניא אמר רבי אליעזר כל האומר שירה זו בעולם הזה זוכה ואומרו לעולם הבא שנאמר אז ישיר משה שר לא נאמר אלא ישיר אותו לעתיד לבא:

תניא רבי אליעזר הגדול אומר כל העוסק בפרק שירה זה בכל יום מעיד אני עליו שהוא בן העולם הבא ונצול מפגע רע ומיצר הרע ומדין קשה ומשטן ומכל מיני משחית ומזיקין. גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת דרכי ולשמור דלתות היכלי ותורתי ולשמור מצותי וחקי. נצור תורתי בלבבך ונגד עיניך תהיה יראתי. שמור פיך ולשונך מכל חטא ואשמה ואני אהיה עמך בכל מקום שתלך ואלמדך שכל ובינה מכל דבר. והוי יודע שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא לא בראו כי אם לכבודו. שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו:

אמרו חז"ל על דוד מלך ישראל בשעה שסים ספר תהלים זחה דעתו עליו ואמר לפני הקדוש ברוך הוא יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני. באותה שעה

נזדמנה

(א) ההגיה והצפצוף בפה ר"ל אין כוונת חז"ל בזה על אמירה פשוטה דהיינו שיאמר פרק שירה אלא על מחשבת הלב כו'.

(ב) ואומרים הנזכר שם כלומר לשון אומרים שארז"ל שם בפרק שירה כמו שמים אומרים וכו' וכן השאר אין פירושם אמירה ודבור ממש או מחשבה אלא לשון הוראה כמו זאת אומרת.

נִזְדַּמְּנָה לוֹ צְפַרְדֵּעַ אַחַת וְאָמְרָה לוֹ דָּוִד אַל תָּזוּחַ דַּעְתְּךָ עָלֶיךָ וַאֲנִי אוֹמֶרֶת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת יוֹתֵר מִמְּךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא כָּל שִׁירָה שֶׁאֲנִי אוֹמֶרֶת מְמַשֶּׁלֶת עָלֶיהָ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מְשָׁלִים. שֶׁנֶּאֱמַר וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֲנִי עוֹסֶקֶת בְּמִצְוָה גְדוֹלָה. וְזוֹ הִיא הַמִּצְוָה שֶׁאֲנִי עוֹסֶקֶת בָּהּ. יֵשׁ בִּשְׂפַת הַיָּם מִין אֶחָד שֶׁאֵין פַּרְנָסָתוֹ כִּי אִם מִן הַמַּיִם וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא רָעֵב נוֹטְלֵנִי וְאוֹכְלֵנִי. זוֹ הִיא הַמִּצְוָה. לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר אִם רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ לֶחֶם וְאִם צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל רֹאשׁוֹ וַיְיָ יְשַׁלֶּם לָךְ. אַל תִּקְרֵי יְשַׁלֶּם לָךְ אֶלָּא יַשְׁלִימֶנּוּ לָךְ:

פרק ראשון

שָׁמַיִם אוֹמְרִים. הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: (תהלים יט ב)

אֶרֶץ אוֹמֶרֶת. לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: (שם כד א) וְאוֹמֵר. מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק: (ישעיה כד טז)

גַּן עֵדֶן אוֹמֵר. עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו: (שיר השירים ד טז)

גֵּיהִנֹּם אוֹמֵר. כִּי הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא טוֹב: (תהלים קז ט)

מִדְבָּר אוֹמֵר. יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת: (ישעיה לה א)

שָׂדוֹת אוֹמְרִים. יְיָ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה: (משלי ג יט)

מַיִם אוֹמְרִים. לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעַל נְשִׂאִים מִקְצֵה אָרֶץ: (ירמיה נא טז)

יַמִּים אוֹמְרִים. מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: (תהלים צג ד)

נְהָרוֹת אוֹמְרִים. נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: (שם צח ח)

מַעְיָנוֹת אוֹמְרִים. וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל מַעְיָנַי בָּךְ: (שם פז ז)

פרק שני

יוֹם אוֹמֵר. יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: (שם יט ג)

לַיְלָה אוֹמֵר. לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: (שם צב ג)

שֶׁמֶשׁ אוֹמֵר. שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ: (חבקוק ג יא)

יָרֵחַ אוֹמֶרֶת. עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ: (תהלים קד יט)

כּוֹכָבִים אוֹמְרִים. אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: (נחמיה ט ו)

עָבִים אוֹמְרִים. יָשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים: (תהלים יח יב)

עַנְנֵי כָבוֹד אוֹמְרִים. אַף בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ: (איוב לז יא)

רוּחַ אוֹמֵר. אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ: (ישעיה מג ו)

בְּרָקִים אוֹמְרִים. בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: (תהלים קלה ז)

טַל אוֹמֵר. אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: (הושע יד ו)

גְּשָׁמִים אוֹמְרִים. גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ: (תהלים סח י)

אילנות

פרק שלישי

אִילָנוֹת שֶׁבַּשָּׂדֶה אוֹמְרִים. אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: (דברי הימים א טז לג)

גֶּפֶן אוֹמֶרֶת. כֹּה אָמַר יְיָ כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בְרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל: (ישעיה סה ח)

תְּאֵנָה אוֹמֶרֶת. נוֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ: (משלי כז יח)

רִמּוֹן אוֹמֵר. כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: (שיר השירים ד ג)

תָּמָר אוֹמֵר. צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: (תהלים צב יג)

תַּפּוּחַ אוֹמֵר. כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי: (שיר השירים ב ג)

שִׁבֹּלֶת חִטִּים אוֹמֶרֶת. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ: (תהלים קל א)

שִׁבֹּלֶת שְׂעוֹרִים אוֹמֶרֶת. תְּפִלָּה לְעָנִי כִי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: (שם קב א)

שְׁאָר הַשִּׁבֳּלִים אוֹמְרִים. לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ בָר יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ: (שם סה יד)

יְרָקוֹת שֶׁבַּשָּׂדֶה אוֹמְרִים. תְּלָמֶיהָ רַוֵּה נַחֵת גְּדוּדֶיהָ בִּרְבִיבִים תְּמֹגְגֶנָּה צִמְחָהּ תְּבָרֵךְ: (שם שם יא)

דְּשָׁאִים אוֹמְרִים. יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: (שם קד לא)

תַּרְנְגוֹל אוֹמֵר. בְּשָׁעָה שֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵצֶל הַצַּדִּיקִים בְּגַן עֵדֶן זוֹלְפִין כָּל אִילָנֵי גַן עֵדֶן בְּשָׂמִים וּמְרַנְּנִים וּמְשַׁבְּחִים וְאָז גַּם הוּא מִתְעוֹרֵר וּמְשַׁבֵּחַ:

בְּקוֹל רִאשׁוֹן אוֹמֵר. שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: (שם כד ז ח)

בְּקוֹל שֵׁנִי אוֹמֵר. שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה: (שם שם ט י)

בְּקוֹל שְׁלִישִׁי אוֹמֵר. עִמְדוּ צַדִּיקִים וְעִסְקוּ בַתּוֹרָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה שְׂכַרְכֶם כָּפוּל לָעוֹלָם הַבָּא:

בְּקוֹל רְבִיעִי אוֹמֵר. לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: (בראשית מט יח)

בְּקוֹל חֲמִישִׁי אוֹמֵר. עַד מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ: (משלי ו ט)

בְּקוֹל שִׁשִּׁי אוֹמֵר. אַל תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן תִּוָּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע לָחֶם: (שם כ יג)

בְּקוֹל שְׁבִיעִי אוֹמֵר. עֵת לַעֲשׂוֹת לַייָ הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ: (תהלים קיט קכו)

תַּרְנְגֹלֶת אוֹמֶרֶת. נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: (שם קלו כה)

יוֹנָה אוֹמֶרֶת. כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם יְיָ עָשְׁקָה לִּי עָרְבֵנִי: (ישעיה לח יד) **אוֹמֶרֶת** יוֹנָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יִהְיוּ מְזוֹנוֹתַי מְרוּרִים כְּזַיִת בְּיָדְךָ וְאַל יִהְיוּ מְתוּקִים כִּדְבַשׁ עַל יְדֵי בָּשָׂר וָדָם: (עירובין דף יח ע"ב)

נֶשֶׁר אוֹמֵר. וְאַתָּה יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת

אלהי

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָקִיצָה לִפְקֹד כָּל הַגּוֹיִם אַל תָּחֹן כָּל בֹּגְדֵי אָוֶן סֶלָה: (תהלים נט ו)

עָגוּר אוֹמֵר. הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: (שם לג ב)

צִפּוֹר אוֹמֵר. גַּם צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְיָ צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי: (שם פד ד)

סְנוּנִית אוֹמֶרֶת. לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: (שם ל יג)

טַסִית אוֹמֶרֶת. עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: (שם קכא ב)

צִיָּה אוֹמֶרֶת. אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה: (שם צז יא)

רְצִיפִי (נ"א אוֹנְכִי) אוֹמֵר. נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: (ישעיה מ א)

חֲסִידָה אוֹמֶרֶת. דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְיָ כִּפְלַיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ: (שם שם ב)

עוֹרֵב אוֹמֵר. מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי יְלָדָיו אֶל אֵל יְשַׁוֵּעוּ: (איוב לח מא)

זַרְזִיר אוֹמֵר. וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ: (ישעיה סא ט)

אַוַּז שֶׁבַּבַּיִת אוֹמֶרֶת. הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו: (תהלים קה א ב)

אַוַּז הַבָּר הַמְשׁוֹטֶטֶת בַּמִּדְבָּר כְּשֶׁרוֹאָה אֶת יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה אוֹמֶרֶת. קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְיָ יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ: (ישעיה מ ג)

וְעַל מְצִיאוּת מְזוֹנוֹתֶיהָ בַּמִּדְבָּר אוֹמֶרֶת. אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם: (ירמיה יז ה) בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: (שם שם ז)

פְּרוּגִיוֹת אוֹמְרִים. בִּטְחוּ בַיְיָ עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים: (ישעיה כו ד)

רָחָמָה אוֹמֶרֶת. אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ: (זכריה י ח)

צִפֹּרֶת כְּרָמִים אוֹמֶרֶת. אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: (תהלים קכא א)

חָסִיל אוֹמֵר. יְיָ אֱלֹהַי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן: (ישעיה כה א)

שְׂמָמִית אוֹמֶרֶת. הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: (תהלים קנ ה)

זְבוּב אוֹמֵר בְּשָׁעָה שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה: (ישעיה מ ו) יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם: (שם שם ח) בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: (שם נז יט)

תַּנִּינִים אוֹמְרִים. הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: (תהלים קמח ז)

לִוְיָתָן אוֹמֵר. הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: (שם קלו א)

דָּגִים אוֹמְרִים. קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: (שם כט ג)

צְפַרְדֵּעַ אוֹמֶרֶת. בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

פרק חמישי

בְּהֵמָה דַקָּה טְהוֹרָה אוֹמֶרֶת. מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: (שמות טו יא)

בְּהֵמָה גַסָּה טְהוֹרָה אוֹמֶרֶת. הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: (תהלים פא ב)

בְּהֵמָה דַקָּה טְמֵאָה אוֹמֶרֶת. הֵטִיבָה יְיָ לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם: (שם קכה ד)

בְּהֵמָה גַסָּה טְמֵאָה אוֹמֶרֶת. יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: (שם קכח ב)

גָּמָל אוֹמֵר. יְיָ מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל נָוֵהוּ: (ירמיה כה ל)

סוּס אוֹמֵר. הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ: (תהלים קכג ב)

פֶּרֶד אוֹמֵר. יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַלְכֵי אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ: (שם קלח ד)

חֲמוֹר אוֹמֵר. לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: (דה"א כט יא)

שׁוֹר אוֹמֵר. אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַייָ וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: (שמות טו א)

חַיּוֹת הַשָּׂדֶה אוֹמְרִים. בָּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב:

צְבִי אוֹמֵר. וַאֲנִי אָשִׁיר עֻזֶּךָ וַאֲרַנֵּן לַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ כִּי הָיִיתָ מִשְׂגָּב לִי וּמָנוֹס בְּיוֹם צַר לִי: (תהלים נט יז)

פִּיל אוֹמֵר. מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: (שם צב ו)

אַרְיֵה אוֹמֵר. יְיָ כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף יַצְרִיחַ עַל אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר: (ישעיה מב יג)

דּוֹב אוֹמֵר. יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ: יָשִׂימוּ לַייָ כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ: (שם שם יא יב)

זְאֵב אוֹמֵר. עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ: (שמות כב ח)

שׁוּעָל אוֹמֵר. הוֹי בּוֹנֶה בֵיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק וַעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד חִנָּם וּפֹעֲלוֹ לֹא יִתֶּן לוֹ: (ירמיה כב יג)

זַרְזִיר אוֹמֵר. רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: (תהלים לג א)

חָתוּל אוֹמֵר. אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כַּלּוֹתָם: (שם יח לח)

פרק ששי

שְׁרָצִים אוֹמְרִים. יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: (שם קמט ב) (נ"א יְהִי כְבוֹד יְיָ ע"ל):

אֵלִים שֶׁבַּשְּׁרָצִים אוֹמְרִים. אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: (שם קכח ג)

נָחָשׁ אוֹמֵר. סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: (שם קמה יד)

עַקְרָב אוֹמֵר. טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: (שם שם ט)

שַׁבְּלוּל אוֹמֵר. כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל חָזוּ שָׁמֶשׁ: (תהלים נח ט)

נְמָלָה אוֹמֶרֶת. לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם: (משלי ו ו)

עַכְבָּר אוֹמֵר. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵי כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנִי הִרְשָׁעְתִּי:

חֻלְדָּה אוֹמֶרֶת. כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: (תהלים קנ ו)

כְּלָבִים אוֹמְרִים. בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשֵׂנוּ: (שם צה ו)

רַבִּי יְשַׁעְיָה תַּלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא הִתְעַנָּה חָמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים תַּעֲנִיּוֹת אָמַר כְּלָבִים שֶׁכָּתוּב בָּהֶם וְהַכְּלָבִים עַזֵּי נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה יִזְכּוּ לוֹמַר שִׁירָה וְעָנָה לוֹ מַלְאָךְ מִן הַשָּׁמַיִם וְאָמַר לוֹ יְשַׁעְיָה עַד מָתַי אַתָּה מִתְעַנֶּה עַל זֶה הַדָּבָר שְׁבוּעָה הִיא מִלִּפְנֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא מִיּוֹם שֶׁגִּלָּה סוֹדוֹ לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא לֹא גִלָּה דָבָר זֶה לְשׁוּם בְּרִיָּה בָּעוֹלָם אֶלָּא בִּשְׁבִיל שֶׁתַּלְמִידוֹ שֶׁל אָדָם גָּדוֹל אַתָּה שְׁלָחוּנִי מִן הַשָּׁמַיִם לְהִזָּקֵק אֵלֶיךָ וְאָמְרוּ כְּלָבִים כְּתִיב בָּהֶם וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁזָּכוּ לַעֲבֵד עוֹרוֹת מִצּוֹאָתָם שֶׁכּוֹתְבִין בָּהֶם תְּפִלִּין וּמְזוּזוֹת וְסֵפֶר תּוֹרָה עַל כֵּן זָכוּ לוֹמַר שִׁירָה. וּמַה שֶּׁשָּׁאַלְתָּ חֲזוֹר לַאֲחוֹרֶיךָ וְאַל תּוֹסִיף בַּדָּבָר הַזֶּה עוֹד כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב שׁוֹמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שׁוֹמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ: בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שׁוֹכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

שיר קדש לר׳ יהודה הלוי ז״ל

דברי כנסת ישראל לאלהיה.

יְדִידִי! הֲשָׁכַחְתָּ חֲנוֹתְךָ בְּבֵין שָׁדַי?
וְלָמָּה מְכַרְתָּנִי צְמִיתוּת לְמַעֲבִידַי??:
הֲלֹא אָז בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה רְדַפְתִּיךָ
וְשֵׂעִיר וְהַר פָּארָן וְסִינַי וְסִין עֵדַי:
יְ הָיוּ לְךָ דוֹדַי וְהָיָה רְצוֹנְךָ בִּי
וְאֵיךְ תַּחֲלוֹק עַתָּה כְּבוֹדִי לְבִלְעָדַי??:
הַחוּיָה אֱלֵי שֵׂעִיר הֲדוּפָה עֲדֵי קֵדָר
בְּחוּנָה בְּכוּר יָוָן מְעֻנָּה בְּעֹל מָדַי:
הֲיֵשׁ בִּלְתְּךָ גוֹאֵל וּבִלְתִּי אֲסִיר תִּקְוָה?
תְּנָה עֻזְּךָ לִי. כִּי לְךָ אֶתְּנָה דוֹדַי:

דינים השייכים לתקון חצות (בסדור בית עובד)

א) בספר הזוהר הקדוש הצריך הרחיב והפליג מאד בגודל חיוב זה דקימה בחצות לילה לעסוק בתורה ולהפיל תחנונים והרבה לדבר גם בהזוהר עונש המבטל מצוה זו הבט נא במ״ש בפ׳ לך לך דכתי׳ בלילה בבא הקב״ה אל גן עדן להשתעשע כרוזא קרי בחיל ווי לאינון דדמיכי שינתא בחוריהון לא ידעי ולא מסתכלין הי יקומון בדינא וכו׳ ווי דלא יקומון בעידנא דא בגו דוכתא דצדיקייא אתפקדו דוכתייהו אתמסרו בידא דדומה נחתי ולא סלקי עלייהו כתיב כלה ענן וילך כן יורד שאול ולא יעלה ע״כ. והוסיף יותר בכבוד

הסדר וירא עד דקרי ליה בס מיפא דמארי דלא אהער רוחיה ולא אשגח ליקריה דמאריה וכו' יע"ש. כי על כן ראוי הוא לכל אדם להזהר מאד בקיום מצוה זו. כי בקיומו מצוה זו לא זו בלבד דמלל הוא מהעונש האמור הנז'. אלא גם שכרו הנה אתו רב מאד. כי תגודל העונש להמבטל מצוה זו אתה למד רבוי שכרו דמרובה מדה טובה וכו' וכבר האריך בשבח קיום מצוה זו וגודל חיובה הרב הקדוש בעל ראשית חכמה ז"ל והרב דעת חכמה ספר העבודה פ"ה:

ב) בענין זמן חצות לילה העולה כשו"ת שב יעקב סי' א' דהשבינן חצות הלילה בין לדעת הש"ס ובין לדעת הזוהר מבעה שהתחיל לנשב רוח צפונית דהוא ממש בחצי לילה י"ב שעות אחר חצות היום שהחמה בראש כל אדם בין בקיץ ובין בחורף. וכ"כ הרב מהר"ר דוד פארדו ז"ל בריש ספרו מכתב לדוד בהרב שב יעקב ז"ל דיש לנו לחשוב בכל מקום ובכל זמן בין בקיץ ובין בחורף י"ב שעות השוות מעת שהשמש באמצע הרקיע דודאי כבר עברו שש שעות מאמיתת התחלת הלילה יע"ש. וכ"כ בס' שלמי צבור בשם הרב המקובל מהר"ש שרעבי זצוק"ל וכך יש לנהוג:

תקון חצות לילה

א) לכם זרע קודש תקון חצות לילה הועתק מעץ החיים. וצריך לעשות שני תקונים בחצות הלילה. האחד לקונן על רחל דבריאה שהלכה בגולה. והשני לזווג יעקב ולאה. וצריך לעשות שני התקונים האחד לקונן בחצות על שהלכה בגולה והתקון זה נקראת תקון רחל. והשני צריך ללמוד תורה בהשמח חס נקרא תקון יעקב ולאה ר"ל מזווגים ומתחברים יחד ישראל הנקרא יעקב עם השכינה הנקראת לאה ע"י עסק התורה שעוסקים בחצות הלילה וזהו לפי פשוטו. אבל יש בזה סודות עמוקים והמשכיל יבין. ותקון רחל הוא רק בימים שאומרים נפילת אפים. ותקון לאה הוא אפי' בימים שאין אומרים נפילת אפים אפילו שבת וי"ט ור"ח רק שאין אומרים מזמור יענך ה' אבל אומרים שאר הסדר. וצריך ללמוד אחר התקון עד אור הבוקר ואם הלילות ארוכים ואינו יכול לעמוד עצמו בלי שינה יכול לחזור לישן רק שיזהר שקודם שיאור היום ויעלה עמוד השחר שיחזור להתעורר באופן שתמצא רחל לעלות עם דודה באור הבוקר שהמגלך נעור בסוד אעירה השחר אני מעורר השחר:

הנה אחר שתטהר גופך (פי' לפנות ולעשות צרכך) ותרחץ ידיך ופניך ותלבש מלבושיך תאמר כל הברכות על הסדר כמ"ש הרמב"ם ז"ל לפי מנהג ספרד עד ואני אכנסה ולפי מנהג אשכנזים עד לעולם יהא אדם ירא שמים וכו'. וכבר כתבתי למעלה כי אחר חצות לילה נעשים ב' דברים. הא' הוא לאה ויעקב והב' הוא לבכות על רחל שירדה בבריאה בגלות שיורדת לחסה בעת הזאת ממש. ולכן צריך שתלך אל המזוזה ותשב אצל הפתח סמוך למזוזה ותחלוץ מנעליך ותשאר ברגלים יחפים ותתעטף ראשך כאבל ותרבה בבכיה כפי כחך ותקח אפר מקלה ותשים על מצחך במקום הנחת תפילין. וגם תכוין בסוד הפ"ר שנאמר לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. גם תכוף ראשך ותתחבק עיניך בקרקע ממש ותתגולל בבכיה על שריפת התורה שבערף אפוסטמוס הרשע:

תקון רחל

יקח אפר מקלה וישים על מצחו במקום הנחת תפילין ויאמר

לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר:

ויחלוץ מנעליו ואח"כ יטול ידיו וישב לארץ אצל מזוזת הפתח ויאמר הוידוי אשמנו וכו'. מה נאמר לפניך כו'. אתה יודע כו' עד על כל חטאתינו ואח"כ יאמר זה:

קלז עַל־נַהֲרוֹת ׀ בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן: עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ: כִּי שָׁם ׀ שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְיָ עַל אַדְמַת נֵכָר: אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָםִ תִּשְׁכַּח יְמִינִי: תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי ׀ לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלַםִ עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי: זְכֹר יְיָ ׀ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָםִ הָאֹמְרִים עָרוּ ׀ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ: בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ: אַשְׁרֵי ׀ שֶׁיֹּאחֵז ׀ וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע:

עט מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם ׀ בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ לְעִיִּים: נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ: שָׁפְכוּ דָמָם ׀ כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָםִ וְאֵין קוֹבֵר: הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ: עַד־מָה יְיָ תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ: שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ ׀ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל־מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ: כִּי

פירוש

על נהרות בבל. דוד נבא ברוה"ק אשר יגלה נבוכדנצר את ישראל לבבל ואמר בלשון הגוים אשר יקוננו ויספרו את הקורות אותם בדרך: ערבים. ערבי נחל: תלינו כנורותינו. שהיינו מנגנים בהם בבהמ"ק. וכוונתם היתה להעלימם מן העין תוך ענפי האילנות למען לא יראם האויב: כי שם. ר"ל טעם העלמתם כי שם שאלו השבאים מאתנו לנגן על הכנורות דברי שיר: ותוללינו. מלשון הוללות. המהתלים ומלעיגים בנו שאלו דברי שמחה ואמרו לנו שירו לנו מן השיר אשר שוררתם בציון בבהמ"ק על הדוכן: איך נשיר. כן אמרנו בלבבנו: תשכח ימיני. כחה והנועתה: ערו ערו. לשון חורבן: בת בבל. עדת בבל: השדודה. אשר סופך להיות שדודה ע"י דריוש המדי: אשרי שישלם. משובח ומהולל יהיה זה אשר ישלם לך את גמולך הראוי לך כפי אשר גמלת לנו: אשרי שיאחז. משובח ומהולל יהיה זה אשר יאחז בידו את עולליך וינפצם על פני הסלע וינקום נקמת עם ה': לעיים. לגלים: לחיתו. וי"ו יתירה: וקלס. ענין לעג וחרפה: עד מה. עד מתי: תאנף. הקצוף עד מתי יהיה כן וכי תאנף לנצח. וכי תבער קנאתך כמו אש בשורף ושורף עד תומו: אל הגוים. על הגוים:

אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ: אַל תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד: עָזְרֵנוּ | אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: לָמָּה | יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה: וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי: וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ | וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ:

זְכֹר יְיָ מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ: נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים: יְתוֹמִים הָיִינוּ וְאֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת: מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ: עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח־לָנוּ: מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם: אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ וְאֵינָם וַאֲנַחְנוּ עֲוֹנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ: עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם: בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר: עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב: נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה: שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ: בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ: זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים מִנְּגִינָתָם: שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ: נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ: עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ: עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ: אַתָּה יְיָ לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר: לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ | אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ | אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ: כִּי־אַתָּה אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירָנוּ אַתָּה יְיָ אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ: לָמָּה תַתְעֵנוּ יְיָ מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ: לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ: וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ: אַל־תִּקְצֹף יְיָ עַד־מְאֹד וְאַל־לָעַד תִּזְכֹּר עָוֹן הֵן הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ: עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלַםִ שְׁמָמָה: בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל־מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה: הַעַל־אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְיָ תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ

פירוש

הותר. פתח האסירים ממסגר שלהם : בני תמותה. המוכנים להוציאם להרגה: ואנחנו. ולא אנחנו שאנו עמך כו' נודה לך לעולם : זכור ה' מה היה לנו. הטוב אשר היה לנו בימי קדם. וראה חרפתנו עתה. איך הבלנו מאגרא רמה לבירא עמיקתא : מימינו בכסף שתינו. שהיינו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים אותם בכסף : על צוארנו נרדפנו. בעול כבודה קשה: יגענו. בכח היגיעה היתה לנו. אבל הדבר אשר יגענו בבחורו לא הונח לנו: מצרים נתנו יד. שיעזרונו. ולאשור שישביענו עליהם : בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו שהיינו מסוכנים שהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: נכמרו. נתחממו : זלעפות רעב. כמו רוח זלעפות לשון שריפה : טחון נשאו. שהשבוים שהאויבים מוליכים אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם רחיים ומשאות כדי ליגעם : ובעץ כשלו. כשל כחם : על זה היה דוה לבנו. על המפורש במקרא שלאחריו: ואתה ה'. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא למה לנצח תשכחנו: כי אם מאוס מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת : השיבנו ה'. מפני שמסיים בדברי תוכחה צריך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת :

עַד־מְאֹד: הֲמָאֹס מָאַסְתָּ אֶת־יְהוּדָה אִם־בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ מַדּוּעַ הִכִּיתָנוּ וְאֵין לָנוּ מַרְפֵּא קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב וּלְעֵת מַרְפֵּא וְהִנֵּה בְעָתָה: יָדַעְנוּ יְיָ רִשְׁעֵנוּ עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ כִּי חָטָאנוּ לָךְ: אַל־תִּנְאַץ לְמַעַן שִׁמְךָ אַל־תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ זְכֹר אַל־תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ: כֹּה ׀ אָמַר יְיָ קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל־בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ: יְיָ מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל־נָוֵהוּ: וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק: עַל־אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב: הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן:

ויאמר אח״כ אלו חמש קינות. קינה אחת חיבר הרב מוהר״ר משה אלשיך זלה״ה:

הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב כֻּלְּכֶם. קִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם. כִּי בְּפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם. וּתְנוּ כָבוֹד לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים וְחֵךְ אֹכֶל יִטְעַם לוֹ. אוֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ. וְהָאֱלֹהִים יֵרָאֶה לוֹ. לִשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי לוֹ. אֲשֶׁר לֹא עָמַל בּוֹ וְלֹא גִדְּלוֹ:

אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לַשְּׁחָקִים. אָנֹכִי חָטָאתִי וְהוּא אָסוּר בָּאֲזִקִּים. וְעַל זֹאת סִפְדוּ וְהֵילִילוּ בֹּאוּ וְלִינוּ בַּשְּׂקִּים. בָּרְחוֹבוֹת וּבַשְּׁוָקִים:

שְׁכִינָה מָה אוֹמֶרֶת קַלַּנִי מֵרֹאשִׁי. הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת עָבְרוּ רֹאשִׁי. וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד אֵין דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי. וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי:

עַל זֹאת אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה. אֶסְפְּדָה בְּחִילָה. קוֹלִי כַּחוֹלָה. מֵעַי מֵעַי אוֹחִילָה. לְמַעַנְכֶם שֻׁלַּחְתִּי בָבֶלָה. וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה:

עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ אֵלֶּה וְחַטֹּאתֵיכֶם. הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם לְיַסְּרָה אֶתְכֶם. וַיִּתְעַבֵּר יְיָ בִּי לְמַעַנְכֶם. וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם:

בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרוּרִיָּה. אֵין אִישׁ שָׂם עַל לֵב שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה. כְּקִיר נָטוּי וּכְגָדֵר הַדְּחוּיָה. הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה:

יָדַעְנוּ יְיָ רִשְׁעֵנוּ וַעֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ. הִנְנוּ אָתָאנוּ לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ. תָּשׁוּב תְּרַחֲמֵנוּ וְתִכְבּוֹשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ:

וַיֹּאמֶר יְיָ אָהַבְתִּי אֶתְכֶם. כָּל יִשְׁעִי וְכָל חֶפְצִי אָשׁוּב לְרַחֶמְכֶם. שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם. אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם:

אִמְרוּ לְבַת צִיּוֹן כֹּה אָמַר אֲדוֹנָיִךְ. תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ. וּכְמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ. וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד יְיָ וּצְנִיף מְלוּכָה בְּכַף אֱלֹהָיִךְ:

קול

קינה זו חיברה החכם השלם מורי ורבי איש האלהים מוהר"ר חיים הכהן מן ארם צובה זלה"ה ושמו חתום בראשי הבתים חיים הכהן:

קול ברמה נשמע ביללה. קול נהי מציון המהללה: קול וכו'

ח שבתי ימים הייתי גברת. ביד יי עטרת תפארת. ועתה אני שחרחורת. טבעתי בבור כיון מצולה: קול וכו'

י חידה רעיה אני הייתי. וכבוד יי עליון אני נקראתי. ועתה לתחתיות ירדתי. ודודי ורעי לרום עלה: קול וכו'

י חד יודעי בתולותי ורעותי. בכו עמי כי רבות אנחותי. אין נוטה עוד אהלי ומקים יריעותי. כי דודי מני נסע ונגלה: קול וכו'

מ מרום השלכתי ברוב מגנה. שלח אש בעצמותי וירדנה. ויצאתי בגולה בדד כאלמנה. הגלת יהודה הגלת שלומים כלה: קול וכו'

ה הייתי ככלה בתוך אפריון. וענן יומם על מכון הר ציון. השלכתי לחוץ כעני ואביון. בגדי לקח צר ואני אמללה: קול וכו'

כ הני וזקני טבחו איבי. מחזיקים בבריתי זרע אהבי. בני היקרים ובחורי. הלכו בשבי ועוללי בגולה: קול וכו'

ה הן כל אלה אין דורש לנפשי. אמלאה החרבה ואל עמים ארים ראשי. ואויבי אמר לא תקראי לי עוד אישי. כי נפלתי לפני בני עולה: קול וכו'

נ א אב הרחמן תשוב לציון. עין בעין נראה בבנין אפריון. והבית הזה יהיה עליון. ואז גאולים יפצחו צהלה: והבית וכו' קול וכו'

קינה זו סודרה מירושלים הוב"ב. בנגון שומרון קול תתן:

עד מתי יי ביום זה לעמתך. במר תילל עדתך. על בית תפלתך. אשר שרפו צריך. והרגו בני בריתך. אלהים באו גוים בנחלתך:

עד מתי יי תשכח שאון קמיך. ושממות היכלך. ונפוצות לאמך. הלחוצים עליך. ההרוגים על שמך:

עד מתי עשנת בתפלת עמך. אשר יהגו לפניך. על חרבן ביתך. אלהים באו גוים בנחלתך:

עד מתי יי אשכבה בין שפתים. ובין תנור וכירים. יכהו לי עינים. לוהטים לי ישאפו ערב ובקר וצהרים:

עד מתי אשתומם על חרבן פעמים. עד מתי לא תרחם את ירושלים. עד מתי יהגה בצר שארית צאן מרעיתך. אלהים באו גוים בנחלתך:

עד מתי יי עובדי כוכבים יעלזו. אשר אכלו את יעקב ובכל עת יבזו.

אני

אֲנִי אֶדְרוֹשׁ אֶת שְׁלוֹמָם וְהֵם יִמְרְטוּ וַיָּגְזוּ. בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיַי וּבְשִׂפְתֵי שָׁוְא נִלְוזוּ: עַד מָתַי יְיָ, רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ. עַד אָן יִצְעַק בַּשֶּׁבִי (פב"פ) אֲמָתֶךָ.
אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ:

קינה רביעית. קינה זו ר"ת שם של אדנ"י:

בְּהֵיכָלְךָ שָׁמִיר וָשַׁיִת. הִנֵּה זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת: בהיכלך וכו'

אֵיכָה נֶחֱרַב הָאוּלָם. וְנֶהֱרַס יְסוֹד הָעוֹלָם. וְחָלְלוּ כּוֹכָבִים וְהִלָּם. וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן הַבָּיִת: בהיכלך

דְּבִירַת קֹדֶשׁ אֲשֶׁר בָּנִיתָ. לְהַנְחִיל לְעַם זוּ קָנִיתָ. אוֹי כִּי לְאוֹיְבִים צִוִּיתָ. יָבֹאוּ וּפִנּוּ אֶת הַבָּיִת: בהיכלך

נֶחְשְׁכוּ כָּל מְאוֹרֶיהָ. סֻגְּרוּ כָּל שְׁעָרֶיהָ. עַד כִּי אָמְרוּ כָּל רוֹאֶיהָ. כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת: בהיכלך

יְיָ שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפְּךָ וַחֲמָתֶךָ. וּזְכוֹר דְּבַר נְבוּאָתֶךָ. לְבַשֵּׂר נָא לַעֲדָתֶךָ. גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבָּיִת: לבשר נא וכו'

קינה חמישית עַל הֵיכָלִי אֶבְכֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה. וּלְתִפְאֶרֶת צִיּוֹן עִיר הַמְּהֻלָּלָה:
בְּכִי תָמִיד עַל חֻרְבַּן פַּעֲמַיִם. אֶרֶץ צְבִי וִירוּשָׁלַיִם. וְעַל עַמָּהּ אֲשֶׁר הָלְכוּ בַגּוֹלָה: ולתפארת

בֵּית תִּפְאַרְתִּי שָׂם אוֹיֵב לְשַׁמָּה. הוֹשִׁיבַנִי בִּידֵי נְבָיוֹת וְשַׁמָּה. עַל זֹאת אֶבְכֶּה תָמִיד בְּקוֹל יְלָלָה: ולתפארת

סִפְדִי תוֹרָה כִּי חֻלְּלָה תִפְאַרְתֵּךְ. נָפְלָה נִזְרֵךְ מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּיתֵךְ. עַל זֹאת אֶשָּׂא קִינָה עַל אָהֳלִיבָה וְאָהֳלָה: ולתפארת

חִזְקִי עַמִּי מַהֵר אֶבְנֶה דְבִירְכֶם. נָקָם אַלְבִּישׁ וְאָשִׁיב אֶת שְׁבוּתְכֶם. תּוֹךְ הֵיכָלִי אֶשְׁכּוֹן כְּבַתְּחִלָּה. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּתְהִלָּה. כִּדְכְתִיב כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

עוּרָה נָא יְמִינְךָ רָמָה. וְלִזְעוּמָה קְרָא נֻחָמָה. וַיֹּאמַר לְעַם דַּלָּה וַעֲגוּמָה. עֲנִיָּה סֹעֲרָה רֻחָמָה:

עוּרָה נָא חֲשׂוֹף זְרוֹעֶךָ. וִיגַלֶּה נָא קֵץ יִשְׁעֶךָ. וַיֹּאמַר לְשֶׂה נֶאֱלָמָה. עֲנִיָּה סֹעֲרָה רֻחָמָה:

עוּרָה נָא יְמִינְךָ הָאֵל. וּפְדֵה בְּרַחֲמֶיךָ יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמַר לְעַם דַּל הַשּׁוֹאֵל. וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל:

עוּרָה נָא יְמִינְךָ עֶלְיוֹן. וּבְנֵה בְּרַחֲמֶיךָ אֶת צִיּוֹן. וַיֹּאמַר לְעַם דַּל וְאֶבְיוֹן. כִּי נִחַם יְיָ צִיּוֹן. כִּדְכְתִיב כִּי־נִחַם יְיָ צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְיָ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה:

אח"כ התעורר לקום ותאמר אלו הפסוקים:

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלָיִם הִתְפַּתְּחִי מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן:

על

עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַםִ הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא
יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְיָ אַל־דֳּמִי לָכֶם: וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־
יְרוּשָׁלַםִ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ: נִשְׁבַּע יְיָ בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל
לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ: כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ
אֶת־יְיָ וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי:

הַטֵּה אֱלֹהַי ׀ אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר־נִקְרָא שִׁמְךָ
עָלֶיהָ כִּי ׀ לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ
הָרַבִּים: אֲדֹנָי ׀ שְׁמָעָה אֲדֹנָי ׀ סְלָחָה אֲדֹנָי הַקֲשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי
כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ: אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא
מוֹעֵד: כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַםִ יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:

עד כאן תקון רחל ואח"כ אומר אלה בימים שאומרים התחנון :

זה תקון לאה והסימן כאיל״ה

תיקון לאה אומרים גם בימים שאין אומרים תחנון אפילו בשבת ויו"ט ור"ח רק שאין אומרים למנצח יענך ולא למנצח מזמור לדוד בבוא. אבל שאר הסדר אומרים. ווידוי אלהינו אשמנו וכו'. ואח"כ אומרים לדוד מזמור תפלה בשיר כל יום :

מב לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי־קֹרַח: כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־אֲפִיקֵי־מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ
אֱלֹהִים: צָמְאָה נַפְשִׁי ׀ לֵאלֹהִים לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים:
הָיְתָה־לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם יוֹמָם וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ: אֵלֶּה אֶזְכְּרָה ׀
וְאֶשְׁפְּכָה עָלַי ׀ נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר ׀ בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד־בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל־רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן
חוֹגֵג: מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת
פָּנָיו: אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר:
תְּהוֹם־אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ: יוֹמָם ׀ יְצַוֶּה
יְיָ ׀ חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי: אוֹמְרָה ׀ לְאֵל סַלְעִי לָמָה שְׁכַחְתָּנִי
לָמָּה־קֹדֵר אֵלֵךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב: בְּרֶצַח ׀ בְּעַצְמוֹתַי חֵרְפוּנִי צוֹרְרָי בְּאָמְרָם אֵלַי כָּל־הַיּוֹם
אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ: מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ
יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי:

מג שָׁפְטֵנִי אֱלֹהִים ׀ וְרִיבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי: כִּי־
אַתָּה ׀ אֱלֹהֵי מָעוּזִּי לָמָה זְנַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב:
שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ: וְאָבוֹאָה ׀
אֶל־מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל־אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי: מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀
נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי:

ואח"כ אומרים למנצח מזמור לדוד יענך וכו' תפלה קודם ובא לציון. למנצח בנגינות מזמור שיר וכו' תפלה בספירת העומר :

קיא הַלְלוּיָהּ ׀ אוֹדֶה יְיָ בְּכָל־לֵבָב בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה: גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְיָ דְּרוּשִׁים
לְכָל־חֶפְצֵיהֶם: הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד: זֵכֶר עָשָׂה
לְנִפְלְאֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ: טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד
לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם: מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו: סְמוּכִים
לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר: פְּדוּת ׀ שָׁלַח לְעַמּוֹ צִוָּה־לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא

שְׁמוֹ: רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:
נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה
וְלֹא־תֹסִיף קוּם: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְיָ עַל־צְבָא הַמָּרוֹם
בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה:

נ״א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: בְּבוֹא־אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר־בָּא אֶל־בַּת־שָׁבַע: חָנֵּנִי
אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי: הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי
טַהֲרֵנִי: כִּי־פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד: לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ
עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ: הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי אִמִּי:
הֵן־אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת וּבְסָתֻם חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי: תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי
וּמִשֶּׁלֶג אַלְבִּין: תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ: הַסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי
וְכָל־עֲוֹנֹתַי מְחֵה: לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי: אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי
מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנִּי: הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי:
אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ: הַצִּילֵנִי מִדָּמִים אֱלֹהִים אֱלֹהֵי
תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי צִדְקָתֶךָ: אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: כִּי לֹא־תַחְפֹּץ
זֶבַח וְאֶתֵּנָה עוֹלָה לֹא תִרְצֶה: זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים
לֹא תִבְזֶה: הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי־צֶדֶק
עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־מִזְבַּחֲךָ פָרִים:

שיר המעלות בשוב ה׳ את שיבת ציון וכו׳ תמלא בברכי נפשי:

עַד אָנָה בְּכִיָּה בְצִיּוֹן וּמִסְפֵּד בִּירוּשָׁלָיִם: תָּקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן וְתִבְנֶה חוֹמוֹת
יְרוּשָׁלָיִם: אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד: כִּי־רָצוּ
עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ טוֹב וּמֵטִיב הִדָּרֶשׁ לָנוּ
שׁוּבָה אֵלֵינוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ בִּגְלַל אָבוֹת שֶׁעָשׂוּ רְצוֹנֶךָ בְּנֵה בֵיתְךָ
כְּבַתְּחִלָּה וְכוֹנֵן מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוֹנוֹ וְהַרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוֹ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתִקּוּנוֹ וְהָשֵׁב
כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם וּלְוִיִּם בְּדוּכָנָם לְשִׁירָם וּלְזִמְרָם וְהָשֵׁב יִשְׂרָאֵל לִנְוֵיהֶם
וְשָׁם נַעֲלֶה וְנֵרָאֶה וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ
אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם:

ואחר כך יאמר פרק ראשון ממסכת תמיד:

בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת הַכֹּהֲנִים שׁוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. בְּבֵית אַבְטִינָס וּבְבֵית הַנִּיצוֹץ
וּבְבֵית הַמּוֹקֵד. בֵּית אַבְטִינָס וּבֵית הַנִּיצוֹץ הָיוּ עֲלִיּוֹת וְהָרוֹבִים שׁוֹמְרִים
שָׁם. בֵּית הַמּוֹקֵד כִּפָּה וּבַיִת גָּדוֹל הָיָה מוּקָּף רוֹבְדִין שֶׁל אֶבֶן וְזִקְנֵי בֵית אָב הָיוּ יְשֵׁנִים

פירוש

שומרים בביהמ״ק. מפני הכבוד וגדולה הוא לבית שלא יהיה בלא שומרים: עליות. בנויות בצד שערי העזרה: והרובים. ילדים שלא הגיעו עדיין לי״ג שנים. תרגום ילד רביא: בית המוקד כפה. בנין של בית המוקד לא היתה עליה אלא כיפה (בל״א געוועלב) עשוים בארץ והיה מוקף רובדין של אבן. אצטבאות סביב של אבני גזית היו משוקעות בכותל לתוך בית המוקד לצד הקרקע ועל

שָׁם וּמַפְתְּחוֹת הָעֲזָרָה בְּיָדָם. וּפִרְחֵי כְהֻנָּה אִישׁ כִּסְתוֹ בָּאָרֶץ לֹא הָיוּ יְשֵׁנִים בְּבִגְדֵי קֹדֶשׁ אֶלָּא הָיוּ פוֹשְׁטִין וּמְקַפְּלִין וּמַנִּיחִים אוֹתָם תַּחַת רָאשֵׁיהֶם וּמִתְכַּסִּים בִּכְסוּת עַצְמָן. אֵירַע קֶרִי לְאֶחָד מֵהֶן יוֹצֵא וְהוֹלֵךְ לוֹ בַּמְּסִבָּה הַהוֹלֶכֶת תַּחַת הַבִּירָה. וְנֵרוֹת דוֹלְקוֹת מִכָּאן וּמִכָּאן עַד שֶׁהוּא מַגִּיעַ לְבֵית הַטְּבִילָה. וּמְדוּרָה הָיְתָה שָׁם וּבֵית הַכִּסֵּא שֶׁל כָּבוֹד. וְזֶה הָיָה כְבוֹדוֹ. מְצָאוֹ נָעוּל בְּיָדוּעַ שֶׁיֵּשׁ שָׁם אָדָם. פָּתוּחַ בְּיָדוּעַ שֶׁאֵין שָׁם אָדָם. יָרַד וְטָבַל עָלָה וְנִסְתַּפֵּג וְנִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד הַמְּדוּרָה. בָּא וְיָשַׁב לוֹ אֵצֶל אֶחָיו הַכֹּהֲנִים עַד שֶׁהָיוּ הַשְּׁעָרִים נִפְתָּחִים יוֹצֵא וְהוֹלֵךְ לוֹ: ב מִי שֶׁהוּא רוֹצֶה לִתְרוֹם אֶת הַמִּזְבֵּחַ מַשְׁכִּים וְטוֹבֵל עַד שֶׁלֹּא יָבֹא הַמְמֻנֶּה. וְכִי בְּאֵיזוֹ שָׁעָה הַמְמֻנֶּה בָא לֹא כָּל הָעִתִּים שָׁווֹת. פְּעָמִים שֶׁהוּא בָא מִקְּרִיאַת הַגֶּבֶר אוֹ סָמוּךְ לוֹ מִלְּפָנָיו אוֹ מִלְּאַחֲרָיו הַמְמֻנֶּה בָא וְדוֹפֵק עֲלֵיהֶם וְהֵם פּוֹתְחִין לוֹ. אָמַר לָהֶם מִי שֶׁטָּבַל יָבֹא וְיָפִיס. הֵפִיסוּ זָכָה מִי שֶׁזָּכָה: ג נָטַל אֶת הַמַּפְתֵּחַ וּפָתַח אֶת הַפִּשְׁפֵּשׁ וְנִכְנַס מִבֵּית הַמּוֹקֵד לָעֲזָרָה. וְנִכְנְסוּ הַכֹּהֲנִים אַחֲרָיו וּשְׁתֵּי אֲבוּקוֹת שֶׁל אוּר בְּיָדָם וְנֶחְלְקוּ לִשְׁתֵּי כִתּוֹת אֵלּוּ מְהַלְּכִין בָּאַכְסַדְרָה דֶּרֶךְ הַמִּזְרָח וְאֵלּוּ מְהַלְּכִין בָּאַכְסַדְרָה דֶּרֶךְ הַמַּעֲרָב. הָיוּ בּוֹדְקִין וְהוֹלְכִין עַד שֶׁהֵם מַגִּיעִין לִמְקוֹם עוֹשֵׂי חֲבִתִּין. הִגִּיעוּ אֵלּוּ וָאֵלּוּ אָמְרוּ שָׁלוֹם הַכֹּל שָׁלוֹם הֶעֱמִידוּ אֶת עוֹשֵׂי חֲבִתִּין לַעֲשׂוֹת חֲבִתִּין: ד מִי שֶׁזָּכָה לִתְרוֹם אֶת הַמִּזְבֵּחַ הוּא יִתְרוֹם וְהֵם אוֹמְרִים לוֹ הֱוֵי זָהִיר שֶׁלֹּא תִגַּע בַּכְּלִי עַד שֶׁתְּקַדֵּשׁ יָדֶיךָ וְרַגְלֶיךָ מִן הַכִּיּוֹר וַהֲרֵי הַמַּחְתָּה נְתוּנָה בְּמִקְצוֹעַ בֵּין הַכֶּבֶשׁ לַמִּזְבֵּחַ בְּמַעֲרָבוֹ שֶׁל כֶּבֶשׁ. אֵין אָדָם נִכְנָס עִמּוֹ וְלֹא נֵר בְּיָדוֹ אֶלָּא מְהַלֵּךְ לְאוֹר הַמַּעֲרָכָה לֹא הָיוּ רוֹאִין אוֹתוֹ וְלֹא שׁוֹמְעִין אֶת קוֹלוֹ עַד שֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִין קוֹל הָעֵץ שֶׁעָשָׂה בֶּן קָטִין מוּכְנִי לַכִּיּוֹר. וְהֵם אוֹמְרִים הִגִּיעַ עֵת. קִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו מִן הַכִּיּוֹר נָטַל מַחְתַּת הַכֶּסֶף וְעָלָה לְרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ וּפִנָּה אֶת הַגֶּחָלִים הֵילָךְ וְהֵילָךְ. וְחָתָה מִן הַמְאֻכָּלוֹת הַפְּנִימִיּוֹת וְיָרַד. הִגִּיעַ לָרִצְפָּה הָפַךְ פָּנָיו לַצָּפוֹן הָלַךְ לְמִזְרָחוֹ שֶׁל כֶּבֶשׁ כְּעֶשֶׂר אַמּוֹת. צָבַר אֶת הַגֶּחָלִים עַל גַּבֵּי הָרִצְפָּה רָחוֹק מִן הַכֶּבֶשׁ שְׁלֹשָׁה טְפָחִים מָקוֹם שֶׁנּוֹתְנִין שָׁם מֻרְאַת הָעוֹף וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְהַמְּנוֹרָה: נשלם תקון לאה

כתבו הספרים עכ"פ מי שאינו זוכה לקום בהמידות בהעות ממש יזרז א"ע להקדים לקום באשמורת מה שיוכל ויזהר האדם מאד שלא יתגרה בשינה בלילה כי הרבה שינה שהם ח"ל זוה"ק פ' ברלשית דף י"ט ע"ב מו תענוגי בני אדם דמתענגי בשינתא דליליא נפקא מייכו שדים ושדות עכ"ל:

ומיד אחר תיקון חצות יעסוק בתורה עד אור הבוקר. ויכוין לתת כ"ל וכעלאה אל השכינה. ושהתקן ע"י התורה שעוסק בה אז כדי שתהא מתוקנת בעלות השחר לעלות בתפלת השחר כו' ע"י הכת שהוספת בה בלילה. ואז אתה נקרא שושבינא דמטרוניתא כשתכוין לזה להשתתף עמה בנערה ולתקנה:

וכתב התולע"י בענין זה ח"ל. כשעלה עמוד השחר באה הכלה המעוטר' מכמה שירות ותשבחות וכמה מיני פורה כלולה ממעלה ומטה ויושבת בחיק דודה. וכשרואה אותה כאותו התיקון השוב מגוה לכתוב בספר כל ב"א העומדים בבית ה' בלילות. והשך

פירוש

ואל גביהן אבנים אחרות קצרות מכן ביוצאות נמי מן הכותל היו כמין מעלות זו לזו: זקני בית אב. המשמר היה מתחלק לשבעה בתי אבות כמנין ימי השבוע כל א' עובד יומו. וזקני בית אב של אותו יום היו ישנים שם על אותן רובדים: ופרחי כהונה. בחורים שהתחיל שער זקנם לפרוח מהם היו השומרים: כסתו. לבוש כרים וכסתות: בארץ. שלא היו יכולים לשכב שם ע"ג מטות רק כל כהן כדרך שומרי אגרות המלכים: תחת ראשיהם. כנגד הלציהן: בכסות עצמן. בבגדי חול: במסבה. מחילה: הבירה. הבית"ק קרוי בירה: ונרות דולקות. במחילה: ומדורה היתה שם. שהכהן מתחמם בה לאחר הטבל: נסתפג. קינח המים מעליו: בא וישב לו. בבית המוקד: (ב) לתרום. את המזבח מהדשן: הגבר. י"מ תרנגול. וי"מ כהן שהיה רגיל לקרוא בכל יום סמוך לע"ה: (ג) פשפש. פתח קטן שבתוך גופו של פתח גדול ובו היו נכנסים מבית המוקד לעזרה: עושי חבתין. של כ"ג שהיה מקטיר בכל יום מחציתה בבוקר ומחציתה בערב: (ד) במקצוע. בקרן זוית: בן קטין. כך שמו של כה"ג שעשה מוכני לכיור גלגל הסובב שע"י משקיעים הכיור בבור שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה: המאכלות הפנימיות. הגחלים שבאמצע האש שנתאכלו היטב וקרובים להיות דשן: הגיע לרצפה. רצפת העזרה מקום שכלה הכבש: הפך פניו לצפון. כלומר לא היה מהלך כדרכו דרך מזרח ויוצא חוץ לעזרה אלא הופך פניו לצפון העזרה דהיינו כנגד המזבח: והולך במזרחו של כבש. על קרקע העזרה סמוך לכבש מצד מזרח והלך כעשר אמות:

עליהם הוא כל חסד ומאותו החוט נכתב אותו צדיק נכתב כמלך ויראים ממנו עליונים ותחתונים ואין בעלי הדין שולטים עליו לפי שהוא רשום בסימן המלך וניכר שהוא מבני ביתו ולפיכך אין דנין אותו. והגוזר בזה מעיד ע"ע שהשמה הק' תאירה בו. וז"ל זוה"ק פ' אחרי ד' ס"א ע"א נפשי אויתיך בלילה כו' לאתדבקא בך ברחימותא סגיאה בליליא דבעי ב"נ מרחימותא דקוב"ה למיקם בכל ליליא למשתדל בפולחני' עד דיתער צפרא ויתמשך עלי' חוטא דחסד. זכאה חולקי' דההוא ב"נ דרחימותא דא רחים ליה לקוב"ה כו' בגין דפלחא מתקיים בגויהון ושלטין על כל גזרין קשין דלעילא ותתא עכ"ל. ובזוה"ק בכמה מקומות הובא מגודל מעלת הלמוד אחר חצות לילה. ואם אינו יכול להעמיד עצמו מליצן יצך ליישן מעט אחר שלמד. אך יזהר מאד לקום באשמורת ויחבר לילה עם יום בלמוד. כי גודל מעלות והיוב חצות לילה עם יום בלמוד מבואר בזוה"ק בכמה מקומות. ובז"ח דף י"ז ע"ב במאמר"ש ת"ע: התא כשהקב"ה נכנס עם הצדיקים בג"ע (פירוש בחצות לילה) כו' הוא עת רצון לעסוק בתורה כו'. ויש תוכה לישראל בשעה שעולה עמוד השחר לקום ולהתגבר בשירות ותשבחות לפני הקב"ה מ"ש וכו' עכ"ד ומשארי ימאלונגי ואר"י ובלבד שלא יפסיק משיתחיל עד שיתפלל כשהחמה זורחת עכ"ל: וכשהאיר היום אף שנטל ידיו יטול ידיו ג"פ כסדרן בלא ברכה מספק. ש"ע :

כשנכנס לבית המדרש או שיושב ללמוד אפילו ביחידות יתפלל ויאמר :

יהי רצון מלפניך יי אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה. וישמחו בי חברי שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא. ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר. ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך :

וביציאתו יאמר :

מודה אני לפניך יי אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. שאני משכים והם משכימים. אני משכים לדברי תורה. והם משכימים לדברים בטלים. אני עמל והם עמלים. אני עמל ומקבל שכר. והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים. אני רץ לחיי העולם הבא. והם רצים לבאר שחת. שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך :

ואם לומד כל היום יאמר מודה אני בכל ערב כשפוסק מלמודו :

דרך החיים

דין השכמת הבקר

שויתי יהוה לנגדי תמיד

הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים. כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול. ולא דיבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדיבורו במושב המלך. כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו כמו שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד. ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת. גם בהצנע לכת. ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב וכשיעור משנתו (ישהה רק מעט מפני הסכנה ואחר כך) מיד יתגבר כארי ויקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה קודם שיתגבר עליו יצרו הרע בטענות ותואנות לבקש ממנו שלא יקום ויתחכם עליו להשיאו בחורף איך תעמוד בבוקר והקור גדול. ובקיץ ישיאנו איך תעמוד ממטתך ועדיין לא שבעת משנתך או בטענות אחרות כדומה כי הוא זקן וכסיל ויודע לצוד בני אדם במכמורות בל יקום. ולכן צריך כל בעל נפש ירא וחרד על דבר ה' שלא ישמע לו. ואף אם יהיה לו טורח מצד כבדות הגוף ועצלותו. ישים מגמתו רצון ממ"ה הקב"ה וישים אל לבו כי אם יקרא בע"ח או אדם אחר אליו יקום מיד. או מפני ריוח שיבוא לו חיי שעה או מיראת הפסד ממון כגון נפלה דליקה בעיר יקום מיד במהרה ולא יתרשל. או אם יצטרך ללכת לעבודת המלך יקום ולא יתרשל פן יעלילו עליו או למצוא חן בעיני המלך על אחת כמה וכמה לעבודת מלך מלכי המלכים הקב"ה שיש לו להזהר לקום במהירות ובזריזות. והמלמד א"ע בדרך הזה ד' או ה' פעמים לא יכבד עליו ולא יהיה לו לטורח. והבא ליטהר מסייעין לו :

דיני נט"י בשחרית (ולבישת בגדים וקצת הנהגת בית הכסא) :

(א) בשחרית תיכף כשיעמוד ממשכבו יטול ידיו ואסור לילך ד' אמות בלא נט"י ויעשה צרכיו. ואח"כ יטול ידיו פעם שנית א) ויברך ענט"י וגם אשר יצר. וכן יש ליזהר בשחרית שיטלו הקטנים ידיהם כי הוא חשש סכנה שנוגעים במאכלים בלא נטילה (פ"מ) [ובדיעבד אם נגע באוכלין אין להוש. א"ר] : (ב) לא יגע בידו קודם נטילת שחרית לא לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים ואם נגע במאכל הוא חשש סכנה : (ג) טוב להקפיד בנט"י שחרית בכל הדברים המעכבים בנט"י לסעודה אם אפשר (ועי' לקמן בהל' נט"י לסעודה) אבל אם אי אפשר אינו מעכב לא כלי ולא כח גברא ולא שאר דברים הפוסלים בנט"י לסעודה. וכן נגוב אינו מעכב : (ד) מים הפסולים לנט"י לסעודה כשרים לנט"י שחרית ומברך ענט"י (א"ר) : (ה) נט"י שחרית אין נוטלין ע"ג קרקע אלא לתוך כלי (ואפי' ע"ג קיסמין אסור). מי הנטילה של שחרית לא יתן לפני בהמתו ולא ישפכם בבית. ולא במקום שעוברים שם בני אדם (מפני חשש סכנה) : (ו) נוטל כלי של מים

גליון רעק"א

א) *)איה"ל עי' לבושי שרד או"ח סי' ד' סק"א במג"א ע"ש ועי' בחי' רע"א סי' ד' סק"ב במג"א שכ' כוונת הכתבים שבמג"א סק"א דיטול ידיו פ"א ומברך על נט"י ולא חל עליו חיוב אשר יצר (כיון דלא מסתלק הד"ר בלא עירוי ג"פ ע"כ) ויעשה צרכיו ויערה עוד ב"פ ויברך אשר יצר ע"ש והבן] :

*)הדברים הבאים בגליון רעק"א בין שני חצאי מרובע הם להג"מ מו"ה יהושע העשיל לשווין ז"ל.

ביד ימינו ונותנו ליד שמאלו כדי שירוק מים על ימינו תחלה ויטול כל יד ג' פעמים פעם א' על יד ימין ופ"א על יד שמאל. וישלם עד פרק הזרוע וצריך לפשוט הכפות כדי לקבל הטהרה כמו שרוצה לקבל דבר ויגביהם כנגד הראש: (ז) לא יטול ממי שלא נטל ידיו שחרית אבל להביא מים מותר ממי שלא נטל ידיו: (ח) אם שכשך ידיו לתוך כלי של מים עלתה לו נטילה לק"ש ולתפלה (ויברך ענט"י) אבל לא לרוח רעה שעליהן וכן אם שכשך ידיו בשלש מימות מחולפות ג"כ עלתה לו לק"ש ותפלה אבל לא לרו"ר א) וצריך ליטול ידיו עוד פעם אחרת להעביר הרו"ר שעליהן: (ט) אם היה ניעור כל הלילה ב) יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית להתפלל ולהעביר הרו"ר. לכן ישלם בלא ברכה ואפי' אם היה ישן מעט ביום ואח"כ היה ניעור בלילה אף דבין אם הלילה גורם או השינה צריך נטילה מ"מ אינו צריך ברכה. דלרו"ר לבד לא תקנו ברכה (מ"א ס"ק י"ב ע"ש): (י) השכים בבוקר קודם עלות השחר ונטל ידיו. אח"כ כשיאיר היום צריך ליטלם פעם שנית ג) בלא ברכה. ולכן כשאומרים סליחות שמשכימין קודם אור היום צריכין ליטול ידיהם שנית כשיאיר היום: (יא) ישן ביום כשיעור שיתין נשמין יטול ידיו בלא ברכה אבל פחות משיעור שיתין נשמין א"צ ליטול ידיו: (יב) אלו דברים צריכים נטילה במים. הקם מהמטה והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ והנוטל צפרניו והחולץ מנעליו והמשמש מטתו והנוגע בכנה והמפלה את כליו אפי' לא נגע בכנה ה) והנוגע בגופו ובידו במקומות המכוסים. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו אם ת"ח הוא תלמודו משתכח ממנו ואם אינו ת"ח הוא יוצא מדעתו: (יג) צריך ליזהר בתפלה שלא יגע בשוק וביריך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש שם מלמולי זיעה וכן שלא לחכך בראשו. אבל במקומות המגולים בראשו ובפניו ובמקום המגולה שבזרועותיו היינו עד הפרק שנקרא (עלענבאגען) אין להקפיד. וכן מותר ליגע בצוארו עד החזה: (יד) אם אין לו מים יקנח ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי. אפי' גב היד. ויברך על נקיות ידים כדלעיל לתפלה. אבל לא להעביר הרו"ר שעליהן (ואף שלתפלת מנחה אין מברכין מן הטעם דסגי בנקיות עפר הכא צריך לברך על נקיות ידים משום דבלילה נוגע במקומות המטונפים וחיוב גדול לנקות ידיו לכן צריך לברך שחרית אף כשמנקה בצרור או בשאר מידי דמנקי) (פ"מ): (טו) לא תקנו נט"י אלא לתפלה אף כשישן בבתי ידים וודאי לא נגע במקום המטונף אבל שאר ברכות השחר יכול לומר אם ישן בבתי ידים אף בלא נטילה (פ"מ) ואף אם אין ישן בבתי ידים ואין לו מים אצל משכבו תיכף כשיעור משנתו יאמר **מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה. רבה אמונתך.** [ויש לומר תיבת בחמלה בהתנחתא. כי רבה אמונתך אין להפסיק ביניהם והוא מן הכתוב חדשים לבקרים כו' שהקב"ה מקיים אמונתו להחזיר נשמות המופקדים בבקר בבקר. וטעות הוא ביד האומרים בנשימה אחת ומפרידים בין תיבה רבה ובין אמונתך (יד אפרים)]. שאין בו לא שם ולא כינוי:

(טז) כל הדברים המנויים לעיל (ס"ק י"ב) צריכין נטילה משום ר"ר ואפי' לא נגע רק באצבע קטנה צריך ליטול עד הפרק ולכל הפחות עד קשרי אצבעותיו אבל אם ליכלך ידיו בטיט או ברפש א"צ לנקות אלא מקום המלוכלך בלבד (פ"מ): (יז) ניעור בלילה א"צ לברך רק אם נגע במקום מטונף או עשה צרכיו צריך לברך (א"ר משום דלהרא"ש הטעם שצריך לברך שחרית משום שידיו אינן נקיות ואף שלתפלת מנחה א"צ לברך אף כשנוטל ידיו משום שאינן נקיות. מ"מ בשחרית תקנו חכמים שחייב ליטול ידיו וצריך לברך. א"כ אם עשה צרכיו או נגע במקום מטונף צריך ליטול להרא"ש. וגם לטעם הרשב"א שכ' הטעם לנטילת שחרית משום דנעשה בריה חדשה מ"מ אף שלא ישן צריך לברך משום דעל חידוש העולם צריך לברך אף שאינו נהנה כמו שכ' הרשב"א בתשו' סי' קנ"ג וכיון דלדעת הרא"ש והרשב"א צריך לברך ענט"י ראוי לסמוך עליהם): [(יח) כשילבוש בגדיו יזהר שלא יגלה גופו ואל יאמר הנני בחדרי חדרים מי רואני. כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו: (יט) ידקדק שלא ילבש החלוק או שאר בגד עם האפירות לחוץ שלא יתגנה בעיני הבריות ויזהר מללבוש שני בגדים ביחד ו) כי קשה לשכחה: (כ) ינעול מנעל ימין תחלה ולא יקשרנו ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו ויחזור ויקשור של ימין. ובמנעלים שאין להם קשירה ינעול ימין תחלה. לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו: (כא) כל אדם ירגיל עצמו לפנות ערב ובוקר שהוא זריזות ונקיות. יהא צנוע בבית הכסא ולא יגלה א"ע עד שישב וגם אז לא יותר רק מה שצריך לו. ז) ויזהר בלילה כמו ביום: (כב) אם נפנה במקום מגולה שאין שם מחיצות יכוין שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון או איפכא. אבל בין מזרח למערב אסור. ולהטיל מים בכל ענין שרי: (כג) לא יפנה בעמידה. לא יאנוס לדחוק עצמו יותר מדאי שלא ינתק שיני הכרכשתא. אם אינו יכול לפנות ילך ד"א וישב ויעמוד וישב עד שיפנה. או יסיח דעתו מדברים אחרים: (כד) יזהר לקנח יפה כי צואה בפי הטבעת מעכבת התפלה. לא יקנח ביד ימין מפני שקושר בה תפילין. ומה"ט אין לקנח באצבע אמצעי שכורך עליו רצועה של תפילין. ואטר יד יקנח בשמאל דידי' שהוא ימין של כל אדם: (כה) המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו ובקטנים משום בל תשקצו ומשום שלא יהיה עקר]:

דיני כוונת הברכות (ודין עניית ב"ה וב"ש ואמן):

(א) יכוין בברכות פירוש המלות. [ברוך אינו לשון פעול אלא כמו רחום וחנון שהוא עצמו הוא מקור הברכות ואינו מקבלם מאחרים (אבודרהם) והטעם שתקנו הברכות בלשון נוכח ונסתר שאומר בתחלה אתה ואח"כ אומר קדשנו וכדומה הוא מפני שהקב"ה נגלה ונסתר. נגלה מצד מעשיו ונסתר מצד אלהותו (שם בשם הריב"א)]. וכשיזכיר השם יכוין [קודם שמזכירו] פי' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל. ויכוין פי' כתיבתו בי"ה שהוא היה הוה ויהיה [והיינו כשנכתב בי"ה אבל כשנכתב באל"ף דל"ת אין לכוין אלא שהוא אדון הכל. וצריך לקרותו בחטף פתח ובקמץ

גליון רעק"א

א) ואם א"א לו בענין אחר ישכשך ידיו בג' מימות מחולפים דהוי ספק שמא יועיל לרוח רעה. ב) [איה"ל יש להסתפק כו'. ע' חי' הגרע"א סי' ד' בכנ"א ס"ק י"ב מ"ש שם]: ג) אף כשחור ויישן קודם שיאיר היום. ד) וא"צ נ"פ רק נקם מכפתו הלך בין המ"ים ומשמש מטתו. ה) הנוגע בגופו ובידו. צ"ל בידו. ו) [כי קשה לשכחה. בש"ע או"ח ס"ב בנ"א סק"ג בחי' רעק"א כתב וז"ל מניח בגדיו תחת מראשותיו קשה לשכחה. אוכל מה שעכבר אוכל או חתול. והרגיל בזיתים. ושותה שיורי רחיצה. ואוכל לב בהמה. (וביו"ד יו"ד סי' פ"ב סק"ב בשם חתשב"ץ ליזהר גם מלאכול לב של עוף) הוריות י"ג. ועמ"ש בגליון ש"ע י"ד סי' שע"ז סק"ה]. ז) [ויזהר בלילה כמו ביום. ובחי' רעק"א סי' ג' סעי' י"ב בשם בכנה"ג בסיעתא פי' ת"ל לא יעשה גה"כ מכוון כנגד בהכ"נ שלא יהיה פי טבעת מגולה נגד בהכ"נ או בהמ"ד. ס"ח סי' תר"נ].

תחת הט"ז כן כשנכתב יו"ד ה"א כן כשנכתב א' ד'] ובהזכירו אלהים יכוין שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכחות כולם: (ב) כל ברכה שאדם שומע בכל מקום אומר ברוך הוא וברוך שמו. ואם הוא עומד במקום שאינו רשאי להפסיק אסור לאומרו ואפי' בפסוקי דזמרה (כתבו המחבר לקמן בדיני ברוך שאמר) ומכ"ש בברכות שהש"ץ מוציאו. כגון ברכת שופר ומגילה פשיטא דאסור לאומרו דהוי הפסק באמצע ברכה (דגול מרבבה) וכן מצאתי בתשו' דבר שמואל וצריך להזהיר על זה ההמון. ואחר כל ברכה יענה אמן ואם הוא ברכת הודאה כגון ברוך שאמר וישתבח וגאל ישראל וכדומה. יכוין בלבו אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בה. ואם הוא ברכת תפלה יכוין אמת הוא ואני מתפלל שיאמנו דבריו (ויתבאר דיני אמן תמצא בדיני קדיש): (ג) אם בירך ברכה לבטלה יאמר אח"כ ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. על שהוציא שם שמים לבטלה. ואם אמר ברוך אתה ה' ולא אמר אלהינו יסיים ויאמר למדני חקיך שיהא נראה כקורא פסוק ואין כאן מוציא ש"ש לבטלה [סי' ר"ו]:

דיני ברכת ציצית:

(א) יתעטף בציצית מעומד ויברך מעומד על טלית גדול להתעטף בציצית ועל טלית קטן על מצות ציצית. ואותן המניחים הטלית מקופל סביב צוארן על כתפיהם לא יצאו י"ח. בחור לא יכסה ראשו בטלית אפי' ת"ח: (ב) צריך להפריד חוטי הציצית זה מזה קודם לבישה לעיין אם הם כשרים שלא נפסקו ואם הוא שעת הדחק כגון שהצבור מתפללין ואין לו פנאי לבדוק או שקורין אותו לעלות לתורה אם יודע שאתמול היו כשרים יכול להתעטף ולברך בלא בדיקה א). וא"צ בדיקה אלא פעם אחת ביום ואפי' לובשו שנית וחייב בברכה א"צ בדיקה (מ"א סי' י"ג ס"ק ה' א"ר סי' ח' ס"ק י"ג): (ג) מחזיר שתי ציצית לפניו ושתים לאחריו כדי שיהא מסובב במצות: (ד) אם לובש טלית קטן כשאין ידיו נקיות ילבשנו בלא ברכה וכשיטול ידיו ימשמש בציצית ויברך על מצות ציצית. או כשלובש טלית גדול יברך עליו ויכוין לפטור גם את זה ואז א"צ למשמש בציצית: (ה) יכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה להתעטף בציצית כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם: (ו) הציצית יהיו מבחוץ ולא תחובין בכנף וההולכין בין הכנענים יוצאין בהחובים רק בשעת הברכה יהיו מגולים כדי הילוך ד' אמות: (ז) נוהגין לעשות עטרה מחתיכת משי לסימן שאותן ציצית שלפניו יהיו לעולם לפניו: (ח) אם לובש כמה ד' כנפות בלי הפסק והיה דעתו על כולם לא יברך אלא ברכה אחת ואם שח ביניהם אפי' שלא מענין לבישה א"צ לברך. ואם הפסיק הרבה צריך לברך משום היסח הדעת ולכתחלה לא יפסיק בשיחה. ושתיקה ודאי לא הוי הפסק אם לא שהסיח דעתו ואפי' אם פשט הראשון קודם שלבש השני א"צ לברך כיון שהיה דעתו מתחלה על כולם. ב)ואם לא היה דעתו מתחלה על כולם והביא לפניו אפי' בשעה שעדיין לובש בטליתות שבירך עליהן או שהיו לפניו טליתות שבירך עליהן בשעה שהביאו צריך לברך (א"ר): (ט) אם בירך על טלית קטן על מצות ותיכף רוצה ללבוש הטלית גדול אם נתכוין לפטור גם הטלית גדול בעל מצות א"צ לחזור ולברך על טלית גדול אבל בסתם צריך לחזור ולברך (פ"מ): (י) אם לבש טלית קטן ובירך עליו והלך בבית זה למקום אחר בתוך הבית אפי' מחדר לחדר לא חשיב הפסק ואין צריך לברך כשלובש טל"ג כשהיתה דעתו מתחלה עליו ג) בשעת ברכה. אבל אם הלך מביתו אפי' חזר למקומו צריך לברך דשנוי מקום הוי הפסק (כיון דהוי ב' מצות הוי שנוי מקום הפסק) (מ"א): (יא) אם פשט טליתו ויצא לחוץ והיתה דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד א"צ לחזור ולברך (משום דבטלית אחת לא הוי שנוי מקום הפסק דהוי כחוזר למצותו כמו ביצא מסוכה וחזר) אבל אם לא היתה דעתו לחזור ולהתעטף מיד צריך לחזור ולברך ואם הסיר הטלית סתם וחזר ונתעטף מיד אם נשאר עליו טלית קטן א"צ לחזור ולברך ואם לאו צריך לחזור ולברך כשמתעטף (מ"א וא"ר): (יב) אם נפל טליתו שלא במתכוין מעל כל הגוף ד) אפי' אם נשאר בידו צריך לברך שנית כשמתעטף בו דאזדא ליה מצותו אבל אם נשאר עוד אפי' על מקצת גופו א"צ לברך שנית (מ"א דלא כט"ז) (והטעם כיון דבודאי אסור לכסות אפי' מקצת גופו בטלית של ד' כנפות בלא ציצית והוי כעוסק עדיין בחיוב כנלפענ"ד): (יג) הלן בטליתו ה) בלילה או שלבש קודם אור היום כשיאיר היום א"צ לברך וטוב לפטור אותו בט"ג (שם): (יד) נתכסה בבגד שחייב בציצית ולא הטיל בו ציצית ביטל מצות ציצית:

דין בגדים שחייבין בציצית ומקום הציצית:

(א) בגד של צמר רחלים או של פשתן חייב בציצית מדאורייתא ומשאר מינים או צמר של רחל בת עז י"א דחייב מדאורייתא וי"א דאינו חייב רק מדרבנן ואם טרף צמר ושאר מינים אזלינן בתר הרוב והלכתא דאפי' בגדים של שאר מינים חייבין מדאורייתא (סי' ט"ז): (ב) ציצית של צמר ופשתן פוטרין בכל המינים חוץ מצמר לפשתן או להיפך משום כלאים והמנהג שלא לעשות ציצית של פשתן כלל אפי' בשאר מינים משום דגזרינן שיש מין צמר רחלים שדומה למשי ויבא לעשות בו ציצית של פשתן שיסבור שהוא משי ויהיה כלאים (שם במ"א ס"ק ב'): (ג) ציצית של שאר מינין אינן פוטרין אלא במינן כגון משי למשי וראוי שלא לברך רק על טלית של צמר וציצית של צמר ונהגו עלמא לעשות ציצית של צמר אפי' לטלית של משי (שם במ"א): (ד) אם הטיל בטלית של שאר מינים קצת ציצית ממינו וקצת מצמר או פשתן יש להסתפק אם יצא. טלית שהשתי של צמר והערב של משי יטיל ציצית של צמר ולא של משי ו) וראוי שהברכה תהיה על הטלית קטן של צמר (שם במ"א): (ה) עושין הציצית רק לבנים ואין לשנות ואף בבגדים הצבועים (שם): (ו) אף שראוי שלא לעשות הטלית רק של צמר מ"מ אם א"א לו בטלית אחר רק בשל פשתן יעשה טלית פשתן וציצית פשתן ולא יבטל מצות ציצית והמ"א כתב שיעשה הכנף של עור ויעשה בטלית ציצית של צמר (שם): (ז) טלית שאין לה ד' כנפות פטורה יש לה יותר חייב לעשות לה ציצית בד' כנפות המרוחקין ולכתחלה לא יעשה טלית כזה כי יש פוטרין ולכך באותן הטליתות קטנים שיש להן בית הצואר פתוח על רובו והרי יש לה יותר

גליון רעק"א

א) אם בדקו כשנגזו א"צ לבדוק בשעת הברכה. ב) ואם לא היה דעתו מתחלה על כולם. לענ"ד משמע מפשטא דהש"ע דאף אם היו כולם בשעה שבירך על הטלית אם אין דרכו ללבוש כולם צריך שיהיה עתה במפורש על כולם. ג) ר"ל שהיה דעתו בשעת ברכה לילך אח"כ לחדר אחר וללבוש שם טלית גדול. ד) אפי' אם נשאר בידו. בס' תוספת שבת בליקוטים בתחלת הספר כתוב אפשר דבשעת התפלה א"צ לברך כמו בתפילין שנשמטו ממקומם בשעת תפלה. ה) בלילה או וכו'. במחכ"ת בזה שלובש קודם אור היום דלובש בלא ברכה. כשיאיר היום ימשמש בציצית ויברך. וכ"ה בש"ע סי' י"ח א'. ו) וראוי שהברכה כו'. נ"ב לפמ"ש מקודם אות (ב') [ג'] דנהיגי לעשות ציצית צמר לטלית משי. ומשמע דמברכת עליו ממילא גם בזה מברכין ופשוט:

מי' כנפות יש לעשות הכנפות היתרות עגולים (סי' י'): (ח) יש לה ד' כנפות וחתך כנף אחד או ב' באלכסון שנעשית בת ה' או בת ו' חייבת ויעשה הציצית בהכנפות המרוחקין (שם): (ט) טלית של בגד וכנפות של עור חייבת וכן אם רובה בגד ומיעוטה עור חייבת ולהיפך פטורה דאזלינן בתר עיקר ורוב הבגד וכן אם למעלה בגד ותחתיו עור חייבת ולהיפך פטורה דהתחתון טפל למה שלמעלה (שם): (י) יש לה ג' כנפות וקשר בהם ציצית ואפי' א) קשר אחד ואח"כ עשה לה כנף ד' והטיל בו ציצית צריך להתיר הג' ציצית שעשה בפיסול משום תולמ"ה אבל הציצית שעשה בכנף הד' א"צ להתיר כיון שנעשה בהכשר ואין פסול הראשוני' פוסל אותה (שם במג"א): (יא) מלבושים שהם פתוחים מן הצדדים למטה ויש להם ד' כנפות נגד מטה ולמעלה הם סתומים או רובו סתום פטורה ואם עשה בו ציצית ואחר כך פתח בו רובו פסולים משום תולמ"ה ואם רובו פתוח חייב והנקבים שמכניסין בהם הידים מצטרפין לרוב ולכך אפי' אם בסוף רק מיעוט בגד פתוח ועם הפתיחה שבמקום הכנסת הידים רוב פתוח כשר ויוצא בו (א"ר שם) מתחלה על מתחלה חייב ואין יוצאין בו בשבת וה"ה דאין מברכין עליו (שם): (יב) כל המלבושים שאין עשוין שיהיו הב' ציצית לפניו ושתים לאחריו כגון (קאפטינים) שלנו ששני כנפות הם סמוך לארץ ושנים הם אצל הצואר וכיוצא בו פטורים מציצית ולכתחלה יעשה קרן אחת עגולה ואם חוגר עצמו באמצע בחגורה פטור לדברי הכל אפי' לכתחלה (שם): (יג) אין לעשות בטליתות קטנים שלנו קרסים למטה מחציה ב) שלא יהיה נראה כסתום ואם הקרסים הם כפופים מאד וא"א לפותחן אלא ע"י נוטשה חשבינן לגמרי כסתום הן לענין שעטנז הן לענין ציצית וכן אם מחברם בחוט שקורין שטו"ר עד שא"א לפתוח בקל הוי ג"כ כסתום ואם הוא ברוב הגוף כך פטור מציצית ואין יוצאין בו בשבת כשעשה בו ציצית (שם א"ר):

דיני חוטי הציצית:

(א) החוטין צריכין שיהיו טווין לשמן ג) ושזורין לשמן דהיינו שיאמר בתחילת השזירה ובתחילת הטווי שהוא עושה לשם מצות ציצית ואם לא טוון לשמן אפי' בדיעבד פסול ואם לא שזרן לשמן כשר בדיעבד (א"ר פ"מ סי' י"א): (ב) אם נפסקו משזירתן ונעשו י"ו אם נשתייר כדי עניבה כשר (שם): (ג) שיעור אורך הציצית אחר שעשייתן היינו ד) אחר הכריכה והקשירה יהיה י"ב גודלים חוץ ממה שמונח על קרן הבגד והחוט שעושין ממנו הכריכות צריך להיות יותר ארוך ויכול לכרוך הגדיל קצת מחוט זה וקצת מחוט זה משום דבזמן התכלת כרוכין קצת מחוטי תכלת וקצת מחוטי לבן (שם במ"א): (ד) חוטים שאולים מן הסתם הנראה הוא דלא הדרי בעינא אבל אם השאילם לו ע"מ להחזיר בעין אין יוצא משום דאמרינן דהשאיל לו למלאכה אחרת. אבל אם השאיל לו ציצית מתוקנים היינו חוטים שזורים ופסוקים אפי' ע"מ להחזירם בעין מותר להטיל בבגדו דאדעתא דהכי השאילם ודמי למ"ש בסי' י"ד אם שאל לו טלית דצריך לברך עליו (שם ובמ"א): (ה) צריך לעשות נקב באורך הטלית לא למעלה מג' אצבעות דהיינו רוחב ג' גודלין ולא למטה מכשיעור שיש מקשר הגודל ה) עד סוף הצפורן. וכן השיעור ברוחב הטלית. ואם עשה למעלה מג' אצבעות אע"פ שכשקושר הציצית עשה החוטין של הבגד קצרים ונתכפלו הכנפות והוא למטה מג' פסול וה"ה איפכא בקשר האגודל כשר ואם לאחר שעשה הציצית למעלה מג' אצבעות חתך בנקב שיהיו הציצית למטה מג' אצבעות פסול משום תולמ"ה ואם נתק מחוטי ערב עד שלא נשאר בו כשיעור קשר אגודל כשר (שם): (ו) צריך לחתוך ראשי החוטין קודם עשיה שאם יכרוך אפי' חוליא אחת ויקשור קשר אחד על החוליות קודם שיחתכם הוי תולמ"ה ובשעת הדחק כגון בע"ש עם חשיכה יוצא אפי' בחוליא אחת וקשר אחד שצריך לעשות מדאורייתא וקשר בלא חוליא או חוליא בלא קשר ג"כ פסול מדאורייתא כיון דבעינן גדיל (שם): (ז) יש אומרים שצריך לדקדק שיתלה הציצית לאורך הטלית דבעינן שתהא נוספת על הקרן גם יזהר שלא יהא הציצית תלוין באלכסון על קרן זויות (שם): (ח) אם נפסקו חוטי הציצית קודם שהטילן בבגד מותר לקשור אותן וכן אם נפסק חוט מצד אחד אחר שהטילן בבגד אפי' לא נשתייר כדי עניבה וקשרו חשוב כאילו היה חוט שלם מתחלה כיון שבחוט אחד לא נפסל והרי נקשר קודם שנפסל ונעשה כחוט שלם ולכך אם אחר כך נפסק חוט אחד מן הצד השני כשר אפי' לא נשתייר כדי עניבה כיון שנקשר חוט הראשון קודם שנפסל נעשה כחוט שלם. אבל אם נפסקו ב' חוטים משני צדדים ולא נשתייר כדי עניבה אין מועיל קשירה ופסול כיון שנקשר אחר שנפסלה. כללא דמלתא קשירה קודם שנפסל נעשה כחוט שלם ואחר שנפסל לא מהני קשירה משום תולמ"ה (סי' י"ב): (ט) אם נפסקו קצת מהחוטין צריך שישארו עכ"פ שני חוטין שלימים משני צדדים שיהיה כ"א ארוך י"ב גודלין והשנים האחרים צריכין שישתיירו כדי עניבה היינו שצריך לענוב חוט אחד הנפסק על כל החוטין ואם נפסקו שני חוטין ונשאר קצת משני צדדים ולא נשאר אפי' בצד אחד כדי עניבה ובין שני הראשים יש כדי עניבה ו) אין מצטרפין ולפ"ז בשעת עשיה אם דקדק לתת סימן שלעולם יהיו הד' ראשים מצד אחד בל הקשר ואז אם נפסקו משני צדדים אם נשתייר כדי עניבה בצד אחד כשר ואם לאו פסול ואם לא דקדק אפי' נפסקו הב' ראשים מצד אחד אם לא נשתייר כדי עניבה פסול ואם נפסקו שלשה ראשים בין מצד אחד בין משני צדדים בין דקדק בין לא דקדק פסול (שם):

דין אם נודע לו בשוק שהציצית פסולין אם צריך לפשוט:

(א) אם נודע לו בשוק בשבת שנפסק לו אחד מן הציצית אפי' מטלית גדול א"צ לפשטו בשוק משום דגדול כבוד הבריות ובשבת שהולך בבגד בלא ציצית אינו עובר כ"א איסור דרבנן משום דא"י להטיל בו ציצית בשבת וכן אין לאסור לצאת בו בשבת מחמת שנשאר הציצית הו"ל כמשאוי בשבת ולאסור לו לילך בשוק ד"א משום מעביר ד"א ברה"ר דמ"מ בזמן הזה דאין לנו רה"ר רק כרמלית ולא הוי רק איסור דרבנן וכבוד הבריות דוחה איסור דרבנן ולכך אין צריך לפשטו אבל בחול אם נפסקו לו הציצית בשוק מטלית גדול צריך לפשטו אפי' בשוק משום דבחול עובר באיסור

גליון רעק"א

א) קשר אחד. נ"ב היינו קשר וחוליא. ע' מג"א סי' י"ח סק"ח. ע' בסמוך בדיני חוטי ציצית אות ו"ו. ב) שלא יהיה נראה כו'. נ"ב שהוא כסתום. ואף אם דטלית ארוך לא יעשה הקרסים למטה שהתור משום מ"ע שלא יאמרו שבירך שלא כדין. כ"ה מלבוש. ג) ושזורין לשמן. נ"ב וטוב להחמיר שיהיה גם הניפוץ לשמה. ד) אחר הכריכה כו'. נ"ב ואם אין לו ציצית ארוכים כ"כ יעשה רק חוליא א' וקשר אחד. ה) עד סוף הצפורן. נ"ב בתוך הגדיל שקורין ארילייו לא יטיל בו ציצית ואם הטיל בו פסול. ועילה היא לשיעור קשר גודל. וטוב למדוד הקשר גודל בלא הגדיל ויהיה תוך ג' אצבעות עם הגדיל. ו) אין מצטרפין. נ"ב עכנ"א ב' יש להסתפק אם הוא פסול. ולפ"ז בטלית משי יש להקל דהוי ס"ס. ספק דאינו חייב בציצית מדאורייתא וספק שמא כה"ג הציצית כשרים ולגבי דרבנן הוי חד ספק ולקולא:

דאורייתא בשב ואל"ת אם אינו מטיל בו ציצית וכבוד הבריות אינו דוחה איסור דאורייתא בשב ואל"ת משום דלא הוי גנאי גדול כ"כ אבל אם נפסקו לו הציצית מן הטלית קטן בשוק אפי' בחול א"צ לפשטו בשוק משום דהוי גנאי גדול לפשוט הטלית קטן וגנאי גדול דוחה כבוד הבריות אפילו איסור דאורייתא בשב ואל"ת (סי' י"ג מ"א שם): (ב) אם נפסקו לו הציצית כשהוא בבית המדרש ומתבייש לישב בלא טלית יכול ללובשו אפי' לכתחילה בשבת בלא ברכה משום גדול כבוד הבריות ובשבת אינו רק איסור דרבנן כנ"ל אבל בחול אסור ללובשו א) אבל אם לבש הטלית בביהכ"נ ואח"כ נודע לו שהוא פסול אפילו בחול אין צריך להסירו בבית הכנסת רק ימהר לילך לביתו כדי לפושטו אבל בשבת דאינו אלא איסור דרבנן א"צ למהר לילך לביתו (שם): (ג) בחול אם נפסק הענף מן הטלית בבית הכנסת ונשאר הגדיל א"צ למהר לילך לביתו כי יש לסמוך על ר"י שמכשיר לעיל בנשאר כדי עניבה מן הגדיל ותיכף כשיבא לביתו יפשטו מעליו ויטיל בו ציצית (פ"מ א"ח סי' י"ב ס"ק ז'): (ד) בחול אם אין ציצית מצויין כלל דינם כמו בשבת לכל הדינים המבוארים לעיל בסעיפים הנ"ל (מ"א שם): (ה) הרואה בחבירו בשוק או בבית המדרש שנפסקו לו הציצית לא יאמר לו עד שיגיע לביתו ואם אינו רוצה לילך לביתו תיכף יקראנו לבא לביתו ויאמר לו שם שנפסקו הציצית כדי שיפשטנו (שם): (ו) אם ידע מאתמול שהטלית פסול ולא תיקנו ב) אסור ללובשו אפי' בשבת אפי' היכא דשייכא כבוד הבריות (שם במ"א):

דין ציצית שעשאן א"י ואשה וקטן ודין טלית שאולה:

(א) ציצית שעשאן א"י היינו שתלאן בבגד אפי' ישראל עומד ע"ג פסולים ואשה יש לכתחילה להחמיר שלא להניחה לתלות ציצית בבגד אבל בדיעבד כשר (סי' י"ד ומ"א שם) וכן קטן פחות מי"ג שנים דינו כאשה אבל אם הוא בן י"ג שנים ויום אחד אף שלא הביא עדיין שתי שערות אפי' לכתחילה אין להחמיר (פ"מ סי' י"ד): (ב) הטיל ישראל בבגד ציצית בלא כוונה והוא בשבת שא"א להתירם ולחזור לקשרם או שנפסק אחד מן החוטין באם יתירם יפסלו מלהחזירם להטילם מחדש אם אין ציצית אחרים מותר ללובשו דיש לסמוך על הרמב"ם שמכשיר וכן מותר לצאת בו בשבת בכרמלית אבל לא יברך עליו וכן אסור לצאת בו ברה"ר וכבר נתבאר דבזמן הזה אין לנו רה"ר (שם): (ג) השואל מחבירו או השוכר טלית מצויצת בודאי נתכוין חבירו להקנות לו הטלית כדי שיצא בו המצוה ומברך ודוקא אם שאלו כדי להתפלל בו אבל אם לא שאלו רק כדי לעלות לתורה או לדוכן אין להכניס עצמו בספק ברכה ויכוין בפירוש שאינו רוצה לקנותו וא"צ לברך עליו לכל הדעות אבל בטלית של קהל צריך לברך עליו אפי' כשלובש אותו רק כדי לעלות לתורה או לדוכן משום דטלית של קהל אדעתא דהכי קנוהו מתחילה שכל מי שלובש אותו יהיה שלו כמו באתרוג (שם ובא"ר): (ד) מי שלוקח טלית חברו שלא מדעתו אפי' להתפלל בו ג) יכוין ג"כ שאינו רוצה לקנותו ולא יברך עליו (ומ"ש המג"א דיברך עליו ומדמה אותו למ"ש התוספות והרא"ש אם שאל טלית שאינה מצויצת והטיל בה ציצית שיכול לברך עלי' אף שפטור מידי דהוי אנשים דמברכין על מ"ע שהז"ג אף שפטורות אין נראה לפענ"ד כי התוספות והרא"ש כתבו שפיר בנידון דידהו שהטיל ציצית בבגד שלו אף שהבגד פטור מ"מ מברך עליו כמו דנשים מברכות על מ"ע שהז"ג אבל כאן בנ"ד ששאל בגד עם ציצית הוי כחוטין שאולין ואתרוג שאול דפשיטא דאין מברכין עליהם) (שם): (ה) אם לקח טלית חבירו כשהוא מקופל כשמסירו אח"כ צריך גם כן לקפלו (רק בשבת א"צ לקפלו כקפולו הראשון) וכן אין רשאי להוציאו שלא מדעת בעלים מביתו לבהכ"נ או מבהכ"נ לביתו כי הבעלים מקפידין על זה (שם א"ר):

דין אם להתיר ציצית מבגד לבגד. ודין אם נקרע הטלית:

(א) מותר להתיר ציצית מבגד זה ולהניחם בבגד אחר אבל שלא להניחם בבגד לא משום שאסור לבטל מצות טלית זה ואם רצה לעשות מהטלית בגד שלא יהא בה ד' כנפות מותר להתירן ואם מוכר הבגד לא"י ג"כ מותר להתירן וה"ה אם רוצה להטיל בהטלית ציצית יותר יפין או יותר ארכין דהיינו שהציצית היו מופסקין קצת ראשים ורוצה להטיל בו עכשיו שלימים ג"כ מותר להתירן ואם נפסק חוט אחד אפי' נשתייר כ"ע וכבר התירם שוב אסור להטיל אותם לכתחילה אפי' בבגד זה (כן משמע בסי' י"ד במ"א ס"ק ד') וכ"ש בבגד אחר אבל מותר לקשור שני חוטין קצרים כדי לעשות חוט ארוך של י"ב גודלין ולהטיל אותם בבגד בתחילה (סי' ט"ו): (ב) טלית מצויית כהלכתה שנחלקה לשתים ורוצה לחברה הדין כך אם אין בכל חלק לבדו כדי להתעטף אזי צריך להתיר כל הציצית משני החלקים ויחברם ואח"כ יטילם בו מחדש ואם יש בחלק אחד כדי להתעטף צריך להתיר הציצית מחלק הב' שאין בו כדי להתעטף ויחברם ואח"כ יטילם וכן הדין אם רוצה לחבר חתיכה א' מטלית אחר ואין בו כדי להתעטף אין צריך להתיר רק מאותה חתיכה האחרת ואם יש בכל חלק לבדו כדי להתעטף ורוצה לחברם יוכל להתיר הציצית מאיזה חלק שירצה ויחברם ואח"כ יטילם ואם נקרע בהטלית כנף א' בעגול שנעשה בת שלש כנפות צריך להתיר כל הציצית שנעשו בפיסול (שם): (ג) אם נקרע מנקב שהציצית תלויין בו ולמטה ונשתייר כל שהוא למטה מחובר אף שאין שם מלא קשר אגודל אם קדם הטלת ציצית לקרע כשר ואם רוצה לתפור הקרע אז אם הטלית של צמר מותר לתפור בחוט משי אפי' לבן וא"צ להתיר אותה מהכנף ולחזור ולתלותה שנית אחר שתפר הכנף כיון דלא נפסל מעולם ואם הבגד הוא משאר מינים אז אין רשאי לתפור הקרע ולכן יניחנו כך ולא יתפרנו בחוט לבן רק בחוט צבוע שאין נוהגים עתה לעשות הציצית רק לבנים וחיישינן שמא ישתייר מחוט התפירה שם ואח"כ כשיטיל בו ציצית יצרף החוט הנשאר מהתפירה לז' חוטין אחרים שיטיל שם ויהיו הציצית פסולין כי חוט התפירה לא נשווה לשמן ואפילו בדיעבד אם תפר ולא שייר מחוט התפירה והטיל שם ציצית

גליון רעק"א

א) אבל אם לבש כו'. נ"ב אינו מובן כיון דאסור ללובשו בחול דלישב בלא טלית הוי רק גנאי קטן הה"נ בלבשו ונודע לו שהוא פסול צריך להסירו. אבל דברי המג"א בטלית קטן בשוק דהוי גנאי גדול וא"צ לפושטו. דמ"מ ימהר לילך לביתו. דבשבת א"צ למהר לילך לביתו. ב) אסור ללובשו כו'. נ"ב ואם שכח מאתמול לעשות בו ציצית י"ל דשריא כמו בש"ע סי' שנ"ה ס"ג בהג"ה. ג) יכוין ג"כ שאינו רוצה לקנותו כו'. נ"ב יש לדון כיון דאינו רוצה לקנותו הוי שאולה ולא מקיים בזה מצות ציצית אמאי שרי ליטול שלא מדעתו הא לא שייך הטעם דניחא ליה דלעבד מצוה בממוניה הא אינו עושה מצוה. ד) במ"א סק"ד. נ"ב היינו מטת דכ' המג"א שם כמ"ש רס"י ט"ו. אבל באמת לא היה צריך המג"א זה שם דאף אם היה מותר לחזור לתלותו כיון דנעשה תחלה בהכשר הא שם אם ניתוש דבעי' תלייה לשמה אינו מועיל להתירה ולתלותה כיון דמעולם לא היה בהכשר:

אעפ"כ פסולין מחמת גזירה ולכן בטלית של צמר שאין מטילין בו רק ציצית של צמר דאין המנהג לתפור בחוטי צמר לא שייך גזירה זו דאף אם ישייר חוט התפירה לא יצרפנו לחוטי הציצית ובשאר מינים פסול משום גזירה זו. ואם ירצה יקח חתיכת בגד משלש על שלש ויתפרנו במקום הכנף ויתפור התפירה של מטה למטה מקשר אגודל והתפירה של מעלה למעלה מג' אצבעות ובזה אפי' לרש"י מותר לתפור כיון דאין ראוי להטיל בו ציצית (שם): (ד) אם נקרע הכנף מהבגד תוך ג' אצבעות ולא נשאר מחובר אף בכל שהוא וחזר ותפרו וה"ה אם תפר חתיכת בגד פחות משלש לשפת הבגד הן באורך הן ברוחב אז אם הטיל בה ציצית בחתיכה זו פסולה לדעת קצת מפרשים שמפרשים כן לדעת רב עמרם מחמת דהוי כמאן דפסק אף שתפרו לבגד ואם יטיל ציצית למעלה מאותה חתיכה התפורה יהיו הציצית רחוקים מקצה הבגד יותר מג' אצבעות ופסול ולכן נוהגין לתפור בכל כנף מהטלית חתיכה של בגד משלש על שלש שאין בה תפירה משום דברוב בגדים אפילו הם חדשים יש בהן תפירה תוך ג' ויש פסול לדעת המפרשים הנ"ל רק צריך ליזהר שיתפור התפירה של מטה לנוטה מקשר אגודל והתפירה של מעלה למעלה מג' אצבעות כבטלית של שאר מינים אבל בשל צמר אין להקפיד (שם): (ה) כשתופרין סביב הנקב שמטילין ציצית משום חיזוק בטלית של צמר יכול לתפור אפילו בחוט לבן ובטלית של שאר מינים לא יתפור רק בחוט צבוע (שם):

דין שיעור טלית:

(א) שיעור טלית של קטן שהגיע לחינוך (שיעור חינוך כשיודע להתעטף ולהטיל שתי ציצית מלפניו ושתים לאחריו) כדי שיתעטף ראשו ורובו שלו ומשערין בקטן עצמו שמתעטף בו (פ"מ במ"ז סי' ט"ז) לפי גדלו ולפי קטנו ואם יש בו זה השיעור צריך אביו להטיל בו ציצית ואם אין בו זה השיעור אין מברכין עליו ואין יוצאין בו בשבת לכרמלית (שם): (ב) בגד שלובש בו גדול אין חייב בציצית אא"כ יש בו שיעור שיתעטף ראשו ורובו של קטן בן תשעה שנים וגם הגדול לובשו לפעמים עראי ויוצא בו לפני פתח ביתו ברחוב ואינו מתבייש ואם הגדול לובשו לפעמים עראי ואין בו כדי שיתכסה ראשו ורובו של קטן רק לפחות מבן ט' או להיפך מטילין בו ציצית ואין מברכין עליו ואין יוצאין בו בשבת אפי' לכרמלית (שם): (ג) יש לעשות הכתפים של הטלית קטן רחבים ושלא יהיה בו בתי זרועות ארוכים (מ"א ה) סי' י' ס"ק ב'):

דין מי החייבים בציצית וזמן ציצית וברכתן:

(א) סומא חייב בציצית. נשים ועבדים פטורין ואין להם ללבוש בגד של ארבע כנפות ולהטיל ציצית דהוי יוהרא. טומטום ואנדרוגינוס חייבין ויכולין ג"כ לברך. קטן היודע להתעטף בשני ציצית לפניו ושתים לאחריו ויודע לאוחזן בשעת ק"ש אביו צריך לקנות לו ציצית כדי לחנכו (סי' י"ז): (ב) להרמב"ם אפי' כסות יום כשלובש בלילה פטורה מציצית וכסות המיוחדת ללילה אם לובשה ביום חייבת ולהרא"ש כסות המיוחדת ללילה פטורה אפי' לובשה ביום וכסות המיוחדת ליום חייב אפי' לובשה בלילה וספק ברכות להקל ולכן אין לברך רק על כסות ג) המיוחדת ליום ולובשה ביום ואחר תפלת ערבית טוב אין לברך אף שעדיין יום ג) ויסיר הטלית כשמתחיל ברכו ובליל יוה"כ יתעטף בעוד יום ויברך ובמוציו"כ לא יסירו עד אחר ערבית. והעובר לפני התיבה ביום לאיזה דבר אפי' לקדיש יתום יתעטף מפני כבוד לבור וכל מלבוש שאין עשוי ללובשו רק לכסות בו בלילה אפי' מכסה בו ביום או שעשוי רק להעלותו דרך העלאה ולא דרך לבישה פטור מציצית ומ"מ בכיסוי של צמר יעשה קרן אחד עגול כי לדעת התוספות חייב בכה"ג (סי' י"ח): (ג) כשלובש קודם אור היום אין מברך אבל אחר עלות השחר מברכין וה"ה ד) בערב עד צאת הכוכבים מברכין (שם): (ד) ציצית חובת גברא הוא ואינו חייב רק כשלובשו ולכך אין מברך על עשיית הציצית כיון שעושה אותן קודם שלובשו ואפי' נפסקו אחר שלובשו צריך לפשטו ולעשות בו ציצית וצריך לברך כשחוזר ולובשו אף שלובשו תיכף (סי' י"ט): (ה) עשה טלית לצורך תכריכין אע"פ שלובשו לפעמים בחייו חייב בציצית ואין לברך עליו. מוכרי בגדים שלובשין פעמים להראותן פטור אבל אם לובשין להעביר המכס אפשר דחייב (שם):

דין לקיחת טלית מא"י ולמכור לו ומה לעשות בציצית שנפסקו. ודין ציצית בבה"ק:

(א) אסור ליקח ציצית מא"י אפילו מתגר אבל טלית מצויילת מתגר א"י (אפי' אינו רק תגר משאר סחורות) אם אומר שלקחו מישראל נאמן (ב"י סי' כ') מלא טלית מצויילת כשר (פ"מ) ואסור לטוות ציצית אפי' כשוקין ושוזרין ע"י א"י אם לא בב' חותמות (פ"מ במ"ז): (ב) אסור למכור טלית מצויילת לא"י ואפי' להפקיד אצלו או למשכן אצלו אסור אם לא לפי שעה מועטת מותר (סי' כ'): (ג) חוטי ציצית שנפסקו אין לזורקן לאשפה ולא לנהוג בהם מנהג בזיון ויש מדקדקין לגונזן בספר ועושין אותן בספר לסימן משום דאיתעביד בהו מצוה חדא זימנא ליתעביד בהו מצוה אחרינא (שם סי' כ"א): (ד) טליתות של מצוה אדם בודל מהן ואסור לקנח בהן ואסור ליחד אותם לשום תשמיש מגונה אלא זורקן והם כלים (שם סי' כ"א): (ה) בטלית גדול אסור ליכנס לבית הכסא וכן בקיט"ל אין ליכנס לבית הכסא אבל לקטנים ליכא איסורא ובטלית קטן נ"כ ליכא איסורא וכ"ש שמותר לשכב בטלית קטן וכן אין ליתן ללובש א"י לכבס הטלית עם הציצית אלא מתיר הציצית ואח"כ כובסן (שם): (ו) יש ליזהר שלא לגרור ציציותיו על גבי קרקע (שם): (ז) קנה טלית ועשה בו ציצית מברך שהחיינו בשעת עשיית הציצית ואם לא בירך בשעת עשיית הציצית מברך בשעת עיטוף ראשון (דלא גרע מקנה כלים חדשים) (שם סי' כ"ב) ומברך להתעטף קודם ואחר כך שהחיינו (פ"מ) כמו ברכת מלביש ערומים ושהחיינו שהדין שמברך מקודם מ"ע ה) ואח"כ שהחיינו: (ח) אסור לילך על הקברות והוא לבוש ציצית אף שאין נגררים על הקברות עד שיתחבם בכנפות שלא יהיו מגולים משום לועג לרש (שם סי' כ"ג):

דין הנהגת לבישת ציצית ושברה:

(א) יש ליזהר לכל אדם לעשות טלית נאה משום זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות (גמרא) (סי' כ"ד): (ב) אף

גליון רעק"א

ה) סי' י' סק"ב. נמחק. ונ"ב י"ו סק"א. ג) המיוחד ביום ולובשו ביום. נ"ב או שמיוחד ליום ולילה. ג) רסיר הטלית כו'. נ"ב נלענ"ד דוקא כשלובש טלית קטן. אבל אם אין לו ט"ית קטן אין להסירו כיון דבאמת יום הוא. וגם להרבה שספקים כסות יום חייב בלילה. אם יקרא ק"ש בלא ציצית הוי כמעיד עדות שקר בעצמו כמ"ש (נמחק). ד) בערב עד צאה"כ מברכין. נ"ב כ"כ המג"א. ולדידי צ"ע לדינא דעמוד השחר הוא יום ודאי מדינא אבל בה"ש הוי ספק לילה. ואפשר דהוי ס"ס ספק יום וספק דכסות יום חייב בלילה וצ"ע. ה) ואח"כ שהחיינו (פ"מ). נ"ב לא הה"ס כן. וכתב הר"ל דברכת שהחיינו קודמת דכבר נתחייב בה משעה שהטיל הציצית אלא דכתב עלה ויש לראות דא"כ באבילה נ"כ יברך שהחיינו ואח"כ בפה"ע דנתחייב מכבר בראיה. ובסי' רכ"ה סק"ו כ' הפ"מ בפשיטות דמברך שהחיינו ואח"כ על האבילה ע"ש. הרי דדעת הפ"מ דמברך שהחיינו ואח"כ להתעטף.

שאין חיוב מצות ציצית רק כשלובש בגד בת ד' כנפות מ"מ יזהר כל אדם ללבוש טלית קטן שיהא לבוש בו כל היום כדי שיזכור המצוה בכל רגע וע"כ יש בו חמשה קשרים כנגד חמשה חומשי תורה וארבע כנפות שבכל צד שיפנה יזכור המצוה ולכה"פ יזהר שיהא לבוש בשעת ק"ש ותפלה וכל הקורא ק"ש בלא ציצית כאילו מעיד עדות שקר בעצמו (מ"א בשם הזוהר): (ג) מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית בין קמיצה לזרת בשעת ק"ש וכנגד לבו רמז לדבר והיו הדברים האלה על לבבך וכשמגיע לפרשת ציצית יקחם ביד ימין וישק בהם עד שמגיע לנאמנים ונחמדים לעד וינשק הציצית ויסירם מידו (מ"א בשם כתבים): (ד) טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמברך ויש נוהגים להסתכל בציצית כשמגיע לוראיתם אותו וליתן אותם על העינים ומנהג יפה הוא וחבובי מצוה הוא גם נוהגים לנשק הציצית בשעה שרואה בהם וגם זה הוא חיבוב מצוה (שם): (ה) כשיסתכל מסתכל בשני ציצית שלפניו שיש בהם עשרה קשרים רמז לעשר ספירות וגם יש בהם ט"ז חוטין ועם העשרה קשרים עולים כ"ו כמנין הוי"ה. גדול עונש המבטל מצות ציצית ועליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ פ' והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה (שם):

הלכות תפילין

דין הנחת תפילין וברכתן:

(א) צריך ליזהר שיניח כיס התפילין למטה ולמעלה הטלית בכדי שיפגע תחלה בטלית להניחו קודם כדי שלא יעבור על המצות ואם הגיע תחלה בתפילין צריך להניחם תחלה (סי' כ"ה) (ובמחצית השקל כתב לדעת המג"א דאפי' אם הוציא תחלה מן הכיס תפלה של ראש כיון שעדיין מוכרכת לא הוי מעביר על המצות אם מניח של יד תחלה מכ"ש אם הוציא תחלה התפילין בכיס שלהם דאין זה מעביר על המצות אלא מתעטף תחלה בטלית): (ב) ראוי להתעטף בטלית ותפילין בביתו ולילך לבית הכנסת ואם הולך במבואות המטונפות או בין הא"י יתעטף בחצר בית הכנסת (שם): (ג) אם מניח השל יד מברך להניח בקמ"ץ תחת הה"א ואח"כ בשל ראש מברך על מצות בפת"ח תחת הוא"ו ויאמר אח"כ בשכמל"ו משום ספק ברכה לבטלה (שם) (ויש להסתפק אם השומע יענה אמן אחר ברכה זו (פ"מ) ויש לברך בלחש שלא ישמע אחר): (ד) אפי' פגע בשל ראש תחלה מ"מ יניח של יד תחלה (שם): (ה) צריך לברך על של יד אחר הנחה על הקיבורת קודם הקשירה וכן בשל ראש קודם שמהדקן כדי שיהיה עובר לעשייתן וההנחה והברכה תהיה מעומד (שם): (ו) אסור להפסיק בשיחה בין של יד לשל ראש ואפי' אותן שאין מברכין בחוה"מ דאינו גורם ברכה שאינה צריכה מ"מ אסור להפסיק. וה"ה בתפילין דר"ת הדין כן ואם שח מברך על של ראש שתים להניח וגם על מצות וראוי להזיז התפילין ש"י ממקומן קודם שיברך שתים (שם ומ"א): (ז) אם שח לצורך תפילין אין צריך לברך שתים אבל לכתחילה אסור לשיח אפי' לצורך תפילין אם לא שאי אפשר בלא"ה ואפי' לקדיש ולקדושה לא יפסיק רק ישתוק וישמע ויכוין למה שאומרים א) ואם הפסיק מברך שתים ב) ובחול המועד שאינו מברך יפסיק לקדיש ולקדושה (שם): (ח) לא יוציא הש"ר מכיס עד אחר שיהדק הש"י ואם מונח חוץ לכיס לא יפתח הש"ר עד אחר ההידוק ויניח שניהם מעומד (שם): (ט) אם מניחם כמה פעמים ביום צריך לברך בכל פעם. נשמטו ממקומם בתפלה א"צ לברך כיון דבתפלה ודאי אין מסיח דעתו אבל אם נשמטו ממקומם שלא בשעת תפלה צריך לברך ואם נשמט רק אחת ומחזירה מברך ג) כמו שמניח תפלה אחת. ואם אינן ממקומן אדעתא דלהחזירן א"צ לברך ואפי' חולצן כדי לילך לבית הכנסת א"צ לברך אבל אם לא הי' בדעתו לחזור מיד צריך לברך וכן אפי' נפסק הקשר מהשל יד בין של יד לש"ר אפי' מפסיק בעשיית הקשר א"צ לברך לכניח (ט"ז סי' כ"ה) וכן אם בשעת הברכה לא היה הקשר כלל ועשה הקשר בין ברכה להנחה א"צ לחזור ולברך (ט"ז שם): (י) מותר לברך על תפילין שאולין אבל לא על תפילין גזולין (שם): (יא) אין לחלוץ התפילין עד אחר קדיש יתום שלאחר עלינו ובר"ח קודם מוסף ובחול המועד של סוכות קודם הלל ובחול המועד של פסח הצבור חולצין קודם הלל והש"ץ אחר הלל וקצת נוהגין לחלוץ בחול המועד של פסח קודם קריאת והקרבתם בס"ת ובחול המועד דסוכות קודם הלל (שם):

דין מקום הנחת תפילין:

(א) מקום הנחת תפילין של יד הוא בבשר התפוח שבחצי עצם הסמוך לעללבאגין ולא לחצי עצם הסמוך לשחי: גידם שאין לו זרוע שמאלית כלל פטור לגמרי מלהניח השל יד אבל אם יש לו זרוע שמאל יניח על יד ימין בלא ברכה (והא"ר כתב דהעיקר כשנשאר הקיבורת מקום הנחת תפילין דיניח על הזרוע שמאל ויברך וכן נראה עיקר לפענ"ד דיניח על הזרוע שמאל דמ"ש המג"א דרב אשי לטעמיה דנפשיה קאמר מ"מ מוכח דלית הילכתא כהספרי דתני התם כיון דידכה משמע ג"כ ימין למה נאמר ידכה ופי' דלמה נאמר ידכה דמשמע ג"כ ימין ה"ל לכתוב שמאלך או לשון אחר שיהיה משמע שמאל ומזה לומד הספרי דגידם מניח בימין וא"כ לרב אשי דס"ל דידכה לא משמע רק שמאל ממילא לא מוכח מקרא דגידם מניח בימין רק דמ"מ נראה דלא יברך דספק ברכות להקל) (סי' כ"ז) [והיו"ד של הקשר של היד תהיה נגד הלב והמעברתא נגד הכתף והקציצה נגד היד. ומ"מ איטר שהוא מניח בימין ואין לו עתה תפילין רק שאולין ממי שמניח בשמאל (או איפכא פשוט שאין לו כעת רק תפילין מאיטר) וא"כ אם יניחם באופן זה תהיה היו"ד נגד חוץ ע"כ יהפוך ויניח שהמעברתא תהיה נגד היד והקציצה נגד הכתף כדי שתהיה היו"ד נגד הלב (ע' א"ר)]: (ב) יש ליזהר שלא יזוז הקשר מהתפילין: (ג) לא יהא דבר חוצץ בין התפילין לבשרו ד) בין בש"י בין בש"ר ואפי' בכינה מתה ועפר יש ליזהר וברצועות אין להקפיד רק שלא להניחם על הבגד אבל בדבר מועט

גליון רעק"א

א) ואם הפסיק מברך שתים. נ"ב כ"כ המג"א. אבל הט"ז [כתב] דלא מקרי הפסקה לחייב לברך. ובא"ר הסכים להמג"א ולענ"ד צ"ע לדינא. ב) ובחוה"מ כו' יפסיק כו'. נ"ב בא"ר כתב דגם לקדיש ולקדושה לא יפסיק. אם בירך על תפלה ש"י והלך לבית אחר והניח שם תפלה ש"ר הוי הפסק וצריך לברך על ש"ר גם להניח ואם הלך מחדר לחדר בחד בית אם היה דעתו לכך כשבירך על של יד לא הוי הפסק. ג) כמו שמניח תפלה אחת. נ"ב דמניח רק ש"י מברך רק להניח. ואם מניח ש"ר מברך שתים. ד) בין בש"י בין בש"ר. נ"ב אם עלול לנזילות בראשו שא"י להניח תפילין על בשרו יניח על כובע דק ולא יברך ויסמוך על הפוסקים דברכת להניח דשל יד פוטר ג"כ הראש. ואם אין לו תפלה ש"י ומניח של ראש על כובע דק יברך על של ראש על מצות לחוד. ואם יש לו מכה בזרועו יניח תפילין ש"י על סמרטוט ולא יברך אף שאין לו רק תפילין ש"ר ויכסה תפילין של יד בבגד.

אין להקפיד וכ״ז אינו אלא ברצועה שקושר סביב היד אבל בהכריכות אין להקפיד כלל (שם ס״ז ומ״א) : (ד) איטר גמור אפי׳ נעשה איטר ע״י שהרגיל עצמו יניח בימין. ואם עושה כל מלאכה בימין רק שכותב בשמאל או להיפך היד שכותב בה היא חשובה ימין ומניח תפילין ביד שכנגדה ואם שולט בשתי ידיו מניח בשמאל של כל אדם (מ״א דלא כת״ר) מיהו כשלא נולד כך רק אחר כך הרגיל עצמו לכתוב בשמאל ועושה כל מלאכתו בימינו יניח בשמאל (שם במ״א) : (ה) אורך רצועה של יד כדי שתקיף הזרוע וימתחם על אצבע אמצעי ויכרוך עליו שלש כריכות ב׳ בפרק התחתון ואחד בפרק אמצעי ונוהגין לכרוך על היד שבע כריכות ואין לכרוך הרצועה על התיתורא כדי לחזק (שם) : (ו) מקום הנחת של ראש מהתחלת עיקרי השער בהמצח עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס (שם) : (ז) הקשר צריך שיהיה מאחורי הראש באמצע העורף והקציצה תהיה נגד בין העינים ולא יטה לכאן ולכאן ומקום הקשר שנראה כעין דלי״ת יהיה לצד חוץ (שם):(ח) השחור שברצועות יהיה לצד חוץ ולא יתהפכו ואם נתהפכה הרצועה שסביב הראש והזרוע המנהג להתענות. א) אורך רצועה של ראש מעט למעלה מהטבור. רוחב הרצועה יהיה יותר מחצה פחות מכשעורה ואם הן פחות מכשיעור זה ואין לו אחרים ב) יניחנו כך ומ״מ בעינן עכ״פ שיהיו משולשין קצת לפניו ואם לאו פסולין לגמרי. תפילין של ראש יהיו גלויין ג) ובשל יד אין קפידא (שם) :

זמן הנחת תפילין והליצתן :

(א) אסור להניח תפילין בלילה אפילו אחר שהתפלל בעצמו תפלת ערבית ואפי׳ הוא עדיין יום אבל כשלא התפלל הוא אף כשהצבור התפללו כבר מותר (סי׳ למ״ד) (וכתב הפ״מ דאין עובר על בל תוסיף משום דמניח אותן מספק ע״כ יתנה אם מחויב אני הריני מניחן לשם מצוה ואם לאו אין אני מניחן לשם מצוה. עוד כתב במשבצות דתפילין דר״ת להניח בחה״מ ע״ש) : (ב) אסור להניח תפילין בשבת ויו״ט אבל בחוה״מ המנהג להניח בלא ברכה וגם לא ילך ברה״ר רק יניחם בביהכ״נ (סי׳ ל״א) : (ג) חייב אדם למשמש בכל שעה בהתפילין וכשיאמר ואות על ידך ימשמש בשל יד. וכשיאמר בין עיניך ימשמש בשל ראש (סי׳ כ״ח) : (ד) תפילין ש״ר חולץ ביד שמאל ומעומד אחר שמסיר הכריכות מהאצבע ואח״כ חולץ השל יד מעומד. יעשה התיק כך שיניח הש״י אבל הש״ר לצד מעלה כדי שיפגע בש״י תחלה (שם) : (ה) זמן הנחתן בבוקר משיראה חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד׳ אמות ויכירנו (סי׳ למ״ד) :

דין אם נתקלקל עור הבתים והרצועות :

(א) ד) אם נעשה קרע בעור הבתים מבחוץ פסולין אבל אם נעשה בשל ראש קרע בעור הבתים שבין בית לבית אם לא נעשה רק בבית אחד כשר ואם נעשה בשני בתים אם הן זה אצל זה אפי׳ אם באחד הקרע למעלה ובשני הקרע למטה או אפילו בצד השני פסול אבל כשיש קרע בבית ראשון בין בית לבית ובית אחד שלם ובבית שלישי יש קרע כיון שיש בית שלם מכל צד מפסיק ביניהם כשר (סי׳ ל״ג): (ב) אם נפסקו בתפירות דלמטה אם הם ג׳ תפירות אפי׳ זה שלא כנגד זה פסול ואם נפסקו ב׳ תפירות זא״ז ג״כ פסול ואם א״א למצוא אחרים יש לסמוך על הפוסקים המכשירים בנקרעו התפירות (א״ר) ונראה דלא יברך עליהם [תפילין בין ש״י בין ש״ר צריכים להיות מרובעים בראשם ובתפירתם ובמקום מושבן ואם נעשו מרובעים ואח״כ נתקלקלו צריך לתקן] : (ג) עור הרצועות צריך שיהיה מעובד לשמן ומעור בהמה טהורה וגם צריך שישחירם הישראל לשמן ואם לא השחירן הישראל לשמן פסולין ולא מהני מה שיחזור וישחיר דחשיב ככתב ע״ג כתב דלא מהני. ותקנתן אם אין לו רצועות אחרות שישחיר בצד השני של הרצועות לשמן דאף שהושחרו מב׳ צדדים כשר ויהפוך הצד שהושחר לשמן למעלה (שם בפ״מ) [עור הבתים צריך ג״כ להיות שחור ויש להחמיר אף בדיעבד כמו ברצועות (מחצית השקל)] : (ד) שיעור אורך הרצועה של יד כל שתמתח עד אצבע אמצעי ויעשה ממנה ג׳ כריכות על האצבע ובשל ראש של ימין עד הטבור ושל שמאל עד החזה ואם נפסק בתוך השיעור שמקיף הראש והזרוע אין לתפור אותם אפי׳ בגידין רק בשעת הדחק כשר בתפירה בגידים ואין לברך עליהם אבל מה שתולה מן הרצועות חוץ ממה שקושר על הראש והזרוע אפי׳ שלא בשעת הדחק מותר לתפור ומניחם בברכה (א״ר בשם כמה אחרונים סי׳ ל״ג) :

דין מי הם הפטורין מתפילין :

(א) ה) חולה מעיים פטור מתפילין אפי׳ אין לו צער אפילו הולך בשוק ואסור להחמיר על עצמו ואם יודע שיכול להעמיד בעצמו בשעת ק״ש יניח תפילין בין אהבה לק״ש ויברך וכן הדין במי שאין יכול להעמיד על עצמו מלהפיח (סי׳ ל״ח): (ב) המניח תפילין צריך ליזהר מהרהור תאות אשה ואם יודע בודאי שא״א לו בלא הרהור אסור להניחם (שם) : (ג) אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין (ועיין עוד לקמן בדיני אונן מה ששייך לזה ע״ש) :

דין תפילין שנמצאו ביד א״י :

(א) תפילין שנמצאו ביד א״י כשרין ואין לוקחין מהם ביותר מכדי דמיהם הרבה אבל במעט יותר מחויב לקנותם (סי׳ ל״ט):

דין היאך לנהוג בקדושת תפילין :

(א) אסור לתלות תפילין בין בבתים בין ברצועות אבל בכיסן מותר וכן באקראי בעלמא שאוחז התפילין בידו והרצועות תלויין מותר וכן אסור לתלות סידור בטבלת הקבועה בדפי הסידור כי הדפין חשובין כגוף הסידור ואין דומה לתפילין שמותר לתלותן בכיסן (סי׳ מ׳) : (ב) אסור לשמש מטתו או לעשות צרכיו בבית שיש בו תפילין עד שיניחם בכלי תוך כלי והוא שכלי אחד הפנימי או החיצון אינו מיוחד להם דמיוחדין להם אפי׳ הרבה מיקרי כלי אחד ואם מניח התפילין והטלית לתוך כיס אחד גדול שני

גליון רעק״א

א) אורך רצועה כו׳. נ״ב ארכן של יד כדי שתקיף הזרוע ויקשור ממנה הקשר וימתחם על אצבע אמצעית ויכרוך על אצבעות ג׳ כריכות. ובשל ראש הימנית עד הטבור והשמאלית עד החזה. וי״א ימין עד המילה ושמאל עד הטבור. ועכ״פ יהיה ימין ארוך מהשמאל. ב) יניחנו כך. נ״ב וס״ם צריך שיהיה הרצועות דש״ר משולשים קצת ובלא״ה פסולים לגמרי. ג) ובשל יד אין קפידא. נ״ב היינו שנקרע בגדיו ועי״ז הוא גלוי. אבל על הבגד לא דבעי׳ ולא לאחרים לאות. ותם בנקרע בגדו טוב לכסותו. ד) אם נעשה קרע כו׳ פסול. נ״ב ואם אין לו תפילין אחרים רק אלו אם הם ישנים או חדשים (כ״ז שאם היה מושכן אותן ברצועות הבית נפתח מקרי חדשים) צריך להניח בלא ברכה דליש פוסקים ישנים כשרים וי״א חדשים וישרים. ואם יש לזה כות ישנים וחדשים מניח שתיהן ומברך דממנ״פ יוצא בא׳ מהן. ואם ג׳ בתים קרועים פסול ודאי בין חדשים בין ישנים. ה) חולה מעים כו׳ מלהפיח. נ״ב משמע דמתפלל ולא חיישינן. אבל באמת בש״ע איתא דלא יתפלל.

הכיסין חשובין כליין ואסור אם לא שמכסה הטלית על התפילין בתוך הכיס מותר דהטלית אינו כליין וכן במזוזה צריך כלי תוך כלי ואם המזוזה מונחת בנרתק של עץ אף שיש זכוכית שהמזוזה נראית מתוכה פורס עליה כלי שאינו כליה ומותר וכן הדין בספרים הנדפסין אפי׳ הן כתב מיגשיפא והכרך נחשבין כגוף הספר וצריך בכסוי אחרים ובשעת הדחק יש להקל בספרים הנדפסין (שם): (ג) אפי׳ בכלי תוך כלי אסור להניחם תחת מרגלותיו או תחת מראשותיו כנגד ראשו אפי׳ אין אשתו עמו אבל שלא כנגד ראשו מותר אפי׳ בכלי אחד אם אין אשתו עמו ואם א) אשתו עמו צריך כלי בתוך כלי ואם הכר על גביהן מיקרי כלי שני ואם הם משתמרין במקום אחר אסור להניחם תחת מראשותיו ואם יש למעלה מראשותיו מקום גבוה שלשה טפחים או נמוך ג״ט מותר (שם): (ד) לסעודת קבע צריך לחולצן אבל לאכילת ארעי אין צריך לחולצן (שם): (ה) אפי׳ מטפחת אסור להניח על הראש שיש בו תפילין אבל מה שדרכו להניח כגון ב) מצנפת או כובע מותר (סי׳ מ״א): (ו) אסור ליקח רצועה של ראש ולעשותה של יד דחשוב הורדה מקדושה אבל משל יד לש״ר מותר ואם עדיין לא הניחם אפי׳ בבתים מותר לשנות מש״ר לשל יד שתולה עליו מכסה של עור אחד ונראים כבית אחד (סי׳ מ״ב):

דין אם מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה:

(א) אם נפסקה רצועה של יד סמוך להקשר אסור לקשור שם כמו שנתבאר לעיל ואפי׳ אם ירצה להפוך ראש האחד למעלה לעשות בו הקשר ש״י והחתיכה שהיה בה הקשר יקשור למטה אסור משום דאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה ואם אין רוצה לקשור החתיכה שנפסקה אעפ״כ לא יהפוך הצד האחד למעלה לעשות בו הקשר רק יעשה הקשר בצד שנפסק שם כדי שיהיה עכשיו הקשר באותו הצד שהיה מקודם קרוב אל הקשר וכן בשל ראש אם נפסק מה שמקיף הראש. אסור להפוך מה שבתוך הקשר שיהיה חוץ לקשר מטעם הנ״ל (שם): (ב) כיס דאזמני׳ למיצר ביה תפילין (אפי׳ רק בדיבור) לעולם וצר ביה חדא זימנא אפי׳ בשתם אסור ג) למיצר ביה זוזי ואם צר ביה בפירוש אדעתא דלפנותן מותר ואם עשה הכיס לשם תפילין וצר ביה תפילין חדא זימנא אפילו לפנותן אסור ג״כ למיצר ביה זוזי וכן שאר דברים של חול ואם צר ביה חדא זימנא אדעתא למיצר ביה תפילין אפילו לא אזמני׳ מעיקרא ג״כ אסור דהוי כאזמני׳ וצר ביה ואם היה כיס והוסיף בו דבר לנאותו לשם תפילין וצר ביה חדא זימנא אדעתא דלפנותן אסור עד שיטיל מה שהוסיף לנאותו אבל אם התנה מעיקרא בכל ענין שרי (שם ס״מ):

שישתדל האדם להתפלל בצבור בבית הכנסת ומתי פטור:

(א) ישתדל האדם להתפלל בצבור בבית הכנסת ואע״פ שיכול להתפלל בביתו בעשרה משום דברוב עם הדרת מלך [כשהולך לבהכ״נ מצוה לרוץ עד הפתח ובבהכ״נ עצמה אסור לרוץ אלא ילך באימה וביראה. וכן לכל דבר מצוה מצוה לרוץ אפי׳ בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה. אבל כשיוצא מבהכ״נ אסור לרוץ אלא כשהולך ע״מ לחזור או כשהולך לבית המדרש] ואם הוא אונס כגון שתש כחו אע״פ שאינו חולה ממש וגם טריחא ליה מילתא לאסוף אליו עשרה להתפלל עמהם יכוין עכ״פ להתפלל בשעה שהצבור מתפללין [מי שאינו מלובש היטב יתפלל בביתו בחורף בנחת (בא״ע סי׳ כ״א בשם ר״י חסיד)] מיהו אם אנס לבו ואפי׳ אינו חולה גמור מותר לו להתפלל קודם הצבור בביתו אבל אם הוא בבהכ״נ אסור להתפלל קודם הצבור אלא אם כן הוא אונס וכהאי גוונא (א״ח סי׳ צ׳ וע״ש במ״א): (ב) לכן בני הישובים אם אין להם מנין להתפלל עמהם עכ״פ ירא להתפלל בשעה שהצבור מתפללין בעיירות אך אם הוא צריך ללמוד או לעסוק במלאכתו הנחוץ לו ויתבאר אי״ה לקמן שאסור קודם התפלה כשהגיע זמנה ובזמן הקיץ מאחרין הקהל להתפלל יכול להקדים עצמו ולהתפלל מעת שתנץ החמה ותו דבכמה קהלות מתפללין ותיקין (עיין א״ר שם): (ג) וכן אע״פ שעבר זמן תפלה בצבור אעפ״כ יתפלל בבית הכנסת: (ד) הא דכתבנו לעיל שצריך להשתדל להתפלל בבית הכנסת עם הצבור הנ״מ שהצבור אין מאחרין זמן התפלה וק״ש כפי שיתבאר אי״ה לקמן זמנה. אבל אם מאריכין בפיוטים ומאחרין זמנה או לסבה אחרת אין להמתין עליהם כלל ומותר לו להתפלל אפי׳ בבית הכנסת וא״צ לילך לביתו אפי׳ אם יש לו שהות לילך (שם מ״ה וא״ר): (ה) לא ישכים אדם לילך מעיר שמתפללין בעשרה רק מקודם יתפלל בצבור ואח״כ ילך ודוקא אם יכול לבוא למחוז חפצו בעוד היום גדול שלא יצטרך אחר התפלה לילך יחידי (שם): (ו) יקבע מקום לתפלתו ולא ישנהו אם לא לצורך ואין די במה שיקבע בהכ״נ להתפלל בה רק יקבע לו מקום בבהכ״נ ולא ישנהו וכל תוך ד׳ אמות כחד מקום חשוב ומותר לו לשנותו תוך ארבע אמות (סי׳ צ׳): (ז) אם אין לו תפילין להתפלל מוטב שימתין עד לאחר שיתפללו הצבור וישאל מחבירו התפילין דתפלה בתפילין עדיף מתפלה בצבור (מ״א ס״ס ס״ו וא״ר סי׳ כ״ח):

דיני פסוקי דזמרה [וברכת השחר]:

(א) פסוקי דזמרה צריך לומר קודם ש״ע לכן אם עבר זמן ש״ע או שהוצרך להתפלל ש״ע עם הצבור שוב לא יאמר ברכת פסוקי דזמרה דהיינו ב״ש וישתבח אבל שאר פסוקי דזמרה וכן ברכת השחר שמברך בבוקר חייב לומר ד) אחר התפלה (סי׳ נ״ב) [חוץ מברכת אלהי נשמה (כמש״ל גבי דין אם איחר לבא לבהכ״נ ס״ק ב׳) וגם ברכת התורה אינו אומר אח״כ שכבר נפטר באהבה רבה אבל שאר ברכת השחר אם שכח לאמרן תיכף יש שהות לאמרן כל היום וגם בלילה עד השינה ולכן ביוה״כ (להנוהגים) שאין אומרים ברכת שעשה לי כל צרכי וברכת המעביר שינה יאמר אותן בלילה תיכף כשנועל מנעליו וכשרוחץ פניו (כ״כ בס׳ מעשה רב מהגאון מהר״א ווילנא זצ״ל)]:

זמן ק״ש ואם עבר זמנה מה דינה:

(א) זמן ק״ש של שחרית משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד״א ויכירנו. ונמשך זמנה עד ג׳ שעות זמניות שהוא רביע היום לפי ערך השעות כגון אם היום ארוך ט״ז שעות נמשך זמנה עד סוף ארבע שעות שהוא ג׳ שעות זמניות (סי׳ נ״ח): (ב) אם קראה משעלה עמוד

גליון רעק״א

א) אשתו עמו כו׳. נ״ב אף שאינו רוצה לשמש. ט״ז. ב) מצנפת או כובע מותר. נ״ב אם הוא משא כבד ד׳ קבין יתתפילין נדחקות אסור. ג) למיצר ביה זוזי. ואם אזמני׳ וצר ביה הני תפילין שרי למיצר בית תפילין אחרינא למ״ד מיהת (מגילה כ״ו א׳) דלא בעי עילוי. רשב״א בת׳ בסי׳ תקל״ו. ד) אחר התפלה. נ״ב אבל ברכת המחזיר נשמות לא יאמר דכבר יצא בברכת מחיה המתים. פר״ח סי׳ נ״ב. וכ״כ המחבר בסמוך בדין אם איחר לבוא לבהכ״נ].

שחר יצא בדיעבד אף קודם שיכיר (שם) והוא שלא יהא רגיל לעשות כן דאז גם בדיעבד לא יצא (שם ועיין א"ר): (ג) אע"פ שזמנה נמשך עד סוף שעה ג' כנ"ל בסעיף א' אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה עם ברכותיה עד שעה ד' ואם עברה שעה ד' ולא קראה קורא אותה בלא ברכותיה כל היום (שם) ואין להמתין על תפילין עד שיעבור זמן ק"ש (עי' ס"ו וג"ה בא"ר): (ד) אם לא קראה ביום בשוגג או בטעות קורא אותה בערבית אחר שקרא לשל לילה יקרא פעם שנית לתשלומי היום בלא ברכות וכן אם לא קרא בערבית ישלים בשחרית (שם) ודוקא בשוגג אבל לא במזיד ודינה כדין לא התפלל תפלה ויתבאר אי"ה לקמן אחר תפלת שמונה עשרה של שחרית חול ותדרשט לכאן:

זמן תפלה של שחרית:

(א) זמן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה ורצוי ונכון ליזהר בזה אף בימי הסליחות (א"ר סי' פ"ט) ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני כל המזרח (ולא סגי במה שהבריק השחר כנקודה לבד) (א"ר) יצא ואם צריך להשכים לדרך ואין השיירא ממתנת לו מותר לקרות ק"ש ולהתפלל מיד כשיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות כמו שיתבאר לעיל בדיני ק"ש (שם) ובליל שבועות שניעורין כל הלילה מותר להתפלל מיד קודם הנץ (עיין פ"מ סי' תצ"ד): (ב) זמן תפלת השחר נמשך עד סוף ארבע שעות זמניות שהוא שליש היום לפי ערך השעות (דהיינו אם היום ארוך ח"י שעות הוי ו' שעות על היום זמניה וכשהיום ארוך ט' שעות הוי ג' שעות על היום זמניה) עד זמן זה צריך לגמור תפלתו ואם טעה או עבר והתפלל אחר ד' שעות עד חצות אע"פ שאין לו שכר תפלה בזמנה שכר תפלה מיהו איכא וה"ה לכתחלה אם לא התפלל מקודם יכול להתפלל אחר ד' שעות עד חצות רק שאין לו שכר כתפלה בזמנה כנ"ל (שם): (ג) אחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית לכן כששגג או נאנס ולא התפלל קודם חצות ימתין אחר חצות חצי שעה (דהייט כדי שיגיע זמן תפלת מנחה) ויתפלל מנחה ואח"כ שחרית בתורת תשלומין (ודוקא בשעה או נאנס אבל במזיד אין לו תקנה) ודוקא מנחה קודם כמו שיתבארו אי"ה דינים אלו אחר תפלת ש"ע של שחרית בחול עיין שם ובדיעבד אם התפלל בחצי שעה זו שאחר חצות יצא וא"צ להתפלל שנית אחר מנחה לפי שבחצי שעה זאת מחלוקת הפוסקים אם להתפלל שנית לכן נראה לי כמ"ש (ועיין בא"ר) אבל אחר החצי שעה הנ"ל אם התפלל קודם מנחה צריך לחזור ולהתפלל כמו שנתבאר (סי' פ"ט וע"ש בא"ר):

דברים האסורים קודם התפלה:

(א) כיון שעלה ע"ה אסור לו לאדם להקדים לפתח חבירו או לבהכ"נ לילך ממקום הקבוע לו למקום חבירו ולומר לו צפרא דמרי טב ומכ"ש ליתן לו שלום או לכרוע אליו ואפי' הוא רבו או אביו אסור אך כשאינו הולך להקביל פניו רק כשהולך ללכת לאיזה עסק לראות דרך מקומו של חבירו (אבל לא להתעסק) ואגב זה הולך לפתחו מותר לומר לו צפרא דמרי טב אבל לומר לו שלום או לכרוע אליו אסור ונהגו קדמונינו לאסור לומר שלום אפי' פגעו בדרך אף שרגיל לומר לו שלום רק לומר לו צפרא דמרי טב בכדי שיתן לב שאסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל אבל כריעה אסור מדינא (סי' פ"ט) וכל זה לפתוח לומר לחבירו שלום אבל כשחבירו שואל בשלומו מותר להשיב בכל ענין: (ב) ואפי' התחיל מקצת ברכות אסור להקדים לפתחו לומר שלום או לילך בבית הכנסת ממקום למקום כמו שנתבאר לעיל בסעיף א' עד שיתפלל הש"ע אבל פגעו בדרך אין לחוש כ"כ ומותר ליתן לו שלום כשהתחיל הברכות (שם): (ג) אסור לאדם להתעסק בצרכיו או לילך לדרך משעלה ע"ה עד שיאמר מקצת ברכות וטוב להמתין עד שיתפלל תפלת י"ח ואפי' אם יבוא למקום שיכול להתפלל עם הצבור בזמנו אעפ"כ אסור דהליכה בדרך הוי כעוסק בצרכיו (שם ועיין מ"א וע"ז) אך כל זה שלא בשעת הדחק אבל בשעת הדחק שאין השיירא ממתנת לו יכול לילך מקודם לדרך ויתפלל בדרך (מ"א): (ד) כל מה שנתבאר לעיל היינו לאחר שעלה ע"ה אבל קודם שעלה ע"ה מותר אפי' להסתפר או ליכנס לבורסקי א)(וכן נראה ממ"ש הכ"מ מדלא נקט קושייתו על מנחה גם על תפלת שחרית עי' פ"ן מתפלה ע"ש) ועיין לקמן סעיף ו' אבל אכילה ומשם יש ללמוד לשאר מלאכות: (ה) ואם התחיל לעשות מלאכה ממלאכות קודם ע"ה א"צ לפסוק לא לק"ש ולא לתפלה אם עדיין יש לו שהות לקרות ק"ש ולהתפלל ואם התחיל לאחר שעלה ע"ה דהתחיל באיסור פוסק לק"ש אבל לא לברכות ולא לתפלה ואחר כך כשגומר המלאכה קורא ק"ש עם הברכות ומתפלל ודוקא שעדיין יש לו שהות אבל אם רואה שהזמן עובר צריך להפסיק (עי"ש וס"ס ע' במג"א) (ולענין אכילה יתבאר לקמן אי"ה) וכ"מ שאינו פוסק אפי' יעבור זמן תפלה בצבור אינו פוסק (פסקי תוס' הביאו א"ר סי' רל"ב): (ו) אסור לאכול ולשתות אחר שעלה ע"ה ומים מותר (וטהעע וקאפפע מותר בלא צוקר וחלב) (אחרונים) בין בחול בין בשבת ואם התחיל לאכול אפי' קודם ע"ה צריך להפסיק כשיגיע זמן ק"ש ותפלה כיון דאסמכוהו אקרא חמירא (שם) אמנם לאכול יותר מכביצה דהוי דרך קבע (ועיין ס"ס רל"ב) או לשתות אסור אפילו חצי שעה קודם ע"ה (עיין ס"ס תרנ"ב דאסור בלולב חצי שעה קודם וממילא ב) לענין ק"ש דאורייתא) (וכ"ל אכילה ושתיה רגילות הוא בין ביום ובין בלילה ולא שייך טעם הרמב"ם והמחבר שכתבו על בורסקי ותספורת שמותר קודם ע"ה דהוא דבר דלא שכיח ע"ש) ולענין התחיל אחר חצי שעה דינו כהתחיל באיסור המבואר לעיל סעיף ה' ע"ש: (ז) ואפי' ללמוד אסור כשיגיע זמן תפלה ודוקא מי שרגיל להתפלל בביתו ביחידות ואינו רגיל לילך לבית הכנסת (עיין לעיל בדינים שצריך להשתדל לילך לביהכ"נ) דילמא מישך בגירסא ויעבור זמן ק"ש ותפלה ואם רגילין הצבור לבוא אליו מותר דודאי יזכירוהו וכן מי שרגיל לילך לבהכ"נ ואם הוא מלמד להרים אפי' אינו רגיל לילך לבית הכנסת מותר דאם לא ילמוד עמהם עכשיו יתבטלו ולא ילמדו כלל (שם): (ח) אם התחיל ללמוד אפי' התחיל באיסור (אם מתפלל ביחידות) א"צ להפסיק לתפלה אם לא יעבור ועדיין יש לו שהות (סי' ק"ו מ"א ופ"מ): (ט) חצי שעה קודם ע"ה מותר אפי' להתחיל ללמוד (עיין חק יעקב סי' תל"ה) אף שהוא דבר המצוי ול"ד למלאכה מ"מ מותר מטעם המבואר בחק יעקב וכשהתחיל שוב אינו פוסק אם לא שירא שיעבור הזמן (עיין ס"ס ע'): (י) אם אמר לחבירו שאינו לומד

גליון רעק"א

א) וכן נראה ממ"ש הכ"מ כו'. נ"ב הדבר מפורש ברמב"ם פ"ו מהל' תפלה ובש"ע סי' פ"ט סק"ז. ב) לענין ק"ש דאורייתא. נ"ב אינו מבורר דאפי' משום דרבנן בי"ם שני אסור. אלא לענין דיעבד משום דאורייתא צריך להפסיק אפי' התחיל בהיתר.

שאם יפרד בגירסא יזכירנו מותר לגמור (עיין ס"ס תנ"ה ובבאר היטב שם):

דין אם איחר לבא לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין היאך יתנהג. והיאך יתנהג כשהגיע לשירה חדשה אם ימתין להתפלל שמונה עשרה כדי לשמוע דבר שבקדושה:

(א) אם בא לבהכ"נ ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה אומר ב"ש עד מהולל בתשבחות ואח"כ תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה ואח"כ אומר ישתבח ומתפלל יוצר אור עד לאחר ש"ע כסדר עם הצבור (סי' נ"ב) ואם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה. יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו את ה' מן השמים עד עם קרובו הללויה. ואם עוד יש לו שהות יותר יאמר שאר הללויה. ואם יש לו שהות יותר יאמר ויברך דויד עד וכרות. ואם עוד יש לו שהות יותר יאמר הודו עד והוא רחום וידלג עד והוא רחום שקודם אשרי ושם יתחיל (שם): (ב) ואם איחר לבא וכבר התחילו הצבור יוצר ואין לו שהות לומר פסוקי דזמרה יתפלל עם הצבור מיוצר אור עד אחר ש"ע ואח"כ יתפלל פסוקי דזמרה בלא ברכות ב"ש וישתבח אבל יברך ברכות שמחויב לברך בבוקר לבד מברכת אלהי נשמה דיצא בברכת מחיה מתים (שם ועיין פר"ח): (ג) ואם בא סמוך לש"ע אם יוכל להתחיל ביוצר ויגיע לתפלת ש"ע בשעה שהצבור מתפללין בלחש יתחיל ואם לא יגיע לתפלת ש"ע של צבור אם יתחיל ביוצר אור לא יתחיל כלל רק יתפלל כסדר בלא הצבור ולא יתפלל הש"ע לבד עם הצבור (שם ועיין סי' ק"ח): (ד) ואם בא לבית הכנסת והצבור מתפללין ישתבח אם לא יוכל להתחיל בב"ש ותהלה לדוד וישתבח כנ"ל בסעיף א' לא יאמר עמהם ישתבח כלל רק ישתוק וישמע מהש"ץ כשאומר ישתבח ויענה אמן על ברכותיו ואחר כך יתפלל עם הצבור מיוצר כנ"ל בסעיף ב' (סי' נ"ב במ"א): (ה) אם היה עומד בק"ש בשעה שהצבור התחילו תפלת ש"ע אם יכול להתחיל ולגמור התפלה (עד אלהי נצור) קודם שיגיע הש"ץ לקדושה בכדי שיוכל לומר עם הצבור מתפלל ואם לאו אל יתפלל רק ימתין בשירה חדשה ואם כבר שמע קדושה או שיודע שישמע אח"כ אם יוכל לגמור קודם אמן דהאל הקדוש מתפלל ואם לאו אל יתפלל רק ימתין כנ"ל ואם שמע גם אמן דהאל הקדוש או שיודע שישמע אותו אח"כ צריך שיוכל לגמור קודם אמן דברכת שומע תפלה בכדי שיוכל לשמוע הברכה ולענות אמן ואם כבר ענה גם אמן הזה צריך שיכול לגמור קודם שיגיע הש"ץ למודים ואפי' כבר שמע מודים צריך שיגמור קודם מודים בכדי שישחה עם הצבור ואם יבוא בתפלתו למודים בשעה שהש"ץ אומר מודים או שמעצמו שיבוא לא' משאר ברכות שמשחה בהן בעת שיגיע הש"ץ למודים ויכול לשחות עמהם יכול להתחיל ולגמור תפלתו וכשיגיע הקהל למודים והוא לברכות ששוחין בהם ישחה עמהם ויאמר ברכותיו והקהל מודים וישחו (סי' ק"ט ע"ש באחרונים) ואם השעה עוברת אם ימתין יתבאר אי"ה לקמן סעי' י"א: (ו) וה"ה אם יודע שהצבור יאמרו ברכו והוא לא שמע עדיין אם יכול לגמור תפלתו עד אלהי נצור טרם שיאמרו הקהל ברכו מתפלל כדרכו ואם יודע שלא יוכל לגמור תפלתו קודם ברכו צריך להמתין בשירה חדשה עד שישמע ברכו. וכן אם יודע שהצבור יאמרו קדיש צריך שידע שיוכל לגמור תפלתו קודם יהא שמיה רבא כנ"ל (שם) אמנם אם כבר שמע הקדיש וענה איש"ר א"צ להמתין שוב (דלא עדיף מקדושה וברכו ועוד דלא עדיף ממה שנתבאר לעיל בסי' כ"ה בהג"ה בשם מרדכי דאפי' נגאת מותר כשהתחיל הקדיש כבשארת עשרה ולהוי הא דמתחיל ש"ע כיוצא לחוץ דלא כמ"א כאן וגם לפעמים ע"י שימתין על הקדיש ישהה בברכת אמת ויציב כדי לגמור כולה ויאחז בסבך פלוגתת הפוסקים אם צריך לחזור לראש או לא לכן יזהר כנ"ל): (ז) לכתחילה אין להתחיל ולהתפלל ש"ע עם הש"ץ בחזרתו התפלה בקול רם רק ימתין בשירה חדשה עד שיאמר הש"ץ קדושה וברכת האל הקדוש ויענה אמן ואח"כ יתפלל ש"ע וצריך שישער בעצמו שיוכל להגיע בתפלתו בברכת ש"ת עם הש"ץ בשוה ובשעה שיאמר הש"ץ מודים יאמר הוא ג"כ מודים או לברכת הטוב שמך כדי שישחה עם הצבור כנ"ל בסעיף ד' או שימהר לסיים התפלה עד אלהי נצור קודם שיגיע הש"ץ לברכת ש"ת (שם) ואם יודע שלא יוכל לבא לשם כנ"ל צריך להמתין בשירה חדשה עד מודים וכן אם לא יסיים קודם קדיש ימתין עד אחר קדיש (שם): (ח) ואם טעה ואמר גאל ישראל שאז צריך להתחיל התפלה בכדי להסמיך גאולה לתפלה וגם הש"ץ מתפלל בשעה זו וכן אם אין יכול להמתין לסבה מן הסבות או שיעבור זמן התפלה מתפלל עם הש"ץ בשוה ויאמר עמו מלה במלה כל הקדושה כמו שהוא אומר וכן יאמר עמו מלה במלה ברכת האל הקדוש כמו שהוא אומר לדור ודור ויגיע עמו עד למודים ולברכת ש"ת בשוה וכמו שנתבאר לעיל ואם יודע שיהיה יכול לסיים מן ברכת האל הקדוש עד לסוף קודם שיגיע הש"ץ לברכת ש"ת מתפלל (שם) וכמו שנתבאר: (ט) ואם מתפלל והגיע הש"ץ למודים והוא עומד באמצע התפלה אם הוא באמצע ברכה ישחה בה ולא יאמר מודים ואם הוא בתחלת הברכה או בסוף לא ישחה לכן יכון להגיע באמצע הברכה בשעה שהש"ץ והציבור יאמרו מודים כדי שישחה עמהם (שם) ואם הש"ץ אומר קדיש (או קדושה) או ברכו באמצע תפלתו ימתין וישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהא כעונה וכד יאמר יתברך הדר נגלותיה (סי' כ"ד): (י) יחיד העומד בתפלתו וכשהגיע למקום קדושה הצבור אומרים קדושה דסידרא או קדושת יוצר לא יאמר עמהם קק"ק כו' שאין הקדושות שוות אבל קדושה דמוסף וקדושה דשחרית יאמר עמהם (סי' ק"ט): (יא) כל זה שאמרנו עד כאן שצריך להמתין היינו אם אין השעה עוברת אם ימתין אבל אם יעבור השעה וזמן התפלה אם ימתין א"צ להמתין ויתפלל מיד אמנם אם אין לו שהות להמתין עד אחר קדושה וקדיש רק על אחד מהם כמו אם ימתין עד אחר הקדושה לא יוכל לענות יהש"ר ועל שניהם אם ימתין יעבור זמן התפלה יהש"ר עדיף מקדושה (ועיין בסי' נ"ו וק"ס) וכן אם אירע לו במנחה שאם ימתין על יהא שמי' רבא לא יתפלל מעריב בצבור יהש"ר עדיף (א"ר סי' ק"ט דלא כמ"א) ונכ"ם דעדיף ממודים ואמן הנ"ל וקדושה עדיף ממודים דמוטב שיאמר קדושה עם הצבור ומודים אם יוכל לכוין ולהגיע באמצע ברכה יכוין וישחה כמו שנתבאר לעיל אך נראה דקדושה אם יכול לומר עם הש"ץ מלה במלה לא עדיף ממודים (ועיין ב"י וט"ז) ומודים עדיף מאמן הנ"ל ונראה דה"ה במנחה אם ימתין עד מודים לא ישמע ברכו דברכו עדיף ממודים דהא יכול לכוין ולהגיע באמצע ברכה ולשחות (דהא הקו' אמאי ימתין עד מודים יתפלל וישחה באמצע הברכה כמו שנתבאר ותי' הט"ז משום דהוי הפסקה באמצע תפלה ע"ש אמנם הכא דאם ימתין על מודים ולא ישמע ברכו קודם התפלה ודאי שיגיע לברכו באמצע התפלה ויצטרך להמתין באמצע התפלה דליהוי כעונה כמבואר בסי' ק"ד וזה יותר הפסקה דהא לדעת גדולי הרבוותא לא ימתין וישתוק כלל משום דהוי כהפסק ע"ש בב"י שהביאם ולכן נ"ע אם כבר התפלל ימתין

וישהה

ישתבח ואפי' לשאר תירוצים נראה כן ע"ש) (ועיין בא"ר ובשאר אחרונים):

דין קדיש בי' ומי שמצטרף ואם יצאו מקצתן:

(א) אין אומרים קדיש וקדושה וברכו וכל דבר שבקדושה פחות מי' זכרים גדולים בני י"ג שנים ויום אחד (ויום א' לאו דוקא ואפי' שעה אחת ואפי' רגע אחד לשנת י"ד שני) (מ"א סי' נ"ג) ואפי' נולד בסוף יום ר"ה נעשה בן י"ג שנה בתחלת ליל ר"ה של שנת י"ד (תומים בח"מ סי' ל"ה): (ב) אם בא לכלל שנותיו כמו שנתבאר לעיל בסעיף א' א"צ תו לבדקו אם הביא שתי שערות דמסתמא כיון שהגיע לכלל שנותיו כבר הביא (סי' נ"ה): (ג) אם נער אחד נולד בכ"ט לאדר ראשון בשנה מעוברת ונער אחד שנולד באחד באדר שני ושנת י"ג אינה מעוברת אותו שנולד באחד באדר שני נעשה ב"מ באחד לאדר ואותו שנולד בכ"ט לאדר ראשון נעשה ב"מ בכ"ט לאדר (סי' נ"ה) וכן הנולד באדר בשנה פשוטה ושנת י"ג היא מעוברת אינו נעשה ב"מ עד אדר שני (שם) אבל הנולד באדר ראשון בשנה מעוברת ושנת י"ג היא ג"כ מעוברת נעשה ב"מ ג"כ באדר ראשון (אחרונים שם דלא כמ"א וכן העלה בת' מעיל צדקה סי' כ"א): (ד) מי שנולד ביום ראשון בר"ח כסליו והיו אז ב' ימים ר"ח ובשנת י"ג היה חשון חסר וכסליו אינו אלא יום אחד ר"ח אעפ"כ אינו נעשה בר מצוה עד ר"ח כסליו (מ"א וכ"ה) ומי שנולד בר"ח כסליו ולא היה רק יום אחד ר"ח ובשנת י"ג היו שני ימים ר"ח נעשה ב"מ ביום א' דר"ח (ב"ח וא"ר שם): (ה) אונן אין מצטרף למנין ואיזה נקרא אונן יתבאר אי"ה לקמן וכתב הפר"ח סי' ע"א באונן שחייב להתאבל אפי' אינו מוטל עליו לקברו אם הוא בעיר שהמת שם אין מצטרף דדמי ליסן להס"ז לקמן דלא מצטרף ואם אינו בעיר שהמת שם ויש שם מי שישתדל עבורו שדינו שאם רוצה לקרות רשאי ואין מוחין בידו מצטרפין (וע' פ"ח סי' נ"ה וע"א) אבל אם הוא בעיר אע"פ שאין מוטל עליו לקברו כגון שאינו יורש שלו ואפי' יש לו מי שיתעסק עבורו אפ"ה אינו מצטרף (ועיין פ"ח הנ"ל) אם לא שמסרו לכתפין כמו שיתבאר בדיני אונן וכן ישן או שוטה כולם אין מצטרפין (ס"ז ופר"ח ושבות יעקב) וכן מנודה אין מצטרף אבל אם לא נדוהו אף שהוא עבריין מצטרף (שם): (ו) חרש השומע ואינו מדבר וה"ה מדבר ואינו שומע מצטרפין אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר אינו מצטרף (שם ודלא כס"ז סי' קכ"ד יע"ש בא"ר) (ס"ק ח'): (ז) אם התחילו מקצתן להתפלל ש"ע לבדם ואינם יכולין לענות עמהם מצטרפים עמהם לעשרה ובלבד שישאר רובם שאינם מתפללין ש"ע ויכולין לענות עמהם (שם ועיין א"ר סי' נ"ה דלא כמ"א שם): (ח) היו עשרה בבית הכנסת והומרים קדיש או קדושה אפי' מי שהוא בבית אחר יכול לענות עמהם ובלבד שלא יפסיק טינוף או ע"ז ביניהם או עובד כוכבים (א"ר) ואם בא לבית הכנסת ומלא צבור באמצע קדושה או ביהס"ך עד שלא השלימו יכול לענות עמהם (שם נ"ה): (ט) לכתחילה אם אין בבית הכנסת רק מנין מצומצם אין לשום אחד מהם לצאת ואם יצאו עליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו אבל אם נשארו עשרה יכולין הנשארים לצאת אם כבר שמעו קדושה וברכו והקדישים עד אחר עלינו (סי' נ"ה ועי' סי' ק"ט במ"א): (י) אם התפללו בלא מנין ואח"כ בא מנין לא יאמרו מיד קדיש רק יאמרו שלשה פסוקים או מזמור אחד ויאמרו קדיש וכן הדין בעלינו ובפסוקי דזמרה וכאשר אבאר אי"ה כל אחד ואחד במקומו (שם): (יא) אם התחילו לומר קדיש של אחר ישתבח ויצאו מקצתן יאמרו ברכו (א"ר ופרישה שם) (וכן כתב הפר"מ בשם מהרי"ל): (יב) אם התחילו להתפלל יוצר בעשרה ויצאו מקצתן לא יתפללו תפלת י"ח בקול רם דכבר נשלם תפלת יוצר ואפי' התחילו תפלת ש"ע בלחש ויצאו אין אומרים הש"ע בקול רם בפחות מעשרה אבל אם יצאו לאחר שכבר התחיל הש"ץ הש"ע בקול רם יגמרו הש"ע וגם הקדושה ה) וחצי קדיש וקדיש שלם שלאחר ובא לציון ודוקא אם נשתיירו רובן אבל אם לא נשתיירו רובן לא ואף אם נשתיירו רובן לא יקראו בתורה אם לא שהתחילו לקרות בתורה בעשרה ויצאו מקצתן וכמו שיתבאר אי"ה בהל' קה"ת ואומרים או"א ברכנו בברכה כו' אבל הכהנים לא ישאו כפם אם לא התחילו בעשרה והקדיש שלאחר עלינו אפי' אם יאמרו עלינו בעשרה אין אומרים הקדיש אם יצאו ומכ"ש לשיר ולמזמור (שם בסי' נ"ה): (יג) בערבית אם התחילו ברכו בעשרה אומרים הקדיש שקודם תפלת י"ח אפי' אם יצאו מקצתן אבל הקדיש שלאחר י"ח לא (שם) אבל התחילו להתפלל תפלת ש"ע בלחש בעשרה ויצאו אומרים הקדיש ג) שלאחר ש"ע (שם): (יד) במנחה אם התחילו אשרי בעשרה ויצאו מקצתן אין אומרים קדיש שקודם ש"ע ואם התחילו הש"ע הדין כמו בשחרית שנתבאר לעיל סעיף י"ב:

דין צואה היאך ירחיק ממנה בעת התפלה וק"ש. ומביה"כ ור"ר:

(א) היתה צואת אדם מאחריו צריך להרחיק ממקום שכלה הריח ד"א אפי' אם יש לו חולי שאינו יכול להריח מ"מ צריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח לאדם המריח וכן אם אין להצואה ריח כלל מ"מ צריך להרחיק מהצואה עצמה ד"א ומלפניו צריך להרחיק כמלא עיניו ואפי' הוא סומא ובלילה צריך להרחיק שלא יראה הרואה אותה ביום (סי' ע"ט): (ב) היתה לצדדין שלפניו צריך להרחיק מהן כמלא עיניו ואם מצדו ממש יש לכתחילה להזהר גם מזה כמו מלפניו ויילך בכדי שתהא הצואה מלאחריו ואז סגי בד"א ואם א"א רק בטירחא יתירא סגי גם לצדדין בד' אמות כמו מלאחריו (שם ועי' ס"ס פ"ח) ומכ"ש בדיעבד אם כבר התפלל שא"צ לחזור ולהתפלל: (ג) ש"ץ המתפלל בבית הכנסת וצואה בביהכ"נ או בבית שמתפללין אפי' היא לאחורי הש"ץ כשיעור הרחק' הנ"ל מ"מ צריך שישתוק עד שיוציאנה דמאחר שמוליא רבים ידי חובתן וצריכין לענות אמן אחר ברכותיו אין ראוי להיות צואה מפסקת ביניהם (שם) ובפסוקי דזמרה עד ישתבח שא"צ לענות אמן מותר הש"ץ להתפלל (שם במ"א) ואם אמר הש"ץ עד אחר ישתבח ושהה שם עד שהעבירו הצואה יאמר הש"ץ איזה פסוקים קודם הקדיש (עי' סי' נ"ד מ"א) ואם שהה בק"ש ובתפלה כדי לגמור כולה צריך לחזור לראש ומשערין לפי הקורא (ס"ס ע"ה) וכפי שיתבאר אי"ה לקמן אחר הש"ע ובפסוקי דזמרה אפי' שהה כדי לגמור את כולה מ"מ אינו חוזר רק למקום שפסק (עי' סי' ס"ה וסי' נ"ג מ"א ס"ק ה'): (ד) מן מי רגלים צריך להרחיק כמו שנתבאר בצואה (עי' ס"ס נ') עד שיבטל ברביעית מים ל"ש בקרקע ל"ש בכלי ובלבד שלא יהא עביט המיוחד להן. רביעית שאמרו הוא למי רגלים של פעם אחת בין מעט בין הרבה ולשתי פעמים צריך שני רביעיות וכן לשלש (סי' ע"ח) ומי שיש לו חולי האבן ב"מ שמי רגליו מטפטפין תמיד עיין ש"ע סי' ע"ח במ"א מאי תקנתיה לתפלה: (ה) לפי מה שנתבאר לעיל

גליון רעק"א

א) וחצי קדיש. נ"ב משמ"ע. ב) שלאחר ש"ע. נ"ב. ועמש"ק אומרים הח"ק והק"ש.

סעיף ג' וסעיף ד' אם תינוק שהשתין מים בבית הכנסת צריך הש"ץ לשתוק ולהמתין ויחיד צריך לילך לפניו ד' אמות או מן הצדדים ד' אמות ואפילו עומד בתפלה טוב לילך למקום אחר מלהמתין ולשתוק פן ישהה כדי לגמור את כולה וכן בק"ש (סי' ע"ח בא"ר וס"ס צ') ומאיזה תינוק צריך להרחיק ממימי רגליו יתבאר אי"ה לקמן בסעיף ח': (ו) הא דנתבאר עד כמה שצריך להרחיק מצואה אפי' אין להם ריח רע לפעמים היינו דוקא צואת אדם או צואת חתול הבא מן הדרך וצואת חתול ונמי' ונבילה מוסרחת אבל צואת חזיר וכלב אם לא נתן לתוכן עורות וצואת שאר בהמה חיה ועוף או אפי' תרנגולין ההולכין בבית אם אין בהם ריח רע א"צ להרחיק מהן ואם יש בהם ריח רע שדרך בני אדם להצטער מאותו ריח או לול של תרנגולין שיש בהם סירחון דינם כצואת בני אדם וצריך להרחיק מהן כמו שנתבאר לעיל סעיף א' (שם) היינו ד"א ממקום שכלה הריח מיהו בדיעבד בק"ש צריך לחזור ולקרות ובתפלה יחזור ויתפלל כמו שיתבאר אי"ה אחר תפלת ש"ע בדין ס' אם התפלל ש"ע: (ז) צואת עופות של עגליש"ע היגער שקורין איגדיען דינה כצואת אדם ואפי' אם אינה מסרחת לפעמים (עמ"א ס"ק י"ב) ובדיעבד כבר נתבאר לעיל ס"ק ו' (תראנו משם): (ח) תינוק שאחרים בימיו אוכלין כזית פת או מתבשיל של חמשת מיני דגן מרחיקין מצואתו אבל אם ידוע שלא אכל מימיו כזית פת אין מרחיקין (מ"א סי' פ"א) אמנם טוב ויושר להרחיק גם מצואת תינוק אפי' בן שמונה ימים (עיין מ"א שם) וכן אין נכון לקרות ק"ש אצל תינוקות דסתמן מטפחין באשפה מקום צואה (מ"א שם): (ט) ריח רע שאין לו עיקר כגון ריח הפחה בין ממנו בין מחבירו אסור לקרות עד שיכלה הריח ואם מרחיק עד שהפסיק הריח די בזה וא"צ ד"א (ס"ס ע"ט). וכן אם העבירו צואה בביתו ונשאר ריח ג"כ סגי שירחיק עד מקום שיכלה הריח ואם יש לו חולי שאינו מריח אע"פ שיש שם ריח א"צ להרחיק רק שלא יריח די בזה (סי' פ"א במ"א): (י) צואה יבשה שנפרכת ע"י גלילה בלי זריקה מותר לקרות כנגדה אם אין לה ריח ודוקא שנפרכת ולא מהני מה שנשברת לשנים וצואה קרושה מחמת הקור והיה כי יחם השמש ונמס אסור ובדיעבד צריך לחזור ולקרות ק"ש ולהתפלל בתורת נדבה כמו שנתבאר לעיל סעיף ו' ע"ש (סי' פ"ב במ"א) (ועי' בא"ר): (יא) מי רגלים שנבלעו בקרקע א"צ להרחיק אבל לא שיש טופח ע"מ להטפיח (שם ברמ"א וכ"פ הא"ר בשם הרבה פוסקים): (יב) היתה צואה על בשרו ומכל שכן בפי הטבעת אם נראה כשהוא יושב אע"פ שמכוסה בבגדו אסור לקרות (וס"ז דינו כצואה) ואם אין שם ממש רק לכלוך בעלמא והלך הריח והוא כעין מילמולי זיעה מותר לקרות ומי שיש לו חולי הטחורים (עי' מ"א סי' ע"ז וא"ר סי' ע"ז): (יג) ואם היה על בגדיו ומכוסה יש להקל לעת הצורך (מ"א וא"ר): (יד) צואה בעששית אם אין מגיע לו ממנה ר"ר מותר לקרות כנגדה אע"פ שרואה אותה (סי' ע"ו): (טו) צואה בגומא מניח סנדל עליו וקורא קריאת שמע דחשיבא כמכוסה וכיון שאין מגיע לו ריח רע מותר והוא שלא יהא סנדל נוגע בהצואה (שם): (טז) צואה במים צלולים אסור לקרות כנגדה אא"כ היא במים עכורין שאינה נראית מתוכם (שם במ"א ס"ק ט'): (יז) העבירו לפניו צואה אסור לקרות כנגדה ופי חזיר כצואה דמי ואפי' עולה מן הנהר אין הרחיצה עולה לה דהוי כגרף של רעי (שם) ועי' מ"ש לעיל בסעיף מ' מזה ע"ש: (יח) היתה הצואה במקום גבוה י' טפחים או נמוך ורוחב ד' טפחים על ד' טפחים (ובדיעבד אף אם לא היה ד"ט על ד' טפחים א"צ לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה וכמו שנתבאר לעיל סעי' ו' כי פלוגתת אחרונים בזה) או שהיתה בבית אחר

והפתח פתוח (כיון דהכתלים עודפות מהבית מצדדין ולא נפרץ כל הכותל דאם הפתח בכל הכותל הוי כבית אחד) ויושב אצל הפתח אם רואה אותה אע"פ שאין לה ריח יש להרחיק מלפניו כמלא עיניו אמנם מאחוריו או מצדדין אין צריך להרחיק ד' אמות ובשעת הדחק יש להתיר ע"י שיעצים עיניו או בלילה שאינו רואה אותה הואיל וא"א להחזיר פניו ממנה ובלבד שלא יוציא ראשו חוץ לביתו למקום שיש שם הצואה (עמ"א רסי' ע"ד) ואם אינו נראה מחמת גובהה או מחמת עומקה מותר אפי' לכתחלה (ועי' סי' ע"ם במ"א וא"ר שם) והנ"מ שאין לה ריח רע אבל אם יש לה ריח רע לא מהני הפסקה ולא שינוי רשות עד שירחיק ממקום שכלה הריח וא"צ יותר וכמו שנתבאר לעיל: (יט) קרא ק"ש במקום הראוי להסתפק בצואה ומצא אח"כ צריך לחזור ולקרות עם הברכות והנ"מ אם מצא הצואה תוך ד' אמותיו אבל אם מצא רחוק מד' אמות אפי' מלאה כנגדו אע"פ שצריך להרחיק כמלא עיניו לכתחלה מ"מ בדיעבד שלא היה יודע שיש שם צואה והוא יותר מד"א א"צ לחזור ולהתפלל אף שהיה מקום הראוי להסתפק (עי' ס"ס פ"א) וכן אם מצא תוך ד' אמותיו ואין המקום ראוי להסתפק א"צ לחזור ולקרות עי' ס"ס ע"א בא"ר) וכן הדין בתפלה (ועי' פר"ח) וממי רגלים אפי' במקום הראוי להסתפק א"צ לחזור ולקרות (ע"ש): (כ) ספק צואה בבית מותר ובאשפה אסור דחזקתו שיש שם צואה אבל ספק מי רגלים אפילו באשפה מותר דאינו אלא מדרבנן דלא אסרה תורה אלא כנגד העמוד של מי רגלים (עיין א"ר ומ"א שם): (כא) התפלל ומצא צואה בפי הטבעת חייב להתפלל פעם אחרת (א"ר ס"ק י'): (כב) מים סרוחים או מי משרה ששורין בהם פשתן או קנבוס צריך להרחיק מהן כמו מצואה (סי' פ"ו): (כג) לא ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא ק"ש ואפי' אם היה קורא צריך להפסיק ואם שהה כדי לגמור את כולה כבר נתבאר שצריך לחזור ולקרות את כולה (סי' פ"ה): (כד) אסור לקרות נגד בית הכסא ואפי' אין בו צואה אפי' יש מחיצות ואם רק הזמינו לבית הכסא מותר כנגדו ואסור בתוכה אבל אם יש נגד החלון בית הכסא והחלון פתוח לעת הדחק יש לסמוך ולהקל אם אין מגיע לו ריח רע (ועי' סי' ע"ט וסי' פ"ג דאיכא פ"ס להקל): (כה) אם סמוך בית הכסא לכותל הבית ובאופן שכותל הבית הוא ג"כ כותל ביה"כ כיון דכותל זו אינה מיוחדת דוקא לביה"כ והוא ג"כ כותל הבית מותר (א"ר שם): (כו) ספסל העשוי עם נקב ושם מעמידין גרף ונפנין על זה אע"פ שהוציאו הגרף ושמו דף על הנקב מ"מ הספסל דין ביה"כ יש לה וצריך לכסות אותה דהיינו כל הספסל בבגד או בדבר אחר (שם סי' פ"ג) (ול"ד לעביט של מי רגלים דהם של נחושת מותר דכאן צורתן מוכחת עליהם) (וכ"כ הפ"מ סי' פ"ח) וכ"ל דאם הספסל מיוחד לישיבה כמו כסא שמיחדין לישיבה ומכוסה בכר וכשצריך לדבר מסיר הכר שעליו ונפנין על הכלי הנתון שם שיש להתיר מבלי כיסוי כלל דהא בגרף של רעי נמי אם מיוחד לדבר אחר הסכימו האחרונים בסי' פ"ז ופ"ח דמותר ע"ש במ"א וא"ר וכן התירו במחיצות ביה"כ אף שמחיצות ביה"כ דין ביה"כ יש להם כמ"ש הא"ר מכל מקום אם מיוחד נמי הכותל להבית מותר כמו שנתבאר לעיל סעיף כ"ה ע"ש ה"נ מותר ועוד דאין צורתן מוכחת עליהן כ"כ ודמי לגרף של נחושת וכמ"ש לעיל ואין כאן מקום לקבל האריכות: (כז) גרף של רעי ועביט של מי רגלים של חרס ושל עץ צריך להרחיק מהן כמו מצואה ואפי' הטיל בהם מים ואין בהם ריח רע אבל אם הם של מתכת או של זכוכית או של חרס מצופה (שקורין גלאזירט) מותר אם הם רחוצין יפה ואין בהם ריח רע ונראה דהיינו כריח רע שאין לו עיקר דדינו שירחיק עד

מקום שיכלה הריח (עי' סי' ע"ט וסי' פ"ז) ואין צריך ד"א וכמו שנתבאר: (כח) אם הכלי מיוחד לדבר אחר ג"כ או בכל פעם שמשתין נותן בתוכו רביעית מים נעשה אם אין לו ריח רע (מ"א וא"ר סי' פ"ז): (כט) גרף ועביט של חרס שאינו מזופת או של עץ וכפאו על פיו אסור אבל של מתכת אפי' אינן רחוצין מהני כפייה ואם יש לה ר"ר צריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח דהוי כריח רע שיש לו עיקר (כמו בצואה שכתב הרוקח והובא בא"ר סי' ע"ט ה"נ כן אבל אם הם רחוצין ויש להם ר"ר אינו מרחיק רק עד מקום שיכלה הריח כדין ר"ר שאין לו עיקר): (ל) אם העמידו תחת המטה ומחיצות המטה מגיעין פחות מג"ט לארץ מותר ואמרי' לבוד והוי כמכוסה וכן אם מכוסה בכלי והוא פתוח קצת למטה אמרינן לבוד כל שהוא פחות משלשה טפחים (שם) ואם יש להם ר"ר דינו כמו בסעיף הנ"ל: (לא) הניחם תוך כלי שפתוחה למעלה צריך שיהא כלי החיצונה למעלה מהן עשרה טפחים (שם א"ר בשם הגדולים):

משאר דברים הצריכין ליזהר בעת תפלתו וק"ש:

(א) טפח מגולה באשה אפי' באשתו במקום שצריכה לכסות אסור לקרות קריאת שמע כנגדה ושוקה אפי' פחות מטפח באשתו ג"כ אסור וכן אם לבושה דק ומתחזי בשרה אסור ואין חילוק בין פנויה לנשואה. וכן שער של אשה ואפי' אשתו במקום שצריכה לכסות אסור לקרות ק"ש כנגדה אבל בתולות שדרכן לילך פרועי ראש וכ"ש שער נכרית אפי' דרכה לכסות מותר. וה"ה שערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן דמותר (סי' ע"ה שם פ"ז וא"ר): (ב) יש ליזהר משמיעת קול זמר אשה אפי' אשתו אפי' פנויה בשעת ק"ש אבל קול הרגיל בו מותר (שם): (ג) צריך שלא יהו עיניו רואין את הערוה אפי' של חבירו (חוץ מערות קטן שאינו ראוי לביאה וכ"ש ערות בהמה מותר) ואפי' עצם עיניו אסור כיון דהוא נגד עיניו וכשמחזיר פניו וגופו מן הערוה מותר ובעד החלון ג"כ אסור להביט אבל אם עצם עיניו מותר הואיל ואינה עמו במחיצתו ואינו רואה אותה (סי' ע"ד באחרונים): (ד) וצריך שלא יהא לבו רואה את הערוה בשעת ק"ש וברכה אפי' אין ערותו מגולה (דאז בלא לבו רואה את הערוה אסור מטעם ערוה מגולה) דהיינו שהולך בבגדיו אם אין בגדיו מונחין לדבוקים ממש על בשרו (מ"א צ"א) וצריך שילך במכנסים או שיאזור באזור או שיחבק גופו בזרועותיו (אבל שיכסה בידיו לא מהני) דכיון דאין ערותו מגולה רק שלבו רואה את הערוה לכן אם מחבק בזרועותיו דשוב אין לבו רואה את הערוה מהני וכן ערות חבירו לא ירא לבו [דהיינו שלבו מגולה ואין הערוה אתו במחיצתו ועצם עיניו דאז אין אסור משום עינו רואה את הערוה רק משום לבו רואה אותה] (כה"ג שם): (ה) שאר אבריו רואין את הערוה מותר ובלבד שלא יהו נוגעין באבריו או בשל אחר. וירכותיו שהאבר מונח עליה צריך להפסיקו בבגד בענין שלא יגע הגיד בהן אבל בכיס אין איסור (שם) ומנהג המדקדקין מדקדקין גם בזה (כיס חולקין): (ו) וכל זה לענין ק"ש אבל לתפלה צריך שיכסה לבו וה"ה כל גופו ויאזור מתניו אם רגיל לאזור אף שהולך במכנסים ואם הולך כל היום בלא אזור מותר בלא חגורה ומיהו בדיעבד יצא בלא חגורה חוץ מהדברים האסורים גם בק"ש הנ"ל שזה אף בדיעבד לא יצא (ועיין סי' צ"א וס"ס ע"ד בא"ר): (ז) היה עומד במים ורצה לברך אם ערותו תוך המים ולבו למעלה אפי' המים צלולין מותר אך לא יביט לערותו כיון דהמים צלולים הם ונראית בהם ערותו ואם גם לבו בתוך המים אם המים צלולין אסור לקרות עד שיחבק גופו בזרועותיו כנ"ל בסעי' ד' או שיכסה את לבו או למטה מלבו בבגד ובלבד שלא יסתכל בערותו ואם המים עכורין או

שיכול לעכרם ברגליו שלא יהיו אבריו נראין כגון שיש עפר וטיט מתחתיו מסני אך שלא יהא ריח רע (סי' ע"ד ובאחרונים): (ח) הא דכתבנו דמהני כיסוי למטה מלבו אף שלבו תוך המים ואינו מכוסה מ"מ כשלבו רואה את ערות חבירו אסור (וע' א"ר): (ט) אסור לקרות ק"ש בתוך ד"א של מת או בביה"ק אפי' לאחר ד"א של קברים ואם קרא תוך ד"א חוזר וקורא (סי' ע"א):

דין וסדר מי ראוי להיות ש"ץ ומי לא:

(א) אין לקטן להיות ש"ץ עד שיגיע לכלל שנותיו שהוא י"ג שנים שלימות כגון אם נולד בא' דר"ח ניסן אין נעשה ב"מ שראוי להיות ש"ץ עד שיגיע לתחלת יום א' דר"ח ניסן שנת י"ד וביום ההוא מותר לו להיות ש"ץ אבל אם מתפלל ערבית שלפני ר"ח מבע"י אין לו להיות ש"ץ דעדיין לא נשלם שנת י"ג עד הלילה של ר"ח (סי' נ"ג וכבר נתבארו דינים אלו לעיל אצל דיני קדיש בעשרה ע"ש): (ב) ביום שמתענין אין להיות ש"ץ אלא מי שמתענה ומשלים וקיבל עליו את התענית (במקום שצריך קבלה ויתבאר אי"ה לקמן בדיני תענית) מיהו אם אין שם אחר להתפלל יעבור הוא לפני התיבה והיאך שיתנהג בעננו יתבאר לקמן בדין עננו (סי' תקס"ו): (ג) סומא יורד לפני התיבה להתפלל (סי' נ"ג). גר יורד לפני התיבה (שם). מיהו אם יש שם אחר אחר עדיף (דאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת בן רשע) (שם): (ד) אבל אין לירד לפני התיבה בשבת ויו"ט וכן בימים נוראים אם לא דליכא עדיף מיני' (יו"ד סי' שע"ו): (ה) אם יש אבל ומוהל נדחה המוהל מפני האבל אם לא שיש מנהג קבוע על פי חכמים שהאבל נדחה (עי' ש"ך יו"ד סי' רס"ה בשם מהר"ש מינ"ץ דלא כמ"א סי' נ"ג ויאר לייש ודאי דוחה למוהל וכן דוחה לאבל) (מ"א שם) וכל זה שאין הקהל מקפידין על זה אבל רשות ביד הקהל לבחור עליהם מי שירצו (שם): (ו) וכן בן השלשים דוחה למי שאחר שלשים וכן כל מי שנדחה בקדיש כמו שנתבאר סי' קל"ב ה"נ לענין תפלה ואם שניהם שוין כמו אם יש שנים שאומרים קדיש על אב ואם וכן בכל כה"ג הדבר מסור להקהל את הנבחר יקריבו לתפלה ואם מרוצין לשניהם יטילו גורל וכמו בקדישין שנתבאר בסי' קל"ב הנ"ל: (ז) אמנם אם שניהם שוין ואחד כהן והשני לוי או א' לוי והב' ישראל או אחד ת"ח והשני ע"ה הת"ח קודם לע"ה אפי' הע"ה הוא כהן או לוי אבל אם שניהם ת"ח כהן קודם ללוי ולוי קודם לישראל (א"ר סי' נ"ג): (ח) מדבר ואינו שומע מותר להיות ש"ץ (עי' סי' נ"ה ובאה"ל אברהם) (ועי' לעיל בדיני קדיש בעשרה וה"ה הכא ע"ש): (ט) אף שאין ממנין ש"ץ מי שלא נתמלא זקנו אבל באקראי שרי להתפלל כל שבא לכלל שנותיו כנ"ל בסעיף א' (ואז אין לבדקו אם הביא שתי שערות דמסתמא הביא אם לא שיודעין שעדיין לא הביא) (עיין סימן נ"ג וסי' נ"ה) אך בימים נוראים אין להתפלל אלא מי שנתמלא זקנו ולא מהני מחילת הצבור (שם בא"ר בשם מחברים) ובן כ' שנים אף שלא נתמלא זקנו עדיין או שיש לו זקן מעט והוא מבן י"ח ולמעלה מהני (שם) ובתענית יש ליזהר שירד לפני התיבה מי שיש לו זקן ממש (שם במ"א):

דיני אונן:

(א) מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו בחול הרי הוא אונן ופטור מתפלה וק"ש (ומיהו אם יש מתעסקין זולת היתום מותר לו לילך לביהכ"נ לומר קדיש על אביו ומכ"ש בשבת ויו"ט ודוקא כשאין אבלים אחרים אבל כשיש אבלים אחרים לא) (ט"ז סי' ע"א ופ"מ) ופטור מכל הברכות (מיהו אם נקבר המת לאחר שאכל ועדיין לא עבר הזמן שיתעכל המזון חייב לברך

לברך ברכת המזון וכן באשר יצר אם עשה צרכיו בעודו אונן חייב לברך אשר יצר אחר שנקבר המת אפי' כל היום דלמי להבדלה אם לא הבדיל יום ראשון בעודו אונן מבדיל ביום שני משום דלק המשך החיוב של הבדלה ואינו מטעם השלמה דנימא כל שפטור מן החיוב פטור מהשלמה כמו שמבאר הרא"ש סוף מ"ק ור"פ מי שמתו ה"נ כל שלא נתעכל המזון עדיין זמן המשכת הזמן וכן באשר יצר אפי' כל היום יכול לברך כנ"ל) אפי' ברכת הנהנין ומכל המצות האמורות בתורה עד שיקברוהו וישליך עפר על המת ואם יש חבורה בעיר שנוהגין שכתפים מיוחדין להוציא המת ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי הקבורה ימסרוהו להם והם יקברוהו משמסרוהו להם חייב בכל המצות (פ"מ סי' ע"א) וכן מקום שמוליכין המת מעיר לעיר אם מקום קרוב הוא הוי אונן אבל אם המקום רחוק כגון מהלך ב' ימים מותר עד שיבואו לעיר קבורתו (י"ד סי' שמ"א לענין בשר ויין דמותר וכבר כתב הרב"י בא"ח סי' ע"א דזה וזה שוין ע"ש וכן ראיתי להרב בעל דגול מרבבה בי"ד סי' שמ"א ע"ש) : (ב) ואם עבר זמן תפלה אחת בעוד שהוא אונן כפי שנתבאר לעיל סעיף א' א"צ להשלים אותה תפלה בתפלה הסמוכה כגון שהיה מתו מוטל לפניו מעלות השחר והאיר כל פני המזרח (א"ר סי' פ"ט וע"ש בדיני תפלה) עד אחר חצות (ולא יתפלל בהתאי שעה שלאחר חצות עד זמן מנחה גדולה כמ"ש הב"י ורוב האחרונים) לא ישלים במנחה דל"ד נשכח או נאנס ולא התפלל שחרית דמשלימה במנחה דהתם באמת היה מחויב רק שע"י שגגה לא התפלל משא"כ כאן דהוי פטור מדין (עיין סי' ע"א בא"ר ובי"ד סי' שמ"א) וכן הדין במנחה ובמעריב : (ג) וה"מ אם היה מתו מוטל לפניו מעת התחלת חיוב התפלה עד השלמת זמנה כמו שנתבאר סעיף ב' אבל אם מת לאחר שכבר התחיל החיוב עליו כגון אם לאחר שהאיר כל פני המזרח אף על פי שלא קברוהו עד אחר חצות משלים בזמן מנחה דהואיל וחל עליו החיוב מתחלת עת שבא זמן התפלה אף על פי שלא היה שהות לגמור התפלה מ"מ כיון שחל עליו החיוב חייב להשלים אח"כ בזמן מנחה (דהא הרא"ש פ' מי שמתו מדמה לחיגר דל"ה תשלומי' ע"ש והנה הכ"מ פ"ב דחגיגה ה"ה כ' דהיכא שנטמא לאחר שעלה ע"ה כיון דחל עליו החיוב צריך להשלים א"כ ה"נ דכוותי') (עי' רמב"ם ה' חגיגה פ"ב ה"א זכ"מ שם ותמצא מבואר כאשר כתבתי ודו"ק שם) : (ד) ואם נמשך אנינות עד סמוך לסוף זמן ק"ש שהוא עד רביע היום כפי ערך השעות של יום (כמ"ש לעיל בהלכות ק"ש ע"ש) ואם יתפלל כסדר יעבור הזמן של ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות ואח"כ יתפלל כסדר ויקרא עוד הפעם ק"ש עם הברכות (עי' סי' נ"ח דאם קרא ק"ש שלא בזמנה יקרא אח"כ עם ברכותיה) ואם נמשך עד לאחר ארבע שעות שברכות שחר דהיינו מה שקודם ב"ש לא יאמרם אף שיש לו פנאי (עמ"א ר"ס ע"א) וביאר דבריו שם שכיון שאמרו בגמרא לכל אלו הברכות זמן כמ"ש כשחולץ מנעליו מברך כו' ואף שקי"ל בסימן מ"ו דעל צורך העולם הוא מברך ואף אם ניעור כל הלילה מברכים על צרכי העולם היינו עד זמן קימה שהוא שליש היום כמו בק"ש עי' סי' נ"ח זולת ברכות התורה וברכת שלא עשני א"י ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה אותן הברכות יברך (ולא יניח תפילין עיין יו"ד סי' שפ"ח) ויתפלל כסדר (ואלו הברכות זמנן כל היום ואפילו אחר חצות אם נקבר יאמרם): (ה) אם נמשך עד סמוך לזמן תפלה שהיא עד שליש היום וכמו שנתבאר לעיל בדיני תפלה ואם יתפלל כסדר יעבור זמן התפלה ויצטרך להתפלל ש"ע אחר שליש היום יתפלל באופן שנתבאר לעיל בדין איחר לבא לבית הכנסת סעיף א' ואילך כסדר ע"ש ה"נ יתפלל כמבואר שם דאם אין לו פנאי בכדי להתפלל עם הצבור ידלג הי' ידלג בכדי להתפלל ש"ע קודם שליש היום ואם יש לו שהות יתפלל הקדוש קדוש קודם כמבואר שם ואם השעה דחוקה לו שאם יתפלל מברכת היוצר יצטרך להשלים תפלת ש"ע אחר שליש היום ואם יתפלל ש"ע לבד לא יוכל לברך הברכות יוצר אור ואהבה רבה ואמת ויציב עד גאל ישראל וכו' קודם שליש היום ותו לא יוכל לאמרה דכבר עבר זמנן אבל התפלה אף שיעבור שליש היום ולא יהיה לו שכר תפלה בזמנה מ"מ יהיה לו שכר תפלה שלא בזמנה וגם בכדי להסמיך גאולה לתפלה מוטב שיברך הברכות קודם שליש היום והתפלה לאחר שליש היום ואחר כך לא יאמר עוד ברכת פסוקי דזמרה רק פסוקי דזמרה בלא ברכות כמו שנתבאר לעיל בדיני איחר לבא ע"ש : (ו) אם יש להאונן בן נמול מלין אותו בבית הכנסת קודם עלינו כמו שאר פעמים וגם האונן מותר ליכנס לבית הכנסת רק לא יברך ברכת להכניסו כו' רק הסנדק יברך מיהו אם אפשר למהר לקברו קודם שילא מבית הכנסת בשחרית יש לקברו (ט"ז סי' שמ"א ביו"ד וא"ר סי' קל"ב) ולענין לקרות לאונן לתורה יתבאר לקמן אי"ה בדיני קה"ת ע"ש: (ז) מי שמת לו מת בשבת אינו נוהג בעצמו דיני אנינות כלל וחייב בכל המצות (זולת דברים שבצינעה) וכן ביו"ט ולילי יו"ט ולילי פורים שקורין את המגילה (ועי' בזה בש"ע א"ח ס"ס תרצ"ו) אבל בי"ט ראשון אם רוצה לקברו על ידי עממין פטור או אפי' ביו"ט שני אפי' אינו רוצה לקברו עתה ג"כ פטור אם לא שא"א לקברו ע"י אונס או מחמת חג א"י (עי' מ"א סי' תקמ"ח וא"ר שם) אבל בלילי יו"ט יקדש ויתפלל הכל ואין בו דין אונן (ע"ש וכן הסכמת רוב אחרונים) ואם מת בשבת ולא קברוהו במוצ"ש יבדיל ביום א' וה"ה אם לא קברוהו עד יום ג' יבדיל ביום ג' ותו לא אבל לא יברך על נר ובשמים (סי' רצ"ט ע"ש ועיין יו"ד סי' שמ"א) ולא יאכל בפני המת אפי' בשבת משום לועג לרש אלא יאכל בבית אחר ואם אין לו בית אחר יעשה מחיצה שאינה נופלת ברוח מצויה בהפסק סדין והא אין לו סדין יחזיר פניו ויאכל (עי' יו"ד סי' שמ"א):(ח) אבל ביום ראשון (אפי' ביום שנקבר שאינו יום המיתה כיון שהוא יום ראשון לאבילות ולמנחמים) לא יניח תפילין (א"ר סי' ל"ח) אבל אם מת או נקבר בחוה"מ מניח תפילין בין בחוה"מ בין אחר המועד אף שהוא יום ראשון לאבילות מ"מ כבר נחמוהו מנחמים במועד (שם) וכן כשנקבר ביו"ט שני יניח תפילין אחר המועד דיום טוב עולה למנין שבעה ויום שאחר המועד יחשב לשני (פ"מ א"ח סי' ע"ב) וכן אם שמע שמועה קרובה (דהיינו בתוך שלשים אפי' ביום שלשים עצמו) ג"כ פטור (יו"ד סי' שפ"ח וסי' ת"ב) ואפי' בא לו שמועה קרובה בשכבר הניח תפילין והתחיל להתפלל חולצן אבל אם שמע שמועה רחוקה (דהיינו לאחר למ"ד) באמצע פסוקי דזמרה וכה"ג לא יחלצן רק יחלוץ מנעליו (ע"ש ובא"ר סי' קל"ב) אבל אם שמע בלילה או נקבר בלילה אינו מניח תפילין ביום (א"ר סי' ל"ח): (ט) כל זמן שאינו נקבר המת אינו חולץ מנעל וסנדל ואינו חייב בעטיפת הראש אך אסור לו לישב או לישן על גבי המטה אפי' כפויה וכ"ש שאסור בתשמיש המטה ואסור ברחיצה וסיכה ושמחה ושאלת שלום ותספורת ובמלאכה אבל מותר לצאת מפתח ביתו והטעם דודאי יותר מר הוא קודם שנקבר ומוטל לפניו ולא התירו לו רק לדברים שצריך לו לעסוק בצרכי הקבורה כגון לילך חוץ לביתו במנעל וסנדל לכן התירו לו אותן הדברים אף בשעה שאין צריך לצרכי הקבורה ויתבאר אי"ה לקמן בהלכות לידוק הדין : (י) מי שמת בתפיסה ולא ניתן לקבורה אינו חל על הקרובים לא אנינות ולא אבילות ומותרין אפי' בתשמיש (רמב"ן בת"ה יו"ד סי' שמ"א) והא דגם אבילות לא חל עליהם הוא מטעם דאבילות אינו חל אלא אחר קבורה או אחר שנתייאשו

מלקוגרו

מלקברו דהיינו שסוברים בדעתם שלא יקברוהו כלל כגון שהיתה הגזירה שלא יקברוהו כלל מחמת שנאה ולא מחמת ממון שאז אין עשוי להתבטל אבל כשהוא מחמת ממון אף שהמושל רוצה ממון הרבה מ"מ חשוב כלא נתייאשו: (יא) הא דלא חל אנינות כשלא מניחין המת לקברו היינו שהמת אינו ברשותם וסוברים שלא יקברו אותו כלל אבל אם המת ברשותם ואין מניחים לקוברו יום או יומים אף שיודע שיעכבוהו מלקברו יום או יומים חשוב כאילו לא נתייאשו וחל עליהם אנינות: (יב) וכן מי שנהרג בדרך או גררתו חיה או ששטפו נהר ולא נתייאשו מלקברו אין חל על הקרובים לא דין אנינות ולא דין אבילות ומונים לו שבעה ושלשים מיום שנתייאשו מלקברו (י"ד סי' שמ"א): (יג) וכל הני דינים אם אחר שנתייאשו מצאוהו או שניתן להם רשות אין עליהם אנינות כמו במלקט עצמות (בסי' ת"ג): (יד) אם הקרובים בתפיסה אין חל עליהם דין אנינות אבל אבילות חל עליהם אחר הקבורה (י"ד סי' שמ"א):

הלכות מזוזה

(א) מצות עשה לכתוב פ' שמע והיה אם שמוע ולקבעם על מזוזת הפתח וצריך ליזהר בה מאד וכל הזהיר בה יאריכו ימיו ושנותיו (יו"ד סי' רפ"ה): (ב) מצות נתינתה בטפח החיצון של רוחב מזוזת הפתח כדי שיהיה כל הבית שמור כיון שהוא בפנים למזוזה (שם):

דין מקומות שחייבין במזוזה:

(א) אלו המקומות שחייבין במזוזה אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ורפת בקר לולין ואוצרות יין ושמן ובית השותפין כולם חייבין ודוקא בבית השותפים ישראלים אבל בשותף ישראל ואינו יהודי פטור במזוזה ודוקא שדר עם אינו יהודי בבית אחד אבל אם דר כל אחד בבית אחר תחת גג א' הבית של ישראל חייב במזוזה ופתח הבית המשותף לישראל ולאינו יהודי פטור וכן אם שכר בית בשותפות עם האינו יהודי בכותל המפסיק ביניהם בין האינו יהודי לא יעשה מזוזה אבל בשאר החדרים יעשה מזוזה רק שיניח המזוזה באופן שיהא שמור מן האינו יהודי וכן השוכר בית מהאינו יהודי חייב לעשות מזוזה מ"מ אותן אנשים בכפרים ששוכרין השענק מן המושל שמוכרין שם י"ש או שאר משקים והא"י שם כל היום ורגילים הא"י לגנוב המזוזות ולנהוג בהן מנהג בזיון יש לעשות באופן שיהא שמור מן הא"י (יו"ד סי' רפ"ו): (ב) בית התבן ובית העצים ובית הבקר חייבין במזוזה ואם הנשים רוחצות שם כיון שעומדות שם ערומות אין כבוד שמים להיות שם מזוזה וכן אם טינופות של בני אדם מצוי שם אין לעשות שם מזוזה (שם): (ג) חדר שאיש ואשתו ישינים חייב במזוזה וצריך לעשות מזוזה בחלל הפתח ויהיה הדלת מפסיק בין המזוזה והחדר ואם א"א לעשות הדלת שיהא סוגרה מבפנים או שאין שם דלת כלל צריך לכסות המזוזה בכלי תוך כלי (שם): (ד) במקום שיש טינופות כגון שתינוקות מצויין שם טוב לכסות המזוזה ובמקום טהרה טוב שתהא נראית (שם): (ה) בית הכסא ובית המרחץ ובית הבורסקי ובית הטבילה פטורים ממזוזה (שם): (ו) בית הכנסת פטורה ממזוזה ואם יש בית דירה בעזרה לפני ביהכ"נ העזרה חייבת וביהכ"נ פטורה (שם): (ז) בית המדרש חייב במזוזה אבל לא יברך עליה ולכן כשרוצה לקבוע מזוזה בביהמ"ד אז טוב שיקבע מקודם מזוזה בביתו ויברך עליה ויהא דעתו גם על מזוזה שבביהמ"ד על סמך ברכה שבירך בבית והברכה חוזרת על שתיהן (שם). סוכת החג שאינה עשויה רק לחג פטורה ממזוזה אבל אם משתמשין בה כל השנה חייב במזוזה:

(ח) הבית שבספינה פטורה ממזוזה. החנויות שבשווקים שאין יושבים בהן רק ביום פטור ממזוזה (ולא דמי לבית האוצר ובית התבן שאין משתמשים בהם בכל שעה אפ"ה חייב במזוזה כיון שתשמישם שוה ביום ובלילה) אבל חנות שהיא בביתו פתוח לרה"ר צריך מזוזה לפתחיה (שם בט"ז): (ט) בית שאין בה ד"א על ד"א פטורה ואם יש בה כדי לרבע ד' על ד' בשוה אע"פ שארכה יתר על רחבה שהוא עגול או בעלת ה' זויות חייב במזוזה ולא יברך אבל יקבע מזוזה אחרת ויברך ויהיה דעתו גם על זו (ש"ך) (שם): (י) בית שדרך תשמישו להיות מקורה ואין לה תקרה פטור. היה מקצתו מקורה ומקצתו אינו מקורה אם היה הקירוי נגד הפתח חייב במזוזה והוא שיהיה במקורה ד' על ד' אבל כל שתשמישו אפי' בלא תקרה חייב אפי' אינה מקורה (הרא"ש בהל' קטנות): (יא) בית שאין לו דלתות יש בזה מחלוקת הפוסקים אם חייב במזוזה לכן יראה כשרוצה לקבוע מזוזה שיעמיד הדלת בתחילה ואחר כך יקבע המזוזה משום דלדעת הפוסקים שאם אין לה דלת פטור אם יקבע המזוזה ואחר כך יעמיד הדלת הוי תולמ"ה ואם א"א לתלות הדלת מיד יקבענה בלא ברכה ואח"כ כשיתלה הדלת יטול המזוזה ויקבענה פעם ב' ג"כ בלא ברכה וצ"ל אף לדעת הפוסקים שסוברים שאם אין דלת פטור ממזוזה אם קבעה כשהיתה דלת ואח"כ כשנטל הדלת וחוזר ותולה אותה שאין בזה חשש משום תולמ"ה כמו גבי סכך אם היה כשהיו הדלתות מהרעפים פתוחים ואח"כ סוגרן ואחר כך כשפותחן אין בזה משום תולמ"ה (שם): (יב) הרבה חדרים זה לפנים מזה כולם חייבין במזוזה (שם): (יג) אם יש בבית הרבה פתחים לחצר או לרה"ר ונעשו כולם לכניסה וליציאה בני הבית כולם חייבין במזוזה ואפילו נתמעטו הדיורין שאין רגילין לצאת ולבא אלא באחת מהם (שם): (יד) מרתף שיש לו פתח גדול מן הרחוב שמכניסין שם יינות בחביות גדולות ואח"כ עומד סגור ואין משתמשין דרך אותו הפתח ויש לו פתח קטן מן הבית שנכנסין ויוצאין בו תמיד אם הפתח קטן ראוי למזוזה הוא חייב והגדול פטור משום שאין תשמישו בו לכניסה ויציאה אלא לפעמים שמכניסין בו חביות גדולות ואין זה תשמיש קבוע ובטל הוא לגבי פתח קטן אבל אם אין הפתח קטן ראוי למזוזה דהיינו שאין גבוה עשרה ורוחב ארבע' אע"פ שמשתמשין בקטן אינו אלא כחור בעלמא והגדול הוא עיקר הפתח והוא חייב והקטן פטור שבטל לגבי פתח הגדול (שם): (טו) בית שיש לו שני פתחים בקרן זוית הבית פתח אחד נגד צפון ופתח אחד נגד מערב ובקרן זוית יש פצים א' המבדיל בין שני הפתחים אם יש באותו פצים טפח צריך שתי מזוזות היינו מזוזה אחת בימין הכניסה נגד מערב ומזוזה אחת צריך לעשות בפצים המבדיל לחלל הפתח הצפוני ואם אין בפצים המבדיל טפח א"צ רק מזוזה אחת בפתח המערבי לימין הכניסה ובפתח הצפוני א"צ משום דהפצים הוי כמאן דליתא והוי כפתח א' באלכסון והוי גם לפתח הצפוני מימין הכניסה (ט"ז שם): (טז) השוכר בית בחוץ לארץ על שלשים יום פטור ממזוזה וכן הדר בפונדק בא"י אבל השוכר בית בא"י חייב תיכף לעשות מזוזה וה"ה השואל בית דינו כשוכר (שם): (יז) השוכר בית מן הא"י חייב במזוזה כמו בשוכר בית מישראל אבל במקום דאיכא למיחש לסכנה שיעליל עליו הא"י שיעשה לו כישוף פטור ממזוזה (שם):

דין איזה פתח חייב במזוזה:

(א) אין הפתח חייב במזוזה אא"כ יש לו שתי מזוזות ומשקוף וה"ה אם גוף הכותלים שבגובה רביעית והמשקוף נ"כ מגוף הכותלים אף שאין בהם מזוזות אחרות חשובין צידי הכותלים

שהלים למזוזה ואם יש פתח בסוף הכותל ויש לו מזוזה אחת ומשקוף והצד השני הוא קנה הכותל כזה ⊓ חייב במזוזה אבל אם הכותל עוברת להלאה מן הפתח או אם שהמזוזה בצד ימין והכותל בצד שמאל כזה ⊓ להרש"י פטור ולהרא"ש והטור ורבינו ירוחם חייב ולכן יקבענה בלא ברכה אבל אם המזוזה בצד שמאל והכותל בצד ימין כזה ⊓ לכ"ע פטור ממזוזה (שם בש"ך): (ב) בית שיש לו מזוזות מכאן ומכאן וכיפה כמין קשת על המזוזות אם יש בגובה המזוזות י' טפחים קודם שמתחיל להתעגל אם יש רוחב ארבעה טפחים עד שמגיע לעשרה גובה מן הארץ וכן אפילו שמתחיל תיכף להתעגל מהארץ ויש בה רוחב ד' בגובה עשרה להרמב"ם פטור ולרש"י חייב דכל שיש בו רוחב ד' אפילו הוא עגול חשוב כמזוזה ונראה דיקבענה בלא ברכה ואם מתחיל להתעגל בגובה י' מן הארץ ובעיגול שהוא למעלה עשרה מן הארץ יש רוחב ארבעה כתב הט"ז צריך עיון היאך לעשות המזוזה שצריך לקבעה בתחילת שליש העליון כי להרמב"ם ממקום שמתחיל להתעגל חשיב כמשקוף וכשיתן המזוזה במקום העיגול הוי כנתנה במשקוף ואם יקבענה בשליש העליון של המקום השוה קודם שמתחיל להתעגל לא יצא לדעת רש"י דס"ל שהמקום עיגול שרחב ד' חשוב כמזוזה והעלה שאעפ"כ יקבענה בתחילת שליש העליון של כל הפתח היינו עם העיגול ובזה יוצא אף לדעת הרמב"ם כיון שיש למטה עשרה בלא העיגול מצטרף הכל לקרות מזוזות (ט"ז שם) רק שלא יהיה למעלה מכתפיו (שם):

דין מקום קביעות המזוזה בפתח:

(א) כשקובע המזוזה יברך אקב"ו לקבוע מזוזה וכשקובע הרבה מזוזות בפעם אחת מברך ברכה אחת לכולם [אבל שהחיינו אינו מברך משום דאינו בא מזמן לזמן (סימן רפ"ט)]: (ב) איזה מקום קביעתה בתוך חלל הפתח בטפח הסמוך לחוץ (כדי שיפגע במזוזה תחלה א"נ כדי שתשמור כל הבית מן המזיקין) ואם שינה אינו מעכב בדיעבד ובלבד שיניחנה בתוך חלל הפתח ואותם שדרים ברחוב של הא"י וחלל השער הוא נגד הרחוב והדלת נפתחת לתוך חלל הבית וירא להניחה בתוך חלל הפתח שלא יגנבו אותה הא"י יכול להניחה במזוזה נגד חלל הבית ובלבד שיהא בטפח הסמוך לפתח וצריך להניחה בתחילת שליש העליון של גובה השער ואם הניחה למעלה מזה כשירה בדיעבד והוא שיהיה רחוק מן המשקוף טפח אבל אם הניחה למטה משליש העליון אפילו בדיעבד פסולה ואם פתח גבוה הרבה וכשיניחנה בתחילת שליש עליון תהא למעלה מכתפיו צריך להניחה למטה משליש העליון נגד כתפיו (שם): (ג) צריך לקובעה מימין הנכנס ואין חילוק בין אם בני הבית איטרים אם לאו לעולם צריך לקובעה מימין הנכנס ואם קבעה בשמאל פסולה (שם): (ד) בבית שיש בו חדרים הרבה שהם פתוחים זה לזה ואין פתוח רק פתח אחד לרה"ר חושבין לדרך ימין מימין הכניסה של אותו חדר הפתוח לרה"ר (כן משמע שם): (ה) ומי שחולק ביתו לשנים ובכל חלק פתח פתוח לרה"ר או לחצר ובמחיצות החולקות יש פתח מזה לזה ובזה יש ספק איזה מהן ימין ליציאה או לביאה אזלינן בזה בתר היכר ציר היינו במקום שקובע הציר שהדלת סובב בו הוא הבית ובדרך שנכנסין שם לימין קובעים אותה אבל בשני הפתחים הפתוחים לרשות הרבים לא אזלינן בתר היכר ציר אלא יעשה אותה מימין הנכנס מרשות הרבים וכן הדין בבית שיש בו כמה חדרים ובשני הבתים החיצונים יש בכל א' פתח פתוח לרשות הרבים או לחצר עושין הפתחים של הבתים הפתוחין לרה"ר מימין הנכנס מרה"ר או מחצר ובשאר הפתחים אזלינן בתר היכר ציר ואם אין היכר ציר אז אזלינן בתר עיקר התשמיש היינו החדרים האמצעים שמשתמשין לכל בית ובית עושין המזוזה מימין הנכנס מאותו בית שהחדר משתמש לו ואם יש חדר א' שמשתמש לשניהם עושין המזוזה בפתח אחד מימין הנכנס לבית אחד ובפתח הב' מימין הנכנס מן הבית הב' ובפתח שנכנסין בו מן הבית שלט לבית החורף אף שיש מן הבית החורף פתח לרה"ר אעפ"כ לא אזלינן בתר היכר ציר וקובעין המזוזה בפתח שנכנסין מן הבית לבית החורף מימין הנכנס מן הבית לבית החורף משום דעיקר התשמיש בבית החורף ולא בבית (ש"ך דלא כמשמע מהט"ז): (ו) לא יעמיק לחפור טפח במזוזת הבית בעומק ויושיב שם המזוזה שאם עשה כן פסולה (שם): (ז) קבעה במזוזת הפתח בעודה תלושה ואחר כך חיברה לפתח פסולה משום תולמ"ה ויקבע על מזוזת הפתח באלכסון ויכוין שיהא ראש המזוזה נגד פנים וסופה נגד חוץ וכורכה מסופה לראשה היינו מאחד כלפי שמע (שם): (ח) אותן החנותים שבבית שעושין מזוזה אחת מן הקרקע עד המשקוף ומזוזה אחת שאינו מגיע עד המשקוף רק שכונסין את הכותל לערך אמה או יותר אם המזוזה שמגיע עד המשקוף הוא מימין הכניסה עושין המזוזה באותה המזוזה ואם המזוזה הקטנה הוא מימין הנכנס אם הוא גבוה עשרה טפחים עושין המזוזה בו ואם אינו גבוה עשרה טפחים עושה במקום הרחב. כן נראה לי:

מספר חסידים

(א) על אותן שיושבין בבית התפלה ומראים עצמם כעייפים ואינם יכולים לעמוד, עליהם הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל כל יומא לא לעי ובעידן צלותא לעי כו': (ב) כתיב שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים. שלא יהיו רגליך מטונפות. וכתיב הכון לקראת אלהיך ישראל כשאדם בא לפני מלך ב"ו לא יבא כאדם שבא בשוק אלא מתעטף להיות לפניו באימה וביראה. אנו שהולכים לפני אדון כל הארץ ית"ש עאכו"כ שיש לנו להתעטף להיות לפניו באימה וביראה: (ג) הנותנים צדקה אל החיים בעבור המתים צריכים להודיע להם כדי שיתפללו על המתים כו' ואף הנהנה מן החיים צריך להתפלל עליהם ונאמר ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו כו' וכתיב והכה בשלמתו וברכך וכתיב באיוב אם לא ברכוני חלציו. ואף על שכבר מתו וכבר עברו י"ב חודש צריך להתפלל עליהם בכל חודש וחודש כי מהפכים אש של גיהנם שנאמר והיה מדי חודש בחדשו יבוא כל בשר כו' וכתיב ואשם לא תכבה הרי בכל חודש וחודש מהפכים בו ולפני יו"ט ושבת ואחריהן לאותן שלא שמרו שבת ויו"ט כהוגן: (ד) האומר בלחש ברכת התורה ושאר ברכות הוא גוזל את המלות שהרי תרי"ג קולות לא המלא אלא עם אמן שעונים עי"ש לכן יאמרו בקו"ר: (ה) לא ינשק אדם את בניו בבהכ"נ כו': (ו) יש מתפלל ונענה ויש מתפלל ואינו נענה הטעם לפי שלער חבירו ועלבונו של חבירו אינו מעלה על לבו שלא התפלל עבורו לזה יתכן שלא יהיה נענה כו' כתיב ונתן לך רחמים ורחמך כל המרחם ירוחם ואם לאו מה בין זה לבהמה ועליו נא' ומותר האדם מן הבהמה אין:

שויתי יהוה לנגדי תמיד

הוא כלל גדול בתורה. שיתבונן האדם שמלך גדול ממ"ה הקב"ה מקיף על כל ענייניו. ויירא ממנו ויבוש ויכנע מפניו. ויתן על דרכיו לבו ועיניו. בשבתו וללכתו בשכבו ובקומו ולפום רעיוניו. כעבד נאמן הזריז לעבוד ולעמוד לפני אדוניו. ואם ישכב על מטתו. לא ערבה לו שנתו. רק לשמור בריאותו. כדי למהר לשוב אל משמרתו. ויצטער על אבדת זמנו היקר שאינו חוזר מחר. לכן יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו. שיהא הוא מעורר השחר*). ומכ"ש לא יאחר זמן תפלה שהצבור מתפללין. וכתב בסדר היום ובקומו יאמר:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם שֶׁהֶחֱזַרְתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֶמְלָה. רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ:

ואין צריך לזה נט"י. אף שידיו מטונפות. כי אינו מזכיר השם ולא כינוי. אכן הגאון מוהר"ר יעב"ץ ז"ל כתב

עץ יוסף

מודה אני כו'. יתן ההודאה הזאת על החזרת נשמתו בשמחה עצומה כמבואר בזוהר האי מאן דיהיב פקדון לחבירו והוא חייב לו הלא תופס בפקדון בשביל החוב. ואנו מפקידין כל הלילה הנשמות ביד הקב"ה והוא מחזירן לנו בכל יום ואינו תופס בשביל מה שאנו חייבים לו בעונינו הרבים רב מהחובה. ולכן אמר בזוהר שיש ללמוד הימנו שאין לתפוס פקדון חברו אפילו הוא חייב לו. ומאן דתפיס לית ביה מן בני הימנותא קדישא. ולכך אנו צריכין להודות ולשבח על זה (יערות דבש):

ענף יוסף

מודה כו'. יבואר ע"פ מאי דאי' באיכה רבתי על פסוק חדשים לבקרים רבה אמונתך. אמר ר' אלכסנדרי ע: מאתה מחדשנו בכל בוקר ובוקר אנו יודעין שאמונתך רבה לתחית המתים. ופי' שאנו מפקידים נשמותינו בלילות בידך כשהן עיפות מטורח היום ואתה מחזירן לנו חזקות כאילו הן חדשות. מזה יודעים אנו שיהיה תחית המתים. כי זה מעין ת"ה הוא. וזהו מודה אני כו' שהחזרת בי נשמתי בחמלה. שמזה אנו רואים שרבה אמונתך לתחית המתים:

עיון תפלה

מודה אני... רבה אמונתך. במדרש תהלים פכ"ה זש"ה בידך אפקיד רוחי, בנוהג שבעולם אדם מפקידין אצלו פקדונות והוא מחליף את של זה בזה ושל זה בזה אבל הקב"ה אינו כן אלא וד' אלקים אמת (ירמיה י, י) שמא עמד אדם שחרית ובקש נפשו ולא מצאה? או שמא מצא נפשו ביד אחר או נפשו של אחר בידו? הוי אומר וד' אלקים אמת. א"ר אלכסנדרי ב"ו מפקידין בידו חדשים והוא מחזירן בלויין ושחוקין אבל הקב"ה מפקידין בידו בלויין ושחוקין והוא מחזירן חדשים, תדע לך שהוא כן הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ונפשו יגעה עליו ושחוקה וכשהוא ישן הוא משלים נפשו להקב"ה ובשחרית היא חוזרת בגופו בריה חדשה שנאמר (איכה ג, כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך, ע"כ, ואל זה המדרש נראה שכונו התוס' בברכות מ"ו א' ד"ה כל, ועי' ב"ר פע"ח ומבוא לתנחומא הוצאת בובער ד' ע"ח ע"א. וגם בתנחומא פ' משפטים סי' פ' אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי אתה חוטא לפני ואני ממתין לך ונפשך עולה לפני כל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון והיא חייבת ואני מחזירה לך וכו'. ובדברים רבה סופ"ה כל אוה"ע מכעיסין אותו והן ישנים והנפשות עולות אצלו שנאמר אשר בידו נפש כל חי ובבקר הוא מחזיר לכל אחד ואחד את נשמתו שנאמר נותן נשמה לעם עליה, ע"כ. ובתדבא"ר פ"ב אני אגיד צדקותיו וחסדיו של הקב"ה שהוא עושה עם ישראל בכל יום אדם נמכר ובכל יום אדם נפדה, רוחו של אדם נטלת הימנו ונתנת לבעל הפקדון ולבקר מחזירה אליו, שנאמר בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי, ע"כ: **מלך.** נגזר מבינוני הנוסף **מוליך**, וטעם מלך העולם שהוא ית' מוליך את העולם ומנהיגו (רי"ל מעקלענבורג), ועי' רוו"ה בהבנת המקרא (במדבר לד, ח) וברמב"ם ריש תרומות: **וקים.** נמצא במקרא (דניאל ו, כז) והוראתו—בעשטעהענד—, והרוו"ה בברכת יוצר ובעזרת העתיק—זעלבסטשטאנדיג—. ואונקלוס תרגם אלהים חיים (דברים ה, כג) אלהא קימא: **שהחזרת.** הוראת הפעל הזה בהלמוד סָבוֹב וָשׁוֹב למקומו הראשון, כמו חוזרין חלילה (סוכה נג, ב), נחזור על הראשונות (כריתות ח, א), סבוני גם סבבוני (תהלים קיח, יא) ת"י אף חזרו יתי. וממה שהשתמשו בו בתפלה י"ח שלפי דעת חשובי המדקדקים נוסדה על טהרת הלשון העברית, ואמרו **המחזיר שכינתו**... **והחזירנו** בתשובה... וגם ממה שבא'ו בב"ב ק"כ א' ויקח את בת לוי **וַיַּחֲזֵר** מבעי ליה? ולא אמרו **וַיָּשֶׁב** מבעי

תקון תפלה

מודה אני לפניך. הנוסח הזה לא זכרו הראשונים, ונראה שתקנו אותו החסידים האחרונים לאמרו בשעת קימה תחת ברכת אלהי נשמה שאסור לאמרה בידים מטונפות מפני האזכרות שבה. ויש מוסיפין נוסח מספר זהר חדש **יהי רצון שלא אבעם ויהי לבי נכון ומסור בידי,** נוסד על מאמרם בב"ר פל"ד ופ' ס"ז ובשוח"ט מזמור י"ד וקוה"ר פ"ה. הרשעים

*) כתוב בספר זכר טוב כשתעור משנתך חשוב בדעתך פסוקים אלו. נפשי אויתיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך: לשמך ולזכרך תאות נפש: אני שכבתי ואישנה הקיצותי ועודי עמך עכ"ל:

נ"ל שאם אין ידיו נקיות לא יאמר נוסחא זו בשפתיו. שגם ואל תשב מדיף לדפני אם ידיו מטונפות ודאי יצא מכלו בהפסקו. ואפילו בשאם יש להחמיר בטוכב פרוש. דבודאי נגע דמי כו' עכ"ל. חיבת בחמלה יש לומר ובאסגחתא. כי ככה אמוכך אין להפסיק ביניהם ושפות ביד כאומרים בנשימה אחת ומפרידין בין חיבת רכה ובין אמוכך (יד אפרים סי' ד'):

בשחרית תיכף כשיעמוד ממטתו יטול ידיו. ואסור לילך ד' אמות בלא נט"י. וכתב בספר א"ר יש ליזהר שמים להחמיר ולעשות כמ"ש ספרי המוסר. שיכין האדם ב' כלים. א' עם מים וא' ריק שתוך למטתו. וכתב בעץ החיים וטוב שיהיה הכלי ריקם פנוס כי הוא מוכל קשרה אחרא עכ"ל. ותקנו חז"ל נט"י בבוקר מפני ג' דברים. א' כדי להעביר רוח רעה. ועוד מחמת שהוא נעשה בריה חדשה. וגם לדמיון כהן המקדש עצמו מהכיור לעבודה. ולפיכך צריך נטילה הנוהגה כתקנה. ונראה ליזהר בה בכל הדברים המעכבים בנט"י לאכילה אם אפשר. אבל אם אי אפשר אינו מעכב לא כלי ולא כח גברא ולא שאר דברים הפוסלים בנט"י לאכילה. וכן ניגוב אינו מעכב. וצריך ליזהר לשפות מים על כל יד ג"פ: **וסדר הנטילה** נוטל כלי של מים ביד ימינו ונותנו ליד שמאלו כדי שיריק מים על ימינו תחילה. ואח"כ על יד שמאל. עד ג"פ בסירוגין. כשנותן מים על יד ימינו בכל פעם יאמר היד סנדולא. וביד שמאל היד החזקה. וכשמשפשף הידים יחד יאמר ג"פ יד רמה. וכשינשא ידיו לרחוץ פניו יאמר ידיו גלילי זהב וגו'. כשרוחץ פניו יאמר ראשו כתם פז וגו'. כשרוחץ שפתותיו יאמר שפתותיו שושנים וגו'. וכשמנגב פניו יאמר ופניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתן. ובזה ימצא חן בעיני כל רואיו:

כתב בספר דרך חשה כשנוטל ידיו שחרית יאמר בפה מלא הריני עושה זאת להכניע ליצר הרע לשום כבד ליצ"ט. שבזה שמריק מתחלה ביד שמאל על ימין וכן הוא עושה ג"פ בסירוגין הוא מכניע היצה"ר שבצד שמאל ליצ"ט שבצד ימין. כמ"ש לב חכם לימינו הוא היצ"ט. ולב כסיל לשמאלו הוא היצה"ר. ולפי שקודם שיברך אדם שום ברכה צריך לנקות את עצמו מכל טינוף וכל מותר שמאלא לנאת מגופו. אפילו מנהיריו או מפיו. לכן תיכף כשיעמוד ממטתו אם מרגיש בעצמו שצריך לעשות צרכיו יטול ידיו כנ"ל בלא ברכה וגם ירחץ פיו ושניו. ואח"כ יעשה צרכיו. ואח"כ יטול ידיו פעם שנית. ויברך על נט"י וגם אשר יצר. ואח"כ יאמר אלהי נשמה כו'. כי ג' ברכות אלו צריכין להיות על הסדר זה אחר זה. אבל אם מרגיש בעצמו שאינו צריך לנקביו יאמר על נט"י ואשר יצר כו' תיכף אחר הנטילה אע"פ בלא עשה צרכיו. אבל בשאר כל היום אף אם עשה צרכיו אינו מברך ענט"י רק אשר יצר. כשעושה צרכיו יזהר מאד לקנח פי הטבעת היטב אחר עשיית צרכיו. ובספרים הובא שילחץ שם כי אי אפשר בקינוח שלא ישאר מעט. לא יגע בידו קודם נטילת שחרית לא לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים. ואם נגע במאכל הוא חשש סכנה. וכן יש ליזהר בשחרית שיטלו הקטנים ידיהם. כי הוא חשש סכנה בנוגעים במאכלים בלא נטילה. לא יטול ידיו ממי שלא נטל ידיו שחרית אבל להביא לו מים מותר ממי שלא נטל ידיו. נטילת ידים שחרית אין נוטלין ע"ג קרקע אלא לתוך כלי. ואפילו ע"ג קסמין אסור. ומי הנטילה שחרית לא יתן לפני בהמתו ולא ישפכם בבית ולא במקום שעוברים שם בני אדם. אם היה ניעור כל הלילה יטלם בשחרית בלא ברכה. רק אם נגע במקום המטונף או עשה צרכיו צריך לברך. הנהים בבוקר קודם השחר ונטל ידיו אח"כ כשיאיר היום צריך ליטלם פעם שנית בלא ברכה. ולכן כשאומרים סליחות שמשכימין קודם אור היום צריכין ליטול ידיהם שנית כשיאיר היום. ישן ביום כשיעור שיתין נשמין יטול ידיו בלא ברכה:

סדר לבישת בגדים וברכת ציצית

יהא אדם צנוע אפילו בחדרי חדרים. כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו. וכתיב והצנע לכת עם אלהיך. ע"כ לא ילבש חלוקו מיושב. אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב. ונמצא כשיקום הוא מכוסה. יזהר שלא יטול חלוקו ולא שום דבר ממי שלא נטל ידיו. שהוא סכנה. וידקדק בחלוקו ללובשו כדרכו שלא יהפוך הפנימי לחוץ. ות"ח אף אם כבר לבשו מהופך חוזר והופכו. אין טוב לאדם שילבש ב' מלבושים יחד שקשה לשכחה. ויזהר ליקח ב' בגדי מלבוש ביד ימינו וילבש בית יד הימנית ויסבב מלבושו לאחוריו ואח"כ ילבש בית יד השמאלית. מנעלים שלנו שאין להם קשירה ינעול של ימין תחלה. וכשחולץ מנעליו חולץ של שמאל תחלה. המלבוש הראשון שלובש בשחרית יהיה של מצוה דהיינו טלית קטן. ולא ילך ד' אמות בלי ציצית. ואם לובש טלית קטן כשאין ידיו נקיות ילבשנו בלא ברכה. רק יאמר מקודם **הריני מזמן את גופי להתלבש במלבוש מצוה** שזה מותר לומר אף בעוד שאין ידיו נקיות. ואחר זה כשיטול ידיו ימשמש בציצית ויבדוק אותם ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת צִיצִת:

עיון תפלה

מבעי ליה. נראה שחשבוה לפעל עברי גמור. לפיכך לא תתכן בעיני הנהגת נוסח ספרדי מנסג כפא וקראסוב המשיב הכינתו לציון:

תקון תפלה

הרשעים ברשות לבם (רצונם מושל על שכלם) שנאמר אמר נבל בלבו, אבל הצדיקים לבם ברשותם וישם דניאל אל לבו, דומין לבוראם ויאמר ד' אל לבו. ובב"ר פס"ח נמצא אמר ר' שמואל ב"נ

בשחרית צריך לומר מודה אני לפניך ד' אלקי שהוצאתני מאפילה לאורה:

ואחר כך יאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת צִיצִת לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה:

איתא בספרי כל המתעטף בציצית קדושתו כפולה משל חברו שנאמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים וגו' מלמד שהציצית מוספת קדושה:

כתב בספר כבוד חכמים פרק אחד עשר שיקבל האדם בכל יום לקיים תרי"ג מצות. והקבלה ע"ז לא תהיה בלשון נדר ויאמר הריני מקבל עלי לקיים כל רמ"ח מ"ע ולא לעבור על שום ל"ת העשה דאז כשיעבור ולא יקיים דעתו ס"ל נ"כ עובר על הנדר. אלא יעלה מחשבתו הטובה לפני הקב"ה בלשון תפלה. ויאמר אותה קודם שיברך על הציצית ע"ש. וזה נוסח התפלה:

רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך ולקיים כל המצות שכתבת בתורתך ולהזהר בכל אזהרות שהזהרת בתורתך. יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהיה בעזרי שאוכל להזהר שלא אעבור היום ובכל יום על אחת משלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה. ושאוכל לקיים היום ובכל יום כל מצוה שתזדמן לפני משתי מאות וארבעים ושמונה מצות עשה. ומה שלא אוכל לקיים תצרף מחשבתי הטובה למעשה. ויחשב לפניך כאילו קיימתי אותם במעשה. ועל ידי זה תעשה לבוש רוחני לנפשי רוחי ונשמתי לשתי מאות וארבעים ושמונה אברים הרוחניים ושלש מאות וששים וחמשה גידים הרוחניים. ובזה יהיה לי חלוקא דרבנן בעולם הנשמות בתחיית המתים לעולם הבא אמן:

סדר עטיפת טלית גדול

אחר הנקיון והלבישה כראוי ימהר לילך לבית הכנסת או לבית המדרש. והמדקדקים נהגו להתעטף בציצית ולהניח תפילין קודם שיצאו מפתח ביתם לבית הכנסת. כי אז הוא נסדר בכבוד וילאתו עושה רושם בעולמות העליונים הקדושים כדאיתא בזוהר בכמה מקומות. ואם נכנס לבהכ"נ ואין ציצית בבגדו ואין תפילין בראשו ואומר אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. הקב"ה אומר איה מוראי. ומקום שאין ליהודים רחוב מיוחד ואין יכולין לילך לבהכ"נ מעוטף בטלית גדול. ילבש הטלית בפרוזדור בהכ"נ. וקודם שלובש הטלית יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים שלא נפסקו. ועיקר העיון צ"ע למעלה מן הקשרים מקום שהחוטין תחובין בנקב הטלית. כי אם נפסק שם חוט אחד פסול לכל הדעות. וצריך להפריד חוטי הציצית זה מזה קודם לבישה. וכתב מ"ב נילת ר"ת לריך יפריד ליליותיו תמיד:

בשעת בדיקת הציצית של טלית גדול קודם הברכה יאמר פסוקים אלו:

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ. יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה:

וקודם עטיפת הטלית יאמר זה:

לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל: הֲרֵינִי מִתְעַטֵּף גּוּפִי בַּצִּיצִת כֵּן

עץ יוסף

מתעטף גופי בציצית כו'. ז"ל ר"ח כשיאמר להתעטף בציצית יכוין שהנשמה היא המתעטפת באור מלוה זו בין למטה בין למעלה ששורש הנשמה שהיא למעלה נ"כ תתעטף באור מלוה זו. והוא כי בנשמה יש רמ"ח אברים ושס"ה גידים

דובר שלום

לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה וכו' ליחד שם י"ה בו"ה וכו'. מבואר בספרי אמת שתכלית כל הבריאה ושלימות העבודה הכללית הוא לאחד כל הפנימים למקור יחוד אחדותו ית'. ויתבאר בפ"ג דאבות בתואר שכינה ע"פ טוב הנגלית הוא. שעולמות הבורא ית' נפלם ונסתר שכל חי דלית ביה תפיסה כלל. אך רצונו המכון כל העולמות. וגם עולם השפל בכל פרטיו. זה הרצון מתואר בשואר שכינה. שרצונו שוכן בתוכנו ומקיים אותנו. והנה תואר קודשה הוראתו על הנעלם והמופרש מכל. זהו לפס יחוד קוב"ה ושכינתיה. לאחד כאחד קדושת העלמו ית' עם רצון שכינתו המתגלה לנו. שעל כונה זו נתיסדו כל הברכות בלשון נוכח ונסתר יחד כמו ברוך אתה ה' אשר קדשנו וכו' בתואר נוכח הוא לפי שכינתו

תִּתְעַטֵּף רוּחִי וְנִשְׁמָתִי וּרְמַ"ח אֵבָרַי וּשְׁסָ"ה גִּידַי בְּאוֹר הַצִּיצִת הָעוֹלֶה תַּרְיַ"ג וּכְשֵׁם שֶׁאֲנִי מִתְכַּסֶּה בְּטַלִּית בָּעוֹלָם הַזֶּה כָּךְ אֶזְכֶּה לַחֲלוּקָא דְרַבָּנָן וּלְטַלִּית נָאָה לָעוֹלָם הַבָּא בְּגַן עֵדֶן. וְעַל יְדֵי מִצְוַת צִיצִת תִּנָּצֵל נַפְשִׁי וְרוּחִי וְנִשְׁמָתִי וּתְפִלָּתִי מִן הַחִיצוֹנִים וְהַטַּלִּית יִפְרוֹשׂ כְּנָפָיו עֲלֵיהֶם וְיַצִּילֵם כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף וּתְהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת צִיצִת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה: ויהי נעם וכו׳

הברכה והעטיפה יהיו שתיהם בעמידה ויברך הברכה [אם לא צריך על פניו קטן יכוין לנאות גם עליו בברכה זו]:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בַּצִּיצִת:

ויכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה להתעטף בו כדי שנזכר כל מצותיו לעשותם (בית יוסף סי׳ ח׳ סעיף ח׳). ואם לא כוון כך משמע דלא קיים המצוה כתיקונה (א"ר). ואחר הברכה יניח הטלית על ראשו רחבו לקומתו. ויטיל שתי ציציות הימניות לאחוריו בכתף שמאלית ושתים האחרות יפשלו לפניו. נמצאו כל הד׳ ציציות בצד שמאל ויעמוד כך מעוטף כדי הילוך ד׳ אמות לפחות. אח"כ יסירם מעל פניו. ויפשל על ראשו כדרך ב"א מתכסין בכסותן לפעמים בכסוי הראש פעמים בגלוי ראש. וכמנהו כל הציציות כנגד פניו. ומחזיר ציצית אחת שבצד ימין לאחוריו וכן אחת שבצד שמאל לאחוריו. והטלית תהי׳ לדין מונחת מוקפלת על כתפיו. נמצא מסובב במצות. ויאמר ד׳ פסוקים אלו ממזמור ל"ו:

מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן: יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם: כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר: מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב: וסודם של פסוקים אלו רם ורב למקובלים ז"ל:

עץ יוסף

גידים יאירו ע"י מלות ליצית. וכלל זה לכל מלוה ומלוה שיעשה האדם לריך לכוין כי נשמתו שהיא חלק אלוה ממעל מהתקנת והאיר באור מלוה זו. וכן לענין הפלין עכ"ל:

דובר שלום

שכינתו הגלויה והואר נסתר לפי תכונת קדושתו הנעלמת. ומודעת מאמר חז"ל בתחלת הבריאה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקיים בתף פמו מדה"ר. שאין העולם יכול להתקיים רק בהשתתף יחד מדה"ד עם מדה"ר. והיתה בגינת אגוז דשם י"ה הוא הדין שבשם הויה ושם ו"ה הוא הרחמים שבשם הויה יעו"ש. וזהו בדאיתו והיימו לאחד כאחד. דאיתו הוא מולא הדין. ורחימו היא אהבת הרחמים הייט ליחד שם י"ה שהוא הדין עם ו"ה שהוא הרחמים. שזהו יסוד קיום העולם שתוף מדה"ד עם מדת הרחמים. והנה התעררותא דלעילא באתדל"ת תליא. שע"פ תכונת מעשה התחתונים נעשה תיקון העליון. לכך כשמתאחדים ישראל כאיש א׳ חברים. מתאחדות במדות העליונות כל המדות ביחוד האמיתי. וזהו לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בדור"ח י"ה בו"ה ביחודא שלים. יחוד השלם האמיתי. בשם כל ישראל במתאחדים כאיש אחד:

עיון תפלה

לְהִתְעַטֵּף. הסרסים עטף ועטה עניינם אחד, יעטפו בר (תהלים סה, יד), כבגד יעטה (שם קט, יט). והתפעל במקרא ענין אחר לו, בהתעטף עלי נפשי (יונה ב, ח) אפיסת הכחות. אבל בלשון התלמוד גם הקל גם ההתפעל ענינם לבישת בגד עליון, עטופין ויושבין (ירושלמי ע"ז סוף פ"א), נתעטף ויצא לקראתו (שבת לא, א). ופירוש להתעטף בציצת להתעטף בבגד שיש בו ציצת: בַּצִּיצִת. כן הסכימו רוב הפוסקים לקרוא בפתח הבי"ת, להורות על הציצת הידועה שלונו עליה השי"ת לעשותה בבגדינו כהלכתה. וכן לישב בַּסֻּכָּה העשויה כדת, וכן לקרא את ההלל כלל המצרי: ציצת. על שם הפתילים התלוים בו כמו ויקחני בציצת ראשי (יחזקאל ח, ג), ד"א על שם וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים (לשון רש"י במדבר טו, לח):

תקון תפלה

להתעטף בציצת. מנחות מג, א. וברכת על מצות ציצת לא הוזכרה בתלמוד, וכ׳ בכל בו סי׳ כ"ב דעל ט"ק נהגו לברך על מצות ציצת, וטעם המנהג כתב דרכי משה בטור או"ח סי׳ ח׳ אות ה׳ וזה לשונו והמנהג לברך [על ט"ק] על מצות ציצת וטעם המנהג נ"ל כי חששו לדברי הפוסקים שאין יוצאין בטלית קטן כזו ולכן לא מברכים להתעטף או להתלבש דאז הוה משמע דעכשיו מקיימים המצוה

ב וגו

לפי שמצות ציצית שקולה כנגד כל המצות. ועוד שהיא תדירה שנוהגת גם בשבת ויו"ט. ותדיר קודם (ב"י ולבוש). על כן אחר שלבש טלית מצויץ יניח תפלין (ב"י ולבוש). והמחבר כתב הטעם שמעלין בקדש. ור"ל דבתפלין יש קדושה יתרה. לכן יניח התפלין אחר שלבש הטלית כדי שיכנס מקדושה קלה לקדושה חמורה. והמניחין כיס התפלין והטלית בתוך כיס אחד צריכין ליזהר שלא יניחו כיס התפלין למעלה כדי שלא יפגע בהם תחלה ויצטרך להניחם קודם הטלית כדי שלא יעבור על המצות. וכתב בספר עיר גבורים פ' ואתחנן. דע שציוה הקב"ה להניח תפלין על היד להזכירו שלא יאמר עולם ידי עשה לי החיל הזה. וביד שמאל דוקא. לפי שנאמר בשמאלה עושר וכבוד. ולב כסיל לשמאלו תמיד. וזהו ידכה יד כהה רמז שהעושר מתחלה הוא זורח באדם ולבסוף נעשה כהה. כי לא במותו יקח הכל. ועל הראש נגד העינים לפי שנאמר ועיני האדם לא תשבענה. וחז"ל אמרו והיו לטוטפות בין עיניך מקום שעושה קרחה נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן ולא תשימו קרחה בין עיניכם. רמז בזה כי העין הרואה לבקשת העושר ע"ד ועיני האדם לא תשבענה. הוא במקום שעושה קרחה ר"ל שגורם כל ריב וכל נגע ומפריד האדם מן העולם הזה ומן העוה"ב הלהוט אחר בקשת העושר. כי בעוה"ז עושר שמור לבעליו לרעתו ומחטיא האדם עד שנפרד אף מן העוה"ב. נמצא האדם קרח מכאן ומכאן. וזהו שאמר מקום שעושה קרחה. והוא מבואר למבין. והושמו התפלין בשני מקומות אלו להזכיר לאדם הסדר קנין העושר והפסדו ואיך שהוא בעל תמורה עכ"ל. ובספר אגרת הטיול כתב הטל יד ירמוז לשעבד היד לעשות המעשים הנרצים לאלהים מפני יראה. והטל ראש ירמוז לשעבד השכל להשכיל באמתו ולהבין בחכמה עכ"ל. ומבואר בדברי האר"י ז"ל ובמשנת חסידים בדיני תפלה בהכ"נ שצריך לומר קודם כל דבר מצוה ליחדא שמא דקוב"ה ברחימו ודחילו ודחילו ורחימו בשם כל ישראל כו'. והוא ליחד בזה ארבע אותיות שמו יתברך שמהם בא האהבה והיראה. על כן קודם הנחת תפלין יאמר בפה מלא הריני מזמן ראשי וזרועי למרכבת התפלין:

וקודם הנחת תפלין יאמר זה:

לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י"ה בו"ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל. הִנְנִי מְכַוֵּן בְּהַנָּחַת תְּפִלִּין לְקַיֵּם מִצְוַת בּוֹרְאִי שֶׁצִּוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. וְהֵם אַרְבַּע פַּרְשִׁיּוֹת אֵלּוּ. שְׁמַע. וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ. קַדֶּשׁ. וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ. שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִחוּדוֹ וְאַחְדוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בָּעוֹלָם. וְשֶׁנִּזְכּוֹר נִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ בְּהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם. וַאֲשֶׁר לוֹ הַכֹּחַ וְהַמֶּמְשָׁלָה בָּעֶלְיוֹנִים וּבַתַּחְתּוֹנִים לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ. וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ עַל־הַיָּד לְזִכְרוֹן זְרוֹעַ הַנְּטוּיָה וְשֶׁהִיא נֶגֶד הַלֵּב לְשַׁעְבֵּד בָּזֶה תַּאֲוַת וּמַחְשְׁבוֹת לִבֵּנוּ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְעַל הָרֹאשׁ נֶגֶד הַמּוֹחַ שֶׁהַנְּשָׁמָה שֶׁבְּמוֹחִי עִם שְׁאָר חוּשַׁי וְכֹחוֹתַי כֻּלָּם יִהְיוּ מְשֻׁעְבָּדִים לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמִשֶּׁפַע מִצְוַת תְּפִלִּין יִתְמַשֵּׁךְ עָלַי לִהְיוֹת לִי חַיִּים אֲרוּכִים וְשֶׁפַע קֹדֶשׁ וּמַחֲשָׁבוֹת קְדוֹשׁוֹת בְּלִי הִרְהוּר חֵטְא וְעָוֹן כְּלָל. וְשֶׁלֹּא יְפַתֵּנוּ

ויש נוהגים לומר זה:

לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י"ה בו"ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל. הֲרֵינִי מֵנִיחַ תְּפִלִּין לְקַיֵּם מִצְוַת בּוֹרְאִי וְלִגְרוֹם עַל יְדֵי תְּפִלִּין דְּיַד מוֹחִין לְנוּקְבֵיהּ דִּזְעֵיר אַנְפִּין. וְעַל יְדֵי תְפִלִּין דְּרֵאשׁ מוֹחִין לִזְעֵיר אַנְפִּין. וִיחַבֵּק הֶחָתָן אֶת־הַכַּלָּה שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשָׁהּ וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנָה. וּמִן הַשֶּׁפַע הַהוּא יִתְמַשֵּׁךְ עָלַי לִהְיוֹת לִי חַיִּים אֲרוּכִים וְשֶׁפַע קֹדֶשׁ וּמַחֲשָׁבוֹת קְדוֹשׁוֹת בְּלִי הִרְהוּר חֵטְא כְּלָל וְעִקָּר. וְהָרְצוּעוֹת יִהְיוּ חַבְלֵי עֲבוֹתוֹת הָאַהֲבָה בֵּין הֶחָתָן לְהַכַּלָּה. וְלֹא יִגְרְמוּ הָעֲוֹנוֹת שֶׁיִּהְיוּ הָרְצוּעוֹת קְשׁוּרִים לְסַמָּאֵל וְנוּקְבֵיהּ וְכָל־כַּת דִּלְהוֹן. וְשֶׁלֹּא יְפַתּוּנוּ וְשֶׁלֹּא יִתְגָּרוּ בָנוּ וְיַנִּיחוּנוּ לַעֲבוֹד אֶת־יְיָ כַּאֲשֶׁר עִם לְבָבֵנוּ: וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת הֲנָחַת תְּפִלִּין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל־פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה:

וְלֹא יִתְגָּרֶה בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְיַנִּיחֵנוּ לַעֲבֹד אֶת־יְיָ כַּאֲשֶׁר עִם־לְבָבֵנוּ. וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת הֲנָחַת תְּפִלִּין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל־פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ״ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה:

הֲרֵינִי מֵנִיחַ תְּפִלִּין שֶׁל יָד לְהָבִיא כָּל־הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים תַּחַת יַד יְיָ שְׁכִינָה תַּתָּאָה. וּתְפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ לְהָבִיא כָּל־הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים תַּחַת רְשׁוּת הַשְּׁכִינָה עִלָּאָה. כַּכָּתוּב כִּי אַתָּה יְיָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים:

ואח״כ יניח תפלין של יד וקודם הקשירה יברך ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין:

ומהדק וקושר יפה כדי שלא תזוז הקציצה ממקומה. ואח״כ כורך שבע כריכות על קנה הזרוע. ולפי שאסור להפסיק בדיבור בין תפלה של יד לתפלה של ראש לכן סיכף אחר הכריכות יקח של ראש ויניח על הראש וקודם ההידוק מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין:

ומיד אחר הברכה יאמר:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

עיון תפלה

לְהָנִיחַ תפלין, כן הסכימו רוב הפוסקים לקרא בקמצות הה״א מפורש נוח ומענין שימה והשכבה, כמו לְהָנִיחַ ברכה אל ביתך (יחזקאל מד, ל), וַיַּנִּיחֵ֫נִי אל הר גבוה (שם מ, ב), ולא לְהַנִּיחַ בפתח משרש ינח (לדעת רד״ק ועוד רבים) שיש במשמעו גם ענין עזיבה והסרה מיד, כמו מקומך אל תַּנַּח (קהלת י, ד), ויסף עוד לְהַנִּיחוֹ במדבר (במדבר לב, טו), וכן הסכים הגר״א ז״ל באו״ח סי׳ כ״ח סק״ב. וכתבו הב״ח בטור או״ח סי׳ כ״ה ובת׳ מהרי״ם חלק או״ח סי׳ ז׳ מה שאין מברכין לקשור תפלין כלשון הכתוב וקשרתם, לפי שאין הקשירה עקר המצוה רק מה שמונח עליו זמן מה. וכן משמע מלשון הכתוב והיה לאות על ידך (שמות יג, ט), כלומר שיהיו מונחים לאות ולזכרון, ועי׳ בספר קנות החזן חו״מ סי׳ קפ״ב ובת׳ הרשב״א סי׳ קנ״ז. על מִצְוַת, כן הנכון בפתח וכן אסיק המג״א בשם לחם חמודות משום דשייכא כחדא תיבי לענין אסור הפסק:

תקון תפלה

כהוגן רק מברכים הש״י שנתן לנו מצות ציצת ואף שאין מקיימין אותה עכשיו כתקנה ולכן תקנו לשון על דלשעבר משמע כנ״ל טעם המנהג וכן כתב הרא״ש פרק קמא דפסחים וסוף פרק רבי אליעזר דמילה בשם ר״ת לענין ברכות מילה ועיין שם: להניח תפלין, על מצות תפלין. מנחות לו, א. מב, ב. ברכות ס, ע״ב (ולפי דברי הגאון לחם חמודות סי׳ ע״ו לא גריס הרא״ש להני ברכתא, ובש״ס כת״י מינכען משנת ק״ג גריס כי מיכסי גלימא אומר ברוך להתעטף בציצת אבל תפלין לא נזכרו, עיי״ש בדקדוקי סופרים), תנחומא סו״פ בא; והזמן אשר בו החלו הטוטפות להקרא בשם תפלין לא נודע לנו בברור, שמם התלמודי תפלין והיחיד תפלה, כמו תפלה ארבעה בתים (כלים יח, ח), הקמיע והתפלה (מקואות י, ב); תפלה של יד (מנחות לד, ב), תפלתו עגולה (מגילה כד, ב), ואף לעתים רחוקות נפגשם בשמם הראשון, כמו ביומא לג, ב׳ עבורי דרעא אטוטפתא אסור, ובמו״ק כו, א׳ שקליה לטוטפתיה אחתיה אבי־

סדיא (ובירושלמי שם תפלוי פ״ג), ולעילא מן כלילא טוטפן (תרגום אסתר ח, טו), טוטפתך יהוין עליך (ת״י יחזקאל כד, טז), ובשבת נז, א׳ גלא בטוטפות ומפרש ר׳ בון בר חייא בירושלמי קובטירא שנותנו במקום הטוטפות. הקדמון היותר עתיק אשר הזכירם בשם תפלין הוא שמאי הזקן, במכילתא בא סו״פ י״ז שמאי הזקן אומר אלו תפלין של בית אבי אמא וכן הגי׳ בתנחומא סו״פ בא, אבל בירושלמי עירובין פ״י ה״א הגי׳ הלל הזקן אומר אלו של בית אבי אמא, וכן גי׳ הרמב״ם בפ״ב מתפלין, הזקנים הללו חיו בערך מאה שנה לפני התרבן, וההשערה הישרה אומרת שכבר איזה דורות לפניהם החלו להקרא בשם

וּמֵחָכְמָתְךָ אֵל עֶלְיוֹן תַּאֲצִיל עָלַי. וּמִבִּינָתְךָ תְּבִינֵנִי. וּבְחַסְדְּךָ תַּגְדִּיל עָלַי. וּבִגְבוּרָתְךָ תַּצְמִית אֹיְבַי וְקָמַי. וְשֶׁמֶן הַטּוֹב תָּרִיק עַל שִׁבְעָה קְנֵי הַמְּנוֹרָה. לְהַשְׁפִּיעַ טוּבְךָ לִבְרִיּוֹתֶיךָ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:

אח"כ יכרוך ג' כריכות על האצבע האמצעית שתים מהן תהיינה על פרק התחתון של אצבע והשלישית על גביהן בפרק האמצעי (ש"ז בשם כוונת האר"י). ומשמע מדבריו דכריכה השלישית הוא בפרק אמצעי. אבל בספר מקור חיים דף ע"ב כתב. האר"י ז"ל היה קושר הרצועה בפרק האמצעי ושתי כריכות אחרות בפרק אחרון. א"כ משמע מדבריו דהרצועה דווקא יהא בפרק האמצעי (א"ר):

כנגד ג' כריכות אלו יאמר פסוקים אלה:

וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים: וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת יְיָ:

בחליצת התפלין יזהר להסיר מקודם ג' הכריכות מן האצבע. ויסיר של ראש תחלה ואח"כ של יד:

אחר הנחת תפלין יאמר זה:

שמות י"ג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־
הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה
וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ: הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: וְהָיָה כִי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ
הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה: מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־
יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה
לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת
יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם: וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת
לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה: וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ

תקון תפלה

הזה. ונראה שהשם תפלין נתחדש בימי גלות בבל, שרשו תָּפֵל שענינו חבור ודבוק חזק, והנם טחים אותו תָּפֵל (יחזקאל יג, י) טחים אותו בחבור חזק— ובכל זאת יפול, רוצה אשה בקב וְתִפְלוּת (להיות דבוקה בבעלה) מתשעה קבין ופרישות (כתובות סב, ב), יצא אלונתין שאינו אלא לתפלן (ירושלמי שביעית פ"ז ה"א) הטף המדובקים בהוריהם. וקריאת השם הזה הוא כעין נתינת טעם למצות הטוטפות, כי אות הם לנושאיהם שהם נבדלים מכל העמים ודבקים בהקב"ה, וכמו"ש רבינו בחיי בכד הקמח אות ת' „מצות התפלין אות היא שאנחנו דבקים בו ית', ובכדי שתהיה הדעת הזאת רשומה בלבבות נצטוינו לעשות לה זכרון ושנניח אותו הזכרון בשני האיברים היד והמוח לשעבד פעולותינו ומחשבותינו אליו ית' ולדבקה בו" ע"כ. וטעם חדוש זה בגלות בבל, כדי להזכיר תמיד את העם חובתם ושעבודם לאביהם שבשמים לשמרם מן הסמיעה וההתבוללות בקרב אויביהם השליטים, וכמו שנאמר (שמות יג, ט) והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ד' בפיך. וכבר מצינו שדאגו הזקנים שבאותו הדור לשמור את העם מן ההתבוללות, כמו שנאמר (דניאל א, ח) וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך וביין משתיו, ואמרו (ע"ז לו, א) דניאל גזר על יין ושמן בעיר. ונקוד השם תפלין ג"כ לא איתברר לן, ונראה בעיני שהעקר כדעת המחסרין את היו"ד ומדגישין את הלמ"ד תְּפִלִּין וכמו שנאמר מן חָמֵשׁ חֲמִשָּׁה כן נאמר מן תָּפֵל הנזכר למעלה תְּפִלָּה ביחיד תְּפִלִּין ברבים, והיו"ד הכתובה בתלמוד היא אם הקריאה. וגם לדעת התוס' (מנחות לד, ב) ורבינו ירוחם נתיב יג ח"ד שהוא מלשון פלילות והוכחה כי שם ד' נקרא עלינו ושרש פלל צריכים לנקד בחיריק מְדֻגֶּשֶׁת.

(ב"ה) ס'

וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ: וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר | שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה: וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה: וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה: וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם:

כתב התולע"י. גדולה מצות תפלין שכל המניחן מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו וגו' ואמר רבא כל המניח תפלין ומתעטף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן עוה"ב ואמר אביי מערב אני בו שאין גיהנם שולטת בו וכו'. וראוי לאדם בעת שימשמש התפלין או בעת שיחשוב במחשבתו שהתפלין עליו יחשוב כוונה כוללת (תפלין אלו הם אות שאתה יחיד ומיוחד ושהוצאתנו ממצרים) והכוונה תהיה בכ"ע:

הנהגת הליכה מביתו לבית הכנסת

אם שמע שקורין לבהכ"נ יאמר **שמחתי באומרים לי בית ה' נלך:**

יזהר בכל עת אשר פיע רואה את המזוזה בכניסתו או ביציאתו מאיזה בית אשר תהיה מזוזה בפתחו, יניח ידו הימנית על המזוזה ויקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצות שנכתבו בפרשת שמע והיה אם שמוע שבמזוזה ויכוין במחשבתו בזה הלשון:

אני מאמין באמונה שלימה ואמיתית שאתה יחיד ומיוחד ומקבל עלי לקיים מצותיך הקדושים:

וכונה ע' מבואר בזוה"ק בר"מ פ' ואתחנן דף רס"ג ע"ב וז"ל פקודא למקבע ב"נ מזוזה כו' ע"ש. ומוטב לרוץ כשהולך לבהכ"נ. וכן לכל דבר מצוה. אפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה (א"ח סי' כ' סעיף י"ב). ומספר היכלא לר"י משמע דוקא סמוך לבהכ"נ מצוה לרוץ. וכתב הפרישה דהכי מסתבר דקודם לכן אין נראה שמתכוין לשם מצות בהכ"נ. ועכ"ג בשם שתי ידות פי' בהבל הדרך יש לו לרוץ. וכשבא סמוך לבהכ"נ ימהר יותר. גמב ע"ש דבבהכ"נ עצמו אסור לרוץ אלא ילך באימה ויראה. וכן כשיוצא מבהכ"נ אסור לרוץ (מחבר שם). ואם דעתו לחזור ולכנס מותר לרוץ (בעל ע"י ושל"ה ומ"א). ומבהכ"נ לבהמ"ד מצוה לרוץ (של"ה):

בעת הליכתו לבהכ"נ ילך בזריזות ויכוין במחשבתו בכל עת הליכה בזה הלשון:

אני הולך לבהכ"נ לעבוד את בוראי ית"ש:

כתוב בזוה"ק נכון לאדם להתפלל טרם כניסתו לבית הכנסת תפלה קצרה זו:

גדבות פי רצה נא יי ומשפטיך למדני. יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהא תפלתי צלולה וזכה וברורה מכל ערבוביא המבטל כוונת התפלה:

וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ (בזכות אברהם שֶׁנִּקְרָא אִישׁ הַחֶסֶד)، אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ (בזכות יצחק שֶׁנֶּעֱקַד עַל־גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ). בְּיִרְאָתֶךָ (בזכות יעקב שֶׁאָמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה): רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם בִּזְכוּת שְׁלֹשֶׁת אָבוֹת אֵלּוּ אָבֹא לְבֵית הַכְּנֶסֶת לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי וּבִזְכוּתָם תַּעֲלֶה תְפִלָּתִי תְּפִלַּת הָאֶבְיוֹן לְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ וְתַעֲלֶה וְתִנָּשֵׂא לְכֶתֶר עַל רֹאשְׁךָ עַל־יְדֵי מְטַטְרוֹ"ן שַׂר הַפָּנִים אָמֵן סֶלָה:

אח"כ יאמר **בבית אלהים** נהלך ברגש והוא גימטריא אנ"ג ית"ץ שהוא אחד שלנו ושמו אם נכנסין לספיק שאלתנו ויכוין בכל יום לאות אחד משם הנ"ל.

והיא אחת משתי התפלות של רב סעדיה גאון אשר יפליג הראב"ע בשבחן בפירושו על קהלת בפסוק אל תבהל על פיך בדברו שמה קשות נגד הפייטנים, וחשב ארבעה דברים קשים שנמצאים בפיוטי הקליר ואמר שם בזה"ל: והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמוהן והן על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש ע"כ. ונדפסה בסוף ספר תפוחי זהב (מנטובה שפ"ג) והיתה שגורה בפי הגאון מ' מנחם עזריה מפאנו ז"ל. ומובאה בקובץ מעשה ידי גאונים קדמונים (ברלין הרט"ז), ונזכרת ג"כ בתשובת פאר הדור סי' ק"ל להרמב"ם ז"ל.

ובשבלי הלקט השלם סי' י"ח כתב שהשיב הראב"ד ז"ל בזה"ל מה ששאלת הלא אמרו חכמים מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום כו' והרי תפלות רב סעדי' זצ"ל כל אותה הבקשה שיש בה כמה שבחות האיך אומרים אותה כך נ"ל שלא אסרו לספר אלא בצבור או בעיקר התפלה אבל ביחיד תחנונים הם עכ"ל.

אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אֶחָד מִתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ . וּמְרוֹמַם עַל כָּל־הַבְּרָכוֹת , וְנַעֲלֶה עַל כָּל־הַהוֹדָיוֹת . וְגָבוֹהַּ מִכָּל־הַתִּשְׁבָּחוֹת . לְלֹא קָצֶה וּלְאֵין סוֹף וְעַד אֵין מִסְפָּר . אֵין עֲרוֹךְ אֵלֶיךָ מִכָּל־דְּמוּת, וְאֵין שָׁוֶה לְךָ בְּכָל־תְּמוּנָה, וְלֹא כָמוֹךָ בְּכָל־הַנִּמְצָאִים, וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים . יֶשְׁךָ מֵאָז וְאֵין שֵׁנִי לָךְ . וּמֵעוֹלָם אַתָּה וְאֵין אַחֵר אִתָּךְ. מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וְאֵין זָר עִמָּךְ.*) וּמֶשֶׁךְ הַחָכְמָה אַתָּה. לֹא נוֹעַצְתָּ אֶת־חָכָם וִיבִינֶךָ. וּמִפִּיךָ הַדַּעַת וְהַתְּבוּנָה וְלֹא כוֹרָה הוֹרֶךָ . וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא לְקַחְתָּם בִּמְחִת . וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּמַלְכוּתְךָ מֵאַחֵר לֹא קִבַּלְתָּהּ. וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְלֹא קְנִיתָם מֵעֵת. כִּי גְבוּרָתְךָ וְגַאֲוָתְךָ לֹא תִבָּל לָעַד, וְחָכְמָתְךָ וּתְבוּנָתְךָ לֹא תוֹסִיף וְלֹא תֶחְסַר. וּמַלְכוּתְךָ לֹא תַחֲלִיף, כִּי הִיא מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים . וְעֻזְּךָ וּכְבוֹדְךָ לֹא יִשְׁתַּנּוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד , וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ . כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי עוֹלָם וְאַתָּה הַיּוֹעֵץ וּמִי יָפֵר , וּבִנְטוֹתְךָ יָדְךָ מִי יְשִׁיבֶנָּה , וְאִם תַּשְׁקִיט עִם מִי יַרְשִׁיעֵהוּ . וְאִם תַּסְתִּיר פָּנִים מִי יְשׁוּרֶךָּ . אֲשֶׁר אִם בֵּרַכְתָּ וּמְבֹרָךְ. לְעוֹלָם דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמַיִם וּלְעוֹלָם חַסְדֶּךָ . וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ :

אֵל מִסְתַּתֵּר מֵעֵינֵי כָּל־חַי . וְנִשְׂגָּב וְנִפְלָא מֵרְאוֹת כָּל־יְצוּרִים, הַשּׁוֹכֵן מָרוֹם, וְהַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ . הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְגַם הִיא לֹא תְכִילֶךָּ . הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ . וְאֵי־זֶה מְקוֹם מְנוּחָתֶךָ . וְהַכֹּל מֵאִתָּךְ , וְהַכֹּל לָךְ , וְהַכֹּל עֵדֶיךָ . בִּלְבוֹתָם יַשְׂכִּילוּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ , וּבְמַחְשְׁבוֹתָם יִמְצָאוּנְךָ כָּל־דּוֹרְשֶׁיךָ. וַאֲלֵיהֶם קָרוֹב אַתָּה בְּחַדְרֵי רוּחָם , כִּי נַפְשׁוֹתֵינוּ לְךָ עָלֵינוּ עֵדִים נֶאֱמָנִים. וּגְוִיּוֹתֵינוּ (יַעֲנוּ) [תַּעֲנֶינָה] בָּנוּ עֵדוּת אֱמֶת . (וְיוֹרֵנוּ) [וְתוֹרוּנוּ] כִּי אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ . וְכִי אַתָּה הַבּוֹרֵא וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ :

וּבְכָל־זֹאת אֲנַחְנוּ מוֹדִים לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אַתָּה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עֲבָדֶיךָ, וּלְפָנֶיךָ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמִתְפַּלְּלִים וּמִתְחַנְּנִים וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ, וּמְשַׁבְּחִים לְךָ בִּתְהִלָּתֶךָ, וְשׁוֹאֲלִים מִלְּפָנֶיךָ חַיֵּינוּ וְלֶחֶם חֻקֵּנוּ, וּמַדָּע לִלְבָבֵנוּ, וּרְפָאוּת בְּשָׂרֵנוּ , וּסְלִיחוֹת עֲוֹנֵינוּ, וְלִפְדּוֹת נַפְשֵׁנוּ מִכָּל־צָרָה. כִּי יָדַעְנוּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה :

אתה

---

*) נ"א אלהים חיים אתה ומספר ימים אין לך..
(סג"כ)

אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם. כַּדֹּק נָטִיתָ אוֹתָם. וְכַיְרִיעָה פְּרַשְׂתָּם וְכָאֹהֶל מְתַחְתָּם. יְמִינְךָ טִפְּחָה אוֹתָם עַל תֹּהוּ, וְעַמּוּדֵיהֶם יְרוֹפָפוּ, וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתְךָ בְּעוֹדָם, וְכֶעָשָׁן תִּמָּלֵחַם בְּאַחֲרִית, וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹלוּ כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה, וְאַתָּה חַי וְקַיָּם לַעֲדֵי־עַד וּלְנֵצַח נְצָחִים:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים הַנֹּתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם חֻקּוֹת יָרֵחַ וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה. הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרַח בַּלַּיְלָה, וּבְעַד כּוֹכָבִים יַחְתֹּם בְּיוֹמָם, עֹשֶׂה עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵימָן, מוֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתָּם וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנְחֵם. וְכֻלָּם יַעַמְדוּ לְאוֹר חִצֶּיךָ, וְיֵלְכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ, וּמִפַּחְדְּךָ יִקְדְּרוּ וְיִדְעֲכוּ, וְיַאַסְפוּ נָגְהָם, וְאַתָּה חַי וְקַיָּם לַעֲדֵי־עַד וּלְנֵצַח נְצָחִים:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים הָרוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם, הַמַּטְבִּיעַ אֲדָנֶיהָ, הַשָּׂם מְמַדֶּיהָ, הַנּוֹטֶה עָלֶיהָ קָו, הַתּוֹלֶה אוֹתָהּ עַל־בְּלִימָה, מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ, וּגְבָעוֹת בְּחֵיל תָּקְפּוֹ, יוֹסֵד עֲמָקִים וַאֲפִיקִים וְגֵאָיוֹת. וּבְשָׁלְחֲךָ דְבָרְךָ אֶרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ, עֵת אֲשֶׁר תַּבִּיט עָלֶיהָ וְתִרְעַד, וְכִי תִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ, וְיִמַּסּוּ כַּדּוֹנַג, וְיִזְּלוּ כְּמַיִם מֻגָּרִים בְּמוֹרָד, וְאַתָּה חַי וְקַיָּם לַעֲדֵי־עַד וּלְנֵצַח נְצָחִים:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים הַכֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם, נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת, אֲשֶׁר שַׂמְתָּ חוֹל גְּבוּל לַיָּם, חָק־עוֹלָם בַּל יַעַבְרֶנְהוּ. הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים וּמְבַקֵּעַ בַּצּוּרוֹת יְאוֹרִים. הַמַּשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן יַמִּים, וּמִקּוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן, רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו, וַיֵּרָאוּ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ מוֹסְדוֹת תֵּבֵל, מִגַּעֲרָתְךָ יְיָ, מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֶּךָ, וְאַתָּה חַי וְקַיָּם לַעֲדֵי־עַד וּלְנֵצַח נְצָחִים:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים, הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר, הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר, מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו. הַנּוֹטֵעַ בָּאָרֶץ עֵץ כָּל־פֶּרִי, הַמַּצְמִיחַ מְצָא דֶשֶׁא וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ, לָתֵת זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל. וְאִם נָשַׁפְתָּ בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ, וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם, וּמִפַּחְדְּךָ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל וְנֹעַר בָּשָׁן וְכַרְמֶל, וְאַתָּה חַי וְקַיָּם לַעֲדֵי־עַד וּלְנֵצַח נְצָחִים:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים הַבּוֹרֵא כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה, הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ, הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם, שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדֹלוֹת, הַיּוֹדֵעַ כָּל־עוֹף הָרִים עִם אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה וּמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ וְעַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ כָּל־נָשֶׁר. וּלְךָ כָּל־חַיְתוֹ יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי־אָלֶף, צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם, בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ. כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ, תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב. תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן, תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן, וְאַתָּה חַי וְקַיָּם לַעֲדֵי־עַד וּלְנֵצַח נְצָחִים:

אתה הוא יי האלהים אשר יצרת את־האדם עפר מן־האדמה, עור ובשר הלבשתו ובעצמות וגידים סוככתו, חיים וחסד עשית עמו, ורוחך הטובה נתת להשכילו, ארחו ורבעו זרית וכל־דרכיו הסכנת, ותודיעהו חקי רצונך, ותלמדהו לעשות הטוב והישר בעיניך כל־ימי חייו בארץ, עד בא יומו עת פקדתו. תתקפהו לנצח ויהלך, משנה פניו ותשלחהו. יגוע כל־בשר יחד ואדם על־עפר ישוב, ואתה חי וקים לעדי־עד ולנצח נצחים:

אתה הוא יי האלהים, ואתה מחיה את־כלם, כי עמך מקור חיים. האל המושל בגבורתו עולם, בכל־מקום עיניך משוטטות, לא יסתר איש במסתרים כי אם אתה תראהו, לא ילך אנוש מרוחך ואנה מפניך יברח. מלך משפט אהב, כונן מישרים ולא־עולתה בו, אשר לא־ישא פנים ולא יקח שחד, כאשר דמית כן היתה, וכאשר יעצת היא תקום. קולך חוצב להבות אש, ורוחך מפרק הרים ומשבר סלעים, ודברך לא־ישוב ריקם כי אם־עשה [אשר] חפצת והצליח את־אשר שלחתהו. חקר לבבות, בחן כליות, חפש כל־חדרי־בטן, מגלה עמקות מני־חשך, ויצא לאור צלמות, מעביר יום ומביא לילה, מזריח חמה ומעריב לבנה, מוציא קיץ ומביא חרף, משנה עתים ומחליף זמנים, מוליך דור ומביא אחר, מסיר מלכים ומקים מלכים, משפיל גאים ומגביה שפלים, ממית חיים ומחיה מתים, מוריש עשירים ומעשיר רשים, מקים מעפר דלים מאשפות ירים אביונים, משביע רעבים ומרוה צמאים, מלביש ערמים וזוקף כפופים, וסומך נפלים ומתיר אסורים ופקח עורים, ופותח חרשים, מנהל פסחים ומרנין אלמים וממלא חסרים, ופוקד עקרות ופוטר רחמים, מוליד אחרי עוצר, ומרפא אחרי מחץ, וחובש אחרי שבר. קרוב לנשברים ומושיע את נדכאים, אוהב ענוים ושונא גאים, ומקרב את־הרחוקים ומקבל את־השבים, סולח עונות ומכפר חטאים ועובר על־פשעים, רב חסד לטובים ולרעים, ארך אפים לצדיקים ולרשעים, וגומל טובות לחיבים, ועונה בכל־עת צרה ליורדי הים באניות, לתעי במדבר בישימון דרך, לאסירי עני וברזל, לשוכבים על־ערש דוי, להולכי בלא־כח לפני רודף, לנתונים לפני פריץ חיות, לאשר נדמו בתוך ההפכה, לגרים ותושבים בארץ לא להם, ליושבי ארץ כי תבא עליהם חרב, לכרמים וליגבים בהעצר טל ומטר, לאיל כי־תערג על־אפיקי־מים, ליעלי־סלע עת תכרענה ילדיהן תפלחנה, לערב כי־ילדיו אל־אל ישועו, ותשועת הכל תשמע בפעם אחת, וכהרף עין תושיע את־כלם, כי אתה אל־רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ונחם על־הרעה:

וצבא השמים לך משתחוים, ושרפים ממעל לפניך עומדים, ומלאכים ורוחות עשית לך נצבים, ומשרתיך אש להט מראיהם כלפידים.

הַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָק, תְּשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ. וְכֻלָּם מְפָאֲרִים לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ, וּמְשַׁבְּחִים לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ, וּמִיִּרְאָתְךָ יָנוּעוּ אֵלִים, וּמֵאֵימָתְךָ יִרְעֲשׁוּ אוֹפַנִּים, וּמִקּוֹל דִּבְרְךָ תִּרְפֶּינָה כַּנְפֵיהֶם, וְיַשְׁאוּ קְדֻשָּׁה לְךָ, הָאֵל אֲשֶׁר כְּבוֹדוֹ מְלֹא כָל־הָאָרֶץ, וְיִתְּנוּ בְרָכָה לְךָ, הָאֵל הַבָּרוּךְ כְּבוֹדוֹ מִמְּקוֹמוֹ. וְלֹא יַכִּירוּךָ לְךָ מָקוֹם, וְלֹא יֵדְעוּ לְךָ מַחֲנֶה (נ"א מְנוּחָה) כִּי עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבֶיךָ, וְסוּפָה וּסְעָרָה בְּדַרְכֶּךָ, וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת כְּמַרְאֵה הַחַשְׁמַל לְפָנֶיךָ, וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדְךָ, וְהוֹד וְהָדָר וְזֹהַר מִנֹּגַהּ נֶגְדֶּךָ, וַתָּשֶׁת חֹשֶׁךְ עָבֵי שְׁחָקִים סִתְרֶךָ, וְגֵאוּת וּגְבוּרָה שַׂמְתָּ לְבוּשֶׁךָ, וּדְמוּת כָּל־גֵּאֶה וָרָם הִרְאִיתָ בְּמַרְכְּבוֹתֶיךָ, כִּי כָל־הַגֵּאִים וְהָרָמִים שְׁפָלִים תַּחְתֶּיךָ, וּלְמוּלְךָ מִי יָעוֹז וּמִי יוּכַל לַעֲמוֹד נֶגְדֶּךָ, וּמִי זֶה לְפָנֶיךָ יִתְיַצֵּב, וּמִי הִקְשָׁה אֵלֶיךָ עָרֶף וַיִּשְׁלָם. בַּעֲבוּר כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַגְּבוּרָה, אַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ, וּלְמַעַן כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַחָכְמָה, אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ, וּלְפִי כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָעֹשֶׁר, אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ, כִּי כֶחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוּן, כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ וְכַצֵּל תַּעֲבִירֵם וְיַעֲבֹרוּן. וְאַף כִּי הַמַּשְׂכִּיל וְיוֹדֵעַ אוֹתְךָ לֹא בְמַעֲשָׂיו יִתְהַלֵּל כִּי אִם בְּשִׁמְךָ, כִּי בְךָ יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל־הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם, וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם, וְכָרַתָּ בְּרִיתְךָ אֶת־יִצְחָק וְנִשְׁבַּעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, וַהֲקֵמֹתָ עֵדוּת בְּיַעֲקֹב, וְתוֹרָה שַׂמְתָּ בְּיִשְׂרָאֵל. הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֵינוּ, הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים, הַיָּד הַחֲזָקָה, וְהַזְּרוֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ כָהֵם בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, הָעֵדוּת, הַמִּקְרָא, וְהַמִּשְׁנָה, הַכְּתוּבִים וְהַדְּרוּשִׁים, הַמְּשִׁיבֵי נֶפֶשׁ, הַמְשַׂמְּחֵי לֵב, הַמַּגְבִּיהֵי קוֹמָה, הַמְּאִירֵי עֵינַיִם, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם, מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ אֶת־אֲבוֹתֵינוּ אֶת־קוֹלֶךָ, וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאִיתָם אֶת־אִשְּׁךָ הַגְּדוֹלָה, וְכַתּוֹת מִפְּנֵיהֶם צָרֵיהֶם, וּמַנְּךָ לֹא־מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם, וַתִּתֵּן אֶת־מִשְׁכָּנְךָ בְּתוֹכָם, כִּי שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם נִקְרָא יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים. כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקֶּיךָ, וְיִנְצְרוּ תוֹרָתְךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ. עַל־כֵּן גָּדַלְתָּ יְיָ אֱלֹהִים עַד־מְאֹד, כִּי־אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתְךָ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנֵינוּ. עַל־כֵּן נֶאֱמַר: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים, וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים, וּבָרוּךְ אַתָּה אֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים. בָּרוּךְ אַתָּה רִאשׁוֹן מְקֻדָּם עַד לֹא כָל־רִאשׁוֹן, וּבָרוּךְ אַתָּה אַחֲרוֹן בְּסוֹף לְתַכְלִית כָּל־אַחֲרוֹן. בָּרוּךְ אַתָּה עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר, וּבָרוּךְ אַתָּה פּוֹעֵל נִפְלָאוֹת עַד־אֵין כָּל־מִסְפָּר. בָּרוּךְ אַתָּה לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע, וּבָרוּךְ אַתָּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. בָּרוּךְ אַתָּה מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית, וּבָרוּךְ אַתָּה

מוֹדִיעַ מִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא נַעֲשָׂה. בָּרוּךְ אַתָּה מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו.
וּבָרוּךְ אַתָּה עֻזּוֹ וְאַפּוֹ עַל עֹזְבָיו. בָּרוּךְ אַתָּה מִבְטַח כָּל־קַצְוֵי־אֶרֶץ וְיָם
רְחֹקִים, וּבָרוּךְ אַתָּה אֲשֶׁר לֹא יֵבוֹשׁוּ קֹוָיו לְעוֹלָם. בָּרוּךְ אַתָּה בַּשָּׁמַיִם
מִמַּעַל, וּבָרוּךְ אַתָּה עַל הָאָרֶץ מִתָּחַת. בָּרוּךְ אַתָּה בַּיּוֹם כִּי יָאִיר לָנוּ,
וּבָרוּךְ אַתָּה בַּלַּיְלָה כִּי יַחְשִׁיךְ מִמֶּנּוּ. בָּרוּךְ אַתָּה עַל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ,
וּבָרוּךְ אַתָּה בְּכָל־קְצוֹת הַשָּׁמַיִם. בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֵית מִקְדָּשֶׁךָ, וּבָרוּךְ אַתָּה
בְּכָל־אַפְסֵי הָאָרֶץ. בָּרוּךְ אַתָּה בְּמַלְאֲכֵי מָרוֹם, וּבָרוּךְ אַתָּה בִּקְהַל קְדוֹשִׁים.
בָּרוּךְ אַתָּה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וּבָרוּךְ אַתָּה בְּכָל־לְאֻמִּים וְאִיִּים. בָּרוּךְ אַתָּה
בְּדוֹרוֹת הָעוֹבְרִים, וּבָרוּךְ אַתָּה בְּדוֹרוֹת הַבָּאִים. בָּרוּךְ אַתָּה בִּימֵי גָלוּתֵנוּ,
וּבָרוּךְ אַתָּה בִּימֵי גְאֻלָּתֵנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּבָרוּךְ אַתָּה בָּעוֹלָם
הַבָּא. בָּרוּךְ אַתָּה בְּכָל־הַבְּרָכוֹת אֲשֶׁר נֶאֶמְרוּ, וּבָרוּךְ אַתָּה בְּכָל־הַבְּרָכוֹת
הָעֲתִידוֹת לְהֵאָמֵר. וּלְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה, וּלְךָ יָאֲתָה מְלוּכָה (נ"א בְּרָכָה),
וְנָעִים לְזַמֵּר וְטוֹב לְהוֹדוֹת. וְאִם הוֹאַלְנוּ כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ, וְאַף (נ"א וְאִם)
נָדַדְנוּ כָּל־שֵׁנָה מֵעֵינֵינוּ וְהִתְיַצַּבְנוּ כָּאֲרָזִים, וְשָׁפַכְנוּ שִׂיחַ כְּכָל־הַמַּיִם
שֶׁבַּיַּמִּים, לְבָרֶכְךָ בְּדִבְרֵי כָּל־פֶּה, וּלְהַלֶּלְךָ מִרְנְנַת כָּל־לָשׁוֹן, וּלְהוֹדוֹת לְךָ
מֵרַחֶשֶׁת כָּל־לֵב, וּלְשַׁבֵּחֲךָ מֵאֲרֶשֶׁת כָּל־שָׂפָה, וְיוֹתֵר מִמִּנְיַן עֲפַר הָאָרֶץ
וְחוֹל הַיָּם וְכוֹכְבֵי הָרָקִיעַ, וְלָרֹב מֵחֶשְׁבּוֹן הַשָּׁנִים הַיָּמִים וְהַשָּׁעוֹת וְהָרְגָעִים,
וּלְמַעְלָה מִמִּסְפַּר כָּל־צֶמַח כָּל־ (נ"א פְּרִי כָל) עָלֶה וְכָל־זֶרַע, וְלִמְאֹד מִמִּדַּת
מִצְעֲדֵי כָל־רֶגֶל, כָּל־נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים. וְלֹא הִגַּעְנוּ עַד חֵלֶק אֶחָד מֵאֲלָפִים
וּרְבָבוֹת תְּהִלּוֹתֶיךָ. אֱמֶת! מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ, אֲבָל
כְּפִי כֹחֵנוּ נַזְכִּיר מִקְצָתָם, וְאַתָּה מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ וְתִרְצֶה לָנוּ,
כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה אָתָּה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁתִּמְחוֹל לָנוּ עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ, וּתְכַפֶּר־לָנוּ
עַל כָּל־פְּשָׁעֵינוּ וְתִסְלַח לָנוּ לְחַטֹּאתֵינוּ כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ,
וּלְךָ חָטָאנוּ וְעָוִינוּ פָּשַׁעְנוּ וּמָרַדְנוּ וְסַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים.
אָנָּא לְמַעַנְךָ קַבְּלֵנוּ וּרְצֵה תְשׁוּבָתֵנוּ, כַּבְּסֵנוּ מֵעֲוֹנֵינוּ וּמֵחַטֹּאתֵינוּ טַהֲרֵנוּ,
(נ"א וְזַכֵּנוּ מִשְּׁגִיאוֹת וּמִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנוּ), וְנִהְיֶה מְהַשָּׁבִים אֵלֶיךָ בְּכָל־לִבָּם, אֲשֶׁר
לְחַטֹּאתָם לֹא־תִזְכֹּר עוֹד:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁתִּנְהַג עִמָּנוּ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ,
וְתָנִיחַ לָנוּ מִמְּגוּרָתֵנוּ, וּתְכוֹנֵן מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ, וּתְרַפֵּא אֶת־מַכּוֹתֵינוּ,
וְתַצִּילֵנוּ מִכַּף אוֹיְבֵינוּ וְלֹא יִשָּׁמַע צְעָקָה וּבְכִי בְּבָתֵּינוּ, וְלֹא שֹׁד וָשֶׁבֶר
בִּגְבוּלֵנוּ, וְנִהְיֶה רְצוּיֶךָ וְיִרְאֵי שְׁמֶךָ, כִּי תְלַמְּדֵנוּ תוֹרָתְךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ,
וְתַשְׂכִּילֵנוּ שֶׂכֶל טוֹב מִלְּפָנֶיךָ, וּתְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְיִרְאָה שְׁמֶךָ, לְמַעַן נַשְׂכִּיל
בְּכָל־אֲשֶׁר נֵלֵךְ וּבְכֹל אֲשֶׁר נִפְנֶה שָׁם, עַד הַיּוֹם אֲשֶׁר תַּאַסְפֵנוּ אֵלֶיךָ, וְתוֹצִיאֵנוּ
מִשָּׁלוֹם אֶל שָׁלוֹם, וְנִמְצָא מְנוּחָה בְּאֹרַח הַחַיִּים לְפָנֶיךָ, וּנְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁתִּרְאֶה בָּעֳנִי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הַנְּפוֹצִים בְּכָל־הָאֲרָצוֹת, וּבְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה, וּמִקְדָּשְׁךָ אֲשֶׁר הָיָה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר, וּתְקַנֵּא לְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם, וּתְקַבֵּץ שְׁאֵרִית צֹאנְךָ מִכָּל־הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר נָפוֹצוּ שָׁמָּה, וְתָשֵׁב יִשְׂרָאֵל אֶל נָוֵהוּ וְאַרְמוֹן עַל־מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב, וּבָאָה הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת יְרוּשָׁלָיִם, וְעָמַד וְרָעָה בְּשֵׁם יְיָ בִּגְאוֹן שֵׁם יְיָ אֱלֹהָיו, וְנִקְווּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְיָ וּלְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד, כִּי לְךָ אֲנַחְנוּ מְחַכִּים וּמְצַפִּים לִישׁוּעָתֶךָ, וּמְיַחֲלִים לַהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ, אַל תְּבִישֵׁנוּ יְיָ מִשִּׂבְרֵנוּ, וְאַל תְּפַח נָא מַלְכֵּנוּ אֶת־תִּקְוָתֵנוּ, הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ, וְקַיֵּם־לָנוּ הַבְטָחוֹתֶיךָ, וּמַלֵּא לָנוּ נֶחָמוֹתֶיךָ, הוֹשִׁיעָה יְיָ אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם:

בקשה לר' משה בן עזרא ז"ל:

מְקוֹר עֵינַי. עַל עֲוֹנִי. יִתְהַלֵּךְ לְעִתּוֹתַי. וְאוּר אִשִּׁי. עֲלֵי כַחֲשִׁי. יְקַד בֵּין צַלְעוֹתָי. וְדַם לִבִּי. עֲלֵי חוֹבִי. יִזַּל עִם דִּמְעוֹתַי. כְּהַזְכִּירִי. כְּהַכִּירִי. פְּשָׁעַי וּזְדוֹנוֹתַי.

נִשְׁבַּר לִבִּי בְקִרְבִּי. רָחֲפוּ כָּל־עַצְמוֹתָי:

שְׁכוֹר מֵי רוֹשׁ. וְלֹא תִירוֹשׁ. וַחֲמַת תַּנִּין יְשׁוּקֶה. וְסַף רַעַל. בְּיַד מַעַל. וְחֶטְאוֹ אוֹתוֹ מַשְׁקֶה. וְלֹא נִמְנַע. וְלֹא נִכְנַע. מֵאֵל אֲשֶׁר לֹא יְנַקֶּה. וְכַנּוֹשֶׁה. עֲלֵי שָׁרְשִׁי. מִצְעָדַי יִתְחַקֶּה. וְעֵינָיו עַל נְתִיבוֹתַי. לִשְׁמֹר כָּל־אָרְחוֹתַי.

נִשְׁבַּר לִבִּי בְּקִרְבִּי. רָחֲפוּ כָּל־עַצְמוֹתָי:

הָאָדוֹן. אַל תָּדוֹן. בְּאַף עַל גֶּבֶר עָצֵל. וְהוּא שָׁבֶר. לְפִי קֶבֶר. וְיָמָיו בּוֹרְחִים כְּצֵל. וְאֵיךְ יִנָּצֵל. וְאֶת־מַדָּיו. שָׁת עֲדָיו. וְעַל שִׁיבָה לֹא יִתְנַצֵּל. הֵן חֲצִי כְלִמּוֹתַי. לְפֶלַח כִּלְיוֹתָי.

נִשְׁבַּר לִבִּי בְּקִרְבִּי. רָחֲפוּ כָּל־עַצְמוֹתָי:

לִנְקָמוֹת. חֲגוֹר חֵמוֹת. וּמָתְנֵי קִנְאָה שַׁנֵּס. וְקוּם כְּגִבּוֹר. לָבֶן מִבּוֹר. מְצַעֵק כִּימֵה הַנֵּס. שְׁאָר יוֹסֵף. הָיָה מְאַסֵּף. וְלִפְדוּתוֹ תִּשָּׂא נֵס. וְעַם מְפֹרָד. אֲשֶׁר יָרַד. פְּלָאִים מַהֵר כַּנֵּס. אֶל יְדִידוּת מִשְׁכְּנוֹתַי. וְהָעִיר קִבְרוֹת אֲבוֹתָי:

הנה לא יעלה על לב אדם שהנוסחאות שונות שבמאמר הלז הם בטעות הדפוס חלילה אך ראינו שהמדפיסים שנו ועלה כלו קמשונים. ועמדנו והצגנו מספרי אמת:

תקוני זהר תקון א'

פתח אליהו ואמר רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחשבן. אנת הוא עלאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין. לית מחשבה תפיסא בך כלל. אנת הוא דאפיקת עשר תקונין וקרינן להון עשר ספירן לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין ועלמין דאתגליין. ובהון אתכסיאת מבני נשא. ואנת הוא דקשיר לון ומיחד לון, ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מן חבריה מאלין עשר ספירן אתחשב ליה כאלו אפריש בך. ואלין עשר ספירן אנון אזלין כסדרן, חד אריך וחד קציר וחד בינוני. ואנת הוא דאנהיג לון. ולית מאן דאנהיג לך לא לעלא ולא לתתא ולא מכל סטרא. לבושין תקינת לון דמנייהו פרחין נשמתין לבני נשא. וכמה גופין תקינת לון דאתקריאו גופין לגבי לבושין דמכסין עליהון ואתקריאו בתקונא דא. חסד דרועא ימינא. גבורה דרועא שמאלא. תפארת גופא. נצח והוד תרין שוקין. יסוד סיומא דגופא אות ברית קדש. מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה. חכמה מוחא איהי מחשבה מלגאו. בינה לבא ובה הלב מבין. ועל אלין תרין כתיב הנסתרות ליי אלהינו. כתר עליון איהו כתר מלכות. ועליה אתמר מגיד מראשית אחרית. ואיהו קרקפתא דתפלי (נ"א קרקפתא דלא מנח תפלין) מלגאו איהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א דאיהו ארח אצילות ואיהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי כמיא דאשקי לאילנא

תפלה זו יש לאומרה קודם התפלה יסדה הרב המפורסם איש אלקי מוהר"ר **אלימלך** בעל המחבר ספר **נועם אלימלך** זצ"ל:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שומע קול שועת עתירה ומאזין לקול תפלת עמו ישראל ברחמיו שתכין לבנו ותכונן מחשבותינו ותשגר תפלתנו בפינו ותקשיב אזנך לשמוע בקול תפלת עבדיך המתחננים אליך בקול שועה ורוח נשברה. ואתה אל רחום ברחמיך הרבים ובחסדיך הגדולים תמחול ותסלח ותכפר לנו ולכל עמך בית ישראל את כל מה שחטאנו והעוינו והרשענו ופשענו לפניך. כי גלוי וידוע לפניך כי לא במרד ובמעל חלילה וחלילה מרינו את פיך ודברי תורתך ומצותיך כי אם מרוב היצר הבוער בקרבנו תמיד לא ינוח ולא ישקוט עד אשר מביאנו אל תאות העולם השפל הזה ואל הבליו ומבלבל את מחשבותינו תמיד. אפילו בשעה שאנחנו עומדים להתפלל לפניך ולבקש על נפשנו הוא מבלבל את מחשבותינו תמיד בתחבולותיו ואין אנו יכולים לעמוד נגדו כי נחלשו שכלנו ומוחנו עד מאד וכשל כח הסבל מרוב הצרות והתלאות וטרדת הזמן לכן אתה אל רחום וחנון עשה עמנו כמו שהבטחתנו על ידי נאמן ביתך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ואמרו חז"ל אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי כי כן דרכך להיטיב לרעים ולטובים כי גלוי וידוע לפניך אנקתנו וצערנו ושיחנו על אשר אין אנו יכולים לקרב עצמנו לעבודתך ולדבק לבנו בך

ואתרבי בההוא שקיו: רבון העולמים אנת הוא עלת העלות וסבת הסבות דאשקי לאילנא בההוא נביעו. וההוא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהי חיים לגופא. ובך לית דמיון ולית דיוקנא מכל מה דלגאו ולבר. ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיון *ועופין ונונין ובני נשא לאשתמודעא בהון עלאין ואיך יתנהגון בהון עלאין ותתאין ואיך אשתמודען מעלאי ותתאי ולית דידע בך כלל ובר מנך לית יחודא (נ"א יחידא) בעלאי ותתאי ואנת אשתמודע אדון על כלא וכל ספירין כל חד אית ליה שם ידיע ובהון אתקריאו מלאכיא. ואנת לית לך שם ידיע דאנת הוא ממלא כל שמהן ואנת הוא שלימו דכלהו. וכד אנת תסתלק מנהון אשתארו כלהו שמהן כגופא בלא נשמתא. אנת חכים ולא בחכמה ידיעא אנת הוא מבין ולא מבינה ידיעא לית לך אתר ידיעא. אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך אתנהג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא. דין איהו גבורה. משפט עמודא דאמצעיתא. צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית. כלא לאחזאה איך אתנהג עלמא. אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולאו משפט ידיעא דאיהו רחמי ולאו מכל אלין מדות כלל: ברוך יי לעולם אמן ואמן:

באמת ובתמים. אתה על נפשנו אוי עלינו מאד אבינו שבשמים ואתה תתעורר נא רחמיך וחסדיך הגדולים והמרבים עלינו לגרש ולבער את יצרנו הרע מקרבנו ותגער בו שיסור וילך מאתנו ואל יסית אותנו להדיחנו מעבודתך חלילה ואל יעלה בלבנו שום מחשבה רעה הן בהקיץ הן בחלום הלילה בפרט בעת שאנחנו עומדים בתפלה לפניך או בשעה שאנחנו לומדים תורתך ובשעה שאנחנו עוסקים במצותיך תהא מחשבתנו זכה צלולה וברורה וחזקה באמת ובלבב שלם כרצונך הטוב עמנו ותעורר לבבנו ולבב כל ישראל עמך ליחדך באמת ובאהבה לעבדך עבודה הישרה המקבלת לפני כסא כבודך ותקבע אמונתך בלבנו תמיד בלי הפסק ותהא אמונתך קשורה בלבנו כיתד שלא תמוט ותעביר מעלינו כל המסכים המבדילים בינינו לבינך אבינו שבשמים. ותצילנו מכל המכשולות וטעיות. אל תעזבנו ואל תטשנו ואל תכלימנו ותהא עם פינו בעת הטיפנו ועם ידינו בעת מעבדינו ועם לבבנו בעת מחשבותינו ותזכנו אבינו שבשמים אל מלא רחמים שנייחד את לבבנו ומחשבותינו ודבורנו ומעשינו וכל תנועותינו והרגשתנו הידועות לנו ושאינן ידועות לנו הנגלות והנסתרות שיהא הכל ביחוד אליך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה וטהר לבנו וקדשנו וזרוק עלינו מים טהורים וטהרנו באהבתך ובחמלתך ותטע

*) נ"א ובעירין. (כ"מ)

אַהֲבָתְךָ וְיִרְאָתְךָ בְּלִבֵּנוּ תָּמִיד בְּלִי הֶפְסֵק בְּכָל־עֵת וּבְכָל־זְמַן וּבְכָל־מָקוֹם בְּלֶכְתֵּנוּ וּבְשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ תִּבְעַר תָּמִיד רוּחַ קָדְשְׁךָ בְּקִרְבֵּנוּ וְנִשְׁעָנִים תָּמִיד בְּךָ וּבִגְדֻלָּתְךָ וּבְאַהֲבָתְךָ וּבְיִרְאָתְךָ וּבְתוֹרָתְךָ שֶׁבִּכְתָב וְשֶׁבְּעַל פֶּה הַנִּגְלֶה וְהַנִּסְתָּר וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְיַחֵד שִׁמְךָ הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא. וְתִשְׁמְרֵנוּ מִן הַפְּנִיּוֹת וְהַגֵּאוּת וּמִן הַכַּעַס וְהַקַּפְּדָנוּת וְהָעַצְבוּת וְהָרְכִילוּת וּשְׁאָר מִדּוֹת רָעוֹת וּמִכָּל־דָּבָר הַמַּפְסִיד עֲבוֹדָתְךָ הַקְּדוֹשָׁה וְהַטְּהוֹרָה הַחֲבִיבָה עָלֵינוּ וְתַשְׁפִּיעַ רוּחַ קָדְשְׁךָ עָלֵינוּ שֶׁנִּהְיֶה דְבֵקִים בְּךָ וְשֶׁנִּשְׁתּוֹקֵק תָּמִיד אֵלֶיךָ יוֹתֵר וְיוֹתֵר. וּמִמַּדְרֵגָה לְמַדְרֵגָה תַּעֲלֵנוּ שֶׁנִּזְכֶּה לָבֹא לְמַעֲלַת אֲבוֹתֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּזְכוּתָם יַעֲמָד־לָנוּ שֶׁתִּשְׁמַע בְּקוֹל תְּפִלָּתֵנוּ שֶׁנִּהְיֶה תָמִיד נַעֲנִים בְּעֵת שֶׁנִּתְפַּלֵּל אֵלֶיךָ עָלֵינוּ אוֹ עַל־שׁוּם אֶחָד מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עַל־יָחִיד אוֹ עַל־רַבִּים וְתִשְׂמַח וְתִתְפָּאֵר בָּנוּ וְנַעֲשֶׂה פְּרִי לְמַעְלָה וְשֹׁרֶשׁ לְמַטָּה וְאַל־תִּזְכָּר־לָנוּ חַטֹּאתֵינוּ וּבִפְרַט חַטֹּאת נְעוּרֵינוּ כְּמַאֲמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל־תִּזְכֹּר. וְתַהֲפוֹךְ עֲוֹנוֹתֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ לִזְכוּת וְתַשְׁפִּיעַ עָלֵינוּ מֵעוֹלָם הַתְּשׁוּבָה תָּמִיד הִרְהוּר לָשׁוּב אֵלֶיךָ בְּלֵב שָׁלֵם וּלְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר פָּגַמְנוּ בִּשְׁמוֹתֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים וְהַטְּהוֹרִים וְתַצִּילֵנוּ מִקִּנְאַת אִישׁ מֵרֵעֵהוּ וְלֹא יַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עַל־לִבֵּנוּ וְלֹא קִנְאָתֵנוּ עַל־אֲחֵרִים. אַדְּרַבָּה תֵּן בְּלִבֵּנוּ שֶׁנִּרְאֶה כָּל־אֶחָד מַעֲלַת חֲבֵרֵינוּ וְלֹא חֶסְרוֹנָם וְשֶׁנְּדַבֵּר כָּל־אֶחָד אֶת־חֲבֵרוֹ בַּדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר וְהָרָצוּי לְפָנֶיךָ וְאַל־יַעֲלֶה שׁוּם שִׂנְאָה מֵאֶחָד עַל־חֲבֵרוֹ חָלִילָה וּתְחַזֵּק הִתְקַשְּׁרוּתֵנוּ בְּאַהֲבָה אֵלֶיךָ כַּאֲשֶׁר גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שֶׁיְּהֵא הַכֹּל נַחַת רוּחַ אֵלֶיךָ וְזֶה עִקַּר כַּוָּנָתֵנוּ וְאִם אֵין לָנוּ שֵׂכֶל לְכַוֵּן אֶת־לְבָבֵנוּ אֵלֶיךָ אַתָּה תְלַמְּדֵנוּ אֲשֶׁר נֵדַע בֶּאֱמֶת כַּוָּנַת רְצוֹנְךָ הַטּוֹב. וְעַל־כָּל־זֹאת מִתְחַנְּנִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ אֵל מָלֵא רַחֲמִים שֶׁתְּקַבֵּל אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אָמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן:

תפלה זה נכון לומר קודם התפלה:

י דִיד נֶפֶשׁ אָב הָרַחֲמָן. מְשׁוֹךְ עַבְדְּךָ אֶל־רְצוֹנֶךָ. יָרוּץ עַבְדְּךָ כְּמוֹ אַיָּל. יִשְׁתַּחֲוֶה אֶל־מוּל הֲדָרֶךָ. יֶעֱרַב לוֹ יְדִידוֹתֶיךָ. מִנֹּפֶת צוּף וְכָל־טָעַם:

הָ דוּר נָאֶה זִיו הָעוֹלָם. נַפְשִׁי חוֹלַת אַהֲבָתֶךָ. אָנָּא אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ. בְּהַרְאוֹת לָהּ נֹעַם זִיוֶךָ. אָז תִּתְחַזֵּק וְתִתְרַפֵּא. וְהָיְתָה לָהּ שִׂמְחַת עוֹלָם:

וָ תִיק יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ. וְחוּסָה נָא עַל־בֵּן אֲהוּבֶךָ. כִּי זֶה כַּמָּה נִכְסוֹף נִכְסַפְתִּי לִרְאוֹת בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ. אֵלִּי חֶמְדַּת לִבִּי חוּסָה נָּא וְאַל־תִּתְעַלָּם:

ה גָּלֵה נָא וּפְרוֹשׂ חֲבִיבִי עָלַי אֶת־סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ. תָּאִיר אֶרֶץ מִכְּבוֹדֶךָ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ. מַהֵר אֱהוֹב כִּי בָא מוֹעֵד. וְחָנֵּנוּ כִּימֵי עוֹלָם:

כשבא לבית הכנסת יאמר זה:

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה

עץ יוסף

משכנותיך ישראל. ישראל סבא: **ואני ברוב חסדך.** והוא חסד לאברהם: **אשתחוה** אל היכל קדשך ביראתך. זה פחד יצחק (תולעת יעקב). ובזוהר פי' ברוב חסדך אבוא ביתך דא אברהם. אשתחוה אל היכל קדשך דא יצחק. ביראתך דא יעקב שאמר מה נורא המקום הזה:

ענף יוסף

מה טובו כו'. איתא במדרש רבה פ"כ סי' י"ב ובויק"ר פ' א' אמר רבי יצחק עד שלא עמד אהל מועד היתה נבואה מצויה בעובדי כוכבים. משעמד אהל מועד פסקה נבואה מהם שנאמר אחזתיו ולא ארפנו. וא"ת והלא בלעם בן בעור נתנבא. אמור לטובתן של ישראל נתנבא שנאמר (במדבר כ"ד) מה טובו אהליך יעקב. (שם כ"ג) לא הביט און ביעקב. כי לא נחש ביעקב. מי מנה עפר יעקב. (שם כ"ד) דרך כוכב מיעקב. וילך מיעקב עכ"ל. ולכן תקנו לומר זה הפסוק בכניסתו לבית הכנסת. אבל בתשובת רש"ל סי' ס"ד כתב ז"ל אני מתחיל ברוב חסדך ומדלג מה טבו שאמרו בלעם ואף הוא אמרו לקללה. ופסוק האחרון ואני תפלתי אני מדלגו כי אין לאומרו אלא במקום שקבעו חכמים דהיינו במנחה בשבת. ואח"כ כשאני יושב אומר אני אלו ב' פסוקים אשרי יושבי ואשרי העם כו' ותו לא: **אשתחוה** אל היכל קדשך ביראתך. זה שאנו משתחוים כנגד ארון הקודש שבו תורת העדות. אין ההשתחואה זו לא לשם אלהות. ולא לשם עבודה לארון הקודש או לתורה. אלא אנו משתחוים לאדון כל נגד אותן שהם קדושתו עליהן. וזהו השתחוה

עיון תפלה

מה טובו אהליך. בסנהדרין ק"ה ב' דרשוהו על בתי כנסיות ובתי מדרשות, ובבמד"ר פי"ב זה אהל מועד שבמדבר ושבשילה, ובשוח"ט מזמור ה' דרשוהו על בתי המקדש הראשון והשני: **ואני ברוב חסדך.** חסד גדול הוא מאת הקב"ה שהניחנו לבוא אל ביתו להשתחות לפניו בטרם הטהרנו כראוי מחלאת עונותינו: **ביראתך.** בְּהִמָּלְאִי יראת כבודך: **ואני אשתחוה.** נוסף על המקרא (תהלים צה, ו) בהסבת לשון רבים ליחיד ובחלוף באו על ואני. וכן הסבו לשון יחיד לרבים בתפלת והוא רחום אתה ד' לא תכלא רחמיך ממנו תחת ממני (שם מ, יב), וכן נהגו לומר אחר התפלה ה' שמרי ה' צלי על יד ימיני התח שמרך וגו' (שם קכ"א ה), וכן בתפלת ש"ע

בברכת

תקון תפלה

מה טובו. נוסח קצר מורכב מפסוקים נפרדים (במדבר כד,ה; תהלים ה, ח; שם כו,ח; שם צה,ו; שם סט, יד), ועניינו נטילת רשות והרמנא לעמוד במקום הקדש להתפלל. זמן יסודו לא נודע בבירור; את המקרא **ואני ברוב חסדך** הזכירו הכל בו סי' פ"ז, ור"ד אבודרהם הלכות ברכות שער ח' דף קל"א ב'. ובסדר רב עמרם גאון ד' נג ע"ב כתב הנכנס לבית הכנסת אומר מה טובו אהליך וגו' ואני ברוב חסדך וגו' כשיוצא אומר ה' נחני בצדקתך וגו', וכ' אבודרהם לפי שבאלו שני הפסוקים נמצאו י"ח תיבות כנגד י"ח ברכות (דהיינו המקרא ואני ברוב חסדך שלפני התפלה והמקרא ה' נחני בצדקתך שלאחר התפלה). ובמחזור ויטרי ד' נו סדר הפסוקים כך הוא, ואני ברוב חסדך וגו', ואני תפלתי וגו', מה טובו אהליך וגו', שמחתי באומרים לי וגו' (תהלים קכב, א), שש אנכי וגו' (שם קיט, קסב), אמרי האזינה וגו' הקשיבה וגו' ה' בקר וגו' (שם ה, ב - ד). ומהרש"ל בתשובה סי' סד מיאן באמירת פסוק מה טובו, לפי שנאמר מפי בלעם ולקללה נתכוין, ואחרים הקשו עליו דהא מסקינן בסנהדרין ק"ה ב' כלם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות דהיינו מה טובו אהליך, ולא אמרו כלום שהרי המחצה השני משכנותיך ישראל חזר לקללה כמבואר שם, וכן מבואר בשמו"ר פל"א. אך הדברים בכלל אינם מובנים לי דמאי איכפת לן בכונת בלעם הרי אנחנו מכונים לברכה ואחר כונת הלב הן הן הדברים, וראיה ברורה לדברינו ממה שאמרו בברכות י"ב ב' בקשו לקבוע פרשת בלק (ובב"ב י"ד ב' קורא אותה פרשת בלעם ובירושלמי סוטה פ"ה ה"ת קראוה פרשת בלק ובלעם) בק"ש דהיינו ברכותיו של בלעם, ומסיק בירושלמי דפרקין ה"ה מפני שכתוב בה יצ"מ ומלכות בית דוד ושכיבה וקימה. ופסוק לא הביט און ביעקב קבעו במלכיות דר"ה אע"ג דתנן (בר"ה לב, א) אין מזכירין מלכות זכרון ושופר של פורענות. ובפסחים קי"א א' ואי מימצעי מאי תקנתיה נפתח באל ונסיים באל ופרש"י אל מוציאם ממצרים וגו' ואם היו דברי

אֲבָרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ | יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

בקשה מאת רבי שלמה בן גבירול. ב׳ תנועות ויתד וב׳ תנועות:

שַׁחַר אֲבַקֶּשְׁךָ. צוּרִי וּמִשְׂגַּבִּי. אֶעֱרוֹךְ לְפָנֶיךָ. שַׁחְרִי וְגַם עַרְבִּי:
לִפְנֵי גְדֻלָּתְךָ. אֶעֱמֹד וְאֶבָּהֵל. כִּי עֵינְךָ תִרְאֶה. כָּל־מַחְשְׁבוֹת לִבִּי:
מַה־זֶּה אֲשֶׁר יוּכַל. הַלֵּב וְהַלָּשׁוֹן לַעֲשׂוֹת. וּמַה כֹּחִי. רוּחִי בְּתוֹךְ קִרְבִּי:
הִנֵּה לְךָ תִיטַב. זִמְרַת אֱנוֹשׁ. עַל־כֵּן אוֹדְךָ בְּעוֹד תִּהְיֶה. נִשְׁמַת אֱלוֹהַּ בִּי:

אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי | עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל־אֲדֹנָי[א] אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי־לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי | יְיָ וְשַׁוְעָתִי | הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע־יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה־עֹזֵר לִי:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

מִי אָנֹכִי שֶׁאֶזְכֶּה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא וְאָנֹכִי אִישׁ חוֹטֵא וְהִכְעַסְתִּי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בְּמַעֲשַׂי הָרָעִים וְאָנֹכִי בָּשָׂר וָדָם עָפָר וָאֵפֶר וְאֵינִי כְדַאי וְרָאוּי לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל

א) אדני כצ״ל וכ״ה בכל כתבי יד וגם נמנה במסורה בכדי קל״ד וזלהין, וכן העיד רבינו שמואל בן חפני גאון הובא בספר אבודרהם וכן כעלה סמ״ש.

ענף יוסף

אל היכל שבס עליו קדושתו. אבל מ״מ בירא[ת]ך ולא נאמין פלמו (לא לסכבודים שעליכן) רק לכבודך וליראתך הגדולה (ספר הגלחון): באמת ישעך. פי׳ בעבור ישעך שהוא אמת. ר״ל קיים:

עיון תפלה

בברכת רפאנו ד׳ ונרפא תחת רפאני וגו׳ (ירמיה יז, יד) פי׳ שו״ע או״ח סי׳ קס״ז ובפ״ז שם. ובמגילה כ״ב ב׳ ת״ר כריעה על הברכים קידה על אפים השתחויה זו פישוט ידים ורגלים: ואני (מתפלל אליך כי עת) תפלתי לך יי (תהיה) עת רצון, (אתה) אלהים ברב חסדך (אני בוטח), וענני אפוא בישעך האמתי; כן ביארו רבותינו באגדת בראשית פרק ע״ו ובירושלמי מכות פ״ב ה״ו. ובברכות ח׳ א׳ דרשינן אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין, לפי״ז כונת המקרא ואני (מעריך) תפלתי לך ה׳ (בשעה שהיא) עת רצון (דהיינו בשעה שהצבור מתפללין). ובדברים רבה פ״ב מהו עת רצון א״ר שמואל ב״נ שערי תפלה פעמים פתוחין ופעמים נעולין. ובשוח״ט מזמור ס״ה ר׳ יוסי בן חלפתא אומר עתים יש לתפלה. ועי׳ בסנהדרין ק״ב א׳ הגא משום ר״י:

תקון תפלה

בלעם מורעלים כל כך עד שגם הטובה לא תועיל לשנותם לטוב לא היו משתמשים בהם לסגולה. ובדברים רבה פרשה ו׳ אמרינן כל שישראל אוכלין בעולם הזה מכח ברכות שברכן בלעם הרשע:

הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא וּמִכָּל שֶׁכֵּן לְהִתְפַּלֵּל לְפָנָיו וְלִזְכּוֹר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כַּמָּה פְּעָמִים. אוֹי לִי אֵיךְ אֶשָּׂא פָנִים לַעֲמוֹד לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל וְנוֹרָא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִלַּת כָּל־הָעִלּוֹת וְסִבַּת כָּל־הַסִּבּוֹת. אֶלָּא מִפְּנֵי רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים שֶׁהוּא מְרַחֵם עַל בְּרִיּוֹתָיו וְרוֹצֶה בִּתְפִלָּה וְתַחֲנוּנִים שֶׁל עֲבָדָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:

שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ:

תפלה מהאר"י ז"ל נוהגין לאומרה קודם כל התפלות בשכמכם ובסכ"נ:

אנא יי אלהי אל יעקב שום חטא ועון והרהור רע את תפלתנו ותעלה לרצון למעלה עד עתיק יומין. אנא יי אלהינו תפשוט ידך מתחת כנפי הכרובים לקבל אותה ברחמיך הרבים ובצל כנפיך הסתירנה מכל הקליפות ותצוה למלאכיך הממונים על התפלה בגודל חסדיך להכניס תפלותינו לפניך ואל יהיו עונותינו מבדילים בינינו לבינך ותתן בנו כח ע"י תפלותינו להכרית הקליפות ולטהר העולמות ולהעלותך מעולם לעולם ולהעלות את נפשותינו ורוחותינו ונשמותינו ולטהרם מכל סיג:

אנא יי זכני להיות מהשכים לפניך בכל לב. הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני ואל תטרוף עלי את השעה ותניחני לעבדך ולהקן את אשר עויתי למען אזכה לראות פניך כדכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך ולא איעול בכיסופא קמך אמן סל:

בס' כוונת האר"י ז"ל כתוב קודם כל התפלה יקבל עליו מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך. ויכוין לאהוב כל אחד מישראל כנפשו ועל ידי זה תקובל תפלתו בתוך תפלות כל ישראל. על כן יאמר בפה מלא:

הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך:

כתבו המקובלים קודם כל תפלה יאמר פסוק זה:

הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים:

סירא את דבר ה' יבגיל לומר הזמר הזה בכל בוקר. (וממחברו מגדולי הספרדים). וחתום שמעיהו:

אוֹדֶה לָאֵל לֵבָב חוֹקֵר. בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר:

שִׂימוּ לֵב אֶל הַנְּשָׁמָה. לָשֵׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה. וְאוֹרָהּ כְּאוֹר הַחַמָּה. שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר הַבֹּקֶר: אודה

מִכִּסֵּא כָבוֹד חֻצָּבָה. לָגוּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה. לְהַצִּילָהּ מִלֶּהָבָה. וּלְהָאִירָהּ לִפְנוֹת בֹּקֶר: אודה

עִוְרוּ נָא כִּי בְּכָל לַיְלָה. נִשְׁמַתְכֶם עוֹלָה לְמַעְלָה. לָתֵת דִּין וְחֶשְׁבּוֹן מִפְּעָלָהּ. לְיוֹצֵר עֶרֶב וָבֹקֶר: אודה

יְמְצָאָהּ מְטֻנֶּפֶת. מֵעֲוֹנוֹת וְתוֹסֶפֶת. כְּמוֹ שִׁפְחָה נֶחְרֶפֶת. תָּמִיד בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר: אודה

יִמְצָאָהּ מְקֻשֶּׁטֶת. בְּטַלִּית וְטוֹטֶפֶת. כְּמוֹ כַּלָּה מְקֻשֶּׁטֶת. תָּמִיד בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר: אודה

הֲנֶאֱמָן בְּפִקְּדוֹנוֹ. יַחֲזִירֶנָּה לוֹ כִּרְצוֹנוֹ. אִישׁ לֹא נָגַע בַּעֲוֹנוֹ. וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר: אודה

וְהַחַיּוּ הָעֲנִיָּה. יְחִידָה תַּמָּה וּנְקִיָּה. וַאֲשֶׁר נַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה. אֵיךְ יִזְכֶּה לְאוֹר הַבֹּקֶר: אודה

כתוב בס' שנ"ס הקדוש שטוב ונכון מאד לומר השיר המשובח הזה באשמורת הבוקר ובסה"ת חתום בראשי החרוזים שלמה משה אלשקר:

כָּל־בְּרוּאֵי מַעְלָה וּמַטָּה. יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד. יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם נְתִיבוֹת שְׁבִילָךְ. לְכָל־מֵבִין סוֹדָם יְסַפְּרוּ אֶת־גָּדְלָךְ. וּמֵהֶם יַכִּירוּ כִּי הַכֹּל שֶׁלָּךְ. וְאַתָּה הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַמְיֻחָד: יעידון

לְבָבוֹת בְּחֶשְׁבָּם עוֹלָם בָּנוּי. יִמְצְאוּ כָּל־יֵשׁ בִּלְתְּךָ שָׁנוּי. בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל הַכֹּל מָנוּי. כֻּלָּם נִתְּנוּ מֵרוֹעֶה אֶחָד: יעידון

מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף יֵשׁ לְךָ סִמָּן. צָפוֹן וָיָם וָקֶדֶם וְתֵימָן. שַׁחַק וְתֵבֵל לְךָ עֵד נֶאֱמָן. מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד: יעידון

הַכֹּל מִמְּךָ נִזְבַּר זָבוּד. אַתָּה תַעֲמוֹד וְהֵם יֹאבְדוּ אָבוֹד. לָכֵן כָּל־יְצוּר יִתֵּן לְךָ כָּבוֹד. כִּי מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף הֲלֹא אָב אֶחָד: יעידון

מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה. סִבַּת כָּל־סִבָּה וְעִלַּת כָּל־עִלָּה. אֵין לוֹ רֵאשִׁית וְלֹא אַחֲרִית וְלֹא תִכְלָה. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: יעידו'

שַׁדַּי שׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי עֲלִיָּה. אֲשֶׁר לוֹ הַיָּם וְהַיַּבָּשָׁה וְצִיָּה. יוֹצֵר הָרִים וּבוֹרֵא כָּל־בְּרִיָּה. בּוֹרֵא שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיַּעַמְדוּ כְּאֶחָד: יעידון

הָאֵל הַבּוֹרֵא שְׁחָקִים בְּאָמְרוֹ. גִּבּוֹרֵי כֹּחַ עוֹשֵׂי דְבָרוֹ. אוֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יָהֵל אוֹרוֹ. עִמּוֹ עֹז הַמְשֵׁל וָפַחַד: יעידון

אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים. אוֹפַנִּים וְאִשִּׁים וְחַיּוֹת וְתַרְשִׁישִׁים. כֻּלָּם מַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים. וּקְדֻשָּׁה לוֹ מְשַׁלְּשִׁים כְּאֶחָד: יעידון

לְאַדִּיר וְנָאוֹר נַעֲלֶה בְּרוּם חֶבְיוֹן. אֵין לוֹ שֵׁנִי וְאֵין לוֹ רִאשׁוֹן וְלֹא דִמְיוֹן. דָּר בַּשַּׁחַק וֶאֱמוּנָתוֹ בְּצִבְיוֹן. כּוֹכְבֵי בֹקֶר בְּרָן־יָחַד: יעידון

שְׁמוֹ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי לְנֶגְדּוֹ. הָיָה וְהֹוֶה וְיִהְיֶה וְאֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ. מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. מַשּׂוֹא פָּנִים אֵין לְפָנָיו וְלֹא מִקַּח שֹׁחַד: יעידון

קַדְמוֹן לְכָל־נִמְצָא וְצוֹפֶה כָל־נֶעְלָם. לֹא יָשִׁיב יָדְךָ נִכְלָם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם. וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְהוּא בְאֶחָד: יעידון

רָם עַל־כָּל־רָמִים. וְרוֹכֵב עַל־עֲנָנִים. מֶלֶךְ עֶלְיוֹן וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנִים. אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים. וְעִמְּךָ כֻּלָּם כְּאֶחָד. יְעִידוּן יַגִּידוּן (כֻּלָּם כְּאֶחָד). יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: וְנֶאֱמַר וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

קודם תפלת שחרית יאמר:

לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה וכו'. הריני בא לקיים מצות תפלת שחרית שתיקן אברהם אבינו ע"ה לתקן שרשה במקור עליון: ויהי נועם וגו'

אדון עולם הוא שיר ושבח קבול מלכות שמים להורות כי הוא יתברך ממה"מ היה הוה ויהיה, כי כן ראוי לכל מבקש צרכיו אף ממלך ב"ו לפתוח פתח ראשית אמריו בהלול ושבח ספור הודו. ולהורות כי בידו ומלא משאלותיו: כתב מטה משה בשם הגאונים כל המכוין בעת התחלת אדון עולם שהוא שיר משובח ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת ואין השטן מקטרג על תפלתו ואויביו נופלים תחתיו כו' ואפשר דמזה הטעם אומרים אותו קודם התפלה ולאחר התפלה:

שיר מורכב מיתד וב' תנועות ויתד וב' תנועות בדלת וכן בסוגר:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא:
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא:

עץ יוסף

אדון עולם. מה שתיקנו חז"ל בתחלת סידור העבודה שם אדני. הוא כדי להזכיר זכות אברהם. והוא כמאמר חז"ל מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה מי שקרא להקב"ה אדון עד שבא אברהם שנאמר ויאמר אדני אלהים במה אדע וגו'. ואף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך וגו' למען אדני. למענך מיבעי ליה אלא בשביל אברהם שקראך אדון. עוד יש לומר מה שקראוהו חז"ל בשם אדון ולא בשם מלך ע"פ מ"ש המהרש"א בח"א שבזמן שהיה בהמ"ק קיים נאה לקרותו בשם מלך. אבל בשעת הגלות אז אין השם שלם כביכול ואין הכסא שלם כביכול אין לקרוא בשם מלך. ולזה פתחו בשם אדון. והכי פירושו אדון עולם כי עכשיו אדון הוא בעולמו ולא מלך. רק אשר מלך בתחילה בטרם כל יציר נברא. ואז היה מלך לעצמו כי לא היה אז מי שיקראהו מלך. ולעת נעשה בחפצו כל והוא שנשתל העולם כלו ונשתל זרע אברהם אוהבו ונבנה הארמון על תלו והוכן בהמ"ק כסאו. והיה שמו שלם וכסאו שלם אזי מלך שמו נקרא. אבל עכשיו בעונותינו הרבים כביכול אינו מתעטר בשם מלך עד עת שתשוב המלוכה לבעליה. והוא בעת שינערו רשעים מן הארץ והרשעה כולה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ אז ותמלוך אתה ה' לבדך כו'. ומש"א כאן ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא. ובודאי האי ככלות הכל קאי על עובדי כוכבים כי זרע יעקב לא יכלו ח"ו ולפיכך לא אמר אחרי כלות הכל אלא ככלות שכ"ף הראשון הוא כ"ף הדמיון ככלות ולא כלות הכל ממש. כי ז"י לא יכלו לעולם. כמד"א אני ה' לא שניתי ואתם ב"י לא כליתם. ופי' כמו שאי אפשר לתאר בו ית' שום שינוי ח"ו כמו וינחם ה' או ויתעצב ה' אלא לפי הדמיון. כך א"א לתאר בהם בישראל כליה ח"ו

ענף יוסף

אדון עולם. הוא כמו רבון העולמים המוזכר בכמה מקומות. הפירוש על אדון עולם כתב בספר מרבי נתן קדל בלק וז"ל חקרו החוקרים והפלוסופים הראשונים. והאחרונים וכל בעלי דת אם נמצא להשי"ת איזה תכלית ותוספת שלימות ע"י מה שברא העולם. הסכימו כולם פה אחד בדבר אחד, שמציאות כל העולם והנמצאים לא יוסיפו לו שלימות ח"ו. כי אם אמור נאמר היותו נקרא מלך ואין מלך בלא עם וכל עוד שיתוסף ריבוי בעם יוסיף כבוד וגדולת ממשלת המלך וכמש"ה ברב עם הדרת מלך. הנה אין זה שייך רק במלך בשר ודם שענין מלכותו הוא בהסכמה לבד שהסכימו אנשים שישתעבדו אליו ושהוא ימלוך עליהם. אבל אם אין מי שישתעבד לו וסר למשמעתו בטל מלכותו. ואין זאת בממ"ה ית"ש אשר מלכותו היא כלליית בו. והוא המציא יש מאין. וכמו שהמציאות משועבדים לו ובהכרח סרים למשמעתו

עיון תפלה

אדון עולם. הסרה מלת הוא בתחלת המאמר, והרצון בו כי מקרה המלוכה אצל הבו"ת איננו מקרה מצטרף כמו אצל בו"ד, שמלכותו תלויה ברצון ממלכתו, כי מלכותו של הקב"ה תלויה אך ברצונו לבד, באשר עז בידו לברוא לו ממלכה בכל עת שירצה. ולכן אמנם הוא אדון עולם אשר מלך (נופל עליו תאר המלוכה גם) בטרם כל יציר נברא, (והולך) לעת נעשה בחפצו כל (אחרי צאת הבריאה מן הכח אל הפעל) אזי מלך שמו נקרא (כפי יצוריו), באופן שאין בין קודם הבריאה למה שאחריה בנוגע למלכותו ית' רק הקריאה לבדה, כי באין ברואים חיים וקיימים מי יקראהו מלך: **לעת נעשה בחפצו כל.** מחבר השיר הזה היה נוכח עיניו התרגום הערבי של רס"ג על ויאמר אלקים שבמעשה בראשית שלמען הרחיק הגשמיות תרגם **פשאע אללאה** — ויחפוץ אלקים, — וזהו **בחפצו** ברא את העולם, הוא חפץ ויהי, אין אמר ואין דברים בלי נשמע קול הברה אשר יצאה לחלק בין אמירה לעשיה, כי אם בחפצו לבד, בלי אחור בלי עכוב ובלי אמצעי, כמאמר הכתוב ונפשו אותה ויעש (איוב כג, יג), וכמ"ש המשורר כל.

תקון תפלה

אדון עולם. נראה שמחבר השיר הזה כוון לשקלו ע"מ יתד ושתי תנועות, אך בכמה מקומות לא עלה לו יפה ונלחץ לבוא בין המצרים. ומחבר הסדור עבודת ישראל בקש להחליט שמעולם לא היתה כונת המחבר למשקל זה, אך אין דבריו נראים. ומחבר השיר הזה לא נודע לנו בבירור; ויש מיחסים אותו לר"ש ן' גבירול וקרוב מאד להיות. וז"ל הש"ז בס' שירי השירים לרשב"ג ד' ק"מ „לא היה במקרא מי שקראו להקב"ה אדון עולם כי אם אדון כל הארץ, אלהי עולם, מלך עולם, אל עולם, עד שבא הרשב"ג וקראו אדון עולם כאן ובשני חיי אדון עולם אשר נעלם; וגם מזה זכר לסברתי כי גם אדון עולם אשר מלך לו הוא" עכ"ל. ובספר מטה משה (תלמידו של מהרש"ל) סי' ל"א כתב

וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל. לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא:
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה:
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה:
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה:

עץ יוסף

ח"ו אלא לפי הדמיון והוא כמד"א ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה. וכן כתיב וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וגו' אבל עוזבי ה' יכלו לגמרי. ועליהם מרמז מה שאמר הכל. וזהו מה שאמר ואחרי ככלות הכל שיכלו הרשעים כולם אז לבדו הוא ימלוך נורא שאז יתודע גבורות ונוראות אלהינו בפועל כמד"א ונורא הוא על כל סביביו הם הצדיקים שישארו יחידי סגולתו. ואמר לבדו הוא ימלוך כמד"א ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והשוב לו שם המלוכה. כמד"א ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם. פי' כשמכלה את הרשעים אז תגדל מלכותו ביותר על הצדיקים ועל שרי מעלה: והוא אחד ואין שני כו'. יבואר ע"פ מאי דאיתא עתידין צדיקים שיאמרו בפניהם קדוש. אכן הקב"ה קדושתו מעצמותו ואין צריך לאחר. אבל הצדיקים הם השרים בעצמם רק קדושתם ממנו ית' המוקדם. ומבלעדיו ית' אין קדושה. זה מה שאמר והוא אחד בעוה"ז ואין שני לעתיד לבוא. להמשיל לו בדומה ח"ו. ולהחבירה פי' מלשון חבר שיהא חברותא כלפי שמיא: בלי ראשית בלי תכלית כו'. קשה למה אמרו שניהם בלי ראשית ובלי תכלית. הלא הנחה ידועה היא כי כל דבר שיש לו תחלה יש לו תכלה. וכל דבר שיש לו תכלה יש לו תחלה. וכל דבר שאין לו תחלה אין לו תכלה כו'. והיה די לו לומר בלי ראשית ובזה נדע כי אין לו תכלית. אבל נראה שבא לשלול מהקב"ה המדות שנמצא במלך ב"ו. מדת בשר ודם שיכולין לברוח ולהסתר ממנו. אבל הקב"ה בלי ראשית

בכמות

ענף יוסף

למשמעתו כי כל אשר חפץ עושה. כך הנעדר והאין משועבד אליו וסר למשמעתו. שהרי אנו רואים שבמאמרו ברא שחקים וכל המציאות כולם מאין המוחלט. הרי מלכותו על האין כמו על היש. ועל הנעדר כמו על הנמצא. ועל זה נאמר ה' מלך ה' מלך כו' ר"ל העבר והוה ועתיד שוה לענין מלכותו. כי גם בעבר קודם שברא הנבראים היה ג"כ מלך כי מלכותו גם על הנעדר והתהו והאפס. ואין חילוק בין העבר והוה רק לענין זה לבד. כי בעבר שהיה מלכותו על הנעדר לא היה מי שיכיר את מלכותו ויקראהו ויתארהו בשם מלך. ועכשיו קוראים לו ברואיו שם ותואר מלך. אבל הנעדר עם היות את מלכותו עליו, מ"מ לא שאול תודך ולא ישברו יורדי בור אל אמיתך. נמצא אין חילוק רק לענין המשועבדים אל המלך ית"ש שמשועבדים בהכבונים דהיינו הנעדרים לא קראוהו מלך. והנמצאים קוראים אותו מלך. אבל בעצמותו לא נמשך שום תוספת. וזהו מה שאנו אומרים אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא היינו העבר שגם אז היה מלך. רק לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא דייקא ר"ל שאין חילוק רק שעתה נקרא מלך. וכן ואחרי ככלות הכל ויבאר לבדו הש"י ימלוך. לא כמלך ב"ו שאין מלך בלא עם. משא"כ הוא ית"ש גם בהיותו לבדו הוא ג"כ מלך וכאמור הנ"ל. וזהו שאמר אח"כ והוא היה בעבר. והוא הוה. והוא יהיה בתפארה על העתיד: להמשיל לו להחבירה. לדמות אליו. להיות לו חבר. והוא ע"ד (ישעי' מ') ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש. שפירושו שהקב"ה אומר ואל מי תדמיוני ויהיה שוה לי באמת. וזהו שאמר כאן ואין שני לדמות אליו להיות לו חבר באמת: ולו העז והמשרה. לו הגבורה והממשלה:

ועד

עיון תפלה

אשר חפץ עשה (רבי"ק): יְצִיר. משקל חדש שלא נמצא בכה"ק, ובמוסף לר"ה יְצוּר עיי"ש דברינו: כִּכְלוֹת. הכ"ף הראשונה נוספה בשביל המשקל, וכמוה אחרי כאשר יצאו הרודפים (יהושע ב, ז): להחבירה. מענין היחבר כסא הוות (תהלים צד, כ) פרש"י היוכל להדמות לך, ופעורו — ואין שני אשר יוכל להמשיל לו ולהדמות אליו: העז והמשרה. היכלת והממשלה, וכן בברכת

ישתבח

תקון תפלה

כתב בשם ר"י החסיד שרב שרירא גאון ורב האי בנו אמרו כל המכוין בעת התחלת אדון עולם שהוא שיר נאה ומשובח מובטח לו שתפלתו נשמעת, וכ"כ השל"ה בסדור שער השמים, ואם קבלה היא נקבל. ובשם הגר"א ז"ל אמרו שתקנו לומר אדון עולם לפני תפלת השחר כי תפלת השחר אברהם תקנה שהיה הראשון אשר קרא להקב"ה אדון (ברכות ז, ב). ובסדורי הספרדים אחר ולו העז והמשרה נוספו עוד שני חרוזים: בְּלִי עֵרֶךְ בְּלִי דִמְיוֹן בְּלִי שִׁנּוּי וּתְמוּרָה, בְּלִי חִבּוּר בְּלִי פֵרוּד גְּדָל־כֹּחַ וּגְבוּרָה. ואחר מנת כוסי ביום אקרא נוסף חרוז: וְהוּא רוֹפֵא וְהוּא מְרַפֵּא וְהוּא צוֹפֶה וְהוּא עֶזְרָה.

ובקצת

וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה:
וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא:

עץ יוסף

בכמות. וכל דבר שאין לו ראשית בודאי אין לו תכלית ומלא כל הארץ כבודו. וע"ז נאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. מדת ב"ו שאינו בטוח במדת ימי עולמו שמא ימות לכן ממהר לפרוע ולהנקם משונאו. אבל הקב"ה אינו כן כי אין קץ ותכלית באורך ימיו. וע"ז אמר בלי תכלית כי אין קץ ותכלית לאריכות ימיו. ונמצא כי בלי ראשית קאי אכמות ולומר כי אין ראשית לכמותו וממילא נדע כי אין תכלית לכמותו והוא שמלא כל הארץ כבודו ואין להסתר ממנו. ובלי תכלית קאי אאריכות ימיו יתברך ולומר כי אין תכלית לשנותיו להורות שהוא מאריך אף וגבה דיליה מתי פירלה. וממילא נדע כי לא היה ראשית לימיו ושנותיו ית'. וזה מה שאמרו כמלא ואין עת אל מליאותו. מדת ב"ו שירא להתרות את הגדון שלא יבקש התחבולות נגד כח המלך איך להנצל ממנו. וגם אין לו עוז וכח להעמיד הגדון בחיים עד שיקבל ענשו. ולכן אמר בו ית' ולו העוז והכח והמשרה היא הממשלה ואין להנצל ממנו בשום ענין ואופן בעולם ואף במיתה. ושמא האמר א"כ שאלהים אדיר הוא כ"כ למה עזב אותנו זמן רב כ"כ ואנו מדוכים ומעונים והיה אפשר לומר ח"ו כי עזב אותנו אלהים מלהקרא אלהי יעקב. ועל כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. או אפשר לומר ח"ו תשש כחו כזקן בזקנותו. על זה אמר כאן והוא אלי להורות שלא סר ממנו ח"ו לעולם כי כבר נשבע הקב"ה שלא להחליפנו. רק הוא אלי ומכנה אלהותו עלי תמיד. ולכן שיתף את שמו בשמנו בהיותנו נקראים ישראל כמו מיכאל גבריאל. ולכן הזכיר כאן שם אל. וגם שלא נטעה ח"ו בטעות השני ונאמר שיפול בו ית' התשישות. על זה אמר וחי גואלי. והוא כמו שהשיב לו הקב"ה למשה ואולם חי אני ואמר רבא אמר רב יצחק מלמד שאמר לו הקב"ה למשה משה החייתני בדבריך פי' שעשיתני חי ונצחי בעיני האומות שידעו כי חי וקים גואלם שלא הפול בו לא זקנה ולא תשישות ולא העדר ח"ו. וזה מה שאמר כאן וחי גואלי ויגאלני אי"ה ברחמיו וברוב חסדיו. וראיה לזה אמר וצור חבלי בעת צרה. והוא מיוסד על מה שאמרו הז"ל על פסוק חדשים לבקרים רבה אמונתך אר"ש בר אבא על שאנה מחדשנו בבקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו. כי לולי ה' שהיה עמנו ולא עזבנו בעת צרותינו כבר היינו נאבדין בכמה מלכיות ואחר שהוא תמיד עמנו בודאי יגאלנו גאולה שלימה. וזהו מה שאמר כאן וצור הוא הקב"ה נעשה תמיד חבלי פי' חלקי וגורלי בעת צרה להושיעני: והוא נסי. הנס והדגל שלי במלחמה. ע"ד מ"ש כנשא נס הרים תראו וגו' והענין הוא שמעמידין הנס על ההר לסימן שירוצו ויתקבצו לשם כל אנשי המלחמה. וזהו והוא נסי ומנוסי פי' שהקב"ה הוא הנס שלי שאליו אני צריך לנוס ולקבץ את עצמי. והטעם כי מנת כוסי הוא ביום אקרא ואין זולתו למלאות שאלתי ובקשתי. ועכ"פ מכל זה ראיה שיגאלני גאולה שלימה אי"ה. או יהיה פי' והוא נסי ע"ש כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים פירש"י לגדל אתכם כי כל לשון נס הוא לשון הרמה וגדולה: ומנוס לי. ע"ש ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה: מנת כוסי ביום אקרא. ע"ש כי מי וגו' כה' אלהינו בכל קראנו אליו (מסדור מגיד צדק):

ענף יוסף

וצור חבלי. ותוקף גורלי: והוא נסי. דגלי: מנת כוסי. חלקי

בידו

עיון תפלה

ישתבח עז וממשלה: וחי גואלי. גואלי נושא וחי נסוח, כלומר גואלי הוא חי (איוב יט, כה): וצור חֶבְלִי. הנפרד חֵבֶל (ישעיה סו, ז) לשון מכאוב כמו חֵבֶל חֲלָקִי. אבל מן חֶבֶל (דברים לב, ט) לשון גורל הנטיה חַבְלִי בפתח (יהושע יז, ה); ולפי הנקוד נרו"ם צריכים לפרש והוא לי צור מעוז להושיעני מן החבלים אשר יאחזוני בעת צרה, ועי' סדור עבודת ישראל להריב"א: והוא נסי. כמו שכתוב ה' נסי (שמות יז, טו): ומנוסי. כמו שכתוב ה' עזי ומעזי ומנוסי (ירמיה

תקון תפלה

ובקצת סדורי הספרדים אחר החרוז להמשיל לו להחבירה נוסף עוד: וְהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן לְכָל־חֹמֶר לְכָל־צוּרָה. ובסדור ספרדי תפלת החדש נסגרו בסוף השיר עוד שני תרוזים: בְּמִקְדָּשׁוֹ תָּגֵל נַפְשִׁי מְשִׁיחֵנוּ יִשְׁלַח מְהֵרָה, וְאָז נָשִׁיר בְּבֵית קָדְשִׁי אָמֵן אָמֵן שֵׁם הַנּוֹרָא. ונראה לכל עין בוחנת שכל התרוזים הללו לא יצאו מידי המחבר, כי אין בהם לשונו ורוחו, לכן יפה עשו סדורי האשכנזים שלא קבלום:

בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה:
וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

שיר מן ב' תנועות ויתד וב' תנועות ויתד וב' תנועות בדלת וכן בסוגר. ובתוכו רצוף י"ג עקרי הדת:

(א) מציאת השם **יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ:**

(ב) אחדותו **אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ. נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ:**

עץ יוסף

בידו אפקיד רוחי בעת אישן ואעירה. פי' ומאמין אני בו שאעירה אי"ה בבוקר: ועם רוחי גויתי. פי' ומאמין אני בו שעם רוחי שהפקדתי בידו יהיה גויתי וגופי. ר"ל שלא יתן בי רוח אחרת מחמת חטאי. אלא אותו הרוח שהפקדתי בידו אותו רוח יחזור לי. משום שה' לי לכן ולא אירא:

יגדל אלהים חי. יתגדל האלהים שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים. גדולה שייך במי שהוא גדול ומושל על זולתו כמלא שהאחרים קטנים לערכו. ושבח שייך על מי שיש-לו מדות טובות וראוי לכך מצד עצמו. ולכן אמר יגדל בשמו שנקרא אלהים לשון יש לאל ידי שר"ל גדול וחזק על כל אלהים מאד נעלה. והם ע"י חמשה עיקרים הראשונים. וישתבח על שיש בו השמונה עקרים האחרים שהם מורים על שהוא ראוי לשבח ואנו צריכים לזה. כי אחר שאנו מודים שהוא אלהים כל חי צריך שעודה שיגדל וישתבח על אופן זה:

עקר א נמצא ואין עת. כי אם היה היותו נמצא בעת זולת עת. אין זה יתרון על שאר הנמצאים וכמו שהם נעדרי המציאות לפעמים כך הוא ח"ו. אבל במה שאין עת אל מציאותו לומר מתי התחילה ומתי הפסיק בזה יראה שאין מציאותו כמציאות שאר ב"ח. רק הוא עלת כולם ולא יעדר כהעדרן והם נעדרים לולי המציא אותם. והמורה על זה היסוד הוא דבור אנכי ה' אלהיך:

עקר ב אחד ואין יחיד כיחודו. הענין הוא שאין אחדותו יתברך שוה לשאר אחדים. כי הוא יתברך אחד האמתי. וכלם נקראים בשם אחד העובר. כמו שכתב רבינו בחיי בספר חובת הלבבות. כמו

ענף יוסף

אלקי: בעת אישן ואעירה כו'. כתב בסדור שפתי שמים ויש מדקדקים ואעירה לתיבת אישן. וכן מורה החרוז. לפי זה צריך לנקד בפת"ח. אמנם העיקר ואעירה קאי אלמטה. ואישן בנקוד קמ"ץ. כלומר כשאני מעיר ורוחי עם גויתי שהוחזר הרוח לגוף. בידוע שה' לי ולא אירא רע:

יגדל. השיר הזה חשוב הוא מאד. ויסודו על יסודי האמונה שראוי שיקבע האדם בלבו. והם י"ג עקרים הנרמזים בי"ג בתים מחרוזות אלו. וחמשה הראשונים הם מורים גדולה באמונת הש"י. ושמונה האחרים הם שבח באמונת הדת:

עיון תפלה

פז, יט). והרא"ב בספר הבחור מאמר ד' תקן ומנום לי מפני המשקל: בידו אפקיד רוחי. כמו שנאמר (תהלים לא, ו): בעת אישן ואעירה. בילקוט פינחס רמז תשפ"ו ובספרי שם, סימן זה יהא מסור בידך כל זמן שאדם נתון בחיים (בין ער בין ישן) נפשו פקודה ביד קונו, מת נתונה באוצר. ובבמדבר רבה פ"כ פסוק לא ישכב עד יאכל טרף וכשבא לישן מפקיד רוחו להקב"ה וכשנעור ממליך בהקב"ה השומרים בלילה מוסרים אותו לשומרי היום, ע"כ. ויש גורסין ואעורה מהנפעל, ונכון הוא, כי הנפעיל יוצא: יי לי (תהלים קיח, ו), והוי"ו של ולא, הוסיף מפני היתד, אבל אין המשקל עולה יפה, ועי' תקון תפלה:

תקון תפלה

יגדל. שיר נכבד מיוסד ע"מ שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות בדלת ובסוגר. יסודתו על הי"ג עקרים כפי שסדרם הרמב"ם ז"ל בריש פרק חלק, ובדבר מחבר השיר נבוכו רבים. בעל סדור הגיון לב ברא גברא ויחיאל בר ברוך שמיה וצדריות לקמן ושמהו למחבר השיר, ובעל כרתו

יגדל אלהים חי. הגאון יעב"ץ בפסק לשיר היחוד כתב ששיר יגדל יש בו תארים נוספים מחודשים מהמחבר ולא מצאנו להם חברים במקרא, כמו אלקים חי, עכ"ל. ובאמת הוא מקרא מלא (מ"ב יט, טז; ישעיה לז, יז): נמצא תמיד, ואין עת לומר שאז התחילה או נפסקה או תפסק מציאותו (הג' יעב"ץ). ולשון הרמב"ם במשנת חלק „להאמין מציאות הבורא ית', שיש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות, הוא עלת מציאות הנמצאים כלם, ובו יעמד עמידתם, ואל יעלה על הלב העדר מציאותו, כי בהעדר מציאותו נתבטלה מציאות כל הנמצאים וכו'. וזהו היסוד הראשון מורה עליו דבור אנכי ה' אלהיך: אחד ואין יחיד (שיהיה לו יחוד) ביחודו (מפרש"ל): נעלם. ענין אחדותו נעלם מעין כל חי וגם אין לו סוף (הרוו"ה). ולשון הרמב"ם (סג"ם) לאמין

(ג) הרחקת הגשמיות **אין לו דמות הגוף ואינו גוף. לא נערוך אליו קדשתו:**

עץ יוסף

כמו אחד המניני והמספרי המקובץ והמחובר והמורכב והמחולק והמשותף והדמיון. האדם הוא אחד לפי הדמיון. אבל באמת הוא מורכב מן היסודות הארבעה. ומחובר מאברים ומחולק בטבעיו. ומקובץ מחומר וצורה. ואף אבן הוא מורכב מן היסודות הד' ומקובץ מחומר וצורה. וכן אחד המניני הוא אחד כשלא הנחתי שני אצלו וכשאני מניח עוד אחד קודם לו נעשה הוא שני והרי הם שנים. וכן יכול אני לחלק האחד לחלקים רבים ונעשו רבים מאחד. ונמצא שם הזה של אחד עובר מעליו כיון שעתה הוא הרבה. א"כ מה שהיו קורין אותו אחד אינו אמת אלא בדרך העברה ושם מושאל בעלמא. סוף דבר כל האחדים הם שקר מאחר שאפשר להוסיף עליו או לגרוע ממנו ולחלקו לחלקים. וכן מנה בח"ה בשער היחוד פ"ט אחד עובר שהוא מקבל הרבוי והשינוי והחילוק והמחלוקת והחיבור והפרידה והתוספת והחסרון והתנועה והמנוחה והדמיון והצורה ושאר המקרים המיוחדים. אבל אחד האמת לא יתרבה ולא ישתנה ולא יתחלף ולא יסופר במדה ממדת הגשמים. ולא תשיגהו לא הויה ולא הפסד ולא תכלה ולא יעתק ולא ינוע ולא ידמה אל דבר ולא יתדמה אליו דבר ולא ישתתף עם דבר. כי הוא אחד האמת ואין לאחד האמת תחלה ולא תכלה ולא מקרה ע"ש בחובות הלבבות. ועתה ראה שבעל השיר הזה כלל בתיבה אחת כל הענין. והוא במה שאמר נעלם. ונחשבם אחת לאחת. כי כל נתרבה או משתנה נרגש. וכן כל הויה נרגשת. וכן כל העתקה או תנועה נרגשת. וכן כל המתדמה אל דבר או משתתף וכן כל בעל התחלה או תכלה נרגש. וכן כולם. ומובן הוא כי בתיבת נעלם שלל כל המדות. סוף דבר אחר כל ההנהות לאחד האמת הוא בזה האופן כשלא נוכל לחלקו ולא להוסיף עליו. והיינו שיהא ממלא כל המקומות. ולא ישאר מקום פנוי חולה לו כדי שנוכל לחלקו ולהפריד חלק מחלקיו. או להביא דבר מן הצד להוסיף עליו או לשתף או לדמה לו. ונמצא כשאני אומר אחד האמת הוא כמו שאומר אין סוף. וזה מה שאמר ואין סוף לאחדותו. ועתה ראה מן הפלא איך שהוא מלא כל הארץ ואין מקום פנוי בלתו וממלא כל המקומות ואעפ"כ לא ניתן לראות ולהשיג ממהותו דבר אף לשום מלאך או שרף בכדי שנוכל לתאר לו הויה ומציאות לעלם רק בדרך שלילה. והוא כמו שכתב שם בח"ה כשאני אומר עליו יתברך הוה ונמצא הוא מורה על הפכו שאינו נעדר ח"ו. כי הנעדר לא יהיה ממנו פעל. ע"ש פי'. וזה הוא מה שמגדיל שבחו יתברך ע"פ הפלא. נעלם וגם אין סוף לאחדותו. כי אף כי אין סוף לאחדותו וממילא ממלא הוא את כל המקומות. אעפ"כ נעלם הוא מעין כל חי באמיתת עלם כבודו ית' ויתעלה. ומדויק מאד מלת וגם. ונרמז על זה העיקר פסוק שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (מגיד צדק):

עקר ג אין לו דמות הגוף ואינו גוף. כל זה להרחיק ממנו הגשמיות. אין לו דמות הגוף פי' שאין לו תואר מתוארי הגוף. היינו פה עינים אזנים ודומיהם. ומה שנמצאהו מתואר בחושים עיני ה' אזני ה' וירח ה' את ריח הניחוח. הכל כדי לשבר את האוזן. וזהו שיסד הפייטן אדמך אכנך ולא ידעתיך. ואינו גוף פירוש וגם אינו מתוארי המלאכים שהם אינם גוף שכלים הנפרדים. לפי שהם נגבלים ובעלי תכלית כמד"א וגויתו כתרשיש שהוא שליש העולם ונתיחס להם ההעתק והתנועה וההליכה ושאר התארים. אבל הוא ית' נעלה ומרומם מזה. שאין לו גבול ותכלית וממלא את כל המקומות. ושמא תאמר א"כ איך נוכל לומר עליו ית' קדוש שפירושו מופרש כמו שפירש
רש"י

עיון תפלה

להאמין שהבי"ת אחד באחדות שאין כמוהו אחדות, וזהו היסוד השני, מורה עליו מה שנאמר שמע ישראל ונו' ד' אחד: **אין לו דמות הגוף** כהתחתונים, וגם דמות של אינו גוף (מלאך) אין לו (הג' יעב"ץ), ודוחק, אך כונתו פשוטה, אין לו דמות **הגוף** (בה"א הידיעה) הוא הגוף הנראה לעינינו בעולם המעשה, וכמ"ש האבן עזרא בראש בראשית „השמים על אלה הנראים ידבר" **וגם אינו גוף** כלל אפילו בדמיון הגופות של השכלים הנבדלים. ולשון הרמב"ם במשנתו „האחד הזה שזכרנו אינו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ומאורעותיו וכו' שנאמר כי לא ראיתם כל תמונה: **לא נערוך אליו** (אל הגוף הנזכר) **קדושתו** (של הקב"ה), אין לנו לערוך קדושתו של הקב"ה
לקדושת

תקון תפלה

כרהו תקע שמו בחרוז האחרון מתים יחיה **אל ברוב** חסדו **ברוך** עדי עד. ובשרון ח"ב דף ק"ג כתב הי"ר וז"ל הגאון יעב"ץ בפסקו על שיר היחוד מיחס אותו אל הרמב"ם (המתבונן בבארנו עיון תפלה ימצא בשיר הזה נטיות הרבה מדרך הרמב"ם), אך סגנון לשון השיר הזה אינו עולה בדמיון עם סגנון לשון
השיר

(ד) שהוא קדמון קַדְמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא. רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ:
(ה) שראוי לעבדו ולא לזולתו הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל־נוֹצָר. יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ:
(ו) הנבואה שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ. אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ:

עץ יוסף

רש"י ז"ל כל מקום שנאמר בו קדושה אינו אלא לשון הפרשה כמו קדושים תהיו פירוש פרושים תהיו. ואם הוא מלא כל העולם אין שייך בו לומר לשון הפרשה שיהא מופרש בעולם ח"ו. כי לו יעלה בדעתנו ח"ו שהקב"ה נפרש מאיזה דבר היה הדבר ההוא בטל ממציאות. כי הוא ית' סובל הכל ונותן כח בכל ואין מקום ריק ופנוי ממנו ח"ו וכל הארץ האירה מכבודו. וכמד"א תסתיר פניך יבהלון. אבל באמת כי הוא ית' אינו מופרש בעולם ח"ו רק מופרש הוא מדעתנו והשגתנו ומהשגת כל הנאצלים והנבראים בעולם. וזהו מה שאמר כאן לא נערוך אליו קדושתו פי' לעצמותו. רק אלינו. כי מופרש הוא ממנו מדעתנו. (מגיד צדק):

עקר ד קדמון לכל דבר אשר נברא. ולקמן אמר הנו אדון עולם לכל נוצר. יבואר ע"פ מאי דאי' בערכי הכנוים אות ב' אור שיש בו ממש כתיב ביה יצירה. חושך שאין בו ממש כתיב ביה בריאה כמד"א יוצר הרים ובורא רוח. ולכן דקדק שם לומר לכל נוצר יורה גדולתו פי' לא זה שנראה גדולתו בעליונים ברוא"י מעלה שהם אינם גוף שכלים הנפרדים. אלא שאף כל יצורי מטה כולם מכירים גדולתו ואלהותו ויכלתו והשגחתו וכולם יעידון ויגידון לאמר הנה אלהינו זה. וכאן דקדק לומר קדמון לכל דבר אשר נברא ר"ל אפי' מדברים הדקים מסוג הנבראים כמו החושך והרוח שלא הוזכרה בריאתם בתורה והנביאים גילו עליהם יוצר אור ובורא חושך יוצר הרים ובורא רוח. שלא תטעה ח"ו לומר שהם קדמונים. אלא שהקב"ה קדמון עליהם ג"כ ראשון ואין ראשית לראשיתו. שגם בשאר הנמצאים האב קדמון לערך הבן. והבן לבן. אבל ראשית הקב"ה אין דומה לו. וע"ז רמז בפסוק מעונה אלהי קדם:

עקר ה הנו אדון עולם. בא להראות שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. מלך ב"ו אינו מראה גדולתו ותפארתו אלא ליחידי סגולתו ואף להם לא בכל עת. כי כל מה שמתראה יותר מתמעט פחדו ומוראו. לפי שרואים שהוא ג"כ מחומר קרוץ כמוהם יאכלנו עש. ומה גם שהוא מתירא שלא יתקנאו בו שרים רבים ונכבדים ויהרגוהו. אבל מדת הקב"ה אינו כן. כי כל מה שנתגלה יותר כבודו. נתרבה יותר מוראו ופחדו. כמד"א ונורא הוא על כל סביביו. וכה"א המשל ופחד עמו כשהקב"ה נותן ממשלה לאיזה שר ומלאך נותן לו הממשלה עם הפחד ביחד. וגם לא שייך בו היראה. כי אדון הכל הוא. וזה מה שאמר כאן הנו אדון עולם לפיכך לכל נוצר יורה גדולתו ומלכותו. (מגיד צדק):

עקר ו שפע נבואתו נתנו אל אנשי סגולתו ותפארתו. יבואר ע"פ מאי דאי' בגמ' ג' דברים בקש משה ונתנו לו. בקש שלא תשרה שכינה אלא על ישראל כמד"א ונפלינו אני ועמך. ונתנו לו כמד"א נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים
לך

עיון תפלה

לקדושת הגופים הקדושים (מהרשד"ל): קדמון... לראשיתו. הלשון הזה לקוח מספר חובות הלבבות שער היחוד פ"ו „הוא הקדמון הראשון אשר אין ראשית לראשיתו ואין תכלית לקדמותו"; ולשון הרמב"ם שם „שנאמין כי זה האחד האמור הוא קדמון בהחלט וכל נמצא זולתו בלתי קדמון בערכו אליו וכו', והיסוד הזה מורה עליו מה שנאמר מעונה אלהי קדם: **הנו אדון עולם**. לכן אליו לבד ראוי להתפלל וליחד עבודתנו: **לכל נוצר יורה גדלתו ומלכותו**. עפ"ה (איוב יב, ז) ואולם שאל נא בהמות ותורך וגו'. ובספר הודאת בעל דין לדון **דוד** נשיא דף יו"ד גורס וכל נוצר יודה **גדולתו** ומלכותו, וכן מצא מהרשד"ל בסדור ישן דפוס וויניציאה. ולשון הרמב"ם שם „היסוד החמישי שהשי"ת הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיע גדולתו ולעשות מצותיו ושלא יעשה כזאת למי שהוא תחתיו במציאות וכו' אלא אליו בלבד יכונו המחשבות וכו': **שפע**. ל' שפע ימים (דברים לג, יט): **אל אנשי סגלתו**. כמו שנאמר (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה: **ותפארתו**. כמו שנאמר (ישעיה מו, יג) לישראל
תפארתי

תקון תפלה

השיר **עת שערי רצון להפתח** הנמצא במחזור הספרדים במנחה ליו"כ אשר הוא באמת מאת הרמב"ם כאשר תעיד חתימתו בראשי הבתים, ובספר נובלות חכמה דפוס באזיליאה דף צ"ב ע"ב מיחס אותו אל הר"ש ן' גבירול, אך הדעת הזאת רחוקה, באשר ידענו כי ממציא הי"ג עקרים היה הרמב"ם לא לפניו, והרב שי"ר כתב במכתביו שיר יגדל מאוחר בלי ספק להרמב"ם, שעל דבריו בפרק חלק הוא מיוסד, ונראה שהוא מחובר מאיזה איש פרובינצי משכיל בדרך הפילוסופים אך לא ספרדי,
ולא

(ז) נבואת מרע"ה לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה עוֹד. נָבִיא וּמַבִּיט אֶת־תְּמוּנָתוֹ:

(ח) תורה מן השמים תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל. עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ:

עץ יוסף

לך ה' אלהיך. ומה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם. וכן ויבא אלהים אל אבימלך בחלום. פירש רש"י כאדם שהולך אל פילגשו בהחבא. וגם זה נבואה מעט מזער כמד"א נופל וגלוי עינים וכן נאם הגבר שתום העין כאדם שמסתכל אחורי הכותל. אבל בנביאי ישראל נאמר ויד ה' היתה אלי פי' בפרסום ובגלוי. וכן כתיב ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא. כי הם נקראים יחידי סגולתו ואנשי תפארתו כמד"א בישראל והייתם לי סגולה וגו'. וכן נאמר ישראל אשר בך אתפאר. וזה מה שאמר כאן שפע נביאתו נבואה שהיא בשופע. נתנו אל כאדם הנותן מיד ליד בקירוב. אל אנשי סגולתו ותפארתו הם נביאי ישראל. ולכן יש להטות אליה אוזן ולהאמין ולבלתי היותנו מלעיבים במלאכי אלהים:

עקר ז לא קם בישראל כמשה עוד נביא ומביט את תמונתו. והנה לעיל נתבאר מעלת נביאי ישראל. ועתה אבאר מעלת משה רבינו אדון הנביאים על כל הנביאים. שז"ל הרמב"ם ז"ל ביסודי התורה ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים. שכל הנביאים בחלום או במראה. ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד שנאמר ובבא משה אל אהל מועד וגו' וישמע את הקול מדבר אליו. כל הנביאים ע"י מלאך לפיכך הם רואים מה שהם רואים במשל וחידה. משה רבינו לא ע"י מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו. ונאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ונאמר ותמונת ה' יביט. כלומר שאין שם משל. אלא רואה הדבר על בוריו. כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגים. ומשה רבינו אינו כן רק כאשר ידבר איש אל רעהו בלי רתת. כל הנביאים אינם מתנבאים בכל עת שירצו ומשה רבינו כ"ז שיחפוץ רוה"ק לובשתו ונבואה שורה עליו כו' שנא' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם וגו'. וזה מה שאמר כאן לא קם בישראל כמשה עוד נביא. בדבור כי נביא מגזרת ניב שפתים. שזכה שדיבר עם ה' פה אל פה. וגם לא זכה שום נביא להביט תמונתו ית' כמשה כנ"ל. ולכן חילק לשנים נביא ומביט את תמונתו. וגם מרמז בתיבות לא קם ע"ש שמשה לא חרד מן הדבור לנפול ארצה. כמו שנאמר בדניאל ולא עצרתי כח וגו'. אלא משה קם על רגליו כאשר ידבר איש אל רעהו. ואחרי שנאמין כך. בודאי אין לנו להאמין לנביא אחר שינבא הפך דבריו של משה רבינו שהיתה נבואתו גדולה מכולם:

עקר ח תורת אמת. שזאת התורה שבידנו היא תורת אמת מיוסדת על האמת והמשפט. ולכן עלינו לאהבה אהבת הטוב ולא נעזוב אותו. וכן אמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: נתן לעמו אל. ועל שנתנה הוא אין ספק שיש בה עריבות ומתיקות כדבש. ולכן לאהבה אהבת הערב. וכן אמר דוד ומתוקים מדבש ונופת צופים. ועל שנתנה לעמו ואין מלך מנחיל לעמו רק דבר המועיל להשיב נפש. ולכן עלינו לאהבה אהבת המועיל

עיון תפלה

תפארתו, ורמז למ"ש בברכות ז' א' בקש שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתן לו. ולשון הרמב"ם שם „היסוד הששי הנבואה, שידע האדם שזה מין האדם ימצאו בהם בעלי מדות מעולות מאד ושלמות גדולה ונפשותיהם נכונות עד שהן מקבלות צורת השכל, אחרי כן ידבק אותו השכל האנושי בשכל הפועל, וזהו הנבואה" עכ"ל. הרמב"ם לא דבר רק מן האמונה במציאות הנבואה, אבל המשורר שלפנינו הוסיף על דבריו ויסם לעקר ויסוד בדת להאמין **בנבואת ישראל**: **לא קם**. עש"ה (דברים לד, י): ומביט. כמו שכתוב (במדבר יב, ח) ותמונת ה' יביט. ולשון הרמב"ם שם „היסוד השביעי נבואת מרע"ה„ והוא שנאמין כי הוא אבי הנביאים כלם אשר היו מלפניו ואשר קמו אחריו כלם היו תחתיו במעלה: **תורת אמת** וגו' **נאמן ביתו**. הוא מרע"ה כמו שכתוב (שם שם, ז) בכל ביתי נאמן הוא. ולשון הרמב"ם שם. „היסוד השמיני היות התורה מן השמים, והוא שנאמין כי כל

תיקון תפלה

ולא נמצא אצל הספרדים. ואחרי המבוכה הזאת נשמע מה בפי החכם מהרשד"ל הבוחן ובודק גנזי נסתרות, וז"ל במבוא למחזור בני רומא חלק שני דף י"ח, בערבית ליל שבת יש במנהג בני רומא השיר הידוע יגדל ושם מחברו לא נתפרסם עדיין, ואני ראיתי סדור כת"י על קלף מנהג בני רומא נכתב בשנת קמ"ג ושם הסופר שכתבו משה בכמ"ר יקותיאל חפץ ממשפחת הצפרוני וכתב אותו לכמ"ר דניאל מו"ת בכמ"ר שמואל הרופא יש"ר בכמ"ר דניאל זלה"ה דיין, ועל גבי יגדל כתב „אלו הם י"ג עקרים שסדרם כמהר"ר דניאל זקני בכמ"ר יהודה דיין" וכן בחומש כת"י על קלף הנמצא בת"ת בווינציאה

(ט) לא תשתנה התורה **לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ. לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ:**

עץ יוסף

המועיל. וכן אמר דוד תורת ה' תמימה משיבת נפש. ואע"פ שנתנה ע"י משה. הלא הוא. על יד נביאו. המדבר דבריו אשר נתן בפיו כמו שאמר פה אל פה אדבר בו. ועוד שהוא נאמן ביתו. וכל אשר לו נתן בידו. וא"כ דבריו כדברי המלך שהסיר טבעתו מעל ידו ונתנה לעבדו. וכן מצינו שאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' כי לא מלבי (במדבר טז, כח):

עקר ט לא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים לזולתו. יבואר ע"פ מה שכתב הרמב"ם הכופר בתורה האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת. וכבר בטלה תורה זו אע"פ שהיא היתה מעם ה' כגון הנוצרים. הרי שאמר שני דברים שלא החליף הבורא מצוה במצוה ולא התבטל תורה זו לעולם. וזה מה שאמר כאן לא יחליף כו'. שידוע שחליפין היא לשון שינוי פרט בפרט כמו שמצינו ותחלף את משכורתי. שהחליף בין רב למעט. וכמו מוחלפת השיטה שהוזכר בש"ס. ור"ל שזאת התורה בעצמה לא תהיה מוחלפת מצוה במצוה. ולא ימיר הוא תמורה ר"ל תורה אחרת כמו שמצינו ואם המר שר"ל בהמה בבהמה. וזה ידוע שבעל השיר הזה של יגדל עשאו ע"פ משכל יחד והנועות. ועיקר כונתו הוא כך. האל לא יחליף ולא ימיר דתו לזולתו לעולמים כידוע למבין. והשתא יהיה פירושו הכי. האל לא יחליף דתו פי' הדת הזה גופו לא יתחלף מצוה זו במצוה אחרת. וגם לא ימיר דתו לזולתו פי' שלא ימיר דתו הזו לזולת דת הזו לעולמים אף בעולם הבא. וזה אחרי שים בה מה שראוי לאהבת הטוב והמועיל והערב א"כ לא תשתכח אהבתה וקיומה. וכן בא בכתוב רמז לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו (דברים יג, א):

טפה

דובר שלום

לא יחליף האל. לפי שלא קם נביא כמשה לכן ברור הדבר שלא יחליף האל דתו ותורתו לעולמים לנביא אחר זולתו שאין שום נביא ראוי לחדש בה דבר. שאין לו מעלת ההשגה כמשה שיהיה ראוי לקבלת התורה:

עיון תפלה

התורה הזאת שנתונה ע"י מרע"ה היא כולה מפי הגבורה וכו' וכי הוא היה כמו סופר שקוראין לו והוא כותב וכו' (כלשון הברייתא ב"ב ט"ו א' הקב"ה אומר ומשה כותב) ולפיכך נקרא מחוקק, ואין הפרש בין ובני חם כוש ומצרים ושם אשתו מהיטבאל ותמנע היתה פילגש (רמז למה שאמרו בסנהדרין צט, ב ע"ש) ובין אנכי ה' אלהיך ושמע ישראל כי הכל מפי הגבורה והכל תורת ה' תמימה" עכ"ל. ומסקינן בסנהדרין שם ואפי' אמר כל התורה כלה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו זהו כי דבר ה' בזה, ורמזו בזה על כל המאמרים הבאים במשנה תורה בלשון מדבר בעדו, כמו ואנכי עמדתי בהר ואתנפל לפני ה' ויתעבר ה' בי, וכאלה הרבה, ויש להעיר על מאמרם בדברים רבה פ"א אמרו לו ישראל רבינו משה הקב"ה לא נתן קצבה לברכותינו ואתה אמרת אלף פעמים, אמר להם מה שברכתי אתכם משלי ברכתי, ובב"ב פ"ח ב' הקב"ה ברך ישראל בכ"ב וקל"ן בשמונה וכו' ואלו משה רבינו ברכן בשמונה וקללן בכ"ב, ובמגילה ל"א ב' והללו בלשון יחיד ומשה מפי עצמו אמרן עיי"ש בתוס' ור"ן. עלינו לדעת שגם אותן הדברים הדומין בפירוש כאלו משה אמרן מפי עצמו — שכינה היתה מתחברת עם נשמתו של משה ומדברת מתוך גרונו בתור דבור עצמי. ועי' היטב בהקדמת אברבנאל למשנה תורה ובספר אהל יעקב ריש דברים בשם הגר"א ובספר תפארת ישראל למהר"ל מפראג פרק מ"ג ובת' רדב"ז ח"ה סי' כ"א וקמ"ג: לזולתו. לדת אחרת, והיה ראוי לומר לזולתה שב למלת דתו שהיא נקבה, ושנה מפני החרוז (סדור עבודת ישראל), ולי נראה לזולתו נביא אחר בלעדי משה המוכר בחרוז הקודם. ויש מגיהים בזולתו בבי"ת, כמו לא יחליפנו וגו' טוב ברע (ויקרא כז, י), המיר כבודו בלא יועיל (ירמיה ב, יא), ולא הבינו הכונה, ולשון הרמב"ם שם „היסוד התשיעי ההעתק, והוא כי התורה הזאת מועתקת מאת הבוי"ת לא מזולתו ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבע"פ, שנאמר לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו" עכ"ל: הרמב"ם בס ליסוד אי

תקון תפלה

בווינציאה (ובסוף הפרשיות כתוב בו והותחל להכתב בעיר פיסא המהוללה שנת קנ"ח לפרט ונשלם וכו' היום יום שלישי י"א בחדש תשרי שנת קס"ה) כתוב „אלו הם י"ג עקרים שסדרם כמ"ר דניאל זצ"ל בר' יהודה דיין זלה"ה יגדל אלהים חי וכו'" ואחר שיר יגדל יש גם שיר אדון עולם, ובדפוס בולוניא הוא בראש המחזור, וקרוב הדבר שגם הוא נעשה באיטליאה" עכ"ל. וממה שהשתמש בשיר הזה המשורר עמנואל הרומי סוף מחברת ד' בשירו המתחיל אפתח בכנור נראה שהיה השיר מפורסם כבר קרוב לתחלת האלף הששי, כי ידענו שעמנואל זה השליך ספרו בשנת הצ"ג, ועי' בספר על דבר הפיוטים לצונץ ד' תק"ז. ובספר הודאת בעל דין לדון דוד נשיא (חי בשנת ק"צ) מובא כל השיר ובסופו מזכיר חרוז אחד שאיננו בנוסחתנו: אֲהָה

שלש

(י) ידיעת השם צופה ויודע סתרינו. מביט לסוף דבר בקדמתו:

(יא) שכר ועונש גומל לאיש חסד כמפעלו. יתן לרשע רע כרשעתו:

עץ יוסף

עקר י צופה ויודע סתרינו. רואה ויודע סתרינו פי' מחשבותינו ומעשינו הנעשים בהסתר בחדרי חדרים. ולא נאמר א"כ עזב ה' את הארץ למקרים ונמצא כל איש בשרירות לבו הולך. כמו שנאמר אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם. ועוד זאת לי בכלל זה. מביט לסוף דבר בקדמתו. שהוא רואה את הנולד שבזה המעשים שלמים לעבר ולעתיד ואינו צריך לשער מה שעשה. מה שאין כן בבשר ודם שיעשה דבר לאורך שעה אין לו אלא מה שעיניו רואות:

עקר יא גומל לאיש חסד כמפעלו נותן לרשע רע כרשעתו. שיעורו גומל חסד לכל איש כמפעלו ונותן רע לכל רשע כרשעתו. אבל קשה למה לא קאמר נ"כ נותן לרשע רע כמפעלו. אך יבואר ע"פ מאי דאי' באבות ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. שקשה דה"ל למימר שישלם לך שכר מלאכתך. אך החילוק הוא בין מלאכה לפעולה בזה. שלפעמים המעשה היא מעוטה. אך הפעולה היוצאת מן המעשה היא רבה מאד. כמו מי שנפל לנהר וראה אחד ונטל מקל אחד ויתד תקוע בו והוציאו מן המים. שבזה מלאכת ומעשה האדם הלזה היא מעוטה. אבל הפעולה שנמשכה מהמעשה הלזה רבה היא שהציל אדם מן המיתה. וכן הוא ענין שקידת התורה שאם שהלימוד בעצמו אינו אלא עמל פה לבד. מ"מ הפעולה היוצאת ממנו היא רבה הערך מאד. כדאמרינן בפ' חלק כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בין פמליא של מעלה ובין פמליא של מטה. רב אמר כאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה. רבי יוחנן אמר אף מגין על כל העולם כולו. ריב"ל אמר כאילו מקרב את הגאולה. ואליו גומל הש"י החסד שמשלם שכר לאיש כפי הפעולה ולא לפי המלאכה והמעשה. אבל ברשעים הקב"ה מעניש אותם רק כפי מעשה הרשע ולא כפי הפעולה היינו הפגם שנמשך ממעשיו שפוגם בכל העולמות העליונים. וזהו ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ר"ל פעולתך דייקא. וזהו שאמר כאן גומל לאיש חסד כמפעלו. אבל לרשע נותן רע רק כרשעתו לבד ולא כפי פעלו. וזהו חסד גדול:

ענף יוסף

גומל לאיש חסד כמפעלו נותן לרשע רע כרשעתו. עיין ביאורו בעץ יוסף. אבל יש גורסים גומל לאיש חסד כמפעלו יתן לרשע רע כרשעתו. ופי' לאיש חסיד נותן גמול כפי פעולותיו הטובות אם מעט אם הרבה שעשה. ומה שאמר חסיד שהוא שעובד לפנים משורת הדין ומתקרב לקצה האחרון. ולא אמר צדיק שעומד על המצוה. הוא משום שאמר שגומל לו כפי פעולותיו שלם כאילו יש לו חיוב אצל הש"י ושהוא ראוי לגמול. וכבר מצאנו אם צדקת מה תתן לו. כי מדרכי טבע האדם ראוי לעמוד על המצוה. אבל החסיד ראוי לגמול יען הוא מכריח טבעו חוץ למצוה. וכן ה"ל לומר גומל לחסיד טוב כחסידותו. כמו שאמר לרשע רע כרשעתו. אלא שתיבת לאיש משמש גם על רשע. כאומר לאיש רשע רע כרשעתו. ואם נכון יפה וצריך הוא ליתר בסוף הדלת מה שאינה בתיבת כחסידותו:

עץ

יבא

עיון תפלה

ההוספה והגרעון ומסודרנו אי החלוף והתמורה הכולל יותר. **צופה וגו' בקדמתו.** כל הדברים וכל הענינים ההוים בעולם מראש ועד סוף הנם אחוזים ודבוקים אלה באלה ונמשכים זה מזה בדרך עלה ועלול סבה ומסובב עד הסבה הראשונה המחייבת את כלם והוא הבוי"ת והיודע ראשית הדברים יוכל להבינם לסופם, בהיות הסוף מחויב ונרדף מן ההתחלה, וזהו אמרו מביט לסוף דבר בקדמתו, בהיותו קודם לכלם וסבתם, ולשון הרמב"ם שם „כי הוא ית' יודע מעשיהם של ב"א ואינו מעלים עינו מהם וכו' כמו שנאמר (ירמיה לב, יט) אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם" עכ"ל. והמסודר כלל בעקר זה שלשה סעיפים. **א) צופה.** כדברי הרמב"ם שיודע מעשי ב"א ומשגיח עליהם בהשגחה פרטית. **ב) יודע סתרינו.** הוא ידיעת כל המחשבות שבלב, כמו שנאמר (תהלים לג, טו) היוצר יחד לבם, וכל יצר מחשבות מבין (דה"א כח, ט), כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם (מ"א ח, לט), ועי' תוס' שבת יב, ב ד"ה שאין. **ג) מביט לסוף דבר.** הוא ידיעת העתידות כמו שביארנו: **גומל לאיש.** שעור החרוז: גומל חסד לכל איש כמפעלו ונותן רע לכל רשע כרשעתו (סדור עבודת ישראל):

תקון תפלה

שלש עשרה לעקרים הנם יסוד דת אל ותורתו. ובסדורי הספרדים באה ההוספה הזאת בשנוים ובקלקול המשקל, ואח"כ נוסף בהם עוד חרוז: **תורת משה אמת ונבואתו ברוך עדי עד שם תהלתו**, ונראה שהחרוזים הללו לא יצאו מידי המחבר, ולא מטעמיה של הרב יעקב בבאני בספר ישרש יעקב דף כ"ב באשר אין רוח המשקל נוחת מהם, כי נראה שהמחבר לא כתב שתי פעמים ברוך עדי עד שם תהלתו, גם לאיזה מטרה יכפיל שנית עקר אמתת התורה:

ברוך

(יב) ביאת המשיח יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ:

(יג) תחיית המתים מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ. בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

תהלתו עומדת לעד. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

הנה מבואר בכמה מקומות בזוהר גודל חטאת האדם המזכיר השם בלי כוונה. לכן יתן האדם אל לבו בבואו להזכיר השם הנורא הוי"ה או שאר שמות הקדושים בתפלה או בברכות והודאות להוציא מפיו בכוונה עצומה כדי שלא יוציא מפיו אזכרה שם בלא כונה. גם יזהר מאד כשיאמר אלהינו מלך העולם שלא יחטוף ב' תיבות אלו. אלא יחשוב פי' הפשוט של תיבות אלו. ולשמוח שמחה עצומה בתיבת אלהינו על אלהותו יתברך עלינו. ובתיבת מלך העולם על גודל מלכותו. וכוונה אזכרה זו בכל הברכות (יוש"ה). ועיין לעיל פ' ל"ב:

צריך לעמוד בידך כלל. שכל הברכות שהן שבח והודיה. נאמרות בעמידה. ואם הם תלויות במעשה הן נגררות אחר המעשה ההיא. אם נעשים בעמידה גם הברכה צריכה להיות בעמידה. ואם בישיבה בישיבה. וכן הדבר בברכת הנהנין וברכת המצות. כדרך שנהנין כך היא אופן ברכתן. אם מעומד מעומד אם מיושב מיושב. הגאון ר' יעב"ץ:

כתב ריב"א מה שמתחיל בברכות בנוכח באמרו אתה וסיים בנסתר באמרו קדשנו וצונו לפי שהש"י נגלה מצד מעשיו ונסתר מצד עצמו. וכן הנשמה נראית ונעלמת, והברכה היא בפה ובמחשבות הלב. והאדם מורכב מגוף ונשמה. מצד נשמתו הוא דבק בקונו. ומצד גופו לא. ולכן באו דרכי האדם נוכח ונסתר:

עץ יוסף

עקר יב ישלח לקץ הימין משיחנו. ע"ש הפסוק שאמר ותעמוד לגורלך לקץ הימין. ואי' בזוהר פ' נח א"ל הקב"ה לדניאל ואתה לך לקץ ותנוח וגו' א"ל הא אמרת ואתה לך לקץ אית קץ לימינא ואית קץ לשמאלא ולא ידענא לאן קץ לקץ הימין או לקץ הימים. א"ל לקץ הימין. וזהו שאמר כאן לקץ הימין. ושליחות המשיח יהיה. לפדות מחכי קץ ישועתו. אף על פי שיתמהמה. כי מי שאינו מאמין ואינו מחכה לא יזכה בביאת משיח: עקר יג מתים יחיה אל. אף לרשעים. ולכן אמר ברב חסדו. וגם זה אחד מעקרי האמונה. לבלתי יחשוב האדם שהשאול בית מנוס לו. ואז כל ימי חיי הבלו ישביע יצרו בעוה"ז ולא ייראה מאימת מלך: **ברוך** עדי עד שם תהלתו. הענין הוא כי על כל אדם או דבר חפץ נוכל לומר עד פי' שיהיה הדבר עד זמן פלוני או פלוני כמו עד ימות המשיח או עד שיחיו המתים או עד סוף ימי העולם. כמו עד בלתי שמים ולא יותר. כי לא נוכל לומר עד אלא כשיש זמן בעולם נוכל לומר עד זמן פלוני. אבל לאחר זמן לא שייך לומר עד. אבל הוא ית' הוא גם לאחר הזמן. שהוא מעלה הזמן ואין הזמן מעלה אותו. וזהו שאמר ברוך עדי עד פי' בהסרת העד פי' כשלא יהיה העד. ומלת עדי לשון הסרה הוא. ומה שאמר ה' ימלוך לעולם ועד. מלת ועד ג"כ לשון הסרה הוא פי' כשלא יהיה העולם ויהיה עולם אחר. וכן פי' בלשון אשכנז ועד. וזה שמתרגם ה' מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא. הרי שתירגם על מלת ועד ולעלמי עלמיא שפירושו בעולמות שיהיו אחר ביטול העולם הזה. (מגיד צדק):

אשר

דובר שלום

ישלח לקץ הימין משיחנו וכו' ישועתו. הגאולה בזמנה מתיחסת לקץ הימים שתלויה בזמן. והגאולה של אחישנה מתיחסת לקץ הימין היינו התעוררות כח הנס המבואר ימין. ומאמינים אנחנו שישלח משיחנו בהתעוררות ימינו כביכול ויתעורר הימין. לפדות המחכים קץ ישועתו: **מתים** יחיה אל ברוב חסדו ברוך עדי עד שם תהלתו. אחר זמן התה"מ שיהיה ב"ב יהיה חיי נצחיים שלא ימותו עוד. זהו מתים יחיה אל ברוב חסדו. ומאותו זמן והלאה יהיה שם תהלתו ברוך עדי עד בפינו שנחיה לנצח. ונברכהו עדי עד:

עיון תפלה

ישלח לקץ הימין. כמו ימים, והמשורר תפס לשון הכתוב בסוף דניאל. ולשון הרמב"ם שם „היסוד השנים עשר ימות המשיח, והוא להאמין ולאמת ביאתו, ולא יחשוב (אל יהי נחשב בעיניו מה) שיתאחר, אם יתמהמה חכה לו, ולא ישים לו זמן ולא יעשה לו סברות ממקראות להוציא זמן ביאתו, ושיאמין שיהיה לו יתרון ומעלה על כל אשר היו מעולם כפי מה שנבאו עליו כל הנביאים עד מלאכי ע"ה וכו': **מתים יחיה אל**. כמו שנאמר (ישעיה כו, יט) יחיו מתיך נבלתי יקומון. **ברוב חסדו**. כיון בזה למה שכתבנו לקמן בשמונה עשרה בברכת אתה גבור בשם ר' יוסף אלבו על מחיה מתים ברחמים רבים: **ברוך עדי עד**. חתם המחבר שירו בשבח השי"ת כמו שפתח בשבחו יגדל אלהים חי:

הקדמה כוללת לברכות

בהגהת יש נוחלין. זה לשון ספר חסידים לא ישבח האדם השומע דבר ומוציא דבריו מפיו בלא הגיון לב ועל דבר זה חרה אף ה' בעמו ושלח עבדו ישעי' ואמר יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה אמר הקב"ה לישעיה ישעיה ראה איך מעשה בני שאינם אלא לפנים ומחזיקין בו כאדם הנוהג ומחזיק מנהג אבותיו ולא בלב שלם הם מנקין ידיהם ומברכין על"י ובוצעין ומברכין ברכת המוציא שותין ומברכין כמו שהדבר שגור בפיהם אף בעת שמברכין אינן מכוונין לברכני וע"כ חרה אף ה' בעמו ונשבע בשמו הגדול לאבד חכמת החכמים היודעין ומברכין אותו במנהג ולא בכוונה ע"כ צריך כל אדם להרגיל עצמו הן קטן הן גדול לדרך הטובה שיהא ההרגל שלמון ויהא לו בטבע קיים קרוב הדבר מאוד דהיינו שיסכים בדעתו וירגיל עצמו לזה ההרגל הקטן כשבא להתפלל או לברך שום ברכה בשום מקום בלאו כל דבר אל יתחיל להתפלל ולברך שום ברכה תיכף ומיד בפתע פתאום רק ירגיל עצמו לשתוק ולשהות מעט מקודם ולא יתן מקום אחיזה כלל לשום הרהור ומחשבה בעולם לבוא אל לבו ואם יתן מקום לעצלה אפילו רגע אחד או לשום מחשבה והרהור בעולם הזה הוא הולך בדעת היצה"ר והולך ומתגבר עליו ע"כ יעשה מסקנא עו"ת בזריזות בלי עצלות היצה"ר להשליך מעליו לפי שעה טרדת מחשבותיו כמו שמשליך מעליו משא ככד אשר יכבד ממנו ויצייר ציור בכלי פנימי בעומק מחשבה ולא ציור דמיוני בדרך הסברה אילו עומד בבית המלך לפני המלך כמה היה לו חרדת לב ופחד ומורא יפלה על ראשו ולא היה נותן מקום לעצלות כלל אפילו כמלא נימא ואם כן הוא במלך ב"ו ומה נעשה לפני אשר בידו נפש כל חי החוקר לב ובוחן כליות יודע מחשבות אדם ותחבולותיו שיהא זהיר וזריז להסר מחשבותיו ולא יתן שום מקום ואחיזה לעצלות היצה"ר אפילו כמלא נימא רק בקל ובזריזות תיכף ומיד בלי שום הרהור ומחשבה בעולם ישליך מעליו טרדת מחשבותיו ויהרהר בלבו ויכוין דעתו בזריזות לשבות ענין תפלתו וברכותיו לש"ש ויזרז עצמו לכוין בפיו כל מלה ובפרט בהזכירו שמות הקדושים והכלל של הכוונה פשוטה היא כאשר יתחיל איזה ברכה אל ימהר לומר התיבות במהירות רק יבחין בפי' התיבות ויכוין ליחדו ית' דכשיאמר ברוך אתה שהוא ל' יחיד ולשון נוכח יכוין בלבו פירוש הענין שהש"י כנגדו נוכח פניו ורואה כל מעשיו ויודע כל מחשבותיו ויצייר בשכלו שהוא כמי שעומד בפני המלך פנים בפנים והמלך רואה ומדקדק אחר כל מעשיו שעושה ואחר כל דבר שמוציא מפיו ואז בודאי ילבש חרדה ומורא גדול ושהוא יחיד ומיוחד וכשיאמר ה' ט' יבחין ויצייר ללבו שהוא היה הוה ויהיה והוא אלהינו מלך ואדון העולמות ויכוין מפנימיות לבו לברכו בשמחה על הטוב אשר הטיב לנו שזכינו שקדש וטהר אותנו במצותיו הקדושים שבהם תלויין העולמות כולן כנודע ועליהם נתקדש גופינו ונשמתינו והם תכליתנו לא זולת זה כלל והוא ית' צונו בזה המצוה על נט"י או ציצית ותפילין ואחר כל המצוה כפי המצוה שעושה ומקיים בעת ההוא וכן בברכת הנהנין יכוין ליחדו ולברכו ית' כמ"ש שהוא ברא כל הנבראים וברא והמציא זה הענין והטיב עמו ליהנות ממנו וכן בברכות ההודאות והנסים יכוין בברכה כמ"ש ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו ולשנותם ולשדד מערכתם לעשות נסים ט' וכן בכל ענין וענין תכוין ותן לו מפיו ברכותיו ושבחותיו ומי שאינו מכוין כך רק הדברים יוצאין מפיו בלי כוונת הלב זה"ש בס"ח בעת שמברכים אינם מכוונים לברכני בלב שלם. ועונשו גדול ואם ירגיל האדם עצמו זמן תוספת בזה ההרגל הקטן אז נעשה לו בטבע קיים ויערב לו מכאן ואילך כי אז יראה בעיניו ובלבבו יבין ההפרש בין המתפלל והמברך דרך עראי ואינו משים על לבו פירוש וכוונת הענין או המתפלל והמברך ומשים על לבו פירוש וכוונת הענין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

אם כשנטל ידיו רואה בעצמו שצריך לנקביו לא יברך על נטילת ידים אלא אחר שיצא מבית הכסא. וכן ראוי לעשות. שכן אמרו חז"ל כל הנפנה ונוטל ידיו וקורא ק"ש כאילו הקריב קרבן שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה':

עץ יוסף

אשר קדשנו במצותיו. הכוונה שיש חילוק בין מצותיו יתברך ובין מצות הנמוסיות והמדיניות שאין להם הוך וקדושה רק לקיים הנהגת המין המדיני משא"כ מצותיו ית' שהם מקנים עילוי וקדושה מנפש ועד בשר. וזהו אשר קדשנו במצותיו (אלשיך): וצונו. מדרבנן בלאו דלא תסור וגו': נטילת. ע"ש הכלי שקורין נטל. ואע"פ שאין צריך לא כלי ולא שאר חומרות שצריכין בנטילה לסעודה. מ"מ לא רצו חכמים ז"ל לשנות הברכה. ויש מפרשים שהוא לשון הגבהה כמ"ש שאו ידכם קדש וברכו את ה'. וכתיב וינטלם וינשאם (ישעי' סג, ט):

ענף יוסף

על נטילת ידים. ר"ת ענ"י. כי מי שמזלזל בנטילת ידים סוף בא לידי עניות (אגודהס): כתב סומק ברכה יכוין בברכת נט"י שיש בו י"ג תיבות נגד י"ג מדות (א"ר סי' ד' ס"ק א'): ויברך אחר נטילה שהוא עכור, וקודם ניגוב כדי שתהא הברכה עובר לעשייתה:

בחכמה

עיון תפלה

ברוך אתה. נראה שרבותינו ז"ל לא הבדילו בפתרון בין ברכת אלהים לברכת הדיוט, ענין שתיהן אחד חשק המברך להוספת טובת המבורך

ס' (סג"מ) וחפצו

תקון תפלה

ברוך אתה'. במנחות מ"ג ב' תניא היה ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך,

פרש"י

וחפצו באשרו, לא כמו שמשמע בפי ההמון לפטור ברכת אלהים מענין שבח ותהלה, דהרי אמרו במס' ב"מ קי"ד א' ושכב בשלמתו וברכך יצא הקדש שאין צריך ברכה, ופריך בגמ' ולא והכתיב ואכלת ושבעת וברכת וכו', ולפי פתרון ההמון מאי קושיא. גם ברכת ר' ישמעאל כה"ג כשאמר לו ישמעאל בני ברכני (ברכות ז, א) לא זכר בה שום תהלה ושבח רק תפלה ובקשת רחמים. אבל האמת כי גם ברכת אלהים ענינה גלוי חשק המברך לראות בתוספת טובתו כי תתגדל ותרבה מלכותו בעולמו, וכוללת גם התפלה והתחנה על אושר הנבראים בכלל ובפרט, כי אשרי המלך שממלכתו מאושרת. והענין עמוק, באורו ברחבה הגאון ר' חיים מוואלאזין ז"ל בספר נפש החיים שער ב'. ושאלו הראשונים מפני מה היתה תקנת הברכות בנוכח ונסתר ברוך אתה... אשר קדשנו? והשיב על זה במחזור ויטרי סי' פ"ח ד' כ"ו „דוד אמר שויתי ה' לנגדי תמיד שמראה אני בעצמי כאלו שכינה שרויה כנגדי, וכתוב ברוך כבוד ה' ממקומו — הרי מראה את עצמו כאלו השכינה נסתרת ממנו, כיצד יתכנו שני מקראות הללו? אלא כך משמעותם, בשעה שאדם מזכיר שמו של הקב"ה אומר שויתי ה' לנגדי תמיד וצריך להראות עצמו כאלו הוא לפניו ומדבר אליו פא"פ, אבל לאחר הזכרת השם אומר ברוך כבוד ה' ממקומו וצריך לברך כמו ע"י שליח וכו'" עכ"ל. והגאון ר' חיים ז"ל שם בפרק ג' אסבר לן באריכות, ותמצית אריכותו, כי מציאות השי"ת מתבוננת בשתי מדרגות. א) מדרגת מציאות עצם האלהות בזולת הבריאה, ובמדרגה זאת הוא נסתר מעין כל חי ואינו נתפס במחשבה ולא נקרא בשם ולא מתואר בתאר. ב) מדרגת היותו ית' נשמת הבריאה כולה וחיי כל כחותיה, כמו שנאמר (נחמיה ט, ו) ואתה מחיה את כלם, ובמדרגה זאת אל מסתתר נגלה לבריותיו על פי פעלו, ואליה מתיחסים כל השמות והתוארים, ועליה כיונה עבודתנו על פי התורה והמצוה; ולפיכך מברכים אנחנו בתחלה לשמו הגדול הנגלה לעינינו בעוז מפעלותיו, ברוך אתה, הברכה היא תוספת ורבוי בְּהִגָּלוֹת מלכותו לעיני כל חי, ובדברנו אח"כ מהקדושה והמצוה אשר באמת הופיעו עלינו ממקור עצמותו כמו שנאמר (דברים ד, טו) כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם, מְסִבִּים אנחנו את דברנו ללשון נסתר אשר קדשנו... וצונו. אַתָּה. השפה הארמית לא תבדיל במלת גוף הנכח בין זכר לנקבה, כי תאמר לשניהם אַתְּ או אַנְתְּ, והעברי ספל אליה הה"א של מלת קשור המשפט הוא והרחיב הברת אַ להברת אָ (ע"ד הָאָבֵל תחת הָאַבֵל) ואמר אַתָּה תחת אַתְּ הוּא. בכן דרך המלה הזאת להצטרף למלות כנויי הגוף, כמו אנכי הוא (ישעיה נא, יב), אַתְּ היא (שם שם ט), אתם המה (צפניה ב, יב), ויאמר גם אתה הוא (תהלים מד, ה). ולפי שבכבד נשרשה הה"א בתיבה, וממה שמצאנו במקרא חמש פעמים אַתִּי ביוד נחה אחר התיו (שופטים יז, ב; מ"א יד, ב; מ"ב ד, טז; שם ח, א; יחזקאל לו, יג), ומזה וְיָרַדְתִּי וְשָׁכָבְתִּי (רות ג, ג, ד), ומזה עָבַרְתִּי נִתַּקְתִּי לנוכחת (ירמיה ב, כ), דָּמִיתִי (שם ו, ב), רָאִיתִי (יחזקאל טז, ו) שלדעת ר' יונה בהרקמה דף רכ"ח שניהם לנוכחה, וכ"ה דעת ר' יוסף קמחי כפי שנעתק ממנו באוצר נחמד חלק שני ד' ע"ו, ועוד רבים כאלה, מכל זה נשפוט בצדק שהעקר לנוכחת אַתִּי, וכמו שהביא מהרש"ל באוצר נחמד חלק ד' דף קע"ה, אך לא מטעמיה רק מקוצר מן אַתְּ הִיא. יי אלהינו. לשון הרשב"ם (שמות ג, ו) „הוא קורא את עצמו אהיה ואנחנו קוראים אותו יהיה ויו תחת יוד כמו כי מה הוה לאדם" עכ"ל. והכן דברי הגאון ר' חיים ז"ל בנפש החיים שער ג' פי"א „שני השמות הללו מורים על היותו ית' נשמת הבריאה כולה וחיי כל כחותיה, השם המיוחד מורה על זאת מצד השגחתו את עצמו, והשם אלהים מצד השגתנו אותו" והענין עמוק עיי"ש. ובב"ר ס"פ י"ב ביום עשות ה' אלהים כך אמר הקב"ה אם בורא אני את העולם במדת הרחמים הוי חטייא סגיאין במדת הדין היאך העולם יכול לעמוד, אלא הרי אני בורא אותו במדה"ד ובמדה"ר והלואי יעמוד, וכן שם פכ"א וכשסרחו סדרו במדת הדין ובמדת הרחמים שנאמר ויהלהו יי אלהים, ושם פע"ג ויזכור אלהים את רחל ובדין נותן שהכניסה צרתה לביתה, עיי"ש פרש"י. ובשמו"ר פ"ו ועל דבר זה בקשה מדת הדין לפגוע במשה הה"ד וידבר אלהים אל משה ולפי שנסתכל הקב"ה שבשביל צערן של ישראל דבר כן חזר ונהג עמו במדת הרחמים הה"ד ויאמר אליו אני ה'. ובדברים רבה פ"ב ואף משה כך אמר יי אלהים אתה החלות אם מתבקש בדין שאכנס לא"י אכנס ואם לאו אכנס ברחמים.

פרש"י קרי ביה מאה, וכתב אבן הירחי במנהיג ד' ו' ע"א ונראים הדברים שאחר שיסדם מרע"ה שכחום וחזר דוד ויסדם (כמו שאמרו במדבר רבה פי"ח בא דוד ותקן לחם מאה ברכות, הובא בטור סי' מ"ו), ובשבלי הלקט מוסיף שאחר שיסדם דוד חזרו ונשתכחו מעוני ומרוב עבודת הגלות עד שבאו התנאים והאמוראים ויסדו לנו אלו התחיהם, וכ"כ בסדור רב עמרם גאון, ועי' רמב"ם פ"א מהלכות ברכות ה"ה, ובפ"ז מהלכות ק"ש ה"ז „כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל עזרא הסופר ובית דינו תקנום":

אשר קדשנו במצותיו וצונו. כתב הרמב"ם בפי"א מה' ברכות ה"ג „כל המצות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגלה והדלקת הנר בין מצות שאינן חובה כגון ערוב ונטילת ידים מברך על הכל קודם לעשייתן אקב"ו לעשות, והיכן צונו בתורה, שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה (דברים יז, יא), נמצא ענין הדברים והצעתן כך הוא אשר קדשנו במצותיו שצוה בהן לשמוע מאלו שֶׁצִּוָּנוּ לעשות כך וכך" עכ"ל: על נטילת ידים. ברכות ס' ע"ב, ועי' תנחומא תזריע סי' ו':

אשר

(דה"ח) הטיל מים והסיח דעתו מלהטיל מים ואח"כ נמלך להטיל מים פעם אחרת א"צ לברך רק פעם א' אשר יצר. [מי ששותה סם המשלשל דיש בדעתו מתחלה לפנות כמה פעמים עד שתכלה הזוהמא מהם. הנה בבא"ה דעת הלק"ט שלא יברך רק אחר גמר השלשול. ודעת היד אהרן שיברך בכל פעם והספרים אינם כעת ת"י ומסתברא דכל ספק ברכות להקל]. אפי' לא השתין רק פעם אחת צריך לברך א"י:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים

עץ יוסף

אשר יצר את האדם. ע"ש וייצר ה' אלהים את האדם: **בחכמה**. תיבה זו מפורש בשני אופנים. אופן אחד שתיבת בחכמה מוסב על חכמת האדם. ור"ל נתן בו צורה מלאה חכמה.

ענף יוסף

בחכמה. ח"ם כ"ף מ"ם ה"י בגימטריא תרי"ג. ופי' יצר האדם לכבודו לקיים תרי"ג מצות: **וברא** בו נקבים כו'. קשה היך שייך על הנקב בריאה. וי"מ שברא פירושו שנקב בו נקבים כו' ע"ד שנא' וברא אותהן בחרבותם (יחז' כג, מז): **חלולים** חלולים

עיון תפלה

עיי"ש מ"כ, ועי' מה שכתבתי לקמן בבאור מזמור שיר חנוכת פסוק אליך ה' אקרא. ובירושלמי תענית פ"ב ה"א תני בשם ר' מאיר כי הנה ה' יוצא ממקומו יוצא לו ממדת הדין ובא למדת רחמים. ובב"ר פל"ג א"ר שמואל ב"נ אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין, בכל מקום שנאמר ה' מדת רחמים ה' ה' אל רחום וחנון, וכתיב ויאמר יי אמחה את האדם, אשריהם הצדיקים שהם הופכים מדת הדין למדת רחמים, בכל מקום שנאמר אלהים הוא מדת הדין, אלהים לא תקלל, עד האלהים יבוא דבר שניהם, וכתיב ויזכור אלהים את נח. ובבמדבר רבה פי"ז ולא שמע יי כביכול עשיתם (לו) מדת הדין כאלו אכזרי. עיי"ש במת"כ, והגהתי זאת נראית בעיני, ורש"י (דברים א, מה) העתיק לשון זה „כביכול עשיתם מדת רחמיו כאלו אכזרי", ובברכות מ"ח ב' אשר נתן לך יי אלהיך דייך בכל דין שדנך בין מדה טובה בין מדת פורענות. ושם ס' ע"ב בי"י אהלל דבר זו מדה טובה באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות. והמעמיק יראה בעיניו ולבו יבין שדברי רז"ל מחוייבים מכללו של הנהגה הנזכר, כי מגד השגתו ית' את כל העולם—כלו חסד יבנה, ואף מה שנראה בעינינו משפט הוא בעיניו רחמים גמורים, וכמו שנאמר (בראשית נ, כ) ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה. ועי' עוד מו"נ חלק ראשון פס"א וכוזרי מאמר רביעי מסי' א' והלאה מש"כ בזה: **על נטילת ידים**. בשוחר טוב מזמור קל"ד ובירושלמי פ"א דברכות ה"א יליף הא דאמרינן בבבלי ברכות מ"ב א' היכף לנטילת ידים ברכה מקרא שאו ידיכם קדש וברכו את ה', ומסיק התם ובדברים רבה פ"ב ואם נטל ידיו ובירך מיד ישא מובטח שאין שטן מקטרג בסעודתו, נראה שמדבר ג"כ מן התפלה הראשונה, ועי' ירושלמי ברכות פ"ח ה"ב, ובבלי סוטה ל"ט א' ובבמדבר רבה פי"א א"ר שמעון בן פזי כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה'; מכל זה נראה שהמקרא שאו ידיכם קדש היה מקובל אצלם לנטילת ידים, וכאשר תרגומו דהאי קרא טולו ידיכון קודשא לכן תקנו לומר על נטילת ידים. וכונו עוד למש"א הרש"ג רי"ל מעקלענבורג ז"ל „על ידי הרחיצה יוצאות הידים מטומאה לטהרה וכו' תקנו נוסח הברכה על נטילת ידים, כלומר נרומם את הידים ולהביאם למדרגה יותר נשגבה מאשר היו, כי נטל עלינו נשא, עיין לשמיא נטלת (דניאל ד, לא), וינטלם וינשאם (ישעיה סג, ט)" עכ"ל, ומה שלא תקנו על נשיאת ידים כלשון הכתוב? לפי שהלשון הזה מיוחד אצלם על נשיאת כפים לדוכן. ומפני שהרחיצה הדתית מכונה אצלם בשם נטילה לכן הוקב שם הכלי המיוחד לרחיצה דתית נטלא, אתקין רב יעקב מנהר פקוד נטלא בת רביעתא (חולין קז, א), נטלא בת מחוזא (גיטין סט, א), ובת"י (שמות ל, יט) ויסבון מניה בנטלא דכיא. ולפי שכלי הנטילה מחזיק רביעית הוסב אחרי כן השם הזה גם לכוסות השתיה בנות רביעית, ברכות נ"א א' מעשר ליה בנטלי, פרש"י כוסות, ובב"ב נ"ח ב' אנטל זו רביעית של תורה, ועי' מש"כ במחזור ויטרי סי' ס"ז דף ל"ס ובמרדכי פרק ח' דברכות סי' קל"ב:

אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים. כתב ר' אברהם בדרשי בס' חותם תכנית דף קנ"ה „בריאה שם נופל גם על דבר שאין בו ממש כמו ובורא חשך (ישעיה מה, ז) אין החשך צריך יצירה כי בהעדר האור יהיה חשך בלי יצירה" עכ"ל: **בחכמה**. בתנחומא ס' פקודי סוף סי' ג' דבר אחר רקמתי בתחתיות ארץ הוי ברוך אשר יצר את האדם בחכמה כמו שברא שמים וארץ בחכמה שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ וגו' ובבצלאל אומר ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה וגו' במה שברא הקב"ה את עולמו יצר את האדם וכו': **חלולים**. בב"ר פ"א א"ר תנחום הגוד הזה אם יש בו נקב כחודו של מחט כל רוחו

תקון תפלה

אשר יצר. **שם**. ונוסח הברכה הזאת כבר היה למראה עיני יונתן בן עוזיאל ועליו יסד תרגומו (יחזקאל כח) אַתְּ דמי למנא דצורתא די מתקן בחוכמא (אשר יצר את האדם בחכמה) ומשכלל בשופריה וכו' ברם לא אסתכלית בפגרך

גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ

עץ יוסף

וזה יראה ממה שהוא מוכתר במושכלות ראשונות. ונרמז בו עולם קטן וכיוצא בזה. והכרת פניו ענתה בו וזה יראה ממה שהוא נצב בקומה הי מדבר. שכל זה הוראה על שהגוף מלא חכמה. אופן ב' שהיבת בחכמה מוסב על ה'. כמו ה' בחכמה יסד ארץ. כמו חמשת החושים. והוצאה המותרות והמחזיק והמעכל ודומיהם כנראה מסמיכת וברא בו נקבים שנוכל לפרשו נקבי הוצאות המותרות: וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים. יבואר ע"פ מאי דאי' בקהלת רבה פ"ז (פ' יט) מעשרה דברים שמשמשין את הגוף שכבשן משה. ואלו הן מן פומא לוושטא ומן וושטא להמסיסא ומהמסיסא לקיבתא. ומקיבתא לאיסטומכא. ומאיסטומכא לכרוכא קטינא. ומכרוכא קטינא לבית כסיא. ומבית כסיא לכנת מעיא. ומכנת מעיא לכרוכא עביא. ומכרוכא עביא לסני דיבא. ומסני דיבא לפטרוכא. ומפטרוכא לעיזקתא. ומעיזקתא לברא ע"כ. לא ברא הקב"ה מעי אהת ארוך כמלא קומה להכניס המאכל ולהוציאו דרך בו. משום שלא היה המאכל נשהה בקרבו בכדי בישול והפקת המיץ הנותן טרף תמורת הנתך. לכן נברא כעין מחילה להשתהה בקרבו בכדי שיעור הנ"ל. אפס לפי שמוציא מן המאכל מינים שונים לפי רבוי ההרכבות שבאדם. וטרף הראוי לזה בלתי ראוי לאחר. לכן יצר את האדם בחכמה עשר מיני מחילין. ונקב ממחילה אל מחילה האחרת. ובבוא המאכל למחילה האשונה נשהה הנקב אשר בתחתיתו עדי ישלים כח בישולו ודק הפקת מיץ הראוי אל הגידים היוצאים ממנו לתת תחיה

ענף יוסף

בגימטריא רמ"ח. וכפל הל' שרומז על רמ"ח אברי האדם שחלולים רב. כי האדם חלול אפילו בין עלם לבשר ובין עלם לעלם. ואצ"ל בעלם עלמו. וזה ע"י ורידין שהדם הולך ומתפשט לנחותם במקום הצורך בטבע כשומר עיר שהולך וכן במקום הצריך לשמור עם כחו וחילו. והא"כ פי' נקבים נקבים משום שבכל אדם בהמה וחיה כל גופו וכל אבריו מלאים נקבים דקים שא"א לראות ובשים לו כהב ותזיע הכהב יוצא ממנו דרך נקבים אלו שאלמלא (לא)כן א"א להתרפא: לפני כסא כבודך. רמז שכל הנפשות הם תחת כסא כבודו. ולכן לא אמר לפניך: אפילו

עיון תפלה

יוצאה הימנו והאדם עשוי מחילים מחילים (כל בנין הגוף, מן הגידים הענבים הטורקים והפרירים עד העור החיצון כֻּלּוֹ מסוה קנים חלולים הפועלים ומתפעלים כאחד, כידוע בחכמת הנתוח) ואין רוחו יוצאה הימנו, ובבמדבר רבה פ"ט וכן בתנחומא בובער נשא סי' ח' אני בראתי אתכם ועשיתי אתכם מחילים מחילים שנאמר ותשכח אל מחוללך. ועל יסוד המאמרים האלה נוסד הנוסח הזה. וכתב הר"ם פרחון במחברת הערוך שרש חלל ושרש תפף "משום שנפשו של אדם חֲלָלִים חֲלָלִים אמר הכתוב מלאכת תפיך ונקביך בך היו ביום הבראך כוננו (יחזקאל כח, יג), וכן אמר המתרגם ברב לא אסתכלית בפגרך דאתעביד חַלָּלִין ונקבין דאינון צרכך דלא אפשר לך דהתקיים בלא בהון, ומשום זה הפסוק תקנו רבותינו אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חֲלָלִים חֲלָלִים, [וכ"ה בסדורי התימנים] והאומר חלולים טועה הוא דתנן (כ"ב ס, א) אין עושין חָלָל תחת רה"ר וכו'" עכ"ל. אבל הרב אברהם ן' הירחי במנהיג תפלה סי' ה' והטור או"ח ס"ו וכ"ה במדרש תנחומא דפוס וויניציאה פ' שמיני ד' נ"ה ע"ב (ובתנחומא שלנו נשמט) אבריכם ישראל שבכל אבר ואבר שבכם מלוה, ולכן אנו אומרים בכל יום אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים, חלולים חלולים בגי' רמ"ח, ע"כ, וכ"ה ני' הרי"ף והרא"ש ורוב הראשונים, וכ"ה בסדר רב עמרם גאון ובמחזור לבני רומא, ובפירוש כת"י למחזור ויטרי סי' פ"ס אות ג' "לא נימא חֲלָלִים דלא לבוי לכולי עלמא מריעי לשון חָלָל" עכ"ל: גלוי וידוע. זהו כעין התגלות לפני כבודו ית' על המעשה המגונה, כענין שאמרו בתנא דבי אליהו זוטא פרק ג' בשעה שנכנס אדם לבית הכסא אומרים לו (המלאכים) ראה דרכך כדרך נבמה. וכעין ההתגלות הזאת מלינו בברכות כ"ד ב' היה עומד בתפלה ובקש להתעטש וכו' יצרהו נקבים נקבים חלולים חלולים (בס"ס כת"י מינכען מסנת ק"ג כפי מה שהעתיק בד"ס הגירסא חללים חללים בלא וי"ו וכ"ה בדפוס שונצינו מסנת ר"פ) גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו וכו', וכה"ג איתא התם ד' ס' ע"ב לפי גרסת כת"י מינכען הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים וכו' עד שאכנס ואעשה צרכי שבן צרכי האדם, עיי"ש ד"ס: לפני כסא כבודך. כנוי לחקי הבריאה הטבעיים שלפיהם אי אפשר להתקיים (הרי"ל מעקלענבורג): שאם יפתח. מי שדרכו להיות סתום כגון הטבור ובני מעים: או

תקון תפלה

בפגרך (בגופך) דאתעביד חללין ונקבין דאינון צרכך (כלשון התלמוד אשר העתקנו לעיל בעיון תפלה שבן צרכי האדם) דלא אפשר לך דהתקיים בלא בהון (אי אפשר להתקים, נראה שזו היא הגרסא הנכונה). ובאבודרהם :ריס אינו יכול להתקים. ובגמ' ברכות כת"י פאריש גלוי וידוע לפניך שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח

יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל־בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

יש שאומרים אחר ברכת אשר יצר ברכת אלהי נשמה:

גליון הגר"ב יש אומרים רופא חולי כל בשר וע' מ"ז סי' ו' ס"ק ג' ודע עוד כי לטעמת הלבוש ובא"ה וסידור של ר"י עמדין י"ל אֵי אפשר להתקיים וגו' אמנם התשבי כתב לאומרו בחיריק וכתב שם שהאומרו בציר"י טועה כי הוא לשון איה:

דיני ברכת התורה

(דה"ח) (א) א) אין לענות אמן אחר לעסוק בד"ת ספיקא] עד לאחר המלמד תורה לע"י כי הכל ברכה [וגו' היה נברך בלהם שלא יבא השומע לידי א' היא ודבוק למעלה. ולכך צ"ל והערב נא בוא"ו:

גליון רעק"א א) אין לענות אמן כו'. נ"ב לענ"ד העיקר לענות אמן. דהרי הרמב"ם והרשב"א ואבודרהם כתבו הערב בלא וא"ו הרי דס"ל דהוי ב' ברכות וכן פ"ל להרמ"א סי' מ"ז לעיקר אלא דכ' דיותר טוב לומר בוא"ו. והיינו דזה נכון לכל השיטות. ונקט רק בדרך יותר טוב. אבל לא דצ"ל כן. ובמג"א שם כתב דהאר"י נהג לענות אמן, וכן כ' הט"ז. משמע דס"ל כן לדינא. עקיבא:

עץ יוסף

מחיה לכח ההרכבה המגעת אליו. ואחרי הגמרו כח פליטתו. אז נפתח הנקב אשר נסתם בההיהיתו ויוצא דרך בו יתר המאכל אל מחילה אחרת. וכמעשה הראשונה מעשה השניה ונסתם הנקב שבתחתית מחילה שניה עדי קליטתו מיץ הראוי אל הגידים היוצאים ממנו כנ"ל. ואז נפתח הנקב שבתחתית השניה ויוצא אל השלישי. וכן כולם. עד אשר יצא ממעי אחרון. היינו מ"ש נקבים נקבים חלולים חלולים היינו נקב וחדר החלול. נקב וחלול. וזהו שאמר שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים. וזהו שאמרו בב"ר פ"א א"ר תנחום הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחודו של מחט כל רוחו יוצאה ממנו. והאדם עשוי מחילים נקבים נקבים ואין רוחו יוצאת ממנו מי יעשה כן אתה אלהים לבדך ע"כ (מהרב הגדול מוהר"ר יעקב מסלאנים נכד הגר"א): אפילו שעה אחת. פי' דאף שאפשר להתקיים יום או יומים. מכל מקום בשעת יצירה לא היה אפשר להתקיים אפילו שעה אחת (א"ר): רופא כל בשר ומפליא לעשות. שאין התינוק נולד בלי ריסוק אברים: ומפליא לעשות. כמו שדרש רבי חנינא פ' המפלת מאי דכתיב עושה גדולות ונפלאות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. ב"ו נותן חפציו בהמת לרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אינו משתמר. ואלו הקב"ה צר את הולד במעי אמו פתוחה ופיה למטה ומשתמר. הוי אומר ומפליא לעשות:

ענף יוסף

אפילו שעה אחת. ובנוסחאות אחרות ליתא הני תיבות. ואין למחוק שום נוסחא כשנמצא מאלו השנים (א"ח ומ"ז): רופא כל בשר. ויש נוסחאות רופא חולי כל בשר. ואין למחוק שום נוסחא מאלו השנים (פ"ח): כתב מ"א דבכתבים כתב דיש בזו הברכה מ"ה תיבות ולפי הנוסחא שלפנינו יש בה מ"ו תיבות. ובפירוש הכל בו כתב דיש בה מ"ז תיבות. מ' כנגד יצירת הולד. ושבע כנגד קליטת הזרע. ומכתמא היה לפניהם נוסחא אחרת:

עיון תפלה

יסתם. מי שדרכו להיות פתוח כגון בית הבליעה והנשימה (אבודרהם): אי אפשר להתקיים. כדאיתא בנדה ל' ע"ב יצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אי אפשר לעמוד (טור או"ח סי' ו), ובהגהות מהרלנ"ח כתב באמת לא גרס רבינו אפילו שעה אחת. ומה שהביא מגמרא דנדה משום דמשם יוצא נוסח הברכה, עכ"ל: להתקים בחיים. ולעמוד לפניך. על משמרת התורה והעבודה (סרי"ל מעקלענבורג): רופא כל בשר. כנ"ל, וכ"ה בסדור רב עמרם גאון ובאבודרהם ובסדורי הספרדים והתימנים ובמחזור ויטרי ובכוורי מאמר ג' סי' י"א ובעקדה שער נ"ז, אבל במחזור בני רומא הרופא לכל בשר. ועי' מש"כ לקמן בעיון תפלה סוף ברכות השחר ד"ה גומל חסדים טובים לעמו: ומפליא לעשות. עש"ה (תוספות יג, יח), ונוסד על המאמר ב"ר פ"א אשר העתקנו למעלה ר"ת פתח כי גדול אתה ועושה נפלאות הנוד הזה וכו'

תקון תפלה

יפתח אחד מהם יותר מדאי אינו יכול להתקיים אפי' שעה אחת. ובסדורי הספרדים הוסיפו כי אם על ידי נפלאותיך ורפואותיך. ובסדורי התימנים נקבים נקבים וַחֲלָלִים חֲלָלִים מהם סתומים ומהם פתוחים שאם יסתם אחד מהם או יפתח אינו יכול להתקים אפילו שעה אחת. ובמחזור רומא כנוסחתנו, אך בסוף אין כל בריה יכולה לעמוד לפניך (כלשון הגמ' ברכות ו' ע"א אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין) שעה אחת בא"י הרופא לכל בשר וגו'. ונוסח רב עמרם ג"כ כנוסחתנו, אך בחסרון שתי התיבות ולעמוד לפניך:

לעסוק

(ב) אין לומר פסוקים קודם בה"ת אפי' דרך תחנה ובקשה לכן מהראוי ונכון לומר בה"ת קודם סליחות: (ג) מהרהר בד"ת א"צ לברך בה"ת אבל הכותב ד"ת לעצמו דרך לימודו חייב לברך: (ד) המשכים קודם אור היום יברך בה"ת ואף אם ישן אח"כ בין ביום בין בלילה א"צ לחזור ולברך (פ"מ סי' מ"ז דלא כפר"ח) והטעם שדעתו של אדם לפטור בברכה זו עד שינת הלילה שאחריו: (ה) שיעור כל הלילה חייב לברך בה"ת דאין דעתנו רק על מעל"ע (מ"א וא"ר) אך נכון אם אפשר שישמע בה"ת מאיש אחר ויאמר לו שיכוין להוציאו והוא יתכוין לצאת ויענה אמן ומהני(מטעם דבאמת יש מחלוקת הפוסקים בזה ע"ש במ"א לכן דרך הנכון להוציא עצמו מפלוגתא ויעשה כנ"ל וכ"כ המ"א סי' תנ"ד ע"ש): (ו) אם מסופק אם בירך בה"ת חייב לברך פעם שנית ורק ברכת אשר בחר בנו (תשו' ש"א): (ז) אם קראוהו לעלות לס"ת קודם שבירך בה"ת ובירך ברכת אשר בחר בנו על הס"ת א"צ לברך פעם ב' אשר בחר בנו רק יברך ברכת לעסוק בד"ת והערב נא עד לעמו ישראל וידלג ברכת אשר בחר בנו ויתחיל מיד יברכך כו' (סי' קל"ט) ואם בירך בה"ת ותיכף קראוהו לעלות לס"ת צריך שיברך על התורה אשר בחר בנו כו' ומ"מ צריך שיאמר קודם שיעלה לתורה הפסוק יברכך (מ"א שם):

דע שברכת התורה היא מצות עשה כדאי' במסכת דברכות. ולכן המקיל בזה ואינו מברך במקום שהוא חייב לברך עובר במ"ע ועונשו רב. וקודם שיברך ברכת התורה יאמר זה:

הריני רוצה לקיים מצות עשה דאורייתא לברך על התורה. והריני עושה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

עץ יוסף

וצונו לעסוק בדברי תורה. כדכתיב ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו'. וכתב הט"ז דפירוש לעסוק היינו שעוסק בפלפול ומשא ומתן של תורה כמ"ש אם בחקותי תלכו ע"מ שתהיו עמלים בתורה. משא"כ באותם שלומדים ד"ת מתוך עונג ואינם יגעים בה אין התורה מתקיימת אצלם ע"כ. וז"ל הזוהר ברא"שית ישרצו המים בהאי קרא אית תלת פיקודין. חד למלעי באורייתא ולאשתדלא בה ולאפשא לה בכל יומא ולא תתנשי מיניה וכו'. והנה מ"ש לאשתדלא בה פי' הר"ח שצריך להשתדל בה להשיג בהוכייתא בעומק הדבר שהוא עוסק בה כמ"ש אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה

עיון תפלה

וכו' נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו מי יעשה כן אתה אלהים לבדך (שבלי הלקט ענין תפלה סי' ג' ואבודרהם) ועי' מורה נבוכים חלק א' פרק ע"ב: לעסוק בדברי תורה. לעסוק ענינו משא ומתן בדרך שאלה ותשובה בפלפול וסברא לברר האמת; הפעל עשק הוא עברי, כי התעשקו עמו (בראשית כו, כ) נשאו ונתנו עמו וטענו טענות לאמר לנו המים. והיכן לנו לעסוק? שנאמר והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח), הפעל הגה ענינו העיון בבינת הלב על ידי עמל ויגיעה, והתלמוד ע"ז י"ס ע"א לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ יהגה „עיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא להקשות ולתרץ" (לשון רש"י), דומה למאמרם בשבת ס"ג א לינמר איניש והדר ליסבר, ובברכות כ"ח ע"ב ומנעו את בניכם מן ההגיון, כי שיחם של הבנים הצעירים מסוגל יותר אל חקוי הדברים כפי מה שהם מאשר להעמקה יתירה. ובתורת כהנים ריש פ' בחקותי דרשו רבותינו הא מה אני מקיים אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה „ר"ל חקי התורה וכלליה שתהיו יגעים בעיון להשיג החקים האלה והכללים שעל פיהם התורה נדרשת ולהוציא ע"י הכללים האלה את התורה שבעל פה שזה לא יושג רק בעמל ויגיעה" (הג' מלבי"ם בהתורה והמצוה). וכתבו תלמידי רבינו יונה ברכות י"א ב' ד"ה והא דרב המנונא „ואשתכח דהוו להו שתי ברכות האחת כנגד תורה שבכתב והאחרת כנגד תורה שבע"פ" ע"כ, אך לא ביארו לנו איזו היא על שבכתב ואיזו על בע"פ, אבל בב"י פוא"ח סים' מ"ז בשם האגור ובלחם חמודות פ"ק דברכות סי' ע"ח ובסדור הגאון יעב"ץ הסכימו שהברכה הראשונה נתקנה על התושבע"פ: בדברי תורה. כנוי לתורה שבע"פ דדרשינן לה במגילה (יט, ב) מן ועליהם ככל הדברים מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכו':

תקון תפלה

לעסוק בדברי תורה. ברכות יא ע"ב, ובסדור רב עמרם ובה"ג ור"ח ורב אלפס ורמב"ם ובעל המאור ורא"ש ובמחזור רומא ובסדורי התימנים ובסדורי הספרדים ואבן הירחי ואבודרהם וכ"ה בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג אקב"ו על דברי תורה, אך גרסת לעסוק נופלת יותר על התושבע"פ כמו"ש בעיון תפלה, וכן גרים במחזור ויטרי דף נ"ח, וכן הכריע רבינו יצחק באור זרוע הלכות ק"ש סי' כ"ד „דעל דברי תורה משמע לקיים" עכ"ל. ומתקן

הבינה

עץ יוסף

וגו'. ומ"ש ולאפשא לה בכל יומא כתב הר"ח שר"ל שישתדל לפרות ולרבות בה כמו שצריך לפרות ולרבות במין הגשמי. והוא שלא יהיה שכלו עקור שאינו מוליא פירות. וז"ש ודלא מוסיף יסף. שלא יהא האדם לומד היום מה שלמד אתמול. ואם הוא אינו מוסיף כדי להוליא פירות הרי הוא כעץ יבש שכורתין אותו ואין בו תועלת עכ"ל. ומי שלא זכה בסיני לקבל חלק שיוכל לחדש. דיו אם לומד כל יום מה שלא ידע מקודם. ובזה ה"ל פריה ורביה בתורה: ובספר תות יאיר כתב דלכאורה יותר היה ראוי לומר ולונו ללמוד תורה. אך באמת לאו כל אדם זוכה להבין בתורה. ואמר רחמנא שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. דזבולן הספיק מזונות ליששכר והקדים הכתוב זבולן ליששכר. משום הכי אומרים לעסוק. דאף מי שעוסק במו"מ אם הוא מספיק לעמדי תורה שיוכלו ללמוד ה"ל כמו מעשה דגדול כחו מן העושה:

הנה ברכת התורה הם שלש ברכות. ונראה להה טעם לשלש ברכות על מה אוסדו דקאמר בגמרא הילכך נימרינהו לכולהו. ע"פ מאי דאיתא בספרים כי זכינו לחסד גדול ע"פ התורה הקדושה. ולכן צריכין אנו לתת שבה והודיה על כל אחד ואחד משלשה דברים הללו. ולכן אנו מברכין אשר בחר בנו הוא נגד ישראל. וברכת והערב נא את דברי תורתך כו' נגד התורה הקדושה. וברכת אשר קדשנו במלותיו נגד השי"ת. והקדים הברכה של אשר קדשנו מפני שהיא קדומה במעלה. וכן והערב נא שהיא נגד התורה היא ג"כ יותר מעולה מברכת אשר בחר בנו שהיא כנגד ישראל. ואמרו על ברכת אשר בחר בנו שהיא מעולה שבברכות מפני שהקב"ה והתורה לא קנו שום יתרון כביכול במה שישראל קבלו התורה. משא"כ אנו בני ישראל חבה יתירה נודעת לנו שנתן לנו כלי חמדה. ויש לנו יתרון ומעלה גדולה. ולכן ברכה זו מעולה שבברכות. כי עלינו לשבח על החסד הגדול אשר נתן לנו תורת אמת (פתח עינים):

והערב

תקון תפלה.

הברכה הזאת שמואל הכהן בריה דאבא בר אבא (אבוה דשמואל), הוא שמואל ירחינאה אסייה דרבינו הקדוש. בימי הדור ההוא אחרי מות רבינו הקדוש (בערך ג'—תתק"פ) אשר נתן חתיתו על כל פנות העם בעת המשרה הנתונה לו מאת מלכי רומא האנטונינים, חדשו המינים והכופרים את פני מלחמתם הישנה נגד התורה שבע"פ ויאמצו זרועותיהם להלחם בה בכל האמצעים אשר עמדו לימינם. יש אשר יצאו להתוכח על אודותיה בפומבי, עם ר' שמלאי בדברים רבה פ"ב על המקרא כה' אלהינו בכל קראנו אליו שאלו המינים את ר' שמלאי וכו', עם ר' יהושע בן לוי בברכות ז' ע"א ההוא מינא דהוה בשבבותיה דריב"ל דהוה קמצער ליה טובא בקראי, עם ר' יוחנן בסנהדרין ל"ח ב' כל מקום שפקרו המינים וכו', ובקוה"ר על המקרא כל הדברים יגעים ר' יונתן ערק חד מן תלמידוי לגבי מיני, ועי' ע"ז י"ז סע"א ר' חייא ור' יונתן הוו קאזלי באורחא, ובב"ר סו"פ פ"ב ר' ינאי ור' יונתן הוו יתבי אתא ההוא מינא שאלינהו מאי דכתיב וכו', ובמדרש שמואל פי"ד ר' ינאי ור' יונתן הוו יתבין אתא חד גבר ושאל להו וכו' א"ר ינאי לר' יונתן יונתן אחי אסוף חרפתי. ורבים מהם התחפשו בחלוקא דרבנן וילבשו אדרת שער למען כחש ויתבוללו בתוך הישיבות להורות דעה לתלמידים שלא שמשו כל צרכם, לזרוק בהם מרה ולשום בברותם ראש, כידוע לבקי בקורות הימים ההם. ור' יוחנן בחגיגה ט"ו ב' מסר סימן להכירם על פי הרוחניות המיוחדת שעל פניהם של תלמידי חכמים יראי אלהים, אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, כי הא דאמרינן בירושלמי ריש פרק המוציא יין בר' יהודה בר' אלעאי דאמרה ליה ההיא מטרוניתא שתייה חמרא את, אמר לה לאו אלא אולפני שכיח בי דכתיב חכמת אדם תאיר פניו. ויש אשר שקדו על דלתי הישיבות בתור תלמידים שומעי לקח וכונתם היתה לחפש עולות ולהציל מפיהם דבר זר כדי להלעיג עליהם, וכמו שאירע לר' יוחנן ב"ב ע"ה ע"א יתיב ר' יוחנן וקדריש עתיד הקב"ה וכו' לגלג עליו אותו תלמיד וכו'; ותופשי ישיבה הרבה ראו און ולא התבוננו, וכונתם היתה לשמים, בחשבם אולי המאור שבה יחזירם למוטב (איכה רבתי פתיחתא כ' ירושלמי חגיגה פ"א ס"ז), אבל לא הודו להם חכמים, כי אין הצר שוה בנזק יתר התלמידים העלולים לנפול בשחיתותיהם, וגזרו אומר (מכות י, פ"א) לבל ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון, וכל השונה לתלמיד שאינו הגון (אע"פ שכונתו לשמים) כזורק אבן למרקוליס (חולין קלג, א) ודעתו לבזותה שכונתו ג"כ לשמים מ"מ אסור לפי שזו היא עבודתה (סנהדרין סד, א). אחרי כן, הוסיפו להרחיקם עוד מעל גבולם ויאסרו להתוכח עמהם גם בינם לבין עצמם, אמר ר' יוחנן וכו' אבל אפיקורוס ישראל כש"כ דפקר טפי (שם לח, ב), ועי' שבת ל' ע"ב ותדב"א רבה סו"פ י"ד ובע"ז ד' ע"א ובב"ר פ"ז. ולמען חזק אמונת התושבע"פ בלב העם עמדו ותקנו לה ברכה בפני עצמה והקדימוה לברכת התורה שבכתב, כדי להודיע לכל שהיא אצלנו העקר, ושמואל המתקן את הברכה הזאת בתחלת ברכות התורה— אית ליה בעירובין פ"ה ע"ב דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. ור' יוחנן האומר בשיר השירים רבה על פסוק כי טובים דודיך מיין (וממנו

רב

וְהַעֲרֶב־נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי צֶאֱצָאֵינוּ א) וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ

א) כנ"ל, וכ"מ בגמ' דפ' הפועלים דעד תלתא דרי מיבעי ליה לאינש למבעי רחמי מכאן ואילך לא צריך. תורה מחזרת על אכסניא שלה. והכין אשכחנא בנוסחא דווקני. עכ"ל יעב"ץ ועיין עיון תפלה.

עץ יוסף

והערב נא ה' כו'. הכוונה דאיתא בסנהדרין דף צ"ט נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו. הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר. ופירש"י ההוגה על התורה תדיר נעשית לו סדורה בפיו ותורה עומלת לו שמחזרת עליו. ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה מפני שאכף פיהו על ד"ת ע"כ. ופי' בחידושי אגדות שמגלין לו רזי תורה ע"כ. לזה מתפללין והערב נא כו': **בפינו כו'.** ר"ל שיערב לנו בפינו ולא יהיה לנו לטורח אלא תהא סדורה בפינו: **כלנו יודעי שמך.** ר"ל שתמסור לנו טעמי וסודות התורה. כי התורה כלה שמותיו של הקב"ה כנודע. עוד יש לפרש יודעי שמך ע"פ מאי דאי' בזוהר פ' פינחס כל דאשתדל באורייתא בטל מיניה היובא דכוכביא ומזלי ע"כ. ופי' כי בשבת אמרינן בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא. ופירשו התוס' דזכות גדול מהני. ונראה כשלומד פשוטי תורה אמרינן לאו בזכותא תליא. אבל כשעמל ועוסק ומשתדל בתורה הוי זכות גדול. וזה כוונת הזוהר כל דאשתדל כו'. וזהו שקשה לרש"י פסוק אם בחקותי תלכו כו' דסיים ונתתי גשמיכם בעתם דקשה הא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא. לזה מתרץ על מנת שתהיו עמלים בתורה והוא זכות גדול. וזהו שאמר כאן ונהיה כו' יודעי שמך ר"ל ולא שמי' דכוכבים ומזלות. כי ע"י שאנחנו עוסקים שפירושו עמלים בתורה כמו שכתבתי לעיל (בברכת לעסוק בדברי תורה)

ענף יוסף

והערב נא. יש נמ"ד תיבות כנגד כ"ד ספרי מקרא ושנים סדרי משנה שאנו מתפללים שיהיו שגורים בפינו ובפיות ישראל: **וצאצאי צאצאינו.** כן גרס הב"ח. משום דאמרינן כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח אין תורה פוסקת מזרעו לעולם. והמ"א כתב וז"ל ונ"ל דלאלהינו היינו יוצאי חלצינו וכן מרגום באיוב כ"ז י"ד על ולאלהיו בנייא ובני בנייא. לכן אין לשנות הנוסחא עכ"ל. וא"ר כתב עליו דלא פירש התרגום שם אלא רק בני בנייא. לא בנייא ע"ש. גם נ"ל דפי' כן משום דהוזכר בפסוק שם בניו בפירוש לכן צריכין לפרש ולאלאינו על בני בנייא. אבל כשמזכירין

עיון תפלה

והערב נא. והמתק נא, מן יערב עליו שיחי (תהלים קד, לד), ובכתבי הקדש הפעיל ענין אחר גו, השכם והערב (ש"א יז, טז). וכתבו התוס' (ברכות מו, א) ד"ה כל לעסוק בדברי תורה והערב נא הכל ברכה אחת היא וצ"ל והערב בוי"ו, עכ"ל. ולפי שרוב עניני התושבע"פ אין להם רמז מבואר במקרא, כמו ששנינו בחגיגה י' פ"א היתר נדרים פורחין באויר וכו' הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הן כהררים התלוים בשערה, וביבמות כ"ד א' הכא אתאי גז"ש אפקתיה מקרא מפשטיה לגמרי, וכמה שקלו וטרו בב"ק פ"ד א' להיישיר דרשת עין תחת עין ממון, ובמנחות ס"ה א' לענין זמן ספירת, ומאז עד היום קמו בקרבנו כמה כתות לדוקים וביתוסים קראים ומינים אשר בקשו להוריד עוז מגבחה של התושבע"פ ויתאמצו בכל עוז להסיר את לבנו מעליה ולְדַבֵּר אותה בפינו, לפיכך תקנו רבותינו לומר והערב נא וכו' את דברי תורתך בפינו: ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו. הגירסא הזאת קיבל כרב אבן הירחי ז"ל (מנהיג תפלה סי' י"ט) בצרפת, ורבי

תקון תפלה

רב דימי תלמידו בע"ז לה, א) ערבים עלי דברי דודיך (דברי סופרים) יותר מיינה של תורה. הוסיף בברכת שמואל לומר והערב נא את דברי תורתך בפינו. וכן מצינו לר' יוחנן מאמרים הרבה אשר תעודתם ונקודת מבטם אך לחזק מוסדות התושבע"פ שהתרופפו בימיו, כמו במגילה יט, ב ועליהם ככל הדברים מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכל מה שהסופרים עתידים לחדש, וממנו קבל הדבר הזה ריש לקיש חברו ותלמידו בברכות ה' ע"א ודריש ליה מן המקרא ואתנה לך וגו' מלמד שכלם נתנו למשה בסיני. ובן דורו ר' יהושע בן לוי שגם הוא ראה עלבונה של התורה המסורה כמו שזכרנו לעיל אמר ג"כ בויק"ר פכ"ב הלכות תלמוד תוספתות אגדות ואפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו כלן נאמרו למשה מסיני, ובגיטין ס' ע"ב א"ר יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ, ועי' שמו"ר פמ"ז ובמד' תנחומא הוצאת בובער וירא סי' ו', וכחגיגה ט"ז ב' א"ר יוחנן אל תהי שבות קלה בעיניך וכו', וכן נראה לגרוס בכריתות ה' ע"א א"ר יוחנן אל תהי גזרה שוה קלה בעיניך עיי"ש בהגהות הגרי"ב בשם ב"ש, ובסנהדרין

וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל

עץ יוסף

בטל חיובא דכוכבים ומזלות (א"ר). או פי' יודעי שמך בהשגת פעולתך. אשר השמות מורים עליהם. ע"ד ובמי ה' לא נודעתי להם:

אשר בחר בנו כו'. לשון הטור ויכוין בברכתו על מעמד הר סיני אשר בחר בנו מכל האומות וקרבנו לפני הר סיני והשמיענו דבריו מתוך האש ונתן לנו את תורתו הקדושה שהיא משתעשע בה בכל יום. ובגמרא אמרינן שהיא המעולה בברכות התורה ופרש"י לפי שיש בה שבח וקילוס להורה ולישראל. וקשה הלא אמרינן בריש מסכת ע"ז מלמד שהחזיר הקדוש ברוך הוא את התורה על כל

ענף יוסף

כבמהדורין ואלאהיו לאוד פירושו בניו לאוד עכ"ל: ולומדי תורתך לשמה. כן נרס בל"ח דף פ'. וכ"כ בכ"ח וכ"כ רד"א. והיינו לאפוקי לקרותו כב או דיין.

דובר שלום

מה בנשתנה בברכת התורה שסלילה סולך אחר יום שעבר. היפך מכל דבר', מבואר בספרים לפי שנא' והגית בו יומם ולילה מקדים היום ואח"כ הלילה. והשנה לזה ע"פ מאחז"ל כשהיה משה במרום והיה לומד מקרא ידע שהוא יום וכשהיה לומד משנה היה יודע שהוא לילה. והשב"כ קודם לשבע"פ. לכן קדם בזה יום ללילה:

עיון תפלה

ור' יוחנן מחבר התפלה הזאת כוון בזה למאמרו בב"מ פ"ה ע"א א"ר יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו וכו': ולומדי תורתך לשמה. כתב הר"ש בנדרים ס"ב א' „פירוש לשמה כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיו לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות" עכ"ל, ועי' ביאור דבריו ברחבה בספר נפש החיים שער ד' פרק ג'. ובספר מנחת שבת הבות פרק ו' מ"ב „לשם התורה עצמה שלא יתערב בו שום כונה לתועלת עצמו ואפי' תועלת נפשית" עכ"ל, ולפי"ז פרוש לשמה ככל לשם שבתלמוד שפירושו בשביל, כמו לשם ששה דברים הזבח נזבח (זבחים מו, ב), הכנס נכתב לשמו ולשמה ולשם גירושין (גיטין כד, ב): אשר בחר בנו. כמו שנאמר (דברים ז, ו) בך בחר ה'. והברכה הזאת נתקנה על התורה שבכתב (עי' יעב"ץ בסדורו), ומעם הסדר הזה ראה דברינו בתקון תפלה;

אלהי

תקון תפלה

ובסנהדרין ל"ח ב' אמר ר' יוחנן כל מקום שפקרו המינים תשובתם בצדם: ולומדי תורתך לשמה י ב"ה בי' הרי"ף וכ"ה באבודרהם, אבל במחזור ויטרי לא גריס לשמה, ובגמ' גרסינן ועוסקי תורתך, וכ"ה ברמב"ם בפ"ז מתפלה ה"י. ובסדור רב עמרם הנוסחא מְלַמְּדֵי תורתך ויודעי שמך. ובמחזור לבני רומא יִרְאֵי שמך וגו'. ובסדורי התימנים — את דברי תורתך בפינו ובפיפיות (כ"ה גם באבודרהם ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים ועוד בהרבה נוסחאות) עמך כל בית ישראל וגו' תצאצאי עמך כל בית ישראל יודעי וגו', בכונה הוסיפו מלת כל, ראה מה שהארכנו לקמן בסוף שמונה עשרה בפיסקא אלהי נצור בד"ה עלינו ועל כל ישראל, ובמחזור ויטרי תקן הלשון באופן אחר אנחנו כלנו וצאצאינו וצאצאי כלנו: המלמד תורה לעמו ישראל. כ"ה בגמ' ובכל הראשונים, אך בספרד חותמין נותן התורה (אבן הירחי), וכן חותמין התימנים, ובסדור רב עמרם חותם המלמד תורה לעמו ישראל ברחמים.

והרב ר' אברהם בנו של הרמב"ם ז"ל אמר בשם אביו „החותם המלמד תורה תועה לפי שאין השי"ת מלמדה לנו אלא צוה אותנו ללומדה וללמדה, וזה נמשך אחר עקר דתנו והיא שמעשה המצות הם בידינו לא בהכרח מאתו ית' לא על עשייתן גם לא על עזיבתן" עכ"ל. ופלא גדול הוא, שהרי כבר מצאנו אני ה' מלמדך להועיל (ישעיה מח, יז), המלמד אדם דעת (תהלים לד, י), ומתורתך תלמדנו (שם), גם דהמע"ה התפלל למדני חקיך (שם קיט, יב, כו, סד, סח, קח, קכד, קעא), וכן בברכת אהבה רבה כן תחננו ותלמדנו, ורבותינו ז"ל אמרו במגילה ו' מ"ב לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא, ובמדרש שוחר טוב מזמור קי"ט אמר דוד אל תאמר הרי הם לפניך למוד מעצמך אלא אתה הורני. ובירושלמי ברכות פ"א ה"ה אמר ר' אבא והוא ששנה על אתר (לאלתר), וכ' התוס' י"א ב' סוד"ה שכבר „והצרפתים נהגו לומר פסוקים בברכת כהנים וגם אלו דברים שאין להם שיעור שהיא משנה פ"א דפיאה ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהם שהיא ברייתא בשבת קכ"ז ע"א (שם הוא מימרא דר' יוחנן וצ"ל אבות דר"נ פ"מ) מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר, אבל אין צריך כמו שכתבתי כבר" עכ"ל: אשר בחר בנו. בברכות י"א ב' רב המנונא אמר אשר בחר בנו, נראה שרב המנונא לא תקן את הברכה הזאת

הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

במדבר ו
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

פאה פ״א
אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה:

שם
אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית

גליון הגרי״ב במשנה ריש פאה אלו דברים שא״ם אוכל וכו׳ כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם. ובקידושין (ל״ט) מייתי משנה זו והוסיפו בה הכנסת אורחין. ובשבת קכ״ז אמר ר׳ יוחנן ששה דברים אדם אוכל וכו׳ ואלו הן הכנסת אורחין ובק״ח ועיון תפלה והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לת״ת והדן את חבירו לכף זכות. וז״ל הרמב״ם בנ״סח

עץ יוסף

אומות העולם ולא קיבלוה. ואם כן מאי בחירה שייכא הכא. שהרי הוכרח ליתן את התורה לישראל. דזולתם לא מצא אומה שיקבלוה. וי״ל כמו שיאמרו האומות לעתיד כלום כפית עלינו הר כגיגית כישראל כו׳ כדאיתא במסכת ע״ז שם. א״כ אתי שפיר אשר בחר בנו פי׳ כפית עלינו לבד ההר כגיגית להכריחנו לקבלת התורה שהיא כלי חמדה. ולא על אחת משארי אומות העולם: נותן התורה. שבכל יום ויום אתה נותן לנו את התורה. היינו כשאנו עוסקים בה אתה ית׳ ממציא לנו טעמים ודינים:

ענף יוסף

אלא פשט דברים. לסמן וסוף הכבוד לבא (א״ר) ועיין מ״ש לעיל פ׳ ז׳: **יברכך** ה׳ וישמרך. כנגד שלשה שקורין בתורה בחול: **יאר** ה׳ פניו אליך ויחנך. כנגד חמשה שקורין בתורה במועד: **ישא** ה׳ פניו אליך וישם לך שלום. כנגד שבעה שקורין בתורה בשבת (אבודרהם): **אלו** דברים כו׳. כתב רש״ל בתשובה הנוסח הנכון הוא כבוד אב ואם. וגמילות חסדים. והבאת שלום בין אדם לחבירו ובין אדם לאשתו. והכנסת אורחים. ובקור חולים. ועיון תפלה. והשכמת בהמ״ד. והמגדל בניו לת״ת. והדן את חבירו לכף זכות. ות״ת כנגד כולם ע״כ (א״ר): **ואלו** הן. ליתא המלות ואלו הן בפאה. אך באדר״נ שם ובקידושין ל״ט ע״ב אי׳:

יברכך ה׳ בממון: **וישמרך**. מגזה״ר שלא ישלוט עליך ויוליאך מן העולם ע״י העושר. שלא יהיה העושר שמור לרעתך: **יאר** ה׳. שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות: **ויחנך**. יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך: **וישם** לך שלום. שלום בכניסתך ושלום ביציאתך שלום עם כל אדם (מדרש): **אלו** דברים שאין להם שעור. מדאורייתא: **הפאה**. שאדם חייב להניח בסוף שדהו לעניים: **והבכורים**. דכתיב ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה׳ אלהיך: **והראיון**. שחייב אדם להיראות לעזרה בשלש רגלים. פ״א עולת ראיה ושלמי חגיגה: **וגמ״ח**. דגופו כגון בקור חולים ולקבור מתים וכיוצא בהן: **ותלמוד** תורה. אין לו שעור דכתיב והגית בו יומם ולילה (יהושע א׳): **והקרן**. בעבור שהכח בקרנים יקרא גוף הדבר קרן. ור״ל העיקר: **כבוד** אב ואם. עי׳ קידושין

תקון תפלה

מחדש, כי כבר היתה מתוקנת לקריאת התורה בצבור, אלא שהוא נהג לברך אותה גם לתלמוד תורה דיחיד, בין על תושב״כ בין על תורה שבע״פ. בשביל שהיא כוללת שתיהן, שע״ שתיהן נופל הלשון ונתן לנו את **תורתו**, וכלשון הגמ׳ בברכות ה׳ ע״א שכלם נתנו בסיני, והא דשמואל שתקן ברכה מיוחדת לתושבע״פ לא שמיעא ליה, ולא גרסינן בגמ׳ אמר רב המנונא זו מעולה שבברכות כי לא ידע שברכה אחרת זולתה, אלא כגירסת הרי״ף שסתמא דגמ׳ קאמר „והא דרב המנונא מעולה שבברכות" לפי שהיא כוללת שתיהן, **או** מטעמיה דרש״י ז״ל. — ובדברים רבה פי״א א״ר אלעזר איזו היא הברכה שברך משה בתורה תחלה **בא״י אמ״ה** אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה. דומה מעט לברכת ההפטרה הבוחר בתורה ובמשה עבדו. ובמס׳ סופרים פי״ג ה״ז ביחיד כשהוא מתחיל (כצ״ל) לקרוא אומר בא״י אמ״ה אשר נתן לנו תורה מן השמים חיי עולם ממרומים בא״י נותן התורה:

הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

גליון הגרי"ב בנוסח סדר תפלה שלו נהגו העם לקרות בכל יום וכו' וקורין משנה זו אלו דברים שאדם אוכל וכו' כבוד או"א וגמ"ח ועיון תפלה ובק"ח והשכמת ביהמ"ד והכנס"א והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם. הנך רואה כי מלבד שכלל והוסיף דברי ר' יוחנן כאלו כולם במשנה שנויה חסר עוד שנים מדר"י וצ"ע [ולענ"ד נראה כוונת הרמב"ם דהנך כולם אע"ג דכלולים הם במשנה כדמסיק בשבת קכ"ז ב' ור' יוחנן אך פירושי קא מפרש מ"מ חשבם הרמב"ם כמו שחשבם ר' יוחנן ולכן כינה אותם בשם משנה משום דכלולים במשנה. אמנם להנך ב' לא קא חשיב דס"ל דמילתא דפשיטא הם ולא צריך למחשבי' דהמגדל את בניו לת"ת כ"ש הוא מת"ת דהרי לפעמים בנו קודם לעצמו כדאי' בקידושין כ"ט ב'. וכ"כ הרמב"ם פ"א מת"ת. והדן את חבירו לזכות ג"כ ק"ו היא השתא בין חבירו לחבירו יביא שלום כ"ש שלא יתעורר לבבו למחלוקת נגד חבירו ויעשה כל הרפתקאות להפוך לבבו לשלום] והתוס' כתבו ברכות י"א ב' ד"ה שכבר וכו' והצרפתים נהגו לומר וכו' ואלו דברים שאדם אוכל וכו' שהיא ברייתא במס' שבת וכו' והרש"ל תמה אמ"ש שהיא ברייתא במס' שבת וכו' דהא משנה מפורשת היא עכ"ל. ויותר מסתבר להגיה שהיא מימרא וכוונתם שר"י מפרש המשנה הכי עכ"פ מנהגנו דלא כגמ' ודלא כהרמב"ם ונגד כולם חסר ויתיר ומצאתי בתשובת רש"ל סי' ס"ד שהתעורר מזה לכן הנוסח הנכון אלו דברים שאדם אוכל וכו' ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו והכנסת אורחים ובקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לת"ת והדן את חבירו לכף זכות ותלמוד תורה כנגד כולם:

(דה"ח) (א) המשכים קודם אור היום יאמר אלהי נשמה מיד אחר ברכת התורה וא"צ להמתין עד עלות השחר וא"צ לומר פעם שנית בבוקר אפי' כשישן עוד הפעם (ע' ס"ס מ"ז פ"מ ועי' טור וב"י) וה"מ כשהיה דעתו שלא לישון אבל כשדעתו לישן עוד אח"כ לא יאמר כשישכים ברכת אלהי נשמה רק יאמר א) בלא שם ומלכות ואח"כ כשישן וישכים שנית יאמר עם שם ומלכות (מג"א סי' ו' ס"ק ח'): (ב) הניעור בלילה לא יאמר ברכת אלהי נשמה (ח"ר סי' מ"ו אות י"ב) ונכון לומר בלא שם ומלכות:

גליון רעק"א א) בלא שם ומלכות. נ"ב אינו מדוקדק דהא ברכת אלהי נשמה אין בה מלכות:

ברכה זו אינה פותחת בברוך. פר"ת משום שהיא ברכת הודאה על שנתן לנו הנשמה. והיא כברכת הגשמים וכיוצא בהן:

אֱלֹהַי. נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה (הִיא) אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה

גליון הגרי"ב אלהי נשמה כו'. באלי' רבה סי' מ"ו כתב שלא לומר היא אך יאמר נשמה שנתת בי טהורה וישהה מעט ע"כ. ודע דגם בגמ' ברכות ס' ב' ליתא לתיבת היא:

עץ יוסף

דף מ': ותלמוד תורה כנגד כולם. שקול כנגד כולם. כי בת"ת יזכה האדם לכל זה שהתלמוד מביא לידי מעשה:

אלהי: נשמה כו'. הנך רואה קורא ידיד כמה חכמות ועיונות מועילות כללו אנשי כנסת הגדולה בברכה זו. הלא בקורא אותה נשמה הורו שעל עסקי הנפש הבאה לו לאדם מן השמים

ענף יוסף

אלהי נשמה כו'. כתב אבודרהם שצריך להפסיק מעט בין אלהי לנשמה, כדי שלא יהא כחוזר לתפלה אלילים וחס: **טהורה היא**. פי' ממקום טהור נגזרה. ואמרינן נמי מה הקב"ה טהור אף הנשמה טהורה: **אתה בראתה**. נגד הנפש שהוא הדם כדכתיב ויברא אלהים את האדם

עיון תפלה

אלהי, נשמה שנתת בי. לפי חקי הלשון העברית היה ראוי לומר הנשמה שנתת בי בה"א הידיעה, כמו והאיש אשר יעשה בזדון (דברים יז, יב), באנו אל הארץ אשר שלחתנו (במדבר יג, כז), וכן הוא באמת בסדורי התימנים: **טהורה היא**. הלשון הזה בגמ' נדה ל' ע"ב ונשמה שנתן בך טהורה היא. ומטרת הברכה הזאת להזכיר לאדם שבועתו אשר נשבע להקב"ה בירחי קדם לשמור את נשמתו בטהרתה, עיי"ש בגמ'. ומלת היא ליתא בכל הנוסחאות: **אתה בראתה**

תקון תפלה

אלהי נשמה. ברכות ס' ע"ב כי מתער אומר אלהי נשמה, אבל בירושלמי ר"ה פ"א וברכות פ"ד ובשוח"ט מזמור י"ז ובפסיקתא רבתי פ"י מצינו דבי ר' ינאי אמרי הנעור משנתו אומר ברוך מחיה המתים, וכתב הרד"ל בהגהותיו במדבר רבה פ"ב סי' ע"ה דזה פליג אגמ' דילן, אך המבאר לפסיקתא רבתי (ברעסלא תקצ"א) כ' „זוהי ברכת אלהי נשמה וחותם המחזיר נשמות לפגרים מתים ודומה לברכת מחיה המתים" עכ"ל, וכ"כ ביפה מראה. ויש לצרף לזה מש"כ בשבלי הלקט הלכות תפלה סי' ב' „כי עקר הברכה היא המחזיר נשמות לפגרים מתים, ולפי שצריך לברך ברכה זו כשניעור משנתו מיד תיכף לתעורתו האריכו בה כדי שיהא מתעורר יפה יפה ויוכל לכוין בברכה" עכ"ל: **אתה בראתה**.

יְצַרְתָּהּ, אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי. וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי. וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא. כָּל־זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי. רִבּוֹן כָּל־הַמַּעֲשִׂים. אֲדוֹן כָּל־הַנְּשָׁמוֹת:

עץ יוסף

והיא המדברת נזרו עליה השבעה נדרים הנמשכים. הא' שהיא מעלם השמים לטוהר ועלם רוחני גזורה ממקור החיים וזהו טהורה היא. וכדאמרו בפ"ק דברכות מה הקב"ה טהור אף הנשמה טהורה. הב' שהיא בריאה מששת ימי המעשה. וזהו אתה בראתה. הג' שנתן לה לחברתה הדיוקן שנקרא במקרא ואצל חכמי האמת צלם. וזהו אתה יצרתה. הד' שבהיות העובר בבטן אמו הקב"ה נופח בו הנשמה. וזהו ואתה נפחתה בי. הה' שאחר יציאתה לאויר העולם צריכה שמירה ועזר אלהי אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. וזהו ואתה משמרה בקרבי. הו' שהנפש היא בלתי נפסדת ונשארת אחר המות. וזהו ואתה עתיד לטלה ממני. על דרך ואיננו כי לקח אותו אלהים. והדבר הנלקח מורה שיש לו עדיין מציאות. הז' שעתיד הקב"ה להחזירה לעתיד לבא אל הגופים עצמם בעת תחית המתים. ואתה רואה קורא ידיד שמאמר ואתה נפחתה בי הוא מיוסד על הפסוק ויפח באפיו נשמת חיים. והוא לשון שממנו יובן היות הנשמה רוחניית ועולם מעלתה בהיותה אצולה מרוח הקודש. וכאילו כביכול הגיע הקב"ה אפיו אל הגולם ונפח בו הנשמה והשפיע עמה מחכמתו על האדם ובזה הורה הכתוב שהנשמה היא האלהית יען באה אליו מחוץ אחר שנבראת הגוף עפר מן האדמה. מה שלא תמצא כן בשאר ב"ח אשר כולם בפעם אחת נבראו עם הנפש הצומחת והמרגשת. ולפי שאין אצלנו יסוד דק מהרוח. יחס זה העלם לדבר נפוח. אבל היא נפיחה אלהית לא נפיחה יסודית (ספר נשמת החיים): אתה יצרתה. הנה בברכות דף ס' הי' אתה יצרתה בי. וכתב הצל"ח דלא גרסינן תיבת בי. משום דהנשמה כבר נוצרה בשעת בריאת עולם. ועוד שאם אומר יצרתה בי א"כ בו בגופו נוצרה א"כ איך שייך אח"כ אתה נפחתה בי. למה היה צורך להפיחה בו אם כבר היא בו. וכן ברי"ף והרא"ש לא נזכר תיבת בי עכ"ל: ולהחזירה בי לעתיד לבא. פירוש לתחית המתים. הוא מיוסד על המדרש איכה רבתי חדשים לבקרים רבה אמונתך א"ר אלכסנדרי על

שאתה

ענף יוסף

האדם: אתה יצרתה. נגד הרוח כדכתיב ויוצר רוח אדם בקרבו (זכריה יב, א): אתה נפחתה. נגד הנשמה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים: ואתה משמרה בקרבי. דכתיב שומר נפשות חסידיו. ור"ל שמשמרה שלא תצא עד עת בוא דברו. וזהו שאמר ואתה עתיד לטלה ממני פי' ליום המיתה שנאמר והרוח תשוב אל האלהים: ולהחזירה בי לעתיד לבא. לתחית המתים שנא' ונתתי רוחי בכם וחייתם: כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך. ע"ד לא המתים יהללו יה וגו' ואנחנו נברך יה וגו': רבון כל המעשים. על שם אני ה' עושה כל אלה: אדון כל הנשמות. ע"ש נותן נשמה לעם עליה:

המחזיר

עיון תפלה

בראתה. מן האין הגמור: אתה יצרתה. נתת לה צורה. ובסדור רב עמרם אתה יצרתה אתה נפחתה בי אתה משמרה בקרבי בלא וי"ו, ואתה בראתה לא חשיב כלל. ובמחזור ויטרי כלהון בווין וכ"ה בסדורי התימנים. ובמחזור רומא אתה בראתה

תקון תפלה

בגמ' ובסדור רב עמרם ליתא, אך בש"ס דפוס שונצינו וברמב"ם פ"ז מהלכות תפלה ה"ג איתיה. ובדברים רבה סו"פ י"א ואתה בראתני ואתה יצרתני ואתה נתתני בגופו של משה, כתב שם

הרד"ל

בי ואתה נפחתה בי וגו' ואתה נוטלה ממני ואתה עתיד להחזירה בקרבי לע"ל: לִטְּלָהּ. לפי חקי כלי העברית הי' ראוי להיות לִנְטְלָהּ, אלא שכן מנהג לשון התלמוד, הבהמה אינה מועדת לא לִגַּח ולא לִגֹּף ולא לִשֹּׁךְ (ב"ק טו, ב), לִטֹּל את השם (ברכות טז, ב), לִשָּׂא שפחה (גיטין מח, א): ולהחזירה בי. לעתיד לבוא פי' לתחית המתים (אבודרהם): רבון. מלה תלמודית ועקרה בארמית, ולאדוני זקן (בראשית יח, יב) ת"א וְרִבּוֹנִי סיב (ריב"א): כל המעשים. בגמ' ברכות ס' ע"ב גרסינן כל העולמים. ובסדור רב עמרם מודה אני לפניך אדון כל המעשים ובלשון הזה השתמש ר' אלעזר בן עזריה בדרשתו חגיגה ג' ע"ב ובמדבר רבה פי"ד אל אחד נתנן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ב"ה, ובפרקי היכלות רבתי פרק כ"ה מלך כל העולמים אדון כל המעשים, ונרסתנו רבון כל המעשים נזכרת במכילתא בשלח פי' היה ה' בקרבנו ר' יהושע אומר (בפסיקתא דר"כ סולאת בובער פיסקא זכור דף כ"ח ע"א הגירסא ר' יהודה

אמר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

(דה"ח) (א) המשכים קודם אור היום לא יברך ברכת אשר נתן לשכוי בינה עד שיאיר היום אפי' שמע קול תרנגול יש ליזהר לכתחלה ובדיעבד יצא אפי' לא שמע קול תרנגול ודוקא שיברך לאחר חצות אבל קודם

עץ יוסף

שאנו מחדשנו בכל בוקר ובוקר אנו יודעים שאמונתך רבה לתחית המתים (ר"מ שער האהבה פ"ג): **המחזיר** נשמות לפגרים מתים. ענינו על תחיית המתים או על בוקר שמחזיר לנו נשמתנו הפקודה אצלו בלילה והשינה אחד מששים במיתה. וכן כנה אותה איוב בשינה באומרו כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי. והספרי מגדים פי' ז"ל הנה מלת פגר הוא רק על אדם ורוב על רשע. וגם פי' חלשות. ואנו מברכים להקב"ה על שעשה חסד חנם עם הרשע. שזה שמחזיר הנשמה לצדיק שמוסיף אומץ בכל יום אין זה כל חידוש. אבל זה שמחזיר הנשמות לפגרים שהוא ביטול ושביתה ואין בהם לחלוחית מטה ונקראים מתים בחייהם זהו חסד חנם. אלא שמחזיר להם נשמותיהם אולי ישובו ע"כ:

ענף יוסף

המחזיר נשמות לפגרים מתים. כי בכל בקר מחזיר נשמותינו. והשינה דומה למית כמו שאחז"ל שינה אחד מששים מיתה. ועוד פי' המחזיר נשמות שיחיה המתים לעתיד לבא. ובספר גליא מסכת כתב אלהי נשמה שנתת בי כו' ואתה נפחתה בי הכוונה לזה דאי' ברמב"ן על קרא ויפח באפיו נשמת חיים מאן דנפח מן דיליה נפח ע"ש. והכוונה שחלק מן השי"ת מנפיחתו נכנס ואיקבע אל תוך האדם. ומשום זה יש עילוי גדול. ונורא אל האדם על המלאכים בזה. שהמלאכים אין להם משכנתה כי לא נפח ה' באפם מנשימתו ואין להם רק חלק רוח כדכתיב עושה מלאכיו רוחות. אבל האדם יש בו נשמה. שהקב"ה נשם מנשימתה דיליה אל תוך האדם אשר מזה איקבע חלק ה' בתוך האדם. וכמאמר בזוהר הנשמה דוקא היא דבוקה בהקב"ה. אבל לא נפש ולא רוח. משום דעיקר חלק אלוה היא נשימה של הקב"ה שבאה לחזק האדם ע"ש. ובספר נחלת אבות פירש אתה בראתה בתחלת הבריאה. אתה נפחתה בי בעת ההריון. ואתה משמרה בקרבי בעוד בחיים חיותי. ואתה עתיד ליטלה ממני בעת המות. ולהחזירה בי בזמן התחיה עכ"ל. ובפ"ת ס"ס ז' כתב אתה בראתה על הנפש הטבעית שנאמר ויברא כו'. יצרתה על רוח החיוני שנאמר בו וייצר כו'. ואתה נפחתה בי על הנשמה השכלית כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ע"כ:

עיון תפלה

אומר) אמרו ישראל אם הוא רבון כל המעשים כמו שהוא רבון עלינו, וכן הגירסא בהגהות דר"נ פי"ח **רבון כל המעשים אמן** ע"ש, לפי"ז עתיקה הברכה מאד וכבר היתה למראה עיני התנאים הראשונים והשתמשו במליצותיה. (ועי' מש"כ ביוצר לשבת פיסקא אל אדון): **בא"י** וגו', ואבודרהם העתיק בשם רב עמרם רבון כל המעשים אדון כל הנשמות כמו בסדורינו, וכתב הטעם שצריכים לסיים אדון כל הנשמות כדי לומר מעין חתימה סמוך לחתימה. ובסידורי התימנים מודה אני לפניך רבון כל המעשים בא"י וגו'. ובסדורי הספרדים רבון כל המעשים אדון כל הנשמות **מושל בכל הבריות חי וקים לעד** בא"י וגו'. ובמחזור לבני רומא מודה אני לפניך **יי אלהי ואלהי אבותי** בא"י וגו'. ובמחזור ויטרי **כל זמן שהנשמה תהא תלויה בקרבי מודה אני** וגו': **המחזיר נשמות לפגרים מתים.** פי' אבודרהם על היקיצה, כי האדם נחשב כמת בעת שנתו, וכמו שאמרו בב"ר פמ"ד על פסוק ויהי השמש לבוא **נובלות מיתה שינה**, ובדברים רבה סופ"ה ובבקר הוא מחזיר לכל אחד ואחד את נשמתו:

תקון תפלה

הרד"ל שזה לקוח מנוסח ברכתנו: **המחזיר נשמות לפגרים מתים.** כעין הלשון הזה נמצא בגמ' סנהדרין ק"ח ע"א ר' מנחם בר' יוסי אומר אפי' בשעה שהקב"ה **מחזיר נשמות לפגרים מתים,** המליצה הזאת לוקחה מנוסח ברכתנו. — ושאלו כל הראשונים לפי הכלל המבואר בירושלמי ברכות פ"א ה"ח א"ר יודן טופס ברכות כך הוא מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך פותח בברוך וחותם בברוך, מפני מה אין פותחין ברכה זו בברוך הלא מטבע ארוך הוא? והשיבו הראב"ד ואבן הירחי מפני שהיא סמוכה לברכת המפיל חבלי שינה כי השינה אינה הפסק (כמו ברכת ישתבח חושבין אותה סמוכה לברוך שאמר ופסוקי דזמרה אינם הפסק, וכן יהללוך נחשבת סמוכה לברכת ההלל והלל אינו הפסק; אך קשה מברכת הרב את ריבנו שאחר המגילה וצ"ע), והרבה חולקים על זה ואומרים שברכת אלהי נשמה אינה כלל ברכה אחרונה על הנאת השינה כי אם ברכת המעביר שנה מעיני וגו'. והרא"ש בתשובה ריש כלל ד' כתב הטעם לפי שהיא סמוכה לאשר יצר, והשיב עליו הטור דהא בגמ' אמרינן כי מתער אומר אלהי נשמה, ועי' באור הגר"א שו"ע או"ח סי' ד' סק"ג וסי' ו' סקט"ז. ור"ת פירש בברכות מ"ו א' ובפסחים ק"ד ב' ד"ה כל וכ"כ בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ב' בשם יש מפרשים „לפי שהיא הודאה כמו שנפתח בה בשם ובברוך דמי וכו' ומצינו ברכת הודאה אחרת שאין בה פתיחה ויש בה חתימה שוה לברכת אלהי נשמה והיא נאמרת על הגשמים מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה וכו' ברוך אל ההודאות ואין לה פתיחה מטעם שהיא הודאה ובהודאה יש במשמע הזכרה ומלכות וכל דבר הצריך לברכה" עכ"ל:

חלות אפי׳ שמע לא יצא וצריך לברך פעם שנית (בא״ה סי׳ מ״ו): (ב) אפי׳ [היה] במדבר שאינו שומע קול תרנגול חייב לברך. גם חרש יברך ברכת הנותן לשכוי בינה: (ג) אם קידם ובירך שלא עשני אשה אפילו הכי יברך אח״כ שלא עשני גוי ושלא עשני עבד (אחרונים סימן מ״ו וכן מסתבר) והוא הדין קידם ובירך שלא עשני עבד קודם שלא עשני גוי מכל מקום יברך אחר כך שלא עשני גוי (עיין פורי זהב ומגן אברהם ואליהו רבא סי׳ מ״ו): (ד) סומא מברך ברכת פוקח עורים (ועי׳ סימן מ״ו במגן אברהם עפר״ח והכי מסתבר דהא גם יוצר המאורות מברך): (ה) אם קידם ובירך זוקף כפופים קודם שבירך מתיר אסורים שוב לא יברך מתיר אסורים (שם):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

עץ יוסף

לשכוי. פי׳ הלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב או מי נתן לשכוי בינה. והלב הוא המבין. ועל ידי הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה. ומפני שהתרנגול ג״כ מבין זה שהרי הוא קורא בכל פעם באותו העת. ובערבי קורין לתרנגול שכוי. וגם יש בשמיעתו לאדם הנאה שיודע שהוא קרוב ליום והגיע עת לעמוד ממטתו. לפיכך תקנו ברכה זו בשמיעת קול תרנגול (לבוש). עוד יש לפרש שכוי שרשו שכה. ועניינו ראיה בלשון ארמי. ותבע אשהו מאחריו ה״א ואסתכיאת. והנה זאת הברכה היא הודאה על הראיה אשר חנן ה׳ אותנו בהבחנת בין יום ולילה. ר״ל בין אור לחשך. ולשון בינה שייך בראיה כמו (איוב לא, א) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה (דברי ריבות): שלא עשני גוי כו׳. ברכה זו נתקנה לתת שבח והודאה למקום שעשאהו מבני ישראל אשר בחר

ענף יוסף

שלא עשני גוי. כתב הלבוש הא דתקנו ג׳ ברכות אלו בתחלה מיד אחר לשכוי בינה מפני שברכת אשר יצר ואלהי נשמה ולשכוי בינה כולן נתקנו על היצירה. וג׳ ברכות אלו ג״כ מעיקרן על תחלת היצירה נתקנו לפיכך

עיון תפלה

אשר נתן לשכוי בינה. כתב הרא״ש בברכות פ״ט סי׳ כ״ג „הלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב מי נתן לשכוי בינה (איוב לח, לו) והלב הוא המבין וע״י הבינה אדם מבחין בין יום ללילה, ומפני שהתרנגול מבין זה ג״כ ובערביא קורין לתרנגול שכוי התקינו ברכה זו לומר בשעת שמיעת קול התרנגול, ומיהו אכי׳ לא שמע קול התרנגול יכול לברך ברכה זו שאינה אלא הודאה למקום שנתן לנו בינה והבנה וברא לנו כל צרכינו דאף אם ישן אדם בבית אפל יבחין ביאת היום ע״י קול התרנגול״ עכ״ל. ובעל ויעתר יצחק רצה לתקן הלשון לבחן תחת להבחין, אך לא כחן ההבדל שבין בחן להבחין, הבוחן רוצה לדעת טיב הדבר, כמו וְיִבָּחֲנוּ דבריכם (בראשית מב, טז), בָּחַנְתָּ לבי (תהלים יז, ג), ואולם המבחין איננו רק מבדיל בין שני דברים דומים, כמו שאם יזכה יבחין מה בין מלכי וכו׳ (ברכות ט, ע״ב), זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (שם סג, ב), אני הוא שהבחנתי בין טפה לטפה (ב״מ סא, ב): שלא עשני גוי עבד אשה. שלא נפח נשמתו בגופים האלה, ולפיכך אין מברכים שלא עשני בהמה וחיה, כי נשמת האדם לא תוכל להנתן בגופים הללו (מהרשד״ל):

תקון תפלה

אשר נתן לשכוי בינה. בברכות ס׳ ע״ב כי שמע קל תרנגולא לימא אשר נתן וכו׳, והוא פסוק באיוב (לח, לו). וכתב הגאון בעל מעדני יו״ט שם פרק ט׳ סי׳ כ״ג אות פ׳ „ויש לתמוה שכל הברכות בלשון בינוני חוץ מזו ושעשה לי כל צרכי״ עכ״ל. ועל זו יש לתת טעם לפי שכן הוא לשון הכתוב באיוב או מי נתן לשכוי בינה. וכן יש לתת טעם על גאל ישראל שמדברת מגאולת מצרים להבדילה מברכת גואל ישראל המדברת מן הגאולה העתידה, כאשר יתבאר במקומן, ואולם בסדור רב עמרם וברמב״ם ובמחזור לבני רומא ובסדורי התימנים והספרדים ובאבודרהם הנוסחא הנותן לשכוי בינה: שלא עשני. בקבץ תשובות הרמב״ם (ליפסיא תרי״ט דף נ״ב) כתב בנו הר״ר אברהם ז״ל „ונראה מכונת אבא מארי ז״ל בה׳ תפלה שג׳ ברכות של גוי ועבד ואשה ראוי לברך אותן בכל יום בין ראה אותם בין לא ראה וכ״נ מהלכות הר״ר יצחק ז״ל בעל ההלכות, ואמר לי מי שראה נוסחא ישנה מן התלמוד והיה כתוב בה כד חזי אינש גוי מברך וכו׳ וכן בעבד וכן באשה, ונראה שזו הנוסחא מדויקת שההיקש יאמת אותה, וכן נמצא בסדור לרבינו עמרם בר ששנא ז״ל״ עכ״ל, ובסדור רב עמרם שלפנינו לא נמצא. ובתוספתא דברכות פ״ט ה״ה ר׳ יהודה אומר שלש ברכות צריך אדם לברך בכל יום שלא עשני גוי (כן הגירסא בתוספתא כת״י אירפורט וכ״ה בירושלמי שם פ״ט ה״ב)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:

הנשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

עץ יוסף

בנו מכל העמים וקרבנו לעבודתו ולקיים מצותיו (לבוש). כתוב בכוונת האר"י ז"ל שהכוונה הוא לומר שלא נתחלף נשמותינו בנשמות עובדי כוכבים ומזלות:

שלא עשני עבד. ר"ל עבד כנעני. שאע"פ שהוא טוב מן העובד כוכבים שחייב בכל המצות שאשה חייבת. מ"מ הוא מזולזל מאד שאין לו יחס וזכות אבות ואסור בבת ישראל ושאר עניני שפלות שיש בו (לבוש):

שלא עשני אשה. שאע"פ שיש לה מעלה וחשיבות מ"מ אינה חשובה כמו הזכרים בישראל שהרי אינה חייבת בכל המצות שפטורה ממצות עשה שהזמן גרמא. וגדול המצווה ועושה ממי שאינה מצווה ועושה (לבוש):

שעשני כרצונו. והיא כמו שמצדקת עליה את הדין על הרעה (לבוש):

פוקח עורים. שנאמר ה' פוקח עורים. על שם שבשעת השינה היה כעור בעינים סגורות. ואע"פ שלא

ענף יוסף

לפיכך שמעו זה לזה. ומכאן ואילך מתחילין בברכות של הנאה. וכתב מהרש"א תימה הא דתקנו לומר שלש ברכות אלו בדרך שלילה. ולא תקנו ברוך שעשני יהודי ברוך שעשני בן חורין. ברוך שעשני איש. הוא משום שאמז"ל נמנו וגמרו שטוב לאדם שלא נברא משנברא. ור"ל כי יותר טוב לאדם היינו לנפש המשכלת שלו (אשר בעבורה נקרא אדם ובה הוא נבדל משאר בעלי חי) לשאר במציאותה הרוחני כבראשונה משנבראה בגוף. משום שזה שלקחה הקב"ה ממקור הקדושה והכניסה בגוף האדם. הוא כדי שהוסיף שלימות על שלימותה בעולם הזה עולם המעשה. כשמתגבר בטוב והולך בדרכי הקב"ה לשמור מצותיו חוקותיו ותורותיו. אבל כיון שנוטה האדם אחר כל התאוות ועושה רע א"כ טוב היה לו שהיה נשאר הנפש במציאתה הרוחני. ולכן לא יצדק לברך ברכות אלו בדרך חיוב. כי אחר שנוח לו לאדם שלא נברא לא איש ולא אשה לא יהודי ולא גוי לא בן חורין ולא עבד. האמנם מאחר שכך גזרה חכמתו לברוא את האדם. עלינו לשבח ולברך לשמו הגדול שלא עשני גוי. עבד. אשה:

תקון תפלה

שלא עשני אשה שלא עשני בור, שלא עשני גוי שנאמר כל הגוים כאין נגדו, שלא עשני אשה שאין אשה חייבת במצות, שלא עשני בור שאין בור ירא חטא, ע"כ. ובמנחות מ"ג ב' תניא היה ר' מאיר אומר חייב אדם לברך ג' ברכות בכל יום אלו הן שעשני ישראל וכו', ונראה שזהו שליחות יד המבקרים. א) ובעל ויעתר יצחק והרוו"ה והרי"צ מעקלענבורג הגיהו נכרי, וגם זה שליחות יד שלא לצרך, כי גוי בתלמוד ענינו נכרי, וכמו"ש הרד"ק בשרשים שרש גוי, וכן נראה מהפסוק שהביאו שכוונו לומר גוי ולא נכרי. ורב אחא בר יעקב במנחות שם שנה נוסח הברכה שלא עשני עבד תחת בור, עיי"ש בגמ': **פוקח עורים.** בגמ' ברכות שם כי פתח עיניה לימא פוקח עורים (במס' דרך ארץ רבה סר"פ י"א

א) כתוב בביאור הגר"א ז"ל (או"ח סי' מ"ו ס"ק ד') „שלא עשני גוי" כן הוא ברי"ף ורמב"ם וכן הוא בתוספתא סוף ברכות, וירושלמי שם, אבל גירסת הספרים שלנו „שעשני ישראל" וכן הוא ברא"ש וטור, עכ"ל. נראה שהגר"א ז"ל לא ראה את הרא"ש והטור מדפוסים הראשונים שלא היו גם ידי הצענזוריא, וכתב ע"פ הנוסחא שבאה בספרים ששם שהלו גם ידים. כי הנה ברא"ש (סוף פ"ט דברכות) שבש"ס בנבנשתי ד' אמ"ד ת"ד, הנוסחא היא „שלא עשני גוי" ובטור ד' פאנו „רע"ו" ג"כ הנוסחא „שלא עשני גוי" ובטור ד' האגאווא שנת ל'ס'פ'ר, הנוסחא „שלא עשני כותי" (שמלת „כותי" כבר באה אז בלי ספק מטעם הצענזוריא, שהרי נדפס בשנת „שי"ג"). ובאוצר הספרים של הג"מ מתתי' שטראשון ז"ל נמצא טוא"ח, כתב יד ישן נושן מאד, על קלף, וגם בו הנוסחא „שלא עשני גוי". והב"ח (שחיבר פירוש על „הטור") כתב „יש מקשים אמאי לא מברך „שעשני ישראל" כו'. הלא מוכח ברור שלפניו היתה הגירסא בטור „שלא עשני גוי". הנה ברור הדבר שהגר"א ז"ל נגרר אחרי הרא"ש והטור שכבר נשתנה בהם הנוסחא, ולא ראה אלה שמדפוסים הראשונים, אשר בלא"ס היו יקירי המציאות מאד, ונעלמו מעיניו. — והנה בכל ספרי הראשונים הנוסחא „של"ע גוי" כן הוא בשבלי הלקט השלם (בובער) וכדומה. ובמחזור ויטרי (הוצאת מקיצי נרדמים) הנוסחא „שלא עשני נכרי". ובד"ס (מנחות שם) בנוסח הכ"י „של"ע גוי". וע"ז כתב המחבר ד"ס וז"ל „וכן הוא בכל הכ"י ובכל הדפוסים הישנים, ונשתנה בד' בסיליאה „מן הצענזור וכ"ה בכל הראשונים בד' הישנים. ואם תמצא הנוסח „שעשני ישראל" כמו ברא"ש (גם הוא לא ראה את הרא"ש „בנבנשתי הנ"ל ו) ובריש התניא נשתנה הוא מן הצענזור שהתחיל בשנת שי"ג, ועי' במעיו"ט [ברכות פ"ט סי' כ"ד שכ' „שקר הנוסח שלא עשני גוי כו' ומה שנמצא כתוב שעשני ישראל אין זה אלא ממדפיסים שהגיהו כן הספרים, כך נ"ל ברור. ובדפוס ישן גרס שלא עשני גוי, וכן הוא בקצור פסקי הרא"ש].עכ"ל. וכן כתב בעל מגן אברהם „שגי' שעשני יהודי" שיבוש מן המדפיסים. —

דברי המאסף...

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:

ע"פ האר"י ז"ל אין לומר ברכה זו בט"ב וביוה"כ ויש לזה טעם ע"פ סוד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי:

עץ יוסף

שלא היה עור מתחלה. מלאו באדם וחוה שנאמר ותפקחנה עיני שניהם אע"פ שלא היו סומים בתחלה. אלא חדוש ראו דבר מה:

מלביש ערומים. פסוק מלא הוא ובא כאן על שלובש בגדיו: מתיר אסורים. מפני שמניע איבריו שהיו כאסורים כל הלילה. וגם זה פסוק הוא: זוקף כפופים. פסוק הוא ובא כאן על זקיפת קומתו שהיתה כפופה כל הלילה:

רוקע הארץ על המים. פי' ברכה זו כי טבע המים אשר הם קלים מיסוד הארץ. וכל יסוד הקל מחברו טבעו להקיף את חברו. כטבע האש יקיף האויר. וטבע האויר והרוח יקיף המים והארץ ר"ל המים נושאים את הרוח והרוח נושא לאש. לכן כפי טבע המים היה להקיף את הארץ לקצותם. וכן ראינו שבחלק אחד נשמר טבעם זה. שאם יתן לרור עפר או רגב אדמה נגלל מטה ויכסוהו המים כטבעם. ומדוע ראינו בכללות זה היסוד שאינו כן. אבל נהפוך הוא כי הארץ למעלה מהמים. והוא הפך הטבע כי אם פלא מפלאות יוצר בראשית. לזה התקינו חז"ל לברך בעת קום האדם בבקר ותדרוכנה כפות רגליו על הארץ ברוך רוקע הארץ על המים. כי הוא ענין צדקה וחסד מאתו ית' לבנין עולם כמ"ש הכתוב עולם חסד יבנה מה שבטל טבע זה היסוד והקוה אותו למקום אחד ונגלה היבשה לתועלת האדם וכל הבעל חי שלא יוכלו לחיות במים:

המכין מצעדי גבר. ברכה זו נתקנה לתת שבח להש"י שברא באדם איברים וחוליות שברגלים שמהם בא ההילוך. וכן הוא אומר מה' מצעדי גבר כוננו (תהלים לז, כג):

שעשה לי כל צרכי. ברכה זו נתקנה ליתן שבח להש"י על שנתן לו מנעלים מפני כשנועל מנעליו יכול:

ענף יוסף

המכין מצעדי גבר. כן היא הגירסא בגמ' המכין. אבל הרא"ש גרס אשר הכין:

שעשה לי כל צרכי. אף שכל הברכות הן בלשון ניסטר ת"מ אין לשנות נוסח זה ולומר שעושה לי כ"ל כיון

עיון תפלה

שעשה לי כל צרכי. בברכות ס' ע"ב כי סיים מסאניה לימא ברוך שעשה לי כל צרכי, וכתב אבודרהם טעם הברכה שכל זמן שהוא יחף אינו יכול לצאת ולעשות צרכיו וכיון שלבש מנעליו כאלו נעשו לו כל צרכיו, עכ"ל. וב"ז בסדורו תפלה זכה תמה על סגנון הברכה הזאת בחשבו שעשיית צרכים הוא כנוי מיוחד רק להפועל המגונה, אבל טעות גדולה בידו, שלשון כזה נופל על כל צרכי האדם, כמו עושה אדם כל צרכי סעודה (ב"ב ס', ע"ב), צרכי בהמה מותר לעשותן בחוה"מ (ש"ע או"ח סי' תקל"ו), עושה אדם כל צרכיו בפת (ברכות ג, ע"ב), מהרו ועשו צרכיהם במבוי (עירובין סח, ע"ב). ובסדור רב עמרם ובאשכול להראב"ד הזקן הלכות ק"ש ותפלה סי' ד' ובמנהיג סי' א' הנוסחא שלא חסר מצרכי כלום. ובש"ס כת"י מינכען (ש"ס) ס'

תקון תפלה

י"א המתהפך משנתו על הצדדין אומר פוקח עורים, (וגי' הגר"א שם מתיר אסורים), כי תריץ ויתיב לימא מתיר אסורים, כי זקיף לימא זוקף כפופים, כי לביש לימא מלביש ערומים. ואבודרהם וממנו המפרש למחזור רומא בעל קמחא דאבישונא כתבו שברכה מתיר אסורים לא נזכרה בגמ', וכן ליתא בבה"ג ופסקי רי"ד, וגם בש"ס כת"י מינכען משנת ק"צ ליתא, וכ"כ רב עמרם גאון בסדורו „ולא אמרינן מתיר אסורים משום דבזוקף כפופים סגי ליה" אבל הרי"ף והרמב"ם ומחזור ויטרי ומחזור רומי וסדורי התימנים והספרדים הזכירוה, ושלש הברכות פוקח עורים מתיר אסורים זוקף כפופים לשון הכתוב (תהלים קמו): רוקע הארץ על המים. לשון הכתוב (תהלים קלו, ו): המכין מצעדי גבר. עש"ה (תהלים

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

עץ יוסף

יכול ללכת לעשות כל צרכו. משא"כ ביחף: **אוזר ישראל כו'.** פסוק הוא. ובא כאן ע"ש שאוזר המיינים. והא שפורש בזו הברכה לומר ישראל משא"כ בשאר ברכות (חוץ מברכת עוטר ישראל). הוא מפני שישראל מצווין בזה ומוזהרין בזה יותר. כי בחגורת חגורה עיקר כוונתם כדי שלא יהא לבם רואה את הערוה משא"כ זולתם שאין כוונתם בחגורה אלא כדי שיהיו מזורזים בגבורתם יותר. שכן הוא טבע החגורה מזרזת את האדם יותר שכן כתיב אזר נא כגבר חלציך וגו'. אבל ישראל עיקר טעם בחגורה הוא לצניעות כדי שלא יהא לבם רואה את הערוה והגבורה הבא ממילא. לכך מברכין ואומרין אוזר ישראל בגבורה. כלומר אע"פ שאין עיקר כוונתנו לזה (וגם התורה מתשת כחנו) מ"מ הוא ברחמיו וחסדיו נותן לנו הגבורה אגב (לבוש): **עוטר ישראל.** ע"ש שמשים כובע או מגבעת בראשו. והא שפורש בזו הברכה ישראל. משום שגם בכובע אין כוונת ישראל דומה לזולתם שזולתם אין כוונתם אלא להגן על הראש מפני הקור או החום. וכשירצו יהיו הולכים בלא כובע ואין מקפידים בזה. אבל כוונת ישראל בזה אינו אלא מפני שיהא מ"ש עליהם לפיכך מברכין עוטר ישראל בתפארה כלומר שגם זו השלימות יש לנו. ונקט לשון עיטור כלומר דרך מעלה לנו בכך ומשום דכתיב והיית עטרת תפארת ביד ה' שיים בתפארה. ואע"ג דבנטילת ידים ג"כ אין הכוונות שוות שהם אינן מקפידים רק לנקיות ואנו לטהרה ולקדושה. מ"מ התם אין צריך להזכיר ישראל שהרי אומרים בפירוש אקב"ו כו' (לבוש): **הנותן כו'.** ע"ש שמחזיר לו הקב"ה נשמתו העייפה מטורח היום בריאה וחזקה:

ענף יוסף

כיון שהגירסא כן בגמ' אף שאין אנו יודעים טעמם: (מהלות השכל). וברמב"ם אי' שעשה לי כל צרכי. ואיש נראה. שכל הברכות כך הם מדברים בנגלה ובדל נסתר (פר"ח). עוד כתב הפר"ח עיקר הנוסחא מתחלה ברכת שעשה לי כל צרכי ואח"כ ברכת המכין מצעדי גבר. וכן איתא בגמ': **אוזר ישראל.** לכאורה ברכה זו וגם ברכת עוטר ישראל נכללו בברכת מלביש ערומים. אך מפני ששתי ברכות אלו מיוחדות לישראל יותר משא"כ שאר הברכות שהן להנאת עולם והכל שוים בהן. לכן הוצרכו לברך עליהם בפרטות (א"ר):

עיון תפלה

משנת ק"נ ובמחזור ויטרי ובמחזור לבני רומא הנוסחא **שעשית לי כל צרכי**, והנוסחא הזאת תמוהה שהרי כל הברכות כאן בלשון נסתר, כמו שזכרנו לעיל בביאורנו ריש ברכת על נטילת ידים, וכן יש לתמוה על ברכת הטוב **שמך** בשמונה עשרה ועל ברכת **שאותך לבדך ביראה נעבוד**, ועי' מעדני יו"ט על הרא"ש אות פ': **אוזר ישראל, עוטר ישראל.** בברכות ס' ע"ב כי אסיר המייניה לימא אוזר ישראל בגבורה, כי פריס סודרא ארישיה לימא עוטר ישראל בתפארה; נראה בעיני שהמיסדים כוונו בשתי הברכות האלה עוד כונה שניה הסתורית מלבד חגירת האזור ופריסת הסודר, כי לפי המובן הפשוטי מה טעם זכרון שם ישראל כאן, וכי ישראל בלחוד אסרי המייניהו וישראל בלחוד פרסי סודרא ארישייהו? ודברי האבודרהם דף ס"ז ע"ב והט"ז או"ח סי' מ"ו סק"ב ידועים. ונראה בעיני שהיתה מכונת המיסדים לתקן ברכה על אודות הצרות והתלאות אשר מצאו את בני ישראל בהרגות הקדש ויצילם השי"ת על אף אויביהם. **אוזר ישראל בגבורה.** להלחם ברוח כביר ובלב אמיץ נגד כל סערות תבל הסוערים להפילו. **עוטר ישראל בתפארה.** בְּנֵזֶר נצחון, כי אויביו בנפש קרסו כרעו דוחו ולא יכלו קום והוא קם ויתעודד, וכמו שקבעו לומר בברכת אמת ואמונה **המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שנאינו.** וחכמי אשכנז בימי הביניים אשר המה ראו את העוני בשבט עברתו עד שכמעט כבל כח הסבל (עי' מה שכתוב לקמן ריש נוסח (סג"ם)

תקון תפלה

המעביר

כ, כד; תהלים לז, כג) מה' מצעדי גבר כוננו, והשתמש בהפעיל כלי הכתוב (משלי טז, ט) וה' יכין צעדו, ועי' היטב מה שנכתוב לקמן בעיון תפלה בברכת אתה גבור וגו' מְחַיֵּה מתים בהבדל שבין הוצאת הפיעל להוצאת ההפעיל: **הנותן ליעף כח.** לה"כ (ישעיה מ, כט). וכתב האגור „בסדורי האשכנזים (ונתקבלה אח"כ גם בסדורי הספרדים וכ"ה גם במחזור ויטרי) מוסיפים עוד ברכה אחת הנותן ליעף כח, ואני קבלתי מרבותי שאין להוסיף עוד על הברכות שנזכרו בתלמוד, וגם בסדר הברכות של בעל הסמ"ג והרוקח אינה נזכרת ברכה זו, מ"מ המנהג בצרפת ואשכנז לאמרה" עכ"ל, וראה מש"כ בעיון תפלה, ועי' תשובת מהרש"ל סי' ס"ד:

המעביר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

(דה"ח) (א) אין לענות אמן אחר ותנומה מעפעפי. כי הכל ברכה אחת עד לעמו ישראל. לכן נכון לומר ויהי רצון בוא"ו: (ב) אם ניעור כל הלילה לא יאמר ברכת המעביר שנה בשם ומלכות כמו באלהי נשמה (א"ר סי' מ"ו אות י"ג):

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי

גליון הגרי"ב בסוגיא דברכות ס' ב' וכן בהרמב"ם איתא המעביר חבלי שנה וגם בברכת המפיל הנוסח שם חבלי וכן אנו נוהגים. והנה המג"א בסי' מ"ו כתב בשם ספר אות אמת לומר כל נוסח הברכה בלשון רבים שתרגילנו וכו' ודבקנו וכו' ובשם הטור כתב דשם איתא לשון יחיד שתרגילני וכו' ודבקני וכו' ובדקתי בגמ' ובריי"ף ורמב"ם ורא"ש ותוס' איתא לשון יחיד וכ"ה באבודרהם לכן לענ"ד ע"פ ששה עדים גדולים ונאמנים יקום דבר לסמוך עליהם לומר בלשון יחיד. וזאת לדעת כי ביהי רצון שנדפס אחר ברכה זו ודאי שגגת המדפיסים שהדפיסו לשון יחיד אלהי ואלהי אבותי וכו' וצריך לאומרו בלשון רבים: [בשו"ע או"ח סימן מ"ו בחדושיו למגן אברהם סק"ד שנקרא הגהות הגרי"פ האריך בזה. עיין שם].

עץ יוסף

המעביר שנה מעיני. היא תרדמה שבתוך העינים: ותנומה מעפעפי. הוא ניס ולא ניס תיר ולא תיר שאינה אלא בעפעפים וזה אפילו כשקם ממטתו: ואלהי אבותינו. לכך אומרים ברוב התפלות כן. לפי שאנו מזכירים זכות אבות ומתפללים בזכותם: שתרגילנו בתורתך. ואף שהטוב והרע מסורין בידי אדם לעשות כרצונו. אפ"ה מתפלל להש"י שיסייעו לעשות הטוב ולהתרחק מן הרע כמו שמצינו גבי דוד שהתפלל להש"י שיסייעו לדבר מצוה וירחקו מן הרע כדכתיב הדריכני בנתיב מצותיך. וע"ד שאמרו ז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו. וזהו מה שאמר אחר כך ודבקנו במצותיך. ע"ש דבקה נפשי וגו': ואל תביאנו לא לידי חטא. ר"ל שאם לא תתן לי סיוע. היצה"ר יגבר עלי. ונמצא אתה סבה להביאני לידי חטא: לא לידי חטא

עיון תפלה

ויתן לך במוצאי שבת) עמדו ותקנו עוד ברכה שלישית הנותן ליעף כח. ולמען הסב עיני המחפשים עולות מן הרעיון הנשגב הצפון בברכות האלה סמכום חז"ל על הפעולות המוכרות: ויהי רצון שתרגילנו. היא סיומה של ברכת המעביר שנה מעיני וכן היא כתובה בגמ' ברכות ס' ע"ב בנוסחאות מדויקות סמוכה לה בלי פרוד וכן מצאתיה בסדר רב עמרם ורב סעדיה וכ"ה דעת הרא"ש, וכתב עוד של"ל ויהי רצון בוי"ו (אבודרהם), וכן הנכון, כי באמת הסרת התנומה בפני עצמה אינה ראויה לברכה אם לא יצורף אליה תנאי נחוץ, כי מה יתרון לאדם בסור מעליו תנומתו אם לא ירגיל אחרי כן את נפשו בתורה ובמצות אך יתור כל ביום אחרי עיניו ולבו, ומה בצע לַעֵר אם לָאוֹר יקום רוצח, הלא טובה לו שנת עולם, כי שינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנהדרין פח, ב), לפיכך סמכו אליה ויהי רצון שתרגילנו בתורתך: ודבקנו במצותיך. עפ"ה דבקתי בעדותיך (תהלים קיט, לא): ואל תביאנו לא לידי חטא. כמו שכתוב

תקון תפלה

המעביר שנה מעיני. כן הגירסא בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג וכ"ה בדפוס שונצינו ובדפוס וויניציאה ר"פ וכ"ה במס' דרך ארץ רבה פרק י"א. רחץ פניו אומר ברוך המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי וכ"ה בסדור רב עמרם ובסדורי התימנים ובמחזור ויטרי וכן גרסת הרי"ף והרא"ש ומנהיג. וסמ"ג ופסקי רי"ד ורבינו ירוחם ואגודה וכן הזכירוה התוס' ברכות מ"ו א' ד"ה כל, אבל גרסת תלמודנו ובה"ג והרמב"ם פ"ז מהל' תפלה ואבודרהם ומחזור בני רומא וסדורי הספרדים **המעביר חבלי שנה** וגו', וכ' במעדני יו"ט על הרא"ש פרק ט' סי' כ"ג אות א' „וכן נראה כיון דכשנכנס לישן הוא אומר המפיל חבלי שנה על עיני" עכ"ל, אבל בהגהות ענף חיים שבסוף סדור התימנים ירושלים תרנ"ד סי' ג' כתב „הא דלא גרסינן לה משום דמשמע דדוקא חבלי שנה הוא מעביר ולא כל השינה" עכ"ל, ודבריו נכונים: ויהי רצון. אומר רבינו תם שזה מן הברכה ברוך אתה ה' המעביר שנה מעיני וכו' וצ"ל ויהי רצון" עכ"ל התוס' ברכות מ"ו א' ד"ה כל

ולפי"ז ראויה כל הברכה להאמר בלשון יחיד אלהי וגו' שתרגילני וגו' כמו שהתחיל המעביר שנה מעיני וגו' וכגרסת תלמודנו שם, וכ"ה בסדורי רב עמרם ורב סעדיה וכ"ה ג' הרי"ף והרמב"ם פ"ז מה' תפלה

חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל יִשְׁלוֹט־בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ

עץ יוסף

חטא. שלא אחטא בשוגג: ולא לידי עברה ועון. שלא אחטא במזיד. והמתפלל צריך שיתפלל תחלה על דבר מועט ואח"כ מוסיף והולך. כמו שמצינו גבי דוד המלך ע"ה שאמר בתחלה שגיאות מי יבין וגו': ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון. יסדו לנו לומר כן משום שמצינו דהמע"ה שאמר בחנני ה' ונסני. ולא עמד בנסיון ובא לידי בזיון. ואם דוד המלך כך אנו כחמורים על אחת כמה וכמה. ע"כ יסדו לנו אבירי הרועים לומר בכל יום תמיד ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון (חוסן ישועות): ולא לידי נסיון. כמעשה איוב ואברהם. כי שמא לא אעמוד בנסיון. שהרי דוד המלך עליו השלום לא עמד בנסיון בבת שבע: ולא לידי בזיון. ר"ל שלא אצטרך לבריות שמתנתם מועטת וחרפתם מרובה: ואל ישלוט בנו יצה"ר. כמו ששלט באיוב והכהו: והרחיקנו מאדם רע. שהוא המונע והמעכב לשלימות התורה והמצות: ומחבר רע. שלא אלמד ממעשיו: ודבקנו ביצר טוב כו'. שתזמין לנו דרכים המביאים לידי תכלית: והשע"ת כתב שצ"ל וְכַפֵּה הוא"ו במלאפום והכ"ף בשו"א והפ"א בציר"י: וכוף את יצרנו להשתעבד לך. ר"ל

עיון תפלה

שכתוב ונתתי מכשול לפניו (יחזקאל ג, כ), אל תט לבי לדבר רע (תהלים קמא, ד), למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (ישעיה סג, יז); ואין זה מונע הבחירה החפשית אלא כמו שאמרו רבותינו (מכות י, ע"ב) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו: עֲבֵרָה. גם ארמי ע"מ אֲבֵדָה ונופה כמוהו, כמו ערות דבר (דברים כד, א) ת"א עֲבֵרַת פתגם, ובמוסף ליוה"כ בפיוט אתה דעי למרחוק — עֲבַרְתִּי גבל תארוב. ובתלמוד משתמשים בו הרבה לענין העברת תורה והחלפת חק, ונופל על כל דבר חטא ועון ופשע, כמו על כל עברות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות (שבועות ב, ע"ב), עברות שבין אדם למקום וכו' עברות שבין אדם לחבירו וכו' (יומא פה, ע"ב), הירא מעברות שבידו (סוטה מד, א); אך ברוב פעמים כתם עברה הוא דבר ערוה, כמו הרהורי עברה קשים מעברה (יומא כט, א), הרהור עברה ועיון תפלה (ב"ב קסד, ב), הוא שנתכוין לשם עברה (נזיר כג, ב), גדולה עברה לשמה (הוריות י, ב), ממיתות אין מעברה לא (ע"ז יז, א), מלמד שסיפר לדבר עברה נתכונו (סוטה לו, ב), אם מידי עברה יצאנו (שבת סד, א), עברה מטמטמת לבו של אדם (יומא לט, א), פלטיאל שפלטו אל מן העברה (סנהדרין יט, ב), נטלה טעם ביאה ונתנה לעוברי עברה (שם שם, א), שבא לידו דבר עברה וניצל (קדושין לט, ב), היא שעברה עברה אינו דין שמתחללת (שם מ, א), ר"מ היה מתלוצץ בעוברי עברה (שם פא, א), המפרק עצמו לעברה (שבת נג, א), הצופה בנשים סוף בא לידי עברה (נדרים כ, ע"א), תחלת עברה הרהור הלב (ד"א זוטא פ"ו), שמא עוברי עברה יש בכם (יבמות עח, ב), בכל המקומות הללו הכונה דבר ערוה; ולזה כוון גם מסדר התפלה הזאת, לא לידי חטא (בשוגג) ולא לידי עברה (שהיא מתגברת היצר, ממוצע בין שוגג למזיד) ועון (במזיד, כמבואר ביומא לו, ב): ואל ישלוט בנו יצר הרע. כמו שנאמר ואל תשלט בי כל און (תהלים קיט, קלג), ובמחזור רומא והשלט בי יצר טוב ואל תשלט בי יצר רע, וכעין זה ברמב"ם עי' תקון תפלה, ונראה שנוסד על מאמרם (ברכות סא, ב) צדיקים יצר טוב שופטן (הוא השופט והשליט עליהם) רשעים יצר רע שופטן. ונוסחת המחזור ויטרי והרמב"ם שגורסין יצר טוב יצר רע בלי ה"א נראה עקר לפי חקי הלשון העברית, ראה לקמן ד"ה ומשטן המשחית: וְדַבְּקֵנוּ ביצר טוב. כמו שנאמר דבקה נפשי אחריך (תהלים סג, ט), והפעל לא נמצא במקרא אך הוציאוהו מן הפֻּעַל איש באחיהו יְדֻבָּקוּ (איוב מא, ט), וכמו שאמרו בברכת אמת ויציב חדים טִבְּעְתָּ ובברכת אמת ואמונה בתהומות טִבַּע שהוציאוהו מן טֻבְּעוּ בים סוף (שמות טו, ד). ואבודרהם גורס והדביקנו ביצר הטוב, ובסדורי הספרדים ותדביקנו ביצר הטוב מבנין הפעיל. ובסדור רב עמרם וְדַבְּקֵנִי ביצר הטוב: וְכֹף את יצרנו. עוי מכקל משרש

תקון תפלה

תפלה ה"ד והרא"ש ואבודרהם ובש"ס כת"י פאריש, וכ"ה במחזור רומא ובמחזור ויטרי (במחזור ויטרי השם בלשון רבים אלהינו והתפלה בלשון יחיד שתרגילני), אבל נוסח הספרדים גם הברכה גם התפלה בלשון רבים המעביר חבלי שנה מעינינו וגו', וכ"כ המג"א בשו"ע או"ח סי' מ"ו סק"ד בשם ספר אות אמת שצריכים לומר בלשון רבים ודמה אותה לתפלת הדרך בסי' ק"י ס"ד לפי שהיא קבועה לרבים, עי' שו"ע

לְהִשְׁתַּעְבֶּד־לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עץ יוסף

ר"ל תן לי הכנעה וכפייה בטבע שאוכל בבחירתי לעשות פעולות לשעבדו לך: לחן ולחסד ולרחמים כו'. ר"ל שאהיה אהוב לשמים ולבריות: ותגמלנו חסדים טובים. פי' חסדים שאינם ממעטים זכיות. כמו שהיה ירא יעקב אבינו ע"ה שמא נתמעטו זכיותיו. או פי' חסדים טובים משום שיש חסדים שאינם טובים כפי הנראה. כמו ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ר"ל מדה כנגד מדה. בכדי שיבין ויפשפש במעשיו וישוב. ואנו מבקשים חסדים טובים בנגלה ונסתר: בא"י הגומל חסדים טובים כו'. שמעביר שינה מן האדם ומחדש כחו ועושה לו חסדים בנגלה ובנסתר:

יהי

דובר שלום

ותגמלנו חסדים טובים. גם פניניס הרפים אינם רפים כחלטים. רק רעים לתכלית הטוב. כמאה בכל הרשות הנה מלד כחסד. רק אינם חסדים טובים. לכן מבקשים אנחנו ותגמלנו חסדים טובים. שיהיו חסדים טובים. טובים בעצם. לא שיהיו רעים לתכלית הטוב:

עיון תפלה

כפף, ובתלמוד (ב"מ לג, ב), לָכֹף את יצרו עדיף; לְהִשְׁתַּעְבֶּד־לָךְ· בפעלים הרבה יוסיף הארמי שי"ן לפני הפ"א ויבנה בנין שַׁפְעֵל (פועל) אִשְׁתַּפְעַל (פעול), כמו וְאִשְׁתַּכְלְלוּ שמיא וארעא (אונקלוס בראשית ב, א), ושוריא שַׁכְלִילוּ (עזרא ד, יב), לאבאשא נגרמיה ולא מְשַׁלְהֵף (ת"י תהלים טו, ה), לא תִשְׁתַּלְהַף בסיטלון (ת"י איוב כח, טז) משרש חלף בהיפוך אתוון, ולא אִשְׁתְּמוֹדְעָהּ (אונקלוס בראשית כז, כג), וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לך מלכון (שם שם, כט), וּשְׁרְבְּבוּ ית ירמיה (יונתן ירמיה לח, ו), אִשְׁתַּרְבְּבוּ אתגמרו (ת"י איוב ו, יז), וכן מנהגו בשמות ויבן שמות מרובעים, כמו שִׁעְבּוּד עמי (אונקלוס שמות ג, ז), מתו בְּשַׁבְרִירַיָּא (בראשית יט, יא) לדעת ר' נתן הדלער הוא משרש ברר בלשון סגי נהור, כלילא דְשַׁבְהִירָא (ת"י משלי טז, לא) משרש בהר (איוב לז, כא). והתלמודי יתן לשרשים כאלה תמונה עברית מרובעת ויאמר שִׁעְבֵּד שִׁעְבַּדְתִּי שִׁחְבֵר שִׁחְרַרְתִּי שִׁרְבֵּב שִׁרְבַּבְתִּי (ברכות נד, ב): ותננו היום. עי' לקמן ד"ה שתצילני היום: גומל חסדים טובים לעמו. כמו"ש חסדי ה' אזכיר וגו' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם וגו' (ישעיה סג, ז). וענין גמילות חסד עשות חסד לפנים משורת הדין. ובסדור רב עמרם ובר"יף וברמב"ם ובהלכות גדולות ובפסקי רי"ד ואבודרהם ובסדורי התימנים הנירסא גומל חסדים טובים ותו לא, וכ"ה ניי' הגר"א ז"ל. אבל במחזור ויטרי ובנוסח האר"י הגומל חסדים טובים לעמו ישראל בה"א הידיעה. ואולם גרסת האשכנזים והספרדים ומחזור לבני רומא גומל חסדים טובים לעמו ישראל בלי ה"א הידיעה איננה לפי הכלל בסגנון הברכות, כי כל ברכה המסיימת בבינוני פועל ואחריו למ"ד הנגול יבוא הבינוני בה"א, כמו המלמד תורה לעמו ישראל, הנותן ליעף כח, הנותן לשכוי בינה, העושה לי כל צרכי, המחזיר שכינתו לציון, הגומל לחייבים טובות, המאיר לעולם כלו בכבודו, המחזיר נשמות לפגרים מתים, ובמחזור בני רומא חותמת ברכת אשר יצר הרופא לכל בשר. ובפרקי ר"א סו"פ י"ז צריכים לגרוס בא"י הגומל שכר טוב לגומלי חסדים. אבל מלך מוחל וסולח לעונותינו לפי הכלל היו צריכים לבוא שלשה הא"ן רצופים ומפני הכבדות נשמטו בלשתם. וכן הדין אם אחריו בי"ת או מ"ם, הבוחר בשירי זמרה, הבוחר בעמו ישראל באהבה, הבוחר בתורה ובמשה עבדו, הרוצה בתשובה, המברך את עמו ישראל בשלום, האל הנאמן בכל דבריו, העונה בעת צרה, הנותן ריח טוב בפרות, ולכן בצדק גורס הגר"א המקדש שמו ברבים בה"א, ובברכת

תקון תפלה

שו"ע סי' תקס"ה, עוד כתב שם המג"א בשם האגודה שיש בנוסח זה ג"ח תיבות, והמספר הזה מסכים לנוסח הרמב"ם שם: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המעביר חבלי שנה מעיני ותנומה מעפעפי (ו) יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ועון וְתַשְׁלֶט בי יצר טוב ואל יַשְׁלֶט בי יצר רע ותְחַזְּקֵנִי במצותיך ותן חלקי בתורתך ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים, ברוך אתה יי גומל חסדים טובים" ע"כ, וזולתו מן הנוסחאות לא מצאתי שיסכים לזה המספר:

יהי

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים. מֵאָדָם רָע. מִיֵּצֶר רָע. וּמֵחָבֵר רָע. וּמִשָּׁכֵן רָע. וּמִפֶּגַע רָע. מֵעַיִן הָרָע. מִלָּשׁוֹן הָרָע. מִמַּלְשִׁינוּת. מֵעֵדוּת שֶׁקֶר. מִשִּׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת. מֵעֲלִילָה. מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה. מֵחֳלָיִם רָעִים. מִמִּקְרִים רָעִים. וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית. מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה. בֵּין שֶׁהוּא בֶן־בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן־בְּרִית. וּמִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם:

עץ יוסף

יהי רצון כו'. זה היה תפלת רבי בתר צלותיה כדאיתא בברכות פרק היה קורא: מעזי פנים. שלא יתגברו בי אנשים שהם עזי פנים: ומעזות פנים. שלא יעשו אותי עזות פנים. דהיינו שלא יוציאו עלי לעז שאני ממזר כדאמרינן פ' עשרה יוחסין דכל עז פנים אינו מיוחס. מהרש"א בחדא"ג. או פירושו שלא אעיז גם אני כנגד אחרים. כי עז פנים לגיהנם (אבודרהם): מאדם רע. אע"פ שאינו עז פנים: ומחבר רע. כדי שלא אלמוד ממעשיו הרעים. ואחז"ל אל תתחבר לרשע: ומשכן רע. כדי שלא אלקה עמו כדכתיב סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם. ואמרו חז"ל אוי לרשע אוי לשכנו: ומפגע רע. הם קורות ילדי הזמן: ומשטן המשחית. כמו שמצינו בשלמה ויקם ה' לשטן את הדד האדומי. וקראו משחית ע"פ מה שאמרו חז"ל הוא שטן הוא מלאך המות עולה ומסטין יורד ונוטל נשמה. והוא השחתה כלית. לזה תוארו בתואר משחית: מדין קשה כו'. שהדין עצמו שביני ובין חבירי לא יהא קשה ואטריח לב"ד: ומבעל דין קשה. אף אם הדין לא יהיה קשה מצד עצמו. אם יהיה הבע"ד קשה לא יהיה ציית לדינא: בן ברית. מהול: שאינו בן ברית. שהוא נכרי. וידוע מאמרם ז"ל והוא ברמב"ם לדינא

עיון תפלה

שהזן גרם שנר"א בונה ירושלים ומוחק ברחמיו (ושלש ברכות הללו יוצאים מן הכלל, אוזר ישראל בגבורה, עוטר ישראל בתפארה, משמח ציון בבניה). המעביר שנה מעיני, המוציא לחם מן הארץ, הנפרע לעמו

תקון תפלה

יהי רצון וגו' שתצילני. תפלת רבינו הקדוש בתר צלותיה (ברכות טז, ב) ושם הגירסא בל' רבים אלהינו וגו' שתצילנו וגו' וכ"ה בסדורי הספרדים, אבל בשבת

ישראל מכל צריהם. ועי' ברכות ל"ח ע"א ושם נ"ב כוע"ב ובהגהות חכמת מנוח בש"ס דפוס ווילנא תר"ס: שתצילני היום. עד הערב: ובכל יום. מהם ואילך עד תפלת השחר. ובנוסח הגמ' ברכות ט"ז ב' ובילקוט משלי רמז תתקס"א הגירסא שתצילני מעזי פנים וכו', ובשבת ל' ע"ב שתצילני היום מעזי פנים וכו', אבל בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג ליתא גם בשבת לתיבת היום, ונראה שהיא הוספה מאוחרת: מעזי פנים. (דברים כח, נ; דניאל ח, כג), שלא יפגעו בי בני אדם עזי פנים: ומעזות פנים. שלא אעיז פני כנגד אחרים. עזות שם המקרה, אבל עַזות תאר הפעל (משלי יח, כג): מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע. כנגד שלשה דברים שנזכרו באבות פרק ב' משנה י"ד עין רעה חבר רע שכן רע: ומפגע רע. מפגעי הזמן ומקריו: ומשטן המשחית. לפי חקי הלשון היה ראוי לומר ומהשטן בה"א כמנהג התאר והמתואר העומדים במאמר ביחס אחד, כמו עבד עברי, העבד העברי. אך בלשון התלמוד לא ישמרו את הכלל הזה, כמו מוליאר הגרוף (שבת מא, ע"א), סנדל המסומר (שם ס, ע"א), כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי (פסחים מב, ע"א), לולב הגזול (סוכה כט, ע"ב), פירות הנושרין (ביצה ב, ע"ב): מדין קשה. שיכולים אנו לדון שלא בקושי (ערוך ערך יחול), ולפי"ז היא תפלת הדיין שישמרהו הקב"ה מדין קשה ומבעל דין קשה, והוא הנכון, כי רבינו הקדוש מחבר הברכה הזאת (ראה תקון תפלה) שהיה נשיא ישראל והנהיג הישיבה היותר חשובה בימיו כדתניא בסנהדרין ל"ב ע"ב הלך אחר חכמים לישיבה אחר רבי לבית שערים, בלא ספק כל הדבר הקשה בדיני ממונות הביאו אליו, לכן התפלל שינצל מדין קשה וכו': בן ברית. הנכנס בבריתו של אאע"ה. ובב"ק י"ג ע"ב בני ברית למעוטי נכרים:

גודל תפלת אמירת העקידה מבואר בזוה"ק וז"ל לא אית מאן דמבטל מותנא מן בני אנשא כקרבן דעקידת יצחק כו' ופקידת יצחק תצלייא לישראל לאדכרא ליה בכל יומא בגלותא. דתגין עליהון מכל מרעין בישין. וקלא נפיק ואמר אל תפגע לו מאומה. וזכות אבהן ינן עליהון ממרעין בישין עכ"ל: גם בזוה"ק ובתקונים ובכתבי האר"י ז"ל וכל הספרים מגלים מגודל מעלת אמירתה:

עקר התפלה הזו לוקחה מסיכף דראש השנה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְּׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם וּזְכָר־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַהֲבַת הַקַּדְמוֹנִים אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְאֶת־הָעֲקֵדָה שֶׁעָקַד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל־גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

בראשית כב א

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־

עץ יוסף

לדינא כי גם בעובדי כוכבים אזהרה לא תגזול כו'. ומהפלא להציל מדין ומבע"ד קשה שלא יוצאה גזל ע"י. ואמר בין נגד בן ברית ובין נגד שאינו בן ברית כי לענין גזל שניהם שוים וכפסק הרמב"ם ז"ל. ופשוט הוא (מעין הברכות): את יחידך. לחבבו בעיניו. כדי להכפיל שכרו: המוריה. מקום בית המקדש בהר המוריה שמשם הוראה יוצאה ושם מקטירין מור ולבונה: וישכם. זריזין מקדימין למצוה: ויחבוש. בעצמו. וכן ויבקע. אע"פ שהיו נעריו עמו. משום חיבוב מצוה: המאכלת. שכין ע"ש שמכשרת את האוכל. ד"א מאכלת ע"ש שמאכלת את ישראל בעוה"ז: את המזבח. מזבח אין כתיב כאן אלא המזבח. הוא המזבח שהקריבו בו ראשונים אדה"ר ובניו. נח ובניו (פדר"א) ומשם נוצר אדם ממקום כפרתו: ויעקד. קשר

ידיו

תקון תפלה

בשבת ל' ע"ב הגירסא בל' יחיד, וכן הגי' בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג בברכות ושבת, וב"ה בילקוט משלי רמז תתקס"א, וכ"ה בסדור רב עמרם ובאבודרהם, ובמחזור ויטרי ובסדורי התימנים אלהינו שהצילני:

לעולם

הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם | אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי | עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה | יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

התפלה הזאת נקוטה ממוסף של ר"ה עד והארץ אזכור:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כְּמוֹ שֶׁכָּבַשׁ אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת־רַחֲמָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת־כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ וְיִגֹּלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל־מִדּוֹתֶיךָ. וְתִתְנַהֵג עִמָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִדַּת הַחֶסֶד וּבְמִדַּת הָרַחֲמִים וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל יָשׁוּב חֲרוֹן אַפְּךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ וּמֵאַרְצְךָ וּמִנַּחֲלָתֶךָ. וְקַיֶּם־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ כָּאָמוּר. וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר וְאַף גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר

א ויקרא כו, מב. ב שם מד.

עץ יוסף

ידיו ורגליו לאחוריו: אחר. אחר שאמר לו המלאך אל תשלח ידך. ראהו לאיל שהוא נאחז: בסבך. ענף וסעיף אילן. וכמוהו סובך האלה. ונקרא כן לפי שהענפים מעורבבים ונקשרים זה בזה. כמו צמר מסובך בדרז"ל: יראה. יבחר לו המקום הזה להשרות בו שכינתו. ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. הימים העתידים. שיאמרו כל הדורות הבאים עד היום שעומדים בו. בהר זה יראה ה' לעמו: שער. נקראת כל הארץ שער ע"ש כניסתה שהיא שער הארץ. לפי שבכניסתה היא חזקה ובצורה. כהרים וערי הבצורות שהם מנעוליה. וכיון שנכנסו אויבים ועברו השערים הרי כל הארץ נכבשת לפניהם: והתברכו בזרעך. יהא ברכתם בזרעך. הבא לברך בניו יאמר יהא פלוני מבורך כזרעך: עקב. בשכר. כמו שהעקב סוף הגוף כן השכר בסוף המעשה:

כמו שכבש. מן ומלאו את הארץ וכבשוה. וכבשה כתיב. ויותר נראה כי הוא לשון מניעה וכסוי כמו ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. ור"ל כמו שמנע אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו והתחזקה בו אהבת השם יתעלה על אהבת יצחק בנו וכבש רחמיו מבן יחידו כן יכבשו רחמיך כו'. כלומר יהי כח למדת רחמיך למנוע מדת גבורתך ופחדך להתפשט עלינו:

ענף יוסף

כמו שכבש א"א את רחמיו כו'. ר"ל אע"פ שמדרך האב לרחם על בנו ובפרט על בן יחיד: ויגולו רחמיך. כי נכמרו רחמיו מתרגמינן אתגוללו רחמוהי. ור"ל שיהמו רחמיו על מדותיו. והמדות הן מדות הקב"ה שהן מדה כנגד מדה. אם עשה טובה משיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו. ואנו מבקשים מלפניו שיהמו רחמיו על מדותיו וידינו לכף זכות (אבודרהם):

בריתי אתם כי אני יי אלהיהם: ונאמר וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יי: ונאמר ושב יי אלהיך את־שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל־העמים אשר הפיצך יי אלהיך שמה: אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי אלהיך ומשם יקחך: ונאמר והביאך יי אלהיך אל־הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטבך והרבך מאבותיך: ונאמר על־ידי נביאך יי חננו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה: ונאמר ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע: ונאמר בכל־צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל־ימי עולם: ונאמר מי אל כמוך נשא עון ועובר על־פשע לשארית נחלתו לא־החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל־חטאתם: וכל־חטאת עמך בית־ישראל תשליך במקום אשר לא־יזכרו ולא־יפקדו ולא־יעלו על־לב לעולם. ונאמר) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם: ונאמר והביאותים אל־הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על־מזבחי כי ביתי בית־תפלה יקרא לכל־העמים:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

תו"א א) ויק"א כו, מה. ב) דברים ל, ג ד. ג) שם ל, ה. ד) ישעיה ל"ג ב. ה) ירמיה ל, ז, ו) ישעיה ס"ג ט. ז) מ'כה ז, יח, יט, כ. ח) ישעיה נו ז.

גליון הגרי"ב הנוסח של לעולם יהא וכו' עד וישכם ויאמר איתא ג"כ ברמב"ם בסדר תפלה שלו. ואדברה נגד מלכים ולא אבוש כי לא אדע מובן ופירוש על ב' מלות הללו וישכם ויאמר. למה דוקא תחנה זו ישכם ויאמר ולא מצינו כן בשארי התחנות הגדולות והקצומות. [ועיין תקון תפלה]:

עץ יוסף

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר. ז"ל שעה"ש. בכאן כולל ענין ירא שמים העיקרי והתמידי. העיקרי הוא שהוא ירא שמים בסתר במצפון לבו ובהתעוררו בכל לבבו ואז כוונתו לשם שמים. והתמידי שלעולם יהיה ירא שמים בסתר. ויובן זה ע"ד שאמרז"ל כל מעשיך יהיו לש"ש וכן כתיב בכל דרכיך דעהו ופירשו בו שהכוונה היא אף בפעולות הגשמיות שעושה למשל משא ומתן יכון בלבו שעושה לשם שמים כדי שיהיה לו להחיות את נפשו ונפשות ביתו להשי"ת וליתן מזה לצדקה והוצאות בניו לת"ת וכן כשאוכל ושותה אף שהפעולה היא גשמית יחשוב בלבו שעושה בשביל שיהיה בריא לעבודת השי"ת הרי אף שהפעולה גשמית מ"מ בסתר דהיינו במצפון לבו יש בזה הענין מחשבה טובה ויראת שמים. עד כאן לשונו: בסתר ובגלוי. הספר"ח כתב דל"ל בסתר כבגלוי.

וכדאמרינן

עיון תפלה

ירא שמים. שמים כנוי להשי"ת, והתאר הזה מצוי הרבה בתלמוד, גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכות ח, א"ח), כל היודע באשתו שהיא יראת שמים (יבמות סג, ב). ושם המקרה מזה יִרְאַת שמים, כמו אהבת תורה ויראת שמים (ברכות טז, ב), כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים (שבת לא, ב), הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג, ב), ה מורא שמים, יה"ר שההא מורא שמים עליכם כמורא בו"ד (שם כח, ב), ויהי מורא שמים עליכם (אבות פ"א, מ"ג), ומורא רבך כמורא שמים (שם פ"ד, מט"ו), ויש הבדל בין יראה ובין מורא, יראת שמים ענינה יראת הרוממות מפני פחד ה' ומהדר גאונו, יראה הבאה מהשגת החכמה ודעת קדושים, ובעבור תהיה

יראתו

תקון תפלה

לעולם יהא אדם. בתנא דבי אליהו רבה פרק כ"א שכאן אמרו (פירש בעל הזקוקין משום דאמר מקודם לכן שילמוד אדם תורה באימה ביראה ברתת וזיע ויסתכל מה שתעלה לו אחר מיתתו וישים לבו להנהגת הקב"ה בעולמו, אז כשמצייר בלבו כל זאת) לעולם יהא אדם ירא שמים יראה גמורה על האמת

ומודה

עץ יוסף

וכדאמרינן פ' תפלת השחר כשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו וכו' א"ל יה"ר שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם א"ל תלמידיו רבינו עד כאן. א"ל ולואי. תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם כו' עכ"ל. ויש מוחקין תיבת ובגלוי. ובב"י הביא בשם רבי שלמה שלא לומר בסתר ע"ש: בסתר ובגלוי. כפי נ' סדר היום ביאורו שיש הרבה מצות שאפילו לא נכתבו השכל מחייבן לקיימן. ויש מצות שהשכל של אדם לא יכול להשיג טעמן. ומחויב כל איש הישר לשמור ולקיים כל המצות לשם השם שצוה המצוה. היינו בין המצות אשר הן נסתרות ונעלמות מידיעתנו ולא נתברר ענינן אלא לה' אלהינו. ובין אותן השכליות אשר הן גלויות ומפורסמות לנו ולבנינו. כולן כאחת נשמרה לתכלית כללי אחד בלבד. היינו לפי שנצטוינו בהן בזאת התורה. ולא לפי שהשכל מחייבן לעשות. וזהו שיסדו לנו המסדרי התפלות והזהירונו לעולם יהא אדם ירא שמים. כלומר לעולם בכל דרכי האדם ישים מגמתו יראת שמים. שכל מה שיעשה יעשהו להיות ירא ממנו יתברך ולא לשום סבה אחרת. לא מלבד בסתר בדרכים שנסתרים ממנו. אלא אפילו בגלוי וטדע אלו טעמי לא יעשם אלא בעבור יראת שמים לקיים גזירת מלכו של עולם. ויקבל בזה שכר אלהי (ניצוץ לפתיב): ודובר אמת בלבבו. פסוק הוא בתהלים. ופרש"י הטוב שהוא אומר בלבבו את אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב. ובאגדה מפרש כגון רב ספרא שהיה לו חפץ אחד והיה נותן לו בו אדם אחד שמונים. והיה מבקש רב ספרא מאה. לאחר זמן נצטרך רב ספרא למעות ונתן בלבו ליטול השמונים מאותו האיש וליתן לו החפץ. וגם אותו האיש נצטרך להפץ ונתן בלבו לקנותו מרב ספרא במאה. בא אותו אדם לבית רב ספרא וא"ל תן לי החפץ וטול מאה כדבריך. א"ל רב ספרא לא אטול אלא שמונים שכבר גמרתי בלבי ליטול שמונים ועכשיו אילו הייתי נוטל מאה לא הייתי מקיים ודובר אמת בלבבו:

לא

עיון תפלה

יראתו על פניכם (שמות כ, יז), הוראה הזאת אין בה פחד רק אהבה ושלום השקט ובטחה, לכך תוסיף ימים (משלי י, כז). מורא שמים ענינו הפחד מפני הסכנה הצפויה לעוברי רצונו, ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ (בראשית ט, ב), מוראה של מלכות (אבות פ"ג, מ"ב), ואם אדונים אני איה מוראי (מלאכי א, ו) ומורא רבך כמורא שמים, כמו ששנינו (שם פרק ב, משנה טו) והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה: ומודה על האמת. אחד משבעת הדברים האמורים בחכם (אבות פ"ה, מ"ט), וכל המעמיד הם דבריו שלא לשם האמת עליו הכתוב אומר לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח, ב): ודובר אמת בלבבו. כגון רב ספרא שבא איש אחד לקנות ממנו חפץ בשעה שקרא ק"ש ופסק לו כך וכך דמים וכשלא ענהו רב ספרא לפי שלא רצה להפסיק קסבר הק נה שמיעט במחירו והוסיף עוד, לאחר שגמר תפלתו נתן לו החפץ בדמים הראשונים לפי שמתחלה גמר בלבו למכרו בדמים הללו (רש"י מכות כ"ד א' בשם שאלתות דרב אחאי גאון שאילה לו), ובחולין צ"ד ע"ב א"ל רב ספרא אנן לא ידעינן דקאי מר, לא רצה לגנוב דעת הבריות אפי' במקום דאיהו קמטעי נפשיה, עיי"ש. ושלש המדות הללו נזכרו גם בתנא דבי אליהו רבה פרק י"ג בין י"ח המדות המאשרות את האדם בעולם:

לא

תקון תפלה

ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו ובכל יום ויום ישכים ויאמר רבון כל העולמים וכו' עד בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה', הכל כמו שהוא לפנינו רק בשנוים קטנים; ולפי הענין שם צדק בעל הזקוקין בפירושו. אולם רבנו צדקיה בר אברהם הרופא בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ו' מעתיקו בלשון הזה: תניא בסדר אליהו רבה העטופים ברעב בראש כל חוצות אין רעב אלא מדברי תורה כמה שנאמר הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה', ועל אותו הדור הוא אומר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו ישכים וישחיר (מלשון שחרית) ויאמר רבון כל העולמים וכו', ע"כ. מן הגירסא הזאת נראה שמעמד הדור גרם לומר את המאמר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר וכו' ולתקן אמירת הנוסח הזה. וכשנתבונן בספרי הזכרונות להגזרות והשמדים שעברו על אבותינו בימי קדם נמצא שבימי מר בר רב אשי אחרי מות רב נחמן בר הונא בשנת תשס"ז לשטרות היא שנת ד' אלפים רס"ז למנין הרגיל, כשבת המלך איזדאַגערד השני על כסא מלכות הפרסים, בקש לעקור מלב נתיניו היהודים שני עקרי האמונה הצרופה אחדות האל וחדוש העולם, בהיותם העקרים היותר מתנגדים להבלי תעתועי האמגושים.

הוא איזדאגערד בן בירם בן איזדאגערד הראשון הישר באדם אשר ידע את תורת היהודים ויכבד את נושאי דגלה ויתהלך עמהם בענות צדק, כנראה מתוך המאמרים האלה, אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אפיתחא דבי אזדגור מלכא (כתובות ס"א ע"א), אמר רב אשי אמר לי הונא בר נתן זמנא חדא הוה קאימנא קמיה דאיזדגר מלכא והוה מדלי לי המייני ואמר לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כתיב בכו כי אתאי קמיה דאמימר אמר לי איקיים בך והיו מלכים אומניך (זבחים יט, ע"א). ובאותו תור הזהב זכה רב אשי

לעלות

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים לֹא עַל־צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה־צִּדְקוֹתֵינוּ מַה־יְשׁוּעָתֵנוּ מַה־כֹּחֵנוּ מַה־גְּבוּרָתֵנוּ מַה־נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי

עץ יוסף

לא על צדקותינו כו'. ע"ש אם צדקת מה תתן לו: **מה אנחנו**. וג"ס אנו. כי אין בנו ממש. והמעריך תפלה כתב שאין לשנות הנוסחא [של] מה אנו. וליכא למיחש ללשון אניות כמו ואנו ואבלו (ישעיה ג') דההיא מלרע משא"כ אנו המורה על לשון רבים מדברים היא מלעיל ע"ש: **מה חיינו**. שאין ממש בחיינו: **מה חסדנו כו'**. אין ממש בהחסדים וצדקות שאנו עושים. ומפני שאם אנו עושין צדקות וג"ח הוא רק להתגאות ולא לש"ש. וא"כ מה כחנו כו' אין ממש בכח מעשינו שיועילו לנו להיות מפילים תחנונינו לפניך. ויש כאן ז' פעמים מלת מה עד מה נאמר לפניך כנגד ז' הבלים שאמר קהלת. וזה שאמר בסוף כי הכל הבל (זקוקין): הלא

דובר שלום

מה אנחנו. כל ענין נערך שכרו לפ"ע הפועל או לפ"ע הזמן שנעשה הענין או לפ"ע הפעולה. ובמעשינו אין חשיבות מכל אלה השלשה. מצד הפועל מה אנו. ומצד הזמן מה חיינו. ומצד ערך הפעולה מה חסדנו. ולפי שכל עניני הפעולה הטובה היא בשלשה. תורה ועבודה וגמ"ח. זהו מה חסדנו בגמ"ח. מה צדקותינו בחלק העבודה. מה ישועתנו בתורה. שהתורה מנהגת ההנהגה הנכונה להושיענו ע"ד שנאמר בגבורות ישע ימינו. זהו ישועתנו בתורה: **מה** כחנו מה גבורתנו. העבודה היא בשני חלקים. עשה טוב וסור מרע. לעשות הטוב

עיון תפלה

לא על צדקותינו. לא על מבטחת צדקותינו אנחנו מפילים תחנונים להטיב לנו כי על רחמיך באנו (רש"י דניאל ט, יח): **מה אנו**. כנ"ל וכ"ה בגמרא יומא פ"ז ב' וכ"ה בתדב"א רבה פ' כ"א וכ"ה בסדור רב עמרם ובאבודרהם ובסדור הרמב"ם בתפלת נעילה ובכל סדורי התפלה הקדמונים. ובעלי הלשון האחרונים תקנו לשון חז"ל ע"פ לשון המקרא מה אנחנו, אך יותר נכון להתפלל באותה הלשון שהתפללו מתקני התפלה, ויפה שיחתן של אבות ומלילתן של בנים, וה' הרואה ללבב מבין גם בלשון המשנה. ודע כי בפזמון לשני בתרא „ובכל זאת אנו ליה" ובפתיחה לסליחות של ימי התשובה „כי על רחמיך הרבים אנו בטוחים" ובודוי ליוה"כ „כי אנו עמך" ובסדורי הרוו"ה והריב"מ גם בתפלת נעילה שכחו לתקן ויניחום כמו שהם. ובנוגע להנקוד דעתי נוטה לקרוא את האל"ף בחטף פתח אֲנוּ לסמוכתו למלת אֲנִי, וכפי שכתיב בירמיה (מב, ו). וראה מש"כ במודים דרבנן בתפלת שמו"ע: **מה אנו מה חיינו**. עש"ה מי הגכי ומי חיי (ש"א יח, יח), ומה נגרע עוד ממי, כי מי יאמר על חי מדבר ומה על דבר שתם (רד"ק שם, תל"ע סי' קסב): **מה חסדנו**. כמו שנאמר וחסדכם כענן בקר (הושע ו, ה): **מה צדקותינו**. כמו שנאמר וכבגד עדים כל צדקותינו (ישעיה סד, ה), ונאמר אם צדקת מה תתן לו (איוב לה, ז). ואיך הפוא נוכל להשען עליהם כי יצילונו מן התלאה אשר מצאתנו בימים האלה (ראה תקון תפלה). ואם כשלה אף נפשותינו כי אנו בעזרתנו וידנו תושיע לנו להלחם בעד קיומנו — גם זה הבל, כי, — **מה ישועתנו**. כמו שנאמר אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה (תהלים קמו, ג) פי' הראב"ע שגם לנפשו לא יוכל להושיע ואיך יוכלו אחרים להשען על ישועתו: **מה כחנו מה גבורתנו**. להלחם עם שתקיף ממנו: **מה נאמר לפניך**. כענין שנאמר בודוי ליוה"כ מה נאמר לפניך יושב מרום ונו' הלא כל הנסתרות והנגלות

תקון תפלה

לעלות לגדולה ולחתום את התלמוד, כמו שזכה רבינו הקדוש בימי אנטונינוס אוריליוס קיסר רומא (עי' ב"ש פו, רפ"א וגיטין נו, ע"א). וזה נכדו איזדאגערד השני אשר גורעו לו בלא ספק יסודות אמונת היהודים על פי אביו זקנו, נפתה לקול אמגושיו המתעתעים לגזור על היהודים לבלתי שמור את השבת ולבלתי קרוא את שמע, ובכל בתי הכנסיות הושבו מטעם המלך שומרים לַבַּקֵּר לשמור את היהודים מן הקריאות האסורות, השומרים ההם היו מתמהמהים בבתי הכנסיות עד כלות השעה השלישית על היום שהוא הזמן האחרון לק"ש. ועל אותו הדור אמרו חכמינו ז"ל לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר, כי אם אי אפשר לנו להיות יראי שמים בגלוי נירא נא את ה' אלהינו לכל הפחות בסתר, ולהיות מודים על האמת, כונתם היפך לבלתי הודות על שקר למרות היד הנטויה להכריחנו על כך. ואם גם מוכרחים אנחנו מפחד אויב להכחיד האמת תחת לשוננו -- לכל הפחות נהיה דוברים אמת בלבבנו. מה עשו עוד החכמים שבאותו הדור, עמדו ותקנו שתי תקנות. א) שיקרא כל אחד ואחד פסוק היחוד בביתו

אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל־הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם (נ״א מַעֲשֵׂינוּ) תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם (נ״א חַיֵּינוּ) הֶבֶל לְפָנֶיךָ וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל: לְבַד הַנְּשָׁמָה הַטְּהוֹרָה שֶׁהִיא עֲתִידָה לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ וְכָל הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדֶּךָ שֶׁנֶּאֱמַר הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל:

א ישעיה מ׳ טו.

עץ יוסף

הלא כל הגבורים. במלות כאין לפניך: ואנשי השם כו׳. כי כל זכיות מלותי אינן כדאי לחיי שעה שהקב״ה זן ומפרנס אותי (של״ה): כי רוב מעשיהם תהו: ואינן נחשבים לכלום. ודוקא רוב מעשיהם ולא כל מעשיהם. כי מעשה המלות והורה הם חשובים ונחשבים מאד. או פי׳ על פי מה שאמרו חז״ל הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה וכו׳. ואמרו לא כל המרבה בסחורה מחכים. וזהו כי רוב מעשיהם שמרבים במעשה הוא דבר תהו. כי אין מעלור לה׳ להושיע ברב או במעט. וענין הגלחה הוא מי שממעט במעשה ועושה מלאכתו ארעי ובזה המועט מרויח כמו מי שעובד עבודתו בכל יום מאין הפוגות (ספר הפלאה): ומותר האדם מן הבהמה אין כו׳. הכוונה כי האדם דוגמת של מעלה. תמונה כללית תופסת בתוכו כל הכחות הנטועים בעולם כולו. ובזה יש

דובר שלום

הטוב לריך האדם לעורר כחו לעבודתו בפועל המעשה. ובמניעת הרע שהילר מסיתו לריך להתגבר עליו בגבורה. זהו מה כחנו בעשיית הטוב. ומה גבורתנו נגד הילר במניעת הרע: כל הגבורים כאין לפניך וגו׳. שלש מעלות האדם הנה גבורה עושר וחכמה. זהו כל הגבורים כאין לפניך בגבורתם. ואנשי השם בעושר כלא היו. וחכמים ונבונים כבלי מדע והשכל: כי רוב מעשיהם תהו וכו׳. שמלד הפעולה רוב מעשיהם תהו. ומלד הזמן ימי חייהם הבל. ומלד הפועל מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. רק תעריך הענין לפי ערכך באמנת בני בריתך:

פדת
נו

עיון תפלה

והנגלות אתה יודע, כלומר מה לרך לנו לומר לפניך אם אתה יודע כל זאת יותר ממנו: הלא כל הגבורים וגו׳ ואנשי השם וגו׳, המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם (בראשית ו, ד), ונאמר כי לא בכח יגבר איש (ש״א ב, ט), ונאמר גבור לא ינלל ברב כח (תהלים לג, טז): וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל. גם אלה הנראים בעינינו כחכמים ונבונים, בעיניך הם כבלי מדע והשכל: כי רוב מעשיהם תהו. כי מי כמוך יודע שרוב מעשיהם אפס ותהו ולא נעשו ע״ד דרכי החכמה והתבונה. ואמר רוב מעשיהם, לפי שאמרו בויקרא רבה פכ״ח מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש הא אינו אומר אלא בכל עמלו בעמלו הוא שאינו מועיל אבל בעמל של תורה מועיל, ועי׳ שבת ל׳ ע״ב. ובנוסחת רב עמרם ורמב״ם ואבודרהם ומחזור בני רומא כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל וגו׳. ובמחזור ויטרי ובסדורי הספרדים והתימנים כי רוב מעשינו תהו וימי חיינו הבל וגו׳. וימי חייהם הבל. כי אם אין חכמה ואין מעשה גם החיים הבל ואין יתרון לאדם מן הבהמה. וסיים במאי דפתח מה אנו מה חיינו. ובסדורי הספרדים והתימנים הוסיפו מדעתם הוספה שאינה מן הענין: לבד הנשמה הטהורה שהיא עתידה לתן דין וחשבון לפני כסא כבודך וכל הגוים כאין נגדך שנאמר הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטל. ולא נמלאת הוספה הזאת בשום נוסח בסדורי הקדמונים: ומותר האדם. (קהלת ג, יט), ראה עקרים מאמר ג׳ פ״ב ובסדר אליהו זוטא פרק כ״ל. ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא ובסדורי התימנים וכן כתוב בדברי קדשך ומותר וגו׳:

תקון תפלה

בביתו מיד בקומו ממטתו בטרם תגיע עת כניסת הצבור לבתי התפלה אשר שם כבר יחכו עליו השומרים פיו ולשונו, ובעד הפסוק הזה תקנו נוסח מלוקט מנוסחאות קדומות לפניו ולאחריו, ובקריאת פסוק זה לבדו יצאו בדיעבד ידי חובת קריאת שמע של שחרית, כדתניא בברכות י״ג ב׳ שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד זו היא ק״ש של ר׳ יהודה הנשיא, ואמר

עץ יוסף

לו יתרון על כל הבעלי חי. שכשהאדם עוסק בתורה ובמצות יתדבק על ידי כחותיו לה' שהוא בעל הכחות כולם. אבל כשהאדם אינו עוסק בתורה ומצות בכחות היקרים שיש לו. אלא מבלה ימיו הכל בדברי הבל. הרי המותר שיש לו על הבהמה הוא אין. וזהו ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. פי' כשהוא מבלה כל ימיו וזמניו בהבל. עוד יבואר ע"ד הכתוב מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. וכתב בעל ערבי נחל ביאורו שיבואר בהקדם דלפעמים גדר אדם מכונה על איש המתגאה ור"ל שמחזיק א"ע בגדר אדם שהיא מדרגה חשובה. משא"כ העניו אינו מחזיק א"ע כלל בגדר אדם רק לבו לב בשר בענוה. זכמ"ש חז"ל אדם לא כתיב ביה ונרפא בשר כתיב ביה ונרפא. לכן צריך שיהיה במחשבתו בשר ולא אדם. עוד נקדים כי המתגאה אמרו חכמינו ז"ל אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור במחיצה אחת. והפלתו מאוסה שאינה יכולה לבא במחיצתו של הקב"ה והיא נשארת בזה העולם שאינה יכולה לעלות למעלה מרקיע כי שם נקרא מחיצתו של הקב"ה כמש"כ השמים שמים לה' וגו'. ולזה אמר מה יתרון לאדם בכל עמלו. ר"ל המתגאה שנקרא אדם אין לו שום יתרון בעמלו אע"פ שעמל בתורה ומצות. ונתן טעם על זה לפי שיעמול תחת השמש שכל תורתו ומצותיו נשארות תחת הרקיע שאינן עולות לשמים כאמור עכ"ל. וזהו ומותר האדם מן הבהמה ר"ל היתרון שיש לאדם המתגאה על הבהמה. הוא אין ולא כלום. משום כי הכל אפי' התורה והמצות שעושה ג"כ הבל שאינן עולין למעלה כנ"ל ונשאר בעוה"ז תחת השמש. עוד יש לפרש ע"פ מה שאחז"ל שישראל נקראים אדם. ועו"נ נקראים האדם כמו שכתבו התוס' [יבמות דף ס"א ע"א ד"ה ואין]. וזהו שאמר ומותר האדם מן הבהמה. הוא אין. משום שהכל הבל. פי' משום שכל ימיו ושניו הוא עוסק בדברי הבל. אבל אנחנו עמך כו'. ועיין במטה משה שהאריך בזה. עוד יש לפרש דהנה אחז"ל כל המתגאה כאילו עובד אלילים. ועוד אחז"ל הבל זה עבודת אלילים. וז"ש ומותר האדם מן הבהמה עיקר מותרות שלו אם מחזיק עצמו לאין ואפס. כי הכל שמי שמחזיק עצמו להכל שכל המעלות בו. הוא הבל היינו כאילו עובד אלילים (סמא דחיי):

הבל

תקון תפלה

ואמר רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן ספי לא תצערן. וידי חובת ק"ש של ערבית (אם נאמר שהשומרים היו לנים בבתי התפלה) אולי יצאו בק"ש שעל המטה, כמו"ש רש"י בריש ברכות • ב) ולמען תת פרסום ופוסבי להעקר הגדול שכל היהדות תלויה בו, תקנו תקנה שניה, לקרא ק"ש קצרה בקדושת מוסף לשבתות וימים טובים שאז מתכנסים כל העם לבתי התפלה אפי' אותם שאין עתותיהם בידם לבקר בהיכל ה' בימות החול ואפי' התינוקות, ובשעה זו כבר יצאו האורבים מלפניהם והיו יכולים להרים קולם באין מגור מסביב כ"כ. הגזרה הזאת ארכה כחמש שנים, כי סוף סוף ראה ה' בעני עמו והמושל הרשע על עם דל נקטף בלא עתו בארח פלא, וביום רדתו שאולה בטלה הגזרה. זכרונות קטועים לכל האמור מצאנו כה וכה בספרות קדמונינו ז"ל. באגרת רב שרירא גאון הנדפסת ביוחסין דפוס קראקא דף קי"ז רע"ב כתב וז"ל ״רב נחמן בר הונא שכיב בשנת תשס"ו (לשטרות היא שנת ד' אלפים רט"ו) ונפל שמדא וגזר יזדגרד לבטולי שבתא (בגזירת שבת כפיה"נ לא דקדקו האויבים כ"כ כמו בגזרת ק"ש שהיא המחאה היותר בולטת נגד שטת השניות של הפרסיים) ומלך במחסיא רב טביומי דהוא מר בר רב אשי (ג"נ יג, פ"ג) וכו' רב רחומי בפומבדיתא שכיב וכו' בעידן שמדא דגזר יזדגרד ובתריה מלך רב סמא בריה דרבא, ובאותו הפרק דיליה ודמר בר רב אשי שמענו מן הראשונים וראינו כתוב בספרי זכרוניהם דבעו רחמי ובלעיה תנינא ליזדגרד מלכא בבי משכבו ובטל שמדא״ עכ"ל. ובשבלי הלקט הוצאת בובער ענין תפלה סי' מ"ה (אתקן לשונו ע"פ העתקת הב"י בטור או"ח סוסי' תכ"ג) ״מה שאומרים במוספי שבתות וימים טובים פעמים ולהיות לכם לאלהים בקדושה מצאתי בתשובות הגאונים ז"ל לפי שבימי רב נחמן (בר הונא) גזר יוזדגרד מלך פרס שלא יקראו ק"ש, מה עשו חכמים שבאותו הדור תקנו להבליעו בין הקדושות רישא שמע ישראל וסיפא אני ה' אלהיכם שלא תשתכח תורת ק"ש מפי התינוקות (כי הגדולים כבר קראו בקומם ממטתם את הפסוק הראשון כנ"ל) ובקשו רחמים מן השמים ובא תנין בהצי היום ובלע יזדגרד המלך בבית משכבו וכטלה הגזרה וכו', אמרו חכמים שבאותו הדור לא נבטל אותה שלא לאמרה כלל כדי שיתפרסם הנס לדורות וכו׳״ עכ"ל. ובמנהיג הלכות שבת סי' מ"ג ״וקבלתי טעם למנהג קדושה רבא במוסף שבת ויו"ט לפי שכשנגזרה גזרה לבטלם מק"ש שחרית וערבית התקינו לאמרה במוסף שבת ויו"ט לפי שהמוספין כל היום ולא ירגישו בהם האויבים וכו' ואע"פ שנתבטלה הגזרה התקנה לא נתבטלה״ עכ"ל. משמע שמתחלה היתה התקנה על קדושת המוספין, וכן משמע בפרדס הגדול לרש"י בסי' ד' מפירושי התפלות ״רב משה ורב שר שלום ריש

מתיבתא

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ

עץ יוסף

אבל. פי' באמת. אלא זה יש לנו דין להפיל תחנונינו לפניך לפי שאנחנו עמך כו': בני בריתך. שכרת עמנו ברית. או פירוש בני האבות שכרת אתם ברית וכמו שמפרש והולך בני אברהם כו': אברהם אוהבך. כדכתיב (דה"ב כ, ז) לזרע אברהם אוהבך:

יצחק

עיון תפלה

אבל אנחנו עמך. בכל זאת לא נואשנו מתשועה כי על רחמיך באנו לבקש מעמך חסד ורחמים, באשר עמך אנחנו בני בריתך שְׁכָּרַתָּ עמנו ברית עולמים, גם זכות אבותינו תעמד לנו בעת צרה: בני אברהם אוהבך. כמו שנאמר ותתנה לזרע אברהם אהבך

דס"ג

תקון תפלה

מתיבתא דמתא מחסיא שדור הכי בשבתות וימים טובים וביום הכפורים בתפלת שחרית אין מנהג בישיבה ובכל בבל לומר מה שאומרים בקדושה של מוסף פעמים באהבה שמע וכו'מה טעם לפי שבשנגזרה גזרה שלא לקרות ק"ש כל עקר וכו' והיו מריעים לנו ובשביל הפחד לא היו יכולים לומר מלכות שמים בקול כי האורבים היו ממתינים שם עד שלש וארבע שעות כי ידעו שעד ארבע שעות זמנה לקרות ואחר ארבע שעות היו האורבים הולכים להם וישראל מתאספים יחד בסתר ובפחד והיו אומרים קדושה (קדושת מוסף) וכו' ובתוך הקדושה היו אומרים פעמים באהבה הכל כפי מה שאנו אומרים עכשיו בקדושה, וכיון שבטלה הגזרה והיו פורסין את שמע בקול רם ובלא פחד וכו' אמרו חכמים שבאותו הדור נקבע אותה במוסף (תשאר קבועה במוסף כמו שהיתה בימי הגזרה) וכו' כדי שיתפרסם הנס לדורות" וכו'. אבל בסדור רב עמרם דף י"א ע"א הובאה תשובה זו מרב שר שלום בסגנון אחר, וז"ל שם „מפני שכשנגזרה גזרה על שונאיהם של ישראל שלא לקרות ק"ש כל עקר היה אומר אותה ש"ץ בהבלעה בעמידה בכל תפלת שחרית בין בחול בין בשבת, כיון שבטלה וכו' אמרו חז"ל שבאותו דור נקבע אותה במוסף שאין בה ק"ש, ולמה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות וכו'" עכ"ל, ועי' באור זרוע חלק שני הלכות שבת סי' ג'. ובנוגע אל התקנה הראשונה כתב בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ו' „ור' בנימין אחי כתב שראוי לומר בסתר שלא אמרו אבא אליהו אלא כנגד דורו של שמד שגזרו שלא לקרוא את שמע ולא היו יכולים להיות יראים בגלוי על כן הזהירם וזרזם לקבל עליהם עול מלכות שמים בסתר. תדע לך שכן הוא שאומר וחייבים אנו לומר לפניך תמיד שמע בכל יום (בתדב"א הנדפס ליתא אלא כמו בסדורים שלפנינו) וכו' ומיחדים את שמך פעמים באהבה ואומרים שמע ישראל וכו' (בסדר הרמב"ם הגירסא וחיבים אנו לומר לפניך בכל יום ערב ובקר שמע ישראל וגו' וכ"ה בסדורי התימנים, ובסדור רב עמרם ומחזור ויטרי וחייבים אנו לומר לפניך בכל יום (תמיד) אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה (מאד) ירושתנו שאנו משכימים ומעריבים ערב ובקר בכל יום תמיד ואומרים וגו', ובמחזור ויטרי אשרינו שאנו משכימים ומעריבים ומיחדים שמך פעמים בכל יום ואומרים וגו'. ובמחזור רומא כמו בשבלי הלקט. ובסדורי הספרדים וחייבים אנחנו לומר לפניך שירה בכל יום תמיד אשרינו וגו' יפה מאד ירושתנו אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומיחדים שמך בכל יום תמיד ואומרים פעמים באהבה וגו') וע"כ אומר ברוך המקדש שמו ברבים" וכו', עכ"ל: גם בסדר תנאים שבמחזור ויטרי דף תפ"ג נזכרת הגזירה ההיא „בשנת תשס"ו נאסף רב נחמן בריה דרב הונא וגזר ארגזור מלך פרסיים על אבותינו לחלל שבתות" עכ"ל, ואולי על אותו הדור של שמד כוון רש"י בשבת כ"ד סע"א „ומצאתי בתשובות הגאונים שהיו רגילים לקרות בנביא בשבתות במנחה יו"ד פסוקים ובימי פרסיים גזרו גזרה שלא לעשות כן", ועי' מה שכתבנו לקמן בתקון תפלה על קדושת ובא לציון; שלדעת ר"י אור זרוע ז"ל גם היא נתקנה בשעת השמד הזה:

ומה שאמרתי למעלה כי נוסח רבון העולמים מלוקט מנוסחאות קדומות, כן האמת, החלק הראשון ממנו נזכר ביומא פ"ז ב' ר' יוחנן אמר רבון העולמים פירש"י לא על צדקותינו וכו', ושם מאי נעילת שערים וכו' ושמואל אמר מה אנו מה חיינו, והנה בנוסח הגמ' לא באה תיבת כל, וכן בברכות י"ז א' רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא וכו' רבון העולמים בלי תיבת כל, וכן רבון העולמים שאומרים במוצאי שבת, וכ"ה בנוסח הרמב"ם ובסדורי הספרדים, אבל בסדר רב עמרם ובמחזור רומא ובסדורי התימנים רבון כל העולמים וכ"ה בטור ובתדב"א:

אבל אנחנו עמך, הנוסח הזה כבר היה למראה עיני ר' יוסי הגלילי וממנו לקח מליצתו במכילתא בשלח פסוק ה' ימלוך לע"ו ר' יוסי הגלילי אומר אלו אמרו ישראל על הים ה'

שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ (נ״א עֲקֵדְךָ) שֶׁנֶּעֱקַד עַל־גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

עץ יוסף

יצחק יחידו. נקרא כן בעבור שמלינו אברהם אברהם יעקב יעקב. אבל יצחק לא נקרא כן. גם אברהם ויעקב נשתנו שמותם מה שאין כן ביצחק. ומה שמלינו שבועתו ליצחק. אין זה השתנות כל השם רק שבשעה שאמר הקב״ה לאברהם וליעקב בניך חטאו וענו הם ימחו על קדושת שמך. עד שבא יצחק ולמד עליהם סניגוריא כדאי׳ בפ׳ ר״ע דף פ״ט ואמר רבש״ע אל תמחה שם בניך רק אני אמחה משמי של ישחק כמנין רד״ו שנים שהיו בגלות כדי לכפר עליהם ונשאר מן השי״ן ל׳ ונקרא שמו ילחק (ספר אגרת סטיול): יעקב בנך בכורך. דאי׳ בב״ר פ׳ ס״ג ויקראו שמו עשו אמר הקב״ה אתם קריתם לבכור שלכם שם אף אני קורא לבני בכורי שם שנאמר כה אמר ה׳ בני בכורי ישראל ע״כ. פי׳ אף אני קורא כו׳ ישראל ע״ש שררה לא יעקב יאמר שמו ע״ש שעקב. וזהו שאמר כאן יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו כו׳ קראת את שמו ישראל וישרון. לשון שררה כדכתיב לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. וכן קראת אותו ישרון שהוא לשון יושר כדכתיב ויהי בישרון מלך. ישורון בגימטריא ישר ונאה:

לפיכך

דובר שלום

עדת יעקב בנך בכורך. ע״פ מאמז״ל משל לשפופרת תי שנכנס ראשון יצא אחרון נמצא יעקב שהיה אחרון בלדה הוא ראשון ליצירה שנכנס ראשון. לכן הוא בכורך שמתיחס לך לבכור מצד היצירה:

אחרית לשלום

ומשמחתך ששמחת בו. לא מלינו במקרא תכונת שמחה מתיחסת ליעקב. ואולי הוא בכלל מה שנאמר בפ׳ נלבים כאשר שש על אבותיך. ויעקב מתואר בחיר שבאבות. ובזוה״ק ששון זה יעקב. ומה שמתיחס ששון ליעקב יתכן ע״פ מה דאיתא באור חדש למהר״ל מפראג דתכונת השמחה לא שייכא רק בדבר תמים שאין בו שום חסרון. לכן יעקב שנאמר בו איש תם ותמתו שלימתו בלי הסרון נאמר בו ששון:

עיון תפלה

(דה״ב כ, ז), זרע אברהם אוהבי (ישעיה מא, ח): זרע יצחק יחידו. של אברהם, שנאמר את בנך את יחידך (בראשית כב, ב): עדת יעקב בנך בכורך. כמו שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד, כב), ובב״ר פס״ג אמר ר׳ יצחק אתון קריתון להזירתכון שם אף אנא קורא לבני בכורי שם שנא׳ כה אמר ה׳ בני בכורי ישראל: שמאהבתך שאהבת אותו. כמו שנאמר ואהב את יעקב (מלאכי א, ב): ומשמחתך ששמחת בו. כמו שאמרו בב״ר פס״ח אפזים בו קפזים בו בונפים בו (פי׳ המלאכים שמחים ומרקדים עמו מרוב שמחת גילה) שנאמר ישראל אשר בך אתפאר, את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה, ושם ר״פ פ״ב יעקב שאיקונין שלו קבועה בכסאי עכו״כ, ובמדבר רבה ריש פרשה ד׳ ברבה יקר את בעיני שכביכול אני ומלאכי השרת שלי יצאו לקראתך בנאתך ליגע לפדן ארם ובביאתך משם: קראת את שמו ישראל וישרון. (בראשית לה, י; ישעיה מד, ב). וישרון מן ישר בתוספת נו״ן השאר, כלומר הישר שבישרים:

לפיכך

הקון תפלה

מֶלֶךְ לעולם ועד לא היתה אומה ולשון שולטת בהם לעולם אלא אמרו ה׳ ימלוך לעתיד לבוא על עמך צאן מרעיתך זרע אברהם אוהבך בני יחידך יצחק עדת יעקב בנך בכורך וכו׳. וכתב בשבלי הלקט שם ואומרין זרע יצחק יחידו וכו׳ ופירוש יחידו שהיה יחיד לאברהם, עכ״ל. וכ״ה בטור ובתדב״א ובמחזור ויטרי, אבל ברמב״ם ובמחזור רומא יחידך כמו במכילתא, ופירושו שקראת אותו יחיד שאמרת את בנך את יחידך אשר אהבת, או פירושו שנתיחד לשמך בעודנו בחיים, כמו״ש רש״י (בראשית כח, יג) „אע״פ שלא מצינו במקרא שיחד הקב״ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין, כאן יחד שמו על יצחק וכו׳״ עכ״ל, ובב״ר פס״ד א״ר הושעיה את עולה תמימה מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים נפסלת כך את אם יצאת חוץ לארץ נפסלת. ובסדר רב עמרם ובסדורי התימנים והספרדים זרע יצחק עקדך שנעקד על גבי מזבחך: שמאהבתך. כעין הלשון הזה בתדבא״ר פי״ט שאתה אבי שבשמים באהבתך שאהבת אותנו ובשמחתך ששמחת בנו, ושם פי״ח צא ולמד מדוד מלך ישראל שמאהבה שאהב אותו ומשמחה ששמח בו, ושם פכ״ו עיי״ש:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ. אַשְׁרֵינוּ מַה־טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה־נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה־יָּפָה

עץ יוסף

לפיכך אנחנו כו'. כנגד מה שאמר לעיל ז' פעמים מה ר"ל מה אנו מה חיינו כו' שהוא כנגד ז' הבלים שבקהלת. קאמר אבל אנחנו עמך בני בריתך כו' לפיכך צריכין אנחנו ליתן ז' מיני שבח להקב"ה (זקוקין): מה טוב חלקנו ומה כו'. הוא החוט המשולש לבחור בחיים שהוא דביקות הנשמה בשרשה באלהים חיים. האחד מה טוב חלקנו שהנשמה היא חלק אלוה ממעל: ומה נעים גורלנו. כמ"ש אתה תומיך גורלי. כי ה' הטוב בעלהו תנחני הבחירה הטובה: ומה יפה ירושתנו. הוא הברית שכרותה לנו מאבותינו כמ"ש רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם וגו' (ספר המקנה). או פי' מה טוב חלקנו היינו הקב"ה כמו שאמר ירמיה חלקי ה' אמרה נפשי (איכה ג, כד) ודוד אמר (תהלים עג, כו) וחלקי אלהים לעולם. וזה ג"כ כוונת התנא שאמר איזהו עשיר השמח בחלקו כלומר שהוא שמח באלהיו שהוא חלקו הטוב כנ"ל (ספר הברית). או פי' מה טוב חלקנו ר"ל חלק בא"י. ומה נעים גורלנו זה הקב"ה. דאי' בפדר"א שכשחלק הקב"ה בדור הפלגה ע' לאומות לע' שרים העליונים ע"י גורל נפל גורל של ישראל להקב"ה. וכן כתב היונתן בפרשת האזינו על פסוק בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו: ומה יפה ירושתנו. זו התורה שנקראת מורשה קהלת יעקב: או פירוש מה טוב חלקנו. בעוה"ז. ומה

נעים

דובר שלום

מה טוב חלקנו וכו'. כל הג' לשונות כלולות בשלשה סוגים. טוב ונעים ויפה. וזהו מה טוב חלקנו בסוג הטוב. ומה נעים בסוג המתוק הנעים. ומה יפה בסוג היופי:

עיון תפלה

לפיכך אנחנו חיבים להודות לך. בשביל ששמתנו להיות זרע הידידים האלה ולא זרע עם אחר, והוא ע"ד שאנו מברכים שלא עשני גוי עבד ואשה, כמו"ש לעיל. לפיכך, מלה תלמודית מורכבת מן לפי כך, ובעברית על כן: שבח והודיה. שמות המקרים האלה לא נמצאו במקרא כ"א בתלמוד. ובסד' רב עמרם והרמב"ם ומחזור רומא ומחזור ויטרי וסדורי התימנים והספרדים ובתכלא"ר פכ"א וְלָתֵת שבח והודיה, וכ' הר"י יעב"ץ בסדורו שאין לזוז מזה, ראה מש"כ למעלה בברכת אלהי נשמה ד"ה לטלה. ובדבר קריאת השם הודאה תליא בהבדל שבין הירושלמים לבבליים, הראשונים מחליפים את הה"א למ"ד הפעל ביו"ד וקוראים הודייה בשוה פרוטה (ירושלמי שבועות פ"ו מ"א), עשו אותו כמשומד בהורייה (שם פסחים פ"ז ה"ו), השיב ר"ע הזייה תוכיח (שם פ"ו מ"ג), וי"כ שנפל לבור כלו אסור בהנייה (שם פ"ז פ"ס מ"ג), ההונייה שמונה כסף לסלע (שם ב"מ פ"ד מ"ג), והאחרונים מחליפים את הה"א באל"ף וקוראים ועל העבודה ועל ההודאה (כלי יומא סח, ב), הוראת שעה היתה (ע"ז כד, ב), מקשינן הזאה לטבילה (יומא ח, ע"א), הנאה מנין (קדושין נו, ב), האונאה ארבעה כסף (ב"מ מט, ב), אך הקריאה ביו"ד יותר עברית וכ"ה בתכלא"ר שם: אשרינו. כעין תנחומים להלבבות הנפלאים מעוצר רעה ועמל נגד יפקו בינונם, כלומר, בזכרנו זאת הננו רואים כי באמת מאושרים אנחנו בארץ ואין לנו להתאונן כלל על גורלנו המר, כאה! מה טוב חלקנו. הברית אשר כרת הש"ת עם אבותינו להיות חלקנו וגורלנו לנצח, כמו שנאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (תהלים טז, ה), ונאמר חלקי ה' אמרתי (שם קיט, נז), ונאמר חלקי ה' אמרה נפשי (איכה ג, כד), ונאמר לא כאלה חלק יעקב (ירמיה י, טז; נא, יט). ומה יפה ירושתנו. הזכות שירשנו מאבותינו שאינה פוסקת לעולם, בויק"ר סו"פ ל"ו א"ר אחא לעולם זכות אבות קיימת לעולם מזכירין ואומרין ולא ישכח

תקון תפלה

לפיכך אנחנו חיבים להודות. לקח מנוסח ההודאה הנזכרת במשנה (פסחים פי ד'): ולקדש וגו' לשמך. בסדור עבודת ישראל הגיה על פי ב' כת"י ולקדש את שמך ולתת וגו' לשמך; ולגרסת סדורינו יש לומר כי מצאנו שהלמ"ד עומדת לפעמים במקום יחס הפעול, כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג, ל), ותמצא כקן ידי לחיל העמים (ישעיה י, יד), הרופא לכל תחלואיכי (תהלים קג, ג), האוכלים למעדנים (איכה ד, ה): משכימים ומעריבים. כעין הלשון הזה בב"ר פצ"ח הדא הוא שישראל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים שמע ישראל, ובגמ' (סוטה מב ע"ב) דרשו השכם והערב (ש"א יז, טז) על ק"ש שחרית וערבית:

עד

יְרֻשָּׁתֵנוּ. אַשְׁרֵינוּ כְּשֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וּמְיַחֲדִים שִׁמְךָ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה:

(דה"ח) אחר שמע ישראל יאמר בשכמל"ו וגם פרשה ראשונה נכון לאומרה אך יכוין שלא לצאת עתה מצות ק"ש בכדי שיקיים המצוה כתקונה שיקראנה אח"כ עם הברכות אם לא שירא לנפשו שמא יעבור זמן ק"ש וכפי שנתבאר לעיל זמנה (עיין מ"א ס"ס מ"ו): בק"ש דקרבנות יזהר האדם שיקרא הפסוק שמע ובשכמל"ו בכוונה ממש כמו בק"ש דיוצר. גם פרשת ואהבת עד ובשעריך. וק"ש ע חיוב גדול לקרות אף שמתפלל כותיקין כי ד' ק"ש מחויב לקרות בכל יום. ק"ש ע וק"ש דיוצר וק"ש דערבית וק"ש שעל המטה. וכ"כ האריז"ל. והג' ק"ש האחרונות מחויב לקרות כל הג' פרשיות. זולת ק"ש ע שהקריאת ק"ש דקרבנות אין צריך לקרות ע"פ חיוב רק פרשה ראשונה. אך אם ישער בעצמו שיעבור מ"ו זמן ק"ש דיוצר אז יזהר לקרות בק"ש דקרבנות כל הג' פרשיות. ויכוין לצאת בזה הקריאה מ"ע דק"ש של שחרית בזה"ל (הריני רוצה לצאת בזה הקריאה מ"ע דק"ש של שחרית מעוני יוצרי ובוראי יסב') וא"צ לכסות עיניו בק"ש ע. האריז"ל פ"פ סוד:

דברים ו, ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם

עץ יוסף

כעים גורלנו. כנגד עולם התחיה. ומה יפה ירושתנו. כנגד לעתיד לבא (מ"ז): אשרינו שאנחנו משכימים כו' ואומרים שמע ישראל. כי כיון שאנו חלק מאורו לכן טכל להעיד עליו שהוא אחד (חיי אדם): אתה הוא עד שלא נברא העולם כו'. כן הוא בתוס' פ' ע"פ דף ק"ד ובפ' שלשה שאכלו ובכמג"ס

עיון תפלה

את ברית אבותיך, ועי' שבת כ"ה א' תוס' ד"ה ובמתא: אשרינו שאנחנו וגו'. וביחוד מאושרים אנחנו בזכרנו את תעודתנו הגדולה כי נבחרנו מכל אומה ולשון ליחד שמו הגדול ב"ה ולהפיץ דעת אל אחד בארץ: שמע ישראל. הבן ישראל, כמו תשמע חלום לפתור אותו (בראשית מא, טו). יי (הוא) אלהינו, יי שידוע שהכל מודים באלהותו, כמו שנאמר כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים (מלאכי א, יא), אלא שהם סבורים כי מרוב גדלו מסר הנהגת העולם בידי צבא השמים, שקר בימינם, רק הוא אלהינו אדונינו מלכנו ומנהיגנו ומשגיח עלינו בהשגחה פרטית, לא ע"י שום אמצעי. יי (הוא) אחד, אחד בעצמותו, פשוט בתכלית הפשיטות בלי שום הרכבה, אחד ואין שני, לא להמשיל לו להיות כמוהו ולא להחבירה להיות חבר אליו במעשהו. זאת היא אמונתנו הגרופה. והמקרא הזה כולל שני מאמרים בעלי נושא ונשוא, הנושא הוא יי והנשואים אלהינו אחד. ורבותינו ז"ל קראו לקריאת שמע עדות (ברכות יד, ב), לפי שבקריאתם זאת מעידים אנחנו כי יי הוא האלהים (יהושע כב, לד), ולרמז על זה באו הע"ין והדל"ת אותיות גדולות, כלומר שמע ישראל וְהָיָה עֵד בדבר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. זהו הסרס על שאנו מכריזים את מלכותו ית' כי תִגָּלֶה וְתֵרָאֶה וְתִנָּשֵׂא עלינו בקרוב ולכל

תקון תפלה

עד שלא נברא. ילקוט ואתחנן רמז תתל"ג בשם ירושלמי פרק הרואה (לפנינו ליתא) בשעה שישראל נכנסים שחרית לבתי כנסיות וכו' ואומרים שמע וכו' מתקבצין כל מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרין לפניו אתה הוא עד שלא נברא

הבא קדש את־שמך על־מקדישי שמך וקדש את־שמך בעולמך ובישועתך תרום ותגביה קרננו למעלה והושיענו בקרוב למען שמך ברוך המקדש שמו ברבים:

לדעת הפוסקים והאריז"ל אין לחתום בשם:

עץ יוסף

וברמב"ם. וכן בכל הסדורים הישנים. ובירושלמי. ובילקוט פ' ואתחנן רמז תתל"ו. ויש שמקשים על נוסח זה דמשמע שנברא ח"ו ע"י אחר. ומגיהים הסדורים אתה הוא עד שלא בראת כו' אתה הוא משבראת. ושרי להו מאריהו. דהנוסחא אמיתית אתה הוא עד שלא נברא כו' וקאי על מה שסיים ה' אלהינו ה' אחד אתה הוא עד שלא נברא העולם ואתה הוא ה' אחד משנברא העולם. דכשם שקודם שנברא העולם היה הוא ושמו בלבד. כך משנברא העולם היה הוא ושמו בלבד. דהא לא נבראו המלאכים עד יום שני. וא"כ מי ברא אלא ה' אחד ע"י כח אותיות שמו הגדול ית' בהם נברא העולם. והוא דרך כבוד כלפי מעלה לומר לפניו ית' אתה הוא ה' אחד עד שלא נברא העולם: ע"י כח אותיות שמך. וב"ח ופרישה וא"ר וכ"כ הט"ז ומ"א דעיקר כנוסחא שלנו: קדש את שמך על מקדישי שמך כו'. שברכה זו נתקנה כנגד דורות שגזרו בהם גזירות שלא לקרות ק"ש והוצרכו לקרות בסתר. ורבים מסרו עצמם על קידוש שמו ית'. וזהו שאמר קדש את שמך על מקדישי שמך כו'. ומסיימים מקדש את שמך ברבים שנותנים הודיה ושבח לשם יתברך שנתבטלה גזירת השמד ורשאין אנו לקדש שמו ית' בגלוי ברבים (לבוש): ברוך אתה ה' מקדש. כתב הפר"ח אע"פ שי"א שצריכה שם על פי הירושלמי. מ"מ העקר כדברי הרמב"ם ז"ל שלא להזכיר בה שם מאחר שלא נזכרה

בבבלי

עיון תפלה

שנה לחשוב שהברכה הזאת נוגעת לעצמותו, ואמר — אתה הוא עכשו אותו שהיית מקודם לכן ואשר תהיה אחרי כן, כי הבריאה לא הוסיפה בך שלימות ואין לך צורך במלכותך עליה, ראה מה שכתבנו בבאורנו ריש אדון עולם וריש ברכת אשר יצר. ויש אומרים שזה ביאור על פסוק האחדות, כמו שהיית אחד עד שלא נברא העולם כן הנך אחד משנברא העולם, כי אין עוד מלבדו, אבל הראשון עקר: קדש את שמך. כאן מתחלת עצם התפלה והתחנה אשר אליה כוון בתחלת הרבון „לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך" ומה הם התחנונים אשר כונו להתחנן אליך: קדש את שמך על מקדישי שמך. לשלם שכר טוב לצדיקים המקדישים שמך: וקדש את שמך בעולמך. רוצה לומר במהללי שמך „כי בזמן שהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתקדש בעולמו, וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו' ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו'" (רש"י שמות יד, ד מן המכילתא): ובישועתך תרום. מבנין קל, כ"ה בסדור רב עמרם ורמב"ם ובטור סי' מ"ו ובמחזור ויטרי ובסדורי התימנים והספרדים, והוא ע"ד הכתוב וברצונך תרום קרננו (תהלים פט, יח), אבל במחזור רומא תרים מבנין הפעיל: ותגביה. כ"ה בכל הסדורים, והוא פעל עומד, כמו המגביהי לשבת (תהלים קיג, ה), אם תגביה כנשר (עובדיה פסוק ד; ירמיה מט, טז), וכאלה רבים שמדים בהפעיל, ופרעה הקריב (שמות יד, י), שם יצאו את העיר לא הרחיקו (בראשית מד, ד), העמיקו שחתו (הושע ט, ט); ובסדור עבודת ישראל הגיה ותגבה שלא כדין. וענין הכפל תרום במעלה ותגביה במקום, ועי' מורה נבוכים חלק ראשון פרק כ': מקדש את שמך ברבים. כ"ה גי' הטור סי' מ"ו ובמחזור ויטרי ובכל סדורי האשכנזים. אבל בסדור רב עמרם ובמנהיג סי' א' ובשבלי הלקט סי' ו' ובסדורי הספרדים וכ"ה גי' הגר"א המקדש שמו ברבים, ובמחזור רומא ובסדורי התימנים מקדש שמו ברבים בלי ה"א, וראה מה שכתבנו לעיל בברכת השחר ד"ה גומל חסדים טובים. וכתב חכם אחד בצופה חלק י"ו דף שפ"ד לפי שהברכה הזאת נתקנה בימי השמד (ראה תקון תפלה) ובכנוי נסתר היה פתחון פה לבעלי דתות אחרות לומר שהכנוי רומז לעצם אחר לפיכך בחרו בכנוי נכח, ויפה אמר. וענין ברבים אומר רבינו צדקיה בשבלי הלקט בשם אחיו ר' בנימין ז"ל „וע"כ אומר ברוך המקדש שמו ברבים לפי שבשעת השמד אין שמו מקודש ברבים אלא בסתר" עכ"ל:

תקון תפלה

נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעוה"ז ואתה הוא לעוה"ב קדש את שמך על מקדישי שמך, מיד נוחה דעתו, ואולי זהו מחציתו השני של המאמר (כרסם ז' פ"א) בשעה שכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם (בבקר) ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה, ועי' ב"ר פס"ה סי' כ"א. נראה שזה היה נוסח קדמון מלפני הגזרה, ובשעת הגזרה הוסיפו וקדש את שמך בעולמך על הכונה אשר בארנו בעיון תפלה. ורב סעדיה

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים. אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים. קַבֵּץ נְפוּצוֹת קוֶֹיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ עֶלְיוֹן לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים (וּבַתַּחְתּוֹנִים) אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה־תַּעֲשֶׂה וּמַה תִּפְעָל. אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם (חַי וְקַיָּם) עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ. וְקַיֶּם־לָנוּ

עץ יוסף

בבבלי וכן אנו נוהגין עכ"ל. אבל הב"ח כתב כך ראיתי מהמדקדקים שאמרוה בלא שם ומלכות. מיהו לא יורה כן לאחרים ולא ישנה הסדורים ע"כ (א"ר): את שמך ברבים. ובסידור יעב"ץ גרס את שמו ברבים: **אתה** הוא ה' אלהינו כו'. אלו הפסוקים כולם עד בשובי את שבותיכם כו' כולן הן מעין ברכת קידוש הש"י שמורין על קדושתו ויכלתו ית' (לבוש): ומבלעדיך אין אלהים. דכתיב אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: קויך. המקוים והמיחלים לך: אתה הוא האלהים. לשון הכתוב (מ"ב יט, טו): ומי וכו' בעליונים כו' שיאמר לך מה תעשה. אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור כו'.

עיון תפלה

אתה הוא יי אלהינו (ירמיה יד, כב) **בשמים ובארץ**. מן הנוסח הקדמון הזה לקח הפייטן בשחרית לר"ה ויוה"כ בשמים ובארץ גבור ונערץ: **אתה הוא ראשון** וגו' **ומבלעדיך** וגו', (ישעיה מד, ו): **קבץ קויך**. הסג"ל תחת הוי"ו כמו בתהלים (כה, ג), סדור עבודת ישראל: **מארבע כנפות הארץ**. (ישעיה יא, יב): **יכירו וידעו כל באי עולם**. ובעלינו לשבח יכירו וידעו **כל יושבי תבל**, כי בזמן חבור התפלה הזאת כבר הורגלו יותר ללשון התלמוד, ואמר הג' מלבי"ם ז"ל (ישעיה סג, טז), הידיעה היא בשכל וההכרה היא על ידי החושים, עיי"ש: **אתה הוא** וגו' **לכל ממלכות הארץ** וגו'. (מ"ב יט, טו): **את הים ואת כל אשר בם**. ובנחמיה (ט, ו), כתוב **הימים וכל אשר בהם**, וצ"ל שמלת בם בנוסח שלפנינו שבה על השמים והארץ והים: **שיאמר לך מה תעשה**. (איוב ט, יב; קהלת ח, ד), ערש"י (בראשית כד, ז) ובהל"ע סי' ס"כ: **אבינו שבשמים**. האר רגיל בלשון התלמוד, כמו על מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים (סוטה מט, ב), ובתפלה שאחר קריאת התורה בשני וחמשי יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, ובנוסח הקדיש תתקבל צלותהון וכו' קדם אבוהון די בשמיא: **בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו**. כמו שנאמר ואתה בקרבנו ה' ושמך עלינו נקרא (ירמיה יד, ט), וכן מתפללים בשני וחמשי בתפלת והוא רחום פיסקא אנא מלך חנון ועננו כי שמך הגדול נקרא עלינו: **וקים לנו**. וְהָקֵם לנו: מה שכתוב. סוף נפמיה:

תקון תפלה

גאון בפירוש ספר יצירה פ"א מ"א גריס **וקדש את שמך בעולמך על מקדישי שמך**. והב"ז בסדורו תפלה זכה האריך לשון לשבש הנוסחא וכתב שצ"ל **אתה הוא עד שנברא העולם, ולא ידע כי עד שלא** בלשון התלמוד טעמו כמו **בטרם** בלשון עברי, כמו **עד שלא** תנץ החמה (מכות כג, ב), **עד שלא** יגיעו לשורה (שם יז, ב), **עד שלא יאמר יש לי** מן הדין (מכות ס, ב), **עד שלא עמד בדין** (ב"ק נג, ב), ובפרקי דר"א פ"ג **עד שלא נברא העולם**, ובשמו"ר פ"ה **הוא היה עד שלא נברא העולם והוא יהיה** בסוף כל העולם, ובתדבא"ר פכ"ו **אני הוא עד שלא נברא העולם ואני הוא משנברא העולם אני הוא בעוה"ז ואני הוא בעוה"ב** (וכ"ה גם בתדבא"ר פכ"א) ובסדר רב עמרם ובטור ובסדורי הספרדים בבי"ת ולא בלמ"ד, אף ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא וסדורי התימנים **לעוה"ב** בלמ"ד כמו בילקוט. וברמב"ם ובסדורי התימנים גרסו **אתה הוא קודם שנברא העולם**. ובמחזור ויטרי **אתה הוא אדון קודם שנברא העולם**, מסכים להפירוש הראשון שפרשנו בעיון תפלה. ובסדורי הספרדים **אתה הוא אחד קודם שבראת העולם**, מסכים להפירוש השני שפרשנו שם. וכתב הט"ז בא"ח סוס"י ס"ו בשם של"ה וב"ח שלא לומר **עד שלא בראת העולם** (כגי' התדבא"ר): **אבינו שבשמים**. נוסחתנו כמו בתדב"א שם, ובסדור רב עמרם **עשה עמנו פלא בעבור שמך הגדול הגבור והנורא**

יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה־שֶּׁכָּתוּב (אֶת הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ עַל־יְדֵי צְפַנְיָה חוֹזָךְ כָּאָמוּר) בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ׃

עץ יוסף

בתחלה קשה דמי בעליונים וכו' אין שייכות (הקדמה) לבקשה אבינו שבשמים. וי"ל משום שאין לו לאדם לעיין איזה צרכיו צריך לבקש ואיזה דבר טוב לו. משום שבאמת אין אדם יודע מה טוב לו. וכשחושב זה טוב לו. ולא יגיע לו מחשבתו. יהיה לו מחלת לב. לכן אין לו לאדם להתפלל רק תפלתו הסדורה מאנשי כנסת הגדולה או להתפלל סתם להקב"ה שיעשה הטוב בעיניו. כי הקב"ה יודע מה טוב לאדם. ולא אינו בא לידי מחלת לב. כי כל מה שמגיע אליו הכל מקבל מאהבה ואומר כל מה דעביד רחמנא לטב הוא דעביד ויוכל לחשוב שנתמלא בקשתו כי אפשר שדבר זה טוב לפניו. וזהו שמקדים לומר שאפי' בעליונים אינו יודע מה טוב לפניו שיבקש מה שיעשה לו. ולכך אין לנו לבקש רק אבינו שבשמים עשה עמנו חסד כו' (ספר נחלת יעקב): בעת ההיא אביא כו'. פסוק הוא בסוף צפניה: ובעת קבצי אתכם. תהיו לשם ולתהלה:

עיון תפלה

לשם. השם ענינו פרסום, אך הפרסום אפשר להיות גם לרעה כבלעם והמן, לכן הוסיף ולתהלה שהפרסום יהיה לטובה (מהרש"ל): בשובי את שבותיכם לעיניכם. טעמו כי הגאולה תהיה רק מאתו ית' וכולה מעשה נסים לא בחיל ולא בכח, כענין שנאמר בגאולה הראשונה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות יד, יד), וטעם לעיניכם כטעם רק בעיניך תביט (מהרש"ל באוצרו):

תקון תפלה

קים לנו מה שהבטחתנו ככתוב. וברסב"ם עשה עמנו כמו שהבטחתנו על ידי חוזך. ובמחזור ויטרי עשה עמנו בעבור שמך הגדול וקים לנו יי אלהינו מהרה מה שהבטחתנו בקבלה על ידי צפניה חוזך. ובמחזור רומא עשה עמנו בעבור כבוד שמך האל הגדול הגבור והנורא וקים לנו מהרה מה שאמרת ע"י צפניה נביאך:

עיון הערה לאמירת הקרבנות תפלה

איתמר (מנחות קי, ע"א) א"ר יצחק מאי דכתיב זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאלו הקריב אשם. ובמגלה ל"א א' ובתענית כ"ז ב' אמר אברהם רבש"ע תינח בזמן שבית המקדש קים בזמן שאין ביהמ"ק קים מה תהא עליהם א"ל כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקורין לפני מעלה אני עליהם כאלו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם. ובשמו"ר פל"ח לפי שישראל אומרים רבון וכו' עניים אנו ואין לנו קרבנות להביא אמר להם דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואני מוחל לכם על כל עונותיכם ואין דברים אלא דברי תורה (פרשיות הקרבנות) שנאמר אלה הדברים. ובויקרא רבה פ"ז כיון ששמעו ישראל פרשת הקרבנות נתיראו (מפני שבזמן שאין ביהמ"ק קים מה תהא על עוברי עברה) אמר להם משה אל תתיראו התעסקו בתורה ואי אתם יראים מכל אלה הה"ד זאת התורה לעולה ולמנחה. ובתנחומא פ' צו פיסקא כבר היה לשולמים וכן אמר ר' שמואל בר אבא אמר הקב"ה לישראל אע"פ שביהמ"ק עתיד ליחרב והקרבנות בטלין לא תשכחו עצמכם לסדר הקרבנות אלא הזהרו לקרות בהן ולשנן בהן ואם תעסקו בהן מעלה אני עליכם כאלו בקרבנות אתם עוסקים וכו' אמר הקב"ה ליחזקאל וכו' גדול קרייתה בתורה כבנינה לך אמור להם ויתעסקו לקרות צורת הבית בתורה ובשכר קרייתה אני מעלה עליהם כאלו עוסקים בבנין הבית וכו' לפיכך אמר הקב"ה לישראל אע"פ שחרב ביהמ"ק ובטלו הקרבנות ואין קרבן עולה נוהג אם אתם עוסקין וקורין בפרשת עולה ושונין בפרשת קרבנות מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבין קרבן עולה לפני שנאמר זאת תורת העולה. ובשיר רבה פרשה ד' פסוק כחוט השני אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו לשון של זהורית ושעיר המשתלח אמר להם כחוט השני שפתותיך רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית. ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא ו' ר' אחא בשם ר' חיננא בר פפא (כן הגירסא בילקוט פינחס רמז תשע"ו) אומר לפי שהיו ישראל אומרים לשעבר היינו מקריבין קרבנות ומתעסקין בהם עכשו שאין אנו מקריבין קרבנות מה להתעסק בהם (כ"ה בפסיקתא הוצאת בובער וכן נכון ותמיהה היא זו ולא שאלה, ובילקוט גם הגירסא מהו שנתעסק בהם) אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בהם כאלו אתם מקריבין קרבנות. — עוד אמרו בתלמוד (ברכות כ"ו ב') ר' יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידין תקנום ותניא כוותיה מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות וכו' ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב וכו' ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי איברים ופדרים וכו' קרבים והולכים כל הלילה. ובויקרא רבה רפ"ז ורבנין

(דא"ח) מקודם יאמר פרשת בראשית עד יום אחד. אחר כך פרשת הכיור. פרשת הכיור ופרשת תרומת הדשן יכול לומר קודם אור היום א).

גליון רעק"א א) [איה"ל בהגהות רעק"א זצ"ל על שו"ע או"ח סי' א' סק"י במג"א. כתב ולא נהירא דהא נאמר ובער עליה הכהן עצים שהם סדרי ב' גזרי עצים ופסול בלילה כדאיתא ספ"ג דיומא ע"ש. (ובחדושי רעק"א בשו"ע או"ח השמיטו זאת)]:

שמות ל' י"ז

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה
וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה
לַיהֹוָה: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ
וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

פרשת תרומת הדשן

ויקרא ו' א'

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת
תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה

עץ יוסף

כיור. כמין דוד גדול ולו דדים המריקים מפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה. מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מוסב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה: את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו. כילד מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: בבואם אל אהל מועד. להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי עבודה זרה: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל:

עיון הערה לאמירת הקרבנות תפלה

אמרינן מנין לעובר לפני התיבה שצריך להזכיר עבודה וקרבנות וכו' מן הדא ברכתא רצה ה' אלהינו שוכן בציון מהרה יעבדוך בניך. ובבמדבר רבה פי"ח כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו אמרו ישראל רבש"ע בזמן שביהמ"ק קים היינו מקריבין קרבן ומתכפרין ועכשו אין בידינו אלא תפלה טו"ב בגי' י"ז תפלה י"ח ברכות הוציא מהם ברכת המינים שתקנוה ביבנה ואת צמח דוד שתקנו אחריו (ביאור המדרש הזה נכתוב לק' בהערה לשמונה עשרה ברכות), ופיי"ש רפ"ב, ובב"ר פס"ח רבנין אמרין כנגד תמידין תקנום, ע"ש. על מאמרים אלה וכיוצא בהם סמכו קדמונינו ז"ל ותקנו לנו אמירת הקרבנות לפני סדר התפלה. — ולפי שאמרו בקדושין ל' ע"א ובע"ז י"ט ע"ב א"ר ספרא משום ר' יהושע בן חנניה מאי דכתיב ושננתם לבניך א"ת ושננתם אלא ושלשתם לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמ' מי ידע כמה חיי לא צריכא ליומי, וכתבו התוס' בד"ה לא צריכא וכ"ל לפרש בכל יום ויום צריך לשלש, ע"כ תקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא, ע"כ, ובע"ז שם הוסיפו ולכך תקנו פסוקי התמיד ומשנת איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל, ע"כ. ובחרו בברייתא דר' ישמעאל לפי שהיא יסוד הגמרא, ועוד שהיא תחלת ספר תורת כהנים המדבר מענין הקרבנות. — ותקנו לומר פסוק ושחט אותו אחר פרשת התמיד ע"פ מאמרם בויקרא רבה פ"ב והביא הוא אומר לפונה לפני ה' אמרו בשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו התקין הקב"ה שני כבשים אחד של שחרית ואחד של ערבית, וכל כך למה, שבשעה שהיו ישראל מקריבין תמיד על גבי המזבח וקורין את המקרא הזה צפונה לפני ה' זוכר הקב"ה עקדת יצחק, מעידני עלי שמים וארץ בין גוי בין ישראל וכו' בשעה שהן קורין את המקרא הזה זוכר הקב"ה עקדת יצחק, ע"כ. וכתנא דבי אליהו רבה פ"ו שהם מקור המאמר הזה ליתא לבאי סיומא, ובילקוט בראשית רמז כ"ב איתיה.

עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ: וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר: וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים: אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה:

קודם פרשת הקרבנות יאמר זה (ואין להקפיד אם יאמרו היה״ר הזה בשבת ויו״ט. פמ״ח פ״ו דל״ס):

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּרַחֵם עָלֵינוּ וְתִמְחָל־לָנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ. וּתְכַפֶּר־לָנוּ עַל־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ. וְתִסְלַח לָנוּ עַל־כָּל־פְּשָׁעֵינוּ. וְשֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ קָרְבַּן הַתָּמִיד שֶׁיְּכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

(דה״ח) (א) לא יאמר פרשת התמיד אלא ביום וכן כל הקרבנות לא יאמר בלילה דאין קרבים אלא ביום (ס״א) אבל פ׳ הכיור ופ׳ תרומת הדשן מותר לומר קודם אור היום (שם): (ב) יש לומר פ׳ התמיד וכן כל הקרבנות בעמידה (סי׳ מ״ח): (ג) לא יאמר שום פרשה בעל פה רק כשסגורה בפי כל כמו ק״ש וברכת כהנים ופ׳ התמיד אבל אם אינו שגור בפי כל אע״פ שסגורה בפיו אסור ולכן יש ליזהר בזה כי כמה אנשים מוסיפים ואומרים כמה פרשיות הסגורים בפיהם אף שאינם סגורים בפי הכל ואינו נכון (סי׳ מ״ה במ״א) וסומא רשאי לאמרו בע״פ (שם):

גודל מעלת פ׳ התמיד כתב התולע״י יאמר פ׳ התמיד שמזכיר בה שני כבשים הקרבים בכל יום א׳ בבקר כנגד מדה״ר וא׳ בערב כנגד מדה״ד. והקנו לקרות בענין הקרבנות לפי שכל שמתכוין בהם (פי׳ שתהא האמירה במקום קרבן לכפר על חטא שבא עליו אותו הקרבן וכן בקרבנות שאינם באים על חטא יכוין שתהא פסק הקריאה כפסק הקרבנות) כאילו מקריבו: ופ׳ התמיד ואיזהו מקומן צ״ל דוקא בעמידה דוגמת הקרבן שהוא בעמידה וכן כל פרשיות הקרבנות יאמר בעמידה דוקא עכ״ל: פרשיות הקרבנות לא יאמר אלא ביום:

* במדבר כ״ח א׳

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ:

עץ יוסף

צו. לשון זירוז: ואמרת אלהם. לקבוע חובה לדורות: קרבני. זה הדם: לחמי. אלו אמורים הנקטרים: לאשי. הנתונין לאשי. למערכות האש שעל מזבחי: ריח ניחוחי. ריח של נחת רוח לפני. שאמרתי ונעשה רצוני: תשמרו. להעמיד משמרות כהנים ולוים על גביהם בשליחות כל ישראל. ולמדנו עוד שטעון בקור. נאמר כאן תשמרו ונאמר להלן והיה לכם למשמרת: במועדו. בזמנו

דובר שלום

צו את בני ישראל וגו׳. כפילות הדברים ואמרת אליהם ואמרת להם. יתכן לפי פשוטו בתחלה צוהו צו את בנ״י כלל העדה ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי תשמרו וגו׳ ביעשו משמרות לעמוד על הקרבן. אח״ז צוהו ואמרת להם להממונים על העדה זה האשה אשר תקריבו לה׳ פירוש התמידים משל צבור ולא משל יחיד שאתם הממונים על לשכת הצבור תקריבו אותם. ואח״כ מזהיר לכהן המקריב את הכבש האחד תעשה בבקר. ומה שנאמר בקרבן תמיד קרבני ולא נאמר כן בכל הקרבנות רק קרבנכם קרבנו. לפי שכל הקרבנות באים פ״

עיון תפלה

וידבר. (במדבר כח, א): את קרבני אשר הוא לחמי לאשי. הלחם והמזון הנתן לאש המזבח יום יום אותו תשמרו להקריב וגו׳. ובא אשים בלשון רבים דרך כבוד כמנהג לה״ק אדונים, בעלים, וכן במשנה (זבחים נג, ב) וכליל לאשים (סג״מ) ס׳ לאש המזבח. ובכוזרי מאמר שני סי׳ כ״ו „מה שאמר לאשי מסר כל קשה, הוא אומר כי הקרבן הסוא והלחם וריח הניחוח אשר הם מיוחסים אלי — אמנם הם לאשי״ עכ״ל: במועדו. בכל יום הוא מועד התמידים (רש״י):

וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

כ' הרב"י טוב לומר עם הקרבנות פסוק ושחט כדאמרי' במדרש ויקרא אמר אליהו זכור לטוב מעיד אני עלי שמים וארץ. בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין אמה בשעה שהן קורין את המקרא הזה צפונה לפני ה' אני זוכר להם עקידת יצחק בן אברהם:

ויקרא א, יא

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

עץ יוסף

בזמנו בבוקר ובערב אפי' בשבת ובטומאה: ואמרת להם. אזהרה לב"ד: שנים. ולא ארבעה. שאין להם תשלומין אם עבר זמנו בטל קרבנו: ליום. שיהיו נשחטים נגד היום: תמיד. בלי הפסק יום: אחד. מובחר מיוחד שבעדר: בבקר. עד ד' שעות קרוי בוקר: השני. שאם לא הקריבו כבש בבוקר במזיד בשחר. לא יקריבו בערב: בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים. וכתב היעב"ץ לדעתי מפני שכשר בשני ערבים. מכאן סמכו לזמן מנחה גדולה ומנחה קטנה; ועשירית האיפה. מ"ג ביצים וחומש ביצה: סלת. מן החטים: למנחה. מנחת נסכים: בלולה. ראויה ליבלל. אין בילה מעכבת: כתית. לא נאמר אלא למאור: רביעת ההין. ג' לוגין: עולת תמיד. העשה כעולה העשויה בהר סיני. שנא' בה בהגשות. מלמד שטעונה כלי: העשיה. בגימטרי' השכינה. העשיה. שנתקנה בהר סיני. היא זאת עולה מן המדבר: ונסכו. יין: בקדש הסך. על המזבח יהנסך ויבלע בו: שכר. יין המשכר פרט ליין מגתו:

ענף יוסף

צפונה. הוא אפרו של יצחק שהוא צפון לפני ה': לפונס לפני ה'. שמתא מדה"ד כבושה לפני מדת הרחמים:

עיון תפלה

ואמרת להם. הרי זו אזהרה לב"ד (ספרי): את הכבש אחד. חסרה ה"א הידיעה, כמו רוקע סובה (תהלים קמג, י) תחת הטובה, על גבעות הגבוהות (ירמיה יז, ב) תחת הגבעות, הרים הגבוהים (תהלים קד, יח) תחת ההרים, לעיני הגוים רבים (יחזקאל לט, כז) תחת הרבים, שבע פרות הטובות (בראשית מא, כו) תחת הפרות, יום הששי (שם א, לא) תחת הששי, עי' רא"בע, אל גוים המורדים (יחזקאל ב, ג) תחת הגוים: בבקר וגו' בין הערבים. לדעת שד"ל השם בקר נגזר מן בקע־אור כלשון הכתוב אז יבקע כשחר אורך (ישעיה נח, ח), וממנו נגזר הפעל בַּקֵּר שתחלת הוראתו היתה הראיה בכל בֹּקֶר, לְבַקֵּר בהיכלו (תהלים כז, ד) להראות לפניו בבקר בבקר, ואח"כ הושאל על הדרישה לדעת שרש דבר. וערב הוא תחלת הלילה בשעה שאור וחשך מתערבים בערבוביא „ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלה שבע שעות מכי ימטו צלי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה" (רש"י שמות יב, ו): בשמן כתית. להוציא את הבלוק (ספרי): העשויה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים, או כאותה שקרבה לפני מתן תורה (רש"י): נסך שכר. יין המשכר ולא יין מגתו (רש"י): ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני. ניחוח מלשון מנוחה והחי"ת כפול כהכפל פ"א ואספופיה (ראב"ע בראשית ח, כא): ושחט אותו. (ויקרא א, יא), ושחט אותו מי שיקריבנו, שהשחיטה כשרה בזרים. על ירך המזבח צפונה. לצד צפון המזבח למטה בעזרה, ועל כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב, כ) סמוך לו (רנ"ו):

דובר שלום

ע"פ מעשה האדם והשתדלותיו לכפר על חטאו או לתודה על הגמולותי' יהגך נמצא שהם מתיחסים לאדם לכן מכונים שמה לכינוי האדם קרבנו. אך קרבן התמיד הבא להשפיע שפע עליון לעולם כמבואר בספרי אמת. לכן מתיחס הקרבן לה'. זהו קרבני להשפיע על ידם:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא אֲמִירָה זוּ חֲשׁוּבָה וּמְקֻבֶּלֶת וּמְרֻצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וּבִמְקוֹמוֹ וּכְהִלְכָתוֹ:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל־יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

שמות ל לד׳

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף | וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם:

עץ יוסף

סמים. בשמים. מכאן למדו חז"ל י"א סממנים נאמרו למשה בסיני. מיעוט סמים שנים. נטף ושחלת וחלבנה. הרי חמשה. סמים בהרא. לרבות עוד כמו אלו. הרי עשרה. ולבונה הרי אחד עשר. וכתב בעה"ט בפסוק והקטורת אשר תעשה יש בו י"א תיבות כנגד י"א סממנים שבקטורת: **נטף.** באלסמון והוא הצרי. ונקרא כן ע"ש שנוטף מעצי הקטף. הוא עץ האפרסמון: **ושחלת.** היא הצפורן בורס בושם חלק ומאיר כצפורן: **וחלבנה.** שרף עץ נקרא גלבא"נו שריחו רע. נלמדינו לערבו בסימני הקטורת. רמז לצרף פושעי ישראל בתעניותינו שיחזרו בתשובה ויתנו ריחם לטוב: **לבונה.** הוא כמו כן שרף אילן שריחו הטוב נודף: **ממלח.** מעורב יפה. שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה: **ממלח טהור קדש.** ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה. כתב הרמב"ן ממולח טהור קדש שיהא מלח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע. וא"ת מעורב ירצה לומר ממולח נמחק. שיעשה הסמים כולם שחוקים מאד ומעורבים יחד יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר סם מהם. מלשון כי שמים כעשן נמלחו (ישעיה נ"א), וכן ובלויי מלחים (ירמיה ל"ח), ארץ פרי למלחה (תהלים ק"ז) כולם ענין השחתה וכליה. ורש"י פירש על לשון תרגום כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה. בשחיקתן ט'. ודע שנוסח התרגום שהיה לפני הרמב"ן מעורב. אבל לפנינו אי' נוסח התרגום מְעָרַב (ספר מיני תרגימא): **ושחקת ממנה הדק.** ת"א ותשחוק מנה ותדיק. שמפרש הדק דקה בכל יכלתך: **ונתתה ממנה וגו'.** היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי הוא מזבח הזהב שהוא באהל מועד: **אשר אועד לך שמה.** ת"א די אזמין מימרי לך תמן: **ונאמר והקטיר.** סוף פ' תצוה: **בבקר בבקר.** חלקהו לשני בקרים. מכאן למדו שמטיבין והוזרין ומטיבין: **בהיטיבו.** נקוי בזיכין של מנורה מדשן פתילות שנשרפו בלילה. והיה מטיבן בכל בקר: **הנרות.** הבזיכין השמן ופתילות מונחין בהן: **ובהעלות.** בהדליק: **יקטירנה.** בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס מקטיר בין הערבים:

דובר שלום

איתא במדע דיסודה שמם למה תקנו פרשת תמיד בפני עצמו ולא תקנו לומר התמיד תוך תפלת י"ח כמו קרבנות המוספין שהם תוך התפלה לפי שאמרה חז"ל הלואי שיתפלל אדם כל היום. ואם היתה פרשת תמיד קבועה בתפלת י"ח לא היה באפשרי להתפלל רק פעם אחת דאין התמיד בא נדבה. לכן קבעוהו בפ"ע:

אתה הוא ה' אלהינו וכו'. מה שאומרים טעם זה בענין קטורת ולא בכל הקרבנות. יתכן ע"פ מה דאיתא בירושלמי במס' יומא וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו אל הקודש אפי' אותם שכתוב בהם ודמות פניהם פני אדם לא יהיה באהל מועד הרי בענין הקטרת לא היה רק ה' לבדו באין שום מלאך ושרף באהל מועד. וזהו אתה הוא ה' אלהינו שהקטירו לפניך את קטורת הסמים. לפניך לבד הקטירו הקטורת:

פטום

עיון תפלה

והקטיר עליו אהרן וגו' ובהעלות אהרן וגו'. (שמות ל, ז-ח):

תָּנוּ^א^ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבָּיִם. וּשְׁלשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפֻּרִים. וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה. וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ. וְאֵלּוּ הֵן. הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ*) שְׁנֵים עָשָׂר

א) כריתות ו' ע"א. ירושלמי יומא פ"ד ה"ד.

*) הג"ה הגיה שני פירושים או הקשט בשי"ן ימנית כאשר הוא בסדורים או הקושט בשי"ן שמאלית. וראיתי כתוב כי הרוצה לצאת ידי שניהם יאמר הַקֹּשְׁטְ וגם הַקֹּשְׂטְ שנים עשר וכו' ויאמר האחד בלחש:

עץ יוסף

פטום. כתישת ותיקון סממני הקטורת וערובן יחד: מנה. הוא מאה דינרין. והדינר משקל דרהם וחצי. והדרהם משקל ס"ד שעורות בינוניות. ודרהם הוא רביע לוט: כמנין ימות החמה. בכל יום היו מקטירין על מזבח הזהב שבהיכל. מנה אחד. חצי בשחר וחצי בין הערבים: ושלשה מנים יתרים. אע"פ ששחקן עם שאר סמנים. מחזירן למכתשת בעיו"כ: ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. להכניס לפני ולפנים. שצריכה שתהא דקה יותר משל כל השנה שנאמר קטורת סמים דקה: הצרי. בלאס"מו. ורש"י פי' נטף הוא צרי. ועל שאינו אלא שרף הגוטף מעצי הקטף קרוי נטף. ובלע"ז גומא והצרי קורין לו טריאק"ה. ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כחש לו. כי הטריאק"ה אינה סם אחד. אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכניס בה שאור ודבש בשר שקצים ורמשים כי יכניסו בה אבק העקרבים ובשר האפעה ולכך נקראת טריא"ק כי הארס בלשון יון טריא"ק. ובלשון רבותינו תמיד פרקי"ה חויא (שבת דף ק"י ע"א) וחלילה שיכנס בקטרת בשר שקצים ורמשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. אבל הצרי הוא השרף כעין שמן הנוטף מעץ הבלסמון הנקרא בלשון חכמים קטף. והוא מה ששנינו (כריתות דף ו') רשב"ג אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ושמא יקראוהו קטף בעבור ששוברים ענפיו בימי החום והצרי זב מהקטיפה ההיא (רמב"ן) (ועי' בס' מיני תרגימא סדר כי תשא): והצפורן. הוא בשם חלק כצפורן והוא שחלת האמור בתורה שתרגום שחלת טופרא שהוא תרגומו של צפורן: החלבנה. הוא שרף האילן וריחו רע. ומנאה הכתוב בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו שיראה השי"ת שגם הפושעים חוזרים בתשובה וירחם עלינו: והלבונה. לבנה ביותר והוא שרף עץ: משקל שבעים שבעים מנה. כל אחד מד' סמנים הללו היה משבעים מנה: מור. מירה"א: וקציעה. שורש עשב קרוי קדה בכתוב: שבולת. שפיקונרד. שהוא דק כשער שבולת: וכרכום. זאפרין: ששה עשר כו'. כל אחד ואחד מד' מינים האלו היו של ששה עשר מנים שהם יחד ס"ד מנים: הקשט. הוא שרש לבן רטוב: שנים עשר.

אחרית לשלום

פטום הקטורת וכו' משקל שבעים שבעים מנה וכו' נורית כרשינה תשעה קבין. פירוש הלשון דמר בורית כרשינה נאמר בלשון הקודש ומן בורית כרשינה והלאה נאמר בלשון ארמי ויתכן דטעמו כן במתכון דיו"ד סממני הקטורת נשנו בל' הק'. ומן בורית כרשינה והלאה כמה רק מכשירי קטורת. לכן שינה בהם הלשון בארמי לסימן דאינם מן סמני הקטורת. דמלת כרשינה אינה מתרגמי ומלת קבין הוא ארמי ובלה"ק הוא קנים.

י"ב

עיון תפלה

תנו רבנן. בבלי (כריתות ו' ע"א, ירושלמי יומא פ"ד ה"ד), ועי' שו"ת רלב"ח סי' קי"ח: פטום הקטרת. הפעל פִּטֵּם בתלמוד נולד מן הפעל בָּשַׂם בקריאת השברים, הבי"ת נתחלפה בפ"א במוצא השפתים, והשי"ן בסי"ת כמנהג הארמי, כמו הקשואים (במדבר יא, ה) ת"י ית קטייא, קשר בעברי קטרא בארמי. ופטומי מילי בעלמא (ב"מ סו, א) ענינו בסום דברים של מה בכך. ובמחזור ויטרי ד' מ"ל כתב „כתישת סמנים ותקון הקטרת קרוי פטום, ואינו לשון דשון כמו שור של פטם, אלא כלשון משיקה בזיתים ובצירה בענבים ונדירה בתאנים כן לשון פטום בקטרת" עכ"ל: כיצד. מורכבת משתי מלות כְּאֵי

וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר*) חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת

*) בשם הרב הגאון מו"ה אלעזר הורוויץ הלוי ז"ל, אב"ד דק"ק וויען.

את זה ראיתי ונתון אני לבי להבין את הגירסא הכתובה בכל סדורי התפלות בברייתא דקטורת בזה"ל: ואם אין לו יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. ולכאורה אין הגירסא זו נכונה יען לדעתי מלת חורין היא מלה מורכבת ומתרגום חור יין [יין לבן] וכדאיתא להדיא בברייתא במסכת כריתות ו' ע"א מביא חמר חור יין עתיק. ולפ"ז יש כאן יתור וכפל לשון, ואם נאמר חמר למה נאמר יין וכן בהיפוך אם נאמר חור יין למה נאמר חמר ובכ"מ פ"ב מה' כלי המקדש הל' ה' מביא באמת לשון הברייתא כך. מביא חמר חור עתיק וגרסינן במס' ב"ב צ"ז ע"ב בעי מיניה ר"כ וכו' מרבא חמר חורין מהו. א"ל אל תרא יין כי יתאדם. ועי' ברשב"ם ותוס' שם ובמ"מ מכן הב"י בש"ע א"ח סי' רכ"ע. ולולי דמסתפינא הייתי אומר דמלת חמר שבברייתא זו אין הכוונה יין כ"א על המדה הסוב. והייט מדת חומר. דהנה נודע דהאיפה היא מעשר החומר כמו הבת. כנאמר (יחזקאל מ"ה י"א) וע"פ ברד"ק שכתב דהומר הוא שם כוס ומשותף למדת הלח ולמדת היבש. וא"כ י"ל דהפירוש בברייתא כך הוא. אם יש לו יין קפריסין שהוא חזק ביותר לשריית הצפורן אז יש די וספוק כשמביא ג' סאין וג' קבין שעולין יחד לכ"א קבין שהוא איפה ושמינית האיפה. אך כשאין לו יין חזק כזה אז מוכרח להשלים החסרון ע"י מדה יותר גדולה מיין אחר וצריך ליקח חומ"ר ד"קא שהוא עשר איפות כנלע"ד. באופן דהחמ"ל יהיה לנו לתוע"ל:

עץ יוסף

י"ב מנים: וקלופה. בושם שהוא קליפת עץ משקלו שלש מנים: וקנמון. הוא הקנמון שאחז"ל שהיה מרעה לצבאים בא"י (עיין סמ"ג עשין קס"ו שכתב שהינה קאניל"ה בלע"ז ע"ש) והיה משקלה ט' מנים. הרי בין הכל שס"ח מנים. ומקנמון לא נשתייר כי אם מעט בעולם. ואינו מצוי: בורית כרשינה. הוא עשב ששמו כך ומלבנים בו הבגדים. ובורית מלשון בר לבב. בבור כפיך. ע"ש שהוא מטהר ומלהלה הבגדים מלכלוכן. וכרשינה הוא שם המקום שנעשה שם. ויש מפרשים בורית עשב שמכבסין בו ונקרא אהלה וכרשינה הוא ג"כ עשב שהוא מכבס הבגד כמו בורית או יותר. ומשניהם היה תשעה קבין. ודע שהבורית כרשינה והיין והמלח ומעלה עשן וכפת הירדן. כל אלו אינם מהשס"ח מנים דלאו סממנים נינהו. ואינו אלא לצורך תיקונו והכשרו: יין קפריסין. משקה חזק ועז. דומה ליין בחזקו. נעשה מפירי קפריסין הגדלים באילן נלף. וזהו שאמרו מפני שהיא עזה: סאין תלתא. הוא מדת הבת: וקבין תלתא. מדת תרקב. והקב הוא אחד מששה בסאת הלח. ובקב ארבעה לוגין. והלוג שם ביצים: תלתא. שלש. יראה ששנה בל' ארמית. מפני שחייב אדם לומר בלשון רבו. וכך שמעה: חמר חורין. י"מ יין לבן מלשון חיור. ולא לבן עז אלא נוטה ללבנונית מעט. ע"ד ירקרק ואדמדם. ואינו רחוק אלא שכך נקרא ע"ש מקום הנקרא חורן שבכתוב סוף ספר יחזקאל. ששם גדל: עתיק. ישן שהוא חזק מאד: מלח סדומית. מלח הנעשה ממימי ים המלח. שהוא ימה של סדום. והוא מלח גסה ונותנין אותו בקטורת משום על כל קרבנך תקריב מלח. ויש אומרים שהוא מלח דקה ביותר וזהו שאז"ל שמסמא את העינים פי' שהיא נדבקת בידים ואינה נראית מפני דקותה: מעלה עשן. הוא שם עשב (רש"י) שמתמר ומעלה עשן הקטורת כמקל שאינו מתפזר לכאן ולכאן. ומעלה עשן ודאי היה נכנס בקטורת ומתערב בה: כפת הירדן. כל אלו אינם מהשס"ח מנים. וכפת הירדן הוא בושם שגדל על כפת הירדן. ויש אומרים רעי של דג הגדל בירדן והוא עמבר"א בלע"ז. ערוך. והמוסף הערוך כתב בירדן היה גדל כמו זפת והוא כמו נפט אשר בהגיעו לאש נדלק ומעלה להב. אלא שיש הפרש שהנפט כמו שמן נגר. וכפת הירדן עב וקשה. אבל בעידו בירדן הוא נתך וצף על פני המים. ויש לכיפת סגולות ברפואה

עיון תפלה

צד באיזה אופן*): יין קפריסין. פירש"י (כריתות ו, א) שבא ממקום ששמו קפרס (ציפערן), ע"א בגליון יין קפריסין שעושין מקפרא של אילן הוא ששמי קפרס כנון הצלף והקפרס (קאפערנשטרויך), ובעל מוסף הערוך בערך קפרס פירש יין הבא ממקום ידוע ששמו קפרים בנאו הורדוס לכבוד אמו קפרוס: חמר חורין עתיק. פרשו המפרשים יין לבן ואותיות

אחרית לשלום

כמי מן סם סמים: חמר חורין. פי' מ"ע בזה הג"מ כמ"ה אב"ד דווין. ובאנודדסם מבאר הוראת חורין הוא גון שאינו לבן מכל וכל ואינו אדום יע"ש ומה שצריך לסיום: גון שאינו לבן דאם הוא לבן כמים אינו יין כמבואר בארוכה במשכנות יעקב ד' ל"א:

*) [עי' מ"ע ע"ז בערוך השלם ערך כילד].

הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: **רַבָּן** שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה לָמָּה הִיא בָאָה כְּדֵי לְיַפּוֹת בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין לָמָּה הוּא בָא כְּדֵי לִשְׁרוֹת בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד: **תַּנְיָא** רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים. פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמָעְנוּ:

עץ יוסף

(מנחהי): **דבש**. כולל כל מיני מתיקה. בין דבש דבורים בין דבש תמרים וכל הפירות בכלל: **פסלה**. שנאמר כל שאור וכל דבש לא תקטירו. ונקט דבש לרבותא אע"ג דמעלי לה שאם נותן בה מעט אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה הנודף. ונראה דפסולה. ואין לה תקנה. כיון דדבר לח היא נקלט ונסרך בה. ונפסלה אפי' בנגיעה בעלמא גם קודם שנתערב עמה ע"י כתישה. משא"כ שאור כל זמן שלא נתערב. נוטלו. ולא פסלה בנגיעה: **ואם חסר**. ה"ה אם יתר. אלא שבחסר לא חייב אלא על סממנים הי"א בלבד. שאם חסר אחד מהם והכניסה כה"ג ביוה"כ לפנים. חייב משום ביאה ריקנית. משא"כ בחסר אחד מאלו הדברים שאין להכשירה ולהקנה. אינו חייב מיתה. כ"מ בב"ש. וכתב היעב"ץ וז"ל וכ"ל דווקא בשתיקן אותה ע"י דברים אחרים חזקים ועזים ששרה אותה בהן. כגון שלקח מי רגלים תחת יין קפריסין. וכן מלח אסתרוקית במקום הסדומית. ובורית מכל מקום המורת של כרשינה. בכה"ג הוא דפטור וילא בדיעבד. שאין דברים הללו אמורים אלא ע"ד המובחר. אבל אם לא הקנה ברחילה ושריה כראוי לה. הרי לא נעשית כהלכתה. וקטורת זרה היא. וחייב עליה בודאי. אמנם ביתר לה סמנים כל שהן. חייב בכל אופן עכ"ל. ועיין בא"ר סוף סי' קל"ב שהאריך בכל זה:

רבן שמעון כו'. לא בא לחלוק אלא לפרש בא. הצרי לא הטעה שהוא הריאק מורכב אלא שרף של עץ האפרסמון (באלסמון בלע"ז) שקוטפין אותו בימות החמה. ונוטף ממנו שרף כמין גומא בלע"ז. והוא פריו: **בדי שתהא**. הצפורן נאה. ויסור שחרוריתה ע"י שיפת הבורית: **מפני שהיא** עזה. כך היא הגירסא הנכונה. ואיין קפריסין אחר שאין בו לוח חיים. ונמצא גם בכתוב שמריה ימלו ישתו. ויש גורסין כדי שתהא עזה. וקאי אצפורן. והיא היא. דטעמא הוא משום שהצפורן נעשית עזה ע"י שרייתה ביין קפריסין העז: **מי רגלים**. כמשמען. שהם חריפין כמ"ש [נדה סא] לענין כתם. ואם לא שאינה נעשית חוץ למקדש. היה ראוי לשרותה בהם. מאחר שהם יפין לה. לצפורן. שמלאלאין אותה ביותר. וזהו כבודה ללבנה היטב. ומ"מ לא נשאר בה כנוס ואינה בולעת מהם. כי הצפורן היא חלקה וקשה כשמה. ואין מטבעה לבלוע. לכן ודאי מהראוי היה לשרות אותה ביפה לה. אם לא מטעם שא"א לעשותה חוץ למקדש (יעב"ץ). אבל הכל בו כתב י"מ מי רגלים מעין אחד הוא ששמו רגלים. וא"א לומר שמי רגלים ממש חלילה שלא עלה על לב אדם לשרות בהן סמני הקטורת עכ"ל. ובבאר שבע האריך והטיח מאד נגדו דמה העדר כבוד יש מכח השם מי רגלים שיש למים אלו. אלא דמי רגלים ממש קאמר. ומביא ראיה מהירושלמי פ' טרף בקלפי עיין שם. ועיין בא"ר סי' קל"ב ס"ק ה': וכתב אבודרהם וא"ת מנ"ל שאין מכניסין מי רגלים הרי קרבו ופרשו קרב. ותירץ ר"ם דמי רגלים הינן באין אלא לתיקון בעלמא. וכיון דאפשר לתקן בלעדיהם סברא הוא שאין מכניסם. לאפוקי קרבו ופרשו הוא הקרבן גופיה מגזירת הכתוב. ובזה ניחא נמי הא החלבנה שהוא נמי ריחה רע. משום שהיא מגוף הקטרת: **אומר הדק היטב**. הממונה אומר כן לשוחק. והכל בו פירש השוחק אומר כן לקטורת היטב התדק. וזה שאמר מפני שהקול יפה לבשמים קול האומר הזה יפה לבשמים: **פטמה לחצאין**. שלא עשה ממנה אלא משקל קפ"ד מנים שהן הלי שס"ח כשרה: **לשליש ולרביע לא שמענו**. אם כשרה אם לאו:

עיון תפלה

יין הם לסימן התואר כמו עבריין. והגאון ר' חיים ברלין ס"ז קורא חמר הורין, כלומר יין אחר ובלבד שיהיה עתיק, כי בלשון הירושלמי חורין פירושו אחר. וכן בבבלי, עי' רש"י ב"מ י"ז א' ד"ה וליומא חרא [אבל

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין. וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר [א] אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין: וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ. וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ. מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיְיָ:

איתא בכתבי האר"י ז"ל בכל פעם שיאמר פטום הקטורת צריך לומר אלו הפסוקים בסופו. בין בשחרים בין אחר התפלה בין במנחה כי הם מסוגלים. ועיין תפלת ג' פסוקים אלו באבודרהם ובכ"י בשם הירושלמי:

ג"פ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: ג"פ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: ג"פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: אַתָּה | סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

א) תהלים לב ז. ב) מלאכי ג ד.

גליון הגר"ב [א] ז"ל תוס' שבועות י: ד"ה מותר וכו' מיהו הא דתניא בכריתות אחד לע"ב שנה וכו' יש ספרים דל"נ שתים אלא אחת לשבעים שנה וכו' ובפטום הקטורת הכתוב במחזורים גרס לששים או לשבעים שנה ויכול להיות כשכלים ששים שנה בשתי שנים פשוטות ע אחר זו עכ"ל. אמנם דע כי גם בברייתא שלפנינו בכריתות ו: ת"ר כותר הקטורת א' לס' או לע' שנה היה מפטם אותה לחצאין:

עץ יוסף

זה הכלל אם כמדתה כשרה לחלאין. לא בא רבי יהודה לחלוק אלא לפרש. אם כמדתה שלקח מכל סמניה במשקלו הקלוב ואח"כ חלקן. או שלקח חלי משקלו של כל אחד ופטמה. כשרה לחלאין: **ואם** חסר אחת כו'. פי' ואם חסר אפי' מנה אחת מכל סמניה שפיחת או הותיר בין בטלה בין בחליה לפי ערך. חייב מיתה:

אחת לששים או לשבעים. כשהכהן היה חופן מלא חפניו ביוה"כ מאותן ג' מנים של קטורת לא היה לוקח הכל. שאפי' ישמעאל בן קמחית שהיתה ידו מחזקת ד' קבין לא היה חופן הכל. ובן גמלא לא היה מחזיק ידו אלא ב' זיתים שלא כל החפנים שוין. לפיכך היה מספיק פעמים לס' ופעמים לע': קורטוב. מדה קטנה מחזקת אחד משמינית שבשמינית הלוג: **לעמוד** מפני ריחה. שהיה עודף ריח טוב ממנה ביותר:

ה' לבאות עמנו. בגלות. ואם יש לנו לרות מיוקר ומדוחק פרנסה. בזה הוא משגב לנו אלהי יעקב מניהגם סלה. משגב הוא ענין חוזק: **ה'** לבאות אשרי אדם בוטח בך. ולא ייאש לבו לאורך הגלות: **ה'** הושיעה. ולא זו שמדת רחמיו יושיענו. אלא גם המלך. שהוא מדת הדין כידוע שתואר מלך הוא ביחוד אל מדת הדין. שעל כן בימים הנוראים נתאריו יתברך בתואר מלך לומר המלך הקדוש המלך המשפט יעננו. מיד ביום קראנו: יעננו ביום קראנו. ר"ת יב"ק. ר"ת יחוד ברכה קדושה. ועולה הוי"ה אלהים. אותיות יב"ק עם עיי"ן של תיבת יעננו. הוא יעקב. שכך עשה ליעקב שנאמר לאל העונה אותי ביום לרתי: **אתה** סתר לי כו'. הכוונה כי מלינו שהקב"ה מתאוה לתפלתן של לדיקים וכמו שאמרו לא היו אמותינו עקרות אלא מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן

עיון תפלה

בברייתא זו המובאה במחזור ויטרי (לד 79) הלשון מביא יין לבן ישן. אהל"ג]:

כי כל שאר. (ויקרא ב, יא). **ה' צבאות.** (תהלים מו, ח): **אשרי אדם.** (שם פד, יג): **ה' הושיעה.** (שם כ, י). בירושלמי ריש פרק אין עומדין ר' חזקיה ר' יעקב בר' אחא ר' יסא בשם ר' יוחנן לעולם אל יהא הפסוק הזה זז מתוך פיך ה' לבאות עמנו משגב לנו וגו', ר' יוסי בר ר' אבין ר' אבאו בשם ר' יוחנן וחברייא ה' לבאות אשרי אדם בוטח בך, ר' חזקיה בשם ר' אבהו יהי רלון לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתלילנו מן השעות החלופות הקשות הרעות היולאות המתרגשות לבוא לעולם (בסוף תפלת אלהי נלור בברכות י"ז א' באה בש"ס דקדוקי סופרים מכת"י מינכען כעין הוספה זו מצרות רעות ומשעות קשות ומכל מיני פורעניות החוצפות הבאות המתרגשות וגו'). את הפסוק הראשון הסכין ר' יוחנן לומר על פי המקרה אשר קרה.ע בתענית כ"ט א' סילפא ור' יוחנן הוו גרכי באורייתא וכו' ניקום וניזיל ונעביד עסקא וכו' אתו תרי מה"ש שמעיה ר"י דאמר חד לחבריה נשדי עלייהו האי גודא וכו' ר"י

כתב ה"ר יעב"ץ פרשת המוספין קבעה מקומה אחר הקטורת. שכן הוא סדר המערכה: (שכן היו סדר העבודות במקדש. אחר פתיחת התמיד והזיית דמו היו מקטירין הקטורת ואח"כ אחר כמה עבודות היה הקרבן מוסף). עכ"פ מי שלא אמרה כלל כאן לא הוטב מאחר שנאמרת בתפלת המוספין. וכן אפי' המקדימה וסומכה לפ' התמיד כמו שסמוכות בתורה אין למחות עליו בהחלט. לפי שאינה אלא זכרון דברים בלבד:

במדבר כח ט לשבת

וּבְיוֹם֙ הַשַּׁבָּ֔ת שְׁנֵֽי־כְבָשִׂ֥ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֖ה תְּמִימִ֑ם וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֧לֶת מִנְחָ֛ה בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן וְנִסְכּֽוֹ׃ עֹלַ֥ת שַׁבַּ֖ת בְּשַׁבַּתּ֑וֹ עַל־עֹלַ֥ת הַתָּמִ֖יד וְנִסְכָּֽהּ׃

שם שם יא לר"ח

וּבְרָאשֵׁי֙ חָדְשֵׁיכֶ֔ם תַּקְרִ֥יבוּ עֹלָ֖ה לַיהוָ֑ה פָּרִ֨ים בְּנֵֽי־בָקָ֤ר שְׁנַ֙יִם֙ וְאַ֣יִל אֶחָ֔ד כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֛ה שִׁבְעָ֖ה תְּמִימִֽם׃ וּשְׁלֹשָׁ֣ה עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לַפָּ֖ר הָאֶחָ֑ד וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לָאַ֖יִל הָאֶחָֽד׃ וְעִשָּׂרֹ֣ן עִשָּׂר֗וֹן סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָ֑ד עֹלָה֙ רֵ֣יחַ נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃ וְנִסְכֵּיהֶ֗ם חֲצִ֣י הַהִין֩ יִהְיֶ֨ה לַפָּ֜ר וּשְׁלִישִׁ֧ת הַהִ֣ין לָאַ֗יִל וּרְבִיעִ֥ת הַהִ֛ין לַכֶּ֖בֶשׂ יָ֑יִן זֹ֣את עֹלַ֥ת חֹ֙דֶשׁ֙ בְּחָדְשׁ֔וֹ לְחָדְשֵׁ֖י הַשָּׁנָֽה׃ וּשְׂעִ֨יר עִזִּ֥ים אֶחָ֛ד לְחַטָּ֖את לַיהוָ֑ה עַל־עֹלַ֨ת הַתָּמִ֥יד יֵעָשֶׂ֖ה וְנִסְכּֽוֹ׃

עץ יוסף

לתפלתן של לדיקים. הרי שהוא יתברך מכניס הלדיק בלער כדי שיתפלל לפניו. ועל זה פתח דהמע"ה פיו בחכמה אמר אתה סתר לי מלר הלרני. ואם התאוה לתפלתי. אני מוכן תמיד להתפלל בקול רנה של פלט הנמלט מן הלער. הסובבני סלה. ועתה למה תכניסני בלרה כי תמיד תפלתי תקדמך (אלשיך):

עלת שבת בשבתו. ולא עולת שבת זה בשבת אחרת. הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד. מגיד שאין מקריבים מוספים אלא בינתים, ספרי. פי' בין תמיד של שחר לתמיד של בין הערבים. דהכי משמע על עולת התמיד של שחר יקריבו שני כבשים. ומשמע נמי למעלה מתמיד של בין הערבים כלומר קודם לו: זאת עולת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין בחדש אחר: להטאת לה'. כל שעירי מוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. ונשתנה שעיר ר"ח שנא' בו לה' ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בו בחטא אלא הקב"ה בלבד. ושאר השעירים למדין ממנו: על עולת התמיד. מגיד שאין מוספין קריבים אלא בינתים, ספרי. ופי' מבואר לעיל: ונסכו.

אין

עיון תפלה

יוחנן שמע אילפא לא שמע וכו', ולפי שראה עין בעין השגחת השי"ת בשפלים ויגלל מגדר הדחויה ברחמי שמים ראוי לו לומר ה' לבאות עמנו משגב לנו וגו'. והפסוק השני ראוי לו לומר תמיד על פי דרכו שכל ימיו היה חי בבטחונו בהקב"ה ולא עסק בשום דבר בעולם זולתי בתורה, וכפי המסופר עליו בשיר השירים רבה פסוק מים רבים לא יוכלו לכבות ובפסיקתא דרב כהנא הולאת בובער פיסקא ולקחתם לכם, ר' יוחנן הוה מטייל וסליק מטבריה לצפורין והוה ר' חייא בר אבא סמך ליה מטון חד בית חקלא א"ר יוחנן הדין בית חקלא הות דידי וזבינתיה בגין מילעי באורייתא מטון חד בית כרם וא"ר יוחנן הדין בית כרם דידי הוה וכו' מטון חד בית זיתא ואמר כ"כ, שרי ר' חייא בר אבא בכי וכו' וכו' דלא שבקת לסיבותך כלום וכו' כד דמך ר' יוחנן היה דורו קורא עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יוחנן את התורה בוז יבוזו לו, ע"כ, לאיש אשר אלה לו ראוי לומר אשרי אדם בוטח בך. ובברכות ל"ה ע"ב אמר ר' יוחנן בשם ריב"א דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימו בידן, דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימו בידן. וגם לנו ראוים שני המקראות הללו לאמרם בכל יום באשר הם מבארים לפניו שני עקרים גדולים ונכבדים בחיי אומתנו בהיותנו בגוים בהזרותינו בארצות: א) האמונה בהשגחה פרטית, כי ה' לבאות עמנו ולא יתן למוט רגלנו. ב) שיטת

סג"א

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל. מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים. עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל־הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם:

א) ויקרא ו ה.

(בשמים ראש) גודל מעלת תפלה זו סובא בקדה״י פ״ש. וכתב פר״ח בסי׳ כ׳ אלא בכח היה נוהג תסרי״א לאומרו בניגון. וכל ג׳ תיבות בפני עלמן על פס בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים.

עץ יוסף

אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: מסדר סדר המערכה. שנה סדר עבודה של כל יום: משמא דגמרא. כך מקובלת ושגורה בפי בני הישיבה: ואליבא דא״ש. דאמר בדם מפסיק להו: מערכה גדולה. היא ששורפין עליה אברים ופדרים: מערכה שניה. שנוטלים ממנה גחלים במחתה להכניס למזבח הפנימי שחרית וערבית: גזרי. בקעיות. משים אותן על המערכה שנאמר ונתנו עלים על האש: לדישון. הסרת הדשן: פנימי. מזבח הקטורת שבהיכל. שהנכנס פוגע בו תחלה. לכן הוא קודם להטבה. שאין מעבירין על המלות: להטבת חמש. הא דמפסיק ההטבה בזריקת דם התמיד משום דכתיב בבקר בבקר בהיטיבו אמרה הורה חלק הטבה לשני בקרים. ועושה הטבת חמש תחלה. דכיון דאתחיל בהו עביד רובא דאפשר ליה: לדם התמיד. לזריקתו: שתי נרות. דכתיב בהיטיבו את הנרות אין פחותות משתים: לקטורת. להקטרתו: לאברים. להעלותן להקטירן על מזבח החילון: למנחה. מנחת נסכו של התמיד: לחבתין. חבתי כה״ג שמקריב בכל יום. ונקראין ע״ש המחבת שנעשין בה: נסכין. יין: ומוספין. של שבת ויו״ט: בזיכין. שני בזיכי לבונה. שהיו נותנים אצל לחם הפנים כל שבת. והוא חלק גבוה: עליה השלם. על עולת הבוקר השלם כו׳. שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים. השלמים לשון השלם:

נא

עיון תפלה

הגר״א ז״ל שמדת הבטחון שוה בכל אדם באין הבדל בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, כל הבוטח בהשי״ת ישוגב, דלא כשיטת רבינו בחיי בס׳ חובות הלבבות שער הבטחון פ״ג הקדמה ד׳ „שתהיה שתלותו גדולה לקיים מה שחייבו בו הבורא מעבודתו ולעשות מלותיו ולהזהר ממה שהזהירו ממנו כפי מה שהוא מבקש כדי שיהיה הבורא מסכים לו במה שהוא בוטח עליו בו וכו׳אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו כמה הוא סכל וכו׳ מי שעבר על חקי האלהים ומלותיו אשר יעד שתהיה תוחלת הבוטח עליו נכזבה וכו׳״ ע״כ. אך לא כן אמרו רבותינו ז״ל בשוחר טוב תהלים מזמור ת׳ ואחריו מה כתיב אשרי אדם בוטח בך אשרי אברהם אין כתיב כאן (רמז למאמר הפרקי דר״א פכ״ו כשנולד אברהם וכו׳ לאחר י״ג שנה וכו׳ ובטח בגל יולרו ואמר אשרי אדם בוטח בך) אלא אשרי אדם כל אדם במשמע, וכן מפורש באיכה רבתי פרשה ד׳ בפסוק רוח אפינו אפי׳ רשע ובוטח בה׳ הקב״ה מקבלו, כ״ה גי׳ היפה ענף פיי״ש, וכן משמע בשבת קל״ט א׳ רשעים היו אלא שתלו במחונם במי שאמר והיה העולם, כלומר ולכן האריך להם הקב״ה אפו כ״כ. ולר׳ אבהו יאתה התפלה הזאת על פי מעמדו ודרכי חייו בהיותו קרוב למלכות והיה יולא ובא לפני העם בבית המלך, כדאמרינן בסנהדרין י״א ע״א ר׳ אבהו כי הוה אתי ממתיבתא לבי קיסר נפקו מטרוניתי דבי קיסר ומשריין ליה וכו׳ בריך מתייך לשלם, וביומא פ״ג ע״א בשלמא ר׳ אבהו משום יקרא דבי קיסר, וידוע בקורות ישראל כי אנשים כאלה אשר שתקרבו אל הרשות לפעמים היו אלי כל שנוי ותמורה בהמיר לרגעים רוח המושל אשר עלה עליהם, ולא לעתים רחוקות נכונים היו לכל גלע נוגע ה׳ שהיה להם; לכן התפלל תמיד לאלקיו שיללהו מן השעות החצופות (המבוהלות, הבאות לפתע פתאום, ורמז על לשון המקרא (דניאל ב, טו) על מה דתא מהחצפה מן קדם מלכא): אביי הוה מסדר. (יומא לג ע״א): סדר המערכה. מונה סדר העבודות של כל יום ויום: משמא דגמרא. משמא דכולה ישיבה דרבנן דבי מדרשא:

יעופף. ובהעלמתו היה אומר בשכמל"ו עכ"ל. וכן כתב במ"א וכתב בפירי כנסת הגדולה סי' נ"א דיש נוהגים לעמוד כשאומרים אנא בכח (ש"ת):

תפלת רבי נחוניא בן הקנה

אָנָּא[א]) בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה: אב"ג ית"ץ

קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא: קר"ע שט"ן

נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם: נג"ד יכ"ש

בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם: בט"ר צת"ג

חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ: חק"ב טנ"ע

א) כן הוא בשל"ה מס' פסחים (דף קמ"ה א') וע"ש עוד נוסח אחר מאלה השמות, ועי' מ"ש על זה הנרבוני בפירושו למו"נ ח"א פ' ס"ב, ועי' בס' השתדלות לר"י בכרך ח"ב דף 94.

עץ יוסף

נא גבור דורשי יחודך. פי' אותן שהם לומדים תורה הקדושה כדי ליחד יחודים: כבבת שמרם. מכל צער. שאם יהיה להם צער לא יוכלו ללמוד התורה הקדושה: ברכם. בממון. שלא יהיה להם כל כך דוחק: טהרם. מהרהורים רעים: רחמי צדקתך תמיד גמלם. פי' אנו מתפללים עשה עמנו לדקה

עיון תפלה

אנא בכח. צריכים להפסיק מעט בין שתי המלות האלה, לפי שמלת בכח נמשכת לאחריה: בכח גדולת ימינך. עפ"ה ימינך ה' נאדרי בכח (שמות טו, ו): תתיר צרורה. כן ראוי לנקד, והה"א

תקון תפלה

אנא בכח. שיר חרוזי בלי משקל, נוסד לפי דעת המקובלים על השם של מ"ב אותיות המוזכר בתלמודנו (קדושין עא, א) אמר רב יהודה אמר

בסוף כמלה במקום ה"א הידיעה בראשה, ובספה"ק הרבה כעין זה, כמו אסירין לא פתח בֵּיתָה (ישעיה יד, יז) תחת הַבַּיִת, היא העולה על מוֹקְדָה (ויקרא ו, ב) תחת הַמּוֹקֵד, ממלכות צָפוֹנָה (ירמיה א, טו) תחת הַצָּפוֹן, ישובו רשעים לִשְׁאוֹלָה (תהלים ט, יח) תחת לַשְּׁאוֹל, ולכן דרשו בירושלמי (יבמות פ"א ה"ו) לדיוטא התחתונה של שאול, כמו שדרשו הירך המיומנת שבירך (חולין לא, א), הזרוע המיומן שבזרוע (שם קלד, ב), המרצע מיוחד שבמרצעין (קדושין כא, ב). ולפי שנאמר חתום בִּצְרוֹר פשעי (איוב יד, יז) לכן יתפלל הש"ץ להתיר צרור העונות המבדיל בינינו לבין אלהינו וסך בענן מעבור תפלה: קבל רנת עמך. רנה זו תפלה (ברכות לא, א) של שבח (רש"י), ועיי"ש מהרש"א בח"א ד"ה יכול ישאל: נא גבור. הנה אל נבור, כן דרך חז"ל במטבע הברכות והתפלות להסיר לפעמים האל"ף ממלת אנא, כמו בברכת המזון ונא אל תצריכנו וגו', וכן בנוסח הקדמון שאומרים בשני וחמישי ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו, אבל במקרא לא מצאנו מלת נא רק בדרך בקשה: דורשי יחודך. אלה הדורשים והמפרסמים יחודך בעולם: כבבת שמרם. עפ"ה שמרני כאישון בת עין (תהלים יז, ח), בת הוא קצור מן בבת, ובא בחסרון הסומך כבבת עין (זכריה ב, יב). ובביאור השם הֲבָבָה דעת יונתן שהוא גלגל העין (אויגאפפעל), כי כן תרגם בזכריה שם בגלגל עיניה ובתהלים (יז, ח) באישון בת עין (תרגם כגלגול די במליעות עינא), וגלגל העין ידוע בתלמוד (תמיד לב, ב) גלגלתא דעינא, אבוי דור המבול לא כהנהו אלא בגלגל העין (סנהדרין קח ע"א), ובבראשית רבה ריש פרשה ו' לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד, וכן בזוהר סוף תהלים סוף מזמור י"ח ואח"כ גלגל חמה עולה ומאיר, הכונה ג"כ כדור גוף החמה לא הגלגל אשר גו החמה קבועה כמו בפסחים ל"נ א', כי הגלגל הזה איננו מאיר, שהרי החמה שוקעת והחשך פרוש על הארץ אע"פ שהגלגל קיים לפנינו. ולפי"ז בבת עין וקצורו בת עין הוא כל כדור העין, ויש לשער עוד כי בבת עין אחד הוא עם אישון עין שלדעת הרד"ק נקרא כן השחור שבעין בשביל צורת האיש הקטן אשר יֵרָאֶה שם, ובבת עין היא הבבואה הנראית בעין, והשם בבואה ידוע בתלמוד שהסתכלתי בבבואה שלי (נדרים ט ע"ב), א"ל ראה בבואה שלך (בראשית רבה פ"ד): צדקתך תמיד גמלם. יש נסחאות שכתוב בהם רחמי צדקתך תמיד גמלם. ואלו היינו מגיהים צדקתם תחת צדקתך היה החרוז נוסד על לשון המקרא יגמלני ה' כצדקתי (ש"ב כב, כא). והנה עינינו הרואות שבכל חרוז מחרוזי השיר הזה זכר המחבר איזה תואר שבח להקב"ה, בחרוז הראשון גדולת ימינך, בשני נורא, בשלישי גבור, בחמישי חסין קדוש, בששי יחיד גאה, ובשביעי יודע תעלומות, ולמה נגרעה נחלת החרוז הרביעי לבלתי הזכיר בתוכו שום שבח? לכן נראה להגיה בו תמים תחת תמיד, ויהיה אפוא שעור החרוז — אתה אל תמים גמלם צדקתם: חסין

יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה. זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ: יג"ל פז"ק
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת: שק"ו צי"ת

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים אַתָּה צִוִּיתָנוּ לְהַקְרִיב קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ. וְלִהְיוֹת כֹּהֲנִים בַּעֲבוֹדָתָם. וּלְוִיִּם בְּדוּכָנָם. וְיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדָם. וְעַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ חָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבָטַל הַתָּמִיד וְאֵין לָנוּ לֹא כֹהֵן בַּעֲבוֹדָתוֹ וְלֹא לֵוִי בְּדוּכָנוֹ וְלֹא יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדוֹ. א) וְאַתָּה אָמַרְתָּ וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: לָכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיְּהֵא שִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ חָשׁוּב וּמְקֻבָּל וּמְרֻצֶּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ. וְעָמַדְנוּ עַל־מַעֲמָדוֹ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: וְנֶאֱמַר וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְנֶאֱמַר זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים:

א ויקרא א יא. ב שם ז לז.

גליון הגרי"ב א) לפי סדור זה משמע דהך פסוק (הושע י"ד ג') ונשלמה פרים וגו' הנביא אמר מפי הקב"ה לישראל שיאמרו ונשלמה וגו' אכן במדרש רבה פ' קרח סי' י"ח נראה להדיא דישראל אמרו ונשלמה וגו':

(דה"ח) כתב בש"ע א"ח סי' א' טוב לומר בכל יום פרשת עולה ומנחה ושלמים וחטאת ואשם. לכן מי שאין לו פנאי מחמת אונס יאמר אחר כל פרשה יהי רצון וכו'. ובשבת ויו"ט לא יאמר היה"ר. ולדעת הגאון יעב"ץ לא יאמר כלל משניות איזהו בשבת. אבל הברייתא דר' ישמעאל אומרים לעולם. יש נמנעין לומר איזהו מקומן בבית האבל ואינו נכון. ויש לאמרו גם בבית האבל (מ"א סי' ג'): [כתב המג"א

(בשמים ראש) זה לשון הלבוש סי' נ' אחר פרשת התמיד אומרים משניות דפ' איזהו מקומן והברייתא דר' ישמעאל אומר בי"ג מדות כו'. וטעמא משום הא דאחז"ל בקדושין דף ל' ע"א לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. ואסמכוה רבנן אקרא דושננתם ואמרו אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם. וכ"ל דה"פ מדכתיב קודם זה והיו הדברים וגו' על לבבך. מדאמר שיהיו על לבבך על כרחך ר"ל אחר שלמדתם אותם פעם אחת יהיו על לבבך אבל אח"כ תשנה אותם עוד ב' פעמים מדלא כתיב ושנתם בחד נו"ן מאי ושננתם בב' נוני"ן. אלא ש"מ שישנה אותו ב' פעמים. והרי ג' פעמים וע"כ הם מקרא ומשנה ותלמוד. שכל אחד מבאר את הדברים יותר. כי המשנה היא פי' על המקרא והתלמוד הוא פי' על המשנה. חסו אל

עץ יוסף

צדקה כרוב רחמיך והושיענו למען שמך. ואותה צדקה תמיד נמלא כו': שועתנו קבל ושמע צעקתנו כו'. כי זה אנו צועקים כמה שנים ואין אנו נענין. מצאתי:

עיון תפלה

גא"נ, שם תאר ע"מ גְּבִיר מגזרת ותקון הוא כאלוהים, חזק (כתב"ע תהלים פט, ט): לעמך פנה, כמו שנאמר ופניתי אליכם (ויקרא כו, ט): שועתנו קבל ושמע צעקתנו. אומר הרש"פ (יריעות שלמה חוברת ד' יריעה ו') כי המשוע צועק לעזרה ומקוה לישועה, ואין משועין רק למי שיש בידו להושיע, לא כן הצועק הוא רק צועק מכאב לב כמו שנאמר ואתם תצעקו מכאב לב (ישעיה סה, יד), ואפשר שיצעק גם בינו לבין עצמו וגם אל מי שעזרתו מסופקת, כי השרש צעק איננו מציין רק צעקת המצטער בזולת דרישת העזר. לכן היטיב מחבר השיר הזה אשר יחד הפעל קבל אל השועה והפעל שמע אל הצעקה, כי השועה תובעת ישועה בפה והצעקה קובלת רק על הצער, ואם גם באזני מושיעים. ועי' הג' מלבי"ם (איוב יט, ז):

תקון תפלה

אמר רב שם של מ"ב אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר ואינו מעמיד על מדותיו וכו'. ולפי דעת רש"י בע"ז י"ז ב' ד"ה עליו לשריפה הוא השם שהגה אותו ר' חנינא בן תרדיון באותיותיו „דורשו בארבעים ושתים אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ" עכ"ל. ומסגנון לשון השיר נראה שחובר בארץ ישראל בתחלת התפשטות חכמת הקבלה. ואלה המיחסים אותו להתנא ר' נחוניא בן הקנה אינם שמים על לבם כי בימים ההם לא חובר עוד שיר בחרוזים. ונראה עוד שהתפלה הזאת לא נוסדה בתחלה בעד כל יחיד לבדו, רק בעד הש"ץ להתפלל על הקהל שתקובל תפלתם:

[במג"א כיון דאיזהו מקומן הוא במקום למוד משנה. צריכים ללמוד להבין דאל"כ אינו נחשב למוד. דדוקא בתפלה אף שאינו מבין. הקב"ה יודע כוונתו. אבל אם אומר כמשנה ואינו מבין. אינו נקרא למוד. לכן צריכים ללמוד הפירוש]:

של מקרי כו' כלומר של תפלה לומר ומשנתם ר"ל ב' פעמים הכל פה הראשון. אלא ב' פעמים חוץ מן הראשון. דאל"כ מאי כוונתם באמרם של מקרי כו' היאך קורין משנתם ושלשתם. אע"כ כמו שפירשתי. והקשו בגמ' מי יודע כמה חיי. ותרצו לא נצרכה אלא ליומי כלומר שצריך בכל יום ללמוד בשלשתן. ולכך אומרים זה אחר זה. וידבר זה מקרא. איזהו מקומן זהו משנה. ובחרו במשניות אלו ולא משניות אחרות מאותה מסכת. מפני שבכל משניות של זה הפרק אין בהם מחלוקת לתנאים כי כולם משניות ברורות למשה מסיני. ומדרש דרבי ישמעאל הוי במקום התלמוד כי המדרש כתלמוד. ובחרו בה משום שהיא סתם תורת כהנים שהוא כחם לכל הקרבנות לכן קבעוה אצל הקרבנות. וכתב בא"ז בשם הטל"ס כשהוא אומר פרק איזהו מקומן או פרק במה מדליקין או פטום הקטורת יעשה קול ניגון דמשניות ולא כהמונים שבכל פוס אללם עכ"ל:

משנה זבחים פ"ה

א א) אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן ב) שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן ג) מְעַכָּבֶת: ד) שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ

עץ יוסף

א קדשי קדשים. חטאות ואשמות עולה ושלמי צבור של עצרת. שנפסלין ביוצא ובט"י ומחוסר כפורים ומועלין בהם: שחיטתן. בסכין של קודש. ובדיעבד אפילו בקרומית של קנה כשרה. והוא הדין לכל הקדשים. ושינה בה. דבשאר קדשים כשרה אפילו בזרים ובנשים ובטמאים (ולכתחלה בעינן מיוחסים). מה שאין כן בפר המשיח. ובשל יום הכפורים אפשר דמעכב נמי. ואין שוחטין ולא מקריבין אלא ביום. ואחר שנפתחו דלתות ההיכל: בצפון. מקיר המזבח לפוני עד כותל העזרה. וכל שכנגד הרוחב הזה מכותל האולם עד כותל מזרח העזרה: פר. פרו של אהרן בן שתי שנים תמים (והוא הדין לכל הקדשים שיהיו תמימים). וצריך סמיכה בכהן גדול. כיצד. מניח שתי ידיו (בלי חציצה) בין קרניו בכל כחו. ופניו למערב ומתודה עליו. והיכף לסמיכה שחיטה. במקום שסמך: ושעיר. אשר לה'. בן שנה. אין בו סמיכה אלא בחבירו המשתלח: וקבול דמן. מצואר הבהמה. וצריך לקבל כל הדם שאפשר. אבל דם הסכין פסול. לפיכך מגביהו מהרה. כדי שלא יטיף ממנו לתוך המזרק: בכלי שרת. באגן קודש. שינה בקבלה. דיוה"כ ודאי אינה אלא בכהן גדול. אפי' של תמיד שבו ביום. ושל שאר קדשים. אינה אלא בכהן כשר לעבודה בבגדיו: הזיה. באצבע: על בין הבדים. כה"ג עומד בין ב' בדי הארון ומזה א' למעלה וז' למטה. כסדר בשורה. כנגד עביה של כפורת. ולא היו טפי דמים נוגעים בה: ועל הפרוכת. שכנגד הארון מבחוץ תוך ההיכל עמד והזה כנגדה. א' למעלה וז' למטה. ולא היו דמים נוגעים בה. ואם נגעו נגעו: מזבח הזהב. שבהיכל. מזה מדם התערובות של פר ושעיר. ד' מתנות על ארבע קרני זויותיו מבחוץ. וז' על טהרו: מעכבת. הכפרה: יסוד מערבי. אמה התחתונה של מזבח. **רחבו** אמה

א) כתוב בפמ"ג: והא דקבעו פרק א"מ ובריתא דר"י כי אחר פרשת התמיד לומדים ענין הקרבנות משנה. והא דקבעו דוקא זה הפרק ולא פרק אחר ממסכת זבחים לפי שאין באותו פרק מחלוקת (עי' בפס תרה"ס) עכ"ל. ועוד י"ל לפי שבפרק הזה נזכרו כל הקרבנות. ומ"כ לפי שהמשניות האלו קדומות מאד כנראה מלשון לפנים מן הקלעים שנשנו בזמן המשכן שהרי בבית עולמים לא היו קלעים כי רק חומת העזרה היתה תחתם. ב) שֶׁל זְבָחִים. כן הנוסחא בכל סדורים ישנים וכי"י וכן במשניות וגמרא. ולא כמו שכתב רוו"ה. ועוד כי כבר העמידו קדמונינו את תיבות הפרק הזה על מספר שמ"ת (פ' היכל שמחת ישראל). ג) מְעַכָּבֶת, הכ"ף בקמץ, כי פה הפסק דבור. ד) שְׁיָרֵי, כן עקר נקודו, כי הוא כמו שְׁאָרֵי בחלוף יהו"א ומשקלו כמשקל סִיג, קִים (ירמיה ו, א). (פמ"ע):

הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: ב פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: ג חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר: שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל ח) מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה ו) בַּכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ ז) לְקֶרֶן

עץ יוסף

אמה על פני כל רוח מערבי. והוא הקרוב לו בלאתו מההיכל: אם לא נתן. שירים ליסוד. והאימוריהן מולחן ומקטירן. עודנו עומד בכבש חרקן למערכה גדולה (וה"ה לכל הקרבנות) על מזבח העולה. ואין בהם הפשט אלא נשרפין בעורן. אבל יש בהם ניתוח בבית הדשן. מקום שריפתן: ב פרים. בני שתים. שנים הם. א' פר העלם דבר של לבור שטעו ב"ד בהוראה. להתיר אחד מן הכריתות שהיחיד מביא על שגגתו בהן חטאת קבועה. ועשו רוב הקהל על פיהן (אפי' לא עשו ב"ד) מביאין פר (שלשה מב"ד סומכין עליו). ונשרף בלי הפשט. וניתוחו כנזכר. והאימורין נקטרין כנזכר. והשני פר כהן משוח הוא הכה"ג ששגג באחת מכל המלות כנ"ל לעלמו. מביא כמו כן פר (וסומך עליו ומתודה והוא שוחטו וזורק דמו ומקטיר אימוריו) הנשרף הכל כנ"ל. והוא הנקרא ג"כ פר הבא על כל המלות חוץ מעבודת אלילים. שאם שגו בה ב"ד. מביאין פר לעולה. ושעיר לחטאת. והמשיח דינו כהדיוט בשעירה: ושעירים. בני שנה. הם שעירי עבודת אלילים הנזכר שמביאין אותן שבטים שחטאו. כל שבט שעיר א' (מלבד הפרים) ודינם כפר העלם דבר לכל דבריהם: שחיטתן. פר משיח. לריך כה"ג לכתחלה: וקבול דמן. כמו כן. ואם עבר ועשה כהן הדיוט כשר. וכן להזאתו: על הפרוכת. כנגדה. וא"צ ליגע בה. ח' הזיות בלבד מזה. וא"צ שיהיו כסדרן:

ועל מזבח הזהב. על קרנותיו בלבד: אלו ואלו. של יוה"כ ושאר הנשרפים: בבית הדשן. שחוץ לעיר אל מקום שפך הדשן. ושריפתן כשרה בזר ובלילה. וכל העולים כשרים לה אפי' קט ונבלה. והוי יודע דפרים ושעירים דלבור שאין קבוע להם זמן אינן דוחין שבת: ג אלו הן חטאת הלבור. שלריך להזכירן. שהפנימיות כבר נשנו: שעירי ר"ח ושל מועדות. שדמן ניתן על המזבח החיצון. כולן באין בני שנה: חטאת היחיד הם אלו. אם שגג בעבודת אלילים מביא שעירה בת שנתה. בין שהיה מלך או הדיוט או כהן משיח. ואם שגג בטומאת מקדש וקדשיו מביא כשבה או שעירה (והוא קרבן עולה ויורד. שאם אין ידו משגת מביא תורים או בני יונה או עשירית האיפה). ואם היתה השגגה באחת משאר כריתות שחייבין עליהם חטאת. אז יהיה חילוק בין השוגגים. אם היה יחיד מעם הארץ. יביא שעירה או כבשה לחטאת. ואם היה נשיא הוא המלך מביא שעיר (וכה"ג כבר נתבאר דינו). כל אלה של יחיד טעונין סמיכה בפנים. ווידוי החטא. הפשט העור. הקטרת אימורים במלח. ואם היא ממין הכבשים. מסיר גם האליה תמימה עם האליות קלה השדרה עד מקום הכליות ומקטירן עם החלבים: ארבע קרנות. של מזבח העולה: בכבש. בנין משופע מחובר במזבח שעולין בו למזבח. וכבש קטן יולא משפולו אל הסובב: ופנה לסובב. לימינו דרך

ח) מוֹעֲדוֹת, בל' מקרא בא לרוב ברבוי זכר מוֹעֲדִים,מוֹעֲדֵי, ובל' משנה ברבוי נקבה כמו המבזה את המועדות (אבות ג, טו), וכן נמצא פעם אחת במקרא (דה"ב ח, יג) (שם) ו) בַּכֶּבֶשׁ, בשי"ן ימין כמו דה"ב ט' י"ח, והוא מעלה אחת לבד המשופעה והולכת מהקרקע על המזבח (שם). ז) קֶרֶן, היא ל' נקבה בכל המקרא וכן רבויו אף שמצאנוהו

דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אִם נִתְחַיַּבְתִּי חַטָּאת שֶׁתְּהֵא אֲמִירָה זוֹ מְרֻצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי חַטָּאת:

ד הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה ח) הַפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

יְהִי רָצוֹן כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי עוֹלָה:

עץ יוסף

מזרח. ומפני שהדם ניתן באצבעו על הקרנות שגבהן עשר לכן הוצרך לעמוד על הסובב שגבהו שש אמות: דרומית מזרחית. כיצד עושה. לוקח הכהן הדם במזרק שנתקבל בו. מוליכו אצל המזבח. וטובל אצבעו הימנית הסמוכה לגודל בדם. וסומך באצבעו הגדול מכאן ובגודל מכאן. ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן עד שיכלה הדם שבאצבעו. וכן הוא עושה בכל קרן. וצריך לטבול אצבעו על כל קרן. וכשגומר הנתינה על הקרן. מקנח אצבעו בשפת מזרק מבחוץ. וטובל שנית. ששירי הדם פסולים. וצריך שיהיה בדם כדי טבילה. לא כשספג אצבעו מדם: יסוד דרומי. הוא אמה אחת בלבד (אצל יסוד המערבי) שבו פוגע תחלה בירידתו מהכבש ונותן השירים. דכתיב ואת כל דמה ישפוך אל יסוד המזבח. אח"כ מפשיט ומוציא אימורין ומקטירן: ונאכלין. הבשר אחר שהוסר גידו ודמו. וכל חלב לה' ככתוב בתורה. והוא החלב אשר על הקרב. בכללו חלב שעל הקבה. ושתי כליות עם חלב שעליהן וחלב אשר על הכסלים ויותרת הכבד. ונוטל מן הכבד מעט עם היותרת: הקלעים. היו היקף לחצר המשכן (מן יריעות מעשה קליעה נקבים נקבים) שכן כתיב בחטאת בחצר אה"מ יאכלוה. ובבית עולמים היתה חומת העזרה במקום הקלעים: לזכרי כהונה. דכתיב כל זכר בכהנים יאכל אותה: בכל מאכל. בין צלי בין מבושל: ליום. זביחתו: ולילה. שלאחריו. ולמדנו מתודה. ובשר זבח. לרבות חטאת ואשם: עד חצות. מדבריהם. עשו סייג לתורה. להרחיק האדם מן העבירה:

ד העולה. כל עולה בהמה אינה באה אלא מן הזכרים מן הבקר ומן הצאן (ועולת צבור אינה באה מן העזים). ומן הבקר בין גדולים בין קטנים. טעונה סמיכה. ומתודה עליה עון עשה ועון ל"ת שניתק לעשה. ונסכים עשרון סולת. בלול ברביעית הין שמן. ויין לנסך רביעית ההין. למין צאן בן שנה. אבל נסכי איל והוא בן שתי שנים. שני עשרונים בשמן שלישית הין ויין שלישית הין. ונסכי מין הבקר שלשה עשרונים בחצי ההין שמן וכן הוא מדת היין. ומנחת נסכים זו אינה טעונה תנופה והגשה ולא לבונה. אלא מלח. ונשרפת על מזבח העולה. והיין מתנסך בספל שבמזבח: קדש קדשים. משום דלא כתיב בהדיא. איצטריכא ליה: מתנות. זריקה בכלי: שהן ארבע. בקרן מזרחית צפונית. ובקרן מערבית דרומית שכנגדה. למטה מחוט הסיקרא. בזוית כמין גאם. שירי הדם. נשפכין על יסוד דרומי: הפשט. אחר זריקת הדם וקודם הוצאת האימורין. וה"ה לכל שאר הזבחים. העור מתחלק לכהני משמר. וה"ה לכל ק"ק: וכליל. גיד הנשה חולצו. בראש מזבח. ומשליכו לתפוח: לאשים. כלה נשרפת ע"ג האש:

שמצאנוהו בל' רבוי הזכר מ"ם שמושו בל' נקבה, והעד וישבר את שתי קְרָנָיו (דניאל ח, ז), וְהַקְּרָנַיִם גבהות והאחת גבוהה מן השנית (שם שם, ג), ולכן אמר קרן דרומית ולא דרומי ואין זרות כלל בלשון ודברי בעל תוי"ט נדחים (סג"מ): ח) הַפְשֵׁט, הה"א פתוחה וכ"ה בסדור דפוס פראג שנת רפ"ז וכצ"ל דוגמת הַשְׁמֵד (ישעיה [illegible]), הַשְׂכֵּל (ירמיה ג, טו), הַשְׁלֵךְ (שם [illegible]), הַכְשֵׁר (קהלת י, י), הַמְצֵל (איוב כב, יב), שכולם שְׁמוֹת הפְּעֻלָּה, והמון עם

ח זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת. אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע ט) אָשָׁם תָּלוּי: שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אִם נִתְחַיַּבְתִּי אָשָׁם שֶׁתְּהֵא אֲמִירָה זוּ מְרֻצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי אָשָׁם:

ו הַתּוֹדָה י) וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר לְכָל־אָדָם בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי תוֹדָה:

עץ יוסף

ח שלמי צבור. ב׳ כבשי עצרת. טעונין תנופה חיין ושחוטין (התנופה היא שמוליך ומביא מעלה ומוריד ונעשית במזרח העזרה). ונסכיהם כנסכי כבשי עולה: אשם גזלות. האמור בשבועת הפקדון. ובא על זדון כשגגה: אשם מעילות. הנהנה מן ההקדש בשגגה: אשם שפחה חרופה. הבא על שפחה שחציה שפחה וחציה בת חורין המיועדת לעבד עברי. ישנו במזיד כשוגג. כל אלו מביאין איל אשם בשתי סלעים. וטעונין סמיכה ווידוי העון: אשם נזיר. שנטמא במת בין שוגג בין מזיד: אשם מצורע. ביום שמיני לטהרתו טעון סמיכה (ואינה תכופה לשחיטה. לפי שצריך לעמוד חוץ לעזרה. ולהכניס ידיו לפנים לסמוך). וטעון תנופה חי עם לוג השמן. בידי כהן תחת ידי הבעלים. שני כהנים מקבלין דמו. אחד בכלי וזורקו על קיר המזבח כדם שאר האשמות. ואחד בידו הימנית ומערה לתוך השמאלית. ומזה באצבעו הימנית על תנוך אוזן המצורע הימנית ועל בהן ידיו ורגליו הימנית. וטעון נסכים. ושני אלו מביאין כבש בן שנה. וטעונין סמיכה: אשם תלוי. הבא על ספק שגגת כרת. שחייבין על ודאי חטאת קבועה. בא איל בשני סלעים. טעון סמיכה. (ונ״ל שטעון גם ודוי. שהרי הכתוב קראו חוטא): י התודה. מביאין אותה ד׳ שצריכין להודות. סימנם וכל החיי״ם יודוך. ובאין עמה ארבעה מיני לחם מעשרים עשרוני סולת. עשרה חמץ עושה מהם עשר חלות. ועשרה למצה ג׳ מינין חלות ורקיקין ורבוכה. ועושה מהם שלשים חלות שוות. בחצי לוג שמן: ואיל נזיר. שמקריב ביום מלאת ימי נזרו. ומביא עמו לחם. לוקח ששה עשרונים וג׳ שלישי עשרון. ועושה מהם עשרים חלות שוות כולן מצה. עשר חלות ועשר׳ רקיקין. ושמן שלהן רביעית. טעונין סמיכה חיין. ותנופה שחוטין. ונסכים: קדשים קלים. אין מועלין בהם. ועורותיהם לבעלים: בכל העיר. דכתיב תאכלו במקום טהור. מליכנס שם מצורעים: לכל אדם. זר מהול וטהור. היה מחוסר כפורים. אינו אוכל עד שהביא כפרתו: המורם. חזה ושוק הימין שניתן מהם לכהן כשאר שלמים וארבע חלות מד׳ מינין שבתודה. ומורם מאיל נזיר. זרוע בשלה חזה ושוק וחלת מצה אחת ורקיק אחד. כל זה בכלל תנופה עם האימורין: כיוצא בהם. נאכלין בכל העיר ליום ולילה: ולעבדיהם.

קורין הַפְּשֵׁט, וכן הֶפְסֵד, הֶקְדֵּשׁ, הֶרְגֵּל, הֶעְלֵם, הֶתֵּר, הֶזֵּק בסגול ושוא, כי משקל הַפְעֵל לא נמצא וכולן עקר נקודן בפתח הַפְסֵד, הַקְדֵּשׁ, הַרְגֵּל, הַעְלֵם, הַתֵּר, הַזֵּק. ט) אָשָׁם תָּלוּי, כצ״ל כי „תלוי" תאר לאשם וע״כ הוא נפרד מה שאין כן בחבריו שצריך להוסיף בהן מלת "שֶׁל" בפתרונם (מג״ן):

י) וְאֵיל, כן נקוד בסדור דפוס פראג שנת רפ״ז וכצ״ל בסמיכות (מס).

ז שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר לְכָל־אָדָם בְּכָל־מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי שְׁלָמִים:

משנה ח

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל־אָדָם. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר בְּכָל־מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

יא)רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר יב)בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֵן:

עץ יוסף

הכהנים. והאימורין נקטרין על המזבח: ז שלמים. באין מכל מין בהמה טהורה. טעונין סמיכה ונסכים: לשני ימים. יום הזבח. ושל אחריו. ולילה שביניהם: המורם. חזה ושוק. טעון תנופה:

ח והמעשר. מעשר בהמה: כנגד היסוד. בכל מקום היה יסוד. לאפוקי מזרחית דרומית. שלא היה לה יסוד: שנה באכילתן. אף על פי ששוות אותן למתן דמן: אלא עד חצות. דבר תורה. כרא"ע דדרש בלילה הזה לג"ש: למנויו. לאותן שנמנו עליו:

ר' ישמעאל אומר כו'. שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת

עיון תפלה

רבי ישמעאל. ברייתא בריש ספר תורת כהנים: רַבִּי. רבו הדעות בנקוד התאר הזה, ואולם הנקוד הנכון כמו שהנהגנו בפת"ח הרי"ש, כן הוכיח הרב המדקדק ר' זלמן הענא ז"ל מגמ' דעירובין ע"ס ע"ב מריה לאבריה רַבִּים בְּרַבִּי איחלף לי: התורה נדרשת. כל הדברים הנלמדים על פי המדות הללו רובם נחשבים כדברים בלתי מפורשים בתורה בהדיא ובלתי מפורסמים לכל אדם ואין עושים על פיהם, כאשר בארתי כל זה בארוכה במאמרי תורת הזמה בקובץ אור תורה שיצא לאור בירושלים שנה שלישית מחברת

יא)רַבִּי,הרי"ש פתוחה והבי"ת דגושה כן נקודו הנכון והוא מלשון רַב שבארמי שפירושו אדון ושר,כמו רַב־שָׁקֵה (מ"ב יח, יז), רַב־טבחים (בר מ, ח) שהוא כמו שַׂר הטבחים,רַבֵּי מלך (ירמיה לט, יג), לא רַבִּים יחכמו (איוב לב, ט) ומתורגם רברבנא וכלם לשון שררות וגדולה בלשון ארמי וכו', ובעל התשבי שנקד רִבִּי בחיריק טעה, וגם טעה במה שאמר כי הפייטנים בחתימת שמם כתבו בריבי ביו"ד אחרי רי"ש, כי לא נמצא כן אלא, בירבי ביו"ד קודם לרי"ש והוא כמו בִּיר (בר)רַבִּי וכו', והָעד שהעקר רַבִּי בפתח הוא השם רַבָּן וכו', כמו רַבָּן גמליאל, רַבָּן שמעון, רַבָּן יוחנן וכו' והוא מלשון רב והנו"ן בסוף ממשקל ובא כך להגדלת המעלה והתפארת, והשם המקרת ממנו רַבָּנוּת (פסחים פז:) וכו', ועוד עד שני ונאמן נמצא בעירובין ע"ה ע"ב רַבִּים בְּרַבִּי איחלף לי וכו', ומה שאומרים רַבִּי ביו"ד המדבר בעדו הוא דרך כבוד לעשות את הגדול בחכמה לרב לו. יב) בִּשְׁלֹשׁ, בנקוד תבה זו טעו הרבה מן הדיקנים ונקדו בִּשְׁלָשׁ־עֶשְׂרֵה הלמ"ד בקמץ חטוף ואינה

(א) מִקַּל וָחֹמֶר. (ב) וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. (ג) מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. (ד) מִכְּלָל וּפְרָט. (ה) וּמִפְּרָט וּכְלָל. (ו) כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. (ז) מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ

עץ יוסף

נדרשת בהן דינים כך: א מק"ו. כיצד. ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים. ק"ו לשכינה. שתסגר לפחות ז' ימים. הרי למד חמור מקל להחמיר. וה"ה איפכא קל מחמור להקל: ב מג"ש כיצד. ערות הבת לא למדו אלא מג"ש. אתיא הנה הנה זמה זמה: ג מבנין אב מכתוב אחד. כיצד הרי נאמר בחג המצות אך אשר יאכל לכל נפש כו'. התיר אוכל נפש. בשאר המועדים מנין. אלא אריז"ל זה בנין אב לכל המועדים: ומבנין אב משני כתובים. כיצד. נאמר במומי אדם או גבן או דק וגו' וכתיב במומי בהמה או חרוץ או יבלת. באדם לא נאמר חרוץ יבלת. בבהמה לא נאמר דק תבלול. מניין ליתן האמור של זה בזה. ולמדו אדם מבהמה ובהמה מאדם. זהו מב' כתובים. וכן נחשבים למדה אחת: ד מכלל ופרט. כיצד. נאמר אדם כי יקריב וגו' מן הבהמה. כלל חיה שהיא בכלל בהמה. מן הבקר ומן הצאן פרט. נתמעטה חיה. ואין בכלל אלא מה שבפרט: ה מפרט וכלל. כיצד. נאמר בהשבת אבדה וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו פרט. משמע אלה בלבד חייב להשיב. כתב אחריו וכן תעשה לכל אבדת אחיך. חזר וכלל. נעשה הכלל מוסיף על הפרט ומרבה כל דבר: ו כלל ופרט וכו' אלא כעין הפרט. כיצד. הרי שנאמר על כל דבר פשע. כלל הכל. על שור על חמור וגו'. פרט לך אלו בלבד. על כל אבדה. חזר וכלל. אי אתה דן אלא כעין הפרט. מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון. אף כל כיוצא בו. יצאו קרקעות שאינם מטלטלין ועבדים שהוקשו להם. ויצאו שטרות שאינן אלא לראיה: ז מכלל שהוא צריך לפרט. כיצד נאמר קדש לי כל

עיון תפלה

מחברת ה', והרמב"ם ז"ל קראם דברי סופרים: א) מקל וחמר. נלמד נושא קל מנושא חמור להקל או נושא חמור מנושא קל להחמיר, כמו ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (במדבר יב, יד) קל וחמר לשכינה. כי תראה חמור שנאך רבץ וגו' (שמות כג, ס) קל וחמר לחמור אוהבך. ומה בכור שקדוש מרחם ממונו הוא בלמים מבטיא (ב"ק יג, א): ב) מגזרה שוה. נלמדת בשני אופנים, האחד, נאמר מועדו בפסח ונאמר מועדו בתמיד מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת (פסחים סו, א), השני, אמר קרא ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה (קנין האשה לבעל ליציאתה מרשות הבעל) מה יציאה בשטר אף הויה נמי בשטר (קדושין ה, פ"א), וזה האחרון נקרא בתלמוד היקש: ג) מבנין אב מכתוב אחד. ערות אחות אביך לא תגלה בין מן האב בין מן האם, ודין הוא חייב כאן וחייב באחותו מה אחותו בין מן האב בין מן האם אף כאן בין מן האב בין מן האם (יבמות נד, ב). וזה נקרא בתלמוד מה מצינו חדא מחדא: מבנין אב משני כתובים. לא ראי השור שדרכו לילך ולהזיק כראי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק ולא ראי הבור שמעשיו גרמו הנזק כראי השור שאין מעשיו גרמו הנזק, הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך אף אני אביא בור המתגלגל (ב"ק ו' ע"א). וזה נקרא מה מצינו חדא מתרתי: ד) מכלל ופרט. כיצד, מן הבהמה כלל, מן הבקר ומן הצאן פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט (תורת כהנים). ואם תאמר כלל ופרט למה נכתב הכלל ה"ל ואין למדין ממנו? כדי שתדע שהפרט דוקא ולא נמרינן מגיה מידי בבנין אב (הראב"ד בפרושו שם ותוס' נזיר לה, ב ד"ה איכא): ה) מפרט וכלל. הוא שכתוב בהשבת אבדה וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו (דברים כב, ג), והמובן מזה שאלו אתה חייב להשיב ולא שאר דבריך, יאח"כ כלל וכן תעשה לכל אבדת אחיך (רבינו בחיי סו"פ כהעלתך). כלל ופרט נעשה כלל מוסיף על הפרט ואיתרבו כל מילי (נזיר לה, ב). ואם תאמר מאחר שסופנו לרבות כל דבר פרטא למאי אתא? שלא למעט דבר מן הכלל על פי אחת המדות: ו) כלל ופרט וכלל (או פרט וכלל ופרט) (נזיר לד, ב) אי אתה דן אלא כעין הפרט. על כל דבר פשע כלל, על שור על חמור על שה על שלמה פרט, על כל אבדה חזר וכלל, מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאינן מטלטלין יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות יצאו שטרות שאין גופן ממון אין בהם תשלומי כפל (ב"מ נז, ב): ז) מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל. כיצד,

ואינה אלא טעות, ונמצא מלת שָׁלֹשׁ יותר מג' פעמים במקרא וכולן הלמ"ד בחולם, חוץ מן אחד ואם שְׁלָשׁ־אֵלֶּה (שמות כא, יא) שהוא בקמץ חטוף בעבור סמיכותו למלה שהיא מלעיל בתנועה ראשונה וכו', ודע כי בספרינו הנוסחא בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מדות ואבודרהם כתב במדרש השכם גורס מִשְּׁלֹשׁ עשרה מדות

לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל. (ח) כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא. (ט) כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא יג) לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר. (י) כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר

עץ יוסף

בכור. יכול אף הנקבות בכלל והייתי אומר כל פטר רחם במשמע. תלמוד לומר זכר. זהו כלל שצריך לפרט. ואם נאמר זכר. יכול אפילו יצאה נקבה לפניו. תלמוד לומר פטר רחם. אי פטר רחם יכול אפי' טלד אחר יוצא דופן. ת"ל בכור. זהו פרט שצריך לכלל והם מדה אחת: ח ויצא מן הכלל ללמד. כיצד. והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וגו' הלא שלמים בכלל כל הקדשים הן. כשיצאו מן הכלל לא ללמד על עצמן יצאו אלא על הכלל כולו יצאו. מה שלמים קדושת מזבח. אף כל שקדושתו קדושת מזבח חייבין עליו. יצאו קדשי בדק הבית: ט ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו. כיצד. נאמר ואשר יבא את רעהו ביער וגו'. מכה בשוגג בכלל רוצח היה. שנאמר ומכה אדם יומת. בין בשוגג בין במזיד. ויצא מכה בשוגג לטעון טעון אחד שהוא כעניני של מזיד. שזה המית וזה המית. יצא מן הכלל להקל על עצמו שיגלה בערי מקלט. זהו ולא להחמיר: י ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו. כיצד. נאמר כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד. והוציא העבריה מן הכלל. שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים הלא אמה העבריה בכלל עבד עברי היתה. שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. למה יצאה מן הכלל. לטעון טוען אחר שלא כענינו. שעבד אינו יוצא בסימני נערות ולא במיתת האדון. והאמה יוצאה בסימנין ובמיתת האדון אפי' תוך שש. יצא להקל עליה שיוצאה תוך שש. ולהחמיר עליה שאדוניה מקדשה בעל כרחה:

ויצא

עיון תפלה

קדש לי כל בכור יכול אפילו נקבה במשמע, ת"ל זכר, אי זכר יכול אפילו יצאה נקבה לפניו ת"ל פטר רחם אי פטר רחם יכול אפי' יצא אחר יוצא דופן ת"ל בכור (בכורות יט, א), פרש"י דבכיר זכר לא הוצא לפרש כה זאת לפי שהוא כלל ופרט פשוט השוי במדה רביעית, רק פטר רחם מפרש משמעותו של הכלל בכור שלא תאמר בכור לזכרים אלא דוקא בכור ללידה, והכלל בכור מפרש משמעותו של הפרט פטר רחם לומר שצריך להיות גם בכור לכל הולדות: ח) כל דבר שהיה בכלל וכו' אלא ללמד על הכלל כלו יצא. אמר הכתוב איש איש מבני ישראל וגו' אשר יתן מזרעו למלך מות יומת (ויקרא כ, ב) ומלך בכלל שאר העבודות היה ולמה פרט ענשו יוהר מכלן, לא ללמד על עצמו יצא שהוא בסקילה אלא ללמד גם על שאר העבודות שהם כמו כן בסקילה (רבינו בחיי שם): ט) כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טען אחד וכו'. וה"א בכתוב ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים וגו' (דברים יט, ה) מכה נפש בשגגה בכלל רוצח היה דכתיב מכה אדם יומת בין בשוגג בין במזיד משמע, ויצא מכה בשוגג מן הכלל לטעון טען אחד שהוא כענינו של מכה במזיד שזה המית וזה המית, ויצא מן הכלל ללמד על עצמו שיגלה בערי מקלט, זהו ולא להחמיר (רבינו בחיי שם): י) כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טען אחר וכו'. הוא שכתוב כי תקנה עבד עברי וגו' (שמות כא, ב) והוציא את העבריה מן הכלל שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים והלא אמה עבריה בכלל עבד עברי היתה שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה למה יצאה לטעון טען אחר שלא כענינו שעבד אינו יוצא בסימני נערות ולא במיתת האדון והאמה יוצאת בסימנים ובמיתת האדון אפי' תוך שש, יצאה להקל עליה שיוצאה תוך שש ולהחמיר שאדוניה מקדשה

בעל

וכן כתב רבינו סעדיה עב"ל, אמנם מסנהדרין פ"ו ע"א וחולין קטו ב' צא ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בָּהֶן נשמע שהעקר בִּשְׁלֹשׁ עשרה, וכן גורס גם הבחיי סוף בהעלתך: יג) לִטְעֹן טֹעַן, כתב ר' עוריאל מווילנא בסדורו (פפד"מ תס"ד) כי בספרים ישנים הנוסחא לטעום טַעַם והאמת כי כן הוא גם בסדור דפוס פראג רפ"ז, אך רק בראשון והשני כתוב לטעון טעם וכשני הזה נמצא בכ"י וכן גרסת כל בו וכן הוא בסדור של"ה. ובסדור רפ"ה הראשון לטעון טעם והשני לטעון טַעַן וכשני הזה נוסחת כ"י ומחזור רומא. ובסדורי ספרד לטעון טָעוּן, ונראה כי זה גם גרסת אבודרהם, אמנם העקר גרסת בעל ו"יצ לטעון טֹעַן, והוא ענין משא מל' טענו את בעירכם (בראשית מה, יז). תחת משאו תרגמו תחות מַטְעֲנֵה (שמות כג, ה), ומשקלו במשקל נֹגַה, שֶׁבַע, אֹרַח. (פסח"ז):

שֶׁלֹּא כְּעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר. (יא) כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ. (יב) דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ: (יג) וְכֵן (נ"א וְכָאן*) שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת־זֶה עַד שֶׁיָּבוֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

עץ יוסף

יא ויצא לדון בדבר החדש. כיצד. נאמר וכהן כי יקנה נפש קנין כספו וגו' ויליד ביתו. בתו בכלל היתה. בין פנויה בין נשואה. ויצאה לדון בדבר חדש. שאחר שנשאת אינה אוכלת בתרומה. שנאמר ובת כהן כי תהיה לאיש זר וגו'. והואיל והוציאה הכתוב מהכלל. אי אתה יכול להחזירה לכללה אפי' אלמנה וגרושה. אם לא החזירה הכתוב בפירוש. שנאמר ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה וגו' מלחם אביה תאכל: יב דבר הלמד מעניינו. כיצד. נאמר שבו איש תחתיו יכול ישבו תחתיהם כל היום. בא הכתוב ולמד. אל יצא איש ממקומו. שהוא אלפים אמה (מדת תחום שבת) שהוא דבר הלמד מעניינו: ודבר הלמד מסופו. כיצד. נאמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. אסר כל שאר שבעולם. ובסוף הענין פירש האסורות לנו. ומהם נלמוד הנותרות. ואלו מדה אחת הם: יג וכן שני כתובים המכחישים. כמו שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. וכתוב אחר אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. בא הכתוב השלישי והכריע. שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. מלמד ששניהם כאחד נבראו ואין כאן הכחשה:

אחרית לשלום

וכן שני כתובים וכו'. פירשו כמפ' נמלא וכן שאין ט מובן פשוט. והגר"א ז"ל בסוף מדרש מדשא כתב. פירוש כמו מדות הראשונה דבר הלמד מעניינו ודבר הלמד מסופו. הוא ממקום אחר וכן קורא אותו בתו"כ רבי מנה ז' מדות וכו' ע"ש. לכן אומר וכן שני כתובים ג"כ א"א ללמוד מעלמו אם לא ממקום אחר. היינו שיבוא כתוב השלישי ויכריע:

יהי

עיון תפלה

בעל ברכה (רבינו בחיי שם): יא) כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש וכו', והוא שכתוב וכהן כי יקנה נפש קנין כספו וגו' ויליד ביתו וגו' (ויקרא כב, יא) ובתו בכלל יליד ביתו היתה בין פנויה בין נשואה ויצאה לדון בדבר החדש בלאחר שנשאת אינה אוכלת בתרומה דכתיב ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל, הואיל והוציאה הכתוב מן הכלל אי אתה יכול להחזירה לכללה אפי' אלמנה וגרושה אם לא יחזירנה הכתוב לכללה בפירוש דכתיב ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה וגו' (רבינו בחיי שם): יב) דבר הלמד מעניינו. לא תגנוב דעשרת הדברות אזהרה לגונב נפש, אתה אומר לגונב נפש או אינו אלא לגונב ממון, לא ולמד משלש עשרה מדות, שלש מצות נאמרו בענין זה שתים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשות מה מפורשות מצות שחייבין עליהן מיתת ב"ד אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת ב"ד (מכילתא פ' יתרו): ודבר הלמד מסופו. כיצד, ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם (ויקרא יד, לד) יכול אף בית שאין בו אבנים ועצים ועפר מטמא ת"ל ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית, דבר למד מסופו שאין הבית מטמא עד שיהא בו אבנים ועצים ועפר (תורת כהנים): יג) וכן שני כתובים המכחישים זה את זה וכו'. ר"ל כמו שיוכל הכתוב להתבאר מעניינו או מסופו כן יתבאר לפעמים גם ממקום אחר. דרך משל, כתוב אחד אומר בראשית ברא אלהים

את

*) ודע שהמדה הזאת של שני כתובים המכחישין זה את זה היא המדה האחרונה של י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם שהזכיר ר"י בריש ס' ויקרא ומסיים וכן שני כתובים וכו'. והלשון וכן הוא קשה וכבר התעורר עליו הרב הגאון בעל קרבן אהרן. ותירוצו בלתי מתיישב על הדעת, כי מלת וכן בכל מקום הוא בא להוראת השיווי והדמות לא להוראת החילוק. אכן ראה זה מצאתי לרבינו שמשון ב"ר צדוק תלמיד הר"מ מרוטנבורג שכתב בספרו תשב"ץ בסי' רי"ד לפי נוסחת כ"י שבידי ז"ל: מהר"מ נ"ע היה אומר בברייתא דר' ישמעאל וכן שני כתובים המכחישים זא"ז. לפי שבת"כ מתחיל ר' ישמעאל בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם ומונה אותם מק"ו ומגזרה שוה וכו' ואינו אומר אחר שום מדה וכן שאם היה רוצה לומר למדה וכן א"כ לאחר שמנה המדה הראשונה היה לו לומר אחר כל מדה ומדה וכן זאת וכן זאת. והטעם מה שהוא כן הוא לפי שבת"כ הוא ס' ויקרא והוא מונה בתחלה כל המדות ואח"כ הוא אומר וכן כלומר אותה המדה שבכאן בויקרא הם שני כתובים המכחישין לפי שכאן הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד ובמקום אחר אומר ודברתי אתך מעל הכפרת וכו' בא הכתוב השלישי וכו'. והכי פי' שלעולם הקול היה יוצא מבין שני הכרובים אבל משה לא היה שומע את הקול כ"א מאה"מ. ואל תתמה שהוא וכן בלא אל"ף שכ"כ יש בהרבה מקומות וכן בלא אל"ף עכ"ל. והדברים מסתברים. גם בתלמוד שלנו מצאנו כמה פעמים כן במקום כאן כמו במ"ב פ"ג דכלאים ובמשנה ס' פ"ב דקינין ובמקומות זולתם אין מספר. ובתלמוד ירושלמי ברוב המקומות חסר אל"ף כתיבין והבוחר יבחר: (הרוו"ס בסבנס במקרא סוף פ' נשא): ובעל עבודת ישראל כתב כי בסדור שנדפס בשנת רפ"ז גם בכ"י אחד הנוסחא וכאן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

עד כאן הוא תקון **עולם העשיה**. ואומרים קדיש דרבנן:

(בשמים ראש) קדיש פעולתו לשני ענינים. אחד להעלות העולמות. והשני להכניע הקליפות שלא יאחזו. כי הוא בסוד העמוד הקושר בין עולם לעולם. ודרך העמוד הוא עליית כל עולם לחבירו וכלל ם. כנגד זה נתקן הקדיש בין כל עולם ועולם. ולכן נאמר בלשון ארמי שאין מכירים בו המלאכים. כדי שלא יתקנאו בנו. כי הם מדברים בלה"ק. שהוא מלך פנים. אבל החיצונים שיניקתם מהאחוריים של הקדושה שהוא התרגום. הם מבינים אותו. וע"י אמרנו השבח הגדול הזה כשמעם הם נכנעים. ואנו עולים עם העולמות (הגאון יעב"ץ). וכן כתב הלבוש בסי' נ"ו וז"ל מה שאנו אומרים אותו בלשון תרגום י"א מפני המלאכים שלא יתקנאו בנו שאנו משבחים שבח נאה כזה שע"י השבח הזה הקב"ה נזכר לחורבן הבית וגלות ישראל ומתעורר לגאלם. שכן אחז"ל בשעה שישראל עונין אמן יהש"ר הקב"ה מנענע ראשו ואומר אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם ומה לו לאב שככה מקלסין אותו בניו והרחיקם מעל שולחנו. וכביכול בית דאגה לפניו על זה. ומתעורר לגאלם. ואילו היינו אומרים אותו בלשון הקודש היו מבינים אותו המלאכים. והיו מבינים שע"י שבח זה מתעורר הקב"ה לגאולה. והיו מלאכי הדין מתקנאין בנו והיו מקטרגין עלינו. לכך אומרים אותו בלשון תרגום והם אינם נזקקים לשמוע מתי שידבר בלשון תרגום. ואף שמרגישין בדאגת השי"ת כביכול ובהתעוררותו לגאולה כשמנענע בראשו ומתעורר לגאולה ואומר אוי כו'. מ"מ אינן יודעים מאיזה סיבה יתעורר הקב"ה לזה. ואין להם מקום לקטרג כי יאמרו אז שמא כביטול מעלתו ומרצונו הטוב הוא מתעורר על זה בלא שום זכות שיש להם לישראל. רק שרצונו לגאלם בלי שום זכות. ואין להם בזה מקום לקטרג. אבל אם היו מבינים שע"י זכות השבח הגאה הזה הוא מתעורר היה להם מקום לקטרג ולומר אין פיהם ולבם שוים ובלשונם יכזבו ולבם בל עמם. וכיוצא בהם. כגון שיש להם עונות הרבה כנגד זה הזכות. לכך אומרים בלשון תרגום עכ"ל. ובכל בו כ' הטעם שלא יקטרגו המלאכים על שמתפללין על הגאולה דלעתיד יהיו הצדיקים גדולים ממלאכים. וטעמא דמלאכים אין טבעם לעשות רק טוב. וכיון שכן אין להחזיק להם טובה אם לא יחטאו. אבל הצדיקים מתגברים על יצרם ע"כ. ובספר תניא כתב הטעם לפי שבימיהם גזרו אויביהם שלא יאמר קדיש. והנהיגו לאומרו בלשון ארמי שלא יכירו בו. ואף שבטלו הגזירה לא רצו להחזיר הדבר ליושנה כדי שלא ישתכחו הנסים והנפלאות ע"כ. כתב אבודרהם אל יקשה בעיניך מה שתקנו לומר יתברך וישתבח ויתפאר כו' בלשון הקודש. כי השבח הזה לא היו יכולין לשנות ללשון תרגום ע"כ:

כתב רמ"א בא"ח סי' נ"ו כשמתחיל יתגדל יש לומר ועתה יגדל נא וגו' זכור רחמיך וגו'. ומהרי"ל כתב שאין לומר כלל ועתה יגדל. ופסקי תוס' מסיק דבקדיש בין ישתבח ליוצר ובקדיש שקודם תפלת ערבית אין לאומרו אבל בשאר קדישים אומרים. וכן פסק בשל"ה דף כ"ד. וכתב המ"א דדוקא קודם שמתחיל החזן יאמר ועתה יגדל. דבשעה שאומר החזן יתגדל יש לשתוק ולכוין ולשמוע הקדיש: (דיני קדיש תמצא אצל קדיש שבסוף התפלה):

א) וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר:
ב) זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

א) במדבר יד, יז ב) תהלים כה, ו.

עץ יוסף

יהי רצון כו'. הכוונה לפי שאין תורה בלא בית המקדש כמ"ש (איכה ב, ט) מלכה ושריה בגוים אין תורה. לכן יאמר יהי רצון שיבנה כו' ותן כו' כמ"ש (ישעיה יא, ט) כי מלאה הארץ דעה את ה' (הגר"א בביאורו על פרקי אבות). וזהו שאמר ושם נעבדך ביראה. משום שאם אין תורה אין יראה:

ענף יוסף

ועתה יגדל וגו'. אומרים ועתה יגדל וגו' מפני שהוא טפל על לשון יתגדל. ואח"כ אומרים זכור רחמיך וגו' מפני שזכירת רחמים נופל על פירוש שלשמיה רבא שכתבנו (לבוש):

עיון תפלה

את השמים ואת הארץ וכתוב אחר אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם שנאמר אף ידי יסדה ארץ וגו' קורא אני אליהם יעמדו יחד מלמד ששניהם נבראו כאחד:

יהי רצון וגו' **שיבנה בית המקדש** ב"ב **ותן חלקנו בתורתך**. התפלה הזאת לקוחה ממס' אבות (פ"ה מ"כ), ונוסדה על מאמר התוספתא דמס' עדיות פ"א הובאה בגמ' (שבת קלח, ב), כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל, ובסנהד' (צז, א) אין בן דוד בא עד שיתמעטו התלמידים, ושם — תורה משתכחת מלומדיה; ולזה נתפלל שיבנה בית המקדש **במהרה בימינו** בטרם השכח התורה מאתנו — ולא יהיה חלקנו וגורלנו בין יושבי קרנות (ברכות כח, ב). ובמחזור ויטרי שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו ותן לנו. ובסדורי הספרדים **שתבנה עירך**:

דובר שלום

שיבנה בהמ"ק וכו'. בזמן שביהמ"ק קיים אדם חוטא ומביא קרבן ובזמן שאין בהמ"ק קיים קורא פרשת הקרבנות האמור בתורה ומעלים עליו כאילו הקריבם בפועל. זהו יה"ר שיבנה בהמ"ק במהרה ואז נקריב הקרבנות בפועל. ובזה"ז תן חלקנו בתורתך שע"י התורה יהיו חשובים כקרבנות:

חזן **יִתְגַּדַּל** וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ. וְיַצְמַח פּוּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב (נ״א קֵץ) מְשִׁיחֵהּ. בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל. בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן:

קו״ח **יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:**

חזן **יִתְבָּרַךְ** וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקוּדְשָׁא. בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בעש״ת טפלים וּלְעֵלָּא מִכָּל) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

עץ יוסף

יתגדל ויתקדש. הוסד ע"פ המקרא והתגדלתי והתקדשתי האמור במלחמות גוג שאז יתגדל שמו של הקב"ה דכתיב (זכריה יד, ט) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (לבוש): יזהר החזן להדגיש ג' דיתגדל דלא לישתמע יתקדל. תרגום של עורף קדל (של"ה): שמיה רבא כו'. יש מפרשים דג' תיבות הן שם יה רבא. ופירושו שאנו מתפללין על שם יה שאינו שלם עכשיו שיתגדל ושיתקדש ויחזור להיות שלם. והיינו לעת הגאולה שינקום נקמתו מעמלק וזרעו שכבר נשבע שלא יהיה הכסא שלם ולא השם שלם עד שינקום ממנו. דכתיב כי יד על כס יה שאין הכסא שלם ואין השם שלם אלא לאחר שינקום ממנו. ואז יהיה הכסא שלם וגם השם שלם דכתיב האויב תמו חרבות לנצח. וכתיב בתריה וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו. הרי השם שלם וכסא שלם (לבוש): עוד יש טעם על שמיה רבא. רב"א בהיפך המלה בר"א. כלומר בשם יה נברא העולמים (א"ר): בחייכון וביומיכון. לפי שלא ישארו כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה לכך מתברכין ישראל בחייכון כו' (א"ר): בעגלא ובזמן קריב כו'. כתב האליהו רבא צריך שיאמר החזן בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן בנשימה אחת. ואחר ואמרו אמן יענו הצבור אחריו אמן יהא שמיה רבא. על שם שנאמר גדלו לה' אתי: יהא שמיה רבא כו'. לפי הפירושים שכתבתי לעיל על שמיה רבא מותר להפסיק בין רבא למברך. אבל לפי מה שכ' הטור שהוא כפשוטו תרגום של שמו הגדול הוא שמיה רבא. לפ"ז צ"ל שמיה רבא מברך הכל בנשימה אחת. ואין להפסיק ביניהם. וכן פסק רמ"א ול"ח וב"ח. אך כתב הב"ח דלצאת נמי ידי פירוש שמיה הוא שם יה צ"ל שמיה מפיק ה"א: מברך. בקמ"ץ. שהוא לשון התרגום. אבל מבורך הוא לשון הקודש (של"ה): לעלם. שו"א תחת הלמ"ד. וקמ"ץ תחת העי"ן. ופת"ח תחת למ"ד (של"ה): יתברך וישתבח כו'. כתב רש"ל יתגדל ויתקדש שמיה רבא יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל. הן כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ולזה אומרים בעלמא די ברא כרעותיה. ולפי שהעשרת הדברות נכללין ביו"ד מאמרות והיה הפסק בין שני דברות ראשונות לשמונה. ששני דברות נאמרו מפי הגבורה ושמונה מפי משה. כך הפסיקו בקדיש בין שני שבחות יתגדל ויתקדש לשמונה אחרונים עכ"ל. ובכל בו כתב יתברך כו' ח' מיני שבח. ז' נגד ז' רקיעים. והשמיני כנגד רקיע שעל ראשי החיות. וצריך להאריך ולמשוך הקולות כדי למנות השבח: כתב השל"ה לא ידגיש ב' דיתברך דלא לישתמע יתפרך. וכן יזהר להתוך ה"א דיתהלל דלא לישתמע ח"ו ויתחלל: כתב הראב"ן בסי' י"ב נפלאתי למה תקנו בקדיש ע"ו שבחות כגון יתגדל ויתקדש וימליך ויתברך כו' עד ויתהלל וכו' שירתא תושבחתא ונחמתא הרי ע"ו. וצ"ל כנגד ע"ו שיר המעלות. וכן בישתבח יש ע"ו שבחות. וכן באמת ויציב יש ע"ו ווי"ן עד טוב ויפה ואמת אינו מן המנין כי הוא נחשב למעלה אלהיכם אמת ע"כ. והא"ר כתב שהם כנגד שם של יה: שמיה דקודשא. כתב הכל בו דקודשא בוי"ו כי קודש עולה ת"י שמקדש ראשון היה קיים ת"י שנים ובו היה בריך הוא זה השם והיו הכהנים קורים אותו ככתבו ועכשיו אנו צריכין לנחמו מעלבונו ומתפללים שיחזור ויהיה שלם: לעילא מכל ברכתא ושירתא תושבחתא ונחמתא. ד' מיני קלסין כנגד ארבע אותיות הויה. ועתה תבין מה לשון נחמתא כלפי מעלה עכ"ל. וכן כתב הלבוש וז"ל והומר ונחמתא משום הא דאמרו למעלה שהקב"ה מתאונן על גלותם ע"כ.: דקודשא בריך הוא לעילא כו'. ז"ל ד"מ כתב א"ז יש לומר דקודשא ולנוח בהתנחתא.

ענף יוסף

יש בקדיש י' לשונות של שבח. ואלו הן. יתגדל. ויתקדש. יתברך. וישתבח. ויתפאר. ויתרומם. ויתנשא. ויתהדר. ויתעלה ויתהלל. ותקנו כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בס' תהלים כדאי' בירושל' פ"ק דמגילה. והוא אישור. ניצוח. ניגון. שיר. מזמור. השכל. רנה. תודה. תפלה. ברכה (פר"ח):

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן. וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל־תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל־מַן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. דִּי בְאַתְרָא הָדֵין וְדִי בְכָל־אֲתַר וַאֲתַר. יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וּפוּרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בעשי"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

איתא בזוהר ויקהל בשעתא דשמשא נפיק ביממא ישראל נטלו שירתא לתתא ושמשא לעילא ובשעתא דנטל שמשא בגלגל פתח קל נעימתא ואמר שירתא ומאי שירתא קאמר הודו לה' קראו בשמו וגו' שירו לו שיר חדש וגו' ישראל משבחן להקב"ה ביממא עם שמשא הה"ד יראוך עם שמש עכ"ל השל"ה בסי' שער השמים: יזהר האדם שלא יאמר הזמירות במרוצה ולא ידלג שום תיבה ולא יבליעם אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות. ד"מ: **כתוב** בספר הכוונות אשר פסוקי אל נקמות קבעו כאן בסדר התפלה להעלות נגוני קודם של עשרה הרוגי מלכות עיי"ש. ומזה ראיה ברורה אשר מן הודו עד ברוך שאמר לא נתקן ע"י כנסת הגדולה שהיו זמן רב קודם עשרה הרוגי מלכות שהיו מחכמי הש"ס א"כ אין להפסיק בהם אחר ברוך שאמר שתקנו אנשי כנס"ג ברכה לפני פסוד"ז:

הוֹדוּ לַיָי קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו:

עץ יוסף

ואח"כ בריך הוא לעילא מכל ברכתא וכו'. אבל המפסיק אגל בריך הוא. ואח"כ מתחיל לעילא טועה הוא עכ"ל. הרי שמפרש דקודשא מסיים ובריך הוא מתחיל ברכה אחרת. ודבריו צ"ע דנראה דקודשא בריך הוא קאי על שמו יתברך כו' ולעילא מתחיל וקאי אלמעלה שאמר יתברך כו' (הגר"א בביאורו על הא"ח סי' נ"ו): **די באתרא** הדין כו'. אינו חוזר על התורה אלא על החכמים שזכר. וכן ה"א שיעורו על ישראל ועל רבנן די באתרא הדין כו' יהא חנא וחסדא כו' (אבודרהם): **יהא שלמא רבא**. על שם יהי שלום בחילך. והטעם שנקבע השלום באחרונה לפי שהוא שקול כנגד הכל. וכן הוא אומר ביוצר עושה שלום ובורא את הכל (אבודרהם): **עושה שלום כו'**. קודם עושה שלום פוסע ג' פסיעות לאחריו בכריעה אחת כעבד הנפטר מרבו. ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו כורע קודם שיזקוף יאמר עושה שלום במרומיו. על שם המלאכים שהם אש ומים שני הפכים ואין אחד מכבה את חבירו (לבוש). וכשיאמר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאלו שהוא ימין השכינה. וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לצד ימינו ודלא כהאומרים עלינו ועל כל ישראל. ואח"כ ישתחוה לפניו כעבד הנפטר מרבו ומסיים ועל כל ישראל ואמרו אמן. ואמן הוא קיום השבועה אמן קבלה (כל בו). ועיין עוד בקדיש שקודם ברכו: **הוא ברחמיו כו'**. כ"ה גי' הרמב"ם:

הודו לה'. הוא בדה"א פ"ז ח'. ופירושו אתם עם ב"י הודו לה'. כי אתם לבדכם הראויים להודות לו יתברך. ואל תרבו תדברו האחרים רבים פן יאמרו סיימתם לכולהו שבחי דמרך. כ"א בלבד: **קראו בשמו**. אבל: **הודיעו בעמים עלילותיו**. פי' פעולותיו ר"ל תוארי. כי כל תואר יורה על איזה פעולה מפעולותיו באופן

ענף יוסף

כתב השל"ה בו נהגו לומר אחר איזהו מקומן ותבנית ר' ישמעאל הודו לה' קראו בשמו. הטעם שכל השנים שהיה הארון ביריעה תקן דוד שיהיו אומרים לפניו זה המזמור כמו שמצינו בס' יוחסין. ומפורש בסדר עולם כי בתמיד של שחר היו אומרים מהודו לה' עד ובנביאי אל תרעו. ובתמיד של בין הערבים היו אומרים שירו לה' כל הארץ עד והלל לה'. ולפי שהזכרנו סדר הקרבנות אנו אומרים ג"כ זה המזמור עכ"ל. ויש מחכמינו ז"ל אומרים שביר זה הוא שאמרו הפרות בהעלותן את הארון מעדה פלשתים. לכך אנו קורין אותו בכל יום:

עיון תפלה

הודו לה'. תנו תודה לה' בעד טובו: **קראו בשמו**. פרסמו גדלו, כמו ויקרא בשם ה' (בראשית יב, ח) ודרשו רז"ל (סוטה י' ע"ב) מלמד שהקריא א"א שמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב, וכן ראה קראתי בשם בצלאל (שמות לה, ל) פרסמתי את מעשיו: **הודיעו בעמים עלילותיו**. הנהגתו ההשגחיית, וגדל

תקון תפלה

הודו ליי קראו בשמו. (דה"א טז, ח—כב), ובתהלים (קה, א—טו) בשנוים קטנים; וכן המחצה השני (ד"ה שם שם כג - לו) נשנה בתהלים

שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור:

עץ יוסף

באופן שע"י תוארים רבים יודעו עלילותיו ית' ועי"ז יודו לו יתברך: שירו לו כו'. יאמר עלה טובה לעמו ישראל. כי יש מוציאים ימיהם בשירות וזמרות ויש בשיחה. אמר הנה יעצתי כי אם תשירו בפה יהיה לו. ואם תזמרו בכלי שיר יהיה לו. שיהיו השירות וזמרות במה שהוא שבח לו יתברך ולא בדברי חול. ואם תשיחו פי' תדברו יהיה בכל נפלאותיו. באופן כי גם בעתות שתתעסקו בשיחה או בשירות וזמרות יהיה לכם קודש ולא בדברי חול. והוא כי אתם עם קדוש לה': התהללו. שבחו א"ע להתפאר: בשם קדשו. ר"ל בהיות בכם שם קדשו. כי שם ה' נקרא עליכם. וגם שבעת איככם מושפעי טובה. אל תחושו. כי הנה יבא זמן שישמח לב מבקשי ה': דרשו ה' ועזו. פי' בין כשהוא מתנהג עמכם במדה"ר שמורה ע"ז שם הויה ב"ה. ובין כשהוא מתנהג בעוז הייט מדה"ד. כמד"א כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. וכן כתי' חסד ומשפט אשירה. שפי' בין חסד ובין משפט אשירה. כי הדין שלו משותף תמיד עם הרחמים. וזהו שמסיים: בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה. מכת הערברים. שלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית. וישרנה הפרות ולא חזרו לאחוריהם: מפתיו ומשפטי פיהו. מופתיו הוא מה דכתיב (ש"א ו, יד) והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמוד שם. ומשפטי פיהו הוא מה דכתיב (שם) ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' וגו': זרע ישראל עבדו כו'. אתם זרע ישראל עבדו: בני יעקב בחיריו. פי' בחורים לה' מיתר העובדי כוכבים. לשו: כי הוא ה' אלהים. פי' אף שהוא ה' אלהינו שאינו מכנה שמו אלא עליט אלהי ישראל. מ"מ הוא שולט על כולם והוא דן את כולם. וזהו אומרו: בבל הארץ משפטיו. ולפי שכל מעלת ישראל אשר בחר בהם הקב"ה הוא ע"י התורה. לכן אמר: זכרו לעולם בריתו. פי' התורה הכתובה בברית: דבר צוה כו'. והיא הדבר אשר צוה לנו אחר אלף דור. כי תתקע"ד דורות העביר הקב"ה מן העולם ולא בראם. ולאחר כ"ו דורות משגברה העולם

עיון תפלה

מן פעולה ומעשה שהן פעולות טבעיות (הג' מלבי"ם ישעיה יב, ד): שירו לו. חברו שירים לשמו: זמרו לו. השירים האלה יהיו נערכים לפי חקי הזמרה: שיחו בכל נפלאותיו. אפילו שיחת חולין שלכם תהיה בכל נפלאותיו שעיניכם רואות: התהללו בשם קדשו. התפארו בשם קדשו הנקרא עליכם, למען ישמעו מבקשי ה' החפצים להכנס תחת כנפי השכינה וישמח לבם בראותם את מי הם מבקשים: דרשו ה' ועזו. כנוי לארון, כמו ויתן לשבי עזו (תהלים עח, סא), כלומר דרשו משכן הארון ושם התפללו לפניו, כמו לשכנו תדרשו (דברים יב, ה) (ראב"ע ורד"ק): זכרו. בלב: נפלאותיו. מעשה בראשית: מופתיו. במצרים: ומשפטי פיהו. בסיני (ראב"ע תהלים ק"ה): זרע ישראל. אליכם זרע ישראל אני מדבר את דברי, ובתהלים ק"ה זרע אברהם: הוא יי אלהינו. אע"פ שבכל הארץ משפטיו והוא מנהיג העולם כלו — הוא אלהינו בפרט ואנחנו עמו (רד"ק). וכה"ג אמרו רבותינו בספרי פ' ואתחנן פסוק שמע ישראל ה' אלהינו למה נאמר והלא כבר נאמר ה' אחד ומה ת"ל ה' אלהינו, עלינו הוחל שמו ביותר. כיוצא בדבר אתה אומר אלהים אלהיך אנכי, עליך הוחל שמי ביותר, ע"ש: זכרו לעולם בריתו. אתם בני ישראל זכרו תמיד ואל תשכחו כי ארץ כנען ירושת עולמים היא לכם, לא על ידי כבוש שאפשר להשתנות בהמיר ארץ, כי אם על ידי הברית אשר כרת אלהי עולם את אבותיכם: ודבר צוה. הדבר אשר גזר — קים

תקון תפלה

בתהלים צ"ו בשנוים. והסגנון מוכיח ששירי תהלים חברו בראשונה ובדברי הימים נתאחדו לאחדים. ותניא בסדר עולם רבה פרק י"ד בשחר היו אומרים הודו לה' קראו בשמו וגו' עד אל תגעו במשיחי, ובין הערבים היו אומרים שירו לה' כל הארץ וגו' עד ואמר כל העם אמן והלל לה', וכך היו אומרים כל ארבעים ושלש שנים לפני הארון עד שהביאו שלמה לבית עולמים, ע"כ. ור' אברהם ן' הירחי כתב במנהיג תפלה סי' ב' שהיה אומר אותו על הקרבן דבר יום ביומו, ולפיכך נהגו לומר מזמור זה לפני סדר התפלה כי תפלות כנגד תמידין תקנום. גם המפרש הקדמון בעל מחזור ויטרי דף ס"א כתב שהיו אומרים אותו על תמיד של שחר. ובסדר רב עמרם דף כ"ז ע"א כתב „ובשחרית של שבת וכו' ועומד חזן הכנסת וכו' ופותח

אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר: לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל־תִּגְּעוּ

עץ יוסף

העולם נתן את התורה. הרי אלף דור: אשר כרת את אברהם. אשר בשביל התורה כרת ברית עם אברהם בצווי המילה ואמר לו ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך: ושבועתו ליצחק. וכן ביצחק אחר העקידה באמר גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. וזה מה שאמר ושבועתו ליצחק פי' ושבועתו של אברהם: ויעמידה ליעקב. וכן יעקב בצאתו מבאר שבע שלא היו בידו אז נשיונות וזכיות כאלו. אעפ"כ נאמר הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. וזה מה שאמר ויעמידה ליעקב לחק. וכן כשנקרא שמו ישראל והוליד י"ב שבטים ובנה מזבחות בפרשת וישלח נאמר ויאמר לו אלהים אני אל שדי וגו' ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ. וזהו שאמר. לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען. פי' לכל אחד מן האבות אמר לך אתן ארץ כנען: חבל נחלתכם. זה שהיא עתה חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר. אז נשבע לתת להם ארץ כנען. וזה דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען. אלא בהיותכם מתי מספר. וא"ת אפי' לאלף ויותר יש מספר לכך אמר: כמעט. כחשבון היותר מעט: וגרים בה. והייתם בה כגרים בארץ. ועוד זאת שלא ישבו במקום אחד. אלא: ויתהלכו מגוי אל גוי. ולא בלבד ממקום למקום תחת ממלכה אחת אלא ג"כ: וממלכה אל עם אחר. ועכ"ז: לא הניח להיש לעשקם. כענין והיה כי יראו אותך המצרים וגו' והרגו אותי וגו'. שלא שלטו המון העם בם. וגם: ויוכח עליהם מלכים. היינו פרעה ואבימלך באברהם ויצחק. שהיו מלכים. וביעקב את לבן שגם הוא היה מלך כמו שאחז"ל שהוא כושן רשעתים מלך ארם נהרים. שאמר הוא יתברך לפרעה ולאבימלך וללבן: אל תגעו במשיחי. אלו האבות שהיו גדולים ונשיאים כמו מלכים משוחים כמו שנאמר באברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו. ואיתא במדרש ב"ר פ' מ"ב שאשוו כל או"ה וקצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואמרו לו מלך את עלינו נשיא את עלינו כו'. וכן יצחק היה מלך כדאיתא בסדר הדורות. וכן יעקב היה מלך כדאיתא במדרש ב"ר פ' נ"ג שאמר לו יהודה ליוסף מה פרעה מלך ואתה שני בארץ מצרים. כך אבא מלך

בארץ

עיון תפלה

לאלף דור בלי הפסק. כמו שנאמר (דברים ז, ט) האל הנאמן שומר הברית וגו' לאלף דור: בהיותכם מתי מספר. המשורר קולע במאמרו זה אל המקרא (דברים ז, ז) לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' כי אתם המעט מכל העמים, וכן אמר להם לישראל, לא כרת הקב"ה עמכם את בריתו בימים האלה בהיותכם מרובים באוכלסין מכל העמים כמו שנאמר (מ"א ד, כ) יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרוב וגו', אז הייתם סבורים כי מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם לכרות בריתו עמכם ומחמת שאתם כבר אזרחים בארץ זה יותר מארבע מאות שנה נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה, אבל באמת לא כן הדבר, שהרי כריתת הברית היתה בהיותכם עוד מתי מספר, כמעט, ונתינת הארץ היתה כמו כן בפעם שאבותינו עדיין היו גרים בה לא אזרחים, ויתהלכו מגוי אל גוי וגו' מארץ כנען לארץ מצרים ולארץ פלשתים וחרן, אלא מאהבת ה' את אבותינו ומשמרו את השבועה אשר נשבע להם. וכל כך היו חביבים בעיניו עד כי לא הניח לאיש (הלמ"ד נוספת, ובתהלים כתוב לא הניח אדם בלא למ"ד) לעשקם ויוכח עליהם מלכים (פרעה ואבימלך) אל תגעו במשיחי (בגדולי, כמו למשחה בהם (שמות כט, כט)

תקון תפלה

ופותח רבון כל העולמים לא על צדקותינו וכו' מזמור לתודה וכו' הודו לה' (הלל הגדול) וכו' הודו לה' קראו בשמו וכו' למנצח וגו' השמים מספרים וכו' ברוך שאמר וכו' מזמור שיר ליום השבת וכו' יהי כבוד וכו' אשרי וכו' וכו'" עכ"ל, ואלו בסדר תפלת שחרית לחול דף ב' ע"ב לא זכר הודו כלל, נראה מזה שבימיו לא היו אומרים הודו אלא בשבת ויו"ט, וכמו שכתב אבודרהם אמשטרדם תפ"ו דף נ"ט ע"א „שחרית של שבת וכו' ואח"כ מוסיפין י"ב מזמורים על שאר ימי השבוע ואלו הן הודו לה' קראו בשמו וכו' ומוסיפים בתוכו פסוקים מפוזרים מתהלים וכו'" עכ"ל, וכ"כ בדף פ"ז ע"ב ובדף צ' ע"ב אצל תפלת יו"ט „וקורין הזמירות כמו בשבת" עכ"ל, עיי"ש.

ובמס'

בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַיְיָ כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים: כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים | וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה

בכל מקום שנרשם קו כזה | הוא להורות שצריך לשהות שם ולהפסיק מעט (כפי שנתבאר בסי' נ"ס):

עץ יוסף

בארץ כנען ואמי שני לו: ובנביאי אל תרעו. אלו האמהות שהיו נביאות. כדאי' בב"ר פ' ס"ז על פסוק זה. ועד כאן היו אומרים בתמיד של שחר: שירו לה' כל הארץ. מכאן מתחיל מה שהיו אומרים בתמיד של בין הערבים: בשרו מיום אל יום ישועתו. כמו יום ביומו. כלומר בכל יום בשרו ישועתו כי תמיד הוא מושיע אתכם מיד אויביכם ואמר זה על ישועת הארון כי ע"כ השיבו אותו הפלשתים. וזהו: ספרו בגוים את כבודו. כי כבוד גדול היה דבר הארון: בכל העמים נפלאותיו. זו מכת העכברים. ושלקח פרות עלות ובניהם כלו בבית. וישרנה הפרות ולא חזרו לאחוריהם: כי כל אלהי העמים אלילים. כי אף עבודת צבא השמים הבל. משום: וה' שמים עשה. ומאחר שהוא עשאם. כולם עבדים הם משרתים רצים בשליחותו לכל אשר יצוה. ואין להם כח ואיל מעצמם. כי אם כפי השפע שמקבלים לערך שמופקדים תחת ידם. ואם יסתיר פניו מהם והיו כלא היו. לכן יכירו הכל כי ה' הוא אלהי האלהים ונורא על כולם: הוד והדר לפניו

עיון תפלה

להתגדל בהם, רש"י) ובנביאי (ב"ת תחת למ"ד, כמו ואתה באלהיך תשוב (הושע יב, ז) תחת לאלהיך, ובתהלים כתוב ולנביאי, והם האבות כמו שנאמר (בראשית כ, ז) השב אשת האיש כי נביא הוא) אל תרעו: שירו לה' כל הארץ. כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מא, נז): בשרו מיום אל יום ישועתו. בנדרים (ס, ב) דרשו רבותינו מיום אל יום היינו מעת לעת, וכאן פירושו כל היום בלי הפסק, כי ישועתו מתחדשת בכל רגע, ונופל על זה לשון בשורה כעל כל דבר חדש: ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאותיו. שאומה נקראת גוי ביחס אל יתר האומות, בהיותה נבדלת מהן במראה בשפתה בדתה ובמנהגיה המיוחדים, ונקראת עם ביחס אל עצמה, על פי האחדות והקשר הלאומי שיש בין פרטיה לאסוף למערכה אחת. השם גוי נגזר מן גו, כמו שכל גוף נבדל מזולתו במקום במראה ובתכונה כן הגוי, והשם עם נגזר ממלת העם. עם שכל איש שואף לחיות חיי חברה עם יתר אישי הגוי. ולכן דרשו רבותינו בהגדת פסח ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינים שם. ופירוש גוי גדול (דברים ד, ז ח) קדוש (שמות יט, ו) צדיק (ישעיה כו, ב) איתן (ירמיה ה, טו) מיתר הגוים. אבל פירוש עם גדול (דברים ב, י) קדוש (שם יד, ב) צדיק (ישעיה ס, כא) בעצמו. כבוד האומה הוא קנין יחסי, הכבוד שהיא נוחלת מיתר האומות בהיותה נכבדת ומרוממת על כלן, ופירוש ספרו בגוים את כבודו של הקב"ה שהוא משפיע עליכם לעיני כל הגוים, ובכל העמים ספרו נפלאותיו שהוא עושה לעיניכם תמיד על פי תנאי שאיפותיכם העצמיות למטרה האלהית, לא נעשו כן לכל העמים על פי עממותם המה: ונורא הוא על כל אלהים. אלהים הם כחות הטבע אשר העמים ההולכים בחשך הקדישום והעריצום לאלהים, כלם יראים מפני אל עליון, כי כלם אלילים אלמים מבלתי יכלת, וה' נגדו שמים עשה: הוד והדר. ההוד היא היפוי הפנימי המכריז עליו מבחוץ, וההדר הוא רק מבחוץ. ואצלתי מהודך עליו (במדבר כז, כ) מרוח קדשך השורה עליך, פן תתן לאחרים הודך (משלי ה, ט) מעלותיך הפנימיות, ויגדל ה' את שלמה וגו' ויתן עליו הוד מלכות (דה"א כט, כה) רוח קדשו המכיל מוראו על כל הבריות, ויהי כזית הודו (הושע יד, ז) הזית שמנו אגור בפנים ונראה מבחוץ. אבל כסוס הודו במלחמה (זכריה י, ג), הוד נחרו אימה (איוב לט, כ), ענין אחר להם מענין הד הרים (יחזקאל ז, ז), וכן הוד קולו (ישעיה ל, ל) כלם ענינם השמעת קול חזק המעורר חרדות. הפעל מן הוד לדעת קנת ומשירי אהודנו (תהלים כח, ז), על כן עמים יהודוך (שם מה, יח). דיד והדר לפניו. לפני הארון: עז וחדוה במקומו. במקום משכן הארון

תקון תפלה

ובמס' סופרים פי"ז הלכה י"א לפי גרסת הגר"א משמע שגם בר"ח היו אומרים הודו, דגרסינן התם וצריכין לומר בר"ח אחר יהי כבוד ה' מלך מזמור שירו לה' שיר חדש ואחריו הודו לה' קראו בשמו וששת המזמורים של כל יום (נראה מזה שלא היו אומרים הודו בכל יום רק ששת המזמורים לבד מתהלה לדוד עד כל הנשמה), לפי"ז היו אומרים הודו בימי הגאונים בכל יום שיש בו קרבן מוסף. אבל במחזור ויטרי מזכיר הודו גם בחול. והיו גם קהלות

בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ

עץ יוסף

לפניו כו'. לפי שהיתה יללה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון בשדה פלשתים: הבו לה' משפחות עמים. ומה יתנו לו. ומפרש הבו לה' כבוד ועוז: הבו לה' כבוד שמו. כי כשמו כן תהלתו: בהדרת קודש. כי כן אמרנו הוד והדר לפניו: חילו מלפניו כל הארץ כו'. מלך ב"ו כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל עליהם יותר אימה. והם דואגים ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם. ומדה הקב"ה אינו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל בל תמוט. שהוא עושה נקמה ברשעים. והישרים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת. לכן חילו מלפניו כל הארץ. משום שכשאין הבריות דואגים ממנו וחוטאים. אז יהפכם ויאבדם: ישמחו השמים ותגל הארץ. ר"ת השם. פי' כשיתמלא שמו הנכבד אז ישמחו השמים ותגל הארץ על רוב שמחה שתהיה אז בעולם. ישמחו אותיות משיחו. כשיבא משיח אז תהיה שמחה למעלה ולמטה. ותגל אותיות גלות. לומר כשיתקבצו גליות של ישראל. אז תהיה גילה ושמחה לה' כמפורש בישעיה מ"ט ע"ש ושם נ"ב ושם ס': ירעם הים. ישמיע קול רם לגודל השמחה: ומלואו. הבריות הממלאים אותו: יעלוץ השדה וגו'. ישמח השדה וכל הבריות המצויות בו: מלפני ה'. וכל השמחה תהיה לפני ה' על. כי בא לשפוט את. יושבי: הארץ. ואז יאמרו אלה לאלה: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו. ג"כ עתה: הושיענו אלהי ישענו. כלומר בכל יום ויום התפללו על קבוץ הגליות שעתיד להיות ותאמרו הושיענו כי אתה מעולם אלהי ישענו: להודות לשם קדשך. על התשועה הבאה: להשתבח בתהלתך. לשבח את עצמנו

עיון תפלה

הארון, לפי שהיתה יללה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון אצלם — אמר כי בשובו אלינו עז וחדוה במקומו (רד"ק דה"א ט"ז): הבו ליי. אתם משפחות העמים אשר ראיתם ושמעתם פלאי הארון בארץ פלשתים הבו גדל לה'. ואמר הראב"ע (תהלים כ"ו) כי טעם כבוד שמו כבוד ארונו, לפי שהארון נקרא שם (ש"ב ו, ב): שאו מנחה. לא כמו שעשו הפלשתים שהיגרו דורן לאלהי ישראל ויניחו על העגלה, רק בידכם שאו מנחה וביאו בעצמכם והשתחוו לפניו בהדרת קדש: חילו מלפניו כל הארץ. ואז גם אתם בטוחים, כמו שנאמר (תהלים ב, יא) וגילו ברעדה, גם קיום העולם בטוח, אף תכון תבל בל תמוט, כי באין יראת שדי אין בטחון לכל הבריאה כלה, כמו שנאמר (שם פב) עד מתי תשפטו עול וגו' ימוטו כל מוסדי ארץ: ישמחו השמים וגו' מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ. היא נבואה לעתיד לבוא, בוא יבוא היום אשר בו תשמח כל הבריאה כלה מפני שה' בעצמו יבוא למלוך על כל הגוים ולשפוט את הארץ: ואמרו הושיענו וגו' וקבצנו וגו'. המשורר חזה ברוח הנבואה כי סוף סוף ישראל גלה יגלה מעל אדמתו כמו שאמר (שם קו, כז) וישא ידו להם וגו' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות, לפיכך צוה את העם להתפלל כל הגאולה העתידה כי ימסר יחיש מעשהו לתקן עולם במלכות שדי ולשפוט בעצמו את הארץ:

תקון תפלה

קהלות בישראל אשר לא אמרו הודו כלל, ומהם התימנים, גם במקומו של רבינו צדקיה הרופא בעל שבלי הלקט לא היו נוהגין לאמרו, לפיכך לא הזכירו לא בסי' ז' ולא בסי' ע"ו. גם הטור בסי' נ"א כתב יש מקומות שנוהגין לומר מזמור לתודה והודו לה' קראו בשמו, ויש שאומרים הפסוקים והמזמורים הנוכפים (על ששת המזמורים שהם עקר פסוקי דזמרה שבשבילם נתקנו הברכות תחלה וסוף) קודם ברוך שאמר, ובאשכנז נוהגין לומר ברוך שאמר מיד ואחריו כל המזמורים בין בחול בין בשבת, והכי מסתבר להקדים הברכה לכל המזמורים שתהא לכלם

בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר־

עץ יוסף

עצמנו בתהלתך. כי נשבח יהיה לדבק בה' המהולל אחד: מן העולם כו'. מן העוה"ז עד העוה"ב: ויאמרו. צוה דוד שיאמרו כולם אמן. ר"ל אמן פי' אמת הדבר. אף יאמרו הלל לה' כל אחד לפי מהללו. ועד כאן היו אומרים בתמיד של בין הערבים: רוממו ה' אלהינו כו'. ותקנוהו לומר כאן לפי שעד כאן הוא שתיקן דוד לומר לפני הארון. הייתי אומר כי אין קדושה אלא כשיש ארון. אבל בבית שני שלא היה בו ארון נפסקה הקדושה ח"ו. לכן תקנו פסוקים אלו להורות כי לא פסקה הקדושה מבית המקדש אף בבית שני שנחסר בו הארון. וזה מה שאמר: רוממו ה' אלהינו. אף בבית שני: והשתחוו להדום רגליו. זה בית המקדש: כי קדוש הוא. הבית אף כשנגנז הארון. ומשום שאעפ"כ הייתי אומר כי אין קדושה אלא בבית המקדש. אבל עכשיו בעוה"ר שנחרב בית קדשנו נסתלקה לה הקדושה מכל וכל. לזה אמרו: רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו. פי' אף כשנחרב הבית ולא נשתייר כי אם ההר מ"מ לא פסקה קדושה ממנו לעולם. ואמר הטעם לפי שאין קדושת הארון וביהמ"ק מעצמם. שתעדר הקדושה בהעדרם. רק: כי קדוש. הוא: ה' אלהינו. והוא המקדש בהקרא שמו על המקום ההוא. כמד"א כי אם אל המקום אשר יבחר ה' וגו' לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה. והלמ"ד של לשכנו הוא למ"ד בעבור. פי' בשביל שכנו שהשכין שכינתו שם. וזה ידוע מאמר חז"ל כי מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי. וזה מה שאמר כי קדוש הוא אלהינו וקדושתו נצחית. ולכן רוממו ה' אלהינו והשתחוו אף להר קדשו. כמד"א והתפללו אל המקום הזה: והוא. יתברך: רחום. לא שמוותר. כי מאן דאמר דקודשא בריך הוא וותרן הוא יוותרו מעוי. כי אם: יכפר עון. על ידי יסורין. אלא רחמנותו הוא: ולא ישחית. האדם לגמרי מכל וכל. כי אם יביא יסורין נאמו לכפר עון וגבי דיליה: והרבה. פעמים רבות: להשיב אפו מהם. ואף בעגל שנפרע מהם. מ"מ: ולא יעיר כל חמתו. כי אם קצתה. שלא נפלו מן העם כ"א שלשת אלפי איש. וכן במרגלים לא העיר אלא מקצת חמתו. ויש בפסוק זה י"ג תיבות. לזכור י"ג מדות הרחמים. ועכשיו אנו אומרים רבש"ע אם כך היא מדתך. אנו מבקשים: אתה ה'. מקור הרחמים: לא תכלא. פי' לא תמנע: רחמיך ממני. ואף שאין בידי מעש להצטדק. ואין בידי תשורה להביא אל המלך. מ"מ: חסדך ואמתך. פי' החסד של אמת שלך שאין מצפה לתשלום גמול המה: תמיד יצרוני. פי' ישמרוני. ויש בפסוק הזה י' תיבות לזכור זכות אברהם שנתנסה בעשר נסיונות: זכור רחמיך וגו' כי מעולם המה. כלומר מעולם זה המה. כי מלאכי העולם העליון לא יצטרכו

נחסד

עיון תפלה

ברוך ה' וגו'. חתימת השיר: מן העולם ועד העולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך (רש"י נחמיה ט, ה). מהזמן הראשון עד הזמן האחרון — כל הימים (רד"ק תהלים מא, יד). ובשוחר טוב מזמור ק"ו מן עלמא דלא הוינן ביה עד עלמא דאנן ביה, כן נירסת אבודרהם בפירוש נשמת דף ס' ע"ב, מסכים למה שאמרו בב"ר פ"ג סי' ז' מלמד שהי' הקב"ה בונה עולמות ומחריבן עד שברא אלו: והלל ליי. הלל שם דבר הלול, ושב על ויאמרו: להדם רגליו. לבית המקדש: להר קדשו. להר המוריה שבו בית המקדש (רד"ק תהלים צט): והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. האף הוא הכעס החיצוני המעניש, והחמה היא החמה הפנימית השמורה בלב (הג' מלבי"ם תהלים עח, לח): לא תכלא רחמיך. הרחמים הם בעת צרה בראות הש"ת צערו של המתפלל, כמו שנאמר (שם קו) וירא

בצר

תקון תפלה

לכלם ברכה תחלה וסוף, עכ"ל. וכ"ה במחזור ויטרי ובמחזור רומא אומרים יהי כבוד. ה' מלך גאות לבש הודו לה' קראו בשמו עד אמן והלל לה' למנצח וגו' השמים מספרים ה' מלך ירגזו עמים ועוד פסוקים מלוקטים ברוך שאמר יהי כבוד אשרי וכו': רוממו וגו' רוממו וגו'. (תהלים צט, ה ט): והוא רחום. (שם עח, לח), וכתב המג"א או"ח סי' רפ"א בשם כנסת הגדולה שיש מקומות שאין אומרים והוא רחום בשבת ויו"ט בפסוקי דזמרה: אתה יי. (שם מ, יב): זכר רחמיך ה'. (שם כה, ו):

תנו

רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־
יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים ׀ מִמִּקְדָּשֶׁיךָ
אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן ׀ עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים:
אֵל־נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב
גְּמוּל עַל־גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה:

עץ יוסף

לחסד ולרחמים. ולכן תן לנו משלנו. או יאמר זכור רחמיך של שם ה'. וגם חסדיך. כי שתי אלה מהויות עולם המה. שלא נברא העולם עד נשתתף שם ה' בשם אלהים. וגם במדת חסד כי עולם חסד יבנה. והיה זה למען יתקיים העולם. שאל"כ לא היה מתקיים על חטאות בני האדם. ויש בפסוק הזה ז' תיבות כנגד ז' ימי בראשית שברא בהם עולמו בחסד וברחמים. ואמר שאף שהקב"ה מתנהג עמהם במדת הדין מ"מ אל תתרעמו עליו ית' אלא: תנו עז לאלהים. למה"ד. משום שאף שמתנהג עמהם בדין אעפ"כ: על ישראל גאותו ועזו בשחקים. שמתפאר ומתגאה בהם בין שרי מעלה כמד"א ישראל אשר בך אתפאר. ואל תחשבו כי אחר שעיקר שכינה עלתה למעלה. אף שנשאר קצת למטה כמו שאחז"ל שלא זזה שכינה מכותל מערבי. אין לנו תועלת ממנה. כי דעו כי: נורא אלהים. גם אשר הוא: ממקדשיך. למטה. וכתוב ממקדשיך ביו"ד. כי בבית המקדש היו שלשה בתים אולם והיכל ודביר. כי כל כך הוא נורא שאל ישראל הוא הנותן עוז כו'. שאלמלא הסד אל לא היה להם כח לסבול הגלות. כי גם שהעיקר למעלה. חלק הנשאר הוא מושפע מהעליון. וזהו ברוך אלהים שהוא מושפע ובדוך מאל ישראל הנזכר. מתפלל לקרב הגאולה ולקחת נקמה מהרשעים. ואמר: אל נקמות ה'. אתה ה' היכול לנקום נקם. לכן אתה: אל נקמות הופיע. פי' הראה נקמות מהרשעים: הנשא. הראה רוממותך: שופט הארץ: השב גמול על עובדי כוכבים הגאים. וכאשר תושיעני אודה ואומר: לה' הישועה. ולא יושע אדם בזולתו: על עמך כו'. ועל עמך מוסב לברך ולהודות לך

עיון תפלה

בגלל נסם וגו' ויתן אותם לרחמים וגו'. הרסד והאמת גם שלא בעת צרה, החסד הוא בחנם והאמת מגל זכות או הבטחה קודמת (הג' מלבי"ם שם ט, יב):

כי מעולם המה, מראש ימות עולם: תנו עז לאלהים. אתם ממלכות הארץ תנו תודה כי אך לאלהים עז נאה"ל להניע העולם כחפצו וכלבם קוראי יד: על ישראל גאותו. גדלו, הרוצה לראות גדלו של הקב"ה יתבונן על ישראל, שכל העולם כלו מתאמצים לכלותם וידיהם לא תעשינה תושיה, וכמו שאמרו (יומא סט, ב) הן הן גבורותיו וכו'; זאת רואים גם דרי מטה, אבל עזו — כחו ויכלתו — ידוע רק לדרי מעלה בשחקים: נורא אתה אלהים ממקדשיך וגו'. כונת המליצה הזאת כמליצת רבותינו בשמו"ר ר"פ כ"ט אמר ריש לקיש בו"ד עושה פרקמטין ונותן בתוכו כל מיני משקין כאו"א בפני עצמו שמא יכול להוציא את כלן ממקום אחד, אבל הקב"ה אינו כן כשהמטיר אש וגפרית על הסדומיים היה מן השמים וכו' וכשמטיב לישראל אינו מטיב אלא מן השמים שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים. ובילקוט איוב (לו, לא) כי בם ידין עמים יתן אכל למכביר, כאופה הזה עומד אצל תנורו, נכנס אוהבו רודה פת חמה ונותן לו נכנס שונאו נוטה גחלים ונותן על ראשו, אף השמים כך, לישראל נותן הקב"ה לחם מן השמים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ולסדומיים נותן גפרית ואש שנאמר וה' המטיר על סדום וגו' גפרית ואש וגו' מן השמים. וכאן הוא הולם את הדבר במקדש, לפי שבימיו כבר ירדה שכינה מן השמים ושרתה בתוך ב"י במקום הארון (כלומר מרכז ההתגלות היה במקום ההוא), ושעור המקרא, מן המקדש אשר שם משכן כבודך שכך מהלך אימים נוראים על הגוים אשר לא ידעוך, ומאותו המקום בעצמו הכך נותן עז ותעצומות לעם אשר בחרת בו: אל נקמות. הטוקם לצריו ונוטר לאויביו — הופיע על פני תבל והשב גמול על גאים, ועל ידי זה תתגדל וההכנה מלכותך „כי כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד" (רש"י שמות יד, ד). הופיעה. טווי וראוי הופע, כמו הודע את ירושלים (יחזקאל טז, ב), הושע עבדך (תהלים פו, ב), וכן בסדר תפלות ר"ה והופע בהדר גאון עזך, ופה נתארך מפני ההפסקה: לה' הישועה. על השי"ת מוטלת הישועה להושיענו בעת צרה כי מי יושיענו זולתו, ועל עמך מוטלת ברכתך לברך ולהודות לשמך הגדול בשביל הישועה (רש"י). וכעין זה בישעיה (לח, כ) ה' להושיעני עליו מוטל להושיעני, ונגינותי ננגן ועלינו מוטל לנגן שירי הלל

תקון תפלה

תנו עז וגו' נורא אלהים וגו'. (תהלים סח, לה—לו): אל וגו'. הנשא (שם צד, א ב): לה' הישועה (שם ג, ט): ה'

יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה ידגיש החי"ת לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ:

עץ יוסף

לך סלה: ה' צבאות עמנו כו'. אי' בירושלמי אמר ר' עקיבא כל האומר ג' פסוקים אלו ה' צבאות עמנו. ה' צבאות אשרי. ה' הושיעה אינו ניזוק. ופי' ה' צבאות עמנו בגלות ואם יש לנו צרות. בזה הוא משגב לנו אלהי יעקב מגיהנם סלה. משגב הוא ענין חוזק: ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ולא ייאש לבו מאורך הגלות: ה' הושיעה. ולא זו שמדת הרחמים יושיענו. אלא גם: המלך. שהוא מדה"ד כידוע שתואר מלך הוא ביחוד אל מדת הדין. שעל כן בימים הנוראים כתארהו ית' בתואר מלך לומר המלך הקדוש המלך המשפט: יעננו. מיד: ביום קראנו: הושיעה את עמך. הם ההמון: וברך את נחלתך. הם הנבחרים תביא להם הטוב: ורעם. רעה אותם במרעה טוב: ונשאם. ותן להם רוממות: עד העולם. כל ימי העולם. ואף שדעה חסרנו מפאת החומר מלהכות להקב"ה כראוי. הנה: נפשנו. יודעת מאד. ובקרבנו: חכתה לה'. ועל שאין הלב החמרי מחכה ושמח בבטחון. על כן לא הועילה לנו מה שנפשנו חכתה. כי אם לסילוק היזק. כי: עזרנו ומגננו הוא. אך כאשר נזכה: כי בו ישמח לבנו. שגם הלב החמרי ישמח בו יתברך. והשמחה בו תהיה מרוב האמונה: כי בשם קדשו בטחנו. אז לא תהיה טובתנו סילוק

עיון תפלה

והיא בגית ה': יי צבאות. בשבועות ל"ה ב' תני' כתב צב מצבאות הרי זה נמחק, ר' יוסי אומר צבאות כלו נמחק שלא נקרא צבאות אלא על שם ישראל, אמר שמואל אין הלכה כר' יוסי, הנה לדעת הת"ק כאן וגם ע"א צבאות אינו נמחק, ושמואל דפסיק הלכתא כותייהו השם צבאות תאר עצמי להקב"ה כמו שנבאר בסמוך, אבל לדעת ר' יוסי, וכן דעת הגמ' (ברכות לא, ב) עד שבאת חנה וקראתו צבאות אמרה מכל צבאי צבאות, שבראת בעולמך וכו' ובברייתא דל"ב מדות מדה ס"ו אמרה חנה שתי צבאות בראת בעולמך העליונים והתחתונים וכו' ובחגיגה (טו, א) ורים לקיש אמר ה' צבאות שמו אדון הוא בצבא שלו, ובמכילתא שירה היה פסוק אשירה לה' מהו צבאות אות הוא בתוך צבא שלו, שהשם צבאות תאר להנבראים לפיכך אין בו קדושה. אולם לדעת הסוברים שהשם הזה תאר עצמי להקב"ה דהלכתא כותייהו, נראה פירושו מענין צבי ממלכות (ישעיה יג, יט) שתרגומו חדות מלכוון, וכן תרגם שם (ד, ב; כג, ט), וכן תרגם (ירמיה ג, יט) צבי צבאות גוים חדוה תושבחת עממיא, נראה שהוא מפרש צבאות זה רבוי מן צבי כמו שהם צבי לחיה יתרבה לפעמים צבאות (שה"ש ב, ז), ורש"י פירש (ישעיה ד, ב) צבי הוא נוי דבר צביון שיש בו חפץ, ועל צביון (ר"ה יא, א) פרש"י בטעם כל אחד ואחד ובדפוס כל אחד ואחד, רוצה לומר בתכלית שלמותם הטבעית; והכל נובע ממקור אחד, כי הדבר השלם הכל חפצים בו הכל מתאוים אליו והכל שמחים ומשתבחים בו, לפיכך נכתר התאר הזה להקב"ה שהוא השלם האמתי בכל מיני השלמיות: יי צבאות עמנו. ההולך עם חברו נתחבר עמו לטובת עצמו וההולך את חברו נתחבר אתו להנאת חברו, עמך ישב בקרבך בטוב לו (דברים כג, יז), וישבת עמו ימים אחדים עד שוב אף אחיך ממך (בראשית כז, מד), וחי אחיך עמך (ויקרא כה, לו), ראית גנב ותרץ עמו (תהלים נ, יח), ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח, טז) נראה מזה כי אוהב גדים היה; ויפקד אתם את יוסף וישרת אותם (שם מ, ד), רועה את אחיו בצאן (שם לז, ב), אל תירא כי אתך אנכי (ישעיה מג, ה) לעזרך (אבל אל תירא כי עמך אני (שם מא, י) מדה מרובה מן הראשונה, היה נכון ובטוח כי לא אעזבך לפי שאני מוצא נחת רוח בחברתך. וכמוהו עמו אנכי בצרה (תהלים צא, טו), ה' צבאות עמנו. אל"ג), מי אתי מי (מ"ב ט, לב) לעזרני, סריסי פרעה אשר אתו במשמר (בראשית מ, ז) כבוד לו לשבת עם רבי המלוכה אבל לא להם, ילך נא אמנון אתנו (ש"ב יג, כו) למען נכבד בחברתו (והמלך השיב לו לפי אקי דרך ארץ למה ילך עמך, כי בודאי לכתו עמך יהיה לו לכבוד אך למה זה נכבד עליך, כמו שאמר בתחלה. אל"ג), ובגדעון והיה אשר אומר אליך זה ילך אתך (לעזור לך בזכותו) הוא ילך אתך וגו' זה לא ילך עמך (כי אין לו זכות רק יקבל תועלת ממך בהכבדו במלחמה) הוא לא ילך (שופטים ז, ד). ויש עוד הוראה אחרת למלת את, ענין התנגדות, ויערכו אתם מלחמה (בראשית יד, ח), כי את הגוים רעת? (ירמיה יב, ט) (מהרש"ל): אשרי אדם בוטח בך. ראה מה שכתבנו בפסוקים אלו בברכות השחר: נפשנו חכתה וגו'

תקון תפלה

ה' צבאות (תהלים מו ח; פד, יג): ה' הושיעה (שם כ, י): הושיעה את וגו' (שם כח, ט): נפשנו חכתה וגו' כי בו ישמח וגו' (שם לג, כ כא).

יהי

יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי ׀ יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי ׀ בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

מזמור זה הוא תיקון גדול מתיקוני חכמים לאמרו קודם ברוך שאמר. וזאת למודעי באיזו פסוק שמדבר הפניך בלשון יחיד לא תהיה כוונתו על עצמו לבד. כי אם על כל ישראל (יוש"ר): ויש בזה המזמור עשרה שמות הויה כנגד עשרת הדברות כמ"ש בפע"ח ובמשנת חסידים ובסי' האר"י ז"ל. ומ"ש שם שיש בו ל"א תיבות שלוב הוי' אד'. הנה שנתלא בו ל"ז תיבות. מובן בכונתם שמן הוי' הראשון עד סוף המזמור ל"א תיבות. ועיין לקמן פרק י"א אות כ"ח לדוד אודי ופרק י"א אות ד' קידוש לשבת: ומ"ש בפע"ח שיש בזה המזמור ט"ו פסוקים כו' לחבר ע"ן ולחבר י"ה. ובסדור ר' שבתי לאמקוביר מבואר יותר לחבר ז"ן שהם ו"ה עם י"ה שהם ט"ו פסוקים שבמזמור. צריך לומר שכוונתם שהפסוקים הם י"ג ושתי אותיות ו"ה כשמתחברם להפסוקים יעלה י"ה. (שער הכולל):

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי

עץ יוסף

היזק. כי אם: יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. אך אנו מבקשים: הראנו ה'. השם הרחמים: חסדך. מיד: וישעך תתן לנו. ולא להמתין בהישועה עד הדור הבא אחריו: קומה עזרתה לנו. מיד. עזרתה כמו לעזרתה: ופדנו. כדכתיב ואתן אדם תחתיך (ישעיה מג,ד): למען חסדך. ומפרש איזה חסד. זה שאמרת ע"י דוד עבדך ברוח קדשו: אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך. בשאלות ובקשות: ואמלאהו. לכן כאשר לנו לבקש כל זאת מלפניך: אשרי העם שככה לו. פי' שכך מובטח לו מאת אלהיו למלאות את כל שאלותיו. והוא כמד"א כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו. וזמש"א אשרי העם שה' אלהיו: ואני בחסדך בטחתי. ולא בחסד ולא במעשים שלנו באנו לפניך: יגל לבי בישועתך. פי' שתושיע לך ימינך למענך. שגם השכינה כביכול עמנו בגלות ואעפ"כ: אשירה לה'. כאשר. גמל. הטוב הזה. עלי. ובשבילי:

מזמור שיר חנכת וגו'. מבואר במדרש כי מזמור נאמר כנגד בית ראשון. ושיר כנגד בית שני. ולפי שעתיד להבנות פעם שלישית ואף הוא יהיה נחנך ע"י דוד מלך ישראל. שיסדר מתחלה. לכן פסוק זה בר"ת שלו רמז נס על שלישי. כי הוא ר"ת למשח"ה כנגד בית ג' שיהיה למשחה ולגדולה שאינה פוסקת. ולהיות אף שנקרא לשם דוד. שלמה הכנו. לכן ר"ת כל הפסוק חוץ מתיבת חנכת הוא שלמה. כי הבית חנכת שלמה היתה: ארוממך ה' כי דליתני. מלשון דלות וחולשה ותולי

עיון תפלה

יחלנו לך. המקוה מקוה על דבר בלתי ברור והמיחל מיחל על דבר ברור (הג' מלבי"ם תהלים קל, ה), וראה לשונו (ישעיה נא, ה), אבל הכה ענינו רק המתנה לבד: אנכי וגו' המעלך מארץ מצרים. ומחויב אתה להכנע תחת עֻלִּי, ואז הרחב פיך לשאול ממני ואני אמלא כל משאלותיך: אנכי. מלת הגוף למד"ב אני, ומלת אנכי לא תבוא אלא להורות ענין חדש בהויה דרך שיהיה, אם לשלול כל זולתו לומר אני לבדי ולא אחר, אנכי ה' אלהיך, או להורות התנגדות, אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה (ש"ב ז, ב), או לרמוז גדולה וחשיבות, אנכי אערבנו (בראשית מג, ט), אל הירא כי אתך אנכי (שם מו, כד), או פחיתות ושפלות, ואנכי עפר ואפר (שם יח, כז) (מהרשד"ל):

תקון תפלה

יהי חסדך וגו' (תהלים לג,כב): הראנו ה' (שם פה,ח): קומה עזרתה (שם מד,כז): אנכי ה' (שם פא, יא): אשרי העם (שם קמד, טו): ואני בחסדך (שם יג, ו):

מזמור שיר חנכת הבית. (תהלים פרק ל). מי תקן

מזמור שיר חנכת הבית לדוד. כתב בעל זמרת יה ש"מזמור זה יסדו דוד בשוב ממנו אף ה' ועצר המגפה מעל ישראל בבנותו מזבח בגרן ארנן היבוסי ויקבע את המקום הזה לבית עולמים ויחנכהו בעולות ושלמים ויאמר דוד זה הוא בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל" (דה"א כב, א): אֲרוֹמִמְךָ. תחת אֲרוֹמֶמְךָ, כי ליר"י לפני סו"א ישתנה ברוב פעמים לסגל (מסלול ודרך גזרת הכפולים קל ספרה): כי דליתני. רוממתני משערי מות באמרך למלאך המשחית

וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי־בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ

עץ יוסף

כד"א מדוע אתה ככה דל בן המלך. והוא כמו שאחז"ל ששה חדשים נצטרע דוד: ולא שמחת אויבי לי. שאמרו, דוד שבא על א"א מיתתו במה. שע"י החולי נתכפר לי: שועתי אליך ותרפאני. מחולי הגופני: העלית מן שאול נפשי. זהו שרפא אותי מחולי הנפש. ולא בלבד הצלת גופי ממות העוה"ז והנפש משאול שלא יכנס כי אם גם את הגוף מגיהנם. וזהו חייתני גם את הגוף. מיורדי בור מהיותי יורד לבור גיהנם בחברת הנפש במעשה החינך וכמו שמבואר בהקדמת סדר ויקרא וח"א מירדי בחיר"ק הדל"ת לומר מירידה שלי. כי גם אני הגוף הצטערתי לכך. והוא על אשר בא אל בת שבע: זמרו לה' חסידיו. כלומר בהנהגתו עמכם במדת ה' היא מדת הרחמים. אך נוסף על הזמרה עוד הוסיפו הודאה בהתנהגו ביסורין ודין. הוא השם הנקרא זכר קדשו הוא שם אדנות שעליו נאמר וזה זכרי לדור דור הוא זכר קדשי הוא מדת הדין. וזהו: והודו לזכר קדשו. כי הכל לטובתכם הוא: כי רגע. שאף באפו אין האף אלא לפנים. אך חיים ברצונו.

עיון תפלה

הרף ידך (ש"ב כד, טז): **ולא שמחת איבי לי.** הם אלה שההמון עליהם (תהלים ג, ב) ה' מה רבו צרי, בלא ספק היו מריעים על משכביו, וכמו שאמרו (שבת ל, ע"א) באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדרה: **שועתי אליך.** על מכת הדבר אשר היתה בי (בעמי) **ותרפאני** ממנה, כי רפואת העם הוא רפואת המלך. **העלית מן שאול נפשי.** כבר נואשתי מחיי ונחשבתי בעיני כמו חללים שוכבי קבר, כי כן משפטי באשר אנכי הסבותי בנפש עמי ונתת נפש תחת נפש, ואתה ברחמיך העליתני משאול ותחייני מרדת בור: **והודו לזכר קדשו.** כמו להודות לשם קדשך (תהלים קו, מז), כי שם וזכר נרדפים, כמו שנאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר (שמות ג, טו). ובלשון הזה השתמש גם משה איש האלהים במזמוריו המיוחסים אליו (תהלים צז, יב); וכן מצינו במקומות רבים שאסף המלך דוד להשתמש במליצותיו של איש האלהים, כמו (שם קלה, יד) כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם (דברים לב, לו), עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (תהלים קיח, יד; שמות טו, ב), ימלך ה' לעולם (תהלים קמו, י) לקח ממליצת ה' ימלך לעולם ועד (שמות טו, יח), עדות ה' נאמנה (תהלים יט, ח) לקח ממליצתו של איש האלהים במזמורו המיוחס אליו (שם צג, ה) עדותיך נאמנו מאד; ועוד הרבה: **כי רגע באפו.** שעורו כי ברגע אפו, נעתקה אות השמוש ממקומה כמנהג העברי, כמו יש לאל ידי (בראשית לא, כט) תחת יש אל לידי, ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ, ו) תחת בדמעות בשליש, ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט, ל) תחת

תחת

תקון תפלה

תקן לאמרו קודם פסוקי דזמרה? ומתי ומאיזה טעם תקנוהו? לא נודע, כי בכל הסדורים לא נזכר, גם בשבלי הלקט ובמנהיג ואבודרהם ורוקח ובטור ושו"ע ומטה משה (תלמיד מהרש"ל) וסדר היום ובסדורי הספרדים והתימנים (מלבד בשבת) איננו, [גם במחזור זולצבאך תנ"ט ליתא, וכן בסדור יעב"ץ], גם הרוו"ה בסדוריו והריב"א בסדור עבודת ישראל לא הדפיסוהו, גם בסדור שער השמים להשל"ה נוסח אשכנז אמשטרדם תס"ז, וכן בסי' דה"ח אלטונא תקצ"א שנדפס בחיי המחבר ג"כ איננו, גם הרז"ה בשערי תפלה כשנת תפ"ד לא הזכירו. ובסדור חסד לאברהם להר"א אזולאי ז"ל תקמ"א וכן במשנת חסידים נזכר אחר הודו לה', ובסדור שער הרחמים שקלאוו תקמ"ח נדפס באותיות קטנות בלי נקוד ובלי באור מהמחבר, נראה שבימים ההם עוד לא נהגו לאמרו בצבור ובקבע, ועכ"פ אי אפשר להקדים זמן אספתו לתוך סדר התפלה יותר מכמאה וארבעים שנה. טעם תקונו יש אומרים לפי שבתי התפלה נקראים בשם מקדש מעט כמו שנאמר (יחזקאל יא, טז) ואהי להם למקדש מעט ודרשו רבותינו ז"ל (מגלה כט, א) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, ועבודת התפלה היא במקום עבודת הקרבנות, לפיכך נהגו האחרונים לאמרו לפני התפלה בתור חנוך בית ה'. ונראה עוד כי אלה אשר הנהיגו אמירתו פרשוהו על פי דרכו של ר' עובדיה ספורנו ז"ל: **חנכת הבית.** העתיד להבנות ב"ב: **כי דליתני.** נשאתני על כל עמי התבל, וכמו שתקנו בתפלות המועדים ורוממתנו מכל הלשונות, ובקדוש לרגלים ורוממנו מכל לשון: **ולא שמחת**

אויבי לי. שחשבו לכלותני: **ותרפאני.** רפואת הנפש, כמו שנאמר ומל ה' אלהיך את לבבך (דברים ל, ו), ועל רפואת הנפש מיגונה או מעונותיה פירשוהו גם ר' משה הכהן ורש"י ז"ל. או רוצה לומר ותרפאני מן המכות אשר הִכֵּיתִי בארץ עניי ומרודי: **העלית מן שאול.** מן הגלות הדומה לבור שאון, כמו שנאמר (זכריה ט, יא) שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: **מירדי בור.** שלא

בְּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל־אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל־אֲדֹנָי א) אֶתְחַנָּן: מַה־בֶּצַע

עץ יוסף

וכוונתו כי. בערב ילין בכי. טרם יצא הצער. והבכי הוא כדי שלבוקר תהיה רנה. וז"א ילין לשון עתיד. ואומר ולבקר ולא אמר ובבקר. כי לולא הצער והחולי לא היה האדם מרגיש בעונותיו ולא היה שב עד ה'. כי הלא ממני הראו כי הנה ואני אמרתי בשלוי. טרם בא עלי חולי וצרה ויסורין: בל אמוט לעולם. כי חשבתי עצמי לשלם וצדיק לפניו יתברך. ואלו ה' ברצונך. לרחם היית. העמדתה להררי ומלבי. עז. ולא החליתני. הנה באחרונה. הסתרת פניך. על עונותי: הייתי נבהל. ולא אדע מה לעשות לתקן מה שאין כן עתה כי החליתני: אליך ה' אקרא. בשבחים: ואל אדני אתחנן. אח"כ בתפלה שהוא לשון תחנונים. וכמו שאמרו חז"ל שבתחלה יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. וזאת היתה תפלתו: מה בצע בדמי. בברייתי מן העולם. ע"ד (ישעיה

עיון תפלה

תחת פוך בעיניה. וטעמו כי גם בעת אפו ובשצף קצפו חיים ברצונו — רוצה בקיומו של עולם, כמו שנאמר (יחזקאל לג, יא) חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה: בערב ילין בכי ולבקר רנה. נחלקו רבותינו במקרא ויתן ה' דבר

תקון תפלה

אבקש אחרי תעתועי העמים והבליהם: בשלוי. בעודני יושבת על אדמתי בזמן הבית: הסתרת פניך. כמו שנאמר (דברים לא, יח) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא.: אליך ה' אקרא. מן המצר קראתי

בישראל מהבקר ועד עת מועד (ש"ב כד, טו) כמה נמשך זמן הדבר, ראה ברכות ס"ב ע"ב שוחר טוב מזמור י"ז מדרש שמואל רבתי פל"א, ובבמדבר רבה פ"ח שבכל יום ויום היו מתים מישראל מאה אנשים, ממה שאמרו שבכל יום נראה שנמשך הדבר כל שלשת הימים, כי על פחות משלשה לא יצדק לומר כל, כמו שהעיר הג' מלבי"ם בהתורה והמצוה ויקרא סי' קנ"ו והגאון בעל יד מלאכי בערך כל עיי"ש, ועי' פירוש מהרז"ו. ואולם הרדי"א ז"ל פרשו ע"ד הפשט מהבקר ועד עת מועד למחרתו בבקר, ואז פסק, ולכן אמר בערב ילין (העם) בבכי, ולבקר (כאשר סר מעליהם מר המות) רנה: ואני אמרתי בשלוי. הנפרד שֶׁלֶו ע"מ עֶבֶד כֶּלֶךְ: ועניין בשלוי בעת שלותי, אחרי אשר הניח לי ה' מכל אויבי מסביב ואחרי דַּבְּרִי את דברי שירתי הגדולה (שם כב), אמרתי אז בלבי כי מעתה בל אמוט עוד לעולם ואבלה יחד שנותי בהשקט ובטחה, בראותי עין בעין כי אתה ה' רצית וחפצת להעמידני על הַרְרֵי עוז, ה' ברצונך העמדתה להררי עז. ויאמר מהרי"ל מעקלענבורג (הכתב והקבלה במדבר כז, יג; ויקרא טז, ה) „בכל התורה וראית חסר ה"א וכאן וראיתה ה"א נוסף בסוף התיבה ע"פ המסרת, וכוון מאד ע"פ הכלל שבידינו כי לכל פעל הנעשה בחפץ ורצון תתחבר ה"א" עכ"ל: הסתרת פניך הייתי נבהל. חרד ושומם על השנוי שפתאומי בלי דעת מה: אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן. המבקש חסד ורחמים מאת השי"ת בלי טעם קוראהו יי, והדורש משפט בתתו טעם לדבריו קוראהו אדני, כי כבודו ועזו של אדון ומלך הם משפט אהב. כמו בי אדני לא איש דברים אנכי (שמות ד, י) ומה בלע בשלחך אותי, אדני למה הרעותה וגו' ומאז באתי אל פרעה וגו' (שם ה, כב כג), אל נא אדני וגו' ואנכי לא אוכל וגו' פן תדבקני וגו' (בראשית יט, יח—יט), בי אדני וגו' וישמעו הכנעני וגו' ומה תעשה לשמך הגדול (יהושע ז, ח—ט), בי אדני במה אושיע וגו' הנה אלפי הדל וגו' (שופטים ו, טו), ואברהם בדברו משפט אל השופט כל הארץ אמר ג"כ (בראשית יח, כז, ל, לב) הנה נא הואלתי לדבר אל אדני וגו' אל נא יחר לאדני וגו' כל אלה הדבורים לא בקשת רחמים פשוטים היו אלא דברי טעם, ראוי לך להסיר חרון אפך מעל כל המקום לבל תדבק הרעה גם בעשרת הצדיקים, דכשנתן רשות למשחית אינו מבחין וכו'. והכלל הזה הכריח את רבותינו להוציא את המקרא בי אדני שלח נא ביד תשלח (שמות ד, יג) מידי פשוטו ביא אתה מעביר עלי (את הדין) אהרן אחי גדול ממני ואתה משלחני (תנחומא בובער), ובשמו"ר פ"ג עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם פ' שנה וכו' עכשיו אתה נכנס בתחומו של אחי, ע"כ, שלח נא ביד תשלח, ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן (רש"י). וכ"ה בדברים רבה פ"ב אברהם אמר אדני ה' מה תתן לי וכו' אם מתבקש לי בדין (בטעם ומשפט שכלי) שיהיו לי בנים תן לי ואם לאו ברחמים התן לי, ואף משה כך אמר אדני ה' אתה החלות אם מתבקש בדין שאכנס לא"י אכנס ואם לאו אכנס ברחמים. והמקרא שלפנינו אליך ה' אקרא ואל אדני אתחנן, בתחלה בקש רחמים על נפשו חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה ה' העבר נא את עון עבדך וגו' (ש"ב כד, י), ובאחרונה כשראה המלאך המכה בעם על לא חמס בכפם שאל והתחנן בדרישת משפט מאת השופט כל הארץ, הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (שם שם, יז): מה בצע בדמי. וכן היתה

א) כן הוא במסורה ובצ"ל, וכן הוא במנחת ש"י.

בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל־שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע־יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה־עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: קדיש יתום

עץ יוסף

ל, י) אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול: ברדתי אל שחת. בקבר: היודך עפר. כשהאדם שב להיות עפר וכי יודך אז: היגיד אמתך. וכי יוכל האדם כשהוא עפר להגיד אמתך. היינו לעסוק בתורת אמת. שזה אי אפשר אלא כשהאדם חי על האדמה בגוף ונפש יחד. לכן. שמע ה' וחנני. ותקן לי חיים של מנוחה כדי שאוכל להודות לך ולעסוק בתורה. ואם אין בי כח לעמוד נגד היצה"ר. אתה ה' היה עוזר לי. ע"ד הבא ליטהר מסייעין לו. כי הלא רבות פעמים. הפכת מספדי. שהייתי מתאבל על חטאי: למחול לי. ובשרתני גם ה' העביר חטאתך לא תמות: פתחת שקי. אותו השק שאזרתי והתעניתי על חטאי פתחת אותו בבשורתך: ותאזרני שמחה. תחת השק. לזה גם עתה הנני: למען. בעבור זה: יזמרך כבוד. היא הנשמה: ולא ידום. ולא ישתוק גם הגוף מלשבח אותך: לעולם אודך. ואני מקבל עלי לשבח ולהודות לך תמיד כל הימים. כך היתה תפלתי. וקבל ה' תפלתי לכן גם אתם תתנו הודאה לה' אף בהתנהגו עמכם ביסורין ודין:

עיון תפלה

תפלתי אז, מה בצע בדמי אשר ישפך ארצה וברדתי אל שחת. **בצע**, תועלת ושכר, כמו בצע כסף (שופטים ה, יט), ותרגומו בכל מקום ממון. ונוסח התפלה הזו הוא ענין חדש אשר לא נזכר במקומו נוסף על הנזכר שם; והרבה ענינים יש אשר קצרו בהם הכתובים במקום אחד ונתבארו במקום אחר, כמו המכתב לחזקיהו בחלותו ויחי מחליו שלא נזכר במלכים ב' פרשה כ' ונכתב בישעיה ל"ח, ותפלת יהושפט מלך יהודה שלא נזכרה במלכים א' פרשה כ"ב ונכתבה בדה"ב (כ, ו), ותשובת מנשה (שם לג, יג) לא נזכרה במלכים, והרבה כיוצא בהם. ויש לשער השערה קרובה כי אחרי התפלל את המאמר **תהי נא ידך בי ובבית אבי** הוסיף לומר **מה בצע בדמי** וגו' באשר גם הוא לא חפץ למות כי אם לחיות ולספר מעשה יה, באופן ששם נזכרה ראשית התפלה ופה סיומה: **היודך עפר**. כמו שנאמר בשאול מי יודה לך (תהלים ו, ו), ונאמר אם רפאים יקומו יודוך סלה (שם פח, יא), ונאמר לא המתים יהללו יה (שם קטו, יז), ונאמר כי לא שאול תודך (ישעיה לח, יח), ואמר הרד"ק „על הגוף אמר שהוא מת לא על הנשמה" עכ"ל. ואע"פ שגם הנשמות מקלסות להקב"ה שהרי אמרו רבותינו (שמו"ר פ"ב) כשם שקלוסו של הקב"ה עולה לו מגן עדן מפי הצדיקים כך עולה מגיהנם מפי הרשעים, ובשוחר טוב מזמור פ"ד אמר ר' יוחנן מלמד שקלוסו של הקב"ה עולה מגיהנם יותר מגן עדן, ואמרו (עירובין יט ע"א) שמצדיקין עליהם את הדין ואומרים לפניו רבש"ע יפה דנת וכו' ועי' ב"ב ע"ד ע"א, אין זה בבחירתן כי אין בחירה בעליונים, רק על פי טבע יצירתן, והרי זה דומה לאדם הממציא מכונה מדברת וישם דברים בתוכה לספר תהלתו כל היום, ההתהלות כאלה ימצא נחת וירום גבו? אין זה מהולל מפי אחרים אלא מהלל נפשו, חי חי יודך כמוני היום, בהיותי בעל בחירה ורצון חפשי ותהלתי אינה מוכרחת רק נבחרת: **הפכת מספדי**. שהייתי סופד על מתי העם: **למחול לי**. שעל ידי נועד מקום לבית מקדשך ונתחנך בעבודה: **פתחת שקי**. כמו שנאמר וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ה' עומד בין הארץ ובין השמים וגו' ויפול דויד והזקנים מכוסים בשקים על פניהם (דה"א כא, טז), ואתה פתחת השק ובמקומו אזרתני שמחת בית עולמים: **למען יזמרך כבוד**. אשר ישכון בבית הגדול והקדוש הזה **ולא ידם לנצח**, כמו שנאמר (מ"א ח, יא) כי מלא כבוד יי את בית יי. ולכן ה' אלהי לעולם אודך, תמיד אודך מקרב לבי על הדבר הגדול הזה שעשית עמי:

תקון תפלה

קראתי יה: **היודך** עפר. העמים אשר **לא** ידעוך: הפכת מספדי וגו' ותאזרני שמחה. כמו שנאמר (תהלים קכו, ב) אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. ולפי סגנון הפירוש הזה היא השירה אשר תשורר כנסת ישראל בשוב השי"ת את שיבת ציון ובהבנות הבית האחרון, והוא לנו שיר לאומי, לפיכך נהגו הקהלות לאמרו בכל יום כדי לחזק בלבנו את התקוה על הגאולה העתידה במהרה בימינו.—וכבר השתמשו בו גם בבית שני לשיר לאומי והיו משוררים אותו בפומבי גדול בהוסיפם על העיר והעזרות (שבועות טו, ב) ובהבאת בכורים (בכורים פ"ג מ"ד), אולי מפני שגזרה המלכות גזרה שלא להביא בכורים (תענית כח, א), לכן יפה אמרו ארוממך וגו' ולא שמחת אויבי לי. ועי' ויקרא רבה פכ"ח אסתר רבתי פרשה יוד ובפסיקתא דרב כהנא הוצאת בובער פיסקא ח' ובהערות ותקונים סי' ע"ה:

ברוך

מכאן עד אחר מזמור לתודה צריך לומר מעומד:

^א^ יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד ב"פ: ^ב^ וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

^ג^ הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: ^ד^ בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: ^ה^ כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

בשבת וביום טוב ובהו"ר מתחילין כאן למנצח מזמור לדוד השמים מספרים וכו'

^ו^ לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

יתו"א ■ שמות טו,יח. ב זכריה יד,ט. ג תהלים קו,מז. ד שם שם מח. ה שם קנ,ו. ו שם סז א—ח.

(דה"ח) (א) אין לענות אמן אם סיים הברכה בשוה עם הש"ץ דנראה כעונה אמן אחר ברכותיו וה"ה בכל הברכות הדין כך לבד בישתבח ויתבאר אי"ה לקמן ואם סיים הוא ברכה אחת וש"ץ ברכה אחרת מותר לענות אמן (סי' נ"א ועי' מ"א). נכון לומר ב"ש בעמידה (שם) [ויאחז ב' ציציות שלפניו בידו הימנית ובהשלום ב"ש ינשקם]: (ב) מב"ש עד ישתבח מותר לענות אמן ואפי' באמצע הברכה של ברוך שאמר או באמצע הברכה של ישתבח מותר לענות על כל ברכה ששומע (כיון שברכת ב"ש וישתבח לא הוזכרה בגמרא) וכן כל ברכת הודאה מותר לברך כמו אשר יצר לאחר עשיית צרכיו וכיוצא בזה וכן לענות ק"ש עם הצבור שצריך שיקרא עמהם פסוק ראשון קורא [לקמן בסוף דיני ק"ש כתבתי שצריך לקרות כל ק"ש כי כן העלה הגאון מה"א וו ז"ל ע"ש. אמנם אם עומד בפסוקי דזמרה נלע"ד דדי הכרעה לדי בפסוק ראשון] ומכ"ש בקדיש ולקדושה ולברכו [ופשוט דלא יענה אמן אחר אמירת הש"ץ ברכו דבלא"ה פקפק על אמן זה הפ"מ סי' נ"ז] (עי' לקמן בדיני ק"ש ועי' ב"י בסי' נ"א): (ג) ברוך הוא וב"ש אסור לענות באמצע פסוקי דזמרה כיון שלא הוזכרה בגמרא כלל (עי' מ"א סי' קכ"ה): (ד) אבל לדבר ולהפסיק שלא לדברי שבח והודאה כל"ע אסור להפסיק אמנם אם מוכרח להפסיק יאמר קודם שיפסיק ברוך ה' לעולם אמן ואמן עד ויברך דויד וכשחוזר ומתחיל יאמר ג"כ אלו הפסוקים (סי' נ"א) [בכל מקום שאסור להפסיק אפי' בלה"ק אסור לדבר]: (ה) ואפי' שהה כדי לגמור את כולה בפסוקי דזמרה אינו חוזר לראש (מ"א סי' נ"ג ע"ש): (ו) כשצריך להפסיק והוא עומד סמוך לפרק יש לו ליזהר ולמהר לסיים עד הפרק כי טוב יותר להפסיק בין הפרקים מבאמצע הפרק ואלו הן אמצע הפרקים של פסוקי דזמרה מהודו עד אמן והלל לה'. מן תנו עוז כו' עד ברוך אלהים. מן אל נקמות עד על נא"ס. מן נפשנו חכתה לה' עד יחלנו לך. מן יהי שם עד על השמים כבודו. ובין הללויה. להללויה. ומן ברוך ה' לעולם עד אמן ואמן. ומן ויברך דויד עד לשם תפארתך. ומן אתה

(בשמים ראש) ואח"כ מתחילין לומר ברוך שאמר כו'. ונתקנה ברכה זו משום שאמרו חז"ל שחייב אדם לגמור הלל בכל יום לשבח הש"י בתהלות ותשבחות של דוד. ולא ר"ל הלל המצרי. אלא פסוקי דזמרה. וקראום הלל משום שמתחילים ממזמור תהלה לדוד ארוממך וגו' עד כל הנשמה תהלל יה וגו'. ועוד אחז"ל כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. וכיון שמוטל על האדם לאומרו בכל יום. תקנו לאומרו קודם התפלה. כי כן הוא דרך המוסר ועבדים מלכות לסדר השבח תחלה ואח"כ יבקש צרכיו ממנו. ומטעם זה ג"כ מאחר שחייבו חז"ל לאומרו תקנו ברכה לפניהם וברכה לאחריהם. והם ברכת ברוך שאמר לפניהם וברכה ישתבח לאחריהם. כמו שתקנו ברכה על כל מה שחייבו חז"ל לעשות ברכה לפניו ולאחריו. וצריך לאומרו בניגון ובנעימה כי הוא שיר נאה ונחמד. ואחז"ל שיש בו פ"ז תיבות. וסימן ראשו כתם פ"ז כלומר הברכה הראשונה תהיה פ"ז תיבות (לבוש): כתב בספר היכלות שבח זה תקנוהו אנשי כנסת הגדולה ע"י פתקא שנפל מן השמים ומלאוה כתוב בה ע"כ: כתב סולעת יעקב שקבלו שצריך לאומרו מעומד ללמוד שהוא כנגד נורה עליונה. הה"ד שרפים עומדים ממעל לו. וכ"כ הב"ח ר"ס נ"ג. וכתב רמ"א בסי' נ"א שכן נוהגים לעמוד: מן ברוך שאמר עד ישתבח נקרא פסוקי דזמרה. מלשון לא תזמור. לפי שהם כורתים הקליפות והמקטרגים של התפלה. לכן יתלהב לב האדם לומר השבח בנעימה ובכונה ובשמחה עצומה ובתחינות גדולה ולא ידלג שום תיבה ולא יבליעם אלא יוציא מפיו כמונה מעות. כדי שלא תהא תפלתו נמסרת לחיצונים ח"ו:

כתב הא"ר בסי' נ"ב במגיד מישרים איתא דהזהיר לב"י לבא לבית הכנסת בהשכמה כדי שיוכל להתפלל כסדר ולא בדילוג, כי התועה כן מהפך הצינורות. ומשמע דמודה דאם עבר ונתאחר יעשה כמו שנתבאר.

בדרך

אמה

אתה הוא ה' לבדך עד במים עזים. ומן ויושע עד ה' ימלוך לעולם ועד (א"ח סי' נ"א): (ז) לא יגע בשעת פסוקי דזמרה וק"ש בק"ש ותפלה במקומות המכוסין שו באדם במקום המכוסה אבל במקומות המגולין מותר ליגע (היינו ביד עד הפרק שלנו שקורין עלענבאגען ובשוקיים עד הברך) וכן בנוקבי האף ובאוזן אסור ליגע כ"א ע"י בגד ואם נגע (בפסוקי) [בשעת] פסוקי דזמרה וכן בק"ש די בנקיון צרור או חוכך ידו בכותל וכד' (סי' צ"ד) כמו בתפלה ויתבאר (שם):

בדרך החיים (לעיל קודם התפלה) ולא כאותן המונרים על הדינים ומתפללים כסדר ואין מתפללין עם הצבור. גם עוברים על דברי הטור בשם הגאונים עכ"ל:

כתוב בשל"ה קודם ברוך שאמר יאמר זה:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת־פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת־בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל[א]:

יאחוז בשתי ציציות שלפניו בשעת אמירת ברוך שאמר:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא.

עץ יוסף

ברוך שאמר והיה העולם. הוא תחלת הבריאה יש מאין: ברוך הוא. הוא הנסתר והנעלם

אחרית לשלום

ברוך שאמר והיה העולם. תחלת ברוך שמזכיר בבריאת העולם יתכן ע"פ המ"ר בראשית וכו' למה בבי"ת. אמר הקב"ה הריני בורא אותה בלשון ברכה הלואי יעמוד ע"ש. וזהו ברוך שאמר והיה העולם, שהתחיל הויית העולם בבי"ת לשון ברכה לפי שהוא ברוך: שאמר והיה העולם. יתבאר עפ"י מאמר חז"ל בתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים שתף בו מדת הרחמים וכו'. ולכאורה יקשה אחרי שהבריאה היתה בהשתתפות מדה"ר מ"מ מוזכר בכל עניני הבריאה רק שם אלהים. דהיי דמאמר בראשית ברא אלהים יוכל לפרשו על ראשית המחשבה למדה"ד המתיחס לשם אלהים. אך מה שנא' אח"ז ויאמר אלהים. ויעש אלהים. ויברא אלהים. מוזכר עם מדה"ד. גם בגוף המעשה והבריאה. ואין

כזה

עיון תפלה

ברוך שאמר והיה העולם. הורו בזה שהשמים והארץ נבראו במאמר אחד (עי' לעיל בביאורנו של ברייתא דר' ישמעאל מדה י"ג). ולא אמר **ונעשה העולם**, כי המעשה יאמר על תקון הדבר ותכונת צורה בו והגלות צורה הכל, וזה לא היה במאמר ראשון כי אם בהשפעה מאמרות שאחריו ביום השני (ר' יעקב אנטולי בס' מלמד התלמידים פ' יתרו). והדבור **שאמר והיה העולם** רגיל על לשון קדמוני רז"ל, כמו שכל מי שמזיק לישראל כאלו מזיק לפני מי שאמר והיה העולם (מכילתא פ' שמות), כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם (שם פ' משפטים), חביב בית המקדש לפני מי שאמר והיה העולם (שם פ' בשלח), רב יהודה בר יחזקאל היה מברך יתפאר ויתגדל ויתברך שמו של מי שאמר והיה העולם (דברים רבה פ"ז), ברוך מי שאמר והיה העולם אמן אמן ואמן (ויק"ר סוף פ"ג), וכה החסר מלת מי. וכנוי עולם על התבל לא מצאנו במקרא, כי שם ענינו נצחיות והתמדה (ראה אבן עזרא קהלת ג, יא), אך חז"ל השתמשו בו הרבה על הוראה זאת, כמו עולם כמנהגו נוהג (ע"ז נד, ב), עולם להכשרה דומה (ב"ב כה, א): **ברוך הוא**. כיום הברכה כפי בגנון חז"ל, כמו בהגדת פסח ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא, ובתדב"א פעמים רבית ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים (תדב"א רבה פ"ב פ"ד פי"ט פכ"ב פי"ג פט"ו פי"ח פכ"ב פכ"ד), ועוד הרבה:

ברוך

תקון תפלה

ברוך שאמר. לשון הרב הקדמון ר' יעקב אנטולי בספר המלמד פ' יתרו „ואם דהמע"ה בנה טרקלין נאה לעוה"ב — מה נהדר הפרוזדור שחברו לו רבותינו ז"ל למי שיבין ציוריו היפים (ברוך שאמר לפסוקי דזמרה)" עכ"ל. הרב הזה לא יכנה **רבותינו** כי אם לחכמי המשנה והתלמוד, כידוע לבקי בלשונו. וכן נראה מלשון הרי"ף ברכות פרק אין עומדין „ותקינו **רבנן** (חכמי המשנה או הגמ') למימר ברכה מקמייהו וברכה מבתרייהו ומאי נינהו **ברוך שאמר וישתבח**" עכ"ל, והמקובלים יקדימוה עד אנשי

כנה"ג

א) המקור הראשון של **ברוך שאמר** מצא בבעל הלכות גדולות (דף 22), הוצאת מק"נ ז"ל ושאלו מקמי דרב נטרונאי ריש מתיבתא מי שנכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין כו' ואם ראה שהצבור ממסרים בתפלה. כך שמענו ממר משה גאון ששמע מרבותיו שאומר ברוך שאמר והיה העולם כו' מזה מוכח שברכת ברוך שאמר כבר נאמרו בימי התלמוד שהזכירו הראשונים כדבר ידוע ומקובל. וכן הביא בעל הערוך (ערך תפל ד') התשובה הזאת בשם ר' משה גאון, ועי' מה שהביא הג"מ ר"ע הילדסהיימער ז"ל בהערות שלו שנת תרנ"ב דפוס ברלין.

המגיה **בנימין עזריאל ראם**

בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעֹשֶׂה. בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ.

עץ יוסף

בבחינת עלמו יתברך: ברוך אומר ועושה. בכל מה שמבטיח ע"י נביא. או הכוונה שהאמירה והעשיה ביחד. כמ"ש במדרש לא בעמל ולא ביגיעה כו' אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו. וזהו התבוננות מופלא להתבונן על בחינת הקיום שנובע ממנו תמיד בכל רגע בלי שביתה. והוא אומר ועושה ביחד. כי לולא זאת היה בטל העולם ח"ו. אחר שהוא לריך תמיד לקחת קיום וחיות מה' ב"ה: ברוך גוזר ומקים. פי' גוזר עונש מה ומקיים. או הכוונה ע"פ מה שאחז"ל בב"ר (פ"ה) וישב הים לפנות בוקר לאיתנו. לתנאו שהתנה עמו שיקרע לפני ישראל. עוד אי' שם לא עם הים בלבד התנה אלא עם כל מעשה בראשית שיתחדשו לעת הלורך. ור"ל שבתחלת עשיית הדברים שם הקב"ה בטבע שיעשה בהם כל מה שיעשה. ע"ד משל ביום שני בהחלק המים הושם בטבעם שיחלקו. הים למשה והירדן ליהושע ולאלישע. וכן כולם. ובעת הלטרכות החידוש להראות אז גוזר הקב"ה שיקיים תנאו. כי באמת אין דבר חדש תחת השמש וזהו שאמר ברוך גוזר ומקיים שגוזר הקב"ה על הדבר ההוא שיקיים תנאו הראשון. ומקיים. או פי' ברוך גוזר ומקיים בחסד. כי לטובה לא חזר בו: ברוך עושה בראשית. פי' עושה מעשה בראשית. הוא בחינת הקיום שנותן קיום וחיות בכל רגע בנבראים כולם: ברוך מרחם על הארץ. במדת הדין. ברוגז רחם תזכור. והארץ

אחרית לשלום

בזה הזכרת שתוף הרחמים. אך הענין בזה עפ"י מאמר חז"ל. דבור קשה. אמירה רכה. וזהו שהזכירה התורה בכל מעשה בראשית מלת ויאמר אמירה רכה מדת הרחמים. לשתף אותה עם מדת אלהים של מדה"ד. ומקדים

עיון תפלה

ברוך אומר ועושה. שלא כמדת בו"ד מדת הקב"ה, בנוהג שבעולם האומר דבר אין אמירתו מחייבת מעשה, אבל הקב"ה אינו כן, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל מאמרו של הקב"ה מעשה (במדרש שוחר טוב מזמור קי"ט פסוק לעולם ה' דברך נלב וגו' אותו הדבר שאמר הוא עשה) ואין שום הפסד וכליון לפי הכונה הראשונה, כי ההפסד הנראה איננו מכוון לעלמו אלא לצרך ההויה החוזרת חלילה והנפסד היום יהיה אחר זמן, אם כן הפסדו מעשה וסתירתו בנין (ר' יעקב אמנולי שם): ברוך גוזר ומקים. זהו ברכה על קיום הבריאה שהקב"ה גוזר על התמדת מליאותה וקיומה (וכמו שנאמר (תהלים לג, ט) כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד) ובלעדי גזרתו המתמדת ככר חזרה לאפס ותהו (הרב רי"ל מעקלענבורג). ורש"י (ברכות נ"ו סוף ע"ב) פירש ברוך גוזר ומקיים שגזר להשמיד בבל וקיים גזרתו. וכונו עוד בברכה זאת למה שאמרו רז"ל ירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג) בנוהג שבעולם מלך בו"ד גוזר גזרה רלה מקיימה רלו אחרים מקיימין אותה אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזרה ומקיימה תחלה, ובויק"ר פל"ה אר"א בטבע שבעולם מלך בו"ד גוזר גזרה אם רלה לקיימה הרי הוא מקיימה ואם לאו סוף שמקיימה ע"י אחרים אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזרה הוא מקיימה תחלה, הה"ד מפני שיבה תקום וגו' אני הוא שקיימתי (מלות) עמידה זקן תחלה (בירושלמי בכורים פ"ג ה"ג ליתא לתיבת מלות), ועי' שמו"ר פ"ל. ודע כי שרש גזר שוה בטעמו לשרש כרת, גזרו את הילד (מ"א ג, כה) = העגל אשר כרתו לשנים (ירמיה לד, יח), ויגזרו העלים (מ"ב ו, ד) = ויכרתו לי ארזים (מ"א ה, כ), וכל לישן כריתת ברית מתורגם גזר קים. עקר השרש הזה גז (דברים יח, ד; תהלים עב, ו), ובחלוף אותיות המולא קץ, ויקצו את ידיהם (ש"ב ד, יב) = ויכרתו את ראשו (ש"א לא, ט), ובהוספת רי"ש ולא תקצרו את ספיחיה (ויקרא כה, יא). והושאל אח"כ על חתוך הדין, כי הפסק היוצא מפי השופט הרי הוא כרות וגזור ותתוך וּמְקֻצָּע מכל לדדיו בלי עודף וגרעון, ואת אשר נגזר עליה (אסתר ב, א) = שבועים שבעים נחתך על עמך (דניאל ט, כד). ובדברי רז"ל הרבה, וגזר דין שלהם נחתם כל אחד בזמנו (ר"ה טז, א), נתחתם גזר דינם לבאר שחת (סוטה לג, ב). ומזה על מאמר נחרץ שאין לפקפק בו ולהטיל ספק באמתתו ודיוקו, אע"פ שגזירת נביא חוזרת גזרת אורים ותומים אינה חוזרת (יומא עג, ב). ומזה על החק הקבוע היוצא מפי מושל הארץ בלי להוסיף או לגרוע, גזרת מלך היא (ב"ב קנט, א), חקה חקקתי גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על דברי (במדבר רבה פי"ט): ברוך עושה בראשית. כלומר מתקן המליאות ונותן לורה לכל הבריאה כלה, ובראשית פירושו המליאות, וכן המרס מעשה בראשית וששת ימי בראשית ויולר בראשית כיונו במלה זאת המציאות, והוא נכון מושאל, לפי שמשה רבינו ע"ה פתח סדר הבריאה במלת בראשית לכן קראו כל המעשים שנעשו בששת הימים מעשה בראשית והימים ימי בראשית עד שהמליאות בכללה יקראו בראשית (ר' יעקב אמנולי שם), ועי' רמב"ם מו"נ חלק שני פרק ל': ברוך מרחם על הארץ.

תקון תפלה

כגה"ג, כ"כ בספר תולעת יעקב בשם אור זרוע כי שבח זה תקנוהו אנכה"ג, וכ"כ הגאון יעב"ץ בסדורו, ובספר

בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב

עץ יוסף

אזכור. ארץ אשר ה' דורש אותה. או פי' ע"ד דכתיב וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. ולא התנחם על מה שעשה את הארץ. כי הארץ לא חטאה. ועיין באלשיך פ' לא ידון רוחי. וזהו ברוך מרחם על הארץ: ברוך מרחם על הבריות. כדכתיב ורחמיו על כל מעשיו. וכדאי' בב"ר פ' ל"ג שאמר הקב"ה כשזכרתי לנח לא לו לבדו זכרתי אלא לו ולכל שיש עמו בתיבה הה"ד ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו': ברוך משלם שכר טוב ליראיו. כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ור"ל שאף שמן הדין מחוייבין אנחנו לעבדו בלי שום גמול. וכדכתיב כל עמל האדם

אחרית לשלום

ומקדים הרחמים לדין כמאמר חז"ל בכל מקום ויאמר אלהים. וזהו שלמו שלא נחכר ויאמר בפסוק ראשון רק שם אלהים לבדו נרמז שעלה במחשבה תחלה לברוא במדה"ד. וזהו שאנו מברכים. ברוך הוא על הטוב שפשט מאמר והיה העולם. שהזכיר בהויית העולם לשון אמירה לשתף בזה מדה"ר. וזהו כי אמרתי עולם חסד יבנה. פי' שאמרתי בבריאת העולם לשון אמירה היתה כונתי עולם חסד יבנה. שיבנה העולם במדה"ר וחסד. ומדויקים בזה פסוקי מע"ב. דכל מקום שלא נזכר בו ויאמר דרשו חז"ל שאין בו טובה. וירא אלהים את האור וגו'. פרש"י ז"ל ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים. ויעש אלהים את הרקיע וגו' דרשו במ"ר למה לא כתב בשני כי טוב שבו נברא גיהנם. שבו נברא מחלוקת המים. ויקרא אלהים ליבשה ארץ דרשו במ"ר אני אל שדי שאמרתי לעולמי די שהיו נמתחין והולכין. והוא מדה"ד עד פה תבוא ולא תוסיף. ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים דרשו חז"ל קטרגה הלבנה ונתמעטה עפ"י מדה"ד. ויברא אלהים את התנינים דרשו חז"ל שהרג את הנקבה. ויעש אלהים את חית הארץ דרשו במ"ר זה הנחש. ובילירת האדם שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו לא הזכיר בו ויאמר יען כי בשלימות הבריאה שהיא הויית האדם בצלם אלהים. אז יוכל לעמוד גם במדה"ד. והיא הטובה המקווה לעתיד שיתנהג העולם במדה"ד כמו שהיתה ראשית המחשבה. וזהו שאמרו חז"ל בעשרה מאמרות נברא"ע וכו' בראשית נמי מאמר וכו' דלכן לא נאמר בבראשית ויאמר לרמז דתחלתו היה במדה"ד לא ברחמים של ויאמר. שכ"ז נברא גם הוא במאמר. וזהו שבמזמור תהלה לדוד נאמרו שבח אזכרות בראשון אלהי והשמיעה שם הוי"ה לרמז ג"כ על בריאת העולם דראשיתו במדה"ד ואח"ז שתף מדה"ר בתשעה ויאמר:

עיון תפלה

שהוא משגיח בעולם השפל בדרך רחמים ורחמיו לעולם הם: ברוך מרחם על הבריות. שהשגחתו גם באישים, שלא תאמר כי השגחתו רק בהמינים העומדים אבל האישים הנפסדים אין בהם השגחה, לפיכך בא ולמדך מרחם על הבריות, כלומר משגיח בכל בריה ובריה (ר' יעקב אמטולי שם). ולי נראה דרחמים והשגחה תרי מילי נינהו, וכאן מדבר מן הרחמים ולא מן ההשגחה, ומובא קמ"ל, שהיה נדין להנהיג את העולם בכללו על פי מדת הרחמים, כי העולם בכללו אם לא יתנהג על פי מדת החסד והרחמים אי אפשר לו להתקיים ולעמוד, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל בתחלה עלה במחשבה לבראו במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין (רש"י ריש בראשית מרז"ל ב"ר סו"פ י"ב), אבל הבריות הפרטיות היו צריכות להתנהג רק על פי מדת הדין, כי למה יחונכו? הנפש החוטאת צריכה למות, והעולם יתקיים גם בלעדה, וכמו שאמר משה להקב"ה מפני מה אדם חוטא ואין אתה פורע לו מיד (שוחר טוב מזמור ל"ג), אבל מטובו של הקב"ה לרחם גם על הבריה הפרטית וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, ברוך מרחם על הבריות. וכן נאמר בברכת השיר (נשמת כל חי) המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים: ברוך משלם שכר טוב ליראיו, שלא תאמר הואיל והוא משגיח על כל הבריות בפרט מפני מה צדיק ורע לו? לפיכך בא ולמד שהוא משלם שכר טוב ליראיו, שאין טוב העולם הזה תכלית טוב ולא רעתו תכלית רע, אלא בעולם הבא שכלו טוב (ר' יעקב אמטולי שם). ולפי דרכנו נפרש כי אחר אמרו ברוך מרחם על הבריות, ובכללו ג"כ שכל השפעת טובו על בריותיו היא בתור רחמים, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל ויק"ר פכ"ז „רוח הקדש אומרת מי הקדימני ואשלם, מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה, מי מל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לי מעקה

תקון תפלה

ובספר מנורת המאור סי' צ"ג כתב וז"ל „כתוב בספר היכלות (ספר קדמון מאד) שיש בו פ"ז תיבות והסימן ראשו כתם פז" עכ"ל, וכן הוא באמת לפי הנוסחאות המצויות. ואיך שהוא, השבח הזה קדמון מאד ובשום אופן אי אפשר לאחרו עד ימי הגאונים, כמו שעלה על דעת בעל סדור הגיון לב, מי לא יראה כי רוח ראשוני חכמי המשנה דובר בו, מי לא יתבונן שחז"ל השתמשו במליצותיו במקומות הרבה; כמו מליצת מי שאמר והיה העולם לקוחה בלא ספק מנוסח ברכתנו, גם התנא הקדמון שמעון בן שטח השתמש במליצה זו, ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם (סנהדרין יט, א), ומליצת עושה בראשית נזכרת במשנה (ברכות נד, א) על ההרים ועל הגבעות וכו' אומר ברוך עושה בראשית, וכן הנוסחא במשניות דפוס נאפולי. וספרים דגרסי במשנתנו עושה מעשה בראשית

לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ

עץ יוסף

לפיהו. ודרשו חז"ל בויקרא רבה פ"ד ובקהלת רבה פ"ו כל מה שיעמול אדם ויסגל מצות ומע"ט בעוה"ז אינו מספיק להציל היוצא מתוך פיהו ע"כ. ור"ל שאפי' לא היה ה' מטיב עם האדם רק ענין נשימתו אשר בה יחיה. אין שכר האדם בכל מה שיתעסק במצות ומע"ט מספיק לחסד זה שעושה עמו ה'. ומ"מ הקב"ה משלם לו שכר על מעשיו. ע"ז אמר ברוך משלם שכר כו'. ומה שאמר שכר טוב ולא אמר שכר לבד. לרמוז שמשלם לו השכר לפי הפעולה. ולא לפי המעשה לבד. ועיין מ"ש לעיל ביגדל עיקר י"א והבין. וכדי שלא תקשה ע"ז הא אנו רואים צדיק ורע לו. ואיה שכרו. ע"ז אמר ברוך חי לעד וקים לנצח. שאם אינו משלם לו בעוה"ז ישלם לו לעוה"ב. כי חי וקים הוא לעד ולנצח נצחים ונאמן הוא לשלם שכר לאוהביו ולשומרי מצותיו: ברוך פודה ומציל. משום שע"ז שאמר לעיל ברוך משלם שכר טוב ליראיו קשה הא לפעמים רשע מכתיר הצדיק ואינו נכוה בגחלתו מיד כי אם לאחר זמן רב. וא"כ איה צדקותיו של הצדיק. אך באמת ישרים דרכי ה'. כי זה ע"י מהמר חז"ל כל שמעניסים את חבירו על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה. וא"כ בשביל זה הצדיק הקב"ה מאריך אפו על הרשע ואינו נפרע ממנו

דובר שלום

ברוך חי לעד. נשמת האדם גם היא חי לעד אך אין מתקיימת בגוף לנצח רק מתפנה ממצב למצב. והוא ית' חי לעד וקיים לנצח באין שום שינוי המצב: ברוך שמו. שאמותו כביכול נעלם מכל חי. ומכירים אותו ית' רק מצד מעשיו. ושמותיו יתברך הם לפי ערך פעולותיו

עיון תפלה

עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום, מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים, מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש לפני תרומה עד שלא נתתי לו גרן, מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה, מי הפריש לי קרבן עד שלא נתתי לו בהמה" ע"כ. ובשמו"ר פל"א ואם נתת אין אתה נותן משלך אלא משלי, וכן הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך (דה"א כט, יד). בכל זאת ישיב גמול לעושי רצונו בתור תשלום ישר, ברוך משלם שכר ט"ב ליראיו. ובאמרו שכר טוב, לִמְּדָנוּ ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא אלא למען ייטב לך לעולם שכלו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכלו ארוך (קדושין לט ע"ב): ברוך חי לעד. כלומר אם גם יתמהמה הגמול המְיֻוחָה נחכה לו, כי בעל הגמול חי לעד וקים לנצח וסוף כוף יבוא על שכרנו ולא יאחר, אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' השומר אמת לעולם (תהלים קמו, ו) ערש"י. ועד העת ההיא — ברוך פודה ומציל. המצילנו מיד רעים ופודנו מכף עריצים. ההצלה היא מיד האויב (מרשותו) בשרם בא בכף, והפדיון אחר שכבר בא בכפו, ראה הב' מלבי"ם (ירמיה טו, כא): עד כאן הקדמה לברכת פסוקי דזמרה, ומכאן ואילך מתחלת הברכה עצמה: ברוך אתה וגו' האל. כתב רב עמרם גאון בסדורו ד' נ"ז ע"א הכי אמר ר' נתן ראש ישיבה הכי נהיגין במתיבתא לומר ברכת הרב את ריבנו ולא אמרינן האל הרב את ריבנו דהא אמרינן ה' אלהינו, עכ"ל. ומאותו הטעם עצמו מחק הר"ד אבודרהם (אמשטרדם תפ"ו ד' כג ע"א) מלה זאת בנוסח שלפנינו. וכן בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון לא באה מלת האל אחר אלהינו בסדר רב עמרם ד' נ"ה ע"א רק בפיי המ"ה אבינו מלכנו אדירנו וגו', גם הר"ד אבודרהם מחק אותה שם ד' קכ"ב ע"ב. ומה שהסאירוס בברכת אבות שבשמו"ע עשרה האל הגדול הגבור והנורא, לפי שבלשון הזה אמר משה (דברים י, יז), וכדאמרינן בברכות ל"ג ב' הני תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה באורייתא ואתו אנכה"ג ותקינהו בתפלה לא הוינן יכלין למימר להו. ואולי

תקון תפלה

בראשית וכ"ה בכת"י מינכען משנת ק"ג, היתה לפניהם הנוסחא גם בברכת ברוך שאמר כך, וכמו שנמצא באמת בתדב"א זוטא פ"ד „ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא ברוך עושה מעשה בראשית ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים ברוך שזכר את הראשונות והעביר אחרונות וכו', וכ"ה בנוסח מחזור ויטרי ברוך הוא ברוך שמו ברוך עושה מעשה בראשית, אך לפי קבלת פ"ז תיבות אשר זכרנו למעלה לא יתכן זה לפי נוסחתנו. ומליצת אומר ועושה גוזר ומקיים הזכירה רב המנונא (ברכות נז, ב) ראה מקום שנוטלין ממנו עפר (בבל) אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים. וכבר השתמשו בה בימי רבן גמליאל ורבי יהושע בשמו"ר פ"ל לא אמרתם אלהים אומר ועושה למה אינו משמר את השבת? המין ההוא שמע בלא ספק מנוסח ברוך שאמר שהיה ידוע אז לרבים, אך פיו הכשילו והחליף מאמר

הָעוֹלָם. הָאֵל אָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפֶה עַמּוֹ

עץ יוסף

ממנו מיד למען לא יהיה הצדיק נדחה ממחילתו. ולזה ממתין הקב"ה לעת מצוא מקום מצד אחר להעניש. והענין עפ"י מ"ש בזוהר בהרבה דוכתין פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר. וכתב שכאשר יש מלאך אחד להמליץ עבורו. אז יתגבר מחליו. ואעפ"כ מדה"ד אינה חוזרת ריקם. וצריך ליתן למדה"ד איזה איש אחר תמורת זה החולה. וזה פדעה שצריך ליתן פדיון לסט"א. ומייתי בזוהר עובדא דיהבי תליסר גוברין תמורת איש אחד. ולכאורה הוא התמוה דמי יותן תמורתו. ולפי הנ"ל ניחא. להיות כי זה האיש המרגיז ארץ מכתיר את הצדיק והיה ראוי להמיתו. אלא הקב"ה אינו רוצה להענישו בשביל הצדיק כדי שלא ידחו אותו ממחילתו של הקב"ה. ובבוא העת אשר מוכרח הקב"ה ליתן לס"א איזה איש המורת איזה צדיק. אז הקב"ה נותן את הרשע הזה לפדות את הצדיק הזה כמ"ש צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (משלי יא, ח) ועי' בשבט מישראל (סי' ל"ד). וזהו ברוך פודה ומציל. ר"ל שפודה את הצדיק הזה ומציל אותו ממיתה ע"י כופר הרשע הזה שהכתיר לאיזה צדיק. וגם ומציל לצדיק הראשון שהרשע הכתירו. מעונש שלא יהא נדחה ממחילת הקב"ה: אב הרחמן. ע"ש כרחם אב על בנים. שהוא משגיח ומרחם עלינו כרחם אב על בנים: המהלל

בפה

ענף יוסף

האל אב הרחמן. כתב אבודרהם שאין לומר תיבת האל. דהא המלין אלביט ע"כ. והכי קיי"ל בברכה שאחר המגילה הרב את ריבנו. וצ"ל דמש"ה יש לומר ברוך עושה מעשה בראשית. דתיבת מעשה מצלים למנין פ"ז שהם תיבת האל. אבל במ"ע כתב בשם מהרי"ס

דלהכי

דובר שלום

פעולותיו. זהו ברוך שמו טיטו על משפיו שמלד במותיו ית': האל אב הרחמן. הסמכה להזולת הוא משלש סבות. מלד הרחמים שטבעו לרחם. ומלד הטבע כרחם אב על בנים. ומלד המתבלה שהמושל משגיח על מי שתחתיו להטיב לו. זה אלה השלשה תארים. האל המושל בכל הפעולות. האב במלד הטבע מרחם. הרחמן שמדת רחמיו גורמין להטיב:

עיון תפלה

לזה כוון הרד"א בד' ל"ה ע"א „האל הגדול הגבור והנורא פסוק הוא" עכ"ל, וגם בנוסח הספרדים ובנוסח התימנים כת"י ליתא, אבל בנוסח הרמב"ם ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא ובנוסח התימנים הנדפס בירושלים תרכ"ד איתיה, ובמנורת המאור נר ג' סי' ל"ג נראה דלא גריס ליה עיי"ש: המהלל וגו' משבח ומפאר. הלל ענינו ספור מעלותיו של המהולל, והמהלל שוה בכל אדם, כמבין כבער כִּדְבַק כבלתי דבק, היודע מעלות המהולל ויתרונו על זולתו יהללנו. שַׁבַּח עקר הוראתו השקטת שאון, משביח שאון ימים (תהלים סה, ח), בשוא גליו אתה תשבחם (שם פט, י), והושאל אח"כ להורות על השקטת שאון המתלוננים והמטילים דפי במהולל, בהוכיחו לעין כל מעלותיו הנכבדות לִמְרוֹת חֵפֶץ רוגניו, וְשַׁבֵּחַ אני את המתים (קהלת ד, ב), ושבחתי אני את השמחה (שם ח, טו), אע"פ שבני אדם רגילים לגנות את הדברים האלה אני אשבחם ואוכיח תועלתם הַשֶׁבַח יוצא מפי אוהב אמת או אוהב דָבֵק אשר קנאתו לאמת או לאוהבו עוררתהו להרבות בשבחו למען הסיר מעליו עקשות פה. פְּאֵר נגזר מן בְּאֵר, לנגא במפואר מעלות מיוחדות שעל ידיהן הוא מצוין מכל זולתו, לְשׁוּת עליו הוד והדר וּלְהַנוֹתוֹ (שבת קלג, ב), ומזה נקרא התכשיט פְּאֵר כי הוא משוה הוד והדר על לובשו ומציין חשיבותו, לתת להם פְּאֵר תחת אפר (ישעיה סא, ג). הַמְפָאֵר גם הוא

אוהב

תקון תפלה

מאמר גוזר ומקים באומר ועושה. ומליצת מרחם על הארץ נזכרת במשנה (תענית טו, א) בא"י המרחם על הארץ. ונראה שגם התאר חי וקים בדרז"ל לֻקח מברכה זאת, כמו בברכות (לג, א) חי וקים לעד, ושם ל"ב א' ובנדרים ס"ב א' חי וקים לעולם, ובחגיגה י"ג א' מלך אל חי וקים, ועוד. הנה ידענו שאמירת פסוקי דזמרה כבר היתה נהוגה בימי התנאים, ור' יוסי בן חלפתא אשר חי בדור שלפני רבינו הקדוש הזכירם (שבת קיח, ב) יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום ומסקינן כי קאמר ר' יוסי בפסוקי דזמרה, ובלא ספק תקנו אז ברכה לפניהם ולאחריהם, וברכת ישתבח שהיא ברכה אחרונה לפסד"ז נזכרת בירושלמי לפי עדותן של הגהות מיימוניות בפ"ז מה' תפלה אות ע' ומנהיג הלכות תפלה סי' ד' „גרסינן בירושלמי (לפנינו ליתא) המספר בין ישתבח ליוצר אור עברה היא בידו וחוזר עלית מעורכי המלחמה" ע"כ, ורבינו יונה בברכות פ' אין עומדין ד' ל"א מעיד גם הוא שראה במדרש שאפי' בין ישתבח ליוצר אור אין לו להפסיק, וע"פ עדותן של שלשת הגאונים הללו יקום דבר שברכת ישתבח כבר היתה מתוקנת בזמן חכמי התלמוד בתור ברכה אחרונה לפסד"ז, ומאחר שתקנו להם ברכה אחרונה בלא ספק גם ברכה ראשונה תקנו להם, והיא בלא ספק ברכת ברוך שאמר. ומה גם לפי עדותו של הר"ד אבודרהם ד' כ"ד ע"ב „ואומר במדרש מי האיש הירא ורך הלבב זה המדבר מברוך שאמר עד סוף התפלה (אולי לזה

המדרש

משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו. ובשירי דוד עבדך. נהללך יי אלהינו בשבחות ובזמרות ונגדלך ונשבחך ונפארך ונמליכך ונזכיר שמך מלכנו אלהינו. יחיד. חי העולמים. מלך:

עץ יוסף

בפה עמו. ע"ש הכתוב תהלת ה' ידבר פי: משובח. ע"ש דור לדור ישבח מעשיך: ומפואר. ע"ש ובישראל יתפאר: בלשון חסידיו. ע"ש וחסידיך יברכו. ואמר בלשון ע"ש ורומם תחת לשוני: ועבדיו. ע"ש הללו עבדי ה'. והכוונה בזה שאמר המהולל בפה עמו כו' בלשון חסידיו ועבדיו. להודיע שהם מהללים לשם כלשון בני אדם. לא שהם מהללים בבחינת עצמו. אלא שהתורה התירה להם להללו כדי לאמת מליאותו לעם. וזה אי אפשר מבלתי היתר התוארים והמהללים כפי לשון בני אדם. וע"ד שאמרו אי לאו דאתא משה ואמרינהו ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו אנן לא יכלינן למימרינהו. והוא שסדרו לנו בלשון חסידיו: ובשירי דוד עבדך נהללך כו' עד עדי עד שמו הגדול. סידרא נקיט ואזיל. והם כל השירות ושבחות שנסדר לפניו מכאן ואילך. וזה מה שאמר ובשירי דוד עבדך נהללך ה' אלהינו הוא הודו לה' קראו בשמו שתקן דוד לשורר לפני הארון בכל יום: בשבחות. זה מזמור לתודה כמד"א ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה. והוא שבח נפלא ועלום. וכן הביא הרב ב"י וז"ל מזמור לתודה יש לאומרו בנגינה שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה: ובזמרות. הם פסוקי דזמרה: ונגדלך. בשירת הים כמד"א וירא ישראל את היד הגדולה. כי אז נתגדל שמו בעולמו נגד כל העמים: ונשבחך. הוא ישתבח: ונפארך. הוא יוצר המאורות כמד"א ועל מאורי אור שעשית המה יפארוך סלה: ונמליכך כו'. זו ק"ש קבלת עול מלכות שמים: ונזכיר שמך[א]). אהבה רבה כי בשמך הגדול והנורא בטחנו. וקרבתנו לשמך הגדול: יחיד חי העולמים. נגד ח"י ברכות דשמונה עשרה שאנו מברכים לחי העולמים: מלך משובח ומפואר. הוא נגד תהלה לדוד שאנו אומרים ג"פ בכל יום משום דאית בה שבח מזונות ואתי באלפי ביתא. שהוא פאר לחי העולם משבח בכל מיני מולאי

א) פי' בענף מ"ש פ"ז.

ענף יוסף

דלהכי אין אומרים מעשה שלא להוסיף על מנין פ"ז ת"ש. וכיון דחסרי' לנו תיבה אחת יש לנו להשלים בתיבת מעשה (א"ר סי' נ"א): ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו כו'.כ' בד"מ ברכות פ"ה סי'ה' דבנוסחאות ראשונות היה ונפארך ונמליכך ונזכיר שמך מלכנו כו'. ואח"כ הוגה ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו כו'. כדי לחבר לשון מלוכה למלכנו. אבל נוסחא ראשונה נכון. שיש ד' שבחים ביחד. נגדלך ונשבחך ונפארך ונמליכך. והם ממש כנגד ד' שמות המרכבה העליונה: כתב במ"ע מהר"י לוריא ז"ל בפה עמו. כי הוא כמנין פ"ז תיבות:

הדבור

עיון תפלה

איבב דבק ומבין במה נפאר (כעקבות שד"ל). ולכן היסידו מתקני הברכה לומר המהלל בפה עמו, משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו, כלומר אוהביו ויודעי שמו: ובשירי דוד. הם פסוקי דזמרה הלקוחים מספר תהלים: בשבחות ובזמרות. כלומר בשבחותיו ובזמרותיו. ור"ד אבודרהם הביא נוסחא בשבחיו ובזמיריו. בִּשְׁבָחוֹת, היחידה שְׁבָחָה כמו בברכת ישתבח שיר וּשְׁבָחָה, ולא שֶׁבַח, כי ממנו נאמר שְׁבָחִים, והיה המשקל הזה מקובל בפי קדמונינו ז"ל בשפת עבר: חַי העולמים. כן נקד ר' שמואל סוף מס' תמיד ור' שבתי סופר והרז"ה והרוו"ה. העולמים ע"ש וישבע בְּחֵי העולם (דניאל יב, ז)" ע"כ, ובפירוש ברוך שאמר כ"נ א' כתב „חי העולמים ע"ש חַי אנכי לעולם (דברים לב, מ)" ע"כ, נראה ששתי המקראות השונים אשר הביא הרוייהו נריכי, בברכת ישתבח טון על הנקוד שראוי להיות בצירי כמו שהוא במקרא וישבע בְּחֵי העולם, ולפי שיש מפרשים את המקרא הזה בְּחַי העולם כלומר בה' שהוא חיותו של העולם כמו שהביא שם ד' כ"נ ע"כ

תקון תפלה

המדרש כוון רבינו יונה לעיל), אם כן נזכרה גם ברכת ברוך שאמר בספרי המדרש, ואע"פ שלא נמצא המאמר הזה במדרשות שלפנינו, הרבה מדרשים היו בידי הראשונים שאינם עכשו בידינו כידוע. המקורות הללו מספיקים למבקר ישר להקדים יסוד ברכת ברוך שאמר בכמה מאות שנה לפני זמן הגאונים. וביוחסין דפוס קראקא דף קכ"ב בספורו של ר' נתן הבבלי מספר כי בשבת הראשונה של

מנוי

הרקוואלטי בערזנות הבשם והגאון בעל הוכפות יו"ט. והנה ר"ד אבודרהם כתב בפירוש ישתבח כ"ה א' „חי

בשם

מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

עץ יוסף

הדבור. על זה אמרו מלך משבח ומפאר: עדי עד שמו הגדול. הוא נגד קדושה דסידרא שהוא ה׳ ימלוך לעולם ועד. ה׳ מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא. גם יש לפרש עדי עד שמו הגדול ע״פ מה שכתב הרמב״ם ז״ל שיש לאדם ב׳ שמות. שם העלם ושם המעלה. ושם המעלה הניתן לו משום מעלתו הוא היותר חשוב משם העלם. כמו המלך הקורא אותו בשמו העלם פוגם בכבודו וחייב מיתה. וכדאי׳ בילקוט ראובני סדר מקץ. וכן אמרו חז״ל הקורא לרבו בשמו חייב מיתה עכ״ל. נמצא דב״ו כשמשיג מעלה נופל ממנו שם העלם. אבל הקב״ה אינו כן. כי שמו המיוחד הגדול הקדוש והטהור בו נכלל כל השבחים והתארים בב״ת מה שילאו פיות כל המקלסים. והוא כמד״א ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. וכן אנו אומרים כי כשמך כן תהלתך. פי׳ שאין צריך לתהלה אחרת חוץ משמך כמדת ב״ו. וזהו שאמר עדי עד שמו הגדול. שאין נופל ממנו שם העלם. וזה מה שאמר הכתוב לבד בך נזכיר שמך משא״כ בקילוס ב״ו. אך הותר לנו לתארו בשבחים כדי להשמיע לאוזן מה שהיא יכולה לשמוע משולם גבורותיו ונפלאותיו ומעשיו הנוראים:

עיון תפלה

בשם בעל המלמד „ומה טוב נומר חי העולמים כלשון הכתוב בְּחֵי העולם כי הוא חייהם וקיומם" ע״כ, וכ״ה דעת הרמב״ם במו״נ חלק ראשון פרק ע״ב „ומפני זה הענין נקרא הש״ת בלשוננו חֵי העולם (כי הוא חיי העולם והוא צורת העולם. ר׳ שם טוב) ונאמר וישבע בחי העולם" ע״כ, וכן כתב הרב ר׳ שם טוב שם ריש פרק ס״ח, וכן כתב בכוזרי מאמר ד׳ סי׳ ג׳. לכן הביא הרב ר׳ דוד אבודרהם בברכה שלפנינו את המקרא חי אנכי לעולם, לגלות דעתו שכונתו לפרש התאר חֵי העולמים הַחַי לעולמים, לנצח נצחים, כמו מכון לשבתך עולמים (מ״א ח, יג), צור עולמים (ישעיה כו, ד), ובא בסמיכות התאר לשם המקרה המבארו (תל״ע סי׳ קכג), כמו גִּבֹּרֵי כח (תהלים קג, כ), גְּדֹל העצה (ירמיה לב, יט), וענינו שם התאר מורכב; וכן פירש רב נסים גאון בפירוש ברכות נ״ב ע״א „חֵי העולמים שלא יתמו שנותיו וכו׳ ואמר חי אנכי לעולם קיימת לו היכלת מפני שהוא חי העולמים" עכ״ל ע״ש, ופירוש וישבע בְּחֵי העולם ג״כ בְּהַחַי לעולם. וכ״כ בהמשתדל (בראשית מב, טו) כי בְּחֵי העולם הוא סמיכות מהתאר חַי כמו דֵּי דַי, במי שָׁחֵי לעולם, וע״ד שַׁלְוֵי עולם (תהלים עג, יב) הַשְּׁלֵוִים לעולם. ועי׳ ספרי מסלול ודקדוק דף ה׳ ע״ב. וכן חֵי ה׳ וְחֵי נפשך אם אעזבך (מ״ב ב, ב) ג״כ סמיכות התאר לבאורו, כלומר הנני נשבע בה׳ שהוא חַי בעצמו ובך שאתה חַי בנפשך (הוא כמו שיש בך נפש חיה). וְחֵי אדוני המלך (ש״ב טו, כא) יתפרש בחסרון הסומך חֵי נפשך, כמו שְׂפַת לא ידעתי (תהלים פא, ו) יחסר הסומך עַם, או שהוא סמיכות התאר למתוארו (תל״ע סי׳ רל״א), כמו שִׁבְעַת ימים שְׁלשׁ שנים, והרי זה כאלו אמר חַי אדוני המלך, וכמוהו חֵי פרעה (בראשית מב, טו) כאלו אמר חַי פרעה, ורצונו כמו שפרעה חַי כן אתם מרגלים, ולא נשבע לשקר, כי הרשעים אינם חיים (ברכות יח, ב). ולפי הדברים האמורים יהיה פירוש חֵי העולמים שוה לפירוש חַי עולמים אשר בשיר הקדמון אתה הוא אלהינו בשמים ובארץ גבור ונערץ בתפלת שחרית לר״ה ויוה״כ, ובשיר הקדמון ממנו האדרת והאמונה לְחַי עולמים בתפלת שחרית ליוה״כ הנזכר בפרקי היכלות רבתי פרק כ״ו משנה ז׳, אלא שכאן הוא סמוך ושם הוא מוכרת. וכן כתב הרל״ג בספר הרבשים לבקעה (בראשית ג, כב). ואלה האומרים שיש חֵי מְקֻצָּר מן חַיֵּי תועים, כי כל חֵי הוא סמיכות התאר חַי. ויש מנקדים חַי העולמים בפת״ח, וכ״כ הגאון יעב״ץ בסדורו, וכ״ה קריאת אנשי תימן כפי מה שהעיד בספר אבן ספיר ח״א דף נ״ו ע״א, וכן נקדו בסדוריהם, וכן נקד המו״ל סדורו של רב עמרם גאון חַי העולמים, בלא ספק מלא כך נקוד בהכת״י שממנו הדפיסו, וכ״ה מנוקד במחזור רומא ובסדורי הספרדים. ונראה שכן היתה גם קריאת ר׳ ברכיה באיכה רבתי פ״ג מה יתאונן אדם חָי א״ר ברכיה מה יתאונן על חֵי העולמים אם מבקש הוא להתאונן — גבר על חטאיו. ובקהלת רבתי פ״ז וְהַחַי יתן אל לבו זה חֵי העולמים שהוא משלם שכר גבר גם על כל פסיעה ופסיעה בגמילות חסדים: משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול. פרש המאמר ופרשהו: מלך, אשר שמו הגדול משובח ומפואר עדי עד: מהלל בתשבחות־

תקון תפלה

מנוי ריש גלותא היה החזן משורר ברוך שאמר והיה העולם והבחורים עונין ברוך הוא, וכן אחר מאמר ברוך עושה בראשית ענו הבחורים ברוך הוא, וכן אחר כל מאמר המתחיל ברוך; אבל אין זה מנוסח הברכה אלא לתפארת הזמרה בלבד. ונוסח בני רומא בברכה זו. **ברוך שאמר והיה העולם ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקים ברוך אל** חי

(דה"ח) אין אומרים מזמור לתודה רק בעמידה (סי' נ"א) ואין אומרים אותו לא בשבת ויו"ט ולא בחול המועד של פסח ולא בע"פ ולא בעיו"כ לפי שאין תודה באה בימים הללו (שם). ויש מקומות שנוהגים לומר מזמור לתודה בר"ה ויום כפור ואין למחות בידם (מ"א שם):

(בשמים ראש) כתב שלכות מזמור לתודה יש לאומרו בנגינה. מפני שהוא שיר נאה ומשובח שהיו אומרים אותו על כל קרבני התודות שהיו מקריבין לתת שבח ותודה לאלהים על כל הטובות שגמלנו. לפיכך אחז"ל כל השירות פתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה. כי חסדיו וטובותיו לא יפסקו לעולם כמו שנאמר כי [טוב ה'] לעולם חסדו עכ"ל. וכתב האבודרהם שיש בו ד' שמות נגד ד' שצריכין להודות שסימנם חיי"ם. ר"ת חבוש בבית אסורים. יסורין. ים. מדבר. וזה ג"כ הרמז וכל החיי"ם יודוך סלה. ולפי שאין יום שאין נעשה נס לאדם. אלא שאין בעל הנס מכיר בנסו. וצריך לתת הודאה. לכן תקנו לומר אותו בכל יום:

עיון תפלה

כלומר ע"י שהצדיקים משבחים אותו ומתאמצים להשתיק מעליו תלונות הרוגנים מהעוררים כל הבריות מאליהם להללו, לכן הוא מהלל כל היום בפי הבריות על ידי תשבחות הצדיקים.—וראוי להזכיר פה דברי ר' יוסף אלבו (עקרים מאמר שני פכ"ג) בגדר תוארי השי"ת ורבוי שבחיו. התארים שהם מצד פעולותיו כגון הי"ג מדות שהם תארים מתיחסים אליו מצד הדרכים שהוא מנהיג בהן בריותיו רשות להללו בהם ולבקש מלפניו בהם, אבל התארים שהם מצד עצמו לא הותר להללו בהם ולא להתפלל לפניו, וזהו שאמרו רז"ל (ברכות לג, ב) על האל הגדול הגבור והנורא אע"פ שאמרם מרע"ה לא היינו מתירים עצמנו להתפלל בהם להיותם נראים שהם תארים מצד עצמו ולא מצד פעולותיו, עד שבאו אנכה"ג וביארו שאף אלו הם תארים מצד הדרכים שהוא מנהיג בהם בריותיו שהותר להללו בהם, כמו שאמרו רז"ל (יומא סט, ב) למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה, אמרו זוהי גבורתו שנתן ארך אפים לעוברי רצונו, וזוהי נוראותו שאילמלא נוראותיו האיך אומה שפלה יכולה להתקיים בין האומות, וכן בכלם באורו שם שהם תארים מצד המדות שהוא נוהג בהן עם הבריות" עכ"ל. ואלה התארים אשר ישובח או יתואר בהם שאינם מצד פעולותיו אומר הרמב"ם במורה נבוכים פנ"ט מראשון שראוי שיובנו שוללים לא חיוביים בשום צד, ובעבור זה ראוי לנו בשתיק מלתאר אותו בעצמנו בשום תאר אלא מה שנמצא למרע"ה או לנביאים שתארוהו בהם, ואף הם ראוי שנבין שאמרם אמרים חיוביים על צד ההרחבה בלשונות וכדי לשכך את האזן, אבל על דרך האמת ראוי שיובנו שוללים, עכ"ל:

מזמור

תקון תפלה

חי לעד וקים לנצח ברוך עושה בראשית ברוך מרחם וגו' ליראיו ברוך פודה ומציל ברוך הוא וברוך שמו בא"י אמ"ה האל המלך המהלל המשבח והמפאר בפי עמו ובלשון כל חסידיו וגו' אלהינו ונשבחך ונרוממך ונגדלך ונמליכך ונזכיר את שמך מלכנו וגו' עדי עד שמך הגדול וגו'. ונוסח הספרדים — ברוך שאמר וגו' ברוך הוא ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקים ברוך עושה בראשית ברוך מרחם וגו' בשבחות ובזמרות, ונגדלך וגו' ונמליכך ונזכיר שמך מלכנו וגו'. בשתי הנוסחאות הללו ובנוסח אשכנז נשמר המספר פ"ז תיבות כנ"ל: ונוסח ספרדי ישן לקח מנוסח רב עמרם בשנוים קלים — ברוך שאמר והיה העולם (ברוך הוא, אינו בנוס"י) וגו' (כמו בנוסח הספרדים הנ"ל) ליראיו ברוך מעביר אפלה ומביא אורה ברוך אל חי לעד וקים לנצח ברוך שאין לפניו עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שחד (כלשון התנא סופ"ד דאבות) צדיק הוא בכל דרכיו (וחסיד בכל מעשיו, אינו ברב עמרם), בשבת אומר ברוך אשר נתן שבת מנוחה לעמו ישראל, ובמועד אומר ברוך אשר נתן מועדי שמחה וחגי נדבה לעמו ישראל (בנוסח הספרדי הישן ברוך פודה ומציל — לשבת וליו"ט — ברוך שנתן לעמו ישראל את יום השבת הזה ואת יום חג פלוני הזה את יום טוב מקרא קדש הזה) ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו לעולמי עד בא"י אמ"ה (האל בנוסח הספרדי הישן אינו) המלך הגדול והקדוש אב הרחמן מהלל בפי עמו משבח ומפאר בלשון כל חסידיו וגו' אלהינו בשבחות ובזמרות (כרב עמרם בשבחיו ובזמיריו) נהודך נגדלך נשבחך נפארך ונרוממך ונמליכך ונקדישך ונעריצך ונזכיר שמך מלכנו אלהינו יחיד חי העולמים משבח ומפאר שמו עדי עד וגו'. ונוסח מחזור ויטרי— ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא ברוך שמו ברוך. עושה מעשה בראשית וגו' ליראיו ולקויו ולחוסי בו ברוך הוא ברוך שמו ברוך הוא על כסא מלכותו ברוך פודה ומציל ברוך אל חי לעד וקים לנצח בא"י אמ"ה האל אב הרחמן המלך הגדול והקדוש מהלל בפי וגו' כל חסידיו וגו' נגדלך אלהינו יחיד חי העולמים מלך משבח ומפאר לעדי עד בא"י וגו'. ונוסח התימנים הנדפס—ברוך שאמר וגו' ברוך הוא ברוך אומר וגו' ברוך גוזר וגו' ברוך מרחם וגו' ברוך מעביר אפלה וגו' ברוך משלם וגו' ברוך שאין לפניו לא עולה ולא שכחה לא כזב ולא מרמה לא משוא וגו' ברוך אל חי וגו' בא"י אמ"ה האל המהלל בפי וגו' כל חסידיו וגו' דוד בן ישי עבדך משיחך נהללך וגו' בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נודך ונשבחך נפארך נמליכך נזכיר שמך מלכנו אלהינו יַחַד (עש"ה וגרוממה שמו יחדו, פירוש עץ חיים), יחיד חַי העולמים משבח ומפאר עדי עד שמו בא"י וגו'. ובכת"י שנוים נִכָּרִים, ומזכירים גם של שבת ברוך המנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש, ועי' בתשובות מהרלנ"ח סי' ע"ד:

אין אומרים מזמור לתודה לא בשבת ולא ביו"ט ולא בערב פסח ולא בחוה"מ של פסח ולא בעיו"כ:

מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַייָ כָּל־הָאָרֶץ: עִבְדוּ אֶת־יְיָ בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה: דְּעוּ כִּי־יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא | ולו קרי אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ: בֹּאוּ שְׁעָרָיו | בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ

עץ יוסף

מזמור לתודה. זה המזמור יאמר המביא תודה על הנס הנעשה לו: הריעו לה' כל הארץ. שתשמחו כולכם על כי תראו מפלאות ה' בהנס שעשה לי: עבדו את ה' בשמחה. וכתוב אחד אומר עבדו את ה' ביראה. וציור היראה עם השמחה דבר קשה מאד. שאיך אפשר שיהיה ירא שש ושמח. עם היות היראה והרעדה ישברו הלב ויעציבוהו. ונאמר שאין ספק כי כל אדם ישפוט שכלו שראוי לו לסבול עמל וטורח גדול זמן מה. כדי שישיג מעלה וכבוד מה. אע"פ שבהיותו סובל עמל וטורח יצטער ויתעצב בלי ספק. אבל כשישער בנפשו הכבוד והמעלה המקווה ע"י טורח ההוא. ישים כאין העמל והטורח לעומת הטוב המקווה. וכן הוא הענין בעבודת הש"ת. כי בהיות אדם משער גודל מדרגה המושגת ע"י יראה. שהיא כשתשער נפשו גודל רוממות ה' ומעלתו עד שיירא ויחרד ממנו. לא יחוש לכל הטורח והעצבות והחרדה המגיעים אליו ע"י היראה. עכ"ל העקרים מאמר ג' פ' ל"ד. ודבריו אלו מרומזים במדרש שוח"ט מזמור זה: דעו כי ה' הוא אלהים. פי' מדת הדין שעמכם דעו אותו כי רחמים גדולים הוא. כי לטובתכם הוא ית' מייסר אתכם. כדי שתעשו תשובה. ויטהר אתכם מכל חטאתיכם. ויציל אתכם מכל צרותיכם. וזהו דעו כי ה' שהוא רחמים הוא אלהים פי' דין. ר"ל האלהים הוא דין אשר אתכם. הוא ה' רחמים באמת. לכן אל תקוצו בתוכחתו. ואם תהרהר לומר כי צדיק אתה ולמה תתייסר. זאת תשיב אל לבך. והוא. כי: הוא עשנו. כלומר כי אין אני יודע מה שאני צריך לתקן עצמי כאשר יודע מי שעשאני. ולכן אחר שהוא עשנו ודאי שיודע מה הוא התקון שצריך להשלמות מעשהו. יותר מהנעשה עצמו. ולמה אקפד. ואם בכל זה יכבד עליך הצער ולא תוכל שאתו. לזה שית לבך כי: ולו אנחנו. כלומר לא שלנו אנחנו כי אם שלו ית'. וכאשר בכל צרת העבד. צרת רבו יותר. כי ממון שלו הוא. ולא של העבד מעצמו. גם אנחנו אין אנו מעצמנו כי אם לו ית' אנחנו. ומי יחוס חוץ ממנו. וגם אנחנו: עמו. מצד האלהות בבחינת נפש שהוא העיקר: וצאן מרעיתו. מצד החומר. כי הוא מאכילנו ומפרנסנו שלא ע"י שר כאומות העולם. והוא היודע באיזה מרעה ירענו שייטיב לנו. כרועה עדרו צאן מרעיתו. ולא מה שלפי עינינו יראה טוב: באו שעריו. הם שערי ירושלים שערי ציון: בתודה. לה'. על שזיכה אתכם לבוא שעריו. וכשתבאו אחרי כן לחצרותיו היא העזרה. תוסיפו על ההודאה תהלה. וזהו. חצרותיו בתהלה. ולא עוד אלא גם על מה שזיכה אתכם להודות לו. והחשיב אתכם לרצות הודאה מפיכם. חייבים אתם להודות לו. וזהו יאמר הודו לו. כי על מה שתבאו שעריו בהודאה וחצרותיו בתהלה על זה הודו לו שרצה בעבודתכם. כי מה אנו לפניו יתברך שיחשוב הודאת פינו. ועתה אמר מה המה דברי ההודאה שיודה לה' על מה שהטיב לו ועשה לו נס. ואומר

עיון תפלה

מזמור להודה. להורות לאמרו על זבחי התודה (רש"י), והתודה באה על נס מפורסם וצריכה להיות בקהל עם ובמושב זקנים (תהלים קז,לב), לפיכך אמר הריעו לה' כל הארץ: עבדו את ה' בשמחה. כי לאחרית עובדי ה' יש תקוה ויש שכר לפעולתם: דעו כי יי הוא אלהים. על ידי הנסים המפורסמים יוָּדַע בעולם כי ה' הוא האלהים, כמו שנאמר וירא כל העם וגו' ויאמרו ה' הוא האלהים, השליט היחידי בכל העולם ואין כל כח במציאות זולתו: הוא עשנו. אנחנו מתיחסים אליו בארבעה דברים. א) הוא עשנו בתחלה. ב) וגם אחרי העֲשׂוֹתֵנוּ אין אנחנו עומדים ברשות עצמנו רק לו אנחנו קנינו אנחנו. ג) עמו. הוא מנהיג אותנו כמלך המנהיג את עמו. ד) וצאן מרעיתו. הוא מפרנס ומכלכל אותנו כרועה הדואג לפרנסת צאן מרעיתו (הג' מלבי"ם): באו שעריו בתודה. על העבר. חצרותיו בתהלה. על מפלאות הנהגתו בהוה.

תקון תפלה

מזמור לתודה. (סס ק). — וכתב רבינו צדקיה בשבלי הלקט סי' ע"ו מזמור לתודה יש מקומות שאומרים אותו בחול ולא בשבת ומצאתי טעם למנהגם בשם רבינו שלמה זצ"ל לפי שאין קרבן יחיד קרב בשבת ותודה קרבן יחיד היא, ובמקומנו מנהג לאמרו בשבת ולא בחול, וכתב אחי ר' בנימין נר"ו הטעם לפי שהשבת היא יום הודאה ובלשון הזה פתח אדם הראשון מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה', עכ"ל. ובעל הרוקח בסי' שי"ט שמע על הר' אליהו שלא היה מדלג בשבת ויו"ט כי אם שתי תיבות מזמור לתודה והיה מתחיל הריעו לה' כל הארץ מפני שזה שבח של הקב"ה עכ"ל:

לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ: כִּי־טוֹב יְיָ לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ:

בחול מתחילין כאן יהי כבוד כדלקמן:

(בשמים ראש) כתב הלבוש בא"ח סי' רפ"א וז"ל. שהבין להוסיף מזמורים בשבת ויו"ט לפי שאין בו עסק מלאכה לעם. ויש להאריך ולהנעים בזמירות ביום השבת ויו"ט (ואין למהר. אף שהמוהר מכוון משום בטול תורה. לת"א) אך לא יאריך יותר מדאי. כדי שיאכלו קודם שעה ששית. ובכל אלו אם לא אמרם אין מחזירין אותו. חוץ מנשמת אשר שבת מכל המעשים שהוא נתקן בברכות יוצר מחזירין אותו עכ"ל. ועיין מה שכתבתי אלא לאל אשר שבת:

בשבת וביו"ט מוסיפין מזמורים אלו. ובפולין וק"ק אשכנז מוסיפין גם בהושענא רבה:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת: אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם:

תהלים יט

עץ יוסף

ואומר ברכו שמו כו'. והוא כי הנה הצריך להודות על נס שנעשה לו. צריך לברך ברכה לה' כאשר סדרו לנו ברוך אתה ה' הגומל כו'. שנית צריך להודות שאין אנו כדאים אל הנס ההוא. כי אם שהוא ית' עשה בתורת חסד. והוא הנוסח המסודר אצלנו שהוא הגומל לחייבים טובות. שלישית שאפי' נס של יחיד צריך הוא ובנו ובן בנו לומר ברוך שעשה נס לאבותי במקום הזה. וזהו שאמר ברכו שמו. שהוא לומר ברוך אתה ה'. ועל השנית והוא להודות כי לא בצדקתנו עשה הוא ית' כ"א בחסדו שהוא ענין הגומל לחייבים טובות אמר: **כי טוב ה'**. כלומר לא בזכותנו רק למה שהוא טוב וגומל לחייבים טובות: **לעולם חסדו**. שעושה יותר מהראוי אף לעושה הטובה. ועל השלישית אמר. **ועד דור ודור**. שהם שני דורות אחרים. שהם אב ובנו ובן בנו צריך להודות: **אמונתו**. יתברך. שהוא נאמן לעשות חסד עם אוהביו. ועיין באלשיך:

למנצח מזמור לדוד. שני מיני שבח. ושמו אחריו. מזכיר בראש המזמור הזה. כנגד השלשה דברים שמדבר בו. והם שבח השמים. ושבח התורה. ותפלה על עצמו. כי מהשמים מספרים עד ואין נסתר. מחמתו מדבר בשמים. ומתורת ה' תמימה עד ונופת צופים מדבר בתורה. ומגם עבדך עד צורי וגואלי מדבר בעדו ומתפלל על עצמו: **השמים** מספרים כבוד אל. ר"ל ע"י השמים נראה כבוד האל. וכאלו הם יספרו כבודו: **ומעשה ידיו** וגו'. ר"ל הכוכבים והמזלות שהם מעשה ידיו של הקב"ה שהם ברקיע כמו שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. הם מגידים כבודו: **יום** ליום. מיום ליום: **יביע אומר**. ר"ל בכל יום כאלו יאמרו נפלאי ה'. כי בכל עת נראה בהם נפלאות המקום. יבע. פי' ידבר: **יחוה**. פי' יגיד: **אין** אומר ואין דברים. הן אמת שאין בהם אמירה ודבור

אחרית לשלום

יום ליום יביע אומר וגו'. שינוי המליצה אומר. דעת. לפי שהתגלות פלאי האל ביום. הוא נגלה וניכר יותר מפלאי חשכת הלילה. וכמו כן תכונת אמירה בפועל ניכרת יותר מתכונת דעת במחשבה. לכן מיחס ליום אומר בפועל. ומיחס ללילה דעת במחשבה:

עיון תפלה

לעולם חסדו. בעתיד: **ועד דר ודר אמונתו**. אמתת הבטחתו קימת לדור דורים. והיא שעמדה לאבותינו ולנו: **השמים מספרים**. ממקום מצב האדם יִתְחַשְּׁבוּ לעולם שני מרחקים מתנגדים זה לזה עד בלתי תכלית, פנים ואחור ימין ושמאל מעלה ומטה, על מקום מצבו יֵאָמֵר פה ועל הנקודות הרחוקות ממנו יֵאָמֵר **שם**. ובאשר המרחקים הם תמיד בעלי שתי פנות מתנגדים ומלומדים ביחס למצב האדם — נקרא השם **שָׁמַיִם** ברבוי זוגי להורות על שתי פנות המרחקים שאין סופיים (הכן דברי הגר"א ז"ל ריש בראשית): **רקיע**. הוא המקום בשמים שבו נמצאים השמש והירח הכוכבים והמזלות, כמו שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, וכמו שאמרו מסדרי הברכות בברכת ק"ש של ערבית ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו, ובחגיגה י"ב ב' רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועים. והמשורר מצייר לפנינו במזמור זה הגדולת הבורא ית' אפשר להכיר על ידי שני דברים, האחד על ידי ההתבוננות במעשיו הנפלאים בכל מרחבי הבריאה, ומיוחד במספר צבא הרקיע הנראה לעינינו, וכמו שנאמר (ישעיה מ, כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם וגו'. והשני על ידי ההתבוננות בתורתו התמימה ובפקודיו הישרים אשר נתן לעמו להאדירם אוצר עולמים, וכן אמר המשורר במקום אחר (תהלים קיא, ז) מעשה ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו: **יום ליום** וגו' **ולילה ללילה**. הכונה שהלמ"ד של ליום ללילה הוא במקום

ב"ם

בְּכָל־הָאָרֶץ | יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם | מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃ פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב

עץ יוסף

ודבור ולא נשמע קולם: בכל הארץ. אבל על כי קוי השמים יצאו להיות נראים בכל הארץ: ובקצה תבל מליהם. של מעשה שמים ורקיע. מהמת זה מספרים הבריות כבוד אל. ומברכין בבוקר יוצר המאורות ובערב המעריב ערבים: לשמש שם. הקב"ה: אהל בהם. בשמים. ומכאן למדו חז"ל שהשמש נתון בתוך תיק: והוא. ר"ל השמש הזה יצא בשמחה להאיר על הארץ כאשר ישמח החתן בצאתו מחופתו: ישיש. הוא גם במהלכו כאשר ישיש הגבור לרוץ בארח. כי הוא בטוח בגבורתו ולא יחת מפני כל. וכן השמש בטוח הוא שילך מהלכו באין מוחה. ובמדרש למה מדמה השמש לחתן. מה החתן נכנס לחדר טהור ויוצא שמח בם"ז כך השמש יוצא בבוקר טהור ונכנס לערב שמא שהרבה עובדים לשמש. והקב"ה טובלו בנהר דינור כדי שיצא בכל בוקר בטהרה. ד"א מה חתן שמח שיוצא מחופתו למלא תאוותו. כך השמש שמח לעשות רצון קונו: מקצה השמים כו'. כי יוצא ממזרח ושוקע במערב: ותקופתו. מל' הקפה וסבוב: ואין נסתר מחמתו. אין מי שיהיה נסתר מחום השמש. כי אפי' בחדרי חדרים ישיגנו חומו. גם פירושו ואין נסתר מחמתו ליום הדין. שנאמר ולהט אותם היום הבא: אבל. תורת ה'. היא יותר תמימה ושלימה בפעולותיה מן השמש. כי השמש עם כל תועלתו לפעמים יזיק בחומו הרב עד כי יחלה האדם חולי מות. אבל התורה: משיבת. עוד: נפש. האדם. כי היא מגינה ומצלת מן המות. גם תורת ה' תמימה משיבת נפש לדרכי החיים ומגינה על עומדיה מאותו להם שנאמר שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ומבואר במדרש כי יש בכאן ששה דברים משונים. וחמש תיבות בכל אחד. ובכל אחד מהם נזכר שם הוי"ה. כנגד התורה שבכתב הכלולה בחמשה חומשי תורה. דליכא מלתא דכתיבה בנביאים דלא רמיזא באורייתא. וכנגד התורה שבעל פה הכלולה מששה סדרי משנה. לרמוז דכולם נתנו מרועה אחד הוא ה' אחד אשר נתן לנו השתי תורות: עדות ה' נאמנה. המצות תקראנה עדות כי מעידות על המקיימים אשר מאמינים בה': מחכימת פתי. אבל השמש לפעמים יכניס חומו במוח האדם וישתגע: פקודי ה' ישרים משמחי לב. ולא.

עיון תפלה

בי"ת, כמו כי האדם יראה לעינים (ש"א טז ז) ת"י חזו בעיניהון, ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (שם יח, יד) כמו בכל דרכיו, ושעור הכתוב יום ביום ולילה בלילה, כלומר כל הימים וכל הלילות, כמו ועולת יום ביום (עזרא ג, ד) — יביע הרקיע אומר ויחוה לבני אדם דעת גדולתו של הקב"ה, אבל לא באמר ולא בדברים (האמר הוא מאמר מכלכל רעיון והדברים הם חתוך האותיות), אין אנחנו שומעים מן השמים לא אמר ואף לא דברים ואפילו קול פשוט בלא חתוך אותיות, רק מה שבכל הארץ יצא קַוָּם (קו בנינם, רד"ק) ובני אדם רואים אותם ומתעוררים על פיהם להכיר גדולת יוצרם, דומה כאלו נשמע מליהם עד אפסי תבל: לשמש שָׂם (הקב"ה) אהל בהם (בשמים). רש"י, והוא הגרם השמימי היותר נגלה לדרי מטה ובכבודו התמידי מעורר להתבונן מפלאות תמים דעים: והוא. השמש. יוצא בבקר על הארץ בפנים אדומים כחתן הזה היוצא מחופת יחודו ופניו אדמו מבשת, ואח"כ ירוץ כל היום במסלולו הקבוע ופניו מאירים ושמחים כגבור השש לרוץ ארח: מקצה השמים מוצאו. דרכן של בני אדם לדמות לפי ראות עיניהם שיש לשמים קצה ושם פתח ומשם יצא השמש בבקר בבקר להאיר על הארץ, אבל האמת לא כן, כי תקופתו על קצותם, הוא מקיף על כל קצות השמים סביב סביב במסלול קבוע בלי נטיה, והוי"ו של ותקופתו לסתירת הקודם, כמו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל (בראשית מב, י): ואין נסתר מחמתו, אין דבר בעולם אשר לא יתפעל מחם השמש, כידוע לחוקרי הטבע: תורת ה' תמימה. עכשו התחיל לבאר את הדבר השני שעל ידו מכירים גדולת הבוי"ת, ע"י התורה התמימה בלי חסרון: משיבת נפש. כמו שהמאכל משיב נפש הָרָעֵב לגופו ומצילו מן המיתה הגשמית, כן התורה משיבה נפש עוסקיה לדרכי חיים ומצילתם מן המיתה הרוחנית: עדות ה'. החלק הספוריי שבתורה נקרא עדות באשר התורה מעידה על אמתתם, ומהם למדים עקרי הדת, כחדוש העולם, השגחה, השארת הנפש, שכר ועונש, תקות הגאולה, וכיוצא בהם, העדות הזאת נאמנה והיא מחכימת פתי, מישרת דעותיו: פקודי ה'. הם המצות השכליות

מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ ׀ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם

עץ יוסף

ולא כן השמש כי מכנים דאגה בלב האדם שלא יהיה נלקה ברב חומו: **מצות ה' ברה** מאירת עינים. אבל המרבה להסתכל באור השמש עיניו כהות. ואמר על המצות שלש לשונות. עדות. פקודי. מצות. משום כי מצות התורה נחלקות לג' חלקים. א' אותן שאין השכל מחייבן מטבע. אלא שהקב"ה מצוה אותן בטעם. כגון שבתות ומועדים שמפורש הטעם למה מצוה אותן לנו. ב' חוקים והם אותן מצות שלא גילה לנו טעמן כגון כלאים שעטנז פרה אדומה. ג' הן אותן שהשכל מחייבן כגון גניבה גזילה וכיוצא בהם. וצריך האדם לשמרן מפני צווי ה'. לא מפני שהשכל מחייבן. דאל"כ לא נקרא עובד ה' אלא עובד שכלו. ולכן על אותן שאין השכל מחייבן מטבע אמר מחכימת פתי. שמתחלה הוא פתי בהן ששכלו לא חייבן ואח"כ נתודע לו טעמן. וכנגד אותן שגם השכל מחייבן אמר משמחי לב שגם לבו מסכים לזה. וכנגד החוקים אמר מצות ה' שאין אנו שומרים אותם מצד טעם אלא מצד שהם מצות ה' שהוא צוה עלינו. ואנו מאמינים שאף שאין אנו יודעים טעמן בנגלה מכל מקום הם ברורות בטעמן בנסתר. וכשהאדם מקיימן נברא מהן מלאכים רוחניים. וברוחניותם יעזרו כח להיות מאירת עינים מחשך כל עון ופשע אשר בא לידו לעשות. וגם לעשות טוב כענין מצוה גוררת מצוה. ועוד כי כיון שהוא מכניע היצה"ר ואינו שומע לו לעבור על החוקים שיש ביד היצה"ר להסיתו לעבור עליהם יותר מעל שאר מצות. א"כ בודאי לא יעבור על אותן שיש להן טעם: **יראת ה'** טהורה. ר"ל שאין יראתו ממורא ופחד העונש. שאין זו נקראת יראה טהורה. אלא יהיה ירא וחרד מלעבור ממורא השכינה שפוגם בה בחטאיו. שזו נקראת יראה טהורה. ויראה זו היא: **עומדת לעד.** משא"כ יראת העונש בראותו שאף כי ירא הוא הוא ניזוק. הוא פורק ממנו עול היראה. אבל יראת הרוממות עומדת לעד. משא"כ השמש כי לפעמים יככהו הענן: **משפטי ה'.** שופט לפעמים צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. הם משפטי **אמת.** משום שהם: **צדקו יחדו.** המשפטים והדינים של עוה"ז עם המשפטים והדינים שידונם הקב"ה בעוה"ב. כי שם נפרעים מן הרשע וטוב לו מאת כל אשר חטא. ונותנים שכר טוב לצדיקים אשר היה להם רע בעוה"ז על כל המע"ט שעשו והצער שעבר עליהם בעוה"ז. נמצא כי משפטי ה' יחדו צדקו ונראים שהם אמת. משא"כ כשאין אנו מעריכים אותם יחדו מה שעושה בהם בעוה"ז עם מה שעושה בהם בעוה"ב נראין לכאורה שאינן אמת ובלתי מוצדקים. אבל יחדו הם אמת ומוצדקים ואינם מכחישים זה את זה. אבל השמש כשהוא נראה בזה האופק אינו נראה בהאופק שממולו וכאילו מכחיש זה את זה: **הנחמדים** וגו'. הכוונה שכל מה שיש לו לאדם כסף וזהב הוא חומד יותר. ע"ד יש לו מנה מבקש מאתים. אף שאין הגוף נהנה מרבוי העושר. כי אם ראות עיניו. והדבש הוא להיפך שמתוק לחך ואינו חומד ליתרון. שכיון שיש לו לפי צרכו אינו חומד יותר. אבל התורה יש לה החמדה והמתיקות ואף עוד גדולה חמדתה מחמדת ממון וגדולה מתיקותה ממתיקת הדבש וכו'. וזהו שאמר הנחמדים מזהב וגו' ומתוקים וגו': **ונופת צופים.** הוא דבש הזב מכוורת: **גם עבדך** נזהר בהם. בפקודי התורה:

עיון תפלה

שהאיר הפקידם ונתנם בלב והשכל מורה עליהם (רד"ק). **ישרים**, בנוים על חקי **הישר** והצדק. **משמחי לב**, כי אין שמחה אמתית ללב תמיד כשמחת עשות טוב: **מצות ה'.** הם כל מצות התורה אע"פ שלא נתגלו טעמיהן בכל זאת ברות הן באמת ומאירות עיני המבין קצת מהן: **יראת ה'.** היראה מפני המזיק היא יראה בלתי טהורה, **והירא** מתאמץ להסתיר יראתו מעיני רואים מפני שהוא חושב אותה למום ולרפיון לב, וגם לא תעמוד לאורך ימים, כי לאט לאט תתרגל נפשו עם המזיק ההוא עד שלא ירתע עוד מפניו; אבל היראה מפני אלהי המעלה היא יראה טהורה כבאה מהוכחת השכל היושר המלמד דעת להכיר ערך האיש ההוא **לבוש** מפניו **ולירא** אותו יראת הכבוד, היראה הזאת היא בסלה לעולם כל זמן שלא יתבטל ערך האיש המעולה. ואמר המשורר כי היראה שהתורה תלמדנו **לירא** את ה' היא יראה טהורה העומדת לעד: **משפטי ה'.** הנכון כי משפטים במקום הזה הם העונשים אשר יעדה התורה לעוברי רצונו, כמו משפטיך תהום רבה (תהלים לו, ז), הם **אמת** ביחס אל המשפט וצדק ביחס אל הנשפט. **צדקו יחדו**, כלם צודקים. ועי' במדבר רבה פי"ג סוף סי' ט"ז דבר נפלא: **הנחמדים.** הה"א הזאת במקום כנוי הרומז הם, ראה ספרי משפטי לשון עברית דף כ"ב ע"א. כל חלקי התורה הם נחמדים מזהב מצד המועיל ומתוקים מדבש מצד הערב, כי תועלת הזהב אך בעולם הזה וערבות הדבש רק לפי שעה, אבל תועלת התורה לחיי עד וערבותה לא תחדל: **גם עבדך נזהר בהם.** אע"פ שאני מלך והרבה דברים הותרו לי בשביל כבוד מלכותי, כמו לישון שלש שעות על היום (ברכות ד' ע"א) ולהציל עצמי בממון חברי (ב"ק ס' ע"ב) וכיוצא בהם,

בשמרם עקב רב: שגיאות מי־יבין מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך אל־ימשלו־בי אז איתם ונקיתי מפשע רב: יהיו־לרצון אמרי־פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

בתמזמור זה יש כ"ב פסוקים נגד כ"ב אותיות התורה.

רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: הודו ליי בכנור בנבל עשור זמרו־לו: שירו לו שיר חדש היטיבו נגן

עץ יוסף

בשמרם עקב רב. פי' בשביל שאתה רב השלים. ולא לתקות שכר: שגיאות כו'. הנה יש ב' מיני שגיאות. אחד שיודע הדין אלא ששגג במציאות. כענין חשב על החלב שהוא שומן. שני שנעלם ממנו הדין ולא ידע על דבר שהוא אסור ועשאה. והיא שגגת תלמוד. ואמר על בחינה הראשונה שגיאות מי יבין. שיארע לו. וא"כ לא יאשם השוגג. אך השוג השני שהוא. מנסתרות. שנסתר הדין ממנו שהיא שגגת תלמוד. בזה אצטרך לחלות פניך שתנקני. בל אכשל במה שיש לי שגגת תלמוד. לבלתי הטעות עני זדון. ולא לבד אחלה פניך שתנקני מן השוגג: כי אם: גם מזדים. הם הזדונות שעשיתי כבר: חשוך עבדך. מהם: אל ימשלו בי. לגרור לי זדונות אחרים. כענין עבירה גוררת עבירה. ופתח במאי דסליק. ואמר: אז. כשלא תניח את העבירה שתגרור לי אחרת כמכרחת אותי אהיה: איתם. פי' כתם בעל תמימות שאין לו מכריח להרע. ועל הראשונה דפתח בה. שהוא מנסתרות נקני היא שגגת תלמוד. אמר על זה. שלא לבד שאהיה נקי ממה שעולה זדון. שיאמרו לי למה לא למדת. כי אם גם: ונקיתי מפשע רב. הוא מזיד גמור. והוא שאם בשגגת תלמוד אפסוק דין אסר לא כדת. יכול להיות שאף שאחרי כן יתוודע לי שטעיתי. מפני הכבוד לא אשוב להפך הדין. כי אם אדרבה אחזיק באשר דנתי. ואומר יפה דנתי. ונמצאתי מעות משפט שהוא פשע רב. לכן אני מבקש מנסתרות נקני שלא אכשל ח"ו בשגגת תלמוד: יהיו לרצון וגו'. אמר דוד עד עתה דברתי על המעשה. מלפעול שוגג. מנסתרות נקני. גם מזדים. ועתה אני בא לבקש על הדבר ועל המחשבה. ואומר על הדבור יהיו לרצון אמרי פי גם שלא יהיו מלבי. שחשבתי דברים חיצונים בלבי. מ"מ אל דברי שפה תביט לקבל ברצון. וגם. והגיון לבי. יהיו. לפניך. כי תהיה עם לבי בל יהרהר בדברים חיצונים. כי אם יהיה נאות לפניך: ה' צורי. להצילני מן החטא טרם אחטא: וגואלי. לאחר שאחטא שמרפא אתה אותי רפואת הנפש ומוחל לי העון. או פי' צורי בעוה"ז. וגואלי בעוה"ב: רננו צדיקים בה'. ר"ת הוא צלר. לומר דאף בצר רנו לה' ברחמים כמו דאמרו חז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה: רננו. השמיעו קול רנה: בה'. בו יתברך יהיה רנתכם ותהלתכם ולא בזולתו: לישרים. בלבותם כבשפתותם: נאוה. האל"ף נחה. מלשון נוי שבתלמוד. ור"ל נאה לישרים לתת תהלה להקב"ה שהוא צדיק וישר אבל לרשע אמר ה' מה לך לספר חקי: בכנור. כלי זמר ידוע בעל נימין: בנבל. הוא כלי נגון שיש לו בית קבול בתואר נאד. הקרוי כמו כן נבל יין: עשור. בעל י' נימין. נגד עוה"ב שנברא בי': זמרו לו. קולות הנגונים הכליים מעוררים ומכינים הנפש ומישרים אותם לפעולה ולהשגה שכלית. גם כבוד שמים הוא ורצונו בכך. שהכל ברא למענהו ולקלוסו: שירו לו

עיון תפלה

מ"מ נזהרתי בשמירתם כאחד העם, באשר יודע אני כי בשמרם בשמירת המצות יש עקב רב אחרית רמה ונשגבה: שגיאות מי יבין. להזהר מפניהם. לסיכך אני מתפלל כי תנקני מהן בהיותן נסתרות מחוג זהירותי: גם מזדים. מרשעים המכשילים בני אדם בחלקת לשונם. חשוך עבדך. וביחוד אל ימשלו בי, אל תתנני ברשותם לבל ימשכוני אחריהם בחזקה: אז איתם. אתם, אהיה תמים. נח תמורת הדגש מבנין נפעל (כפולים) מן הפעלים המקבלים פעולת הפעיל, כי תתם דרכיך (איוב כב,ג), ראה ספרי מסלול ודקדוק סי' מ', ושם הוא דגש תמורת נח: ונקיתי מפשע רב. ובזה אפשר מחלק גדול מן הפשעים: צורי. מחסי מפני אויב. וגואלי, המוציא אותי למרחב הרחק מאויבים, וכן אמרו רבותינו ז"ל במדרש צורי ביום וגואלי בהר סיני צורי בעולם הזה וגואלי לעולם הבא: רננו צדיקים. (תהלים לג): בה'. בי"ת במקום למ"ד, וכן הוא אומר (שם צה) לכו נרננה לה'. או טעמו כמו שמחו צדיקים בה' (שם לז, יב), כי רנה נרדף לפעמים עם שמחה, כמו לבי ובשרי ירננו (שם פד, ג): לישרים נאוה תהלה. נאה לישרים להלל להקב"ה: נאוה, פרשו נאה, כמלא לרוב בתלמוד ובסדר הברכות, כי לך נאה (ברכת ישתבח), ולך נאה להודות (חתימת ברכת הודאה בי"ח), ולשמך נאה לזמר (ברכת יהללוך אחר הלל), והוי"ו כמו וי"ו של משתחוה, כמסחוי קשת: הודו לה' בכנור. כי כלי הנגון מעוררים הנפש החכמה ועוזרים אותה, כמו שנאמר (מ"ב ג, טו) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (רד"ק): בנבל עשור. חסרה וי"ו השמוש וכאוי

בִּתְרוּעָה: כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְיָ וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה
וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ
פִּיו כָּל־צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת:
יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל:

עץ יוסף

שיר חדש. בכל יום על נסיו ונפלאותיו שמחדש עלינו. שנאמר חדשים לבקרים וגו׳: בתרועה. עי׳ היטיב נגן המנגן בהתחלף הקולות והתמזגם בדקות וטובי על צד היותר יופי: כי ישר דבר ה׳. פי׳ גזירות ה׳ הן ישרות: וכל מעשהו. לשלם גמול. הוא באמונה. ואין עול בו: אוהב צדקה. לעניים: ומשפט. לעשוקים: חסד ה׳ מלאה הארץ. עושה חסד עם כל הבריות. או יבואר ע״פ מאי דאי׳ בילקוט סדר כי תשא רמז שצ״ח שכשהקב״ה אוהב אדם אחד וחטא חטא אחד שחייב עליו מיתה. מה עושה נותן לו בן ואח״כ ממית בנו ומכפר עליו. משל למלך שיש לו אוהב אחד שחייב לו ואין לו במה לשלם ומדת דיש מקטרג לפניו שיכריחהו לשלם. מה עושה המלך שולח לו בלילה כיס מלא מעות לביתו ובבקר אומר לשוטרים שילכו לביתו ויטלו משכונו אם אינו משלם להם. והוא במעות עצמם שהנו המלך משלם להם והולכים להם. ור״ל שנותן לו בן שחייב מיתה אף הוא בעודו קטן מהמת גלגולו הראשון שבצערו מתכפר עליו. ונתקן ג״כ הבן הזה. נמצא שהחימה שיש לו להקב״ה על זה החיים מתהפכת להסד במה שמקדים לו הצדקה שנותן לו הבן. ואח״כ עושה משפט ומעניש במה שחייב. וכן בכל הטובות המגיעים לאדם בממון וקרקעות וכדומה. יש לפעמים שהקב״ה נותנם לאדם בשביל קטרוג הדין מנגד השמים העומדים עליו מימינו ומשמאלו. אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכשהדין גובר ומלך במשפט יעמיד ארץ ואי אפשר לדחות המקטרג בכדי. אז הקב״ה ברוב רחמיו וחסדיו משפיע לאדם טובות וברכות מצד הרחמים והחסדים בחשאי מפני הדין. ולימים אח״כ כאשר יתגבר הדין שולח המקטרג ונוטל מאתו החוב הנז. ונמצא זה פורע חובו והוא כמקודם. וזהו אוהב צדקה ומשפט. ר״ל מתחלה צדקה ואח״כ משפט. ובזה חסד ה׳ מלאה הארץ. דר״ת הימה. כי חמתו מתפרדת. ועומדת כל אות בפני עצמה. ותתמלא הארץ במקומה חסד: וכנ״ל: כונס. אוסף וצובר מי ים אוקינוס להיות כמו נד וצבור גבוה מן הארץ ולא תרד למטה כדרך המים: נותן. כלא את התהומות באוצרות לבל יצאו לשטוף הארץ: ייראו מה׳. לכן בדין הוא שייראו ממנו כל הארץ. שלא יקרא מי הים וישפכם ע״פ הארץ. כי הלא בטבע ישפכו מי אוקינוס ויציפו העולם כאשר בדור אנוש שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו׳. וכן בטבע בין תהום התחתון ובין תהום העליון היו יוצאים ומציפים העולם. אלא שהקב״ה סוכר מעינות תהום ויסך בדלתים ים. וזהו שאמר כי הוא אמר ויהי. ר״ל הקב״ה שאמר והיה העולם והימים והתהומות. הוא אמר צוה ויעמד הים והתהומות שלא יצאו וישטפו העולם. אבל בלתי מאמרו יתברך לא היה יכול לעמוד אפילו רגע אחד במקומו שלא יצא וישטוף העולם. ולמה עשה כן הוא יתברך. אך לא למען יראוהו אנשים. כי יאמרו בלבבם הנה לא בטבע הוא שיעמדו המים ולא ישפכו על הארץ. אך אין זה כי אם אלהים עשה כמתרה בבני אדם שיעשו רצונו. שאם לא יעשו רצונו יעשה כמו שעשה בדור אנוש ובדור המבול. לכן ייראו מה׳ כל הארץ פי׳ כל יושבי הארץ. ויגורו פי׳ ויפחדו

ממנו

עיון תפלה

וראוי בנבל ועשור (כלי נגון בעל עשרה נימין), וכן הוא אומר (תהלים צב, ד) עלי עשור ועלי נבל (רד״ק): כי ישר דבר ה׳ וכל מעשהו באמונה. במעשה בראשית היו דברים ומעשים, הדברים, ויאמר אלהים יהי רקיע — יהי מאורות, והמעשים, ויעש אלהים את הרקיע, ויעש את שני המאורות הגדולים, ויעש אלהים את חית הארץ, וענין הדברים היוצאים מן הפה אל הים, והמעשה הוא התקון. ואמר המשורר כי בין הדברים ובין המעשים היו ביושר ובאמונה מבלי עדף וגרעון. ובנוגע להנהגת העולם, הנה הוא אוהב לעשות פעם צדקה ופעם משפט, אבל החסד הוא הגובר. לכן אמר חסד ה׳ מלאה הארץ (רד״ק): כונס כנד. לשון גובה, וכן תרגם אונקלוס נצבו כמו נד (שמות טו, ח) קמו כשור, וכן פירש מנחם, ואין נד ונאד שוים (רש״י), וכן פירש הרד״ק כתל וערימה להורות שהמים נטוים על הארץ: נותן באוצרות תהומות. תחת הארץ (רש״י), וכן נתברר לחוקרי הטבע כי בבטן האדמה אצורים תהומות גדולים וטרחים, ואלה נקראים תהומות לא מים סתם ולא ימים: ייראו מה׳. יש לארץ ולכל יושבי תבל לירא ולגור תמיד מפני ה׳, ואל יאמרו בלבם כי אחרי שכבר ברא ותקן את כל העולם כלו על מתכנתו הרי ידו מסולקת ממנו והרי הוא עומד וקים בפני עצמו, לא כן הדבר, לעולם אין ידו של הקב״ה מסולקת מן העולם, כי כמו שהוא ית׳ אמר ויהי כמו כן אך הוא צוה ויעמוד, מצוה תמיד שיעמוד על עמדו ולא יתמוטט,

ולולא

כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם ׀ בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא

עץ יוסף

ממש כל יושבי תבל. פי' תבל ישוב. שלא ישקע ותהומות יכסום: ה' הפיר עצת גוים וגו'. כתב הגר"א בביאורו על סה"ע פי' י"ם שעצה ומחשבה הם ב' דברים. עצה היא מה שאדם נותן עצה לאחרים שיעשו כן. ומחשבה הוא מה שחושב לעשות בעצמו. וזהו שאמר ה' הפיר עצת גוים. מה שמיעצים לאחרים. ולא זו אלא אף הניא פי' בטל מחשבות עמים מה שהם חושבים לעשות בעצמם. אבל עצת ה' מה שנותן בלב איש שיעשה כך לעולם תעמוד. כי ב"ו אפי' מה שחושב בלבו לעשות מה שבידו לעשות לא תקום. אבל הקב"ה אינו כן אלא אפי' העצה שנותן בלב אדם היא תקום. וכדכתיב רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. ומכ"ש שמחשבות לבו מה שחושב הקב"ה בלבו לעשות בעצמו. שהוא קיים לדור ודור: אשרי הגוי אשר ה' אלהיו. ולא כל גוי יוכל לשום עצמו תחת אלהותו. אלא: העם בחר לנחלה לו. מאז בהפלגה כמאמרם ז"ל בפדר"א שהוריד שבעים מלאכים והנחילם ע' א"ה. ונפלו ישראל לנחלה לו מפני יחס נפשותם. וזה שאמר: משמים הביט ה'. לבחור לו עם: ראה את כל בני האדם. ולא מצא בהם ישר לפניו כישראל לכן לא לחנם עשאם לנחלה לו: ממכון שבתו השגיח. ר"ת משה. על ידו השגיח לשכון כבודו ביניהם: היוצר יחד לבם. הוא: המבין אל כל מעשיהם. שעתידים לעשות. כלומר כי הנה בכל לב ולב אשר לכל איש ואיש יש יצר הטוב ויצר הרע. והוא ית' היוצר אחדות לבם שהם שתי בחינות שלב יחד הוא מבין את כל מעשיהם אשר יעשו בשתי בחינות לבם. וגם כוון באומרו המבין וגו'. לומר לא שהכריח ידיעתו. רק שמבין אשר יבחרו: אין המלך וגו'. אמר ראו כי הכל בהשגחה ולא בהשתדלות. כי הלא לפעמים אין המלך נושע. והוא בסבת רוב חיל. שעל חילו יבטח כי רב הוא. ויפול. משא"כ אם לא היה רב חילו ויבטח בה'. וכן: גבור לא ינצל. בסבת היות לו: רב כח. שיבטח בגבורתו לבא במקום אשר אנשי חיל שם. ויפול. נמצאת שהעדר הצלתו בסבת גבורתו. הרי שהכל בהשגחה. כי מה שהיה הדעת מראה שיועיל. גרם לו היזק. כי אין הענין הולך אחר מה שהדעת מראה. כ"א בהשגחה. וגם לא תועיל השתדלות והכנה. כי הלא עיקר ההכנה הוא היות סוס מוכן ליום מלחמה. והנה: שקר. הוא היות הסוס לתשועה. כי לפעמים איש רגלי ידקור מלמטה את הסוס ויפול סוס ורוכבו. ויקל בנפלו להכות גם אותו. ואם היה רגלי היה אפשר לו לשמור עצמו. כי בבהילת נפילת סוסו הוכה ומת. והספק הזה הוא בסוס בינוני. אך אם רב חילו של הסוס אז ודאי שלא ימלט את רוכבו. שהוא רץ ומרקד בחוזק ובזעף באופן שיבלבל מוח רוכבו ויפול ממנו בקרב רעה וימות ויהיה למרמס תחת רגלי הסוסים ומרכבות. וגם לפעמים רוצה להפך הסוס אחור לנוס. ואינו יכול לו מחמת רוב חוזק הסוס. וזהו שאמר: וברב חילו. וכחו של הסוס ודאי הוא שלא ימלט את

ענף יוסף

כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד. לפי שבדברי הקב"ה לעולם יש נגלה ונסתר לפיכך ר"ת הוא אמר ויהי הוא תיבת טו"א פעם אחרת. וכן ר"ת הוא צוה ויעמוד הוא תיבת ט"כ פעם אחרת. ואני רואה בש"ת

עיון תפלה

ולולא מלותו התמידית כבר שב העולם אל האפס המוחלט (ראה עקרים לר' יוסף אלבו מאמר ד' פרק ח'). — ובהיות קיום הבריאה כלה תלוי אך ברצונו של הקב"ה, ברצותו מקיימה וברצותו מבטלה, מובן מאליו כי הוא עצת גוים ושבל מחשבות עמים, כלן התופרנה ותונאנה מפני עצת קדוש ישראל, ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. ויאמר הג' מלבי"ם „הניא מוסיף על הפיר, שהמפיר כבר חל הדבר, והמניא מונע שלא יחול הדבר כלל": היוצר יחד לבם. היוצר כמו **האוצר**, כמו השליכהו אל היוצר (זכריה יא, יג), ואמר כי הוא אוצר יחד לבם כלומר כל מחשבותיהם אצורים בידו (רד"ק). ושני הפי"ן הם לכנוי שרומז הוא, ראה מה שכתבתי למעלה במזמור י"ט פסוק הנחמדים מזהב, כלומר הוא יוצר יחד לבם הוא מבין אל כל מעשיהם ברב חיל. בצבא רב, כמו והנה חיל סובב את העיר (מ"ב ו, טו): וברב חילו.

יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה ירגיש החי"ת לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מזמור הלז כשאו דוד כאשר ברח מפני שאול אל אכיש מלך גת. ונקרא ג"כ אבימלך שהיה לדיק כאבימלך (שנכתב בתורה אצל שרה) בלא רצה לקרבו כדאי' במדרש תהלים (רש"י). וכאשר ניצל ממנו אמר זה המזמור. תודה לאל שהצילהו. וחבר השבח הזה ע"פ אלפא ביתא נראשי פסוקים עלת הו"ו שהוא באמלע פסוק. לפי שהיה בורח לחו"ל מגורש מהסתפחה בנחלת ה'. לכן בא הו"ו בהסתר. כמסתר פנים ממנו. וכנגד זה הכפלה הפ"א על הגאולה והתמורה. כי היא ו"ו בא"ת ב"ש ג"ל ד"ק ה"ל ו"פ (הגאון יעב"ץ): ובספר חזה ליון כתב זה שהבנו ע"פ א"ב טוגתו לרמוז בכתו שבתורה אין בה אות לבטלה כי כל הא"ב לריכה להוליא הדבור מהפה. כן ראה אז שלא ברא הקב"ה אפילו השטות לבטלה. שמתחלה היה מתמיה למה נברא כדאיתא במדרש:

וזה השבח הוא באלפא ביתא והם כ"ך פסוקים כנגד אותיות התורה ויש בו קס"א תיבות כנגד אהיה דיודין ע"כ. על כן אומרים אותו בשבת כי נשתנה בטעם למעליותא להתקדש. ואפי' המאכל של שבת משתנה טעמו למעליותא כמ"ש רז"ל תבשיל של שבת ריחו נודף כו' ע"ש. (סידור בעל השמים):

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ:

עץ יוסף

בעליו. ואמר דוד הלא אמרתי כי הכל בהשגחתו ית'. והנה יתחמץ לבבכם נראות כי. עין ה'. נלבד: אל יראיו. ר"ל שהם מושגחים רק ממדת רחמים (והיינו כשאין ישראל עושין רצונו של מקום. כדאמרו חז"ל סוף מדרש שה"ש ע"ש). אך לא במדה"ד. וע"כ לא יעדרו מהם יסורין ע"פ מדת הדין. ולא כל סוג יראיו. רק לאותם שאינן חפצים לאכול אפילו פרי מעשיהם. כי אם: המיחלים לחסדו. ולמה ימנע מהם חסד בטחונם והאמנת תקותם. לזה אמר אל התמהו על החפץ כי הלא גם זה לטובתם. כי הלא הוא: להציל ממות נפשם. היא מיתת הנפש לעוה"ב. וכן את הגוף: ולחיותם ברעב. אמר דוד ברוח קדשו כאלו בני הגלות אומרים: נפשנו חכתה לה'. לומר הנה גם שדעה חסרה מפאת החומר מלחכות לה' כראוי. הנה נפשנו יודעת מאד ובקרבנו הכתה לה'. ועל שאין הלב החמרי מחכה ושמח בבטחון. על כן לא הועילה לנו מה שנפשנו חכתה. כי אם לסילוק היזק: כי עזרנו ומגננו הוא. אך כאשר נזכה: כי בו ישמח לבנו. שגם הלב החמרי ישמח בו יתברך. והשמחה בו תהיה מרוב האמנה: כי בשם קדשו בטחנו. אז לא תהיה טובתנו סילוק היזק. כי אם: יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך: בשנותו את טעמו. בעת ששינה את דעתו. כמו וטעם זקנים. כמו שנאמר ויתו על דלתות השער. ששינה עניט ועשה עצמו שוטה: ויגרשהו. שלא הרגו כרצון עבדיו. שאמרו לו הלוא זה דוד וגו'. ונתן דוד על זה תודה לאל: וילך. וגם נתן הודאה לה' שלא יצא נס ועצת שהיה מורה כי בן דעת הוא. רק וילך כבלתי ירא. שבזה החזיק בסברתם כי בשגעון ינהוג

ענף יוסף

ויהי הוא לוה ויעמוד הוא הא"די שהוא שם הזכירה כדאיתא בכתבי האר"י ז"ל נמלא בזה כי יש לו העמדה לאם שלומד בשם זה (ספר חזה ליון): הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו. ר"ת בגימטריא יוסף זה משיח בן יוסף:

עיון תפלה

לסוס לא מלאנו חיל כי אם גבורה, כמו לא בגבורת הסוס (תהלים קמז, י), התתן לסוס גבורה (איוב לט, יט), לכן נראה שהוא שב על המלך הנזכר מקודם, כלומר, והמלך ברוב חילו לא ימלט נפשו: הנה עין ה' אל יראיו. עין הוא שם המשותף וכו' והוא שם ההשגחה, אמר על ירמיהו קחנו ועיניך שים עליו (ירמיה לט, יב), ענינו שים השגחתך עליו, ולפי ההשאלה הזאת נאמר בחק התורה בכל מקום והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט, ג) השגחתי וכונתי, עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד, י) כי השגחתו סובבת בכל מה שבארץ ג"כ (רמב"ם מו"נ ח"א פמ"ד): (סג"מ) למיחלים לחסדו. למ"ד למיחלים החת ה"א הידיעה, כמו הסריס אשר למלך נשען עליו (מ"ב ז, ב), או שיח לארץ (איוב יב, ח), שיר למעלות (תהלים קכא, א), ומקורן בלשון ערבית אל באחר (הים) אל בלד (העיר), וכן הוא אומר רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו: נפשנו חכתה. ראה באורנו לעיל סוף פיסקא הודו לה' קראו בשמו: לדוד. (תהלים לד): בשנותו את טעמו. בהסתירו בינתו, כמו שנאמר (ש"א כא, יד), וישנו את טעמו בעיניהם: לפני אבימלך. כל מלכי פלשתים נקראים כך, וכל מלכי מצרים פרעה, ואע"פ ששמו הכיב

אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃ בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃ גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃ דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃ הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ׃ זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ׃ חֹנֶה מַלְאַךְ־יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃ טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ׃ יְראוּ*)

*) יראו הרי"ש נקראת במלאפו"ם והאל"ף נעלמת.

עץ יוסף

יגהג: אברכה וגו'. משום שכשאדם רוצה להלל ולברך לאיזה איש אינו מהלל אותו אלא כשלא קיבל מאותו האיש רעה. אבל אם קיבל ממנו רעה אינו מהלל ומברך אותו. ע"ז אמר אברכה את ה' בכל עת. כמאמרז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. וזהו בכל עת אף בעת שעושה לי רעה. עוד זאת אדם לאדם אינו יכול להללו תמיד אלא לזמנים משום שכלו שבחיו שיש לשבחיו גבול וקץ. אבל להקב"ה אינו כן שאין קץ לשבחיו ותהלותיו. וזהו שאמר. תמיד תהלתו בפי. עוד זאת שלב"ו לפעמים ימנע מלהלל אותו שלא יהיה נמשך למהלל בזיון שלא יאמרו עליו שהוא משועבד ונכנע לפלוני. ומסתמא הוא בעצמו חסר ממעלות אלו שמהלל לפלוני. שלא מצא מעלות אלו לפלוני. אבל אבל הקב"ה אינו כן אלא אדרבה הוא מתהלל ע"י זה. וזהו שאמר. בה' תתהלל נפשי ג"כ. עוד זאת שלפעמים נמשך חרפה ובוז לאותו פלוני ע"י תהלותיו של זה. שסונאיו ששומעים תהלותיו מתקנאים בו ומדברים עליו לשה"ר כדי לבזותו. אבל אבל הקב"ה אינו כן אלא אדרבה. ישמעו ענוים. תהלותיו. וישמחו. עוד זאת שמטבע אדם כשמהלל לאיזה אדם גדול או למלך. רוצה שלא יהיה מהלל אדם אחר. רק הוא לבדו יהללו. כדי שרק הוא ימצא חן בעיני המלך או הגדול. אבל אבל הקב"ה אינו כן. שמחויב כל אחד לראות שיתרבה כבוד הקב"ה בכל מה דאפשר. וזהו שאמר. גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את ה'. בהיותי בין ידיהם. ומתחנן לפניו בלבבי: ועגני. ומכל מגורותי. פי' פחדי: הצילני. ואמר מגורותי לשון רבים. על זו וכיוצא בה. מגורת שאול. שבסבתו היה כפשע בינו ובין המות כמה פעמים: הביטו אליו. עבר במקום עתיד. וכמוהו רבים. אמר כל בני אדם שהם בצרה. יביטו אליו: ונהרו. פניהם. כלומר שיוושעו. ונהרו הוא מלשון נהורא בארמי: ופניהם אל יחפרו. כי השואל מה ואין נותנין לו יחפור ויכלם: זה עני. כמוני היום. קרא: חונה מלאך ה'. הוא לגם אלהים דבר גם זכאה: ויחלצם. מכל צרה. והוא ע"ד דאי' בזוהר כל אפילו לדניאל בגוב אריותא לא שלטו ביה דהוו דחלין מיניה. אתיב ר' חזקיה הא כתיב אלהא שדר מלאכא וסגר פומא דאריותא. א"ע האי דיוקנא דבר נש זכאה איהו מלאכא דסגר עכ"ל: טעמו. בחוש השכל: וראו. במראה העין: כי טוב ה'. שמגיע טובו לחוסים בו. ותכירו ותדעו כי. אשרי הגבר יחסה בו: יראו את ה' קדושיו. בא

נלמד

אחרית לשלום

אברכה את ה' בכל עת. ע"ד המדרש שוח"ט. את הכל עשה יפה בעתו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע כל מה שעשית בעולמך יפה עשית חוץ מהשטות. מה הנאה בשוטה וכו' כיון שבא אצל הכים עשה עצמו כשוטה וכו'. נראה עד אותו זמן של אכיש תמיד היה דוד מברך את ה'. רק בעת שראה שוטה לא היה מברך אותו. ומאותו זמן והלאה כשראה שגם השטות היא לתועלת. אז אמר אברכה את ה' בכל עת. דגם בזמן שאראה את השוטה אברכהו:

עיון תפלה

אנים קורין לו אבימלך (רש"י): אברכה וגו' בכל עת. בין בעת טובה ובין בעת רעה, כמו שנאמר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא, וכן הוא אומר (שם קא) חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה (ברכות ס' ע"ב). כי על פי שיטת האפטימיסמוס שהיא שיטת תורתנו התמימה אין בעולם רע בהחלט, והרע הנראה לעינינו הוא על מנת להיטיב, סתירה על מנת לבנות, קלקול על מנת לתקן. והדברים עתיקים: בה' תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו. מכוון אל הרעיון במזמור הודו לה' קראו בשמו התהללו בשם קדשו (למען) ישמח לב מבקשי ה', ראה באירנו שם: הביטו אליו. כל אותם שהביטו אל ה' מתוך צרותיהם. ונהרו. האירו פניהם (רש"י): טעמו וראו. התבוננו, כמו בשנותו את טעמו — בינתו: אשרי הגבר יחסה בו. החסות היא בפעל והבטחון בלב, לכן אמר טוב לחסות בה' מבטוח באדם, כי הבוטח באדם הוא רק בוטח בו בלבו אבל עדיין לא מצא בו מחסה, ואולם הבטחון בה' ית' הוא החסות, כי בבטחונו כבר ימצא בו מחסה ועוז (הג' מלבי"ם תהלים קיח, ט): יראו. נקוד זר, כי לפי חקי הנקוד היה ראוי להיות יְראוּ כמו מן יסד ינק הטוי יְסְדוּ יִנְקוּ, ואמר הרד"ק שזה כדי להבדיל בינו ובין יִרְאוּ מן ראה עתיד מע"ה: יראו את ה' קדושיו.

הנזיר

אֶת־יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב: לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ

עץ יוסף

ללמד דעת את העם שלא יאמרו ויחלטו הדבר בהחלט להיות הצדיקים הם הסרים ודלים מחוסרי כל טוב. והרשעים מלאים כל טוב. ובשביל זה ימאס בטוב ויבחר ברע. לז"א שאין הדבר בהחלט כך. וזהו שאמר יראו את ה' קדושיו ויאחזו בצדקתם. ואל יפחדו מדאגת העניות. כי אין המחסור ליראיו דוקא. כי יש. **כפירים** רשו ורעבו. ר"ל לפעמים גם כפירים רשו ורעבו. ולפעמים. **ודורשי ה'** לא יחסרו כל טוב. ולכן הבוחר בטוב יבחר: **לכו בנים** שמעו לי. מה שאמר לכו ולא אמר בואו. להיות שעיקר השמיעה אינה שמיעת האוזן בשעת מעשה. כי אם שמיעת הלב להיות הדברים נכנסים בלב השומע. ולזה אמר לכו בנים ר"ל אף בלכת שלכם כאשר תלכו לדרככם אז שמעו לי יהיו דברי נשמעים לכם לקחת מוסר בלבבכם: **יראת ה'** אלמדכם. בואר ע"ד משל. לאב המזהיר את בנו שלא ילך על הקוצים ועל הברקנים. כי יכנו מכת מרדות. והתינוק כן עושה וירא מלילך על הקוצים ההם פן יכנו האב. ויראה זו שטות היא. כי היה לו לירא יראה האמתית. והוא מה שהאב ירא שלא ילך בנו על הקוצים פן יתחב לו קוץ ברגלו ויכאב לו מאד. כן בכל העבירות שהזהיר הבורא ית' את האדם שלא יעבור עליהן. כי יודע שזה שלון ממאיר וקוץ מכאיב אל הנשמה אשר לא תוכל לראות את פני אביה מפני אהיזת החילונים והקליפות בה עד אשר תטהר ותתלבן ותצטרף כצרוף כסף. והאדם אשר ירא מהכאת האב והינו ירא מעיקר היראה אשר בעוברי העבירה בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל מאחיזת החיצונים והקליפות בו. ולא יראה את פני ה'. והוא שאמר יראת ה' אלמדכם שאלמד אתכם להיות יראים כיראת ה' מה שה' ירא עבורכם שלא תהא חולת נפש ותהיו צריכין לצירוף וליבון עד ראותכם את פני ה': **מי האיש** החפץ חיים. הוא חיים הנצחיים שתלוים בחפץ האדם. אבל חיים פשוטים אינם ביד אדם ליטול לו. ולא שייך בם תיבת חפץ: **אוהב ימים**. ואינו רוצה לבלות ימיו בהבלי העולם. כדי שלא יאבד מימיו כלום. וכמו שנאמר ביעקב ויקרבו ימי ישראל למות ר"ל שבאו כל הימים להעיד עליו מה שתיקן בהם. ולא נחסר לו מכל הימים אפי' יום אחד. וזהו אוהב ימים: **לראות** טוב. העוה"ב על ידם: **נצור** לשונך מרע וגו'. זה שמספר לשה"ר הוא מהמינים והאפיקורסין כדאיתא בערכין פ"ג שכל האומר לשה"ר כאלו כופר בעיקר שנאמר שפתינו אתנו מי אדון לנו. והזהיר על לשה"ר יותר מעל שאר עבירות. משום דהכל באבק לשה"ר. ועוד שהיא חמורה משאר עבירות. ואמר אם כבר דברת לשה"ר ועשית רע. מ"מ אל תשלימהו. אלא. **סור מרע**. זאת. **ועשה טוב**. היינו התורה שנקראת טוב כמה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. שהיא הרפואה ללשון. כדאי' ברבה סדר אחרי וז"ל אם עשית חבילות עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות. אם דברת לשה"ר בלשונך עסוק בתורה בלשונך. וכן אי' בערכין שם מאי תקנתם של מספרי לשה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים וגו'. ועוד אמר דוד. **בקש שלום** ורדפהו. ר"ל בקש שלום במקומך ורדפהו שלא במקומך. שהוא רפואה למשלח מדנים בין אחים כדאיתא ברבה שם: **עיני ה'** אל צדיקים. שיעור הכתוב הזה עם השני כתובים הבאים אחריו הוא שאומר ששני חסדים עושה הקב"ה עם הצדיקים. א' ששתי עיני ה' שהן שתי מדות מדת רחמים ומדת הדין בעזרם. שגדולים צדיקים שמהפכין מדת

אחרית לשלום

כפירים וגו'. ע"ד פשט ובמן רבעים תחסר, שלעולם חסר להם שאין מסתפקין במה שיש להם והוא תכונת רעבון. ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. ע"ד פשט צדיק אוכל לשובע נפשו שמסתפק לשבוע במה שיש לו:

עיון תפלה

הנזיר נקרא קדוש (במדבר ו, ח), אתם המזירים את עצמכם מן העולם הזה — אל תיראו כן יחסר טרפכם, למדו ממני שאני בארץ נכריה ואין מי יספיק לי צרכי ובכל זאת לא ארעב לחם כי **אין מחסור ליראיו** (רד"ק): **לכו בנים**. נבונים, כמו אבדה עצה מבנים (ירמיה מט, ז), „ולפי שזכר כי אין מחסור ליראיו אמר מי שירצה להיות מיראיו אני אלמדכם היראה" (רד"ק): **מי האיש החפץ חיים**. כלפי המזירים שזכר מקודם, באשר למודים בני אדם לומר כי רק לנזיר אפשר להיות ירא ה' באמת כדעת רשב"י

בברכות (לה, ב), אמר שכל אדם יכול להתרגל ביראת ה' על פי מדרגתו ואפי' האיש **החפץ חיים** בעוה"ז **ואוהב ימים לראות** בטובה: **סור מרע ועשה טוב**. לא תעשה ועשה: **בקש שלום** במקומך **ורדפהו** במקום אחר (רש"י, וכ"ה באדר"נ פי"ב), ובמס' דרך ארץ זוטא פ"י אמר חזקיה גדול השלום שכל המצות שבתורה כתוב בהן כי תראה, כי תפגע, כי יקרא קן צפור, כי תבנה בית חדש, כשתבוא המצוה לידך אתה זקוק לעשות, אבל השלום מה כתי' בו בקש שלום ורדפהו בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר: **עיני ה'** פקוחות אל צדיקים **ואזניו** פתוחות אל

אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם׃ פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָם הִצִּילָם׃ קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ׃ רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ׃ שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה׃ תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ׃ פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחוֹסִים בּוֹ׃

תפלה זו מאמר דוד כתובה והיתה קבלה אצלם שהיתה למשה רבינו. וכתב בספרו. ודבר בו מחולשת האדם ומקוצר ימיו ומהפלג שלא ישגיאהו הבורא כפי מעשיו (רד"ק):

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה

עץ יוסף

מדת הדין לרחמים. שגם עם היות עיניו על הצדיקים להיטיב להם מאליו בלי תפלה. עכ"ז לא ימנע משמוע תפלתם להשתעשע בשמוע מפיהם תפלתם עם שכבר ענה אותם טרם יקראו: וזהו. ואזניו אל שועתם. ועל הראשונה פירש ואמר פני ה' בעושי רע כו'. לומר מה שאמרתי כי מגדיל הוא ית' חסדו עם הצדיקים שמשגיח עליהם להיטיב להם גם במדה"ד. הוא הפך הרשעים שמהפכין מדה"ר לדין. כי הלא: פני ה'. הם פני מד"ר: בעושי רע. כי גם מד"ר נוספת על מדה"ד שהוא כי מטיב להם פה כדי. להכרית מארץ זכרם. ואשר אמרתי ואזניו אל שועתם. כוונתי הוא שצעקו וה' שמע בהווה ומטה אזנו לשמוע תפלתם ומשתעשע בשמיעת תפלתם עם היות שמכל צרותם כבר הצילם טרם יקראו: קרוב ה' לנשברי לב. הם העניים ממש שלבם נשבר בקרבם. הוא קרוב להם לשמוע צעקתם ותפלתם. ובאלפא ביתא דר"ע איתא קרוב ה' לנשברי לב חביבין שבורי לב לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת. שמה"ש מרוחקים מן השכינה ל"ו אלפים רבבות פרסאות שנא' שרפים עומדים ממעל לו. אבל שבורי לב הקב"ה קרוב אצלם בתוך אמה ע"כ: ואת דכאי רוח יושיע. הם העשירים שאין לבם נשבר אבל הם דכאי רוח כי הם ענוים וממציאים עצמם לעניים לעשות להם צדקה. יושיע ה' להם בשכר צדקתם. וכדכתיב מלוה ה' חונן דל: רבות רעות צדיק. יתפרש ע"ד שאחז"ל רעות רבות וצרות שנעשו צרות זו לזו כגון זיבורא ועקרבא. וזהו שאמר כאן רבות רעות צדיק שרעות הצדיק הן רבות ונעשות צרות זו לזו. ואעפ"כ: ומכלם יצילנו ה': שומר. הקב"ה: כל עצמותיו. הם מעמידי הגוף ויסודותיו: אחת מהנה לא נשברה. אפילו אותו אבר שיכול לחיות הצדיק בלעדיו: תמותת רשע רעה. אחת שבאה עליו תמותתהו. הפך רבות רעות הצדיק שלא ישלטו בו. שבע יפול וקם: ושנאי צדיק. שגרמו לו הרעות והיו בעוכריו: יאשמו. יתחייבו בנפשם. ומה שלפעמים רשע מכתיר צדיק ואינו נכוה בגחלתו מיד כ"א לאחר זמן רב. הוא לטובת הצדיק. למען לא יהיה הצדיק נדחה ממחיצתו של הקב"ה. כמו שאחז"ל כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה. ולכן הקב"ה מאריך אפו עם הרשע. עד לעת מצוא מקום מצד אחר להענישו. והוא כשיקרה שאיזה צדיק יחלה ויש עליו מלאך מליץ. אז יתגבר מחליו. ואעפ"כ מדה"ד אינה חוזרת ריקם וצריך ליתן למדה"ד איזה איש אחר תמורת זה החולה. אז הקב"ה נותן את הרשע הזה לפדות את הצדיק. כמ"ש צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. וזה שאמר: פודה ה' נפש עבדיו. ע"י הרשע הזה שעשה רעה לצדיק: ואז: ולא יאשמו כל החוסים בו. כלומר הצדיק הראשון שזה הרשע הרע לו לא יאשם ולא ידחה ממחיצת הקב"ה. ולזה אמר כל החוסים בו שפי' הם החוסים במחיצת הקב"ה:

איש האלהים. שהיה נביא: מעון. פי' מקום ומחסה. שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. וכן אמר (בלשון ישראל) בכל הדורות היית לנו מקום ומחסה

עיון תפלה

אל שועתם: פני ה'. פנים של זעם, כמו ושמתי אני את פני באיש ההוא (רש"י בשם מנחם): צעקו. הרשעים אף כי הרשיעו הרבה בכל זאת כאשר צעקו אל ה' מצרותיהם אז ה' שמע, וכמו שמצינו במנשה (דה"ב לג, יב) וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו וגו' ויתפלל אליו ויעתר לו וגו' וישיבהו ירושלים למלכותו. באשר קרוב ה' לנשברי לב, יהיה צדיק או רשע, וכן הוא אומר (תהלים קמה, יח) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, בין לצדיקים בין לרשעים אם אך יקראוהו באמת, עי' מה שכתוב שם: רבות רעות צדיק וגו' תמותת רשע רעה כמו שאמר שלמה (משלי כד, טז) כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה (אחת): תפלה למשה איש האלהים. (תהלים צ), וקבלו חז"ל כי אחד עשר המזמורים מן תפלה למשה עד לדוד מזמור (שם קא) משה אמרם: ה' מעון אתה. אתה הוא מעונו של עולם, אתה צור מעון, אתה מחסה ועז, מחסה מזרם צל מחרב משגב לעתות

בצרה

הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם ׀ הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל
וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר
שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי
יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר
יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ:

עץ יוסף

ומחסה: בטרם הרים יולדו. שהוא מטרם היות מציאות עולם. והוא כי אחז"ל על פסוק בצקת עפר למוצק כו' מלמד שנטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד והשליך תוך המים. וכן אמרו כי מן הצרורות נעשו הרים ושאר העפר מישור. כלל הדברים כי היו ההרים תוך המים כעלמים תוך בטן המלאה. ועל כן כאשר גזרה חכמתו ית' ואמר יקוו המים וגו' ותראה היבשה. יתייחסו ההרים לעוברים הנולדים בצאתם מרחם אמם. ועל זה אמר בטרם הרים יולדו. אשר היו קיים גם תוך המים וממשיים. וגם: ותחולל ארץ ותבל. שהיו דקים בצאתם מתוך המים והיית אז כבורא אותם. ויאמר ארץ על א"י. ותבל על חו"ל. והוא כמ"ש ז"ל כי תחלה ברא השם יתברך א"י בלבד ואח"כ חו"ל. שהיה התפשטות מחולש. שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות. הנה מטרם הרים יולדו ומאז תחולל כו' וגם כל ימי משך העולם שהוא: מעולם עד עולם. העתיד: אתה אל. תקיף ובעל היכולת בערך אחד. אבל בן אדם אינו כן. עם היותו יציר כפיך נצר מטעך. וראוי שידמה הענף לשרשו. תשיבהו אנוש במכאובים ותחלואים עד שיהיה מדוכא ביסורין. מה גם בימי הזקנה ימים אשר אין בהם חפץ: ותאמר שובו בני אדם. אל הארץ אשר ממנה לוקחתם. או יאמר שובו מדרכיכם הרעים. וכי לסבת זה נמצאו היסורין להסיר אדם מעשה. כנזכר במענה אליהוא באורך: כי אלף שנים. לו חיה. הלא כיום אתמול כאשר יעבור הם בעיניך. כי אחר שעבר הזמן מה לו אם היה זמן מרובה או זמן מועט הלא הלך לו ואיננו: ואשמורה בלילה. וכמו משמרה אחת ממשמרות הלילה. כי לאחר שעבר הזמן. משמר אחד ואלף שנים לאחת תחשב: זרמתם. מרוצת חייהם: שנה יהיו. המה כחלום השינה. כי בהקיצו אין דבר מדברי החלום. כן אין ממש בחיי האדם: בבקר יציץ וחלף. אם בבוקר יציץ ומחליף כח. הלא: לערב. בימי הזקנה: ימולל ויבש. ודומה הוא לחציר המתייבש אחר שזרחה

עיון תפלה

גזרה. והתחיל מזמוריו במה שסיים ברכותיו מעונה אלהי קדם, ובימי עזרא וסיעתו נמצאו ספרים שכתוב בהם מעון אלהי קדם, כדאיתא בירושלמי תענית פ"ד ה"ב ובמס' סופרים פ"ו ובספרי וזאת הברכה ג' ספרים מצאו בעזרה ספר מעון, ועי' בראשית רבה פס"ח. ויש אומרים כי מ ע"ז ומעון אחד הם, כמו בתהלים (לא, ג; פא, ג): היית לנו בדר ודר. כמו שנאמר (שם קכד, ב) לולא ה' שהיה לנו וגו' לולא ה' שהיה לנו אזי היים בלעונו: עוד בטרם הרים יֻלָּדוּ מבטן האדמה ע"י הרעשיכ, ועוד יותר בטרם חוללת (יסדת, כלה"כ (משלי ח, כג) באין תהומות חוללתי) ארץ ותבל לפני הבריאה, ומעולם ועד עולם — היית לנו — אתה אל, כי ישראל ראשית מחשבתך בכל הבריאה כלה (דברים לב, ח ט), וכמו שאמרו רבותינו ויקרא רבה פל"ו שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל, ובתדב"א רבה פי"ד שני דברים יש בעולם ואני אוהבם אהבה גמורה ואלו הן תורה וישראל אבל איני יודע איזה מהם קודם, אמרתי לו בני דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו, אבל אני אומר ישראל קדמו שנאמר ראשית תבואתו, ע"ש: תשב אנוש עד דכא. ככך נותן רשות לאנוש פושע לשוב אליך עד היותו דכא, כלומר עד צאת נפשו, ותמיד הנך קורא שובו בני אדם! — כי אלף שנים בעיניך. כל זה מקריאת הקב"ה אל האנוש הפושע, כך אתה קורא אליו: בן אדם קצר ימים — עד מתי תבלה מספר שנותיך ברדיפת הבל וריק, ועד מתי לא תשיב אל לבך כי נצא לאנוש עלי ארץ ומספר שניו חָצִיו, ואם לא עכשו אימתי! הן שנות גבר בחלד משבעים עד שמונים שנה, ולוא גם חיית אלף שנים מה שלא חָיָה עוד אדם על פני האדמה — סוף סוף גם האלף ההוא עבור יעבר, והרי עברו יֵרָאֶה בעיניך כיום אתמול, או עוד פחות מזה — כאשמורה אחת בלילה, כי אחרי שכבר חלף הלך לו מה בינו לבין יום אחד או לאשמורה אחת. ושעור הכתוב, כי גם אלף שנים כי יעבר (האלף יהיה) בעיניך כיום אתמול: זרמתם. הן כבר זרמת את השנים הללו כמו את היום האחד כן את האלף השלם כזרם מים עבר אשר לא ישוב עוד: שנה יהיו. בעיניך יהיו. נחשבים או כחלום חזיון לילה אשר בקומך בבקר הרי הם כחציר אשר יחלוף ואיננו, כן הוא האדם וכן המה ימי שני חייו מבקר לערב יֻכָּתוּ. בבקר (ימיו) יציץ וחלף (מגזרת (איוב יד, ז) אם יכרת ועוד יחליף) לערב (בפרוב במשו בקרוב קצו) ימולל ויבש. וכמשיל

כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃ שַׁתָּה שת כ׳ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ־הֶגֶה׃ יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ ׀ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת ׀ שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע

עץ יוסף

שחמה עליו כל היום: כי כלינו. מדבר בלשון בני הגלות שיאמרו אם חיי כל אדם הוא הבל אף אם המה בשלוה. כל שכן אנחנו בגלות אשר כלינו באפך שאכפת בנו על עונותינו: ובחמתך וגו׳. כפל הענין במלות שונות: שתה. שמת: עונותינו לנגדך. לזכור בהם ולפרוע עליהם גמול: עלמנו. השגיאות שהמה נעלמים מאתנו תשימם מול מאור פניך לזכור גם בהם ולשלם גמול גם עליהם: כי כל ימינו פנו בעברתך. פי׳ כי לא היו בהם ימי טובה. אלא כלם פנו עברו בעברתך. פי׳ בעברתך שזעמת וגזרת בזעת אפיך תאכל לחם. אנו מוציאים כל ימינו לקבץ לחם לביתנו: כלינו שנינו. אמר כלינו שהוא פעל יוצא. לומר כי אנחנו גורמים הכליון בעונינו: כמו הגה. כמו הדבור היוצא מן הפה יחלף במהרה כן שנים חלפו: ימי שנותינו בהם. במספרם יהיו: שבעים שנה: ואם בגבורות. בהתגברות כח הטבע יהיו: שמונים שנה: ורהבם. הוא ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן. ור״ל אף התוקף והאומץ של השנים ההם. המה: עמל ואון. פי׳ יגיעה וצער. לפי שלא יארכו ימי האומץ: כי גז חיש ונעפה. פי׳ נכרת מהר ויעוף. א״כ האומץ שהיה בתחלה גרם להוסיף הצער בהעדרו: מי יודע עז אפך. פי׳ בימים מועטים כאלה מי יוכל לדעת חוזק אפך על מה היא. ולהיות נשמר ממנו: וכיראתך. כאשר יראתך נעלמה מלדעת איך ירא את ה׳. כן נעלמה: עברתך. מלדעת על מה אתה מתמלא עברה וזעם. כי אין להשיג בימים מעטים כאלה: למנות. לפי מנין: ימינו. שהמה קצרים: כן הודע

עיון תפלה

את האדם בערך חליפתו לעשב השדה, כמו שנאמר (ישעיה מ, ז) אכן חציר העם יבש חציר כל ציץ וגו׳: כי כלינו באפך. כי זה לקריאת ההתעוררות — מערקע וואהל! — כמו כי עבדך ערב את הנער (בראשית מד, לב), כי נתן ה׳ בידינו את כל הארץ (יהושע ב, כד) וטעמו הן, עד כאן סדור שבחו של הקב״ה מכאן והלאה מתחלת התפלה עצמה. ושעור הדברים, הן אמת כי אתה מלדך הנך מעורר את לב האדם כפעם בפעם לשוב אליך, והערותיו של הקב״ה הן בדרכים שונים, כמו שביארם אליהוא בן ברכאל (איוב לג, יד — ל) כי באחת ידבר אל וגו׳ בחלום חזיון לילה וגו׳ אז יגלה אזן אנשים וגו׳ והוכח במכאוב וגו׳ ותקרב לשחת נפשו וגו׳ יעתר אל אלוה וגו׳ פדה נפשו וגו׳ הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר להשיב נפשו מני שחת. אבל אנחנו טפש לבנו ואין אנו מתעוררים לקול הקריאה, כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וכה הננו הולכים וְכָלִים בתגרת אפך המתוחה עלינו תמיד, כי כל ימינו זעף ה׳ נשא — ובזאת קצנו נבהלים אנחנו לגוע בחמתך מבלי משים, הן כלינו באפך ובחמתך נבהלנו (לִגְוֹעַ, מגזרת ויבהילו להביא את המן (אסתר ו, יד) מהירות פתאומית שאין שהות עוד לתקן הַמְעֻוָּת): שתה עונותינו לנגדך. כלומר נתנו פשענו ומרינו ואתה לא סלחת, אך שתה את עונותינו לנגדך, שמתם לנגד עיניך בלי לשכך אף א׳ מהם, וגם עלומינו מה שאנחנו חוטאים בסתר אהלינו היו למאור פניך, כמו שנאמר (דניאל ב, כב) ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא. ובאופן זה כל ימינו פנו בעברתך. באור כי כלינו באפך. כלינו שנינו כמו הגה. מהרנו לכלות שני חיינו ולגוע — כדבור קל, ביאור ובחמתך נבהלנו. — גם זו רעה רבה על האדם, כי בסבת העונות והעלומים הקצרת ימי שנותינו; ימי שנותינו בהם (בסבת העונות אך) שבעים שנה, ואם בגבורות ואם הרבה גברו ימיו שמונים שנה (רש״י): וְרָהְבָּם. ה״א נוספת כה״א של כְּלָהְנָה (מ״א ז, לז), אִמְהוֹתָיו (בראשית כ, יז) תחת אמותיו בפלס שְׁנוֹתָיו, כלומר וְרֻבָּם של ימי שנותינו כָּלִים בעמל ואון בעונות ופשעים ובצרה ויגון. רֹב פתרונו בתלמוד החלק היותר גדול מן הדבר, כמו רֹב וקרוב (ב״ב כג, ב), הולכין אחר הרֹב (חולין יא, א): כי גז חיש. פשרו — לא זו בלבד שיקצרו ימינו אלא שגם המעט הנשאר מהם גָּז (עבר מגזרת וכן נגוזו ועבר (נחום א, יב) חיש מהר בטרם הספקנו להתבונן בו. ונעופה מן העולם כללו של עוף הפורח. ובמלב כזה, בהיות יצרנו קשה ועלולים לחטא וימינו ספורים וגויעתנו פתאומית, מי יודע להשמר מפני עז אפך: וכיראתך עברתך. כמו שיראתך נעלמת מרוב בני אדם, לפי שנבער השכל הסכינו בכל החזיונות העלולים להטיל אימתך על הבריות, כך עברתך נעלמת מהם, וכמו שנאמר (קהלת ח, יא) אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע: למנות

וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם:

וִיהִי | נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

עץ יוסף

כא דרכיך. ר"ל לפי ערך מעט השנים כן תרבה לנו חכמה לדעת הכל במעט זמן. א"נ מנין שבעים שנה ימי חיינו. כלומר כפי מנין ימינו שהם רק כמנין כן. תן לנו הידיעה לפי ערך ואז: ונביא. גם אנו: לבב חכמה. ר"ל אם תתן בנו הרבה חכמה אז נחשוב לתור בה לבוא אל תוכן עומק הדבר: שובה ה'. מחרון אפך: עד מתי. תהרה עוד: והנחם. תשוב. על עבדיך. מחשבה אחרת להיות מרוצה להם: שבענו בבקר. שהבקר עת רצון. ור"ל בכל בקר ובקר: ונרננה. בהודות והלל: ונשמחה בכל ימינו. כי תשוב להיטיב לנו בעבור רוב ההודאה והלל. וכן יהיה הולך וחוזר חלילה כל הימים: כימות. כמנין הימים אשר עניתנו וכפי השנים אשר ראינו רעה. וכנגד גלות ראשון אמר כימות. שלא היה אלא ע' שנה. וכנגד גלות האחרון שהוא ארוך אמר שנות ראינו רעה. כי גלות ראשון נגד גלות אחרון הוא כימים נגד שנים: יראה אל עבדיך פעלך. הוא בית המקדש בנוי שירד מלמעלה לע"ע כמשחז"ל שהוא פעלו של הקב"ה ממש: והדרך על בניהם. שבניהם של עבדיך יזכו להשגה רוחנית להשיג כבוד ה' אשר ימלא את הבית:

ויהי נועם וגו'. הנה בספר המגיד כתב שאף שאלמלא הקב"ה עוזרו לאדם נגד יצה"ר לא היה האדם יכול לו. אעפ"כ לא יככה לאדם חלק אלהי ממעל במעשה טוב של האדם ונותן לו שכרו משלם כאלו אדם עצמו עושה כולו. וזהו ויהי נועם וגו' עלינו. שימשיך נעימות בימינו: ומעשה ידינו כוננה עלינו. שיכונן מעשה ידינו לעזור לנו על הגלות. זהו חסד אחד. ועוד חסד שני תעשה: ומעשה ידינו כוננהו. פי' לכונן כולו במעשה ידינו כאלו כולו מעשה ידינו הוא בלא עזרתו. שלא יכוכה לנו מאומה:

עיון תפלה

ימינו כן הודע. כדרך הודיעני ה' קצי (תהלים לט, ה), תן לנו לב לדעת מספר ימי חיינו — ואז נביא לבב חכמה, כלומר נביא חכמה בלבנו ונשתדל יותר בחכמה כשנדע קצנו (ראב"ע ורד"ק) ונתחכם להשיג יראתך ולהגדל מעברתך. וטעם מלת כן כמו שהסקירת הימים והרבית הפרדות כן תודיע אותנו למנות ימי מספר אלה; אבל כל זמן שהשארתנו במצב חסרון הידיעה — למה ה' יחרה אפך בעמך ולמה יפנו כל ימינו בעברתך? — שובה ה' מחרון אפך עד מתי תאנף בנו והנחם על הרעה לעבדיך, דומה לתפלתו על ישראל (שמות לב, יב). וכלל עוד במאמר זה רעיון שני, כלפי מה שזכר למעלה ותאמר שובו בני אדם, אמר שובה ה' אתה אלינו עד מתי תהיה על התוכחה אליך הרחוקה מן הגיור: שבענו בבקר חסדך. כלומר אחר הלילה הארוך (שנות ראינו רעה) ראוי וכנון כי יאתה בקר וזרחה לנו שמש צדקה: שמחנו כימות עניתנו. אין רצוננו כמספר הימים, אבל ירצה שלם לנו שמחה תחת שנות נפשנו (פי' רד"ק): יראה אל עבדיך פעלך. כי בהיותנו הולכים בקרב צרה אין לבנו פנוי להתבונן נפלאות אל: והדרך. שעתיד להתגלות ולהופיע על בניהם בדור אחרון, כמו שנאמר (ישעיה לה, ב) המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו — יבאה עכשו בימינו:

ויהי נועם אדני אלהינו עלינו. שתשרה עלינו שכינת כבודך, וכן התפלל בתורה (שמות לג, טז) כמו שפירשו רבותינו (ברכות ז' ע"א) בקש שתשרה שכינה על ישראל וכו' בקש שתשרה שכינה רק על ישראל וכו': ומעשה ידינו כוננה עלינו. כמלאכת המשכן והקרבת הקרבנות ומעשה המצות — כוננה עלינו שיהיו רצוים לפניך. ומעשה ידינו שאנחנו עושים לעצמנו ג"כ כוננהו (ערש"י). ור' משה בן־זהב פירש מעשה הראשון שם הפעולה, העשייה תעלה לרצון לפניך, ומעשה השני שם המפעל, הדברים הנעשים יהיו כפי רצונך:

אמרו במדרש כי משה רבינו חיבר גם מזמור זה. ונקרא שיר של פגעים בפ"ק דשבועות. סגולה להבריח כוח טומאה ומזיקין:

תהלים צא

ישֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיָי מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ

עץ יוסף

יושב. אמר בלשון קריאה אל מול היושב. אתה היושב. **בסתר** עליון. ר"ל המתבודד בעבודת ה' ובעיון סתרי תורתו: **בצל** שדי יתלונן. אתה המתלונן כו'. והוא ענין התמדה. ע"ד צדק ילין בה: **אומר** לה'. אומר אני לך בעבור ה' אשר הוא. **מחסי** ומצודתי. ענין מבצר חזק: **כי** הוא יצילך. אשר הוא יצילך: **מפח**. פי' מרשת: **יקוש**. מלשון מוקש: **מדבר** הוות. ומדבר המשבר: **באברתו** יסך לך. כאבר הכנף יסוכך ויגן עליך מפגעי הזמן שלא יגיעו בך. אך בתנאי שתהא חוסה להסתר תחת כנפיו. וזהו שאמר: **ותחת** כנפיו תחסה: **צנה** וסוחרה אמתו. מי שסומך באמיתו יהיה לו הקב"ה צנה הוא מגן. וסוחרה שמעטרת את האדם: **לא** תירא מפחד לילה. אם תלך באמיתו אין לך לירא משודדי לילה ומכל פגיעות הבאות לאדם כשהוא הולך יחידי בלילה: **מחץ** יעוף יומם. מקורות הבאים לאדם ביום ומשד המעופף כחץ: **מדבר** באפל יהלוך. מזיק הנקרא דבר ומזיק בלילה: **מקטב** ישוד צהרים. מזיק הנקרא קטב ומזיק בצהרים: **יפול** מצדך אלף וגו'. אם תהיה במלחמה שילחמו בני אדם זה עם זה ואתה צריך לילך

ענף יוסף

יושב בסתר וגו'. במזמור זה שהוא שיר של פגעים לא תמצא זיי"ן. כי האומרו בכוונה אינו צריך לכלי זיין. וגם ינצל מהמזיק שיש לו ז' ראשים. כדאיתא בקדושין שיש מזיק שיש לו ז' ראשים. וגם תמצא כי שבע פעמים בשנה אין אומרים אותו מזמור [במוצאי שבת]. ואלו הן. בשבוע שיבא בו פסח שנים. ושבועות אחד. וראש השנה אחד. ויום הכפורים אחד. וסוכות שנים. הרי שבע (אבודרהם):

עיון תפלה

יושב בסתר עליון. כל המפרשים פרשיהו כדעת בעל הטעמים שהטעים **יושב, בסתר עליון; בצל שדי, יתלונן**, והיא לדעת קצת התחלת המזמור כאלו אמר מזמור ליושב בסתר עליון ומתלונן בצל שדי, והוא משה איש האלהים. אבל הפייטן בשיר הקדמון האוחז ביד מדת משפט במוסף לר"ה ויוה"כ הלן בסתר בצל, שדי מסדר את המקרא כך, **יושב בסתר, עליון; בצל, שדי יתלונן**. וכ"ה בשוחר טוב פרשה זו ובשמות רבה פל"ד ר' יהודה בר' סימון אומר יושב בסתר עליון שרואה ואינו נראה ובצל שעשה בצלאל יתלונן שדי. וכן נראה לפרש על דרך הפשט, כלפי תלונת המשורר במזמור הקודם שלפי דעתו היתה הנהגת הקב"ה את בני האדם ראויה להיות באופן אחר יותר נאות אליהם, כי במצב שהיא עכשו אי אפשר להם להתקיים ולעמוד, לבשתהו רוח ה' ותתן דברים בפיו בתור תשובה כללית על התלונה הזאת, שלפי האמת אין ראוי לבן אדם קצר רואי לשאול שאלות ולטעון טענות כנגד הנהגת הקב"ה אשר דרכיו נסתרו ונשגבו מבינת אנוש, כמו שנאמר (ישעיה כו, יא) ה' רמה ידך בל יחזיון. דע אתה בן אדם — כי עליון יושב בסתר, שדי מתלונן בצל, כלומר בהסתר, ואי אפשר לך לעמוד על סוד הנהגתו, ועליך רק להיות תמים עמו ולהאמין בו שכל דרכיו אמת ומשפט צדק ומישרים ולחזק בלבך מדת הבטחון לבטוח עליו בכל לבך, אז לא **תְאֻנֶּה** אליך רעה והיית נצח ומאֻשר בארץ. והשיר הזה נקרא אצל רבותינו (שבועות טו, ב) (סג"מ)

ב) שיר של פגעים או שיר של נגעים, ושמו נאה לו, כי בכל עת שיבואו על האדם פגעים רעים וקורא אותו ומתעורר על פיהו לחזק בטחונו בה' אלהיו, הוא ניצול מכל מיני מזיקים ופגעים ונגעים שבעולם: **אומר לה'** (על ה' ובעבורו, כמו (שמות יד, ג) ואמר פרעה לבני ישראל) שהוא **מחסי ומצודתי** תמיד, על **אלהי** אשר **אבטח בו** בכל עת — **כי הוא יצילך מפח יקוש וגו'** אם אך תבטח בו כמוני: **מפח יקוש**. תאר במקום פועל (רד"ק), כמו בת בבל **הַשְּׁדוּדָה** (תהלים קלז, ח), כלם **אֲחֻזֵי** חרב (שה"ש ג, ח), ודרך כזה נוהג הרבה בתלמוד שתבא תמונת פעול במקום פועל, בפעלים יוצאים, לאפוקי **מָסוּר** ומפגל (כריתות ב' ע"ב), **שָׁתוּי** אל יתפלל (עירובין סד, א), אחד **תָּפוּס** במוסירה (ב"מ ט, א), מי שהיה **נָשׂוּי** (כתובות נג, א), **חֲלוּצָה** לכהן הדיוט (יבמות סו, א), וגם בפעלים עומדים, **רָכוּב** ומנהיג (ב"מ ח, ב), **נְפוּלָה** שאמרו (חולין נא, ב), בעשה מהלכת **בִּרְבוּצָה** (ב"ק נג, א), הוי **שָׁקוּד** ללמוד תורה (אבות ב, יט), מי **שֶׁאֲבוּדָה** ממנו (ב"מ כב, ב'): **מדבר הוות**. מדבר המביא לידי **הוָה** והי: **צנה וסוחרה אמתו**. אמתו של הקב"ה שהבטיח לכל הבוטח בו תגן עליך כצנה וסוחרה (רד"ק). צנה וסוחרה מיני מגן, הצנה מקפת רוב גופו והסוחרה כל הגוף סביב סביב (רש"י): **מפחד לילה**. כי הלילה מטיל על האדם פחד כמו שנאמר (שה"ש ג, ח) מפחד בלילות. — והפי' אם ישודו הדבר והקטב כל כך

אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ: עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: ארך ימים וגו'

עץ יוסף

ביניהם בתוך חרבות וסכינים וקשת וכלי זיין ותראה: שיפול מצדך אלף ורבבה מימינך אתה העבור ביניהם בשלום ואליך לא יגש. או פירושו יפול אף אם בעת הדבר יפלו אנשים רבים מצדך ומימינך מ"מ אליך לא יגש הדבר ההוא ולא יזיק לך. ואף שלפעמים מציל הקב"ה גם לרשעים בזכות הצדיקים. זה אינו אלא מדאגה. כי כשיתן הוא יתברך המשחית לבא לנגוף ברשעים יפגע גם בצדיק מהם. להיותו בלתי מבחין בין טוב לרע. אבל אם הצדיק הוא שלם בצדקתו. והוא תמים עם אלהים. אשר גם אם יפול מצדו המון רב רשעים לא יאונה אליו כל רע. כי רב חילו לבלי תת המשחית לנגוע בו אז לא ינצלו הרשעים עבורו. ועיין בספר קשת יהונתן: רק בעיניך תביט. משפט ה' ברשעים שיכרתו. למען ישולם להם כפעלם. ואתה שלום: חכמים הראשונים היו ממיתים בראיה כמ"ש יהב ביה עינו כו' כי ראי"ה גימטריא רי"ו הם ג' פעמים ע"ב. וז"ש רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה (כ"י): כי אתה. החסיד: ה'. שהוא. מחסי ועליון שמת. אותו: מעונך. פי' מבטחך. לפיכך. לא תאונה. פי' לא תקרה: אליך רעה. ונגע לא יקרב באהלך. נמצא כל השרוי בתוכו נשמר. ובילקוט חדש פי' באהלך זו אשתך: כי מלאכיו. שלוחי השגחתו: יצוה לך. עליך ובעבורך: על כפים ישאונך. תהיה כל כך מוגלת שתראה עצמך כאילו המלאכים ישאוך על כפיהם. שלא העמוד רגלך על הארץ: פן תגוף. פי' תנגף. באבן רגלך: על שחל. אריה הגדול: ופתן. הנחש הזקן הרע: תדרוך תרמוס. ולא יזיקוך. ע"ד וחית השדה השלמה לך: כפיר. ארי הקטן משחל וגדול מגור: ותנין. הוא הנחש בעל סנפירין כדג. והוא גדל בים. ונקרא קראקאדי"ל בלע"ז. וזכר ד' מינים. א) פחד לילה. ב) מחץ ישוף. ג) מדבר. ד) מקטב. וכנגדן ד' מיני מזיקים. א) שחל. ב) פתן. ג) כפיר. ד) תנין. כנגד ד' עתים שביום ובלילה שלא תירא מהם (כל בו): כי בי חשק. דברי הא-ל למלאכיו. עבדי זה שם חשקו בי ובדין הוא שאפלטהו מכל צרה: אשגבהו. פי' אחזקהו. יען. כי ידע. ומכיר. שמי. להיות חרד מפני: יקראני ואענהו. לכן כאשר יקרא אלי אענה אותו. והא דלא אציל איהו טרם יקרא אלי. אינו על שאני רחוק ממנו עד יקראני. כי הלא. עמו אנכי בצרה. וגוזר הצלתו ומגן לו. אלא רצוני שאחלצהו מהצרה וגם אכבדהו שאשמע תפלתו להשתעשע בדברו עמי: ארך ימים אשביעהו. בעוה"ז. ואראהו בישועתי בעוה"ב. שתהא נפשו נושעת. או יאמר אם ימות החסיד בגלות. עוד יחיה בתה"מ וישבע ימים. ויראה בישועה הקרובה לבא. והיינו מלחמת גוג ומגוג. שיבאו להלחם על הקב"ה כדכתיב למה רגשו גוים וגו' על ה'. לפיכך אמר בישועתי ממש. דקב"ה כביכול אז נושע מהם:

עיון תפלה

עד כי יפול מצדך השמאלית אלף ורבבה מימינך היה בטוח כי אליך לא יגש לא הדבר ולא הקטב: רק בעיניך תביט ופחד ורחב לבבך בראותך שלומת רשעים. וכל המבטח הזה יהיה לך בעבור כי אתה הסכמת בלבך לאמר ה' מחסי, עליון שמת מעונך, את הקב"ה שמת מכון מבטחך (רש"י): לפיכך לא תאֻנה אליך רעה. לא תקרה לך, כמו והאלהים אנה לידו (שמות כא, יג): על כפים ישאונך. הנו"ן נוספת להורות על התמידות, כמו שפתי ישבחונך (תהלים סג, ד), ישחרונני ימצאונני (משלי א, כח), משם אתקנך (ירמיה כב, כד) לעולם, תעבדון את האלהים (שמות ג, יב) תהיו כאלים עבדי אלהים לעולם, בזאת תדעון כי ה' שלחני (במדבר טז, כח) הבחינה הזאת תהיה לכם לדור אחרון לא אך לפי שעה, ואת המעשה אשר יעשון (שמות יח, כ) כל ימי חייהם: פן תגוף. אתה: כי בי חשק ואפלטהו. לא זו בלבד שיצוה את מלאכיו לשמרך מכל רע, אלא שהוא בעצמו ובכבודו יטפל בך ויפלטך, באמרו כי בי חשק לכן הדין נותן שאפלטהו אני בעצמי, ושעור המקרא, הקב"ה יאמר כי בי חשק וגו', ופעל האמירה מובן מאליו בהרבה מקומות, כמו לעיל כי אתה אמרת ה' מחסי, וכמוהו כי ירא לאמר אשתי (כי אמר) פן יהרגוני (בראשית כו, ז), כי (אמר) אלהי אבי בעזרי (שמות יח, ד), באזני (אמר) ה' צבאות (ישעיה ה, ט): אשגבהו כי ידע שמי. כי ידע שים לבטוח בשמי, כי מגדל עז שם ה'

תהלים צח

מִזְמוֹר שִׁירוּ לַייָ | שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הוֹדִיעַ יְיָ יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: זָכַר חַסְדּוֹ | וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: הָרִיעוּ לַייָ כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: זַמְּרוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה: בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי | הַמֶּלֶךְ יְיָ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: לִפְנֵי־יְיָ כִּי־בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

שם קכא

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְיָ שֹׁמְרֶךָ יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְיָ יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

שם קכב

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָיִם: יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו: שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְיָ: כִּי שָׁמָּה | יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד: שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָיִם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ:

עץ יוסף

הושיעה לו ימינו. ר״ל אינו צריך תשועה מזולתו כי ימינו הושיעה לו: הודיע. טרם בוא התשועה פרסמה על ידי הנביאים. ועתה גלה צדקתו לעיני כל: זכר. ה׳ זכר לישראל את החסד שהבטיח באמונתו: אפסי ארץ. היושבים בקצות הארץ: בכנור וכו׳. ר״ל בכנור לבד גם בכנור עם קול זמרה יחד לבסם את הקול: ירעם. ישמיע קול רעש לשמחה: ומלואו. הבריות הממלאים אותו: ימחאו כף. יכו כף אל כף כדרך השמחים. והוא ענין מליצה להורות על רוב השמחה: יחד. כל ההרים ירננו יחד: לפני ה׳. השמחה תהיה לפני ה׳ על כי בא לשפוט: במישרים. במשפט הישר כראוי לכל אחד ואחד:

אשא עיני. דרך המצפה על העוזרים לעלות על ההרים ונושא עינים למרחוק לראות מאין יבואו: עזרי. ר״ל אבל לא מצאתי עזר רק מה׳ ית׳ כו׳: אל יתן. כאלו אחד יאמר לחבירו דרך נחמה הנה עזרה טובה היא כי לא יתן רגלך לנטיה ומעידה ולא ינום שומרך, ר״ל לא יסיר השגחתו ממך: הנה לא ינום. כי הנה מעולם אינו מסיר השגחתו: ה׳ צלך. כמו הצל מגין מחום השמש כן יגן על ימינך לעשות בה חיל: יומם. ביום לא יזיק לך חום השמש ובלילה לא יזיק לך לחות הירח המביא החלאים: צאתך. שלא תכשל בצאתך בדרך ובבואך:

שמחתי. הוא מאמר בני הגולה שאומרים הן מאד שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה׳ בזמן הרגל: עומדות. מרוב אדם הבאים והיוצאים היינו מתעכבים ועומדים בשערים זמן מה עד אשר נוכל לבא בה: ירושלים. זאת ירושלים אשר היא בנויה בכל מיני פאר כעיר אשר חוברה לה יחדו כל הבנינים לכללה בכל מיני פאר ויופי: ששם. אשר שם עלו השבטים הם שבטי יה, ר״ל עם ה׳: עדות לישראל. העליה הזאת היתה עדות לישראל שהשכינה שוכן בה לגודל הנס הנעשה אז כי היה מכילה את כל ההמון הזה ולא היה צר להם המקום: להודות לשם ה׳. ומהראוי היה להודות לה׳ על הדבר הזה: כי שמה. ר״ל ראויה היתה להשראת השכינה כי שמה ישבו כסאות רבות לעשות משפט והם כסאות הסנהדרין ואף שם היו כסאות לבית דוד שדנין דין אמת: שאלו. לזאת שאלו מה׳ שלום ירושלים להיות בנויה כמאז: ישליו אוהביך. כאלו לירושלים ידבר לומר גם האוהבים אותך יהיו בשלוה: יהי שלום כו׳. ר״ל לא יגור עליה האויב ולא ינתוץ את הארמונות: למען אחי ורעי. כאלו כל אחד מבני הגולה אומר לא בעבור עצמי בלבד אתפלל על שלום העיר, כי אם גם בעבור אחי ורעי המה כל בני ישראל: למען בית ה׳. ולמען המקדש אשר יבנה בה אבקשה טוב לך:

תהלים קכג

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם: הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ: חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵי יוֹנִים:

שם קכד

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ: אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ: אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים: בָּרוּךְ יְיָ שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם: נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ: עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

הַלְלוּיָהּ | הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר־לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי

עץ יוסף

אליך נשאתי כו'. להיות צופים ומביטים לעזרה: היושבי. אתה היושב בשמים והיו"ד של היושבי יתירה: אל יד. צופים אל יד אדוניהם ליתן להם דבר מה ואינם חדלים מלצפות עד אשר יתן להם: גברתה. היא אשת האדון: כי רב. בא לנו בזיון הרבה עד נשבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: רבת. הרבה שבעה נפשנו מן הלעג של הזרים היושבים שאננים בהשקט ובמנוחה: הבוז. מן הבזיון אשר היא לגאי יונים ר"ל אשר הזרים הגאים והגאיונים מבזין אותם וכפל הדבר במ"ש למרבית הבזיון:

לולי ה'. שרש המקרא יאמר נא ישראל לולי ה' כו'. פי' אם לא ה' אשר היה עמנו: בקום. בעת אשר קם עלינו אדם להרוג ולאבד: אזי. אם לא היה ה' עמנו אזי היו בולעים אותנו חיים בעת חרה אפם בנו: המים שטפונו. הם הגזירות היו שטפונו: נחלה. נחל המים: הזידונים. השוטפים בזדון: ברוך ה'. אבל ברוך ה' שלא עזב אותנו להיות טרף לשניהם: כצפור. כמו הצפור אשר נמלטה מרשת המוקש להלכד בה: הפח נשבר. האויבים נפלו ועל ידי זה נמלטנו מידם ועל שהמשיל לצפור אמר לשון הנופל בהצלת הצפור: עזרנו. העזר שלנו באה בהזכרת שם ה' עושה שמים וארץ, ולא באה העזר בכח ידינו:

הללויה הללו וגו'. שרש המקרא כהלו אמר הללויה ומי יהלל. ואמר הללו עבדי ה' אתם הללו את שם ה' אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי: עבדי ה'. חסידי ישראל: שעומדים בבית ה'. אמר כנגד לוים וכהנים שדירתם בבית ה' בלשכותיו: בחצרות. נגד עם ישראל מביאי הקרבנות. שעומדים על מעמדן בעזרת ישראל ועזרת נשים שהן הצרות: הללויה. אמרתי לכם: כי טוב. מקור הטוב הוא ומטיב: זמרו לשמו. אמרתי: כי נעים. ערב. לשמו ולזכרו תאות נפש. שמו הוא והוא שמו: כי יעקב וגו'. ירצה שהרי יעקב כבר בחר לו יה לאלהים. ולא רצה להשתעבד אפילו למלאך. כענין שכתוב אם אין פניך הולכים. ולפיכך ישראל נבחר כמו כן לסגולתו. הטיבה כנגד הטיבה. לכן ראוי שתהללוהו:

ידעתי

עיון תפלה

הללויה. (תהלים קלה): הללו את שם ה'. במזמור קי"ג הקדים הללו עבדי ה' להללו את שם ה' כדי לסמוך ליהי שם ה' מבורך, ובמזמור זה הפך כדי לסמוך אל שעומדים בבית ה' (רד"ק): הללו עבדי ה'. העובדים את ה': שעומדים בבית ה'. הכהנים העומדים בפנים המקדש: בחצרות בית אלהינו. יתר העם העומדים בעזרה: כלכם הללויה. לפי שהוא טוב ושמו נעים: ישראל לסגלתו. כמו שנאמר (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה מכל העמים: כי אני ידעתי כי גדול ה'. כנגד חמשת החושים שבגוף יש חמשה חושים רוחניים בנפש, כח הדעת שבנפש מקביל אל חוש ההרגש שבגוף, הדעת היא הרגשה פנימית שהנפש מרגשת את המושג הרגשה חזקה ונאמנה וא"א לו לאדם להטיל בו ספקות או לצייר הפכו במציאות (רנ"ו בספר במדות ח"ג). וטעם כי אני ידעתי, רק אני לבדי

אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ
יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים
מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו:
שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה: שָׁלַח | אוֹתֹת
וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם
רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן | מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג
מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה
לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: כִּי־יָדִין

עץ יוסף

ידעתי. נתברר לי עוצם גדולתו: ואדונינו. גדול מכל אלהים. הם צבא השמים והמלאכים (ועי' מ"ש לקמן על פסוק הודו לאלהי האלהים) אלהי העמים אשר חלק אותם להם להנהיגם: כל אשר חפץ ה' עשה. זאת היא הראיה והמופת על הקודם. שהשי"ת גדול על כולם. שהרי אין להם כח ויכולת לעשות רק מה שהוטבע בם בעת יצירתם. ואינם רשאים לשנות תפקידם. אבל השי"ת מושל בכולם לשדד מערכותם ולשנות מנהגם הטבעי ככל חפצו: מעלה נשאים. עננים המתנשאים למעלה: מקצה הארץ. היבשה. כי מן הים הם עולים. וכתוב עב קטנה וגו' עולה מים (מ"א יח, מד). זה אחד מנפלאותיו אשר עושה תמיד בשמים ובארץ ובימים שקדם זכרם. שכן כתוב בירמיה י"ד היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים (במבעם) הלא אתה הוא ה' וגו' עשית את כל אלה: ברקים. הם אש: למטר עשה. שהם באים עם המטר ואינו מכבה אותם: מוצא. כמו מוציא: רוח. כך דרך הרוח לבוא עם העננים לפני הגשם. כענין שכתוב (משלי כה, יד) נשיאים ורוח וגשם. וכתיב והשמים התקדרו עבים ורוח: מאוצרותיו. שהרוח אינו נראה לעין. הוא כמו דבר הגנוז באוצר. הנה ראיה לקוחה מנפלאותיו התדירות. וכן אמר איוב עושה גדולות ואין חקר וגו' הנותן מטר וגו': שהכה בכורי מצרים. מזכיר מכה זו לבד. לפי שהיא העיקרית. ועוד בפעם הראשונה אמר לו הנה אנכי הורג את בנך בכורך. לפיכך פרסמה והקדימה. משא"כ שאר המכות שכללן בפסוק שאחר זה באמרו שלח אותות וגו': שלח אותות. הם האותות שעשה משה לפני פרעה: ומופתים. הם שאר המכות: בתוככי. כיו"ד נוספת. ומזה ראיה שנית מופתית לראשונה. שמכאן הדע שהוא בורא העולם. וכל אשר יחפוץ יעשה בו: לסיחון וגו' ולעוג. שהיו שקולים כנגד כל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה וגו'. א"י היה ב' נחלות. שבעבר הירדן. ובארץ ישראל. ד"א ב' עולמות: נחלה לישראל עמו. וסמיך ליה ה' שמך לעולם. שבנחלת א"י בית המקדש ומזכירין השם ככתיבתו. עוד מרמז הסמיכות שהשם הוא נחלה לישראל. כמה שנאמר אני חלקך ונחלתך: ה' שמך לעולם. לעולם אחד הבא. אז יהיה נקרא בשמו המיוחד. משא"כ בעוה"ז הוא נעלם: זכרך. לא כשהוא נכתב הוא נקרא. והוא לדור ודור. בעוה"ז ובעוה"ב נזכר כך: כי ידין ה'. דין

ענף יוסף

ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו. תיבת נחלה הוא מיותר. וי"ל דמבואר ע"פ דברי הגמרא שעמון ומואב טהרו בסיחון כי בעמון ומואב כתיב אל תגרם

עמו

עיון תפלה

(ההולך בתורת ה') ידעתי והכרתי כי גדול ה' בכח הבריאה הגדול מכל כח שיצויר, ואדונינו מנהיגנו גדול מכל אלהים, מכל הכחות המושלים בארץ (ר"ע ספורנו): והולך ומבאר גדולתו בכח הבריאה, כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וגו' מעלה נשיאים (עננים ועבים נשאים על כנפי רוח) מקצה הארץ (מן האדים והקיטורים העולים מן הארץ) ברקים למטר עשה (מהתנגדות האדים ההם יוליד הברקים) מוצא רוח מאוצרותיו (על ידי אצירות האדים ולחיצתם יוצאת הרוח). עתה מבאר גדולתו בהנהגת העולם, שהכה בכורי מצרים וגו' בתוככי. לנוכח מצרים, כמו ועוררתי בניך ציון על בניך יון (זכריה ט, יג) (רהב"ג): לסיחון. למ"ד ליחס הפעול, ושעורו שהכה לסיחון, כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג, ל): ונתן ארצם. לישראל עמו להיות להם לנחלה: ה' שמך לעולם. שעורו לעולם שמך ה', וכן לעולם זכרך ה', כמו שנאמר זה (השם ה') שמי לעולם וזה (השם) זכרי לדור דור (שמות ג, טו), ואומר (תהלים פג, יט) וידעו כי אתה שמך ה' לבדך, כלומר כי אתה לבדך נקראת בשם ה' השמורה לפי מה שכתבנו בברכת על נטילת ידים שהוא

יפ'

יְיָ עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם׃ עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה
יְדֵי אָדָם׃ פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם
לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם
כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְיָ בֵּית אַהֲרֹן
בָּרְכוּ אֶת־יְיָ׃ בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת־יְיָ׃
בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ׃

מצאתי כתוב בשם האר״י ז״ל ויש [במזמור זה] כ״ו פסוקים כנגד שם הוי״ה ויכוין בהם מהודו עד ויולא ישראל ביו״ד של שם הוי״ה ומפסוק ויולא ישראל עד למוליך בתהום ה׳ של השם ומפסוק למוליך עד נחלה לישראל בואו ו׳ של השם ומפסוק נחלה עד הודו לאל השמים ה׳ אחרונה שבשם. עכ״ל השל״ה בסדור שעה״ש:

(דה״ח) לריך להדגיש ולהתיז בסוב כי לעולם חסדו דלא ישתמע כלעולם וכן יתיז הסמ״ך של חסדו דלא ליתשתמע כשי״ן לשון חסד ח״ו (א״ר סי׳ נ״א):

עץ יוסף

עמו. אף אם חטאו לו וינלחם ביד פשעם. עוד ינקום נקמתם בהתם חטאות: **ועל עבדיו.** השבים אליו: **יתנחם.**

ענף יוסף

ולא תתגר בהם מלחמה ונתן הקב״ה נחלת עמון ומואב נחלה לסיחון בכדי שתהיה נחלה לישראל עמו (מעשה תורה):

להיטיב להם להשיבם אל אדמתם ונחלתם. להיות שם ה׳ נקרא עליהם. ויתברך זכרו בפיהם לדור ודור: **עצבי.** האלילים עלבון הם לעובדיהם. כי לא יושיעום מלרותיהם: **כסף** וזהב מעשה ידי אדם פה להם וגו׳. הכוונה כי אינו מלשון כסף או זהב יעשה לורף קערת כסף. לא הקרא כסף אחרי קנות הלורה היא. רק קערת כסף. אך פלניהם יקראו כסף וזהב אף אחר מעשה ידי אדם. אין מעשה ידיו מקנים בהם שבת לורה כאשר בעשותו כלי. והוא כי הלא הקערה שהיא תשמש לשמוש הראוי לכל הנקרא קערה. והביקם בכלי זולתם. אך העושה לורת אדם אחר שבמעשהו לא ישרתו האברים למה שישרתו אברי האדם. למה תקראנו אדם של כסף. כי הלא פה להם ולא ידברו כו א״כ איפא אינו רק כחתיכת כסף או זהב ובו אברים ודמו זה לפה וזה לאוזן וזה לנחירים וכיולא: **פה** להם וגו׳ עינים להם וגו׳. הקדים הפה לעין שלא כסדר הא״ב ושלא כסדר יליאת הולד לאויר העולם. משום דהוי לא זו אף זו. דלא מבעיא שאין להם כח הדבור כבני אדם. אלא ראית העין לבד כבהמה אין להם. ולא בלבד כח התשוב המביט מרחוק מקום מאד. אלא אפי׳ כח היותר גרוע והוא הרגש השמע שאינו הרגש חזק כ״כ ככח הראות שאין אדם שומע ברחוק מקום כרחוק מקום הראות אפי׳ זה אין להם. וזה אומרו: **אזנים** להם ולא יאזינו. אף אם אדם יקרב אליו וילחוש באזנו ממש של הפסל. וכ״ש שלא ישמעו מרחוק: **אף** אין יש רוח בפיהם. לפי שלפעמים אדם עושה לורה בחכמה שמוליאה רוח מפיה. לפיכך אמר דאף הרוח שיש בפיה הוא אין רוח. כי הרוח זה אינו כח ממש של הלורה אלא מכח התחבולה שבה נעשית. וזהו אומרו אין יש. ומאחר שאין לה רוח מוטבע בה א״כ אינה מאומה: **כמוהם** יהיו עושיהם. אף אם הם אינם מודים בהם. מפני שנותנים מכשול לפני העור. ואף מי שאינו עושה אותם אלא שבוטח בהם יהיה כמוהם. וזהו. כל אשר בוטח בהם: **בית ישראל.** הם הישראלים: **בית אהרן.** הם הכהנים: **בית הלוי.** הם הלוים: **יראי ה׳.** הם הגרים שנקראים בשם זה כדאי׳ במדרש במזמור אשרי כל ירא ה׳: **מציון.** המופיע אור שכינתו מליון. השוכן בירושלים: **הללויה.** הללו את יה בזה ההלול לומר ברוך ה׳ מליון שוכן ירושלים:

הודו

עיון תפלה

ית׳ השמת הבריאה כלה וחיי כל כחותיה, וממילא כל אשר חפץ עשה ואין כל כח זולתו במליאות אשר יתנגד לרלונו. ואחרי אשר לעולם שמו ה׳ בטוחים אנחנו כי עוד יבוא היום אשר בו ידין ה׳ עמו ויריב ריבם מיד רודפיהם חנם כמו שרב ריבם מיד מלרים: **ועל עבדיו יתנחם.** כמו שנאמר (דברים ל, ט) כי ישוב ה׳ לשוש עליך לטוב (ר״פ ספורנו): **עצבי הגוים.** לעמת מה שאמר למעלה כי גדול ה׳ מכל אלהים — אמר אבל עלבי הגוים תהו המה, אם מלד החמר הם כסף וזהב, ומלד הפועל הם **מעשה ידי אדם**, ומלד הלורה **פה להם ולא ידברו.** וגם השגת החושים **לא יראו ולא יאזינו**, וגם הנפש החיונית אשר לבעלי החיים היותר פחותים אין להם **אף אין יש רוח בפיהם**, ומלד התכלית **כמוהם יהיו עושיהם** (סג׳ מלבי״ם): **ברכו את ה׳.** אשר שם חלקכם בין עובדיו ולא שם חלקכם בין עובדי העלבים, וכמו שאנו מברכים בכל יום שלא עשני גוי: **יראי ה׳.** בני הנכר הנלוים על ה׳ ומחזיקים בבריתו (במדבר רבה פ״ח):

הודו

מלת הודו קאי על כל הכ"ו פסוקים. וזהו הלל הגדול של מלאכי השרת:

תהלים קלו

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

גליון הגרי"ב בפ"ב דברכות הביא הרי"ף ירושלמי ר' יונה בשם ר' חסדא צריך להתיז כי לעולם חסדו ופי' רש"י שם דלא לשתמע כלעולם וגם הסמ"ך של חסדו צריך להתיז ע"כ. הא דלא קאמר ר' יונה כן על כי טוב שיתיז דלא לשתמע כטוב דאין בזה חירוף כאשר הוא אם נשמע כלעולם דמשמע דבאמת אין זה לעולם. אמנם תמהתי שלא הזכירו הפוסקים דבר מזה והרא"ש הביא ריש דברי הירושלמי שצריך להתיז הזי"ן של תזכרו ולא זכר כל"ח:

עץ יוסף

הודו לה' כי הוא לבדו יקרא טוב. ולא לזולתו. כי מלך בשר ודם מטיב לעם. ולפי האמת הוא לשיעבדום כי צריך להם. אך מי יקרא טוב בעצם. הקב"ה: כי. בשביל. העולם. הוא. חסדו. ולא לעצמו. ובמדרש א"ר יהושע בן לוי הודו לה' למי שגובה חובתו של אדם בטובתו. עשיר בשורו. עני בשיו. יתום בביצתו. אלמנה בתרנגולתה. או פי' כי לעולם חסדו כי חסד ה' הוא דבר המתקיים לעולם. ולא כן חסדו של ב"ו. או פי' כי טוב ה' שמטובו מטיב לעולם בלי שום הפסק. שהן כ"ו דורות קדמו לתורה והיה זן אותם בחסדו. וכנגדם הם כ"ו כל"ח הללו: הודו לאלהי האלהים. הכוונה שהשם אלהים הוא שם משותף לכל בעל כח שנמצא בעולם. לכל שרי מעלה ומטה נקראים אלהים כמ"ש אלהי העמים. וכן דייני מטה נקראים אלהים. אמנם כולם אין הכח שלהם מעצמם. רק ממה שקבע בהם הוא יתברך כח וגבורה להיות מושלים. לכן נקרא הוא יתברך אלהי האלהים. שכל כח פרטי הנמצא בכל העולמות הכל הוא יתברך הבעל כח שלהם שמשפיע בהם הכח והגבורה כל רגע. ולכן נקראים אלהי העובדי כוכבים אלהים אחרים משום שאין הכח שלהם מעצמם רק מכח הגבוה ממנו. והגבוה ממנו מושך ג"כ כחו מהכח שעליו עד הבעל כח האמיתי של כלם הוא יתברך. ולכן נאמר (ירמיה י') וה' אלהים אמת. שהוא הבעל כח האמיתי של כלם. שכלם מקבלים ממנו יתברך: לאדוני האדונים. הם המנהיגים שהם אדונים על השפלים ומנהיגים אותם והוא אדון עליהם: לעושה. מוסב על מלת הודו. לומר הודו לעושה נפלאות גדולות וכן כלם: לבדו. שביום ראשון לא נברא מלאך. כדי שלא יאמרו גבריאל מותח מכאן ומיכאל מכאן ובראו שמים. אך קשה הא כתיב בדבר ה' שמים נעשו. ומכל דיבור שלו נעשה מלאך. הרי שגם ביום ראשון היו מלאכים. על זה מתרץ. לעושה השמים בתבונה. והוא מ"ש הכתוב ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה. שמלת כונן קאי על הפעולה וגם המעשה שיסדם בתבונתו במחשבתו. ולא בפעל ידים כב"ו העושה בפועל ידים. וזהו שאמר כונן שמים בתבונה. שאפי' הכוונה היה רק במחשבה. והא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו. תירצו במדרש וכבר שמים נעשו. וזהו מ"ש כאן לעושה השמים בתבונה

עיון תפלה

הודו לה' כי טוב. השיר הזה נקרא אצל רבותינו (פסחים קיח, א) הלל הגדול, מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה; ונראה שיחדוהו רבותינו ז"ל להלל לפי שנמצא בו מעין הלל המצרי, כי לדעת ר' יוחנן גם המזמור הקודם שייך להלל הגדול. בהלל המצרי הללו עבדי ה' הללו את שם ה', ובהלל הגדול הללו את שם ה' הללו עבדי ה'. שם נאמר המגביהי לשבת המשפילי לראות, וכאן שבשפלנו זכר לנו. שם נאמר ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה, וכאן כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ. שם קריעת ים סוף וכאן קריעת ים סוף. שם עצביהם כסף וזהב וכאן עצביהם כסף וזהב. שם חמש פעמים כי לעולם חסדו, וכאן כ"ו פעמים כל"ח. ועוד דמיונים הרבה. ולא בא ר' יוחנן לתת טעם אלא למה נקרא שמו גדול, ואמר הטעם לפי שהקב"ה יושב ברומו של עולם (כמו שנאמר הודו לאל השמים) ומחלק מזונות לכל בריה, כמו שנאמר נותן לחם לכל בשר, והוא דבר גדול ונכבד מאד שלא נזכר בהלל המצרי: **לעושה נפלאות גדולות לבדו.** על מפלאות בריאת השמים והארץ שהכתוב מדבר, וכמו שאמרו רבותינו בריש בראשית רבה שהכל מודים שלא נבראו המלאכים ביום ראשון שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתו אלא אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי וגו' מיאתי מי אתי כתיב מי היה שותף עמי בבריתו של עולם, אר"ת כי גדול אתה ועושה נפלאות למה—כי אתה אלהים לבדך אתה לבדך בראת את העולם: **לעושה השמים בתבונה.** וכן אמר שלמה (משלי ג, יט) כונן שמים בתבונה

לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

עץ יוסף

בתבונה פי' באותה תבונה שצייר אותם במחשבתו. בזה ממש עשה אותם ולא במאמר פיו. ולא נברא מזה מלאך. וא"כ מזה נראה כל"ח לבדו ואין זולתו: לרוקע הארץ על המים. אע"פ שהים נראה גבוה מהיבשה בערך תכונת כדור הארץ בכללו. אבל היבשה כולה עומדת על המים בכל מקום. וזהו מנפלאות האל ומחסדו להיות נראית היבשה שיהיו החיים והצמחים עליה: לעושה אורים וגו'. דאי' במדרש לא נברא להאיר אלא גלגל חמה. ולמה ברא הירח. להכחיש השמש שלא יעשוהו אלוה. באופן כי הכחשת השמש נראה מן הירח שיש לו צבא הכוכבים. ולשמש אין כוכב אחד. ואין דרך המלך לישאר בדד וליתן כל עבדיו למשנה כנודע. לכן מזה ישפטו שאין הירח עבד השמש. וכן לא ישפטו שהירח הוא אלוה. לפי שהשמש גדול ממנו באורו. א"כ נכונה עשה הקב"ה שניהם גדולים. שהוא השמש גדול באור. והירח גדול שיוצאים עמו הכוכבים. כדי שידעו הכל שהם מעשה ידיו ושהוא המושל בין ביום ובין בלילה. וכן דברי התורה (בראשית א, טז) ודברי המשורר פה לעושה אורים גדולים. ר"ל שניהם גדולים כל אחד בענינו. להורות כל"ח ולא זולתו. ומפרש: את השמש. עשה גדול באור: לממשלת ביום. ר"ל להורות ממשלתו ית' ביום. מחמת היות השמש לבדו ואין עבד אתו. שאין זה גדר מלוכה כלל. והיתה לה' המלוכה ביום: ואת הירח והכוכבים בלילה: לממשלות בלילה. מזה ראיה כי לו היום אף הלילה. ואין הירח מושל. שכבר זרח השמש עליו ואורו גדול. וא"כ כל"ח: למכה מצרים. בכל מכה: בבכוריהם. ביחוד במכת בכוריהם שהיא קשה שבכולן. ותכליתן שעל ידן יצאנו ממצרים. ובמדרש. איתא בכוריהם לא נאמר אלא בבכוריהם. עמדו בכורים וקפחו שוקן של אביהם. למכה אותיות המלך. שאף פרעה בכור היה: ויוצא ישראל מתוכם: מתוך מצרים. שלא נלקו במכותיהם ולא נספו עמהם: ביד חזקה. ביד רמה. לא כבורחים: ובזרוע נטויה.

כענין

עיון תפלה

בתבונה: לרוקע הארץ על המים. יש על במקום אצל, כמו תחנו על הים (שמות יד, ב), ויחנו על הירדן (במדבר לג, מט), ועליו מטה מנשה (שם ב, כ), אע"פ שטבע המים לעלות על הארץ מפני קלותם, רקע את הארץ אצל המים כדי שתראה היבשה, ועשה את הארץ גבוהה מן המים כדי שלא יעלו וישטפו אותה: לעושה אורים גדולים. אור יומם ואור לילה, שניהם גדולים ומספיקים להאיר לארץ ולדרים עליה כפי צרכם: לממשלת ביום וגו' לממשלות בלילה. שם המקרה תחת שם הפ֫עַל וראוי למשול ביום ולמשול בלילה, כמו לְמִקְרָא העדה וּלְמַסַּע את המחנות (במדבר י, ב) ת' לְקָרָא וּלְהַסָּעָא. בתחלה כללנו את הקב"ה על עשה האור, ואח"כ על הכלים המפיצים את האור שהם השמש והירח והכוכבים: כי לעולם חסדו. חסד ה' בבריאת השמים והארץ וכל צבאם הוא מעולם ועד עולם תמיד בלי הפסק, כי הוא מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ראה ביאורנו לברוך שאמר על המאמר ברוך גוזר ומקים: למכה מצרים בבכוריהם. למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן אלא למכה מצרים בבכוריהם, שהיה רעה הרגו הבכורות באבותיהם, לפי שהיו הבכורות מבקשים להוציא את ישראל מארצם ואבותיהם מיחו בדבר (שוחר טוב מזמור זה): כי לעולם חסדו. אין פירושו כפירוש כי לעולם חסדו דמעשה בראשית, כי רק פעם אחת הכה מצרים בבכוריהם וקרע את הים והכה מלכים גדולים סיחון ועוג ולא לעולם, אלא פירושו כי חסד השי"ת לעולם ואינו פוסק מלעשות עמנו נסים ונפלאות פעם כך ופעם כך, פעם הכה מצרים ופעם קרע את הים ועוד נסים אין ספורות לנו: ביד חזקה ובזרוע נטויה. יד טעמו מכה ויסורים, כמו יד ה' הויה (שמות ט, ג) ת"א מחא מן קדם ה', וזרוע הושאל על הכח והאימון, כמו היו זרוע לבני לוט (תהלים פג, ט), נטויה, ענין פשיטה ומתיחה, וטעם זרוע נטויה כח המתפשט לבלי גבול,

ונפלא

לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

עץ יוסף

כענין שכתוב נטה את ידך וגו' וישובו המים על מצרים: לגזרים. י"ב קרעים לי"ב שבטים. שיהא לכל אחד מסלול ודרך בריוח. שיוכלו לילך בנחת כסדר. ובמדרש איתא אל תיקרי לגזרים אלא לגזורים. ר"ל בזכות המילה: והעביר ישראל בתוכו. ביבשה. כבהמה בבקעה תרד. ולא השיטם ע"פ המים שלא יצריכו ולא יהא לבם חרד: ונער. כזה שמנער הקדרה והופך העליון למטה ותחתון למעלה. הארץ היא הסיר. ויגערו רשעים ממנה אל עומק הים שם היתה קבורתם: למוליך. בעמוד ענן: במדבר. הגדול והנורא. סיפק שם צרכיהם. ובזה נכללו כל נסי המדבר. או יבואר ע"פ מה שאמרו חז"ל שעמון ומואב טיהרו בסיחון. ולזה אפשר מהאי טעמא הוליך עמו במדבר ואיחרם מ' שנה. כדי שיכבוש סיחון ועוג ארץ בני עמון ומואב. וזהו שאמר כאן למוליך עמו במדבר מ' שנה. למכה מלכים גדולים ויהרוג מלכים אדירים הם מלכי עמון ומואב. ואח"כ לסיחון ולעוג. והטעם כי ונתן ארצם של עמון ומואב נחלה לסיחון ולעוג. כדי שתהיה אח"כ נחלה לישראל עבדו: שבשפלנו. במצרים. ככתוב ביחזקאל ט"ז וכ'. וכן בגלות בבל זכר לנו חסדו.

בכל

ענף יוסף

ולעוג מלך הבשן. ומה שלא זכר ולכל ממלכות כנען כמו שהזכיר למעלה. לפי שכל פסוקי המזמור הזה חתומים הם במלת כל"ח. וממלכות כנען שהן להם לא היה חסד כי אם אמת. לפי שכבר ניתנה לאברהם אבינו. אבל ארץ סיחון ועוג שלא ניתנה לאברהם וניתנה להם זה ודאי חסד (ספר כד הקמח):

עיון תפלה

ונקרא כן הכח העליון המשנה מנהג הטבע, כי בההנהגה הטבעית נתן הקב"ה חק קבוע ושעור מצומצם עד היכן יתפשט ולא יעבור גבולו לעולם, וכאלו כחו כביכול מצומצם בגבול זה, אבל כשברצונו ית' לשנות ההנהגה הטבעית שיעבור כחו את החק הקבוע ממנו, נקרא הכח הזה זרוע נטויה (הרי"ל מעקלענבורג): ונער. תרגם אונקלוס (שמות יד, כז) ושניק והוראתו לחץ וחניקה, כמו ותבחר מחנק נפשי (איוב ז, טו) תרגם הארמי ובחרת שינוקא נפשי, ממצוקותי הוציאני (תהלים כה, יז) משינוקי אפיק יתי, והוא הנכון, כי אם היתה הכונה שניערם מן היבשה אל הים מלשון ויגערו רשעים ממנה (איוב לח, יג) היה לו לכתוב לתוך הים, לים סוף בלמ"ד. גם דברי האומרים שהוא מל' התלמוד ניער את הקדרה (חולין קח, א) ענין בחישה ובלילה לא רחוקים המה: לסיחון. פשרו כודו למכה סיחון ועוג: שבשפלנו. אע"פ שהוא ית' מגביהי לשבת ואנחנו שפלי שפלים בכל זאת השפיל עצמו לזכור לנו את בריתו. ורמז עוד כי שִׁפְלֵנוּ אז ברותנו המוסרי, כמו שנאמר (יחזקאל טז, ו) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, ונאמר (שם כ, ח) איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו, ואמרו רבותינו שמו"ר פכ"א עד עכשו היו אלו עובדים עבודת כוכבים ואתה קורע להם את הים:

וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

השיר הקדוש הזה נזכר בפרקי היכלות רבתי פרק כ"ו מ"ו והוא שיר של המלאכים ומכל תיבה ותיבה יוצא בת של קדושה:

הָאַדֶּרֶת וְהָאֱמוּנָה לְחַי עוֹלָמִים: הַלֶּקַח וְהַלִּבּוּב לְחַי עוֹלָמִים:
הַבִּינָה וְהַבְּרָכָה לְחַי עוֹלָמִים: הַמְּלוּכָה וְהַמֶּמְשָׁלָה לְחַי עוֹלָמִים:
הַגַּאֲוָה וְהַגְּדֻלָּה לְחַי עוֹלָמִים: הַנּוֹי וְהַנֵּצַח לְחַי עוֹלָמִים:
הַדֵּעָה וְהַדִּבּוּר לְחַי עוֹלָמִים: הַסִּגּוּי וְהַשֶּׂגֶב לְחַי עוֹלָמִים:
הַהוֹד וְהֶהָדָר לְחַי עוֹלָמִים: הָעֹז וְהָעֲנָוָה לְחַי עוֹלָמִים:
הַוַּעַד וְהַוָּתִיקוּת לְחַי עוֹלָמִים: הַפְּדוּת וְהַפְּאֵר לְחַי עוֹלָמִים:
הַזִּיו וְהַזֹּהַר לְחַי עוֹלָמִים: הַצְּבִי וְהַצֶּדֶק לְחַי עוֹלָמִים:
הַחַיִל וְהַחֹסֶן לְחַי עוֹלָמִים: הַקְּרִיאָה וְהַקְּדֻשָּׁה לְחַי עוֹלָמִים:
הַטֶּכֶס וְהַטֹּהַר לְחַי עוֹלָמִים: הָרֹן וְהָרוֹמֵמוּת לְחַי עוֹלָמִים:
הַיִּחוּד וְהַיִּרְאָה לְחַי עוֹלָמִים: הַשִּׁיר וְהַשֶּׁבַח לְחַי עוֹלָמִים:
הַכֶּתֶר וְהַכָּבוֹד לְחַי עוֹלָמִים: הַתְּהִלָּה וְהַתִּפְאֶרֶת לְחַי עוֹלָמִים:

ואח"כ אומרים ברוך שאמר

זה המזמור אדם הראשון אמרו ויש אומרים מרע"ה אמרו ונרמז שמו בר"ת בהתחלתו. מזמור שיר ליום השבת ר"ת למשה. או פר"ת משה. ולמ"ד באמצע רמז שהוא למד תורה לישראל. ועיין מ"ש על יבמה משה:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיָי וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־

עץ יוסף

בכל זה: ויפרקנו. ולא השגיח לגלותנו ומיעוט זכיותינו: נותן לחם לכל בשר. כאן רמז לשם הממונה על הפרנסה שהוא הת"ך שהם אותיות שקודם אות אחרונה של נותן לחם לכל. ור"ת נותן לחם לכל בשר. הוא לגב"ל. כי חסד גדול הוא עושה ליתן לחם אף לנבל. שהוא א' מן הדברים שרגזה ארץ כדכתיב תחת שלוש רגזה ארץ וגו' ונבל כי ישבע לחם. וסופי תיבות נותן לחם. הוא נון שנתן לישראל: הודו לאל השמים. כי מן השמים בא המטר שהוא סבה לכל מזון והוא אל השמים והוא נוח שירד המטר מן השמים. והוא חסד גדול שאין לו הפסק. וזהו כי לעולם חסדו: שיר. של לוים: ליום השבת. שיזמרו אותו הלוים ביום השבת: טוב להודות לה'. יום השבת טוב להודות בו יותר מאשר ימי השבוע. כי האדם פנוי בו מעסקי העולם ונשמתו זכה מטרדות הגוף. ולפי שבפרשת בראשית לא נאמר כי טוב גבי שבת. לכן התחיל כאן טוב. טוב בא"ת ב"ש נפש. לפי שהנשמה יתירה נתונה לאדם בשבת. ד"א התחיל טוב שבשבת ניתנה תורה והתורה נקראת טוב: ולזמר. וטוב לזמר: לשמך. שהוא: עליון. על כל: להגיד בבקר חסדך. באשר בכל ימות השבוע אדם הולך בבוקר לעבודתו. אבל בזה הבוקר יום למנוחה ולעונג ויכול לזכור חסדי אל: ואמונתך בלילות. אמר לילות לשון רבים. כי כל הלילות אפי' בימי חול הם טובים להודות שהם פנוים יותר מימים: עלי עשור. כלי ניגון עם עשרה נימין: ועלי נבל. כלי ניגון שיש לו בית

עיון תפלה

ויפרקנו מצרינו. שהיינו שמועים בהם: נותן לחם לכל בשר. שיש במזמ' דפתח, בתהלה הזכיר חסדי ה' הכוללים לכל העולם ואח"כ חסדיו לעמו בפרט, ואח"כ חזר וכלל לכל בשר (רי"ב):
מזמור שיר ליום השבת. (תהלים צב). מזמור שהלוים אומרים אותו בשבתות, והוא מדבר מענין העולם הבא שכלו שבת (רש"י). וכן שנו רבותינו בסלהי מס' תמיד מזמור שיר לעתיד לבוא ליום שכלו שבת ומנוחה (כלומר מזמור שיר —) לחיי העולמים, לחיים הנצחיים: טוב להודות לה'. בעד הבריאה עצמה הנעלמת מעיני כל חי: ולזמר לשמך עליון. בעד הנהגתך את הבריאה הנגלית למשכילים ולישרים בלבותם: להגיד בבקר חסדך. טוב להגיד בבקר חסדך עם הצרים: ואמונתך בלילות. עם

נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן:
מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע
וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי
אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ | יְיָ
כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי
בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה
אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ

עץ יוסף

קבול בתואר נאד הקרוי כמו כן נבל יין: עלי הגיון. נועם השיר בפה על הכנור: כי שמחתני ה'. ביום השבת שיש לי פנאי להתבונן: בפעלך. הארץ יסדת בחכמה פעלה: במעשי ידיך. שמים בתבונה כוננת: מה גדלו מעשיך ה'. הנברים השמימיים: מאד עמקו מחשבותיך. בעולם השפל הזה. מי ימצאנו להשיג תכליתו: איש בער. לשון ובערת הרע. נבער מדעת נעור וריק מן הדעת: לא ידע. גבהי שמים וגודל מעשיהם: זאת. ענין עולם השפל. שהארץ כשנשמה היתה כגן עדן קודם שנתקלקל העולם: בפרוח רשעים. בסבת פריחת רשעים: כמו עשב. כי לא תהיה אחרית לרשע: ויציצו. וכשהגנו: פועלי און. גורם קלקול וכליון העולם עמהם: להשמדם. כי הרע מכלה עצמו: ואתה מרום לעולם ה'. מכל מקום אתה מתרומם. כשאתה עושה דין ברשעים: איביך ה'. כשחטאים לשמים: איביך. הרעים לבריותיך: יתפרדו. ימק בשרם ויתפרדו עצמותיהם: ותרם. תרוממנה קרנות צדיק בגדע כל קרנות רשעים: כראים. מלא יו"ד לרמוז על עשר קרנות שנגדעו מישראל ועתידים לחזור להם: קרני. רמז המשורר ביחוד על עצמו. הייתי משיח ה' ע"י קרן השמן. כענין שדרשו ז"ל רמה קרני בה' ולא פכי. זהו שמסיים: בלותי בשמן רענן. הוא שמן של קרן המלוכה הקיימת בפסקה ובסה ברית מלח עולם. ורמז ג"כ על מלכות בית יוסף שנמשל לקרני ראם. שיהיו לאחדים ביד מלך המשיח שיצא מחלציו. כמו שכבר היו תחת ידו. בלותי לשון בלולה: בשורי. כמו שוררי. המביטים אלי לרעה ומעיינים בי אולי ימצאו לי עילה להשחיתני. כענין ויהי שאול עוין את דוד. הביטה עיני נקמתי מהם נגד עינם הרעה: בקמים. בעומדים עלי: מרעים. מלשון קול העם ברעה ור"ל אם מרחוק אריח מלחמה רעם שרים ותרועה: תשמענה אזני. קול שברם בשרם יביטו יראו בי: צדיק כתמר יפרח. הוא ע"ד שאמרו אין מביאין בכורים אלא מהתמרים שבבקעה. מפני שהם יותר טובים מאותן שבהרים. וזהו שאמר אם הצדיק יפרח ויגדל בענוה כתמר שמביאים ממנו בכורים. או כארז בלבנון ישגה פי' יתגדל ויתגאה ויעלה מעלה מעלה כקומת הארז אשר בלבנון. ע"ד אם גבלת בהתנשא: שתולים בבית ה'. יהיו נטועים וקבועים

אחרית לשלום

יתפרדו וגו'. ע"ד מאמר חז"ל דכשהרשעים חברים יחד ושלום ביניהם. כמה מתקיימין בעולם. ע"ד שנא' הבור פלגים אפרים הנח לו. זהו כי הנה אויביך יאבדו. יען כי יתפרדו כל פועלי און. שלא יתאחדו להיות חבור פלגים. לכן יאבדו:

בבית

עיון תפלה

הישנים, שכלם הוזים שוכבים כבולי עץ ואתה אל נאמן שומרם וצילם על יד ימינם: בפעלך, במעשי ידיך. פֹּעַל ומעשה בהיותם מקבילים יהיה הפֹּעַל שעסק בעשיית הדבר והמעשה הדבר העשוי (הג' מלבי"ם). ואמר המשורר כי לא זו בלבד שאני מרנן במעשי ידיך הנגמרים, אלא שגם בפעלך (בעודך עוסק בעשיית המעשה) כבר שִׂמַּחְתַּנִי שמחה וגיל, בהיות לבי נכון ובטוח כי אתה תפעל דבר למענהו ולתכליתו: מה גדלו מעשיך ה'. בפליאות הנפלאים: מאד עמקו מחשבותיך. בנוגע להתכליות המכוונות בהם (ר"פ ספורנו): איש בער. יוכל להיות בעל חסרון מטבעו אך לא עורר חסרונו ולא השלימו ונשאר בבלי דעת כְּבְעִיר — כבהמה בבקעה. וכסיל אשר הגביר עליו תאוותיו לעשות פימה עלי כֶסֶל, המה לא ידעו ולא יבינו כי פריחת רשעים כמו עשב וצילת פועלי און היא למען הִשָּׁמְדָם עדי עד: ואתה מרום לעולם ה'. בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים את דינך (רש"י): כי הנה אויביך וגו' יאבדו. עתה עיני רואות באבדת אויביך ה' ובהתפרד אגודת פועלי און ונפשי תגיל בישועתך — תאמר כנסת ישראל, והכפל לחזק, כמו אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו: ובזה הדימות כראים קרן גדולתי ולבי סמוך ובטוח כי מן הוא והלאה יהיה בַּלֹּתִי (בִּלּוּי יתר שנותי, מקור מגזרת בלה בפלס עד בַּלּוֹתִי אותם (ירמיה ט, טו), ולכן הניגוד מלרע) בשמן רענן כגוי לאשר ופלות עולמים: ותבט עיני בְּשׁוּרָי. בְּשׁוּרָי = בְּצוֹרְרָי: בקמים עלי מרעים. שעורו במרעים הקמים עלי לרעה תשמענה אזני קול מפלתם: צדיק כתמר יפרח. כנגד אמרו למעלה שפריחת

הרשעים

בַּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה עלתה כ׳ בּוֹ:

סמך המזמור הזה אצל מזמור שיר ליום השבת. לפי שמזמור זה מדבר בשבח של כניסתו. בהיום מלאכתו נתעטף הקב"ה בתפארת לבוש זה גאות לבש. וכן יסדו תפארת עטה ליום המנוחה. גאות לבש לבש ה"ת ששת. בסוף ששת ימים לבש בגדי תפארתו לכבוד שבת:

תהלים צג

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת ׀ יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת ׀ מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר

עץ יוסף

בבית ה׳ נומדי התורה והחכמה: בחצרות. כפל הדבר במ"ש: עוד ינובון. מלשון תנובה והצמחה. ור"ל בימי זקנתם ירבו עוד תנובה והצמחה. ויהיו. דשנים. פי׳ שמנים: ורעננים יהיו. פי׳ ורטובים יהיו: להגיד. ויגידו כל אדם פועל ה׳ ומעשהו ישכילו: כי ישר ה׳. דבריו ייטיבו עם הישר הולך: ולא עולתה בו. בהנהגת התבל. שבוגדים יסחו ממנה וצדיקים ישכנו לעד עליה:

ה׳ מלך. ביום הששי שבו נברא אדם. לכן יש בו תיבות כמספר אדם. שהוא תכלית הבריאה אשר יצרו לעבד לו והוא יתברך מלכו ואלהיו: גאות לבש. עליו גאותו ביותר: לבש ה׳ עוז. בקום התחתונים: אף תכון תבל. ע"י עוז זה שמלבישים אותו מלמטה גורם שיורד השפע מלמעלה כפלים. ומתבסם עולם:

בל תמוט. שלא תחזור לתוהו ובוהו. ואמר כי לו להקב"ה יאתה הגאוה מאחר שהוא היה קדמון לכל קדומים. מאח"כ שום בריה אחרת. ואפילו כסא הכבוד שלו היה לו זמן שלא היה. כי מאז נבראת. וזהו: נכון כסאך מאז. אבל אתה: מעולם אתה. אך לא היו בני אדם שיקראו לך מלך. וע"י מי נקראת מלך. ע"י ישראל עמך הקדוש. ועתה איככה תוכל וראית: נשאו נהרות. שבאו הכשדים ראש על עמך בחורבן הבית הראשון ששכן בו ה׳: נשאו נהרות קולם. בחורבן בית שני. אך בטוחים אנחנו בך ית׳: ישאו נהרות דכים. פי׳ ישאו את שברם: מקולות מים רבים. פי׳ מן הקולות שבהם ניתנה התורה שנקראת מים רבים שמקיימים אותה: אדירים. ישראל עמך. משם יבואו: משברי ים. ואף אם הם רבים ואדירים. הלא: אדיר

במרום

עיון תפלה

כרשעים היתה כמו עשב שקדמת שלף יבש, אמר, לא כן הצדיק, כי אם כתמר יפרח וכארז בלבנון ישגה (יגדל, כמו (איוב ח, יא) ישגא אחו בלי מים: עוד ינובון בשיבה. גם בימי זקנה ושיבה יונקתם לא תחדל: להגיד כי ישר ה׳. תכלית השיר הזה ומטרתו היא להגיד לבאי עולם כי ישר ה׳ שהוא צורי, ולא עולתה בו, ואין להתפעל משפלות הצדיקים ורגנת רשעים בעולם הזה, כי לא לעולם חסנם:

ה׳ מלך גאות לבש. המזמור הזה הושר בבית המקדש על הקרבן ביום הששי לשבוע, על שם שגמר הקב"ה מלאכתו ומלך עליהן (ר׳ עקיבא בברייתא דר"ה ד׳ ל"א ע"א), ובאדר"ן פ"א שגמר את כל מעשיו ונתעלה וישב במרומו של עולם: גאות לבש. מה שהדבר הזה לו נאה ולו יאה נקרא לבישה, כמו צדק לבשתי וילבשני (איוב כט, יד), וראה דברי הרי"ע עקידה שער מ"ח: לבש ה׳ עז התאזר. כן יפרש התרגום אלבש ה׳ תוקפא ואיזדרז, בהכרון וי"ו החבור: אף תכון תבל. מוסב על ה׳ מלך, כלומר עכשו כתום הבריאה כלה — ה׳ מלך והתבל נכונה לבל תמוט לעולם: נכון כסאך. כסא הוא כנוי למלוכה, כמו שנאמר בדוד (ש"ב ז, טז) כסאך יהיה נכון עד עולם, וכן אמרו בסנהדרין (כ׳

ע"ב) אין כסא אלא מלך, ועי׳ רש"י ר"ה ל"ב ב׳ ד"ה ושוין, כלומר, אל נחשוב בלבנו כי רק עכשו כתום הבריאה כלה החלות למלוך אבל מקודם לכן על מי מלכת, לא כן הדבר, כי באמת מלכותך היתה נכונה בידך מאז גם בטרם כל יציר נברא, וכמו שכתבנו בתחלת אדון עולם. מעולם אתה — מה שהנך עתה, והבריאה לא הוסיפה בך שום שלמות: נשאו נהרות. כל היום תשמענה אזנינו איך שהנהרות והימים הומים ורועשים בשאון גליהם והמון דכי משבריהם, על מה ירמזון הקולות הנוראים האלה? מקולות מים רבים וממשברי ים האדירים שומעים אנחנו תמיד כי אדיר במרום ה׳, כלומר הנהרות והימים בקול רעשם הנורא כמו מספרים כבוד אל ותהלות ה׳ יבשרו כי אדיר הוא במרום שבתו, והפס חלק קטן מן הבריאה ורצונו כל הבריאה כלה אומרת כבוד להקב"ה. וכן מנהג הלשון במקומות הרבה לדבר על החלק במקום הכלל, ומדה היא בתורה מהשלשים ושתים מדות דר"א בנו של ריה"ג מדבר שנאמר במקצת ונוהג בכל, ראה מה שהארכתי בזה בספרי משפטי לשון עברית דף מ"ד ע"ב בהערה. ובב"ר רפ"ה מתחלת ברייתו של עולם לא היה קילוסו של הקב"ה עולה אלא מן המים הה"ד מקולות מים

רבים

בִּמְרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ ׀ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

בהושענא רבא אומרים כאן מזמור לתודה.

מכאן ואילך פסוקים מפוזרים מתהלים. י"ח הם בכללם שהם כ"א בפרטן. בצירוף אחרי ראשון דפייך לכאן ולכאן. ופסוק ה' מלך שנכתב לג"פ. וגודל מעלות פסוקים אלו עיין בכתבי האריז"ל:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל

עץ יוסף

במרום ה': עדותיך. דברי הנביאים המעידים על התשועה: נאמנו מאד. להתקיים. ויהיה לביתך נוי ויופי קדושה. ותתמיד לאורך ימים. ואם יארכו הימים אשר אין בהם חפץ. לא יאבד חזון. ולא יפול מדבר ה' ארצה: יהי כבוד. פסוק זה שר העולם אמרו. ובמדרש אי' הקב"ה לא שמח בעולמו שנא' ישמח ה' וגו' שמח לא נאמר אלא ישמח שעתיד לשמוח. ולכאורה למה לא שמח. אך יבואר ע"פ מאי דאי' ברבה סדר כי תבוא א"ר יוחנן כל העושה תורה לאמיתה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה וברא את עצמו שנאמר ואותי לוה ה' בעת ההיא ללמד וגו' לעשות אותם לא נאמר אלא לעשותכם אותם מכאן שמעלין עליו כאלו הוא עשה וברא את עצמו. א"כ לומדי תורה אינן נקראין מעשה ידיו של הקב"ה. שהם כאילו עשו ובראו את עצמן. אבל הע"ה נקראין מעשה ידיו של הקב"ה. ובהם עדיין לא שמח הקב"ה. אבל לעתיד כתיב כי מלאה הארץ דעה וגו' אז ישמח ה' גם בהם. וזהו ישמח ה' לעתיד באותן שנקראו עכשיו מעשיו. וז' תיבות בפסוק הזה כנגד ז' ימי בראשית: יהי שם. ג' פסוקים הללו מתחילין יהי. לפיכך חברם אע"פ שאינם סמוכים בתהלים: יהי שם ה' מבורך. כאשר נברך אלהינו על כל מיני ברכות. ברכות הנהנין או על כל מצוה או על תפלה והודאה. נברך בשמו הגדול. לפי שהיה מקום לומר שמלחמת עמלק והלאה שנשבע שלא יצרף רותיות י"ה לאותיות ו"ה עד ינקם מעמלק שנא' כי יד על כס יה וגו'. מאז נברך לשם יה. לזה אמר מעתה ועד עולם. והוא כי לא יעלה על לב חלילה כי יש פירוד בפועל בשמו הגדול. כי אין בשמו שינוי חלילה. רק שמה שמורה בחינת התחברותם בלתי נמלא בעלם בשפע בעולם הוא יהיה אחרי כן. אך גדולתו לעולם עומדת: ואמר ראו לא שמיות עיני העובדי כוכבים. שהרי: ממזרח שמש עד מבואו. על ידי כן: מהלל שם ה'. שעל ידי כן הוכר. כמו שאחז"ל בהכיר אברהם את בוראו ע"י ראותו השמש זורח

עיון תפלה

רבים וגו' ומה הין אומרים אדיר במרום ה': עדותיך. מה שהעידות בתורתך שבע פעמים שהבריאה כלה טובה היא — נאמנו מאד, זאת נראה בעליל. לביתך, לעולמך, כי העולם נקרא בדרך השאלה בית ה', כמו שנאמר (ישעיה סו, א) השמים כסאי והארץ הדם רגלי, ונאמר (תהלים קד, ג) המקרה במים עליותיו: נאוה קדש. ראוי והגון חשיבות ורוממות: ה'! קריאה להקב"ה, ביתך יעמוד לארך ימים, סיים במאי דפתח אף תכון תבל בל תמוט: יהי כבוד ה' לעולם. פסוק הוא במזמור ברכי נפשי. על השיר הנשגב הזה השתומם החוקר המפורסם בכל הארץ אלכסנדר פאן הומבלד בספרו העולם ואמר שאין בכל שירי קדם משלו. בשיר הזה מצייר לעינינו המשורר האלהי בציורים חיים הנראים לעין כל מתבונן — תבנית היצירה בכלל והמספר הנפלא הסודר בקרבה, ואחרי השלימו ציוריו הנשגבים קרא ברוח קדשו: יהי כבוד ה' לעולם, הכבוד הזה שהוא כל מעשה בראשית, כמו ששנו רבותינו במשנה (אבות סו"פ ו) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, יתקיים לעולם: ישמח ה' במעשיו. ראוי לו להקב"ה לשמוח במעשיו כי נפלאים הם, וכולל ג"כ נבואה לעתיד, אע"פ שבימים האלה אין כבודו של הקב"ה שלם, כי רבו מנאציו הממרים עיני כבודו, אבל לעתיד לבוא כאשר יתמו חטאים מן הארץ וגו' אז יהי כבוד ה' לעולם ואז ישמח ה' במעשיו שמחה שלמה: יהי שם ה' מבורך. דבר נעלם בעצמו ונתגלו ממנו איזה כחות ועניינים שלפיהם אפשר לתארו בתארים, הם שמות הדבר ההוא, ועד"ז הם שמותיו של הקב"ה, אע"פ שהוא ית' אל מסתתר ונפלא ממחשבת כל חושב, נקרא בשמות כפי כחותיו וגבורותיו הנודעים לנו על פי פעלו, ותפלתנו כי ירבה ויגדל כבוד שמו הגדול בהתגלות פעלו לעיני כל חי (מהרי"ל מעקלענבורג): ממזרח שמש עד מבואו. בקרב כל הגוים היושבים תחת השמש יהי מהלל שם ה'. אף כי לפי האמת

תקון תפלה

יהי כבוד. נוסח מחובר מפסוקים מפוזרים. יהי כבוד (תהלים קד, לא), ואמרו רבותינו (חולין ס' ע"א) פסוק זה שר העולם אמרו. יהי שם ה' מברך וגו' (שם קיג, ב, ג, ד). ה' שמך לעולם (שם קלה, יג). ה' בשמים (שם קג, יט). ישמחו השמים (דה"א טז, לא). ה' מלך ה' מלך וגו', מורכב משלשה פסוקים, ה' מֶלֶךְ עולם ועד (תהלים י, טז), ה' מלך תגל הארץ (שם צז, א), ה' ימלך לעולם ועד (שמות טו, יח), והפסוק המורכב הזה נזכר במדרש מסכת אצילות בסופו רקיעים אומרים ה' ימלוך לע"ו הארץ

שם יי: רם על־כל־גוים ׀ יי על־השמים כבודו: יי שמך לעולם יי זכרך לדר־ודר: יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך יי מלך יי ׀ ימלך לעלם ועד: יי מלך עולם ועד אבדו* גוים מארצו: יי הפיר עצת־גוים הניא מחשבות

בין ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד לא יפסיק כמו בין ה' אלהיכם אמת כמו שיתבאר להלן סי"ה (א"ר סי' י"א בשם כסקי תוס'):

עץ יוסף

במזרח ומסבב ובא במערב. אמר אם זה היה אדון העולם איך הוא שוקע וכו'. הרי שמראות הזריחה והסבוב והשקיעה נראה מליאותו ית' בעולמות הגשמיים. ומ"מ. רם על כל גוים ה'. שיאמרו לומר כי. על השמים כבודו. ולא בתחתונים. ושקר כזבו. שאם לא היתה השגחתו על איזה עולם. עליון או תחתון. היה אותו עולם מתבטל. וכנגד מה שאמר יהי שם ה' מבורך וגו'. אמר: ה' שמך. בן ארבע אותיות הוא: לעולם. בכל זמן. אלא: שה' זכרך. שיהיה נזכר ככתבו אינו עתה. אלא. לדר. שהיה בית המקדש ראשון בימיהם: ודר. שהיה בהמ"ק שני בימיהם. או פי' לדר ודר בזמן שעליו נאמר כי יד על כס יה וגו' מדור דור. כי הוא ית' אמר שיהיה מדור דור. שהוא שאם זכו יהיה בדור של אחישנה. ואם לאו יהיה בדור של בעתה. וכנגד מה שאמר ממזרח שמש וגו' אמר הנה אין נ"ל בזמן ששכינה בארץ ע"י בהמ"ק שהשגחתו היא ג"כ על עולם השפל. כ"א גם כאשר נסתלקה: וה' בשמים הכין כסאו. על"ז לא עזב העולמות אל המזלות. כי הם. ומלכותו בכל משלה. כי לא מם מהנהיג העולמות כולם בהשגחתו יתברך. ור"ל כי כל שלשת העולמות עולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם השפל כלל ה' באמרו וירא אלהים את כל אשר עשה וגו'. וזהו שאמר ומלכותו בכל משלה. תיבת בכל בפת"ח הבי"ת שהוא כאומרו בהכל הידוע. הוא אשר נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה: ישמחו השמים וגו'. נרמז השם שלם בר"ת. לומר כשיהיה אי"ה השם שלם ודאי יאמרו בגוים ה' מלך. ויודו ביחודו: ה' מלך. אינו כהוג. אלא בברייתא דמעשה מרכבה הוא. ומתחיל בהווה: ה' מֶלֶךְ. בערכנו שאנו עומדים בו עתה. ואח"כ אנו מעידים על נצחיותו ה' מָלָךְ שכבר מלך מאז מעולם עד לא עשה ארץ וחוצות. וכאשר הארץ כנגד תבלה: ה' ימלוך לעולם ועד. וכלל הענין שעם שמלכותיה מלכות עולם אין מתייחס היות עולם ועד רק באחרונה. אומרים ישראל הגולים מה לנו לנקם על גלותנו נבקש על העיקר. שיהיה. ה' מלך עולם. שהוא אחר נאת שכינה מהגלות. ובכלל מאתים מנה. כי אחר שה' מלך עולם ועד. אז כבר: אבדו גוים מארצו. מארצו הוא כל הארץ שכולה ארצו. ובכלל הוא שנהיה גאולים שאם אבדו גוים מארצו אין גולים: ה' הפיר עצת גוים. ר"ל זה אנו בטוחים שלא תהיה לנו ח"ו כליה בגלות. כמו שדרשו חז"ל על פסוק לדקות פרזונו בישראל. וזהו שאמר ה' הפיר עצת גוים במה שפזר את ישראל בארבע רוחות העולם. שבשהם מתיעצים לכלותם חוזרים בהם דלא אית להו כלהו תחת ממשלתם ולא בשו לגיות מלכותא קטיעא. ולא די שמפר עצתם מה שמיעצים זה"ז. אלא אף. הניא. פי' מבטל: מחשבות עמים. פי' מה שהושבים לעשות

ענף יוסף

ה' מֶלֶךְ ה' מָלָךְ ה' ימלוך לעולם ועד. כתוב בספר כד הקמח ידוע כי אין זה פסוק מלא אבל הם פסוקים מפוזרים. שבתהלים י' כתיב ה' מֶלֶךְ עולם ועד. ובמזמור צ"ג כתיב ה' מָלָךְ גאות לבש. ובמזמור קט"ו כתיב ימלוך ה' לעולם וגו'. וא"כ כיון שאינו פסוק מלא למה הזכירו כאן תחלה הזמן ההווה. אך הוא כדי להורות על אמונה זו בכל הזמנים העבר והעתיד כלם הם בהקב"ה בהווה לפי שלא עברו תימיו ושנותיו כלום. והוא שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ב) ואתה הוא ושנותיך לא יתמו עכ"ל:

עיון תפלה

רם על כל גוים ה', היא מרומם על כל ברכה. הארץ אומרת ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד, ובמס' סופרים פי"ד ה"ח ובהגדת קדושה בסדר רב עמרם דף י"ג ע"א: ה' הפיר (תהלים לג, י). ותהלה אשר יהללוהו כל גויי הארץ, ולא זו בלבד אלא גם רם על השמים כבודו, שכבודו ית' מרומם גם על הכבוד אשר יתנו לו כל דרי מעלה (רהנ"ע

תקון תפלה

רבות

ירד"ק): ה' שמך. באורנוהו למעלה במזמור קל"ה: ה' בשמים הכין כסאו. אע"פ שהקב"ה קבע עקר דירת כבודו בשמים ממעל ושכינת עזו בגבהי מרומים, עלינו לדעת כי מלכותו בכל משלה, גם בשפלי שפלים, וכמו שאמרו רבותינו בברכה אמת ויציב — ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: ה' מלך עולם ועד. מלכותו של הקב"ה איננה תלויה במליאות הנמצאים כי אם בו בעצמו, ולכן ה' מלך עולם ועד גם באבד כל גוים מארצו (רד"ק פלכי"ם תהלים י, טז), וכמו שכתבנו למעלה בביאור מזמור צ"ג פסוק נכון כסאך מאז: ה' הפיר. באורנו למעלה במזמור ל"ג

עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי־בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר־לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית

עץ יוסף

לעשות בעצמם. מה שבידם לעשות (ועיין לעיל מזמור רננו פסוק ה' הפיר). משום. שרבות מחשבות בלב איש. ר"ל שחושב לעשות מה שבידו לעשות. לא תקום. אלא. ועצת ה'. ר"ל מה שהקב"ה נותן בלב איש שיעשה: היא תקום. וזהו שאמר. עצת ה'. מה שנותן בלב איש לעשות: לעולם תעמוד. ומכ"ש: מחשבות לבו. מה שהוא חושב לעשות בעצמו תקום. לדר ודר: כי הוא אמר ויהי. שברא את העולם באמירה. לכן אין כח באדם לשנות מעניני העולם: הוא צוה. להיות כן: ויעמוד. ויקום כן ולא יכול אדם לשנות גזרותיו. ולכן בודאי לא ההיה גנו ח"ו כליה בגלות. אך עיקר בקשתנו הוא על העיקר שיהיה ה' מלך עולם: כי בחר ה' בציון אוה למושב לו. ר"ל אימתי יבחר ה' בציון כשימלא הו"ה. ר"ל א' מכסא ו"ה מהשם. שנשבע הקב"ה שלא יהיה כסא שלם והשם שלם עד שינקום נקמתו מעמלק שנאמר כי יד על כס יה. ואז יבחר ה' בציון. וכל הכעס הזה על עמלק הוא משום. כי יעקב. הם הגלתי שלמים בעלם: בחר לו יה. לעם מכל העמים: ישראל. הם שלומי אמוני ישראל בחר לו הקב"ה: לסגולתו. כמד"א והייתם לי סגולה מכל העמים. והוא רצה להכדם ולעקר את שמם. לכן כל הכעס הזה עליו. ולפי שהם עם סגולתו. לכן אנו בטוחים. כי לא יטוש ה'. שהוא בן ארבע אותיות. עמו. בעבור שמו. כלומר כי הוא ית' לא יחשוש על שמו שהוא חסר. ולא יהפך לנטוש עמו בשביל שמו שיתמלא: ונחלתו לא יעזוב. עד בא דור זכאי שעל ידי זכותם יחפרו לו לעמלק ולשרו שתת יפלו בה ואז יתמלא השם. אבל כ"ז שלא יהיה דור זכאי יסבול ה' עלבונו מה שאין השם שלם. ולא יטוש את עמו בעבור שמו שיתמלא. לפי שהם עם בחירו וסגולתו. ואף שהם חוטאים. הלא הוא יתברך רחום. וזהו שאמר: והוא רחום. לא שויתר. כי מאן דאמר דקודשא בריך הוא ותרן הוא יוותרו מעוי. כי אם. שיכפר עון. ע"י יסורין. אך רחמנותו הוא: שלא ישחית

עיון תפלה

נ"נ: רבות מחשבות. בעודו רבות הן המחשבות אשר תולדנה לרגעים בלב איש, ואחרי כל אלה עצת ה' היא תקום; ועל דרך זה יתפרש רבות בנות עשו חיל (משלי לא, כט) רבות הן הבנות אשר עשו חיל, כמו רבות רעות צדיק (תהלים לד, כ): כי הוא אמר ויהי. באזרנו למעלה במזמור נ"נ: כי בחר ה' בציון — כי יעקב בחר לו יה. נקשרים למה שלפניהם, אחרי אשר ידענו כי עצת ה' לעולם תעמד ודבריו חיים וקיימים לעד, יהי לבנו נכון ובטוח כי בחירתו בציון ובישראל לא תופר ג"כ לעד ולנצח נצחים. ולא יטש ה' את עמו לעולם, כי ה' צבאות יעץ ומי יפר [ודבר ויקימנו. ואע"פ שעכשו עונותינו מבדילים בינינו לבין אלהינו — אל נאמרה נואש, כי סוף סוף הוא רחום יכפר עון. והשכיל המסדר לחרת פסוקים נפרדים אשר יתלכדו איש באחיהו לרעיון שלם, לחזק תקות היעוד האלהי בלבנו למען יהיה לב המתפלל מלא בטחון ותקוה בעמדו בתהלה ותפלה לפני ה' אלהיו מתוך עלבון הגלות ומתוך דאגת הזמן הטלולים להפריע כונתו, כי עקר פסוקי דזמרה מתהלה לדוד ואילך. ובסדר רב עמרם ברוך שאמר יהי כבוד אשרי:

תקון תפלה

רבות מחשבות (משלי יט, כא). עצת ה' (תהלים לג, יא). כי הוא אמר (שם שם ט). כי בחר (שם קלב, יג). כי יעקב (שם קלה, ד). כי לא יטש (שם צד, יד). והוא רחום (שם עח, לח). ה' הושיעה (שם כ, י). — ובס' מטה משה סי' מ"ט כתב ונהגו לומר יהי כבוד ופסוקים אחרים קודם תהלה לדוד, ויש בהם כ"א אזכרות כנגד כ"א פסוקים שבתהלה לדוד, עכ"ל. והנה מן יהי כבוד עד ביום קראנו נמצאו י"ט אזכרות ואזכרה אחת בפסוק אשרי העם שה' אלהיו שלפני תהלה לדוד, והאזכרה העשרים ואחת צריכים למצא בהשם יה בפסוק כי יעקב בחר לו יה, כמ"ש הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ו ה"ד ואצ"ל יה שהוא שם בפני עצמו מפני שזה השם מקצת שם המפורש הוא, עכ"ל, עי' שוחר טוב מזמור ט' פסוק האויב תמו. או *)שיש לצרף למנין כ"א אזכרות את האזכרת היוצאת מר"ת של הפסוק ישמחו השמים ותגל הארץ. ובסדור רב עמרם ב' ע"ב הוסיף לפני יהי כבוד עוד שלשה פסוקים שיש בהם שתי אזכרות, אלה ברכב וגו' המה כרעו. וגו' ה' הושיעה וגו', ואולי לאלה

כי בחר ה' בציון — כי יעקב בחר לו יה. הבוחר בדבר בחר בו מפני מעלותיו המיוחדות, והבוחר

*) כ"ה בקצת סדורים בשם האר"י ז"ל וכ"ה בסדור שער השמים וכ"כ מהריעב"ץ.

וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

כתב הלבוש ואחר יהי כבוד אומרים תהלה לדוד ארוממך אלוהי וגו' עד כל הנשמה תהלל יה וגו' לפי שקבלו חז"ל שכל האומר מזמור תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. אפי' יש בידו מחצה זכיות ומחצה עונות מצוה זו מכרעת משום שיש בו כל האל"ף בי"ת ופסוק פותח את ידך שהוא העיקר אשר בעבורו תקנו לומר כולו. מפני שמזכיר בפסוק זה שבחו של הקב"ה שמשגיח על בריותיו השגחה פרטית ומפרנס ומשביע לכל חי רצונו. לפיכך צריך לכוון מאד בכל המזמור. ויותר בפסוק פותח את ידך שהוא העיקר. ואם לא כוון בפסוק זה צריך לחזור ולאמרו מתחלה כולו פעם אחרת. ואם כוון בפסוק פותח וגו' אע"פ שלא כוון בכולו אין צריך לחזור. אבל לכתחלה צריך לכוון בכל המזמורים שכולם דברי שיר ושבח הם. ולא יאמר אותם במרוצה רק בנחת מלה במלה כדי לכוון בהם. ואותם בני אדם שאומרים אותם במרוצה לא יאות עבדין שמקצרין בשבחו של מקום בשביל שאלת צרכם. הים מושל שיתרצה בכך. ונהגו לומר קודם תהלה לדוד פסוק אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה. משום דילפינן מיניה שצריך אדם לישב שעה אחת קודם שיתפלל. כלומר בתחלה יושבי ביתך ואח"כ יהללוך סלה ואומרים גם פסוק אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו. כלומר שנותנין לו שבח ותודה שזכינו לכך שנהללו תמיד עכ"ל. וזה דלא כד"ש בתשובה סי' י"ד שכתב שאין לאמר אלו שני פסוקים. וכן ל"א דף ל"ח הסכים וכתב דאין לשנות מנהגנו. וכתב הא"ר וז"ל בתניא מצאתי טוב טעם שאומרים בתחלה ג"פ אשרי כנגד ג"פ שאומרים תהלה לדוד בכל יום. כתב הרוקח באשרי הר"מ אותיות כנגד תרי"ב מצות וכ"ז אותיות התורה. כתב של"ה שתהלות יש ווי"ן באמצע חוץ מפסוק חנון ורחום וגו' ופסוק קרוב ה' וגו'. סימן לך באשרי ח"ק א"ל. ח' מחנון ק' מקרוב הרי ח"ק. אל"ף מארך למ"ד מלכל הרי א"ל. לומר לך חק אל הוא לאמרו בכל יום ע"כ. עוד כתב הלבוש ואחר מזמור תהלה לדוד נהגו לומר פסוק ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה. וטעמא כדי לשלשולי הללויה בתר הללויה, דהלכו פרשיות עד כל הנשמה תהלל יה איתניהו סוף פרקא הללויה והללויה דבתר תהלת ה' ידבר פי ריש פרקא הוא משום הכי מוסיפין ואנחנו נברך יה וגו' לסיים בהללויה ולהתחיל מיד אחריו המזמור שאחריו המתחיל בהללויה הללי נפשי וגו'. ועוד טעם אחר שמוסיפין פסוק זה לפי שאמרו חז"ל כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. לפיכך אחר שאמרנו תהלה לדוד אנו אומרים ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם כלומר שנזכה לאמרו גם לעוה"ב. לפיכך אפילו כשאומרים תהלה לדוד לבדו בלא שאר מזמורים כגון במנחה ובסדר קדושה יש לומר גם כן פסוק זה. ומי שלא יאמרו בכל פעם טועה הוא. ואפילו לטעם ראשון. כיון שקבעוהו לסוף זה המזמור למה נחסרו ונחלוק בקריאת מזמור זה בין פעם לפעם:

עץ יוסף

ישחית. מכל וכל כמשחית. כ"א יביא יסורין לאטו לכפר עון ונבי דיליה: והרבה. פעמים רבות. להשיב אפו. מהם. ואף אם נפרע מהם. מ"מ. ולא יעיר כל חמתו. עליהם כי אם מעט מעט. ולכן אין עיקר בקשתנו למענו. רק בקשתנו. ה' הושיעה. איננו אומר הושיע. אלא הושיעה. שהוא נוטריקון הושיע ה'. והיא השכינה הנקראת ה' כידוע. הושע אותה כי עמנו היא בצרה. שכל מקום שגלו ישראל. היא עמהם. ואז כשנהיה בא"י ויהיה לנו בהמ"ק. גם. המלך. שהוא מדה"ד. שתאר מלך הוא ביחוד אל מדה"ד. שע"כ בימים הנוראים נתארהו יתברך בתאר מלך. המלך הקדוש. המלך המשפט: יעננו. מיד. ביום קראנו. שאז יתיחדו השני שמות הויה אלהים:

אשרי

עיון תפלה

את הדבר בחר אותו מפני המגרעות אשר נמצאו בזולתו, כך בחר ה' אלהיך (דברים ז, ו) מפני מעלתך, ולא גם היו כל האומות טובים אתה נעלית עליהם. לא בחר ה' באלה (ש"א טז, י) לא דבר בגנותם, רק שלא נמצאה בהם מעלת כשרון המלוכה ולא טובים הם מכל איש ישראל, למען דוד עבדי אשר בחרתי אותו (מ"א יא, לד), דבר בגנותם כי עזבו את ה' וישתחוו לעשתורת וגו', והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה (שם ח, מד), כי בחר ה' בציון — מפני מעלת קדושתה, כי יעקב בחר לו יה — יחסר סימן היחס, שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם (ש"ב כד, יב) לא בשביל מעלתה אלא בשביל שחברותיה גרועות ממנה, ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן (בראשית יג, יא) דרשו רבותינו בב"ר פמ"א כאינש דבחר פורנא (כתובה) דאמיה, ועי' שיר כ"ג א', כלומר לא בחר בה על פי מעלתה כי אם ע"פ מה שהיא נאותה לו:

תקון תפלה

לאלה הפסוקים כוון בעל מטה משה, ופסוק אשרי לא קחשיב כלל משום דשייך לתהלה לדוד, כדמשמע בגמ' (ברכות ד' ע"ב) מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי. ובמחזור לבני רומא נוספו עוד שני פסוקים באמצע הנוסחא, אתר ה' הפיר עצת גוים נוסף עוצו עצה ותופר, ואתר כי יעקב בחר לו יה נוסף כי בנ ישמח לבנו . וכבר זכרנו לעיל בתקון תפלה פיסקא הודו לה' קראו בשמו שנוסח יהי כבוד קדמון מאד ונזכר במס' סופרים פי"ז הי"א לא כעין תקנה חדשה אך כנוסח מקובל מימי קדם בכל תפוצות ישראל, כי לא אמרו שם צריכים לומר יהי כבוד, ה' מלך וגו' רק צריכים לומר בר"ת אחר יהי כבוד (הידוע מכבר) ה' מלך וכו':

אשרי

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד

אֲ רוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

בְּ כָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

גָּ דוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:

עץ יוסף

אשרי וגו'. הוא על דרך הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו וכו' הולך ועושה חסיד. וזהו שאמר אשרי יושבי ביתך עוד יותר אשר כשיהללוך שם סלה. או הוא ע"ד מצוה גוררת מצוה. וזהו אשרי יושבי ביתך משום שע"י זה עוד יהללוך סלה: **שככה לו.** שזכה לכך שיהיה מיושבי ביתו של הקב"ה וזכה להודות להקב"ה: **שה' אלהיו.** שמיחד שמו עליהם ונקרא אלהי ישראל. וגם בשם ישראל יש שם אל: **ארוממך** אלוהי המלך. בעוה"ז: **ואברכה** שמך. לעוה"ב: **בכל** יום אברכך. בעוה"ז: **ואהללה** שמך. בעוה"ב. וכן בסוף תהלת ה' ידבר פי בעולם הזה. ויברך כל בשר וגו' לעוה"ב. הרי ג' פסוקים מעידים על עוה"ב וזהו שאחז"ל כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב: **גדול ה'.** הנה דבר גדול הערך אשר יש לו תכלית יוודע הדבר בשיעורו. אם בכמות אם באיכות. לא כן דבר שאין לו תכלית. שאין אפשריות ליתן שיעור על ערכו. אך יאמר עליו גדול הוא מאד. יען אין מלה בלשון להגדילו יותר ממלת מאד. וז"ש גדול ה' פי' אין תכלית לכן הוא מהולל במלת מאד. והטעם ולגדולתו אין חקר ואין אפשר להגביל אך

במאמר

עיון תפלה

אשרי יושבי ביתך. פסוק הוא במזמור פ"ד, ובררתי במקום אחר שהמזמור הזה הושר בפי העולים **לראות** את פני ה' שלש פעמים בשנה, ואמר המשורר כי מן האושר הנפלא שאני מרגיש בנפשי בפעם הזאת בלכתי לבקר בהיכל ה' רק לשעה קלה, אוכל לשער בנקל כמה גדול אשרם של הכהנים והלוים היושבים שם בקביעות בלי הפסק, האח, מה מאושרים המה אלה **היושבים תמיד בביתך,** שהרי **עוד יהללוך סלה,** עוד ועוד, כלומר כל הימים אינם פוסקים מתהלתך כמוני אשר עסקי ביתי יאלצוני לשוב בעוד יום או יומים אל מקומי, לכן **קנאתי** מאד במאושרים האלה; ואמר הרד"ק כי עוד יהללוך ענינו תמיד יהללוך, כמו עוד כל ימי הארץ (בראשית ח, כב): **אשרי העם.** סוף מזמור קמ"ד וחובר לתחלת מזמור קמ"ה: **ארוממך אלוהי המלך.** לשון ר' יוסף אלבו ז"ל (עקרים מאמר ב' פ' כ"ג) „התארים שהם מצד פעולותיו כגון הי"ג מדות שהם תארים מתיחסים אליו מצד הדרכים שהוא מנהיג בהן בריותיו רשות להללו בהם ולבקש מלפניו בהם, אבל התארים שהם מצד עצמו לא הותר להללו בהם ולא להתפלל לפניו וכו'" העתקתי לשונו לעיל בביאורי לברוך שאמר; ועל יסוד הרעיון הזה סובבים הפסוקים הראשונים במזמור שלפנינו, ארוממך אלוהי המלך, השמות אלהים ומלך הם מצד הנהגתו הסגולית על פי פעלו, ראה עיון תפלה בברכות השחר פיסקא ברוך אתה וגו' על נטילת ידים בשם ר' חיים ז"ל, ואברכה שמך וגו ואהללה שמך וגו' אך את שמך אברך ואהלל ולא את עצמך, ראה למעלה פיסקא יהי כבוד פסוק יהי שם ה' מבורך. אהללה שמך לעולם ועד באמרי תמיד **גדול ה' ומהלל מאד,** כי גם השם המיוחד ב"ה הוא מצד הבריאה ולא מצד עצמו, כמו"ש שם בברכת ענט"י, אבל לגדולתו היינו לגדולת

תקון תפלה

אשרי וגו' תהלה לדוד, בברכות ד' ע"ב א"ר אבינא כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא, ומסקינן הטעם משום דאתיא באלף בית (במדרש תדשא פרק כ' ולמה נכתב ספר הקינות כסדר כ"ב אותיות? בשביל שיהא הספר הזה מוכן ורגיל לכל ישראל בפיהם, ע"כ, ונראה שכן היתה גם דרכו של דוד המלך ע"ה, כל מזמור שהיה מבקש להשגירו בפי כל העם לגודל תועלתו סדרו בסדר א"ב כדי להקל על הזכרון בעל פה, וזאת היתה כונת התלמוד משום דאתי בא"ב, אם כן זאת לנו לעדה שהיתה כונת מחברו שיהא רגיל תדיר בפי העם) ואית ביה שבת הכנת מזון לכל חי; ושלש הפעמים הן שתים בשחרית ואחת במנחה. ותקנו חז"ל לומר לפני תהלה לדוד פסוק אשרי יושבי ביתך וגו' לפי ששנינו שם (ל' ע"ב) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין ומפרש בגמ' (לב ע"ב) דאמר קרא אשרי יושבי ביתך, וכ' התוס' ד"ה קודם ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלה לדוד, לאפוקי מהנהו דאמרי אשרי הרבה, עכ"ל, כוונו בזה שיש אומרים לפני תהלה לדוד ג' פעמים אשרי

כנגד

דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:
הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:
וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:
זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:
חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד:
טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו:

עץ יוסף

במאמר מאד: דור. שהולך: לדור. הבא. ור"ל זקני הדור מספרים מעשיך לבחוריהם מה שראו בימיהם. ונס: וגבורתיך. שלא ראו אלא שהוגד להם מדורות הקודמים: יגידו. לדור הבא. אמר דוד גם אני. הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה. עם לבבי: ועזוז נוראותיך. כענין נסי מצרים וכיוצא: יאמרו. דור שהולך לדור שבא. וגם אני. וגדולתך אספרנה. תמיד: זכר רב טובך. פי' מרבית טובך: יביעו. ידברו. כמו תבענה שפתי. יביעו לשון מעין הנובע. אדם המדבר ואינו שותק נקרא נובע: וצדקתך. זכרון צדקתך: ירננו. בקול רם בפני כל אדם. וכך הם אומרים: חנון. דכתיב ושמעתי כי חנון אני. ור"ל שנותן מתנת חנם: ורחום. שנאמר ואלהינו מרחם. ור"ל שמרחם עלינו ושומר אותנו מפני המזיקים: ארך אפים. אינו ממהר לכעוס: וגדל חסד. שמדת ב"ו כשעושה חסד עם חבירו. חסדו הוא מעט בכמות וקטן באיכות. אבל של הקב"ה הוא גדול באיכות ורב בכמות כדכתיב ורב חסד: טוב ה' לכל. מנהג ב"ו טוב למשרתיו ולסמוכים לשולחנו. ואינו טוב לאחרים. אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא מרחם על כולם: ורחמיו על כל מעשיו. כשם שהוא מרחם על האדם כך מרחם על שקצים ורמשים ומפרנס את כל

מבילי

עיון תפלה

כמוהו אין חקר ולו דומיה תהלה; ולא זו בלבד אלא שגם אלה התארים שהם על פי הנהגתך ופעולותיך לא הייתי מרהיב בנפשי עוז ליחסם אליך, כי נורא תהלות אתה ופן הקלר בהם, משל למלך שיש לו דינרי זהב ומקלסים אותו בפרוטות נחשת, אבל בזה אני מתנהג כמנהג הדורות שעברו, ובראותי כי דור לדור ישבח מעשיך וגו' כן אעשה גם אני הדר כבוד הודך וגו' אשיחה, וכמו שהדורות אשר קדמוני עזוז נוראותיך יאמרו (היו רגילים לומר) ואני הולך בעקבותיהם וגדולתך (מעט מן הגדולה באשר משיג מאתך על פי פעלך) אספרנה, כן ילכו הדורות הבאים אחרי בעקבותי אני — זכר רב טובך יביעו וגו'. ולפי שהמזמור הזה מבאר לנו עקר ויסוד גדול בשפת תהלותיו של הקב"ה, לכן בחרו קדמונינו ז"ל להשגירו בפי כל איש ישראל; ולכן נקרא זה המזמור בשם תהלה לדוד ולא באחד משאר תארי המזמורים אשר בספר תהלים, לפי שהוא מפיץ אור על כל שיטת התהלות אשר לדוד: טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו. הפסוק הזה הוא עקר גדול בהנהגת השי"ת את עולמו והלואי שיתנהגו על פיו כל באי עולם, ורחמיו על צדיקיו ועל חסידיו ועל עושי דברו לא נאמר אלא ורחמיו על כל מעשיו, לומר לך שהקב"ה מרחם גם על אלה שמדת הדין מרחיקתם; וכבר בקשו מלאכי השרת לומר שירה להקב"ה בשעת קריעת ים סוף אמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני (סנהדרין לט, ב), וכשביקש ר' יהושע בן לוי להתפלל על הרשעים שימותו לא אסתייעא מילתא משום ורחמיו על כל מעשיו (ע"ז ד' ע"ב), וכה"ג הירש נר'

תקון תפלה

כנגד ג"פ תהלה לדוד הנאמרים בכל יום, ואומרים פסוק אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו, ובמחזור רומא מקדימין לפני תהלה לדוד שלשה פסוקים המתחילין באשרי, אשרי יושבי, אשרי העם, אשרי תמימי דרך (רבינו צדקיה הרופא בשם אחיו ר' בנימין בשבלי הלקט סי' ז' לא הקפיד אלא על שלש פעמים אשרי ולא על שלשה פסוקים), ובמחזור ויטרי הקדים ששה פסוקים של אשרי, לפיכך כתבו התוס' שאין צריך באשרי הרבה. ואולי לא גרסי התוס' בגמ' שלש פעמים רק כל האומר תהלה לדוד בכל יום ותו לא, וכ"ה גי' רב עמרם והרא"ש והטור והרוקח סי' ש"כ, ובאבודרהם דפוס אמשטרדם דף מ"ד ע"ב כתב ובספרים מדויקים גורסים כל האומר תהלה לדוד שלש פעמים בכל יום מפני שאי אפשר שלא יכוין דעתו באחת משלשתן, לפי שכתבו הגאונים שצריך לכוין בכלו ולכל הפחות בפותח את ידך, ע"כ. וחבור פסוק אשרי לתהלה לדוד כבר היה נהוג בימי קדמוני האמוראים, כנראה ממאמרו של ר' יוחנן (ברכות ד' ע"ב) מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי, וכן הגירסא בש"ס כת"י מינכען

משנת

יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:
כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:
לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:
מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר:
סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים:

עץ יוסף

מביצי כנים עד קרני ראמים. וזהו על כל מעשיו כי הם כלם מעשי ידיו: יודוך ה' כל מעשיך. אותם שנקראים מעשיך. והם אותם שאינם עוסקים בתורה. (ועיין מ"ח בריש יהי כבוד ותבין): וחסידיך. אותם שהם עוסקים בתורה שנקראת חסד כדכתיב ותורת חסד: יברכוכה. שהם מקיימים מלי דברכות. מפני שהם מבחינים לברך מעין הטובה. מה שאר בני אדם אינם יודעים: כבוד מלכותך יאמרו. שבכל ברכה צריך להזכיר מלכות: וגבורתך ידברו. לבני אדם: להודיע לבני האדם גבורותיו וגו'. כדי שייראו מלפניו ויהדרו אותו: מלכותך מלכות כל עולמים. פי' כל העולמות. שהרי לכל צדיק יש ש"י עולמות ומלכותו בכולם: וממשלתך בכל דור ודור. ואין לה הפסק: סומך וגו'. הנו"ן חסרה מן האלף בית"א לפי שראה דוד בה מפלה קשה שנאמר נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל וסמכה ברוח הקודש ואמר סומך ה' לכל הנופלים. והנו"ן שחסרה רמז לאחר ש"ן דורות יחרב הבית. ולכן סמך לו סומך ה' לכל הנופלים אותו דור

שנפלו

עיון תפלה

מאיר בהנהו בריוני דהוו בשבבותיה (ברכות י' ע"א), ודביתהו דאבא חלקיה הוה בעיא רחמי על הנהו בריוני דליהדרו בתיובתא ואהדרו (תענית כג ע"ב), ור' אלעזר בר' שמעון הוה תפיס גנבי על פי הרמנא דמלכא שלח ליה ר' יהושע בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה — יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו (ב"מ פג, ב), ובשביל הפסוק הזה בלבד ראוי המזמור להשתכן בפי כל איש שבע ביום. ומזה המקרא למד רבינו הקדוש לרחם גם על בעלי חיים מזיקים וחיים על הנהו עכברי דשיעי שסורן רע (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ד) חמתון קטלין חד קן דעכברין אמר ארפונון ורחמיו על כל מעשיו כתיב (אבל בב"מ פ"ה א' הגירסא בני כרכושתא ופרש"י בני חולדה). ומה שהתיר ר"א להרוג הזאב והארי וכו' אע"ג דלא המיתו לר' יוחנן (סנהדרין טו, ב), ובב"ק (פ' ע"ב) נפק רב ודרש חתול מותר להורגו, ובשבת (קכא, ב) אמר ריב"ל כל המזיקין נהרגין בשבת, היינו טעמא משום דלא עדיפי מרודף שניתן להרגו (ברכות נח, א; סנהדרין עג, א), דהתם מיירי במזיקין שדרכן להמית בני אדם: יודוך ה' כל מעשיך. כמו שחסידיך יודוך תמיד בפיהם כן יודוך כל מעשיך אשר עשית במפליאותם וקיומם, כלם אומרים תודה ותהלה לשמך הגדול, כמו שנאמר השמים מספרים כבוד אל (תהלים יט), נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו (שם צח, ח), ברן יחד כוכבי בקר (איוב לח, ז): להודיע לבני האדם. מאמר מוסגר בתוך באור כמדבר לנפשו, אין רצוני שהם אומרים ומדברים כבוד מלכותו וגבורותיו כפי מה שהם באמת, מה שהוא נמנע, אלא רק כפי השגת בני אדם שאפשר להם להשיג מכבוד מלכותו וגבורותיו, לא יותר: מלכותך וגו' וממשלתך. המלוכה היא האדנות והממשלה היא עסק ההנהגה ההוצאה וההובאה; מלך הארץ הוא האיש אדוני הארץ אשר לרגלו נכבש כל יושביה לעבדו שכם אחד, ומושל הארץ הוא המנהיג המוציא והמביא בכל עניניה. יוסף היה מושל ארץ מצרים ולא מלכה, ופרעה היה מלך הארץ ולא מושלה. אליעזר עבד אברהם משל בכל אשר לו (בראשית כד, ב), ושלמה משבח את המלך היושב בעצמו על כסא דין ואיננו מוסר משפט הארץ ביד מושלים ופקידים (משלי כ, ח), ודוד משבח להקב"ה

אפ"ס

תקון תפלה

משנת ק"ג, אבל בשבלי הלקט שם גרים מפני מה לא נאמר נו"ן בתהלה לדוד. — וכתב רב עמרם בסדורו דף ג' ע"א ומוסיפין בתר לעולם ועד ואנחנו נברך יה וגו' כדי לשלשולי הללויה בתר הללויה. ומה שבחרו בפסוק זה יותר מכל הפסוקים בספר תהלים המסיימין הללויה כתב אבודרהם ד' ס"ד ע"ב להודיע שהוא בן העוה"ב וזהו מעתה ועד עולם. וכתב רבינו צדקיה בשבלי הלקט סי' ז' א"ר יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום (שבת קיח ע"ב), (ועי' מש"כ למעלה בתקון תפלה פיסקא ברוך שאמר) ואוקימנא בפסוקי דזמרה, ומפרש במס' סופרים פי"ז הי"א דהיינו מתהלה לדוד עד סוף הספר שהן ששה מזמורים, ורבינו שלמה זצ"ל פירש אלו שני מזמורים הללו את ה' מן השמים והללו אל בקדשו, עכ"ל. ורב עמרם והרי"ף פ"ה דברכות והרמב"ם פ"ז מהל' תפלה הי"ב מפרשים מתהלה לדוד עד סוף הספר, וכתב רב עמרם שם ובתר ואנחנו נברך יה אומר הללויה הללי נפשי וכו' עד סוף השירה ה'

ימלוך

עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃

צריך לכוין בפותח את ידך פי' המלות שמוליא בשפתיו ואם לא כיון צריך לחזור ולומר בכוונה לפי שעיקר מה שקבעו לומר תהלה לדוד בכל יום מפני שבח שבפסוק זה שהקב"ה הוא משגיח על בריותיו לפרנס ואף עכשיו שאין אנו חוזרין בשביל חסרון כוונה לפי שקרוב שאף כשיחזור לא יכוין כמו שיתבאר בסי' ק"א מ"מ כיון שאינו אלא פסוק א' חוזר שבקל יוכל לכוין כשירצה: נוהגין לומר פסוק ואנחנו נברך יה אחר תהלה לדוד לסיים בהללויה כדי שיהא הללויה אחר הללויה שכל המזמורות שלאחריה פותחות בהללויה ומסתיימות בהללויה ועוד לפי שכל האומר תהלה לדוד מובטח לו שהוא בן עולם הבא לכן אומרים אחריו ואנחנו נזכה לברך יה גם לעוה"ב ומטעם זה אומרים אותו גם במנחה אע"פ שאין אחריו מזמור הללויה. (שו"ע הרב סי' נ"א ס"ק ח' וס"ק ט'):

פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן׃

עץ יוסף

שנפלו ונהרגו צריכים סמיכה והוא דור של צדקיהו שבימיו נחרב הבית ונהרגו וסמך לו עיני כל וגו' שנאמר ואת עיני צדקיהו עור: **לכל הנופלים**. אותם שהיו בתכלית העניות עושה ית' להם סמיכות מעט מעט עד שיצאו מכלל נפילה ויהיו במדרגת כפוף. ואח"כ וזוקף לכל הכפופים לאותם שיצאו מנפילה לכפיפה הוא זוקף אותם לגמרי להיות במדרגת העשירות. ואף שאין קשה להקב"ה להעשירם תיכף. אך הוא לטובתם. שכל טובה רבה יחד שולטת בה עין. ועיין באלשיך איוב ח' ז': **עיני כל אליך ישברו**. בין אדם ובין בהמה בין חיה ועוף ודגים שקצים ורמשים כולם מצפים אליך לתת להם אוכל: **ואתה נותן להם את אכלם בעתו**. דרשו חז"ל בעתם לא נאמר אלא בעתו. שהקב"ה מזמין לכל אחד פרנסתו לפי טבעו ומזגו די ספקו. ויש שזמנה לאכול ביום ויש בלילה. יש בשעה זו ויש בשעה אחרת. ותיבת את שמיותר לכאורה מרבה משקים. שיש שאינו חושש באכילה אלא בשתיה. גם תיבת את מרבה בגדים ובתים וסוסים וכל צרכיהם: **פותח את ידך**. ר"ת פא"י. הוא גימטריא צ"א כמנין הוי"ה ואדנ"י. וס"ת חתך הוא שם של שר הממונה על הפרנסה. שמצוה הקב"ה לו ליתן בשפע: **ומשביע לכל חי רצון**. ס"ת עלי"ן. שעלין ועשבין מתן לבהמה. ובזוהר איתא על פסוק זה אכילה לא כתיב אלא רצון. הכוא רעוא דשוי על ההוא מיכלא שבעא איקרי. והכי' דלית קמי דבר גש אלא כזית עכ"ל. ולפי זה ה"פ אתה הוא שפותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. אף בדבר מועט אתה משביעו במה שמרצה ומרוצה באותו דבר מועט. ולפי שזה בעני שאין

עיון תפלה

אע"פ שהוא רם ונשא מאד מאד בכל זאת מלכותו בכל משלה, מלכותו בעצמה מושלת בכל ואיננו מוסר הנהגת העולם בידי מושלים על דעתם (תהלים קג, יט). **כי לה' המלוכה**, לפי האמת הש"ת הוא אדון כל הארץ, אבל הגוים לא הכירו מלכותו, והוא רק מושל בהם שלא מדעתם (שם כב, כט), אבל לעתיד לבוא יכירו וידעו כל יושבי תבל כי אליו תכרע כל ברך תשבע כל לשון **והיתה לה' המלוכה** (סוף עובדיה), ואז יהיה ה' למלך על כל הארץ. — פה יחסר פסוק בלם כראוי להתחיל באות נו"ן, פה חזה המשורר האלהי ברוח קדשו שביתת מלכות שמים ונפילתה — כי עתידה היא לשבות ימים רבים, כה רחש לבו חרוז המתהיל בלשון נפילה, אבל נמנע להוציאו בפיו מפני הכבוד, והרי זה כעין מדת תקון סופרים הנזכרת בבראשית רבה פמ"ט ובמכילתא בשלח פסוק וברוב גאונך ובספרי בהעלותך פסוק ויהי בנסוע הארון ובדש"י איוב (לב, ג) ובמסרת הגדולה (תהלים קו, כ); ולמען תת רמז מובהק שכך היה בלבו לחרוז אבל נמנע מהטעם האמור, סמך אליו מיד חרוז המדבר מסמיכת הנופלים, כאלו אמר — הנפילה הזאת אשר אראנה בחזיון לבי לא תפחידני, כי סוף סוף עתיד הקב"ה לסמוך לכל הנופלים. וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות ד' ע"ב) מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל (מלכות שמים ותקומת ישראל הנה הן), אמר רנב"י אפ"ה חזר דוד וסמכן ברוה"ק שנאמר סומך ה' לכל הנופלים: **ואתה נותן להם את אכלם בעתו**. בעת האֹכֶל, בעת הראויה לאכילה, כלומר בצמצום כפי צרך ההוה ולא בשפע, כמו בשנת בצרת; ולפעמים אתה **פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון**. בשפע רב כפי רצונו יותר

תקון תפלה

ימלוך וגו' כי לה' המלוכה וגו' ועלו מושיעים וגו' והיה ה' למלך וגו', אבל במנהיג סי' כ"ד מעתיק „וביסוד העמרמי עד ומהללים לשם תפארתך ותו לא, ועומד ש"צ ואומר ישתבח, ובכל גבול ישראל אומרים השירה, ואין לדלגה, להזכיר שבח הגאולה הראשונה דכתיב למען תזכור וגו', עכ"ל. וכבר כתבנו בתקון תפלה פסקא הודו לה' קראו בשמו בשם הטור סי' נ"א וכ"כ אבודרהם ד' כ"ד ע"ב הטעם שנהגו לומר ויברך דויד ושירת הים לפי שכל אותן דמשה עשר לשונות של שבח הסדורים בברכת ישתבח דורש במכילתין מתוך שירת הים ומתוך הפסוקים של ויברך דויד. וכ' עוד הר"ד אבודרהם ד' כ"ב ע"א ומפני שבאלו המזמורים נשלם התילים תקנו לומר אחריהם ברוך ה' לעולם וגו' ברוך ה' מציון וגו' ברוך ה' אלהים וגו' וברוך שם כבודו וגו', שאלו הפסוקים מצינו

צַ דִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו:
קָ רוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת:
רְ צוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:
שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד:

עץ יוסף

שאין ט לאכול אלא דבר מועט שבע מן הרצון. לפיכך ס"ת ומשביע לכל חי רצון הוא לעני: צדיק ה' בכל דרכיו. צדיק נקרא מי שעושה כפי הדין. וחסיד נקרא מי שעושה לפנים משורת הדין. ובמדרש אי' כתיב ללכת בדרכיו פי' במדותיו מה הוא חסד ואמת וג"ח אף אתה כן. עיין בתנחומא סוף סדר וישלח. וזהו שאמר צדיק ה' וגו' שמתנהג בצדק ובדין עם אותם שהולכים בכל דרכיו. שאלו אין צריכין חסד. וחסיד בכל מעשיו פי' אבל לאותם שנקראים מעשיו (עיין מ"ש ריש יהי כבוד) מתנהג עמהם במדת חסיד שהוא לפנים משורת הדין. שאם יתנהג עמהם בדין לא היה להם תקומה ח"ו. ועולם חסד יבנה: קרוב ה'. מלך ב"ו יכול להציל אוהבו כשהוא קרוב אצלו. אבל רחוק לא יכול להצילו. אבל הקב"ה קרוב לכל קוראיו. יכול לכל ת"ע. לכל אשר יקראוהו באמת. ואין הפירוש שיקראוהו באמת שיכוין תפלתו. כי שיננו רואות שאפי' לפעמים מכוין ולא נענה. אך הפירוש שיקראוהו עם האמת שמדת אמת יהיה נקטיה לפאי גברא ולא ישנה מוצא שפתיו. ואז שפת אמת תכון נגד קטורת תפלתו לפני הקב"ה. ח"ש קרוב ה' לכל קוראיו יהיה מי שיהיה. אך יקראוהו באמת כלומר עם האמת שתהיה עם האי קורא מדת האמת: רצון יראיו יעשה. בודאי אף אם לא היה מתפלל. אלא שמתאוה לשמוע שועתם ואח"כ יושיעם. וזהו ואת שועתם ישמע ויושיעם. וכדרך שאמרו במדרש למה היו האמהות עקרות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים: שומר ה' וגו'. יאמר הנה שם הרחמים עושה ב' הפכים כאחד. שמשמר את כל אוהביו. וישמיד את כל הרשעים. ואמר את כל אוהביו. תיבת את מרבה מחזיק לומדי תורה. והמסייעים לדבר מצוה. ואת כל הרשעים. תיבת את מרבה מסייע ידי עוברי עבירה. כגון מעשה פלגש בגבעה. ומי שהיה בידו

נמחות

עיון תפלה

מבדי כלרך, כגון בשנת שובע, ואמרו בשמו"ר ר"פ כ"ב מזון לא נאמר אלא רצון שהוא נותן לכל אחד ואחד בפי רצונו מה שהוא מבקש. — ובכל האופנים צדיק ה' בכל דרכיו. הכל כפי ראות עיניו ית': קרוב ה' לכל קוראיו. בויק"ר פי"ז אך טוב לישראל אלהים יכול לכל ת"ל לברי לבב, טוב ה' למעוז ביום צרה יכול לכל ת"ל ויודע חוסי בו (נחום א, ז), טוב ה' לקויו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו (איכה ג, כה), קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת, ע"כ, עיי"ש בביאור מהרז"ו ובשוחר טוב פרשה ד'; ויש לצרף לזה מש"כ הרי"א בעקרים מאמר ג' פרק כ' מלת כל הבוא לפעמים על רוב הדבר, כמו ותשא כל העדה ויתנו קולם (במדבר יד, א) שבתי בבית ה' כל ימי חיי (תהלים כז, ד) פירושו רוב העדה ורוב ימי חיי, ורבים כן, ופעמים יבוא זה הלשון על הלק מהכלל אע"פ שאינו רוב הכלל, כמו כי קצף לה' על כל הגוים (ישעיה לד, ב) ולא אמר אלא על חלק מועט מהאומות כמו שפירש בסוף הענין כי זבח לה' בבצרה

ושבח

תקון תפלה

מצינו אותם כתובים בסוף ספרי התילים, ולכן תקנו לאומרם בהשלמת התילים, עכ"ל. והגאון בעל הלבוש כ' שהפסוקים האלה הם כעין ברכה, שלפעמים יצטרך המתפלל להפסיק בפסוד"ז לצורךגדול יאמר פסוקי' אלו בתור ברכה אחרונה ואח"כ לכשיחזור למקום שפסק יאמרם שנית בתור ברכה ראשונה. ועי' לחם חמודות ברכות פ"ה סי' י"ט, ועי' מטה משה סי' נ"ד עוד טעם לזה, וכתב הרב אבן הירחי מנהיג סי' כ"ה ויעמוד החזן (אחר שירת הים) ויאמר קדיש להזכיר קץ הימין והגאולה לפני התפלה, כי עקר הקדיש על ענין הגאולה נוסד וכו' וזהו יתגדל ויתקדש כדכתיב והתגדלתי והתקדשתי, עכ"ל. ובכל בו סי' ו' כתב ואחר ישתבח פותח החזן קדיש שכן דרך הקדיש לבוא אחר קריאת פסוקים או אחר דרשה, עכ"ל. ובשבלי הלקט סי' ח' בשם הגאונים ז"ל מפני מה מקדשין במקום שדורשין פסוקים לפי שאין כל תיבה ואות שבתורה שאין שם המפורש יוצא מהן מה שאין אנו יודעים לכן נהגו לקדש, ובת' הראב"ד ז"ל מצאתי על מעשה הקדיש לא נמצא בידינו דבר מבורר היטב מן הראשונים אך סמכו האחרונים על הפסוק ונקדשתי בתוך בני ישראל ועל מה שאמרו כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, מן הדברים הללו יוצא להם שאם נתקבצו עשרה בני אדם לדבר מצוה בין לתפלה בין לתלמוד תורה צריכים לקדש, לפיכך אחר פסוקי דזמרה סמוך לברוך הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים יקדישו פעם אחת לפי שכבר סיימו את המצוה דפסוד"ז ועכשו יתחילו האחרת שהיא ק"ש בברכותיה, לכן נתקן הקדיש אחר פסוד"ז, עכ"ל:

תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

בין תהלת ה' ובין ידבר פי יפסיק ויתחין מעט (א"ר סי' נ"א):

וַאֲנַחְנוּ ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

ז"ל הגמרא בפרק ע"פ דף קי"ז ע"א אריב"ל בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים ט' גדול מכולן הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת. ובשבת דף קי"ח ע"ב איתא אר"י יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. שבהם תקוה טובה לישראל בגלותם. והבטחה גדולה על גאולתם העתידה:

תהלים קמו

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ׃ אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה
לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם ׀
שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה׃ תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא
אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְיָ
אֱלֹהָיו׃ עֹשֶׂה ׀ שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם

עץ

למחות ואינו מוחה: **תהלת ה' ידבר פי.** זה הפסוק אמר דוד אחר קמ"ה מזמורים. וה"ל נומר דבר פי. ואמר ידבר פי כאלו רצה עכשיו להתחיל בתהלת ה'. מגיד שאין לגמור את ההלל על השם יתברך ויתעלה וברוך הוא על כל ברכה ותהלה. וקאמר תהלת שם הוי"ה ידבר פי ר"ל בנשמת חיים שבי המדברת. ויברך כל בשר שם קדשו הוא שם אדני. ויבואר ע"פ הידוע שהנשמה היא במדרגה יותר מן הרוח. ורוח היא במדרגה יותר מן הנפש. ולכן דוד שהיה צדיק גדול זכה לנשמה והגיע עד סוד של השם הוי"ה ב"ה להודות ט ית'. אבל אותם שהם מכונים בשם בשר שאין להם רק רוח כד"א ורוח כל בשר איש. המה אינם משיגים להודות לו ית' רק בשם אדני. ועיין מ"ש ברים נשמת כל חי. הרי דוד התחיל בתהלה לדוד וסיים תהלת ה'. לומר כי המזמור חביב עליו. כי אין שבח כמו תהלה: **ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם.** די לעולם להלל בחצי השם שכן כל הנשמה תהלל יה:

הללויה. אתם כולכם הללו את יה. וגם את נפשי הללי את ה': **בחיי.** כי הרשעים בחייהם קרוים מתים. ע"כ לא יוכלו להללו. כי לא המתים יהללו יה: **אזמרה.** בכלי נגון: **בעודי.** נמצא כאן.

יוסף

כדכתיב היסופר בקבר חסדך: **אל תבטחו בנדיבים.** שלא תשליכו משא מזונותיכם על נדיבי העם. כי הלא הוא: **בבן אדם שאין לו.** לעצמו תשועה. ואיך תהיה לכם בו תשועה. כי מה תוחלת מן האדם שעד שתצא רוחו שעומדת לצאת וישוב הגוף לאדמתו. שעומד לשוב ביום ההוא. שרוחו בא לצאת וגופו ישוב לאדמתו קרוב להיותו גוסס. אז אבדו עשתונותיו פי' מחשבותיו מחמדת הזמן. ולא מקודם יום המות. שכל זמן שהוא בחייו ובבריאותו אינו זוכר המות ואינו עוזב מחשבות הבלו. להיות דבק בה' לפזר לתת צדקה שתנשא בו להתפרנס ממנו מצדקה שיתן לך. לכן אל תבטחו בנדיבים ליזון מהם וגם אני אומר לך שלא תבקש מותרות. כי: **אשרי שאל יעקב.** הבלתי שואל רק לחם לאכול ובגד ללבוש: **בעזרו.** שכל: **שברו.** פי' תקותו לא היה רק על ה' שיקרא אלהיו. שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שאיני עושה אלא עראי מהעוה"ז וכל שברי הוא כי ושבתי בשלום וגו' והיה ה' לי לאלהים. שיכנה שמו עלי בחיי. עם היותי שלם בגופי. ולא טומא חשוב כמת. וכיון שיעקב לא רצה ליהנות מן העוה"ז עם היות כי יעקב הוא. א"כ מכ"ש שאר בני אדם לא יבקשו מותרות בעוה"ז. כ"א יקוו לה'

עיון

שבח גדול בארץ אדום, וכן אמר ירמיה שממה תהיה כל הארץ (ירמיה ד, כז) על חרבן ירושלים, ועד"ז אמר למען אספרה כל תהלתיך (תהלים ט, טו), עכ"ל. ופי' מה שכתבנו לעיל מזמור לדוד בשנותו פסוק קרוב ה' לנשברי לב: **תהלת ה' ידבר פי.** סיים במה שפתח: **ואנחנו נברך יה.** (תהלים קטו, יח): **הללויה הללי נפשי.** כנגד מה שסיים במזמור

תפלה

הקודם תהלת ה' ידבר פי, הוסיף לומר הללי נפשי שהלולי יבוא ממקור הנפש לא מן השפה ולחוץ: **אזמרה לאלהי בעודי.** בעודני פה עלי ארץ, כי לא המתים יהללויה: **בבן אדם.** תאר נגאי כתאר ילוד אשה בתלמוד: **שאין לו תשועה.** שגם לנפשו לא יוכל להושיע בער לו ואף כי לאחרים (ראב"ע): **שברו.** תקותו, כל תקוה שהשכל והסברא מחייבין אותה

הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם׃ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט ׀ לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם
לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים׃ יְיָ ׀ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ
אֹהֵב צַדִּיקִים׃ יְיָ ׀ שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ
רְשָׁעִים יְעַוֵּת׃ יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

תהלים קמז
הַלְלוּיָהּ ׀ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּה׃ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם
יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס׃ הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם׃
מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא׃ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ

עץ יוסף

לה'׃ השומר אמת לעולם. פי' ששומר אמתת הבטחתו עד עולם ואם אף יאריך הזמן סוף סוף קושטא קאי. כי אנו רואין שבכל דור ודור עושה משפט לעשוקים. כענין שנאמר עשוקים בני ישראל ובני יהודה. והקב"ה עושה משפט בעושקיהם כח׃ לרעבים. כמ"ש ויענך וירעיבך. ונאמר ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים׃ אסורים. בגלות. כדכתיב לאמר לאסורים צאו. לאשר בחשך הגלו׃ פוקח. ענין פתיחה׃ עורים. אלו ישראל שנאמר נגששה כעורים קיר׃ כפופים. אלו ישראל כדכתיב כי שחה לעפר נפשנו׃ צדיקים. כדכתיב ועמך כולם צדיקים׃ גרים. כי גרים ותושבים אנחנו על הארץ. לא כרשע עריץ ומתערה כאזרח רענן׃ יתום ואלמנה. יתומים היינו ואין אב אמותינו כאלמנות׃ יעודד. יקים וינשא׃ ודרך רשעים. ילחה׃ יעות. מלשון עוות ועקום. שיעלו בתוהו ויאבדו׃ ימלוך. כשימלוך וגו' יהיה כל זה. ולכן הללויה שמשמר אותנו באורך הגלות וגם יעודד אותנו לעתיד לבא. וחתם המשורר במאי דפתח הללויה׃

כי טוב. כי הוא טוב׃ זמרה אלהינו. פי' לאלהינו הוא מדה"ד שמייסר אותנו בגלות׃ כי. גם זה׃

נעים. נאה ויפה לנו. ולכן׃ נאוה. לו׃ תהלה׃ בונה ירושלים ה'. יבנה לא נאמר. אלא בונה. כל שעה הוא בונה שהרי תלמיד של רבי יוחנן ראה מלאכים מביאים אבנים לשערי ירושלים׃ יכנס. יאסוף׃ הרופא לשבורי לב. אבלי ציון שלבם נשבר ונדכה׃ ומחבש. הוא ענין קשירת המטלית על המכה׃ לעצבותם. כי רבו עצבותם על שברם. ובמהר"פ פי' הרופא לשבורי לב דהיינו שיחיה המתים. ולפ"ז ומחבש לעצבותם ירמוז למאי דאמרו חז"ל דהבעלי מומים יחיה ה' אותם עם מומם ואח"כ הוא מרפא אותם. וזהו ומחבש לעצבותם אחר שהחיים׃ כספר. סכום׃ לכוכבים. שאין לאדם להגיע למספרם ככתוב בתורה. ואם שבעלי התכונה הקודמים חשבו שעמדו על מספרם. הנה נודע בדורות הללו האמת שיש כוכבים קטנים שאין מספר להם. ומפני שגם ישראל נמשלו לכוכבי שמים. לכן אמר כאן אחר כינוס נדחיהם כי לא יפקד אחד מהם בגלות. כי עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה לראות שאין חסר מהמספר. ויוציא במספר צבאם איש לא נעדר. ולהם נאה לקרוא שמות בודאי. כי מצאו חן בעיניו וידעם בשם׃ גדול אדונינו. להוציא דבר כינוס גליות ישראל לפועל׃ ורב כח. להפנים

עיון תפלה

אותם נקראת שבר׃ השומר אמת לעולם. שעורו שברו על ה' אלהיו השומר אמת לעולם, שומר אמתת הבטחתו לעולם׃ זוקף כפופים. אוהב צדיקים. בתנחומא בובער פ' ויצא סי' י' ובאגדת בראשית פמ"ח וזוקף לכל הכפופים תאמר שאף לרשעים הוא זוקף אם יפלו הוא סומך אותם, חס ושלום באם נפלו אין להם תקומה שנאמר שם נפלו פועלי און דחו ולא יכלו קום, נפלו אין להם עמידה, אבל הצדיקים כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו, ע"כ, ע"ש׃ יתום ואלמנה יעודד. פעל נבנה ממלת העפס עוד, יאריך ימיהם׃

הללויה כי טוב. המזמור הזה מדבר מן הגאולה העתידה במהרה בימינו׃ כי טוב זמרה אלהינו. כי טוב לזמר לו (רש"י)׃ כי נעים. לזמר לו, ולו נאוה תהלה׃ בונה ירושלים. שעורו — ה' הרופא לכל שבורי לב ומחבש לעצבותם, הוא עתיד לחבש גם שבר עמו באחרית הימים ומחץ מכתו ירפא, בבנותו ירושלים בנין עדי עד ובכנסו לתוכה נדחי ישראל׃ מונה מספר לכוכבים. אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אבל רעיון מליצי יש במקרא זה, כי הכוכבים האלה כל בית ישראל הם המשולים לכוכבים במקומות רבים בכה"ק (בראשית טו, ה; שם כו, ד; שמות לב, יג; דברים א, י), ומי בכל הארץ מצדיקי הרבים יותר מבני ישראל אשר הביאו צדק עולמים לכל יושבי תבל, כמו שנאמר (ישעיה מט, ו) ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ, לפיכך יזהירו לעתיד לבוא ככוכבים לעולם ועד (דניאל יב, ג), ואמר המשורר כי בזמן קבוץ גליות עתיד הקב"ה להיות מונה מספר לכוכבים המזהירים האלה ולקרוא שם השיבות לכל אחד בפני עצמו. ומלאתי אח"כ שכן פירש

לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם ׀ בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה

עץ יוסף

להשגיח עליהם לשמור מנינן ככוכבים. אחר שכמעט נתבלעו: **לתבונתו.** להמציא הסבות לרצונו להשלים חפצו: **אין מספר.** אין מאמר מלשון ספור דברים. פי' אינה נגדרת בדבור. כי קצרה יד הלשון לבארה. שאין מי שיוכל לספר ולהשיג בעולם תבונתו. כי אין לה חקר וא"א לשכל אנושי להגיע עליה: **מעודד.** ענין רוממות וחזוק: **ענוים.** הם ישראל שנכנעים בגלות. ור"ע שאין שפיעת הכוכבים כלום כנגדו יתברך. כי הלא מעודד ענוים ה' התנשאות גדולה עם היותם שפלים. ומשפיל רשעים עדי ארץ כאחת. כאשר היה בישראל במצרים שהיו שפלים וכמו רגע עלו השמימה. ואת הרשעים המצריים השפילה עדי ארץ. וכן במקומות זולת מצרים. ואיע היה מחמת שפיעת המזל לא ירדו ולא יעלו רק לאט לאט על פי תנועת המזל ולא בלי הדרגה. אך אין זה כי אם שהקב"ה הוא העושה. ואין שפיעת המזל כלום כנגדו: **ענו.** כמו וענית ואמרת: **לה'.** הוא מדת הרחמים. כאשר יתנהג עמכם בתואר ה' הוא רחמים: **בתודה.** שהוא להודות לו בפה. אך כשהוא מתנהג עמכם במה"ד אז לא בלבד בפה כי אם גם זמרו לאלהינו בכנור. כי גודל השגת טובתכם נמשך לכם מהיסורין והגלות. כמו שהיה לכם רב טוב ביציאתכם ממצרים. וכן יהיה לכם לעתיד. ואל תאמרו איך יהיה הדבר הזה בפתע. הלא אורס יהל. וירח יקרם הולך ואור. אל תתמה על החפץ. שעת וזמן לכל חפץ. שהלא לפעמים תראו אור בהיר בשחקים. והוא אלהינו. **המכסה** שמים בעבים. כתאום. ומכין בהם המטר. ואפי' שלא לצורך אדם. רק להצמיח הרים הגבוהים חציר למאכל החיות והיעלים שמשכנם על ההרים הגבוהים: **נותן לבהמה לחמה.** זה הדוב כשנולד אינו יכול ללכת אחרי אמו מפני קטנותו. והקב"ה מזמין לו פרנסתו ומוצץ צפרניו ומתוק לו כדבש. לבהמה לחמה בגימטריא באצבע: **לבני עורב.** אחז"ל העורב הזה הוא אכזרי על בניו. והקב"ה מרחם עליהם ומזמן להם יתושים מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם. ואם הוא יתברך חומל על אלו שאינם בני שכר ועונש. אך על שהם מעשה ידיו. עאכ"ו לא יפלא ממנו לחוס ולרחם על עמו ונחלתו. ואף אם לא נראו עדיין סימני הישועה. ימהר ויחיש הגאולה. ויבו עליה במכניע לקרב השעה: **לא בגבורת הסוס יחפץ.** הקב"ה אינו חפץ במי שתולה בטחונו בגבורת הסוס לרוץ ולרדוף במלחמה כדכתיב שקר הסוס לתשועה. וכתיב ואלה בסוסים וגו': **לא בשוקי האיש.** הרוכב: **ירצה.** ה'. כי אם. **רוצה ה' את יראיו.** שהם.
המיחלים

עיון תפלה

שיער רבינו בחיי בספר כד הקמח סוף ערך נחמו „ומה שאמר בכאן על הכוכבים לכלם בשם יקרא (ישעיה מ, כו) נתן רמז לישראל שנמשלו ככוכבים שהם עתידים שיעלו כלם לירושלים וכל אחד נקרא בשמו וכו" עכ"ל. ואמר הראב"ע „לכלם שמות יקרא כספם איש לא נעדר": **לתבונתו אין מספר.** אין ספור שיספר מהותה (ר' עובדיה ספורנו) כמו **ספר** החלום לגדעון (שופטים ז, טו) טעמו ספור החלום: **ענו לה'.** שירו לה', כמו וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב, יז), אמר כנגד ישראל שירו לו בפה זמרו לו בכלי (ראה עיון תפלה לעיל פיסקא הודו לה' פסוק שירו לו זמרו לו) והשיר יהיה שיר הודה על הגאולה ועל הפדות (רד"ק): **המכסה שמים בעבים.** גם בפלה הפסוקים כוון המשורר שנה מליליה מלבד הרעיון הפשוטי. הגלות והגאולה לישראל הם כיחס הזריעה והקצירה, הגלות דמתה לזריעה, כמו שנאמר (זכריה י, ט) ואזרעם בעמים; התלאות הנוגברות עליו בפעם בפעם דומות למטר היורד על הזרע לגדלו ולהצמיחו, גם המטר בשעתו אין רוח הבריות נוחה הימנו, ואי לאו דצריך ליה עלמא הוו בעו רבנן רחמי עליה ומבטלי ליה (ב"מ פה, א), ותולאותיו גלויות וידועות, וכבר אמרו חכמים כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין (ברכות ה' ע"א), ואמר ר"י למה נמשלו ישראל לזית לומר לך מה זית זה אינו מוציא שמנו אלא ע"י כתישה כך ישראל אין חוזרין למוטב אלא ע"י יסורין (מנחות נג, ב). ונאמר (ישעיה מח, י) בחרתיך בכור עני, בחרתי אותך לי כל ידי כור העני אשר צרפתיך בו; והגאולה דמתה לקצירה, כמו שנאמר (תהלים קכו, ה) הזורעים בדמעה ברנה יקצורו. ואמר המשורר כי מה שהאל מכסה שמים בעבים ומכין לארץ מטר הן תכליתו ידועה להצמיח מוצא דשא למען תת להם לכל בשר, כן גם ענני התלאות והמצוקות אשר כסה גם שמי חיינו כל ימי היותנו בגולה — תכליתה רמה ונשגבה להצמיח לנו ישע עולמים ולהעלותנו עליה שאין אחריה ירידה: **המצמיח.** שב אל המטר, המטר מצמיח את ההרים חציר: **לבני עורב.** לאוסי הכח הנעזבים לנפשם, עי' רש"י ורד"ק, ובני עורב דוגמא בעלמא, ראה דברינו לעיל מזמור נ"ג פסוק כאן נכרות: **לא בגבורת הסוס.** כמו שהיתה הגאולה הראשונה שמצאנו עמדנו על מקומנו נשח וה'
נלחם

יְיָ אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת־יְיָ הַלְלִי
אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ
שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ
דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים
לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם:

עץ יוסף

המיחלים לחסדו. ואינם בוטחים בגבורתם: שבחי. העיר ירושלים את ה'. בקבוץ בניך לתוכך: ציון. היא עיר דוד כסא המלוכה ומגדל עוז לעיר הקודש: כי חזק וגו'. הנה מקרא מלא הוא ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו. ואיך יהיה בריחים לשערים. אך פירושו כי חזק בריחי שעריך שערי התורה. שהם מושב הזקנים והמורים. כדכתיב אל זקני העיר השערה. הם השומרים והבריחים לשערים: ברך בניך בקרבך. כי למודי ה' יהיו: השם גבולך שלום. כמו שיהיה לך שלום בעיר כן יהיה לך בכל מקום אף חוץ לעיר. ולא יתן עוד דגנך מאכל לאויביך: חלב חטים ישביעך. שבכל גבול ישראל שהם ת' פרסה על ת' פרסה יהי' פסת בר שהם גלוסקאות יפהפיות. שהוא כי מקודשת הארץ לא תוציא חטה בפסולת מוץ סובין ומורסן ולא קמח כי אם סולת נקיה ולא שיצטרך לטחון וללוש ולאפות כי אם כעין גלוסקא יפהפיה של סולת נקיה אפויה כך יוציא ית' מן הארץ כמו שמוציא כל אחד מפירות הארץ הנאכלין כמות שהן חיים. וזהו שאמר חלב חטים שהוא המובחר שבהם שהוא הסולת. בזה ישביעך: אמרתו. גזרתו: ארץ. לארץ: מהרה. מהר יום ה': דברו. דבר עבדיו הנביאים שניבאו נחמות וטובות ישלים ויקיים ה': הנותן שלג. כאשר ירד הגשם והשלג כן יבוא דבר הטוב במלקוש יורה ארץ: כצמר. נקי מלובן. ואף שהשלג יותר לבן מ"מ לא יוכל לדמותו לדברים אחרים אשר הם בארץ. גם נותן שלג כצמר. כמו צמר שהוא טוב לאדם מפני הצנה כשהוא מלובש בבגדי צמר. כן שלג הוא טוב לאדמה בימי החורף כשהארץ מכוסה בשלג. והיא תועלת גדולה לה: כפור. הוא היורד בשחר בימי הקור: כאפר. שאינו חשוב: יפזר. לרוב: קרחו. כמו הקרח הנורא. והוא יותר קר מכפור שהמים מגלידים ונעשה כתיתין כתיתין: לפני קרתו מי יעמוד. שלא יהיה קור וצנן. ובמדרש איתא משליך קרחו כפתים הכל לפי משא הבריות. העני לפי חוסר מלבושיו מיקל עליו הקור. וכ"ז השלג והכפור והקרח הוא סבה לברכת הפירות. אח"כ כשבא העת שאינם נצרכים עוד אזי. ישלח דברו. ישלח המטר או חום השמש. וימסם. והם ממסים את השלג והכפור והקרח. או. ישב רוחו. כשהוא מנשב רוח מערבית אזי. יזלו מים. השלג נוזלים למים. עוד יש לנו ישראל לשבח לאדונינו המלך הקדוש

עיון תפלה

נלחם בעדנו, כמו שנאמר (שמות יד, יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, כן תהיה הגאולה האחרונה, שנאמר (זכריה יד, ג) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, ונאמר (צפניה ג, כ) בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה', ראה עיון תפלה ברכות השחר סוף פיסקא לעולם יהא אדם בשם מהרש"ל: בשוקי האיש. עקר גבורת האנשים וכחם בהאבקם עם האויב בשוקיהם (רי"ב), ואמר כי אין חפץ לה' לא בגבורת סוס ולא בכח איש, המלחמה לה' לבדו — ועלינו רק היראה והתוחלת לחסדו: שבחי ירושלים. יאמר זה כנגד ירושלים הבנויה ומשוכללת כמו שהיא עתידה להיות לעתיד לבוא: השולח אמרתו ארץ. אמנם קשה היה לישראל כקריעת ים סוף לחכות אלפי שנים עד עת בוא דבר ישועה ורחמים מאת הקב"ה להסיר שמלת שביו מעליו ולפחת רוח חיים בעצמותיו היבשות אשר קדרו מני קרח, אבל כמעט הגיעה העת לשלוח אמרתו ארצה — אז עד מהרה ירוץ דברו ומתקיים במהירות בלי אחור, וכמו שנאמר (ישעיה ס, כב) אני ה' בעתה (בהגיע העת הנכונה לגאולת עמי) אחישנה (אמהר אחישה מעשי להקים את כל דברי הטוב אשר דברתי עליו), וכמו שהיה בגאולת מצרים, כדתניא במכילתא פרשת בא (יב, מא) מגיד שמכיון שהגיע הזמן לא עכבן הקב"ה כהרף עין. כי לכל זמן ועת לכל חפץ, עת לתת שלג וכו' ועת להמסותו, ומשל הוא על ישראל אשר נגלד על בשרו שלג עולמים באלפי שנות גלותו, בתחלה נתן עליו מכסה שלג כמכסה כצמר על בשר חיתו שָׂדָי, ואחר כך הגדיל הקפאון ויהי לכפור, גליד קרח דק, והגדיל עוד ויהי לפתותי קרח, עד שכמעט יצאה נפשו מקפאון. וכמעט הגיע הזמן — ישלח דברו וימסם, בשלוח ה' דברו הטוב ימסו כרגע השלג והכפור והקרח והיו כלא היו. ישב רוחו, רוח לא משיב נפש יזלו מים חיים וירוהו. — וכי ישאל שואל מה נשתנה אומה זו מכל אומה ולשון שבעולם? מה כחה מכח בככה סבלה והאריכה ימים? ובעוד אשר בימים ולעיניה נפלו מימינה ומשמאלה המון לאומים עצומים ולא יספו קום, היא נצבה כסלע איתן וכל סערות תבל לא הזיזוה ממקומה? שאלה גדולה היא — אבל

מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל־גּוֹי
וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

תהלים קמח

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים:
הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ
שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם
וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא
צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר:

עץ יוסף

הקדוש אלהינו אשר בחר בנו כו' ונתן לנו את תורתו. וזהו שאמר **מגיד דבריו ליעקב**. פסוקי תורה ליעקב: **חקיו ומשפטיו**. אלין רזין דאורייתא: **לישראל**. למאן דאיהו בדרגא עלאה יתיר (זוה"ק): **לא עשה כן לכל גוי**. ליתן להם התורה: **ומשפטים בל ידעום**. אינם יודעים משפטי התורה. הודיעם אכ"כ אלא [ידעום] הם לא ידעו אותם מבחירתם. עם היות שהופיע עליהם אור עצע כמו שאחז"ל ע"פ וזרח משעיר למו וגו' גם העתיקום אליהם מן הסיד (סוטה ל"ה). והם עשו כאלה כמתנכרים להם כאילו לא ידעום. „בל ידעום" ב' דבראשית ול' דכל ישראל זהו ב"ל. וסיים המשורר במאי דפתח הללויה:

הללו את יה. והתחיל מעולם הגדול עד עולם הקטן. וכך אומר המשורר. אתם הדרים בשמים. ובאיזה השמים לזה אמר **במרומים**. שהם שמים על השמים. להם נאה להלל: **הללוהו כל מלאכיו**. שהם אינם גופות: **הל' והו כל צבאיו**. שהם גופות טהורות. אבל לא מורכבות כמו אדם. והם כוכבים שהם בגלגל המזלות: **הללוהו שמש וירח**. אמר תחלה שני המאורות הגדולים. ואח"כ מזכיר חמשה כוכבים והם כוכבי אור כי הם מאירים יותר על הארץ מכוכבים אחרים: **הללוהו שמי השמים**. והוא כדור אש והוא סמוך ללבנה. ואח"כ המים אשר מעל השמים. והוא קרוב לנו לארץ ונקרא כדור השוגר. ומה שאמר כאן אשר מעל השמים. לא שמים ממש. אלא האויר נקרא שמים. והוא קרוב לעננים. ונראה כמו צורות המים. עד כה גבול עליון: **יהללו את שם ה'**. אמר המשורר אף כי כל אלה הם עליונים עד מאד מ"מ הקב"ה הוא עליון עליהם ויהללו כולם את שם ה': **כי הוא צוה**. שיהיו נבראים והנה נבראו: **ויעמידם לעד לעולם**. שלא ישתנו כמו אדם. רק יעמדו עד זמן קבוע מאתו ית': **חק נתן**. לכל אחד מתי ישמש זה ומתי ישמש זה: **ולא יעבור**.

כחק

עיון תפלה

אבל השובתה בזדה, **מגיד דבריו ליעקב** וגו', ככח בטורא כזה הכשגב מבינת אנוש אך בתורה יסודתו, התורה נפחה בקרב האומה רוח חיים, רוח גבורה, רוח אל־נוה, העשוי לבלי חת מפני כל כלי משחית: **לא עשה כן לכל גוי**, להם לא הגיד הקב"ה חקיו ומשפטיו, בשביל שמשחתם בקרבם מום בם, ואפילו **משפטים בל ידעום**, המשפטים הכוללים, משפטי חברת האדם שעליהם העולם עומד לא בקשו לדעתם, כיודע בתולדות העמים הקדמונים:

הללויה הללו את ה'. המזמור הזה נקשר אל המזמור הקודם כדרך שנאמר (תהלים סט, לה) **יהללוהו שמים וארץ ימים וכל רומש בם כי אלהים יושיע ציון**. במזמור הקודם ציר המשורר בנין ציון ותשועת ישראל, ובמזמור הבא אחריו יקרא אל השמים והארץ והאומות וכל צבאם להלל שם ה' על התשועה הזאת אשר ממנה נמשך השנוי **וְהַשְׂגָּב** לשמו הגדול, כמו שנאמר (ישעיה ב, יא) ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, ובמזמור זה **יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו**: **מן השמים**. כלו' ואחריו פרט, **במרומים**, הם היצורים השוכנים במרומי הבריאה, שרפים ואופנים וחיות הקדש: **כל מלאכיו כל צבאיו**. וכן במזמור ק"ג ברכו ה' כל מלאכיו ברכו ה' כל צבאיו, מלאכיו הם השכלים הנבדלים, צבאיו הם הגרמים השמימיים העליונים הבלתי נראים, שמש וירח וכל כוכבי אור הם הגרמים השמימיים התחתונים הנראים. והשב בדרך מעלה מלמעלה למטה: **שמי השמים**. חזר וכלל, כלומר כל היצורים הנבראים שהם בכל המרחקים האין סופיים מסביב, ראה למעלה תחלת מזמור השמים מספרים: **והמים אשר מעל השמים**. כמו שנאמר ריש בראשית ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע, ובחגיגה (טו ע"א) גופה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים: כלם **יהללו את שם ה'** וגו'. אבל דרך מעלה לא נכון לומר כי נשגב שמו לבדו, לפי שאצלם היה שמו הגדול נשגב ומרומם גם קודם לכן כאשר נתגלתה מלכות שמים בארץ, אך לזה אותם להללו בשביל שזכו לראות המשך קיומם לעתיד לבוא ולא הזמרו בהסתיר הרך, **ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור**. — פכנו יקרא המשורר לדרי מטה להלל שם ה'.

כללו

הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים: יְהַלְלוּ ׀ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

גליון הגרי"ב בחורים וגם בתולות. לא אמר עם בתולות אלא וגם לומר בחורים לבד ובתולות לבד. ספר חסידים סי' קס"ח *):

*) עי' בשו"ת זכרון יוסף לגיסו הגאון מו"ה יוסף שטיינהארט ז"ל אב"ד דק"ק פיורדא מה שכתב על ענין זה.

עץ יוסף

בחוק הזה: **הללו את ה' מן הארץ**. פי' מן הברואים בארץ. ומי הים. **תנינים**. מיני דגים גדולים שבים: **וכל תהומות**. כל השוכנים בעומק הים: **אש**. הוא אש הברק שטורף הדבר שנפל בו: **וברד**. ידוע והוא הפכו שהוא קר: **שלג**. הוא קר: **וקיטור**. הוא העשן העולה מן הארץ. והוא חם: **רוח סערה עושה דברו**. כשהרוח סערה בא בחזקה מפיל הארזים ובניינים וספינות שבים באשר שהקב"ה מצוה לו שיעשה דברו ואינו בא במקרה: **ההרים וכל גבעות**. עתה מדבר מיסוד העפר שגם הם צריכין להודות לו יתברך. והוא ענין מאמרם ז"ל כי בכל מקום שהיה אפשר שיעלה מים התהום ויציף העולם נתן שם הר או גבעה. וע"כ יהללו את ה' שע"י הוא יתברך מקיים העולם. ועכשיו הזכיר הצומח והוא. **עץ פרי**. שעל ידן מברכים שמו יתברך. ובהם מצות בכורים ותרומות ומעשרות. וגם ארזים שמהם היו עצי שטים למשכן ועצי ארזים למקדש. ועכשיו הזכיר בעלי חיים ואמר: **החיה**. בלשון יחיד ובה"א הידיעה. לרמוז על התחש שהיא חיה ידועה שנבראת לשעתה: **וכל בהמה**. שעושים מהן קרבנות לה': **רמש**. שאחז"ל שכשהקב"ה כועס על עולמו מסתכל בהם ומרחם: **וצפור כנף**. לחטאות ועולות העוף. ועתה מדבר מבעל חי מדבר: **מלכי ארץ וכל לאומים**. שחייבים להללו ית' שהוא המקיימם. אפי' בזמן הבית היו מקריבים ע' פרים שלא יכלה העולם מהם. ועתה מדבר מישראל: **בחורים וגם בתולות**. שנאמר בהם. תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים כו' עתידים הם שעם. **זקנים עם נערים**. שנאמר בהם עוד ישבו זקנים וזקנות וגו' ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות וגו' כל סוגי ישראל הללו שיהללו את שם ה': **כי נשגב שמו לבדו**. כי שמו הגדול נשגב על הכל. והא דלא כתיב בחורים עם בתולות כמ"ש זקנים עם נערים. לפי שאינו ראוי שיהיו הבחורים עם הבתולות יחד במהללים לה'. דא"א לאש בנעורת שלא תדלק בהם היצה"ר. וכן מצינו בשמחת בית השואבה שהקיפו הר הבית גזוזטרא כדי שתהיינה הנשים רואות מלמעלה ולא יתערבו עם האנשים מטעם זה של היצה"ר כמש"ל. ולכן אף שהן צריכין להלל. אבל לא עם הבחורים יחד. וקאמר זקנים עם נערים לרמוז שלא יתביישו הזקנים להללו עם הנערים יחד אף כי לכאורה אין זה כבודם. אלא יעשו כמו שהיה דוד עושה. שהיה מפזז ומכרכר ומהלל בכל עת לפני ארון ה' אף כי מלך היה עם עבדיו ספחותיו כולם ממנו לכבוד ה': **הודו על ארץ ושמים**. הדרו נראה על ארץ ושמים. כי עליונים ותחתונים כולם עומדים בכחו. ובזה יודו כל העולם כי הכל בכחו: **וירם קרן לעמו**. כשירומם קרן ממשלה לעמו וירבה תהלה לכל חסידיו של בני ישראל אשר הם עם קרובו שנפשותם חלק אלוה ממעל. אז כולם יודו כי הכל בכחו ויהללו יה. וסיים המשורר במה דפתח הללויה:

עיון תפלה

הללו את ה' מן הארץ. כלל ואחריו פרט: **תנינים וכל תהומות**. הימים וכל אשר בהם: **אש וגו' וכל גבעות**. חלק הדוממים: **עץ פרי**. חלק הצומחים: **החיה**. חלק החיים: **מלכי ארץ**. חלק המדברים, אלה ארבע ממלכות הטבע כלם **יהללו את שם ה'**. בראותם אז כי נשגב שמו לבדו, ותחת אשר מקודם לכן נתן הודו רק על השמים, כמו שנאמר (תהלים ח, ב) אשר תנה הודך על השמים, עכשו **הודו על ארץ ושמים** באין הבדל: **וירם קרן לעמו**. אחת אשר לפנים הרים קרן צריהם: **ויפס תהלה לכל חסידיו**. תחת אשר לפנים היתה האמת נעדרת וסר מרע משתולל, עכשו יתהללו בשם קדשו: **עם קרובו**. הקרובים אליו לשרתו ככהנים הקרובים אל ה' (יחזקאל מב, יג) והוא קרוב אליהם לשמוע תפלתם:

במזמור הזה מדבר לעתיד בביאת משיחנו:

תהלים קמט

הַלְלוּיָהּ ׀ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ: כִּי־רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם ׀ מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

במזמור הזה יש שלשה עשר הלולים. כנגד שלש עשרה מדות (הגאון יעב"ץ):

שם קנ

הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ

עץ יוסף

שיר חדש. אמר כנגד ישראל. לא יהיה להם די בשירים הכתובים. אלא הם יחדשו לו שיר לע"ל: **תהלתו.** תספר. **בקהל חסידים: בעושיו.** בהמגדל ומרומם אותו: **במחול בתוף וכנור.** שמות כלי נגון: **כי רוצה ה' בעמו.** עתה נראה לכל כי רוצה ה' בעמו ואת העניים יפאר בישועה: **יעלזו.** ישמחו: **בכבוד.** אל החופף עליהם. או פי' בכבוד גוים יתימרו: **ירננו על משכבותם.** כי השי"ת יעשה להם נסים והם שוכבים על מטתם וירננו על זה: **רוממות אל בגרונם.** פי' בגוארם. ור"ל שירנם תמיד מרוב דבקותם בו ית'. **וחרב פיפיות** תהיה הרוממות בידם. באופן שלא יצטרכו כלי זיין אחר. **פיפיות** בעל ב' פיות שהותך משני צדדים: **בגוים.** הם שהרעו לישראל: **בלאמים.** הם שבעצמם אין מרעים. רק כאשר אחרים מרעים לישראל הם שמחים: **בזקים.** שלשלאות: **משפט כתוב.** ונתתי את נקמתי באדום וגו': **הדר הוא.** המשפט הזה יהיה להדר לכל חסידיו שדבקו בו. וסיים המשורר במה שפתח הללויה: **הללויה.** הללו את יה: **בקדשו.** במקום קדשו בעולם המלאכים: **ברקיע עזו.** בעולם הגלגלים. כי שם נראה עוזו וחזקו. והזכיר בתקע שופר בנבל וכנור. שהמלאכים יש להם כלי שיר כנבלים וכנורות

עיון תפלה

הללויה. שיר חדש. אין פירושו שיר חדש ולא שיר ישן, אבל פירושו שיר של **חֹדֶשׁ**, שיר של התחדשות, שיר המדבר מן החדשות הנכבדות אשר אירעו לכלל האומה, ולכן לא נמצא התאר הזה כי אם בשירים המדברים מתשועת האומה כולה ולא מתשועת יחיד. והמזמור קוה קויתי ה' (תהלים מ) פירשו רבותינו שהוא מדבר מכלל האומה, עיי"ש רש"י, ויהן בפי שיר חדש הוא שירת הים, ראה שמות רבה פכ"ג ובשוחר טוב מזמור א' פסוק לא כן הרשעים. אלהים שיר חדש אשירה לך (שם קמד, ט) שם מדבר ג"כ מתשועת האומה כולה ולא מתשועת נפשו הפרטית, כמו שהתחיל המלמד ידי לקרב להלחם בעד העם, וסיים אשרי העם שככה לו. והשיר הזה גם הוא כחבריו ההולכים לפניו שיר הגאולה לעתיד: **תהלתו** צריכה להשמע **בקהל חסידים** כמוכם: **ישמח ישראל בעושיו.** בלשון הפארת, וכן (איוב לה, י) איה אלוה **עֹשָׂי** (רד"ק); ורבותינו ז"ל ויק"ר פ"כ ובתנחומא בובער אחרי ניון כ"ה שעתידין ישראל לשמוח במעשיו של הקב"ה, פירשו עושיו כמו מעשיו: **בני ציון.** הקרובים אל המלך ישבחו תמיד **במלכם: כי** רוצה ה' בעמו. יותר מכל העמים, וכן ובבני אבי בי רצה (דה"א כח, ד) יותר מכלם, הירצה ה' באלפי אילים (מיכה ו, ז) יותר מכל דבר, ובנו את הבית וארצה בו (חגי א, ח) יותר מכל המקומות, לא בשוקי האיש ירצה (תהלים קמז, י) יותר מן האדם: **רוממות אל בגרונם.** והם לחרב פיפיות בידם (רש"י): **תוכחות.** יסורין, כמו והוכחתיו בשבט אנשים (ש"ב ז, יד), ביום **תּוֹכֵחָה** (הושע ה, ט): **בזקים. בכבלי ברזל.** מיני שלשלאות: **משפט כתוב.** לפי הפשט משפט חרוץ שכבר נכתב ונחתם עליהם בשבועת המלך ה' צבאות, משפט כזה אין להשיב עוד; ובאמת משפט רודפינו חנם כבר כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כתוב בתורה וירד מיעקב והאביד שריד מעיר (במדבר כד, יט), שנוי בנביאים ונתתי את נקמתי וגו' ביד עמי ישראל (יחזקאל כה, יד), ומשולש בכתובים שישי ושמחי וגו' גם עליך תעבר כוס (איכה ד, כא): **הדר הוא לכל חסידיו.** המשפט הזה **יְשַׁוֶּה** הוד והדר על כל חסידיו: **הללו אל בקדשו.** בעולם הרוחנים שכלו קדש קדשים: **ברקיע עזו.** בעולם הכוכבים והמזלות הנתונים

בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי־שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

כופלים פסוק כל הנשמה לפי שהוא סיום [התהלים]. וכן (מסיים) [כופלים] בויושע ה' ימלוך וכו'. שלא יהיה לסימן פסקן פה לומר על ישראל הם מתכוונים לסיים. לכך חוזרים. וכן סיום הפרשיות חוזרים מטעם זה (אבודרהם):

קבעו פסוקים אלו אחר כל הנשמה משום שאלו הכתובים מצינו אותם כתובים בסוף ספרי תהלים. היינו פסוק ברוך ה' לעולם אחר ספר ג'. ופסוק ברוך ה' אלהים וברוך שם כבודו אחר ספר שני. וכן כתיב פסוק כדומה

עץ יוסף

כדאיתא בשער היחוד: **בגבורותיו**. תספרו גבורותיו: **כרוב גדלו**. כמו שגדולתו מרובה כן הללוהו הרבה. וכאן הקדים גבורה ואח"כ גדולה. ולהלן למפרע לך ה' הגדולה והגבורה. וכן האל הגדול הגבור והנורא. לפי שרצה לומר מיד בתקע שופר לכך סמך גדלו אצל שופר שנאמר יתקע בשופר גדול: **בנבל**. הוא חלול כמו נבל יין שמוליך את הקול: **וכנור**. שמאיר ומבהיק את הקול כנר שהוא דולק: **בתוף**. תוף שמתופפים בו ומקשקשים בו: **ומחול**. הוא חליל והוא נקוב וחלול: **במנים**. שם כלי זמר ממינים הרבה: **ועגב**. יש לו כמין עגבות טלמות: **בצלצלי שמע**. פי' שמצלצלים ומשמיעים קול: **בצלצלי תרועה**. לפי שנאמר בתקע שופר חזר ואמר תרועה. הרי תקיעה תרועה. תרועה הרעשת קול שמשבר את הקול לקולות קטנים וקצרים: **כל הנשמה תהלל יה**. לרמוז שכל ההלולים אשר הלל להקב"ה מראש ספר תהלים ועד סופו לא היה מן השפה ולחוץ כי אם בפנימיות נשמתו חתם ספרו בפסוק זה. ופשוטו כל מי שיש לו נשמה ונפש משכלת תהלל יה. ויש מפרשים כל הנשמה שבג"ע תהלל יה. וסיים המשורר במאי דפתח הללויה:

אחרית לשלום

הללוהו בתקע שופר וגו' כל הנשמה תהלל יה. מבואר בז"ח דאף אם תהללו אותו בכל מיני זמר בשופר בנבל וכנור וגו' במה נחשב הוא. דהעיקר הוא כל הנשמה תהלל יה להללו מפנימיות הנשמה. וגוף הענין דחשיב כאן תשעה כלי זמר ומסיים הנשמה יתכן עפ"מ שנאמר בשיר היחוד כל הנבראים והנשכלים והמדעים בעשר כלולים. ונבאר המפרש העשר שהם עצם וט' מקרים. כמות. איכות. מתי. אנה. מצב. קנין. מצטרף. פועל. פעול. יע"ש. והנה כח השיר הוא לעורר בהם כחי הנפש וכחי הנפש הוא עשרה להכיר בהם הנשכלים אשר בעשר כלולים. ויש בהעשרה א' שהוא עצם והט' מקרים. והעצם של כחי הנפש היא הנשמה והתשעה כמו המקרים. ולעומתם באר דהמע"ה תשעה כלי שיר שידע לעורר בהם תשעה כחי נפש המקרים. והעשירי הוא כל הנשמה תהלל יה הוא העצם: **הללוהו** בנבל וכנור וגו' כל הנשמה תהלל יה. ע"ד מאמר הכתוב והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. שהנגון מעורר שמחת הנפש כפי שבארנו בהקדמתנו לתהלים יע"ש. וזהו הללוהו בנבל וכנור וכ"ש שיר הנבל וכנור מתעורר הנשמה אשר כל הנשמה תהלל יה:

ברוך

עיון תפלה

ברקיע השמים (בראשית א, יז): **בגבורותיו**. הנעשים לעינינו בתבל הלזו: **כרב גדלו**. כגדלו הרב אשר השיג ממנו. — וההלול הזה צריך להיות בכל כלי שיר. **בתקע שופר**, בתקיעת שופר. תקע שם, מלעיל, ע"מ שמע (שמות כג, א): **מחול**. אולי הוא אותו כלי השיר מחלת הנזכר (תהלים פח, א), ובמשנה בכורים (פ"ג מ"ג) נקרא חליל דתנן התם החליל היה מכה לפניהם, ובערכין (י' ע"ב) אר"פ היינו חליל היינו אבוב ואמאי קרי ליה חליל דחלי קליה, וכן דעת התרגום הארמי שמעתיק בתופין ובחנגין כתרגומו של אונקלוס על בתופים ובמחולות (שמות טו, כ), וחנגא הוא כלי שיר ולא רקוד, שכן תרגם יונתן (ש"א א, מ) מחללים בחלילים משבחין בחנגיא, אבל רקוד בלשון ארמי ספוא, למה תרצדון (תהלים סח, יז) למה אתון ספזין, ועת רקוד (קהלת ג, ד) למפזא בהילולא. ותרגום דידן כפי הנראה חולק על רב פפא הנזכר, שתרגם במנים ועוגב בחלילין ואבובין, א"כ אבוב וחליל לאו חדא מילתא נינהו. אבל תרגומו של מנים חלילין נראה שהוא שבוש המעתיקים, כי לא מצאתי בתרגום השם חליל לכלי שיר, ועוד כי השם מנים אחד הוא כפי הנראה עם השם מנענעים (ש"ב ו, ה) אלא שהוקל, ושם מתורגם רביעין, לכן נראה שצריכים להגיה רביעין תחת חלילין: **בצלצלי שמע**. כלים המשמיעים צלצל קול פשוט, ומפני ההפסק נשתנה הצירה לקמץ, כמו ושם בסתר (דברים כז, טו): **בצלצלי תרועה**. כלים המשמיעים צלצול קול רועד— ערשיטטערנדע שטיממע: **כל הנשמה**. ההלול הזה יהיה בהסכמת כל כחות הנפש:

ברוך

בזה סוף ספר א'. ופסוק ברוך ה' מציון הוא סוף מזמור קל"ה. ולכן תקנו לאמרם בהשלמת פסוקי דזמרה (א"ר סי' נ"א):

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃ בָּרוּךְ יְיָ ׀ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ׃ בָּרוּךְ ׀ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃ וּבָרוּךְ ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃

עץ יוסף

ברוך וגו'. הוא כעין ברכה לאחר פסד"ז. ואמר ברוך ה' שעזרנו לגמור הלל: **אמן ואמן**. הוא כדרך העונה אמן אחר הברכה להיות מקוים: **ברוך ה'** מציון וגו'. כהתימו פסוקי דזמרה שמתחילים ומסיימים בהללויה. ראה שיש מקום לומר שמהראוי לברך את ה' שלום. ובכלל הוא שם יה. על כן אמר ברוך ה' מציון כו'. לומר בהלול שם יה תלוי הכל. והוא כי הלא כמו זר נחשב שהשיבו ית' את האדם כי יבא אחרי המלך הקדוש וברכה ירצה מפיהו. וכן הוא מן התימה שישכון ה' בירושלים כי האמנם ישב אלהים על הארץ. אך יצדקו שני הדברים האלה במה שידענו אמונה אומן בי"ה ה' צור עולמים העוה"ב ביו"ד והעוה"ז בה"א. ועל כן יש לו ית' שייכות עם האדם מאחת נפשו שהוא מהעולם שנברא ביו"ד שבשמו. וגם שוכן בירושלים שיש לו שייכות ע"י שהעוה"ז נברא בה"א שבשמו. ועל כן ראוי להלל את שם י"ה להחזיק באמונת היות רצונו ית' בשני הדברים. וזה ענין הכתוב היות ברוך ה' מציון ע"י בני האדם המתיחסים אליה מפאת נפשם כל"א ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. וכן היותו שוכן ירושלים שמשם גופו ממקום המזבח שנברא בה"א. על שני הדברים האלה הללו את שם י"ה שבו נבראו העולמות. שע"י כן יש לו ית' שייכות לשני הדברים הנאמרים: **ברוך ה' אלהים** וגו'. לפי שפסוק זה והבא אחריו אמר דוד אחר סיום ספר ב' ונתן ברכה לאל שזיכהו לגמור ספר ב' לכן קבעוהו ג"כ אחר סיום פסד"ז. וביאורו שאמר רשב"ל ג' נקראו בשם הקב"ה. צדיקים כו' משיח שנאמר וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. וקאמר אנחנו ב"י לא נאמר ברוך אלא לה' שהוא אלהים. ולא מהנקרא בשמו. ומה שנברכהו הוא על ד' גאולות. על של בבל אומר אלהי ישראל כי שם נתפרסם בעולם היותו אלהי ישראל. שכל האומות אמרו כי ה' הוא האלהים אמת והוא אלהי ישראל. בראותם הצלת חמו"ע מן אתון נורא יקדתא. ועל גאולת מדי אמר עושה נפלאות לבדו. לומר אם נס שאחות היתה לנו בבית המלך והיא הצילתנו. האמת הוא כי לבדו ית' עשה לנו הנפלאות. שאל"כ כאשר עשה לאחת היה עושה לשניה. ועל גאולת יון אמר וברוך שם כבודו לעולם הפך דברי היונים שאמרו לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. ורצונם לומר שיכתבו שבעשותם בחורב תבנית שור סילקו מעליהם שם אלהי ישראל. על כן אמר נברך ברוך שם כבודו לעולם בלי הפסק. ועל הגאולה העתידה אמר נברך ונאמר וימלא כבודו את כל הארץ. כי עליה נאמר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר וגו'. אמן על הגאולה. ואמן על התחיה. או על כי זאת ליבא לפומא לא גליא אנו אומרים כי כאשר ראינו האמנה בשלש ראשונות תאמן האחרונה. וזהו ואמן:

ישראל

דובר שלום

וימלא כבודו את כל הארץ. בכמות המקום לאין תכלית. ומליצת וימלא כבודו את כל הארץ. שהיה מהראוי לומר וימלא כל הארץ את כבודו, הוא ע"פ מה שבארתי במקום אחר. שלא יתכן להגביל כבוד ה' שיחזיק איזה מקום. שהוא למעלה מהזמן והמקום. רק שהקב"ה הוא מקומו של עולם. וזהו וימלא כבודו שכבודו תתמלא מכל הארץ. שהוא מקומו של כל הארץ. ומלת את כמו מן כמו כצאתי את העיר:

עיון תפלה

ברוך ה' לעולם. (תהלים פט, נג): **ברוך ה' מציון**. (שם קלה, כא). ובתרגום הארמי ברוך ה' מציון דאשרי שכנתיה בירושלם. ואמר אבן יחייא שהברכה הזאת היא ברכת המלך המולך בציון (כי שם בית המלכות) ועליו יציץ נזר המלוכה, הוא יאמר ברוך ה' מציון וגו', ודבריו נראים, כי אחרי חשבו שם ברכת בית ישראל ובית אהרן ובית הלוי ראוי לכבד גם את בית המלוכה בברכת ה': **הללויה**. אחרי הפרט חוזר וכולל כאחד, אתם כלכם כל בית השם הללויה: **ברוך ה'** וגו' **וברוך שם כבודו** וגו'. (שם עב, יח יט): **עושה נפלאות לבדו**. כמ"ש (שם קלו ד) לעושה נפלאות גדולות לבדו. וטעם לבדו בארנו לעיל בהלל הגדול: **אמן ואמן**. אמרו רבותינו (דברים רבה פ"ז) אמן הזה יש בו ג' אספליאות שבועה וקבלה ואמנה, שבועה מנין שנאמר והשביע הכהן וגו' ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה, כב), אמנה מנין שנאמר ויען בניהו וגו' אמן כן יאמר ה' (מ"א א, לו), קבלה מנין שנאמר ואמר כל העם אמן (דברים כז, כו), ועי' שוחר טוב מזמור פ"ט:

כתב אבודרהם הטעם שנהגו לומר ויברך דויד ושירת הים. לפי שכל אותם חמש מזמורים לשונות של שבח הסדורים בברכת ישתבח. דורש במכילתין מסוף שירת הים ומתוך פסוקים של ויברך דויד עכ"ל. והוא שבח גדול שורה על אלהותו ית'. ועל ממשלתו בכל העולמות. ושהוא מחיה כל העולמות. והוא ג"כ מעיד דוד התפ"ס באמרו על הנדבה לבית האלהים:

כתוב בטוטות אתנם היה נוהג מורי ז"ל שהיה נותן לצדקה באמרו ואתה מושל בכל. ונותן שלש פרוטות. שתים לגבאי והשלישית היה משליך אח"כ לצדקה ע"ש הטעם:

(דה"ח) יש לעמוד כשאומר ויברך דויד עד אתה הוא ה' האלהים ועד בכלל (סי' נ"א ועיין א"ר):

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְיָ לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל ׀ לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ

עץ יוסף

ישראל אבינו. אבינו קאי על ישראל ר"ל יעקב אבינו. וזכר יעקב אבינו על בנין הבית. לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהים שנאמר והאבן הזאת וגו' יהיה בית אלהים. ובב"ר מפרש כי על שם הנדבה שהתנדבו זכר ישראל אביהם שהוא היה תחלה לנודרים שנאמר וידר יעקב נדר וגו' תלה הנדר במי שפתח תחלה: **מעולם**. הזה: **ועד עולם**. הבא. ועד בכלל: **לך ה' הגדולה וגו' כי כל בשמים וגו'**. הלשון תמוה מאד. והנראה בזה למאת כי פירושו מלשון אשר. כי ידוע שאין ליחס להשם יתברך תאר עצמו. למה"ש אמרו בש"ס להגדול הגבור והנורא אי לאו דאמר משה כו'. דכל מה שאתה משבחו אתה מגנהו כו'. רק עיקר הפי' הוא כמ"ש הרמב"ם שהוא אל תאר הפעולה שהוא הנותן הגדולה והגבורה לברואים. וזה שאמר כאן לך ה' הגדולה וגו' אשר כל הגדולה והגבורה שבעוה"ז והנצח וההוד שבעולם המלאכים הכל מאתך הוא (דרך החיים): **לכל לראש**. לכל הממונה לראש. על שום דבר פקידות. או פי' שאמר דוד לכל השבחים שאני אומר אינו אלא לראש השבחים שבך שעדיין לא אמרתי כלל משבחים שלך אלא עדיין אני לראש משבחיך. כי אין להם גבול: **והעושר והכבוד**. שנתת לנו להתנדב לבנין הבית בשפע גדול. מידך נתנו לך: **ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה**. שנתת לי כל אוצרות האלו:

ענף יוסף

ויברך דויד את ה'. ר"ת ודאי. הוא שמזיים' ני' אהיה שהוא בכתר. אתה הוא ה' האלהים ר"ת אהיה. לכן נ"ל בעמידה עד כאן כנ"ל כי כל השבח הזה בכתר הוא. ונעוץ סופו בתחלתו (מהגאון מוהר"ר יעב"ץ):

מודים

עיון תפלה

ויברך דויד. (דה"א כט, י—יג). אחרי אשר הכין המלך את כל הדרוש לבנין בית האלהים מנדבותיו ונדבות העם, קם ויברך את ה' לעיני כל הקהל אשר רצה לשכן את כבודו בישראל: **אלהי ישראל אבינו**. בבראשית רבה פ' ע' אלהי אברהם יצחק וישראל אינו אומר אלא אלהי ישראל אבינו תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה, כי יעקב פתח בנדר תחלה שנאמר וידר יעקב נדר (בראשית כח, כ). והרד"ק מוסיף זכר פה יעקב אבינו על בנין הבית לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהים כמו שכתוב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים: **מעולם ועד עולם**. מתחלת העולם ועד תכליתו יהיה ברוך (כש"י נחמיה ט, ה): **לך ה' הגדולה**. הגדולה אשר נתת לי והגבורה להתגבר על אויבי והתפארת שנתפארתי בה והנצח בכל מלחמותי והוד מלכות אשר שמת עלי, הכל ממך ומידך זאת לי. **כי כל** (לך) בין בשמים ובין בארץ, ואם כן אני שלך וכל אשר לי שלך: **לך ה' הממלכה**. ממלכת המלכים לך היא, כי אתה ברצונך הושבתם לכסא; ולא לבד ממלכת מלכים שהיא משרה נכבדה מאד מאד יצאה, כי אם גם האיש המתנשא לכל דבר שיהיה — להיות עליו לראש, לך הוא, כי מאתך משפטו ושאתו יצא, כן פרשו רבותינו (ברכות נח, א) לכל לראש א"ר יוחנן אפי' ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה. — ולא לבד ההתנשאות היא מאתך, כי אם גם **העשר והכבוד** שיש לאיש בלי כל התנשאות מלפניך הם: **ובידך כח וגו' ולחזק לכל**. מה שנראה בבני אדם מדרגות מדרגות זה קטן וזה גדול זה רפה וזה חזק, אין זה נרעון בחק יכלתך חלילה, כי באמת יש בידך כח וגבורה לגדל ולחזק לכל, אבל לא עשית ככה, כי זה מסודות הנהגתך האלהית שאין להרהר אחרים. ובמדרש אבא גוריון הובאה בובער (אסתר א) פסוק לפעות

לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים
לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל
בְּרָכָה וּתְהִלָּה: אַתָּה־הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־
הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ
הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם

עץ יוסף

מודים אנחנו לך. שחלקת לנו מטובך. מודים גימטריא ק'. הם ק' ברכות. ובהם אנו מודים שמשל הקב"ה: **ומהללים** לשם תפארתך. לשם של ארבע אותיות: **אתה** הוא ה' לבדך וגו' ואתה מחיה את כלם וצבא השמים. שגם הם חונים מזיו השכינה: **לבדך** אתה עשית את השמים. כשהיית ה' לבדך

דובר שלום

ועתה אלהינו מודים אנחנו לך. כבוי"ת מלך פעולותיו הוא נמצא שכח נגד פני גבר כי תכירו בכל פנין. ומלך עצמותו יתברך הוא נעלם בהסתר הפעלם ואין ניכר רק מלך שמו. זהו מלך מעשיך מודים אנחנו לך כאילו אתה

אחרית לשלום

אתה הוא ה' לבדך. כל הנמצא בעת שהוא גלוי נגד הפעלים יאמרו עליו אחר אתה. ובעת שהוא נעלם יאמרו עליו הוא. והכוי"ת שהוא נמצא תמיד מלך פעולותיו ונעלם תמיד מלך עצמותו כביכול. יתואר תמיד ביחד אתה וגם הוא. זהו אתה הוא התאחדות אחר אתה ואחר

הוא. הוא רק בך ה' לבדך ואין לזולתך: **וצבא** השמים לך משתחוים אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם

עיון תפלה

לעשות כרצון איש ואיש א"ל הקב"ה, רשע יכול אתה לעשות כרצון איש ואיש? שני אנשים מבקשים לישא אשה אחת שמא יכולה להנשא לשניהם? שתי ספינות מפרשות לים אחת מבקשת רוח דרומית ואחת מבקשת רוח צפונית שמא יכולה רוח אחת לנהג שתיהן? שני בני אדם באין אצלך מחר איש יהודי ואיש גר ואויב שמא יכול אתה לצאת ידי שניהם כאחד? אלא לרומם האחד ולצלב השני, ומי יכול לעשות כרצון איש ואיש — הקב"ה לבדו. וכעין זה באסתר רבה: **ועתה אלהינו.** בהתלהבנו לפניך כל ההלכה הזאת: **מודים אנחנו לך.** על שחלקת לנו מטובך: **ומהללים לשם תפארתך.** לאמר כי ממך הכל ולא מידנו כי אם מידך נתנו לך:

ויסוד המערמי היו מתפללין עד ומהללים לשם תפארתך ותו לא. וכ"ה ברוקח סי' ש"כ וז"ל „הזמירות הודו לה' קראו בשמו וכו' וקורא ברוך ה' לעולם ופרשה דדברי הימים לך ה' הגדולה עד לשם תפארתך, ושם היו מתחים ומתפללים ישתבח, אך לאחר מכאן תקנו לומר פרשה שבעזרא אתה הוא ה' לבדך עד במים עזים, ויושע עד לעולם ועד, כי לה' המלוכה וגו' ועלו מושיעים וגו' והיה ה' למלך וגו' ועומד החזן ואומר ישתבח" עכ"ל. ובסדור הרמב"ם סדרו הפסוקים מן אתה הוא ה' לבדך עד ושמת שמו אברהם בברכות השחר אחר בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה', ושירת הים אצלו בין ישתבח ליוצר, וכ"כ בפ"ז מהל' תפלה הי"ג יש מקומות שנהגו בהם לקרות בכל יום אחר שמברכין ישתבח שירת הים ואחר כך מברכין על שמע, ויש מקומות שקורין שירת האזינו, ויש יחידים שקורין שתי השירות, עכ"ל. וראה למעלה תקון תפלה פיסקא אשרי יושבי ביתך:

אתה הוא ה' לבדך. כ"ה התחלת האשכנזים, וכ"ה ברוקח, והוא מנחמיה (ט, ו—יא); ומה שאמר הרוקח פרשה שבעזרא לפי שהראשונים כללו ספר עזרא ונחמיה בשם ספר עזרא, וכ"ה לשון רש"י תחלת נחמיה „דברי נחמיה מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה" כאמרו ספר זה ר"ל ספר עזרא שעוסק בו, וטעמא דמילתא אמרו רבותינו (סנהדרין צג, ב) לפי שהחזיק טובה לעצמו לא נקרא ספרו על שמו. ובאבודרהם ובסדורי הספרדים ובמחזור לבני רומא ובמטה משה סי' כ"ה מתחילים בנחמיה מן ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה, ובסדורי התימנים אחר לשם תפארתך אומרים זה ותו לא ומתחילין ויושע, והוא המחצה השני של פסוק ה' בנחמיה שם, ותמה אני איך יפסקו באמצע פסוק והא קי"ל בתענית (כז, ב) דלא פסקינן, כי הא דתמה הרוקח בסי' שי"ט בשם אחיו ר' יחזקיה על שחולקין הפסוק יהללו את שם ה' כשמכניסין הס"ת, ועי' תוס' סוכה ל"ח ב' ד"ה הוא אומר מה שמפסיקין באנא ה' לפי שאמרו שני בני אדם, ועי' במג"א או"ח סי' תכ"ב סק"ח וסי' רפ"ב סק"א, ובתשובות יכין ובעז ח"ב סי' ב' כתב דהיכא דנגינה מפסקת מותר להפסיק ועי' חתם סופר או"ח סי' י': **ואתה מחיה את כלם.** בכל חלקי המציאות יש חיים, ולא לבד בצמחים אלא אפילו בדוממים יש מדרגה ידועה ממדרגות החיים, וחייהם הם הכחות המקיימים אותם לבל יתפרדו חלקיהם איש מעל אחיו וישארו קיימים במצבם, והם דרך משל — כח המחזיק — קאהעזיאן — כח הדבקות — אדהעזיאן — כח הקורבה — אפיניטאט — ומצבי האַגְרוּת בכלל — אגגרעגאטסצושטאנדע: **וצבא השמים לך משתחוים.** אע"פ שנתת בהם כח וגבורה להיות מושלים

לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת־

עץ יוסף

אתה עשית את השמים וגו' שלא יאמרו מיכאל מותח בדרומו כו': לך משתחוים. בכל יום: בחרת באברם. ע"י שינוי מעשה שהכיר בוראו: והוצאתו מאור כשדים. הרי שינוי מקום. ומדרשו מאור כשדים מכבשן האש: ושמת וגו'. הרי כאן שינוי השם. ג"ד שקורעין גזר דינו של אדם. לכן נשתנה מזלו על ידיהם. וכך אמרו הלוים והזכירו לישראל שעלו מבבל לא"י כמוהו. שישנו גם הם מעשיהם לטוב. אז גם הקב"ה יקראם בשם אחר לתהלה ולתפארת לשום להם שארית בארץ. ולא ייראו משכם טגם כמו שמוכיח סוף הענין. וככה הוא הערה והזכרה יפה לנו בגלותנו. עאכ"ו אנו אסירי התקוה המצפים לישועה הקרובה. שלא יתכן אלא בהשתנות מעשינו לטובה. אז ישתנה מזלנו ומקומנו. ולעבדיו יקרא שם אחר להתברך בארץ באלהי אמן כ"ב: ושמת שמו אברהם. הוסיף לו ה' שמשר ה' חומשי תורה. אברהם גימטריא רמ"ח

דובר שלום

אתה מושב נגד עינינו. ומלד עלמותך אנחנו מהללים רק לשם תפארתך שאין אנו משיגים זולת השם. ומבאר שמלד עלמותך אנחנו משיגים שאתה הוא ה' לבדך. ומלד מעשיך אנחנו משיגים שאתה עשית את השמים וגו' הארץ וגו'. וגם אחרי היותם אתה מחיה את כולם שמתקיימין רק ברצונך. ולבא השמים המשפיעים המערכיים לך משתחוים שכולם נכנעים לרצונך:

אחרית לשלום

וגו'. כמיתקנת המאמרים ע"פ מאמר חז"ל דאמר אברהם כן לי לא נתתה זרע נסתכלתי באלסטגנינות שלי אברם אינו מוליד א"ל הקב"ה צא מאלסטגניגות שלך. וזהו ולבא השמים כמה המזלות לך משתחוים נכנעים לך שהרי בחרת באברם וכו' שע"פ האלסטגנינות המזלות אין לו בנים ושמת שמו אברהם והוליד בן: ושמת שמו אברהם. הוראת שימה היא שימה מכוונת שאין בה שום שינוי כמו ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו וגו' ועד עולם. וזהו שאמר יצחק לעשו הן גביר שמתיו לך וגו' ולכה אפוא מה אעשה בני. אחרי שמתיו לך גביר בשבועת שימה הבלתי משתנית מה אוכל לעשות לך. וכן נאמר באסתר וישם כתר מלכות בראשה. שימה תמידית. לא כושתי שהוסר הכתר מראשה. זהו ושמת שמו אברהם שימה מכוונת הבלתי משתנה. לכן אמרו חז"ל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. וזהו בפ' קדושים אשר יתן מזרעו למולך וגו' ואני אתן את פני באיש ההוא וגו' ואם

עיון תפלה

מושלים בקרב תבל כמו שאמרו מסדרי הברכות בשבח אל אדון על כל המעשים ביוצר לשבת, וכמו שנאמר (בראשית א, יח) ולמשול ביום ובלילה, וכנודע בכל ספרי רבותינו שמערכת השמים מושלת בארץ, כמו בשבת קנ"ו אמרו ליה כלדאי דיוסף מוקיר שבי אכיל כלהו נכסיה, ושם קנ"ו א' כתיב אפנקסיה דריב"ל האי מאן דבחד בשבא וכו', נסתכלתי באיצטגנינות שלי וכו' וכולא סוגיא שם, ובסוכה כ"ט א' ת"ר בזמן שהחמה לוקה וכו', ובמו"ק כ"ח א' א"ר חיי בני ומזוני לא בזכותא תלו אלא במזלא תלו ע"ש בתוס', ובסוטה י"ב ב' ראו שמושיען של ישראל במים לוקה, ובב"ב ט"ז ב' אצטגנינות היתה בלבו של אברהם, ועוד במקומות הרבה, בכל זאת אינם מושלים על דעת עצמם כי כלם לך משתחוים ורצונך מלא כל מעשיהם, וכמו שסיימו בשבח הנזכר עושים באימה רצון קונם: אתה וגו' אשר בחרת באברם. מפני מעלותיו על כל בני דורו, ראה למעלה עיון תפלה סוף פיסקא יהי כבוד. ונסמכה בחירת אברהם להשתחויית צבא השמים על דרך שפירשנו, לפי שאברהם היה הראשון אשר פרסם בעולם את הידיעה הזאת, כי מדור אנוש עד דורו של אברהם האמינו כל דרי מטה שהקב"ה מסר הנהגת העולם בידי צבא השמים ולא השאיר לעצמו שום ממשלה בארץ, לפיכך היו עובדים לצבא השמים בחשבם אותם לפועלים על דעת עצמם, עד שבא אברהם אבינו והוריד השכינה לארץ ושימהו למושל בכל העולם כלו בהיות צבא השמים תחת רגליו, וכמו שכתב רש"י ז"ל (בראשית כד, ז) עכשו אני אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות וכו' אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים [illegible] וכו', עכ"ל. ועוד טעם אחר, להודיע לבאי עולם שבמקום גדולתו של הקב"ה שם ענותנותו, האלהים הגדול הגבור והנורא בורא כל המציאות הגדולה והנוראה — מרכין את עצמו על הפרט ובוחר באברהם ובזרעו: והוצאתו מאור כשדים. כדי להרחיקו מארצו וממולדתו: ושמת שמו אברהם. שינה גם את שמו התולדיי, ובזה הבדלתו והפרשתו מן הדורות שלפניו לבלתי היות לו שום יחס וקשר עמהם כאלו נברא מחדש, ולכן עשהו הקב"ה לאברהם אבינו עקור כדי להפסיק [illegible] זרעו של תרח, וכששנה שמו שנה גם טבעו, ומעתה יתיחסו תולדותיו אחריו לא אחרי אבותיו, וכמו שאמרו רבותינו בב"ר פמ"ב אברם לא מוליד אברהם מוליד, והחמירו בברכות (יג, א) שלא לקראו בשמו התולדיי כלל למען ישתקע השם לגמרי והיה כלא היה; אחרי כן נסיתו בעקדה ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

וכרות

בביהכ"נ שמלין התינוק נוהגים שהמוהל והקהל אומרים וכרות עד ישיבת פסוק אחר פסוק בנגון [דה"ח]. [ואין להפסיק בין לפניך לוכרות כי הוא פסוק אחד]. ועפיזה ליזהר לתפלה מהסינגס אשר יתחיל המוהל בסימן (מ) ובמקום שיתחיל הקהל בסימן (ק) כדי שידע כאו"א להתחיל ולגמור במקום הראוי. אך יזהרו שכ"א יאמר גם פסוק של חבירו. ויאחרו במתון שלא יחטוף לומר פסוק שלו עד שיגמור חבירו. ולא יהיה הנגון עיקר והאמירה טפל. ח"ו:

מוהל
לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
קהל הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ
מ וַתָּקֶם אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: ק וַתֵּרֶא אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ

עץ יוסף

רמ"ח כנגד מלות עשה שקיים כולם ונגד שהיה שלם בכל רמ"ח אבריס שלא עבר בהם עבירה: וכרות. מקור כמו ולכרות. ונקשר אל לבבו נאמן עד גבול שמלא חן בעיניך גם לדבר הברית הזאת: לתת. גימטריא תת"ל. שתת"ל שנה עמדו ב' מקדשים: הכנעני. החוי לא נזכר כאן. כי הם הנגבעונים שהחיו יהושע וישראל וכרתו להם ברית להניחם

אחרית לשלום

ואם הפלס יעלימו וגו' ושמתי אני את פני וגו'. דבתחלה אתן את פני באיש ההוא בתכונת נתינה שיכולה להשתנות. דיתכן שיתמרק עונו ויהסיר פני זעמו. אך כאשר יעלימו עיניהם בזה יגדל העון כל כך עד אשר ושמתי אני את פני באיש שיהיה מכוונת להכרית אותו. כדרך שאמר חז"ל ניכנס כנס וכס אינס כליס. וזהו בשופטים כוס משיב עליך מלך. ובהושע נאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי. דנהיות המלך בכברון משפיו כמו מלכות ב"ד. אז כוס משיב עליך מלך בתכונת שיהיה עמידות לעד. אך בהיותו בלתי מוכשר אז אתן לך מלך בתכונת נתינה. ובזה יהיה באפשרי ואקח בעברתי להסירו ממלוכה. וזהו שאנו מבקשים שים שלום עלינו בתכונת שיהיה שלום נצחי:

עיון תפלה

וכרות עמו הברית. כבר קדמה מחשבתך מראש ימות עולם לכרות עמו הברית, וכמו שדרשו רבותינו בב"ר פי"ב ובשוחר טוב מזמור ק"ד אמר ר' יהושע בן קרחה (בשוח"ט א"ר יודן) לא ברא הקב"ה את עולמו אלא בזכות אברהם שנאמר השמים והארץ בהבראם הן הן האותיות של אברהם, ולפיכך נכתב וְכָרוֹת בדרך המקור ולא בדרך ההלשה כמו שהארכתי בספרי משפטי לשון עברית חלק שני מאמר א' אות ד' ונררתי שהמקור מורה על המחשבה הקודמת בזמן אל הפעולה, וכ"כ רש"י (שמות כ, ח) זָכוֹר לשון פָּעוּל וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, עכ"ל: לתת את ארץ וגו' לתת לזרעו. שתי מתנות היו, אחת לו, כמו שנאמר (בראשית יג, יז) כי לך אתננה, ואחת לזרעו, כמו שנאמר (שם יב, ז) לזרעך נתתי את הארץ הזאת (סדור דובר שלום): הכנעני וגו'. החוי לא נזכר כאן, כי הם הגבעונים אשר החיו יהושע וישראל וכרתו להם ברית להניחם בארצם (הג' יעב"ץ): ותקם את דבריך כי צדיק אתה. לא בשביל שהיו ראוים לכך, שהרי העיד עליהם הכתוב (יחזקאל כ, ח) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו, ורבותינו ז"ל בקשו להם זכות בשביל מה נגאלו ממצרים, כי מצד דרכיהם לא היו ראוים לגאולה, יש מי שאומר בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור (רב עוירא סוטה יא, ב), ויש אומרים בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה (בר קפרא בשם ר' אלעזר הקפר ברבי ויק"ר פל"ב), ור' פינחס בשם ר' חייא כדאי היתה גדירת ערוה עצמה שבזכותה נגאלו ממצרים (שיר רבה ד' פסוק גן נעול), ויש אומרים בזכות דם פסח ודם מילה שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' ונאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך וגו' (ר' מתיא בן חרש מכילתא בא פ"ה ועיי"ש סו"פ פ"ז), ויש אומרים בזכות התורה שעתידים לקבל (ר' נחמיה שוח"ט מזמור ק"ד), ר' יהושע ב"ל אומר בזכות המשכן שנאמר (שמות כט, מו) אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם (שם), ובפרקי ר"א סו"פ מ"ח חושב ג' דברים ע"ש, ובשוח"ט מזמור מ"ד מכאן אתה למד שלא היו ביד ישראל כשיצאו ממצרים מעשים שינאלו בהם ולא בזכותם נקרע הים אלא לעשות לו שם וכו' ולמען תספר באזני בנך וגו'. קיצרו של דבר, רבות עמלו רבותינו למצא זכות ליוצאי מצרים, מתוך שיודעים ברבונה שאמתי הוא וכל האומר הקב"ה וותרן יותרו חייו (ב"ק נ' ע"א). והכנסיה הגדולה הוסיפה על כל הזכיות הנזכרות עוד דבר אחד נכבד מאד כי צדקת ה' עשתה זאת משמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו (דברים ז, ח), וכן אמרו בשיר רבה פסוק השושנה בין החוחים ר"י בשם ר' חנן אמר גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן אלא גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית אלו עובדי כוכבים ואלו עובדי כוכבים אם כן לא היתה מדת הדין נותנת שינאלו ישראל לעולם, אמר רבב"נ אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם, ע"כ. וכ"ה בפסיקתא דר"כ פרשת החדש סי' ק"ע: ותרא את עני אבותינו. כמו שנאמר

במצרים ואת־זעקתם שמעת על־ים־סוף: פ ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל־עבדיו ובכל־עם ארצו ק כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש־לך שם כהיום הזה: פ והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך־הים ביבשה ק ואת־רדפיהם השלכת במצולת כמו־אבן במים עזים:

כתב מהרש"י ז"ל בשם ספר חרדים באחת מעשר סגולות שמכפרין עונותיו של אדם בלי סגוף ועינוי הוא מי שקורא ויושע בשמחה ובנגון וכן כתב של"ה שירת הים צריך לאמרה מעומד ובשמחה רבה כאלו אותה שעה יצא ממצרים ובכונה ובנגון הטעמים. ועיין זוהר בשלח דף נ"ד דאמ' שם כל ב"נ דאמר שירתא דא בכל יומא ומכוין בה זכי למימרא לזמנא דאתי. וע"ש עוד. ובפרשת תרומה דף קל"א ע"ב. ובפרשת בא דף מ' ע"ב:

מוהל

ויושע יהוה ביום ההוא את־ישראל מיד מצרים ק וירא ישראל את־מצרים מת על־שפת הים: פ וירא ישראל את־היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים

עץ יוסף

להכניסם בארץ. לכך לא נמנו כאן: הזידו. בזדון וברשע הכבידו עול עבודתם. עם שנגזר עליהם גלות לא שמו עליהם רחמים ועזרו לרעה. גם הקשו ערפם והכבידו אזנם משמוע בהגיע קץ הישועה: כהיום. אמר לשון זה להורות על בירור הידיעה הגמורה העומדת לעד כאילו נעשית היום הזה שאנו עומדים בו. שא"א להכחיש נס יציאת מצרים. שהכל יודעים ומעידים עליו. ואין מבוא לאפיקורסים לרדות. לכן הזכירתו התורה כ"ב פעמים. ופתח בו באנכי. כי הוא עמוד אמונתנו הנאמנה. או פי' כהיום כה' יום. זה יום ה'. כי ביום ה' יצאו ממצרים: ואת "רודפיהם "השלכת "במצולות. ר"ת רהב. הוא שרו של מצרים:

ויושע ה'. כביכול נושע עמהם: את ישראל. עם ישראל: ביום ההוא. כי עד אותו יום היה עליהם פחד מצרים ככתוב והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד: על שפת הים. שפלטן הים על שפתו ורואים מתים. כן פי' חז"ל. ולדעת אב"ע לשון מסורס הוא ר"ל וירא ישראל העומדים על שפת הים מה. את מצרים מת טובע בים. עוד יש דרש את מצרים מת זהו שר של מצרים. ר"ל שהוסר מגדולתו. והיא מיתתו. ולדרש זה יאמר על שפת הים כי שם עמד ולא יכול עבור בים להציל עמו כי מת שם ולא היה בו כח עוד. ועל שנטבעו המצריים והוא לא נטבע משום שהוא אינו בעל טביעה. לכן כתיב מת לשון יחיד: וירא ישראל את היד הגדולה. פי' ישראל סבא זה יעקב שראה גאולת בניו: את היד. כח היד וגבורתה:

ויראו

דובר שלום

כי ידעת כי הזידו עליהם וגו'. כפי מה שמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל שאם היו המצריים מכוונים בשעבודם בנ"י לקיים גזירת ה' שאמר ועבדום וענו אותם אז לא היו ראוים לעונש. אך לפי שאין אלהים כל מזימתם וכוונתם רק בזדון לבם להרע לישראל לכן נענשו עליהם. וזהו ותתן אותות ומופתים בפרעה להענישם על שעבודם בישראל. אף שאתה גזרת עכ"ז ידעת מחשבת מצרים שלא כוונו לקיים גזירתך. רק כי הזידו עליהם בזדון לבם להרע לישראל:

עיון תפלה

(דברים ו, כב) ויראנו את עינינו: בפרעה ובכל עבדיו. הוא התחיל בעצה תחלה שכתיב ויאמר אל עמו (שמות א, ט) לפיכך לקה תחלה דכתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך (שם ז, כט) (סוטה יא, א): כי הזידו עליהם. הרעו לעשות יותר ממה שנגזרה, ע"ד שכתוב (זכריה א, טו) אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. ומאמר יתרו (שמות יח, יא) כי בדבר אשר זדו עליהם פרשו רבותינו שהוא מקרא קצר, בדבר אשר הרשיעו עליהם בו נשפטו, כן תרגם אונקלוס וכן פרשו במכילתא שבמים שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו נפרע מהם המקום: ויעברו בתוך הים ביבשה. בתורה (שמות יד, כב) כתוב ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ובמצרים הוא אומר ויבאו אחריהם וגו' אל תוך הים, כי הפעל בוא לפי מושגו נקשר תמיד עם יחס שאליו ולא עם יחס שבו, „מכאן אתה למד שלא נקרע לכן הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן ואח"כ נעשה להם יבשה" דברי רבותינו שמו"ר פכ"א, ושעור הכתוב לפי דבריהם ויבאו בני ישראל (אל תוך הים, וילכו) בתוך הים ביבשה: ויושע וגו'. (שם שם, ל): וירא ישראל את מצרים מת. כל המחנה מת כאיש אחד כמו שנאמר לא נשאר בהם עד אחד: את היד הגדולה. את הפורענות

הגדולה

וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה ק וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃
ס אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה
וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר ק אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס
וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה

עץ יוסף

ויראו. ממשפטיו ושפטיו אשר הראה במצרים: ויאמינו בה'. שהוא אלהי אמת: ובמשה עבדו. הנאמן בשליחותו. ובמדרש ילקוט איתא אם במשה האמינו בה' לא כ"ש. א"כ מה ת"ל ובמשה. אלא לומר לך כל המאמין בעבד ה' כאלו מאמין בה'. ורבים תמהו על זה דהוה ליה למימר א"כ מה תלמוד לומר בה'. ויש לפרש ע"פ מ"ש תוס' בריש פרק האיש מקדש וז"ל ואין שייך לתרץ הכא לאו דוקא ור"ל לא זו אף זו. דלא שייך כן בשתי תיבות ע"כ. והיינו דמקשה הכא דלא נימא דקרא לא זו אף זו קאמר. דא"כ ה"ל למכתב וגם במשה כדמצינו בשמואל א' סי' י"ב ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל. ולא כתיב את ה' ושמואל. היינו משום דבשתי תיבות לא שייך לא זו אף זו דמשמע כאלו הם שוים. והיינו דמקשה דא"כ מה ת"ל ובמשה. דמשמע דשוים. ומשני דבאמת כן הוא שכל המאמין במשה כאלו האמין בה' (ספר המקנה):

אז כו'. אפרש כל השירה הזאת על פי המכילתא. איתא שם גדולה האמונה שהאמינו ישראל במי שאמר והיה העולם. שבשכר שהאמינו ישראל בה' שרתה עליהם רוה"ק ואמרו שירה. שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל: אז ישיר. אז שר לא נאמר אלא אז ישיר ללמדך שגם לעתיד ישיר השירה. ואפילו למ"ד אין מזכירין יצ"מ לעתיד לבא מ"מ מודה הוא שהשירה יהא נאמר גם כן לעתיד שהוא אינו זכירת הנס אלא שבחא דמריה: משה ובני ישראל. הרי משה בכלל ישראל הוא ולמה פרטו הכתוב. אלא ללמדך ששקול משה כנגד כל ישראל. ד"א ללמדך שאמר משה שירה כנגד כל ישראל. שמשה אמר השירה לה' וכן ישראל עונים אחריו. משה אמר גאה גאה וישראל עונים אחריו וכן כולן. הרי שהיה משה אומר שירה כנגד כל ישראל: לה'. לה' אמרוה ולא לב"ו. ר"ל לא כשאר שירות שאמרו נכן תארי שבח לב"ו שעל ידם נעשה הנס.

כמו הכה שאול באלפיו וכו'. אבל כאן נאמר כל השירה להקב"ה לבד ולא לב"ו: ויאמרו לאמר. לאמר לדורות. מכאן סמכו לשיר השירה בבהכ"נ. ד"א לאמר למלאכים שנאמר קדמו שרים אלו ישראל. אחר נוגנים אלו המלאכים: כי גאה גאה. גאני וגאתיו. גאני במצרים שנאמר בני בכורי ישראל. וגאתיו במצרים שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וגו'. ור"ל הוא היה גאה ורומם אותי במצרים וקרא לי בן בני בכורי ישראל. ואני גאתיו במצרים ורוממתיו ושרתי לפניו הלל שנאמר השיר וגו' וזה ההלל אמרו במצרים באכילת הפסח. וכן מצותו לדורות. וילפינן לה מהאי קרא כדאי' בפסחים דף צ"ה. ד"א כי גאה גאה גאני וגאתיו. גאני על הים שנאמר ויסע מלאך האלהים אף אני גאתיו על הים ושרתי לפניו שירה. ר"ל בשביל שגאה אותי ועשה לי נסים על הים. גאתיו אף אני ושרתי לפניו שירה על הים. ד"א גאה על פרעה אשר גבה בקומה ורם לבבו. וגאה לעתיד שנאמר כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם. ד"א כי גאה גאה מתגאה הוא על כל המתגאים: סוס ורוכבו. קשורים זה בזה. יתגלגלו ולא יתפרדו. המים מעלין אותן לרום ויורדין לעומק כמורה חץ. זהו רמה בים. כמו רומי קשת. ואומר ראב"ע הקב"ה הראה גאותו על הסוס שיש לו גאוה שכן אחז"ל סוס רוחו גאה ורוכבו מתגאה עליו. וזהו שת"א אתגאה על גוותניא: עזי. אין עזי אלא תקפי שנאמר ה' עוזי ומעוזי. ואומר ה' עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי. ד"א עזי עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי יותר: וזמרת יה. עשאני אימרה פי' חטיבה ודרשו זמרה כמו אימרה דכתיב וה' האמירך היום. אף אני עשיתיו אימרה שנאמר את ה' האמרת היום: ויהי לי לישועה. היה לי לשעבר ויהיה לי לע"ל. ר"ל תיבת ויהי הוא הוה כולל עבר ועתיד ואלו היה כתוב היה לי לישועה היה משמעו לשעבר. ואלו כתוב יהיה היה משמעו להבא. לכך

כתיב

עיון תפלה

הגדולה, כמו מפני ידך בדד ישבתי (ירמיה טו, יז), הכבד עלי ידך (תהלים לב, ד), וכן אמרו במכילתא את היד הגדולה מיתות משונות מיתות חמורות זו מזו: ויראו העם את ה'. יראת המעלה והרוממות: אז ישיר משה (שמות טו, א). נאמנים דברי רש"י ז"ל שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה, והורה בזה שכן דרך לה"ק לספר לפעמים מעשים שעברו בלשון עתיד

הלך מחשבת עושהו אשר חשב לעשות בין שהוציא מחשבתו אל הפעל בין שלא הוציאה, אז ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר, אבל אז יבנה שלמה (מ"א יא, ז) אינו מפורש אחריו שבנה ובאה הקבלה שנשאר במחשבתו ולא הוציאה אל הפעל (הרוו"ה בהבנת המקרא): עזי וזמרת יה. לדעת רש"י והיא הנכונה בפשוטו של מקרא, היו"ד של עזי נוספת כיו"ד של

היושבי

ק זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: ס יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: ק מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם ס וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו

עץ יוסף

כתיב ויהי הוא הוה כולל עבר ועתיד: זה אלי. ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים ור"ל דזה משמע שראו בעצם כהוראת לשון זה. לכך אמרו שראתה שפחה על הים מה שלא ראו הנביאים. שכולם לא ראו אלא בדמיון ובמראה כדכתיב וביד הנביאים אדמה (הושע יב, יא). וכן כתוב ואראה מראות אלהים ולא כתיב ואראה אלהים אלא מראה. וכאן כתיב זה אלי שראו השכינה: ואנוהו. אושיבנו בנוה. הוא שת"א ואבני ליה מקדשא. ד"א ואנוהו אתנאה לפניו במצות אעשה לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפלין נאה: אלהי אבי. אני מלכה בת מלכים אהובה בת אהובים קדושה בת קדושים טהורה בת טהורים: וארוממנהו. ארומם נוה בית המקדש כדכתיב לרומם את בית אלהינו (עזרא ט, ט): ה' איש מלחמה. שהוא נלחם על המצריים: ה' שמו. שהוא מרחם על בריותיו כי פועל רחמיו גם בשעת מלחמה שאל"כ היה העולם כלה בדין: מרכבות פרעה וגו'. במדה שאדם מודד בה מודדין לו. הם אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגו' אף אתה באותה מדה מדדת להם שנאמר תהומות יכסיומו. הם לקחו שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים. אף אתה מרכבות פרעה וחילו ירה פי' השליך בים: הם שמו שלישים פי' שגנים על כולו. אף אתה ומבחר שלישיו וגו'. הם מררו את חייהם בעבודה קשה בחומר. ואף אתה עשית להם המים כטיט והיו משתקעין בם. לכך נאמר טובעו בים סוף. ואין טובעו אלא בטיט שנאמר טבעתי ביון מצולה וכתיב וישקע ירמיהו בטיט: ירה בים. כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה. ירה שהן יורדין לתהום. רמה שהם

עולין

עיון תפלה

היושבי בשמים (תהלים קכג, א), שוכני סנה (דברים לג, טז), ובעלי הלשון האחרונים קוראים אותה יו"ד התאר, לכן הזי"ן רפה. וְזִמְרָת, נסמך מן זִמְרָה, והסומך יה, ובא בקמץ תחת פתח כמו מְנָת חלקי (תהלים טז, ה), וּלְמִקְצָת הימים (דניאל א, יח), וענין זמרה זה כסיחה וכריתה כלומר נקמה מגזרת לא תזמר (ויקרא כה, ד), וַיְהִי, עבר מהופך תחת עבר ישר כמנהג הלשון בהרבה מקומות, כמו ובני ישראל היושבים בערי יהודה וַיִּמְלֹךְ עליהם רחבעם (דה"ב י, יז) תחת מָלַךְ, מבלתי יכלת וגו' וַיִּשְׁחָטֵם במדבר (במדבר יד, טז) תחת שְׁחָטָם, והאנשים אשר שלח משה וגו' וַיָּמֻתוּ (שם שם, לו לז) תחת מֵתוּ, ואשר לא שם לבו וַיַּעֲזֹב (שמות ט, כא) תחת עָזַב, אל ה' וַיָּאֶר לנו (תהלים קיח, כז) תחת הֵאִיר, אף הוא וַיַּכֶּה את המים (מ"ב ב, יד) תחת הִכָּה, ביום קראתי וַתַּעֲנֵנִי (תהלים קלח, ג) תחת עֲנִיתָנִי, יחד סביב וַתְּבַלְּעֵנִי (איוב י, ח) תחת בִּלַּעְתָּנִי, אתם ונשיכם וַתְּדַבֵּרְנָה (ירמיה מד, כה) תחת דִּבַּרְתֶּן, כאשר צוה ה' אל משה וַיַּנִּיחֵהוּ אהרן (שמות טז, לד) תחת הִנִּיחָהוּ, כאשר צוה ה' את משה וַיִּפְקְדֵם (במדבר א, יט) תחת פְּקָדָם; ושעור הכתוב לדעתו: עזי וְזִמְרָת יה היה לי לישועה, כלומר יכלתו ונקמתו של הקב"ה הושיעוני מרודפי, ושני נסמכים עד"ז אינם זרים בלה"ק, כמו תופשי דורכי קשת (ירמיה מו, ט), מבחר וטוב לבנון (יחזקאל לא, טז): זה אלי. זהו גבורי, זהו גבורתי ואילותי אשר בו אעשה חיל: ואנוהו. אַנְוֶה לו נָוֶה (ראה תל"פ סי' שנ"א), אני אהיה לו לנוה, כמו שנאמר ושכנתי בתוכם (שמות כה, ח), ושכנתי בתוך בני ישראל (שם כט, מה), גם פירושו אַנְוֶה אותו לְנָוֶה לי, כמו שנאמר מעונה אלהי קדם (דברים לג, כז), אדני מעון אתה (תהלים צ, א): אלהי אבי. לא בצדקתי וביושר לבבי עשה לי את התשועה הגדולה הזאת, כי אם משמרו את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותי: ה' איש מלחמה ה' שמו. כשהקב"ה נלחם ברשעים אז מתפרסם שמו הגדול בעולם, כמו שנאמר (תהלים פג) כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם וגו' וידעו כי אתה שמך ה' וגו', ובמכילתא פסוק ואכבדה בפרעה מגיד הכתוב כשהקב"ה פורע מן האומות שמו מתגדל בעולם וכו': ירה בים. כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, ירה שהם יורדין לתהום רמה שהם עולין למרום (מכילתא), וכמו שנאמר (שם קז, כו) יעלו שמים ירדו תהומות. ורבותינו לא כוונו להוציא בזה את המקרא מפשוטו, כי רמה בים ענינו השליך מגזרת נושקי רומי קשת (שם עח, ט), רמת לחי (שופטים טו, יז), ובארמית הרבה, ורמו לגבא די אריותא (דניאל ו, יז), מהאי רמי ומהאי לא תרמי (ב"מ מב, ב), רמא תלתא ואתי ארבעה (ב"ב ט, ב), אבל ממה שנקשרו שני הפעלים האלה ביחס שבו תחת אשר לפי מושגם (השלכה מן היבשה אל הים) היה להם להקשר ביחס שאליו, כמו והשליך אל תוך שרפת הפרה (במדבר יט, ו), השליכו אל הבור (ירמיה לח, ט), זאת דחקם לפרש שאין הכתובים מדברים פה מהשלכה אל הים כי אם מהעליה והירידה אשר היתה להם בתוך הים עצמו, והוציאו הכתוב בלשון רמה לרמז גם על מושג ההרמה אע"פ שאינו מגזרתו, כי הפעלים הנחים מתאחים ועקר שניהם רם, ראה מה שהארכתי בספרי משפטי לשון עברית דף נ' ע"א. וכן השלכת במצולות (נחמיה ט, יא) פירושו השלכת

ממקום

טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃ ק תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃ ם יְמִינְךָ יְהֹוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהֹוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ ק וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ פ וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃

עץ יוסף

עולין למרום: תהומות יכסיומו. שעלה תהום התחתון על תהום שעליון וחיפה עליהם את הרקיע והקדיר עליהם הכוכבים: ירדו במצולות. מלמד שנפרץ הים הגדול לתוכו והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות. לכך נאמר ירדו במצולות: כמו אבן. במדה שאדם מודד בה מודדים לו. הם אמרו וראיתן על האבנים אף אתה עשית להם המים כמו אבן והיו המים מכים אותם על מקום האבנים. ד"א כמו אבן היא היתה מכה בינונית. הרשעים שבהן היו מטורפין כקש. הבינונים כאבן. הפקחים הם שאמרו אנוסה מפני ישראל וגו' זכו שירדו למים כמו העופרת ומתו מיד במיעוט יסורין. ד"א כמו אבן על שהקשו לבם כאבן. ימינך ה' וגו'. ימינך שתי פעמים. שאותה ימין שבה תרעץ אויב היא פשוטה לקבל שבים ולעשות צדקה לבאים לפניו: נאדרי בכח. נאה אתה ואדיר בכח. ד"א ימינך ה' נאדרי בכח כשישראל עושין רצונו של מקום הן עושין שמאל ימין שנא' ימינך ה' ימינך ה' שתי פעמים. וכשאין ישראל עושין רצונו כביכול עושין ימין שמאל שנאמר השיב אחור ימינו: תרעץ אויב. רעצת אויב אינו אומר אלא תרעץ אויב לע"ל. ור"ל שמרמז ג"כ על לע"ל. שלפי פשוטו תרעץ אויב זה פרעה שנאמר אמר אויב וגו'. ולעתיד זה שנא' יען אמר האויב עליכם האח וגו' (יחזקאל לו ב): וברב גאונך תהרוס קמיך. הרבית להתגאות כנגד מי שקם נגדך. ומי הם שקמו נגדך הם שקמו נגד בניך: תהרוס קמיך. הרסת קמיך אכ"כ אלא תהרוס קמיך לע"ל שנאמר אלהים הרס שנימו בפימו. מפני מה כי לא יבינו וגו' יהרסם בעוה"ז ולא יבנם לעוה"ב: תשלח חרנך. שלחת אכ"כ אלא תשלח לע"ל כדכתיב שפך עליהם זעמך וגו': יאכלמו כקש. אכלמו אכ"כ אלא יאכלמו לע"ל שנא' והי' בית יעקב אש וגו' (עובדיה פ' יח): וברוח אפיך. הוא הבל נשימת הנחירים: נערמו מים. נעשו ערמות כמין תל וחומה מימינם ומשמאלם. להגן על ישראל מצריהם. ובתוכו נעשו בקעת מקומות בדלך עברם מים מקובצים כמו נאדות וחמת מים מתוקים. כאילו היו נוזלים מסלע לצורך שתייתן: נד.

פי'

עיון תפלה

ממקום למקום בתוך המצולות: טֻבְּעוּ בים סוף. אלו נאמר טָבְעוּ או הָטְבְּעוּ הייתי אומר שטבעו מאליהם או השקעו על ידי סבה נגלית, עכשו שנאמר טֻבְּעוּ הכונה ביד נסתרת, כי לא סרה מהם היד הגדולה עד הרגע האחרון עד צאת נפשם, וכן אמרו מסדרי הברכות וזדים טִבַּעְתָּ, את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טִבַּע, ראה ספרי מבפשי לשון עברית חלק ב' מאמר א' אות י"א, ולקמן בבאור לשמונה עשרה ברכה אתה גבור ד"ה מחיה מתים אתה וד"ה ונאמן אתה להחיות מתים: תהומות יכסימו. כמו יְכַסּוּם, היו"ד תחת ה"א למ"ד הפעל והוי"ו האחרונה נוספת כמנהג השירים, כמו תמלאמו תורישמו תבלעמו. והרי"ל מעקלענבורג אומר שכל הפעלים האלה בתוספת וי"ו באו להורות הרכבה מיחיד ורבים, ושעם הרכבה זו התאחדות הרבים כאלו הם אחד למהירות הפעולה בהם, ובאמרו תבלעמו ארץ יורה שנבלעו ברגע אחד כאלו היו איש אחד, וכן כלם: ימינך ה'. שעור המקרא ימינך ה' הנאדרי בכח — ימינך זאת תרעץ אויב, והוא דרך הכפל במליצה, כמו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו, אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם, כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו, עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר, הבנה נאם ה' אענה את השמים, עלי ה' וגו' עלי ה' וגו' אזי חיים בלעונו, ונתן ארצם נחלה, נחלה לישראל עמו (רש"י): נאדרי בכח. מן הנפעלים המקבלים פעולתם שלא מן הקל, רָפָא נִרְפָּא (ירמיה נא, ט), פִּתִּיתַנִי וָאֶפָּת (שם כ, ז), מִלֵּט נִמְלָט דִּכָּא נִדְכָּא (תהלים קמג, ג; ישעיה נז, טו), דִּכָּה נִדְכָּה (תהלים נא, י; שם לח, ט), כִּבֵּד נִכְבַּד נִקָּה הִנָּקֵה פִּזֵּר נִפְזַר (שם קמז, ז), אלה וכיוצא בהם מקבלים פעולת בפעל; הִבְדִּיל נִבְדַּל הִגִּישׁ נִגַּשׁ הִשְׁאִיר נִשְׁאַר הוֹתִיר נוֹתַר הִזְהִיר נִזְהַר (יחזקאל ג, כא), אל תֵּחַת מפניהם פן אֲחִתְּךָ לפניהם (ירמיה א, יז), וַהֲנִיעוֹתִי וגו' כאשר יִנּוֹעַ בכברה (עמוס ט, ט), הִזְעִיק נִזְעַק הִצִּיל נִצַּל הִקְהִיל נִקְהַל הִקְרִיב נִקְרַב הִמְטִיר נִמְטַר (שם ד, ז), הֵמִית נָמוֹת הֶעֱלָה נַעֲלָה הֵקֵל נָקֵל (ש"ב יט, מד; בראשית טז, ד), הִצְמִיד נִצְמַד; אלה וכיוצא בהם מקבלים פעולת ההפעיל: נִצְדַּק נִקְדַּשׁ מן צַדֵּק קַדֵּשׁ או מן הִצְדִּיק הִקְדִּישׁ, נֶאְדַּר מן יַאְדִּיר (ישעיה מב, כא): תרעץ. תשבר, כמו וירעצו וירוצצו את בני ישראל (שופטים י, ח): תהרס קמיך. תהרוס המספר והסדרים במערכת מחנה האויב ולא יוכלו להחזיק מעמד: וברוח אפיך. כמו שנאמר ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו': נערמו מים. עמדו כמו ערמות תבואה נטויות (רש"י ופי' פרחון בערכים): כמו נד, ראה למעלה מזמור רננו צדיקים פסוק נוגס כנד: קפאו תהומות.

כמו

ק אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל פ תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: ק נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: פ מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: ק נָטִיתָ יְמִינְךָ

עץ יוסף

פי' נאד. ועל גביהן נקפאו המים כמין כיפה. לאגן עליהם מחרב ומטל וחורב. וכדאי' במכילתא קפאו תהומות בלב ים שעשאן כמין כיפה בלב ים: אמר. בלשון: אויב. עם מצרים בכלל. ובמכילתא וכי מאין ידעו ישראל מה חשב עליהם פרעה במצרים אלא רוח הקדש שרתה עליהם והיו יודעין מה פרעה חשב עליהם במצרים: ארדף אשיג אחלק. נרדוף נשיג נחלק אע"כ אלא ארדף אשיג אחלק. מורדף אני להם. מותשג אני להם. מוחלק הוא שללו וממונו להם: תמלאמו נפשי. תמלאם אינו אומר אלא תמלאמו. ממלאים הם נפשם ממנו: תורישמו ידי. תורישם ידי אינו אומר אלא תורישמו מוריש אני עשרי וכבודי להם: צללו. שקעו במצולות: כעופרת. אבר: במים אדירים. דבק עם צללו: מי כמכה באלם. מי כמוך באלו שמשמשין לפניך במרום. שנא' כי מי בשחק יערוך לה'. ד"א מי כמוך באלו שקורין עצמם אלוהות. כגון פרעה וסנחריב ונבוכדנצר נגיד צור: מי כמכה נאדר בקדש. נאה אתה ואדיר בקודש: נורא תהלות. כל המהללים יראים להלל. כי מי ישמיע כל תהלתו: עושה פלא. עשה פלא אע"כ אלא עושה פלא לעתיד לבא. ד"א עושה פלא עשה עמנו פלא ועושה עמנו בכל דור ודור. ד"א עשה פלא עם אבות ועתיד לעשות עם בנים: נטית ימינך תבלעמו ארץ. מגיד שהים היה זורקן ליבשה. והיבשה זורקן לים. אמרה יבשה ומה בשעה שלא קבלתי אלא דם הבל שהוא

יחידי

ענף יוסף

במים אדירים וגו'. כתב הפ"מ בשם ספר דעת חכמה שיש להפסיק בין במים ובין אדירים. ויש טפחא תחת במים וס"פ באדירים. שאדירים קאי על מצרים. כמ"ש בגמ' (מנחות נג ע"א) יבא אדיר ויפרע מאדירים. וכן הוא במדרש צללו אדירים כעופרת במים עכ"ל: מי כמכה וגו'. כתב הלבוש מי כמכה נאדר הכ"ף של כמכה דגושה. דאל"כ נמצא מחרף כאומר ה' מיכה שהוא האיש שגנב הפסל ועשה הפסל שנאמר ועבר בים צרה. ואין להקשות הפסוק מי כמכה באלם. משום שזה אינו

סמוך

עיון תפלה

כמו וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים (רש"י): תמלאמו נפשי. תמלא מהם נפשי, יש הרבה בלשון הזה (כנוים ליחסים אחרים) כי ארץ הנגב נתתני (שופטים א, טו) כמו נתת לי, דברו לשלום (בראשית לז, ד) כמו דבר עמו (רש"י): אריק חרבי. כתרגומו אשלוף חרבי, ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה, וכן ולא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מח, יא) לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי הלשון מוסב על היין (רש"י), ועי' דבריו (בראשית יד, יד): תורישמו ידי. השרשים ירש רוש רשה יסוד כולם רש ב' אותיות, ולשון רש הונח בעצם על העתקת הקנינים מרשות לרשות לכן יש במשמעו קנין והעדר והיינו הרישות והירושה, כי הרישות העדר והירושה קנין, ובנו מזה פעלים מתחלפים על גזרות שונות לרמוז בהם על הצדדים המתחלפים המכוונים בענין הזה, ואמר ירש בקל על קנית הירושה, ואמרו רש ומתרושש על העדר ושלילת הירושה, אלא שהקל עומד והמרובע יוצא, ואמרו הוריש בהפעיל להצמיד ההעדר והקנין בפעל אחד, כמו והורשתם את הארץ וישבתם בה (במדבר לג, נג), ומצד השלילה שבו יתפרש בלשון גירושין בהיות הבעלים מגורשים מאת נחלתם, וכל לשון הורשה שבתורה תרגם אונקלוס לשון גירושין חוץ מן תורישמו ידי שתרגם בלשון השמדה, לפי עקר כונת האויב לגרשם מארץ חיים (רוו"ה): נשפת ברוחך. אותה הרוח שהקפיאה את המים ותשימם ליבשה בשביל ישראל היא שבה והגירם על מצרים (סדור דובר שלום): צללו כעופרת במים אדירים. בב"ב (עג ע"ב) דנפל חצינא לבר נגרא כא שב שני ולא קמטיה ארעא ולא משום דנפישי מיא אלא משום דרדיפי מיא, פי' רשב"ם מתוך חריפות הנהר לא היה נצלל עדיין, אבל על המצרים שנתנו סדרי בראשית וחריפות המים הזידונים לא עכבה צלילתם, רגע אחד עלו שמים ורגע אחד ירדו תהומות. ובמנחות נ"ג א' מאדירים אלו המצרים דכתיב צללו כעופרת במים אדירים, פרש"י המצרים שהם אדירים, וכן העתיק הילקוט שמות רמז קס"ז ותהלים רמז תרס"ז, אבל במכילתא הגירסא במים שנקראים אדירים שנאמר צללו כעופרת במים אדירים מצרים שנאמר אותה ובנות גוים אדירים (יחזקאל לב, יח): נורא תהלות. בשוח"ט מזמור ק"ו מהו נורא תהלות א"ר יודן נורא אתה על כל תהלותיך, כיצד, מלך בו"ד נכנס למדינה מקלסין אותו שהוא גבור ואינו אלא חלש שהוא עשיר ואינו אלא עני שהוא רחמן ואינו אלא אכזר, אבל הקב"ה אינו כן אלא מכל דבר שמקלס אדם להקב"ה יש בו יותר ויותר, מכאן שהוא נורא על כל תהלותיו, ע"כ: נטית ימינך וגו'

נאים

תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: ם נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ ק נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: ם שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: ק אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד ם נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: ק תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ

עץ יוסף

יחידי נאמר אחר אתה וגו' עתה איך אוכל לקבל דמן של אוכלוסין הללו. עד שנשבע לה הקב"ה שאינו מעמידה בדין שנא' נטית ימינך וגו' ואין ימין אלא שבועה שנאמר נשבע ה' בימינו: **נחית בחסדך.** חסד שעשית לנו שלא היו בידינו מעשים: **עם זו גאלת.** לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי וגו': **נהלת.** נהגת: **בעזך.** בזכות התורה שנקראת עוז שנא' ה' עוז לעמו יתן. וזהו דכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה: **אל נוה קדשך.** בזכות בית המקדש שהם עתידין לבנות. ואין נוה אלא מקדש שנאמר ואת נוהו השמו: **שמעו עמים ירגזון.** כיון ששמעו האומות שאבד פרעה וחילו בים סוף ומלכות מצרים בטלה ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהם. והקב"ה הגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזים: **חיל אחז יושבי פלשת.** כיון ששמעו יושבי פלשת שישראל נכנסים לארץ. אמרו הם באו לעורר עורון של בני אפרים שהרגנו אותם. אמרו אין להם דרך בכל מקום אלא עלינו ועכשיו הם באים ובוזזים את נכסינו ומחריבים ארצנו: **אז נבהלו אלופי אדום.** אף שלא נאסר לישראל ארצם. מ"מ נבהלו מפני אנינות שהיו אוננים ומצטערין עצמן על כבודם של ישראל שעולים כ"כ למעלה. ד"א היו מתיראין שיצערו להם ישראל על שטמם עשו אביהם ליעקב אביהם של ישראל: **אילי מואב וגו'.** מפני אנינות. ד"א היו מתיראין שיצערו להם ישראל על המריבה שהיתה בין לוט אביהם ובין אברהם אביהם של ישראל כמה שנאמר ויהי ריב וגו': **נמוגו.** אין נמיגה אלא נמיסה. פי' כדבר הנמס ונעשה כמים: **כל יושבי כנען.** שכיון ששמעו שאמר הקב"ה כי החרם תחרימם. אמרו. אדום ומואב לא היו מתיראין אלא ממונם ומנכסיהם. אבל עלינו אינן באים אלא לכלותנו ולירש את ארצנו התחילו להמס: **תפול עליהם אימתה.** על רחוקים: **ופחד.** על קרובים. ועיין עוד בספרי סוף סדר עקב: **בגדול זרועך** וגו'

ענף יוסף

סמוך לנס. וכן כל פלמותי מהמכנה ה' מי כמוך הכ"ף רפויה שזה לא נאמר על הים: **עם זו גאלת.** הנ' דגושה. גם כי

עיון תפלה

נחית בחסדך. בזה הרגע שנטית ימינך על מצרים להשמידם — באותו הרגע עצמו היתה ימינך עסוקה בעמך לנחותם הדרך ולנהלם אל מחוז חפצם. וההבדל שבין שלשת הפעלים נחה נהל נהג ראה דברי הגאון מלבי"ם (תהלים לא, ד): **שמעו עמים ירגזון.** הרגז והחיל החרדה הרעדה והחלחלה מיוחסים תמיד אל בעלם הרוגז הָחָל הֶחָרֵד הרועד והמתחלחל, כי חרדת אלהים (ש"א יד, טו) אין פירושו החרדה מפני אלהים אלא חרדה גדולה מאד, וכמו שאמר הרד"ק במכלול כל דבר שירצה בעל הלשון להגדילו סומך אותו לשם קדש, כמו נפתולי אלהים (בראשית ל, ח), הררי אל (תהלים ס, יא); אבל היראה והפחד האימה וְהַחִתָּה הנם מיוחסים גם אל העצם אשר מפניו יראהו ויפחדו, פחדך ויראתך (דברים ב, כה) שמפחדים ויראים מפניך, יראתך כסלתך (איוב ד, ו) שאתה ירא, יראת שמיר ושית (ישעיה ז, כה) פירשו רבותינו במדרש שמואל פ"ב מה הדין סירא לא מדחל אלא מן פרזלא, כלומר לא יבוא שם הדבר שהשמיר והשית יראים מפניו, והוא מעדר הברזל, בבוא פחדכם (משלי א, כו) באתם פוחדים, חִתִּית גבורים (יחזקאל לב, כו) שְׁחַתִּים מפניהם, מחתת דלים (משלי י, טו) שהמה חַתִּים, את אימתי אשלח (שמות כג, כז) שאני מאיים על אחרים, ונוכל לומר ג"כ אימתי כשאחרים מאיימין עלי; האחרונים הם תכונות קבועות בעצם המטילות יראה ופחד על סביביו, והראשונים הם שנוים פתאומיים הנולדים רגע על ידי התפעלות מפני איזה מקרה, ואמרו רבותינו במכילתא אימתה על רחוקים ופחד על קרובים, כענין שנאמר (יהושע ב, ט) וכי נפלה אימתכם עלינו וגו' כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו'. והפעל מן אימה נמצא בתלמוד (סנהדרין כט, א) מאיימין על העדים, אֲיַמְּתֵי בחיל כפור (יוצר ליום ראשון של פסח). ויאמר מהרשד"ל היראה נמשכת מידיעה ומראיית השכל המצייר רע עתיד, ובהפך הפחד אינו נמשך מידיעה כי אם מהעדר ידיעה, וזה כאשר יבוא האדם או יעלה על לבו דבר אשר לא ידעהו ידיעה ברורה ולא יכיר הכרה שלמה מה טיבו ומה כחו ומה יוכל להמשך ממנו, ויפחד מאשר לא ידע, פחד קראני ורעדה וגו' ולא אכיר מראהו (איוב ד, יד), מפחד בלילות (שה"ש ג, ח) פחד לא היה פחד (תהלים נג, ו); ושני בניינים בו, הפוחד הקל פוחד בעל כרחו בעבור הספק שהוא עומד בו מחסרון הכרתו בדבר אשר יפחד ממנו, והמפחד הכבד מפחד ברצונו ומגרה בעצמו הפחד, אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כח, יד) הַשָּׂם לבו להתבונן כי מכשולים על כל צעד בכדי להשמר מפניהם, ותפחד תמיד (ישעיה נא, יג) הנך מגרה בעצמך פחד כאלו היא באמת נמס לפחוד: **בגדל זרועך.** מקור מהקל

יִדְּמוּ כָּאָבֶן ס עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהֹוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃
ק תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהֹוָה
ס מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ ק יְהֹוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃

עץ יוסף

וגו'. כיון שיצאו ישראל מן הים כנס עמלק את כל או"ה ובא ונלחם עם ישראל. והתפלל משה באותה שעה ודממו כלן כאבן. לכך נאמר בגדול זרועך ידמו כאבן. ר"ל דייק כן שמתחלה אמר אז נבהלו וגו' כולן בלשון עבר וכאן אמר תפול עליהם וגו' כולן לשון עתיד. לכך אמר שזה היא תפלת משה שהיה מתפלל על העתיד: עד יעבור עמך ה'. לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי. ובילקוט איתא עד יעבור עמך ה' את הים. עד יעבור את הירדן. עד יעבור נהלי ארנון: עם זו קנית. ישראל הם אחד מהארבעה שנקראו קנין. שהם דברים וקנינים חשובים לפני המקום. והם שמים וארץ. בית המקדש. תורה וישראל: תבאמו ותטעמו. נתנבאו אבות ולא ידעו מה. תביאם ותטעם לא נאמר אלא תבאמו ותטעמו לאחרים משמע. אמרו הבנים נכנסים ולא האבות: בהר נחלתך. בהר שהבטחתנו עו שנאמר בהר קדשי בהר מרום ישראל. ובהמ"ק הוא אחד מהארבעה דברים שנקראו נחלה. בהמ"ק. א"י. תורה. ישראל: מכון לשבתך. שבית המקדש של מטה הוא מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה: פעלת ה'. חביב בהמ"ק לפני מי שאמר והיה העולם. שכשברא הקב"ה את העולם. לא בראו אלא במאמר שנאמר בדבר ה' שמים נעשו. כשבא לבהמ"ק כביכול פעולה לפניו שנאמר פעלת ה': מקדש אדני כוננו ידיך. חביב בהמ"ק לפני מי שאמר והיה העולם שכשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ. וכשבא לבנות בהמ"ק כביכול בשתי ידיו שנאמר מקדש אדני כוננו ידיך: ה' ימלך לעו"ו. ר"ל כגליל

ענף יוסף

גאה. גאה סג' דגושה (רד"ק בס' סדקדוק): ידמו כאבן. סכ"ף דגושה שלא יהא נשמע כאומר ידמוך אבן ה"ו, רד"ק):

עיון תפלה

(שם הפ"של). עם בי"ת בכל"ס, כמו בִּקְרֹב עלי מרעים (תהלים כז, ב), כחסר תגדל זרועך (הרכבים נבקעה): יִדְּמוּ. נפעל מכפולים וראוי להיות יִדַּמּוּ בפלס יִתַּמּוּ חטאים (שם קד, לה) אלא שהוקל, ולכן הדל"ת דגושה להשלום נו"ן נפעל, וכמוהו וְנִדְּמָה שם (ירמיה ח, יד) ראוי להיות וְנִדַּם כי הה"א נוספת: כָּאָבֶן. חד מן י"ה מלין דגשין בתר יהו"א בלא מבטל, וכן מי כָּמֹכָה, וכן עם זו גָּאָלְתָּ. וסי' נמסר במסרה גדולה (דניאל ה, יא): עד יעבר עמך ה'. זו ביאה ראשונה, עד יעבר עם זו קנית, זו ביאה שניה (ברכות ד' ע"א), וראה למעלה פסוק ימינך ה' נאדרי בכח: עם זו קנית. הקנינים מפרסמים את הקונה, ולפי שישראל מפרסמים גדולתו של הקב"ה כמו שנאמר (ישעיה מג, כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, וכן השמים והארץ כמו שנאמר (תהלים יט, ב) השמים מספרים כבוד אל, ונאמר (ישעיה מב, י) תהלתו מקצה הארץ, וכן אברהם שנאמר (בראשית יג, ד) ויקרא שם אברם בשם ה', פרשו רבותינו (ב"ר פ"פ ל"ט וסוטה י' ע"א) מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה, וכן בית המקדש שנאמר (תהלים סח, לו) נורא אלהים ממקדשיך, וראה באורנו למעלה סוף פיסקא הודו לה' קראו בשמו, וכן התורה כלה אומרת כבוד לנותנה, לפיכך נקראו חמשה דברים אלה קניניו של הקב"ה שעל פיהם הוכר בעולמו, כמו ששנו רבותינו בברייתא דקנין תורה בתנא דבי אליהו זוטא פי"ז ושם פ"ט חמשה קנינים קנה הקב"ה בעולמו ואלו הן תורה קנין אחד שמים וארץ קנין אחד אברהם קנין אחד ישראל קנין אחד בית המקדש קנין אחד, ובגמ' פסחים פ"ז ע"ב ובמכילתא באלה פסוק זה ובספרי האזינו פסוק הלוא הוא אביך קנך לא נחשב אברהם לקנין בפני עצמו, לפי שלא נמצא לשון קנין מפורש בו וכללוהו בכלל ישראל, אבל תנא דקנין תורה חשיב תחלת ישראל מיעקב לפי שהיתה מטתו שלמה שלא יצאה ממנו פסלת (שבת קמ"ו א' פסחים נ"ו א' שוח"ט מזמור פ"א הואיל ויעקב אין בו פסלת איני מזכיר אלא יעקב לבדו, רש"י בראשית (מז, לא), ומקור דבריו בספרי ואתחנן סי' ד' ע"ש): תבאמו. זו ביאה שלישית והיא האחרונה, אתה בעצמך תביאמו, לא כביאות הראשונות שהיו על ידי אדם, הראשונה על ידי יהושע והשניה על ידי עזרא וסיעתו, כמו שנאמר עד יעבר, ולפיכך לא נתקיימו, אלא כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון (ישעיה נב, ח), ושב ה' אלהיך את שבותך (דברים ל, ג), כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל (ישעיה נב, יב). ועי' לקמן בתפלת שמונה עשרה ברכת ולירושלים עירך ד"ה ובנה אותה וגו' בנין עולם: ותטעמו. אתה בעצמך תטעמו אז נטיעה עולמית שאין אחריה עקירה, כמו שנאמר (שם ס, כא) נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, ולפיכך לעולם יירשו ארץ, ונאמר (עמוס ט, טו) ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד: מכון לשבתך. שעור הכתוב תטעמו בהר נחלתך אשר אותו פעלת להיות מכון לשבתך וידיך כוננוהו למקדש, ואז — ה' ימלך לעלם ועד, תִּגָּלֶה וְתֵרָאֶה מלכותו בכל העולם: וָעֶד. עקרו עַד, שענינו נצח, כמו בשמו בס'

ס' יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: ק' יְהוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

(בשמים ראש) כתוב בכתבי האר"י ז"ל טוב לומר עם השירה פ' כי בא סוס פרעה וגו'. והגר"א כתב שאין לומר פ' כי בא סוס וגו' אף שהוא מהשירה אך שלא תקנוה בתפלה והעד על זה שכופלין פסוק ה' ימלוך לע"ו לסיום השירה כמו שכופלין פסוק כל הנשמה לסיום פסד"ז עכ"ל. אבל לפי מ"ש בא"כ בשם מהרי"ל לא מן הטעם הזה אנו כופלין פסוק ה' ימלוך לע"ו. אלא משום דמפסוק ויהי באשמורת הבוקר עד ה' ימלוך יש שם י"ח אזכרות של שם ד' אותיות. וד' פעמים י"ח עולה ע"ב אותיות נגד שם ע"ב. ובפסד"ז מתחילין מויושע ונזכרו ד' שמות דקודם ויושע לכך כופלין ה' ימלוך. ומוסיפין עוד פסוק כי לה' המלוכה וגו' להשלים המנין. והחמישי אינו מן המנין רק מפרש ביום ההוא יהיה ה' אחד עכ"ל. עכ"פ גם מהמהרי"ל נשמע שא"ל שאין לומר פ' כי בא סוס וגו' דא"כ למה לנו לכפול פסוק ה' ימלוך הרי בפסוק כי בא סוס פרעה יש שם אחד. והגאון מוהר"ר יעב"ץ פסק לאמרו. וכתב שכ"ה מנהגו של אר"י ז"ל ולא היה כופל הפסוק ה' ימלוך:

כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם

עץ יוסף

הגלילי אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לע"ו לא היה אומה ולשון שולטת בהן לעולם. אלא אמרו ה' ימלוך לע"ו לעתיד לבא: ה' ימלוך לע"ו. מפני מה כי בא סוס פרעה וגו' וישב ה' עליהם וגו' ועי"כ שמעו

עיון תפלה

עדי עד (ישעיה כו, ד), עולמי עד (שם מה, יז), וטעם הפתח הגדול לפתח קטן, והוי"ו קמוצה לפני נגינה מפסקת (מסלול ודרך סי' מ"ה): **כי בא** וגו' **בים**. ולעיל (יד, כג) הוא אומר ויבאו אחריהם וגו' אל תוך הים, ולמען ישב הלשון על מתכונתו צריכים לפרש גם כאן כדרך שפירשנו למעלה פיסקא אתה הוא ה' לבדך פסוק ויעברו בתוך הים ולהוסיף במקרא אשר נקשר עם יתם שבו, ויהיה שעור הכתוב — כי **בא** סוס פרעה ברכבו ובפרשיו (ויעמדו) בים, והודיענו בזה כי הים אשר נבקע ונהפך ליבשה בשביל ישראל לא שב לאיתנו עד אשר באו כל מחנה מצרים לרדת אל תוכו ועד אשר הנתקו כפות רגלי האחרון שבהם מיבשה האדמה ליבשת הים, ואז גזר הקב"ה כרגע שישובו עליהם המים ויכבישום כאחד, **וישב ה' עלהם את מי הים**, ועוד נפלא מזה, כי באותו הרגע

תקון תפלה

בדבר סיום השירה יש מחלקת בין החכמים, הר"ד אבודרהם ד' כ"ד ע"ב כתב „בפסוקי דזמרה כופלין הפסוק האחרון כל הנשמה תהלל יה להודיע שנגמרו המזמורים של ספר תהלים. כדרך סיום הפרשה שכופלין הפסוק האחרון, וכן בשירת הים כופלין פסוק ה' ימלך מפני שהוא סוף השירה ואם לא היו כופלין אותו לא היה נראה שהוא סוף השירה" עכ"ל, וכ"כ רב עמרם בסדורו דף ג' ע"א „עד סוף השירה ה' ימלך לע"ו" עכ"ל, וכ"כ ר' טוביה בפסיקתא זוטרתא פסוק זה „שירת משה רבינו שמונה עשר פסוקים וכנגדן תקנו רבותינו שמונה עשרה ברכות של תפלה" עכ"ל, ולפי"ז המקרא כי בא סוס פרעה איננו עוד מן השירה, כי הוא הפסוק הי"ט מן אז ישיר, גם המרדכי פרק לולב הגזול סי' אלף רפ"ח מזכיר הכפלת הפסוק ה' ימלך, גם במחזור לבני רומא כופלין הפסוק הזה ואין אומרים כי בא סוס פרעה כלל לפי שאינו מן השירה א). אבל מדברי המכילתא אשר הבאנו למעלה בעיון תפלה המסמכת מקרא זה לשלפניו ה' ימלך לעולם ועד מפני מה כי בא סוס פרעה, נראה שגם הוא מן השירה, וכן הוא בסדורי התימנים, וכן מנהג הסופרים לכתוב גם פסוק זה בדמות שירה אריח על גבי לבנה, כדאיתא במס' סופרים פי"ב הי"א שירת הים שלשים שיטין וכו' וכו' ידיך, **בא**, **מי**, ע"כ, וכ"כ הרמב"ם בפ"ח מהל' ספר תורה, אלא שהוא סידר התחלת השיטות בסוף השירה **ברכבו**, **את**, ובעל אור תורה סידר **הים**, אבל בזה הכל מודים שגם המקרא כי בא סוס פרעה הוא מכלל השירה, וכ"ה דעת הראב"ע ודון יצחק אברבנאל, וכ"ה במחזור ויטרי דף תרס"ג, ולפי הדעת הזאת לא יתכן לכפול הפסוק ה' ימלוך ולעשות הפסקה באמצע השירה משום דכל פרשה דלא פסקה משה רבינו אנן לא פסקינן לה בצבורא, כדאיתא (ברכות יב ע"ב), וראה בש"ס דקדוקי סופרים סוגיא זו אות ב' בהערת הגאון סלבוב; גם הכלבו סי' ד' כתב בשם קונטרס אחד דהכפלת ה' ימלך טעות הוא. ובנוסחאות הספרדים אחזו את החבל בשני ראשים, שכופלין הפסוק ה' ימלוך וגם אומרים אח"כ פסוק כי בא סוס פרעה, ואולי

א) וכן הפייטן הגדול שמעון ב"ר יצחק (שהיה בזמן רש"י) בפיוט לשביעי של פסח ולאחרון של פסח חתם את פיוטו בפסוק ה' ימלוך לעולם ועד ואח"כ בפסוק והיה ה' למלך על כל הארץ, ועל פסוק כי בא סוס פרעה לא כתב שום פיוט, מזה נראה כי דעתו גם כן שהפסוק כי בא וגו' איננו מן השירה.

את־מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: ס כי ליהוה המלוכה ומושל בגוים: ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את־הר עשו והיתה ליהוה המלוכה: ק והיה יהוה למלך על־כל־הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד:

עץ יוסף

שמע כל העמים שאין אלוה זולתו ונודע מלכותו: כי לה' המלוכה. ר"ת כלה. פי' כשיכלו הרשעים אז תהיה לה' המלוכה: ועלו מושיעים. ז' רועים וח' נסיכי אדם: והיה ה' למלך על כל הארץ. זה לעולם הבא: יהיה ה' אחד. זו מדת הרחמים. שלא תהא מדת הדין בעולם. אלא הכל ברחמים: ושמו אחד. שהשם יקרא ככתיבתו ולא בכנוי. כי כל הארץ תהיה בקדושה כמו המקדש כי יתקדש. והוא ושמו אחד זה השם הנכבד והנורא שהיו אומרים במקדש יקרא לעוה"ב בכל העולם. ובכל גו כתב והיה ה' למלך ר"ל כי לעתיד יבאו כל נשמות הקדושים לאחד ויהיה ה' אחד ושמו אחד יה"ר שיהיה ב"ב:

עיון תפלה

הנה עתה שזרמו המים על מצרים גם ברגע הלכו בני ישראל ביבשה בתוך הים, זהו פשוטו של מקרא, ובמכילתא פסוק וים משה את ידו: כשעלה האחרון שבישראל מן הים ירד האחרון שבמצרים לתוך הים, ובילקוט רמז רל"ז ובפסיקתא זוטרתא דר' טוביה הגי' כשעלה האחרון שבישראל מן הים ירד האחרון של מצרים לתוך הים, אבל בספר הזהר ויהא דף קי"ג ע"ב כתוב כדברינו, א"ל ר' יוסי בזמנא דבקע קוב"ה ימא לישראל הוה קרע ימא לאלין ואזלין ביבשתא ומיא הוו הכין מכפרא תיכלא ומבטין לאלין ומהין ואשתכח נשא הכא ודינא הכא כלא כחדא, ע"כ, וכן

תקון תפלה

ואולי יאמרוהו בתור הוספה בעלמא כדרך שמוסיפין שאר פסוקים שלא מן השירה, ואומרים גם תרגום הפסוק ה' ימלך לע"ו כדי להבדיל בין השירה ובין הפסוקים הנוספים, אבל דעת המוסיפים אשר תקנו בתחלה הוספת שלשת הפסוקים כי לה' המלוכה וגו' ועלו מושיעים וגו' והיה ה' למלך וגו' היתה כפי הנראה להסמיך מלכיות למלכיות, ג' פסוקים אלה אצל ה' ימלך לע"ו, ולא להפסיק בינתים בפסוקים אחרים. ומנהג הוספת שלשת הפסוקים האלה קדמון מאד, ונזכר גם בסדורו של רב עמרם גאון זצ"ל:

נראה דעת ר' שמעון בן לקיש שמו"ר פכ"ב סי' ב' על אלו ואלו נגע הים מד' רוחותיו, ר"ל שטביעת מצרים והצלת ישראל היו בבת אחת. ולפיכך יסדו אנכה"ג בברכת אמת ויציב בתחלה זדים טבעת ואח"כ וידידים העברת לומר לך שבעת טביעת הזדים בים עדיין לא עברו הידידים; והכליה ההודעה הזאת להוציא מלבם של המינים מדרך האמונה ומבקשים להביא גם קריעת הים תחת חקי הטבע הכוללים, מרדת מי הים ועלותם — עבטע אוכד פלוסס, — שהרי חבות המים בתשובתם עד רדת האחרון שבמצרים ועשותם פעולות הפכיות ברגע אחד, מורים באצבע כי יד אל עשה פלא מלך כל הארץ עשתה זאת ואין לטבע חלק בהם, כי הטבע לא חכתה עד האחרון ולא הפלתה בין ישראל למצרים. ועל ההערה הנפלאה הזאת העירונו רבותינו במכילתא פסוק זה ה' ימלך לעלם ועד — מפני מה — כי בא סוס פרעה וגו' בים וישב ה' עליהם וגו'; ולפי זה היה להם לישראל לומר ה' מלך עולם ועד בלשון הוה, שהרי בימיהם ולעיניהם נגלתה זרוע ה' ומלכותו המושלת בכל, אבל הם לא השכילו נפלאותיו ואמונתם השלמה היתה עדיין רופפת בידם, ועוד השיתם הספק למצא בכל המעשים האלה עקבות הטבע, לפיכך נואשו לדחות התגלות הברורה הנעלה מעל כל ספק עד אחרית הימים ואמרו ה' ימלך לעתיד לבא, שאז עין בעין יראו מפלאות תמים דעים ומלכותו הברורה. ואלה הדברים דבר ר' יוסי הגלילי במכילתא, ר' יוה"נ אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לא היתה אומה ולשון שולטת בהם לעולם, אלא אמרו ה' ימלוך לעתיד לבא. ואע"פ שהעברי משתמש פעמים רבות בתמונת העתיד להוראת הזמן ההוה, אז הפעולה נמשכת ומתמדת כמו ככה יעשה איוב (איוב א, ה) תחת היה עושה, לא אדע צאת ובוא (מ"א ג, ז), איני יודע, מה תבקש (בראשית לז, טו) אתה מבקש, בן חכם ישמח אב (משלי טו, כ) משמח, יום ליום יביע אמר (תהלים יט, ג) מביע, וכאלה רבים, אבל באחוז בתמונת העתיד, שברוב פעמים משמעותה שלילת ההוה תחת התאר מלך שאין במשמעותו כי אם המשכה והתמדה — הורו בזה חסרון אמונתם בהוה: כי לה' המלוכה. (תהלים כב, כט), המקרא הזה בארנו למעלה פיסקא אשרי יושבי ביתך פסוק מלכותך מלכות כל עולמים: ועלו מושיעים. סוף עובדיה: והיה ה' למלך. (זכריה יד, ט): ה' אחד ושמו אחד. כמו שה' אחד גם בימים האלה שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, כן יהיה לעתיד לבוא גם שמו אחד. ועניין שמותיו של הקב"ה כבר בארנו למעלה במקומות הרבה שם תאריו על פי

בכל"ח כתב שאין לומר ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וגו' קודם ישתבח. שנפל ט"ס בסדורים מסיום י' פסוקי מלכיות דר"ה עכ"ל. אבל בספר נוהג כצאן יוסף כתב שלא מן הטעם הוא זה. ואין כח בידינו לשנות ממנהג שנהגו מ"ע. וכן הגאון מוהר"ל יעב"ץ כתב לאמרו. וטעם אחר שלו משום שצריכין להזכיר ק"ש בכל ד' חלוקי עולמות. שכן תקנוהו בברכות השחר ובעלינו. לפי שבכל בחינות אבי"ע הוצרכנו לתקוני ק"ש. לכן העיקר לאמרו. כ"ה מנהגו של אמ"ה ז"ל עכ"ל:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

יכוין בד' של אחד לצרפה עם י"ש של ישתבח שהוא צירוף אחד מצירופי שדי. ולכן אין להפסיק בין אחד לישתבח:

בשבת וביום טוב אומרים כאן **נשמת**:

(דה"ח) (א) כשיאמר ישתבח יש לעמוד (סי' נ"א): (ב) כל הט"ו שבחים שבישתבח שהם משיר ושבחה עד לאחר ההודאות יש לאמרם בנשימה אחת (מ"א בשם של"ה סי' נ"ג) [אבל מהרי"ע כ' שיהיו נאמרים בלי שהייה גמורה. אבל לא בנשימה אחת. אלא אדרבה צ"ל בנעימה כמסדר שבחו של מלך]: (ג) אף אם סיים ברכת ישתבח בשוה עם הש"ץ יאמר אמן (סי' נ"א): (ד) באמצע ברכת ישתבח מותר לענות אמן (פ"מ סי' נ"א): (ה) אם לא היה לו טלית והביאו לו בין פסוקי דזמרה לישתבח ימתין עד לאחר ישתבח ויברך דהא אף לדבר מצוה אסור להפסיק (כמו שנתבאר לעיל אבל דיני ב"ש): (ו) בד"א ביחיד אבל בש"ץ יתעטף מיד שהביאו לו ויברך ולא יפסיק בין ישתבח לקדיש דגנאי לצבור להמתין עליו בין ישתבח לקדיש (סי' נ"ג): (ז) אך אם לא הביאו להש"ץ עד לאחר ישתבח קודם שאמר הקדיש יכול להניח שם ולברך והקהל ימתינו הואיל וא"א (שם) אבל לאחר שהתחיל הקדיש אין להפסיק שוב לטלית לברך עליו רק יתעטף בין קדיש לברכו ואחר תפלת י"ח ימשמש בטלית ויברך (שם ועי' סי' ס"ו): (ח) אם באו אנשים וקבלו בבית הכנסת על איזה אנשים דלא נייתי דינא. וכיוצא בין ישתבח לקדיש שמותר לדבר מצוה להפסיק אח"כ לא יאמרו הקדיש לבד רק יאמרו קצת פסוקי

(בשמים ראש) מבואר בזוהר תרומה [ד' קל"ב.] כי בזמן שישראל אומרים שירה היה מתעטרין לכנ"י בעטרה שעטרו על הים. לכשמגיעים לישתבח אזי נטיל הקב"ה ההוא כתרא ושוי ליה קמיה וכנ"י מתעטרת בי"ג מכילן דרחמי. ולזה תקנו שיר ושבחה הלל וזמרה וכו' עד ומלכות הא עליה. ואח"כ נתוסף לומר ברכות והודאות. וע"כ צ"ל בכוונה גדולה ושלא להפסיק בשבחות אלו כלל. אלא יאמר שיר ושבחה וכו' עד מעתה ועד עולם בנשימה אחת. ואי פסיק בינייהו אזי מתחות גדפי כרוביא נפיק חד שלהובא וקארי בחילא ואמר פלניא די פסיק גאוותא דקב"ה ישתצי ויתפסק מן עלמא דלא יחמי גאוותא דמלכא קדישא כד"א ובל יראה גאות ה' בגין דאלין תלים: איתון גאות ה' וכו' ע"ש. וכתב המ"א בשם של"ה בסי' נ"ג כל הט"ו שבחים שבישתבח שהם משיר ושבחה עד לאחר והודאות יש לאמרם בנשימה אחת. אבל הגאון מוהר"ל יעב"ץ כתב יש בו בישתבח י"ג

עיון תפלה

פעולותיו הנגלות לעינינו (ובמדרש הלל שהוציא לאור מלומד אשכנזי ונדפס בבית המדרש חלק ו' המשיל משל על שמות התארים של הקב"ה משל למה הדבר דומה למלך ששלח פמליא שלו למלחמה ונתן להם האיקונין שלו ואמר להם כל זמן שאתם נוצחין תהיו מקלסין איקונין שלי וכאלו לי אתם מקלסין לכך נאמר הללו את שם ה'). ותאריו רבים לאין חקר, כאשר פעולותיו השונות עצמו ספר, כי אנחנו קצרי ההשגה רואים כל פעל ופעל כדבר בפני עצמו. והנה כל חכמה נלמדת על ידי כללים, מפני שהחכמה היא אשר הקיפוה בתבונתם מכל צדדיה מסביב, חלקוה לחלקים, וישימו לה כללים ויסודות שעל פיהם נמסרת לתלמידים. ומספר הכללים והיסודות הולך ומתמעט לרגלי השתלמות החכמה, וכלל גדול בדרכי הלמוד, התבונה והכללים נערכים בערך מהופך, ברבות התבונה המקפת כל חלקי החכמה וחודרת במעמקיה — ימעט מספר הכללים, כי המבין ישכיל להכניס כללים הרבה תחת סוג אחד. דרך משל בחכמת למוד התורה שנה לנו ר' ישמעאל ברייתא תורת כהנים שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, והלל הזקן שהיה גדול ממנו והקיפתו את התורה יותר שלמה וחודרת, לא שנה רק שבע מדות לפני זקני בתירה (שם ובאבות דר"נ פל"ז ועי' פסחים סו, א), שלדעת רוב גאוני ישראל אלה שבע המדות כוללות כל התורה כלה, ואין צרך לסברת רבינו שמשון מקינון ז"ל. משל שני, בפרקא קמא דמס' בבא קמא מובאות שתי ברייתות להתנאים, האחת מתוספתא דר' אושעיא והשנית מתוספתא דר' חייא, בתוספ' דר' חייא תנינן עשרים וארבעה אבות נזיקין (ב"ק ד' ע"ב), ותנא דר' אושעיא לא תנא כי אם י"ג אבות, ר' אושעיא תנא שומר חנם והשואל וכולל גנב וגזלן עמהם ור' חייא פורטן, ר' אושעיא תנא נזק וכולל מטמא ומדמע ומנסך בהדיה ור' חייא פורטן, בשביל שתנא דר' אושעיא היה גדול מתנא דר' חייא, אע"פ שר' חייא היה גדול מר' אושעיא, לפיכך שנה משנתו בדרך יותר קצרה וכוללת, ותנא דמתניתין שהיה גדול משניהם העמידן על ארבעה, ותנא אדם וכל מילי דאדם, וכיוצא בהם הרבה בתלמודנו. וכן הוא גם בחכמת **דעת אלהים**, הקרוב קרוב לאלהיו והכרתו את האלהות ברורה יותר, הוא כולל תארים הרבה תחת סוג אחד, בדעתו שכלם ממקור אחד יצאו. לפיכך שנו חכמים בתוספתא דברכות פרק א' ה"ח והובא בגמ' דף כ' ע"א מברכותיו של אדם נכר אם הוא תלמיד חכם, ר"ל אם הוא כולל או פורט. ולעתיד לבוא כאשר תמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים (ישעיה יא, ט) וכלם ידעו אותו למקטנם ועד גדולם (ירמיה לא, לג), אז יתגלה המקור האמתי אשר ממנו לכל התארים תוצאות, ואז יהיה להקב"ה רק שם תאר אחד:

ישתבח

דזמרה מקודם דסיין אומרים קדיש עד שיאמרו האלה קלת פסוקי דזמרה (שם) וכאן כיון שהיה הפסק גדול צריך לומר עוד הפעם קלת פסוקי דזמרה וכן כל כיולא בזה (סי' נ"ד): (ט) אם בא לבית הכנסת והקהל אומרים ישתבח נתבאר לעיל בדיני יאחר לבוא לבית הכנסת ע"ש: (י) לדבר מצוה מותר להפסיק בין ישתבח לקדיש כגון לברך את החולה וכל דבר מצוה (סי' נ"ד): (יא) התפללו פסוקי דזמרה בלא עשרה ואחר כך באו עשרה קודם שאמרו ישתבח יאמרו המתפללים ישתבח והש"ץ אומר קדיש וברכו כי הקדיש שייך על שאמרו ישתבח במנין אבל אותן שלא התפללו פסוקי דזמרה לא יאמרו ישתבח כמו שנתבאר לעיל (סי' נ"ה בפ"מ): (יב) וכל זה שבאו קודם ישתבח אבל אם באו אחר ישתבח יאמרו ג"פ מפסוקי דזמרה ויאמרו קדיש (עי' בסי' הנ"ל וא"ר סי' תקפ"א) כי אין לומר קדיש כיון שלא אמרו קלת פסוקי דזמרה בי': (יג) דינו קדיש ולירוף מסן ויללו מקלתן כבר נתבאר לעיל קודם התפלה ע"ש:

י"ג לשונות של שבח כנגד י"ג ברוך שבב"ש. ובל"ש הוא ברכה לפני פסד"ז. וישתבח הוא ברכה לאחריה. וט"ו לשונות של שבח הם בסוד הגיסר מכילין דרחמי. וי"ג נכלי דאפרס.ונלא דכיא. ואמרינן בלי הפסק ביתה או בספיה נשרה. אבל לא בנשימה אחת. אלא אדרבה ל"ל בנשימה כתסדר שבחו של מלך הכ"ל. וכן כתב בתיי אוס בשם הגר"א ז"ל ויזכר מאד שיאמר י"ג שבחים שבישתבח מן שיר ושבחה עד ומלכות בלא הפסק אבל א"א שיאמר בנשימה אחת כנ"ל. כתב הכל בו שבח זה יסד שלמה המלך ע"ה ותמלאנו מזה בראשי תיבות ישתבח "שמך "לעד "מלכנו "האל המלך. והאבודרהם כתב אפשר כי החכם שחבר זה [השבח] היה שמו שלמה ושמא לכבוד שלמה המלך. והגאון מוהר"ר יעב"ץ כתב ולדעתי צריך לסיים למי שהשלום שלו:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה

עץ יוסף

האל. חזק. לשון אילי הארץ: **המלך**. ע"ש ארוממך אלוהי המלך: **הגדול**. ע"ש גדול אתה וגדול שמך בגבורה: **והקדוש**. ע"ש והאל הקדוש נקדש בצדקה: **בשמים ובארץ**. ע"ש מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך: **כי לך נאה ה' אלהינו**.

ענף יוסף

ישתבח וכו'. ברכה זו היא פותחת בברוך מפני שסמוכה היא לברוך שאמר. ופסוקים שבינתים לא הוו הפסק. וכתב בספר אות אמת צריך להדגיש היו"ד של ישתבח. שלא יהיה נראה כאומר איש שבח עד כאן לשונו:

עיון תפלה

ישתבח. שעור המאמר, ישתבח שמך לעד (מלכנו האל המלך הגדול והקדוש) בשמים ובארץ, כלומר, אתה מלכנו שאתה האל המלך הגדול והקדוש, חשקנו ותאות נפשנו כי ישתבח שמך לעולמי עד בשמים ובארץ: **שיר וּשְׁבָחָה**. כ"ה בכל הסדורים המדויקים, וכן נקד ר' שלמה ן' גבירול בשירו **שְׁבָחָה** בחטי כפי המובא בספר מהלך שבילי הדעת במשקלי השירים. אבל במחזור לבני רומא דפוס בולוניא נקדו **שְׁבָחָה**, וכ"כ המדקדק ר' שבתי סופר בהגהות מהלך שבילי הדעת במין השביעי ממשקלי השירים: **הַלֵּל**. בכתבי הקדש לא נמצאה התמונה הזאת במובן שם המקרה כמו במקום הזה, רק במובן מקור או שם **הפֹּעַל** שלא תבוא עליו ה"א הידיעה, כי ויאמרו כל העם אמן **וְהַלֵּל** לה' (דה"א טז, לו) מקור תחת פעל מח"ס **וְהִלְלוּ** או **וַיְהַלְלוּ** לה' (לעיל במזמור הודו לה' קראו בשמו לא פרשתי כך), כמו גם אולת בבדם ילדה **וְעָזוֹב** (ירמיה יד, ה) תחת **וְעָזְבָה**, כמהם **וְסָפוֹד** (זכריה ז, ה) תחת **וּסְפַדְתֶּם**, הרגו היהודים **וְאַבֵּד** (אסתר ט, ו) תחת **וְאִבְּדוּ**, ושם המקרה **תְּהִלָּה** או **הִלּוּל** (ויקרא יט, כד); אבל רבותינו בתלמוד השתמשו בה גם במובן שם התאר, כמו ימים שהיחיד גומר בהם את **הַהַלֵּל** (ברכות יד, א), **ההלל** והשמחה שמונה (סוכה מח, א), רביעי גומר עליו את **ההלל** (פסחים קיז, ב), אחר להמזמורים בתהלים מפרשה קי"ג עד פרשה קי"ט; וכאן הוא שם המקרה כחבריו שבחה וזמרה וכו': **נצח**. כל"ל בניר"י הפ"א, לא כמו שנדפס

תקון תפלה

ישתבח. בדבר קדמות הברכה הזאת כבר העלינו בתקון תפלה לברוך שאמר שהיתה מתוקנת כבר בימי רבותינו חכמי התלמוד, ובמכילתא דר' ישמעאל השתמשו במבטאיה פעמים אחדות, כנראה מדברי המכילתא אשר הבאנו לעיל בעיון תפלה, וכן במכילתא דבשלח פרעה פרשה א' פסוק ויחזק ה' את לב פרעה מגיד הכתוב שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים אבל ישראל מרוממים ומשבחים ונותנים **שיר ושבח** וגדולה **תהלה ותפארת** למי שהמלחמה שלו, ושם פרשה ב' אמרו ישראל למשה — רבינו משה מה עלינו לעשות, אמר להם אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנים **שיר ושבח גדולה ותפארת** למי שהמלחמה שלו, ושם פרשה ג' א"ל הרם את מטך וכו' ואתה תהא מרומם ומשבח ונותן **שיר** ושבח

וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ וּמֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת בּוֹרֵא כָּל־הַנְּשָׁמוֹת רִבּוֹן כָּל־הַמַּעֲשִׂים הַבּוֹחֵר א) בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ יָחִיד אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

הקהל עונים אמן והש"ץ אומר חצי קדיש

צליון רעק"א א) בשירי זמרה. נ"ב שירים של שבחים. וזמרה מעין הכתוב מזמרת הארץ. אבודרהם:

עץ יוסף

ע"פ מי לא ייראך מלך הגוים כי לך יאתה: גדול בתשבחות. שאין יכולת בשום נברא לספר כל שבחיו: אל ההודאות. שאין יכולת בשום נברא לספר כל הודאותיו: אדון הנפלאות. שאין יכולת בשום נברא לספר כל נפלאותיו שעושה בכל עת. וכדכתיב כי גדול אתה ועושה נפלאות: הבוחר בשירי זמרה. כמאמר ונעים זמירות ישראל: חי העולמים. בציר"ה תחת החי"ת דוקא כמ"ש התוי"ט סוף תמיד (הגר"א). ופי' שהקב"ה מחיה כל העולמות עליונים ותחתונים. ואלו היה מסיר מהם השגחתו אפי' רגע אחד היו כלא היו: אמן. שראוי ויושר להלל ולשבח אותך בשבחים אלו:

אחרית לשלום

חי העולמים. יש בזה נוסחאות שונות. בכל סדורים הגירסא מלת חי בציר"ה והוא ע"פ משפט הלשון. והכונה שהוא ית' כח החיות שבכל העולמים. ובס' החייש במסכת הכמות כתב לא נקרא חי העולמים בציר"ה אלא חי העולמים בפת"ח. ובאליהו זוטא כתב ג"כ לומר בפת"ח וכ' דגם התוי"ט שכתב לומר בציר"ה חזר בו. וגם מהר"ל מפראג ז"ל כתב לומר בפת"ח. ובסדורים ישנים מצאתי שמביא ב' הנוסחאות בפת"ח ובציר"ה:

עיון תפלה

בכל הסדורים בסגל, כי הוא נוסד על המקרא לך ה' הגדולה וגו' והנצח וההוד, כנראה מן המכילתא דשירת הים פ' אשירה לה' נאה גדולה לה' נאה גבורה לה' וכן דוד אומר לך ה' הגדולה והגבורה וגו' הא לו נאה גדולה וגבורה תהלה ותפארת וכו', ובילקוט רמז רמ"ב בשנים קלים אשירה לה', לה' נאה גדולה לה' נאה גבורה לה' נאה התפארת והנצח וההוד, וכן דוד אמר וכו' אשירה לה' שהוא נאה לו גדולה וגבורה ותפארת והנצח וההוד, ע"כ, וראה תקון תפלה. [נצח] זה הוא שם המקרה כמו שפרש"י (ש"א טו, כט) נצח ישראל הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל, וכן תרגם יונתן כמר נזר עליך מן קדם מרי נצחניה דישראל, אבל נצח בסגל הוא תאר הפעל, כמו ועברתו שמרה נצח (עמוס א, יא), אף ה' ישכן לנצח (תהלים סח, יז): תהלה ותפארת. מי שיש לו התהלה כל אשר יזכיר שמו יהללנו, ועדיין אפשר שימלא אדם אשר לא יכירהו ולא יחשב בו כבוד, מוסיף עליו מי שיש לו תפארת שסימני גדולתו עליו (ראה עיון תפלה פסקת ברוך שאמר) וכלם יכירוהו ויכבדוהו (מהרש"ל): מעתה ועד עולם. מוסב על כי לך נאה, כאמר כי לך נאים כל הדברים האלה מעתה ועד

תקן תפלה

ושבח והודאה וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו. גם בסדור רב עמרם הנוסח גדולה ותפארת ובסדרי אבודרהם והתימנים כמו במאמר הראשון של המכילתא וגדולה תהלה ותפארת. אבל נוסח הספרדים שוה בסדר השבחים לנוסח אשכנז. וכתב הרד"א ד' כ"ה ע"א ותמצא כי שמך לעד מלכנו האל ר"ת שלמה, ואפשר כי החכם שחבר זה [השבח] היה שמו שלמה, או עשאו לכבוד שלמה המלך, ע"כ. והר"ר שי"ר בתולדותיו בקש למצא בראשי תיבותיו מחבר ששמו אברהם, אבל רק לפי נוסח הספרדים והאר"י בחתימת הברכה: אדון הנפלאות בורא כל הנשמות רבון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים, כי לפי יתר הנוסחאות אין זכר לאברהם זה, וכפי הנראה לקחו שני השבחים בורא כל הנשמות רבון כל המעשים מנוסח ברכת אלהי נשמה ושנו מעקרם לכונת איזה חתימה: הבוחר בשירי זמרה. במדרש אגדת בראשית פרק נ"ט והיה כי תמצאן אותו וגו' אמר הקב"ה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות ואצילם מהן יאמרו לי שירה שנאמר וענתה השירה הזאת, וכן אתה מוצא במצרים וכו' כיון שהצילם מיד אמרו שירה, באו למדבר וכו' כיון שראו באר המים מיד אמרו שירה, וכן דבורה וברק וכו' וכיון שהצילן מיד ותשר דבורה, וכן כשבא סנחריב אמר חזקיה ונגינותי ננגן (בגמ' סנהדרין צ"ד א' אמרינן דלא אמר חזקיה שירה על מפלת סנחריב וצ"ע), וכן דוד נתכנסו עליו צרות וכו' וכשהצילו הקב"ה מכלן מיד אמר שירה, לפיכך והיה כי תמצאן אותו וגו' וענתה השירה הזאת, ע"כ. ובאותיות דר"ע פרק א' ומנין שלא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל שירה וזמרה שנאמר הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו, הוד והדר בשמים עוז ותפארת בארץ: מלך אל חי. בעין

בעשי"ת מיום א' דר"ה עד אחר יוה"כ קודם חצי קדיש אומרים זה:

תהלים קל

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ: אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי: אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: קִוִּיתִי יְיָ קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי: נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְיָ כִּי־עִם־יְיָ הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנוֹתָיו: ח"ק

(בשמים ראש) הנה גודל מעלת אמ"ר ידוע מהגמרא הקדושה בפ' כל כתבי כל העונה אי"ר בכל כחו קורעין לו גז"ד של ע' שנה. אר"י אפי' יש בו שמץ ע"ז מוחלין לו וכו'. ובכל כחו פירושו בכל כונתו ובכל אבריו. ר"ל שיתאמצם בכל לב ונפש ולא רק כמוליא בשפתיו ולבו בל עמו. וגם לא יענה בקול גדול. שלא יגביה קולו יותר מהאומר קדיש כמ"ש דאין העונה אמן רשאי להגביה קולו יותר מהמברך (א"ר). ותקנו הקדיש בלשון ארמי כדי שיבינו אותו הכל שרובם היו עמי הארץ ואפי' הנשים היו מבינים בלשון ארמי וידעו ויבינו הכל שמעתיד השם להתגדל ולהתקדש לעיני עמים רבים. ועיין לעיל אצל הקדיש שאחר אזהו שכתבתי שם עוד טעמים ופירושים על הקדיש:

בקדיש חייב לכרוע ה פעמים. א' כשאומר יתגדל ויתקדש. ב' כשאומר אמ"ר. ג' כשאומר יתברך. ד' כשאומר שמיה דקוב"ה. ה' כשאומר ואמרו אמן. והגר"א בביאוריו סי' נ"ו סק"ו כתב שאין לכרוע כלל בקדיש ע"ש. מצוה יותר לענות אמ"ר מקדושה וברכו. ואסור להפסיק באמ"ר כששומע קדושה. ולכוף ג"כ (מ"א ר"ס נ"ו):

חזן

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. אמן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ. וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב (נ"א קֵץ) מְשִׁיחֵהּ. אמן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל. בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן:

קו"ח יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

חזן

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אמן לְעֵלָּא (בעשי"ת מוסיפים וּלְעֵלָּא מִכָּל) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

גליון הגרי"ב באמירת הקדיש אשתעשע ומרי דברי בו זוטר אזכרה עוד שנהגין ההמון כשאומרים יתגדל ויתקדש שמיה רבא עונים אמן שפיר עבדי כי כן מבואר ברמב"ם והביאו הב"י סי' נ"ו [ודע שיש שם טעות הדפוס

עץ יוסף

בעלמא די ברא כרעותיה. לפי שהכם ברא את העולם הזה לא היה שם עדיין עם מי יהיה נמלך כי עדיין לא נבראו המלאכים עד יום שני (אבודרהם): וימליך מלכותיה. כלומר שיראה מלכותו עלינו: בחייכון וביומיכון כו'. לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא. וע"כ לא יהא האדם רודף אחר הכבוד והרבנות שקוברת בעליה כמ"ש במסה רביט רב לך הגיע עתו של יהושע. לכן כשאנו מתפללים על ביאת בן דוד ראוי להתפלל על חיי דכל בית ישראל. ובכללן חכמיהם ופרנסיהם שיזכו עמנו יחד בביאת הגואל שלא ידחו מפני פרנסי הדור החדש (יעב"ץ): בעגלא. במהרה: אמן יהא שמיה רבא. למה שאמר שליח צבור בעגלא ובזמן קריב אנו עונין אמן. בקשת אמן יהי רצון (כל בו): לעילא מן כל ברכתא כו'. כלומר למעלה מכל שירות ושבחות שאדם מהלל ומשבח למלך ב"ו יהיו שבחיו של הקב"ה (אבודרהם): ונחמתא. כלומר

עיון תפלה

ועד עולם בלי הפסק. וכתב הר"ד אבודרהם כל אלו ט"ו לשונות של שבח כנגד ט"ו שיר המעלות שאמר דוד וכנגד ט"ו מעלות טובות הסדורים בהגדת פסח. וכתב עוד, ברוך אתה ה' מלך גדול ומהולל בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות בורא כל הנשמות אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים, יש כאן מאל ההודאות ט"ו תיבות כנגד ט"ו מעלות שבמקדש שעולים מעזרת נשים לעזרת ישראל שעליהם עומדים הלוים בשיר, ע"כ. אבל בנוסחי רב עמרם ובני רומא ואשכנז נמצאו ט"ו תיבות בכל החתימה בזולת בא"י, (סג"מ)

תקון תפלה

התאר המורכב הזה בברכת יוצר למלך אל חי. ומה שאין ברכה זו פותחת בברוך אע"פ שהיא מטבע ארוך, אומר הרד"א דף כ"ד ע"ב והטור סי' נ"ד מפני שהיא סמוכה לברוך שאמר ששניהן נתקנו על פסוקי דזמרה זו לפניהם וזו לאחריהם ופסוקים

גליון הגרי"ב הדפוס במ"ש הב"י וז"ל כ' הרמב"ם בסדר התפלות וכו' בעת שיאמר הש"ץ יתגדל ויתקדש שמיה רבא כל העם עונין אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא הנך ז' תיבות מן יהא עד עלמיא בשגגת הדפוס וזדון מלאכה במרוצה פגול הם לא ירצה] ברם יפלא לכאורה על טוש"ע ואחרונים שלא הזכירו כלל הך אמן. ולכן אני מסתפק אם יש לדמות הך אמן לועתה יגדל נא וכו' שכתב המג"א שאין רשאי לאמרו במקומות שאסור להפסיק או אפשר דל"ד דהך עניית אמן נזכר ברמב"ם בהדיא משא"כ ועתה יגדל וכו' אדרבה העיד המג"א בסי' כ"ו ס"ק ז' בשם האר"י שפקפק כלל לאמרו ומה גם שהוא אך מלת אמן לחוד אפשר דמותר להפסיק ואני כדרכי שלא להורות [עי' בפי' המשניות לרמב"ם אבות פ"א מס"ז ר"ג אומר עשה לך רב וכו'] אפי' ביעתא בכותחא אתנהל גם הכא והמורים בזה הלכה מה' ישאו ברכה. ואדרבה עוד על תיבת ויתקלס שהזכיר הטור ב' דעות שיש שאין אומרים אותו ונתנו טעם לדבריהם שחייב לומר שבע תיבות כנגד שבעה רקיעים. ויש אומרים ויתקלס וטעם לפי שהפסיק באמן בין יתברך לוישתבח וצריך שיהא שבע [תיבות] אחר האמן ונהגו עתה לומר ויתהלל במקום ויתקלס עכ"ל. הנה מה שסיים שנהגו לומר ויתהלל לא אדע ולא אבין. דלפמ"ש הטור שם מקמי הכי דמנהגא דידן שלא לענות אמן אחר יתברך א"כ א"צ לומר כלל ויתקלס או ויתהלל וכמ"ש הטור בעצמו שהעתקתי למעלה. ועל מנהג שלנו לק"מ דאנן אומרים ח' תיבות מן יתברך עד ויתהלל די"ל דסומכין אמ"ש הב"י בשם ש"ל וז"ל יש בקדיש עשר לשונות של שבח ואלו הם יתגדל ויתקדש יתברך וישתבח וכו' עד ויתהלל ויתהדר וי"א שהם כנגד עשרה מאמרות וכו' ע"ש. איברא על רבינו הטור שלא הזכיר מזה כלום אדרבה כתב שיהיה רק שבעה שבחות צ"ע קצת. גם הב"י כתב ב' דעות דרב האי גאון כ' שיש לומר ויתקלס על שם שיצא הקב"ה לעתיד למלחמה ונלחם. כובע נחושת מתרגמינן קולסא דנחשא. ורב יהודה גאון כתב שאין אומרים ויתקלס לפי שאנו מוצאים שהוא לשון גנאי ע"כ. ובאמת המעיין יראה כי רוב הפעמים קילוס לשון גנאי ומיעוטו שהם לשבח [עי' רש"י סוטה כ"ז ד"ה דומה וכו' ועי' תוס' ב"מ כ"ד ד"ה כאבני וכו' וע"ז כ' וסנהדרין ס"ד ד"ה מרקולים] ולכן תמה אקרא על מה דתנן במשנה ערוכה פסחים קטז ע"ב לפיכך אנחנו חייבים וכו' לעלה ולקלס למי שעשה וכו' ואנחנו אומרים אותו בלילי יו"ט הראשונים של פסח גם בכל שבת ויו"ט אנו אומרים ובמקהלות רבבות עמך וכו' לעלה ולקלם וכו' והלא אף רבינו האי גאון לא קאמר אלא באמירת קדיש דקאי על העתיד שיצא ה' ונלחם כמ"ש למעלה ועל אחת כמה וכמה לר"י גאון שאף בקדיש לא יאמרנו משום שמוצאים אותו בלשון גנאי ואיך נאמר לשון קילוס בהאמורים למעלה. ואל ההורים אקרב אולי ימצאו לישב בטעם ערב ארודנו בקהל רב בוקר וערב. [ולענ"ד נראה דבפסחים ובהגדה וכן דשבתות וי"ט שאומרים דרך חובה לפיכך אנחנו חייבים וכו' שכן חובת כל היצורים וכו' ליכא למטעי שיהא פירושו בזיון דהאיך שייך חיוב לבזיון משא"כ בקדיש אין ליתן מקום לטעות]. ואסים עוד בשמיה דקודשא צריך לנוח קצת ואח"כ יאמר בריך הוא לעילא מכל ברכתא וכו' אבל המפסיק אצל בריך הוא ואח"כ מתחיל לעילא טעות הוא בידו עכ"ל הד"מ בסי' נ"ו בשם הא"ז והביאו המג"א ס"ק ח' וכטן דא מצוה להודיע לרבים. גם באלה יכשלו בלשונם בשעה שהש"ץ אומר בריך הוא עונים השומעים גם הם תיבות אלו בריך הוא לעילא וזה חירוף הוא אלא יש להם לומר גם מכל ברכתא וכו' עי' ט"ז ס"ק ג':

(דה"ח) (ה) אם החזן מאריך בניגון יאמרו הקהל יתברך בעת הש"ץ מאריך בניגון אבל לא בשעה שאומר ברכו ואם אינו מנגן טוב שלא לומר כלל רק ישתוק וישמע מהש"ץ ברכו (סי' נ"ז): (ו) אם לא שמע אחד מהש"ץ כשאמר ברכו רק שמע מהקהל שאמרו ברוך השם המבורך לעולם ועד עונה עמהם ג"כ ביחד"ו אבל אם שמע מהש"ץ לבד כשעונה ביחד"ו לא יענה עמו. רק יענה אמן על דבריו (א"ר סי' קל"ט דלא כמ"א סי' נ"ז ועי' סי' קכ"ד ובמ"א סי' נ"ו ס"ק ה'): [כתב בס' שערי אפרים (אגל דיני ברכת התורה) קלא ש"ל [נוהגין] כשהצבור אומרים ברוך ה' המבורך כו' טועים אהריהם אמן והוזרים ואומרים ברוך ה'

עץ יוסף

כלומר יתנחם בנחמת ציון יותר משאר נחמות של בני אדם. ומצאנו שהקב"ה מתנחם בנחמות שנאמר וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. כיון שאמר למעני יראה שהוא מתנחם בנחמות (שם). והכל בו כתב שפי' לפי שאחז"ל שהשכינה מנהמת כיונה [ואומרת] אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני. על כן אומר ונחמתא לשון נחמה על הדבר לעתיד:

עיון תפלה

בר"ע "בא"י מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים" ובמחזור רומא "בא"י מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים אמן" ולפי שבמקומם נהגו לענות אמן אחר ברכת עצמו (פי' תוס' ברכות מ"ס ב' ד"ה הא נבונה) הוי הא' אמן בכלל חתימת הברכה אבל האשכנזים שלא נהגו כך הוסיפו בתחלת החתימה תיבת אל — אל מלך גדול וגו' כדי למלאות המספר ס"ו. ויש שלא הקפידו על המספר הזה כלל, במחזור ויטרי מוסיף על נוסח אשכנז תיבת כל, אדון כל הנפלאות, והוו להו ס"ז תיבות. ובסדורי התימנים "בא"י אמ"ה מלך גדול התשבחות אל ההודאות אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים אמן" ובנוסח האר"י "בא"י אל מלך גדול ומהלל בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות בורא כל הנשמות רבון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה מלך יחיד חי העולמים" ונוסח הספרדים "בא"י מלך גדול וכו' (כנוסח האר"י) בשירי זמרה מלך אל חי העולמים אמן". — חי העולמים. כבר בארנו די באר בעיון תפלה לברוך שאמר שפירושו החי לעולמים:

תקון תפלה

ופסוקים שבינתים לא הוו הפסק, וכה"ג כתב הטור בסי' רל"ו דברכת אמת ואמונה אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לחברתה דק"ש לא הוי הפסק, ועי' בעיון תפלה פיסקא אלהי נשמה מה שכתבנו שם:

ה' כו' וטעות הוא בידם שצריך שאומרים מיד ברוך ה' כו' א"צ לומר אמן. אבל הצבור יאמרו אמן אחר הש"ץ אף שאמרו מתחלה ביחד וכן נוהגין ועי' פ"מ סי' נ"ז]: (ג) מי שמתפלל ביחידות והגיע לברכו אף שכבר שמע ברכו קודם התפלה מותר לפרוס על שמע ולומר ברכו או אחר בשבילו כיון דיאמר מיד אחר כך ברכות ק"ש אבל לאחר שכבר קרא ק"ש וברכות ושמע ברכו קודם התפלה או הח"כ או אפי' מהעולה לתורה לא יאמר עוד הפעם (סי' ס"ט): (ד) היחיד לבא לבית הכנסת נתבאר לעיל קודם התפלה: (ה) שכח להניח טלית או שלא היה לו מקודם יכול להניח בין הפרקים בלא ברכה ולאחר התפלה ימשמש בטלית ויברך (סי' ס"ו): (ו) אבל אם שכח להניח תפילין או שלא היה לו. יכול להניחן בין הפרקים ולברך עליהן והטעם דק"ש ותפלה צריך תפילין ולכך יכול להפסיק אפילו להברכה אבל באמצע הפרק יש חילוק שאם הביאו לו באמצע הפרק שלפני ק"ש כגון באמצע יוצר אור או באמצע אהבה רבה ימתין עד שיגיע בין הפרקים שיברך או אבל אם הגיעו לו התפילין באמצע הפרק של ק"ש עצמה כגון באמצע שמע או באמצע והיה או באמצע ויאמר מברך עליהם מיד והטעם כי כל דיבור שבק"ש צריך תפילין ולכך לא ימתין וכן כשהגיעו באמצע הפרק שלאחר ק"ש כגון באמצע אמת ויציב ג"כ יברך מיד ולא ימתין דאם ימתין עד בין הפרק דהיינו שיאמר גאל ישראל שוב א"א להפסיק ולברך מחמת שצריך גאולה לתפלה אסור להפסיק אבל בין השם אלהיכם לאמת לא יפסיק כלל ובין גאולה לתפלה יניחם ולא יברך עד אחר התפלה כמבואר לקמן (פ"מ במ"ז סי' ס"ו): (ז) אלו הן בין הפרקים. בין קדיש לברכו. ובין יוצר המאורות לאהבה רבה: ובין אהבה לשמע. ובין שמע לוהיה. ובין והיה לויאמר (שם): (ח) אין לענות ב"ה וב"ש בין הפרקים (מ"א סי' קכ"ד) אבל אמן יכול לענות בין הפרקים על כל ברכה וברכה שישמע (פ"מ סי' נ"א) (ובד בין אהבה רבה לשמע עיין לקמן): (ט) באמצע הפרק וכן בין ברכו ליוצר שדינו כמו אמצע הפרק אין לענות אמן אמנם אחר האל הקדוש ושומע תפלה וכן לאמן יהא שמיה רבא עד לאחר תיבת יתברך ואמן שלאחר יתברך עונה וכן לקדושה דהיינו שיאמר קק"ק כו' וברוך כו' אבל ימלוך לא יאמר וכן למודים ג"כ פוסק ולא יאמר רק מודים אנחנו לך. ולברכו יאמר ביכל"ז (ולא יאמר יתברך) כגון אם שומע בהתפלה וכן מברכות התורה (גם אמן יענה אחר בה"ת) לכל אלו פוסק אפילו באמצע פרק היכא דסליק עניינא (והטעם דדין זה נלמד מהאי דשואל מפני הכבוד וממילא דשוו להדדי והם חילק המ"א בס"ק ג' בין סליק עניינא) ואם הפסיק באמצע הפסוק היכא דלא סליק עניינא חוזר לראש הפסוק (סי' ס"ז): (י) אפי' בין הפרקים לא יפסיק לקרות עם הצבור פסוק ראשון של שמע [אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהצבור אומרים הפסוק הראשון של שמע בניגון הצבור שיהיה נראה כאילו קורא עמהם] (סי' ס"ה): (יא) הטיל מים לא יברך אשר יצר רק יטול ידיו ולאחר התפלה יברך אשר יצר (הפסיק בברכות ק"ש והטעם כדי לגמור את כולה עי' בק"ש וה"ה הכא): (יב) אם התפלל ביחיד לא יאמר פיוטים באמצע ברכות קריאת שמע [אבל כשמתפלל עם הצבור אין לפרוש עצמו מהצבור באמירת הפיוט] (סי' ס"ח מ"א): (יג) אם שכח לומר הפיוט (כשמתפלל בצבור) באמצע ברכה לא יאמר בין ברכה לברכה (שם):

תקון הערה לסדר קריאת שמע וברכותיה תפלה

בסדר קריאת שמע וברכותיה יש להסגונן, **א)** ברכת אהבה רבה אמנם שייכה לק"ש על פי האמור במנחות צ"ט ב' בשם רשב"י שבק"ש שחרית וערבית אדם יוצא בדיעבד ידי חובת והגית בו יומם ולילה, ואין זה סותר לשיטתו בברכות ל"ה ע"ב דרשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וכו' תורה מה תהא עליה, כי שם הוא מדבר מן האנשים. אשר לפי מצבם שיפק בידם לקיים קרא כדכתיב, וכאן מדבר מהמון העם. ובשוח"ט מזמור א' פסוק כי אם בתורת ה' חפצו א"ל ר"א ומה את מקיים ובתורתו יהגה יומם ולילה א"ל ר' יהושע זו קריאת שמע שאדם קורא אותה שחרית וערבית מעלה עליו הקב"ה כאלו יגע בתורה יומם ולילה, ובמכילתא לבשלח פרשה סדר ויסע פרשה ב' גרס ר' יהושע אומר שונה אדם שתי הלכות שחרית ושתים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום מעלין עליו וכו', ובמנורת המאור סי' ל"ו גרסינן בספרי למה התקינו ק"ש שחרית וערבית לפי שאמר הקב"ה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' ואמר ששת ימים תעבוד מלאכה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו, לפיכך תקן להם ק"ש שחרית וערבית שכל הקורא אותה כאלו קורא כל התורה כלה, ע"כ. ולזה תקנו אהבה רבה בשחרית שהיא כעין ברכת התורה, כמבואר (ברכות י"א ב') משקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה, ואהבת עולם ערבית, לפי שהפסיק בינתים הפסק גדול, וכשיטת הר"י בס בתוס' ד"ה שכבר שבשביל זה"כ היה נפטר מברכות התורה הלא אם גומל מיד וגם לא יהיה היסח הדעת, לפיכך מברך לפני ק"ש של ערבית פעם שנית. אבל ברכת יוצר המאורות שחרית וכן מעריב ערבים ערבית המדברת ג"כ מחלוף היום והלילה ע"י המאורות, איזה שייכות יש נכון לק"ש? ור' יהודה הלוי ז"ל (כוזרי מאמר שלישי סי' י"ז) אמר בזה סברה פילוסופית, וזה תכן דבריו: הנה יצייר ביוצר המאורות סדר העולם העליון וגדל הגופים ההם וגדל תועלתם והם אצל בוראם כקטן בברמשים, הציור הזה יועילהו לבל יגדלו בעיניו המאורות להחשיבם לפועלים על דעת עצמם כסברת הפכו"ס בימי קדם, רק הוא ית' יוצר המאורות מחוללם ומנהיגם, ואחרי שומו את היוצר ב"ה ליוצר הכל, יתן אל לבו אהבת עולם (להאשכנזים באהבה רבה) הדבק הענין האלהי בעדה המוכנת לקבולו (פי' עמידת התורה) כהדבק האור במראה הזכה, והנהגתו אותה בנפלאות יוצאות מסדר העולם הטבעי, הקורא זה מתנו אהבה ושמחה (אולי היתה גרסתו **שמחה גדולה ויתרה שמחת בנו**, וכעין זה בנוסח לעולם יהא אדם **שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו**, והאבודרהם דף כ"ח ע"ב דחק נמצא שמך לסמיכת חמלה אל אהבה במ"ש באהבתו ובחמלתו הוא גאלם) ויהיה מאמת עליה, ויסמוך לזה קבלו התורה וק"ש, ואחרי כן נמה שכולל אמת ויציב מהעניינים הנאותים לקבלת התורה, ועדותו שקבל עליו מלכות שמים כאשר קבלוה האבות לפניו וכן יקבלוה הבנים עד עולמי עד. **ב)** בירושלמי (ברכות פ"א) פיסקא וחב"א עד אמת, ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה ג' סמיכות הן תיכף לסמיכה שחיטה

סוכך לגמ"י ברכה סוכך לגאולה תפלה, סוכך לסמיכה שחיטה וסמך ושחט. סיכך לגמ"י ברכה שאו ידיכם קדש וברכו, תיכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה, ע"כ. ובבבלי מ"ב א' לא יליף מקראי, אבל רש"י מביא הך תלמודא דירושלמי בפ"א ד' ע"ב ד"ה זה הסומך וסמיכות גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים וכו'. ויש להתבונן מה ראו חכמים ללמוד מן הסמיכות הזאת סמיכות גאולת מצרים לתפלה, הלא זה המקרא ה' צורי וגואלי איננו מדבר מגאולת מצרים כ"א מגאולת נפשו של דוד אשר גאלו מיד אויביו, וכמו שהזכיר במקום אחר (תהלים קג, ד) הגואל משחת חייכי, יותר היה נכון ללמוד זאת מתפלת ישעיהו הנביא (ישעיה ס"ג) אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך (גאולה) למה תתענו ה' מדרכיך וגו' שוב למען עבדיך וגו' (תפלה), והקב"ה בעצמו מזכיר בתחלה גאולת ישראל (שם ס"ה מפסוק י"ז עד כ"ד) ואח"כ מזכיר קבלת תפלתם והיה טרם יקראו ואני אענה וגו': ג) על סדרן של שלש הפרשיות כבר שאלו רבותינו (ברכות יג ע"א) א"ר יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע (וכ' המהרש"א בחידושי אגדות דהוה ליה להקדים פרשת והיה אם שמוע שנאמרה בלשון רבים לפ' שמע שלא נאמרה רק בלשון יחיד, ועי' תוס' י"ד ב' ד"ה למה, ודבריו דחוקים קצת, ואפשר דשאלת ריב"ק לא היתה לומר שתי הפרשיות כמו שאנו אומרים ולהפוך סדרן בהפך ממה שהן מסודרות בתורה, כי למה נעשה כזאת, אבל שאלתו היתה לקרא רק פרשת והיה אם שמוע לבדה ושלא להקדים לה פרשת שמע כלל, כי מה צורך בקריאתה, אחרי שכל מה שיש בשמע יש ג"כ בוהיה אם שמוע, אהבת ה', מסירת נפש, תלמוד תורה, אמונת היחוד וזולת תשלילת אלהים אחרים, כי באין אלהים אחרים—ה' אחד, ונוספת עליה פרשת והיה אם שמוע יש בה ג"כ שכר ועונש מה שאינם בפ' שמע ומ"ש משיב כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה, להאמין אמונה שלמה שהשי"ת אחד ומלכותו בכל משלה, ואחרי שכבר נתישבה בלבו האמונה הזאת האמורה בפסוק שמע ישראל וכבר משך על עצמו עול מלכותו ית' הוא מוסיף לקבל עליו עול מצותיו) והיה אם שמוע לויאמר (פה השאלה פשוטה למה נהפוך סדרן מסדר שהן כתובות בתורה) שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה (תלמוד תורה) אבל ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד (מצות ציצית), או כטעמו של רשב"י (שם י"ד ב') שוהיה אם שמוע ללמוד ולעשות ויאמר אין בה אלא לעשות בלבד, אבל הטעמים הפרטיים האלו דורשים עוד טעם כללי לכללות הסדר. ד) מנא הא מילתא דאמור רבנן בתוספתא דברכות ריש פ"ב ובירושלמי פ"א ה"ט הקורא את שמע צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב (אע"פ שכבר קרא את שמע ופרשת ויאמר שחייב הוא להזכיר עוד פעם יצ"מ בברכה שלאחר ק"ש. חסדי דוד) רבי אומר צריך להזכיר בה מלכות, אחרים אומרים צריך להזכיר בה מכת בכורות וקריעת ים סוף, ובירושלמי מסיק ר' יהושע ב"ל אומר צריך להזכיר את כלן, וצריך לומר צור ישראל וגואלו (כלומר צריך שיאמר **צור ישראל קומה בעזרת ישראל** וגו' וחותם בגאולה בא"י **גאל ישראל**, והתנא דבר בלשון קצרה). מנא לן הא? הטעמים שכתבו ע"ז מפרשי התוספתא והירושלמי אינם מספיקים. ועי' שמות רבה פו"פ כ"ג.— **כל** זה הביאני לחקור ולדרוש אחרי המקור הראשון של סדר ק"ש וברכותיה, ומה דמות ערכו לנגדם

בסדרם לפניו את הדברים כפי הסדר הזה. ואשר אחזה לי בחקירה זאת, כי כפי המקובל אצלנו מפי רבותינו חכמי התלמוד ז"ל: **ענין קבלת עול מלכות שמים** **בכלל** כבר היה נוהג בישראל מימי עולם ושנים קדמוניות, כנראה מהרבה מאמרים מקובלים בתלמוד. כמו בסוטה (מ"ב ע"ב) השכם והערב (דגלית) אמר ר' יוחנן כדי לבטל את ישראל מקריאת שמע שחרית וערבית, ובירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) ויהי המה הולכים הלוך ודבר (דאליהו ואלישע) במה היו עוסקים אמר ר' אחא בר זעירא בקריאת שמע היו עוסקים היך מה דאת אמר ודברת בם, וברש"י (בראשית מו, כט) אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קריאת שמע, ולא ידעתי מקום המאמר, ובמס' דרך ארץ זוטא פ"א שכן מצינו ביעקב שלא נשק ליוסף, עיי"ש בביאור נחלת יעקב. אבל סדר הברכות כמו שהוא אצלנו בודאי שלא היה בימיהם עד ימי אנכה"ג, כמו שלא היתה אז נוסחא קבועה לסדר התפלה שאדם חייב להתפלל בכל יום מן התורה, וכמו שכתב הרמב"ם בריש הלכות תפלה, רק כל אחד ואחד הגה רחשי לבבו כפי מדרגת בינתו וחכמתו, אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה. וכשבאו אנשי כנה"ג מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים (מגילה י"ז ב', וברבה רות פרשה ד' פסוק והנה בעז בא וירושלמי מגילה פ"א ה"ז שמונים ושמנה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים) אשר תקנו לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות בסוד אלוה על אהל ישיבתם (ברכות ל"ג א') ויבקשו לתקן בעד הדבר הנכבד הזה נוסח קבוע לדורות ולהנהיגו בפי כל ישראל בכל מקומות שבם, בלא ספק הביטו האותיות לאחור ויתאמצו ללכת לאור קדמוניהם, ובלא ספק היו כתבי הקדש וביחוד שירי נעים זמירות ישראל נר לרגלם גם בדבר הזה, וכמו שהיו נר לרגלם בתקנת סדר תפלת שמונה עשרה, כדאיתא במגילה (י"ז ב') ת"ר מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים, ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועז, ומנין שאומרים קדושות שנאמר השתחוו לה' בהדרת קדש, עיי"ש, ובברכות כ"ח ב' הני י"ח כנגד מי א"ר הלל בריה דרשב"נ כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד בהבו לה' בני אלים, רב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבק"ש, ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ג ריב"ל אמר כנגד שמונה עשר המזמורות שכתוב מן ראשו של תהלים עד יענך ה' ביום צרה, ר' חנינא בשם ר' פינחס כנגד י"ח פעמים שאבות כתובים בתורה אברהם יצחק יעקב, רשב"נ בשם ר' יוחנן כנגד י"ח צווין שכתב בפרשת משכן שני, ובבמדבר רבה רפ"ב בי"ח מקומות אתה מוצא משה ואהרן שוים כנגד י"ח ברכות, ע"ש בביאור מהרז"ו, ועי' לקמן בהערה לי"ח ברכות עוד רמזים לזה, ועי' תנחומא בובער ר"פ ויצא בהערות ותקונים סי' ג'; כן בלא ספק מצאו החכמים השלמים האלה אבן שלמה וצדק אשר היתה לראש פנה אל המוסד הגדול הזה, **סדר קריאת שמע וברכותיה**. אבן יקרה זאת נמצאה לפניהם ערוכה בכל ושמורה בפי המלך דוד ע"ה בספר תהלים מזמור י"ט; וקרבת ברכות ק"ש אל המזמור הזה כבר הרגישו גדולי ישראל בדורות הרבה לפנינו, באבודרהם דף כ"ט ע"א, וכתב בעל המנהגות מה שסמכו אהבת עולם (לדידן אהבה רבה) ליוצר המאורות וכו' ואתו דרך המשורר במזמור השמים מספרים כבוד אל שהזכיר יצירת המאורות וסמך לזה תורת ה' תמימה ואח"כ עדות ה' נאמנה שאנו חייבים

להעיד

להעיד על יחודו האמתי, ולכן קורא מיד ק"ש שהיא יסוד הקב"ה ע"כ, וכ"כ תלמידי הר"ף ז"ל בכלבו, וז"ל רבינו בחיי בספר כד הקמח ערך נר חנוכה „במזמור השמים מספרים כבוד אל הזכיר נפלאות תנועת הגלגלים ובמהלך השמש ואיך הוא המאיר לכל העולם, והזכיר אחריו תורת ה' תמימה להודיע שעדיין יש אור גדול למעלה מן השמש והיא התורה, ולזה אמר מאירת עינים כלומר יותר מן השמש וכו', ולפי סדר המזמור תקנו גם רז"ל **והאר עינינו בתורתך** אחר אמר יוצר המאורות" עכ"ל. והשערתם אמת, אך לא בדרך אסמכתא בעלמא ואתיא בדרך המזמור כנראה מלשונם, כי אם בדרך לימוד גמור, לפי שבאמת סדר המלך דוד ע"ה במזמור הזה סדר עבודת השי"ת, ואיך יסדר איש ישראל שבחיו של מקום טרם גשתו להתפלל לפניו ולהשתחוות להדום רגליו, ולפיכך סדרו לפנינו אנשי כנה"ג סדר קריאת שמע וברכותיה, בתחלה עלינו לשבח **לאדון הכל** לתת גדולה **ליוצר בראשית** אשר ברא את השמים וכל צבאם, **השמים מספרים כבוד אל,** וכנגד זה **יוצר אור ובורא חושך** עושה שלום **ובורא את הכל,** ומסיימים יוצר המאורות, וסמוך לחתימה מתפללין תפלה קצרה **שאלהי עולם** זה יזריח אורו על עמו בפרט; וכן עושים במעריב ערבים, אחרי השבח הכללי שהוא ית' אלהי כל הצבאות ומלך כל הארץ — מתפללים תפלה קצרה שמלך כל הארץ זה ימלוך עלינו בפרט. — מן השבח הכללי עוברים אנחנו לשבח פרטי, להודות ולהלל לשמו הגדול על שבחר בנו מכל העמים לאהבה אותנו אהבה רבה ואהבת עולם ולדבקה בנו ולתת לנו את תורתו התמימה (עי' לקמן בהערה לברכת אהבה רבה), **תורת ה' תמימה משיבת נפש,** ומסיימים הבוחר בעמו ישראל באהבה; וכדרך סדר השבח שסדרו הלוים לפני עולי בבל (נחמיה ט, ו), מתחיל **בכלל**, אתה הוא ה' לבדך וגו' וצבא השמים לך משתחוים, ומסיים **בפרט**, אתה הוא וגו' אשר בחרת באברם וגו' ועל הר סיני ירדת וגו', ואולי מפני זה קבעוהו לאמרו לפני סדר ק"ש וברכותיה בשביל דמיונם בסדור השבח. ואחרי הגיענו לידי מדה זו מקבלים אנחנו עול מלכותו ית' לעבדו שכם אחד באהבה גמורה ובמסירת נפש, ובתור הקדמה לקבלה זאת מעידים אנחנו עליו עדות נאמנה שה' זה אשר אנחנו מקבלים אותו עתה לאלוה — לא לבד שהוא אלהינו, אלהי ישראל, כי אם **ה' אחד**, אחד ואין שני לכל העמים אשר תחת כל השמים, ומאד ראוי והגון שיקבלו כלם עול מלכותו ית' לעבדו שכם אחד, כי אין במציאות אל אחר מבלעדי אלהינו אשר ימלוך עליהם, כאשר יאמינו **הפתאים** ההולכים בחשך; העדות הזאת נחוצה לנו מאד בתחלת קבלתנו עול מלכותו ית', כדי להוציא מלבן של טועים האומרים שה' זה מיוחד רק לבית ישראל ואין לעמים אחרים חלק בו, כמו שקרא אותו כרש מלך פרס (עזרא א, ג) ויבן את בית ה' אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלים, וכן אמר המלך ארתחשסתא (שם ז, טו) די מלכא ויעטוהי התנדבו לאלה ישראל די בירושלם משכניה, וכן אמר האיש אשר על בית יוסף (בראשית מג, כג) אלהיכם ואלהי אביכם, וכן אמרו פלשתים (ש"א ה, ח) מה נעשה לארון אלהי ישראל, ועל זה אמר המשורר **עדות ה'** (שישראל מעידין עליו שהוא אחד ואין שני, וענין עדות ה' העדות על ה', כמו יראת ה' היראה מפני ה') **נאמנה** מאד והיא **מחכימת פתי** העמים הפתאים כאמור.

ומשהגענו לכלל זה, עומדים אנחנו עוד צעד קדימה ומקבלים עלינו **עול מצותיו** המעשיות, לעבדו לא לבד בלב ובמחשבה כי אם גם בפעל ובמעשה, לא כאלה הטועים מדרכי חיים שחושבים לצאת ידי חובתם לאלהים במחשבות שבלב מבלי צורך למעשים גשמיים, שקר בימינם; וכנגד זה אמר דוד **פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים,** הפקודים והמצות המעשיות, ומסדרי העבודה סדרו לנו על הענין הזה קריאת פרשת והיה אם שמוע, שהיא קבלת עול מצות מעשיות בצרוף אהבת ה' ועבודתו בלב ונפש, ונאמר בה הגמול כמו מדה כנגד מדה לאמר אתם בשמתם אהבתכם ועבודתכם לי **במעשה** — גם אני אשים אהבתי לכם **במעשה, ונתתי מטר ארצכם בעתו** וגו'. **ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם,** תחזקו את הדעות האמתיות בלב ונפש, ואח"כ תצרפו לזה את **המעשה, וקשרתם אותם לאות על ידכם** (תפלין של יד) **והיו לטוטפות בין עיניכם** (תפלין של ראש), וכתי **אותם** גם על **דברי הפרשיות** שמע והיה אם שמוע, וקבעו עוד פרשה אחת אשר תכליתה להעמיד בלבנו יראת ה', כנגד מה שאמר המשורר במזמור הנזכר **יראת ה' טהורה עומדת לעד,** וכמו שידענו שאין לנו בעולם כלי מחזיק ומקיים את הדעות האמתיות ושמירת המצות אלא יראת ה' בלבד, כמו שאמרו (שבת ל"א ב') אין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, ובחרו מסדרי העבודה בפרשת ויאמר שכתוב בה אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, ואמרו (סנהדרין כ"ו ב') אלהים אני, יראה מוראי עליכם, והדעת הזאת שהשי"ת הוציאנו מכור הברזל ממצרים ויעשנו לו לעם סגולה תביאהו יראתו בלבנו, ואע"פ שיש הרבה פרשיות בתורה המלמדות אותנו ליר"א את ה', כמו פרשת ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' (דברים י, יב) הנקראת בפי הקדמונים פרשת היראה, מ"מ בחרו בפרשת ויאמר לפי שיש בה מצוה נכבדת אחד ממצות הזכרון שעליה אמרו רבותינו (נדרים כ"ה א') שקולה מצות ציצת כנגד כל המצות, וכשאל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך במאי זהיר טפי א"ל במצות ציצת (שבת קי"ח ב'), בציצת שכל איש יהודי לבוש בהם כל היום מזכירים אותו על כל צעד ושעל שהוא עבד ה' ומשועבד לעבודתו, כאיש צבא שלובש מדיו לזכר חובותיו תמיד, וכמו שאמרו רבותינו (מנחות מ"ג ב') ראיה מביאה לידי זכירה זכירה מביאה לידי עשיה, ותכלת שבה שדומה לים (ספרי סוף פ' שלח ומנחות שם) יזכירנו מי בראו כמו שאמרו בירושלמי (סוטה פ"ב ה"ב) וכתב מים ממקום שבאת. ולא תזוח דעתו עליו ולא יתגאה ולא ידחוק רגלי השכינה, וים דומה לרקיע ותהי תמיד מורא שמים עליו, ורקיע דומה לכסא הכבוד ויפחד מאימת מי שעתיד ליתן דין וחשבון לפניו, ובברכות (י"ב ב') פרשת ציצת מפני מה קבעוה אר"י בר אבינא מפני שיש בה חמשה דברים ע"ש. וכנגד מה שאמר המשורר **משפטי ה' אמת,** ונאמרו למעלה בפסוקי דזמרה שהכוון כי משפטים במקום הזה כמו משפטיך תהום רבה (תהלים לו, ז), כלומר העונשים אשר יעדה התורה לעוברי רצונו, תקנו המסדרים לומר **אמת ויציב** שנזכר שם יציאת מצרים וקריעת י"ס ומכת בכורים, **ממצרים גאלתנו ה' אלהינו** ודנת אותם בעשר מכות והשבות גמולם בראשם, **כל בכוריהם הרגת,** לפי שמכת בכורות קשה מכלן (רש"י שמות

ושעלה

...ה, כג) ושקולה כנגד כל המכות (רש"י שם ט, יד) לכן תקנו אותה בפני עצמה, וקריעת י"ס היתה קץ פורענותם של מצרים; ובזה מוסיף שצריך להזכיר בה **מלכות**, כי **מלך במשפט** יעמיד ארץ (משלי כט, ד) ועוז **מלך משפט** אהב (תהלים צט, ד), ונאמר (שמות טו, יח) ה' **ימלוך** לעו"ו **כי בא סוס פרעה** וגו', ונאמר (סוף עובדיה) ועלו מושיעים וגו' **לשפט** את הר עשו והיתה לה' **המלוכה**. וכנגד מה שאמר המזמור **גם עבדך נזהר בהם בשמרם** (בשמירת המצות) **עקב רב** (יש אחרים ותקוה) תקנו לומר **אשרי איש שישמע למצותיך** וגו'. וכנגד מה שסיים המזמור ה' **צורי וגואלי** תקנו לומר **צור ישראל** וגו' **גואלנו ה' צבאות שמו**. ומסיום המזמור הזה למדו רבותינו סמיכות גאולה לתפלה. ובדברים רבה פ"ב ומי שהוא עושה כן מהו מתן שכרו? אמר רבה בר אבהו אם קרא ק"ש ונתפלל מיד (כלומר אחרי עשותו ככל הסדר הזה) מובטח לו שתפלתו נשמעת. ובילקוט תהלים רמז תתפ"ג וכל מי שסומך גאולה לתפלה אין השטן מקטרג באותה תפלה, אבל בויקרא רמז תל"ט גרים כמו בירושלמי פ"א דברכות ושוח"ט סי' קל"ד באותו היום, כלשון שלמודנו (ברכות ט', ע"ב) עיי"ש:

כשמנגן החזן **ברכו** אומרים הקהל **יתברך**:

חזן **בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:**

קו"ה **בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:**

ועוד החזן ביחד"ו ולא אמן וכן אין עונין אחריו אמן:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

עץ יוסף

ברכו את ה' המבורך. הא דאומר המבורך שלא יראה כשלו מוציא עצמו מהכלל בפירוש שיאמר להם ברכו כאלו הוא אין רוצה. ואע"פ שיאמר אח"כ ברוך כו' אין די. לכך אומר המבורך. ואעפ"כ חוזר ואומר ברוך ה' כו'. שהמבורך אפשר המבורך בפי כל הבריות ועב"ח. אבל קשה הקהל למה יאמרו המבורך כיון שאמרו ברוך כו'. ותירץ הא"ר ע"פ מאי דאיתא בחולין דף צ"א חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת. דישראל מזכירין השם לאחר שתי תיבות שמע ישראל ה'. ומה"ש אין מזכירין אלא אחר ג' תיבות ק' ק' ק' ה'. ופריך והא איכא ברוך כבוד ה' ממקומו. ומשני כיון דאיתיהב רשותא איתיהב. ופירש"י כיון שכבר הזכירו בקדושה אחר ג' תיבות איתיהב דמותר להזכיר אפי' אחר שתי תיבות. ונראה דה"ה בישראל דקשה לכאורה איך אומרים ברוך ה' שהוא אחר תיבה אחת. אלא דכיון דכבר הזכיר הש"ץ אחר שתי תיבות ברכו את ה' מותרים להזכיר. לזה אומרים המברך. ר"ל שכבר בירכו הש"ץ דהוי כאלו כבר הזכירו השם (פ"מ סי' כ"ו במהדורא בתרא):

ענף יוסף

ברכו את ה' המבורך. כלומר המבורך מבריותיו כולם העליונים והשפלים. והם עבדיו ומשרתיו הגדולים הטעמים השמשים שבמדור העליון ובמדור התחתון. כי כולם מעריצים ומקדישים ומברכים את שמו כי הוא בראם והמציאם מאין. וכן אנו אומרים ביוצר של שבת ברוך ומבורך בפי כל נשמה. הזכיר ברוך על שם שהוא מקור הברכה. והזכיר מבורך לפי שהוא מבורך בפי הכל (כד הקמח):

עיון תפלה

בָּרְכוּ. הנקדנים נהגו לנקד הרי"ש בחטף פתח **בָּרֲכוּ**, ממה שמצאו במסרת שכל לשון ברכה אם יהיה הנגון בכ"ף הרי"ש בחטף פתח, ולפי דעתי נטו מני דרך כי לא הבינו כונת המסורה, והענין כך הוא, הראשונים

תקון תפלה

ברכו. המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל לומר ברכו לפני פריסת שמע, הש"ץ אומר ברכו את ה' המברך והקהל עונין ברוך ה' המברך לעולם ועד, והש"ץ חוזר, כדעת ר' יהודה ברצלוני המובאת בטור או"ח סי' נ"ז וסי' קל"ט, ונחשב לדבר שבקדושה שצריך עשרה, דתניא במס' סופרים פרק י' הלכה ז' אין אומרים קדיש וברכו פחות מעשרה, ועי' רש"י (מגילה כג, ב) ד"ה אין פורסין על שמע, וכן המנהג שהעולה לתורה אומר ברכו לפני קריאת התורה; וברכו זה זכרוהו רבותינו פעמים רבות, במשנה (ברכות מט, ב) אמר ר"ע מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובים ואחד מועטין אומר ברכו את ה', ר' ישמעאל אומר ברכו את ה' המברך, ובגמ' (נ' ע"א) אמרינן דכולי עלמא נהוג כר' ישמעאל, ונראה שגם ר"ע הודה לו אח"כ, דתניא בפרקי היכלות אמר ר' עקיבא בכל יום ויום מלאך אחד עומד באמצע הרקיע שחרית ומנחה ואומר ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעו"ו, וכל גדודי מעלה עונין אחריו עד שמגיע לברכו (סג"ס)

הראשונים היו מקמצים מאד בשוא״ים נעים, ולא היו מניעים כי אם באות הגרון ובאות הכפל ובכל בנין פִּקֵּד הדגוש, כמו **דַּחֲקִי הַלְלוּ דִּבְרִי בָּרְכוּ**, כי לפי דעתם האות השואית בעצמה גורמת להתנועע אם היא נרדפת או כפולה, ולפעמים גם אות שרוקה, כמו **וְשָׁבָה וְזָהָב**, אבל אין השוא מתנועע בסבת המתג שלפניו. והיה מנהגם לצרף אל כל שוא נע באמצע המלה פתח כמנהג אותיות הגרון אצלנו, ולא היה שום שוא נע נעלם מזה הצרוף כי אם השוא הנע שבראש התיבה והשוא השני מבני שואים באמצע התיבה, לסבה שהזכירה הרז״ה בבנין שלמה בית השוא הדר ד׳ חלון ד׳ „מפני שאין צרך לגדור בו גדר דודאי לא אתו למקרי בשוא נח שהרי אין לפניו תנועה״ ע״כ, זולתי בשוא נע הבא מכח חולם היו רגילים לצרף אליו קמץ קטן גם בראש התיבה להראות מקורו, כמו **קָדָשִׁים גֳּרָנוֹת** מן **קֹדֶשׁ גֹּרֶן**, כמ״ש הראב״ע במאזנים אויפיבאך דף י׳ ע״ב. וטעם צרוף הפתח לשוא נע, לפי שהקדמונים היו מטים קריאת כל שוא נע להברת הפתח, כמו שהביא הרד״ק במכלול ליק דף קל״ט ע״א ור׳ עמנואל איש בנימנטו בספר לוית חן שער ב׳ פ״ז „אם יבוא שוא לבני כל שאר האותיות חוץ מאהח״ע ויו״ד קריאתו נוטה לפתח״ ע״כ, ולשון הרוו״ה בהערהו (ויקרא ט, לב) „כל שוא נע שאין אחריו אות אהח״ע ולא אות יו״ד נקרא הפתח חטף, וכן יש ספרים שינקדו פתח אפי׳ שלא באותיות אהח״ע כמו **יְבָרְכוּ יְהַלְלוּ**״ ע״כ, והיה זה הצרוף נורת הבטים שלהם, וכשדברו בעלי המסרת מלישן ברכה כותם לכל בנין הדגוש, **יְשָׁרְתוּ יְגָרְשׁוּ** וכיו״ב. כן היתה שיטת ראשוני המדקדקים, כאשר הוכחתי כל זאת בספרי משפטי לשון עברית דף ס״ט ע״א. אבל המדקדקים האחרונים והגר״א ז״ל במשנתהו הסכימו שאין להשוא הנע שום נטיה להנועה, ולכן אין צרך עוד בכל הפתחין הללו, ויפה עשו המדפיסים שהשמיטו את כלה ולא השאירו כי אם באותיות הגרון הדורשות הרחבה:

יוצר

לברכו, וכשמגיע לברכו חיה אחת יש שם ששטה ישראל וחקוק על מצחה ישראל וכו׳ ועומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם **ברכו את ה׳ המברך** וכל גדודי מעלה עונין אחריה ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, ע״כ, ובספרי האזינו פסוק כי שם ה׳ אקרא אמר ר׳ יוסי מנין לעומדים בבית הכנסת ואומרים ברכו את ה׳ המבורך שעונים אחריהם ברוך ה׳ המבורך לע״ו ת״ל כי שם ה׳ אקרא הבו גדל לאלהינו, ובתנחומא ריש ויגש מהו אשכת בניך גם אני אמר הקב״ה אף אני מצטער עליהם שאני מפסידן שהם אומרים בכל יום ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, ובתנא דבי אליהו זוטא פי״ז אמר ר׳ יוחנן בן זכאי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אדם אחד וכו׳ אמר לי רבי מת אני ולא חי וכו׳ כשבאתי לכאן הנחתי את אשתי מעוברת וכו׳ כי בשעה שיאמר בני ברכו את ה׳ המבורך אז יהו מעלין אותי מדינה של גיהנם, ע״כ, ובמס׳ כלה רבתי (ווילנא תרמ״ג) בפ״ב מסופר כזאת על ר׳ עקיבא [וכן בזו״ח רות ד״ה ר׳ רחומאי פתח גבור בארץ], ומביאו במנורת המאור נר ראשון סי׳ ט׳ ושם לא נזכר ברכו אלא אוקמיה בבי כנשתא לברוכי בקהלא; וכתב עוד במנוה״מ שם ומצינו כתוב זה יותר בארך במדרש תנחומא פ׳ תולדות נח (לפנינו ליתא) מעשה בר״ע וכו׳ ולמדו ברכת המזון וק״ש ותפלה והעמידו והתפלל ואמר ברכו את ה׳ המבורך באותה שעה התירוהו מן הפורענות וכו׳, ע״כ: **יתברך**. כתב אבודרהם דף כ״ז ע״א ונוהגין בכל המקומות שאומר הקהל בלחש **ישתבח** ויתפאר בשעה שש״ץ אומר ברכו, ויש שאינם רוצים לאמרו כדי שיאזינו למה שאומר הש״ץ כדמסיק בסוטה פרק אלו נאמרין (דף מ׳ ע״א) גבי ברכת כהנים שאין להקהל לומר פסוקים בשעה שהכהנים מברכין מזה הטעם (כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין), וגם רב עמרם ורבינו סעדיה והרמב״ם ז״ל לא כתבוהו, עכ״ל, והרא״ש בתשובה כלל ד׳ סי׳ י״ט כתב שלכך מאריך בו החזן כדי שיאמרו הקהל באותה שעה יתברך וישתבח, וסימן לדבר מודים שלכך מאריך בו החזן כדי שיאמרו הקהל מודים דרבנן, ע״כ; ותחלת הנוסח הזה לקוח מנוסח הקדיש ומנוסח על הכל יתגדל שאומרים בשעת הוצאת ס״ת בשבת וי״ט הנזכר במס׳ סופרים פרק י״ד הלכה י״ב: **שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים**. עש״ה (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: סלו וגו׳. (תהלים סח, ה): **ושמו מרומם**. עש״ה (נחמיה ט, ה): **ברוך שם כבוד**. כשהחזן מנגן השם אומרים הקהל בשכמל״ו ע״פ הספרי פ׳ האזינו ומנין לאומר ברכו את ה׳ שעונין אחריו בשכמל״ו ת״ל כי שם ה׳ אקרא הבו גדל לאלהינו, וכן היו נוהגין בימי קדם לענות בשכמל״ו בשעה שאחד מזכיר את השם, כדתנן (יומא ל״ט ב׳) והן עונין אחריו בשכמל״ו (אחר הוצאת הכהן הגדול את השם) ואמרינן עלה בגמ׳ (ל״ז ע״א) תניא ר׳ אומר כי שם ה׳ אקרא הבו גדל לאלהינו אמר להם משה לישראל בשעה שאני מזכיר שמו של הקב״ה אתם הבו גדל, תחת אשר האחרונים נוהגין לענות ברוך הוא וברוך שמו שאין לו שום מקור בדברי רז״ל, ובלא ספק הוא לקוח מברכת ברוך שאמר שבנוסח בני רומא כורכין ביחד **ברוך הוא וברוך** שמו ואינם מפרידים בין ברוך הוא לברוך שמו כאשר יעשו האשכנזים, ובמחזור ויטרי כופל שם **ברוך הוא ברוך** שמו פעמים, אלא שבני רומא אומרים וברוך שמו בוי״ו ובמחזור ויטרי ברוך שמו בלא וי״ו. ומדברי הטור או״ח סי׳ קכ״ד נראה שהרא״ש ז״ל היה הראשון שהנהיג עניית ב״ה וב״ש בשעת הזכרת השם בברכה: **יהי שם ה׳ מברך**. כשהחזן מנגן תיבת **המברך** אומרים הקהל פסוק זה, והוא בתהלים (קיג, ב):

(דה"ח) (א) אם טעה בברכת יוצר אור והתחיל לומר אשר בדברו מעריב ערבים וטרם שסיים ברכת המעריב ערבים נזכר ואמר יוצר אור וכל סדר הברכה אף שלא אמר בא"י אמ"ה ואמר כסדר וסיים בא"י יוצר המאורות יצא (סי' נ"ט) אבל אם לא נזכר עד שסיים בא"י המעריב ערבים צריך לחזור לראש יוצר אור ולומר בא"י (כיון דאין בחתימה מלכות הוי הפסק בחתימה אחרת שאינה מעין הפתיחה עי' ש"ס רי"ד וא"ר סי' קי"ח) לכן כשהתחיל לסיים החתימה ולומר בא"י ונזכר ימהר קודם שאמר המעריב ערבים ולומר אמ"ה יוצר אור וכן אם אמר מעריב ערבים ולא אמר יוצר אור אפילו סיים יוצר המאורות לא יצא (סי' נ"ט) וצריך לחזור לראש בא"י אמ"ה כסדר עד אחר יוצר המאורות: (ב) וכן אם אמר יוצר אור וסיים יוצר המאורות רק באמצע הברכה אמר המעריב ערבים כגון שאמר יוצר אור המעריב ערבים וסיים בא"י יוצר המאורות יצא (סי' נ"ט): (ג) ואם התחיל יוצר אור וטעה בחתימה וסיים בא"י המעריב ערבים תחת יוצר המאורות אם תוכ"ד נזכר ואמר יוצר המאורות יצא אבל אם שהה אחר שאמר המעריב כדי דיבור לא יצא אף באמר יוצר המאורות לאחר כ"ד הואיל ושהה כ"ד ויאמר עוד הפעם מברכת יוצר אור מתחלתה (עי' השו' רשב"א סי' ל"ה ורמב"ן במלחמות ברכות פ"א):(ד) אם טעה ולא נזכר עד שהתחיל אהבה רבה לא יפסיק בינתים רק יסיים כסדר ברכת אהבה רבה ואח"כ יאמר יוצר אור קודם ק"ש (רשב"א ברכות די"א ד"ה אמר הרוכה דלא כמ"א):

איתא בכתבים בתחלת יוצר אור צריך למשמש בתפילין. לכן כשאומר יוצר אור ימשמש בשל יד. ובורא חשך ימשמש בשל ראש. ויכוין אלו התפילין הם אות שאתה יחיד ושהוצאתנו ממצרים. וביוצר אור יפתח עיניו ויכוין גבורת השם במאורי אור שברא. ובבורא חשך יסגור עיניו ויכוין גבורת השם בבריאת חשך:

קודם יוצר אור יחשוב במחשבתו הריני מוכן ומזומן לכלול את עצמי עם אינון דמברכין למרייהו (עס"ח):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל:

עץ יוסף

יוצר אור ובורא חשך. אור שיש בו ממש כתיב בו יצירה חשך שאין בו ממש כתיב בו בריאה. כמו"ש יוצר הרים ובורא רוח. ואיבעית אימא אור שיש בו עשייה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור ואין הויה אלא ע"י עשייה ויצירה. לכן אמר יוצר. חשך דלא הוי ביה עשייה ר"ל דלא כתיב ביה עשייה אלא הבדלה והפרשה בלבד קרי ביה בריאה כמ"ד הבריאה פלוני (ערכי הכנויים). והכל בו כתב שיש אומרים שלפיכך נופל בו לשון בריאה אף שאינו אלא העדר האור לפי שעל ידי התגלגל גלגל השמש למטה לארץ בא החשך. ומזכירין

דובר שלום

ובורא חשך. הפילו המפרשים שעל החשך שהוא העדר האור לא יתכן לומר בו בריאה. ובמדרשו של רשב"י איתא חשך שאית בו ממש כתיב ביה בריאה ותש"ה אקדים אור לחשך דאלו אותו החשך שהוא העדר האור היה החשך קודם לאור אלא על חשך ממשי שברא:

אחרית לשלום

איתא בספרי אמת דלאוי ליישב בברכת יוצר ע"פ הסוד. ומצאתי סמך לזה במדרש שה"ש וירא ה' אליו באלוני ממרא וגו' א"ל הקב"ה שב אברהם אתה סימן לבניך מה אתה יושב ואני עומד כך יהיו בניך בשעה שיכנסו לבכ"נ ובמ"ד וקורין ק"ש והם יושבים וכבודי עומד ביניהם ש"נ אלהים נצב בעדת אל עכ"ל. הרי דלאוי ליישב בק"ש וה"ה בברכותיה. ועי' במג"א סי' נ"ט: עושה שלום וכו'. כל הנבראים המה מארבעה יסודות והיסודות המה כחות הפכיים אש ומים. רוח ועפר. ובהיותם מנגדים זה לזה וכל אחד מתגבר על עלמו. אז מתבטל קיום הנמצאים. לכן קודם שברא הקב"ה הבריאה עשה תחלה מדת השלום בעולם שיהיה שלום בין היסודות. ואח"ז ברא את הכל:

עיון תפלה

יוצר אור ובורא חשך. בישעיה סי' מ"ה כה אמר ה' למשיחו לכורש (הפרסי) אשר החזקתי בימינו וגו' למען (ישראל) עבדי וגו' למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי וגו' יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה, נודע לכל חוקר קדמוניות שהעמים הקדמונים אשר לא הופיע עליהם אור תורה מן השמים ואחר שכלם הדל הלך לנגד ולמראה עיניהם שפטו, כאשר התבוננו בתבל מלחמה המידית בין כחות מתנגדים, אור וחשך, טוב ורע, בנין וסתירה, הויה וכליון, ולבם היה נפון משכל להבין ולהשכיל אחדות מקורם ותכליתם, מהרו להחליט שרשויות מתנגדות מושלות בבריאה, אשר תלהמנה אשה ברעותה מלחמת עולמים, פעם הגבר יד האחת, ובפעם אחרת יד השנית על העליונה, והיתה זאת אמת המדה למד על פיה מצב השכלת עם ועם. העשיר בדעת, שהשגתו מקפת יותר ומחזות שונות היו לאחדים בידו — המעיט ברשויות, והדל הרבה; והפרסיים הקדמונים האמינו בשתי רשויות מושלות, האחת לממשלת האור והטוב, והשנית לממשלת החשך והרע, ויקימו שם האחת הורמיז ושם השנית הורמין

תקון תפלה

עושה שלום ובורא את הכל. בבמדבר רבה פי"א סוס"י ז' גדול שלום שהוא שקול כנגד הכל, אנו אומרים עושה שלום ובורא את הכל: ובטובו

הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: מָה־רַבּוּ

עץ

ומזכירין מדת לילה ביום ומדת יום בלילה להודות לפניו שהכל בידו יתברך ואינם שתי רשויות ח"ו והוא גולל זה מפני זה: **המאיר** לארץ. אהני אור לארץ. כי השמש מגדל הצמחים והמתכות וממתיק הפירות: **ולדרים** עליה. אהני אורו לבני אדם הדרים עליה שיעשו עסקיהם ולא תגוף באבן רגלם: **ברחמים**. שמביא האורה מעט מעט ולא בפעם אחת כולה שלא היו יכולין להביט בה: **ובטובו** מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. שהוא יתברך מחיה ומהוה את כל הבריאה מראשית ועד אחרית. מיום בריאת העולם ועד הימים אשר עתיד לעמוד. ואלמלי יעזיר העדר שפעו וחיותו מכל הנבראים כולם אף רגע אחד היה

יוסף

כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין. ואך הוא מחיה ומשפיע להם אורו וכחו בכל רגע ורגע. **וזהו** ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. שהוא מחדש ממש בכל יום תמיד ובכל רגע ורגע. כי משפיע להם כח אורו כאשר בראשית הבריאה שהמציא כל נמצא. ועד עתה אינו נפסק השפעת אורו בכל רגע ורגע. ועל כן אנו אומרים בברוך שאמר ברוך עושה בראשית ולא עשה בראשית. משום שתמיד הוא עושה בראשית ומחדשם ברוח פיו ית' מאין ליש כאשר בעת הבריאה. שמיום הבריאה עד כלותה הקב"ה משפיע ומשגיח על עולמו השפע אורו הטוב מרוח פיו ית' להחיותם ולקיימם: **מה רבו**. מה גדלו. או פירושו רבו במספר:

עיון תפלה

הורמין (תוספות סנהדרין לט, א), ולפיכך התאמץ הנביא להשיב את כורש הפרסי מדרך תועיה, כי מלך פרס היה (ר"ה ג' ע"ב) ולמען ישראל עמו, ואמר שהאל ה' הוא **היוצר אור** והוא בעצמו **הבורא חשך**, החשך והרע החרבן וההריסה הנראים בעולם אינם נמשכים משאיפת איזה מתנגד לרצונו של הקב"ה, אלא בכל מאתו ית', באשר מכונת הבריאה דורשת את כלם; הכחות המתנגדים פועלים זה על זה ומתפעלים איש

תקון תפלה

ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. בחגיגה (י"ב ע"ב) הלשון **ומחדש בכל יום מעשה בראשית** בלי תיבת **תמיד**, והטעם משום דהתם מדבר רק מחדוש **האור שזה אינו אלא פעם אחת בכל יום**, וכמו שפרש"י ד"ה **ויוצא ערבית** מתיקו ומתפשט למטה מן האור והרי העולם חשוך וזהו חידושו למעשה **בראשית** בכל יום, עכ"ל, והכא

מרעהו במדה ובמשקל ובשעור נערך ומדויק ומפעולת שניהם יקום דבר **שלם**, וזהו עושה **שלום** שהאל ית' עושה שלום בין הטוב והרע שלא יעברו חקם, ועל פי זה הוא **בורא רע** שגם הרע לצרך הבריאה, רקבון הזרע באדמה צורך לצמיחתו, סתירת בנין ההרכבות לצרך חדוש פני בנינם, והמות צורך חליפת כח הנפש, **אני ה' עושה כל אלה**, ולכן טפל גם על החשך לשון בריאה, לפי שהכל מסובב מידו של הקב"ה לצורך קיום העולם, ובב"ר ס"ג וילקוט איוב רמז תתקכ"ד א"ר תנחומא משנבראו (בילקוט משבראן) עושה שלום ביניהם; ומסדרי הברכות החליפו תיבת רע שבמקרא בתיבת **הכל** משום **לישנא מעליא**, כדאמרינן (ברכות יא, ב) כתיב רע וקרינן הכל לישנא מעליא, כלומר אחרי עשותו שלום אמת בין הכחות המתנגדים אשר יצר בעולמו — **הכל** צורך הבריאה כלה גם הרעה שברעות וכמו שנאמר (בראשית א, לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב **מאד**, ואמרו רבותינו בב"ר פ"ט א"ר הונא והנה טוב זו מדת הטוב והנה טוב מאד זו מדת יסורין, א"ר זעירא והנה טוב זה גן עדן והנה טוב מאד זה גיהנם, א"ר שמואל בר יצחק והנה טוב זה מלאך חיים והנה טוב מאד זה מלאך המות, כונתם מבוארת, **כי טוב** נאמר בהשקפה פרטית, אבל **טוב מאד** נאמר בהשקפה כללית, ובאופן זה הכל טוב גם הדברים שטובתם בלתי נראית למשקיפים פרטיים: **המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים.** ואם תאמר התינח לדרים עליה, אבל מה תועלת האור לארץ? ויש לומר כי השמש מגדלת הצמחים וממתקת הפירות, כמו שנאמר (דברים לג, יד) וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים (אטודסס), וידוע לבעלי חכמת ההרכבה שהשמש פועלת גדולות ונצורות בקרב הארץ: **ברחמים.** על יסוד מאמרם (נדרים לט, ב) אמר להם הקב"ה בכל יום ויום משתחוים לכם ואתם מאירים, ובויקרא רבה סו"פ ל"א בכל יום ויום הקב"ה יושב בדין על גלגל חמה ולבנה שאין מבקשים לצאת להאיר לעולם, מה הם אומרים הבריות מקטרגים לנו הבריות משתחוים לנו, ובשוח"ט מזמור י"ט פסוק לשמש שם אהל בהם בכל יום ויום עומדין בדין לפני הקב"ה למה שהן מתביישין לצאת ואומרים שהבריות משתחוים לנו ומכעיסין להקב"ה, ומה הקב"ה עושה (מאיר) [מורה] בהן חציו והן יוצאין בעל כרחם שנאמר בבקר בבקר משפטו יתן לאור (צפניה ג, ה), לפיכך אמרו מסדרי הברכה המאיר וגו' **ברחמים** לפי שמורת הדין היתה נותנת כי ימנע מרשעים אורם, ועי' שמות רבה פל"א סי' ט"ו; וכיונו עוד למה שאמרו בשוחר טוב מזמור א' ד"א כי שמש ומגן ה' צבאות אי מה השמש קופחת אף הקב"ה כן ת"ל ומגן, וכמו שנאמר (תהלים קכא, ו) יומם השמש לא יככה וירח בלילה, וזהו **ברחמים**, ועי' עוד מה שכתוב בזה ביוצר לשבת בפיסקא הכל יודוך בד"ה שברא במדת רחמים: **ובטובו מחדש.** ראה למעלה בביאורו להלל הגדול פסוק לעושה אורים וגו' כי לעולם חסדו: **מה רבו**

מַעֲשֶׂיךָ יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ. מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵל

עץ יוסף

כלם. כל מעשיך עשית בחכמה: **קנינך.** כל הדברים הממלאים את העולם שלך המה וקנוים לך: **המלך המרומם לבדו מאז.** פי' מאז עד שלא נברא העולם היה מלך שמו נקרא והיה מרומם. אך היה רק מלך לעצמו. כי לא היה מי שיקראהו מלך ומי שישבח אותו. אבל משברא עולמו הוא משובח ומפואר ומנושא. וזהו. **המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם.** פי' מכל יום ויום מימות עולם משתבח ומתפאר ומתנשא שמו בעולם מצד הנפלאות שאנו רואים בכל יום כולם יהגו עליהן וילדיו יאמר הנה אלהינו ומלכנו זה עושה בשלו כחפצו ורצונו: **ברחמיך הרבים רחם עלינו.** משום דכתיב יהי מארת חסר משום שגורמין להפיל אסכרה בתינוקות לכן באה תפלת רחמים בברכת המאורות: **אדון עוזנו כו'.** זה מיוסד ע"ד הבקשה עשה למען תורתך עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען קדושתך. והוא זה. עוזנו היא התורה כמד"א ה' עוז לעמו יתן: **משגבנו.** הוא שמו של הקב"ה כמד"א ישגבך שם אלהי יעקב: **ישענו.** הוא ימינו של הקב"ה כמד"א יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו: **משגב' בעדנו.** הוא קדושתו של הקב"ה הנקדש והנשגב ע"י עמו ישראל (כמו שיתבאר לקמן בדבריו). וזה מה שאמר ברחמיך הרבים רחם עלינו בשביל תורתך וזה שאמר אדון עוזנו. וקראוהו בשם אדון ע"ש ארון הברית אדון כל הארץ. ועשה למען שמך וזה מה שאמר צור משגבנו. וקראוהו בשם צור שהוא לשון חוזק ע"ש מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב. הרי שמו הגדול והקדוש הוא צור משגבנו. ועשה למען ימינך וזמש"א מגן ישענו ע"ש ותתן לי מגן ישעך שהוא ימינו של הקב"ה כמד"א ותושיעני ימינך. ועוד עשה למען קדושתך ולולי ישראל לא היתה קדושתו ניכר בתחתונים כמו שיסד הפייטן על ישראל קדושתו ולכן נקרא ה' צבאות קדוש ישראל. וזמש"א משגב בעדנו. כלומר מה שאתה משגב ומקודש הוא בעדנו כי אם אין ישראל מי יודע קדושתך בתחתונים. וא"כ עשה למען קדושתך: **אל ברוך כו'.** מה שתקנו לומר אלפ"א בית"א ביוצר של חול ושל שבת להודיע:

עיון תפלה

מעשיך ה'. בחולין (קכז א) א"ר עקיבא יש לך בריות גדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה, שבים אילמלי עולות ליבשה מיד מתות שביבשה אילמלי יורדות לים מיד מתות, יש לך בריות גדלות באור ויש לך בריות גדלות באויר, שבאור אילמלי עולות לאויר מיד מתות שבאויר אילמלי יורדות לאור מיד מתות, מה רבו מעשיך ה', ע"כ, ובשוח"ט מזמור ל"ד אמר דוד לפני הקב"ה כל מה שעשית יפה עשית והחכמה יפה מן הכל וכן הוא אומר (תהלים קד, כד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית; וע"ד הפסק מדבר מפעולות השמש והירח בארץ שהם מעשי השי"ת, וכמו שנאמר לפני זה עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו וגו' תשת חשך וגו' תזרח השמש וגו' (שם), ולכונה זאת העתיקוהו מסדרי הברכה: **המלך המרומם לבדו מאז.** מלת מאז שבה על בראשית שזכר לפני זה, כלומר מימי בראשית: **אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו.** כלפי מה שאמר למעלה המאיר לארץ וגו' ברחמים, התפלל תפלה קצרה — שכמו שהאיר לנו ברחמיו הרבים עד היום כן יאיר לנו ברחמים גם לימים הבאים, ועי' רד"א: **אדון עוזנו.** גם זה מן התפלה, האדון שהוא עוזנו כמו שנאמר (ירמיה טז, יט) ה' עזי ומעזי, הוא יהיה לנו לצור משגבנו, הצור שיוכל להשגב בתוכו מפני אויב, עש"ה (ש"ב כב, ג) אלהי צורי וגו' משגבי; ומי שהוא תמיד מגן ישענו עש"ה (תהלים יח, לו) ותתן לי מגן ישעך, יהי אתה משגב בעדנו: **אל ברוך.** כל דבורו של אדם מורכב מעשרים ושתים אותיות, לפיכך בחרו המשוררים הקדמונים והפייטנים בעקבותיהם

תקון תפלה

והבא כולל ג"כ חידוש כל הבריאה כלה ברצונו של השי"ת שזה תמיד בלי הפסק, וכמו שנאמר (תהלים לג, ט) כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, הקב"ה עומד ומצוה תמיד שלא יתבטל העולם ממציאותו, ראה מה שכתבתי בעיון תפלה מזמור רננו צדיקים פסוק זה; ובסדר רב עמרם בהכל יודוך לשבת המאיר לארץ וגו' **וטובו מחדש בכל יום מעשה בראשית** בלי תיבת תמיד, ובסדורי התימנים — ולדרים עליה המחדש בכל יום תמיד וגו', ובמחזור רומא — ולדרים עליה המחדש טובו בכל יום תמיד מע"ב וגו', ובנוסח אבודרהם וטובו מחדש בכל יום תמיד מע"ב וגו' אתה אל אלהי עולם ברחמיך הרבים וגו': **מלאה הארץ קנינך.** „מקנה קנין שלך" (רש"י), נראה מזה שבספריו היה חסר יו"ד והוא שם יחיד: **המשבח והמפאר והמתנשא.** כ"ה בכל הנוסחאות בה"א הידיעה, אבל במחזור ויטרי שלשתם בלי הא"ן, ובנוסח התימנים מוסיפים אחריהם מלת וָטוֹב:

בָּרוּךְ גְּדוֹל דֵּעָה. הֵכִין וּפָעַל זָהֳרֵי חַמָּה. טוֹב יָצַר כָּבוֹד לִשְׁמוֹ. מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֻזּוֹ. פִּנּוֹת צְבָאָיו קְדוֹשִׁים

עץ יוסף

כי לא נתקיימו שמים וארץ ותולדותיהם אלא בעבור התורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. והתורה כלה יוצאת מאותיות אלפ"א בית"א כ"ב אותיות. וזה שאמר הכתוב נגילה ונשמחה בך ואומר במדרש חזית בך בכ"ב אותיות שכתבת בהן את התורה (אבודרהם). ומהר"י הירץ כתב דאיתא במדרש ר"א הקליר כשרצה לייסד הפיוט עלה לרקיע ע"י שם ושאל למיכאל האיך המלאכים משוררים והאיך שירתם מיוסדת. וא"ל בא"ב והנהיג הוא ג"כ לעשות כל שבחיו בא"ב. ורמז כאן א"ב וסופו מיכאל. מ"ספרים כ"בד א"ל: גדול דעה. ע"ש גדול העצה: הכין ופעל זהרי חמה. ע"ש אתה הכינות מאור ושמש. ופעל ע"ש מי פעל ועשה: טוב. ע"ש הודו לה' כי טוב. הרי שהקב"ה נקרא טוב: יצר כבוד לשמו. ע"ש כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. כלומר שהוא מתכבד עם בריותיו שיצר. וכאילו יצר הכבוד לשמו: מאורות נתן סביבות עזו. ע"ש והנהורא עמיה שרא: פנות צבאיו. פי' שרי צבאיו. פשט. קדושים:

דובר שלום

הכין ופעל וכו'. איתא במ"ר לפי שהקב"ה שעתידין דור אנוש לטעות למאורות אלהות אמר הקב"ה ומה אם בשעה שהם שנים וכן מכחישין זא"ז טועין אותן אלהות אילו היה אחד עאכו"כ. זהו הכין ופעל זהרי חמה. ובחמה שיטעו השמש לאלהות. לכן טוב יצר כבוד לשמו שיכירו כבוד שמו שהוא בראו ולא שהוא אלהים. לכן נתן סביבות עוז מאורות שנים המכחישים זה את זה:

אחרית לשלום

גדול דעה וכו'. התיחסות המאורות לאומר גדול דעה יתכן עפ"י דאיתא בזה"ק ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים בקדמיתא בחבורא חדא רזא דא שמא שלים כחדא הוי"ה אלהים. ואיתא בברכות גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר כי אל דעות ה'. זהו גדול דעה בגדלות דעה הניתן בין שני שמות. בכח כזה הכין ופעל זהרי חמה. דגם בריאת המאורות היה בשני שמות:

עיון תפלה

לסדר שבחו של מקום בסדר אל"ף בי"ת, על שם ימלא פי תהלתך (שם עא ח), כלומר כל דבורי יהי רק בתהלתך, ועי' מה שכתבנו לעיל בפסוקי דזמרה תקון הפלה פיסקא אשרי. והנה בתארי השם הקדוש **אל** מצאנו במקרא כל סדר האלפא ביתא, מלבד ארבע אותיות, ואלו הן, **אל אמונה** (דברים לב, ד), **אל אמת** (תהלים לא, ו), **אל גדול** (דברים ז, כא), **אל גמולות** (ירמיה נא, נו), **אל דעות** (ש"א ב, ג), **אל הכבוד** (תהלים כט, ג), **אל זועם** (שם ז, יב) לפירוש רבותינו (ברכות ז' ע"א), **אל חי** (יהושע ג, י), **אל חנון** (יונה ד, ב), **אל ישועה** (ישעיה יב, ב; תהלים סח, כ), **אל ישראל** (תהלים שם, לו), **אל כביר** (איוב לו, ה), **אל למושעות** (תהלים סח, כא), **אל מסתתר** (ישעיה מה, טו), **אל מושיע** (תהלים קו, כא), **אל נושא** (שם צט, ח), **אל נערץ** (שם פט, ח), **אל נקמות** (שם צד, א), **אל סלע** (שם מב, י), **אל שגיא** (איוב לו, כו), **אל עליון** (בראשית יד, כב), **אל עולם** (שם כא, לג), **אל צדיק** (ישעיה מה, כא), **אל קדוש** (שם ה, טז), **אל רחום** (שמות לד, ו), **אל שדי** (בראשית יז, א), **אל תמים** (תהלים יח, לא); אבל הבי"ת והטי"ת והוי"ו והפ"א חסרים, עד שבאו אנשי כנה"ג והשלימום, הבי"ת **אל ברוך**, הטי"ת **אל טוב** בתפלת י"ח בברכת השנים ובסוף ברכת מודים, שניהם בנוסח הספרדים, **אל פועל** ישועות בברכת אהבה רבה. ואולם הוי"ו צריכה לחסור, לפי שאין במקרא התאר או מקרא המתחילים בוי"ו, כי התאר ודאי (ברכות לג, ב) וכן ותיק הן מלות תלמודיות: **הכין ופעל זהרי חמה**. כמו שנאמר (תהלים עד, טז) אתה הכינות מאור ושמש, הנכון כי הוי"ו של ושמש היא וי"ו הסמיכות, כמו נבלה וטרפה (ויקרא כב, ח) פרש"י נבלה של המין הנוהג בו טרפות דהיינו נבלת טרפה, הרבה ארבה עצבונך **והרנך** (בראשית ג, טז) לדעת רבים **עצבון** הרנך, עיר ואם בישראל (ש"ב כ, יט) פירשו בו עיר אם, עיר של אם, עיר שיושבת שם אם בישראל ערש"י, ובלשון המשנה (נזיר נד ע"א) אהל ורבע עצמות, פירוש אהל של רבע, וכן כאן **מאור** שמש דהיינו זהרי חמה, העצם המאיר אשר לגוף השמש, כי העצם המאיר איננו גוף השמש בעצמו, כמו שנתברר לחוקרי התכונה. ובאמרו זהרי חמה בלשון רבים רמז על שני מיני הזהר המושפעים מן השמש, זהר ישר, ההולך בדרך ישרה מן השמש אל הגוף המואר; **זהר חוזר**, כשהשמש מתחת לאופק הוא מפיץ אורו על גוף הירח העומד נכחו ומשם חוזר אלינו להאיר חשכת לילה: **טוב יצר כבוד לשמו**. מלת **אל** שבראש האלפא ביתא עומדת במקום שתים, כלומר אל טוב (כנגד אל ברוך, ולפי"ז גם בנוסח אשכנז נמצא התאר **אל טוב**), יצר כבוד לשמו, כי על ידי השמש אשר אין נסתר מחמתו הכל נותנים כבוד לשמו, וכמו שאמר לקמן ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה, ובנוסח אל אדון ביוצר לשבת פאר וכבוד נותנים לשמו: **מאורות נתן סביבות עזו**. סביבות הרקיע שנקרא עזו, שנאמר (תהלים קנ, א) הללוהו ברקיע עזו, ונאמר (בראשית א, יז) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים: **פנות צבאיו קדושים**. כל מחלקה מן העם **הפונה** למטרה מיוחדת נקראת **פנת** עם, וזהו כאור הנכון

רוֹמְמֵי שַׁדַּי. תָּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ: תִּתְבָּרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת עַל־כָּל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל־מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ (שֶׁיָּצַרְתָּ) הֵמָּה יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ לָנֶצַח צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים

עץ יוסף

פנות פי' שרים מלשון גושו הלום כל פנות העם (ש"א יד, לח): **רוממי שדי תמיד**. ערב ובקר: **מספרים כבוד אל וקדושתו**. ולקח לשון מספרים כבוד אל ע"ש השמים מספרים כבוד אל. ואמר כאן כבודו וקדושתו פי' כבודו הנראה והנגלה בעליונים כי הוא סובל ונושא את הכל. וקדושתו העצמית הנסתרת ונעלמת מעין כל חי. כי כל קדושה לשון הפרשה הוא. שהוא מופרש ממדע כל המלאכים והנאצלים באמיתת עצם כבודו ומהותו ית': **תתברך**. אתה ה' אלהינו על שבח מעשה ידיך. פירוש יותר ממה שמשבחים אותך מעשה ידיך: **יפארוך**. שיפארוך (הגאון יעב"ץ):

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו. ע"ש מלך (צור) ישראל וגואלו: **בורא קדושים**. אלו המלאכים ע"ש

ואשמעה

עיון תפלה

של ויתיצבו **פנות** כל העם (שופטים כ, ב), גשו הלום כל **פנות** העם (ש"א יד, לח) מחלקות העם שפני כל אחת מועדות למטרה ידועה, ופעם פנות צבאיו קדושים כל צבאיו שקדושי' למחלקותיהם כלם **רוממי שדי תמיד**, ובמלת קדושים חסרה ה"א הידיעה, ראה ברכות השחר בבאור לפרשת התמיד ד"ה את הכבש אחד: **מספרים כבוד אל**. בסוף האלפא ביתא רמז על המאור שעליו נוסדה ברכת יצירת המאורות, **השמים מספרים כבוד אל**, כמו שכתבנו בהערה לסדר ק"ש וברכותיה: **תתברך וגו' על כל שבח מעשה ידיך**. כ"ה נירסת הספרדים והתימנים בהוספת מלת כל וכן עקר, ושבח במקום הזה פירושו כשבח הנזכר בתלמוד, בעל חוב נוטה את השבח (ב"ק צה, ב), שבח ספר ושעבוד צריך ליתלק (ב"מ יד, א), הבכור נוטל פי שנים בשבח (ב"ב קכג, ב), כלומר, לך ה' אלהינו יאתה להתברך בפי כל הבריות על **כל** שבח מעשה ידיך, על כל מעשה ידיך הטובים והמשובחים, אבל על מאורי אור שעשית **יפארוך** סלה, הפאר מעולה מן הברכה, כי הוא מציין את המפואר באותות וסימנים מובהקים המעוררים רגשי ההתרוממות בלב כל רואיהם ומרוממים אותו על כל ברכה ותהלה, ראה למעלה ברכת ברוך שאמר; ומאורי אור לשון הכתוב (יחזקאל לב, ח):

תתברך צורנו. אחרי גמרו את ההלל על יצירת המאורות, התחיל לברך את השי"ת על בריאת המלאכים שנבראו להגיד גדולתו, ומהם נראה וכן משה גם אנחנו: **צורנו**. בע"ז (ט, א) תנא דבי אליהו (סדר אליהו רבה פרק ב) ששת אלפים שנה הוי העולם שני אלפים תהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח, בשני האלפים הראשונים עד שהיה אברהם בן נ"ב שנה והתחיל להפיץ דעת אלהים בארץ — היו כל העמים הולכים בחשך, לא ידעו את ה' ואת מלכותו לא הכירו, ולא נקרא השי"ת אך צור העולמים באשר הוא יוצרם ומחוללם, ובשני האלפים השניים שניה התורה ודעת השי"ת, שאז נתפרסמה מלכות שדי בכל העולם בכלל ובישראל בפרט, נקרא

תקון תפלה

רוממי שדי תמיד. כאן צריכים להפסיק, ראה עיון תפלה; ויש מפסיקים בדרך אחרת **פנות צבאיו קדושים, רוממי שדי תמיד מספרים, כבוד אל וקדושתו**, ורוממי שם נסמך, היחיד **רוֹמָם** (תהלים סו, יז לדעת התרגום הוא שם) בפלס **עוֹלָם**, והרבים **רוֹמְמִים** גם **רוֹמָמוֹת** בפלס **אוֹצָרוֹת** ובסמיכות **רוֹמְמֵי** שדי או **רוֹמְמוֹת** אל (שם קמט, ו). ובנוסח בני תימן **רוממות** שדי תמיד מספרים, ובנוסח בני רומא **רוממי** שדי תמיד **יספרו**: **התברך**. במחזור ויטרי **תתברך ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת תתברך מושיענו על שבח** וגו', ובשבת שוה לנוסח אשכנז. ובמחזור רומא **תתברך ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ועל כל שבח מעשה ידיך והמאורות אשר יצרת המה יפארוך סלה**, וכ"ה בנוסח התימנים, ובסדורי הספרדים **תתברך** וגו' (כמו במחזור רומא) **על כל שבח** וגו' **מאורי אור שיצרת המה יפארוך סלה**, וכ"ה באבודרהם אך בחסרון מלת המה, וכתב שם הקורא ועל כל שבח בוי"ו טועה הוא: **ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה**. פירוש בני אדם יפארוך על המאורות, אבל לפי נוסח בני רומא והתימנים פירושו המאורות בעצמם יפארוך כמו"ש השמים מספרים וגו' לשמש שם אהל בהם: **התברך צורנו**. ובנוסח הספרדים והתימנים

התברך

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ. יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל (בְּ)דִבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם

עץ יוסף

ואשמעה אחד קדוש (דניאל ח, יג): **יוצר** משרתים. אמר לשון הוה. שהוא יוצר תמיד בכל יום. כדאי' בחגיגה בפ' אין דורשין כל יומא מיברו מלאכים מנהר דינור ואמרי שירה ובטלי שנאמר חדשים לבקרים. ר"ל שיוצר תמיד חדשים לבקרים ומתבטלין מפחד השכינה כמו שנאמר ובמלאכיו ישים תהלה לפי שהן עומדים ברומו של עולם ומתעלפות מפחד היושב על כסא ומתבטלים מאימתו. וכן הוא הפי'. **יוצר** משרתים. אותם המתחדשים בכל יום: **ואשר** משרתיו. העולם כמו מיכאל וגבריאל: **כלם** עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה. ע"ש ויראה להם. כי מפל הפחד והיראה גם עליהם. שאין מדתו יתברך כמדת ב"ו. מדת ב"ו כל מי שמתקרב אליו יותר להיות מבני היכלו מתמעט מוראו. אבל מדת הקב"ה אינו כן אלא כל מי שמתקרב אליו יותר מתגדל מוראו כמד"א ונורא על כל סביביו. וכן את אומר המשל ופחד עמו. כל מה שהוא יתברך נותן ממשלה לאחד השרים מתגדל יותר הפחד עליו. כי הוא ית' נותן הממשלה והפחד ביחד. וכמו שיסד הפייטן ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון מיראת רוממותו ית'. כי הם מכירים ערכם לפניו ית' שהוא כאין: **יחד** בקול. משמיעים בקול כאחד. שאין אחד מקדים או מאחר לחברו: **דברי**. גזרות שיוצאות מפי הקב"ה מכריזים. וכן שבחיו ודברי הלוליו: **אלהים** חיים ומלך עולם. ע"ש הוא אלהים חיים ומלך עולם: **כלם** אהובים. לפניו ית'. ואהובים זה לזה שאין בהם קנאה ושנאה ותחרות: **כלם** ברורים. כשמם שאין בהם יצה"ר. והם ברורי לב ושכלים נפרדים:

ענף יוסף

כתב מהר"ס ז"ל שאין לומר ומלך עולם אלא מלך עולם. שנראה ח"ו כב' רשויות. אבל הגאון מהר"ל סרוול אומר שצריך לומר ומלך שפסוק מלא הוא (ירמיה

כלם

עיון תפלה

מלך ישראל, ובכל האלפים האחרונים משנת קע"ב אחר חרבן בית שני והלאה, שהם שנות תקות הגאולה, נקרא **גואל ישראל,** וכנגד שלשת הזמנים הללו תקנו מסדרי הברכה שלשת התארים **צורנו מלכנו וגואלנו** (סדור שער הרחמים): **ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים.** מאמר מקביל לנעומת **תתברך וגו' בורא קדושים.** ויאמר הרב מהרי"ל מעקלענבורג בסדורו עיון תפלה בשחרית לשבת „בשני הרוחניים יש שני מינים, האחד כמות נבדלים משוללי צורות זכים ומעולים היותר קרובים לשכינתו ית' ועליהם הוא שורה תמיד, וכפי מדרגתם נקראים גלגל או כסא או אופן וכיו"ב, והשני הם המלאכים, נמלאים רוחניים שנבראו לעשות שליחותו ית', ויתכן שעל המין הראשון אמר בורא קדושים ועל המין השני אמר יוצר משרתים" עכ"ד, וכן מפסיקים התימנים בסדורם הנדפס מחדש בירושלים. תובב"א: **ואשר משרתיו כלם.** האל אשר כל משרתיו עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה וגו', כך הוא סדר המאמרים, והמפרשים כלם לא הפסיקו ולא ביארו יפה; **ומשרתיו כלם** כמו כל משרתיו, והוא דבור תלמודי קבע ודבור עברי ערוך, וכן בהכל יודוך ביוצר לשבת **ומאיר לעולם כלו,** ובברכת המזון **הזן את העולם כלו,** ובמקרא וידעו העם כלו (ישעיה ט, ח) תחת כל העם, שמעו עמים כלם (מ"א כב, כח) תחת כל העמים, וברוב פעמים יכפיל התלמוד מלת כל להפליג, כמו כל הישוב כלו תחת כוכב אחד יושב (פסחים לד, א), ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו (ברכות כא, א), ובתפלת ר"ה ויוה"כ וכל הרשעה כלה כעשן תכלה, וכמוהו במקרא וכל נריך כלם (ירמיה ל, טז), כל מלכי גוים כלם (ישעיה יד, יח): **עומדים ברום עולם.** הקב"ה יושב ברום עולם, ככתוב בברכת אמת ויציב **ברום עולם מושבך,** וכל משרתיו עומדים, כמו שנאמר (מ"א כב, יט) וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, ונאמר (ישעיה ו, ב) שרפים עומדים ממעל לו, ונאמר (זכריה ג, ז) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ונאמר (דניאל ז, טז) קרבת על חד מן קאמיא; ופירוש יושב שוכן, ופירוש עומדים מוכנים ומזומנים — דיענסטפערטיג: **ומשמיעים ביראה יחד בקול.** כמו שנאמר (יחזקאל ג, יב) ואשמע אחרי קול רעש גדול, ובקדושת שחרית לשבת או בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול: **דברי אלהים חיים ומלך עולם.** לשון הכתוב (ירמיה י, י): **כלם אהובים.** בויק"ר פ"ט אמר בר קפרא מה אם העליונים שאין להם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות ולא מצות ומריבות ולא מחלוקת ולא עין רעה צריכים שלום הה"ד עושה שלום במרומיו, התחתונים שיש בהם כל המדות הללו עאכו"כ: **כלם ברורים.** נראה שהוא מלשון המדרש בהרבה מקומות נתבורר

תקון תפלה

תתברך לנצח צורנו: ומשמיעים ביראה. בנוסח התימנים **ומשמיעים את קולם יחד בדברי אלהים וגו',** ובנוסח בני רומא ואבודרהם. **ומשמיעים ביראה יחד קול בדברי אלהים וגו': כלם אהובים.** כתב הרב בעל עטרת זקנים

בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנֵיהֶם: וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִין וּמְשַׁבְּחִין וּמְפָאֲרִין וּמַעֲרִיצִין וּמַקְדִּישִׁין וּמַמְלִיכִין:

עץ יוסף

כלם גבורים. כמד"א גבורי כח עושי דברו. ומתגברים כשיר ויזהרו כנשר לרוץ אורח: בקדושה ובטהרה. כי כמו שהם קדושים וטהורים כך הם לבריאתם. ובספר היכלות איתא כשבא עת לשורר מתאספין מה"ש כו' וטובלין ז"פ בנהר אש כו'. או בקדושה ובטהרה חוזר אליו ית'. ופירושו פותחים את פיהם לספר בקדושתו ובטהרתו יתברך בשירה וזמרה:

ענף יוסף

י, י): רצון קונם. ולא קוניהם (הגר"א) והגאון מו"ה יעב"ץ כתב של"ל קוניהם: ומברכים ומשבחים כו'. במ"ם בסוף ולא בנו"ן כדרך הספרדים דנהוג כאנג. נכרא נכרא ופשטיה (הגאון מו"ה יעב"ץ):

אחרית לשלום

ומברכים וכו'. חשיב בזה ששה מיני שבח ויסכן לפי שיש להם שש כנפים. ובכל אחד אומרים שירה. כמבואר בספרי אמת דמאמר בשכמל"ו מתיחס לשש כנפיהם. וכנגד ששה שבחים שמזכיר כאן חשיב בסמוך ששה תארים של שבח שבשם שם. האל. המלך. הגדול. הגבור. והנורא. קדוש הוא:

עיון תפלה

על עסקיו, כמו בשמו"ר פ"ג אותה שעה נתברר משה על עסקיו, ובויק"ר פי"א בשעה שנתברר (אברהם) על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו עיי"ש, ובב"ר פרשה ע' כי י"ז אני מברר עסקי עמך, ופירוש הלשון הזה ידיעה ברורה והסרת כל ספק, וכן הם מלאכי השרת, כלם ברורים, כלם יודעים את תפקידם תכלית הידיעה, כלם נתבררו על עסקיהם: כלם גבורים. כמו שנאמר (תהלים קג, כ) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח: וכלם עושים וגו' רצון קונם. כמו שנאמר (שם שם, כא) משרתיו עושי רצונו: וכלם פותחים את פיהם. דברו כאן כלשון בני אדם: בקדושה ובטהרה. כי כמו שהם קדושים וטהורים כך הם דבריהם (אצולהם): בשירה ובזמרה. שירה הם כמליצת השיריות — פאעזיע —, זמרה — מעלאדיע — ראה עיון תפלה ראש פרשת הודו לה' קראו בשמו: ומעריצים ומקדישים. וכן בקדושת מוסף לשבת ויו"ט נעריצך ונקדישך, וכן בפיוט לשחרית יוה"כ שמתחיל ובכן שרפים עומדים ממעל לו, וכלם מעריצים ומקדישים ומהללים, וכן בפיוט למוסף שמתחיל ג"כ כזה להעריצו ולהקדישו בפאר מהללים, וכן בפיוט ונתנה

תקון תפלה

זקנים בשו"ע או"ח סי' נ"ט אהובים ברורים גבורים ר"ת אב"ג והוא שם אחד משם של מ"ב, ע"כ, ובסדור מנהג כפא וקראסוב הנוסחא כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים ותיקים זכים חפצים טהורים ישרים כבירים לובשים עוז ותפארה וכלם עושים באימה וגו', ונראה שמיסדי הנוסחא ההיא סברו כמו שסוברים המבקרים האחרונים שבלא ספק יצא מידי המחבר אל"ף בי"ת שלם כדרך אל ברוך גדול דעה, ואבד ברבות הימים ולא נשאר בידנו כי אם תחלתו, ועוד נשאר ממנו העי"ן והפ"א וכלם עושים באימה וגו' וכלם פותחים את פיהם וגו', לכן חשבו המיסדים ההם למלאות את החסרון הזה בהוסיפם מבטנם תארים ע"ס א"ב, ובאות למ"ד עמדו מלדת. ותתימת אב"ג בראשי תיבות מצאנו ג"כ בברכה רביעית שבבהמ"ז אדירנו בוראנו גואלנו: רצון קונם. בסדור רב עמרם ובאבודרהם ובסדורי הספרדים והתימנים ומחזור ויטרי קוֹנֵיהֶם, וכ"ה בנוסח בני רומא, אלא ששם חסר יו"ד, וכן הגיה הרב בעל עטרת זקנים בשו"ע שם כדי להסיר הרבוי, ואע"פ שמצינו דוגמתו במקרא בורא השמים וְנוֹטֵיהֶם (ישעיה מב, ה),

ישמח ישראל בְּעֹשָׂיו (תהלים קמט, ב), איה אלוה עֹשָׂי (איוב לה, י), וכן בלשון המדרש (ב"ר סו"פ י') ר' יוסי בר' נהוראי כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשין בהן היו מותחים והולכים נחו ידי קוניהם מהם ניתן להם נחה, מ"מ כדי שלא נתן את פינו לחטיא את בשרנו יותר נכונה גרסת רוב הספרים רצון קונם, וכ"ה בברכת הלבנה (סנהדרין מב, א) ששים ושמחים לעשות רצון קונם, אבל במחזור ויטרי דף קפ"ג ובאבודרהם אמשטרדם דף ק"ל ע"א גרסי גם התם קוניהם, וכן בברכת אל אדון ביוצר לשבת (במחזור רומא נקדו שם קוֹנָהֶם ע"ד (יחזקאל כג, מה) ישפטו אוֹתְהֶם תחת אוֹתָם) ונבצרה ממני מוסה לדעת טעם הדבר: ומברכין. במחזור ויטרי ומברכין ומשבחין ומפארין ומקדישין וממליכין ומעריצים כלם בנוני"ן מלבד האחרון, ובסדורי הספרדים מברכין משבחין מפארין (בלי ווי"ן) מקדישין ומעריצין וממליכין, ובמטה משה סי' פ"ו וכן מהרי"ו סי' ל"ד כתבו שאין לומר בנוני"ן עיי"ש:

יש נוהגים לעמוד כשהש"ץ אומר וממליכים את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא. כי האל המלך הגדול הגבור והנורא ר"ת בגימטריא כמספר שם הויה. ואין למנהג הזה יסוד ועיקר. ועכשיו רובם נוהגים כך (א"ר). וכן כתב הגאון מו"ה יעב"ץ ז"ל האל המלך א"צ לעמוד שאינו אלא ספור איך מה"ש נוהגין. ולא מצינו שום עמידה בתפלה דמיושב לא כאן ולא בקדושה עד הסמוך לתפלת י"ח עכ"ל:

אֶת־שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה. וְנוֹתְנִים בְּאַהֲבָה רְשׁוּת זֶה לָזֶה, לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת־רוּחַ

עץ יוסף

המלך. שקנה והמליא את הכל: **הגדול.** מצד סימני מעשיו הנראים בעולם: **הגבור.** לסדר את המערכות כולם: **והנורא.** על כל בריותיו. כי מוראו ואימתו נגלים לכולם: ואעפ"כ **קדוש** הוא. ומופרש בעצמותו ית' שאין להכיר אמיתת מציאותו יתברך ויתעלה כי הוא נסתר ונעלם מעין כל חי אף מכסא הכבוד וכתר הכבוד שאומרים איה מקום כבודו ית' העצמי ויתעלה ואינן יכולין להשיג דבר קטן או גדול מאמיתת מהותו ית'. רק מצד השוה שביניהם שיודעים שיש להם מנהיג ומלך לכולם. וזה מה שאמר: **וכלם** מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה. פי' העלול מעילתו העליונה: **ונותנים** רשות זה לזה. פי' הגדול נותן רשות לקטן. ובסידור ספרד הנוסחא ונותנים באהבה רשות זה לזה. וכתב בספר באר מים חיים הכוונה בזה שמי שאוהב את השי"ת לא אהבת עצמו בשום אופן. אין חילוק לפניו כלל וכלל בעשית המצוה אם הוא עשאה או אחרים עושין ויבא הטוב מ"מ אחרי שעכ"פ יגיע נחת רוח לבוראו מזה וזה הוא עיקר עבודתו לעשות נחת רוח לפניו. ומה לו אם יגיענו נחת רוח ממנו או מחבירו. כי זה שאין בחינת האהבה שלם אלא רוצה הוא דוקא שהוא יזכה בכל המצות ויחטוף כל המצות מזולתו לידו אך בעולה ובקטטה. ואינו מתענג כלל במה שרואה חבירו עושה מצוה ועובד ה'. כי היה חפץ שלא יעבוד ה' כי אם הוא להיות יחיד בעיני המקום ולמצוא חן בעיניו על זולתו. ועל כן מסבב שיגיעו כל המצות לידו. ולא יעשה בה אדם דבר כי אם הוא. אבל לא זו אהבת אמת. אלא האוהב את בוראו אהבת אמת משתוקק שיגיע נחת רוח לבורא עולם. לא ישתדל כלל לחטוף המצוה מזולתו. כי אין נ"מ אליו כלל אם הוא העושה או אחר. שמ"מ יהיה נחת רוח למי שאמר והיה העולם. והמלאכים לפי שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא יחפוץ אחד להיות גדול מחבירו אף בעיני המקום. ע"כ נותנים רשות באהבה רבה זה לזה להקדיש כו' כי כל כוונתם שתגיע הנאה לבורא עולם. יהיה ממי שיהיה מאתו או מזולתו עכ"ל ואף לפי נוסחא שלנו הוא **גם** כן פי' טוב: **להקדיש** ליוצרם. הוא יוצר בראשית: **בנחת רוח.** כלומר באהבה:

בנפש

עיון תפלה

ונתנה תקף בעבור כבוד שמך **הנערץ והנקדש**; אבל בפסוק (ישעיה כט, כג) והקדישו וגו' יעריצו, הקדשה קודמת להערצה, וכ"ה נוסח הספרדים בקדושת שחרית נקדישך ונעריצך, וכן בפיוט שלפני קדושת שחרית ליום הכפורים המתחיל מי יתנה תקף תהלתך סמוך לסופו ויקדישוך עליונים ויעריצוך התחתונים:

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. עפ"ה (תהלים צט, ג) יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא: **וכלם מקבלים** וגו' זה מזה. שנאמר (ישעיה ו, ג) וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו' ומתרגמינן ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש וכו', ופירוש מקבלים נוטלים רשות זה מזה, ערש"י: **ונותנים רשות זה לזה.** כמו שאמרו באדר"נ פי"ב שבשעה שפותחין את פיהם ואומרים שירה זה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני וזה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני, לא כדרך שבני אדם עושין שזה אומר לחבירו אני גדול ממך וזה אומר לחבירו אני גדול ממך, **ויש** אומרים כתות כתות של כת אחת אומרת לחברתה פתחי את שאת גדולה ממני שנאמר וקרא זה אל זה ואמר, ע"כ: **להקדיש ליוצרם בנחת רוח.** לא כדרך בני אדם שמתוך קנאתם ואי שלומם מבקש כל אחד להקדים את חבירו ולעבור אותו ומתוך כך יולדו ביניהם פרעות ובלבול ואין משטר וסדר בכל מעשיהם, וימשך לפעמים אסון, וכמו שאמרו רבותינו (סוטה לז, א) היה ר"מ אומר כשעמדו ישראל על הים היו שבטים מנצחים זה עם זה, זה אומר אני יורד תחלה וכו' קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה וכו' והיו שרי יהודה רוגמים אותם, וביומא (כג, א) מעשה שהיו שניהם שוים ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהם את חבירו ונפל ונשברה רגלו, ושם (כג, א) קדם אחד מהם לתוך ד' אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו, אבל המלאכים אינם כן אלא מקדישים ליוצרם בנחת רוח, וכלם **באחד** עונים הקדושה ואומרים, לא זה מקדים את זה ולא זה מקדים את זה, ופי' מש"כ

הגאון

בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאֵימָה וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

הצבורים בנוסח קדושה ואח אומרים אותה בקול רם (א"ר סי' נ"ט). וקדושה יש גם היחיד אומר אותה (שם). וכתב המ"א בשם ספר הקנה לאמרה דוקא מיושב. ובתשובת מ"ע סי' קי"ב כתב בקדושה דמיושב אם היה יושב יעמוד כדי זה עומד. ואם היה עומד וישב יכול באמצע מכל מ"מ: אם טעה [הש"ץ] בברכת יוצר בענין שצריך לעמוד אחר שמתיו. אם טעה קודם קדושה צריך להתחיל מראש. ואם טעה בקה"ק. יתחיל מקה"ק. ואם טעה בהאופנים יתחיל מהאופנים. ואם טעה מלא בכוך ואילך יתחיל מלא בכוך (סי' נ"ט וע"ש בלבוש ובמ"א ובא"ר):

קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

עץ יוסף

בשפה ברורה. נ"מ' לשון הקודש. שהוא לשון המבוררה: **ובנעימה קדושה.** הללי"ת בחולם ולא בשורק. ור"ע ובנעימות קול קדושה וטהורה (אבודרהם וכנה"ג וא"ר): **כלם כאחד עונים.** כתב ט"ע מה שאנו אומרים כלם כאחד שנים. ואין אומרים כלם כאחת. כתבו הגאונים בסנדלפון הנקרא אחד שנאמר וארא וגו' אופן אחד בארץ אמר ר"א מלאך אחד יש שעומד בארץ וראשו מגיע בין החיות. וגדול מחבירו מהלך ת"ק שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו (א"ר): **עונים.** מכריזין:

קדוש קדוש. ג"פ להגדיל הענין שאין למעלה ממנו. כמו מלך מלכי המלכים וכיוצא. כי כפילות ג"פ הוא בכל הנמצאים שאחד יותר מחבירו. מלכי ארץ המושלים בכיפה נקרא מלך מלכיא. וכל כיוצא בזה (סנה"א בישעיה ו'): **ה' צבאות.** שהוא הוה ומתפשט בכל צבאות ובכולם קדוש ומופרש בקדושתו מהם (שם): **מלא כל הארץ כבודו.** כמו והארץ האירה מכבודו. שאין בארץ התפשטות כמו למעלה. שלכן אינן חיין לעולם. והם בבחירה ויצה"ר שולט בהן. רק מלכותו בכל משלה ואדון עליהם. לכן שם אלהי בארץ והויה בשמים ממעל. וזה כבודו. מלכותו. כמו בשכמל"ו שאומרים אחר יחודו. בחשאי (שם): לפמתס

ענף יוסף

ובנעימה קדושה. הד' בחולם. ופירושו כתבתי בעץ יוסף. ולדעת רש"י (ישעיה ו, ג) נ"ע הד' במלאפו"ם. וצריך תיבת קדושה למטה. ונ"ל קדושה כלם כאחד כו':

דובר שלום

קדוש וגו'. אף שהוא יתברך קדוש מובדל ומופלא מעולם השפל וכמ"כ הוא קדוש ומופלא מעולם הגלגלים. וכן הוא קדוש ומופלא מעולם העליון. אכ"ז מלא כל הארץ כבודו. שאף במעלת עצמותו הוא קדוש ונפלא. אכ"ז מלא פעולותיו מלא כל הארץ כבוד פעלו:

עיון תפלה

הגאון רד"ל בפירושו לפדר"א פרק ד' סי' כ"ז: **בשפה ברורה,** בלי הבלעת אותיות כדרך שבני אדם מדברים בלי מנהגם: **ובנעימה.** הטעמת הדברים ע"י **השנות** מדרגת הקול, כמו שפי' רש"י (מגילה לב, א) ד"ה כל הקורא בלא נעימה „כגון טעמי המקראות" עכ"ל, וזהו מה שנקרא (בנדרים לז, א, ובמגילה ג, א) פסיק טעמים, ולפי פרוש זה לא ידלקו האומרים **ובנעימה קְדֻשָּׁה,** קדושה תאר אל נעימה, ונכונה הלא גרסת המחזור לבני רומא וסיא גרסת רב נטרונאי גאון כמובא בתניא רבתי סי' ד' **בנעימה ובקדושה,** ובקובץ תורתן של ראשונים לה' היים מאיר הורוויץ דף ג"ב סי' כ"א תשובה לגאון (רב האי) ושאלתם וכו' אבל אין לו רשות לומר קדושה כלם כאחד וכו' וכשיגיע עד שפה ברורה ובנעימה וכו' עכ"ל, מזה נשמע שהגאון מחבר מלת קדושה למטה:

קדוש קדוש. נשגב ומרומם על עולם המעשה הזה, נשגב ומרומם על עולם הכוכבים והמזלות, נשגב ומרומם על עולם השכלים הנבדלים (רד"ק והאבודרהם ור' מאיר אלדבי בספר שבילי אמונה), ופי' לקמן תפלת י"ח ברכת אתה קדוש; ולפי תרגום יונתן פירושו קדוש בשמים קדוש בארץ קדוש בעולם כנא, ובכוזרי מאמר ד' סי' ג' קדוש ענינו שהוא נקדש ומרומם מהשתוות לו מדה ממדות הברואים: **מלא כל הארץ כבודו.** כל הארץ תמיד על שלימותו. כלומר **תורה** עליו, וכן אמרו והכבוד כ' מלא את המשכן (רמב"ם מורה נבוכים חלק א' פי"ס) דומה לאמרי תהלתו מלאה הארץ, כי השבח יקרא כבוד (שם

תקון תפלה

בשפה ברורה ובנעימה. במחזור רומא **בשפה ברורה בנעימה ובקדושה כלם כאחד עונים ביראה ואומרים קדוש** וגו'; ובסדורי הספרדים — **ובנעימה קְדֻשָּׁה, כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה קדוש** וגו'; ובאבודרהם — **ובנעימה קְדֻשָּׁה, עונים באימה ואומרים ביראה** וגו'; ובסדורי התימנים **להקדיש לצורם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה טהורה כלם כאחד עונים ביראה ואומרים** וגו'; ובמחזור ויטרי כנוסח אשכנז רק שמוסיף תיבת באימה

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ:

(דה"ח) יזהר לסיים יוצר המאורות קודם הש"ץ כדי לענות אמן אחר הברכה של הש"ץ דבאמצע אסור להפסיק כמו שנתבאר לעיל:

(בשתים ראש) כתב בש"ע מהר"י לוריא ז"ל נאל ברוך בקמ"ץ תחת הלמ"ד. וכן למלך אל חי וקים בקמ"ץ תחת הלמ"ד הראשון. והגאון יעב"ץ כתב נאל קמוץ. למלך פתוח:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ. וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם

עץ יוסף

לעמתם משבחים. ביאורו לעומת עצמם. מפני שאמר תחלה לעומת שרפים. לא תחשוב שהם פונים פניהם אליהם. אלא פירושו לעומת הקול של שרפים ששומעין אותו מקדישין. אף החיות והאופנים מתגברין כנגדן בקולם ומהללם. אבל לעומתם לנגד מצב עצמם משבחים. כי אין צריכין לפנות מצבם ולהפך. כי כל ד' רוחות הם לפניהם שארבעה פנים להם (הגאון יעב"ץ): ממקומו. ממקום שהוא. לפי שאינן יודעין מקום כבודו (שם): לאל ברוך. חזר ושב לתחלת ברכת אל ברוך ג"ד. כלומר לאל ברוך ג"ד כולם: נעימות יתנו. ע"ש נעימות בימינך נצח: למלך אל חי. ע"ש הוא אלהים חיים ומלך עולם: וקים. ע"ש ותגזר אומר ויקם לך: זמרות יאמרו. ע"ש ונעים זמרות ישראל. וחכר כאן ג' הלשונים נעימות וזמרות ותשבחות. כנגד קק"ק שאמר למעלה (אבודרהם): כי הוא לבדו פועל גבורות. שלא כדרך מלך ב"ו שאינו הוא הפועל

אחרית לשלום

כי הוא לבדו פועל גבורות וכו' צדקה לדקות וכו'. לפי שהמכחישים אומרים שיש שתי רשויות. שהאחד מריע והשני מטיב. לזה מבארים בהיפך כי הוא בעצמו פועל גבורות עושה מלחמות במדה"ד. והוא בעצמו זורע צדקות ומצמיח ישועות במדה"ר. שהוא מקור כל הכחות. ומדויק מלת לבדו. דאין שני עמו: כי הוא לבדו מרום

עיון תפלה

פרק מס); ורבותינו פרשוהו על שכינת האלהות ב"ה, אמרו (ברכות מג, ב) המהלך בקומה זקופה אפי' ד"א כאלו דוחק רגלי שכינה דכתיב מלא כל הארץ כבודו, ובקדושין (לא פ"א) ר"ה בריה דרב יהושע לא מסגי ד"א בגלוי ראש אמר שכינה למעלה מראשי, ובשמו"ר פרשה ב' העליונים והתחתונים חזרו של הקב"ה שנאמר מלא כל הארץ כבודו וכתיב (ירמיה כג, כד) הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא, ובשוה"ט מזמור כ"ד בשר ודם בונה בית של המשים אמה וכשהוא גדול של מאה אמה וכלו כשלש אמות (עד ראשו ראה תוס' ב"ב דף ק' ע"ב ד"ה ובכוכין) אבל הקב"ה אינו כן ברא את הארץ והוא ממלאה וכה"א מלא כל הארץ כבודו, וכן הבינוהו המקובלים, פי' נפש החיים שער ג' פרק ג' גאמר : ברוך כבוד ה' ממקומו. מקום, הרחיבו הלשון ושמהו שם למעלת האיש וערכו, כאמרם ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה, ואמרם עדיין מחלוקת במקומה עומדת ר"ל במדרגתם, ועל זה הלך מן ההשאלה נאמר ברוך כבוד ה' ממקומו כלומר כפי מעלתו (רמב"ם ש"ג ח"א פ"ה); ויונתן הרגם בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה, פירש ג"כ על ענין שכינת אלהותו ב"ה, בית שכינתיה כנוי למדרגת ההסתר שהסתיר הקב"ה שכינת כבודו מהגלות לעינינו. ועל זה אנו מתפללים בלשון ברכה (ראה עיון תפלה ברכות השחר ריש ברכת ענט"י) שממדרגת ההסתר הזה תגלה ותראה מלכותו עלינו ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו, ועי' עקרים מאמר שני פי"ו ובבאורנו לקדושת מוסף של שבת:

לאל ברוך. כצ"ל בשוא הלמ"ד, ראה עיון תפלה ברכות השחר יהי רצון וס' שתגליני היום ד"ה

תקון תפלה

באימה: מתנשאים לעמת שרפים לעמתם משבחים ואומרים. כ"ה גם במחזור ויטרי, ובמחזור רומי ובאבודרהם ברעש גדול (במחזור רומי כלם: בריעש גדול) מתנשאים לעמתם, משבחים ואומרים וגו'; ובסדורי הספרדים מתנשאים לעמת השרפים וגו'; ובסדורי התימנים והאופנים וחיות הקדש יחד מתנשאים לעמתם, משבחים ואומרים וגו', עי' מש"כ לקמן בקדושת שהרית לשבת: ברוך כבוד ה' (יחזקאל ג, יב): לאל ברוך. בסדורי הספרדים כי הוא לבדו מרום וקדוש פועל גבורות וגו' כי לעולם חסדו בא"י וגו', ובקצת סדורים ספרדיים כל"ח והתקין מאורות משמח עולמו אשר ברא בא"י, כדי לומר מעין חתימה סמוך לחתימה, ואין צרך לזה כי גם המקרא לעושה אורים הוא מעין חתימה; ובסדורי התימנים פועל גבורות עושה חדשות

זורע

והשני

וְקָדוֹשׁ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה

עץ יוסף

הגבורה בעצמו. רק ע"י משרתיו. אבל הוא ית' לבדו פועל הגבורות כולן ואינו צריך למשרתיו. והראיה כי הוא יתברך. עושה חדשות. פי' שהוא בורא את משרתיו כלם חדשים לבקרים ומעשה ידיו המה. והוא המאציל והנותן כח בכל. כי כחו וגבורתו מלא עולם. משא"כ במלך ב"ו שגבורת משרתיו אינה ממנו ואינה בידו: בעל מלחמות. פי' שכל המלחמות המתעוררות בעולם ממלכה בממלכה הוא המעורר והוא בעלן של המלחמות משני צדדיו כפי ידיעתו ורצונו לפעול בעולם פעם מגביר לזה ופעם לזה והוא הנותן בלבם לערוך מלחמה ממלכה בממלכה: זורע צדקות. יבואר ע"פ מאי דאי' בד"ר פ"ג רבנן אמרין מאמונתו של ב"ו אתה יודע אמונתו של הקב"ה. מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום. והלכו אנשים להתפרנס שם. והיו בידן שתי סאין של שעורים. והפקידו אצלו. ושכחו אותן והלכו להן. והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועושה אותן גורן וכונסן. אחר ז' שנים הלכו אותן החברים לבם לתבוע אותן ניתן להן. מיד הכיר אותן ר"פ ב"י אמר להן בואו וטלו אוצרותיכם. הרי מאמונתו של ב"ו אתה יודע אמונתו של הקב"ה ע"כ. א"כ לפ"ז בודאי זורע כל צדקות שישראל נותנים וישלם להם קרן עם פרי. וזה שאה"כ (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד. שהנותן צדקה הוא כאלו זורע זו הצדקה וקוצר אח"כ הרבה כפי החסד שהקב"ה עושה עמו שמשלם לו קרן עם פרי ופרי פרי. כאלו היו זורעין בכל שנה והנה מעת נתינת הצדקה עד יום מותו. וזש"א זורע צדקות שישראל עושין בעוה"ז: ומצמיח. להם: ישועות. כמאמר חז"ל גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא. הרי כי מצדקה מצמיח ישועה. וכל שמחשב הקב"ה הצדקה לחשבון יותר מרובה נמשך שתקרבות הישועה יותר ויותר: בורא רפואות. כי ממכה עצמה מתקן רטיה ובורא רפואה קודם למכה. וזש"ה ולא ידעו כי רפאתים (הושע יא, ג) כי הדין כלול ברחמים ותכליתו רפואה גדולה: נורא תהלות. הוא יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו: אדון הנפלאות. שאין כל בריה יכולה לספר כל הנפלאות שהוא עושה בכל רגע. וגם נדרש כל זה יפה שרמז על ז' כוכבי לכת שהן ג"כ מאורי אור בשמים: פועל גבורות. בשמש. כי יצא כגבור: עושה חדשות. בירח מחדש חדשים: בעל מלחמות. במאדים: זורע צדקות. בצדק: מצמיח ישועות. בכוכב. דרך כוכב מיעקב: בורא רפואות. בנוגה. ידוע לטבעיים. וגם כתיב ונוגה כאור תהיה. וכ"כ ומרפא בכנפיה: נורא תהלות. בשבתאי המשמש בשבת: אדון הנפלאות. הוא נגד גלגל השמיני שהוא מופלא ומכוסה. וזה שאמר אדון הנפלאות שהוא ית' אדון עליו ומניע בכחו הגדול: המחדש בטובו בכל יום תמיד מע"ב. היינו תמיד ממש

בכל

אחרית לשלום

וקדוש גבורות עושה חדשות וכו' המחדש בטובו בכל יום וכו'. הבדל מלאכת השי"ת ממלאכת בו"ד דבו"ד בגמר מלאכתו אין צריכין עוד לכח הפועל דגם בלעדיו מתקיימת עבודתו. אך מלאכת השי"ת קיומה בכל רגע רק מכחו ית' דאם תסיר ח"ו השגחת קיומה כמעט רגע אז היה בטילה ממציאותה. והטעם לזה דמלאכת בו"ד נעשה מאיזה חומר הקדום. וכחו רק לתקן אותו החומר באיזה צורה הנאותה לו. לכן הקיום הוא מצד החומר בלעדי הפועל. אך השי"ת ברא כל העולם מאין. וכל מציאותם הוא רק מכחו יתברך. לכן קיומו גם הוא רק מכחו תמיד. וזהו כי הוא לבדו באין שום ענין יש. פועל גבורות כי הוא עושה חדשות יש מאין. לכן מן ההכרח שיהיה השי"ת מחדש בטובו בכל יום תמיד מע"ב שהשגחת קיומם בכל יום ורגע הוא המחדשם להתקיים:

עיון תפלה

ומשבח המשבחת: עושה חדשות. עש"ה (ישעיה מג, יט) הנני עושה חדשה: בעל מלחמות. עש"ה (שמות טו, ג) ה' איש מלחמה ועש"ה (ש"א יז, מז) כי לה' המלחמה ועש"ה (תהלים כד, ח) ה' גבור מלחמה: זורע צדקות. עש"ה (שם קג, ו) עושה צדקות ה', ומציע זריעה אצל צדקה (משלי יא, יח) וזורע צדקה שכר אמת: מצמיח ישועות. וכן בתפלת י"ח בברכת גבורות ומצמיח ישועה; וישועה ורפואה ותהלה כמלאות שנשתן בפסוק אחד (ירמיה יז, יד) רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה: נורא תהלות אדון הנפלאות. כמו שנאמר (שמות טו, יא) נורא תהלות עושה פלא: המחדש וגו' כאמור וגו'. פרשתי למעלה בהלל הגדול בד"ה כי לעולם חסדו:

הערה. נשתפיין בדברי האסטרולוגים שקדמונים תמלא שבעת כוכבי הלכת שצ"ם חנכ"ל מושלים בעולם השפל על שבעת הדברים שחשבו בסדרי הברכה כאן, דרך משל שבתאי מושל על ההריסה והתחדשות „כהלכרפו

תקון תפלה

זורע צדקות מצמיח ישועות אדון הנפלאות המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית וגו' כי לעולם חסדו, התקנת מאורות לשמח עולם בא"י; ובמחזור רומא — למלך אל חי וקים

לעד

בְּרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: (וְהִתְקִין מְאוֹרוֹת מְשַׂמֵּחַ עוֹלָמוֹ אֲשֶׁר בָּרָא): אוֹר חָדָשׁ עַל

עץ יוסף

בכל עת ורגע. שאלו היה הוא ית' מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחד. כרגע היו כולם נאפס ותהו. וראייתם מפורשת: **כאמור** לעושה אורים גדולים. שלא אמר עשה אלא עושה וקרוב לחתימה מעין פתיחה: כי לעולם חסדו. כי מתוק האור וטוב לכל צרכי בני אדם

ענף יוסף

לעושה אורים גדולים וכו' בא"י יוצר המאורות. כתב בספר כד הקמח דף י' בנוסח התפלה והברכות של ק"ש אנו מזכירים המאורות תחלה ואומרים בא"י יוצר המאורות וסמיך ליה והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך הוא מפני כי כל הפעולות הטבעיות הן תחת השמש ולא על השמש. אבל זכות תורה ומצות הוא על השמש. ועל כן הזכיר דוד ע"ה ענין התורה והמצות והשמש במזמור אחד. הזכיר השמש תחלה הוא שאמר (תהלים יט) לשמש שם אהל בהם והזכיר אחריו תורת ה' תמימה וגו' מצות ה' ברה וגו' לבאר כי מעלת התורה והמצות והזכות שבה הוא למעלה מן השמש ומפני זה הקדים השמש תחלה שהוא המאור הגדול והודיענו קצת דרכיו ואח"כ הזכיר כי יש עוד מאור גדול ממנו והיא התורה והמצות. וזהו ג"כ כוונת מסדרי התפלות שהקדימו תחלה המאורות ואח"כ התורה והמצות וזה לבאר כי אור התורה והמצוה גדול מאור המאורות העליונות. וא"כ אין לאדם תחבולה שינצל ממחשבי הדברים הטבעיים שהם תחת השמש זולתי בקיום התורה והמצות שהם למעלה מן השמש:

עיון תפלה

בשם הוי"ה מורה **התחדשות** ההויות והבניינים" (לשון הראב"ד פי' ספר יצירה פ"ד מ"ה), **צדק** מושל על **הצדקות**, **מאדים** מושל על **המלחמות**, **חמה** מושלת על **הרפואות**, כמו שנאמר (מלאכי ג, כ) שמש צדקה ומרפא בכנפיה, **נגה** מושל על **הישועות**, ושלום מפחד ושמחה וכל מיני הנאה וכל תענוג ושלום" (לשון הראב"ד שם), **כוכב** מושל על **הגבורות** „יש לו לנור מלך הגבורה וכו' הוא מלומד מלחמה מלך הגבורה וכו'" (לשון הראב"ד שם), **לבנה** מושלת על **התהלות** „ולה הברכה כי היא מלכות" (לשון הראב"ד שם), וכנגד זה כוונו מסדרי הברכה את המאמרים האלה, לשלול הכח מאת צבא השמים ולמסרו ליד בעליו להשי"ת **לבדו**, כי הוא לבדו שבה כל שבעת הדברים הנזכרים, הוא **לבדו פועל גבורות** וגו', והוסיפו עוד אחר שמיני **אדון הנפלאות**, לומר שהוא מנהיג לפעמים את עולמו גם בהנהגה **נסיית** שאיננה כלל בחק צבא השמים. ולא שמרו המסדרים סדר הכוכבים, כי אם סדר הגאולה העתידה כמסרה בימינו, והמעיין היטב יבין:

תקון תפלה

לעד זמירות וגו' זורע צדקות נורא תהלות בורא רפואות מצמיח ישועות אדון הנפלאות המחדש טובו בכל יום וגו' כל"ת ובחסדו נתנם להאיר על הארץ בא"י; גם ברב עמרם ובאבודרהם **המחדש טובו בכל יום וגו'** בלי בי"ת, ובמחזור ויטרי ומחדש בטובו בכל יום וגו' בוי"ו, **כי לעולם חסדו בא"י**, גם רב עמרם ואבודרהם מחקו מסדוריהם **אור חדש על ציון תאיר** ולא תקנו תחתיו כלום, ועי' מש"כ בעיון תפלה. — וז"ל

אור חדש על ציון תאיר. כתב רבינו. צדקיה הרופא בשבלי הלקט ענין תפלה סי' י"ג מצאתי בשם רב סעדיה גאון ז"ל מה שאומרים ואור חדש על ציון תאיר וחותמין יוצר המאורות טעות הוא בידן, מה טעם לפי שלא תקנו חכמים ברכה זו על אור העתיד לימות המשיח אלא על האור שאנו רואים בכל יום (פירוש דקי"ל בפסחים ק"ה א' שצריך שיאמר בברכה מעין חתימה סמוך לחתימתה ולומר מעין פתיחתן סמוך לחתימתן, והכא לא הוי לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה), ור' בנימין אחי נר"ו כתב דלא משתקינן ליה, ובודאי שאין מברכין על אור העתיד אלא על האור שאנו רואים עכשו, אמנם הקב"ה שהבטיחנו לחדש זה האור ולהוסיף עליו כאור שבעת הימים וכו' וזהו פירושו האור הזה שאתה עתיד לחדשו ולהוסיף באורו תאיר [על ציון] ונזכה לאורו ומעין חתימה היא, עכ"ל, והרא"ש בתשובה כלל ד' סי' כ' כתב הצרפתים אין אומרים ואור חדש על ציון תאיר כי אין זה לא מעין חתימה ולא מעין פתיחה, ואני אומר שהוא מעין פתיחה וחתימה, כי יוצר אור היינו אור שברא הקב"ה בששת ימי בראשית ולא היה העולם כדאי להשתמש בו גנזו לצדיקים לעתיד לבא, והיינו אור חדש של ששת ימי בראשית שעתיד הקב"ה לחדשו לנו, עכ"ל; ולבי אומר לי **שאור חדש** זה איננו האור הגנוז לצ"ל אלא האור המתחדש בכל יום, שהרי אמר לפני זה **המחדש** בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית — אם כן גם האור מתחדש בכל יום, והמאמר הזה נאמר בדרך מליצת השיר שהוא למליצתו של המשורר הנשגב ר' מאיר שליח צבור מוורמייזא בקינתו הנשגבה שאלי שרופה באש: **אתמה מאד על מאור היום אשר יזרח אל כל, אבל יחשך אלי ואליך**, כי האמללים ההולכים בקרב צרה אינם נהנים מאור השמש, ולזה אנחנו מבקשים **אור חדש** (זה) **על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו**, כלומר האור הזה שאתה מחדשהו בכל יום תמיד להאיר לארץ ולדרים עליה — **חַדְּשֵׁהוּ** נא גם למען ציון ולמעננו, שנוכל גם אנחנו ליהנות מאורו כדרך שנהנים ממנו כל העולם כלו:

צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ בִּמְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

(דה"ת) כשיאמר והביאנו יקבץ בידו השמאלית הד' ציציות ויחזיקם בין קמיצה לזרת וישימם נגד הלב בשעת ק"ש. וכשיגיע לפרשת ציצית יקחם גם ביד ימין. כשיאמר ובנו בחרת יכוין במעמד הר סיני שלא ניתן לריק. ויטע בלבנו אהבתו ויראתו. ולייחד שמו באהבה. ומגודל מעלת ברכה ז. עומדת במקום בה"ת

(בשמים ראש) בברכת אהבת עולם צריך לכוין גם הרבה. שכוללת דברים רבים. ביחוד ענין נתינת התורה הקדושה המביאה אותנו להצלחה האמתית ולרב טוב הצפון. אשר ע"כ באהבתה נשגה תמיד. ומתפללים להשי"ת שיפתח לבנו להבין ולהשכיל באמיתו.

עץ יוסף

אדם: אור חדש על ציון תאיר וכו'. יבואר ע"פ מה שאחז"ל ע"פ בעתה אחישנה ח"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה. והכוונה שבלי ספק יבא משיח אבל אם אנחנו נהיה זכאים וע"י תפלותינו יבא. אז בוא יבוא ולא יאחר עד קץ האחרון. אבל אם אנחנו לא נזכה רק ה' למענו יעשה לא יבא אלא עד הקץ האחרון. ועוד חילוק יש בין זכה ללא זכה שאם נהיה זוכים אז יבא משיח בלי בהלות והבלים כלל רק אור גדול יתגלה בעולם. כמ"ש והלכו גוים לאורך. ונאמר בית יעקב לכו ונלכה באור ה'. לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות. אבל אם לא נזכה ח"ו אז כאשר יבא משיח תהיינה צרות בעולם ולא ישאר רק אחד בעיר ושנים במשפחה ואלו הם חבלי משיח הנזכר בגמרא (ועיין באלשיך (ישעיה יז) פסוק שנים שלשה גרגרים בראש אמיר). משא"כ אם נהיה זוכים אז נהיה כולנו חיים וגם יגלה כבוד ה' כנ"ל. וזהו שאנחנו מתפללים אור חדש על ציון תאיר. כמד"א לא יהיה עוד לך השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם: ונזכה. שנהיה זכאים ואז נהיה. כלנו. וגם. מהרה. היינו אחישנה. וגם. לאורו. היינו בלי חבלי משיח רק נלכה באור ה' כנ"ל (ספר ארץ צבי): יוצר המאורות. אמר מאורות לשון רבים רומז לאור השמש ואור הגנוז (הגאון יעב"ץ):

תקון תפלה

וז"ל הרוקח סי' שי"ט „נוהגנו ומנהג אבותינו לומר אור חדש על ציון תאיר וכו' ויש בני אדם שאין אומרים וכן בתשובות הגאונים יש שלא לאמרו וכו' ואני אליעזר אומר מנהג אבותינו תורה שלמה היא, כי הברכה על המאורות שנבראו בששת ימי בראשית והם חמה ולבנה ואור שגנז הקב"ה לע"ל, וזהו לעושה אורים גדולים חמה ולבנה ואור שגנז, ועתיד להאירו לצדיקים לע"ל" עכ"ל, כלומר שהברכה הזאת מדברת בין מן האור של עכשו ובין מן האור שלעתיד, וכ"ה דעת הרא"ש בתשובה הבאתי בעיון תפלה ד"ה אור חדש, וכן נראה דעת ר' אלעזר הקליר שפייט אחר יוצר אור אור עולם (זה גנז) באוצר חיים (ובמקומו) אורות מאפל אמר ויהי. ובנוגע להתוספות החדשות, מלבד אלה שזכרתי לעיל מצאתי בשבלי הלקט ענין תפלה סי' י"ג „ויש שמסיימין בה ונזכה כלנו מהרה לאורו למענך יוצר אור בא"י וכו' כדי להזכיר בה מעין חתימה בהדיא" עכ"ל, ובמנהיג הלכות החול סי' ל"א „לכך צ"ל אחרי המקראות ותקן מאורות לשמח עולם" עכ"ל. ומה שאמרתי לעיל כי המקרא לעושה אורים גדולים הוא בעצמו מעין חתימה, יש חולקין ע"ז ואומרים כי אין חותמין מתוך פסוק, אבל רב עמרם ומחזור ויטרי ואבודרהם כולהו סבירא להו כנ"ל, גם בגאולה חותמין מתוך פסוק, בשחרית גואלנו ה' צבאות וגו' בא"י גאל ישראל, ובערבית כי פדה ה' את יעקב וגו' בא"י גאל ישראל, ורב עמרם מסיים בגאולה של שחרית ה' ימלך לע"ו בא"י גאל ישראל, ומזהיר מאד שלא להוסיף על זה, וכן בברכה שניה שבברכת המזון מסיימין ככתוב ואכלת ושבעת וברכת וגו' בא"י על הארץ ועל המזון, ויש מוסיפין שם בין הפסוק לחתימה ונודה לך על הארץ ועל המזון. ועי' היטב מג"א או"ח סי' רפ"ד ומרדכי סוף פסחים:

הערה. אחרי אשר גמרנו לברך להשי"ת על האור הגשמי אשר ברא להאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, מברכים אנחנו עכשו על האור הרוחני אשר נתן לנו להאיר נפשותינו, הוא אור התורה הקדושה המאירה את הנפש, והתורה נקראת אור שנאמר (משלי ו, כג) כי נר מצוה ותורה אור, ונאמר (ישעיה נא, ד) ומשפטי לאור עמים ארגיע, ונאמר (תהלים יט, ט) מצות ה' ברה מאירת עינים, ואמרו רבותינו (איכה רבתי פתיחתא ב' וירושלמי חגיגה פ"א ה"ז) שהמאור שבה מחזיר למוטב, ובברכות (יז ע"א) עיניך יאירו במאור תורה, ובמגילה (ט"ז ב') אורה זו תורה, ורבינו בחיי בכד הקמח ערך נר חנוכה (העתקנו דבריו במבוא לק"ש וברכותיה) כתב „במזמור השמים מספרים כבוד אל הזכיר נפלאות מתנועות הגלגלים ובמהלך השמש ואיך כחו שמאיר לכל העולם, והזכיר אחריו תורת ה' תמימה להודיע שעדיין יש אור גדול למעלה מן השמש וזהו התורה, ולזה אמר מאירת עינים כלומר יותר מן השמש, ולפי סדר המזמור תקנו לנו רז"ל והאר עינינו בתורתך לומר אחר יוצר המאורות" עכ"ל. —

שאו כהר יבנו מכל עם וקרבנו לתת לנו את תורתו. כשיאמר לשמך הגדול יכוין מעשה עמלק כי אין השם מלא עד שימחה זכר עמלק. כשיאמר להודות לך יכוין כי הפה לא נברא רק להודות לך ולא לדבר לשון הרע וזהו זכירת מעשה מרים. כשיאמר באהבה יזכור כשהיו במדבר הקציפו ה' ולא היו אוהבין אותו (עמ"א וא"ר סי' ס'):

בה"ס נמי שלא ביכך אותה. ומועלת מה שילמוד אחריה מיד. וסמכו ברכת אהבה ליוצר המאורות. לפי שיש בה זכרון מתן תורה שהאירה יותר מכל המאורות. ועל דרך שמנהג דוד במזמור השמים מספרים אחר שזכר שבח יגיעת המאורות אמר תורת ה' תמימה. מצות ה' ברה מאירת עינים (יעב"ץ). לפי שיש דעות אם לענות אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה. לכן ימשוך שיסיים הברכה עם הש"ץ. אבל אם סיים קודם הש"ץ ראוי לענות אמן (א"ר סי' נ"ט) אבל על ברכה אחרת לא יענה אמן בין אהבה לשמע. רק על אותן ברכות שדינן שיכול לענות באמצע הפרק יכול לענות בין אהבה לשמע כמו שנתבאר לעיל. ויחשוב במחשבתו **אני מכוין לכלול את עצמי עם אינון דאהבין למרייהו** (מעה"ח):

אַהֲבַת עוֹלָם (אַהֲבָה רַבָּה) אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְּדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר

עץ יוסף

אהבה רבה וכו'. אין ז' באהבה רבה וכן באהבת עולם לפי שז' אהבות יש בעולם. אב. ואם. אח. ואחות. בן. בת. כלתו. וכולן מניחין בשביל אהבת הקב"ה. כמו שפירש"י: **אהבה רבה**. ע"ש מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שבין ישראל לאביהם שבשמים: **חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו**. הוא כמו שכתוב בח"ה שער עבודת אלהים וז"ל כי כל טובות בני אדם קצתם לקצתם כולם הם אינם שלמים. כי בכולם מכוון הוא לתועלת עצמו. א' טובת האב על הבן מכוון בו לתועלת עצמו כי הבן נתח מהאב עם עולם

ענף יוסף

כתב הגר"א בביאורו על הגדה פיסקא והיא שעמדה לאבותינו. זה שאנו אומרים בבקר אהבה רבה ובערב אהבת עולם. לפי שאהבה רבה פירושה אהבה גדולה. ואהבת עולם היא אינה אהבה מחמת עלמה רק אהבתה מעולם. ולכן בבקר שהוא דוגמת הגאולה אז צ"ל אהבה רבה שאוהב אותנו אהבה גדולה מחמת עלמנו. ובערב שהוא דוגמת הגלות אנו אומרים אהבת עולם שהאהבה היא מחמת שהבטיח לאבותינו שמשים אהבתו עלינו

עיון תפלה

אהבה רבה וגו' חמלה גדולה וגו'. סמך אהבה אל חמלה על שם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישעיה סג, ט), הרד"א, ויאמר הגר"א „במתן תורה הראית לנו אהבתך הרבה כי נגלית לנו בענן כבודך על הר סיני, ואחר שחטאו בעגל שהיתה הגזרה **נאכלם** — אתה חמלת עלינו להשפיע לנו טובה יותר מבראשונה, שציויתנו לעשות המשכן להשכין שכינת כבודך בתוכנו, תחת אשר בתחלה לא היה הכבוד רק על ההר, וזהו גדולה ויתרה" ע"כ: **בעבור אבותינו שבטחו בך**. שהקדימו נעשה לנשמע, שקבלו עליהם לעשות

תקון תפלה

אהבה רבה. בברכות (יא ע"ב) ואידך מה היא אמר רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה, תניא נמי הכי אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה, ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אומר (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך. וכתב מר רב כהן צדק שיש לקיים דברי שניהם ולומר שחרית אהבה רבה וערבית אהבת עולם, וכן כתוב בסדר רב עמרם וכן כתב מר רב שר שלום שנהגו מכאן ואילך בישיבה כן, וכן נהגו בני אשכנז, וכ"ה במחזור ויטרי סי' יו"ד ובאור זרוע הלכות ק"ש סי' כ"א. ואבודרהם הביא בשם רבינו שרירא ורבינו האי בנו שכתבו אין אנו מאמינים שמר רב שר שלום אמר כן לפי שלא נאמר כן בנהרדעה מעולם אהבה רבה לא בשחרית ולא בערבית, ולא בעילם פרס ומדי, וכל מדרשות שבסורא אין אומריב אלא אהבת עולם חוץ ממדרש אחד, ומדמים אנו שבאותו [מדרש] היה רגיל מר רב כהן צדק, ע"כ, וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם, וכן נהגו הספרדים והתימנים ובני רומא, וכ"ה בשבלי הלקט סי' י"ד ובמנהיג סי' ל"ב ובאבודרהם ובכוזרי מאמר ג' סי' י"ז, וכן משמע בסדר אליהו רבה רפ"ו אהבה רבה לא נאמר אלא אהבת עולם אהבתיך שמא תאמר אהבת הקב"ה שלש שנים או עשר או מאה שנים לכך נאמר ואהבת עולם אהבתיך. אבל התוס' והרא"ש פסקו כמנהג האשכנזים; ויש לומר טעם לזה, שבבקר מדברים מתחלת הולדת האהבה על ידי מתן תורה שהיה בבקר, כמו שנאמר (שמות יט, טז) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר, ואז היתה אהבה רבה במאד מאד, התגלות האלהות לעיני כל ישראל. ובערב מדברים מקיום האהבה והמשכה שזה לעולם ולעולמי עולמים, ולפי שביום הוא עקר זמן תלמוד תורה לכן מזכירים מצב האהבה שהיתה בזמן קבלת התורה, אבל בערב הוא זמן המנוחה ושביתה מת"ת, וכמו שאמרו רבותינו (עירובין סה ע"א) לא איברי לילה אלא לשינתא — ובכל זאת האהבה קיימת, לכן אומרים אהבת עולם: אהבה רבה וגו' חמלה גדולה וגו'. על זה נוסדו דברי הפייטן בפיוט שאתר הודוי ליום הכפורים ומאהבתך ה'

שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּבַעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ בִּינָה לְהָבִין

עץ יוסף

עולם תקותו בו על עת זקנתו. או כדי שיזכה על ידו לחיי העוה"ב. ב' טובת האדון על עבדו הוא מכוין לתקן ממונו בממונו עם צרכו לעבודתו כו'. ג' טובת העשיר על הרש לקבל שכר שמים כו'. ד' טובת החומל על העני הכואב לו הוא מכוין בה לדחות צער מעל עצמו אשר מצאהו מעגמת נפשו וכאבו למי שחמל עליו. והוא כמו שמרפא כאב שמצאהו בטובת ה' עליו. וכל טובות בני אדם קצתם לקצתם בעבור השבח והכבוד וכו'. ועכ"ז חייבה להם התורה והשכל השבח וההודאה למי שמטיב בה. אבל טובות הבורא יתברך על ברואיו הוא מבלתי כוונת תועלת. ולא לדחיית נזק מעליו. כי אינו צריך לבריותיו כלל. וחומל את מעשיו בתורת חסד ונדבה בלתי כוונת תועלת עצמו כלל. וזה מה שאמר כאן חמלה גדולה ויתרה על חמלת הבריות חמלת עלים. עלים דייקא. כי כל החמלות שבעולם הן כמו שחומלים על עצמם. אבל אתה חמלת עלינו. בעבור אבותינו שבטחו בך. ע"ש זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ולא אמרו היה להם ואיה לנו: ותלמדם חקי חיים. כלומר נתת להם התורה שיש בה חקים ומצות ונאמר בה כי חיים הם למוצאיהם: כן תחננו. מתנת חנם. אע"פ שאין אנו כדאין: ותלמדנו. בזכות אבותינו: המרחם. על כל הבריות: להבין. להיות מבין ומחודד:

ולהשכיל

ענף יוסף

עלינו לטובה מחמת אבותינו ולא מחמת עצמנו: איתא בתקונים וספר ח"א וא"ר הביאו בסי' ס' סד' זכירות הן. א' זכירת מתן תורה. ב' זכירת עמלק. ג' זכירת מרים. ד' לזכור את יום יציאת מצרים. לכן כשיאמר ובנו בחרת יכוין במעמד הר סיני שאז בחר בנו מכל עם וקרבנו לתת לנו תורתו. כשיאמר לשמך הגדול יכוין מעשה עמלק. כי אין השם מלא עד שימחה זכר עמלק. כשיאמר להודות לך יכוין כי הפה לא נברא רק להודות לך ולא לדבר לשון הרע והוא זכירת מעשה מרים. ובק"ש יזכור יציאת מצרים. עוד כתבו כשיאמר באהבה

יזכור

עיון תפלה

לעשות כל אשר תצונו בטרם שמעו מה תצונו, ולא חששו פן תכביד עליהם עול כבד מנשוא, אבל בטחו בך והאמינוך שבלא ספק תתן להם חקים טובים ומשפטים צדיקים אשר יחיו בהם, וכן היה באמת ותלמדם חקי חיים, בעבור זה מבקשים אנחנו מאתך כי כן תחננו ותלמדנו: האב הרחמן. כצ"ל בשני האי"ן כמשפט תאר ומתואר העומדים ביחס אחד: הרחמן המרחם. יש לך אדם שהוא רחמן בטבעו ובכל זאת איננו מרחם (בפעל) על הבריות, לפי שאין ידו משגת, או סבות אחרות ימנעוהו מהוציא רחמיו אל הפעל, אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא רחמן ומרחם בפעל: ותן בלבנו. בינה ושכל או כצ"ל, ובסדור הספרדים ותן בלבנו בינה: להבין ולהשכיל. להבין פירושו להבין דברי תורה כדרך ישרה על פי כח התבונה אשר חנן אותו אלהים, להשכיל פירושו לקרבם אל השכל באמצעות משלים והגמאות לקוחים מן המציאות, וכך אמרו רבותינו גרים מדרש שיר השירים לקופה מלאה פירות ולא היה לה אזן ולא היתה יכולה להיטלטל, ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה להטלטל על ידי אזניה, כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להשכיל דברי תורה (כי הוא היה הממציא הראשון על דרך הסבר על פי משלים והגמאות) וכיון שעמד שלמה התחיל הכל סוברין תורה, כי במקום שכלתה יד הבינה לתפוס הדברים כמו — בא המשל והסבירו, כדרך שמתירים שאלות רמות ונשגבות בחכמת החשבון.

הגבוה

תקון תפלה

ה' אלהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו וגו', ולפי גרסת אור הגנוז בתוספתא דברכות פרק ג' ברייתא י"א הנוסח הזה קדמון מאד, דגריס התם א"ר אלעזר בר' צדוק אבא היה מתפלל תפלה קצרה בלילי שבתות ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו ה' אלהינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה באהבה, ובסדר רב עמרם וכן במחזור לבני רומא „ועומד בתפלה בלילי שבתות ואומר אבות וגבורות וקדושת השם ואומר ומאהבתך ה' אלהינו וגו'" והוא לקוח בלא ספק מנוסח ברכה זאת שהיתה מתוקנת כבר בזמן הבית, כדמסיק (ברכות יא, ב) מאי ברכה אחת אהבה רבה: ותלמדם חקי חיים. רש"י ברכות י"א ב' ד"ה שכבר גריס ותלמדם חקי רצונך, ולא נמצא כן בשום נוסח. ובברכה זאת רבו השנוים בנוסחאות. בנוסח רב עמרם ותלמדמו חקי חיים וגו' אבינו אב הרחמן וגו' והאר עינינו במצותיך ודבק בלבנו תורתך ויחד לבבנו ליראה את שמך וגו' ונשמחה בישועתך ורחמיך וחסדיך אל יעזבונו נצח סלה ועד והבא עלינו שלום מארבע כנפות כל הארץ והוליכנו קוממיות וגו' לשמך הגדול באמת בא"י.

ובמחזור

וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמוֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ

עץ יוסף

ולהשכיל. פי' שהשכיל לומר שמעתא אליבא דהלכתא. כמד"א ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ודרשו חז"ל שהלכה כמותו בכל מקום: לשמוע. מאחרים ולהבינה עד תכליתה כי כל שמיעה לשון הבנה הוא: ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים. הכונה שנודע כי בראשית בשביל התורה ובשביל ישראל ברא את העולם דהיינו שילמדו התורה ותכלית הלמוד הוא שיבא לידי מעשה כי תלמוד גדול שמביא לידי מעשה ואז מתפשט מלמוד למעשה. וזהו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים. וזהו הנקרא למוד לשמה. והפירוש לשמה הוא שלומד על מנת שיקיים הכתוב בה ואם זה לומד (פנ"פ). ועתה נפרש כל תיבה ותיבה: ללמוד. שיהיה לנו פנאי ללמוד בעצמנו. וגם. וללמד. לבנינו ולאחרים: לשמור. שתתן לנו זכרון כדי שיהא שמור אצלנו לבל נשכח ממנו לעולם: ולעשות ולקיים. שנהיה כלה דורשים וכלה מקיימים. שתתן לנו יכולת וכח נגד היצה"ר שנקיים. את כל דברי תלמוד תורתך. מה שנלמוד מתורתך לקיים הכל: באהבה. ולא מיראה. שהעבודה שהיא מיראת העונש אינה שלימה ורצויה לפניו ית'. או פי' לשמור מצות ל"ת. ולעשות הוא מ"ע. ולקיים את כל דברי ת"ת. פי' אף כל דברי חסידות המבוארים בתלמוד: והאר עינינו בתורתך. ביאורו שיש בתורה ב' מיני חכמה. חכמת הנגלה וחכמת אור הנסתר. וחלק הנגלה הוא מסור ביד האדם שהוא נקנה לאדם כפי הכנתו בשקידת העיון ביגיעה. וכדאמרינן יגעתי ומצאתי תאמין. אבל חלק חכמת אור הנסתר אינו מסור כלל ביד האדם להשיגו אף ביגיעה. שלא כל הרוצה ליטול את השם נוטל.

יק

ענף יוסף

יזכור כשהיו במדבר הקציפו ה' ולא היו אוהבין אותו. אבל בספר טהב כלאן יוסף שדא ביה נרגא וז"ל אומר אני. אם קבלה היא נקבל ואם לדין יש תשובה. דהלואי שנכוון בפי' המלות ובמה שנוגע בפנים הברכה שמתקנת לק"ש. והלא היינו יוצאים בזכירה בלב בלבד כחרשתי. הלא מליט בילקוט בחקותי [רמז תרע"א] וז"ל זכור את יום השבת יכול בלבך כשהוא אומר שמור את יום השבת וגו' הרי שמירת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור אלא להיות שונה בפיך. וכה"א זכור את אשר הקצפת יכול בלבך כשהוא אומר אל תשכח הרי שכחת לב אמורה הא מה אני מקיים וכו'. וכה"א זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים יכול בלבך כשהוא אומר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים וכו'. וכה"א זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת לב אמורה הא מה אני מקיים זכור להיות שונה בפיך עכ"ל. הרי שצריך להוציאו מן הפה. א"כ למה לנו לזכור אותו ולהפסיק במחשבה חוץ שאינו מענין ברכת ק"ש. אבל מ"ש האמ"ז שצריך לכוין כשאומר ובנו בחרת מכל עם ולשון כאלו נגול מככשן האש שלפניו וניתן לו מתפלה וגדולה כי אין אש אוכלת כדת השקר ואין גדולה כדת האמת עכ"ל. כ"ל נכון דזהו מענינא דק"ש שאומרים בו ה' אחד. ובברכה זו אנו אומרים מכל עם ולשון. וידוע שאנשי דור הפלגה היו הטועים באליל קודם שמעה שום אדם והאמינו שאין ה' אחד ח"ו. ומשם בלל ה' את שפת כל הארץ. והנה לעתיד שיהיה ה' אחד ושמו אחד תהיה שפה אחת. וזהו ובנו בחרת מכל עם ולשון דייקא ואח"כ ה' אחד עכ"ל:

עיון תפלה

הגנוז על פי מסויות של אותיות למיוניות, ושם במדרש ורבנין אמרין אל יהי המשל הזה קל בעיניך שעל ידי המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה וכו' ותדע לך שהוא כן שהרי שלמה על ידי המשל הזה עמד על דקדוקים של תורה, ובסנהדרין (לח ע"ב) כי הוה דריש ר' מאיר בפרקים הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי: לשמוע. אפשר שכונת לשמוע להבין, כמו (מ"א ג, ט) ונתת לעבדך לב שומע וגו' להבין בין טוב לרע, ואפשר שהכונה תן בלבנו חפץ ורצון לשמוע אל דברי חכמים: ללמד

תקון תפלה

ובמחזור ויטרי אהבת עולם אהבתנו וגו' ותלמדנו אבינו מלכנו אב הרחמן רחם עלינו וגו' להשכיל וגו' והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו ביראתך ויחד וגו' לע"ו כי שם קדשך (כת"י מהרש"ל) באמת נקרא עלינו ועשה עמנו בעבור שמך הגדול, הגבור והנורא מהרה באהבה הרום ותגביה קרננו (גרסתו גם בנוסח לעולם יהא אדם תרום ותגביה) ותושיענו למען שמך, בך בטחנו לא נבוש ובשמך חסינו לא נבלם ולא נכשל

לעד

בעצמנו וּלְלַמֵּד לאחרים, לשמור, שמירת המצות, כמו ושמרת את מצות ה' אלהיך (דברים ח, ו), או
לשמור את תלמודו בלב וכלשון רבותינו (עירובין נד, א) אם ערוכה ברמ"ח איברים שמורה בלב, ולעשות
ולקיים, הלמוד מביא לידי מעשה (ב"ק יז, א), את כל דברי תלמוד תורתך, תורה שבע"פ שהיא
העקר למעשה: באהבה. תניא (נדרים סב ע"א) לאהבה את ה' אלהיך וגו' שלא יאמר אדם אקרא
שיקראוני חכם אשנה שיקראוני רבי אשנן שאהיה זקן ואשב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא:
והאר עינינו בתורתך. כמו שנאמר (תהלים קיט, יח) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ובבמדבר
רבה פי"א סי' ו' ובספרי נשא דבר אחר יאר ה' פניו אליך זה מאור תורה שיאיר עיניך בתורה ויתן

לב

בְּתוֹרָתֶךָ (בְּמִצְוֹתֶיךָ) וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ (בְּתוֹרָתֶךָ) וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ לְמַעַן לֹא־נֵבוֹשׁ וְלֹא־נִכָּלֵם

עץ יוסף

רק הוא מתת אלהים לאוהבי ולחושבי שמו לגלות להם עומק מצפוניה וסודי סתריה בעזר סיוע העליון. כי היא רחוקה משכל האנושי. ואינה מסורה אלא ביד הקב"ה שעל זה נאמר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנים. והא דאמרינן בעלמא שהקב"ה עוסק בתורה בכל יום. היינו נמי בתורה העליונה חכמת אור הנסתר שע"ז נאמר ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת. כי הוא אור הגנוז שהקב"ה משתעשע בו תמיד. וע"ז אנו מבקשים רחמים והאר עינינו בתורתך דייקא הוא אור תורה העליונה הנסתרת השגורה בפיו ית' (נזה"ק): ודבק לבנו במצותיך. שכיון שתגלה סודות התורה וטעמי מצותיה ממילא עי"ז יתדבק לבנו במצותיך לקיימן: ויחד לבבנו. פי' שתפריש מלבבנו כל מחשבות השגוני העוה"ז רק שתהיה אהבתך ויראתך יחידית תקועה בלבבנו תמיד. וגם כונת בקשה זו שתיחד את שני הלבבות שלנו היינו היצ"ט והיצה"ר שיהיה גם היצה"ר מסכים לעבודתך כמד"א ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ופירשו הז"ל בשני יצריך: לאהבה וליראה את שמך. שהאהבה והיראה הם תרין ריעין דלא מתפרשין. ועיין מ"ש נפלאות בפרק כ"א: ולא נבוש לע"ז. פי' לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי. והוא כמד"א אנל אברהם

עיון תפלה

לך בנים בני תורה: ודבק לבנו במצותיך. וכן אנו מתפללין בברכת המעביר חבלי שנה ודבקנו במצותיך, ראה לעיל בברכות השחר: ויחד לבבנו לאהבה וליראה. עפ"ה (שם פו, יא) יחד לבבי ליראה שמך, וכן באמת נוסח רב עמרם ויחד לבבנו ליראה, ובסדורי התימנים ויחד לבבנו לאהבה לחוד, אבל ביתר הנוסחאות לאהבה וליראה. וענין יחוד הלבב. שכל נטיותינו הטבעיות בין הטובות בין הרעות יתיהדו כלן לשם שמים, דרך משל הקנאה והתאוה והכבוד הן הרעות שבמדות המוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ד מכ"ח), ובהתיחדן לשם שמים כולן טובות ומוכרחות, כיצד? פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן קנא לאלהיו וזכה לברית כהונת עולם (במדבר כה יג), ונאמר (משלי כג, יז) אל יקנא לבך בחטאים כי אם (במה תקנא) ביראת ה' כל היום, ואמרו רבותינו (ב"ב כב פ"א) קנאת סופרים תרבה חכמה. התאוה יפה ומוכרחת לאכילה מצוה ולהקים זרע כשר לשם שמים, הכבוד ראוי ומוכרח למלך רב ונשיא, ואפי' למ"ד (קדושין לב, ב) רב ונשיא שמחלו על כבודם כבודם מחול, מ"מ אין להם למחול בלא לצרך גדול, ובכתובות נ"ו: א' כל המונע תלמידו מלשמשו כאלו מונע ממנו חסד ופורק ממנו יראת שמים, ושם (קג פ"ב) נהוג נשיאותך ברמים זרוק מרה בתלמידים עי"ש. הנקמה נאוה לתלמיד חכם בשביל כבוד התורה (יומא כב פ"א) ועי' שבת ס"ג פ"א, וכה"ד בכל המדות; ועל כיוצא בזה שנינו (אבות פ"ב מי"ז) וכל מעשיך יהיו לשם שמים, והוא שדרשו רבותינו (ברכות נד פ"א) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, ויסוד דרשתם ע"פ הכלל שהיה בידם שהכפולים הבאים ע"ד שלמים מורים רבוי, כמו שִׁבְּכָה שתי שביכות הללו למה (מגילה טז, א), בלעם

תקון תפלה

לעד ולעולמי עד כי אתה ה' אלהינו אבינו, ורחמיך וחסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד והבא עלינו ברכה ושלום ומארבע כנפות הארץ תוליכנו קוממיות וגו'. ובמחזור רומא אהבת עולם וגו' וַתְּלַמְּדֵם לעשות מצות חקי חיים וגו' רחם נא עלינו וגו' והאירה עינינו במצותיך ודבק לבנו לתורתך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך כי שם קדשך הגדול באמת נקרא עלינו עשה עמנו בעבור כבוד שמך האל הגדול הגבור והנורא מהרה באהבה תָּרִים קרננו ותמלך עלינו והושיענו למען שמך כי בך בטחנו לא נבוש ובשמך הגדול חסינו לא נכלם ולא נכשל לעד ולעולמי עד כי אבינו ואלהינו אתה ורחמיך וחסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד ונגילה ונשמחה בישועתך והבא עלינו ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות הארץ, ותוליכנו מהרה קוממיות לארצנו וגו' וליחדך באמת באהבה בא"י; הנוסח הזה הוא נוסחו של מחזור ויטרי בשנוים רבים. ובסדורי התימנים אהבת עולם וגו' חמלה גדולה יתרה (בלא וי"ו) חמלת עלינו אבינו מלכנו בעבור שמך ובעבור אבותינו אשר בטחו בך וַתְּלַמְּדֵנוּ חקי חיים (כ"ה גם באבודרהם) כן תחננו אבינו אב הרחמן (באבודרהם הפסק אחר אבינו) המרחם רחם נא עלינו וגו' להשכיל לשמוע (באבודרהם חסר לשמוע) וגו' והאר עינינו במצותיך ודבק בלבנו יראתך (באבודרהם תורתך) ויחד לבבינו לאהבה את שמך (באבודרהם לאהבה וליראה) ומלוך עלינו אתה לבדך כי שם קדשך באמת נקרא עלינו בעבור שמך האל הגדול הגבור

חגר ברגלו אחת שנאמר וילך שפי שמשון בשתי רגליו שנאמר בפיפון (סוטה י' פ"א), קודם שיאכל אדם וישתה יש לו שתי לבבות שנאמר ואיש נבוב ילבב (ב"ב יב פ"ב), לפיכך אנו מתפללין ויחד לבבנו: ולא נבוש נפולם

(כנ"ז)

וְלֹא־נִכָּשֵׁל לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל (הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וְרַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וַחֲסָדֶיךָ הָרַבִּים אַל יַעַזְבוּנוּ נֶצַח סֶלָה וָעֶד): מַהֵר וְהָבֵא עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מְהֵרָה (וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם) מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת כָּל־הָאָרֶץ וּשְׁבוֹר עוֹל הַגּוֹיִם מֵעַל צַוָּארֵנוּ

עץ יוסף

אברהם אל תירא אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד שדרשו חז"ל אנכי מגן לך בעוה"ז שכרך הרבה מאד בעוה"ב. והטעם לפי שהוא יחד את שני לבבות לעבודתו כמד"א ומצאת את לבבו נאמן לפניך ופירשו חז"ל שני הלבבות. דהיינו אפי' בעסקי העוה"ז היה דעתו ומחשבתו רק ליראת התורה ולעבודתו ומן הדין הוא שיטול שכרו גם בעוה"ז לפי שלא מילא תאותו כל ימיו בעוה"ז. משא"כ אם האדם עושה מחשבתו בהצטרכות עסקי העוה"ז רק בשביל עצמו ואף אם מעשה המצות יעשה הכל לשמו הגדול אין לו לקבל שכרו על מעשה המצות רק בעוה"ב כמאמר חז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. והוא מדה כנגד מדה. מי שעובד אותו ית' הן בעסקי המצות וכן בעסקי העוה"ז שאיתא ליהנות והוא מייחד גם זה לעבודתו ית' הרי הוא כמו שעובד אותו ית' בשני עולמות העוה"ז והעוה"ב ונוטל שכרו בשניהם. משא"כ אם אין אדם עושה מחשבתו בעסקי העוה"ז לו ית' רק במעשה המצות בלבד הרי לא עבד אותו אלא בעולם אחד ואין לו לקבל שכרו גם בעוה"ז רק בעוה"ב: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו: שנתת שמך למשכון בתוכנו ועשה למען שמך. ואנחנו. נגילה ונשמחה בישועתך. יותר מאשר נגיל בישועתנו. כי יותר מאשר עשו לנו עשו לך. וע"ד זה פי' בספר כלי חמדה על פסוק אתה תשוב פי' שתשוב עמנו מן הגלות וגם תחיינו אעפ"כ ועמך ישמחו בך בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ. ולא

דובר שלום

והביאנו לשלום וכו'. מבואר בספרי אמת שמתפלה זו יהיה קבוץ גליות למקום אחד ואח"ז יעלו לציון.
זהו בתחלה והביאנו לשלום למקום אחד מארבע כנפות הארץ. ואח"ז ותוליכנו קוממיות לארצנו. ותפלת קוממיות הוא ע"פ מאמר חז"ל מתי תה"ל יבאו באחרים שיהיה

עיון תפלה

לעולם ועד וגו' בטחנו. עפ"ה (תהלים כה, ב) אלהי בך בטחתי אל אבושה, ונאמר (שם לא, ב; עא, א) בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם, וכן אנו מתפללים בשמונה עשרה בברכת על הצדיקים ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו, ראה דברינו שם: נגילה ונשמחה בישועתך. עפ"ה (תהלים ט, טו) בשערי בת ציון אגילה בישועתך, ובשוחר טוב שם כשתאזור שכינתך לשערי ציון אגילה בישועתך, א"ר אבא זה אחד מחמשה מקראות הקשים שהם מלמדים שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה, עיי"ש בהערות ר"ש בובער הערה נ"ה ובמדרש שמואל סו"פ ד': והביאנו לשלום. וכן בנוסח שלום עליכם בליל ש"ק אומרים להמלאכים בואכם לשלום, פירוש אל מקום השלום, אבל עד בואי בשלום (מ"א כב, כז), בא בשלום רבי ותלמידי (ר"ה כה ע"א), ובשיר לכה דודי בואי בשלום עטרת בעלה, הביאה בעצמה תהיה בשלום, ועי' מו"ק (כט ע"א): מארבע כנפות הארץ. עפ"ה (ישעיה יא, יב) ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ.
והוליכנו

תקון תפלה

הגבור והנורא מהרה באהבה תרום קרננו וגו' (כמו במחזור ויטרי) עד עולמי עד, כי אבינו מלכנו אתה נגילה ונשמחה בישועתך, רחמיך ה' אלהינו וחסדיך אל יעזבונו נצח סלה ועד, והבא עלינו ברכה ושלום מארבע כנפות הארץ (באבודרהם וליראה את שמך למען לא נבוש ולא נכלם לעולם ועד, כי בשם קדשך הגדול והגבור והנורא וגו' בישועתך, ורחמיך וחסדיך אל יעזבונו (וגו') והבא עלינו שלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ ושבור עול הגוים מעל צוארנו) והוליכנו מהרה קוממיות לארצנו כי בנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול להודות לך וליחדך ולרוממך ולאהבה את שמך בא"י (באבודרהם והוליכנו קוממיות וגו' לשמך הגדול באהבה להודות לך וליחדך ולאהבה את שמך בא"י). ובסדור תימני כת"י — בעבור שמך הגדול ובעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדנו חקי חיים לעשות רצונך בלבב שלם כן תחיינו ותחננו (וגו') ותן בלבנו בינה (וב"ה בסדורי הספרדים) להבין להשכיל וגו' וליראה את שמך לא נבוש ולא נכלם ולא נכשל וגו' (כמו בנדפס) וחסדיך הרבים וגו' (כמו בנדפס) מהר והבא עלינו ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ ושבור עול הגוים מעל צוארנו (וגו') כי אל פועל וגו' וקרבתנו מלכנו לשמך הגדול באהבה להודות לך וליחדך וליראה ולאהבה את שמך בא"י.

וְתוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת בְּאַהֲבָה לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ (בְּאַהֲבָה) וּלְאַהֲבָה אֶת שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

עץ יוסף

ולא תוליכנו בבכי ובתחנונים רק: **ותוליכנו קוממיות לארצנו**. פי' בקומה זקופה כמו שכ' בתורתך על יצ"מ ואולך אתכם קוממיות פי' בקומה זקופה. כי כן עשית לנו ופועל פעלת בימי קדם בעשותך נוראות במצרים. וזה מה שאמר כי אל פועל ישועות אתה. וכתיב ובני ישראל יוצאים ביד רמה. וכן הראנו גם עתה חסדיך וישעך ותוליכנו קוממיות לארצנו: **ובנו** בחרת מכל עם ולשון. כמד"א והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם: **וקרבתנו**. להר סיני לדעת תורתך. להיותנו נקראים בשמך הגדול ולכנות שמך הגדול עלינו. סלה באמת. פי' ע"י התורה שנקראת אמת: **וליחדך** באהבה. פי' שלא תהיה אהבת שום דבר תקוע בלבבנו לא אהבת כל קניני העוה"ז ואף לא אהבת אשה ובנים רק אהבתך יחידית ולא תהיה שום אהבה מעורבת עם אהבתך. גם פירוש וליחדך באהבה זו ק"ש שיש בה יחודו של הקב"ה וכתיב בה ואהבת את ה' אלהיך: **הבוחר** בעמו ישראל באהבה. כמד"א לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' כי מאהבת ה' אתכם וגו'. ואהבה זו אינה בטלה לעולם כי היא אהבה שאינה תלויה בדבר רק היא אהבה כנולית ונפלאה:

דובר שלום

לא"י ע"י גלגול מחלות. לכן מבקשים שתוליכנו קוממיות לארצנו מהלכי קומה בחיים. לא אחר המות בגלגול מחילות. ולכן אמר והביאנו לשלום. דבהליכת חיים אומרים לשלום ולא בשלום דאילו הכונה ליום המתים מהראוי לומר בשלום: **כי אל וכו'**. שאין שום סבה להעדר הישועה. מלך אתה אל פועל ישועות ומי יאמר לך מה תעשה. ומצדנו ראויים אנחנו להישועה יותר מזולתנו כי בנו בחרת בבחירה מעולה יותר מכל העמים: **וקרבתנו** לשמך הגדול. שקרבת אותנו להתודע על ידינו שמך בתאר גדול המורה על הנהגת עצמותך. ומלת סלה י"מ שהוא תאר להקב"ה. וי"מ שהוא לשון נצחי. והכונה שקרבתנו סלה לשמך הגדול באמת: **להודות** לך. על השפעת הטוב: **וליחדך** באהבה. באהבה הוא אחדות המשפיע ולא שום כח אמצעי: **הבוחר** וכו'. שהבחירה אפשר או מצד מעלה יתרה שבו מאשר בזולתו. או מצד האהבה בלי שום סבה, וההבדל ביניהם. שהבחירה שמצד המעלה אפשר שתסור בהעדר המעלה. אך הבחירה שמצד האהבה בלי תלויה בדבר אינה בטלה לעולם. וזהו הבוחר בעמו ישראל באהבה בלי שום תועלת המעלה רק באהבה שבלתי תלויה בדבר ואינה בטלה לעולם:

עיון תפלה

והוליכנו קוממיות לארצנו. עפ"ה (ויקרא כו, יג) ואולך אתכם קוממיות, ופירוש קוממיות בקומה זקופה, כי ההולך בקרב צרה הולך שחוח, ובשמות רבה פכ"ה שהיו משוקעים בטיט ובלבנים במצרים והוציאן הקב"ה בקומה זקופה, ובבמדבר רבה פי"ג סי' י"ב ואולך אתכם קוממיות תני ר' חייא בקומה זקופה ואין יראים מכל בריה: **כי אל פועל ישועות אתה**. כמו שנאמר (תהלים עד, יב) פועל ישועות בקרב הארץ. **ובנו בחרת מכל עם ולשון**. וכן אומרים בקדוש: ליו"ט אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון: **וקרבתנו וגו' סלה**. תנא דבי ראב"י כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמית (עירובין נד ע"א): **באמת**. בשביל מדת האמת אשר בה הצטיינו ישראל מכל העמים, כמו שנאמר (צפניה ג, יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ובשביל התורה שנקראת אמת, כמו שנאמר (תהלים יט, י) משפטי ה' אמת (סדור שפר הרחמים), ובשביל אמתו של הקב"ה שהבטיח אותנו (ויקרא כו, יב) והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם ושוב לא יחזור בו לעולם, כמו שאמר שמואל הנביא (ש"א יב, כב) כי לא יטש ה' את עמו וגו' כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם: **הבוחר וגו' באהבה**. שנאמר (דברים ז, ז) ויבחר בכם וגו' מאהבת ה' אתכם:

תקון תפלה

וכ"ה נוסח הספרדים אך בנטיות קלות, גדולה ויתרה, שבטחו בך ותלמדמו, כן תחננו אבינו, למען לא נבוש, ולא נכשל לעולם ועד, כי בשם קדשך הגדול הגבור והנורא וגו', ורחמיך ה' אלהינו, ליראה ולאהבה את שמך: והנה בנוסח בני רומא ודבק לבנו לתורתך בלמ"ד, אבל ביתר הנוסחאות נקשר הפעל דבק בבי"ת, ויש הבדל גדול ביניהם, דביקה בבי"ת יותר עצמית מדביקה בלמ"ד, דביקה בבי"ת היא דביקה מִזְגִית — איינפערלייבט —, אבל דביקה בלמ"ד היא דביקה שְׁכֵנִית — אנהאַנגענד:

(דה"ח) (א) שמע ברכה בין אהבה לשמע לא יענה אמן דהוי כהפסיק בין ברכה למצוה דאפילו באמן דהבוחר יש מחלוקת הפוסקים אם יענה אמן. ואפי' מאן דס"ל דעונה אמן הוא משום דהוי השלמה לרמ"ח תיבות רק על אותן ברכות שדינם שיכול לענות באמצע הפרק יכול לענות בין אהבה לשמע כמו שנתבאר לעיל וכן יכול לענות האמן אחר ברכת הבוחר אחר שסיים הברכה (עיין סוף סי' ס"א בהג"ה): (ב) ביחיד יאמר אל מלך נאמן [כי בק"ש יש רמ"ה תיבות ובג' תיבות אמ"נ נשלם מנין רמ"ח כנגד אבריו של אדם] אבל בצבור לא יאמר [אלא ישמע למה שהש"ץ חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת ויכוין לשתי תיבות ה' אלהיכם וגם כבר אמר אמת בלחש ועלו רמ"ה תיבו' והש"ץ יאמר ג"כ מתחלה בלחש אמת שלא להפריד בין אלהיכם לאמת ולא הו"ל אח"כ רמ"ח תיבות כי אמת השני אינו מן המנין אלא נוסח ברכת אמת ויציב הוא (מ"א). והיחיד אינו חוזר ואומר אמת אבל אם רוצה לומר כל הג' תיבות ה' אלהיכם אמת עם הש"ץ אין איסור בדבר: כתב בסדר היום מי שלא השלים ק"ש וכבר הקדים הש"ץ וסיים יותר טוב שיעמוד במקום שהוא וישתוק וישמע לש"ץ כשחוזר ה' אלהיכם אמת. ואח"כ ינמור הק"ש ויועיל לו כיון שהוא עומד בתוך ק"ש וזה עדיף שפי מלכוון בש"ץ ווי"ן (ועי' בשע"ת)] (סי' ס"א): (ג) צריך להאריך בחי"ת של אחד כדי שימליך הקב"ה בשמים בז' רקיעים ובארץ ויאריך בדלי"ת של אחד שיעור שיחשב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם ולא יאריך יותר משיעור זה (סי' ס"א) [ויש נוהגים להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד' רוחות. והשטיה צריך להיות מזרח צפון מערב דרום (כדרך ד' מתנות המזבח) ולא יטה הראש מזרח מערב צפון דרום דהוי ח"ו ש"ו (עמ"ז)] וידנים שיטב הד' של אחד ויטעימנה יפה אבל לא יותר מדאי (שם): (ד) צריך לכוין בק"ש לצאת מ"ע של ק"ש וכן לכוין עכ"פ כוונת הענין של פסוק ראשון שהוא שמע ישראל ובשכמל"ו (סי' ס'): (ה) אם לא כוון כנ"ל אם נזכר מיד קודם שאמר ואהבת ימתין מעט ויאמר שמע ובשכמל"ו פעם שנית בכוונה ואם נזכר לאחר שגמר הפרשה או באמצע יאמר פעם שנית כל הפרשה כולה ואם נזכר לאחר שכבר התחיל והיה אם שמוע יגמור עד ויאמר ויתחיל ויקרא את שמע וגו' כל הפרשה עד והיה אם שמוע ויחזור בפ' ויאמר (עי' סי' ס"נ וס"ד בא"ר ומ"א עי' לקמן סעיף י"ב וי"ג) [הקורא ק"ש לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו מפני שנראה כקורא עראי וכתיב ודברת בם ודרשינן עשה אותה קבע. אך לצורך מצוה מותר לרמוז בפ' שניה (בהה"ט)]: (ו) הפסיק באמצע ק"ש ושהה כדי לגמור את כולה (דהיינו מראש ועד סוף אפילו הפסיק באמצע ק"ש משערין מתחלת ק"ש ועד סוף) חוזר לראש ודוקא מחמת אונס שהאיש אינו ראוי כגון מי רגלים שותתין על ברכיו או הוצרך לנקביו או המקום אינו ראוי כגון שהיה בו צואה אבל אונס אחר לא (מ"א סי' ס"ה) שהה כדי לגמור את כולה לפי הקורא משערין (שם): (ז) אבל במזיד או שהאונס אינו מחמת האיש או המקום שאינך ראוין בין שהה בדבור בין שהה בלא דבור אינו חוזר רק למקום שפסק פי' ס"ז ומ"א סי' ק"ד וכ"ל כדברי הט"ז ועי' לקמן בדיני תפלה מ"ש בזה רק אם פסק באמצע ענין חוזר לראש הפסוק שהפסיק בו (עי' סי' ס"ו): (ח) דינים אלו שייכים נ"כ בברכת ק"ש אם שהה כדי לגמור אותה ברכה עי' תו' ר"ה ד' ל"ד: (ט) אם הוא במקום שאינו נקי שאינו יכול לקרות ק"ש וגם להרהר אסור כגון שהוא מקום מטונף יהרהר שחייב לקרות ק"ש ויצטער על זה (א"ר ושאר מפרשים ס"ס ס"ב): (י) במקום אונס כגון שהוא חולה וכה"ג שאינו יכול לקרות בפיו יהרהר ודי בזה ואח"כ כשיעבור האונס א"צ לקרות אבל בלא אונס לא יצא בהרהור וצריך לקרות פעם שנית (שם): (יא) היה הולך בדרך ורצה לקרות ק"ש צריך לעמוד בפסוק ראשון וכן כשאומר בשכמל"ו וה"ה רוכב כמהלך דמי וצריך לעמוד אבל בעגלה או בספינה א"צ לעמוד (סי' ס"נ): (יב) קרא פרשה וטעה בה אם יודע היכן טעה כגון שקרא כולה אלא שדילג פסוק אחד או תיבה אחת באמצע חוזר לראש אותו פסוק ואם אינו יודע היכן טעה חוזר לראש הפרשה (סי' ס"ד וע"ש ועי' א"ר): (יג) קרא פ' שמע וטעה בה ודלג פסוק אחד או תיבה אחת דיחזור מאותו פסוק כמו שנתבאר אפי' אם נזכר לאחר

(בשבים ראש) (א) כתבו הפוסקים טוב להרהר בשעה שקורא ק"ש בפרשת הדברות. כי כולם נרמזים בג' פרשיות אלו ופרשת הדברות הם עיקר התורה כדאיתא בירושלמי ברכות פ"ק. וכדאכתוב לקמן בק"ש איך כל דבור ודבור נרמז בק"ש: (ב) כתב הד"א פ' של שמע וד' של אחד הם גדולים יותר משאר האותיות. הוא סימן עד. רמז לעדות. ד"א שמע טעמיקון ש"או מ'רום ע"יניכם. למי. ש"די מ"לך ע"ולם. הימשי. ש"חרית מ"נחה ע"רבים. ואם תעשה כן תקבל עליך ע"ול מ"לכות ש"מים. שהוא שמע למפרע: (ג) כתב במחזור כל בו ע' של שמע גדולה לומר ע' שמות לישראל כמו שיש ע' שמות לה' אלהינו*). אעפ"כ ה' אחד. אחד ד' גדולה כדי שתמליך בד' רוחות העולם: (ד) ועכ"פ צריך לכוין בשמע ישראל הכוונה הפשוטה. והוא זה. שמע ישראל ר"ל קבלו עליכם ה' שהוא אלהינו שאנחנו מאמינים בו. הוא ה' אחד בכל העולמות בשמים ובארץ וד' רוחות העולם. ולכן יאריך באחד ולא יאמר כמו שאומרים ההמון אֶחָדְי בדוחקין הדלי"ת כאלו היא בסגול אלא יאמר השיבה בתיקונה. רק יאריך בנגינה ואז יכוין ויפסיק מעט ויאמר בשכמל"ו בלחש דוקא ואסור לאמרה בקול רם. וטוב שיכוין ג"כ שהוא מוסר עצמו לשריפה בשביל אמונה זו. וידמה בדעתו כאלו הוא נשרף שכפיו על קדושת שמו. לקיים כי עליך הורגנו כל היום. ויחשב לו כאלו עשה בפועל ממש. וזאת לודעי שאף שמלבון זה"ק בפ' משפטים ובפ' ט ובהקדמת תיקונים משמע שחיוב של מסירת נפש בפסוק זה דוקא בתיבת אחד. אך משום שבלתי אפשר שיאריך באות ח' דאחד כ"כ עד שיכוין פי' המלה של אחד ולצייר במחשבתו איזה מיתה של ת"כ. לכן בודאי שטובת הרוכב למימסר נפשו באחד ר"ל אחר שיכוין פי' המלה דאחד וכנ"ל ואמר שיפליס תיבת אחד ויגמור מחשבתו כנ"ל אז יקבל על עצמו מ"נ (חיי אדם כלל כ"א): (ה) יש להפסיק בין ישראל לה'. ובין אלהינו לה' השני: (ו) נוהגים ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין (מחבר סי' ס"א). ואפשר דלבון ידיהם דעלמא קאמר ומיירי ביד אחת. וזה לשון הש"ע מהר"י לוריא ז"ל יסגיר עיניו בידו הימנית. ובידו השמאלית יאחז ד' ציצית ע"כ (א"ר): (ז) נוהגים לקרות פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר הכוונה:

*) ומפורשים בבעל הטורים במדבר י"א ט"ז. סים

לאחר

לאחר שכבר קרא פ' והיה אם שמוע מ"מ יקרא אח"כ מפסוק שטעה בו ולא מראש הפרשה אפי' שהם כדי לגמור את כולה וכן באינך (סי' ס"ד וס"ה) וסדר הפרשיות אינו מעכבין: (יד) היה עומד בוכתבתם וא"י אם בוכתבתם של פ' ראשונה או של פ' שניה וכן אם סיים הפרשה וא"י אם ראשונה או שניה יחזור לשניה שהוא מוכיח אם שמוע ואם התחיל למען ירבו א"צ לחזור דסירכא נקיט ואזיל (סי' ס"ד) וכן אם התחיל ויאמר חזקה שאמר כל מה שלפניו (פרישה) וה"ה אם יודע שאמר אמת ויציב (א"ר סי' ס"ז): (טו) ספק אם קרא ק"ש חוזר וקורא עם ברכותיה ויברך לפניה ולאחריה אבל אם יודע שקרא ק"ש וא"י אם בירך הברכות א"צ לחזור הברכות כיון דחובת ק"ש ודאי יצא (סי' ס"ז): [קרא ק"ש ונכנס לבהכ"נ ומצא צבור שקורין ק"ש צריך לקרות עמהם כל ק"ש שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו (עיין ביאורי הגאון מהר"א ווילנא זצ"ל) וה"ה אם הוא בבהכ"נ ואומר דברי תחנונים או פסוקים במקום שרשאי להפסיק. וכן שאר דברים שהצבור אומרים כגון תהלה לדוד קורא עמהם שכן דרך ארץ (מ"א סי' ס"ה) ואם עומד בברכות ק"ש ופסוקי דזמרה עיין לעיל אצל ב"ש ס"ק ב' ואצל ברכו ס"ק י']:

(ח) היה הולך בדרך ורוצה לקרות ק"ש צריך לעמוד (והפרישה כתב ס"ה יושב. וכ"מ מרבינו יונה פרק תפלת השחר על מתניתין דהיה רוכב) בפסוק ראשון. כן כשאומר בשכמל"ו (מ"א ודרך החיים. ותמהני שהרי הא"ר בסי' ס"ג ס"ק ו' מביא הרבה פוסקים שס"ל שצריך לעמוד עד על לבבך וכן הסכים הא"ר) וה"ה רוכב כמהלך דמי (דרך החיים. אבל החיי אדם כתב שרוכב אין צריך לעמוד): (ט) איתא בש"ס כל המדקדק באותיות ק"ש מכבו מצננים לו גיהנם. וכתב הא"ר בסי' ס"ב ס"ק א' וז"ל שמעתי סימן לדבר ש' תשמע וא' מאחד סוא א"ש כאשר מ"ע תשמע ח"ד מאחד. ר"ת ח"נניה מ"ישאל ע"זריה ד"ניאל לרמז מי שקורא ק"ש בכוונה ניצול מאש כחנניה מישאל עזריה דניאל:

קידם קריאת שמע יחשוב במחשבתו:

הריני רוצה לקיים מ"ע של ק"ש שצוני בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה. ואני מכוין לכלול את עצמי עם אינון דמייחדין למרייהו:

יחיד אומר **אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:**

(דה"ח) (א) ידגיש י' של ישראל שלא תבלע ולא תראה שמע אשראל וכן היו"ד של והיה דלא ליתחזי והאי (פ"ס ס"א): (ב) כל מקום שנרשם קו משוך כזה | הוא להורות כדי להפסיק מעט בין התיבות כפי שנתבאר בסעיף הנ"ל: (ג) צריך לקרות ק"ש בטעמים כמו שהם בתורה ולא נהגו בזה רק המדקדקים (שם):

ענף יוסף

אל מלך נאמן. אל פי' תקיף בעל היכולת והחסדים. מלך פי' מנהיג בטוב כמלך בגבאיו. נאמן פירוש ליפרע ונאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפניו. א"כ נכללו כאן ג' עיקרים. מציאות השם ויכלתו. אל. והשגחה. מלך. ושכר ועונש. נאמן (כלי פז):

שמע

עיון תפלה

אל, מציאות השי"ת. מלך, משגיח ומנהיג. נאמן, על שכר ועונש:

תקון תפלה

אל מלך נאמן. בשבת (קי"ט ע"ב) מאי אמן אל מלך נאמן, כלומר בְּעֱנוּתֵנוּ אמן אנחנו מְכַוְּנִים את הכונה האצורה בשלש המלים האלה כפי שבארנוה בעיון תפלה; והתאר אל מלך נאמן נזכר ג"כ בספר יצירה פרק א' משנה ה' ופרק ו' משנה ג', ובב"ר פרשה א' סי' י"א מנאמן לנאמן מהקב"ה שנקרא אל מלך נאמן. וטעם הוספת שלש המלים האלה לפני קריאת שמע כתב רבינו צדקיה הרופא בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ט"ו, הקורא את שמע צריך שיתחיל אל מלך נאמן, לפי מה שדרשו רז"ל בתנחומא (פ' קדושים) א"ר מנא לא תהא ק"ש קלה בעיניך שהרי רמ"ח תיבות יש בה כנגד רמ"ח איברים שבאדם (אהלות פ"א מ"ח) אמר הקב"ה אם שמרת רמ"ח תיבות שבק"ש וקראת אותן כתקונן אני משמר רמ"ח איברים שבך, ותימא שהרי בג' פרשיות שבק"ש יש רמ"ה תיבות וכשתוסיף ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הרי רמ"ה ואנו אומרים רמ"ח? ומצאתי בתשובות הגאונים ז"ל דתירץ רב דניאל גאון ז"ל רמ"ה תיבות יש בק"ש והוסיפו עליהם אל מלך נאמן שהם שלש תיבות כדי שיעלו למנין רמ"ח, וכן כתב רבינו שלמה ז"ל בפרדס, עכ"ל, ובספר מטה משה חלק ראשון סי' פ"ח כתב על ההוספה הזאת „זהו לפי מנהג קדמונים ואח"כ בטלוהו כדי שלא יפסיק בין הבוחר בעמו ישראל לשמע, ותקנו במקומו שיחזיר הש"ץ ה' אלהיכם אמת, והכי איתא בספר התקונים תקון י' ואיהו כלילא מד' פרשייתא דק"ש רמ"ח עם אל מלך נאמן, ובגין דלא יעבדון הפסקה תקינו לאחזרא שליחא דצבורא ה' אלהיכם אמת, וכן כתב בספר הזהר פ' וירא דבק"ש איתא רמ"ח תיבין עם ה' אלהיכם אמת" עכ"ל, ועי' תשובות מהרש"ל סי' ס"ד:

דברים ו, ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה ׀ אֶחָד׃

יש להפסיק מעט בין אחד לברוך שם. כי עיקר קבלת מלכות שמים הוא פסוק ראשון:

בלחש **בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃**

(בשמים ראש) אח"כ יפסיק מעט כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לקבלת עול מצות ואז יקרא ואהבת וגו'. וצריך לקרות בדקדוק המלות ובדגש וברפה. ולדקדק להפסיק בין היום על לבבך ובין היום לאהבה שלא יהיה נראה היום ולא למחר. ויטעים יפה הסמ"ך של נשבע ה' שלא יהיה נראה כה"א. ויתן זיי"ן של תזכרו שלא יהיה נראה כשי"ן תשכרו. וכן ז' של וזכרתם. וידגיש היו"ד דוסיו דלא יתמתם ותאו. ויפריד בין וחרה לאף. ובין תיבה שמתחלתה כסוף תיבה שלפניה. כגון בכל לבבך. על לבבך. בכל לבבכם. על לבבכם. עשב בשדך. ואבדתם מהרה. הכנף פתיל. אתכם מארץ. וצריך להפסיק בין תיבה שסופה מ"ם לתיבה שלאחריה המתחלת באל"ף. כגון ולמדתם אותם. וקשרתם אותם. ושמתם את. וראיתם אותו. וזכרתם את. ועשיתם אתם. שלא יהיה נראה כקורא מותם מת. ואפי' במקום שאין שייך טעם זה כגון ועבדתם אלהים אחרים. עיניכם אשר. אנים אחריהם. לאלהיכם אני. אלהיכם אשר. לאלהים אני. אלהיכם אמת. וכל אלו הדברים צ"ד בק"ש אלא אפי' בקריאתו בספ"ך ובכל הברכות צריך לדקדק בזה שיהיה ניכר כל אות ואות כי קרוב שיבלע האל"ף (כי' ס"א):

קודם פרשה זו יחשוב במחשבתו **אני מכוין לקיים מ"ע של אהבת השם. ואני מכוין לכלול את עצמי עם אותם המוסרים את עצמם על קדוש השם ית"ש** (מצס"ח):

(דה"ח) (ד) כשאומר וקשרתם לאות על ידך ימשמש בתפלין של יד וכשאומר לטוטפות בין עיניך ימשמש בתפלין של ראש:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ

עץ יוסף

יכוין כשיאמר שמע ישראל פי' שמע ישראל שה' הוא אלהינו. הוא אחד. יחיד ומיוחד בשבעה רקיעים. ובארץ. ובארבע רוחות העולם. ואני מאמין כ"ז באמונה שלימה: אחד מספרו י"ג. ובפרשת בראשית תמצא י"ג פעמים גן. ובענין מ"ת בפ' ואתחנן תמצא י"ג פעמים אש. למען הודיעך שכל המכוין באחד ניצול מאש של גיהנם וזוכה לג"ע לי"ג מעלותיו שיש בו (כל הקמח): בשכמל"ו. אני מותן לך הודאה עצומה שזכית אותי להיות בחלקך הקדוש שאתה מלך גדול כזה שלא תכזב מלכותך לעולמי עולמים: **ואהבת** את ה' אלהיך. שיהא כל אחד ואחד מכיר רבונו ומכוין לאהבה אותו: בבכל לבבך. דרשו חז"ל בשני יצריך. וענין לאהוב את ה' ביצה"ר הוא שיהפך היצה"ר שבו לטוב. היינו שכל התאוות החזקות שבו שמתאוה בהם לרע. או אפי' לדברי הרשות שכל בחינת התאוה לדברי הרשות הוא כח הרע. יכניע כולן וישברן ויתאוה בכחות האלו לטוב. ויתאמץ בכח הזה לה' ולתורתו ומצותיו. שבחינה זו גדולה הרבה ממה שאוהב את ה' מצד טבע תולדתו וכח הטוב שבו. אחת כי זה נקרא מעביר על מדותיו וצריך כח הרבה לזה להכניע ולשבר כ"כ כחי תאות לבבו עד אשר יתאוו לה' ולפום צערא אגרא. והשנית כי זה שאוהב את ה' מצד הטוב שבו יוכל ח"ו לפעמים לעבור עבירה בכח הרע שבו כי עדיין לא נכנע כח רעתו. וזה שאוהב את ה' בכח הרע שבו. זהו בטוח מן מכשול עבירה. כיון שהרע שבו נתהפך לטוב ועל כן אמרו במדרש על פסוק והנה טוב מאד. והנה טוב זה יצ"ט. מאד זה יצה"ר. כי זה הוא טוב מאד כאמור (כאר מים חיים): ובבכל נפשך. דרשו חז"ל

ענף יוסף

שמע ישראל וגו'. כשיאמר ה' אלהינו יכוין לקבל עליו דבור אנכי ה' אלהיך. וכשיאמר ה' אחד יכוין לקבל עליו דבור לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'. ולא יהיה לו מבטח לא במלאך ולא במזל ולא לסמוך בדבר אחר שיוכל להועיל לו רק בה' לבדו שהוא אחד ואין שני לו: **ואהבת** את ה' אלהיך. יכוין לקבל עליו דבור לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. כי מי שהוא אוהב את המלך לא ישבע בשמו לשקר:

עיון תפלה

שמע ישראל. פרשתי לעיל בברכות השחר בפיסקא לעולם יהא אדם, ועי' בס' העקרים מאמר ג' פרק ל"ה:

ברוך שם. פרשתי ג"כ שם, וקי"ל בר"ה ל"ב ב' דשמע ישראל הוא מלכות כר' יוסי, וכן משמע בברכות י"ג ע"ב כיון דאמלכתיה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכת, לפיכך אומרים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו:

תקון תפלה

ברוך שם כבוד מלכותו. בפסחים נ"ו א' אמרו לו בניו ליעקב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכו' באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמרי רבנן היכי נעביד נאמרהו

ואהבת וגו' בכל לבבך. האהבה היא רגש ומקורה בלב מעון הרגשות, כמו שנאמר בברכת אהבה רבה ויחד לבבנו לאהבה וגו', ובקדושה דסדרא ויטם בלבנו אהבתו וגו', וזהו הכתוב נגלתי הכנים (סג"מ) ס'

בלבנו

וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ׀ אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם ׀ עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ

עץ יוסף

אפילו הוא נוטל את נפשך. ולכאורה יותר היה צודק לאמר אפי' נוטלים את נפשך. ויחזור על המעבירים את ישראל על דת. כאמרם עבור ואל תהרג או תהרג. אך ע"פ דרכם

דובר שלום

והיו הדברים וגו'. שלימות הפעולה כשהוא שלם במחשבה ודבור ומעשה. ושיהיה תמידי בכל מקום ובכל זמן. וזהו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום

המתיקו בפיהם נועם שיח לשון למודים. להשכיל להיטיב את אשר יבקשו נפשו. ליהרג ואל יעבור כי לא ישית לבו שהם נוטלים את נפשו. כי אדרבה הוא ית' נוטל את נפשו להעלותה עם אלה שנאמר עליהם על כל כבוד חופה. כנודע מגדולות המקדשים את ה'. באופן כי הן הוא משוש דרכו. ואז טוב לו. ועל כן ישמח ויגיל וישים בשמחה (אלשיך). והנה בפרשה ב' כתיב ב' פעמים בכל נפשכם. הרי ג"פ. נגד ג' מיני מסירות נפש שחייב כל אחד מישראל כמש"כ ונקדשתי בתוך ב"י. וא"ו העובר ולא מסר נפשו ביטל עשה זו. וגם עבר על לאו ולא תחללו את שם קדשי. ועונשו גדול מאד. ושלש מסירות הנפש היא. א) על עבודת כוכבים ג"ע וש"ד. אפי' בצנעה. ואפי' אם הכוונה להנאת עצמו ולא להעבירו על דת מחויב למסור עצמו למיתה. ולא על הבעילה לבד אלא אפי' על חבוק ונשוק של כל העריות או נדה שאין בה אלא לאו אפ"ה הדין דיהרג ואל יעבור. ב) על שאר מצות שבתורה אם הוא בצנעה א"צ ליהרג ומותר לו לעבור אבל אם הכוונה להעבירו על דתו ולא להנאתו וגם הוא בפרהסיא שיודעין בו עשרה ישראלים חייב ג"כ ליהרג ואל יעבור. ג) וכ"ז שלא בשעת גזירה. אבל בשעת גזירה חייב כל אחד מישראל למסור להריגה אפי' בצנעה. ואפי' אם אותו הדבר אינו לאו ולא עשה רק מנהג שנהגו בו ישראל. ומ"מ אפי' בצנעה ואפי' להנאת עצמו ואפי' שלא בשעת הגזירה חייב אדם ליתן כל אשר לו ולא לעבור על לאו דאורייתא. וזהו. **ובכל מאדך**. בכל ממונך. אבל לקיים מ"ע אינו מחויב לפזר רק חומש נכסיו. וכ"ז יכוין באמרו פסוק ואהבת וגו'. ובודאי יחשב לו כאלו קיים בפועל (חיי אדם כלל כ"א סי' י"ג): **והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך**. זה לשון הזוהר סדר ואתחנן בעי בר נש לשוואה מלין דאורייתא עלוי תדיר. בגין דלית מקטרגא ליצה"ר בר ממלין דאורייתא. דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך תרי יצרי. יצ"ט אתעזר בהו. ויצה"ר אתכנע בהו. ויצה"ר כד חמי בב"נ דלא אשתדל באורייתא כדין הוא סליק לעילא ואוסיף עליה חובה כמ"ש וכסילים מרים קלון עכ"ל: **ושננתם**. לשון חידוד הוא. שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: **לבניך**. אלו בנים ממש. וגם התלמידים קרואים בנים והרב קרוי אב: **ודברת בם**. אחז"ל ביומא ודברת בם. בם ולא בדברים אחרים.

עיון תפלה

בלבנו שום אהבה אחרת זולתי אהבת הבורא יתעלה, לפי שהוא **אחד** וזולתו אין כל; ואת היא האהבה הטבעית המוטבעת בלב כל חי לאהוב את יחידו הקרוב אליו מכל קרוב. למעלה ממנה **אהבת נפש**, והיא האהבה המדעית, ומקורה בנפש המשכלת מעון התבונה והדעת, כאהבת דוד ויהונתן כנאמר (ש"א כ, יז) ואהבת נפשו אהבו, ובשיר ידיד נפש אב הרחמן **נפשי חולת אהבתך**, לכן הוסיף הכתוב **ובכל נפשך** שגם תבונתך ודעתך יסכימו לאהבה את השם ית' בהכירך אותו מי הוא; והוסיף עוד **ובכל מאודך** כלומר מאד מאד (ראב"ע ורמב"ן ורבינו בחיי), והוא ביאור למה שקדם, האהבה אשר זכרתי צריכה להיות במדה מרובה מאד מאד, לעמוד בנסיון ולבטל מפניה גם אהבת התועלת כאהבת ההון והכבוד, ואהבת ההנאה כאכילה ומשגל. אבל באיזה דרך יגיע האדם לידי מדרגת אהבה כזאת? ואיך אפשר לצוות את **הרגש** שפועל בלי כונה? על זה אמר הכתוב **והיו הדברים האלה** וגו' **על לבבך** וגו' **ודברת בם** וגו', כלומר על ידי הלמוד וההרגל התמידי בדברי התורה תבוא בלא ספק לידי מדה זו, וכך אמרו רבותינו בספרי פ' ואתחנן לפי שהוא אומר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך איני יודע כיצד אוהבים את הקב"ה? ת"ל והיו הדברים האלה על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו, ע"כ. ואמר על לבבך כמליצת הכתוב (ירמיה לא, לג) נתתי תורתי בקרבם ועל **לבם אכתבנה**, **כתבם על לוח לבך** (משלי ג, ג), כי הלב מעון הרגשות והציורים הוא גם **משכן הזכרון**, כי על ידי הציור החזק ישאר הדבר שמור לאורך ימים, וראה למעלה עיון תפלה ברכת אהבה רבה ד"ה ויחד לבבנו ביאור דברי רבותינו ז"ל: **ושננתם לבניך**. תלמד אותם בשנון והדיפות מופתים שכליים (ר"ע ספורנו). ואמרו רבותינו בספרי ואתחנן **לבניך** אלו תלמידיך, וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים, שנאמר

תקון תפלה

נאמרהו לא אמרו משה רבינו (כלומר ומיהו כמוסיפים פסוק בתורת משה ודבר זה אסור) לא נאמרהו אמרו יעקב, התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי (כדי להבדיל בין פסוקי תורה לפסוק נוסף), וברוקח ה' ברכות סי' שכ"ג מביא בשם מדרש אספה לי כשעלה משה למרום וסיימו קריאת שמע התחילו המלאכים ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעו"ו, והלך משה והתקין שיהו אומרים אותו בחשאי, ע"כ, ועי' דברים רבה סוף פ' ואתחנן:

בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת

עץ יוסף

ד"א עשה אותם קבע ולא ארעי. ולכאורה אינו מובן. דמתחלה משמע דברים אחרים כלל וכלל לא. ואח"כ אמר שדברים אחרים מותר רק שלא יעשה אותם קבע אלא שיעשה התורה קבע. עוד קשה הלא לא ניתנה תורה למלאכי השרת. והאיך אפשר שלא ידבר דברים אחרים לצורך פרנסתו וחייו. אך נראה שלשון ודברת בם סובל שני פירושים. פי' אחד לשון דבור ממש וז"פ בם רומז על תורה שבכתב שמתחיל בבי"ת. ועל תורה שבע"פ שמתחיל במ"ם. וגם לשון דיבור משמע לשון הנהגה כמו ידבר עמים תחתינו. שכל הנהגותיו של אדם לא יהיו אלא ע"פ התורה כדאי' בזוהר. והשתא מתורץ הגמרא מה שאמר ולא בדברים אחרים קאי על הנהגותיו של אדם שלא יהיה רק ע"פ התורה כדאי' במדרש שכמה התנאים והאמוראים כל הנהגותם לא היו רק ע"פ התורה (מהגאון מו"ה אברהם אחיו של הגר"א): **בשבתך בביתך**. היינו בשבתך מורה כל עסקו של אדם. וכמו וישב משה לשפוט את העם. וכמו וישבו בארץ ויסחרו אותה. וכמו בתים טובים תבנה וישבת. שכולם פירושם לשון עסק. וה"פ בשבתך בביתך אפי' כשאתה עוסק בפרנסה ובכל עסקים שבביתך. אל תפרוק מעליך עול תורה הן בפה הן במחשבה וכל מעשיך לא יהיו אלא לשם שמים. וכל הנהגותיך לא יהיו רק ע"פ תורה כנ"ל. וז"ש התנא שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה פי' שאינו יוצא מהעסק ההוא שום הנהגה והתכלית לתורה. הרי זה מושב לצים כמו הלץ שכל דבורו הבל וריק (מהגאון הנ"ל): **ובלכתך בדרך**. פי' אף כשאדם הולך לעסקיו ובודאי לבו ומחשבתו טרודים בענין העסק ההוא. אעפ"כ ולמדת מה שתוכל להבין בעת ההיא. כמ"ש במשנה הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה כו'. עוד שם המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו כו'. עוד אמרו בגמ' המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה שנא' כי לוית חן הם לראשך. עוד אמרו שנים שהולכים ואין ביניהם ד"ת ראוין לישרף שנא' המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וגו'. שאף בטרוד אז. ילמוד כפי יכלתו לפי העת. ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריו. כדאיתא במדרש אפילו לומד כל היום ותמנע היתה פילגש וגו' שכר מקרא בידו. גם דרך מורה על יום המיתה כמ"ש אנכי הולך בדרך כל הארץ. וכמ"ש דרכי מות ור"ל שאפי' הוא מתקרב אל המיתה מחמת חלשות אפ"ה יעסוק בתורה כמ"ש הם כל גופו יעסוק בתורה. עוד אי' מ"ד אדם כי ימות באהל אפי' בשעת מיתה אל יפרוש מן התורה (מהגאון הנ"ל): **ובשכבך**. מורה על יסורים. כמו שכב על צדך השמאלי וגו' ושכבת על צדך הימני. ופירושו אפי' יסורין עליך יהיו או על בני ביתך ח"ו אפ"ה תעסוק בתורה. גם פי' ובשכבך כשאתה שוכב על מטתך תהא מחשבתך שוטטת בתורה. והשינה נקראת נפילה כמ"ש ויפל ה"א תרדמה. וכמו והרדמה נפלה על אברם. וע"י התורה שיחשוב על מטתו אז הנפילה לקימה יחשב לו. וכדאיתא בגמ' כל המשביע עצמו מד"ת ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות. גם ע"י התורה שיחשוב תלך נשמתו בשעת שכיבה למחילה העליונה ושונה הנשמה שם כדאי' בזוהר. וגם מצינו בהאר"י ז"ל שלמד הרבה תורה בתוך שנתו (מהגאון הנ"ל): **ובקומך**. פי' אפי' שאתה בכל המעלות לא תסור מן התורה ומקבלת מלכות שמים כמ"ש לבלתי רום לבבו מאחיו (מהגאון הנ"ל): **לאות על ידך**. אלו תפלין

דובר שלום

על לבבך. שיהיו נקבעים במחשבת הלב. ושיהיו גם בשלימות הדבור שתשנן אותם לבניך ואתה בעצמך תדבר בם. ושיהיו שלימים גם במעשה שתכתוב אותם על מזוזות ביתך וקשרתם על ידך שהם כלי המעשה ושיתמידו בכל זמן בשכבך ובקומך ובכל מקום בשבתך בביתך ובלכתך בדרך:

עיון תפלה

(מ"ב ב, ג) ויצאו בני הנביאים ומי בני הנביאים היו והלא תלמידים היו, אלא מכאן להתלמידים שהם קרוים בנים, ע"כ, מאד דקדקו רבותינו בהוציאם את המלה מפשוטה, כי סתם בנים הם קטנים הצריכים לאבותיהם, ובנים כאלה אין מצוה ללמדם בשנון וחריפות, נהפוך הוא, ראוי למנעם מן ההעמקה היתרה, כמו שצוה ר"א לתלמידיו (ברכות כח, ב) מנעו בניכם מן ההגיון, וכמו שבארנו לעיל בעיון תפלה פיסקא לעסוק בדברי תורה נקחנו משם, וכמו שאמר רבא (ב"ב כא, א) מותבינן ההוא דגרס ולא דייק, ופירש רש"י שלומד הרבה ולא דייק בלמוד התינוקות, ואזיל לשיטתו בע"ז (יט, א) לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה, פרש"י יעיין בתלמודו להקשות ולתרץ ובראשונה לא יעשה כן שמא יבטל, ע"כ, ובברכות (סג, ב) הם ואח"כ כתת, ופרש"י שתוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפיך ואע"פ שאינה מיושבת לך ואח"כ כתתנה, ע"כ, ובשבת ס"ג א' מאי קמ"ל דלגמר איניש והדר ליסבר, לכן דקדקו רבותינו בהסבם את המקרא ושננתם רק להתלמידים גדולים שכבר מלאו את לבם בהלכה, אבל ולמדתם אותם את בניכם דוקא אב שמוע דברי הכל בנים ממש, כדאמרינן (קדושין כט, ב) על הא דת"ר האב חייב בבנו ללמדו תורה, מנלן, דכתיב ולמדתם אותם את בניכם, ובספרי פ' עקב מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לה"ק ומלמדו תורה, וכ"ה בסוכה מ"ב א' ת"ר קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ע"ש: **ודברת בם בשבתך וגו'**. בכל המעמדים שתהיה, בין בשבתך בביתך ובין בלכתך וגו', וכמו שנאמר (משלי ו, כב) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך (הג' מלבי"ם): **וקשרתם לאות.**

התפלין הם אות כי אנחנו עבדי השי"ת, והם מכלל מצות הזכרון אשר בהן מצוינים בני ישראל מיתר העמים, כמילה וציצת ומזוזה, וכמו שעבדי מלך בו"ד מצוינים בבגדיהם באותות מיוחדים אשר יזכירום חובותיהם על כל צעד ושעל, מצוין איש ישראל **במצות הזכרון**, מילה בבשרו, תפלין בראשו ובזרועו, ציצית בבגדו, ומזוזה בפתחו, כדי להזכירהו בכל מעשיו ובפעולותיו ובכל פנות שהוא פונה כי עין צופיה על כל דרכיו אשר אין סתר ואין צלמות להסתר מפניו; האדם מוכן לפעולות שונות ולכן אברים מיוחדים, הראש **מאחד** ארבעה אברים פועלים: המוח חושב והוגה דעות, עין רואה, אזן שומעת, ופה מדבר, הפעולות האלה דורשות השגחה יתירה להסכימן למשמרת הדת ולבל תעבורנה חק, לכן צונו הקב"ה לקשור על הראש תפלה בת ארבעה בתים, כדי לשמור את ארבעת האברים הפועלים המאוחדים בראש, אבל החשם פעולתו סדתית מעשה; ועל היד תפלה בת בית אחד, לשמור את הידים שעשות מעשים אשר לא **יעשו**, היד הימנית שהיא **הפועלת** קושרת ומהדקת ומתקנת וממשמשת את התפלה הזאת על היד השמאלית, הקשור והמשמוש יזכירוה תמיד את חובותיה לאלהים. תפלת היד נטויה אל הלב בחור צופה ומזהיר לבלתי העלות עליו הרהורים אסורים, ובנטיה בעלמא סגי, כי אין אדם שליט **ברגש** ובהרהור **לכלא** אותם לגמרי (ב"ב קסד ע"ב). ולפי שכל אדם צריך להיות **מעשיו** מרובין וקודמין **לחכמתו** (אבות פ"ג משנה יח — יב), וגם הבנחת תקון המעשה יותר מוכרחת לקיום העולם מהשגחת תקון המחשבה, כי לא נחתם גזר דינם של דור המבול ודור הפלגה אלא על קלקול מעשיהם, בדור המבול מהו אומר כי השחית כל בשר את **דרכו על הארץ** וגו' **כי מלאה הארץ חמס מפניהם**, ובדור הפלגה הוא אומר (בראשית יא, ו) **וזה החלם לעשות**, וכן מצינו באנשי נינוה (יונה ג, י) וירא אלהים את **מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה**, לפיכך מקדימין תפלה של יד לתפלה של ראש, ולכן מצות תפלין כל היום בלי הפסק, וגם לילה זמן תפלין כדפסקינן (מנחות לו, ב), אלא שאין מורין כן לכתחלה להניחן בלילה גזירה שמא יישן בהם, ועי' דרישה טור או"ח סי' ל', כי כל זמן שאפשר לאדם לחשוב ו עשות ולהרהר עליו לשאת אותות קדש אלה בכדי להזכירו תמיד **כי שמא דמריה עליה: וקשרתם** לאות. את הדברים האלה הנזכרים למעלה **והיו הדברים האלה** וגו', וכן **והיו לטוטפות** הדברים האלה יהיו לטוספות בין עיניך, כלומר שיהיו כתובים בטוספות הראש אשר בין העינים; ואע"פ **שהדברים האלה** הם כלל דברי התורה לא ארבע הפרשיות בלבד, כמו שכתבנו למעלה, קבלו רבותינו שצריכים לכתוב בבתי התפלין רק ארבע פרשיות **שמע, והיה אם שמוע, קדש, והיה כי יבאך**, ולמה דוקא ארבע הפרשיות כלנו? לפי שבארבעתן נזכרת מצות התפלין, כדאמרא במכילתא בא פסוק והיה לאות בארבעה מקומות מזכירין מצות תפלין קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמע, מכאן אמרו: מצות ארבע פרשיות של יד הם כרך אחד ארבע פרשיות של ראש הם ד' טוספות ואלו הן קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמע, כותבן כסדרן (כסדר שהן כתובות בתורה), וזה כשיטת רש"י (מנחות לד, ב), (וכמו שאנו נוהגין), ועוד שארבע הפרשיות האלה מדברות מארבעה ענינים נכבדים אחד הראוים **להחקק** על לב כל איש ישראל בעט ברזל ובצפרן שמיר, א) פרשת שמע מדברת מקבלת עול מלכות שמים, ב) פרשת והיה אם שמע מדברת מקבלת עול מצותיו, שכר מקיימיהן ועונש עובריהן, ג) פרשת קדש לי מענין יציאת מצרים תהלת היותנו לעם, ותנאי היציאה היתה רק על מנת לעבוד את ה', וכמו שנאמר **בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים**. הנכון כפירוש הראב"ע "בעבור זאת העבודה שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהיא תחלת **המצות** שצוה לנו השם — עשה לנו מה שעשה בצאתנו ממצרים, והטעם — לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו, ככתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (כלומר לעבדני)" עכ"ל, והרוו"ה הכריח פירושו מתוך הלשון שנאמר **בעבור** ולא **בגלל**, כי מלת **בגלל** נאמרת על הסבה אשר בגלגולה נמשך המסובב ומלת **בעבור** נאמרת על המסובב, דרך משל הנותן פרוטה לעני מתברך, יוכל לומר **בגלל** **תתך** הפרוטה התברך, ויוכל לומר תן פרוטה לעני **בעבור** תתברך, לכן בהכרח פירוש בעבור זה בשביל שימשך זה (קיום המצות) עשה ה' לי, והדברים ברורים. ד) פרשת והיה כי יביאך מוספת עליה שיש בה **מכת בכורות**, המכה הגדולה בכל המכות, כמו שכתב רש"י (שמות ד, כג; ט, יד), המכה אשר **השחה והרבה** את לב מלך הברזל יותר מכל המכות, המכה אשר גם הכופרים היותר **עזים** נאלצו להודות כי רק יד אלהי ישראל עשתה זאת "לפי שאין כל בריה יכולה להבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור" (פסיקתא דרב כהנא פיסקא ויהי בחצי הלילה סי' ב') "אני הוא שהבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור" (ב"מ סא ע"ב), והנה בתחלת שליחותו של משה לא פרט לו הקב"ה שום מכה כי אם זו לבדה, שנאמר (שמות ד, כג) ואמרת אל פרעה וגו' הנני הורג את בנך בכורך, וכן בהלל הגדול לא נפרטה מכל המכות אשר **הכו** המצרים במצרים כי אם זו, שנאמר (תהלים קלה, ח) שהכה בכורי מצרים וגו', ונאמר (שם קלו, י) למכה מצרים בבכוריהם כנ"ח, ובתוספתא דברכות רפ"ב ובירושלמי פ"א ה"ט אחרים אומרים צריך להזכיר מכת בכורות באמת ויציב כל בכוריהם הרגת וגו', וכן באמת ואמונה ערבית המכה בעברתו כל בכורי מצרים, וכל כך למה? לפי שמכת בכורות באה מידו של הקב"ה בלי שום מצוע, כמו שנאמר (שמות יב, יב) ועברתי בארץ מצרים וגו' והכיתי וגו' אני ה', אני ולא מלאך אני ולא שליח אני ולא אחר (הגדת פסח ומכילתא בא פרשה ז'), מלאך

עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין ׀ עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם ׀ עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

בין פרשה לפרשה להשניה יפסיק מעט. ויכוין לקבל עליו עול מצות שהם השופטים (סי' ס"א):

דברים יא, יג

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ

עץ יוסף

שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך. אלו תפלין שבראש. וע"ש מנין פרשיותיהם נקראים טוטפות. טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזת ביתך. מזזת חסר שאין צריך אלא לאחת משתי המזוזות בפתח אחד: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות. ובשעריך ולא בשערי רעך:

והיה אם שמוע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש: אשר אנכי מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם כחדשים כאלו שמעתם בו ביום: לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר. אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא

ענף יוסף

ביתך ובשעריך. יכוין לקבל עליו דשר לא תחמוד בית רעך משום דדרשינן ביתך ולא בית רעך:

עיון

כמשמעו, שליח זה משה, אחר זה חק הטבע, ובא האות והמופת לכל באי עולם שהקב"ה בעצמו ובכבודו עוסק בהנהגת האומה הישראלית בלי שום אמצעי, לכן מאד נכבד זכרון המכה הזאת ונכתב בבתי התפלין: לטוטפות. בארמית עניינה פאר ותכשיט, כדתנן (שבת נז, א) ולא בטוטפות, והוא תכשיט הראש, כי התפלין של ראש הם פאר לישראל להראות לכל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליט (ברכות ו' ע"א), ובזהר פ' בא דף מ"ג ע"א תקונא פארא שפירא וכו' וע"ד אקרון טוטפות: וכתבתם על מזוזות. כתרגומו, ופירוש מזוזות אחת המזוזות, כמו ויקבר בערי גלעד (שופטים יב, ז) באחת ערי גלעד, אל ירכתי הספינה (יונה א, ה) אחת מירכתיה, וקבלו רבותינו שהיא המזוזה הימנית. והמזוזה היא סימן שכל קניני האדם הם להקב"ה והוא בחסדו נתנם לו, ואסור לו ליהנות מהם בטרם יתנו תודה וברכה לנותנם (ברכות לה, א), ולפי שעקר קניני האדם הם נכסי דלא ניידי הנקראים נכסים שיש להם אחריות (קדושין כו, א), לזה המקום ב"ה לקבוע מזוזה בפתחי הבתים ובשערי החצרות והעירות הקבועים למען יזכור את השי"ת בצאתו ובבואו כי לו הרכוש והקניינים והוא הנותן לו כח לעשות חיל, ולא יתגאה בעושר שאינו שלו, ויש תועים מדרך השכל הסוברים שתכלית המזוזה לשמור את הבית ממזיקים, ומביאין ראיה מע"ז (יא, א) שאמר אונקלוס בהניחו ידו על המזוזה ואלו הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, ובירושלמי פיאה פ"א ה"א במעשה דרביט הקדוש וארטבן דשלח ליה חד מזוזה וא"ל הנא שלחית לך מלה דאת דמך והיא מנטרא לך דכתיב בשכבך תשמור עליך, אבל טעות גדולה היא בידם, המזוזה איננה סגולה כקמיע הזאת, כי אם מצוה ממצות הבו"ת, תכליתה הפשוטה להזכיר את האיש הישראלי כי ישכור

תפלה

הוא את נפשו מהלכד בפח העונות, ולא שתשמור היא את גופו או את רכושו מנזק, ומה שבאמת המזוזה שומרת את האדם כדברי רבותינו הנזכרים, אין זה בשביל סגולתה הפרטית, כי אם בשביל הסגולה הכללית המיוחדת לכל המצות כלן לשמור את שומריהן מנזקין, כדאמרינן (פסחים ח' ע"ב) אר"א שלוחי מצוה אינן נזקין לא בהליכתן ולא בחזירתן, ובסוטה (כא, א) תלה הכתוב את המצוה בנר לומר לך מה נר מגין וכו' אף מצוה מגינה וכו', ובשבת (סג, א) כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרים אותו בשורות רעות שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע:

הערה. הפרשה הזאת נאמרה בלשון יחיד, לפי שהיא מדברת מן הדעות האמתיות ויסודת האמונה שבלב, והדבר ידוע שכשם שאין פרצופי שני בני אדם דומין זה לזה כך אין דעותיהם והגיוני לבם דומים זה לזה (סנהדרין ל"ח א' היה ר' מאיר אומר בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו בקול ובמראה ובדעת, ובברכות נ"ח א' שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה), לפיכך נאמרה הפרשה הזאת לכל יחיד ויחיד בפני עצמו לאיש איש כפי מדרגת שכלו ורגשות לבו. ומצות ושננתם לבניך תטה לכל יחיד ויחיד להורות דעה לתלמידים. ורצה מה שנכתוב בפרשה שניה:

והיה אם שמע. בארנו למעלה בהערה לסדר קריאת שמע וברכותיה, קחנו משם: אם שמע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם וגו' ונתתי עשב בשדך. עבודת השי"ת וקיום המצות יותר חשובים ויותר שלמים ויותר מכוונים לתכלית נתינת התורה בהעשותם בצבור מאשר יעשם כל אחד ואחד לעצמו, כדתניא (ברכות ח' ע"א) ר' נתן אומר מנין שאין הקב"ה מואס תפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר

בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב

עץ יוסף

שהיא בלב זו היא שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא. וכי יש פולחן בבבל. אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו': בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך. אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור. והא דלא אמר בפרשה זו בכל מאדכם כסדר שאמר בפ' הראשונה. לפי שפ' ראשונה נאמרה בלשון יחיד. ויכול להיות שימצא יחיד שיהיה לו ממונו חביב עליו יותר מגופו. אבל פרשה זו נאמרה לכללות הצבור ומן הנמנע שיהיה להם ממונם חביב מגופם [וכמ"ש צבור לא מיעני]. ולזה כשאומר בכל נפשכם מכ"ש בכל מאודכם: ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם. אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. ד"א בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה. היא רביעה שלאחר הזריעה. שמרוה הארץ והזרע: ומלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר על הקשין ועל המלילות. גם הוא לשון דבר המאוחר כמו שת"א העטופים לקשיא. ד"א שהוא מל קשיותן של ישראל שכשהוא מתאחר חוזרין בתשובה ומתפללין עליו בלב שלם: ואספת. בלשון יחיד כי המטר בא בשביל יחיד שכ"כ ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה: ואספת דגנך. לא כענין שנאמר זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף. והיה אם זרע ישראל וגו'. אלא ככתוב מאספיו יאכלוהו: ותירושך. יין חדש נקרא תירוש. שכשותה ממנו הרבה נעשה רש בגופו: ויצהרך. שמן זית שמשתמשין ממנו להדלקה. צהר לשון אורה. כמו צהר תעשה לתבה: ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכה למדברות

ענף יוסף

דגנך. ולא דגן של הכנך. יכוין לקבל עליו דטר לא תגנוב:

אחרית לשלום

ונתתי מטר ארצכם וגו' ואספת דגנך. שינוי הלשון מרבים ליחיד יתכן דבא לרמז שיהיה הדגן מרובה לכל אחד שלא יוכלו לעסוק באסיפת התבואה אחד בשל חברו. רק כל אחד יעסוק בשלו כי רב הוא: ואספת דגנך. ואחר אסיפת הדגן אתן עשב בשדך לבהמתך

עיון תפלה

כביר ולא ימאס, ושם אמר רשב"י כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין האומות, נראה בעיני שתיבת עם־הצבור שבה על שלשתן, כל העוסק בתורה עם הצבור ובגמילות חסדים עם הצבור ומתפלל (עבודה שבלב במקום עבודת הקרבנות) עם הצבור, וכן הן שלשת העמודים שעליהם העולם עומד תורה ועבורה וגמילות חסדים (אבות פ"א מ"ב), כי בבית שני היו עוסקים בשלש אלה ובכל זאת נחרב, לפי שלא עסקו בהם בצבור, כמו שאמרו רבותינו (יומא ט' ע"ב) בבית שני היו עוסקים בתורה ובמצות ובגמילות חסדים ומפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם, כלומר שכל אחד ואחד קים את התורה בכל חלקיה, אבל לעצמו, באופן שכל אברי האומה היו נפרדים ומדולדלים זה מזה ולא התחברו לגוף אחד, כמו שהיתה כונת התורה לעשותנו לגוי אחד ולהיות כלנו כאחד דבוקים בה' אחד על ידי קיום התורה האחת, לפיכך אמר רשב"י שכל העוסק בשלש אלה בצבור, תלמוד תורה צבורי, גמילות חסדים צבורית, ועבודת תפלה צבורית מביא גאולה לעולם; ובתורת כהנים פ' בחקותי ואתה מכם רבבה ירדופו וכי כך הוא החשבון? אלא אינו דומה מרובים העושים את התורה למועטים העושים את התורה, ובברכות (נג, א) בית הלל אומרים אחד מברך לכלן (היו יושבין בביהמ"ד והביאו אור לפניהם) ולא יברך כל אחד ואחד לעצמו משום ברב עם הדרת מלך, ובפסחים (סד, א) שחט ישראל וקבל הכהן נותנו לחבירו וחבירו לחבירו וכו' ומפרש בגמ' ג"כ משום ברב עם הדרת מלך, ובחולין (ל' ע"ב) גבי פרכת ושלש מאות כהנים מטבילין אותה. המטר, על פי דרכו יורד לצבור ולא ליחיד (רק לעתים רחוקות בתור יוצא מן הכלל אמרו בירושלמי (תענית פ"ג ה"ב) פעמים שהגשמים יורדין בזכות אדם אחד בזכות שדה אחד בזכות עשב אחד, ועי' בבלי ט' ע"א), ואע"פ שהוא מזיק ליחידים אין הקב"ה משגיח בהם, כמו שהתפלל הכהן הגדול ולא תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים (יומא נג, ב), ובויק"ר פל"ה גשמים שורדים לעולם יוצאי דרכים מצירים בהם מפרשי ימים מצירים בהם דורכי גתות וטחי גגות מצירים בהם, ובשיר רבה פ"ח מוסיף עומסי גרנות מצירים בהם מי שבורו מלא מים ונתו מלא יין מציר בהם, כל אלו יחידים הם ובשבילם לא ימנע הגשם הדרוש לצבור. הברכה, שופעת על כל אחד ואחד בפני עצמו, על פי תכונתו ומצבו ומעמד צרכיו, וכמו שהתפלל שלמה"ה בתפלתו הארוכה (מ"א ח, לט) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, כי צרכי כל אדם שונים זה מזה, ועי' שמו"ר פל"א סי' ה'; לפיכך נאמרו העבודה והמטר בלשון רבים והברכה בלשון יחיד. העונשים המגיעים לכלל האומה כשאין עושים רצונו של מקום, צריכים ג"כ להאמר בלשון רבים כמובן, לפיכך נאמר השמרו לכם וגו' ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה וגו'

בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ

עץ יוסף

למדברות: **לבהמתך**. כשעשב מצוי לבהמה אז תאכל לשובע כי רב תבואות בכח שור לעבוד את האדמה לתת יבולה. ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. וברבורים אבוסים ודי חלב עזים חמאה וגבינה ללחמך וחיים לנערותיך. ורז"ל למדו מכאן שאסור לאדם לאכול עד שיתן מאכל לבהמתו. ואע"פ שברכה היא. מ"מ ממה שהפסיק הענין ולא הסמיך ואכלת אל דגנך. ע"כ בא להורות הענין האמור: **השמרו לכם**. מאחר שהיו אוכלים ושבעים הזהרו שלא תבעטו. שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת. ואומר ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וכן הרבה. שהעושר והשובע הגדול מסוכנים מאד לב"א שאינם עשירים בדעת. יותר מן הרעבון והעוני והדוחק. כי אלו הם יסורים לגוף ואינם משחיתים אותו ויוציא מהם תועלת גדולה לנפש. ואפי' דקדוקי עניות ר"ל שמעבירין את האדם על דעת קונו אונס הוא ואין אדם נתפס על צערו. ועפ"י הרוב יוצא מהם טוב בסוף. אם האדם סובלם בנפש טובה ורוח נדיבה בבטחונו בבוראו ששלחם לטובתו לראות אם יקבלם מאהבה. דבר בחון הוא שיש תקוה לאחריתו. והמקיים תורה מעוני סופו לקיימה מעושר. אבל יש עושר המופלג השמור לבעליו העני בדעת לרעתו ר"ל. מנפש עד בשר יכלה. ואבד העושר ההוא בענין רע. והוא כרקב יבלה. לפיכך הוא צריך שמירה יתרה הרבה מאד מכל שונא ואויב שבעולם: **וסרתם**. שסר לבבו מן התורה הרי הוא כעע"ז שכן אמר דוד כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו': **אחרים**. לעובדיהם. ר"ל מתנכרים. שצועקים אליהם ואינם עונים: **לא תתן את יבולה**. אף מה שאתם מוביל לה. כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט. גם יש לפרש והאדמה לא תתן את יבולה אף אם יהיה עליה גשם לא תתן את יבולה מחמת מניעת הברכה בתוך הגשם: **ואבדתם מהרה**. איני נותן לכם ארכה. משום שיש לכם

ענף יוסף

ואבדתם מהרה. מאן דקטיל מתקטיל. יכוין לקבל עליו דבור לא תרצח:

דובר שלום

השמרו וגו'. התחלת האדם הולך וגדל ממדרגה למדרגה. ומקורה מרב טוב האדם ותענוגי הלב. וזהו פן יפתה לבבכם פן יתרחב לבבכם מרוב הטוב, יפתה לשון התרחבות כמו יפת אלהים ליפת. ואז מתוך הרחבת הלב וסרתם מעבודת ה' ע"ד שנא' וישמן ישרון ויבעט. ואח"ז תוסיפו להרע ועבדתם אלהים אחרים למצוא מהם השפעות טובות. אף שבאמת הם אלילים לעובדיהם ואין מטיבים להם, אח"ז תוסיפו עוד להרע ביותר והשתחויתם להם לעולם מבלתי תקות קבלת הטוב מהם: **וחרה** אף ה' בכם. ה' שהוא רחמים יתהפך אפו במדה"ד שהרשעים מהפכין מדה"ר למדה"ד. ועצר את השמים ולא יהיה מטר. ולפעמים נותנת הארץ יבולה גם בלי מטר כמו ארץ מצרים או גן הירק שמשקים ברגל. נגד זה יעצור את האדמה ולא תתן את יבולה:

אחרית לשלום

לבהמתך הוא ספיחי השדה: **ואכלת** ושבעת. שיהיה ברכה במעים שמאכילה כל דהו הוא שבע. ומה שמפסיק בין ואספת ובין ואכלת במאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך. דרשו חז"ל להקדים אכילה לבהמה מלאדם: **ואבדתם** וגו'. איתא במדרש אינה לא כמסיקותינו מחיהותינו

עיון תפלה

וגו': **פן יפתה לבבכם**. השרש פתה בארמית כמו **רחב** בעברית, כמו פתיה אמין שת (דניאל ג, א), הרחיב ה' לנו (בראשית כו, כב) ת"א אַפְתֵּי ה' לנא, והעברי ישתמש בשרש זה בקל ובהפעיל להוראה זאת, כמו יַפְתְּ אלהים ליפת (שם ט, כז) פרש"י ירחיב, ולְפֹתֶה שפתיו לא תתערב (משלי כ, יט) פרשוהו רוב המפרשים מרחיב שפתיו ומרבה דברים (פעל יוצא), פן יִפְתֶּה לבבכם — יִרְחַב לבבכם (פעל עומד), כמו ופחד ורחב לבבך (ישעיה ס, ה), כי מרוב טובה ירחב הלב, דוגמת וְרָם לבבך ושכחת את ה' (דברים ח, יד), כי הלב יתפשט למעלה ולצדדין; וכן אני מפרש (איוב לא, כו) כלפי מה שאמר לעיל אם שמתי זהב כסלי וגו' אם אשמח כי רב חילי וגו' הוסיף לאמר — אם גם אראה אור כי יהל, בראותי כי שמש הצלחתי הולך הלוך ואור, וירח יקר הולך, וגם בלילה בשכבי על משתי יָרְחִי לא יאסף והצלחתי תעש פרי, שדרך בני אדם במצב מאושר כזה לשכוח את ה' ולומר כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, אבל אני — האם חטאתי לאלהים וַיִּפְתְּ בסתר לבי ותשק ידי לפי לאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי, ידעתי כי גם **הוא עון פלילי**, כלומר, לא זו בלבד שאם הייתי משתמש בכח עשרי הרב להניף על יתום ידי

הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־
לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃
וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃
לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע*)

*) צריך להטעים יפה השי"ן של נשבע.

עץ יוסף

לכם ממי נלמוד: **ושמתם**. דרשו חז"ל אף לאחר שתגלו היו מצוינים במצות. הניחו תפלין עשו מזוזות: **את דברי**. כתב הרוקח את לרבות ת"ח הלכות ואגדות ולרבות מצות הכתובות באמירה. את לרבות טעמי המצות וסודי התורה ומעשה בראשית ודקדוקי סופרים: **אלה**. בגימטריא ל"ו מסכתות. ל"ו ספחים בלוחות. וספרת אדם בס' קבין היינו ל"ו לוגין: **בין עיניכם**. בגובה הראש. שהוא מכוון בין העינים: **ולמדתם**. שיהא למודך תם. מכאן למדנו ליתן ריוח בין הדבקים. ודרשו כן מיתורא דקרא דכתיב אותם דלא איצטריך דהכי ה"ל למימר ותלמדום: **לדבר בם**. משעה שהבן יודע לדבר על אביו ללמדו תורה צוה לנו משה. או פסוק של שמע: **וכתבתם**. וסמוך ליה למען ירבו ימיכם. לומר לך שכל הזהיר במצות מזוזה מאריכין לו ימיו ושנותיו. וגם קאי אלפני פניו אולמדתם. שהתורה היא סם חיים. ומכלל הן אתה שומע לאו:

כימי

ענף יוסף

למען ירבו ימיכם. צריך לקבל עליו דבור כבד את אביך ואת אמך. שמכרה אריכות ימים:

דובר שלום

התיהותינו מסיקותינו לבחל לבחל מתיהותינו בנם אחת. זהו בקללה נאמר זעיר שם זעיר שם סייג ואספת דגנך. ואח"ז ונתתי עשב בשדך לבהמתך. ואח"ז ואכלת ושבעת. אך בשוב העבירה אז בתחלת הענין כאשר יעצר השמים מיד ואבדתם מהרה מעל הארץ בפעם אחת: **ושמתם** וגו'. עינא ולבא תרי סרסורי עבירה ונגמר ענינם במחשבה דבור ומעשה. זהו ושמתם את דברי אלה על לבבכם וגו' והיו לטוטפות בין עיניכם. הם תרי סרסורי. ועל נפשכם הוא רצון המחשבה. וקשרתם אותם לאות על ידכם בכלי המעשה. ולמדתם אותם את בניכם בדבור: **למען** ירבו ימיכם וגו'. קללת האדם הוא חיי בני ומזוני. ומשיב כולהו. ואכלת

ושבעת

עיון תפלה

ידי וגו' היה נחשב לי לעון פלילי, אלא שנזהרתי גם מלהרחיב לבי ולהתגאות בעשרי, כי גם זה היה נחשב בעיני לעון פלילי, שהרי בזה כחשתי **לאל ממעל** הנותן לי כח לעשות חיל, וראה מה שכתבתי למעלה בהערה לסדר קריאת שמע וברכותיה: **ולמדתם אותם את בניכם**. אתם הצבור תְּלַמְּדוּ את בניכם לא למוד יחידי בלבד כי אם למוד צבוריי, עליכם לכונן ישיבות ובתי תלמוד לחנוך הבנים בתורה, לפיכך נאמר בלשון רבים. ופירוש זה היה בלא ספק לעינים ליהושע בן גמלא הכהן הגדול (ב"ב כא ע"א) עד שבא יהושע בן גמלא ותקן שיהו מושיבין בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, בתחלה לא דקדקו על לשון רבים שבמקרא וסברו לפרש קרא כדכתיב שהחובה רק על האב ללמד את בנו „מאי דרוש? וְלִמַּדְתֶּם (אתם האבות) **אותם** (את דברי התורה) את בניכם, החובה על האבות ולא על הצבור, כי מלת **וְלִמַּדְתֶּם** משמעה אַתֶּם ולא אחרים, ולבסוף כשהתבוננו שהפרשה הזאת דקדקה היטב לדבר בלשון יחיד כשהדבור לכל יחיד בפני עצמו, ובלשון רבים כשהכונה לדבר אל הצבור, אם כן מוכרחים אנחנו לפרש **וְלִמַּדְתֶּם** אתם הצבור תלמדו את התורה לבניכם למוד צבוריי דהיינו על ידי הושבת מלמדי תינוקות, אלא שבקשו לצמצם את החובה הזאת רק על עיר ירושלים מפני כבודה, וסמכו על מה שנאמר כי מציון תצא תורה, ובאחרונה כשראו את הקלקול היוצא מן הצמצום הזה, אוקמוה אדאורייתא ויושיבו בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר: **בשבתך בביתך**. זו אזהרה אל האבות עצמם, שלא יסמכו על הלמוד הצבוריי בלבד בנוגע להדרכת בניהם בתורת ה', רק כל איש ואיש מנקודת מצבו בחיים וכפי מדרגת דעתו ובינתו צריך בעצמו ללמד גם הוא את בניו להגות ולדבר תמיד בדברי התורה בכל עת אשר ימצא שעה פנויה לכך, בשבתו בביתו ובלכתו בדרך ובשכבו ובקומו, והרי זה מקרא קצר, וכאלו היה כתוב **ולמדתם אותם את בניכם** (אתם הצבור) **ולמדת אתה את בניך** (אתה האב): **וכתבתם על מזוזות ביתך**. כל איש ואיש צריך ליחד הונו ורכושו למי שהעשר והנכסים שלו:

יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

(דה"ח) (א) כשיאמר וראיתם אותו ימשמש בשתי ציצית שלפניו (שם): (ב) ידגיש ויתיז הזיי"ן של תזכרו דלא ליתשמע תשקרו או תסכרו (שם) וכן זיי"ן של וזכרתם: (ג) כשאומר את כל מצות ה' יזכור שהיא שקולה ככל המצות ונגד כל התורה כולה (שם):

(בשמים ראש) יש טועים כשאומרים וראיתם אותו להסתכל בציצית וליתן אותם על העינים ומנהג יפה הוא וחבובי מצוה. גם טועים קצת לנשק הציצית בשעה שרואה בהן והכל הוא חבוב מצוה (סי' כ"ד):

(ד) כשיאמר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים יכוין לקיים מ"ע של זכירת יציאת מצרים (עיין סי' ס' וסי' ס"ז): (ה) אין להפסיק בין ה' אלהיכם ובין אמת בשום דבר (סי' ס"א) וכן בין אמת ליציב (סי' ס"ו) ואפי' לדברים שמפסיקין באמצע ק"ש (שם): (ו) אם הוא מסופק אם אמר אמת ויציב אינו חוזר כיון שהזכיר יציאת מצרים בפ' ציצית אבל אם הוא מסופק אם אמר גם פ' ציצית חוזר לראש כיון שזכירת יצ"מ דאורייתא (מ"א סי' ס"ז):

יפסיק מעט בין פרשת והיה לפרשת ויאמר. ויכוין לקיים מ"ע זכירת יציאת מצרים:

במדבר טו, לז

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם

עץ יוסף

כימי השמים על הארץ. כאשר השמים משפיעין לארץ שנא' כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' כי אם הרוה את הארץ. כך תהיו אתם בבחינה זו להשפיע לכל: לאמר. תיבת לאמר בא כאן לנחץ הענין ולחזקו: דבר אל בני ישראל ואמרת. כלל זה תדע שבכל מקום דכתיב בתורה דבר וגו' ואמרת. הדבור הוא על כלל המצוה והאמירה על פרטיה. וכן כאן דבר אל בני ישראל שיודיעם תחלה מצות ציצית בכלל ואמרת אליהם בפרט. והפרט הוא מה שבא בקבלה ח' חוטין בכל כנף שהם ל"ב על ארבעה רבעיו לכוונה ידועה. וה' קשרים ג"כ כל זה נכלל במה שאמר ואמרת אליהם. כי פרטי המצוה לא יתבארו מהכתובים כלל (בחיי סדר ויקרא): ועשו להם ציצית. על שם הפתילים התלויים בה. כמו ויקחני בציצת ראשי. ד"א ציצת ע"ש וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים: על כנפי. צריכה שתהא טופפת על הקרן. מכאן אמרו (מנחות מ"ב) צ"ל תוך שלש אצבעות בגודל ולמעלה ממלא קשר גודל: לדורותם. שנוהגת בכל זמן ובכל מקום

ענף יוסף

כתב רבינו בחיי בסדר בראשית השלשים ושנים חוטין של ציצית הם כנגד ל"ב נתיבות פליאות חכמה והבן זה עכ"ל:

דובר שלום

ושבעה הוא מזוני. ירבו ימיכם הוא חיי. וימי בניכם הוא בני: **לתת** להם וגו' הארץ. השמים והארץ המה מתיחסים תמיד זה לזה שנבראו כאחד. וכן הורבנה שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה. לפי שאין נפרדים זה מזה. וכן שלימות הארץ ושלימות ישראל תלויים זה בזה. שאין שלימות הארץ בלעדי ישראל ואין שלימות ישראל בלעדי הארץ. וזהו שנשבע לתת הארץ להם. כימי השמים על הארץ כמו שקיום השמים על הארץ הוא תמידי ודבוק כן יתיחדו כאחד ישראל והארץ:

אחרית לשלום

דבר אל בני ישראל ואמרת וגו'. כפל דבר ואמרת. ע"פ דאיתא במנחות מטה אחת יש נגע וציצית שמה וכתוב בה שתי פעמים אני ה' אלהיכם אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד לשלם שכר. הרי יש במצות ציצית דין העונש וטוב השכר. לכן נאמר בזה שתי הלשונות. דבר הוא קשה נגד דין העונש ואמירה היא רכה נגד שילום השכר:

עיון תפלה

ויאמר וגו' **לאמר**. הטיב אשר דבר הרמב"ן ז"ל בריש פרשת וארא „הנכון בעיני כי מלת **לאמר** להורות על ברור הענין בכל מקום, וידבר ה' אל משה באמירה גמורה לא מסופקת ולא ברמז, ולכן יתמיד בזה בכל התורה כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות" עכ"ל, והרב רי"ל מעקלענבורג ז"ל בהכתב והקבלה ריש ויקרא הוסיף על דבריו „שנכלל במלת **לאמר** המורכבת באמרי המצות גם פרוש המצוה והוראה, כי המצות שכתובות בתורה אינם אלא כללי המצות, ובאמת גם פרטותיהן ודקדוקיהן והוראיהן נאמרו למשה בסיני; ויש **לאמר** כעין כלומר בלשון רז"ל, כמו ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו (בראשית ה, כט), ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר (שם ל, כד)" עכ"ל, ויש עוד לאמר **בדברים האלה בלי הוספה וגרעון**, כמו ויצו ה' אלהים על האדם לאמר וגו' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (שם ב, יז) וחוה הוסיפה ונכשלה (סנהדרין כט, א): **דבר וגו' ואמרת**. „דבור הוא דבור התורה עצמה כמו שהיא כתובה לפניו, והאמירה היא הפנימיות שבתורה סודותיה וטעמיה" (הגר"א), ופה שעור המקראות — דבר אל בני ישראל (משפט הציצת) שיעשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדורותם ונתנו בתוך הציצת פתיל תכלת, ואמרת אליהם (כונת הציצת) והיה לכם לציצת וראיתם אותו וזכרתם וגו': **ועשו להם ציצת**. ציצת

וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת
וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים
אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם

עץ יוסף

מקום: **ונתנו**. שלא יארגוה עם הבגד: **על**. עם: **פתיל**. שווי ושזור: **תכלת**. הוא חוט של צמר צבוע בדם חלזון שהוא דג שדומה מינו למין הים ודמו שחור כדיו וגיס הנדו! הוא מצוי. ושורין אותו צמר תחלה בסיד ואח"כ מכבסין אותו עד שיהיה נקי ומשלין ביורה רותחת הדם ההוא והצמר עם סמנין כמו אהל וצריך כדרך שעושין הצבעין כדי שיקלוט הצמר את העין (כתיי סדר שלת): **והיה לכם לציצת**. היה אחת לכולן שארבעתן מצוה אחת ומעכבות זו את זו: **וראיתם**. חותם מלכות שעליכם: **וזכרתם**. שהראיה מביאה לידי זכירה: **ועשיתם**. הזכירה מביאה לידי עשיה: **ולא תתורו**. כמו מתור הארץ. הלב והעינים הם מרגלים לגוף. שמי סרסורי עבירה. העין רואה והלב חומד. והגוף עושה העבירה. וכתיב תנה בני לבך לי ועיניך. אין יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת דילי: **אחרי לבבכם**. זו מינות. כמ"ש אמר נבל בלבו: **ואחרי עיניכם**. זו זנות כענין שנאמר כי היא ישרה בעיני: **זונים אחריהם**. זו עבודה זרה כענין שנא' ויזנו אחרי הבעלים: **למען תזכרו ועשיתם**. לעשות זכרון כמעשה. למדך שהחושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלין עליו כאלו עשאה: **את כל מצותי**. לרבות משמרת למשמרת סייגים ותקנות חכמים ומנהג נביאים: **והייתם קדושים**. המצות בכלל מקדשין את האדם להיות בדוגמא עליונה. וביחוד במצות ציצית מתדמה לשרפי מעלה. וכמ"ש על ריב"א כשהיה מתעטף בסדינין המצוייצין היה דומה למלאך ה' צבאות: **אני ה'**. נאמן לשלם שכר: **אלהיכם**. נאמן ליפרע מהעובר: **אשר הוצאתי אתכם**. על מנת

ענף יוסף

אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. יכוין לקבל עליו דבור לא תנאף. שעינא ולבא תרין סרסורי דעבירה. העין רואה והלב חומד: **למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי**. יכוין לקבל עליו דבור זכור את יום השבת לקדשו. שהיא שקולה כנגד כל מצותיה של תורה (ירושלמי פ"ק דברכות): **אני ה' אלהיכם**. יכוין לקבל עליו דבור ולא

עיון תפלה

ציצה שם דבר אל היוצא מאיזה דבר, כמו הצמח מן האדמה, כציץ השדה (ישעיה מ, ו), כציץ יצא (איוב יד, ב), הכנף מן הגוף, תנו ציץ למואב (ירמיה מח, ט), השער מן הראש, ויקחני בציצת ראשי (יחזקאל ח, ג), והציצת מכנף הבגד, וכן אמרו בספרי סו"פ שלח הובא בתלמוד (מנחות מב, ב) אין ציצת אלא יוצא. אבל והיה לכם לציצת הוא שם המקרה, ההסתכלות, מגזרת מציץ מן החרכים (שה"ש ב, ט), כלומר זהיה (פתיל התכלת לדעת הראב"ע או הציצת לדעת הרשב"ם ורבותינו ז"ל), לכם לציצת, לראיה והסתכלות, וראיתם אותו וזכרתם וגו', ואין זר שהשם אחד יבוא להוראות שונות, כי מצאנו דוגמתו הרבה, השם קציר תאר לאיש הקוצר, כאסוף קציר קמה (ישעיה יז, ה), והוא גם שם תאר לתבואה הנקצרת, אשר קצירו רעב יאכל (איוב ה, ה), ולפעמים הוא שם מקרה למלאכת הקצירה, אין חריש וקציר (בראשית מה, ו). השם מעשה תאר לדבר הנעשה, מעשה ידי להתפאר (ישעיה ס, כא), ושם מקרה הפעולה, ששת ימי המעשה (יחזקאל מו, א): **וראיתם אותו**. את הציצית הכולל התכלת והלבן כאחד, כך פרשו רבותינו, ולפי"ז ציצת הוא שם זכר והתי"ו איננה נקבה רק נוספת לבנין השם מאותיות האמנתי"ו: **אחרי לבבכם ואחרי עיניכם**. הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העברות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העברה (רש"י), נראה מדבריו שהעינים הם המתחילים בעברה, בהיותם מעוררים את הלב להרגיש נועם החטא ולחמדו, וכן נראה מלשון התלמוד (סוטה ח פ"א) אין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות, ואמר החכם אין תאוה בפני התאוה כעצימת העין, ועי' ב"ב כ"ו ע"ב; אבל בספרי אמרו ד"א אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מגיד שהעינים הולכים אחר הלב, אבל אחר העיון שניהם אמת, כי הלב מצוה את העינים להביא אליו ציורי החפצים, ואחרי בואם אליו הוא מרגישם וחומדם, וזה בכלל אמרם (ב"ר פל"ד ופ' ס"ז ובות"ם מזמור י"ד וקוה"ר פ"ה) הרשעים ברשות לבם, כלומר שלבם מושל על כל חושיהם ועל שכלם, אבל הצדיקים לבם ברשותם: **למען תזכרו וגו' מצותי**. ולמעלה אמר **מצות ה'**? כאשר תעמיק להתבונן בהרעיון אשר עוררנו בברכות השחר ברכה אשר יצר פיסקא ברוך אתה וגו' אשר קדשנו, בטעם יסוד הברכות בנכח ובנסתר, **יגלה** לנגדך טעם הכתובים האלה, בכתוב הראשון **צונו** התורה ליחד עבודת המצות אל **השם**, וזכרתם את כל מצות **השם** ועשיתם אותם, ובכתוב השני עוררתנו לזכור ולבלתי שכוח שהמצוה אמנם באה אלינו ממקור עצמותו הנסתר מעין כל חי, למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי: **אני ה' אלהיכם**

מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף אלהיכם לאמת

(בשמים ראש) איתא במדרש הנעלם ז"ח פ' אחרי מות כל אינש דיקרא ק"ש כדקא יאות כל תיבה ותיבה אתפיש בכל אבר דיליה. ואם לא יקרא ק"ש כדקא יאות ביממא ובלילא כל אבר ואבר דיליה יתמלין מן רוח רעה ומכל מלין ומרעין בישין דעלמא. אמר ההוא ינוקא תלת תיבין אינון חסרין מן ק"ש מן רמ"ח תיבין. ובמה אשלים. אמר אנא שמענא מאבא דאשלים עם ה' אלהיכם אמת ע"כ. וכתב בס' עשרה מאמרות דהש"ץ אינו אומר בלחש אמת והיחיד אומר בלחש אמת ואינו חוזר ואומר אמת ונמצא רמ"ח תיבות אבל אם אומר בלחש אמת וחוזר ואומר אמת אי רמ"ט תיבות עכ"ד. פי' אם השלים היחיד את שמע קודם שמסיים הש"ץ אומר אמת כדי שלא להפסיק בין ה' אלהיכם לאמת ואחר שהשלים גם החזן אין היחיד חוזר ואומר אמת אלא מתקיים שפסק. והש"ץ אינו אומר בלחש אמת. דאם היה אומר בלחש אמת ובחזרה לא הוי דלא יאמר אמת כי איך יאמר ה' אלהיכם ויציב את ה' אלהיכם ותמוה שאין לו חבור. לפיכך אם יאמר גם בלחש נמצאו רמ"ט תיבות. אבל בב"י סי' ס"א ס"ג לא משמע כן. שאמר שם וכדי להשלים רמ"ח ט' מסיים ש"ץ ה' אלהיכם אמת וחוזר ואומר בקול רם ה' אלהיכם אמת ע"כ. וגם מדברי רמ"א שם שכתב ואם היחיד רוצה ג"כ לאמרה עם הש"ץ אין איסור בדבר ע"כ. אלא דס"ל דאמת השני הוא התחלת הברכה. ואינו מצטרף למנין תיבות של ק"ש. עוד כתב המחבר שם ואם הוא קורא ביחיד יכוין בט"ו ווי"ן שבאמת ויציב שעולים צ' והם כנגד ג' שמות הוי"ה שכל שם עולה כ"ו וד' אותיותיו הם לת"ד (וכתב בא"ר מצאתי בספר המנהיג ז"ל שמעתי כי על מעשה הווי"ן לעמודים תמהו ישראל למשה רבינו ע"ה. ובאו הווי"ן לפני המקום להוציא מן החשד. ע"כ תקנים בזה עכ"ל) ורמ"א כתב שם שהיחיד יאמר אל מלך נאמן. והא"ר כתב וז"ל וצ"ע להכריע דבשחרית שיחיד יכול לכוין בט"ו ווי"ן לא יאמר אל מלך נאמן. אבל בערבית שאין תקנה אחרת יש לאמרה. אבל בלבוש המור כתב דבערבית יכוין בפסוק פדיתה אותי ה' אל אמת. שהוא כנגד ה' אלהיכם אמת. וכתב בסדר היום דבצבור יותר טוב לשמוע מפי הש"ץ שלש תיבות אלו מלכוין בט"ו ווי"ן. והא נמצא הצבור והש"ץ קודם שגמר הוא. עומד במקומו ושותק ושומע לש"ץ. ואח"כ יגמור ויועיל לו כיון שהוא עומד בתוך ק"ש והם הרמ"ח עצמם עכ"ל. ומשמע מדבריו הא אם לא הגיע עדיין לק"ש שאיחר לבא לבהכ"נ אינו יוצא בחזרת הש"ץ. אלא יאמר אל מלך נאמן. או יכוין בט"ו ווי"ן. כתב בתשובת כ"ש ח"ב סי' כ"ז שיש לגעור בש"ץ המחזיר ה' אלהיכם אמת שלא יחזור לומר ג"כ אני כדעת הפליאה והקנה. דאנו אין לנו אלא דברי הב"י בא"ח סי' ס"א ולבוש התכלת. ועיין בתשובת רדב"ז סי' כ"ח: אף שהזכיר כבר י"מ בפרשת ציצית תיקנו אנשי כנה"ג ברכה על הגאולה. ותקנו לומר אמת ויציב כו' על הגאולה שעברה שעשה עמנו חסד ואמת וקיים דבריו שהבטיח לאבותינו לגאלם והרי גאלנו. והפליא חסדו עמנו והעבירנו בים בחרבה ושקע צרינו בתוכו. לפיכך מזכירים בו יציאת מצרים ותלכות וקריעת ים סוף ומכת בכורים ושיר ישראל וגאולה. ואמת ואמונה תקנו על הגאולה של עתיד שאנו מאמינים שיקיים לנו גם הבטחתו ויגאלנו בקרוב. וגם אנו מפקידים נשמותינו בידו בכל ערב ומאמינים בו שיחזירנה אלינו שלום ושקטה ורגועה (לנוע). וכתב הר"א בספר הקדושה פ' י"ב ובפ' משא ומתן באמונה. זה שתיקנו ו' אמת באמת ויציב משום שלא נברא העולם אלא באמת. כמו שמצינו במעשה בראשית שרמז הכתוב אמת בס"ת בששה פסוקים. ואלו הן. א) בראשית בר"א אלהי"ם א"ת. ב) וירא"א אלהי"ם א"ת. ג) ויבר"א אלהי"ם

עץ יוסף

כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: **מארץ מצרים.** אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור. אני מבחין ועתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא. ומעלת התכלת אמרו בתנחומא שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד. ומתוך שהוא רואה אותו זוכר את קונו שנאמר (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. ר"ל דהיינו רקיע. וכתיב ספיר. וכתיב (יחזקאל א, כו) כמראה אבן ספיר דמות כסא. אלמא רקיע הוינו כמחזה כסא. וזה שאמר המדרש ומתוך שהוא רואה אותו ר"ל ציצית כדכתיב וראיתם אותו זוכר את קונו היושב על הכסא. ועיין ספרי סדר שלח ובמדבר רבה פ"ד: **אני ה' אלהיכם.** עוד למה נאמר. כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר? אנו לא עושים ולא נוטלים שכר. לכך נאמר עוד הפעם אני ה' אלהיכם. לומר על כרחכם אני מלככם. וכן הוא אומר (יחזקאל כ, לג) אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם:

ענף יוסף

תענה ברעך עד שוא. אמר הקב"ה אם העדת על חברך עדות שקר מעלה אני עליך כאלו העדת עלי שלא בראתי שמים וארץ (ירושלמי שם):

עיון תפלה

אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת **להיות לכם לאלהים.** כמו שנאמר (שמות ג, יב) בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, ראה מש"כ לעיל בפרשת שמע פסוק וקשרתם בשם הרמב"ע: **אני ה' אלהיכם.** בעל כרחכם, כמו שנאמר (יחזקאל כ, לג) חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (ספרי), ובתו"כ פ' שמיני סי' ק"ע כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים על מנת כן העליתי אתכם שתקבלו עליכם עול מצות, להיות לכם לאלהים בעל כרחכם:

אלהי"ם א"ת. ד) ויבר"א אלהי"ם א"ת.. ה) ויר"א אלהי"ם א"ת. ו) ברא"א אלהי"ם לעשו"ת. ללמדך שכל מה שנברא בששת ימי בראשית הוא קיים על האמת עכ"ל: [אמר המאסף: לדעתי נרמז ז"פ אמת, שס"ת בראשי"ת ברא"א אלהי"ם רומזים אמת גם על שבת, שאותיותיה נמצאות במלת ב"ראש"ית"]. הרי שלא היה גורם אמת אחרי איש כו' וגם לא היה גורם אמת אלא מתגלים גאלתנו:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד

עץ יוסף

אמת. תיבת אמת אינה כתובה אלא פ' ציצית ומ"מ אסור להפסיק בין אלהיכם לאמת משום שנאמר וה' אלהים אמת. והאמת הוא חותמו של הקב"ה וכדאי' בירושלמי פ"ק דסנהדרין. משום דאל"ף ראש האותיות והמ"ם אמצען והתי"ו סופן. לומר שהוא ראשון ואחרון ואין זולתו: ויציב ונכון כו'. הנה יש כאן ט"ו תיבות נרדפות

ענף יוסף

כתב האבודרהם אמת ויציב אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברכה שלפני ק"ש דק"ש לא הוי הפסק ע"כ. וכתב הא"ר הטעם משום שצריך לסמוך אני ה' אלהיכם לאמת הנך כחדא ברכתא דמיא:

עיון תפלה

אמת ויציב. הרב הגדול ר' פנחס ז"ל בעל סדור שער הרחמים העיר על זה הערה נכונה מאד, וכשהרצה דבריו לפני הגר"א ז"ל קלסיה, לפי דעתו נוסדו ששה עשר התארים האלה מן אמת עד ויפה בתור קיום והסכמה לששה עשר הענינים אשר התבארו בששה עשר פסוקי שתי הפרשיות הראשונות שבק"ש, שמע והיה אם שמע, ואנחנו נבאר את התארים האלה מקבילים אל הפסוקים באופן מסכים לדרכנו. לעומת הפסוק הראשון המדבר מיחוד השי"ת אמר אמת, חותמו של הקב"ה (שבת נ"ה א' סנהדרין ס"ד א' וירושלמי ריש סנהדרין וריש דברים רבה ושה"ש רבה פ"ב פסוק לסוסתי), אמת הדבר הזה שהשי"ת אחד. ולעומת הפסוק השני ברוך שם כבוד מלכותו אמר

תקון תפלה

אמת ויציב. הברכה הזאת נזכרת במשנה (תמיד לב ע"ב), ובברכות (יא ע"ב) כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר (תהלים צב, ג) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, ופרש"י שברכת אמת ויציב כלה על חסד שעשה עם אבותינו שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם, וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ועריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריך אותנו על במות אויבינו, כל אלה הנסים התדירים תמיד, עכ"ל, ושם במשנה (י"ג א') ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק

ויציב, פתרונו ג"כ אמת, כמו ויציב חלמא (דניאל ב, מה) והכונה כמו שאנו אומרים בעלינו לשבח אמת מלכנו, ולפי שנשתנה הפסוק הזה מכל חבריו להאמר בלחישה לסבה אשר התבארה לעיל בתקון תפלה, נשתנה גם קיומו להאמר בלשון ארמי. ולעומת הפסוק השלישי המדבר מאהבת השי"ת בשלש הבחינות לב ונפש ומאד — אמר ונכון, שאם נרגיל את עצמנו (על ידי העסק בתורה) להשיג מדרגת אהבה כזאת אז תכון אהבתנו להשי"ת בל תמוט עולם ועד, ע"ד (מ"א ב, מו) והממלכה נכונה ביד שלמה, כלומר בטוח. ולעומת הפסוק הרביעי והיו הדברים האלה וגו' על לבבך, כלומר חרותים על לוח לבך — אמר וקים, כי על ידי הציור החזק ישארו הדברים שמורים לאורך ימים. ולעמת הפסוק החמישי ושננתם לבניך — אמר וישר, שמן את התורה לתלמידינו בהגיון ישר עד אשר יראו בעיניהם ולבבם יבין כי ישר דבר ה' (תהלים לג, ד). ולעמת הפסוק הששי וקשרתם לאות על ידך וגו' — אמר ונאמן, התפלין הם עד נאמן (ברכות יד סוף ע"ב; תהלים פט, לח; שם פט, לח) שאנחנו עבדי הקב"ה. ולעמת הפסוק השביעי וכתבתם על מזוזות ביתך, על ידי קביעת המזוזה יחדל הבית מהחשב קנין בעליו וישוב להיות כעין בית אלהים אשר שם שכינת כבודו — אמר ואהוב, הבית יהיה אהוב להקב"ה שנאמר (שם פז, ב) אוהב ה' שערי ציון, ואהוב לבעליו שנאמר (שם כו, ח) ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. ולעמת הפסוק השמיני והיה אם שמע תשמעו אל מצותי וגו' אשר נארטהו נספרם לסדר ק"ש וברכותיה שרצונו התנדמות אהבתנו את השי"ת בעבודה מעשיית הנראית לעינים — אמר וחביב, האהבה תגיע למדרגת חביבות, כי החביבות ענינה התגלות האהבה הנטועה בלב על ידי סמנים גלוים. כמו ראו חבתכם לפני המקום דכרובים (יומא נד, א) ודלחם הפנים (חגיגה כו, ב) להודיעך כמה מעת חביבות עליהם (סוכה מח, ב), אף בשעה שאתה מחבב עמים (שאתה מראה חבתך להם לעיני כל) כל קדושיו בידך (ב"ב ח, א), חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות (מנחות מג, ב). ולעמת הפסוק התשיעי ונתתי מטר ארצכם וגו' ואספת דגנך וגו' — אמר ונחמד, אוצר הדגן התירוש והיצהר יהיה אוצר נחמד אשר שם טוב ה' את הברכה. ולעמת הפסוק העשירי ואכלת ושבעת — אמר ונעים, השבע נעם כולל הנאה גופנית והנאה רוחנית כאחד, כמו ולחם סתרים ינעם (משלי ט, יז), ודעת לנפשך ינעם (שם ב, י), כי מאכל הצדיק גם הנפש תפלא ממנו. ולעמת הפסוק האחד עשר וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' — אמר ונורא, נורא הדבר הזה, הרחק מעליו דרך! ולעמת הפסוק השנים עשר וחרה אף ה' וגו' ואבדתם מהרה וגו' — אמר ואדיר, אדיר אלהי המשפט לתת לעושי רע כרעתם. ולעמת הפסוק השלשה עשר

וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר. וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר

עץ יוסף

והתיבות שכאן מורות על ענין אחד והוא אמונת קבלת הדברים עלינו בלב שלם ונפש חפצה אך כנראה מפשוטם אין להם פתר. גם קשה למה כל התיבות הן בלשון קודש ותיבת ויציב הוא תרגום. אך אמיתת הענין הוא דקאי אמאי דסליק מיניה. והוא קבלת עול מלכות שמים ועול מצות. וזמש"א הדבר הזה דקאי על ק"ש כמבואר בש"ע. וכיון שזכינו לזה. זכינו לכוונת הענין על אמיתתו. כי יש כאן ט"ו תיבות ועם תיבת אמת הן ט"ז והם נגד ט"ז פסוקי דק"ש עד ויאמר. ועתה ראה אחי איך מקבילים הדברים אחד אל אחד כדיוק הפלא. והוא זה. נגד פסוק שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמר אמת. ונגד בשכמל"ו שאומרים בחשאי לפי שגנבו משם מן המלאכים כמבואר אמר ויציב בלשון ארמי ג"כ שלא יבינו המלאכים. נגד פסוק ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך אמר ונכון על שם והכן לבבם אליך. וכמד"א אשר הכינותי את לבבי. ונגד פסוק והיו הדברים האלה וגו' על לבבך אמר וקים ע"ש ודבר אלהינו יקום לעולם. ונגד פסוק ושננתם לבניך ודברת בם פי' רש"י לשון חידוד שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אמר וישר לשון הישרת דברים שלא יגמגמו אנה ואנה ע"ש כי ישר דבר ה'. ונגד פסוק וקשרתם לאות על ידך שהוא על הזרוע נגד הלב לשעבד בזה התאות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך. אמר ונאמן ע"ש ומצאת את לבבו נאמן לפניך. ונגד פסוק וכתבתם על מזוזות ביתך והיא לעשות מקום להשראתו ית' בבית להיות שוכן בתוכנו ולא יתן המשחית לבוא אל בתינו. אמר ואהוב ע"ש אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. ונגד פסוק והיה אם שמוע ודרשו חז"ל אם שמוע בישן תשמע בחדש. פי' כשיהיו חביבין עליך הדברים הישנים שלמדת כבר לשמוע כל שעה ושעה בשעה הראשונה תזכה לשמוע בחדש. על זה אמר וחביב לומר שהדברים האלו חביבין הם עלינו תמיד

ענף יוסף

כתב בחבור כל בו מצאתי בספר ישן מי שאינו עושה הפסקה בין ואדיר למתוקן הרי זה מחרף ומגדף מפני שואדיר הוא נדרש על הקב"ה שהרי קאמר ה' אלהיכם אמת ויציב כו' ואדיר. ומתיבת ומתוקן כו' קאי למטה אהדבר הזה. אבל יש מפרשים שמתיבת אמת קאי אתיבות הדבר הזה שאומר אח"כ. כמבואר בתוס' פ"ק דברכות. ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ובלבד שיכוון לבו לשמים:

עיון תפלה

ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם וגו' ואמרו רבותינו (מנחות לז, ב) שתהא שימה כנגד הלב, וכן ועל נפשכם פירושו שתהא שימה כנגד משכן הנפש שהוא המוח — אמר ומתוקן, כי התפלין הם מתוקנים כהלכתם איש על מקומו הראוי. ולעמת הפסוק הארבעה עשר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו' ובלכתך בדרך וגו', דהיינו בעל פה, ומשום דקי"ל (גיטין ס ע"ב) דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בע"פ, בהכרח הכונה על התורה שמסורה, לזה אמר ומקובל, התורה המקובלת איש מפי איש בעל פה. ולעמת הפסוק החמשה עשר וכתבתם על מזוזות ביתך — אמר וטוב, כי המזוזה, מלבד מה שהיא מצוה ממצות התורה היא שומרת ביתו של אדם לבלי תאונה אליו רעה ונגע לא יקרב באהלו (ע"ז יא, א). ולעמת הפסוק הששה עשר למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה וגו' — אמר ויפה, כי ארצנו הקדושה היא יפה בכל הארצות, כמו שנאמר כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכה ב, טו), יפה נוף משוש כל הארץ (תהלים מח, ג), ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג, יט): **הדבר הזה עלינו לעולם ועד.** שב על כל תאר מששה עשר התארים, כאלו אמר אמת הדבר הזה ויציב הדבר הזה וגו' ויפה הדבר

תקון תפלה

יפסיק, ולקמן (י"ד א') מפרש ר' יוחנן דכתיב (ירמיה י, י) וה' אלהים אמת, לפיכך אין מפסיקין בין אלהיכם לאמת, ושם (כ"א א') ק"ש דרבנן אמת ויציב דאורייתא, פרש"י שמזכיר בה יצ"מ דחובא דאורייתא הוא דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ועיי"ש בתוס' ובסוטה (ל"ב ב') ד"ה ורבי. וברכה זו אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לאהבה רבה, וק"ש אינה הפסק, כמו שפסוקי דזמרה אינם הפסק בין ברוך שאמר לישתבח, ראה תוס' ברכות (מ"ו א') ד"ה כל. ויש בחתימתה מעין פתיחתה, כי **אמת** הוא קיום על הפסוק שמע ישראל כמו שכתבנו בעיון תפלה, וקי"ל בר"ה (ל"ב ב') כר' יוסי דשמע ישראל הוא מלכות, וכן משמע בברכות (י"ג ב') כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה, ויציב הוא קיום על הפ' ברוך שם כבוד מלכותו, ולפי"ז פתיחת הברכה במלכות, וכ"ה סמוך לחתימתה ה' ימלך לע"ו. וע"ד מיסדי הברכה הזאת כתב רבינו צדקיה בר' אברהם הרופא בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ט"ז „מאמת ויציב עד הדבר הזה (יותר נכון עד ולעולמי עולמים, כי עד המקום הזה מדובר על הבוי"ת בלשון נסתר ומכאן ואילך בלשון נכח) אגרת אחת היתה, לפי שכשיסדו מאה ברכות שלחו לגולה (אשר נשארו בבבל) רצונכם לקבל מאה ברכות? שלחו להם אמת ויציב ונכון וכו', וכן כשתחשוב מאמת עד אמת ועד בכלל תמצא מאה אותיות לא פחות ולא יותר (זהו דוקא כשתהיה מלת וקיים בשתי יודי"ן וכן ומתוקן ומקובל יהיו מלאים וי"ו, אבל אין זה לפי חקי הדקדוק, ולכאורה היה נראה שראשי חכמי הגולה מחברי האגרת הזאת

הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב

עץ יוסף

תמיד. ונגד שני פסוקי ברכה מה שנאמר ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו' ונתתי עשב בשדך וגו' אמר ונחמד ונעים. ונגד האזהרה השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים אמר ונורא לומר נורא הוא אלהינו לסור ממנו חלילה ולעבוד אחרים ח"ו ע"ש ונורא הוא על כל אלהים. ונגד פסוק התוכחה מש"א וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ. אמר ואדיר לומר כי אדיר הוא אלהינו לפרוע מן העוברים רצונו ע"ש מה אדיר שמך בכל הארץ. ונגד פסוק ושמתם את דברי אלה על לבבכם פי' רש"י אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפלין עשו מזוזה כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו אמר ומתוקן. לומר כי כן עשינו לנו תקנות וגדרים וסייגים אף בגלויותינו לבל נשכח תורת אלהינו. והוא ע"ש ואיזן וחיקר תיקן שעשה אזנים ותקנות לתורה. ונגד פסוק ולמדתם אותם את בניכם אמר ומקובל. לומר כי כן קבלנו עלינו ועל זרענו אחרינו לעולם ועד. ונגד פסוק וכתבתם על מזוזות ביתך שאמרו דורשי רשומות זז מות מביתך בזכות המזוזה נגד זה אמר וטוב ע"ש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. ונגד פסוק למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם. על זה אמר ויפה כמו מה יפה ירושתנו ע"ש כלילת יופי משוש לכל הארץ (סדור מגיד צדק): **אמת אלהי.** של כל העולם הוא. **מלכנו.** ואעפ"כ נקרא. **צור יעקב.** ביחוד. כמד"א ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. פי' שאינו מכנה אלהותו רק על יעקב ר"ל על ישראל הנקראים בשם יעקב שנאמר שמעו זאת בית יעקב

עיון תפלה

שדבר הזה עלינו לע"ו, לעולם יפה הארץ בעינינו גם עכשו בעוד מעליה יפיה ותעט שמלת אבל, כי ברכות ה' דרכנו במהרה בימינו הטוב לקדמתה ועוד יכלול יפיה שבעתים. וראה תוס' ברכות (יב, א) ד"ה אמת ויציב "לא קאי על השכינה אלא קאי על הדבר הזה וכו' וכן איתא בסר"ס עכ"ל: **אמת אלהי עולם מלכנו.** הוא קיום והסכמה לפרשת ציצית שכתוב בה אני ה' אלהיכם וגו' להיות לכם לאלהים, ושם אלהים פי' שנים במובנו, האחד מלך ומושל אשר אליו תכרע כל ברך תשבע כל לשון, כמו שנאמר (שמות כ, ב) אנכי ה' אלהיך וגו' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, והשני משגיח ומנהיג את עמו לכל צרכיהם, עוזר ומושיע ומגן ודואג לאחריתם, כמו שנאמר (ישעיה מא, יג) כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא, ובזה אנחנו מקיימים עלינו אלהותו ית' לפי שתי אלה ההוראות, הא' אמת הדבר שאלהי עולם הוא **מלכנו**, קבלנו עלינו עול מלכותו כמו שהתנה עמנו בהוציאו אותנו ממצרים, ואנחנו משועבדים לעבודתו, והב' **צור יעקב** אבינו מגן ישענו, משגיח עלינו בהשגחה פרטית כאשר השגיח על אבינו הראשון, כמו שנאמר (בראשית כח, טו) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך. וכן הוא סדר ההפסקות באבודרהם

תקון תפלה

הזאת ידעו היטב לשון הקדש ויכתבוה בלא ספק על פי חקי הדקדוק, ויותר קשה לפי מאי דקי"ל בשבת (קט"ו ב') כותבי ברכות כשורפי תורה, ופרש"י מטבע הברכות שטבעו חכמים כגון י"ח ושאר ברכות, כי אז לא הותר עדיין לכתוב בלעדי הכ"ד ספרי הקדש, וא"כ אי אפשר לומר ששלחו להם נוסח ברכת אמת ויציב בכתב, כי אם בעל פה ע"י איש עתי, ואיך בִּטֵּא השליח מלת וקיים בשתי יודי"ן? או איך הוציא נח נסתר מתנועה קטנה שאחריה דגש חזק? ואם נאמר שחשבו את האותיות הדגושות לכפולות, הלא יתוספו עוד שתי אותיות, כי גם וְיַצִּיב וְאַדִּיר דגושות? ומלבד זה הדגושות אינן נחשבות לכפולות לענין זה ראה חזקוני פ' האזינו פסוק כי שם ה' אקרא "מן האזינו עד הזכרת השם יש כ"א תיבות מן פ"ה אותיות וכו' לפיכך תקנו חכמים וכו' וכן בקדושת יוצר לשבת שמונים וחמש אותיות וזה פרטן נקדישך ונעריצך כנעם סוד שיח שרפי קדש המשלשים לך קדשה וכן כתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש וכו'" עכ"ל, ואם נחשוב את הדגושות לכפולות יהיו בהאזינו תשעים אותיות לפני השם ובקדושה פ"ו אותיות; אם לא נדחק לומר שלפי השיטה הזאת לא נכתבה האגרת בתור תקון ברכה כי אם בתור אגרת שלומים לחכמי ארץ ישראל, ובתוך דברי האגרת הודיעו להם שקיימו וקבלו את תקנתם עליהם ועל זרעם, ולפי שהיתה כתובה בתור אגרת שלומים לא שמרו את הדקדוק כראוי וימלאו את החסרים לחסרון הנקוד בדבריהם, וכאשר הוטב נוסח הקיום בעיני אנשי כנה"ג קבעוהו אח"כ לברכה אחרונה על ק"ש ביחד עם מלואיו, ודוחק), כן מצאתי לגאונים ז"ל, ובשם רבינו שלמה (רש"י) זצ"ל מצאתי י"ח קיומים יש באמת ויציב שתקנום נשיאי א"י ושלחום לאנשי יבנה בשעה שתקנו י"ח ברכות של תפלה, וגאוני רומי זצ"ל פירשו דאמת ויציב אקרית שמע קאי דקאמר וטוב הדבר הזה שאמרת לקבל מלכותך, וכן נראה לר' בנימין אחי נר"ו דאק"ש קאי, וי"ח קיומים הללו נגד י"ח אזכרות שבק"ש, שעל כל אזכרה אנו מקיימין עלינו עול מלכות שמים וכו'" עכ"ל, ודעתי בזה כבר כתבתי בעיון תפלה: **אמת אלהי עולם מלכנו.** בסדור רב עמרם אמת

מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים (וְנֶאֱמָנִים) וְנֶחֱמָדִים לָעַד (יפסק קצת ויאמר) וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל־דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עץ יוסף

יעקב שנקראים בשם ישראל. והוא. מגן ישענו. ע"ש ותתן לי מגן ישעך. ואף אם נראה שעזב ה' את עמו. הוא רק למען מרק עונותם אבל באמת. הוא קים. כמה שנאמר בדור דורים שנותיך: ושמו קים. כמה שנאמר ה' שמך לעולם: וכסאו נכון. כדכתיב נכון כסאך מאז. ואין בו בהקב"ה שום שינוי והשות כח ח"ו: ומלכותו ואמונתו לעד קימת. כמה שנאמר ה' ימלוך לע"ו וכתיב ועד דור ודור אמונתו. והרי נשבע בשמו וכסאו ומלכותו כמד"א כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור ודרשו חז"ל שנשבע הקב"ה שאין השם שלם ואין כסאו שלם עד שימחה זכרו של עמלק ובודאי יעשה למען שמו וכסאו ומלכותו ולא יעקר באמונתו ח"ו: ודבריו חיים וקימים. כמאמר חז"ל בחית שכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה בא לו לכל אחד ואחד מישראל ואמר לו מקבלני אתה עליך. ואמר הן. ונשקו על ראשו. הרי שדבריו חיים וקימים. וגם מכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נברא מלאך: נאמנים. ע"ש נאמנים כל פקודיו: ונחמדים. ע"ש הנחמדים מזהב ומפז רב: לעד ולעולמי עולמים. ע"ש ועד דור ודור אמונתו: על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו. ע"ש והנגלות לנו ולבנינו: ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך. ע"ש ונורו ממנו כל זרע ישראל. ואמר עבדיך ע"ש וישראל עבדך:

פא

עיון תפלה

באבודרהם ובהעתקה אשכנזית להרוו"ה ובסדור עיון תפלה להרי"ל מעקלענבורג: לדור ודור הוא קים. כמו שנאמר (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון: ושמו קים. כמו שנאמר (תהלים קלה, יג) ה' שמך לעולם: וכסאו נכון. כמו שנאמר (שם צג, ב) נכון כסאך מאז: ומלכותו ואמונתו לעד קימת. שנאמר (שמות טו, יח) ה' ימלך לעולם ועד, ונאמר (תהלים ק, ה) ועד דור ודור אמונתו (הר"ד אבודרהם); והוא קיום והסכמה לכיום הפרשה אני ה' אלהיכם בפעם השנית אשר פרשנוהו למעלה בשם הספרי בעל ברחבם, כלומר, לעולם אהיה לכם לאלהים ומלך, לעולם לא יסור עולי מעליכם וכובלי מעל שכמכם, בין תרצו ובין לא תרצו, וכמו שקרה בימי יחזקאל שבקשו לבטל ברית ראשונים ולנתק מעליהם עול מלכות שמים, זימן אותם שנביא בשם ה' (יחזקאל כ, לב) והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגו' חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם, לזה אנחנו אומרים — כמו שהוא (עצמותו) קים לעד כן שמו (התגלותו בבריאה) קים וכסא מלכותו נכון לעולם: ודבריו חָיִים. כ"ה בכל הסדורים בקמץ (בנוסח בני רומא ובסדורי התימנים חַיִּים בפתח), ודומה אליו במקרא כי חָיוֹת הנה (שמות א, יט) מגזרת נחי עי"ן יו"ד לָנִים לָנוּת, כי הפעל המורכב חיי בא"י אפשר לו ללכת ע"ד שתי הגזרות כאחד, הולך לפעמים ע"ד הכפולים, כמו והרפכשד חַי (בראשית יא, יב) עבר נסתר בפלס תַּם עוקך (איכה ד, כב), ולפעמים ע"ד נחי עי"ן יו"ד, כמו ואם בת היא וָחָיָה (שמות א, טז) עבר נסתרת בפלס ולא שָׁתָה לבה (ש"א ד, כ), וקמץ הוי"ו מפני קרבתו אל הנגינה, כמו ולבבו יבין וָשָׁב (ישעיה ו, י), הוכיחה שמבנה וְחָיְתָה (ירמיה מח, א), זכר אני וָאַתָּה (מ"ב ט, כה), ראה ספרי מסלול ודרך סי' מ"ה, ופירוש חָיוֹת הנה בריאות וחזקות, וכן כאן דבריו חָיִים חזקים ומוצקים: נאמנים. וכן אמרו בברכת ההפטרה נאמן אתה הוא ה' אלהינו ונאמנים דבריך, עש"ה (דה"א יז, כג) הדבר אשר דברת וגו' יאמן: על. עתה יתחיל פרק חדש בתור הוספה אל הפרק הראשון. על אבותינו ועלינו על בנינו (הקרובים לנו) ועל דורותינו (הרחוקים אחרינו) ועל כל

תקון תפלה

אלהי עולם הוא צור יעקב וגו': ודבריו חַיִּים וקימים. במחזור רומא ודבריו חַיִּים וקימים ונאמנים וגו'. ובסדורי התימנים דבריו חַיִּים ונאמנים לעד וגו': על אבותינו ועלינו. בסדורי הספרדים על אבותינו, עלינו ועל בנינו וגו'. ובסדור רב עמרם עלינו ועל אבותינו ועל בנינו וגו'. ובסדורי התימנים עלינו ועל אבותינו על בנינו ועל כל דורותינו על הראשונים וגו'. ובמחזור רומא עלינו על אבותינו על בנינו וגו'. ובמחזור ויטרי מושך חסד ליודעיו וצדקתו לישרי לב עלינו ועל אבותינו על בנינו וגו':

דבר

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה (בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה) חֹק וְלֹא יַעֲבֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ (צוּרֵנוּ) צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ וְאֵין לָנוּ עוֹד אֱלֹהִים זוּלָתְךָ סֶלָה:

עץ יוסף

על הראשונים. שנא' ואתה צדיק על כל הבא עלינו: ועל האחרונים. שנא' וצדקתו לבני בנים: דבר טוב וקים לעולם ועד אמת ואמונה חוק ולא יעבור. ר"ל התורה שהיא אמת שנאמר אמת קנה ואל תמכור וגו'. והמצות שהם אמונה שנאמר כל מצותיך אמונה הם דבר טוב וקים לעולם ועד והם חק עלינו לקיימם ולא יעבר זה החוק: אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו מלכנו מלך אבותינו גואלנו גואל אבותינו. כל זה ע"ש הכתוב מלך ישראל וגואלו. אתה גאלת את אבותינו מארץ מצרים. ואתה עתיד לגאלנו מגלותנו: צור ישועתנו. צור שנא' ואין צור כאלהינו. ישועתנו ע"ש וירום אלהי ישעי: פודנו. על שם אשר פדה מכל צר: ומצילנו. על שם ויצילם ה': מעולם שמך. ע"ש כי מעולם שברתי עולך ור"ל מזמן רב. וכתיב כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני: אין אלהים זולתך. ע"ש אני ה' ואין עוד אלהים מבלעדי (ישעיה מה, כא):

פזרם

עיון תפלה

דורות זרע ישראל עבדיך (אשר יהיו לקץ הימין, ואח"כ כולל בקצרה) על הראשונים ועל האחרונים (כלומר מראשון ועד אחרון, על כלם נתקבל) דבר טוב וקים לעולם ועד (דבר שהוא) אמת ואמונה (שאין להרהר אחריו כלל, והדבר הזה נתקבל עלינו בחוק) חק ולא יעבר (ומהו הדבר הגדול הזה?) אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו (בשני האופנים אשר בארנו למעלה בד"ה אמת אלהי עולם מלכנו, האחד) מלכנו מלך אבותינו (שאנו משועבדים לעבודתך, והשני) גואלנו גואל אבותינו (מנהיגנו ומשגיח עלינו בהשגחה פרטית, ובנוגע לסדר הלשון עי' מה שכתוב לקמן בתפלת י"ח ברכות ברכת אבות בד"ה אלהינו ואלהי אבותינו, והולך ומאריך בזה עד) ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ (וטעם האריכות להגיד שבחו של הקב"ה שקיום חובותיו אלינו רבים לאין חקר מקיום חובותינו אליו, ולפיכך מסיים) אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו (שיקיים גם האיש הישראלי כל חובותיו לאלהיו ככל אשר הושת עליו: ובמחזור ויטרי דף ס"ה מתחלת כתוספה כזאת בלשון הזה, מושך חסד ליודעיו וצדקתו לישרי לב (פע"ה תהלים לו, יא)

עלינו

תקון תפלה

דבר טוב וקים לע"ו. באבודרהם ובסדורי הספרדים דבר טוב וקים באמת ובאמונה חק וגו'. ובסדורי התימנים דבר טוב וקים באמת חק וגו'. ובמחזור רומא דבר טוב וקים אמת ואמונה וגו': אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו. במחזורי ויטרי ורומא חסרו שתי התיבות ואלהי אבותינו: יוצרנו צור ישועתנו. בסדור רב עמרם צורנו וצור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך ואין לנו אלהים זולתך. ובמחזור רומא צורנו צור ישועתנו וגו' (כבסר"ע) ואין אלהים עוד זולתך. ובמחזור ויטרי ג"כ צורנו והשאר כמו בנוסח אשכנז. ובאבודרהם ובסדורי הספרדים צורנו וגו' מעולם הוא שמך ואין לנו עוד אלהים זולתך סלה. ובסדורי התימנים גואלנו וְגָאַל את אבותינו יוצרנו וצור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך ואין לנו אלהים עוד זולתך. ובסדור תימני כת"י גואלנו וגואל אבותינו יוצרנו וצור ישועתנו (וכן ומלך אבותינו בשניהם בוי"ו, וכן בסר"ע וגואל וצור בווי"ו, ואולי להקבילם אל המאמר הקודם אלהינו ואלהי אבותינו) פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך ואין לנו עוד אלהים זולתך. — כתב הרוקח בסי' שכ"א שיש מן אמת עד זולתך מאה תיבות וזה דוקא אם נגרוס בנוסח האשכנזים מעולם הוא שמך, וכן היתה גרסת הכוזרי מאמר ג' סי' י"ז, ובנוסח הספרדים נסיר מלת סלה מן המאמר האחרון, ובנוסח בני רומא החשבון מכוון בלי תקון, אבל בנוסח מחזור ויטרי ק"ג תיבות, ובנוסח התימנים צ"ב תיבות:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי־אָרֶץ: אֱמֶת אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם לְאָבוֹת וּבָנִים: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן

עץ יוסף

עזרת וכו'. הטעם הוא כי מגן הוא שלא יראה השונא בעיניו. ומושיע הוא לשון פריקה מיד השונא כמד"א ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב. וכן תרגם אונקלוס ואין מושיע לה ולית דפריק לה. ועוזר הוא לראות מפלת שונאו כמד"א ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. וזה ידוע שאין אדם זוכה לראות מפלת שונאו אלא בשביל זכות עצמו כמד"א אל תביט אחריך אלא נוע לפי שניצל בזכות אברהם. וזש"א ה' לי בעוזרי פי' בשבילי אז ואני אראה בשונאי. וזה מה שאמר עזרת אבותינו כו' אבל בניהם הבאים אחריהם ונשענים על זכות אבותיהם אינן זוכים לעזרה רק שתהיה להם למגן ומושיע. וזה מ"ש מגן ומושיע לבניהם אחריהם: ברום עולם מושבך. כדכתיב אדיר במרום ה'. ור"ל אע"פ שברום עולם מושבך אעפ"כ מגיעים משפטיך שאתה עושה ברשעים וצדקתך שאתה עושה בצדיקים עד אפסי ארץ. כלומר עד דור האחרון שמאפס הארץ. או פירושו על מקום שאין שם הארץ כי אם תוהו וישימון: אשרי איש שישמע למצותיך. מה מאד מאושר האיש במצות ובמע"ש ע"פ תשב"כ וע"פ תורה שבע"פ. וזהו ותורתך ודברך ישים על לבו: אתה הוא אדון לעמך. ע"ש כי הוא אדוניך והשתחוי לו: ומלך גבור לריב ריבם. על שם מלך ישראל וגואלו וע"ש ה' כגבור יצא וע"ש כי ה' יריב ריבם. וכן על הים נראה הקב"ה כגבור מלא גבורה: אתה הוא ראשון. שעשית לנו נפלאות בגאולת מצרים: ואתה הוא אחרון. להראנו נפלאות בגלות

ענף יוסף

עזרת אבותינו אתה. ר"ת ע"ב הוא שם ע"ב שבו נבקע הים:

אחרית לשלום

אמת אתה הוא אדון וכו'. שינוי הלשון שלמעלה אמר אמת שאתה הוא ה' אלהינו וכו' וכאן אמר אמת אתה הוא ולא שאתה. לפי דמלת אמת יש לה שתי הוראות. א' לאמת ענין האמור. ב' הוא תאר להקב"ה ע"ד שנאמר וה' אלהים אמת וכמאמר חז"ל חותמו של הקב"ה אמת. לכן למעלה הבא לאמת אלהותו ית' לכן אומר אמת שאתה הוא ה' אלהינו. וכאן הכונה לשם התאר. לכן א"צ לקשר ש' השמוש. רק אמת המשותף אמת השמיני

עיון תפלה

עלינו ועל אבותינו על בנינו וגו': אשרי איש שישמע למצותיך. עפ"ה (משלי ח, לד) אשרי אדם שומע לי: ותורתך ודברך ישים על לבו. עפ"ה (דברים יא, יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם (אבודרהם): אמת אתה הוא אדון לעמך. אלו אמר אדון עמך הייתי אומר בעל כרחם שלא ברצונם, כמו אדוני יוסף (בראשית לט, כ), אדוני ההר שמרון (מ"א טז, כד), עכשו שאמר אדון לעמך פירושו שהם סמוך לאדון והם בחפץ לבם, כמו שמו אדון לביתו (תהלים קה, כא), מי אדון לנו (שם יב, ה) את מי קבלנו עלינו לאדון: אמת אתה הוא ראשון וגו'. עפ"ה (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי

תקון תפלה

עזרת אבותינו: כ"ה בכל הנוסחאות הידועות לי, אבל במחזור ויטרי מתחיל עוזר אבותינו, אכן בכת"י המחזור שהיה בידי מהרשד"ל ג"כ עזרת אבותינו: מגן ומושיע לבניהם. באבודרהם ובסדורי הספרדים להם ולבניהם וגו': אשרי איש. באבודרהם ובסדורי הספרדים ובהגהות למחזור רומא כת"י ספרדי אמת אשרי איש וגו'. ובמחזור רומא אשרי איש שישמע אל מצותיך וגו'. ובסדורי התימנים אמת אשרי איש אשר ישמע אל מצותיך וגו'. ובמחזור ויטרי שישמע במצותיך בבי"ת, ואולי הוא ט"ס. ונוסח רב עמרם שוה לנוסח אשכנז: אמת אתה הוא וגו' לריב ריבם. כ"ה גם בנוסח רב עמרם ואבודרהם. ובמחזור ויטרי מלך גבור בלא וי"ו. ובמחזור רומא ומלך גדול וגבור לריב את ריבם. ובסדורי התימנים לריב ריבם לאבות ובנים. ובסדורי הספרדים אמת שאתה הוא וגו' (כמו בסי' התימנים): אמת אתה הוא ראשון וגו' ומושיע. כ"ה גם במחזור ויטרי ואבודרהם

וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: אֱמֶת מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית (מִבֵּית) עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ יִשְׂרָאֵל גָּאָלְתָּ וְיַם־סוּף לָהֶם בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ (עָבְרוּ יָם) וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם

עץ יוסף

בגלות זה האחרון: ומבלעדיך אין לנו מלך גואל. ולא זו שאין לנו גואל מבלעדיך אלא אפילו ומושיע. אין בלתך. ר"ל אפילו ישועה קטנה הנעשית לנו בגלות בכל יום ויום הכל ממך היא: ממצרים גאלתנו ה' אלהינו. פי' אתה בעצמך כמד"א אני ולא מלאך ואמר גאלתנו פי' אותנו כדברי חז"ל בכל יום ויום יראה אדם עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנא' ואותנו הוציא משם. וזה מה שאמר גאלתנו: ומבית עבדים פדיתנו. קרא למצרים בית עבדים מפני שכל עבד הנכנס לשם אינו יוצא משם לעולם: כל בכוריהם הרגת. פי' אתה בעצמך הרגת בכוריהם כדאיתא במכילתא פ' בא וה' הכה כל בכור שומעני על ידי מלאך או ע"י שליח ת"ל והכיתי כל בכור לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח. ואמר כל בכוריהם הוא כדאי' שם כל בכור בארץ מצרים אפי' ממקומות אחרים שהם במצרים. ובכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין ת"ל למכה מצרים וגו'. בכורי חם כוש ופוט. ולוד מנין ת"ל ויך כל בכור במצרים וגו'. וגם בכור השבי ובכור השפחה וגם בכור בהמה. וזהו שאמר כאן כל בכוריהם הרגת תיבת כל מרבה כל אלו הנ"ל: וים סוף להם בקעת. כי בודאי היה הרבה ריוח והצלה לכניו יתב' להצילם גם ביבשה להפיל המצרים לפניהם חללים חללים. ואח"כ ילכו לדרכם דרך המדבר. אלא שהקב"ה קרע להם הים כדי להגדיל הנס לתת כבוד לשמו בגוים: וזדים טבעת וידידים העברת. בא להקדים טביעת מצרים להצלת ישראל. הלא ישראל עברו תחלה

אחרית לשלום

ההמיתי. אתה הוא אדון. אתה הוא ראשון: ויכסו וכו' על זאת שבחו וכו'. תאמר על זאת תיוהר. והכונה דאין הקב"ה חפץ גם במיתתם של רשעים. לכן אמר מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני. א"כ באיזה תשובה אמרו ישראל שירה על הים. אך הענין בזה דאם ע"י מפלת וכליון הרשעים נצמח ישועה לישראל. בזה ראוי לומר שירה על הישועה. וזהו ויכסו מים צריהם וכו' וכאשר מעשה ידיו טובעים בים אין ראוי לומר שירה. רק על זאת שבחו אהובים ורוממו אל לומר שירה על הישועה שנצמח מזה. שעי"ז משפיל רמים. בזה מגביה שפלים ומוציא אסירים וכו':

עיון תפלה

ומבלעדי אין אלהים: ממצרים גאלתנו וגו' ומבית עבדים פדיתנו. וכן בברכת המזון ועל שהוצאתנו וגו' מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים, וכן בברכות (יד ע"ב) מודים אנחנו לך ה' אלהינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים, עפ"ה (דברים יג, ו) המוציא אתכם מארץ מצרים והפודך מבית עבדים, הישיבה בארץ מצרים לא תכון גם לבן חורין, כי ארץ פסילים היא אשר באלמים יתהוללו (מנחות פ' ע"א תנן אתה מכניס לעפרים), וכלם שטופי זמה (מדרש תנחומא ריש לך לך), ונקראת ערות הארץ בשביל מדותיה המשחתות (קהלת רבה פסוק והארץ לעולם עומדת) אדם יש לו ערוה והארץ יש לה ערוה שנאמר לראות את ערות הארץ באתם, ומה גם לעבוד שם עבודת עבד כפי שיטת העבדות שהיתה בימים ההם בארץ פרוצה זאת, ופירוש מבית עבדים ממקום העבדות, כי ארץ מצרים הצטיינה אז בשיטת עבדות אכזריה יותר מכל ארצות תבל, ובמכילתא פ' יתרו פ"פ אי מתחת יד מצרים וכו' מתחלה לא היה עבד יכול לברוח משם שהיתה סגורה ומסוגרת: וזדים טבעת. עפ"ה (שמות יח, יא) כי בדבר אשר זדו עליהם, ואמר (נחמיה ט, י) כי ידעת כי הזידו עליהם: וידידים העברת. האר לישראל, שנאמר (תהלים ס, ז) למען יחלצון ידידיך, ובמנחות (נג ע"ב) ידידים אלו ישראל דכתיב (ירמיה יב, ז) נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה: ויכסו וגו' אחד מהם

תקון תפלה

ואבודרהם וסדורי הספרדים. ובסדור רב עמרם ובמחזור רומא גואל עוזר ומושיע. ובסדורי התימנים ומבלעדיך אין לנו מושיע: ממצרים גאלתנו וגו'. בסדור רב עמרם במצרים נגלית כל בכוריהם הרגת וגו' זדים טבעת וגו'. ובמחזור רומא במצרים נגלית כל בכוריהם הרגת בכורך גאלת ים סוף בקעת זדים טבעת וידידים עברו וגו'. ובסדורי התימנים אמת ממצרים גאלתנו ה' אלהינו מבית עבדים פדיתנו כל בכורי מצרים בדבר הרגת וגו' וידידים עברו מים ויכסו מים צריהם עד אחד מהם לא נותר. ובמחזור ויטרי ממצרים וגו' טבעת, יבשה עשית וידידים עברו ים וגו' (כמו בסי' התימנים). ובסדורי הספרדים אמת ממצרים וגו' מבית עבדים וגו' ובכורך ישראל גאלת וים סוף להם בקעת וגו' וידידים עברו ים

אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ לָאֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם. רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים עֲדֵי אֶרֶץ וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים עֲדֵי מָרוֹם מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה

עץ יוסף

תחלה את הים ואח"כ רדפו המצרים ונטבעו בים. אך בא לרמוז אל מה שאמרו בש"ר פ' כ"ב אמר ר' יוחנן כיון שעלה האחרון שבישראל מן הים ירד לתוכו אחרון של מצרים. הרי כשהרבה ממצרים הראשונים טבעו בים עדיין היו אז הרבה מישראל בתוך הים וניצולו אח"כ. גם איתא שם וריש לקיש אמר על אלו ואלו נכפל הים מד' רוחותיו. ובשו"ט אי' אף הראשונים במצרים הגיעו ליבשה ובקשו לילך והביא הקב"ה את הים ודבקם וכסה אותם. הרי דאף שעברו ישראל את הים מ"מ עדיין לא היתה העברת הגלה כיון שהיה פחד מצרים עליהם שגם הם הרבה עברו את הים ובאו ליבשה. אלא אח"כ כשהביא הקב"ה את הים חוץ למקומו ודבקם הים וכסה אותם אז נעשה העברת ישראל העברת הגלה: **אחד מהם** לא נותר. פי' אחד המיוחד שבהם הוא פרעה שאמר לא ידעתי את ה' זה נותר. וזהו שאמרו חז"ל לא נשאר בהם עד אחד ולא עד בכלל. שפרעה נשאר ונעשה מלך בנינוה כמו שהביא מהר"ס במסורת: **על זאת שבחו אהובים**. כמד"א אז ישיר משה וגו' ומתרגמינן ובכן שבח משה: **ורוממו לאל**. ע"ש אלהי אבי וארוממנהו: **רם ונשא**. שהוא למעלה מן העולמות כולם: **גדול ונורא**. שהראה בים גדולותיו ונוראותיו: **משפיל גאים**. הם המצרים שהיו מתגאים על ישראל השפילם הקב"ה עד לארץ: **ומגביה שפלים**. ישראל שהיו שפלים הגביהם עד לשמים: **מוציא אסירים כו'**. אמר ד' לשונות נגד ד' לשונות גאולה והוצאתי וגאלתי והצלתי ולקחתי. נגד והוצאתי אמר מוציא אסירים. נגד וגאלתי אמר פודה ענוים. ונגד והצלתי אמר ועוזר דלים

עיון תפלה

לא נותר. פסוק הוא (תהלים קו, יא), ובתורה (שמות יד, כח) כתוב לא נשאר בהם עד אחד, ראה הכתב והקבלה (שמות י, יג) ובבית האוצר למהרש"ל ח"ב ד' קכ"ה ובהתורה והמצוה להגאון מלבי"ם (שמיני סי' מ"א) ההבדל שבין נשאר לנותר: **על זאת שבחו אהובים**. אלו ישראל שנאמר (ריש מלאכי) אהבתי אתכם אמר ה', ובתורה (דברים ז, ח) כי מאהבת ה' אתכם. ואמר **שִׁבְּחוּ** כי אז ישיר משה ת"א בכן **שַׁבַּח** משה. **ורוממו אל**. ע"ש אלהי אבי וארוממנהו (אבודרהם): **חי וקים רם ונשא**. אלה האנשים המפסיקים בין חי וקים לרם ונשא מפרידים בין הדבקים (מהרי"ל מעקלענבורג): **משפיל גאים ומגביה שפלים**. עדה"כ אני ה' השפלתי עץ גבוה

תקון תפלה

ים יכסו וגו'. ובאבודרהם אמת ממצרים וגו' להם בקעת וגו' (כמו הספרדים): על זאת שבחו אהובים וגו'. בסדור רב עמרם על זאת שבחו אהובים לאל ונתנו וגו' מגביה שפלים משפיל גאים מוציא אסירים פודה ענוים עוזר דלים עונה וגו' תהלה לאל וגו' ה' ימלוך לע"ו בא"י גאל ישראל. ובמחזור ויטרי על זאת וגו' ורוממו לאל וגו' מגביה שפלים וגו' ה' ימלך לע"ו גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל בא"י. ובמחזור רומא ועל זאת שבחו אהובים לאל ונתנו וגו' למלך אל רם ונשא חי וקים גדול ונורא וגו' (כמו במחזור ויטרי) ועונה לעמו ישראל בעת שועם אליו תהלה לאל עליון ברוך הוא, משה וגו' ה' ימלך לע"ו בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם כי מעולם אתה גואל בא"י וגו', ובסדורי התימנים ועל זאת שבחו גאולים ורוממו לאל ונתנו ידידים שירות זמירות תשבחות למלך וגו' גדול גבור ונורא משפיל גאים עדי ארץ מגביה שפלים עד מרום מוציא וגו' (כמו בסר"ע) ועונה לעמו ישראל בעת וגו' (כמו במחזור רומא) משה וכל בני ישראל לך אמרו שירה בשמחה רבה אמרו כלם וגו' עושה פלא ה' ימלך לע"ו ונאמר גואלנו וגו'. ובסדור תימני כת"י עושה פלא שירה חדשה שבחו גאולים לשמך הגדול וגו' לע"ו ונאמר גואלנו וגו'. ובסדורי הספרדים על זאת וגו' (כמו במחזור ויטרי) גדול (גבור) ונורא וגו' (כמו בתימנים) העונה לעמו ישראל בעת וגו' תהלות לאל עליון גואלם ברוך וגו' לשמך הגדול על שפת וגו' לע"ו ונאמר גואלנו וגו'. ובאבודרהם כמו בסדורי הספרדים, תהלה לאל עליון, לשמך על שפת, והשאר כמו בנוסח הספרדים בלי תיבת גואלם. וז"ל רב עמרם בסדורו דף ו' ע"ב ואין להוסיף דבר על ה' ימלך לע"ו מפני שיש מי שטועה ואומר מה שלא תקנו חז"ל כאן בגלל

עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים (הָעוֹנֶה) וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת שַׁוְּעָם

(דה"ח) (כאן צריך לעמוד ויכין עצמו לתפלת י"ח ויסיר כיחו וניעו וכל דבר המבלבל מחשבתו) [וכ"כ א"ר סס"י ס"ו בשם מהרי"ל]:

אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן גֹּאֲלָם בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא:

(בשמים ראש) בספר הלכה ברורה תינק על המ"א שכתב והמדקדקים ממתינים לפני שירה חדשה או בצור ישראל עד שהחזן מסיים גאל ישראל ועונין אמן עכ"ד. אבל הוא ס"ל דאסור גם לענות אמן של גאל ישראל. ובספר יסיף אומץ כתב לפי שיש פלוגתא בעניית אמן של גאל ישראל לכן יתחיל ב' או ג' תיבות בתפלת י"ח קודם שמתחיל הש"ץ לאפוקי נפשיה מפלוגתא. ולא סגי בהתחלת אדני שפתי תפתח דאינו מעיקר התפלה וא"כ אם אמר אדני שפתי תפתח עדיין לא התחיל התפלה ועודו עומד בספק. אבל לא יקדים יותר מדאי כי אסור להקדים תפלתו לתפלת הצבור. כן הובאו דבריו בספר זוהר כלאן יוסף. ונראה שטעמו שס"ל דלא תסגי שיסיים עם הש"ץ משום דהטור בסי' ס"ו ס"ל דגאל ישראל הוא סיום ברכות. ואפי' יחיד יענה אמן אחר בסיים גאל ישראל א"כ לא תסגי מה שיסיים עם הש"ץ לדעת הטור. וגם לא ס"ל כמ"א שימתין בשירה חדשה משום דלדעת החולקים על הטור שס"ל דגאל ישראל לא הוה סיום ברכות וכמו שכתב המ"א בס"ק ז'. וא"כ אין חילוק בין אמן דגאל ישראל לשאר אמנים ואסור לענות באמצע הפרק. וגם לא ס"ל שיסיים קודם הש"ץ ויענה אח"כ אמן על ברכת הש"ץ. משום דע"פ המקובלים אסור להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו באמן של גאל ישראל וכן הכריע הרא"ש ח"א סי' ו' לכן כדי לצאת ידי כל הדעות ס"ל שיתחיל ב' או ג' תיבות בתפלת י"ח קודם שמתחיל הש"ץ כנ"ל:

עץ יוסף

דלים להצילם מיד מבקשי רעתם. וכגד ולקחתי אתכם לי לעם אמר ועונה לעמו: תהלות לאל עליון. פי' כל התהלות שישנן בעולם הכל הן לאל עליון. כמו שיסד הפייטן התהלה והתפארת לחי העולמים: משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה. שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל. ואמר ענו לרמוז ותען להם מרים. בשמחה רבה ע"ש בתופים ובמחולות. וכתיב ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו. וסמך שירה אצל שמחה ע"ש בשמחה ובשירים. לפי שזה תלוי בזה: ואמרו כלם מי כמכה כו'. פי' אף או"ה אמרו מי כמכה כדאי' במכילתא מי כמכה באלם כיון שראו ישראל שאבד פרעה וחילו בים סוף ובטלה מלכות של מצרים ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהם פתחו פיהם ואמרו כלם מי כמכה באלם. ולא ישראל בלבד אמרו שירה אלא אף האומות כששמעו זאת כפרו בעבודה זרה שלהם ופתחו פיהם כולן והודו למקום ואמרו מי כמכה באלם ה' מי כמוך שיעשה כמעשיך וכגבורותיך: נורא תהלות. משום דכל מה דאת משבח להקב"ה את פגים. ומי ימלל וישמיע כל תהלתו. מי כמוך י"ב תיבות עד י"ב שבטים. י"ב גזרים:

שרה

עיון תפלה

הנבהתי עץ שפל (יחזקאל יז, כד. אבודרהם): תהלות לאל עליון. הב על ונתנו ידידים האמור למעלה, כלומר ונתנו ידידים תהלות לאל עליון: ברוך הוא ומבורך. ברוך על ידי עצמו, והוא מלמעלה למטה, ומבורך ע"י הצדיקים ממטה למעלה (הגר"א בפירוש ספר יצירה פרק א' משנה ט'): משה ובני ישראל. ביאור למה שאמר קודם לכן על זאת שבחו אהובים ונתנו ידידים, מי הם האהובים והידידים? משה ובני ישראל לך ענו שירה, וענו לשון שיר הוא, כמו וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב, יז) לדעת הראב"ע והרד"ק, מן ותען להם מרים (שמות טו, כא), כי דרך המשוררים במקהלה לקרוא מאמר ולענות כנגדו. ואמר הר"ד אבודרהם „סמך שירה אצל שמחה ע"ש בשמחה ובשירים (בראשית לא, כז), לפי שזה תלוי בזה" עכ"ל:

תקון תפלה

אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם (כדי לומר מעין חתימה סמוך לחתימה, וראה מה שכתבתי לעיל בד"ה אמת ויציב)" עכ"ל, וכ"כ בסנהיג סי' מ"ג „והאומר בסוף אמת ויציב בגלל אבות תושיע וגו' דבר שלא תקנוהו חכמים וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו" עכ"ל, וכתב בסדור עבודת ישראל שההוספה הזאת היא ע"פ סדור רב סעדיה גאון ז"ל; ונהגו הקהלות לומר זאת בשבתות וי"ט שאומרים פיוט בברכה זו:

שירה

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כתב רמ"א בסי' נ"ה בשם רוקח כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות דרך קירוב והגשה לדבר שצריך לעשות ע"כ. ולא כתב אם יעשה פסיעות אלו אחר שאמר גאל ישראל או קודם. והעולם נוהגים שעושים פסיעות אלו קודם צור ישראל. אבל בא"ר סי' ס"ו ס"ק ט' כתב בשם פמ"ח הטעם כשמגיע לתהלות לאל עליון אז ילך מתקומו ג' פסיעות ויעמוד שם עד שירה להתפלל י"ח ואז ילך אותן ג' פסיעות דרך קירוב והגשה למלך ע"כ. והלבוש השמיט דין זה של רמ"א. וכתב הא"ר בסי' נ"ה ואפשר משום דס"ל דזה כשעומד במקומו בביתו. אבל כשרבר הלך ממקומו כדי להתפלל ומכ"ש כשהולך לבהכ"נ א"צ. גם נראה בא"ר לחזור לאחוריו כדי לילך לפניו דהיינו כשעומד אצל הכותל. וברוקח כתב הטעם דכתיב ג' הגשות לתפלה. ויגש אברהם. ויגש אליו יהודה. ויגש אליהו. ועוד כתיב ורגליהם רגל ישרה. רגליהם ג' רגל א' ואח"כ ישרה מיישר רגליו. ישרה אותיות שירה ובמדרש תהלה עכ"ל הא"ר. עוד כתב הרוקח טעם משום שמנע מזה ע"ש קודם תפלתו לתוך שלש מחיצות חשך ענן וערפל. וזה ג"כ הטעם לפסוע ג"כ ג' פסיעות לאחר תפלת י"ח לחזור מתוך אותן מחיצות עכ"ל:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה

עץ יוסף

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד. והוא מן ספלא והתימה הגדול לשיר שירה חדשה שלא שמעתה אוזן מעולם יחד שהיה רבוא ולכוין בתיבה ואות באות. ואיך היה זה אם לא כי רוח ה' דבר בהם וכדכתב האלשי"ך על פסוק אז ישיר ע"ש: **כלם הודו.** פי' נתנו הודאה על העבר: **והמליכו.** בהווה: **ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד.** לעתיד לבא. ד' תיבות בפסוק ה' ימלוך נגד ד' תקופות. ס"ו אותיות נגד ס"ו מעלות ונגד שבעה רקיעים וח' אוירים:

צור ישראל. פתח את לשון הגאולה בלשון צור. כי סמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים ופתח ג"כ בלשון צור שנאמר ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה. ומכאן למדו חז"ל סמיכת גאולה לתפלה. וגם יש ליתן טעם שפתח בלשון צור שבתחלתו אות צד"י משום שהוא נגד גאולה אחרונה המרומזת באות צד"י. כדאיתא בפדר"א ה' אותיות הכפולות כולם בסוד הגאולה כו' צ"ן בו עתיד הקב"ה לגאול את ישראל בסוף מלכות ד' ולומר להם צמח

אחרית לשלום

צור ישראל וכו'. הא דמזכיר בזה זכות ישראל וכן בתפלת ערבית כי פדה ה' את יעקב הטעם ע"פ מה שאמרו חז"ל דיעקב אמר ברוך שם כבוד מלכותו שהבינו שכונת מלכותו של הקב"ה שאמרו לע"ל זה שאנו אומרים ה' ימלוך לעו"ו היינו מלכותו בעוה"ז לע"ל שהיא ברכת יעקב לבניו שאמר בשכמל"ו. לכן מזכירין בזה שאר יעקב וישראל. ואמר פה חמש פעמים שאר ישראל יתכן שהוא מכוון למה שנאמר בפ' בהעלתך ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבוד את עבודת בני ישראל באה"מ ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש. מוזכר ג"כ חמש פעמים ישראל במקרא אחד לחביבותם. ושיטר המגילה דכאן מוזכר בברכה גאל ישראל שאר ישראל ובתפלת מעריב מוזכר בברכה צ שאר יעקב הטעם דיעקב אבינו תקן תפלת ערבית שנאמר ויפגע במקום ואותו זמן היה נקרא יעקב לכן מזכירין בערבית שאר יעקב. ושאר ישראל נקרא בשחרית שנאמר שלחני כי עלה השחר וגו' כי אם ישראל. לכן מזכירין בשחרית שאר ישראל:

עיון תפלה

שירה חדשה וגו' ה' ימלך לע"ו. מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון (ברכות ז' ע"ב), כלומר שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל הבריות (סוטה י' ע"ב) ופרסם בעולם שהוא בעל הבריאה כלה, הוא אדוניה ואין לאחר חלק בה; בסגנון כזה יאמרו מסדרי הברכה הזאת, מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שיחד גם המלוכה דהיינו הנהגת העולם להקב"ה לבדו, כי אפשר להיות בעל הבית ולמסור הנהגתו לאחרים, עד שבאו ישראל על הים ויחדו אליו גם את המלוכה ואמרו ה' ימלך לע"ו, ולכן היא שירה חדשה, כי עד עכשו לא קראו אדם בשם מלך:

תקון תפלה

צור ישראל. כבר כתבתי בהערות לסדר ק"ש וברכותיה שעל הנוסח הזה רמזו בירושלמי ברכות (פרק א' ה"ט) וצריך לומר צור ישראל וגואלו, עיי"ש. וכתב המנהיג בהלכות ברכות סי' מ' ונהגו

צור ישראל. עפ"ה (ש"ב כג, ג) לי דבר צור ישראל: **קומה בעזרת ישראל.** עפ"ה (תהלים לה, ב) וקומה בעזרתי: **ופדה כנאמך יהודה וישראל.** כן נקד בעל סדור עבודת ישראל בשו"א המ"ם, דלא כהרוו"ה שהפסיק בסגול שלא כדין. ופירושו פדה אלהים יהודה וישראל כנאומך אשר נאמת על ידי

וְיִשְׂרָאֵל: וְנֶאֱמַר גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

(בשמים ראש) כתב השל"ה הק' והפוסקים לכפות הידים זע"ז בתפלה וכן נוהגים ותשים יד שמאל על לבך והימין על שמאל ומ"מ נראה באיזה מקומות מהתפלה שמתעורר בהתעוררת גדול יזקוף אצבעותיו והבכס

עץ יוסף

צמחתי לכם שנאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' עכ"ל: גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל. בפי' מחזור כל בו כתב שיש שאין גורסין זה ע"ש. ולפי הגורסין אמר כאן בגאולה ה' פעמים ישראל. אפשר שהוא נגד ד' גליות שאנו נגאלין ונגד גאולת הנפשות מיד הקליפות שתהיה במהרה בימינו אמן:

עיון תפלה

עבדיך הנביאים, כמו שנאמר (ישעיה יא, יב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ, ונאמר (ירמיה כג, ו) בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח, ונאמר (יחזקאל לז, טז – כב) קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו וגו' ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל וגו' ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד, כלפי מה ששנה ר"ע במשנתו (סנהדרין קי ע"ב) עשרת השבטים אינם עתידים לחזור שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינם חוזרים, אנחנו מתפללים בכל יום להשיב גם את שבות ישראל עם שבות יהודה, כי יקים השי"ת את דבריו אשר דבר ביד עבדיו הנביאים ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה אמר ה' (ירמיה ל, ג), ונאמר (שם לג, ז) והשיבותי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובניתים כבראשונה: גואלנו וגו'. פסוק הוא (ישעיה מז, ד): בא"י גאל ישראל. לשון עבר הוא ועניינו אשר גאל ישראל (הריב"א בסדור עבודת ישראל):

תקון תפלה

לומר צור ישראל קומה לעזרת ישראל ופדה כנאומך יהודה וישראל גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל בא"י גאל ישראל, ושמעתי כנגד חמשה ישראל הכתובים בפסוק אחד בפ' בהעלתך (במדבר ח, יט) ונזכרים חמש פעמים נגד חמשה חומשי תורה בשביל חיבתן של ישראל לפני הקב"ה עכ"ל: גאל ישראל. בפסחים (קיז, ב) אמר רבא קריאת שמע והלל גאל ישראל דצלותא גואל ישראל מאי טעמא דרחמי נינהו, וכתב שם הרשב"ם כר"ע דמתניתין שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה, עכ"ל. וכתב אבודרהם ז"ל דף ל"ג ע"ב "ותמצא כי בברכה זו מזכיר ז' פעמים אמת בנגד חצבה עמודיה שבעה" עכ"ל, ונפלא בעיני שהרי לפי נוסחתו הם שמונה פעמים אמת, ארבע פעמים לפני עזרת וארבע פעמים בתוך עזרת, כמו בנוסחי הספרדים והתימנים, וכ"ה בנוסחת הזהר (בשלח דף ס"ה ע"א), אבל בנוסחי אשכנז ורומא לא נמצאו רק שש פעמים אמת; ואולי לא חשיב תאבודרהם אמת קמייתא דתחלת הברכה שהיא שייכא להפסוק האחרון של פרשת ציצת כדמפרש רש"י (במדבר יד, מ) משום דכתיב וה' אלהים אמת וצ"ע. ועי' ספר חסידים סי' רנ"ח וכתב הכלבו סי' ט' שברכת אמת ויציב נתקנה ע"ד שלש פרשיות של ק"ש, אמת אלהי עולם מלכנו כנגד פרשה ראשונה שהיא קבלת עול מ"ש, (אמת) אשרי איש שישמע למצותיך כנגד והיה אם שמע שהיא קבלת עול מצות, אמת ממצרים גאלתנו כנגד פרשת ציצת שהיא להזכיר שאנו עבדיו שפדאנו מבית עבדים ולְהָקְנוּ לעם סגולה ונתן לנו מצות ציצת לאות ולהכר, כמנהג היום שנותנים אות על העבדים הקנוים, עכ"ל, ועי' מש"כ בעיון תפלה. ובשוחר טוב פרשה ו' שבע ביום הללתיך א"ר יהושע בן לוי אלו שבע מצות שבקריאת שמע, יוצר אור ואהבת רבה (מכאן משמע דהלכה כשמואל בברכות י"א ע"ב דבעינן למימר אהבה רבה ולא אהבת עולם דהא ריב"ל קאי כותיה והתוס' (ע"ז נ"ט סע"א ד"ה חדא) כתבו בשם סדר תנאים ואמוראים דהלכה כריב"ל בכל מקום) שמע והיה אם שמע ויאמר אמת ויציב וגאל ישראל (סבר לה דברכת אמת ויציב מרכבת משתי אגרות כמ"ש לעיל בשם שבלי הלקט). וזע"פ המאמר הזה נבין דברי הירושלמי בברכות (פ"א ה"ה) על הא דתנינן תמן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, מפרש התם ר' יוסי בר נחמן בשם ר"י בן לוי ע"ש שבע ביום הללתיך, ומפרש הרשב"א בתשובה הובאו דבריו בפירוש בעל החרדים דר' יוסי ס"ל כבני מדנחאי שבערב קורין פרשת ציצת וא"כ למה הוסיפו ברכה, אחת בערב, כדי שיהיו בין כל הברכות של שחר ושל ערב שבע ע"ש שבע ביום הללתיך, ולא הכניס ר"י עצמו במנין הפרשיות אלא הברכות, עכ"ל, ולפי המאמר הנזכר הכונה בפשיטות שיש שבע מצות בלילה כמו ביום, ארבע הברכות ושלש הפרשיות, ואפי' אם תמצי לומר דסבר ריב"ל כבני מערבא (פסחים יד ע"ב) שהיו אומרים תחת פרשת ציצת הפסוק (ויקרא יח, ב) דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אני ה' אלהיכם אמת, ג"כ שבע מצות הן, דאמירת הפסוק הזה ג"כ מצות שהוא במקום ויאמר:

והחכם יעשה בדעת עכ"ל. בתפלת י"ח יעמוד בכיוון רגלים זו כנגד זו והוא ע"פ סוד ונותן עיניו למטה ולבו למעלה. **לא** יפסיק בתפלתו משום הפסד ממון אבל משום סכנת נפשות אם אפשר לקצר היינו לומר תחלת הברכה וסופה יקצר. ואם אפשר להטות למקום אחר יטה ולא יפסיק בדיבור. ואם א"א לו יפסיק. אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה אלא ישתוק בקדיש עד יתברך ויכוין למה שאומר ש"ץ ויהיה כעונה. ש"ע. ולאחר יהיו לרצון יכול לענות קדושה ואיש"ר ומודים. אם נזדמן לו שמגיע ש"ץ למודים כשהוא עומד בתפלה אם הוא באמצע מהברכות ישחה עמו אבל בתחלת הברכה או בסופה לא ישחה שאין שוחין בתחלת ברכה ובסופה אלא באבות ובהודאה:

(דה"ח) (א) אין להפסיק בין גאולה לתפלה אפי' לקדיש ולקדושה ודוקא בחול או ביו"ט אבל בשבת פוסק לקדיש ולקדושה וכן במעריב אפי' בחול פוסק אפי' לברכו (ע"ס קי"א וסי' רל"ו) וכן אין מפסיקין לענות אמן אחר הש"ץ זולת אמן של גאל ישראל אם שמע מהש"ץ פוסק ועונה (ואמנם נכון לסיים בשוה עם הש"ץ דאז א"צ לענות מ"א סי' ס"ו ועי' סי' קי"א וראיה לדברי ממ"ש בתה"ד סי' י"א הובאו דבריו בסי' ק"ס ע"ש בב"י) ודוקא שכבר השלים הברכה של גאל ישראל וטרם שהתחיל להתפלל שמע הברכה גאל ישראל מהש"ץ אבל אם שמע הברכה הנ"ל קודם שסיים הוא גאל ישראל אסור לו לענות אמן של גאל ישראל (חוץ מאמן של האל הקדוש ושו"ת) דקודם גאל ישראל דין אמצע הפרק יש לו וכמו שנתבאר לעיל (א"ר שם דלא כמ"א ועי' פ"מ) לכן אם יודע שיאמר קדיש או קדושה ימתין בשירה חדשה כדי לענות אם עדיין לא שמע (ועי' לעיל בדין איחר לבוא לבית הכנסת מ"ש מתי צריך להמתין תראנו משם ותדרשנו לכאן עי' סי' קכ"ד) ובדיעבד אם התחיל שירה חדשה קודם שאמר בא"י גאל ישראל ג"כ עונה לקדיש ולקדושה רק לכתחלה ימתין בשירה חדשה (עי' ס"ס ס"ו ובא"ר) והש"ץ לאחר שהתפלל התפלה בלחש קודם חזרתו בקו"ר מותר לו להפסיק (מ"א ס"ס קי"א) רק לא לדבר הרשות (עי' פ"מ שם): (ב) שכח להניח טלית אם לא היה לו מקודם והביאו לו בין גאולה לתפלה לא יתעטף ולא יברך ומכ"ש באמצע התפלה לא יניח ואפילו היה עומד בטליתו ונפל כולו לא יתעטף דהוי הפסק ואם עבר והתעטף לא יברך (סי' נ"ז) רק קודם שסיים בא"י גאל ישראל דהוי באמצע הפרק יניח בלא ברכה ולאחר התפלה ימשמש בטלית ויברך (סי' ס"ו): (ג) אם לא היו לו תפלין והביאו לו תפלין בין גאולה לתפלה יניחם ולא יברך עד אחר התפלה אבל אם הביאו לו באמצע הפרק של אמת ויציב קודם גאל ישראל יניחם ויברך עליהם והטעם דתפלה צריכה תפלין (שם): (ד) לא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר דבר גדול שגבוה י' טפחים ורוחב ארבעה אבל דבר קטן לית לן בה ודבר קבוע

(ערוגת הבושם) כתב הלבוש סי' קי"ב צריך אדם ליזהר בתפלת י"ח שאחז"ל שק"ך זקנים ומהם היו כמה נביאים תקנו, ובדיוק גדול וטעם גדולה תקנוה. לפי שתקנוה על עניני התולדות שהיו בעולם. שכן אמרו באגדה [פרקי דר"א] *) כשניצל אברהם מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו מגן אברהם. כשנעקד יצחק וניצל אמרו מחיה המתים. כשבא יעקב ופגע בשערי רחמים והקדיש שמו של הקב"ה אמרו האל הקדוש. כשלימד גבריאל את יוסף ע' לשונות אמרו חונן הדעת. כשעשה ראובן תשובה נצטער ונקנס עליו מיתה ושב בתשובה וחיה דכתיב יחי ראובן ואל ימות אמרו הרוצה בתשובה. כשעשה יהודה מעשה תמר ואמר צדקה ממני ונסלח לו אותו עון אמרו חנון המרבה לסלוח. כשאמר הקב"ה במצרים לישראל וגאלתי אתכם אמרו גואל ישראל. כשריפא רפאל את אברהם אמרו רופא חולים. כשזרע יצחק ומצא ק' שערים אמרו מברך השנים. כשבא יעקב למצרים ונתקבצו השבטים עם יוסף אמרו מקבץ נדחי עמו ישראל. כשאמר הקב"ה למשה ואלה המשפטים אמרו מלך אוהב צדקה ומשפט. כשטבעו המצרים בים סוף אמרו שובר אויבים ומכניע זדים. כשאמר הקב"ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך ובטח על דבריו ואח"כ נתקיים אמרו משען ומבטח לצדיקים. כשבנה שלמה בית המקדש אמרו בונה ירושלים. כשעברו ישראל בים סוף ואמרו שירה אמרו מצמיח קרן ישועה. כשנאנחו ישראל ויזעקו ושמע ה' את נאקתם כדכתיב וישמע אלהים את נאקתם אמרו שומע תפלה. כשירדה שכינה במשכן אמרו המחזיר שכינתו פי' שכבר נסתלקה מהם ע"י מעשה העגל ועכשיו חזרה. ויש דאמרי כשחזרה שכינה בבית שני אמרו המחזיר שכינתו לציון וזה נוסח שלנו. כשהכניס שלמה את הארון לפני ולפנים ונפנה ונתן הודאה ושבח אמרו הטוב שמך ולך נאה להודות. כשנכנסו ישראל
לארץ

*) פי' הנוסחא בשבלי הלקט השלם סי' י"ח.

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

גרסינן במגילה (יז ע"ב) אר"י ואמרי לה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים (ראה למעלה בהערה לסדר ק"ש וברכותיה ד"ה כל זה) תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר, פרש"י כמשפט המקראות כדיליף לקמן, עכ"ל, עוד תניא התם שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר לפני רבן גמליאל ביבנה (בספרי תולדות ישראל לקח השלשים ושמונה סדרתי את המעשה הזה בימי רבן גמליאל הזקן, וכן האמת, ראה סדר הדורות ח"ב ערך שמעון הפקולי), וגם י"ח ע"א וכי מאחר דמאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תקנו תפלה על הסדר שמעון הפקולי מאי הסדיר? ומשני שכחום וחזרו ויסדום. ובשיטה מקובצת הנדפס מחדש על ברכות (כח ע"ב) בהגה „לא שנשתכחו מעולם רק שהיו אומרים אותה שלא כסדר שאנו אומרים היום והוא הסדירם כסדר הזה אשר בידינו, וכן הוא העקר, כך שמעתי וכך קבלתי אני הכותב, וראיה מן הגמ' דקאמר שמעון הפקולי הסדיר ולא קאמר יסד" עכ"ל, כוונתו כי לא יתכן לומר שנשתכחו לגמרי כמוש"כ התוס' (ברכות כ"ג ב') ד"ה ואזי עזרא היכי תיקן דדבר הרגיל בכל
יום

קבוע כגון תיבה או ארון או מטה אין חוצצין וה"ה דבר שהוא לצורך תפלה בבית הכנסת כמו שלחן וכה"ג שצריך להניח ספר עליו לא הוי חציצה (סי' צ' בט"ז) והמדקדק ואפשר לו יזהר גם בדבר שהוא צורך תפלה (ע"ש מ"א וא"ר): (ה) ואף במידי דחציצה בינו ובין הכותל אם א"א להתפלל בקלות בענין אחר כגון לפעמים שמתפללים בעשרה באיזה חדר וא"א לכל אדם לעמוד בלי חציצה אל הכותל אל יעכב התפלה בשביל זה לילך לחדר אחר וכ"מ יעצים עיניו או יביט תוך הסידור שלא יבא לידי ביטול כוונה (שם בט"ז): (ו) בעלי חיים חוצצין ואדם אינו חוצץ ואם אפשר גם בזה יזהר (שם): (ז) בגדים המצויירין אע"פ שאין בולטין אין נכון להתפלל נגדם ואם יקרה לו להתפלל נגד בגד מצויר או כותל מצויר יעצים עיניו ולכן אין לצור צורות בסדורים או בבית הכנסת ולמעלה מקומת אדם מותר (שם): (ח) המתפלל לא יעמוד לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא ולא ע"ג ספסל ואפי' אינן גבוהים ג"ט הואיל והוא דבר המיטלטל ולא ע"ג מקום גבוה ג"ט אע"פ שהוא קבוע אא"כ היה זקן או חולה שקשה לירד משם או שהיה ש"ץ וכוונתו להשמיע לצבור (סי' צ') ואמנם עכשיו נוהגין להיות מקום שהש"ץ עומד מקום נמוך מאחר ביהכ"נ ע"ש ממעמקים קראתיך כו' (שם): (ט) היה גבוה ג"ט ויש בו ד' אמות על ד' אמות הרי הוא כעליה ומותר לו להתפלל על גביו וכן אם היה מוקף מחיצה אע"פ שאין בו ד' על ד' מותר שאין גובהו ניכר הואיל שחלק רשות (שם): [לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר ואם הוא בדרך מותר לו להתפלל בשדה]: (י) כשעומד להתפלל לא יסמוך עצמו
על

לארץ ונתקיים להם ונתתי שלום בארץ אמרו המברך את עמו ישראל בשלום עכ"ל האגדה. והטונה כי המאורעות האלו נעשים בכל יום והם הכוללים כל מה שנעשה תחת השמש. כי מעשה האבות סימן לבנים. ואנו צריכין להתפלל אליו ית' שיהיה עמנו כמו שהיה עמהם. על כן תקנום להתפלל עליהם בכל יום. ואע"פ שהמאורעות האלו י"ט דברים הם ואנו קורין אותה תפלת י"ח. מפני שמתחלה לא תקנו רק י"ח ברכות. כי ברכת ולמלשינים לא תקנו הק"כ זקנים ואח"כ בימי ר"ג נתרבו המינים והוסיף לתקן ברכה זו וקבעוה בין אלו ברכות התפלה. אבל השם הראשון שלא היו אלא י"ח לא זז מפי הבריות וקראוה תפלת י"ח. ומה שעינו סדר המאורעות שמטה הכל על סמך פסוקים. עוד אחז"ל שלש ראשונות למה הן דומין לעבד המסדר שבח לפני רבו. אמצעיות למה הן דומין לעבד שמבקש פרס מרבו. אחרונות למה הן דומין לעבד שקבל פרס מרבו שמשבחו והולך לו. וכיון שהראשונות והאחרונות כולן הן שבחו של הקב"ה לפיכך אמרו אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש האחרונות אלא באמצעיות שאין דרך אדם לשאול צרכיו מן מלך ב"ו בשעה שמספר בשבחו אלא מקדים לספר שבחו ואח"כ שואל ממנו מה שצריך. וכשעשה שאלתו משבחו ומברכו והולך לו. וכן מכסיסו של ממ"ה הקב"ה. לפיכך אין שואלין צרכיו בשלש ראשונות ובשלש אחרונות. ודוקא צרכי יחיד. אבל צרכי צבור שואלים ואין קפידא. כי אדרבה זהו ג"כ שבחו של מלך שרבים צריכין לו. ועל זה אנו סומכין שאומרים פיוטים וקרובו"ץ אפי' בג' ראשונות ובג' אחרונות שכולם צרכי רבים הם עכ"ל הלבוש: **בשיעמוד** להתפלל יכוין רגליו זה אצל זה בכוון (פי' לאפוקי מה"ד בירושלמי דסגי נעקב בגד גודל. קמ"ל דלא סגי בכך אלא בעינן כוון ממש זה

אצל זה. אליהו רבה) כאילו אין אלא אחת להדמות למלאכים דכתיב בהן ורגליהם רגל ישרה כלומר רגליהם נראים כרגל אחת (סי' צ"ה) ועוד כשעומד כן אינו עומד בחזקה וזה מורה שעומד באימה ובכנפה. ומהרי"א בהג"ה: כתב כמו שנסתלק ממנו התנועה לגבוה ולא לסבב שום חפץ מבלעדי ה' ע"כ. ודעת רבינו בחיי פ'
קרח

התקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

יום הוא ע"כ אנו זכורים, עכ"ל, ועי' בהגהות הב"ח שם, וכמו שכ' הר"ן ז"ל בשם רב האי גאון ז"ל (ר"ה ל"ד א') אל תחשבו בלבבכם כי בימי ר' אבהו נפל ספק זה וכו' עיי"ש, ועי' תשו' חות יאיר סי' קל"ב, אבל סדר הברכות יתכן שאנשי כנה"ג לא הקפידו עליו כ"כ רק למצוה ולא לעכובא, כמו בברכות ק"ש שכשתקנום על הסדר תקנום, כמו שהארכתי בהערה לסדר ק"ש וברכותיה, ומ"מ קי"ל בשו"ע או"ח סי' ס' סעיף ג' דסדר ברכות אינו מעכב, עד שברבות הימים שכח הסדר לגמרי וכל אחד סדרן כחפץ לבו, ובבית דינו של ר"ג קבעו מסמרות בסדר ברכות התפלה וסמכום על המקראות כמבואר בגמ', וגזרו שכל המשנה את סדרם לא יצא ידי חובתו, ועי' תוס' (ברכות ל"ד א') ד"ה אמצעיות, ותקנה גדולה עשו בדבר הזה, השלמים שהם ראו שהבית עתיד ליחרב בעוד ארבעים שנה וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ותלאוהו רעות רבות וצרות ויתפזר לכל רוח באין מורה ומנהל ובאין שופטים ושוטרים, ולעם מפוזר ומפורד נתן סדר קבוע בכל דבר, כי הסדר הכולל מחזיק השלום והקיום, ואם שנוי הלשונות הבלתי עקריות גרם פרוד הדעות בישראל, כמו שאנחנו רואים בימינו היום, קל שנוי בענין הסדר. אבל בברכות ק"ש לא

הקפידו על הסדר לפי שעתים הן. והנה בפירוש רבינו חננאל שבש"ס חדש דפוס ווילנא שם לא גרים בגמ' לא הקושיא ולא התירוץ, וכן רבינו יונה בברכות שם נראה בהדיא דלא גרים להו כלל, וכן בש"ס כת"י מינכען מסכת ק"נ שהו"ל מהר"נ רבינאוויץ בדקדוקי סופרים ובכל הכת"י שהיו בידו ליתנהו להנהו מילי, וכן העקר, לפי שהשאלה **שמעון הפקולי מאי הסדיר** באמת אינה שאלה, כי בימי אנשי כנה"ג היה בהכרח נוסח הרבה ברכות באופן אחר ממה שהוא בידנו היום, למשל נוסח ברכת **השיבה שופטינו כבראשונה** וגו' אין לו מקום בימי אנשי כנה"ג שהושיבו בתי דינין בכל ערי יהודה (ב"ק פ"ב א' וריש כתובות) וכי לא ישרו בעיניהם השופטים הצדיקים שהושיבו הם בעצמם בימיהם היה בלא ספק נוסח הברכה **מלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט** ולא יותר, ועל זה ודאי היו צריכים להתפלל, כי אז היו נכנעים תחת מלכי פרס, אבל בארבעים השנה שלפני החרבן שגלתה סנהדרין מלשכת הגזית ועם המשפט לקח מהשופטי ישראל ונתן לפקידי רומא, ראוי היה להתפלל **השיבה שופטינו כבראשונה**: ועפ"ז נבין טעות התפלה השיבה שופטינו כבראשונה וגו' והסר ממנו יגון ואנחה,
לכאורה

על העמוד או על חבירו ואפי' סמיכה כל דהו שאם יפול אותו דבר שסומך עליו לא יפול הוא (לפי טעם ההגמ"יי שצריך לעמוד באימה) (עי' א"ר סי' קמ"א): (יא) כשהוא מתפלל לא יאחז בידו דבר שאם יפול יש בו הפסד או יזיק לו מפני שלבו עליהם ויטרד והמדקדקין מסירין מלאחוז בידיהם שום דבר וכן נכון אבל מחזור או סדור שמתפלל מתוכו הואיל ותופסן לצורך התפלה לא טריד (סימן צ"ו): (יב) יש ליזהר למי שמתפלל בתוך הסדור שירשום תחלה כל המקומות שצריך להתפלל באותה תפלה ולא יחפש אחריהם בשעה שמתפלל (שם): (יג) נפל ספר לפניו על הארץ ואינו יכול לכוין מפני זה מותר להגביהו כשסיים הברכה (מ"א שם): (יד) צריך להסיר מאתו כל דבר המטרדו מהתפלה כמו ליחו וריעו (סי' צ"ז): (טו) היה צריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל בין לגדולים בין לקטנים (א"ר סי' צ"ב בשם גדולי המחברים דלא כמ"א) וה"מ שאינו יכול להעמיד על עצמו שיעור שעה וחומש אבל יכול להעמיד שיעור זה יצא בדיעבד אבל לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו יפה יפה ואע"פ שיעבור זמן תפלה בצבור מ"מ יפנה מקודם מיהו אם יעבור זמן התפלה יש לסמוך על הרי"ף ולהתפלל הואיל ויכול להעמיד על עצמו שיעור כנ"ל (שם ועי' א"ר): (טז) אם באמצע תפלתו נתעורר לו

קצת מהביט לזה בכתב לשלוח כאלו רגליו כעולים ואין חפצו תלוי בעצמו ואין בידו לספק רצונו אם אין הקב"ה מסכים על ידו. ולפי שהנושא הרגלים גדולה משמשת הידים לקרב תועלתו ולדחות נזקו לכך המשנו בשוב רגלים ולא הידים ע"כ. וכתב הא"ר דמשמע ברמב"ם פ"ה מהלכות תפלה דכוון הרגלים אינו אלא לכתחלה ואין צריך לחזור ולהתפלל אף שלא כוון כלל. ב"ש בהגה דרשות בידו להתפלל נדבה בלא חדוש. עכ"ל. עכ"פ לכתחלה בודאי צריך לכוון רגליו זה אצל זה. ויכוף ראשו מעט למטה. ויסגור עיניו שלא יסתכל בשום דבר. וכשמתפלל בסדור לא יגביה עיניו מן הסדור. מי שמתפלל בעינים פתוחות ומסתכל בשאר דברים מקדים עליו מלאך המות. ור"ל שאינו זוכה לראות השכינה בשעת מיתתו רק מלאך המות. ויניח ידיו על לבו כימין על השמאל. ויעמוד באימה ויראה כי השכינה נגד המתפלל. ויחשוב אל לבו אף שבא"ס מלא כל הארץ כבודו. מ"מ שכינתו בעומד לנגדו ורוצה לשמוע כל צרכיו ואין ביד שום נברא מלאך או מזל או כוכב למלאות שאלתו כ"א ברצונו ית' ומתפלל כעני בפתח בלב שלם (שם). ויוציא המלות מפיו בלחש כדי שישמע מה שהוא אומר. אבל יזהר שיהיה בלחש שאפי' העומד סמוך לו לא ישמע קולו כמ"ש בחנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. ואפי' בר"ה ויוה"כ ואפי' מתפללים כולם בסדורים. כי אין הטעם משום שלא יבלבל בלבד

אלא מטעמים אחרים דתפלה צריכה דוקא בלחש (סי' ק"א). וז"ל הזהר פ' ואתחנן דף ר"ס בצפרא דרב המנונא סבא אמר מאן דפקח עיני בשעתא דצלותא או דלא מאיך עינוי בארעא אקדים עליה מלאך המות. וכד תיפוק נפשיה לא יסתכל בנהורו דשכינתא ולא ימות בנשיקה. מאן דמזלזל בשכינתא מזדלזל הוא בשעתא דאצטריך ביה הה"ד כי מכבדי אכבד כו'. האי מאן דאסתכל בשכינתא בשעתא דאיהו מצלי. היך יכיל לאסתכלא בשכינתא. אלא לינדע דודאי שכינתא קיימא קמיה. וז"ל הזהר פ' ויקהל אי האי צלותא אצטריך לאדלא דב"נ לית מאן דלית לה לצילא ולא לאימון לה אחרנין בר מאן דשמע בקדמיתא בגין כן בעי לאסתמרא דלא ישתמעון להאי צלותיה בני נשא עכ"ל. ובכתבי האר"י ז"ל אי' ואם מגביה קולו בעמידה גורם לאחיזת הקליפות לכן הזהר מאד:

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

לכאורה מה ענין זה לזה? ואפשר לומר בדוחק עפ"מ שאמרו רבותינו בשבת (קל"ט ע"א) אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל, ושנינו באבות פ"ה חרב באה לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין וכו'. ועוד קשה מאי דאמרינן שם במגילה וכיון שנתקבצו הגליות (ברכת תקע בשופר) נעשה דין ברשעים (ברכת השיבה שופטינו) וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים (ברכת ולמלשינים), וכן בילקוט אסתר ג' פסוק ולמלך אין שוה להניחם ובמדרש אבא גוריון פנים אחרים הוצאת בובער פסוק ישנו עם אחד במלשינותו של המן „ואח"כ אומרים אוהב צדקה ומשפט ומקוים שיעשה הקב"ה בנו דין" ע"כ, לכאורה יפלא איה נזכר בברכת השיבה ענין עשות דין ברשעים, הלא תכלית המשפט האמתי איננה רק לבער הרשעה מקרב הארץ כי אם גם להקים הצדק על מכונו? אולם לפי דרכנו יובן היטב, שיסוד הנוסח הזה על גלות הסנהדרין מלשכת הגזית, דכיון דחזו דנפישי להו רוצחים ולא יכלי למידן אמרי מוטב נגלי ממקום למקום כי היכי דלא ליחייב (ע"ז ח' ע"ב), מובן מאליו כי אחרי סור פחד הסנהדרין מעל פני הרשעים שופכי דם נקי הוכפלו הרציחות ותמלא הארץ שוד וחמס ורבו יגון ואנחה כי אין שלום ליוצא

ולבא, לפיכך תקנו תפלה על תשובת הסנהדרין למקומה למען תוכל לעשות דין ברשעים לבער הרע מקרב הארץ, וחזר השלום למקומו ונסו יגון ואנחה. אבל במצב שהיו אז לא היתה תועלת גם בתשובת הסנהדרין למקומה, כי מלכי רומא העריצים לא נתנום לשפוט על דעת עצמם מבלי הסכמת פקידיהם, לכן הוסיפו אז להתפלל על הסרת עול הרומאים מעל שכמם, ומלוך עלינו אתה ה' לבדך וגו' ואז תמלא יד הסנהדרין להוציא לאמת משפט, באופן שעקר מטרת הברכה הזאת עשות דין ברשעים. והקיצור שמצוי בתפלת הביננו והתועים על דעתך ישפטו, רוצה לומר לא על דעת שופטי הרומאים כי אם על דעת המקום ב"ה דהיינו ע"פ הסנהדרין; וגרסת המחזור ויטרי סי' מ"ב והתועים, בדתך ישפטו, ר"ל לא בדתי הרומאים. — וכן לא היה ראוי להתפלל בימי אנשי כנה"ג ושא נס לקבץ גליותינו, כי מלכי פרס אשר מלכו בימיהם על כל נפוצות ישראל כבר נתנו להם הרשיון להתקבץ ולשוב לארצם, כמו שהכריז כורש בריש ספר עזרא, ואם הם ברצונם לא אבו להתקבץ — מה יעשה להם הקב"ה? והיתה אז הנוסחה בלא ספק תקע בשופר גדול לחרותנו ולא יותר, כי בני חורין לא היינו בעת ההיא; אבל בימי ר"ג שתקן כבר נתגלגלו העתים רבות ונדחו בכל ארצות פזורים, והיו

כל

לו תאוה בין לגדולים בין לקטנים מעמיד עלמו עד שיגמור ולא יפסיק ודוקא שאינו מתאוה כ"כ שיהא משום בל תשקלו אבל אם יש משום בל תשקלו יכול להפסיק ואם הטתין מים לא יתפלל עד שישהה כדי הילוך ד"א משום ניצוצות וכן המתפלל לא ישתין עד שישהה כדי הילוך ד"א (שם): (יז) היה עומד בתפלה ובוקש לנאת ממנו ריח מלמטה ונלטער הרבה וא"י להעמיד על עלמו אם מתפלל בביתו הולך לאחוריו ד' אמות ואם אינו יכול לילך לאחוריו ילך לצדדין ומוליא הרוח וממתין עד שיכלה הריח ואומר רבון עולמים ילרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו חרפה וכלמה בחיינו רמה ותולעה במותנו וחוזר למקומו שפסק ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש (עי' א"ר) אמנם אם יכול לעמוד על עלמו אף ע"י דחיקת רב ליכא משום בל תשקלו וכל זה כשמתפלל בביתו אבל בלבור דהוי ליה ביוש גדול א"ל כלל להרחיק לאחוריו וגם לא יאמר הרבון רק ימתין עד שיכלה הריח וחוזר למקומו שפסק ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש כנ"ל (סי' ק"ג דלא כמ"א): (יח) אפילו נטל ידיו שחרית אם הסיח דעתו לריך לחזור וליטול ידיו אם יש לו מים אע"פ שאין לכן שום לכלוך ולא יברך וכן אפילו ידיו מלוכלכות ונגע במקומות המכוסים מ"מ אם אין לו מים א"ל לחזור אחר מים רק ינקה ידיו בלרור או בקיסם וכן אם הזכיר באמלע תפלה שנגע במקומות המכוסים יחכך ידו בכותל או בכל מידי דמנקה (סי' נ"ב): (יט) לא יגהק ולא יפהק בתוך התפלה ואם לריך מתוך אונס יניח ידו על פיו שלא יהא נראה פתיחתו (סי' נ"ז): (כ) וכן אסור לו לרוק בתוך התפלה ואפי' בתחנונים שאחר תפלתו אסור כ"ז שלא פסע ואם א"א שלא ירוק שמלטער הרבה ויהא טרוד בתפלתו מבליע בכסותו בענין שלא יהא נראה על הבגד ואם הוא איסטניס וא"י להבליע בכסותו במאוס לו או שאינו יכול להטהותו בתוך פיו עד שיבליע בכסותו זורקו לאחוריו ואם א"א לאחוריו זורקו לשמאלו ואם א"א לו לשמאלו יזרוק לימינו ואם א"א לימינו יזרוק לפניו (שם וא"ר בשם הב"ח): (כא) אם כינה עוקלתו ימשמש בבגדיו להסירה שלא תתבטל כוונתו אבל לא יסירנה בידו (שם ועיין א"ר): (כב) היה עומד בתפלה והתחילו מי רגלים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו מימי רגליו וחוזר לקרות אפי' אם נפלו על בגדיו ויש בהם טופח ע"מ להטפיח כיון שהם מכוסין בבגדיו אבל אם הם מגולין לריך להסיר אך בתפלה אסור לזוז ממקומו וא"ל להסיר המי רגלים אפי' הם מגולין ואם היו שותתין על גופו לריך לקנח את גופו ובאופן שהבגד המקונח לא יגע על בשרו ואם נפלו בארץ מרחיק ד' אמות (סי' ע"ו וע"ח): (כג) אם עמד להתפלל בלפון או בדרום יעמוד במקומו ויחזיר פניו למזרח ואם עמד למערב לא יחזיר פניו כלל רק יעמוד במקומו ויתפלל (סי' ל"ד בט"ז) ואם מתפלל בלבור וטכח והתחיל להתפלל לרוח אחרת ואוטה מילתא אם יכול לצדד פניו באופן שאין כ"כ היכר ש"ד ואם לאו יהפוך עלמו לנד שהקהל מתפללין (עי' פ"מ ועיין סי' ק"ד דהליכה לא הוי הפסק כ"כ ועיין מ"ש מ"א סי' קכ"ד): (כד) כשעומד עם הלבור ומתפלל אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הלבור אא"כ השעה עוברת ואין הלבור מתפללין כגון שמאריכין בפיוטים או לסבה אחרת אז מותר להתפלל אפילו בבהכ"נ וא"ל לילך לביתו אפילו יש לו שהות (סי' נ' ע"ש מ"א וא"ר): (כה) אינו פוסק בתפלתו לא לקדיש ולא לקדושה ולא לברכו אלא ישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהא כעונה ובקדיש לאחר שאמרו יתברך סדר ללותיה (סי' ק"ד) [י"א כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות דרך קירוב והגשה]:

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

כל הגליות חפלות להתקבץ תחת כנפי השכינה שבשמים בכל לבם ובכל נפשם ולא נשא להם הקב"ה נס. — וכן התפלה על גרי הלדק לא היתה ראויה בימי אנכה"ג, כי לא נודעו לנו גרים בעת ההיא, רק בימי ר"ג הזקן נתרבו גרים בישראל, כמלכי בית הדייב וזולתם אין מספר, על כסופרי העמים הקדמונים כדיא קסיוס וכיו"ב היו מתאוננים על המראה הגדול שדוקא בימי רדת מלכות ישראל וחכנו הלאומי נתוספו עליהם המון גרים מסביב. וכן משמע מתוך הברייתא השנויה (מגילה י"ז ב') **וכולל גרי הצדק עם הצדיקים,** ובתוספתא סופ"ג דברכות **וכולל של גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים,** מזה משמע שמתחלה היתה הברכה מתוקנת רק ללדיקים, ובימי ר"ג הוסיפו בה גרים. — וכן הנוסח **והשב את העבודה לדביר ביתך** אין לו מקום בתחלת בנין הבית השני, כי העבודה כבר שבה או למקומה והכהנים נדוקים ומגוקים מכל שמץ דופי עומדים ומנלחים עליה, מה מקום לבקשה זו? בימיהם היה בלא ספק נוסח ברכת העבודה כמו שזכר רש"י ז"ל (ברכות י"א ב') **רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל עבודת עמו ישראל,** אי נמי **שאותך לבדך ביראה נעבוד.** ובתוס' (תמיד ל"ב ע"ב) ד"ה ה"נ מסיימין בא"י **שוכן בציון,** וגרס"י (יומא ס"ח ע"ב) **רצה בעמך ישראל ותרצה העבודה בדביר ביתך** וכו' **שאותך לבדך ביראה נעבוד,** או כמו שהיא בויקרא רבה פ"ז ובפסיקתא דר"כ הולאת בובער פיסקא שובה **רצה אלהינו ושכון בציון עירך** (כי שכינה חסרה בבית שני כדתניא ביומא כ"א ב') **ויעבדוך בניך בירושלים,** עיי"ש בהערה ל"ב; אבל בימי ר"ג הזקן אע"פ שגם אז עדיין העבודה במקומה עומדת, קרוב הדבר מאד שכוונו דבריהם נגד בית חוניו במלרים אשר הרים ראש בימים ההם במדה שירד כבוד בית ה' בירושלים, בתגרת ידי כהני און שהוקמו על פי פקודת מושלי רומא כידוע, ועי' מנחות ק"ט א' ויומא ל"ח א' וירושלמי יומא פ"ו ה"ג, לכן בקשו להשיב העבודה לדביר בית ה' בירושלים. ואף אמנם הקשיב אלהים בקול תפלתם, כי בשנים מועטות אח"כ נחרב בית חוניו, כשלשים שנה לפני חרבן בית ה' בעיה"ק ושבה העבודה לציון. — לפי זה היתה לשמעון הפקולי עבודה רבה לפני רבן גמליאל לשנות לסוסיף ולגרוע בנוסחי הברכות כנגד הנוסחאות שהיו בימי אנשי כנה"ג באופן שיסכימו למעמד האומה בימיו, ואיך יתכן לשאול שמעון הפקולי מאי הסדיר? הרי הסדיר את הנוסחאות כראוי וערכן ותקנן כפי הנלרך:

וברכת המינים נראה בעיני שנתקנה לא נגד מעריצי הגליליי כמו שחשבו רבים מגדולינו ז"ל (עי' בס"ג דפוס ברלין הוצאת הג' הילדעסהיימער ז"ל דף כ"ז

כ"ז), כי עדיין לא נפרצו כ"כ בעת שהיה באופן שיצטרכו לתקן כנגדם ברכה מיוחדת, אלא עקר תקנתה היה נגד כל הכתות השוטות הנוטות ממקור דת ישראל לגרוע או להוסיף, שנתרבו בימים ההם, כמו הצדוקים והבייתוסים והאיסיים (היונים והרומאים קראום איסינים כנו"ז, כמעט ברור אצלי שמקור המלה מעברים **חיצונים** אשר נפלגו מעל עדת ה' לעדה ולכתה בפני עצמה ויכונו להם מושב **מחוץ** למחנה, ושספריהם נקראו אצל רז"ל במסכת חלק בשם **ספרים חיצונים**, ואסרום מבוא בקהל נוחלי עוה"ב, ומנחם חברו של הלל הזקן שאמר עליו אביי (חגיגה ט"ז ע"ב) שיצא לתרבות רעה, היינו שמשך ידו את האיסיים כידוע, ויוסף הכהן סופר דברי הימים אשר נטל חלק ברומא בחורבן הבית בהסגירו את מבצר יודפת ואת נפשו ביד אויב, היה בימי נעוריו תלמיד האיסיים, ויחס הכתה הזאת לאמיתת הגליליים ידוע בקורות הימים) וטובלי שחרית (שבולי נפש הפרושים, כמו שזכרו בתוספתא סוף מס' ידים ע"ש הגהת הגר"א ז"ל והובאה בר"ש) וכיוצא בהם, כל הכתות הללו היו נקראים אצל רז"ל בשם **מינים**, א) ולפי שכל המינים הנזכרים הזיקו הרבה להיהודים ולהיהדות כידוע בקורות הימים, הוצרכו לתקן כנגדם את הברכה הזאת. — אבל קשה מאד לעמוד על בירור הנוסח האמתי שהיה לה בימי קדם, כי מאז עד היום קבלה שנויים הרבה לפי רוח המבקרים אשר עלה עליה. ולבי אומר לי כי נוסח התימנים הוא היותר קדום ויותר קרוב אל המקור הראשון: **ומלכות זדון** וכן הנוסח בספר יוסף המקנא בימי בעלי התוס'. ב"ת ח"ג לד 15, וכן היה גם נוסח האשכנזים בימי מהרש"א ז"ל כמו שזכר בחדושי אגדות (מגילה ו' ע"א ד"ה עקרון תעקר) **תעקר ותשבר** (שניהם מבנין הקל, וכן תעקר, כי עקר בפיעל לא נמצא אלא אצל פרסות בהמה, וסוף הברכה בכל הנוסחאות **שובר** אויבים ג"כ מהקל) **מהרה בימינו, בא"י שובר אויבים ומכניע זדים**, וזהו מה שאמרו במגילה י"ז ב' וכולל **זדים** עמהם ב):

ובדבר מספר הברכות נראה כי קבלה היתה ביד חז"ל שהמספר הזה דוקא, ומאז עליו סמוכים הרבה, אמרו בברכות כ"ח ב' הני י"ח כנגד מי (העתקתי לעיל בהערה לסדר ק"ש וברכותיה), ובירושלמי שם פ"ד ה"ג ריב"ל אמר כנגד שמונה עשר המזמורות שכתוב מן ראשו של תהלים עד יענך ה' ביום צרה (כלומר אחרי אשר התפללת שמונה עשרה פסוקיו יענך ה') אם יאמר לך אדם תשעה עשר הן אמור לו אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא (וכ"ה בבבלי ט' ע"ב, וכן היה מנהג בעלי המסרת למנות בספר תהלים קמ"ז פרשיות, כדאיתא במס' סופרים פט"ז הי"א ובשוח"ט מזמור כ"ב אריב"ל וכו' קמ"ז מזמורים שכתוב בספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב, ועי' פסחים קי"ז א' בתוס', ומזה נראה אמיתת גרסת כת"י מינכען מסכת ק"נ שהיה ביד הרב מהר"ל ראבינאוויץ ז"ל דגרים בברכות שם מאה פרשיות אמר דוד עד פרשת ברכי נפשי שהיא אצלנו פרשה ק"ד, ואע"ג דאין לגרוע מן המספר את הפרשה יו"ד כדעת קצת כדמשמע בסוגיין וכ"ה לפי מסקנת התוס' (מגילה יז ב) כד"ה ודוד לתרי פרשתי מינהו, יש לומר דפרשה מ"ב ומ"ג חדא הויין, דהתם מוכחא מילתא דתרוייהו חד ענינא, וכן פרשה ע' ופרשה ע"א בך ה' חסיתי אחת הן, זאת נראה ממה שמליצות שתיהן נמצאות גם במקום אחר בפרשה אחת והיא פרשה מ', בפ' מ' כתוב ישומו על עקב בשתם וגו' ישישו וישמחו בך וגו' ואני עני וגו', שלשת הפסוקים האלה כסדרן נמצאים בפרשה ע'; בפרשה מ' כתוב יסוגו אחור ויכלמו חפצי רעתי, ובפרשה ע"א יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי; שם נאמר אגידה ואדברה עצמו מספר, ובפ' ע"א כי לא ידעתי ספורות. ועי' עוד מה שהאריך בזה ר' וואלף הײדענהײם ז"ל בפתיחתו לס' תהלים שהו"ל ובשו"ת תשובה מאהבה סי' קי"א וקי"ב ובהערות הר' בובער למדרש שוח"ט שם הערה פ"ח). וז"ל הר"ד אבודרהם ז"ל המסודרס תפ"ו דף ה' ע"א „שנתקנו גם נגד י"ח אזכרות שבשירת הים, כי תמצא בשירה י"ב אזכרות, זה אלי ואלהי הרי י"ד, וכשתצרף ה' שהוא קודם השירה ארבע אזכרות, הרי י"ח אזכרות (במחזור ויטרי הנדפס מחדש דף ו' ז"ל „שבפרשת הים מן ויהי באשמרת הבקר עד ה' ימלך לע"ו יש י"ח אזכרות" עכ"ל), ובמדרש אמרו שנתקנו גם נגד י"ח פסוקים שבשירת הים ונגד י"ח פסוקים שבעשרת הדברות (את השירה נחשב לפי זה עד כי בא סוס פרעה, עי' דברים לעיל בתקון תפלה לשירת הים; אבל בפסוקי עשרת הדברות לכאורה נעלם ממני חשבונו, אם לא נאמר שהוא חושב מן וידבר אלהים את כל הדברים האלה (ולפי הטעם התחתון) עד אל הערפל אשר שם האלהים, ור"ל בענינא דעשרת הדברות), ותמצא כי שמונה עשרה פעם בכל שבוע אנו מתפללין שמונה עשרה ברכות" עכ"ל. וברוקח הלכות ברכות כהנים סוף סי' שכ"ג „כנגד י"ח פעמים יראה אצל השם כתובים, ואחד ליראה את השם הנכבד (כונתו לפי דעתי שהוא חושב את שני השמות העקרים **ה' אלהים**, וזה מספרם: כי יראו המילדות את האלהים (שמות א', כא), ותיראן המילדות את האלהים (שם שם יז), ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב, יב), את האלהים אני ירא (שם מב, יח), ולא ירא אלהים (דברים כה, יח), יראי אלהים (שמות יח, כא), יראת אלהים (בראשית כ, יא), למען

א) ובס' עבודת ישראל כתב מי שכופר במציאות הבורא ואומר שאין אלוה הוא נקרא מין ... משרש מאן ע"ש שממאן באמונה והמינים כמו המאנים (ירמיה יג, י).

ב) אולם גירסת רב סעדיה ורב עמרם והרמב"ם היא שובר רשעים. וכתב בסדור עבודת ישראל ולמלשינים הברכה הזאת נוספה לי"ח ברכות התפלה בימי רבן גמליאל, ונקראת ברכת המינים או ברכת הצדוקים, כי נתקנה נגד הצדוקים והאפיקורסים שרבו בימים ההם. והיו מסיתים ומדיחים ומחטיאים. ולא זאת בלבד אלא שהלשינו ג"כ את היהודים המאמינים אצל הרומיים והביאו כמה רעות רבות עליהם והזיקו להם במאד. ועל כן עמד ר"ג ובית דינו לתקן תפלה על אודות ולקבעה בתוך שמו"ע ועמד שמואל הקטן ויסדה וכלל בה גם את הזדים ר"ל להתפלל בה ג"כ שיכלה הזדון והעול והעושק. אך נוסחת הברכה הזאת איננה שוה בסדורים כי נחלפה לשונה במשך הזמנים ובהרבה אופנים, עד שאין לנו לעמוד עוד בברור על הנוסחא העקרית. ובסדור משנת רס"ה ורפ"ז הנוסחא למשינים ולא ולמלשינים וכ"ע וכמ"ש בעל עטרת זקנים בס' ק"ח.

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות התפלה

למען תירא את ה' (דברים ו, ב; ו, יג; י, כ), ויראו את ה' (שם לא, יב), ליראה את ה' (שם ו, כד; י, יב; יד, כג; יז, יט; לא, יג), וייראו העם את ה' (שמות יד, לא), ליראה את וגו' את ה' אלהיך (דברים כח, נח), וכל אלה הם יראת הכבוד, אבל ויראת מאלהיך חמש פעמים וכן פרש תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט, ל) הם יראת העונש, כהוראת יראה בקשור עם מ"ם, לפיכך לא חשיב להו, כי תכלית העבודה שבלב זו תפלה לדא את הש"ת יראת הכבוד לא יראת העונש, שהיא יראה מגונה, כמבואר ברוקח שרש היראה בשם ברייתא דרפב"י (במדרש תדשא פי"ב פ"ט) עד ועליה תפלת קריבה ובספר ראשית חכמה (שער היראה פרק י"ד), ובמשלי י"ח פעמים יראת ה' ואחד חכם ירא וסר מרע (כנגד ברכת המינים, שהחכם ירא את ה' ומרחיק דרכו מן המינות, כדאמרינן (בע"ז יז א) הרחק מעליה דרכך זו מינות), וי"ח שמיעות בתורה, ואחד שמוע אשמע צעקתו כפול, עכ"ל. „(כונתו לפי דעתי שמיעות השם שנאמרו אל תפלה, וזה מספרם: וגם שמע בקולי (בראשית ל, ו), ולא שמע אליכם (דברים א, מה), ולא שמע אלי (שם ג, כו), ואת צעקתם שמעתי (שמות ג, ז), וגם אני שמעתי את נאקת בני (שם ו, ה), ושמעתי כי חנון אני (שם כב, כו), שמוע אשמע צעקתו (שם כב, כב), ולישמעאל שמעתיך (בראשית יז, כ), שמע ה' קול יהודה (דברים לג, ז), וישמע אלהים אל לאה (בראשית ל, יז), וישמע אליה אלהים (שם שם, כב), וישמע אלהים את נאקתם (שמות ב, כד), ונצעק אל ה' וישמע קולנו (במדבר כ, טז), וישמע ה' בקול ישראל (שם כא, ג), וישמע ה' אלי (דברים ט, יט; י, י), וישמע ה' את קולנו (שם כו, ז), אבל השלש שמיעות שאצל הגר שמע ה' אל עניך (תרגם יונתן ארי גלי קדם ה' סיגופיך), שמע אלהים אל קול הנער וישמע אלהים את קול הנער אינן שמיעות של תפלה, כי לא מצינו כלל שהתפללו רק צעקו ממכאוביהם. ונמצא זה הרמז לשמוע אל הרנה ואל התפלה)". והמספר הזה היה שמור ביד האומה הישראלית עד ימי רבן גמליאל הזקן בלי הוספה וגרעון. ובימי רבן גמליאל הזקן אחרי מות המלך הצדיק אגריפס הראשון שהיה כל ימיו מהנג לעמו ומצוה לדתו, שבו הכתות השונות אשר נפרדו מעל עדת ה' והרימו את ראשם, ויתנו לנוס שבות בתורת ישראל ולקלות בעקרי האמונה, עד שהוצרכו לתקן כנגדם ברכה מיוחדת, תפלה ותחנה לבעל הכרם ביביא ויכלה את קוציו; ונתקבלה הברכה בכל תפוצות ישראל לאמרה בתפלת שמונה עשרה. — אז יחלק העם לשני, היהודים הבבלים קבעו את הברכה כמות שהיא סדורה ויקבעוה בסדר תפלתם ותהיינה אצלם תשע עשרה ברכות, ועל המספר **שמונה עשרה** לא חששו כלל, ומה שלא שנו את שמה לקרותה תשע עשרה לפי שהשם הזה כבר הורגל בפי העם מימי המתקנים הראשונים עד ימיהם, לכך לא רצו לשנותו. וזוהי כונת רש"י ז"ל (ברכות כ"ח ב' ד"ה ביבנה תקנוה) „לאחר זמן מרובה" עכ"ל, משום דקשיא ליה קושייתנו מפני מה לא שנו הבבליים את שמה? ע"ז מתרץ לאחר זמן מרובה תקנוה אחרי שכבר השתגר השם הזה בפי כל העם והיה קשה להחזירם מן הרגל, לפיכך השאירו את השם כמו שיצא מפי המתקנים הראשונים אנשי כנה"ג, אח"כ בקשו חכמי בבל וימצאו רמז גם לברכה הנוספת הזאת, כדאמר שם בברכות ברכת מינים ביבנה תקנוה כנגד אל הכבוד הרעים, והוציא קטנה למפה היא עוז, וכנגד אחד שבק"ש. והיה אצלם נוסח ברכת בונה ירושלים כפי הנראה כמו שהיא בסדורי הספרדים הקדמונים בלי הזכרת מלכות בית דוד, כי למלכות בית דוד מיוחדת ברכת את צמח, כ"ה בנוסח רב עמרם גאון **על ירושלים עירך ברחמים תשוב** (קשור פעל שוב עם מלת היחס **על** מצאנו פעם אחת במקרא (מיכה ה, ג) ישובון על בני ישראל, וגם הפייטנים השתמשו בזה, כמו רבינו שלמה ן' גבירול בסוף שירו כתר מלכות בה"ס יהר"מ ה' אלהי **לשוב עלי** ברחמים, ורבינו גרשום מאור הגולה ז"ל בסליחתו זכור ברית אברהם ועקדת יצחק ושוב ברחמים על שארית ישראל) **ושכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בנין עולם בימינו בא"י בונה ירושלים**. ובנוסחי הרמב"ם והאבודרהם והתימנים **תשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דברת ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו בא"י בונה ירושלים**. ובמחזור לבני רומא **ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין עולם ב"ב בא"י ב"י**, וכ"ה בכל נוסחאות הספרדים הקדמונים. גם האגדה המובאת במנורת המאור סי' ק"ו המביאה מקוריה לתשע עשרה ברכות התפלה „ומנין שאלת הכנעת אויבים קרויה תפלה שנאמר (מ"ב יט, ד) אולי ישמע ה' אלהיך את כל דברי רבשקה וגו' ונשאת תפלה וגו', ומנין שהבטחת צדיקים קרויה תפלה שנאמר (משלי טו, כט) ותפלת צדיקים ישמע, ומנין שאלת בנין ירושלים קרויה תפלה שכן דניאל אמר בתפלתו (דניאל ט, יז) והאר פניך על מקדשך השמם (כל ענין התפלה מורה שם שהיתה כונתו להתפלל רק על **העיר והעם** לא על המקדש, לכן צריכים לומר כי מקדשך השמם שזכר כונתו ירושלים השוממה, ומצינו שכל העיר ירושלים נקראת מקדש במשנה (אבות פ"ה מ"ה) דפתח במקדש וסיים בירושלים (וביומא כ"א א' אין כונת הגמ' לשבש המשנה אלא ר"ל שאם תבקש תמצא יו"ד נסים גם במקדש עצמו), וכי הא דמצלינן בתפלת ומפני חטאינו והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים **בית מקדשך** בשמחת עולם, וכ"ה בנוסחי רב עמרם ומחזור ויטרי והרמב"ם והתימנים ובני רומא, רק בסדורי הספרדים תקנו **עיר** מקדשך, ואין צרך לתקן, ועי' דברי בקובץ אור תורה היו"ל בירושלים חוברת ה' משנה שלישית דף ו' ע"ב), ומנין שאלת ביאת המשיח קרויה תפלה שכן אמרה חנה בתפלתה (ש"א ב, י) ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו, ומנין שהוחלין לשמוע תפלתן ולעשות בקשתן שנאמר (תהלים לט, יג) שמעה תפלתי ה' וגו'" עיי"ש, וכן האגדה המובאת בשבלי הלקט השלם ענין תפלה סי' י"ח הקובעת זמני התיסדות תשע עשרה הברכות „מאי על הסדר זה סדר עולם, שכן מצינו י"ח ברכות של תפלה מכולם היו מתוקנות זו אחר זו, כיון שבאו אנשי כנה"ג כללום ותקנום כסדרן, כשניצל אברהם מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מגן אברהם (בפרקי ר"א פרק כ"ז כשניצל מיד המלכים), כשירד יצחק מהר המוריה פתחו מה"ש (בפרקי ר"א פל"א פתח יצחק) ואמרו בא"י מחיה המתים, כשבא יעקב ופגע בשערי שמים והקדיש שם של הקב"ה (וכ"ה בפרקי ר"א סו"פ ל"ה) פתחו מה"ש

ואמרו

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

ואמרו בא"י האל הקדוש, כשלימד גבריאל את יוסף שבעים לשון (בפרקי ר"א סו"פ מ' כשמסר הקב"ה למשה סוד שם המפורש) פתחו מה"ש ואמרו בא"י חונן הדעת, כשחזר ראובן בתשובה ותיה פתחו מה"ש ואמרו בא"י הרוצה בתשובה (בפרקי ר"א סו"פ מ"ג בענין אחר עיי"ש), כשהודה יהודה על מעשה תמר ונסלח לו פתחו מה"ש ואמרו בא"י חנון המרבה לסלוח (בפרקי ר"א סו"פ מ"ו כפי הנראה חסר), כשאמר הקדוש ברוך הוא לישראל וגאלתי אתכם פתחו מה"ש ואמרו בא"י גואל ישראל (בפרקי ר"א סו"פ נ' כפיה"נ חסר), כשרפא רפאל את אברהם פתחו מה"ש ואמרו בא"י רופא חולים, כשמלא יצחק מאה שערים פתחו מה"ש ואמרו בא"י מברך השנים, כשבא יעקב למצרים ונתקבלו כל בניו אצלו פתחו מה"ש ואמרו בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל, כשאמר הקב"ה למשה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם פתחו מה"ש ואמרו בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט, כשטבעו המצרים בים פתחו מה"ש ואמרו בא"י מכניע זדים (מן האגדה נראה שהברכה הזאת מעולם היתה מתוקנת אלא שלא השתמשו בה ללא צרך, עד שבא ר"ג ומצא בה צרך להכנעת המינים והפושעים הרבים שנתרבו בימיו, וכן מורה לשון הברייתא בברכות (כ"ח ב') אמר להם רבן גמליאל כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים, לא אמר שיודע לתקן **ברכה על הצדוקים** אלא **ברכת הצדוקים** משמע שמתוקנת מעולם אלא שצריכים לתקן אותה לפי מעמד דורו, והתקון היה מה ששנינו בתוספתא שנזכיר לקמן וכולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים), כשאמר הקב"ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך ובטח על דברו וכשקיים יוסף את הדבר פתחו מה"ש ואמרו בא"י משען ומבטח לצדיקים, כשבנה שלמה את ביהמ"ק פתחו מה"ש ואמרו בא"י בונה ירושלים, כשנושעו ישראל ועברו בים סוף ויושע ה' פתחו מה"ש ואמרו בא"י מצמיח קרן ישועה, כשעלתה שועת בני ישראל אל האלהים מן העבודה פתחו מה"ש ואמרו בא"י שומע תפלה, כשירדה שכינה ושכנה במשכן בין שני הכרובים פתחו מה"ש ואמרו בא"י המחזיר ברחמיו שכינתו לציון, כשהכניס שלמה את הארון למקומו ונתן שבח והודאה למקום ואמר ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל פתחו מה"ש ואמרו בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות, כשנכנסו ישראל לארץ ונתקיים עליהם המקרא ונתתי שלום בארץ פתחו מה"ש ואמרו בא"י עושה השלום, לפיכך כשבאו אנשי כנה"ג תקנו בחכמתם כסדר הזה מיד פתחו מה"ש ואמרו ברוך חכם הרזים" ע"כ, וכ"כ האגדה במגילה (י"ז ב'), שלש האגדות האלה המונות מספר ברכות התפלה תשע עשרה — בבליות הן שאינן מקפידות על המספר שמונה עשרה. — ואולם בני ארץ ישראל הנקראים בני מערבא לא אבו בשום אופן לשלוח יד בהמספר המקובל מפי אנכה"ג, בשביל המון הרמזים שיש עליו כאמור למעלה, וכשהוקבעה ברכת המינים בסדר התפלה כללו שתי הברכות **בונה ירושלים ומלכות בית דוד** בברכה אחת וחתמו חתימה אחת לשתיהן **אלהי דוד ובונה ירושלים**, והיה אצלם נוסח הברכה כדרך זה, **ולירושלם עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכסא דוד מהרה בתוכה תכין בא"י אלהי דוד ובונה** ירושלים, ובזה נשאר המספר י"ח על מתכונתו. ומה שבחרו להבליע מלכות בית דוד בחתימת בנין ירושלים ולא חברו שאר שתי ברכות השייכות ג"כ זו לזו? לפי שלא היתה תשוקתם גדולה כ"כ למלכות בן אדם בתור מלוכה גשמית כי אם למלכות הקב"ה בעצמו ובכבודו, כי הא דמצלינן בברכת השיבה שופטינו **ומלוך עלינו אתה ה' לבדך**, וכבר אמר ר' הלל (סנהדרין צט ע"א) אין משיח (גשמי) לישראל ופרש"י **"אלא הקב"ה בעצמו ימלך"** עכ"ל, ומלך המשיח יהיה לישראל בתור נביא איש הביניים בין הקב"ה לישראל כשמואל הנביא, לכן בחרו להבליע כסא דוד בבנין ירושלים **ושכינת כבוד השי"ת** בתוכה שזהו העקר, ולפיכך פתחו וחתמו בירושלים, ועי' לקמן בהערה לברכות האמצעיות. — זכרונות להבלעה הזאת מצאנו הרבה בגמרא ירושלמית ובמדרשים ירושלמיים, תניא בהוספתא פ"ג דברכות הלכה כ"ה ובירושלמי שם פ"ב ה"ד "שמונה עשרה שאמרו חכמים כנגד י"ח אזכרות שבהבו לה' בני אלים, וכולל של מינים בשל פושעים ושל גרים בשל זקנים (בנוסחת הירושלמי שם ותני עלה כולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים ושל גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים, וכן העקר) ושל **דוד בבונה ירושלים**" ע"כ, אבל נחלקו הנוסחאות בהבנת **דברי** התוספתא הזאת, רבינו חננאל (כפי המובא בטור זרוע הלכות תפלה סי' ל', ועי' תולדות ר"ח בכוה"ע תקל"ב הערה ל"ה שרבינו חננאל עשה סדור תפלה) ומחזור ויטרי שנדפס מחדש והאשכנזים והספרדים האחרונים הגורסים בברכת ירושלים **וכסא דוד מהרה לתוכה תכין** הבינוה כפשוטה, כמו שפרשה הג' בעל תנא תוספאה שם, שחובה להזכיר של דוד בברכה זו, והיא חובה כוללת לכל ישראל כירושלמיים כבבליים מבלי פדות, כדקתני רישא וכולל של מינים בשל פושעים ושל גרים בשל זקנים, דהכא כולי עלמא לא פליגי. אבל הספרדים הקדמונים עד ימי הרד"א ז"ל שאינם מזכירים של דוד בבונה ירושלים כמו שהעתקתי נוסחיהם למעלה, הבינוה כדרך שהבין אותה רבינו ישעיה די טראני ז"ל בספר המכריע לתענית (י"ג ע"ב) לפי דעתו התוספתא הזאת ירושלמית היא, ובני מערבא הין כוללין שתי הברכות בנין ירושלים ואת צמח דוד בברכה אחת והיו חותמין בה אלהי דוד ובונה ירושלם, כדאיתא בירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ו וברכות פ"ד ה"ה) ר' בא בשם אבא בר ירמיה בתפלה הוא אומר אלהי דוד ובונה ירושלים (אבל בבבלי פסחים קי"ז ב' חותם ברכת את צמח מצמיח קרן ישועה) ובמדרש שמואל (הנסדר מאת רבנן דאגדתא דבני מערבא) בפרשה כ"ו ועשיתי לך שם כשם הגדולים מכאן קבעו חכמים אלהי דוד ובונה ירושלים, ובירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד) אף מי שהתקין את התפלה הזאת על הסדר התקינה שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות שבחו של מקום (ובבבלי ל"ד א' א"ר חנינא אחרונות דומות לעבד שקבל פרס מרבו ופירש הרש"ת ז"ל בחדושי אגדות דהיינו שמחזיק טובה **ומשבחו** על הפרס, עכ"ל. סובר נ"כ דאחרונות שבחו של מקום, אע"ג דרצה ושים שלום בקשת צרכים הם? נ"ל כסברת רבינו תם ז"ל בתשובתו הובאה בשבלי הלקט השלם ענין תפלה סי' כ"ח "שלש אחרונות צרכי רבים הם ודין שבח להם, כי שבח הוא לאדון שרבים צריכים לו" ע"כ, כלומר האמצעיות יש מהם צרכי רבים ויש מהם צרכי

יחיד, אבל שאחרונות רק צרכי רבים ויש להם דין שבחים כאמור. והרמב"ם כתב הלכות תפלה קורא לשלש אחרונות **הודאה**, כי עקרן ההודאה, ועבודה והודאה חדא מילתא כדאמר במגילה (י"ח א'), ושים שלום מוסב על ברכת כהנים) והאמצעיות צרכן של בריות, חננו דעה רצה תשובתנו וכו' בנה ביתך ושמע תפלתנו ורצנו בתוכו, וכתב הגאון בעל ספר חרדים בפירושו „אבל ברכת את צמח לא היתה לבני ירושלמי אלא כוללין את צמח בתכון (נוסח הספרדים) כדאמר לקמן ולא ברכה בפני עצמה" עכ"ל, ושם בשלהי פירקא א"ר תנחומא מפני מה התקינו שומע תפלה ברכה חמש עשרה וכו', וכ"ה גרסת רש"י ז"ל בראשית רבה פמ"ע סי' ח', דלפי נוסחת בני מערבא עד שומע תפלה י"ד ברכות, ועיי"ש בפירוש מהרז"ו. ובמדרש תהלים הוצאת בובער פ' כ"ט כיון שיבוא משיח ויפרע מרשעי אוה"ע מיד ביהמ"ק נבנה לכך אומר אלהי דוד בונה ירושלים, כונת האגדה הזאת לתרץ הקושיא למה הקדימו לחתום בשל דוד לפני בנין ירושלים הא לפי סדר הברכות היה צריך להיות בהפך? ואנחנו תרצנו למעלה את הקושיא הזאת, אבל האגדה מתרצה באופן אחר לפי שביאת דוד קודם לבנין ירושלים והמקדש. ובפסיקתא זוטרתא ריש פרשת ואתחנן „וחכמי ישראל אמרו (פ"ס ול"ל וחכמי ארץ ישראל אמרו, כי כן העתיק האגדה הזאת בעל הלכות גדולות הלכות ברכות פרק חמישי אמרין **במערבא** דאשכחן בתפלת חנה וכו') מצאנו בתפלת חנה מעין י"ח, רמה קרני בה' מגן אברהם (ויומתק על פי ביאורנו לקמן בפנים על מגן אברהם), ממית ומחיה מחיה המתים, אין קדוש כה' האל הקדוש, כי אל דעות ה' חונן הדעת, ונכשלים (שכשלו בעונם) אזרו חיל הרוצה בתשובה, מוריד שאול ויעל מרבה לסלוח (אפי' לאלה שכבר ירדו שאולה בעונותיהם הוא מרבה לסלוח ומעלם, כעדת קרח במדבר רבה פרשה י"ח סי' כ' ועי' שוחר טוב פמ"ו), כי שמחתי בישועתך גואל ישראל, מקים מעפר דל (חולה, מדוע אתה ככה דל בן המלך) רופא חולי עמו ישראל, ורעבים חדלו מברך השנים, רגלי חסידיו ישמור (לבל ימטו ויתבוללו בתוך האומות) מקבץ נדחי עמו ישראל, ידין אפסי ארץ אוהב צדקה ומשפט, ורשעים בחשך ידמו מכניע זדים (גם האגדה הזאת סוברת שעקר ברכת המינים קדומה לר"ג כמו שכתבנו למעלה), קשת גבורים חתים (באחרית הימים תשבר קשתו של עשו כאשר הבטיח לנו הקב"ה מראש על ידי עובדיהו הנביא **וחתו גבוריך תימן** למען יכרת איש מהר עשו מקטל, וישראל עושה חיל, ויש עוד לרמוז על הברכה הזאת את המקרא עד עקרה ילדה שבעה בשביל שבטחו היא ובעלה בהקב"ה) משען ומבטח לצדיקים, ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו אלהי דוד ובונה ירושלים (כן הוא בהלכות גדולות לפי שיטת מערבאי, והבבליים היו מרמזים ויתן עז למלכו נגד בונה ירושלים, עפ"ה עיר עז לנו (ישעיה כו, א). ירושלים היא לנו קרית עז, וירם קרן משיחו נגד את צמח דוד, (כ"ה בילקוט שמואל א' על ותתפלל חנה בשם מדרש ילמדנו, ועי' רוקח סי' של"ו בשם מדרש ויכולו), אין צור כאלהינו שומע תפלה (כ"ה גם בה"ג וברוקח ובילקוט, וקשה מה ענין זה לתפלה? לכן נראה דהכונה ארישא דקרא **כי אין בלתך**, והמקרא הזה הוא באמת גדר גדול בתפלה כדאמרינן בירושלמי (ברכות פ"ט ה"א) ר' יודן אמר משמיה דידיה בו"ד יש לו פטרון אם באת לו עת צרה בא ועומד על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו וכו' אבל הקב"ה אינו כן אם באת על אדם צרה לא יצוח לא למיכאל ולא לגבריאל (אע"פ שהם מן השרים היושבים ראשונה במלכות) אלא לי יצוח ואני עונה לו מיד הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, ע"כ, וע"ז רמזה חנה כי אין בלתך אין ראוי להתפלל לשום נברא זולתך, וזה אחד מן הי"ג עקרים שיסד הרמב"ם ז"ל), אל תרבו תדברו גבוהה זו עבודה (בה"ג וברוקח ובילקוט אל תרבו תדברו גבוהה שאותך לבדך ביראה נעבוד, וזה נכון), יצא עתק מפיכם זו הודאה (אמרה חנה לבני אדם ברוח קדשה, אתם העשירים המאושרים היושבים בכבודו של עולם, כאשר ישפיע הש"ת עליכם רוב טובה — אל יפתה לבבכם להוציא דברי עזות לפני האלהים, אל תשיתו בשמים פיכם לדבר גבוהה גבוהה (עזות לשון מדברת גדולות) כדרכו של עשיר, ואל תבעטו בעבודתו מרוב כל, כמו שנאמר וישמן ישרון ויבעט, ותחת **להודות** לו על כל הטוב אשר גמל עליכם בחסדו — יצא עתק מפיכם, תביעו תדברו עתק, חלילה לכם מזאת, אלא תעבדו את ה' ביראה ואין ירא בועט, ירושלמי שם פ"ט ה"ז סוכה בתוס' סוטה כ"ב ע"ב בד"ה פירוש. ואפשר שכונתו אל תרבו תדברו גבוהה זו עבודה שבלב, כדאמרינן (תענית ב' ע"א) איזהי עבודה שבלב זו תפלה, והזהירה שלא להתפלל בגאוה ובגדל לבב כי אם רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה בהכנעה ושפלות, וגם שלא להגביה קולו בתפלתו (ברכות ל"א א'), יצא עתק מפיכם (יצא מפיכם הסכם חזק לכל דרכי הש"ת והנהגתו) זו הודאה), ויתן עז למלכו שים שלום (כ"ה גם בה"ג, וברוקח ובילקוט עושה השלום, השלום נקרא עז כמ"ש ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום). — וביאור התוספתא הנ"ל לפי שיטה זאת כך הוא, **שמונה עשרה ברכות שאמרו חכמים כנגד שמונה עשרה אזכרות שבהבו לה' בני אלים**, וכדי לקיים את המספר המקובל הזה שים עליו המון רמזים גם אחרי קביעת ברכת המינים בתפלה — צריכים לכלול של דוד בבונה ירושלים, ולפי שהבבליים לא קבלו עליהם לכלול כאמור למעלה, תנו בסיפא **ואם אמר זה לעצמו וזה לעצמו יצא** כצ"ל, וקאי אמאי דסליק מניה, וכך פירש רבינו ישעיה בספר המכריע שם, וספרים שכתוב בהם ואם אמר אלו לעצמן ואלו לעצמן יצא תקון המגיהים הוא בשביל שלא הבינו כונת התוספתא, וכולל דסיפא לא דמי לכולל דרישא, דהא דתני ברישא וכולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים ושל גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים אין הכונה לעשות משתי ברכות ברכה אחת כמו בסיפא, אלא משום דכבר אמרנו למעלה שברכת מכניע זדים **מעולם היתה מתוקנת וידועה לחכמים** מימי עולם ומשנים קדמוניות, אך לא השתמשו בה בלא צורך, ובימי ר"ג נתחדש הצורך לתקנה כראוי ולקובעה חובה בסדר התפלה, וסבת הצורך היתה רבוי המינים והרשעים בקרב האומה, לפיכך התקינו חכמים **להכניס** גם את המינים והרשעים בתוך הברכה הזאת ולהתפלל על כלם יחד שיכלו מקרב האומה ויכנעו לפני ה', לא להסתפק בהנוסח המתוקן מימי עולם שבהם לא נזכרו מינים כי עדיין לא היו כ"כ כתות בישראל. וכמו כן ברכת הצדיקים מעולם היתה מתוקנת ועומדת אך לא נזכרו בה גרים וזקנים בשביל שלא הוצרכו לזה, אך בימי ר"ג שנתרבו גרי צדק בישראל

וגם

וגם בתוספת היתרה נדלה עד שנים, כי הרהיבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, פני זקנים לא נשאו ויפשיעו שתבושו, לפיכך תקנו להכניס בברכה שאת גם את הגרים והזקנים. והברייתא הזו נשנית בישיבת ר"ג כשתקנו סדר תפלה, והלשון מוכיח עליה שהיא קדומה מאד. —

ומצאתי שגם אחר חתימת התלמוד היו בני ארץ ישראל נוהגים ימים רבים לכלול שתי ברכות אלו בברכה אחת, וכשפייטו ר' אלעזר הקליר (היה בהברת אחר חתימת התלמוד, ומלבד ראיתו של הרוו"ה מקינת אאנין **השע מאות ועודא**), יש לי להביא ראיה חזקה ומוצקה לדבר הזה, שהרי חבר פיוטים לקיטור הק"ש שבקדושת מוסף, כמו"ש התוס' (חגיגה י"ג ע"א) ד"ה רגלי שהפיוט וחיות אשר הנה, לר"א הקליר הוא, ושם בפרק השפי בד"ה ועמך תלואים וגו' זאת כמתמדת שמע פה אחד רונשת שחר ונשף ליחד לאחד, מושב של פעמים באהבה שמע אומרים, ב) והדבר ידוע שקיטור הק"ש של קדושת המוספין נתקן ע"י גזרת יעזדגערד השני מלך פרס כמו שהארכתי לעיל בפיסקא לעולם יהא אדם ע"ש, אלא ספק עברו שנים רבות עד אשר נתפשטה התקנה גם במקומו של ר' אלעזר הקליר. העירני ע"ז חכם אחד) וזרעי ינאי הפייטן ור' יוחנן בירבי מתתיה סכך את פיוטיהם לשמונה עשרה של חול, כמו הקרובות לפורים בסדורי האשכנזים והקרובות לעשרה בטבת ולי"ז בתמוז ולט"ב במחזור לבני רומא, לא פייטו שום דבר לברכת את צמח. ובפיוט הקדמון אהללך בקול רם וגו' מי אל כמוך. נותן אור יומים בונה ירושלים א"כ. סולח לנדגלה שומע תפלה מא"כ. לשחרית יום הכפורים, דלא נ"כ ברכת את צמח, עיי"ש בפי' הרוו"ה ובספר חסידים סי' תת"ד וברבינו בחיי ריש פרשת וישלח. —
וראה זה פלא שבנוסח בני רומא חותמת ברכת ולירושלים בכל השנה **בונה ירושלים**, רק בעשרה בטבת וי"ז בתמוז היא חותמת **אלהי דוד ובונה ירושלים**, פשוט אלא שכשבקשו מסדרי הנוסח הזה פיוטים מחכמי ישראל בעד הימים האלה לא מצאום אלא בנוסח בני ארץ ישראל מזמן הקליר, ולקחו משם את הפיוטים ביחד עם נוסחת הברכה וחתימתה וקבעום בסדר תפלתם, ושכחו שהחתימה הזאת לא להם היא כי אם לבני א"י, שהרי אומרים אח"כ ברכת את צמח וחותמין בה מצמיח קרן ישועה כשיטת הבבליים; אבל בתפלת שמונה עשרה לצום גדליה השיגו פיוטים מחכמי דורם לכן נמצא שם פיוט גם לברכת את צמח והתימת ברכת בונה ירושלים כהלכתה. — ולא אחדל מהציע לפני הקורא מה שעלתה על דעתי הקצרה בפתרון החידה הסתומה הזאת, במדבר רבה פי"ח סי' כ"א, אמרו ישראל רבש"ע בזמן שבית המקדש קים היינו מקריבין קרבן ומתכפרים ועכשו אין בידינו אלא תפלה, כל תשא עון וקח טוב בגימטריא י"ז, תפלה י"ח ברכות? הוציא משם ברכת המינים שתקנוה ביבנה **ואת צמח דוד שתקנו אחריו על שום בחנני ה' ונסני**, וגלאו כל חכמי לב להגיד פשר דבר מאי קאמר! ונראה שהאגדה הזאת חולקת על כל האמור למעלה, לפי דעתה לא תקנו לנו אנשי כנה"ג יותר **משבע עשרה ברכות** כמנין טו"ב, ואת צמח דוד היא ברכה חדשה שנתקנה **אחר** חרבן ביהמ"ק, כי כל זמן שבית המקדש היה קיים לא היו מתפללים כלל על תשובת מלכות בית דוד כי אם על חזרת מלכות **שדי** למקומה שימלוך עלינו הקב"ה בעצמו ובכבודו כמו שהיה בימי משה ויהושע וזקנים ושמואל הנביא, שנאמר (דברים לג, ה) ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, ירצה שבמעמד הר סיני כאשר התאספו ראשי העם וכל שבטי ישראל היו **ביחד** (כמו שאמרו במכילתא פ' יתרו פסוק ויחן שם ישראל נגד ההר בכל מקום הוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלקת וחונים במחלקת אבל כאן השוו לב **אחד** לכך נאמר **ויחן**) אז המליכו עליהם את הקב"ה, ובשמואל נאמר (ש"א יב, יב) וה' אלהיכם הוא מלככם, והנביאים היו לישראל בתור אנשי הבינים בין הקב"ה לעמו להגיד להם את דברו, כמו שרי המלוכה מוסרים דברי המלך לאנשי ארצו; ותפלת כה"ג ביום הכפורים (יומא נ"ג ב') ולא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה לא היתה על מלוכה במובן המלוכה, אלא על שליטה כל שהיא, כמו ויוסף הוא השליט תחת ממשלת פרעה, ונתקנה על קיומו של בית הלל שהיא ועל ראשי גליות שבבבל, ראה סנהדרין (ה' ע"א), אבל המלוכה והממשלה לה' לבדו, והיה ה' למלך על כל הארץ, ולפיכך תקנו להתפלל בברכת השיבה שופטינו **ומלוך עלינו אתה ה' לבדך**. ואולם אחר חרבן בית שני כשרבו משיחי השקר והמאמינים בם נאלצו חכמי ישראל לפרסם כנגדם מחאה גלויה כדי להוציא מלבם של הזונים אחריהם ולהודיע ברבים שאין ביניהם בן דוד המקווה וישועתם הבל, ועלינו להתפלל שיבוא מהרה, ועמדו ותקנו ברכת
את

א) ראייתו זו של הרוו"ה אינה ראיה, לפי שכוונת הפייטן היא על הזמן מן בנין בית ראשון עד חורבן הבית השני. כדאיתא במדרש ויק"ר פי"ב סימן ה' וז"ל כיון שבנה (שלמה את בהמ"ק) ונשא בתיה בת פרעה... באותה שעה עלה על דעתו (של הקב"ה) להחריב את ירושלים כו' עיי"ש. ובקינה לך ה' הצדקה לר"א הקליר אמר „**בתשע מאות שנה שהיתה שנאה כבושה מלהשמע**", ופירש המפרש לסדור כל בו שר"ל משיצאו ישראל ממצרים עד שגלו בחורבן בית ראשון, שכל אותן השנים חטאו והיתה שנאת הקב"ה כבושה. והחלטת הרוו"ה שהקליר היה אחר רב האי גאון מופרכת מדברי רבינו גרשום ז"ל שהובאו בשבלי הלקט השלם (ענין תפלה סי' כ"ח) וז"ל ועוד השיב רב נטרונאי גאון ז"ל שאומרין פיוטין באבות ובגבורות ובכל תפלה ותפלה דלכל רגל ורגל מענין ומרבין בו דברי אגדה ובחנוכה ובפורים אומרים בכל ברכה וברכה מעין אותה ברכה ובר"ה ויוה"כ דברי רצוי וסליחות ובתשעה באב דברי חורבן הבית הרשות בידו כו'... וגם יש לנו ללמוד מן הפייטנים הראשונים שהיו חכמים גדולים הרי ר' **ינאי** שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל סדר וסדר שלכל השנה וגם ר' **אלעזר בר' קליר מן החכמים הראשונים** ופייט קרובות לכל הרגלים להזכיר באבות ובגבורות דברי אגדה ועניינים הרבה וכו' עכ"ל. ולפי הנראה מדברי רב נטרונאי גאון מוסכים על פיוטי הקליר וא"כ קדם הקליר הרבה גם לרב נטרונאי גאון שקדם הרבה לרב האי גאון. ואם גם נאמר שכוונתו על פייטנים אחרים, הנה דיה הראיה מדברי רגמ"ה שאומר על הקליר שהוא מן **החכמים הראשונים**, הרי מוכח מזה שקדם הרבה גם לרב האי גאון שהרגמ"ה היה בסוף ימיו של רב האי גאון, ולא היה אומר על חכם שבזמנו שהוא מן **החכמים הראשונים**. ב) מה זו ראיה? הלא יעזדגערד השני היה בימי מר בר רב אשי ואפשר שבזמן קצר אח"כ חיבר הקליר את הפיוטים הנ"ל ועיין באור זרוע הלכות שבת סי' נון ד"ה תפלת המוסף.

את צמח. **את צמח דוד עבדך** (באמתי) **מהרה תצמיח** (בשרה יזכו כל העולם כלו אחר בן דוד מזויף) **וקרנו תרום בישועתך** (לא כקרנם של אחרים שהורמה בישועת חרבם הקשה) **כי לישועתך** (ולא לישועת איזה איש) **קוינו כל היום**. והיינו למסיים של טוב בחנני ה' ונסני, תכלית הבחינה והנסיון בדבר להתבונן ולהבחין אם הוא אותו הדבר האמתי שלא מזויף ושלא נתחלף ושלא הומר בדבר אחר, וכשראה דוד ברוח קדשו שעתידים לעמוד בעולם אנשים אשר ישאו את שמו עליהם לשוא, בקש מלפני הקב"ה „**בחנני ונסני**" שלא יזייפוני בני אדם ולא ימירוני באחר. ובעת שהיא תקנו ג"כ מלכות בית דוד בברכת המזון וגזרו כל שלא אמר **ברית ותורה** בברכת הארץ (בתור מחאה לברית ותורה אחרת) **ומלכות בית דוד** בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו (ברכות מ"ט ע"א).—

ואם הקפידו אנשי כנה"ג מסדרי התפלה גם על לשון הברכות ועל מספר מלותיהן כמו שהקפידו על תכן כל ברכה וברכה — או לא? מצינו לגדולי חכמינו האחרונים ז"ל מחלקת בדבר. הגאון המקובל האלהי ר' חיים ז"ל מוולאזין ככל המקובלים אשר קדמוהו כותב בספרו הקדוש נפש החיים שער ב' פרק י"ד וז"ל „והמשכיל יבין מדעתו שלא לחנם הוצרכו לתקון תחנה קטנה ותפלה קצרה כזו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים, אלא שהם השיגו ברוח קדשם והשגת נבואתם העליונה והוו בקיאין? והבירין להו שבילין דכל סדרי בראשית ופרקי המרכבה, לזאת יסדו ותקנו מטבע ברכות ותפלות **באלו התיבות דוקא**, מאשר ראו והשיגו איזה דרך יתכון אורה של כל תיבה פרטית מהן שהיא נצרכת מאד לתקן רבוי עולמות וכחות עליונים וסדור המרכבה, וכמאמרם ז"ל בעבודה צרך גבוה" עכ"ל, וגם בפרק י"ג הוסיף לכתוב „מה שנתגלו לנו קצת כונות התפלה מרבותינו הראשונים ז"ל קדישי עליונין ועד אחרון האר"י ז"ל אינם בערך אף כטפה מן הים נגד פנימיות עומק כונת אנשי כנה"ג מתקני התפלה, שהיו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים, וכל מבין יבין דלא אתי אינש על ישהא שיוכל לתקן תקון נפלא ונורא כזה נכלל ונגנז במטבע תפלה קבועה וסדורה **בנוסח אחד** התקונים של כל העולמות עליונים ותחתונים, ושבכל פעם שמתפללין יוגרמו תקונים חדשים בסדור העולמות והכחות, שמעת שתקנוה עד ביאת הגואל ב"ב לא היתה ולא תהיה שום תפלה בפרטות דומה לחברתה שקודמת לה ושאחריה כלל, דלבושין דלביש בצפרא לא לביש ברמשא ודלביש ברמשא לא לביש בצפרא כמו"ש בתקונים תכ"ב, ולכן אמרו רבותינו בחגיגה ט' ע"ב וברבה במדבר פ"ט מעות לא יוכל לתקן זה שביטל ק"ש ותפלה, וזה בלתי אפשר אם לא על ידי הנבואה העליונה אשר הופיע עליהם השי"ת בעת תקון נוסח מטבע התפלה והברכות, שם הוא ית' בפיהם **אלו התיבות ספורות** וגנוזות בתוכן כל התקונים" עכ"ל, ממה שאמר **תפלה קבועה וסדורה בנוסח אחד**, נראה שהוא סובר' כי רק נוסח אחד בלבד יצא מפי אנשי כנה"ג ערוך בכל ומתוקן בפי כל האומה כלה **כאחד**. וביתר ביאור כתב הגאון יעב"ץ ז"ל בסדורו במאמר שלם בית אל בפרק המעשה הפרה ז' וז"ל „כי נוסחי ח"י ברכות התפלה ק"כ זקנים ונביאים עמדו ונמנו על כל תיבה ותיבה ושקלוה במאזני השכל הקדוש בעיון ובדיוק רב על סדר נפלא

וכו' ובלי ספק אנשי כנה"ג שתקנום הקפידו מאד על מנין התיבות, ובודאי דקדקו מאד בלבון שתהא **שפה אחת ברורה שמורה לכלל ישראל בהשואה גמורה** וכו', ואם בהמשך הזמן וברוב ההעתקות שנעשו בגלות העתים ועל ידי פיזורי הגליות לגלים שונים נשתנו הנוסחאות בין המקומות הרחוקים ממזרח למערב, אשמת הסופרים והמעתיקים היא, ומ"מ לא שלטה רק לחלק הנוסחא לשתים דרך כלל וכו', והאחד בודאי שפה, ולא יפה עשה ששנה מאומה מלשון האבות הראשונים הקדושים וקבעוהו לנצור וכו', ומחמת שאין לנו ידיעה ברורה ביד מי הקבלה האמתית הראשונה בזה לכן כל אחד מחזיק בשלו ועושה לו סמוכות מה שיוכל וכו', ואחר שבני אשכנז מוחזקים בקבלתם הרבה יותר מן הספרדים, כמו"ש הרא"ש בתשובה (הובאה בב"י טור יו"ד סוס"י פ"ב לענין סימני עופות ע"ש, ועי' תשובות ריב"ש סי' שע"ו „ומי עור כאלה עינו מראות פני חכמת האשכנזים, כי מצרפת הלא תורה ודבר ה' מאשכנז" עכ"ל) וכו' וכו'" עכ"ל הריעב"ץ ז"ל. ולפי דרך זה כל המון בית ישראל השונים בנוסחאותיהם מן הנוסח הקבוע שהוקבע מפי אנשי כנה"ג לכל האומה כולה בכל מקום שהם — הרי הם משנים ממטבע שטבעו חכמים, וזה דבר תימא. — אבל רבינו אבודרהם ז"ל בספרו דף ל"ט ע"א ורבינו הב"י ז"ל בטור או"ח סוס"י קי"ג כתבו וז"ל „יש אנשים שמנו התיבות שיש בכל ברכה וברכה משמונה עשרה ברכות והביאו פסוקים על כל ברכה מענינה שעולות תיבותיה כמנין תיבות הברכה, וכן עשיתי אני בראשונה מנין זה, ואח"כ נראה לי שאין לו יסוד ולא שרש, כי לא תמצא מקום בעולם שאומר שמונה עשרה בענין אחד תיבה בתיבה, אלא יש מוסיפין תיבות ויש גורעין, וא"כ המנין הזה אינו מועיל" עכ"ל, נראה דעתם שלא הקפידו חכמים אלא על **תוכן** הברכה ועל **החתימת** אבל לא על יתר התיבות ומספרן, ותוכן הברכות והחתימות נשמרו באמת עד היום בכל הנוסחאות השונות הנמצאות תח"י, מלבד שלשה שנוים קלים, בנוסח הרמב"ם ורב עמרם ונוסח ספרדי מנהג כפא וקראסוב דפוס קלעא תנ"ה חותמת ברכת המינים **שובר רשעים ומכניע זדים**, ובנוסח ספרדי ליוורנא אבל שובר אויבים ומכניע זדים כתוב בלא ומכניע **מינים**, ובנוסח ספרדי תפלת החדש כתוב בפנים שובר אויבים ומכניע **מינים** ובצדו כתוב נ"א ומכניע זדים; וברכת את צמח חותמת בסדורי התימנים **מצמיח קרן הישועה** בה"א הידיעה, וכמו כן ברכת שמע קולנו חותמת אצלם **שומע התפלה** בה"א הידיעה, ובמנהג כפא וקראסוב חותמת ברכת את צמח **מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל** (נגד הכלל אשר בארנו בסוף ברכות השחר בד"ה גומל חסדים טובים לעמו ישראל); ובהלכות גדולות הל' ברכות פ"ה וכן באגדה המובאת בשבלי הלקט השלם ענין תפלה סי' י"ח ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ג לענין עננו (בין גואל ישראל לרופא חולים) חותמת ברכת רפואה **רופא חולים** ותו לא. ויותר מזה לא מצאתי שום שנוי בכל החתימות ומה גם בתוכי הברכות, גם הברייתא (מגילה י"ז ע"ב) לא הזכירה אלא תוכנו הברכות בלבד, אבות גבורות קדושות בינה תשובה סליחה גאולה רפואה ברכת השנים קבוץ גליות דין רשעים כלוי פושעים הרמת קרן צדיקים בנין ירושלים ביאת דוד שמיעת

תקן הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

תפלה עבודה הודאה היא שלום, וכמו כן ההגדה המובאת בספר מנורת המאור סי' ק"ז אשר זכרנוה לעיל לא הזכירה אלא תוכני הברכות בלבד. ואגדת הפסיקתא זוטרתא ריש ואתחנן (מלבד שלש אחרונות) שהעתקנו למעלה, וכמו כן ההגדה המובאת בשבלי הלקט שם לא הזכירו אלא החתימות בלבד. מכל זה נראה שלא היתה קפידת המתקנים הראשונים אלא על שמירת תוכני הברכות וחתימותיהן, אבל יתר לשונות הברכות נמסרו לדעת הקהלות ותבונתן, וערכן אל התוכן וההתימה כערך נויי המלוה ויפויה לעצם המלוה ע"פ הדין; וזה ג"כ בכלל אמרם (ברכות כ' ע"א ועי' היטב ירושלמי שם פ"א ה"ח) מברכותיו של אדם נכר אם הוא תלמיד חכם או לאו.

ואולם להמקובלים מתלמידי האריז"ל דרך אחרת בסבת שנויי הנוסחאות אשר בידינו היום, לפי שיטתם תקנו אנשי כנה"ג **מתחלה** שתים עשרה נוסחאות שונות בעד שנים עשר שבטי ישורון, לכל שבט ושבט כפי השער המיוחד לו ברקיע; המקובל האלהי ר"ח ויטאל בתחלת ספרו הקדוש פרי עץ חיים אמר בשם מורו האר"י ז"ל „שיש י"ב שערים ברקיע כנגד י"ב שבטים, והם השערים הנזכרים בשלהי יחזקאל (לפונה שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד, קדימה שער יוסף אחד שער בנימין אחד שער דן אחד, נגבה שער שמעון אחד שער יששכר אחד שער זבולן אחד, ימה שער גד אחד שער אשר אחד שער נפתלי אחד) ואמר מורי ז"ל שודאי לא היו השערים ודרכי השערים שוים ג"כ וכל אחד משונה מחבירו, לכן גם התפלות של השבטים משונות" עכ"ל, ובספרו שמונה שערים שער ו' ענין נוסח התפלה דפוס שאלוניקי דף ע"ד ע"ג אחרי כתבו את הדברים הללו הוסיף עליהם את ההערה הזאת „אבל צריך שתדע שאין זה אלא בענין תיבות משונות **באמצע התפלה** וכיוצא בהם, אבל מה שהוא מיוסד ע"פ הדין המפורש בתלמוד זהו דבר השוה לכל נפש ואין חילוק ביניהם כלל וכלל בכל השערים" עכ"ל, היינו **בתוכן** הברכה **וחתימתה**, ובספר מעבר יבק להמקובל ר' אהרן בר' ברכיה ז"ל במאמר שפתי צדק פרק נ"א „כל אחד מי"ב שבטים יש לו חלון אחד ברקיע כפי בחינת נשמת שבטו (והאריך שם בזה) על כן אין לו לשנות ממטבע תפלתו שלימדוהו אבותיו וכו' כי אולי סדר תפלה שלמד בקטנותו מפי אבותיו ומוריו היא מקובלת לניצוץ נשמתו וכו'" עכ"ל. והנה רמז לחילוק שערים בעליית התפלות למעלה נמצא גם בדברי רבותינו חכמי התלמוד ז"ל, שהרי אמרו בברכות (ל"ב ב') מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו **שערי תפלה**, ובתענית (כ"ו ע"א) בשחרית במוסף במנחה ובנעילת **שערים** ערש"י בשם ירושלמי, ובב"מ (נ"ט א') כל **השערים** (של תפלה, רש"י) ננעלו חוץ משערי אונאה, ובדברים רבה (פ"ב סי' י"ב) **שערי** תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים, מכ"ז משמע שיש שערים הרבה לתפלה, וכן תקנו לנו רבותינו ז"ל בנוסח אבינו מלכנו פתח **שערי** שמים לתפלתנו, ובפיוט הקדמון ולך תעלה קדושה בשחרית ליום א' דר"ה ושם בימין יש חלונות כי דרך אותן החלונות יאזין תפלות ויקשיב רננות וכשיחפוץ רחום לשעות ולענות יגזור ויפתחו אותן החלונות וכו' ויגהו המליצים יושר משפט לנהות ויקשיב תפלות מלבות באות ויתכוס בראש אלהי הצבאות, ע"כ, ובסוף תפלת נעילה ליוה"כ **שערי** שמים פתח וגו', ושם פתח לנו **שער** בעת נעילת **שער** (הוא השער הכולל כל השערים אשר אותו ראה יעקב אבינו ע"ה בחזון בריש ויצא וזה **שער** השמים) וגו' נבואה **שעריך**. — אבל זאת יפלא בעיני, הן לפי השיטה הזאת יסדו אנשי כנה"ג לכל שבט ושבט נוסח תפלה בפני עצמו כפי שרש נשמתו, ובלא ספק נוסד גם לשבט לוי נוסח מיוחד, שהרי גם לשבט לוי היה שער מיוחד בשמים כמו שנאמר בספר יחזקאל שם שער לוי אחד, ואיך אפשר שתכח כל השבט כלו את הנוסח המיוחד ההוא ולא נשאר לו ממנו אפי' תיבה אחת, בעוד שהוא זוכר יחוס בית אבותיו, והרי אנחנו רואים שכל לוי ולוי מתפלל כפי נוסח הקהלה אשר שמה יקרא עליו? עוד זאת יפלא בעיני מאד מה שהגאון הנורא על כל סביביו רבינו אליהו ז"ל מווילנא ותלמידיו הגאונים המקובלים ז"ל לא זכרו ולא דברו דבר מהיותם שנין שנוי נוסחאות התפלה לשנוי השערים שברקיע, היתכן שהם חולקים בזה על האר"י ז"ל וסיעתו ודעתם בסבת שנויי הנוסחאות כדעת הגאון מהריעב"ץ ז"ל אשר העתקנו דבריו למעלה? וביחוד נפנו ממני דברי המדרש במדבר רבה פי"ג סי' י"ד „מה ראו הנשיאים להקריב קרבנות בענין הזה? רבנן אמרין אף על פי שקרבן שוה הקריבו, על דברים גדולים הקריבו, וכל אחד ואחד הקריבו לפי דעתו (כלומר אע"פ שבמעשה היו קרבנות כלם שוים, וכמו שאמר רשב"י לקמן פי"ד סי' י"ג ע"ש, כונתם היתה מתחלפת, כל נשיא ונשיא לפי השער המיוחד לשבטו), התחיל נחשון והקריב על סדר המלוכה וכו' הקערה והמזרק כנגד מלכי בית דוד שעתידין לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה כגון שלמה ומלך המשיח וכו', למה היה ק"ל משקלה לפי שכשהקוה הקב"ה ביום השלישי את כל המים למקום אחד קראן ימים בגי' מאה ויה אחד הוסיף שלמה למלאכת המקדש וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב, כנגד אותן ל' אמה הוסיף הוא על הקערה שלשים שקלים; מזרק אחד כסף כנגד העולם שהוא עשוי ככדור הנזרק מיד ליד, למה משקלו שבעים שקל שהלמו שניהם על שבעים אומות מסוף העולם ועד סופו (והולך ומפרש התם רמזי כל הקרבן כלו על פי שיטתו). — בא נשיא יששכר והקריב על שם התורה לפי שהם אהבו את התורה יותר מכל השבטים, קערת כסף כנגד התורה שהיא קרויה לחם וכו', מאה ושלשים משקלה לא וחשוב כ"ד ספרים של תורה שבכתב ושמונים מן משנה שמתחלת במ"ם ומסיימת במ"ם, ד"א שחשבון ראשי אותיות של ששת סדרי משנה הוא שמונים, ונתנה לכ"ו דורות שמאדם ועד משה, לכך היה משקל הקערה ק"ל; מזרק אחד כסף כנגד התורה שמשולה כיין שדרכו לשתותו במזרק כמו דתימא השותים במזרקי יין, שבעים שקל למה כשם שיין חשבונו שבעים כך יש שבעים פנים לתורה (והולך ומפרש התם רמזי כל הקרבן כלו על פי שיטתו). — בא נשיא זבולן והקריב קרבנו על השותפות שהיתה לו עם יששכר אחיו וכו' וכו' עיי"ש כל הענין. מדברי המדרש הזה אנחנו רואים עין בעין שההשתנות שערי השבטים איננה פועלת שום שנוי **במעשה** הקרבן עצמו אלא **בהכונה** בלבד אבל מעשה הקרבן היה שוה בכלם מבלי נדי לדדיו, כמו שאמר ר"ש בן יוחאי שם פרשה י"ד סי' י"ג מה ת"ל מאת נשיאי ישראל מלמד שנתנדבו מעצמן (עי' רש"י),

והיו

והיו קרבנות כלן שוה כארכן כך רחבן כך משקלן, ולא הקריב אחד מהם יותר על חבירו וכו', ע"כ, ואיך אם כן תגרוס שנוי בנוסח התפלה, הרי תפלות כנגד תמידין תקנום? —

הערה על דבר הכריעות בתפלה

תניא בברכות ל"ד ע"א אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף, ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"נ שהוציא לאור הרב ר' רנ"ר בדקדוקי סופרים הגרסא „ואם בא לשחות בכל ברכה וברכה" והגירסא הזאת יותר נכונה מפני דבהשתחויה קאיירינן הכא וכל השתחוים בלה"ק בשרש **שחה**, אבל הפעל **שחח** או **שוח** מורה על הכנעת הנפש בלבד, כמו ידכה **יָשֹׁחַ** (תהלים י, י), **וְתָשׁוֹחַ** עלי נפשי (איכה ג, כ). אבל בירושלמי פ"א ה"ח הגי' אלו ברכות שסוחחין בהן וכו' השוחח על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישוח, אפשר שהזכר הירושלמי מלהשתמש בשרש **שחה** המורה על השתחויה גמורה בפישוט ידים ורגלים כדתניא שם ובמגילה כ"ב ב', ובב"ר פל"ט סי' י"ב עוד גירסא אחרת. ומה שהיה ר"ע מרבה בתפלתו בכריעות והשתחויות פירשו התוס' בדף ל"א א' ד"ה ומוצאו שזהו באמצע הברכה. וכתב רבינו יונה סופ"ה בד"ה הכורע בהודאה של הלל ובהודאה של ברכת המזון הר זה מגונה פי' בהודאה של הלל בהודו לה' שאומרים בהלל ובהודאה של ברהמ"ז על הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך, ומכאן נראה שהמנהג שנוהגין קצת בני אדם לשחות כשאומרים בנשמת כל חי ולך לבדך אנחנו מודים שאינו נכון שהרי נראה בכאן שאר כריעות אין לו לכרוע אלא אותן שתקנו חכמים עכ"ל. ובספר מגן גבורים לבעל מפרשי הים תמה על מה שנוהגין העם לכרוע בברכו את ה' המבורך דיוצר, ואמר שלא מצא זכר לכריעה זו בשום ספר (ולדעת הגר"א ז"ל אין לכרוע שם), אבל באמת הזכירה בכל בו דיני ברכת יוצר סי' ח' עיי"ש. ובברכות י"ב ע"א אמר רב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם, ואמר שמואל מאי טעמיה דרב דכתיב ה' זוקף כפופים. אבל מהי תהיה הזקיפה אם בשעת אמירת השם או לפניו? הא מילתא במחלקת שניה, רש"י שם בד"ה כשהוא כורע כתב „וזוקף את עצמו כשהוא מזכיר את השם" עכ"ל, ס"ל דהזקיפה צריכה להיות בשעת ההזכרה ומדייק מלשון הכתוב ה' זוקף כפופים שהזכרת השם בעצמה זוקפת את הכפופים, וכן פסק הגאון רבינו יעקב מליסא בסדור דרך החיים „וכשיאמר השם יזקוף בנחת ראשו תחלה ואח"כ גופו (כ"כ רש"י, והגר"א בסדורו דף ק"פ ע"א כתב גופו ואח"כ ראשו)" עכ"ל, וכ"כ הגאון בעל שלחן שלמה באו"ח סי' קי"ד „וכשיאמר ברוך יכרע בברכיו וכשיאמר אתה ישתחוה וכשיאמר השם יזקוף, ובמודים יכרע וישתחוה במלות מודים אנחנו לך ואח"כ יזקוף" עכ"ל. — ובחיי אדם הלכות תפלה כלל כ"ג סי' ג' „כשרוצה לומר ה' יזקוף בנחת וכו' וכן במודים כשיאמר מודים יכרע וישתחוה ויעמוד כך בהשתחויה עד ה' ואז יזקוף" עכ"ל. וכד דייקינן לישנא דתלמודא דידן „וכשהוא זוקף זוקף בשם" נראה דהכי ס"ל דומיא דכורע בברוך שפירושו בשעת אמירת ברוך ה"נ זוקף בשם פירושו בשעת אמירת השם. אבל חזיק לרבינו הראב"ה ז"ל שכתב בחדושיו לברכות סי' ל"ם וז"ל „כשהוא זוקף זוקף בשם פירוש לפני הזכרת השם דכתיב ה' זוקף כפופים" עכ"ל, וכך פסק הגאון מהריעב"ץ ז"ל בסדורו בשני מקומות, בברכת הודאה „וזוקף בנחת הראש תחלה ואח"כ הגוף בעוד שאומר היבת שאתה הוא כדי שיאמר השם בזקיפה" עכ"ל, ובתפלת ערבית לר"ה בשער האלף סי' ח' „הנוהגין להתפלל בר"ה ויוה"כ בכריעה וכפיפת ראש צריכין לזקוף בסוף הברכות ובתחלת כל ברכה כשאומר בא"י וזה סדרו, כשמגיע למלך עוזר זוקף וכורע בברוך אתה וזוקף ואומר ה' מגן אברהם אתה גבור לעולם אדני וכורע עד סיום הברכה, וכשמגיע במודים לישועתנו זוקף וכורע בב"א וזוקף ואומר ה' הטוב שמך" עכ"ל, ונראה דדייקו כך מלשון הירושלמי פ"א הלכה ח' ברוך אתה שוחח בא להזכיר את השם זוקף, מזה משמע שצריך לזקוף לפני הזכרת השם וההזכרה תהיה בזקיפה, ואפשר דיליף מקרא דמפני שמו נחת הוא משמע שסימן ההכנעה צריך להיות דוקא לפני הזכרת השם אבל בשעת ההזכרה צריך להיות זקוף ועומד. ואני לא באתי להכנים ראשי בהלכה זו, כי אין זה מטרת סדורי, אלא להעיר את לב הקורא על דבר חדש שלא העירו עליו הפוסקים עד היום:

לקוטים מספר הכוזרי

ז"ל הכוזרי (במאמר ג' סי' ה' בהמשך דבריו שם) ישיג הכח החפלי כל האברים המשמשים אותו בזריזות וחריצות ושמחה ויעמדו בעת העמידה מבלי עצלה כו' ויעמדו כל האברים כנבהלים שיראים לעשות מצות מניהם לא ירגישו על מיחוש ולא על ספקד אם יהיה להם ויהיה הלשון מסכים עם המחשבה לא יוסיף עליו ולא יבטא בתפלתו ע"ד המנהג והטבע כמו הזרזיר והבינא (כ"א והפ"כאני) אלא עם כל מלה מחשבה וכוונה בה ותהיה העת ההיא לב זמנו ופריה ויהיו שאר עתותיו כדרכים המגיעים אל העת ההיא. יתאוה קרבתו שבו מתדמה ברוחניים ויתרחק מהבהמיות וז"ל (שם סי' יז) ויתן אל לבו מהברכה הראשונה הנקראת **אבות** מעלת אבות ושברית האלהים קיים להם עד עולם לא ימוש כמו שהוא אומר **ומביא גואל לבני בניהם** ומהברכה השנית הנקראת **גבורות** כי לאלהים בעולם הזה ממשלה מתמדת כו'. ויתן אל לבו שהוא **מחיה המתים** בעת שירצה עם דוחק זה מהקשת הטבעיים וכן מגיב הרוח וזולתו וחפצו מתיר אסורים וזולתו כו'. **אתה קדוש** [קדוש כנוי שהוא נקדש ומרומם מהשתוות לו מדה ממדת הברואים כו' אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר ממה שיתלה בגשמיים (שם מאמר ד' סי' ג')] ויתן אל לבו מהברכה הזאת

לקוטים מספר הכוזרי

כל אשר ספרוהו בו הפילוסופים מהקדושה והרוממות אחר שיקיים אלהותו ומלכותו באבות וגבורות כי בהם נתברר אלהינו שיש לנו מושל ומצוה כו' ולאחר שמקדשו ומרוממהו בזה יתחיל בבקשת צרכיו בכלל כל ישראל כו'. **אתה חונן** והראויה להקדים מהבקשות בקשת השכל והדעת שבהם יגיע האדם להתקרב אל אלהים ע"כ הקדים חונן הדעת הסמוכה אל מה שאחריה ר"ל **הרוצה בתשובה** כדי שתהיה הדעת והבינה שהיא בדרך התורה והעבודה כמו שהוא אומר השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך. **סלח לנו** ומפני שאי אפשר לאדם בלתי חטא ופשע התחייב להתפלל על סליחת החטא במחשבה ובמעשה בברכת חנון המרבה לסלוח וסומך אל התפלה הזאת תולדות הסליחה והיא הגאולה ממה שאנחנו בו ומתחיל **ראה נא בענינו** וחותם גואל ישראל. **רפאנו** ואחר כך יתפלל על בריאות הגופים והנפשות וסומך לתפלה הזאת הזדמנות מזונם לשמירת כחם **בברכת השנים**. ואח"כ יתפלל על קבוץ הגליות **במקבץ נדחי עמו ישראל** ויסמיך לו **השיבה שופטינו** הראות בצדק ותגור שטן האלהי במה שהוא אומר והמלוך עלינו אתה לבדך. **ולמלשינים** ואח"כ יתפלל לבער המינים והמוסרים בזדון וסומך לה שמירת הסגולה הזכה באמרו **על הצדיקים ועל החסידים:**

ולירושלים ואח"כ יתפלל להשיב שבות ירושלים ולשומה מקום שכינתו ויתפלל סמוך לה על משיח בן דוד וישלים מהמלכים העולמים. ואח"כ יתפלל על קבול התפלות בשומע תפלה ויתפלל סמוך לה. **ותחזינה** להראות השכינה עין בעין כאשר היתה לנביאים ולחסידים ולגואלי מצרים באמרו ותחזינה כו' ויחתום **המחזיר שכינתו לציון** ויחשוב בלבו שהשכינה נגלת נגדו וישתחוה לנוכחה כאשר היו ישראל משתחוים בראותם השכינה ויכרע כריעות **מודים** בברכת הודאה שהיא כוללת ההודאה בטובות הבורא יתברך והשבח עליהם יחדו וסומך לה **עושה שלום** שהיא החתימה כדי שתהיה פטירתו מלפני השכינה בשלום:

יכוין **אני מכוין** לכלול את נפשי בין אינון דמתפללין לקוב"ה **בלבב שלם:**

כאן ימשמש בתפלין של ראש והוא ע"פ סוד:

למנחה כִּי[א] שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

[ב] אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

א) דברים לב, ג. ב) תהלים נא, יז.

עץ יוסף

אדני שפתי כו'. כתב הלבוש תקנו חז"ל לומר קודם תפלה פסוק ה' שפתי כו' לפי שאנו מתפללין בו שיפתח השם ית' שפתינו כדי שנוכל להגיד תהלותיו בכונה והרי שייך לתפלה והוה כתפלה אריכתא. וגם ע"פ סוד יש טעם כיון שהשם הזה כתיב בא"ד ע"כ. וכתב ר"ש בן חפני מפני שהפרש יש בין השם הנכתב באל"ף דל"ת ובין הנכתב ביו"ד ה"א וי"ו ה"א. והוא. שכשהיה כוונת אומרו שהוא אדון הנבראים ואינו מדבר כנגד עצמו אז כתוב יו"ד ה"א. וכשהיה כוונת אומרו כנגד עצמו שיאמר אדני ונטרי ורבוני אז יכתוב א"ד (א"ר) והרב רבינו יונה כ' פי' זה הפסוק דבק עם הכתוב שאחריו שאומר כי לא תחפוץ זבח ואתנה וגו' ואמר אותו דוד כשהתפלל על חטא בת

ענף יוסף

כתב הלבוש בסי' קי"א לא יפסיק בשום פסוק בין גאולה לתפלה כגון כי שם ה' אקרא או שומע תפלה וגו' חוץ מפסוק ה' שפתי תפתח. ודוקא בתפלת שחרית אבל במנחה ובמוספין אם ירצה לומר פסוקים יאמר שאין בה סמיכות גאולה לתפלה. ובערבית לא יאמר גם כן רק פסוק ה' שפתי תפתח וגו' דיש בה ג"כ סמיכות גאולה לתפלה אע"פ שאומרים ברוך ה' לעולם

עיון תפלה

ה' שפתי תפתח. בברכות (ט' ע"ב) א"ר יוחנן בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי. התפלות הן בזמן הזה במקום הקרבנות, כמו שהבאנו למעלה בהערתנו מדברי המדרש במדבר רבה פי"ח סי' כ"א, ובשמות רבה פל"ח סי' ד' א"ל ישראל להקב"ה עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות א"ל דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים וכו' בכו והתפללו לפני ואני מקבל וכו' הוי איני מבקש מכם לא זבחים ולא קרבנות אלא דברים. ובשיר רבה פסוק כחוט השני שפתותיך רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית, ר' אבהו אמר ונשלמה פרים שפתינו מה נשלם תחת פרים ותחת שעיר המשתלח שפתינו, ועי' מש"כ בברכות השחר בהערה לאמירת הקרבנות. וכדי לרמז על זה אנו מקדימין לומר לפני התפלה פסוק ה' שפתי תפתח, לפי שכתוב אחריו כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה (תהלים נא, יח), כלומר אחרי אשר לא תחפוץ מידינו עולה וזבחים כי החרבת את מזבחך ועלינו אפוא לשלם פרים בשפתינו, לפיכך ה' שפתי תפתח, תרשני לפתוח שפתי לפניך. וכ' מהרש"א ז"ל בח"א גם דוד בקש עזר אלהי בתחלת הדבור שהיא פתיחת שפתים ואח"כ פי שהוא כולל כל כלי הדבור יגיד תהלתך,

ונו

(דה"ח) (א) כשאומר ברוך (של תחלת הש"ע וכן של מגן אברהם ושל הסוף שמך כו') יכרע בברכיו מעט וכשיאמר אתה ישתחוה עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה וגם ראשו יכוף כאגמון ולא ישתחוה כ"כ עד שיגיע ראשו נגד חגור של מתניו ויכרע במהירות בפעם אחת וכשיאמר השם יזקוף בנחת ראשו תחלה ואח"כ גופו דרך הכנעה: (ב) זקן או חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו כיון שהרכין ראשו דיו הואיל וכבד עליו:

(בשמים ראש) כתב הטור וסלנוס ברכה ראשונה שנתיסדה על מעשה אברהם שניצל מאור כשדים שהוא המורע הראשון. הזכירו בה כל האבות והסמכוה אקרא ואמרו מנין שאומרים אבות שנא' הבו לה' בני אלים. פי' הזכירו לפניו את אילי הארץ והם האבות כנלען. ופותחין באלהי אברהם והסמכוה ג"כ אקרא דכתיב ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכולן. והיא פותחת בברוך מפני שהיא ראשונה והאחרות הוו כולן ברכה הסמוכה לחברתה לפיכך אין פותחות בברוך שכל אחת קאי אהתפלה הימנה וכאלו פותחות בברוך דמי. ואע"פ שאין מלכות בפתיחה זו וקי"ל דכל ברכה צריכה מלכות. יש אומרים דאלהי אברהם הוי כמו מלכות מפני שהוא פרסמו בעולם והמליכו על כל העולם כולו. שהודיע מלכותו ואלהותו לכל באי עולם. וי"א דהאל הגדול הגבור והנורא הוי כמו מלכות שהם כולם עניני המלך המושל על עמים רבים שהוא גדול וגבור ונורא מאד. דלאו דוקא לשון מלכות בעינן אלא שצריכין להזכיר עניני המלכות עכ"ל. והכל בו כתב דאין בה מלכות לפי שבשבא אברהם עדיין לא נודע מלכותו בעולם עכ"ל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם

גליון הגרי"ב ביאור הברכות י"ט מגילה י"ז אבות שנאמר הבו לה' בני אלים. גבורות שנא' הבו לה' כבוד ועוז קדושות שנאמר הבו לה' כו' בהדרת קודש. בינה אחר קדושה שנאמר והקדישו את קדוש יעקב וסמיך

עץ יוסף

בת שבע שחטא במזיד. ועל המזיד אין מביאין קרבן. וע"כ היה מתפלל לבורא תסייעני שאוכל לכוין בתפלתי ולספר מהללך כדי שתהא תפלתי מקובלת. שכיון שלא תחפוץ זבח על המזיד תהיה תפלתי כפרה במקום קרבן ועכשיו נ"כ שאין לנו ביהמ"ק ואין אנחנו מקריבים אנו אומרים על אותו ענין שתהא תפלתנו מקובלת לרצון במקום זבח וקרבן. ומהפי שנתקן על ענין התפלה אמרו כתפלה אריכתא דמיא עכ"ל. ועי' מ"ש אצל תפלת שחרית דשבת:

אלהי אברהם כו'. מה שאומרים ג' פעמים אלהי הלא היה סגי בפעם אחת לומר אלהי אברהם יצחק ויעקב. הוא ע"ד שמצינו דאמר דוד לבנו בדה"א כ"ח פסוק ט' ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו. והפי' הפשוט שאין לאדם להאמין באלוה מצד מנהג אבותיו. כי זה מנהג האו"ה. אלא מצד חקירה ע"פ תורתנו הקדושה שהוא אל הבורא יתברך ויתעלה שמו. ולכך אמר דע את אלהי אביך מצד החקירה

ענף יוסף

לעולם אמן ואמן ע"כ. אבל באלי' זוטא כתב בפסקי תוס' מסיק שאסור אף במנחה ומוסף ונעילה. ועכ"פ אחר פסוק ה' שפתי תפתח בודאי אסור לומר פסוק כי שם כו' או פסוק אחר לעולם (מ"א). והנה הטור כתב. שפסוק ה' שפתי תפתח שתיקנו אחר גאל ישראל משום

עיון תפלה

וזהו שמסיים לבסוף יהיו לרצון אמרי פי, עד כאן לשונו. — ובמחזור ויטרי מוסיף אחר פסוק זה כי שם ה' אקרא מה שלא נזכר בתלמוד, וצ"ע:

אלהינו ואלהי אבותינו. וכן בברכת אמת ויציב **גואלנו גואל אבותינו**, הע"פ שבסדר המעשים נגלתה אלהותו ית' לאבותינו קודם שנגלהה אלינו וכן גאולת אבותינו קדמה לגאולתנו? מתחילים אנחנו **בקרוב** (במה שעינינו רואות) ומסיימין **ברחוק** (בקבלת אבות), בתחלה אנו מזכירים את אלהותו הנגלית לעינינו אנחנו כמו שנאמר (איוב יט, כו) ומבשרי אחזה אלוה, ונאמר (תהלים ח, ד) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, ונאמר (ישעיה מ, כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, ואח"כ קבלת אבותינו. וכן בגאולה בתחלה אנו מודים להקב"ה על גאולתנו אנחנו, כי לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה ממצרים אלא אף אותנו גאל עמהם (כנדס ש"פ ועי' פסחים קטז ב), ואח"כ על גאולת אבותינו. ומהי למדו קדמונינו ז"ל את הסדר הזה? ממשה רבינו ע"ה שאמר (במדבר כ, טו) וירעו לנו מצרים ולאבותינו. וכן בפסוקי יהי כבוד בתחלה ה' מֶלֶךְ בהוה ואח"כ מָלָךְ וימלך בעבר והיה, וכן בברכת אמת ויציב מלכנו מלך אבותינו: **אלהי אברהם**. במכילתא בא פסוק ויאמר משה אל

דובר שלום

אלהינו ואלהי אבותינו. לכאורה היה מהראוי לומר אלהי אבותינו ואלהינו. שאבותינו קדמו בזמן ממנו. אך הענין בזה שהשלימות העבודה הוא שכל אדם מחויב להשתדל לעלות במעלה שכלו לדעת את ה' כפי אשר תשיג בו השגתו. ומה שהוא למעלה מכח השגתו יסמוך על הקבלה מאבותיו. לכן מצד הכרת שכלנו שאנחנו משיגים אלהותו הוא אלהינו. ובהשגה מעולה מזה כפי שהשיגוהו האבות סומכים אנו בזה על הקבלה מאבותינו לכן הוא בזה אלינו בתואר אלהי אבותינו: **אלהי** אברהם וכו'

אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא

גליון הגר״ב וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה. תשובה אחר בינה שנא׳ ולבבו יבין ושב. אחר תשובה סליחה דכתיב וישוב אל ה׳ וגו׳ כי ירבה לסלוח. גאולה בשביעית שעתידין לגאל בשביעית. רפואה בשמינית שמילה בשמינית. ברכת השנה בתשיעית שדוד המע״ה רמזה בתשיעית כדאיתא במגילה שם. קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים שנאמר ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא. אחר ואשיבה ידי עליך כתיב ואשיבה שופטיך כבראשונה. אחר שנעשה דין כלו הפושעים. אחר וכל קרני רשעים אגדע כתיב תרוממנה קרנות צדיק. קרנות צדיקים מתרוממות בירושלים שנא׳ שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך. כיון שנבנית ירושלים בא דוד. אחר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי. באת תפלה באת עבודה (על ואשי ישראל עי׳ ס״ש״ע סי׳ ק״כ ובמ״ז שם). באת עבודה באת תודה שנאמר זובח תודה. ראוי לומר ברכת כהנים אחר הודאה דכתיב וישא אהרן וגו׳. שים שלום אחר ברכת כהנים דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם (וברכה דהקב״ה שלום שנאמר ה׳ יברך את עמו בשלום):

עץ יוסף

החקירה. ומצינו באברהם שהוא היה חוקר ראשון אלהותו והוא הודיע אלהותו בעולם. כי בימיו היו עובדים לכוכבים ומזלות. ואם היינו אומרים אלהי אברהם יצחק ויעקב הייתי אומר שאברהם היה חוקר ראשון שחקר אלהותו יתברך ויצחק ויעקב בניו סמכו על אמונת אברהם. לכך אנו אומרים אלהי אצל כל אחד ואחד. כדי להודיע שכל אחד מצד עצמו עמד על החקירה. ומצא שאין אחד אלא אלהינו. והוא חיזוק אמונתנו הקדושה (**שו״ת פנים מאירות**): **ואלהי יעקב**. הזכיר ביעקב ואלהי בוי״ו הנוסף. הוא משום דאיהו שלימו דאבהן כדאי׳ בזוהר סדר וארא דף כ״ג. ופירש הרב האלשיך שהם ג׳ הדרגות שקנו זה יותר מזה. כי על אברהם לא כינה אלהותו בחייו רק אחר מות אברהם נאמר אנכי אלהי אברהם אביך. ועל יצחק כינה אלהותו גם בחייו רק בהיותו סומא וכלוא בבית וחשוב כמת. ועל יעקב כינה אלהותו בחייו בהיותו בריא אולם ושלם כמד״א ויבא יעקב שלם כו׳ ועכ״ז ויקרא לו אל אלהי ישראל (ועיין לעיל פסוק שברו על ה׳ אלהיו) לכן נאמר ואלהי יעקב בוי״ו הנוסף שנוסף על אברהם בדבר חיים שזכה לכנות שם אלהים עליו בחייו. ועל יצחק בדבר שלם בגופו שזכה לכנות שם אלהים עליו בהיותו בריא אולם. לפי שהיתה מטתו שלימה ולא יצא ממנו שום פסול עכ״ל: **האל הגדול**. נגד מדת אברהם שהיה מדת גדולה: **הגבור**. נגד מדת יצחק מדת גבורה: **והנורא**. נגד מדת יעקב כמד״א ויירא ויאמר מה נורא וגו׳. ואבודרהם כתב שרמז בשלש לשונות אלה לשלשה עולמות שהם עולם העליון והוא עולם המלאכים. ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים. ועולם השפל והוא עולם המעשים: **הגדול**. כנגד עולם המלאכים לפי שהשם הוא הגדול שבכולם: **הגבור**. כנגד עולם הגלגלים לפי שהשם מסבב הגלגלים בגבורה: **והנורא**. כנגד עולם המעשים שע״י נוראותיו שעושה עם שוכני בתי
חומר

ענף יוסף

בסיא כגאולה אריכתא דמיא (ונראה שכך ס״ל ספר יוסף אומץ. ולהכי ס״ל שאם אמר ה׳ שפתי תפתח עדיין לא התחיל התפלה. הבאתי דבריו לעיל בדין אם מותר לענות אמן אחר גאל ישראל). **ולפי דעת הטור** ב״י אין אומר בחזרה ה׳ שפתי תפתח. אבל הלבוש כתב שבתפלה אריכתא דמיא ולפ״ז ב״י אומר בחזרה. וכן דעת המחבר שכתב בסי׳ קי״א סעיף ב׳ השץ כשמתחיל י״ח בקול רם חוזר ואומר בלחש (תשובת מהר״ם מינץ סי׳ פ״א) אדני שפתי תפתח כו׳ (פ״מ): כשאומר ברוך יכרע בברכיו מעט. (כתב רש״ל בביאור סמ״ג ברוך הוא לשון ברך לך תכרע). וכשיאמר אתה ישתחוה עד שיתפקקו (רש״י והרא״ש כתבו בסוף לשון פקק
הגפן

עיון תפלה

הטעם ומנין שאומרים בא״י אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שנאמר (שמות ג, טו) כה תאמר אל בני ישראל ה׳ אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ע״כ, וכ׳ אבודרהם בסוף שער ברכת המצות דף י״ד ע״א להרי״ף והרמב״ם שפסקו כר״י דבעינן מלכות בכל ברכה (ברכות מ׳ ע״ב), אמאי לא תקינו מלכות בברכה ראשונה של שמונה עשרה ובברכת מעין שבע בערבית לשבת? ותירץ דהאל הגדול נחשב מלכות, ויש אומרים שאלהי אברהם נחשב מלכות, לפי שעדיין לא המליכוהו עליהם דרי מטה עד שבא אברהם והודיע שבחו בעולם, ע״כ, ובשוחר טוב הוצאת בובער מזמור ט״ז פסוק שויתי ה׳ ר׳ זעירא ור׳ יהודה (רב יהודה בר יחזקאל) תרויהון אמרין כל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה, א״ר ברכיה הדא דלא אמר כגון ברכת הפירות וברכת המצות אבל בצלותיה כיון שהזכיר שם שמים יצא ידי חובתו, ע״כ: **האל הגדול**. כמו שנאמר (תהלים עז, יד) מי אל גדול כאלהים. הגבור, כמו שנאמר (שם קו, ב) מי ימלל גבורות ה׳. והנורא, כמו שנאמר (שם סו, [illegible])
אמה

דובר שלום

וכו׳. הכרת אלהותו ית׳ נדפס לכ״א מהאבות בתכונה מיוחדת. לאברהם מצד הגדולה וליצחק מצד הגבורה כמש״כ אח״ז. אך ביעקב מצינו שהכיר אלהותו ית׳ ביחוד מצד הכרת אבותיו ומצד הכרתו שנאמר לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק וגו׳ את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגו׳. לכן נאמר אלהי אברהם אלהי יצחק בלא ו׳ החבור לרמז על הכרה המובדלת זו מזו. וביעקב נאמר ואלהי יעקב בו׳ החבור לרמז שיעקב צירף גם הכרת אבותיו להכרתו: **האל הגדול הגבור והנורא**.
מבואר

אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי

עץ יוסף

יאמר ניכר שהוא טורח. ואחר שזכר שבח הקב"ה בשלשה עולמות אמר כי הוא. אל עליון. עליון בכולם עכ"ל: גומל חסדים טובים. טובים יותר מגמילות חסדי האדם (אבודרהם). עוד פירושו גומל חסדים טובים שאין בהם תערובות דין כלל: וקונה הכל. ברוב חסדיו. כמאמר רבינו בחיי בת"ה האדם התברר אצלך שאת חבולה בטובות הבורא וקנייה ברוב חסדיו ועולם חנותיו: אמר וזוכר חסדי אבות. פי' אף שהוא קונה את הכל ברוב חסדיו כמ"ש יעקב קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך פי' שאין אני שוה החסדים ואין ידי וכחי משגת לידי תשלומין. אעפ"כ זוכר חסדי אבות לבני בניהם כאלו עשו עמו ית' חסד חנם בלי שום תשלום גמול: וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו. כתב הטור והטעם תקנו להזכיר חסדי אבות אצל הגאולה לומר שאף אם תמה זכות אבות גאולתו לעולם קיימת. שהרי הבטיח בה בשמו הגדול. וכאשר שמו קיים לעולם ולעולמי עולמים כך גאולתו לעולם קיימת. והכי

ענף יוסף

הגפן. שהוא קצר שבגפן הכולם ע"ש. והאלי' רבה כתב בשם לשון נטוע כדאי' בסוכה דף ע"ו ומפקפק ונופל) כל חוליות שבשדרה (פי' דרך החיים). כתב רד"א כריעות אלו הן כדי שיזכור לפני מי הוא עומד וכי סופו להיות עפר. ד"א לרמוז כדי למשוך ברכה מלמעלה למטה עכ"ל:

דובר שלום

יתבאר כל אלה התארים שהשגנו בו אבותנו ואבותינו. אמנם השגנו רק השגה כוללת שהוא האל אלקינו. ולא בשום השגה פרטית. ואברהם השיגו בתאר הגדול ע"פ מה שאמר לו ואגדלה שמך. ויצחק השיגו בתאר הגבור על פי מה שנאמר ופחד יצחק. ויעקב השיגו בתאר הנורא ע"פ שנאמר מה נורא המקום הזה. וכן מכנים חכמי האמת. הגדולה הוא החסד לאברהם. הגבורה הוא מדת יצחק. התפארת הוא הנורא ליעקב. ולפי שיעקב כולל גם מדת אבותיו כמבואר למעלה וכן מדת תפארת הוא בריח התיכון בין גדולה לגבורה לכן נאמר הגדול הגבור בלא וא"ו הגבור ומלת והנורא בוא"ו הגבור: אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל. כל אלה התארים מליץ בענין אאע"ה הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ. ועשה חסד עם אדני אברהם. ולהמשיך הענין הכונה אף שהוא מלך עלמותו אל עליון שאיננו צריך שום תועלת מברואיו התחתונים. עכ"ז מלך החסד גומל חסדים טובים ובורא הכל. קונה לשון בריאה כמו קונה שמים: וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו. הגאולה תתכן או מלך שורת הדין כשמשתכרין במעשיהם או מלך החסד למעלה משוה"ד. והנה אתעדל"ע תלוי באתעדל"ת. כשמתנהגים למטה בדרכי החסד למעלה משוה"ד מתעורר גם כח עליון בדרכי החסד. וכשמתנהגים למטה כשוה"ד מתעורר כח עליון בהנהגת שורת הדין. והנה עבודת האבות לה' שקיימו התורה קודם שנתנה הוא ענין של חסד למעלה משוה"ד. לכן גם כשאין הדור זוכים בתפיסה לפנים משוה"ד הוא ית' זוכר חסדי אבות מה שעבדוהו האבות מלך החסד קודם שנתנה. ועי"כ מביא גואל לבני בניהם אף כשאין ראוים לזה מלך החסד רק למען שמו באהבה:

עיון תפלה

אתה מרא אתה. ושלשת התארים האלה אמרם משה (דברים י, יז): אל עליון. בשוחר טוב הוצאת בובער פרשה י"ח סי' ב' אין לך להוסיף על מטבע שטבעו חכמים בברכות, מנין ממרע"ה שאמר האל הגדול הגבור והנורא, הוסיפו עליון מטבע של אברהם אבינו אל עליון קונה שמים וארץ. עד כאן תארי עצמותו, ואין להוסיף עליהם דבר, כדאמרינן (ברכות לג, ב) ומכאן ואילך תארים ע"פ פעולותיו ית', והם מותרים ומחויבים, כמו שאנו אומרים בברכת השיר היא נשמת כל חי שכן חובת כל היצורים להודות ולהלל וגו' על כל דברי שירות ותשבחות דוד וגו', וכמו שהאריך החסיד בעל שיר היחוד ז"ל בתארים ממין זה: גומל חסדים טובים. מקנים את התכלית. כי האדם הגומל חסד לחבירו לא יוכל לדעת מראש אם החסד הזה הוא גם טוב בסוף, אפשר שימשך ממנו רע כי עיניו לא הצפינה מרחוק, ולפיכך התפלל המלך החכם (מ"א ח, לח) כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם וגו' ואתה תשמע השמים וגו' ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו וגו' לא ככל אשר יקרא אליך כמו שאמר אצל הנכרי, אבל הקב"ה בהיותו אל עליון המקיף את המציאות כולה ואין שום דבר אשר יפריענו מהוצאת חפציו אל הפועל, לפי שהוא קונה הכל ומי יאמר לו מה תעשה, ובמחזור ויטרי גומל חסדים וקונה הכל בלי מלת טובים, ואולי הוא טעות המעתיק, כי בברכת המעביר שנה מעיני חותם המחזור הגומל חסדים טובים: וזוכר חסדי אבות. כמו

הקון תפלה

וזוכר חסדי אבות. נוסח הברכה הזאת שוה ברוב הסדורים, ובנוסח תימני כת"י וזוכר חסדי אבות ומרחם על בניהם ומביא גואל וגו' באהבה מלך רחמן מושיע עוזר ומגן. ובסדור התימנים הנדפס מחדש בירושלים ת"ו שנת תרנ"ד וקונה הכל זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם מלך רחמן מושיע ומגן. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב וקונה את הכל זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם ולזרעם אחריהם מלך רחמן אל חי גואל עוזר ומושיע ומגן. — ודע כי הספרדים הסירו את הוי"ו הראשונה מן וקונה לפי

אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

(דה"ח) (א) אם לא אמר זכרנו ומכר לאחר שכבר אמר בא"י אינו חוזר אבל אם נזכר קודם שאמר השם אף שאמר ברוך אתה אומר זכרנו כו' מלך עוזר כסדר: (ב) הטועה ומזכיר זכרנו בשאר ימות השנה אם נזכר קודם שאמר וכתבנו פוסק ומתחיל מלך עוזר וגו' אבל אם אמר וכתבנו חוזר לראש התפלה וטעמו יתבאר אי"ה לקמן בדיני יעלה ויבא ע"ש:

בשי"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מלך הדין אם לא טוון באבות פירוש המלות צריך לחזור ולהתפלל. אך בזמן הזה בעו"ה קבוע הדבר שגם נפשם ב' לא יכוין לכן אין מחזירין. מכ"פ נשמע מזה גודל החיוב. ומכ"פ נ"ל אם נזכר קודם שאמר ברוך אתה ה' בסוף ברכה יחזור לומר מאלהי אברהם כו' (חיי אדם): ברוך. כאן יכרע. ודע כמו שנתבאר לעיל בתחלת ש"ע:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

עץ יוסף

והכי פי' זוכר חסדי אבות לבניהם לגאלם ואף אם תמה זכות אבות מביא גואל לבני בניהם למען שמו שהוא קיים לעולם עכ"ל: באהבה. ע"ש ואהבת עולם אהבתיך. וכתב אבודרהם וכל זה הלשון הוא הווה. על העבר ועל העתיד. כלומר בכל יום גומל חסד וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם. כי גאל את ישראל ממצרים והם היו בני בניהם של אבות וגם גואלנו בכל יום ועתיד לגאלנו עכ"ל: וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים. יבואר ע"פ דאיתא במדרש הולך את חכמים יחכם זה יהושע שנדבק למשה שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו ומה כתיב בים כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. ומה כשהוא מדביק עצמו לב"ו זוכה להיות כמוהו. ישראל שמדובקים בחיי עולם עאכ"ו שיהיו קיימים לעולם. מנין ממה שקרינו בענין ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום עכ"ל. וזהו שאנו מבקשים וכתבם בספר החיים למענך אלהים חיים ר"ל בשביל שמדובקים בך שאתה אלהים חיים לכן מהראוי שתתן לנו ג"כ חיים וכנ"ל. עוד יתבאר ע"פ מאי דכתיב כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם. ומדה טובה מרובה ממדת פורענות לכן מכ"ש מהראוי שיהיו לנו חיים בשביל שאנו עובדים אותך שאתה אלהים חיים: עוזר ומושיע ומגן. פירושם כבר כתבתי אצל עזרת אבותינו אתה כו': מגן אברהם. שנאמר

עיון תפלה

שנאמר (ויקרא כו, מב) וזכרתי את בריתי יעקוב, ועפ"ש (ירמיה ב, ב) זכרתי לך חסד נעוריך וגו' חסדם ואמונתם של ראשוני האומה. ושעור השבח הזה שבמקום גדולתו ב"ש שם ענותנותו, אע"פ שהוא מגביהי לשבת מ"מ הוא משפילי לראות וגו' (תהלים קיג, ס), אע"פ שרם ה' מ"מ שפל יראה (שם קלח, ו), אע"פ שהוא אל עליון על הכל רם ונשא ואין קץ — מ"מ הוא משפיל עצמו ומזדקק לבריותיו השפלים לגמול להם חסדים טובים, ואע"פ שהוא קונה הכל ומקיף את הכלליות מ"מ הוא מצמצם השגחתו אל הפרט וזוכר חסדי אבות וגו': ומביא גואל וגו' למען שמו. אע"פ שתמה זכות אבות וכמו שכ' רש"י (שמות לג, יט) ועי' שבת (נה, א) ובמדרש אגדת בראשית פרק יו"ד. וכן אנו אומרים בתפלת והוא רחום לשני וחמישי בד"ה אנא מלך וזכר לנו את ברית אבותינו — והושיענו למען שמך: באהבה. אע"פ שהגאולה לא תהיה בזכותנו ולא בזכות אבותינו כי אם למען שמו ב"ה, וכמו שנאמר (ישעיה נט, טז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע (בעדנו) ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו, ונאמר (שם מח, יא) למעני למעני אעשה, ונאמר (יחזקאל לו, לב) לא למענכם אני עושה נאם ה' אלהים יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל, ובשוחר טוב מזמור ס"ו אין הקב"ה מושיע לישראל במעשיהם הטובים אלא להודיע גבורתו ולהודיע שמו הגדול, מ"מ תהיה הגאולה באהבה וכמו שנאמר (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. ועי' מה שכתוב לקמן בסוף לראש השנה בתפלת זכרונות בד"ה וגם את נח באהבה זכרת: מלך עוזר ומושיע ומגן. בקריאת הכהן לעלות לתורה גרסין בכולהו נוסחי ויעזור ויגן ויושיע, עי' מה שכתבנו בקריאת התורה בשבת ויום טוב, ובברכת אמת ויציב עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם:

תקון תפלה

שהתיבת צריכה להיות בגימטריא קס"א, וכ"ה בנוסח הזהר פקודי דף רס"א ע"א קונה הכל וזכר חסדי אבות, והתימנים בנוסח הנדפס הסירו את הוי"ו הראשונה מן וזוכר לפי שהיא צריכה להיות בגימטריא רל"ג, אבל האשכנזים השאירו את הוי"ן הללו ובכל זאת שומרים גם הם את הגימטריא, כי קֹנֵה שמים וארץ (בראשית יד, כב) שעליו נוסד הלשון הזה הוא חסר וי"ו האמצעי בכל הספרים, והבינוני מהקל בשרש זכר הנמצא רק פעם אחת בכה"ק וְזֹכְרֵי פקודיו לעשותם (תהלים קג, יח) ג"כ חסר וי"ו האמצעי, ומצאתי שעל וקונה הכל כבר העיר הגר"א ז"ל בבאורו לשו"ע או"ח סוס"י רס"א ע"ש:

(בשמים ראש) כתב הלבוש ברכה שניה אינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה לחברתה. וכן כל הברכות עד סוף התפלה. ויש בה גבורת תחיית המתים כמו שאמרו שהיא כנגד עקדת יצחק. ומתחלת אתה גבור ה' וסמכוה על פסוק שסמכו שהברכה הראשונה והיא אבות שסמכו על פסוק הבו לה' בני אלים כמו שאמרנו. וכתיב בתריה הבו לה' כבוד ועוז שזהו גבורות דתחיית המתים. ומזכירין בה ג"כ גבורות גשמים שאומר משיב הרוח וכו'. והטעם משום ששקולה כתחיית המתים. שכשם שתחיית המתים חיים לעולם כך גשמים חיים לעולם עכ"ל. והגר"א באד"א סדר ואת הברכה כתב למה גבורות גשמים שקולה כתחה"מ. הוא משום כי הגשמים אינן ע"פ הטבע כלל. כי כל הדברים בעולם אומרים הפלוסופים שהוא ע"פ הטבע אף זריחת השמש ושקיעתה. אבל על הגשמים מודים שאינן ע"פ הטבע כלל כאשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל ופעמים ירד בכל יום ויום. ולכן נקרא גבורות גשמים שבזה ניכר גבורת ה' יותר מבכל הדברים. ולכן היא שקולה כתחה"מ כי גם תחיית המתים מודים הכל שהוא אינו ע"פ טבע. שע"פ טבע לא יספק שיהא אדם שנרקב מזמן רב לחזור ולחיות עכ"ל. והטור כתב שברכה זו הוקדה ע"ש ד' מפתחות שאינן נמסרים בידי אדם. מטר. פרנסה. תחיה. חיה. שסימנם מפת"ח. וכתב הפרישה אע"ג דלא הוזכר בנוסח ברכה זו חיה יש אומרים הטעם שיכוין למ"ש מתיר אסורים שהוא כמו חיה. שה"ל והאם היו אסורים. ומטעם זה תקנו לומר בברכת התילה הודו לה' כי טוב כל"ת משום דתנן ד' צריכין להודות. ואחד מהם מי שיצא מבית האסורים. והולד והאם כיון שהן כמו שיצאו מבית האסורים תקנו לומר זה הפסוק עכ"ל. והא דמזכיר ג"פ מחיה המתים בברכה זו כתב הד"א. א' כשאדם ניעור משנתו שמחזיר הקב"ה לו נשמתו. ב' מחיה מתים ברחמים בגשמים השקולה כתחיית המתים. ג' שאנו מאמינין בא"י מחיה המתים והוא תחית המתים לע"ל. ובזה מתורץ קושית תוספות בב"מ דף פ"ה ד"ה כי מטא כו' למחיה מתים ה' פ"ע ודו"ק. והאלי' רבה כתב עי"ל דחשבינן עוד שנים כגון ומקיים אמונתו לישני עפר דהיינו תחה"מ שהם יחיים כדכתיב ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. ומלך ממית ומחיה, הוויין חמשה. דמליט ד' מיובים כמתים. והחמישי תחיית המתים ממש דלעולם חשבינן הסבה ממטה למעלה עכ"ל:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

עץ יוסף

שנאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך. שהצילו מאור כשדים ושארי נסים שעשה לו וביחוד במלחמה שהיה לו עם המלכים. וכן יהיה למגן לנו כדכתיב עם נושע בה' מגן עזרך. שכל מעשה האבות סימן לבנים: **אתה גבור** לעולם אדני. פי' לא כמדת ב"ו שאין גבורתו נצחית אלא כשהוא בחור ועומד בבחרותו אבל לעת זקנתו תש כחו וגבורתו. אבל הוא יתברך גבורתו וכחו נצחי ואינו נופל בו ח"ו לא זקנה ולא תשישות. וזה מה שאמר אתה גבור לעולם אדני: מחיה מתים אתה רב להושיע. כוונו לדרש חז"ל שאמרו גדול יום הגשמים שאפי' ישועה פרה ורבה בו שנאמר תפתח ארץ ויפרו ישע. פי' כשתפתח ארץ לפי

עיון תפלה

מלך עוזר. מִצָּרָה בצרוף השתדלות הנעזר, כדאמר (קדושין ל' ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו: ומושיע. בעצמו בלי צרוף שום השתדלות מצד הנושע, כדכתיב התיצבו וראו את ישועת ה' (שמות יד, יג), וכתיב אחריו ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, וכתיב (תהלים סט, ב) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, וכתיב (שם כב, כב) הושיעני מפי אריה, כי נעדרה מלדי כל השתדלות. וחזקיהו מלך יהודה אמר בתפלתו (מ"ב יט, יט) ועתה ה' אלהינו הושיענו נא מידו ודרשו רבותינו בפתיחתא דאיכה רבתי פתיחה ל' ובאיכה רבתי פרשה ד' סי' ט"ו אמר חזקיהו אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה: ומגן. מָגֵן כנגד הצרה בעת בואה, ומָגֵן האור במקום בינוני, אבל **מָגֵן אברהם** — תאר אמתי, הקב"ה הוא מָגִנּוֹ של אברהם, כמו שנאמר (בראשית טו, א) אנכי מגן לך, פירוש הנך לובש את המלך בעצמו כביכול, את כבוד שכינתו, למגן לך, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. והמגן הזה הכתירו כדמיונו (הלא מגילה יג, ב) וירימהו למעלה רמה ונשגבה העומדת לו ולזרעו המיוחס אחריו עד סוף כל הדורות; ולפיכך אין צריכים לחתום אלא מגן אברהם והוא לא, כי מאחר שהכתיר את אברהם ברננו — ממילא גם נכללין המתיחסים אחריו כמותו, כי האיש אשר הורם מאת המלך למעלת אציל כל בניו אצילים. וזהו שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים קיז ע"ב) והיה ברכה בך חותמין ולא בכלם, כי והיה ברכה פרשו רבותינו (ב"ר פל"ט סי' י"א) עד כאן הייתי אני זקוק לברך את עולמי מכאן והילך הברכות מסורות לך לאמר דחזי לך למברכא בריך, ומסתכן המלך את טבעתו על ידו הוסבו כבר הורם למעלה העומדת לו עד סוף כל הדורות, ומעתה בניו יורשין את מעלתו: **אתה גבור לעולם**. כמו שנאמר (ישעיה מ, כח) לא ייעף ולא ייגע: **מחיה מתים אתה**. נכפלה כאן מלת הכנוי למעט אחריב (התורה והמצוה ויקרא סי' קנ"ח, תל"ע סי' פי"ז), אע"פ שהיו הרבה בני אדם

תקון תפלה

אתה גבור. גם נוסח הברכה הזאת שוה ברוב הסדורים. ובנוסח התימנים הנדפס מחדש **אתה גביר** וגו' **מחיה מתים ברחמים רבים רופא חולים סוכך נופלים מתיר אסורים** וגו' (גם במחזור ויטרי סומך נופלים רופא חולים מתיר אסורים בלי וו"י החבור) **ומי דומה לך ממית ומחיה ונאמן אתה** וגו' עיי"ש בפירוש עץ חיים. ובסדור

(דה"ח) (א) בתפלת מוסף של שמע"צ מתחילין לומר משיב הרוח כו' דהיינו שיכריז השמש קודם התפלה משיב הרוח ומוריד הגשם ואז יאמרו הצבור בתפלת מוסף של לחש ואם לא הכריז השמש לא יזכירו בתפלתן לא הצבור ולא הש"ץ בתפלת לחש אמנם אם בא לבהכ"נ וכבר התחילו הצבור להתפלל מוסף ולא שמע אם הכריז השמש מ"מ יאמר: (ב) אפי' חולה או אונס שמתפלל בביתו לא יתפללו תפלת מוסף קודם שיתפללו הצבור לכן בני הישובים כשמתפללין בלא מנין ימתינו בשמע"צ מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות ואז יתפללו מוסף ויאמרו משיב הרוח: (ג) אם טעה והזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם במעריב של ש"ע או בשחרית אינו חוזר: (ד) בימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם ואמר מוריד הטל במקומו אם לא התחיל עדיין השם של ברכת מחיה מתים אומר מוריד הגשם במקום שנזכר אבל לאחר שכבר התחיל השם אינו אומר כלל ואינו חוזר הואיל ואמר מוריד הטל: (ה) אבל אם לא אמר כלל לא מוריד הגשם ולא מוריד הטל אם לא התחיל עדיין ברכת אתה קדוש אומר במקום שנזכר אפי' כבר סיים הברכה אומר מוריד הגשם בלא חתימה אך נכון כשנזכר שיאמר מיד אבל ימתין לאחר כדי דבור ואם נזכר כשאמר השם קודם שאמר מחיה מתים יאמר מקודם מחיה מתים ותוך כ"ד יחזור ויאמר משיב הרוח כו' וכן כל היכא שנזכר היכא דלא סליק ענינא דיסיים לענין ואח"כ יאמר משיב הרוח כו' כגון שנזכר לאחר שאמר ומקיים אמונתו קודם שאמר לישני עפר יאמר מקודם לישני עפר ואח"כ משיב הרוח וכו' (עמ"א סי' ס"ו ס"ק ג' ומש"ל בטעה בברכת יוצר ועי' מ"ז כאן סי' ק"א) וכל זה כשנזכר קודם שאמר אתה קדוש אבל אם נזכר לאחר שכבר התחיל אתה קדוש חוזר לראש התפלה: (ו) פוסקין לומר משיב הרוח במנחה של יו"ט הראשון של פסח שכבר שמעו מהש"ץ שפסק מלומר בתפלתו בקול רם אבל במוסף בלחש גם הש"ץ יאמר. אך אם אינו מתפלל רק לאחר שכבר התפלל הש"ץ בקול רם אינו אומר (מ"א סי' תפ"ח סק"ד): (ז) בני הישובים שמתפללין בלא מנין יקדימו להתפלל תפלת מוסף ביו"ט ראשון של פסח ולא יאחרו (עפ"מ): (ח) אם טעה במעריב של פסח או בשחרית ומוסף ולא הזכיר משיב הרוח אינו חוזר (דבאמת מדינא צריך להפסיק במעריב). וכן להתחיל במעריב של שמיני עצרת רק משום שלא יהא כאגודות אגודות ול"ש בדיעבד כ"כ האחרונים וכ"מ בכמה דוכתי (עי' סי' קי"ד): (ט) אם אמר מוריד הגשם בימות החמה אפי' הזכיר גם טל מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה אתה גבור ואם סיים הברכה אפי' לא התחיל עדיין אתה קדוש חוזר לראש התפלה (ע' א"ר שנסתפק בזה וכאשר כתבתי מסתבר וכ"נ להדיא מדברי הש"ע): (י) אבל אם נזכר שאמר משיב הרוח קודם שאמר מוריד הגשם אינו חוזר לראש רק פוסק וגומר התפלה (א"ר וב"ח): (יא) כל מקום שאמרנו חוזר לראש הברכה הכ"מ בשוגג אבל במזיד ומתכוין חוזר לראש התפלה: (יב) אם נסתפק בימות החמה אם לא אמר מוריד הגשם וכן אם נסתפק בימות הגשמים כל שלשים יום חוזר דחזקתו שאמר כמו שרגיל לאחר ל' יום אינו חוזר ודוקא שהתפלל צ' תפלות באותן הימים שאז הורגל לומר (ד"מ ושאר אחרונים וא"ר דלא כפ"ז שדבריו צ"ע): (יג) אם אמר בשמע"צ צ' פעמים מן מחיה מתים עד לאחר מוריד הגשם אם נסתפק אח"כ חזקה שאמר וכן אם אמר בפסח צ' פעמים מן מתים עד לאחר מכלכל חיים ג"כ אינו חוזר אבל אין לעשות לכתחלה כן דיש חולקין: (יד) ש"ץ שטעה בקו"ד הדין כמו יחיד ואם טעה הש"ץ בלחש ולא אמר משיב הרוח אם נזכר קודם שהשלים תפלתו חוזר לראש כיון שטעות היה בג' ראשונות אבל אחר שהשלים תפלתו אינו חוזר (סי' קכ"ו):

עץ יוסף

למי גשמים אז יפרה וירבה ישע. הרי שבשביל הגשמים מתרבה הישועה. ובאמת אינו מובן המאמר לפי פשוטו. וצ"ל שקאי על יום הגשמים של תחיית המתים. כמד"א גשם נדבות תניף אלהים כו' שעתיד הקב"ה להוריד טל וגשם של תחיה. וזהו אומרם גדול יום הגשמים של תחה"מ שאפי' ישועה פרה ורבה ט שנא' תפתח ארץ ויפרו ישע פי' כשתפתח ארץ בתחה"מ כמד"א וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם.

א

עיון תפלה

אדם אשר הֶחֱיָה מתים, כאליהו (מ"א יז, כב), ואלישע (מ"ב ד, לה), ויחזקאל (יחזקאל לז, י) לפי מסקנת התלמוד (סנהדרין צב, ב) ולפי המבואר בספר אליהו רבא פ"ה, ור' חנינא בן חכינאי בויקרא רבה פכ"א סי' ח' שהחיה את אשתו באותה שעה חזרה נפשה לגופה, ור' חנינא בר חמא שהחיה עבדו של אנטונינוס (ע"ז י' ע"ב), ור' יוחנן דהייריה לרב כהנא (ב"ק קיז ע"ב), ורבה בר נחמני דאחיה לר' זירא בתר דשחטיה (מגילה ז' ע"ב), וכיוצא בהם הרבה, מ"מ אתה הוא המְחַיֶּה ובדרך עשו מה שעשו, הם רק גרמו את התחיה ואתה גמרת אותה; וזהו ההבדל שבין הפיעל להפעיל, הפיעל גומר וההפעיל גורם, כמו שהארכתי בספרי משפטי לשון עברית חלק שני מאמר ראשון אות י"א ע"ש, לכן אבל הקב"ה נופל הלשון מְחַיֶּה בפיעל, כמו שנאמר (דברים לב, לט) אני אמית ואֲחַיֶּה, ואמר (ש"א ב, ו) ה' ממית ומְחַיֶּה, אבל אבל ב"א נופל הלשון מַחְיֶה בהפעיל, כמו שנאמר (מ"ב ח, א) אשר הֶחֱיָה את בנה: רב להושיע. כמו שנאמר (ישעיה סג, א) אני מדבר בצדקה רב להושיע, גם מבלי זכות גִּבַּרְתָּ לכל, וכמו שאמרו בשוחר טוב מזמור כ' נשתתקה ואין אתה מלמד זכות על בני —

תקון תפלה

ובסדור רב סעדיה גאון ומתיר אסורים ומשען לאביונים. ובמחזור ויטרי ורומא ומצמיח לנו ישועה. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב סומך נופלים רופא חולים עוזר דלים מתיר אסורים משען לאביונים ומקים אמונתו וגו' מי כמוך אדיר נצח אדון הגבורות ומי דומה לך וגו' ומצמיח ישועה בקרוב ונאמן אתה הוא מלכנו להחיות וגו':

בקיץ מוֹרִיד הַטָּל: בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ

עץ יוסף

אז יפרה וירבה ישע. וזמש"א כאן מחיה מתים אתה רב להושיע פי' שאז בתחה"מ תפרה ותרבה הישועה.
וכן אמרו להלן מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה. וכן אמרו ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים. כל זה מורה כי אז בתחה"מ תהיה עיקר הישועה. וזהו מה שקבעו גבורות גשמים בברכת מחיה מתים. כי מלבד פשוטו כוונו ג"כ על גשמי נדבות של תחיה. וזהו אומרם משיב הרוח לתוך נדנה וגרתיקה שהיתה בו מקדם. ומוריד הגשם של תחיה. והכל נרמז בדבריהם כי רוח ה' דיבר בם: **משיב** הרוח ומוריד הגשם. ע"ש ישב רוחו יזלו מים. ויקרא גבורות גשמים ע"ש שכל טפה וטפה יורדת ממקום גבוה ואין הרוח מפזרתו אלא יורדין למקום שהקב"ה חפץ. וזאת היא גבורה שאין כמוה: **מכלכל** חיים בחסד. מ"ש נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. שמכלכל אותם במזונות ובשאר צרכיהם שתי פעמים ביום או שלש. ואם יעשה אדם לבוש אחד יהנה ממנו שנה או שנתים. והמזון מעת לעת. ואמר בחסד. כלומר זה שעושה הוא בחסדו ולא בצדקת הבריות. כמד"א אם צדקת מה תתן לו: **מחיה** מתים ברחמים רבים. שמרחם על הנפשות המתאבלות על אבידת גופם שיצאו ממנו ועומדין לפניו ית'. כמד"א ונפשו עליו תאבל. והוא ברוב רחמיו יחזיר' לתוך אותו הגוף לנדנה ונרתיקה שהיתה בו מקדם. כמו שהובא במדרש הנעלם על פסוק אשר לא תקח אשה לבני וגו' כי אל ארצי וגו' תלך פי' אל הגוף הראשון ע"ש. ואמר ברחמים רבים שלא יעמדו ערומים כמאמרם ז"ל ק"ו מחטה שנקברת ערום ויוצאה בכמה לבושין. צדיקים שנקברו בלבושיהם עאכ"ו: **סומך** נופלים. פ"ש סומך ה' לכל הנופלים. כי פעמים שיפול אדם ויחשבוהו הרופאים כמת. והשם

סומכו

ענף יוסף

ומוריד הגשם. גשם בא"ת ב"ש ברי. לכן מספיל הפייט אף ברי (רוקח):

עיון תפלה

אני מדבר עליהם צדקה ומושיעם. **ורב** להושיע פירש הראב"ע גדול להושיע, כמו על כל רב ביתו (אסתר א, ח): **משיב הרוח ומוריד הגשם.** לא כל הרוחות מביאות גשם ולא כל הגשמים ראוים לכלכל את החיים, והקב"ה משיב את הרוח הנועד להביא את הגשם הטוב הראוי להוציא לחם מן הארץ, וזהו טעם ההא"ן.—ובברכות ל"ג א' מזכירין גבורות גשמים בתחית המתים, מ"ט אר"י מתוך ששקולה כתה"מ לפיכך קבעוה בתה"מ, ובדברים רבה פ"ז סי' ו' גדולה ירידת גשמים ששקולה כתה"מ כילד בזו כתיב פתיחה ובזו כתיב פתיחה בזו כתיב יד ובזו כתיב יד בזו כתיב שירה ובזו כתיב שירה עיי"ש. והספרדים מתחילין לומר ביום א' של פסח אחר תפלה של מוריד הטל, וכן היה מנהג הגר"א ז"ל*), אולי יסד על הפרקי דר"א פרק ל"ב הגיע ליל יום הפסח וקרא יצחק לעשו בנו ואמר לו בני זה הלילה כל העולם כלו אומרים בו הלל ואוצרות טללים נפתחים בזה הלילה עשה לי מטעמים כד שאני בעודי אברכך (ובשביל שהיה יצחק צריך להקריב קרבן הפסח במועדו, הרי קיימו האבות את התורה עד שלא נתנה כדתק בבלי קדושין, ועד שלא הוקם המשכן היתה העבודה בבכורות כדתנן (זבחים קיב, ב), לפיכך מסר עבודת קרבנו לעשו בנו הבכור, ובגלל הדבר הזה תברכנו נפשו, כי לא ידע עדיין ממכירת הבכורה), אמרה לו רבקה ליעקב — בני זה הלילה אוצרות **טללים** נפתחים בו וכו' הלך והביא שני **גדיי** עזים אחד כנגד הפסח ואחד לעשות לו מטעמים וכו' (כי הפסח נאכל על השובע פסחים ע' ע"א, ורבקה כבר שמעה את דבר המכירה ובקשה לאפרושי את יצחק מאיסורא שלא יכשל בכהן און, ועי' רש"י (בראשית כה, לא), ומה שלא הגידה זאת ליצחק? כדי שלא לגנרו, או משום חשש דלטוריא, ראה סנהדרין מ"ג ע"ב), וכשיצא יעקב מאת פני אביו יצא מעוטר כחתן וככלה בקשוריה **וירד עליו טל** של תחיה מן השמים ונעשה גם הוא גבור חיל, ע"כ, לפיכך מזכירין ירידת **טל** בברכת **גבורות**, ועי' תענית ג' א': **מכלכל חיים בחסד.** לשון הר"ר יוסף אלבו ז"ל בספר העקרים מאמר ד' פרק ל"ה „ואמרו אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע, כלומר אתה גבור ויכול על כל דבר שיגזור מציאותו אצל השכל (כוונתו למש"כ הרמב"ם ז"ל במו"נ חלק שלישי פרק ט"ו ע"ש) ואין גבורתך כגבורת בשר ודם, גבורת בשר ודם להמית את החיים וגבורת השי"ת להפך להחיות את המתים; והזכירו בברכה זו חסדיו של הקב"ה עם בריותיו בהיותם בחיים ואמרו **מכלכל חיים בחסד** ואחר המות אמרו **מחיה מתים ברחמים רבים**, כי החיים עם כל תחנתם ותפלתם הם נזונים **בחן בחסד וברחמים** (ראה להלן בברכת הזן) אבל המתים שאינם יכולים להתפלל ולהתחנן עוד לא יספיק להם לא חן ולא חסד ולא רחמים להחיותם, אבל צריכים **לרחמים רבים** (וכן יסד המשורר בשיר יגדל מתים יחיה אל **ברב חסדו**). ואמרו אח"כ **סומך נופלים ורופא חולים** ומתיר **אסורים** נרמז שאין גבורת המקום כגבורת בו"ד, גבורת בו"ד היא להשפיל את האנשים ולהכניעם וגבורת השי"ת

*) מפיוטי הקליר בתפלת טל נראה שהיתה הנוסחא בימיו לומר בקיץ **משיב הרוח ומוריד הטל.** ועיין באדרת אליהו (להגר"א ז"ל) פרשה ברכה אופן שני סוף פ"א ובבאורו לס"י מס' יצירה פ"ב.

נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

עץ יוסף

סומכו ומחייהו: **ורופא חולים**. ע"ש כל המחלה וגו' כי אני ה' רופאך. כי פעמים שיגיעו על שערי מות והשם רופאם ומחיה אותם: **ומתיר אסורים**. ע"ש ה' מתיר אסורים. שגם הם חשובים כמתים שחיו: **ומקים אמונתו לישני עפר**. ע"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. וכלומר כשם שמקיים אמונתו עם החיים ומרפא אותם. כך עתיד לקיים עם המתים: **מי כמוך בעל גבורות כו'**. פי' כי הרי אנו משבחים ומהללים אותו בעשותו גבורות ונוראות כאלו להמית ולהחיות ולכאורה אין זה מהפלא בערכו ית'. שהרי מצינו בהרבה צדיקים שעשו כמעשים אלו להמית ולהחיות. וכמעשה דרבי יוחנן עם רב כהנא בב"ק קי"ז ב' שהמיתו רבי יוחנן לרב כהנא והחייהו. וכן כמה וכמה שעשו כמעשים האלו וכן אמר אנטונינוס לרבי ידענא זוטי דאית בכו מחיה מתים. אבל באמת אינו דומה לו ית' כלל והוא משני פנים. אחד כי הנה לא בכח גבורתם עשו את כל אלה רק שהיו לפניו ית' כבן המתחטא אצל אביו ועושה לו רצונו. והוא כמאמרם שם בעי רחמי ואוקמיה. הרי כי כח הגבורה הזאת לאלהינו יתשב. שני שאינו דומה תחיה שהיתה על ידיהם לתחיה שתהיה ע"י ית', שלתחייתם יש מיתה

דובר שלום

מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה. המיתה לאדם אינה דרך כליה החלטית ח"ו. רק כהטמנת גרעין הזרע בארץ שכשהוא נרקב וכלה בארץ מצמיח יבולו ביתר שאת מאשר היה בקדמתו. וזהו מלך ממית. וכונת המיתה הוא שבזה הוא מחיה להמת בחיים מעולים מאשר היה מלפנים. לפי שהוא מצמיח ישועה ע"י המיתה כצמיחת היבול ע"י כילוי הזרע. וזהו כוונת ישעיה מי את ותיראי מאנוש ימות ובן אדם חציר ינתן. מה לך ליראה ממיתת אנוש. הלא אין המות כליה החלטית רק ינתן לו כמות לתועלת התחיה כמו חציר כצומח מכליון גרעין הזרע. וזהו כוונת הנביא וזרעתיה לי בארץ (הושע ב, כה). שאין החורבן כליה החלטית רק כמו זריעה הכלה לתועלת צמיחת הטובה. וזהו כוונת תהלים לא אמות כי אחיה וגו'. בזה נבדל מיתת הצדיק ממיתת הרשע. כי מיתת הרשע היא כליה לחלוטין ומיתת הצדיק היא כמו זריעה הטמנת. וזהו לא אמות מיתה החלטית. רק אחיה ע"י המיתה כמו צמיחת היבול מגרעין הכלה. לכן ואספר מעשי יה להודות לו על המיתה כי טוב הוא:

עיון תפלה

בהפך שהוא סומך **נופלים**, גזרת בו"ד היא להכות ולפצוע ולהחלות, והשי"ת בהפך שהוא **רופא חולים**, גזרת בו"ד לענש בכסף ולאסורין והשי"ת בהפך שהוא **מתיר אסורים**, גזרת בו"ד להבטיח על שקר בדעתו כי מי יערוב לבו לגשת אליו ולצוותו לקיים הבטחתו, והשי"ת בהפך שהוא **מקיים אמונתו**, ולא לחיים בלבד שהם מבקשים מלפניו אלא גם **לישני עפר** שהם המתים שאין בהם כח לבקש מלפניו על עצמם הוא מקיים להם אמונתו להחיותם. ובאמרו **לישני עפר** ירמז שהגופות בעצמם אשר ישנו ורקבו לעפר ישובו לתחיה, לא שיחדש להנשמות גופות חדשים וכמו שאמרו רז"ל (פסחים סח, א וסנהדרין צא, ב) אני אמית ואחיה יכול שהא מיתה באחד וחיים באחר (בגוף חדש) ת"ל מחצתי ואני ארפא מה מחיצה ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד; ועל היות זאת האמונה היותר מיוחדת מן האמונות המקובלות באומה קבעוה מיד אחר ברכת אבות, ע"כ, ושאל רבינו שמשון בר אברהם ז"ל בתשובות מהר"ם בר ברוך מרוטנבורג דפוס בודאפעסט סי' התרי"ח מפני מה אין אומרים בזאת גבור מלביש ערומים ופוקח עורים כמו רופא חולים ומתיר אסורים? והשיב משום דלא אמרינן בתחית המתים אלא השקול כתה"מ כדאמרינן בברכות ל"ג א' גבי גשמים, וסומך נופלים ומתיר אסורים בנפילתם של ישראל ואסוריהם משתעי שהקב"ה עתיד לסומכם ולהתירם, ורופא חולים אמרינן בנדרים (מא, א) גדול נס שנעשה לחולה וכו' עכ"ל: **מי כמוך בעל גבורות**. שנאמר (דה"א כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה: **ומי דומה לך**. שנאמר (ישעיה מ, יח) ואל מי תדמיון אל: **מלך ממית ומחיה וגו'**. שנאמר (ש"א ב, ו) ה' ממית ומחיה: **ומצמיח ישועה**. ענין צמיחת הישועה פרשו רבותינו ז"ל בשוח"ט סוף מזמור י"ח כתוב אחד אומר מגדול וכתוב אחד אומר מגדיל ר' יודן אמר לפי שאין הגאולה באה על אומה זו בבת אחת אלא קמעא קמעא, ומהו מגדיל לפי שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל, עכשו כן שרוין בצרות גדולות וכשתבוא הגאולה בבת אחת אינן יכולין לסבול ישועה גדולה וכו' לפיכך היא באה קמעא קמעא ומתגדלת והולכת לפניו. לפיכך משולה הגאולה כשחר שנאמר (ישעיה נח, ח) אז יבקע כשחר אורך, ולמה נמשלה כשחר, לפי שאין אפילה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לשחר, ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה שהבריות ישנים היו כל הבריות נלכדין אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחלה ואח"כ גלגל חמה עולה ומאיר ואין הבריות נלכדין, שנאמר (משלי ד, יח) וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור וגו', ע"כ, ועי' ירושלמי ברכות פ"א ה"א

אם טעה ואמר מי כמוך דינו כמו בזכרנו ובשאר ימות השנה אם אמר אינו חוזר ויתבאר משפטו לקמן אצל יעלה ויבא אי"ה :

בעש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמָן זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

עץ יוסף

מיתה אחריה שהוצרכו לחזור ולמות. והוא כמאמר שם שא"ל רב כהנא לרבי יוחנן אי מצית למבעי רחמי דתו לא שכיבנא אזלינא ואי לא לא הואיל וחליף שעתא וקבלתי צער מיתה חליף ולא אקבל עוד פעם אחרת. אבל אחר התחיה שתהיה על ידו יתברך לא תהיה שוב שום מיתה בעולם. והוא כמאמרם ז"ל מתים שיחיו שוב אינן חוזרין לעפרותן כו'. הרי שאינו דומה לו ית' כלל. וזה מה שאמר כאן מי כמוך בעל גבורות. פי' אף אם מצינו שנעשו כמעשים האלו ע"י ב"ו מי יהיה כמוך שיהיה הוא בעל של הגבורות האלו שהגבורה תחשב לו לעצמותו. הרי אינו כן אלא אתה הוא בעל של כל הגבורות. ומכח ידך עשו כל אלה ואף אם נחשב זאת לגבורה. מי דומה לך בתמיה. והוא מטעם ב' שאמרנו שהרי אין חייהם חיי נצחים. שהרי היו צריכין למות עוד הפעם ונמצא שאין תשועתם תשועה אמתית. אבל אתה הוא מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה עולמית שאין אחריה מות לעולם:

מי כמוך אב הרחמים. כתב הבחיי בסדר בראשית זה שתיקנו לומר הרחמים בש"ת. על ה"א ראשונה שבשם וה"א אחרונה שבשם שנתוספה לאברהם שניתנה לו כח ההולדה וכמו שהזכירו ז"ל אברם אינו מוליד אברהם מוליד וע"ש שהאריך:

ונאמן אתה להחיות מתים. אמר לשון אמונה על תה"מ שתהיה משום שהוא מיוסד על המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך שהבאתי לעיל על זה שתיקנו לומר בכל בוקר כשעומד ממטתו מודה אני לפניך כו' ע"ש ותבין. כתב ביוש"ה כשאומר ונאמן אתה להחיות מתים יכוין במחשבתו בזה"ל בשמחה עצומה אני מאמין באמונה שלימה ואמתית בזה שאתה עתיד להחיות מתים עכ"ל. כתב הרוקח זכות היא לנו שאנו מעידים ומאמינים בתחיה אף כי לא ראינו עכ"ל. וז"ל הזוהר פ' וארא דף כ"ח ע"א תפח רוחיהון דאנון דאמרין דלא זמין קב"ה לאחייא מתייא והיך יתעבד מנייהו בריה חדתא. ייתון ויחמון אנון טפשאין חייביא רחיקין מאורייתא רחיקין מיניה בידוי דאהרן הוי חוטרא אעא יבישא וקב"ה לפום שעתא אהדר ליה בריה משניא ברוחא וגופא כו' עכ"ל:

בא"י מחיה המתים. שיחיה כל המתים שמתו מימות אדה"ר ועד אותו הזמן והגופים כבר נרקבו מכמה אלף שנים. וכמה אלפים ורבבות גופים עד אין מספר שנתערבו עצמותיהם אלו עם אלו. והבורא ית"ש בחכמתו הנפלאה יכיר ויחבר עצם אל עצמו של כל גוף וגוף ויתן בהם נשמתם נשמה ונשמה השייך לגוף שלה ומי ימלל גבורות ה' בזה (יוש"ה). איתא במדרש אמונים נוצר ה' אלו שאומרים אמן באמונה. אומר שליח צבור מחיה המתים והם עונים אמן ועדיין לא ראו תחיית המתים. אומר גואל ישראל והם עונים אמן ועדיין לא נגאלו. ואע"פ שנגאלו הרי חזרו ונשתעבדו. אומר בונה ירושלים והם עונים אמן אע"פ שעדיין היא בחורבנה הוי אמונים נוצר ה' עכ"ל (אבודרהם):

נקדישך

עיון תפלה

ה"א בסגנון אחר, וזוהי צמיחת הישועה כצמח הזה הצומח מעט מעט: **ונאמן אתה לְהַחֲיוֹת מתים בא"י מְחַיֵּה המתים.** פעולת התחיה מתחלתה ועד סופה תהיה רק על ידך ואין לאחר חלק בה, אתה תהיה גם הגורם וגם הגומר, וכן הוא אומר (יחזקאל לז, יב) כה אמר ה' אלהים (לעתיד לבא) הנה אני פותח את קברותיכם (תחלת התחיה) והעליתי אתכם מקברותיכם עמי (גמר התחיה), לפיכך פתח בהפעיל וסיים בפיעל. — ונזכרה בברכה זו חמש פעמים תחיית המתים, לרמוז על תחית חמש מדרגות הנפש הנזכרות בב"ר סו"פ י"ד, חמשה שמות יש לה, נפש, רוח, נשמה, יחידה, חיה (בדברים רבה סוף פ' ב' חיה יחידה). ופרשו חכמים ז"ל, הנפש שבהן היא מדרגת הנפש המשתתפת לכל בעלי החיים שבעולם במדרגה הראויה להם, כי לא תדמה נפשו של אדם לנפשו של השור, כמו"ש הרמב"ם ז"ל בפ' ראשון משמונה פרקיו; ויש עליהם האדם שיש בו עוד מדרגה יותר גבוהה והיא הרוח שעליה נאמר (קהלת ג, כא) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, ונאמר (איוב לב, ח) אכן רוח היא באנוש; מוסיפים עליהם הצדיקים שבכח מעשיהם הטובים ועיונם בתורת האלהים יומם ולילה שזוכים למדרגת הנשמה ונשמת שדי תבינם; ואדם הראשון קודם החטא ועוד יחידי סגולה זכו עוד לשתי המדרגות היותר נעלות והן חיה ויחידה. ראה מה שכתב הגאון בעל חסד לאברהם הובאו דבריו בספר נחמד למראה על בראשית רבה סו"פ ויחי ובספר נפש החיים שער ב' פרק ט"ז וי"ז ובספר ראשית חכמה שער הקדושה פרק ד'. — ובתשובות רדב"ז ח"ג סימן הרמ"ד דפוס פיורדא בשם רבותיו של הריטב"א ז"ל שקבלה בידם שעתיד הקב"ה להחיות מתים שתי פעמים, אחת פרטית לפני ביאת המשיח בשביל הצדיקים שמתו בגלות למען יראו בטובתן של ישראל, ואחת תחית המתים הכללית שתהיה אח"כ, עיי"ש, ואולי לזה רמזו אנשי כנה"ג בזכירת חמש פעמים תה"מ בברכה זו

עד

(דה"ח) (א) יחיד שעומד בתפלתו ושמע שהצבור אומר קדושה דסידרא או קדושת יוצר אינו אומר עמהם אבל קדושה דשחרית ומוסף יענה עמהם (סי' ק"ט ועיין קודם התפלה): (ב) אם טעה וסיים האל הקדוש בעשי"ת אם תוך כ"ד נזכר ואמר המלך הקדוש יצא אבל אם שהה לאחר האל הקדוש כ"ד לא יצא ויחזור לראש התפלה דדין ברכות ראשונות כחד חשיבי (עי' סי' תקפ"ב וקי"ד): (ג) אם אמר כל השנה המלך הקדוש אינו חוזר (ס"ס ק"ח באחרונים וע"ס קי"ח):

(בשמים ראש) (א) טוב לכוון רגליו בשעה שאומר קדושה עם הש"ץ בשרי אומרים נקדש כשם שמקדישים אותו בשמי מרום. ובמרום הם מקדישין אותו ברגל ישרה דכתיב ורגליהם רגל ישרה (לבוש סי' קכ"ה): (ב) בשעה שאומרים קדושה צריך לפסוע ג' פסיעות לפניו ע"ש מלאכי צבאות ידודון ידודון כתיב. ידדון בהליכה ידדון בחזרה. ולמה ג' פרסאות כנגד מחנה ישראל. וכנגדן נהגנו [לפסוע] ג' פסיעות (א"ר שם): (ג) בשעה שאומרים קדושה ישאו עיניהם למעלה להגדיל הכוונה. וגם הוא דרך חבה שעיניהם נשואות בעיני הש"ית ועיניו נשואות בעיניהם כאלו רוצים להדבק בו ית' (לבוש סי' קכ"ה). וכ' הא"ר שתמה בעיניו יהיו פתוחות. וכ"כ הב"ח. ולא דמי לתפלה בסי' צ"ה דקי"ל דעיניו למטה ודלא כט"ז וכ"כ בספר זלע בכך. וכ"מ בספר ע"ע וסניא וז"ל ישאו עיניהם למרום וירימו עקביהם עם גופם בעת קדושה כי אין להקב"ה הנאה בעולמו אלא באותה שעה שעיניהם נשואות בעיניו ועיניו בעיניהם. באותה שעה אני אוחז בכסא כבודי ובדמות יעקב ומחבקה ומנשקה ט' ומזכיר גלותם ע"כ. ובגליון מ"א כתב דוקא במלת קדוש הראשון יש להביט לשמים אבל קדוש שאומרים פעם ב' וג' צריכין לומר בהשתחויה ע"כ. ומפוסקים הנ"ל משמע דכולם שוין עכ"ל הא"ר: (ד) כתב בתנחומא פ' צו זבחים יעופף מכאן תקנו לעוף על רגליו בשעת קדושה. וכתב מ"א ולא כאותם שדולגים וקופצים ע"כ אבל מדברי הלבוש יש להם סמך שז"ל הלבוש צריך לנענע כל גופו ולהזדעזע מאימתו ית' דכתיב וינועו אמות הספים מקול הקורא. ונהגו לנענע ולהזדעזע בקפיצה דרך מעלה. וכ"ל שעושין כן ע"ד והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק שפירושו כמו בזק. ופירש"י רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרת לחזור וליכנס. כך כשמוציאות ראשן מתחת הרקיע הנטוי למעלה מהן נרתעות מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרות להשיב את ראשן עכ"ל. והכוונה שרוצין להשיג אותו ית' בהנשאם למעלה וכשמגיעו השגה מה. מיד הם משיגים ויודעים שא"א להשיג ית' כי לא יראהו ומי שפירושו אפי' מלה"ש. לכך הם נרתעות ומיד הם חוזרים ע"ד ויסתר משה פניו. שלא להשיג יותר מדאי. וכן אנו עושים כאותם קופצים דרך מעלה כאלו רוצים להשיג וחוזרין מיד. ועושין כן שלש פעמים כנגד כל הג' קדושות שמקדישין אותו בג' עולמותיו (ועיין ברד"ק פסוק קק"ק ה' צבאות ט') להורות שבכל ג' עולמות קצר שכלנו מלהשיגו. והם לפעמים נשיג מתגלין מיד יעלם ממנו מפני עומק המושג וקוצר המשיג. וזהו כוונת קפיצתנו למעלה וחזרתנו מיד עכ"ל. והשל"ה כתב קבלתי דבשעה שאומרים ברוך וימלוך צריך ג"כ להרים עקביהם עם גופם כלפי מעלה כמו בקדוש ע"כ. וכתב במהרי"ל דכשאומר ברוך כבוד כורע וזוקף בשם וכן בימלוך כורע וזוקף בשם: (ה) אין לדבר באמצע הקדושה (סי' קכ"ה) וכתב בד"מ מהרי"ל לא היה מדבר עד אחר אמן דהאל הקדוש: (ו) מי שאמר סדר קדושה ובא לבית הכנסת ומצא צבור עונין קדושה חוזר ועונה עמהם (שם):

בחזרת הש"ץ אומרים קדושה זו:

נַקְדִּישָׁךְ וְנַעֲרִיצָךְ כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ קְדֻשָּׁה כַּכָּתוּב

ענף יוסף

בקדושה זו יתקדש עצמו ויטים אל לבו כמה רעש וחיל ורעדה יש למלאכי השרת טרם יאמרו קדוש לה'. ואיך יוציא מפיו קדושת השם בלי אימה וחלחלה והכנה. וכמה הכנות עושים מלה"ש טרם יצא קדושת השם מפיהם. ואיך לא יטהר ויתקדש האדם עצמו טרם יוציא קדושת השם מפיו. וכשאומרו נקדש ישים ללבו לקדש שמו

עיון תפלה

נגד חמש פעמים תחית המתים שנעשת אלפים שנות העולם, בימי אליהו ובימי אלישע ובימי יחזקאל, ושתי פעמים לעתיד לבוא:

נקדישך ונעריצך. ונוסחת אשכנזים היא נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום. עולמנו הגשמי מכונה אצל רז"ל במקומות הרבה בשם עולם סתם, כמו כל זמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם (סנהדרין קיג, ב), אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל (יבמות סג, א), עולם כמנהגו נוהג (ע"ז נד, ב), כיצד לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם (סנהדרין פא, ב), עדיין יש מזרעו בעולם (חגיגה טו, ב), לכבוש את כל העולם תחת נבוכדנצר (שם יג, ב), כל העולם ממי אוקיינוס הוא שותה (תענית ט' ע"ב), לפיכך כל העולם כלו רותח (פסחים לד, ב), די לעולם אני ואתה (שבת לג, ב), עולם לאכסדרה דומה (ב"ב כה, ב). אבל בחבור הכנוים הכונה על העולם הבא, כמו עולמך תראה בחייך (בעולם הזה) (ברכות יז, א), מאן קאכיל לעלמיה כרבה (ב"מ קיד, ב), קנה רבי את עולמו (סנהדרין קא, א), יש קונה עולמו בשעה אחת (ע"ז י' ע"ב), ובויקרא רבה פי"ח בית העולם לא נאמר אלא בית עולמו מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו; ואשת אחיו שלא היה בעולמו ריש יבמות פירוש בימיו. ופירוש נקדש את שמך בעולם — בעולם הזה שאנו חיים בו: **כשם**. מלה תלמודית בצורת כמו, כשם שהמים בודקין

תקון תפלה

ככתוב על יד נביאך. בטור או"ח סי' קכ"ה הגירסא וכן כתוב על יד נביאך, ומסיים שם „ויש בו י"ד תיבות כמו שיש בפסוק וקרא זה אל זה" עכ"ל. וכ"ה

עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קו״ח קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: (נוסח אחר לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים): קו״ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:

א) ישעי' ו' ג.

עץ יוסף

קדוש קדוש. פי' ג' קדושות אלו. כי הש"ת נבדל לגמרי. והם שלש מדרגות. האחד שאינו גשם. והשני שאינו כח בגשם. והשלישי שאין לו שום חיבור כלל אל הגשם. ותדע כי הם ג' מדרגות. שהגוף הוא גשם. והנפש כח בגשם והשכל יש לו קשר עם הגשם והוא קשר מציאות. ולפיכך אומרים קק"ק. קדוש הראשון שאינו גשם. קדוש השני שאינו כמו הנפש שהוא כח בגשם. קדוש השלישי שאינו כמו השכל שהוא קשור עם הגשם. אבל הש"ת נבדל לגמרי (ספר נתיבות עולם נתיב הפרישות פ"א): לעמתם. עיין מ"ש לעיל בקדושת יוצר: ממקומו. לפי שאין יודעים מקום כבודו ימלוך

ענף יוסף

שמו הגדול ית' ברבים ולמסור נפשו על קדושת שמו וקדושת תורתו אפי' ח"ו אטלקתא דמסאני מבני לעבור. ויתאוה לזה לקדש שמו כאשר מלאכי השרת מקדשים שמו בחיל ורעדה וגיל. כן יהיה באדם. ויכון עצמו בשמחה שהגיע למדרגה לקדש שמו הגדול ברבים ויתאוה לזה. שיזכה לכך להיות נמנה בין מלאכי מעלה לקדש שמו ולהיות עד נאמן בנפשו ודמו שה' אמת ותורתו ודת ישראל אמת ואין זולתו (יערות דבש דרוש א'): ברוך

עיון תפלה

בוד:ין אותה כך המים בודקין אותו (סוטה כו, ב), כשם שקרקע נקנית בכסף וכו' כך שכירות קרקע וכו' (ב"ק פט, א), כשם שהוא חייב על קצורן כך הוא חייב על התירן (שבת קיא, ב), ומקורה נעלם ממני: וקרא זה אל זה ואמר. המלאכים נוטלין רשות זה מזה (וכן תרגומו ומקבלין דין מן דין) שלא יקדים האחד ויתחיל אלא אם כן פתחו כלם כאחד, וזהו שאמרו ביוצר כלם כאחד עונים(רש"י). —ויש אנשים שאינם מתחילים הקדושה מן קדוש אלא מן וקרא זה אל זה, וטעמם שלא להתחיל באמצע פסוק, אבל שוגים הם, כי לפי זה הם בעצמם אינם מקדשים את השם רק מספרים דברים שהמלאכים מקדשין אותו ואומרים קדוש וגו', ומסופקני אם יוצאים בזה ידי חובת קדושה; ובאמת אין לחוש כאן להתחלה באמצע פסוק, שהרי גם אנשי כנה"ג התחילו מן קדוש בקדושת יוצר, וכן ברוך כבוד ה' ממקומו הוא אמצע פסוק (יחזקאל ג, יב), ועי' מג"א רסי' רפ"ב וברוקח סי' ש"ס: ברוך כבוד ה' ממקומו. בתורת כהנים ריש סדר ויקרא פסוק מאהל מועד ר' עקיבא אומר אף חיות הקדש הנושאות את

תקון תפלה

וכ"ה במחזור ויטרי דף ס"ו נקדש את שמך בעולם וגו' וכן כתוב וגו'. ונוסחתנו ככתוב נוסדה על פי הספרי האזינו פסוק כי שם ה' אקרא אמר משה וכו' ומה משה וכו' לא הזכיר שמו של מקום אלא לאחר כ"א דבור וכו', ובתרגום ירושלמי שם ומנהן יליף משה דלא הוה מדכר שמא מפרשא עד דהוה מחנך פומיה בעשרין וחד מלין דאינון תמנין וחמשא אתוון, כי מן האזינו עד הזכרת השם יש כ"א תיבות מן פ"ה אותיות; המספר הזה נשמר בנוסח קדושת האשכנזים במלות אבל לא באותיות, ובהפך בנוסח קדושת הספרדים באותיות אבל לא במלות: נקדישך ונעריצך (במס' סופרים פט"ז הי"ב אבל קדוש של עמידה כיון שצריך לומר נעריצך ונקדישך אין יכול לומר פחות מעשרה, הגירסא הזאת הביאה את הג' ר"ש הורוויץ ז"ל המו"ל את המחזור ויטרי בהערותיו לדף קנ"ו להחליט שנזכרה קדושת מוסף האשכנזית במס' סופרים, אבל פלא גדול הוא למה קבעו חז"ל את ההלכה הזאת דוקא על קדושת מוסף, הלא גם קדושת שחרית אסור לומר בפחות מעשרה? אך באמת גרסת ספרינו היא משובשת, כי במס' סופרים הנדפסת בסוף המחזור ויטרי דף תשי"א הגירסא נקדישך ונעריצך, והיא קדושת שחרית הספרדית, ועי' טור או"ח סי' נ"ט) כְּנֹעַם שיח סוד שרפי קדש המשלשים לך קְדֻשָּׁה וכן כתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש. ובנוסח כפא וקראסוב נקדישך ונעריצך מלכנו ונשלש לך קדושה כסוד אלי קדש וכן כתוב וגו'. ובסדר רב עמרם לעולם קדושת כתר בין בשחרית בין במוסף, עיי"ש בדף י' ע"ב ובדף כ"ח ע"א ובדף ל' ע"א, ובתוך הקדושה באים שם הפיוטים שאנחנו אומרים אותם בקדושת שחרית לשבת ויו"ט אז בקול רעש, ממקומך מלכנו תופיע, אך בחלק השני מן הסדור בדף מ"ה ע"א בפיוטי שחרית ליוה"כ ושם בדף נ"ב ע"ב בפיוטי מנחה ליוה"כ מסודרת קדושת נקדישך ונעריצך. ובמחזור לבני רומא נוסח הקדושה כמו בסדר רב עמרם אך בהשמטת הפיוטים האמצעיים. ובסי' הרמב"ם נקדישך ונמליכך ונשלש לך קדושה משולשת כדבר האמור על יד נביאך וכו', וכ"ה בסדורי התימנים אך בחלוף ונמליכך על ונעריצך; ובכל אלה הנוסחאות לא נשמרו המספרים הנזכרים לא במלות ולא באותיות. ועי' ע"ד נוסח הקדושה באור זרוע חלק שני הלכות שבת סי' ג': לעמתם ברוך יאמרו. כ"ה בסדר רב עמרם ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא, אבל בסדור הרמב"ם ואבודרהם ובסדורי הספרדים לעמתם משבחים ואומרים כמו בקדושת

קי"ח יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

יחיד **לְדוֹר** וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ): אתה חונן וכו'

עץ יוסף

ימלוך ה' לעולם כו'. מתפלל יהי רצון שימלוך ה' לעולם ויקרא עלינו אלהיך ציון שיבנה בית המקדש (מתוך כל בו). ויש מפרשים ציון הוא ישראל שנאמר ולאמר לציון עמי אתה (א"ר):

ענף יוסף

כבוד ה' ממקומו. ר"ס תכפרו פ"ב: **ברוך אתה ה'** האל הקדוש. ר"ס אסיה:

אחרית לשלום

לדור ודור נגיד גדלך וכו'. אמר גדול אל כבוי"ת מורה על כח מעשיו ית' בעולם שבזה נודע גדולתו. ואמר קדושה מורה על פלאי הנהגתו ית'. ואמר אלהים מורה על הכונת אלהותו ית' בעולם מכל. וזהו לדור ודור נגיד גדלך. הכונת מעשיך נגיד לדור ודור. דכל דור מגיד לדור שאחריו מעשיך. ע"ד שנא' דור לדור ישבח מעשיך. וקדושתך מפלאי מעשיך נספר לנצח נצחים שכל הדורות אין מספיקים לספר כפלאותיך. ושבחך אלהינו שהוא אלהותך הנפלא. מפינו לא ימוש לעולם ועד. שהם יותר עוד מקדושתך. כי כן יש לך אלה הפלאים שאמרים. אל מלך בהכונת אלהותך. גדול וקדוש אתה:

עיון תפלה

את כסא הכבוד אינן רואות את הכבוד, ומוסיף ר' שמעון על דבריו כי לא יראני האדם וחי אף מלאכים שחיים חיי עולם אינם רואים את הכבוד. ובאגדה המובאת בסדור רב עמרם גאון דף י"ג ע"א המתחלת ואתה קדוש וכו' ולפי שאינן יודעות מקום כבודו עונות ואומרות בכל מקום שכבודו שם ברוך כבוד ה' ממקומו. ועי' מש"כ לעיל בקדושת יוצר ולקמן בקדושת מוסף לשבת: **ימלך ה' לעולם**. (תהלים קמו, י). ומן הדין היה לומר ה' ימלך לעולם ועד שהוא של תורה, אלא בשביל הזכרת ציון אנו אומרים זה של דוד, על שם אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (אבודרהם), אבל בקדושת ובא לציון כבר הזכרנו את ציון לכן אומרים פסוק של תורה ה' ימלך לע"ו:

תקון תפלה

יוצר. ובסדורי התימנים **משבחים ואומרים** בלי תיבת לעומתם, ועי' עוד ע"ד נוסח קדושת חול בקדושת שחרית לשבת לקמן:

לדור ודור נגיד גדלך. נוסח ברכת קדושת השם לש"צ, לקוח מנוסח ברכת הקדושה בסדור רב עמרם, וכ"ה במחזור ויטרי וברמב"ם ובסדורי התימנים. ובמחזור לבני רומא קבעו את הנוסח הזה לר"ה ויוה"כ בין ליחיד בין לש"צ, אבל הספרדים אומרים גם היחיד גם הש"צ אתה קדוש:

ושבחך אלהינו. כתב ר' יוסף קמחי ז"ל בספר הזכרון, אותם שאומרים **וְשִׁבְחֲךָ** תעו מדרך השכל, רק הוא **וְשִׁבְחֲךָ**, כמו מן **טֶבַח טִבְחֲךָ, זֶבַח זִבְחֲךָ**, עכ"ל, אבל גאון המדקדקים הגר"א ז"ל מווילנא היה קורא **וְשִׁבְחֲךָ** כמו שהעיד עליו תלמידו המובהק הגאון ר' חיים ז"ל בעל נפש החיים בהסכמתו לספר מעשה רב. ואומר אני שהצדיק הגר"א ז"ל צדק בקריאתו וכל הנוטים ממנה תועים מני דרך; כן השם **שבח** לא נמצא במקרא לא בנפרד ולא בנטיה ולא נאה לנו מסרת על קריאתו הנכונה, וכל מציאותו היא רק בלשון התלמוד ובנוסחאות התפלה, ואין לפנינו דרך בטוחה לברר אמתת הקריאה בשמות כאלה, עלינו להטות אזן **לקריאת העם** המשתמשים בהם, והרי אזנינו שומעות של כל העוסקים בתלמוד בכל ארצות פזורי ישראל מן האשכנזים והספרדים עד המזרחיים והמערביים והתימנים כלם כאחד קוראים לעולם יסדר אדם **שִׁבְחוֹ** של מקום ואח"כ יתפלל (ברכות לב, א), אומרים מקצת **שִׁבְחוֹ** של אדם בפניו וכלו שלא בפניו (עירובין יח, ב), מתחיל בגנות ומסיים **בְּשֶׁבַח** (פסחים קטז, א), אסור לספר **בְּשִׁבְחָן** של רשעים (סוטה מב, ב), איסי בן יהודה היה מונה **שִׁבְחָן** של חכמים (גיטין סז, א), בעל חוב גובה את **הַשֶּׁבַח** (ב"מ טו, א), אם **הַשֶּׁבַח** יתר על היציאה (ב"ק ק' ע"ב), ולפי שהתנועה הגדולה נשמעת במהירות המבטא כתנועה קטנה דומה שקוראים **שְׁבַח**, כמו שהארכתי בספרי משפטי לשון עברית בפתיחה לשער התנועות, אבל מעולם לא שמענו שיקרא אדם במקומות אלה וכיוצא בהם **שְׁבַח** או **שִׁבְחוֹ שִׁבְחָן**, והתימנים בנשארו נאמנים לקבלתם ירראים עד היום בברכת יוצר ועל כל **שֶׁבַח** מעשה ידיך וגו' יפארוך סלה, וביוצר לשבת בנוסח אל אדון **שֶׁבַח** יתנו לך כל צבא מרום, וגם בנוסח לאל אשר שבת **שֶׁבַח** ויקר וגדולה וכבוד יתנו למלך יוצר כל, כן נקדו בסדוריהם כתבי יד וכן נקדו בסדורם הנדפס מהדש בירושלים בשנת תרכ"ד, גם בימי ר' יוסף קמחי אבי הרד"ק ז"ל היו העם קוראים **וְשִׁבְחֲךָ** אלא שהוא ז"ל קראם תועים מדרך השכל, אבל מנא ליה הא? מי הגיד לו שהנפרד **שֶׁבַח**, אולי הוא באמת ממשקל **פְּעָל** כמו **כְּתָב יְקָר עֲבַד שְׁאָר** העיר (דה"א יא, ח) שלא ישתנה בנטיתו? לפיכך אני אומר שקריאת הגר"א ז"ל היא הנכונה וראוי לה להתקבל, ועי' מה שכתבתי לעיל

כתב האלשיך בעשי"ת אנו אומרים המלך הקדוש המלך המשפט משום שאז מלך נאמר על המשפט. ולכן בעשי"ת שהם ימי משפט אנו אומרים המלך הקדוש המלך המשפט עכ"ל. ובזה מתורץ תמיהת הפרישה בא"ח סי' קי"ח ע"ש:
כתב הלבוש בסי' קי"ד ברכה שלישית מתחלת אתה קדוש כו' ומסתכמו ג"כ אקרא שסמכום בו שתים הראשונות. והוא פסוק הבו לה' בני אלים שהוא ברכת אבות. הבו לה' כבוד ועוז הוא ברכת גבורות הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קודש כנגד קדושת שהוא אתה קדוש והוא כנגד יעקב שהקדיש שמו ית' כמו שאמרו באגדה שכתבתי (עיין לעיל קודם תפלת י"ח) ואלו השלש ברכות שלן חשובות כאחת מפני שכולן של שבח הן ואחדא מילתא היא ואין בהן בקשת צרכים עכ"ל. והטודרסם כתב שברכה שלישית כנגד יעקב שהיתה מטתו שלימה וקדושה שלא יצא ממנו זרע פסול ע"כ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. (כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

עץ יוסף

אתה קדוש כו'. האלשיך פי' ע"ד הפסוק קדושים תהיו כו' וז"ל והוא כי אמר אלהים כי הלא תתמהו בשמעכם שתהיו קדושים על כי קדוש אני ה' אלהיכם כי תאמרו מה זו סעגה ומה דמות נערוך לו ית' עמנו ומאין ולאין נדמה לו להיות קדושים כמוהו. ע"כ מה עשה ית' הכתיב בתורה קדשים תהיו חסר וא"ו ומלת קדוש הפיל וא"ו לומר אל תתמהו כנ"ל כי הלא איני אומר תדמו אלי בעצם רק קדשים חסר וא"ו כי קדוש מלא בעצם אני ה' כי קדושתי מעצמותי. משא"כ קדושתנו. כי בדרך השאלה אנו נקראים קדושים ואינו עצמית לנו רק כי הוא יתברך המקדש אותנו. וזה מה שאמר הכתוב אין קדוש כה' כי אין בלתך פי' הרי אין קדושת כל הקדושים בלתך רק קדושתם נלקחה ממך ואתה הוא המקדשם. משא"כ

דובר שלום

אתה קדוש וכו'. איתא במדרש כשבא יעקב לבית אל ופגע בשערי רחמים והקדיש שמו של הקב"ה אמר האל הקדוש. הרי שיעקב הכירו ית' בתאר קדוש וכן נאמר והקדישו את קדוש יעקב. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל כנא. שהכיר יעקב העלמה השגתו ית' זהו אתה קדוש ונעלם מלד עלמותך. וכן שמך הייט תכונת פעלך שמתיחס לשמך גם הוא קדוש ונעלם שאין אנו מכירים פעולותיך בשלימות. וקדושים בעילם העליון בגדולים בהשגתם גם הם יהללוך סלה נומר בהלולם בא"י האל הקדוש שאתה קדוש ונעלם גם מהם:

אתה

עיון תפלה

בברכת ישתבח על שיר ושבחה. — ועד כמה סומכים כל המלדקים ומנקדי הסדורים על קריאת העם בשמות שלא נזכרו בכה"ק, הנך יכול לראות ממה שהם רגילים לנקד כְּלָל וּפְרָט (ברייתא דר' ישמעאל), ולא לידי עֲבֵרָה ועון (ברכת המעביר שנה מעיני), קְלוּפָּה, כִּפַּת הירדן, שְׂרָף הנוטף מעצי הַקְּטָף בפוס הקטרת), שִׁירֵי הדם (מסכת איזהו), אף צְבָת בִּצְבָת עשויה (אבות פ"ה), ועבו סְיָג לתורה, והסתלק מן הַסָּפֵק (שם פ"א), וכיוצא בהם על פי קריאת העם, אע"פ שבהרבה מהם סברת הדקדוק נותנת לנקדם באופן אחר, מ"מ דרך הכליכם אחר קריאת העם יותר בטוחה. ואפי' אם יתברר לנו שהגר"א ז"ל היה קורא את הנפרד שֶׁבַח, אין לטעון עליו על קריאתו בנסיה וְשִׁבְחָךְ, כי מצאנו שמשקל פֶּעָל נוטה לפעמים על משקל פְּעָל, כמו מן כֶּשֶׁם — בְּשְׁמִי (שה"ש ה, א), ומן שָׁגָר — שְׁגַר (דברים ז, יג), ומן חֶדֶר — חֲדַר (שמות ז, כח):

אתה קדוש. עצמותך קדוש: ושמך קדוש. הנהגתך את העולם. וענין הקדושה הבדלה וְהִפָּרְשָׁה מכל זולתו למה שהוא; ישראל קדושים הם, שנאמר (ויקרא יט, ב) קדושים תהיו, ונאמר (דברים יד, כא) כי עם קדוש אתה לה' אלהיך, נבדלים שנפרשים מכל עמי הארץ לתעודתם הנשגבה; המלאכים קדושים הם, שנאמר (איוב טו, טו) הן בקדושיו לא יאמין

תקון תפלה

אתה קדוש. אין הנוסחאות שוות בברכה זו. **בימי** התנאים כפי הנראה מתוך הספרי סדר ברכה פסוק ה' מסיני בא ובפרקי ר"א סו"פ ל"ה היתה נוסחתה כך קדוש אתה ונורא שמך וגו' והאל הקדוש נקדש בצדקה בא"י האל הקדוש, כמו שהיא מסיימת בתפלת ר"ה ויוה"כ. ובנוסח רב עמרם לדור ודור הַמְלִיכוּ (בנוסח בני רומא נמליך) לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה בא"י האל הקדוש, כ"ה שם בתפלת חול דף ח' ע"א, אבל בתפלת מוסף לחג הסוכות דף כ' ע"ב נוסח הברכה כמו בסדורינו אתה קדוש וגו', ובחלק שני מן הסדור בתפלת נעילה דף כ"ז ע"ב נזכר בחזרת הש"ץ אתה קדוש, לדור ודור, ובכן, וצ"ע. ובנוסח אבודרהם והספרדים האחרונים אתה קדוש וגו' יהללוך סלה כי אל מלך גדול וקדוש אתה וגו'. ובנוסח רב סעדיה גאון אתה קדוש ושמך קדוש וזכרך קדוש וכסאך קדוש וקדושים בכל יום וגו'. אבל נוסח הרמב"ם והתימנים שוה לנוסח אשכנז בלי שנוי, וכ"ה נוסח הזהר פקודי דף רס"א ע"ב, וכ"ה ביתר הנוסחאות שבידי:

יאמין

כתב הלבוש ברכה רביעית אתה חונן (ותיקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים חונן הדעת כשלימד גבריאל את יוסף ע' לשון) - ומה ראו לומר בינה אחר קדושה דכתיב כי בראותו ילדיו וגו' והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה. ועוד מפני שנותר האדם מן הבהמה היא הבינה והשכל. קבעוה ראש לאמצעיות שאם אין בינה אין תפלה. ובמוצ"ש ויו"ט מבדילין בה משום שהבדלה היא חכמה. שמה שהאדם מבדיל בין דבר לדבר חכמה היא לו ולכן קבעוה בברכת חכמה עכ"ל. ובסדר היום כתב אתה חונן ראשונה שזולת הדעת והחכמה באדם טוב ממנו הנפל. ולכן צריך לכוין בה כראוי שזה עיקר התפלה שצריך האדם לשאול מאת הבורא ית"ש שיתן לו שכל ודעת ישר יודע למאוס ברע ולבחור בטוב עכ"ל. ובפי' מחזור כל בו כתב ברכה זו נתקנה לאבות. לפי שהתפלה כנגד העבודה. וחרש שוטה וקטן שאין בהם דעה פסולים לעבודה לכן ברכה זו מתוקנת: במטבע ברכה זו י"ז תיבות גימטריא טוב. ובו ס' אותיות עד חונן הדעת נגד ס' מסכתות שיהא סדרי שצריכין הגיגה דלאו כל אדם זוכה ללמדם. י"ז תיבות כנגד י"ז חכמה שבקבלה. וקבעו בה הבדלה שתיבת בינה ר"ת "בשמים "יין "נר "הבדלה עכ"ל. הרי שהוא גורס וחננו. וכן איתא ברמב"ם וכן הוא בכל הסדורים. וכ"ת בב"י סי' רצ"ד אבל יש גורסים חננו ולא וחננו. שזה התחלה בבקשה. וכ"ת באבודרהם:

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה:

עץ יוסף

הוא ית' כי קדושתו מעצמותו. וז"ל רז"ל קדשים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני. פי' כי אני קדוש מלא ואתם קדשים חסרים כי קדושתכם נלקחה ממני. והן זאת מאמרו ית' לעמו ישראל ע"י ישעיה הנביא כי אין תאר קדושים שהמלאכים נקראים תאר עצמי להם כי אם תאר מושאל. אך הנקרא קדוש באמת אינו כי אם ה' לבדו. והוא באמרו ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש. שהול"ל יאמר ה'. ועוד אמרו יאמר ל' עתיד ולא לשון עבר לומר אמר קדוש. אך הכונה הוא אל מי תדמיוני ואשוה לדעתכם. ששר הפנים שהוא הגדול ממלאכי השרת כלם הוא יאמר לפני קדוש ואיך ישבחוני בתאר שגם הוא בו. אך אין ספק כי אין תאר זה תאר עצמי להמלאכים רק לו ית'. וזה מה שאמר כאן אתה קדוש ע"ש והאל הקדוש נקדש בצדקה. ושמך קדוש ע"ש וקדוש שמו. כלומר אתה לבדך קדוש ושמך מיוחד הוא קדוש. גם שיתואר למלאכים ולצדיקים כנ"ל אינו רק בדרך השאלה. והראיה כי הנה וקדושים הם המלאכים והצדיקים בכל יום יהללוך סלה. בא"י האל הקדוש והוא הסברה המוכרח כי אם גם שמם קדושים איך יהללוהו בתאר שגם הוא בהם. אלא מוכח שאין קדוש כה' אלהים עכ"ל. ובפי' מחזור כ"ב כתב יחיד האומר אתה קדוש יכוין בשמי מרומא ושמך קדוש על ארעא. וקדושים בכל יום יהללוך סלה לעלם עלמיא (ע"ד תרגום הכתוב קק"ק וגו'). וע"ז מסיים בא"י קשר הכל עכ"ל: **אתה חונן כו'.** פי' אף שאתה קדוש ומופרש ממדת כל המלאכים אעפ"כ חוננת לאדם שהוא אפר דם מרה. דעת ורוה"ק. והוא כמד"א וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו כדאי והגון לכך. כי מה ראה בורא עולם ליתן להאדם מהאדמה דעה לדעת בשמים ממעל וכל אופני מרכבה וכסא כבוד ינחילו לדעת כל צרופי שמות שבהם יצר העולם מה רב דדי חכמה אשר ירוו לנומדיה והוגיה בכל עת. ובפרט שיתן לו רוח הקודש. כי דעת הוא רוח הקדש כמו שפירש"י בפ' כי תשא (וז"ל חכמה היא מה שלומד מרבו. ובינה שמבין דבר מתוך דבר. ודעת הוא רוח הקדש עכ"ל) אין זה אלא חמלה יתרה לאין סוף ולכן הזכיר תאר אדם ולשון חנינה: ומלמד לאנוש בינה. כי שם אנוש הוא התאר היותר גרוע. ולכל המכונים בשם זה אינו חונן להם הדעת אלא מלמדם בינה כמד"א וידעו תועי רוח בינה. וזמש"א הכתוב קנה חכמה קנה בינה וכתיב ודעת מחרוץ נבחר. ולא נאמר בו קנה. כי לאו בקונה תליא מילתא אלא בחנינה מאתו ית'. וזמש"א אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה:

עיון תפלה

יאמין, ונאמר (זכריה יד, ה) ובא ה' אלהי כל קדושים עמך, נבדלים ונפרשים מכל יצירי מטה ברוחניותם הנשגבה לשמש את קונם במרום; והקב"ה קדוש מכלם. ולפי שבשתי הברכות הראשונות ספרנו בשבחו של מקום ויחסנו אליו מדות ופעולות הנראות כשנוי והמורה בעצם הנושא, לפיכך אנחנו מקדישים אותו ואומרים שבאמת הוא קדוש ונבדל מכל שנוי ותמורה בעולם: **אתה חונן לאדם דעת.** כל הברכות האמצעיות מתחילות בבקשה, מלבד הברכה הראשונה הזאת מתחלת בשבח? לפי שסלש ראשונות כלן שבח לכן התחילו גם את האמצעיות בשבח, כדי להסמיך שבח לשבח ולעבור בהדרגה משבח לבקשה (מהרש"ל). ובשם הגאון ר' אלכסנדר מרגליות ז"ל אמרו שזה נתקן בשביל מוצ"ש, דאי' בשבלי הלקט השלם ענין שבת סי' קכ"ט ובאבודרהם דף ס"ו ע"ב וז"ל כשם שאין לו לאדם לעשות מלאכה במוצ"ש קודם שיבדיל כך אין לו לתבוע צרכיו קודם שיבדיל, ולכך קובע ההבדלה בברכת חונן הדעת שהיא ראש לכל הצרכים, והכי איתא בירושלמי אסור לאדם לתבוע צרכיו עד שעה שיבדיל, עכ"ל, ולכך תקנו לנו חכמים להתחיל הברכה בשבח ולהבדיל ואח"כ לבקש וחננו וגו', ומשתקנו נוסח זה במוצ"ש הניחוהו גם לכל ימות החול, ומזה ראיה לדעת הסוברים שצריכים להתחיל במוצ"ש אתה חונן ולא אתה חוננתנו, ראה להלן בתקון תפלה: דעה או דעת, הוא כח ההשגה: בצרוף כח ההכרה להבדיל בין הדברים והמושגים הנראים. לבאורה דומים (אייספאסונגס־אונד ערקעננטניסס פערמעגען):

(רה"ח) (א) אם שכח לומר הבדלה בחונן הדעת במוצ"ש ולא נזכר עד שאמר בא"י אינו חוזר ואינו אומר כלל אפי' בין ברכה לברכה וגם בשומע תפלה לא יאמר מפני שיבדיל על הכוס (רצ"ד) ואם נזכר קודם שאמר השם אף שאמר ברוך אתה אומרו במקומו וחוזר לומר עוד הפעם וחננו מאתך כו' (למען יהיה מעין החתימה סמוך לחתימה): (ב) טעה ולא הבדיל בתפלה וטעם קודם שהבדיל על הכוס צריך לחזור ולהתפלל ולומר הבדלה דהיינו אתה חוננתנו ואח"כ יבדיל על הכוס ואם כבר הבדיל על הכוס חוזר להתפלל וא"צ להבדיל על הכוס וה"ה אם עשה מלאכה קודם הבדלה ולא אמר קודם עשיית המלאכה המבדיל בין קודש לחול (שם וע' א"ר) ודוקא מלאכה גמורה כמו כותב וחורש אבל טלטול דבר מוקצה או הדלקת הנר לא. (ועי' סי' רצ"ז ולקמן מה שאכתוב א"ה בסדר הבדלה): (ג) טעה ולא אמר אתה חוננתנו בברכת אתה חונן ואין לו כוס וסובר שגם למחר לא יהיה לו כוס (ולא מהני מה שיהיה לו למחר בלילה) צריך לחזור ולהתפלל אך אם נזכר קודם שומע תפלה יאמרנה בש"ת (שם): (ד) תשעה באב שחל להיות בא' בשבת וטעה ולא הבדיל בתפלה במוצ"ש א"צ לחזור ולהתפלל כיון שיבדיל על הכוס במוצאי התשעה באב ואם טעה ועשה מלאכה גמורה קודם דינו כלעיל סעיף ב' (שם) (ויתבאר לקמן אי"ה בדיני הבדלה ע"ש): (ה) אם שכח להתפלל מעריב במוצ"ש ומתפלל ביום יתפלל ויאמר אתה חוננתנו אף שהבדיל על הכוס בלילה (שם): (ו) אם טעה באמצע השבוע ואמר אתה חוננתנו א"צ לחזור ולהתפלל ויתבאר טעמו לקמן אי"ה אצל דיני יעלה ויבא עי' ס"ס ק"ח וס"ז:

במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב אפילו מיו"ט לחול המועד אומרים אתה חוננתנו:

אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ לְמַדַּע תּוֹרָתֶךָ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וַתַּבְדֵּל

עץ יוסף

ובמד"ש בשם ה"ל מנחם לבית מאיר לעת נאמר על הדעת המוטבע בו באדם שניתן לו בשעת יצירה ולכן יחסו אנשי כנסת הגדולה אותה ללשון חנינה לרמוז שהדעת איננה מהשתדלות האדם אלא מחנינתו ית' בעת היצירה. והבינה היא הבאה לאדם נגד השתדלותו בלמוד וחקירה. וזמש"א ומלמד לאנוש בינה כי בא זה דרך למוד. והרש"א בעצמו פי' וז"ל ואפשר כי דעת תקרא הבקיאות והגירסא בתורה שבעל פה. ועל זה תקנו ואמרו אתה חונן לאדם דעת והיא הגינה מאתו ית' כי אקומי גירסא סייעתא דשמיא. ובינה פירוש שמבין אותו דבר עצמו שגורס ולידע פי' והבנת הענין. וזהו אם אין דעת פי' בקיאות אין בינה כמו שאחז"ל נגמר איבם והדר לסבר. ואם אין בינה שאינו מבין אותה הדעת והבקיאות ששונה. מה יועיל לו אותה הבקיאות. וזהו שאמר אין דעת והוה ליה כמאן דליתיה עכ"ל:

אתה חוננתנו למדע תורתך. פירוש שנתת בנו מדע לתורתך: ותלמדנו לעשות בהם חקי רצונך. אף שהחוקים הם נגד הדעת לא נסמוך על המדע שלנו ונקיימם בגזירת מלך על עבדיו וזה מה שאמר חקי רצונך. והוא נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו: ותבדל ה' אלהינו בין קדש לחול. כמד"א בפרשת

ענף יוסף

ותלמדנו לעשות בהם כו'. ובספרי תפלה כתב מנ"ל והלמדנו לעשות חקי רצונך. ומה שאיתא בנוסחאות לעשות בהם חקי רצונך הוא טעות. כי מלת בהם אין לה שחר במקום הזה כי על מה יורה הכנוי הזה. אם על מדע תורתך הוא חוזר היל"ל לעשות בו חקי רצונך כי מדע לשון יחיד הוא. ואם על תורתך הוא חוזר היל"ל לעשות בה חקי רצונך בלשון נקבה. על כן אומר אני שטעות נפלה בנוסחאות. לפי שבהבדלת יו"ט

דובר שלום

אתה חונן לאדם דעת וכו' אתה חוננתנו וכו'. כפילת הדברים יתכן שבזה מובדל קנין החכמה מבאחרי קנינים. שכל הקנינים נקנים לפעמים לאדם אף שאין ראוי להם. כמו עבד כי ימלוך. נבל כי ישבע לחם. לא כן קנין החכמה אין נקנה רק כפי תכונת האדם והכנתו בעמלו. כדרך שאנו אומרים ותן חלקנו בתורתך היינו

עיון תפלה

פערמפנען), ולכן תקנו ההבדלה בברכה זאת (ברכות לג ע"א) ובירושלמי שם דרבי אמר תמיהני האיך בטלו חונן הדעת בשבת אם אין דעה תפלה מנין וכה אם אין דעה הבדלה מנין:

אתה חוננתנו למדע תורתך. כן הגירסא ברוב הספרים בלמ"ד, ופירושו אתה חוננתנו בשכל ובינה והכשרתנו למדע תורתך; אבל בב"ח טור או"ח ס' רצ"ד גורס מדע תורתך בלי למ"ד, וכן מצא בעל סדור עבודת ישראל בסדור תפלה מסכת רפ"ה, ובנוסח הספרדים האחרונים אתה חוננתנו מדע והשכל. — ובסדור הגאון מהריעב"ץ ז"ע נקד חֲנַנְתָּנוּ מהקל, וכ"ה בסדור רפ"ה, וכן מצאתי במחזור ויטרי הנדפס מחדש ע"י הגאון מהר"ר שמעון הורוויץ ז"ל, אבל ברוב הספרים גם בסדורי הספרדים האחרונים חוֹנַנְתָּנוּ מהמרובע, אולי להשוותו לתמונת אתה חונן, ובברכת המזון גורס גם המחזור ויטרי ועל חיים חן והסד שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ: ותבדל וגו' בין קדש לחול. כמו שנאמר (ויקרא

תקון תפלה

אתה חוננתנו. נחלקו הפוסקים בהתחלת הברכה הזאת במוצאי שבת, במחזור ויטרי דף ק"פ מתחיל אותה אתה חננתנו, וזה נוסחה: אתה חֲנַנְתָּנוּ מדע ותלמדנו לעשות רצונך ותבדילנו ה'

יי אלהינו בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אבינו מלכנו החל עלינו הימים הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל־חטא ופשע ומנקים מכל־עון ומדבקים ביראתך:

עץ יוסף

בפרשת שמיני ולהבדיל בין הקדש ובין החול וגו': בין אור לחשך. כמד"א ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: בין ישראל לעמים. כמד"א ואבדיל אתכם מן העמים וגו'. ואמר אבינו. נגד הדעת שזיכה אותנו כמו האב המזכה את בנו בחכמה: מלכנו. נגד התורה והחוקים שהם גזירת מלך על עבדיו: חשוכים מכל חטא. כי חטא הוא שוגג ושגיאות מי יבין. ואמר הלשון ומנוקים מכל עון. פי' שתנקנו מכל עון הנעשה במזיד ולא שייך בו לשון חשוכים כי הבחירה ביד האדם לעשותה. ומה שאמר דוד גם מזידים חשוך עבדך פי' הרב האלשיך ז"ל אל תקשה בעיניך ה' שאלתי זאת [illegible]

ענף יוסף

נאמר ותודיענו ה' אלהינו וכו' לעשות בהם חקי רצונך והכא תתקן מלת בהם. לפי שכנוי הרבים על משפטי צדקך הוא חוזר. ומפני שהעתיקוהו להכא בעשות הנ"ל: החל עלינו הימים כו'. ר"ל עשה שיחולו עלינו הימים הבאים לשלום. ויש לפרש החל לשון תחלה:

חשוכים מכל חטא. שלא יזדמן לנו חטא לידינו. חשוכים ע"ש ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי:

דובר שלום

היינו חלק כל אחד כפי תכונתו. נמצא צריכים לקנין החכמה שני ענינים. הכנת האדם כראוי. והתגלות החכמה מבעל החכמה. וזהו שמכנים הספרים עומק המושג וקוצר המשיג. וזו כפילת אלה המאמרים. אתה חונן לאדם דעת היינו הכנות התגלות החכמה מבעל החכמה. אתה חוננתנו למדע תורתך היינו הכנות הכנת האדם למדע תורתך. שגם הכנת האדם אינה מכחו לבד רק בעזר ה'. וזהו כונת מס' סופרים כמים הפנים לפנים כנוהג שבעולם יש לך רב רוצה ללמד ותלמיד שאינו רוצה ללמוד תלמיד רוצה ללמוד והרב אינו רוצה ללמד ברם הכא הרב רוצה ללמד והתלמיד רוצה ללמוד. כונתו על שתי ההכנות המבוארות יחד שהיה בעת מ"ת. שחנן ה' דעת התגלות חכמתו ית'. וחנן כמ"כ העם דעת ההכנה הראויה למדע תורתו: בין קדש לחול וכו' בין ישראל לעמים וכו'. להבין המליצה בין קדש לחול וכו' ולא אמר בין קדש ובין חול כדרך שנאמר בין האור ובין החשך בין היום ובין הלילה. יתכן ע"פ מה שבארנו במענה אליהו. בכל מקום שנאמר מלת בין קשור לתיבה המתחלת בלמ"ד הוראתו מענין האמור בתיבה הקשורה בלמ"ד במקומו עומד ומבין השני נבדל ממנו. ואיתא בת"כ אילו נא' והבדיל העמים מכם לא היתה תקומה לשונאיהם של ישראל עכשיו שנא' ואבדיל אתכם מן העמים כזה שבורר ובורר וחוזר ובורר. טוב הת"כ שדבר הנברר ונפרש מעלתו אין חוזר עוד לכמו שהיה רק נשאר בהפרשו. אלא שמה שנשאר עדיין חוזר ומתפרש עוד פעם בפעם. כזה שהוא בורר וחוזר ובורר. וכל אלה הד' דקחשיב כאן כלם ישובו לשלימותן לעת מצוא. החשך לא יעמוד לעד שהרי נאמר והיה לעת ערב יהיה אור. הנכריים לא יכפרו בה' לעד שנא' כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה'. ענייני החול לא יעמדו לעד כנאמר והיה סחרה ואתננה קדש לה'. ימי המעשה לא יתמידו לעד שהרי לעתיד יהיה יום שכולו שבת. לכן אמר בזה יפה בין קודש לחול שהקודש נבדל מן החול ויחזור החול להיות גם הוא קודש כבורר וחוזר ובורר. וכן בין אור לחושך שיחזור החושך להיות אור. וכן בין ישראל לעמים שיחזרו הגוים לעבודת ה' שיקראו כלם בשם ה'. ובין יום השביעי לששת ימי המעשה שיחזרו ימי המעשה להיותם כלם יום שכולו שבת. בפ' בראשית בארנו בזה ענינים נאותים יעו"ש:

עיון תפלה

י, י) ולהבדיל בין הקדש ובין החול: בין אור לחשך. כמו שנאמר (בראשית א, ד) ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: בין ישראל לעמים. כמו שנאמר (ויקרא כ, כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אינו ממנין ההבדלות דלא כתיבא ביה הבדלה, אלא מפני שצריך לאמרו בהבדלה על הכוס כדי לומר מעין חתימה סמוך לחתימה, גם בתפלה לא הסירוהו (הר"ד אבודרהם, ועי' פסחים ק"ד ע"א): הָחֵל עלינו. הפעיל נחי ע"ו מענין יָחוּל על ראש יואב (ש"ב ג, כט), על ראש רשעים יָחוּל (ירמיה כג, יט), ופירושו הָפֵל לנו הימים האלה לשלום ושיהיו חשוכים (נמנעים) מכל חטא וגו':

תקון תפלה

ה' אלהינו מכל העמים אשר על פני האדמה כי אתה הבדלת בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה אבינו מלכנו החל עלינו הימים האלה הבאים וגו' ומנקים מכל עון ואשמה ומדבקים ביראתך ומחוננים מאתך בינה דעה והשכל בא"י חונן הדעת. והרב"י בטור או"ח סי' רצ"ד כתב בשם אורחות חיים אין מתחילין באתה חוננתנו לפי שהמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה, אלא מתחיל אתה חונן עד וחננו מאתך ואומר אתה הבדלת בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, כשם שהבדלתנו

ז) חָנֵּנוּ[א] מֵאִתְּךָ דֵּעָה בִּינָה וְהַשְׂכֵּל (חָכְמָה בִּינָה וָדָעַת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

א) י״א חננו מאתך ולא וחננו שזה התחלה בבקשה וכ״מ באבודרהם, מיהו ברמב״ם שם איתא וחננו וכן הוא בכל הסדורים וכ״מ בב״י סי׳ רל״ד (א״ר).

עץ יוסף

שתשכני מזידים. כי איני שואל שתמנעני מלחטוא מזיד ותהפוך בחירתי כי אם שלא תניח את הזדונות שעשיתי כבר לגרור לי אחרת ע״ד עבירה גוררת עבירה וזה מ״ש גם מזידים חשוך עבדך שאל ימשלו בי לגרום עוד עון ואז אהיה כתם בעל תמימות שאין לו מכריח להרע: דעה בינה והשכל. הנה לפי׳ המדרש שמואל בעצמו שכתבתי לעיל שהדעת תקרא הבקיאות והגירסא. קחשיב כאן ג׳ מדרגות זו למעלה מזו. שהשכל הוא לומר שמעתא אליבא דהלכתא כמד״א ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ודרשו חז״ל שהלכה כמותו בכל מקום. וכן לפי פי׳ ה״ר מנחם. אבל לפי פי׳ א׳ שכתבתי שדעת הוא סודות התורה ורוה״ק. ה״פ והנו מאתך דעה. ואם לא דעה. עכ״פ בינה והשכל: בא״י חונן הדעת. שחננת לחכמים הקודמים דעה

בינה

תקון תפלה

מעמי הארצות וממשפחות האדמה (לקוח מלשון עלינו לשבח) כן תטהרנו והנקנו מכל חטא ועון וחננו מאתך דעה ובינה (כ״ה לשון רב עמרם בסדורו, ובסדור הרמב״ם וכן בנוסח התימנים כשם שהבדלת בין קדש לחול כן פדנו והצילנו מכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא בעולם ושמרנו מן הכל. ובמחזור לבני רומא כמו בסדור רב עמרם. ובאבודרהם אתה אמרת להבדיל בין קדש לחול וגו׳ כשם שהבדלתנו ה׳ אלהינו מעמי הארצות וממשפחות האדמה כן פדנו והצילנו מאדם רע ומשטן רע ומפגע רע ומכל שעות רעות המתרגשות לבוא בעולם. כל אלה מתחילים אתה חונן כמו בחול), וכ״כ רב עמרם וכ״כ הרמב״ם, עכ״ל, והעולם נוהגין לומר אתה חוננתנו שאין זה נקרא שנוי מטבע שהכל ענין אחד הוא, עכ״ל הרב״י. וכתב הב״ח משמע מדבריו דהעולם נוהגין שלא כדעת אורחות חיים אלא מתחילין לומר אתה חוננתנו ואין אומרים אתה חונן כל עקר, עכ״ל; וכתב הרמ״א בדרכי משה ומיהו משמע דלכולי עלמא אין לומר תרוייהו וכו׳ שטעות לומר אתה חוננתנו ואתה חונן ואין לומר אתה חונן כלל אלא מתחיל אתה חוננתנו, או מתחיל אתה חונן ואומר אתה הבדלת כדרך שכתב הרמב״ם עכ״ל, אבל הט״ז והמג״א פסקו לומר שניהם כמו שאנו אומרים, וכפל הלשון תירץ הרמ״י ז״ל בלבושו, כי אתה חונן לאדם דעת וגו׳ נאמר על כל מין האדם בין ישראל ובין אוה״ע מה שחננם השי״ת בדעת ובבינה להבין דבר לאשורו בהכמת העולם, ואתה חוננתנו למדע תורתך על החבה היתרה שנודעת לנו ב״י ע״י מתן תורה אשר לא עשה כן לכל גוי, והגאון בעל תוי״ט בדברי חמודות על הרא״ש ברכות פרק ה׳ סי׳ מ״ג הסכים לדבריו עיי״ש:

דעה בינה והשכל. בספרים הרבה הנוסח בינה דעה והשכל, שכן מצאנו במקרא (ירמיה ג, טו) ורעו אתכם דעה והשכיל, וכן לעיל בתפלת רבון העולמים שבברכות השחר כבלי מדע כבלי השכל, כמו שהוא במקרא (דניאל א, יז) מדע והשכל בכל ספר. ובמחזור ויטרי דף ס״ו בינה דעה חכמה והשכל, ושם דף ק״פ בנוסח אתה חֲנַנְתָּנוּ וּמְחוֹנְנִים מאתך בינה דעה והשכל, וכמו כן שם בדף קמ״ז בתפלת הרבון שבמוצאי שבת המתחלת אצלו אלהינו ואלהי אבותינו ומתוננים מאתך בינה דעה והשכל, אבל ברוב הספרים הנוסחא כמו שהיא אצלנו, וכ״ה בסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב וכן בתפלת הרבון שבהבדלה וחנונים מאתך דעה בינה והשכל, וכן ביוצר לשבת יצרם בדעת בבינה ובהשכל. ובנוסחי אבודרהם וספרדים אחרונים ותימנים ורב עמרם ובני רומא ור׳ נתן בערוך ערך עין א׳ ורי״א בעקרים מאמר ראשון פרק ט״ז והמאירי בפירוש אבות פ״ג משנה כ״א דעה ובינה והשכל בוי״ו, וכ״ה במחזור אשכנז סביוניטה משנת שכ״א, וכן בתפלת הרבון שבהבדלה בסדורי הספרדים המתחלת אצלם אלהינו ואלהי אבותינו כמו במחזור ויטרי וחנונים מאתך דעה ובינה והשכל בוי״ו, וכן בספרי פרשת נשא על ברכת כהנים דבר אחר ויחנך בדעה ובבינה ובהשכל ובמוסר ובחכמה. — והגאון הרש״ז ז״ל הנהיג לומר חננו מאתך חכמה בינה ודעת, וי״א שכן היתה גם נוסחת האר״י ז״ל (גם במחזור ויטרי נזכרת חכמה), אולי מפני שרב יוסף (ברכות לג, א) קרא את הברכה הזאת בשם ברכת חכמה, ותנא דברייתא (מגילה יז, ב) קרא אותה ברכת בינה, ותנא דמתניתין בברכות שם קרא אותה ברכת חונן הדעת, מכלל דהני תלתא לישני מידכרו בה, וסדרם במקרא (שמות לה, לא) בחכמה בתבונה ובדעת, וכן הוא אומר (משלי ג, יט) ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעהו תהומות נבקעו; ואע״פ שהסברא הזאת מתקבלת על הלב, מ״מ לא אבו גם הספרדים גם האשכנזים לשנות על פיה את

הנוסח

כתב הלבוש ברכה רביעית הבינה (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י הרוצה בתשובה כשנתגלה הקב"ה לראובן ואמר יחי ראובן ואל ימות). ומה ראו לומר תשובה אחר בינה. דכתיב השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו. הרי שהבינה מביאה לידי תשובה הכ"ל. ור"ל כי מתוך הדעת והבינה נותן לבו על חטאיו. וכוונת הברכה הזאת לבקש מהשי"ת שיכניע ויפיל גאוה מלבנו. וכתב בפירוש מחזור כל בו בברכה זו יש בה ט"ו תיבות כנגד התשובה המגעת עד כסא הכבוד. ז' רקיעים. ח' אוירים. וכתב הא"ר ז"ל ור"ל דחשוב אויר מרקיע עליון עד כסא הכבוד שהוא למעלה מהם. עוד כתב בפי' המחזור וכנגד הפסוק יעזוב רשע דרכו שהוא ט"ו תיבות. אבל הטור כתב השיבנו יש בה ט"ו תיבות כנגד ז' אוירים וז' רקיעים ולמעלה מהם כסא הכבוד שהתשובה מגעת עד כסא הכבוד הרי ט"ו. והברכה מתחלת בה' ומסיימת בה' נגד עשרת ימי תשובה:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ

עץ יוסף

בינה והשכל כיוסף בדורו ומשה בדורו ושלמה בדורו ורבים כיוצא בהם. איתא בילקוט בשם פדר"א כשראו עליונים שמסר שם המפורש למשה רבינו ע"ה פתחו מלה"ש ואמרו חונן הדעת. ועיין מ"ש לעיל קודם תפלת י"ח: **השיבנו** אבינו לתורתך. מה שתיקנו לומר אבינו בברכה זו ובברכת סלח לנו. משא"כ בשאר ברכות. היינו טעמא שאנו מזכירין לפניו שהאב חייב ללמד לבנו על כן אנו אומרים השיבנו אבינו לתורתך (ובברכת סלח לנו אכתוב הטעם לשם). ועוד הטעם ע"פ דאמרינן בספרי ובש"ר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב משל לבן מלך שנשבה למדינת הים כשהוא קטן. אם מבקש לחזור אפילו לאחר כמה שנים אינו בוש לחזור. מפני שאומר לירושתי אני חוזר. כך תלמיד חכם כשהוא פורש מדברי תורה והולך ומתעסק בדברים בטלים אם מבקש לחזור אפילו לאחר כמה שנים אינו בוש לחזור מפני שאומר לירושתי אני חוזר. ולכך אמר אבינו לפי שהבן חוזר לירושתו שירש מאביו: וקרבנו מלכנו לעבודתך. הוא ע"ד מאמר חז"ל כל הפורק ממנו עול תורה

דובר שלום

השיבנו אבינו לתורתך וכו'. ענייני האדם כלולים במחשבה דבור ומעשה. וזהו השיבנו לתורתך בדבור. וקרבנו לעבודתך במעשה. והחזירנו בתשובה במחשבה. ובענין התשובה שהעיקר הוא עזיבת החטא באמת כמ"ש הרמב"ם ז"ל שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב בחטא הזה עוד. לכן אמר בזה שלמה לפניך. שאתה תעיד על התשובה. ויתכן עוד ע"ד מאחז"ל גדולה תשובה שמגעת לכסא הכבוד זהו לפניך. ולפי שבעניני התשובה לא הסכימו. זה לא החכמה ולא הנבואה והתורה. רק הקב"ה בעצמו הסכים לקבל תשובת החוטא כמאחז"ל. לכן אמר הרוצה בתשובה שהוא ית' מלך רצונו רוצה בתשובה. וזהו כונת ירמיה (ד, א) אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד. אם רצונך לשוב תשוב אלי כי אני רוצה בתשובה. אבל זולתי. התורה והחכמה אין מסכימין לזה. רק באופן שתהיה תשובה שלימה לפני. שתסיר שקוציך מפני. שאני היודע תעלומות לב אעיד על הסרת שקוציך שהוא עזיבת החטא שלא תנוד עוד לחטוא בזה:

עיון תפלה

השיבנו אבינו לתורתך. בנדה (ל' ע"ב) דרש ר' שמלאי למה הולד דומה במעי אמו וכו' ומלמדין אותו כל התורה כולה שנאמר כי בן הייתי לאבי וגו' ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך, וכיון שיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה, לפיכך אנו מתפללין אליו ית' השיבנו אבינו שבשמים לתורתך אשר הוריתנו בירחי קדם: **וקרבנו מלכנו לעבודתך.** העבודה היא למלך; ואמר קרבנו שהבא ליטהר מסייעין אותו (יומא לח, ב):

סלח

תקון תפלה

הנוסח המקובל מכל הקדמונים ז"ל כאשר זכרנו. ונראה בעיני שגם האר"י והרש"ז ז"ל לא קבעו זה בשביל הצבור, אלא לעצמם על פי השגתם ברוח קדשם, ואלו באו הצבור ושאלו את פיהם איך לומר, היו מורים בלא ספק שלא לשנות מן הנוסח המקובל, וכדרך שעשו הגאונים הגדולים ר' נתן אדלער ובעל ההפלאה ז"ל רבותיו של הגאון חתם סופר ז"ל שהם בעצמם היו מתפללים ע"פ נוסח האר"י ז"ל ולהצבור הניחו להתפלל נוסח אשכנז, כדי שלא לשנות ממנהג אבותיהם נוחי נפש (ירושלמי ריש פרק כל שעה), כמסופר בת' חתם סופר חלק או"ח סי' ט"ו. וכך עשה הגאון ר' לוי יצחק ז"ל אב"ד דבארדיטשוב שהוא בעצמו היה מתפלל ע"פ נוסח ספרד ובבית מדרשו הנקרא על שמו מתפללין עד היום בנוסח אשכנז על פי מצותו שלא לשנות מן המקובל. וכבר צוח הגאון המקובל ר' אהרן בר' ברכיה ז"ל בספר מעבר יבוק מאמר שפתי צדק פרק ל"א „ע"כ אין לאדם לשנות מטבע תפלתו שלמדוהו אבותיו וכו' כי אולי סדר תפלה שלמד בקטנותו מפי אבותיו ומוריו היא מקובלת לניצוץ נשמתו וכו'" עיי"ש שהאריך בזה, והעתקתי דבריו למעלה בהערה לסדר שמונה עשרה ברכות. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב נוסח הברכה הזאת אתה חונן לאדם דעת המלמד לאנוש בינה וגו':

השיבנו אבינו. בנוסח בני רומא ובמנהג כפא וקראסוב השיבנו אבינו לתורתך ודבקנו במצותיך וקרבנו וגו', וכ"ה נוסח הרמב"ם, ובמחזור ויטרי השיבנו אבינו וגו' לעבודתך ודבקנו במצותיך והחזירנו וגו'. אבל יתר הנוסחאות שבידי שוות לנוסח אשכנז. ודע כי בנוסח הספרדי

וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

כתב הלבוש ברכה ששית סלח לנו (ותקנוה כנגד מה שאמרו שמלאכים בא"י אמון המרבה לסלוח כשאמר יהודה צדקה ממני ונסלח לו עונו). ומה באו לומר סליחה אחר תשובה. כי ע"י תשובה הקב"ה סולח דכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח עכ"ל. כתב בפי' המחזור כ"ב ברכה זו מתחיל בס' ומסיים במ' גימטריא חיים למי שנסלח לו עונותיו בזכות התורה שנקראת חיים. והיא כנגד מדת אברהם בעל חסד וסליחה. וכוונת הדבר כן הוא יה"ר לפני אבינו שתסלח לנו ע"י חסד של אברהם על השגגה דהיינו חטאנו. מחל לנו מלכנו כי פשענו. ע"י פחד יצחק אע"פ שפשענו. כי מוחל וסולח אתה הוא יעקב כלול משניהם עכ"ל:

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ:

עץ יוסף

שנותנין עליו עול מלכות. לכן אנו מבקשים השיבנו אבינו לתורתך. וקרבנו מלכנו לעבודתך שנעבוד אותך וגם יותן עלינו עול מלכות. ועבודת ה' היא עבודת המצות שחייב אדם לעבוד אותו כעבד. ולכך אמר מלכנו. ומצאנו שהמצוה נקראת עבודה שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך. כלומר שלא קיימת המצות. פי' אחר וקרבנו מלכנו לעבודתך ר"ל להתפלל לפניך כמו שאז"ל ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שהיא בלב זו תפלה. ושייך קריבה בתפלה ע"ש אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך: והחזירנו בתשובה שלמה לפניך. ע"ש השיבנו ה' אליך ונשובה. כלומר אם התחלנו לשוב סייענו להיות בתשובה שלמה לפניך. וזהו ע"ד מה שאז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו: בא"י הרוצה בתשובה. שנאמר אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. וכתיב החפוץ אחפוץ מות רשע נאם ה' אלהים הלוא בשובו מדרכיו וחיה: סלח לנו אבינו. זה שאמר בברכה זו אבינו כתב השור והלבוש משום הא דכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ע"כ אנו מזכירים רחמי האב דכתיב כרחם אב על בנים. שירחם עלינו ויסלח לנו עכ"ל. ועיין עוד לקמן: סלח לנו אבינו כי חטאנו ע"ש וסלחת לעמך אשר חטאו לך: מחל לנו מלכנו כי פשענו. ע"ש ולכל פשעיהם אשר פשעו בך. וסמך סליחה וחטא לאב. ומחילה ופשע למלך מפני שכל זדונות שעושה הבן דומות לפני האב כשגגות ונקלים יהיו בעיניו לסלחם כמו שהחטא נקל מפשע. ולפני המלך דומות שגגות העם כזדונות כמו שנא' מלך במשפט יעמיד ארץ. ולכן יש לומר לו כי פשענו לפי שפשע גדול מחטא. ומחילה יש לבקש מכל אדם המדקדק על חבירו או על עבדו שימחול לו עלבונו אבל אין לומר שיסלח לו עלבונו. ולכן יש לומר לאב שאינו מקפיד ומדקדק כל כך סלח לנו. כלומר שאף הקפדה מועטת לא תשאר. ויש מפרשים סלח לנו אבינו אע"פ שחטאנו. מחל לנו מלכנו אע"פ שפשענו (אבודרהם). ובספר יערות דבש ח"א כתב וז"ל נודע כי השב על דבר פעמים ושלש יקרא פושע כמבואר בגמ' דבילה בהאי שמיא דלא הניח ער"ת פעמים ושלש דאמר לו פושע את. וזה כוונת אמרם

עיון תפלה

סלח לנו אבינו. לשון הר"ד אבודרהם „סמך סליחה וחטא לאב ומחילה ופשע למלך? מפני שכל זדונות הבן דומות לפני האב כשגגות ונקלים בעיניו לסלחם, ולפני המלך דומות שגגת העבד כזדונות שנאמר (משלי כט, ד) מלך במשפט יעמיד ארץ, לכן אומרים לו הם כבגים

תקון תפלה

מנהג כפא וקראסוב נמצא עוד דבר חדש מה שלא ראיתי דוגמתו בשום נוסח בעולם, הם מחזירים בשני מקומות את הפעל חזר הארמי להפעל שוב העברי, ותחת **והחזירנו** בברכה זו **והמחזיר** בברכת העבודה הם אומרים **והשיבנו**, **המשיב**; אבל יגעתי ומצאתי את המקור לתמורה זאת ונודע לי בבירור כי לא ממקום טהור הוא נובע. הסדור הזה ראה אור הדפוס בפעם הראשונה בשנת תצ"ה, ועד העת ההיא היה נמצא בידי מתי מספר מקהל מתפלליו בכתב, כסדור התימנים עד שנת תרנ"ד. בשנת תצ"ה התנדב אחד הגבירים מעדתם ושמו ר' משה כוכוז והדפיסו מחדש בעיר קלעא בדפוסם של האחים בני מקרא אפדה ירקא ושבתי ירקא תחת השגחת המגיה הרבני כה"ר אליעזר בר' ישכר לכנו; והאחים הללו בעלי הדפוס השונאים מימות עולם את התלמוד ואת סגנונו, השתמשו בלא ספק במקרה הבא לידם וישלחו יד במלאכת רעיהם ויצא העגל הזה, ובהיות הנוסח בלתי מפורסם עדיין בימים ההם עלתה בידם להוליך רבנים שולל. ולאסונם לא שמו לבם רק לעקר התפלה ולא להוספות, ולפיכך שכחו לתקן בברכת אלהי נשמה ולהחזירה בי, המחזיר נשמות, והניחום כמו שהם, גם זו לטובה. ואחרי עבור חמשים ושמונה שנים כבר התרגלו הלשונות בפי העם והוחזקו ללשונות מקובלות אצלם, וכשנדפס הסדור ההוא בשנת תקנ"ג פעם שנית כבר ספו תמו גם מעט הסדורים הכתובים שנמצאו בידי העם מן קדמת דנא, לכן אין לתמוה על העוסקים במלאכת ההדפסה השניה בעיר מעזירוב בדפוסו של הגאון האב"ד דשם שלא שמו לבם לתקן את הדבר: **סלח לנו וגו'.** בנוסח הרמב"ם כי פשענו לך:

כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ (כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח) אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

כתב הלבוש ברכה שביעית ראה נא בענינו (ותקנה כנגד מה שאמרו המלאכים גואל ישראל בשעה שאמר הקב"ה ליבראל במצרים וגאלתי אתכם). ומה כאן לומר גאולה בשביעית. כי היה ראוי לומר רפאנו אחר סלח לנו כסדר פסוק דהסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי. אלא מתוך שאנו עתידין ליגאל בשביעית קבעוה בשביעית. אע"ג שאמרו חז"ל דבמוצאי שביעית שהוא תחלת שמינית בן דוד בא, מ"מ כיון שהתחלתמות תהיינה בשביעית קבעוה בשביעית משום דמלחמה אתחלתא דגאולה היא. ועוד מסברא הוא יותר טוב לומר גאולה תיכף אחר סליחה מרפואה כי הגאולה אינה באה אלא אחר הסליחה הגמורה. משא"כ ברפואה שהשי"ת הוא רופא נאמן ורופא חולי כל בשר ברחמיו עכ"ל. וענין ברכה זו שאנו מתפללים שינהגנו השב בנחת ולא בצער ונוכל לעסוק בתורתך ובמצותיך כראוי שלא נבוא לידי חטא. ואנו מתפללים שמטעם זאת למען שמך כיה השכינה הקדושה:

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ וּגְאָלֵנוּ (גְּאֻלָּה שְׁלֵמָה) מְהֵרָה

עץ יוסף

סלח לנו אבינו כי חטאנו כי אז אנחנו עדיין בבחינת בן לאב. ומחל לנו מלכנו כי פשענו כי אז אנו יורדין ממדרגת בן רק במדרגת עבד. והוא מלכנו ואדונינו ולא אבינו. ויש הפרש בין סליחה למחילה. כי סליחה לגמרי אבל מחילה עדיין צריך יסורים ועל הרוב להתגלגל. וזה שרמזו חז"ל גלגול מחילות והבן. ולכך בברכה זו צריך להוריד כחל דמעה לה' שירבה לסלוח וימרק עונותיו לא ע"י יסורים קשים כדי שלא יהיה בן בטול תורה ותפלה עכ"ל: כי מוחל וסולח אתה. ולא אמר כי סולח ומוחל אתה כמו שאמר מקודם סלח ואח"כ מחל. אלא הוא כמאמר חז"ל מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה. כך אמר משה לפני המקום רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות לפיכך הזכיר תחלה החמור ואח"כ הקל. ואבל הוידוי אמרו שצריך לומר חטאתי עויתי פשעתי מן הקל לחמור. ולכן אמרו תחלה סלח לנו כי חטאנו ואח"כ מחל לנו כי פשענו. אבל במדת הסליחה ממנו ית' הוא להיפך ולכן אמרו בתחלה מוחל ואח"כ סולח: בא"י חנון המרבה לסלוח. רמוז במלת מרבה שיסלח לנו גם השגגות הנעשות מן העונות. ונראה שזה שאמר הכתוב אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. פי' גם החטאים הנעשים מפשעים ג"כ לא אזכור:

ראה נא בענינו. כי לכאורה לא היו חייבים כלל המשעבדים בנו כי שוטים הם אלא כמד"א הן בעונותיכם נמכרתם. רק עיקר חיובם הוא על שהכבידו עולם עלינו יותר מדאי. כמד"א אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה שעינו אותנו יותר מדאי. וזה מה שאמר ראה נא בענינו ותאמר לצרותינו די כי כבר נרצו עונינו בענינו. וגם ריבה ריבנו מהמשעבדים בשביל שהכבידו עולם ולקחו מידינו כפלים בכל חטאתינו. וזה ידוע משה"כ השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ שהשביע הקב"ה את האומות שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי וידחקו את הקץ לבוא שלא בעונתו. וזה מה שאנו מבקשים ריבה ריבנו מהמשעבדים בנו יותר מדאי. וגאלנו מהרה שתמהר זמן גאולתנו

ענף יוסף

ראה נא. הפ"ח כתב בשם רש"ל וכ"נ שאין לומר תיבת נא. והא"ר הביא כמה פוסקים היינו הלבוש והאבודרהם ומ"ת ומ"א וסור וכלבו ותנ"ס סוף ספר אהבה. ותגלה עמוקות שאומרים ראה נא. ומסיים הא"ר לכן אני אומר שאין לבטל כלל נוסחתנו:

עיון תפלה

כבנים אם כעבדים, אם כבנים חטאנו ואם כעבדים פשענו לפי הפשע קטה מחטא" ע"כ. וענין הסליחה מהית החטא לגמרי כאלו לא חטא, אבל המחילה היא רק מחילת תשלומי החוב שמסלק עצמו מתביעתו, דמיון לזה התרת חכם והפרת בעל, החכם עוקר הנדר מעקרו והבעל מפר מכאן ולהבא: **בא"י חנון**. שנאמר (שמות כב, כו) ושמעתי כי חנון אני: **המרבה לסלות.** שנאמר (ישעיה נה, ז) ואל אלהינו כי ירבה לסלוח:

ראה בענינו. עפ"ה (בראשית כט, לב), כי ראה ה' בעניי: **וריבה ריבנו**. עפ"ה (תהלים קיט, קנד)

תקון תפלה

כי מוחל וסולח אתה. במחזור ויטרי **כי אל מלך** מוחל וסולח אתה. ובאבודרהם ונוסחי הספרדים והתימנים וברמב"ם ובני רומא **כי אל טוב וְסַלָּח** אתה. ובסדור רב עמרם כי טוב וסלח אתה: **חנון המרבה לסלוח**. כ"ה בכל הנוסחאות, מלבד בסדור התימנים הנדפס מחדש **חנון ומרבה לסלוח**:

ראה בענינו. בתנא דבי אליהו רבה"פ י"ט ובמחזור רומא ולמחזור ויטרי ובסדור תימני כתבי יד וברמב"ם ובאבודרהם ובסדר היום ובסדורי הספרדים. ובכוזרי מאמר ג' סי' י"ט ובספר חסידים סי' תקנ"ג. והגאון רחיד"א שם בפירושו בשם האר"י ז"ל והכ' בו כלם גורסים ראה **נא** בענינו, אבל בסדור רב עמרם ובסדור התימני הנדפס והרש"ל בתשובה סי' ס"ד ובפרי חדש סי' קט"ז וברוקח ובסדור הגר"א **ראה בענינו**: **וגאלנו מהרה למען שמך**. בסדור

לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי (אֵל) גוֹאֵל חָזָק אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל: בחזרת התפלה אומר הש"ץ כאן עננו:

(דה"ח) (א) בת"צ כשיש עשרה שמתענים ומשלימים עד צאת הכוכבים או עד שהלבנה זורחת בכח ומאירה על הארץ (תקס"ב) אומר הש"ץ בחזרתו התפלה בקו"ר עננו וחותם בא"י העונה בעת צרה בין בשחרית בין במנחה לבד בט"ב שאין לאמרו בשחרית דאיקרי מועד (תקנ"ז) [והא"ר כתב די"ל גם בשחרית דלא כט"ז שם] מיהו אף כשאין י' שמתענין או שאינן משלימים יאמר עכ"פ בשומע תפלה בלא חתימה: כדלקמן סעיף ג' (א"ר סימן תקס"ו ע"ש): (ב) אם שכח מלומר עננו ונזכר קודם שחותם ברכת רפאנו אפילו אמר ברוך אתה השי"ל ולא אמר השם חוזר ואומר עננו עם חתימה ואח"כ חוזר ואומר רפאנו ואם לא נזכר עד לאחר שאמר השם בחתימה של רפאנו לא יאמר עוד רק בש"ת כיחיד בלי חתימה רק יחתום בשומע תפלה לבד (א"ר ואחרונים דלא כמ"א סי' קי"ט) ואם שכח גם בש"ת עי' בסעיף ג': (ג) וכן אם לא היו עשרה בביהכ"נ שמתענים ובאו אחר ברכת רפאנו יאמר בש"ת כנ"ל (מ"א) ואם שכח גם בש"ת יאמר ברכה בפ"ע אחר הש"ע בלא חתימה קודם אלהי נצור (שם ועי' א"ר) ולא יאמר בין שו"ת לרצה (ט"ז דלא כחולקין): (ד) ואם אמר עננו קודם ראה לא יאמר ראה נא ואח"כ יחזור ויאמר עננו כדי שיהא בין גואל לרופא (א"ר ועי' מ"א קי"ט): (ה) בת"צ לא יתפלל ש"ץ שאינו מתענה אבל אם כבר אירע ועמד לפני התיבה או שאין ש"ץ אחר יאמר עננו בש"ת כיחיד ולא בין גואל לרופא (מ"א תקס"ו) ויאמר עננו ביום צום התענית הזה (שם) ואם טעה ואמר ביום צום תעניתנו ואפילו בין גואל לרופא מ"מ א"צ להתענות (עי' סי' תקס"ה פ"מ ומ"א): (ו) ש"ץ שמתפלל מנחה שמתענה תענית יחיד יאמר בלחש במנחה עננו בש"ת ולא בחזרתו בקו"ר ואפי' אם לא התפלל בלחש כגון שצריך לומר טל ומטר דקיי"ל דא"צ לחזור ולהתפלל וסומך על חזרתו בקו"ר מ"מ אינו אומר עננו בקו"ר רק אחר תפלתו בקו"ר כשאומר בלחש אלהי נצור יאמר ג"כ עננו (א"ר וט"ז תקס"ו בשם רש"ל דלא כשכנה"ג): (ז) אם התחיל הש"ץ להתפלל בקו"ר והיו אז י' שמתענים ואח"כ הלכו מקצתן קודם שהתחיל הש"ץ עננו לא יאמר עננו ואם כבר התחיל עננו ויצאו גומר (עי' סי' ק"ה ודוק שם כי הוא עיקר שכיון שהתחיל גומר אותו הדבר): (ח) והיכא שגזרו להתענות שלא לשום צורך רק כדי לשוב בתשובה וכה"ג שיש עשרה שמתענין ומשלימין כנ"ל בסעיף א' אם יש להש"ץ לומר עננו בין גואל לרופא כדין תענית צבור תליא במנהגא ונהרא נהרא ופשטא (תקס"ו): (ט) יחיד החוזר תפלתו עם הש"ץ והוא ת"צ לא יאמר עמו עננו בין גואל לרופא רק בשומע תפלה כיחיד אף שאמר עמו בשוה שאר דברים כמו לדור ודור (עי' מ"א סי' ק"ט ס"ק ז'):

עץ יוסף

בשביל קושי השעבוד: **למען שמך**. כדכתיב (ישעיה נט, טז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וגו' וכדכתיב (שם מח, יא) למעני למעני אעשה. והוא למען שמו המחולל בין הגוים: **כי גואל חזק אתה**. כדכתיב (שם מ, י) הנה ה' אלהים בחזק יבא וזרועו מושלה לו. ור"ל שישדד המערכות כמו ששידד המערכות כשהוציאם ממצרים: **בא"י גואל ישראל**. כתב ביערות דבש ח"א לכך קבעו מטבע גואל ישראל לשון הוה ולא יגאל לשון עתיד. ולא גאל לשון עבר. רק גואל לשון הוה. משום שבכל יום גואל פודה ומציל. לכן מחויב כל אדם ליתן הודיה לשעבר ויתפלל על יום הבא. כי בכל יום ובכל שעה כך. ונתקיים התוכחה והיו חייך תלואים לך מנגד וגו' בבקר תאמר מי יתן ערב. ולכן יש להרבות תפלה על הפדות והגאולה ויתן אל לבו להתפלל על נדחי ישראל שירחם ה' עליהם ויפרוש עליהם כנפיו ככפי ישע להושיעם ולפדותם במהרה בימינו עכ"ל:

רפאנו

עיון תפלה

קנד) ריבה ריבי וגאלני: **כי גואל חזק אתה**. שנאמר (ירמיה נ, לד) גואלם חזק וגו' ריב יריב את ריבם: **גואל ישראל**. בפסחים (קיז, ב) דצלותא גואל ישראל מאי טעמא דרחמי ניהו. ועי' מה שכתב על זה הכותב בעין יעקב ברכות פרק קמא על ברייתא דר"י שנכנס לחורבה שהברכה הזאת על הגאולה מן הצרות בזמן הגלות ולא על הגאולה העתידה ב"ב. אבל במדרש שוחר טוב מזמור ל"א סי' ח' לא משמע הכי דאמרינן התם אמונים נוצר ה' שמאמינים בי ואומרים גואל ישראל (בלשון הוה) ועדיין לא נגאלו. ובמגילה (יז, ב) דיליף ברכת גאולה מן כגואל משתת הייכי משמע כדברי הכותב, רק שסדרוה בשביעית כדי לרמז גם על הגאולה העתידה. וברש"י (פסחים קיז, ב) ד"ה דצלותא „באנו מתפללין על העתיד" אין כונתו לשלול ההוה כי אם העבר, וגם גאולת ההוה עתיד בערך התפלה הקודמת לה:

תקון תפלה

רב עמרם **במהרה**. ובמחזור בני רומא **וגאלנו מלכנו** מהרה, ובערוך ערך עין א' וגאלנו **מלכנו למען שמך**. וברמב"ם וריבה ריבנו **ודון דיננו** ומהר לגאלנו כי אל מלך גואל וגו'. ובסדור התימני הנדפס וריבה ריבנו **ומהר לגאלנו כי אל מלך** גואל וגו'. ובסדור תימני כת"י ומהר לגאלנו **גאלה** שלמה למען שמך כי אל מלך גואל וגו', וכ"ה נוסח הספרדים רק בלי תיבת מלך. ובמחזור ויטרי **כי אל מלך** גואל וחזק אתה, וראש הברכה כנוסחתנו. ובנוסחי הרד"א כל הברכה כנוסחתנו:

רפאנו

עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ. בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ. כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. אַל־תֵּפֶן אֶל־רִשְׁעֵנוּ. וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. הֱיֵה־נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ. יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ. טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. כִּי אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה. פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת צָרָה:

כתב הלבוש ברכה שמינית רפאנו (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י רופא חולי עמו ישראל כשרפא רפאל את אברהם) ומה ראו לומר רפואה בשמינית. מתוך שהמילה נתנה בשמיני והמילה צריכה רפואה לכך קבעוה בשמינית ולא בתשיעית או יותר מזה. וקודם לא' ג"כ לא יכלו לקבוע כי הוצרכו להקדים הגאולה כמו שכתבנו אצל ברכת ראה נא עכ"ל. והסדר היום כתב שתקנו רפואה אחר הגאולה שכל זמן שאדם בצער אינו עומד על בריאותו וחזקו ועיקר הכוונה לבקש מאת אלהינו שירפא אותנו רפואה שלימה כדי שנהיה בריאים וחזקים לעסוק בתורה כראוי ולשמור כל המצות עכ"ל. וכתב בפי' מחזור כ"ב בברכה זו יש כ"ז תיבות. לפיכך אין לומר אלהינו רק רפאנו ה' ונרפא כ"ח כי"ו הם של ע"ב רי"ו אותיות עכ"ל. אבל הא"ר בסי' קט"ז כתב שהרמב"ם אי' תיבת אלהינו רק שהרמב"ם לא גרס תיבת מלך כי אל מלך רופא אלא כי אל רופא. וכן הוא באבודרהם. וא"כ יש כ"ז תיבות אף באומרים רפאנו ה' אלהינו. ועוד ראיה ברורה מדברי האבודרהם שכתב אצל ברכת אתה קדוש וז"ל חתימתם בלא ברכות ראשונות רומזות לאבות ולפיכך אין מזכירין מלך. וחתימת מלך אוהב צדקה ומשפט רומזת לדוד והוא שנאמר לדוד ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ ע"כ. הרי מזה מוכח דאין אומרים בחתימה מלך אלא בד' ברכות. עכ"ל של הא"ר:

רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה.

עץ יוסף

רפאנו ה' ונרפא כו'. איתא בזוהר חדש סדר בלק רפאני ה' וארפא (ירמיה יז, יד) כיון דאמר רפאני מהו וארפא. כיון דאמר הושיעני מהו ואושעה. כיון דאסיא מסי מאן הוא דמחי. אלא כל אסוותא דעלמא

עיון תפלה

עננו ה' עננו. תפלת יום התענית (תענית יא, ב), וכפל הלשון לחזק תשוקת השועה, כמו שאמר אליהו (מ"א יח, לז) עננו ה' עננו. וגם בלשון המשנה מורה כפל הלשון לחזק הענין, כמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה (תרומות פרק א' משנה ו') "ומה שכפל שלא יתרומו חזוק לדבריו וכו' ומפני זה כפל דבריו לחזק הענין שלא יתרום לכתחלה בשום פנים" עכ"ל: **ביום צום תעניתנו.** השם צום עקרו חבור, כמו בתלמוד (חולין מו, א) צומת הגידין, ובל"מ (שה"ש ד, א) מבעד לצמתך קליעת השערות ותבורן למקלעת נפש לדעת ר' יחייא, והושאל אח"כ על אספת העם, כמו קראו צום (מ"א כא, ט) פירש הרד"ק בשם אביו "קבוץ, וכן ביום צום שבירמיהו" עכ"ל, והושאל אח"כ על אספת העם בבית ה' לתשובה ולתפלה, קדשו צום קראו עצרה (יואל א, יד), והושאל אח"כ על אספת העם לתענית צבור, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי (זכריה ח, יט), והושאל אח"כ גם על תענית יחיד, ויצם דוד צום (ש"ב יב, טז). ופירוש **צום תעניתנו** אספת הצבור לתענית, ועי' תענית (יג, ב) ע"ש. והשם תענית נזכר (עזרא ט, ה): **כי בצרה גדולה אנחנו.** לשון הכתוב (נחמיה ט, לז): **אל תפן אל רשענו.** עפ"ה (דברים ט, כז) אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו: **ואל תסתר פניך ממנו.** לה"כ (תהלים כז, ט) בהסבת לשון יחיד לרבים: **ואל תתעלם מתחנתנו.** לה"כ (שם נה, ב). וכן אנו אומרים בודוי תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנתנו: **היה נא קרוב לשועתנו.** ע"ד הכתוב (ישעיה נח, ט) תשוע ויאמר הנני: **יהי נא חסדך לנחמנו.** לה"כ (תהלים קיט, עו): **והיה טרם יקראו.** (ישעיה סה, כד): **עוד הם מדברים.** כמו עודם מדברים (אסתר ו, יד): **העונה בעת צרה.** לה"כ (בראשית לה, ג) העונה אותי ביום צרתי. וכן אנו אומרים בסליחות עננו עונה בעת צרה עננו; ואע"פ שאמרו רבותינו (סנהדרין מד, ב) לעולם יקדים אדם תפלה לצרה, קמשמע לן שאפילו כשמתפללין אליו בעת מציאות הצרה הוא עונה: **פודה וגו'.** כ"ה גם בנשמת כל חי: **בא"י העונה בעת צרה.** חתימה זאת נזכרת בתענית (טו, א) וכן הוא הנוסחא בכל בו וכל"ל. וכ"א **העונה לעמו ישראל בעת צרה:**

רפאנו ה' ונרפא. לשון הכתוב (ירמיה יז, יד) בהסבת לשון יחיד לרבים; אע"פ שבכל דור ודור יקים לנו הש"ת רופאים ומושיעים מבני אדם, אין רפואתם ותשועתם שלמה, רק אם ה' **ירפא** לנו אז **נרפא** ואם הוא ית' יושיענו אז **נושע** תשועת עולמים. והנפעל נושע מקבל פעולת הפעיל הושיע, ראה מה שכתבנו בביאור לשירת הים ד"ה נאדרי בכח: **כי תהלתנו אתה.** בך אנו מתהללים ומתפארים לאמר

תקון תפלה

רפאנו ה' ונרפא וגו' **לכל מכותינו.** במחזור ויטרי מוסיף **ולכל תחלואינו.** וברמב"ם והעלה

וְהַעֲלֵה (אֲרוּכָה וּמַרְפֵּא לְכָל תַּחֲלוּאֵינוּ וּלְכָל מַכְאוֹבֵינוּ וּלְכָל מַכּוֹתֵינוּ) רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ:

מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן תחנה זו:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתשלח מהרה רפואה שלמה מן השמים רפואת הנפש ורפואת הגוף לחולי (פב"פ) בתוך שאר חולי ישראל: וכ' הא"ר והמתפלל מלפניו א"צ להזכיר שמו:

כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

(דה"ח) (א) מתחילין לומר טל ומטר בתפלת ערבית של יום ס' לאחר תקופת תשרי ויום התקופה הוא בכלל כגון אם התקופה הוא ביום א' אז יום ס' ביום ד' ומתחילין לומר בלילה השייך ליום ד' ולעולם הוא ב' ימים בין התקופה לשאלה ואז יכריז השמש נתפלת ערבית לאחר הקדיש קודם התפלה טל ומטר בכדי (בשמים ראש) (א) אם שכח לומר טו"מ בתפלת ערבית הראשונה כיון דאין תקופת תשרי נופלת אלא בג' שעות או בט' שעות בלילה או ביום. לכן בדיעבד היינו אם התפלל ושכח טו"מ מוחין מע"ל. ואין צריך לחזור בתפלת מעריב הראשונה כיון שעדיין לא נשלם ס' יום מע"ל. וכן אם התקופה נופלת ביום א"צ לחזור אפי' בתפלת שחרית אם התפלל קודם ג' שעות ביום. וכשנופלת בט' שעות ביום ומתפלל מנחה קודם ט' שעות ג"כ א"צ לחזור (חיי אדם כלל כ"ד סי' י"ג):

עץ יוסף

דעלמא בידא דקוב"ה. אבל אית מנהון על ידא דשליחא. ואית מנהון דלא אתמסרו בידא דשליחא. ואינון דאתמסרו בידא דשליחא אסוותא אינון אבל לזמנא מתהדרין. אבל אינון דקוב"ה נסי ההוא מרעא לא מתהדר לעלמין. וע"ד אסוותא דיליה איהי אסוותא דלית בה מרעא כלל ובגיני כך רפאני ה' וארפא ודאי בלא קטרוגא כלל עכ"ל. וגם בפסוק הוא בלשון יחיד. וכאן הוא בלשון רבים. עוד יש לפרש שהוא ע"ד השיבנו ה' אליך ונשובה שפי' שיהיה הוא המתחיל ואח"כ נסיה אנו הגומרים וז"ש רפאנו ה' פי' ההתחלה תהיה ממך. ונרפא (נו"ן הרבים מדברים בעדם) אנחנו מסיימין ומתגברין. וזהו נגד רפואת הנפש (פ"מ מאשל אברהם סי' ק"ע). ונגד רפואת הגוף שהיא כולה בידו ית' אמר והעלה רפואה שלימה מתחלה ועד סוף לכל מכותינו כי בזה אין אנו יכולין להועיל לעצמנו כלום בלעדיך: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה. משום דכתיב וחלים רעים ונאמנים.

אחרית לשלום

רופא נאמן ורחמן אתה. הרופא האמיתי כשיודע שרפואתו של החולה הוא בהרגות עליו יסורין לחתוך אחד מאבריו. אינו חושש לכאב ויסורין של החולה. אף אם יבכה ויתחנן לפניו. ואין זה נחשב לאכזריות להרופא רק בהיפך למדת הרחמים. שמפאת רחמיו על החולה לרפאותו סובל לער גם הוא לשמוע לעקתו ויללת החולה. ומכאיבו להעלות רפואתו. וכן היא מדתו ית' שמצטער ביסורי אדם כמאמר חז"ל שכינה מה אומרת וכו'. עכ"ז לפי שיודע שהיסורין המה רפואת עמו לכן הוא מרפאם בזה. וזהו רופא נאמן החפץ לרפאותו. ורחמן אתה בהבאת היסורים. וכולל עוד גם ענין הפכי. דרופא בו"ד שיודע שרפואת החולה היא בסמים המרים בלענה ולהשקותו מי ראש אין בכחו לרחם על החולה לבל ליתן לו מים המרים. דהלא בהעדר שמיכם לא יתרפא החולה. אך הבוי"ת בכחו לרפאות החולה בכל אשר יחפץ. וגם בלי שום סמי התרופה ישלח דברו וירפאם. לכן הוא ית' מתואר רופא נאמן ורחמן. דאף בהיות רחמן מבלי לתת להחולה מי ראש ולענה עכ"ז הוא רופא נאמן לרפאותו:

עיון תפלה

באתה מושיענו (רש"י שם) כמו שנאמר (תהלים מד, ס) כי הושעתנו מצרינו וגו' באלהים הללנו כל היום, לפיכך ראוי לך ליפול בנו בעצמך ובכבודך לא על ידי שליחים: לכל מכותינו. בין למכות הגוף ובין לתחלואי הנפש: רופא נאמן ורחמן אתה. דמיון לזה בודוי דרב המנונא זוטא ביומא דכפורי (ברכות יז, א) ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורים וחליים רעים:

תקון תפלה

והעלה רפואה שלמה לכל תחלואינו. ובשערי תשובה או"ח סי' קט"ז בשם ספר נאות יעקב והעלה ארוכה ומרפא לכל תחלואי נפשנו רוחנו ונשמתנו. ובסדור התימני כת"י והעלה רפואה שלמה לכל תחלואינו ולכל מכאובינו ולכל מכותינו, אבל בנדפס כמו ברמב"ם, ובסדור אבודרהם והעלה רפואה שלמה לכל תחלואינו ולכל מכאובינו ותו לא. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו ולכל התלואינו לחיים ולשל"ם. ובסדור רב עמרם משמיט את התיבות כי תהלתנו אתה. אבל במחזור בני רומא כנוסח אשכנז: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה. בסדור רב עמרם כי אל רופא רחמן אתה. וברמב"ם כי אל רופא ורחמן אתה, ובסדור התימני כת"י ובאבודרהם ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים כי אל רופא

בכדי שידעו לומר ותן טל ומטר ואם לא הכריז אעפ"כ יאמרו (סי' קי"ז ועי' סי' רל"ו): (ב) אם שכח לומר טל ומטר ונזכר קודם שהתחיל תקע אומרו במקום שנזכר. שהתחיל לומר תקע יאמרנו בש"ת (ואם היה לו תענית יאמר עננו לאחר שאמר ותן טל ומטר) ואם לא נזכר בש"ת יאמר בין ש"ת לרצה. שכח גם שם אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לברכת השנים ויתחיל ברך עלינו ויתפלל כסדר ואם כבר עקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם השלים תפלתו ואינו רגיל לומר תחנונים אע"פ שלא עקר רגליו כעקורין דמי. אבל אנו שרגילין לומר אלהי נצור לאחר התפלה והוא הדין אם רגיל לומר שאר תחנונים לא הוי כעקר רגליו עד שיגמור כל התחנות שרגיל לומר תמיד. ואם הסיח דעתו עוד מלומר תחנונים ואמר יהיו לרצון כו' הוי כהסיח דעתו מלהתפלל וכעקורין דמי וחוזר לראש התפלה. (שם וע' מ"א תר"ב) וכל זה אם לא שאל מטר אף ששאל טל אבל אם לא שאל טל ושאל מטר א"צ לחזור (שם): (ג) פוסקים מלומר טו"מ במעריב של מוציו"ט הראשון ש"פ (שם): (ד) ואם שאל מטר בימות"ח מחזירין אותו לראש הברכה: (ה) מיהו אם נעצר המטר בימות"ח וצריכין למטר אם טעה ושאל מטר אין מחזירין אותו ודוקא יחיד אבל ש"ץ בקו"ר חוזר (שם): (ו) אם טעה הש"ץ ולא הזכיר טו"מ בלחש או שאמר בקיץ אפי' נזכר קודם שגמר תפלתו ואף שנזכר באמצע התפלה וקודם לברכות לבסלות כיון שזכר טו"מ מ"מ אינו חוזר להתפלל מפני טורח הצבור כיון שהוא בברכות אמצעיות אלא סומך על תפלתו בקו"ר דהא תפלת לחש לא נתקן לש"ץ רק שתפלה של קו"ר ולאחר שהשלים תפלתו בקו"ר יאמר בלחש אלהי נצור ויפסע ג' פסיעות כדין יחיד (עי' קכ"ו וסי' קכ"ג וס"ס קי"ט): (ז) ש"ץ שטעה בחזרה בקו"ר דינו כמו ביחיד בלי הבדל רק בנעצר המטר יש חילוק בין יחיד לש"ץ כמבואר לעיל סעיף ה': (ח) לאחר ל' יום דהיינו צ' תפלות או אם אמר צ' פעמים ביום אחד אם נסתפק אח"כ אינו חוזר דחזקה שאמר כמו שהרגיל עצמו עי' לעיל בדיני משיב הרוח ותדרשנו לכאן (ע"ש בסעיף י"ב וי"ג): (ט) אם התפלל מנחה ואמר טל ומטר לפני יום שמתחילין לומר טל ומטר סומך יתנאי בהשלמתה במעריב ע"ל בסוף תפלת ש"ע: (י) כשצריך לחזור ולהתפלל כל התפלה צריך לשהות בין תפלה לתפלה כדי הילוך ד' אמות (סי' ק"ה):

כתב הלבוש ברכה תשיעית ברכת השנים ברך עלינו ה' (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י מברך השנים כשזרע יצחק ותלא מאה שערים). ומה לא לומר בט'. מפני שהוא כנגד מפקיעי שערים. כדכתיב שבור זרוע רשע דמיירי במפקיעי שערים. ולא בשאר רשעים. מדכתיב בההיא פרשה יארוב במסתר לחטוף עני וגו' ותקעים וכי הלסטים אורב את העני והלא אינו אורב אלא את העשיר. אלא במפקיעי שערים הכתוב מדבר שרוב דעתם לעניים הוא. שהעשירים יש להם תבואה בביתם ואינם צריכים לקנות. וקא בעי דוד רחמי עלה דמלתא שבור זרוע רשע ותן טובה לעולם ובכך זרועו יהא שבור. ולע תדרוש רשעו בל תמצא כלומר זה שהיה בדעתו להיות רשע כשתדרוש רשעו לא תמצא עולם שלא יספיק עשות. ופרשה זו דוד אמרה בתפיפי דאשרי האיש ולמה רגשו גוים פרשיות הן. ולמ"ד חדא פרשה היא. הוי למנלה על עלמות ולמה ה' תעמוד ברחוק שרתי פרשיות עכ"ל. ובסדר היום כתב תקנו פרנסה אחר ברכת רפואה. מפני כשאדם חולה אינו מבקש על המזון. אבל אחר שנתרפא מבקש אחר פרנסתו לחזור ולהבריא גופו ונפשו. וצריך לכוין שיזדמן הש"ת לו פרנסתו בנחת ולא בצער בהיתר ולא באיסור עכ"ל. וכתב בפי' המחזור כל זו ברך עלינו מתחלת בב' ומסיימת במ"ם. שם של מ"ב (גם אפשר שהוא כנגד תורה שבכתב שמתחלת בב' בראשית ונגד תורה שבע"פ שמתחלת במ"ם מאימתי, שכל מי שלומד אותם ומקיימם הקב"ה מברך אותו. ובברכה זו יש שלשים תיבות נגד פסוק יפתח ה' לך שהוא כ"ג תיבות ופסוק פותח את ידך ז' תיבות הרי לת"ד עכ"ל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה, וְתֵן בקיץ בְּרָכָה (בחורף טַל וּמָטָר לִבְרָכָה) עַל

עץ יוסף

ע"כ כנגד והאמנים אמר רופא נאמן. ונגד חלים רעים אמר ורחמן. ובאמת באבודרהם הנוסחא רופא רחמן ונאמן אתה כסדר הכתוב וחלים רעים ונאמנים: ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת. פי' שתהיה שנת משא ומתן: ואת כל מיני תבואתה לטובה. המינים הנזכרים בפסוק ארץ חטה וגו'. וגם כל מיני פירות נקראין תבואה ע"ש ותבואתה מרבה למלכים (נחמיה ט, לז). ואנו מבקשים שיברך כל מיני תבואתה לטובה ר"ל שתהא שנת של: ותן ברכה על פני האדמה. שלא יהא עין בריה לרע בתבואתם ויהיה שלום

עיון תפלה

ברך עלינו. הלשון הזה לא מצאתי לו חבר, ופירושו ברך לנו למעננו בשבילנו: **את השנה הזאת**. כל המקרים והמאורעות שעתידים להתחדש בעולם בשנה הזאת ב פ ל ג, **ואת כל מיני תבואתה** נ פ ר ס, את הכל תברך **לטובה** לתועלת, כי יש ברכה שאינה לטובה, כמו עשר שמור לבעליו לרעתו וחיים שאין בהם יראת שמים ויש בהם בושה וכלמה וכבוד המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו ומעידהו לשאול, וכמו שהתפלל שלמה המלך ע"ה (מ"א ח, לט).

תקון תפלה

רחמן ונאמן אתה. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב כי אל מלך רופא רחמן ונאמן אתה. ובסדור התימנים הנדפס כמו בסדור רב עמרם. ובמחזור ויטרי ובסדר היום כמו בנוסח אשכנז בלי תיבת מלך: **ברך** עלינו. נוסח הברכה הזאת שונה בסדורים. בנוסח רב עמרם **ברך** עלינו וגו' ותן (טל ומטר

ונסת

פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָהּ וּבָרֵךְ שְׁנָתֵנוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת לִבְרָכָה (כִּי אֵל טוֹב וּמֵטִיב אַתָּה וּמְבָרֵךְ הַשָּׁנִים): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

עץ יוסף

שלום בשלם. ובחורף אנו מבקשים ותן טו"מ לברכה. של לברכה דאי׳ בגמ׳ טל ורוחות אין נעצרין דכתיב חי ה׳ וגו׳ אם יהיה השנים האלה טל ומטר. וכתיב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר. ואלו טל לא קאמר. ופריך וכי מאחר דטל לא מיעצר אשתבועי למה ומשני הכי קאמר ליה אפי׳ טל דברכה נמי לא אתי. ונמצא כי טל דברכה מיעצר לפעמים. וזה מה שאמר ותן טל לברכה. ואמר מטר לברכה ר"ל שירד בזמנו כמד"א ונתתי גשמיכם בעתם וגו׳ וכהאי דאמר ר"י אפילו שנים כשני אליהו וירדו גשמים בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה. ועוד תניא אדשב"כ מ"ד אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו (איוב לז, יג). אם לשבט בהרים וגבעות. אם לחסד בארצות ושדות וכרמים. וזהו מ"ש ותן טל ומטר לברכה בארצות שדות וכרמים: פני האדמה ושבענו מטובה. כן גרס הגר"א. דקאי על ארץ ישראל. גם הסופי תיבות הוא השם ברוך הוא (הוי"ה). אבל הרא"ש ורש"ל ומ"א גורסים מטובך. והטעם כ׳ רש"ל דהשביעה אינה מטובת הארץ. והיא ברכה אחרת. וכמ"ש רש"י פ׳ בחקותי ע"פ ואכלתם לחמכם לשובע זו היא ברכה אחרת. אוכל קימעא ומתברך במעיו עכ"ל. ויש מפרשים ושבענו מטובה פי׳ שנחיה ונזכה לשבוע מטוב הברכה שתתן בשנה הזאת. אבל הא"ז והא"ר כתבו דנ"ל מטובך דקאי על הקב"ה ולא מטובה דקאי על השנה. וכן ביערות דבש גרס מטובך. וכתב מטעם שאם שיש ח"ו איסור במאכל הן שהמזון בא מגזל או שעצם המאכל אינו מותר ע"פ דיני דאורייתא או שיושב לאכול בסעודת מושב לצים. אז רוח קדושה שיש במאכל מסתלק. ורוח דמסאבא דאית ביה מתדבק בנפש האוכל וסורו רע. ואם אין אכילתו בגדר קדושה וטהרה אז מתדבקה בו נשמת רשעים ונעשה רשע. כמ"ש האר"י ז"ל על יוחנן כ"ג שנעשה צדוקי לסוף פ׳ שנים. ולכן נאמרו ושבענו מטובך יכוין להתפלל על מזונו שיהיה מסטרא דדכיא וכאשר יתפלל כן בכוונה שלימה אזי ישמע ה׳ תפלתו שלא יקרהו עון במאכל עכ"ל: כשנים הטובות. דהייט שני אלישע (בפי׳ מחזור כ"ב) וגם כשנה שנתברך יצחק אבינו עליו השלום במאה שערים (סדס"י):

עיון תפלה

ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, ערש"י שם: ושבענו מטובה. בתשובות הרא"ש כלל ד׳ סי׳ כ׳ „יש נומר בברכת השנים ושבענו מטובך ולא מטובה כי כן הוא נוסח התפלה ולא שמעתי ולא ראיתי מי שאמר מטובה, ואין לשנות ממטבע שטבעו חכמים" עכ"ל, וכ"ה במחזור אשכנז שביויטה שכ"א, אבל הגר"א בשו"ע או"ח סוף סי׳ רמ"א כתב „בברכת השנים ושבענו מטובה וקאי על ארץ ישראל ולא מטובך" עכ"ל, ונראה שכן העקר, וכן אנו אומרים בברכה מעין שלש ונאכל מפריה ונשבע מטובה דהייט מטוב ארץ ישראל, וכמו כן כאן מטובה של האדמה הנזכרת ותן ברכה על פני האדמה שהיא אדמת א"י דהא כשתקנו אנשי כנה"ג את הברכה הזאת בארץ ישראל היו יושבים וכשאמרו על פני האדמה היתה כונתם בלא ספק אדמת הקדש. וכן הקטו את השאלה לפי מצב האקלים בא"י לא לפי מצבו בחו"ל, כי רק בארץ ישראל היה כל מעינם לא בזולתה מן הארצות. והקיטור מן הברכה הזאת בתפלת הביננו ודשננו בנאות ארצך, התם בודאי קאי על ארץ ישראל. ואפילו בני חוץ לארץ כשמתפללין את התפלה

סקע

תקון תפלה

ומטר ל) ברכה על כל פני האדמה וְרַוֵּה פני תבל וְשַׂבַּע את העו"ם כלו מטובך וּמַלֵּא ידינו מברכותיך ומעשר מתנת ידיך, שָׁמְרָה והצילה שנה זו מכל דבר רע ומכל מיני משחית ומכל מיני פֻּרְעָנוּת וַעֲשֵׂה לה תקוה ואחרית שלום, חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתה ועל כל פירותיה (כתפלה לעצירת גשמים המתחלת ועננו בורא עולם חוס ורחם עלינו ועל כל תבואותינו ופירותינו) וּבָרְכָהּ כשנים הטובות בטללי ברכה וחיים וְשֹׂבַע ושלום. ובסדור הרמב"ם ברכנו ה׳ אלהינו בכל מעשה ידינו וברך את שנותינו ותן (טל ומטר ל) ברכה על כל פני האדמה וְשַׂבַּע את העולם מברכותיך וְרַוֵּה פני תבל, ובימות החמה אומרים וברך את שנתנו בטללי רצון ברכה ונדבה כשנים הטובות. ובמחזור לבני רומא ברך עלינו ה׳ אלהינו את השנה הזאת לטובה ואת כל מיני תבואתה (ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה וְשַׂבַּע את העולם מברכותיך) ותן ברכה וְרָוָחָה והצלחה בכל מעשה ידינו וברך את שנותינו כשנים הטובות והמבורכות. ובסדור רב סעדיה גאון ברך עלינו את השנה הזאת בכל מיני תבואתה וּבָרְכָהּ כשנים הטובות וגו׳. ובאבודרהם ברך עלינו וגו׳ ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה וְרַוֵּה פני תבל וְשַׂבַּע את העולם כלו מטובך וישמינו ויתעדנו (בני האדם

בקיץ בָּרְכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ וּבָרֵךְ שְׁנָתֵנוּ בְּטַלְלֵי רָצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה וּתְהִי אַחֲרִיתָהּ חַיִּים וְשָׂבָע וְשָׁלוֹם כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת לִבְרָכָה כִּי אֵל טוֹב וּמֵטִיב אַתָּה וּמְבָרֵךְ הַשָּׁנִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

בחורף בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה וְתֵן טַל וּמָטָר לִבְרָכָה עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְרַוֵּה פְּנֵי תֵבֵל וְשַׂבַּע אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִטּוּבֶךָ וּמַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ וּמֵעֹשֶׁר מַתְּנַת יָדֶךָ. שָׁמְרָה וְהַצִּילָה שָׁנָה זוּ מִכָּל־דְּבַר רָע וּמִכָּל־מִינֵי מַשְׁחִית וּמִכָּל־מִינֵי פֻרְעָנִיּוֹת וַעֲשֵׂה לָהּ תִּקְוָה טוֹבָה וְאַחֲרִית שָׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֶיהָ וְעַל־כָּל־תְּבוּאָתָהּ וּפֵרוֹתֶיהָ וּבָרְכָהּ בְּגִשְׁמֵי רָצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה וּתְהִי אַחֲרִיתָהּ חַיִּים וְשָׂבָע וְשָׁלוֹם כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת לִבְרָכָה כִּי אֵל טוֹב וּמֵטִיב אַתָּה וּמְבָרֵךְ הַשָּׁנִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

כתב הלבוש ברכה עשירית תקע בשופר (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא״י מקבץ נדחי עמו ישראל כשבא יעקב למצרים ונתקבצו השבטים עם יוסף). ומה ראו לומר קבוץ גליות אחר ברכת השנים. לפי שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא (יחזקאל לו, ח) אלמא קבוץ גליות בשעת ברכת השנים היא. ומתחלת בתקע בשופר מפני שקבוץ גליות ע״י תקיעת שופר יהיה דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳ לכך תקנו בהתחלתה תקע בשופר עכ״ל. וכתב ביארות דבש בברכה זו יכוין בדעת להתפלל על קבוץ גליות וקריאת דרור בארץ שהוא בשופר. וכבר נאמר בפיוט שמוכני ספר יחסו לקול שופר כי הוא שופר המשמיע שלום. ובהתפללו על שופר לקבץ פזור פזורים יכוין לקבץ כל הגלגולים שיש בעולם כי אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף כו׳ ע״ש. כתב בפי׳ המחזור יש בברכה זו כ׳ תיבות לרמוז שבזכות אברהם שהכיר האמונה בה׳ לעשרים דורות נזכה לקבץ גליותינו עכ״ל:

עיון תפלה

התפלה הזאת על ארץ ישראל לעצמה הם מתפללין, כדתניא בספרי דברים פיסקא מ״ם ארץ אשר ה׳ אלהיך דורש אותה וכי אותה בלבד הוא דורש והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר (איוב לח, כו) להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו, ומה ת״ל ארץ אשר ה׳ אלהיך דורש אותה, כביכול אינו דורש אלא אותה, ובשביל (ל״ה בכת״י, ובנדפס ובשכר) דרישה שהוא דורשה דורש כל הארצות עמה (משל לאדם שמדליק נר בשבילו וממילא הוא מאיר גם לאחרים. אל״נ), כיוצא בו אתה אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכי ישראל בלבד הוא שומר והלא הוא שומר את הכל, שנאמר אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, ומה ת״ל שומר ישראל, כביכול שאינו שומר אלא ישראל, ובשביל שמירה שהוא שומרה שומר את הכל עמהם (דמיון לזה בב״ב ד׳ ע״ב המקיף את חברו מד׳ רוחותיו):

תקון תפלה

בטובך הגדול ומלא ידינו מברכותיך וגו׳ כמו בסדור רב עמרם, אלא שהוא משמיט תיבת עלינו), חוס ורחם על כל תבואתה ופירותיה **וברכה** בגשמי רצון ברכה ונדבה **ושבע** ושלום כשנים הטובות בא״י, ומסיים שם וז״ל „ובספרד נוהגין לומר ברכת זו בימות הגשמים בנוסח הזה שאמרנו, ובימות הקיץ מתחילין בה ברכנו ה׳ אלהינו בכל מעשה ידינו וברך שנתנו בטללי רצון ברכה ונדבה ותהי אחריתה חיים **ושבע** ושלום כשנים הטובות" עכ״ל, וכן מנהג התימנים אך בשנוים קלים. ובמחזור ויטרי נוסח הברכה שוה לנוסח אשכנז, רק שבימות החמה

הוא

הערה. עד כאן היו הברכות צרכי כל יחיד ויחיד, כי הגאולה הנזכרת בברכת ראה נא בענינו אינה אותה הגאולה הכללית שעתידה לבוא במהרה בימינו שעיני כל אנים יסברו, כי אם ההצלה מצרות הגלות, כמו שכתבנו לעיל; ומכאן ואילך סובבות הברכות כלן על סדר הגאולה העתידה. בתחלה אנחנו מבקשים תקע בשופר גדול לחרותנו משעבוד מלכיות ולקיבוץ גליותינו. ומשיתקבצו הגליות תשוב הסנהדריה למקומה ותעשה דין ברשעים ותניף ידיה לבער הרשעה מקרב הארץ, ראה מה שכתבנו בהערה לשמונה עשרה ברכות, כי כל זמן שאנחנו בגולה אין ידנו תקיפה לבער פשע ולהתם חטאת. וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים וחסידים וגרי צדק וכל הבוטחים בה׳ (מגילה יז, ב), כי כל זמן שרשעים בעולם סר מרע משתולל. ואז ישוב הקב״ה לשכון כבוד בירושלים ויבנה אותה בנין עולם, בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳ ונקוו אליה כל הגוים לשם ה׳ (ירמיה ג, יז). ואז תשוב מלכות בית דוד לקדמתה וקרנו תרום בישועת ה׳. ואז יפתחו לפנינו שערי תפלה והיה טרם נקרא והוא יענה, תחת

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד (מְהֵרָה) מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ (לְאַרְצֵנוּ): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עץ יוסף

תקע בשופר גדול. לעתיד יתקע בשופר אילו של יצחק. ואמר בשופר גדול ע"ש והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול: **לחרותנו**. תרגום דרור חירותא. וכתב בסדור שערי שמים יש לספק שהרי שאלנו הגאולה בברכה ז' ולמה שנאו כאן. ופירש הוא ז"ל ע"כ יש לדעת כי נתקנו ב' ברכות אלו על ב' גליות. א' גלות הגוף והב' גלות הנשמה. כי גאולת הנשמה תהיה לאחר גאולת הגופים ע"ש. ולפי שהוצרכו לשאול בברכה זו על גאולת הנשמות כללו בה גם גאולת הגופים והוא אמרם וקבצנו יחד. ויען כי אין גלות אחר אלו הגאולות אמרו תקע בשופר גדול לחרותנו

דובר שלום

תקע בשופר גדול וכו'. ע"פ המבואר בפסוקי נביאים ומדרשי חז"ל ותיב"ע בעת הגאולה בתחלה יוסר עול השעבוד. ואח"ז יאספו לאחד אחד למקום אחד. ואח"ז ילכו קוממיות לארצם. זהו בתחלה תקע בשופר גדול להרותנו מהשעבוד. ואח"ז ושא נס לקבץ גליותינו המפוזרים אחד אחד. ואח"ז בסיומנו יחד קבצנו מארבע כנפות הארץ לארצנו:

אחרית לשלום

נדחי עמו ישראל. ובברכת ראה ריבנו מסיים גואל ישראל ולא הזכיר מלת עמו. ויתכן לפי שהגאולה תוכל לבא בשני אופנים. כשהם מוכשרים במעשיהם אז תבוא הגאול' בזכות עצמם. וכשאין מוכשרי' אז תבוא הגאול' מצד פחיתת משעבדיהם. ועל פני אלה נוסדו שתי הברכות. ברכת תקע בשופר גדול לחרותנו הוא בסיומנו מוכשרים. דאז הגאולה מתיחסת לנו לחרותנו החירות בזכותנו. לזה מסיים מקבץ נדחי עמו ישראל שהם בתכונת עמו עושי רצונו. וברכת ראה ריבנו הוא בהעדר כשרון מעשינו רק מצד הריב עם משעבדינו הגרועים ממנו. לכן מסיים גואל ישראל ולא הזכיר עמו יען שהם בהעדר הכשר המעשים:

עיון תפלה

אשר בהיותנו בגולה ננעלו בפנינו שערי תפלה (ברכות לב, ב). ואז תשוב העבודה לדביר ביתו ואשי ישראל ותפלתם **יְקַבֵּל** ברצון. ועי' היטב ירושלמי מעשר שני פ"ה סוף הלכה ב' ובתנחומא סדר נח פסוק לא מן התבה ובשוחר טוב הוצאת בובער פרשה כ"ט:

תקע בשופר גדול להרותנו. עפ"ה (ישעיה כז, יג) ביום ההוא יתקע בשופר גדול. וענין גדול פירשו רבותינו בפרקי ר"א סו"פ ל"א שתי קרניו של איל (יצחק) שופרות, בשל שמאל תקע בו הקב"ה על הר סיני וכו' וקרן של ימין גדול מן השמאל ועתיד הקב"ה לתקוע בו לעתיד לבוא בקבוץ גליות, ע"כ: **ושא נס לקבץ גליותינו**. עפ"ה (שם יא, יב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ: **גָּלֻיּוֹתֵינוּ**. כצ"ל בקמץ הפ"א. כבר בארתי בספרי מסלול ודרך במשקלי השמות משקל ראשון ששמי המשקלים פְּעוּת פְּעִית אחים המה; עקרם המשקל פָּעָל אשר לא יפתחו בנסיהו, ראה למעלה בברכה הקדושה בד"ה ושבחך אלהינו. ובתוספת וּת ־ִית נולדו המשקלים פְּעֻלּוֹת (אֱיָלוּתִי תהלים כב, כ), פְּעָלִית (קראה גְּבָרִית שבת סז, ב). ובנחי למ"ד ה"א נעתקה תנועת העי"ן שהוא הקמץ בלתי מפהוה על הפ"א ובנו המשקלים פְּעוּת פְּעִית — גָּלוּת דָּלִית זָוִית, ראוים בתשלומם גָּלָהוּת דָּלָהִית זָוָהִית, ולפיכך לא ישתנה הקמץ לעולם, וכמו שמצינו דָּלִיּוֹתָיו (ירמיה יא, טו), כְּזָוִיּוֹת (תהלים קמד, יב) כן צריכים לומר גָּלֻיּוֹת. והיידנהיים המנקד הַחָנוּת פתוחה (אבות פ"ג מ"כ) ואחריו בה' דוב בער בסדורו עבודת ישראל לא יפה נקדו, שהרי מצאנו (ירמיה לז, טז) הַחֲנֻיּוֹת א"כ הוא ממשקל פְּעוּת בשוא הפ"ה כמו שְׁבוּת (תהלים נג, ז): **וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ**. עפ"ה (ישעיה יא, יב) ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ, ובאשר קבוץ גליות אפשר שיהיה שלא במקום אחד, כי אם יתקבצו דרך משל חצי ישראל בארץ אבותינו וחציו באחת מארצות הגוים וכלם במצב החרות יקרא ג"כ קבוץ גליות, לכן הוסיפו מסדרי התפלה מלת יחד לומר שיהיה הקבוץ דוקא במקום אחד דהיינו בארץ הקדושה, כדי שנוכל לקיים המצות התלויות בישיבת כל ישראל עליה, כמו דין היובל ועבד עברי ודין בתי ערי חומה ושדה חרמים ושדה אחוזה וגר תושב (ערכין כט, א), ועיי"ש ל"ב ב'. ובסדורי הספרדים הוסיפו מלת **לארצנו** וגכון הוא: **מקבץ נדחי עמו ישראל**. (ישעיה ט, ח); והוסיף מלת עמו על לבון המקרא לומר שיהיה הקבוץ בשעה שיהיו ראוים להקרא בשם עמו, דהיינו שישובו בתשובה שלמה לפניו

תקון תפלה

הוא אומר ותן טל לברכה. ובמנהיג סי' נ"ו ונהגו בספרד ופרובינצא לומר בימות הקיץ ותן טל לברכה, ועי' טור או"ח רס"י קי"ז:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו. במחזור לבני רומא מסיימת כאן הברכה, ובסדור רב עמרם מוסיף אח"כ וּקְרָא דרור לקבצנו

כתב הלבוש ברכה י"א השיבה שופטינו (ונתקנה ברכה זו כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט כשאמר משה לבני ישראל ואלה המשפטים). ומה ראו לאמרה אחר קבוץ גליות. שכיון שיתקבצו גליות יעשה דין ברשעים קודם שיבאו להתיישב בירושלים כדכתיב ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך. ואח"כ ואשיבה שופטיך כבראשונה עכ"ל. ובסוף קרא אגאולה מיירי (פרישה). וכל השלפ"א בית"א בזו הברכה חוץ מז'. נגד ז' רועים. ז' תושה לי בתהלים. ז' טורה וקילה. ונגד ז' משפטים. היינו ד' מיתות ב"ד. ומלקות. ומכות ומלדות. ונגד שבע ביום הללתיך ויכלל מזה דכתיב שבע כחטאתיכם (בפירוש המחבר). כתב בספר יערות דבש בברכה זו ישים על לבו להחזרת הסנהדרין כי הם כסא ה' והם כנגד כסא הכבוד בשבעים נפשי דינים למעלה. וכל זמן שהיו סנהדרין במקומם היה כבוד ה' חופף על ישראל כדכתיב ונגד זקניו כבוד. ולכך כתב הרמב"ם שאין בן דוד בא עד שיהיו הסנהדרין חוזרין כי עיקר הגאולה שלימה הוא ע"י סנהדרין. וכמ"ש כי שמה ישבו כסאות למשפט (היינו סנהדרין) כסאות לבית דוד. ובתפלה זו יתפלל אדם על דייני ישראל שיהיו דיינים הגונים וישרים. לא דייני אלהי כסף דייני בני בלי תורה רודפי שלמונים נוטים אחר הבצע ח"ו. כי אז הקב"ה נפרע מהם ומהמעמידים ועל עוות הדין כמה מיני פורעניות באים לעולם כמבואר בפרקי אבות. אבל בזמן שהדיינים כשרים הברכה מצויה בעולם ולכך אמרו השיבה כו' והסר ממנו יגון ואנחה כי הם בנא עליה עכ"ל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ מְהֵרָה אַתָּה יְיָ

עץ יוסף

לחרותנו כי סוף השופר המוציא עבדים לחרות יובל היא שנת החמשים שנה. וגם יש רמז באמרה וקבצנו יחד על גאולת השכינה עכ"ל. ולפי פשוטו נראה שבקשת גאולה זו נתקנה על גלות עשרת השבטים. לפי המשנה בסנהדרין עשרת השבטים אינם עתידים לחזור כו' לדברי ר"ע ר"א אומר כו' עתידים לחזור. ושם בברייתא למד רבי מפסוק זה שנאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וגו'. והו מה שאמרו כאן בזה הלשון תקע בשופר גדול. ושא נס לקבץ גליותינו מרחוק הם הנדחים בארץ מצרים ובשאר ארצות. והוא כמד"א כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו. וזה מה שאמר וקבצנו יחד. ולא יהיה כמו שהיה בבית שני שעלו לתלאין: **השיבה** שופטינו וכו'. לפי שאמר למעלה תקע בשופר גדול לחרותנו וזה ידוע כי אין אנו נגאלין אלא בשביל המשפט כמד"א ציון במשפט תפדה. וזה שאנו מבקשים השיבה שופטינו כבראשונה. ואמר שופטינו ויועצינו ע"ש ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה. ואמר והסר ממנו יגון ואנחה ע"ש ובמשול רשע יאנח עם. כי במשול בנו (בימים הקדמונים) שופטים שאינם הגונים ונתעוותו הדינים רבה האנחה בנו ומהוך שמשיב לנו שופטים הגונים נהפכה אותה האנחה לששון ולשמחה. ובפי' המחזור כתב השיבה שופטינו כמשה ואהרן. ויועצינו כבתחלה דוד ושלמה. והסר ממנו גלות: ומלוך עלינו אתה ה' לבדך. שנאמר

עיון תפלה

לפניו אם ברצון הו באונס (סנהדרין צ"ז סופ"כ), וכמו שנאמר (ישעיה א, כה) ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל בדיליך וגו' אחרי כן יקרא לך עיר הצדק:

השיבה שופטינו. לשון הכתוב (שם) ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה; וענין הברכה הזאת כבר באֵרנו בריש הערתנו לשמונה עשרה ברכות, שתשוב הסנהדריה למקומה ותניף ידיה לבער הרשעה מקרב הארץ: **והסר ממנו יגון ואנחה.** כי כל זמן שרשעים בעולם הצדיקים נאנחים ונאנקים על

תקון תפלה

לקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו. וברמב"ם מוסיף אחר[תיבות]את כל גליותינו **מארבע כנפות כל הארץ לארצנו.** ובמחזור ויטרי **אחר גליותינו וקבצנו יחד מארבע כנפות כל הארץ לארצנו,** וכ"ה בנוסח ספרדי ליווארנא בהשמטת תיבת **כל,** וכ"ה בסדור התימני כת"י. ובסדור ספרדי תפלת החדש **וקבצנו מהרה יחד וגו' לארצנו.** ובאבודרהם **יחד מהרה מארבע כנפות כל הארץ לארצנו,** ובסדור התימני הנדפס **ושא נס לקבץ כל גליותינו מארבע כנפות הארץ לארצנו,** כנוסח הרמב"ם בלי תיבת **את** ובלי תיבת **כל** השנית:

השיבה שופטינו וגו'. נוסח מחזור ויטרי שוה לנוסחתנו. וברב עמרם **ומלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים בצדק ובמשפט,** וכ"ה ברמב"ם בהשמטת השם. ובסדור התימני הנדפס **אתה לבדך ברחמים בצדק ובמשפט.** ובתימני כת"י הוסיף תיבת מהרה — **ומלוך עלינו מהרה אתה לבדך ברחמים בצדק ובמשפט.** וכ"ה בנוסח הספרדים בהוספת השם. ובנוסח ספרדי ליווארנא כבכל נוסחאות הספרדים, רק שהוסיף **צרה** לפני יגון ואנחה, וכ"ה בנוסח התימני כת"י. ובמחזור לבני רומא השיבה שופטינו וגו' כבתחלה ותמלוך עלינו אתה לבדך בצדק ובמשפט, והסיר הסרת יגון ואנחה. ובקובץ תשובות הרמב"ם ליפסיאה תרי"ט דף נ"ב ע"א „נוסח הברכה האחת עשרת

לְכַלֵּה בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים וְצַדְּקֵנוּ בִּצְדָק וּבְמִשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט: (בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט):

(רה"ח) (א) יאמר בעשי"ת המלך המשפט בדהי"ן כי לי"א לא יצא אבל בדיעבד לא יחזור (א"ר סימן קי"ח ושאר אחרונים שם וסי' תקפ"ח): (ב) בכל השנה אם אמר המלך המשפט יצא וא"צ לחזור ובעשי"ת אם טעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט אם נזכר תוך כ"ד מעת אמירתו ומשפט אומר המלך המשפט ג"כ ואם לאחר כ"ד לא יאמר ואין מחזירין אותו (שם):

כתב הלבוש ברכה י"ב קללת המלשינים וקבעוה אחר המשפט שכיון שנעשה דין ברשעים כלו המלשינים. וכולל הזדים עם המלשינים כדכתיב ושבר פושעים וחטאים יחדו ועוזבי ה' יכלו. ונתקנה ברכה זו כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י שובר אויבים ומכניע זדים בשעה שטבעו המצרים בים סוף:

עץ יוסף

שנאמר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: בחסד וברחמים. לפי שכתוב ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. אנו מבקשים מלפניו שלא ימלוך עלינו בחימה אלא בחסד וברחמים: **בא"י** מלך אוהב צדקה ומשפט. כתב הלבוש וז"ל מה שחותמין בברכה זו במלכות אע"ג דקיימא לן דברכה הסמוכה לחברתה א"צ להזכיר בה מלכות. דבמשפט שייך שפי לומר מלכות מבשאר ברכות כדכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ. כלומר שכשיושב על המשפט לדון כל באי עולם הוא מראה שהוא מלך. ומר"ה עד יום הכפורים חותם המלך המשפט שהוא ג"כ פירושו המלך שהוא יושב על המשפט. ואין חילוק בין המלך המשפט ובין מלך אוהב צדקה ומשפט אלא שהמלך המשפט פירושו המלך שהוא יושב עכשיו על המשפט. ומלך אוהב צדקה ומשפט פירושו שהוא אוהב בכל עת שיעשה משפט אפי' אינו בעת שהוא יושב על המשפט. ואפשר לפרש ג"כ מלך אוהב צדקה ומשפט הוא מלך אוהב שיעשו ברואיו צדקה ומשפט כו' ע"ש:

דובר שלום

אוהב צדקה ומשפט. מ"ד תאמר הפייטן במקום משפט אין צדקה ובאין משפט יש צדקה והאיך במשפט תעשה צדקה. זהו שכתבו יש' שהוא אוהב יחד משפט וצדקה:

ולמלשינים

עיון תפלה

על כל התועבות הנעשות לעיני השמש (יחזקאל ט, ד): **וצדקנו במשפט**. עפ"ה (ישעיה א, כו) אחרי כן יקרא לך עיר הצדק וגו' ציון במשפט תפדה וגו': **מלך אוהב צדקה ומשפט**. (תהלים לג, ה). כל מלכי הארץ מקפידים על משפטי הרגש ואינם מוּתָּרִים עליהם אפילו כחוט השערה, כי במשפט יכון כסא, וכמו שנאמר (משלי כט, ד) מלך במשפט יעמיד ארץ, ונאמר (תהלים לט, ד) ועוז מלך משפט אהב, אבל המלך השופט כל הארץ ב"ה מצרף מדת הצדקה אל מדת המשפט, כי יוציא את המשפט לאור בדרך צדקה, מאריך אף וגבי דיליה, ועי' סנהדרין (ו' ע"ב) משפט שיש בו צדקה זה ביצוע, ובתוס' (ר"ה יז ע"ב) ד"ה שלש בהנהגה „ומדה זו כביכול שבעל כח הוא יש להון על העושק אף שלא כדין" עיי"ש: **המלך המשפט**. חתימת עשרת ימי תשובה (ברכות יב ע"ב); וכתב באור זרוע הלכות ק"ש סי' כ"ט בשם רבינו חננאל „פירוש המלך היושב על המשפט, כמו כל עם המלחמה (יהושע ח, א) שפירושו העם היורד אל המלחמה" עכ"ל וז"ל רש"י בברכות שם „המלך המשפט כמו מלך המשפט, וכמו נושאי הארון הברית (יהושע ג, יד) כמו ארון הברית (שם ד, ט), וכן המסגרות המכונות (מ"ב טז, יז) היינו כמו מסגרות המכונות, וכן העמק הפגרים (ירמיה לא, לט) כמו עמק הפגרים, עכ"ל *):

ולמלשינים

תקון תפלה

בא"י אוהב צדקה ומשפט, ואמנם יתחייב זכירת מלך בעשרת ימי תשובה" עכ"ל, ר"ל שבעשרת ימי תשובה צריכים לומר **מלך אוהב צדקה ומשפט**, והוא פלא, ובחבורו לא כתב כך (הלכות תפלה פרק שני הלכה י"ח). גם בנוסח חתימת הברכה הנזכרת בילקוט אסתר ג' פסוק ולמלך אין שוה להניחם ובמדרש אבא גוריון פנים אחרים **הוצאת** בובער פסוק ישנו עם אחד לא נזכר מלך רק **אוהב** צדקה ומשפט עיי"ש. ובשבלי הלקט השלם סדר ר"ה סי' רפ"ו וסי' ש"ה גרים בגמ' ברכות כל השנה כלה מתפלל אדם האל הקדוש **האל המשפט** חוץ מר"ה עד יוה"כ שאומרין המלך הקדוש המלך המשפט, וכ"ה בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שהו"ל התב בעל דקדוקי סופרים ובבעל העטור ובפסקי רי"ד ובטור סי' קי"ח בשם מחזור ויטרי (אבל במחזור ויטרי הנדפס בדף ס"ז מלך אוהב) ובמנהיג הלכות ר"ה סי' ב:

ולמלשינים

*) וכן כתב ר' יונה בן גנאח בס' הרקמה שער ל"ז וראה גם בתשובות רש"י שנדפסות בס' חפש מטמונים סי' ד' גם בנמוק ר' וואלף היידנהיים למאזנים דף כ"ג. והראב"ד (מובא בכל בו סי' י"א גם באבודרהם בסוף ברו"ע) פירש שהוא להפלגת שבחת אל השי"ת, ר"ל שהיא המלך והוא המשפט כמו האומר שהיא חכמה והוא המדע, וכן סי' [illegible] [illegible] לג"י סי' תקפ"ה.

וְלַמַּלְשִׁינִים אַל־תְּהִי תִקְוָה וְכָל־הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ. וְכָל־אֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ. (נ״א וּמַלְכוּת זָדוֹן) וְהַזֵּדִים מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וּתְכַלֵּם וְתַשְׁפִּילֵם וְתַכְנִיעֵם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

כתב הלבוש ברכה י״ג ברכת על הלדיקים (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא״י משען ומבטח ללדיקים בשעה שאמר הקב״ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך ובטח על דבריו ואח״כ נתקיים) וקבעוה אחר קללת המלשינים שכיון שכלו הרשעים תרוממנה קרנות לדיקים דכתיב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות לדיק. וכולל גרים עם הלדיקים כדכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן דהיינו לדיק שאין זקן אלא זה שקנה חכמה וסמיך ליה

עץ יוסף

ולמלשינים כו׳. ישים אל לבו שתהיה נעקרת מינות מישראל ושיהיו מאמינים בתורה שבכתב ושבע״פ אמונה בלי דופי. ולא יהיה בקרבם פורש פורה ראש ולענה להמרות פי חכמי ישראל השלמים המלמדים תורה ברבים. גם ישים ללבו להתפלל על אבדן עמלק באמרו והזדים מהרה תעקר שהוא עמלק שבא בזדון על ישראל מתעבר על ריב לא לו. ובזו מקיים מ״ע זכור את אשר עשה לך עמלק. והובה עלינו לנטור לו איבה כי משנאי השנא. וישים אל לבו כי כל פורעניות הראויי׳ לבוא על ישראל ח״ו יבואו עליו (יפרות דבש):

ענף יוסף

ולמלשינים כו׳. כתב בפי׳ המחזור אי יודע שברכה זו לא קאי על אומה בכלל או על אומה אשר דבוקים באמונתם. כי אין זה רלונו של מקום. כי אנחנו אינם רשאים לקלל אומה שבעולם. רק כלל ענין ברכה זו קאי על מיני ישראל. וכן כתב בחיי אדם. ח״ל אל יאמר **ומלכות** זדון אלא והזדים תכרת שמפקר שהם מיני ישראל. ואל יאמר וכל עושי רשעה אלא וכל הרשעה

פל

עיון תפלה

ולמלשינים אל תהי תקוה. עיין בהערתנו לשמו״ע ברכה זו נתקנה נגד היהודים שהיו מלשינים על אחיהם אל שרי לבאות רומי. בתקותם למצוא חן בעיני הרשות עי״ז, לכן אנו מתפללין שתקות רשעים כאלה **תְּשֻׁאַר** מעל ותוהלתם נכזבה: **וכל הרשעה כרגע תאבד.** כ״ה גי׳ הגר״א ז״ל בשו״ע או״ח סוס״י רמ״א „ע״ש יתמו חטאים וגו׳ (ברכות י׳ ע״א מי כתיב יתמו חוטאים **חַטָּאִים** כתיב) ולא נומר עושי רשעה״ עכ״ל, **וכן** אנו מתפללים בברכת קדושת השם לר״ה ויוה״כ **וכל** הרשעה כלה כעשן תכלה, וכן סובבות רוב תפלותינו על מפלת הרשעה לא על מפלת הרשעים, כמו בעלינו לשבח על כן נקוה לך וגו׳ להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון, אבל עובדיהם יתנו לבם לשוב אל השי״ת וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, וכן אנו מתפללים בתפלה זכה בעיוה״כ ד״ה ויהי רלון מלפניך „ובתוכם תרחם על פושעי וכו׳ ותן בלבם פחד הדר גאונך והכנע לבבם האבן וישובו אליך בלב שלם וכו׳״ ע״ש: **ובלבות זדון מהרה תעקר.** כן היה נוסח אשכנז בימי מהרש״א ז״ל, כמו שזכר בחדושי אגדות (מגילה ו׳ פ״א) בד״ה עקרון תעקר. **וזדון** הוא שם המקרה — מוטהווילע — כמו רשעה — באזהייט — ופירוש מלכות זדון או ממשלת זדון בברכת קדושת השם לר״ה ויוה״כ — ממשלת היצר הרע המחטיא את בני האדם: **ותמגר.** תשפיל, כמו וכסאו לארץ מגרתה (תהלים פט, מה). ואפשר לפרש השרש מגר כמו מגן מענין שבירה בחלוף למג״ר, תתן להם מגנת לב (איכה ג, סה). ובכתובים מתורגם השרש נמת — מגר, כמו אצמית כל רשעי ארץ (תהלים קא, ח) אמגר כל חייבי ארעא, תצמית איבי (שם קמג, יב) תמגר בעלי דבבי, יזרבו נצמתו (איוב ו, יז) יתחרבנו יתמגרון: **שובר אויבים ומכניע זדים.** האויבים הם המינים והאויבי ה׳ שאין להם תקנה אלא שבירה, והזדים הם ההולכים בעצת יצרם הרע הוא מכניע את לבבם הערל עד אשר יכנעו לעבודתו יתברך:

תקון תפלה

ולמלשינים אל תהי תקוה. ראה מה שכתבנו בהערה לשמונה עשרה ברכות בד״ה וברכת המינים ע״ש, ובמחזור אשכנז סביוניטה שכ״א **למלשינים** בלי וי״ו: **וכל אויביך.** ובספרים אחרים כתוב **וכל אויבי עמך,** והיא היא, כמו שאמרו רבותינו בספרי בהעלתך פסוק ויהי בנסע הארון וינוסו משנאיך וכי יש שונאים לפני המקום? אלא מגיד הכתוב שכל מי ששונא את ישראל כמי ששונא את המקום, וכן הוא אומר כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו בבבת עין לא נאמר אלא בבבת עינו כביכול כלפי מעלה, ע״כ. ונוסח הברכה הזאת בסדור מנהג כפא וקראסוב — שונה מאד ומסיימים **בא״י שובר רשעים ומכניע זדים** וכן גירסת רב סעדיה גאון ורב עמרם גאון ורמב״ם:

על

זכי יגור אתך גר. הרי גרים סמוכים לצדיקים. לכך כוללם בברכה אחת עכ"ל. וכ' ביערות דבש בברכה זו ישים אל לבו להתפלל בטובת הצדיקים כי בטובם אנו חיים. וכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה וטובה בעולם. וביחוד להתפלל על טובת גרי הצדק. וישים ללבו לאהוב אותם כנפשו ולקיים מצות ואהבתם את הגר. כי אהבתו תלויה באהבת המקום ותורתו כו' ע"ש:

עַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים וְעַל־זִקְנֵי (שְׁאֵרִית) עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְעַל־פְּלֵיטַת (בֵּית) סוֹפְרֵיהֶם וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ יֶהֱמוּ־נָא רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל

עץ יוסף

על הצדיקים. שומרי מצות: **ועל החסידים.** אנשי בעלי מעשים: **ועל זקני עמך.** הם החכמים: **ועל פליטת סופריהם.** הם המחברים (פי' המחזור). ואבודרהם כתב צדיקים הם שלא חטאו מעולם. חסידים הם בעלי תשובה. וכן אמר דוד שמרה נפשי כי חסיד אני פי' כי בעל תשובה אני. שלא היה ראוי לקרות עצמו חסיד. וכתב הפ"מ שחסיד הוא שרשו תוספת כמ"ש הקונקורדנציום בשורש חסד שפירושו תוספת יהיה טוב או רע. ובעל תשובה צריך לתוספת כי צריך סייגים וגדרים יותר מצדיק מעיקרא. וכן חסיד גמור מעיקרא עושה לפנים משוה"ד וז"ש דוד שמרה נפשי כי חסיד אני. כי הבריא אינו צריך כל כך שמירה כמו החולה שנתרפא עכ"ל. ויש שפירשו ועל זקני עמך ב"י הם זקני ומנהיגי הדור ועוסקים עם הצבור לשם שמים. ועל פליטת סופריהם הם סופרים ומלמדי תינוקות בני ישראל שעליהם נאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. או פירושו סופריהם הסופרים אותיות בתורה ותיבות ופסוקים: **ועלינו יהמו נא רחמיך.** אף שאנו לא צדיקים ולא חסידים אעפ"כ יהמו נא רחמיך כמד"א ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו כדאי. ואמר יהמו נא רחמיך ע"ש המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה'. ואמר ה' אלהינו פי' שתתהפך מדה"ד למדה"ר: **ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך** באמת. ר"ל שהם יודעים אמיתת שמך. ע"ש ויבטחו

ענף יוסף

הרשעה ע"ש הכתוב יהמו מעאים כו' ולא כתיב יהמו תועאים. כי אין צדיק כו':

על הצדיקים וכו'. הטור והכל בו כתבו דבברכה זו יש מ"ב תיבות. וא"כ נראה מדבריהם שלא גרסו יהמו נא רחמיך אלא יהמו רחמיך דאל"כ יהיה מ"ג תיבות. וכן ברמב"ם ואבודרהם ליתא תיבת נא (א"ר):

דובר שלום

ותן שכר טוב וכו'. הבוטח על זולתו לעזרו ולהטיב עמו אף שמטיב עמו עכ"ז אין נותן לו עוד שכר טוב על הבטחון שבטח עליו. ודי לו במה שמטיב עמו ועוזרו. אך השי"ת מלבד שמטיב לבוטחים בו למלאת משאלות בטחונם. עוד נוסף ע"ז נותן שכר טוב לבוטחים בו על הבטחון שבטחו בו: **ולא** נבוש כי בך בטחנו. הבוטח על אדם אף שממלא בקשתו עכ"ז לבושת יחשב לו במה שצריך לעזר זולתו. אך הבוטח בה' אין כבוד נשגב מזה שהוא נעזר מאת ה'. וזהו ולא נבוש במה שאנחנו צריכין עזר תזולתנו. כי בך בטחנו ולכבוד יחשב לנו. וזהו כוונת איוב (ו, כ) בושו כי בטח באו עדיה ויחפרו. שהיו להם שני מיני בושה. הא' בושו כי בטח. בושת הבטחון בושו שצריכין לבקש עזר מזולתם. השני באו עדיה למלאות הבטחתם ויחפרו שלא נתמלאה בקשת בטחונם:

עיון תפלה

על הצדיקים. ראה מה שכתבנו בברכה זאת בהערה לשמונה עשרה ברכות בסוף ד"ה ובדבר מספר הברכות בבאור התוספתא: **ועל פליטת סופריהם.** הם חכמי התורה שבע"פ שדבריהם נקראים **דברי סופרים** (סוטה יא ע"א; עירובין כא ב'; סנהדרין פח ב'; ע"ז ז' ע"א; תמורה טז ע"א; מגילה יט ב' וכיו"ב), ובקדושין ל' ע"א לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, ובחגיגה ט"ו ב' איה סופר שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, כלומר שחברו המסרת ויסדו עליה דרשות התורה שבע"פ, וכמאמר ר"ע (אבות פ"ג מי"ג) מסרת סייג לתורה, ובירושלמי שקלים ריש פרק ה' א"ר אבהו מת"ל סופרים שעשו את התורה ספורות, חמשה לא יתרומו, חמשה דברים חייבין בחלה, ט"ו נשים פוטרות צרותיהן, ל"ו כריתות בתורה, י"ג דבר בנבלת העוף הטהור, ד' אבות נזיקין, אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. אמר ר"א כתיב לעזרא הכהן הסופר מת"ל סופר אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה (את המסורות) כך היה סופר בדברי חכמים (את הספורות הנ"ל): **ועל גרי הצדק.** בפרקי ר"א סו"פ יו"ד מפרש את הלשון הזה על הגרים של הספינה שנתגיירו בימי יונה הנביא „ועליהם הוא אומר (בתפלה) על הגרים גרי הצדק" ע"כ, אולי ר"ל עליהם ועל כיוצא בהם, שהרי בימי ר"ג הזקן תקנו להכניס גרים במטבע לצדיקים, כמו שהראיתי בהערה לשמונה עשרה ברכות בסוף ד"ה ובדבר מספר הברכות: **ותן שכר טוב.** אין הכונה

תקון תפלה

על הצדיקים. נוסח מחזור ויטרי שוה לנוסחתנו רק שחסרה שם תיבת **באמת** ונוסח רב עמרם על **הצדיקים ועל החסידים ועל גרי הצדק יהמו נא**

הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ בָּטָחְנוּ (וְעַל־חַסְדְּךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת נִשְׁעָנְנוּ): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

עץ יוסף

בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'. ואמר ותן שכר טוב ע"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם: ושים חלקנו עמהם לעולם. כתב בספר נגיד ומצוה הענין הוא כי חלק ממצותינו לפעמים אנו אובדים אותו ע"י איזה עבירה. והנה בין כך ובין כך נותנים לאיזה צדיק הראוי לו. ובסוד יכין רשע וצדיק ילבש. ואמנם יש צדיקים גדולים שאף שהם יקחו אותן המצות והמלאכים והאורות עליונים הנעשים מהם. הם מחזירים אותן לבעליהן הראשונים ברצון נפשם הטוב אם עושים תשובה. ואינם רוצים אלא משלהם. ולכן תפלתנו שיתן חלקנו שאבדנו אותו ע"י מעשינו הרעים שישים עם הצדיקים הגמורים כי הם לא ירצו אלא משלהם. ובהיותנו בעלי תשובה יחזרו לנו חלקנו הטוב ברצון הטוב ואל יעכבו אתו: ולא נבוש כי בך בטחנו. כתב היערת דבש כשאומר ולא נבוש כי בך בטחנו ישים ללבו דלא יעול בכסופא בעלמא דאתי קמא מלכא קדישא. כי מה הוא הבושת בעוה"ז. לפני מי הוא מתבייש לפני בן אדם הגיר יכתן הבל ורעות רוח. ועד זמן מה יצריך הבושת או הכבוד. הלא הכל כלל. לא כן בעוה"ב שהוא מבוים בעיני יוצר בראשית. וכל מלאכי מעלה מביישים אותו. וכרוז קרא בחיל סורו טמא אל תגעו למו דא פלניא דעבר על פולחנא דמריה טב ליה דלא איתברא. וי ליה וי לנשמתיה וכהנה כרוזים מכל העולמות. ואפי' נשמות קרובים עומדים מרחוק ואומרים וי לך מה עשית אשר הבאת עלינו בושה וכלמה הזאת. אוי בן רשע עליך נאמר ובן כסיל תוגת אמו מה עשית למה עכרתנו ונרמת לנו כל הבוז וקלון הזה. ולעיניהם באו משהיתים מהבלים וחוטפים אותו והם צועקים מרה וי וי לכל זה אוי לנו כי יולד לנו בן כזה ובצרה זו וכלמה הם תמיד זמן רב. וזהו תכלית הבושה וכלמה אוי לאותה בושה ולכן הטיב אשר דיבר עקביא מוטב שאקרא שוטה כ"י ואל אעשה עלמי רשע שעה אחת לפני המקום עכ"ע הסהור: בא"י משען ומבטח לצדיקים. פי' משען בגלות בעוה"ז כמד"א יקדמוני ביום אידי ויהי ה' למשען לי. ומבטח על העתיד לימות המשיח ולעוה"ב. או אמר משען מן יצה"ר כמד"א צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו. וכה"א (ש"א ב, ט) רגלי חסידיו ישמור. ואעפ"כ מבטח הוא להם לצדיקים ליתן להם שכרם משלם:

וגיזו מגים

עיון תפלה

במלת שכר כאן על תשלום הגמול המעותד לעושי רצונו לעתיד לבוא, דלא ארח ארעא לתבוע גמול על קיום המצוה, אלא הכונה תן קיום לבטחונם של כל הבוטחים בך, למען יראו כל עמי הארץ שכל קויך לא יבושו, וכמו שנאמר (ישעיה מט, כג) וידעת כי אני ה' אשר לא יבושו קוי, וכי הא דמצלינן בברכת קדושת השם לר"ה ויוה"כ ובכן תן כבוד וגו' ותקוה טובה לדורשיך, ופירוש ותן שכר תן אחרית ותקוה לכל הבוטחים בך לבל יבושו משברם; ועי' מה שהארכתי בזה בקובץ אור תורה היו"ל בירושת"ו שנה שלישית חוברת א' דף י"ט ע"ב: ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו. כן היא גרסת הספרדים ואבודרהם ונכון, עפ"ה (תהלים כה, ב) אלהי בך בטחתי אל אבושה, ועפ"ה (שם עא, א) בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם, וכן היתה גם נוסחת אשכנז בימי קדם, כי כ"ה במחזור ויטרי דף ס"ז:

ולירושלים

תקון תפלה

נא וגו' עמהם ולעולם לא נבוש בא"י וגו'. ונוסח הרמב"ם על החסידים ועל הצדיקים ועל גרי הצדק ועל שארית עמך בית ישראל יהמו רחמיך וגו'. ובמחזור לבני רומא על החסידים ועל הצדיקים ועל גרי הצדק ועל פליטת עמך בית ישראל יהמו רחמיך וגו' בשמך הטוב באמת וגו' עמהם לעולם לא נבוש כי בך בטחנו מלך עולמים בא"י. ונוסח התימנים על הצדיקים ועל החסידים וגו' (כנוסח הרמב"ם) ושים חלקנו עמהם לעולם לא נבוש כי בשמך בטחנו ולישועתך נִשְׁעָנּוּ. ונוסח אבודרהם על הצדיקים ועל החסידים ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא וגו' עמהם ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו ועל חסדך נִשְׁעָנּוּ. ובנוסח ספרדי מנהג כפא וקראסוב על החסידים ועל הצדיקים ועל גרי וגו' יהמו רחמיך הרבים ה' וגו' ותן להם שכר טוב ולכל הבוטחים בשמך הטוב באמת ושים חלקנו עמהם לעולם לא נבוש כי בשמך הגדול בטחנו ועל חסדיך נִשְׁעָנּוּ. וכל הנוסחות הללו אינם מזכירים זקנים בברכה זו, ופלא גדול הוא דבתוספתא ברכות פ"ג הכ"ה ובירושלמי שם פ"ב ה"ד וכולל של גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים? ובנוסח ספרדי ליווארנא על הצדיקים ועל החסידים ועל שארית עמך בית ישראל ועל זקניהם ועל פליטת בית סופריהם (ברש"י נדרים מ"ט ע"ב ה"מ)

ס״ס תִּשְׁכּוֹן בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: לת״ב במנחה נחם בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

כתב הלבוש ברכה י״ד בונה ירושלים (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא״י בונה ירושלים בשעה שבנה שלמה בהמ״ק) וקבעוה לומר אחר על הצדיקים לפי שעיקר התרוממות קרנות הצדיקים הוא בירושלים בנא׳ שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך. ובש׳ נהג מוסיפין בה נחם עכ״ל. וכתב בימרות דבש שבברכה זו ובברכת את צמח צריך להוריד דמעה מאין הפוגות על בנין ירושלים והחזרת קרן דוד כי הוא תכלית שלימות אנושי. ואם אין לנו ירושלים ומלכות ב״ד למה לנו חיים. וירושלים יקרא כסא ה׳ וכן בשלמה שישב ממש כעין מרכבה עליונה כדכתיב וישב שלמה על כסא ה׳. ואם מלאכי מעלה קוראים בבכי וקינה על חורבן ירושלים יום ולילה לא ישתו ושם אבלי ציון איך נחשה אנו ולא נבכה על חלול השם בהתחלל בחרבן ירושלים ואבדון מלכות ב״ד. וחייב כל איש לומר בלבו רבש״ע הריני מוסר נפשי על קדושת שמך ואם אין אני כדאי לראות בבנין ציון והחזרת מלכות ב״ד אמות על קדושת שמך ועיני לא תהיינה רואות אפס בנה ירושלים והצמיח קרן לדוד למען יתקדש שמך. ותרחם על בניך העלובים ונעונים בגולה השוכנים על יתודך ומקדשים שמך ברבים עכ״ל:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב. וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם וְכִסֵּא דָוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין:

עץ יוסף

ולירושלים עירך ברחמים תשוב. ע״ש שבתי לירושלים ברחמים. ואמר ולירושלים בוי״ו הנוסף לרמוז על ירושלים של מעלה. כמו שדרשו חז״ל בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר נשבע הקב״ה שלא יבוא בירושלים של מעלה עד שיבנה ירושלים של מטה וזה מה שאמר ולירושלים. ואמר ברחמים תשוב שלא יהיה כירושלים שהיתה מקדם שנאמר בה על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת. רק תשוב אליך ותרחם עליה: ותשכון בתוכה כאשר דברת. ולכבוד אהיה בתוכה. וכתיב ושכנתי בתוך ירושלים: בקרוב בימינו. פי׳ שיהיה בזמן קרוב וגם יהיה בימינו פי׳ שנזכה להיות ולראות בבנינה: בנין עולם. שלא ישלטו בה זרים כמד״א עוד אבנך ונבנית פי׳ שאבנך על ידי עצמי ונבנית לעולם: וכסא דוד מהרה לתוכה תכין. ע״ש וכסאו כשמש נגדי כירח יכון. ויש בברכה זו כ״ד תיבות כנגד וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו

עיון תפלה

ולירושלים עירך. שתי הברכות ולמלשינים ולירושלים מתחילות בווי״ו; לפי שהן נמשכות למה שלפניהן, שכאשר תשוב הסנהדריה למקומה ותעשה דין ברשעים — אז ולמלשינים אל תהי תקוה, כי תניף ידיה לבער הרשעה מקרב הארץ; וכאשר ירימו הצדיקים את ראשם וקרנם תרום בכבוד — אז ולירושלים עירך ברחמים תשוב, כי כשהצדיקים בשפל ישבו והרשעים ימירו את כבודם בקלון אז שכינתו כביכול עמהם בצרה, והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב״ה שב עמהם מבין הגליות (מגילה כט, א׳):

תקון תפלה

ד״ה אמריעי לא נזכרה מלת בית) וגו׳ ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו ועל הסרך הגדול באמת נִשְׁעָנוּ, ובקצת נוסחאות הספרדים נשעננו: ולירושלים. שנויי נוסחאות בברכה זו העתקתי לעיל בהערה לשמונה עשרה ברכות בד״ה ובדבר מספר הברכות. ונוסח מחזור ויטרי שוה לנוסח אשכנז. ונוסח הספרדים האחרונים כנוסח הרמב״ם אשר העתקתי שם, אלא שהם מוסיפים באמצע וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין

ותשכן בתוכה כאשר דברת. שנאמר (זכריה ח, ג) ושכנתי בתוך ירושלים: ובנה אותה וגו׳ בנין עולם. בהגהות הקדוש הובאת בובער פרשת נח סי׳ י״ז אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע לא כבר נבנית ירושלים וחרבה, אמר להם ע״י עונות חרבה וגליתם מתוכה, אבל לעתיד לבוא אני בונה אותה ואיני מחריבה לעולם, שנאמר כי בנה ה׳ ציון נראה בכבודו, ע״כ. ובילקוט תהלים צ״ג פסוק עדותיך נאמנו מאד שלמה בנה אותו ירבעם עורא בנה אותו והרב אבל עתה לאורך ימים, ע״כ. ובזהר פרשת פינחס דף רכ״א ע״א מכון לשבתך פעלת ה׳ דא בית ראשון מקדש ה׳ כוננו ידיך דא בית שני ותרווייהו אומנותא דקב״ה אינון ומדאיניזו קנייה במדברא וכו׳ ביתא איתבני על ידא דבר נש ובנין כך לא אתקיים, ועל דא אמר שלמה אם ה׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו וכו׳ ועד כען בניינא קדמאה דקוב״ה לא הוה בעלמא, ולזמנא דאתי כתיב בונה ירושלים ה׳ איהו ולא אחרא, ובניינא דא אנן מחכאן ולא בניינא דבר נש דלית ביה קיומא כלל וכו׳ דאפילו קרתא דירושלם לא להוי אומנותא דבר נש וכו׳, ע״כ: וכסא דוד מהרה לתוכה תכין. בסדורי הספרדים

(בת"ב למנחה אומרים כאן נחם) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:**

(דה"ח) (א) בת"ב אומר בתפלת מנחה נחם בבונה ירושלים ואם שכח יאמר אלא ועל כולם בלא חתימה. שכח ולא אמר אין מחזירין אותו (סי' תקנ"ז): (ב) מי שמתענה בעשירי יאמר נחם בעשירי בערבית בשחרית ובמנחה (מ"א שם):

(בשמים ראש) כתב החיי אדם בכלל כ"ד סי' י"א אם לא אמר נחם בבונה ירושלים אומר בשומע תפלה ואומר רק בשומע תפלה ולא מנחם ציון. ואומרה אחר עננו דעננו תדיר וכל התדיר קודם. ואם לא. אומר במודים קודם ועל כולם. ואם לא אמר יאמר אחר שים שלום בלא חתימה ואם לא אמר כלל א"צ לחזור עכ"ל:

נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־אֲבֵלֵי צִיּוֹן וְאֶת־אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלָיִם. וְאֶת־הָעִיר הָאֲבֵלָה וְהַחֲרֵבָה וְהַבְּזוּיָה וְהַשּׁוֹמֵמָה. הָאֲבֵלָה מִבְּלִי בָנֶיהָ. וְהַחֲרֵבָה מִמְּעוֹנוֹתֶיהָ. וְהַבְּזוּיָה מִכְּבוֹדָהּ. וְהַשּׁוֹמֵמָה מֵאֵין יוֹשֵׁב. וְהִיא יוֹשֶׁבֶת וְרֹאשָׁהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלָדָה. וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנוֹת. וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי זָרִים. וַיָּטִילוּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לֶחָרֶב. וַיַּהַרְגוּ בְזָדוֹן חֲסִידֵי עֶלְיוֹן. עַל־כֵּן צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לִבִּי לִבִּי עַל־חַלְלֵיהֶם. מֵעַי מֵעַי עַל־חַלְלֵיהֶם. כִּי אַתָּה יְיָ בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ. כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְיָ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְנַחֵם צִיּוֹן וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

עץ יוסף

ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם (יחזקאל לז, כה). כ"ד תיבות. שיתברכו בכ"ד ברכות והאכלתיך נחלת יעקב וגו' (כפי' המחזור). עכ"פ מזה מוכח שגרסינן וכסא דוד מהרה. ולא וכסא דוד עבדך מהרה: בא"י בונה ירושלים. שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס:

דובר שלום

בונה ירושלים. איתא במדרש רשב"י כגי בית מקדשא בקדמיתא ולבסוף וכו' כדין יבנה חומות ירושלים. וזהו בתהלה השכון בתוכה הייתו בנין בהמ"ק ואח"ז בנה חומה ירושלים. וכ"ז יהיה בקרוב בימינו. והשבח שאומר בסיום כל ברכה לשון הוה מחיה מתים. בונה ירושלים. המחזיר שכינתו כאילו מתקיים השבח ולא אמר לשון עתיד יחיה המתים. יבנה ירושלים וכדומה. יתכן לפי שבאמת כל ענינים האלה נעשים בתמידות. לפי שבארנו דבוקה שברכה של אתה גבור כלולים כל עניני תחיה מארבעה המצויים כמתים. עני. מצורע. סומא. ומי שאין לו בנים. ובכל אלה הקב"ה פועל בכל יום. פוקח עורים פורות. ורופא מצורע אשר יגיע לשערי מות. ומעשיר דל. ופוקד עקרות. הרי הוא מחיה מתים גם עתה. וכן בברכת גואל ישראל מודעת כי כל עניני הצרות המתרגשות הינם בתכונת נקמה להרע לעמו ח"ו. רק לכונת המוב שע"י העונשים יגיעו לתכלית שלימות הגאולה. א"כ כל העונשים המה סבת הגאולה. לכן שפיר קאמר שבעניני הצרות גואל ישראל. ומלבד זאת מודעת מאחז"ל שאומה הישראלית היא כשה אחת בין שבעים זאבים והקב"ה גואל ומצילנו מידם. וכן בענין מקבץ נדחי עמו ישראל ידוע מאחז"ל שלכן פזרם בין קצות העולם כדי שיתוספו עליהם גרים הרי שכל הפזור דכעת הוא סבה לגאולה א"כ הוא מקבץ אותנו. וכולל עוד מאחז"ל לבל ידח ממנו נדח שמביא כל אדם לתכלית שלימותו. וכן שובר אויבים ע"ד שנאמר בפרוח רשעים וגו' להשמדם עדי עד. וכן בונה ירושלים ע"פ מ"ש בספרי אמת שחומות האש שעתיד הקב"ה להוריד בבית המקדש שבירושלים היא נעשה מגילולי אש היראה שעובדי ה' מעוררים בלמוד תורתם ועבודתם לה' שמלרפם כביכול ומהם נעשה חומת אש א"כ הוא בונה ירושלים בכל עת ובנע ע"פ לירוף גילולי אש העבודה. וכולל עוד מאמר חז"ל חזו למס"ע דקא מנסרי אבנים טובות לשערי ירושלים. וכן המחזיר שכינתו לציון הוא ג"כ עד"ז שהעונשים המה סבות הגאולה. וכולל עוד ע"פ מה דאיתא במדרש הנעלם שבכל לילה השכינה באה לבהמ"ק החרב ומיללת ומקוננת שמה. א"כ הוא מחזיר שכינתו בכל יום לציון:

עיון תפלה

הספרדים האחרונים הגיהו **בתוכה** בבי"ת, אבל בנוסח אשכנז הקדמון (במחזור ויטרי) **לתוכה** בלמ"ד כמו בסדורינו, ומצינו בלשון חז"ל למ"ד במקום בי"ת, כמו בב"ק מ"ז ע"ב היו אביו או בנו לתוכו בתוך הבור, ובמקרא מצאנו ג"כ למ"ד במקום בי"ת, כמו ונפלו לפניכם לחרב (ויקרא כו, ח), בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ, ל) עיי"ש רד"ק: **בונה ירושלים.** (תהלים קמז, ב):

תקון תפלה

תכין לקוח מנוסח האשכנזים. ונוסח הספרדי מנהג כפא וקראסוב **על ירושלים** כמו בנוסח רב עמרם:

את

א) זכריה ב, ט.

אם

כתב הלבוש ברכה ט"ו את צמח דוד כו' (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י מצמיח קרן ישועה בשעה שעברו ישראל בים סוף ואמרו שירה) וקבעוה אחר בונה ירושלים. שכיון שבאין לירושלים בא דוד דכתיב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים. פי' אחר שישובו בני ישראל לבית המקדש ובקשו את הקב"ה ואת דויד מלכם עכ"ל. כתב הרוקח בברכה זו כ' תיבות נגד של הר גבוה שלי לך מבשרת ציון כ' תיבות. וכן כנו ליפקד שמחה:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ. כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם וּמְצַפִּים לִישׁוּעָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

כתב הלבוש ברכה ט"ז שמע קולנו (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י שומע תפלה כשזעקו ישראל במצרים להקב"ה ושמע את נאקתם) וקבעוה אחר מצמיח קרן ישועה. שכיון שבא דוד באה תפלה דכתיב והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי. ע"כ סדר הברכות האמצעיות שתקנו חז"ל להתפלל אותן בכל יום לכל ישראל דרך כלל. מיהו אמרו חז"ל שיכול כל אדם להוסיף ולשאול בכל ברכה וברכה דבר שצריך לו מעין אותה הברכה כגון ברפאנו יכול להתפלל על החולה ובברכת השנים יכול להתפלל על הפרנסה. וכן במאר ברכות. אבל בברכת שומע תפלה שהיא האחרונה וכוללת ומאספת כל הבקשות יכול אדם להוסיף בה ולשאול בה כל צרכיו עכ"ל. וכתב בשל"ה צריך שיתודה בשו"ת. ואם יש לו איזה עון מתודע באותו יום מזכיר אותו בתפלה שקודמת הללו שחרים או מנחה או ערבית. וכתב בכתבים טוב לשאול גם על מזונותיו אפי' הוא עשיר. וז"ל זוה"ק פ' בשלח דף ס"ב מאן דשאיל על מזונא בכל יומא ההוא אקרי ברא מהימנא ע"ש:

אָב הָרַחֲמָן שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל

עץ יוסף

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. על שם אצמיח קרן לדוד. ופתח בלשון צמח כי משיח בן דוד צמח שמו כמד"א הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' (זכרי' ו, יב): וקרנו תרום. כי מיום שחרב בית המקדש נטלו עשר קרנות ועתידין לחזור כדאי' במדרש איכה. וע"ש שאמרה חנה רמה קרני בה' והוא נדרש על דוד שנמשח בקרן ונמשכה מלכותו. ואמר בישועתך ע"ש רמה קרני וגו' בישועתך. או יאמר את צמח דוד הוא משיח בן דוד. וקרנו תרום פי' קרנו של משיח בן יוסף שנאמר בו וקרני ראם קרניו. ועתיד הקרן הזה לנפול במלחמה ונעזר בישועתו של הקב"ה ע"י צמיחת קרן דוד ועיין בנבואת דניאל. וזמש"א וקרנו תרום בישועתך: כי לישועתך קוינו כל היום. על שם הכתוב לישועתך קויתי ה'. וע"ש הכתוב אותך קויתי כל היום. וכתב האר"י ז"ל בתיבות כי לישועתך קוינו כל היום יכוין לנפות לישועה כדי שיוכל להשיב ליום הדין כששואלין אותו צפית לישועה עכ"ל: **שמע קולנו כו'.** הוא כדאי' במסכת תענית שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם

סכן

ענף יוסף

כי לישועתך כו'. כתב בספרי תשובה שאל הש"ס א"ת כשאומר לישועתך קוינו כל היום יכוין גם אני מצפה לישועת ה' שעושה עמנו להצילנו מכמה פגעים רעים בכל יום ובכל שעה ורגע. ויש תועלת גדולה כמה פעמים לעתות בצרה ע"י כוונה זו: **שמע קולנו כו'.** ברכה זו היא כוללת. ולכן יכול להתפלל בה כל מה שצריך. אך שלא יתבטל ע"י

זה

דובר שלום

שמע קולנו וכו'. התפוללות הרחמים יתכן או ששומע קול אנחה אף שאין מתבונן מכונת האנחה מה היא. או שמתבונן תכונת השאלה אשר מבקש לתשועה אף שאין שומע קול יגונו. או שהתשועה מבקש ישועתו ממנו אף שאין

תשמיע

עיון תפלה

את צמח וגו' מהרה תצמיח. עפ"ה (ירמיה לג, טו) אצמיח לדוד צמח צדקה. כלפי מה שאמרו רבותינו בשוח"ט סוף מזמור י"ח אמר ר' יודן לפי שאין הגאולה באה על אומה זו בבת אחת אלא קמעא קמעא, תקנו להתפלל מהרה תצמיח: וקרנו תרום בישועתך. בשוח"ט שוחר טוב פרשה ס' סי' י"ד וס"פ נ"ח ובויקרא רבה פרשה ס' סי' ג' א"ר אבהו זה אחד מחמשה מקראות הקשים שהן מלמדין שישועתו של הקב"ה הוא ישועתן של ישראל: **כי לישועתך קוינו כל היום.** עפ"ה (בראשית מט, יח) לישועתך קויתי ה', ועפ"ה (תהלים כה, ה) אותך קויתי כל היום: **שמע קולנו ה'.** עפ"ה (תהלים ס, ז) שמע ה' קולי אקרא: **וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו.**

תקון תפלה

את צמח. נוסח הספרדים בברכה זו שוה לנוסחתנו. וברב עמרם ובאבודרהם חסרה מלת **עבדך**. ונוסח הרמב"ם **את צמח דוד במהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך בא"י.** ובסדורי התימנים מהרה בלי בי"ת, וחותמין מצמית קרן הישועה בה"א, והשאר כמו ברמב"ם. ובמחזור ויטרי מהרה **אתה** תצמיח, והשאר כנוסחתנו. ובנוסח הספרדי מנהג כפא וקראסוב חותמין **מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל:** **שמע קולנו.** נוסח מחזור ויטרי שוה לנוסחת אשכנז, רק

כשהתפלה

בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה. וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל־תְּשִׁיבֵנוּ. חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ וּשְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ:

עץ יוסף

שכן החמה כשטרין העם נאמר שבחו של נטר הוא אמר להם אמשול לכם משל למה"ד לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו. וזה מה שאמרו כאן שמע קולנו ה' אלהינו והדר חוס ורחם עלינו. או יאמר שמע קולנו פי' אף שאין אנו יודעים כוונת הדברים בכל התפלות ורמזיהם וסודותיהם אעפ"כ שמע בהגיון קולנו אליך: חמש"א חוס ורחם עלינו ב' לשונות כנגד שתי עניות. עניות דעתנו ועניות צרכינו. וזמש"א נ"כ וקבל ברחמים וברצון ב' לשונות. ברחמים נגד עניות צרכינו. וברצון נגד עניות דעתנו בתפלתנו אעפ"כ יהיו לרצון לפניך: כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. כתב אבודרהם המון עם קורין כי אל שומע תפלותינו ותחנונינו. ויש קורין כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. והוא הנכון. כי אין להחזיק עצמנו כ"כ כצדיקים ולומר כי אל שומע תפלותינו בכל עת עכ"ל: ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו. על דרך אל ישוב דך נכלם. ור"ל אם לא זכינו הרבה אל תחזירנו ריקם מכל וכל ועשה

ענף יוסף

זה מלשנות קודש. ולכן יותר טוב לקנות ספלות בלשונות לו קודש יהיו נרצון כדי כשילמרך לשנות קודשה או ברכו יכול לומר יהיו נרצון תיכף. ונכון ורצוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו ושלא תמוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי ה' באמת. ושלא ימצא פסול ח"ו בזרעו. ובכל מה שיודע בלבו שצריך לו (ח"א). כגון אם צריך לעשות שידוך א"ע או בניו ובנותיו יתפלל לה'. לסחור יתפלל לה' שיצליחו ויוליכו בדרך הישר. וא"צ לומר אם יש לו ח"ו איזה צרה בתוך ביתו שצריך להתפלל וכן אם יש לו איזה שמחה שיתפלל שלא יחטא בשמחה ולא יקרא עון שלא תהיה ח"ו שמחה שאחריה תוגה. ועל כל ענין מה שעוסק יתפלל בלשונו ואף כי לשונו לשון שלג ואינו יכול להתפלל בלשון עברי כראוי. הוא חביב לפני הקב"ה כאלו הרבה להתפלל בלשון רחב ושפה ברורה ונעימה נחה (יערות דבש). אבל בחיי אדם כלל כ"ד סי' י"ט כתב וז"ל נ"ל דאם אינו יודע לדבר צחות לה"ק יאמרנה אף בלשון אשכנז רק יהיה מקירות לבו ויותר טוב שלאמרה בלה"ק בלא כוונה דהא תפלה היא בכל לשון עכ"ל:

מקרמי

לנו קצת מן בקשתם. כי תפלה עושה מחצה:

דובר שלום

משמיע קול ינון ואין מתבונן הטוב לנחו. וכ"ש בהיותם שלשתם יחד. זהו שמע קולנו מה שאנחנו צועקים ונאנחים. וחוס ורחם עלינו בהתבוננות מלב תלאותינו. וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו מה שאנחנו מתפללים ומבקשים ישועתך:

עיון תפלה

כשהתפלה היתה בלא כונה תקבלנה לכל הפחות ברחמים, כי רחום וחנון אתה, וכשהיתה בכונת הלב תקבלנה גם ברצון: ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו. אין אנו כדאים באמת להתיצב לפני הדר כבוד מלכותך, אבל אחרי שכבר הרהבנו עוז בנפשנו והתיצבנו לפניך בתפלה — אל נא תשיבנו ריקם בלא כלום ועשה לכל הפחות קצת מבקשותינו, וכמו שנאמר (שם עד, כא) אל ישוב דך נכלם: שומע תפלות. עדה"כ (שם סה, ג):

תקון תפלה

רק בשני שנוים קלים נענו כי אתה שומע תפלות וגו', גם בתדב"א רבה ר"פ כ' תפלות וגו'. ונוסח רב עמרם שמע קולנו ה' אלהינו ורחם עלינו וגו' שומע תפלותינו ותחנונינו אתה וגו' שומע תפלת כל פה בא"י. ובמחזור אשכנז סביוניטה שכ"א תפלתנו ותחנונינו אתה וגו'. ונוסח הרמב"ם שמע קולנו ה' אלהינו וחוס ורחם וגו' את תפלתנו מלכנו ריקם אל תשיבנו כי אתה שומע תפלת כל פה. ונוסח בני רומא שמע קולנו ה' אלהינו וחוס וחננו ורחם עלינו

רלב

וגו' את תפלתנו ואת תחנתנו כי אב מלא רחמים רבים אתה הוא מעולם. (בערוך ערך עין א' מלא רחמים רבים אתה בא"י) ולא נשוב ריקם מלפניך כי אל שומע תפלה ותחנן אתה בא"י (כן הנוסחא בחתימת תפלת הדרך ברוב הסדורים, אבל בטור או"ח סי' ק"י גרים גם התם כי אתה שומע תפלות עמך ישראל ברחמים בא"י). ונוסח אבודרהם שוה לנוסח רב עמרם, אלא שהוא נוטה יותר לאלה האומרים כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה „כי אין לנו להחזיק עצמנו כ"כ כצדיקים ולומר כי הוא שומע תפלותינו בכל עת" עכ"ל. ונוסח הספרדים שמע קולנו ה' אלהינו אב הרחמן חוס ורחם עלינו וגו' אל תשיבנו חננו ועננו ושמע תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה (האבודרהם והספרדים מסיימין גם בתפלת הדרך כי אתה שומע תפלת כל פה). ונוסח התימנים שמע קולנו וגו' ברחמים ורצון את תפלתנו מלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו (מוסגר שם „בקיץ אומרים כאן ותן טל ומטר

בברכת שמע קולנו קודם שמסיים כי אתה שומע יתודה בהכנעה ובשברון לבו ויאמר:

אָנָּא יְיָ חָטָאתִי עָוִיתִי וּפָשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתִי עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה (ובפרט בחטא פלוני). אָנָּא יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּתְכַפֶּר־לִי עַל־עֲוֹנַי וַחֲטָאַי וּפְשָׁעַי שֶׁחָטָאתִי וְשֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ מִנְּעוּרַי עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וּתְמַלֵּא כָּל־הַשֵּׁמוֹת שֶׁפָּגַמְתִּי בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

תפלה שיתפלל על מזונו קודם כי אתה:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים הַזָּן וּמְפַרְנֵס וּמְכַלְכֵּל מִקַּרְנֵי רְאֵמִים עַד בֵּיצֵי כִנִּים. הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי וְהַמְצֵא לִי וּלְכָל־בְּנֵי בֵיתִי מְזוֹנוֹתַי קוֹדֶם שֶׁאֶצְטָרֵךְ

ענף יוסף

מקרני ראמים עד ביצי כנים. כלומר מן הגדול ועד הקטן שבמין החי שאינו מדבר. כי הוא יתעלה נותן לכלם הפרנסה ונותן גם את הכנס בעתו. וא"ל לומר במין האדם. שהוא חי מדבר שהוא נותן לכל אחד ואחד צרך פרנסתו ודי מחסורו אשר יחסר לו:

תקון תפלה

ומטר" וכונתם לענין יחידים הצריכים למטר בימות החמה ששואלין בשומע תפלה, או לענין מי ששכח לשאול בברכת השנים בימות הגשמים ששואל בש"ת, כמבואר בשו"ע סי' קי"ז סעיף ב' וה') כי אתה שומע תפלת כל פה בא"י שומע התפלה, ובפירוש עץ חיים ביאר שם טעם הה"א ע"פ דברי המדרש ויק"ר ר"פ י"ז ושוח"ט פ"ד קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת, לכן אומר כאן התפלה בה"א הידיעה דהיינו התפלה הנאמרת באמת ובכונת הלב, ונוסח הזוהר פרשת קדושים דף פ"ב ע"ב אבינו שבשמים שמע קולנו חוס ורחם עלינו וקבל תפלתנו. ובסדור מנהג כפא וקראסוב אב הרחמן שמע קולנו ה' אלהינו חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו (כ"ה בנוכח יעלה ויבוא) וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו ואת תחנתנו כי אליך עינינו כי אל שומע תפלה ותחנונים אתה הוא מעולם לא נשוב ריקם מלפניך כי אב מלא רחמים רבים ונאמן אתה ושמע אל בקול תפלתנו כאשר שמעת לתפלת אבותינו הצדיקים בימי קדם בא"י. ונוסח עננו בסדור זה עננו ה' עננו ביום צום תעניתנו בעת ובעונה הזאת כי בצרה גדולה אנחנו אל תסתר פניך ממנו הט אזנך לרוחתנו ולשועתנו כי אתה ה' העונה וגו' כאמור ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' וכתוב והיה טרם יקראו וגו' טרם נקרא אתה תענה טרם נדבר אתה תשמע בא"י:

הערה לברכות האמצעיות

בילקוט אסתר ג' פסוק ולמלך אין שוה להניחם ובמדרש פנים אחרים לאבא גוריון הוצאת בובער פסוק זה בנו פה אחד — והם אומרים בתפלה מכניע זדים ואומרים שאנו זדים, ואחר כך אומרים אוהב צדקה ומשפט ומְקַוִּים שיעשה הקב"ה בנו דין, ע"כ, נראה שאלה היתה ברכת ולמלשינים קודם ברכת השיבה שופטינו. ולפי"ז נבין דברי הירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד) בקיצור הברכות — חננו דעה — חננתנו דעה, רצה תשובתנו — רצית תשובתנו, סלח לנו — סלחת לנו, גאלנו — גאלתנו, רפא חליינו — רפית חליינו, ברך שנותינו — ברכת שנותינו, קבצנו — קבצתנו, (שָׁפְטֵנוּ בצדק — שפטתנו בצדק), הכנע קמינו — הכנעת קמינו (ברכת המינים), צדקנו במשפט — צדקתנו (ברכת השיבה שופטינו ולא ברכת על הצדיקים כי מה זה ענין לזה?), אבל שפטנו בצדק שפטתנו בצדק נמחק, כי אין זה קיצור ברכת השיבה שופטינו לפי האמת, והקיצור מברכת על הצדיקים חסרה לגמרי, וצריך בדיקת המדרש הנ"ל. אבל פלא גדול שיחלקו על הברייתא דמגילה י"ז ב' ול"ע: ובדבר שנוי הנוסחאות בברכת בונה ירושלים, שיש מתחילין תשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דברת ויש מתחילין ולירושלים עירך ברחמים תשוב, נראה בעיני שהמתקנים הראשונים בעת שהיו ישראל שרויים עדיין על אדמתם תקנו לומר תשכון בתוך ירושלים וגו', כלומר תשאר שכינת כבודך בתוכנו לכל הפחות כפי המדרגה אשר בכשו, דאע"ג דלא הויא שכינה בבית שני מ"מ היו רואים נסים גלוים על כל צעד ושעל, כמבואר (יומא כא, א) ואדר"נ פל"ה פ"ב, בזה מורה על השראת שכינת כבודו ית'. ואחר חורבן הבית שנו את הנוסח ותקנו לומר ולירושלים עירך ברחמים תשוב, וכ"ה בשו"ע מזמור קכ"א עומד בתפלה חייב לומר ולירושלים עירך ברחמים תשוב, עיי"ש:

לָהֶם בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר בְּכָבוֹד וְלֹא בְבִזָּיוֹן לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מַשְׁפַּע בְּרָכָה וְהַצְלָחָה וּמַשְׁפַּע בְּרָכָה עֶלְיוֹנָה כְּדֵי שֶׁאוּכַל לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וְלַעֲסוֹק בְּתוֹרָתֶךָ וּלְקַיֵּם מִצְוֹתֶיךָ וְאַל תַּצְרִיכֵנִי לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם. וִיקֻיַּם בִּי מִקְרָא שֶׁכָּתוּב (א) פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן. וְכָתוּב (ב) הַשְׁלֵךְ עַל־יְיָ יְהָבְךָ וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ: כי אתה וכו'

(דה"ח) (א) יחיד המתענה אומר עננו במנחה בש"ת בין מתפלל ביחידות בין עם הצבור בין לא קיבל התענית או אינו משלים בין במתענה עד המנחה וכן חתן וכן מי שמתענה עד מנחה גדולה אומרים עננו קודם כי אתה שומע תפלה ולא יחתום העונה בעת צרה אלא כשמגיע לכל עת צרה וצוקה יתחיל כי אתה שומע כסדר וכן ש"ץ שמתפלל בלחש יאמר עננו בשומע תפלה (תקס"ב ותקס"ה) אך כשאינו מתענה רק עד אחר מנחה ואכל קודם מנחה אף שלא אכל עד זמן מנחה גדולה מ"מ לא יאמר עננו (מ"א סי' תקס"ב) או בלא קיבל התענית אף שמשלים כפי שיתבאר אי"ה לקמן לא יאמר צום תעניתנו רק עננו כי בצרה גדולה כו' (ס"ז שם): (ב) אפילו יחיד שמתענה ומשלים וקיבל התענית כמש"ה לקמן אי"ה בסדר התענית לא ישנה ממטבע שטבעו חכמים ויאמר עננו ביום צום תעניתנו (תקס"ה): (ג) אם שכח לומר עננו אם לא נזכר עד שאמר בא"י משומע תפלה לא יאמר שוב בתוך התפלה רק אם נזכר קודם שעקר רגליו יאמר לאחר אלהי נצור עננו בלא חתימה אבל אם לא נזכר עד לאחר שעקר רגליו לא יאמר (שם ועי' מ"א): (ד) אם אמר עננו ביום שאינו מתענה דינו כשח באמצע התפלה וכמו שיתבאר אי"ה לקמן בדיני יעלה ויבא:

יחיד בתעניתו וכן הש"ץ בתפלת לחש אומר כאן עננו:

עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ. כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. אַל־תֵּפֶן אֶל־רִשְׁעֵנוּ. וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. הֱיֵה־נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ. יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ. טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר (ג) וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. כִּי אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה. פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה:

כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל פֶּה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

כתב הלבוש ברכה י"ז רצה (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י המחזיר שכינתו לציון כשירדה שכינה במשכן) וקבעוה אחר שומע תפלה שכיון שבאה תפלה באה עבודה דכתיב ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים עכ"ל. כתב ביערות דבש בברכה זו ימסור נפשו לעבודת ה' ויעלה בלבו כאלו נעקד ע"ג המזבח ואש המזבח תוקד בו והרי הוא עולה כליל לה'. ויתאוה מאד שיהרג על קידוש השם שהוא עולה כולו כליל לה'. ויתפלל מאד לה' שיחזיר העבודה למקומה. גם נפשם תיקון עולמים. ויתפלל זאת בשברון לבב עכ"ל:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם

א) תהלים קמה, טז. ב) שם נה, כג. ג) ישעיה סה, כד.

עץ יוסף

כי אתה שומע כו'. על שם שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו: רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ותפלתם. ע"ש בעת רצון עניתיך. ודרשו חז"ל אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. וממ"א רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם שיהיה עת רצון לפניך לכנוס תפלת עמך

עיון תפלה

רצה וגו' בעמך ישראל ובתפלתם. לכשתרצה בעמך ישראל ממילא תרצה גם בתפלתם כמות שהיא, כי

תקון תפלה

רצה. בסדור רב עמרם — והשב עבודה לדביר וגו' ותפלתם מהרה באהבה וגו'. ובנוסח הרמב"ם רצה וגו' בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב העבודה לדביר וגו'. ולפי הנוסחאות הללו נמצאו בברכה זו ל"ד תיבות כמו שכתב הכל בו כנגד

שְׁעֵה) וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל.

עץ יוסף

עמך במרום: **והשב את העבודה לדביר ביתך.** כי תפלה במקום עבודה והוא כמד"א ולעבדו בכל לבבכם ואמרו חז"ל איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה. וכן אמרו חז"ל תפלות כנגד תמידים תקנום. וזה מה שאנו מבקשים והשב את העבודה לדביר ביתך כלומר יהי רצון מלפניך שנזכה לעבוד אותך בדביר ביתך עבודה בפועל: **ואשי ישראל כו'.** פי' הקרבנות הנקרבים על האש תקבל ברצון. ואע"פ שעכשיו אין מקריבין קרבנות מתפללים על התפלה שהיא במקום קרבן שתתקבל ברצון לפני השי"ת. ובמדרש יש מיכאל שר הגדול מקריב נשמותיהן של צדיקים בכל יום על גבי המזבח של מעלה (ובמדרש הנעלם זוהר חדש דף כ"ז א' אי' א"ר יצחק לרבי חייא מה קרבן הוא זה. יכול לומר כשאר הקרבן. א"ר חייא הקרבה זו היא כאדם המקריב דורון לפני המלך. ע"ש בפלאות). ועל זה תקנו לומר ואשי ישראל כלומר אנשי ישראל הנקרבים על ידי מיכאל. או יהיה מלשון אשה ריח ניחוח כלומר קרבנות ישראל דהיינו נפשות הן שהן עצמן נקרבות ע"י מיכאל גם תפלתם של ישראל הכל תקבל ברצון. ולאלו השני פירושים ואשי ישראל דבוק עם ותפלתם הבא אחריו.

ויש מפרשים ואשי ישראל דבק עם והשב העבודה לדביר ביתך. כלומר השב העבודה ואשי ישראל דהיינו קרבנותיהם לדביר ביתך. ואחר כך מתחיל ואומר ותפלתם של ישראל באהבה תקבל ברצון (טור ועיין בב"י). וכתב מס"מ יש ספרים דלא אמרינן ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון אלא אמרינן ותפלתם באהבה תקבל ברצון. וכן כתב ר"י מגרמייזא. כי מיכאל מקריב נפשות הצדיקים ע"כ אין לומר במהרה. וכדי למלאות החשבון ל"ד תיבות אמרי' והשב את העבודה ע"כ. אבל הא"ר מקיים הנוסחא במהרה. וכתב שאין אנו מתפללים שבמהרה יקריב מיכאל נשמותיהן של צדיקים והוי כמתפלל ח"ו על מיתת צדיקים אלא אם מתפללים על הקבלה שיקבל הקב"ה מהרה. גם קרוב שמקריבין נשמת צדיקים שכבר מתו שנים רבות (וכן משמע מדברי האר"י ז"ל. שז"ל באר מים חיים ידוע בדברי האר"י ז"ל שסוף שכר ותענוג העולם הבא הוא שהמלאך מיכאל הכהן הגדול לוקח הנשמה ומקריבה על המזבח לקרבן לפני ה'. ושמחה ותענוג זה לא שזפתו עין רואה עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו עכ"ל).ועוד הא בתוס'(מנחות קי פ"א)אי' די"מ דמקריב כבשים של אש עכ"ל. וכן באבודרהם גרס מהרה וכן

בכוקא

עיון תפלה

כי ברצות ה' דרכי עמו לא ידקדק עמהם בתפלותיהם: **והשב את העבודה לדביר ביתך.** דביר הבית פרשו רבותינו ז"ל שהוא בית קדשי הקדשים שמשם הדבור יוצא כמו שנאמר (שמות כה, כב) ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים, והיתה שם עקר העבודה (עבודת כהן) לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה (ויקרא טז, לד): **ואשי ישראל.** בתוס' בלי מנחות לא הכריעו אם לקרוא ואשי ישראל ותפלתם בלי הפסק או להפסיק אחר ואשי ישראל. והגר"א ז"ל בבאורו לשו"ע או"ח סי' ק"כ הכריע להפסיק אחר ואשי ישראל, ועיי"ש בס"ז: **ואשי ישראל.** וגם אשי ישראל שהם עבודות הוך תשיב למקומם.ובשוחר טוב מזמור י"ז ובמדרש שמואל סו"פ ל"א לפיכך התקינו החסידים הראשונים שיהיו מתפללים שלש תפלות בכל יום והתקינו בהם **אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון** (בית קה"ק כמו שנאמר ומעונתו בציון (תהלים עו, ג), ונאמר ונועדתי לך שם (שמות כה, כב), כי שם עקר השראת שכינת כבודו ב"ה) **וסדר העבודה לירושלים** (עבודת הקרבנות הנעשית בחוץ, ובמדרש שמואל שם הגירסא **וסדר עבודתך לירושלים עירך**). ונראה שאין זו נוסחה חדשה בברכת העבודה, גם אין כוהם על

הנוסח

והשב העבודה וגו' ותפלתם מהרה באהבה וגו'

תקון תפלה

בנגד ל"ד כהנים שהיו מקריבין פר ושעיר ואיל. אבל יתר הנוסחאות לא שמרו את המספר הזה. בנוסח אבודרהם הוסיף על נוסח הרמב"ם מלה אחת ותפלתם מהרה באהבה וגו' לקוח מנוסח רב עמרם. ונוסח ספרדי תפלת החדש שוה לנוסח אבודרהם ומסגיר תיבת מהרה, אבל הוסיף לפני ותחזינה **ואתה ברחמיך הרבים תחפוץ בנו ותרצנו,** ונוסח ספרדי ליוורנא לא הסגיר גם תיבת מהרה, ומלת את שבנוסח אשכנז והשב את העבודה לא נמצאה גם בנוסח רב סעדיה גאון ובתוס' שלהי מנחות. ובנוסח ספרדי מנהג כפא וקראסוב **רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב עבודת כהנים לדביר ביתך ואשי ישראל ועבודתם ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי נא לרצון תמיד עבודת עמך כל בית ישראל בימינו** בא"י **המשיב שכינתו לציון,** עי' מה שכתבתי לעיל בברכת השיבנו אבינו לתורתך בתקון תפלה. ונוסח התימנים **רצה וגו' בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב העבודה אל דביר ביתך ואשי ישראל** (בסדורים הנדפס הפסיק כאן בנקודה) **ותפלתם מהרה תקבל ברצון וגו' ישראל עמך** (יעלה ויבוא) **ותרצנו ותחזינה עינינו בשובך לְנָוְךָ לציון ברחמים כמאז** בא"י. ונוסח בני רומא **רצה וגו' בעמך ישראל ואל תפלתם שעה בשובך לציון ולירושלים עירך ברחמים כמאז.**

ונוסח

וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃

(דה"ח) (א) אם שכח לומר בר"ח יעלה ויבא בערבית אפי' אם ר"ח ב' ימים ושכח בלילה הב' ג"כ א"צ לחזור התפלה אבל בשחרית ומנחה אם נזכר קודם שאמר מודים אחר שסיים הברכה אומר במקום שנזכר ואם נזכר קודם שאמר השם מברכת המחזיר יאמר עוד הפעם ותחזינה והטעם כי צריך לומר מעין בחתימה סמוך לחתימה ואם התחיל מודים אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לרצה ואם נזכר לאחר שעקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם רגיל לומר תחנונים אחר התפלה כמו אלהי נצור וכדומה אם לא אמר עדיין יהיו לרצון אף שלא הסיח דעתו עדיין מתפלתו חוזר לרצה ואם לאו חוזר לראש התפלה דכיון שאמר יהיו לרצון והסיח דעתו הוי כעקורין אף שלא עקר עדיין (תכ"ג): (ב) אם שכח לומר בחול המועד יעלה ויבא אפילו בערבית צריך לחזור כמו בשחרית ר"ח (סי' ת"צ): (ג) בערבית ר"ח יכריז השמש קודם ש"ע לאחר קדיש יעלה ויבא כדי שידעו הקהל לומר יעלה ויבא (אבל בשחרית לא יכריז השמש אם לא שכבר התפלל שמ"ע או שלא התפלל עדיין כלל) אבל לא יפסיק באמצע ברכות וק"ש (מ"א רל"ו): (ד) אם מסופק אם אמר יעלה ויבא חוזר ומהפלל דמסתמא לא אמר (מ"א תכ"ב ועיין א"ר): (ה) שכח מלומר יע"ו בשחרית והתפלל מוסף לא יחזור להתפלל עוד תפלת שחרית (מ"א סי' תכ"ו): (ו) ש"ץ שטעה בקול רם ולא הזכיר בתפלתו בקו"ר לא יתפלל עוד הפעם מפני טורח הצבור ויסמוך על תפלת המוסף (שם) ודוקא שהשלים תפלתו אבל אם לא השלים מחזירין אותו לרצה: (ז) ש"ץ שטעה בתפלתו בלחש ולא הזכיר יע"ו לא יתפלל עוד הפעם ויסמוך על תפלתו בקו"ר (שם) לכן יאמר אלהי נצור ויפסע ג' פסיעות אחר תפלתו בקו"ר (ס' קי"ט וסי' קכ"ע): (ח) דין אם שכח יע"ו שחרית או במנחה ועבר זמנה של תפלה זו איך להתנהג בתפלה של אחריה אם ישלימנה או לא. יתבאר אי"ה לקמן אחר ש"ע וכן אם שכח להתפלל תפלת מנחה של ער"ח היאך יתנהג בערבית יתבאר אי"ה לקמן: (ט) הטועה ומזכיר מאורע של שאר תפלה שלא בזמנה. אם הזכיר דבר שלא שייך לאותו יום כגון שאמר זכרנו כו' וכתבנו כו' דאין זמן כתיבה היום או שאומר יעלה ויבא עד לאחר יום ר"ח הזה שהוא שקר מוחלט דהיום אינו ר"ח דינו כשח באמצע תפלה שחוזר לראש הברכה ובג' ראשונות והאחרונות חוזר לתחלת הג' כמו שנתבאר דינו קודם סדור התפלה ע"ש בפע"י. אך אם לא אמר שקר כגון אם אמר זכרנו לחיים ולא אמר וכתבנו או הבדלה בחונן הדעת שמזכיר מה שנתן לו השי"ת לב להבין ולהבדיל וזה שייך בכל השנה לתת הודאה להשי"ת שחלק לו לב להבין ומדע לידע או שאמר יעלה ויבא עד ביום ראש חודש הזה דלא הוי שקר רק כמו שמוסיף בתפלתו ואף שאסור להוסיף בשלש ראשונות והאחרונות מכל מקום כשח לא הוי (ש"ס ק"ח) והנלע"ד כתבתי:

עץ יוסף

ברוקח. וכתב הפ"מ שלפי דעת הא"ר שמקיים תיבת מהרה מוחק תיבת את. אלא גרס והשב העבודה: ותהי לרצון תמיד עבודת כו'. פי' אף שלא זכינו עכשיו לעבודה ממש יהר"מ שתהא עבודתנו שהיא בלב (שהתפלה נקראת עבודה). במקום עבודה ממש ותערב לפניך עתירתנו כעולה וכקרבן. וז"ש ותהי לרצון תמיד כו' תמיד דייקא:

יעלה

עיון תפלה

בנוסח ותערב עליך עתירתנו שנהגו לומר במוספי יו"ט לפני נשיאת כפים, אלא כונת רבותינו לבאר בזה שתי הבקשות והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל, הבקשה הראשונה על עבודת פנים שהם משכן השכינה, והבקשה השניה על עבודת חוץ: **ותפלתם באהבה תקבל ברצון.** שעור המאמר — בשביל שאהבה שאהבת את ישראל עמך תקבל תפלתם ברצון. ורוצה לומר עכשו שהעבודה עדיין לא שבה למקומה תקבל לכל הפחות את תפלתם ברצון, וכמו שאמרו רבותינו במדבר רבה פי"ח סי' כ"א אמרו ישראל רבש"ע בזמן שביהמ"ק קיים היינו מקריבין קרבן ומתכפרין ועכשו אין בידינו אלא תפלה, ועי' תוס' שלהי מנחות ק"י ע"א ד"ה ומיכאל: **ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך.** ועל כל פנים תהי עבודתנו לרצון לפניך, בין בזמן שביהמ"ק קיים שאז העבודה בקרבנות ובין בזמן הזה שהעבודה היא בתפלה בלבד במקום הקרבנות, כמו שנאמר (הושע יד, ג) ונשלמה פרים שפתינו:

תקון תפלה

ונוסח המחזור ויטרי רצה וגו' ובתפלתם והשב העבודה לדביר וגו' ותפלתם מהרה באהבה וגו' ישראל עמך ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצנו, והערב לפניך עתירתנו כעולה וכקרבן (אלה המתפללים לצרך גבוה בלי שום כונה לצרך עצמם תקובל תפלתם כעולה שכלה כליל לה', ואפילו כשמערבים בתפלתם גם צרך עצמם כדרך רוב המתפללים תקובל תפלתם לכל הפחות כקרבן סתם שיש בו חלק לבעלים או לכהן המקריב) אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך (כדרך שאומרים יהודי כפא וקראסוב המשיב שכינתו לציון) לציון וסדר העבודה לירושלים ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצנו (יעלה ויבוא) ותחזינה וגו' ברחמים כמאז, וחותם המחזיר וגו'. ואולי על הנוסח הזה

כיונו

בראש חדש ובחול המועד אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד

עץ יוסף

יעלה כו' עד ויזכר. הזכיר כאן שמונה מיני הנשות והתקרבות נגד שבעה רקיעים אשר בהסתלקו עלתה השכינה למעלה מז' רקיעים. ואנחנו מתחננים לפני השי"ת שיעלה תפלתנו למסך הראשון הנקרא וילון המבדיל בינינו ובין אבינו שבשמים וזהו יעלה: **ויבוא**. לרקיע הנקרא רקיע הבא המבדיל בין המים אשר מעל לרקיע ובין המים ס' ושם מתיבתא דרקיע וכמ"ש (תהלים קיח, כו) ברוך הבא בשם ה' למתיבתא דרקיע. ורקיע זה נקרא רקיע הבא כנ"ל והיא המבדלת בין גוף לנפש. ואחר הפרידה תשוב שם הנפש למתיבתא דרקיע הנ"ל וז"ש שם ברוך הבא וגו': **ויגיע**. עד שחקים שנאמר (ירמיה נא, ט) כי נגע וגו' משפטה ונשא עד שחקים כי שם שוחקין מן לצדיקים שנהנים מזיו השכינה והיא מכונה בשם מן לפי שכל אחד משיג לפי שכלו ועמלו כמו שהיו מרגישין טעם במן כל אחד לפי הרגלו. והרשעים נשחקים לאפר תחת רגלי הצדיקים. שכולם נכללו במן כמ"ש בגמרא (יומא עה.) הא כיצד וס' צדיקים וכו' בינונים וכו' רשעים וכו' ע"ש שכל אחד היה לו עמל אחר: **ויראה**. ברקיע הנקרא מעון שנאמר (דברים כו, טו) השקיפה ממעון קדשך וגו' וברך את עמך. כי אין להקב"ה מכון מיוחד כי מלא כל הארץ כבודו. רק ממקום שמברך עם נחלתו שם מעונו וקורת רוחו ית'. לכן אמר ויראה כמ"ש (שמות כג, יז) שלש פעמים בשנה יראה וגו' ואמר בגמ' (חגיגה ב.) כדרך שבא לראות כו' פי' כדרך שבא לראות את עם נחלתו כך בא להראות לברך את שמו הגדול כמ"ש בגמ' (ברכות ז.) ישמעאל בני ברכני. שכמו שהתחתונים צריכים לעליונים כן העליונים כו' כידוע: **וירצה**. ברקיע הנקרא זבול כי שם מקריבין זבחי רצון כמ"ש בגמ' (מנחות קי.) לעולם זאת על ישראל א"ר גידל א"ר זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן. ועיין תוספות שם ד"ה ומיכאל (וכבר הובאו דבריהם לעיל בפירוש רצה). וגם חכם הרזים דף פ' כתב עד שלא חרב בהמ"ק היה מיכאל מקריב בדמותו קרבן ישראל לפני ה'. ואחר החורבן א"ל הקב"ה לא תקריב לי דמות קרבן שור וכשב ועז כי לא אכנס לירושלים כו' כי אם נפשות הצדיקים ותינוקות שלא חטאו והם עולים לריח ניחוח ע"כ. ובמהר"ע אמר ר"ח הקרבה זו אינה כשאר הקרבות אלא כאדם המקריב דורון לפני המלך ע"כ. ונגד מה שאמרו בתפלת י"ח ואשי ישראל כו' תקבל ברצון קבעו לומר ביעלה ויבא מלת וירצה. כי הפעם יזבלני אישי ריח ניחוח: **וישמע**. ברקיע הנקרא מכון כמ"ש (מ"א ח, לט) ואתה תשמע השמים מכון שבתך. כי השמיעה והקבלה הנכונה ה"א כ"א במכון שבתו. ורקיע השביעי נקרא שמי השמים. והוא כדמות הרקיע אשר ממעל והבן: **ויפקד ויזכר**. הוא ברקיע הנקרא ערבות שם אוצר

ענף יוסף

יעלה כו'. הא דאין מזכירין שבת ביעלה ויבא בר"ח או יו"ט שחל להיות בשבת. הטעם שהרי עיקר יעו"י לא נתיסד אלא על הזכירה והפקידה ואין שייך זכרון אלא בר"ח וביום טוב. דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון וגו' ולא הוזכר שבת באותה פרשה לפיכך אין צריכין להזכיר שבת במקום שעיקרו משום זכרון שהוא משום ר"ח ויו"ט (לבוש סי' תפ"ז סע"א):

עיון תפלה

יעלה ויבא. הזכיר כאן שמונה ניסות וקריבות, כי בעונותינו שרבו נסתלקה השכינה למעלה משמונת הרקיעים הנזכרים (חגיגה יב, ב) ריש לקיש אמר שבעה רקיעים הן, ושם (יג, א) ואמר רב אחא בר יעקב עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות, ושם תניין עזו ב"ה וכמסתיר פנים ממנו; לפיכך אנו מתאמצים להעלות תפלתנו למעלה משמונת המסכים האלה (שמונה מדרגות שבקדושה) המבדילים בינינו לבין אבינו שבשמים. ובביאור לשונות הללו ראה דברים נפלאים בביאור הגר"א ז"ל על סדר התפלה שנדפס מחדש (עיין בעץ יוסף) ועל פי דרכו של המחזור ויטרי דף קל"ו ודף שס"ז נפרש את התיבות הללו כנגד הזכרונות הנכבדות הנתונות לישראל כדי לחזק את לבו בה' אלהיו. **יעלה**, כנגד זכרון ירושלים שנאמר (תהלים

קלז

תקון תפלה

כיונו רבותינו בשוח"ט מזמור י"ז ובמדרש שמואל סו"פ ל"א שהעתקנו בעיון תפלה. ובתפלות ר"ה ויוה"כ מוסף המחזור אחר ותחזינה עינינו וגו' כמאז **ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות**, וחותם בא"י **שאותך לבדך ביראה נעבוד:**

יעלה ויבא. בסדור רב עמרם (דף לג ע"ב ועמוד פ"ב ומט ע"א) **יעלה ויבא יגיע יראה וירצה** וגו' **זכרוננו וזכרון אבותינו וזכרון ירושלים עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך ישראל לפניך לפליטה לטובה לחן להסד ולרחמים ביום** וגו' **לרחם בו עלינו ולהושיענו זכרנו** וגו' **לחיים בדבר ישועה** וגו' **והושיענו כי אל מלך חנון ורחום אתה**. ונוסח הרמב"ם **יעלה ויבא יגיע יראה וירצה ישמע ויפקד ויזכר לפניך זכרוננו זכרון אבותינו זכרון ירושלים עירך וזכרון משיח** וגו'. ונוסח מחזור ויטרי **יעלה**

וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם לר"ח רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לחוה"מ פסח חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: לחוה"מ סכות חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים

עץ יוסף

אומר הנשמות כמ"ש ועל נשמותינו הפקודות לך. והוא בסוד וה' פקד את שרה וגו' כי זכירה ופקידה אחת היא כי הנשמה היא המעלה זכרוננו ופקודת מעשינו כמ"ש בגמ' (תענית יא.) היא מעידה כו': זכרוננו ופקדוננו כו' עד וזכרון כל עמך בית ישראל כו'. הזכיר כאן ה' פעמים זכרון ופעם אחת פקדון כמו שמצינו ה' זכרונות לטובה ופקדון אחד לברכה. א' בפרשת וארא ואזכור וגו'. וד' פעמים בפרשת בחקותי וזכרתי וגו'. ופעם אחת פקידה בפרשת שמות פקד פקדתי וגו': לטובה לחן ולחסד כו'. ו' אלו כנגד ו' שאנו אומרים בברכת שים שלום טובה וברכה כו'. והם כנגד ו' ברכות שבברכת כהנים. שלום כנגד וישם לך שלום. טובה כנגד יאר ה' פ' כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב. מי יראנו טוב וגו' אור פניך ה' (תהלים ד, ז). ברכה כנגד יברכך ה'. חן כנגד ויחנך. וחסד כנגד וישמרך כמ"ש (דברים ז, יב) ושמר וגו' לך וגו' ואת החסד כדי שלא נאבד בעונינו צריך שמירת הברית. ורחמים כנגד ישא ה' פניו אליך. כי הוא נושא עון וכובש ונושא פנים אלינו כמ"ש בפ"ג דברכות (מהגאון רבינו אליהו מווילנא) [נדפס בבאורו לאו"ת]:

ובחיים

עיון תפלה

קלז, ו) אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, ובשוחר טוב מזמור קל"ז לפי גרסת הרא"פ זה הפסוק רוה"ק אמרו בשעה שאמרה כנ"י לפני הקב"ה למה נגלה תשכחנו אמר להם הקב"ה אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה וגו'. ויבא, כנגד זכרון משיח, כד"א כי הנני מביא את עבדי צמח (זכריה ג, ח). ויגיע, כנגד זכרון תחיית המתים, כד"א אשרי המחכה ויגיע, עיי"ש בפי' הג' מלבי"ם. ויראה, כנגד זכרון עקדת יצחק שכתוב שם (בראשית כב, יד) ה' יראה וגו' בהר ה' יראה. וירצה, כנגד זכרון הקרבנות, כד"א (ישעיה נו, ז) עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי, ועכשו תפלה במקום קרבן. וישמע, כנגד זכרון תלמוד תורה, כד"א (מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי ה' וגו' ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו. ויפקד, כנגד זכרון גאולת מצרים שנא' שם (שמות ג, טז) פקד פקדתי אתכם. ויזכר, כנגד זכרון ברית ראשונים, שנא' (ויקרא כו, מה) וזכרתי להם ברית ראשונים.—ועל פי דרכו של הר"ד אבודרהם בסדר תפלת הפסח דף ע"ח ע"א נפרש סדר התיבות בדרך הפשט, כל התיבות האלו נמשכות על זכרוננו האמור למטה; יעלה זכרוננו השמימה ויבוא אל מעון קדשך ויגיע אל המקום הראוי ויראה לפניך וירצה—ויתקבל ברצונך הטוב וישמע בכל העולם כלו כי פקד ה' את עמו וזכר בריתו אתם. באופן שחמש התיבות הראשונות מורות על עלית הזכרון למעלה, ושלש האחרונות מורות על תוצאתו אל הפעל. ואח"כ הולך ומבאר — מה יעלה ויבוא וגו'? זכרוננו ופקדוננו וגו', לפני מי? לפניך, ואיזה פעולה יעשה? לפליטה לטובה, כל זה יהיה ביום פלוני הזה שכתוב בו זכרון, שנאמר (במדבר י, י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון: חג המצות. כן נקרא בכתוב (דברים טז, טז) בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות. ובתלמוד נשתנו שמותיהם, חג המצות נקרא פסח (חולין פ"ג א' פסחים מ"ב א' ובכולא תלמודא), חג השבועות נקרא עצרת (ר"ה ד' ע"ב ופ"ז ע"א חגיגה י"ז ע"א ערובין מ' ע"ב) ועל בשבועתיכם (במדבר כח, כו) תרגם אונקלוס בעצרתיכון, חג הסוכות נקרא חג סתם (חגיגה שם ובמשנה ריש תענית ר"ה פ"ז ע"א), ובמשנה רפ"ג

דשקלים

תקון תפלה

ויבא יגיע יראה וירצה וגו' לחן לחסד לרחמים ולשלום וגו' לחיים טובים בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו וחמול ורחם עלינו והושיענו ומלטנו מכל צרה ויגון כי אל מלך וגו'. ונוסח אבודרהם יעלה ויבא יגיע יראה וירצה ישמע יפקד ויזכר וגו' (כנוסח ר"ע) כל עמך בית ישראל לפליטה לטובה לחן לחסד ולרחמים ביום וגו' זכרנו וגו' לחיים טובים בדבר ישועה וגו' וחננו וחמול ורחם עלינו והושיענו כי אל מלך וגו'. ונוסח הספרדים יעלה וגו' (כנוסח אבודרהם) אבותינו זכרון ירושלים עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך וגו' ולרחמים ביום וגו' (כנוסח רב עמרם) לחיים טובים בדבר ישועה וגו' (כנוסח אבודרהם) והושיענו כי אליך וגו'. ובסדור חסד לאברהם כמו בסדורי כל הספרדים, אלא שאינו גורס לבסוף שתי התיבות וחננו וחמול. ונוסח התימנים יעלה ויבא יגיע יראה ירצה ישמע יפקד יזכר לפניך זכרוננו זכרון אבותינו זכרון ירושלים

עירך

טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

עץ יוסף

ותחזינה עינינו כו'. ע"ש ותחז בציון עינינו (מיכה ד, יא) וכתיב כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. ואמר ברחמים ע"ש ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך. וכתיב רחם ארחמנו נאם ה'. כתב היערות דבש כשאומר ותחזינה עינינו כו' ישים אל לבו שיזכה שיהיה בזכותו. כי מה שהוא בזכותו יוכל לראות. ומה שהוא בזכות אבות אינו יוכל לראות. ולכך אשת לוט לא היתה יכולה לראות במפלת סדום שהיתה בזכות אברהם הצלתה. ולכך הבטיח הקב"ה לע"ל יגאל ישראל בזכותם כדכתיב אברהם לא ידענו וגו' כי הקב"ה יגאל לישראל בזכות שסובלים גלות המר ומקבלים באהבה ומאמינים ביחודו ומצפים לישועה כאשר היה במצרים

עיון תפלה

דשקלים בג' פרקים וכו' בפרוס הפסח בפרוס עצרת ובפרוס החג, ולא מצאתי טעם מספיק לזה: **ובדבר ישועה ורחמים.** וכן בתפלת אתה זוכר במוסף לר"ה וגם את נח וגו' ותפקדהו **בדבר ישועה ורחמים**, פירוש בדבור של ישועה ורחמים: **כי אל מלך חנון ורחום אתה.** במקרא (נחמיה ט, לא) כי אל חנון ורחום אתה, וכן נהגו רבים לסיים ביעלה ויבא של ברכת המזון בלי תיבת מלך, כמו"ש הר"ד אבודרהם בהלכות ברכות שער א' בשם הראב"ד „כשאומר יעלה ויבא בי"ט ור"ח בבהמ"ז אין לומר בסופו כי אל מלך חנון ורחום אתה, שאינו מן הדין להזכיר מלכות הארץ אלא מלכות שמים כדי שלא להשוותן" עכ"ל, וכ"כ בשל"ה דף פ"ב ע"ב וביוסף אומץ סי' תשפ"ג, ונראה להביא ראיה לסברא זו מסוגיא (ב"מ קי"ג ב') דכל הני היכא דסברי כל ישראל ב"מ הם סברי בעל כרחייהו דאין מסדרין לבעל חוב וג"ש דמיכה מיכה לא גמרי, משום דאיך יתכן לסדר ולמקצת מניה מאי דלא חזי ליה — הא ליכא מידי דלא חזי לבני מלכים. ולכאורה תימה הא חזינן בערכין דמסדרין דהא קרא כתיב, א"כ בהלכה ליתא להאי סברא? אבל לסברת הראב"ד שפיר, דלגבי מלכות שמים הם כי לא להזכיר מלכות בני אדם, ואפי' למ"ד כל ישראל ב"מ הם היינו לגבי ב"א דשוותייהו אבל לא לגבי שמים: **ותחזינה עינינו.** עפ"ה (מיכה ד, יא) ותחז בציון עינינו לכונה אחרת. ואמר בשובך לציון **ברחמים**, וכן לעיל בברכת בונה ירושלים ולירושלים עירך **ברחמים תשוב**, עפ"ה (זכריה א, טז) שבתי לירושלים

תקון תפלה

עירך זכרון משיח בן דוד עבדך זכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפליטה לטובה לברכה לחן לחסד ולרחמים ביום וגו' (כנוסח רב עמרם). לטובה פקדנו בו לברכה הושיענו בו לחיים בדבר וגו' וחננו ורחם עלינו ומלטנו בו מכל צרה ויגון ושמחנו בו שמחה שלמה כי אל וגו'. ונוסח בני רומא **יעלה ויבא יגיע** וגו' וזכרוננו וזכרון וגו' (כנוסח הספרדים) לפניך לטובה לחן ולחסד ולרחמים ולרצון ביום וגו' זכרנו וגו' לחיים טובים בדבר וגו' ורחמים וחוס וחננו וגו'. וכל אלה הנוסחאות הגורסות בדבר ישועה ורחמים בלי וי"ו נראה שממשיכות את הדבור לשלפניו, זכרנו וגו' פקדנו וגו' בדבר ישועה ורחמים, דומה למה שאנחנו אומרים בסוף תפלת אתה זוכר במוסף לר"ה ופקדנו בפקודת ישועה ורחמים, ומן חוס וחננו דבור בפני עצמו, ולכן הוסיפו בנוסח בני רומא וי"ו וחוס וחננו. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב **יעלה ויבא יגיע יראה וירצה יִשָּׁעֵה** (הם נקדו יִשָּׁעֵה וטעות הוא כי הקל עומד, וצ"ל יִשָּׁעֶה) ישמע יפקד ויזכר וגו' (כנוסח ר"ע) עמך בית ישראל יעלה לפניך לטובה ולרחמים ביום וגו' (כנוסח אבודרהם) והושיענו, מלטנו מכל צרה ומחלה כיגון ואנחה חננו ועננו והחיינו והושיענו כי אליך עינינו וגו' ותחפוץ בנו ותרצנו והחזינה וגו' ברחמים כמאז וכשנים קדמוניות בא"י המשיב וגו': **המחזיר שכינתו לציון.** במחזור רומא המחזיר ברחמיו שכינתו לציון, וכ"ה בתניא רבתי תפלה סי' ה'. אבל בכוזרי מאמר ב' סי' כ"ד ובמאמר ג' סי' י"ט ליתא, גם תיבת ברחמים שלפני החתימה ליתא בסימן זה ובמאמר ה' סי' כ"ג א):

מודים

א) לפי הנראה מפיוטי הקליר בקרובות לפורים שמסיים כפי ט בברכה זו „שוכן הודים לעבדו ביראה" שהיתה לפני פתחת החתימה „שאותך לבדך ביראה נעבוד" שכן סיום כל פיוטיו עם מעין החתימה, לפי שבמקומו בארץ ישראל הכהנים נושאים כפיהם בכל יום.

וי"ל הטל"ס סטמוניים אומרים במרולה אמן מודים ט' ולריך לכרילס טימטו הפסק עכ"ל:

(דה"ח) (א) כשאומר מודים כורע ראשו וגופו כאגמון בבת אחת (עי' א"ר בשם רש"ל סי' קי"ג) עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה וזקן וחולה שאינו יכול לשחות כ"כ כיון שהרכין ראשו דיו וכשהוא זוקף יזקוף בנחת ראשו תחלה ואח"כ כל גופו שלא תהא עליו כמשא (שם):

(בשמים ראש) כתב אבודרהם כשיגיע ש"ץ למודים וכורע. כל העם שוחין ואומרין הודאה קטנה המתחלת כמו כן במודים. שאין דרך העבד להודות לרבו ולומר לו אדוני אתה ע"י שליח. אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים. ואם יקבל ע"י שליח אינה קבלה גמורה. שיוכל להכחיש ולומר לא עבדתיו. אבל בשאר התפלה שהיא בקשה יוכל לתבוע צרכיו ע"י שליח. שכל אדם חפץ בטובתו ולא יכחיש ויאמר לא שלחתיו. וז"ש דוד אמרת לה' אדני אתה פי' אני בעצמי אמרתי לו ולא ע"י שליח עכ"ל:

כתב הלבוש ברכה י"ח מודים קבעוה אחר רצה. כיון שבאה עבודה באה תודה דכתיב זובח תודה יכבדנני כלומר אחר זביחת הקרבן תן הודאה להשי"ת עכ"ל:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ

עץ יוסף

במצרים שנגאלו בזכות אמנה. ולכך נאמר כי עין בעין יראו בשוב ה' (שבות) ציון. וכן בקשתנו ותחזינה עינינו כו': מודים. מודים עולה למנין מאה. לרמוז שאנחנו מודים לו במאה ברכות בכל יום ופי' מודים כו' נותנים הודאה אנחנו לך על שאתה הוא ה' אלהינו ורצית בנו לכנות שם אלהותך עלינו ועל אבותינו שהותך נקרא אלהי יעקב סלה. ולא החלפת אותנו באומה אחרת. ע"ד את ה' האמרת וגו' וה' האמירך כשבת סקכ"ס

עיון תפלה

לירושלים ברחמים, כי שיבת ציון וגאולת ישראל מחויבים להיות על כל פנים, אם ברחמים כשיזכו ואם ברוגז כשלא יזכו, וכמו שאמרו (סנהדרין צח, א) אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי או כלו חייב, לפיכך אנחנו מתפללים שישוב לציון ברחמים ולא ברוגז, כי יחזירנו בתשובה שלמה לפניו:

מודים אנחנו לך. כתב הרד"א בשם אבן הירחי (עי' במנהיג הלכות החול סי' ס"א) מודים אנחנו לך משתחוים אנחנו לך, השתחויתי (ש"ב טז, ד) מתרגמינן

תקון תפלה

מודים. נוסח ברכת הודאה בסדור רב עמרם מודים אנחנו לך יי אלהינו ואלהי אבותינו צור חיינו וגו' הפקודות לך הטוב כי לא כלו רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך ומעולם קוינו לך (גם במחזור אשכנז סביוניטה שכ"א ומעולם בוי"ו) ולא הכלמתנו יי אלהינו לא עזבתנו ולא הסתרת פניך ממנו ועל כלם וגו' שמך מלכנו לעולם ועד וגו' ויהללו לשמך הטוב באמת בא"י. ובמחזור לבני רומא מודים וגו' אבותינו על חיינו המסורים וגו'

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר

יוצרנו

עיון תפלה

מודים דרבנן. בירושלמי (ברכות פ"א ה"ח) תני ר' חלפתא הכל שוחין עם ש"צ בהודאה וכו' תנייא בשם ר' סימאי מודים אנחנו לך וגו' ברוך אתה ה' אל ההודאות, עיי"ש עוד נוסחאות שונות, ומסיק אר"י נהגין רבנין אמרין כולהון ואית דאמרין הדא או הדא. ובבבלי (סוטה מ' ע"א) בזמן שש"צ אומר מודים העם מה הם אומרים אמר רב מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך, ושמואל אמר (מוסיף אדרב וכן כלם, רש"י) אלהי כל בשר על שאנו מודים לך, ר' סימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית על שאנו מודים לך, נהרדעאי אמרי משמו ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו על שאנו מודים לך, ראב"י מסיים בה הכי כן תחינו ותחננו ותקבצנו ותאסף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך, אר"פ הילכך נימרינהו לכלהו, ע"כ. ונקרא מודים דרבנן משום דרבנן דבי מדרשא אמרוהו ולא תקנוהו אנשי כנה"ג. ופירוש על שאנו מודים לך כתב הר"י ן' מיגש בתשובה סי' נ"ם והא דאמרינן במודים דרבנן מודים אנחנו

תקון תפלה

מודים דרבנן. נוסח התלמוד (סוטה מ' פ"א) מודים אנחנו לך ה' אלהינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו כן תחינו ותחננו ותקבצנו ותאסוף וגו' רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. ובסדור רב עמרם י"א ע"ב מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלוה כל בשר וגו' (כמו בתלמוד) כן תחננו ותחינו

לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל

עץ יוסף

הקב"ה שלא יחליפנו באומה אחרת. ועל זה נותנים אנחנו הודאה לשמו ית': **צור חיינו**. פי' כי צורים המה האבות שמהם נחצבים הבנים כמד"א הביטו אל צור חוצבתם זה אברהם שממנו נחצבו כל גופות עם בני ישראל. אבל אתה ה' צור חיינו אתה. פי' מחצב חיותנו שממך נחצבו נשמותינו כי אתה הוא מחצב ומקור החיים ע"ש ויפח באפיו נשמת חיים: **מגן ישענו**. ע"ש ותתן לי מגן ישעך: **נודה לך ונספר תהלתך**. אמר ב' שבחים. הודאה ותהלה. נגד שני דברים שאמר להלן על חיינו ועל נשמותינו. נודה לך על חיינו המסורים בידך ע"ש הי חי הוא יודך. ונספר תהלתך על נשמותינו המופקדות לך ע"ש כל הנשמה תהלל יה: **ועל נשמותינו הפקודות לך**. יתן הודאה על החזרת נשמתו. שנפשו היא פקדון בכל לילה והוא מחזיר לו נשמתו. כמבואר בזוהר האי מאן דיהיב פקדון לחבירו והוא חייב לו הלא תופס בפקדון בשביל החוב. ואנו מפקידין בכל לילה הנשמות ביד הקב"ה והוא מחזירן לנו בכל יום ואינו תופסן בשביל מה שאנו חייבים

אהרית לשלום

ועל נשמותינו וכו'. לפי משפט הלשון ראוי לומר ועל נשמותינו הפקודות בידך ע"ד שנאמר בידך אפקיד רוחי. או הפקודות אתך. לא בקצר לך. ויתכן עפ"י מה דאיתא בספרי אמת דעשה זמנים נחלקת לתרי"ג חלקים כנגד תרי"ג צרופים שיש לשם הוי"ה. וכמו כן פועלים נשמות האדם באפו שנושם בכל שעה תרי"ג נשימות. שכל נשימה מתיחסת לצירוף של אותו רגע. זהו על חיינו המסורים בידך ע"ד שנאמר ואתה מחיה את כלם. שבכל רגע אתה משפיע רוח חיים להנבראים. ועל נשמותינו הפקודות ומנויות לך שנשימות האדם פקודות במנין אשר לך מתמספר לצרופי שמותיך:

עיון תפלה

מתרגמינן מודינא, עכ"ל, והוא רמז נאה מפני מה אנו שוחים במודים. אבל פשוטו כמשמעו מסכימים אנחנו לאלוהתך ולהנהגתך את העולם ומקבלים אותך באלוה. מלשון המשנה מודים חכמים לר"מ (ב"ק כ"ט א'), אלו ואלו מודים שיאלוקו (ב"ב קנ"ח ב'), הכל מודים בכן סו"מ (סנהדרין פ"ו ב'). וברש"י (סוכה מ"ה ב') ד"ה ולך שאנו מודים בו ולא כופרים, עכ"ל, והוא מלשון מודה בעיקר (פילוזין ס"ה פ"ב). אבל מודים אנחנו לך (דה"א כט, יג) פירושו מהללים אנחנו אותך או אנחנו נותנים לך תודה על כל הטוב שגמלת לנו: **צור חיינו**. מבטח עז להיינו: **מגן ישענו**. מלה"כ (תהלים יח, לו) ותתן לי מגן ישעך: **אתה הוא לדור ודור**. הוא סוף המאמר, מקביל למאמר **שאתה הוא ה' אלהינו וגו' לעלום ועד**. ויש אומרים כי לדור ודור נמשך למה שאחריו, **לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך**, עפ"ה (שם עט, יג) נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך: **ועל נשמותינו**

תקון תפלה

וגו' שבכל יום ויום עמנו ועל נפלאותיך וגו' רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך ומעולם קוינו לך לא הכלמתנו יי אלהינו ולא עזבתנו ולא הסתרת פניך ממנו על כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד כל החיים וגו' (בנוסח רב עמרם). ובנוסח מחזור ויטרי **מודים וגו' אבותינו צור חיינו וגו' וטובותיך שבכל יום ובכל עת ערב וגו' והמרחם כי לא תמנו חסדיך כי מעולם קוינו לך ועל כלם יתברך ויתרומם וישתבח תמיד שמך מלכנו לעולם ועד** וכל

יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וקימתנו

ענף יוסף

יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות. אנו נותנים: **לשמך** הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו. וכן תפגה

עיון תפלה

אנחנו לך על שאנו מודים לך כלומר מודים אנחנו לך הודאות יתירות וברכות מוספות על אלו שאנו מודים לך בתוך תפלותינו, ע"כ, ולפי"ז פירוש מלת על כמו על עולת התמיד (במדבר כח, י) שפירושה כמו להלן (שם שם, לא) מלבד עולת התמיד. אבל בפסיקתא רבתי פ"ט איתא אנו למנצח על גיתות **נצחו** למי שהוא נותן קילוס בפיהם של צדיקים לקלסו, רב אמר מודים אנחנו לך על שאנו מודים לך, ע"כ, כונתו לפרש כמו שפרש"י בגמ' שם על שאנו מודים לך על שנתת בלבנו להיות דבקים בך ומודים לך, עכ"ל, ולפי"ז פירוש מלת על כמו על דבר, ולכולי עלמא מודים דכאן פירושו נתינת תודה או קילוס: **יוצר בראשית**. עי' מש"כ (סג"ם) ס'

תקון תפלה

ותחינו ותקבצנו מארבע כנפות הארץ לחצרות וגו' (כמו בתלמוד). ובמחזור ויטרי דף י"ז **מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל** בשר

נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב

עץ יוסף

חייבים לו בעו"ה רבו מספר. ולכך אמר בזוהר שיש ללמוד הימנו שאין לתפוס פקדון חבירו אפי' הוא חייב לו. ומאן דתפס לית ביה מן בני הימנותא קדישא. ולכך אנו צריכין להודות ולהלל (יערות דבש): ועל נסיך שבכל יום עמנו. הם הנסים הנראים והנגלים שהם עמנו בידיעתנו: ועל נפלאותיך. הם הנסים הנפלאים ממנו ואין בעל הנס מכיר בנסו. ובכל יום קרה לאיש הישראלי נסים רבים ואין מרגיש כדכתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו. הרצון כי הקב"ה מכיר בנפלאות ונסים ואין בן אדם מכיר. ולולי נסי ה' כבר ח"ו תמנו לגוע כי כל שרי מעלה ומזלות רקיע לוחמים נגדנו כדכתיב רבים לוחמים לי מרום: ערב ובקר וצהרים. ע"ש לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם וגו' מקטב ישוד צהרים ואמרינן בגמ' קיימי עלן כי כסלא לאוניא. הרי שנפלאותיו עמנו בכל עת: הטוב. יחשוב לנוכח אתה הוא הטוב:

עיון תפלה

הפקודות לך. המופקדות אצלך, כמו שאמרו בספרי פרשת פינחס יפקד ה' אלהי הרוחות וגו' א"ר יוסי הגלילי סימן זה יהא מסור בידך כ"ז שהאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר אשר בידו נפש כל חי, ולשון פקדון בקשור למ"ד מצאתי לו חבר (ישעיה י, כח) למכמש יפקיד כליו: ועל נסיך שבכל יום (שאתה עושה בכל יום) עמנו. וכדר"א דאמר ר"א מאי דכתיב עושה נפלאות לבדו אפי' בעל הנס אינו מכיר בנסו (נדה ל"א א'). השם נס משהמשים בו רז"ל על כל מחזה יוצא מגדר הטבע, כמו (אבות פ"ה משנה ד') עשרה נסים, הרואה מקום שנעשו בו נסים (ברכות נ"ד א'), ששה נסים נעשו לפינחס (סנהדרין פ"כ ב'): שבכל עת. מופסק ממה שאחריו: ערב ובקר וצהרים. שב על נודה לך, על כל אלה נודה לך ונספר תהלתך ערב ובוקר וצהרים: הטוב וגו' חסדיך. אתה הוא הטוב האמתי כי לא כלו רחמיך (איכה ג כ"ב, וברש"י שמות ל"ג י"ט אף אם תכלה זכות

תקון תפלה

וכל החיים יודוך סלה בא"י. ונוסח הרמב"ם מודים וגו' אבותינו צור חיינו ומגן ישענו וגו' בידך על נשמותינו הפקודות לך על נסיך שבכל יום ויום ועל נפלאותיך שבכל עת וגו' ועל כלם יי אלהינו אנו מודים לך הטוב כי לא כלו וגו'. ונוסח התימנים מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו צור חיינו מגן ישענו וגו' (כנוסח הרמב"ם) נסיך ונפלאותיך שבכל עת ועת ערב וגו' רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך כל החיים יהללו את שמך הגדול כי טוב האל הטוב בא"י. ונוסח הספרדים מודים וגו' לעולם ועד צורנו צור חיינו ומגן ישענו וגו' כי לא כלו רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך ועל כלם יתברך ויתרומם ויתנשא תמיד שמך מלכנו לע"ו וכל החיים יודוך סלה ויהללו ויברכו את שמך הגדול באמת לעולם כי טוב האל ישועתנו ועזרתנו סלה האל הטוב בא"י. ונוסח אבודרהם מודים אנחנו לך צור חיינו ומגן ישענו, אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו וגו' רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך ועל כלם יתברך ויתרומם תמיד

וְקִימְתָנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ ולעשות

ענף יוסף

הבא שתחיים ותקיימנו כו' (אבודרהם): לשמור חקיך וכו' על שאנחנו מודים לך. אנחנו מודים לך על שנתת בלבנו להיות מודים לך (יעב"ץ). ואבודרהם פי' אנחנו מודים על שזכיתנו מכל האומות וקרבתנו להודות לך. והלבוש פי' נזכה שתקיימנו ותחיינו כו' בזכות שאנחנו מודים לך תמיד ומשתפים לעבודתך עכ"ל:

עיון תפלה

בברכת ברוך שאמר בדבור המתחיל ברוך עושה בראשית בשם הר"י אבטולי בעל ס' מלמד התלמידים: על

תקון תפלה

בשר וגו' הגדול על פי שהחייתנו וגו' ותקימנו ותקבצנו מארבע גליות להודות לך בחצרות קדשך לשמור ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. ובאור זרוע חלק ראשון הלכות תפלה סי' צ"ז מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו ואלהי כל בשר וגו' הגדול על שהחייתנו וגו' ותקימנו ותקבצנו מארבע ותאסוף גליותינו בחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. וברמב"ם הלכות תפלה פ"ט ה"ד מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי כל בשר וגו' כן התחיננו ותחננו ותאסוף וגו' לשמור חקיך ולעבדך באמת ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו וגו'

כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

עץ יוסף

והמרחם. אתה הוא המרחם: כי לא תמו חסדיך מעולם. כתב הגאון יעב"ץ דע שתיבת מעולם נקשרת למעלה. והאומרים מעולם קוינו לך טועים. שהלשון מיוסד על הכתוב זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה עכ"ל: קוינו לך. פי' לכן קוינו לך על שרחמיך וחסדיך אין להם הפסק עולמית:

ספרקן

עיון תפלה

זכות אבות רחמי לא כָלִים) והמרחם האמתי כי לא תמו חסדיך. כמו שנאמר (תהלים קג, יז) וחסד ה' מעולם ועד עולם: מעולם קוינו לך. כמו לעולם, או מעולם ועד עתה, או מעולם ועד עולם. ויש מפסיקים כי לא תמו חסדיך מעולם. חסדיך אשר מעולם המה לא תמו לנצח:

על

תקון תפלה

תמיד שמך מלכנו לעולם ועד וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך הגדול באמת כי טוב בא"י. ונוסח מנהג כפא וקראסוב מודים וגו' לעולם ועד על חיינו וגו' הפקודות לך הטוב כי לא כלו רחמיך המרחם, וכי לא תמו חסדיך, כי מעולם רבות קוינוך לא הכלמתנו וכו' ולא עזבתנו וכו' ועל כלם יתרומם ויתברך וישתבח שמך מלכנו לע"ו וכל החיים יודוך סלה ויהללו ויברכו ויודו לשמך הטוב באמת חי העולמים ונודה לך האל הטוב בא"י:

וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ: בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עיון תפלה

על שאנחנו מודים לך. בגמרא סוטה הכ"ל ובפסיקתא רבתי שם ובסדור רב עמרם דף י"א ע"ב וברמב"ם הלכות תפלה פ"ט ה"ל ובמחזור רומא ובאבודרהם מ"ב ע"ב ובסדורי התימנים ובשו"ת ר"י ן' מיגש סי' ל"ם וברוקח הלכות תפלה סוס"י שכ"ב ובאור זרוע סי' ל"ז ובמחזור ויטרי דף י"ז ובכל הסדורים הקדמונים על שֶׁאָנוּ מודים לך, והמדקדקים ובסדורי האחרונים מדפיסים שאנחנו על פי הכל בו סי' קכ"ב בעלינו לשבח „ואנחנו כורעים גרסינן ולא גרסינן ואנו כורעים כי אין בכל הקריאה רק אנחנו (כנ"ל) ובכל מקום ואנו לשון אניות כמו וְאָנוּ הדיגים (ישעיה יט, ח), וְאָנוּ ואבלו (שם ג, כו)" עכ"ל, אבל הדבר תמוה, איך אפשר להחליף אָנוּ מלעיל באָנוּ מלרע? ולקריאת הגאון ר"י יעב"ץ ז"ל אָנוּ האל"ף בח"פ הדבר יותר תמוה, איך אפשר להחליף אֲנוּ באָנוּ חטף פתח בקמץ רחב? ומה שאין בכל הקריאה כי אם אנחנו, לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד (חולין קל"ז ב'). ומצאנו שרוב התפלות נתקנו בסגנון הלשון העברית שהיו מדברים בני אדם בימי חכמי המשנה, כמו בעבודה המחזיר שכינתו לציון החת המשיב, ובתפלת ומפני חטאינו שנשתלחה במקדשך תחת שנשלחה, ובברכות השחר שלא עשני גוי (מנחות מ"ג ב' לפי גרסת התוספתא) ובברכת אלהי נשמה רבון כל המעשים, ובברכת ישתבח כי לך באה תחת נאוה, וביוצר וטתנים רשות תחת רשיון (עזרא ג, ז) ובקדושה כשם שמקדישים אותו תחת כמו, וכן בחילה לא נמצאת במקרא, וכן בִּרְחָמָן חרות פֻּרְקָן וקבעו שמונת ימי חנוכה, זן ומפרנס בפעל תצריכנו, והתקין צורת הלבנה, התקין לו ממנו בנין עדי עד תחת תִּכֵּן, וכיוצא בהם אין מספר. ועי' מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה ריש מסכת תרומות ומה שכתבנו לעיל בברכות השחר פיסקא לעולם יהא אדם בד"ה מה אנו, וכ"ה בטור סי' קכ"ז: ברוך אל ההודאות. בירושלמי שם חותם בשם ברוך אתה ה' אל ההודאות, וכן היה נוהג הרא"ש וכן פסק הגר"א, ואנן נהגינן כהב"י בטו"ע או"ח סי' קכ"ז ס"א:

תקון תפלה

וגו'. ונוסח בני רומא מודים כורעים ומשתחוים אנחנו לפניך אלהינו אלהי כל בשר וגו' תחינו ותחננו ותאסוף גליותינו מארבע כנפות הארץ ונשוב לשמור חקיך ולעשות רצונך באמת ובלבב שלם על שאנו וגו'. ונוסח הספרדים שוה לנוסח אשכנז לגמרי, רק שבנוסח ספרדי ליווארנא באה תיבת ותחננו ומסיים עַל שאנו, ובנוסח ספרדי מנהג כפא וקראסוב — כן תחינו ותחננו ותאסוף וגו' ולעבדך באמת ובלבב שלם על שאנו וגו'. ובאבודרהם דף מ"ב ע"ב כתב הטעם לאמירת הצבור מודים דרבנן וז"ל „שאין דרך העבד להודות לרבו ולומר לו אדוני אתה ע"י שליח אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים ואם קבל על ידי שליח אינה קבלה גמורה, אבל בשאר התפלה שהיא בקשה יכול לתבוע צרכיו על ידי שליח" עכ"ל:

על

(דה"ח) (א) בחנוכה ופורים אומרים על הנסים שלח לומר על הנסים ונזכר קודם שאמר השם מברכת הטוב שמך אפילו אמר ברוך אתה חוזר ואומר על הנסים אבל אם כבר סיים הברכה או שאמר ברוך אדי אינו חוזר (תרפ"ב ותרל"ג): (ב) ובשאר ימים אם אמר על הנסים בפיסא דהוי שקר נמור דאמר בימים ההם בזמן הזה אך אם בשושן פורים אמר על הנסים אף שאין לאמרו מ"מ אינו חוזר (ע"ן סי' תרל"ג):

לחנוכה **וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בִּזְּמַן הַזֶּה:**

עץ יוסף

הפרקן. ויפרק מבית עבדים מתרגמינן ופרקך: ועל המלחמות שעשית כו'. הנה במ"ס וברמב"ם הנוסחא ועל המלחמות כשם שעשית כו'. אבל התוס' בפ"ק דמגילה דף ג' כתבו יש שאין אומרים כשם לפי שאמרו חכמים לעולם לא ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות. ושפות הוא שהרי האי טעמא לא הוי אלא למתפלל בלשון יחיד אבל בשביל הצבור שרי. אבל נראה שאין לאמרו מטעם אחר משום דאמרו חכמים דכל דבר דהוי דלהבא תקנו בלהבא. ובדבר דהודאה הוי לשעבר ע"כ. ובא"ח כתוב דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. ועי' בטור וב"י בסי' תרפ"ב: בימים ההם בזמן הזה. הלבוש בסי' תרפ"ב גרס ובזמן הזה. וכתב ז"ל ופירושו שאנו מודים לך על הנסים שעשית לאבותינו בימים ההם וגם אנו מודים על הנסים שעשית לנו בזמן הזה. שבכל יום ויום הוא עושה עמנו נסים נגלים ונסתרים בזמן הזה כמו בזמן אבותינו. ואח"כ מפרש ואמר קצת מהנסים מה שעשה לאבותינו בימים ההם ומעין המאורע הוא מה שעשה בימי מתתיהו כו' וכן בפורים בימי מרדכי כו'. ויש מדקדקים לומר בזמן הזה בלא וי"ו ותהיה הודאתנו על הנסים שעשה לאבותינו בזמן ושנה וחדש כזה שאנו עומדים בו עתה ולא תהיה ההודאה רק על נס של חנוכה או של פורים לבד. אבל נ"ל שטוב יותר לומר בוי"ו כדי לכלול כל הנסים ולפרש אותו הנס שהוא עכשיו מעין המאורע שכן דרך נוסח תקנות חז"ל בכ"מ לכלול כל הדברים הדומים וגם אותו עיקר הדבר שהוא צריך לברך עליו עכ"ל. אבל מעי"ש כ' ואני אומר שאפי' בוי"ו משמעו של אותן נסים שעשה לאבותינו בזמן הזה של החדש הזה כו' (א"ז):

ענף יוסף

ועל הנסים. בוא"ו כל"ג. וכ"כ בעל תפס יהודה וכן כתב באור ח"ש אבל בברכת המזון. וס"ס בנידון דידן בברכת הודאה. וקאי אדלעיל מיניה כמ"ש ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך כו' ועל הנסים כו' (שערי תפלה): ועל המלחמות. בשערי תפלה כתב בנ"ל על בלא וא"ו. ונ"ל שטעמים הודאה על התשועה בנפשה על המלחמות. אבל על נוסח ועל המלחמות קשה היאך נותנים הודאה על המלחמות והלא כתיב וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום:

עיון תפלה

על הנסים ועל הפרקן. בשרש עברי ויפרקנו מצרינו (תהלים קלו, כד), ומשקלו ארמי יקום פֻּרְקָן:

מתתיהו

על עמך (אולי צ"ל ועל עמך, ואולי ר"ל — וכונתם היתה על כל עמך) לְשַׁכְּחָם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' ביד מעטים ורשעים ביד צדיקים טמאים ביד טהורים וזדים ביד וגו' וקבעו שמונה ימים בהלל והודאה לשמך, וכשם שעשית עמהם נס כן עשה עמנו ה'

תקון תפלה

על הנסים. בסדור רב עמרם דף ל"ה ע"ב על הנסים ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפרקן וגו'. בימי וגו' כשעמדה עליהם וגו'

לפורים **וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בִּזְּמַן הַזֶּה:**

תקון תפלה

על הנסים לפורים. בסדור רב עמרם סדר פורים על הנסים על הגבורות ועל התשועות על המלחמות ועל הפדות ועל הפרקן שעשית וגו' הרשע ובקש וגו' הפרת עצתו וגו' והשבות לו גמולו וגו' העץ, כשם שעשית עמהם פלא ונסים כן וגו' (כמו בחנוכה). ובמחזור לבני רומא

לחנוכה **בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ**

עץ יוסף

חשמונאי. פי' יוחנן המכונה חשמונאי (אבודרהם). וי"א חשמונאי לשון גדולה כמו יאתיו חשמנים (ב"י). והקדימו כהן גדול להכינוי כי עיקר השם יוחנן (פ"מ). כתב הכל בו יש ם קכ"ד תיבות כמנין יוחנן שתקנו. וי"א קכ"ה כמנין כהנים (א"ר): **להשכיחם תורתך.** דברים שיש בהם טעם וחכמה ע"ז היה להם קנאה. ע"ד כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים.

דובר שלום

להשכיחם תורתך. על סורה המושכלת שהו התבונות להשכיחם. ועל חוקים הבלתי מושכלים שהו מתבולה להעבירם מהם לבל יעשום כלל. ויתכן עוד שקיום החוקים אינם תלוי השכל רק תלוי המצוה שהי' ליה לעשותם וכאשר הם עמדו להשכיחם תורתך שישכחו אשר התורה היא שלך ואתה צוית בזה עלמו גרמו להעבירם מחקי רצונך: אבל להעבירם מחקי רצונך אדרבה הם

עיון תפלה

מתתיהו בן יוחנן כהן גדול. בן שמעון הצדיק משיירי כנה"ג כנודע בצדקתו (יומא ל"ט א'), ולשמעון שלשה בנים הבכור שמעי ומשנהו חניו ויוחנן הוא הצעיר. ולא הלכו בניו הגדולים בדרכיו (מנחות ק"ט ב') ויכהן אלעזר אחיו תחתיו, כי יוחנן עודנו צעיר לימים. הוא אלעזר הכהן הגדול אשר שלח שבעים זקנים מזקני ישראל לתלמי פילאדעלפוס מלך מצרים

תקון תפלה

אלהינו נסים ונפלאות בעת הזאת ונודה לשמך הגדול סלה, ועל כלם וגו'. ובהגהות מיימוניות על סדר

לפורים **בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים**

עץ יוסף

בקש להשמיד כו'. כלומר המן בקש להשמיד את ישראל אע"פ שהיה בידם זכות והקב"ה ממתין להשמיד את העו"ג עד שלא ימצא זכות בידם. כדאמרי' בתנחומא והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלים אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מי ממחה בידך על שאתה אומר אבקש אמר להם כשאבקש להם זכות ולא אמצא להם זכות אשמידם באותה שעה: **להשמיד.** זה כלוי בנים כמז"ל על פסוק ובאהרן וגו' להשמידו: **להרוג.** אח"כ את הגדולים אבותם. שהיא מיתת אכזריות שאבות יאכלו טסר בראותם ברעות לאחיהם לעיניהם תחלה ורצ.

אחרית לשלום

להשמיד וכו' ביום אחד. מלילת ביום אחד שפי' מה שבארנו בכפלים לגוסיה בפ' יתרו דבהיות ישראל כאיש אחד חברים כמו שהיו במ"ת ויחן ישראל לשון יחיד, אז המה מושפעים בכל הטובות ממקור האחדות של הבורי"ת. אך בהיותם נפרדים זה מזה כמו שהיו בעת החורבן בשנאת חנם אז לא יחיל טובם ע"ד באמר פני ה' חלקם וגו'. זהו שאמר המן ישנו עם אחד מפוזר ומפורד. דאף שהם בעצם עם אחד המתאחדים ואז לא יוכלו לשלוט בהם. אך המה כעת מפוזר ומפורד בהפרדה חלוקים זה מזה ולא יחיל טובם. לכן אם על המלך טוב יכתב לאבדם. ואין מלילם כעת. לכן צוה להשמידם ביום ואח"כ יהרגם הם. ואח"כ. **ולאבד.** את הגופים

עיון תפלה

בימי מרדכי ואסתר וגו' כשעמד עליהם המן. אפשר לפרש עליהם על אבותינו הנזכר לעיל בכל הנסים שעשית לאבותינו. ואפשר לפרש עליהם על מרדכי ואסתר, ואע"פ שעל אסתר לא עמד כי אם על מרדכי, מ"מ אם עלתה בידו להמית את מרדכי גם אסתר היתה מתה כי כבר גלה מעליה, והרי זה כאלו עמד על שניהם. וכאשר נבזה בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו לכן בקש להשמיד וגו' את כל היהודים:

תקון תפלה

על הנסים וגו' כמו בחנוכה ובזמן הזה וגו' הרשע ובקש להשמיד להרוג לאבד וגו' והשבות לו גמולו וגו' העץ, וכשם וגו' (כמו בחנוכה). ובסדורי התימנים על הנסים ועל הגבורות ועל התשועות שעשית וגו' (כמו בחנוכה) בימי מרדכי ואסתר כשעמד המן הרע על עמך בית ישראל ובקש וגו' ביום אחד ושללם לבז, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם וגו' (כמו בחנוכה) את נקמתם הפרת את עצתו וגו' והשבות לו גמולו וגו' העץ ועשית לך שם גדול בעולמך ולעמך ישראל עשית וגו' (כמו בחנוכה) עמהם פלא ונסים כך עשה וגו' (כמו בחנוכה). ובמחזור ויטרי דף ס"ח על הנסים וגו' (כמו בחנוכה) בימי וגו' הרשע ובקש וגו' וקלקלת מחשבתו והשבות לו גמולו וגו' העץ, וכשם וגו' (כמו בחנוכה). ובסדורי הספרדים על הנסים וגו' (כמו בחנוכה) בימי וגו' והשבות לו גמולו וגו' העץ ועשית עמהם וגו' (כמו בחנוכה). ובאבודרהם מסיים אחר

וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים

עץ יוסף

הם מונים ישראל. וישראל עושים החקים לעשות רצון ה' נגד בלי טעם. א"כ אין זה מהמת קנאה רק זדון לבם בלי שום שוגג. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. אע"פ שלא הקדימו תפלה לצרה

עיון תפלה

לתרגם לפניו את התורה יונית (מגילה ט' ע"א מגלת תענית מאמר אחרון, מס' סופרים פ"א ה"ז), וירע הדבר בעיני חכמי ישראל כי חלל בת אל חי בתתו אותה בידי זרים ואת פי הסנהדרים לא שאל, ויבירוהו

תקון תפלה

סדר התפלה כ' וז"ל ורבותינו מצרפת אומרים שאין לומר כשם שעשית לפי שאין תפלה בהודאה וכו' עכ"ל. ובמחזור לבני רומא על הנסים ועל הגבורות

מכהונתו וישימו את מנשה בנו לכהן גדול החתיו, ואחרי מות מנשה עלה יוחנן בן שמעון על כסא הכהונה (מקורות לזה ראה ספרי תולדות ישראל לקח העבריים ושנים הערה 4). הוא יוחנן כהן גדול אשר היה משגב לתורת ה' כל ימי חייו **בְּרַב** לתקן תקנות נכבדות למשמרת הדת והעם (סוטה מ"ז א' ועיי"ש בספרי תולדות ישראל הנ"ל). ומתתיהו בנו לא היה כהן גדול כי אם כהן נכבד בעל בעמיו וצדיק כביר אשר ישב בהר המודעית בנחלת מטה בנימין, ולו חמשה בנים צדיקים גבורי חיל אשר מסרו את נפשם על קדושת השם להציל את ישראל מיד הרשעים היונים. משפחת בית מתתיהו היתה נקראת **חַשְׁמוֹנַי**, אולי על שם חשיבותה, ככתוב (תהלים סח, לב) יאתיו חשמנים מני מצרים. ובניו היו כותבים על דגלם תיבת מכבי, יש אומרים שהוא נוטריקון מי כמכה באלים ה'. ויש אומרים שהוא נוטריקון מתתיהו כהן בן יוחנן, ועשו זאת לזכר אביהם הצדיק. וכתב הר"ד אבודרהם בספרו דף ע"ד ע"א אע"פ שהיו חשמונאי ובניו חסידים ואנשי מעשה לקחו להם את המלוכה שלא כהוגן שהם היו כהנים וכהן אין לו חלק במלכות (כי המלוכה היא לבית דוד שהיו בימים ההם), ולפי שנתעטרו בעטרה שאינה שלהם סבב הקב"ה **נִקָּם** עליהם את הורדוס עבדם אשר כלה זרעם (ב"ב ג' ע"ב) עכ"ל, וכמעשה הזה היה אחר שעלה הלל מבבל ויהי נשיא הסנהדרין (פסחים ס"ו א') בימי מלחמת האחים (ב"ק פ"ב ע"ב) וכבר היה בירושלים איש מבית דוד (כתובות ס"ב ע"ב) הראוי למלוכה ובכל זאת לא מסרו המלוכה בידו, על כן הרה גם אף ה' וישלח בהם את האדומי הזה: ובקלת טמאות **אַנְטִיָּכוּס**. הוא אנטיוכוס **אֶפִּיפַאנֶעס** מלך סוריא; ולהעבירם מחקי רצונך. יסוד הלשון לא עברתי ממצותיך (דברים כו, יג). וחקי רצונך פירוש החקים שרצית בם: רבת את ריבם. עפ"ה (איכה ג, נח) רבת ה' ריבי נפשי: דנת את דינם. עפ"ה (ירמיה כב, כז) דן דין עני: נקמת את נקמתם. עפ"ה (שם נא, לו) הנני רב את ריבך **וְנִקַּמְתִּי** את נקמתך, ונראה שגם בסדור ראוי לנקד **נִקַּמְתָּ** בפיעל כמו שהוא במקרא. וסדר הלשון כך הוא, בתחלה רבת את ריבם עוד בטרם דנת את דינם אם ראוים הם להגלה או לא, כי **קִנֵּאתָ** לשמך הגדול המחולל בגוים, ואח"כ דנת את דינם למור כי מצאת אותם זכאים, ואז נקמת את נקמתם כראוי: מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים. ביאור על רבת את

מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עשר

עץ יוסף — אחרית לשלום

כל יקברו. ופי' מ"ם להשמיד להרוג הוא. מנער ועד אחד דפ"י אחדות כל יום אחד ניכר ביותר תכונת זקן. כי מן הנערים יתחילו. ועל אבותם אמר על פרידותם בהכנה הפכית. וכאשר אסתר הכניסה זאת זקן. ואח"כ ע"ד זה: טף. הם העוללים ויונקים על חיק אמותם ואח"כ הנשים בעצמן. וזה ביום אחד כי אין הפור עוזר לו כי אם ביום ההוא. והיה הנוי ושלום לבזו אחר אומר להרוג וגו' עם היות שאין הבזה מעלה ומורדת אל המתים שכבר מתו. אך הוא שכדי שלא יתעצלו בדבר אמר בשם המלך שיהיה שללם לבזו אל ההורגים ולא יהיו כהרוגי מלכות שממונם למלך כי בזה החלש יאמר גבור אני על חמדת השלל להרוג ולאבד. ולזרוס אמר להרוג ושללם לבזו אחר הזכירו הרג ואיבוד קטן וגדול. לומר שלא יהיה שללם לבזו רק אחר שיהרגו כולם כל יתאו לב לשלול של הנהרגין ראשונה ויחיו הנותרים או יברחו למלט נפשם. אך עתה בדעתם שבבזה לא ישלחו את ידם עד אשר לא יחיו כל נשמה כל עיר ועיר מאשר אתם. יזהרו בכל פנו לבלתי החיות נפש כל חי (אלשיך): בשלשה עשר לחדש שנים עשר ס'. יש לשאול כיון

תקון תפלה

על העץ ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך וכו'. ובסדור מנהג כפא וקראסוב על הנסים וגו' בפא

בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד

עץ יוסף

להרס. רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם שלא ע"פ דרך הטבע רק נס מפורסם. שהרי מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ע"פ מ"ש בזוהר הקדוש מפני

דובר שלום

ורבים כו'. פ"י מה דאיתא בב"ר פ' ג"ע אלו יונים מרובים באוכלוסין ואלו בני לוי מועטים באו מרובים ונפלו ביד מועטים. וזדים ביד עוסקי תורתך ע"ד שאמר זדים הליצוני וגו' מתורתך לא נטיתי: וטמאים וכו'. לכאורה אין זה מפעולת הנס דטומאה וטהרה ורשעים וצדיקים וזדים ועוסקי תורה אינם מעניני גבורה וחולשה לחשוב התגברות הטהורים על הטמאים לנס. ויתכן ע"פ מאחז"ל גוים דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו. מאן קרי לדכן. טומאה מתשת כחו של אדם. א"כ יש גם בעניינים אלו גבורה וחולשה ונגברו מכח הנס החלשים על הגבורים. וכלל בזה מחשבה ודבומ"ע שענין טומאה וטהרה יתכן גם במחשבה. שיש מחשבה מטהרת ויש מחשבה מטמאה כמאמר חז"ל ונטמתם ונטמאתם. ורשעים וצדיקים הוא במעשה. וזדים ביד עוסקי תורתך היינו בדבור:

ברכנו

עיון תפלה

דינם בפרט דנת את דינם, כי אין לך נרדפים בעולם יותר ממתי מספר חלשים שנפלו עליהם המון גבורים רבים, וכבר אמרו רבותינו (קה"ר פ"ג פסוק מה שהיה) ר"ה בשם ר"י אמר לעולם האלהים יבקש את נרדף וכו' רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף מ"מ, ובויקרא רבה פכ"ז סי' ה' מביא אפילו צדיק רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף מ"מ, לפיכך רבת את ריבם תיכף ומיד עוד בפרט דנת את דינם ומלאתם רצוים לכך, לבל יאמרו בגוים עזבת את הארץ ותעשה אדם כדגי הים שכל הגדול מחברו בולע את הקטן: וטמאים ביד טהורים וגו' צדיקים

תקון תפלה

הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפרקן ועל הפדות שעשית עמנו ועם אבותינו בימים וגו' כשעמדה עליהם וגו' הרשעה לְשַׁכְּחָם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' גדול וקדוש בעולם ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ואחר כך באו בניך וגו' בחצרות קדשך וְקָבְעוּם שמונה ימים בהלל והודאה, וכשם שעשית עמהם נס כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים בעת הזאת ונודה לשמך הגדול סלה. וקרוב לזה בסדור מנהג כפא וקראסוב בשנוים קלים, על הנסים וכו' ועל הפדות ועל הפרקן וכו' ובזמן הזה וכו' ביד מעטים ורשעים ביד צדיקים וטמאים ביד טהורים וזדים וגו' וקדוש ולעמך וכו' והודאה, עד באן ותו לא. ובסדורי התימנים על הנסים ועל הגבורות ועל המלחמות ועל התשועות ועל הפדות ועל הפרקן שעשית עמנו ועם אבותינו וגו' על עמך בית ישראל לבטלם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' צרתם ודנת את דינם ורבת את ריבם ונקמת את נקמתם ומסרת וגו' צדיקים ופושעים ביד עוסקי תורתך ועשית לך שם גדול בעולמך ולעמך ישראל עשית פלא ונסים, כשם שעשית עמהם נסים וגבורות כך עשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת, ועל כלם. וגם באור זרוע חלק שני סי' שכ"ז מתחיל על הנסים ועל הגבורות. ובמחזור ויטרי דף ס"ח על הנסים ועל הפרקן וגו' ועל המלחמות פדות ופרקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה וגו' כשעמדה עליהם מלכות וגו' על עמך ישראל להשכיחם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' חלשים רבים ביד מעטים וגו' תורתך לך עשית שם וגו' כהיום

עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ

עץ יוסף

שהפיל פור והגיע לחדש אדר למה המתין עד י"ג בו ולא כתב בספרים להיות בר"ח אדר או לשבעה בו

אחרית לשלום

לומר גם היא לך כנוס את כל היהודים בכניסה המאחדת פרידתם. ובזה ישלטו כמה בשונאיהם ביום האחד אשר אמר להשמידם. ולכן נאמר במגילה וקבל היהודים לשון יחיד לפי שזכו שבת גאולתם להתאחד כאיש אחד. וזהו שנאמר בגאולה האחרונה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים וגו' והכיתי את הארץ חרם. דאשר מהסכלת להכות הארץ חרם לכלות זכרו של עמלק מהסכלת שיהיו בתכלית האחדות. לכן אנכי שולח לכם את אליה וגו' והשיב לב אבות על בנים שיתאחדו כולם כאיש אחד חברים ואז יכלה זע"ע:

תקון תפלה

(כמו בחנוכה) בימי וגו' המן הרע ובקש וגו' ביום אחד ושלם לבו וגו' והשבות לו גמולו וגו'. ויש להעיר שגם בלשון המדרש במדבר רבה פי"ד סי' א' שהבאתי לעיל בעיון תפלה הלשון והשיבותי "לו" גמולו עיי"ש:

צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כָּךְ

עץ יוסף

מה עובדי כוכבים נצורים כו' בודאי ע"פ נס היה. ומה עשה ה'. הם משנאתם ומזדון לבם רצו לבטל אפי' החקים שאין בהם קנאה. מסרם ה' ביד עוסקי תורתו. ע"ד ברכת התורה לעסוק בדברי תורה שפי' שנצטוינו לעיין ולפלפל בהם על דרך האמת וכבר אמר החוקר אין שמחה כהתרת הספיקות. וזהו וזדים ביד עוסקי תורתך (פ"מ). והא"ר כתב דזדים כוונתו על פריצי ישראל שהיו באותו הזמן כדאיתא ביוצרות. ומצינו בפ"ק דגיטין דקאמר השכם והערב עליהם בבית המדרש והם כלים מאליהם כו' לכך אמר ביד עוסקי תורתך עכ"ל: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ע"ש לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי וגו' וכתיב בתריה וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים וגו': ופרקן כהיום הזה. דגם היום היה התשועה והפורקן. כי בכל שנה בימים הללו מתגלה הנס והשי"ת משפיע בימים הללו לעמו תשועה ופדיון:

לדב"ר

עיון תפלה

וגו' עוסקי תורתך. ביאור על דנת את דינם, כי דנת אותם ומצאתם טהורים וצדיקים ועוסקים בתורה לפיכך אינו מן הראוי שינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. ומליצת וזדים ביד עוסקי תורתך לקוחה מן המקרא (תהלים קיט, נא) זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי (שלטי הגבורים על הגהות מרדכי ריש פרק שני דשבת): ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ביאור על נקמת את נקמתם, כמו שאמרו רבותינו בויקרא רבה ריש פרשה כ"ד תניא אמר רשב"י אימתי שמו של הקב"ה מתגדל בעולמו בשעה שעושה מדת הדין ברשעים, שנאמר והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזקאל לח, כג), נודע ה' משפט עשה (תהלים ט, יז), בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' (ירמיה טז, כא), ע"כ, ועי' רש"י ריש פרשת וארא, ובשוחר טוב מזמור ק"ג אימתי הקב"ה מתקדש בעולמו כשנפרע מן הרשעים: ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה. עש"ה (ש"א יט, ה) ויעש ה' תשועה גדולה לכל ישראל: כהיום הזה.

תקון תפלה

הזה ואחר כך באו וגו' להודות ולהלל לך על רוב נסיך ונפלאותיך, וכשם שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים לטובה בעת הזאת, ועל כלם. ובסדורי הספרדים על הנסים וגו' התשועות ועל הנפלאות ועל הנחמות שעשית וגו' ישראל לְשַׁכְּחָם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' מעטים ורשעים וגו' וטמאים וגו' וזדים וגו' ולך עשית (בסדור ליוורנא לָךְ בלי וי"ו) וגו' כהיום הזה ואחר כך באו וגו' וקבעו שמונת ימים אלו בהלל ובהודאה ועשית עמהם נסים ונפלאות ונודה לשמך הגדול סלה. ובנוסח אבודרהם דף ע"ד ע"א על הנסים ועל הפרקן ועל התשועות ועל הגבורות ועל הנפלאות ועל הנחמות שעשית עמנו ועם אבותינו בימים וגו' מלכות.

אֶת־עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ *) גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ. וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ (וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס וָפֶלֶא וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל):

ועל כלם וכו'

*) י"ג והשבות לו את גמולו על ראשו. ובספרי תפלה כתב בל"א והשבותו גמולו בראשו. גם הבי"ת דגושה במלת בראשו לפי שמלת גמולו מעמדת בטעם. כמו השיב גמולכם בראשכם (יואל ד, ד'):

עץ יוסף

שמת משה. וי"ל לפי שתגבורת האבל ביום שביעי. ע"כ אמר בי"ג באדר שהוא שביעי למיתת משה (אבודרהם): גמולו בראשו. כי המן בקש להשמיד את כל היהודים ביום אחד. והשיב לו השי"ת גמולו מדה כנגד מדה שנאמר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמוד על נפשם. וכתיב בתריה ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש. ועוד פי' והשבות לו גמולו בראשו ע"ש וגולל אבן אליו תשוב. כמו שמפרש והולך ותלו אותו ואת בניו על העץ. וזהו על העץ אשר הכין לו כלומר כאלו הכינו לעצמו כי לבסוף הוא נתלה עליו. ועליו הכתוב אומר ופושע מבטן קרא לך (ישעי' מח, ח) קרי ביה קורה לך בה"א. כלומר שהקורה שהכין למרדכי לו היתה. לך עולה למנין חמשים לרמוז יעשו עץ גבוה חמשים אמה (אבודרהם):

עיון תפלה

והשבות לו גמולו וגו'. בבמדבר רבה פי"ד סי' א' יבוא מרדכי ויעיד שהצלתיו מן העץ שהכין לו המן (סג"מ) והשיבותו לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ, הלשון הזה לקוח מן הנוסח שלפנינו:

בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ (שְׁמוֹנַת יָמִים אֵלּוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס וָפֶלֶא וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה) שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

(דה"ח) אם שכח לומר וכתוב אם נזכר קודם שאמר השם מברכת הטוב חוזר ואם לא נזכר עד לאחר שאמר השם אינו חוזר כמו שנתבאר לעיל אצל זכרנו ומי כמוך (סי' תקפ"ב): בברכת הטוב כשיאמר ברוך יכרע בברכיו וכשיאמר אתה ישתחוה וכשאומר השם יזקוף כמו שנתבאר לעיל אצל ברכת אבות:

בעשי"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל

עץ יוסף

לדביר ביתך. ע"ש ודביר נתוך הבית: להודות ולהלל לשמך הגדול. ע"ש אודה שמך כי עשית פלא: ועל כלם כו'. פי' על כל התהלות והודאות שאמרנו לפניך שמך מרומם על הכל. כמד"א ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה: תמיד. רצוף בלי שביתה מפסקת בינתיים: לעולם ועד. אין לו הפסק עולמית. והוא כמאמר חז"ל כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק:

וכל החיים יודוך סלה. חיים ר"ת "חנום "יסורים "יס "מלכר. והוא שמך מהודאת חזקיהו כשעמד מחליו שנאמר כי לא שאול תודך מות יהללך וגו' חי חי הוא יודך כמוני היום. וזה מה שאמר וכל החיים יודוך. ואמר שם אב לבנים יודיע אל אמתך. וזמש"א כאן ויהללו את שמך באמת. ועכשיו מדויק מה שאומרים כאן בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך וכל החיים יודוך סלה. וע"ש מה שנאמר שם כי לא שאול

עיון תפלה

עש"ס (נחמיה ט, י) ותעש לך שם כהיום הזה: ופנו וגו' וטהרו וגו'. כי היונים טמאו את המקדש וכל אשר בתוכו (שבת כ"א ב') והוצרכו לפנותו ולטהרו, ועי' מנחות (כ"ח ע"ב): והדליקו נרות בחצרות קדשך. עי' מנחות שם, ובפסיקתא רבתי פ"ב למה מדליקין נרות בחנוכה אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי כה"ג למלכות יון נכנסו לביהמ"ק ומצאו שם ז' שפודים של ברזל וקבעו אותם והדליקו נרות בתוכם. ובשבת (כ"א ב') מאי חנוכה וכו' כשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן וכו' ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו בו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה. וכתב הראב"ד הראשון בס' האשכול ריש הלכות חנוכה ופורים מה שנעשה הנס דוקא על ח' ימים לא פחות ולא יותר משום דאמרינן (מנחות פ"ס כ') תקוע אלפא לשמן ואמריקן בירושלמי (לא נמצא בירושלמי שלנו) מירושלים לתקוע ד' ימים, ובכדי שילך ויביא ח' ימים, עיי"ש:

יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם. כצ"ל בציר"י, כי לא נמצאו רק פעם אחת במקרא (ישעיה סה, טז; דניאל יא, ט) ושם נקודות בציר"י:

האל

תקון תפלה

וגו' הרשעה על עמך ישראל לשכחם תורתך (והעיר שם על זה "שאין לומר מתורתך במ"ס, וכ"ה בסדור רב סעדיה גאון וכן כתב הר"מ מרוטנבורק" עכ"ל, וכ"כ בשלטי הגבורים על הגהות מרדכי פרק שני דשבת בשם אורחות חיים) ולהעבירם מחקי רצונך וגו' את ריבם ודנת וגו' ונקמת וגו' ומסרת וגו' מעטים ורשעים וגו' וטמאים וגו' זדים וגו' לך עשית שם גדול וגו' ופרקן ואחר כך באו וגו' בחצרות קדשך ואמרו הלל והודאה לשמך וקבעו ימי חנוכה אלו להודות ולשבח לפניך. ואח"כ כתב "כשם שעשית עמהם פלא כן עשה עמנו" כתב הר"ם מרוטנבורק שאין ראוי לומר כשם שעשית עמהם פלא וגם לפי שאין ראוי לומר תפלה בהודאה, ויש אומרים כיון שהוא צרך רבים יכולין לאמרו כמו שאומר וכתוב לחיים, גם בברכת אשר גאלנו של פסח שהיא הודאה אומר כן יגיענו, וגם במודים דרבנן אומר כן תחיינו" עכ"ל. ובשלטי הגבורים על הגהות מרדכי פרק ב' דשבת בשם אורחות חיים "בעל הנסים יש קכ"ד תיבות כמנין יוחנן או קכ"ה כמנין כהנים עם החתימה כשם שעשית להם נס" עכ"ל:

וכתוב לחיים. בסדור מנהג כפא וקראסוב הנוסח: כי יחיד אתה ואין זולתך מלכנו וכתוב להיים טובים את כל בני בריתך:

שים

בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

(דה"ח) (א) א"א או"א ברכנו בברכה רק בשחרית ובמוסף אבל לא במנחה (סי' קכ"ז): (ב) אין הצבור עונין אחריו אמן אלא כן יהי רצון (שם): (ג) בת"צ אומרים או"א גם במנחה ואומרים שים שלום אבל תענית יחיד אין לו לשנות ואומר שים שלום. וכ"ז שאומרים או"א אומרים שים שלום (לבוש וא"ר סי' קכ"ז): (ד) א"א או"א ברכנו בבית האבל (א"ר בשם שכנה"ג ס"ס קכ"ח):

(בשמים ראש) כתב הלבוש ואומרים אחר ברכת הודאה ברכת כהנים דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת. תמצא אשר שירד מעשות החטאת דהיינו עבודה אח"כ ברכה מדכתיב מעשות ולא כתיב לעשות. והיה ראוי לפי זה לאמרה מיד אחר העבודה שהרי מיד אחר העבודה ברכם. אלא דעבודה והודאה חדא מלתא היא ושייכי להדדי דאף הודאה עבודה של מקום היא לפיכך סמכום להדדי וקבעו ברכת כהנים אחריה עכ"ל. כתב הז"ח דף מ' פ"ב

ס"ח כיון דש"ץ סהיד לצלותיה ואתא לברכא ברכתא דכהנא אצטריך לכוונא ברעותא דלבא לברכא ליה לעמא קדישא. דכמובדא ובמלולא קשיר קשירא דיחודא. ויששכה דעל ידיה מתברכין עלאין ותתאין וכדין בעי ליה לש"ץ למימר יברכך ה' כלפי היכל. וישמרך לאסתכלא לספרא דימינא דיליה לאמשכא חוטא דחסד על כמא קדישא בקדמיתא. ולבתר יימר יאר ה' כלפי היכל. פניו אליך ויחנך. ויסתכל לספרא דשמאלא דיליה. לייחדא בימינא. בגין דמקורא דברכתא מספרא דימינא הוא. וכדין כל ספרא דשמאלא אסתלק ולא הויא נזקא כלל. וכדין ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ודא היא צלותא שלום ע"כ. נראה פשוט בכוונתו שג' שברכות רומזות בג' אהבן. ולכן בשליחים אינו פונה לשום צד. כי הוא הכתוב השלישי מיבוא ויכריע ביניהם. ומכאן תבין שלא יפה עשה מי שהוסיף מדעתו להפוך הפנים לכאן ולכאן גם בשליחים. כי לא הסכימה דעתו לדעת הטעם ואינו ראוי לייסר כהו משום דקסבר אבל מוסיף. ועליו אמר החכם אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (הגאון יעב"ץ). כתב במחזור כ"ב יברכך ה' וישמרך. ג' תיבות ט"ו אותיות. ג' אבות והשבטים. יברכך ה' נגד אברהם שנאמר בו וה' ברך את אברהם בכל. וישמרך בעושר. לאברהם נאמר ואברכך ואגדלה שמך. יאר בהיפך ראוי נגד יצחק דכתיב ביה ביצחק ה' יראה, ויחנך יתגנך כשם ועולמך ידשנה סלה זה דשנו של יצחק כדאי' בשוח"ט. ישא וגו' וישם לך שלום נגד יעקב שאמר ושבתי בשלום. וכתיב ביה ויבא יעקב שלם ע"כ. ומזכיר כאן משה שהוא מקור היסוד בסוד הדעת ולכן. עוד הוא בחינת דין בי' ד' פעמים אלהים. לכן היה אומר יקוב הדין את ההר. ומזכיר כאן אהרן כנגדו שהוא מדת חסד דביה כל"ו ליעקב שמחה. והוא אוהב שלום ורודף שלום שהוא מעין הברכה ממש. והנה חסד ואמת נפגשו (הגאון יעב"ץ). ובחרו בברכה זו מכל שאר ברכות לפי שאין בה שנאי כי נתינתה ע"י כהן שהוא מלך כחסד לכך אין שייך בו תנאי. וכתב בשיורי כנה"ג שהכהנים שלא לומר או"א בבית אבל. וטעמא מפני שהאבל אינו נושא כפיו לכך אין אומרים אלא או"א. וכתב ע"ז בספר דגול מרבבה וז"ל ולפע"ד תימה דא"כ לפי דברי כמ"א בסי' קכ"ח דאבל כל יב"ח אינו נושא כפיו א"כ לא יאמרו אלא או"א. וכן כשאבל מתפלל בבהכ"נ לפני העמוד לא יאמר או"א. לכן נלפע"ד דלא כשכנה"ג. דמה בכך שהאבל אינו נושא כפיו כלא אם עלה לא ירד. ואפי' אם לא עלה מדיין אם קראוהו לעלות עובר בעשה אם אינו עולה וא"כ לא גרע ממנחה ביוה"כ ובתפנית שאף שאין בו ברכת כהנים מ"מ אומרים או"א הואיל ואם עלה לא ירד כמבואר ברמ"א סי' קכ"ט סעיף ב' עכ"ל. והגאון יעב"ץ כתב עם היות באמת גם האבל חייב בה (כנ"ל) אלא שהמנהג במקום שנהגוהו עוקר דבר תורה. מאחר שאינו חייב לברך כי אם ע"י קריאה עכ"ל:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה

עץ יוסף

תודך מות יהלך חי חי הוא יודך: בא"י הטוב שמך. פי' הטובות מצד שמך הגדול אשר דרכו להטיב עם הכל ורחמיו על כל מעשיו. ולכן ולך נאה להודות. או הכוונה ע"ד מ"ש חז"ל לעולם אל יספר אדם בשבחו של חבירו שמתוך שבחו אתה בא לידי גנותו לפי שכל אחד ואחד מעורב טוב ורע. וזמש"א כאן הטוב שמך ולא יגור במגורך רע כלל כי אם טוב בתכלית הטובה לכן לך נאה להודות: המשולשת. כי הם שלשה פסוקים יברכך יאר ישא. פירוש אחר שהיא משולשת בתורה

דובר שלום

ברכנו וכו' ע"י משה עבדך. לפי מובן הפשטי ראוי

אחרית לשלום

בברכה המשולשת. מבואר באבודרהם שלימות המשולש.

עיון תפלה

האל ישועתנו. אותך האל, שאתה הוא ישועתנו ועזרתנו סלה: הטוב שמך. אשר שמך טוב, כמו שאמרו רבותינו (מנחות נ"ג ב') מטוב זה הקב"ה שנא' טוב ה' לכל. והה"א במקום שי"ן כמו ההלכוא אהו (יהושע י, כד) תחת שהלכו, השם נפשנו בחיים (תהלים סו, ט) תחת ששם: נאה. מלה תלמודית מקוצרת מן נאוה (שה"ש ב, יד) נפעל מגזרת אוה, עי' מש"כ בספרי מסלול ודרך סי' מ': או"א ברכנו. „אם אין שם כהנים אומר שליח צבור זה" (לשון רב עמרם): בברכה המשלשת. הברכה היא משלשה פסוקים (אבודרהם): בתורה הכתובה. כ"ה בכל הנוסחאות, ואלה המספקים

עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ. הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר:

יהיה פניו נגד ההיכל — נגד ימינו — נגד ההיכל — נגד שמאלו

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא

נגד ההיכל — נגד ימינו — נגד שמאלו — נגד ימינו

יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

תפלה זו טוב לומר בשעה שאומר החזן ברכת כהנים:

כשהש"ץ אומר יברכך יאמרו הקהל זה "אל "נא "קרב "תשועות "מצפיך — אנקת"ם

כשהש"ץ אומר יאר יאמרו הקהל זה "פחודך "סר "תוציאם "ממאסר — פסת"ם

כשהש"ץ אומר ישא יאמרו הקהל זה "פדה "סועים "פתח "סומים "ישעך "מצפים — פספסי"ם

כשהש"ץ אומר וישם יאמרו הקהל זה "דלה "יוקשים "וקבץ "נפוצים "סמוך "יי "מפלתנו — דיונסי"ם

אחר כך אומרים הקהל זה:

אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם. יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם:

עץ יוסף

הכתובה על ידי משה. משום דלית לה תרגום. ואף שבחומשים שלנו יש תרגום על אלו הפסוקים. אפשר שזה התרגום אינו מקובל מסיני (של"ה): יברכך. שיתברכו בניך ובנותיך ונכסיך: וישמרך. מעין הרע: יאר ה' פניו. פנים של זעם. כמו פני ילכו. ור"ל מה"ד תהפך לרחמים: ויחנך. יתן לך חן בע"פ שאינך כדאי: ישא ה' פניו. יגלה פני הרצון. כמו הישא מכם פנים: וישם לך שלום. ממדת הדין. על ידי מדת השלום. שהוא כלי מחזיק ברכה לישראל:

דובר שלום

יותר נוטה בברכה המשולשת הכתובה בתורה ע"י משה עבדך. דלפי מה שאומרים המשולשת בתורה משמעו שרק בתורה היא משולשת ולא במקום אחר. ויתכן ע"פ מה דאיתא בתמ' תמיד וברכו את העם ברכה אחת אלא שבמדינה אומרים אותה שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת. כי במקדש היו נכללים בברכה אחת. רק בתורה היא מופסקת לשלש ברכות וזהו בברכה המשולשת בתורה

אחרית לשלום

דבכל שלש אותיות מא"ב כשהם על הסדר. אז לכולם אות האמצעית שלים מלבד מתמספר שתי אותיות שבצדדים. לדמיון. אב"ג. בג"ד. גד"ה וכן כולם. וגם נחלקים תמיד לשלשה מספרים שלמים. והוא לאות על קיומם. לכן ברכה המתקיימת מכנה אותה בשם ברכה משולשת. וכולל עוד בברכה המשולשת ע"ד שנא' והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ולכן כאשר ברך יצחק ליעקב הוסיפה הברכה בשלשה חלקים. שכן נאמר הקול קול יעקב וגו' ויברכהו וגו' וירח את ריח בגדיו ויברכהו. ואח"ז ברכו ויתן לך וגו'. או שהשלישים היא במה שנאמר אח"ז כי ברך יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם. וכן יעקב כאשר ברך את יוסף נאמר בזה ברכה משולשת קחם נא אלי ואברכם וגו' ויברך את יוסף וגו' ויברכם ביום ההוא וגו'. וכן בברכת השבטים מוזכר ברכה משולשת ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם וכאשר מוזכר בברכת יוסף ארבע ברכות ברכות שמים מעל. ברכות תהום רובצת תחת. ברכות שדים. ברכות אביך. אמר לו יעקב ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. דלהם נתתי ברכה משולשת ולך נתתי ארבע ברכות: יאר ה' פניו אליך ויחנך וגו' וישם לך שלום. שינוי הלשון

עיון תפלה

סדר התיבות והאומרים הכתובה בתורה הם משנים ממטבע שטבעו חכמים: כהנים עם קדושך. הכהנים נקראים עם קדוש, כמו ששנינו (יומא מח, ב) ובני אהרן עם קדוש, ונאמר (דה"א כג, יג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם וגו' ולברך בשמו עד עולם. ודע כי בסדור רב עמרם דף י"ב ע"א וברמב"ם הלכות תפלה סו"פ ט"ו ובסדור רב סעדיה גאון וכן בסדורי הספרדים והתימנים מסיימין בפסוק ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ובמנהיג הלכות החול סי' ס"ה כתב שבצרפת אין מנהג לאמרו עיי"ש, וכ"כ אבודרהם דף מ"ב ע"ב, אבל בספר חסידים סימן תת"ד הביא דהיה לאמרו מן הפיוט אהלך בקול רם ונו מי אל כמוך שאומרים אחר ודוי של שחרית יוה"כ, והוא קרוב משמונה עשרה ברכות ונתחבר בארץ ישראל בזמן הקליר כשנהגו עדיין לחבר ברכת בונה ירושלים ואת צמח לברכה אחת ולחתום אלהי דוד ובונה ירושלים כמו שהוא במחזורי האיטאליאנים, עי' לעיל מה"כ במבוא לשמונה עשרה ברכות, וגם בסופו שומע שועת עמו ושבו את שמי, מזה משמע שבימיהם היו אומרים אותו. אבל בספרינו חסר החרוז הזה לגמרי, ובמחזור רומא ובכל מחזורי האיטאליאנים הברו תחת החרוז הזה חרוז חדש שלום לטעת במחני פניו ישא יי נמלא חסרון אות הסי"ן באלפא ביתא, ונסתרה דרכם ממני — שהשמיטו את החרוז הזה בשביל שבמקומם לא נהגו

לומר

(דה"ח) (א) יש נוהגין כשהש"ץ אומר שים שלום שאומרים רבש"ע שכתוב אצל ברכת כהנים. יש ליזהר שלא לומר הרבש"ע רק מי שראה חלום בלילה יאמר הרבש"ע בשחרית בשעה שאומר הש"ץ ברכת כהנים:

(בשמים ראש) אם אמר בשחרית שלום רב או במנחה שים שלום יצא. לאמר פסוק המברך את עמו וגו' נכון שיאמר תיכף יהיו לרצון כי פסוק זה שייך לי"ח. ואח"ז יאמר אלהי נצר, וכל מה שרוצה להתפלל. ויחזור לומר יהיו לרצון. וטוב לקצר בתפלות כדי שיוכל לפסוע ג' פסיעות קודם שיגיע קדושה (סי' קנ"ב):

כתב הלבוש ברכה י"ט שים שלום (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י המברך את עמו ישראל בשלום בשעה שנכנסו ישראל לארץ ונתקיים להם ונתתי שלום בארץ). ונקבעה אחר ברכת כהנים דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וברכה של הקב"ה היא שלום דכתיב ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (ועיין מ"ש לעיל קודם שמונה עשרה בשם הלבוש). וכתב היערות דבש בברכה זו יתפלל על השלום. כי אין כלי מחזיק ברכה אלא השלום. כי הוא הקשר המאחד. והיא אחדות גמורה של ישראל. וכאשר יתפלל על השלום יתפלל שלא תהיה מחלוקת בישראל. ולא יהיה קנאה ושנאה ותחרות כ"א כולם יהיו אוהבים אחוזים ואחודים בתכלית היחוד והאהבה והאחוה וריעות ויהיה כל ישראל כנפש אחת. ויכוון לקיים ואהבת לרעך כמוך שהוא כלל כל התורה:

בשחרית ובמנחה

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ

עץ יוסף

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים. ששה כנגד שש ברכות שבברכת כהנים:

ברכנו

דובר שלום

בתורה הכתובה ע"י משה. שהתורה היא משולשת ולא במקדש. ולפי שאנחנו היום במדינה לכן אנו מבקשים ברכנו בברכה המשולשת בתורה. שבמדינה אומרים שלש ברכות כמו שהיא מופסקת בתורה:

שים וכו' עלינו וכו'. לכאורה כשהיחיד מתפלל בפ"ע אין מקום לנוסח זה עלינו ועל כל ישראל עמך. דמי הלל במלת עלינו. דכהונה בצבור קאי עלינו על צבור זה. ועל כל ישראל עמך זולתם. אבל ביחיד היה יותר מהראוי לומר עלי ועל כל ישראל. אך באמת הוראת שלום הוא על התחברות והשתוות ענינים המנגדים זל"ז. נמצא כשהיחיד מבקש שלום כוונתו שלא יהיה לו שום ענין המנגדות מזולתו. וכן מלך המערכה והטבע וכל הבריות וכל מקרי הזמן. וגם בחבור יסודי הגוף והחלה. א"כ לא יבצר ענין השלום מבלי היותו ברינוי לכל הפחות משני ענינים המנגדים זל"ז. לכן שפיר קאמר גם היחיד שים שלום עלינו היינו עלי ועל מנגדי. וכן תמים אותו השלום על כל ישראל עמך: ובגוף הברכה נראה שנתקנה אחר ברכת כהנים בשביל שהכהנים ע"פ מאמר חז"ל במס' חולין ואני

אחרית לשלום

אליך. לך. כאלם במ"א אליך הוא שתביאהו אל התכלית. והוראת לך על התכלית. והנה הארת פני ה' לאדם אינה לתכלית שיזון עיניו שהרי נאמר ויסתר משה פניו. רק שהיא הכנה להשיג בזה דרכי ה' כמו שנאמר במשה הראני נא את כבודך וגו' וחנותי את אשר אחון. וזהו יאר ה' פניו אליך בשביל ויחנך שתגיע לדעת מדת וחנותי וגו' ישא פניו אליך וישם לך שלום שהשלום הוא התכלית עצמו:

עיון תפלה

לומר את הפסוק ושמו את שמי, ולמה אם כן לא תקנו גם את החרוז אות נו"ן **נותן אור יומים אלהי דוד ובונה ירושלים** הלא במקומם היו מחלקים בונה ירושלים ואת צמח לשתי ברכות כשיטת הבבלים?: **שים שלום.** ברכה זו נמשכת על ברכת כהנים ופתח במאי דסיים, ברכת כהנים מסיימת וישם לך שלום לכן התחיל כאן שים שלום וגו' עלינו. ודברים נכבדים על מושג השלום ראה עקרים בפרק האחרון מספרו: **טובה וברכה.** אחר שאמרנו עלינו שלום שים עלינו טובה וברכה, אבל כל זמן שאין שלום בינינו אין מקום לטובה וברכה לחול, כמו ששנו חכמים במשנה שלהי סדר טהרות לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, ודרך הארץ לתקן בתחלה את הכלי ואח"כ לשום בתוכו מה שראוי, כמו שכתב רש"י (שמות לח, כב) לענין המשכן וכליו א"ל בצלאל מנהג העולם לעשות תחלה בית ואח"כ משים כלים בתוכו (ראשית דברי רש"י שם מצאתי בב"ר פ"א סי' י"ד ובירושלמי ריש פאה ר' תנחומא בשם רב הונא ע"ש, אבל סוף דבריו לא מצאתי), ובתורת כהנים פרשת בחקותי פסוק ונתתי שלום בארץ שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל ונתתי שלום בארץ מגיד שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום (ואח"כ) ובורא את הכל, ע"כ. ופירוש ונתתי שלום בארץ וכבר נתתי, כמו ועבר עליו רוח קנאה (במדבר ה, יד) פרשו רבותינו (סוטה ג' ע"א) וכבר עבר, וכן וירם תולעים ויבאש (שמות טז, כ) ומקודם לכן באש, וכן וגבר ימות ויחלש (איוב יד, י) ומקודם לכן חלש, ולדעת קצת הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה סד, ד) וכבר חטאנו: **חן וחסד ורחמים.** וכן בברכת המזון הזן את העולם כלו (בשלום, כלם כאחד, שאין עין בריה צרה בחברתה, רש"י ריש מקץ) בטובו בחן בחסד וברחמים.

תקון תפלה

שים שלום. בסדור רב עמרם **שים שלום טובה וברכה חסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך וברכנו אבינו** וגו' **תורת חיים אהבה וחסד צדקה ורחמים וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל ברחמים בכל עת** באש"י. ובמחזור

וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ. (בְּרוֹב עוֹז וְשָׁלוֹם): בעשי"ת בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

עץ יוסף

ברכנו אבינו כלנו כאחד. זהו אברהם הנקרא אחד שנא' אחד היה אברהם. וכתיב כי אחד קראתיו: באור פניך. על שם ברכת כהנים שכתוב בה יאר ה' פניו אליך. וע"ש ה' באור פניך יהלכון. ומרמז ג"כ על זכותו של יצחק שנאמר בו בהר ה' יראה: כי באור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים. על שם כי נר מצוה ותורה אור. ואור הוא גדול מנר. וחיים הוא התורה שנא' כי הוא חייך ואורך ימיך. וכתב בפי' המחזור כ"ב תורת חיים היא תורה שבכתב. ואהבת חסד ע"ש ותורת חסד על לשונה היא תורה שבעל פה בזכות יעקב שלמד תורה י"ד שנה בבית שם ועבר: וטוב בעיניך. פי' ויהיה טוב בעיניך (אבודרהם): בא"י המברך את עמו ישראל בשלום. הטעם שתקנו לברך את ישראל בסוף כל תפלה. לפי שהתפלות כנגד תמידים

דובר שלום

אברכם דר' ישמעאל תפרש ואני אברכם לכהנים ור"ע מפ' ואני אברכם לישראל. זהו שאומרים שהכהנים אחר ברכתם לישראל שים שלום וכו' עלינו ועל כל ישראל עמך. היינו למ"ד ואני אברכם לכהנים ואח"ז אומרים ברכנו אבינו כלנו כאחד. שאין לנו ברכה בפ"ע רק בזה שאנו מברכים לישראל בזה גם אנחנו מתברכים לפי שטוב בעיניך לברך את עמך ישראל לכן אתה מברך מברכיהם ע"ד שנאמר ואברכה מברכיך כדאיתא בחולין. והקהל והיחיד אומרים הברכה ע"פ הכונה של מסדרי הברכה כמו שאנו אומרים מעשה הקרבנות והקטורת אף שאין לנו בהמ"ק ואין אתנו כהנים להקריב ולהקטיר. ומטעם זה אומרים האשכנזים שים שלום רק בבוקר שאז זמן ברכת כהנים ולא במנחה וערבית שאין בהם ברכת כהנים:

אחרית לשלום

ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. ע"ד מאמר חז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום. וזהו ברכנו אבינו כלנו כאחד. בהיותנו כלנו בשלום כאחד חברים ברכנו באור פניך שהוא כח האחדות: כי באור פניך וכו'. מבואר בספרי אמת דאור הפנים היינו התאחדות שבע הספירות דאז הוא הארת הפנים של חסד. וכן כתבו גם חכמי הטבע דבקשת יש שבעה גוונים. וכלי מחזה המאחדם נראה על ידו אור בהיר. ולפי שהארת הפנים הוא כלול משבע. לכן חשיב בזה שבעה דברים המושפעים מאור הפנים. היינו תורת חיים. ואהבת חסד. וצדקה. וברכה. ורחמים. וחיים. ושלום:

עיון תפלה

וראה מה שכתוב שם בארוך שלש המדות האלה ע"פ דרכו של הרי"א ז"ל בעקרים מאמר ד' פל"ה: כלנו כאחד. בחולין (מ"ט א') למדנו ברכה לישראל מפי הכהנים מפי גבורה לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים על ידן, ושם ברכה לכהנים מנלן מואברכה מברכיך, לפיכך אנו מתפללין ברכנו אבינו כלנו כאחד כלנו נתברך מפיך בין ישראל בין כהנים (הגהש"ע כהנא ג"י): באור פניך. כנגד יאר ה' פניו אליך שבברכת כהנים. ובשוחר טוב מזמור ד' סי' י' ומזמור פ' סי' ד' וילקוט תהלים רמז תרכ"ח אמר ר' יוחנן אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו אלא הארת פניך שנאמר (תהלים פ, כ) ה' אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה; וענין הארת פנים גלוי האהבה והרצון לאיזה דבר, אותות הגלוי הזה נכרים על הפנים, שהפנים שמחים ומאירים כנגד הדבר שאוהב והנרצה בהביטו עליו, לכן אנו מבקשים האר פניך אלינו — אז בלא ספק תמלא כל משאלות לבנו לטובה ואז ונושעה: כי באור פניך נתת לנו וגו'. כי גם בימי קדם רק על ידי אור פניך שהארת לנו זכינו לכל המתנות האלה לא בצדקתנו וביושר לבבנו: תורת חיים. שנאמר (דברים לב, מז) כי הוא חייכם: ואהבת חסד. אהבה חנם, שנאמר (הושע יד, ה) אהבם נדבה „אהבם בנדבת רוחי אע"פ שאינם ראוים לאהבה אתנדב לאהבתם" (רש"י): וטוב בעיניך לברך וגו'. פעל עבר כמו מה טבו אהליך יעקב (במדבר כד, ה) והוי"ו הופכו לעתיד (המבקש), כמו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך (דברים יט, יג) שפירושו וייטב לך, וכן למען תחיון וטוב לכם (שם ה, ל) פירוש וייטב לכם, אף כאן פירושו וייטב גם בעיניך לברך. (קונטרס ישרש יעקב להר"י באבאני בשם הר"י לאברהו): בכל עת ובכל שעה. אפי' בשעה שאין הכהנים נושאים כפיהם (הגרד"ל מביאהו ז"ל בכתבי ידו): המברך את עמו ישראל בשלום. יש מקומות שנוהגין לחתום בעשרת ימי תשובה עושה

תקון תפלה

ויתרי שים שלום וגו' ברכנו אבינו מלכנו כאחד וגו' ואהבת חסד צדקה וברכה וגו' עמך ישראל

בכל

בעשי"ת אומרים בספר חיים. ואם לא אמר כיון שסיים הברכה או רק בא"י אינו חוזר. וי"ל דבזה רשאי לומר בספר תיכף כשסיים שמברך את עמו ישראל בשלום קודם יהיו לרצון כיון שכבר גמר התפלה. דהא לר"ת לעולם אומרים בסוף ברכה אפי' בדבר שאין מחזירין. אלא דהחולקים סוברים כיון דאין צריך לחזור א"כ הוי הפסק באמצע התפלה. מה שאין כן כאן (חיי אדם כלל כ"ד סי' כ"ה):

בעשי"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת נִזָּכֵר וְתִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית־יִשְׂרָאֵל | לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם:

למעריב בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא

עץ יוסף

תקמס. וכמו שבכל פעם בהשלים העבודה היו הכהנים מברכים כמו שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם

אחרית לשלום

שלום רב על ישראל עמך וגו'. שינוי הלשון דבנוסח שים שלום נאמר עלינו ועל כל ישראל והכא לא נאמר עלינו. יתכן ע"פ מה שאמרנו בדו"ב דמאמר שים שלום מיוסד על כהנים המברכים העם כמאמר חז"ל ואני אברכם לכהנים ואני אז רכם לישראל. הוא באומרים שים שלום עלינו הכהנים ועל כל ישראל. וזהו בבוקר שיש בו ברכת כהנים. אבל בערב שאין בו ברכת כהנים. מיוסד התפלה לכלל ישראל יחד לכן נאמר בו שלום רב על ישראל עמך תשים. ולכן נוהגין במנחה בתעניות כשאומרים ברכת כהנים שאומרים אז נוסח שים שלום בקצת מקומות: **כי** אתה הוא מלך אדון לכל השלום. דהמבקש איזו

עיון תפלה

השלום; אבל בימי קדם היו חותמין לעולם עושה השלום, כמבואר בויק"ר פ"ט ובמס' דרך ארץ זוטא פי"א גדול השלום שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום, בקריאת שמע פורש סכת שלום (וכ"ה בדברים רבה סופ"ה ובבמדבר רבה ר"פ כ"א ובירושל' ברכות פ"ד ה"ה, אבל בשו"ס הואלת בובער מזמור ז' סי' א' מוסיפין פורש סכת שלום בשבת ויו"ט, ובחול שומר עמו ישראל, וכן העתיק הרוקח בהלכות שבת סי' מ"ט בשם ירושלמי ברכות אר"ל לפי שאין מצות ציצת בלילה לפיכך מוסיפין שומר עמו ישראל הדא דתימר בחול אבל בשבת ויו"ט פורס סכת שלום, נראה שגם בימיהם היה חלוף מנהגים בזה) בתפלה עושה השלום, וכ"ה בהאגדה המובאת בשבלי הלקט ענין תפלה סי' י"ח מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו ברוך עושה השלום, וכן באגדה המובאת ברוקח סוס"י של"ו ובילקוט ש"א ע"פ ותתפלל חנה ויתן עז למלכו עושה השלום, ראה מש"כ בהערה לשמונה עשרה ברכות. אבל באבודרהם דף מ' ע"א העתיק את האגדה הזאת מבה"ג ויתן עז למלכו המברך את עמו ישראל בשלום על פי מנהג מקומו:

שלום רב. כתוב בהגהות מיימוניות בנוסח ברכות

תקון תפלה

בכל יום ובכל עת ובכל שעה בשלומך באי' המברך עמו וגו'. ובמחזור רומא שים שלום וגו' תורת חיים אהבה וחסד צדקה ברכה ישועה ורחמים וחיים ושלום וטוב יהיה בעיניך לברך את כל עמך ישראל תמיד בכל עת וגו'. ובסדור הרמב"ם שים שלום וגו' ורחמים עלינו ועל ישראל עמך (עי' מה שכתבנו לעיל בעיון תפלה פיסקא אלהי נצור בד"ה עלינו ועל כל ישראל) וברכנו כלנו ממאור פניך (החסרון יושלם ע"פ נוסח התימנים) נתת לנו ה' אלהינו תורה וחיים אהבה וכו'. ובנוסח התימנים שים שלום וגו' ורחמים עלינו ועל ישראל עמך וברכנו כלנו כאחד ממאור פניך כי ממאור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורה וחיים אהבה וחסד צדקה ושלום וטוב וגו' בכל עת בשלום בא"י וגו' בשלום אמן. ובסדור רב סעדיה גאון כפי העתקת שטיינשניידער שים שלום טובה וברכה עלינו חן וחסד ורחמים וברכנו וגו' (כמו בנוסח התימנים) צדקה ורחמים וטוב בעיניך וגו' בכל עת שים שלום בעולם ועל עמך ישראל יהי נא שלום מעתה ועד עולם בא"י. ובנוסח אבודרהם שים שלום וגו' ישראל עמך וברכנו כלנו וגו' תורה וחיים אהבה וחסד צדקה ורחמים ברכה ושלום וטוב בעיניך וגו' ישראל ברוב עז ושלום בא"י וגו' בשלום אמן. ונוסח הספרדים שים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד צדקה ורחמים עלינו וגו' עמך וברכנו אבינו וגו' אלהינו תורה וחיים וגו' (כמו בנוסח אבודרהם) וטוב בעיניך לברכנו ולברך את כל עמך וגו' (כמו בנוסח אבודרהם). ובסדור מנהג כפא וקראסוב שים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד ורוח ורחמים וגו' כלנו יחד באור וגו' חיים אהבה חן וחסד צדקה ברכה ישועה רחמים רבים ושלום וטוב יהיה בעיניך לברך את כל עמך ישראל תמיד בשלומך בא"י וגו' בשלום אמן. ובמחזור מנהג אשכנז דפוס סביונעטה שנת שכ"א — ברכנו וגו' באור פניך כי במאור פניך וגו':

בספר חיים. בסדור מנהג כפא וקראסוב הנוסחא ובספר חיים טובה וישועה נחמה ופרנסה וכלכלה

מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בעשי"ת בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

(דה"ח) (א) במדינתנו שנוהגין לומר אלהי נצור קודם יהיו לרצון. יכול להפסיק לקדיש ולקדושה ולברכו לאחר שהתפלל י"ח ברכות עד אלהי נצור כיון שפוסקין באמצע ברכות ק"ש בתוך הפרק וכמו שנתבאר קודם יוצר אור וכן לאמן אינו פוסק זולת לאמן שלאחר האל הקדוש וש"ת כמו שנתבאר שם ודוקא בתוך אלהי נצור שרגיל לומר אבל בתוך שאר התחנונים שאינו רגיל תמיד לאמרו רק באקראי פוסק אפי' לכל אמן (קכ"ב וקכ"ד בט"ז ע"ש). אמנם זה דוקא כשבא הש"ץ לקדיש או לכל אחד מאלו כשהוא באמצע תחנונים או א"כ אבל לכתחלה כששמע שהש"ץ התחיל לסדר תפלתו בקול רם מתחלת ש"ע מקצר בתחנונים ויאמר יהיו לרצון ופוסע ג' פסיעות בכדי שיענה קדיש או קדושה או ברכו ואם אין לו שהות לפסוע אומר מיד יהיו לרצון (שם). והוא הדין בקראו לספר תורה בתוך אלהי נצור (עי' ס"ס ק"ד ומ"ש לעיל): (ב) מיהו יש נוהגין לומר יהיו לרצון מיד לאחר התפלה קודם אלהי נצור ואותן הנוהגים כן אסור להם לענות קדיש וקדושה או ברכו קודם יהיו לרצון רק אח"כ מותר כמש"ל (שם) וכן יש לעשות:

הש"ץ בחזרת התפלה יאמר יהיו לרצון. של"ה:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי

עץ יוסף

ויברכם. וכתיב כה תברכו את בני ישראל וגו' (אבודרהם). ויש ד' שלומים בברכה זו כנגד ד' גליות: אלהי נצור לשוני מרע. אע"פ שטוב ורע מסורים ביד אדם. הוא מבקש מאת ה' לסייע לעשות טוב (רד"א) ושלא לחרף לזולתו: ושפתי מדבר מרמה. שתמנע ממני הדבור של מרמה: ולמקללי נפשי תדום. הוא מוסיף על נצור לשוני מרע. כלומר לא מיבעיא דאני שואל שתזכני שלא אחרף לזולתי תחלה. אלא אף אני שואל שתזכני לסבול קללתו. וזהו שומעין

ענף יוסף

אלהי נצור כו'. כתב בספר תשובת נפש בשם עשרה מאמרות שיש לומר קודם אלהי נצור בכל תפלה מזמור שיר למעלות אשא עיני וכו' ואז הוא אהוב למעלה ונחמד למטה. ויזהר לאמרו בכל יום ביראה גדולה לשם שמים ולא יפנה לשום טובתו הנ"ל חלילה ע"כ. וכתב בספר טהרת הקודש שבזה האופן יכוין כשאומר המזמור הנ"ל שבסגולתו להיות אהוב ונחמד כו' שמכח זה לא יהיה לו שום מריבה וקטטה עם שום אדם ולא יהיה לו שום דבר ביטול מעבודת השם ומעסק תורתו עכ"ל:

אחרית לשלום

איזה דבר מצלתו. מהסכלה להיות בהמתבקש שני דברים. האחד שיש יכולת בידו למלא הבקשה. השני שיהיה ברצונו לעשותו. וזהו שמבקשים שלום רב על ישראל עמך הכים כי אתה הוא מלך אדון לכל השלום והיכולת בכחך מבלי מניעה. ומצד הרצון וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בשלומך:

עיון תפלה

התפלה וסדורן „במנחה דליכא נשיאות כפים אומרים שלום רב וכן בערבית, ובשבת במנחה אומר שים שלום שיש בו כי במאור פניך נתת לנו תורת חיים שכבר קראו בתורה" עכ"ל, אבל בסדורי הספרדים ובסדור הרמב"ם והתימנים ומחזור ויטרי וסדור רב עמרם ומחזור רומא ואבודרהם לא נזכר נוסח זה כלל רק שים שלום:

אלהי נצור. תפלת מר בריה דרבינא בתר צלותיה (ברכות י"ז א'): נצור לשוני מרע. עפ"ה (תהלים לד, יד) נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה „ואף על פי שהטוב והרע מסורין ביד האדם, הוא מבקש מאת השם לסייעו לעשות טוב" (אבודרהם).

תקון תפלה

חן וחסד ורחמים נזכר ונפקד ונכתב אנו וכל עמך ישראל וגו' בא"י המלך עושה השלום:

אלהי נצור. נוסח הגמ' (ברכות י"ז א') אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מִדַּבֵּר מרמה וגו' הרדוף נפשי והצילני מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבוא בעולם (בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שי"ל בס' דקדוקי סופרים מן ותצילני עד בעולם ליתא וכל החושבים וגו' וקלקל מחשבותם (בכת"י הנ"ל מחשבתם, ואח"כ נוסף) והשב גמולם על ראשם ותשמידם ותכניעם מלפני והצילני

מצרות

וכן התפלל דהמע"ה (שם קמא, ג) שיתה ה' שמרה לפי נצרה על דל שפתי: ולמקללי נפשי תדום. לא נבד בידים פי מלהשיב חרפתם אל חיקם אלא שגם נפשי תדום בקרבי ולא תתפעל כלל מקללתם: (כג"ם)

תִּדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי. וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה: מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ בְּנֵה עִירָךְ יַסֵּד בֵּיתֶךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ:

עץ יוסף

הרפתן ואינן משיבין: **ונפשי כעפר לכל תהיה.** הוא מוסיף על שפתי מדבר מרמה. כלומר לא מיבעיא שאני שואל מניעת הדבור של מרמה אלא אף אני שואל להיות כעפר לפני הכל. והטעם לרמוז כמו שהעפר הכל רומסים אותו ברגליהם ועולה על ראשיהם וגם לסוף הכל צריכין לו. כך המשפיל עצמו בעוה"ז יהיה לראש לעוה"ב. ואף אם יהיה בי כל המדות עכ"ז בקשתי פתח לבי בתורתך. ואם אהיה לומד ואינו מקיים גם זה אינו כלום. לכן בקשתי ואחרי מצותיך תרדוף נפשי. וכיון שארדוף מצותיך הצילני מן החושבים עלי רעה ורודפים אותי כמו שנא' כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני. כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקודיך כי רדיפת המצות מועלת לבטל רדיפת השונאים. ולכך אומר מיד וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם (אבודרהם) ואמר וכל החושבים כו' לרבות כחות החיצונים (מחזור כ"ב):

עיון תפלה

ונפשי כעפר לכל תהיה. הורני ה' דרכך להסתיר מעשי מבני אדם, ששום אדם בעולם לא ירגיש את ישותי רק כמו שהוא מרגיש את העפר שהכל דשין עליו, ובאופן זה אהיה רחוק מכבוד מדומה ומתולדותיו הרעות מגאוה וגודל לבב המאטימים לבו של אדם מהבין חכמת התורה ומעכבין אותו מרדוף אחר המצות, אז פתוח תפתח את לבי בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשי (הגאון ר' חיים ז"ל בספר רוח חיים על פרקי אבות פ"ד מ"א איזהו חכם). ובסוטה (כא ע"ב) אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו שנאמר והחכמה מאין תמצא (איוב כח, יב), ובעירובין (נד, א) אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכו' אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו, ובנדרים (נה, א) כיון שעושה אדם עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל תורה נתנה לו במתנה. והרב ר' יהודה לבי ממינסק ביאר המשך הבקשות על פי מה שאמרו (ערכין טו, ב) מאי תקנתיה שלא יבוא לידי לה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה ואם ע"ה הוא ישפיל דעתו, וזהו אמרו אלהי נצור לשוני מרע (מלשון הרע) על ידי האמצעים האלה שתסייעני להשפיל דעתי ושתפתח לבי בתורתך: **ובמצותיך תרדף נפשי.** כן הגירסא בגמ' וכ"ה במחזור ויטרי וברד"א בבי"ת, ופירושו בעסק קיום מצותיך תהיה נפשי רדופה בלי מנוח, כמה דאת אמר (יבמות סג, ב) הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה, כאן ברדופה כאן בשאינה רדופה (פסחים פז, א). אבל בסדורי הספרדים והתימנים ובמנורת המאור סוס"י ק"י ובספר חרדים **ואחרי** מצותיך תרדף נפשי, וכן היתה נוסחת הרחיד"א ביהי רצון להקפות של שמחת תורה ביהי רצון להקפה רביעית (כג"מ)

תקון תפלה

מצרות רעות ומשעות קשות ומכל מיני פורעניות היוצאות החוצפות המתרגשות בעולם, **יהיו לרצון** וגו'. ועי' מש"כ בעיון תפלה לברכות השחר פיסקא **ה' צבאות.** ובסדור רב עמרם **אלהי נצור** וגו' בתורתך ולמצותיך תרדוף (עי' עיון תפלה) נפשי וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם ופתח לי **שערי** חכמה **שערי** תורה **שערי** תפלה ותחנונים **שערי** פרנסה וכלכלה יהיו לרצון וגו'. ובמחזור ויטרי אלהי נצור וגו' וכל המחשבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם ויהיו לרצון וגו'; אח"כ כתב מ"ל „ויש שאומרים קודם אלהי נצור **אלהינו אבינו** מלכנו יַחֵד שמך בעולמך קָרֵב קץ ביאת משיחך פְּדֵה עמך שַׂמַּח עדתך, עשה למען חסדך למען צדקתך למען יחלצון וגו' **אלהי** נצור וגו'" עכ"ל, ולקמן בתפלות ר"ה דף שפ"ד מביא המאמר אשר זכרנו לעיל בעיון תפלה אמר שמואל כל הזהיר בארבעה דברים הללו זוכת ומקבל פני שכינה עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען משיח צדקך עשה למענך ולא למעננו, ע"כ. ובסדר רב עמרם דף ט' ע"א הכי תקינו למימר בתר צלותיה מלכנו אלהינו יַחֵד שמך בעולמך יחד מלכותך בעולמך ויחד זכרך בעולמך בְּנֵה ביתך שכלל היכלך קרב משיחך פדה צאנך ושמח עדתך, עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען כבודך עשה למען מלכותך עשה למען קדושת שמך עשה למען גדלך ותפארתך עשה למען

איתא בטור וז"ל הכי איתמר בהגדה כל הרגיל לומר ד' דברים הללו זוכה ומקבל פני השכינה עשה למען כו':

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי:

(בשמים ראש) כתב ב"י טוב לומר פסוק אחד מן התורה או מנביאים או מכתובים קודם שאמר יהיו לרצון המתחיל בשמו ומסיים בשמו (א"ר) [נדפס לקמן]. וכתב בסדר היום יהיו לרצון כו' הוא מסוגל לכמה ענינים שתחלתו יו"ד וסופו יו"ד. תיבותיו יו"ד. פעמים יודי"ן יש בו. אותיותיו מ"ב. וסודו גדול. לכן צריך לאמרו בנחת ובכוון ומועיל הרבה לקבל תפלתו ולא ישוב ריקם. וכתב בספר קב הישר להוי לומר קודם יהיו לרצון. רבש"ע זכני למדת ענוה ולמדת ההכנעה כדי שאהיה מקובל ומרוצה לפס:

כאן מקום לקבלת פנים במנחה:

יִהְיוּ־לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

עץ יוסף

למען יחלצון. ידידיך כמד"א כל חלוץ. ופי' יוסיפו אומץ יתחזקו בבטחונם ואל יפול לבבם בעת צרה. ולא יתייאשו מן הרחמים: הושיעה ימינך. ימין ה' רוממה להתגבר על מה"ד: ועננו. בחסד אם איני כדאי. יראו רבים וייראו ויבטחו בה' וישמחו כל חוסי בך. ויעלזו בך אוהבי שמך. המה ידידיך. ואפשר לפרש עד"ז יחלצון יעלזון. בחלוף אותיות הגרון כמנהג לרוב: יהיו לרצון אמרי פי. כי גבוה מעל גבוה שומר את הפה. ואמריו מעוררים הרצון העליון: והגיון לבי. מה שלא אוכל להוציא בשפתי. אין בלשוני מלה. אתה ידעת כולה. נוכח פניך הוא. ואם לא בקע האויר מ"מ נוגע עד לב השמים: ה' צורי וגואלי. בוחן כליות ולב:

אחרית לשלום

עשה למען שמך וכו'. באלו התיבות נתחלל השם ע"ד שנאמר לשם קדשי אשר חללתם וגו' וכה הימין נחלל ע"ד שנא' השיב אחור ימינו מפני אויב. וכה התורה נעדר כמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה. וחלול הקודש כמ"ש ונחלו מקדשיהם (יחזקאל ז, כד). לכן מזכיר ארבעה אלה. עשה למען שמך. למען ימינך. למען קדושתך. למען תורתך: **הושיעה** ימינך ועננו. תענה אותי אשר יהיו לרצון אמרי פי שמתמלאה בקשת אמרי פי: ה' צורי וגואלי. הכרה אלהים היא בגלל אלה. מלך הבריאה המטוב את כל בזה מכירים שם הוי"ה. ומלך כח הגבורה כמאמר חז"ל הן הן גבורותיו. זהו צורי לשון חוזק. ומלך טוב הרחמים זהו גואלי המטיב לי:

עיון תפלה

רביעית ע"ש. ובסדור רב עמרם וכן במחזור לבני רומא ולמצותיך תרדף נפשי בלמ"ד, וליישב הלשון אפשר לומר שהלמ"ד במקום יחס הפעול כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג, ל), לכל כליו תעשה נחשת (שמות כז, ג): עשה למען וגו'. מקורו במנהיג הלכות החול סי' ס"ב וברוקח סי' שכ"ג בשם אגדה דשמואל כל הרגיל בארבעה דברים הללו זוכה ומקבל פני שכינה ואלו הן עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך עשה למענך אם לא למעננו למען יחלצון וגו', ובמנהיג חושב רק ג' דברים הראשונים: למען יחלצון. (תהלים ס, ז; קח, ז), במדרש תנחומא סו"פ אחרי אמר ר' אבהו כל צרה שבאה לישראל היא של הקב"ה שנאמר עמו אנכי בצרה הושיעה ימינך וענני שאם אתה עונה אותנו הישועה שלך היא. ואזיל ר' אבהו לשיטתו בשוחר טוב בובער פ"ס סי' י"ד וסו"פ נ"א ובויקרא רבה פ"ט סי' ג' א"ר אבהו זה אחד מחמשה מקראות הקשים שהן מלמדין שישועתו של הקב"ה היא ישועתן של ישראל: יהיו לרצון. (שם יט, טו), ובברכות ד' ע"ב א"ר יוחנן בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי, והכונה בבקשה זו שיהיו לרצון לפניך בין אמרי פי אותן הברכות שהוצאתי מפי בלא כונה ובין הגיון לבי אותן הברכות שאמרתי בכונת הלב. ולפי שאמרו רבותינו (ברכות לד, ב) ואם אינו יכול לכוין בכלן יכוין את לבו באחת (באבות), אם כן הכונה של הברכה האחת מועלת גם ליתר

הברכות

תקון תפלה

למען מקדשך והיכלך **עשה** למען **משיח צדקך עשה** למענך ולא למעננו, הרחמן יזכנו לשני המשיח ולחיי העולם הבא, אלהי נצור וגו'. ובמחזור לבני רומא הנוסח **אלהי נצור** וגו' **נפשי תדום** ולמצותיך תרדוף נפשי ונפשי כעפר **לכל** תהיה יהי רצון מלפניך ה' **אלהי שכל הקמים** עלי לרעה תפר עצתם ותקלקל **מחשבותם וכן** יהי **רצון** מלפניך ה' **אלהי שתפתח לי שערי** תורה שערי חכמה **שערי** בינה **שערי** דעה **שערי** פרנסה וכלכלה **שערי** חיים **חן וחסד** ורחמים ורצון מלפניך, יהיו לרצון וגו', עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום על כל ישראל. ובסדורי התימנים **אלהי נצור** לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה וגו' ואחרי מצותיך תרדוף נפשי וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר **עצתם** וקלקל מחשבותם יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך **ה'** דוחה **עשה** למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך למען יחלצון וגו' יהיו לרצון וגו' עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו וחסדיו יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל וינחמנו בציון

ויבנה

(רה"א) (א) [קודם עושה שלום] כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו בכריעה א' ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו בכריעה קודם שיזקוף כשיאמר עושה שלום במרומיו יהפוך פניו לצד שמאלו וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו יהפוך פניו לצד ימינו. ואחר כך ישתחוה לפניו ויאמר ועל כל ישראל כעבד הנפטר מרבו ואומר יהיו לרצון (סימן קכ"ג ע"ש בה"ר):
(ב) במקום שכלו הפסיעות יעמוד (ויכוון רגליו כמו בתפלה) ולא יחזור למקומו עד שיגיע הש"ץ לקדושה ואם המקום צר ודחוק לא יחזור לפחות עד שיתחיל הש"ץ להתפלל התפלה בקול רם והש"ץ עצמו יעמוד כדי שילוך ד' אמות קודם שיחזור למקומו להתפלל וכן המתפלל ביחיד יש להמתין כשיעור הנ"ל אבל בעת הדחק ישהה עכ"פ כדי הילוך ד' אמות (שם):
(ג) כשפוסע עוקר רגל שמאל תחלה [ואפילו איטר רגל צריך לפסוע בשמאל דעלמא תחלה] ושיעור פסיעות אלו כדי ליתן גודל בצד עקב ולא יפסע פסיעות גסות יותר מזה (שם): (ד) אם השלים תפלתו ויש אדם מתפלל אחריו אסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו שאם לא ימתין ויפסע מיד הרי הוא כעובר לפני המתפלל וצריך לדקדק בזה אפי' אם האחרון התחיל להתפלל אחריו (סי' ק"ב):
(ה) יחיד המתפלל בצבור וסיים תפלתו קודם לש"ץ אסור להחזיר פניו לצבור (היינו לצד מערב) עד שיסיים ש"ץ תפלתו כולה ויפסיע ולענין לחזור למקום שעמד כבר נתבאר בסעיף ב' וג' (סי' קכ"ג):

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן׃

עץ יוסף

עושה שלום במרומיו. העליונים צריכים שלום. **כמש"כ** המשל ופחד עמו וגו'. והשלום מכריע בינים: **הוא** יעשה. עאכ"ו אנו התחתונים בעלי המחלוקת ומקור הפירוד שצריכים לבקש שלום ולרדפו: **ואמרו** אמן. אף ביחיד אומרו כלפי המלאכים המלוים אותו:

יסי

עיון תפלה

הברכות שנאמרו בלא כונה, לכן אנחנו מתפללין שיהיו לרצון כל אמרי פינו על פי כונת הברכה האחת שהגינו בה: עושה שלום במרומיו. (איוב כה, ב): עלינו ועל כל ישראל. במחזור ויטרי חלק ב' סי' קכ"ה „ר' מאיר בר' יצחק מוורמייזא (היה הש"ץ בדור שלפני רש"י בזמן גדולי לותיר, והוא מחבר השיר אקדמות מלין לשבועות, ורש"י (תהלים פג, יב; סוטה ו, ס) כותב עליו ז"ל, ואולי הוא אותו ר' מאיר ז"ל שמזכירו רש"י (עמוס ג, יד) והתוס' בר"ה י"א א' ד"ה אלא ור' מאיר שליח צבור יסד במעריב וכו'. ובתשובת רש"י בשבלי הלקט השלם סי' ר"ל לענין אמירת פסוקי המוספין שמעתי מפי אותו צדיק ר' מאיר בר' יצחק ז"ל שמסדרין אותם יעויי"ש, ושם סי' ע"ו קוראו רש"י ז"ל ור' מאיר ציר נאמן, ועי' תשובת רש"ל סי' כ"ט) דקדק שצ"ע עלינו ועל כל ישראל שאז כוללנו עם כל ישראל, שאם יאמר עלינו ועל ישראל משמע שאין אנו בכלל ישראל. ואמר שמואל (ברכות מט, ב) אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל, וכן נוהג לומר בצבורו בוורמייזא, ורש"י אמר יישר" עכ"ל, וכן אנחנו רואים שבכל המקומות נזהרו מסדרי התפלות בכגון זה, כמו בברכת שים שלום בנוסחת הספרדים וטוב בעיניך לברכנו ולברך את כל עמך ישראל וגו' הוסיפו מלת כל כדי שלא להוציא את עצמן מכלל ישראל, ובנוסח הקדיש יהא שלמא רבא עלינו ועל כל ישראל, בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל, ובנוסח על הכל יתגדל בהוצאת ס"ת כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל, ובנוסח בריך שמיה למגבר יתי וי"ת כל די לי ודי לכל עמך ישראל (בנוסחתנו תחסר מלת לכל), ושם ותשלים משאלין דלבאי ולבא דכל עמך ישראל, ובנוסח ברכת החדש יחדשהו הקב"ה עלינו ועל כל עמו בית ישראל ובנוסח בספר חיים לעשי"ת נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל, ובברכת הנותן תשועה לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל, ובנוסח אדיר במרום שאחר ברכת כהנים שתשים עלינו ועל כל עמך בית ישראל, ויהי רצון שאחר שיר השירים תזכה אותנו ואת כל עמך בית ישראל, ובחתימת ברכת השכיבנו לשבת ויו"ט הפורס סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל, ויעלה ויבוא וזכרון כל עמך בית ישראל, ויהי רצון שאחר קריאת התורה בשני וחמישי ולמנוע משחית ומגפה מעלינו ומעל כל עמו בית ישראל. לפיכך גדלה בעיני הפליאה מה שמצאנו במקומות אחדים שלא נזהרו בזה, כמו בנוסח ברכת התורה בגמ' (ברכות יא, ב) ובכל הסדורים ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל, ושם הערב נא וגו' בפינו ובפי עמך בית ישראל, וכי אנחנו לא מעמך בית ישראל אנחנו? ובתפלת יוה"כ מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל, וכן קשה בירושלמי תענית פ"ב ה"ב ומהו אומר (בס' בה"ב) רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך בלי תיבת כל, ובנוסח ברכת בונה ירושלים של ברכת המזון בסדור זרוע הלכות סעודה סי' קל"ט רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ג"כ בלי תיבת כל, וצע"ג: ואמרו אמן.

תקון תפלה

ויבנה ברחמיו את ירושלים בחיינו ובימינו בקרוב אמן ואמן. ובסדור תימני כת"י אלהי נצור וגו' (כמו בנדפס) לכל תהיה אלהי פתח לבי וגו' (כמו בנדפס) וכל הקמים עלינו לרעה וגו' (כמו בנדפס) מחשבותם, עשה למען וגו' (כמו בנדפס) יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

טעם לג' פסיעות אלו. א) כעבד הנפטר מרבו כמו שכתבתי לעיל. ב) כנגד ג' מילין שרחקו ישראל מהר סיני בשעת מ"ת. ג) כמלא באגדה שמרע"ה נכנס בחושך ענן וערפל לפני הקב"ה וכשיצא יצא מאלו השלשה. ולכן אנו עושים ג' פסיעות. ד) כ"כ בשבלי הלקט בשם הגאונים מפני שכשאדם עומד בתפלה עומד במקום קדושה ושכינה למעלה מראשו. וכיון שנפטר מתפלתו צריך לפסוע ג' פסיעות לאחוריו כדי שיצא ממקום קדושה ויעמוד במקום חול. ורציה לדבר (בכן) שכיון שחוזרים לאחוריהם ג' פסיעות נותנים שלום זה לזה. כלומר עד עכשיו הייתי במקום קדוש ויצאנו למקום חול עכ"ל. ה) בשם רבינו האיי גאון משום דתפלות כנגד תמידים תקנום. וכשהכהן עולה למזבח עם אברי התמיד היה עולה דרך ימין ומקיף ויורד דרך שמאל. ובין כבש למזבח היו שלש רובדין של אבן ויורד בהם ג' פסיעות של עקב. ואנו עושים כמו שהם היו עושים עכ"ל. ו) כתב ה"ר מנוח דהני ג' פסיעות ילפינן להו מדכתיב ורגליהם רגל ישרה. ורגליהם תרי. רגל חד. ויש אומרים משום דהא כתיב במריס וכף רגליהם ככף רגל עגל. ואע"ג דג' פסיעות אמרינן שזה לא אמרינן. ס"ל דפסיעה היינו אלא כשמניע שתי רגליו. וכן מנהג חכמי צרפת. וי"א תלת הוי בשובו למקומו שיש לו לחזור בג' פסיעות כאשר בתחלה עכ"ל. והסברא אחרונה כתב הר"ר אבודרהם ועיין ב"י. ומה שהעולם מקפידין שלא ילך אדם לפניהם עד שישובו למקומם הוא מטעם זה שלא נגמרו עדיין הפסיעות. וכתב ל"ת דע"י קפידתם עושים שכשרואין לתי מרולה גלכת לפניהם יתהרו לשוב למקומם בטרם שממתינים שיעור המפורש בש"ע סי' קכ"ג. וזה אינו נכון. אלא תוחים שלא ילך. ואם ילך הוא עשה שלא כהוגן ולא הטועמד ולא הוי הפסק לגביה דאפי' תחילה של ברזל אינה מפסקת עכ"ל (א"ר). ועיין עוד טעם מה שכתבתי בפירוש יהי רצון כו' שיבנה כו':

עץ יוסף

יהי רצון וכו' שיבנה בהמ"ק. ונקריב קרבן התמיד במעשה ובפועל ממש. וכתב בספר אגרת הטיול נהגו לומר יהי רצון כו' אחר תפלת שמונה עשרה לאחר שפסע ג' פסיעות לאחוריו. הטעם בזה לפי שמלינו בנ"כ שפסע ג' פסיעות לכבוד ה' יתברך וע"י כך זכה למלכות והחריב בית אלהינו. ואדם זה שהתפלל ליוצרו פסע ג"כ שלש פסיעות לאחוריו לכבוד השי"ת. אומר יהי רצון שג' פסיעות הללו שחזרתי לאחורי ע"י פסיעות הללו תבנה ותכונן בית אלהינו השמם ע"י פסיעות של אותו רשע עכ"ל: ותן חלקנו בתורתך. ר"ל ואם אין אנחנו כדאים שתבנה לנו בהמ"ק. עכ"פ תן חלקנו בתורתך. וכל הלומד דיני קרבנות. הוא כאלו הקריבם:

עיון תפלה

נראה דבסיום תפלת לחש אין ראוי לומר כן, כי מי שומע זולתי הקב"ה ולמי יצוה לומר אמן? ואולי הוא סירכא דלישנא מנוסח הקדיש. וע"פ דרכו של המג"א באו"ח סי' ס"ו סוס"ק כ"ז יש לומר שהכונה על שני המלאכים המלוין לו לאדם בכל יום כדתניא בתענית (יא ע"א) וכדאמר ר' זריקא (חגיגה טז ע"א, ועי' שבת קי"ט ב' אמר ר"ח אמר מר עוקבא ושם תניא אמר ריב"י). והיא כעין בקשה מאתם שיסכימו לתפלתו ויאמצו את כחו להעלותה השמימה, וכדאמר ר"י (סנהדרין מד, ב) לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו (שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים, רש"י) ואל יהו לו צרים מלמעלה. ונראה לי שבקשת הרחמים היא מאת הקב"ה שהוא ית' יפייס עליו את המלאכים לבל יקטרגו אותו בתפלתו אלא יאמצו את כחו ויסייעוהו, כי עקר גדול אצלנו שאין ראוי להתפלל לשום נברא בעולם ולבקש ממנו איזה סיוע אלא להקב"ה לבדו. — ומחזור לבני רומא ובסדורי התימנים לא מזכר כאן ואמרו אמן, אבל במחזור ויטרי ובסדורי הספרדים ובכל סדורי אשכנז איתיה:

יהר"מ וגו' שיבנה וגו', לקוח מן המשנה (אבות ה, כג) ופירושו ראה למעלה לפני ברוך שאמר: **ושם נעבדך ביראה**. עפ"ה (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה, והוא לקוח מנוסח ותערב עליך עתירתנו שלפני נשיאת כפים: **וערבה וגו' וכשנים קדמוניות**. פסוק הוא (מלאכי ג, ד) ונדרש על הקרבנות בויק"ר פ"ז סי' ד' ותפלה במקום קרבן:

תקון תפלה

ישראל וגו' (כמו בנדפס). נוסח אבודרהם שוה לנוסח האשכנזים ונוטה ממנו רק בתיבת **מחשבותם** תחת **מחשבתם**. ונוסח הספרדים שוה לנוסח התימנים עד יהיו לרצון, ונוטה ממנו רק בחלוף הסדר של עשה **למען קדושתך עשה למען תורתך**, ונוסח ספרדי ליווארנא שוה גם בזה; ומסיים עושה שלום כנוסח אשכנז, ובנוסח ליווארנא **הוא יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל**. ולשון רב סעדיה גאון בסדורו כפי העתקת שטיינשניידער „ויתפלל הבקשה הזאת אחר התפלה **אלהי נצור** וגו' **ורגלי מלרוץ לרעה ולמקללי נפשי תדום כל המחשבים עלי** וגו' **מחשבתם ה' אלהינו יהיו לרצון** וגו'" עכ"ל. ונוסח בני כפא וקראסוב שוה ג"כ לנוסח התימנים הנדפס עד **מחשבותם**, רק שהם מחליפים תיבת **הקמים** בתיבת **החושבים**, ואח"כ **עשה למען** וגו' (כמו בתימנים) **רושיעה ימינך ועננו עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו הרבים יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ואמרו אמן**:

(רה"ח) [הש"ץ חוזר התפלה בקו"ר (ואומר מתחלה בלחש ה' שפתי תפתח כו' ובסופו יהיו לרצון כו') וצריך ליזהר מאד לשמוע מהש"ץ מלה במלה. ולא יסייע ולא יגנן עמו. ואצ"ל להזהר משיחה בטלה. וצריך לעמוד [illegible] ופניו אל הקיר. ועיניו עצומות. או יהא ספר התפלה פתוח לפניו לעיין בו ולכוין לכל מה שאומר הש"ץ. ולענות ברוך הוא וברוך שמו על כל הזכרת השם. ואמן אחר כל ברכה (דיני אמן מבוארים קצת לעיל בדיני כוונת הברכות וקצת לקמן בדיני קדיש ע"ש). אם אין תשעה מכוונים לברכות הש"ץ קרוב להיות ברכותיו לבטלה. לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין שום זולתו ויכוין. וכתב הפ"מ (במש"ז ס' נ"ד ס"ק ג) והחסידים מקרוב חולצין תפלין דרש"י ומניחין תפלין דרבינו תם לאחר קדושה של י"ח. ובאמת מלבד שעושין שלא כדין המבואר בסי' כ"ה. גם צריך לכוין בתפלת י"ח לש"ץ לא לעסוק בדבר אחר. ולא ראיתי כלל לשאול אותם ולא רוצה אני בתירוצם. עכ"ל]:

יחיד שרוצה לקבל עליו תענית יאמר זה במנחה קודם התענית קודם יהיו לרצון:

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ בְּתַעֲנִית נְדָבָה לְמָחָר בְּלִי נֶדֶר וּבְלִי שְׁבוּעָה. לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּקַבְּלֵנִי בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן וְתָבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי וְתַעֲלֶה עֲתִירָתִי וְתִרְפָּאֵנִי בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף וּתְבַטֵּל מֵעָלַי וּמֵעַל כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל־פֶּה: יהיו לרצון וכו'

מי ששכח לקבל התענית בתפלה יוכל לקבל כל זמן שהוא יום:

לאחר התענית יאמר זה במנחה קודם יהיו לרצון:

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם אָדָם חוֹטֵא וּמֵבִיא קָרְבָּן וְאֵין מַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶלָּא חֶלְבּוֹ וְדָמוֹ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים מְכַפֵּר וְעַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ חָרֵב בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְאֵין לָנוּ מִקְדָּשׁ וְלֹא כֹהֵן שֶׁיְּכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ וְלָכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁיְּהֵא מִעוּט חֶלְבִּי וְדָמִי שֶׁנִּתְמַעֵט הַיּוֹם כְּחֵלֶב מוּנָח עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ לְפָנֶיךָ וְתִרְצֵנִי: יהיו לרצון וכו'

תפלה לעצירת הגשמים בשומע תפלה

וַעֲנֵנוּ בּוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים בּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְהוֹדִיעַ גָּדְלוֹ וְהַדְרַת כְּבוֹדוֹ. שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה תֵּן טַל וּמָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְתַשְׂבִּיעַ אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִטּוּבֶךָ וּמַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ וּמֵעֹשֶׁר מַתְּנַת יָדֶךָ. שְׁמוֹר וְהַצֵּל שָׁנָה זוֹ מִכָּל־דָּבָר רָע וּמִכָּל־מִינֵי מַשְׁחִית וּמִכָּל־מִינֵי פֻרְעָנִיּוֹת וַעֲשֵׂה לָהּ תִּקְוָה וְאַחֲרִית שָׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ *) וְעַל כָּל־תְּבוּאָתֵנוּ וּפֵרוֹתֵינוּ וּבָרְכֵנוּ בְּגִשְׁמֵי בְרָכָה וְנִזְכֶּה לְחַיִּים וְשׂוֹבַע וְשָׁלוֹם כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת. וְהָסֵר מִמֶּנּוּ דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וּשְׁבִי וּבִזָּה וְיֵצֶר הָרָע וָחֳלָיִים רָעִים וְקָשִׁים וּמְאוֹרָעוֹת רָעוֹת וְקָשׁוֹת. וּגְזוֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת מִלְּפָנֶיךָ וְיִגֹּלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל־מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים. וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ: כי אתה שומע וכו'

---

*) חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתנו. ואבודרהם גרס חוס ורחם על כל תבואתנו. וכתב וז"ל והמון העם קורין חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתנו ואינו נכון. כי ברכה זו נתקנה לבקש רחמים על תבואת השנה ופירותיה ומה לנו להכניס עצמנו בה.

תפלה לעצירת הגשמים

יאמר אלו מזמורי תהלים תחלה :

ס יז צא לב נא נג נט מב קב סה סח עז פח קג קד קיד פה קכד קכו קכט קל קמה קמו קמז כ .

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו בזכות מזמורי תהלים שקראנו לפניך בזכות פסוקיהם ובזכות תבותיהם ובזכות השמות הקדושים והטהורים היוצאים מהם שתכפר לנו על כל חטאתינו ותמחול ותסלח לנו על כל עונותינו שחטאנו ושעוינו ושפשענו לפניך ותתנהג עמנו במדת החסד ובמדת הרחמים ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג במדת רחמיך עם בניך . ועננו משמי מעונך. בגבורות ישע ימינך. ותשקנו מנחל עדניך. תהום אל תהום קורא לקול צנוריך . להשפיע ולהשביע מאוצרך . ואוצרך הטוב תפתח ופתח את ידך . כי בידך מפתח שערי רחמים . לפרנס ולזון מביצי כנים עד קרני ראמים . אבל אנחנו אשמים . וגודל עונותינו גורמים . שנעצרו הגשמים :

ועתה עשה למען רחמיך הרבים. כי כן מדותיך ודרכיך לגמול לחיבים חסדים טובים. ונותן לחם לרעבים. והעל לנו עננים ועבים. בטל וממר ורביבים. ממקום שהם שואבים: אלהי שוכן מעונה. עננו מבריכה העליונה: אלהי המערכה. עננו בגשמי ברכה : בוחן לבבות . עננו בגשמי נדבות :

בזכות יוקח נא מעט מים. השקיפה ממעון קדשך מן השמים:
בזכות חפר בארות מים. חון חשרת מים :
בזכות גל אבן מבאר מים. יצאו מעינות מים:
למען משוי ממים ודלה מים . יזל מדליו מים:
למען טבל (באש ובמים) [חמש טבילות במים] . יעלו מתהומות בחמש שמות מים:
נשיאים. אד. חזיז. ענן. ועבים . ימלאו גשם. לנפוחי גשם:
ויריקו גשם: ולמען שנים עשר שבטים שהעברת בגזרת מים. יעלו נשיאים מן הארץ ויריקו מטר מן השמים :

ועתה באנו לפניך בלב נשבר ונדכה כמים . ונשא לבבנו אל כפים . אל אל בשמים. כי ארץ עיפה לך למים . ואתה יי תשמע מן השמים . ומשם ירד מים . ואד יעלה מן הארץ . והארץ תתן יבולה. ליי הישועה על עמך ברכתך סלה : ומלפניך מלכנו. ריקם אל תשיבנו . כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים . ויקוים בנו מקרא שכתוב ויקנא יי לארצו ויחמול על עמו : ויען יי ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים . ונאמר ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר : אנא נורא קדוש תרבה מחילתך . פשעינו סלחה תגלגל מדותיך : פתחי סליחה פתח סגב ישע מנותיך. דרוש יודעיך ויעודיך . נא סמוך יחד מתנותיך : יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : יי צבאות אשרי אדם בוטח בך : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו בזכות שלש עשרה מדותיך הרחמים הכתובים בתורתך. כמו שנאמר: ויעבור יי על פניו ויקרא :

ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת : נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה : וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו. שאינן חוזרות ריקם מלפניך. עננו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגלו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, ותכנס להם לפנים משורת הדין, ובטובך הגדול רחם עליהם, שאין פרענות בא לעולם אלא בשביל ישראל, והם עמך ונחלתך אשר הוצאת מארץ מצרים, ואינם יכולים לקבל לא רוב רעה ולא רוב טובה, השפעת עליהם רוב טובה אינם יכולים לקבל, כעסת עליהם אינם יכולים לקבל, ויהי רצון שיהא רוח בעולם וזכור רחמיך: כי אתה שומע וכו'.

פסוקים לשמות אנשים

כתוב בספר של"ה הקדוש סגולה שלא ישכח שמו ליום הדין שיאמר בחייו בכל יום בסוף שמונה עשרה קודם יהיו לרצון פסוק אחד המתחיל בתחלת אות משמו ומסיים אות משמו דהיינו אותו השם שנקרא בו לספר תורה כגון למי שנקרא איציק וקורין אותו לספר תורה יצחק צריך להתחיל הפסוק ביו"ד ולסיים בקו"ף וכן כולם ומכ"ש למי ששמו נמצא בפסוק עצמו כגון דן או נח או צדוק שאין צריך לכל זה:

א אברהם, אפרים, אליקים, אבישלום, אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים, ושמת שמו אברהם (נחמיה ט' ז'):

אביגדור, אבנר, אביעזר, אלכסנדר, אשר, אלעזר, אליעזר, איסר, איתמר, אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי אלהינו נזכיר (תהלים כ' ח'):

אהרן, אלחנן, אליך יי אקרא, ואל אדני אתחנן (שם ל' ט'):

אליהו, אשרי שאל יעקב בעזרו, שברו על יי אלהיו (שם קמ"ו ה'):

אורי, אמרי האזינה יי, בינה הגיגי: (שם ה' ב'):

אלישע, אמר בלבו בל אמוט, לדר ודר אשר לא ברע (שם י' ו'):

אוריה, אלקנה, אריה, אשרי משכיל אל דל, ביום רעה ימלטהו יי (שם מ"א ב'):

אלימלך, אמרת ליי אדני אתה, טובתי בל עליך (שם ט"ז ב'):

ב בנימין, בן ציון, ברוך יי אלהי ישראל, מהעולם ועד העולם, אמן ואמן (שם מ"א י"ד):

בועז, ביום קראתי ותענני, תרהיבני בנפשי עז (שם קל"ח ג'):

בצלאל, במקהלות ברכו אלהים, אדני ממקור ישראל (שם ס"ח כ"ז):

ברכיה, בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו, הללויה (שם ק"ה מ"ה):

ג גבריאל, גמליאל, גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי, אזמרה לך בכנור, קדוש ישראל (שם ע"א כ"ב):

גד, גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב: (בראשית מ"ט י"ט):

גדליה, גול על יי דרכך, ובטח עליו והוא יעשה (תהלים ל"ז ה'):

גרשון, גם בני אדם גם בני איש, יחד עשיר ואביון (שם מ"ט ג'):

ד דוב, דרשו יי בהמצאו, קראהו בהיותו קרוב (ישעיה נ"ה ו'):

דוד, דרשו יי ועזו, בקשו פניו תמיד: (תהלים ק"ה ד'):

דן, יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח, הנשך עקבי סוס, ויפל רכבו אחור (בראשית מ"ט י"ז):

דניאל, דן ידין עמו, כאחד שבטי ישראל (שם מ"ט ט"ז):

ה הלל, הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי, כי אליך אתפלל (תהלים ה' ג'):

ז זאב, זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב׃ (משלי י׳ ז׳):

זרח, זכרתי ימים מקדם, הגיתי בכל פעלך, במעשה ידיך אשוחח (תהלים קמ״ג ה׳):

זכריה, זאת מנוחתי עדי עד, פה אשב כי אויתיה (שם קל״ב י״ד):

זבולן, זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אנית וירכתו על צידן (בראשית מ״ט י״ג):

ח חיים, חונה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם: (תהלים ל״ד ח׳):

חנוך, חצות לילה אקום להודות לך, על משפטי צדקך (שם קי״ט ס״ב):

חזקיה, חרבם תבוא בלבם, וקשתותם תשברנה (שם ל״ז ט״ו):

חנניה, חגרה בעוז מתניה, ותאמץ זרועותיה (משלי ל״א י״ז):

ט טוביה, טמנו גאים פח לי, וחבלים פרשו רשת ליד מעגל, מוקשים שתו לי סלה (תהלים ק״מ ו׳):

י יוסף, יי יגמר בעדי, יי חסדך לעולם, מעשי ידיך אל תרף (שם קל״ח ח׳):

ישי, יי לי בעוזרי, ואני אראה בשונאי: (שם קי״ח ז׳):

יעקב, יענך יי ביום צרה, ישגבך שם אלהי יעקב (שם כ׳ ב׳):

יצחק, יוציאם מחשך וצלמות, ומוסרותיהם ינתק (שם ק״ז י״ד):

יעבץ, יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ (שם ס״ז ח׳):

ירחמאל, יקותיאל, יחיאל, יואל, יחזקאל, ישמעאל, ישראל, ימין יי רוממה, ימין יי עשה חיל (שם קי״ח ט״ז):

יהודה, ידידיה, יונה, ישעיה, ירמיה, יי הצילה נפשי משפת שקר, מלשון רמיה: (שם ק״כ ב׳):

ירחם, יעלזו חסידים בכבוד, ירננו על משכבותם (שם קמ״ט ה׳):

יהונתן, יוחנן, ישם נהרות למדבר, ומוצאי מים לצמאון (שם ק״ז ל״ג):

יהושע, יחוס על דל ואביון, ונפשות אביונים יושיע (שם ע״ב י״ג):

יששכר, יאמרו גאולי יי, אשר גאלם מיד צר (שם ק״ז ב׳):

יום טוב, יצא אדם לפעלו, ולעבודתו עדי ערב (שם ק״ד כ״ג):

כ כלב, כי לא יטוש יי עמו, ונחלתו לא יעזוב (שם צ״ד י״ד):

כתריאל, כי מלך כל הארץ אלהים, זמרו משכיל (שם מ״ז ח׳):

ל לוי, לולי תורתך שעשעי, אז אבדתי בעניי (שם קי״ט צ״ב):

לפידות, למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות (שם מ״ה א׳):

מ מרדכי, מה אהבתי תורתך, כל היום היא שיחתי (שם קי״ט צ״ז):

מאיר, מי זה האיש ירא יי, יורנו בדרך יבחר (שם כ״ה י״ב):

מנחם משולם, מאור עינים ישמח לב, שמועה טובה תדשן עצם (משלי ט״ו ל׳):

מתתיהו, מה דודך מדוד, היפה בנשים, מה דודך מדוד, שככה השבעתנו: (שה״ש ה׳ ט׳):

מיכאל, מה טובו אוהליך יעקב, משכנותיך ישראל (במדבר כ״ד ה׳):

משה, מנשה, מחשבות בעצה תכון, ובתחבולות עשה מלחמה (משלי כ׳ י״ח):

נ נח, אלה תולדות נח, נח איש צדיק, תמים היה בדורותיו, את האלהים התהלך נח (בראשית ו׳ ט׳):

נחמן, ניסן, נתן, נר יי נשמת אדם, חופש כל חדרי בטן (משלי כ׳ כ״ז):

נחום, נחמו נחמו עמי, יאמר אלהיכם: (ישעיה מ׳ א׳):

נחמיה, נחלתי עדותיך לעולם, כי ששון לבי המה (תהלים קי"ט קי"א):

נתנאל, נחשבתי עם יורדי בור, הייתי כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה'):

נפתלי, נדבות פי רצה נא יי, ומשפטיך למדני (שם קי"ט ק"ח):

ס סעדיה, סבו ציון והקיפוה, ספרו מגדליה: (שם מ"ח י"ג):

סיני, סעפים שנאתי, ותורתך אהבתי: (שם קי"ט קי"ג)

ע עובדיה, עזי וזמרת יה, ויהי לי לישועה: (שם קי"ח י"ד):

עזרא, עקיבא, עתה אקום יאמר יי, עתה ארומם עתה אנשא (ישעיה ל"ג י'):

עזר, עושה גדולות ואין חקר, נפלאות עד אין מספר (איוב ה' ט'):

עזריאל, עמנואל, על דעתך כי לא ארשע, ואין מידך מציל (שם י' ז'):

עמינדב, עד אמצא מקום ליי, משכנות לאביר יעקב (תהלים קל"ב ה'):

פ פסח, בני נזם בני עזא בני פסח: (נחמיה ז' נ"א):

פתחיה, פתחו לי שערי צדק, אבוא בם אודה יה (תהלים קי"ח י"ט):

פינחס, פלס ומאזני משפט ליי, מעשהו כל אבני כיס (משלי ט"ז י"א):

פלטיאל, פן יטרוף כאריה נפשי, פורק ואין מציל (תהלים ז' ג'):

פרץ, פנית לפניה ותשרש שרשיה, ותמלא ארץ (שם פ' י'):

צ צבי, צר ומצוק מצאוני, מצותיך שעשועי (שם קי"ט קמ"ג):

צמח, ציון ישאלו, דרך הנה פניהם, בואו ונלוו אל יי, ברית עולם לא תשכח: (ירמיה נ' ה'):

צדוק, ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרובים אלי, נאם יי אלהים לשרתני פר בן בקר לחטאת: (יחזקאל מ"ג י"ט):

ק קלמן, קולי אל יי אזעק, קולי אל יי אתחנן: (תהלים קמ"ב ב'):

קהת, קרוב אתה יי, וכל מצותיך אמת: (שם קי"ט קנ"א):

ר רפאל, ראו עתה כי אני אני הוא, ואין אלהים עמדי, אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל (דברים ל"ב ל"ט):

ראובן, ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא חשבון (קהלת ז' כ"ז):

רחביה, רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי (תהלים ל"ד כ'):

ש שמואל, שאול, שעפטיל, שלומיאל, שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול: (שם קי"ט קס"ה):

שלמה, שיר השירים אשר לשלמה: (שיר השירים א' א'):

שלום, שמר תם וראה ישר, כי אחרית לאיש שלום (תהלים ל"ז ל"ז):

שרגא, שכנא, שמח נפש עבדך, כי אליך אדני נפשי אשא (שם פ"ו ד'):

שמחה, שמעיה, שמריה, שאו ידיכם קדש, וברכו את יי (שם קל"ד ב'):

שמעון, שמשון, שיתו לבכם לחילה, פסגו ארמנותיה, למען תספרו לדור אחרון: (שם מ"ח י"ד):

שבח, שמע יי תחנתי, יי תפלתי יקח: (שם ו' י'):

שבתי, שנאתי השומרים הבלי שוא, ואני אל יי בטחתי (שם ל"א ז'):

שניאור, שפת אמת תכון לעד, ועד ארגיעה לשון שקר (משלי י"ב י"ט):

ת תנחום, תנו עז לאלהים, על ישראל גאותו, ועזו בשחקים (תהלים ס"ח ל"ה):

תלמי, תוציאני מרשת זו טמנו לי, כי אתה מעוזי (שם ל"א ה'):

בשעת הדחק כגון שהוא בדרך במקום שירא שיפסיקוהו עוברי דרכים או שירא שיעבור זמן תפלה. או חולה. מתפלל שלש ראשונות. ואח"כ אומר מעין י"ח. וסיים שאומר נוסח זה. (וצריך לאמרה מעומד):

הֲבִינֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָדַעַת דְּרָכֶיךָ. וּמוֹל אֶת־לְבָבֵנוּ לְיִרְאָתֶךָ. וְתִסְלַח לָנוּ לִהְיוֹת גְּאוּלִים.א וְרַחֲקֵנוּ מִמַּכְאוֹבֵינוּ. וְדַשְּׁנֵנוּ בִּנְאוֹת אַרְצֶךָ. וּנְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ תְּקַבֵּץ. וְהַתּוֹעִים עַל דַּעְתְּךָ יִשָּׁפֵטוּ. וְעַל הָרְשָׁעִים תָּנִיף יָדֶךָ. וְיִשְׂמְחוּ

א כ"ה גירסת הרי"ף והרא"ש.

עיון תפלה

הביננו. עש"ה (תהלים קיט, קכה) הבינני ואדעה עדותיך. קיצור מברכת אתה חונן. ורמז לשלשת חלקי החכמה הנזכרים בברכה זו על פי סדרו של המחזור ויטרי, הביננו — בינה, לדעת — דעה, דרכיך — דרך השכל (משלי כא, טז): **ומול את לבבנו.** עש"ה (דברים י, טז) ומלתם את ערלת לבבכם. קיצור מברכת התשובה, ורמז בזה גם תשובתנו אל התורה כמו שנאמר (יחזקאל יא, יט) והסירותי לב האבן מבשרם וגו' למען בחקותי ילכו, ודרשו רבותינו בתו"כ ר"פ בחקותי אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה, באופן שהקיצור הזה כולל שני הענינים הנזכרים בברכה זו, תשובתנו אל התורה וקרבתנו אל העבודה: **ותסלח לנו.** קיצור מברכת סלח לנו: **להיות גאולים.** קיצור מברכת גואל ישראל, על ידי הסליחה נזכה להיות גאולים מן הצרות העוברות עלינו בהיותנו בגולה, ראה באורנו למעלה: **ורחקנו ממכאוב.** בפנים בקשנו לרפוא את מכאובינו, וכאן אנו מוסיפים לבקש שירחקנו מכל מכאוב ושלא נחלה כלל ולא נצטרך לרפואה וכמו שנאמר (שמות כג, כה) והסירותי מחלה מקרבך. ולא אמר רחק מכאוב מאתנו כדי לקצר הלשון. ומטעם הפעל שאתה לבדך תגמור פעולת הריחוק בלי עזר וסיוע מצדנו, ראה מה שכתבנו לעיל על ונאמן אתה להחיות מתים: **ודשננו בנאות ארצך.** דשן והשמן אותנו בתוך נאות ארצך הקדושה, תנם נרעה בארצך בנוה טוב ובמרעה שמן על הריה לשנים ורעננים. נגד ברכת ברך עלינו וגו' ושבענו מטובה (של אדמת ארצך), ראה באורנו לעיל: **ונפוצותינו מארבע כנפות הארץ תקבץ.** נגד ברכת קבוץ גליות, ועי' תקון תפלה: **והתועים — על דעתך ישפטו.** כן הפסקתי אני בהחלת המבוא לי"ח ברכות עיי"ש פרושו, ורש"י בגמ' (ברכות כט, א) פירש בלשון ראשון "העוברים על דבריך — ישפטו" עכ"ל, ולשני הפירושים הללו אין תועים שוגגים, דאם כן למה ישפטו הלא אין דינם מסור לבית דין? אלא מזידים, וקראם תועים בתעותם מדרך השכל, וכדרך שאמרו רבותינו (סוטה ג' ע"א) אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות. ובלשון שני פרש"י "והתועים במשפט על דעתך ישפוטו, שיבינו [לבבם] לשפוט כדבריך" עכ"ל, ולפי"ז תועים היינו שוגגים. קיצור מברכת השיבה שופטינו: **ועל הרשעים תניף ידך.** עש"ה (איוב לא, כא) אם הניפותי על יתום ידי. נגד ברכת המינים: **וישמחו**

תקון תפלה

הביננו. נוסח מקוצר מן הברכות האמצעיות לשעת הדחק, מתברו שמואל ירחינאה חברו של רב (ברכות כט, א), כן דייק הר"א גאליפאפא ממה שהזכיר כל הנוסח, ואם היה מתוקן מכבר אמאי צריך להזכיר את כלו דיו להזכיר רק התחלתו, ועוד דאם היה מתוקן מכבר אמאי פליג רב. ובירושלמי (ברכות פ"ד ה"ג) הנוסח באופן אחר "איזה שבע מעין י"ח דשמואל א"ל הביננו רצה תשובתנו סלח לנו גאלנו רפא חליינו ברך שנותינו, א"ר חגי אם היו גשמים אומרים בגשמי ברכה, אם היו טללים אומר בטללי ברכה, כי מפוזרים אתה מקבץ (צ"ע כי אין זו בקשה אלא שבח ואולי ט"ס יש כאן) ותועים עליך לשפוט ועל הרשעים תשית ידך (מלה"כ (איוב ט, לג) ישת ידו על שנינו להכניע אותנו מפניו, כן אנחנו מתפללים שיכניע את הרשעים לבל ירימו ראש, לפי שאין ראוי להתפלל על מפלתן של רשעים. אלא על כניעתן אולי יחזרו בתשובה, כדאמרינן (ברכות ז' ע"א) גם ענוש לצדיק לא טוב, ושם (י' ע"א) מי כתיב חוטאים חטאים כתיב, ובתענית (כג, ב) איהי בעיא רחמי דליהדרו בתשובה, ובשבת (קמט, ב) כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה) וישמחו כל חוסי בך (מלה"כ תהלים ה, יב) בבנין עירך ובחדוש בית מקדשך ובצמח דוד עבדך כי טרם נקרא אתה תענה כאמור והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע בא"י שומע תפלה" ע"כ, והנוסח שבפנים הוא נוסח הבבלי, ובמחזור ויטרי תפלה סי' מ"ב מעתיק בפנים נוסח הירושלמי בלי הזכיר שמו ונוסח תלמודנו הוא מעתיק מהלכות רב אלפס וצ"ע. וקיצור ברכת הסליחה אצלו מרבה לסלוח קנה לנו (וכן צריכים להגיה ברי"ף), וברכת קבוץ גליות והנפוצים מארבע תקבץ, וברכת השיבה והתועים בדתך ישפטו (ברי"ף הגי' והתועים בדעתך ישפטו, ובהלכות גדולות פרק ד' מהלכות ברכות והתועים בדבר משפט לדעתך ישפוטו כלשון שני של רש"י), וברכת את צמח ובהצמחת קרן לדוד, וברכת שמע קולנו בטרם נקרא ואתה תענה טרם נדבר ואתה תשמע כי הוא עונה בכל צרה ופודה ומציל (ברי"ף הגי' כי אתה עונה בכל עת צרה וצוקה וגו', וברבינו ירוחם נתיב ג' חלק ד' כי אתה הוא

צַדִּיקִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ · וּבְתִקּוּן הֵיכָלֶךָ· וּבִצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ· וּבַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ· טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַעֲנֶה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה: רצה וכו'

(בשמים ראש) במוצאי שבת ויו"ט שצריך לומר הבדלה. וכן בימות הגשמים שצ"ל טל ומטר אין מתפללין הביננו (סי' ק"י). ומ"מ בחולה או בשעת הדחק גדול יכול להתפלל אף בימות הגשמים או במוצ"ש ולקצר בכל ברכה. וזו נוסחה. יאמר התחלה שלש ראשונות כדרכו. ואח"כ במוצ"ש יאמר אתה חוננתנו למדע תורתך ותבדילנו ה' אלהינו בין קודש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה וחננו מאתך כו'. ובחול יאמר אתה חונן לאדם דעת חננו מאתך דעה בינה והשכל בא"י חונן הדעת. השיבנו אבינו לתורתך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך בא"י הרוצה בתשובה. סלח לנו אבינו כי מוחל וסולח אתה בא"י חנון המרבה לסלוח. ראה נא בענינו וגאלנו מהרה כי גואל חזק אתה בא"י גואל ישראל. רפאנו ה' ונרפא כי אל מלך רופא נאמן אתה בא"י רופא חולי עמו ישראל. ברך עלינו את השנה הזאת ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה וברך שנתנו כשנים הטובות בא"י מברך השנים. תקע בשופר גדול לחרותנו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל. השיבה שופטינו כבראשונה ומלוך עלינו אתה ה' לבדך וצדקנו במשפט בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. ולמלשינים אל תהי תקוה וכל אויביך מהרה יכרתו ותכניעם במהרה בימינו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים. על הצדיקים ועל החסידים ועלינו יהמו רחמיך ושים חלקנו עמהם לעולם ולא נבוש כי בך בטחנו בא"י משען ומבטח לצדיקים. ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בקרוב וכסא דוד מהרה לתוכה תכין בא"י בונה ירושלים. את צמח דוד מהרה תצמיח כי לישועתך קוינו כל היום בא"י מצמיח קרן ישועה. שמע קולנו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כי אל שומע תפלות אתה בא"י שומע תפלה. ואח"כ אומר ג' אחרונות ומסיים המברך את עמו ישראל בשלום יהיו לרצון כו' עושה שלום כו' (חיי אדם כלל כ"ד סי' נ"ה). וכשמתפלל תפלת הביננו. כשיגיע לביתו או בירוח לו ותתיישב דעתו. א"צ לחזור ולהתפלל (מתורת חובה. אם לא מתורת נדבה. יעב"ץ):

המהלך במקום גדודי חיות או לסטים מתפלל תפלה קצרה זו:

צָרְכֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל מְרֻבִּים וְדַעְתָּם קְצָרָה· יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּתֵּן לְכָל־אֶחָד וְאֶחָד כְּדֵי פַרְנָסָתוֹ וּלְכָל־גְּוִיָּה וּגְוִיָּה דֵּי מַחְסוֹרָהּ· וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

ואין צריך לג' ברכות ראשונות ולא לג' אחרונות. וכשבא לביתו חוזר ומתפלל שמונה עשרה כראוי:

עיון תפלה

צדיקים. נגד ברכת על הצדיקים: בבנין עירך ובתקון היכלך. נגד ברכת ולירושלים. גם הברייתא דמגילה (יז ע"ב) מקשרת הברכות הללו ביחד „וכיון שנתרוממה קרנם של צדיקים בירושלים". וזכר כאן שני דברים, בנין העיר ותקון ההיכל, ושניהם נזכרו בברכה זו, בנין העיר — ובנה אותה, תקון ההיכל — ותשכון בתוכה היינו במשכן היכלך אשר תכין בתוכה, וכמו שנאמר (זכריה א, טז) שבתי לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה נאם ה' צבאות: ובצמיחת קרן וגו' ובעריכת נר וגו'. עפ"ה (תהלים קלב, יז) שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי. נגד ברכת את צמח. וכ"ה בברכת קדושת השם לר"ה ויוה"כ פיסקא ובכן תן כבוד: טרם נקרא אתה תענה. גם הבקשה הזאת מוספת על בקשת שמע קולנו, שם בקשנו לשמוע תפלתנו אשר התפללנו כבר, ופה אנו מוסיפים לבקש שיענו גם בטרם נקרא אליו, וכמו שנאמר (ישעיה סה, כד) והיה טרם יקראו ואני אענה (כי בהיותנו במצב הטרדה והמבוכה שע"ז נתקנה תפלת הבינו כלשון הרי"ף והרא"ש הני מילי בשעת הדחק, אז אי אפשר לנו לפרט בקשותינו כראוי), וכמו שהתפלל דהמע"ה (תהלים ה, ב) בינה הגיגי. בינה תפלתי בעודה בהגיגי (במחשבתי) בטרם הוצאתיה בשפתי:

תקון תפלה

העונה בעת צרה וצוקה וגו'). וע"ד החלוף שבברכת הסליחה מצאתי בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שי"ל בס' דקדוקי סופרים לסלות לנו להיות גאולים; ושם הגירסא ורחקנו ממכאוב (בלי כנוי כמו שהיא בסדורינו), ונפוצותינו מארבע כנפות תקבץ (וברבינו ירוחם מארבע רוחות) והתועים על דעתך ישפוטו (באבודרהם דף ק"ם ע"א בסוף הלכות ברכות על דעתך תשפוט) וגו' טרם נקרא ואתה תענה; ובסדור התימנים הנדפס דף צ"ד א' העתיקו נוסח הרי"ף ונקדו **לסלח תהיה לנו**, אבל האמת שצריכים להוסיף תיבת **מרבה** כמו שהיא במחזור ויטרי וכמו"ש לעיל, וכצ"ל ברמב"ם הל' תפלה פ"ב ה"ג. ובסדור רב עמרם דף כ"ד ע"א ומול את לבבנו ליראתך והורתך ולסלות ולהיות גאולים וגו' ונפוצים מארבע תקבץ והתועים בדבר משפט בדעתך ישפיטו וגו' ובתקון היכלך ובעריכת נר וגו', אבל בצמיחת קרן לדוד עבדך חסר:

רבי אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתַּשְׁכֵּן בְּפוּרֵנוּ אַהֲבָה וְאַחֲוָה וְשָׁלוֹם וְרֵעוּת. וְתַרְבֶּה גְבוּלֵנוּ בְּתַלְמִידִים. וְתַצְלִיחַ סוֹפֵנוּ אַחֲרִית וְתִקְוָה. וְתָשִׂים חֶלְקֵנוּ בְּגַן עֵדֶן. וְתַקְּנֵנוּ בְּחָבֵר טוֹב וְיֵצֶר טוֹב בְּעוֹלָמֶךָ. וְנַשְׁכִּים וְנִמְצָא יִחוּל לְבָבֵנוּ לְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ. וְתָבֹא לְפָנֶיךָ קוֹרַת נַפְשֵׁנוּ לְטוֹבָה:

רבי יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתָּצִיץ בְּבָשְׁתֵּנוּ וְתַבִּיט בְּרָעָתֵנוּ. וְתִתְלַבֵּשׁ בְּרַחֲמֶיךָ וְתִתְכַּסֶּה בְּעֻזְּךָ וְתִתְעַטֵּף בַּחֲסִידוּתֶךָ וְתִתְאַזֵּר בַּחֲנִינוּתֶיךָ. וְתָבֹא לְפָנֶיךָ מִדַּת טוּבְךָ וְעַנְוְתָנוּתֶךָ:

רבי זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁלֹּא נֶחֱטָא וְלֹא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם מֵאֲבוֹתֵינוּ:

רבי חייא בתר דמצלי אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתְּהֵא תוֹרָתְךָ אוּמָנוּתֵנוּ. וְאַל יִדְוֶה לִבֵּנוּ וְאַל יֶחְשְׁכוּ עֵינֵינוּ:

רב בתר צלותיה אמר הכי (תמצא במוסף לשבת): רבי בתר צלותיה אמר הכי. יה"ר לפניך כו' כמש"ל אחר ברכות השחר:

רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתָּשִׂים שָׁלוֹם בְּפָמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה וּבְפָמַלְיָא שֶׁל מַטָּה. וּבֵין הַתַּלְמִידִים הָעוֹסְקִים בְּתוֹרָתֶךָ. בֵּין עוֹסְקִין לִשְׁמָהּ בֵּין עוֹסְקִין שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ. וְכָל־הָעוֹסְקִין שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּהְיוּ עוֹסְקִין לִשְׁמָהּ:

רבי אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתַּעֲמִידֵנוּ בְּקֶרֶן אוֹרָה (בזוית אורה) וְאַל תַּעֲמִידֵנוּ בְּקֶרֶן חֲשֵׁכָה. וְאַל יִדְוֶה לִבֵּנוּ וְאַל יֶחְשְׁכוּ עֵינֵינוּ:

איכא דאמרי. הא רב המנונא מצלי לה. ורבי אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים. גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שֶׁרְצוֹנֵנוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּמִי מְעַכֵּב. שְׂאוֹר שֶׁבְּעִסָּה וְשִׁעְבּוּד גָּלֻיּוֹת. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. שֶׁתַּצִּילֵנוּ מִיָּדָם וְנָשׁוּב לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם:

רבא בתר צלותיה אמר הכי. אלהי עד שלא נוצרתי כו'. והיינו ודוי דרב המנונא זוטא ביומי דכפורי:

פירוש רש"י

בפורנו. בגורלנו: אחרית ותקוה. תהא אחריתנו טובה. ורואים מה שקוים: ותקננו. לשון תיקון: ונשכים ונמצא יחול לבבנו כו'. שלא יתגבר עלינו יצה"ר בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום (כענין שכתוב (מיכה ב, א) הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבוקר יעשוה. וכמ"ש (הושע ז, ו) כל הלילה ישן אופהם בוקר הוא בוער כאש להבה) אלא כשנשכים בכל בוקר נמצא לבבנו מייחל לך: ותבא לפניך קורת נפשנו. כלומר ספוק צרכנו וקורת רוחנו: ותביט ברעתנו. תדע ותשים עיניך ותתן לבך ברעה הבאה עלינו:

אומנותנו. עיקר קביעות מלאכתנו: ואל יחשכו עינינו. מצרות. כמו שאמר הכתוב על אלה חשכו עינינו (איכה ה, יז): בפמליא של מעלה. בחבורת שרי האומות. שכששרים של מעלה יש תגר ביניהם. תכף יש קטטה בין האומות למטה. שנא' (דניאל י, כ) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (ראה אתה המעיין לדקת החכמים הנאמנים התמימים עם ה' ואדם לדרוש שלום הבריות וטובת העולם בכללו): ובפמליא של מטה. בחבורת החכמים: ומי מעכב. שאין עושין רצונך: שאור שבעסה. יצר הרע שבלבבנו המחמיצו:

תחנה שיתפלל הבעל על אשתו מיום שהיא בהריון עד שתלד:

יהי רצון לפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתקל מעל אשתי (פלונית בת פלונית) את צער עבורה ותוסיף ותתן לה כח כל ימי עבורה שלא יתש כחה ולא כח העבר על ידי דבר בעולם. ותצילנה משתקה של חוה. ויהי בעת לדתה כי ימלאו ימיה ללדת לא יהפכו עליה ציריה ויצא הולד לאור העולם ברגע קטן ותלד כתרנגלת בקלות ובלי היזק לה ולא לולד. ויהי שיולד בשעה טובה ובמזל טוב לחיים ולשלום ולבריאות לחן ולחסד ולעשר ולכבוד. ותמלא נא את משאלותי ומשאלות כל ישראל במדה טובה ישועה ורחמים ואל תשיבני ריקם מלפניך, אמן:

תפלה טובה מארץ הקדושה להתפלל על בניו שיאריכו בטוב ימיהם ויהיה להם לב לשבין בתורה:

רבון כל העולמים מלך רחמן רחם עלי ועל בני הנולדים לי מאשתי (פב"פ) ותפתח לבם כפתחו של אולם כדי שיבינו עמקי וטעמי וסודי תורתך הקדושה ויהיו עוסקים בתורתך לשמה ותן להם חיים ארוכים ושנים ברוכים ויאריכו ימיהם ושנותיהם ויזכו לזרע כשר חיים וקימים לארך ימים ויהיו ממלאים בתורה ובחכמה וביראת חטא ויהיו אהובים למעלה ונחמדים למטה ויהיו נושאים חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם ותצילם מעין הרע ומיצר הרע ומכל מיני פרעניות המתרגשות ובאות לעולם ונגדלם אני ואשתי שלא ימותו לא בחיי ולא בחיי אשתי ואל תשיבני ריקם מלפניך כי אתה שומע תפלת כל פה ברחמים: ברוך אתה שומע תפלה: יהיו לרצון וכו'

דרך החיים

דין ספק אם התפלל:

(א) ספק אם התפלל חוזר ומתפלל וא"צ לחדש בה דבר ומתנה ואומר אם לא התפללתי תהא לחובתי ואם התפללתי תהא לנדבתי לבד משבת ויו"ט אפילו שחרית אינו חוזר ומתפלל רק אם בודאי לא התפלל (דאין מתפלל בשבת ויו"ט נדבה א"כ היאך יתנה) ותפלת מוסף אפי' ר"ח וחוה"מ (מפני שהיא במקום השלת ואינה באה נדבה) וערבית כל השנה ג"כ אינו חוזר מספק (עיין פ"מ) דלא קבעוהו חובה רק בודאי לא בספק (סי' ק"ז): (ב) ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל ונזכר שכבר התפלל פוסק אפילו באמצע הברכה (שם) אבל התחיל על דעת ספק והתנה כנ"ל בסעיף א' ואחר כך נזכר שהתפלל גומר תפלתו בתורת נדבה ואם יש לחדש דבר בברכה מן הברכות של ש"ע יחדש וכן נכון לעשות (לבוש וא"ר):

דין מי שלא התפלל כל זמן התפלה היאך ישלימנה:

(א) טעה או נאנס ולא התפלל שחרית. מתפלל מנחה שתים הראשונה מנחה ויאמר תחנון ואשרי ומתפלל השניה לתשלומין (סי' ק"ח) וכשהוא ש"ץ במנחה יוצא במה שהוא מחזיר התפלה בקו"ר (שם) ויכוין לתשלומין ולהוציא את מי שאינו בקי (א"ר) ואם היפך שנתכוין במחשבתו הראשונה לתשלומין לא יצא ידי תפלת תשלומין וחייב להתפלל עוד הפעם לתשלומין וכן הדין בכל מקום שחייב להתפלל שתים (סי' ק"ח) ואם נתכוין הראשונה לחובה והשניה לתשלמה ולא הזכיר של ומסר בראשונה וכדומה ולא נזכר עד אחר תפלת שניה א"צ לחזור ולהתפלל רק תפלה אחת וכן כל כיוצא בזה שהתפלל תפלה הא' לחובה וטעה בה ששכח או הוסיף באופן שצריך לחזור ולהתפלל אותה (פר"ח):

דין אם לא התפלל מנחה או ערבית אימת ישלים:

(א) טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים הראשונה ערבית וישהה כדי הילוך ד"א ולא יאמר אשרי ואח"כ יתפלל השניה לתשלומין ויש נוהגין לומר אשרי וכל אחד יש לו על מי לסמוך. טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים הראשונה שחרית ויאמר התחנון ואשרי ואחר כך יתפלל השניה לתשלומין (מ"א) והכי מסתבר דאין להפסיק בין תפלת חובה לנפילת אפים ואחר תפלת התשלמה יאמר למנצח ובא לציון וא"צ לומר אשרי ואם היפך והתפלל ראשונה לתשלומין דינו כמו בטעה בשחרית עי' לעיל (שם ועי' א"ר): (ב) הא דמשלים התפלה שהפסיד היינו דוקא בזמן תפלה אבל בשעה שאין זמן תפלה לא כמו אם לא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתים רק עד ד' שעות שהוא זמן הראוי (ונוטל שכר תפלה בזמנה) אבל אח"כ כשעבר הד' שעות תו לא הוי זמן תפלה (דהא אינו נוטל שכר תפלה בזמנה) אמנם אם גם שחרית לא התפלל עד אחר ד' שעות יתפלל אז שתים כיון שפוסק בתפלה וה"ה אם שכח להתפלל מנחה מתפלל מעריב שתים עד חצות דהוא זמן הראוי שקבעו חכמים אבל

אחר

אחר חצות לא ישלים אך אם לא התפלל מעריב קודם חצות דאז קי"ל דבדיעבד יתפלל אחר חצות לכן כיון שעוסק בתפלה יתפלל ג"כ תפלת התשלומין וכן בשחרית אם שכח מלהתפלל אסור להתפלל בחצי שעה שלאחר חצות דאז אין זמן מנחה וכמו שנתבאר זה לעיל טעמו של דבר כמו שכתבנו לכן לא יתפלל תפלת השלמה (דהנה הרשב"א כ' וז"ל ומיהו דוקא בזמן תפלה לפי שהוא זמן תפלה ועוסק בתפלה חוזר ומשלים כו' אבל שלא בזמן תפלה לא שא"כ מאי מתפלל ערבית ב' ומנחה ב' דקאמר לימא טעה ולא התפלל שחרית קודם חצות יתפלל לאחר חצות א"נ טעה ולא התפלל מנחה משלימה כל הלילה הנ"ל ע"ש והובא בב"י. ויש להבין מה בא הרשב"א למעט אי נימא דבא למעט דאם שכח מנחה דלא יתפלל אחר חצות דאז אין זמן תפלת מעריב הראוי כמבואר בסי' רל"ה דאם כן עדיין קשה ליתני אם לא התפלל מנחה יתפלל עד חצות הלילה וכן קשה בלא התפלל מעריב דקתני יתפלל שחרית שתים ליתני יתפלל עד חצות ואם לאחר ד' שעות לא מקרי זמן תפלת שחרית דאז אינו נוטל שכר תפלה בזמנה כמבואר בגמרא ליתני יתפלל עד ד' שעות. ועוד הא כתבו הגהת סמ"ק ות' תשב"ץ סי' רל"ג הובא באחרונים דאם לא התפלל מנחה מתפלל עד הבוקר ע"ש ודוחק לומר דהרשב"א חולק. אמנם ברורן של דברים לפענ"ד כמו שכתבתי לעיל דודאי אין זמן הראוי מתפלת שחרית רק עד ד' שעות דהא לאחר ד' שעות שוב אין לו שכר תפלה בזמנה ואם כן בשכבר התפלל שחרית קודם ד' שעות אין לו להתפלל אחר ד' שעות דהא אין זמן תפלה כלל לא של שחרית ולא של מנחה וכן אם לא התפלל מנחה אין להתפלל מנחה אחר חצות בשכבר התפלל מעריב קודם חצות דאז לא הוי שוב זמן תפלה דחכמים עשאו כן וקבעוהו לכתחלה זמן מעריב קודם חצות וא"כ לא מיקרי לאחר חצות זמן תפלה אך כשלא התפלל שחרית קודם ד' שעות או מעריב קודם חצות ומתפלל אח"כ אם כן כיון שעוסק בתפלה עכ"פ לאחר הזמן הקבוע לכתחלה שוב הוי אז זמן תפלת שחרית ומעריב ומתפלל אז ג"כ תפלת התשלומין. והרשב"א דנקיט שכיון שהוא זמן תפלה ועוסק בתפלה או או קאמר והיא וא"ו המחלקת ובזה שפיר מיישב הרשב"א קושיתו הנ"ל ויש להאריך עוד בזה ועפ"ז נתבאר כל מש"ל ועי' באחרונים וזה לשון מחולקות והנלענ"ד הכרעתי ביניהם כאשר כתבתי): (ג) אין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה לחברתה בלבד כגון אם טעה ולא התפלל שחרית ולא מנחה יתפלל מעריב שתים אחת למעריב והאחת לתשלומי מנחה אבל שחרית אין לו תשלומין אבל במנחה יש לשחרית תשלומין אפי' ביום שיש בו מוסף כיון שתפלת שחרית ומוסף חד תפלה ומיקרי סמוכה (שם): (ד) הזיד ולא התפלל תפלה א' אין לה תשלומין אפי' בתפלה הסמוכה לה (שם): (ה) מי שלא התפלל בעוד שהיו לו שעות להתפלל מפני שהיה סבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו ובין כך ובין כך עברה לו השעה וכן מי שהיה טרוד לצורך ממונו שלא יבא לידי הפסד ומ"כ הפסיד להתפלל אף שלכתחלה אין להעביר זמן תפלה משום הפסד ממון מ"מ אונס מיקרי ויש לו תשלומין וכן מי שהוא שיכור ולא התפלל (שם): (ו) מי שהתפלל במקום הראוי להסתפק בצואה ומצא אח"כ נוהג דנתבאר לעיל שצריך לחזור ולהתפלל אם עבר זמנו בין כך ובין כך מזיד מיקרי ואין לו תשלומין

(פר"ח): (ז) אם הזיד והתפלל מעריב קודם מנחה ועדיין זמן מנחה הוא אף שנתבאר לעיל דבמזיד אין לה תשלומין הנ"מ כשעבר כל זמן תפלה אבל בכה"ג יכול להתפלל אחר מעריב כיון שעדיין זמן מנחה הוא. אך אם אירע זה בערבית ר"ח יזכור ר"ח בתפלת מנחה הואיל וכבר התפלל מעריב ועשאו לילה (מ"א שם): (ח) הטועה בדין וסובר שמותר להתפלל תפלה שלא בזמנה לא מיקרי מזיד ויש לה תשלומין (מ"א ס"ק י"א ועיין ס"ס ק"ד בה"ר ודו"ק):

דין מי שלא התפלל מנחה בערב שבת ביצד ישלימנה:

(א) טעה ולא התפלל מנחה בע"ש מתפלל ערבית שתים של שבת הראשונה לערבית והשניה לתשלומין ואם טעה והתפלל השניה של חול פטור מלהתפלל (כי פלוגתא דרבוותא היא עי' ט"ז ומ"א ופר"ח. וא"ר פוסק דיתפלל בתורת נדבה אמנם בשבת קיי"ל דאין מתפלל נדבה וכאשר כתבתי לעיל לכן לא יתפלל כלל):

דין מי שלא התפלל שחרית של שבת היאך ישלימנה:

(א) טעה ולא התפלל שחרית של שבת אע"פ שהתפלל מוסף אם עדיין קודם חצות יכול להתפלל שחרית ואם הוא לאחר חצות שוב אינו יכול להתפלל שחרית עד שיתפלל מנחה מקודם ואח"כ שחרית להשלמה ואם שתפלל קודם מנחה לא יצא (וחצי שעה לאחר חצות ע"ל קודם סידור התפלה בדיני זמן תפלה סעיף ג' ע"ש) (א"ר שם):

דין מי שלא התפלל מוסף:

(א) מוסף אין לו תשלומין כלל שאם עבר כל היום ולא התפלל הוי מעוות לא יוכל לתקון (שם):

דין מי שלא התפלל מנחה בשבת היאך ישלימנה:

(א) טעה ולא התפלל מנחה של שבת מתפלל במוצ"ש ב' של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה לא יצא ידי תשלומין אך אם כוון במחשבתו שהראשונה לחובתו והשניה לתשלומין ומה שסיפק ההבדלה היה בטעות ושגג ולא נתכוין כלל א"צ לחזור אותה (שם): (ב) טעה והתפלל במנחה של שבת ולא הזכיר של שבת מתפלל במוצ"ש שתים ואינו מבדיל בשניה ומתפלל אותה בתורת נדבה וא"צ לחדש דבר (שם) והטעם דאיכא מרבוותא דאמרי דלא יתפלל כלל במוצ"ש דאין מרויח כלל דתפלת שמ"ע כבר התפלל ויש חולקין לכן יתפלל בתורת נדבה:

דין מי שלא התפלל מנחה בער"ח:

(א) אם שכח להתפלל מנחה בער"ח יתפלל בר"ח בלילה שתים של ר"ח ואם לא הזכיר יעלה ויבא בראשונה והזכיר בשניה צריך לחזור ולהתפלל דגלי אדעתיה דהראשונה לתשלומין של ערב ר"ח דהוי חול (אמנם אם היה דעתו בראשונה לחובתו ובשניה להשלמה יצא) אבל אם לא הזכיר בשתיהם או הזכיר בראשונה ולא בשניה יצא (סי' ק"ח):

דין אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ר"ח:

(א) אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ר"ח לא יתפלל ערבית פעם שנית בתורת חיוב רק בתורת נדבה וא"צ לחדש דבר אבל אם בלילה השני נ"כ ר"ח יתפלל בתורת חיוב ואם שכח גם בלילה בתפלה שהיה שהתפלל א"צ תו להתפלל אפי' נזכר בלילה תיכף (שם):

דין מי שלא התפלל ערבית בר"ח:

(א) אם לא התפלל ערבית של ר"ח וצריך להתפלל ביום שתים ולא הזכיר יעלה ויבא בשניה א"צ לחזור (עי' סי' ק"ח דיש פלוגתא בזה ועי' בסי' הכ"ד ובא"ר הכריע להתפלל בתורת נדבה ע"י חידוש אמנם נראה בזה כיון דקי"ל [אם] התפלל מוסף אף דלא הזכיר בשחרית יעו"י א"צ לחזור ולהתפלל א"כ כאן בפלוגתא דרבוותא י"ל ק דיסמוך על תפלת מוסף כמו בש"ץ אם לא הזכיר יעו"י יסמוך על מוסף לכתחלה ה"נ מוטב שיסמוך על תפלת מוסף משיתפלל בתורת נדבה ע"י חידוש דלדעת הרא"ש צריך חידוש שיחדש איזה דבר ולכמה פוסקים פסור מכל התפלה ומכ"ש הכא דבכבר הזכיר ר"ח בראשונה ודו"ק): (ב) כל מקום שמתפלל ש"ע לתשלומים אחר תפלת החיוב יאמר אשרי בינתיים ואח"כ יתפלל רק כשמתפלל מעריב שתים בשביל ששכח במנחה לא יאמר אשרי רק ישהה כדי הילוך ד"א (א"ר סי' ק"ח ועי' סי' ק"ה):

דין מי שלא התפלל שחרית בר"ח:

(א) אם לא התפלל שחרית של ר"ח יתפלל במנחה שתים כמו בשבת:

דין מי שלא התפלל מנחה ביום שלפני יום שמתחילין לומר טל ומטר:

(א) מי שלא התפלל מנחה ביום שלפני יום שמתחילין לומר טל ומטר יתפלל מעריב שתים ומזכיר בשתיהם ואם לא הזכיר בראשונה והזכיר בשניה דינו כמשכ"ת אבל סדר יעו"י אם שכח בער"ח ע"ש והדרשנו לכאן ואם לא הזכיר בשניה יחזור ויתפלל בתורת נדבה ויתנה אם חייב אני להתפלל הרי לחובתי ואם לאו הרי לנדבתי (וכמ"ש בשם הרשב"א בסי' ק"ח ע"ש באחרונים) ובא"ר שם כתב דיתפלל בתורת נדבה ע"י חידוש היינו דהיה נראה לו יותר שלא להתפלל משום דאזלינן בתר תפלה העיקרית (אמנם נראה דהא באמת לדעת הרא"ש שם דבמדינתנו שצריכים גשמים מקדימין לשאול מז' במרחשון כמ"ש הא"ר ס"ק ג' ומ"א בסי' קי"ז וע"ש והרא"ש גווה ככרוכיא ושאר גדולים כמבואר שם בטור ובתשובת הרא"ש והכי דלא אשנתינן ביה מ"מ לענין זה דאיכא מחלוקת בזה א"צ חידוש כלל):

דין חולה ורוכב אם צריכין לעמוד בתפלה:

(א) היה רוכב א"צ לעמוד ולירד ולהתפלל אפי' יש לו מי שתופס בהמתו אלא מתפלל דרך הילוכו וכן אם היה בספינה או בקרון אם יכול לעמוד שם בספינה או בקרון אע"פ שמהלכין צריך לעמוד ואם לאו יושב במקומו ומתפלל או אם היה הולך ברגליו מתפלל כדרכו והולך אף אם אין פניו נגד ירושלים אפי' שלא במקום סכנה כי אם יעמוד ויתפלל יקשה בעיניו איחור דרכו ויטרד לבו ולא יוכל לכוין והכל לפי הדרך ולפי המקום ולפי יראתו ויישוב דעתו ויש מחמירין לעמוד באבות וראוי לחוש לדבריהם אם הוא שלא במקום סכנה והרוכב יעמיד הבהמה והוא יושב ופניו בהכי (סי' צ"ד): (ב) היה יושב בספינה או בעגלה אע"פ שיושב בכל התפלה משום דיעתותא אעפ"כ אם יכול לעמוד במקום ההכריעות עומד כדי שיהא כורע מעומד ופוסע ג' פסיעות ואם א"א לו כגון הרוכב על הבהמה יחזיר הבהמה ג' פסיעות לאחוריה או יחזור עצמו ע"ג הבהמה (שם): (ג) חולה מתפלל אפי' שוכב על צדיו והוא שיכול לכוין דעתו ואם א"א לו להתפלל מ"מ יהרהר בלבו (שם):

דין אימת יכול להפסיק בתוך התפלה ואם הפסיק מה דינו:

(א) אסור להפסיק בתפלתו אלא מפני הסכנה כגון שבא שר כנגדו וירא שלא יכהו ואם אפשר לו לקצר דהיינו שיאמר תחלת הברכה וסוף ברכה קודם שיגיע השר אליו מקצר או אם אפשר לו שיטה מן הדרך יטה ולא יפסיק בדבור ואם א"א יפסיק אפילו בדיבור (סי' ק"ד). ואם בא בהמה או קרון כנגדו יטה מן הדרך (שם): (ב) אף שהליכה לא הוי הפסק כ"כ מ"מ בלי אונס אסור לכתחילה (שם) [כתב בס' שפרי תשובה להגאון מו"ה חיים מרדכי מרגליות זצ"ל וז"ל כתב בבר"י בשם מהר"י מולכו שאסור לדבר בפיו להינוק השוחק אף שמטרידו בתפלתו אבל מותר לרמוז בידיו כדי שישתוק התינוק ואם כבר עשה אופן שישתוק התינוק ועודנו שוחק ומטרידו ירחיק עצמו ממנו ולא ידבר ע"ש ועי' סי' ס"ג לענין לרמוז בק"ש לדבר מצוה דיש חילוק בין פ' ראשונה לשניה וכאן שאני שמחמת שמטרידו אינו יכול לכוין תפלתו כראוי הו"ל צורך התפלה עצמה ומותר לרמוז. ונראה דאדם נכבד שעומד בתפלה והש"ץ ממתין עליו והוא אינו מרוצה בכך שימתינו עליו מחמת טרחא דציבורא ומחשבה זו מטרידתו בתפלתו מותר לו לרמוז לש"ץ שיתפלל כדרכו ולא ימתין עליו וכתינוק שוחק ומטרידו דמי עכ"ל]: (ג) ואם שהה כדי לגמור את כולה מתחלה ועד סוף אפי' בשתיקה (עי' סי' ס"ה ושם בב"י) צריך לחזור לראש ואף שבק"ש בעינן אונס באופן שנברא או המקום לא חזו מ"מ בתפלה אפילו באונס אחר חוזר לראש דתפלה שאני (מ"א ועי' מ"א סימן ס"ה) ואם לא שהה כדי לגמור את כולה ופסק בדיבור חוזר לראש הברכה שפסק בה ואם פסק בג' ראשונות בדיבור חוזר לראש ואם בשלש אחרונות חוזר לרצה והשיעור כדי לגמור את כולה משערינן לפי הקורא הזה (שם). והא דחוזר לתחלת הברכה או לג' ראשונות ואחרונות כשלא שהה כדי לגמור את כולה כנ"ל דוקא שהפסיק בדיבור אבל בשתיקה לא אפילו באונס כל שלא שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק אפי' בג' ראשונות (וראיה לזה מהא דאיתא בש"ס ברכות כ"ב ע"ב היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו דחוזר למקום שפסק בדלא שהה כדי לגמור את כולה ע"כ וכ"כ הרי"ף והרא"ש והתוס' והרא"ש בדף נ"ג לא כתבו גבי עקרב שפוסק דחוזר לראש הברכה רק שפסק בדיבור כמבואר שם לסדיא ע"ש בהרא"ש ופוסקים

ופוסקים לכך דימו אותו לטעם דמבואר בדף נ"ד ע"ש. הוצרכתי לכותבו משום דסתמו הטור וש"ע ויש מקום לטעות מכלשון) עי' סי' ק"ד ס"ה דכייל שם ובשהה כדי לגמור את כולה באמת אין חילוק בין שח לשתיקה ובאינו ששה כ"כ יש חילוק בין הפסיק בדיבור להפסיק בשתיקה: (ד) אם שהה כדי לגמור את כולה דנתבאר לעיל דצריך לחזור לראש אם התפלל ממקום שפסק ולא חזר לראש צריך לחזור ולהתפלל מראש (פר"ח ופשוט): (ה) אם שח בתפלה אפילו במזיד דינו לענין חזרה כדין ההפסקות האמורות לעיל (שם בדברי הרב ס"ז ודלא כמ"א שהפריז על המדה וחלק על הב"י ועיין בהרא"ש רפ"ב דמגילה שכתב גבי היה דורשה אע"פ שאסור להפסיק מ"מ בדיעבד יצא ועי' בהרא"ש ברכות פרק מש"מ סי' כ"ג דיליף לענין ששה כדי לגמור את כולה תפלה ממגילה וה"ה דיש ללמוד לענין זה וכן נראין הדברים ושאני בסימן קי"ד דמחלק בין מזיד לאונס דחכמים תיקנו מפני להזכיר גשם דקללה הוא והבו דלא לוסיף עלה על דברי הרא"י. גם תי' המ"א לחלק בין ד"ת לחול אינם נראין דבכ"מ ק"ע דאין חילוק כלל וכמ"ש הפוסקים בקה"ת ובהרבה מקומות):

דין שלא לישב בצד המתפלל:

(א) אסור לישב בתוך ד"א של המתפלל בין מלפניו בין מלאחריו ובין מן הצדדים אמ"כ אם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלה ואפי' בפרק איזהו מקומן א"צ להרחיק ומי שאינו מרחיק אפי' בעוסק בתורה ולומד אע"פ שאינו מתקוני התפלה אין מוחין בידו ומיהו אין די בהרהור לבד רק צריך שילמוד בפיו והירא את ה' אינו יושב מלפניו כמלא עיניו ואפי' יושב ועוסק בק"ש ומיהו מן הצדדין שלפניו אין לדקדק (סי' ק"ב) אבל לעמוד מותר אפי' לפניו (עי' א"ר ובסמוך): (ב) אם היושב בצד המתפלל חלוש אין למחות בידו (שם): (ג) אם היושב ישב כבר ועמד זה להתפלל בצדו ומכ"ש לפניו דאז הוא לאחריו א"צ לעמוד שהרי זה בא בגבולו אבל עמד לאחריו דאז הוא לפניו יש ליזהר ולעמוד ואפי' בצדו מנהג חסידות הוא לקום מיהו כל זה בביתו שלא יקדוהו לתפלה אבל בבהכ"נ הקבוע לכל אחד להתפלל צריך לקום אפילו ישב מקודם דמקום מיוחד לכל הוא (שם): (ד) אסור לעבור נגד המתפללים בתוך ד"א ודוקא לפניהם אבל בצידיהם מותר (שם) ולענין לעמוד עיין בסעיף א':

מצות עשה מן התורה להתודות כל גבר על חטאיו. שנאמר והתודה וכו'. והוידוי אחר תפלת י"ח מבואר בזוה"ק פ' נח דף מ"א ע"א ובז"ח דף נ"ב ע"א:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. (י"א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ.

עץ יוסף

שאין אנו עזי פנים וקשי עורף. וכפל עזי פנים וקשי ערף ר"ל לא די שהקשינו ערפנו כי נמלתנו הטובה ואנחנו נמלטך הרעה. אלא שנעיז פנים ג"כ לומר צדיקים אנחנו וכו': אבל אנחנו ואבותינו חטאנו. טעם התודות אף עון אבותינו הוא לפי שכשהבנים אוחזין מעשה אבותיהם נענשין על עון אבותם כמ"ש בגמרא. על כן אנו מתודים אף עון אבותינו להפטר מהם. וכה"א (ויקרא כו,מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם. ועוד יש לומר שלהכי אנו מזכירים שגם אבותינו חטאו כדי להקל מעלינו החטא. דבספר פארי הלכות כתב על פסוק ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שהעולם מקשים למה נתן הקב"ה שכר לישראל בשביל עשיית המצוה הא הם מוכרחים לעבות משום להיות מעשה אבותיהם בידיהם אע"כ משום צדקה וחסד עכ"ל. ועפ"ז נראה דאם אבותינו חטאו ואנחנו עושין כמעשיהם אין לנו עונש גדול כ"כ משום דמעשה אבותינו בידינו. וכמו שאחז"ל בעובדי כוכבים שאינן עובדין ממש אלא מעשה אבותם בידם. וזהו שאנו אומרים שאין אנו עזי פנים כו' לומר כו' צדיקים אנחנו ולא חטאנו כלל. אבל זה אנו יכולים לומר שאנחנו ואבותינו חטאנו וא"כ מעשה אבותינו בידינו. ואין לנו עונש כל כך:

אשמנו. יכוין במשמעותו הן אשר חטא על הנפש והן אשר אשם נגד התורה: בגדנו. יש במשמעותו ב'. בגדנו שלא שמרנו אמונתיך על שם בה' בגדו. וב' במה שבגדנו איש באחיו כמ"ש מדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב, י): גזלנו. יכוין במשמעותו גזל אח. וכן גזל אשר גזל נפשו בעבירות. ויכוין ג"כ בכללו גזלת העני בשאלת שלום: דברנו דופי. דופי יש בו שני פירושים. אחד דופי הוא דבר גנאי כדי לדחות את חבירו ממקום שיש לו תועלת ממנו. והוא מלשון יהדפני. וי"מ מורכב מלות דו פי. ודו הוא ב' בלשון ארמי ע"ד שאז"ל טב למיתב טן דו. ופירוש המלה שני פיות אחד בפה ואחד בלב. או אחד בפניו ואחד שלא בפניו: העוינו. פי' העוינו דרכנו הישרה והלכנו אורחות עקלקלות. והכוונה כי היינו בדרך הישרה ופירשנו ממנה. לרמוז כי שנה ופירש קשה מכולם. אי נמי העוינו פועל יוצא לאחרים כגון המורה הוראה שלא כהלכה שמכשיל לאחרים וכענין ולפני עור לא תתן מכשול וכו': והרשענו. פי' עשינו רשעה. או פי' הצדקנו את הרשע והרשענו את הצדיק. ועוד פירשו בו כי הכוונה לומר כי אין אנו יכולים להתנצל ולומר שטבענו ומזגנו הרע הכריחנו לחטא. כי אינו רק אנחנו השינו עצמנו מטבענו והרשענו: זדנו.

טפ

חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ. כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה. וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ. וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ. גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ. תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ: תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָרַחֲמִים: בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם. כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם: מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב. כְּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כָּתוּב: וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן.

עץ יוסף

הוא החוטא בכוונה ורצון כמ"ש זדון לבך השיאך. אי כמי ירמות על דרך וכי יזיד איש על רעהו להרגו וכו'. וכן אונאת דברים ע"ד זד יהיר לץ שמו: חמסנו. זה פי' על אונאת ממון: טפלנו שקר. שהעללנו על חברנו עלילות ברשע והוצאנו עליו דבה רעה. והעדנו עליו לפני השופט שקר. והפילו השופט לפניו והכהו: יעצנו רע. לחברנו להחטיאו ולהדיחו מעל ה' להבאיש את ריחו. או נתננו לו עצה לפי דרכנו ולהנאתנו: כזבנו. בין לתועלת בין ללא תועלת. יען כי חבירו מבין כמוהו שהדבור ההוא כזב ושקר. וכל אחד מכזב לחבירו. באמור כאשר עשה לי כן אעשה לו: לצנו. פי' כמאמר הכתוב ועתה אל תתלוצצו: מרדנו. זה המורד ברבו: נאצנו. פי' הכעסנו. מלשון עד אנה ינאצוני וגו': סררנו. הוא כובד העבירה כמאמר הכתוב כי כפרה סוררה סרר ישראל. ויש במשמעותיו ג"כ סררנו במחשבה כמאה"כ ולעם הזה היה לב סורר ומורה: עוינו. אף שכבר אמר העוינו והרשענו. מ"מ אינו כפל. כי כאן ידבר על עוות הדבור כמאמר הכתוב למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו: פשענו. הוא במעשה: צררנו. פי' היינו צוררים זה לזה כמ"ש כל צוררי נפשי. אי נמי צררנו לעצמנו. ותמוגגנו ביד עונינו ע"י כי קשינו עורף. עוד יש לפרש קשינו עורף עם הודוי הבא אחריו בדרך זה. והוא. כי לאחת מה' סבות יקשה האדם ערפו שלא לשוב מדרכו. א) להשבו שאינו חוטא. ב) להיותו מצליח בדרכו הרשעה. ג) להיות נפשו נוטה אל הדרך הרע. כמו גזל ועריות שנפשו של אדם מחמדתן. ד) לראותו כי הוא לבדו החוטא והעולם נידון אחרי רובו ונשען על זכות הרבים. ה) להיות שאין מוכיחין אותו. או אף שיוכיחוהו אין המוכיחים מוחזקים בחכמה ויראה באופן שאם יאמר טול קיסם מבין שיניך יאמרו אליו טול קורה מבין עיניך. ולזה אמר כי אין אנו יכולים להתנצל בשום סבה מאלו. יען קשינו עורף. גם שידענו שרשענו. ואם היות כי לא הצלחנו בדרכנו הרשעה. ושחתנו. לעצמנו ע"י עונותינו. ועם היות שנפשנו. תעבנו. הדרך ההיא. ר"ל שאין נפשנו מחמדתה. ושמא תאמר קלתינו הם החוטאים ת"ל. תעינו. כמאמר הכתוב כלנו כצאן תעינו. ושמא תאמר כי אין מוכיחים. או אם יש מוכיחים אינם מוחזקים וראוים להוכיח. לזה אמר. תעתענו. כמ"ש (דה"ב לו, טז) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו. כי זו גדולה על כולם כמ"ש חז"ל לא חרבה ירושלים עד שבזו בה ת"ח כמו שהוכיח הענין מסוף דכתיב (שם) עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא: שחתנו. יש במשמעותו השחתת זרע לבטלה: לפי שעד עתה כל מה שהתודו הוא בענין מצות ל"ת. ע"כ מתודים כ"כ על התרשלותם במצות עשה כי הן חמורות יותר ממצות ל"ת כמ"ש חז"ל אתי עשה ודוחה ל"ת. וה"ק כי מהראוי היה לעשות עיקר עסקינו בעשיית המצות ועסק התורה. ועסק חי העולם הזה לטפל. ואנו. סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים. ולא די שלא עשינו מהם עיקר. אלא עוד. ולא שוה לנו. שאפי' לא היה שוה לנו עסק התורה והמצות להבלי עולם הזה. וכל ימינו פנינו אל הבלי עוה"ז ומעט דמעט הנלקח מהם לצורך עבודת גבוה: ואתה צדיק כו'. (נחמי' ט, לג). צריך לומר פסוק זה בכונה ובהכנעה גדולה. שאמרו בפסיקתא א"ל הקב"ה למלאכי השרת בואו ואודיע אתכם צדקתם של בני. שאני הענתים בעוה"ז כמה פעמים צרות ויסורין הבאות עליהם בכל דור ודור ובכל שעה ושעה ולא בעטו בהם וקוראין עצמן רשעים ואותי קוראין צדיק. והם אומרים ואתה צדיק כו' ואנחנו הרשענו:

ודרך תשובה הורית. שאמרת קחו עמכם דברים: לזרע ידידיך. לזרע ישראל שנקראו ידידים (פי' מנחות כג.). ולהנוסחא „ידידך" בלי יו"ד קאי על אברהם וע"ש ובתוס' שבת (קלז:): כהודעת לעניו. זה משה שנאמר עליו והאיש משה עניו מאד (במדבר יב, ג). שהודיע שהתפלה חביבה עליו. כמ"ש חז"ל בשמ"ר פ' מ"ב על ועתה הניחה לי וכי משה היה תופש וכו' מיד ויחל משה: שוב כמו בתורתך כתוב. שוב מחרון אפך. ונאמר סלחתי כדברך: ונתלונן. לשון לינות

כְּיוֹם וַיֵּרֶד יְיָ בֶּעָנָן: תַּעֲבוֹר עַל־פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם. כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם:
תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמָר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְיָ וְשָׁם נֶאֱמַר:
וַיַּעֲבֹר[א] יְיָ | עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא:

(בשמים ראש) כן מבואר בזוהר להזכיר י"ג מדות של רחמים בכל יום אחר חזרת ש"ץ התפלה וגם להתוודות וכן הוא מנהג הספרדים בכל מקומות מושבותיהם בכל העולם וכן ראוי לנהוג ומי שהוא בקהל שאינם נוהגין כן או מתפלל בביתו ביחידות. אזי יזכיר י"ג מדות בחלוף שני שמות הראשונות בא"ת ב"ש והם מצפ"ץ מצפ"ץ. וכן כתב בתולעת יעקב וז"ל כתב ר' נתן גאון ז"ל שאין ליחיד לומר י"ג מדות של רחמים וכן דעת המאור הקדוש רבנו האר"י ע"ה שאין ליחיד לומר ה' ה' אלא אם יהיה במערה אבל יאמר שני שמות אלו בחלוף אותיות באלף בית בא"ת ב"ש בדרך זה מצפ"ץ מצפ"ץ אל רחום וחנון וגו' עד לסוף. (סי' שער השמים):

יְיָ | יְיָ. אֵל רַחוּם וְחַנּוּן. אֶרֶךְ אַפַּיִם. וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר[ב] חֶסֶד לָאֲלָפִים. נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה. וְנַקֵּה: וְסָלַחְתָּ[ג] לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי־חָטָאנוּ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ:
כִּי־אַתָּה[ד] אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ:

א) שמות לד, ו. ב) שם שם, ז. ג) שם שם, ט. ד) תהלים פו, ה.

עץ יוסף

ליגות הרבה לילות: כיום וירד ה' בענן. שהבטיח הקב"ה פני ילכו והנחותי לך: תעבור על פשע ותמחה אשם. בפשעים שהם המרדים שייך לשון העברה. ר"ל שלא תדקדק בגביית כל החוב. אבל האשם שמביאים גם על השוגג תמחה מכל וכל: כיום ויתיצב עמו שם. שהעברת אפי' על עון העגל שהיה פשע ואמרת ואדעה מה אעשה לך. א"כ באשם תמחק מכל וכל. ויש לפרש ג"כ שגם שם היה אשם לאהרן על שהשליך הזהב לאש. ואע"פ שלא היה לו לידע מפתקא של עלה שור. ונמחק חטאתו: ותקשיב מנו מאמר. ר"ל מאמר פינו. כאותו יום שקרא ה' את עצמו בשם ה' מדת הרחמים שאמר על עצמו ויקרא בשם ה'. וכמו שאמר בתחלה וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג, יט):

ה' ה'. שניהם מדת רחמים הם. אחד קודם שיחטא האדם. ואחד לאחר שיחטא וישוב (רש"י) ועיין מ"ש בדרוש להספד על הגאון הגדול המנוח מו"ה ארי' ליב זצ"ל האב"ד דק"ק בריסק: אל. היא מדה ג'. ואל הוא לשון חוזק. וכדכתיב ואל זועם בכל יום (תהלים ז, יב). אך כתיב ג"כ (שם נב, ג) חסד אל כל היום. ופי' האלשיך שזהו החסד משם אל כי אם היה הזעם בא בפעם אחת לא היה אפשר לעולם לסבלו. על כן חסד גדול שמחלקו לימים ובכל יום רק רגע אחד שהוא רק כמימריה. והוא הרגע שהיה יודע בלעם לכוין לקלל בו: רחום. מדה ד'. ורחמנותו היא שלא ישחית האדם מכל וכל. כ"א יביא יסורין עליו לכפר עון וגבי דיליה מעט מעט. ועיין מ"ש לעיל על פסוק והוא רחום יכפר עון כו': וחנון. היא מדה ה' שהוא מורה על מתנת חנם. והיינו כשאין לו לאדם לא זכות ולא חוב. נותן לו הקב"ה במתנת חנם. עוד אפשר דאם יש אדם שעמלו בתורה אך אינו זוכה לכוין להלכה. מ"מ הקב"ה משלם לו שכרו על עמלו. וזה נקרא מתנת חנם: ארך אפים. מדה ו' שמאריך אפו לחוטא ונותן לו ארכה כדי שיתן אל לבו וישוב. ואמר לשון אפים שהוא לשון רבים. משום שהוא מרבה במדה הזו. ור"ל האריכות הזאת הוא הרבה. וכמו שאמר והרבה להשיב אפו: ורב חסד. מדה ז'. אמז"ל מטה כלפי חסד. שאם היו זכיותיו שקולות עון בעון נגד עונותיו. השי"ת מטה בידו ומכריע הזכיות כאלו היו מרובות. וזה כשאין בעונותיו אלו שעליהם נקרא בכלל פושעי ישראל בגופן כגון קרקפתא דלא מנח תפלין לסבת זלזולו במצוה. ודומיו: ואמת. מדה ח'. שאמתת דברו והבטחתו אמת לא ישוב ממנה. כמ"ש בפ"ק דברכות מעולם לא חזר הקב"ה מדבור מדה טובה: נוצר חסד לאלפים. מדה תשיעית שאף לדורות הרבה שומר אהבת הצדיק לעשות חסד עם זרעו. כדכתיב ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו': נושא עון. מדה י' ועון הוא מזיד לתיאבון. ופשע הוא מרד להכעיס. וחטא הוא שוגג. וכשאדם עושה תשובה. נושא אותם עד שלא ישאר רשומם ולא עוד אלא שנעשו לו זכיות אם היא תשובה מאהבה. ובמקום שבעלי תשובה עומדין. צדיקים גמורים אינן יכולין לעמוד שם. ואמר נושא עון. ולאו דוקא עון שהוא לתיאבון אלא אפי' פשע שהוא מרד להכעיס. וזו מדה י"א. ואח"כ וחטאה שהוא שוגג. והוא מדה י"ב. וחשב שוגג לבסוף ולא מתחלה. משום כשאינו עושה תשובה מאהבה אלא מיראה נעשים לו מזידות שגגות. א"כ אף שמוחל לו העון והפשע. מ"מ אינו מוחל לו השוגג שנעשה מהמזיד: ונקה. מדה י"ג. ודרשו חז"ל מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים. שכל האומר הקב"ה ותרן הוא כו': וסלחת לעוננו. הואיל ואין רשות למלאך לסלוח כדכתיב כי לא ישא לפשעכם והעם קשה עורף והואת טוב שתלך אתה בקרבנו ותסלח ראשון ראשון וכמ"ש ובמה יודע וגו' הלא בלכתך עמנו וגו': ונחלתנו. והנחלתנו את הארץ אשר נשבעת:

דיני נפילת אפים

(רה"ח) (א) אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים ודוקא כשמפסיק ועוסק לדבר דברים אחרים אבל שיחה בעלמא לית לן בה (סימן קל"א) ומיהו אם עבר ודיבר פשיטא דצריך ליפול על פניו (א"ר ס"ק א' ודלא כט"ז שם) ופשוט דלדבר קדושה מותר להפסיק ומותר להתפלל במקום אחד וליפול במקום אחר (שם): (ב) כשנופל על פניו בשחרית אם יש תפלין בזרועו נהגו להטות על צד ימין משום כבוד תפלין ובמנחה או כשאין תפלין בזרועו יטה על צד שמאלו (שם): (ג) כשנופל על פניו לא יטה פניו על ידו ממש בלי הפסק דבר בין ידו לפניו רק יפסיק או בטליתו או בדבר אחר (מ"א שם וא"ר): (ד) נפילת אפים יש להיות מיושב אך בשעת הדחק או כגון שסיים תפלתו וצריך לעמוד עכ"פ כדי הילוך ד"א וקודם שיעור הנ"ל התחיל הש"ץ לומר תחנון יעמוד שם ויפול על פניו מעומד וכן אם אחד עומד נגדו ומתפלל ש"ע דאסור לי"א לישב נגדו אפי' כמלא עיניו וא"א לו לילך לצדדין יפול על פניו מעומד וכן כל כה"ג (שם ואחרונים): (ה) אין נפילת אפים רק במקום שיש שם ס"ת אבל אם אין שם ס"ת אף שיש שם שאר ספרים לא יפול על פניו רק יאמר המזמור בלא נפילת אפים (א"ר דלא כשכנה"ג). אם מתפלל בחצר הפתוח לבית הכנסת כשהוא פתוח ולא כשהוא נעול או בעזרת נשים או שמתפלל ביחיד אפילו בביתו בשעה שהצבור מתפללין ובשעה שהצבור נופלין על פניהם יכול גם הוא ליפול על פניו אם אין סיגוף מפסיק ביניהם (א"ר) אף שאין לו ס"ת בביתו אבל יחיד בביתו ואין במחיצתו ס"ת לא יפול על פניו (שם) רק יאמר המזמור בלי נפילת אפים ויכול לאמרו מעומד ואין קפידא (א"ר): (ו) אין נפילת אפים בלילה לכן אם תפלת מנחה נמשכה עד הלילה אין נופלין על פניהם (מ"א א"ר) אבל בלילי אשמורות נוהגין ליפול על פניהם מפני שהוא קרוב ליום וכן בין השמשות של לילה נוהגין ליפול (שם בט"ז) מיהו לומר המזמור [בל] כ"א אין חשש אפילו בלילה (א"ר): (ז) אין נופלין על פניהם בבית האבל כל ז' ימים של אבילות ואפילו במנחה של יום ז' ואפילו היתום קטן אבל אם האבל בבהכ"נ אומרים אבל האבל עצמו לא יאמר וכן אחר שבאו הצבור לביתם יאמרו (כמ"ש בסעיף א' דלא איתמר הפסקה לענין דיעבד דלא כט"ז וע' א"ר) וכן הדין בוהוא רחום (שם): (ח) א"א תחנון ביום שיש בו מילה בבהכ"נ שמלין בו התינוק או שבעל ברית או הסנדק והמוהל מתפללין שם אף שהמילה בבית אחר (א"ר ובשכנה"ג) ואף לאחר שילא משם א"צ לאמרו (פ"י). יש נוהגין שאין נופלין על פניהם אפי' אם המילה בבית אחר ודוקא בשחרית אבל לא במנחה שלפניו ושלאחריו ומיהו אם מתפללין מנחה ביום שמלו התינוק אצל התינוק הנימול (כגון על סעודת הברית) לא יאמרו (אחרונים ועיין א"ר) ומיהו כשכבר ברכו ברכת המזון על סעודת המילה יאמרו (א"ר שם) וכן הדין בבן שפחה או בן ממזר (אחרונים עיין א"ר): (ט) נוהגין שאין נופלין על פניהם בבית או בבית

(בשמים ראש) בכל ימי החול לאחר שסיים הש"ץ חזרת התפלה נופלים על פניהם ומתחנין.

כתב בסדר היום ויאמר פ' אליך ה' נפשי אשא. והאחרונים כתבו בשם זוהר די"ל מזמור אליך ה' נפשי אשא ט' אחר שסיים רחום וחנון ויכוין דמוסר נפשו למיתה בשביל חטאיו אך הזהיר מאד דצריך לכוין כונה זאת בכל לבו. ואם לאו ח"ו גורם מיתה לעצמו בלא זמנו משום דכתיב דובר שקרים לא יכון כו'. וכתב המ"א נ"ל דמה"ט אין אומרים אותו במדינות אלו ע"כ. ועיין ג"א כתוב בזוהר פרשת ויקהל ובזוהר פרשת במדבר ע"ש. ובזוהר חדש דף ל"ה: ויש שנהגין לומר בתחנה (מזמור ו') ה' אל באפך תוכיחני וגו' ומתחילים רחום וחנון חטאתי לפניך ה' מלא רחמים וגו' ואין לדבר בין תפלה לנפילת אפים שכן קבלו רז"ל שאין התחנה מתקבלת כל כך אלא מיד אחר התפלה דהולה כתפלה אריכתא דמיא (לבוש) כי נפילת האפים הוא גמר התיקון של שמונה עשרה כידוע לי"ח. (ובשיטה מקובצת ב"מ דף נ"ט ע"ב ד"ה לא הוה שבקה ליה למיפל על אפוהי הקשה וכי שמעו אלנו כל היום לשמור. אלא שהיתה משגלתו עד שהפסיק בדיבור לאחר תפלת י"ח. ואז אפי' אם יפול על פניו לא מקובל תפלתו): ומ"מ אם עבר ודיבר אין בכך כלום ונופל על פניו. אלא שאין מקובל כ"כ (א"ר). כתב הרוקח אין נופלין אלא לפני ס"ת וסימנך דכתיב במלחמות עי ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עכ"ל. ומהרמ"ע בס"ת מאמר חקו"ד ח"א פכ"ג כתב שגרתי במה דכתיב נפלה נא ביד ה' וגו' (שמואל ב' כ"ד) ופי' בעל יד יהודה דפסוק זה רומז על נפילת אפים שאינו במקום ס"ת וזהו יד ה' שכן מצינו יד שפי' מקום כמו והנה מציב לו יד עכ"ד. ואפשר דלזה נהגינן לומר קודם נפילת אפים פסוק ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה (ספר נוהג כצאן יוסף). וכשנופל על פניו יש נוהגים להטות על צד ימין משום דכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד וכשמוטה על ימינו והשכינה כנגדו אז שמאלו תחת לראשו וימינו תחבקנו (לבוש). ועוד טעם מפני שהוא מכוון כנגד שמאל שהשכינה להכניע עצמו לפני מדת השמאל (יעב"ץ). ויש נוהגים להטות לצד שמאל משום דהסבת שמאל שמה הסבה שהיא הסבת בני חורין ומלכים. הלכך באותו צד שהוא נראה כבן מלך ואיש חורין צריך ליכנע לפני המקום ית' (לבוש). אבל בכ"ב סי' י"ט כתב כדי שיעמוד דרך חירות כי בנפילת אפים מוחלים לו כל עונותיו שהוא מתודה ונופל על פניו כמו שעשה משה רבינו ואשב בהר כו' ע"כ. עוד כתב טעם שיטה לשמאל זכר לתמיד שנשחט שהכב על צדו השמאלית. ות"מ כתב לפי שיצחק אבינו בעקידה שכב על צד שמאל כדי לעקוד השמאל ולהכניעו. לפני הימין בעל החסד (יעב"ץ). וכבר נהגו ליפול בשחרית לצד ימין ובמנחה לצד שמאל. והגר"א כתב שהעיקר לעולם על שמאל. וכתב החיי אדם ז"ל וצ"ל דאף בנוהגין כרמ"א

הכנסת שיש שם חתן כל שבעת ימי המשתה שלו ואפי' יום ז' הוא יום ח' של החופה אם מתפללין קודם שהיתה החופה כגון אם היתה החופה מעט קודם לערב ביום ח' אין אומרים תחנון עד יום א' מעט קודם לערב (שם אחרונים ומ"א) אבל ביום שנכנס לחופה אומרים עד שיכנס לחופה (שם ב"ה) ודוקא אם היה החתן בחור או הכלה בתולה אבל אלמן שנשא אלמנה אין אומרים רק ג' ימים וכן הדין בוהוא רחום. לכן יש ליזהר שבל יכנס החתן לבית הכנסת כל ז' ימי המשתה שנמנעין לומר תחנון בעבורו (ט"ז ומ"א שם): (י) אין נופלין על פניהם לא בט"ו באב ולא בט"ו בשבט ולא בר"ח אפילו במנחה שלפניהם ולא בחנוכה

אפי' במנחה שלפניו וכן בפורים קטן בשנה מעוברת (סי' תרצ"ז) וכן בפורים גדול ב' ימים ובל"נ בשומר ובעיו"כ אבל במנחה שלפניו אומרים ובער"ה אפילו שחרית אין אומרים רק באשמורת בסליחות אפילו שמתאחרין עד סוס גדול וכן המנהג שלא ליפול על פניהם כל חודש ניסן ולא בט"ב ולא בין יוה"כ לסוכות ולא מתחלת ר"ח סיון עד אחר אסרו חג ויש נוהגין עד ז' ימים אחר שבועות (שם) וכל אלו אין אומרים במנחה שלפניהם זולת עיו"כ (אחרונים שם):

כרת"א ולכן אם מתפלל בבהכ"נ ובבהמ"ד אסור לשנות מהם לא תתגודדו. מ"מ נ"ל דבמנחה אפי' שמניח תפלין יפול על שמאלו אפי' כשמתפלל ביחיד ע"כ. וכתב בחיי פ' קרח בענין נפילת אפים יש בו שלש כוונות. האחת למורא השכינה. והשנית להראות לצער והכנעה. והשלישית להראות מסירת חושיו ובטול הרגשותיו כו'. והגאון יעב"ץ כתב וידמה בעיניו כאילו הוא מת ונפטר מן העולם. ואין זה דומה לקבלת עונ"ש בק"ש. כי גם עושה הסכמה בלבו למסור עצמו על ק"ה להריגה ולכל מיני מיתות קשות כשיבואו לידו. משא"כ כאן מראה עצמו כנופל אלה מת ממש. וכוונה זו תועלת שימחלו לו כל עונותיו. אפי' אותן חטאים שאין להם כפרה אלא ע"י מיתה ממש כגון חלול השם. כי הקב"ה מצרף מחשבתו למעשה אם מכוין בלב שלם עכ"ל:

מבואר בזוהר שאומרים מזמור כ"ה לדוד אליך ה' נפשי אשא וכן נוהגים הספרדים ותמה אני מאוד על הקהילות שאין נוהגין כן אבל השומע ישמע והחדל אל יחדל לומר כל א' בנפילת אפים זה המזמור. (של"ה בסי' שער השמים):

רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאתִי לְפָנֶיךָ יְיָ מָלֵא רַחֲמִים רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תַּחֲנוּנָי:

נוסח אשכנזי

יְיָ אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי: חָנֵּנִי יְיָ כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְיָ כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי: וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתָּה יְיָ עַד־מָתָי: שׁוּבָה יְיָ חַלְּצָה נַפְשִׁי

א תהל ס ו.   הושיעני

נוסח ספרדי

לְדָוִד אֵלֶיךָ יְיָ נַפְשִׁי אֶשָּׂא: אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה אַל־יַעַלְצוּ אוֹיְבַי לִי: גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם: דְּרָכֶיךָ יְיָ הוֹדִיעֵנִי

ב שם כה.   ארחותיך

עץ יוסף

רחום וחנון חטאתי. גמירי כשאדם אומר חטאתי אין מדה"ד שולט בו: רחם עלי. רחם גימטריא אברהם רחם בזכותו: אל באפך תוכיחני ואל בחמתך. הם שני מלאכי חבלה ועליהם אמר משה כי יגרתי מפני האף והחמה. ויסלו דוד במזמור הששי להציל אותנו משתי מלאכי חבלה הנאמרים ביחזקאל ס' ב' והנה ששה אנשים וגו' ואיש כלי מפצו בידו: חנני. לבל תוסיף עוד לחרות בי. כי הלא אומלל אני. פי' כי הלא נכרת אני ודי בזה: רפאני ה'. הוסיף לשאול ואמר רפאני מן המכות אשר עברו עלי מאז כי הלא נבהלו עצמי: ונפשי נבהלה. וגם נפשי נבהלה. וא"כ עד מתי אהיה עוד נגוע ומוכה. הלא עצם הפורעניות בא לגלות אוזן למוסר והנה כבר נבהלתי וקבלתי המוסר. לזה: שובה ה'. להוציא נפשי מהצרה והושיעני למען חסדך אף אם עדיין

עיון תפלה

רחום וחנון חטאתי וגו' וקבל תחנוני. התפלה שמתפללים בנפילת אפים נקראת תחנון עפ"ה (דניאל ט, יח) אנחנו מפילים תחנונינו לפניך; ומשום שנהגו בהרבה קהלות להתודות לפני נפילת אפים לפיכך מקדימין לומר חטאתי לפניך, וכדאמרינן (יומא פז, ב) אבל אנחנו חטאנו הוא עקר הודוי: ה' אל באפך. (תהלים ו, ב) החמה קשה מן האף, אותות האף נכרים אך על הפנים ואותות החמה בכל תנועות הגוף, ולכן אמר ר' יצחק (ב"ב ס' ע"ב) אף כופה חמה אינו כופה. מוסר קשה מתוכחה, המוסר רוב פעמים יסורין הן בדברים קשים כגידים, והתוכחה רוב פעמים בדברים רכים: כי אמלל אני. נפחת בנין גופי, כהרס קמל באמחים; עקרו מל ענין כריתה כמילת הערלה (נע"ו), וממעל ימל קצירו (איוב יח, טז) כפולים, והושאל על האדם שהוא בדמיון עץ השדה כשהוסרו ענפיו (תקותיו, בניו), היהודים האמללים (נחמיה ג, לד), אמללה יולדת השבעה (ירמיה טו, ט), והורחב הפרש על הדבור המקוטע הבלתי מבאר את הענין המדובר כראוי, מי ימלל גבורות ה' (תהלים קו, ב), בבלי דעת מלין יכביר (איוב לה, טז), וקול מלין אשמע (שם לג, ח), והורחב אח"כ על הדבור המליצי שדרכו להיות קטוע וקצר וצריך קשור והשלמה להבינו, ומזה הרבה בספר איוב: כי נבהלו עצמי. מספר איברי היה בלהות: חלצה נפשי. חלץ הפך מן לחץ, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם (איוב לו, טו), וכמוהו רחם הפך מן חרם, פשה הפך מן ספה, שהראשון רבוי והשני מעוט, וכן חסר סרח (עודף), מות אפיסה תום שלמות, נגע ענג וכיוצא בהם

תקון תפלה

רחום וחנון. באבודרהם דף מ"ד ע"א „ומוסיפין בתחלתו רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו" ובסדורי הספרדים מוסיפים והושיענו:

הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ: כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ: יָגַעְתִּי בְאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה: עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי: סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְיָ קוֹל בִּכְיִי: שָׁמַע יְיָ תְּחִנָּתִי יְיָ תְּפִלָּתִי יִקָּח: יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע:

אֳרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי: הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל־הַיּוֹם: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל־תִּזְכֹּר כְּחַסְדְּךָ זְכָר־לִי־אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְיָ: טוֹב וְיָשָׁר יְיָ עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ: יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ: כָּל־אָרְחוֹת יְיָ חֶסֶד וֶאֱמֶת לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו: לְמַעַן שִׁמְךָ יְיָ וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב־הוּא:

מִי זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְיָ יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר: נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ: סוֹד יְיָ לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם: עֵינַי תָּמִיד אֶל־יְיָ כִּי הוּא יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי: פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי: צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי: רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל־חַטֹּאותָי: רְאֵה אוֹיְבַי כִּי־רָבּוּ וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי: שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי אַל־אֵבוֹשׁ כִּי־חָסִיתִי בָךְ: תֹּם־וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי כִּי קִוִּיתִיךָ: פְּדֵה אֱלֹהִים אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל צָרוֹתָיו: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו:

א תהלים קל, ח.

עץ יוסף

עדיין לא נפרעתי כפי חטאי: כי אין במות זכרך. כי אם אמות מצרה שבאה עלי לא אזכור שמך כי מי הוא הנותן הודאה בקבר. הלא חי חי הוא יודך: יגעתי. נעשיתי עיף ויגע במה שאני נאנח בכל עת: אשחה. אני משים את מטתי במי הבכי כדבר השט על פני המים: בדמעתי. אני מתיך ומרטיב ערשי בדמעות עיני. וכפל הדבר במלים שונות: עששה מכעס. מחרון האויב כלו עיני. עששה ענין בליה ורקבון: עתקה. ענין יישון. ופי' בעבור צרותי כהתה עיני כאלו נתיישנה בזוקן. וא"כ די בכל הצרות אשר כבר עברו עלי: סורו. לכן ממני. כי לא תוכלו לי מעתה כי נתקבלה תפלתי: יבושו. בראותם תפלתי: ויבהלו. כדרך אדם המתמה ונבהל בראות דבר אשר חשב לנמנע: ישובו. אז יהיו חוזרים מרעתם לבקש שלומי וברגע הסוף יבושו ולא לאחר זמן כי אמחול להם על מה שעשו לי ולא תזכרנה עוד להיות להם לבושת:

ענף יוסף

כי שמע ה' קול בכיי. כתב בספר בית אל תמה אני למי שאומר כי שמע ה' קול בכיי ואין קול בכי נשמע. ולא נראה דמע. תשובה דובר שקרים לא יכון:

עיון תפלה

הרבה: כי אין במות זכרך. ראה מה שכתבנו לעיל בפרשת מזמור שיר חנוכת הבית פסוק היודך עפר בבאור הענין הזה: יגעתי באנחתי. וכן אמר ברוך בן נריה (ירמיה מה, ג): אשחה. מגזרת כאשר יפרש השוחה לשחות (ישעיה כה, יא). מנחם בן סרוק. ורש"י פירש מלשון סחי ומאוס (איכה ג, מה) ממאס אני מטתי בדמעות, ועי' סנהדרין (קז ע"א): בדמעתי ערשי אמסה. אלחלח וארטיב (רש"י): עששה. רָקְבָה, מגזרת עָשׁ (איוב ד, יט): מכעס. מרוב צרות, כמו ותכה מכעס עיני (שם יז, ז): עתקה. נעתקה ממקומה כמו (שם יד, יח) וצור יעתק ממקומו: כי שמע ה'. בודאי כבר שמע, ואם גם עדיין לא שמע בפועל אני כי סוף סוף תפלתי יקח: ישובו יבושו רגע. כלפי מה שהתאונן במקום אחר (תהלים לח, יב) וקרובי מרחוק עמדו, וכמו שנאמר (משלי יט, ז) כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו רחקו ממנו, אמר כי סוף סוף ישובו אלי כל אלה אשר רחקו ממני בימי עניי ומרודי, ותכסם בושה וכלמה בראותם כי נושעתי:

שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל. וְאַל יֹאבַד יִשְׂרָאֵל. הָאֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל:

שׁוֹמֵר גּוֹי אֶחָד. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם אֶחָד. וְאַל יֹאבַד גּוֹי אֶחָד. הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

שׁוֹמֵר גּוֹי קָדוֹשׁ. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם קָדוֹשׁ. וְאַל יֹאבַד גּוֹי קָדוֹשׁ. הַמְשַׁלְּשִׁים בְּשָׁלשׁ קְדֻשּׁוֹת לְקָדוֹשׁ:

מִתְרַצֶּה בְרַחֲמִים וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים. הִתְרַצֶּה וְהִתְפַּיֵּס לְדוֹר עָנִי כִּי אֵין עוֹזֵר:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אָבִינוּ אָתָּה. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ רַחֵם עָלֵינוּ. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

(דה"ח) ראוי לומר ואנחנו לא נדע בישיבה. מה נעשה בעמידה (מ"א סי' קל"א):

(בשמים ראש) כתב הלבוש הטעם שאומרים ואנחנו לא נדע כו' לפי שסדר עכשיו שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים כאשר עשה משה רבינו ע"ה דכתיב ואשב בהר וכתיב ואנכי עמדתי בהר וגו' וכתיב ואתנפל לפני ה'. ומאחר שאין אנו יודעים להתפלל בענין אחר אנו אומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה עכ"ל:

ענף יוסף

שומר ישראל כו' ואל יאבד ישראל כו'. יבואר ע"פ כמאמר לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד וגו' (ישעיה א, ט) שע"י שיותר לנו שארית בארץ עוד יש תקוה להיות לנו לפליטה גדולה ולא נאבד לגמרי כי אם נשוב לטובה כשנים קדמוניות כימי אלהים (קול יעקב):

ואנחנו

עיון תפלה

מתרצה ברחמים. מענות מהרש"ל כי במקרא הפעל התרצה על ענין תנופה כמו ובמה יתרצה זה אל אדוניו, אינה כלום, כי לשון חכמים לחוד (חולין קלז, ב), ובלשון חכמים משתמשים בו במובן הפיוס, כמו אוכלין ושותין ומתרצין זה לזה (נדרים מח, א), נתרצה להריח (ברכות נ"ג סוע"א) ונתרצה לו המקום (מדרש *) הובא בתוס' ב"ק פב. ד"ה כדי); ועי' אבודרהם דכ"ז ע"א: ופי' מתרצה ברחמים מתרצה על ידי תפלות ותחנונים, כי רחמים הם תפלות ותחנונים בלשון חכמים במקומות הרבה, כמו רחמים ותחנונים לפני המקום (אבות פ"ב מי"ח), שמים וארץ בקשו עלי רחמים (ע"ז יז ע"א): ומתפיס. מלה תלמודית זיל פייסיה במאי דאיפייס (ב"ב ס' ע"א), ספק מתפייס הימנו (יומא פו ע"ב), ר' יהושע נתפייסה (ברכות כח ע"א). וההפעיל ממנו הָפִּים דעת רגיל הרבה בתלמוד: אבינו מלכנו חננו וגו'. החרוז האחרון מחרוזי אבינו מלכנו:

*) תנחומא הובאה בהבער פ' ויקרא סימן פ"ז.

תקון תפלה

שומר ישראל. הספרדים אומרים הפיוט הזה בעשרת ימי תשובה בהוספת חרוז שומר גוי רבא וגו' האומרים אמן יהא שמיה רבא (לקוח ממחזור בני רומא), ובסדור מנהג טריפולי מוסיפים עוד שומר גוי ברוך וגו', ומתרצה ברחמים אין שם כלל. ובספר חמדת הימים בביאור הסליחות כתב שיש גורסין מתרצה ברחמים ומתפתה בתחנונים התרצה והתפתה וגו', והט"ז באו"ח סוסי' קכ"ז כתב דאין ראוי לומר כך דהא פתוי הוא על דברי שקר כמ"ש הרמב"ן, אבל במחזור שאלוניקי כך הנוסחא, וגם רש"י (בראשית כח, כא) השתמש בלשון זה כלפי הקב"ה נתפצר ונתפייס ונתפתה לו. ובמחזור רומא בסדר הסליחות מתרצה וגו' וְהִתְפַּיֵּס בדור עני וגו' מתרצה בתפלה ומתפיס בתחנה התרצה והתפיס בדור עני כי אין עוזר; שומר ברית אבותינו שמור שאריתנו ואל תאבד פליטתנו האומרת בכל יום שמע וגו' אלהינו, שומר גוי וגו' ואל יאבד אם מיחד האומרים בכל יום שמע וגו' אחד, שומר גוי קדוש וגו' ואל יאבד אם קדוש האומרים בכל יום קדוש קדוש קדוש, שומר גוי נְקָה שמור שארית עם רבה ואל יאבד אם רבה העונים בכל יום

וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: אַל תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנוֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר

עץ יוסף

ואנחנו לא נדע כו'. הכונה כי אנחנו לפני הקב"ה כדמיון היתום אשר ממונו מונח ביד אפוטרופס. והוא נושא ונותן בהם. והיתום לא ידע מאומה הן מהפסד הן מריוח. רק עיניו תלויות אל האפוטרופס. אם יאמר לו שהרויח במעותיו אז ישמח. ואם יאמר לו שהפסיד אז יתעצב. כן אנחנו בדמיון הזה במעשינו עינינו אל ה' אלהינו. וזהו מאמר הכתוב ואנחנו לא נדע כו' כלומר אנחנו בעצמנו לא נדע מהות מעשינו ופעולתם. רק אתה הוא היודע סודם וערכם הגדול. ואתה אלוה כדמיון האפוטרופס נושא ונותן עם מעשינו. ואתה הוא היודע סוד המצות ותכליתם ופעולתם הטובה איך הם פועלים למעלה ולא אנחנו. רק אנחנו עושים כמצווה עלינו. לכן אליך עינינו נשואות. אם תאמר לנו עתה עת שמחה. נדע שבודאי עלו מעשינו לטוב ועשינו חיל וראויה לנו השמחה. ואם תמנע מאתנו השמחה בודאי אינה ראויה לנו. כי לא הרווחנו כלל במעשינו ולא עלו לטוב (קול יעקב): **כי מעולם המה.** אמרו במדרש לא מן דכלון אלא כי מעולם המה. ונראה ע"ד שפי' האלשיך הפסוק הזה וז"ל כי הנה העולם לא נברא רק בשיתוף שם של רחמים כד"א ביום עשות ה' אלהים וגו'. וכן במדת חסד כי עולם חסד יבנה. ונבא אל הביאור בשום לב אל אומרו השם בין רחמים וחסדים. אך יאמר זכור רחמיך של שם ה'. וגם חסדיך. כי שתי אלה מהויית עולם המה שלא נברא העולם עד נשתתף שם ה' בשם אלהים וגם במדת חסד כי עולם חסד יבנה. והיה זה למען יתקיים העולם. שאל"כ לא היה מתקיים על חטאת בני האדם עכ"ל. וזהו שאמר המדרש לא מן דכלון פי' לא חדשים מעתה. אלא כי מעולם המה מעת בריאת העולם בעל דעת זה בראת עלמך. ולכן תן לנו משלנו: **יהי חסדך כו'.** יהי רצון שיהי חסדך ה' עלינו לא כאשר ימשך לנו טובה וישועה מישועתך שתהיה נוגע שישתלם שם הויה ב"ה. כי אם כאשר יחלנו לך על הנוגע לך על כבודך בלבד שיגדל השם. שעתיד להתגדל שמך בעולם וכמאמר הכתוב כי יד על כס יה כו' כן אתה תגלנו כשיעור ההוא שאנו מחלים על בחינת כבודך. וזהו כאשר יחלנו לך לא על שמזה תמשך טובה לנו (אלשיך): **אל תזכר לנו עונות ראשונים כו'.** יבואר כי הנה יש מקום למה"ד לומר שבשביל שמעשיהם לא טובים לכן הם בעוני ודלות. ואם כן איך יצורף העוני להחשב לזכות אחר שמעצמם גרמו העוני להם בשביל מעשיהם הרעים. ולמדת הרחמים יש מקום לומר שהעוני גורם החטא. כמאמר הגמ' עניות מעביר את האדם על דעת קונו. נמצא שהאחד מחייב את האחר. היינו החטא גורם הדלות והעוני. והעוני גורם החטא. א"כ הדבר תלוי במי שמקדים בדין. דהיינו אם יקדים המליץ שלנו לפני המקום לומר הבט נא וראה שוממותם ודלותם ורחם עליהם. אז אף אם יבא אח"כ המקטרג לומר ראה קלקול מעשיהם לא יועיל. כי תשובתו בצדו איך יוכלו להשמר מכל דבר רע אחר שהעוני והדלות הועמס עליהם ומעבירם על דעת קונם. אבל אם יקדמנו המקטרג להפליג ברעת מעשיהם שוב אין פה לומר לפי שהם דלים. שהוא ישיב אמרו איך לא יהיו דלים אם כל כך מרעים מעשיהם. לזה אנחנו מפילים תחנונינו לאמר אל תזכר לנו עונות ראשונים כלומר אל תזכר לנו תחלה העונות. כי מאז לא תועיל אח"כ התגלות. כי אם מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד. והוא המביא אותנו לשנות מאמרי פיך (קול יעקב):

כי

עיון תפלה

ואנחנו לא נדע. באבודרהם דף מ"ד ע"א „הטעם שנהגנו לומר ואנחנו לא נדע — כלומר כבר עשינו כענין שעשה משה בהר בעלותו לקבל התורה שאמר בתחלה ואשב בהר (דברים ט, ט) בלשון ישיבה, ואח"כ ואנכי עמדתי בהר (שם י, י), ואח"כ ואתנפל לפני ה' (שם ט, כה), וכן עשינו אנחנו בתחלה פסוקי דזמרה (וק"ש) בישיבה, ואח"כ שמו"ע בעמידה, ואח"כ נפילת אפים (יש להעיר ע"ז, כי הנפילה כתובה לפני העמידה) ומעתה אין אנו יודעים להתפלל בענין אחר, וזהו ואנחנו לא נדע מה נעשה" עכ"ל. וכ"כ בכלבו סי' י"ט ובטור או"ח סי' קל"א: **ואנחנו.** חצי פסוק (דה"ב כ, יב): **זכור רחמיך.** (תהלים כה, ו): **יהי חסדך.** (שם לג, כב): **אל תזכר.** (שם עט, ח). כלפי מה שנאמר (שמות כ, ה) פוקד עון אבות על בנים, ונאמר (שם לב, לד) וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, ונאמר (ויקרא כו, לט) ואף בעונות אבותם אתם ימקו, ונאמר בחרבן הבית (ירמיה טו, ד)

תקון תפלה

אמן יהא שמיה רבא: ברגז רחם תזכור. בסדורי הספרדים מוסיפים **ברגז אהבה תזכור ברגז עקדה תזכור ברגז תמימות תזכור**, נראה שהם מפרשים **רחם** שם יחיד מן **רחמים** בפלס **מקל** ולא מקור בחסרון למ"ד כפרש"י, **אבל לא נמצא בשום מקום:**

יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד: (עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ): חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר. (בְּרֹגֶז עֲקֵדָה תִּזְכּוֹר. בְּרֹגֶז תְּמִימוּת תִּזְכּוֹר: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ. כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ: עָזְרֵנוּ | אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: ח"ק

(דה"ח) (א) אומרים ח"ק ובזמן שיש מוסף אומרים ק"ש אחר התפלה של שחרית. אשרי ובא לציון (טור וש"ע סי' קל"א): (ב) כשמכריזין דבר יש להכריז קודם שיתחיל החזן אשרי ולא בין אשרי למנחה וכ"ש בשעה שאומרים אשרי (מ"א סי' קל"ג):

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

גודל תפלת אבינו מלכנו הובא בספרים. ויסדה רבי עקיבא (א"מ חטאנו לפניך בגימטריא עקיבא בן יוסף יסד זה). ונתקן כנגד ברכות אמצעיות דתפלת י"ח דחול. אבינו מלכנו חננו ועננו כנגד חונן הדעת (וכתב מעי"ע שלפי שהוא ג"כ לשון תחנה לכן אומרים אותו א"מ באחרונה כמו התחנון שאחר תפלת י"ח. גם אומרים אותו בלחש כמו התחנון. אלי' זוטא). החזירנו בתשובה כנגד הרוצה בתשובה. סלח ומחל כנגד סלח לנו. כתבנו בספר גאולה כנגד גואל ישראל. שלח רפואה כנגד רפאנו. חדש עלינו כנגד ברך עלינו. הרם קרן כנגד תקע בשופר. בטל מעלינו כנגד השיבה כו' והסר ממנו יגון ואנחה כו'. כלה כל צר כנגד שובר אויבים. מחוק ברחמיך הרבים כנגד יהמו רחמיך. הרם קרן משיחך כנגד וקרנו תרום. הצמח לנו כנגד מצמיח קרן ישועה. שמע קולנו כנגד שומע תפלה. והוסיפו עליהם שאלת צרכי רבים (לבוש סי' תקפ"ד). ולפי שיש בו מעין י"ח לכך א"א אותו בשבת. עוד טעם בכל בו מפני שאמרו ר"ע בשעת צרה בלשון תחנה ובקשה. ובשבת אין לשאול צרכיו. כי שבת היום לכל:

אין אומרים ברוב השנה אבינו מלכנו חטאנו, ולא מחול, וסלח, קרע, מחוק, מחה:

(אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ: **:**

גליון הגרי"ב א"מ חטאנו לפניך. אין להכות באגרוף על החזה בר"ה דאין זה וידוי וכמ"ש המחזור והביאו **מג"א** סי' תקפ"ד ס"ק ב' דאלו הוי וידוי הא אין מתודין בר"ה אמנם לפמ"ש השל"ה בדפוס אמשטרדם דף כ"ז הוי פי' דרך וידוי רצ"ל דאזיל לשיטתיה שפסק דשלא בשעת תפלה מותר להתודות:

עץ יוסף

כי רב. בא לנו בזיון הרבה עד ששבענו ממנו לגודל הרבוי. והוא ענין מליצה: **ברוגז רחם תזכור.** זה אברהם גי' רחם (כ"ב): **כי הוא.** גי' שם של מ"ב: **יצרנו.** יצירתנו אשר היא מעפר וא"א להפרד מכל וכל מתאוות הגוף: **זכור.** ותמיד זכור לפניו שאנחנו עפר: **עזרנו אלהי ישענו כו'.** שבבואנו לידי נסיון לקדש כבוד שמך שם עזרנו להתחזק בל ירך לבבם כי אם כשיש מאתנו נחושה לעומת מאתם. עוד שנית תעשה לנו כי כמו שאפשר עזרתנו להתאמץ בך אל תניחנו בידם שימיתונו כי אם והצילנו ושמא תאמר א"כ איפה במה יכופרו עונינו אם לא נמות. לז"א וכפר על חטאתינו למען שמך. כי לא תביא אלינו כי אם על שמך. כי יותר ויותר יתקדש שמך אם תצילנו מאם נמות בידם. וזהו למען שמך (אלשיך):

דובר שלום

א"מ. תאר אב ומלך ידוע שבהכבד שמתאים נחשבים כבנים למקום. ובהעדר השלימות נחשבים כעם למלך:

אבינו מלכנו חטאנו לפניך. ר"ל העזו פנינו שחטאנו לפניך. שידענו שעיניך רואות ומ"מ חטאנו. וזהו לפניך

עיון תפלה

בגלל מנשה וגו', אתה אל תזכר לנו עונותיהם של הראשונים, כי דלונו מאד לשאת גם את עונותינו הכתנו: **חננו.** (תהלים קכג, ג): **ברגז רחם תזכור.** אלי פסוק (חבקוק ג, ב), גם בשעת רגזך תזכור לרחם עלינו: **כי הוא ידע יצרנו.** (תהלים קג, יד), וכמו שנאמר (דברים לא, כא) כי ידעתי את יצרו: **זכור כי עפר אנחנו.** זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר (רש"י), פעול תחת פועל, ראה מה שכתבנו בזה לעיל בפסוקי דזמרה בפרשת יושב בסתר פסוק כי הוא יצילך מפח יקוש: **עזרנו.** (תהלים עט, ט):

אבינו מלכנו. האדם מיום הולדו עד עת השלמת דעתו (בן י"ג שנה) הרי הוא כבן לאביו שבשנים שאין

תקון תפלה

אבינו מלכנו. בתענית (כה, ב) מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר כ"ד רננות ולא נענה

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בָּרֵךְ (בעשי"ת חַדֵּשׁ) עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ:

עץ יוסף

לפניך ממש (של"ה). עוד יש לפרש על חטא שחטאנו לפניך. פי' אבותינו חטאו בעון עבודת כוכבים ולכך גלינו מארצנו אבל עכשיו. אין לנו מלך אלא אתה. ואין אנו טועים עוד בעבודת כוכבים לכן ראוי לך שתעשה למען שמך שהם אין בנו זכות תעשה למען שמך שלא יתחלל: חדש עלינו שנה טובה. כי בי' ימי תשובה עדיין לא נחתם: כל גזרות קשות. אשר האויבים גוזרים עלינו: בטל מחשבות שונאינו כו' הפר עצת אויבינו. לשון אויב נאמר על מי שרודף אחר חבירו להרע לו. ושם שונא נאמר על מי ששמח בצרת חבירו. ולכן נאמר מחשבות

דובר שלום

בטל מעלינו כל גזרות קשות. כבר בארנו שמאתו ית' לא תצא רעה כחלטית וכל היסורין הבאים המה לתכלית הטוב. אך לפעמים קשים המה לסבלם עד שתגיע תכלית הטוב. המה מכונים גזרות קשות. ועליהם אנו מבקשים לבטלם שלא יהיו גזרות קשות כמכוונות לסבלן: בטל מחשבות שונאינו. לבל ייפעו רעה עלינו. ואת

עיון תפלה

שאין עבודתו מוטלת עליו, כי עדיין לא נתחייב בעבודה; ומשעה שנעשה בן י"ג שנה ואילך הרי הוא עבד למלך מלכי המלכים ב"ה ונתחייב בעבודתו. ועל זה אנו מתודים שתמיד חטאנו לפניו מנעורינו ועד עתה בין בהיותנו בנים ובין בהיותנו עבדים. ואע"פ שהבנים הקטנים אינם בני עונשין? מ"מ בני חטא המה, וזדון הקטנים לא עדיף משגגת הגדולים שצריכה כפרה וחייבין עליה קרבן וגלות, וכדמסקינן בסוגיא דתקלה וקלון (סנהדרין נה, ב) התם תקלה נמי איכא דהא מזידה היא ורחמנא הוא דחס עלה, כלומר אע"ג דעונש ליכא חטא מיהא איכא שהנפש מלוכלכת בחטא. ובשני התארים הרצופים הללו השתמשו אנשי כנה"ג בברכת אהבה רבה אבינו מלכנו בעבור אבותינו וגו'. ונכפלו אח"כ על כל חרוזי התפלה הזאת לאמר — אם כבנים אם כעבדים, מצפים אנחנו לרחמי אבינו ועינינו תלויות אל אלוקינו עד שיחננו: אין לנו מלך אלא אתה. כ"ה גם בברכת השיר נשמת כל חי, ובברכת ברוך ה' לעולם שאחר ק"ש של ערבית כי אין לנו מלך אלא אתה: עשה עמנו (צדקה וחסד) למען שמך. (ירמיה יד, ז). וכ"ה בתפלת זכות רחום לשני וחמישי פיסקא ראשונה, ושם פיסקא ב' צדקה עשה עמנו למען שמך: בַּטֵּל מעלינו. הסר מעלינו, הפעל בטל נמצא בקל בל"מ (קהלת יב, ג) וּבָטְלוּ הטוחנות, [והפעל נמצא בארמית לענין השבתה והפרה, תפריש את טעם (שמות ה, ד) ת"א תְבַטְּלוּן ית עמא, ואם הפר יפר (במדבר ל, טז) ת"א בַּטָּלָא יְבַטֵּל, ובלשון המשנה בַּטֵּל רצונך (אבות ב, ד): גזרות. ראה מה שכתבתי בביאור המלה הזאת בעיון תפלה פיסקא ברוך שאמר על ברוך גוזר ומקיים: מחשבות שונאינו. עצת אויבינו. השנאה היא הרחקה וההתנגדות והתמרמרות בלב בלבד ולא תצא מחוץ לנפש לעשות רעה כבד (רק לעתים רחוקות בהתגברותה תוכל להתפרץ החוצה), תְּכַסֶּה שנאה במשאון (משלי ט, כו), כי שנואה לאה (בראשית כט, לא), לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט, יז); אבל האיבה יוצאת אל הפעל ומזקת, ואיבתי את אויביך (שמות כג, כב) אזיקם, כי לא אויב יחרפני (תהלים נה, יג), ואויבי ה' (שם לז, כ) הם אויבי עם ה', ראה מש"כ לעיל בתקון תפלה ברכת ולמלשינים בד"ה וכל אויביך. לכן השנאה נופלת גם על דברים שאין בהם רוח חיים ועל

תקון תפלה

נענה ירד ר' עקיבא אחריו ואמר אבינו מלכנו (לפי גירסת העין יעקב ואבודרהם בתפלת חול דף מ"ד ע"א) אבינו אתה, אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה (שני החרוזים הראשונים מבארים שני התארים אבינו מלכנו ביתר באור, כלומר רק אתה לבדך אבינו ואתה לבדך מלכנו (ישעיה סג, טז)), אבינו מלכנו חטאנו לפניך, אבינו מלכנו רחם עלינו, אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך, מיד נענה. והנה בסדר הבקשות הללו ונוסחן רבתה המבוכה בהסדורים השונים, בטור או"ח סי' תר"א כתב „באשכנז נוהגין לומר בעשי"ת בקר וערב אחר סיום שמונה עשרה אבינו מלכנו ע"ס אלפא ביתא, וכן כתב רב עמרם" עכ"ל, אבל בסדר ר"ע שבידינו אינם ע"ס א"ב, וז"ל ר"ע בתפלת ר"ה „ואבינו מלכנו דקא אמרינן הכי בסדר ואזיל, א"ם חטאנו לפניך

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה כָּל־צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְתוֹם פִּיּוֹת מַשְׂטִינֵנוּ וּמְקַטְרִיגֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וְעָוֹן וּשְׁמַד מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:

(אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחַל לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ:)

(אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:)

(אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל־שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ:)

עץ יוסף

מחשבות שונאינו ועצת אויבינו: מנע מגפה. מהר"ש בפיקן דהאי אמר עצור מגפה: סלח ומחל. ולא מחל וסלח. כי מחילה גדולה מסליחה. דסליחה הוא רק הרחבת זמן כמ"ש סלחתי כדברך ולא אמיתם עתה. ומחילה לגמרי משמע. וכן בשמ"ע סלח לנו כו' (ומה שאמר שם כי מוחל וסולח אתה הוא עפ"י מ"ש במד' חזית פי' חכו ממתקים קלוסו של הקב"ה מקלסין אותו ממעלה למטה ועי' לעיל בשמ"ע) ועי' סנהדרין ק"ז א' המשל מסוחר כותי כ"כ כאן מבקש הקל תחלה. ולי"נ לקמן כתבנו בספר מחילה וסליחה. צ"ל דהספר נקרא מחילה וסליחה (מהר"ל וא"ז וא"ר): והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך. לכאורה היה צריך לומר החטא שהוא שוגג לפני הפשע שהוא מרד. אך הכוונה משום שכשעושים תשובה מיראה נעשה ממזיד שוגג. ומתשובה מאהבה נעשו מזדונות זכיות. וזהו שמבקשים שיעביר הזדונות וגם השגגות שנעשות מהמזיד: מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו. היינו העונות שנאמר בהם וביום פקדי ופקדתי (שמות לב, לד). וזה נקרא שטרי חובותינו. ולזה אנו מבקשים מחוק וכו' כל

דובר שלום

אשר כבר יעצו להרע הפר עצת אויבינו: כלה דבר וחרב וכו'. ארבעת שפטי הרעים מבוארים ביחזקאל (יד, כא) חרב ורעב וחיה רעה ודבר. נוסף ע"ז עונש הגלות שנגזר על ישראל בחטאתיהם. זהו דבר חרב ורעב. ומשחית היינו חיה רעה המשכלת ומשחתת ושבי היינו גלות: מנע מגפה מנחלתך. ע"ד הכא' בדה"א (כא, יז) ובעמך לא למגפה: סלח ומחל וכו' מחה וכו' מנגד עיניך. מחוק ברחמיך הרבים. בשעבירה שאדם עושה יש בה שלשה ענינים רעים. הא' שגורם פגם ופחיתות בנשמת האדם העושה העבירה. השני שהוא מנגד לרצון השי"ת וצווי. השלישי שהאדם הוא כאיש נושא מקבל בהלואה בכל רגע מטובות בוראו די מחסורו. כמאמז"ל והחנוני מקיף. והפרעון הוא ע"פ דרכי החסד מהשי"ת להפרע ממנו בעשיית התורה והמצות. נמצא זה העובר העבירה אין לו במה לצאת ידי חובתו לבוראו על הטוב שמקבל ממנו. זהו שאנו מבקשים על שלש אלה

עיון תפלה

ועל דברים מושפים, ולא כן בשרש איב לאמר אויב בלע אויב גזל אויב חכמה, כי האויב מתאמץ להזיק והשונא מואס בדבר ומתרחק ממנו (לפי מהרש"ל). לפיכך אנו מתפללין לבטל מחשבות שונאינו בעודן עצורות בלבם ולהפר עצת אויבינו שכבר יעצו עלינו רעה ועשלת לצאת אל הפעל, כמו שנאמר (ישעיה ח, י) עוצו עצה ותופר, ונאמר (תהלים לג, י) ה' הפיר עצת גוים: כלה כל צר ומשטין מעלינו. עס"ה (שם עא, יג) יכלו שטני נפשי; וחז"ל השתמשו בהפעיל בואו ונסטין וכו' איך אתם מסטינים וכו' (פסיקתא רבתי פל"ו), וכן הפייטנים הקדמונים ותגער בשטן לבל ישטינני (תפלת הש"ץ הנני העני ממעש בר"ה ויוה"כ), מסטין בכבל אסור (הקליר בפיוט אשה דעי למרחוק במוסף יוה"כ). ויש הבדל בין שוטן בקל ובין משטין בהפעיל, בקל פירושו מתנגד — געגנער — ובהפעיל פירושו מקטרג — אנקלאגער — והפעל קטרג ארמי, אם אמר איש כי יבולע (איוב לז, כ) מתורגם אדום יקטרג: כלה דבר וכו' ושבי ומשחית. כמו והשחתה, וכן ולא יתן המשחית (שמות יב, כג) כלומר ההשחתה, שהרי לא היה שם משחית זולתי הקב"ה בכבודו ובעצמו וכמפורש בהגדת פסח: מחה והעבר פשעינו וגו'. עס"ה (ישעיה מג, כה) אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך: מחק וגו' כל שטרי. העתיד בקל כשעה"פ גרועית נעולם על משקל אפעל, כמו ינהג ינחל יצחק

תקון תפלה

לפניך, א"מ אין לנו מלך וגו', א"מ עשה עמנו וגו', א"מ בטל מעלינו גזרות קשות, א"מ חדש עלינו גזירות טובות, א"מ בטל מחשבות שונאינו, אבינו מלכנו הפר וגו', אבינו מלכנו שלח רפואה לחולי

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:

צריך לכוין (באבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו) בשם קרע שטן שעל ידו יקרע רוע גזר הדין:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:

גליון הגרי"ב רוע גזר צ"ל בנשימה אחת. עי' ט"ז סי' תרכ"ב:

עץ יוסף

כל שטרי חובותינו: החזירנו בתשובה שלמה לפניך. כלומר משני מיני תשובה יש. אחד מאהבה והיא השלמה. ואחד מיראה שהיא הפחותה. תהיה לנו מעיר לעזור שנשיג התשובה השלמה האהובה ולא האחרת (אהבת יונתן): רפואה שלמה לחולי עמך. והנה רובא דעלמא הם בריאים וחזקים. רק התלמידי חכמים הם קצירי ומריעי. אבל באמת אנחנו כולנו חולים חולי הנפשות. וז"ל הרמב"ם בפ"ב מהלכות דעות. חולי הגוף טועמים המר מתוק. ומתוק מר. ויש מן החולים מי שמתאוה ותאב למאכלות שאין ראוין לאכילה כגון העפר והפחם. ושונא המאכלות הטובים כגון הפת והבשר הכל לפי רוב החולי. כך בני אדם שנפשותם חולות מתאוים ואוהבים הדעות הרעות ושונאים הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה והיא כבדה עליהם למאד לפי חליים ומה היא תקנת חולי הנפשות. ילכו אצל החכמים שהם רופאי הנפשות וירפאו חליים בדעות שמלמדין אותם עד שיחזירום לדרך הטובה. והמכירים בדעות הרעות שיש בהם ואינם הולכים אצל החכמים לרפא אותם עליהם אמר שלמה חכמה ומוסר אוילים בזו. וזהו שאנו מבקשים שלח רפואה שלמה כו' היינו רפואת הנפש ורפואת הגוף. ור"ל שיתן בלבנו לשמוע אל החכמים שהם רופאי הנפשות. וז"ל הרמב"ם שם וכיצד היא רפואתם מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החמה מלבו. ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל וילבש בלויי סחבות המבזים את לובשיהם וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעי' שהיא דרך הטובה וכו'. ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות עכ"ל: קרע רוע גזר דיננו. קשה אם קאי על הגזירה עצמה

דובר שלום

סלח ומחל לכל עונותינו היינו פשיעות הנפש בגרם הטון בנו. ומחה והעבר פשעינו מנגד עיניך במה שפשענו נגדך לעבור רצונך. ומחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו מה שאנו חייבים על קבלת הטוב ולא שלמנו: החזירנו וכו'. בפשיטות החטא מרחק האדם מן הקב"ה וע"י התשובה נתקרב האדם בחזרה להקב"ה. לכן מבואר הענין תמיד חוזר בתשובה. אמרו חז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. וזו שהחזירנו בתשובה שלמה. שתגיע התשובה לפניך לפני כסא כבודך: קרע רוע וכו'. כבר אמור לתפלה בטל מבטלת כל גזרות קשות. ויתכן שזה נאמר על גזרות שאחרים גוזרים

עיון תפלה

ילעג יבער (נמחל) ישאל יסחב ירעב ינהק ינעם ינאץ ירצץ, מלבד שלשה יוצאים, וינהם עליו (ישעיה ה, ל), ומה אזעם (במדבר כג, ח), ויאחז (שופטים טז, ג); וכ"ה מספר הלוי, ולפי"ז צ"ל מְחַק בפתח. ובלשון המשנה מצאנו פעם אחת לגלום לא ימחוק (ב"ב פ"ח ב), ואפשר שט"ס הוא: כל שְׁטָרֵי. כן צריכים לנקד, כי לא מצאנו בכה"ק שהמשקל פְּעָל ישתנה בסמיכות ובכנויה, כמו שְׁאָר עמו (ישעיה יא, טז), שְׁאָט נפש (יחזקאל לו, ה), כְּתָב הדת (אסתר ד, ח), יְקָר תפארת (שם א, ד), וַעֲבָדֵיהֶם (קהלת ט, א) מן עֲבָד, מַעְבָּדֵיהֶם (איוב לד, כה) נוספה המ"ם על השם עֲבָד, אבל מִשְׁכַּן מִבְצַר מִקְדָּשׁ נוספה המ"ם על משקל פְּעַל המשתנה, וכן אֱיָלוּתִי ראשיתו אֱיָל, עי' היטב ספרי מסלול ודרך במשקלי השמות הסתעפות המשקל הראשון, ובספר הרקמה צד 205 בהערת מהרשד"ל. וכן רגל על לשונם של כל העוסקים בתלמוד לומר שְׁטָרֵי חוב המוקדמין פסולין (שביעית פ"י מ"ה), מצא שְׁטָרֵי חוב (ב"מ י"ב ע"ב), מצא שטר בין שְׁטָרוֹתָיו (שם כ' ע"א), שְׁטָרוֹת שניהם פרועין (ב"ב קעב ע"א). וכונת התפלה הזאת שימחק הקב"ה כל שטרי חובותיו שיש לו עלינו, וכמו ששנינו (אבות פ"ג מ"כ) הפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבוא וילוה, ובתורת כהנים פ' בהר פ"ו סי' פ"ה כי עבדי הם שטרי עליהם ראשון, ובבראשית רבה פרשה פ"ב סי' י"ג רא"א מפני שטר חוב: ד"א גזר דיננו. צ"ל חסר וי"ו, כמו (קהלת ז, ג) בְּרֹעַ פנים, ופתרונו רֹעַ גזר דיננו — גזר דיננו הרע.

תקון תפלה

לחולי עמך, אבינו מלכנו עצור מגפה מנחלתך (הלשון הזה משמע שכבר החל הנגף ובקשתנו להסירה ולעצרה כמו (במדבר יז, יג), אבל לפי נוסחת הסדורים אנו מבקשים למנעה ממנו שלא תבוא עלינו כלל), א"מ כלה דבר וחרב ומשחית מבני בריתך, א"מ זכור וגו', א"מ עשה למענך ולא למעננו, א"מ קרע לנו גזר דיננו, א"מ מחק שטר חובותינו, א"מ סלח ומחל לעונותינו, א"מ מחה וגו', א"מ החזירנו וגו', א"מ כתבנו בספר חיים, א"מ כתבנו בספר זכרון, א"מ כתבנו בספר זכיות

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:

לעשרת ימי תשובה. *לנעילה	לתענית צבור
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וִישׁוּעָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִגְאֻלָּה וִישׁוּעָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה*):	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה*):

*) יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתתן לי ולבני ביתי ולכל הסמוכים על שולחני היום ובכל יום ויום מזונותי בכבוד בזכות שמך הגדול (דיקרנוסא) הממונה על הפרנסה:

עץ יוסף

עלמה הוי ליה למימר קרע גזר דיננו. אך יבואר ע"פ מה שאמרו חז"ל במסכת ר"ה הרי שהיו רשעים בר"ה ונגזר עליהם גשמים מועטים וחזרו בתשובה. להוסיף עליהם אי אפשר. אלא מורידן בזמנן ועל הארץ הצריכה להם הרי אף שנגזר תוכחה ויסורין הקב"ה מסתיר את התוכחה שהגשמים מועטים שהם סימן קללה שולח על ארץ הצריכה להם. ונמצאת גזרת הקללה באה אבל לא נרעה. שלא נרגשת הקללה. וזהו שאנו מתפללין קרע רוע גזר דיננו ר"ל אע"פ שהגזירה קיימת כי להוסיף אי אפשר עכ"פ הרוע שבגזירה יתהפך לטובה לשלוח בזמנן ועל הארץ הצריכה להן באופן שהגזירה באה אבל לא נרעה רק לטובה שנעשה מרעה טובה וכן אפשר לומר יתשובה ותפלה וצדקה מעבירין אפי' בתוך השנה את רוע הגזירה שמתהפך הגזירה מרעה לטובה (ספר לב חיים): נוהגין לומר קרע רוע במירכא טפחא. ובס"ו ס"ס תרכ"ב כתב שיש לומר רוע גזר בנשימה אחת (א"ר): בספר חיים. הוא ספר בראשית שבו יתנן חיים לכל יציר: **בספר גאולה וישועה**. הוא ספר שמות שבו כתב גאולת ישראל מיד מצרים וישועתם: **בספר פרנסה וכלכלה**. הוא ספר במדבר שבו המן הבאר והשליו:

דובר שלום

עלינו כמו שהיה בימי התלמוד גזרות שמד וכאלה. וכאן הכוונה על גזרות שמים שנגזר בתפלתינו: **זכרנו כו'**. היינו טוב האמיתי שגם לפניך שהכל בטוב האמיתי הוא טוב:

בספר

עיון תפלה

והמליצה קריעת גזר דין מצאנו בדרז"ל פעמים רבות, התשובה אומ"ר בכל כחו קורעין לו גזר דינו (שבת קיט, ב) קורעין לו גזר דינו של ע' שנה (ברכות לא, ב) ג"ד מקרעין גזר דינו של אדם (ר"ה טז, ב), ולפי שהלשון גזר דין עקר פתרונו פסק דין בין לטוב בין לרע, לכן צריכים לפרש בתפלה רוע גזר דיננו: **בְּזִכָּרוֹן טוב**. כנ"ל. ונמשך למה שאמרו רבותינו (ר"ה טז, א) אמרו לפני זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה: **כתבנו בספר חיים טובים**. נוסד על מאמרם (ר"ה לב, א) מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו, ועל מאמרם (שם טז, ב) שלשה ספרים נפתחין בר"ה: **פרנסה וכלכלה**. פרנסה מלה תלמודית ועקרה עברית, הלוא פרס לרעב לחמך (ישעיה נח, ז) בתוספת נו"ן. ושני בנינים לה, הפיעל **פִּרְנֵס** וההתפעל **הִתְפַּרְנֵס**. עניננה

הספקת

תקון תפלה

זכיות, א"מ כתבנו בספר פרנסה וכלכלה, א"מ הצמח וגו', א"מ קבל ברחמים את תפלתנו, א"מ עשה למען שמך הגדול, א"מ עשה למען רחמיך הרבים ורחם עלינו" עכ"ל. וסדר המחזור ויטרי ונוסחתו דא שפ"ד „חטאנו לפניך, אין לנו וגו', עשה עמנו חסד למען שמך, בטל וגו', הפר עצת אויבינו מעלינו, קלקל מחשבות שונאינו, סתום פיות צוררינו ומקטרגנו, תסכים עם מלמדי זכותנו, כלה כל צר וגו', כלה וגו' ומשחית ומגפה מבני בריתך, שלח רפואה שלמה לכל חולי עמך, מנע מגפה מנחלתך (כלה מגפה מבני בריתך היא תפלה שלא תשלוט המגפה בבני ישראל בכל מקום שהם, אבל מנע מגפה מנחלתך היא תפלה שלא תשלוט המגפה בארץ הקדושה שהיא נחלת ה' (ש"ב כ, יט; שם כא, ג; ש"א כו, יט; ירמיה ב, ז) ואפי' על הזרים היושבים בה), מחל וסלח לכל עונותינו, קרע וגו', מחק וגו', מחה וגו', כתבנו בספר חיים טובים, כ"ב שלום, כ"ב מזונות, כ"ב פרנסה וכלכלה, כ"ב ישועה

וגאולה

לעשרת ימי תשובה*	לתענית צבור*
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (*לנעילה חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר זְכֻיּוֹת:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִזְכֻיּוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִסְלִיחָה וּמְחִילָה:

עץ יוסף

בספר זכיות. הוא ספר דברים שבו כתב פטירת משה רבינו ע"ה וזכיותיו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה: בספר מחילה וסליחה. עיין מ"ש לעיל. והוא ספר בת"א שלא נזכר בתלמוד רק ספר החיים לבד יעו"ש.

אחרית לשלום

בספר זכיות. בספר סליחה ומחילה. או שנזכה בדין נכתב בספר זכיות דאין בו שום זכרון חטא ועון. או אף אם לא נזכה בדין ויש בנו עון וחטא. כתבנו בספר סליחה ומחילה למחול על החטא. וספרנו ויסכן ע"פ דאיתא בזוה"ק פ' בשלח ד' כ"ו אמר איש שם

עיון תפלה

הספקת הצרכים במאכל משתה ומכון, פרנסה כלכלה (ב"ב ח' ע"א) בעני בצורת אינם נותנים אלא כדי צורך, מי שהלך למדה"י ועב"ד אחד ופרנס את אשתו (כתובות קז, ב) בלא ספק לא נתן לה אלא כדי חייה, עמך ישראל צריכין פרנסה (ברכות ג, ב) ומסיק אין הקומץ משביע וכו' נראה שבקשו רק כדי שעור רעבון בתיהם, לן נותנים לו פרנסת לינה (פיאה פ"ח מ"ז) ודאי היינו במאכל. מוספת עליה מלת כלכלה שענינה השפעת הצרכים בשפע רב (נכללה בה מלת הסקף כל), מכלכל חיים בחסד — כיד ה', ויכלכל יוסף את אחיו (בראשית מז, יב) כיד המלך, ובברכת נשמת כל חי ברעב זנתנו (כשגזרת רעב על הארץ פרנסתנו במאכל) ובשבע כלכלתנו בשפע רב, וארבעים שנה כלכלתם (נחמיה ט, כא) השפעת עליהם רוב טובה, וכלכלם לחם ומים (מ"א יח, ד) רבותא קמ"ל שגם במצב כזה מסר נפשו לכלכלם בשפע, ולחם כנוי לכל דבר מאכל כמו שנאמר (בראשית מג, לא) שימו לחם, ונאמר (ש"א כ, כז) מדוע לא בא בן ישי אל הלחם, וכ"כ רש"י (קהלת י, יט), ומים כנוי לכל המשקאות, שאע"פ שנאמר וכי יותן מים על זרע (ויקרא יא, לח) קי"ל דשבעה משקין מכשירין (מכשירין פרק ו' מ"ד), לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות לד, כח) לא אכל שום מאכל ולא שתה שום משקה, שים לחם ומים לפניהם (מ"ב ו, כב) נאמר אח"כ ויכרה להם כרה גדולה. ודרך הבקשה לבקש בתחלה מעט ואח"כ מוסיפים לבקש הרבה, כמו שבקש יעקב אבינו ע"ה (בראשית כח, כ) מתחלה ושמרני בדרך הזה (מהיזק) ואח"כ הוסיף ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש (שיעשירני) ואח"כ הוסיף ושבתי בשלום (שלם בנפשי ובגופי ובממוני, כמו שפירש"י שם ל"ג י"ח על ויבא יעקב שלם) ואח"כ הוסיף והיה ה' לי לאלהים (שיחול שמו עלי מתחלתי ועד סופי שלא ימצא פסול בזרעי מה שלא זכו לזה אברהם ויצחק), לפיכך אנו מבקשים בתחלה על הפרנסה ואח"כ על הכלכלה. וכן בברכת המזון בבונה ירושלים זוננו פרנסנו וכלכלנו, וגם בברכת הטוב והמטיב נחמה פרנסה וכלכלה. ובמחזור ויטרי סי' שכ"ח דף שס"ו בתפלות ר"ה ז"ל „ורי"ש פירש כי אין צריך להזכיר טובים אלא זכרנו לחיים, כי בתחלה יש לשאול חיים סתמא ובברכת הודאה וכתוב לחיים טובים ואח"כ בברכת השלום לחיים טובים ולשלום, כי לעולם ישאל אדם מעט מעט ולהוסיף, וכן מצינו (סנהדרין קז ע"א ועי' ויק"ר פ"ה) למה דוד דומה לסוחר וכו'" עכ"ל: **זְכֻיּוֹת**. מן **זְכוּת** כמו **חֲנֻיּוֹת** (ירמיה לז, טז) מן **חָנוּת**. ויש אומרים שהיחידה **זָכוּת** בפלס **גָּלוּת** משקל **פְּעוּת**, ואין הכרע מקריאת ההמון, כי ההמון רגיל לקרא היחידה **זְכוּת** והרבות **זְכֻיּוֹת** (במהירות הלשון **זְכִיּוֹת**) וזה לא יתכן, ראה מה שכתבתי לנעלה בברכת תקע בשופר. וענין הזכות הכרעת כף המשפט לטובה, בהפך מן החוב שהוא הכרעת הכף לרעה (סנהדרין לג, א; גיטין יב, ב): **סליחה ומחילה**. הסדר הזה סליחה ואח"כ מחילה נמצא גם במקומות אחרים, בתפלת יוה"כ כי אתה סלחן לישראל

תקון תפלה

וגאולה, הצמח וגו', הרם וגו', חרם וגו', חרם קרן מזבחך, שמע קולנו וגו', קבל וגו', עשה למען רחמיך הרבים, עשה למען שמך הגדול והנורא שנקרא עלינו, עשה למענך וגו', עשה למענך והושיענו, אל נא יעכב חטא ועון את תפלתנו, נא אל תשיבנו וגו', תהי השעה הזאת וכל שעה רצון שעה רחמיך מלפניך (?), חננו ועננו כי אין בנו צדקה וחסד עשה עמנו למען שמך והושיענו" עכ"ל. ובמחזור טוגים הוסיפו עוד שני חרוזים, כתבנו בספר צדיקים, כתבנו בספר ישרים ותמימים. ובמחזור רומא כתבנו בספר ישועות ונחמות, ובנוסח אשכנז למנהג פולין הסדר כך, מנע, כלה ומחל, מחה והעבר, מחק, החזירנו, שלח רפואה, קרע, זכרנו

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ שָׂבָע:

עץ יוסף

ויקרא שקרבנות באים למחילה ולסליחה: **הרם קרן ישראל עמך כו' הרם קרן משיחך**. עיין איכה רבתי פסוק גדע בחרי אף כל קרן ישראל. דאי' שם עשר קרנות הם כו' קרן ישראל שנאמר (תהלים קמח, יד) וירם קרן לעמו. וי"א קרנו של משיח שנא' (ש"א ב, י) יתן עוז למלכו וירם קרן משיחו. ואי' שם וכל הקרנות ניתנו לישראל. וכיון שחטאו ניטלו מהם הדא הוא דכתיב גדע בחרי אף כל קרן ישראל. וכשישראל עושין תשובה הקב"ה מחזירן למקומן הה"ד (תהלים עה, יא) תרוממנה קרנות צדיק. וזהו שאנו מתפללים שירים קרן ישראל וקרן משיח. וממילא יתרוממו כל הקרנות שחשב שם: **מלא אסמינו שבע**. מלא אוצרותינו שבע:

שמע

דובר שלום

מלא ידינו מברכותיך. מלא אסמינו שבע. מלא ידינו מברכותיך שבגלות אנחנו במעשי ידינו. וכמ"כ בלפני מעשי ידינו מלא אתה בעולמך אסמינו שבע.

אחרית לשלום

ליה להקב"ה דאיקרי שפר וט' וכל חילין וגבורן דשניד קוב"ה ביה תליין יע"ש. שהי דכל מעשה הקדוש ב"ה

מסיחם

ויתכן עוד שהברכה שאדם מצליח במעשי הטבע כל זמן שאין מתבונן אשר יד ה' עשתה זאת להצליחו. אינו מסתפק במה שיש לו. כי לבבו ידמה אשר בכח עצמו יצבור כעפר הון. אך כשמתבונן האדם שאין בכח עצמו להצליח. רק רצון ה' מברך אותו אז מסתפק במה שחננו השי"ת. וזהו שאנו מבקשים מלא ידינו מברכותיך שתהיה הצלחת ידינו מברכותיך למעלה מהטבע. ואז כשנכיר אשר מברכתך יבורך גבר בזה תמלא אסמינו שבע. שנהיה שבעים מאשר לנו ולא נבקש יותר: וזהו כונת משלי (י, כב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. בהכירו אשר עשרו הוא מברכת ה'. לא יוסיף עצב להתעצב ולבקש עוד כהנה. אך יהיה שבע באמתך: וזהו מאמר הכתוב והריקותי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג, י). כאשר אנכי אריק ברכה לכם יהיה שפתכם אומר בלי די. שתסתפקו במה שיש לכם. עד לשון הסרה כמו עד ירח ולא יאהיל (איוב כה, ה). וזהו שנאמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה'. נפתלי יהיה שבע רצון המסתפק במה שיש לו ואין רוצה יותר לפי שהוא מלא ברכת ה' וברכת ה' היא

עד

עיון תפלה

לישראל ומחלן לשבטי ישרון, ובודוי על חטא סלח לנו מחל לנו, ובי"ח ברכות סלח לנו אבינו וגו' מחל לנו מלכנו וגו', עיי"ש בביאור ההבדל בין סליחה למחילה; ונמצא גם בהפך, והתן לנו וגו' למחילה ולסליחה ולכפרה, ובחתימת הברכה מלך מוחל וסולח (וכן הנוסחא במס' סופרים פרק י"ט הלכה ו'), ובמוסף לר"ח למחילת חטא ולסליחת עון, וכ"ה בפיוט ומאהבתך ה' אלהינו לשחרית ולמוסף יוה"כ למחילת חטא ולסליחת עון, ובסליחות ליוה"כ בתפלה המתחלת הו"א אל תעזבנו ואל תטשנו וגו' ולמען שמך הגדול תמחל ותסלח לעונינו, כ"ה בכל הספרים, ובתפלה שאחריה הו"א סלח לנו מחל לנו, ובתפלת אתה יודע רזי עולם שלפני על חטא שתסלח לנו וגו' ותמחל לנו וגו' ובתפלת נעילה אתה הבדלת וגו' קץ ומחילה וסליחה על כל עונותינו. ובהרבה סדורים נדפסים וכתבי יד הנוסח כתבנו בספר מחילה וסליחה, וזה מסכים יותר לדברינו בי"ח ברכות שסליחה גדולה ממחילה, א"כ מתחיל בבקשה קטנה ומוסיף בקשה גדולה ממנה: **הצמח לנו ישועה בקרוב**. עי' לעיל בעיון תפלה על ברכת את צמח דוד וגו' מהרה תצמיח: **הרם קרן ישראל עמך**. כמו שנאמר (תהלים קמח, יד) וירם קרן לעמו: **הרם קרן משיחך**. כמו שנאמר (ש"א ב, י) וירם קרן משיחו: **מלא ידינו מברכותיך**. כ"ה גם בתפלת ועננו בורא עולם לעצירת גשמים ומלא ידינו מברכותיך (ומאוצר) [ומעושר] מתנת ידך. וקשור מלא עם ה"ס אע"פ שאין חיונו כפרץ בכה"ק מלאנו כזאת (ירמיה נא, לד) מלא כרשו מעדני, כי מלאו מקדם (ישעיה ב, ו), אין המ"כ יתרון אלא פירושו מלאו ממנהגי בני קדם, מלא את אשפתו מהם (תהלים קכז, ה): **מלא אסמינו שבע**.

תקון תפלה

זכרנו, כתבנו בספר חיים, בספר גאולה, בספר פרנסה, בספר זכיות, בספר סליחה, הצמח, הרם, הרם, מלא ידינו, מלא אסמינו, שמע, קבל, פתח, נא אל, זכור, תהי השעה, וכו' וכו'. ועוד שנוים קלים נמצאים בסדורים שונים שאין צריך כ"כ לזכרון:

עמ"ס

אבינו מלכנו שמע קולנו חוס ורחם עלינו:

אבינו מלכנו קבל ברחמים וברצון את־תפלתנו:

אבינו מלכנו פתח שערי שמים לתפלתנו:

אבינו מלכנו זכור כי עפר אנחנו:

אבינו מלכנו נא אל־תשיבנו ריקם מלפניך:

אבינו מלכנו תהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפניך:

עץ יוסף

שמע קולנו כו'. הכוונה כדאי' במסכת תענית שמואל הקטן גזר תענית' וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה. כסבורים העם לומר שבחו של צבור הוא. אמר להם אמשול לכם משל למה"ד לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו. וזהו שאנו מבקשים א"מ שמע קולנו תחלה. והדר חוס ורחם עלינו: **קבל** ברחמים וברצון כו'. פי' אף שאין אנו יודעים כוונת הדברים בכל התפלות ורמזיהם וסודותיהם אעפ"כ קבל ברחמים וברצון את תפלתנו. ואמר ב' לשונות רחמים ורצון נגד שתי עניות. עניות דעתנו. ועניות צרכינו. ברחמים נגד עניות צרכינו. וברצון נגד עניות דעתנו בתפלתנו. אעפ"כ תקבל: **פתח** שערי שמים לתפלתנו. שלפעמים כשאדם חוטא גדול. המלאכים סותמים שערי שמים שלא תעלה תפלתו. כמו שהיה המעשה במנשה המלך. אנו מתפללים שאעפ"כ יפתח הקב"ה שערי שמים לתפלתנו כמו שעשה למנשה שחתר לו חתירה תחת כסא הכבוד וקבל תפלתו: **זכור** כי עפר אנחנו. כתב הרב אלגזי מ"ש הכתוב כי לא יצא מעפר און וגו' הוא מפני שהאדם מחמת גודל שפלותו מנקה הוא נפשו מדינו של גיהנם בחשבו מאחר שהוא עפר בודאי לא

דובר שלום

עד בלי די שלא יוסיף עלב עמה לחפוץ עוד בהנה: **פתח** וכו'. ענין תכונת שער הכונה על התפעלות הדבר שנכנס בקשת המבקש בלב הנדרש. כמו שנכנס הנועד באיזה מקום הסגור ע"י פתיחת שער. לכן כשעולה התפלה לרצון למרום הכונה שנפתחו שערי שמים להכניס התפלה: וזהו טעם פי' ויאמר אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. בהמ"ק הוא מקום הגורם שתעלה התפלה לרצון לפני ה'. כמו שאמר שהמע"ה בתפלתו והתפללו והתחננו אליך בבית הזה ואתה תשמע השמים וגו'. זהו שהכיר יעקב אבינו ע"ה במראה הסלם אין זה כי אם בית אלהים שדרך שם תעלינה לרצון התפלות. א"כ זהו שער השמים שתכונת שער השמים מורה על עליית התפלה לרצון: **אל** תשיבנו ריקם מלפניך. מקור הברכה והטוב הוא מלפני הבוי"ת כפי שאנו אומרים בנוסח התפלה חסד ורחמים לפני כבודו. זהו אל תשיבנו ריקם מהטוב אשר הוא מלפניך: **שעה** רחמים וכו' מלפניך. תכונת הרחמים מתעורר מצד הפיוני של המרחם. ותכונת הרצון מתעורר מצד המרחם. זהו שעת רחמים מצדנו

אחרית לשלום

מסיתם לספר: **שמע** קולנו וכו'. קבל ברחמים וברצון וכו'. פתח שערי שמים וכו'. הקשבת הדברים יתכן בשלש אלה. א' באינו חפץ לשמוע. אך שהשומע צועק בקול גדול הבוקע לב השומע להקשיב. ב' כך הלבב השומע בקשת זולתו אף שאינו צועק בקול. ג' לב טוב הפותח שער למען יבוא כל איש לבקש ממנו עזרה בצר לו. זהו שלש הבכונות. שמע קולנו מצד הקול. קבל ברחמים תפלתנו בלעדי קולנו. פתח שערי שמים לבוא על ביאת בקשתנו: **ברחמים** וברצון. תכונת המרחם שמצטער בראותו צרת המרוחם. לכן הרצוי שלא יבוא לפניו מעונה ביסורין לבל יצטרך להצטער עליו. אך הבוי"ת עליו נאמר עמו אנכי בצרה רצונו להשתתף בצרת יראיו בכדי לרחם עליהם. לכן [illegible] יש' הוא ביחד ברחמים וברצון:

עיון תפלה

עפ"ה (משלי ג, י): **שמע קולנו** וכו'. **קבל ברחמים** וכו'. **נא אל תשיבנו** וכו'. שלש הבקשות הללו לקוחות מברכת שמע קולנו בתפלת י"ח: **זְכֹר** *) **כי עפר אנחנו**. עפ"ה (תהלים קג, יד) **זָכוּר כי עפר אנחנו**. והכונה כמו שאמר הפייטן בערבית ליל יו"כ בסוף הפיוט אמנם כן תעלה ארוכה לעלה נדף **תִּנָּחֵם** על **עפר ואפר** עפ"ה (איוב מב, ו) הנחם על הרעה שדברת עלינו בשביל שעפר ואפר אנחנו ומה יש לקוות מעפר ואפר המחולל בעון ובחטא יחמתהו אמו: **תהא השעה** וגו' **ועת רצון מלפניך**. כך מורגל בלשונות

*) כן צ"ל, ולא כיש אומרים **זָכוּר** הזי"ן בקמץ והוי"ו בשורוק כלשון הכתוב, כי שם ידבר בלשון עבר וכא **זָכוּר** בדרך תאר אבל כאן שהוא לשון בקשה צריכים לנקד הצווי.

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל־עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל־שֵׁם קָדְשֶׁךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל־יִחוּדֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל־קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם־לֹא לְמַעֲנֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים:

עץ יוסף

לא יכעוס עליו הקב"ה על שטותיו כי יודע הוא שהאדם הוא עפר. אבל אין זו טענה. וז"ש כי לא יצא מעפר און. פי' כי לא יצא ויתבטל טען מטענת כי עפר אנחנו. וכתב בספר שבט מישראל וקשה באמת למה לא יהיה זה טענה ואמתלא גדולה לומר רבש"ע זכור כי עפר אנחנו. אך מדותיו של הקב"ה הוא מדה כנגד מדה. ואדם שהוא שפל ועניו ויזדמן לו עבירה יכול להתנצל ולומר לפני הקב"ה עפר אני כי דרכן של בני אדם לחטוא. והקב"ה יסלח לו. אבל מי שהוא כועס ואינו שותק לשום אדם ומתיהר בכל דרכיו ואח"כ יזדמן לו עבירה ויאמר זכור כי עפר אני. לא ישגיח עליו הקב"ה כיון שהוא עצמו אינו מחזיק עצמו לעפר לשתוק לכל אדם ולהיות אהוב ונחמד לכל שפל ושכן לעפר ומתקוטט בכל אדם לומר אני ואפסי עוד. למה זה יכפר לו הקב"ה בזו הטענה עכ"ל: **ועל עוללינו.** עוללים יקראו אחר השלש ימי היניקה כד"א עוללים שאלו לחם. ויונקים הם תוך כ"ד חודש של יניקה. וטף הם בני ד' וה' ויותר קצת: **עשה למען הרוגים כו'** למען טבוחים כו' למען באי באש ובמים כו'. הוא ע"ד וזכרתי את בריתי יעקוב כו' יצחק כו' אברהם. אף כאן תחלה הוא אומר למען הרוגים הוא יעקב שנאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. דהיינו ימי האבל הם ימי הגלות והרגה ע"ד עיפה נפשי להורגים. למען טבוחים הוא יצחק. למען באי באש ובמים הוא אברהם. באש שהושלך לכבשן האש. ובמים הוא כשהוליך את יצחק להעקידה. כדאי' במדרש בשעה שבא אברהם ויצחק לעקידה גירה בהם השטן ורצה לפתותם שלא ילכו ולא הניחו בו. מה עשה. עשה נהר גדול בפניהם לעכבם שלא יוכלו לעבור הנהר לצד המוריה נכנסו במים עד צוארם. נשאו עיניהם למרום אמרו הושיענו אלהים כי באו מים עד נפש. אז גער ה' בשטן וחזרו לאחוריהם ע"כ: **עשה למענך אם לא למעננו.** כדאי' במדרש רות שלפעמים הקב"ה עושה חסד בעבור עמו ונחלתו. ולפעמים בעבור שמו הגדול:
והוא

דובר שלום

מלדם. ועת רצון מלפניך מלדך: **חמול עלינו ועל עוללינו וטפנו.** לפעמים חומל הקב"ה על האדם בשביל זרעו שיבא אחריו. זהו חמול עלינו בשבילנו. או חמול על עוללינו וטפנו לרחם עלינו בשביל עוללינו וטפנו: **הרוגים** ע"ש קדשך. טבוחים על יחודך. באי באש ובמים על קדוש שמך. כולל בזה כל הארבע מיתות. ההרוגים ע"י זריקת חצי מות שהוא מעין סקילה טבוחים. היינו מעין סייף. באי באש מעין שרפה. ובמים הוא חנק. וכולל עוד בזה דברים שמצווים יהרג ואל יעבור. שם קדשך היינו גלוי עריות כמאחז"ל כ"מ שנא' קדושה הוא גדר ערוה. יחודך היינו גדר ע"ז המנגדים לאחדותו יתברך. קדוש שמך היינו ש"ד המנגדים לקיום הנמצאים שהם מתיחסים לשמותיו של הקב"ה. ששמותיו מורים על פעולותיו. שמ"ו הוא במספר רצון ובמספר מקו"ר שהוא מקור הנמצאים ומספר רוק"ם שהוא רוקם כל הנמצאים: **נקמת וכו'.** שנשפך דמם בשביל שהם עבדיך: **עשה למענך וכו'.** עשה למענך והושיענו. עשה למען רחמיך הרבים. ראויה הישועה לבוא למענך שיתודע כחך. וכמ"ש עשה למענך והושיענו שישועת ה' היא ישועת ישראל. וכמ"ש עשה למען רחמיך הרבים לרחם עלינו אף שאין אנו כדאים לזה:

עיון תפלה

בלשונות התפלה יהי רצון מלפניך: **עוללינו וטפנו.** תינוקות שנגמלו משדי אמם ומתחילים לדבר ולילך על רגליהם נקראים עוללים, וילדים קטנים המקפצים ומדלגים הנה והנה נקראים טף, מגזרת הלוך וטפוף תלכנה (ישעיה ג, טז): **עשה למען הרוגים וגו' עשה למען טבוחים וגו' עשה למען באי וגו'.** שלש הבקשות הללו בסדר הסליחות בסליחה המתחלת אל רחום שמך: **נקום נקמת.** עפ"ה (תהלים עט, י) יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך, לפיכך גרסת רוב הספרים נקום לעינינו: **עשה למענך וגו' עשה למענך וגו'.** גם שתי
הבקשות

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

לשני וחמישי

תקנו חז"ל יום שני וחמישי לומר תחנונים ווידוים לפי שהם ימי דין. כי סדר שבעת ימי השבוע הם על הסדר שבע ספירות. אחד בשבת נגד החסד. וב' למדת הדין. וג' לת"ת. וד' לנצח. וה' להוד שהוא ירך הדין. יום ו' ליסוד. וז' שהוא יום השבת לשכינה. נמצא יום שני וחמישי הם ימי דין. גם ביום השבת הוא דין. אלא שבשבת חלה בו הקדושה לבטל ממנו דין. ויתברך שמו של הקב"ה שרוצה בקיום העולם וברא להם תשובה. וכשיתודה האדם לפני הקב"ה ויאמר חטאתי אין רשות למדה"ד לשלוט באשר שהוא עצמו מתודה ומודה על חטאיו ועונותיו ופשעיו (סידור הגדול):

נוהגים להרבות בתחנונים בשני וחמישי. ואומרים והוא רחום. ויש במדרש דג' זקנים תקנו והוא רחום. שהתפיס מלך אחד לרבי שמואל ולרבי בנימין ולרבי יוסף. והכניס בג' ספינות בלא מנהיג. ושלחם בים. ונתפזרו למרחקים. ולמקום שבאו הציר להם מאד. ועמדו בתפלה וכל אחד יסד מקצת. ובכל חלק י"ח שמות כנגד תפלת י"ח. וימת אותו מלך שהציר להם בתחלואים רעים. ועמד מלך אחר והטיב להם מאד. ושלחו תפלתם בכל קהלות ישראל לאמרה בשני ובחמישי כי התפלה טובה היא ע"כ. כן הוא בפי' מחזור כ"ב. ובכה"י כ' טעם לתקנתו הוא שעובדא הוה בספינתא דיהודאי דאתאי מגלותא דירושלם לאתרא דהוה תמן הגמונא. א"ל מנן עם אתון. ואמרו ליה מעמא דיהודאי. אמר לון אי מיהודאי אתון בעינא למנסא לכון כמה דמנסו חמ"ו בנו אתון נורא יקידתא. א"ל הב לנא זמן תלתין יומין. יהב לון זמן. יהבי בתעניתא וכל יומא מאי דחזו בחלמא הוו משתעי באפי קהלא. כד בעי למשלם תלתין יומין הוה תמן חד סבא דדחיל חטאין ולא הוה חכים כולי האי אמר נהו אנא חזינא בחלמא דאקרו לי חד פסוק דהוה כתיב ביה תרין **כי** והלתא **לא**. ולא ידענא מאי האי. אמר ליה חד סבא חכים נודא האי קרא ודאי הוא דאמר לך מן שמיא **כי** תעבור במים אתך אני ובנהרות **לא** ישטפוך **כי** תלך במו אש **לא** תכוה ולהבה **לא** תבער בך. אנא ודאי תיפול בנורא ותשתזיב דהא ודאי מן שמיא אתרחיש ניסא. עבדו בטעם הגמונא נורא רבתא לחדא ועל ההוא סבא דהוה חלמא בנו נורא ואתפליג אישתא לתלתא חלקין ואחזו דעלו בגויה תלתא צדיקי לקבולי אנפי דההוא סבא. והנהו תלתא סבא כן שבחו ואמרו **והוא רחום** כו'. קדמאה אמר עד אנא מלך רחום וחנון כו'. תנינא אמר עד אין כמוך כו'. תליתאי אמר מהמן והלאה ובכולהו מתחילין ברחום ומסיימין ברחום. ותקנוהו לומר בשני ובחמישי שהוא יומא דדינא עכ"ל. כתב הרוקח בסימן ש"ס לכך תיקנו לומר והוא רחום בשני ובחמישי משום קרא דכתיב דרשו ה' בהמצאו. לדרוש את ה' ב' ה' מלאו עכ"ל:

כתב הב"י בא"ח סי' קל"ד שתקנוהו לומר והוא רחום בקול רם ומעומד והכין קבלנו עלינו ועל בנינו לעולם ופורץ גדר ישכנו נחש עכ"ל. ובשו"ב כתב ועל שבכל חלק מהשלשה חלקים של והוא רחום יש בו י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות הנ"ל ע"כ הסמיכוהו לתפלת שמו"ע. כתב בספר ג"ל דף ל"ס וז"ל צריך לאמרו בכונה ובמתון לא כמו שהורגלו רוב העולם לאמרה בשפה רפה ובמרוצה אלא בכונה עד שאין אחד מהצבור שיאמר עם חבירו. אלא אחד למעלה ואחד למטה. לא כמתגנים אלא כמתקוששים ע"כ (א"ר):

אין אומרים והוא רחום בבית האבל. וכשילך לביתו יאמר:

תהלים עח, לח

וְהוּא רַחוּם ׀ יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ

גליון הגרי"ב והוא רחום אומרים אותו בלחש ע' בש"ע א"ח סי' קל"ד ובמג"א:

עץ יוסף

והוא רחום כו'. זה לשון זוה"ק פ' בראשית ובגין דא מלנו והוא רחום יכפר עון. דא סם דאיהו נחש. ולא ישחית דא משחית. והרבה להשיב אפו דא אף. ולא יעיר כל חמתו דא חמה כו'. פי' לכך צריכין אנו

עיון תפלה

הבקשות הללו בסליחה הנ"ל: עשה למען שמך וגו' שנקרא עלינו. כמו שכ' (ירמיה יד, ט) ושמך עלינו נקרא: חננו ועננו כי אין בנו מעשים. לשון זה בא גם בתפלת והוא רחום לשני וחמישי בפיסקא קמא: (סג"מ)

תקון תפלה

והוא רחום. במנהיג סי' ס"ט ובכל בו סי' י"ח כתבו שהתפלה הזאת נוסדה ע"פ שלשה זקנים; וז"ל הכל בו עובדא הוה בספינתא דיהודאי וכו' כל המאמר מובא לעיל בעץ יוסף (קודם והוא רחום

וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ | יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַּעֲשֶׂה־לָּנוּ וְלֹא כַעֲוֹנוֹתֵינוּ תִּגְמוֹל עָלֵינוּ: אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן

עץ יוסף

אנו לומר והוא רחום כו' להזכיר אנו הד' כדי שלא ירדפו אחר תפלתנו אשר הם תמיד עומדים על הדרכים לגזול התפלות העולות למעלה כי רב מחניהם הרחמן יצילנו מהם (שע"ס): אתה ה' לא תכלא רחמיך ממנו. ומה הם הרחמים. הלא הוא כי חסדך ואמתך. שהוא בהורת חסד ואמת בלי נכוי שכר. תמיד יצרונו ולא יגכו זכיותינו: הושיענו ה' אלהינו. בעצמך ולא ע"י ב"ו. כמ"ש הנביא חשף ה' את זרוע קדשו וגו' וראו וגו'. וכה"א ונגלה כבוד ה' וגו': וגם וקבצנו מן הגוים. פן נלמוד ממעשיהם. ואין אנו מבקשים גדולות. אלא כל עיקר בקשתנו רק להודות לשם קדשך. כי גם שאין אנו משובחים וכלאי. נחפוץ בזה להשתבח לקבת אנו שבח בתהלתך. כי כלה בהיותנו בין הגוים באמור אים ישראל ברוך ה' אלהי ישראל הם מלעיגים עלינו. באמרם איה אלהיך. ומרפים ידינו. אך אז בהיותנו מקובצים כל ישראל יחד מבין הגוים נשתבח בתהלתך: אם עונות תשמר יה. אם לא תמחול ותשמור אותם להפרע עליהם גמול. מי יוכל לעמוד ולהתקיים הלא רבו מאד: כי עמך הסליחה. ולא מסרת סליחת העון לאחד מהמלאכים כמ"ש (שמות כג, כא) כי לא ישא לפשעכם: למען תורא. כי אם מסר הס יחה אל המלאך היה נפתח לב האדם לומר המלאך יתפייס לנו הואיל ולא לו חטאנו וישא העון. והיה ממעט יראת המקום: לא כחטאינו תעשה לנו. לא כערך המאינו העשה לנו גמול: ולא כעונותינו תגמול עלינו. ולא ככך שונותינו תגמול עלינו: אם עונינו ענו בנו. אם עונינו העידו בנו לקטרג עלינו. ה' עשה למען

ענף יוסף

אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד. כלומר כי שם אדון אינו במליאות זולת מליאת עבדיו כי אין אדון בלא עבדים. ואם תשמור העונות להעניש את החוטאים כי"ב הנפש החוטאת היא תמות שוב אין מקום לביעמוד שם אדון כי אין אדון בלא עבד (ספר אי סיס):

עיון תפלה

אתה ה'. (תהלים מ, יב). והחליפו המסדרים את היחיד. לרבים, ולא עשו כן בפסוקי הודו לה' קראו בשמו שהעתיקו את הפסוק כצורתו? כי שם העתיקוהו בתור שבח אבל כאן הוא בתור תפלת רבים: לא תכלא. לא תמנע, וכמוהו ויכלא הגשם (בראשית ח, ב), ומזה בית כלא (מ"ב יז, ד) מנוע וסגור מכל: חסדך ואמתך. המזכרות בי"ג מדות של הקב"ה (שמות לד,ו): הושיענו. (תהלים קו, מז): להשתבח בתהלתך. להשתבח אנחנו נגד כל הגוים במה שאנו מהללים אותך, תחת אשר בהיותנו בגולה בסתר המדרגה אין שבח להעוסקים בתהלותיו של מקום ב"ה: אם עונות וגו'. (שם קל, ג ד), וכן באיוב (י, יד) אם חטאתי ושמרתני, ושם (יד, טז) לא תשמור על חטאתי: אם תשמור את העונות ולא תעלים עינך מהם מי יוכל לעמוד לפניך בדין: כי עמך הסליחה למען תורא. מלת כי לאמתת הדבר כמו (בראשית יח, טו) כי צחקת, אבל האמת שעמך הסליחה — למען תורא ירא את הרוממות בראותנו שבמקום גדולתך שם מדת טובך וחסדך: לא כחטאינו תעשה לנו. החליף לשון המקרא (תהלים קג, י) לא כחטאינו עשה לנו בקשה: אם עונינו ענו בנו. (ירמיה יד, ז) והוא חצי פסוק, לפי שלא נאמר אותו בדלך אמירת פסוק

תקון תפלה

רחום בשם סדה"י, עיי"ש). וסגנון הספור הזה מעיד עליו שנכתב בזמן הגאונים. ומה שזכר כי בב' וה' יומי דדינא עי' תוס' ב"ק (פב, א) ד"ה כדי וא"ת מ"ש שתקנו שני וחמישי וי"ל משום דאמר במדרש*) מרע"ה עלה בחמישי לקבל לוחות אחרונות וירד בשני ונתרצה לו המקום ולפי שהיה עת רצון באותה עליה וירידת קבעו בשני וחמישי ולכן נמי נהגו להתענות בב' וה', עכ"ל, ועי' תענית (ט, א) במשנה ושם (טו, ג) ובשבת (קטז, ב), ובהלכות גדולות הלכות ט"ב ותענית ועוד גזרו רבותינו שיהיו מתענים בשני וחמישי על חרבן הבית וכו'. ובנוגע אל הספור עצמו מצא הריב"א בסדור כת"י משנת קס"ז שכתב ר' יהודה בר' אליעזר צבי המעשה הזה בסגנון אחר, וז"ל שם והוא רחום יכפר עון שאנו אומרים בשני וחמישי מעומד יסדוהו

*) תנחומא הוצאת בובער פ' וירא אית ט"ז.

שְׁמֶךָ: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יַעֲנֵנוּ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגְּבֵנוּ שֵׁם ׀ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה כְּרֹב רַחֲמֶיךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: אֲדוֹנֵינוּ אֱלֹהֵינוּ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ וּזְכָר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְעַתָּה ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ: אֲדֹנָי כְּכָל־צִדְקֹתֶיךָ יָשָׁב־

עץ יוסף

שמך. עשה עמנו צדקה למען שמך שלא יחולל. כי פן יאמרו הגוים זהו מבלתי יכולת ה' להושיע לעמו: **זכר** רחמיך ה' וגו' כי מעולם המה. אמרו במדרש לא מן **דכדין** אלא כי מעולם המה. וכוונתם כי העני אם יבקש מהעשיר שיתן אותו בבגד חדש. אז צריך העני למצוא חן גדול לעורר חמלה יתרה בלב העשיר. לא כן בבקשו ממנו בגד ישן שבקל יתנהו לו ולא ימנע ממנו. וכמו כן אנחנו עם ה' אם נבקש מהקב"ה חסדים חדשים שלא נעשו מעולם שיחדשם וימציאם למעננו צריכים אנחנו הרבה זכיות. ומידענו שאין בנו מעשים ב"ה כדאי שימציא לנו נסים חדשים. לכן אנו מבקשים הנסים הישנים הנעשים כבר לאבותינו. **וזהו** לא מן דכדין פי' לא חדשים מעתה אלא כי מעולם המה (קול יעקב): **ישגבנו**. יחזקנו: **שם אלהי יעקב**. זכר יעקב לפי שראה עצמו בצרות יותר מאברהם ויצחק דכתיב לאל העונה אותי ביום צרתי. ולכן אמר מי שענה ליעקב מול לבן ועשו הוא יענה וישגב גם לנו: **ביום קראנו**. בו ביום שנקרא אליך: **שמע קול תחנונינו**. תשגיח על קולנו ותפנה אל תחנונינו לשמעם. לא כמ"ש אינני שומע אל רנתם וכמ"ש וזעקו אלי ולא אשמע אלא כמ"ש וישמע ה' את קולנו: **ביום הזה**. פתוח בכ"ף. להורות על ה"א הידיעה. כי השם: **וכשמש**

עיון תפלה

פסוק מתנ"ך אלא בדרך תפלה במליצת הכתובים, ועי' מג"א או"ח רסי' לפ"ב. ופירוש ענו בא העילו עלינו שחייבים אנחנו, ובהפך מלינו (בראשית ל, לג) וענתה בי צדקתי: **זכר רחמיך**. (תהלים כה, ו), ושעור המקרא זכר ה' רחמיך וחסדיך אשר מעולם המה, המלות הללו נוהגים בך תמיד: **יעננו ה' ביום צרה**. החליף ג"כ לשון המקרא (שם כ, ב) יענך ה' ביום צרה לבקשת רבים מל"ב, ומעם ישגבנו כמו שאמר הרד"ק כי העזרה היא כמגדל עוז אשר ישגב בו האדם מפני אויב: **ה' הושיעה**. (שם שם, י): **ארונינו אלהינו**. בשביל שלשה דברים תושיע אותנו, בשביל קול תחנונינו שאנו מתחננים אליך, ובשביל זכות אבות, ובשביל שמך הגדול שנקרא עלינו: **ועתה אדני**. מן ועתה ה' על כי שמך נקרא על עירך ועל עמך לקוח מדניאל (ט, טו—כ). ועתה ה' אשר הוצאת וגו' אמנם חטאנו רשענו לפניך ואתה צדיק על כל הבא עלינו, אבל אתה ה' ככל צדקותיך אשר עשית עמנו ממצרים ועל

תקון תפלה

אנשי השם שהגלו מירושלים בחורבן בית שני שהגלה אותם טיטוס שתיק עצמות וצוה לעשות מהם ג' אניות והושיבם בהם בלא רב חובל והגרישם בים, ועמד עליהם הרוח והשליכם ליבשה בכל פלך ופלך, ספינה אחת נתישבה בלפנד"א (העלעפאנטע) ואחת במדינת ארל"א (ארלעטא בצרפת) והשלישית אל ארץ הבורדעל"י (פארטוגאל) ואותם שנתישבו בבורדייל קבלם השר בסבר פנים יפות ונתן להם שדות וכרמים. והיו שם ימים רבים בשלוה עד שמת אותו השר וקם עליהם מלך חדש ומה שתקן להם הראשון סתר השני וחידש עליהם גזירות, והיו שם שני אחין יוסף ובנימין ועמהם שמואל בן דורם, והם היו מאנשי ירושלים, ויצעקו אל ה' בצר להם וישבו בצומות ובתעניות ולבשו שקים על בשרם ויסדו והוא רחום בין שלשתם / יוסף יסד והוא רחום עד מלך רחום וחנון אתה, ובנימין יסד מאנא עד אין כמוך, ושמואל יסד כל השאר עד ה' אחד, ואח"כ הושיעם ה' וגאלם והמית את הצר הצורר במיתה משונה וקשה, ושלחו והודיעו את כל המאורע בכל מקומות ישראל וגם התפלה כתבו והודיעו להם, וקבלו עליהם לאמרה בשני וחמישי וכן נהגו בכל ישראל, עכ"ל. ובסדור כת"י הנמצא באוצר הכפרים בעיר האללע במדינת אשכנז נמצא לפני

נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַיִם הַר־קָדְשֶׁךָ כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ: וְעַתָּה ׀ שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי:

עץ יוסף

והשמע הגדול של יציאת מצרים נשאר בפי הבריות כל ימי עולם: **כי בחטאינו** ובעונות אבותינו כו'. הכונה להיות שבזמן שבהמ"ק קיים לא היו ביד ישראל חטאות של שוגג כי הקרבנות והתמידין היו מכפרים ולא היה בידם כי אם עונות וזדונות שאין הקרבן מכפר אותם. ולזה אמר בעונות אבותינו שלא נתכפרו בקרבנות נחרב בית מקדשנו. וגם עכשיו לאחר החורבן שאין לנו לא מקדש ולא קרבן גם החטאים של שוגג עדיין קיימות הם ובחטאינו היתה ירושלים לחרפה. עוד יש לפרש משום שיש הפרש בין שמירת הנמצא להתהוות העובר ברחם. שהלבנים שקיבלו חומם באש חזק ישמרו חומם באש שאינו חזק. ואלו לא היו חמים לא היו מקבלים החום באותו האש. וכן בענין זה כשהיה הבהמ"ק קיים לא היה נחרב ע"י חטא שוגג. אבל היום שנחרב אפי' חטא שוגג מעכב מלבנותו כי לזה צריך נקיון גמור אפי' משגגות. וזהו שיסד הפייטן במוסף יום כפור. אבל עונות אבותינו החריבו נוה. וחטאתינו האריכו קצו: **למען אדני**. היא השכינה שהיא עמנו בגלות:

דובר שלום

והאר פניך וגו' למען אדני. מבואר בספרי אמת ששם א"ד הוא מכונה בשם היכ"ל לשם הויה וכן מספר א"ד כמספר היכ"ל. לכן מבקשים והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני. שכמו שאדני הוא היכל הויה. כן בית מקדשך הוא היכל שכינתך. וזהו שנאמר בפ' בשלח מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך כאמר פעלת ה' מכון לשבתך שתשכון בתוכו. אז כוננו ידיך באמר אדני מקדש. שכמו שא"ד הוא היכל הויה כן יהיה המקדש מכון לשבתך. וזהו שנאמר בתהלים אדני מעון אתה היית לנו. ששם א"ד שהוא מעון והיכל לשם הויה הוא עצמו גרם להיות מעון לשכינה בהיכל קדשנו:

עיון תפלה

הגה — ישב נא גם עתה אפך וחמתך מעירך וגו': **ובעונות אבותינו**. כמו שנאמר (איכה ה, ז) אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו: **למען אדני**. ע"ד הפשט לא למעננו כי אם למענך ה', וחסר הכנוי; ורבותינו (ברכות ז ע"ב) דרשו למען אברהם שקראך בשם הראשונה **אדון** (בראשית טו, ב—ח) „שהוא מורה על אדנותו ויכלתו לשנות הגזרות ומערכות השמים" (מהרש"א בח"א):

תקון תפלה

תפלת והוא רחום כל הספור הזה בשם **תשובת הגאונים**, ותחת מדינת לפנדא כתוב שם מדינת לידען. ובסדור קדמון כת"י הנמצא באקספארד כתוב שהאחת נתישבה במדינת לִידֹון והשנית במדינת אֵילְדוֹ. ובנוגע לספור הכל בו מצא הח' אבי"ן באוצר הספרים של אוקספורד סדור כת"י עתיק ובו הספור בלה"ק נקי וז"ל „כשהחריב טיטוס הרשע את הבית מלא שלש ספינות אנשים ונשים ונתנם בלא רב חובל, ושלח ה' רוח סערה והשליכם ליבשה בשלש מלכיות, ספינה אחת באה בארץ שיוויא והשנית בארץ אנצילייא והשלישית בארץ אפריקא, והיו ביניהם שלשה חכמים וצדיקים וזקנים ועלו שלשתם מירכתי הספינה לחלות פני מלך אפריקא שיתן להם רשות לשבת בארצו, ואמר להם המלך מאין אתם ומאיזה עם אתם, אמרו לו יהודים אנחנו ומזרעו של אברהם אבינו, אמר להם אם מזרעו של אברהם אתם יבחנו דבריכם אם תוכלו להנצל מן האור כמו שניצול אברהם מאור כשדים, קחו אחד מכם ויבחן באור אם ינצל אמלא כל משאלותיכם ואתנו תשבו והארץ תסחרו, וכיון ששמעו כך נשתנה זיו פניהם ושאלו ממנו זמן שלשה ימים נתן להם זמן וצוה לאסרם במשמר, עמדו בתפלה ובתחנונים ויסד אחד מהם והוא רחום עד אנא מלך, וביום השני יסד השני מאנא מלך עד אין כמוך, וביום השלישי יסד השלישי מאין כמוך עד סופו. וכשהגיע יום השלישי שאלו זה את זה מה חלמת באלו שלש לילות, ענה אחד מהם ואמר בכל אותן שלש לילות הייתי קורא בחלומי כי תלך במו אש לא תכוה, כיון ששמעו כך שמחו שמחה גדולה ואמרו לזה אתה תנצל מן האש ובשורה היא לך שלא יגע בך האור להזיקך, הזרו לפני המלך והשליך את בעל החלום באור והצילו הבורא ית' שמו ויצא בשלום והושיבם המלך בסיבב ארצו וישבו וירבו בו מאד מאד" עכ"ל. עוד נמצא באוקספורד סדור אחר כת"י ובו כתוב כדברים האלה „יש אומרים שוהוא רחום שלשה גאוני עולם יסדוהו ר' אמתי ור' שפטיה (השמות האלה יזכירונו את ר' אמתי ור' שפטיה אביו מחברי שני הפזמונים ה' ה' וגו' אזכרה אלהים ואהמיה, ישראל נושע בה') ור' יוספיה אשר הגלם טיטוס הרשע עם הגולה אשר הגלתה מירושלים והאריכו ימים ושנים אחר

הַטֵּה אֱלֹהַי ׀ אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר־
נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי ׀ לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים
תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: אֲדֹנָי ׀ שְׁמָעָה אֲדֹנָי ׀ סְלָחָה
אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־
עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ: אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן הַרְאֵנוּ אוֹת לְטוֹבָה וְקַבֵּץ
נְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־הַגּוֹיִם כִּי אַתָּה יְיָ
אֱלֹהֵינוּ: וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדְךָ כֻּלָּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ: חוּסָה יְיָ עַל־

עץ יוסף

אדני שמעה. לצעקתנו: ה' סלחה. לעונותינו: ה' הקשיבה. לתפלתנו: ועשה. מעשה הסליחה: אל תאחר. ושכב ישראל על אדמתם: למענך אלהי. למען כבודך: כי שמך נקרא. בשבר: על עירך כו'. ולא יאמרו מבלתי יכולת כו': ועתה ה'. אין לנו להשען לבד בך כי. אבינו אתה. ושמא תאמר הלא שלשה שותפין באדם אביו ואמו והקב"ה. וא"כ איך אבינו כי אם מקבלים שהוא מן הנפש בלבד. הנה הן אמת: שאנחנו החומר. מאב ואם ואינו ממך אך הנה יש ב' בחינות לומר שגם החומר שלך הוא. כי הנה. אתה יוצרנו. כי אבינו ואמנו לא עשו רק הכנת הטפה. אך לא ציירנו בבטן. כי אם אתה יוצרנו את צורתינו גם הוא וכל אברינו. ועוד כי גם שאתה לא עשית את החומר כי אם אב ואם הם נותנים כל אחד חלקו. הלא ומעשה ידך כלנו. כי אדם הראשון עשית את גופו בידך עפר מן האדמה שנאמר נעשה אדם וגו' כולנו

ממנו

עיון תפלה

הטה וגו' פקח וגו'. במליצה זאת השתמש גם חזקיהו מלך יהודה (מ"ב יט, טז): וראה שוממותינו והעיר וגו'. ראוי בהשלומו ושוממות העיר: הראנו אות לטובה. עפ"ה (תהלים פו, יז) עשה עמי אות לטובה, כלפי מה שאמר הכתוב (שם עד, ט) אותותינו לא ראינו: ועתה ה' אבינו אתה וגו'. (ישעיה סד, ז), וכן הוא אומר (ירמיה יח, ו) כי הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי: חוסה ה' על עמך.

תקון תפלה

החורבן ולאחר ימים נפגר טיטוס וכו' וכיון שפסקה יראת מלכות עמדו צרים וחדשו גזירות רעות ומשונות על ישראל ועמדו שלשה עמודי עולם אלו ויסדו והוא רחום לאמרו בכונת הלב ביום קריאת התורה" עכ"ל. עכ"פ נראה מכל זה שעצם הספור בכלל יש לו ערך היסתוריי, ושלשה חכמים בדור קדמון מאד יסדו את התפלה היקרה הזאת אשר סגנונה הפשוט מעיד על קדמותה; ובמשך הימים הרבים ועל ידי עירוי מכלי אל כלי נפלו בה שנוים הרבה. במחזור ויטרי בפיסקא והוא רחום הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו וגו' המקרא מדה"א (טז, לה), וביתר הנוסחאות המקרא דתהלים, ושם לא כחטאינו תעשה לנו אם עונינו ענו בנו וגו' נשמט ולא כעונותינו תגמול עלינו. ובסדור רב עמרם וכן בסדורי הספרדים והתימנים לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו כלשון המקרא (תהלים קג, י) בלי שנוי. ובמחזור ויטרי עננו ה' ביום צרה שגבנו וגו' בדרך צווי, אבל בסדורי הספרדים והתימנים יענך וגו' ישגבך וגו' לא רצו לשנות לשון המקרא. ובמחזור ויטרי אבינו מלכנו וגו' צדקה עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך. אבל בסדורי הספרדים והתימנים עשה עמנו צדקה כרוב רחמיך והושיענו למען שמך. ובמחזור ויטרי אדוננו מלכנו שמע בקול תחנונינו ועננו וזכר וגו', אבל בסדורי הספרדים והתימנים נשמט זה המאמר לגמרי. ובמחזור ויטרי ועתה ה' אשר הוצאת את עמך ישראל ממצרים ותעש לך שם כהיום הזה וגו' למענך אלהים וגו' שנוים הרבה מלשון המקרא, ושם אבינו אב הרחמן וגו' קבץ נפוצותינו מארבע כנפות כל הארץ וגו' כי אתה אלהינו הושיענו למען שמך אתה ה' אבינו אתה וגו' כלנו אבינו צורנו מלכנו וגואלנו חוסה וגו' למה יאמרו הגוים איה אלהיהם ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך כרחם וגו' עלינו חמול וגו', ובסדורי הספרדים והתימנים אבינו וגו' וקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ יכירו וגו' כי אתה ה' אבינו אתה וגו' כלנו אבינו מלכנו צורנו וגואלנו חוסה וגו' אלהיהם ידענו ה' כי חטאנו וגו' בעדנו אלא שמך הגדול וגו' בעת צרה וכרחם אב על בנים רחם עלינו חמול על עמך ורחם על נחלתך חוסה נא

כרוב

עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה (נָא) אֱלֹהֵיהֶם: יָדַעְנוּ יְיָ כִּי חָטָאנוּ וְאֵין מִי יַעֲמֹד בַּעֲדֵנוּ אֶלָּא שִׁמְךָ הַגָּדוֹל יַעֲמָד־לָנוּ בְּעֵת צָרָה: יָדַעְנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים כֵּן תְּרַחֵם יְיָ עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: חֲמוֹל עַל עַמֶּךָ רַחֵם עַל נַחֲלָתֶךָ חוּסָה־נָּא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ חָנֵּנוּ מַלְכֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי לְךָ יְיָ הַצְּדָקָה עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל־עֵת וָעֵת:

הַבֶּט־נָא רַחֶם־נָא וְהוֹשִׁיעָה־נָּא צֹאן מַרְעִיתֶךָ וְאַל יִמְשָׁל־בָּנוּ קֶצֶף כִּי לְךָ יְיָ הַיְשׁוּעָה בְּךָ תוֹחַלְתֵּנוּ אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת אָנָּא סְלַח־נָא כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה:

אָנָּא מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם זְכוֹר וְהַבֵּט לִבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדַת יָחִיד וּלְמַעַן יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ: אַל־תַּעַזְבֵנוּ אָבִינוּ וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ מַלְכֵּנוּ וְאַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ יוֹצְרֵנוּ וְאַל־תַּעַשׂ עִמָּנוּ כָּלָה בְּגָלוּתֵנוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֵין כָּמוֹךָ חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵין כָּמוֹךָ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד

עץ יוסף

חבס נשהלבלט. כי גם שאבי ואמי עשו את גופי ואביהם ואמם אותם עד אדה"ר כל הגופים הלא נשתלשלו ממעשה ידיו ית' אשר עשה את גוף האדם הראשון נמלא כי הכל שלך ואבינו תקרא על כל הבחינות. וזהו ומעשה ידך כולנו גם עתה: **לחרפה**. לגידוף: **עקדת יחיד**. ילחק נקרא יחיד ע"ש שהיה יחיד לאמו. או ע"ש שנתייחד לקרבן. ובמכילתא פסוק תביאמו והטעמו איתא זרע אברהם אוהבך בני יחידך ילחק. ולפ"ז נקרא ילחק יחידו של הקב"ה. והוא ע"ש בעבור שמלינו אברהם אברהם יעקב יעקב. אבל ילחק ילחק לא מלינו. ולעיל גרס אבל אנחנו כו' זרע ילחק יחידו. אף שיש לפרש נ"כ כנ"ל. מ"מ יותר משמע יחידו של אברהם. ואף בהיה לאברהם גם ישמעאל. מ"מ כיון דכתיב כי בילחק יקרא לך זרע היה לזה ילחק יחיד לאברהם: **ולמען ישראל**. ולא למען עשו: **ורב חסד ואמת**. יתבאר ע"פ מאי דדרשו חז"ל ע"פ ועשית עמדי חסד ואמת חסד שעושים עם המתים הוא

ענף יוסף

ואין מי יעמוד. יבואר ע"פ מ"ש במגלה עמוקות פי' אשר מי אל כמוך וכו'. מי הלדיק נקרא מי הוא כביכול אל כמוך והטעם אשר יעשה ט' כי הקב"ה גוזר גזירה והלדיק מבטלה (בספר שפת אמת מבני כ"ז כ') וזה ואין מי ר"ל לדיק שיעמוד בעדנו לכן שמך הגדול יעמד לנו: **כרחם** אב על בנים. אי' במדרש זאת הפעם עלם מעלמי האשה קנה בטבעה לפי שנבראת מן העלם. אבל טבע האדם הוא נוח שנברא מן העפר שהוא עת. וכתב הבחיי ומפני זה תמלא באדם ויילר כי היה כמו העפר שהוא נוח ביד היולר. ובאשה נאמר בה ויבן כאדם הבונה בנין באבנים שהם קשים. ומזה אמר הכתוב (תהלים קג) כרחם אב על בנים יחם הרחמים לאב ויחס מדת הדין אל האם הוא שכתוב (משלי נא, א) משא אשר יסרתו אמו עכ"ל:

עיון תפלה

(יואל ב, יז): **כרחם אב**. (תהלים קג, יג), ומלת כן ליתא בכת"י ובסדורי הספרדים כמו שאינה במקרא: **חמול** וגו' **רחם** וגו' **חוסה** וגו' **חננו** וגו' **כי לך ה' הצדקה**. כאשר ידענו כי אתה עושה לדקה בכל עת:

תקון תפלה

כרוב רחמיך (בסדורי התימנים הוסיפו כאן מלת אֵל) **חננו מלכנו ועננו לך ה' הצדקה עושה נפלאות בבכל עת ועת**: בנוסח רב עמרם יכירו וידעו כל הגוים כי אתה ה' אבינו אתה וגו' כלנו צאנו מלכנו וגואלנו חוסה ה' וגו' ידענו כי חטאנו ואין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך וכרחם אב על בנים רחם עלינו והושיענו חמול על עמך ורחם על נחלתך וגו' רחמיך לך ה' הצדקה וגו': **אין כמוך**. במחזור ויטרי אין כמוך חנון ורחום אלהינו אין כמוך ארך אפים וגו' כי אתה

זכור

הוא

ואמת הושיענו ורחמנו ברחמיך הרבים. מרעש ומרגז הצילנו: זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל־תפן אל־(קשי העם הזה ואל־רשעו ואל־חטאתו) קשינו ואל־רשענו ואל־חטאתנו: שוב מחרון אפך והנחם על־הרעה לעמך: והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה: כי כן דרכך (לעשות) עשה חסד חנם בכל־דור ודור: חוסה יי על־עמך והצילנו מזעמך: והסר ממנו מכת המגפה וגזרה קשה כי אתה שומר ישראל: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים: מה

עץ יוסף

הוא חסד של אמת משום שאין לו מקום שום תשלום גמול. והרב בינה לעתים כתב שגם זה אינו חסד של אמת בשלימות. משום שהגם שהמת לא ישלם לו מ"מ הקב"ה משלם לו שכר. אבל החסד שהקב"ה עושה עם האדם הוא חסד של אמת בשלימות. וזהו שאה"כ ולך אדני חסד האמתי אבל לא באדם. שהגם שיעשה האדם חסד עם המתים מ"מ אינו חסד של אמת כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ע"כ דבריו. ונמצא לפ"ז נקרא הקב"ה ורב חסד שהוא בודאי אינו מצפה לשום תשלום גמול א"כ חסדו רב: **לאברהם**. שאם עברנו על עשרת הדברות אברהם אבינו נתנסה בעשר נסיונות ויצא עשר בעשר. ועוד אם שריפה אנו חייבים זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים. אם הריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה. אם גלות זכור ליעקב שגלה לחרן: **קשי**. והגם עם קשה ערף הוא. פירש"י מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע: **והנחם**. התעשת מחשבה אחרת להיטיב להם: **על הרעה**. אשר חשבת להם: **והסר ממנו מכת המות**. ולכאורה יאמר והסר ממנו המות. ונראה ביאורו ע"ד שאחז"ל ד' חשובים כמתים. וזהו מכת המות. וזהו שאמר **דוד** המלך ע"ה לא אמות כי אחיה ר"ל לא אמות כשאני חי היינו שלא אהיה מאותם ד' שהם חשובים כמתים כשהם חיים. ואפשר שזה שיסד הפייטן לחיים ולא למות שר"ל לחיים היינו חיי הגוף. ולא למות היינו שלא נהיה מהד' שחשובים כמתים: **לך אדני הצדקה**. פי' הדין והצדקה עמך שהבאת עלינו פורעניות: **ולנו בושת הפנים**. ולנו כדאי להתבייש על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעצמנו:

הושיעה

עיון תפלה

זכור לעבדיך. (דברים ט, כז) והוסב למדברים בעדם: **שוב מחרון אפך**. (שמות לב, יב) חצי פסוק. **והנחם על הרעה** (אשר דברת לעשות לעמך, וכמו שנאמר שם אח"כ וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: **מכת המות**. היא מיתה טבעית: **מכת המגפה**. מיתות משונות: **כי אתה שומר ישראל**. כמו שנאמר (תהלים קכא, ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: **לך אדני הצדקה**. (דניאל ט, ז) חצי פסוק. ובתנחומא פ' ראה סי' ט"ז על הפסוק עשר תעשר לך ה' הצדקה אר"י בר' אלעאי אגיל עבר עם ישראל בים שנאמר ועבר בים צרה וגו' והים נקרע לפניהם, הוי לך ה' הצדקה. א"ר יודן כתיב ויעלו בית יוסף גם הם בית אל וה' עמם. הולכים לעבוד עבודה זרה ואת אמר וה' עמם יש צדקה גדולה מזו. אר"ש בר נחמני את מוצא שבו ביום שעשו ישראל את העגל בו ביום ירד להם המן ולא עוד אלא שנטלו ממנו והקריבו לעגל שלהם שנא' (יחז' טז, יט) ולחמי אשר נתתי לך וגו' ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח וכו' ואעפ"כ ומנך לא מנעת מפיהם (נחמיה ט, כ), הוי לך ה' הצדקה. א"ר אלעזר וכו' לך ה' הצדקה שאנו מכעיסים לפניך ואתה סובלנו, ע"כ. ואני הדל מוסיף עוד בשעה ששלח משה את המרגלים לתור את הארץ היו נכנסים לעיר והדבר נוגף את הגדולים ומתעסקין בני העיר בקבורתן ובריה לא היתה רואה אותן, לכך אמרו הארץ אשר עברנו בה וגו' ארץ אוכלת יושביה היא, בנסים שהיה עושה להם הקב"ה בהם הוציאו דבה (במדבר רבה פט"ז סי' יג) הוי לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים: מה

נתאונן

תקון תפלה

הוא **שומר ישראל** וגו' **הפנים כהיום הזה מה נתאונן** ומה **נאמר** וגו' **לקבל שבים אנא ה' הצליחה נא** וגו' **אל תחשה ממנו והעננו** וגו'. ובסדור רב עמרם **אין כמוך** וגו' **ה' אלהינו אין כמוך ארך אפים** וגו' **הושיענו ורחמנו מרעש** וגו' **אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו שוב** וגו' **דרכך לעשות חסד חנם** וגו' **המגפה כי אתה הוא שומר ישראל** וגו' **וכל קומה לפניך תשתחוה**. ובסדורי הספרדים והתימנים **אין כמוך חנון ורחום** (בספרדים **ה' אלהינו**, ובתימנים כמו בויטרי חסר ה') **אין כמוך אל ארך** וגו' (כמו ברב עמרם) **בכל דור ודור אנא ה' הושיעה** וגו' **ביום קראנו לך ה' קוינו לך ה' חכינו לך ה' ניחל** וגו' **כל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך תשתחוה**:

הפותח

בְּתַאֲוֹנֵן וּמַה־נֹּאמַר מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק: נַחְפְּשָׂה[א] דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה אֵלֶיךָ כִּי יְמִינְךָ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: לְךָ יְיָ חִכִּינוּ לְךָ יְיָ קִוִּינוּ לְךָ יְיָ נְיַחֵל אַל־תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ כִּי נָאֲמוּ גוֹיִם אָבְדָה תִקְוָתָם כָּל־בֶּרֶךְ וְכָל־קוֹמָה (לְפָנֶיךָ) לְךָ לְבַד תִּשְׁתַּחֲוֶה:

הַפּוֹתֵחַ יָד בִּתְשׁוּבָה לְקַבֵּל פּוֹשְׁעִים וְחַטָּאִים נִבְהֲלָה נַפְשֵׁנוּ מֵרוֹב עִצְּבוֹנֵנוּ אַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ נֶצַח קוּמָה

א) איכה ג, מ. ב) תהלים קיח, כה.

עץ יוסף

הושיעה נא. אל התשובה. שלריכה תשועה ועזר: הצליחה נא. אל התשובה באמת בלי ריפול: אל תחשה. אל תשתוק על העשוי לנו: [ותעננו. לי ענוי. מלה"כ תחשה ותעננו עד מאד (ישעיה סד, יא). ומלת אל מושכת עלמה ואחרת עמה]: נאמו. דברו: כל ברך וכו'. ר"ל שהם אומרים לנו שאין אתם חשובים יותר ממנו שתזכו לרב טוב יותר ממנו משום שכל הברכים וכל קומה לפני הקב"ה לנד משתחוים. שגם הם מודים בשבה הראשונה. ועמ"ש על פסוק רם על כל גוים ס': הפותח יד. ענין מקום. כמו ויד תהיה לך מחוץ. ור"ל פותח מקום סגור ושער הנעול בפני החוטאים הפעלומים שאין מה"ד נותנת לקבלם בתשובה.

סוף

עיון תפלה

נתאונן. עמ"ה (איכה ג, לט) מה יתאונן אדם חי: ומה נאמר. לקוח מבראשית (מד, טז), והשתמשו בו הפייטנים בסוף ודוי הגדול אחר עבודת יוה"כ מה נאמר לפמנו מאמר מה נדבר פני מישרים דובר ומה נצטדקה פני לובש צדקה: לך ה' חכינו. ראה מש"כ בבאורנו לפסוקי דזמרה פיסקא הודו לה' קראו בשמו פסוק נפשנו חכתה לה': אל תחשה ותעננו. עמ"ה (ישעיה סד, יא) תחשה ותעננו עד מאד, וטעמו אל תחריש לתת אותנו להיות מְעֻנִּים: כי נאמו גוים. כי אמרו הגוים, והשתמש בפעל נאם שהוא דבור ודאי שאין לְסַפֵּק באמתתו כדבורו של הקב"ה ודברי הנביאים מלשון וינאמו נאם (ירמיה כג, לא): אבדה תקותם. מלה"כ (יחזקאל לז, יא) ואבדה תקותנו: וכל קומה לפניך לך לבד תשתחוה. אין מלת תשתחוה שֶׁבָה על ברך אלא על קומה בלבד, כי הברך איננה משתחוה אבל כורעת, כמו שנאמר (ישעיה מה, כג) כי לי תכרע כל ברך וגו', וכן סדרו לנו בשבח עלינו לשבח ובנשמת כל חי; וכן מנהג העברי במקומות הרבה כאשר יספר איזו פעולה משני נושאים שונים לבלתי הקפיד ליחד לכל אחד מהם את הפעל המתיחס ונופל עליו, אלא יכלול שניהם בפעל אחד על דרך ההעברה. כמו (דברים יד, כג) ואכלת וגו' מעשר דגנך תירושך וגו' אף כי התירוש לא יֵאָכֵל, וכן למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו (בראשית מז, יט) האדמה לא תמות אלא תֵּשַׁם, כמו שנאמר בסמוך ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם. ועי' בספר הרקמה לר' יונה ן' גנאח לד 193:

נבהלה נפשנו. עמ"ה (תהלים ו, ד) ונפשי נבהלה מאד: מרוב עצבוננו. החרטה והנחם נקראים לפעמים עצב, כמו (בראשית ו, ו) וינחם וגו' ויתעצב וגו', הנכון כי הנחם הוא תחלת החרטה, וההתעצבות היא הסכמה חזקה על החרטה, ולכן תרגם אונקלוס ואמר במימריה למתבר תוקפיהון, שהסכים הסכמה חזקה לבטל מעשה ידיו, וכן (בראשית מה, ה) ועתה אל תעצבו, אל תתחרטו יותר מדאי

תקון תפלה

הפותח יד בתשובה. במחזור וישרי הפותח וגו' פושעים וחוטאים וגו' קומה והושיענו כי חטאנו לך א"ם אם אין בנו צדקה וגו' וצרות לבבנו הרחיבו חוסה ה' וגו' כי עמך אנחנו בני בריתך אל הביטה דל וגו' לפניך תלאותינו ויקדמונו רחמיך בצרותינו לא למעננו כי אם למענך וגו' שאריתנו חֹן על אם המיחדים שמך בכל יום תמיד ואומרים פעמים באהבה וגו'. ובסדור רב עמרם מרוב עצבוננו קומה והושיענו כי חטאנו לך א"מ כי (במקום אם) אין בנו צדקה וגו' חוסה עלינו וגו' עלינו כי עמך אנחנו בני בריתך וגו' עוזך בשבי וגו' וקנאתך עליהם הם יבושו וגו' רחמיך בצרותינו לא למעננו אלא למענך עשה ואל תַּשְׁחֵת את זכר שאריתנו כי אל מלך חנון ורחום אתה חוס ורחם עלינו ועל כל המיחדים (שמך) בכל יום פעמים שמע וגו'. ובסדורי הספרדים והתימנים הפותח וגו' קומה והושיענו אל תשפוך חרונך עלינו כי עמך אנחנו בני וגו' עוזך בשבי וגו' ביד צר המת יראו ויבושו ויחתו מגבורתם עוררה גבורתך והושיענו

וְהוֹשִׁיעֵנוּ. אַל־תִּשְׁפּוֹךְ חֲרוֹנְךָ עָלֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ: אֵל הַבִּיטָה דַּל כְּבוֹדֵנוּ בַּגּוֹיִם וְשִׁקְּצוּנוּ כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה. עַד־מָתַי עֻזְּךָ בַּשְּׁבִי וְתִפְאַרְתְּךָ בְּיַד־צָר: עוֹרְרָה גְבוּרָתְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ אַל־יִמְעֲטוּ לְפָנֶיךָ תְּלָאוֹתֵינוּ. מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּעֵת צָרוֹתֵינוּ לֹא לְמַעֲנֵנוּ אֶלָּא לְמַעַנְךָ פְּעַל. וְאַל תַּשְׁחִית אֶת זֵכֶר שְׁאֵרִיתֵנוּ. כִּי לְךָ מְיַחֲלוֹת עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה וּזְכוֹר עֵדוּתֵנוּ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד אוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

ה' אלהי ישראל בי' תרי"ג. ור"ת יא"י בי' אהיה. ור"ת שמות האבות. וקצתם אחר והוא רמוס כי יש בו י"ג שמות וח' שמות בתפלת רחום וחנון. הרי כ"ו בי' שם של ד'. וזאת התפלה נקבעה מתוך צוקה וצרה. וחזקיה המלך כשבא סנחריב על ירושלים עמד בב' שמות בגילה ועלה בבית המקדש והתפלל תפלה זו. ויש בה תיבות

עץ יוסף

הוא יתברך חותר חתירה תחת כסא הכבוד ועושה פתח שתכנס בו תשובתם. כמ"ש חז"ל עפ"פ ויעתר לו: עוזך. זה הארון: הם יגושו ויחתו. בקשתנו שתלבישם חתת וישברו מגבורתם: תמיד באהבה. שכן מברכין לפני ק"ש ותוהמין באהבה. בבקר ובערב:

עיון תפלה

על המכירה. וזהו שאמר כאן, אתה ה' הפותח יד לקבל פושעים וחטאים בעת תשובתם המוחלטת — ראה נא איך נבהלה נפשנו מרוב כחש וחרפה חזקה, לכן קומה והושיענו מעונותינו ומטומאת נפשנו, כמו שנאמר (יחזקאל לו, כט) והושעתי אתכם מכל טמאותיכם: הביטה דל כבודנו. דלות כבודנו, השם דל הוא כאן מקרה ובכה"ק תאר, וכמוהו השם קָצִיר לפעמים הוא מקרה, בחריש ובקציר תשבות (שמות לד, כא) בעת הקצירה, ולפעמים הוא תאר, כאסף קציר קמה (ישעיה יז, ה) הקוצר: ושקצונו. ואיך שקצו אותנו: כטמאת הנדה. עש"ה (יחזקאל לו, יז): עוזך בשבי. הגאון יעב"ץ ז"ל הגיה לשבי בלמ"ד כמו במקרא (תהלים עח, סא) ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר, ואין צרך לזה, כי שם נדבר מן הנתינה וכאן הוא מדבר מן המציאות, הנתינה נקשרת גם בלמ"ד וגם בבי"ת, כמו וכל אשר תתן לי (בראשית כח, כב), ונתן בידה (דברים כד, א), והמציאות איננה נקשרת אלא בבי"ת, כמו אם המצא תמצא בידו (שמות כב, ג), ונמצא בידו (שם כא, טז). ועזך ותפארתך כאן הם כנוים לישראל: עוררה גבורתך. עש"ה (תהלים פ, ג) לפני אפרים וגו' עוררה את גבורתך: אל ימעטו לפניך תלאותינו. עש"ה (נחמיה ט, לב) אל ימעט לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו: מהר יקדמונו רחמיך. עש"ה (תהלים עט, ח) מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: לא למעננו אלא למענך פעל. כעין זה באבינו מלכנו עשה למענך אם לא למעננו: ואל תשחת. כצ"ל בציר"י, הסר כמשפט עתיד הפעיל בקשור מלת אל כמו בוי"ו המהפך, כמו אל תַּשְׁחֵת (דברים ט, כו), אל תַּעְלֵם אזנך (איכה ג, נו), אל תַּסְתֵּר (תהלים כז, ט), ואל תַּצֵּל נפשי (שם קיט, מג):

תקון תפלה

והושיענו למען שמך (בסדורי התימנים ביד צר עוררה גבורתך והושיענו למען שמך המה יראו ויבושו ויחתו מגבורתם) אל ימעטו לפניך וגו' רחמיך בעת צרותינו לא למעננו אלא למענך פעל ואל תשחת את זכר שאריתנו כי לך מיחלות עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה (בסדורי התימנים שאריתנו כי אל מלך רחום וחנון אתה) וזכור עדותנו בכל יום תמיד אומרים פעמים באהבה שמע וגו'. ובסדור מנהג כפא וקראסוב אומרים תחת התפלה הארוכה הזאת תפלה קצרה ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת וגו' עד על עירך ועל עמך תפלת דניאל ותו לא. וע"ד הנוסח [שִׁקְּצוּנוּ העיר אבי"ן בצופה חלק י"ת דף קע"ז שבכל הכת"י המתיחסים לקהלות צרפת הגרסא [שִׁקְּצֻנוּ, ופירושו ושקוצנו גדלה כ"כ בעיניהם כטמאת הנדה, וכמו שנאמר (איכה ד, טו) סורו טמא קראו למו:

כמנין חזקיה ועוד ב' תיבות יותר על שם אותן ב' שמות. וחתם בו שמו למפרע בראשי תבותיו "חוסה "זרים "קולנו "יי אלהי "הבט הרי חזקיה. והקדים ה' אלהי ישראל הבט. משום כבוד ה' זה שם יה. ומה שנהגו לומר ה' אלהי ישראל בין כל תבות ותבות ובסופו ג"כ. כי כשתמנה הכל עם הכפל שכופלין יש תיבות חזקיה בן אחז. לומר שהוליא את אביו מגיהנם בתפלתו (א"ר בשם ר"י החסיד). ולפי שתפלה זו נתקנה בימי לרה. לכן אם הגיע ח"ו ללבור לרה אז כי יעור על עיר אויב ושונא וספיר בלרה יתפללו תפלה זו בכונה ומי שענה לחזקיה הוא יענה אותם.
ועיין עוד במפ"ת סי' רי"ט:

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃
הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה. כִּי הָיִינוּ לַעַג וָקֶלֶס בַּגּוֹיִם. נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן
לַטֶּבַח יוּבָל. לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וּלְמַכָּה וּלְחֶרְפָּה׃ וּבְכָל־זֹאת שִׁמְךָ
לֹא שָׁכָחְנוּ. נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ׃ יי
זָרִים אוֹמְרִים אֵין תּוֹחֶלֶת וְתִקְוָה. חוֹן אוֹם לְשִׁמְךָ מְקַוֶּה. טָהוֹר
יְשׁוּעָתֵנוּ קָרְבָה. יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח לָנוּ. רַחֲמֶיךָ יִכְבְּשׁוּ אֶת־
כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ׃ אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ. וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ׃ יי

גליון הגרי"ב מצאתי כתוב בסדור התפלה של אור הישר וז"ל מבואר בפירוש ההדר ענין תפלת ה' אלהי ישראל שאנו אומרים בב' ובה' שהיא תפלת חזקיה שקבעה בירושלים כשהיה במצור וחתם שמו "חוסה "זרים "קולנו "יי אלהי וכו' "הבט. והקדים הי' וה' לכבוד השי"ת ואח"כ הקדים ז' לח' מפני ענותנותו שלא יבינו שהוא יסדו. ושמעתי בא"א נר"י טעם אחר והוא בידוע לכל הרואה בסידורי הפיוטים והיוצרות שהמזים בראשי תיבות שמותיהם ואח"כ היבית חזק ואמץ ואין זה שייך אלא על האדם שצריך חיזוק מהשי"י וע"כ כאן שכתב שם י"ה תחלה ה' אלהי ישראל וכו' הבט וכו' וכשהיה נכתב אח"כ חוסה ז ים קולנו ראשי תיבות חזק יהיה נראה ח"ו כמו שהוא אחר חתימות האדם חזק ע"כ שינה והקדים הז' לח' והוא טעם מתוק וקרוב לאמת: ה' אלהי ישראל שוב וכו'. ז"ל פענח רזא כשאומרים זה מקדימין אלו התיבות ה' אלהי ישראל שהם בגימטריא תרי"ג וכשמזכירים תרי"ג הקב"ה משרה שכינתו ושב מחרון אפו:

עץ יוסף

ה' אלהי ישראל כו'. בנוסח זה יש י' תיבות כנגד עשר ספירות. גם אלהי ישראל כל תיבה עולה במ"ק עשרה כי אין השכינה שורה על ישראל אלא בעשרה. גם הויה אלהי ישראל עולה תרי"ג כי בזכות התורה והמצות אנחנו מתהננים שוב מחרון אפך כו': **הבט כו'.** תיקן על חורבן ראשון שהתפלל עליו (פי' מחזור כ"ב): **זרים.** תיקן על חורבן שני ע"כ אמר טהור ישועתנו קרבה ע' שנה בגלות: זרים כ"ח תיבות כנגד כ"ח עתים שבקהלת (פי' מחזור כ"ב): **טהור ישועתנו קרבה.** בקשתנו מלפניך אתה הטהור שתקרב לנו ישועתנו

עיון תפלה

שוב מחרון אפך. פסוק הוא (שמות לב, יב), בהוספת התאר ה' אלהי ישראל הנזכר קי"ז פעמים בכתבי הקדש: **הבט משמים וראה.** לשון הכתוב (ישעיה סג, טו): **לעג וקלס.** לה"כ (תהלים מד, יד): **נחשבנו כצאן לטבח יובל.** עפ"ה (שם שם, כג) נחשבנו כצאן טבחה, ויובל פירושו יונהג והוא לה"כ (ישעיה נג, ז) כשה לטבח יובל, וכאן חסר עדר, כי כאן נקבה: **ולמכה ולחרפה.** להכות ולהכף, מקרה תחת מקור (שם ה פ"צ ל), וכמו זה (במדבר י, ב) למקרא העדה ולמסע את המחנות תחת לקרא את העדה ולהסיע את המחנות: **ובכל זאת שמך לא שכחנו.** עפ"ה (תהלים מד, יח) כל זאת באתנו ולא שכחנוך: **זרים אומרים.** הזרים אומרים לנו אין לכם תוחלת ותקוה באלהיכם, לכן אתה על אף זרינו **חן** את **האם** המקוה לשמך תמיד, אתה הטהור — **קרב** נא ישועתנו: **יגענו.** מלה"כ (איכה ה, ה): **רחמיך יכבשו את כעסך.** יעלרו את כעסך, הלשון הזה לקוח מתפלת זכרונות לר"ה כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו: **ורחם סגולה אשר בחרת.** כמו שנאמר (דברים ז, ו) בך בחר ה' אלהיך

תקון תפלה

ה' אלהי ישראל. בכל בו שם "אומר החזן ה' אלהי ישראל ואחת מהתחנות **המפוטות** ואחר התחנה אומר ואנחנו **לא נדע**" ע"כ. ותחנה זאת סגנון לשונה מעיד עליה שהיא קדומה מאד, אולי מלפני זמן חכמי התלמוד, מלבד החרוז **זרים אומרים** נראה שהוא הוספה מאוחרת ומפויט מאיזה פייטן, כי לשונו הוא לשון פייטן ספרדי. ובמחזור ויטרי דף קנ"ב "וכן בעל תחנת שני והמישי עזריאל, עזרנו אלהי ישענו" עכ"ל, וכתב על זה המפרש הקדמון "ואני שמתי את עיני בתחנות ומצאתי שם חתום הזקיה, חוסה זרים קולנו יי הבט, ומה שלא חתם שמו כסדר מפני ענותו" עכ"ל. ובסדורי הספרדים אומרים פיוט אחר עם ה' אלהי ישראל, וקבעו בעד יום שני פיוט מיוחד ובעד יום המישי פיוט מיוחד:

חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ וְאַל תִּתְּנֵנוּ בִּידֵי אַכְזָרִים. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם. לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד וְאַל תְּאַחַר:

אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ. וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ: ״

קוֹלֵנוּ תִשְׁמַע וְתָחֹן וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ בְּיַד אֹיְבֵינוּ לִמְחוֹת אֶת־שְׁמֵנוּ. זְכוֹר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם. וְעַתָּה נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מֵהַרְבֵּה: וּבְכָל־זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכָחְנוּ. נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ: ״

עָזְרֵנוּ ׀ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:

ואח"כ אומרים שומר ישראל כו' מתחלת כו' ואנחנו לא נדע כו' עד למען שמך: תמצא לעיל דף **קצח**

אין אומרים אא"א לא בר"ח ולא בע"פ ולא בערב יו"כ ולא בחנוכה ולא בשני ימים של פורים קטן וגדול. ובתשעה באב נחלקים המנהגים. וא"א אא"א בבית האבל. כתב הלבוש יש מקומות שאומרים ב' אא"א. באחד והושיענו ובשני והצילנו. ונכון הוא. כי פי' הושיענו היושיענו מצרה שאנחנו בה עתה. והצילנו שלא תבא עוד על"ג:

בשני ובחמישי

מנהג אשכנז פיהם ופולין קטן

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנוּ. חוּסָה יְיָ עַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ מִכָּל־רָע. חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן. סְלַח נָא כְּרֹב רַחֲמֶיךָ אֵל:

מנהג פולין גדול

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ. חוּסָה יְיָ עַל־שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְהַצִּילֵנוּ מִכָּל־רָע. חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן. סְלַח נָא כְּרֹב רַחֲמֶיךָ אֵל:

גליון הגרי"ב אא"א צריך לאומרו מעומד מפני שיש בו וידוי. מג"א ר"ס קל"ד:

עץ יוסף

ישועתנו: **חוסה ה' עלינו**. בגלות. יש בו כ"ז תיבות כנגד אותיות הא"ב עם מנצפ"ך (פי' מחזור כ"ב): **איה נא אלהיהם**. לכאורה מלת נא מיותרת. אך הוא כי אין אומרים הזרים שמעולם לא נגלה כבוד ה' בעולם כי לא נעלם מהם יציאת מצרים וכבוש הארץ. אלא שאומרים חלילה שנשתניה שנעשה זקן כמו שאמר המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שעשה נוראות במצרים כבר הזקין ותשש כחו שאל"כ איך סבל גוים מרקדים בהיכלו. ועל זה יאמר למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם שלא יאמרו איה אלהיהם אלא איה נא כלומר מי הוא עתה אלהיהם. לכן למענך שלא יאמרו שיש שינוי בך חלילה. **עשה עמנו חסד ואל תאחר**: **קולנו כו'**. ל"א תיבות א"ל אלהים שמעה בקולי (כ"ב): **זכור אשר נשבעת לאבותינו**. אף אם תמה זכות אבות. ברית ושבועה לא תמה (כ"ב): **עזרנו כו' והצילנו**. מחבלי משיח בעבור כבוד שמך: **למען שמך**. דהייט אחד י"ג תיבות בו ונ"ן אותיות נ"ן פרשיות שבתורה (כ"ב):

עיון תפלה

אלהיך להיות לו לעם סגלה: **למה יאמרו**. פסוק הוא (תהלים קטו, ב), ומלת נא איננה כאן לבקשה כי למה יאמרו הגוים בלשון בקשה? אלא לקריאה בעלמא, כמו הנה נא זקנתי (בראשית כז, ב), הנה נא עצרני (שם טז, ב). ובתהלים (עט, י) בלי מלת נא: **למענך וגו'**. עפ"ה (דניאל ט, יט) ועשה אל תאחר למענך וגו': **זכור אשר נשבעת וגו' ככוכבי השמים וגו'**. כמו שנאמר (שמות לב, יג) אשר נשבעת להם בך ותדבר וגו' ככוכבי השמים: **ועתה נשארנו**. כמו שנאמר (ירמיה מב, ב) כי נשארנו מעט מהרבה: **עזרנו**. פסוק הוא (תהלים עט, ט): **אל ארך אפים**. מן המקרא (שמות לד, ו) אל רחום וחנון ארך אפים: **אל באפך תוכיחנו**. (תהלים ו, ב): **חוסה ה' על עמך**. (יואל ב, יז): **אל תסתר**. (תהלים כז, ט). — וכתב הכלבו בסי' י"ח והאבודרהם דף מ"ז ע"א בשם ספר משמרת המועדות הטעם שאומר בראשונה והושיענו ובאחרונה והצילנו

סדר הוצאת ספר תורה

משה רבינו ונביאים שעמו תקנו שיהו קורין בתורה בב' וה'. כדי שלא ישהו ישראל שלשה ימים בלי תורה. וב' וה' הם ימי רצון. שבשני עלה משרע"ה לקבל לוחות אחרונים וירד בחמישי. ומתקנת עזרא שיהו קורין תלתא גברי. וכשמוציאים ס"ת צריך לנהוג בו כבוד הרבה ויבים בו משעה שמוציאין אותו מהארון עד שמניחין אותו במקומו. ולא ידבר דברים ושיחה בטילה. כי זה הוא בזיון התורה. וצריך לחבקו ולנשקו ולכוף ראשו לפניו כאגמון. ובעת קריאת התורה ישתקו וישמעו קה"ת:

כשעולה לארון הקודש להוצאת ס"ת יאמר: מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים: איתא בדרישה סי' תרכ"א כשפותחין הארון יפתחו להפרוכת מצד שמאל לימין:

כשפותחין הארון. הקודם אומרים זה:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ׀ יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בשעת הוצאת ס"ת מהיכל אומרים זה:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

הנושא ס"ת נושא דוקא על ימינו שנאמר מימינו אש דת למו. ויאמר שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני:

איתא בזוהר פרשת ויקהל דף ר"ו ע"א אר"ש כד מפקין ס"ת בצבורא למקרי ביה מפתחי תרעי דשמיא דרחמין ומעוררין את האהבה לעילא ואיבעי ליה לבר נש למימר הכי:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא. בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפֻרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ. וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ. וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמֵי. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּ. וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל־דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ

עיון

כי תהלה אנו מבקשים על הגאולה מהגלות והיא הישועה השלמה ואח"כ אנו מבקשים רחמים כי גם תוך זמן היותנו בגלות הוא יצילנו מכל רע מצרות האויבים ובזירותיהם" ע"כ, מדבריהם למדנו שבמקומם היו אומרים שניהם. ובמחזור ויטרי דף ע"א הראשון אומר הש"ץ והשני עונין הצבור:

ויהי בנסוע הארון. (במדבר י, לה): כי מציון. (ישעיה ב, ג):

בריך שמיה. זהר ויקהל דף שס"ט א' דפוס קרימונה, ומימי האר"י ז"ל נהגו לאמרו (נגיד ומצוה דף ל' ע"ב ודף ל"ו ע"ב). ותרגומו — ברוך שמו של אדון העולם: בריך כתרך ואתרך. ברוך כתר מלכותך ומקום שכינת כבודך: יהא רעותך. יהי רצונך עם עמך ישראל לעולם: ופרקן ימינך. ופדות ימינך (כמו שנאמר הושיעה ימינך) הראה לעמך בבית מקדשך, כלפי מה שאמר הכתוב (איכה

תפלה

ב, ג) השיב אחור ימינו מפני אויב להחריב את המקדש: ולאמטויי לנא מטוב נהורך. ולהמציא לנו (להשיגנו) ממבחר אורך, הוא האור הראשון שנאמר בו כי טוב ונגנז לצדיקים לע"ל: ולקבל צלותנא ברחמין. ולקבל תפלותינו ברחמים, כי בהיותנו מוארים באורך הטוב ותחזינה עינינו הדר כבוד הודך — אז נדע לסדר לפניך תפלתינו כראוי: יהא רעוא קדמך. יהי רצון לפניך: דתוריך לן חיין בטיבותא. שתאריך חיינו בטובה: ולהוי אנא (בזהר הנוסח אנא עבדך) פקידא. ושאהיה נמנה: בגו צדיקיא. בקרב הצדיקים: למרחם וגו'. לרחם עלי ולשמור אותי ואת כל אשר לי ואשר לעמך ישראל (לפי מה שכתבתי לעיל בסוף פיסקא אלהי נצור בד"ה עלינו ועל כל ישראל צריכים להוסיף כאן מלת לכל כדי שלא להוציא את עצמו מן הכלל): אנת הוא זן וגו'. אתה הוא הזן את הכל ומפרנס לכל: אנת הוא שליט על כלא. אתה הוא המושל בכל

הוא דשליט על מלכיא. ומלכותא דילך היא. אנא עבדא דקדשא בריך הוא דסגידנא קמה ומקמא דיקר אוריתה בכל עדן ועדן. לא על אנש רחיצנא. ולא על בר אלהין סמיכנא. אלא באלהא דשמיא. דהוא אלהא קשוט. ואוריתה קשוט. ונביאוהי קשוט. ומסגא למעבד טבון וקשוט. בה אנא רחיץ. ולשמה קדישא יקירא אנא אמר תשבחן. יהא רעוא קדמך דתפתח לבאי באוריתא *). ותיהב לי בנין דכרין דעבדין רעותך ותשלים משאלין דלבאי ולבא דכל עמך ישראל לטב ולחיין ולשלם. אמן:

כתב בסדר היום אם לא אמר בריך שמיה בשבת הוצאת ס"ת יאמר אותו כשפותחין אותו לפני העם:

כשנושק הס"ת בפיו יאמר ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין:

כתב סמג"א. הש"ץ כשאומר גדלו צריך להגביה הס"ת. גם בשבת ויו"ט כשאומר שמע ישראל. אחד אלהינו צריך להגביה הס"ת:

חזן גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו:

והקהל עונים

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל | לראש: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם

*) ובזוהר הנוסחא באורייתך.

עץ יוסף

לך ה' הגדולה כו'. דוד אמר זה אחר שהתנדבו העם בלב שלם נדבות על בנין בהמ"ק. וה"ק הגדולה שאני בה והגבורה והתפארת אשר בי והנצחון שעשיתי וההוד שבי הכל הוא מידך: כי כל כו'. מוסב על לך. לומר כי לך כל אשר בשמים ובארץ: לך ה' הממלכה כו'. אתה הוא הממליך מלכים ואתה הוא המתנשא לכל אשר הועמד להיות לראש כי אפילו ראש גרגותא מן שמיא ממנין אותו. ד"א והמתנשא לכל לראש. כשאנו סבורים ששבחנו לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין אינו כלום שהמשבח עומד לראש השבחות. וכן כשסיים דוד כל תשבחותיו בתהלים הוא מתחיל מזמור האחרון שירו לה' שיר חדש כלומר כל השבחות חדשים הם כאלו לא שבחנוהו מעולם (רש"י): להדם. הוא שרפרף הכסא שנתון תחת רגלי היושב. ואמר השתחוו להדום רגליו הוא בהמ"ק. ואחז במשל כאלו ממכון שבתו השמים יורדות רגליו לנוח

עיון תפלה

בכל: אנת הוא דשליט על מלכיא וגו'. אתה הוא המושל על המלכים והמלכות שלך היא: אנא הוא עבדא דקֻדְשָׁא בריך הוא. אני הוא עבדו של הקדוש ברוך הוא. וצ"ע, שהרי קֻדְשָׁא הוא תרגום של קֹדֶשׁ שם המקרה, וקָדוֹשׁ הוא תאר ותרגומו קַדִּישָׁא? — דסגידנא קמיה. שאני משתחוה לפניו: ומקמא דיקר אוריתיה. ולפני כבוד תורתו, והוראת המ"ם של מקמא איני יודע: בכל עדן ועדן. בכל עת ועת: לא על אנש רחיצנא. לא על אדם אני בוטח: ולא על בר אלהין סמיכנא. ולא על מלאך אני סומך בתפלתי, אע"פ שאמר ר' יוחנן (סנהדרין מד, ב) לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו, פרש"י שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים, מ"מ איני סומך עליהם כלל רק על הקב"ה בלבד. ומלאך נקרא בר אלהין (דניאל ג. כה): אלא באלהא דשמיא. אך באלהי השמים (אני בוטח ועליו אני סומך): דהוא אלהא קשוט וגו'. שהוא אלהים אמת ותורתו אמת ונביאיו אמת: ומסגא למעבד טבון וקשוט. ומרבה לעשות (טובות) חסד ואמת: ביה אנא רחיץ. בו אני בוטח: ולשמיה קדישא יקירא וגו'. ולשמו הקדוש והנכבד אני אומר תשבחות: יהא רעוא קדמך וגו'. יהי רצון לפניך שתפתח לבי בתורה, לשון התלמוד בתפלת אלהי נצור פתח לבי בתורתך, ובסוף ובא לציון הוא יפתח לבנו בתורתו, ובעירובין נג, א' לבן של ראשונים כפתחו של אולם: ותשלים וגו'. ותמלא משאלות לבי ולב כל עמך ישראל לטובה ולחיים ולשלום: גדלו לה' אתי. (תהלים לד, ד), הפסוק הזה נזכר במס' סופרים פי"ד הי"ת, ובכלבו סי' כ' כתב ופותח החזן בעצמו ס"ת ואומר גדלו וגו' וענו הצבור וגו' ומשתחוים נכח הארון, עכ"ל, ולשון אבודרהם ומוציא ספר תורה ועומד לפני ההיכל ואומר בקול רם גדלו שיש בו שש תיבות ע"ש ויהי כי צעדו נושאי ארון ה' ששה צעדים (ש"ב ו, יג), עכ"ל: לך ה' הגדולה

רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרַע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים. וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

כשהולך הש"ץ עם הס"ת והוא הולך אחריו יאמר: אחרי ה' אלהיכם תלכו. ואותו תיראו. ואת מצותיו תשמורו. ובקולו תשמעו. ואותו תעבודו. ובו תדבקון:

בחול ובשבת במנחה כשקורין בתורה אומר החזן זה:

חזן **וְתִגָּלֶה** וְתֵרָאֶה מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ בִּזְמַן קָרוֹב וְיָחוֹן פְּלֵיטָתֵנוּ וּפְלֵיטַת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן: הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה כֹּהֵן קְרַב. יַעֲמֹד (ר' פב"פ הכהן):

עץ יוסף

לנוח בבהמ"ק: **קדוש הוא**. כי הוא קדוש ותלה הקדושה בהדום רגליו: **להר קדשו**. הוא בהמ"ק שעל הר המוריה:

אב הרחמים. אף בשעת הכעס הוא זוכר ברחמים:

עם עמוסים. הנשואים על ה' מעת יצאו מבטן:

ברית איתנים. האבות אברהם יצחק ויעקב שנקראו איתני העולם: **מן השעות הרעות**. המתרגשות בעולם:

ויגער ביצר הרע מן הנשואים. על כנפי נשרים. יגער בו שירחק מהם:

אחרית לשלום

ירחם עם וכו' מן הנשואים. הוראת נשואים היא על נשיאה בקלות. והוראת עמיסה היא עמיסת משא כבד. והנה בהיות העדה בהכשר מעשיהם. ושם להשי"ת להספיק צרכיהם. אז המה מתיחסים נשואים שישא אותם בקלות. וכשאין עורש"ת והוא למשא להספיק צרכיהם המה מתוארים עמוסים בכבדות. לשון עמיסה. זהו שאנו מבקשים ירחם עם עמוסים כשהם בהעדר הכשרון. ויגער ביצה"ר מן הנשואים בקלות כשהם עורש"ת. ולפי שהיצה"ר מתגרה ביותר בשלימי המעלה כמאמר חז"ל בסוכה. ובת"ח יותר מכולם. לכן כשמזכיר הנשואים שהם שלימי המעלה מזכיר בזה ויגער ביצה"ר מצד זכות שלימותם. ובעמוסים שבלתי ראוים לרחמים בהעדר שלימותם. מזכיר בזה ויזכור ברית איתנים שיעשה כן בזכות אבותיהם. וכולל עוד כפי שבארנו עמוסים המה הבלתי מוכשרים. ונשואים המה המוכשרים. ולא יבצר שאנחנו מעדת אחת מהנה. זהו ירחם עם עמוסים הבלתי מוכשרים ובתוכם יציל נפשותינו אם אנחנו מתוכם. גם ויגער ביצה"ר מן הנשואים המוכשרים ויחון עלינו בתוכם אם אנחנו מהם:

ותגלה וכו'. שינוי המליצה דבחול אומרים ותגלה וכו' ובשבת הנוסח ויעזור וכו' יתכן דשבת נקרא שבת מלכתא
ולעת"ל יהיה יום שכולו שבת. לכן אנו מבקשין ותגלה ותראה מלכותך עלינו גם בימות החול היינו יום:
שכולו שבת. ובשבת מלכתא א"צ להזכיר התגלות מלכותו דכולם משבת גופו באומרים ישמחו במלכותך שומרי שבת

עיון תפלה

הגדו"ה. (דה"א כט, יא): **רוממו**. (תהלים צט, ה ט):

אב הרחמים. שלשת השמות **אב אח חם** לא נמצאו בסמיכות אלא בתוספת יו"ד לה"פ, "**אָבִי***) **אָחִי חָמִי**": **עם עמוסים**. עם ישראל שכתוב בהם העמוסים מני בטן (ישעיה מו, ג) הנשואים על הקב"ה מיום הולדם, מלשון ויעמס איש על חמורו (בראשית מד, יג). ובגמ' (סנהדרין ק' ע"א) עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק מלא עומסו, פרש"י מלא חפניו של הקב"ה, ולפי"ז אפשר לפרש העמוסים הסמוכים בתוך השמם: **ויזכור ברית איתנים**. ברית האבות הנקראים איתנים (ר"ה יא ע"א) תקיפי עולם: **מן השעות הרעות**. המתרגשות לבוא לעולם (לשון הירושלמי ברכות ר"פ אין עומדין): **ויגער ביצר הרע**. לפי שהתורה היא תבלין כנגד היצה"ר (קדושין ל' ע"ב) לפיכך אנו מתפללין בשעת קריאת התורה להסיר היצה"ר מלבנו (הר"ר שמעון שרהשן): **מן הנשואים**. מישראל הנשואים מני רחם (ישעיה שם, ג): **במדה טובה**. שעור המאמר **וימלא משאלותינו** — ומה הנה משאלותינו — וימלא לנו ישועה ורחמים במדה טובה — במדה מלאה וגדושה:

ותגלה ותראה. נמשך לאב הרחמים אלא שנהגו העולם לחלק הנוסח לשנים, חציו למטה וחציו למעלה על ציית הקריאה, ומליצת ויחון **פליטתנו** דומה למליצת ויחון אותנו לפליטת **עולמים** שבאב הרחמים. אבל במס' סופרים פי"ד הי"ב הוא נמשך לעל הכל יתגדל שאומרים בשבת ויו"ט, ושם הוא בלא וי"ו **תגלה ותראה**, ואפשר שחסר שם נוסח אב הרחמים: **הכל הבו גדל**. עפ"ה (דברים לב, ג). והכל הוא קריאה לצבור לשמוע ולהאזין קריאת התורה: **כהן קרב**. כדרך שקרא משה לאהרן הכהן קרב אל המזבח (ויקרא ט, ז). **כהן קְרַב יעמוד**. כתב הרב ר' יהודה בעהאק ז"ל ושאר הקרואים נהגו לומר "יעמוד" בלי קרב, להורות שאסור לקרא מיושב במגילה ר"פ הקורא עומד ואו"ח רס"י קמ"א וברי"ף וברא"ש סי' י' בשם תוספתא בית הכנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד עומד וקורא ויושב ועומד וקורא ויושב

*) ונמצאו יוצאים מן הכלל: **לאב, אב** (בראשית יז, ד ה).

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת־יְיָ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל | הַחוֹסִים בּוֹ: קהל וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּייָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:

עץ יוסף

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו. יש תבות כנגד ו' ימים שנשתהה משה בענן כדי שיתעכל כל המאכל שבמעיו: מן תורת ה' תמימה עד לכל החוסים בו יש מ' תבות. כנגד מ' יום שעמד מש"ר בהר לקבל התורה:

עיון תפלה

ויושב אפי' ז' פעמים, וכתב הרא"ש שזה היה בימי קדם שהראשון מברך ברכה ראשונה והחותם מברך ברכה אחרונה, לכן צריך לישב בכל פעם להכירא שהם שבעה, אבל האידנא שצריך לברך בכל פעם תחילה וסוף א"צ לישב בינתים עכ"ל, ובמס' סופרים ר"פ י"א ובלבד שישב בין קריאה לקריאה, ביאור שם בנחלת יעקב ע"פ התוספתא הנ"ל, הרי שלשון יעמוד יורה על הקורא שהוא יושב ויעמוד ויקרא, וכדברי הרא"ש כתבו התוס' בגיטין נ"ט ב' בד"ה כי: ומה שאנו מוסיפין לכהן „קרב" יובן עפמ"ש בספרי שמואל בדורו סי' נ"ט כי לשון קריבה נאמר בכהנים, ובבראשית רבה פנ"ה סי' ו' אל תקרב הלם אין קריבה אלא כהונה היך מד"א והזר הקרב יומת. ואונקלוס תרגם קח את אהרן (ויקרא ח, ב) קריב ית אהרן, אבל קח את אהרן והעל אותו הר ההר (במדבר כ, כה) תרגם דבר ית אהרן כמו שתרגם קח לך את יהושע (שם כז, יח), כי הלקיחה או הקריאה לעבודת הש"ת שהיתה מיוחדת לכהנים מכונה בשם „קריבה". ועד"ז בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ד) זה שעובר לפני התיבה אין אומרים לו בא והתפלל אלא בא וקרב [לפי שהתפלה היא במקום קרבן] ובסדור כת"י על קלף ישן נושן שהוא בידי הטשמא „כהן קְרָא" תחת „קרב", וזה ע"פ המבואר בתוספתא פ"ג דמגילה הובאה ברי"ף ורא"ש ראש הכנסת או חזן הכנסת לא יקרא (בתורה) עד שיאמרו לו „קרא", כן נ' הרי"ף וכ"ה בטור סי' קל"ט ואינו רשאי לקרות עד שיאמרו לו קרא. אבל לשאר הקרואים אין צריכים לומר עוד, אבל בזמן הזה שאין השולח קורא אלא החזן יש לומר שנשתנה הנוסח מן קְרָא לקרב עכ"ל: ברוך שנתן תורה. מבר בכל בו סי' כ':

תקון הערה לקריאת התורה תפלה

בב"ק (פב ע"א) עשר תקנות תקן עזרא שיהו קורין במנחה בשבת וקורין בשני ובחמישי וכו', ופריך הגמ' ושיהו קורין בב' וה' עזרא תקן והא מעיקרא הוה מתקנא דתניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה וכו' כיון שהלכו ג' ימים בלא תורה נלאו עמדו נביאים שביניהם ותקנו שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בע"ש כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה (למ"ד בגיטין ס' ע"א תורה מגילה מגילה נתנה שפיר, אבל למ"ד חתומה תורה חתומה נתנה ופרש"י „לא נכתבה עד סוף ארבעים לאחר שנאמרו כל הפרשיות כלן והנאמרות לו בשנה ראשונה ושניה היו סדורות לו על פה עד שכתבן" עכ"ל, ועיי"ש בתוס', צ"ע במה קראו אז לפני התחלת כתיבת התורה שהתחילה בחדש השלישי, כמו"ש רש"י (שמות כד, ד) „ויכתוב משה מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה" עכ"ל, וצ"ל שהיו קוראים אז על פה, כי עדיין לא נאמר הפסוק (שם לד, כז) כתב לך את הדברים האלה דילפינן מיניה (גיטין ס' ע"ב) דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן בע"פ. וגדולה מזו שנינו (יומא סח, ב) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ומפרש בגמ' (שם ע' ע"א) משום כבוד הצבור, עיי"ש בתוס' ישנים בד"ה ובעשור וברבינו יונה ברכות ז' ע"ב שהאריכו בזה, כש"כ הכא דלא אפשר כלל) מעיקרא תקנו חד גברא תלתא פסוקי אי נמי תלתא גברי תלתא פסוקי כנגד כהנים לוים וישראלים (הלא לומר מעיקרא בשעת התקנה בטרם הבדיל הקב"ה את שבט הלוי והקדיש את בני אהרן היה קורא חד גברא תלתא פסוקי ותו לא, אי נמי כשנתחלקו ישראל אח"כ לשלש מדרגות היו קוראים תלתא גברי כהן לוי וישראל) אתא איהו תקן תלתא גברי ועשרה פסוקי כנגד עשרה בטלנין, ע"כ. אבל בירושלמי מגילה (פ"ד ה"א) אמרינן משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, עזרא התקין לישראל שיהו קורין בתורה בשני וחמישי ובשבת במנחה, ע"כ, נראה שתקנת הקריאה בשני ובחמישי כולה עזרא תקנה ופליג אגמ' דידן, וכן משמע שם בפרק א' סוף הלכה א' ולא עזרא תקן שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה ומרדכי ואסתר מתקינין על מה שעזרא עתיד להתקין ע"ש, והרי"ף במגילה שם והרא"ש שם סוס"י ו' העתיקו דברי הירוש' מבלי העיר כלום נראה שהם סוברים כן, וכ"ה במס' סופרים פרק י' הלכה א' וב', ועי' מג"א סי' קל"ה שתמה על הרי"ף דסבר כהירושלמי נגד גמרא דילן, ועי' ריטב"א ריש מגילה. גם התוס' בברכות י"ג א' ד"ה בלשון סתמו „דהא עזרא תקן קריאת התורה" עכ"ל, אבל הרמב"ם בפי"ב מה' תפלה סתם כגמ' דילן „משה רבינו תקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית כדי שלא ישהו ג' ימים בלא שמיעת תורה" עכ"ל, וכ"ה בסמ"ג עשין יט.—ומפני שהימים ב' וה' הם ימי קריאת התורה מתכנסים כל העם לבתי כנסיות לשמוע תורה ובאים גם מן הכפרים לעירות הסמוכות, לפיכך נקראו הימים האלה ימי כניסה (ריש מגילה),

כשקורין אותו לתורה יאמר זה:

בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְּבֹרָךְ:

קהל בָּרוּךְ יְיָ הַמְּבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר־בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וקורין כהן לוי וישראל בפרשה שמפסיקו בה בשבת. אין פוחתין ואין מוסיפין עליהם. ובין כולם קורין לא פחות מעשרה פסוקים. אם לא סיים דסליק ענינא (כגון פ' ויבא עמלק):

לאחר הקריאה מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר־נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה: אחר הקריאה יאמר ה"ק

המחויב לברך ברכת הגומל אומרה על הס"ת לאחר ברכה אחרונה. ונכון שלא לאחר ג' ימים (טו"ע):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוֹב:

ועונין אחריו מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל־טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוֹב סֶלָה:

מי שהגיע בנו לבן י"ג שנה ויום אחד יברך האב בשעה שבנו עולה לתורה פעם ראשונה ברכה ע בלא שם ומלכות:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁלָּזֶה א):

דובר שלום

אשר נתן לנו תורת אמת. מבאר הגר"א ז"ל שהברכה מיוסדת ע"פ מקרא שנאמר וכתוב יושר דברי אמת היינו תשב"כ. דברי חכמים כדרבונות היינו תשבע"פ דדרשינן בחגיגה מה הדרבן וכו' להוציא חיים לעולם. נטע בתוכנו היינו וכמשמרות נטועים:

ברוך שפטרני מענשו של זה. יש להעיר דהא באמת אין האב נענש בחטאת בניו רק בהיותם קטנים לפי שלא חנכם במצות ובמוסר אבל כשיצאו מדין חינוך אף שלא הגיע הבן לי"ג שנה אין האב נענש עליו. א"כ מ"ט נהגו לברך ברכה זו בהיות הבן י"ג שנה דוקא. ויתכן דכונת הברכה הוא בהיפך. דאיתא בגמרא ובספרי אמת דבעון האבות הבנים מתים ובגיהנם נדונים האבות על שגרמו בעונם מיתת הבנים. וזהו שמברך האב כשהגיע בנו לי"ג שנה שאז יצא מכלל רשות אבותיו ואין נענש עוד על עון אבותיו ולא יגיע לאביו עונש בגיהנם על מיתתו ח"ו. וזהו ברוך שפטרני מענשו של זה שלא יהיה זה נענש בסבתי שאצטרך להתחייב גיהנם בשביל זה:

עיון תפלה

ברכו את ה' וגו' ברוך אתה וגו'. מצינו שעזרא ברך ברכת התורה קודם קריאתה בצבור ויברך עזרא את ה' וגו' ויענו כל העם אמן אמן (נחמיה ח, ו): **תורת אמת.** עפ"ה (מלאכי ב, ו) תורת אמת היתה בפיהו. וכתב הטור בסי' קל"ט פירוש תורת אמת היא תורה שבכתב וחיי עולם נטע בתוכנו היא תורה שבע"פ דכתיב וכמשמרות נטועים (עי' חגיגה ג' ע"ב) לאפוקי מאותן האומרים ולחיי עולם נטעה בתוכנו ע"כ: **הגומל לחיבים טובות.** ברכות (נד ע"ב) מאי מברך א"ר יהודה גומל חסדים טובים. וגי' הרי"ף כמו בסדורינו אבל בלי ה"א, אבל הטור בסי' רי"ט והרמב"ם הל' ברכות פ"י ה"ח גרסי הגומל בה"א. וכתב הב"י פירוש הברכה הזאת הגומל לחייבים כלומר אפי' לאותן שהם חייבים דהיינו שהם רשעים דתרגום רשע חייבא. ועי' מה שכתבנו בפסוקי דזמרה בפרשת תהלה לדוד על פסוק ורחמיו על כל מעשיו ובב"ק נ' ע"ב ארך אפים לצדיקים ולרשעים, ועיי"ש בתוס': **מי שגמלך.** במכילתא בא פרשה ט"ז על הארץ הטובה אשר נתן לך שגמלך כל טוב:

וזאת

א) איתא בבראשית רבה פ' תולדות על פסוק ויגדלו הנערים א"ר אלעזר צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה. וכתב הגר"א בבאורו לשו"ע או"ח סימן רכ"ה ס"ק ב' וכ"ה במהרי"ל בהלכות קריאת התורה וז"ל שם מהר"י סג"ל בזמן שבנו נעשה בר מצוה וקרא בתורה היה מברך עליו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר פטרני כו' וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות עכ"ל וכן עיקר עכ"ל הגר"א, והא דתמה שבב"ר לא נזכרו שם ומלכות בברכת שפטרני, שכן דרך חז"ל לקצר הלשון, כמו בברכות ס' ע"ב שנזכרו שם ברכות השחר ובכולם לא נזכרו שם ומלכות, כמו ברוך אשר יצר, ברוך המפיל, ברוך אשר נתן לשכוי, וכן בשבת קל"ז ע"ב לענין ברכת המילה לא נזכר שם ומלכות, (כי אם בברכת המל את הגרים) וכן במנחות ל"ו ע"א על תפלה של יד אומר ברוך אשר קדשנו כו' להניח תפילין, על של ראש אומר ברוך אשר קדשנו כו' על מצות תפילין. ועיין בפתחי שערים לשער אפרים על קה"ת שער ד' סעיף כ"ה וז"ל עי' במגלה עמוקות על התורה פ' תולדות שדעתו ג"כ לברך בשם ומלכות, וכן דעת הגרש"ז ז"ל (בעל התניא), ועי' בשער הכולל פ' כ"ד מה שהאריך בזה.

בעת הגבהת ס"ת לאחר הקריאה היה האר"י ז"ל מסתכל באותיות היטב עד שהיה מכירם לקרות והיה אומר שנמשך אור גדול אל האדם ע"י הסתכלות התורה מקרוב עד שיוכל לקרות האותיות היטב. והמ"ח על התורה כתב וז"ל סוד הקמת ס"ת ומראין כתיבתו לעם לפי שיש בס"ת ששים רבוא אותיות וישראל ששים רבוא נשמות. וכל נשמה ונשמה מושפעת מאות אחת. וכשרואה אותה אות מושכת לה שפע רב ע"י אותה ראיה אלא אין אם מינו וניעור עכ"ל. לכן המגביה הס"ת גולל הס"ת על ג' דפין ומגביה ומראה כתיבתה לעם. ובעת ראייתה יש לכרוע ולומר וזאת התורה. ואין לומר וזאת התורה רק נגד הכתב של הס"ת:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה:
תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב:

עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

בשעה שהוא גולל המפה בס"ת יאמר זה:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּתְגּוֹלְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת טוּבְךָ וְתִכָּנֵס לָהֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין:

בשני ובחמישי כשאומרים התחנון בשעה שהגולל גולל הס"ת קודם שמכניסין הס"ת להיכל יאמר הש"ץ יהי רצון כו'. וראוי וכוון להזהיר לעם שיאמרו אמן אחר כל יהי רצון כי בקשות גדולות הם:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְכוֹנֵן אֶת־בֵּית חַיֵּינוּ וּלְהָשִׁיב אֶת־שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל פְּלֵיטָתֵנוּ וְלִמְנוֹעַ מַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְנֹאמַר אָמֵן:

דובר שלום

וזאת התורה וגו' לפני ב"י ע"פ ה' ביד משה. לכאורה הוא מאמר כפול. דלאחרי אמרו זאת התורה אשר שם משה לפני בנ"י. הרי שנאמרה ע"פ משה. למה לו לחזור ולומר עוד הפעם ע"פ ה' ביד משה. ושמעתי משם הגאון מוהר"ר אהרן ה"כ חיים ז"ע. דראוי לומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בנ"י ע"פ ה' יתגו וע"פ ה' ישעו את משמרת ה' שמרו ע"פ ה' ביד משה. והוא מקרא מלא בפ' בהעלותך. וכונת הענין בזה דבשעת הוצאת הס"ת אומרים ויהי בנסוע הארון. ובשעת הכנסת הס"ת למקומו אומרים ובנחה יאמר. ובעת שמטלטלים ומסיעים הס"ת ממקום למקום אומרים ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו את משמרת ה' שמרו ע"פ ה' ביד משה:

עיון תפלה

וזאת התורה. (דברים ד, מד), וצרפו אליו סופו של המקרא (במדבר ט, כג) על פי ה' ביד משה: **עץ חיים.** (משלי ג, יח): **דרכיה.** (שם שם, יז): **ארך ימים.** (שם שם, טז): **ה' חפץ.** (ישעיה מב, כא): **יהי רצון.** בסדור רב עמרם דף כ"ד ע"א בשני וחמישי ז"ל „וגולל ספר תורה ובגללו אומר יהי רצון מלפני השמים לרחם את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ואמרו אמן. יר"מ השמים לרחם על פליטתנו ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו ומעל עמו ישראל (ראה מה שכתבנו לעיל בתפלת אלהי נצור בד"ה עלינו ועל כל ישראל) וא"א. ירמ"ה לקיים לנו את חכמי ישראל הם ובניהם ותלמידיהם בישראל בכל מקומות מושבותיהם וא"א. ירמ"ה שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ וא"א. אחינו ישראל ואנוסי ישראל הנתונים בשביה ובצרה המקום ב"ה ירחם אותם ויושיעם בעבור שמו הגדול ויוציאם מצרה לרוחה ומאפילה לאורה וא"א. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך" עכ"ל. ושם דף נ"ג ע"א בשעה שמכריזין על החדש לפני מי שעשה נסים מסודרים ג"כ אלה היהי רצון, ושם תחסר הבקשה האחרונה אחינו ישראל; ושם הנוסח יהי רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו וגו': ירמא"ה לרחם על פליטתנו ולחמול על שאריתנו ולעצור המגפה והמשחית והדבר והרעב והשבי והבזה וגזרות קשות לבטל מעלינו ומעל כל ישראל וא"א: ירמא"ה לקיים לנו את כל חכמי ישראל הם ובניהם ותלמידיהם בבל מקומות וגו'. וככל בו סי' ל"ז „וכשהל ר"ח להיות באותה שבוע מכריז החזן ואומר יהי רצון וסימן הדורש כרקשנ"ה לכונן לרחם לקיים שנשמע ונתבשר

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְקַיֶּם־בָּנוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְתַלְמִידֵיהֶם וְתַלְמִידֵי תַלְמִידֵיהֶם בְּכָל־מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם. וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. שֶׁנִּשְׁמַע וְנִתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת. וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְנֹאמַר אָמֵן:

אַחֵינוּ כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הַנְּתוּנִים בַּצָּרָה וּבַשִּׁבְיָה. הָעוֹמְדִים בֵּין בַּיָּם וּבֵין בַּיַּבָּשָׁה. הַמָּקוֹם יְרַחֵם עֲלֵיהֶם וְיוֹצִיאֵם מִצָּרָה לִרְוָחָה. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה. וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה. הַשְׁתָּא בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְנֹאמַר אָמֵן:

כתב הכנה"ג סי' קמ"ט אומרים יהללו כשמחזירים הס"ת למקומה לפי שבהגבהת התורה משתחוים לכבוד התורה אומרים יהללו להודיען שלא בשביל אלהות שבתורה הוא משתחוים אלא להקב"ה הוא משתחוים ששכינתו שורה עליה. ולא בשביל שגם היא אלוה שהרי נשגב שמו לבדו עכ"ל:

חזן יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

קהל הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

בשני ובחמישי ובר"ח וביו"ט ובשבת במנחה אומרים לדוד מזמור:

כד לְדָוִד מִזְמוֹר לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְיָ וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁיו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי־זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

עץ יוסף

הודו. הא דאמרינן הודו כמבואר בדרשות מהר"ש דכתיב בהם שמים הודו וזה נאמר על קודם מתן תורה. אבל אח"כ הודו על ארץ ושמים (א"ר): וירם קרן לעמו. במתן תורה הרים קרן ישראל על כל העמים. כי יאמרו רק עם חכם ונבון וגו': עם קרובו. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו. ע"י התורה הזאת שקרבנו בה לעבודתו:

עיון תפלה

להשמיד אויבינו" עכ"ל. וכן נוהגים גם הספרדים בחסלון הבקשה אחינו. ובמחזור ויטרי מסדר את הבקשות הללו במנחה לשבת אחר קריאת התורה (דף קפה פ"א), וגם הנוסחא כמו ברב עמרם ירמא"ה באיזה שנוים, והבקשה האחרונה אחינו כל בית ישראל ונשיאינו ואנוסי ישראל הנתונים בצרה ובשביה העומדים בים וביבשה המקום ירחם עליכם ויוציאכם מצרה לרוחה ומאפילה לאורה בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: לכונן את בית חיינו. כנוי לבית המקדש, וכן בברכות ההפטרה רחם על ציון כי היא בית חיינו, ראה מה שכתוב שם א"ה: המקום. כנוי להקב"ה, ובב"ר פס"ח פ' ר"ה בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקורין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, ע"כ, לפי שהמקום נותן מציאות להדבר המתקומם בו, ולא יצויר שום דבר בזולת מקום, לפיכך נקרא הקב"ה מקום לפי שמציאות העולם תלויה במציאותו: השתא. הא שעתא, בזו השעה: בעגלא. במהרה: יהללו. (תהלים קמח, יג). ברב עמרם ובמחזור ויטרי דף ע"ג ועומד החזן ואומר יהללו וגו' עד לבדו ועונין הצבור יהדו הודו על ארץ וגו' ומחזיר ספר תורה למקומו, ע"כ. ומאי דפסקינן באמצע פסוק ראה הגהות הגאון ר"צ חיות (ברכות יב ע"ב) ד"ה כל פרשה, ואולי אין זה הפסק באמצע משום דאמירת הש"צ והצבור נחשבת כאמירה אחת דהא שלוחם הוא. ואומרים מזמור כ"ד בתהלים משום שנאמר בו שאו שערים ראשיכם;

ונשבת

תמוה לכל אדם שעובר ס"ת לפניו ללוותה עד לפני הארון שמכניסים אותה שם. וכן הגולל ילך אחר הס"ת עד לפני הארון ועומד שם עד שיחזיר הס"ת למקומה. גם המגביה ינהוג כן כי הוא עיקר הגולל. ובאים המיטקות לנשק התורה כדי לחנכם ולזרזם במצות. וצריך להשגיח על הילדים הקטנים כשבאים לנשק הס"ת שלא יהיו מלוכלכים בצואת החוטם וידי הפה אלא ינקו אותן תחלה יפה שלא יהיה פוגע למניאיהן. וגם כל אדם כשבא לנשק הס"ת ונזדמן לו רוק בפיו. ירוק תחלה בהפוך פניו אל הצד ואח"כ ינשק. ולא ינשק ואח"כ ירוק:

בשעת הכנסת ס"ת להיכל אומרים זה:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ ׀ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

אם יש בני אדם שהתפללו כל אחד בפ"ע ביחיד או שאיחרו לבוא לבהכ"נ ולא שמעו קדיש וברכו עומד אחד והומר קדיש וברכו וברכה ראשונה של יוצר אור בלבד. וזהו נקרא פורס על שמע שנזכר במשנה. לשון חתיכה (כמו פרוסת המוציא) שאין אומרים אלא קצת ממנה. והסמכוה אקרא בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'. ה"פ בפרוע מלשון כי פרוע הוא. ות"א ארי בטול הוא. כלומר כשבטלו ולא עשו מה שמוטל עליהם לעשות אז יתנדבו העם לברך ה'. ויש מוסיפין עוד לאחר שסיים ברכה ראשונה דיוצר מדלגים ואומרין אבות וגבורות וקדושת השם וזה נקרא עובר לפני התיבה השנוי במשנה. ואין עושין דברים הללו אלא בעשרה. ואומרין אותו אפילו בשביל אחד שלא שמע. ובמדינות אלו אין נוהגין לפרוס על שמע אלא אומר קדיש וברכו. ועונין ברוך ה' וגו' והולכין להם. ומי ששמע ברכו מפי העולה לקרות בתורה דיו. ואע"פ שעדיין לא הגיע ליוצר. כשעונה ברוך ה' המבורך יצא י"ח מ"מ. ומי שלא יוכל לקבץ מנין עשרה. יתקן מה שבידו לתקן. לשאלים חסרונו בפסוקים ובריותות המדברות מעניינים אלו. וגלינם כאן כמו שהם סדורים בספר הרוקח:

מי שלא שמע ח"ק קודם ברכו דשחרית יאמר זה אחר רחום וחנון. ויאמר בפה מלא:

זה אומר אני במקום. חצי קדיש קודם ברכו של שחרית:

וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: וְהִתְגַּדִּלְתִּי וְהִתְקַדִּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְיָ: בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ. יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי־אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא וְעַד־עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי־לֵהּ הִיא:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־לֵוִי כָּל־הָעוֹנֶה אָמֵן יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא בְּכָל־כֹּחוֹ קוֹרְעִין לוֹ גְּזַר דִּינוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְיָ. מַה טַּעַם בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת מִשּׁוּם דְּבָרְכוּ אֶת יְיָ:

עץ יוסף

שובה ה'. לשון מרגוע: קומה ה'. קומה והשרה שכינתך אל מקום המנוחה וקבוע על שלם זה בהמ"ק: אתה וארון עוזך. שכינתך תשרה בה עם הארון אשר הראה לכל את עוזך וכח זרועך בפלשתים בעת לקחו אותו בשבי. כמו שכתוב בש"א: ילבשו צדק. בגדי כהונה נקראים בגדי צדק כי הם מכפרים ומצדיקים את החוטאים: וחסידיך ירננו. הלוים ירננו בשיר: בעבור כו'. על עצמו אמר שעשה זאת בעבורי וכפל דברו ואמר עוד אל תשב ריקם את פני משיחך בבל שמוע תפלתו: כי לקח טוב. למוד טוב ומחוכם:

למחזיקים בה. להאוחזים בה היא להם לעץ חיים: כי בעבורה יזכו להחיים: ותומכיה. התומך אותה בגדרים וסייגים הוא מאושר: דרכי נועם. ר"ל לא יבא בשום צד מכשול בדבר קיום התורה: וכל כו'. כפל הדבר במ"ש: השיבנו כו'. אתה ה' תתחיל עמנו לעורר לבבנו לתשובה ואח"כ ונשובה (מדרש סוף איכה רבתי): חדש ימינו כקדם. כאדם הראשון שנא' בו קדם: כמד"א וישכן מקדם וגו' ור"ל כמו שנתחדש אדה"ר והיה בצביונו וקומתו כן תחדש ימינו. ועיין ברכה שם:

עיון תפלה

ובשבת נהגו לומר מזמור כ"ט משום שנדרש בזבחים (קטז ע"א) על מתן תורה שנתנה בשבת (שבת פו ב):

ובנחה. (במדבר י, לו): קומה. (תהלים קלב, ח—י): כי לקח טוב. (משלי ד, ב): עץ. היים. (שם ג, יח): השיבנו. סוף איכה:

אמר רבי שמעון בן לקיש כל־העונה אמן בכל־כחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר פתחו שערים ויבא גוי־צדיק שמר אמונים. אל תקרי שמר אמונים אלא שאומרים אמנים:

מי שלא שמע ברכו דשחרית יאמר זה אחר רחום וחנון:

זה אומר אני במקום ברכו דשחרית:

בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יי: קומו ברכו את־יי אלהיכם מן־העולם עד־העולם ויברכו שם כבדך ומרומם על־כל־ברכה ותהלה: יהי שם יי מברך מעתה ועד־עולם: ברוך ׀ יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך ׀ שם כבודו לעולם וימלא כבודו את־כל־הארץ אמן ׀ ואמן: אמר רבי עקיבא בכל־יום ויום מלאך אחד עומד באמצע הרקיע בשחרית ואומר יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד עד שמגיע לברכו. וכשמגיע לברכו חיה אחת ששמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל עומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם ברכו את־יי המברך וכל־גדודי מעלה עונין ברוך יי המברך לעולם ועד:

מי שלא שמע קדושה דשחרית יאמר זה אחר רחום וחנון:

זה אומר אני במקום קדושה דשחרית:

ולא תחללו את־שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יי מקדשכם: שרפים עמדים ׀ ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים ׀ יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף: וקרא זה אל־זה ואמר קדוש ׀ קדוש קדוש יי צבאות מלא כל־הארץ כבודו: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד־יי ממקומו: ימלך יי ׀ לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה: כשעלה משה למרום מצא כת אחת אומרת קדוש ׀ קדוש קדוש יי צבאות מלא כל־הארץ כבודו. וכת אחת אומרת ברוך כבוד־יי ממקומו. וכלם עונים בפה אחד ואומרים ימלך יי ׀ לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

במקום קדיש שלם יאמר זה אחר רחום וחנון זה אומר אני במקום קדיש שלם:

ואח"כ יאמר ועתה יגדל נא ככתוב לעיל עד דברכו את ה' ואח"כ יאמר זה:

אמר רבי יהושע בן לוי כל־מי שעונה אמן בעולם הזה זוכה ועונה אמן לעולם הבא שנאמר ברוך יי לעולם אמן ׀ ואמן. אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא:

למנחה במקום ח"ק יאמר זה אחר רחום וחנון זה אומר אני במקום חצי קדיש קודם מנחה:

ואח"כ יאמר ועתה יגדל נא ככתוב לעיל עד חכמתא וגבורתא די ליה היא ואח"כ יאמר זה:

תניא אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך והגיע זמן תפלת המנחה ונכנסתי לחרבה אחת מחרבות ירושלים להתפלל בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח. אמר לי מה־קול שמעת בחרבה זו. אמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לי שהחרבתי את־ביתי ושרפתי את־היכלי והגליתי את־בני לבין האמות. אמר לי בכל־יום ויום אומרת כך

ובשישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואומרים אמן יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא הקדוש ברוך הוא מנענע בראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך ומה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם:

אמר רבי שמעון בן לקיש וכו' כמו שכתוב למעלה:

למנחה במקום קדושה יאמר זה אמר כחוס ותנן זה אומר אני במקום קדושה של מנחה:
ואח"כ יאמר ולא תחללו ט' כמו שכתוב למעלה. ואח"כ יאמר זה:

פרקי היכלות פ"ו
אמרו עליו על סנדלפון שהוא גבוה יותר מחבריו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי מרכבה וקושר כתרים לקונו ומשביע את הכתר ועולה ויושב בראש אדונו ובשעה שיוצא הכתר כל חילי מרום נרתעין ומזדעזעין וחיות הוממות ומנהמות כארי באותה שעה עונין ואומרים קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו. ובשעה שמגיע לכסא מתגלגלים גלגלי הכסא ומתרעשין אדני שרפרף וכל רקיעין אוחזתן חלחלה. ובשעה שהוא עובר על כסאו כל חילי מרום וכתר הכבוד שרו פותחין פיהם ואומרים ברוך כבוד יי ממקומו: בא וראה כמה גדלתו ושבחו של הקדוש ברוך הוא שבשעה שמגיע הכתר לראשו מחזיק עצמו לקבל הכתר מעבדיו וכל חיות ושרפים וגלגלי המרכבה וכסא הכבוד וחילי מעלה ומטה מתגדלין ומתגברין ומתגאין ונותנים הוד והדר וממליכים כלם בפה אחד ואומרים ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

לערבית במקום ברכו יאמר זה מיד אחר והוא רחום:

זה אומר אני במקום ברכו של מעריב:

חיה אחת יש ברקיע כשהוא יום אות אמת במצחה ויודעין המלאכים שהוא יום ולערב אמונה במצחה ויודעין שהוא לילה ובכל פעם אומרת ברכו את יי המברך וכל גדודי מעלה עונין ברוך יי המברך לעולם ועד:

הקדמת אשרי

כתב הלבוש בסי' קל"ב קבלו חז"ל ואמרו כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. והנה פעם אחת סדרוהו בזמירות קודם התפלה. ופעם שניה תקנו מיד אחר התפלה והתחנות הסמוכות לה. וכדי להפסיק בו בין התפלה וסדר קדושה ערפוה להתחלת סדר קדושה כמו שעשו באשרי של פעם ג' שערפוהו להתחלת סדר מנחה כדי שיהא נאמר אשרי ג"פ ביום ולא בלילה שאין זמן תהלה בלילה כידוע ליודעי חן. ולכך לא ערפוהו לתפלת ערבית עכ"ל. ומבואר בזוהר הקדוש פ' פינחס דף רכ"ו ע"א שצריך לומר מזמור זה בכונה עצומה ע"ש. ובפסוק פותח את ידך יכוין את לבו מאד להתפלל במחשבתו על מזונות ביתו ועל מזונות כלליות ישראל:

פד אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה:
קמד אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו:
קמה
תהלה לדוד. ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי

נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ ׀ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: קטו וַאֲנַחְנוּ ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

(דה"ח) (א) אלו ימים שאין אומרים בהם למנצח ואל ארך אפים. ר"ח חנוכה ופורים ערב פסח ועיו"כ תשעה באב (סי' קל"א) וה"ה בשנה מעוברת ביום י"ד וט"ו באדר ראשון (סי' תרצ"ז) גם א"א אותם בבית האבל (בה"ט סי' קל"א) דכללא הוא דאא"א ולמנצח דינם שוה (פ"מ סי' תרצ"ז):

(בשמים ראש) כתב סלבוש סי' קל"ב ותקנו להקדים ג"כ מזמור יענך ה' ביום צרה לסדר קדושה. מפני שנתקנה ע"י צרה ובזמן צרתם כמו שיתבאר בסמוך (קודם ובא לציון). וכ"ל שמטעם זה ג"כ אומרים למנצח אפי' בימים שא"א בהם תחנון מפני דשייך לסדר קדושה. חוץ מר"ח חנוכה פורים וע"פ וערב יוה"כ בכל אלו ימים טובים הם יותר משאר ימים כמו שיתבאר במקומו כל אחד במקומו. ואע"פ שאומרים בהם הסדר קדושה מ"מ אין אומרים בהם למנצח להראות בהן קדושתן ושאינם יום צרה כמו שאר הימים עכ"ל. ואבודרהם כתב מה שתקנו לומר למנצח בסיום התפלה מפני שאומר במדרש תהלים אמר רבי שמעון בר אבא אתה מוצא י"ח מזמורים מראש הספר עד פסוק זה ואחרי האיש ולמה רגשו גוים עד פרשה הוא כדאי' פ"ק דברכות. כנגד י"ח ברכות שאדם מתפלל בכל יום. כאדם האומר לחברו תתקבל בלומך. כך דוד המלך לאחר שאמר י"ח שירות ותשבחות אמר יענך ה' ביום צרה. וגם מדבר מזמור זה מענין הקץ כדאמר יעק ה' ביום צרה וכתיב בדניאל והיתה עת צרה. ישלח עזרך מקדש זה משיח בן דוד. עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו. אלה ברכב גוג ומגוג. המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד. ולכך נהגו לאמרו סמוך לסדר קדושה שמתחיל ובא לציון גואל. ואמר במדרש תהלים תשעה פסוקים יש במזמור זה (מלבד הפסוק הראשון שהוא הודעת שם המחבר) כנגד תשעה חדשים שהאשה מתעברת בהם. לאשה מקשה לילד אומרים אתן דעני לאמך בעדן קשיותה יענה יתך בעדן קשיותך (לכן הוא מסוגל לאמרו לאשה היושבת על המשבר ולכל צרה שלא תבא) כך ביעקב אבינו ע"ה כתיב לאל העונה אותי ביום צרתי. א"ל דוד לישראל מי שענה ליעקב אביכם בעת צרתו הוא יענה אתכם ביום צרתכם. זהו דכתיב יענך וגו' ישגבך שם אלהי יעקב. ויש בו ע' תבות כנגד ע' צירי יולדה (שאינה יולדת עד שנותנת ע' קולות), וצ"י אותיות כנגד ש"י עולמות לצדיק. והרוקח כתב בסי' כ"ח לפי שיש ע' דברים שמעכבים את התפלה לכך אין ע' במזמור יענך ה' ביום צרה ומסיים המלך יעננו ביום קראנו. עד כאן לשונו:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: יַעַנְךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם ׀ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יִשְׁלַח־

עץ יוסף

יענך ה'. המזמור הזה היה דוד מתפלל בירושלים כששלח את יואב למלחמה. ואחז"ל אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה שנא' (ש"ב יח, ג) ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור: אלהי יעקב. שהבטיחו בלכתו מהרן

אחרית לשלום

יענך ה' וגו' שם אלהי יעקב. בילקוט שם אברהם ויצחק לא נאמר אלא אלהי יעקב וכו' ביעקב נאמר לאל העונה אותי ביום צרתי וכו' הוא יענה אתכם בעת צרותיכם:

עיון תפלה

למנצח. (תהלים מזמור כ): מזמור לדוד. לדעת הראב"ע והרד"ק פירושו על דוד, אחד המשוררי המלך דוד שר עליו את המזמור הזה בצדתו להלחם באויביו הרבים והעצומים ממנו. ונראה לי שהמזמור הזה נאמר על שם המאורע של דוד שהצילו אבישי בן צרויה בשעה שירד דוד ומתי מספר מעבדיו הנאמנים עמו להלחם בפלשתים (ש"ב כא, טו) וירד דוד ועבדיו עמו (נראה כי רק עבדיו הנאמנים שומרי ראשו היו אז עמו ולא חילו) וילחמו את פלשתים ויעף דוד, והיתה לו עת צרה גדולה כי קם עליו ישבי בנוב ויבקש להכותו נפש — ויעזור לו אבישי בן צרויה, אמרו רבותינו (סנהדרין צה, א) שעזרו בתפלה, וכך היה תוכן התפלה: יענך ה' ביום צרה ישגבך (ימלטך) שם אלהי יעקב

עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃ יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה־סֶלָה׃ יִתֶּן־
לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא׃ נְרַנְּנָה ׀ בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא
יְיָ כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ ׀ יְיָ מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ
בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃ אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ ׀ בְּשֵׁם־יְיָ אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃
הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד׃ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃

ואח"כ אומרים ובא לציון כו' וזהו נקרא סדר קדושה מפני שיש בה כל הקדושה. אע"ג שכבר אמרנו הקדושה ב"פ. ביוצר ובתפלה. תקנו סדר קדושה משום שבתחלה גזרו על ישראל שלא יענו קדושה בתוך התפלה והיו אורבים להם אם יענו קדושה בתוך התפלה. ולאחר התפלה כשהיו האורבים הולכים להם היו קורין וקרא זא"ז וגו' דהיינו שילוש קדושה ומתרגמין אותה מפני החנה. הרי הוא פעמים קדוש כנגד יוצר ותפלה. ומטעם זה תקנו ג"כ להקדים אלו השני פסוקים ובא לציון וגו' ופסוק ואני זאת בריתי וגו' שכיון שהיו כפופים תחת יד שגזרה עליהם כנ"ל לבטל התורה לכך אמרו אלו השני פסוקים בלשון תחנה ובקשה שיבא הגואל ברנה. ולכך הקדימו פסוק ואתה קדוש וגו' ג"כ בלשון בקשה ממנו ית' שישב ויצפה לשמוע מפיהם הקדושה שהוא תהלתם אע"פ שיאחרוה יבקשו מלפניו ית' הרי לא איחרוה אלא עד אחר שילכו האורבים. ומפני שבלשון תחנה ובקשה אמרום לכך לא נהיגין לומר סדר קדושה בשבת ויו"ט שחרית. אלא משום שלא לבטל התקנה נהגינן לאמרה במנחה בשבת ויו"ט ולא בלשון תחנה ובקשה אלא לקיים התקנה בעלמא. ואע"ג דבזמן הזה בטלה הגזירה. מ"מ סדר קדושה זו לא בטלו. שסברו שמא יגרום החטא. וע"כ אנו מסיימין ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים כו' (לבוש). אבל באבודרהם כתב שתקנו סדר קדושה זו בסוף. משום ע"ה שמאחרים לבא לתפלה שלא יפסידו שמיעת הקדושה. ותקנו להם כאן כמו תפלה קטנה בתחלה אשרי ואח"כ קדושה וזכרון ציון ות"ת. ולכן יש בסדר קדושה זו י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות. וע"כ אין אומרין אותה בשבת ויו"ט שחרית מפני שכולם באים לבהכ"נ קודם קדושה. ומה שנהגו לאמרה במנחה לפי שהיו דורשים קודם מנחה ורגילות היה לדבר בסוף הדרשה בפסוקי גאולה וקדושה. וגם ע"ה באין לשמוע הדרשה ע"כ.
וכתב

עץ יוסף

ושמר הבטחתו. וי"א שהמזמור הזה נאמר על משיח בן יוסף ברוח הקודש שיתחדשו בימיו צרות רבות לישראל ואמר ישגבך שם אלהי יעקב משום שאין לך צדיק בעולם שעברו עליו צרות רבות כיעקב. צרת עשו. צרת לבן. צרת רחל. צרת דינה. צרת יוסף. ולכך הזכיר יעקב יותר משאר האבות (כד הקמח): מקדש. מבהמ"ק. דבר אחר מהיכל קדשו שהוא שוכן שם: יזכור כל מנחותיך וגו'. מלמד שצריכין להביא קרבנות קודם שילאו למלחמה. כמו שנאמר באברהם ויבן שם מזבח לה' וכתיב אחריו ויהי בימי אמרפל. וכמו שכתוב בתורה והרעותם בחצוצרות ומכרתם וגו' ונושעתם וגו'. ופי' יזכור יריח הקטרתך. כמו ריח ניחוח אזכרתה לה'. וזהו מנחותיך דייקא. ד"א יזכור כל מנחותיך אלו התפלות שהם מתפללים במלחמה: ידשנה. ה"א נוספת בסגול. כמו ואקראה לך (ש"א כח, טו). ופי' ישימה דשן. שישלח אש הקודש לשרפה ולקבלה ברצון. או ביאורו כמו חלב ודשן.

ר"ל יחשבה עולת מחים תמיד. אע"פ שלא השיגה ידך להביא שמנה: יתן לך. אויבך תחתיך: כלבבך. כחפץ לבבך: עצתך. עצה וגבורה למלחמה: ימלא. תתקיים עצתך: נרננה בישועתך. כשיושיע אותך הקב"ה נרננה כולנו להקב"ה: ובשם אלהינו. בעזר אלוה נלכה בדגלים למלחמה וה' ימלא שאלתך כי תתגבר במלחמה. כי הוא יודע לבבך היושר שכל משאלותיך לטוב ולישר: עתה ידעתי. זו היא הרננה שירנן כל אחד מישראל בימי הישועה: בגבורות ישע ימינו. בגבורות התשועה הבא מימינו: אלה. האויבים: ברכב. כי רב: ובסוסים. כי עצמו בטחים: ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר. שמו ונגלה. או מכיר לשון הקטרה. ור"ל נקטיר לשמו: כרעו. לטבח: ונפלו. תחת הרוגים: קמנו. כי נפלנו קמנו: ונתעודד. נתרומם ונתחזק: ה' הושיעה. קריאת הצועקים במלחמה ובצרה: המלך. מלך העולם:
ובא

עיון תפלה

יעקב. אמרו רז"ל (סנהדרין שם) אמר אבישי שם ואחתיה, והזכיר אלהי יעקב — כמו שהציל הקב"ה את יעקב מיד לבן ועשו ומלכי כנען שבקשו להרגו: ועולתך ידשנה סלה. לשון שומן כמו (דברים לא, כ) ואכל ושבע ודשן, כלומר יקבלם ברצון כעולות מחים (רש"י): ובשם אלהינו נדגול. נרים דגלנו לאות נצחון: עתה ידעתי כי הושיע. כשראה אבישי שנושע המלך מיד אויבו החזק ממנו אמר עתה

ידעתי כי אך ה לבדו הושיע את משיחו ונתנו מש כי נושיעהו מיד אויב נורא כזה: יענהו. וכן יענהו משמי קדשו גם לעתיד לבוא: אלה ברכב. ראו אפוא הפלא הגדול, כי אלה מזה באו עלינו ברכב ברזל ואלה מזה בסוסים דוהרים ולנו אין כל בלתי הזכרת שם אלהינו, ובכל זאת המה כרעו וגו' ונתעודד, פעל נבנה ממלת עוד, עודנו בחיים:

ובא

זכתב הא"ר ולפ"ז נראה המאחרין לריכין לכוין לקדושה זו אף שעוסקים בענין אחר. ולפי דברי הגאון יעב"ץ תקנו סדר קדושה זו מטעם אחר. וז"ל גרסינן בפ' עגלה ערופה מיום שחרב בהמ"ק אין לך יום שאין קללתו מרובה מחברתה. ועלמא אמאי קאי. אקדושה דסידרא (ואיש"ר דאגדתא) היא קדושה זו שאנו מתרגמין בפסוק סדר התפלה. ומימי המהתי פ"ז מאי קושיא ומאי פריקא ומאי עדיפותא דקדושה דסידרא מקדושה דיולר ודעמידה. וכי אין בהם קדושה גדולה מאד. ואם הם לא הועילו. למה תועיל זו האחרונה (ופירש"י לחוק) לכן נראה שהדבר מתוקן בחכמה גדולה. והענין הוא כך. משום שמיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה. כמש"ה גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי. ולפיכך אין לך יום שאין קללתו מרובה. אחר שאין תפלה נשמעת. אבל גדולה תשובה שמקרעת גז"ד ועד כסא הכבוד מגעת. לכן עתה באנו בתחבולה אחרת לתת לנו משפט בעלי תשובה עכ"פ. זהו שמקדימין לומר ולשבי פשע. לפיכך בדין הוא שנהיה נשמעין בתפלתנו. ועוד הוספנו לזכור ברית התורה. לומר שאם לא תספיק התפלה עם התשובה הרי יש בידינו עוד זכות התורה שאינה בטילה על ידנו. וכיון שבאנו למדה זו יש לנו להורות בפועל ממש לסמוך לכאן איזה לימוד התביב ולעשותו עלה"פ מיד. על כן קוראין פסוקי הקדושה ומתרגמינן אותן. למען ישמעו וילמדו המון העם והקטנים ויבינו במקרא ע"י פתרון התרגום עכ"ל:

(דה"ח) (א) א"א פסוק ואני זאת בריתי בבית האבל (א"ר בשם הכולדהם דלא כמ"א):

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְיָ: וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְיָ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְיָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

(דה"ח) (א) כשהלבור אומרים קדושה דסידרא (דהיינו ואתה קדוש כו') אף שהיחיד עדיין לא אמר אשרי ובא לציון יש לו לאמרו עמהם ואח"כ יאמר אשרי ולמנלח וגם השני פסוקים שקודם ואתה קדוש דהיינו ובא לציון ואני זאת בריתי כו' (מ"א סי' קל"ב): (ב) כל לשון התרגום שיש בובא לציון יש לאמרו בקול נמוך ולא בקול רם (שם): (ג) אסור לאדם לצאת קודם קדושה דסידרא (שם):

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ

עץ יוסף

ובא לציון גואל כו'. כי הנה יש ב' לריכים רפואה. ציון והעם. ובעם ב' חלוקות. א' בעלי תשובת פשע הנקראים בשם יעקב. ב' השלמים תופשי התורה הנקראים בשם ישראל. על ציון אמר ובא לציון גואל. ולנקראים יעקב הם שבי פשע יבא להם נאם ה' שיזכו לרוח הקודש הוא נאם ה' כי גם שהיו בני פשע אא"ל שלא אנצל בהם כי אם שואלי שהוא אני ובית דיני (כמו שאחז"ל בבמדבר רבה פ"ג שואלי הוא כמו וה' שפי' אני ובית דיני) זאת בריתי שאני מקיים אותם אמר ה' עם שהיו בעלי פשע. כי אל הכת השנית המיוחדים הנקראים ישראל אליהם אני מדבר בלשון יחיד ואומר רוחי היא שכינה אשר עליך מחופפת. ודברי דברי התורה אשר שמתי בשיני בפיך לא ימושו מפיך. בין דברי רוח הקודש הנאמרים בפיך כנאמר דוד רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. בין דברי התורה לא ימושו מפיך ומפי כו' (אלשיך). וחז"ל למדו מכאן כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח אין התורה פוסקת מזרעו:

ואתה קדוש יושב. יושב הוא מלשון ותשבו בקדש. ור"ל שהוא ממתין ומתעכב לתהלתן של ישראל קודם המלאכים כדאמרי' בחולין פ' גיד הנשה. או פי' שממתין הקב"ה עד שתתפלל כניסה אחרונה שבישראל ומקבל תפלתם ביחד (אבודרהם): וקרא זה אל זה. נוטלים רשות זה מזה שלא יקדים אחד ויתחייב שריפה. לכן פותחין כולם כאחד: קק"ק כו'. פירושו כתרגומו. קדיש בשמי מרומא פי' מובדל ומופרש

ענף יוסף

ואתה קדוש כו'. עי' מ"ש בפנ. סוד י"ל שפירושו אע"פ שאתה קדוש ונבדל. ברחק מאד מאדם האראי. עכ"ז יתיחס בשם יושב ושוכן כבודו בארץ. לשמוע אל הרנה ואל התהלה אשר בתחתונים. ואת סוזב הוא את העליונים. וכד"א עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ספר חיי היום):

עיון תפלה

ובא לציון. (ישעיה נט כ כא): **ואתה קדוש יושב** (ושומע) **תהלות ישראל.** (תהלים כב, ד): **קדוש וגו'** ומקבלין. פרשנו לעיל בקדושת

תקון תפלה

ובא לציון. קדושת ובא לציון נקראת קדושא דסדרא (סוטה מט, א) ואלא עלמא אמאי קא מקיים אקדושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא

כבודו: ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתה קדיש על ארעא עובד גבורתה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא: יי צבאות מליא כל־ארעא זיו יקרה: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד־יי ממקומו: ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתה: יי ׀ ימלך לעלם ועד: יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: יי אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו

עץ יוסף

ומופרש הוא (כמו שפירש"י קדושים תהיו פרושים תהיו כי כל מקום שנאמר קדושה אינו אלא לשון פרישה) מעולם הגלגלים. וכ"ש שהוא מובדל ומופרש מעולם היסודות וזהו קדיש על ארעא כו'. קדיש בעלם עלמיא (כן צ"ל ולא כהמון עם שקורין קדיש לעלם ולעלמי עלמיא שטעות הוא) כלומר בעולם המלאכים שהוא מובדל ומופרש מהם. ואע"פ שהוא מופרש מהשגת כל הנמצאים בכל הג' עולמות כנ"ל. מ"מ נקרא ה' צבאות שלרשו חז"ל אות הוא בצבא שלו. וגם מלא כל הארץ כבודו. והוא פלא. כי הוא נסתר מכל נסתר מהשגת עצם כבודו. ונגלה מכל נגלה מהוראות מעשיו ופעולותיו העצומים המורים על כבודו ית' ויתעלה. נאמר הנה אלהינו זה המחזיק ונותן בנו כח ופועל בנו כרצונו. ועיין באוצרהס: ונטלתני. כצ"ל בקמץ תחת הטי"ת ופתח תחת הלמ"ד (הגר"א ויעב"ץ) וכן הוא בתרגומא דהאי קרא ביחזקאל ג' י"ב דפוס וויניציא וכן עיקר: ה' ימלך לעולם ועד. (שמות טו). כתב הכל בו בסי' י"ד כתב ה"ר אשר ז"ל כי לפיכך אומרים כאן ה' ימלוך שהוא בתורה מה שאין כן בקדושה שבתפלה לפי שמתרגם כאן כל הקדושה ולפיכך אומר ה' ימלוך כדי לתרגמו בתרגומו של אונקלוס שהוא גדול משל עקילס עכ"ל. ועיין באוצרהס

עיון תפלה

יוצר: ותשאני רוח. (יחזקאל ג, יב): ונטלתני. על הנקוד הזה הסכימו רוב המדקדקים: מאתר בית שכינתיה. עי' עיון תפלה בקדושת יוצר ובשמות רבה סו"פ כ"ג: ה' ימלך. (שמות טו, יח): קאם. בלשון קשה כי מלכותיה הוא שם נקבה וקאם בינוני קל לזכר, ומהרש"ל באוהב גר דף כ' מלא בחומשים דפוס ליסבונה ושביוניטה ובמק"ג דפוס אמירשה ה' מלכותיה לעלם ולעלמי עלמיא מבלי תיבת קאם, וכ"ה בסדור רב עמרם ובמחזור לבני רומא ובסדורי התימנים, אבל בסדורי הספרדים ובמחזור ויטרי קאים: ה' אלהי אברהם. (דה"א כט, יח): עמרם

תקון תפלה

דאגדתא, פרש"י בד"ה אקדושא דסדרא „סדר קדושה של ובא לציון שלא תקנוה אלא כדי שיהו כל ישראל עוסקים בתורה בכל יום דבר מועט שאומר קריאתו ותרגומו (כדי שיבינו הכל) והן כעוסקין בתורה, וכיון שנוהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ ויש כאן שתים קדושת השם ותלמוד תורה חביב הוא" עכ"ל. ובתשובות הגאונים דפוס ליק סי' צ' לרב נטרונאי גאון וששאלתם וקרא זה אל זה ואמר וגו' ותשאני רוח וגו' מה טעם יש לקרות ולתרגם? כך מנהג ראשונים מקום שיש שם תלמידי חכמים כשהיו מתפללין ונופלין על פניהם ומקדשין (ואומרים קדיש) לאחר שעונין אמן יהא שמיה רבא מביאין נביא וקורין בו עשרה פסוקים הן חסר הן יתר ומתרגמין אותם (כדי שיבינו הכל) ואח"כ אומרים וקרא זה אל זה ואמר ומתרגמין כשם שתרגמו אותה פרשה של נביא ואומרין ותשאני רוח ומתרגמין אותו כדי לסיים בשבחו של הקב"ה (בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' נ"ה הלשון ומסיימין אותו כדי לסיים בשבחו וכו', והרד"ל ז"ל בקונטרס קדמות הזהר ענף ב' הגיה ומוסיפין דברים כדי לסיים וכו' והוא מה שאומרים אח"כ ברוך אלהינו שבראנו) ואח"כ מקדשין (אומרים קדיש) ועוסקין בתורה, הרוצה במשנה עוסק, הרוצה בתלמוד עוסק, לקיים מה שאמרו חכמים לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד, וכיון שרבתה עניות ודלות והוצרכו התלמידים לתתפרנס ממעשי ידיהם ולא היו יכולים לעסוק בתורה תמיד ולהשליש בכל יום סמכו על התלמוד בלבד ועזבו מקרא ומשנה וסמכו על מה שאמרו כל הנחלים הולכים אל הים מקרא ומשנה ומדרש, ועקרו לקרות בנביא בכל־ יום

שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ׃ וְהוּא רַחוּם ׀ יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ׃ צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת׃ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם ׀ יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃

עץ יוסף

באבודרהם עד פעמים: שמרה זאת לעולם כו'. ענינו שיועיל סדר קדושה זו ליצר מחשבותינו ולהכין את לבבנו אליך (אבודרהם): יכפר עון. אם אירע דבר מכשול עון בתפלתנו שלא נהגנו בה כראוי לה חלילה. לא יחשב לנו עון: ולא יעיר כל. כל פי' מאומה [כמו כלל בלשון רבנן]: לכל קוראיך. אף אם לא יצאנו ידי חובתנו כל הצורך: צדק לעולם. קיימת. לפי שתורתך אמת. תכון לעד. שעליה העולם עומד: התן אמת ליעקב. כלומר אם ח"ו אין אנו זכאין תתן אמת בשביל יעקב שהיא מדתו. ור"ל כאמת לנו דבריך אשר הבטחתנו. בשביל זכות יעקב: הסד לאברהם. פי' יעשה עמנו חסד בשביל אברהם. זכור. אשר נשבעת. רומז ליצחק הנעקד. שכתוב שם בי נשבעתי. ור"ל שנשבעת לכתוב כעסך מעלינו. ואף אם ח"ו זכות אבות תמה ברית אבות לא תמה (כ"ב): ברוך אדני יום יום וגו'. ברוך ה' אשר בכל יום ויום טוען לנו ברכותיו וטובותיו: האל. הוא האל המושיע לנו עד עולם: ה' צבאות עמנו כו'. ה' צבאות אשרי כו' ה' הושיעה כו'. אמר ר' עקיבא כל האומר ג' פסוקים אלו מובטח שאינו ניזוק ואני ערב בדבר: משגב. חוזק: המלך יעננו. מלך העולם:

בנלאנו

עיון תפלה

שמרה זאת לעולם. זכות נדבותינו תעמוד לעולם. ליצר מחשבות לבב עמך. ליציאת מחשבות לבב עמך אל הפעל, שיזכו לבנות בית מקדשך כמו שחשבו בלבם; יצר. המחשבה נקרא יציאת המחשבה אל הפעל ובואה לכלל יצירה ממשית (אויסבילדונג אונד פאללשפרעקונג דעם געדאנקענס): והכן לבבם אליך. שיפנו כל מחשבותיהם רק אליך בלבד: והוא רחום. (תהלים עח, לח): כי אתה. (שם פו, ה): צדקתך. (שם קיט, קמב): תתן אמת. (סוף מיכה). הבטחת הארץ לאברהם היתה בתור חסד, ולפי שלא הרגיש א"א בנפשו זכיות מיוחדות שבשבילן יהיה ראוי למתנה גדולה כזאת לכן שאל אות מעם הש"ת ואמר במה אדע כי אירשנה. אבל יעקב כבר היתה המתנה מקוימת בידו על פי ירושת אבות לכן קיומה אצלו בתור אמת: ברוך ה'. (תהלים סח, כ): יעמס לנו. הנכון כפירש"י ע"פ רבותינו (סנהדרין ק' פ"א) יתן לנו ישועה רבה מלא עֹמֶס ככל אשר נוכל שאת: האל ישועתנו סלה. האל הוא ישועתנו תמיד: ה' צבאות. ראה מה שכתבנו בענין הפסוקים

תקון תפלה

יום אחר תפלה, ואע"פ שעקרו לקרות בנביא אותן שני פסוקים (של קדושה) לא עקרו אותן, ומפני מה לא עקרום, שהקדושה משולשת קק"ק ושלשוה ג' פעמים בתפלה. ולומר יענך ה' ביום צרה מנהג כך בבית רבינו שבבבל לאחר שמתפללין כל התפלה. וגומרין אותה ופוסקין, תנאים עוסקין במשנה ובמדרש ובתוספתות עד ד' שעות, ולאחר ד' שעות אומרים יענך וגומרין אותו, ואח"כ אומרים וקרא זא"ז ואמר וגומרין שני פסוקים אלו (אולי צ"ל ומתרגמין שני פסוקים אלו) ומקדשין (ואומרים קדיש) ויוצאין לבתיהם. ובא לציון ואני זאת בריתי לא היו אומרים, ואם רצה יחיד לאומרם אין בכך כלום, שלא אמרו חכמים לא יהא פחות מעשרה אלא דבר שבקדושה אבל ובא לציון ואני זאת בריתי אין בהם משום קדושה (דסד"א כיון דנהגו קדמונים לסימרינהו עם פסוקי הקדושה כעצם הקדושה דמו קמ"ל דלא). וכיון דתקינו רבנן קדושא דסדרא אע"ג דמשום לקרות בהו אתקון כיון דאיקבעו בתפלה כדבר שבקדושה הוא ולא יהא בפחות מי'. עכ"ל. ובתשובות

הגאונים

הסכת כזה יאמר בכוונה עלומה ובשמחה שזכינו לכל זה. ועי"ז יתעורר לפרוש עליו רוה"ק ויבא לידי השגה גדולה. ומרוב התשוקה והחדוה יקבל עליו מ"ע באדם שראה ככבן האש לפניו והוא כפות להשליך אותו לתוכו וגלגל. ונפסו לו מתשלה וגדולה. ואי ע אם אוכלת כדה"ס. ואיש ממשלה וגדולה כתורת אמת (ר"ח דף מ"ד):

בָּרוּךְ (הוּא) אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ וְיָשֵׂם בְּלִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה:

עץ יוסף

שבראנו לכבודו. לשבחו. כי זהו כבודו: **והבדילנו מן התועים.** הגורמים קלקול העולמות במעשיהם היפך כוונת הבריאה: **ונתן לנו תורת אמת.** זו תורה שבכתב: **וחיי עולם נטע בתוכנו.** הוא תורה שבע"פ (מחבר סי' קל"ט סעיף י') וע"כ נאמר בה לשון נטיעה ע"ש הכתוב דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים: **הוא יפתח לבנו בתורתו.** שהוא האור הגדול לתקן תיקון העליון: **וישם בלבנו אהבתו ויראתו.** שהם שני עמודים גדולים לקיים מצות עשה ול"ת. ואף שזהו ביד האדם. אך בקשתו לסייענו. כי הבא ליטהר מסייעין לו. וכל כוונתנו היא לעשות עי"ז רצונו כו': **לא ניגע לריק.** זהו שלומד שלא לשמה הייטו נקנתר יגיעתו לריק: **ולא נלד לבהלה.** זהו שלומד לשמה פרי הוליד. ואח"כ פירש פרי לידתו שהוליד

עיון תפלה

שלנו בברכות השחר אחר הקטרת: **שבראנו לכבודו.** כמו שנאמר (ישעיה מג, ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, וכמו ששנינו (אבות סו"פ ו) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו: **ונתן לנו.** לשון ברכת התורה לקריאה בצבור ומפורש לעיל: **וישם בלבנו וגו' ולעשות רצונו.** בסדורי הספרדים לעשות בלא וי"ו, וזה יותר נכון שישים בלבנו אהבתו וגו' כדי לעשות רצונו. ובסדור רב עמרם וישם בלבנו יראתו לעשות וגו'. ובמחזור ויטרי וישם בלבנו יראתו לעבדו וגו', ובסדורי תימן הוא יפתח לבנו לתלמוד תורתו ויתן בלבנו אהבתו ויראתו לעשות רצונו כרצונו ולעבדו בלבב שלם ובנפש חפצה למען וגו' ובמחזור רומא הרחמן יפתח לבנו לתורתו ויטע אהבתו ויראתו בלבנו וישם בלבנו לאהבה אותו וליראה אותו ולעבדו ולעשות רצונו בלבב שלם ובנפש חפצה למען וגו': **למען וגו'.** עפ"ה (ישעיה סה, כג): **ולא נלד לבהלה.** כמו להבל בהפוך התוון, ולא נלד את מעשינו להבל: יהר"מ

תקון תפלה

הגאונים ש"ת סי' נ"ה מסיק וראינו בנוסח ירושל' כל קדושו' שמלאכי השרת מקדשין כישראל מקדשין והאי יתירה מנהון להתקדש ישראל למטה בקדושה יתירה משום דכתיב והתקדשתם והייתם קדושים ובקדושה זו מתקדשים ישראל בקדושתם וקודם שמלאכי השרת יסתכלו אנו אומרים בלשון תרגום מפני שאינם נזקקין לתרגום (ראה מה שנכתוב אי"ה בבאורנו ליקום פורקן בשם תשובות הגאונים) להם יש שתי קדושות לבד ולנו שלש בהדה יתירה, עכ"ל. ובקונטרס ישורן חלק ששי דף קכ"ו העתיק ר' נחמן נתן קורוניל תשובה לגאונים כת"י על קלף ששאלתם סדר קדושה (היא קדושה דסדרא) אם יחיד אומרה אם לאו? כך ראינו יחיד אומרה ואיננו חושש משום כל דבר שבקדושה, מפני שבתחלה לאחר שהיו מתפללין ונופלים על פניהם (כל הלשון הנ"ל עד) והוצרכו למעשי ידיהם עסקו רק בתלמוד וקבעו אלו שלשה פסוקים שהם שבחו של הקב"ה ומתרגמין אותם ועדיין קבועין ועומדין, עכ"ל. ובאור זרוע הלכות שבת סי' נ' „ועוד כתב בספר המקצועות (לרב חפץ אלוף) דסדר קדושה (ר"ל קדושה דסדרא כלשון התשובה הנ"ל) נמי גזרה מלכות הרשעה דלא למימר קדושה, מה עשו כשרין שבאותו הדור כיון שהולכים שלוחי מלכות נכנסין לבתי כנסיות ומתחילין פסוקי גאולה ובא לציון גואל ואני זאת בריתי ואתה קדוש ואומר כעין קריאה וקרא זא"ז ואמר קדוש ק"ק וחוזרין ומתרגמין לה לקדושה (שאפילו אם ירגישו האויבים בדבר נאמר להם שאנחנו רק עוסקין בד"ת ומספרים דברים שהמלאכים מקדשין ברקיע ולא אנו, ראה מה שכתבנו למעלה בקדושת שמונה עשרה ד"ה וקרא זא"ז, ולפיכך אנו מתרגמין כדי שיאמינו האויבים שאנחנו עוסקים רק בקריאה בתורה שצריכה להתרגם אבל הקדושה אין דרכה להתרגם; ולא ידעתי לכוין זמנה של אותה הגזירה, ראה מה שנכתוב אי"ה לקמן בקדושת נעריצך) ופסוקי דרחמי אחרים, ואע"פ שחזרה קדושה למקומה לא סלקו קדושה זו אבל אומר אותה בתול אחר תפלה ובשבתות ויו"ט במנחה וביוה"כ בנעילה קודם תפלה, עכ"ל, וכן מצא מהרשד"ל בסדור תפלת כת"י

מנין ספלה ע בכאן. מהוא זמן סילוק ספלין ואנו מתפללים שנשמור חקיו ומלותיו בעוה"ז. כמו שזכינו לשמור ליצית ותפלין ותפלה כן יהי רלון מלפניך שנזכה לשמור ונקיים כל מלותיו וחקיו ומשפטיו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁנִּשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: בִּטְחוּ בַייָ עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר

עץ יוסף

שהוליד הוא לגהלה: ונזכה כו' ונירש כו'. כי מי שלא טרח בע"ש מהיכן יאכל בשבת. ואין זה כמשמש הרב על מנת לקבל פרס. אלא בקשת עזר על קיום המלות לעשותן כתיקונן ובזמן. באופן שנהיה ראוים לקבל עליהן שכר. כי נאמן בעל הגמול שאינו מקפח שכר כל בריה. ולהוליא עשיית מלות שלא לש"ש. או עם לכלוך העונות. שלא די שאינו מקבל עליהן שכר. אלא שענשו חמור. כמש"ה ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי. ומוסב לו שלא נברא: לשני ימות המשיח. נומר שאנו מלפים לישועה הקרובה לבא: ולחיי העולם הבא. הוא עולם הנשמות עין לא ראתה אלהים זולתך (פי' מחזור כ"ב). וקשה הא אי' בב"ב דף ס"ז מלמד שהטעימו הקב"ה מעין העוה"ב דכתיב הרה ויולדת יחדו. הריון ולדה ביום אחד. וכתיב ונשא ענף ועשה פרי מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום. משמע דעוה"ב דנקט הגמ' היינו תחיית המתים דבעולם הנשמות לא שייך למימר הכי. וכן קשה מהא דאי' בב"ר פ' ע"ג ויפרוץ האיש רשב"א אומר מלמד שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של עולם הבא המד"א עלה הפורץ לפניהם. וכן מוכח בהדיא בריש פרק חלק דתנא ואלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה וקתני עלה הוא כפר בתחיית המתים לפיכך אין לו חלק בתחיית המתים: למען יזמרך כבוד. בעוה"ז: ולא ידום. לימות המשיח: לעולם אודך. בעוה"ב: ברוך הגבר אשר. בשעה שהוא נטור מינקותו: יבטח בה'. בהסנת בקשתו ע"י תפלתו אליו. ולא לבטוח על גבורתו והשתדלותו במו"מ: והיה ה' מבטחו. בזקנתו: בטחו בה' עדי עד. כל יומוי דבר נש בעי לאתתקפא (פי' להתחזק) ביה בקוב"ה. ומאן דשוי ביה בטחוניה ותוקפיה כדקא יאות. לא יכלין לאבאשא ליה כל בני עלמא. דכל מאן דשוי תוקפיה בשמא קדישא אתקיים בעלמא. מ"ט בגין דעלמא בשמיה קדישא אתקיים: כי ביה ה' טר

אחרית לשלום

יה"ר וכו' ונראה ונירש טובה וברכה וכו'. עפ"י מאמר חז"ל ייתי ולא אחמיניה לפי שתהיינה אז מלחמות וצרות מתרגשות. לכן אנו מבקשים ונזכה ונראה דנחמיניה אך לא לראות הצרות רק ונירש טובה וברכה שתהיינה לימות המשיח:

עיון תפלה

יהר"מ. בסדור רב עמרם כן יהר"מ וגו' ונזכה ונחיה ונירש חיי העוה"ב. ובמחזור רומא וכן יהר"מ וגו' ונירש ישועת שני המשיח לטובה ולברכה לזכות ולמעשים טובים ולחיי העוה"ב. ובמחזור ויטרי יהר"מ וגו' ונחיה ונירש ונראה לחיי העוה"ב ועם הצדיקים יורשי גן עדן תהי מנוחתנו למען יזמרך וגו'. ובסדורי התימנים כן יהי רצון ורחמים מלפניך ה' אלהינו שנחיה לשמור חקיך בעוה"ז ולימות המשיח כדי שנזכה ונירש טוב לחיי העוה"ב. ובסדורי הספרדים שנשמור חקיך ומצותיך בעוה"ז וגו' ונחיה ונירש טובה וברכה לחיי העוה"ב: למען יזמרך. (תהלים ל, יג), מבואר למעלה לפני ברוך שאמר: ברוך הגבר. (ירמיה יז, ז): בטחו בה'. (ישעיה כו, ד): ביה. הבי"ת הנוספת מורה הפלגה

תקון תפלה

כת"י לרש"י, וכ"כ הרוקח שקדושה זו נתקנה בשעת השמד; ואי נימא דהשמד הזה היה אותו השמד שגזר איזדאגערד השני מלך פרס (ראה תקון תפלה ברכות השחר פיסקא לעולם יהא אדם) צ"ל דהא דאמר בגמ' (סוטה מט, א) ואלא עלמא אמאי קמקיים אקדושא דסדרא לאו רבא קאמר לה אלא סתמא דגמ' בזמן הגזרה: ואבודרהם דף מ"ח ע"א כתב מה שתקנו סדר קדושה בסוף בעבור עמי הארץ המאחרים לבוא לתפלה שלא יפסידו שמיעת הקדושה דאמרינן בשלהי סוטה אמאי קאי עלמא אסדרא דקדושה וכו' ולכך תקנו לתרגם סדר קדושה זה כדי שיבינו עמי הארץ שאינם מכירים לדבר בלשון הקדש אלא בלשון תרגום שהיו רגילים לדבר בו באותו זמן כמו שאמרנו בפירוש הקדיש, ותקנו להם כאן כמו תפלה קטנה, בתהלה אשרי ואח"כ קדושה וזכרון ציון ותלמוד תורה, כמו שתקנו בלילי שבת ברכה מעין שבע בעבור המאחרים לבוא, והטעם שאין אומרים אותה בשבתות ויו"ט בשחרית מפני שכלם

עוֹלָמִים: וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹּרְשֶׁיךָ יְיָ: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: יְיָ אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיְיָ:

(דה"ח) (א) אומרים קדיש שלם תתקבל כו' אחר ובא לציון ואין אומרים קדיש בפחות מעשרה וכל דיני צירוף כתבארו לעיל קודם התפלה ע"ש וכן אם יצאו מקצתן ונשארו רובן דגומר הקדיש ועי' לעיל: (ב) אומרים ועתה יגדל נא כח כו' קודם שאומר החזן יתגדל אבל מבעה שהתחיל החזן לומר קדיש אין לאמרו (סי' נ"ו מ"א) וכן יוצר לישתבח ובין גאולה לתפלה שבערבית ובכל מקום שאסור להפסיק אין לאמרו (א"ר): (ג) כשאומר הש"ץ יתגדל ויהש"ר ויתברך ובריך הוא וכן באמרו אמן כורע ולאחר שסיים פוסע ג' פסיעות ואח"כ יאמר עושה שלום כו' (סי' נ"ו): (ד) אין להפסיק בין שמיה לרבא ובין רבא למברך (שם) וכן לא יפסיק הש"ץ בין בריך הוא לעילא מן כל ברכתא ובין בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן (א"ר שם). [עיקר עניית אמן יש"ר הוא כ"ח עד עלמיא. כ"כ הגאון רמ"ו ז"ל]: (ה) הש"ץ חוזר ואומר יהש"ר אבל לא יאמר אמן יהש"ר דכבר אמר קודם שאמרו הצבור ויהיה כעונה אמן ב' פעמים (שם): (ו) נוהגין שלא לענות אמן רק אחר ואמרו אמן (שם): (ז) ואם לא שמע מהש"ץ כשאמר הקדיש רק שומע מהצבור האמן אם יודע על איזה ברכה קאי מותר לענות אמן אבל אם אינו יודע על איזה ברכה קאי לא יענה עמהם ואפי' אם

(בשבים ראש) כל ימות השנה שאין מוסף אומר הש"ץ קדיש תתקבל אחר ובא לציון. אבל כשיש מוסף אומר הש"ץ רק ח"ק על סדר קדושה ומתפללין מוסף. ובר"ח הוללין שמפנין קודם תפלת מוסף: יש לעמוד כשאומרים קדיש (וכן כל דבר שבקדושה) ויעמוד עד אמן של אחר יתברך כו' ואמרו אמן (סי' נ"ו. ועי' א"ר): אם אומרים ועתה יגדל נא כו' שמלא אלא קדיש דרבנן שאחר איזהו מקומן: דיני כריעות בקדיש תמלא אלא קדיש שקודם ברכו:

עץ יוסף

צור עולמים. צייר עלמין. דהא בתרין אתוון אתברון עלמין. עלמא דין ועלמא דאתי (זוה"ק ותרא): יודעי שמך. המזכירים שמך: ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. לכאורה מאי צדקה היא זו שהרבה תורה ומצות. הגם שיתן שכר טוב למתהלכים לפניו ועושים רצונו. מ"מ ג"כ נתן לפני העוברים מכשול. באשר היא מצוים וחרמים ואסורים ידיה. טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה. אך זה יובן בהקדמה אחת. והוא. שכל מי שעושה אחת ממצות ה' כסדר וכראוי ועושה אותה בשמחה מאהבה. אינו מאבד זכותה לעולם ולעולמי עולמים. אף שיעשה ממצות ה' אשר לא תעשינה. וזה תמצא מפורש בשוח"ט מזמור ס"ב ז"ל יש לך אדם שיש לו עשר מצות ועשר עונות ואומר לא שכרן של מצות ולא ענשן של עבירות אלא יצאו אלו באלו. והקב"ה אינו עושה כן אלא בתחלה נוטה הוא ממנו עונותיו ואח"כ נותן לו שכרן של מצות ע"כ. וזהו מצדקות ה' שזכותו תהיה שמורה לו לעולם. ולהיות שלא כל הדעות שוות וכל אחד ואחד יש לו נטיה לאיזה מן המצות. ואילו היו מעט מצות היו הרבה אנשים שלא עשו אפילו מצוה אחת כתיקונה. לכן הקב"ה למען צדקו הרבה לישראל תורה ומצות כדי שזה יזכה בעשיית מצוה ז וזה בעשיית מצוה אחרת ויזכו כולם לחיי העוה"ב אחר שיענשו כפי רשעם ומרדם. ולזה כתב הרמב"ם בפירוש המשנה ז"ל מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים האדם מצוה מתרי"ג מצות כסדר וכהוגן שלא ישתתף עמה דבר מכוונת העולם בשום פניה אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה יזכה בה לחיי העולם הבא:

עיון תפלה

הפלגה החכם ריל"ש בעל הרכסים לבקעה (ברכאשית ב,ח) חק מאד, והוא צור עולמים, משגב נאחי לכל הבוטחים בו: ויבטחו בך. (תהלים ט, יא): ה' חפץ. (ישעיה מב, כא): ה' אדנינו. (תהלים ח, י): חזקו. (שם לא, כה):

יתגדל

תקון תפלה

שכלם באים בביהכ"נ בתפלה ראשונה, עכ"ל. והנה לפי דרכו זה גרסתו נכונה דגרים סדרא דקדושה דהיינו סדר תפלה קטנה שסדרו בשביל קדושה זו למאחרים לבוא. ולפי גרסתנו וגרסת רוב הקדמונים קדושה דסדרא משמע דובא לציון כלו נקרא סדרא ופסוקי הקדושה שבתוכו הם קדושה דסדרא. וכן משמע מלשון תשובת רב האי לרב נסים ז"ל הנדפסת בקונטרס קבוצת חכמים דף ק"י „ואשר אמרו לא יאמר קדיש על פחות משלשה פסוקים אין זו הלכה אמורה אלא שכך מצינו בסדרא שאמר ובא לציון ואני זאת בריתי ואתה קדוש ואח"כ וקרא זה אל זה ואמר, ופעמים בבית האבל ובא לציון ואתה קדוש וקרא זה אל זה ואמר, אלא שכבר נקראת תהלה פרשת תהלה לדוד" עכ"ל. וכן משמע מלשון תשובת רב נטרונאי שבסדור רב עמרם גאון דף כ"ד ע"ב „חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיר לומר תהלה לדוד בפסוקי דזמרה ובסדרא (בסדר ובא לציון) ובמנחה שמא יפשע בפעם או בשתים תשתייר אחת בידם וכו' ע"ש. וצ"ע בלשון השואל בקובץ תשובות הרמב"ם ליפסיאה תרי"ט סי' קמ"ה „או יורד ש"צ להתפלל ולא יתפללו לעצמן בלחש כדי שלא תתבטל שורת הסדרא" עכ"ל:

יודע על איזו ברכה קאי דמותר לענות אמן הכ"מ כששומע מפי הצבור אמן. אבל אם אינו שומע מפי הש"ץ הקדיש ואינו שומע מפי הצבור אמן רק מיחיד לבד אינו עונה עמהם (עי' בסי' קכ"ד ובא"ר סי' קנ"ט ובמ"א גם דלא כמ"א סי' נ"ז ועי' במ"א סי' נ"ו ס"ק ה' ע"ש): (ח) לא ימתינו מלענות אמן רק מיד שכלה מפי הש"ץ הברכה יאמרו אמן ואם הש"ץ מאריך בניגון של ואמרו אמן יאמרו הקהל אמן מיד כי הניגון הוי הפסק ודוקא אם מאריך הרבה בניגון (ועיין סי' קכ"ד במ"א וא"ר): (ט) לא יענו אמן חטופה דהיינו האל"ף נקודה בחטף פת"ח וכן לא ימהר לסיים קודם שסיים הש"ץ הברכה וכן לא יענו אמן קטופה דהיינו שמחסר הנו"ן וגם לא יפסיק באמצע המלה ולא יענו אמן קצרה אלא ארוכה קצת כדי שיוכל לומר אל מלך נאמן ויכוין בכל אמן מעניין הדבר שעליו קאי האמן (שם) ולא יאריך יותר מדאי לפי שאין קריאת התיבה ניכר כשמאריך יותר מדאי וכן לא יגביה קולו יותר מהמברך (שם) אבל יגביה קולו לענות בקו"ר (סי' נ"ו): (י) אם יש קצת מהעונין שמאריכין יותר מדאי א"צ להמתין עליהם אמנם יש ליזהר בזה דלא אתי לאנצויי דאיכא טירחא דצבורא (שם וע' א"ר סי' קכ"ח וצ"ע): (יא) יש לעמוד כשאומרים קדיש (וכן כל דבר שבקדושה) ויעמוד עד אמן של אחר יתברך כו' ואמרו אמן (סי' נ"ו וע' א"ר) [כשעה שהחזן אומר קדיש אסור לספר אפי' בד"ת מפני שצריך לכוין הרבה בעניית הקדיש (פ"ח)]:

א וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: ב זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

חזן **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.** אמן **בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ. וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב** (נ"א **קֵץ**) **מְשִׁיחֵהּ.** אמן **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל. בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן:**

קו"ח **יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:**

א) במדבר יד, יז. ב) תהלים כה, ו.

דובר

יתגדל ויתקדש שמיה רבא. כבר באדנו במקום אחר שתכלית האמונה הוא להאמין אשר הנהגת העולם מונהגת מאת ה' עצמו. עד שמתואר כביכול בתואר גדול. ולהאמין כמ"כ אשר שלמותו ית' קדוש ומובדל ונפלא מכל חי. זהו שאנו אומרים יתגדל ויתקדש שמיה שיכירו הכל אשר שמו גדול מלך הנהגתו וקדוש מלך עצמותו. ובמלות שמיה רבא יש מפרשים שמיה רבא פ"ד מאחז"ל אין שמו שלם עד זמן העתיד זהו שם י"ה רבא יתגדל לשם שלם. והעיר פ"ז באבודרהם איך יתכן לומר על אלי שם אחר רבא. לכן מפרש הוא שמיה רבא היינו שמו הגדול יעו"ש: **בעלמא וכו'**. יתכן לבאר דמלת כרעותיה נמשך למאמר יתגדל וכו' שיתגדל שמו הגדול בעולם כרצונו. ויתכן דמלת כרעותיה הוא נמשך למאמר די ברא ע"פ מאחז"ל שברא הקב"ה עולמות והחריבן אמר דין לא הניין לי ודין הניין לי. זהו די ברא כרעותיה דאמר דין הניין לי ולטני בהן:

שלום

וימליך מלכותיה. עפמ"ש לקמן בפי' כי הממלכה שלך. שבזה נעלה מלכותו ית' במה שהיא שלו ואין תלויה בחפץ זולתו. זהו וימליך מלכותיה המלכות שהיא שלו ומתוארת מלכותיה: וזהו כוונת הפייטן הממליך מלכים ולו המלוכה. מבאר מעלת מלכותו יתברך שכל המלכים מלכותם תלויה ברצונו ית' שהוא ממליך מלכים ומלכות הקב"ה שלו היא. שלו המלוכה: **בחייכון** וביומיכון. לכאורה הוא כפל דברים. ומפ' באבודרהם לפי שיתברכו הברכות אז עד שהרבה אמרו ייתי ולא אחמיניה לכן אומרים בחייכון וביומיכון שתהיו מאותן שיאמרו לחיים יעו"ש: **בעגלא** ובזמן קריב. כבר כתבנו שענין הגאולה למעלה מהטבע א"צ המשכת הזמן. זהו בעגלא שיהיה כענין הדבר מהרה בלי המשכת הזמן בגוף העתים. שיהיה למעלה מהטבע. ושיהיה בזמן קרוב שלא יתארך הזמן קודם העתים: **יהא** שמיה רבא מברך לעלם וכו'. יהי שמו הגדול מבורך. שכן נמצא בנוסחאות שונות

עיון

יתגדל. עפ"ה (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים. והקילוס הגדול הזה הוא בקשה להעביר הרשעה מקרב הארץ, כי כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתגדל ומתקדש בעולמו (כלשון רש"י שמות יד, ד) ואז יתוקן עולם במלכות שדי וימליך מלכותיה, וכי הא דמצלינן בברכת קדושת השם לראש השנה ויום הכפורים **כי תעביר** וגו' ותמלוך **אתה** וגו': **שמיה רבא**. שמו הגדול: **בעלמא די ברא**. בעולם אשר ברא: **כרעותיה**. כרצונו, ושב על יתגדל ויתקדש, ושער המאמר—יתגדל ויתקדש שמו הגדול כרצונו, בעולם אשר ברא (הגר"א ז"ל), וראיתו מנוסח **על הכל יתגדל** ויתקדש שמו וגו' בעולמות שברא, כרצונו וכרצון יראיו, שאומרים בהוצאת ספר תורה, וכה בהברת נמשכים כרצונו וכרצון יראיו על יתגדל

תפלה

ויתקדש: **וימליך מלכותיה**. בנוסח הרמב"ם והספרדים מוסיפים כאן **ויצמח פרקניה** (ויצמיח ישועתו) **ויקרב משיחיה**. ובנוסח אבודרהם והתימנים **ויבא קץ משיחיה**, ומפרש ויבא ויחיש: **בחייכון וביומיכון**. הגידול והקידוש הזה יהיה בחייכם ובימיכם—אתם קהל השומעים. וצ"ע אמאי לא אמר **בְּחַיָּנָא וּבְיוֹמָנָא** כדי שלא להוציא את עצמו מן הכלל, עי' מש"כ לעיל בעיון תפלה לשמונה עשרה פיסקא אלהי נצור ד"ה עלינו ועל כל ישראל: **בעגלא**. במהרה, דכתי רשעים מקרוב (איוב כ, ה) מתורגם בעגל, ובתלמוד (ברכות יח, ב) דלעגל קאתית, ובסנהדרין (נב, א) כי היכי דליגרוף לעגל: **יהא שמיה רבא מברך**. הלשון הזה בתרגום ירושלמי (בראשית מט, ב) יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין, ובדניאל (ב, כ) להוא שְׁמֵהּ די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא

חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אמן לְעֵלָּא (בעש״ת טפלים וּלְעֵלָּא מִכָּל) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

קהל קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:

חזן תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאִמְרוּ אָמֵן: קהל א יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

א תהלים קיג, ב.

דובר שלום

מונות מובא באבודרהם בשם שעונין יהי שמו הגדול מבורך הקב״ה מנענע בראשו וכו׳: **צלותהון** וכו׳. צלו היינו תפלה דתפלה מתורגם בכ״מ צלותא. ובעו הוא תרגום של אמרי לשון של תפלה. של בקשה. מה שבקש מתרגם מה את בעי. של תחנה. ואת ההגסך

אחרית לשלום

תושבחתא ונחמתא. משמעתי זקנינו שפירשו נחמה ונחמתא דאין לו שבן פשטי ותגיהים ונחמתא כ׳ שמורת ח׳. והנה מלבד דאין בכתם לשעם טעם המוזכר ברמב״ם ז״ל וכל גדולי הפוסקים. עוסף פ״ז מלת נהם בעברי הוא נהמת הרפס כמו נהם ככפיר.

עיון תפלה

עלמא, כמו במקרא (תהלים קיג, ב) יהי שם ה׳ מברך מעתה ועד עולם, ובסדר אליהו רבא פרק ו׳ יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, וברכות (ג׳ סוע״א) ושם (נא ע״ב) יהא שמו הגדול מבורך: **ויתעלה**. במקרא נמצא ההתפעל פעם אחת (ירמיה נא, ג) ואל יתעל בסריונו, ובנוסח לאל אשר שבת ביוצר **לשבת** ביום השביעי התעלה וישב: **ויתהלל**. כתב המנהיג בשם רב עמרם (בימיו היו אומרים ויתקלס תחת ויתהלל) שיש מקומות שאין אומרים ויתקלס לא מפני שהוא גנאי וכו׳ אלא שיש בקלים שבעה עניני שבח כנגד שבעה רקיעים (וכשיאמר ויתקלס או ויתהלל יהיו שמונה שבחים, ראה לעיל מש״כ בעיון תפלה על יעלה ויבא בשם הגר״א ז״ל), ויש שאומר כיון שמפסיקים באמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך (ר״ל שמפסיקין אחר יתברך כדעת המג״א או״ח סי׳ נ״ו סק״ט) צ״ל ויתקלס (ולדידן ויתהלל), עכ״ל. גם במס׳ סופרים פי״ד הי״ב נחשב ויתקלס בין השבחים, ובפסחים (קיז, ב) לברך לעלה **ולקלס**, ובברכות (ג׳ ע״א) שמקלסין אותו בביתו כך, ועוד בהרבה מקומות בתלמוד ומדרשים. ובקובץ תשובות הרמב״ם ליפסיאה תרי״ט דף כ״א ע״א כתב ר׳ אברהם בנו ז״ל „שמעתי אבא מארי ז״ל היה מונע אותו (אמירת תיבת ויתקלס) לשתי סבות, האחת מפני התוספת עצמה שראוי למנוע אותה והדומה לה, והשנית שהיא מלה משותפת בין העלוי והפכו" עכ״ל. ובסדר השבחים שוים נוסח מחזור ויטרי ונוסח הספרדים ואבודרהם לנוסח אשכנז. ובמחזור לבני רומא ויתנשא ויתעלה ויתהדר ויתהלל. ובסדורי התימנים ויתעלה ויתהדר ויתהלל ויתנשא: **בריך הוא**. בנוסח רב עמרם ובני רומא וספרדים ותימנים ומחזור ויטרי ובהרבה כתבי יד באה נקודת ההפסקה אחר בריך הוא, ובהרבה מהם יצוין לענות כאן אמן, ולפי״ז מפרשים שמיה דקודשא בריך הוא — שמו של הקב״ה; וכן משמע בנוסח על הכל יתגדל ויתקדש ונו׳ שמו של ממ״ה הקב״ה. אבל רבינו יצחק מווינא באור זרוע חלק ב׳ הלכות שבת סי׳ מ״ב כתב „וכן אני המחבר רגיל להתפלל יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא, בכאן אני מפסיק באתנחתא, והדר אני מתחיל בריך הוא לעלא מן כל ברכתא, ורוב המתפללים שמיה דקודשא בריך הוא ומפסיק כאן באתנחתא והדר מתחילים לעלא מן כל ברכתא ומניחים הצבור לומר אמן באמצע דמנהג שוטים הוא זה ואין ראוי לעשות כן" עכ״ע, ולפי״ז הוא מפרש בריך הוא לעלא ונו׳ בריך הוא למעלה מכל הברכות וכו׳ וכמו שנאמר (נחמיה ט, ה) ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה, וכן פסק המג״א באו״ח סי׳ נ״ו סק״ה עיי״ש: **לעלא**. במחזור לבני רומא ובנוסח התימנים אומרים לעלא לעלא שתי פעמים בכל השנה: **ונחמתא**. בתרגום ירושלמי (בראשית מט, א) די יתני להון קץ ברכתא ונחמתא וכו׳ סברין דהוא גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא. ובתרגום (יואל ב, יד) ויקבל ברכן ונחמן, ובמדרש שה״ש פסוק סמכוני באשישות ועכשו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהן חולין מן השעבוד אין מבקשין לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות. ר׳ ליפמן בספר הנצחון סי׳ קי״ג כתב „ומה שאנו אומרים ונחמתא שמעתי שקדמונינו פרשו שכל הנחמות אשר אנו מצפים לראות שעתידים ישראל לומר שיר ושבח חדש להקב״ה דכתיב (ישעיה מה, כו) ומסיים על אותה נחמה (שם מב, י) שירו לה׳ שיר חדש תהלתו מקצה הארץ, ועתה אנחנו אומרים שיתהדר ויתעלה לעלא אף מן כל אותו שבח של נחמתא" עכ״ל, כלומר למעלה מן כל שירות הנחמה אשר תושרנה לעתיד לבוא. **ואומר** עוד כי בלשון ערבי השרש נחם הוראתו שירה וזמרה: **דאמירן בעלמא**. שנאמרו בעולם עד היום הזה: **צלותהון ובעותהון**. לשון תרגום אונקלוס (בראשית מח, כב) בצלותי ובבעותי — בתפלתי ובבקשתי: **קדם אבוהון די בשמיא**. לפני אביהם שבשמים.

ופי׳

חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

קהל עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:[א]

חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בעשי"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

א תהלים קכא, ב.

דובר שלום

מתרגם ית בעותך. על אנא. אנא ה' מתרגם בבעי מנך ה': **יהא** שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו וכו'. לפי שמצינו ענין השלום גם במיתה ע"ד שנאמר בשלום תמות. לכן מבקשים שיהא שלמא רבא משמיא וחיים: **ואמרו** אמן. ענין אמירת אמן שהקפידו מאד חז"ל באמירת אמן גדול מן המברך לפי שיש ענינים שאין נחלטים להיות קיומן ודאי עד שהמה נאמרים בהחלט ע"י דבור הפה כמאחז"ל ברית כרותה לשפתים. לכן כשאומרים אמן מחליטים ענין הברכה שברכו שיהיה כך ומועיל לקיום הענין. לכן גדול העונה אמן יותר מן המברך לפי שהוא מחליט שיתקיים ברכת המברך. ובחרו במלת אמן ולא בשארי מלים המורות על הקיום כמו יציב. נכון וכדומה. עפמ"ש ספרי אמת דמלת אמ"ן עולה בחשבון צ"א כמספר שילוב הוי' א"ד שהוא ציור של רחמים המקיים העולם. ובדרך רמז גם אותיות אמ"ן עצמן מורות על קיום החלטי **א** הוא אות הבלתי משתנה בתמונתו בין מלמעלה למטה ובין מלמטה למעלה. מ"ם. נו"ן. הם בלתי משתנים בקריאתם בין כסדרן ובין למפרע. וזולתם לא נמצא כן בכל הא"ב זולת אות וי"ו שגם הוא נקרא ישר והפוך בשוה. לכן מצינו לפעמים אמ"ן ואמ"ן להוסיף גם הוי"ו שיהיה יחד כל אותיות הקיימים בלי שינוי להחליט הענין וקיומו בלי שינוי:

אחרית לשלום

נוהמת יה. וינהום ויאחז טרף. רק הפייטן באקדמות אומר נהים כל חיל שמיא מקלסין. וגם בזה אין הוכרע דיתכן עפ"י מאמר חז"ל לברך על הרעה כשם שמברכים על הטובה. וזהו נהים גם על נהמת הרעה כל חיל שמיא מקלסין כמו על הטובה. ובעל הכתב והקבלה מביא בשם פלעסנער דלשון ערבי ונהמתא לשון תפארת והלול. ובלקוטי פרדס מרש"י ז"ל מצאתי פירושו עפ"י מאמר חז"ל שמעתי ב"ק שמנהמת כיונה ואומרת אוי לי שהחרבתי את ביתי וכו' ועל כן אנו אומרים ונחמתא שלכך הוא כביטול נחמה ע"ז הלשון יעו"ש:

עיון תפלה

ועי' מרדכי תענית סי' תתקפ"ו תתקבל צלותנא ובעותנא קדם אבונן די בשמיא, וכ"ה בסדור מנהג טריפולי. ובנוסח הרמב"ם התקבל צלותהון והתעבד בעותהון וצלותהון ובעותהון דכל בית ישראל וגו'. וכ"ה נוסח התימנים אך בלשון נכח צלותכון ובעותכון: וחיים עלינו. בנוסח רב עמרם וחיים על כל ישראל. ובנוסח בני רומא וחיים טובים על כל ישראל. ובמחזור ויטרי וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל. ובנוסח הרמב"ם יהא שלמא רבא וסיעתא ופרקנא מן שמיא עליכון ועלינא ועל קהלהון דישראל. ובנוסח התימנים יהא שלמא רבא מן שמיא וסיעתא ופרקנא ורְוָחָא והנא וחסדא ורחמי עליכון ועלינא ועל כל קהלהון דכל בית ישראל לחיים ולשלום. ובנוסח הספרדים יהא שלמא רבא מן שמיא חיים ושבע וישועה ונחמה ושיזבא ורפואה וגאולה וסליחה וכפרה ורֶוַח והצלה לנו ולכל עמו ישראל: עושה שלום. בנוסח רב עמרם הוא יעשה שלום על כל ישראל. ובמחזור רומא הוא ברחמיו יעשה שלום על כל ישראל אמן. ובמחזור ויטרי הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן, וכ"ה ברמב"ם אך בחסרון מלת ואמרו, וכ"ה בנוסח הספרדים אך בתוספת מלת עמו:

[הערה. כתבו התוס' (ברכות ג' ע"א) ד"ה ועונין מכאן יש לסתור וכו' גם מה שאומרים העולם דלכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא ע"כ נתקן בלשון תרגום שלא **יבינו** המלאכים ויהיו מתקנאים בנו, וזה אינו נראה. שהרי כמה תפלות יפות שהן בלשון עברי, אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושא ואיהא שמיה רבא דבתר אגדתא שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כלם לשון הקדש לכך תקנוהו בלשון תרגום שיהיו הכל מבינים שזה היה לשונם, עכ"ל. ונראה שעקר תקנתו היה בלה"ק וכך אמרוהו בארץ ישראל שגם השתמשו בלה"ק לכל דברים שבקדושה מדתני ר"מ בירושלמי (שקלים פרק ג' סוף הלכה ה') כל מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר בלשון הקדש ואוכל פירותיו בטהרה וקורא ק"ש בבקר ובערב יהא מבושר שבן עוה"ב הוא, ולזה מצאנו שחכמי ארץ ישראל היו אומרים יהא שמו הגדול מבורך בלה"ק, כמו ר' יוסי בברייתא דברכות (ג' ע"א) ותנא דבי אליהו בסא"ר בפרקים ו' ז' י"ז כ' כ"ב, ובברכות (כ"א ב') הבעיא להו היינו לבני ישיבת ארץ ישראל, ותלמידי ר' יוחנן היו חכמי א"י כי ר' יוחנן היה ראש ישיבת טבריה, ולפיכך אמרו בלה"ק. ובבבל העתיקוהו ללשון ארמית השפה המדוברת בפי כל העם. ור' יהושע בן לוי שאמר (שבת קיט, ב) יהא שמיה רבא מברך בלשון ארמית אמר כך בהיותו בבבל שהרי לוי אביו היה בבבל בימי ר' חנינא ב"ח (כתובות קג, ב). ובספרי ריש האזינו פסוק כי שם ה' אקרא ומנין לאומר יהא שמיה רבא מברך (פי' סוטה לט, א) שעונין אחריו לעולם ולעולמי עולמים ת"ל הבו גדל לאלהינו,

בימים שאין אומרים תחנון אין אומרים **תפלה לדוד** רק מתחילין מן **בית יעקב** וגו'. ובימים שאין אומרים גם אל ארך אפים גם בית יעקב אין אומרים רק שיר בו' יום:

תְּפִלָּה לְדָוִד הַטֵּה־יְיָ אָזְנְךָ עֲנֵנִי כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנִי: שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע עַבְדְּךָ אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ: חָנֵּנִי אֲדֹנָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל־הַיּוֹם: שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי־אֵלֶיךָ אֲדֹנָי נַפְשִׁי אֶשָּׂא: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: הַאֲזִינָה יְיָ תְּפִלָּתִי וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתָי:

א תהלים פו.

עיון תפלה

פתח בלשון ארמי וסיים בלה"ק? נראה שס"ס יש כאן, וצ"ל כלו בלה"ק. — והשם קדיש המיוחד להשבח הזה באשר לא מצינו זכרו בתלמוד ומדרשים, נראה שהותחל להקרא כך אחר חתימת התלמוד בימי רבנן סבוראי או בתחלת ימי הגאונים, ונזכר ראשונה במס' סופרים פרק ט"ז הלכה י"ב ופרק י"ט הלכה א' וי"ב ופרק כ"א הלכה ו'. **וקדיש** הוא בעברית **קדוש**, פירוש שבח קדוש, גדול ורם ונשגב ומרומם על כל השבחים, שהרי עלה על דעת הגמ' (ברכות כא, ב) לומר לכל אין מפסיקין (בתפלת י"ח) חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק:

והקדיש שאומרים אחר הלמוד בתורה שבע"פ נקרא **קדיש דרבנן**, בשביל שמוסיפין אחר דאמירן בעלמא על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון. נוסח אשכנז ידוע. ובנוסח רב עמרם ומחזור ויטרי לא נזכר הקדיש הזה כלל, נראה שהיא תקנה מאוחרת שלא נתפשטה עדיין בימיהם ובמקומם. ונוסח הרמב"ם בסדר תפלה **על רַבָּנָן** (קיצור תלמודי מן **רַבָּנָנָא** בעברית **רַבָּנֵינוּ**, וכן **מָרָן** קיצור מן **מָרָנָא** בעברית אדוננו) ועל תלמידיהון ועל תלמידי תלמידיהון דעסקין באוריתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא להון ולכון חנא וחסדא ורחמי וסיעתא **ורְוָחָא** מקדם אבוהון די בשמיא ואמרו אמן. ובנוסח התימנים על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון וגו' (כמו ברמב"ם) יהא לכון ולנא חנא וחסדא ורחמי מן קדם אבונא דבשמיא וא"א. ובמחזור לבני רומא על ישראל ועל רבנן וגו' (כמו ברמב"ם) ולכון שלמא וחנא וחסדא ורחמין ומזוני רויחין מן קדם **מָרָא** שמיא (לה"כ דניאל ה, כג) וארעא וא"א. ונוסח אבודרהם על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל תלמידי תלמידיהון דעסקין באורייתא קדישתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא חנא וחסדא ורחמי (וזה יותר מדויק מיתר הנוסחאות שמלת יהא נמשכת למלת על שהתחיל בה, וליתר הנוסחאות צריכים לפרש כך, יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה — על ישראל ועל רבנן וגו', כדרך שאומר הש"ץ בברכת קדושת השם למוסף ר"ה ויוה"כ ובכן יתקדש שמך וגו' על ישראל עמך וגו', באופן שהוספת על ישראל איננה עומדה בפני עצמה בתור ברכה לתלמידי חכמים אלא נמשכת להתחלת הקדיש, ומשהזכירן נרכן) מן קדם מרא שמיא וארעא. וא"א. ובנוסח הספרדים על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון דיתבין ועסקין באורייתא קדישתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא לנא ולהון ולכון שלמא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדם אלהא **מָרָא** שמיא וארעא וא"א:

והתחלת קדיש דרבנן שוה להתחלת קדיש פשוט, מלבד בנוסח הרמב"ם והתימנים מתחיל הקדיש באותה ההתחלה שמתחילים האשכנזים את הקדיש שאחר קבורת המת ואחר סיום מסכת והספרדים גם בתשעה באב יתגדל ויתקדש שמיה רבא **דְעָתִיד לְחַדָּתָא** עלמא **וּלְאַחָיָא** מֵיתַיָא **ולמפרק** חַיַּיָא **וּלְמִבְנֵא** קרתא ירושלם **לְשַׁכְלָלָא הֵיכְלָא** קדישא ולמעקר פלחנא נוכראה מן **ארעא וּלְאָתָבָא** פלחנא דשמיא לאתריה **בזיויה ויחודיה** (ונוסח התימנים בהדריה **בזיויה ויקריה**) וימליך מלכותיה וכו'. ובסדור **רב** עמרם דף כ"ה ע"א „וכשמסיימין לקבור את המת לאחר שאומר צדוק הדין אומר השליח צבור יתגדל ויתקדש שמיה **רבא בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחיא מיתיא ולמבני קרתא דירושלם ולשכללא היכלא ולמעקר פלחנא נוכראה** מארעיה **ולאתבא פלחנא** קדישא **דשמיא לאתריה וימליך** קב"ה **מלכותיה ויקריה בחייכון** וגו'" עכ"ל. ובנוסח ההסכמה לספרדים — **דהוא עתיד לחדתא עלמא ולאחיא מיתיא ולשכללא היכלא ולמפרק חייא ולמבני קרתא דירושלם** ולמעקר **פלחנא דאליליא מארעא** (ר"ל מכל העולם כלו, כמו"ש (ישעיה ב, יח) והאלילים כליל יחלף) **ולאהבא פלחנא** יקירא דשמיא להדריה **וזיויה** ויקריה **בחייכון** וגו'. ונוסח אבודרהם — **דהוא** עתיד **לחדתא** עלמא ולשכללא **היכלא ולמפרק חייא ולאחיא** מיתיא ולמבני **קרתא דירושלם** ולמעקר פלחנא נוכראה מארעא **לאתבא פלחנא** קדישא דשמיא להדריה **וזיויה** בחייכון וגו'. ובמס' סופרים פי"ט הלכה י"ב ואין אומרים בעלמא דעתיד להדתא אלא על התלמוד ועל הדרש, ר"ל ולא אחר קבורת המת ולא בט"ב כמנהג הספרדים:

בְּיוֹם צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי: אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים ׀ אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: כָּל־גּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ ׀ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ: הוֹרֵנִי יְיָ דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ: אוֹדְךָ ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם: כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה: אֱלֹהִים ׀ זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם: וְאַתָּה אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי תְּנָה־עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־אֲמָתֶךָ: עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְיָ עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי:

[א] בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְיָ: [ב] כִּי כָּל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

[ג] יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד:

[ד] שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ: אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ: אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים: בָּרוּךְ יְיָ שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם: נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ: עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

שיר של יום

כתב הגאון יעב"ץ מנהג ק"ק אשכנזים ופולין לומר אח"ז שירי הלוים של כל יום ובספר זכרון ציון כתב בזה הלשון. מצאתי כתוב בספר חרדים בשם הרמב"ן ז"ל זכור את יום השבת לקדשו. מתבת לקדשו למדו רז"ל מ"ע מתרי"ג מצות. והיא אמירת קידוש בשבת. אבל עיקר של פסוק מיירי בכל הימים. ולכן לא יהיה זה זכרון שבת בכל הימים. וכשמונה הימים לא יהיה מונה כמנהג האומות אלא אחד בשבת שני בשבת וכו' עכ"ל. וכתבו תלמידי האר"י ז"ל ככה יאמר:

בראשון בשבת **היום יום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:**

ויכוין שיאמר בו באותו יום הארת תוספת נשמה יתרה משבת העברה:

כד לְדָוִד מִזְמוֹר לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְיָ וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ:

א) ישעיה ב, ה. ב) מיכה ד, ה. ג) מ"א ח, נז, נח, נט, ס. ד) תהלים קכד.

עץ יוסף

הארץ. היא כלל כל הארץ כמו את השמים ואת הארץ ותבל היא מקומות הישוב לפיכך אמר גם הארץ ומלואה וגם תבל ויושבי בה: **על ימים**

ענף יוסף

לדוד מזמור. מעלת שיר שהיו הלוים אומרים בבית המקדש שאנו אומרים אחר התפלה יבואר בתוספת זוהר סוף ח"ק ג' דף שו ע"ב סי' י"ב וז"ל צו את בני ישראל את קרבני לחמי דתקנו מארי מתני' קרבנין בצלותא מסטרא דימינא דתמן אית חסד כהן. ותקנו זמירות דאינון שיר דלוים אמתרייהו מסטרא דגבורה ע"כ:

עיון תפלה

שיר של יום. המנהג לומר בכל יום המזמור שהיו הלוים אומרים בביהמ"ק דבר יום ביומו. מקורו במס' סופרים

נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר ׀ לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁיו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה: הוֹשִׁיעֵנוּ ׀ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם ׀ וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ ׀ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ ׀ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן ׀ וְאָמֵן: קדיש יתום

בשני בשבת היום יום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

ויכוין שישאל בו הלאת כוח יתרה של שבת העברה:

מח שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב:

א) תהלים קו, מז. ב) שם שם מח. ג) שם קלה, כא. ד) שם עב, יח. ה) שם שם יט.

עץ יוסף

ועל נהרות. שמוך לימים ונהרות כמו ועליו מטה מנשה ואמרו כי אין ישוב בעולם רחוק מן הים שמונה עשר יום וזה לתועלת הלחות לברואים וכן הנהרות לתועלת הברואים וזה כמו שאמר לשבת יצרה שכונן אותה כדי שיהיו הדורים בה: נקי כפים. הזכיר שלשת תכונות האדם בפסוק זה המעשה והדבור והמחשבה ובשלשתם יהיה האדם שלם שיהיה נקי במעשיו ובר בלבבו ונאמן בדבורו: אשר לא נשא לשוא נפשי. דרך משל ובפירוש נפשו בוי"ו קרי והוא מאמר הא-ל כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ונפשו הוא שמו וכן אמר נשבע ה' צבאות בנפשו. וכתוב נפשו בוי"ו רוצה לומר אפילו נפשו של הנשבע לא ישא לשוא: ישא. יקח וכן בפירוש כמו וישאו להם נשים מואביות על דרך קח נא ברכה מאת עבדך: דורשו. כן כתוב כנגד דוד שהוא דרך כלל לשון יחיד וקרי לשון רבים דורשיו כנגד הפרטים והם ישראל שהם רבים: יעקב. הם בני יעקב כי זרע יעקב נקראים בשמו יעקב כמו ואתה אל תירא עבדי יעקב ואחרים זולתו ואין צריך לחסר מלת אלוה או זרע כמו שפירשו המפרשים: שאו שערים. הדרש ידוע ולפי דרך הפשט נראה כי הוא דרך משל כמו ירעם הים ומלואו יעלוז שדי וכל אשר בו וכן אמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם כי כבוד גדול תקבלו היום שיבא בכם מלך הכבוד ולפי ששכן הכבוד על הארון בין שני הכרובים קראו בשם ה' ומלך הכבוד וכן אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים וכן נקרא אדון כל הארץ וכן אמר עליו קומה ה' שובה ה' וכן אמר עליו עלה אלהים בתרועה. וכתב הראב"ע כי אמר פעם שנית שאו שערים ראשיכם ויבא מלך הכבוד רמז לשוב הכבוד בבוא הגואל כי לא היה כבוד ה' בבית שני ולא הזכיר גבור מלחמה בעבור וכתתו חרבותם לאתים והארץ תשקוט מכל מלחמה: ואמר פתחי עולם לפי שעד עתה נסע הארון ממקום למקום ועתה הכניסוהו במקום שיהיה שם לעולם לפיכך אמר פתחי עולם וכן אמר מכון לשבתך עולמים: שערים. שער יקרא האסקופות עם המזוזות כמו שהוא ופתח יקרא מה שנשאר מן השער מן הדלתות ולחוץ ולכן נקרא פתח שהוא נפתח תמיד (מכלל יופי): שיר מזמור כו'. זה המזמור אמרו בני קרח על ימות המשיח: גדול ה' כו'. והיכן הוא גדול ומהולל: בעיר אלהינו. כשיבנה ירושלים אזי שם יגדלוהו וירוממוהו כל בשר: יפה נוף. ידוע הוא כי הישוב נחלק לשבעה חלקים והחלקים האלה נקראו בלשון הקדש נופות ובלשון ערבי איקלימים. אמר כי כל אדם שילך מנוף אחד לנוף אחר יחלה בהשתנות האויר. והאויר כל ארץ ישראל כל שכן אויר ירושלים היה יפה נוף והיה משוש כל הארץ כי אפילו החולים היו באים שם ונתרפאו כי אוירה ממוזג וטוב: הר ציון ירכתי צפון. כי ציון הוא בצפון ירושלים: קרית מלך רב. מלך גדול. והוא דוד. או אמר רב על מלך המשיח:

אלהים

עיון תפלה

סופרים פי"ח ה"א לפיכך נהגו העם לומר מזמורים בעונתן, דתנינן התם (תמיד פ"ז מ"ד) השיר שהיו הלוים אומרים בביהמ"ק וכו' שכל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן ע"כ

אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב׃ כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו׃ הֵמָּה
רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ׃ רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ בְּרוּחַ קָדִים
תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ׃ כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ | כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר־יְיָ צְבָאוֹת בְּעִיר
אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה׃ דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ׃
כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃ יִשְׂמַח | הַר־
צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ׃ סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׃
שִׁיתוּ לִבְּכֶם | לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן׃ כִּי זֶה |
אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃ הושיענו וכו׳, ק״י.

בשלישי בשבת היום יום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:
ויכוין שיפול בו הפכת כוח יתרה משנת הענרה:

פב מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ עַד־מָתַי
תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי
וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃ פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃ לֹא יָדְעוּ | וְלֹא יָבִינוּ
בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן
כֻּלְּכֶם׃ אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ׃ קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה
הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם׃ הושיענו וכו׳. ק״י.

עץ יוסף

אלהים בארמנותיה. שהרי יש להקב"ה ערים וארמנות שהם יותר חזקים. והקב"ה שוכן בארמנות ירושלים מזה יודע כי אלהים למשגב: **המלכים** נועדו. המלכים אשר עם גוג עשו יום מיועד ועברו אז לבא על ירושלים: **המה ראו**. והמה כאשר ראו שאלהים בארמונתיה כן תמהו כו': **שם**. בירושלים: **ברוח** קדים. אשר היא העזה שברוחות בה תשבר אניות של חיל גוג ומגוג הבאים דרך ים תרשים: **כאשר**. יאמרו ישראל ביום ההוא כאשר שמענו מפי הנביאים שהתנבאו על מפלת גוג ומגוג כך ראינו בעיר ה' צבאות. נקרא ה' צבאות על שהוא ה' על צבא מעלה וצבא מטה: **יכוננה**. את ירושלים יכונן להיות עומדת על כנה ובסיסה עד עולם ועד: **דמינו**. וקוינו: **אלהים**. אל חסדך לראות תשועתך זו: **בקרב** היכלך. **כשמך** אלהים. כמו שהיה שמך בפי הנביאים המתנבאים העתידות כן יהיה התהלתך על קצות הארץ. כשיראו שנתקיימו יהיו משבחים לשמך ואומרים. **צדק** מלאה ימינך: **ישמח** הר ציון. ביום הישועה ישמחו שוכני הר ציון: **תגלנה** בנות יהודה. הערים אשר סביבות ירושלים שהם כבנות לה: **למען** משפטיך. שתעשה בגוים על ירושלים: **סובו** ציון. כך יאמרו לעתיד איש אל אחיו לכו סביב לציון והקיפו אותה וראו ביפי בנינה וספרו מגדלים אשר בחומה: **שיתו** לבכם לחילה. לחומה הקטנה אשר סביב חומה הגדולה: **פסגו** ארמנותיה. שהם ראו ארמנותיה שהם גבוהים נראים כמו פסגה: **למען** תספרו. את יפיה: **לדור** אחרון. כלומר דור אל דור שלא ראו כל ימיהם בנין יפה כירושלים: **כי** זה אלהים אלהינו. כי לפי שהוא אלהינו תהיה לנו הטובה הגדולה הזאת: **הוא** ינהגנו על מות. עולמות עולם ועד:

מזמור לאסף. זה המזמור נאמר על הדיינים המעוותים דין דל ויתום ונשאת פני רשע. אמר הנה. **אלהים** נצב בעדת אל. הם הדיינים לראות אם אמת ישפוטו: **בקרב** כו'. יושב בקרב הדיינים וכאלו ישפוט עמהם. **ועד** מתי תשפטו עול: **תשאו**. ענין חנופה. וכן (משלי יח, ה) שאת פני רשע: **שפטו** דל ויתום. עשו משפט יתום שאין עוזר לו שלא יוכל לדבר ואין לו אב שידבר בעדו: **עני** ורש הצדיקו. אם זכאים הם בדין אל תהפכו לחובה: **פלטו** דל ואביון. בראשון אמר שפטו דל. על ממון. ואח"כ אמר פלטו דל שלא יעשקוהו בגופו: **לא** ידעו כו'. המשורר מוכיח את הדיינים הלוקחים שוחד כאלו לא ידעו ולא יכירו את הדין ובחשיכה הולכים כי השוחד יעור עיני חכמים עד שבשביל עון זה ראוים הם שימוטו מוסדי הארץ שעל הדין קיים העולם: **אני** אמרתי. אמר בשמים ה' הנה כאשר נויתי אתכם על הדינים אמרתי אז שבעבורם תהיו כמלאכים ולא תשלוט בכם המיתה: **ובני** עליון. כפל הדבר במ"ש: **אכן**. באמת הואיל ואין אתם נזהרים בה תמותו כמו שמת אדם הראשון על שלא נזהר במצותי: **ובאחד** השרים. העושקים דלים הרוצצים אביונים. כי על פי רוב יד השרים במעל הזה: **קומה** כו'. הואיל ואין דין למטה שפוט אתה דין עני ואביון: כי אתה

ברביעי בשבת היום יום רביעי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

ויטין סיבוא בו האדם לוח יסרם משבת הבאה :

צד אל־נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שפט הארץ השב גמול על־
גאים: עד־מתי רשעים | יי עד־מתי רשעים יעלזו: יביעו ידברו עתק
יתאמרו כל־פעלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרגו ויתומים
ירצחו: ויאמרו לא יראה־יה ולא־יבין אלהי יעקב: בינו בערים בעם וכסילים
מתי תשכילו: הנטע אזן הלא ישמע אם־יצר עין הלא יביט: היסר גוים הלא
יוכיח המלמד אדם דעת: יי ידע מחשבות אדם כי־המה הבל: אשרי הגבר
אשר־תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע
שחת: כי | לא־יטש יי עמו ונחלתו לא־יעזב: כי־עד־צדק ישוב משפט
ואחריו כל־ישרי־לב: מי־יקום לי עם־מרעים מי־יתיצב לי עם־פעלי און: לולי
יי עזרתה לי כמעט | שכנה דומה נפשי: אם־אמרתי מטה רגלי חסדך יי

עץ יוסף

אתה הנהל כו'. הלא אף בכל גויי הארץ תאהב העמים דכאי הרוח והנהלתם לך לנחלה. לזה שפוט את משפטם:

א נקמות ה'. אתה ה' היכול על הנקמות לכן אתה האל הופיע נקמות בקחת נקם מהזרים: הנשא. הראה רוממותיך והשב גמול עליהם שהם מתגאים: עד מתי רשעים ה'. אתה ה' השופט עד מתי רשעים יהיו בעולם. כלומר כי תאריך להם בשם ה'. ושמא תאמר כי ראוי הוא שאהיה מאריך להם על כי אין זכות כעת לישראל. הלא יש שטנה גם ע"ז. והיא. עד מתי רשעים יעלוזו. והוא כי הלא דרכך ה' שבשמוח איש על נפילת שונאו אתה משיב אפך מעל הנופל ושמתו על השמח כמ"ש בנפול כו' פן יראה ה' כו' והשיב כו' והלא בזה תראה רשעים יעלזו על נפילתנו ומהראוי תשיב מעלינו אפך ותשב עליהם גמולם: יביעו. ענין אמירה. ועוד אמר ידברו. הכפל לחזק. כלומר כי תמיד הם מדברים נגדך נבזות: עתק. דבר עתק וחזק: יתאמרו. יתגאו ויתגדלו נגדך: עמך ה'. הם הבלתי קרובים בעצם אליך רק היותם נקראים על שמך. ידכאו ובראותם שלא תפקוד נכנסו יותר. ונחלתך הם הקרובים אליך קדושים אשר בארץ הנקראים נחלה. שהם הצדיקים. יענו ובראותם שעל אלה לא תפקוד יגעו גם במי שנתייחדת לדיין היא אלמנה. כי אתה ה' דיין אלמנות. ובראותך שלא תקום יגעו גם במי שהוא אהוב הוא הגר. כמד"א ואוהב גר כו'. ובראותם שלא תפקוד עליהם יגעו גם במי שאתה מיוחד לו לאב הוא היתום וזהו. ויתומים ירצחו. אשר אתה ה' אבי יתומים. ובראותם שלא תפקוד גם אז נמנו ונמרו. ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב. מעשה ידי אדם: בינו. אתם השוטים שבעם תנו לב להבין: הנוטע. הלא בודאי הנוטע אוזן הוא ישמע כאשר יביעו ידברו עתק. כי אם היתה השגת השמע נעלמה ממנו איך ברא האוזן כלי השמע: אם יוצר עין. אם אמנם הוא יוצר העין הלא בודאי לא נעלמה ממנו השגת הראות ובודאי הוא רואה המעשה אשר עם ה' ידכאו. ושמא תאמרו א"כ למה יסבול את הוה כי און וידברו עתק ופועלי רע את ישראל ולא ייסרם. אל תתמהו. כי הלא היוסר גוים את כרעה וזולתו האם לא יוכיח את אלו. ובודאי כבשי דרחמנא למה לכו כי המלמד אדם דעת: כי ה' יודע. מחשבותם בהם חושבים אם ה' יודע ורואה כל למה יניח לייסר עמו: כי המה הבל. כי לטובת עמו עשה את זאת. כי אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. ומתורתך תלמדנו. כי לטובה תיסרנו. כלומר כן כתוב בתורה כאשר ייסר איש את בנו (כן) ה' אלהיך מיסרך. וכן אמר למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך: להשקיט. בכדי להשקיט לו מן ימי רע הם ימי גיהנם: עד יכרה. עד יתן לב לראות חפירת השחת להוריד בה את הרשע לגיהנם. כי כשאדם בהרווחה נותן לב לראות מפלת שונאו ולא כן כשאינו בהרווחה: כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו כו'. נגד עמך ידכאו ונחלתך יענו: כי עד צדק ישוב משפט. משפט יסורים עליו יבוא וישוב ויבוא עד כי ישאר מוצדק וזכאי: ואחריו. אחרי כלות המשפט ישובו כולם להיות ישרי לב. כי העון נתמרק ולא יוסיפו עוד לחטוא בראותם כי המשפט מעותד לבוא: מי יקום לי. מי הוא המקים אותי בהלחמי עם מרעים הלא אין נאל ידי: ולולי. אם לא היה לי ה' לעזרה היתה נפשי שוכנת בשעה מועטת במקום השתיקה והוא הקבר: אם אמרתי. כאשר אני רואה עצמי בסכנה ואחשוב שכבר מטה רגלי לנפול. הנה חסדך ה' ישען אותי להשאר עומד:

יסעדני: ברב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך כסא הוות
יצר עמל עלי חק: יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו: ויהי יי לי למשגב
ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם | את אונם וברעתם יצמיתם
יצמיתם יי אלהינו: צה לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה
בזמרות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים: הושיענו וכו', ק"י.

בחמישי בשבת היום יום חמישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

ויכוין שיצא בו הארת רוח יתרה משבת הבאה:

פא למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב:
שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל: תקעו בחדש שופר
בכסה ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות | ביהוסף
שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע: הסירותי מסבל שכמו
כפיו מדוד תעברנה: בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך על
מי מריבה סלה: שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי: לא יהיה
בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר: אנכי | יי אלהיך המעלך מארץ מצרים

עץ יוסף

ברוב שרעפי. ומחשבותי. **בקרבי**. מתי אל נקמות תופיע לנקום נקם: **תנחומיך**. על כעסך בעמלק שכתבת בתורה כי יד על כס יה וגו'. **ישעשעו** נפשי. כי אמרת כי לא תחבר אותיות י"ה משמך עם אותיות ו"ה להיות השם שלם. עד תנקום נקמתנו שאורית שבטוחים אנו בדור דור לעשות זכיות מספיקים לחבר אותיות ה'. ובזה ישעשעו נפשי כאמור. **היחברך**. מקלת שמך נמקלתו: **כסא הוות**. של אומה זולתנו כאשר נעשה אנחנו. והוא כי ישראל על ידי צדק ומשפט יכינו כסאו יתברך ונתקנת אל"ף של כס ועל ידי כן מתחבר ו"ה עם י"ה. אך כסא הוות האם יחברו שמך. והלא כסא הזרים ומשפטו היא הוותו. **יוצר** עמל עלי חוק. כי יצרו וימציאו לעמך עמל על שמרם חוק התורה. ואתה אדרבה שמירת חקיך היא העומדת לחברך. ומי יתן טהור מטמא: **כי יגודו**. כי יחד יבואו גדודים: **על נפש צדיק**. להמיתו. ואם לא יאבה. **ודם** נקי ירשיעו. כי יהרגוהו. **וישב** המשורר וידבר על לב בני ישראל הגולים ואומר הנה בה' בטחתי וייטיב אתכם מאשר ראו עיני. כי הנה ויהי ה' לי למשגב. שהצילני מיד פרעה: **ואלהי** לצור מחסי. שהצילני מיד מצרים. שהיה מלך קשה ואומה קשה כמאחז"ל ולא עוד אלא נס וישב עליהם את אונם. שהאון ועמל שחשבו על ישראל להטביעם אותם במים כמו שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. שב עליהם שהם נטבעו בים. כך הזרים האלה גם הם: **וברעתם** יצמיתם. נשיבה רוה"ק בפם כל ישראל כאלו הם המדברים ואומרים יצמיתם ה' אלהינו. כמחזקים ועונים אמן על הדבר: **על הגתית**. כלי ניגון הבא מגת: **הרנינו**. בפה: **עוזנו**. שהוא לנו למעוז וחוזק: **הריעו**. בשופר: **שאו זמרה**. הרימו בפה קול זמר: **ותנו**. קול על התוף וכנור שקולו נעים: **בחדש**. בהתחלת החדש. ר"ל ביום הראשון תקעו שופר: **בכסה**. בזמן המיוחד להיות בו יום חג והוא ר"ה: **כי חק**. התקיעה ההיא היא חוק גזרת המקום על ישראל כי הוא יום המשפט ובא התקיעה לזרז על התשובה לזכות במשפט: **עדות**. ביום הזה שמו עדי הזהב על יוסף כמ"ש בראשית מא, מב) וישם רביד הזהב על צוארו. כי אחז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורים: **בצאתו**. בעת שיצא למשול על ארץ מצרים: **שפת**. אז היה יוסף משתבח לומר שפת לשון אשר לא ידעתי מעולם הנה עתה אשמע ואבין כי אז"ל שבא גבריאל ולמדו שבעים לשון לפי שכתוב בנימוסי מצרים שאין למשול בהם כי אם המכיר בכולן: **הסירותי**. אמר במקום ה' בזה היום הסירותי מסבל שכמו של ישראל כי אחז"ל בר"ה בטלה העבודה מאבותינו במצרים: **כפיו מדוד**. בטלתי מהם מעשה הסדרות. שהיו המצרים משימים מלאכת האנשים לנשים ומלאכת הנשים לאנשים: **בצרה**. בעת הצרה כשקראת אני הוצאתיך ממנה: **אענך**. עניתיך במה שהייתי מסתיר ממך הרעש בעת עברכם בים והיה על המצרים לבדם שנאמר קול רעמך בגלגל (תהלים עז, יט): **אבחנך**. ר"ל עם כי היה גלוי וידוע לפני שתחטא במי מריבה עכ"ז עניתיך בעברך במי הים: **סלה**. ר"ל וכ"כ עד עולם דרכי להושיע בעת צרה עם כי גלוי לפני שיחטא בדומה לה: **שמע עמי**. אמרתי מאז שמע עמי והנה התרה לשמוע אמרי: **ישראל**. ר"ל כי אם תשמע לי אתה ישראל: **אנכי**. ר"ל הנה הלא אני המעלך מארץ מצרים וידי בכל משלה וכזה

הכתב

הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ: כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל־צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי: מְשַׂנְאֵי יְיָ יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם: וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ: הושיענו וכו׳, ק״י

בששי בשבת היום יום ששי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

ויטין שיבא בו הארת נשמה יתרה משבת הבאה:

פי׳ עץ יוסף על המזמור ה׳ מלך המנא לעיל בפסוקי דזמרה:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת ׀ יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת ׀ מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ ׀ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹּדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

הושיענו וכו׳, קדיש יתום

מן ר״ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבוקר ובערב אומרים מזמור זה:

כז לְדָוִד ׀ יְיָ ׀ אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְיָ מָעוֹז־חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד: בִּקְרֹב עָלַי ׀ מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת־בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי הֵמָּה כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ: אִם־תַּחֲנֶה עָלַי ׀ מַחֲנֶה לֹא־יִירָא לִבִּי אִם־תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ: אַחַת ׀ שָׁאַלְתִּי מֵאֵת*) יְיָ אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית־יְיָ כָּל־יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם־יְיָ וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ: כִּי יִצְפְּנֵנִי ׀ בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי: וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל־אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַייָ: שְׁמַע־יְיָ קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי: לְךָ ׀ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת־פָּנֶיךָ יְיָ אֲבַקֵּשׁ: אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי אַל־תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל־

*) נ״א מאת כמ״ל האל״ף ובמקף.

עץ יוסף

הרחב פיך לשאול ממני כל חפציך ואמלאם אם תשמע לי: ולא שמע. אבל עמי לא שמע לקולי: לא אבה. לא רצה לשמוע לי: ואשלחהו. שלחתים מארצם ללכת בגולה על כי הלכו בשרירות לבם ובעצתם הרעה: לו עמי. אם היה עמי שומע לי כו׳: כמעט. כשעור מעט זמן חיש מהר הייתי מכניע אויביהם והייתי משיב ידי על הצרים להכות ולחזור ולהכות: משנאי ה׳. שונאי ישראל המחשבים לשונאי ה׳ היו אז מכחשים לו לומר שאינם שונאים. על כי יפחדו מהעונש: ויהי עתם לעולם. אם היה ישראל שומע לקולי היה עת ברכתם לעולם בלי הפסק: ויאכילהו. אז היה ה׳ מאכיל אותו ממיטב החטים. והיה משביעו דבש הזב מן הצור. וכן הוא אומר (דברים לב, יג) ויניקהו דבש מסלע. והוא דרך משל לומר שהיה רב שפע במקום יובש וצמא אם היו הולכים בדרכי המקום:

ה׳ אורי. צרה דומה לחשכה והישועה לאורה לכך אמר הלא ה׳ מאיר לי בעת צרה א״כ ממי אירא: בקרב. לשון קרב ומלחמה. בבואם הרשעים להלחם בי ולאכול את בשרי. והמה לי צרים ואויבים ובודאי לא יחזרו מדעתם. אבל בעת ההיא עוזרני ה׳ והמה כשלו ונפלו ונמלטתי מידם: בזאת. באמירה הזאת שאמרתי והיא ה׳ אורי וישעי. ה׳ מעוז חיי: אחת שאלתי. ככר מימים רבים: אותה אבקש. גם היום: שבתי. שאשב: בבית ה׳ כל ימי חיי. שזהו טוב לי מלכת למלחמה ולנצח: לחזות. לראות בנעימת תורת ה׳: ולבקר. לדרוש בהיכלו בדבר מצות ה׳: כי יצפנני. ביום בוא האויב הסתירני בסוכתו ולא יכלו לי: בצור. היה מרומם אותי להתגבר עליהם כאלו עמדתי על צור נטה: ועתה. כאומר הנה עכ״ז הייתי מוטרד במלחמה ולזה אבקש עתה ממך שראשי ירום על אויבי מסביב שלא ילחמו עוד בי: ואזבחה. ואז אזבח זבחים ואריע בשמחה יותר. מאלו נלחמו בי ונצחתי אותם: שמע ה׳ קולי. אשר. אקרא. ומה אקרא. שתחנני ועניני: לך. בשבילך. כך אמר לי: לבי בקשו פני. וכן אעשה כי. את פניך ה׳ אבקש: אל תט. אל תטה את עבדך לנפול ביד האף. הלא מעולם היית עזרתי.

לזה

תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי: כִּי־אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַייָ יַאַסְפֵנִי: הוֹרֵנִי יְיָ
דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרָי: אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ־בִי עֵדֵי־
שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס: לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב־יְיָ בְּאֶרֶץ חַיִּים: קַוֵּה אֶל־יְיָ חֲזַק
וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְיָ: ק״

בבית האבל בבוקר אחר שיר של יום ואחר מנחה אומרים זה:

מט לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי
חָלֶד: גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן: פִּי יְדַבֵּר
חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת: אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי: לָמָּה
אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי: הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ:
אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ: וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם:
וִיחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת: כִּי יִרְאֶה ׀ חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר
יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם: קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ ׀ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ
בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ: זֶה דַרְכָּם
כֵּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם ׀ בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה: כַּצֹּאן ׀ לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ
בָם יְשָׁרִים ׀ לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ: אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד
שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה: אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ: כִּי לֹא
בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ: כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב
לָךְ: תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר: אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל
כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ: קדיש יתום

קַוֵּה[א] אֶל־יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְיָ: אֵין[ב] קָדוֹשׁ כַּייָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר
כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי[ג] מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ:
מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ:
נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה
לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ.

א) תהלים כז, יד. ב) ש״א ב, ב. ג) תהלים יח, לב.

עץ יוסף

לזה גם עתה אל תטשני: **עזבוני**. לא נתנו לי די מחסורי: **וה׳ יאספני**. אסף אותי אליו בתת לי די מחסורי: **הורני**. למדני: **למען שוררי**. כי כשאתנהל אני ואטה בדרכי ה׳ ואעבר עליו ישמחו שוררי הם האויבים המביטים עלי בעין רעה. שיאמרו ידיהם רמה: **בנפש צרי**. בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי: **כי קמו בי עדי שקר**. שצרי מקימים עלי עדי שקר ומדברים עלי חמס שאני רשע ואין לי חלק לעוה״ב: **לולא האמנתי כו׳**. אם לא האמנתי בהקב״ה ובטחתי לראות בטוב ה׳ בגן עדן היו מכלים אותי מן העולם מרוב צערי שהיו מביישים אותי. ולמה נקוד על לולא. שאמר דוד יודע אני ובטוח שים לצדיקים שכר טוב בעוה״ב רק איני יודע אם אני מהם כי שמא יגרום החטא: **קוה**. ואמרתי אל נפשי קוה אל ה׳. ואם לא קבל תפלתך. חזק ואמץ במצותיו שלא יפנה לבך נחטאים רק חזק ואמץ וקוה אל ה׳ תמיד:

בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ. אַתָּה תוֹשִׁיעֵנוּ:

[ב] אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה: מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר. כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר. הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה. לְשָׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין וְעוֹד תָּנֵי בַר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה [ג] כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַייָ:

ג״פ [ד] יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: ג״פ [ה] יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: ג״פ [ו] יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: [ז] אַתָּה ׀ סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: [ח] וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

[ט] תָּנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ כָּל הַשּׁוֹנֶה הֲלָכוֹת בְּכָל יוֹם מֻבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶּן עוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ אַל תִּקְרֵי הֲלִיכוֹת אֶלָּא הֲלָכוֹת:

[י] אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר [כ] וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל

תקרי

תו״א א) תהלים קב, יד. ב) כריתות ו׳ ע״א ירושלמי יומא פ״ד ה״ד. ג) ויקרא ב, יא. ד) תהלים מו, ח. ה) שם פד, יג. ו) שם כ, י. ז) שם לב. ח) מלאכי ג, ד. ט) מגילה כ״ח ע״ב וש״נ. י) ברכות ס״ד ע״א וש״נ. כ) ישעיה נד, יג:

הקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: קדיש דרבנן

(דה"ח) (א) אף כשאמרו עלינו בעשרה ויצאו מקצתן אין לומר קדיש אא"כ התחילו הקדיש ויצאו (סי' נ"ה) וכן כשאמרו עלינו בלי מנין ובאו אח"כ עשרה בלי הפסק רב יאמר שלשה פסוקים או מזמור אחד ויאמרו קדיש (ע"ש וסי' רנ"ד וא"ר סי' תקפ"א דלא כמ"ז סי' נ"ה):

(בשמים ראש) כתב הכל בו סי' ע"ו ואחר כל התפלות אומר עלינו לשבח. איתא בפרקי דר"א שבח גדול יש בעלינו לשבח על כן צריך לאמרו מעומד. ותמצא עלינו בגימטריא ומעומד. ושמעתי שיהושע תקנו בשעה שכבש יריחו וחתם בו שם קטנותו למפרע. ע' עלינו. ש' שלא שם. ו' ואנחנו כורעים. ה' הוא אלהינו. וז"ל הרוקח כל איש יראה דבר השם ישים על לבו ויכוין מאד כשמתפלל עלינו לשבח כי שיר השירים הוא. ויהושע חברת איש האלהים יסדו כשנכנס לארץ ישראל הקדושה כאשר ראה חק העובדי כוכבים חמה ולבנה אוב וידעוני ומכשפים התחיל לפרוש כפיו השמימה וכרע על ברכיו באימה ואמר בקול רם עלינו לשבח כו': כתב מ"מ קבלנו שיש להתנהג ומשתחוה באימה ויראה ברתת וזיעה בשיפוי ראש כי כל צבא השמים שומעים. והקב"ה עומד שם ופמליא של מעלה וכולן עונין ואומרים אשרי העם שככה לו כו' ע"כ. ובסד"ה כתב עלינו לשבח כו' צריך לאמרו בכונה גדולה. ויש בו כמה סודות ורמזים וכאו בגלל. ויהושע תקן זה השבח הגדול כשכבש את יריחו כו' והוא מסוגל לכל דבר ועניין מצרה ועקה שלא תבא ולא תהיה לומר אותו ישר והפוך. וצריך לכוין בה קבלת עול מלכות שמים ויחודו ואלהותו. וכמו שיש בפסוק שמע ישראל ע' רבתי וד' רבתי. ע' של שמע ד' של אחד. לרמוז שצריך להעיד על יחודו ית'. כן רמז בשבח הזה שמתחיל בעי"ן ומסיים בדלי"ת. עלינו לשבח כו' אין עוד. אח"כ יאמר על כן נקוה ט' פסוק מענין מלכיות להמליך יוצרו עלינו. והוא קרוב לשבח שבעלינו לשבח. ולמוזה בו ג"כ ע' ד' שמתחיל בעי"ן על כן כו' ומסיים בדלי"ת ולעולמי עד תמלוך בכבוד. ורמז בהתחלת תבות עכן "על "כן "נקוה. ואפשר שהוא כשהצדיק עליו את הדין וידע שמעלו אמר זה בתפלתו כו':

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות

א) תהלים קיט, קסה. ב) שם קכב, ז, ח, ט. ג) שם כט, יא.

עץ יוסף

עלינו. מוסב: **לשבח.** ונפאר. **לאדון הכל.** הנקרא אדני שהוא אדון כל. כדכתיב ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: **ליוצר בראשית.** והוא קדמון לכל: **שלא עשנו כגויי הארצות.** ר"ת גימטריא נשמה. דמצינו לשון עשיה על הנפש כדכתיב חי ה' אשר עשה לנו את הנפש. כי נשמות ישראל הן נאצלות מאורו של הקב"ה. ולזה אמר שלא עשנו כו' ר"ל נשמותינו: **ולא שמנו כו'.** לשון שימה מצינו בתורה ומצות כמשה"כ שם שם לו חוק ומשפט. וז"ש שלא שמנו בחקי נמוסית אלא בתורה ומצות. ואמר אצל הנשמה כגויי הארצות ואצל תורה כמשפחות כי גויי הוא שם כלל ומשפחות הם פרט. ובשמתם ננסך נכונס

עיון תפלה

עלינו לשבח. לקוח מתפלת מוסף (מלכיות) לר"ה. מחברו היה כפי הנראה מי שחבר כל סדר תפלת מוסף לר"ה, והוא רב חברו של שמואל שחבר שלש ההקדמות לפסוקי מלכיות ולפסוקי זכרונות ולפסוקי שופרות, ותפלות שאחריהם. והסדר הזה היה נקרא בפי חז"ל בשם התקיעתא דרב (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ה וע"ז פ"א ה"ב ובויק"ר פכ"ט סי' א' ובתנחומא פ' האזינו בפסוק הצור תמים פעלו) בשביל שרב הוא מיסדו ותוקעין בו אחר כל סדר. ובכל בו סי' ע"ז כתב שמחברו הוא יהושע בן נון בשעה שכבש יריחו, וכן מצאתי בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' מ"ג לרב האי גאון „ושאלתם לענין עירובין וידים בשאלת שלמה המלך תקן עירובין וידים ויהושע תקן עלינו לשבח כשנכנסו ישראל לארץ שיאמרו זה התקון להבדיל בין משפחות האדמה וגויי הארצות ושכבר קבלו עליהם אלוה וע"כ תקן לפני ממ"ה הקב"ה שמשתחוים מה שלא היו משתחוים בחו"ל וכו' תיכף עלינו לשבח תקנת יהושע שהיו קודם בחו"ל ואח"כ נכנסו לארץ מקום מכוון לנגד כסא הכבוד והוצרך לתקנו ודאי כך הוא והעניין מורה לכך וכו'" עכ"ל, ועוד נמצאת תשובה מיוחסת לרב האי גאון בספר יד נאמן להר"ר אברהם מירנדה שאלוניקי הקס"ד בנידון זה „ושאלתם מפני מה אומרים עלינו בחו"ל והגיעו ימים נלא אלהי אמת ונלא כהן מורה

ויהושע

הָאֲדָמָה, שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים

עץ יוסף

לכולם בשוה משא"כ חוקים ונמוסים יש לכל אומה חוקים אחרים: **שלא שם חלקנו**. הוא החלק בעוה"ז שהנחיל לנו ארץ קדושה: **וגורלנו**. הוא כנגד הגורל שנפלנו לגורל של הקב"ה כדאי' בפדר"א (חיי אדם דפוס ראשון): **ואנחנו כורעים**. כצ"ל ולא ואנו שהוא לשון אכינות (מ"מ). וצריך להפסיק מעט קודם שיאמר ואנחנו כורעים. שלא תהא מלת ואנחנו נראה כאלו חוזר למעלה (לבוש): **ואנחנו**. ישראל: **כורעים ומשתחוים לפני** מלך מלכי המלכים הקב"ה.

ענף יוסף

כתב בספר פסח מעובין דשגור בפי כל אדם לאדון ככל הלמ"ד בפתח. ונפל אות אחת כשב הלמ"ד בשו"א כדי שלא יהא נשמע כאומר לא אדון כמו שהשבנו בזכרנו לחיים: **כורעים**. כריעה בברכים בהשתחואה היא בפישוט ידים ורגלים. ואין אנו עושין כך מפני

עיון תפלה

דהושע לא אמר זה אלא בארץ, התשובה שלא היתה נעשה עבודה מעבודת המקדש שאסור לעשותה בחו"ל, אבל עבודה שהיא בדבור ולא במעשה יש לנו לומר, כגון בביהמ"ק שהיו אומרים בשעת הקרבן רצה ואשי ישראל וכבר ראינו שבטלה העבודה וכו'" עכ"ל. אבל המעיין בכל התשובה ההיא יראה ע"פ סגנונה שאינה לרה"ג אלא לאחד הגדולים בדורו של רש"י והביאור על עלינו הוא לאחד המקובלים, ובטעות נחתם עליה שם רה"ג, ועכ"פ נראה מזה שקבלה היתה בדורות הקדמונים שיהושע חבר עלינו לשבח, ורב הוסיף בו מבטאים אחדים שנתחדשו בימי התנאים, כמו **יוצר בראשית, הקב"ה, שכינה**.— ואמירתו אחר גמר התפלה לא זכרו לא רב עמרם ולא הרמב"ם ולא הר"ד אבודרהם ועוד הרבה סדורים קדמונים. אבל במחזור ויטרי בסוף תפלת שחרית „ת' (תוספת) ואומר בלחש עלינו לשבח" ובמחזור רומא „ועומדין הצבור על רגליהם ואומרים עלינו לשבח" וכן בסדורי הספרדים. ובכל בו סי' י"א וסי' ע"ז „אחר כל התפלות אומר עלינו לשבח מעומד" ובטור או"ח סי' קל"ג. — וטעם אמירתו נראה בעיני שהוא כעין אמתלא והערה על כל התפלות אשר התפללנו עד כה שהיו בתוכן הפלות ובקשות על אבדן הרשעים, כמו בסוף פסוקי דזמרה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, ובהללויה שירו לה' שיר חדש לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים, ובתפלת י"ח ברכת המינים, ובתפלת אבינו מלכנו כלה כל צר ומשטין מעלינו, סתום פיות וגו', ובתפלת והוא רחום לשני וחמישי עוררה גבורתך וקנאתך על אויביך הם יבושו ויחתו מגבורתם, ובתחנון יבושו ויבהלו מאד כל אויבי, וכיו"ב; על כל אלה אנחנו מעירים הערה כללית בסוף תפלותינו— כי כל זה איננו שוה לנו, שאין ראוי להתפלל על מפלתן של רשעים באשר גם המה מעשה ידיו של הקב"ה ואיננו שמח במפלתן (סנהדרין לט, ב), ולריב"ל לא אסתייעא מילתא למילט להנהו בריוני אמר שמע מינה לאו אורח ארעא למעבד הכי ורחמיו על כל מעשיו כתיב (ע"ז ד' ע"ב), וברוריא אמרה לר"מ מי כתיב חוטאים חַטָּאִים כתיב (ברכות י' ע"א), ובתענית (כ"ג ע"א) איהי בעיא רחמי שיחזרו בתשובה, לפיכך אנו מגלים עכשו את דעתנו שמעולם לא היתה כונתנו במקומות הנזכרים להתפלל על אבדן **הרשעים** כי אם על אבדן **רשעתם**. על כן נקוה לך וגו' להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון ולא עובדיהם אבל ישובו כלם לקרוא בשם ה' ויקבלו כלם את עול מלכותו והקב"ה ימלוך עליהם לע"ו. ובסגנון זה אנו מתפללין בברכת קדושת השם בר"ה ויוה"כ **תן פחדך על כל מעשיך** וגו' **וישתחוו לפניך כל הברואים** — **כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ** אבל הזדים ישובו אליך. וכן בברכת קדושת היום לר"ה **וידע כל פעול כי אתה פעלתו** וגו' **ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך**. זוהי תכלית כל תפלותינו והתנותינו שישובו כל בני האדם אל ה' אלהינו לעבדו שכם אחד. והשבח הגדול הזה מתחלק לשני חלקים, בחלק הראשון ממנו אנו נותנים שבח והודאה להקב"ה על שהבדילנו מן התועים והכניסנו תחת כנפיו, ובחלק השני אנו מתחננים שכל בני האדם ישובו להיות כמונו ויתקבלו כלם תחת דגל מלכות שדי ולא ידח ממנו נדח. וכמה מן הסגלות בלי־דוגמא יש לראות בסגנון תפלות כאלה, שהיהודי האמלל הנפגע כל ימיו מרשעת פועלי און — הולך בקרב צרה ודואג לאחרית מציקיו גוזלי משפטו כמו לאחרית עצמו, והוא עומד ומתפלל עליהם בכובד ראש, שיזכו גם המה להכיר את האמת לאור באור החיים כמונו: **ליוצר בראשית**. ליוצר המציאות כלה, ראה עיון תפלה לברוך שאמר ד"ה ברוך עושה בראשית: **שלא שם חלקנו כהם**. עפ"ה (ירמיה י, יט) לא כאלה חלק יעקב: **וגורלנו**. רבינו בחיי בפירוש זאת הברכה גרס שלא שם חלקנו כהם ולא גורלנו ככל המונם: **שהם משתחוים וגו'** ומתפללים וגו'. עפ"ה (ישעיה מה, כ). במחזור ויטרי סי' ש"ל דף שס"ט בתפלות ר"ה נמצא מחצית המאמר הזה ומחציתו נקטע מפני היד שנשתלחה, ובתפלות חול סי' נ"ט הוסר כלו ומקומו נסמן בנקודות, ובמחזור רומא נמצא ג"כ קטוע, ובסדורי הספרדים לא מצאתיו כלל, אבל בסדורי התימנים ישנו כלו: **ואנחנו**. גרסת אבודרהם **אבל אנחנו**:

נוסח

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל. וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

וְעַל־כֵּן | נְקַוֶּה־לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר

עץ יוסף

לפי שיש מלך על מלכים. והקב"ה מלך מלכי המלכים: ומושב יקרו בשמים. כצ"ל כי יקר"ו "יס "קדוש "רס "ונשא. והאומרו בענין אחר טועה (מ"מ): ומושב יקרו. כסא הכבוד הוא מושב יקר שכינתו: אין עוד. כצ"ל אין עוד בלא וא"ו. וכן אפס בלא וא"ו (מ"מ): אמת מלכנו אפס זולתו. הוא מלכנו ואין זולתו. ויש להפסיק בין אמת ובין מלכנו (מ"מ): ועל הארץ מתחת אין עוד. אין עוד אפילו בחללו של עולם. ועיין ילקוט יהושע רמז י'. ויכוין אני מאמין באמונה שלמה שאך רק הוא ית' אלהינו ואין עוד אחר:

ועל כן. על פי הדברים האלה שאנו מודים ומעידים על אלהותו. ושבחר בנו לעבודתו. ונתן הלקט

ענף יוסף

טעמים. א' שאף ת"ח אינו רשאי לנפול על פניו אא"כ נענה כיב"ן. ואנו עאכ"ו. ועוד שבמקום רצפה הוא איסור דאורייתא. לכן אנו נזהרים בזה כל השנה (חוץ מר"ה ויוה"כ שעושין דוגמת מה שעשו במקדש. ואז מפסיקין בשום דבר על הרצפה) ומכל מקום אין בזה משום דובר שקרים. כיון שאנו משתחוים כל האפשר בשחיית הגוף וכפיפתו מאד (יעב"ץ) לכן כשאומר ואנחנו כורעים יכרע מעט בברכים שלו, וכשאומר משתחוים ישתחוה בראשו. ובאם שאינו עושה כך הרי הוא ככופר ח"ו שאומר בפיו ואנחנו כורעים ומשתחוים לפני מלך כו' ואינו עושה כן:

דובר שלום

ועל כן וכו' לראות מהרה בתפארת עוזך. לפי שעתה אשר אתה מנהיג ע"י כחות המלאכים אף שנודע שהכל מסובב ממך. עכ"ז אין תפארת עוזך נראה מוחש לעין אך נקוה לך לראות מוחש לעין תפארת עוזך והנהגתך. היינו להעביר גלולים וכו'. ויתכן עוד שמדת הגבורה שתכן בשני פנים. או שמעות הגבורה להכניע כל הקמים עליו לרעה. או בהיפך שכובש כעסו מבלי לנקום מהקמים עליו. ע"ד מאחז"ל כן הן גבורותיו. והגדול ביותר שהגבורה המתגברת על האויב בזה ניכר תפארת הגבורה לכל יודע ורואה. אך הגבורה שהיא מדת כבישת הכעס לא תחשב לפאר וכבוד. כי לא יתכן לדעת אם כבישת הכעס הוא מדת הגבורה שמושל ברוחו. או מדת חלישות הכח. והנה לעת כזאת גבורתו ית' במה שכובש כעסו ע"כ נקוה לך ה"א לראות מהרה בתפארת עוזך היסודה גבורתך שהעביר גלולים העובדים לפסילים ואלילים וזה תראה תפארת עוזך לכל רואה: להעביר

אחרית לשלום

וידעת היום וגו'. תכונת היום שהוא מאיר להבחין על ידו בין טוב לרע. לכן מכונה משפט האחרון שיהיה לע"ל לברר בין עובד אלהים לאשר לא עבדו לתכונת היום. ע"ד שנא' והיה יום אחד הוא יודע לה'. וכן דרשו חז"ל ויהי היום ויבואו בני האלהים דא ראש השנה. לפי שנאמר סתם היום. היינו יום הידוע לתכונת יום שהוא ברור הטוב והרע. וזהו ראש השנה בקורי הטעמים. וזהו שאמרו אין גיהנם לע"ל אלא יום הוא שמלהט הרשעים. וכן אמרו לע"ל הקב"ה מוציא חמה מנרתקה לדיקים מתרפאין בה ורשעים נדונים בה. דלע"ל יהיה יום הברור הגדול שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה היינו התגלות אור גדול שאין למעלה הימנו ואין לו שום מונע ובאותו הבירור הלדיקים מתרפאין והרשעים

עיון תפלה

נוטה שמים ויוסד ארץ. לשון הכתוב (ישעיה נא, יג): יכסא כבודו. כ"ה במחזור רומא, אבל הטור באו"ח סי' קל"ג כתב שאין לומר כן אלא ומושב יקרו וכ"ה בספר היכלות, עכ"ל, גם הרוקח בשרש קדושת היחוד מעתיק ומושב יקרו בשמים ממעל, וכ"ה ברוב הנוסחאות: אין עוד. במחזור ויטרי ובאבודרהם ובסדורי הספרדים ואין עוד אחר. ובמחזור רומא אין עוד מלבדו. ובסדורי התימנים ואין עוד: אמת מלכנו. יש מפרשים אמת הדבר שמלכנו אפס זולתו: אפס זולתו. כ"ה במחזור ויטרי ובאבודרהם ובסדורי הספרדים אבל בתוספת וי"ו ואפס. ובמחזור רומא ובסדורי התימנים ואין זולתו: ככתוב בתורתו. בסדורי הספרדים ככתוב בַּתּוֹרָה. ובמחזור ויטרי ובמחזור בני רומא ככתוב בתורתך: וידעת היום. (דברים ד, לט):

ועל כן נקוה לך. בפיסקא זאת רוב הנוסחאות שוים לנוסח אשכנז, מלבד בנוסח התימנים ותמלך עליהם לעולם ועד בחסרון מלת מהרה. וע"ד הסגנון של על כן — לכן. ראה לקמן בתפלת

מלכית

גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת
שַׁדַּי וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ. לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ.
יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי־לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן:
לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם
אֶת־עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת
שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ | יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה
יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

עץ יוסף

בתורתו. לכן נקוה לישועתו ולראות בתקון עולמו: **במלכות שדי**. שאמר לעולם די. ומסדר מערכת הכוכבים: **להפנות אליך כו'**. ע"ש הכתוב (ישעיה מה, כב) פנו אלי והושעו וגו': **תבל**. שהיא מתובלת: **תכרע כל ברך**. ביום המיתה: **תשבע כל לשון**. ביום הלדה כדאי' בתנחומא סדר פקודי וכ"ה הסדר כמש"ה תוסף רוחם יגועון. תשלח רוחך יבראון. ודור שהולך הוא שבא. ומכאן רמז לתח"ה: **ותמלוך עליהם**. הרי ז בקשה בעד הצלחת האומות בכלל בישועה האמיתית: **ונאמר והיה ה' כו'**. כתב האר"י ז"ל טוב מאד ליזהר לומר אחר עלינו והיה ה' למלך על

דובר שלום

גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. העבודה שהיתה לאומות קדמוניות היתה בשני סוגים. מהם היו העובדים לחמנים ומזלות וכיו. עושים מחבולות להמשיך עליהם השפעת המזלות כמו שהיה בחרטומי מצרים ולהשיגם שעושים מעשיהם לאכול על הדם וכאלה לקבל בגלל עבודתם כח ההשפעה והם המכונים גלולים לשון גלל וצפה. ומהם העובדים לאבק שברגליהם ולרמש האדמה וכאלה שאין בהם שום כח להרע ולהיטיב. שהם מכונים בשם אלילים ל' רופאי אליל שהוא הבל. זא להשגיח גלולים מעבודת המזלות והאלילים מעבודת השאר כרות יכרתון. לתקן עולם שיכירו כולם מלכות שדי שהוא מעמד כל אלה הכחות של הגלולים והאלילים שהם תחת ממשלת יכלתו ואז יקראו כל בני בשר בשמך: **להפנות אליך** כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל וכו'. פחיתות האדם בארץ הוא בשני סוגים. מהם חוטאים ומורדים רעים וחטאים הם המכונים בשם רשעי ארץ. ומהם שבלתי מרעים לזולתם אך ידמו בלבבם שעיקר תכלית בריאת האדם היה לאכול ולשמוח בעולם בתענוגי בה"ז. והם המכונים בשם יושבי תבל. שחושבים אשר עיקר תכליתם להיות יושבי תבל. וכאשר יתוקן העולם אז יקראו כל בני בשר בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ בל יוסיפו להרשיע בארץ. וכל יושבי תבל המתענגים עליה יכירו וידעו שעיקר תכלית הבריאה היתה הכרת אלהותך אשר לך תכרע כל ברך בהשפעה. ותשבע לך כל לשון בדבור: **כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד**. שבזה נעלה מלכותך על מלכות אדם. שמלכות בו"ד תלויה במה שחוץ ממנו היינו בהמון בוראו. ואין מלכותו נצחית. כי אין לאדם השתלמות מעלת הנצחיות. אך מלכותך ית' אין תלויה בחוץ ממך רק שלך היא מעצמך. והיא נצחית שהיא לעולמי עד: **ככתוב** בתורתך ה' ימלוך לעו"ו. לכאורה אין המקרא זה ראיה רק על נצחית מלכותו לעו"ו. לא שהמלכות שלך היא. אך באמת אליה זצ"ל. כי בענין שתלוי במה שחוץ ממנו לא יתכן להבטיח שיהיה כן בעתיד שיתכן שיהיה לו בעתיד איזה הפסד מסבה שחוץ ממנו. לכן כאשר רצו המשוררים לספר שבחו ית' בשתי אלה המעלות יחד שהוא מלכותו שלו ולעולמי עד. כללו שתיהם במלת ימלוך המבטיח מלכותו לעתיד לאות שהוא שלו ואין תלויה בזה. לכן ימלוך לעו"ו באין שום סבה למניעת מלכותו: **ונאמר** והיה

אחרית לשלום

והרשעים כדונים שיתברר אל נכון תכונת הצדיקים ותכונת הרשעים: **לתקן** עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ. עפ"י דאיתא בזוה"ק

עיון תפלה

ערבית בהערה לברכת אהבת עולם: **גלולים, אלילים.** גלולים שם גנאי לע"ז מגזרת כאשר יבער הגלל (מ"א יד, י) אשפה או רעי, אלילים שם נגזר ממלת אל, כלא הוא חשוב (רש"י): **לתקן עולם במלכות שדי**. נקוה לך שתתקן את העולם באופן כזה שכל הרואה יאמר זאת מלכות שדי ולא מלכות בו"ד: **כי לך תכרע**. עש"ה (ישעיה מה, כג): **ויקבלו כלם את עול מלכותך**. לשון חכמים הוא (ברכות יג, א') כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים, ושם (יד, ב) הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה: **כי המלכות שלך וגו' בכבוד**. כ"ה גם בסוף ברכה שלישית אחר ק"ש של ערבית: **ככתוב בתורתך**. (שמות טו, יח): **והיה ה'**. (זכריה יד, ט). — ובמחזור ויטרי מסיים עלינו עם תמלוך בכבוד. ובמחזור בני רומא

תחת

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד) : קדיש יתום

כתוב בספר זכרון ציון באחר עלינו יאמר אלו פסוקים והם סגולה נפלאה להציל אותה מכמה גזירות רעות. ואם אינו יכול לאמרם תיכף אחר עלינו משום אמירת ק"י או שיר היחוד יאמר אותם קודם נאמר מנהכ"נ כי סודם על אלו פסוקים רב ורם :

אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא : עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל : וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט :

עץ יוסף

כל הארץ וגו' והנה מתחלת באות ו' ומסיים באות ד' שהוא עשר והוא סוד עכ"ל (א"ר) והגאון יעב"ץ כתב שצריכין לומר ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל כו' משום שצריכין להזכיר קבמ"ש בכל ד' חלוקי עולמות כמו שכתבתי משמו לעיל אצל ישתבח ע"ש. אבל הגר"א כתב שאין לומר בסיום עלינו לשבח ונאמר והיה ה' למלך כו' וגם בתפלת ר"ה בנוסח עלינו ליתא שם ע"כ. וכן משמע מהסדר היום שהבאתי לשונו לעיל קודם עלינו שס"ל שסיום עלינו הוא קודם ונאמר והיה ה' למלך כו':

אל תירא מפחד פתאם. כי דרך הפחד לבא פתאום שמתחלה לא שמע כלל ועכשיו שומע שיבא השודד ואתה אל תירא מן הפחד שיבא קודם הצרה פתאום: **ומשואת** רשעים כי תבא. כלומר אח"כ כאשר יבאו הרשעים ויגרשו כיס ג"כ אל תירא (הגר"א): **כי עמנו אל**. וכולכם כאפס ואין נגדו: **ועד** זקנה כו' ועד שיבה. שיבה יותר מזקנה. והוא משל אל אורך הגלות: **אני הוא**. אני הוא עמכם: **אני אסבול**. ר"ל אע"פ שבכל צרתם של ישראל נ"ל עכ"ז אני אסבול: **אני עשיתי**. את ישראל. וכיון שעשיתי אותם עלי לשאת ולסבול אותם. והמשא והסבול עליו יתברך הוא דרך משל:

דובר שלום

והיה ה' למלך על כל הארץ וגו'. פעולות הבוי"ת מתיחסות לשמותיו. כשהוא מטיב נקרא רחום וחנון. וכשהוא מעניש על עון מתואר בשם נוקם ה' ובעל חימה. וכן בכל המדות. לכן בזמן הזה שיש צדיקים ורשעים אין שמו אחד. שבהטיבו לצדיקים שמו נתאר רחום. ובהענישו לרשעים שמו מתואר קנא ונוקם. אך לעתיד שיהיה ה' למלך על כל הארץ והכל יכירו מלכותו לעבדו ולעשות רצונו. אז יהיה ה' אחד ושמו אחד שיתואר רק בתאר אחד המורה על טובו לכל אדם יחד: **ובתורתך** וכו'. בזה היה טעות מצרים שחשבו שיש שתי רשויות אחת מטיבה ואחת מרעה. באמרם שלא יתכן אשר ממקור האחדות האמיתי יתפשטו ענינים הפכים המנגדים זל"ז כמה הטוב והרע. ובאמת הסכילו נואלו חכמי צוען דמחשבתם הכוזבת. כי הבוי"ת הוא מקור האחדות האמיתי והוא עצמו הטוב האמיתי. ומאתו ית' לא תצא הרעה בשום פעם. כי כל היסורים והעונשים המתרגשים לבא לעולם אינם רעות מוחלטיות רק שהם אות לטובה לבעליהן שיסונו תדלכם הרעה על ידם. או למרק עונם וכאלה. א"כ גם הרעה אשר נוכח פני האדם באה ממקור אחדות טובו ית'. זהו כונת המקרא. שמע ישראל והבן. כי הויה המורה על רחמי טובו. גם אלהינו המורה על משפט דינו. שניהם יחד המה ה' אחד נובעים ממקור אחדות ההויה המורה על הרחמים והטוב:

אחרית לשלום

פי' ברכאות דף מ"א. איכון דאהדרו בתיובתא ולא אהדרו וכו' אלין איקרו בני בשר יעו"ש. זהו דחשיב כל הנמנאים ההם נכללים בשלשה סוגים. צדיקים בינונים רשעים. לתקן עולם במלכות שדי המה עדת הצדיקים שבכהם. לתקן עולם העליון. וכל בני בשר המה הבינונים דאהדרו ולא אהדרו וכו'. כל רשעי ארץ המה עדת הרשעים:

עיון תפלה

אחת הפסוק והיה ה' מביא פסוק שמע ישראל.— ובקונטרס חיי עולם כדפס פירוש קדמון מאד על עלינו לשבח וז"ל „עלינו לשבח לאדון הכל שכתב ונתן לנו את תורתו, ולא עשנו כגויי הארצות שאין להם תורה; כהם, כמו הם שחלקם וגורלם הבל וריק ואנו חלקנו וגורלנו שאנו כורעים ומשתחוים ומודים לממ"ה הקב"ה, שחלק יעקב יוצר הכל הוא (ירמיה י, טז); מושב יקרו, כסא כבודו; ושכינת עזו, כדכתיב ושם חביון עֻזֹּה (חבקוק ג, ד); אמת מלכנו, אמת שהוא מלכנו; על כן נקוה לך, שהודיע לכל שאתה הוא ה' אלהים ואין עוד, שנראה במהרה בתפארת עזך, שתעביר גלולים מן הארץ כמו שנאמר (ישעיה ב, יח) והאלילים כליל יחלוף, ויהיו כל העולם מתקנים מלכותך וכלם יקראו בשמך ויכירו וידעו כל יושבי תבל את מלכותך שאתה לבדך מלך, ואז יכרעו לך הכל וישבעו בשמך כל לשון, כי כלם יכירוך; יקר יתנו, יתנו לך כבוד, וכלם יקבלו את עול מלכותך עליהם" עכ"ל, ועי' במחזור ויטרי בתפילות ר"ה דף סס"ע באור על עלינו: **אל תירא**. (משלי ג, כה): **ומשואת רשעים**. מחרבן רשעים, מגזרת והאדמה תִּשָּׁאֶה שממה (ישעיה ו, יא): **עוצו עצה**. (שם ח, י): **ועד זקנה**. (שם מו, ד): **אני עשיתי** את כ"ל **ואני אשא** את כ"ל **ואני אסבול** את כ"ל **ואמלט** את משאי מיד צריו: ומקור אמירת שלשה פסוקים אלו במדרש אסתר פרשה ז' פסוק אם על המלך טוב וראה מרדכי שלשה תינוקות שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקך א"ל אל

תירא

:כתב הלבוש בסי' קל"ג אחר עלינו אומרים קדיש יתום. ואפילו אין יתום של תוך י"ב חודש בבהכ"נ יאמר אותו אחר מי שאין לו אב ואם. והטעם שהרי לעולם צריכין לומר קדיש אחר שאמרו פסוקים. ובעלינו יש ג"כ פסוקים וצריכים קדיש אחריו. אלא שנהגו בקדיש זה לנסיתו ליתום שמת אביו ואמו תוך שנה זו. מפני שיש יתומים קטנים או אפילו גדולים שאינם יכולין להיות שלוחי צבור ולומר קדיש וברכו אחר אביו ואמו. וכבר ידענו ממעשה דרבי עקיבא [במס' כלה רבתי פרק ב' ובאור זרוע הגדול הל' שבת סי' ל' בשם תנא דבי אליהו רבא וזהר פ' נח דף ס"ב ע"ב וזהר חדש פ' אחרי דף כ' ע"ג וזהר רות דף פ"ז ע"א] הועלת הגדולה שיש למתים כשיש להם בן האומר קדיש וברכו ויותר בתוך שנה ראשונה (שמעלים את המתים מגיהנם. ובשבת ויו"ט בג"ע עלמו ממדרגה למדרגה. יעב"ץ). לכן תקנו והניחו קדיש זה. שאין צריך שום דבר יותר ליתומים הן קטנים הן גדולים. ומפני שתקנוהו ליתומים אין נוהגין לאמרו כלל מי שיש לו אב ואם שמא יחביו או אמו יקפידו בכך משום אל יפתח אדם פיו לשטן ויאמר אתה מקוה למיתתנו. לפיכך אם אין אביו או אמו מקפידין בכך יכול לאמרו אפילו מי שיש לו אב ואם [בעל מתי ישראל] ע"כ:

דיני קדיש יתום

(א) בן שבעה גדול שהולך בשבת לבית הכנסת אפילו עושה מנין בביתו בחול מ"מ יש לו כל הקדישים ומדחה לבן שלשים וליארציים מכל הקדישים: (ב) אם נתבטל ממנו אבילות של שבעה מחמת הרגל מ"מ כל שבעה ימים מיום הקבורה יש לו דין שבעה לענין קדיש ומ"מ אין לו רק דין בן שבעה קטן כיון שהולך כל שבעה לבית הכנסת: (ג) וכן אם מת אביו ברגל יש לו דין בן שבעה קטן לענין קדיש ברגל ואחר הרגל אף שנוהג אבילות מ"מ אין לו דין שבעה לענין קדיש רק שבעה ימים מיום הקבורה אח"כ אין לו רק דין בן שלשים: (ד) מי שלא שמע שמת אביו רק אחר כמה ימים אין לו דין שבעה לענין קדיש רק ז' ימים מיום הקבורה: (ה) לענין קדיש לא אמרינן מקצת היום ככולו ואף במנחה של יום הז' יש לו כל הקדישים כמו כל שבעה: (ו) בן ז' קטן שהולך כל שבעה לבית הכנסת יש לו כל הקדישים תמידין אפי' נגד בן ל' רק ליא"צ יש לו קדיש אחד ואם יש הרבה יא"צ נגד כל הקדישים נדחה הבן ז' קטן לגמרי: (ז) בן ז' קטן ובן ז' גדול שניהם שוים ואם יש בן ז' גדול ובן ז' קטן ויא"צ יש ג' קדישים אין היא"צ נוטל כלום ונוטל הבן ז' גדול ב' קדישים והקטן קדיש אחד דהגדול אומר להקטן הקדיש הב' לא ממך קא שקילנא אלא מן היא"צ: (ח) לענין קדיש בתוך ז' אורח ותושב שוין בכל הקדישים: (ט) בן ל' יש לו כל הקדישים של חוב שאומרים תמיד נגד שאר אבלים של י"ב חודש: (י) בן למ"ד ויא"צ יש ליא"צ קדיש אחד בכל התפלות של יום זה ואם יש כמה יא"צ נגד כל הקדישים נדחה הבן למ"ד לגמרי: (יא) אם יש שני אבלים שוים כגון של שבעה או של שלשים או י"ב חודש או יא"צ יטילו גורל ביניהם ומי שעלה הגורל עליו לומר ערבית יש לשני קדיש אחד שחרית בלא גורל ועל הקדיש הב' יטילו גורל וכן אם יש הרבה ג"כ מטילין גורל ומי שיאמר ערבית מחמת הגורל לא יזכה בגורל עד שיאמרו שאר אבלים כ"א קדיש אחד וכשיחזור חלילה יטילו כולם יחדיו:

דיני אורח ותושב:

(א) בן למ"ד תושב ויא"צ יש ליא"צ קדיש אחד ככ"ל ויא"צ אורח ובן למ"ד תושב או בן י"ב חודש יש ליא"צ אורח ג"כ קדיש אחד ויא"צ אורח ויא"צ תושב היא"צ תושב מדחה ליא"צ הורח ואם יש בן למ"ד תושב ויא"צ תושב ויא"צ אורח יש ליא"צ אורח ג"כ קדיש אחד וא"י היא"צ תושב לומר ליא"צ אורח אני קודם שיכול לומר לו היא"צ אורח לא ממך קא שקילנא אלא מבן למ"ד ויאמר היא"צ תושב קדיש ראשון ויא"צ אורח קדיש ב' והבן למ"ד קדיש שלישי: (ב) אורח בן למ"ד ותושב י"ב חודש שוין ויחלוקו בכל התפלה בקדישים: (ג) יא"צ תושב ובן למ"ד אורח האורח יאמר קדיש ג' והתושב יאמר קדיש ראשון ושני: (ד) אורח בן י"ב חודש יש לו קדיש בין אבלים תושבים של י"ב חודש: (ה) מי שמתפלל בבית הכנסת או בבהמ"ד תמיד אם בא לומר קדיש בבהכ"נ האחרת האבלים של ביהכ"נ האחרת יכולים לעכב עליו ואפי' הוא בתוך שבעה ושלשים דגרע מאורח דאורח אין לו מקום להתפלל ולומר קדיש במקום אחר אבל זה יכול להתפלל ולומר קדיש בבית הכנסת שמתפלל בו תמיד: (ו) מי שיש לו זכות בקדישים יותר כגון בן שבעה ולמ"ד יש לו זכות לענין התפלה שיתפלל: (ז) אם שניהם שוין לענין קדיש ושניהם יכולין להתפלל ושניהם מרוצים בשוה להקהל יטילו ביניהם גורל שהאחד יתפלל עד אשרי ובא לציון והשני יתפלל אשרי ובא לציון ואם האחד אין יכול להתפלל והשני יכול להתפלל מ"מ לא הפסיד זכותו בקדישים זה שהתפלל כיון שהשני אין יכול להתפלל וכן אם אחד מרוצה והשני אינו מרוצה הוי כמו שאין יכול להתפלל:

תירא מפחד פתאם וגו' פתח השני ואמר אני קריתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר עולו עלה יתופר וגו' פתח השלישי ואמר ועד זקנה אני הוא וגו', וכששאלו המן מה אמרו לך התינוקות הללו א"ל בשורות טובות בשרוני שלא אפחד מן העלה הרעה שיעלת עלינו, ע"כ:

כתבו המקובלים מצות עשה על כל אדם להזכיר בפה אלו הזכירות ויהיה מובטח לו שהוא בן עוה"ב. וכבר זכרתי לעיל אלא ברכת אהבה רבה שאין ראוי לשון זכירות אלו בברכת אהבה רבה כדעת מג"א בסי' ס'. דמהרש טוענת פעוסק של ברכה. וקרוב לומר שאין יוצאין בזה ידי חובת זכירה שצריך להיות דוקא בפה כמ"ש לעיל. ע"כ אציג הפסוקים לפניך:

זכירת יציאת מצרים לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

זכירת מעמד הר סיני (זָכוֹר אֶת) יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב. פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ:

זכירת מחיית עמלק זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח: יִמַּח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ וְנִמַּח זִכּוּרוֹ מִלְּהַזְכִּירוֹ:

זכירת מרים זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם:

זכירת שבת זָכוֹר[א] אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

זכירת מעשה העגל זְכֹר[ב] אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר:

א שמות כ, ח. ב דברים ט, ז.

ענף יוסף

זכור מצות זכירת מעשה עמלק בכל יום כדי לחזק האמונה בלבנו לפי שהסקוממו נגד השם ב"ה ובקשו להשחית הכפשות שיאמרו בלבבו אין אלהים. כדרך (תהלים קלט, כא) הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט. תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי:

בעל ת"א מקשה בסי' ס' ס"ק ב' למה אנו קובעין שבת פ' זכור לזכרון מחיית עמלק. ולא קבעינן ג"כ שבתות לשארי זכירות. ותירץ דלמעמד הר סיני יש לנו רגל בפני עצמו. והיינו שבועות לזכרון המעמד ההוא, ויה"ס שבת יש לנו בכל שבוע. ומעשה מרים ומעשה העגל לא תקנו מפני שהם גנותן של ישראל:

ענין מצות זכירת מרים להשמר מלשה"ר וזכרון מחית עמלק שהיא מצוה לדורות:

בפדר"א אי' כתיב זכור את יום השבת וכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק כילד יתקיימו שני הכתובים הללו כו' אלא זה זכור לקדשו וזה זכור להשמיד ולהרוג ע"כ ואינו מובן. אך נודע כי שבת מעיד על הקב"ה שברא העולם ומידבו כרצונו ולא היה אות ומופת על זה. כי נתרבו מינים באמרו שהעולם קדמון עד שהוציאם הקב"ה ממצרים באותות ומופתים ובזה ידעו הכל אחדות של הקב"ה. אכן עמלק בא ונלחם עם ישראל בצאתם ממצרים ורצה להכחיש הכל ולהפיל זה היסוד. ע"כ

עיון תפלה

ארבע זכירות. נהגו העם ע"פ האר"י ז"ל לומר ארבע זכירות בכל יום אחר תפלת שחרית. זכירת יציאת מצרים, זכירת מעמד הר סיני, זכירת מחיית עמלק, וזכירת מרים. ואומר לי לבי כי מלבד הטעמים הנסתרים טעמים פשוטים יש בהזכרתם: **זכירת יציאת מצרים.** (דברים טז, ג). אע"פ שכבר הזכרנו אותה בק"ש של שחרית שתי פעמים ובק"ש של ערבית שתי פעמים, מזכירה עוד פעם ביום, כדי לקבוע ולחזק בלבנו את האמונה והבטחון שגואלנו חזק ה' צבאות שמו, ומי שגאל את אבותינו ממצרים הוא יגאל אותנו בקרוב: **זכירת מעמד הר סיני.** (שם ד, י ט). לחזק בלבנו עיקר כל העיקרים שהתורה נתונה לנו מאת השי"ת מן השמים, ואנחנו וצאצאינו עד סוף כל הדורות באזנינו שמענו קול אלהים מדבר אלינו מתוך האש, ובכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב (רגש קדש שקלטנו ממעמד הר חורב מתעורר בלבנו כפעם בפעם) ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה: **זכירת מחיית עמלק.** (סוף תצא) לחזק בלבנו התקוה כי השי"ת לא יחיה רשע ורננת רשעים מקרוב, ארך אפים לצדיקים ולרשעים (ב"ק נ' ע"ב; סנהדרין קי"א ע"א). גם להזכירנו מה שאמרו במדרש תנחומא ס' בשלח פסוק ויבוא עמלק ר' אלעזר המודעי אומר היתה גמה בלא בנה וגו' כשם שאי אפשר זה כך א"א לישראל לחיות אלא א"כ מתעסקין בתורה ולפי שפרשו ישראל מדברי תורה לפיכך השונא בא עליהם: **זכירת מרים.** (שם כד, ט). היסוד הגדול שכל קיומנו נשען עליו — להאמין אמונה שלמה בחכמי התורה נושאי דגלה בעמדו לנו בכל דור ודור, שלא להרהר אחריהם ושלא

בבוקר ובערב אחר כל התפלות אומרים זה:

[א] יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד:

[ב] יְיָ | נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: [ג] וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי [ד] וְחָנֵּנִי: [ה] פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי: [ו] רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ: [ז] יְיָ שֹׁמְרֶךָ יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: [ח] עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: [ט] יְיָ יִשְׁמָר־צֵאתִי וּבוֹאִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: [י] הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

אֵל הַכָּבוֹד אֶתְהַלֵּךְ שִׁיר וְהַלֵּל. וְאֶעֱבַד לְךָ יוֹם וָלֵיל: בָּרוּךְ יָחִיד וּמְיֻחָד. הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה: יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ

א מ"א ח, נז—ס. ב תהלים ה, ט. ג שם כו, יא. ד שם כה, טז. ה שם כו, יב. ו שם קכא, ה (בשנוי לשון). ז שם שם, ב. ח שם שם, ח. (בשנוי לשון) ט דברים כו, טו.

עץ יוסף

עם אבותינו. הם אנשי דור המדבר שהיתה השכינה שורה עמהם בתמידות: להטות כו'. כמו שהטה לבב אבותינו בהיות הדבור מצוי להם: דברי אלה. האמורים למעלה בדברי תפלתי: קרובים. להיות התפלות קרובים להשמע לה' בכל עת התפלה בין ביום בין בלילה: לעשות. ר"ל לשמוע התפלה ולעשות המבוקש: משפט עבדו. ר"ל דבר הצריך בין ליחיד בין לרבים: דבר יום ביומו. ר"ל דבר הצריך ביום ההוא יעשה ביומו: למען דעת. בראותם השגחתו הנפלאה בעמו: ה' נחני. יהי רצון שתנחני בצדקתך ללכת בדרך צדקה ולא אכשל בדרכי: למען שוררי. בשביל אותם המסתכלים ומצפים על רעתי: הישר לפני דרכך. ללכת בדרך יושר: ואני בתומי אלך. שלא אלך בדברי מרמה ומזמה רק בתומי במחשבה ובמעשה. לכך פדני מאויבי וחנני עוד מסובך: ועני אני. פי' נכנע ושפל אני כעני: רגלי עמדה במישור. יהי רצון שרגלי יעמדו במישור. וכשתהיה כך במקהלים אברך ה'. אני אוכל לעמוד (את עצמי) בתוך הקהל לברך ה' על כל החסד שעשה עמי: ה' צלי. כמו הצל מגין מחום השמש כן הוא מגין על ימיני לעשות בה חיל: עזרי מעם ה'. כי הוא עושה שמים וארץ והכל בידו לעשות: ה' ישמר צאתי. שלא אכשל בצאתי לדרך. ובבואי: השקיפה. עולה בגי' ת"ק כלומר השקיפה ממהלך ת"ק שנה שמשמים לארץ.

ותגין

ענף יוסף

וע"כ מלחמה לה' בעמלק באשר שהדבר נוגע לאחדות ה'. וזה אפשר לתרץ קושיית המאמר שמובא שכתוב אחד אומר פי' כיון שאומר זכור את יום השבת והיינו כדי לזכור שהקב"ה א' יחיד ומחדש העולם א"כ איך אמר לזכור מה שעשה עמלק דאדרבה אם יזכור מעשה עמלק שרצה להכחיש זה הענין יש ריעותא וא"כ אדרבה טוב שלא לזכור מעשה עמלק. ולזה תירץ זה זכור לקדשו כו' פי' שיש כוונת דמכיון בזה לכפור הענין ולעקר יסוד האמונה א"כ צריך אתה לזכור למחות אותו לגמרי ומתוך כך יתקדש שמו ית'. כי הכל יעידו על אחדות הקב"ה. ואי משום דעמלק נלחם בישראל אזי מה פלאה בו שנמחה מן העולם (עצ"ל בפרשת כי תבוא):

עיון תפלה

להטיל דופי במעשיהם. שהרי מרים הצדקת נשתה להרהר אחר משה אחיה ונענשה תיכף; דאם לא כן כל אחד ואחד ילך ויבנה במה לעצמו ויאמר אנכי הרואה. גם להזכירנו עון לשון הרע החמור ועונשו הכרוך בעקבו. וסדר הזכירות אינו לפי סדר המקראות אלא לפי סדר המאורעות, בתחלה יצאנו ממצרים ואח"כ קבלנו את התורה ואח"כ צריכים לזרזנו על הלמודה במעשה דעמלק ואח"כ אופן הלמוד, שצריכים אנחנו ללכת בתלמוד התורה בדרך הכבושה לפנינו מאת קדמונינו ז"ל, שלא נחלוק על רבותינו ולא נהרהר אחריהם:

הוּא: הוּא אֱלֹהִים חַיִּים. מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עַד: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: כִּי כָּל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים | בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

נוהגין לומר **אדון עולם** אחר התפלה. והטעם כתב מע"ת כיון שמתחילין בו (על שהוא שבח גדול כמו שכתב ר"י חסיד ורב האי ורב שרירא גאון כל מי שמכוין בעת התחלת אדון עולם ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת ואין השטן מקטרג על תפלתו ואין לו שטן ופגע רע בר"ה וביוה"כ בתפלתו ואויביו נופלין לפניו. וי"א אף יצה"ר משלים עמו. א"ר סוף סי' נ"ו) או אחר שמסיימין התפלה מתחילין וחוזרין שלא יקטרג השטן כמו בש"ס שמתחילין ברכות מש"ס (א"ר ס"ס קל"ב):

כשרוצה לצאת מביהכ"נ ישב מעט ויאמר:

אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ:

ואחר כך יעמוד ויאמר:

כִּי כָּל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

ואח"כ יקום וילך אל הפתח. וכשיצא אל יחזיר אחוריו מיד לשכינה אלא כמו שנפטר מלפני המלך ב"ו או רבו שיש לו לילך כנגד אחוריו ופניו כנגד פניו עד שירחיק מהם על כן לא יצא ואחוריו להיכל אלא יצדד. וכשיצא מן הבהכ"נ(א"רכ"ם):

וכשיגיע אל פתח בהכ"נ ישתחוה אל ארון הקודש ויאמר:

יְיָ | נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ:

ואח"כ כשהולך יאמר ג' פסוקים אלו:

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב: וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָיו מַשְׂכִּיל וַיְיָ עִמּוֹ: וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְיָ:

א פסוק ל"ו ע"א. ב בראשית מט, יח. ג מיכה ד, ה (בשנוי לשון) ה תהלים קכא, ב. ה שמות טו, יח. ו תהלים כז. ז שם קמ, יד. ח שם ה, ט. ט בראשית מט, יט. י ש"א יח יד. כ בראשית ו, ח.

עץ יוסף

ונהגין על הקו"ף לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנה (בעל הטורים): ילכו איש בשם אלהיו. פי' ילכו לאבדון. ומדרשו לע"ל יבואו כל מלכי האומות ויקטרגו על ישראל ויאמרו רבש"ע אלו עובדי ע"ז ואלו עוע"ז אלו מגלי עריות ואלו מ"ע. הללו יורדים לגיהנם והללו אין יורדים. יאמר להם הקב"ה תרד כל אומה עם אלהיה שנאמר כי כל העמים וגו': למנצח. מזמור זה נאמר על קבוץ גליות לירושלים:
אלהים יחננו. שיתן לנו חנו: **ויברכנו**. לאחר שיגאלנו בתוספת טובה: **לדעת**. בכדי שיהא נודע בכל הארץ דרכך שאתה משלם גמול למאמינים בך: **בכל גוים**. התשועה שתעשה לעמך יהיה נודע בכל גוים: **יודוך**. אז יודוך כל העמים בראותם שאיך מקפת שכר המאמינים בך: **ישמחו וירננו**. כי יראו כי תשפוט עמים שיבואו עם גוג ומגוג במישור. ר"ל בדין הראוי לפי הגמול. ולאומים הם שלא הרעו לישראל ולכן ולאומים ההם תנחם בארץ לעולם לסייע בה לארכה ולרחבה בהשקט ובטח: יודוך כו'. שנאמר והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני הגוים כי אני ה': ואז ארץ. ישראל תתן יבולה: **יברכנו**. על כי יברכנו אלהים. לזה יפחדו ממנו כל היושבים בקצות הארץ בראותם שהוא משגיח ומשיב גמול:

אם בדעתו לילך באותו יום לסחור במשא ובמתן יאמר זה:

א עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: ב הַשְׁלֵךְ עַל־יְיָ יְהָבְךָ וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ: ג שְׁמָר־תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי־אַחֲרִית לְאִישׁ שָׁלוֹם: ד בְּטַח בַּייָ וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה: ה הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְיָ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם בְּדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר הַבּוֹטֵחַ בַּייָ חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ וּכְתִיב וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם. יְיָ אֱלֹהִים אֱמֶת תֵּן בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדַי. כִּי בָטַחְתִּי בְךָ שֶׁעַל יְדֵי מַשָּׂא וּמַתָּן וַעֲסָקִים שֶׁלִּי תִּשְׁלַח לִי בְּרָכָה כְּדֵי שֶׁאוּכַל לְפַרְנֵס אֶת־עַצְמִי וּבְנֵי בֵיתִי בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם וִיקֻיַּם בִּי מִקְרָא שֶׁכָּתוּב הַשְׁלֵךְ עַל־יְיָ יְהָבְךָ וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ. אָמֵן:

שלשה עשר עקרים

א אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא בּוֹרֵא וּמַנְהִיג לְכָל־הַבְּרוּאִים וְהוּא לְבַדּוֹ עָשָׂה וְעוֹשֶׂה וְיַעֲשֶׂה לְכָל־הַמַּעֲשִׂים:

ב אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא יָחִיד וְאֵין יְחִידוּת כָּמוֹהוּ בְּשׁוּם פָּנִים וְהוּא לְבַדּוֹ אֱלֹהֵינוּ הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה:

ג אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֵינוֹ גוּף וְלֹא יַשִּׂיגוּהוּ מַשִּׂיגֵי הַגּוּף וְאֵין לוֹ שׁוּם דִּמְיוֹן כְּלָל:

ד אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן:

ה אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לוֹ לְבַדּוֹ רָאוּי לְהִתְפַּלֵּל וְאֵין רָאוּי לְהִתְפַּלֵּל לְזוּלָתוֹ:

ו אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל־דִּבְרֵי נְבִיאִים אֱמֶת:

ז אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁנְּבוּאַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיְתָה אֲמִתִּית וְשֶׁהוּא:

א תהלים קכא, ב. ב שם נה, כג. ג שם לז, לז. ד שם שם, ג. ה ישעיה יב, ב.

עץ יוסף

הוא יחיד ואין יחידות כמוהו. עי' מ"ש ביגדל עקר ב': ולא ישיגוהו משיגי הגוף. פי' מקרי הגוף. כמו הגבול והתנועה ושאר כל המקרים: ואין לו שום דמיון כלל. פי' אף במלאכי מעלה. והוא כמד"א ואל מי תדמיוני ואשוה וגו'. וכן אין לו שום דמיון ותאר מן הדמיונות והתארים שאנו מדמין ומתארין אותו ית'. וכן יסד הפייטן אדמך אכנך ולא ידעתיך. ועיין ביגדל עקר ג': ושהוא היה אב לנביאים. כן הוא הנוסחא בסדור דרך החיים. אבל בכל הסדורים הנוסחא

דובר שלום

אני מאמין באמונה שלמה שהבורא ית' שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים וכו'. הגלמי מאמינים בבחר ית' שהוא הקדמון הבורא הכל אומרים שלא יתכן אשר מאחד הפשוט בתכלית האחדות יתרבו ממנו המון בריות לאין תכלית שיהיה כל אחד נפרד מחברו בתכונה נפרדת. וכבר הטו על קדקדם כל חכמי לב להוכיח מלך המושכל והקבלה שכל דבריהם מאפס ותהו נחשבו. והאמת המתחייבות הוא אשר הבוי"ת הוא למעלה מן הזמן והמספר. וכל עניניו אינם נגבלים בזמן ומספר הדיבור: זהו אני מאמין שהוא ית' בורא ומנהיג כל הברואים אף שהם רבים ונפרדים בתכונתם למיניהם. לפי שהוא ית' אינו נגבל בשום ענין הזמן שהוא לבדו בפעם אחת וברגע אחד עשה בעבר. ועושה בהוה. ויעשה בעתיד. לכל המעשים. שבתכונתו ית' זמן העבר והוה והעתיד גם כל המעשים בהמון רבוים. הכל אצלו בתכלית האחדות. כמו שהוא לבדו בתכלית האחדות. ובתכונת אחדותו בעיונו לבדו נכלם: ושהוא היה אב וכו'.

הָיָה אָב לַנְּבִיאִים לַקּוֹדְמִים לְפָנָיו
וְלַבָּאִים אַחֲרָיו:

ח אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה
שֶׁכָּל־הַתּוֹרָה הַמְּצוּיָה עַתָּה
בְיָדֵינוּ הִיא הַנְּתוּנָה לְמשֶׁה רַבֵּנוּ
עָלָיו הַשָּׁלוֹם:

ט אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה
שֶׁזֹּאת הַתּוֹרָה לֹא תְהֵא מֻחְלֶפֶת
וְלֹא תְהֵא תּוֹרָה אַחֶרֶת מֵאֵת
הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

י אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה
שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יוֹדֵעַ כָּל־
מַעֲשֵׂה בְנֵי אָדָם וְכָל־מַחְשְׁבוֹתָם
שֶׁנֶּאֱמַר הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין
אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם:

יא אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה
שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גּוֹמֵל טוֹב
לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו וּמַעֲנִישׁ
לְעוֹבְרֵי מִצְוֹתָיו:

יב אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה
בְּבִיאַת הַמָּשִׁיחַ וְאַף עַל פִּי
שֶׁיִּתְמַהְמֵהַּ עִם־כָּל־זֶה אֲחַכֶּה
לּוֹ בְּכָל־יוֹם שֶׁיָּבוֹא:

יג אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה

עץ יוסף

הנוסחא אב לחכמים. ולכאורה נראה שצ"ל לנביאים משום שדרשו במדרש סדר חקת על פסוק ויחכם מכל האדם כו' סימן זה משה כו': **שכל** התורה המצויה עתה בידינו כו'. כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה האומר שאין התורה מעם ה' אפילו פסוק אחד אפילו תיבה אחת אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה. וכן הכופר בפירושה והיא תורה שבע"פ. וזה שאמר כאן שכל התורה כו' לכלול תורה שבכתב עם תורה שבע"פ: **שזאת** התורה לא תהא מוחלפת כו'. כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אע"פ שהיא היתה מעם ה' הוא כופר בתורה. הרי שאמר שני דברים שלא החליף הבורא מצוה במצוה. ולא תתבטל תורה זו לעולם. וזהו מה שאמר שזאת התורה לא תהא מוחלפת (ר"ל מלשון מוחלפת השיטה שהוזכר בש"ס) פי' שזאת התורה בעצמה לא תהיה מוחלפת מצוה במצוה. וגם לא תהא תורה אחרת דהיינו שתתבטל זאת התורה ותנתן דת אחרת: **ואע"פ** שיתמהמה עם כ"ז אחכה לו. כמד"א אם יתמהמה חכה לו. כי מי שאינו מאמין

דובר שלום

פ"ד שנאמר וארא אל אברהם וגו' באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. הרי שגדלה נבואת משה מנבואת האבות שנודע לו שם הויה. והיה אב לבאים אחריו ע"ד שנאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה: **שכל** התורה וכו' היא הנתונה למשרע"ה, שגם כל התורה שבע"פ שמצויה בידינו היא נתונה למשרע"ה דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא: **לא** תהא מוחלפת וכו' מאת הבורא ית"ש. לכאורה הוא ענין אחד. כשמחליפין דבר על דבר אז לוקחין אחרת בשביל זאת. ויתכן שהכונה לא תהא מוחלפת שלא יבטלו זאת התורה ולינתן אחרת במקומה ולא תהא תורה אחרת להוסיף על התורה הזאת: **שהבורא** ית"ש יודע כל מעשה בנ"א וכל מחשבותם שנא' היוצר וגו' המבין וגו'. לכאורה הפסוק הוא היפך המאמר. שבמקרא נא' היוצר יחד לבם תחלה ואח"ז המבין אל כל מעשיהם. במאמר תחלה המחשבה ואח"ז המעשה. וכן הוא האמת שבזה מובדלת ידיעת הבוי"ת מידיעת האדם. שהאדם אין יכול להבין מחשבת עמיתו רק ע"פ מעשה הקודמת שרואה בו. לכן אצל האדם מתיחס תחלה ידיעת המעשה ואח"ז ידיעת המחשבה. והבוי"ת שמכיר המסובב מן הסבה הוא יודע תחלה המחשבה ואח"כ המעשה. וזהו אומר שהבוי"ת יודע כל מעשה בנ"א ואח"ז כל מחשבותם. ומביא ראיה מן המקרא בהיפך שנא' תחלה היוצר יחד לבם ואח"ז המבין אל כל מעשיהם. ויתכן ע"פ מה שאמרנו למעלה שעיניו של הבוי"ת אין נופלין תחת הזמן ובעת המחשבה רואה יחד עמה המעשה כאילו היא נעשית אז. וזהו שהבוי"ת יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבותם. שביחד עם המחשבה יודע מעשיהם כאילו היא כבר עשויה קודם המחשבה שנאמר היוצר רואה יחד לבם היא המחשבה והוא המבין בעת המחשבה אל כל מעשיהם כאילו נעשית כבר המעשה: **גומל** טוב וגו', שינוי הלשון מן גומל בלשון בינוני לזמן התמיד ויעניש. יתכן ע"פ מה דאיתא בתנחומא מי הקדימני ואשלם מי קילס לפני עד שלא נתתי בו נשמה. מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן וכו'. הרי שהקב"ה מקדים הטוב לאדם קודם שיעשה מצותו. וזהו גומל בהוה טוב לשומרי מצותיו בתמיד. אך בעניני העבירה אין מקדים הקב"ה קודם העבירה רק מעניש אח"ז לכן נאמר בזה לשון עתיד ויעניש למי שיעבור: **שיתמהמה**. עכ"ז אחכה לו וכו'. הגאולה היא בשני פנים. או בעתה באחרית הימים. או אחישנה בעשיית התשובה. וזהו אע"פ שמצד זמן של בעתה יתמהמה עד אחרית הימים. עכ"ז אחכה לו בכל יום שיבא שיוכל לבוא תיכף מצד שיחיש ה' לפי

א תהלים לג, טו.

תשובה

שֶׁתִּהְיֶה תְּחִיַּת הַמֵּתִים בְּעֵת | יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ וְיִתְעַלֶּה זִכְרוֹ לָעַד
שֶׁיַּעֲלֶה רָצוֹן מֵאֵת הַבּוֹרֵא | וּלְנֵצַח נְצָחִים :

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ. קִוִּיתִי יְיָ לִישׁוּעָתְךָ. יְיָ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי :
לְפֻרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ. סַבָּרִית יְיָ לְפֻרְקָנָךְ. יְיָ לְפֻרְקָנָךְ סַבָּרִית :

פרשת המן

קודם אמירת פרשת המן יאמר זה :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּזְמִין פַּרְנָסָה לְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּפַרְנָסָתִי וּפַרְנָסַת אַנְשֵׁי בֵיתִי בִּכְלָלָם בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּכָבוֹד וְלֹא בְבִזּוּי בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר כְּדֵי שֶׁנּוּכַל לַעֲבֹד עֲבוֹדָתֶךָ וְלִלְמוֹד תּוֹרָתֶךָ כְּמוֹ שֶׁזַּנְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מָן בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ צִיָּה וַעֲרָבָה :

שמות טז ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא: וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם ׀ יוֹם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ

עץ יוסף

ואינו מתכוה לא יזכה בביאת משיחנו : שיהיה ת"ה ס'. וז"ל רש"י סנהדרין דף צ' ע"א במשנה האומר אין תחיית המתים מן התורה שכופר במדרשים דדרשינן בגמ' לקמן מניין לתחיית המתים מן התורה. ואפי' יהא מודה ומאמין שיחיו המתים אלא דלא רמיזא באורייתא כופר הוא. הואיל ועוקר שיש תחיית המתים מן התורה מה לנו ולאמונתו. וכי מהיכן הוא יודע שכן הוא. הלכך כופר גמור הוא ע"כ : לישועתך קויתי ה'. כי בך אושע כי תשועתך תשועת עולמים : לפורקנך סברית ה'. הוא תרגום אונקלוס על פסוק לישועתך קויתי ה' :

הנני ממטיר. במכילתא ר"א המודעי אומר אינו אומר הנני אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב. ר"ל דבכולה כתיב הנני. דגבי אברהם כתיב בפ' עקידה ויאמר הנני. וגבי יצחק כתיב כשבירך את יעקב ויאמר הנני. וגבי יעקב כתיב כשהלך למצרים ויאמר הנני. וכיון שמצינו גבי כולם לשון הנני רמז כאן הכתוב שבזכותם ירד המן לישראל: מן השמים. מאוצר הטוב של השמים שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים: דבר יום ביומו. מי שברא יום ברא פרנסתו. שכל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה. ור"ע באמר להם הקב"ה שילקטו דבר יום מה שצריך ליומו שפרנסת כל יום נבראת עם יומו. ולכך אין לאדם לדאוג אלא ישים בטחונו בהקב"ה שברא היום והוא יתן פרנסתו : למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. מכאן היה רשב"י אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. ושניים להם אוכלי תרומה : והיה משנה. לחם משונה. כי בכל יום היה בו טעם אחד ובשבת שני טעמים. בכל יום היה ריחו נודף ובשבת יותר. בכל יום היה מוזהב פי' מאיר ומבהיק כזהב ובשבת יותר : ערב וידעתם כו'. אמרו להם עד שאתם ישנים במטותיכם הקב"ה מפרנס אתכם: ובקר וראיתם. מכאן אתה למד שבפנים מאירות ניתן המן לישראל. על ששאלו אותו כהלכה. ור"ל בניתן

דובר שלום

תבונת בנ"א: שיהיה תחה"מ. בעת שיעל"ר מאת הבוי"ת. מניניו של הקב"ה אין נעשים בכלי המעשה בפועל. רק ברצון מחשבתו לבד נעשה הכל. וזו שיהיה תחה"מ בעת שיעלה רצון הבוי"ת. שתיכף בעליית רצונו בודאי יהיה תחיית המתים בלי שום פעולה במעשה :

אחרית לשלום

אני מאמין בא"ס וכו' בעת שיעלה רצון מאת הבוי"ת. מה שמזכיר בענין אמונה של תחה"מ בעת שיעלה הרצון ולא מזכיר כן באמונה של ביאת המשיח יתכן לפי דבענין ביאת המשיח אמרו זכו אחישנה לא זכו בעתה. א"כ אין מתיחס ביאת המשיח כלל לרצון הבוי"ת רק לפי תכונת המעשים של ב"א אם זכו ואם לא זכו. לכן לא מזכיר בזה בעת שיעלה רצון. משא"כ תחה"מ דאין תלוי כלל במעשי ב"א רק ברצון הבוי"ת לכן מזכיר בזה בעת שיעלה הרצון וכו' :

מָה כִּי תַלִּינוּ עָלֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר
לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ
תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ
לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ שָׁמַעְתִּי
אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר
תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־
הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה
עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ
עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא
הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־
בֹּקֶר׃ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ
וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ

עץ יוסף

שניתן להם בבקר זמן הגון לתקן המאכל וזה פנים מאירות: **בתת ה' לכם בערב בשר.** מכאן למד שבפנים חשכות ניתן השלו לישראל על ששאלו אותו שלא כהלכה. ר"ל שהיה להם כמה בהמות. וגם אפשר לאדם להיות בלא בשר לכן ניתן להם בערב שאז אינו זמן הגון לתקנו: **כי על ה'.** שאמרתם מי יתן מותנו וגו' א"כ אתם מתלוננים על ה': **קרבו לפני ה'.** ר' יהושע אומר קרבו על שנגלתה גבורה. פי' לכך אמר להם שילכו ממקומם ויקרבו למקום שהיה שם גלוי שכינה ויעשו זה בשביל כבוד שכינה: **ויהי כדבר אהרן.** מה ת"ל ויהי. מלמד שכשם שגזר כך היה: **ויפנו אל המדבר וגו'.** ר' יהושע אומר לא נפנו עד שנגלתה גבורה. ר"ל מדכתיב והנה כבוד ה' משמע שלא הלכו עד שנגלתה השכינה. ר' אלעזר אומר לא הפנו אלא על מעשה אבות. שנאמר המדבר מה מדבר אין בו כלום אף אבות הראשונים אין בהם לא עון ולא חטאת: **והנה כבוד ה' נראה בענן.** שבקשו לרגום באבנים את משה ואהרן. מיד והנה כבוד ה' נראה בענן. אמר הקב"ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל ילקו משה ואהרן: **שמעתי את תלונות ב"י.** אמר הקב"ה גלוי לפני מה שאמרה כנסת ישראל (היינו מה שבקשו להם) ומה שהן עתידין לומר (ולהתרעם על בשר ואע"פ שעכשיו לא בקשו בשר בפירוש. מ"מ כיון שהם עתידים להתרעם על הבשר. לכך) דבר אליהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר. אמר להם שאלתם לחם לפי שאי אפשר לב"ו בלא לחם נתתיו לכם. חזרתם שאלתם בשר ממלא מעיה הרי אני נותנו לכם. מפני מה אני נותנו לכם שלא תאמרו אין ספק בידו ליתנו לנו. אלא הריני מתנו לכם. ולבסוף אפרע מכם. **וידעתם כי אני ה' אלהיכם** דיין אני להפרע מכם: **ויהי בערב ותעל השלו.** מכאן אתה למד שבפנים חשכות ניתן להם השלו: **ותכס את המחנה.** עיין במכילתא הפלוגתא כמה היה גובה השלו מן הארץ: **ובבקר היתה שכבת הטל וגו'.** כיצד היה המן יורד לישראל. יוצאה רוח צפונית ומכבדת את המדבר. יורד מטר ומכבס הארץ. והטל עולה והרוח מנשבת בו ועושהו כמין שולחנות של זהב. והמן יורד עליהם. וממנה היו ישראל אוכלים: **דק.** מלמד שהיה דק: **מחוספס.** מלמד שהיה יורד כגליד על הארץ. פי' שהיה דק וקלוש והיה מחובר כדבר הגליד כקרח. ועיין במכילתא פלוגתא כמה היה גובהו של מן: **ויאמרו איש אל אחיו וגו'.** כאדם שאומר לחבירו מה הוא. כך אמרו זה לזה: **ולא שמעו אל משה.** אלו מחוסרי אמנה שבישראל: **ויותירו אנשים.** אלו דתן ואבירם: **וירם תולעים ויבאש.** הרי זה מקרא מסורס. וכי מריחים ואח"כ מבאישים. אלא מבאישים ואח"כ מריחים. כענין שנאמר ולא הבאיש וגו': **וילקטו אותו בבקר בבקר.** בשחרית (פי' שהיו צריכין להקדים עצמן ללקוט והאי בקר הוא בקר ממש קודם שתזרח החמה בתקפה שאז היה נמס) דורשי רשומות אמרו מכאן שהי' במן בזעת אפיך תאכל לחם. שהיו צריכין לטרוח עצמן לילך וללקוט כל בקר. והאי בזעת הוא לשון טורח. וכן תרגום יונתן בליעות כף ידך תיכול מזונא: **וחם**

השמש

וְנָמָס׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי
הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ
לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף
הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא
הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה
הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא
יִהְיֶה־בּוֹ׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם
הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־
יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ וַיִּקְרְאוּ בֵית־
יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן ׀ יִרְאוּ
אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ
לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן

עץ יוסף

השמש. בארבע שעות על היום. היה נמס והולך נחלים ובאין איילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם. ואח"כ באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן. ויודעין מה שבחן של ישראל: לחם משנה. זה לחם כפול. פי' לא שלקטו כפול שהרי לא היו יודעים עדיין כלום משבת. אלא ה"ק שהיתה הלקיטה כפול. כשבאו לביתם מדדו ומצאו שהיה כפול. פי' אחר לחם כפול דס"ל הא דכתיב לחם משנה היינו לחם משונה. שהיה חלק של שבת כפל ממה שהיה בחול: ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ואמר להם הוא אשר דבר ה' (שנצטויתי לומר לכם) שבתון שבת קדש. אמרו לו אימתי הוא שבת. אמר להם מחר: את אשר תאפו אפו. רבי יהושע אומר מי שהוא רוצה אפוי היה מתאפה לו. והרוצה מבושל היה מתבשל לו. רבי אלעזר המודעי אומר הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפויים שבעולם והרוצה לבשל היה טועם כל בשולים שבעולם. רבי אלעזר אומר על אפוי אפוי ועל מבושל מבושל. הא כיצד יום טוב שחל להיות ערב שבת מנין שאין רשאין לא לאפות ולא לבשל אא"כ עירבו. ת"ל את אשר תאפו אפו. אפו על אפוי ובשלו על מבושל: ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה. רבי זריקא אומר מכאן שלש סעודות בשבת. לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית. אמרו לו משה רבינו נצא בשחרית. אמר להם אכלוהו היום. אמרו לו הואיל ולא יצאנו שחרית נצא בין הערבים. אמר להם כי שבת היום לה'. ומה ת"ל היום לא תמצאוהו. אמרו שמא לא נמצאהו למחר. אמר להם היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו מחר: ויאמר משה אכלוהו היום. ור"ל תלתא היום כתיבי. רבי אלעזר אומר אם תזכו לשמור את השבת תנצלו משלש פורעניות. מיומו של גוג ומגוג. ומחבלו של משיח. ומיום דין הגדול. שבכל אלו נא׳ כן כתיב יום: ששת ימים תלקטוהו. למדנו שאינו יורד בשבת. ביום טוב מנין. ת"ל שבת. ביום הכפורים מנין. ת"ל לא יהיה בו: ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת. שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. אלו ד' אמות: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה. ומנין ששמעו דבר זה וקבלו עליהם. שנאמר וישבתו העם ביום השביעי: והוא. דומה בעגולו: כזרע גד. עשב ששמו קוליי"אנדרי. אבל במראה לא היה לגד. שגד הוא אדום. והמן לבן: וטעמו כצפיחת בדבש. רבי יהושע אומר כלפס וכעין אסקריטי. ר"א אומר כסולת שנלושה בדבש והמאה: למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיה. כשהיה ירמיהו אומר להם מפני מה אין אתם עוסקין בתורה. אמרו לו במה נתפרנס. הוציא להם צלוחית של מן ואמר להם הדור אתם ראו דבר ה'. אבותיכם שהיו עוסקין בתורה ראו במה נתפרנסו. אף אתם אם תעסקו בתורה הקב"ה יפרנסכם מזה: צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון. ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן

לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן: וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא:

תפלה על הפרנסה

אָנָּא הָאֵל הַמֵּכִין פַּרְנָסָה לְכָל־בְּרִיָּה וּמְזַמֵּן מַלְבּוּשׁ לְכָל־נִבְרָא וְשׁוֹלֵחַ לָהֶם מִחְיָה שֶׁתִּתֶּן־לִי מִחְיָתִי בְּשׁוֹפִי שֶׁתְּכַלְכְּלֵנִי וּתְפַרְנְסֵנִי לִי וּלְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתִי וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל פַּרְנָסָה טוֹבָה שֶׁל כָּבוֹד בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר בְּכָבוֹד וְלֹא בְּבִזּוּי פַּרְנָסָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה פַּרְנָסָה שֶׁלֹּא תַצְרִיכֵנִי בָהּ לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם כִּי אִם לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה וְהָרְחָבָה פַּרְנָסָה שֶׁאוּכַל לַעֲסוֹק בְּתוֹרָתְךָ הַקְּדוֹשָׁה וְהַטְּהוֹרָה וְהַתְּמִימָה וְטֶרֶף נָקִי וּמְזֻמָּן וּמְזוֹנוֹתַי וּמְזוֹנוֹת אַנְשֵׁי בֵיתִי וְכָל־צְרָכֵינוּ קֹדֶם שֶׁנִּצְטָרֵךְ לָהֶם כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לִבִּי פָנוּי בְּלִי טִרְדָּה לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת וְלֵישֵׁב בְּשָׁלוֹם עַל שֻׁלְחָנִי בְּכָבוֹד עִם כָּל־בְּנֵי בֵיתִי וְשֶׁלֹּא אֲצַפֶּה לְשֻׁלְחָן שֶׁל אֲחֵרִים. וְשֶׁלֹּא אֶצְטָרֵךְ לְהִשְׁתַּעְבֵּד לְשׁוּם אָדָם. וְשֶׁלֹּא יְהֵא עָלַי שׁוּם עוֹל בָּשָׂר וָדָם כִּי אִם עוֹל מַלְכוּתְךָ לְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּבְבִגְדֵי כָבוֹד יִהְיוּ לְבוּשֵׁינוּ בְּיֹקֶר וְלֹא בְּבֹשֶׁת פָּנִים. וְהַצִּילֵנוּ מִן עֲנִיּוּת וּמִדַּלּוּת וְשִׁפְלוּת וְאֶזְכֶּה לְהַכְנִיס אוֹרְחִים וְלִגְמוֹל חֶסֶד לְכָל־אָדָם. וְהַזְמֵן לִי לַעֲשׂוֹת צְדָקָה לְהָרְאוּיִם לָהּ וְלֹא אֶכָּשֵׁל בִּבְנֵי אָדָם שֶׁאֵינָם הֲגוּנִים. אָמֵן:

פרשת היראה

איתא בספרי יראים שצריך לומר פרשת היראה ופרשת התשובה וכדי לזכות את הרבים הלגנון פה:

דברים י׳ יב׳

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ: הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ: רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה: וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד: כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד: עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה: וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: בְּשִׁבְעִים

עץ יוסף

בפרשת המן: ארבעים שנה. והלא חסר שלשים יום. שהרי בערבות מואב כשמת משה בז' אדר פסק המן מלירד. אלא שנסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בט"ז בניסן (רש"י): עשירית האיפה. האיפה ג' סאין. והסאה ו' קבין. והקב ד' לוגין. והלוג ו' ביצים. נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה. והוא שיעור לחלה ולמנחות (רש"י):

נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃
וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל־הַיָּמִים׃
וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר
עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם
לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם
יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃
וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ
וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב
כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתִּטַּע אַהֲבָתְךָ וְיִרְאָתְךָ בְּלִבִּי וּבְלֵב כָּל־
יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ לְיִרְאָה אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא בְּכָל־לְבָבֵנוּ וּבְכָל־נַפְשֵׁנוּ יִרְאַת
הָרוֹמְמוּת שֶׁל אֵין סוֹף בָּרוּךְ וְיִתְעַלֶּה שִׁמְךָ כִּי גָדוֹל אַתָּה וְנוֹרָא שִׁמְךָ אָמֵן סֶלָה׃

פרשת התשובה

דברים ל׳ א׳
וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ
וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתָּ
עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־
לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־
הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם
יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ
אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־
לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃
וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃
וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ
וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־
אֲבֹתֶיךָ׃ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּחְתּוֹר חֲתִירָה מִתַּחַת כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ לְהַחֲזִיר
בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְכָל־פּוֹשְׁעֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבִכְלָלָם תַּחֲזִירֵנִי בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה
לְפָנֶיךָ כִּי יְמִינְךָ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים וְרוֹצֶה אַתָּה בִּתְשׁוּבָה אָמֵן סֶלָה׃

(ערוגות הבושם) כתוב בש"ע א"ח בסי' קנ"ה. אחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש ויקבע עת ללמוד. וצריך שאותו העת יהיה קבוע שלא יעבירנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה. ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבית המדרש ושכר הליכה בידו או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים ע"כ. וכתב הא"ר שם וז"ל ר"ל שילמוד אותו השיעור בעמידה. וראיה מסוף סוטה משמת ר"ג בטל כבוד התורה. ופירש"י שירד חולשה בעולם שלא יוכלו ללמוד בעמידה ע"כ. א"כ בזמן מועט כזה ובבהמ"ד טוב ליזהר ע"כ. ואחר הלימוד אומרים קדיש דרבנן כשיש עשרה בבהמ"ד. וכתב ג"כ דאין אומרים קדיש דרבנן על פסוק. רק על תורה שבע"פ ע"כ. וכתב הא"ר ונ"ל דאם אומרים בה מדרשים או ש"ס הנדרשים עלה אומרים קדיש דרבנן ע"כ. ואם לומד שיעור קבוע. יאמר לאחר הלימוד משנת רבי חנניא בן עקשיא וכו'. ונוסח קדיש דרבנן תמצא לעיל אחר הברייתא דרבי ישמעאל אומר. והא דנקרא קדיש דרבנן כתב הא"ר לפי שהוא תחנה ובקשה על רבנן. אי נמי כיון שלא נתקן אלא על תורה שבע"פ שהוא לימוד דרבנן ע"כ. וכתב בסדר היום דאחר שלמד כפי ערכו וכפי השגתו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ואם גמרא גמרא. יפטר לשלום לביתו. וכשמהלך בדרך ילך בכובד ראש והכנעה. ויקדים שלום לכל אדם. ויהי דבורו בנחת עם הבריות ויהיה קשה לכעוס ונוח לרצות. ולא יקבל דברי לשה"ר על חבירו בשום ענין עד שיודע הדבר באמיתות הוא בעצמו. ואפ"ה אם אפשר לדון אותו לכף זכות ידין אותו עכ"ל. וז"ל הש"ע והלבוש בסי' קנ"ו ואחר שילמוד ילך לעסקיו שאין תורתו מתקיימת אם לא יתפרנס מעסקיו כי יכלה ממונו ויבא לידי עוני ולא יוכל לעסוק בתורה. ועוד שיגרום לו עון שהעוני מעביר את האדם על דעת קונו. ומ"מ לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע. כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט ע"כ. וכתב השל"ה דאפילו בעלי בתים יקיימו יפה תורה עם דרך ארץ כו' ונתנו סי' ג' אז. אז תשכיל אז תצליח אז תישן. ח' שעות כמנין אז בתורה. ח' שעות במשא ומתן. ח' שעות בשינה. ואותן שאין צריכין מלאכה ומשא ומתן כתב מ"א דחייב לקיים והגית בו יומם ולילה. עוד כתב הש"ע והלבוש שם וישא ויתן באמונה שזה ג"כ הוא מהדברים ששואלין את האדם בתחלת דינו נשאת ונתת באמונה. וכ' הא"ר הא דשואלים קודם ד"ת שמעתי בשם זקני הגאון מהרא"ש ז"ל דאם אין משא ומתן שלו באמונה הוא חילול השם כדאי' בסוף יומא מה הבריות אומרות עליו אוי לאביו שלמדו תורה. מיהו לדעת הטור וב"י שואלין אותו תחלה על התורה עכ"ל. ועיין בסנהדרין ד"ז תוס' ד"ה אלא ועיין במ"א ובא"ר כמה דברי מוסר מעניני משא ומתן:

הטבת חלום

כשראה חלום ונפשו עגומה עליו ייטיבנו בשחרית באפי תלתא דרחמי ליה. ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה ולימא באפייהו הסדר שלפניך. יפה תענית ותשובה עמו לבטל חלום רע. ודוקא בו ביום. ומ"מ אין מחויב להתענות. אלא היא רשות. ובשם ס"ח מי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה. המטיבין יהיו ג' שאוהבין אותו ואפילו הדיוטות:

ויאמרו תחלה הפסוק הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי: החולם אומר ז' פעמים חֶלְמָא טָבָא חֲזַאי: ועונין ג' המטיבים שבע פעמים חֶלְמָא טָבָא חֲזֵית. טָבָא הוּא וְטָבָא לֶהֱוֵי. רַחֲמָנָא לְשַׁוְיֵהּ לְטָב. שִׁבְעָה זִמְנִין לִגְזְרוּן עֲלָהּ מִן שְׁמַיָּא דִּי לֶהֱוֵי. טָבָא. וְיֶהֱוֵי טָבָא. טָבָא הוּא וְטָבָא לֶהֱוֵי:

ואח"כ יאמרו המטיבין ג' הפוכות וג' פדיונות וג' שלומות:

ואומר החולם הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: ועונין [ב] אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם: וְלֹא־אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: החולם אומר פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקֲּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: ועונין [ה] וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי־יְיָ אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי־עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת: וּפְדוּיֵי יְיָ יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: החולם אומר בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק

א תהלים ל, יב. ב ירמיה לא, יב. ג דברים כג, ו. ד תהלים נה, יט. ה ש"א יד, מה. ו ישעי' לה, י. ז ישעיה נז, יט.

וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: ועתין[א] וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד:[ב] וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם:[ג] יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ ׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ואומר החולם ג׳ פעמים[ד] יְיָ שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי: ועונין ג׳ פעמים[ה] יְיָ פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר:

ואומר החולם ג׳ פעמים[ו] שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם ׀ יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: ועונין ג׳ פעמים אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְיָ שֹׁמְרֶךָ יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר ׀ אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְיָ ׀ יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: ואומר החולם[ז] וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר ׀ אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: ועונין ג׳ פעמים יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם: ואומר החולם ג״פ[ח] תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים: ועונין ג״פ שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח: ואח״כ יאמרו לו *)[ט] לֵךְ בְּשִׂמְחָה אֱכֹל לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ: וּתְשׁוּבָה וּתְפִלָּה וּצְדָקָה מַעֲבִירִין אֶת־רוֹעַ הַגְּזֵרָה וְשָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן:

א דה״א יב, יח. ב ש״א כה, ו. ג תהלים כט, יא. ד חבקוק ג, ב. ה שם שם. ו תהלים קכא. ז במדבר ו, כב, כז. ח תהלים טז, יא. ט קהלת ט, ז.

(בשמים ראש) כודע אשר לזה נכלא איש הישראלי בארץ הלזו מגוש עפר מן האדמה בכדי שכאשר יעלה הוא בכח נשמתו ומחשבתו למעלה לפאר ולשבח ליוצרו. או בעוסקו בתורה שמדבק עצמו למעלה במקור הקדושה באורו ב״ה הנעלם בתורתו ומצותיו. כי כולם רצונו הם מה שהוא רצה שנעשה כך. והוא ורצונו אחד. כידוע. אז נדבק ויעלה עמו כל בחי׳ צבא הארץ הכלולים עמו בכח גופו. כי כולם נבראו מארבע יסודות הידועים שהם ארמ״ע. וכיון שגופו כלול ונכלל מכל צבא הארץ ע״י הארבע יסודות הללו הרי בשעה שגופו מדבק עצמו בה׳ אלהיו כן הם מדבקים עצמם באלהים חיים ומלך עולם שבראם אף עשאם. וביותר ויותר אם יעסוק בכל צבא הארץ נופא לעבודת ה׳ כמו באכילה ושתיה ומלבושי כבוד. בזה ודאי הוא מעלה אותם מגוש עפר הארץ הלע לשמי שמים וכל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה בלוהא בשמחא שעל ידו יהיו עולים ומתדבקין בה׳ אלהיהם. שזאת נודע אשר עיקר אכילת האדם הוא בכדי לברר מתוכם כל בירורי ניצוצי הקדושה מכל בחי׳ דומם צומח חי להעלותם למעלה למעלה על ידי אכילת והכנסת מאותו באמת במה שימתם בלבבו כל בחי׳ תאוה הבהמיות אשר שמה. כי הלא כל בחי׳ התאוה משמה בהמה המה. ואין נאה לאדם אשר על הארץ שהוא בחיות ומוח ושכל ומכיר קלא בעבודת קונו בדברים הנוגעים ברומו של עולם. ואיך יהיה הוא והחמור בהבוס אחד לאכול כאשר בהמתו אוכלת למלאות תאותו ובטנו הלא כמו זר נחשב זאת. אך אם האדם נותן לב להיות מותר האדם מן הבהמה. שיהיה נמאס בלבו כל תאות הבהמיות. ועל כן יהיה ממעט בכן כל האפשר. ורק את זה יאהב לאכול (כמו שכפאו שד) לשמו ית׳ בכדי להעלות מהם כל בחי׳ חיות הקודש אשר נתפזרו שמה ע״י המדבקם אל האדם בעת אכילתו והוא יעבוד עמהם עבודת בוראו אח״כ בתפלה ותורה ותעשה המצות. או מי שזיכהו ה׳ לידע ולהבין ברזי התורה איך ליחד השמות וזיווגים ויחודי קוב״ה ושכינתא ע״י המאכל. ואז היכף מתברר במאכלו הבירורים ועולים למעלה לת״ן ונעשים קבועים לשכינה. וע״י הבירורים הללו בהעלאת הת״ן ממשיכים משם כל בחי׳ שפע קודש וברכה ורחמים וחיים ושלום לכל העולמות סלה כידוע (בת״א):

*) כתב הב״י בשם הכ״ב אל יאמר לך אכול בשמחה לחמך שהוא ר״ת אבל. אלא כך אומרים לך בשמחה אכול לחמך ע״כ. והא״ר כתב ועיינתי בכל בו גופי׳ סי׳ למ״ד וכתב ז״ל יאמרו לך אכול להמך בשמחה ע״כ.

[כשתגיע שעה רביעית יקבע סעודתו. ואם הוא ת"ח ועוסק בלימודו ימתין עד שעה ו' ולא יאחר יותר. וקודם שישב לאכול יבדוק עצמו לנקביו יפה יפה. נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אלא א"כ יודעים מי מסב עמהם. מפני שגנאי הוא לת"ח ליסב אצל ע"ה אפילו בסעודת מצוה]:

הלכות נטילת ידים לסעודה

(א) אם אוכל כביצה פת שמברכין עליו המוציא צריך ליטול ידיו אפילו אינו יודע להם שום טומאה ויברך ענט"י אבל לפת שאין מברכין עליו המוציא [כגון לחמניות או פת הבאה בכיסנין שיתבאר לקמן בע"ה] א"צ ליטול ידיו אבל אם קובע סעודתו עליו שצריך לברך עליו המוציא צריכין נטילת ידים ומברך על נטילת ידים (מ"א סי' קנ"ח ס"ק ב'): (ב) אם אוכל פת שמברכים עליו המוציא פחות מכביצה או אפילו פחות מכזית צריך ליטול ידיו ואין מברך ענט"י (א"ר ופ"מ קנ"ח): (ג) אם אוכל פת למתק השתיה באופן שיתבאר לקמן שא"צ לברך המוציא מ"מ צריך ליטול ידיו א) (א"ר בשם של"ה): (ד) אם אוכל שום דבר אפי' פירות וירקות או בשר שטיבולו באחד משבעה משקין והם יין. דבש דבורים. שמן. חלב. טל. דם [ורפואה]. מים. אם דרכן של אותן דברים לאכול בלא כף ומזלג אפי' אין נוגע בידיו המשקים ב) או אפילו שאוכל ע"י כף ומזלג צריך ליטול ידיו בלא ברכה [כתב בשערי תשובה בשם בר"י שאם אחר שבירך ברכת המזון תיכף הביאו לפניו דבר שטיבולו במשקה א"צ ליטול ידיו ואפי' לא היה יודע שיביאו לפניו ולא נתכוון בשעת נטילה א"צ נט"י פעם אחרת כיון שלא הסיח דעתו מידיו. ואע"ג דלענין פת לא מהני מ"מ לענין דבר שטיבולו במשקה יש להקל שפיר] ואפי' אינו מטבל במשקי' רק ראש הפרק אעפ"כ צריך נטילה בלא ברכה אבל דבר שאין דרכו לאכול בשום פעם רק ע"י כף (כגון לאקשי"ן או סיינלי"ך) ואין דרך לאכול וליגע בידיו א"צ נטילה (ט"ז): (ה) האוכל דבר מטוגן בחמאה כשהיא לחה ע"ג או שמטבל בחמאה צריך ליטול ידיו דחמאה שנימוח הוי משקה אבל האוכל דבר המטוגן כמו ביצים וכיוצא בזה דלא הוי מז' משקין וטובל בחמאה קרושה א"צ ליטול ידיו כיון דהחמאה קרושה לכ"ע הוי כאוכל (ט"ז ופ"מ שם): (ו) האוכל מרקחת מטוגן בצוקער אין צריך ליטול ידיו דלא הוי טיבולו במשקה אבל האוכל מרקחת מטוגן בדבש אם אוכל ע"י מזלג ואינו נוגע בידו א"צ נטילה אבל אם אוכל בידו שלא ע"י מזלג צריך נטילה (שם א"ר בשם של"ה ופ"מ שם) כל משקה קרוש שאין בו טופח ע"מ להטפיח אינו משקה לענין נטילה זולת יין או מים (שם): (ז) האוכל פירות מבושלים במים אם משקה טופח עליהם צריך ליטול ידיו וכן האוכל פירות כבושים כגון אוגרקים צריך ליטול ידיו אבל אם הם נגובים א"צ ליטול ידיו (א"ר שם ס"ק כ'): (ח) האוכל לעקך למתק השתיה וטובל הלעקך בי"ש לא הוי דבר שטיבולו במשקה משום דזיעה הוא מהתבואה והוי מי פירות ומה שיש מים ושמרים הוי מועט נגד הזיעה ועוד שנשתנה טעמו לגמרי (פ"מ שם) ואף אם הי"ש מזוג הוא במים מ"מ מועט הוא ג) וא"צ נטילה: (ט) מלח שנעשה ממים הוי משקה ולכן אם אוכל נגון במלח הוי דבר שטיבולו במשקה וצריך ליטול ידיו (פ"מ שם): (י) נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה ואח"כ רוצה לאכול פת אותה נטילה שנטל לא עלתה לו וצריך ליטול פעם אחרת בלא ברכה וא"צ"ל אם נטל ידיו שלא בשביל אכילה כלל אלא בשביל שהיו מלוכלכות ואח"כ נמלך לאכול שצריך ליטול ידיו בשביל אכילה וא"צ לברך ואם נגע בינתיים במקומות המטונפים יחזור ויטול ידיו בברכה (שם ועיין מ"א): (יא) צריך ליזהר בנט"י שכל המזלזל בנט"י חייב נידוי ובא לידי עניות ונעקר מן העולם ואע"פ שסיעורו ברביעית יוסיף ליטול ידיו בשפע דאמר ר"ח אנא משאי מלא חפני מיא ויהבי לי מלא חפני טיבותא (שם): (יב) מברך אחר נטילה קודם שמנגבם ואם שכח לברך קודם הניגוב מברך אח"כ אבל אם בירך המוציא שוב לא יברך על הנטילה (מ"א בשם תניא וא"ר שם): (יג) ספק אם בירך ענט"י אינו מברך: (יד) צריך לנגבם היטיב קודם שיבצע כי האוכל בלי ניגוב ידים כאלו אוכל להם טמא. ולא ינגב ידיו בחלוקו כי קשה לשכחה (מ"א):

דין מי שאין מצוים לפניו מים לנטילה:

(א) אם אין מצוים לפניו מים לנטילה אם הוא בביתו אפילו שומרי גנות ופרדסים צריכין לחזור אחר מים שיעור מיל אם ודאי לו שימצא בתוך מיל (וכן הוא משמעות הגמרא ופוסקים ומה שנקט הירושלמי שומרי גנות לרבותא נקט אפי' שומרי גנות) ואם הולך בדרך אם ודאי לו שימצא מים תוך ד' מילין בדרך שרוצה לילך לשם צריך להמתין עד שיגיע לשם וכן אם יחזור לאחוריו עד מיל וימצא שם מים לנטילה צריך לחזור לאחוריו ואסור לו לאכול בלא נטילה דבר שטיבולו במשקה אפילו ע"י מפה אבל אם ספק אם ימצא מים בתוך שיעורין הנ"ל יכול לאכול בלא נטילה רק יכרוך ידיו במפה ויאכל או ע"י כף ומזלג (סי' קס"ג): (ב) המאכיל לאחרים א"צ נטילה והאוכל צריך נט"י אף שהאוכל לא נגע כלל במאכל ואסור להאכיל למי שלא נטל ידיו משום לפני עור (שם): (ג) אף שמדינא מהני ליטול ידיו שחרית ולהתנות עליהם כל היום כולו מ"מ נכנו האידנא שלא להתנות משום שצריך זריזות יתירה שלא יסיח דעתו ולא יטנף את ידיו וה"ה ליזהר בזה (א"ר בשם כמה פוסקים): (ד) מי שעומד בסעודה ונזכר שנגע בירך ושוק או שאר מקומות המכוסים באדם או שחיכך בראשו וכל כיוצא בזה במקומות המטונפים שיש בהם מלמולי זיעה וכן אם הסיח דעתו משמירתן בכל אלו צריך להזור וליטול ידיו בלא ברכה משום שהוא מחלוקת הפוסקים אם צריך ליטול מחמת נקיות בלא טומאה ולכן צריך נטילה בלא ברכה וכן אפילו אם עשה צרכיו או הפליג הרבה והסיח דעתו בכל אלו יטול ידיו בלא ברכה (פ"מ סי' ק"ע):

גליון רע"א א) [ליטול ידיו. נ"ב בלא ברכה, ודעת הרמ"א בתשובה. ורש"ל דא"צ נטילה]. ב) [או אפי' שאוכל כו'. נ"ב צ"ל או]. ג) [וא"צ נטילה, נ"ב ברמב"ם פ"ח מהל' טומאת אוכלים דשפה מ"ב שנפל למי פירות מכשיר וא"כ צריך נטילה]:
(סג"מ)

דין העושה צרכיו ורוצה לאכול:

(א) העושה צרכיו ורוצה לאכול יטול ידיו שני פעמים פעם ראשון שלא כדינו ומברך אשר יצר ש' ואחר כך נוטל ידיו כדינו ומברך ענ"י (סי' קס"ה):

דיני כלי הראוי לנטילה ודבעינן כח גברא:

(א) אין נוטלין לידים אלא בכלי שמחזיק רביעית [דהיינו ג' ביצים] שלא מסומך (לאפוקי כשהוא מסומך מחזקת רביעית ואם לאו הינה מחזקת פסולה) וכל הכלים כשרים לנ"י אפי' כלי אבנים כלי גללים כלי אדמה ואם יש בהכלי נקב ככונס משקה (פי' שהנקב גדול כ"כ כשמושיבין אותו על המים יכנסו המים לתוכו דרך אותו נקב) אפילו מחזיק רביעית מהנקב ולמטה אפילו מיוחד לאוכלין אין נוטלין מהם לידים ואפילו דרך הנקב וכ"ש דרך פיו ואם ניקב רק כמוציא משקה נוטלין בו לידים אפילו דרך פיו (מ"א בשם רי"ו סי' קנ"ט): (ב) קנקן שקורין שאנ"ק שיש לו דד טלם ויוצא מאמצע דופני הכלי והדד שוה לדופני הכלי ואינו ארוך יותר. מותר ליטול בו כן דרך גוף הכלי וכן דרך הדד ואם גבוה יותר מדופני הכלי פסול ליטול בו דרך הדד וכן קנקן שקורין קרוג"ג שיש לו אצל פיו כמו חצי ענולה אם הוא גבוה מפי הכלי כמו ליטור לא נעשה לקבלה ופסול ליטול דרך אותו חצי ענולה רק דרך גוף הכלי ששוה אבל אם הוא שוה לפי הכלי מותר ליטול אפי' דרך אותו חצי ענולה (כן משמע מא"ר שם): (ג) אם הכניס ידיו לתוך הכלי של מים ושכשך ידיו בהם לא עלתה לו נטילה כלל וצריך לחזור וליטול ידיו בלא ברכה (שם): (ד) חבית שיש בה ברזא והסירה וקיבל המים על ידו חשיב שפיר כח גברא וצריך להחזירה ולהסירה בכל שפיכה ושפיכה (שם): (ה) הכל כשרים ליתן מים לידים אפי' חש"ו חוץ מעכו"ם או נדה וקטן פחות מבן שש יש ליזהר לכתחילה (שם): (ו) הנוטל צריך לכוין נטילה המכשרת לאכילה ואם נטל ולא כיון עיין לעיל: (ז) המטביל ידיו במי מעיין אפי' אין בו ארבעים סאה רק כ"כ מים שמתכסים בהם ידיו בפעם אחת א) עלתה לו כמו נטילה אבל אם הטביל ידיו במי ב) מקוה ג) שאינן שאובין שאין בהם ארבעים סאה בדיעבד עלתה לו לנטילה אבל לכתחילה יש להחמיר (שם): (ח) כשמטביל ידיו בנהר או במי מעיין לא יטול בידו אחת וישפכם על חברתה שאין כאן לא נטילה ולא טבילה אלא יטבול שניהם במים (שם): (ט) אותן בארות שעושין עם פלומפין יכול לשאוב בידו אחת המים עם הפלומפין וידו השניה יניח תחת המים היוצאים מהפלומפין סמוך לארץ ואח"כ גם לידו השניה יעשה כך וממ"נ עלתה לו נטילה אם המים שבהפלומפין נשאבין ע"י כלי שלם הוי נטילה ואם לאו עלתה לו טבילה (כי לא ידעתי מלאכת הפלומפין) משום נצוק חיבור והוי כמו מעיין עצמו אבל אין להניח הידים גבוה מן הארץ דאז הוי כטובל בכיסן דלא הוי טבילה (עיין פ"מ בא"ח):

(י) השלג אם ארבעים סאה מחובר על הארץ במקום אחד מותר להטביל בו את הידים אפי' לא ריסק את השלג ומכל מקום נ"ל שצריך לרסק קצת השלג למקום שתוחב שם הידים כדי שיהיו נקיות (ט"ז שם): (יא) כשמטביל ידיו אעפ"כ מברך ענ"י ולא על טבילת ידים (שם):

דין איזה מים כשרים לנטילה ואיזה פסולים:

(א) מים שנשתנו מראיהן בין מחמת דבר שנפל לתוכן בין מחמת מקומן פסולין ואם חזרו לברייתן כשרין (סי' ק"ס): (ב) עשה במים מלאכה פסולים לנטילת ידים מחמת שנעשו כשופכין בעומדין לשפיכה (מ"א שם) ואלו מלאכות שפוסלין במים אם שרה בהן פתו אפילו אם נתכוין לשרות בכלי אחר ונפלו לכלי זה (אבל אם לא נתכוין לשרותו כלל ונפל בכלי של מים לא חשיבי מלאכה) וכן אם צינן בהם יין פסולים ואם הדיח בהם כלים פסולים ואם היו הכלים טובים או חדשים לא נפסלו. וכן אם הדיח בהן ירקות פסולים ואם היו מודחין לא נפסלו ואם שרה בהן הירקות שלא יכמשו אף שהיו מודחים נפסלו המים וכן אם נתן בהם כלים שנתבקעו כדי שיתנו מיקרי נעשה בהם מלאכה ופסולים אבל אם נתן בהם דגים חיים שלא ימותו לא מיקרי נעשה בהם מלאכה (שם במ"א): (ג) מים שהנחתום מטביל בהם גלוסקין או שהנחתום מדיח בהם ידיו מהבצק הדבוק בהם פסולים (ט"ז א"ר דלא כמ"א) אבל אם מטביל ידיו ושח פני הגלוסקא או שחפן בהם בחפניו המים שנשארו לא מיקרי נעשה בהם מלאכה וכשרים אם לא נשתנו מראיהן (שם): (ד) אם המים בכלי שיש בה נקבים ונותן לתוכה בשר ועולין המים עד הנקבים ובזה יודע משקלו וכן מים שמדיח בהם המדות שלא ישאר הריח מדבר שמדוד בהם פסולים דחשוב כעשה בהן מלאכה (שם במ"א): (ה) אם נתן למים דבר שמריח כדי שיריחו כשרים לנ"י דנתכוין להשביחן (שם במ"א): (ו) מים ששתו מהם בהמה או תרנגולים או חיה כשרים לנטילה אבל אם שתה מהם חזיר או כלב נמאסין ונעשו כשופכין ופסולין (שם): (ז) מים שלפני הנפח אף שלא נשתנו מראיהן פסולין מפני שבודאי נעשה בהם מלאכה היינו שכיבה בהם הברזל (שם): (ח) מים הפסולים שנתערבו במים כשרין בטלין במיעוטן ומשלימין אפי' לרביעית אם לא נשתנו מראיהן (מ"א א"ר ופ"מ): (ט) בגד שנפל למים ואח"כ הוציאו משם המים כשרים לנ"י משום שלא נתכוין לעשות בהם מלאכה ואם מילה המים מהבגד אותן המים שמילה פסולין ואם מילה אותן לתוך המים שבכלי דינו כמו מים פסולין שנתערבו במים כשרים בסעי' ח': (י) אין המלאכה פוסלת אלא במים שאובין בין שהם בכלי בין שהם בקרקע אבל לא במי מקוה ומעיין בעודן מחוברין אבל פסול בשינוי מראה מחמת דבר אחר ד) אין חילוק בין שאובין למקוה (ט"ז שם): (יא) חמי האור שאין היד סולדת בו מותר ליטול בהם לידים (שם): (יב) ה) מים מלוחים או סרוחין או מרים שאין הכלב יכול לשתות מהן פסולים:

מי

גליון רע"א א) [עלתה לו כמו נטילה. נ"ב ידו אחת בנטילה וידו אחת בטבילה נ"ב מהני. ואם חצי ידו בנטילה וחצי ידו בטבילה צל"ע לדינא ע' ג"פין ט"ז.]. ב) [במי מקוה כו'. נ"ב ואם הם זוחלים אף בי"ש בהם מ' סאה הוא ספק]. ג) [שאינן שאובים. נ"ב ואם הם שאובין והמשיכה כולה ע"ג קרקע כשרים]. ד) [אין חילוק בין שאובין למקוה. נ"ב אבל במעין אין שינוי מראה פוסל. וכ"ה בשו"ע יו"ד סי' ר"א סכ"ח. והט"ז כאן סי' ק"ס סק"ל דנקט למי מקוה ומעין תמוה]. ה) [מים מלוחים כו' פסולים. נ"ב דוקא לנטילה אבל לטבילה כשרים]:
(סג"מ)

(יג) מי דבש שקורין מע"ד או שכר נוטלין מהם לידים בשעת הדחק (משום דעיקרן מים ומה שנשתנו מראיהן לא איכפת לן משום דאישתנו למעליותא) (שם במ"א): (יד) לכתחלה צריך ליזהר ליטול כל היד עד הקנה של זרוע ויתנה מתחלה שלא יהיה עליו כנדר משום שלפעמים לא יהיה לו כ"כ מים (מ"א בסי' קס"א): (טו) צריך ליזהר ליטול מים בשפע ועכ"פ לא יפחות מרביעית ויזהר שלא יגע ביד שלא נטל אותה עדיין ביד שנטל אותה וכן כשמשפשף היד בחברתה יזהר שלא יגע במקום שלא הלכו המים כדי שלא יטמאו זו את זו ואם נגע צריך ליטול שנית אבל א"צ לנגב אותם קודם נטילה שנית אבל אם נגע בו אחר שלא נטל ידיו צריך לנגבם וליטול פעם שנית (ע' פ"מ):

דיני חציצה בנטילה:

(א) צריך ליזהר מחציצה בנטילה כגון צואה שתחת הציפורן שלא כנגד הבשר כגון שהציפורן גדול ועולה עד למעלה מבשר האצבע וצואה שם דמאיס ובצק וטיט שתחת הציפורן אפי' כנגד הבשר אם מקפיד עליו חוצץ ואם אינו מקפיד עליו אינו חוצץ ודוקא בבצק וטיט שכנגד הבשר אבל לא כנגד הבשר אף שהוא אינו מקפיד כיון דרוב בנ"א מקפידין חוצץ (מ"א בסי' קס"א) ובשבת נ"ל מותר לגרר הטיט שתחת הצפורן בצפרנו רק שלא יגרור את הצפורן (א"ר שם): (ב) כל דבר שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ היה דרכו של זה להקפיד וזה אין דרכו להקפיד למי שדרכו להקפיד חוצץ ולמי שאין דרכו להקפיד אינו חוצץ כיצד היה צבע וידיו צבועות אין הצבע חוצץ על ידיו אע"פ שיש לו ממשות הצבע על ידיו וכן אם הוא טבח ויש דם על ידיו אינו חוצץ וכן אם היה מוכר שומן ויש שומן על ידיו אינו חוצץ אבל אחר שהיה ממשות דברים אלו על ידיו חוצץ ואם היה טבח ומוכר שומן והיה דם ושומן על ידיו מיבעי' לן בגמרא סוף פ' י"א דזבחים ולא איפשטא ובגמ"י הוליך לקולא ואינו חוצץ. הדיו היבש חוצץ. והלח אינו חוצץ. גילדי מכה על ידיו אם אינו מקפיד עליו או שמצטער בנטילתו אינו חוצץ (שם במ"א): (ג) כל הדברים שאין מקפידין עליהם אם היה רוב היד מכוסה מהם חוצץ ורוב היד היינו רוב שיעור היד שצריך נטילה (שם) ולכן אף מי שנוהג ליטול ידיו עד הקנה של זרוע מ"מ אם מכוסה עד רוב קשר אצבעותיו לכף בדברים שאין מקפידין ג"כ חוצץ דהלכה כדיעה זו שא"צ רק עד מקום חיבור האצבעות לכף היד: (ד) אם יש לו מיחוש ביד ונותן עליו רטיה חוצץ וצריך להסירה אבל אם יש לו מכה על היד וא"א להסיר הרטיה אז א"צ להסיר כלל מקום הרטיה (שם): (ה) טבעת שעל ידו צריך להסיר בשעת נטילה ודוקא אשה שדרכה להקפיד להסיר הטבעת בשעת מלאכה אבל איש שאין דרכו להקפיד להסירו בשעת מלאכה א"צ להסיר אותו בשעת נטילה רק אם יש בו אבן שגם איש דרכו להקפיד ולכן אותו טבעת שקורין קרא"ס פינגרי"ל א"צ להסיר בשעת נטילה (שם):

דין הפסק בין בציעה לנטילה:

(א) טוב ליזהר שלא להפסיק בין נטילה להמוציא אפי' בשתיקה יותר משיעור הילוך כ"ב אמה וכ"ש שטוב ליזהר שלא להפסיק בדיבור ולכן אותן האומרים מזמור (סג"ם) ה' רועי כו' קודם הסעודה יש לאומרו קודם הנטילה ואם שכח לומר קודם נטילה יכול לאומרו בין נטילה להמוציא אבל לעשות איזה דבר שצריכין דקדוק גדול בעשייתן בין נטילה להמוציא איסור הוא משום היסח הדעת וחיוב ליזהר בזה (סי' קס"ו): (ב) בוצע בפת במקום שנאפה היטיב היינו בצד שכנגד צד המתבקע כי בזה הצד התחיל לאפות ונדחקה העיסה עד שנתבקע צד שכנגדו ומתחיל לבצוע מצד הפת כדי שיחתוך מעט מצד העליון ומצד התחתון בפעם אחת ויחתוך סביב הפת ויניח פרוסת המוציא מחוברת באמצע וצריכה להיות מחוברת כ"כ שאם יאחוז בפרוסה יעלה שאר הככר עמו ויברך המוציא ואחר שסיים הברכה מפרידה כדי שתכלה הברכה בעוד הפת שלם (סי' קס"ז): (ג) בפרוסה יכול לבצוע ממקום שנפרס וא"צ לבצוע במקום השלם רק שצריך לחתוך מצד העליון והתחתון (פ"מ שם): (ד) בשבת לא יחתוך הככר עד אחר הברכה כדי שיהיו הככרות שלימות בידו ויתן שתי ידיו עליהם. בשעת ברכת המוציא יתפוס הלחם בידו דבעינן שתהא הברכה סמוך לעשייתן. ויתן שתי ידיו עליהם בשעת ברכה שיש בהן עשר אצבעות כנגד עשר מצות התלוין בפת ואם היה לבוש בית יד על ידו צריך להסירה בשעה שאוחז הפת לברך עליו המוציא (שם): (ה) לא יבצע עד שיביאו לפניו מלח ואם המסובין רבים צריך להמתין עד שיביאו לפני כל אחד ואחד ואם אוכל פת נקיה או שהוא מתובל בתבלין כמו שאנו עושין א"צ להמתין ומ"מ אם רוצה להמתין הרשות בידו ומצוה להביא על כל שלחן מלח קודם שיבצע אף שהפת מלוח במלח מפני שהשלחן כמזבח והאכילה כקרבן ונאמר על כל קרבנך תקריב מלח והוא מגין מן הפורעניות והמקובלים כתבו שחייב לטבל פרוסת המוציא במלח (שם): (ו) יאכל מיד אחר הברכה ולא ישיח בין ברכה לאכילה ואם שח צריך לחזור ולברך אא"כ היתה השיחה מעין דברים שהן צורך סעודה כגון שבירך וקודם שאכל אמר הביאו מלח אף לדידן שאין חיוב גדול כ"כ במלח דהפת שלנו עם המלח מ"מ כיון שמצוה הוא לא הוי הפסק וא"צ לברך שנית וכן אם אמר תנו מאכל לבהמה דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו והוי מצרכי הסעודה ולא הוי הפסק וא"צ לברך שנית ומ"מ לכתחלה לא יפסיק כלל אבל אם אמר תנו לשתות לבהמה הוי הפסק משום דלשתות אדם קודם (שם במ"א): (ז) שכח ואכל ולא בירך המוציא אם נזכר בתוך הסעודה או אפי' אחר שגמר סעודתו רק שלא בירך עדיין בהמ"ז מברך המוציא ואוכל פת (שם במ"א): (ח) אם הוא מסופק אם בירך ברכת המוציא אם לאו אינו חוזר ומברך (שם): (ט) אם במקום ברכת המוציא בירך שהכל נהיה בדברו או שאמר בריך רחמנא מלכא מריה דהאי פיתא יצא (שם): (י) מי שאינו אוכל יכול לברך לקטנים ברכת המוציא והקטנים יאכלו כדי לחנכם במצות (שם) וה"ה כל ברכה הנהנין (שם):

קצת דינים [ודברי מוסר] הנוהגים בסעודה:

(א) היו מסובין בסעודה ויצא אחד מהם להטיל מים נוטל ידו אחת ששפשף בה הטיפות שנתזו על רגליו וכשנוטל אינו נוטל אלא בפני כולם שלא יחשדוהו שלא נטל ודוקא שאין רוצה לאכול עוד רק שמסובין עדיין לשתות אבל אם רוצה לאכול עדיין נוטל בחוץ דמידע ידוע דאכילה דעתו ואינו אוכל בלא נטילה ואם לא שפשף כלל ג"כ יש ליטול ידיו לפת כדי שלא יחשדוהו

ששפשף

ששפשף ואינו נוטל ידיו ואם יושב לבדו והלך להשתין מים באמצע הסעודה ולא שפשף א"צ ליטול כלל אפי' לאכילה אבל אם עשה צרכיו אף אם לא קינח ודאי צריך ליטול ידיו (סי' ק"ס): (ב) אם יצא לדבר עם חבירו והפליג ורוצה לשתות נוטל ידו אחת ואם רוצה לאכול יטול שתי ידיו. וצריך ליטול בפני המסובין אפי' לאכילה כדי שלא יחשדוהו שלא נטל ידיו דבהפליג ליכא אגיסות דעת וצריך ליטול ידיו משום היסח הדעת ולענין ברכת ענט"י אם צריך לברך כשנוטל ידיו עיין לעיל בה' נט"י ולענין ברכת המוציא אם צריך לברך שנית בשהפסיק עיין לקמן בדין הפסק בסעודה (שם): [אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט ואפי' מי שנתעטש בסעודה אסור לומר לו אסותא: שנים ממתינים זה לזה בקערה שכשאחד מסלק ידו מן הקערה חבירו מפסיק מלאכול וממתין עליו. אבל אם הם שלשה אין השנים פוסקים משום אחד: שנים שיושבים על השלחן. הגדול פושט ידו תחלה והשולח ידו בפני מי שהוא גדול ממנו הרי זה גרגרן: המאכל או המשתה שהוא מתוק לחיך וחביב עליו ביותר ימשוך ידיו ממנו וימנע עצמו ממנו. וזה תשובה מעולה והיא חמורה מאד וקלה בכל עידן וזמן ומרוצה עד ה' אלהים (של"ה)]:

דין אם שכח והכניס אוכלין או משקין לפיו בלא ברכה:

(א) אם שכח והכניס אוכלין לפיו בלא ברכה אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפליטנו יפלוט אותו ויברך עליו ואם הוא דבר שנמאס מסלקו לצד אחד ומברך (סי' קע"ב): (ב) שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה אם א"א לאותן משקין דוקא כגון שיש לו עוד אותן משקים צריך לפלוט אותן המשקים שבתוך פיו וישתה משקין אחרים ויברך עליהם ואם אין לו עוד מאותן משקים בולע המשקים שבפיו ואינו מברך ברכה ראשונה רק ברכה אחרונה ומ"מ כשהמשקים בפיו עדיין יהרהר בברכה ראשונה דהרהור כדיבור דמי במקום הדחק (שם):

דין על איזה מין פת מצוה להקדימו לבצוע עליו:

(א) היו לפניו שתי לחמים ממין אחד מברך על היותר גדולה ואם האחד שלם והב' פרוסה אף שהפרוסה יש לה מעלות יותר דהיינו שהיא גדולה ולבנה והשלם קטן וקיבר ג"כ מברך על השלם ואם שניהם שלימים או שניהם פרוסים רק שהאחת נקיה והאחת פת קיבר מברך על הפת שהוא נקי ואם שתיהן נקיות רק שאחת לבנה ביותר מברך על הלבנה ביותר אף שהב' גדולה יותר (א"ר סי' קס"ח): (ב) פת חטין ופת שעורין מברך על של חטין ואם היה של חטין פרוסה ושל שעורים שלימה מניח הפרוסה תחת השלימה ובוצע משניהם יחד (שם): (ג) פת חטין ופת דגן אפי' היה של חטין פרוסה ושל דגן שלם מברך על של חטין כיון דחטין מפורש בקרא וכן אפי' פרוסה של שעורים ושל דגן שלימה מברך על של שעורים כיון דמפורש בקרא (שם בפ"מ): (ד) כל החלוקים הנ"ל היינו דוקא אם רוצים לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול אלא אחד מברך על אותו שרוצה לאכול אף שהב' מין ז' וחשוב (שם):

איזה דברים נקראים הפסק בסעודה:

(א) אם אכל פת והלך למקום אחר באמצע הסעודה כשחוזר למקומו ורוצה לאכול א"צ לברך המוציא כיון שפת צריך ברכה במקומו לא חשוב עקירתו הפסק והיסח הדעת וכשרוצה לאכול במקום אחר כזית פת ג"כ א"צ לברך המוציא ויברך בהמ"ז במקום השני אבל אם לא אכל במקום השני רק פחות מכזית פת אפילו אכל הרבה פירות צריך לחזור למקומו הראשון ולברך שם בהמ"ז אבל לכתחילה אסור לעקור ממקומו בלי שיברך תחילה בהמ"ז שמא ישכח אח"כ לאכול עוד אם לא לצורך מצוה עוברת כגון ללוות המת וכיוצא בזה אבל לילך להתפלל בביה"כ אסור ובדיעבד כשהלך וחזר א"צ לברך המוציא (ולענין נטילת ידים עיין לעיל בהלכות נטילת ידים) ודוקא אם לא הסיח דעתו אבל אם הסיח דעתו יתבאר לקמן (קע"ח בס"ז): (ב) אם היה דעתו בשעת ברכת המוציא לילך באמצע סעודתו לבית חבירו לאכול שם מותר אח"כ אפי' לכתחילה לילך שם (שם): (ג) משבעת המינים יש בהם פלוגתא אם צריכין ברכה אחריהן במקומן לכן לכתחילה יש להחמיר לברך במקומו ובדיעבד אם שינה מקומו ג"כ דינו שוה לפת (שם מ"א) וא"צ לברך שנית דספק ברכות להקל: (ד) אם אכל פירות או שתה משקים שא"צ ברכה במקומן ושינה מקומו הוי היסח הדעת אפילו לא הלך רק לעשות צרכיו לקטנים כשחוזר לאכול או לשתות בין במקום הראשון בין במקום האחר צריך לברך שנית ברכה ראשונה אם לא שהיה יושב עם כמה אנשים שאכלו עמו או שתו עמו והניח מקצת חברים שם ושינה מקומו ואח"כ חזר אצלם לא הוי היסח הדעת וא"צ לברך אח"כ ברכה ראשונה על מה שרוצה לאכול ולשתות (שם במ"א וא"ר): (ה) אם היה בגן המוקף מחיצות ובירך על פירות אילן אחד אם היה בדעתו בשעת ברכה לאכול מכולן אם הלך אח"כ לאכול מאחרים אף שאין רואה מקומו הראשון אין צריך לברך על האחרים כיון שהוא בגן אחד אבל מגן לגן לא מהני דעתו אף שסמוכין (שם): (ו) מחדר לחדר תחת גג אחד דינו כמאילן לאילן בגן אחד (פ"מ): (ז) מאילן לאילן שעומדים ביער ולא בגן המוקף מחיצות לא מהני דעתו ואפי' רואה מקומו והוי כמגן לגן (ס"ז) ובאילן אחד שאוכל במזרח של אילן ואח"כ אוכל במערב של אילן אם רואה מקומו הראשון א"צ לברך שני' אף שלא היה בדעתו בשעת ברכה (פ"מ שם): (ח) שינה מקומו באמצע סעודה אפי' בדברים שא"צ ברכה במקומן הוי היסח הדעת ואם רוצה לאכול אחר כך עוד פת יטול ידיו ולא יברך (פ"מ שם):

דין איזה דברים הוי היסח הדעת בסעודה:

(א) גמר סעודתו ואמר הב לן ונברך ואחר כך רוצה לאכול עוד קודם ברכת המזון אסור לו לאכול עוד מחמת שיש מחלוקת הפוסקים אי הוי היסח הדעת וצריך לברך המוציא אם לאו ולכן אין להכניס עצמו בספק ברכה אבל אם רוצה לשתות עוד מותר לו לשתות בברכה דבזה כ"ע מודים דלענין שתיה הוי הב לן ונברך היסח הדעת ויברך ברכה ראשונה על מה שרוצה לשתות (סי' קע"ט): (ב) אם נטל ידיו מים אחרונים ואח"כ רוצה להפסיק בדיבור לכתחילה יחמיר על עצמו שלא להסיח בשום דיבור אחר שנטל ידיו אבל אם

צריך להפסיק בדבר נחוץ או בדיעבד אם הפסיק יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה וכ"ש שאסור לאכול ולשתות לכתחלה כי תיכף לנט"י ברכה (שם בפ"מ): (ג) אם נטל הכוס לברך אף שלא נטל ידיו וגם לא אמר עדיין הב לן ונברך אם רוצה אח"כ לאכול ולשתות יכול לאכול ולשתות עוד רק שצריך לברך ברכה ראשונה ומה שכתב המ"א שם ס"ק ה' שדין זה דומה לנט"י כוונתו לענין ברכה שצריך לברך ברכה ראשונה אם רוצה לאכול אבל לענין אכילה ושתיה לא דמי לנט"י דשם אסור לאכול ולשתות אף בברכה משום תיכף לנט"י ברכה אבל כאן ל"ש האי טעמא ע"כ מותר לאכול ולשתות בברכה כנ"ל: (ד) מי שסומך על שלחן אחרים אפי' אמר הב לן ונברך לא הוי היסח הדעת עד שיאמר בעה"ב דודאי דעתו של אורח אם ירצה עוד בעה"ב לאכול ולשתות שיאכל וישתה עמו ולכן אם בשעת אמירתו גמר בלבו בפירוש אף שירצה בעה"ב לאכול ולשתות לא יאכל וישתה עמו ונמלך אח"כ דינו כדלעיל בסעיף א' ואם אמר בעה"ב הב לן ונברך והאורחים שתקו הוי כאילו הם ג"כ אמרו הב לן ונברך אם לא שאמרו בפירוש שהם רוצים לאכול ולשתות עוד (שם):

קצת מנהגי סעודה ודין מים אחרונים:

(א) אין להסיר המפה והלחם עד אחר בהמ"ז כל מי שאינו משייר חתיכות פת על השלחן אינו רואה סימן ברכה לעולם אבל פת שלימה אסור להניח על השלחן בשעת בהמ"ז משום דמיחזי כעורכים לגד שלחן (סי' ק"פ): (ב) פרורים שאין בהם כזית יכול להטיל אותם למים אבל צריך ליזהר שלא יפזרם על הארץ וידרסו עליהם משום שקשה לעניות אבל פרוסה שיש בה כזית אסור לאבדן במים (שם): (ג) נוהגין לכסות הסכין בשעת בהמ"ז (שם): (ד) האידנא דליכא חשש מלח סדומית מ"מ יש ליזהר שיטול מים אחרונים וכל המים וכל המשקים כשרים לנטילת מים אחרונים אף אותן הפסולין למים ראשונים ואין נוטלין ע"ג קרקע במקום שהולך ב"א ולכן יש ליטול תחת השלחן ויש לנגב הידים (סימן קפ"א):

הלכות ברכת המזון

דיני כוס של בהמ"ז ושלא יהא פגום:

(א) מצוה מן המובחר לברך בהמ"ז על הכוס ואפי' שהוא אוכל ביחיד יש לברך על הכוס וכשהוא אוכל ביחיד ומברך על הכוס אין אוחז הכוס בידו בשעת בהמ"ז רק מניחו לפניו על השלחן ונכון מנהג זה ע"ד הקבלה (סי' קפ"ב): (ב) כוס של בהמ"ז צריך לברך על היין אם יש לו ואם לאו מברך על השכר כיון שרוב שתיית המתק הוא שכר הוי חמר מדינה ואם רוב שתייתן הוא מי דבש יותר טוב לברך על מי דבש אבל אם אין שותין מי דבש רק לפרקים שכר עדיף (שם): (ג) צריך שלא יהא פגום שאם שתה ממנו פגמו ואפי' שתה מן הכלי או מן החבית פגמו ואפילו מים פגומים אסור למזוג בהם כוס של ברכה (שם) ויכולין לתקן כוס פגום ע"י שיוסיפו מעט יין או מים (שם): (ד) אם החזיר כוס פגום של יין לתוך הקנקן היין שבקנקן כשר ובלבד שיהא היין שבקנקן יותר מהיין פגום (מ"א שם): (ה) כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ ואם הוא נקי שאין בו שירי פת א"צ וה"ה אם מקנחו במפה דיו וצריך למלאות אותו שיהיה מלא על כל גדותיו אף שישפוך ממנו קצת אין בכך כלום (סי' קפ"ג): (ו) כוס של ברכה צריך להיות שלם שלא יהא נסדק וכן אם יש בו חסרון כדי חגירת צפורן פסול וכן אם נשבר בסיס התחתון פסול (בא"ר שם): (ז) מקבל הכוס בשתי ידיו וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו ולא יסייע בשמאל אבל אם נותן השמאל תחת הימין לסייעה ואין נוגע בכוס מותר ומגביה מעל השלחן טפח ונותן בו עיניו כדי שלא יסיח דעתו ואין לוקחין כוס שפיו צר לברך עליו ומשגרו לאשתו שתשתה ממנו ואפי' לא אכלה עמהם (שם): (ח) איטר אוחז הכוס בימין שהוא שמאל כל אדם (שם): (ט) אסור להפסיק בשום הפסק בברכת המזון (שם): (י) יקדים לסיים קצת קודם המברך כדי שיענה אמן אחר המברך (שם): (יא) צריך לישב בשעה שהוא מברך ואפי' אם היה הולך כשאכל צריך לישב לברך כדי לכוין דעתו וגם לא יהא מיסב ושוכב על צדו כשהוא מברך שהוא דרך גאוה אלא יושב באימה ויראה אבל בדיעבד אפי' בירך כשהוא מהלך יצא ואסור לברך כשהוא עסוק במלאכתו (שם):

לקבוע ברכה במקום סעודה ועד כמה יכול לברך מי ששכח ולא בירך:

(א) מי שאכל במקום אחד צריך לברך קודם שיעקר ממקומו ואם יצא ממקומו אפי' בשוגג ולא בירך בהמ"ז ונזכר במקום שהוא שם שלא בירך אם יש לו פת אפילו פחות מכזית יאכל במקום הב' ויברך בהמ"ז ואם לאו יחזור למקומו שאכל ויברך שם ובדיעבד אם בירך במקום שנזכר יצא אפי' עקר ממקומו במזיד וכן אם א"א לחזור למקומו כגון שהולך עם שיירא ואין בני השיירא רוצין להמתין עליו עד שיחזור או שהרחיק ממקומו כ"כ שאם יחזיר יתעכל המזון שבמעיו בכל אלו יברך במקום שנזכר (סי' קפ"ד): (ב) אכל ואינו יודע אם בירך בהמ"ז אם לאו אם אכל כדי שביעה שחייב מדאורייתא בבהמ"ז הוי ספק דאורייתא וחייב לברך שנית ואפי' ברכה רביעית שהוא מדרבנן צריך לברך כדי דלא לזלזולי ביה ואם אינו שבע אף שאכל כביצה פת א"צ לברך מספק (מ"א שם): (ג) עד אימת יכול לברך עד כדי שיתעכל המזון והשיעור כ"ז שאינו רעב מאכילה ראשונה לא נתעכל עדיין ומשעה שהתחיל להיות רעב הוי נתעכל ושוב אסור לברך ובסעודות גדולות שיושבין לפעמים ד' או ה' שעות קודם שמברכין בהמ"ז אין המנהג נכון כ"כ ויש לנהוג לברך בהמ"ז מיד ומ"מ אם יושבין ושותין ואוכלים פרפראות ואין תאבים לאכול מחמת הפרפראות שאכלו יכולין לברך ברכת המזון (מ"א שם): (ד) מי שאכל מעט ולא שבע ממנו דמחויב לברך בהמ"ז מדרבנן ושהה קודם שבירך בהמ"ז ואח"כ אינו יודע לשער אם נתעכל המזון במעיו שמקודם ג"כ היה רעב קצת יאכל כזית פת קודם בהמ"ז (מ"א שם). וא"צ לברך המוציא על מה שרוצה לאכול דאף אם נתעכל המזון במעיו א"צ לברך המוציא קודם שבירך אם לא הסיח דעתו (הר"ע דלא כמ"א): (ה) מי שאכל פירות ושהה קודם שבירך ברכה אחרונה ג"כ השיעור אם אינו תאב לאכילת שום פירות יכול לברך ברכה אחרונה (שם):

דיני בהמ"ז בג' או בי' ואם טעה בבהמ"ז

(א) שלשה שאכלו כאחד חייבין בזימון שיאמר אחד

נברך שאכלנו כו' (סי' קצ"ב): (ב) אין המסובין עונין אמן אחר ברכת הזימון אבל אדם אחר שבא לישב שלא נצטרף עמהן יתבאר דינו בסי' שאחר זה (א"ר שם): (ג) המברך אומר ב"ה וב"ש קודם שמתחיל ברהמ"ז והאחרים אין אומרים וה"ה יחיד כשמברך אין אומר (א"ר שם): (ד) בעשרה אפי' עד ריבוא מזמנין בשם ואומר המברך נברך לאלהינו כו' והם עונין ברוך אלהינו כו' אם טעה המברך בעשרה והעונין ולא הזכירו השם ואפי' אם המזמן אמר השם והעונין לא הזכירו את השם אין יכולין לחזור ולהזכיר השם דהוי כזימון למפרע ואפי' המברך שחוזר ועונה אחר העונים ברוך אלהינו כו' הפסיד ואינו מזכיר השם ואינו אומר רק ברוך שאכלנו משלו כו' (סידור ברכה בשם תשו' הרשב"א כת"י) ואם טעה המזמן ולא הזכיר השם אם לא ענו העונין אחריו עדיין חוזר המזמן ומברך בשם ואם כבר ענו אחריו בשם כשחוזר המזמן לומר אחר העונים צ"ל ברוך אלהינו בשם כיון דהעונים ענו בשם (נ"א סי' ב):

דין מי שלא אכל ושמע ברכת הזימון היאך עונה אחריהם:

(א) שלשה שאכלו וכן מברכין בזימון והיו שם אחרים שלא אכלו מצוה כששומעים שאומר המברך נברך שאכלנו כו' צריכין לענות ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואם באו לשם כשהמסובין עונין אחר המברך ברוך שאכלנו כו' עונים אחריהם אמן וכן אחר שחוזר המברך ואומר ברוך שאכלנו כו' עונים האחרים שלא אכלו אמן ואם היו האוכלין עשרה שמזמנים בשם עונין אותם שלא אכלו אחר המברך ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד (סי' קצ"ה):

דיני צירוף לזימון ומתי אין רשאין לחלק:

(א) משלשה ועד חמשה וחמשה בכלל וכן מעשרה עד י"ט וי"ט בכלל שקבעו עצמן לאכול כאחד אין רשאין לחלק אם לא באופנים שיתבארו בסעיפים דלקמן דמותרים לחלק אבל מו' עד ט' וט' בכלל וכן מעשרים ולמעלה יכולין תמיד לחלק אם ירצו ובאופן שלא יפסידו הזימון בשם (סי' קצ"ג): (ב) שלשה שאכלו על שלחן אחד או על מפה אחת אפי' לא אכלו בפ"א רק אחר שאכלו השנים וגמרו מלאכול אלא שלא אמרו עדיין הב לן ונברך בא השלישי וישב אצלם לאכול ואפי' כ"א אוכל מככרו ואפילו לא אכלו רק שנים פת והשלישי אכל ירק כזית או שתה משקה רביעית הרי אלו מצטרפין לזימון (סי' קצ"ג). ואם כבר בירך ברכה אחרונה על הירק או על המשקה שוב אינו מצטרף (מ"א שם): (ג) אם אחד יש לו דבר נחוץ מאד וא"א להמתין עד שיגמרו חביריו שיברכו בזימון אף שהתחילו לאכול כא' יכול לגמור סעודתו קודם חביריו ולברך בפ"ע אבל אם גמרו כולן סעודתן אסורין לחלק אפילו לדבר נחוץ (סי' ר' בס"ז): (ד) לדבר מצוה שהוא נחוץ מאד אפי' שהתחילו כא' וגמרו כולן והאחרים אין רוצין לברך עדיין מותר לחלק (שם): (ה) בכל אלו החלוקים שנתבארו בסעיף דלעיל לענין שלשה במקום שמצטרפין לענין זימון ובמקום שאין רשאין לחלק כן הדין לענין עשרה כדי לזמן בשם (שם) רק בעשרה אם שבעה אכלו פת והשלשה אכלו ירק או שתו משקה רביעית מצטרפין לזמן בשם אבל אם ששה אכלו פת והארבעה אכלו ירק אין מצטרפין לזמן בשם (סי' קצ"ז): (ו) שתי חבורות שאוכלין על

(סג"ה)

שתי שלחנות או אפי' בשני חדרים בבית אחד ואין בכל אחד ג' כדי לזמן ורוצים לברך בזימון או שאין בכל אחת עשרה ורוצים להצטרף כדי לזמן בשם אם ישבו מתחלה ע"ד להצטרף ומקצתם רואים אלו את אלו או ששמש אחד משמש לשניהן מצטרפין אע"פ שאין רואין אלו את אלו אבל אם יש בכל אחת זימון שלשה בפני עצמן ורוצים לזמן ביחד דהיינו שאחד מהחבורות יברך בזימון לשתי החבורות אם מקצתם רואין אלו את אלו אף *) ששמש אחד אין משמש לשניהן אף שלא ישבו ע"ד להצטרף יחד מצטרפין (פ"מ סי' קצ"ה) וצריך שיהיו כולן יכולין לשמוע כל בהמ"ז מפי המברך כדי שיענו אמן על כל ברכה וברכה ולכן יש ליתן לברך למי שקולו חזק ואם אין יכולין לשמוע יתבאר דינו לקמן: (ז) שלשה שאכלו כאחד ושכחו שנים מהן וברכו בפני עצמן בטל מהם הזימון ואין יכולין לחזור ולזמן למפרע אבל אם בירך אחד מהם ובירך לעצמו יכולין השנים לזמן עם השלישי אף שכבר בירך (סי' קצ"ד) ויכול לומר שאכלנו משלו והם יוצאין ידי זימון והוא אינו יוצא (פ"מ שם): (ח) שלשה שאכלו ויצא אחד מהן לשוק בלא בהמ"ז כשרוצין לברך קוראין אותו ומודיעין לו שרוצין לזמן כדי שיצטרף עמהם וכן הדין אם היה צריך אחד מהן לילך לדבר מצוה ובירך לעצמו וקיים המצוה קודם שברכו הב' צריך לבא אצלם ויכולין לברך בזימון אף שהג' כבר בירך כמו בס"ז ובירך שנתבאר לעיל וכן הדין בעשרה שהצריכו שלשה לילך לדבר מצוה וזימנו לעצמן וקודם שברכו האחרים גמרו המצוה צריכין לבא אצלם ולצרף עמהם ולברך בשם ובעשרה אף שזימנו שלשה מהם מצטרפין אח"כ לזמן בשם כמו שיתבאר לקמן (שם): (ט) שלשה שאכלו כאחד ורוצים השנים לברך ואחד רוצה עדיין לאכול צריך האחד להפסיק על כרחו להשנים ועונה עמהם ברכת הזימון וצריך שימתין עד אחר שיאמרו ברכת הזן את הכל ואחר כך גומר סעודתו וצריך לאכול כזית פת כדי שיוכל לברך ברכת הזן ובעשרה א"צ להפסיק רק עד שאומרים נברך אלהינו כו' ואח"כ גומר סעודתו בלא ברכה ואם לא רצה להפסיק מזמנין עליו בין עונה בין לא עונה אבל השנים א"צ להפסיק לאחד אא"כ שנתרצו ברצון הטוב בשבילו ואם לא רצו וזימן הוא בע"כ לא עשה כלום (סי' ר'): (י) חמשה שאכלו על שלחן אחד ורצו שנים לברך והפסיק השלישי להם כמו שנתבאר לעיל אין יכולים אח"כ השנים הנותרים לזמן ואפי' אם רוצים לצרף עמהם אחר דכבר פרח זימון מינייהו אבל מי שהפסיק לב' ואח"כ באו שנים אחרים וישבו על שלחנם ואכלו שם אם אכל המפסיק אחר שהפסיק אפי' רק כזית ירק או שתה משקה רביעית מצטרף עמהן לזימון וכן אם היו ששה או שבעה וברכו שנים מהם והפסיק השלישי להם ואח"כ רוצים עוד שנים מהם לברך אם אכל השלישי אחר שהפסיק להשנים הראשונים אפי' רק כזית ירק יכול להפסיק להשנים האחרים ולענות אחריהם ברכת הזימון וכן יכול להפסיק בענין זה כמה פעמים וגם לא שייך כאן לומר פרח זימון מהנותרים כיון דהנותרים שלא זימנו הם כדי זימון (שם): (יא) ג' או ד' שהפסיקו לחבריהם לזמן בשם אם אכלו ביחד אח"כ לאחר שהפסיקו יכולין לברך בזימון ולא פרח זימון מינייהו כי לא נצטרפו רק לאזכרת השם (מ"א בשם הטור) וכן יכולין אח"כ להצטרף לשלשה אחרים שאכלו אלא לזמן בשם אפי' לא אכלו אחרי

*) או ששמש אחד משמש לשניהן אף שלא ישבו וכו' כצ"ל.

שהפסיקו אפי' כזית ירק וגם לא שתו משקה רביעית שכן אם יש אפי' חמשה שהפסיקו לששה אחרים מצטרפין אח"כ לחמשה אחרים לברכת אלהינו (שם פ"מ וא"ר): (יב) אם רבים הם המסובין ורחוקין מן המברך ואין יכולין לשמוע כל בהמ"ז מפי המברך. כדי שיוכלו לענות אמן מוטב שהרחוקים יזמנו לעצמן אפי' בשלשה כדי שישמעו ויוכלו לענות אמן מהמזמן עם חבורתם בשם ולא יוכלו לענות אמן על כל ברכה וברכה (סי' קצ"ה וא"ר): (יג) שלשה שבאו משלש חבורות של זימון ונתחברו השלשה יחד אף שלא אכלו השלשה ביחד רק כ"א אכל שם בס"ע חייבין בזימון כיון דכבר נתחייבו אצל חבורתם וצריכין לברך קודם שזימנו חבורתם דאם זימנו חבורתם קודם פרח זימון מינייהו שנפרדו דכיון שזימנו הרוב פרח זימון מן המועט אבל אם זימנו אלו שלשה הנפרדים קודם אפי' לא נשאר בכל חבורה רק ב' כיון דהם הרוב לא פרח זימון מינייהו ויכולין כל חבורה לצרף עמהן אחר שיאכל אפי' רק כזית ירק ולזמן (סי' קצ"ג): (יד) קטן שהוא בן י"ג שנים אף דלא ידעינן אם הביא שתי שערות מצטרף לזימון (סי' קצ"ט): (טו) שלשה שאכלו כאחד ואחד אוכל בשר והשנים אוכלים מאכל חלב או להיפך כיון דהאוכל חלב אם ירצה יכול אח"כ לאכול עם חבירו בשר מצטרפין לזימון אבל אם האוכל חלב אין יכול לאכול בשר כגון שהיה בין המצרים והוא נזהר מלאכול בשר. או שאכל גבינה קשה שאסור לאכול בשר אחר גבינה קשה אין מצטרפין (א"ר ומ"א סי' קצ"ו):

דיני בהמ"ז ודיני יעלה ויבא ודיני על הנסים בברכת המזון:

(א) צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו אבל בדיעבד אם בירך ולא השמיע לאזניו ובלבד שהוציא בשפתיו יצא (סימן קפ"ה): (ב) בחנוכה ופורים צריך לומר על הנסים בבהמ"ז בברכת נודה לך קודם ועל הכל ואם שכח אין מחזירין אותו ויכול לאומרו בתוך שאר הרחמן ויאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו כו' (סי' קפ"ז) ובשבת של חנוכה והזכיר של חנוכה בבהמ"ז ולא הזכיר של שבת ולא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב דדינו שיחזור לראש א"צ להזכיר של חנוכה בבהמ"ז (סי' קפ"ח מ"א ס"ק י"ב): (ג) אם בירך והיתה צואה כנגדו צריך לחזור ולברך אבל מי רגלים כנגדו א"צ לברך שנית (סי' קפ"ה): (ד) בברכת רצה לא יאמר הנוסח רעינו בשו"א תחת הרי"ש וזנינו בנו"ן שהוא לשון בקשה שמתפלל להקב"ה על מזונו שיזון לנו ואפי' בשבת שאסור לשאול צרכיו יכול לומר נוסח זה משום דנוסח הברכה כך הוא (מ"א בסי' קפ"ח): (ה) בשבת וי"ט וחוה"מ ור"ח צריך להזכיר בברכת המזון מעין המאורע בשבת אומר רצה כו' בי"ט וחוה"מ ור"ח אומר יעלה ויבא קודם ובנה ירושלים ואם שכח ונזכר קודם שגמר ברכת בונה ירושלים היינו שאמר ברוך אתה ולא אמר עדיין השם אומרו שם אבל אם אמר השם היינו שגמר הברכה אם נזכר קודם שאמר הטוב והמטיב אומר בא"י שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית בא"י מקדש השבת (סימן קפ"ח): (ו) בי"ט וחוה"מ ור"ח אומר יעלה ויבא קודם ובנה ירושלים ואם הוא בשבת אומר רצה קודם ואח"כ יעלה ויבא ואם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא

(סג"ם)

בי"ט אם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה בא"י מקדש ישראל והזמנים ואם חל יו"ט בשבת ושכח לומר של שבת או של י"ט אומר אותו ששכח ואינו כולל השני עמו משום שכבר הזכירו ואם שכח להזכיר שניהם אומר נוסח זה בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לישראל לששון ולשמחה את יום חג פ' הזה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים אבל אם לא נזכר בכל אלו עד שהתחיל הטוב והמטיב חוזר לראש בהמ"ז (שם סי' קפ"ח) ואם חל י"ט בשבת ולא שכח רק של שבת או של י"ט ולא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב שצריך לחזור לראש צריך אח"כ להזכיר בחזרה של שבת ושל יו"ט (שם): (ז) בר"ה אם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא אם נזכר קודם הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ואינו חותם בה ואין אומר שם ומלכות בפתיחה (פ"מ במ"ז סק"ו) ואינו אומר בנוסח הברכה לששון ולשמחה (א"ר שם) ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר לראש רק יאמר אחר בהמ"ז כל הנוסח יעלה ויבא (נלמד ממ"ש הפ"מ סי' קפ"ח סק"ו) ואם חל ר"ה בשבת ושכח שניהם אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים את יום הזכרון [הזה] בא"י מקדש השבת וישראל ויום הזכרון ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אף שהזכיר של ר"ה רק שלא הזכיר של שבת חוזר לראש וצריך להזכיר בחזרה של שבת ושל ר"ה אבל אם הזכיר של שבת ולא הזכיר של ר"ה דינו כמו אם חל ר"ה בחול ולא הזכיר של ר"ה (שם): (ח) בחוה"מ דינו כמו בר"ח רק שאומר בנוסח הברכה ברוך שנתן ימים קדושים לעמו ישראל לששון ולשמחה (פ"מ): (ט) בר"ח אם שכח יעלה ויבא בבהמ"ז בין ביום בין בלילה ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון בלא פתיחה ובלא חתימה ואם חל בשבת אם שכח של שבת ונזכר קודם הטוב והמטיב אומר של שבת לבד (והנוסח נכתב לעיל) וא"צ לכלול של ר"ח ואם שכח שניהם אומר בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה וראשי חדשים לזכרון בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים. ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אפילו לא שכח רק של שבת לבד צריך לחזור לראש וצריך לומר בחזרה רצה ויעלה ויבא אבל אם שכח של ר"ח לבד דינו כמו אם חל ר"ח בחול (שם): (י) סעודה שלישית בשבת דינה כמו בר"ח וכן אם אוכל שד סעודה רביעית בשבת וכן ביו"ט סעודה שלישית דינה כמו בר"ח (שם): (יא) שלשה שאכלו בשבת ויום טוב ושכחו להזכיר מעין המאורע שצריכין להחזיר לראש בברכת המזון א"צ לברך בזימון כי מידי זימון כבר יצאו. פעם ראשון (שם):

דין מי שאכל בשבת ויו"ט בחנוכה ובפורים ונמשכה סעודתו עד הלילה האיך יזכיר בברכת המזון:

(א) היה אוכל סעודה שלישית בשבת ויצא שבת אעפ"כ מזכיר של שבת בבהמ"ז ואם היה ביום א' ר"ח אם אכל גם בלילה כזית פת מזכיר של ר"ח בבהמ"ז ולא של שבת ואם לא אכל בלילה כזית פת מזכיר של שבת

שבת ושל ר"ח (מ"א ס"ק פ"ח) : (ב) במ"ש לחנוכה או לפורים אף שאוכל גם בלילה כזית פת מזכיר של שבת לבד ולא של חנוכה ופורים (שם סי' קפ"ח) : (ג) היה אוכל בי"ט או בר"ח וחשכה אם לא התפלל ערבית אף שהתפללו הציבור ערבית כיון שהוא לא התפלל עדיין מזכיר של יו"ט או של ראש חודש בבהמ"ז אבל אם התפלל ערבית אפילו מבע"י טוב אינו מזכיר ואם התחיל לאכול אחר שהתפללו הקהל ערבית מבע"י אם לא התפלל מנחה עדיין מזכיר של י"ט או של ר"ח בבהמ"ז אבל אם התפלל מנחה והתחיל לאכול אחר שהתפללו הקהל ערבית מבע"י טוב אינו מזכיר (א"ר שם) : (ד) אחר שבירך בהמ"ז מברך על הכוס המברך עליו בהמ"ז וצריך לשתות רביעית שלם כדי שיוכל לברך עליו ברכה אחרונה מפני שספק אם לברך ברכה אחרונה די בכזית ששתה או אם צריך רביעית שלם לכן כוס אחר שאינו של ברכה יכול לשתות פחות מכזית אם ירצה ולא יתחייב בברכה אחרונה אבל כוס של ברכה שצריך לשתות מלא לוגמיו דהוא יותר מכזית ויש ספק אם נתחייב בברכה ע"כ לצאת מידי ספק צריך לשתות רביעית שלם (סי' ק"צ) ובכל המסקין שדין כן שאין לברך ברכה אחרונה על פחות מרביעית (א"ר שם) :

דין ברכת הטוב והמטיב על היין :

(א) בגים שהיו יושבין ושותין יין בין בתוך הסעודה בין שלא בתוך הסעודה או בעל הבית שיושב עם אשתו ובניו ושותין יין והביאו לפניהם יין אחר שלא מן היין הראשון שאינו יודע אם טוב מן הראשון רק בשהם צריך לברך עליו הטוב והמטיב ואם הובא לו יין לאחר בהמ"ז א"צ לברך ברכת הטוב והמטיב כיון שכבר אמר הטוב והמטיב בבהמ"ז (מ"א סי' קע"ה) וזה דוקא אם לא היו לפניו הב' יינות בשעת ברכת בפה"ג אבל אם היו לפניו או ביחד מברך רק על הטוב ופוטר את הרע (שם) ואם רוצה לברך על כמה יינות יסירם עכ"פ מהשלחן בשעת ברכה ראשונה ואח"כ כששותה אפי' כמה יינות מברך על כ"א ברכת הטוב (א"ר שם) : (ב) בד"א כשהיה לו עוד מן היין הראשון רק שאינו רוצה לשתות ממנו והביאו לו אחר אז צריך לברך משא"כ כשאין לו כלל מהראשון אין מברך ברה"ט (מ"א בשם הרדב"ז ע"ש) : (ג) בלילות הראשונים של פסח מהנכון שלא לשתות מב' מינים אבל אם רוצה לשתות ממין אחר צריך לברך ברה"ט (מ"א בשם מהרי"ל) : (ד) אם הראשון אדום והשני לבן אף שהוא גרוע קצת צריך לברך שהלבן בריא לגוף והיפך א"צ לברך אם לא שהוא טוב ביותר (שם) : (ה) ברכת הטוב צריך לברך אף שכבר שתה ונזכר כשהוא עדיין בפיו (א"ר) שבולעו ומברך אח"כ : (ו) אין לברך ברה"ט רק כשיש עוד אחר עמו וגם יש לו שותפות עמו ביין גם שישתו שניהם משני היינות וגם דווקא בחבורה ביחד ולא זה בחדר זה וזה בחדר זה ואדם עם אשתו וב"ב הוי כשותפות ואם הבע"ב שמעמיד הקנקן על השלחן הוי כשותפות ויכול אף האורח לברך משא"כ בנותן רק כוס אחד לכ"א אין מברכין ברה"ט (שם) : (ז) אם שתו בחבורה יחד בסעודה כ"א מברך לעצמו ואם נתחברו רק לשתות יחד ולא בסעודה אחד מברך לכולן ואם אחד מהם לא שתה מיין זה תוך למ"ד יום מוטב שהוא יברך ברה"ט (א"ר) : (ח) אם שני היינות הם ממין

(בג"ם)

א' רק שהם משני חביות אם חלקוהו תוך מ"ם יום לבצירה חשובין כב' יינות וצריך לברך ברה"ט ואם לאחר מ' יום חלקוהו אין לברך ברה"ט (שם) : (ט) הא דאמרינן לעיל אם יש לו ב' יינות אחד טוב ואחד גרוע ומברך על הטוב ופוטר את הגרוע מ"מ אם עבר ובירך בפה"ג ושתה את הגרוע תחילה מברך אחר כך ברה"ט על הטוב (שם בע"ז) :

דיני ברכת הריח :

(א) אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך עליו קודם שיריח דבר דעבידא לריחא יכול לברך עליו אפי' כשמונח ע"ג שולחן ומריח בה ונהנה ואף שלא נתכוין להריח בה ואם לא עבידא לריחא א"צ לברך עליהם אפילו נתכוין להריח בהם ואם נטלו בידו להריח בהם הוי כעבידא לריחא וצריך לברך עליהם (פ"מ במ"ז סי' רי"ז) : (ב) צריך לברך על כל מיני בשמים ברכה הראוי לו כמו שיתבאר לקמן ובדיעבד אם בירך על כל מיני בשמים בורא מיני בשמים (שהיא ברכה כוללת כמו שברכת שהכל כוללת כל מיני מאכל) יצא (סי' ר"ו) : (ג) על מין עץ שאינו מין מאכל שמריח מברך בורא עצי בשמים ואם הוא מין עשב שאינו ראוי לאכילה מברך בורא עשבי בשמים (ס"ז) ואם הוא לא מין עץ ולא מין עשב כגון המוסק שקורין פיזאם מברך בורא מיני בשמים (שם) : (ד) על פרי המריח שראוי לאכילה אפי' רק ע"י תערובות בין אם הוא מין עץ או פרי אדמה כשנטלו להריח בו מברך הנותן ריח טוב בפירות ואם נטלו לאכלו ולהריח בו לא יתכוין להנות מן הריח עד שיאכל ויברך תחלה על האכילה ויאכל מיד ואח"כ יברך על הריח הנותן ריח טוב בפירות ומריח בו ואם נטלו רק לאכלו ולא נתכוין להריח בו אף שמעלה ריח טוב אינו מברך על הריח (שם ובפ"מ שם) : (ה) על זימרינד וצעגליך יש מחלוקת מהו לברך עליהם לכן יש לברך עליהם בורא מ"ב (שם בפ"ז) : (ו) היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים מברך על כ"א ברכה הראוי לו וצריך להקדים עצי בשמים לעשבי בשמים (שם) ואם נתערבו כמה מינים יחד או שהם באגודה אחת וא"א להריח מכל מין בפ"ע מברך עליהם במ"ב (א"ר שם) : (ז) אין להריח בפת חם משום דיש פלוגתא אם מברך עליו לכן אין להריח בו שלא יכניס א"ע בספק ברכה (שם) : (ח) הנכנס לחנותו של בושם והריח שם ריח בשמים אף שהנכנס לא נתכוין להריח רק שנכנס שם לצרכו לקנות לו שם איזה דבר מ"מ כיון שעשוי להריח שהבושם מתכוין שיריחו בו ומריח בו ונהנה צריך לברך במב"ש אבל אם מונח בשמים בחדר שלא אצל הבושם בחנות דהתם לא עבידא לריחא אף שנתכוין הנכנס שם להריח בהם א"צ לברך אם לא שנטלו בידו להריח בו אותה נטילה משוי ליה עבידא לריחא וצריך לברך (סי' רי"ז ופ"מ שם) : (ט) אם בירך בחנות של בושם א' ואח"כ הלך לחנות של בושם אחר צריך לברך בחנות האחר פעם אחרת (שם) ואם יצא ונכנס בחנות האחד אפי' כל היום כולו או כשיוצא היה דעתו לחזור שם לאלתר כשחוזר אין צריך לברך שנית (שם) : (י) אגודות בשמים שמונחים על השולחן להריח בהם אם נוטלו פעם אחד להריח בו ומברך עליו וחוזר ומניחו על השולחן אם היה דעתו לחזור ולהריח בו א"צ לברך כשחוזר ומריח בהם ואפי' יצא מביתו ודעתו לחזור מיד א"צ לברך עליהם כיון שהיה דעתו

מתחלה

מתחלה להריח בה בכל שעה ואם הלך לעסקיו או נתפלל בבהכ"נ או הוי הפסק וצריך לברך שנית (פ"מ שם במ"ז):

דיני ברכות פרטיות:

(א) היוצא ביומי ניסן ורואה אילנות שמוציאין פרח אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להנות בהם בני אדם ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה ואם איחר לברך עד שגדלו הפירות לא יברך עוד (סי' רכ"ו): (ב) על הברקים מברך עושה מעשה בראשית ועל הרעמים מברך שכחו וגבורתו מ' ואם ראה ברק ושמע רעם בפעם אחד אינו מברך אלא עושה מעשה בראשית (פ"מ סי' רכ"ז) כל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת על כל ברקים שרואה ורעמים ששומע נתפזרו העבים עד שנעשו כל השמים זכו בעיניו ואח"כ נתקשרו העבים פעם ב' אפי' באותו יום צריך לברך שנית (שם): (ג) היה יושב בבית הכסא או במקום שיש שם טינופות כגון בחנות שמקצבין שם בשר (א"ר) או שהיו ידיו מטונפות אם יכול לצאת ממקום המטונף או ליטול ידיו ולברך תכ"ד יברך ואם לאו לא יברך אחר כ"ד (הר"ן ספ"ק דפסחים) עשה צרכיו ונטל ידיו ושמע רעם או ראה ברק יברך בתחלה על הרעם או על הברק ואחר כך יברך אשר יצר (שם): (ד) על כוכב הנראה לעתים שנמשך אורו כשרביט באורך השמים מברך עושה מעשה בראשית: (ה) הרואה קשת מברך זוכר הברית וכו' ואסור להסתכל בו ביותר (פ"מ סי' רכ"ט) אם בשעת שחזור הש"ץ התפלה אומרים לו שנראה קשת יכול לצאת מביהכ"נ לברך על הקשת אחר עניית אמן של האל הקדוש אף שצריך לענות אמן אחר שאר הברכות מ"מ ברכת קשת עדיף דהיא ברכה עוברת (כ"ה א"ר בשם ס"ח): (ו) הרואה חמה בתקופתה (מחזור גדול מכ"ח שנים לכ"ח שנים) והתקופה נופלת בתחילת ליל ד' כשרואה אותה ביום ד' בבוקר מברך עושה מעשה בראשית ואם השמים זכו בעיניו יכול להמתין עד שיצאו מביהכ"נ ומתאספים כולם ומברכין בקהל אבל אם נראה עבים ברקיע אין להמתין עד אחר שיצאו מביהכ"נ דשמא יתקשרו בעבים ולא יהא נראה אח"כ ויש להכריז בערבית ליל ד' שלמחר יברכו על החמה ואין מברכין ברכה זו רק עד שלש שעות זמניות על היום ואחר כך עד חצות מברכין בלא שם ומלכות (פ"מ שם):

דיני ברכת שהחיינו:

(א) הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו בשעת אכילה ומברך תחלה ברכת הפרי ואח"כ שהחיינו ואם בירך שהחיינו בשעת ראיית הפרי א"צ לברך אח"כ בשעת אכילה ואם לא בירך בפעם ראשון בשעת אכילה שוב אין לברך כשאוכל פעם שנית רק אם רוצה יקח פרי חדשה שלא אכל אותה עם פרי זו ויברך שהחיינו על שתיהן (סי' רכ"ה): (ב) על שני מיני גודגדניות כגון ווייקסעל וקירשען וכל כיוצא בזה צריך לברך שהחיינו על כל א' וכן על תאנים לבנים ותאנים שחורים דב' מינים הם (מ"א ולבוש) וכן ב' מיני אגסים או אגוזים או תפוחים כגון אותן שקורין פעפעל ובירני"ן: (ג) אם בירך שהחיינו על ענבים כשישתה אח"כ יין חדש אינו מברך שהחיינו (סג"ם) ואם שותה תירוש יש ליקח פרי חדשה שלא בירך עליה עדיין שהחיינו ויברך ויכוין לפטור התירוש (פ"מ שם): (ד) פרי שמתחדש אפילו ב"פ בשנה מברכין שהחיינו בכל פעם שנתחדש: (ה) על לגון ומיני ליפתן כגון מעהרי"ן וריבי"ן (א"ר בשם הפרישה ופ"מ) וכן אוגורקע"ס נראה דמברכין עליהם שהחיינו: (ו) בנה בית חדש או קנה כלים אפילו ישנים רק שהם חדשים אצלו שלא היה שלו מעולם והם חשובים אצלו אפילו היה לו כיוצא באלו תחלה מברך שהחיינו אבל על ספרים חדשים אין לברך שהחיינו כיון דמצות לאו ליהנות נתנו ומ"מ כיון די"א לברך על ספרים שהחיינו יטול פרי חדשה ויברך שהחיינו ויכווין גם על הספרים או שיברך בלא שם ומלכות (סי' רכ"ג פ"מ): (ז) אם קנה בגד הראוי ללובשו תיכף מברך שהחיינו ואח"כ כשלבשו מברך מלביש ערומים אבל אם קנה שום דבר שאינו ראוי ללובשו או להשתמש בו כמו שהוא רק שצריך ליתן לאומן לתקן מברך שהחיינו בשעה שמשתמש בו או בשעה שלובשו ואז מברך מלביש ערומים קודם ואח"כ שהחיינו וכשלובשו שחרית יכול לצאת בברכת מלביש ערומים שמברך בברכת השחר (א"ר ופ"מ): (ח) קנה כלים חשובים שמשתמש בהם הוא וב"ב מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הטוב והמטיב ואינו מברך שהחיינו (א"ר) ואם קנה כלים לו וכלים לב"ב על שלו מברך שהחיינו ועל של ב"ב הטוב והמטיב (מ"א א"ר) אבל הקונה לעבדו או לשפחתו אינו מברך כלום (מ"א): (ט) על דברים שאין חשובין כ"כ כגון חלוק ומנעלים אפילו הוא עני ושמח בהן אינו מברך עליהם וכן עשיר גדול שקנה כלים חשובים ואין נחשבים אצלו שאינו שמח בהם אין מברך שהחיינו (שם): (י) עני המקבל מלבוש מעשיר במתנה מברך הטוב והמטיב שיש ג"כ שמחה לנותן שנותן לצדקה אבל אם מקבל מעות וקונה בהם מלבושים אינו מברך לפי שמתבייש וכן עשיר המקבל מלבוש מחבירו במתנה מברך הטוב והמטיב (א"ר שם):

אמר הקטן שלמה גנצפריד הנה דיני ברכות הנהנין לא כתב המחבר ז"ל כאן יען כי כבר כ' על זה קונטרס מיוחד אצל פי' הגדה שלו הנקרא מעשה נסים. אמנם גם שם קיצר עד מאוד. לכן ראיתי כי טוב להעתיקם בקיצור מהספר חיי אדם. ובקצת מקומות אעתיק מקונטרס המחבר ז"ל הנ"ל:

דין הרוצה לאכול ולשתות קודם נטילת ידים איך יתנהג בברכה אחרונה:

(א) הרוצה לאכול ולשתות קודם נט"י לסעודה אם הם מדברים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה כגון פירות ויאכל ג"כ פירות בתוך הסעודה ומכוין עכשיו בברכה זו לפטור מה שיאכל בתוך הסעודה אין צריך לברך ברכה אחרונה דבהמ"ז יפטור אותו כמו שפוטר מה שאוכל בתוך הסעודה: (ב) ואם לא יאכל פירות בתוך הסעודה או שהם דברים שבלא"ה א"צ ברכה בתוך הסעודה כגון מיני ליפתן ופרי אדמה שדרך לאוכלן מחמת הסעודה כגון ער"ד עפ"ל וקטניות או כל מיני משקין חוץ מיין ולא יאכל מינים אלו בתוך הסעודה או שלא ישתה בתוך הסעודה צריך לברך ב"א על מה שאכל או שתה קודם נט"י ואם לא בירך קודם

הס"ו צריך לברך בתוך הסעודה. אבל אם יאכל גם בסעודה מיני לפתן זה או שישתה או הוי ספק אם יברך ברכה אחרונה לכן צריך ליזהר שיאכל וישתה פחות מכשיעור. ואם אכל ושתה כשיעור מחויב לחזור אחר ברהמ"ז שישתה או יאכל כשיעור כדי שיברך ב"א ויכוין לפטור גם זה: (ג) שתה יין וישתה גם בתוך הסעודה ומכוין לפטור אותו מותר לשתות כשיעור וא"צ ב"א ואם אין לו בתוך הסעודה צריך ליזהר לשתות פחות מכשיעור. ואם שתה כשיעור אפ"ה לא יברך ב"א דכיון דיין מגרר גריר וממשיך תאות המאכל הוי ערך סעודה. וה"ה לי"ש. וכן אם הוא צמא מאוד עד שאין לו תאוה לאכול מחמת הצמאון דינו כמו יין: (ד) אכל מ"מ כגון לעקיך לביבות דייסא ולא יאכל ממינים אלו בתוך הסעודה או במפסיק הרבה עד הסעודה צריך לברך ב"א ואם לא בירך עד שבירך בהמ"ז בדיעבד ברהמ"ז פוטר ואם יאכלם גם בתוך הסעודה א"צ לברך אחריו אף לכתחילה דבזה ודאי ברהמ"ז פוטר: (ה) הא דמותר לאכול קודם המוציא דוקא שאין בדעתו לאכול תיכף אבל אם השלחן ערוך והלחם לפניו אסור לגרום ברכה שא"צ אלא יברך המוציא על הלחם ויפטור ב"ד. אף אם יכסה הפת לא מהני לענין זה:

דין ברכה לאוכל דבר בתוך הסעודה:

(א) אם קבע עצמו לאכול לחם ובירך עליו אזי כל מה שהוא אוכל בתוך הסעודה מדברים הרגילים לבא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול לשבוע כגון בשר דגים ליפתן דייסא מיני לביבות חוץ מפירות אפי' אכלן בלא פת נעשה הכל טפל לפת וא"צ לברך עליהן ואפי' אם שלחו לו מבתים אחרים דברים שמלפתין בו פת ולא היה עליהם דעתו כלל מ"מ המנהג שלא לברך דמסתמא דעת האדם על כל מה שיביאו לו. וכן א"צ לברך על כל מיני משקין דכיון דא"א לאכול בלא שתיה א"כ המשקים נעשים טפל לפת. חוץ מן היין כיון שהוא חשוב צריך לברך עליו בתוך הסעודה ואם בירך עליו קודם הסעודה והיה דעתו או הרגיל בכך לשתות בתוך הסעודה יין אינו צריך לברך בתוך הסעודה: (ב) היתה עיקר סעודתו על דברים אחרים ואוכל ג"כ פירות אין הפירות נעשים טפל אלא בזמן שאוכלן עם הפת אבל כשאוכל בלא פת אע"פ שאכל כבר קצת עם פת אעפ"כ צריך לברך על אלו שהרי אין דרך לקבוע סעודה על פירות וגם הוא לא קבע סעודתו עליהן אבל ברכה אחרונה א"צ לברך שבהמ"ז פוטר כל מה שאוכל בתוך הסעודה. וראוי ליזהר שיברך על הפירות תחלה קודם שיאכלם עם הפת: (ג) פירות מבושלים עם בשר א"צ לברך עליהן שהן נעשים טפילה לבשר והבשר ללחם. ואם מבושלין בלא בשר צריך לברך עליהם: (ד) אם קובע סעודתו רק על פירות או ירקות יזהר שמתחלה יאכל עמהם פת ואז אף שאח"כ יאכל בלא פת א"צ לברך כיון שמתחלה קבע סעודתו עליהם: (ה) האוכל מיני מלוחים בתוך הסעודה זה בא להמשיך תאות המאכל וא"צ לברך. וכן כלל זה בכל דבר שאוכל ושותה להמשיך תאות המאכל: (ו) אם אוכל בתוך הסעודה מיני פת הבא בכיסנין כיון שאנו מסופקים מהו פת הבא בכיסנין מספק לא יברך עליהם בתוך הסעודה וראוי לכוין בשעת המוציא

(סג"ם)

לפטור אותם. אבל אם אוכל מה שהוא לכ"ע פת הבאה בכיסנין צריך לברך עליהם במ"ע (פ' חיים והגול מרכבה): (ז) כל דבר שאוכל או שותה לעכל המזון צריך לברך ולכן אם שותה י"ש לאחר אכילה ידוע שכוונתו רק לעכל ולכן צריך לברך עליו וה"ה כששותה קאפפע דעתו לעכל:

דין ברכת שהכל וקצת כללים בברכה ראשונה:

(א) על דבר שאין גידולו מן הארץ כמו בשר דגים גבינה חלב דבש וכן על כל מיני משקים ואפי' סחט פירות לטוליא המשקין (חוץ מן היין והשמן) ועל מלח ועל שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפותיהם דלא נטעו אדעתא דהכי כיון שהם ראוים לאכול כשהם נגמרו מברך שהכל. וכן על כמיהין ופטריות שקורין שוועממע שאלו גדלין מן האויר וכן פירות שלא הגיעו עדיין להתבשל כ"כ עד שיהיו דרך אכילתן בכך או דבר שאינו ראוי לאכול אלא למתק הקיוהא שבהם מברכים שהכל והאריכם כ"נ: (ב) ברכה ראשונה אין לה שיעור שאפי' אוכל או שותה כ"ש רק שנהנה ממנו חייב לברך: (ג) אפי' אוכל או שותה לרפואה אם הוא מתוק שנהנה ממנו מברך ברכה הראויה לאותו מין ואפי' הוא דבר איסור כיון שעכשיו התירה לו התורה ואם הם מרים א"צ לברך כלל: (ד) נכנס לו דבר בגרונו ושותה משקין לבלעו או אוכל קצת פת וכל דבר שנהנה ממנו צריך לברך אבל אם שותה מים כיון שאינו נהנה ממנו דהא אינו שותה לצמאו א"צ לברך: (ה) המטעם את התבשיל אם צריך מלח וכיוצא בו ופולט ואינו בולע כלום א"צ לברך ואם בולע יש ספק כיון שאין כוונתו לאכילה. ולכן ראוי ליזהר שיתכוין להנות ממנו בתורת אכילה ויבלע מעט ויברך עליו: (ו) בין ברכה לאכילה אם הפסיק בדיבור כדי שאילת שלום צריך לחזור ולברך. ובהיה לא הוי הפסק. ואם בירך קודם שהביאו לפניו צריך לברך פעם אחרת: (ז) היו לפניו ב' מינים כגון אגוז ותפוח שיכול לברך על א' ולהוציא גם השני אסור לברך על כל א' וא' שגורם ברכה שא"צ אבל אם הם ב' מינים כגון בפה"ע ובפה"א או שהכל אע"ג דבדיעבד אם בירך על כולם שהכל או שבירך על בפה"ע בפה"א בדיעבד יצא מ"מ לכתחלה אסור לעשות כן אלא יברך על כל א' וא' ובתחלה בפה"ע. ואפי' שתה יין ובירך בפה"ג ואכל ענבים אע"ג דאם נתכוין לפטור הענבים יצא מ"מ לכתחלה לא יעשה כן אלא יברך על הענבים בורא פרי העץ ומ"מ בדיעבד אם נתכוין לפטור פוטר בין בברכה ראשונה ובין באחרונה כדלקמן: (ח) היו לפניו ב' דברים שברכותן שוות יברך על החשוב ונפטר שאינו חשוב ואפילו לא היה מכוין לפטור אותו אלא בסתם אבל אם בירך על זה שאינו חשוב אם כיון לפטור גם החשוב יצא אבל בסתם צריך לחזור ולברך על החשוב דאינו בדין שיפטור שאינו חשוב לחשוב דרך גררא. ואם טעה ובירך על שאינו חשוב והיה בדעתו לפטור החשוב ונזכר לא יאכל מן החשוב תחלה כיון שבירך על שאינו חשוב: (ט) כשיש בידו אגוז א' או כיוצא בו לא יברך עד שיפתחנה דשמא התליע הגרעין ואינו ראוי לאכילה כלל ונמצא שבירך לבטלה:

על

דיני ברכות בפה"ע ובפה"א :

(א) על פירות הגדלים באילן מברכין בפה"ע ועל פירות האדמה בפה"א. ואין מברכין ברכות אלו אלא עפ"י ששה הכללים. א שיהא דרכו לאכול כך אם חי חי אם מבושל מבושל אבל אם אין דרך לאוכלן חיין ואכלן חיין וכן במבושל מברך שהכל: ב שיהא פרי חשוב לאפוקי תפוחי יער וכיוצא בו דמברכים שהכל: ג שיהיה עיקר הפרי לאפוקי גרעיני קטניות וכן בכל דבר דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי וכיוצא בו: ד שיהיה כבר נגמר הפרי שרוב בני אדם אוכלין אותו לאפוקי אם לא בשלו כל צרכן שאינן נאכלין אלא ע"י הדחק: ה במיני עשבים כיון שעשבים אינם חשובים לכן אם אינם נזרעים ע"י בני אדם אינם חשובים לקרות פרי. לכן אותן עשבים חמוצים אפילו לאחר שבשלן שהם מאכל שרים מברכים עליהם רק שהכל: ו שיהיה ניכר במקצת מהות הפרי אבל אם רסקו כ"כ עד שאינו ניכר כלל מה הוא אינו חשוב פרי: (ב) פירות שטובים חיין יותר ממבושלים במים. כשהן חיים מברך ברכה הראויה להן. בישלן במים שהכל. בישלן עם דבר אחר ונשבחו אם אותן הדברים הם רק טפל בבישול זה כעין שומין ובצלים שטובים לאכול חיין יותר ממבושל במים לבד ובישלן עם בשר ונשבחו כיון שהם רק טפל בבישול זה שהכל. אבל אם נשבחו כשבישלן עם בשר או עם דבר אחר והם עיקר בבישול זה כגון מערען וריבען שמבשלין עם בשר ומשביחים או אגוזים ושאר פירות שטיגנן בדבש אף שאם היה מבשלן במים לבד היה נפגמו לגריעותא. מ"מ כיון שמשביחין בבישול שהן עיקר בבישול זה. מברך על של עץ בפה"ע ועל של אדמה בורא פה"א (כעיף זה העתקתי מקונטרס מרן המחבר ז"ל ועפ"ש בקונטרס אחרון): (ג) דבר שאינו עיקר הפרי יורד מדרגה אחת דאם הוא פה"ע מברך בפה"א ואם הוא פה"א מברך שהכל. ולכן הגרעינין שקורין שויסען מקטניות אפי' הם מתוקים אם אכלן בפ"ע בלא הקטניות כיון שאינן עיקר הפרי מברך שהכל. ועל הצלף על העלין ועל התמרות ועל הקפריסין בפה"א ועל האביונות שהם עיקר הפרי בפה"ע (ע' ש"ע סי' ר"ב ס"ו): (ד) גרעינין של פירות אם הם מתוקים בתחלה. מברך בפה"ע. ואם הם מרים בתחלה. אינו מברך כלום. ואם מתקן ע"י האור מברך שהכל. אבל שקדים המרים כשהן קטנים מברכין בפה"ע וכשהן גדולים ואז הם מרים אין מברכים עליהם כלל. ואם מתקן ע"י האור או ד"א מברך בפה"ע שהרי באמת הם פרי אלא כשהם במרירותן מזיקין ולכן כשמתקן מברך בפה"ע אבל גרעינים מרים אינם פרי כלל: (ה) הפירות בקטנן כל זמן שהם חמוצים אע"ג דמקצת בני אדם אוכלים אותן כך אין מברכין עליהם אלא שהכל ואם בישלן או מתקן באור מברך בפה"ע ואם אינן נאכלין כלל מחמת המיליתן אין מברכין כלל ואם מתקן באור או ע"י טיגון מברך שהכל. ולכן כל מיני פירות שמרקחין בדבש בעודן קטנים מאוד שאז אינן ראויין לאכילה כלל מברך רק שהכל: (ו) לא נקרא עץ אלא מה שנשאר הענף גם בחורף ואח"ז מוציא עלין מענף זה הנשאר אבל אם כלה כל הענף ולא נשאר רק השורש מה שהוא טמון בארץ לא נקרא עץ כלל: (ז) אין מברכין בפה"ע אלא בניכר במקצת שהוא פרי אבל אם ריסקו עד שאינו ניכר כלל מה הוא מברכין שהכל ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראוי ולכן המאכל שמבשלין מדלועין שקורין (קירבים) וכן אינגבער ושאר בשמים שחוקים שאוכלין עם צוקער כיון שדרכן בכך מברכין בפה"א או כדין אותו בשמים. וקטניות שריסקן לגמרי ואינו ניכר כלל וכן מיני גרויפין שעושין מן רעגקי (שקורין טאטארקי) וקורין מלך גרויפען והוא דק כקמח וכן רעליסניקס שעושין מקמח זה מברך שהכל. אבל קטניות שמעכן בכף וכן רעליני קאשע (דהיינו טאטארקי גרויפען) כיון שניכר תוארו מברכין בפה"א. [פאווידלע של צוועטשקען או קירשען לכתחלה יש לברך שהכל ובדיעבד אם בירך בפה"ע יצא) (סי' ר"פ ס"ז ע"ש)]: (ח) של אורז או דוחן שקורין הירזע או רייז מבושלים או שטחנן ועשה מהם פת מברך שהכל ולאחריה בנ"ר ובעל נפש לא יאכל תבשיל או פת של אורז ודוחן שנתמעכו אלא בתוך הסעודה די"א דעל תבשיל של אורז שנתמעך מברכין בורא מ"מ אלא די"א דאורז הוא רייז וי"א שהוא הירזע ולכן אין לאוכלו אלא בתוך הסעודה: (ט) דבר שברכתו בפה"ע או בפה"א רק שמחמת שנתרסק או מחמת שאינו עיקר הפרי או שלא נגמר הפרי ירד ממעלתו ומברכין עליו לכתחלה שהכל מ"מ בדיעבד אם בירך עליו ברכתו הראוי לאותו מין יצא: (י) עירב ב' מינים שאין ברכותיהן שוים כגון בפה"ע עם בפה"א וכיוצא בו אעפ"י שבא ליתן טעם הולכין אחר הרוב ומברך עליו ודוקא בענין שאינו ניכר אבל אם כל אחד ניכר לעצמו ואינו נעשה לטפל מברך על כל א' ברכתו הראוי לו: (יא) על מושקאט נוס מברך בפה"ע. ועל ציממט בפה"א. על פלפלין וזנגביל רטובין בפה"א אבל האוכל פלפל וזנגביל יבש וכן נעלקן שאין דרך לאכלם כך אינו מברך כלום. ואם עירב בשמים שחוקים עם צוקער הבשמים עיקר ומברך עליהן ברכת אותן הבשמים: (יב) על ציממט שכוססין אותו ובולע רק הטעם ופולט הציממט (וכן לאקריץ האלץ) מברך רק שהכל ועל צוקער נהגו עלמא ג"כ לברך רק שהכל: (יג) השותה שמן זית כמו שהוא אינו מברך עליו כלל משום שמזיק. ואם עירב עם שאר דברים א"כ הוא טפל. ואם יש לו מיחוש שעיקר כוונתו משום השמן אלא שמערבו בשאר דברים כדי שלא יזיק לו וא"כ השמן הוא העיקר אפילו הוא פחות מהש"ד מברך בפה"ע. ואם עיקר כוונתו לשתות מפני הנאה אלא שאגב נותן לתוכו שמן לרפואה מברך רק על השתיה. ומי שיש לו שלשול ונותן לתוך המשקה אגוז מושקאט או ציממט דינו כשמן: (יד) מי בישולי פירות שלא בישלן רק למימיהן שהכל. אבל אם בישל ג"כ לצורך הפירות ועיקר נטיעת הפירות היה אדעתא לצורך בישול הפירות והמשקה עשוי לטבל בו. ברכת המשקה כברכת הפרי. וכשנחסר דבר א' מאלו הכללים מחלוקת הפוסקים. ע"כ יש לברך שהכל. לפיכך אם בישל ה' מיני דגן או פירות מז' מינים דאז יש ספק בברכה אחרונה. ע"כ יאכל גם הפירות וישתה מים לצאת כל הדעות (גם ס"ז מקור' הנ"ל וע"ש בקו"א): (טו) שומין ובצלים שהזקינו ואינן ראוים לאכול חיין רק ע"י פת שהכל: (טז) אוכל שנתקלקל עד שאינו ראוי לאכול רק ע"י הדחק שהכל: (יז) דין דברים המטוגנים. (וע"ל סעיף ה') על קאלמסין מרוקחים שהכל (וקאלמסין או שאר מרקחות שאינן נאכלין חיין שלוקחין מעכו"ם אסורים משום בישול עכו"ם). פאמערנצן שאלן מרוקחין וכיוצא בהן שהכל. ואם בירך בפה"ע או בפה"א יצא :

דיני בורא מיני מזונות :

(א) ה' מיני דגן שהם חטים שעורים שבולת שועל (האבער) שיפון (קארן) כוסמין . אם עשה מהם תבשיל מברך עליו תחלה בורא מ"מ ולאחריו על המחיה . והיינו דוקא כשכתשו אותן במכתשת תחלה כמו שעושים משעורים במדינתינו או שבישל מקמח שלהן . אבל אם בישלן כשלא נתרסקו מברך עליהם בפה"א ויש ליזהר שלא לאכול כזית משום ספק ברכה אחרונה ובדיעבד אם אכל יברך בנ"ר : (ב) פת שאין דרך העולם לקבוע עליו סעודה ולא לאכול ממנו שיעור שביעה נקרא פת הבאה בכיסנין כמו לעקיך שלוש ברוב דבש ומיעוט מים או עיסה שנילושה במי פירות או בביצים או אפילו נילושה במים בלבד אלא שמילא אותה בפירות. ואם אכל מפת זה כחות מד' ביצים מברך לפניו בורא מ"מ ולאחריו על המחיה וא"צ נט"י : (ג) אכל מהם שיעור שדרך שאר בני אדם לקבוע עליו סעודה קבועה אפילו אם בזה לבדו ליכא שיעור אלא שאוכל עם פת זה דברים המלפתים כגון בשר וכיוצא בו ופת כזה היה שיעור שביעה מברך המוציא וברהמ"ז אבל דבר שאוכל בפ"ע ולא ללפת לא מצטרף . ואם אכל פת כסנין והי' דעתו לאכול מעט ובירך במ"מ ונמלך לאכול שיעור שביעה מברך ברהמ"ז ואי איכא בהמותר שיעור שביעה מברך ג"כ המוציא [וממילא דצריך ג"כ נט"י] שיעור סעודה י"א דהיינו ג' או ד' ביצים וי"א דהיינו סעודת ערב ושחרית ויש לילך לחומרא (ע' חיי אדם וכ"א) : (ד) פת הממולא בבשר או גבינה ואפוי כמו פשטיד"א וכיוצא בו מה שדרך העולם לקבוע עליו סעודה ולאכול ממנו שיעור שביעה לא נקרא פת כסנין ומברך המוציא ובהמ"ז בכזית (קונטרס הנ"ל וע"ש בקו"א): (ה) עיסה שאין מגלגלין אותה רק שופכין אותה על עלי ירקות ואופין בתנור מברך במ"מ ואם אוכל שיעור שביעה מברך המוציא וברהמ"ז ואותן שאין אופין בתנור רק בין שני ברזלים לא יאכל שיעור שביעה רק בתוך הסעודה : (ו) עיסה שנילושה במים ובישלה מברך במ"מ אפילו בשיעור שביעה . ועיסה שטיגנה מברך במ"מ ויראה שמים לא יאכל רק תוך הסעודה . ודוקא כעין קיכליך המטוגנים שיש בהן תואר לחם . אבל לאקשין מטוגנים או עיסה שבלילתה רכה שטיגנה מברך במ"מ לכ"ע : (ז) עירב קמח של ה' מינים עם שאר קמחין ואפה פת . אם יש מהקמח של ה' מינים כזית בכדי אכילת פרס מברך המוציא וברכת המזון . ואם לאו מברך המוציא ועל המחיה . ואם עשה תבשיל אם יש כזית בכא"פ במ"מ ועל המחיה ואם לאו במ"מ ובנ"ר. ואם לא עירבו עם קמחים רק שעירב קמח של ה' מינים עם שאר מינים שאינם מיני קמחים מברך במ"מ ועל המחיה אפילו אין בו כזית בכא"פ . אם לא שלא נתן הקמח רק לדבק בעלמא : (ח) פירורי לחם שאין לכל פירור כזית שבשלן אעפ"י שעדיין עליהם תואר לחם ואף שנפחו ע"י בישול או שנדבקו יחד ע"י הבישול עד שנעשה מכל פירור כזית מברך במ"מ ואפילו אכל כדי שביעה ובלבד שלא יהי' שום פירור שהיה כזית קודם הבישול וגם עכשיו יש בו כזית דע"ז מברך המוציא: (ט) אם לא בישלן אלא שערבן במשקים ואפילו במים או במרק או בדבש ונשתנו אם לא נשאר בהם תואר לחם מברך במ"מ ואפילו אכל כדי שביעה . אבל אם עדיין עליהם תואר לחם כיון שלא נתבשלו עדיין דין לחם עליו בכל הדינים. ואם נשתנו המשקים מגורתן מחמת (סג"מ) הפירורין בידוע שאין בהם תואר לחם ואם שרה בין אדום מברך במ"מ וכל זה אם אין בכל פירור כזית אבל ביש בהם כזית אפילו אין בו תואר לחם מברך המוציא : (י) קנעדליך או גרימזליך שעושין ממצה כתושה או מלחם מפורר ומערבין אותו בשומן וביצים וחלב וחוזרין וגובלין ומבשלין או מטגנין אותן אע"ג שחזר קודם הבישול להיות בכל אחד כזית מברך במ"מ . ואפילו גבלן בדבש ואפה בתנור כמו לעקיך דכיון שגיבלן תחלה במשקין ועבר ממנו כל תואר לחם קודם שחזר וגבלן . ומ"מ יש להחמיר בלעקיך ואם גיבלן במים יש ליזהר לעשותן פחות מכזית : (יא) קמח של ה' מיני דגן שבשלו עם מים או שאר משקים אם הוא עב קצת אעפ"י שא"צ ללועסו עכ"פ הוי דרך אכילה ומברך במ"מ ועל המחיה ואם הוא רך כדי שתהיה ראויה לשתות מברך שהכל ובנ"ר. לפיכך רוטב שעושין מקמח קלי שמטגנים הקמח בחמאה ושופך עליו מים הרבה מברך שהכל : (יב) לביבות (פארפל לאקשין קנעדליך ודומיהן) שבשלו במים אם אוכל הלביבות עם המרק יברך רק על הלביבות דהרוטב בטל לגביהן. ואם אינו אוכל הלביבות ורוצה לשתות המים לבד הוי ספק וראוי לברך על מעט לביבות במ"מ. גם יברך על ד"א שברכתו שהכל ויאכל עכ"פ כזית מן הלביבות וגם מן הד"א יאכל או ישתה כשיעור כדי שיברך על המחיה וגם בנ"ר ואם אין לו ד"א יברך על הרוטב שהכל : (יג) אם בישל רק מעט לביבות ועיקר כוונתו רק בשביל המים והרוטב כמעט נגול אין המים בטלים ללביבות ומברך על המים שהכל ועל הלביבות במ"מ וגם מה יותר טוב שיברך שהכל על ד"א: (יד) האברני גערשטני גריין שנחלק כל גרעין מברכין עליהן במ"מ ועל המים שנתבשל בהם דינן כמו לביבות :

דיני ברכת היין ואם פוטר שאר משקין :

(א) על היין בין שהוא חי או מבושל או קונדיטון דהיינו שנתנו לתוכו דבש ובשמים וה"ה ווערמוט וויין מברך בפה"ג ואפילו אם מריח כחומץ כיון שיש לו טעם יין חמרא הוא אבל אם נתחמץ שיש ב"א שנמנעים לשתותו מפני חמיצתו מברכין עליו שהכל . ואין אנו בקיאים בזה ולכן אם אינו חמוץ מאד או יברך על היין גמור תחלה כדי שיוכל לברך תחלה ואף ברכת היין : (ב) אם עצרו החרצנים בבית הבד ואח"כ נתנו עליהם מים (וה"ה כשנתן מים על שמרי יין) מברך שהכל אבל אם לא נדרכו אלא ברגל אפילו לא מצא מים יותר ממה שנתן או אפילו בפחות אפ"ה מברך בפה"ג דיין הוא והמים נבלעים בזגים ובמה שיצא יש בו ברכה יין: (ג) יין שנתערב במים אם אין בו אלא א' מששה במים ודאי בטל ואם יש בו יין יותר אם דרך אנשי מקומו למזוג אותו כ"כ מברך בפה"ג ואם לא בטלה דעתו וכן אם נתערב בשאר משקים אם נתערב כ"כ עד שנפגם טעם היין מברך שהכל ובשכר התאנים שאינו מפסיד כ"כ אזלינן אחר הרוב : (ד) הקובע עצמו לשתות יין אע"ג ששותה גם שאר משקים א"צ לברך עליהם לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה שברכת היין פוטרן. ודוקא שהיו המשקים עומדים לפניו בשעה שבירך על היין או עכ"פ שהיה בדעתו עליהם אבל בלא"ה הוי ס' ברכה : (ה) שתה יין בדרך ארעי כוס א' או ב' ואין בדעתו כלל למשוך עצמו ביין וגם לא היה בדעתו בשעה שבירך על היין לשתות שאר משקים צריך לברך

על

על שאר המשקים ולענין ברכה אחרונה יש להסתפק: (ו) שמקדש על היין ודעתו לשתות י"ש או קאפפע יש ספק אם צריך לברך עליהם לכן הנכון שיכוין שלא לפטור המשקים ואעפ"כ יברך שהכל על מעט צוקער ויכוין לפטור גם המשקים:

דין עיקר וטפל:

(א) אם אוכל שני מאכלים שהן מעורבים בקערה אחת אם עיקר כוונתו על א' מברך עליו ופוטר השני (וכן בברכה אחרונה) אפילו הוא המיעוט. ובסתם מה שהוא הרב הוא העיקר ופוטר השני. שהעיקר פוטר הטפל. אבל אם יש בתערובת אפילו מעט מה' מינים שעירב בתוכו כדי לאכול מברך במ"מ ופוטר השני. אבל כשלא נתן הקמח של ה' מינים רק לדבק בטל להתבשיל: (ב) הא דעיקר פוטר את הטפל היינו עפ"י ד' תנאים. א שיהיה דעתו עליו בשעת ברכה או שרגיל בכך. ב שאוכל הטפל באותו מעמד לאפוקי אם הלך בינתים לחדר אחר: ג שאין כוונתו כלל לאכילת הטפל ואינו אוכלו אלא בשביל העיקר. ד שאוכל העיקר תחלה. ולכן אם חלש לבו ואוכל דג מלוח או לגון ובצל וכדי לבטל טעם החריפות אוכל גם מעט פת או דבר אחר וכן השותה י"ש ואוכל אחריו מעט פת מברך על העיקר וא"צ לברך על הטפל. ודוקא שהיה דעתו על זה בשעת הברכה או אפילו שלא היה בדעתו בפירוש רק שרגיל בכך. ואוכל העיקר תחלה וכן אפילו לא היה הטפל בשעת ברכה והביאו לו אח"כ מ"מ א"צ לברך על הטפל אבל אם אינו רגיל בכך וגם לא היה בדעתו בפירוש או שאכל הטפל קודם שאכל העיקר או אפילו שהיה דעתו אלא שהלך אחר הברכה לחדר אחר ליקח הטפל בענין דהוי שינוי מקום צריך לברך גם על הטפל: (ג) כל זה שאין כוונתו לאכול הטפל ואינו אוכל אותו רק להפג המרירות אבל אם כוונתו ג"כ בשביל הטפל כגון ששותה י"ש ואוכל ג"כ לעקיך או מרקחת אע"ג דנראה שא' עיקר והשני טפל כיון שכוונתו לאכילת שניהם א"כ אין זה טפל לזה וצריך לברך על הלעקיך או המרקחת תחלה שהם חשובים ואח"כ מברך על הי"ש אף שהי"ש חביב עליו (כדלקמן): (ד) אם הטפל הוא פת אם אוכל פחות מכביצה א"צ נט"י ואם כביצה ישול ידיו ולא יברך ענט"י: (ה) הרוצה לשתות יין ואוכל תחלה כדי שלא ישתה אליבא ריקנא ואם היה מברך על היין תחלה היה נפטר האוכל מטעם טפל אך כיון שאוכל הטפל תחלה צריך לברך עליו. י"א שמברך ברכה הראויה לו וי"א שמברך רק שהכל כיון שהוא טפל הפסיד ברכתו הראויה לו. ואם ברכת העיקר הוא שהכל כגון ששותה י"ש וברכת הטפל הוא ברכה אחרת לכ"ע כיון שאוכל הטפל תחלה מברך עליו שהכל בברכת העיקר וא"צ לברך שוב על העיקר: (ו) כששותה באמצע הסעודה ואוכל מעט איזה דבר למתק השתיה אע"ג דלולי השתיה היה צריך לברך. עכשיו נעשה טפל לשתיה וא"צ לברך ולכן על העשב שקורין פאליטרין א"צ לברך דהוא נעשה טפל למשקה ומשקה לסעודה:

דין קדימה בברכות:

(א) מצוה לעולם להקדים לברך על החשוב יותר מפני חשיבותו או על החביב מפני חביבותו ואנו בני (סג"מ)

אשכנז קיי"ל כהפוסקים דמה שהוא רגיל להיות חביב עליו אפי' אם עתה חפץ במין הב' נקרא חביב לענין זה (אבל הרמב"ם ס"ל דחביב מקרי מה שחביב עליו באותו פעם): (ב) חשוב לענין זה הוא על ג' אופנים: א) ז' מינים הנזכרים בשבח ארץ ישראל כדכתיב ארץ חטה ושעורה גפן (והוא כולל בין ענבים לחים או יבשים או יין) תאנה ורמון זית ודבש (הוא התמרים): ב) דבר שברכתו מבוררת יותר על מין פרטי כגון ברכת המוציא שהוא רק לפת וכן במ"מ או בפה"ג או בפה"ע ובפה"א שהם מבוררים יותר מברכת שהכל שהוא כולל כל המינים: ג) בז' מינים הנזכרים יש ג"כ א' חשוב מחבירו שכל המוקדם בפסוק חשוב יותר: (ג) הא דא' מוקדם לחבירו דוקא כשמניחם לפניו ורוצה לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול משניהם או שמין החשוב אינו לפניו א"צ להמתין: (ד) הא דאחד מוקדם לחבירו דוקא בברכותיהן שוות אבל אם אין ברכותיהן שוות כגון לגון וזית כיון שצריך לברך על כל אחד ואחד מברך על איזה שירצה אפי' השני ממין ז' וגם חביב (רא"ש) וי"א דלעולם אזלינן בתר החביב (רמב"ם). ודוקא כשאין ברכת הא' מבורר מחבירו אבל כשברכת א' מבורר כגון במ"מ וכן בפה"ג וכ"ש המוציא זה מוקדם לכל דבר חוץ מקדימת הפסוק: (ה) לפיכך אם היו לפניו מיני פירות וברכותיהם שוות ואין ביניהם מין ז' מקדים החביב ואם יש ביניהם מין ז' אפי' הוא חצי פרי מקדים לברך על מין ז' אעפ"י שהב' שלם וחביב עליו. ומ"מ אם שניהם מין ז' או שניהם אינם מין ז' מקדים השלם. ואם א' חביב וא' שלם שלם עדיף ואם אין ברכותיהן שוות אפי' היה א' ממין ז' אין כאן קדימה כלל ועכ"פ יברך על מין זה שהוא חביב עליו עכשיו (דבזה יוצא לכ"ע): (ו) ז' מינים נופים הכתובים בקרא כיון דהכתוב אקדמי' אנן נמי מקדמינן אע"פ שצריך לברך על שניהם: (ז) ולכן כיון שחלקן הכתוב לשנים דכתיב ארץ חטה ושעורה גפן תאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש והפסיק הכתוב בין רימון לזית והתחיל ארץ זית וכו' להורות שמה שסמוך לארץ בתרא הוא חשוב יותר ממה שמאוחר לארץ קמא ולכן זית קודם אפי' לתבשיל של שעורים אע"ג שברכתו היא מבוררת שהיא בורא מ"מ. מ"מ קדימת הפסוק הוא מוקדם למעלה א של מבוררת לבד. ברכת היין קודם לזית אע"ג שהזית מוקדם בפסוק דחשיבות היין שהיא גדולה מאוד וגם ברכתו מבוררת דוחה קדימת הפסוק, אבל במ"מ אפילו משעורים דוחה מעלת היין שגם ברכת במ"מ היא מבוררת ועוד שמוקדם בפסוק. היה לפניו יין ותבשיל שעורים וזית. צ"ע מה יעשה דהא יין קודם לזית ושעורים קודמין ליין וזית קודם לשעורים ויש לסלק א' מן השלחן: (ח) קדימת הפסוק הוא קודם לכל ואחריו ברכה מבוררת שהחשיבות היא מחמת הברכה ואחריו מעלת מין ז' ואחריו מעלת שלם ואחריו מעלת חביב. בפה"א ובפה"ע קודמין לשהכל. בפה"ע ובפה"א אזלינן בתר החביב אפילו בלגון וזית. ברכת אכילה ושתיה קודמין לברכת ריח. ברכת אשר יצר קודם לכל הברכות שהוא תדיר: (ט) הא דיש מעלה למין ז' דוקא כשכבר נגמר פריו אבל כל זמן שלא נגמר הפרי אין לו דין קדימה: (י) אכל דבר שטעון ברכה א' מעין ג' וגם דבר שצריך לברך בנ"ר מברך תחלה ברכה א' מעין ג' ואח"כ בנ"ר:

דין טעות בברכות:

(א) טעה ובירך על לחם במ"מ יצא אבל אם בירך המוציא על תבשיל מה' מיני דגן לא יצא. ודוקא על תבשיל לפי שאינו נקרא לחם כלל אבל על פת הבאה בכסנין יצא: (ב) בירך על פה"ע בפה"א יצא ולהיפוך לא יצא ואם הוא מסופק אם הוא פרי אדמה יברך בפה"א: (ג) על כל הדברים אפי' פת ויין אם בירך שהכל יצא ולכן אם מסופק באיזה דבר אחר שלמד ובקי בהלכות ברכות. רק מחמת מחלוקת הפוסקים לא נתברר ברכתו הראוי יברך עליו שהכל: (ד) קודם שיברך צריך לידע ולכוין איזה ברכה צריך לברך כדי שכשיזכיר השם שהוא עיקר הברכה יהיה ידוע לו מה שיסיים ובדיעבד אם לקח כוס בידו וסבר שהוא יין ובירך השם על דעת לסיים בפה"ג ונזכר שהוא מים וסיים שהכל א"צ לחזור ולברך דמשום טעות בכוונה אינו צריך לחזור ולברך. וכ"ש אם לקח בידו כוס יין וסבר שהוא מים ובירך על דעת לומר שהכל ונזכר מסיים אפי' לכתחלה בפה"ג שהרי אפי' אם סיים שהכל יצא: (ה) בירך על כוס מים בפה"ג ותוך כדי דיבור נזכר וסיים שהכל וכן אמר בפה"ג שהכל וכו' יצא: (ו) אם בירך על כוס וסבר שהוא יין ואמר בפה"ג ונמצא שהוא מים או שאר משקים ויש יין לפניו על השלחן כיון שהיה דעתו לשתות יין יקח תיכף היין וישתה וא"צ ברכה כיון שהיה לפניו וגם היה דעתו לשתות יין אע"ג שלא היה דעתו רק לשתות כוס א' אפי' שהה יותר מכ"ד בשתיקה רק שלא דיבר:

דין אכל פירות והביאו לו עוד:

(א) היה אוכל פירות בדרך ארעי ובירך עליהם ואכל מהם והביאו לו עוד אם היה דעתו מתחלה על כל מה שיביאו לו אפי' אכל כבר כולם א"צ לברך. ואם נמלך ממש שלא היה דעתו מתחלה רק לאכול אלו ונמלך לאכול עוד אפילו עדיין לפניו צריך לברך. ובסתם כל זמן שמונח לפניו עוד מהראשונים יש פלוגתא. י"א דצריך לברך וי"א דא"צ לברך. ואם אכל כבר כולם אם קבע עצמו לאכילת פירות א"צ לברך דאינו מסיח דעתו כל זמן שמיסב על השלחן ואם אכל רק בדרך ארעי צריך לברך לכ"ע ואין חילוק בין אם הביאו לו ממין הראשון או מדבר שברכתן שוות כגון אגוזים ותפוחים. ובמקום שיש ספק ברכה יש לתקן שיברך על מעט צוקר שהכל ויפטור גם אותו הדבר דאפי' בתוך הסעודה צריך לברך על צוקר: (ב) הביאו לו פרי החשוב וחביב עליו יותר מן הראשון צריך לברך לכ"ע אם לא היה דעתו מתחלה לפטור זה בפירוש דאינו בדין שיפטור האינו חשוב לחשוב דרך גררא אלא א"כ נתכוין לכך: (ג) בירך על שכר ונתכוין על כל מה שיביאו לו מברכת שהכל א"צ לברך על דגים ובסתם אפי' עדיין לפניו שכר צריך לברך על הדגים שזה הוא מין אחר לגמרי ולא דמי לאגוזים ותפוחים שעכ"פ הכל מין פירות: (ד) בירך על הלחם והביאו לו עוד לחם אע"פ שלא היה דעתו מתחלה ע"ז וגם לא נשאר לפניו אפ"ה א"צ לברך דמסתמא דעתו לאכול לשובע אבל אם היה בדעתו רק לאכול בדרך משל ב' גלוסקאות ולא יותר ואח"כ נמלך ממש שיאכל עוד צריך לברך אפי' עדיין עוד לפניו מהראשונים: (ה) כל זה לא מיירי אלא באדם שאוכל משלו אבל אם אוכל על שלחן אחרים כיון שבירך על מין א' פוטר כל מה שיביאו לו עוד אפי' לא היה לפניו עוד מהראשונים דהכל תלוי בדעת בעה"ב אם לא שנמלך ממש ואם לא היה בדעת בעה"ב ליתן להם יותר רק לבקשת האורחים נתן להם עוד א"צ לחזור ולברך: (ו) בירך על אוכל ונאבד או על משקה ונשפך והיה לפניו עוד בשעת ברכה והיה דעתו עליו בשעת ברכה א"צ לברך ואם לאו צריך לברך: דין שינוי מקום המגא לעיל בדברי שמחבר ז"ל בדין איזה דברים נקראים הפסק בסעודה:

דין כללים בברכה אחרונה:

(א) ברכה אחרונה אין צריך לברך אלא אם כן אכל כזית. ועל כל המשקים אפילו יי"ש המיישב דעתו של אדם אפילו במעט אפילו הכי אין מברכין ברכה אחרונה אלא א"כ שתה רביעית. אך כיון די"א דעל משקים נ"כ מברכין על כזית לכן ראוי ליזהר שישתה או פחות מכזית או רביעית. ומכ"ש ביין די"א דב"א שלו דאורייתא: כל האוכלין מצטרפין לכזית אפילו פת לפירות לברך בנ"ר וכל המשקים מצטרפין לרביעית. ואוכל ומשקה אין מצטרף אם לא משקה שעל האוכל שמכשירו מצטרף להאוכל וי"א דגם בזה אינו מצטרף (ע' חיי אדם): (ב) על כל דבר חוץ מז' מינים מברך בנ"ר ועל ז' מינים מברך ברכה א' מעין ג'. וראוי ונכון כשיושבין במסיבה ושותין יין או שאוכלים מדברים שמברכים עליהם ברכה אחת מעין ג'. אע"ג דלכתחלה אין ראוי שיפטור א' את חבירו בב"א מ"מ אם יש אנשים שלא יברכו אז מחמת בושה שאינן יודעין לברך מצוה על א' שיאמר שיכוונו מי שירצה להוציא ואז יברך בקול רם ויכוין להוציא לכל מי שירצה: (ג) אכל מפרה"ע מז' מינים ואכל נ"כ משאר פרה"ע כיון שמברך על העץ כו' וגם מסיים על הארץ ועל הפירות וזה כולל גם שאר פרי העץ רק מפני שאינם חשובים כ"כ לא קבעו עליהם ברכה זו ומכחיו מברך בנא"ה ברכה א פוטר גם על שאר הפירות: (ד) אכל מעט ושהה וחזר ואכל אם אין מתחלת האכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה בכדי אכילת פרס שהוא שיעור ג' ביצים מצטרף ומברך ואם לאו אינו מצטרף: (ה) שתה מעט וחזר ושתה מעט אין מצטרף. שתה משקים חמין כמו טהע וקאפע אע"פ שכן דרך שתייתן א"צ לברך אחריו (אם לא שתה כשיעור בפעם א'): (ו) יש ליזהר שלא יאכל דבר כברייתו דהיינו קטניות א' ואגוז א' וכן כל פרי שהוא אינו גדול ככזית דכיון שהוא דבר חשוב י"א דמברכין ב"א אע"פ שאינו בכזית. ואם חלקו מקודם עד שלא נשאר שלם ואכלו כבר נתבטל מחשיבותו: (ז) שתה יין בכזית וא"כ ספק אם יברך ב"א כיון שהוא פחות מרביעית וכן שתה יין ונסתפק אם בירך ב"א ואין לו יין מותר לו לאכול כזית מדברים שמברכים עליו על המחיה ויכלול בתוכה נ"כ על הגפן אע"ג דלכתחלה היה אסור לשתות דבר שהוא מסופק אם הוא יין וכיוצא בו כדי לכלול בעל המחיה וכיוצא בו מ"מ כיון שכבר אכל או שתה והוא מסופק ואין לו מאותו המין לתקן יכול לכלול מספק: (ח) כיון די"א דברכה א' מעין ג' היא דאורייתא לכן ראוי להחמיר בכל האומרות שנוהג בברכת המזון לברך מיושב ולא מעומד ובכל הדברים המבוארים לעיל בדיני ברכת המזון:

קודם נטילת ידים יאמר זה:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל נְטִילַת יָדַיִם כַּאֲשֶׁר תִּקְּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. לְשֵׁם יִחוּד וכו׳:

ואח״כ נוטל ידיו לצורך האכילה:

ושיעור המים לנט״י לא פחות מרביעית לכל יד. דבזה לא יצטרך ליזהר בהרבה דברים שצריך ליזהר. ואין כל אדם בקי בזה. ובזה יוצא כל הספיקות. והנוטל בשפע יתברך. ומכל מקום יש לנהוג דאפילו אם נטל כל יד מרביעית יוסיף עליהם מים בנייס כדעת הראב״ד (חיי אדם ריש כלל מ׳). ויטול ידיו ב״פ בסירוגין על כל יד. דהיינו יטול הכלי ביד ימין ויתן אותו ליד שמאלית ויריק בידו השמאלית על הימנית תחלה ואח״כ על ידו השמאלית. וכן נמינה שניה (יוש״ה) ולאחר שנטל ב׳ ידיו ישפשפם ביחד ויגביהם נגד ראשו ויאמר:

שְׂאוּ־יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְיָ:

ומברך על נטילת ידים פ״ש הכלי שנקרא אנטל בלשון חכמים. או על שצריך להגביה ידיו אחר הנטילה מלשון וינטלם וינשאם (ספר חסידים סי׳ נ״ח):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

(בשמים ראש) מברך אקב״ו אע״י אע״פ שאינו אלא מדרבנן. מ״מ שייך לומר על הש״י קדשנו וצונו כו׳ שכיון שאנו מקיימים דברי חכמים מטעם הפסוק שאמר לא תסור מכל אשר יורוך וגו׳ הרי כשאנו מקיימים דברי חכמים אנו מקיימים מצותו יתברך וזהו אשר קדשנו וצונו וכו׳. וזהו הטעם בכל הברכות שהם במצות דרבנן שאנו מברכין עליהם. ואע״פ שבכל המצות דינם הוא לברך קודם עשייתן שכן הסברא נותנת לברך כשיבא לעשות איזה מצוה קודם שיתחיל אותה. וכן הוא משמעות הברכה שצונו לעשות כך וכך והוא לשון עתיד. במצוה זו של נט״י נהגו שלא לברך עד אחר הנטילה משום שלפעמים אין הידים נקיות ואינו יכול לברך קודם. לכך נהגו שלעולם אין מברכין עד אחר כך. ועוד כיון שמברכים קודם הניגוב הוי גם כן קודם לעשייתן שגם הניגוב הוא מן המצוה, שעל ידי הניגוב הוא מטהר את הידים יפה (שאם יאכל בידים מטפיחים הוא מאוס. וכל דבר מיאוס נקרא טמא דכתיב ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. וסימן לדבר לחמ״ס טמא בגימטריא בלא ניגוב ידים). דמהאי טעמא ג״כ תקנו בברכה זו בעל נ״י ולא אשר קדשנו במצותיו וצונו ליטול ידים. דהכי משמע בלשון על בשעת עשיית מצוה וליטול לעתיד משמע. וכיון שאין מברכין קודם הנטילה אין שייך לומר לשון עתיד (לבוש סי׳ קנ״ח):

כתב בהנהגת הגר״א הנכונות כע״י שלא יאמר שאו ידיכם ולא מזמור לדוד. וא״ז הביא בשם של״ה שיאמר מזמור לדוד ה׳ רועי כו׳ אחר המוציא. ובסידור דרך החיים כתב אותן האומרים מזמור לדוד ה׳ רועי כו׳ קודם הסעודה יש לאומרו קודם הנטילה. ואם שכח לומר קודם נטילה יכול לאומרו בין נטילה להמוציא ע״כ. והאר״י ז״ל כתב אותם שנהגו לומר מזמור לדוד ה׳ רועי כו׳ קודם ברכת המוציא יפה הם עושים. כי במזמור הזה יש תיבות ז״ן כי הוא זן ומפרנס לכל. ואותיות רכ״ו כמנין ברכה בישלא ברכה בכל מעשה ידינו ע״כ. לכן הלגנו כאן מזמור הלזה:

המשורר דימה מזונות האדם למרעה בהמה:

תהלים כג מִזְמוֹר לְדָוִד יְיָ רֹעִי לֹא אֶחְסָר: בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי עַל־מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי: נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב יַנְחֵנִי בְמַעְגְּלֵי־צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ: גַּם כִּי אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא־אִירָא רָע כִּי־אַתָּה עִמָּדִי שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי: תַּעֲרֹךְ לְפָנַי ׀ שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה:

עץ יוסף

ה׳ רועי. על כי ה׳ מרעה אותי. א״כ בודאי לא אחסר כי הכל בידו: בנאות דשא ירביצני. כרועה הרחמני המרביץ עדרו במקום דשא: על מי מנוחות. מי הנחים (כי מים הנחים המה נעלים משא״כ הרודפים): ינהלני. ינהג אותי: נפשי ישובב. כמו הרועה הטוב שלא מייגע הצאן וינהלם בנחת. כן מהג עמי בהשקט ובנחת: ינחני במעגלי צדק. ינחה אותי בארח ישר למען שמו להודיע רב השגחתו על יראיו. ואף שאיני כדאי לכך: בגיא צלמות. צלו של מות. ר״ל במקום סכנה: לא אירא רע. ממקרה רעה: שבטך. נוה שאתה מכה אותי בשבט יסורין: ומשענתך. מה שתחזור ותסמוך אותי: המה ינחמוני. כי בזה אראה שלא עזבתני. ועי״ז אבטח שעוד תערוך לפני שלחן. במעדנים להתענג בהם: נגד צוררי. המה יראו בכבודי וירקב עצמותם לקנאתם: דשנת. שמנת: בשמן ראשי. מרוב תענוג כי לא אחסר דבר: כוסי רויה. הכוס שלי יהיה שבע לעולם. ויהיו

אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כָּל־יְמֵי חַיָּי וְשַׁבְתִּי בְּבֵית יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים׃

אחר זה יברך ברכת המוציא בכונה ויאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ׃

קצת דינים ודברי מוסר בסעודה

(בשמים ראש) (א) כתבו בספרים שיזהר מאד שיאכל תמיד בשלחן ובמפה פרוסה דרך קבע ולא בפרקי כמ"ש זה השלחן אשר לפני ה'. ר"ת זה אני. אלמא דקמי שכינתא אכיל בר נש. ואפילו אם אין לו לאכול דבר חשוב שצריך כל כך הכנה. מ"מ יחשוב בעצמו כאלו היה לו לאכול דבר חשוב וסעודה גדולה. ויכין את השלחן בנקיות ובסדר מפני שהשלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן: (ב) כתב של"ה בשם ס"ח ישאיר מעט מן המוציא ואוכל אחר האכילה קודם בהמ"ז שיבאל

(ערוגת הבושם) כתב הב"י בסי' ק"פ וז"ל כתב הרוקח בסי' של"ב מכסין סכין בשעת בהמ"ז על שם לא תניף עליהם ברזל במכלתין איתא דין שיניף כו' המקצר על המאריך. ושלחן כמזבח בשילהי חגיגה דף כ"ז ע"א. וכ"ה בסרד"א וכ"כ בשבלי הלקט. וכתב עוד בשבלי הלקט מפי החבר ר' שמחה שמעתי טעם

עץ יוסף

שבעים כל השותים בה: ואני בטוח שלא תבוא עוד עלי רע: אך טוב וחסד ירדפוני. לבוא עלי: כל ימי חיי. ומהו הטוב והחסד שאני מקוה שירדפוני היא. ושבתי בבית ה' לארך ימים. שיאריך ימי חיי לעבודתו כי זהו החסד האמיתי:

יאמר המוציא בה"א ולא מוציא בלא ה"א. אע"ג שעיקר הברכה ראויה להיות על העבר שהוציא הלחם הזה שבא ליהנות ממנו מן הארץ ובמוציא כ"ע לא פליגי דלשעבר משמע ובהמוציא פליגי ואיכא מ"ד דלהבא משמע. מ"מ יאמר המוציא בה"א כדי שלא לערב מ"ם דמוציא עם מ"ם דהעולם ויבלע האחת ולא יהיה משמעות לשונו כלום. ואע"ג דבלחם מן איכא נ"כ עירוב. שאני התם דקרא כתיב להוציא לחם מן הארץ (לבוש). ועוד דהתם אי אפשר לתקן בענין אחר. ועוד שאינו דומה עירוב אות שאחר ציר"ה או סג"ל לעירוב אות שאחר קמ"ץ דמרחיב ספי (רד"א). והא שאומרים המוציא לחם אף שהארץ מוציאה תבואה שעושין ממנה לחם. כתב רד"א שלחם פי' מזון כמו עביד לחם רב. וכן תמלא במן הנני ממטיר לכם לחם וידוע שלא ירד לחם ע"כ. אבל בתולדות יצחק פ' בהר כתב דמברכין המוציא לחם לפי שלעתיד יוציא לחם כמבואר סוף כתובות דא"י יוציא גלוסקאות. ובזה מיושב מה שאומרים לחם מן הארץ ולא מן האדמה. דארץ מרמז על א"י. ומטעם זה כתב הב"ח שאומרים המוציא שמשמעו נמי להבא ור"ל על העתיד לבא. וזה פי' הש"ס מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא ודו"ק (א"ר). ורד"א תירץ על הא דלא תקנו לחם מן האדמה דלישנא דקרא תקנו. והכלבו כתב דהוה כאלו הוציא הלחם דאין בעולם חטה שום פסולת שאף הסובין ראוין עמהן אף שמעורב שכך העני אוכל. כתב הש"ע יזהר לתת ריוח בין לחם ובין מן. שלא לערב המימי"ן (לבוש). וכתב בה' מהר"ן הנותן ריוח בין לחם למן הארץ מובטח הוא שאינו ניזוק באותה סעודה: צריך להתיז ה' של הארץ והוא ע"פ סוד:

ענף יוסף

בהנהגת הגר"א אית' שיאמר המוציא בלא רשות והתפנו יבך מאמר שפת אמת פ' נ"ז כתב ח"ל ברשות רבותי שאומרים קודם המוציא וכן סברי שאומרים על היין להיותו באמצע הסעודה הוא מדבר פה שתוא קדושה המזדמנים שם לקבל אותה ברכה ולהיות ברכת היין חשובה ע"כ מנהג להזמין השומעים מחלה שיפקחו לקבל רוחניות הברכה ההיא. וכבר נודע הטעם שכתבו הפוסקים על זה. ומנייהו לא נזוע פכ"ל. ועיין מה שכתבתי לקמן אצל ברכת היין: א' בש"ע יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצות התלויות בפת. ואלו הן. לא תחרוש בשור ובחמור. כלאים. לקט. שכחה. פיאה. ביכורים. תרומה. מעשר ראשון. מעשר שני. חלה. ולכך יש י' תיבות בברכת המוציא. וי' תיבות בפסוק מצמיח חציר לבהמה. וי' תיבות בפסוק ארץ חטה ושעורה. וי' תיבות בפסוק ויתן לך ע"כ. וגם מרמזים העשר אצבעות כנגד עשר ספירות. ועל עשרת הדברות. כתב מהרי"ל הלשון שבה לעולם כשהזכיר השם בברכת המוציא הגביה הפת בשתי ידיו למעלה עד שסיים הזכרת השם והורידה כבראשונה. בתוך כרים הפת התחת ובשבת השתים. כתב של"ה ויכוין בברכת השלחן יותר מאחר ברכות. כי המאכל והמשתה מביא את האדם לידי גסות השבע וגובה לב. ולכן צריך להתבונן כדי שימשוך לבו לתאות השי"ת ולא לצד תאות המאכל ומשתה ע"כ. כתב פ"מ ז"ל כתב של"ה דצריך לאכול קודם שידבר כדי שיעור כזית. דפחות מכזית לא חשיב אכילה. וגם אם הכנים פרוסת המוציא לתוך פיו ולועסו אין לדבר עד שיבלענו. ואם עבר ודיבר קודם שבלע אין צריך לחזור ולברך עכ"ל. והא"ר כתב שלא מצא בשל"ה דף פ"א אלא שיפה. אבל רישא דצריך לאכול שיעור כזית קודם שידבר לא מצא. וכתב שאין הדין כך. דהרי קימ"ל בסי' קס"ח ס"ט דעל פחות מכזית נמי מברכין המוציא. וטעמא דברכה הנהנין הוא ופחות מכזית נמי הנאה הוא. ולא בעי שיעור כזית אלא היכא דמברכין על אכילה כגון על אכילת מצה. וגם הסוף דברי פ"מ חולק הא"ר שאם דיבר קודם שבלע צריך לחזור ולברך משום שאין מברך אלא על הכלים המגין שהיא הבליעה אחר הלעיסה. ובחיי אדם כלל מ"ט סי' ד' כתב וכ"ל דאפילו לא בלע רק הטעם שמגן בפיו א"צ לחזור ולברך ע"ש: טהגין להטביל פרוסת המוציא שלשה פעמים במלח. והוא על פי הסוד:

שישאר מעט של המוציא בפיו וכתיב והשאיר אחריו ברכה: (ג) כתב ב"י בשם הכלבו שלא להאכיל בהמה חיה ועוף או זרים מהחתיכה שבוצעת בה המוציא. וכן פסקו השל"ה ומ"מ. וכתב הדרישה דכוונת הכלבו על הנשאר מפרוסה שפורס מלחם להמוציא ולא על כל הלחם שמברך עליו. וכן כתב הט"ז: (ד) אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט (ש"ע סי' ק"ע) אפי' בדברי תורה אין משיחין (א"ר שם): (ה) אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לביישו (שם) וה"ה בפני השותה (א"ר): (ו) אין שותין מים שלא בשעת הסעודה בפני רבים. ובשאר משקין מותר. ובשעת הסעודה אפי' מים מותר (א"ר): (ז) לא יהיה אדם קפדן בסעודתו (שם): (ח) לא יאכל דרך רעבתנות. ולא יאחוז המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השנית (שם). וכתב בל"ח היינו בעודם בקערה. אבל כשהוציא מקערה אין רעבתנות: (ט) לא ישתה כוסו בבת אחת. ואם שתה ה"ז גרגרן. שנים דרך ארץ. שלשה ה"ז מגסי הרוח. מיהו כוס קטן מאד מותר לשתותו בבת אחת. וכן גדול מאד בשלש או בארבע פעמים (שם): (י) לא ישוך פרוסה ויניחנה על גבי השלחן: (יא) שנים שיושבים על השולחן הגדול פושט ידו תחלה. והשולח ידו מפני מי שגדול ממנו הרי זה גרגרן (שם). כתב ספר נ"ל לעולם לא יהא אדם מהפושט ידו בתחלה לקערה ולא מהמושך ידיו באחרונה: (יב) לא יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה ושהפרורין יפלו לתוך הקערה מפני שהוא ממהה (פי' מסריד) דעת חבירו. שיש אניני הדעת שמקפידים על זה (לבוש). ועוד שמא ישפך מה שבקערה. אא"כ שמא הפרוסה תפול לתוך הקערה (ב"ה). וכן לא ילקט פירורין ויניח על גבי

טעם אחר טעם אחת היה אחד מברך בהמ"ז וכשהגיע לברכת בונה ירושלים ונזכר חרבן הבית לקח הסכין ותקעו בבטנו ועל כן נהגו לסלקו בשעת ברכה. ונוהגים בשבתות וי"ט שלא לכסות הסכין ולפי טעם ר' שמחה אין לחלק בין שבת לחול. ומ"מ מנהגן של ישראל תורה היא עכ"ל הב"י. ובלבוש הקשה שגם לפי פי' הראשון קשה וכי בשבת ויו"ט אין השלחן נקרא מזבח ובפרט בשעת ברכה שעובדין להש"י ולברכו ואינו דין שיניף המקצר על המאריך ע"כ. והמ"א מתרץ הקושיא של הלבוש שלפי שבשבת אין בונין מזבח. ליכא רמז למזבח ע"כ. והט"ז מתרץ הקושיא של הב"י כי הגזירה שגזרו בזה היה מעין מעשה שהיה כדאמרינן בשבת שלא יצא אדם בסנדל המסומר משום מעשה שהיה וגזרו דוקא כעין המעשה שנעשה בסנדל המסומר דוקא. ה"נ המעשה היה בחול ע"כ גזרו כן בחול דוקא ע"כ. ובתולעת יעקב כתב טעם לדבר כי אסור לגוף ברזל כי הברזל כחו של עשו כו' ובשבת שאין שטן ואין פגע רע והכחות ההם שובתות אין לסלקן ע"כ. עוד כתב בשבת אין לזכור בחורבן הבית רק בבנין המקדש שיבנה ע"כ. וכתב הא"ר ולפ"ז מתורץ נמי קושית הב"י כי בשבת אין זוכרין לחורבן ולא חיישינן שיקח הסכין ויתקע בלבו. ובמ"מ כתב הטעם כי ידוע שכל אותיות של אל"ף בי"ת יש בבהמ"ז חוץ מן ף'. והטעם שאין מלאך א"ף שצ"ף קצ"ף שולט בכל הסעודה שמברכין ברכת המזון בשמחה ובכוונה לכן מכסין הסכין לרמוז לזה דבשעת ברכת המזון אין חרבו של מה"מ שולט ע"כ. וגם לפי טעם זה יש לכסות הסכין גם בשבת:

השלחן שיש ג"כ אניני הדעת שמקפידין על זה ונפשו קלה בהן. וכן לא ישוך מפרוסה ויתננה לפני חבירו או לתוך הקערה או אפילו להניחה על השלחן. שאין דעת כל הבריות שוה ויש הרבה בני אדם שנפשם קלה בדברים אלו. וכן לא ישתה מן הכוס ויתן הנותר לחבירו מפני סכנת נפשות דהיינו שמא חבירו הוא מאניני הדעת ולא יוכל לשתות ממה ששתה חבירו. או אפי' מן הכוס ששתה חבירו. שחושש שמא נתערב בו רוק של חבירו. או עדיין הוא דבק בו. ומתוך הבושה שאינו רוצה לסרב הוא שותה ויבא לידי סכנה. ואפילו אם יודע בחבירו שאינו איסטניס כ"כ מ"מ יקנח מקום נשיקת הפה בכוס משום מיאוס שמא חבירו יתבייש לקנחו. אבל מ"מ לא ישפוך ממנו אם הוא יין או משקה חשוב. ואם הוא מים ישפוך מעט לדרך שם ואח"כ יתנו לו (לבוש). ובט"ז כתב דבצוואות ר"א הגדול הזהיר מאד שלא לשתות מכוס ששתה חבירו. כי שמא יש לו חולי בגופו ויצא ריחו מפיו לאותו שיור: (יג) נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה (וכתב מ"מ אפילו סעודת מצוה) אא"כ יודעים מי מסב עמהם מפני שנהגו ת"ח ליסב אלא ע"ה בסעודה: (יד) כתב ביש"ש פרק כ"ה סי' ר"ב שצריך אדם ליזהר שלא ישתה אופיה ולא ינפח בי'. וכתב בשל"ה דף פ' שמעתי שזה האופיה מיירי מה שמעלה התבית כשהיא תוססת. אבל כשעושה אופיה כששופך המשקה בכלי זה ההופיה את משקה. מ"מ נכון ליזהר גם שם כי חמירא סכנתא מאיסורא ע"כ. עוד כתב האוכל מידי דנפל מפתורא לארעא קשה לריח הפה. כתב רש"ל שם כשרוצה לשתות מים שנשאבו מן הנהר ישפוך החלה מעט ממנו לארץ. צריך ליזהר מאד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף: (טו) עיין בשל"ה דף פ"ד שהאריך ליזהר מריבוי אכילה ושתייה אלא יאכל וישתה רק להעמיד ולהבריא גופו שיהיה מזומן לעבודת הבורא. ובזה כל סעודותיו הויין סעודת מצוה. וביחוד הלומדים שהם פרושים ביותר. וכתב בספר חנן דאפילו עושה לשם מצוה כגון שבתות וי"ט עובר ג' לאוין. השמר לך. פן תשכח. בל תשקצו. שממלא כריסו כמו בהמה ואסור לברך בהמ"ז אחריה. וכתב של"ה הגי' מלמדך תשובה מעולה והיא חמורה מאד וקלה. בהיות שמאכל או המשתה שלפניו מתוק לחך וחביב עליו ביותר ימשוך ידיו ממנו וימנע עצמו ממנו. וזהו תשובה בכל עדן וזמן ומרוצה ומקובלת עד ה' אלהים. עוד כתב ייטיב לבו בסעודתו אם מעט אם הרבה יאכל פתו בשמחה יאכל כטוב והמועיל לו לרפואה ולא מה שערב לו לפי שעה. לא יישן סמוך לאכילה אלא ימתין אחר אכילה. כתב הרוקח סי' שכ"ט דרך ארץ לא יאכל אדם מעומד ולא ישתה מעומד ולא יקנח הקערה ולא ילקק אצבעותיו ואין לו לאכול ולעמוד מיד ע"כ. וכתב בלקוטי מהרי"ל לא נהגו בו חכמים שיעור השהיי' אלא כך הוא השיעור כל מין שאכל ישהה אחריו כשיעור הברכה האחרונה שלו. כגון בפת ישהה כשיעור בהמ"ז. ומין דבעי' ברכה מעין שלש ישהה כשיעורה כו' ע"כ: (טז) יזהר ליתן מעל שולחנו לעניים כי בזה נותן חלק לגבוה מעל שולחנו הדומה למזבח. גם ידבר בד"ת כי התורה מכפרת יותר מקרבנות. ועיין א"ר ריש סי' ק"פ ובשל"ה דף פ"ו:

כתב השל"ה שנהגין לומר בחול מזמור על נהרות בבל וגו' קודם בהמ"ז להזכיר חרבן בית המקדש. ובשבת ויו"ט וביום שא"ת תחנון אומרים מזמור בשוב ה' את שיבת ציון וגו' ע"כ. ונראה שטעמא משום דבשבת אין לומר החרבן כמ"ש לעיל. ואם אוכל בער"ח אחר מנחה יאמר בשוב ה' (השל אברהם):

קלז
עַל־נַהֲרוֹת׀ בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן: עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ: כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר: אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי: תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי׀ לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי: זְכֹר יְהוָה׀ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם הָאֹמְרִים עָרוּ׀ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ: בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ: אַשְׁרֵי׀ שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע:

קכו
שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים: אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה: הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: הָלוֹךְ יֵלֵךְ׀ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו:

פסוקים קודם ברכת המזון

אלו הפסוקים טוב לאומרם בגמר סעודתו קודם בהמ"ז והמה מסוגלים שלא יחסר מזונו כל ימי חייו:

לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר וּלְנַצֵּחַ עַל־כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ: ^א^ בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי: ^ב^ וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: ^ג^ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ: ^ד^ וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי גָמַל עָלָי: ^ה^ שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּייָ תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: ^ו^ וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְיָ: ^ז^ שִׂמְחוּ בַייָ וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב: ^ח^ נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי: ^ט^ אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה:

אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: ^י^ סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם: ^כ^ תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: ^ל^ וַאֲנַחְנוּ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ: ^מ^

אח"כ יטול מים אחרונים וקודם נטילת מים אחרונים יאמר:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לִטּוֹל יָדַי אַחַר הָאֲכִילָה כְּמוֹ שֶׁתִּקְּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לָתֵת בָּזֶה נַחַת רוּחַ לְבוֹרְאִי יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ: לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ:

א תהלים עג, כד. ב שם עח, לח. ג שם צד, יב. ד שם יג, ו. ה ישעי' סא, י. ו תהלים ט, יא. ז שם לב, יא. ח שם קיט, קה. ט שם קיח, כא. י שם לד, ב. כ קהלת יב, יג. ל תהלים קמה, כא. מ שם קטו, יח.

ואחר כך יאמר פסוק זה:

זֶה[א] ׀ חֵֽלֶק־אָדָ֤ם רָשָׁ֨ע ׀ מֵֽאֱלֹהִ֗ים וְנַחֲלַ֖ת אִמְר֣וֹ מֵאֵֽל:

ואחר מים אחרונים יאמר פסוק זה:

וַיְדַבֵּ֣ר[ב] אֵלַ֔י זֶ֚ה הַשֻּׁלְחָ֔ן אֲשֶׁ֖ר לִפְנֵ֥י יְהוָֽה:

יש נוהגין כשנוטלין כוס לברך בהמ"ז אומרים:

כּוֹס־[ג]יְשׁוּע֥וֹת אֶשָּׂ֑א וּבְשֵׁ֖ם יְהוָ֣ה אֶקְרָֽא:

ופסוק זה מרמז לסעודה שיעשה הקב"ה לע"ל לצדיקים ודוד יברך ויאמר כוס ישועות אשא וגו' כדאי' בפרק ערבי פסחים (אבודרהם):

וקודם שיתחיל לברך יאמר:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל בִּרְכַּת הַמָּזוֹן כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וְאָכַלְתָּ[ד] וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וכו'. וִיהִי נֹעַם וכו':

המברך אומר: רַבּוֹתַי מִיר וֶועלִין בֶּענְטְשִׁין:

ועונין המסובין: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

המברך אומר: בִּרְשׁוּת מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי נְבָרֵךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

ועונין המסובין: בָּרוּךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

ומי שלא אכל עמהם עונה: בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ שְׁמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

והמברך חוזר ואומר: בָּרוּךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ: ב"ה וב"ש כדאי' לקמן

אם הם עשרה אומר המברך: נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

ועונין המסובין: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

מי שלא אכל עונה: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ וּמְבֹרָךְ שְׁמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

ואם נכנס כאומרם ברוך אלהינו שאכלנו משלו עונה אחריהם אמן:

והמברך חוזר ואומר: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ: ב"ה וב"ש כא"י אמ"ה הזן וכו'

בסעודת נשואין אומר המברך: נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

ועונין המסובין: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

והמברך חוזר ואומר: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

בבית האבל ר"ל יאמר: נְבָרֵךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

ועונין: בָּרוּךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

א איוב כ, כט. ב יחזקאל מא, כב. ג תהלים קטז, יג. ד דברים ח, י.

ערוגת הבושם

גודל החיוב של הזמנה והכנת הסבה הזה שאנו אומרים בלשון לע"ז רבותי מיר וועלין בענטשין קודם התחלת בהמ"ז מבואר בזוה"ק פ' בלק בהאי ינוקא עיין שם: נברך. ובקורא בתורה וחזן דאומר ברכו. היינו משום דאומר המבורך ובזה כולל עצמו (ירושלמי). ואע"ג דהא כתיב גדלו לה'. י"ל כיון דאמר אתי הרי כולל עצמו עמהם (תוספי רשב"א): ובטובו חיינו ב"ה וב"ש בא"י אמ"ה הזן כו'. המברך אומר ב"ה וב"ש קודם שמתחיל ברכת המזון. והאחרים אין אומרים. והוא הדין יחיד המברך אין אומר ב"ה וב"ש. גם אין המסובין עונין אמן אחר ברכת הזימון (א"ר סי' קצ"ב): נברך אלהינו. הא דתקנו בזימון אלהינו ובברכת התורה ה'. משום שמזון. הדין נותן לכלכל את ברואיו לפיכך תקנו זה השם שהוא מדת הדין. אבל התורה לא נתנה אלא בחסדו כדאמר למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. כי איזה שורת הדין נותנת להודיע דרכיו לברואיו. הרי לא עשה כן לכל גוי שהם ג"כ ברואיו. לפיכך תקנו השם של רחמים (א"ר):

(סג"מ) ס'

ורוזר ואומר בָּרוּךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

בעשרה יאמר נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

זעונין בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

זחוזר ואומר בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

(בשמים ראש) ישב באימה בשעה שהוא מברך בהמ"ז (ש"ע סי' קפ"ד). וכתב של"ה דף פ"ב ראיתי מהמדקדקים שנזהרים לשום בגד עליון עליו בשעת בהמ"ז כמו בשעת תפלה ומנהג טוב הוא. ובפרט כשיש זימון ע"כ. וכ"כ סב"ה. עוד כתב דישים גם הכובע על ראשו ולא יברך במצנפת קטנה אפילו ביחיד ע"כ. כתב בס"ע מהר"י לוריא ז"ל דבהמ"ז צריך לומר בשמחה גדולה ע"כ. ולא יברך בקלות ראש או מתנמנם או במהירות או בהבלעת המלות. אלא יכין א"ע לקראת אלהי ישראל לברכו על החסד הגדול שעשה עמו להכין לו פרנסתו אף שלא היה ראוי לכך רק בחסדו הגדול. וכתב בס' החינוך כל הזהיר בבהמ"ז מזונותיו מצוין לו כל ימיו בכבוד. והרוקח כתב כל אותיות יש בברכת המזון חוץ מף' להודיע שאין אף קצף שאף שולט בסעודה כשמברכים בהמ"ז בכוונה ויזכה לף' וורדים שסביב נהר בעדן ונהר עדנים תשקם. לכך אין ף' ביוצר אור ולא בי"ח ברכות של תפלה עכ"ל בסי' הל"ז בבהמ"ז צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו. אבל בדיעבד אם בירך ולא השמיע לאזניו יצא ובלבד שהוציא בשפתיו. (סי' קפ"ה). ובראשית חכמה משמע דאפי' אם בירך ביחיד צריך לברך בקול רם. כי הקול מעורר הכוונה ומביא זכירה אם בר"ח אם בשבת להזכיר מעין המאורע. ובלאו הכי ישכח הכל. אסור להפסיק בשום הפסק בברכת המזון (סי' קפ"ג):

עיון הערה לברכת המזון תפלה

שנינו (ברכות מ"ה ע"א) שלשה שאכלו כאחת חייבין לְזַמֵּן, פרש"י להזדמן יחד לצרוף ברכה בלשון רבים, עכ"ל. ומה שאמרו לזמן ולא להזדמן כיונו בזה עוד כונה אחרת שהאחד צריך להזמין לחבריו שיתנו לבם לצאת בברכותיו ולא שיברך כל אחד ואחד, ושתי הכונות האלה ילפינן בגמ' משני מקראות, הכונה הראשונה יליף רב אסי מן גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו דשלשה חייבין להצטרף יחדו בברכה שהאחד אומר לשנים גדלו, והכונה השניה יליף ר' אבהו מן כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו שהאחד מזמין את חבריו לשום לבם לקריאתו את שם ה' והם ישמעו מלה במלה. וכן פסק הב"ח בטור או"ח סי' קפ"ג בד"ה ומ"ש לא מבעיא וסי' קצ"ג בד"ה ומיהו אם היתה חבורה גדולה, וכ"פ בתשובות פנים מאירות סי' כ"ו שמצוה לשמוע הברכות מפי המברך ולענות אמן. וסדר הזמון כך הוא, המזמן אומר להשמש הב לן (כוס של ברכה) ונברך (פסחים ק"ג ע"ב) או כמו שאומרים היום רבותי נברך, כלומר תנו דעתכם לברכתי, והמסובין אומרים יהי שם ה' מברך וגו' (תהלים קיג, ב), אח"כ נוטל רשות ואומר ברשות מרנן וגו' נברך שאכלנו משלו (ברכות נ' ע"א), ופירושו נברך את ה' שאכלנו משלו שנאמר לפני ברכה לה' הארץ ומלואה (שם ל"ה ע"א). ושם (נ' ע"א) אמר ר' יוחנן נברך שאכלנו משלו הרי זה ת"ח (פרש"י דמשמע שהוא יחידי שהכל אוכלין משלו), למי שאכלנו משלו הרי זה בור (פרש"י דמשמע מרובים הם הזנים והוא בורר את האיש אשר אכל עכשו משלו ומברכו א"כ הוא מברך לבעה"ב); ושם (מ"ט ב') אם יש שם עשרה מסובים אומר המזמן נברך אלהינו שאכלנו משלו, וכתבו התוס' נברך אלהינו גרסינן ולא גרסינן נברך לאלהינו בלמ"ד דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למ"ד כמו שירו לה', הודו לה', גדלו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון וכן מפורש בסדר רב עמרם, עכ"ל, אבל ויברכו כל הקהל לה' (דה"א כט, כ) ענינו הודאה. ושם כענין שהוא מברך כך עונין אחריו בהזכרת השם או בלי הזכרת השם, ואומרים ברוך (אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו, וברא"ש פרק ז' סי' י"ב ברוך הוא (אלהינו) כדרך שאומרים ובא לציון גואל ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. ושם (נ' ע"א) מברכותיו של אדם נכר אם הוא ת"ח כיצד רבי אומר ובטובו הרי זה ת"ח ומטובו הרי זה בור, פרש"י שממעט בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חיים, עכ"ל. וגרסינן (בסוטה י' ע"ב) מלמד שהקריא א"א לשמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב כיצד לאחר שאכלו ושתו אמר להם וכי משלי אכלתם משל אלהי עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם, ובב"ר פ' מ"ג סי' ז' וסופ"פ נ"ד משהיו אוכלין ושותין היה אברהם אבינו אומר להם ברכו והיו אומרים לו מה נאמר והוא אומר להם אמרו ברוך אל עולם (במקום שישראל אומרים אלהינו) שאכלנו משלו.—וגרסינן (בברכות מ"ח ע"ב) אמר רב נחמן משה תקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן, יהושע תקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים, דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש, הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר, הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה. ובבמדבר רבה פכ"ג סי' ז' שנו רבותינו עד שלא נכנסו לא"י היו מברכין ברכה אחת הזן את הכל משנכנסו לא"י היו מברכין על הארץ ועל המזון משחרבה הוסיפו בונה ירושלים (כדי להשוות דברי המדרש עם תלמודא דידן פירש המפרש מהרז"ו שעקר הברכה תקן דוד שהוא התחיל לבנות ירושלם ואחר החרבן הרחיבוה והוסיפו בה תחנונים. ולי נראה שתיבת משחרבה קאי על הארץ הנזכרת מקודם שחרבה הארץ בחרבן שילה ונוב (זבחים קי"ב ב' רש"י ד"ה באו לנוב וגבעון) כי עקר קיום הארץ בקיום משכן ה', ואז התחיל דוד בבנין ירושלים) משנקברו הרוגי ביתר הוסיפו הטוב והמטיב וכו' ואין לך תיבה מכלן יותר מברכת על הארץ ועל המזון שכך

המברך בזימון אומר בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ *):

ברכה זו משה רבינו ע"ה תקנה כשירד המן לישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הַזָּן אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. בְּטוּבוֹ בְּחֵן וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים הוּא־נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא־חָסַר

*) הגאון מהר"ם א"ש ז"ל כתב שהמתין עד שאמר המזמן ברוך אתה ה' ואז אמר ב"ה וב"ש ואח"כ התחיל הוא את הברכה (קשו"ע).

עץ יוסף

הזן את העולם כלו. שנאמר נותן לחם לכל בשר: בטובו בחן. פי' לפי שבשר ודם המתחייב לזון את חבירו הוא זן אותו שלא בטובתו במאכלים גרועים וכל מזונות נותן לו ברע עין שאין מראה לו פנים יפות. פנים של חן. אבל הקב"ה זן את עולמו בטובו ובחן. מן הטוב ובעין יפה (תורת חיים):

ענף יוסף

וברחמים נותן לחם. כן הוא ברד"א. ולא כנוסחא הוא נותן (א"ר): לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון. יש נוהגים לומר מלת חסר החי"ת בקמ"ץ והסמ"ך בפת"ח. ויש נוהגים לומר מלת חסר החי"ת בחירי"ק והסמ"ך בפת"ח והם צריכין לומר ג"כ יחסר תמיד לא חסר לנו. על שם וארבעים שנה בלכתם במדבר

עיון תפלה

הזן את העולם וגו' בחן בחסד וברחמים. שלשת המקרים האלה מתחברים בסדר התפלה במקומות הרבה, כמו לקמן בברכת הטוב והמטיב לחן לחסד ולרחמים, ובסוף ברכות השחר ותננו וגו' לחן ולחסד ולרחמים, ובברכת שים שלום חן וחסד ורחמים, ולפני קריאת התורה בב' וה' ותגלה ותראה וגו' לחן ולחסד ולרחמים, ובתפלת יקום פרקן וכן בקדיש דרבנן חנא וחסדא ורחמי. וחן וחסד קרובים בענינם, נ"עם משוך על פני איזה דבר הגורם למשוך אליו את הלבבות, ובלע"ז גונסט, ליעבליכקייט, כמו זכרתי לך חסד נעוריך (ירמיה ב ב) הוא חן הנעורים, ובגמ' (מגילה י"ג א') חוט של חסד משוך עליה, וכן (ע"ז ג' ע"ב) כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, חסדא שמך וחסדאין מליך (גיטין ז' א'), והתאר כלה נאה וחסודה (כתובות י"ז א') פרש"י חוט של חסד משוך עליה, כלה עיניה חן ונ"עם. ופירוש הזן וגו' בחן בחסד וברחמים שהקב"ה זן את כל בריותיו בעין טובה וברחמים רבים, ובזה נכללו כל הנבראים ואפילו הצמחים שהוא נותן להם את מזונם הדרוש לקיומם, ואח"כ מדבר מבעלי החיים בפרט. הוא נותן לחם לכל בשר (תהלים קלו, כה), ואח"כ

תקון תפלה

הזן את העולם כו'. נוסח הרמב"ם בא"י אמ"ה הזן וגו' וברחמים ומפרנס לכל כאמור פותח את וגו' רצון ומכין מזון וגו' נודה לך ה' אלהינו ונברכך מלכנו כי הנחלת את אבותינו (הנוסחא הזאת ביחס הפיעול נכונה יותר מן הנוסחא ביחס שאליו, כי כן הוא במקרא (ירמיה ג'

עיון הערה לברכת המזון תפלה

אמרו חז"ל כל מי שאינו מזכיר בברכת המזון על הארץ ועל המזון ארץ חמדה וברית ותורה וחיים (פי' תוס' ברכות מ"ח ב' ד"ה ברית) לא יצא ידי חובתו, ע"כ. וכתב בתשובות רשב"ץ חלק שני סי' קס"א „וידוע הוא שיהושע תקן ברכת הארץ ודוד ושלמה ברכת בונה ירושלים ובלא ספק שלא היו על נוסח זה שאנו מברכין אותן, וכן כתבו בזה המפרשים ז"ל" עכ"ל, וכ"כ הגאון תוי"ט בדברי חמודות פ"ז סעיף ס"ו „שאע"פ שהברכה היא מן התורה מ"מ נוסחה ומטבע שלה אינה אלא מתקון חכמים" עכ"ל, היינו חכמי הדורות, וכדרך שכתבו התוס' דף מ"ו ע"ב ד"ה והטוב והרא"ש בפ"ז סוס"י כ"ב והאבודרהם הלכות ברכות דף קכ"ב ע"א לענין ברכת הטוב והמטיב שמתחלה לא תקנוה אלא מטבע קצר ולכך אינה חותמת בברוך ואח"כ האריכו אותה והוסיפו בה דברים שלש מלכיות ושלש הטבות. — ובמטבע הברכות הללו יש לשאול שאלה, שהברכה הראשונה ברכת הזן נאמרה כֻּלָּהּ בלשון נסתר, והברכה השניה ברכת הארץ וכמו כן הברכה השלישית ברכת בונה ירושלים נאמרו שתיהן בלשון נכח, והברכה הרביעית הטוב והמטיב, נאמרה שוב בלשון נסתר, הא מילתא טעמא בעי. ותירץ הרב ר' יהודה ליווא אופנהיים ז"ל בספרו מטה יהודה על פי דברי רבותינו (יומא כ"ד ע"א) משל לכלה כל זמן שלא נכנסה לבית חמיה היא צנועה מבעלה כיון שבאת לבית חמיה אינה צנועה מבעלה וכשנתגרשה חזרה לצניעותה פרש"י אף ישראל במדבר עדיין לא היו גסין בשכינה וכשנכנסו לארץ היו גסין בשכינה וכשנתגרשו חזרו לתחלתן שאין גסין זה בזה, עיי"ש, ולכן ברכת הזן שתקנה משה במדבר נאמרה בלשון נסתר לפי שלא היו ישראל גסין עדיין בשכינה ולא העיזו פניהם לדבר בלשון נכח, וכשנכנסו לארץ תקנו יהושע ודוד ושלמה לדבר לפני הקב"ה בלשון נכח, ואחר חרבן הבית השני שנתגרשו חזרו לדבר בלשון נסתר, ובאחר הסגנון הכללי של הברכות האלה כמו שנתקנו בתחלתן.

לָנוּ. וְאַל־יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן לְעוֹלָם וָעֶד. בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל. כִּי הוּא אֵל זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל. וּמֵטִיב לַכֹּל. וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא. כָּאָמוּר א) פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזָּן אֶת־הַכֹּל:

א) תהלים קמה, טז

ברכת נודה לך יהושע תקנה כשנכנסו ישראל לארץ:

וכתב בשבלי הלקט [השלם סי' קנ"ז] פירש אחי בנימין לפי שראה יהושע את משה רבינו עליו השלום שחמד ליכנס לארץ ישראל והתפלל עליה. וגם אבות העולם חמדו ליכנס שם וליקבר שם. כיון שזכה הוא ליכנס שם תיקן בברכת הארץ ארץ חמדה. וצריך שיזכור בה ברית לפי כשנימול אברהם כרת ה' אתו ברית לתת לו את הארץ. וצריך שיזכור בה תורה שנאמר ויתן להם ארצות גוים כו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו עכ"ל הב"י:

עץ יוסף

במדבר לא חסר: ואל יחסר לנו מזון. בקשה היא. ע"ש לא יחסר לחמו: כי הוא אל זן. זן באכילה: ומפרנס לכל. היינו לבישה שנקראת פרנסה. ומטיב לכל. נגד הדירה. ע"ד שאמר הכתוב ובתים טובים תבנה. ובתים מלאים כל טוב. מה טובו אהליך (תורת חיים): בא"י הזן את הכל. ע"ש עיני כל אליך ישברו וגו':

ענף יוסף

היו"ד בשו"א והחי"ת בפת"ח והסמ"ך בציר"ה כדי שיהיו שניהם מגזרה אחת. כ"כ מ"מ. וכתב של"ה אני בחרתי בדרך הראשון: כי הוא זן ומפרנס לכל. כן הוא במרדכי וכד"א ומ"מ. ולא כא"ח שכתב כי הוא אל זן: לכל ומטיב לכל. שני לכל מנוקדים הכ"ף בחול"ם לפי שהם מוכרעים והיים סמוכים. אבל לכל בריותיו שוא שמון וקבוץ בקמ"ץ:

עיון תפלה

מדבר מן האדם בפרט. לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון, (כמוחים אנחנו בטובו הגדול שלא יֶחְסַר לנו מזון כל זמן קיומנו). חָסֵר, כצ"ל בציר"י כי לא נמצא חָסֵר במקרא. ובמרדכי סוף ברכות מנקד חִסֵּר, יְחַסֵּר בבנין הכבד וקאי אהקב"ה: כי הוא אל זן, במאכל: ומפרנס. בשאר הצרכים, כי פרנסה שייכה בכל דבר שיש לאדם צרך בו, כמו לן נותנין לו פרנסה לינה (ב"ב ס' ע"א) פרש"י צרכי לינה: ומכין מזון. קודם שיצטרכו, כדאמר בן זומא (ברכות נ"ח ע"א) כמה יגיעות יגע אדה"ר עד שמצא פת לאכול וכו' עד שמצא בגד ללבוש ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני, ובויק"ר פי"ד סי' ב' שהבריות ישנים על מטותיהם והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ומנגבן ומעריך שלחן לפני כל א' וא':

תקון תפלה

ג, יח) הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם ועוד במקומות הרבה) ארץ וגו' ורחבה ברית ותורה (כתב הטור בסי' קפ"ז „וא"א הרא"ש ז"ל לא היה אומר אלא על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ועל שהוצאתנו מארץ מצרים שהרי אומר אח"כ על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ודי בפעם אחת" עכ"ל, וכ"כ המרדכי בסוף מכילתין שהאומר ברית ותורה לא חש לקמחיה שלא רצה הגמ' לומר שיזכור התיבות ממש אלא מענינן שעל בריתך היינו ברית ועל תורתך היינו תורה, עכ"ל) על שהוצאתנו מארץ מצרים וגו' עבדים על תורתך שלמדתנו על חקי רצונך שהודעתנו על כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך כאמור ואכלת ושבעת וגו' (צע"ג על מה שב המקרא הזה בברכה זו שלא נזכר בה מזון לפי הנוסחא חזואת ?). רחם ה' אלהינו וגו' כבודך ועל הבית וגו' עליו ומלכות דוד משיחך תחזיר למקומה בימינו ובנה ירושלים בקרוב כאשר דברת בא"י בונה ברחמיו את ירושלים (ולא כתב כאן אמן, ובהל' ברכות פ"א הלכה ט"ז כל העונה אמן אחר ברכותיו ה"ז מגונה והעונה אחר ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות הרי זה משובח כגון אחר בונה ירושלם דבהמ"ז ואחר ברכה אחרונה של ק"ש של ערבית וכן בסוף כל ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות עונה בה אמן אחר עצמו" עכ"ל). בא"י אמ"ה האל וגו' גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך הטוב והמטיב שבכל יום ויום גומלנו חן וחסד ורחמים וכל טוב. הרחמן ישתבח לדור דורים, הרחמן יתפאר לנצח נצחים, הרחמן יזכנו לימות המשיח ולבנין ביהמ"ק ולחיי העוה"ב, מגדול ישועות וגו' כפירים רשו וגו' הודו לה' כי טוב וגו'. ואין בו סיום עושר שלום. ובהלכות ברכות פרק ב' ה"ה „ואומר בשבת או"א רצה והחליצנו (ה' אלהינו) במצותיך ובמצות יום השביעי הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש הוא מלפניך נשבת בו ונגוח בו באהבה וגו' אלהינו ואל תהא עלינו צרה ורעה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו" עכ"ל: ונוסח מחזור ויטרי סי' פ"ג נברך שאכלנו משלו, ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ברוך משביע רעבים ברוך משקה צמאים ברוך הוא ברוך שמו (כתב

נוֹדֶה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה. וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים. וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ. וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ.

עץ יוסף

שהנחלת. בהרבה מקומות נקראת א"י נחלה: **ארץ חמדה.** שנאמר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי: **טובה ורחבה.** שאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגו'. וז"ל הגמרא במסכת ברכות תני ר"א כל מי שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. פי' שהרי הנביאים קראוה כן בהרבה מקומות ואנו צריכין לספר בשבח הארץ כדי שישתוקקו לה הנפשות (אבודרהם): **ועל שהוצאתנו ה' אלהינו מארץ מצרים.** ע"ש למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים. ואף שלא נזכר בגמרא חיוב הזכרה זו. אך בודאי כשתיקן יהושע מסבע ונוסח ברכה זו של ברכת הארץ בודאי תיקן הזכרת יציאת מצרים ג"כ ע"ש הפסוק הנ"ל: **ופדיתנו מבית עבדים.** ע"ש ויפדך מבית עבדים. וקרא למצרים בית עבדים ע"ש שעבד לא היה יכול לברוח משם. וגם משום שהיה להם להיות במצרים ת' שנה והם יצאו אחר רד"ו שנה. וא"כ היה להם להיות שם עבדים ק"ץ שנה עוד (כלי יקר): **ועל בריתך כו' ועל תורתך כו'.** אמרו שם בגמרא כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. ופי' ס"ר אשר מלוניל שהטעם משום דאלמלא ברית ותורה לא נתקיימו שמים וארץ ואם לא היתה הארץ קיימת לא נתנה להם הארץ. וי"א הטעם לפי שבשביל ברית ותורה

זכו

ענף יוסף

ועל בריתך. כ' הכ"ג דנשים ועבדים לא יאמרו על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו דנשים לאו בני ברית נינהו ועבדים לאו בני תורה נינהו עכ"ל. וכתב בבדק הבית ותמהני דעבדים איתנהו במלות שהאשה חייבת וגם על הנשים יש לדון שאין נקרא אדם אלא כשיש לו אשה הוי ליה זכר ונקבה גוף אחד ושפיר מצי למימר על בריתך שחתמת בבשרנו עכ"ל. וכתב נ"ל שכן עיקר. וכתב הא"ר שמתמיה כאשונה ליתא ומבמע דעת הראב"ד דנם נשים אינן בכלל תורה. וכתב עבדים וה"ה נשים. דכל שהאשה מצווה עבד מצווה. וכן הבין הלבוש. וכן הוא להדיא בש"ס ברכות דף מ"ט ע"א ע"ש כו'. וגם קושיא הב"י ליתא כו'. ע"ג שהאריך ומסיק דנשים ודאי לא

עיון תפלה

נודה לך. עפ"ה (תהלים פט, יג) נודה לך לעולם. וברכה זו אינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה לחברתה (הלבוש): **על שהנחלת.** על דבר אשר הנחלת, כמו על שהחייתנו וקיימתנו (מודים דרבנן): **ארץ חמדה.** עפ"ה (ירמיה ג, יט) **ארץ חמדה** נחלת צבי. ובשמו"ר פל"ב סי' ב' למה נקראת חמדה שבית המקדש נתון בתוכה שנאמר (תהלים סח, יז) ההר חמד אלהים לשבתו, דבר אחר ארץ חמדה שחמדו לה כל המלכים (בב"ר פרשה פ"ה כי' י"ד כל מלך ושלטון שלא היה לו שלטון בארץ אמר איני שוה כלום, ובבמדבר רבה פכ"ג סי' ז' שהיו כל המלכים מתאוים לשתות מים מארץ ישראל וכו' להודיעך שאין חביבה כא"י), רבנן אמרין ארץ שחמדו לה אבות העולם אברהם יצחק ויעקב: **טובה ורחבה.** (שמות ג, ח): **ועל שהוצאתנו וכו' מארץ מצרים.** ולא אמר שהוצ' את אבותינו כמו שאמר שהנחלת לאבותינו? משום דבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים כדתנן (פסחים קט"ז ע"ב). ספר מטה יהודה: **בריתך שחתמת בבשרנו.** וכ"ה בברכת המילה וצאצאיו חתם באות ברית קדש, ושם בחתימת הברכה למען בריתו אשר שם בבשרנו: **תורתך שלמדתנו, חקיך שהודעתנו.** המשפטים והתורות שאינם רחוקים מן השכל צריכים למוד להבינם, אבל החקים והגזרות הרחוקים משכל האדם צריכים רק ידיעה לדעת אותם כמו שניתנו מסיני כדי לקיימם. ובסדור דובר שלום להרה"ג רי"א למא ז"ל כתב דברכה זו נסדרה על סדר הכתובים שנאמרו בברית בין הבתרים, בתהלה

נתינת

תקון תפלה

הגאון בעל תוי"ט בספר לחם חמודות על הרא"ש פרק ז' סעיף כ"ח „אני ראיתי נוסח זה בספר הרוקח סי' רפ"ג וקשיא לי כיון דלא נזכר בגמ' למה לא יהיה הוספה וכל המוסיף גורע" עכ"ל, ובטור סי' קפ"ז „ויש שמוסיפין ואומרים ברוך משביע לרעבים ברוך משקה לצמאים בא"י אמ"ה הזן וגו' ואין לאמרו שאינו ממטבע הברכה והמוסיף גורע" עכ"ל) **בא"י אמ"ה הזן** וגו' **וברחמים נותן לחם** וגו' **ואל יחסר לנו לעולם ועד** וגו' **כי הוא זן ומפרנס לכל באמור פותח** וגו' **רצון ומכין מזון** וכו' **את הכל. נודך ה'** וכו' **ורחבה ברית ותורת חיים ומזון על שהוצאתנו** וכו' **עבדים על בריתך** וכו' **שלמדתנו על חקי רצונך שהודעתנו** וכו' **ומפרנס אותנו בכל יום** וכו' **על כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים אותך ויתברך שמך** וכו'. **רחם ה' אלהינו עלינו ועל כל ישראל** וכו' **שמך עליו ועלינו אלהינו אבינו רוענו רְעֵנוּ** וכו' **צרותינו ואל נא תצריכנו** וכו' **הַלְוָאוֹתָם** (כמו משפחותם שמותם אבותם קצור כן משפחותיהם שמותיהם אבותיהם) **ולא נבוש לעולם ועד ותבנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו בא"י בונה ירושלם אמן** (ובדף נ"ג נוסח רצה בשבת **רצה והחליצנו** וכו' **צרה ויגון ביום מנוחתנו והראנו בנחמות ציון ובבנין ירושלם**

עירך

וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל חַיִּים חֵן וָחֶסֶד שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ. וְעַל אֲכִילַת מָזוֹן שָׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ תָּמִיד. בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה:

בחנוכה ופורים צריך לומר **על הנסים** בברכת נודה לך קודם ועל הכל. ואם שכח אין מחזירין אותו ויכול לאמרו בתוך שאר הרחמן הוא. ויאמר **הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. בימי מתתיהו** כו' או **בימי מרדכי** כו' (סי' קפ"ז). ובשבת של חנוכה והזכיר של חנוכה בבהמ"ז ולא הזכיר של שבת. ולא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב לדינו שיחזור לראש אע"ג להזכיר של חנוכה בבהמ"ז (סי' קפ"ח מ"א סקי"ב):

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

עץ יוסף

זכו לירושת הארץ וצריך שיקיים ברית לתורה לפי שהתורה נתנה בשלש בריתות והמילה נתנה בשלש עשרה בריתות הכתובים בפרשת מילה (אבודרהם): **ועל חקיך שהודעתנו.** הם המצות הקדושים שצוה אותנו עם קדוש: **בכל עת ובכל שעה.** עת היא עתים קור וחום. ושעה חלק מכ"ד במעל"ע (פי' כאשל אברהם). והא"ר בשם מהר"ן ומ"מ כתב עת היא שש שעות. וד' עתים משתנים בכל יום מבוקר עד חצי יום. ובחצי יום עד הלילה כו':

ענף יוסף

יאמרו שניהם. ומכ"מ שאם לא הזכירו אפילו [illegible] אין מחזירין אותן עכ"ל: **שאתה זן.** הזי"ן ע נקודה בקמ"ץ גדול כדי להרחיב האל"ף (רד"ק ומ"ת וא"ר):

עיון תפלה

נתינת הארץ שנאמר (בראשית טו, ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, ואח"כ היציאה ממצרים שנאמר (שם שם, יד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ואח"כ התימת ברית מילה שנאמר אח"כ (שם יז, ז) והקימותי את בריתי ביני וביניך וגו' והיה לאות ברית ביני וביניכם וגו' והיתה בריתי בבשרכם וגו', ואח"כ היה מתן תורה: **ועל חיים חן וחסד שחוננתנו.** אנו חונן אותנו חיים בנגד אפי' יש בהם בושה וכלמה — דיינו, כי לכלב החי טוב מן האריה המת, על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת שחונן אותנו אל החיים גם חן וגם חסד (המדרגה היותר גבוהה שבחן, ראה ברכת הזן), כי אחר קבלת התורה חיי עולם נטע בתוכנו שנאמר (דברים ד, א) שמע אל החקים ואל המשפטים וגו' למען תחיו, ונאמר (שם ח, א) כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם: **בכל עת ובכל שעה.** ראה מש"כ בברכת שים שלום בתפלת י"ח, וכאן הכונה אע"פ שיש שעה קבועה לאכילה כדתניא (שבת י' ע"א) שעה ראשונה וכו' רביעית מאכל כל אדם חמישית מאכל פועלים ששית מאכל תלמידי חכמים שומע אני שאין הקב"ה זן אלא דוקא בשעה המיוחדת לאכילה לכל אמר ובכל שעה אפי' שלא בשעת אכילה:

תקון תפלה

עירך וכו' **ובעל הנחמות** כאמור (ישעיה סו, יג) **כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו, ותבנה ירושלם** וכו'. וכתב שם בעל המחזור וז"ל לכך אומרים בשבת רצה והחליצנו לפי שהוא לשון מנוחה, אמר ר' אליעזר בן יעקב הלשון הזה (יחליץ) משמש שלש לשונות, ישיב יזיין ינוח, ישיב כמה דתימא חִלְּצָה נפשי, יזיין כמה דאיתמר ועבר לכם כל חלוץ כל דמזיין, ינוח כמה דאיתמר ועצמותיך יחליץ (כעין זה בויק"ר סו"פ ל"ד ובילקוט ישעיה רמז שנ"ו, ומסיק שם במדרש מכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת, ועי' אור זרוע סי' קצ"ט, ובילקוט תהלים רמז תשע"ח ורמז תתס"ז מכאן קבעו חכמים וכו' עכ"ל). **בא"י אמ"ה** וכו' **אדירנו נואלנו קדושנו** וגו' **יום ויום הוא מיטיב עמנו הוא גמלנו** וכו' **יגמל בעדנו** (אולי מפרש את המקרא (תהלים קלח, ח) ה' **יגמר** בעדי כמו **יגמל** בלמ"ד בחלוף אותיות הנזילה למנ"ר כמו מזרות כמו מזלות) **לעד לחן לחסד וְרֶוַח והצלה והצלחה וברכה וחיים ושלום וכל טוב. הרחמן הוא ימלך** וכו', **הרחמן הוא ישתבח** וכו' **ויתהדר לעולם ולעולמי עולמים, הרחמן הוא יתברך** וכו', **הרחמן הוא יברכנו ממעון קדשו, הרחמן הוא ישלח ברכה במעשה ידינו, הרחמן הוא ישלח ברכה בבית זה** וכו', **הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בביזוי בנחת ולא במטד** (אולי ר"ל בנדידות) **בהיתר ולא באיסור, הרחמן הוא ידרשנו לטוב** (בלשון הזה השתמש הפייטן בסוף תפלת מוסף לר"ה ויוה"כ היום תדרשנו לטובה) וילמדנו

לחנוכה

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם עַל חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ (שְׁמוֹנַת יָמִים אֵלּוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס וָפֶלֶא וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה) שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

לפורים

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ. וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ. (וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס וָפֶלֶא וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל):

וילמדנו לקח טוב וישלח לנו את אליה הנביא זכור לטוב ויבשרנו בשורות טובות ויצליחנו בכל דרכינו לטובה, הרחמן הוא יוליכנו קוממיות לארצנו, הרחמן הוא ירבה גבולנו בתלמידים (תפלת ר' אלעזר בתר דמסיים צלותיה ברכות ט"ז ב'), הרחמן הוא ירים קרננו למעלה למעלה וישפיל כל שונאינו למטה למטה, הרחמן הוא יְרַפְּאֵנוּ ויעזרנו ויסמכנו כרוב רחמיו וחסדיו הרבים, הרחמן וכו' (ברכה לבעה"ב) כמו שנתברכו וכו' כן יתברכו יחד (בעה"ב והשייכים לו) וכו' אמן ממרום ילמדו עליו ועלינו וגו' שלום ישא ברכה וכו', הרחמן הוא יחיש לנו גואל ויבנה חומות אריאל ויקבץ נפוצות יהודה וישראל ויזכנו לשני ימות המשיח ולחיי העוה"ב מגדול ישועות וכו' עושה שלום וכו': ונוסח רבינו יצחק אור זרוע בחלק ראשון סי' רצ"ט הזן את וגו' בטובו בחסד וברחמים נותן לחם וגו' כי הוא זן ומפרנס לכל ומכין מזון וכו' (והוא מעיר על זה ואינו אומר תמיד לא חָסַר לנו אלא לא חָסֵר לנו כך פירש רבינו שמואל בן רבינו מאיר זצ"ל וקאי על המקרא לא חָסַרְתָּ דבר (דברים

ב, ז) עכ"ל). נודך ה' (והוא מעיר על זה שכך צריך לומר נודך ולא נודה לך כמו שכתב רש"י ז"ל עכ"ל וכ"ה בתוס' פסחים ק"ד ב' סוד"ה חוץ) וכו' שלמדתנו ועל חיים וחסד ומזון שחוננתנו ועל כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים לך (עי' תוס' ברכות מ"ט ע"ב ד"ה נברך ומש"כ לעיל בהערה) ויתברך שמך וכו' אשר נתן לך וזכר לנו מהרה את ברית אבותינו ונקמנו מהרה משונאינו ובישועתך תָּרִים ותגביה קרננו (נגד הגזרות והשמדות והגרושים שהיו סביב לזמנו עד שהושפלה קרן ישראל עד עפר) וכל החיים יודוך סלה בא"י וכו'. רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך (ראה מה שכתבנו בסוף תפלת י"ח בעיון תפלה פיסקא אלהי נצור ד"ה עלינו ועל כל ישראל) וכו' שמך עליו אבינו רענו זוננו פרנסנו כלכלנו הרויחנו הַרְוַח לנו ה' אלהינו מכל שונאינו ואל תצריכנו וכו' הלואתם אלא לידך הקדושה והמלאה והרחבה ולא נבוש לע"ו וכו' בונה ירושלם. ונוסח ברכה זו בשבת נחמנו ה' אלהינו בציון עירך ושמחנו מלכנו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש וכו'

בפי

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ. יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: כַּכָּתוּב א וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמָּזוֹן:

כתב הטור ברכה שלישית בונה ירושלים דוד ושלמה תקנוה. דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך. ושלמה תקן על הבית הגדול וכו'. ולאו למימרא שלא ברכו אותה עד שבאו דוד ושלמה. דהא מדיש לכו מקרא. אלא הם תקנו המטבע לפי מה שניתוסף טובה לישראל. דודאי קודם הכיבוש ובנין הבית לא אמרו כמו אחר הכיבוש והבנין כמו שאין אנו אומרים ונוסח שטבעו דוד ושלמה. שאנו מבקשים להחזיר המלכות ולבנות הבית. והם היו מבקשים להמשיך שלות הארץ והמלכות והבית על"ל:

רַחֶם־נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל

א דברים ח', י'

עץ יוסף

ועל הכל. איתא בגמ' ר' אבא אמר צריך שיזכיר בה הודאה תחלה וסוף. והוא שאנו אומרים ועל הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך כו'. ובודאי כך מקובל איש מפי איש עד משרע"ה שצריך ליתן דוקא הודאה שנית בסוף הברכה ג"כ דרך כלל על כל הטוב שפרט מקודם. ולא די לו בהודאה שבתחלת הברכה נודה לך ה"א. ובודאי צריך שיתן בהודאה זו השניה הודאה עצומה במחשבתו ובלבו יותר ויותר הודאה כללית על כל הטובות שזכר עד הנה (יוס"ס): ועל הכל. על כל אלו הטובות שאמרנו אנחנו מודים לך. ע"ש אך צדיקים יודו לשמך: ומברכים אותך. כאמור ואכלת ושבעת וברכת וגו': יתברך שמך כו'. יהר"מ שיבא משיח צדקנו ב"ב. ואז יתברך שמך בפי כל חי תמיד שיכירו וידעו כל האנשים שאתה יחיד ומיוחד: בא"י על הארץ ועל המזון. ולית ביה משום חותמין בשנים. למשמע ארץ דעבדא מזון (גמ'). וראוי לאדם לכוין ג"כ על המזון שנתן לו בזה השעה (יוס"ס): רחם כו'. ע"ש כרחם אב על בנים וגו': על ישראל עמך. ע"ש ורחמתי כל בית ישראל (יחזקאל לט כה): ועל ירושלים עירך. ע"ש עד מתי לא תרחם את ירושלים. ואמר עירך ע"ש ונקראה ירושלים עיר האמת (זכרי' ח, ג): ועל ציון משכן כבודך. ע"ש אתה תקום תרחם ציון. ואמר משכן ע"ש כי אני ה' שוכן בציון. ואמר כבודך ע"ש כסא כבוד מרום מראשון וגו': ועל הבית הגדול כו'. ע"ש שנאמר (דה"ב ז, טז) ועתה בחרתי והקדשתי

ענף יוסף

אנחנו מודים לך. ולא אנו שהוא לשון קללה כמו ואנו כדיינים (ישעיה יט, ח): בפי כל חי. ולא בפה. כי מלת פה מוכרת (לד"ך ומ"מ וא"ר):

עיון תפלה

ועל הכל. ראה תקון תפלה שיש גורסין ועל כלם כמו בהודאת שמונה עשרה: תמיד לעולם ועד. וכן הלשון בברכת ברוך ה' לעולם אחר ק"ש של ערבית תמיד ימלך עלינו לעולם ועד, תמיד פירושו ברציפות בלי הפסקה בינתים (כתמיד האמור בלחם הפנים דתנן במנחות צ"ט ב' אלו מושכין ואלו מניחין וטפחו של זה כנגד טפחו של זה, ואפי' לר' יוסי דאמר אפי' סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום היינו בדיעבד אבל לכתחלה צריך להיות בלי הפסק כלל), ולעולם ועד פירושו בלי סוף (ספר מטה יהודה): ככתוב. סמוך לחתימה מעין החתימה (פסחים ק"ד ע"א). והקדים ארץ למזון שלא כסדר המקרא שהביא? כדי לפרש ארץ דמספקא מזון (ברכות מ"ט א'):

רחם וגו' על ישראל וגו'. סדר הבקשות האלה על סדר תפלת שמונה עשרה, נגד תקע בשופר גדול וגו' לקבץ גליותינו רחם וגו' על ישראל וגו', אח"כ ועל ירושלים נגד ולירושלים עירך, אח"כ ועל מלכות בית דוד נגד את צמח דוד, אח"כ ועל הבית הגדול נגד רצה וגו' והשב את העבודה

תקון תפלה

(כפי נוסחו) וְהַרְוַח לנו ה' אלהינו מכל צרותינו ואל תצריכנו וכו' (כפי נוסחו) לע"ז רצה והחליצנו וכו' וקדוש הוא מלפניך וגו' וברצונך וכו' אלהינו ואל תהי צרה יגון ואנחה וכו' והראנו בנחמת ציון ובירושלים עיר קדשך וכו' הנחמות ומלכות בית דוד משיחך תחזירנה למקומה ותבנה ירושלם בימינו בא"י מנחם ציון ובונה ירושלם (כחתימת ברכת בונה ירושלם בשמונה עשרה בתשעה באב, ובאבודרהם הלכות ברכות דף קכ"ב א' חותם מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים. והרא"ש בפ' שלשה שאכלו סי' כ"ב כתב בשם רבינו יונה מנחם ציון בבנין ירושלם עיי"ש. והקשה הרד"א ז"ל בשם חידושי דב"ש וכי בשבת מנודה הוא או אבל שצריך נחמה יותר משאר ימים? ומתי"ץ מפני ששבת ויו"ט הם ימי עונג ושמחה תקנו להזכיר ברם נחמה זכר לחרבן הבית וחרבן ירושלם משום שנאמר אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי

וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו: אֱלֹהֵינוּ. אָבִינוּ. רְעֵנוּ. זוּנֵנוּ. פַּרְנְסֵנוּ. וְכַלְכְּלֵנוּ. וְהַרְוִיחֵנוּ. וְהַרְוַח־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה מִכָּל־צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אַל־תַּצְרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. לֹא לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם. כִּי אִם לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה. הַפְּתוּחָה. הַקְּדוֹשָׁה (נ"א הַגְּדוֹשָׁה). וְהָרְחָבָה. שֶׁלֹּא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם וָעֶד:

לשבת רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי. הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה. כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ. לִשְׁבָּת־

עץ יוסף

את הבית הזה וגו' וכתיב (חגי ב, ט) גדול יהיה כבוד הבית וגו': **רוענו** זוננו. תרוייהו בחול"ס שם התאר. רועינו בהכרחיים (בתהלים כ"ג א' ה' רועי לא אחסר פי' כשה' רועי כאב בנו בגמלוס ולא מותרות; כמ"ש הס"ז רוענו היינו הכרחיים לבד כדרכה של תורה פת במלח כו' ומים כו' אז לא אחסר מעוה"ב כלום) לחם. זוננו בחול"ס מותרות פירות. ומבקשין ע"ז פרנסנו בהכרחיים. וכלכלנו במותרות. ומיהו אנו אומרים רוענו בחול"ס והוא שם התאר. ואח"כ בבקשה זוננו במלאפו"ס אכילה. פרנסנו מלבושים ושאר דברים. וכלכלנו עיין במאיר נתיב בשרש כול לשון סדור. מבקשים פרנסה מסודרת לא פעם הרבה ופעם אין כל (פ"מ במשכלות): **והרויחנו** והרוח לנו כו'. ע"ש ריוח והצלה יעמוד ליהודים: **ואל** תצריכנו ה' אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם. ע"ש ושונא מתנות יחיה: **שלא** נבוש. בעוה"ז מחמת עוני: **ולא** נכלם. בעולם הבא מחמת עונות. שהעניות מעברת את האדם על דעת קונו:

רצה והחליצנו. הטעם שאומר לשון זה בשבת. דגרסינן בירושלמי דשבת א"ר אליעזר בן יעקב הלשון הזה משמש בהרבה לשונות. ישלף. ישזיב. יזיין. יניח. ישלף והלצה נעלו. ישזיב יחלצני כי חפץ בי. יזיין חלוצים תעברו. יניח ועצמותיך יחליץ. והכי אי' בויק"ר. והטעם שע"י זכות השבת שישמרו ישראל כראוי יהיו נגאלין ונשמטין מן הגלות ויעלו לארץ מזוינים ומזורזים בחלוץ עצמות: **כי** יום זה גדול. ע"ש מה גדלו מעשיך ה': **וקדוש** הוא לפניך. ע"ש ויקדש אותו: **לשבת** בו. על שם שבת שבתון:

ענף יוסף

רענו בסו"א תחת הרי"ב. ענט במלאפו"ס שהוא לשון בקשה במתפלל להקב"ה על מזונו שיזון אותו. ואפילו בשבת שאסור לשאול צרכיו יכול לומר נוסח זה. משום דנוסח הברכה כך הוא (מ"א בסי' קפ"ח):

עיון תפלה

העבודה לדביר ביתך (סדור דובר שלום): **רענו** זוננו. רבים שואלים מה ענין הבקשה הזאת לבנין ירושלים? ונראה משום דאמרינן (סוטה מ"ח ע"א) העיד ר' יהושע מיום שחרב ביהמ"ק אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות ושומן הפירות וכו' **וישמן** הדגן, והפייטן בודוי הגדול שאחר עבודת יוה"כ האריך בזה „ומעת חסרנו כל אלה תכפו עלינו צרות וכו' כי ארץ חנפה עלינו למחה ולא לברכה פמנו לחרבה והנה מעט פת נפש נא באחמינו עשקו זיתים שמנם וכו' נזררו **אבי** שדה נלקחו מטעמי אכל ממכלאות צאן עדרים דללו וש' כל יד **עמל** בכברון ירדה ואין מי יחזיק וכו' טרפס לא **ספק** למו **חשבה** לעין מסתכר וכו' דביר בית אלהינו שמם דרכינו מאנו להצליח" עכ"ל, לפיכך אנו מבקשים שגם בזמן הזה בפרס תסור מעלינו קללת הגלות יחננו אלהים ויספיק לנו פרנסתנו: **הקדושה והרחבה**. יש גורסין **הגדושה** והרחבה, מלשון התלמוד למחוק לא יגדוש לגדוש לא ימחק (ב"ב פ"ח, ב'), ופירש בערוך ערך גדש א' הוספת שעולה למעלה מן המדה כמו גדיש; אבל לא מצאתי גרסא זו בשום סדור קדמון:

ובנה

תקון תפלה

שמחתי ודוקא ברמז לבד מפני עגמת נפש, והראב"ד ז"ל כתב מפני שעוה"ב הוא נחמה לישראל ודומה לשבת לפיכך מזכיר בו נחמה, ויש אומרים מפני שנחמת ציון עתידה להיות בשבת לפיכך מזכיר בו נחמה). **בא"י** וכו' **אדירנו גואלנו** וכו' **הטוב והמיטיב שבכל יום ויום מיטיב עמנו לחן לחסד רֶוַח ורחמים הצלחה וברכה וישועה ונחמה וכל טוב:** ונוסח התימנים **בא"י אמ"ה הזן את העולם כלו בְּטוּב בחן בחסד ברחמים וְטוּבוֹ הגדול לא חָסַר לנו ואל יֶחְסַר לנו לע"ו כי הוא זָן וּמְזִין** (זָן בעצמו מְזִין ע"י אחרים) **ומפרנס לכל כאמור פותח** וכו' (כמו ברמב"ם ומחזור ויטרי) **בא"י הזן ברחמיו את הכל. נודה לך** וכו' (כמו בנוסח הרמב"ם רק בוזי"ן ועל שהוצאתנו וכו' ועל תורתך וכו' ועל חקי וכו' ועל כלם וכו'). **רחם** וכו' (כנוסח הרמב"ם רק בנטיות קלות, ומלכות בית דוד, ובנה את ירושלם עירך כאשר דברת). **בא"י האל** וכו' (כנוסח הרמב"ם רק בשני שנוים קלים, **בוראנו קדושנו, הוא גומלנו**). **הרחמן** וכו' (כמו ברמב"ם רק בנטיות קלות, **לדורי דורים**, ואחר לנצח נצחים **הרחמן יפרנסנו בכבוד, מגדיל** ישועות), ונוסח הזכרת שבת אצלם **או"א רצה והחליצנו במצותיך ובמצות יום המנוח השביעי** הזה

בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. וּבִרְצוֹנְךָ הָנִיחַ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁלֹּא תְהֵא צָרָה וְיָגוֹן וַאֲנָחָה בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ. וְהַרְאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּנֶחָמַת צִיּוֹן עִירֶךָ וּבְבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנֶּחָמוֹת:

בר"ח וביו"ט ובחוה"מ אומרים זה אך לא יאמר מלך רק כי אל חנון ורחום אתה (ועי' א"ר קפ"ח סק"ג) ובראש השנה אומרים כי אל מלך חנון ורחום אתה ואם חל אחד מהם בשבת אומרים רצה ואח"כ יעלה ויבא:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם

לשבועות	לפסח	לשמע"צ ולש"ת	לסכות	לר"ה	לראש חדש
חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַמַּצּוֹת	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת	חַג הַסֻּכּוֹת	הַזִּכָּרוֹן	רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ

הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל (לר"ה מֶלֶךְ) חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

עץ יוסף

ולנוח בו. פי' למען ינוח: **כמצות**. פי' כאשר צוך שכתוב בשבת. ואמר רצונך פי' רוצה ה' את יראיו וכתיב ואור פניך כי רציתם: **ואל תהי צרה ויגון כו'**. דרך בקשה. כלומר אחר שרצית שיהיה לנו יום זה יום מנוחה לא תבא עלינו היום אנחה שנבא לידי חילול שבת: **והראנו כו' בנחמת ציון**. שנאמר כי נחם ה' ציון: **ובעל הנחמות**. שנאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם (אבודרהם):

ענף יוסף

ביום ראש החדש הזה. כתב הבחיי זה שאנו אומרים אף בליל ר"ח ביום ר"ח הזה. ובליל פסח אומרים את יום חג המצות הזה. וכן בכל רגל הוא משום דאיתא בב"ר מלך ב"ו מדליק נר מנר דלוק שאינו יכול להדליק נר מתוך חשך. והקב"ה מתוך החשך מוציא אורה שנאמר וחשך על פני תהום וכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור. ואמר דניאל הוא גלא עמיקתא זו מעשה בראשית. ידע מה בחשוכא וחשך על פני תהום. ונהורא עמיה שרא ויאמר אלהים יהי אור. הרי שנתבאר שהוציא האור מתוך החשך. ולמדנו מזה שהלילה כולל את היום ואפשר שיקרא הלילה בשם יום. מזה אנו אומרים בלילי ראשי חדשים ביום ראש החדש הזה. גם בלילי יום טוב את יום חג המצות הזה ואת יום חג הסכות הזה. לפי שהלילה נקרא גם בשם יום אבל היום אינו נקרא בשם לילה עכ"ל:

תקון תפלה

הזה נשבת בו וננוח בו כמצות רצונך ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו ובנה וכו': ונוסח הספרדים (ברכת הזמון) ברוך שאכלנו משלו ובטובו הגדול חיינו, ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו לעולמי עד. (ברכת המזון) בא"י אמ"ה הַזָּנֵנוּ ולא ממעשינו המפרנסנו ולא מצדקותינו המעדיף טובו עלינו הזן אותנו ואת העולם כלו בטובו בחן בחסד בְּרֶוַח וברחמים נותן לחם וכו' חסדו וטובו הגדול תמיד לא חָסַר לנו ואל יֶחְסַר לנו מזון תמיד לע"ו כי הוא זן ומפרנס לכל ושלחנו ערוך לכל והתקין מחיה ומזון לכל בריותיו אשר ברא ברחמיו וברוב חסדיו כאמור פותח וכו'. על ארצנו ועל נחלת אבותינו נודה לך ה' אלהינו, על שהנחלת וכו' ורחבה ברית ותורה חיים ומזון על שהוצאתנו וכו' ועל חקי רצונך שהודעתנו ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותנו, ועל הכל ה'אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך כאמור ואכלת וכו' רחם וכו' (כמו באור זרוע) עירך ועל הר ציון משכן כבודך ועל היכלך ועל מעונך ועל דבירך ועל הבית וכו' (כמו באור זרוע) הַרְוַח לנו מהרה מכל צרותינו ואל תצריכנו ה' אלהינו לידי מתנות וכו' הלואתם שמתנתם מְעוּטָה (בתמונת בינוני פעול שלא נמצא ובעברית מְעֻטָּה כמו על כן יהיו דבריך מְעַטִּים (קהלת ה, א), ובתלמוד (ב"ב פ' פ"א) אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנה מְעַטֶּת) וחרפתם מְרֻבָּה אלא לידך המלאה והרחבה

וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם. אָמֵן:

כשמברכין בהמ"ז בבית האבל יאמרו זה:

נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלַיִם וְאֶת־הָאֲבֵלִים הַמִּתְאַבְּלִים בָּאֵבֶל הַזֶּה. נַחֲמֵם מֵאֶבְלָם וְשַׂמְּחֵם מִיגוֹנָם, כָּאָמוּר כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַיִם תְּנֻחָמוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְנַחֵם צִיּוֹן בְּבִנְיַן יְרוּשָׁלָיִם: ברכת אבלים נמצא להלן קודם הרחמן:

(בשמים ראש) כתב אבודרהם אמרינן בפרקשלשה שאכלו שברכת הטוב והמטיב ביבנה תקנוה פי' ג"ד של רבן גמליאל הזקן שביבנה תקנוהו על הרוגי ביתר שהיתה עיר גדולה לאלהים והיו בה אלפים ורבבות מישראל. ואח"כ גברה מלכות רומי עליהם ולכדוה והרגו כולם ואז נגדעה לגמרי קרן ישראל ונשארה נבלתם מאכל לעוף השמים זמן רב והיתה חרפה גדולה לישראל בדבר זה עד שישבו רבן גמליאל ובית דינו כמה ימים בתעניות ובזבזו אוצרות אבותיו עד שנתנה להם רשות לקברם ואז תקן ברכת הטוב והמטיב על רוב הטובה הזאת. ותקנוה בסעודה לפי שהיא מקום השמחה. ולכן תקנוה ג"כ על שנוי היין ועל שמועות טובות ועל הגשמים. ובירושלמי נתן טעם אחר לשנוי היין לפי שזבלו האויבים שדותיהם וכרמיהם בדמי ההרוגים וגדרו בהם כרמיהם לפיכך תקנוה על שנוי היין ועל כוס של ברכת המזון דכשנויי יין דמי. וזהו הטוב והמטיב. הטוב שלא הסריחו כל אותו זמן שנשארו על פני האדמה. והמטיב שנתנו לקבורה. דהיינו טובה על טובה. ואמרי' בירו' כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד. ולכןסמכוה אצל בונה ירושלים עכ"ל. ותקנוה להזכיר בה ג' מלכיות וג' גמולות וג' הטבות (טור סי' קפ"ט):

עץ יוסף

אמן. יכוין באמן זה שתי כוונות. האחת תפלה. הב' הודאה. אמן הלואי שיבנה ירושלים מהרה. **ודאי** להודות לך יתברך שמך שבודאי אתה הוא שבונה ירושלים לעתיד (יוש"ם):

ענף יוסף

כתב הא"ר בסי' קפ"ז ס"ק ה' וז"ל ומסקי אחרונים לומר בין בשבת בין בחול בונה ברחמיו ירושלים. וירושלים דאמן בפת"ח. וירושלים שני בקמ"ץ כי סוף פסוק הוא. ויתחיל מטע ואח"כ יענה אמן בלחש עכ"ל:

עיון תפלה

ובנה ירושלים. סיים בבנין ירושלים מעין חתימה סמוך לחתימה (פסחים ק"ד א'):

נחם ה' וכו'. שמוסיפים בבית האבל בשבעת ימי אבלו בברכה שלישית מובא בס' רב עמרם ובתניא סי' ס"ח ובכל בו סי' קמ"ו ובאבודרהם הלכות ברכות ובש"ע י"ד ס' שע"ט. ולשון הנוסחא לקוחה מנוסח נחם לט' באב: כאיש אשר, ישעיה ס"ו, י"ג: מנחם ציון בבנין ירושלים, הנוסחאות מתחלפות בחתימת הברכה, וגרסתנו היא בי"ד סי' שע"ט. (סדור עבודת ישראל):

בא"י

תקון תפלה

העשירה והפתוחה שלא נבוש בעוה"ז ולא נכלם לעוה"ב (לשון הגמ' ברכות מ"ו ע"א) ומלכות בית דוד משיחך תחזירנה למקומה במהרה בימינו, (בשבת מוסיפין) רצה וכו' הוא מלפניך נשבת בו ונגוח בו באהבה כמצות חקי רצונך ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו והראנו בנחמת ציון במהרה בימינו כי אתה הוא בעל הנחמות, והגם שאכלנו ושתינו חרבן ביתך הגדול והקדוש לא שכחנו, אל תשכחנו לנצח ואל תזניחנו לעד כי אל מלך גדול וקדוש אתה, ותבנה ירושלם עירך במהרה

אלידנו

בימינו בא"י בונה ברחמיו בנין ירושלם, אמן, בחיינו ובחיי כל קהל בית ישראל תִּבָּנֶה עיר ציון ברנה [תִּכּוֹן] עבודת הקדש בירושלם וארמון על משפטו ישב בקרוב כבראשונה (זאת האריכות מבארת כונת האמן). בא"י אמ"ה לעד, האל וכו' גואלנו קדושנו וכו' ויום הוא מיטיב לנו הוא היטיב לנו הוא ייטיב לנו הוא גומלנו הוא גמלנו הוא יגמלנו (סדר ההטבות והגמולות כסדר ה' מֶלֶךְ ה' מָלָךְ ה' יִמְלֹךְ ראה מה שכתבנו בזה בעיון תפלה לשמונה עשרה ברכה ראשונה בד"ה אלהינו ואלהי אבותינו) לעד חן וחסד ורחמים [וְרֶוַח] והצלה וכל טוב. הרחמן הוא ישתבח על כסא כבודו — הוא ישתבח בשמים ובארץ — הוא ישתבח בנו לדור דורים — הוא קרן לעמו ירים — הוא יתפאר בנו לנצח נצחים — הוא יפרנסנו בכבוד ולא בבזוי בהתר ולא באסור בנחת ולא בצער — הוא יתן שלום בינינו — הוא ישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו — הוא יצליח את דרכינו — הוא ישבור עול גלות מהרה מעל צוארנו — הוא יוליכנו מהרה קוממיות לארצנו — הוא ירפאנו רפואה שלמה — הוא יפתח לנו את

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ. אַדִּירֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ. גֹּאֲלֵנוּ יוֹצְרֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב. וְהַמֵּטִיב לַכֹּל. שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם. הוּא הֵטִיב. הוּא מֵטִיב. הוּא יֵיטִיב לָנוּ. הוּא גְמָלָנוּ. הוּא גוֹמְלֵנוּ. הוּא יִגְמְלֵנוּ. לָעַד לְחֵן וּלְחֶסֶד

עץ יוסף

בא"י אלהינו מלך העולם. כתב הלבוש מפני שכבר סיימו ברכות שהן מן התורה וזו היא מדרבנן לא מקריא ברכה זו סמוכה לחברתה. ופותחת בברוך ואינה חותמת בברוך כדי שלא תהא נראית שהיא מעולה מן הברכות שלמעלה ממנה שהם מן התורה והיא מדרבנן והן אין בהן חתימה וזו אם תפתח ותחתום בברוך היתה נראה כמעולה מהן עכ"ל. ובאבודרהם כתב דאי' במדרש שבימי רחבעם מאסו ישראל בג' דברים. במלכות שמים. ובמלכות בית דוד. ובבית המקדש. ואינן נגאלין עד שיבקשו שלשתן. וע"ז תקנו להזכיר שלשתן בבהמ"ז. על מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש. הרי שתים ברכת בונה ירושלים. ובברכת הטוב והמטיב מזכיר מלכות שמים כלומר אנו מאסנו בשלשתן ונתחרטנו בהם בא"י אמ"ה לעד: **אבינו.** שנאמר כי אתה אבינו: **מלכנו.** על שם ה' מלכנו: **אדירנו.** ע"ש מה אדיר שמך בכל הארץ: **בוראנו.** ע"ש כה אמר ה' בוראך יעקב: **גואלנו.** ע"ש גואלם ה' צבאות שמו: **יוצרנו.** ע"ש ויוצרך ישראל: **קדושנו קדוש יעקב.** שנאמר קדוש יעקב מושיעך: **רוענו רועה ישראל.** ע"ש רועה ישראל האזינה: **המלך הטוב והמטיב.** ע"ש טוב אתה ומטיב: **שבכל יום ויום הוא הטיב הוא מטיב הוא ייטיב לנו.** כתב הלבוש הטעם שתקנו בה ג' מלכיות הוא מפני שכבר תקנו להזכיר מלכות בית דוד בברכת בונה ירושלים. וכיון שמזכירין מלכות בית דוד שתחזור היה מן הראוי להזכיר ג"כ מלכות דשמיא. אלא שלא רצו להזכיר מלכות דשמיא אצל מלכות בשר ודם כדי שלא להשוותם. ורצו להשלימה להזכיר בברכת הטוב והמטיב מלכות כנגדה. ואגב שתקנו להזכיר המלכות כנגדה תקנו נמי להזכיר מלכות אחד כנגד ברכת הארץ שלא הוזכר בה מלכות מפני שאינו צריך שהיא ברכה הסמוכה לחברתה. לכך תקנו בהם ג' מלכיות. אחת דידה. ואחת כנגד בונה ירושלים. ואחת כנגד ברכת הארץ (אבל כנגד ברכת הזן לא הוצרכו לתקן עוד מלכות רביעית לפי שבברכת הזן גופה יש מלכות בתחלת הברכה) עכ"ל. ואומרים ג' הטבות וג' גמולות (כפי שכתוב הנוסחא לפנינו והיא נוסחת הלבוש) שהם עבר והוה ועתיד (לבוש). ועוד טעם כנגד ג' עולמות. שהם עולם המלאכים עולם הגלגלים ועולם השפל. ובזה רז"ל להורות שהוא ית' מולך על כולם. וגומל חסד עם כולם. כי כולם מקבלים ממנו יתברך חסד ומזון רוחני שפע אלהי (א"ר בסי' קפ"ט): **הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ולרחמים.** ע"ש אשר גמלם כרחמיו.

ואמר

ענף יוסף

האל אבינו. הב"י כתב בשם רד"א דאין לומר האל כי כבר הזכיר אלהים. וכ"כ ר"ע בברכה שלאחר המגילה. אבל בנוסח הרמב"ם אי' וכן הוא בטור ומרדכי ובתשובות רש"ל סי' מ"ד ות"מ. לכן אין ראוי לשנות המנהג. ויאמר האל אבינו כדאי' בנוסח הרמב"ם (א"ר): **הטוב.** הס"א: פת"ח (א"ר): **אל בכל יום ויום כו'** כ"כ הב"ח סי' קפ"ט בשם הכלבו ופל"ה. ובט"ז סי' קפ"ט כתב שאין לומר האל כלל. וכתב הא"ר וז"ל ולפע"ד אין לשנות מדברי הכ"ב ושארי פוסקים: **הוא הטיב כו'.** כתב הטור דהרא"ש היה אומר הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הוא ייטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלינו הוא יגמול בעדנו. וכן פסק בש"ע וב"ח סי' קפ"ט ושכן המנהג ובכל בו כתב הוא מטיב לנו הוא הטיב לנו הוא ייטיב לנו תחלה בלשון הווה ואחד לשעבר ואחד להבא על דרך ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך. ג' גמולות הוא גומלינו הוא גמלנו הוא יגמלנו עכ"ל. וכ"כ המרדכי ב"ש הפרדס ור' יונה. וכ"כ אבודרהם בשם הרא"ש. ואולי יש ט"ס

עיון תפלה

אדירנו. שנאמר (ישעיה לג, כא) אדיר ה' לנו: **בוראנו.** שנאמר (שם מג, א) בוראך יעקב: **גואלנו.** שנאמר (שם סג, טז) גואלנו מעולם שמך: **יוצרנו.** שנאמר (שם סד, ז) אנחנו החמר ואתה יוצרנו: **קדושנו.** שנאמר (שם מג, טו) אני ה' קדושכם: **קדוש יעקב.** (שם כט, כג): **רוענו.** שנאמר (תהלים כג, א) ה' רועי לא אחסר: **רועה ישראל.** (שם פ, ב): **היטיב כיטיב ייטיב.** כנ"ל מלא דמלא וכ"ה ברוב המקומות בכה"ק: **גמלנו גומלנו יגמלנו.** חסרה מלת טוב המובנת בהיטיב מיטיב ייטיב: **לחן וגו׳**

תקון תפלה

ידו הרחבה — הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בשמו הגדול כמו שנתברכו וכו' אותנו יחד ברכה שלמה וכן יה"ר ונאמר אמן, הרחמן הוא יפרוש עלינו סכת שלומו — הוא יטע תורתו ואהבתו בלבנו ותהיה יראתו על פנינו לבלתי נחטא. (לשבת) הרחמן הוא ינחילנו עולם שכלו שבת מנוחה לחיי העולמים.

נמל

ולרחמים ולרוח הצלה והצלחה ברכה וישועה נחמה פרנסה וכלכלה ורחמים וחיים ושלום וכל־טוב. ומכל־טוב לעולם אל יחסרנו ועונין אמן:

כשמברכין ברהמ"ז בבית האבל אומרים ברכה ד' בנוסח זה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו יוצרנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל. (אל) שבכל־יום ויום הוא הטיב הוא מטיב הוא ייטיב לנו. המלך החי הטוב והמטיב. אל אמת. דיין אמת. שופט בצדק. לוקח נפשות במשפט. ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו. כי כל־דרכיו במשפט. ואנחנו עמו ועבדיו. ועל הכל אנחנו חיבים להודות לו ולברכו. גודר פרצות ישראל. הוא יגדור את־הפרצה הזאת מעלינו ומעל האבל הזה לחיים ולשלום וכל טוב כו': הרחמן וכו'

דע דברכת הטוב מסיימת מיד שיאמר ומכל טוב לעולם אל יחסרנו. והרחמן הוא כו' הוספה ואינה מברכה ד' (פ"מ סי' קפ"ט במ"ז) ולכן יש לענות אמן אחר אל יחסרנו. וכן האוחז את הכוס לא יניח הכוס מתוך ידו (כפר נוהג כלאן יוסף):

עץ יוסף

ואמר אמן ע"ש אלהים יחננו: וכל טוב ס'. ע"ש ורב טוב לבית ישראל. וכתיב ובתים מלאים כל טוב:

כתב של"ה דעונין אמן אחר הרחמן וכו' וכן אחר תחנה ובקשה אף שאין בה שם וברכה (אלי' זוטא):

ענף יוסף

בטור וב"ל נמי כסדר הזה, עוד נשמט מפוסקים הא"ל שאין לומר הוא יגמול בעדנו אלא הוא יגמלנו לעד. וכ"כ מטה משה (א"ר): וכל טוב ומכל טוב. שניהם במלאכו"ס (אור חדש). אבל התבב"ץ סי' ס"ו כתב כל טוב בחול"ס:

ברוך כו' המלך החי הטוב והמטיב. כלומר אע"פ שדור הולך ודור בא הקב"ה הוא חי וקים לעולם כי שלו הם החיים שנאמר אלהים חיים ומלך עולם. אבל אנחנו כולנו מתים: אל אמת. ע"ש אל אמונה: דיין אמת. ע"ש והיה ה' לדיין: שופט בצדק. ע"ש צדיק וישר הוא: לוקח נפשות במשפט. ע"ש ולוקח נפשות חכם. ואתיא כמאן דאמר בפרק במה מדליקין דאין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלי עון: שליט בעולמו. לעשות בו כרצונו. ע"ש ואין שלטון ביום המות: כי כל דרכיו משפט. פסוק הוא: ואנחנו עמו ועבדיו. ע"ש כי ידין ה' עמו ועל עבדיו וגו': ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו. הן על דין עבדיו הן על דין עמו. שמברכין על הרעה כמו על הטובה. כד"א צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא: גודר פרצות. ע"ש וקורא לך גודר פרץ: הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו. ע"ש אשר פרץ ה' פרץ בעוזא:

עיון תפלה

נמול הטוב הזה הביא ומביא ויביא אותנו לידי חן וחסד וגו', כ"ה שעור המאמר: וכל טוב. על כאן נמשך למעלה נמול הטוב יביאנו להן וגו' ולכל טוב שבעולם, והלמדי"ן נמשכים על כל חמש עשרה הלשונות אלא שחסרים כדרך הלשון לקצר: ומכל טוב לעולם אל יחסרנו. הקדמונים ז"ל פרשו שהוא עס"ה (תהל' לד, יא) ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב, אבל לפי זה אין המ"ם מיושבת על הלשון. ונראה שבתחלה אנו מתפללים על הטוב שהקב"ה ישפיע לנו כל טוב שבעולם, ואח"כ אנו חוזרים ומתפללים על עצמנו שהקב"ה לא יחסר אותנו (לא ימנענו) מליהנות מכל הטוב ההוא, כי יש אנשים מושפעים בשפע טוב אבל לא השליטם האלהים ליהנות ממנו; וכ' בספר אור חדש ס"ו לשונות של טובה כנגד ס"ו סעודות שאדם אוכל בשבוע (שתים בתים ליומי אנגדה"ו אחת בבקר דהיינו פת שחרית ואחת אחר הצהרים שנאמר (שמות טז, יב) בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם. למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם אלא שתי סעודות בקבועות ביום, ושלש סעודות בשבת) סימן לדבר ואנחנו נברך יה ס"ו פעמים בשבוע מברכין ברהמ"ז, ע"כ:

תקון תפלה

(ליו"ט) הרחמן הוא ינחילנו יום שכלו טוב ליום שכלו ארוך ליום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. אח"כ הם אומרים ברכת האורח לבעה"ב באריכות. הרחמן הוא יחיינו ויזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולבנין ביהמ"ק ולחיי העוה"ב מגדול כו' כפירים רשו וכו' נער הייתי וכו' כל היום חונן וכו' (תהלים לז, כו) מה שאכלנו יהיה לשבעה מה ששתינו יהיה לרפואה (אולי צ"ל לרויה) ומה שהותרנו יהיה לברכה כדכתיב (מ"ב ד, מד) ויתן לפניהם ויאכלו ויותירו כדבר ה' ברוכים אתם לה' וכו' ברוך הגבר אשר יבטח וכו' ה' עוז לעמו יתן וכו': וכתב רבינו יצחק אור

הָרַחֲמָן הוּא יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: הָרַחֲמָן הוּא יִתְבָּרַךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים וְיִתְפָּאַר בָּנוּ לָעַד וּלְנֵצַח נְצָחִים. וְיִתְהַדַּר בָּנוּ לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: הָרַחֲמָן הוּא יְפַרְנְסֵנוּ בְּכָבוֹד: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁבּוֹר עוֹל גָּלֻיּוֹת מֵעַל צַוָּארֵנוּ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרֻבָּה בַּבַּיִת הַזֶּה וְעַל שֻׁלְחָן זֶה שֶׁאָכַלְנוּ עָלָיו: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת־אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב וִיבַשֶּׂר־לָנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת: הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת (אָבִי מוֹרִי) בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶת (אִמִּי מוֹרָתִי) בַּעֲלַת הַבַּיִת הַזֶּה: (ואם הוא בשוי׳ יאמר אוֹתִי וְאִשְׁתִּי וּבֵיתִי וְכָל־אֲשֶׁר לִי) (ואם יש לו ג״כ בנים יאמר

עץ יוסף

ועל שלחן זה. אף שמסדרין דפין משלחן לשלחן כדרך שעושין בסעודות גדולות. דלא מיקרי ב׳ שולחנות רק כשיש ב׳ שולחנות ממש ועל כל אחד יושב בעל הבית בפני עצמו רק שמזמנין ביחד יברך על שולחנות אלו שאכלנו עליהם. וה״ה כשעושין ב׳ שולחנות ממש בסעודה גדולה. או בעל הבית אחד שאוכל עם בני ביתו על שני שולחנות ממש דמברך על שולחנות אלו שאכלנו עליהם (א״ר): איתא בירושלמי דברכות את צריך לברך בעל הבית. ואין לברך בעל הבית אף שדר אצלו אלא כשאוכל על שולחנו ואוכל מלחמו (א״ר): כתב במעבר יבק המתפלל על אביו או על רבו אין לומר בתחנתו רפא נא לאדוני אבי או אבא מורי או רבי ואלופי. כי שלמה אמר בזבחו לפני ה׳ דוד אבי שאין גבהות לפני המקום ואורי׳ נתחייב הריגה על

עיון תפלה

הרחמן. כתב אבודרהם „ואומר הרחמן כל אחד ואחד כרצונו וכרצון שאלתו ואינו חשוב הפסקה בין ברהמ״ז לבורא פה״ג שהרי תקנו לאורח לברך לבעה״ב (ברכות מ״ו ע״א)״ עכ״ל, כלומר מאחר שכבר תקנו חכמים להפסיק לברכת בעה״ב לא הוי עוד הפסק אם יוסיפו עוד תפלות ובקשות אחרות, אבל היכא דלא מצינו תקנת חכמים להפסיק בשביל איזה דבר אין ה״נ דאסור להפסיק, ולפיכך היה מהרש״ל ז״ל מוחה באלה האנשים האומרים פיוטים בין הלל הגדול ונשמת לבין ברכת בורא פה״ג על כוס רביעי בליל פסח, כמ״ש הב״ח בטור או״ח כוס״י קפ״ט. והוספות אלו כבר נעשו בימי הגאונים הקדמונים ז״ל כנראה מתוך דברי הכל בו בסי׳ כ״ט שהביא בשם תשובות הגאונים לענות אמן אחר הרחמן. ונראה שהיתה כונת המסדרים לסדר בתחלה שלשה הרחמן לכבודו של מקום ב״ה הוא ימלך, הוא יתברך, הוא ישתבח, ואח״כ סדרו בקשות אחרות לצרכי האדם, וזהו ע״ד אמרם (ברכות ל״ב ע״א) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח״כ יתפלל: הוא ימלך עלינו לע״ו. כ״ה בסוף ברכה שלישית דק״ש של ערבית: ויתפאר בנו. עפ״ה (ישעיה מט, ג) ישראל אשר בך אתפאר: ישבר עול גליות, עפ״ה (ויקרא כו, יג) ואשבר מוטות עלכם: יוליכנו קוממיות. עפ״ה (שם, שם) ואולך אתכם קוממיות: הוא ישלח לנו את אליה הנביא. שנאמר (סוף מלאכי) הנני שולח לכם את אליה הנביא: זכור לטוב. (ברכות ג, ע״א) הלשון הזה רגילים חז״ל לצרף לשמו של האיש הגדול אשר עשה טוב בעמו, טוב כללי הנוגע לכלל האומה. כמו (בשבת י״ג ב׳) ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאילמלא הוא נגנז ספר קהלת, ובב״ב (כ״א ע״א) ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאילמלא הוא נשתכחה תורה מישראל, ובע״ז (ח׳ ע״ב) ברם זכור אותו האיש לטוב ור׳ יהודה בן בבא שמו שאילמלא הוא נשתכחו דיני קנסות מישראל. ואליהו הנביא מלבד הישועות הגדולות אשר עשה לישראל בימיו עתיד הוא להיות המבשר על הגאולה האחרונה ועליו אומרים ביחוד זכור לטוב. ובירושלמי (מגילה פ״ג ס״ח) צריך לומר חרבונה זכור לטוב, משום דאמרינן באסתר רבה פרשה יו״ד פסוק והמלך קם בחמתו מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה: הרחמן הוא יברך וגו׳. היא ברכת בעל הבית הנזכרת בגמ׳ (ברכות מ״ו ע״א):

תקון תפלה

זרוע בספרו ח״א סי׳ פ״ט „בירושלמי תני אסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת, ר׳ זעירא שאיל לר׳ חייא בר בא מהו מימר רענו פרנסנו (בבהמ״ז) א״ל טופס ברכות כך הוא, וע״ז אנו סומכין שאנו מתפללין בשבת אלהי נצור לשוני מרע הא נמי טופס תפלה כך הוא הואיל ותקנו והנהיגו העולם לאמרו אין כאן בית מיחוש״ עכ״ל, וכ״כ בסי׳ קצ״ט „ואומר הרחמן בשבת כמו בחול ואין בו משום שואל צרכיו בשבת כדברי רבינו אפרים זצ״ל״ עכ״ל:

אוֹתִי וְאִשְׁתִּי וְזַרְעִי כו'). אוֹתָם וְאֶת־בֵּיתָם וְאֶת־זַרְעָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם אוֹתָנוּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָנוּ כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל. כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כֻּלָּנוּ יַחַד בִּבְרָכָה שְׁלֵמָה וְנֹאמַר אָמֵן (ואם יש אחרים עמו יאמר וְאִמְרוּ אָמֵן):

בַּמָּרוֹם יְלַמְּדוּ עֲלֵיהֶם וְעָלֵינוּ זְכוּת שֶׁתְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם וְנִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְנִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם: א

לשבת הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת [וּקְדֻשָּׁה] וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

לר"ח הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:

ליו"ט הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב: ויש מוסיפין בב' לילות האחרונים של פסח יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ אָרוּךְ יוֹם שֶׁצַּדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעַטְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנֶהֱנִים מִזִּיו הַשְּׁכִינָה וִיהִי חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם:

לר"ה הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:

לסוכות הָרַחֲמָן הוּא יָקִים לָנוּ אֶת־סֻכַּת דָּוִד הַנֹּפֶלֶת: ב

הָרַחֲמָן הוּא יְזַכֵּנוּ [וִיחַיֵּנוּ וִיקָרְבֵנוּ] לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי

א משלי ג, ד (בשנוי לשון). ב עמוס ט, יא (בשנוי לשון).

עץ יוסף

שאמר בפני דוד ואדוני יואב. אך מותר לומר אבי או רבי סתם ולא יוסיף ע"כ. ותמהני על שאומרים כאן אבי מורי: בכל מכל כל. כולם בדגש (א"ר): כשיש חתונה אומר את החתן ואת הכלה ואת אחינו ורבותינו וכל היושבין והמסובין כאן. ובכל בו כתב דאומרים הרחמן הוא יתמוך ויסעוד ויכלכל וירחמי' מעלה מעלה החתן והכלה הנעימה וכל רבותי המסובין בכאן כמו שנתברכו כו': ואם יש אחרים עמו יאמר ואמרו אמן כמו בסוף ברהמ"ז (מ"מ). אבל המ"א בסי' קפ"ט כתב דאין יכול לגזור ואמרו אמן. משא"כ בעושה שלום שהוא של הקב"ה. לכן יאמר ונאמר אמן. וכתב הפ"מ בא"א אברהם ואם יחיד מברך בעצמו הרחמן הוא יברך אותי ואת כל אשר לי כמו שנתברכו כו' איך יסיים ונאמר אמן או ואמרו אמן שאין עמו מסובין. אלא יאמר מלת אמן לחוד עכ"ל: מאת ה'. יתיז האל"ף של מאת (א"ר): הוא ינחילנו יום שכולו שבת. הטעם שמתפללים בשבת בראשית על יום שכולו שבת משום ששבת בראשית הוא רמז לעוה"ב יום שכולו שבת. והוא אחד מששים בעוה"ב כדאי' במסכת ברכות לכן כל אדם חייב ביום השבת להזכיר את יום שכולו שבת ולהתפלל עליו (תורת חיים): הרחמן הוא יזכנו ויחיינו ויקרבנו לימות המשיח ולחיי כו' (אבודרהם). אבל במ"מ וא"ח כתבו הרחמן הוא יזכנו לימות המשיח ולחיי עוה"ב. וכתב בא"ר

עיון תפלה

בכל מכל כל. באברהם נאמר (בראשית כד, א) וה' ברך את אברהם בכל, ביצחק נאמר (שם כז, לג) ואכל מכל, ביעקב נאמר (שם לג, יא) וכי יש לי כל: במרום ילמדו עליהם (על אדוני הבית הזה) ועלינו (האורחים המסובים) זכות שתהא (לנו) למשמרת שלום (לשמור את שלום הבית, ובתו"כ פ' בחקותי פסוק ונתתי שלום בארץ שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל ונתתי שלום בארץ): ונשא ברכה. עפ"ה (תהלים כד, ה): ונמצא חן. עפ"ה (משלי ג, ד). והוסב הלשון למדברים בעדם על אדוני הבית והמסובים: יום שכולו שבת. לשון המשנה שלהי מס' תמיד, ושם כתוב ליום בלמ"ד כפי הראוי שם, אבל כאן אין לומר בלמ"ד: הוא יקים לנו וגו'. עפ"ה (עמוס ט, יא) ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת: יזכנו לימות המשיח. לשון הגמ' (ברכות י"ב ע"ב) להביא לימות המשיח, ובסנהדרין (צ"ט ע"א) תניא ר"א אומר ימות המשיח ארבעים שנה; ועי' מש"כ בזה בבאורנו לתפלת המנחה בשבת פיסקא אתה אחד בד"ה

שמפארם

הָעוֹלָם הַבָּא: כחול מַגְדִּיל (בשבת ויו"ט ותוה"מ ור"ח מִגְדּוֹל) יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

א*) יְראוּ אֶת־יְיָ קְדשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: ב כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל־טוֹב: ג הוֹדוּ לַייָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: ד פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ

א ב תהלים לד, י, יא. ג שם קלו, א. ד שם קמה, טז. *) הרי נקראת במלופו"ס והא' נחה.

עץ יוסף

הא"ר ז"ל ולא ידעתי היכן מולאם לשנות נוסחת האבודרהם כי מביא קרא לכולם ע"כ: מגדיל ישועות מלכו. כתב רד"א דבשבת שהוא מלך גדול נגד החול אומרים מגדול מלא בוי"ו וחולם בוי"ו הוא מלך גדול. ובחול אומרים מגדיל חסר יו"ד וחירי"ק בלא יו"ד הוא מלך קטן. ועוד מגדיל הוא בתהלים ועדיין לא היה דוד מלך. ומגדול הוא בנביאים וכבר היה מלך ע"כ. וכתבו אחרונים דיו"ט ור"ח דינו כשבת וסי' חדש ושבת קרוא מקרא ר"ל כמו שכתוב בנביאים: עושה שלום. גדול השלום שאין חותם כל התפלות אלא שלום: במרומיו. העליונים צריכין שלום כמש"כ המשל ופחד עמו וגו' והשלום מכריע ביניהם: הוא יעשה שלום עלינו. עאכ"ו אנו התחתונים בעלי המחלוקת ומקור הפירוד שצריכים שלום: ואמרו אמן. אף ביחיד אומרו. כלפי המלאכים המלוים אותו (יעב"ץ). ועיין מ"ש לעיל:

ענף יוסף

יראו את ה' כו'. הזהיר ואמר אתם קדושי עליון הקרובים אל ה' כמ"ש ואת הקדוש והקריב אליו לא תהיה ירא"ה זולתי. והטעם כי אין מחסור ליראיו. שמי שהוא ירא אלא אותו יתברך לבד לא יחוסר לו כל מחסור מצרכי הזמן. גם לא יירא מתנאת אדם עליו. וכן אמר במקום אחר ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם. לא כן הרשעים כי תמיד הם חפצים יותר ממה שיש להם א"כ בעיניהם הם כרשים ואביונים. וגם אם מלאו בטנם מכל מאכל אשר יאכל. ת"ח הטה רעבים כי בטן רשעים תחסר ולא תדע שבעה. אבל מי שהם דורשי ה' תמיד לא יחסרו כל טוב מפני שהם שמחים בחלקם שהשינו ובמעט מאכלם כאלו פולחנם נחת מלא דשן ובהיהם מלאים עושר ולא נעדר להם מן הקטן ועד הגדול: הודו לה' כי טוב. פי' תנו הוד ותודה לה' כי טוב ה' לכל"א כי חסד ה' הוא דבר המתקיים לעולם. ולא כן חסד בשר ודם: פותח את ידך כו'. אתה יתברך פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון פי' לכל חי לפי רצונו ותאותו

כתב אבודרהם ואומר פסוק כפירים רשו ורעבו וגו' ואומר הודו לה' וגו' ואומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' ואומר ה' עוז לעמו יתן וגו'. והא"ר כתב בשם האחרונים שיש לומר פסוק נער הייתי גם זקנתי וגו': כפירים רשו. במצות: ורעבו. בתורה. שהתורה הוא לחם אבל דורשי ה' לא יחסרו כל טוב שטוב הוא התורה. וכל טוב הן המצות (הגר"א משלי ו'):

עיון תפלה

תפארת גדולה. וכתב הרוקח בסי' של"ז „מה שחותמין ברהמ"ז במשיח לפי שכתוב (תהלים קלב, טו) צידה ברך אברך אביוניה אשביע לחם וכתיב בתריה שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי" עכ"ל: מגדיל ישועות מלכו. (שם יח, נא), הקב"ה מגדיל ישועות מלך המשיח. ובשבת ויו"ט ור"ח נהגו לומר מגדול ישועות מלכו (ש"ב כב, נא) ישועת מלך המשיח היא לנו מגדול עוז להשגב ולהתבצר בתוכו מפני כל צרינו. ובילקוט שמואל רמז קס"ד בשם מדרש שוחר טוב (בשוח"ט הלשון משונה הרבה והעתקתיו בעיון תפלה לשמונה עשרה של חול בפיסקא את צמח דוד ומצמיח ישועה עיי"ש) כתוב אחד אומר מגדיל וכתוב אחד אומר מגדול ר' יודן אמר לפי שאין ישועתה של אומה זו באה בבת אחת אלא מתגדלת והולכת, ומהו מגדול שנעשה לה מלך המשיח כמגדל גדול שנאמר מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב, ע"כ, לפיכך אומרים בימות החול שהם דמיון ימי הגלות מגדיל על בנין הישועה שהקב"ה עסק בבנינה והולך ומגדילה תמיד, אבל בשבת ויו"ט שהם דמיון ימות המשיח אומרים מגדול על גמר הישועה שכבר נתגדלה כל צרכה ונעשית כמגדול עוז: עושה שלום. בסוף מס' דרך ארץ בפרק השלום ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר גדול השלום שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום ק"ש חותמין בשלום ופרוס סכת שלומך (ובחול סמוך לחתימה ושמור צאתנו וגו' ולשלום), ברכת כהנים חותמין בשלום וישם לך שלום, כל הברכות חותמין בשלום עושה השלום. ובבמדבר רבה פ' י"א סי' ז' וריש פ' כ"א בלשון אחר עיי"ש. ובברכת המזון שייך השלום כדתניא בתו"כ ריש בחקותי שמא תאמרו הרי מאכל כו' (והעתקתי לעיל) ושלמה אמר (משלי טו, יז) טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו, ואמר עוד (שם יז, א) טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב:

וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: [א] בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: [ב] נַעַר הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹא־רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָחֶם: [ג] יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ואחר ברכת המזון יברך על הכוס וישתה ממנו רביעית כדי להתחייב בברכה אחרונה. ואם רצה לחלוק כבוד לרבו או לאביו להשקותו קודם שיטעום הרשות בידו. ויזהר ליתן טעם לאשתו ולאנשי ביתו. גם כל המסובים יזהרו לשתות מכוס של ברכה כמובא בזוה"ק פ' ויקרא דף ק"ד ע"א וז"ל בעי ליה לבר נש למשתי מההוא כסא דברכה בגין דיזכה להאי ברכה דלעילא:

א ירמיה יז, ז. ב תהלים לז, כה. ג שם כט, יא.

בשמים ענייני סעודה ראש

בס' שלחן ארבע האיש הירא ראוי לו שתהיה מחשבתו מתקשרת עם העליונים ושתהיה אכילתו לקיום גופו בלבד ולא להמשיך אחר התענוגים כי ההמשך אחר התענוגים סיבת אבדון הגוף והנפש וסיבה שישכח את העיקר כי מתוך אכילה ושתיה יגבה לבו ויבוא לידי מכשולות וחטאים גדולים ולפעמים מעשים אשר לא נעשו כו' ולכך נסמך התורה ואכלת ושבעת וברכת כלומר אחר שתאכל ותשבע ואתה קרוב לפרוק עול וברכת את ה' אלהיך באותה שעה תמלוך לברך שתקבל עליך עול מלכותו ומברך לשמו כו' וא"כ אין ראוי לאדם שיאכל אלא לקיום הגוף בלבד ואסור לו להמשיך אחר שום תענוג אא"כ עשה להבריא את גופו ולפקוח עיני שכלו בלבד כדי שיהא גופו בריא וחזק נמשך לרצונו ורצון בוראו כי איבריו מזונים בפני כח שיעור שיוכל לסבול עול תורה ומצותיה:

בס' הגן כל מי שאינו שומר את פיו מלאכול ולשתות דברים שגורמים לו להכביד עליו חוליים ומתוך כך יבטל מדברי תורה עובר משום השמר פן תשכח. האוכל אכילה גסה או שותה שתיה גסה לא לתאותו ולא לנחתו ולא לרפואה ולא עושה לשם מצוה כגון שבתות וימים טובים עובר משום לאוין השמר לך פן תשכח שממלא כריסו כמו בהמה ומילוי כרס נקרא שאוכל יותר מכדי שבעו ונקרא רשע שמביא עצמו לידי קרי אבל ירא שמים אינו ממלא כריסו ואינו אוכל אלא לשובע נפשו. פירוש לקיים נפשו:

אמרו רז"ל אסור לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וכו' מאי תקנתיה ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות. וחכמינו בעלי פוסקים ובעלי קבלה הפליגו מאד בעונש גדול מי שלא נזהר בזה ושכרו רב מי שנזהר בברכות. שעל ידו בא שפע טוב שבע רצון ממקור הברכות לכל העולמות העליונים והתחתונים. ע"כ צריך האדם ליזהר בזה שלא יהנה מן שום דבר בעוה"ז בלא ברכה השייכה לדבר הזה. (סדור שער השמים):

צריך אדם לכוין לבו בתחילת פתיחתו על מה שהוא מברך. אם על הפת או אם על הפירות או על היין או על שאר משקין. ואם הכניס לפיו איזה אוכלין בלי ברכה. אם הוא דבר שאינו נמאס יפלטנו ויברך ולא יהא שום דבר בפיו כשמברך שנא' ימלא פי תהלתך. ואם הוא דבר שנמאס מסלק לצד אחד ומברך. אוכלין ומשקין שהוא אוכל או שותה משום רפואה אם טעמא טוב והחך נהנה מהם מברך עליהם תחילה וסוף. אנסוהו לאכול או לשתות אינו מברך כלל. בכל הברכות צריך שלא יפסיק בדבור בין ברכה לאכילה או לשתיה או לריח. אוחז בימין הדבר שמברך עליו וכשמברך על איזה דבר יכוין שלא יבליע את השם דכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. יי"ש מברך עליו שהכל. אם הביאו לפניו יי"ש בסעודה טוב שיטבול מעט פת בתוכו ואז לא יצטרך לברך. יין שבתוך הסעודה א' מברך לכולם בפה"ג ואם הביאו לו יין אחר אע"פ שהוא מסופק אם יותר טוב מהראשון אעפ"כ יברך הטוב והמטיב על כל' (שם):

ברכת המזון הקצר

בשעת הדחק שאין פנאי לברך ברכת המזון הארוך. כתב המ"א בשם מהר"ר נפתלי בהסכמת גדולים מחכמי פראג שיאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם וכו' עד הַזָּן אֶת־הַכֹּל. ואח"כ יאמר נוֹדֶה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה

ענף יוסף

ותאותו: **ברוך** הגבר אשר יבטח בה'. בהחלט בלתי פונה אל תחבולה אנושית. וכשיעשה כן אז והיה ה' מבטחו ויהיה מושגח מה' השגחה שלמה: **ולא ראיתי** צדיק. שיאמר שהוא נעזב מהשגחת הבורא עליו אף שהוא בדוחק גדול שזרעו מבקש לחם. שמ"מ הוא אומר שזהו מהשגחת הבורא עליו לטוב למרק עון ולהסיר פשע: ה' עוז לעמו יתן. לעתיד. על כל העולם. ולא שיצטרכו למלוך ולמשול בעולם על ידי מכות זרועם. כי אם אדרבה ה' יברך את עמו בשלום: (סג"ם)

וְשֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ בְּרִית וְתוֹרָה וְלֶחֶם לָשׂוֹבַע: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן: רַחֶם־נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְתִגַדֵּל מְהֵרָה כְּבוֹד הַבַּיִת וְתְנַחֲמֵנוּ בְּכִפְלַיִם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם. אָמֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לְכֻלָּנוּ הוּא הֵטִיב הוּא מֵטִיב הוּא יֵיטִיב לָנוּ הוּא גְמָלָנוּ הוּא גוֹמְלֵנוּ הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד בְּחֵן וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים וִיזַכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וגו':

כתב האלי' רבה בסי' קפ"ז ס"ק ב' שילמוד לקטנים שהם פחות מבני ח' במקום ברכה ראשונה שיאמרו **בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא**. (והב"ח כתב **בריך רחמנא מרא מלכא**. כדי להקדים שם למלכות. ודבריו תמוהים. הא רחמנא שם הוא כדאיתא בגמ' ברכות דף מ' וא"כ שפיר לומר רחמנא מלכא מרא. וכן הוא בכל הפוסקים) וא"כ יאמר **נודה לך ה' אלהינו על שהנחלת** וכו' כדלעיל:

בשמים　　　　**סדר ברכות הנהנין**　　　　ראש

כתיב לה' הארץ ומלואה. וא"כ הכל הוא כמו הקדש. וכמו שאסור ליהנות מהקדש כ"א לאחר פדיון. והנהנה מהם בלא פדיון מעל בקדשי ה'. כן אסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה. והוא הפדיון. והנהנה בלא ברכה כאלו מעל בקדשי ה'. ולפיכך תקנו אנכה"ג לברך על כל דבר ודבר שנהנין ממנו. וכמו שחייב אדם לברך בכל יום ויום לפי ענינו כדכתיב ברוך ה' יום יום ודרשו חז"ל דר"ל בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. חדא דאין מהראוי לברך בשבת ברכות הראויות לפסח וכיוצא בו. כן צריך לברך על כל דבר ודבר*) ברכתו הראויה לו. ולכן תקנו חז"ל לברך על כל מין ומין לפניו. והם שש. המוציא. במ"מ. בפה"ג. בפה"ע. בפה"א. שהכל. „ואע"פ שברכת שהכל נהיה היא כוללת הכל שמודה לה' שהוא ברא הכל. ולכן בדיעבד על כל דבר ודבר אפילו על פת ויין אם טעה ובירך שהכל יצא. לא יאמר אדם למה לי טורח זה ללמוד דיני ברכות אלא על כל דבר שאסתפק אברך שהכל. אסרו חז"ל דבר זה ואמרו שמחויב לילך אצל חכם וילמוד הברכות. ואסור ליהנות מעוה"ז עד שיודע בבירור איך לברך בפרט על כ"ד אם לא במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים ואי אפשר להכריע": אין מברכין ברכה אלא על דבר שיש בו ממש והגוף נהנה ממנו. ולכן אין מברכין על קול ערב ולא על רחיצה וסיכה שאין נכנסין לגוף:

ברכה על היין סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן(א):

*) כתיב (דברים לב, ג) עלי עשב. כי שם ה' אקרא. מכאן שמברכין על כל מין ומין (בעל הטורים).

ענף יוסף

כתב הב"י בסי' קפ"ז וז"ל כתב בשבלי הלקט מצאתי בשם רבינו האיי שנים שבאו לאכול המברך נוטל רשות מחבירו ואומר לו ברשות מורי. והוא עונה ברשות שמים. שכן שנינו בברכות דף נ"ה ראה קראתי בשם בצלאל אמר הקב"ה למשה הגון לפניך בצלאל וכו' כך בסעודה בני המסיבה בוחרים החשוב שבהם לברך והוא אומר ברשות רבותי כלומר זה איני יודע אם אתם מסכימים שהקב"ה מסכים עמכם. והם משיבים ברשות שמים. כלומר לכך אנו מסכימים שיסכימו מן השמים שנאה והגון אתה לפניו. ומברך ובולע. בא לכוס יין בתוך המזון א"צ לומר ברשות מורי שהרי כל אחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי. לכך הוא אומר סברי מורי כדי שיניחו אכילתם ויתנו דעת לשמוע הברכה ויענו אמן. וא"ת הרי קידוש והבדלה שבית הבליעה פנוי ולמה אמר סברי מורי. יש לומר שלא תחלוק בברכת היין. זה הכלל אין מסבירין אלא על היין ואין מרשין אלא על הפת. מ"מ לחם שהוא רשות שאם רצה שלא לאכול הרשות בידו לפיכך נוטל רשות כדי שיסכימו כולם דעתם. אבל ברכת המזון וקידוש והבדלה שהם חובה אין צריך לומר רשות אלא סברי מורי כלומר תנו דעתכם לברכה כדי לצאת ידי חובתכם. והם עונים לחיים. וכן יין שבתוך הסעודה א"צ ליטול רשות שהרי מכיון שיש בהם לאכול א"א בלא שתיה ולפיכך נ"ל סברי מורי שהיין גורם שכרות ומפני הפחד הוא אומר כך והם עונים לחיים עכ"ל. והב"ח כתב בסי' קע"ד וז"ל כתוב בתוך הגהת מהרש"ל וז"ל מצאתי מפני מה אומרים סברי מרנן על היין. לפי שבשעה שהיו דנין ב"ד היו משקין אותן יין ע"ד שמו שכר לאובד ויין למרי נפש. וכן היו משקין האבלים יין כדאמרינן לא נברא יין אלא לנחם בו אבלים. לכך אמרינן סברי מרנן שיהא לחיים. ולכך הם חייבים לענות לחיים

א) בתנחומא הישן פ' פקודי סוף סי' ב' איתא לפי שהיוצא ליסקל משקין אותו יין טוב וחזק כדי שלא יצטער מן הסקילה, לכן כשיש ביד שליח צבור כוס של קדוש או של הבדלה והוא אומר סברי מרנן אומרים הקהל לחיים. כלומר [illegible] לחיים יהא הכוס עכ"ל ע"ש. ומטעם זה נהגו על כל כוס משקה שישתו לומר להמסובים לחיים ועונים לחיים טובים ולשלום.

כתיב בתורה ואכלת ושבעת וברכת וזהו מ"ע מן התורה לברך אחר אכילת לחם לכ"ע. ולדעת הרבה פוסקים גם על ז' מינים. וכיון שמצינו מ"ע דאורייתא לברך אחר הנאתו. תקנו אנשי כנסת הגדולה לברך על כל דבר שאכל ברכה אחרונה. והם ג'. בהמ"ז וברכה אחת מעין ג' ובורא נפשות. והנה בהמ"ז נתבאר לעיל. וברכה אחת מעין ג' שמברכין אחר שתיית רביעית יין ואחר אכילת פירות משבח ארץ ישראל. ואחר מעשה קדירה מה' מיני דגן. זו היא נוסחא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל

עלהיין מברכין לאחריו זה	על פירות משבח א"י	על מעשה קדירה מה' מיני דגן	אכל מן ה' מיני דגן וגם שתה יין	אכל מן ה' מיני דגן וגם אכל פירות משבח א"י וגם שתה יין
הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן	הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ	הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה	הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה וְעַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן	הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכוֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוּבָהּ. רַחֵם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מִזְבְּחֶךָ וְעַל הֵיכָלֶךָ. וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ. וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ וּנְבָרֶכְךָ עָלֶיהָ בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה: בשבת וּרְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה: בראש חודש וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: ביום טוב וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג (פלוני) הַזֶּה: בראש השנה וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה: כִּי אַתָּה יְיָ טוֹב וּמֵטִיב לַכֹּל וְנוֹדֶה לְּךָ עַל הָאָרֶץ

על היין	על הפירות	על מעשה קדרה	על מעשה קדרה ועל היין	על מעשה דגן ופירות ויין
וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן:	וְעַל הַפֵּרוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּרוֹת:	וְעַל הַמִּחְיָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה:	וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן:	וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן וְעַל הַפֵּרוֹת: בא"י עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן וְעַל הַפֵּרוֹת:

ענף יוסף

לחיים ולא למות ע"כ. ומהר"מ מ"ץ כתב הטעם מה שאומרים סברי מרנן על היין ולא על הלחם ולא על השכר משום שהיין הביא קללה לעולם בימי נח שנשתכר ונתגלה בתוך אהלו ע"כ אומרים סברי. כלומר תביטו שבדעתי לשתות ובדעתכם אני אשתה שלא יזיק על כן רגילין להשיב אחריו לחיים ע"כ. וז"ל הגהות ש"ע בסי' קע"ד וכן כל מקום שמברכין על היין. משום ברכת היין שבתוך הסעודה אין אומרים ברשות אלא סברי עכ"ל. וזה כדברי הב"י שאמר דבקידוש והבדלה ובברכת המזון אע"ג דבית הבליעה פנוי אומרים סברי שלא לחלק בברכת היין. מדברי כולם נשמע דבכל מקום שמברכין על היין אומרים סברי מרנן ואפילו אינו בתוך הסעודה. ולפ"ז אף כשמברכין ברכת אירוסין וברכת נישואין בחופה לפני בית הכנסת אומרים גם כן סברי מרנן. וכן ראיתי ממורי הרב הגדול מהר"ר הירש שור ז"ל ושכך קיבל מהגדולים וכך אני נוהג עכ"ל של הב"ח. וכתב בא"ר ובמדינותינו לא נהיגי כן בחופה ומילה וקידוש בבהכ"נ. ונראה משום דבבהכ"נ היה לגנאי כשהיה אומר להם סברי כלומר תטו דעתכם דמסתמא מטונים. וכן בחופה.

מה שאין כן בבית אף בקידוש והבדלה של מלוה שאין מכוונים כל כך והם טרודים צ"ל סברי ע"כ. ובד"מ בסי' קס"ז הביא בשם א"ז כשבא לבלוע אומר ברשות מורי מדת ענוה היא אע"פ שהוא חשוב יותר מכולם שלא יהא נראה כמגדיל עצמו שהוא חשוב. והם עונין ברשות שמים. וא"צ כ"א ליטול רשות. וכשבא לברך על היין אם מברך תיכף ומיד אחר הבלוע קודם שהתחילו לאכול א"צ לומר סברי דהא בלאו הכי מזכרין ומלפין. אלא היכא שהתחילו לאכול שאין בית הבליעה פנוי צריך לומר סברי מורי שימנעו מלאכול ויכוונו לבם לשמוע הברכה ויענו אמן אחריו כו' פ"ש.

כתב כה"ג ראיתי לרב מהר"א שהיה נוהג לברך על היין ושתה מעט ואחר כך היה אומר למסובין בשמחתכם וגומר לשתות משום שאין להקדים כבוד ב"ו לכבוד שמים. ולי נראה שאין בכך כלום. משום דגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה עכ"ל. ועיין אליהו רבא:

ברכה זו היא כוללת מעין ג' ברכות שבברהמ"ז. דהיינו נגד ברכת הזן את הכל אומרים כאן על הגפן

תקון תפלה

ברכה מעין שלש. נוסח רב עמרם גאון בסוף סדר ההגדה דף מ' ע"א על הגפן וגו' ורחבה שנתת לעמך ישראל באהבה לאכל וגו' מטובה רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך כי אתה

טוב

אם טעה ובירך על היין וסיים על הגפן ועל פרי הגפן ולא הזכיר על הארץ יצא (סי' ר"ח מ"א ס"ק י"ז ועיין בב"י). וכתב בחיי אדם וז"ל וה"ל דאם מברך על היין ברכת על העץ ועל פרי העץ בדיעבד יצא:

על כל פרי העץ מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ:

על פירות האדמה וגם כל מיני ליפתן וירקות ועשבים שזורעין ע"י בני אדם מברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

ענף יוסף

או על המחיה. או על העץ. ונגד ברכה שניה שהיא על הארץ ועל המזון אומרים כאן ועל ארץ חמדה טובה כו'. ונגד ברכה ג' שהיא בונה ירושלים אומרים כאן ובנה ירושלים. ונגד הטוב והמטיב שהיא ברכה ד' בברכת המזון אומרים כאן ג"כ כי אתה ה' טוב ומטיב. ואע"פ שיש בברכה זו מעין ד' ברכות. נקראת מעין ג'. לפי שעיקר ברכת המזון מן התורה הן רק ג' ברכות והטוב והמטיב היא מדרבנן:

תקון תפלה

טוב ומיטיב לכל בא"י על הארץ ועל פרי הגפן, וכן חתם הראב"ד, אבל הרמב"ם כהל' ברכות פ"ח הי"ד היה חותם על היין על הארץ ועל הפירות וכ"כ הסמ"ג בשם ר"י. עוד כתב הרמב"ם שם „ויש מי שמוסיף בברכה שמעין שלש קודם חתימה כי אל טוב ומיטיב אתה שהוא מעין ברכה רביעית, ויש מי שאמר שלא תקנו ברכה רביעית אלא בבהמ"ז בלבד" עכ"ל. ובמחזור ויטרי בדף נ"ג על הגפן ועל פרי הגפן ועל ארץ חמדה (כ"ה גם דעת רבינו יונה שאין לומר תנובת השדה אלא בחמשת המינים בלבד, אבל הרי"ף והרמב"ם אומרים גם ביין וכ"ה גם בנוסח רב עמרם גאון) וגו' והנחלת את אבותינו (עי' מה שכתבנו בתקון תפלה לבהמ"ז מה שהעירונו על נוסח הרמב"ם) וגו' ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה רחם ה' אלהינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ארצך ועל נחלתך ובנה ירושלם עירך ב"ב ונאכל מפריה וגו' ובטהרה בא"י על הארץ ועל פרי הגפן. ובדף ל"ז סי' ע' על חמשת מיני הפירות הכתובים בתורה על העץ ועל פרי העץ (אחר שנהנינו מפרי העץ תקנו חכמים לברך גם על בריאת העץ עצמו מוליד הפרי, ולבסוף גם על בריאת הארץ מולדת העץ על הארץ ועל פרי העץ) ועל ארץ וגו' ורחבה שהנחלת לאבותינו וגו' רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל עירך ונחלתך והעלנו בתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומיטיב לכל בא"י על הארץ ועל פרי העץ. ובדף רע"ת נוסחא אחרת על היין על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה וגו' ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה ועל ברית ותורה שנתת לנו רחם ה' אלהינו על עמך ועל ארצך ועל היכלך ועל מקדשך מהרה הקם מלכותך ומלכות בית דוד עבדך ובנה וגו' ושמחנו בה ונאכל וגו' ובטהרה כי אתה טוב ומיטיב לכל בא"י על הארץ ועל הפירות. ונוסח הרמב"ם בפ"ג מהל' ברכות הי"ג על חמשת המינים על המחיה ועל הכלכלה ועל ארץ וגו' ושהנחלת את אבותינו רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך (ראה מה שכתבנו בסוף תפלת י"ח בעיון תפלה פיסקא אלהי נצור ד"ה עלינו ועל כל ישראל) וגו' כבודך והעלנו וגו' בבנינה ונברכך וגו' ובטהרה בא"י וגו'. ורבינו צדקיה בשבלי הלקט סי' קס"א גריס בגמ' (ברכות מ"ד ע"א) על המחיה וגו' והנחלת לאבותינו רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך וגו' עירך ועל מקדשך והיכלך ובנה את ירושלים עיר קדשך ב"ב והעלנו בתוכה ונאכל וגו' ובטהרה כי אל טוב ומיטיב אתה בא"י וגו'. ובגמ' דילן — ורחבה שהנחלת לאבותינו וגו' עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה ירושלם וגו' (כגי' הג"ל) והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומיטיב לכל. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שהו"ל הרנ"ר ז"ל בספר דקדוקי סופרים — ורחבה שנתת לנו ה' אלהינו לאכול וגו' אלהינו על עירך ועל עמך ועל נחלתך ותבנה ירושלם עירך ב"ב והעלנו בתוכה ושמחנו וגו' (כנוסח מחזור ויטרי בדף רע"ת) והלבוש ובעל ההוי"ט בד"ת פ"ו דברכות סי' קל"א היו חותמין על חמשת המינים בא"י על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה, וכן הוא בנוסח הר"ד אבודרהם כהל' ברכות שער ב' דף קכ"ד ע"א ולענין הוספת הטוב והמיטיב בברכה מעין שלש כתב המנהיג בהלכות סעודה סי' ט"ז „ומה שאנו קור' מעין שלש זהו קודם שתקנו הטוב והמיטיב אבל לאחר שתקנו הטוב והמיטיב תקנו כמו כן ברכה אחת מעין ד' בסוף והעלנו בתוכה ושמחנו בה ונברכך אלהים חיים כי אל טוב ומיטיב אתה וכו'" עכ"ל. ונוסח רבינו יצחק אור זרוע בסי' קפ"א בהלכות ברכות — ורחבה ברית ותורה חיים ומזון על שהוצאתנו מארץ מצרים (?) רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך ועל עירך ועל

נחלתך

על אלו הדברים המבוארים למטה מברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל נִהְיֶה בִּדְבָרוֹ:

ברכת בנ"ר מברכין על כל דבר מאכל או משקה. חוץ מז' מינים שנשתבחה בהן א"י. וזהו נוסחא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָן עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָא לְהַחֲיוֹת בָּהֶם נֶפֶשׁ כָּל־חָי: בָּרוּךְ חֵי הָעוֹלָמִים:

עץ יוסף

בורא נפשות רבות וחסרונן. כלומר ברא הנפשות וכל מה שהם חסרות: **על כל מה** שברא כו'. פי' על כל שאר הדברים שברא בעולם שלא היו הנפשות חסרות מהם כל כך אם לא בראם שאינו אלא להתענג שהם נפש כל חי (אבודרהם): **חי העולמים**. ולא לעולמים ולא בעולמים לפי שהם מורים זמן וגבול ומקום. והה"א היא הפלגת ההויה שאין לה תחלה וסוף (אבודרהם):

ענף יוסף

צריך לומר נהיה בסג"ל שהוא לשון בינוני. וכן הן כל הברכות. ולא בקמ"ץ תחת היו"ד שהוא לשון עבר (סי' ר"ד מ"א ס"ק י"ד): הקשה ה"ר אשר מלוני"ל למה בכל הברכות מברכין בורא ובזו נהיה. יאמר גם כן בזו שהכל ברא. ותירץ כיון שתקנו מטבע ברכה זו על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בעלי חיים וכיוצא מהן אין לומר בורא שעיקר בריאתו לא לכך היתה. וראיה לדבר אדם הראשון שלא הותר לו בשר באכילה. ועוד כיון שתקנו מטבע זה על יין שהחמיץ ותומץ ופת שעפשה ותבשיל שעברה צורתו ונובלות שכל אלו אינן תיקון הבריאה אלא השחתה והאפסת הבריאה אין לומר בהם בורא. ולפיכך תקנו לומר נהיה ולא תקנו לומר היה. והמשכיל יבין עכ"ל: **שברא**. כן גרס האבודרהם. וספר הבהיר לפום שקלאוו דף כ"א ע"ב בסופו. וכן כתב הגר"א בביאוריו סי' ר"ז סק"ד שהעיקר לומר שברא. ולא שבראת. וגם הכריע העיקר לסיים בשם. וכן הוא בירושלמי בשם. וכן מותם בשם בסדור רבינו סעדיה גאון וכן היה נוסח הרא"ש. גם לריך לומר חי העולמים בציר"י (סי' ר"ז):

עיון תפלה

בורא נפשות רבות וחסרונן. בורא בעלי חיים רבים וכל צרכיהם הדרושים להם למלא בהם חסרונם כדי שיוכלו להתקיים. ורב שמואל בן חפני גאון בספרו שערי הברכות שער ג' גורס **[ו]די חסרונן על כל מה שברא וכו': על כל מה שברא.** בורא נפשות רבות וחסרונן תואר להשם, ה' שבורא נפשות רבות וחסרונן יהיה ברוך, על מה יהיה ברוך? על כל הדברים אשר ברא בעולמו להחיות בהם נפש כל חי, כן הוא שעור הלשון הזה. ועי' תוס' (ברכות ל"ז ע"א) ד"ה בורא ובפרישה לטור או"ח סי' ר"ז סעיף ב'. וכתב הטור שם שי"א בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת וגו'" וכתב ע"ז הב"י „כלומר ומלת וחסרונן דבוק עם על כל מה שבראת— בא"י בורא נפשות רבות ומה שחסר לנפשות הוא מוסף על הדברים שבראת" עכ"ל, וכ"ה בנוסח הספרדים. ובמחזור ויטרי דף ל"ח ע"ב על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי **ברוך אתה ה' חי העולמים** (בחתימה בשם הזכירו התוס' בשם ירושלמי וכ"כ הטור שכך היה נוהג הרא"ש ז"ל, וכ"כ הר"ד אבודרהם ז"ל שכן הוא בסדר רב סעדיה גאון, אבל הרמב"ם בפירוש המשנה (פרק ו' משנה ח') חותם **ברוך אל חי העולמים**, ובקובץ תשובותיו הנדפס בליפסיאה סי' ל"ה כתב שאין חתימה לברכה זו). ובגמ' (ל"ז ע"א ול"ח ע"ב) **בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא** ותו לא, והייתי סבור שהתלמוד

קילל

תקון תפלה

נחלתך ועל היכלך ועל מזבחך ועל מקדשך ובנה עירך בימינו ונהמנו בה כי אל טוב וגו' (בנוסח שבלי הלקט). ונוסח רב שמואל בן חפני גאון ז"ל בספר שערי ברכות שער העשירי (נדפס בבית תלמוד חלק שני ונזכר בשבלי הלקט ח"א סי' קנ"ט וק"ס וקס"ה) על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ וגו' ורחבה שהנחלת לנו הורשת לעמך ישראל לאכול וגו' עמך ועל נחלתך ובנה ירושלם בקרוב והעלנו בה כי אתה מלך טוב ומיטיב לכל ונאכל מפריה וגו' ובטהרה בא"י על הארץ ועל הפירות. ונוסח בעל הלכות גדולות— הכלכלה ועל ארץ חמדה וגו' והנחלת את אבותינו וגו' מטובה ולהודות לך עליה רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך ועל מקדשך ובנה ירושלם עיר קדשך ב"ב ונאכל וגו' ובטהרה בכבוד בא"י על המחיה ועל הכלכלה, ומר רב פיאס הכין הוה חתים על הארץ ועל המחיה וכן הלכה, ואית דאמרי על הארץ ועל מיני מזונות, עכ"ל. ואמרינן בגמרא (ברכות מ"ד ע"א) דיושבי ארץ ישראל חותמין על הארץ ועל פירותיה וכן נוהגין גדולי ארץ ישראל לחתום על הארץ ועל מחיתה. וכתב בספר חידושי אגודה בברכות שם „מכאן הוכיח הר"י (לדעת בעל פאת השלחן הוא ר"י בעל התוס', ואפשר שהוא ר' יהודה החסיד כי כן מצאתי בתוספות ריה"ח לברכות הנדפס מחדש בספר ברכה משולשת לפיכך לא הובא בתוס' שלנו) שגם בברכת המזון צריכים לחתום בא"י על הארץ ועל מזונותיה" עיי"ש, וכן פסק בס' כפתור ופרח פרק י':

(בשמים ראש) על חמשת מיני דגן שנתבשל ע"י שהם חטים שעורים כוסמין שבולת שועל שקורין (האבער) שיפון שקורין (קארין) כוסמין (המין הזה אינו מצוי במדינתינו). אם חתך אותם במכתשת והסיר קליפתם כמו שעורים שקורין (גראפען) ונתמעך ונדבק יחד ע"י הבישול. וכן כל מיני גריפין גערסטני או האבערני גריפין שידוע שהם נתלקים ע"י הכתישה ולא נשארו שלימים. וכן (קאשע) של דגן לפי שנתלקו על ידי כתישה אפילו לא נדבקו יחד ע"י הבישול. וכן כל מיני מאכל שעשה מקמח של ה' מינים הנזכרים ובשלן במים או בשאר משקים. ואפי' אותן שבלילתן עבה רק מחותך העיסה לפרורים קטנים כמו (לאקשין) (פארפיל) וכדומה שאין בכל אלו תואר לחם ואין בכל חתיכה כזית. ומכ"ש אם בלילתן רכה אפילו אכל הרבה כדי שביעה מברך מזונות:

על חמשה מיני דגן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי מְזוֹנוֹת:

דין ברכת הריח בשו"ע (סי' רמ"ז רי"ז):

אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך קודם שיריח בו ויטול בידו הימנית. אבל לאחריו א"צ לברך דהנאה מועטת היא:

אם הוא פרי שראוי לאכילה אע"ג שאינו ראוי לאכילה אלא על ידי התערובות. מ"מ כיון שעיקרו לאכילה כגון אגוז מוסקאט וליטרין ועפלין. ואתרוג בשאר ימות השנה מברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן רֵיחַ טוֹב בַּפֵּרוֹת:

כן הוא הנוסח בכל הפוסקים ולא הנותן. עיין א"ר. ודוקא שנתכוין להריח בו. אבל אם אינו מתכוין להריח. רק כשאוכל אותו בא לו ג"כ ריח טוב. א"צ לברך על הריח. ואם אוכל וגם כן מריח כתב א"ר בשם ע"ת שיברך בפה"ע ואח"כ על הריח דברכת אכילה קודמת ע"ש. וכתב הפמ"ג ונראה דמ"מ יאכל מיד שלא יהיה הפסק ואחר כך יברך להריח ומריח בו. ואם נטלו רק לאכלו ולא נתכוין להריח בו. אף שמעלה ריח טוב אינו מברך על הריח:

ואם זה שיוצא ממנו הריח הוא מין עץ מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא עֲצֵי בְשָׂמִים:

על ורד שקורין רויזן ועל מי ורד שקורין רויזן וואססער מברכין בורא עצי בשמים (ח"א). ואם הוא מין עשב מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא עִשְׂבֵי בְשָׂמִים: הע"ין בחידו"ק והכי"ת בליר"י (ס"ז):

וסימן מה הוא עץ או ירק. אם הקלח הוא קשה כגבעול של פשתן נקרא עץ. ואף שיש בו ענפים שהם עדיין ירוקים ורכים לא איכפת לן (ס"ע ס"פ כ"מ) ודוקא שמוציא עלין מן העץ ומתקיים משנה לשנה (כ"י בשם רשב"א הביאו מ"א) ואותן הגבעול לעולם רך מברכין עשבי בשמים:

עיון תפלה

קיצר ולא הביא נוסח כל הברכה וסמך על היודע, וכן משמע מדברי התוס' (ל"ז א' ד"ה בורא) והרא"ש פ' ת' שהם השלימו מה שחיסר התלמוד עיי"ש, אבל בשאילתות דרב אחאי גאון פ' יתרו סי' כ"א והרמב"ם בפי' המשנה יש מעתיקים בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא ברוך חי העולמים (ברמב"ם אל חי) נראה שזוהי אלם כל הברכה כולה ולא גרסי כלל להחיות בהם נפש כל חי. ובירושלמי ריש פרק ו' דברכות אמר ר' יצחק רובה רבי כשהיה אוכל בשר או ביצה היה מברך לבסוף בא"י אמ"ה אשר ברא נפשות רבות להחיות בהם נפש כל חי בא"י חי העולמים, נראה שאין זו נוסחא חדשה בברכת בנ"ר שלנו כאשר חשב בעל סדור עבודת ישראל, אלא רבי היה מחשיב דברים הבאים מבעלי חיים יותר משאר מאכלים כי הא דאמר רב חסדא (שבת ק"מ ע"ב) אנא בעתרותי לא אכלי ירקא דאמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורא ומפני חשיבותם היה קובע להם ברכה מיוחדת. בתחלה היה אומר בורא מיני נפשות כדאמר התם ולבסוף היה אומר אשר ברא נפשות רבות (בעלי חיים הנאכלין) להחיות בהם נפש כל חי, ולקח אותה מנוסח בנ"ר שלנו והסיעה לכונה אחרת מן האוכלים לנאכלים, אבל כשהיה אוכל דברים שאינם באים מבע"ח כגון פרי עץ ופרי אדמה וכיו"ב בל"ס היה מברך ברכת בנ"ר שלנו, עיי"ש היטב. ובש"ס כת"י מינכען מסכת ק"נ שהו"ל הרב רנ"ר ז"ל בס' דקדוקי סופרים הגירסא בברכות שם על כל מה שבראת, וכ"ה בעירובין (י"ד ע"ב) ר' טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת, וכ"ה במכילתא בשלח פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה וכבר היו ר' טרפון וזקנים יושבין וכו' למדנו רבנו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמר להם בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת חי העולמים (אולי חסרה כאן מלת ברוך). וכ"ה ברא"ן סי' ק"ל ובאור זרוע סי' קס"ג ובכל בו סי' פ"ז. ובסדורי התימנים הנוסח בורא נפשות רבות על כל מה שברא חי העולמים. נראה שמוכח נומר על כל מה שברא הקב"ה שהוא חי העולמים:

ואם הוא לא מין עץ וגם מין עשב כגון המושק שקורין פיזם מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:

על לימריג"ר ונעגלי"ך יש מחלוקת מה לברך עליהם. לכן יש לברך עליהם בורא מיני בשמים (ס"ז ודה"ח)

על שמן אפרסמון:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא שֶׁמֶן עָרֵב:

הקובע מזוזה מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְבּוֹעַ מְזוּזָה:

על הברקים מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

על הרעמים מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁכֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ מָלֵא עוֹלָם:

פירוש ברוך הנותן כח לטבע להראות כחו של יוצר בראשית כדי שיראו מלפניו (אבודרהם):

הרואה קשת יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹכֵר הַבְּרִית וְנֶאֱמָן בִּבְרִיתוֹ וְקַיָּם בְּמַאֲמָרוֹ:

איתא בפרק אין דורשין המסתכל בקשת עיניו כהות. כתב בחיי אדם וז"ל ומצאתי בספר אחד שמו נעלם ממני שאין לומר לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דבה:

על שמועות הטן טובות לו לבדו מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ואם הם טובות לו ולאחרים מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב:

על שמועות רעות מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת:

הרואה מקום שנעשה לו בו נס או לאבותיו או לאבותינו בכלל או לרבו מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי (לאב'תי לאבותינו לרבי) נֵס בַּמָּקוֹם הַזֶּה:

ואינו מברך ברכה זו אלא כשיגיע לאותו מקום משלשים יום לשלשים יום חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו (מ"א ס"ק ד'): ואם נעשו לו נסים הרבה. כשיגיעו אל אחד מהמקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות ויכלול בברכה אחת. אבל יוצאי ירכו א"צ להזכיר כל שאר המקומות:

הרואה חכם גדול בתורה מישראל מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו:

ואע"ג דבזמן הזה אין לנו דין ת"ח. מ"מ לענין זה אף בזמה"ז מי שהוא מופלג בתורה מברך עליו ברכה זו (ח"א): אם רואה כמה חכמים ביום אחד מברך על כל אחד ואחד בפני עצמו. אבל לאותו חכם אינו מברך אלא משלשים יום לשלשים יום (ה"ר):

ענף יוסף

מעשה בראשית אם ראה הברק מתחלה ואחר תוך כדי דבור שמע הרעם בזה נוהגין העולם לברך על הברק עושה מ"ב ועל הרעם שכחו כו'. אבל אם שמע רעם וראה ברק תכופים יחד מברך על שניהם בא"י אמ"ה עמ"ב או שכחו וגבורתו כו'. וכן אם הרעם בא תוך כ"ד לאחר הברק פסק החיי אדם דאין מברך עליו: (פמ"ג)

כתב רד"א על שמועות טובות שכיון שנאמר תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית ומשבח אותם הכתוב יש לנו להודות עליהן. ובשמועות רעות כיון שנאמר ושמועה רעה תיבש גרם ומגנה אותה הכתוב יש לנו להצדיק עלינו את הדין:

כתב במ"מ בכל השמועות אם אין המגיד נאמן אז-

המגיד

הרואה חכם גדול בחכמת העולם מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁנָּתַן מֵחָכְמָתוֹ לְבָשָׂר וָדָם:

הרואה מלכי אוה"ע מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁנָּתַן מִכְּבוֹדוֹ לְבָשָׂר וָדָם:

ומשמע בגמרא דאף סומא מברך (מ"א). וכתב הפמ"ג שאר ברכות הראיה אין הסומא מברך רק על המלך דניכר כבודו אף לסומא כו'. וסוף דבריו באפשר דוקא סומא שראה מימיו. אבל סומא מבטן אמו אף המ"א מודה שאינו מברך. ורואי הסומא יברך בלא שם ומלכות: מצוה להשתדל לראות המלך אפי' נתבטל מלימוד (ח"א). ואפילו תוך ד' אמות לקבר מותר לכהן ליטמא לראותו. דמותר לעבור אדרבן לראות מלכים (א"ר):

הרואה בתי כנסיות בחורבנן מברך דיין האמת. בישובן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַצִּיב גְּבוּל אַלְמָנָה:

הרואה את חבירו החביב לו אחר שלשים יום מברך שהחינו. ואחר י"ב חדשים מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְחַיֵּה מֵתִים:

ואם אין מברך שהחיינו (רש"ל וב"ח). ואם הוא חכם מישראל בין ראה אותו לאחר למ"ד דמברך שהחיינו בין לאחר י"ב חודש דמברך מחיה מתים מברך נמי ברוך שחלק מחכמתו ליראיו (א"ר):

הרואה את חבירו שנתרפא מחליו מברך:

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא מַלְכָּא דְעָלְמָא דִּי יְהָבָךְ לָן וְלָא יְהָבָךְ לְעַפְרָא:

הרואה את הכושי או גנס או שאר בני אדם שהם משונים ואת הפיל ואת הקוף מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת:

הרואה אדם שנעשה חיגר או שנקטעו ידיו או שנעשה סומא ומוכה שחין והוא מצטער עליו מברך בפעם ראשונה שרואה אותו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת:

על שם אל אמונה ואין עול וכתיב צדיק אתה ה' וישר משפטיך:

הרואה אילנות בעת פריחת ניסן מברך פעם אחת בשנה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ דָּבָר וּבָרָא בוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאִילָנוֹת טוֹבִים לְהַנּוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם:

הרואה אילנות טובים ובריות נאות מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ:

על הימים ועל ההרים הגבוהים המפורסמים בעולם אם רואה אותם משלשים יום לשלשים יום מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

עץ יוסף

שלא חסר בעולמו. הנזהר בברכה זו עליו נאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' ויתן לך כו' (א"ר): עושה מעשה בראשית. פי' כיון שיסלק מאז ושבחו של מקום הוא כשמכירין היום דבר שאנו יודעין שהמקום בראו בששת ימי בראשית ועדיין הוא קיים. קל וחומר לעושהו שהוא קיים (א"ר):

ענף יוסף

המגיד לא ראה דבר לא יברך כלל. וכן לאחר שנגזלו ממנו ושמע מהאמן שנתפסה הגזלן וישיב לו הכל. לא יברך עד שישיב לו הגזילה: כתב בס"ח סי' ספ"ב אם מחמת עניותו הולך לקחת אשה מעירה שלא בחפצו. מברך הטוב והמטיב ובחון דיין האמת:

עושה מעשה בראשית. עשה לשון הוה הוא. ושייך על שעבר ועל של הבא. ובחרו בלשון זה ולא תקנו שיאמר שעשה מעשה בראשית שהוא ודאי לשון עבר. הינו משום שגם על הברקים ועל הרעמים גם כן תקנו חז"ל ברכה זו כמבואר בגמרא דף נ"ט ע"א ושם שייך לשון הוה. שהם מתהווים תמיד באויר ואנו מברכים להקב"ה שנתן כח בהטבע להתהוות בכח הזה. ולכן תקנו ברכה זו גם על ההרים והימים וכיוצא בלשון הוה שלא לחלק בין הפרקים אבל בים הגדול שקבע לו ר' יהודה ברכה בפ"ע והים הרי הוא כמו שנברא בששת ימי בראשית. ולכן הברכה לשון עבר שעשה את הים הגדול. ועיין מג"א סי' רכ"ח סק"ב (גל"ם):

הרואה את הים הגדול משלשים יום לשלשים יום מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עֹשֶׂה אֶת־הַיָּם הַגָּדוֹל:

הרואה חמה בתקופתה (מחזור גדול מכ"ח שנים לכ"ח שנים. והתקופה בתחלת ליל ד' כשרואה אותה ביום ד' בבוקר) מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

ומצותה לכתחלה בבקר. ובדיעבד עד שלש שעות ביום. ובשעת הדחק עד חצות (והיתה שנת תקע"ג ותהיה אי"ה שנת תר"א. ה' יזכנו לברך אותה בירושלים בקיבוץ גליות). ואם השמים זכו בעיניו יכול להמתין עד שיצאו בשחרית מבית הכנסת ומתאספין כולם ומברכין בקהל רב. אבל אם נראו עננים ברקיע אין להמתין עד אחר שיצאו מבית הכנסת. דשמא יתקשר בעננים ולא תהא נראה אח"כ. ויש להכריז בערבית ליל ד' שלמחר יברכו על החמה. ובסידור דרך החיים כתב בשם פמ"ג דמג' שעות זמניות על היום עד חצות היום מברכין בלא שם ומלכות. אבל אין כן דעת החיי אדם:

הלכות ארוסין ונשואין

דיני תענית חתן וכלה ביום חופתם וחופה בערב שבת וקידושי קטנה:

(דה"ח) (א) נהגו שהחתן והכלה מתענין ביום חופתן והוא משני טעמים. א' מפני שהוא יום סליחה דידהו ונמחלו עונותיהם (ולפי טעם זה ראוי להשלים התענית). ב' שלא ישתכרו ולא יהיה דעתם מיושבת עליהם (ולפי טעם זה א"צ להשלים). ויש להחמיר כשני הטעמים. ואם האב הוא מקבל קדושין בשביל בתו הקטנה צריך הוא להתענות כדי להחמיר מפני טעם הב'. ובימים שאין מתענים כמו שיתבאר בסעיף שאח"ז צריכין ליזהר שלא ירבו במאכל ומשתה מפני טעם הב' (סימן ס"א ע"ש): (ב) אלו ימים שאין מתענים בהם תענית חתנים. חנוכה ופורים ואסרו חג וט"ו באב וט"ו בשבט כיון שמוזכר בגמרא ובר"ח ג"כ אין להתענות מלבד ר"ח ניסן דמתענין כיון שיש בהם תענית לדיקים וכן כל חודש ניסן אבל [נ"ל וכן] בל"ג בעומר. ומר"ח סיון עד אחר שבועות וימים שבין יוה"כ לסוכות מתענין (א"ח סי' תקע"ג) בימים שאין מתענין צריכין ליזהר שלא לרדוף אחר מותרות מאכל ומשתה: צריכין החתן והכלה להתקדש עצמן במאד מאד בהכנס לחופה ויעשו תשובה ביום ההוא ויפשפשו במעשיהם מיום הולדם עד היום הזה ויתודו ויבקשו מחילה וסליחה וכפרה מהשי"ת ויהיו מודים ועוזבים ויתחרטו חרטה גמורה בשברון לב ויעשו הסכמה חזקה מהיום ולהלאה לעבוד את ה' באמת ובתמים ולהיותם קדושים וטהורים ואחר כך יכנסו לחופה ויתפללו שהקב"ה ישרה שכינתו ביניהם (של"ה דף ק"א ע"ב וע"ש עוד) ונוהגין שאומרים הוידוי בתפלת מנחה כמו בערב יוה"כ: (ג) נכון ליזהר לינהג כהרמב"ם שלא יעשו חופת נדה אבל לדינא קיי"ל כהפוסקים דס"ל דחופת נדה הוי חופה וצריך להודיע להחתן שהיא נדה ועיקר החופה לא הוי מה שמכניסין אותם תחת סודר שפורסין על כלונסאות כמו שאנו עושין וקוראין אותה חופה כי עיקר החופה מה שמייחדין אותם אח"כ בחדר זה נקרא חופה ואפי' אינו ראוי לביאה כגון שהיא נדה או שבני אדם נכנסין ויוצאין שם באותו חדר ולא הוי יחוד הראוי לביאה אף על פי כן הוי חופה גמורה וקונה בבתולה קנין גמור למיהוי כנשואה בכל דבריה וצריך ליחד להחתן אותו החדר והוי כהכניסה לביתו ואם כנס את הבתולה בע"ש והכניס אותה לחדר מבע"י אף שהיא עדיין לא טבלה ובני אדם נכנסין ויוצאין באותו חדר (ומ"מ אם היא טהורה יש למנוע שלא יכנוס לשם שום אדם כדי שיהיה יחוד גמור אך אם היא נדה אז צריכין שיהיו בני אדם נכנסים ויוצאים שם דאל"כ אסורין ביחוד) דבלא"ה אסורה להתייחד עמו קודם ביאה ראשונה שקונה אותה בזה שהביאה לחדר מיוחד לו ואחר כך כשטובלת מותר לו לבא אליה ביאה ראשונה בשבת וליכא איסור משום קונה קנין בשבת משום שכבר קנה אותה מבע"י אבל באלמנה אינה קונה חופה רק יחוד הראוי לביאה היינו שתהיה טהורה ויכנוס אותה אחר הקדושין לחדר מיוחד שלא יהיו שם בני אדם וזה הוי יחוד הראוי לביאה וקונה באלמנה ג"כ קנין גמור למיהוי כנשואה ואם כנס אותה בע"ש והיתה טהורה והכניסה לחדר מבע"י ונתייחד עמה ולא היו שם בני אדם קנה אותה קנין גמור ומותר אח"כ לבא אליה בשבת אבל אם לא היתה טהורה מבעוד יום או שלא נתייחד עמה בחדר מיוחד מבע"י אסור לבוא אליה בשבת ולכן יש ליזהר מאד כשעושין חופה בערב שבת שיעשו את החופה מבע"י גדול (סי' נ"ה וס"א וס"ד): (ד) כשהאב משיא לבתו כשהיא קטנה היינו כשהיא פחותה מבת י"ב שנים ויום אחד היא אינה יכולה לקבל בעצמה קידושיה כי האב בעצמו צריך לקבל קידושיה ע"כ צריך לעמוד אצלה כשמקבל קדושין והוי כמו שקיבלה היא בעצמה והאומר שבעל הרי את מקודשת לי וכשבא בתו הקטנה למקום אחר להתקדש

עץ יוסף

הים הגדול. המחבר כתב שהוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים. אבל בל"ח דף ע"ב כתב דאין זה הים הגדול. ומברכין עליו כמו על שאר נהרות. וים הגדול הוא ים אוקיינוס המקיף העולם. עכ"ל הדרישה ומ"א: (סג"מ)

ענף יוסף

כתב הרוקח מה שזורקין חטים על החתן. היא לסימן שיהו פרין ורבין כחטים. ועוד ע"ש הכתוב חלב חטים ישביעך. ומה שזורקין מלח לפי שנאמר ברית מלח עולם עכ"ל:

שם ולהנשא ואינו יכול לילך בעצמו יאמר לה בפני עדים לאי וקבלי קידושיך ואם לא אמר לה כן בפני עדים אף על פי כן הואיל והכינה להכניסה לחופה ולקדושין הוי כעומד אצלה בשעת קבלת הקדושין ומהני אבל טוב לעמוד אצלה בשעת קבלת הקדושין (סימן ל"ז):

סדר ברכות ארוסין ונשואין

(דה"ח) (א) תחת החופה מברכין ברכת אירוסין ונשואין והוי עובר לעשייתן וצריך ב' כוסות לברכת אירוסין כוס אחד ולברכת נישואין כוס אחד ומפסיקין בין ברכת אירוסין לברכת נשואין בקריאת הכתובה בינתיים ונותנין מן הכוסות של ברכת אירוסין ונשואין להחתן והכלה לשתות וצריכין לכוין לצאת בברכת היין בשעה שמברך המסדר על הכוס ובברכת אירוסין ונשואין שמברכין תחת החופה מברכין ברכת היין קודם לשאר ברכות ואין מברכין ברכת נשואין בפחות מעשרה והחתן מן המנין (סי' ס"ב):

אמר הקטן שלמה גאנצפריד המגיה והמפרש

כתב בתשובת מהר"ם מינץ סי' ק"ט וז"ל. יען אשר אני משה מינץ ח"מ ראיתי שמקצת בני אדם רגילין לעשות בדיני כתובות ונישואין וקידושין אע"פ שאינם בקיאים בדיניהם ואמרו חכמים מאן דלא ידע בטיב קידושין לא יהא לו עסק בהן לכן ארשום קצת דיני כתיבת כתובה ודיני קידושין ומשפטן ותיקון הנישואין וכו' כדי להגות בו ולראות משפטן וכו' עכ"ל. והנה אנכי הקטן באתי למלאות דבריו בדינים ומנהגים מלוקטים:

א נוהגין לעשות החופה תחת השמים לסימן ברכה כה יהיה זרעך ככוכבי השמים וכן נוהגין שאין נושאין נשים אלא במילוי הלבנה לסימן טוב:

ב אם הכלה נדה צריכין להודיע להחתן ונתבאר לעיל:

ג המנהג במדינות אלו בנישואי בתולה שחשובי העיר פורסין סודר על ראש הכלה ומברכים אותה ואומרים לה אחותנו את היי לאלפי רבבה וחופה קורין מה שאח"כ פורסין יריעה (ונוהגין בפרוכת של בהכ"נ) ע"ג כלונסאות ומכניסין תחתיה החתן והכלה ברבים ומקדשה שם ומברכים שם ברכת אירוסין ונשואין אבל עיקר החופה היא מה שמוליכין אח"כ החתן והכלה אל בית מיוחד ואוכלים שם יחד במקום צנוע כמו שנתבאר לעיל:

ד השושבינים מלבישים להחתן את הקיטל כדי שיזכור יום המיתה ויתעורר לתשובה. גם נוהגין ליתן אפר בראש החתן במקום הנחת התפלין כדי להזכיר אבלות ירושלים בראש שמחתו ולקיים תחת האפר פאר גם נוהגין שהאבות והקרובים אנשי צורה מברכין את החתן ואת הכלה ומתפללים עליהם שזווגם יעלה יפה:

ה אח"כ מוליכין את החתן תחת החופה ומעמידים אותו פניו למזרח והש"ץ מנגן כמנהג המקום והשושבינות מוליכות את הכלה והשושבינים ואנשים חשובים הולכים לקראתה וכשמתקרבים אליה חוזרים לאחוריהם להחופה והשושבינות מביאין את הכלה ומסבבים עמה ג"פ את החתן והש"ץ מנגן ג"כ כפי המנהג אח"כ מעמידין את הכלה לימין החתן והמברך מלבד פ"ע ופניו למזרח:

סדר הקדושין ובו י' סעיפים:

א המסדר מברך על כוס יין בפה"ג ואח"כ ברכת אירוסין ונותנין להחתן והכלה לשתות מן הכוס וצריכין לכוין לצאת בברכת היין שמברך המסדר והמסדר יקח מיד בלי הפסקה את הטבעת בידו ויברר שני עדים כשרים שלא יהיו קרובים זה לזה ולא להחתן ולא להכלה. או שום שאר פסול ויאמר להחתן והכלה שאלו לבד יהיו עדים ולא יותר (ויש ליקח עדים אחרים שאינם החתומים על הכתובה כדי להרבות עדים לכבוד החו"כ וגם לפרסומי מילתא) ומראה להם הטבעת שהוא שוה פרוטה כדי שתדע הכלה שאינו מקדשה אלא בשוה פרוטה גם נוהגין לכסות פני הכלות הצנועות ואין מקפידות במה. מקדשין אותן רק שיהיה ש"פ:

ב יש ללמד את החתן שיאמר הוא בעצמו תיבת לי ואם הוא ע"ה מ"מ יאמר המקרא תיבת לי בשפה רפה:

ג החתן לוקח הטבעת בימינו והכלה פושטת אצבעה הסמוך לאגודל מימינה ומניח החתן את הטבעת על אצבעה ואומר **הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל** וכל העומדים שם אומרים. **מזל טוב**:

ד נוהגין שאחר הקידושין משבר החתן כוס זכוכית זכר לחורבן. ויכול להיות כוס שלם ואין בו משום בל תשחית כיון שעושין לרמז מוסר למען יתנו לב. (פרמ"ג בא"ח):

ה אחר כך קורא המברך את הכתובה ואחר הקריאה מוסרים אותה להכלה:

ו אח"כ מברכים ברכות חתנים וכן שם ברכות ומתחלה מברכין על כוס יין ויכוונו ג"כ החתן והכלה לצאת בברכה זו ומסדר את כולן על הכוס ונמצא מברך ז' ברכות ונוהגין במדינות אלו לחלק את הברכות שהא' מברך על היין וגם חמש ברכות והשני מברך ברכה אחרונה אשר ברא וכו' ונותנין ג"כ להחתן והכלה לשתות:

ז אם אין יין מצוי מברך קודם ברכת אירוסין וכן קודם ברכת חתנים על השכר או משקה אחרת ואם גם זאת אינו מצוי אינו מעכב:

ח ברכת אירוסין וכן ברכות חתנים וגם כשמברכין אותן אחר בהמ"ז צריכין עשרה והחתן מהמנין:

ט נוהגין לקדש בטבעת שאין בו אבן. אין מקדשין במטבע ומ"מ בשעת הדחק שאין להחתן טבעת שלו י"א דטוב יותר לקדש במטבע מלקדש בטבעת שאינו שלו לחלוטין:

י בענין טבעת שאולה או שנתנו לו אחד במתנה ע"מ להחזיר יש כמה חילוקי דינים ומחלוקת הפוסקים ע"כ צריך ליזהר מאד שיהיה הטבעת של החתן ממש ואם החתן נער ואביו שם צריך לשאול אותו אם נתן הטבעת להחתן במתנה גמורה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הָעֲרָיוֹת. וְאָסַר לָנוּ אֶת־הָאֲרוּסוֹת וְהִתִּיר לָנוּ אֶת־הַנְּשׂוּאוֹת לָנוּ עַל־יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין:

צריך לומר בכל פעם בקידושין והבי"ת רפויה, כ"כ בעל העיטור והרי"ף והא"ת ועיין באבודרהם (ענף יוסף):

ענף יוסף

על העריות. שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים. קדש עצמך במותר לך ולא בעריות. ואמרינן בירושלמי א"ר יהודה בן פזי למה סמך הכתוב פרשת עריות לקדושים תהיו. ללמדך שכל מי שהוא פרוש מן העריות נקרא קדוש שכן השונמית אמרה לאישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש וגו': וצונו על העריות. ר"ל וצונו על הרחקת העריות. או צונו לפרוש מן העריות. ודומה לו ועשיתם פסל תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך. כלומר צוך שלא לעשות: ואסר לנו את הארוסות. פירש"י מדרבנן הוא שגזרו על ייחוד פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה ובברכה כדאמרינן כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ע"כ. ואע"פ שאיסור זה הוא מדרבנן צריך לברך עליו כמו שמברכין על נר חנוכה ומקרא מגילה שהם מדרבנן. והרא"ש ברבי יצחק אב"ד פירש ואסר לנו הארוסות מדכתיב חופה באורייתא מדדרשינן כי יהיה נערה בתולה מאורשה בתולה ולא בעולה מאורשה ולא נשואה. ואמרינן מאי נשואה אילימא נשואה ממש היינו בתולה ולא בעולה. אלא נשואה שנכנסה לחופה ולא נבעלה. ש"מ דארוסה אכתי מיחסרא מסירה לחופה. וכיון דבעינן מסירה לחופה ש"מ לא קניא ליה לגמרי. הילכך הויא ליה כארוסת אחר לגביה ואסירא ליה כדין אשת איש: את הנשואות לנו. פירש נשותינו הנשואות לנו: על ידי חופה וקדושין. פי' ע"י ברכת חופה שהיא גומרת את הקדושין. ואע"פ שהחופה היא באחרונה הקדים להזכירה. לפי שבה היא ניתרת ועליה אנו סומכין. וחופה הוא לשון כיסוי. ונקראת כן על שם שחופה אותה בטלית. ובעל העיטור פי' חופה היא שמוסרה האב ומכניסה לבית בעלה בבית שיש בו חדוש. כגון אלו הסדינין שקורין קורטינא סביבות הכותלים. ויש שעושין סוכה בורד והדס כפי המנהג ומתייחדין בה שניהם. והאומר חופה הוא הסודר שחופין בו ראשיהם בשעת ברכה לאו מילתא היא כו' (אבודרהם):

דובר שלום

וצונו על העריות וכו'. שינוי המליצה דאצל העריות אמר וצונו ואצל הארוסות אמר ואסר לנו. דהוראת צווי כשהוא בקישור על מורה על מניעה החלטית כמו על העבים אצוה מהמטיר. והוראת אסר מורה על אסור שיש כח להתירו. לכן נאמר תמיד בענייני נדר לאסר אסר על נפשו. לפי שיכולים להתיר האסור ע"פ חכם. לכן אמר אצל עריות שהן אסור עולם לשון וצונו. ואצל הארוסות שיש היתר לאיסורן ע"י חופה וקדושין לשון אסר:

עיון תפלה

אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות. על דבר העריות, כלומר לפרוש עצמנו מן העריות, וכלל בזה בין עריות דאורייתא ובין עריות דרבנן כגון שניות. ועקר הברכה לא על מצות הפרישה מן העריות כי לא מצאנו ברכה על שב ואל תעשה, אלא על מצות קדושי אשה שמזכרת אח"כ והתיר לנו את הנשואות ע"י חפה וקדושין, וכ"כ הרמב"ם בספר המצות מצוה ר"ג „מ"ע לבעול בקדושין וכו' והיא מצות קדושין" עכ"ל, וכ"כ הרמב"ן בתשובה הובאה באבודרהם הלכות ברכות דף קל"ה ע"א „מפני שהקדושין והחופה מצות עשה" עכ"ל. אבל הרא"ש כתב בפ"ק דכתובות (ז' ע"ב) וז"ל „יש מקשין על ברכה זו למה אין מברכין אקב"ו לקדש את האשה, ועוד היכן מצינו ברכה כזאת שמברכין על מה שאסר לנו הקב"ה? ונ"ל כי ברכה זו אינה ברכה על עשיית המצוה כי פריה ורביה היא עשיית המצוה ואם לקח פלגש (בלא חו"ק רק ע"י יחוד בעלמא שיחדה לעצמו) וקיים פו"ר אינו מחויב לקדש אשה וכו' לפיכך לא נתקנה ברכה במצוה זו, ואפי' נושא אשה לשם פו"ר כיון שאפשר לקיים מצות פו"ר בלא קדושין, וברכה זו נתקנה לתת שבח להקב"ה אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העמים וצונו לקדש אשה המותרת לנו ולא אחת מן העריות, והזכירו בה אסור ארוסה והיתר נשואה בחופה וקדושין שלא יטעה אדם לומר שהברכה של קדושין נתקנה להתירה לו לכן הזכירו חופה לומר דדוקא ברכת החופה (ברכת נשואין) היא המתרת את הכלה, ולהכי נמי הקדימו חופה לקדושין לומר והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה שאחר ברכת הקדושין (וכ"פ הר"ן ע"י חופה וקדושין שקדמו)" עכ"ל. והר"ן כתב וז"ל „ודאי אין ברכה זו ברכת המצוה ממש שאי אפשר לברך כפי מה שראוי בברכת המצות שאין לברך בשעת קדושין משום דאין מברכין על מצוה שאין עשייתה נגמר מלאכתה (סוגיא דמנחות מ"ב ע"ב) כי הא דאכתי מחסרה מסירה לחופה. ובשעת כניסה לחופה נמי א"א לו לברך על קדושין וחופה כיון שכבר קדש מזמן מרובה, וכשבא לקדש ולכנוס כאחת נ"כ לא ראו לתקן לו ברכה בפ"ע כדי שיהא טופס ברכה שוה לכל, וכיון דברכת מצוה ממש לא הויא אעפ"כ לא רצו להוציא מצוה זו בלא ברכה כלל ותקנו לברך על קדושתן של ישראל והיינו שהקב"ה בחר

ושותה החתן עם הכלה ואח"כ מקדש אותה בטבעת שאין בה אבן. מפני שאפשר שתסמוך הכלה דעתה על האבן שחשוב יותר משהיא סבורה והוו להו קדושין בטעות ואינה מקודשת: הטבעת תהיה של החתן ולא שאולה. לכן המסדר קדושין ישאל על זה. כי לפעמים לוקחים טבעת ממי שאין הטבעת שלו, או מאשה אפילו בעלה. שמה שקנתה אשה קנה בעלה. ואין מועיל מה שנותנת במתנה. ואף אחרים העומדים שם צריכין להזכיר אם אין המסדר מדקדק על זה:

צריך לצוות את החתן שיאמר בעצמו תיבת לי. שאם יאמר המסדר תיבת לי קודם החתן יש לחוש לספק קדושין כאלו המסדר קדשה לו וצריכה ממנו גט:

וכשבא החתן לקדש את הכלה יאמר:

הִנְנִי בָאתִי לְקַיֵּם מִצְוַת קִדּוּשִׁין כַּאֲשֶׁר צִוְּתָה הַתּוֹרָה. לְשֵׁם יִחוּד קוּבּ״ה ע״י הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם:

ואחר כך מקדש לכלה בטבעת ואומר

הֲרֵי אַתְּ מְקֻדֶּשֶׁת לִי בְּטַבַּעַת זוּ כְּדַת משֶׁה וְיִשְׂרָאֵל:

וקורין הכתובה. ואח"כ מברכין על כוס שני בפה"ג ושש ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

עץ יוסף

מקודשת לי. פי' מזומנת ומוכנת לי ולא לאחרים ע"י טבעת זו. והוא מלשון וקדשתם היום: כדת משה וישראל. כלומר וזה הזמון שתהיה מזומנת לי יהיה כדת משה וישראל. כדת משה הוא בזמן שהאשה טהורה ולא בזמן שהיא נדה. וישראל ר"ל וכדת שהנהיגו בנות ישראל שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו ז' ימים נקיים: כתב השל"ה מי שעולה לגדולה או למעלה אז מתגרה בו השטן ומקטרג. על כן תקנו לשבור הכוס בשעת החופה כדי לתת למדת הדין חלקה. ועל ידי כן ועולתה קפצה פיה ע"כ. והרוקח כתב הטעם לפי שנאמר עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה:

דובר שלום

הרי את וכו'. מה שנהגו לקדש דוקא בטבעת ולא בחפץ אחר השוה פרוטה. וכמ"כ גם בין האומות המנהג לתת טבעת בנשואין. יתכן לפי שהטבעת היא תמונה הבלתי נגבלת בקצה וגבול. שהיא מתעגלת בכל אופניה. לכן בבריתות הברית שבין איש ואשה שהיא ברית עולם לאין סוף מקדשין בטבעת שאין לה קץ וסוף. כדאיתא בזה"ק לך ויעזקהו כהאי עיזקא דאסתחר לכל סטרין:

שהכל

עיון תפלה

בהם וקדשם בענין זווג באסור להם ובמותר להם והיינו שצונו על העריות, וכדי שלא יטעה השומע לומר שבקדושין אלו בלבד הותרו המותרות הוצרכו לומר ואסר לנו את הארוסות בלאו דלא תסור ולהזכיר התירן דהיינו ע"י חופה וקדושין" עכ"ל. גי' הרמב"ם בפ"ג מהל' אישות הכ"ד אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העריות, וכ"ה גי' התימנים, ומצאנו לשון הבדלה בעריות שנאמר בפרשת עריות (ויקרא כ, כג—כד) ולא תלכו בחקות הגוי וגו' כי את כל אלה עשו וגו' אשר הבדלתי אתכם מן העמים. ורב האי גאון בתשובה גורס ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו על ידי חופה וקדושין, וכתב „דאין מנהג בישיבה לומר את הנשואות" עכ"ל. וז"ל רבינו יצחק בעל העטור בברכת חתנים שער ה' „והתיר לנו את הנשואות על ידי חפה וקדושין בא"י המקדש עמו ישראל על ידי חפה וקדושין, ובסוריא מברכין ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו על ידי חפה וקדושין (כגרסת רב האי), ובעל מתיבתא אומר והתיר לנו נשואותינו על ידי חפה בקדושין בא"י מקדש ישראל, וספרים אחרים ואסר לנו כל הקרובות והרחוקות (קאי אלבתריה) הארוסות והנשואות (לאחרים) על ידי חפה וקדושין בא"י מקדש ישראל. ומסתברא כבעל מתיבתא דאמר ע"י חפה בקדושין (בבי"ת). דהא קדושין קודם חפה הן ולפי שהיא בי"ת הסמוך (לאותיות אהו"י) נהגו לומר וקדושין (כי הבי"ת הרפה קרובה לוי"ו)" עכ"ל. ובספר נחלת שבעה סי' י"ב סוף סעיף ח' כתב „בין למנהג פולין בין למנהג אשכנז עכשו החופה קודמת לקדושין ולכן שפיר אנו אומרים ע"י חפה וקדושין" עכ"ל. והב"ח קיבל מרבותיו על פי הר"ן שרבינו תם הגיה בנוסח הברכה והתיר לנו את הנשואות לנו, וכ"כ בדרישה (טור אבן העזר סי' ל"ד), ובעל נחלת שבעה שם סעיף ו' רוצה לומר שכן משמע מלשון רש"י (כתובות ז' ע"ב) שכתב „והתיר לנו את נשותינו הנשואות לנו ע"י חופה וקדושין" עכ"ל, אבל מהא דאשכחן שתלמידיו רבינו שמחה במחזור ויטרי והראב"ן דפוס פראג דף קכ"ח ע"א לא גרסי תיבת לנו בלא ספק כך שמעו מפי רבם רש"י ז"ל, ובכתובות לא כתב כך אלא בדרך פירוש ולא בדרך גירסא, וכ"ה גרסת כל הראשונים בלי תיבת לנו. ובצידה לדרך מאמר ג' כלל א' ואסר לנו הארוסות והתיר לנו הנשואות ע"י חפה וקדושין (בלי תיבת את) בא"י מקדש ישראל על ידי חפה וקדושין (בלי תיבת עמו). ולענין החתימה כתב רבינו ירוחם בחלק חוה ז"ל „ויש שחותמין מקדש ישראל על ידי חפה וקדושין, וטעות

הוא

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל בָּרָא לִכְבוֹדוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר הָאָדָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ. בְּצֶלֶם דְּמוּת

עץ יוסף

שהכל ברא לכבודו. ע"ש הכתוב עושה שלום ובורא את הכל. ופירש"י ברכה זו נתקנה לאסיפת העם שנאספי' שם לגמול חסד לכבוד המקום זכר לחסדיו שנהג עם אדם הראשון שעשה לו שושבין ונתעסק בו. ומשעת אסיפה היה ראוי לברך ברכה זו. אלא מכיון שיש שם ברכה על הכוס תקנו לסדרה עליו. והרמ"ה פי' שנתקנה ברכה זו כדי להזכיר סבת הזווג שהוא עיקר יצירת העולם התחתון שלא נברא אלא לפריה ורביה שנאמר לא לתהו בראה לשבת יצרה. וזהו כבודו של מקום. שאין כבוד הבורא נודע אלא ע"י בריאותיו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו כנגד שהכל ברא לכבודו. יצרתיו כנגד יוצר האדם. אף עשיתיו כנגד אשר יצר את האדם:

יוצר האדם. ברכה זו נתקנה כנגד יצירת אדם הראשון עד שלא ניטלה ממנו הצלע: **אשר יצר את האדם בצלמו.** זו נתקנה כנגד יצירת אדם וחוה. שאף יצירת האדם לא נגמרה אלא לאחר שנגמרה יצירת חוה. שהרי כשנלקחה ממנו הצלע נשתנית בריאתו ממה שהיתה קודם לכן. ולפיכך ברכה זו פותחת בברוך ואינה נקראת סמוכה לחברתה לפי שממנה מתחיל לדבר בענין זווג שהוא עיקר ברכות אלו. וברכות ראשונות הן ממטבע קצר ולפיכך פותחות בברוך ואין חותמות בברוך: **אשר יצר את האדם בצלמו.** שנא' נעשה אדם בצלמנו. וכתיב בצלם אלהים עשה את האדם. ור"ל על צורת הנפש שנאצלת מכבוד הבורא. והוסיף עוד ופירש **בצלם** דמות תבניתו. שב אל האדם. ורצה לומר דמות תבניתו שהוא צורת גופו. צר אותו בצלמו שהוא צורת הנפש. וכל זה פי' לדחות הכפירה הרעה שתעו בה רבים שאמרו שעל תואר תבנית אדם נאמר שנברא בצלמו:

והתקין

עיון תפלה

הוא בידם שאין קדושת ישראל תלויה בזה, ובגמ' בנוסחאות המדויקות כן הוא מקדש ישראל לבד, וכן הפידו שהרי"ף כתב בכתב ידו מקדש ישראל על ידי חפה וקידושין ואח"כ מחקו וכתב מקדש ישראל לבד, וכן כתב הרמב"ם וכן כתב רבינו האי בתשובה גמרא הוא: בידינו מקדש ישראל לבד וכן חותמין בבתי ישיבות מימות הראשונים עד עכשו ותוספת זה שאתם מוסיפים גריעותא היא דאין קדושת ישראל תלויה בכך" עכ"ל:

שהכל ברא לכבודו. כתב רש"י ז"ל (כתובות ח' ע"א) „ברכה זו אינה מסדר ברכת הזווג, אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד **וזכר** לחסדי המקום שנהג עם אדה"ר שנעשה לו שושבין ונתעסק בו, ואסיפה זו כבוד המקום היא (שבמקום גדולתו שם ענותנותו להתעסק בשושבינות בציור כפיו, וכוון בזה לתרץ קושיא אמאי לא תקנו לברך ברכה זו על כל אסיפה גדולה של בני ישראל לאיזו מטרה שתהיה, כמו להלוית המת או כדתניא (בברכות נ"ח ע"א) הרואה אוכלסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אמאי לא תקנו לברך ג"כ שהכל ברא לכבודו כלומר ברוך שברא כל המחנה הזה לספר כבודו כמו שנאמר (ישעיה מג, ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו? על זה אמר שאסיפה זו כבוד המקום היא יותר מכל אסיפות שבעולם, אבל האסיפה להלוית המת איננה מזכרת כ"כ כבוד ענותנותו של הקב"ה מה שנתעסק בעצמו בקבורתו של מרע"ה, כי שם היה מפני ההכרח כדי להעלים קבורתו מעיני כל חי) וברכה זו לכך נתקנה, ומשעת אסיפה היא ראויה לברך אלא מכיון שיש ברכה על הכוס הזקיקוה לסדרה עליו מידי דהוה אברכת בשמים וברכת על האור במוצאי שבת שר' חייא מכנסן הואיל ויש שם כוס" עכ"ל. ורבינו יצחק בעל העטור בחלק שני ברכת חתנים שער ד' כתב „שהכל ברא לכבודו כנגד ולכבודי בראתיו שיהיו הכל מקלסין אותי, יוצר האדם כנגד יצרתיו, ברוך אשר יצר עד סוף הברכה כנגד עשיתיו (כי שם מדבר בגמר תקון בריאתו שהתקין לו אשה)" עכ"ל, וכ"כ הרד"א בשם הרמ"ה שכל הברכות האלה נתקנו על הזווג, וברכת שהכל ברא לכבודו נתקנה כדי להזכיר סבת הזווג שהוא עקר יצירת העולם התחתון שלא נברא אלא לפו"ר שנאמר לא תהו בראה לשבת יצרה וזהו כבודו של מקום שאין כבוד הבורא נודע אלא ע"י בריאותיו, עכ"ל: **יוצר האדם.** גם על ברכה זו כתב רש"י ז"ל שאינה מברכות הזווג, כי נתקנה על יצירה ראשונה של אדה"ר וביצירה הראשונה אכתי נקבה לא הואי, אלא מתוך שאנו מברכין על יצירה השניה תקנו אף על הראשונה שהיא עקר והתחלתו: **אשר יצר את האדם בצלמו.** שנאמר במעשה בראשית ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. וענין צלם אלהים ביארו הראשונים ז"ל שהוא כח החכמה והבינה והדעת שנתנו בו וכח הבחירה החפשית, שעל פיהם יוכל להפוך את גשמיותו לעצם אלהי: **בצלם דמות**

תבניתו

תַּבְנִיתוֹ. וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיַן עֲדֵי־עַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הָאָדָם:

שׂוֹשׂ תָּשִׂישׂ וְתָגֵל הָעֲקָרָה. בְּקִבּוּץ בָּנֶיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמֵּחַ תְּשַׂמַּח רֵעִים הָאֲהוּבִים. כְּשַׂמֵּחֲךָ יְצִירְךָ בְּגַן עֵדֶן מִקֶּדֶם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה:

עץ יוסף

והתקין לו ממנו. מגופו מצלעותיו תקנה עשה לו הקב"ה. שנאמר לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו: **בנין.** שנא' ויבן ה' אלהים את הצלע: **עדי עד.** כלומר בנינוהג לדורות. והטעם שע"י שניהם מתקיים מין האדם: **שוש תשיש.** ברכה זו נתקנה כנגד שמחת ירושלים העתידה. שנמשלה לזווג חתן וכלה כמו שנאמר ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך. והטעם שהקדימו ברכה זו קודם ברכת זווג חתונה. משום שנא' תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. וגם עיקר ברכה זו משום ברכה זו נתקנה: **ותגל העקרה.** ע"ש רני עקרה: **בקבוץ בניה לתוכה.** ע"ש כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך. וכתיב כי רבים בני שוממה. ואמר בקבוץ בניה ע"ש הכתוב רני עקרה וברחמים גדולים אקבצך: **בשמחה.** ע"ש פצחי רנה וצהלי: **בא"י משמח ציון בבניה.** כדאמרינן בתנחומא במה עתיד הקב"ה לנחמה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה (אבודרהם): **שמח תשמח.** ברכה זו היא דרך בקשה לבקש רחמים על חתן וכלה שם

עיון תפלה

תבניתו. רב סעדיה גאון ז"ל גורס **ובצלם** בוי"ו. וז"ל הרדב"ז הובא בשיטה מקובצת (כתובות ח' ע"א) "יש לדקדק דבשלמא צלם היא מלה דקה אבל תבנית היא מלה גסה (משרש בנה חבור חלקים נפרדים לבנין) ולא יתכן לאומרה אלא בדבר חומרי לא בהקב"ה, לכך יש מי שמוחק הגירסא, ויש ליישב דתבניתו חוזר על האדם כלומר ובצלם דמות הבוי"ת היא תבניתו של האדם" עכ"ל, ושעור המאמר לפי זה **אשר יצר את האדם בצלמו, ובצלם דמות** (יָצַר) **תבניתו**, ואפשר למצוא בלשון המאמר כונה עמוקה. והריטב"א פירש וז"ל "פירוש בצלמו שהוא צלם דמות תבניתו של אדם, כי לגבי הקב"ה אומר צלם שהוא לשון הראוי להאמר על צורה בלא גוף וכו', ועל האדם שהוא גוף אומר תבנית" עכ"ל. ולפי"ז עקר כונת המאמר כמו שאמרו רבותינו (ר"ה י"א ע"א) כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בצביונן נבראו, פרש"י בטעם כל אחד ואחד ובדפוס כל א' וא' וזהו אמרו **אשר יצר את האדם בצלמו** (של הקב"ה, ולא זו בלבד אלא גם) **בצלם דמות תבניתו** (של האדם כפי התבנית הראוי לאדם, באופן שאלו היה הקב"ה שואל את פיו באיזה תבנית אתה בוחר לְהִוָּצֵר, היה בוחר בל"ס באותה התבנית שנוצר בה). ויש מן המפרשים האחרונים שגורעין ומוסיפין גורעין את הוי"ו מן והתקין ומוסיפין אותה על בצלם ומסדרין את המאמר כך **ובצלם דמות תבניתו** (של האדם) **התקין לו ממנו בנין עדי עד.** כלומר שהתקין לו אשה הדומה לו, אבל אני לא מצאתי כך בשום סדור קדמון בעולם: **והתקין לו ממנו.** מגופו מצלעותיו (רש"י): **בנין עדי עד.** בנין נוהג לדורות, וחוה קרי לה בנין על שם ויבן את הצלע (רש"י): **שוש תשיש.** ברכה זו נתקנה כנגד שמחת ירושלים העתידה שנמשלה לזווג חתן וכלה כמו שנאמר ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (ישעיה סב, ה), והטעם שהקדימו ברכה זו קודם ברכת זווג חתונה משום שנאמר (תהלים קלז, ו) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (אבודרהם): **ותגל העקרה.** זו ירושלים עה"כ (ישעיה נד, א) רני עקרה לא ילדה. ובסדור רב עמרם ובסדורי הספרדים והתימנים ובמחזור ויטרי וברי"ף וברמב"ם (פ"ב מהל' ברכות הי"א) ובאבודרהם ורבינו ירוחם ותגל עקרה בלי ה"א: **בקבוץ בניה לתוכה.** זו קבוץ גליות. ובמחזור ויטרי הגירסא בתוכה בבי"ת: **משמח ציון בבניה.** לשון בעל העטור חלק שני ברכת חתנים שער ד' ברכת במה תשמח מהגנא דידן לחתום משמח עמו ובונה ירושלם (עי' ברכות מ"ט ע"א דמושיע ישראל ובונה ירושלים תרי מילי נינהו? ואפשר לומר דתשועת ישראל יכולה להיות גם בזולת בנין ירושלם שהרי אפשר לישראל להושע מאויביהם ועדיין ירושלים לא נבניה, לפיכך תרי מילי נינהו ואין חותמין בשתים, אבל שמחת ישראל אי אפשר להיות אלא על ידי בנין ירושלם כמו שנאמר (ישעיה לה, י) ופדויי ה' ישובון (לירושלם הבנויה) ובאו ציון ברנה (אז) ושמחת עולם על ראשם, (שם נא, ג) כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וגו' ואח"כ ששון ושמחה ימצא בה, ונאמר (שם נו, ז) והביאותים אל הר קדשי ואח"כ ושמחתים בבית תפלתי), איכא נמי סוגיא גבן דאמתמי הכי ומר רב סעדיה הכי כתיב בסידרא הילכך מאן דאמר הכי לא תהדריניה" עכ"ל: **רעים האהובים.** הם החתן והכלה. ובאבודרהם ורבינו ירוחם ובכלבו לקמן ובסדור רב עמרם ובסדורי הספרדים רעים אהובים בלי ה"א. וברמב"ם הל' ברכות פ"ב הי"א וכן בשאלתות דרב אחאי סי' ס"ז הגירסא רעים ואהובים: **כשמחך יצירך בגן עדן מקדם.** זה אדה"ר שנעשה לו שושבין, ובב"ר פ"ח סי' י"ג נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן מיכאל וגבריאל הם היו לו שושבינין, ושם פ' י"ח

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּרָא שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה. חָתָן וְכַלָּה. גִּילָה רִנָּה דִּיצָה וְחֶדְוָה אַהֲבָה וְאַחֲוָה וְשָׁלוֹם וְרֵעוּת. מְהֵרָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִשָּׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלָיִם. קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה. קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה. קוֹל מִצְהֲלוֹת חֲתָנִים מֵחֻפָּתָם. וּנְעָרִים מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ חָתָן עִם הַכַּלָּה:

עץ יוסף

שהם רעים אהובים זה לזה לשמחם בזווגם ולהצליחם במעשה ידיהם. כשמחת זוג אדם הראשון בג"ע. וברכה זו היא דרך שבח והודאה למקום על יצירת השמחה והזווג בעולם לשעבר ולעתיד לע"ל על שמחת ירושלים. ולפיכך חותם באותה ברכה ראשונה משמח חתן וכלה מפני שהיא דרך בקשה וצריך לבקש רחמים על שניהם. ואם היה חותם משמח חתן עם הכלה לא היה במשמע שמחה אלא לחתן בלבד שישמח בכלה. אבל אינו במשמע לשמח הכלה עם החתן. אבל ברכת אשר ברא ששון ושמחה כו' היא דרך שבח והודאה על שמחת הזווג חותם משמח חתן עם הכלה שמשמע החתן לבדו שישמח על עסקי הכלה. שכן כתיב ומשוש חתן על כלה וגו'. ועוד מפני שהבתולה יש לה צער בתולים:

אשר ברא ששון ושמחה. משום דשייכא בריאה בחתן וכלה. אמר לשון בריאה בששון ושמחה. וברכה זו היא פותחת בברוך מפני שהיא נאמרה יחידית ברוב ימי המשתה כשאין שם פנים חדשות לפיכך אינה נקראת סמוכה והוצרכה לפתוח בברוך: **מהרה כו' ישמע כו'.** פסוק הוא: **ונערים ממשתה נגינתם.** אינו אומר בחורים כמו שהוא לשון הכתוב. (איכה ה, יד) לפי שמנגינת הבחורים באה חרבה לעולם שנאמר זקנים משער שבתו מה טעם משום דבחורים מנגינתם כלומר מנבלים את פיהם בפריצות. אבל מנגינת הנערים לא יצא

עיון תפלה

י"ח סי' א' משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אח"כ הביאה לו. ובסדורי התימנים הגירסא כשמחך יצירך מקדם בגן עדן. ובסדור רב עמרם כשמחך יציך מקדם בא"י: **משמח חתן וכלה.** כלומר שמשמח את החתן בפני עצמו ואת הכלה בפני עצמה, כי עדיין לא נגמרו הברכות כלן והסור להם לשמוח ביחד משום דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה דהיינו כל ברכות הנשואין, אבל באחרונה שכבר נגמרו כל הברכות חותם משמח חתן עם הכלה, כי אז הותר להם לשמוח ביחד*): **אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה.** אלו עשר הלשונות הנזכרות כאן צריכים לצרף במחשבה מלת הקשור של, אשר ברא ששון ושמחה של חתן וכלה וכן גילה רנה דיצה וחדוה של חתן וכלה אהבה ואחוה ושלום ורעות של חתן וכלה, ועשר לשונות הללו כנגד עשר החופות שעשה הקב"ה לאדם וחוה בגן עדן (ב"ר פרשה י"ח סי' א' ובב"ב ע"ה ע"א).— ועשר לשונות הללו הם בגמ' ובהרי"ף ורמב"ם וסמ"ג, אבל בסדור רב עמרם גילה ורנה ודיצה אהבה ואחוה שלום ורעות, ובסדורי התימנים גילה ורנה אהבה ואחוה שלום ורעות, ובאחדים מסדורי הספרדים חסרות שתי התיבות רנה וחדוה אבל בברכה מהם באו עשר הלשונות בשלמות כמו בנוסחא דילן.—ודיצה פרש"י (איוב מא, יד) לשון שמחה, ור"ע ספורנו פרשו ל' שחוק, ובתרגום יונתן על המקרא שישו אתה משוש (ישעיה סו, י) דוצו עמה דוץ, וכן אגילה בישועתך (תהלים ט, טו) מתורגם אדוץ בפורקנך: **ישמע בערי יהודה וגו'.** מלשון הכתוב (ירמיה לג, י—יא). ובסדורי התימנים הגירסא מערי יהודה ומחוצות ירושלם בת"ס, ובשיטה מקובצת (כתובות ח, ע"א) כתב שכן היא גרסת הרמב"ם, אבל בדפוסי הרמב"ם שלפנינו הגירסא כבי"ת גם בהל' אישות וגם בהל' ברכות: **קול מצהלות וגו'.** ברבינו ירוחם הגירסא קול מצהלות חופות חתנים כחפתם וגו', ובספר חופות חתנים להגאון ר' רפאל מילדולה בדיני קדושין סי' ו' הביא גרסת רבינו ירוחם באופן אחר קול מצהלות חופות חתנים כמשתה ונערים מנגינתם, וכ"ה גי' הספרדים ואבודרהם, ומפרש חופות חתנים ממשתה משום דאמרינן אין חופה בלא סעודה. וגרסת בעל כלה לדרך חופות חתנים במשתה בבי"ת. וגי' רב עמרם בסדורו קול מצהלות חופות חתנים ממשתה נערים ומנגינתם. וגרסתנו ונערים ממשתה נגינתם צריכים לפרש בדרך הספוך ונערים מנגינת משתהם. וגרסת הרמב"ם בפ"ב מהל' ברכות הי"א ונערים מנגינתם בלי תיבת ממשתה וכ"ה גרסת התימנים קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים מנגינתם: **משמח חתן עם הכלה.** כ"ה הנוסחא בגמ'. ורב עמרם גאון ובעל הלכות גדולות חותמין גם כאן משמח חתן וכלה. ורבינו ירוחם ובעל כלה לדרך ובסדורי הספרדים ואבן הירחי במנהיג חלק ב' סימן ק"א ובתניא רבתי סימן צ"א ובמחזור רומא חותמין משמח החתן עם הכלה בה"א:

---

*) ורש"י פירש (כתובות ח' ע"א) וז"ל: לפי שבשמחת ברכה הראשונה לא בשמחת חתונה אנו אומרים בשבחו אלא היא שמתפללים ומברכין שיהיו שמחים בהצלחה כל ימיהם לפיכך אין נהגים בה משמח חתן עם הכלה דמשמע אינו נאה:

(א) בבהמ"ז שבבית חתן כל ז' ימי המשתה אומרים דוי הסר כו' ובהמ"ז על כוס אחד ואחר בהמ"ז אומרים על כוס שני ברכת חתנים היינו שש ברכות ואחר שמברכין ברכות אלו מברכין ברכת היין על הכוס שאומרים עליו בהמ"ז (סימן ס"ג): (ב) אומרים ברכות אלו אחר בהמ"ז ביום ראשון של הנשואין ובסעודה ראשונה שאכלו אחר החופה בין בבחור שנשא בתולה בין באלמון שנשא אלמנה או באלמון שנשא בתולה בכולן מברכין ברכות אלו ביום ראשון ובסעודה ראשונה וצריך עשרה והחתן מן המנין (שם): (ג) מסעודה ראשונה ואילך יש חילוק בבחור שנשא בתולה או אפילו בבחור שנשא אלמנה או אלמון שנשא בתולה אם לא אכלו סעודה ראשונה ביום נשואין ואוכלין סעודה הראשונה ביום שאחר הנשואין הוי כפנים חדשות ומברכין שבע ברכות אבל כשאוכלין סעודה שניה באותו יום או כשאוכלין כל שבעת ימי המשתה אי איכא פנים חדשות בכל סעודה וסעודה כשאוכלין מברכין שבע ברכות ואם לאו כשאין פנים חדשות אין מברכין כל הז' ברכות רק מברכין ברכת אשר ברא ששון כו' לבד (וכשאין אומרים רק אשר ברא א"א דוי הסר ואומרים נודה לשמך כו') וצריך שני כוסות דהיינו על כוס אחד אומרים נודה לשמך כו' וברכת המזון ואחר כך לוקחים כוס שני ואומרים עליו ברכת אשר ברא כו' ואחר כך אומר בורא פרי הגפן על כוס של ברכת המזון ואף שברכת אשר ברא אין צריך פנים חדשות מכל מקום צריכין לסעוד שם אנשים שאין מב"ב אבל אם אינו סועד רק עם ב"ב לבד גם ברכת אשר ברא א"א. ואין צריך עשרה רק בג' אומרים ברכת אשר ברא כו' (ב"ש): (ד) ובאלמון שנשא אלמנה אחר שאכלו סעודה הראשונה ביום ראשון של הנשואין ואוכלין סעודה שניה באותו יום או שלא אכלו כלל ביום ראשון ואוכלין סעודה הראשונה בלילה שאחר יום הנשואין אין מברכין שבע ברכות אפילו איכא פנים חדשות לא מהני (ועיין בסימן זה ס"ק י"ד מ"ש שם מה נקרא יום ראשון של הנשואין באלמנה) אבל נודה לשמך ושהשמחה במעונו ואשר ברא אומרים אף באלמון שנשא אלמנה כל שלשה ימים הראשונים אפילו ליכא פנים חדשות ואין שם עשרה רק שיש שם שלשה ויש בהם אנשים שאינן מב"ב רק שאוכלין שם מחמת שמחת מריעות (ב"ש שם ס"ק י"ז): (ה) פנים חדשות מיקרי אפילו אם בא לשם איש אחד שבעלי החופה שמחים בביאתו ורוצין להרבות בשבילו אף שאין אוכל עמהם אלא שבא מחמת שמחת מריעות (שם): (ו) שבת ויו"ט ראשון ושני הוי כפנים חדשות בסעודת הלילה ובסעודת שחרית. ובסעודה שלישית אם יש פנים חדשות או שאומר הדרשה הוי כפנים חדשות מברכין.

ואם לאו אין מברכין שבע ברכות וי"א כמו שאר סעודת נשואין שאין שם פנים חדשות ובאלמון שנשא אלמנה בע"ש אין מברכין ז' ברכות (ע"ל ס"ו פ"ז) אפילו בליל שבת משום דלא מהני פ"ח באלמון שנשא אלמנה אפילו בסעודה הראשונה אם לא נעשית ביום שנעשו הנשואין (שם): (ז) שהשמחה במעונו דינו כמו ברכת אשר ברא וא"א אותו רק שיהיה עכ"פ זימון של שלשה ויהיה בהם אנשים שאין מן ב"ב רק שאוכלין שם מחמת שמחת מריעות (שם): (ח) ז' ימי המשתה וכן ג' של אלמנה מתחילין תיכף אחר שבע ברכות שברכו בשעת החופה שמותרין להתייחד ואף שלא נתייחדו עדיין בחדר א' ואם היה החופה בכפר והיכף מן החופה נסעו לביתם ולא נתייחדו עדיין בחדר א' כל הדרך אעפ"כ מתחילין ז' ימי משתה מעת שברכו הברכות בשעת החופה (דלא כס"ז): (ט) אם אדם מזמין את החתן ואת הכלה לאכול שם אם מייחדין להם שם חדר בפ"ע שיכולין להיות ביחד לבד ולשמוח שם הוי שם כמו חופה דידהו ומברכין שם ז' ברכות אף אם דעתן לחזור אח"כ לחופתן אשר יש להם בביתם ואם לאו אין מברכין אפי' אשר ברא כו' ושמחה במעונו כו': (י) בני החופה שנתחלקו לחבורות הרבה אפי' אם אכלו בבתים שאינן פתוחים למקום שהחתן שם כולם מברכין שבע ברכות כיון שהתחילו לאכול אותן שבשאר בתים כשהתחילו אותן של בני החופה ואוכלין מסעודה שהתקינו לבני החופה חשובים כולם כאחד לברך ברכת חתנים וכ"ש כשהשמש מצרפן (שם): (יא) השמשים שאוכלין אחר סעודת נשואין בבית נשואין מברכין שבע ברכות (שם): (יב) מחזיר גרושתו א"א שהשמחה במעונו רק שבע ברכות אומרים תחת החופה ובסעודה הראשונה ביום הנשואין אומרים ג"כ אחר בהמ"ז שבע ברכות אבל אחר יום הנשואין א"א ברכת אשר ברא הואיל וא"א שהשמחה במעונו (אחרונים): (יג) בא"ה ס"ס מביא הב"ש טעם על מה שמברכין בפה"ג אחר ז' ברכות ע"ש ולפענ"ד נראה הטעם דכיון דהרבה פוסקים סוברים דלא נתקנו הז' ברכות על הכוס וא"כ אם יברך הז' ברכות אחר ברכת בפה"ג יהיה הפסק בין ברכה לטעימה משא"כ בחופה שהמברך אינו טועם רק נותנין לאחר לטעום והטועמים אין מפסיקין יותר טוב לברך בפה"ג קודם כיון דלהרבה פוסקים נתקן על הכוס וראוי לברך בפה"ג תחלה: (יד) עוד שם ביום ראשון לבד כו' הלשון דחוק בסעיפים אלו וכוונת המחבר דקאי על ברכת אשר ברא שבסעיף ד' ולכך כתב הכל בלשון יחיד מברכין אותה ברכה זו דהוא שיטת הרמב"ם דס"ל כשמברכין בשעת החופה שבע ברכות שוב אין מברכין על הסעודה ג' ברכות רק אשר ברא ולכך נקראת ברכה זו ברכה שמוסיפים בבית חתנים דע

עץ יוסף

יבא לעולם הפסד ותקלה: אמרינן בפ"ק דברכות א"ר חלבו אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות והנאמרות כאן. פי' הרי זה מבזה ה' קולות שנתבשרו בהם ישראל. ואם משמחו מה שכרו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בה' קולות שנאמר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד וכתיב ויהי קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול פ"ש. והטעם בזה כי המחזיק יד החתן ומשמחו שעוסק במצות פריה ורביה שממנו יצאו מקיימי התורה. וזו היא כוונת הנשואין להוליד בנים ולגדלם לת"ת. ועל כן יש בנשואים ה' קולות כנגד ה' קולות שנתנה בהם התורה זוכה לתורה מדה כנגד מדה (אטודרסס):

בשמחו אלא בכוך ה' משמח את שניהם לעולם בסיפוק מזונות וכל טוב. ובאחרונה שבח שמשבח להקב"ה שבנה חתונת דבוק איש באשה ע"י שמחה ומדוה לפיכך יש לחתום משמח חתן עם הכלה שהוא לשון שמחת איש באשה (ככתוב ומשוש חתן על כלה).

ז' ימי המשתה בבתולה מברכין אשר ברא אפילו בלא פ"ח וע"ז כתב בסעיף ז' בד"א שהיו האוכלין הן שעמדו בשעת ברכת נשואין אבל כשיש אוכלין אחרים שהם פ"ח מברכין כל ז' ברכות כשיש בכל סעודה פ"ח: (טו) עוד שם בב"ש ס"ק ה' דמסיק דאלמון שנשא אלמנה אין מברכין ז' ברכות רק כשהסעודה הוא ביום של החופה דוקא אבל כשהחופה היה ביום והסעודה בלילה אין מברכין ז' ברכות. אמנם לפענ"ד נראה דוקא כשהיה ביום יחוד הראוי לביאה דאז היה ביום יום החופה אבל אם לא היה יחוד רק בלילה לא מיקרי חופה דהא באלמנה לא הוי חופה רק כשיש יחוד הראוי לביאה וא"כ הוי כאילו לא היה החופה רק בלילה והוי כאילו הלילה יום החופה והוי הלילה יומא קמא ולכן אלמון שנשא אלמנה ביום ולא טבלה עד הלילה ונתייחדו בחדר אחד אחר הטבילה והיה יחוד הראוי לביאה מברכין שבע ברכות בסעודה שאוכל אחר היחוד:

דיני בעילת מצוה וברכתה:

(א) הבועל בעילת מצוה פורש מיד אפי' היא קטנה שלא הגיע זמנה לראות ולא ראתה ואפי' בדקה עצמה אחר הבעילה ולא מצאה דם משום דחיישינן שמא ראתה טפת דם כחרדל וחיפהו שכבת זרע ולכן צריכין להכין מטה מיוחדת להחתן שישכב עליה אחר שפורש ממנה מפני שתיכף אחר שפורש ממנה אסור אפי' ליגע בה וכ"ש לשכב עמה במטה אחת וצריך לנהוג עמה כבשאר נדה לענין הרחקה אלא בזה חלוקה משאר נדה דבנדה אסור לו לשכב ע"ג מטתה אף שאינה במטה אבל בזו מותר לו לישן על מטתה כשאינה במטה וגם מתחלת למנות ז' נקיים ביום הנישואין לשימושה ובנדה גמורה אף שפסקה מלראות אינה מתחלת למנות ז' נקיים עד יום ששי לשימושה (סי' ס"ג): (ב) אחר שמצא דם בתולים מברך ברכה זו אשר גן אגוז בגן עדן ואומרים אותה בלא שם ומלכות (שם):

קודם ברכת המזון לנשואין אומרים זה:

דְּוַי הָסֵר וְגַם חָרוֹן. וְאָז אִלֵּם בְּשִׁיר יָרוֹן. נְחֵנוּ בְּמַעְגְּלֵי צֶדֶק. שְׁעֵה בִּרְכַּת בְּנֵי יְשֻׁרוּן. בְּנֵי אַהֲרֹן: בִּרְשׁוּת מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי. נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ. וְשֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ: ועונין **ברוך אלהינו** וכו'.

עץ יוסף

שהשמחה במעונו. ר"ל שהשמחה שאנו משמחים לחתן ולכלה לא ממנו הוא כי השמחה במעונו. על שם שאין לפניו עצבות שנאמר עוז וחדוה במקומו. וכתב בעל העטור ואבן הירחי שלכך תקנו שהשמחה במעונו ולא במכונו ולא בזבולו. משום דאמרינן בחגיגה פרק אין דורשין ז' רקיעין הם. וילון. רקיע. שחקים. זבול. מעון. מכון. ערבות. ומפרש שם מעון שבו כתות של מלאכי השרת אומרות שירה לפני המקום. והשירה היא השמחה לפני המקום כמו שנאמר החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. לפיכך אומרים שהשמחה במעונו (אבודרהם):

ענף יוסף

השיר דוי הסר כו' מחברו דונש שכן חתום שמו בראשי החרוזים והוא במשקל יתד ושתי תנועות כפזם דרור יקרא לבן עם בת אשר חבר גם המחבר הזה. ולפי שנתקלקל השיר ראיתי לתקנו כפי מה שהיה מיוסד אליו המחבר. וזה תקונו **דוי** הסר וגם חרון. ואז אלם בשיר ירון. נחני מעגלי צדק. **שעה** ברכת ב"א. דוי הסר, הוא מלשון ערש דוי (תהלים מ"א. יד) ואז אלם בשיר ירון עפה"כ ותרן לשון אלם (ישעיה ל"ה ו) נחנו במעגלי צדק עפה"כ ינחני במעגלי צדק (תהלים כג. ג) והענין מבואר שם בלא בי"ת המשמשת. שעה ברכת ב"א ירצה. שיקוים בנו ברכת כהנים שאומרים ב"א ובכל נוסחאות מצאתי שעה ברכת בני ישרון ולא אוכל לכוין בזה על ענין המאמר (שערי תפלה):

עיון תפלה

ברכת הזמון בסעודת נשואין. נזכרת בכתובות ח' ע"א. וגרסת סדורינו **שהשמחה במעונו ושאכלנו משלו** בוי"ו ולפי גירסא זו הכי פירושה. ברוך אלהינו בשביל שהשמחה במעונו וברוך הוא בשביל שאכלנו משלו. אבל במחזור ויטרי גורס שאכלנו בלי וי"ו, ופירושה לפי גירסא זו אלהינו אשר השמחה במעונו ברוך הוא בשביל שאכלנו משלו. ובמנהיג סי' ק"ז ג"כ בלי וי"ו **נברך שהשמחה במעונו על המזון שאכלנו משלו.** וז"ל שם סי' ק"ח „קבלתי מרבותי בצרפת שלכך נהגו לומר שהשמחה במעונו ולא בזבולו או במכונו או בלשון אחר, לפי מה ששנינו בחגיגה פ' אין דורשין שבעה רקיעין הן וכו' מעון שבו מלאכי השרת אומרין שירה, לכך אומרים שהשמחה במעונו" עד כאן לשונו:

דוי הסר. חתום בראשי החרוזים דונש, הוא דונש בן לברט הלוי המדקדק והמשורר הידוע בעל מחלוקתו של מנחם בן סרוק, הם אבות המדקדקים וחוקרי השרשים אשר הניחו אבן היסוד לתורת לשון הקודש בבית ר' חסדאי בן יצחק ן' שפרוט הנשיא הספרדי בדור האחרון של הגאונים. השיר הזה הוא ע"מ יתד ושתי תנועות, ולפיכך צריכים להגיה מַעְגְּלֵי בלי בי"ת, ובסופו בני אַהֲרֹן בשו"א פשוט תחת הה"א ואז יהיה המשקל מיושר: דוי. כמ"ש לה"כ (תהלים מא, ד) ה' יסעדנו על ערש דוי. וכנגד התחלת ברכת הזמון **שהשמחה במעונו** הקדים לבקש מהקב"ה להסיר דוי וחרון ואז תהיה השמחה שלמה וגם אלם בשיר ירון, עפ"ה (ישעיה לה, ו) ותרן לשון אלם: נחנו מעגלי צדק. עפ"ה (תהלים כג, ג) ינחני במעגלי צדק: **שעה ברכת בני אהרן.** פנה לברכתם של הכהנים בני אהרן,

כמו

כיצד מלין.

(דה"ח) (א) המל צריך לחתוך את הערלה כל העור החופה את העטרה עד שתתגלה העטרה ואחר כך פורעין את הקרום שלמטה הרך מהעור בצפורן ומחזיר לכאן ולכאן עד שיראה בשר העטרה ואחר כך מוצצין המילה עד שיצא דם מהמקומות הרחוקים כדי שלא יבוא לידי סכנה וכל מוהל שאינו מוצץ מעבירין אותו ואחר שמוצץ מעבירין עליה הספלנית או רטיה או אבק העוצרים הדם (רס"ד): (ב) מל ולא פרע כאילו לא מל ויש ציצים המעכבים את המילה וצריך החותך לחזור אחריהם היינו דעטרה דלגבי מילה הוא הבשר אשר בראש הגיד כלו וממקום שמתחיל החוט הגבוה הסובב עם כל הבשר שממנו עד ראש הגיד הוא נקרא עטרה וצריך לחתוך עד שתתגלה כל הבשר עם חוט הגבוה הסובב שהוא עיקרה ופרסה של העטרה ואם נשאר ציצין שחופה רוב גובה של הבשר אפי' אינו רק במקום אחד ואינה חופה רוב הקיפה צריך לחתוך אותם וכן אם אין חופה גובה הבשר של העטרה רק שחופה רוב הקיפה של חוט לבד צריך לחזור ולחתוך עד שתתגלה החוט הגבוה ולכל הפחות עד שתתגלה רובם ואם לאו הוי כלא נימול והרי הוא ערל כמות שהיה (שם): (ג) קטן שבשרו רך ומדולדל או שהוא בעל בשר הרבה עד שנראה כאילו אינו מהול רואים אם בעת שמתקשה נראה מהול א"צ למול פעם שנית ומ"מ משום מראית עין צריך לתקן רוב הבשר שמכאן ומכאן ולדחוק העור לאחוריו היטב שהעמוד שם אבל א"צ לחתוך כלום ואם אין נראה מהול בשעת הקישוי צריך לחתוך כל הבשר שמדולדל עד שיהא נראה כנימול בשעת קישוי וא"צ שיהא נראה בשעת קישוי רוב העטרה הואיל ונימול פעם אחת כהוגן רק אפי' אם נראה מועט כפרה סגי וא"צ למולו שנית וכן אם תיכף אחר שנימול כהוגן נמשך העור למעלה ונתדבק שם היטב על העטרה אם נראה רק מיעוט עטרה מגולה סגי וא"צ למולו שנית (שם): (ד) אם נולד מהול לגמרי או שהיה רק רוב גובהה ורוב הקיפה מגולה שצריך להטיף דם ברית שטיפו דם ברית ואח"כ נמשך העור למעלה וכיסה העטרה מחמת שהוא בעל בשר ואפי' כשמתקשה אינו נראה אלא מהול קצת שחופה רוב גובה או רוב הקיפה צריך למולו ולחתוך כל הבשר מכאן ומכאן עד שיהא נימול לגמרי בשעת קישוי (שם בהג"ה): (ה) בשעת המילה נכון שיהא שם עוד מוהלים אחרים שיראו היטב הפריעה אם הוא כהוגן כי יש מקום לטעות לפעמים נמצא עור דק מאד אחר החיתוך כמו (שלימ"ל בל"א) והוא כמו ליחה בעלמא ולפעמים אינו פורע רק השלימ"ל והעור הפריעה קיימת וצריכין ליזהר בזה מאוד כי המל ולא פרע כאילו לא מל (שם בש"ז ס"ק ד'):

(בשמים ראש) הנה גודל מצות מילה מבואר בגמרא ובמדרשים. שבזכות המילה נכרתה לו לאברהם ברית על נתינת הארץ. והיא מצלת מדינה של גיהנם. כי אברהם אבינו יושב בפתחה של גיהנם ואינו מניח ליכנס בו לכל מי שהוא נימול ומשמר ברית אותם קודש שבבשרו. והמילה היא דוגמת הקרבן. (ובגמרא אמרו וכאלו בנה מזבח. מזב"ח ר"ת מילה זמנה ביום ח'). כדאיתא בזהר פרשת לך לך זכאין אינון ישראל דמקרבין קרבנא דרעוא לקב"ה דמקריבין בנייהו בתמניא יומין לקרבנא. וכד אתגזרו עאלו בהאי חולקא טבא דקודשא בריך הוא דכתיב וצדיק יסוד עולם. ולכן נחשבה מצוה זו יותר משאר מצות שבתורה כמבואר שם ובכמה מקומות אשר אין רצוננו להאריך. לכן יראה כל מוהל בשעת מעשה מצוה זו לטהר את עצמו ולטבול גופו אם אפשר לו להיות עומד במקום כהן המקריב. ולהרהר בתשובה שלמה מאחר שהוא עומד עתה לתקן כהן מה שעשה בגלגול זה או בגלגול שלפניו בקלקל בריתו ובמצוה זאת יתוקן אותו חטא כמ"ש חז"ל לדיקים במה שהם חוטאין באותו דבר הם מתרצים. וגם יתודה קודם. כי קרבן בלא וידוי אינו כלום. ונאמר תמים בברית ונאמר תמים בקרבן לומר לך מה קרבן מחשבה זרה פוסלת את הקרבן כך מחשבה זרה בברית פוסלת. בזה והראך גודל מעשה מצוה זו שכמו שיש מלאכים ממונים על דם הקרבנות כן יש ממונים על דם הברית שמעלים אותו ומניחים אותו בהיכל ידוע משבעה היכלי המלך. ובשעת הכעס הקב"ה משגיח בדם הזה ונסתלק המקטרג מהם והקב"ה מרחם על ישראל עמו. וכמו שנותנים בעיר המשתלח להשר הידוע שהוא מחלקו. כך נותנים לו ג"כ חלקו במצוה זו והיא הערלה. ואז כשהוא רואה את חלקו לפניו נכנס ומלמד סנגוריה על ישראל: ולפי שאם מל ולא פרע כאלו לא מל כדאיתא בגמרא. וכן כתוב בזהר בראשית וז"ל תנינן מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל בגין דב' דרגין אינון. מילה ופריעה. זכור ושמור. צדיק וצדק. זכר ונקבה. אות ברית דא יוסף. וברית דא רחל. ואצטריך לחברא לון. ובמה מחבר לון כד איהו גזר ופרע ומאן דגזר ולא פרע כאילו עביד פלגא ע"כ. לכן גם הפורע יקדש עצמו בכל הקדושות שצריך המוהל לקדש עצמו. וגם מצות סנדק היא רבה כי ברכיו דומות למזבח וכאלו מקטיר קטורת לשמים וזוכה לעושר שנאמר ישימו קטורה באפך וסמיך ליה ברך ה' חילו. לכן צריך גם הוא קדושה וטהרה רבה:

כתב מהר"י סג"ל דמקדימין הסנדק בקריאת התורה קודם המוהל. פי' בין במקום שנוהגין לקרות שניהם או אחד לעולם הסנדק קודם:

התקינו חכמים ז"ל לתקן כסא כבוד לאליהו ז"ע שהוא נקרא מלאך הברית. כ"כ הפוסקים בי"ד סי' רס"ה.

וכן הוא מבואר בזוהר (ח"א צ"ג ע"א) וז"ל א"ר אבא בזמנא דבר נש אסיק בריה לאעליה להאי ברית. קרי קב"ה לפמליא דיליה ואמר חמו מה בריה עבדית בעלמא. ביה שעתיה אזדמין ליה אליהו ז"ל וטאס עלמא בארבע טאסין ואיזדמן תמן (פי' כדי להיות מוכן לכל ברית מילה למען היות לעד לבני ישראל על קיום הברית) ועל דא תנינן דבעי בר נש לתקן כורסא חדא ליקרא דיליה הוא סליק ואסהיד קמי קב"ה. ובאטודרכס הביא בשם פדר"א כשגזרו

עיון תפלה

כמו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד, ד) שקבלה ברצון, ולפי שבסעודה גדולה כסעודת נשואין אי אפשר שלא ימצא שם כהן ובלא ספק מכבדים אותו בברכת המזון כמו שנאמר (ויקרא כא, ח) קדוש יהיה לך ודרשו רבותינו לברך ראשון בסעודה, לפיכך אמר פנה לברכת המזון של הכהן וקבל אותה ברצון:

דיני זמן המילה.

(א) אין מלין עד שתנץ החמה יום שמונה ללידתו ואם מל משעלה ע"ה יצא וכל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות ומלין בבוקר ואפילו מילה שלא בזמנה אינה אלא ביום. עבר ומל בלילה צריך להטיף ממנו דם ברית ביום ובשבת אסור להטיף ממנו דם ברית (לא נתנה שבת לדחות אלא למילה ממש ולא על הטפת דם ברית) וכן אם מלו תוך ח' וביום נמי דינא הכי (י"ד סי' רס"ב וש"ך בסי' רס"ד ס"ק ו'): (ב) חולה אין מלין אותו עד שיבריא וממתינים מעת שנתרפא מחליו ז' ימים מעל"ע ואז מלין אותו. בד"א בחולי של כל הגוף כגון שחלצתו חמה וכיוצא בזה אבל אם חלה באחד מאיבריו כגון שכאבו לו עיניו כאב מועט ממתינים לו עד שיבריא ולאחר שיבריא מלין אותו מיד ואם כאבו לו עיניו כאב גדול היינו שהיו שותתין דמעות מחמת שכאב או דם או שהיה בו ריר ותחלת חליו הוי כחולי של כל הגוף (שם): (ג) נולד כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית בעור העטרה במקום המילה ומיהו בנחת וצריכה מילתא למבדקיה שפיר יפה יפה שמא יש שם ערלה כבושה (היינו שמא העור נדבק מאד בבשרו) ובודק בידים ובמראות עינים ולא בברזל דלא לעייק ליה ורואים ונזהרים היאך מלין וממתינים לו הרבה ואינו חושש ליום שמיני ללידתו שלא יביאהו לידי סכנה ואם נראית לו איזה ערלה כבושה מברכין על המילה ואין מחללין עליה את השבת אבל אם אין נראית לו ערלה כבושה אין מברכין על המילה ג"כ (סי' רס"ג):

דין איזה מילה דוחה שבת ויו"ט:

(א) מילה בזמנה דוחה שבת ויו"ט [כתב בס' חכמת אדם נהגו ששני מוהלים מלין בשבת אע"ג דיש מחמירין וכ"ל דעכ"פ במקום שנהגו שמכבדין שלישי למציצה בשבת לא יעשה כן אלא הפורע ימצוץ עכ"ל]. אבל שלא בזמנה אינה דוחה ואפי' בזמנה אינה דוחה אלא המילה עצמה ופריעה ומציצה ואפי' אם פירש חוזר על ציצין המעכבין את המילה היינו אם נשאר מהעור עור החופה רוב גובהה או רוב הקיפה כמו שנתבאר לעיל ועל ציצין שאין מעכבין אם לא פירש חוזר ואם פירש אינו חוזר ומותר לטלטל האיזמל לאחר המילה [כתב מהרי"ע ז"ל דאסור לקנחו מן הדם] להצניעו אף דא"צ לו עוד באותו שבת אבל מכשירי מילה אין דוחים שבת כיון שהיה אפשר לעשותם מבע"י והכי' דרך כרמלית שהוא רק מדרבנן אסור להביא סכין בשבת כדי למולו (סי' רס"ו): (ב) מלו את הקטן בשבת ואח"כ נתפזרו הסמנים מותר שיתקן לו סמנים אחרים אפילו בשבת מפני שסכנה היא לו אבל אם נתפזרו הסמנים קודם המילה אין לחלל שבת ולשחוק סמנים אלא דוחין המילה עד לאחר שבת וכ"ש היכא שלא היו לו סמנים מע"ש שאין שוחקין בשבת אלא דוחין את המילה עד אחר השבת (שם): (ג) שכחו ולא הביאו סכין מע"ש אומר לעכו"ם להביא סכין בשבת ובלבד שלא יביא אותו דרך רה"ר רק דרך כרמלית.

בימיו על הברית ונתקנא לדבר ובלא לו ונחבא במערה ויאמר לו ה' מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל. א"ל הקב"ה חייך על מה שקנאת על המילה כל זמן שיעשו את המילה תעיד עליהם שקיימוה לפיכך מושיבין כסא למלאך הברית שנקרא אליהו שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים בו הנה בא אמר ה' צבאות ע"כ. וז"ל הש"ך על התורה ריש סדר פינחס הנני נותן לו את בריתי שלום. שנתן לו שלום בד' יסודותיו. כי האדם מורכב מד' יסודות. כשהארבעה יסודות הם בשלום שאין גובר יסוד על חבירו הוא בחיים ואם יגבר יסוד האש על יסוד המים או יסוד המים על יסוד האש וכן שאר יסודות אז הוא מת. לזה הבטיחו שיהיה שלם בד' יסודותיו ובזה יהיה חי לעולם. וכשעלה לשמים פשט ג' יסודות החומרים והניחם בג"ע התחתון להתלבש בהם כשיבא לזה העולם שא"א לבא בלא מלבוש חומרי ולקח יסוד הרוח שהוא יסוד המלאכים שנאמר עושה מלאכיו רוחות ועלה בו. ובכל עת הוא בא לפי שאמר כי עזבו בריתך בית ישראל א"ל הקב"ה אתה אמרת שעזבו בריתי שהוא ברית מילה. לא יהיה ברית מילה בעולם עד שתהיה שם ותראה שלא עזבו בריתי כן אמר בזוהר עכ"ל. ורמז לזה שאליהו בא לכל מילה. שנאמר הבן יקיר לי אפרים ר"ת אליה הבא מאפרים. והי' בג"ל פ' ע"א אם ילד גימטריא מילה. וס"ת דם. מדי דברי ר"ת דם. ב"ו גימטריא ח' זאו ימי מילה. המו מעי לו ר"ת המל. רחם גימטריא אברהם:

כתב המולת חיים מה שמלין בבית הכנסת בצפון נראה לפי שהמילה יחשב כקרבן כדמשמע בב"ר ריש סדר וירא רבי לוי פתח ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה' אמר מה אם זה שהקריב שור ואיל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי עאכ"ו. ולכך בשעה שמל אברהם ילידי ביתו והעמיד גבעה מהערלות והתגיעו עלה ריחו לפני הקב"ה כעולה שהיא כליל לאשים כדאי' במדרש רבה סוף פרשת לך לך. ולכך מלין בצפון לפי שהעולה שחיטתה בצפון. וכתב עוד וכיון שהילד הנימול נחשב כקרבן כך רגלי הסנדק שמלין עליהן המובן כמזבח כמ"ש בהדיא מהרי"ל ז"ל בהלכות מילה:

כתב למ"א בי"ד סי' רס"ה סעיף י"א נהגו המוהלים להתפלל ביום המילה שנאמר רוממות אל בגרונם וגו'. וכתב בספר ת"א רמז נכון לזה כי מילה ר"ת מוהל יורד לפני התיבה עכ"ל. ועיין בש"כ שם. ובמ"א בא"ח סי' נ"ג ס"ק כ"ד. ובק"ק פ"פ נהגו שהש"ץ מתפלל בכל יום. והאבל יורד לפני התיבה למנחה. וביום המילה המוהל יורד לפני התיבה כשמגיע למנחה. ושהוא דוחה את האבלים. וכתב בספר נוהג כצאן יוסף סמך לזה כיון דיענך ה' ביום צרה קאי על התינוק הנמול אבל מטעם זה אמרו בגמ' דאין מברכין שהשמחה במעונו בבית המילה משום דאיכא צערא לינוקא. א"כ דוקא המוהל שהוא המצער ראוי לאומרו ולהתפלל עליו:

צריכין להכין מגא ועפרא בתוכן כדי לתת בתוכו הערלה. וכ"כ בזוהר בפ' ל"ל (צ"ה) וז"ל תאנא כל מאן דקריב בריה לקרבנא דא כאלו אקריב כל קרבנין דעלמא לקמי קב"ה וכאלו בני מדבחא שלימתא קמיה. בג"כ בעי לסדרא

כללו של דבר כ"ד שעשייתו בשבת אסורה עליו משום שבות מותר לעשותו בשבת ע"י עכו"ם לצורך מילה ודבר שאסור לו בשבת משום מלאכה גמורה אסור לעשותו בשבת ע"י עכו"ם (שם) ולכן מותר ליקח דקב עץ שקורין (מוהל מעל) מן הכותל בשבת ע"י עכו"ם ואף שעושה גומא משום דהוכר גומא וא"צ אלא לעפרה פטור אבל אסור וע"י עכו"ם מותר אפי' לכתחילה לצורך מילה ודוקא שהיא החוה אבל אסור לכותשו אפי' ע"י עכו"ם (ככ"ל): (ד) אדם שלא מל מעולם לא ימול בשבת [כתב מהרי"ע דאף אם מל אסור לפרוע וה"ה

וה"ה איפכא] שמא יקלקל ונמצא מחלל שבת ואם כבר מל אפי' פעם אחת מותר למול בשבת (שם):

דין אם נולד בין השמשות:

(א) אם לאחר כשהוציא הולד ראשו חוץ לפרוזדור נראו ג' כוכבים בינונים יש לסמוך עליהם שהוא לילה אפי' אם למחר שבת וימול בשבת וכ"ש אם נולד כולו בפעם אחת ותיכף כשנולד ראו ג' כוכבים בינונים דחשוב לילה לענין למולו בשבת אבל אם הוציא ראשו חוץ לפרוזדור ונשתהה קצת עד שנולד כולו ואח"כ כשנולד כולו ראו שלשה כוכבים בינונים אם לפי השיטה נראה להם שהיה יום בהוצאת הראש אין להם אלא מה שעיניהם רואות ויהא נימול לח' אפי' אם יארע בשבת היינו אם נולד במ"ש (סי' רס"ב) ואם אינן יכולין לידע אזלינן בתר חזקה דהשתא הוא דנולד ואם הוא בע"ש מותר למולו בשבת ואם במ"ש מלין אותו ביום א' (ש"ך סי' רס"ו ס"ק ט' וט"ס המגהג וצ"ל החזקה): (ב) אם נולד בין השמשות (היינו י"ג מינוטען וחצי קודם שנראו ג' כוכבים בינונים) שהוא ספק יום וספק לילה מונין מן הלילה וימול לתשיעי שהוא ספק שמיני ואם נולד ע"ש ביה"ש או שלא הוציא רק ראשו בה"ש אף שיצא כולו בשבת אינו דוחה שבת ולא יו"ט וימול אחר כך (אבל יו"ט שני של גליות דוחה אפי' כבר עברה זמנה ונימול ביו"ט שני של גליות חוץ מיו"ט ב' של ר"ה דקדושה אחת היא בספק מילה וכ"ש מילה שלא בזמנה אינה דוחה אותה) וכן אם נולד במ"ש ביה"ש עבדינן לחומרה ואומרי' שהוא לילה והוא נימול בשבת הבאה רק ביום א' (סי' רס"ו): (ג) אם כשנולד היה נראה ברקיע כוכבים קטנים מאוד ורקיע היה מזהיר כעין אורה של יום אף שהוא יותר מי"ג מינוטען וחצי עד שיהא נראה ג' כוכבים בינונים אעפ"כ מיחשב כביה"ש ומה שנראה רק קטנים משום דהרקיע היה מזהיר כעין אורה של יום ולכך נראין כקטנים (סי' רס"ב): (ד) ישראל מומר שנולד לו בן מישראלית שלא סומרה או להיפך מלין אותו בשבת אבל ישראל שנולד לו בן מכותית אין מלין אותו בשבת (סי' רס"ו):

מדבחא במאנא חד מלייא ארעא לתגזר עליה האי קיימא קדישא ואתחשב קמי קודשא בריך הוא כאילו אדבח עליה קרבן עלאין ותורי וניחא ליה יתיר מכלא עכ"ל. הרי נתבאר שצריך כלי מלא עפר להניח בו הערלה הנחתכת. כי הערלה דומה לנחש הקדמוני שהוא סמאל הרוכב על הנחש. סמאל בא"ם ב"ש הוא גי' חיתך נמצא ע"י חיתוך הערלה והפריעה נדחה סמאל ונעקר מקום קדושה מקום המזבח. ולפיכך צריך להשים הערלה בעפר כי זהו חלקו ומזונו בסוד ונחש עפר לחמו. וזהו מזבח אדמה תעשה לי לשמי. וכמבואר בס"ה פרשת ויקהל ע"ש (ספר סד"ה). ובספר לקוטי פרדס מרב"י ז"ל כתב נהגו להשליך הערלה בחול. שבני ארץ ישראל מוהלים במים משום דכתיב וארחצך במים. משליכין הערלה במים. בני בבל מוהלין בעפר משום דכתיב גם את בדם בריתך שילחתי אסיריך מבור אין מים בו כו'. ובפסח מביאין חול לקיים דברי שניהם שחול נקרא עפר ומים כדאמרינן בחולין פ"ב העופות מן הרקק גברא. פי' מעפר ומים עכ"ל:

(ערוגות הבושם) כתב בשבלים הזהב מדכתיב כאשר צוה אותו אלהים. נלמד ממנו שהמצוה היא מיוחדת לאב למול את בנו יותר מלאחר כל אדם. ונ"מ לדינא אם היה האב מוהל בעצמו וקדם אחר ומהל חייב אותו מוהל ליתן לאבי הבן עשרה זהובים אף שהמוהל הוא צדיק וטוב מאבי הבן והכי נקטינן ועיין בח"מ סי' שפ"ב ובסמ"ע אבל אם נתנו האב למול ובא אחר ומלו פטור מעשרה זהובים הנ"ל אף שהראשון שנתנו הוא צדיק ביותר מפני אבל אם האב בעצמו נתן למוהל אחד שימול אינו יכול לחזור בו וליתנו לאחר. משום שארית ישראל לא יעשו עולה. וה"מ כששניהם שוים. אבל אם השני הוא אוהבו ביותר או יותר צדיק מן הראשון אין בו משום לא ידברו כזב. כי אנן סהדי דאילו היה שם באותה שעה כשנתן לראשון למול היה נותנו לזה שהוא אוהבו או צדיק ביותר. מ"מ אם נשבע לראשון ב"ד כופין אותו שיקיים דבריו כל זמן שלא התיר שבועתו בפני שלשה כאשר היתר שבועות כמבואר בי"ד סי' רכ"ח. ואם נתנו לאחד ולא היה בעיר. והאב סבר שלא יהיה שם בזמן המילה ובלא אחר מוהל אחר. ובתוך כך בא הראשון. ימהלנו הראשון. דודאי לא חזר מהראשון. ועוד נלמד מזה כאשר צוה אותו אלהים אותו ולא אותה מלמד שאשה אינה יכולה ליתן לאחר לימול שהרי אין לה שייכות במצוה זו כלל. ונפקא מינה לכל הדינים שזכרנו ע"כ:

דין מילה בשבת לתינוק הנולד לז' חדשים או לח':

(א) מי שנולד בחודש השביעי מלין אותו בשבת אפי' לא נגמרו שעריו וצפרניו אבל מי שנולד בחודש השמיני אין מלין אותו בשבת אלא אם כן נגמרו שעריו וצפרניו ואם הוא ספק בן שמונה או בן שבעה אם נגמרו שעריו וצפרניו מלין אותו בשבת ומותר לחלל עליו שבת כמו בכל תינוק הנימול בשבת אבל אם לא נגמרו שעריו וצפרניו אין מלין אותו בשבת (ט"ז סי' רס"ו): (ב) מילה שלא בזמנה מותר למול ביום ה' או ביום ו' ולא חיישינן מפני שגורם לצער ביום השבת (שם):

דיני ברכת המילה:

(א) המל מברך [שמעתי שהמל יכוין להוציא בברכתו גם הפורע וכן יכוין הפורע לצאת בברכת המל. כי הפורע גומר המצוה ומסתבר הדבר וכן יש לנהוג] אקב"ו על המילה [ולא ימול עד שגמר כל הברכה דכל הברכה צריך להיות עובר לעשייתן. ודלא כיש מוהלים המראים זריזותם שתיכף כשמתחילין הברכה חותכין וזהו מעשה בורים וע"ש (חכ"א)]. ואבי הבן מברך בין חתיכת הערלה לפריעה אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו ואם בירך בדיעבד קודם המילה או אחר פריעה יצא וכן אם אבי הבן בעצמו הוא המוהל מברך שתים עובר לעשייתן ואם אין אבי הבן אצל המילה מברך הסנדק בין מילה לפריעה ברכה זו והאחרים שעומדים אצל המילה אומרים כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים: האב והמוהל כשמברכין צריכין לעמוד אבל התופס התינוק כשמברך נוהגים שיושב ומברך. כל העם שאצל המילה צריכים לעמוד מלבד הסנדק שהוא יושב ואחר כך מברכין על הכוס ואומרים אשר קידש ידיד כו' (סג"מ)

כו' (סי' רס"ה) [קצת נהגין ליתן לתינוקות לשתות מכוס הברכה. אבל נכון שהסנדק או השמש ישתה כולו או מלא לוגמיו כדין כל דבר שטעון כוס (חכ"א)]:
(ב) בנוסח הברכה אם אין לו אב אומרים קיים את הילד הזה לאמו ומדלגין לאביו ואם אין לו אם אומרים קיים את הילד הזה לאביו ומדלגין לאמו ואם מתו שניהם אומרים קיים את הילד הזה ויקרא שמו בישראל ומדלגין לאביו ולאמו (שם): (ג) קטן שנולד כשהוא מהול וא"צ רק להטפת דם ברית אין מברכין עליו שום ברכה לא ברכת המילה ולא ברכת להכניסו ולא ברכת אשר קידש כו' (שם): (ד) ממזר כישראל הוא ומברכין עליו ברכת המילה עד כורת הברית אבל א"א או"א קיים את הילד כו' וכן העומדים אצל המילה א"א כשם שנכנס כו' וכן מפרסמין בשעת המילה שהוא ממזר וכן מלין אותו בחצר ביהכ"נ אבל פתח ביהכ"נ (שם): (ה) בד' צומות ואפי' בט' באב נותנין לתינוקות לשתות מן הכוס של ברכה וביוה"כ אין ליתן לתינוקות רק נותנין לתינוק הנימול מן הכוס חוץ מה שנוהגין בפי התינוק כשאומרין בדמיך חיי (שם): (ו) אם יש שני תינוקות למול אפי' של אדם אחד המנהג שלא להביא שניהם לביהכ"נ למול בפ"א אלא בזה אחר זה ומברכין כל הברכות לכאו"א בפני עצמו (שם): (ז) היכא דאפשר עבדינן למילה בעשרה והיכא דלא אפשר עבדינן בפחות מי' (שם): (ח) אין מברכין שהחיינו בשעת המילה אפי' כשהאב בעצמו מל את בנו ואפי' בנו הבכור אין מברכין שהחיינו בשעת המילה רק בשעת פדיון הבן (שם): (ט) אבי הבן עומד אצל המוהל להודיע שהוא שלוחו (שם): (י) נותנין את הערלה בחול ועפר וכן רוקקין דם המילה בעפר ואם הוא שבת צריך להיות החול והעפר מוכנים [ויזהר שבעוד הערלה בידו יזרקנה להעפר. ואם אירע שזרקה מידו מהן דמתיר להגביה לתתה בעפר לא מהתנם (כ"ב מה"ת קס"ב)] (שם): (יא) נוהגין לעשות כסא לאליהו שנקרא מלאך הברית וכשמניחו יאמר בפירוש שהוא כסא של אליהו ואבי הבן והעומדים שם יאמרו קודם המילה פסוק אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך (שם בס"ז): (יב) אחר המילה אומרים עלינו ונוהגין שלא לחלוץ התפלין עד אחר המילה משום שהתפלין אות והמילה נ"כ אות (שם ס"ס בס"ד): [נוהגים לעשות סעודה ביום המילה שכל מצוה שקבלו ישראל בשמחה עדיין עושים בשמחה וכתיב שש אנכי על אמרתך. ואם נמצאו בני אדם מהוגנים שם ומזמינים אותו ואינו הולך הוי כמנודה לשמים. ומי שאפשר לו לעשות סעודה כראוי ואינו עושה רק קאפפע או י"ש ומיני מתיקה לא יפה עושה וכו' בס' חכ"א שהגאון מהר"א ווילנא זצ"ל מיחה בהם]:

דין תינוק שמת קודם שנימול ודין אם מת בשבת או ביו"ט:

(א) תינוק שמת קודם שנימול מלין אותו על קברו בצור או בקנה ואין מברכין על המילה אבל משימין לו שם לזכר שירחמוהו מן השמים ויחיה בתחית המתים (סימן רס"ג): (ב) תינוק שנימול או תינוקת אחר שלשים לנידתה שמתו בי"ט אם העת קר ואין בזיון שלא אשתהי אין לקברו בי"ט א' אפי' ע"י עכו"ם אלא משהינן לו עד י"ט ב' ואז קוברין אותו כמו גדול (מ"א סי' תקכ"ו דלא כהב"ח): (ג) תינוק שלא נימול מחמת איזה סיבה ומת לאחר שלשים בי"ט אף דאשתהי אין קוברין אותו בי"ט א' מחמת שצריכין למולו ואין למולו בי"ט א' ע"י עכו"ם ומשהין לו עד י"ט ב' ומסירין ערלתו וקוברין אותו וליכא בזיון בזה שכל לכבודו מותר לשהותו (א"ר שם): (ד) תינוק שנימול או נקיבה תוך שלשים לנידתה שמתו בי"ט בין נגמרו שעריו וצפרניו בין לא נגמרו אי לא אשתהי אין קוברין אותו בי"ט א' אפי' על ידי עכו"ם ומשהינן ליה עד י"ט ב' וקוברין אותו ע"י עכו"ם ולא ע"י ישראל ואם אשתהי קוברין אותו בי"ט א' ע"י עכו"ם ואם מת בי"ט ב' קוברין אותו בו ביום ע"י עכו"ם ולא על ידי ישראל: (ה) תינוק שלא נימול שמת בתוך שלשים יום אפילו נגמרו שערו וצפרניו ואפילו אשתהי אין קוברין אפילו בי"ט ב' אפילו ע"י עכו"ם אלא משהינן ליה עד אחר י"ט ומסירין ערלתו וקוברין אותו (ולענין טלטול המת ממקום למקום עיין לקמן בהל' אבילות כי שם נתבאר דינו על נכון):

דיני אונן שיש לו בן למול·

(א) אונן שיש לו בן למול אם אפשר להקוברים שיתפללו תחלה בבוקר ולקבור את המת קודם שיוצאים מבית הכנסת יקברו את המת תחלה בכדי שאבי הבן יהא יכול לברך ברכת להכניסו כו' ואם א"א לקוברו קודם שיוצאים מבית הכנסת ימול הבן בבית הכנסת קודם עלינו והסנדק יברך להכניסו כו' והאונן מותר ליכנס לבית הכנסת רק לא יברך ברכת להכניסו (פ"ז סי' שמ"א ב"ד):

כתב השל"ה הק' אמרה התורה השמר לך ושמור נפשך. בכן נ"כ ראוי שמירה יתירה לילד היולד. ועיקר השמירה להיות נעור בלילות עד המילה וללמוד תורה ולעסוק במעשים טובים. גם זה סגולה להיות הבית מלא אורה. רמז לדבר ליהודים היתה אורה ודרשו חז"ל זו תורה. ושיהיה אורים. ומצוה להדר אחר כל זה לעשות שמירה יתירה עכ"ל:

בלילה שלפני המילה קודם הלמוד יאמר בכוונת הלב:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הַבּוֹחֵר בְּאַבְרָהָם אוֹהֲבוֹ וּבְזַרְעוֹ אַחֲרָיו שֶׁתִּפֶן בְּרַחֲמִים אֶל לִמּוּדֵנוּ וְתִמְשׁוֹךְ חוּט שֶׁל חֶסֶד עַל הַיֶּלֶד הַזֶּה לִהְיוֹת חָזָק וּבָרִיא כְּדֵי לְהַכְנִיסוֹ לִבְרִית מִצְוַת מִילָה בִּזְמַנּוֹ וּתְזַכֶּה אוֹתוֹ לִהְיוֹת נִמּוֹל כְּהוֹגֶן וּכְשׁוּרָה וּבְכַוָּנָה הָרְאוּיָה וּתְהֵא חֲשׁוּבָה וּמְרֻצָּה מִצְוָה זוּ לְפָנֶיךָ כְּקָרְבָּן עַל מִזְבְּחֶךָ וְכַעֲקֵדַת יִצְחָק וְלֹא יְסֻכַּן חַס וְשָׁלוֹם מֵחֲמַת הַמִּילָה. וְתִשְׁלַח

רפואה וחיים לילד הזה ולאמו כרפואת יחזקיהו מלך יהודה מחליו וכמרים הנביאה מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכמי מרה על ידי משה רבנו וכמי יריחו על ידי אלישע. וכשם שתכנוס אותו לברית כן תזכה את אביו ואת אמו לגדלו ולהכניסו לתורתך ולעבודתך וקדש שמך עליו עד כי יראו כל בשר כי שם יי נקרא עליו ויראו ממנו. ותהא עם פיו בעת הטיפו ועם ידיו בעת מעבדיו ויהיו פניו מצהיבות וקומתו נאה ואימתו מוטלת על הבריות ויהיה אהוב למעלה ונחמד למטה ויזכו לראות בשמחתו ובשמחת בני בניו שיהיו עוסקים בתורה ובמצות ושלום על ישראל. ברוך אתה יי למדני חקיך:

ביום המילה יהיו זהירין להדליק נרות בבית הכנסת ביום בו ברית מילה. וכן בתוך בית עצמו. ע"ש הכתוב כי נר מצוה ותורה אור:

כתב הרב בעל סוד ה' שקודם שמביאין התינוק למול יתפלל המוהל תפלה זו. והיא הם הסימול בן רפא:

רבונו של עולם. הנני מודה ומשבח ומהלל לשמך הגדול שבראנו יש מאין לא לצרך חובה כי אם נדבה ורצון ואהבה. במדת טובך וחסדיך. כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך. שנתת בי נשמה קדושה ורוחניות. ועוד הגדלת טובך עלי שלא עשיתני אשה או עבד. ועל הכל יתגדל ויתרומם שמך לעולם שנתת לי אמונה שלמה להאמין כי אתה אל אמת ותורת משה עבדך בכתב ובעל פה אמת. וחתמת אות בריתך בבשרי לאות בינך וביני להמול כל זכר לאות כי אתה אלהינו ואני עבדך חתום בחותמך הקדוש כי אמרת לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ועוד נתת לי מתנת חנם שזכיתני להיות אמצעי להכנים בניך תחת כנפי שכינתך ולמול את בשר ערלתם ולהכניסם באות ברית קדש צדיק יסוד עולם ועמך כלם צדיקים. לכן הנני מתחנן אליך אל שדי שתסייעני ותצילני מיצר הרע שלא לטמא אות ברית קדש וחותמך ששמת בבשרי. וכן כל הנמולים על ידי ישמרו את ברית קדש מכל טמאה שלא יקרבו אל ערוות ולא שניות מדברי סופרים או עם נדה. או זכר או בהמה חיה ועוף. או עם גויה. או עם פנויה בלא קדושין. או כלה בבית חמיה. או עם נשותיהן שלא כדרכן ולא שום דבר הגורם המשכת ערלה חס ושלום. ובני והנמולים על ידי וכל בני ישראל עמך לא ימירו את דתם ואמונתם. לא ברצון ולא באונס. אלא תמיד יהיו חזקים באמונתם בדת תורת משה עד יום מותם ונתת פניהם חזקים נגד המקנטרים אותם על אמונתם. ומצחם נחושה נגד מצחם. ולא יבושו בעולם הזה ולא יכלמו לעולם הבא. ויהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתשלח את אליהו הנביא עתה לראות מצוה זו ויהיה הילד הזה בריא ולא חולה כדי שאקיים מצות מילה בזמנו ותזכני להמולו כהוגן וכשורה ובכונה הראויה

ענף יוסף

כתב הרוקח מה שעושין נר בבית הכנסת ביום המילה משום שסימן הוא למצוה כדאמר בפרק דיני ממונות אור הנר בבירור חיל משתה שם פכ"ל: ישראל אשר בך אתפאר. והייתם לי סגולה מכל ס"ת מילה:

כתב

וְקַבֵּל עֲבוֹדָתִי בְּמִצְוָה זוֹ כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי קָרְבָּן עַל גַּבֵּי מִזְבְּחֶךָ וְכַעֲקֵדַת יִצְחָק תְּרַצֵּנִי בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְשֶׁלֹּא יְסֻכַּן הַיֶּלֶד הַזֶּה חַס וְשָׁלוֹם מֵחֲמַת הַמִּילָה. וְתִשְׁלַח רְפוּאָה וְחַיִּים לַיֶּלֶד וּלְאִמּוֹ כִּרְפוּאַת יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ וּכְמִרְיָם הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ וּכְנַעֲמָן מִצָּרַעְתּוֹ וּכְמֵי מָרָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וּכְמֵי יְרִיחוֹ עַל יְדֵי אֱלִישָׁע. וּבִזְכוּת מִצְוָה זוֹ רַחֵם עָלֵינוּ שֶׁלֹּא יִגְזְרוּ עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת רָעוֹת לְבַטֵּל מִצְוָה זוֹ וְלֹא שׁוּם מִצְוָה מִיִּשְׂרָאֵל וּתְזַכֵּנִי לְמִדַּת אַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁהִכְנִיס אֲנָשִׁים תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן. וּבִזְכוּת מִצְוָה זוֹ הַחֲתוּמָה בִּבְשָׂרֵנוּ נִזְכֶּה לִרְאוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ. וְתַצִּילֵנִי מִן הַגֵּיהִנֹּם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר גַּם־אַתְּ בְּדַם בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ. וּשְׁלַח לָנוּ הַגּוֹאֵל בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ אָמֵן:

כשמביאים התינוק לבית הכנסת צריכין הכל לקום מפניו. וגם בשעה שעוסקים במצות הברית חייבין כל העם להיות בעמידה כמ"ש ויעמוד העם בברית. וכשבא אומרים כל הקהל בקול רם:

בָּרוּךְ הַבָּא:

ופירושו ברוך זה הנימול לשמונה ימים מנין הב"א וזהו ברוך הבא (אבודרהם). גם יכוונו שמ"ם אורות משערי בינה אלהים עמו. ועל ידי כוונה זו ממשיך רוח קדושה וטהרה על התינוק הבא ומקשר גם רוח אליהו בנער (בעל סוד ה'):

המוהלים והקהל נוהגין לומר אלו הפסוקים:

במדבר כה׳
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם:

ואחר כך יקח המוהל את התינוק מהמביאו ויאמר בשמחה:

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים:
הִנְנִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁצִּוָּנוּ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ לָמוּל:
וכשהאב על את בנו יאמר שֶׁצִּוַּנִי לָמוּל אֶת־בְּנִי:
לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ:

וישים את התינוק על הכסא אשר הכין לאליהו:

ויכוין לשם הקדוש הזה (תכמ"ץ) שהוא בא"ת ב"ש אלי"ה. כי שם הקדוש הזה הוא נותן מלאכים לשמירת הילד שלא יסמא אח בריתו כל ימיו. ויאמר:

זֶה הַכִּסֵּא שֶׁל אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב:

ענף יוסף

כתב בספר תולעת יעקב שצריך לומר בפירוש זה הכסא של אליהו כו'. שאם אין אומרים כן אין אליהו בא לשם עכ"ל:

עיון תפלה

סדר המילה. כתב אבן הירחי במנהיג חלק ב' סי' קכ"ח „נהגו בצרפת ובספרד כשמכניסין את הילד לבית המילה אומר המוהל בקול רם ברוך הבא והעם עונין בשם ה' ברוך הגמיל לשמונה" עכ"ל: זה הכסא של אליהו זכור לטוב. מקורו בפרקי ר"א סי"פ כ"ט עמד אליהו (בימי אחאב) וברח מארץ ישראל ונמלט נגלה עליו הקב"ה ואמר לו מה לך פה אליהו אמר לו קנא קנאתי וגו' כי עזבו בריתך א"ל הקב"ה לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות (כמאן דאמר פינחס זה אליהו) וכאן אתה מקנא על הברית, חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך (בדרישה לטור יו"ד סי' רס"ה מביא שיש מפרשים לשבח כיון שאתה מקנא לה' על מצות מילה אני נותן לך זה לשכר וכו' ויש מפרשים

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ, וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי: אֵלִיָּהוּ מַלְאַךְ הַבְּרִית. הִנֵּה שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ עֲמוֹד עַל יְמִינִי וְסָמְכֵנִי: שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ:

והקהל עונין נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ:

ר"ל ע"י הברית אנחנו מתקרבים אל הקדושה וזוכים אל ההיכל הקדוש אשר שם צרור הנשמות (שרביט הזהב):

ויקח המוהל את הנער מכסאו של אליהו ויניחנו על ברכי הסנדק. ותופס ער הערלה בין אצבעותיו ומברך בקול רם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה:

א בראשית מט, יח. ב תהלים קיט, קסו. ג שם שם, קסב. ד שם שם קסה. ה שם סה, ה.

ענף יוסף

שש אנכי על אמרתך כו'. פסוק זה נדרש בשבת דף ק"ל על המילה. ופירש"י אמרתך אמירה יחידה שקדמה לשאר אמירות והיא מילה שישראל עושים ושׂשׂים עליה על שהיא מצוה שהיא תמיד בגופו של אדם ביום ובלילה ואפילו כשהוא ערום. ומתוך מצוה זו הוא מכיר ויודע שהוא עבד ה' וחתום בחותמו. ותוספות כתבו שם שפסוק זה נדרש בשוח"ט מז' למנצח על השמינית על המיל':

כשם

דובר שלום

לישועתך קויתי ה'. אמירת פסוק זה בענין המילה יתכן ע"פ מה שנאמר התהלך לפני והיה תמים. ואתנה בריתי ביני וביניך. כוונתו בהיותך ערל הנהגתי עמך ע"י כחות אמצעות. אך בהיותך נימול אז אתנה בריתי ביני וביניך בלי שום מבדיל אמצעי בינינו. זהו שאומרים בשעת המילה לישועתך קויתי ה'. ע"י המילה הנני מקוה ישועת עצמותך כבי': **שברתי** לישועתך ה' וכו'. איתא בתנחומא מי הקדימני ואשלם מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן. זהו בתחלה שברתי לישועתך ה' שאתה תתן לי בן ואח"ז עשיתי מצותיך למולו: **אשר** קדשנו במצותיו וצונו על המילה. וצונו להכניסו בבריתו של א"א. ענין המילה הוא לשני תועלת. האחת להחליש כח החומר למעט בזה תאוות הזמן ותשוקותיו. השנית להכשיר בזה שלימות הנפש שיתעלה ויתגבר במעלת הנפש. זהו על המילה להחליש כח החומר. ולהכניסו בבריתו של א"א להשלים בשלימות

הנפש

א **אליהו** מלאך הברית. הוא ישלח מלאכו לפניך ר"ת מילה.

עיון תפלה

מפרשים לגנאי שא"ל הקב"ה אתה מוציא לעז על בני שאינן מקיימין הברית בעיניך תראה שמקיימין אותו עיי"ש, ולשון אחרון משמע בהדיא בשיר השירים רבה פרשה א' פסוק אל תראוני שאני שחרחרת ודכוותיה כתיב באליהו שנאמר קנא קנאתי וגו' כי עזבו בריתך בני ישראל א"ל הקב"ה בריתי שמא בריתך מזבחותי שמא מזבחותיך נביאי שמא נביאיך ואת מאי איכפת לך וכו' רצון פיות בכל מי שאומר דילטוריא על בני, וכן משמע בסדר אליהו זוטא סו"פ א' עיי"ש) מכאן התקינו חכמים שיהו עושין מושב כבוד למלאך הברית שנאמר (מלאכי ג, א) ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא, ע"כ. גם במדרש אגדת בראשית פרק ע' סי' ב' פירשו את המקרא דאליהו כי עזבו בריתך בני ישראל על ברית מילה. ולפיכך אומר המוהל לאליהו **אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך** (הדבר הנוגע לך והיא מצות מילה שנצטערת בשבילה ומסרת נפשך עליה — הנה לפניך, לפיכך) **עמוד על ימיני וסמכני** (הֱיֵה בסמוך אלי וראה בעיניך איך שישראל מלים את בניהם, וכדי שלא ידמה השומע שהוא מתפלל למלאך הברית לסמוך אותו במלאכתו שזה אסור ע"פ הדין להתפלל לשום נברא בעולם בלתי לה' לבדו, לכן אומר תיכף) **שברתי לישועתך ה'** (ואז יבין השומע שאין כונתו באמרו וסמכני **סמוך** אותי אלא **הֱיֵה** בסמוך אלי. וכמוה כאלה המורים על יחסים אחרים בזולת יחס הפעול נמצאים הרבה במקרא, כמו בני **יְצָאֻנִי** (ירמיה י, כ) יצאו ממני, אל **תְּבוֹאֵנִי** (תהלים לו, יב) תבוא אלי, וה' **יְשַׁלֶּמְךָ** (ש"א כד, יט) ישלם לך, שאל אביך **וְיַגֵּדְךָ** (דברים לב, ז), והיא אחת מסגולות הקצור בלשון): **שש אנכי על אמרתך**. בשבת (ק"ל ע"א) דרשו את המקרא הזה על מצות מילה דתניא התם רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב שש אנכי על אמרתך עדיין עושים אותה בשמחה: **שלום רב וגו'**. הרבה מכשולים אירעו במילה כי הא דר' נתן (שבת קל"ד ע"א) מצד הנימול ופעמים רבות מצד המוהל, וכי היכי דלא ליראת המוהל בשעת מלאכתו תקנו לו שיאמר מקודם לכן המקרא הזה אשר ממנו נלמד שכל העוסק במלאכת ה' באמונה על פי התורה שלום יהיה לו ולא יארע מכשול על ידו: **אשרי תבחר ותקרב**. נזכר בזהר פ' לך לך דף ס"ד. וברבה במדבר פרשה י"ד סי' יו"ד ביום עשתי עשר יום דרשו את המקרא הזה על בחירת ישראל שבחרו בהקב"ה וכו' והקב"ה בחר בהם להיותם לו לעם סגולה וכו' שבחר הקב"ה בישראל מכל האומות ועליהם נאמר אשרי תבחר ותקרב עיי"ש, ולפי שהמילה

היא

וימהר לחתוך עור הערלה ואז אבי הבן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ:

ואם אבי הבן הוא המוהל אינו יוצא בברכת על המילה בלבד אלא יברך ג"כ ברכת להכניסו. וכתב הרא"ד בתשובה שאלה הטעם מפני שהאב חייב למולו וזו הברכה של להכניסו היא חיוב על האב יותר מכל אדם. כי ברכת מילה שוה היא לכל אדם. ואנו צריכין להפריש בין חיוב האב לשאר בני אדם עכ"ל. וכן פסק הלק"ט סי' מ"ט. ומברכו אבי הבן עם ברכת המילה קודם שיחתוך (רשב"ם) ועיין בספר נוסח כלאן יוסף:

ואחר ברכת להכניסו כו' העומדים שם עונים:

כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים:

עץ יוסף

כן יכנס לתורה כו'. שאלו הן מצות הבן המוטלות על האב. וסדרם ע"ז הסדר על שם דאמרינן לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ ישא אשה. והזכיר אח"כ מעשים טובים אע"פ שהוא חייב במצות מיום שהוא בן י"ג שנה ויום אחד מ"מ אינו בן עונשים עד עשרים. וכבר היה בן שמונה עשרה לחופה (אבודרהם). והוקבע תפלה זו על פי מדרש קהלת רבה פסוק עת ללדת ז"ל והוה אבוי דינוקא משקי לון חמר עתיק ואמר שתוןמן הדין חמרא טבא וכו'ועני בתריה כשם שהכנסתו לברית כך תכניסהו לתורה ולחופה ע"ש. דר"ש בן חלפתא וחביריו התפללו כן ונתרפא הילד וחיה. אבל לפי המדרש הלזה היה ראוי לקבוע תפלה זו בזה הלשון כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו כו' דאז הי' קאי התפלה ג"כ על אבי הילד שיזכה להכניסו בעצמו לתורה כו':

ענף יוסף

כשם שנכנס לברית. תפלה זו מתפללים על הנימול יהיה הנימול מי שיהיה בן צדיק או בן רשע. חוץ מממזר. והטעם דלא ניחא להו לישראל הקדושים לקיים הממזרים שביניהם וכמבואר בי"ד סי' רס"ה. וזולתו כולם שוה כדמצינו בזוהר ובשאר ספרי המקובלים הביאו הלקט בפרשת שמות מגו חשוכא נפיק נהורא. מתרח אברהם. מגו לחמי נפיק דינא מאברהם יצחק. מגו טב נפיק בים מיצחק עשו. וכמוהם. וכולהו אתכלילו דא בדא. וכמ"ש בעל עקדה מאמרות מאמר חקור דין פ"י רב שמואל בא מנירון קיסר. אונקלוס הגר בר אחתיה דטיטוס הרשע. שמעיה ואבטליון באו מסנחריב. רבי עקיבא בא מסיסרא ע"ש. הרי לפניך שנשו מעגלותינו אשר לא נדע בין טב לביש (ספר שלה"ז): מה שאין האב

דובר שלום

הנפש פ"ד שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן: לתורה ולחופה ולמע"ט. תכלית הבריאה היא לקיים התורה ומע"ט. ולקיום המין. זהו לתורה ולמע"ט. גם לחופה לתכלית קיום המין. ולפי שחיוב התורה הוא מבן חמש וזמן החופה הוא בן י"ח. לכן מקדים תורה לחופה. גם כמאחז"ל ריחים בצוארו ויעסוק בתורה. ומע"ט הוא טהג כל ימיו גם אחר החופה לכן אומרו באחרונה:

עיון תפלה

היא חותמת הבחירה הזאת כאדם שבורר לו סחורות בחנות ובטרם יקחן אל ביתו הוא טובע עליהם את חותמו כדי שלא יתחלפו באחרות, לפיכך אנו מזכירים בברית מילה את הפסוק הזה המדבר מבחירת ישראל ומאהריתן הטובה: להכניסו בבריתו וגו'. באבודרהם הלכות ברכות שער ט' מביא גירסא אחרת להכניסו לבריתו בלמ"ד, וכמו שאנו אומרים אח"כ שנכנס לברית. וגי' בה"ג בהל' מילה כשם שהכנסתו בברית בבי"ת: לתורה ולחפה ולמעשים טובים. רבים שואלים הרי המעשים הטובים קודמין לחופה? ונראה דמעשים טובים דהכא אינם קיום המצות אלא הערה על תורה וחופה דקאמר, שהתורה והחופה יהיו מעשים טובים ולא מעשים רעים, כי כל מי שקורא ושונה ובועט בגדולים ממנו נוח לו שלא נברא (ברכות י"ז ע"א), דברי תורה יש בם להמית ולהחיות למשמאילים בה סמא דמותא (שבת פ"ח ע"ב), מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו עליו הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו (יומא פ"ו ע"א), תלמוד תורה באופן זה היא אם כל המעשים הרעים וגורם רעה לעצמו ולכל העולם כלו. וכמו כן החופה יש נשואין הגורמים הלול שם שמים כגון הנושא אשה שאינה הוגנת לו שמעלה עליו הכתוב כאלו חרשו לכל העולם כלו וזרעו מלח, אליהו כותב והקב"ה חותם אוי לו לפוגם את זרעו ופוגם את משפחתו (קדושין פ' ע"א), וכגון הנושא אשה לשם ממון דהויין ליה בנים שאינם מהוגנים (שם), וכגון הנושא אשה דומה שמלעיזין עליה הבריות (סוטה כ"ז ע"א), נשואין כאלה מעשים רעים הם שמחריבין טהרת משפחה ויחוס בית אבות, לזה אנו מברכים את הילד שיזכה לתורה ולחופה כאלה שמפרתם למעשים טובים. וכ"ה גי' אבודרהם ברים שער ס' למעשים טובים בלי וי"ו החבור. וגי' בה"ג לתורה ולחפה

ואחר שנעשה החתוך כראוי יזהר לעשות הפריעה והמציצה ויפיס הערלה בחול או בעפר. ויש סמך לדבר בפדר"א וז"ל כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעים מפוס עינוי הדרך. וכשהיו מוהלין היו נוטלין אותה ערלה וטומנין אותה בעפר. ומאותה שעה ואילך היו נותנין את הערלה בעפר. ויש סמך לחול ע"ש ושמתי את זרעך כחול הים. ולעפר ע"ש ושמתי את זרעך כעפר הארץ (אבודרהם):

ואחר כך יטול המוהל את ידיו כדי שיברך הברכה בנקיות ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדֵּשׁ יְדִיד מִבֶּטֶן. וְחֹק בִּשְׁאֵרוֹ שָׂם. וְצֶאֱצָאָיו חָתַם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ. עַל כֵּן בִּשְׂכַר

עץ יוסף

אשר קדש ידיד. יש שפירשו זה אברהם כדדרשינן בפרק כל המנחות על אברהם מה לידידי בביתי. אבל רובם פירשו זה יצחק. ונקרא ידיד ע"ש אהבתו. והיה מקודש מבטן. שקודם שנתעברה שרה נתקדש אברהם במילה. ועוד שנקרא שמו קודם שנולד שנא' ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה. אקי"ם נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן. (אבל אברהם לא היה מקודש מבטן דהרי כשהיה בן ג' שנה הכיר את בוראו ולא קודם לכן. ובפרט למ"ד שבן מ"ח הכיר את בוראו. ולא מל עד שהיה בן צ"ט כדי להיות מצווה ועושה): וחוק בשארו שם. פי' בבשרו שם חק של מילה. ואמר חק שאין בה טעם ידוע לנו אלא גזרת מלך: **וצאצאיו** חתם באות ברית קדש. פי' וצאצאיו אחריו חתמם הקב"ה באות ברית זו שהיא של קודש: אות וברית כתוב במילה. וקרא ברית קודש ע"ש ובשר קדש יעברו מעליך והוא נדרש במנחות על המילה. ויש מפרשים פי' חק בשארו שם זה יעקב דכתיב ויעמידה ליעקב לחק. וזה ג"כ מענין ברכה זו כמו שסיום הפסוק לישראל ברית עולם. וצאצאיו התם באות ברית קדש אלו השבטים ובניהם: על כן בשכר זאת כו'. פי' בשכר מצוה זו של מילה שעשינו בבשרנו: אל

ענף יוסף

מבכך שהייתו כשאל אם בנו כמו בפדיון הבן בשלטי גבורים פסחים דף קכ"א משום שהאיך מברך

עיון תפלה

והו לא, וכ"ה בירושלמי ברכות פ"ט ה"ד: **אשר קדש ידיד מבטן**. אומר רבינו תם דהיינו אברהם שנקרא ידיד כדאמר הכא וקדשו הקב"ה מן הבטן שפירשו במדרש דכתיב באברהם כי ידעתיו וכתיב בירמיה בטרם אצרך בבטן ידעתיך. **חק בשארו שם**, זה יצחק וכו'. **וצאצאיו חתם באות ברית קדש**, זה יעקב וכו' (תוס' מנחות נ"ג ע"ב עיי"ש), וכך פירש אבן הירחי במנהיג חלק ב' סי' קכ"ג. ורש"י ז"ל פירש (שבת קל"ז ע"ב) **אשר קדש ידיד מבטן**, יצחק קרי ידיד ע"ש אשר אהבת (בראשית כב, ב). **מבטן**, דקודם שנולד נתקדש למצוה זו דכתיב (שם יז, יט) אבל שרה אשתך וגו' והקימותי את בריתי אתו היינו מילה. **בשארו**, בבשרו. **שם**, חק של מילה. **וצאצאיו** אחריו **חתם באות** זו של **ברית קדש**. **צוה להציל ידידות שארנו משחת**, מגיהנם דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכריה ט, יא) עכ"ל. וכך פירש אבודרהם. והרש"א ז"ל בחדושי אגדות שבת שם מפרש כל הברכה על כלל האומה הנקראת ידיד כמו שפירש רש"י (ירמיה יא, טו) מה לידידי בביתי „מה נעשה כגולתי לבא אל ביתי" עכ"ל, והאמר אשר קדש ידיד מבטן על שם הכתוב (ישעיה מט, א) ה' מבטן קראני (הזמינני והקדישני) ופירש הרב הפרשן הגדול ר' שמואל לאניידו ז"ל „ממה שאמר שם ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר יורה שהכתובים מדברים על ישראל וכו' מזמן קדמון בהיות יעקב ועשו בבטן רבקה מבטן קראני וישם פי כחרב חדה, עז שאומות ישראל (בילק כ"ה ע"ב) או יהודי או לגוב" עכ"ל, ואמר **חק בשארו שם** לא כשאר חקים שאינם בגופו של אדם כתפלין וציצת אבל זה החק הוא בגופו, ואמר **וצאצאיו** היינו של אברהם הנזכר לעיל (להכניסו בבריתו של אברהם אבינו), וזה אולי דוחק, אבל אפשר לפרש ע"פ דרך זה בפשיטות אשר קדש ידיד היינו ישראל סבא וצאצאיו היינו בני ישראל, ולדברי הרש"א ז"ל אנו צריכים לומר כי מה שבאה הברכה בלשון יחיד הוא כמו שאמרו רבותינו (מכות כ"ג ב') כולהו ישראל קרי להו בלשון יחידי). והרב הג' ר' יוסף חיים זאנענפעלד נר"ו מעיה"ק פירש תחלת ברכה זו כך, אשר קדש ידיד מבטן זה אברהם כמו שפירש רבינו תם, **וחק בשארו שם**, שארו זו אשתו (ב"ב קי"א ב') שחקק באשתו שרה עיקר מטרון, כמו שאמר ר' יודן בשם ריש לקיש (ב"ר פמ"ז סי' ב') עיקר מיטרון לא הוה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מיטרון (עי' יבמות ס"ד ע"ב) ופירוש **וחק בשארו שם** ששם באשתו חקיקה חדשה של בית מולדה, ומה שפירש רש"י וחק בשארו שם על חק המילה כן הוא בתנחומא הישן סו"פ לך לך ובתנחומא הוצאת בובער פ' חיי שרה סוס"י ו' ופערה פיה לבלי חק מהו לבלי חק אין חק אלא מילה שנאמר אשר כרת את אברהם וגו' ויעמידה ליעקב לחק: **חתם** באות

זאת. אֵל חַי חֶלְקֵנוּ צוּרֵנוּ. צַוֵּה א) לְהַצִּיל יְדִידוּת שְׁאֵרֵנוּ מִשַּׁחַת. לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר שָׂם בִּבְשָׂרֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ כּוֹרֵת הַבְּרִית:
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. קַיֵּם אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל (פלוני בר פלוני) יִשְׂמַח הָאָב *) בְּיוֹצֵא חֲלָצָיו
ותגל

*) אם האב בעצמו הוא המוהל יאמר: יְהִי רָצוֹן שֶׁאֶשְׂמַח בְּיוֹצֵא חֲלָצַי: ליתום מאב: יאמר המוהל יִשְׂמַח הָאָב בְּגַן עֵדֶן בְּיוֹצֵא חֲלָצָיו: ליתום מאם יאמר המוהל יִשְׂמַח הָאָב בְּיוֹצֵא חֲלָצָיו וְתָגֵל אִמּוֹ בְּגַן עֵדֶן בִּפְרִי בִטְנָהּ: ליתום מאב ומאם יאמר המוהל יִשְׂמַח הָאָב בְּגַן עֵדֶן בְּיוֹצֵא חֲלָצָיו וְתָגֵל אִמּוֹ בְּגַן עֵדֶן בִּפְרִי בִטְנָהּ.

א) ר"א צִוָּה.

עץ יוסף

אל חי חלקנו צורנו. אמר אלו השמות ע"ש ובשרי ירננו אל אל חי ומילה עבודת בשר היא. ואמר חלקנו צורנו בגי שאר ע"ש כלה שארי ולבבי וחלקי אלהים לעולם: צוה להציל ידידות. ע"ש מה לידידי הנאמר לאברהם וע"ש נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה: שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו. פי' מגיהנם שכל מי שהוא מהול אינו נכנס לגיהנם כמו שנאמר בזכריה גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: בא"י כורת הברית. ע"ש וכרות עמו הברית.
ויש שפירשו על כן בשכר זאת פי' בשכר מצות מילה זו נעשה אל חי חלקנו לעד כמו שכתוב גבי מילה והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים וגו'. ואח"כ שואל מאת השם ואומר אתה צורנו צוה להציל ידידות שארנו משחת ר"ל ידידות על הנפש שהיא חביבה מן הכל. והוא מכוון למ"ש ז"ל שאברהם יושב על פתחה של גיהנם ואינו מניח ליכנס בתוכו מי שיש אות ברית בבשרו. כי נכרי הוא למלך שיעבדו הנושא חותמו יכנס במקום מטונף ומגועל. וזהו שאמר למען בריתו אשר שם בבשרנו. וסיים בשבחו של הקב"ה בא"י כורת הברית. והמהרש"א כתב דאכלל ישראל קאמר אשר קדש ידיד מבטן שקראן הכתוב ידיד כדכתיב מה לידידי בביתי וגו' כפירש"י לפי פסוקו בספר ירמיה וכתיב את ידידות נפשי וגו'. ואמר בהם מבטן עפ"כ העמוסים מני בטן. ואמר חק בשארו שם לא כשאר חוקים שאינן בגופו של אדם כמו התפלין והציצית אבל זה החוק הוא למעלה שהוא בגופו של אדם. ואמר וצאצאיו של אברהם חתם באות ברית קודש שהמילה הוא אות ברית כמ"ש לאברהם והיה לאות ברית ביני וגו' והיא חותם הקודש ע"ש גדר הערוה דכ"מ שתמצא גדר ערוה נאמר בו קדושה וכמ"ש שהמילה באה למעט תאות המשגל. ועל כן בשכר זאת צוה הקב"ה לאברהם להציל ידידות שאריתנו דהיינו גופנו משחת דהוא הגיהנם כמ"ש בפ' עושין פסין (דף יט.) שאברהם יושב כו' ומסיק להו למי שאין בו דבר ערוה ועבירה. וכל הבא על הכותית דמשכה ערלתו ולא מבשקר ליה. והיינו למען בריתו אשר שם כו' עכ"ל:

ענף יוסף

מברך שהגיענו לזמן הזה שמחה כפל הוא. אבל בפדיון הבן יצא מכלל כפל. אי נמי כדאמרו בפ"א דכתובות דף ה' דלא מברכין שהשמחה במעונו ביום המילה דאיכא צערא לינוקא. לכן י"ל שמשו"ה לא מברכין שהחיינו (רוקח): קים את הילד הזה כו'. לפי שהרבה נסים ונפלאות נעשו לו להתינוק כשנולד וגם היום אין לו כי אם שמונה ימים שנולד ושופכין את דמו במילה. לפיכך תקנו להתפלל עליו לשם שיקיימהו לאביו ולאמו וילפאו.
וכמו

דובר שלום

ויקרא שמו בישראל. קריאת השם בעת המילה י"א שאברם נקרא אברהם בעת המילה. וכן משה נקרא יקותיאל בעת המילה כדאי' בפר"א. והסבה לזה יתכן ע"פ מה שבארנו בפ' ברא' שהשם נקרא תמיד לפי תכונת תכליתו. שעץ כשהוא מחובר נקרא אילן. כשהוא נקצץ נקרא עץ. כשנעשה ממנו איזה כלי נקרא ע"ש הכלי לכן כאשר נימול הילד והגיע לתכלית שלימותו שלימות ישראל. נקרא אז שמו לפי תכונת שלימותו. ולכן אין מכנים בשם רשעים. לפי שהשלימות הוא בתכונת השם. ומרמז עוד במלת בישראל שלימות המילה בערלת בשר וערלת הלב שכן נכלל בתיבת בישראל שא"ר לב"י: ישמח האב ביוצא חלציו: ע"ד שנאמר בנך היוצא מחלציך

עיון תפלה

באות ברית קדש. שהמילה היא אות ברית כמו שאמר לאברהם והיתה לאות ברית ביני וביניכם (בראשית יז, יא) והוא חותם הקודש על שם גדר ערוה דכל מקום שתמצא גדר ערוה נאמר בו קדושה (רש"י ריש קדושים) שהמילה ממעטת תאות המשגל. (סג"מ)

על כן בשכר זאת צִוָּה הקב"ה לאברהם להציל ידידות שאריתנו דהיינו גופנו מערת מגיהנם, כמו שאמרו בפ' עושין פסין ועירובין י"ט ע"א) הכוא דמחייבו ההוא שעתא בגיהנם אתי אברהם אבינו ומסיק להו בר מישראל הבא על הכותית דמשכה
ערלתו

וְתָגֵל אִמּוֹ בִּפְרִי בִטְנָהּ. כַּכָּתוּב יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ: וְנֶאֱמַר וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי: וְנֶאֱמַר זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ

עץ יוסף

בשמניע לואומר לך בדמיך חיי כופל הפסוק. וכתב הט"ז בי"ד סי' רס"ה הטעם שכופלין לרמז ע"י המילה יזכה לעוה"ז ולעוה"ב ע"כ. ובכל פעם שכופל נותן מהיין באצבעו בפי התינוק. וכתב הב"י בסי' הנ"ל ששהה צורת שדי באצבעותיו. פי' בתחלה מושים ג' אצבעות נפרדות זו מזו דהוי כעין ש"ן. ואח"כ כופף אצבע אחת שיהיה כעין דל"ת. והספה שמושים באצבעו ונותנו בפי התינוק הוי כעין יו"ד:

כי

ענף יוסף

ורמז לתפלה זו הוא בירושלמי וז"ל תשלח אסותא וחיים ורחמים מן קדם תימרה דשמיא לאסאה לרביא הדין דהוא צריך אסו ואיתסו כמו דאתסיאו מוי דמרה ע"י משה ומוי דיריחו ע"י אלישע כן יתסי רביא הדין בעגלא ובזמן קריב. ועוד תשלח אסותא דהיי לאיתיה דרביא הדין דהיא צריכה אסותא כו'. הרי מבואר דצריכין לחמי ולאמר קיים פ"ש קיימתי כדבכך: **ישמח** אב ביוצא חלציו. ע"ש כי אם בנך היוצא מחלציך: **ותגל** אמו בפרי בטנה. ע"ש בפרי בטנך: **ואומר** לך בדמיך חיי. נותן באצבעו מן היין על שפת התינוק והטעם משום דאמרינן במדבר סיני רבה שימו איש חרבו על ירכו משה מל ואהרן

פורע ויהושע משקה. פי' לפי שכל אותם הרבעים שנה לא היו מולין במדבר מפני טורח הדרך ומפני שלא נשבה רוח צפונית ועכשיו שהיו עומדים ליכנס לא כלו משה ואהרן שיכרנו בלא מילה ובלא קבלת מטה. ולכך היה משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה אותם מעפר העגל שעשו כמו שנאמר ויקח את העגל אשר עשו וישרוף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל. ואחז"ל מלמד שבדקן כסוטות. ואותה השקאה היתה להם בשעת מילה ופריעה למות ולא לחיים. ולכן אומרים השקאה זו של שעת מילה ופריעה יהיה לחיים ולא כאותה של יהושע (אבודרהם):

דובר שלום

מהלליך. מלכים מהלליך יצאו. ולא נמצא תואר יואר חלציו בבנים רק בבנים זכרים. ויתכן דזהו דאיתא במדרש איכה נסבית תרין אטמתא ויהבית לתרין בניך דאינון עמודיא דביתא. שהחלצים הם מתנים הרי הם עמודי הגוף: **ואומר** לך בדמיך חיי. כפל המילה הוא על שתי תועלת המילה המוזכר למעלה. להחלים מאות התואר בהגרת דמי המילה. ולהגביר כח הנפש בהגביר דמי חלאת עכירת הנחש שמקונן בגב זהו בדמיך חיי להכשיר התואר. בדמיך חיי להכשיר הנפש:

עיון תפלה

ערלתו ולא מבעקר ליה, והיינו **למען בריתו אשר שם בבשרנו**, אלא לדברי הרש"א ז"ל. ונרא' מדבריו ז"ל שהוא קורא **צִוָּה להציל**, וכן היה קורא ר' יעקב עמדין ז"ל בהגהות הש"ס דפוס ווילנא (שבת קל"ז ב') דלא כהש"ך ז"ל ביו"ד סי' רס"ה סק"ה שהצריך לקרוא **צַוֵּה** (מלאכו הלווי מזה הטרש גם בלי חסרון הה"א כמו (תהלים מד, ה) **צַוֵּה** ישועות יעקב, ואפשר שבא ע"ד לווי הבקשיי **שִׁמְעָה, שְׁלָחָה**) וכ"ה בפסיקתא זוטרתא פ' לך בהלכות מילה וברמב"ם הלכות מילה פרק ג' הלכה ג' **צִוָּה** להציל, ובבעל העטור חלק ד' הלכות מילה הביא בשם רב האי גאון שנשאל על זה והשיב שצריכים לומר **צִוָּה** ולא **צַוֵּה**, וכ"ה בסדור רב עמרם גאון דף כ"ב **צִוָּה** להציל. ובהלכות גדולות הלכות מילה **על כן בשכר זאת אל חי יהא חלקנו להציל** וגו' אבל בהלכות גדולות הוצאת הגאון מהר"ע הילדעסהיימר ז"ל דף ק"ז הגי' **צִוָּה כצוית לקדושים**. ונוסח הרמב"ם בת' פאר הדור אמשטרדם סי' קנ"ד — **על כן בשכר זו אל חי חלקנו לעד צורנו צִוָּה כצוית לקדושים להציל** וגו' משחת בא"י וגו' ולא גרס למען בריתו אשר שם בבשרנו. וגי' הגמ' ורש"י והרא"ש ורב עמרם ואבודרהם חק בלא וי"ו. וגי' הרי"ף ורב עמרם **בשכר זה**. וגי' אבודרהם **צִוָּה להציל ידידות זרע קדש שארנו** וגו'. וגירסת אבן הירחי במנהיג ח"ב סי' קנ"ג — **באות ברית קדש להציל זרע קדש ידידות שארנו** וגו'. וגי' הספרדים — **צִוָּה להציל ידידות זרע קדש שארנו** וגו'. וגי' התימנים — **חלקנו צורנו צִוָּה בְּצַוָּאת קדושים להציל** וגו'. וגי' רבינו טוביה בפסיקתא זוטרתא שם — **אל חי צִוָּה להציל** וגו' ולא גרס חלקנו צורנו. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג הוצאת הרב רפאל נטע ראבינאוויץ ז"ל בדקדוקי סופרים (שבת קל"ז ב') — **על כן בשכר טוב אל חי** וגו'. ובתוספתא ברכות פ"ו הי"ג הגי' כמו בסדורינו. וכן בירושלמי ברכות פ"ט ה"ד עד חתימת בא"י כורת הברית:

ככתוב ישמח אביך וגו'. (משלי כג, כה): **ואעבר עליך**. (יחזקאל טז, ו): **מתבוססת**. מגואלה ומטונפת: **בדמיך חיי**. בעולם הזה ובעולם הבא (אבודרהם): **זכר לעולם**. תהלים

לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: וְנֶאֱמַר וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים: הוֹדוּ לַייָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ הודו: (פלוני) זֶה הַקָּטֹן גָּדוֹל יִהְיֶה. כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית. כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים: עלינו לשבח. ק"י.

אם נזדמנה מילה בד' צומות ואפילו בתשעה באב נותנין להתינוקות לשתות מן הכוס של ברכה. וביום הכפורים אין ניתן לתינוקות רק נותנים לתינוק הנמול מן הכוס חוץ מה שנוהגים בפי התינוק כשאומרים בדמיך חיי (י"ד סי' רס"ה):

אח"כ יעמוד המוהל ויתפלל תפלה זו והאב יתפלל תפלה זו ג"כ תיכף לאחר המילה:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁיְּהֵא זֶה חָשׁוּב וּמְרֻצֶּה וּמְקֻבָּל לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּיו לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים שְׁלַח עַל יְדֵי מַלְאָכֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים נְשָׁמָה קְדוֹשָׁה וּטְהוֹרָה (לפב"פ) הַנִּמּוֹל עַתָּה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְשֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ פָּתוּחַ כְּפִתְחוֹ שֶׁל אוּלָם בְּתוֹרָתְךָ הַקְּדוֹשָׁה לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת. וְתֶן־לוֹ אֲרִיכוּת יָמִים וְשָׁנִים. חַיִּים שֶׁל יִרְאַת חֵטְא. חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד. חַיִּים שֶׁתְּמַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ לְטוֹבָה. אָמֵן וְכֵן יְהִי רָצוֹן:

המוהלים מדקדקים שלא לחלוץ התפלין עד לאחר המילה אפילו בר"ח (יוסף אומץ סימן ס"ג): נוהגים למול את התינוק קודם עלינו. שמיוסד בתוכו לתקן עולם במלכות שדי יש לו שייכות אל המילה כמ"ש ביחזקאל שבזכות המילה יסדר המערכות ויצאו אסירינו מבור אין מים בו. ועיין מ"ש לעיל בשם הב"י שיעשה האומר הברכה אשר קדש ידיד כו' צורת שדי. א"כ לפ"ז ג"כ שייך עלינו אל המילה (ספר נוהג כצאן יוסף) והלבוש כתב הטעם שאומרים עלינו אחר המילה כדי לכלול גם התינוק במה שאומרים שלא עשנו כגויי הארצות כו':

עץ יוסף

כי לעולם חסדו. כתב הרוקח הטעם משום דכתיב גבי אברהם וכרות עמו הברית ואמרינן מלמד שהקב"ה סייעו לכרות. וכתיב בתריה לתת לך את ארץ כנען פי' בזכות מילה. ובפסוק אחר כתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. אלמא דקרי לשבועת הארץ חסד. משום הכי אמרינן כי לעולם חסדו במילה והיינו שבועת ארץ ישראל שנקראת חסד שניתנה על ידי מילה עכ"ל: איתא במהרי"ל הטעם שאומרים הודו לה' כי טוב משום דאיתא בגמרא אמרו לו ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב. וי"מ משום ארבעה צריכין להודות ואחד מהם היוצא מבית האסורים וכן התינוק יצא מאסורי מעי אמו. ועיין לעיל קודם ברכת אתה גבור וי"מ ע"ש שהמילה נקראת טוב כמו שאחז"ל ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול וזהו הודו לה' כי בעבור המילה אנו ניצולין מגיהנם:

עיון תפלה

(תהלים קה, ח—י): וימל. (בראשית כא, ד): הודו לה'. (תהלים קיח, א). וכתב האבודרהם המילה נקראת טוב כדאמרינן במס' סוטה (י"ב ע"א) ותרא אותו כי טוב שנולד מהול: ובסדורי הספרדים והתימנים הנוסחא או"א וכו' ישמח האיש ביוצא חלציו ותגל האשה בפרי בטנה כאמור ישמח וגו' ברית עולם הודו לה' וגו' (וכ"ה נוסח הרד"א בהשמטת הפסוק וימל אברהם) פלוני הקטן אלהים יגדלהו כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים וכן יהי"ר ונאמר אמן. ובשבלי הלקט הלכות מילה סי' ד' או"א וכו' (כנוסח הספרדים והרד"א) ותגל יולדתך ונאמר וימל וגו' ונאמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם הודו לה' כי טוב והקהל אומרים כי לעולם חסדו פלוני הקטן גדול יהיה יחי הילד לאביו ולאמו יהא אח לשבעה ואב לשמונה ויש אומרים וגם לשמונה כשם שנכנס וגו'. ובתניא רבתי סי' צ"ד „המברך אומר פלוני הקטן והקהל עונים גדול יהיה המברך אומר יהי הילד והקהל עונים לאביו ולאמו המברך אומר יהא אח לשבעה והקהל עונים ואב לשמונה וי"א וגם לשמונה" עכ"ל, וכתב עוד בשבלי הלקט שם „יש מפרשים יהא אח לשבעה זה אפרים דכתיב ביום השביעי נשיא לבני אפרים, וגם לשמונה זה מנשה דכתיב ביום השמיני נשיא לבני מנשה, וכן הוא אומר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה, ולימתי יברך ישראל הברכה הזו בברכת המילה" עכ"ל. ובשוחר טוב מזמור ה' סי' ה' א"ר זעירא אף שיחתן של ישראל תורה היא שהן אומרין תהא אח לשבעה ואב לשמונה, ריב"ל אומר אב לשמונה זה אברהם

שהוא

(בשמים ראש) (א) בשערים הזהב הביא בשם מהרש"ל סי' ע' דאונן מותר למול את בנו קודם קבורה ולא אמרינן בכה"ג דפטור מכל המצות. ולענין הברכה הביא בשם רבו דיברך מטעם מהרש"ל וגם יש לו מתעסקין. וכן בספר לחם הפנים ח"ב סי' רס"ה פסק אונן אין מתחיל האבלות עד לאחר סעודת המילה: (ב) אבל תוך ז' אסור לקרותו בשבת אפילו ביום המילה. אע"ג דהוי דבר שבפרהסיא (מהרש"ל סי' ע"א) וע"ש מילתא בטעמא: כתב רמ"א סי' שצ"ג אם האבל מוהל או בעל ברית לאחר ג' מתפלל בביתו. וכשמביאין התינוק למול הולך האבל לביהכ"נ. אבל תוך ג' לא יצא אא"כ אין מוהל אחר בעיר. ע"כ. וכתב בא"ר ז"ל ולאיסור באגודה סוף מ"ק ולמוהל ילך יחף לביהכ"נ ע"כ. מיהו נראה דוקא ליצא לביהכ"נ כדי לקיים המצוה דהאב חייב למול את בנו ובעמידה עושה כאלו הוא עצמו על כמו בעמידת הקרבנות. ועוד כדי שיאמר ברכת להכניסו בבריתו. אבל כל שאר דבר אבלות נוהג בו. עכ"ל של הא"ר:

הסעודה שעושין ביום המילה

הסעודה היא סעודת מצוה דכתי' כרתי בריתי עלי זבח. ועוד דאחז"ל (שבת קל) כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה כו' ע"ש. וז"ל פדר"א פכ"ט כשהיה יצחק בן שמונת ימים הגיעו למילה שנאמר וימל אברהם את יצחק בנו והביאו למנחה ע"ג המזבח ועשה שמחה ומשתה. מכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו יום שזכה למול את בנו כאברהם אבינו דכתיב ויעש אברהם משתה גדול עכ"ל. ודורשי רשומות כתבו מה שרגילין לעשות משתה ושמחה ביום המילה דכתיב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק ר"ל ביום ה"ג מ"ל. ה"ג הוא מספר ח' דהיינו ביום שהיה ה"ג הוא ח' ימים שנימול עשה אברהם משתה. וז"ל התנחומא פ' תזריע סי' ה' וביום השמיני ימול. אין כתיב שם שיוציא הוצאות על המילה (ור"ל אין כתיב שם. אבל עיקר צווי לדורות לא כתיב. אבל במקום אחר כתיב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל ה"ג מ"ל וכו"ל. וזכר לדבר מילה ראשי תיבות משתה יעשה לכל הקרואים) ובתוספות שבת דף ק"ל ע"א ד"ה שש כ' בוא וראה כמה ישראל מחבבין את המצות שהם מוציאין הוצאות כדי לשמור את המצות ולעשות בהן. אמר הקב"ה אתם משמרים את המצות ושמחתו בהן אני מוסיף לכם שמחה שנאמר ויספו ענוים בה' שמחה עכ"ל. וא"כ מכאן תוכחת מגולה לאותם שמבזים סעודת ברית מילה ועושים סעודה קטנה מיין שרוף ומיני מרקחת. וכן מפורש בשוח"ט מזמור קי"ב וז"ל ומכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזוכה למול את בנו כאבינו אברהם שנאמר ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. הוי במצותיו חפץ מאד עכ"ל:

וכל מי שאינו אוכל בסעודת מילה כשהזמין אותו בעל ברית הרי הוא כמנודה לשמים (תוס' פסחים דף קי"ד). וקאי על ד' כמנודין לשמים (שם קי"ג). וכתב בספר צדיק תמים דנכון לצוות על השמש שלא לקרוא אותו בתוך הקרואים אם אין דעתו לילך לשם כדי שלא יהא כמנודה לשמים. אבל אין החיוב לבוא את עצמו אם הוא ת"ח לילך על סעודות שיש שם פחזים וריקים (תוס' פסחים דף קי"ד):

סדר ברכת המזון לברית מילה

קודם ברכת המזון לברית מילה אומרים זה:

נוֹדֶה לְשִׁמְךָ בְּתוֹךְ אֱמוּנַי. בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ:

בִּרְשׁוּת אֵל אָיֹם וְנוֹרָא. מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה. אֵל נֶאְזָר בִּגְבוּרָה. אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: נודה

בִּרְשׁוּת הַתּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה. טְהוֹרָה הִיא וְגַם פְּרוּשָׁה. צִוָּה לָנוּ (מֹשֶׁה) מוֹרָשָׁה. מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ: נודה

בִּרְשׁוּת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם. אֶקְרָא לֵאלֹהֵי הָעִבְרִיִּים. אֲהוֹדֶנּוּ בְּכָל־אִיִּים. אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ: נודה

דובר שלום

ברשות התורה הקדושה. טהורה וכו' משה מורשה. משה עבד ה'. התורה היא קדושה ונעלמת בכוונותיה הפנימיות. והיא גלויה ומפורשת מצד המצות המעשיות. והסבה לזה שמקורה מה' שהוא הקדוש לכן יש בה קדושה נעלמת. וניתנה ע"י משה לכן יש בה ענינים מפורשים. זהו ברשות התורה הקדושה שהיא נעלמת. וכמ"כ טהורה היא וגם פרושה שמפורשת בחלקי המעשה והסבה לשניהם לפי שצוה לנו משה מורשה לכן היא פרושה. ולפי שמשה עבד ה' שמקורה מן השם הקדוש לכן היא קדושה ונעלמה:

עיון תפלה

שהוא אב לשמונה יצחק וישמעאל וששה בני קטורה את לשבעה זה יצחק שהוא אח לישמעאל וששה בני קטורה, ר' ישמעאל אומר אב לשמונה זה ישי שהוא אב לשמונה שנאמר ולו שמונה בנים ואח לשבעה זה דוד שהוא אח לשבעה אחיו, ע"כ. וזה המאמר הובא בפסיקתא זוטרתא פ' חיי שרה על פסוק ויוסף אברהם:

בִּרְשׁוּת מוֹרַי וְרַבּוֹתַי. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּשְׂפָתַי. וְתֹאמַרְנָה עַצְמוֹתַי. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ: נודה. ברשות מרנן כו'. נברך כו'. ומברך בהמ"ז:

כשמגיע בבהמ"ז אל בעיני אלהים ואדם מתחיל המברך זה. ושם המחבר אברהם כהן צדק:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֲבִי הַיֶּלֶד וְאִמּוֹ. וְיִזְכּוּ לְגַדְּלוֹ וּלְחַנְּכוֹ וּלְחַכְּמוֹ. מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה דָמוֹ. וִיהִי יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ בַּעַל בְּרִית הַמִּילָה. אֲשֶׁר שָׂשׂ לַעֲשׂוֹת צֶדֶק בְּגִילָה. וִישַׁלֵּם פָּעֳלוֹ וּמַשְׂכֻּרְתּוֹ כְּפוּלָה. וְיִתְּנֵהוּ לְמַעְלָה לְמָעְלָה:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ רַךְ הַנִּמּוֹל לִשְׁמוֹנָה. וְיִהְיוּ יָדָיו וְלִבּוֹ לָאֵל אֱמוּנָה. וְיִזְכֶּה לִרְאוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה. שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה:

כשהמוהל מברך יתן הכוס של ברכה לאחר לומר זה הרחמן:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ הַמָּל בְּשַׂר הָעָרְלָה. וּפָרַע וּמָצַץ דְּמֵי הַמִּילָה. אִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב עֲבוֹדָתוֹ פְּסוּלָה. וְאִם שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ:

הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ מְשִׁיחוֹ הוֹלֵךְ תָּמִים. בִּזְכוּת חֲתַן לַמּוּלוֹת דָּמִים. לְבַשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת וְנִחוּמִים. לְעַם אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים:

הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ כֹּהֵן צֶדֶק אֲשֶׁר לֻקַּח לְעֵילוֹם. עַד הוּכַן כִּסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ וְיַהֲלוֹם. וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיִּגְלוֹם. בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם: הרחמן הוא יזכנו וכו'

דובר שלום

אשר שש וכו'. אמרו חז"ל כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה עדיין עושין אותה בשמחה זו מצות מילה. וזאת אשר שש לעשות צדק של המילה בגילה ובשמחה. לכן ישלם ה' פעלו של גוף המצוה. ותהי משכורתו כפולה על השמחה אשר שש לעשות צדק בגילה:

ישלח לנו משיחו כו' בזכות חתן למולות דמים. פ"ד שנאמר הנה מלכך יבוא לך וגו' גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו. ואמר הולך תמים לפי שנאמר במילה התהלך לפני והיה תמים:

ישלח לנו כהן צדק וכו' החיים והשלום. הפייטן יסד דבריו ע"פ דאיתא בפסיקתא את מוצא שני נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון וכו' הרי שמיחסו לאליהו משבט לוי לכן מכנהו כהן צדק. ומאמרו בריתי היתה אתו החיים והשלום דנאמר במלאכי בשבט לוי. וכן מפורש במס' ב"מ ולאו כהן הוא מר. אך בא"ר איתא נחלקו בבהמ"ד אלו אומרים אליהו משל גד ואלו אומרים שהוא משל בנימין א"ל רבותי למה אתם חולקים עלי אני מבני בניה של רחל אמרו לו ולאו כהן אתה ולא כן אמרת לצרפית עשה לי משם עוגה קטנה א"ל אותו תינוק משיח בן יוסף הוא ולמז רמזתי לו שאני יורד תחלה לבבל ואח"כ יבא מ"י. הרי שלא היה כהן ולא היה משבט לוי. יעו"ש. והמה מדרשות חלוקות. ויתכן דמכנהו כהן משבט לוי לפי שאמרו חז"ל פינחס זה אליהו ומצד נשמת פינחס הוא כהן משבט לוי:

ומה שסידר הפייטן הרחמן של אליהו אחרי הרחמן של משיח. ומודעת שאליהו יבוא קודם משיח. יתכן לפי שיבואו שני משיחים. בן יוסף ובן דוד יתכן שיבא אליהו אחר משיח בן יוסף וקודם משיח ב"ד. אך לפי מה דאיתא בא"ר מבואר דיבא קודם משיח בן יוסף. וגם בזה יש להעיר דכאן מכנה את אליהו בשם כהן צדק. ובמסכת סוכה קחשיב ארבעה חרשים משיח ב"ד ומשיח בן יוסף אליהו וכהן צדק. הרי דאליהו אינו כהן צדק. ונוכל לומר בזה עפ"י מה דאיתא במד' שוח"ט מזמור מ"ג אמרו ישראל בגאולה ראשונה כ' שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו שלח לנו אף שנים כנגדם וכו' אמר הקב"ה הנני שולח בגא' הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא הרי אחד. והשני כן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי. הרי

סדר פדיון הבן.

(דה"ח) מצות עשה לפדות כל איש ישראל בנו שהוא בכור לאמו הישראלית. מיום שלשים ומעלה. בחמשה סלעים. ואם פדאו קודם אינו פדוי. ומכאן ואילך עובר עליו בעשה (וערך ה' סלעים עיין בש"ע י"ד סי' ש"ה). [והגאון רבינו אליהו ווילנא ז"ל אמר שבזמננו זה הם לערך שלשים זהו' פולי"ש. ובחת"ס סופר סי' רפ"ט כתב כי עפ"י החשבון יש להיות בעשרים צוואנציגר חמשה לויט ושליש כסף צרוף (בראנדזילבער) והוא שיעור הפדיון רק שאינו ברור ע"כ יש להוסיף קצת (צוואנציגר) ע"ש. אלו חמשה סלעים נותן לכהן בכסף או בשוה כסף מכל דבר שירצה חוץ מקרקעות, עבדים. ושטרות. ואם פדאו בהם אינו פדוי]:

מנהג ישראל לעשות סעודה. וחושבין אותה לסעודת מצוה. ואחר ברכת המוציא פודין:

בתר ברכת המוציא [ומאחר שהכהן יש לו לברך אחר הפדיון על הכוס כדי לפרסומי מילתא. כתב הט"ז בעיר שאין בה יין מברך על שכר שהכל ונראה דבאותן מקומות שאין יין צריך לעשות הפדיון קודם ברכת המוציא על הסעודה דאילו בתוך הסעודה אין מברכין על השכר משא"כ במקום שיש יין פודין אחר ברכת המוציא עכ"ל]. הכא מייתי ליה לבכור קמי כהן ומודיע ליה שהוא בכור פטר רחם לאמו הישראלית ומייתי כסף או שוה כסף חמשה סלעים ומניח לפני הכהן ואומר לכהן זה בני כו':

(בשמים ראש) ז"ל ספר החנוך פ' בא. רצה הש"י לזכותנו לעשות מצוה בראשית פריו. למען דעת כי הכל שלו ואין לו לאדם דבר בעולם רק מה שיחלק לו הש"י בחסדיו ויבין זה בראותו כי אחרי שיגע האדם כמה יגיעות וצער כמה צרות בעולמו והגיע זמן שעשה פרי והביב אליו ראשית פריו כבבת עינו מיד נתנו להקב"ה ומסלקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו. ועוד לזכור הנס הגדול שעשה לנו הש"י בבכורי מצרים שהרגם והצילנו מידם עכ"ל. וכל זה מדבר בבכור בהמה כ"ש בבכור אדם זה עצם מעצמיו ובשר מבשרו. ואינו יודע אם יהיה לו עוד בנים יותר שהוא מראה בעצמו שהכל ברא לכבודו ומה' שאלו ואין לו חלק החלקי בו. ולמעלתה נכפלה בתורה דכתיב בפרשת קרח פעם שנית. ואיך ראוי ונכון שמי שיש לו קצת ריוח פרנסתו לבטוח בשם ה' ית' ליתן החמשה סלעים להכהן לחלוטין. ויהיה נכון לבו בטוח בה' שימלא לו. ולא כמו שנוהגין עתה שפודין באיזה משכון ובטוח שאחר הפדיון יחזיר לו הכהן. לא יעשה כן בישראל רק מי שהשעה דחוקה לו ביותר. ועכ"ז יסכים בלבו הסכמה גמורה והחלטה שנותן לכהן זה החפץ במתנה גמורה עבור פדיון בנו. ואף אם לא יחזיר לו הכהן החפץ לא יהיה לו בלבו שום תרעומות. גם יחקור היטב עם לומדי תורה הדין של ה' סלעים בזמן הזה. והגר"א הורה בימיו חמשה רטים פולש שהוא ששה רובל כסף. ומעשה בעצמו מעשה שהוא ז"ל היה בכור ופדה א"ע בשנה רו"כ בברכה ונתנו לכהן נתינה ממש מטעם שאביו פדה אותו כנהוג העולם. ועיין בהגהת הגר"א ובביאוריו לש"ע יו"ד סי' ש"ה ס"ק ד' בסופו: **כתב** בספר צ"צ סי' קכ"ח מי שנולד לשבעה חדשים ולא רצו למולו עד לאחר ב' חדשים צריכין לפדותו מיד לאחר ל' יום: אם אירע ל"א יום להיות בשבת או ביו"ט ממתינים עד שיעבור השבת והיום טוב. אבל בחול המועד פודין: [אם ל"א יום בתענית צבור אם רצו פודין אותו בו ביום ויעשו הסעודה בלילה. או יפדהו בלילה בין לפני ל"א בין לאחריו. וכן יעשו הסעודה באותה שעה (מהריעב"ץ)]:

סדר פדיון הבן

זֶה בְּנִי בְכוֹרִי הוּא פֶּטֶר רֶחֶם לְאִמּוֹ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה לִפְדּוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר[א] וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים

א במדבר יח, טז.

דובר שלום

הכי שמלבד אליהו יבוא עוד בחיל ה' נגד אהרן. ואם תאמר כי נעלם ממנו מי הוא. יתכן לומר עפ"י מה דאיתא בתרגום יונתן על מאמר שלח נא ביד תשלח זה פינחס כהנא דעתיד למיתי בסוף יומיא. והוא השני. ולפ"ז הכל על נכון. דבתחלה משיב ישלח לנו משיחו ואח"ז ישלח לנו כהן צדק הוא פינחס דאתי בסוף יומיא אחר משיח: אשר לוקח לעילום. שנתגלגל באליהו: בריתי היתה אתו החיים והשלום. ע"ד שנאמר הנני נותן לו את בריתי שלום:

עיון תפלה

סדר פדיון הבן. כתב הרא"ש בקדושין פרק קמא סי' מ"א „ותקון גאוני לסדורי מנהגא דפדיונא וברכתא דיליה הכי, דמייתי ליה אבוה קמיה דכהנא ומודע ליה לכהנא דבכור פטר רחם הוא ולישייליה כהנא מאי בעית טפי ברך בוכרך דין או חמש סלעי דמחייבת למפרקיה בהו? וליהדר ליה ברי בוכרי בעינא טפי והי לך חמש סלעי בפורקניה" עכ"ל. ואבודרהם בשער ט' מהלכות ברכות דף קל"ד ע"א העתיק הדברים ולה"ק „כתוב בסדר הגאונים לסדר מנהג הפדיון והברכה כך, שיביא אותו אביו לפני הכהן ומודיע שהוא בכור פטר רחם וישאל אותו הכהן איזה תרצה יותר בנך בכורך זה או חמש סלעים שנתחייבת לפדותו? ויענה אותו אביו בני בכורי אני רוצה יותר והא לך חמש סלעים בפדיונו" עכ"ל. ורבים תמהים על זה. מה מקום לשאלת הכהן את פי האב וכי הברירה בידו לבלתי פדות את בנו ולהשאיר את חמשת השקלים בכיסו, הלא מצות עשה היא לפדות את בנו ואי אמר לא ניחא לי דאעביד מצוה מכין אותו עד שירצה או עד שתצא נפשו (כתובות פ"ו

בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא: וְנֶאֱמַר קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא:

אחר כך הכהן שואל את אם הילד שמא הפילה או ילדה כבר. ותאמר לו לא. אז האב מניח הילד לפני הכהן גם כלי או תפוחים או מעות והכהן שואל את האב:

מַאי בָּעֵית טְפֵי לִתֵּן בִּנְךָ בְּכוֹרְךָ שֶׁהוּא פֶּטֶר רֶחֶם לְאִמּוֹ אוֹ בָּעֵית לִפְדּוֹתוֹ בְּעַד חָמֵשׁ סְלָעִים כְּדִמְחֻיַּבְתָּא מִדְּאוֹרַיְתָא:

האב משיב לכהן ואומר:

חָפֵץ אֲנִי לִפְדּוֹת אֶת־בְּנִי וְהֵילָךְ דְּמֵי פִדְיוֹנוֹ כְּדִמְחֻיַּבְתִּי מִדְּאוֹרַיְתָא:

והכהן מקבל הכלי או התפוחים או המעות ומחזיר הילד לאביו והאב מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פִּדְיוֹן הַבֵּן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

א שמות יג, ב.

עיון תפלה

ס"ו פ"א) ? ונראה לי שאין כונת הכהן ליתן הברירה בידו לפדות או לא לפדות, אלא כונתו להעיר את אזנו לבל יבוא עליו בעקיפין במכסת כסף הפדיון כדרכן של בני אדם לחוס על ממונם, וכך אומר לו, אם רצונך להשאיר את בנך זה בידך לארך ימים עליך ליתן את חמש הסלעים כמו שאתה מחויב מן התורה, אבל אם תבוא עלי בעקיפין וערמתך תעמוד לך — אמנם תרויח כסף אבל תפסיד את בנך כי לא יתקיים אצלך. ובתכלאל רבתי סי' ל"ז ובסדורי הספרדים אין שם שאלת הכהן ותשובת האב, אלא האב מביא את בנו לפני הכהן ומביא עמו שמונה אנשים מאוהביו (שיהיו ביחד עשרה) ובידו חמשה שקלים והכהן שואל לאם הילד שמא הפלת או ילדת אם אמרה לא אומר הכהן זה הבן בכור הוא והקב"ה צוה לפדותו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא, כשהיית במעי אמך היית ברשות אביך שבשמים וברשות אביך ואמך, עכשיו אתה ברשותי שאני כהן ואמך ואביך מבקשים לפדותך שאתה בכור מקֻדָּשׁ שכן כתוב וידבר ה' אל משה לאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא. ומברך אבי הבן את ברכתו ומניח לפני הכהן את המעות והכהן מקבלם ואומר קבלתי ממך חמש סלעים אלו בפדיון בנך זה והרי הוא פדוי בהן כדת משה וישראל: אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן. נוסח הברכה נזכרת שלהי ערבי פסחים. אבל בסדורי התימנים כנוסח לפדות את הבן, ומלשון הגמ' דפסחים שהזכירה בלשון ברכה אקב"ו על פדיון הבן אין ראיה, דבש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שהו"ל הרב רנ"ר ז"ל בד"ס שרוב גרסאותיה מדויקות יותר הגי' שלא בלשון ברכה רק פסיקא על פדיון הבן אבי הבן מברך ופירושו הא פסיקא לן דעל מעשה הפדיון צריך אבי הבן לברך אבל נוסח הברכה אפשר שהוא כנוסח בני תימן. וכהאי גוונא מצינו לענין ברכות מצה ומרור שכתבו הרבה מן הגאונים הראשונים ז"ל שצריכים לברך לאכול מצה לאכול מרור, כ"כ רב עמרם גאון בסדורו בסדר ההגדה דף מ' ע"ב „ואחר שיבלע ומברך המוציא לחם מן הארץ חוזר ומברך לאכול מצה וכו' ואוחז חזרת ומברך לאכול מרור וכו' שכך אמרו חז"ל מברך לאכול מצה ואוכל ומברך לאכול מרור ואוכל" עכ"ל, וכ"כ רבינו יוסף טוב עלם ז"ל ביוצר לשבת הגדול בפיוט המתחיל אלהי הרוחות לכל בשר „לוקח פרוסה ומברך לאכול מצה במלל וכו' ומברך בחזרת לאכול מרור וטובל ובולל" עכ"ל, וכ"כ רבינו דוד אבודרהם בריש ספרו שער ברכות המצות ומשפטיהם דף ט' ע"ב „ולזה הטעם צריך לברך לאכול מצה ולאכול מרור מפני שאי אפשר לעשותן ע"י שליח והן להבא והכי גרסינן להו בפרק ערבי פסחים בנוסחאות ישנות ומדויקות ועוד דגרסינן בתוספתא בשלהי פסחים איזו היא ברכת הפסח אקב"ו לאכול את הפסח איזו היא ברכת הזבח אקב"ו לאכול הזבח והלו כיוצא בהן" עכ"ל, וכ"כ שם בסדר ההגדה סדר השני „וכבר אמרנו בתחלת הספר דלאכול מצה ולאכול מרור אמרינן" עכ"ל, וביאר במחזור ויטרי שמה שנמצא בסדורי פסח ומברכין על אכילת מצה אין הכונה שנוסח

הברכה

ונוטל הכהן את הכסף ומוליכו בידו על ראש הבן ואומר:

זֶה תַּחַת זֶה. זֶה חִלּוּף זֶה. זֶה מָחוּל עַל זֶה. וְיִכָּנֵס זֶה הַבֵּן לְחַיִּים. לְתוֹרָה וּלְיִרְאַת שָׁמָיִם. יְהִי רָצוֹן שֶׁכְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַפִּדְיוֹן כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים. אָמֵן:

הכהן נותן את ידו על ראש הבן ומברכו:

א יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה: יברכך ה׳ וישמרך וגו׳

ב כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:

ג יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ:

ואחר כך הכהן מברך על הכוס. ואוכלים ושותים ושמחים בשמחה של מצוה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

א בראשית מח, כ. ב משלי ג, ב. ג תהלים קכא, ז.

עיון תפלה

הברכה כך היא אלא הכונה שמברכין על המצוה של אכילת מצה אבל בנוסח הברכה הראויה לה דהיינו לאכול מצה עיי"ש. וסברי בני תימן כסברת הריב"ש בתשובה סי׳ קל"א והרמ"א ביו"ד סי׳ ש"ה סעי׳ ט׳ שאין האב יכול לפדות את בנו על ידי שליח דלא כמסקנת הגאון בעל שער המלך בפרק ו׳ מהל׳ אישות ולפיכך מברך בלמ"ד כמו"ש הר"ד אבודרהם ברים ספרו דף ט׳ ע"ב „כל מצוה שאפשר לעשותה ע"י שליח והיא להבא מברכין בעל וכל מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י שליח והיא להבא מברכין בלמ"ד" עכ"ל. ועי׳ בספר קצות החשן על חו"מ בסי׳ קפ"ב שהאריך שם בגדר השליחות במצוה. וכגירסת הש"ס כתי׳ הנ"ל בשלהי פסחים גרסי גם רבינו חננאל והרי"ף והרא"ש והראב"ד הראשון בספר האשכול בסוף סי׳ מ"ב מהל׳ פדיון בכור והריב"ש בתשובה סי׳ קל"א:

עוד כתב הרא"ש בקדושין שם ובשלהי בכורות והרמב"ן בהלכות בכורות תשלום הרי"ף פרק ח׳ על משנת הוא לפדות ובנו לפדות והרשב"א בתשובה סי׳ ר׳ וסי׳ תשכ"ט ושלטי הגבורים סופ"ק דקדושין ואבודרהם הלכות ברכות דף קל"ד ע"א בשם הגאונים (הרשב"א בתשובה הביא זה מרבינו חננאל) שהכהן מברך אחר הפדיון על הכוס בפה"ג ועל ההדס בורא עצי בשמים ועוד מברך ברכה ארוכה בא"י אמ"ה אשר קדש עובר ממעי אמו (גי׳ אבודרהם במעי בני"ת) ולארבעים יום חק את איבריו כאתים וארבעים ושמונה איברים שיש בו (באבודרהם ליתנהו להנהו שתי תיבות) ונפח בו נשמה (באבודרהם ואחר כך נפח, וברמב"ן ונפח באפיו נשמה) דכתיב (ברמב"ן ואבודרהם שנאמר) ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (ברמב"ן ויפח באפיו נשמת חיים ותו לא, וכן ראוי לסיות, שהרי על ויהי האדם לנפש חיה תרגם אונקלוס

לרוח ממללא והעובר עדיין לא נתן בו הדבור, ואפ"ג דכתבו התוס׳ (גיטין כ"ב פ"ב) ד"ה והא לאו בני דיעה נינהו ,וא"ת הא לאו בני כריתות נינהו וי"ל דחשיבי בני כריתות הואיל ואם הגדיל הקטן ונשתפה השוטה הוו בני כריתות׳ עכ"ל, מוכח מזה דכל היכא דאתי לידי כך הרי זה כאלו כבר הוא כך, שאני הכא דאפשר שהוא אלם ואין בו כח הדבור כלל) עור ובשר הלבישו ובעצמות וגידים סובכו (צ"ע אמאי לא הזכירו כאן מספר הגידים שהם שס"ה כדאיתא בתרגום יונתן ריש בראשית פסוק ויברא אלהים את האדם בצלמו „במאתן וארבעין ותמני איברין בתלת מאה ושתין ותמשא גידין,וכמו שזכרו לעיל מספר האיברים? וכן יש לתמוה על הגמ׳ דמכות כ"ג ע"ב שס"ה לאוין כנגד ימות החמה ורמ"ח עשה כנגד איבריו של אדם אמאי לא אמר שמספר הלאוין כנגד מספר הגידים ועיי"ש בפרש"י) דכתיב (ברמב"ן ובאבודרהם שנאמר) עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני [?] לו מאכל ומשתה(ברא"ש שלהי בכורו׳ וצוה לו לכאכל ולמשתה, ובאבודרהם ומנה לו מאכל ומשתה דבש וחלב להתענג בו) וזמן לו שני מלאכי השרת לשומרו במעי אמו כדכתיב (ברמב"ן ואבודרהם שנאמר) חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי, אביו אומר זה בני בכור ואמו אומרת זה בני בכורי שבו פתח הקב"ה דלתי בטני (ברמב"ן אביו אומר זה בני בכור „וראשית אוני ראוי ליטול פי שנים ככתוב לתת לו פי שנים" אמו אומרת וגו׳ והמאמר המוסגר מוחק הרמב"ן שם דכיון דאיכא בכור לכהן ואינו בכור לנחלה לאו שפיר דמי למימר הכי ואפי׳ הוי נמי בכור לנחלה משום דמשמע דקדושת פדיון בהא תליא עכ"ל) חמש סלעים נתחייבו לתן לכהן בפדיונו (באבודרהם נתחייבנו, וכתב במעדני יו"ט בבכורות שם אות ד׳ שאין ראוי לומר לא נתחייבו

ולא

(בשמים ראש) (א) אין קטן נעשה בר מצוה עד שיהיה לו י"ג שנים שלימות. היינו אם נולד ביום ר"ח ניסן אין נעשה ב"מ (שראוי להיות ש"ץ) עד שיגיע לתחלת יום ר"ח ניסן שנת י"ד: (ב) אם נולד בכ"ט לאדר ראשון בשנה מעוברת ושנת י"ג אינה מעוברת. נעשה ב"מ בכ"ט לאדר. אם נולד באחד באדר שני בשנה מעוברת ושנת י"ג אינה מעוברת נעשה ב"מ באחד לאדר. אם נולד באדר בשנה פשוטה ושנת י"ג היא מעוברת אינו נעשה ב"מ עד אדר השני. אבל הנולד באדר ראשון בשנה מעוברת ושנת י"ג היא ג"כ מעוברת נעשה ב"מ ג"כ באדר ראשון (אחרונים בסי' נ"ה דלא כמ"א. וכן העלה בתשובת מעיל צדקה סי' כ"א): (ג) מי שנולד ביום ראשון דר"ח כסליו והיה אז ב' ימים ר"ח. ובשנת י"ג היה חשון חסר וכסליו אינו אלא יום אחד ר"ח. אעפ"כ אינו נעשה ב"מ עד ר"ח כסליו (מ"א וכנה"ג) ומי שנולד בר"ח כסליו ולא היה רק יום אחד ר"ח. ובשנת י"ג היה שני ימים ר"ח נעשה ב"מ ביום א' דר"ח (ב"ח וא"ר): (ד) אביו של הבר מצוה מברך בא"י אמ"ה שפטרני מעונשו של זה (ופירושו עיין לעיל דף כ"א) והומר אותה אחר שבירך בנו ברכה אחרונה על הס"ת. ואף שעל פי הדין היה ראוי לברך אותה תכף אחר שבירך ברכה ראשונה אלא משום שאינו ראוי להפסיק בקריאת הפרשה וצריך שיהיו אזניו אל הס"ת. לכן מברך אותה אחר ברכה אחרונה. (ספר עטה כלאן יוסף):

כתב הב"ח בליקוטים סי' כ"ט שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה והיינו ביום שנכנס לשנת י"ד. וביש"ש פ"ז דב"ק כתב דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום עכ"ל. וכן הוא המנהג ברוב תפוצות ישראל. ונראה ליתן טעם לזה כי איתא בזו"ח שרשב"י עשה משתה גדול והיה שמח מאד ביום שנעשה בנו ר"א בן י"ג על שבאותו היום זכה בנו לרוח. והוא כמ"ש בשע"ג בשם הזוהר שלכפש קדישא זוכה אדם מהוולדו. זכה יתיר יהבין ליה רוח קדישא וזה בהיותו בן י"ג שנה. זכה יתיר יהבין ליה נשמה קדישא בהיותו בן עשרים שנה. ובזוהר אמר ר"ש כל מאן דלא זכי באורייתא לא זכי לא ברוח ולא בנשמה. ולפ"ז כשהבן דורש אז הוא בעל תורה ה"ל סעודת מצוה לכבוד הרוח חדש קודש שבא אליו. משא"כ אם הוא אינו בעל תורה ולא זכי לרוח קדישא א"כ שמחה זו מה היא עושה. מה שאין כן סעודת מילה היא לכל הנולדים כי כולם זוכים לקדושת נפש (סולת בלולה):

דרך החיים **דיני תפלת הדרך** בשמים ראש

(א) היוצא לדרך אפילו רק עד פרסה צריך להתפלל תפלת הדרך. אבל אם הוא צריך לילך רק פחות מפרסה מתפלל בלא חתימה אבל אם הוא מקום סכנה אפי' בפחות מפרסה צריך להתפלל בחתימה (סי' קי"ט):

ידוע שבהיות האדם בביתו יוכל יותר לשמור א"ע מפחדי יצה"ר ובדרך הוא נקל יותר להלכד במצודתו דהיצה"ר. ע"כ החיוב הנוסע לדרך צריך קודם יציאתו

(ב) היכף כשיוצא מעיבורה של עיר צריך להתפלל תפלה זו ואם שכח להתפלל תיכף מברך אותה כ"ז שהוא

עיון תפלה

ולא נתחייבנו דשא האשה אינה חייבת בפדיון עכ"ל, וברמב"ן הגי' חמש סלעים נתחייבתי לתת לכהן לפדותו ממנו שכך היא גזרת מלך שנאמר אך פדה תפדה וגו') כדכתיב (באבודרהם ש נאמר) ופדויו מבן חדש תפדה בערכך חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא ונאמר אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (ברמב"ן נוסף, בתחלה אך פדה תפדה ואח"כ ופדויו), כשם שזכה בכור זה לפדיון כך יזכהו השם לתורה ולחופה ולמעשים טובים (ברמב"ן כשם שהכנסתו לפדיון כך תכניסהו להורה וגו') בא"י מקדש בכור ישראל לפדיונו (ברמב"ן מקדש בכורי ישראל לפדיונם, ובאבודרהם מקדש בכורי ישראל ותו לא. ובתשובות הגאונים שערי תשובה ליוורנא הרכ"ס סי' מ"ז בתשובה לרב האי גאון מסיים מקדש ישראל בבכוריהם ובפדיונם. ובת' הגאונים כת"י שהיו ביד הרה"ג ר' ישראל משה חזן ז"ל ח"א סי' ס"ד בתשובה לרה"ג מקדש בכורי ישראל ופדיונם).— וכתב הרא"ש ולא נהגו לברך ברכה זו באשכנז וצרפת דלא מצינו שמברכין שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמ', כי אחרי סדור רב אמי ורבינא לא נתחדשה ברכה (במעדני יו"ט אות ח' הקשה עליו מדברי עצמו בהרי בכתובות פ"ק סי' ס"ו ניחא ליה לרבינו לברוכי ברכת בתולים אשר יצר אנוז בגן עדן הואיל ואפשר שהיא מתקנת הגאונים וז"ע עכ"ל) ועוד למה יברך הכהן שאינו עושה שום מצוה אלא שמקבל מתנת כהונה (קושיא זו לא זכר הרא"ש בקדושין רק בהלכי בכורות) והתלת הברכה איני מבין אשר קדש עובר ממעי אמו אי קדושת בכור קאמר בפטר רחם תלה רחמנא (ובבכורות מסיים ואף בכור בהמה שהוא קרב לגבי מזבח אינו קדוש עד ביאה לאויר העולם עכ"ל), ושמעתי מפי הגאון ר' יצחק באזער ז"ל ששמע בימי נעוריו מפי הגאון ר' יוסף בר' אישר ז"ל מווילקאמיר דטעות סופר נזדקר בכל הספרים וצ"ל אשר קרש עובר במעי אמו בריש, שהרי הברכה הזאת מדברת מסדר יצירת הולד במעי האם ונוסדה על הפסוקים באיוב הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני, ועל המקרא הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני (איוב י, י) תרגם המתרגם הלא היך חלבא סניכתא יתי והיך גובנין קרשתא יתי, ובאשר הפעולה הראשונה בסדר יצירת הולד היתה קרישת הטיפה התחיל בה המברך אשר קרש עובר במעי אמו ואח"כ נחתכו איבריו ואח"כ נזרקה בו נשמה וכו'. ומצאתי שגם הגאון ר' חיים ברלין ז"ל העיר על דבר זה, וסדר היצירה הכתוב בברכה זאת שונה מסדר התחיה הכתוב

ביחזקאל

בדרך ובלבד שלא הגיע עדיין בדרך תוך פרסה הסמוכה לעירו או לעיר שרוצה ללון בה דמשם ואילך יאמר אותה בלא חתימה ואם אמרה בעיר יצא ואין צריך לאמרה רק פעם אחת בכל יום שהוא בדרך אפילו אם ינוח באמצע היום בעיר והולך משם אח"כ א"צ לברך שנית אבל אם דעתו ללון בהעיר ואח"כ נמלך ויצא משם לעבור חוצה לה או לשוב לביתו צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת (שם): (ג) יש להסמיך תפלת הדרך לברכה אחרת כדי שתהא ברכה הסמוכה לחברתה לכן כשיוצא בדרך בשחרית קודם התפלה כגון שהוא נחוץ יש לומר ברכות השחר על הדרך ולהסמיך תפלת הדרך לברכות השחר וביום יאכל איזה פרי ולהסמיך ת"ה לברכת הפרי או כשמטיל מים יסמיך אותה לברכת אשר יצר (שם): (ד) כשרוצה ליכנס לכרך שיש שם מושלים אפילו דריש שם יהודים יאמר יהי רצון מלפניך ה' או"א שתכניסני לכרך הזה לשלום. נכנס לשם אומר מודה אני לפניך ה' או"א שהכנסתני לכרך הזה לשלום. ביקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך ה' או"א שתוציאני מכרך הזה לשלום. יצא משם אומר מודה אני לפניך ה' או"א שהוצאתני מכרך הזה לשלום וכולל עמה תפה"ד יה"ר כו' ואם לא אמר עדיין באותו יום תפלת הדרך חותם בברוך ואם כבר אמר באותו יום ת"ה אינו חותם בברוך (סי' הג"ל) [כל היוצא ודרך לדבר ה' ילמוד תורה על הדרך כאמרם המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו. אבל לא ילמוד דבר שצריך עיון ואם יושב בעגלה מותר. ויזהר כל אדם שיהיה לו פת אפי' הולך במקום קרוב ובמקום דהכיח פת כי כמה פעמים שיקרה מקרות ר"ל בדרך: ראוי לכל ירא שמים שיקח עמו ציצית בדרך שמא יפסל א' ויתבטל ממצוה (חיי אדם)]:

יציאתו להתפלל ולהזדכך נפשו לשוב בתשובה שלימה שלא יכשל ח"ו במצודת היצר הרע. ואם הוא טובה כן נסיעתו עושה לטוס שמכלה ממקומות נסיעתו הניצוצות הקדושות שנפלו בהותם מקימות (מאור ושמש):

מה שנוהגין לימול רשות מגדולים כשהולכים בדרכם ומתברכין מהם. סמך מפ"ק דברכות דמצלכין בסנהדרין. ופירש"י נוטלין רשות כדי שיתפללו עליהן. כתב בחזקוני פ' שופטים על פסוק ופיניט לא ראו מכאן למלוה חבירו שצריך לעמוד במקומו עד שיתכסה מעיניו ע"כ. ועיין בשל"ה שם שהפליג מאד במצות לוה לדרך ובמצות לויה. כתב מעיו"ש בשם דרשות מהר"ש שישר לויה שלמיד לרבו ג' פרסאות. והאידנא אין נוהגין שמוהלין על כבודם. ומכל מקום ילך עמו או עם חבירו עד לפני השער או לכל הפחות ארבע אמות ע"כ (א"ר סי' רל"א). איתא בסוטה כ"ז, המלוה את חבירו אפילו ארבע אמות בעיר אינו ניזוק. ופירש"י אותו שיוצא לדרך:

אסור לצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך ר"ת צלי. כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו. וטוב ליתן צדקה לפני צאתו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. אין צריך לומר תפלת הדרך אלא פעם אחת בכל יום שהולך. וזהו הנוסחא:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם. וְתַצְעִידֵנוּ לְשָׁלוֹם. וְתַדְרִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם. וְתַגִּיעֵנוּ לִמְחוֹז חֶפְצֵנוּ לְחַיִּים וּלְשִׂמְחָה וּלְשָׁלוֹם. וְתַצִּילֵנוּ מִכַּף כָּל־אוֹיֵב וְאוֹרֵב וְלִסְטִים וְחַיּוֹת רָעוֹת בַּדֶּרֶךְ. וּמִכָּל־מִינֵי פֻּרְעָנִיּוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לָבוֹא לָעוֹלָם. וְתִשְׁלַח בְּרָכָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. וְתִתְּנֵנוּ לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ. וְתִשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

ואומר ג"פ **וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם:**

יכוין בתיבת רא"ם ר"ת רפאל אוריאל מיכאל. וגבריאל נכלל בשם אלהים מדת הגבורה:

עיון תפלה

ביחזקאל פרשה ל"ז בתחלה בנין העצמות ואח"כ עלית גידים ובשר וקרימת עור ואח"כ תשובת הנשמה: תפלת הדרך. בברכות (כ"ט ע"ב) מאי הַמְּלַךְ בקונך וצא זו תפלת הדרך, אמר ר' יעקב אמר רב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך. נראה לי דלרב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל שתי פעמים תפלת הדרך, האחת לפני צאתו לדרך בעודנו בביתו יתפלל אותה בתור בחינה לידע אם יצליח בדרכו זו, והיכי הוה ידע, שהיה מתבונן אם שגורה תפלתו זו בפיו אם לאו, כלומר אם יוצאה מפיו בלשון מסודר בלי גמגום, וכדרך שהיה עושה ר' חנינא בן דוסא (שם ל"ד ע"ב) כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהיא מקובלת ואם לאו יודע אני שהיא מטורפת (והפסר שהוא אומרה בשומע תפלה של י"ח). אח"כ כשיאחז דרכו אומרה פעם שנית על פי הדין שצריך הוא להתפלל תפלת הדרך משעה שמהלך בדרך עד פרסה, כי התפלה הראשונה שהתפלל בביתו לא היתה אלא בתור בחינה כאמור ולא יצא בה ידי חובת תפלת הדרך; ונוסח התפלה לקח רב חסדא מתוך הברייתא (שם ס' ע"א) והוסיף בה דברים, וכך נוסחה בגמרא יהר"ם ה' אלהי **שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום** והסמכני

ב בראשית לב, ב ג. (סג"מ) ס'

זאח"כ אומרים ג׳ פעמים לישועתך. וי"ו פעמים ויהי נועם. י"פ יברכך. ס׳ פעמים המלאך הגואל. סי׳ נוי"ה:

ואומר ג"פ וַיִּסָּעוּ וַיְהִי | חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב: ואומר ג"פ פסוק המלאך הגואל: ג"פ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: ג"פ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי:

זאומר ג׳ פעמים ברכת כהנים. ז׳ פעמים ויהי נועם. ויכוין בפסוק כ"י מלאכי"ו יצו"ה לך ס"ת יוסף והוא שם מסוגל לשמירה:

יאומר אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: בִּטְחוּ בַיְיָ עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: ויכוין בר"ת יב"ק.

ואומר שיר למעלות אשא עיני וגו׳:

זאומר מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְיָ בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב: בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִימִינִי מִיכָאֵל. וּמִשְּׂמֹאלִי גַּבְרִיאֵל. וּמִלְּפָנַי אוּרִיאֵל. וּמֵאֲחוֹרַי רְפָאֵל. וְעַל רֹאשִׁי שְׁכִינַת אֵל: וילך לדרכו לשלום. לא ילך בע"ש יותר מן ג׳ פרסאות.

הנכנס לכרך קודם שיכנס יאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּכְנִיסֵנִי לַכְּרַךְ זֶה לְשָׁלוֹם:
נכנס בשלום יאמר מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁהִכְנַסְתַּנִי לַכְּרַךְ זֶה לְשָׁלוֹם:
בקש לצאת יאמר יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתּוֹצִיאֵנִי מִכְּרַךְ זֶה לְשָׁלוֹם: יצא בשלום יאמר מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁהוֹצֵאתַנִי מִכְּרַךְ זֶה לְשָׁלוֹם. וּכְשֵׁם שֶׁהוֹצֵאתַנִי לְשָׁלוֹם כֵּן תּוֹלִיכֵנִי לְשָׁלוֹם וְתִסְמְכֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַצְעִידֵנִי לְשָׁלוֹם. וְתַצִּילֵנִי מִכַּף כָּל־אוֹיֵב וְאוֹרֵב בַּדֶּרֶךְ וכו׳ עד ב״א שומע תפלה.

א בראשית לה, ה. ב שם מט, יח. ג שמות כג, כ. ד תהלים לב, ז. ה ישעיה כו, ד. ו תהלים כט, יא. ז שם מו, ח. ח שם פד, יג. ט שם כ, י. י משלי יח, י.

עיון תפלה

ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך (והב"ח בהגהותיו מוסיף ותחזירני לביתי לשלום) ותשלח ברכה במעשי ידי ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי בא"י שומע תפלה. ובש"ס כת"י מינכען מסכת ק"נ שהו"ל הרב"ר בדקוקי סופרים יהר"מ ה׳ אלהינו שתוליכני לשלום ותחזירני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום (וגם בתפלת הברייתא לקמן ס׳ ע"א ותסמכני ואח"כ והצעידני) ותצילני מכף איב ואורב ותתנני לחן ולחסד ולרחמים וגו׳ ותחזירני לביתי לשלום שמח וטוב לב (אולי רמזו בזה על מה שאמרו (ב"מ ק"ז א׳) ברוך אתה בבואך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעת ביאתך מן הדרך, וביבמות (ס"ב ב׳) השרוי בלא אשה שרוי בלא שלום שנאמר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא, וזהו אמרו. ותחזירני לביתי לשלום שמח וטוב לב) כי אתה שומע תפלת כל פה בא"י. ובאבודרהם שער ח׳ מהלכות ברכות דף קל"א ע"א ובטור או"ח סי׳ ק"י ובשו"ע סי׳ ק"י סעי׳ ד׳ כל הברכה כולה בלשון רבים כאביי שם ל׳ ע"א לעולם לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא היכי נימא יהר"מ ה׳ אלהינו שתוליכנו וכו׳, והעיר על זה המג"א ס"ק י׳ „אבל ותתנני לחן יאמר בלשון יחיד" עכ"ל. ונוסח אבודרהם יהר"מ ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותסמכנו לשלום ותחזירנו לביתנו לשלום ותנחנו אל מחוז חפצנו לשלום ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך ותתננו לחן לחסד ולרחמים וגו׳ ותשמע תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה בא"י. ובטור יהר"מ ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום ותסעידנו (ת"ל ותצעידנו) לשלום

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא הַמְּכֻתָּר בְּכֶתֶר הָאֱמוּנָה לְמַעַן קְדֻשַּׁת שְׁלשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹתֶיךָ שֶׁל רַחֲמִים וּלְמַעַן קְדֻשַּׁת שַׁעֲרֵי הָרַחֲמִים וּלְמַעַן זְכוּת יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֲהוּבֶיךָ וּתְמִימֶיךָ וּלְמַעַן זְכוּת עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק יְחִידְךָ שֶׁנֶּעֱקַד עַל־גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה עוֹלָה תְמִימָה קְדוֹשָׁה וּטְהוֹרָה וּלְמַעַן זְכוּתָם וּקְדֻשָּׁתָם וּנְבוּאָתָם שֶׁל שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וְשֶׁל אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וְשֶׁל אֱלִישָׁע הַנָּבִיא נְבִיאֶיךָ נְבִיאֵי אֱמֶת וּלְמַעַן זְכוּת כָּל־הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים שֶׁהָיוּ בְּכָל־דּוֹר מְגִנִּים עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁתַּעֲמִיד הַיָּם מִזַּעְפּוֹ וְיֶחֱשׁוּ גַּלָּיו וְתַעֲשֶׂה רָצוֹן לְבָנֵינוּ וְתוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה אֶל מְחוֹז חֶפְצֵנוּ לְטוֹבָה כַּאֲשֶׁר בְּיָדְךָ לַעֲשׂוֹת וְתִשְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ וְתַאֲזִין תְּחִנָּתֵנוּ וַעֲנֵנוּ בְּשָׁעָה הַזֹּאת שֶׁאָנוּ מִתְפַּלְּלִים וּמִתְחַנְּנִים לְפָנֶיךָ וְתוֹלִיכֵנוּ בְּנַחַת רוּחַ טוֹב כְּפִי הַצֹּרֶךְ וְתִשְׁמְרֵנוּ מֵהֲמוֹן גַּלִּים וּמִשְּׁאוֹן מִשְׁבְּרֵי יָם מֵרוּחַ סוֹעָה מִסַּעַר וּמִצַּעַר מִבִּלְבּוּל עִתִּים וּמֵחִלּוּף זְמַנִּים וּמֵהַבְּרִיּוֹת הָרָעוֹת הַגְּדוֹלוֹת בַּיָּם וּבַיַּבָּשָׁה וּמִכָּל־צַעַר וּמִכָּל־הֶפְסֵד וְאַל יְעַכְּבֵנוּ לֹא מַשְׁבִּיעַ וְלֹא מַבְרִיעַ וְלֹא מַשְׂטִין לֹא מֵצֵר וְלֹא מַזִּיק וְלֹא מְבַלְבֵּל וְלֹא מַפְחִיד וְלֹא מַחֲרִיד וְלֹא מְאַיֵּם וְתוֹצִיא רוּחַ טוֹב מֵאוֹצְרוֹתֶיךָ לְהַנְהִיג הַסְּפִינָה וְכָל־תּוֹפְשֵׂי מָשׁוֹט וּמַנְהִיגֶיהָ וּמַלָּחֶיהָ וְחוֹבְלֶיהָ וְאוּמָנֶיהָ שֶׁיַּנְהִגוּ אוֹתָהּ כָּרָאוּי בְּלֹא עַצְלוּת וּבְלֹא חִשּׁוּל וּבְלֹא תְשׁוּשׁוּת כֹּחַ וְתַגִּיעֵנוּ אֶל מְחוֹז חֶפְצֵנוּ בְּלִי שׁוּם הֶזֵּק וּבְלִי שׁוּם צַעַר וּבְלִי שׁוּם הֶפְסֵד כְּמוֹ שֶׁאַתָּה מוֹשֵׁל בְּגֵאוּת הַיָּם וּבְשׂוֹא גַלָּיו אַתָּה תְשַׁבְּחֵם הָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם: שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי אַל אֵבוֹשׁ כִּי חָסִיתִי בָךְ: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

אחר שעלה מן הים צריך לברך ברכת הגומל נמצא בתפלת שחרית של חול:

עיון תפלה

לשלום ותסמכנו לשלום ותביאנו למחוז **חפצנו** לשלום וגו' (אבודרהם) רואנו כי אתה **שומע** תפלות עמך ישראל ברחמים בא"י. **ועל** הערת אביי דוקא במקום הזה יש לתמוה אמאי לא העיר כזאת בכל התפלות הפרטיות שאדם מתפלל כשמתחיל לעשות איזה דבר, כמו (ב"מ מ"ב א' וגירסת הרמב"ם הל' ברכות פ"י הכ"ב) הנכנס למוד את גורנו אומר יהר"מ שתשלח ברכה במעשי ידי (בספרינו כתוב ידינו), ובברכות (כ"ח ע"ב) הנכנס לביהמ"ד אומר יהר"מ שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וכו', ושם (ס' ע"ב) בכניסתו מהו אומר יהר"מ ה' אלהי שתכניסני לכרך הזה לשלום יצא אומר וכו' כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך, והיה לו לקבוע מאמרו על הברייתא הזאת שממנה למד רב חסדא נוסח תפלת הדרך, ותפלת רבינו הקדוש בשבת (ל' ע"ב) שתצילני היום מעזי פנים ומעזות פנים וכו' שנאמרה בלשון יחיד ונשנתה בברכות (ט"ז ע"ב) בלשון רבים שתצילנו וכו' אולי מפני סברת אביי וצ"ע: **ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך**. גם עזרא הסופר וסיעתו התפללו תפלת הדרך בלכתם מבבל לארץ ישראל, כמו שנאמר (עזרא ח, כא) ואקרא שם צום וגו' להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישרה וגו' וכא' (שם שם לא) ויצילנו מכף (כל) אויב ואורב על הדרך. — ובסדורי הספרדים נוסחא אחרת בתפלה זו מעורבת בלשון ארמית על פי הקבלה וכולה בלשון יחיד. ובסדורי התימנים לקחו להם לתפלת הדרך הנוסח המוכר בברייתא (ברכות ס' ע"ב) מודה אני וגו' וכשם שהוצאתני וגו' בלי הוספה וגרעון וכולה בלשון יחיד ואין בה חתימה, וכ"ה ברמב"ם בפ"י מהל' ברכות הכ"ה, ותפלת הדרך לא הזכיר הרמב"ם. כלל, ועי' ב"י בטור או"ח סי' ק"י:

תפלה מסולה ומכוונת ליורדי הים והולכי מדבריות אשר תקן הרמב"ן ז"ל כשהלך לארץ הקודשה תבנה ותכונן במהרה בימינו . אמן :

אנא האל הגדול הגבור והנורא. עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר הבורא כל נברא. הממציא יש מאין. ותשועהו כהרף עין. הנוטה תבל על תהו. ומקוה מים על פני בהו. הנותן באוצרות התהומות. וכונס כנד כל המיכות. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. ורוח הטובה תנחם היורדים אל מחוז חפצם. יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם כי רצם. כי המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה בשלחו חצי וברקי נוראותיו ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל. למען הראותם כי המה הבל. שקר המלחים לתשועה והבל רב החובל. אם ח"ו ה' לא יעשה נס. שוא עמלו בוניו בתורן ובנס. ואם ברוב רחמיו והסדיו לא יגן ח"ו שוא שקדו האומנין והמנהיגין. כי קולו שובר ארזים וחכמת חכמיו תתבלע וכלם הוגים. יעמיד רוח סערה וירקידם כמו עגל. יצעקי וישקיט שאונם ונהר יעברו ברגל. כי למען הראות כח מעשיו לכל העמים. יצר אדם עובר ארחות ימים. הכן את רוח. אם מעט ואם סרוח. מי המשכיח בשוא גלי שאוניו. מי הנותן חול גבול על פניו. מי המשקיט המונו לרגעים. ויקרענו לשנים עשר קרעים. הלא אלהי ישראל כושיע. והוא ישקיט ומי ירשיע. אתה האל עושה פלא. אשר הכל בזרועו תולה. הנוטה כדוק שמים וכאהל תמתחם. ובאהריתם כעשן תמלחם. הנותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים באמירתך תזריחם. תוציא מזרות בעתם ועיש על בניה תנחם. אתה הוא האלהים אשר בחרת בנפש אליך תמים. גואל ישראל קדושו. המעביר בים צאנו ורכושו. ראוך מים יחילו וירגזו. אף כי לבות בני אדם נפלאותיך יחזו. בראותם בים דרכיך. ובמים רבים מהלכך. ועקבותיך לא נודעו. אכן דבקיך בך נושעו. הושיעני מטיט ורפש. כי באו מים עד נפש. למען שמך אלהי השמים. אנצלה משונאי וממעמקי מים. קרבה אל נפשי גאלה. ואל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה. ענני ה' כי טוב חסדך. ואל תסתר פניך מעבדך. חטאות נעורי ופשעי אל תזכור. ונפש תורך אל תעבור. כשאון מים כבירים הצילני. ועל מי מנוחות תנהלני. נפשי תשובב. תנחני באורח מישור אל מחוז לבי ישובב. אספרה שמך לאחי. ולבי ובשרי ירננו אל אל חי. ארוממך בקהל עם ובמושב זקנים בנפלאותיך יביעו. על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו. ואני לא בחסידותי באתי לפני כסא כבודך. משתטח ונושא כפי אל דביר קדשך. כי אם בחסדיך וברחמיך הרבים כי לא עזבת דורשיך. ולא רחקת מבקשיך. כי אתה קרוב לקוראיך. ומקרב ישע ליראיך. חטאותי תשליך במצולות ים. והעלני משאון מים כבירים ישאו דכים. הרחק מנגד עיניך דברי עונותי גברו. והרחק ממני כל משבריך וגליך עלי לא יעבורו. ורוח המשבר אניות. תשקיט כי אליך עינינו צופיות. תבוא לפניך אנקת אסירי תלאה המתחננים אליך בקולם. והמים להם חומה מימינם משמאלם: ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה ג"פ: ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך ג"פ: ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו ג"פ: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה ג"פ: בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים ג"פ: ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ג"פ:

ואח"כ יאמר מזמור ק"ע. ואח"כ יאמר מזמור כ"ע י"פ. ואח"כ יאמר יושב בסתר מזמור נ"א. ואח"כ פסוק זה בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי: למנצח בנגינות מזמור ס"ז ומזמור קכ"א. ואח"כ יאמר בבעים ובנים פסוקים. ואח"כ יאמר אלו במוכה פסוקים מיונה:

ויאמר קראתי מצרה לי אל ה' ויענני מבטן שאול שועתי שמעה קולי: ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסובבני כל משבריך וגליך עלי עברו: ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל היכל קדשך: אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני סוף חבוש לראשי: לקצבי הרים ירדתי הארץ בריחיה בעדי לעולם ותעל משחת חיי ה' אלהי: בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבוא אליך תפלתי אל היכל קדשך: משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו: ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה':

ואח"כ יאמר מזמור ס"ע עוד פעם אחת:

(רה"ח) (א) אשרי וחצי קדיש ותפלת י"ח וחזרת הש"ץ בקו"ר ואומרים תחנון (חוץ מבע"ש שאין נופלין על פניהם במנחה ועיין לעיל בדיני תחנון באיזה ימים שא"א תחנון במנחה עי' סי' רס"ז) וקדיש שלם עם תתקבל ועלינו וקדיש יתום ויש נוהגין לומר פ' התמיד ופטום הקטורת קודם מנחה וכן נכון (סי' רל"ד):
(ב) סדר תפלת מנחה של ת"צ אשרי וח"ק ומוציאין ספר תורה וקורין ויחל וקורין ג' גברי והשלישי קורא ההפטרה ומגביהין וגוללין הס"ת וא"א קדיש אחר הקריאה ומכניסין הס"ת להיכל ואומרים חצי קדיש לפני התיבה קודם תפלת י"ח ומתפללין וחזרת הש"ץ בקו"ר [תחנון א"מ] ק"ש עלינו ק"י:

זמן תפלת המנחה:

(א) זמן תפלת מנחה לכתחלה מט' שעות ומחצה ולמעלה ומחשבין שעות אלו לפי ערך היום לחלק י"ב שעות והיינו שעות זמניות דאם היום ארוך ט"ו שעות נחשב שעה ורביע לשעה אחת (ועיין בזה במ"א סי' רל"ג ורס"ז כילד מחשבין בזה כי יש בזה פלוגתא) אמנם בדיעבד אם התפלל לאחר שש שעות ומחצה יצא (אבל קודם לכן אפי' בדיעבד לא יצא) מיהו אם צריך לאכול או לצאת לדרך מותר להתפלל לכתחלה מו' שעות ומחצה כנ"ל (סי' רל"ג ועיין סי' פ"ט): (ב) ולענין עד מתי המשך זמנה הוא כך. אם מתפלל מנחה לאחר י"א שעות פחות רביע על היום אין להתפלל שוב מעריב אפי' ביום אחר עד צאת הכוכבים ואם מתפלל מעריב ביום לאחר י"א שעות פחות רביע על היום לא יתפלל שוב אפי' ביום אחר מנחה לאחר הי"א שעות פחות רביע (דהוא פלונתא בגמ' מתי מתחיל זמן מעריב והפסק זמן מנחה) לכן לא יעשה תרתי דסתרי אהדדי להתפלל מנחה ומעריב בזמן אחד שהוא זמן מנחה או מעריב (שם) ועי' מ"א סי' רס"ז מיהו בצבור הואיל וטירחא לילך ולהתאסף הקילו בזה ונהגו להתפלל שניהם יחד אבל יחיד יזהר בזה אם לא בשעת הדחק ומכ"ש שבדיעבד יצא (שם) ואם טעה ביום המעונן והתפלל מעריב מפלג המנחה עד הלילה שסבור שכבר הגיע הלילה ואח"כ זרחה החמה אם אירע זה ביחיד חוזר ומתפלל בלילה (סי' רס"ג סעיף י"ד וע' בא"ר דה"ה בחול) אבל בציבור אם אירע זה א"צ להתפלל שנית בלילה (שם):
(ג) נהגו האידנא לאכול סעודה גדולה סמוך למנחה גדולה (היינו מו' שעות כנ"ל וסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה והיינו מט' שעות כנ"ל) והיינו משום שקורין לבית הכנסת להתפלל והוא הולך שם להתפלל בציבור (אבל אם מתפלל בביתו אף שקורין לבהכ"נ לא מהני (עי' מ"א סי' רל"ט) ליכא למיחש שמא ימשך אמנם מיד שקורין לבהכ"נ צריך להפסיק ולהתפלל (וזה מוכרח דאל"כ מאי תקנתיה אבל סעודה גדולה כמו סעודת נשואין או מילה להתחיל סמוך למנחה קטנה אין להתיר בזה (ס"ז ומ"א סי' רל"ב) והיינו חצי שעה

קודם

(בשמים ראש) מנחה היא מלה עוזרת מדכתיב לרוח היום מתרגמינן למנח יומא בהשמש נטה באותה שעה ללכת למנוחתו להשתחוות לקונו במערב וגופה של חמה שהוא קבוע בגלגל בפניה לנקודת המערב היא עלתה קרבן מנחה לקונה. ומתנה הדוגמא אלינו שמקריב עצמו ונפשו לשמים (א"כ סי' רל"ג) וזה לשון הטור ושלבו"ש ומאד צריך ליזהר בה בהרי לא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה שנא' ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו. ע"כ יזהר אדם מאד לכוין זמנה. דתפלת השחר זמנה ידוע שהיא בבקר בקומו ממטתו מיד קודם שיהא טרוד בעסקיו. וכן של ערב בלילה זמנה ידוע בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו. אבל מנחה שהיא בשעה שהוא טרוד בעסקיו צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה. ואם עשה כן שכרו הרבה מאד עכ"ל. גם הזוהר מזהיר מאד להתפלל אותה בכוונה עצומה יותר מתפלת שחרית וערבית כמבואר פ' ויחי דף ר"ל ע"א פ"ש:

כשיגיע שעת מנחה צריך לומר **מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שזכיתני לראות חמה בזריחה כך תזכני לראותה בשקיעה** כן הוא בב"כ ר"פ ויצא. וקודם תפלת מנחה יאמר לשם יחוד קוב"ה כו'. **הריני בא לקיים מצות תפלת מנחה שתקן יצחק אע"ה לתקן שרשה במקור עליון.** ויהי נועם כו'. אח"כ יאמר אשרי. והוא אחד מן הג' אשרי שאמר ר"א כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג"פ מובטח לו שהוא בן העוה"ב (משום דאית ביה אלפא ביתא פי' שמשבח להקב"ה בכל מיני מולאי הדבור. ואית ביה פותח את ידך. ולא משום מצוה ע לבדה זוכה. אלא אם מצוה ע יתרה על מחצה זכיות מכרעת. והשמיענו בזה שהיא כשארי מצות. כ"כ רד"א וא"כ בש"ס קל"ב) ויש לומר ג"כ בסופו ואנחנו נברך יה (מהטעם שכתבתי לעיל אצל אשרי של תפלת שחרית) ובפסוק פותח את ידך כו' יכוין הכוונה שנכתב באשרי של שחרית. ויש שכתבו שנוהגין לומר גם פרשת התמיד קודם אשרי של מנחה משום תמיד של בין הערבים ומנהג יפה הוא (כמ"א) ויש נוהגין לומר פטום הקטרת אחר פרשת התמיד והוא נכון (שיורי כנה"ג). ופ' התמיד צריך לאומרו מעומד דוגמא דקרבנות (א"ח סי' מ"ח סעיף ה'). ואחר אשרי יאמרו חצי קדיש אם מתפללין בעשרה. ואח"כ מתפללין תפלת י"ח. ואם מתפללין בעשרה מחזיר הש"ץ התפלה כמו שעושין בשחרית. ובמנחה אין אומרים בתפלת החזרה ברכנו בברכה המשולשת כו'. ואחר התפלה נופלין על פניהם (חוץ מבערב שבת שאין נופלין על פניהם במנחה. ועיין לעיל בדיני תחנון באיזה ימים שא"א תחנון במנחה) ואומרים קדיש שלם עם תתקבל. ועלינו. וקדיש יתום: **ובתשובת** מ"ע סי' ל"ט הזהיר מאד להניח תפלין בתפלת מנחה. וכתב בכנה"ג שיש להניח תפלין של ר"ת (א"כ סי' רל"ג). ובהנהגת הגר"א כתב להניח תפלין של רש"י דוקא: איתא בכתבים שיש לומר אחר כל תפלה מג' תפלות שני מזמורים אלו. מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר כו' (תהלים כ"ג) ומזמור אלהים יחננו כו' (שם ס"ו) וסודם רב ורם. וגודל מעלת מזמור אלהים יחננו מבואר בזוה"ק פרשת יתרו ובאבודרהם: ובתענית צבור אומרים אשרי וח"ק. ומוציאין ס"ת וקורין ויחל וקורין ג' גברי והשלישי קורא ההפטרה ומגביהין. וגוללין הס"ת. ואין אומרים קדיש אחר הקריאה. ומכניסין הספר תורה להיכל. ואומרים חצי קדיש לפני התיבה קודם תפלת י"ח. ומתפללין ואומרים עננו בשומע תפלה. והש"ץ מחזיר התפלה ואומר עננו בין גואל לרופא. ויאמר ברכנו בברכה המשולשת כו' תחנון ואבינו מלכנו. וקדיש שלם עם תתקבל. עלינו. קדיש יתום: כתב הא"כ בסי' רל"ז משמעתי שנהגו זקיני הגאון ז"ל שאמר עלינו לשבח כו' עם הצבור אף שכבר אמר עלינו:

קודם זמן (והוא ג' שעות זמניות קודם הלילה) וכן יש באמת להחמיר בסעודה גדולה אפי' סמוך למנחה גדולה חצי שעה קודם (שם) דלא כמנהג: (ד) וכן מותר לילך למרחץ אפי' בכל מידי דמרחץ אפי' סמוך למנחה קטנה מטעם שנתבאר הואיל וקורין לבית הכנסת ואף שסעודה גדולה אסורה אפילו למנהג סמוך למנחה קטנה כו' ובגמרא מדמינן להו להדדי אמנם היינו טעמא דמנחה גדולה דכיון דשכיח שכרות לא מהנו כמו שלוח רמ"א גם סמוך למנחה גדולה ועיין מ"א משא"כ מרחץ לדעת ר"ת ור"י ורא"ש דליכא משום יתעלף רק דאתי לאמשוכי מותר וכמו שנוהגין לדון אפי' תחילת דין אפי' במנחה קטנה (עיין אורים ותומים ס"ס ה' וע' א"ר): (ה) וכל זה בעיר שקורין לבית הכנסת אבל כשאין קורין לבית הכנסת כמו בכפר וכה"ג אפי' בעיר רק שהוא מתפלל בביתו ביחיד (עיין מ"א סי' רל"ב ס"ק ב') אסור לאכול סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה וכן סעודת נשואין או מילה אפי' סמוך למנחה גדולה דהיינו מחצות ואילך אסור. ואם התחיל (דהיינו משנטל ידיו או התיר חגורו אפי' לא נטל ידיו מי שנהג להתיר חגורו קודם אכילה) אם קודם ג' שעות זמניות קודם הלילה התחיל אפי' סעודה גדולה אין מפסיקין (ואפי' כשיש מנין ואין קורין לבית הכנסה ויעבור זמן תפלה בציבור אין מפסיקין) (א"ר בשם פסקי תוס') אבל אם התחיל לאחר ג' שעות אפי' עדיין יש שעות הרבה אלא שיודע שימשוך סעודתו עד הלילה פוסק מיד (שם) ובשתיה שלאחר הסעודה לאחר ברכת המזון או שתיה בלא אכילה פוסק (ע' סי' רל"ש ובמ"א סי' פ"ט): (ו) וכן תספורת אסור סמוך למנחה קטנה כנ"ל בסעיף ה' (והתחלת התספורת הוא משיניח סדר המספרים על ברכיו) וכן בספר אסור ללמוד כשהגיע זמן מנחה רק יתפלל מקודם (שם) אבל חצי שעה קודם מותר ללמוד ואם התחיל ללמוד בחצי שעה אינו פוסק אם יש עוד שהות ואם התחיל משהגיע הזמן פוסק ומתפלל (ע' סי' תל"א בח"י ומ"ש לעיל בדיני תפלה ע"ש): (ז) הא דאסור לאכול סעודה קטנה היינו כשקובע לסעודה אבל אכילת פירות מותר וכן לאכול פת כביצה וכן בשתיה יותר מכביצה מותר (שם) וכן תבשיל העשוי מחמשת מינים אם אינו קובע עלייהו וכן בבשר וגבינה דינו כתבשיל הנ"ל (סי' תרל"ט):

דיני תפלת מנחה:

(א) אם יש לו מים צריך ליטול ידיו לתפלה ואפילו עומד מלימודו ואינו יודע להם שום לכלוך אבל לא יברך ואם אין לו מים א"צ לחזור אפי' פחות ממיל (סי' רל"ג): (ב) אין לומר אשרי שקודם מנחה אא"כ שיש מנין בבהכ"נ כדי שיאמר עליו הקדיש שלפני תפלת מנחה ואם אמרו בלי מנין ואח"כ בא מנין יאמרו מקודם מזמור אחד ואח"כ יאמרו קדיש (סי' רל"ד) ואם התחיל להתפלל בי' ויצאו מקצתן נתבאר קודם תפלת שחרית: [ויאמר אח"כ איזה פסוקים שעליהם יאמר הקדיש]: (ג) אין להתעטף הטלית בין אשרי לקדיש רק קודם אשרי אם לא שלא היה לו מקודם (עיין בסי' כ"ג ובט"ז סי' רל"ד ס"ק א'): (ד) אם התחיל הש"ץ להתפלל בקול רם קודם שהציבור מתפללין בלחש מחמת שהשעה דחוקה אין לקהל להתחיל עם הש"ץ רק לאחר שסיים ברכת האל הקדוש ויענו אמן אז יתחילו אם לא שהשעה עוברת (עיין סי' ק"ס וסי' רל"ב) ועיין קודם התפלה דינים כיוצא באלו: (ה) מי שבא לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללין תפלת י"ח של מנחה מתפלל עמהם ש"ע ואינו אומר אשרי רק אחר שהתפלל (מ"א סי' ק"א סק"ה) מיהו כשכבר הגיע הלילה אחר תפלת מנחה א"צ לומר אשרי (ע"ש בא"ר וס"ס רל"ד): (ו) אם בא לבית הכנסת בשעה שהציבור מתפללין מעריב והוא לא התפלל עדיין מנחה מותר לו להתפלל מנחה באותו בהכ"נ הואיל והתפלות שוות אבל ע"ש וערב יו"ט לא יתפלל מנחה באותו בהכ"נ שהציבור כבר אמרו ברכו או מזמור שיר ליום השבת הכל כפי המנהג (עיין סי' רס"א) דהוי כקבלת שבת (עיין סי' רס"ג סעיף ט"ו וסי' ק"ח במ"א ס"ק י') אלא ילך חוץ לבית הכנסת ויתפלל מיהו אם בא סמוך לקבלת שבת מותר לו להתחיל להתפלל וא"צ להפסיק אח"כ הואיל והתחיל בהיתר ואפי' יודע שלא יוכל לגמור התפלה קודם ברכו מותר (דהולכין בזה לקולא ועיין א"ר וט"ז) וכל זה שלא ענה ברכו עם הקהל אבל ענה עם הקהל ברכו לא יתפלל מנחה של חול רק ערבית שתים של שבת הראשונה לחובה והשניה לתשלומין של מנחה לכן אין נכון לענות ברכו דשוב לא יוכל להתפלל מנחה רק ילך חוץ לבית הכנסת (עיין ב"י בשם מהרא"י ועיין א"ר בשם אגודה דלא יענה והכי מסתבר בפשיטות עיין סי' רס"ג בט"ז ומ"א וא"ר): (ז) מי ששכח להתפלל מנחה היאך יתנהג בתשלומין וכן במזיד וכה"ג הכל נתבאר בדינים שלאחר תפלת שחרית הדרשנו לכאן: (ח) כל דיני הש"ע ודיני תחנון ועלינו הכל באר היטב נתבאר בשחרית ע"ש וכן אם התחיל להתפלל בעשרה ויצאו מקצתן ע"ש קודם התפלה:

דיני תפלת ערבית:

(א) זמן תפלת ערבית מאימתי מתחיל כבר נתבאר לעיל אצל מנחה שהיחיד שנהג להתפלל מנחה לאחר י"א שעות פחות רביע זמניות על היום לא יתפלל מעריב עד צאת הכוכבים דהיינו משיראו שלשה כוכבים קטנים ובציבור הואיל וטריחא מילתא נהגו להתפלל מנחה ומעריב ביחד אמנם יש ליזהר מאד שלא יתפלל מעריב קודם י"א שעות פחות רביע זמניות דאז צריך לחזור ולהתפלל (עיין סי' רל"ג ורל"ה): (ב) מותר להתפלל ולקרות ק"ש עם הציבור מבעוד יום (ובלבד שיהא אחר י"א שעות פחות רביע כנ"ל) רק נכון לנהוג שיקרא כל הג' פרשיות בלי ברכת ק"ש טרם ישכב ויתכוין בזה לצאת ידי חובת ק"ש ובעת אמרו אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים יכוין לצאת מצות זכירת י"מ וזה דרך הנכון ישרים ילכו בה (הסכמות הט"ז ומ"א ושאר האחרונים רסי' רל"ה): (ג) מי שרגיל לקרות ק"ש ולהתפלל תפלת ערבית עם הציבור בלילה וטעה והתחיל בברכת ק"ש עם הציבור מבעוד יום יגמור הברכות כולן עם הק"ש כסדר ובלילה יחזור ויקרא ק"ש עם הציבור (שם מ"א) אמנם אם אין לו עשרה בלילה להתפלל טמהם נכון להתפלל עם הציבור גם לכתחילה מבעוד יום (עיין מ"א סי' רל"ו ובמור סי' רל"ה וע' סי' רל"ד): (ד) לכתחילה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים כנ"ל וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר אפילו במזיד ואיחר עד חצי הלילה יקרא אח"כ עד עלות השחר וכן הדין בתפלה וברכת ק"ש אבל לאחר ע"ה לא יקרא ק"ש אלא א"כ היה אונס במה שלא התפלל בלילה כגון שהיה חולה או שיכור דהיינו שהתחיל לשתות

קודם שתחלת האיסור כפי שיתבאר א"ס למסה אז יקרא ק"ש עם שתי הברכות לפניה וברכת אמת ואמונה עד השכיבנו ויפסיק ולא יאמר השכיבנו ודוקא קודם שנך החמה אבל לאחר הנך החמה לא (אבל לאחר שכבר התחיל זמן האיסור אם שהה ונשתכר. הוי כמזיד לענין זה עיין ס"ז שם ולבוש סי' ל"ס ומ"א חולק בסי' ל"ט לענין השלמה וסובר דחשיב אונס ונראה למודה לענין זה לקרות ק"ש אחר ע"ה דבעינן אונס דוקא וכל העבר על דברי חכמים אינו מקרי אונס ואני התם דעכ"פ דין מזיד אין לו ועיין מ"ש סעיף באח"ז ועיין נדה י"ז דאם בא על הנדה סמוך לווסתה הואיל ועבר אדרבנן לא מיקרי אונס אבל מזיד נמי לא מיקרי וה"נ) (סי' רל"ה ול"ט במ"א ועיין בס"ק באח"ז): (ה) אם היה נזכר מתחלת עת בא הזמן וסבר שעוד הזמן גדול ואח"כ שכח ולא התפלל אינו מתפלל לאחר ע"ה וכן אם טרוד בממונו ולא התפלל אין לעשות כן ופושע מיקרי (דאף שנתבאר סי' ק"ה סעיף ז' דאם שכח כה"ג משלימה היינו דוקא שם דלענין השלמה דתליא במזיד שלא יהיה אבל שוגג משלים ולאו דוקא אונס לכך משלים דעכ"פ מזיד לא מיקרי אבל הכא דדקדקו רוב גדולי המחברים אונס (ועיין ס"ז) דוקא זה לא מיקרי אונס דכיון שהיה לו שהות ולא התפלל ובזה מיושב מה שהשיג רמ"א לענין שבועה ביו"ד סי' רל"ב ב' דעות ובסי' ק"ה סתם ועמ"א שם שהרגיש בזה ולהנ"ל א"ש דשאני התם לענין שבועה דנדרי אונסין פטרו חכמים ולא שוגג ופושע וכן מוכח לפי דברי הט"ז כאן במעשה דר"נ וכן מסמ"ע מלבוש המחבר ופוסקים דדוקא חולה או שיכור דהוי אונס ולא שכח ומכ"ש מחמת ממון דלכתחילה אסור כמו שנתבאר בק"ח ע"ש העובר על זה לא מיקרי אונס וע' סעיף הנ"ל ויש עוד מקום להאריך ואכ"מ): (ו) אסור לעשות מלאכות המבוארות לעיל אצל מנחה ה"ה הכא דאסור סמוך למעריב חצי שעה ואם התחיל קודם החצי שעה אפי' כשהגיע הזמן תפלת מעריב ואפי' יעבור זמן תפלה בציבור א"צ להפסיק (א"ר סי' רל"ב בשם פסקי תוס' פ"ש וע"ל) אבל אם התחיל לאחר חצי שעה צריך להפסיק לק"ש ויקרא ק"ש בלא הברכות וחוזר לעסקיו וגומר העסק וקורא ק"ש עם הברכות ומתפלל (שם ועמ"א ס"ק ס') ובמקום שמתפללין מעריב בזמנה לא עם מנחה ביחד ובעת תפלת מעריב קורין לבהכ"נ ודרכו לילך מותר לעשותן ולעסוק בהן אפי' בא זמנה אם לא שאין דרכו לילך וכאשר נתבאר לעיל אצל מנחה (ועי' מ"א כאן וסי' רנ"ס ס"ק ב'): (ז) אסור להתחיל לאכול חצי שעה קודם זמן מעריב (אבל טעימה מותר) אבל קודם חצי שעה מותר וצריך ליזהר בימי הקיץ שלא לאכול בסעודה גדולה שיודע שתמשך עד הלילה רק יקרא ק"ש ויתפלל קודם ואפי' התחיל מבע"י צריך להפסיק (מ"א שם ועמ"ש) ואם התחיל לאחר שהגיע זמנה מפסיק וקורא ק"ש בלא הברכות וגומר סעודתו וקורא עוד הפעם עם הברכות ומתפלל ש"ע ודוקא אם התחיל לאכול אבל אם לא התחיל לאכול רק נטל ידיו לבד לא הוי התחלה ומתפלל קודם שיאכל אפילו בירך ענט"י ול"ד למנחה הנ"ל דגם אחר נט"י א"צ להפסיק דבמנחה כיון דזמנה קבוע מירתת ולא פשע משא"כ מעריב (עיין אחרונים בזה) ואם אין שהות להתפלל מפסיק אף לתפלה שם ועיין סעיף הקודם ואם נוהגין לקרות לבית הכנסת מותר (ועיין סי' רל"ב במ"א ס"ק ח' בשם מהרי"ו וכמו שנתבאר בסעיף הקודם): (ח) משהגיע זמן ק"ש של ערבית אסור ללמוד (כשאין קורין לבהכ"נ או אפי' קורין והוא מתפלל בביתו ביחיד) ואם התחיל פוסק לק"ש ולא לתפלה (עיין סי' ק"ו והלא כח"י סי' תל"א ועמש"ל אצל שחרית מזה) אבל חצי שעה קודם מותר (עיין סימן רל"ב וסי' תל"א בה"י ודלא כמ"א שם) ואם אמר לחבירו שאינו לומד שיזכירנו שיתפלל מותר (עיין ב"ה סימן תל"א ומ"ש בשחרית ע"ש): (ט) מלא ציבור שקראו ק"ש ורוצים לעמוד בתפלת י"ח יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש עם ברכותיה אפי' הם מתפללים מבעוד יום ואם יש לו שהות מעט ויודע שיוכל לקרות ק"ש עם הברכות בדילוג ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגם יראו עינינו פרס שיתפללו הציבור תפלת ש"ע יקרא כנ"ל (שם): (י) בא לבהכ"נ ומצא ציבור שאמרו ברכו והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שקורין ק"ש והברכות ואח"כ תפלה שניה של ערבית עם הקהל ואחר התפלה יקרא ק"ש והברכות אבל לא ימתין מלהתפלל מנחה עד שהציבור יתפללו ש"ע של ערבית (שם):

תפלת ערבית לחול

למעריב בזמנו אומרים זה:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שהייתי באפלה והוצאתני לאורה כך תוציאני מאפלה לאורה (ירושלמי ברכות פ"ד הלכה א' ועי' בב"ר ר"פ ויצא). וקודם תפלת ערבית יאמר **לשם יחוד קודשא בריך הוא כו': הריני בא להתפלל תפלת ערבית שתקן יעקב אבינו עליו השלום לתקן את שרשה במקור עליון:** ואח"כ יאמר **ויהי נועם כו':**

(בשמים ראש) כתב ש"ג ריש ברכות נהגו בקצת מקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו כו' קודם מעריב משום דאמרינן רגיל לקרות קורא דצריך לקרות ק"ש מתוך ד"ת. והא דאומרים מזמור זה יותר מאחרים כתב כנה"ג משום דכתיב ביה העומדים בבית ה' בלילות. א"נ משום דכתיב שאו ידכם קדש וברכו את ה' ע"כ. וכתב הא"ר בסי' רל"ז ולפ"ז נראה כשמסכה מנחה עד הלילה ומתפללין מיד מעריב א"א המזמור. דלא שייך רגיל לקרות כו' אלא כשאין מתפלל קודם עכ"ל. ופ"מ באשל אברהם כתב ונוהגים לאומרו מכל מקום כשהוא בלילה עכ"ל: ונוהגין לומר ה' צבאות כו'. מפני שאמר ר"ע כל האומר ג' פסוקים אלו מובטח שאינו ניזוק ואני ערב בדבר:

שִׁ֗יר הַֽמַּ֫עֲל֥וֹת הִנֵּ֤ה ׀ בָּֽרֲכ֣וּ אֶת־יְ֭הוָה כָּל־עַבְדֵ֣י יְהוָ֑ה הָעֹֽמְדִ֥ים בְּבֵית־יְ֝הוָ֗ה בַּלֵּילֽוֹת׃ שְׂאֽוּ־יְדֵכֶ֥ם קֹ֑דֶשׁ וּ֝בָרְכוּ אֶת־יְהוָֽה׃ יְבָרֶכְךָ֣ יְ֭הוָה מִצִּיּ֑וֹן עֹ֝שֵׂ֗ה שמים

א תהלים קלד.

שמים וארץ: יהוה צבאות עמנו משגב־לנו אלהי יעקב סלה ג"פ: יהוה צבאות אשרי אדם בטח בך ג"פ: יהוה הושיעה המלך יעננו ביום־קראנו ג"פ: הושיעה את־עמך וברך את־נחלתך ורעם ונשאם עד־העולם: מי־יתן מציון ישועת ישראל בשוב יהוה שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל: בשלום יחדו אשכבה ואישן כי־אתה יהוה לבדד לבטח תושיבני: יומם יצוה יהוה חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי: ותשועת צדיקים מיהוה מעוזם בעת צרה: ויעזרם יהוה ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו: ח"ק. והוא רחום

לדעת הגר"א במנהגינו אין אומרים כוס פסוקים ולא הוי קדיש קודם מעריב. רק מתחילין תיכף והוא רחום יכפר עון וכו':

והוא רחום יכפר עון ולא־ישחית והרבה להשיב אפו

א תהלים מו, ח. ב שם פד, יג. ג שם כ, י. ד שם כח, ט. ה שם יד, ז. ו שם ד, ט. ז שם מב, ט. ח שם שם לז, לט מ.

עץ יוסף

והוא רחום כו'. ותקנו לאומרו לפי שבשחרית ומנחה יש תמידים שמכפרין. אבל ערבית שאין תמיד לכפר תקנו לומר והוא רחום יכפר עון וגו'. ולפי טעם זה גם בלילי שבתות וי"ט ראוי לאומרו. וכמנהג ספרד שאומרים והוא רחום גם בלילי שבתות וי"ט. אבל יש עוד טעם שאומרים והוא רחום בלילה לפי שנהגו ללקות הפושעים בין מנחה ומעריב לאחר שחטאו כל היום ובמלקות מתכפר להם לכך נהגו לומר אחר המלקות והוא רחום יכפר עון וגו' כלומר אחר שלקינו יכפר לנו. וגם בשעת מלקות עצמו היו נוהגין לאומרו ג"פ מפני שיש בו י"ג תיבות. וג"פ י"ג הם ל"ט כמנין מלקות ואע"פ שעכשיו אין נוהגין ללקות מ"מ אומרים אותו (אבן הירחי ולבוש). ולפי טעם זה אין אומרים בליל שבת ויום טוב לפי שאין מלקין בשבת (אבודרהם וא"ר). ובתולעת יעקב כתב שאין לומר והוא רחום כו' במעריב של שבת כי נתקן לאומרו בחול לבקש רחמים על הנפשות שהן נדונות בכל לילה (על שהיה במחשך מעשיהם) ע"י ג' כתות מלאכי חבלה.

מעמים

עיון תפלה

והוא רחום. (תהלים עח, לח). כך פסק הרמב"ם בפ"ט מהל' תפלה הל"ט ועומד ואומר והוא רחום וגו' ברכו וגו' וכ"ה בסדור רב עמרם ובסדורי התימנים ובאבודרהם שאומר והוא רחום (ברב עמרם גם פסוק ה' הושיעה וגו') וברכו וגו'. ובמחזור ויטרי „הש"ץ מתחיל והוא רחום והצבור שותקין ועונין אחריו ה' הושיעה וגו' כי אל רחום ה' אלהיך וגו' (דברים ד, לא) ועונין והוא רחום וכורע בברכו וזוקף בשם ואומר ברכו וכו'" עכ"ל. ובמחזור רומא „ויורד החזן לפני התיבה ואומר והוא רחום וגו' חמתו, והצבור עונין ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת, ה' הושיעה וגו', ואומר החזן ברכו" עכ"ל. ובסדורי הספרדים אומרים שיר המעלות הנה ברכו (תהלים מזמור קלד) ועוד פסוקים רבים, ואומר ש"צ קדיש עד דאמירן בעלמא, והוא רחום וגו' ה' הושיעה וגו' ואומר החזן ברכו ועונין הקהל ברוך ה' וגו': וכתב אבודרהם „בספרד נוהגין לומר והוא רחום גם בשבתות וימים טובים ובצרפת ובפרובינצא אין אומרים אותו בשבתות וי"ט, אך לפי מה שאומר במדרש מאי דכתיב צדק ילין בה מפולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון הא כילד תמיד של שחר מכפר על עברות הלילה ושל בין הערבים על עבירות היום, ולפי מאי דקי"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום. ותפלת הערב אין לה סמך בקרבן שאין קרבן בלילה וכו', ע"כ נהגו לומר והוא רחום יכפר עון שאין לנו קרבן במה לתלות זאת התפלה והוצרכנו להזכיר כפרה, ולפי"ז נוח ויפה מנהג ספרד" עכ"ל. וראיתי בתשובות הגאונים שערי תשובה ליוורנא תרכ"ט סי' פ' תשובה לגאון „ושאלתם כי יש מקומות שאומרים והוא רחום במוצ"ש שבת ויו"ט, הכי הוא בשתי ישיבות שאסור הוא בשבת כיון שקדש היום ואין אומר והוא רחום ולא שומר את עמו ישראל, דהכי קי"ל דעינן והוא רחום תקינו ליה בערבין משום שעת הדין לחייבים בגיהנם ובשבת אין שם דין כלל ואין צריך לומר, והוא הדין לשומר את עמו ישראל, דאמר רבא אמר ר' זירא משל לרועה לאן וכו' וכן כל זמן החול שהמזיקין ממונין על העולם צריך לומר שומר את עמו ישראל כי כמה הם המקטרגים על ישראל בכל יום, כיון שנכנס שבת כלם זזים ממקומם ומגנב ה' לבדו והרי כאן אחת סכת שלום נשמרים ועל כן צריך לומר הפורש סכת שלום עלינו ועל וגו' עכ"ל: והרבה להשיב אפו

ככב

וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

(דה"ח) בין הפרקים ובאמצע הפרקים של ערבית דינם כשל שחרית עיין שליחם לעיל (ועיין מ"א סי' רל"ו): במקום שנוהגים לומר אמן אחר ברכותיו כמו בישתבח או יהללוך בהלל. יענה גם כן אמן אחר ברכתו שומר עמו ישראל לעד. ולא יענה אמן אחר המלך בכבודו (סוף סי' רל"ו) אבל אחר הפורס סוכת שלום ושומר עמו ישראל לעד. ודאי יענה אחר כל ברכותיו כשמפסיקים לפיים קודש הש"ץ:

חזן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא

ק"ה בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

ואין עונין אחריו אמן:

אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים וּבִתְבוּנָה

א ישעיה מד, ו (בשנוי לשון). ב תהלים סח, ה. ג נחמי' ט, ה (בשנוי לשון). ד (פסחים נו.). ה תהלים קיג, ב

עץ יוסף | ענף יוסף

משחית. אף. וחימה. המזכרות בפסוק זה. ויש בו י"ג **ברוך ה' המבורך** לפ"ו. כתב הגאון הקדוש בספר תיבות נגד י"ג מדות של רחמים ואנו מבקשים מהשי"ת **ברכי יוסף** שלאם מעטרת יד שקדש מסכת"ו שיעשה למען י"ג מדותיו לרחם על נפשות בריותיו. ובשבת שהדין מסתלק מן העולם אסור לאומרו. שהרי היא בקשת שקר. כי בשבת יש מנוחה השקט ובטח. והאומרו גדול עונו שגורם שיתעורר הדין לאחר שנסתלק ובסבתו יתרחק מקום הקדושה והרחמים. כי בהתעוררות של מטה יתעורר למעלה. ולפיכך אין להביא דין בשבת עכ"ל. וכ"כ א"ר בשם מ"מ. ובכ"ב כתב בערבית של שבת אין אומרים והוא רחום לפי שהוא תחנה ואין שואל צרכיו בשבת פן יתעצב בה ואסור לאדם שיהיה עצב בה. ולכך אין אומר אמצעיות שמא צריך לאחת מהן ויתעצב. ומתחילין ברכו עכ"ל: **ולא יעיר כל חמתו**. פי' שום דבר מחמתו והוא משון ולרש אין כל. וכן אין לפתחך כל בבית (אגודרסס וכ"ב). אבל בילקוט תהלים סי' ע"ח קדרים כל חמתו אינו מעיר אבל מקצת מעיר ע"כ. וכן פירש"י שם (א"ר):
ברכו כו'. עפ"י המדרש חיה אחת יש ברקיע כשהוא יום או אמת במצחה ויודעים המלאכים שהוא יום. ולערב אמונה במצחה ויודעים שהוא לילה. ובכל פעם אומרת ברכו את ה' המבורך. כלומר עת לכם לומר שירה ולפיכך אומרים ברכו בלילה כמו ביום (א"ר): **המברך**. ר"ל אינו צריך לברכה כי ברוך הוא מקור הברכות. רק נחת רוח בנעשה רצונו (פי' מחזור כל בו):
אשר בדברו מעריב ערבים. שנאמר ויהי ערב ויהי בקר. ואמר ערבים בלשון רבים לפי שכתוב בין הערבים. ופי' החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל כי בכל יום יש שני ערבים. האח' עריבת השמש והיא ביאתו תחת הארץ. והשני ביאת אורו הנרא' בעבים. ויש ביניהם קרוב משעה ושליש: **בחכמה פותח שערים**. ע"ש פתחו שערים ויבא גוי צדיק. וכתיב וזה שער השמים. ואמר שערים לשון רבים ע"ש ודלתי שמים פתח: **ובתבונה** משנה עתים. כי שלש פעמים היום מתשנה דהיינו ערב ובקר וצהרים:

עיון תפלה

כבר הסכן הסכנו לראות כי פעמים אין מספר השיב מעלינו אפו, לכן מבקשים אנחנו גם עכשו לבל יעיר עלינו כל חמתו. ועי' מש"כ בזה בעיון תפלה לפסוקי דזמרה פיסקא הודו לה' קראו בשמו: **ולא יעיר כל חמתו**. לא יפרע בבת אחת אלא מעט מעט, אבל לוותר לגמרי אי אפשר, מאריך אפיה וגבי דיליה (ב"ר פ' ס"ז סי' ד'), וכמו שאמרו (ע"ז ד' ע"א) משל למה"ד לאדם שנושה משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת:
ערבים. שני ערבים הם, אחר הצהרים כנטות צללי ערב, והוא הערב שנאמר בשחיטת הפסח (דברים טז, ו) שם תזבח את הפסח **בערב**. ומשעת צאת הכוכבים, והוא הערב שנאמר באכילת מצה (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות, וביום הכפורים (ויקרא כג, לב) מערב עד ערב: **בחכמה פותח** שערים

מְשַׁנֶּה עִתִּים וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ. בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה. גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אוֹר. וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה

עץ יוסף

ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים כו'. לכאורה יפלא הרי הזמן אין בו ממש. ואיך יתכן לומר שהוא מחליף את הזמנים. וחלוף זה מה טיבו וענינו. אלא הענין הוא כי זה נאמר על המדות העליונות הממונות על הזמנים. כמו שכתבו חכמי האמת שכל עת וזמן יש לו מזל ושר מיוחד הממונה עליו למעלה בעולם הגלגלים. וכן יש גבוה מעל גבוה בעולם העליון עולמו של הקדוש ברוך הוא שעל כל עת וזמן ממונה עליו מדה המיוחדת המאיר בו. וכל המדות של סדר הזמנים הם משתלשלים מצירופי אותיות התורה וצירופי רל"א א"ב הידועים ליודעי חן. והם באים כסדרם זה אחר זה משעת ימי בראשית עד סוף ימות עולם כפי סדר צירופו. ויש בכל מדה ומדה בחינה מיוחדת למעלה ולא ראי זה כראי זה אלא הם בכמה מדרגות שונות אשר עצמו מספר. ולכן בכל עת וזמן יש הנהגה אחרת בעולם כפי בחינת המדה המאיר בשעתו. ולכן בהיות בחינת המדה מצד תוקף דין הקשה. אז העת המיוחד לו הוא מזומן לפורענות גמור. ובהיות בחינת המדה מצד מקור חסד ורחמים גמורים אז העת המיוחד לו הוא מזומן לטובה מופלגת. ועל זה אמרו כי לפעמים בהיות צורך השעה בעולם לעורר מדה טובה ישועה ורחמים בעולם בעת וזמן שאינו מוכן לו מאז. בתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים כלומר שהוא מחליף את המדות של סדר הזמנים. שמדה טובה הראויה לשמש מזמן מאוחר לפי סדר צירוף האותיות. הוא מחליפה ומשנה סדרה להעמידה בזמן הקודם. וכן בענין זה משתנה גם כן סדר הזמנים למטה בעולם הגלגלים במערכת הכוכבים והמזלות. ועל זה אמרו ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. כלומר שמשנה סדר הנהגת כוכבים ומזלות כדי להקדים עת רצון בעולם לצורך שעה כחפצו ורצונו וכאמור (נזה"ק): בורא יום ולילה. כלומר שהוא עתה מתמיד בכל יום המנהג הזה והסדר הזה. ומפרש ואומר כיצד בורא יום ולילה. ואמר שגולל אור מפני חשך כו'. וגולל מלשון וגללו את האבן. ר"ל מסיר. וזש"ה וירא אלהים את האור כי טוב כלומר שראה שאין לו עם החשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחום ביום ולזה תחום בלילה: ומעביר יום ומביא לילה כו'. כלומר מעביר היום מצד אחר ומביא הלילה. ולא שיסלק השמש ממש ויוליכנו למקום אחר אלא שמבדיל בין יום ללילה. וזו היא הארץ בין זה לזה. שכשיאיר לנו יחשיך למטה מן הארץ. וכשיחשיך לנו יאיר למטה מן הארץ:

ענף יוסף

ז"ל בשם רבינו האי גאון קבלה דמנסי שום הנלחה כשמושך אדם ומאריך באומר ברוך ה' המבורך באפוקי שבתא עכ"ל: יש להפסיק בין כרצונו בין בורא יום.

עיון תפלה

שערים. הם השערים הנזכרים ביוצר לשבת הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה וגו': משנה עתים. שנוי מבע העת. כמו שנאמר (ש"א יב, יז) הלוא קציר חטים היום (ואינה עת מטר בא"י) אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר, ובשנת המבול לא שמשו המזלות כל עקר לדברי ר' יוחנן (ב"ר פכ"ה) ונשתנה יום ללילה, ובימי יהושע שמשה החמה מ"ח שעות לדברי רשב"נ (פ"ז כ"ס א') ונשתנה לילה ליום: ומחליף את הזמנים. המשך איזה מציאות נקרא עת, כ"ה ברוב פעמים בכתבי הקדש, עת נדתה (ויקרא טו, כה) שבעת ימים, עת הזמיר (שה"ש ב, יב), עת הקציר (ירמיה נא, לג), והעת גשמים (עזרא י, יג), בעת מלקוש (זכריה י, א), לעת ערב (בראשית ח, יא), לעת זקנה (תהלים עא, ט), לעת האכל (רות ב, יד). גבול העת נקרא זמן*), והתנה לו זמן (נחמיה ב, ו) לשוב בקצה גבול עת מהלכו. ובלשון התלמוד זמן פרעון גבול עת ההלואה, כתנו לו זמן לקוץ את האילן (ב"ב כ"ס ב') גבול עת עמידתו. ופירוש מחליף את הזמנים שומר חליפות גבולי העתים במועדם: גולל אור מפני חשך. מגלגל את האור מעט מעט מפני החשך הצריך לבוא, וכמו כן מגלגל את החשך מעט מעט מפני האור הצריך לבוא, ולא יביאם בבת אחת כדי שהשנוי הפתאומי לא יזיק לבריות, וכמו שאמרו רבותינו בשוחר טוב סוף מזמור י"ח שאין הגאולה באה על אומה זו בבת אחת אלא קמעא קמעא וכו' עכשו הן שרוין בצרות גדולות וכשתבוא הגאולה בבת אחת אינן יכולין לסבול ישועה גדולה וכו' לפיכך היא באה קמעא קמעא ומתגדלת והולכת וכו'. לפיכך נמשלה הגאולה בשחר שנאמר אז יבקע כשחר אורך, לפי שאין אפילה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לשחר ואם יעלה גלגל חמה בבת אחת באותה שעה שהבריות ישנים היו כל הבריות כלכדין (מפני השנוי הפתאומי) אלא

סמוד

*) ואיך יתכן אפוא „זמן שמחתנו" „זמן חרותנו" „זמן מתן תורתנו"? וטוב לפרש כמ"ש בסדור עבודת ישראל „עת המוגבלת נקראת זמן" (הגהסף):

וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה יְהוָֹה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיָּם תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

ברכת אהבת עולם אינה פותחת בברוך משום דהוי סמוכה לחברתה :

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ. תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ. עַל־כֵּן יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ. וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ אַל־תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עץ יוסף

ה' צבאות שמו. אל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד. האבודרהם מוחק כל זה. כי אין זה מעין חתימה סמוך לחתימה. אבל הא"ר בסי' רל"ו כתב מצאתי ה' צבאות שמו הוא מעין חתימה כו' דכתיב עושה שחר עיפה וכו' ה' צבאות שמו עכ"ל. והלבוש בסי' הנ"ל כתב וז"ל ואע"ג דתמיד ימלוך עלינו לעולם ועד אינו מעין חתימה ממש. ה"פ אנו מתפללין ה' ימלוך עלינו לעולם ועד ויתקיים בנו פסוק והיה לעת ערב יהיה אור. ויאר לנו. ויחנוך כו' בא"י כו' והוי קצת מעין החתימה סמוך לחתימה :

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת. ע"ש ואהבת עולם אהבתיך: תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. ע"ש וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו ללמד אתכם. וכתיב תורה צוה לנו משה וגו': בשכבנו ובקומנו. על שם ובשכבך ובקומך: נשיח בחקיך. ע"ש עבדך ישיח בחקיך: ונשמח בדברי תורתך כו'. ע"ש פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה וגו': כי הם חיינו כו'. ע"ש כי הוא חייך וארך ימיך: ובהם נהגה יומם ולילה. ע"ש והגית בו יומם ולילה: ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים. ע"ש אהבתי אתכם אמר ה' וכתיב ואוהב את יעקב. ואמר לעולמים ע"ש ואהבת עולם אהבתיך :

ענף יוסף

(א"ר בשם ע"מ): כתב הפרישה אל חי וקים תמיד ימלוך כו' וכן ביראו עינינו המלך בכבודו תמיד ימלוך כו' מלת ימלוך הוא התחלת ענין אחר. אבל מ"א בשם עמק ברכה כתב שיקרא מלת תמיד למטה :

עיון תפלה

עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחלה ואחר כך גלגל חמה עולה ואין הבריות מכירין שנאמר (משלי ד, יח) וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור וגו', ע"כ. ועי' בירושלמי ריש פ"ק דברכות בסגנון אחר: ומבדיל בין יום ובין לילה. לא לבד באורם אלא גם בטבעם: ה' צבאות שמו. כתב הר"ד אבודרהם ז"ל „יש מקומות שמוסיפין לומר כאן ה' צבאות שמו חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד (כ"ה גם בסדור רב עמרם בחסרון תבת אל, אבל במחזור ויטרי אל חי כמו בסדורינו) וטעות הוא כי אין זה מעין חתימה סמוך לחתימה" עכ"ל. ואולי הוא מעין פתיחה שהתחיל אשר בדברו (בפקודת מלכותו) ובדבר מלך שלטון (קהלת ח ד'). ובספר שמונה שערים להרח"ו ז"ל דפוס שאלוניקי דף ע"ד ע"ג הביא בשם מורו האר"י ז"ל שצריכים להפסיק בתחלת הברכה כך מעריב ערבים בחכמה, פותח שערים בתבונה, משנה עתים וגו', וכן מפסיקים גם בסדורי הספרדים, אבל בסדור האר"י ז"ל משנת תקמ"א בהסכמת הגר"א ז"ל מווילנא הוא כמו בסדורינו. ובסדורי התימנים בתבונה, מחליף, מסדר, מעביר בלי ווי"ו, ומבדיל בין יום ללילה ה' צבאות שמו קדוש ישראל בא"י. ובסדורי הספרדים המעביר יום וגו' צבאות שמו בא"י. ובמחזור לבני רומא ובחכמה פותח וגו' המעביר יום וגו' המבדיל וגו' צבאות שמו ושמו אל חי וקים תמיד הוא ימלוך וגו':

אהבת עולם. עפ"ה (ירמיה לא, ג) ואהבת עולם אהבתיך. הברכה הזאת אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לחברתה. תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. שנאמר (דברים ד, ה) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי: בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך. שנאמר (שם ו, ז) ודברת בם וגו' ובשכבך ובקומך: ונשמח. שנאמר (תהלים יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב: כי הם חיינו. כמו שנאמר (דברים לב, מז) כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים וגו': ובהם נהגה יומם ולילה. כמו שנא' (יהושע א, ח) והגית בו יומם ולילה: נוסח רב עמרם בשכבנו ובקומנו הן בלבנו ונשיח בחקי רצונך (כן הלשון בתפלת

נעילה

(דה"ח) (א) ידגיש י' של ישראל שלא תבלע ולא תראה שמע אשראל וכן היו"ד של והיה דלא ליתחמע והאי (ס"ס ס"א): (ב) לריך לקרות ק"ש בטעמים כמו שהם בתורה ולא נהגו בזה רק המדקדקים (שם):

קודם ק"ש יחשוב במחשבתו הריני רוצה לקיים מצות עשה של קריאת שמע שצוני בוראי. לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה. ואני מכוון לכלול את עצמי עם אינון דמיחדין למרייהו:

ביחיד אומר **אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:** אבל המתפלל בלבור לא יאמר:

דברים ו, ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד:

בלחש **בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:**

קודם פרשה זו יחשוב במחשבתו אני מכוון בזה לקיים מ"ע של אהבת השם ואני מכוון לכלול את עצמי עם אותן המוסרים את עצמם על קדוש השם יתברך שמו:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ

עץ יוסף

שמע כו'. נוהגים ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון של ק"ש ועיין לעיל בק"ש של שחרית טעם לזה: עוד מלאתי טעם לזה. להיות קלת פילוסופין מכחישי השגחת הבורא יתברך באומרים שאין כבוד השי"ת להשגיח על העולם השפל הזה. ולדבריהם ח"ו עולם של הפקר הוא. ובאמת הכל בהשגחת הבורא יתברך אף דבר קטן שבקטנים. ולריך כל אחד להאמין אמונה שלמה וחזקה כי ה' ברוך הוא יחיד ומיוחד שליט במעלה ובמטה ומשגיח על כל פרטיי. ולכן ניתקן לשום ידים על העינים בשעה שאומרים שמע ישראל לרמוז שאנחנו מאמינים באמונה שלמה בעינים עלומות מבלי כל חקירה ופלוסופיא ובלי שום ראיה שה' אלהינו ה' אחד:

ואהבת כו'. פי' עשה מאהבה. הפריש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה. מאהבה שכרו כפול ומכופל. ד"א אהבהו על כל הבריות (ספרי): בכל לבבך. בשני ילריך בילר טוב ובילר הרע (ספרי וברכות נד.). דייקי כן מדלא כתיב בכל לבך. אלא לומר בשני לבבות בילה"ט ובילה"ר. ופי' בילר הרע כתב הרמב"ם בפי' המשנה ר"ל להשיב אל לבו אהבת האל ולהאמין בו. ואפילו בשעת העברה והכעס והאף שכל זה הוא ילר הרע. כמו שאמר בכל דרכיך דעהו ואפילו בדבר עבירה. עכ"ל. ועיין בספר להם דמעה ע"פ נשא לבבנו אל כפים כו'. אבל האלשיך פי' וז"ל בקילור ע"כ יש שכר טוב לישראל מאד על מלאכי השרת למה שיש להם יצה"ר ולוחמים עמו עד רדתו לעשות רצון אביהם שבשמים. משא"כ מלאכים שאין להם רק ילר טוב. וזה אמרו פה באומרו בכל לבבך לומר לך הנה אהבתך לו ית' גדולה מאהבת מה"ש שאהבתך הוא בכל לבבך שהוא בשני ילריך. משא"כ הם שהוא בלב אחד עכ"ל. פי' אחר בכל לבבך הם הבנים שחקיקה אהבתם בלב. לכן אם תהיה בסכנות חסרון בנים על קדושת שמו תשליך אחרי גיוך (זוהר ועלכי סכנוים): ובבל נפשך. אחז"ל בברכות על רבי עקיבא כשהוליאו

עיון תפלה

בעילה בסיסקא אתה הבדלת לעשות חקי רצונך, (בהבדלה ותלמדנו לעשות חקי רצונך) ונשמח בדברי וגו' ואהבתך לא תסור וגו' אוהב את עמו ישראל. ובמחזור ויטרי בנוסח אשכנז רק בתוספת מלה אחת בדברי תלמוד תורתך. וטסח בני רומא בשכבנו ובקומנו תן בלבנו לשיח בחקי רצונך ונשמח ונעלוז בדברי וגו' ואהבתך אל תָּסֵר (כמו יָסֵר מעלי שבטו (איוב ט, לד), הסר יָפֵר (במדבר ל, יג), יָאֵר פניו (תהלים סז, ב) להרחבת הרי"ם) ממנו עד נצח נצחים בא"י אוהב את עמו ישראל. ובסדורי תימן אהבת עולם עמך ישראל אהבת וגו' אותם למדת וגו' ובקומנו נשיח בחקי רצונך ונשמח ונעלוז בדברי תורתך לעולם ועד וגו' ואהבתך לא תסור ממנו לעולם ועד כי היא עטרת ראשנו ותפארתנו בא"י אוהב את עמו ישראל לעד. ובאבודרהם נשיח בחקיך ונשמח ונעלוז בדברי תורתך ומצותיךוגו' ואהבתך לא תסור וגו' אוהב את וגו'. ובסדורי הספרדים ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ומצותיך וחקותיך לע"ו וגו' ואהבתך (וחמלתך) לא תסור וגו' אוהב את וגו':

הערה. על כן. לכן. על כן נאמר על זמן עבר או בינוני, לכן יֵאָמֵר על זמן עתיד או צווי. על כן ברך (שמות כ, יא), על כן לא מכרו (בראשית מז, כב), על כן אמרתי (ויקרא יז, יב), על כן ברכך (תהלים מה, ג), על כן הוא נותן (שמות טז, כט), על כן אנכי מצוך (דברים טו, יא), על כן יעזב איש (בראשית ב, כד) דברי התורה הם ולא דברי אדה"ל— על כן לריך אדם לעזוב והכונה בינוני, על כן יאמר כנמרד (שם י, ט), על כן לא יאכלו ב"י (שם לב, לג), על כן יאמרו המושלים (במדבר כא, כז) הכונה בהם זמן בינוני. לכן ישכב (בראשית ל, טו), לכן לא תביאו

וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ׀ אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם ׀ עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ

עץ יוסף

אותו לקריאת זמן ק"ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים באהבה והיה קורא את שמע. אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן. א"ל כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ואמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו. והנה מ"ש התלמידים רבינו עד כאן אין השאלה מובנת בשתי תיבות אלו. ונאמר שכיון שהם ראו גודל דבקות ר"ע באלהיו עד שכמעט נדבק נפשו בו יתברך כאלו מפני הדבקות שהיה אינו מרגיש ביסורים שיסרו אותו נתקנאו בו תלמידיו ושאלוהו רבינו עד כאן ור"ל למד גם אותנו איך הגיע עד כאן לאותה המדרגה שאתה בה עתה. אמר להם מה שהגעתי למדרגה זו הוא מפני שכל ימי הייתי מצטער לקיים הפסוק הזה בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ותמיד הייתי מצייר בנפשי מסירת הנפש אך שהיה במחשבה לבד ולא בפועל והייתי מצטער ומצפה מתי יבא לידי לקיים מצוה זו גם בפועל ואקיים. ולכן לא קשה עלי עתה לקיימה בפועל כי אין מעכב בעדי עד שלא אקיימנה. אבל מי שבא פתאום לידי הנסיון הזה ולא עלתה על לבו מקודם ולא קבל על עצמו להיות מנוסה בו ולקיימו. ודאי קשה הוא על האדם לעמוד בנסיון לעת הרעה כשתפול עליו פתאום (ספר תולדות נח): **ובכל מאדך.** דרשו בגמרא ובספרי בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד. ולכאורה היאך נרמז זה במלת מאדך. ונראה דאשכחן שכל הצרות נקראין מאד כמ"ש דבר כבד מאד. מכה רבה מאד. חרדה גדולה עד מאד. החליתי מאד. נוסו נוסו מאד. וידל ישראל מאד מפני מדין. והרבה דומיהם. וכן מצינו שכל הטובות נקראים ג"כ מאד. כמ"ש ואברהם כבד מאד במקנה. וה' ברך את אדוני מאד. והאיש משה גדול מאד. יפה הוא מאד. אלמוגים הרבה מאד. זקן מאד. והטעם שהרעות נקראות מאד משום כי מאד הוא מסיטרא דשמאלא. והטובות נקראות מאד לפי שגם הטובות נמשך ג"כ מסיטרא דשמאלא כמ"ש מצפון זהב יאתה. משמאלה עושר וכבוד. וכתיב מצפון תפתח הרעה. מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. וזהו פירושו בכל מאדך פי' בכל המאדות הנ"ל הן לטוב שנקרא מאד והן לרעה ח"ו שנקרא ג"כ מאד. על כולם הוי מודה לו במאד מאד כי זה ג"כ נקרא מאד כמ"ש גדול ה' ומהולל מאד. (מהגאון מו"ה אברהם אחיו של הגר"א): **והיו הדברים האלה כו'.** פירש"י שר"ל מהו האהבה. והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום. שהם המצות. על לבבך. שעל ידם אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. שלולא שברא העולם אם היה העולם קדמון ח"ו לא היה מצוה לנו מצות. וע"י שידעת שהוא הבורא שברא את הכל אתה אוהבו ומתאוה לדעת אותו (מזרחי): **ושננתם לבניך.** שיהו מסודרים (נ"א מחודדים) בתוך פיך. שכשאדם שואלך דבר אל תגמגם וכו' אלא אמור לו מיד (קדושין דף ל. וספרי): **ודברת בם בשבתך כו'.** לכאורה היה לו לומר ודברת בם בכל עת. ולמה לו להאריך ולומר בשבתך וגו'. ואמר הגר"א שמורה על ד' חלקי היום. שהיום נחלק לד' חלקים. מתחלת הלילה עד חצי הלילה. ומחצי הלילה עד אור היום. ומתחלת היום עד חצי היום. ומחצי היום עד הלילה. וז"ש בשבתך בביתך מורה מחצי הלילה עד אור היום. שאדם צריך לעמוד ממשכבו ולישב על מטתו ולעסוק בתורה. והוא נגד בחינת דוד המלך ע"ה כדאי' בזוהר הקדוש. ובזה אתי שפיר מאי דאיתא בגמ' (ברכות דף ה:) אבא בנימין אומר כל ימי הייתי מצטער על תפלתי שתהא סמוך למטתי. ופירש"י כל ימי הייתי נזהר שלא לעשות מלאכה ולא ללמוד כשעמדתי ממטתי עד שאקרא ק"ש ואתפלל. ולכאורה תמוה וכי מעולם לא היה עומד קודם היום ובודאי היה לומד קודם היום. אלא נראה דכך פירושו שהיה עומד קודם אור היום ללמוד. והיה יושב על מטתו ולמד עד אור היום. וכשהיה קם ממטתו מלימודו מיד היה מתפלל תיכף. ומה שאמר ובלכתך בדרך מורה מחצי היום עד הלילה שאדם הולך אחר פרנסתו לעסקיו. ומה שאמר ובשכבך מורה על התחלת הלילה עד חצי הלילה. ומה שאמר ובקומך מורה על תחלת היום עד חצי היום שהוא זמן קימה. ומה שהארבעה זמנים הנ"ל כתובים שלא כסדרן. משום דלעיל מיניה כתיב ודברת בם וזה קאי על למוד התורה. ולפי שעיקר למוד התורה בלילה כדאיתא לא נברא לילה אלא לגירסא. לכך מתחיל

בחלק

עיון תפלה

(במדבר כ, יב), לכן חכו לי (צפני' ג, ח), לכן תן את בניהם (ירמיה יח, כא). לכן הנני שך את דרכך (הושע ב, ח) הכונה לעתיד, וכן לכן גלה עמי וגו' לכן הרחיבה וגו' (ישעיה ה, יג), לכן פקדת ותשמידם (שם כו, יד), לכן שמח לבי (תהלים טז, ט), אף בשרי ישכון כלם, ענינם לעתיד, כי דרך הנביא להגיד האותיות כאלו כבר באו, לכן כה אמר ה' וגו' לא יספדו לו (ירמיה כב, יח), ולכן נשבעתי וגו' אם יתכפר (ש"א ג, יד) הכוונה לעתיד (מסרשד"ל). ובלשונות התפלה על כן נקוה לך, על כן וגו' נשיח בחקיך—זמן בינוני. על כן זכרונו בא לפניך (במוסף נר"ה) זמן עבר:

אמת

בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת | עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם | עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

בין פרשה ראשונה לשניה יפסיק מעט. ויכוין לקבל עליו עול מצות עסה השמים (סי' ס"ח):

דברים יא, יג

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב | בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם | אֱלֹהִים | אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה | אַף־יְהוָה בָּכֶם | וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם | מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם | אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם | אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם | אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם | עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

עץ יוסף

תחלה בשבתך בביתך שקאי על קודם היום. והטעם שעיקר הלמוד הוא בלילה שנאמר וראיתי שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך. פי' כשנהפך הסכלות לחכמה אז נודע יתרון מעלתה כיתרון האור מן החשך פי' כשנתהפך החשך לאור. כי בלילה זמן שליטת הקליפות וע"י התורה שנקראת אור משבר כח הקליפות וע"י זה נתעלה התורה ביתרון גדול וניכר יתרון מעלת החכמה. ולכך צריך לצער עצמו וגופו על התורה. כי הגוף מס"א דקליפה. וע"י שבירת הס"א דקליפה יתגדל סיטרא דקדושה כמ"ש ואכבדה בפרעה וגו' אני ה' והתגדלתי והתקדשתי ולהגדיל סיטרא דקדושה צריך לצער גופו בלמוד התורה כמ"ש חז"ל פת במלח תאכל כו' וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל. וכדאי' במדרש אמר משה לישראל כמה נצטערתי על התורה כו' כך אתם תהיו לומדים אותה בצער. ואחז"ל לא תמצא בארץ החיים במי שמחיה א"ע עליה. וכתיב אדם כי ימות באהל ודרשו חז"ל באהלו של תורה. וזה שאמר בשבתך בביתך ישיבה היא לשון מנוחה. וכשעומד ממטתו ואינו נותן מנוחה לגופו נותן עי"ז מנוחה לנשמתו בעוה"ב. בשבתך בביתך פירושו בשביל ביתך המיוחד לך עכ"ל: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך. מכאן אמרו כשנותן תפלין נותן של יד תחלה ואח"כ של ראש. וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחלה ואחר כך חולץ של יד. רציני לומר מדכתיב וקשרתם לאות על ידך והדר לטטפת בין עיניך שמעינן שמניח של יד תחלה והדר של ראש. ומדכתיב והיו לטטפת בין עיניך שמעינן כל זמן שבין עיניך יהו שתים. לכן כשהולך חולץ של ראש תחלה: וכתבתם על מזוזות ביתך. על ביאתך של ימין בכניסה פירוש על ימין הפתח בדרך כניסה שהוא לימין כניסתו לתוך הבית:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם| עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע(א)
יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם| עַל־הָאָרֶץ:

(דה״ח) (ה) ידנים ויתיז הזיי״ן של תזכרו דלא לישתמע תשקרו או תסכרו (שם) וכן זיי״ן של וזכרתם: (ו) כשאומר את כל מצות ה׳ יזכור שבת ששקולה ככל המצות וכנגד כל התורה כולה (שם): (ז) כשיאמר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים יכוין לקיים מ״ע של זכירת יצ״מ (ע׳ סי׳ ס׳ וסי׳ ס״ז):

במדבר טו לז
וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף| פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם| אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם| אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם| אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם| אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם| אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם| אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם| מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים| אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף אלהיכם לאמת:

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל־זֹאת וְקַיָּם| עָלֵינוּ כִּי הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים.

א) צריך להטעים יפה הע״ין של נשבע.

עץ יוסף

אמת ואמונה כל זאת כו׳. כל זאת שאמרנו בק״ש קבלת עול מ״ש בפרשה ראשונה וקבלת עול מצות בפרשה שניה ובפ׳ ציצית הוא אמת ואמונה. אבל האבודרהם גרס כל זאת קים עלינו ומפרש אמת כלומר התורה שהיא אמת כדכתיב ותורתך אמת וכתיב אמת קנה ואל תמכור. ואמונה הן המצות שהן אמונה שנאמר כל מצותיך אמונה. כל זאת קיים עלינו בעבור כי הוא ה׳ אלהינו ואין זולתו. ועל שם שמסיים פסוק זה שקר רדפוני עזרני אמר הפודנו מיד מלכים. דבר אחר אמת ואמונה ע״ש פדיתה אותי ה׳ אל אמת. וע״ש רבה אמונתך. ודורש במדרש תהלים בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה׳ אל אמת בנוהג שבעולם אדם מפקידין בידו פקדונות והוא מחליף את של זה בזה ואת של זה בזה. אבל הקב״ה אינו כן אלא ה׳ אל אמת. שמא עמד אחד שחרית ובקש את נפשו ולא מצאה. או שמא מצא נפשו ביד אחר. או נפשו של אחר בידו. הוי ה׳ אל אמת. א״ר אלכסנדרי ב״ו מפקידין בידו חדשים והוא מחזירן בלויים ושחוקים. אבל הקב״ה מפקידין בידו בלויים ושחוקים והוא מחזירן חדשים. תדע לך שכן הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ונפשו יגעה עליו ושחוקה. וכשהוא ישן ומשליש נפשו להקב״ה ונפקדת אצלו ולשחרית היא חוזרת לגופה בריה חדשה שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך עכ״ל: כי הוא ה׳ אלהינו ואין זולתו. ע״ש אני ה׳ ואין עוד: הפודנו מיד מלכים. פי׳ מפרעה וסיחון ועוג בימי משה. ומשלשים ואחד מלכים בימי יהושע.

עיון תפלה

אמת ואמונה. אינה פותחת בברוך שהיא נ״כ סמוכה לחברתה, דק״ש לא הויא הפסק (כ״כ הראשונים ז״ל): כל זאת. כל מה שקראנו לפניך בק״ש הכל אמת ונאמן, כמו כל מצותיך אמונה (תהלים קיט, פו): וקים עלינו. כל זאת מְקֻיָּם עלינו. ובגמ׳ (ברכות י״ב א׳) ארב״ח הבא משמיה דרב כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנא׳ להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, פרש״י „ברכת אמת ויציב כלה על חסד שעשה הקב״ה עם אבותינו, שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם, וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו כל אלה הנסים התדירים

מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל־הֶעָרִיצִים. הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ. וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. הָעֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר נִסִּים וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר. הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ. הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל־בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל־כָּל־שׂוֹנְאֵינוּ. הָעֹשֶׂה לָנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי חָם. הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל־בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם: הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־

עץ יוסף

והוא ע"ש אשר פדה מיד צר: הגואלנו מכף כל העריצים. כמו עמלק ואחרים שעמדו עלינו לכלותינו ואמר לשון עריצים ע"ש וגאות עריצים אשפיל: האל הנפרע לנו מצרינו. לשון נקמה מלשון בפרוע פרעות בישראל. ומתרגם נקום נקמת בני ישראל אתפרע פורענות: והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו. ע"ש כעל גמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו. ולכך אמר צרינו ואויבינו. וע"ש אויבי נפשי: השם נפשנו בחיים. פסוק הוא (תהלים סו, ט) כלומר שאויבינו פרשו למיתה ואנחנו פרשנו לחיים: ולא נתן למוט רגלנו. הוא תשלום הפסוק הנ"ל. כלומר שלא מתו בכורינו עם בכוריהם. וזש"כ אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך. שאותו הלילה היה ליל שמורים לישראל: המדריכנו על במות אויבינו. ע"ש ואתה על במותימו תדרוך: וירם קרננו על כל שונאינו. ע"ש ויושיעם מיד שונא. וע"ש קרנו תרום בכבוד: העושה לנו נסים ונקמה בפרעה כו'. באבודרהם לא גרס תיבת נסים. והוא ע"ש ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו. ואמר נקמה ע"ש אל נקמות ה'. ואמר באדמת בני חם ע"ש נפלאות בארץ חם. ופסוק אחר אומר ומופתים בארץ חם: המכה בעברתו כל בכורי מצרים. ע"ש מכה עמים בעברה. וכתיב ויך כל בכור במצרים: ויוצא את עמו ישראל מתוכם. ע"ש ותוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים. וכתיב ויוציאם ה' ממצרים: לחרות עולם. שהוציאנו מעבדות לחרות: המעביר בניו. על שם ויעברו בתוך הים ביבשה: בין גזרי ים סוף. על שם לגוזר ים סוף לגזרים: את רודפיהם כו'. ע"ש ואת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן. וכתיב תהומות יכסיומו. וכתיב ומבחר שלישיו טבעו בים סוף:

ורא‍ו

עיון תפלה

תמיד" עכ"ל: מלכנו. הוא מלכנו: העריצים. האכזרים: האל. הוא האל: הנפרע לנו מצרינו. לשון משנה הוא ונפרעין מן האדם (אבות פ"ג מי"ב), מי שפרע מאנשי דור המבול (ב"מ מ"ד א') כמו מי שנפרע (וכלמסיים הוא עתיד לְהִפָּרַע), גביית חוב שגובה מצרים מה שנתחייבו לנו, וכן הלשון בברכה אחרונה של קריאת המגילה: והמשלם גמול. עש"ה (ישעיה נט, יח) גמול לאויביו לאיים גמול ישלם. והרב הג' ר' ספרים האשכנזיין נר"ו מקאמין פירש הנפרע לנו מצרינו שהצרו לנו בפ"על, והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו אפי' לאלה שלא עשו לנו שום רעה בפעל אלא שבלבם שמחו לאידינו, וכמו שאמרו רז"ל במכילתא סדר בא ריש פרשה י"ג עד בכור השבי וכי שבוים מה חטאו, ללמדך שכל גזירות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבוים שמחים בהם, שנאמר שמח לאיד לא ינקה וכו': העושה גדולות. (איוב ט, י): השם נפשנו. (תהלים סו, ט). לַמּוֹט. לנפילה: המדריכנו. על שם הכתוב (דברים לג, כט) ואתה על במותימו תדרוך, תדרוך על גאותם, וכענין שנאמר (יהושע י, כד) קרבו שימו את רגליכם וגו', וכענין שאמרו חז"ל (מגילה ט"ז א') כי סליק בעט ביה: באדמת בני חם. כמו ומופתים בארץ חם (תהלים קה, כז), ואמר באדמת כי גם האדמה לקתה: המכה בעברתו. כמו שנאמר (שם עח, מט) ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וגו': לחרות עולם. לקבל את התורה, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה (אבות פרק ו' משנה ב'), לחרות עולם מן הדעות הנפסדות שנשקעו בהן במצרים: בין גזרי ים סוף. על שם הכתוב (תהלים קלו, יג יד):

שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע. וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ: וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

[א] מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה זֶה אֵלִי עָנוּ וְאָמְרוּ: יְהוָה | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר כִּי פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

א שמות טו, יא. ב שם שם, יח. ג ירמיה לא, יא.

עץ יוסף

וראו בניו גבורתו. ע"ש וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. וכתיב בתהלים ויושיעם מיד שונא. להודיע את גבורותיו: **שבחו והודו לשמו**. ע"ש אשירה לה' ומתרגמינן נשבח ונודה קדם ה'. ואמר לשמו ע"ש הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך והם יצאו ממסגר: **ומלכותו ברצון קבלו עליהם**. שאמרו ה' ימלוך לעולם ועד: **משה ובני ישראל לך ענו שירה כו'**. כדכתיב אז ישיר משה ובני ישראל: **מי כמכה באלם כו'**. י"ב תיבות בפסוק זה נגד י"ב שבטים: **מלכותך ראו בניך**. על הים. כמו שאמרו חז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי: **ונאמר כי פדה ה' את יעקב וגאלו כו'**. הטעם שתקנו באחרית פסוק גאלנו ה' צבאות שמו כו' ובלילה פסוק כי פדה כו'. מפני שביום אנו מבקשים מלפניו שיגאלנו וזהו לשון גואלנו. ובלילה כבר גאלנו ופדאנו מיד חזק ממנו. שהם הגוים. לכך אנו אומרים כי פדה ה' את יעקב כו' (אבודרהם): **בא"י גאל ישראל**. בלשון עבר. ולא גואל ישראל. שנתקנה על הגאולה שעברה (לבוש). ועיין א"ר ריש סימן רל"ו ס"ק ד':

דובר שלום

וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו. פ"ד דאי' במדרש אמרו ישראל עשית לנו כל הנסים האלו אף אנו לא נכיר כפוי טובה ומה יש לנו לומר שירות ותשבחות:

עיון תפלה

בתהומות טבע. כמו שנאמר (שמות טו, ה) תהומות יכסיומו: **וראו בניו גבורתו שבחו והודו**. שנאמר (שם יד, לא) וירא ישראל את היד הגדולה וגו' אז ישיר וגו': **ומלכותו ברצון קבלו**. שנאמר בסוף השירה ה' ימלוך וגו'.—כאן הוא סוף הפיסקא. ומכאן ואילך הוספה קטנה בתור באור למה שאמר **שִׁבְּחוּ** — **ומלכותו קבלו**; וכל הפיסקא כלה בלשון נסתר נמשך אל **כי הוא** שבתחלה, וזאת ההוספה בלשון נכח כדי לסמוך אליה החתימה ברוך אתה ה'. וכן נהגו בברכת יוצר שאחרית שכל הפיסקא מן תתברך וגו' בלשון נסתר וסמוך לחתימה הוסיפו אור חדש על ציון תאיר בלשון נכח כדי לסמוך ברוך אתה: **משה וגו' ענו שירה**. ביאור על **שִׁבְּחוּ** שבסוף הפיסקא, איך **שִׁבְּחוּ** — שענו שירה, ומה שירה אמרו — **מי כמכה**, שזהו עקר השירה: **מלכותך**. ביאור על ומלכותו קבלו שבסוף הפיסקא, כא מלכותך ראו בניך בהיותך בוקע ים לפני משה, אז ראו עין בעין כי אתה מושל בגאות הים ובכל הטבע כולה, ופתחו בזה אלי וכ"כ לשון מלוכה הליכות אלי מלכי בקדש (תהלים סח, כה) וסיימו ה' ימלוך לע"ו: **ונאמר כי פדה וגו' וגאלו וגו'**. מעין החתימה סמוך לחתימה. וכתב הר"ד אבודרהם ז"ל דף ל"ג ע"ב „והטעם שתקנו באחרית פסוק גואלנו ובערבית כי פדה, מפני שביום (שכל היום עומד לפנינו ואנחנו נכונים בו לכל צלע) אנו מחזקים את לבנו בתקוה כי הוא גואלנו תמיד ויגאלנו גם היום, ובלילה שהיום עבר עלינו בשלום כבר גאלנו מיד חזק ממנו שהם הרשעים שאנו בעיניהם כקלים והעפ"כ הצילנו מידם בכל יום", ע"כ תכן דבריו: נוסח רב עמרם בברכה זו **אמת ואמונה כל זאת קים עלינו כי הוא ה' אלהינו ואנחנו ישראל עמו אמת מלכנו ואין זולתו הפודנו מיד מלכים הגואלנו מכף כל עריצים וגו' ומשלם גמול וגו' נפשנו השם נפשנו וגו' העושה לנו נקמה בפרעה ואותות וגו' ויוצא עמו וגו' ים סוף ואת רודפיהם וגו' טבע ראו בניו את גבורתו וגו' עושה פלא, מפי עוללים ויונקים יסדת עז שמעת על ים סוף יחד כלם הודו והמליכו ואמרו ה' ימלך לעולם ועד ויקיים לנו ה' אלהינו מלכותו כבודו ותפארתו קדושתו וקדושת שמו הגדול הוא ה' אלהינו יחום וירחם עלינו וירויח לנו מהרה מכל צרותינו** (כלשון הזה בברכה שלישית של ברכת המזון) **וימהר לגאלנו** גאולה

(בשמים ראש) כתב שלנוס בסי׳ רל״ו וז״ל ברכה רביעית השכיבנו. ותוקס בא״י שומר עמו ישראל לעד מפני שהלילה צריכה שימור מן המזיקין. ואע״ג דקיי״ל דגם בלילה צריכים לסמוך גאולה לתפלה, השכיבנו לא הוי הפסק. דכל ברכת השכיבנו הוי מעין הגאולה. שכשעבר הש״י לנגוף את מצרים היו מפחדים ומתפללים להש״י שיקיים דבריו שלא יתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף וכנגד אותה תפלה תקנו לומר השכיבנו הילכך הוי מעין הגאולה ולא הוי הפסקה. ואינה מתחלת בברוך לפי שהיא ברכה הסמוכה לחברתה:

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם. וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ. וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן

עץ יוסף

השכיבנו ה׳ אלהינו לשלום. [נ״א השכיבנו אבינו לשלום כמו האב החומל על בנו שמשכיבו בין זרועותיו. כך השכיבנו אתה בצל כנפי שלומך]: **והעמידנו מלכנו לחיים.** אמר מלכנו והוסיף לומר לחיים ע״ש שמחזיר לנו נשמותינו בבוקר (כמו שפירשתי לעיל מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי) והרי כאלו החיה אותנו ובחזרת נשמותינו לנו הראה מלכותו עלינו שעל המתים אינה נראית אלא על החיים על דרך לא המתים יהללו יה וגו׳: **ופרוש עלינו.** ע״ש פרש ענן למסך: **סכת שלומך.** ע״ש באברתו יסך לך. ומפרש במדרש תהלים לפי שאין מצות ציצית בערבית מוסיף פורס סכת שלום: **ותקננו בעצה טובה מלפניך.** ע״ש גדול העצה ורב העליליה. וכתיב אברך את ה׳ אשר יעצני וגו׳: ואומר ותקננו לפי שאין עצה מתוקנת לעמוד בלתי עצתו שנאמר עצת ה׳ לעולם תעמוד. ולפי שבלילה לב האדם פנוי מעסקי העולם והוא חושב מחשבות על משכבו לכן מבקשים מאת ה׳ ליעצנו עצה טובה: **והושיענו למען שמך.** ע״ש ויושיעם למען שמו. והאבודרהם גרס והושיענו בקרוב למען שמך. ואמר בקרוב ע״ש קרבה אל נפשי גאלה: **והגן בעדנו.** ע״ש ואתה ה׳ מגן בעדי: **והסר מעלינו אויב דבר וחרב כו׳.** ע״ש הסר מעלי נגעך. וע״ש והסרותי מחלה מקרבך:

וסכך

דובר שלום

השכיבנו. שנוי המליצה בשכיבה אלהינו ובעמידה מלכנו וגם השנוי בשכיבה לשלום ובעמידה לחיים

עיון תפלה

גאולה שלמה בקרוב בא״י. ובמחזור ויטרי מתחיל ג״כ כרב עמרם קים עלינו בלא וי״ו וכן באבודרהם, ומפרש כך, אמת היא התורה שנאמר (תהלים קיט, קמב) ותורתך אמת, ואמונה הם המצות שנאמר כל מצותיך אמונה, כל זאת קַיָּם עלינו. והתימנים מנקדים כל זאת קַיָּם עלינו, ר״ל הקב״ה הנזכר בסוף ק״ש קַיָּם בידינו את שני הדברים האלה האמת והאמונה עד היום הזה. ונוסח התימנים בברכה זו — כי הוא ה׳ אלהינו ואנחנו ישראל עמו אבת מלכנו ואפס זולתו (כגרסת מחזור ויטרי ואבודרהם בעלינו לשבח) הפודנו מיד מלכים הגואלנו מכף עריצים וגו׳ נפשנו השם נפשנו וגו׳ (כמו ברב עמרם) בפרעה וגו׳ ויוצא את ישראל וגו׳ (כמו ברב עמרם) טבע ראו בנים את גבורתו הודו ושבחו לשמו וגו׳ עליהם וענו שירה בשמחה רבה אמרו כלם וגו׳ עושה פלא ה׳ ימלך לע״ו ונאמר גואלנו ה׳ צבאות שמו קדוש ישראל בא״י. ובמחזור ויטרי — כי הוא ה׳ אלהינו ואין זולתו וגו׳ מלכים הגואלנו מלכנו מכף וגו׳ אין חקר נסים ונפלאות וגו׳ ויוצא עמו ישראל וגו׳ ים סוף רודפיהם ושונאיהם בתהומות טבע ראו בנים גבורתו וגו׳ לך ענו בשירה וגו׳ עושה פלא מלכותך ה׳ אלהינו ראו בניך וגו׳. ובמחזור רומא — הגואלנו מלכנו מכף כל עריצים וגו׳ המשלם גמול וגו׳ נפשנו השם נפשנו וגו׳ ויוצא ישראל עמו מתוכם וגו׳ טִבַּע וראו בנים את גבורתו וגו׳. ובאבודרהם — כי הוא ה׳ אלהינו ואין זולתו הפודנו מיד מלכים הגואלנו מכף כל עריצים וגו׳ המשלם גמול וגו׳ נפשנו השם נפשנו וגו׳ (כמו ברב עמרם) טִבַּע ראו בנים את גבורתו הודו לו ושבחו לשמו ומלכותו ברצון קבלו עליהם ומשה ובני ישראל וגו׳ מלכותך ה׳ אלהינו ראו בניך על הים יחד כולם הודו והמליכו ואמרו וגו׳. ובסדורי הספרדים וקים בוי״ו, — הגואלנו מלכנו מכף כל עריצים וגו׳ המשלם וגו׳ נפשנו השם נפשנו וגו׳ שונאינו האל העושה לנו נקמה בפרעה באותות ובמופתים באדמת וגו׳ (כמו באבודרהם) גבורתו שבחו והודו לשמו וגו׳ מלכותך ה׳ ראו בניך על הים יחד כולם הודו והמליכו ואמרו וגו׳:

השכיבנו וגו׳ **לשלום.** עפ״ה (תהלים ד, ט) בשלום יחדו אשכבה ואישן: **והעמידנו מלכנו לחיים.** פעולת החיים נראית בהקיץ יותר מבשעת השינה: **ותקננו.** בלילה כשאדם שוכב על משכבו לבו פנוי למחשבות ולעצות, תן בלבנו עצה טובה היוצאת מלפניך: **והגן בעדנו.** עפ״ה (שם ג, ד) ואתה

שְׁמֶךָ. וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ. וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב
וְיָגוֹן. וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ.
כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:
וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד:

עץ יוסף

והסר שטן מלפנינו ומאחרינו. ע"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: **ובצל** כנפיך תסתירנו. ע"ש ותחת כנפיו תחסה:

דובר שלום

יתכן לפי שענין השכיבה והפלת השינה אינה בכח האדם רק מאת ה'. והשינה היא אחד מששים במיתה לכן אמר בזה אחר אלהינו. ולא אמר לחיים רק לשלום שלא יתגברו חבלי מיתה. אך שהעמדה להעיר מהשינה יתכן להיות גם בידי אדם. והוא החיים בהתעורר משינת המות. לכן אמר בזה אחר מלכנו כמלך בו"ד שמעמיד עבדיו לעבודתו. וגם לחיים: **והסר** שטן מלפנינו ומאחרינו. לפעמים גורם האדם בעצמו רעתו שהוא הולך אל הרעה. ולפעמים הרעה רודפת אחריו ובאה אליו. זהו והסר שטן מלפנינו שאנחנו לא נמצא הרעה מלפנינו להשיגה בלכתנו. והסר שטן מאחרינו שלא תרדוף אותנו הרעה מאחרינו:

עיון תפלה

ואתה ה' מגן בעדי: **והסר שטן מלפנינו ומאחרינו.** שטן שעומד נגדנו ומפריע אותנו מלכת קדימה בעבודת השי"ת, ושטן העומד מאחרינו ומושך אותנו ללכת לאחור ולהתרחק מה': **ובצל כנפיך תסתירנו.** (שם יז, ח): **כי אל שומרנו.** עש"ה (שם קכא, ה) ה' שומרך וגו': **כי אל מלך חנון.** (נחמיה ט, לא) ושם ליתא לתיבת מלך, ועי' מש"כ בעלה ויבוא: **ושמור צאתנו ובואנו.** עש"ה (תהלים קכא, ח) ה' ישמר צאתך ובואך. וכן דרך המקראות להקדים יציאה לביאה, כמו אין יוצא ואין בא (יהושע ו, א), ליוצא ולבא (דה"ב טו, ה), צאתך ובואך אתי (ש"א כט, ו), ושבתך וצאתך (ישעיה לז, כח), וליוצא ולבא (זכריה ח, י); והוא עש"ה (תהלים קד, כג) יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. אבל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (דברים כח, ו) פירשו רז"ל (ב"מ ק"ז א') על העולם: **שומר עמו ישראל לעד.** שנאמר (תהלים קכא, ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל:

נוסח רב עמרם בברכה זו — **והעמידנו מלכנו לשלום ולחיים** וגו' **שלומך והגן בעדנו ותקננו בעצה טובה** וגו' **שמך והסר מעלינו דבר חרב רעב ויגון ושבור שטן מלפנינו ומאחרינו ושמור צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם כי שומרנו ומצילנו אתה ברוך אתה ה'.** ובמחזור רומא — **והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום ופרוש** וגו' (כמו ברב עמרם) **מעלינו** וגו' **ויגון ואנחה ושבור שטן** וגו' (כמו ברב עמרם) **ועד עולם בא"י.** ובמחזור ויטרי — **לחיים טובים ופרוש** וגו' **שלומך והושיענו ותקננו** וגו' **דבר חרב ורעב וצרה ויגון** וגו'.

ובאבודרהם ובסדורי הספרדים **השכיבנו אבינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום** (בסדורי הספרדים **לחיים טובים ולשלום**) וגו' (ופעם אבינו — מלכנו, כי בעת השינה אין יחוסנו אליו ית' כיחס העבד למלכו לפי שאין אז עבודתו עלינו, אלא כיחס בן לאביו הדואג לשלומו, אבל בעת היקיצה הרי הוא מלכנו שאנחנו חייבים בעבודתו, ואז דרוש לנו מלבד שלום גם חיים שיש בהם ממש, כי לא המתים יהללו יה) **ותקננו מלכנו בעצה טובה מלפניך** (באבודרהם ליתא לתיבת מלכנו) **והושיענו מהרה למען שמך** (באבודרהם והושיענו בקרוב למען שמך) **והגן בעדנו והסר מעלינו מכת אויב דבר חרב חלי צרה רעה רעב ויגון ומשחית ומגפה** (באבודרהם **והסר מעלינו אויב דבר חרב צרה רעה ויגון**) **שבור והסר שטן** (באבודר' שבור שטן) וגו' **ובצל כנפיך תסתירנו** (באבודרהם ליתא) **ושמור צאתנו ובואנו לחיים טובים ולשלום** (באבודרהם ליתא לחיים טובים ולשלום) **מעתה ועד עולם כי אל** (באבודרהם ליתא לתיבת אל) **שומרנו ומצילנו אתה מכל דבר רע ומפחד לילה** (אבודרהם מוחק המש תבות אחרונות דכיון שאמר כי שומרנו ומצילנו אתה כלל בו כל נזק שבעולם) **בא"י שומר את עמו** וגו', וכן הוא בתשובה לגאון שהעתקנו לעיל על והוא רחום שומר את עמו, וכ"ה גירסת ר' אברהם בנו של הרמב"ם ז"ל כפי שנעתיק דבריו בסמוך, אבל בכל הנוסחאות הנ"ל ובסדור הרמב"ם וסדור תימן ליתא לתיבת את. ובני תימן מתחילים כבני רומא — **סכת שלומך ותקננו** וגו' **מלפניך והגן בעדנו ושמרנו והצילנו מכל דבר רע ומפחד**

(דה"ח) (א) נהגו לעמוד בשעה שאומרים הח"י פסוקים של ברוך ה' לעולם או"א ויש נוהגים לישב ויש להם על מי שיסמוכו (רל"ו): (ב) אין להפסיק בדבור בין גאולה דערבית לתפלה ומיהו מה שמכריז הש"ץ יעלה ויבא בר"ח בין קדיש לתפלת ערבית או של ומטר בזמן שמתחילין לומר או על הנסים בחנוכה ופורים לא הוי הפסק (שם): (ג) מי ששכח להתפלל מעריב וכן כל דיני הש"ע וכמה דיניה נתבארו אחר תפלת ש"ע של שחרית וכן אם יצאו מקלתן ומדברים שצריכין ליזהר בעת התפלה הכל באר היטב נתבארו קודם תפלת י"ח ומקלתן קודם תפלת שחר ברים סידור התפלה עיין עליהם ושמור אותם:

(בשמים ראש) טעם שתקנו ברוך ה' לעולם אמן ואמן ט' משום דבימים הקדמונים היו בתי כנסיות שלהם בשדה והיו יראים להאריך בתפלת ערבית בלילה כיון שהיה הבהכ"נ רחוק מן הייסוב. ולכן תקנו תמורת שמונה עשרה ח"י פסוקים של ברוך ה' לעולם כו' ויש בהם ח"י אזכרות של הוי"ה נגד י"ח ברכות. ואגב תקנו חתימה של יראו עינינו. ואף עכשיו שבהכ"נ שלנו הוא תוך העיר ומתפללין י"ח ברכות ממש. מ"מ תקנה ראשונה לומר י"ח פסוקים תמורת י"ח ברכות במקומה עומדת ולא זזה ממקומה. ומ"מ אין להפסיק בדברים אחרים אלא כמו שנהגו. שיראו עינינו נחשב כתפלה אריכתא. ואין להפסיק ולדבר בפסוקים של יראו עינינו כמו שאין מפסיקים בתפלה. וה"ה שאין מפסיקין בין יראו עינינו לתפלה מפני שהכל כתפלה אריכתא דמי. ומה שמכריז הש"ץ בין קדיש לתפלת ערבית ואומר ר"ח או יעלה ויבא אין מוחין בידו שאין זה הפסק כיון שהוא צורך תפלה. ועיין בלבוש. ובעל המנהגות כתב זה שנהגו לומר ברוך ה' לעולם כו' שיש בו י"ח אזכרות משום שגזרו גזירה על ישראל שלא יתפללו תפלת ערבית ועל כן תקנו לומר י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות. ואע"פ שבטלה הגזירה לא בטלה התקנה עכ"ל ועיין באבודרהם. ומה שכתבו שיש בפסוקים של ברוך ה' לעולם כו' י"ח הזכרות. לפי הנוסחא שלפנינו שאומרים הושיענו ה' אלהינו וקבצנו (שהוא פסוק בתהלים ק"ו) ולא כפסוק ואמרו הושיענו אלהי ישענו (שהוא פסוק בדה"א ט"ז) א"כ הם י"ט הזכרות של הוי"ה. וצ"ל דב' פעמים ה' הוא האלהים חשוב כאחד. או שם של ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אינו מן המנין רק מפרש ביום ההוא יהיה ה' אחד (א"ר). והמתחלית השקל מתרץ דשם הי"ט הוא נגד ברכת המינים. ואע"ג דבמור ורא"ש כתיב י"ח אזכרות נגד י"ח ברכות י"ל דלא דקו בלשונייהו כיון שנקרא שמונה עשרה ברכות דכן היתה תחלת תקנת אנשי כה"ג אלא שאח"ז הוסיפו ביבנה ברכת המינים. לכן נקט גם י"ח אזכרות כנגדן עכ"ל: הלבוש ועוד פוסקים ס"ל כיון שהי"ח אזכרות הם כנגד שמונה עשרה ברכות לכן צריך לאומרן בעמידה. אבל הרבה פוסקים ס"ל דיותר טוב שלא לעמוד. כדי להראות שאין רוצה לצאת בזה ידי חובת תפלת י"ח. וכתב הא"ר וז"ל מזה לנהוג עכ"פ שלא לעמוד ופניו אל הקיר כמו בתפלת י"ח עכ"ל:

בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְהוָה | מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ | יְהוָה אֱלֹהִים | אֱלֹהֵי

עץ יוסף

ברוך כו'. (תהלים פט, נג): אמן ואמן. ר"ל אמת הוא שהמקום ברוך הוא ומהולל. וכפל המלה לחזק הענין: ברוך ה' מציון. (שם קלה, כא). פי' המופיע אור שכינתו מציון השוכן בירושלים: ברוך ה' כו'. (שם.

עיון תפלה

לילה ושבור השטן מלפנינו ומאחורינו ושמור צאתנו ובואנו כי שומרנו ומצילנו אתה ובצל כנפיך תסתירנו כדבר שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ברוך שומר עמו וגו'. וכתב פ"ז בפירוש עץ חיים להרב הג' מו"ה יחיאל אלא דאב"ד דק' נגעא „מצאתי כתוב להר"ר אברהם הנגיד בנו של הרמב"ם ז"ל כי שומרנו ומצילנו אתה ובצל כנפיך תסתירנו כדבר שנאמר הנה לא ינום וגו' והיה זה סוף הברכה ולזה אמר שומר את עמו ישראל לעד, ואין ראוי שיהיה זה בשם ומלכות כמו שאומרים קצת אנשים טועים כדי שלא תהיה חתימה ואחרית הברכה אחרת ויהיה מברך בערב שלש ברכות אחריה וזה בהפך ממה שאמרה המשנה בערב שתים לפניה ושתים לאחריה, ומה שבארתי פה לבלתי התוס בברכה זו הוא מעתק מאבא מארי ז"ל" עכ"ל. ועי' בתשובות רשב"ש סי' נ"ה וסי' שכ"ט ובברכי יוסף סי' רל"ו. אבל במנהיג הלכות החול סי' פ"ד כתב „ורבינו שמואל מ"כ מגרפת לא היה חותם בברכת יראו עינינו בהזכרת השם להודיע שאינה ברכה וכלהכן וכו' נכן עליהן אין להוסיף ומהן אין נגרוע" עכ"ל, ובניהם מודים שבשתי הברכות יחד אין לחתום בהזכרת השם נגד המשנה כ"א באחת מהן:

תקון תפלה

ברוך ה' לעולם כו'. בדבר תקון הברכה הזאת כתבו התוס' (ברכות ב' א') ד"ה מברך ולא קחשיב יראו עינינו דההיא ברכה תקנו רבנן כדי להמתין לחבריהם בבית הכנסת, ודוקא בביהכ"נ שלהם שהיו עומדין בשדה והיו מסוכנים מן המזיקין אבל בתי כנסיות שלנו אין צריכין להמתין לחבריהם וכו', עכ"ל, ושם (ד' ע"ב) ד"ה אר"י ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו נראה דהואיל ותקינו להו רבנן הוה כגאולה אריכתא דתקינו לומר זה שבתוך כך יתפלל חברו גם הוא ולא ילך מביהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפלתו, וגם

יש

ברוך ה' לעולם. (תהלים פט, נג): ברוך ה' מציון. (שם קלה, כא): ברוך ה' וגו' וברוך

יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם
וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כֹּל־הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן: יְהִי כְבוֹד יְהוָה
לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה
וְעַד־עוֹלָם: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל
כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם: וַיַּרְא כָּל־הָעָם
וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא
הָאֱלֹהִים: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא
יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר
יִחַלְנוּ לָךְ: הוֹשִׁיעֵנוּ | יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת
לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: כָּל־גּוֹיִם | אֲשֶׁר עָשִׂיתָ

עץ יוסף

עב, יח): עשה נפלאות לבדו. כי אין מי לעשות נפלאות כמוהו: וברוך שם כבודו. (שם), פי' שמו הראוי לכבודו: וימלא כבודו. כל בני עולם יכירו כבודו: אמן ואמן. הדבר הזה יאומן. וכפל המלה לחזק הענין: יהי כבוד. (שם קד, לא). ופי' כבודו יתמיד כל ימי עולם על כי נראה פלאי ברואיו והשגחתו על כל: ישמח ה' במעשיו. כי לבשר ודם יבוא לפעמים עצבון במעשה ידיו כאשר תהייה לרעתו אבל לא כן במקום ב"ה: יהי שם ה'. (שם קיג, יב): כי לא יטוש. (ש"א יב, כב): בעבור שמו הגדול. שלא יחולל: כי הואיל. כי רצה. ור"ל כבר נשמע אשר רצה בכם להיות לו לעם סגולה. ואם יטוש אתכם. יאמרו אז

מבלי יכולת עוזבם: וירא כל העם (מ"א יח לט): ויפלו על פניהם. להשתחות לה': ה' הוא האלהים כו'. הכפל בא לחזק: והיה ה' למלך. (זכריה יד, ט): למלך על כל הארץ. שכולם יקבלוהו לאלוה ויאמינו בו: יהיה ה' אחד. שלא יעבדו עוד לכוכבים אף בשתוף: ושמו אחד. ר"ל לא יזכר שם אלוה כ"א שמו לבדו. והוא כפל הענין במלות שונות: יהי הסדך. (תהלים לג, כב): באשר. כפי התקוה כן יהיה החסד: הושיענו. (שם קו, מז): וקבצנו מן הגוים. אל ארצנו להודות לשם קדשך: להשתבח. לשבח את עצמנו בתהלתך. כי לפי רוב התהלה שבך כן ירבה שבחנו אשר בחרת בנו מכל העמים: כל גוים. (שם

פ"ו

עיון תפלה

שם כבודו. (שם עב, יח יט): ארבעת הפסוקים האלה אומרים אחר פסוקי דזמרה: יהי כבוד. (שם קד, לא): יהי שם. (שם קיג, ב): כי לא יטש. (ש"א יב, כב): וירא כל העם. מ"א יח, לט): והיה ה'. (זכרי' יד, ט): יהי חסדך. (תהלים לג, כב): הושיענו. (שם קו, מז).— ועי' מג"א או"ח סי' רל"ו סק"ב: כל גוים וגו' כי גדול אתה וגו'.

תהלים

תקון תפלה

יש באותן פסוקים שמונה עשרה אזכרות כנגד י"ח ברכות דש"ע, ואגב שתקנו לומר אותן פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו עינינו, עכ"ל. ובמנהיג הלכות החול סי' פ"ד ז"ל „ואע"פ ששנינו ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה הוסיפו אנשי מערב המקראות שהם שבחו של מקום ב"ה ויש בהם י"ט אזכרות כנגד תפלות הלחש (עד יראו עינינו י"ט שמות) וקבעו בה ברכת המלך בכבודו ולהודיע לכל כי תפלת הערב רשות לא חשו להסמיך בה גאולה לתפלה" עכ"ל. וז"ל תלמידי רבינו יונה ברכות פ"ק סוד"ה ואע"ג דצריך לומר השכיבנו „ויש לשאול על מה סמכו העולם להוסיף ולומר אח"כ פסוקים של ברכת המלך בכבודו שעל זה לא אמרו כגאולה אריכתא דמיא והויא הפסקה, ומקצת החכמים היו נמנעים מלאומרם, וכך היה מנהגו של מורי הרמב"ן נר"ו, אבל מורי רבינו יונה קרובו נתן טעם למנהג שנהגו כל העולם לאמרם, שבתחלה שהיתה תפלת ערבית רשות היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות וחותמין עליהם ואומרין קדיש ויוצאין (ולא היו מתפללין שמונה עשרה כלל), ואח"כ אע"פ שקבעוה חובה נשאר הדבר כמו המנהג הראשון ולא הויא הפסקה בין גאולה לתפלה כיון דמתחלה אדעתא דהכי קבעוה חובה לא מקרי הפסקה" עכ"ל. והרא"ש

יָבוֹאוּ | וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: כִּי־גָדוֹל | אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ: וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ | וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְהוָה בַּיּוֹם. בָּרוּךְ יְהוָה בַּלָּיְלָה. בָּרוּךְ יְהוָה בְּשָׁכְבֵנוּ. בָּרוּךְ יְהוָה בְּקוּמֵנוּ. כִּי בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים. אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְהוָה אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם יַחֵד שִׁמְךָ וְקַיֵּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִבֵּנוּ וְתָגֵל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתְךָ בֶּאֱמֶת

עץ יוסף

פו, ט): **יבואו**. כי לעתיד יאמינו הכל בה׳: **כי גדול**. שם). ופי׳ אז ידעו אשר אתה גדול ועושה נפלאות לבדך: **ואנחנו עמך**. (שם עט, יג): **לדור ודור**. לדורות הבאים: **אשר בידו** נפש כל חי ורוח כל בשר איש. זכר לעצמו רוח האדם על כי היא העולה על כולנה: **בידך אפקיד רוחי**. (תהלים לא, ו). ופי׳ בפקדון אתן רוחי בידך ועליך לשמרו: **פדיתה**. עבר במקום עתיד. ור״ל הן ידעתי שתפדה אותי ממות כי אתה אל אמת להחזיר הפקדון:

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו. כל אלו הלשונות הן כתובות בנחמות ציון וירושלים: **בישועתך באמת**. כלומר ישועתך שנגיל בה היא באמת. ע״ש ושכנתי

עיון תפלה

(תהלים פו, ם י): **ואנחנו**. (שם עט, יג): **ברוך ה׳ ביום**. בסדורי התימנים מוסיפים על אלה ברוך ה׳ בבקר ברוך ה׳ בערב: **כי בידך נפשות**. במחזור ויטרי ליתא להא מילתא, ובסדורי הספרדים ובמחזור רומא ליתא לתיבת כי: **אשר בידו**. (איוב יב, י): **בידך אפקיד**. (תהלים לא, ו): **יחד שמך**. תיבת **עלינו** שבסוף המאמר שבה גם למעלה, יחד שמך עלינו שתהא נקרא אלהי ישראל, וקיים מלכותך עלינו תמיד — תן בלבנו להכיר כבוד מלכותך, ומלוך עלינו בפעל. ובמחזור ויטרי אלהינו שבשמים יחיד שמך (אשר שמך יחיד) וְקַיֵּם במלכותך ימלוך עלינו לעולם ועד. ובמחזור רומא אלהינו שבשמים יחיד שמך וְקַיֵּם זכרך ומלכותך תמיד הוא ימלוך עלינו לעולם ועד התהלה נביע לרוכב בערבות לאל המפואר במקהלות קדושים בא״י מלך אל חי לעד וקים לנצח. ובנוסח הרמב״ם והתימנים אחר ברוך ה׳ בקומנו

תקון תפלה

בפ״ק סי׳ ה׳ והר״ד אבודרהם דף נ״ב ע״א כתבו שמנהג זה נהגו ההמון, שבשביל שהיו בתי כנסיותיהם הרחק מן העיר והיו יראים להתעכב שם עד אחר תפלת ערבית היו אומרים נוסח זה שהוא כעין שמונה עשרה ואומרים קדיש והולכים לבתיהם (ושם היו שוב מתפללין שמ״ע שכבר קבעוה חובה), ועכשו גמי שמתפללין שמו״ע בביהכ״נ לא נתבטל המנהג הראשון, אלו תכן דבריהם. ועוד מקור אחר לתקון הברכה הזאת הזכיר הרד״א ז״ל בשם בעל המנהגות וז״ל „זה שנהגו לומר ברוך ה׳ לעולם שיש בה שמונה עשרה הזכרות משום שגזרו שמד על ישראל שלא להתפלל תפלת ערבית (מה שבחרו לגזור על תפלת ערבית לפי שאמרו הקדמונים כי זכות שלשת אבות עומדת לישראל בשלש הגליות, זכותו של אברהם עמדה לנו בגלות מצרים וכמו שנאמר (תהלים קה, מב) כי זכר וגו׳ את אברהם עבדו. ויוצא עמו בששון וגו׳, וזכותו של יצחק בגלות בבל וזכותו של יעקב בגלותנו זאת האחרונה, ולפיכך אמרו בירושלמי ר״פ אין עומדין ר׳ חזקיה ר׳ יעקב בר׳ אחא ר׳ ייסא בשם ר׳ יוחנן לעולם אל יהא הפסוק הזה זז מתוך פיך ה׳ צבאות עמנו. משגב לנו אלהי יעקב סלה, ויעקב תקן תפלת ערבית (ברכות כ״ו ב) לכן בקשו האויבים למנוע מאתנו זכותו של יעקב אבינו) ועל כן תקנו לומר שמונה עשרה הזכרות כנגד י״ח ברכות של תפלה, ואע״פ שבטל השמד לא בטלה התקנה, תדע כי בליל שבת אין אומרים אותן מפני שאין מתפללין שמונה עשרה, ועוד הקדיש שאומרים אחר שמונה עשרה ההזכרות מוכיח כי כסיום התפלה דמי״ עכ״ל. אבל מי היו המתקנים של הברכה הזאת אם האמוראים או הבאים

בְּאֱמֹר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ. יְהֹוָה מֶלֶךְ יְהֹוָה מָלָךְ יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ בִּכְבוֹדוֹ תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְעַל כָּל־מַעֲשָׂיו: חצי קדיש. שמו"ע תמלא לעיל

אח"ז קדיש שלם עם תתקבל. עלינו. ק"י. ויש מקומות שאומרים שיר מזמור לאסף אח"כ (א"ר סי' רל"ז): אבל לדעת הגר"א במנהגיו אין אומרים שום מזמור אחר עלינו. כלל ש"ד אין לקבוע פסוקים ומזמורים בצבור זולת שיר של יום עכ"ל:

עץ יוסף

ושכנתי בתוך ירושלים. ונקראה ירושלים עיר האמת. וכתיב ונטעתים בארץ הזאת באמת. וכתיב ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה. ומאי היא ישועה זו שתגל בה נפשנו. באמור לציון מלך אלהיך. ע"ש הכתוב מבשר ישועה אומר לציון מלך אלהיך: ה' מלך ה' מלך כו'. זה אינו פסוק אלא המלאכים אומרים כך כדאי' בפרקי היכלות. והם כנגד הוה והיה ויהיה ואמר ה' מלך תחלה שיש להמליכו תחלה על ההווה היום. ואח"כ על העבר. ואח"כ על העתיד: כי המלכות שלך היא. ע"ש והיה ה' למלך על כל הארץ: ולעולמי עד תמלוך בכבוד. ע"ש ה' ימלוך לעולם ועד. ואמר בכבוד ע"ש וכבודי לאחר לא אתן. וע"ש העתיד ובאו וראו את כבודי: כי אין לנו מלך אלא אתה. ע"ש ומבלעדי אין אלהים. וע"ש ה' מלכנו הוא יושיענו: ימלוך עלינו לעולם ועד. לא היה כוונת האומר ימלוך עלינו כו' בלשון תפלה שימלוך עלים כו' דהיינו לקרב הגאולה. שהרי אין מבקשין בקשה בחתימה. אלא היה כוונתו מלשון שבח שודאי כך יהיה שינאלנו במהרה בימינו (מ"א ומס"ש): ועל כל מעשיו. ע"ש ועמך כולם צדיקים וגו' מעשה ידי להתפאר וגם זה לעתיד (אבודרהם). ולדבריו הוא כפל ימלוך עלינו ועל כל מעשיו. ונראה שעל כל מעשיו קאי על האומות העולם. שלעתיד כולם יקבלו מלכותו. ויבואר על פי מאי דאיתא בתנחומא סדר כי תבוא וברבה סדר בחקותי סי' ו' כל העושה תורה לאמתה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עשה את עצמו. נמצא שמי שאינו עושה את התורה הוא הנקרא מעשה ידיו של הקב"ה. ולעתיד אף הם יקבלו מלכותו באהבה רבה:

עיון תפלה

מסיימים תמיד נהללך סלה ונשיח בחקיך ובאמונתך בא"י וגו': באמר לציון. עפ"ה (ישעיה נב, ז) אומר לציון מלך אלהיך: ה' מלך. עי' מה שכתבתי בפסוקי דזמרה בפיסקא יהי כבוד: כי המלכות. הלשון הזה בא גם בסוף עלינו לשבח: כי אין לנו. בנשמת אין לנו מלך אלא אתה: המלך בכבודו. כ"ה גם במחזור ויטרי. ובפרדס הגדול לרש"י בא"י מלך משובח ומפואר חי וקים תמיד הוא ימלך עלינו לע"ו. ובסדור רב עמרם המולך בכבודו תמיד הוא ימלך עלינו לעולם ועד. וברמב"ם ואבודרהם המולך בכבודו חי וקים תמיד ימלך עלינו לע"ו. ובסדורי התימנים המולך בכבודו חי וקים תמיד ימלוך לע"ו. וכתב שם המפרש בשם מהר"י ן' ציאח „אין לומר ימלך עלינו שלא מצינו לשון תפלה בחתימה, אבל ימלך בלא עלינו הוא שבח כמו ה' ימלך לע"ו" עכ"ל; ועי' מג"א או"ח סי' רל"ו סק"ד בשם עמק המלך שיקרא מלת תמיד למטה תמיד ימלך, אבל רב עמרם שהוסיף מלת הוא נראה שקרא מלת תמיד למעלה המולך בכבודו תמיד — הוא ימלך וגו'. ותיבות ועל כל מעשיו ליתנהו ברב עמרם ובסדורי התימנים וברש"י וברמב"ם. ובסדורי הספרדים המולך בכבודו אל חי וקים תמיד ימלך עלינו וגו' (הלשון הזה בברכת מעריב ערבים), ושם לפני יראו עינינו אלהינו שבשמים יחיד חי וקים תמיד ימלך עלינו לע"ו מלך בראשית אתה נקראת ועל כל מעשיך אתה המלך יראו עינינו וגו':

תקון תפלה

הבאים אחריהם? מלשונו של הראב"ד הראשון בספר האשכול הלכות תפלה וק"ש סי' ט' „וכיון דתקון רבנן בתראי ברוך ה' לעולם ויראו עינינו ומחתם עלייהו המולך בכבודו תמיד היינו משום דתפלת ערבית רשות ולהכי מפסקינן בקדיש דמשמע שנגמר הכל ומי שרוצה לילך ילך וכו'" עכ"ל. וכן לשונו של רב נטרונאי גאון בתשובתו המובאת בסדור רב עמרם דף כ"ה ע"א „וכיון דהלכתא כותיה דרב דאמר רשות אתו בתראי ותקינו למימר פסוקי דאית בהו שבחות ושמירות בתר שומר ישראל, וכיון דאמר פסוקי תקינו בתרייהו ברכה" עכ"ל, מזה משמע שנתקנה בימי רבנן סבוראי, וב סמ"ג עשין י"ט כתב בהדיא „כתב מורי רבינו יהודה בר' יצחק שהפסוקים שלפני יראו עינינו והברכה לא נתקנו בימי חכמי התלמוד" עכ"ל:

(דה"ח) (א) בליל שני של פסח אחר תפלת ערבית מתחילין לספור ספירת העומר (ואפי' אם חל יום א' של פסח בשבת אומרים במ"ש מערבית השייכים לליל ב' משום בכור לספירה) (סימן תפ"ט): (ב) צריך לספור מעומד ואם מנה מיושב יצא: (ג) מצוה לספור הימים והשבועות ואם מנה השבועות לחוד או הימים לחוד חוזר וסופר בלא ברכה וכן אם ספר הימים ראשי תיבות כגון היום יום י"ג וי"ד וכל כיוצא בזה חוזר וסופר בלא ברכה (שם ח"י פ"מ): (ד) צריך לספור בלשון שמבין ואם אינו מבין בלשון הקודש מה שהוא אומר וסופר בלה"ק לא יצא (שם במ"א): (ה) אין לספור העומר עד אחר צאת הכוכבים אפי' בע"ש ואם סופר ביה"ש יצא וטוב לחזור ולספור אחר צ"ה בלא ברכה (שם פ"מ במ"ז): (ו) אם טעו ביום המעונן וספרו ספירה מבע"י אם הוא קודם פלג המנחה צריכין לחזור ולספור בלילה בברכה ואם הוא אחר פלג המנחה קודם ביה"ש דהיינו שעדיין לא שקעה חמה אם לא התפלל מעריב עדיין חוזר וסופר בלילה בברכה (ואם התפלל מעריב חוזר וסופר בלילה בלא ברכה) (א"ר שם): (ז) מותר לספור אחר צ"ה קודם תפלת ערבית אפילו במ"ש אם ירא שמא ישכח אח"כ לספור (שם מ"א): (ח) אם הקהל סופרים ביה"ש ימנה עמהם בלא ברכה ויכוין שלא לצאת בספירה זו אם יזכור בלילה ואם יזכור בלילה יברך ויספור ואם לא כוון שלא לצאת בספירה זו יספור בלילה בלא ברכה (מ"א וח"י): (ט) מי ששאל אותו חבירו ביה"ש כמה ימי הספירה לא ישיב לו כך וכך אלא יאמר לו אתמול היה כך וכך ואם השיב לו היום כך וכך אפילו בלשון לע"ז אין יכול לספור עוד בברכה ואם השיב לו כך וכך ולא אמר היום יכול למנות בברכה (ט"ז ומ"א ופ"מ): (י) אם התפלל ערבית מפלג המנחה אעפ"כ אסור לאכול קודם ספירה חצי שעה קודם צ"ה ואפילו אם התחיל לאכול כשיגיע הזמן פוסק וסופרו (שם): (יא) אם אינו יודע החשבון ופתח אדעתא דלסיים כמו שישמע מחבירו ושתק עד ששמע מחבירו וסיים כמותו יצא (שם): (יב) אם פתח ואמר בא"י אמ"ה אדעתא דלימא היום יום ד' שהוא סבור שהיום יום ד' ונזכר שהוא יום ה' וסיים הברכה אדעתא לומר ה' ולא ספר עדיין וכן אם התחיל הברכה אדעתא לומר ה' ובאמת הוא ה' ובשעת סיום הברכה טעה וסבור שהוא ד' ולא ספר עדיין ונזכר סופר בלא ברכה (ט"ז וא"ר שם): (יג) אם בירך אדעתא לומר ד' והם ד' וטעה וסיים הספירה בה' ונזכר תכ"ד שטעה א"צ לברך שנית אלא סופר בלא ברכה (מ"א ח"י) ואם תכ"ד חזר וסיים בד' דהיינו תיכף אחר שאמר היום יום ה' ונזכר שהוא ד' אמר ד' אף שלא אמר היום יום ד' יצא ואם אחר כ"ד אמר

(בשמים ראש) הטעם שצוה הקב"ה לספור את העומר מפני שכל אחד מישראל היה עסוק בקציר שלו והיו מפוזרים כל אחד בגרנו. וצוה למנות כדי שלא ישכחו זמן עלייתן לרגל. שע"י הספירה ידעו מתי יהיה שבועות. עוד טעם מפני שהעולם בצער מפסח ועד שבועות על התבואה ועל אילנות. ולכך צוה הקב"ה לספור ימים אלו כדי שנזכור לצער העולם ולשוב לו בלב שלם ולהתחנן לפניו לרחם על התבואה (אבודרהם). ועוד רמז לאלף השביעי שכולו שבת. ולכן יש ביום ז' דפסח עצרת וחג השבועות הבא אחר ז' שבועות. ושמיני דסוכות הם רמז לעוה"ב וליובל גדול (רבינו ירוחם). עוד טעם דלהקדמונים היו ז' כוכבי לכת אצלם כאלהות ולכך הקריב בלעם ז' מזבחות. ולכל אחד יש ז' ממשלות שהם מ"ט. ולכך צותה התורה לספור ונתן התורה בחמשים וצוה שלא לעבוד להם. ולכך קרע הקב"ה בשעת מ"ת ז' רקיעים ופתח ז' ארצות לידע שאין אלוה זולתו (צידה לדרך ועי' בא"ר סי' תפ"ט). והלבוש כתב שטעם הספירה הוא שצונו הש"י לספור שבועות וימים עד יום חמשים שיצאו ממצרים שבו יהיה מ"ת כאדם המצפה וממתין על יום המוגבל לו לתת מתנה מרובה או דבר אחר שישמח בו ומקוה ומייחל מתי יהיה אותו היום שיקבל אותה הטובה המיועדת לו. ובכל יום שישקע השמש הוא סופר ומברך לאלהיו שעבר זה היום ומקרב אותו היום אשר חפץ בו. כן צוה הש"י לספור כל הימים והשבועות עד היום שקיוינוהו הוא יום מתן תורתנו לכתב עלינו את התורה ולהראות שהיא חביבה עלינו יותר מיום הגאולה של מצרים והוא עיקר היום שקיוינוהו. וא"כ הספירה הוא בעבור תוחלת הממושכה שאנו מראים שיארך לנו הזמן עד יום מתן תורה ובכל יום אנו מברכין ומשבחין שהגיע אותו היום ונתקרב יום מ"ת. ולכן אין מברכין זמן על הספירה כיון שעדיין לא הגיע היום שקיוינוהו שהוא עיקר השמחה שהוא מ"ת שהרי אין מברכין זמן אלא על דבר ששמחין בו ובספירה אין בה שמחה לכך אין מברכין זמן עכ"ל. עוד טעם כ' הלבוש שאין מברכין זמן על הספירה משום שהספירה הוא משום צורך הרגל וכמכינין אזמן דרגל. ובא"ז סי' של"ג כתב בשם ספר אדם וחוה דאין אומרים זמן בספירה לפי שהם ימי דין כי העומר בא מן השעורים. ולכן אין כונסין נשים ולא מסתפרין בימי הספירה ע"ש בא"ז:

מי שנהג שלא להסתפר מפסח עד העצרת ואחר ג' שנים רוצה להסתפר בל"ג באמרו שלשעבר לא נסתפר משום נדר ומנהג רק להיותו קל בעיניו שלא הכביד עדיין כ"כ שערו הרשות בידו לשאול התרה ובלא התרה נמי מותר שאין זה נקרא מנהג ומ"מ משום מהיות טוב אל תקרא רע ואינו מפסיד לשאול ילך אצל חכם ויתירנו (כתונת יוסף סי' י"ט): כתב הד"ע ועי' ג"כ להרב נאמן שמואל סי' י' דמי שנהג שלא להסתפר עד יום ל"ד לעומר וחזר ונהג עד ל"ג אין להמניעו ע"ז דליכא משום לא תתגודדו בשיעור יום אחד ע"ש: ועיין להרב דבר משה ח"א סי' ל"ב דבמקום שאין מסתפרים מל"ד עד עצרת ונפלתו ימי אבלותו בתוך הימים לא יסתפר ואם מסתפר אין מוחין בידו ועיין להרב זרע אמת סי' ס"ו דכתב דאבל שנשלמו לו שלשים תוך ימי העומר בין כ"ה ול"ג במקום שנוהגין בהם איסור תספורת מותר לו להסתפר. ועי' ג"כ להרב פני אהרן אחי יפת הרב ד"מ הנזכר על מעשה שבא לידו שנחלק עם מר אחיו ושאלו את פי הרב מהרי"ד והשיב דאין מדברי הריב"ש ראיה ושאין להסתפר ושם שם הביא הרב המחבר כל המנהגים שנוהגין תספורת ע"ש ודבר פשוט הוא שהמנהג על כל דבר שלמון (מקרי דינים):

הזכיר למוכה בשם אגרת הרמב"ן דכל ימי העומר כשאומרים ברכת כהנים אם יאמר היחיד מזמור אלהים יחננו ויברכנו יצליח במעשיו ואם יסתכל בצורת המנורה שבו לא היה ניזוק כל אותו היום וסיים דטוב לאומרו בכל יום וכל האומרו בצורת המנורה בהכנה האמתה בכל יום לא יקרה לו שום מקרה רע ומשוב כאלו הדליק הנרות בבית המקדש (שלמי צבור דף רכ"ח ע"ד):

ד׳ לא יאמר כיון שלא אמר היום יום ד׳: (יד) שכח לספור בלילה סופר ביום בלא ברכה אבל בשאר הימים סופר בברכה אבל אם שכח לספור פעם אחד ולא סיפר כלל מונה בשאר הימים בלא ברכה ואם הוא מסופק אם שכח לספור מונה בשאר הימים בברכה (שם): (טו) אונן כשהוא רק בלילה יספור ביום בלא ברכה ובשאר ימים בברכה ואם היה אונן ביום ובלילה כגון שהיה ביה״ק רה״ק מונה שאר ימיה בלא ברכה (אחרונים): (טז) ליל שבת וליל יו״ט סופרים אחר קידוש בביהכ״נ ובמו״ש ובמוי״ט סופרים בבית הכנסת קודם הבדלה וכן קודם ויתן לך רק תיקף אחר קדיש שלם (שם):

סדר ספירת העומר

על דבר ספירת העומר. ענייני המצוה הלא הם מבוארים בגמ׳ מנחות דף ס״ה ע״ב ואילך ובר״ף סוף פסחים ורמב״ם הלכות תמידין ומוספין סוף פרק ז׳. וכתוב בס׳ ארחות חיים ובכל בו בסי׳ נ״ח וז״ל. קודם שיספור מברך בא״י אמ״ה אקב״ו על ספירת העומר. ואומר היום יום אחד לעומר. וכן ביום שני אומר היום שני ימים לעומר וכן בשלישי אומר היום ג׳ ימים. ועל הסדר הזה מונה עד שמגיע לז׳ ימים ואומר היום שבעה ימים לעומר שהם שבוע אחד. וכשמגיעו לח׳ ימים אומר היום ח׳ ימים לעומר שהם שבוע אחד ויום אחד. וכן בכל לילה ולילה עד נ׳ ימים מונה הימים והשבועות כמו שאמרו חז״ל מצוה למתני יומי ולמתני שבועי. ואין מברכין זמן בספירת העומר לפי שאין מברכין זמן אלא על דבר המתחדש לו שיש לו הנאה ושמחה. ובזה אין לו שום הנאה אבל יש בו צער שמזכירין חורבן הבית שאין אנו יכולין להביא העומר עכ״ל. וכן כתבו הר״ן בסוף פסחים והרשב״א בתשובה קכ״ו. והתניא בסי׳ ר׳ כתב בשם החבר ר׳ בנימין בר אברהם הרופא שלא נהגו לברך שהחיינו. לפי שזמן הספירה תלוי בקביעת הפסח כמו שכתוב וספרתם לכם ממחרת השבת. ולכך נראה שאין מברכין עליו זמן ודי לו בברכת הזמן של יום טוב עצמו עכ״ל וכתב עוד שם מצוה למתני יומי ומצוה למתני שבועי. וזו היא ברכת העומר. בא״י אמ״ה אקב״ו על ספירת העומר שהיום לעומר יום אחד. וכן שני ימים. ומוסיף והולך עד שבעה ואומר היום לעומר שבעת ימים שהם שבוע אחד ומשבוע אחד ואילך מונה היום לעומר שמנה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד. ושני ימים. ושלשה ימים. עד ארבעה עשר יום. שאומר היום לעומר ארבעה עשר יום שהם שני שבועות. וכן מוסיף והולך מונה הימים והשבועות עד שבעה שבועות. ואחר כך אומר יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתשוב עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו עכ״ל וכן הוא במחזור רומא. גם הר״ן לסוף פסחים כתב שהמיכו על עצמם לומר בכל יום. היום כך וכך לעומר שהם כך וכך שבועות וימים כך וכך עכ״ל:

לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. הִנְנִי מוּכָן וּמְזוּמָן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל סְפִירַת הָעוֹמֶר כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה. וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת עוֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה. עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִית תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַייָ. וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ.

בָּרוּךְ אַתָּה יהוה (יוד הא ואו הא) אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעוֹמֶר:

הַיּוֹם יוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר:

הָרַחֲמָן הוּא יַחֲזִיר לָנוּ עֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִמְקוֹמָהּ, בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ אָמֵן סֶלָה.

ואחר כך יאמר למנצח ויכוין תיבת אלהים ואות י׳ מן ישמחו ואחר כך יאמר תפלת רבי נחוניא ויכוין תיבת אנא ואח״כ יאמר רבש״ע וכו׳ חסד שבחסד

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ, יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ, בְּכָל גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים, כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר, וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ, יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים, וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ:

אָנָּא, בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ, תַּתִּיר צְרוּרָה. קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ, שַׂגְּבֵנוּ, טַהֲרֵנוּ, נוֹרָא. נָא גִבּוֹר, דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ, כְּבָבַת שָׁמְרֵם. בָּרְכֵם, טַהֲרֵם, רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם. חֲסִין קָדוֹשׁ, בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ. יָחִיד, גֵּאֶה, לְעַמְּךָ פְּנֵה, זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ. שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל, וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ, יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת.

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַתָּה צִוִּיתָנוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ לִסְפּוֹר סְפִירַת הָעוֹמֶר כְּדֵי לְטַהֲרֵנוּ מִקְּלִפּוֹתֵינוּ וּמִטֻּמְאוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ בְּתוֹרָתֶךָ: וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת עוֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימוֹת תִּהְיֶינָה, עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִית תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם, כְּדֵי שֶׁיִּטָּהֲרוּ נַפְשׁוֹת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל מִזֻּהֲמָתָם, וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁבִּזְכוּת סְפִירַת הָעוֹמֶר שֶׁסָּפַרְתִּי הַיּוֹם, יְתֻקַּן מַה שֶּׁפָּגַמְתִּי בִּסְפִירָה (פלונית חשיך לאותו הלילה) וְאֶטָּהֵר וְאֶתְקַדֵּשׁ בִּקְדֻשָּׁה שֶׁל מַעְלָה, וְעַל יְדֵי זֶה יֻשְׁפַּע שֶׁפַע רַב בְּכָל הָעוֹלָמוֹת וּלְתַקֵּן אֶת נַפְשׁוֹתֵינוּ, וְרוּחוֹתֵינוּ וְנִשְׁמוֹתֵינוּ מִכָּל סִיג וּפְגַם וּלְטַהֲרֵנוּ וּלְקַדְּשֵׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתְךָ הָעֶלְיוֹנָה, אָמֵן סֶלָה: ק״י

הַיּוֹם שְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: ש

הרחמן יחננו ככה — גבורה שבחסד

הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: מ

הרחמן ויברכנו גדולת — תפארת שבחסד

הַיּוֹם אַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ח

הרחמן יאר ימינך — נצח שבחסד

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ו

הרחמן פניו תתיר — הוד שבחסד

הַיּוֹם שִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ו

הרחמן אתנו צרורה — יסוד שבחסד

הַיּוֹם שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד לָעוֹמֶר: י

הרחמן סלה אב״ג ית״ץ — מלכות שבחסד

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: ר

הרחמן לדעת קבל — חסד שבגבורה

הַיּוֹם תִּשְׁעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: נ

הרחמן בארץ רנת — גבורה שבגבורה

הַיּוֹם עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: נ

הרחמן דרכך עמך — תפארת שבגבורה

הַיּוֹם אַחַד עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ו

הרחמן בכל שגבנו — נצח שבגבורה

הַיּוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ל

הרחמן גוים טהרנו — הוד שבגבורה

הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: א

הרחמן ישועתך נורא — יסוד שבגבורה

הַיּוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: מ

הרחמן יודוך קר״ע שט״ן — מלכות שבגבורה

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: י

הרחמן עמים נא — חסד שבתפארת

הַיּוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: ם

הרחמן אלקים גבור — גבורה שבתפארת

הַיּוֹם שִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: כ

הרחמן יודוך דורשי — ת״ת שבתפארת

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: י

הרחמן עמים יודוך נצח שבתפארת

הַיּוֹם תִּשְׁעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ת

הרחמן כולם ככנת הוד שבתפארת

הַיּוֹם עֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ש

הרחמן ישמחו שמרס יסוד שבתפארת

הַיּוֹם אֶחָד וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: פ

הרחמן וירננו נג״ד יכ״ס מלכות שבתפארת

הַיּוֹם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: ו

הרחמן לאומים בכלס חסד שבנצח

הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: ט

הרחמן כי טסרס גבורה שבנצח

הַיּוֹם אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ע

הרחמן תשפוט רחמי תפארת שבנצח

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: מ

הרחמן עמים לדקקך נצח שבנצח

הַיּוֹם שִׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: י

הרחמן מישור תמיד הוד שבנצח

הַיּוֹם שִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ם

הרחמן ולאומים גמלס יסוד שבנצח

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: מ

הרחמן בארץ כס״ר נת״צ מלכות שבנצח

הַיּוֹם תִּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: י

הרחמן תנחם תסין חסד שבהוד

הַיּוֹם שְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: ש

הרחמן סלה קדוש גבורה שבהוד

הַיּוֹם אֶחָד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ו

הרחמן יודוך כרוב תפארת שבהוד

הַיּוֹם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ר

הרחמן עמים טונך ל״ג בעומר נצח שבהוד

הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: נ

הרחמן אלהים נהל הוד שבהוד

הַיּוֹם אַרְבָּעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ל

הרחמן יודוך מדקך יסוד שבהוד

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: א

הרחמן עמים תק״ב סנ״ע מלכות שבהוד

הַיּוֹם שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: מ

הרחמן כולם יהיד חסד שביסוד

הַיּוֹם שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: י

הרחמן ארץ גאה גבורת שביסוד

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ם

הרחמן נתנה לעמך תפארת שביסוד

הַיּוֹם תִּשְׁעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ב

הרחמן יבולה פנה נצח שביסוד

הַיּוֹם אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: א

הרחמן יברכנו זוכרי הוד שביסוד

הַיּוֹם אֶחָד וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ר

הרחמן אלהים קדושתך יסוד שביסוד

הַיּוֹם שְׁנַיִם וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: ץ

הרחמן אלהינו יג"ל פנ"ק — מלכות שביסוד

הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: ת

הרחמן יברכנו בועהנו — חסד שבמלכות

הַיּוֹם אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: נ

הרחמן אלהים קבל — גבורה שבמלכות

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ח

הרחמן וייראו וכמע — תפארת שבמלכות

הַיּוֹם שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ם

הרחמן אותו לעקתנו — נצח שבמלכות

הַיּוֹם שִׁבְעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ס

הרחמן כל יודע — הוד שבמלכות

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ל

הרחמן אפסי תענומות — יסוד שבמלכות

הַיּוֹם תִּשְׁעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: ה

הרחמן ארץ שק"ו צ"ת — מלכות שבמלכות

כתב הרחיד"א ז"ל בספרו מחזיק ברכה סי' תפ"ט ס"ק ג' וז"ל יען ראיתי מהמון העם שלא ידעו ולא יבינו ואומרים תפלות בכוונת ספירת העומר ובשאר ענינים. אגלה טפח כי בודאי טועים הם דמלבד שאינם יודעים מה שמוציאין בפיהם שע"ז במדב"ר בסדר הלשון ולפעמים מזכירין שמות הק' אשר לא כדת. עוד בה דנפלו כמה טעיות בדפוס ואעיקרא הכוונות ההמה אחרי שנהגנו בכתבי האר"י ז"ל כתובים באלגע מהרח"ו זצ"ל ובנו ז"ל כתיבת ידיהם ממש הוברר שיש כמה טעיות בכוונות הקודמות בטעו המעתיקים והבומעים ובפגם מכיר אני באיני כדאי להזהיר מ"מ לכבוד ה' ריש מלין אומר דהירא לנפשו לא יאמר שום תפלה ולא יכוין שום כוונה עד כי בעיניו יראה בכתבי הקדש האמיתיים שהוא כפי הכוונות שסידר מהר"ש ויטאל שהעתיקן מכתב יד מר אביו מהרח"ו ז"ל עצמו וגם כתבי הרב מהרח"ו ז"ל עצמו נמצאים בארץ מצרים. והמון העם אסור להם לומר תפלות הנז' אף אם לא היה בהם טעות ואעיקרא יש פקפוק באמירת הכוונה דרך תפלה כמ"ש הרמ"ז זצ"ל ואין להאריך עכ"ל. [אמרו המדפיסים מטעם זה השמטנו את השמות הקדושים מספה"ע]:

בשמים סדר הנהגת הלילה ראש

כתב הלבוש בסימן רל"ח ובענין לימוד הלילה יותר ויותר משל יום בני הזהר, כמו שאחז"ל אין רינה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה. ואחז"ל לא איברי ליליא אלא לגירסא. ואמרו עוד כל בית שנשמעין בו ד"ת בלילה אינו חרב שנא' ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה פי' לא הוצרך לומר איה אלוה עושי והריני חרב מי שנותן זמירות בלילה. ולהכי נקט לילה שהקול נשמע מרחוק. הילכך כיון שעות הלילה נחים וטובים ללמוד. האשכנזים שונשו מרובה. כ"ש שאם יארע לאדם מקרה שלא השלים חוקו בלימוד דיום שישלימנו מיד בלילה ולא ידחהו כלל עכ"ל משום דהוה נדר. ולכן יתנה בתחלה שלא יהא עליו נדר (מ"א וא"ר). וכתב הש"ך ני"ד סי' רמ"ו הא דאמרינן לא איברי ליליא אלא לגירסא. היינו בלילות ארוכות שאז עיקר לילה ללמוד. אבל בלילות קצרות עיקר לישן. ומ"מ צריך ללמוד מעט בכל לילה ע"כ. וכן הפריסה ומ"מ וב"ח כתבו שקבלו. משכבי עד קומי שכבי ומקומי עד שכבי קומי. ור"ל מזמן סבועות שקורין בה מגילת רות דכתיב בה שכבי עד בוקר. עד קומי היינו ט"ב שקורין איכה דכתיב בה קומי רוני בלילה. שכבי ואין צריך להשכים ללמוד תורה. ומקומי שהוא תשעה באב עד שכבי שהוא שבועות. קומי צריך להשכים בבוקר ללמוד תורה ע"כ. כתב מ"א ובפ"ש כתב מט"ו באב עד ט"ו באייר. וי"א דזמן שינה הוא ח' שעות. ונ"ל הכל לפי מה שהוא אדם. ועיין במ"ת שער שלישי שהפליג בעוסק בתורה בלילה שהוא כאלו מקטרין ומניפין לשמים. והקב"ה מושך עליו חוט של חסד והשכינה כנגדו שנא' קומי רוני בלילה נוכח פני ה'. כתב בשל"ה דף קכ"ג טוב ללמוד קודם שהיכנס אפילו בזמן הקיץ אפילו דבר מועט כדי שישכב מתוך דברי תורה. ועי"ש עוד. ועיין מ"ש לעיל בק"ש של ערבית פסוק ודברת בם בשבתך וגו' בשם השל"ה. וגם לימוד הלילה הוא שמירה שלא יעמאוהו בקרי כמ"ש ושבע ילין בל יפקד רע. אי' בכתבי האר"י ז"ל שאין ללמוד בלילה מקרא כלל. כי המקרא בעשייה בחי' דינים והלילה גם כן דינים ויעורר ח"ו הדין יותר מדאי:

קודם שישכב על מטתו יבדוק במעשיו במה שעשה ביום ההוא. ולכתוב מעשיו ברמז לבל ישכחם. לקיים מ"ש ושויתי ה' לנגדי תמיד. ובזוה"ק פ' קרח כתב דבכל ליליא וליליא עד לא ישכוב ועד לא נאים בעי בר נש למעבד חושבנא מעובדוי דעבד כל ההוא יומא מנייהו ויבעי עלייהו רחמים וכו' ואלין אקרין מארי דחושבנא. ומקיים מ"ש כי אין חשבון ודעת בשאול. ר"ל בעלי הדעת והם הנזהרין שלא לחטוא. וכן בעלי החשבון לא יהיו בשאול שהוא הגיהנם עכ"ל. ופעולת החשבון הזה הוא אם ימצא שעבר א"זה עבירה אותו היום יתחרט עליהם ויתודה עליהם. ויקבל עליו בלב שלם שלא יעבור עוד עליהם. ואז לא יעכבו החטאים את נשמתו בעלותה למעלה. וגם לא יהיה ידו כותבת אותן החטאים על הפנקס הפתוח. ואז באותו היום מוחלין לו. גם חשבון ודוי הזה יביאהו שיהיה נזהר מאז והלאה מאותן החטאין (דרך חכמה) כתב מ"א הא דמצוה להתוודות הייט שיפשפש במעשיו שעשה אותו היום ויתוודה עליהם בפרט בעבירות המצויים כגון חניפות שקרים ולצנות ולשון הרע. אבל וידוי שכיב מרע אין נכון לומר כדאיתא בברכות דף ס' דלא ליפתח אדם פיו לשטן: אמרו חז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך. השינה היא אחד מששים במיתה ובשוב קודם השינה בלילה יקיים זה בכל יום (של"ה):

רִינִי ק"ש שעל מטתו.

(דה"ח) (א) מי שאינו מדקדק לקרות ק"ש בבהכ"נ בזמנה צריך לקרות ק"ש על מטתו שתי פרשיות שמע והיה אם שמוע. אבל פ' ויאמר שהוא מפום הזכרת יצ"מ א"צ לחזור ולקרות על מטתו כיון שכבר הזכיר בבהכ"נ. אבל מי שקורא ק"ש בזמנה א"צ לקרות על מטתו רק פרשה ראשונה לבד. ורי"ו כתב ע"פ המדרש לומר כל שלש פרשיות על מטתו משום שהוא רמ"ח תיבות לשמור רמ"ח איבריו (מ"א): (ב) ברכת המפיל יאמר אחר ק"ש. ואין אוכלים ולא שותים ולא מדברים אחר ברכת המפיל אלא ישן מיד ואם לא יוכל לישן מיד קורא וחוזר וקורא עד שתחטפנו שינה. ואם צריך לשמש מטתו יקרא ק"ש אח"כ ולפחות יקרא פ' ראשונה וברכת המפיל אחר התשמיש (מ"א): (ג) מי שעומד קודם השחר ללמוד אם רוצה לישן אח"כ עוד. יאמר קודם שישן ברכת המפיל בלא שם ומלכות (מ"א סי' ו' סק"ח):

כי: פליק לפוריה נימא כמה זימני שָׁרֵי לֵיהּ מָארֵי לְכָל־מַאן דִּי מְצַעֲרָן לִי. וימחול בלבו לכל מי שחטא כנגדו שלא יענש שום אדם על ידו. ואח"כ יאמר זה:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הֲרֵינִי מוֹחֵל לְכָל־מִי שֶׁהִכְעִיס וְהִקְנִיט אוֹתִי אוֹ שֶׁחָטָא כְּנֶגְדִּי בֵּין בְּגוּפִי בֵּין בְּמָמוֹנִי בֵּין בִּכְבוֹדִי בֵּין בְּכָל־אֲשֶׁר לִי בֵּין בְּאוֹנֶס בֵּין בְּרָצוֹן בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמֵזִיד בֵּין בְּדִבּוּר בֵּין בְּמַעֲשֶׂה בֵּין בְּמַחֲשָׁבָה בֵּין בְּהִרְהוּר בֵּין בְּגִלְגּוּל זֶה בֵּין בְּגִלְגּוּל אַחֵר לְכָל־בַּר יִשְׂרָאֵל וְלֹא יֵעָנֵשׁ שׁוּם אָדָם בְּסִבָּתִי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא אֶחֱטָא עוֹד וְלֹא אֶחֱזוֹר בָּהֶם וְלֹא אָשׁוּב עוֹד לְהַכְעִיסֶךָ וְלֹא אֶעֱשֶׂה הָרַע בְּעֵינֶיךָ. וּמַה שֶּׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אֲבָל לֹא עַל־יְדֵי יִסּוּרִים וָחֳלָיִים רָעִים: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּפִּיל חֶבְלֵי שֵׁנָה עַל עֵינָי וּתְנוּמָה עַל עַפְעַפָּי. וּמֵאִיר לְאִישׁוֹן בַּת־עָיִן. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּשְׁכִּיבֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַעֲמִידֵנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם וְתֵן חֶלְקִי בְּתוֹרָתֶךָ

גליון רע"א שתשכיבני לשלום. נ"ב ותן חלקי בתורתך. ותרגילני לידי מצוה. ואל תרגילני לידי עבירה. ואל תביאני לידי חטא ועון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון. וישלוט בי יצר הטוב ואל ישלוט בי יצר הרע. ותצילני מפגע רע ומחליים רעים. ואל יבהלוני כו'.

עץ יוסף

חבלי שנה. הלקים מחלקי השינה. וי"מ חבלי שינה כמו חבלי יולדה. שכשאדם עומד זמן רב ואינכו ישן חבלי שינה וצירים. אוחזין אותו: ותעמידני לחיים ולשלום. בשתי לשונות אלו כלל שמירת הנשמה והגוף. אמר לחיים על הנשמה שכשאדם הולך לישון הרי הוא כמת ומפקיד נשמתו ביד הקב"ה ומחזירה לו בבוקר והרי כאלו החייא. ואמר ולשלום על הגוף שבלילה ימצאו נזקים ופגעים רעים יותר מביום והוא מתפלל שיעמידם שלם בגופו: והס'

ענף יוסף

ותנומה על עפעפי ויהי רצון כו'. כן הוא נוסחא דילן אבל בטור על עפעפי ומאיר לאישון בת עין יהי רצון כו'. וכן הוא בש"ס פ' הרואה. ובה"ג ורי"ף ורמב"ם וסמ"ג ואגודה ולד"א. וכ"כ מ"מ בקצת וכתב טעם ע"פ מדרש ושנה טוב מאד זה שינה. שמתוך שישן קמעא עומד ויגע בתורה הרבה. וזה פי' שמתוך שינה מאיר לאישון בת עין עכ"ל:

עיון תפלה

ברכת השינה. המפיל חבלי שנה. לפי המנוקד בכל הספרים חֲבָלֵי צריכים לפרשו מענין צירים וחבלים יאחזון (ישעיה יג, ח), והנפרד בטרם יבא חֵבֶל לה (שם סו, ז), כמו שנאמר מן חֵלֶק חֵפֶץ, חֲלָקֵי חֲפָצֵי. אבל קשה איזה צירים וחבלים יאחזו את האדם בשעה שרוצה לישון? לפיכך יותר ראוי לקרא חַבְלֵי בפת"ח מענין יְתָרִים, כי על ידי השינה תֵּאָסַרְנָה העינים כמו ביתרים חזקים לבלתי הִפָּתֵחַ, והנפרד ויפילם בְּחֶבֶל נחלה (תהלים עח, נה), ובנטיה טמון בארץ חַבְלוֹ (איוב יח, י), ויפלו חַבְלֵי מנשה (יהושע יז, ה), ונופל בזה לשון המפיל כמו בחבלי הגורלות, אבל בצירים וחבלי יולדה לא מצינו לשון הפלה אלא לשון הבאה, כמו חבלי יולדה יבאו לו (הושע יג, יג), והיה לו לומר המביא חבלי

וְתַרְגִּילֵנִי לִדְבַר מִצְוָה וְאַל תַּרְגִּילֵנִי לִדְבַר עֲבֵרָה וְאַל תְּבִיאֵנִי לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן. וְיִשְׁלוֹט בִּי יֵצֶר הַטּוֹב וְאַל יִשְׁלוֹט בִּי יֵצֶר הָרָע. וְתַצִּילֵנִי מִשָּׂטָן וּמִפֶּגַע רָע וּמֵחֳלָיִים רָעִים. וְאַל יְבַהֲלוּנִי רַעְיוֹנַי וַחֲלוֹמוֹת רָעִים וְהַרְהוֹרִים רָעִים וּתְהִי מִטָּתִי שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ וְהָאֵר עֵינַי פֶּן אִישַׁן הַמָּוֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֵּאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדוֹ:

עץ יוסף

ותהי מטתי שלמה לפניך. פירוש אם אשמש מטתי יהיה הולד ההוא שלם בעבודתך ולא יצא ממני שום זרע פסול כמו שאמרו רז"ל ביעקב שהיתה מטתו שלמה שלא נמצא פסול בזרעו. אבל אברהם ויצחק נמצא פסול בזרעם: **והאר עיני פן אישן המות.** כלומר שתחזיר בי נשמתי ולא תהא שנתי שנת עולם: **ברוך אתה ה' המאיר לעולם כלו בכבודו.** שמעמידם ממטתם לאור היום ללכת אל עסקיהם:

עיון תפלה

אבלי שנה על עיני: **ואל יבהלוני רעיוני.** מלה"כ (דניאל ה, י) אל יבהלוך רעיונך: **וְהַרְהוֹרִים.** כ"ה מדוקדק (שם ד, ב), וענינו דמיונות הלב, ולא תתורו אחרי לבבכם (במדבר טו, לט) ת"א בתר הרהור לבכון: **ותהא מטתי שלמה.** שלא ימצא פסול בזרעי כיעקב אבינו, ע"ה כדתניא בתורת כהנים פרשת בחקותי פסוק וזכרתי את בריתי יעקוב ובויק' רבה פל"ו סי' ה' למה נאמר באברהם וביצחק אף ולא נאמר ביעקב אף על ידי שהיתה מטתו שלמה לפניו אברהם יצא ממנו ישמעאל וכל בני קטורה יצחק יצא ממנו עשו וכל אלופי אדום אבל יעקב מטתו שלמה כל בניו צדיקים שנא' כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו, ע"כ. ועי' רש"י (בראשית מז, לא) ד"ה על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: **והאר עיני וגו'.** עפ"ה (תהלים יג, ד) האירה עיני פן אישן המות, פירוש פן אישן שינת המות כי השמש בכח הפעלים (ראב"ע): **כי אתה המאיר וגו'.** מעין חתימה סמוך לחתימה (פסחים ק"ד ע"א): **כי אתה המאיר לאישון בת עין.** גוף האישון (פופילע) היא מכונת ראיה וכשהקב"ה טהן בה חיים תאור באור החיים: **המאיר לעולם כלו בכבודו.** עפ"ה (יחזקאל מג, ב) והארץ האירה מכבודו.— נוסח תלמודנו בברכה זו (ברכות ס' ע"ב) **המפיל חבלי שנה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין יהר"מ ה' אלהי שתשכיבני לשלום ותן חלקי בתורתך** (בהגהות הגר"א נ"ב זהו תוספת של ר"ע גאון עכ"ל) **והרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עברה** (הלשון אינו מדויק ואולי צ"ל לדבר מצוה. **לדבר עברה** וכ"ה בר"ף) **ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלט בי יצר טוב ואל ישלט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחליים רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים וגו' המות בא"י וגו'**, וגי' ש"ס דקדוקי סופרים: **המפיל חבלי שנה על אדם** (וכ"ה ברוקח סי' שמ"ה) **יהר"מ שתשכיבני וגו'** (כש"ס דילן) **לא לידי חטא ולא לידי בזיון ולא לידי נסיון והעמידני ממטתי לשלום בא"י מאיר לעולם,** ובברכות כת"י פאריז **מאיר העולם.** והנה לגי' ש"ס דילן והאר עיני הוא מעין חתימה אבל לגי' ש"ס ד"ס צ"ל כי והעמידני ממטתי לשלום שפירושו העבר השנה מעל עיני הוי מעין פתיחה. ונוסח רב עמרם גאון בסדורו דף י"ט ע"א **המפיל חבלי שנה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומנוחה על אישון בת עין ושכרני** (אולי צריכים לקרא **וְשָׁמְרֵנִי**) **כאישון בת עין** (עפ"ה (תהלים יז, ח) שמרני כאישון בת עין) **יהר"מ ה' אלהי שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ואל תביאני לידי חטא ולידי נסיון ולידי בזיון וגו'** (כש"ס דילן) **והצילני מפגע רע ומחלום רע ומהרהור רע ואל יבהלוני וגו'** (כש"ס דילן) **המאיר לכל העולם כלו בכבודו.** ונוסח בה"ג בהלכות ברכות פ"ט **המפיל חבלי שנה על עיני והמאיר לאישון בת עין והמשקיע שנת תרדמה יהר"מ ה' אלהי שלא תביאני לא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותעמידני ממטתי לחיים** ובשלום

אם קורא כל הג' פרשיות של ק"ש יאמר גם אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן כדי להשלים רמ"ח תיבות לשמור כל רמ"ח איבריו:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

אח"כ אומרים והיה אם שמע ויאמר כו' מתפלה לעיל

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

ענף יוסף

ואהבת את ה' וגו'. ז"ל הרמב"ם בפרק ב' מהלכות יסודי התורה האל הנכבד והנורא מצוה לאהבו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך והיאך היא הדרך לאהבתו בשעה שיתבונן במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה חכמתו שאין לו ערך ולא קץ. מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול. וז"ל בספר המדע וכבר נתבאר שאין אדם יכול להשיג אמתת הבורא ולא יוכל לדעת אותו אלא ממעשיו וברואיו כשיתבונן בהם ויכיר מהם גדולתו מיד תתאוה נפשו תאוה גדולה להדבק בו ולאהוב אותו אהבה גדולה כפי מה שמשיג מגדולתו תהיה אהבתו. וע"ז טוב נאמר ואמר ואהבת את ה' אלהיך ולא נתנו כל המצות אלא כדי שיגיע בכן לזה המדרגה כדכתיב ובחרת בחיים למען תחיה לאהבה את ה' עכ"ל:

ויהי נעם וגו'. אף שבש"ע סימן רל"ט איתא שמתחילין מן יושב בסתר עליון. הכל מסיק במשם מזה להתחיל מן ויהי נעם. וכן נהגו. עוד כתב במ"א שכופלין פסוק ארך ימים:

עיון תפלה

ולשלום ברוך וגו'. ונוסח הרי"ף המפיל חבלי שנה עלי והמאיר לאישון בת עין יהר"מ ה' אלהי שתתן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ותשלט בי יצר טוב ואל תשלט בי יצה"ר ותהי מטתי שלמה לפניך ותעמידני ממטתי לחיים ולשלום והאירה עיני פן אישן המות בא"י וגו'. ונוסח הרמב"ם בפרק ז' מהל' תפלה ה"א המפיל חבלי שנה על עיני והמשקיע שנת תרדמה והמאיר לאישון בת עין יהר"מ ה' אלהי שתצילני מיצר רע ומפגע רע ואל יבהלוני חלומות רעים ולא הרהורים רעים ותהי מטתי שלמה לפניך ותעמידני ממנה לחיים ולשלום והאירה וגו' המות בא"י וגו'. וכ"ה נוסח התימנים אך בהשמטת „והמשקיע שנת תרדמה" וה"א של והמאיר ובחתימת המאיר לכל העולם. ונוסח הרא"ש בארחות חיים הלכות ק"ש סמוך למטתו המפיל חבלי שנה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין יהר"מ ה' אלהי ואלהי אבותי שתשכיבני לשלום במטתי ואל יבהלוני חלומות וגו' רעים ובשרני בחלומות טובים והרחק יצה"ר ממני וממאתים וארבעים ושמנה אברים שבי ותהי מטתי וגו' והאירה עיני וגו' המות בא"י המאיר לכל העולם בכבודו. וברוקח סי' שמ"ה המפיל חבלי שנה על האדם ומאיר לאישון בת עין ותן חלקנו בתורתך והרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ואל תביאני לא לידי עברה ועון ולא לידי נסיון ואל ישלט בי יצר הרע ותעמידני לעשות מצותיך לשלום (כלומר ותעמידני לשלום לעשות מצותיך) בא"י המחזיר לעולם כבודו. ובמחזור רומא המפיל חבלי שנה על העין ומשקיע שנת תרדמה והמאיר לאישון בת עין יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ועון והשלט בי יצר טוב ואל תשלט בי יצר רע ואל יבהלוני חלומות וגו' רעים והשכיבני במטתי לשלום והעמידני מתוכה לחיים ולשלום והאירה וגו'. המות בא"י וגו'. ובנוסח אטדרכם שהשכיבני לשלום ותעמידני לחיים ולשלום, ובנוסח הספרדים לחיים טובים ולשלום, ויש נוהגים אלא לומר כל הברכה בלשון רבים. ובשום נוסחא לא מצאתי סמוך לחתימה „כי אתה המאיר לאישון בת עין" רק בסדורים אחדים מסדורי אשכנז:

שמע ישראל. בגמ' ברכות ד' ע"ב אמר ר' יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ מצוה לקרותה על מטתו, ושם (ה' ע"א) ואמר ר' יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדילין הימנו, ושם אמר רב נחמן אם תלמיד חכם הוא אין צריך (לפי שתורתו מגינה עליו אפי' בעידנא דלא עסיק בה כדאמרינן בסוטה כ"א ע"א)

א תהלים צ. ב שם צא

ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליהוה מחסי ומצודתי
אלהי אבטח־בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות:
באברתו יסך לך ותחת־כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא תירא
מפחד לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים:
יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט
ושלמת רשעים תראה: כי־אתה יהוה מחסי עליון שמת מעונך: לא־
תאנה אליך רעה ונגע לא־יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה־לך
לשמרך בכל־דרכיך: על־כפים ישאונך פן־תגף באבן רגלך: על־
שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו
כי־ידע שמי: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו:
ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: ארך ימים וגו'

תהלים ג, ב

יהוה מה־רבו צרי רבים קמים עלי: רבים אמרים לנפשי אין ישועתה
לו באלהים סלה: ואתה יהוה מגן בעדי כבודי ומרים ראשי:
קולי אל־יהוה אקרא ויענני מהר קדשו סלה: אני שכבתי ואישנה
הקיצותי כי יהוה יסמכני: לא־אירא מרבבות עם אשר סביב שתו
עלי: קומה יהוה | הושיעני אלהי כי־הכית את־כל־איבי לחי שני
רשעים שברת: ליהוה הישועה על־עמך ברכתך סלה:
השכיבנו יהוה אלהינו לשלום. והעמידנו מלכנו לחיים טובים

עיון תפלה

אמר אביי אף ת"ח מבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי. ונהגו העם להרבות בפסוקי דרחמי, ובכל בו סי' כ"ט ז"ל „ואומר פסוקי דרחמי כגון ברוך ה' ביום וכגון ויאמר ה' אל השטן וכו' ה' ישמרך מכל רע וכו' בידך אפקיד רוחי וכו' וברכת כהנים ויש אומרים ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וכו' הנה מטתו שלשלמה וכו' מימיני אל וכו' ומאריך בפסוקי דרחמי כאשר ירצה" עכ"ל. ובאבודרהם מוסיף הפסוק אם תשכב לא תפחד. ונהגו לומר ויהי נעם וגו' יושב בסתר וגו' שהוא שיר של פגעים על פי הגמ' (שבועות ט"ו ע"ב) ר' יהושע בן לוי אמר להו להני קראי וגאני, היכי עבד הכי והאמר ריב"ל אסור להתרפאות בדברי תורה, להגן שאני. וכ"ה בירושלמי שבת פרק ו' ה"ב א"ר יודן כאן משנפגע כאן עד שלא נפגע, והם איזהו שיר של פגעין ה' מה רבו צרי וכל המזמור יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי (באבודרהם כתב בריש סדר הברכות והתפלות „ואומר יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי לפי שיש עד מחסי ששים תיבות כנגד ששים אותיות שיש בברכת כהנים ועליהם נאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה" עכ"ל, וזהו כוונת הירושלמי), ולפיכך נוהגין לומר גם מזמור ה' מה רבו צרי. וכתב הטור סי' רל"ט „ואדוני אבי ז"ל היה אומר השכיבנו עד סמוך לחתימה" עכ"ל, וכ"כ התשב"ץ בסי' ר"ס שכך נהג מהר"ם לאומרו. ונהגו לומר מימיני מיכאל ע"פ הפרקי ר"א פרק ד' ארבע כתות של מלאכים מקלסין להקב"ה מחנה ראשונה של מיכאל מימינו מחנה שניה של גבריאל על שמאלו (וכ"ה בפיוט של תפלת מנחה ליוה"כ מיכאל מימין מהלל וגבריאל משמאל ממלל) מחנה שלישית של אוריאל מלפניו מחנה רביעית של רפאל מלאחריו ושכינתו של הקב"ה באמצע והוא יושב על כסא רם ונשא גבוה ותלוי למעלה באויר וכו'. ומה שאומר האדם על עצמו מימיני מיכאל הוא ע"פ המקובלים שהאדם השלם בעבודת השי"ת הוא מרכבה לשכינה. ולבסוף אומרים שיר אדון עולם בשביל שהוא מסיים בידו אפקיד רוחי:

וּלְשָׁלוֹם. וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ. וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ. וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ. וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן. וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה. וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ יְהֹוָה בַּיּוֹם. בָּרוּךְ יְהֹוָה בַּלָּיְלָה. בָּרוּךְ יְהֹוָה בְּשָׁכְבֵנוּ. בָּרוּךְ יְהֹוָה בְּקוּמֵנוּ. כִּי בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר אִישׁ: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְהֹוָה אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם יַחֵד שִׁמְךָ וְקַיֵּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִבֵּנוּ וְתָגֵל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתְךָ בֶּאֱמֶת בֶּאֱמֹר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ: יְהֹוָה מֶלֶךְ יְהֹוָה מָלָךְ יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:

הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל׀ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהֹוָה רֹפְאֶךָ: וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהֹוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהֹוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלָיִם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ: הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל: כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת:

ג"פ יְבָרֶכְךָ יְהֹוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהֹוָה׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהֹוָה׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: ג"פ הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: ג"פ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהֹוָה. קִוִּיתִי יְהֹוָה לִישׁוּעָתְךָ. יְהֹוָה לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי: ג"פ בְּשֵׁם יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. מִימִינִי מִיכָאֵל. וּמִשְּׂמֹאלִי גַּבְרִיאֵל.

א איוב יב, י. ב תהלים לא, ו. ג בראשית מח, טז. ד שמות טו, כו. ה זכריה ג, ב. ו שה"ש ג, ז ח. ז במדבר ו, כד כו. ח תהלים קכא, ד. ט בראשית מט יח.

ענף יוסף

לישועתך קויתי כו'. כתב השל"ה בשם הרמב"ן ואומר שש פעמים לישועתך כזה לישועתך קויתי ה'. לישועתך ה' קויתי. קויתי ה' לישועתך. קויתי לישועתך ה'. ה' קויתי לישועתך. ה' לישועתך קויתי. וכ"כ מ"מ. והטעם להבריח המזיקים והמשחיתים מכל ששה קצות העולם שהם מעלה ומטה וד' רוחות: מימיני מיכאל כו'. עי' בפדר"א פ"ד ד' כתות של מה"ש כו':

וּמִלְּפָנַי אוּרִיאֵל. וּמֵאֲחוֹרַי רְפָאֵל, וְעַל רֹאשִׁי שְׁכִינַת אֵל:

שיר המעלות אשרי כל ירא וגו':

תהלים ד, ה

ג"פ רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה:

אדון עולם המלא לעיל. ויש לומר הד' מזמורים ראשונים שבתהלים:

(בשמים ראש) יש שנהגים לומר עוד כמה מזמורים כמו שמבואר בספרי מוסר. מיהו כל המזמורים אינו חיוב כלל. רק שמע והתפילה. רק שנהגו לאומרם מלחזין דריב"ל אמרן. ואפילו ריב"ל לא אמר רק ויהי נועם. ה' מה רבו צרי. וכ"ת לענין חולה אי אונס (א"ר):

מנחה לערב שבת

אומרים הודו בכל ערב שבת קודם מנחה לבד כשחל יום טוב או חול המועד בערב שבת א"א הודו:

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְהוָה אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד צָר:
וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן וּמִיָּם: תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן
דָּרֶךְ עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ: רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף: וַיִּצְעֲקוּ
אֶל יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם: וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת אֶל עִיר
מוֹשָׁב: יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כִּי הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ
רְעֵבָה מִלֵּא טוֹב: יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל: כִּי הִמְרוּ אִמְרֵי
אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן נָאָצוּ: וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ וְאֵין עֹזֵר: וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְהוָה
בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק:
יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כִּי שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל
גִּדֵּעַ: אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ: כָּל אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם
וַיַּגִּיעוּ עַד שַׁעֲרֵי מָוֶת: וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יִשְׁלַח
דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:
וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה: יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה
בְּמַיִם רַבִּים: הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי יְהוָה וְנִפְלְאוֹתָיו בִּמְצוּלָה: וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ
סְעָרָה וַתְּרוֹמֵם גַּלָּיו: יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרָעָה תִתְמוֹגָג:
יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר וְכָל חָכְמָתָם תִּתְבַּלָּע: וַיִּצְעֲקוּ אֶל יְהוָה בַּצַּר לָהֶם
וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם: יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם: וַיִּשְׂמְחוּ כִי יִשְׁתֹּקוּ
וַיַּנְחֵם אֶל מְחוֹז חֶפְצָם: יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: וִירוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל
עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ: יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי מַיִם לְצִמָּאוֹן: אֶרֶץ
פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יֹשְׁבֵי בָהּ: יָשֵׂם מִדְבָּר לַאֲגַם מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי
מָיִם: וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב: וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְּעוּ כְרָמִים
וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה: וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא יַמְעִיט: וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ
מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן: שֹׁפֵךְ בּוּז עַל נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא דָרֶךְ: וַיְשַׂגֵּב
אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת: יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׂמָחוּ וְכָל עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ:
מִי חָכָם וְיִשְׁמָר אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְהוָה:

ואח"כ אומרים פתח אליהו וכו' ידיד נפש וכו' שנדפס לעיל קודם תפלת מנחה:

(א) מצוה על כל אדם שירחץ בחמין בע"ש לכבוד שבת [ורי"ע כ' שלא ירחץ כל גופו בע"ש משום דקשה לחשמיש באותו יום] ואם אי אפשר לרחוץ כל גופו ירחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין. ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפרנים בע"ש וכן לגלח שערות ראשו אם היו גדולים: (ב) כשנוטל צפרניו לא יטול אותם כסדרן ויתחיל בשמאל בקמיצה ובימין באצבע וסימן לזה דבהג"א בשמאלו ובדאג"ה בימין. ואין לקוץ צפורני ידיו ורגליו ביום אחד גם אין ליטול צפרניו או לגלח שערות ראשו בר"ח אפי' חל בע"ש: (ג) בביתו סמוך לחשיכה ישאל לאנשי ביתו בלשון רכה (עשרתם ערבתם) הפרשתם חלה ויאמר להם הדליקו את הנר: (ד) יסדר שלחנו ויציע המטות ויתקן כל עניני הבית כדי שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבהכ"נ ויהיה שלחנו ערוך כל יום השבת. ויש לו לאדם לעשות בעצמו מלאכות לכבוד שבת כי מצוה בו יותר מבשלוחו כדאיתא בגמ' רב ספרא מחריך רישא רבא מלח שיבוטא לכבוד שבת: (ה) ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת דכתיב וכבדתו ודרשינן שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול ואם אי אפשר לו להחליף בגדיו לפחות ישלשל אותם למטה דרך כבוד: (ו) וילבש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו וזהו כבוד השבת ועל כן לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד. וישמח בביאת השבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה כדאיתא בגמ' ר' חנינא מעטיף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואומר בא ונצא לקראת שבת מלכתא ר' ינאי אומר בואי כלה בואי כלה: (ז) וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכולתו. אפי' מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו צריך לזרז עצמו לכבד את השבת ולא אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר ע"כ צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. וכל המרבה לכבדו הן בגופו הן בבגדיו הן באכילה ושתיה הרי זה משובח:

דיני קריאת הפרשה שמו"ת:

אע"פ שכל התורה שומע כל אדם בציבור חייב לקרותו לעצמו בכל שבוע פ' אותו השבוע שמו"ת אפי' עטרות ודיבון וכ"ש ראובן ושמעון ואם למד הפרשה שני פעמים עם פי' רש"י חשוב כמו תרגום וירא שמים יש לנהוג שיקרא הפרשה שמו"ת וגם פי' רש"י ומי שאין בידו תרגום כגון שהוא בדרך ואין בידו אלא מקרא לחוד יקרא שני פעמים מקרא ואח"כ כשיבא למקום שיהיה לו תרגום יקרא התרגום: מצוה מן המובחר שיקרא אותה בכל ערב שבת אחר חצות (של"ה) ויטבול אחר הקריאה (מ"א והכוונות) ויקוץ צפרניו קודם הקריאה (של"ה) אבל אם רוצה לקרות מיום ראשון ואילך קורא. וצריך לקרות כל פסוק שנים מקרא ואחד תרגום ולא יקרא כל הפרשה כולה או לכל הסדרה כולה שני פעמים ויאמר התרגום ואם היה אונס גדול בע"ש לכל הפחות ישלימנה בשבת קודם אכילה ואם לא השלים אותה כל יום השבת אעפ"כ יש לו תשלומין כל השנה עד ש"ע דהיינו שיקרא בש"ע כל הפרשיות שלא השלים עדיין שמו"ת (סי' רפ"ה) ואחר הקריאה שמו"ת יקרא ההפטרה של אותה פרשה ובארבע פרשיות או בשבת ר"ח או כשחל ר"ח ביום א' דהויא הפטורה מחר חודש יאמר ההפטורה שקורין בציבור:

[אח"כ יקרא שיר השירים כולו בפעם א' לא פסקי פסקי (כ"כ רי"ע)]:

זמן הדלקת הנר וקבלת שבת:

(א) רביע שעה קודם צאת הכוכבים אסור במלאכה מדאורייתא והיינו שיעור בין השמשות הוא ג' רביע מיל דהיינו י"ג מינוטען וחצי ותוס' שבת מה שצריכין להוסיף מודאי הוא לשבת לכל הפחות בערך ל"ו מינוטען וחצי *) (והרי הוא בכ"ה רביע שעה) ובאותה רביע שעה אסורה להדליק (א"ח סי' רס"א): (ב) שבעה וחמשים מינוטען קודם זמן זה הוא תוס' שבת שתלוי ברצונו אם רוצה לקבל שבת רשאי ואשה כשמדלקת בזמן שיעור התוס' זה מן הסתם מקבלת שבת בהדלקה ולכך מתפללת מנחה תחלה ואסורה בכל המלאכות אחר ההדלקה ואיש שמדליק בשיעור תוס' זה מן הסתם אין מקבל שבת עד שיקבל בפירוש ומ"מ טוב שיתנה בפירוש שאינו מקבל שבת בהדלקה ואם צריכה האשה לילך לטבילה או אם יש חופה בעיר ורוצית לילך לחופה יכולה להדליק בתוך שיעור תוספת זה ותברך ותתנה שאינה מקבלת שבת בהדלקה (עיין סי' רס"א ורס"ג ועי' פ"מ שם): (ג) ואם תרצה להקדים ולהדליק מפלג המנחה ואילך יכולה להדליק ובלבד שתקבל שבת תיכף ואז אינה יכולה להתנות שאינה מקבלת שבת בהדלקה אפי' להיזה צורך גדול ואם הדליקה מפלג המנחה ואילך קודם שיעור תוספת שבת הנזכר בסעיף ב' והתנית שאינה מקבלת שבת בהדלקה צריכה קודם הלילה לכבותם ולהדליק פעם שנית ולברך (ורא"ה מהתוס' שבת דכ"ה ע"ב ד"ה חובה שהזכירו בשם ר"ת דאם היה הנר דלוק מבע"י צריך לכבותו ולהדליק שנית מהא דאיתא התם ובלבד שלא יקדים ובתוס' ברכות דף כ"ג ד"ה רב צלי מוכח דאם הדליק תיכף מפלג המנחה ולא קיבל עליו שבת הוי בכלל לא יקדים) ושיעור פלג המנחה הוא שעה ורבי' קודם ל"ה וחשבינן אותה שעה ורביע זמניות דרך משל אם היום ארוך י"ח שעות הוי פלג המנחה שעה וכ"ב מינוטען וחצי ומהתחלת שיעור תוס' שבת ועד ל"ה יש שעה וי"ב מינוטען והשעה ההיא היא שעה שוה נמצא ביום שהוא ארוך ח"י שעות יש מפלג המנחה עד התחלת שיעור תוספת שבת יותר מארבעים מינוטען ובתוך הארבעים מינוטען אינה רשאה להדליק בתנאי ועל דרך זה תוכל לחשוב תמיד ואם הוא ארוך ט"ז שעות יש פחות משיעור זה וכן לעולם (ולפ"ז מיושב הקושיא שהביא במ"ז בסי' רס"א בשם הלבוש): (ד) ואם הדליקה קודם פלג המנחה אף שקיבלה עליה שבת בשעת הדלקה בפירוש צריכה לכבותם קודם הלילה ולהדליק שנית בברכה כי קודם פלג המנחה אינה כלום (א"ח סי' רס"ג ס"ד וכדמוכח בתוס' ברכות הנ"ל): (ה) מדינא א"צ להדליק על שבת רק נר אחד רק נוהגין להדליק שתי נרות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור ויכולין להוסיף כמה שירצה (א"ח סי' רס"ג) אשה ששכחה פעם אחד ולא הדליקה ואפי' לא חיסרה רק נר אחד ממה שהיתה רגילה להדליק צריכה להוסיף כל ימיה נר אחד יותר על מה שהיתה רגילה להדליק (א"ר פ"מ שם) ואם מחמת אונס לא הדליקה א"צ להוסיף כי הטעם שצריכה להוסיף מחמת קנס שתהא זהירה שלא תשכח ובאונס לא שייך זה (מ"א שם) ואם שכחה כמה פעמים

*) נראה שהוא ט"ס וצ"ל א'. מינוט. וחצי.

צריכה.

צריכה להוסיף בכל שבת נר אחד (מ"א שם) ואם היא אשה עניה די לה שתדליק כל ימיה בכל שבת נר גדול קצת יותר ממה שהיתה רגילה (א"ר פ"מ שם): (ו) וצריך להדליק בכל החדרים שהולך שם בשבת (מ"א שם) אחד נשים ואחד אנשים חייבים בהדלקת הנר (א"ח שם) והנשים מוזהרות ביותר וטוב שהבעל יתקן את הנרות (שם) ואפי' אם רוצה להדליק האשה קודמת והיולדת בשבת ראשונה מדליק הבעל ומברך אבל בימי נדותה מדלקת ומברכת (מ"א שם): (ז) כשתדליק צריכה לברך בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של שבת וביו"ט להדליק נר של יו"ט ומקודם תדליק ותשים ידיה כנגד הנרות כדי שלא תהנה מהאור שלהם ותברך וזה מיקרי עובר לעשייתן ובין ביו"ט ובין בשבת תעשה כן (מ"א שם) ואם האיש מדליק צריך ג"כ להדליק מקודם ולשים ידיו כנגד הנרות ולברך. אף שהאיש מן הסתם אינו מקבל שבת בהדלקה והיה מותר להדליק אחר שברכה משום דלא פלוג רבנן כמו ביו"ט: (ח) ואם שכחה ולא הדליקה נרות עד ביה"ש יכולה כל בה"ש לצוות לנכרי להדליק אבל לא תברך עליהם כי לא גזרו על שבות ביה"ש במקום מצוה (דלא כמ"א סי' רס"ג סק"א) דמה שמדליק הנכרי דמי להדליק קוף כיון שאין שליחות לעכו"ם (ועיין בט"ז בי"ד סי' ק"כ ס"ק י"ד לענין טבילת כלים ע"י נכרי שסתם בהדיא כן) ויותר נראה דאפי' אם מצוה לישראל חבירו להדליק אינו מברך המצווה רק המדליק (כמו שכ' הט"ז בי"ד סי' א') ודמי למילה ובדיקת חמץ ע"י שליח (וע' בח"י בסי' תל"ב מה שתמה על הלבוש) (שם): (ט) אם נסתפקה אם בירכה על הנרות אם לאו א"צ לברך כי ספק ברכות להקל ועוד דסירכא נקיט ואתיא (נחלת שבעה): (י) אם נסתפקה אם הדליקה קודם פלג המנחה או אחר פלג המנחה היא אינה רשאית להדליק משום דאם הדליקה אחר פלג המנחה כבר קיבלה שבת עליה אלא תצוה לבעלה להדליק עוד לכבוד שבת ואם אין בעלה בביתו תצוה לאחר להדליק עוד לכבוד שבת בלא ברכה: (יא) הרבה בעלי בתים הדרים בבית אחד המנהג שכ"א מברכת ומדלקת ואפי' בשכולם מדליקים במנורה אחת מדלקת כל אחת ומברכת (א"ר סי' רס"ג ודלא כמ"א שם בשם השל"ה): (יב) אשה סומא מדלקת ומברכת שיש לה ג"כ הנאה ממאורות (כמבואר בא"ח סי' ס"ט) ואם דרה עם אחרים בבית אחד ואותן אחרים מדליקין מדלקת הסומא בלא ברכה מפני שאין לה הנאה מה שיש נרות יותר והכי יש לה בעל אף שדרים עם אחרים בבית א' מדליק הבעל בברכה מפני שהוא יש לו הנאה מה שיש נרות יותר (מ"א ס"ק י"ט): (יג) הנרות צריכין להיות דולקים עד סוף זמן אכילה אף שאוכל מבע"י ואין דולקות עד הלילה שני ולא הוי ברכה לבטלה שאף שעדיין יום יש לו הנאה ושמחה בשעת אכילה מן הנרות ומצוה מן המובחר שיעשו נרות ארוכות שיהיו דולקות עד הלילה אף שרוצה לאכול מבע"י (מ"א סי' רס"ג) אבל אם הדליק בבית ואוכל בחצר צריכין הנרות להיות ארוכים שידלקו עד הלילה ואם לא היו ארוכות שידלקו עד הלילה הוי ברכה לבטלה ואם בבית שהדליק היה קצת חושך ומשתמש שם שום דבר לאור הנרות לצורך סעודה ליכא איסורא אף שאין דולקות עד הלילה ואף שאוכל בחצר (מ"א שם) ומזה נראה שאותן נשים שנהגו כשהולכין לטבילה בע"ש שמדליקין נרות בבית הכנסת ומברכין עליהם משום דמשתמשים שם לאור הנר קצת לצורך שבת ואם יש נרות בלא"ה הוי ברכה לבטלה ובלא"ה אין מנהג זה טוב רק יש נוהגו כמש"ל ס"ק ב': (יד) בחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם ויש להם חדר מיוחד ללון שם ואוכלים בבית אחר צריכין להדליק נר בחדרם ולברך עליו שגם בזה יש שלום בית שלא יכשל בעץ או באבן וצריך להיות הנרות ארוכים שידלקו עד שיבואו לביתם בלילה ובלא"ה הוי ברכה לבטלה (שם) (משום דדמי למדליק בבית ואוכל בחצר) אבל מי שיש לו אשה ומדלקת עליו בביתו מדליק בחדר המיוחד לו ואינו מברך שאשתו מברכת בשבילו (שם סי' רס"ג): (טו) אורח שאין לו חדר מיוחד וגם אין מדליקין עליו בביתו צריך להשתתף בפרוטה אבל אם מדליקין עליו בביתו ואין לו חדר מיוחד א"צ להשתתף בפרוטה (שם): (טז) כשמדליקין הרבה נרות הברכה צריכה להיות על אותן נרות שמדליק על השלחן וצריך להניחם תחלה על השלחן שישארו שם וידליקם ויברך עליהם ולא יברך על שלחן זה ויניחם אח"כ על שלחן אחר ואם האשה יולדה כשאין הבעל בביתו וצריכה בעצמה להדליק ושירחא גדולה להוליכה לשלחן או השלחן אצלה יעמדו הנרות אצלה על שלחן קטן או ספסל והדליקם ותברך עליהם ויעמדו שם שעה מועטת ואח"כ יכול ליטלם ויניחם על השלחן שרוצה שיעמדו שם אבל אינו רשאי לאחוז אחר הנרות בידו והיא תדליק אותם כי אינו נראה שהוא לכבוד שבת כי הרואה יאמר לצרכו הוא דנקיט להם: (יז) מי שאין ידו משגת שואל על הפתחים ולוקח לו נר לכבוד שבת שהנר בכלל עונג שבת וע"ז לא אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ודי לו בנר אחד. אכילת פת של שנים סעודות כדי שביעה ולחם משנה של שני סעודות קודמות לנר ונר שבת קודם לקידוש היום וקודם ג"כ לנר חנוכה וממ"כ בנר אחד סגי ואם יש לו משעת יותר ממה שצריך לנר אחד יקנה יין לקידוש היום (סי' רס"ג ע' במ"א): (יח) נהגו להדליק הנר וגכבותו כדי שתהא מוחרכת ותאחז בו האור יפה והבעל צריך ליזהר לעשות (מ"א שם בשם כתבים): (יט) המדליק צריך שידליק ברוב היוצא מהפתילה חוץ לנר (רס"ד):

דין אימת מתחיל איסור מלאכה בע"ש:

(א) ציבור שהתפללו מפלג המנחה ולמעלה תיכף כשמתחילין מזמור שיר ליום השבת נאסרין במלאכה (פ"מ סי' רס"א) והמועט אף שלא התפללו נגררין אחר הרוב ואם יש הרבה בתי כנסיות אין אחת נגררת בתר חברתה (מ"א סי' רס"ג) וצ"ע דאם יש מנין בבית אבל היחיד אף שהוא קבוע נגררות אחר הרוב. אדם שבא לעיר ע"ש וכבר קיבלו אנשי העיר שבת אע"פ שעדיין עוד היום גדול אם היה עליו שום חפץ או מעות הולך לחדר ומניחו ליפול (מ"א שם): (ב) יחיד שמתפלל בפ"ע אף ע"פ שעדיין לא התפללו הקהל או כבר התחיל ש"ע של שבת חל עליו קבלת שבת ואסור בעשיית מלאכה ואפי' אם התנה שאינו רוצה לקבל שבת חל עליו שבת בע"כ ואם לא התנה שאינו רוצה לקבל שבת מיד שהתחיל מזמור שיר ליום השבת הוי קבלה כדין ציבור המבואר לעיל מיהו גם תנאי בלב סגי (ע' סי' רס"ג סעיף י"א וי"ב ובב"י שם וא"ר) ומיהו יש ליזהר להתנות בפירוש: (ג) אם ביום המעונן טעה ציבור וחשבו שחשיכה והתפללו ערבית של שבת ואח"כ נתפזרו העבים וזרחה השמש אינם צריכין לחזור ולהתפלל אם היה מפלג המנחה ולמעלה (היינו שעה ורביע קודם

בלילה) ואסורין במלאכה אך המיעוט שלא היו בביהכ"נ אין נמשכים אחר הרוב שקבלו שבת בטעות (ע"ש סעיף י"ד ובא"ר שהביא גדולי המחברים כמ"ש) : (ד) יחיד שמתפלל תמיד מעריב בזמנו בשעה והתפלל תפלה של שבת וקבל שבת עליו מפלג המנחה והילך מפני שהיה יום המעונן שסבר שחשיכה ואח"כ נודע שעדיין הוא יום כנ"ל בסעיף הקודם חייב להתפלל בלילה פעם שנית דטעי רבים לא שכיחא (וכמו שנתבאר לעיל אצל מנחה) ומותר בעשיית מלאכה (ע' פ"מ ס"ק כ"ז וכ"ח) מיהו אם הדליק נר של שבת וקיבל עליו שבת בהדלקה מחמת שסבר שסמוך לחשיכה ונודע אח"כ שעדיין יום גדול רק שהוא מפלג המנחה ולמעלה כיון שעשה מעשה הדלקה אף שהיה בטעות מ"מ אסור בעשיית מלאכה (דשאני תפלה מהדלקה שהוא מעשה וע' פ"מ) ודוקא לאחר פלג המנחה (היינו לאחר י"א שעות פחות רביע זמניות) אבל קודם פלג המנחה לא מהני קבלה ע"ש וסי' רס"ה בב"י ויש מחמירין שאותו נר שהודלק לשבת אסור ליגע בו ולטלטלו אם לא לצורך מצוה (סי' רס"ג) : (ה) יחיד שקבל עליו שבת קודם שחשיכה מותר לומר לחברו לעשות לו מלאכ' ומותר ליהנו' מאותה מלאכה אפילו בשבת (ס"ס רס"ג). מיהו אם רוב הצבור קבלו עליהם שבת דאז הכל נגררים בתרייהו בע"כ כנ"ל יש חילוק דאם בעוד היום גדול כמו שעה או יותר סמוך לחשיכה קבלו עליהם מותר לומר לעכו"ם לעשות לו מלאכה וכל מה שצריך אבל אם קבלו עליהם חצי שעה סמוך לחשיכה אסור לומר לעכו"ם לעשות מלאכה אם לא לצורך מצוה כגון לומר לנכרי (ע' רס"י רס"א ובמ"א) להדליק נר יא"צ (א"ר בשם רש"ל וס"ס סי' שמ"ב) אבל לעשות בעצמו שבות אפי' לדבר מצוה כמו לערוב ערובי חצירות או לעלות באילן ליטול לולב או שופר וכיו"ב כמו שמבואר בסי' שמ"ב ע"ש בפ"ז לענין ביה"ש דמותר לעשות לעצמו ביה"ש שבות לצורך מצוה אבל בקיבלו שבת עליהם חמירא טפי ואסור לעשות בעצמו שבות אפי' לדבר מצוה (מ"א ס"ק ז' וי"ב ע"ש בפ"מ) וכן ליכנס למרחץ אפי' להזיע (שם) כללו של דבר דוקא אמירה של מצוה מותר (כמו ביה"ש בלא קיבל ע' א"ר ומ"א) אמנם לפענ"ד דאפי' אם צבור קבלו עליהם אחר חצי שעה סמוך ללילה לא חמיר מביה"ש דמותר לעשות מלאכה לצורך מצוה דקבלת צבור הוא רק שיהיה לו דין תוס' שבת כמבואר סי' רס"א סעיף ב' דתוס' שבת היא מתחלת השקיעה וכו' ובזה"ז רוצה לעשות כולו תוס' עושה רוצה לעשות מקצת עושה ולפ"ז בודאי כשמקדימין כוונתן שעושין אותו לתוס' וכיון שאפי' אין מקבלין שבת חייבין בתוס' שבת שהוא קודם ביה"ש וכיון דחז"ל לא גזרו על שבות ביה"ש שמותר לעשות שבות (כמבואר סי' שמ"ב) כשהוא אחר התוס' מכ"ש שלא גזרו על התוס' שקודם ביה"ש אפי' קיבלו שבת בודאי לא היה כוונתן רק שיהיה לו כדין תוס' שבת שהוא דאורייי' והראי' מהפוסקים שכ' שלא גזרו על שבות ביה"ש לצורך מצוה ולא חילקו אם התפלל קודם:

כללי דיני מוקצה

דין מוקצה באוכלין:

(א) אין שום אוכל הראוי לאכילה מוקצה לשבת אפי' פירות העומדין לסחורה אפי' חטין שזרען בקרקע ולא השרישו וביצה שתחת התרנגולת מותר לטלטלן (סי' ש"י סעיף ב') ואפילו שלא לצורך כלל. וכן כהבי קודש שניתן לקרות בהן מותר לטלטלן שלא לצורך כלל (סי' ש"ח סעיף ד') וביו"ט למאן דאוסר מוקצה בפירות שנתנן לאוצר לסחורה צריך שירשום ולומר מכאן ועד כאן אני נוטל ומכ"ש בפירות דחזו ולא חזו (מ"א סי' תצ"ה ס"ק י') : (ב) אוכל שעשה בו מעשה בידים בע"ש שלא יהיה ראוי לאכילה כלל בשבת כגון גרוגרות ולמוקים שמניחין אותם לייבשן והן מסריחות קודם שיתייבשו כיון שיודע שמסריחו הסיח דעתו מהן ואפי' נעשו ראויין לאכילה בשבת כיון דאיכא תרתי דבין השמשות היינו דתיכהו בידים ולא חזו הוי מוקצה לכל השבת אבל אם כבר נתייבשו ביה"ש והיו ראוין ביה"ש רק שהבעלים לא ידעו מזה ואח"כ נודע להם שהיו ראויין ביה"ש מותר וכן תמרים הלקוטין קודם בישולן וכונסין אותן בסלים והן מתבשלין מאליהן מותר לאכול מהן בשבת קודם בישולן כיון דלא דחינהו בידים ואין תרתי בעינן. וגרוגרות ולמוקים של נכרים מותרים דאין סכנה שייך בשל נכרים (ש"י בסעיף ב'): (ג) גרוגרות ולמוקים דחזו ולא חזו דאיכא אינשי דאכלי ואיכא אינשי דלא אכלי אי הזמינם נפיק ליה מתורת מוקצה ואי לא לא אבל באינן ראויין כלל לא מהני הזמנה (שם סעיף ה') : (ד) אוכל שהיה עליו איסור ביה"ש לאכילה ובשבת נסתלק האיסור אם עשה האיסור בידים קודם שבת כגון נר שהדליקו בשבת וכבתה אסור להסתפק מהשמן בשבת כיון דבי"הש בשעה שהיה דולק היה אסור להסתפק משום כיבוי והוא דחאו לאיסורו בידים בע"ש אסור משום מוקצה וכן אפי' איסור שהוא ממילא רק שהיה בידו לסלק האיסור ולא סילק הוי כדחיא בידים כגון פירות שהיו מחוברין ביה"ש שהיה בידו לתקן בעצמו בע"ש ולא תקן וכן דבר המחוסר צידה אסור מה"ט בשבת וביו"ט משום מגו דאתקצי בין השמשות איתקצי לכולי יומא ועוד יש טעם לאסור במחובר ולצידה גזירה שמא יעלה ויתלוש ושמא יצוד. אבל דבר שהיה אסור ביה"ש ולא היה יכול לסלק האיסור בעצמו כגון שוחט לחולה בשבת שאפשר שלא נזדמן לו שוחט או סכין בדוק לא הוי כדחינהו בידים ומותר בשבת (ב"י בטור סי' ש"ח) ובמחובר ולצידה אפילו בשל נכרי דלא שייך הכנה בשל נכרי אפי' הכי אסורין משום גזירה דיעלה ויתלוש וכיון דהן אסורין באכילה משום איסור היום הוי מוקצה לטילטול ועוד דאסרי להו רבנן משום טלטול ומשום גזירה דיעלה ויתלוש (מ"א סי' שכ"ה ס"ק י"ב) אבל שאר דברים שהיה בו משום איסור שבת והוא של נכרי והנכרי עשה האיסור בשבת כגון פת שאפה נכרי בשבת מותר באכילה בשעת הדחק או לצורך מצוה (שכ"ה סעיף ד') ויתבאר עוד לקמן : (ה) מסקין שזבו מזיתים וענבים אסורין משום גזירה שמא יסחוט. (ואין מקומו כאן) וחלב שנחלב מבהמה בשבת אסור נ"כ בטילטול (סימן ש"ה סעיף כ' ועיין במ"א סי' תק"ה ס"ק נ' דהטעם משום משקין שזבו) וחלב שנחלב מבהמה ביו"ט יתבאר לקמן : (ו) מאכל בהמה כל שהוא ראוי למאכל בהמה חיה ועוף המצויין מותר לטלטלן ואם אינן ראוין אלא למאכל חיה ועוף שאינן מצויין אם יש לו מאותו מין מותר ואם לאו אסור. קש ותבן שלנו שהגמא עומד למאכל בהמה או לשכיבה. ומטלטלין (ש"ח סעיף כ"ח וכ"ט ובמג"א שם) : (ז) דבר שהוא

ראוי לכלבים ואינו עומד לכלבים רק לאדם כגון שומן גוזן ובשר חי שאינו ראוי לאכול באומצא ודג חי שאינו מלוח אסור לטלטל (מ"א סי' ש"ח ס"ק נ"ו דלא כט"ז שם) בשבת אבל ביום טוב דראוי לבשלו שרי: (ח) דבר שהיה ביה"ש עומד לאדם ובשבת נתקלקל מאכילת אדם ונעשה ראוי לכלבים כגון בהמה שמתה בשבת אפילו בריאה מותר לטלטל דמוכן לאדם הוי מוכן לכלבים (סי' שכ"ד סעיף ז') וביו"ט למאן דס"ל דמוקצה אסור ביו"ט אסור בבהמה בריאה שמתה רק כשהיתה מסוכנת מעיו"ט מותר (סימן תקי"ח מ"א ס"ק ה'): (ט) אוכלין ומשקין הראוין למאכל נכרי כגון טריפה ויין נסך המותר בהנאה אם הוא דבר שראוי לכבד בו נכרי כמות שהוא כגון בשר טריפה מבושל מותר לטלטל בשבת וביום טוב כמו אוכלים הראוין לבהמה אבל אם אין עומד לכבד בו נכרי כמות שהוא כגון בשר טריפה חי וכן אם ליכא נכרי כלל במקום זה או דבר טריפה של נכרי המופקד ביד ישראל והמפקיד הנכרי אין כאן דא"א לכבד בו נכרים אחרים וכן טבל שאסור ליתנם לנכרי אסור לטלטל (עמ"ש בחידושי לסי' ש"ח ובסי' תמ"ו): (י) כל שנגמרו בידי אדם לא הוי מוקצה ולכן קדירות אף שהן רותחות ביה"ש כיון שביד אדם לקררן לא הוי מוקצה אבל אם הקצה אותו בידים בכיון לצורך ביה"ש כגון כפה הסל לפני האפרוחים אף שבידו להפריחן כיון שהקצה בכיון לצורכו ביה"ש לא הוי נגמרו בידי אדם והא דאין מוקצה בשל נכרים אפילו במוקצה מחמת איסור הוא ג"כ מטעם זה כיון דביד הנכרים לסלק האיסור הוי כנגמרו בידי אדם רק במחובר ומחוסר צידה אסור בשל נכרים מטעם שכתבתי לעיל ומטעם זה מנורה של נכרי שהדליק בה נכרי בשבת וכבה מותר לטלטלה לצורך גופה ומקומה כשאר כלי שמלאכתו לאיסור אבל הנר עצמו שכבה אסור בשבת דהוי כשברי כלים כמו שיתבאר ונולד אסור אפילו בשל נכרי (מ"א סי' תק"ה ס"ק ג'): שופר אסור לטלטל כי אם לצורך גופו או מקומו, ולולב אפילו לצורך גופו ומקומו ועי' מ"א וט"ז סימן תרנ"ח:

דין מוקצה בכלים:

(יא) כלי שמלאכתו להיתר אפילו הוא גדול וכבד הרבה (ש"ח סי' ב') מותר לטלטלו אפי' לצורך הכלי שלא ישבר ושלא יגנב אבל שלא לצורך כלל אסור. ואמנם דבר שראוי להשתמש בו היום והוא נוטל אותו כדי שיהיה מוכן לו בשעתו כגון סכין מותר לטלטלו אפילו כל היום (שם ט"ז סק"ג): (יב) כלי שמלאכתו לדבר שאסור לעשות בו בשבת הוי כלי שמלאכתו לאיסור וכלי המיוחד לדבר שאסור לעשות ביו"ט הוא מוקצה אף ביום טוב כגון מנורה שלא הדליקו בה ביה"ש בשבת (וכשהדליקו בה ביה"ש יתבאר לקמן) וכן קורנס של בשמים ומחט מותר לטלטלו לצורך גופו כגון קורנס וגרזן לבקוע בו אגוזים ומחט ליטול בו את הקוץ וכן לצורך מקומו כגון שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם וכשנוטלו בידו לצורך מקומו רשאי לטלטלו להניחו באיזה מקום שירצה כמו שיתבאר אחר כך אבל לצורך הכלי שלא ישבר ויגנב אסור וכשמחשב עליו להשתמש אפי' עיקר כוונתו לצורך הכלי מותר (ש"ח סעיף ג' ובמ"א סק"ה): (יג) קדירה שרוב מלאכתו לבשל בו הוי כלי שמלאכתו לאיסור. אמנם בשעה שהמאכל בתוכו מותר לטלטלו אגב המאכל וכן מדוכה שיש בתוכה בשמים. ודוקא בכה"ג שיש בתוכו המאכל שהכלי מיוחד למאכל זה אבל להניח שאר דבר היתר בכלי שמלאכתו לאיסור כדי לטלטלו אגב ההיתר אסור (שם ט"ז סק"ד וב"י בטור בסי' ש"ח): (יד) מותר לשמוט דפוס מן המנעול כי הדפוס הוי כלי שמלאכתו לאיסור ומותר לטלטל לצורך גופו וכן מותר לשמוט הקנה מהחלוק שתולין עליו לייבשו (סי' ש"ח מ"א ס"ק נ"א): (טו) מכבדת שמכבדין בו הבית הואיל ואסור לכבד הבית הוי כלי שמלאכתו לאיסור (שם ס"ק ע"ה) וכן בגד שעשוי דאסור ללובשו ומקפיד לשמש בו תשמיש אחר הוי מלאכתו לאיסור (שם ס"ק ע"ד) כיס המיוחד למעות הוי כלי שמלאכתו לאיסור אם לא שפכהו למטה וביטלו מן היחוד למעות ויש להחמיר בכיס של מעות אפי' אין בו מעות שלא לטלטל אפי' לצורך גופו ומקומו כיון דקפיד עליהם שלא להשתמש בו תשמיש אחר הוי כמוקצה מחמת חסרון כיס דאסור אפילו לצורך גופו ומקומו כמו שיתבאר לקמן. אמנם בכיס התפור בבגד ודאי לא קפיד עליה להניח בו דברים אחרים ומותר לצורך גופו ולכן מותר ללובשו או להניח דבר בתוכו וליטול ממנו ואפי' לצאת בבגד לר"ה שרי דהכיס בטל אגב הבגד (מ"א ס"ק ה') תפילין כיון שאסור ללובשן בשבת ויום טוב הוי כלי שמלאכתו לאיסור וכן שופר: (טז) נר שלם של חלב או של שעוה מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור ומותר כשצריך לו לדבר היתר דהוי כלצורך גופו. וכן מותר לטלטל נר או תיבה שמונחים בו נרות שלמים לצורך מקומו. אבל כשהנר אינו שלם מיקרי גרורות ואינו כלי ואסור אפי' לצורך גופו ומקומו (שם מ"א ס"ק י"ח): (יז) כלי שמקפידין שלא להשתמש בו תשמיש אחר בחול משום הפסד שלא יופסד בתשמיש מיקרי מוקצה מחמת חסרון כיס כגון סכין של סופרים או של שחיטה ושל מילה וכן כלים המיוחדין לסחורה. ואם אין דמיו יקרים דוקא כשנתנן לאוצר לסחורה. וכן נייר חלק העומד לכתוב עליו וכן שטרי חובות וכתבי חשבונות כל שמקפיד עליו שלא להשתמש בו לצור על פי צלוחיתו ושאר תשמישים מיקרי מוקצה מחמת ח"כ ואסור לטלטלו אפי' לצורך גופו ומקומו (שם סי' א'): (יח) לבנים המונחין בבית ולא סידרן לצורך בנין הואיל וחזיין להעמיד עליהן איזה דבר הוי כלי שמלאכתו להיתר אבל סידרן לבנין מוקצין הן ואסורין. וכן עורות של בהמה גסה שלא ייחדן לסחורה בין של אומן בין של בעה"ב מותר לטלטלן דחזו ליסב עליהן אבל מבהמה דקה אסור אא"כ חשב ליסב עליהן. וכן נסרים שלא ייחדן לסחורה אם הן של בעה"ב מותר אבל של אומן דקפיד עליהן אסור. וכן פשתן סרוק וצמר מנופץ שנותנין על המכה שלא יסרטו בגדים המכה (דאילו לרפואה בלא"ה אסור בשבת) אם חשב עליהן לתתן על המכה מותר ומכל שכן כשצבען בשמן אבל לצאת בהן לר"ה י"א דלא מהני מחשבה (סי' ש"ח סעיף כ"ד כ"ה כ"ו): (יט) כלי שהוא מאוס להשתמש בו מותר לטלטל דקיי"ל במוקצה מחמת מיאוס דמותר (סי' רע"ט סעיף ו):

דין שברי כלים:

(כ) כלי שנשבר בשבת ומכל שכן אם נשבר מבעוד יום אם הוא עדיין ראוי לשום מלאכה כגון לכסות בו כלי מותר לטלטלו אפילו למאן דאוסר נולד (סי' ש"ח בט"ז ס"ק ה') ואם זרקו לאשפה מבע"י כיון שביטלה בעה"ש מלהיות כלי אסור אבל זרקו לאשפה בשבת שרי (שם מ"א ס"ק י"ז) והא דמותר לטלטל שברי כלים כשראויין לשום מלאכה דוקא כשראוי למלאכה שרגילין

לייחד

ליחד למלאכה זו אבל כשראוי אחר השבירה למלאכה שאין מדרך העולם ליחד למלאכה כזו אסור. ולכן אסור לטלטל מחט שנשבר ליטול בו את הקוץ או לגוס בלעיפי נשים שדרך העולם לזרוק מחט שנשבר בין הגרוטאות אא"כ יחדה לכך בפירוש מע"ש (מ"א שם ס"ק כ"ד וסי' ש"ב סעיף י"ט). אבל מחט חדשה שלא תיקנה עדיין מותר ליטול בו הקוץ או לגוס בלעיפי נשים דזמניו דמפוי ליה מנא לזה: (כא) דלתות הכלים שנתפרקו בין בחול בין בשבת מותר לטלטלן אפי' אינן ראויין למלאכה אחרת כיון שראויין להתחבר עם הכלי אחר שבת לא נתבטל שם כלי מהן (שם סעיף ח'): (כב) דלתות הבית שנתפרקו אפי' בשבת אסור לטלטל ואפי' ראוין למלאכה אחרת שלא הוכנו ביה"ש לטלטל אף שהוכנו ביה"ש ע"י פתיחה ונעילה מ"מ למלאכה כזו שרוצה לטלטלו עכשיו היה אסור ביה"ש דהא היה אסור לפורקו בשבת ומגו דאיתקצי ביה"ש למלאכה זו איתקצי לכולי יומא ומינה דכלי שהיה מוקצה מחמת חסרון כיס ונשבר בשבת וראוי לתשמיש אסור כיון שהיה אסור ביה"ש וכן כלי שמלאכתו לאיסור בשבת וראוי למלאכת היתר אסור לטלטלו מחמה לצל הואיל והיה אסור ביה"ש לזה (שם מ"א ס"ק י"ט): (כג) שיורי מחצלאות מותר לטלטל דחזי לכסות ביה טינופא ושירי מטלניות שאינן משליחות של מלוה אפי' אין בהם ג' על ג' מותר לטלטל דחזי לקנח בו מידי: (כד) מוקצה לבעלים הוי מוקצה לכל העולם ולכן בגד שאין בו ג' על ג' אצל בעה"ב עשיר דדרך העשיר לזורקו והוא מוקצה אצלו וכיון שהוא מוקצה לבעל הבית העשיר מוקצה לכל העולם אפילו לעניים שחוץ לבית העשיר אבל בגד שאין בו ג' על ג' של עני אף העשיר שבבית העני מותר לטלטלו שנגרר אחר בעל הבית אבל עשירים שחוץ לבית העני אסורים לטלטלו. והא דמוקצה לבעלים הוי מוקצה לכל העולם דוקא בכה"ג שאיתקצי מחמת גריעותא לבעה"ב אבל מוקצה מחמת איסור לבעלים כגון שנדר מככר או תרומה ביד ישראל כיון שהוא מותר לאדם אחר אף לבעלים לא הוי מוקצה (סי' ש"ח סעיף כ"ב בט"ז ובמ"א שם): (כה) ספסל שנשמט רגל ממנו אסור לטלטלו ואפילו לסומכו ע"ג ספסל אסור גזירה שמא יתקע הרגל להוכו ומשוי ליה מנא אבל אם כבר נאבד הרגל ואינו כאן או שנשבר הרגל דלא שייך גזירה זו מותר לסומכו על ספסל אחר (שם ט"ז ס"ק י"ד):

דין מוקצה בדבר שאינו כלי כלל:

(כו) העצים שלנו (מ"א ש"ח ס"ק מ') ואבנים אסור לטלטל אפי' לצורך גופן ומקומן אם לא שייחדן למלאכה זו מע"ש. וביו"ט עצים הראויין להסקה לא הוו מוקצה ומותרין לכל התשמישים אבל עצים לחין שאינן ראויין להסקה הוו מוקצה אף לשאר השמישין (סי' תק"א) ועצים ואבנים המוקצין שייחדן למלאכה שדרך לייחד אותן כגון לכסות פי החבית או לסגור בו הדלת או להכות בברזל (מ"א ש"ח ס"ק מ"ד) בעינן דוקא שייחד אותו מע"ש לכך לעולם (שם ש"ח סעיף כ"ב) ושרביט ממכבדת להכות בו תינוק מהני יחדו לשבת אחד אבל אסור לומר לנכרי ליטול שרביט ממכבדת (שם סעיף כ"ג ובט"ז שם) ומכל שכן קופת עפר או חול שהכינים לעשות בו צרכיו דלאו בר מיעבד מעשה הוא מותר לטלטלו. ולכן מותר ליקח פירות הטמונים בחול שאין החול מוקצה (שם סעיף נ"ח) וכן אסור

לפרוף על המטבע אלא אם כן כבר פרף עליה מע"ש או שניקבה לתלות בצואר בתו דאיכא מעשה אבל נקיבה בעלמא לא מהני: (כז) אם נכרי עשה כלי בשבת אם עשה מדבר שהוא של ישראל אסור להאוסרים נולד בשבת (שם מ"א ס"ק ס"ו) ואם עשה מדבר שהוא של נכרי. וכן פת שאפה נכרי בשבת מהלו מותר לצורך מילה או בשעת הדחק (שכ"ה סעיף ד' וסי' תקפ"ו מ"א ס"ק כ"ה) ואם הנכרי התחיל במלאכה קודם שבת ונגמרו בשבת שרי (מ"א סי' שכ"ה ס"ק י') ואם ידוע שעשאו לישראל כגון בעיר שרובה ישראל או שמכרו ישראל אפילו קנן עמו אסור ליהנות ממנו אם לא שצריך לו בשבת יש להקל. ואם יש לספק שנגמרו קודם שבת מותר. (סי' רנ"ב ובמ"א שם) אבל להביא מבית האומן בשבת אסור (מ"א שם): (כח) קמיע שאינו מומחה אף שאין יוצאין בו לכרמלית מכל מקום מטלטלין אותו דהוי כלי רק שאינו הכסים כל זמן שלא נתמחה (מ"א ש"ח ס"ק כ"ו):

דין בסים לדבר אסור:

(כט) דבר היתר שהניח עליו דבר אסור בכיון שיהיה מונח עליו בין השמשות של שבת נעשה בסיס לאיסור אבל בשוכח איסור על דבר המותר לא נעשה בסיס. לכן אם הניח אבן ע"פ החבית שיהיה מונח עליו בכניסת שבת בכוונה אפי' היה דעתו לסלקו ביום השבת מיקרי בסיס ואפילו יש יין בתוך החביה לא מיקרי בסיס לאיסור ולהיתר כיון שמונח למעלה רק האבן מקרי בסיס לאיסור לבד ואסור לטלטל החבית אף אחר שניטל האבן. ואם מניח באקראי כמו שרגילין להניח תפילים אלו על אלו מפני שאין לו ריוח לפנות לכל חפץ מקום בשולי התיבה המ"א מתיר דלא חשיב בסיס לכך והט"ז אוסר. ויש לסמוך על המ"א במקום שהיה דעתו לסלק המוקצה בשבת. והרבה פוסקים סוברים דלא נעשה בסיס רק כשהיה דעתו שיהיה מונח המוקצה על הדבר ההיתר כל השבת אבל כשהיה דעתו לסלקו בשבת אף שהיה מונח עליה ביה"ש לא נעשה בסיס ובמקום פסידא יש לסמוך אדיעה זו (מ"א סי' ש"ט ס"ק ז') לכן המנורה שהדליקו בה בלילה והיה בדעתו לסלקה מותר לטלטל מנורה זו בשבת ע"י נכרי לצורך גופו ומקומו כשאר כלי שמלאכתו לאיסור כשהוא במקום פסידא אבל הנר עצמו שכבה הוא מוקצה מצד עצמו דאיתקצי לאיסורו ולמאיסותו וגם הוא מקרי שבר כלי וצרורות כמ"ש המ"א סימן ש"ח ס"ק י"ח. ואפי' תנאי שהתנה קודם שבת לטלטלו כשיכבה לא מהני אבל דבר שנעשה בסיס בשבת ונסתלק המוקצה ממנו בשבת מותר לטלטלו לכ"ע דאין מוקצה לחצי שבת (סי' רע"ט סעיף ד' וה'): (ל) אם הניח מוקצה על דבר המותר שהוא של חבירו לא נעשה בסיס דאין אוסר את של חבירו ומותר אחר שניטל המוקצה ממנו וכן מותר לנער המוקצה ממנו כמו שיתבאר אבל במקום שידעינן דבודאי ניחא ליה לחבריה במה שהניח עליו המוקצה כגון שהניח כלי של חבירו תחת הנר שלא ישרף צ"ע אם נעשה בסיס לכן אם היה דעתו ליטלו ממנו בשבת דבלא"ה יש מתירין כדלעיל מותר לטלטלו אחר שניטל המוקצה ממנו (ס"ע סעיף ד' ט"ז ומ"א שם): (לא) במקום שלא נעשה בסיס כגון בשוכח מעות על הכר מותר לנער את הכר ליפול המעות אבל אם עושה כן בשביל המעות שלא יגנב אסור רק לצורך הכר מותר לנער

ואם הוא במקום שאין יכול לנער אותה במקומו כגון שכח אבן ע"פ החבית ועומד בין החביות שא"א לנערה שם מגביה אותה עם האבן למקום אחר לנער שם. וכן הדין כשצריך למקום החבית והכר ולא הספיק לו הפיה והניעור יכול לטלטלה עם האבן והמעות לפנות מקומם (שם סעיף ד' וה'): (לב) אם נעשה בסיס לאיסור ולהיתר כגון שמונח על היתר דבר איסור ודבר היתר מוהר. ודוקא שהדבר ההיתר חשוב לו עכשיו יותר מן האיסור אבל אם אין ההיתר חשוב יותר מן האיסור לא מקרי בסיס להיתר ולאיסור רק לאיסור לחוד. וכן נר שהוא דולק במנורה לא מהני מה שמונח עליו ואם שיהיה בסיס להיתר ולאיסור דכיון שהוא צריך עכשיו להנר שיהיה במנורה חשוב לו יותר מן ההיתר ומיקרי בסיס לאיסור לחוד כיון שאין צריך להלחם שיהיה מונח במנורה רק כשההיתר חשוב בעיניו יותר מן האיסור מיקרי בסיס לאיסור ולהיתר והוא אם אפשר לנער שלא יהיה הפסד בניעור ינער ההיתר והאיסור אבל אם יש הפסד בניעור כגון סל מלא פירות רסובים ואבן בתוכם שאם ינער הפירות יפסדו יטול אותו כמו שהוא כיון שנעשה בסיס לאיסור ולהיתר ואין מטריחין אותו ליטול הפירות מתוך הסל בידו אבל אם הפירות מונחים בסלים קטנים נוטל הסלים בידו. ואם צריך למקום הכלכלה נוטל הכלכלה כמו שהיא למקום אחר (סי' ש"ם): (לג) במקום שהאבן הוא מהודק בסל לצורך סתימת נקב. וכן דלעת שקושרין אבן בתוכה כדי למלאות בה מים בטל אגב הכלי ומותר לטלטלו (שם): (לד) קינה של תרנגולים ויש שם בינת אפרוח. אף שלא ידע ביה"ש שיהיה שם הבינה מ"מ כיון שדרך הוא בכך הוי כמניח ולא הוי כשוכח. וכן בכל מקום כיוצא בזה בדבר שדרכו להיות המוקצה עליו בודאי הוי כמניח (מ"א שם ס"ק ו'): (לה) השלחן והמפה שהמטורה והנרות שומדין עליו אם היה מונח על השלחן ביה"ש ג"כ ככרות ושאר דברים שצריך לכן ג"כ שיהיו מונחין על השלחן בשבת פשיטא שהן חשובין יותר מהנר ונעשה בסיס לאיסור ולהיתר והדין כמש"ל אות ל"ב. ואם לא היה מונח ביה"ש רק הנירות הוי השלחן והמפה בסיס לאיסור לחוד ומ"מ במקום פסידא כגון שנפל נר על השלחן או על המפה יש לסמוך על הפוסקים דס"ל דלא מיקרי מניח כיון שדעתו לסלק אותן בשבת מעל השלחן ומותר לנער השלחן רק שלא יכוין לכבותה ואם יכבה הוי דבר שאינו מתכוין ומותר וטוב לעשות ע"י נכרי במקום שא"ל כל כך אבל בנר של שמן שא"א שלא יקרב אותו אל הפתילה ונמלא מבעיר אסור לעשות כי אם ע"י נכרי דפסיק רישיה מותר ע"י נכרי ויש ליזהר שיניח החלות ג"כ על השלחן ביה"ש כדי שיהיו השלחן והמפה בסיס לאיסור ולהיתר (סי' רע"ז סעיף ג'): (לו) לא מיקרי בסיס רק המקום שמונח עליו המוקצה אבל שאר המפה לא מיקרי בסיס ומותר לכפול שאר המפה שהוא חוץ למקום עמידת הנרות ואם נפל שם נר מותר לנערה לכולי עלמא: (לז) לא מיקרי בסיס רק במקום שההיתר משמש להאיסור כגון שהניח נר על השלחן שהשלחן משמש להנר. וכן בהניח מעות על הכר. אבל כשהמוקצה משמש להההיתר לא מיקרי ההיתר בסיס לאיסור כגון פירות שטמן בעפר ומקצתן מגולין ולא השרישו יכול ליטול הפירות אע"פ שבנטילתו מזיז עפר ממקומו דהוי טילטול מן הצד לצורך דבר המותר דמותר כמו שיתבאר. ואע"פ שהשרשיו מחמת לחות הקרקע לא מיקרי זריעה כיון שלא השרישו. ואפי' הניחן מבעוד יום שיהיו שם כל השבת לא מיקרי הפירות בסיס לאיסור כיון דאין הפירות משמשין להעפר אדרבה העפר משמש להפירות. וכן אם כיסה קדירה בדברים המוקצין וקצתו מגולה יכול ליטלם ואין בו משום בסיס דאדרבה המוקצה משמש להההיתר. ואם אינו מגולה כלל יכול לתחוב כוש לנער המוקצה כדי ליטול הקדרה דהוי טילטול מן הצד (סי' רנ"ט במ"א ס"ק ו' וכי' ש"א סעיף ח' מ"א ס"ק כ"ג): (לח) לא מיקרי בסיס כי אם כשהיה מונח עליו בין השמשות אבל כשלא הונח עליו ביה"ש רק בשבת לא מיקרי ההיתר בסיס אפילו בשעה שהאיסור מונח עליו. ולכן אם יש על השלחן עצמות וקליפין אם הן ראוין למאכל בהמה מותר ליטול אותן בידו ולהעבירו מעל השלחן. אבל ביו"ט אסור דנולד אסור ביו"ט (סימן תל"ה במ"א ס"ק ז') ואם אינן ראויין לכלבים ולבהמה מותר להגביה השלחן ולנערן דלא נעשה השלחן בסיס אפילו בשעה שהאיסור עליו כיון שלא נעשה בסיס ביה"ש. ואם יש פת על השלחן מותר להגביה הטבלה ולטלטלה עם הקליפין אע"ג דבכל מקום שהוא בסיס לאיסור ולהיתר ואפשר לנער צריך לנער דוקא הכא שאני שאותן הדברים בטלין לגבי פת. ואם צריך למקום השלחן אפי' אין על השלחן כי אם אותן הדברים שאינן ראויין למאכל בהמה מותר להגביה ולטלטלה כיון דלא נעשה בסיס לאיסור ביה"ש. ואם רצה לגרר אותן ע"י סכין מן המפה מותר כיון שלא נגע בהן הוי טילטול מן הצד דמותר כמו שיתבאר לקמן (סי' ש"ח סעיף כ"ז ובט"ז ובמ"א שם): (לט) לא נקרא בסיס אם האיסור אינו על עיקר הבגד כגון כיס התפור בבגד והניח בתוכו מעות מותר לטלטל הבגד אף שיש מעות בכיס רק שאסור ללבשו בשבת מחשש דשמא יצא בו וכן אסור להניח לכתחילה בע"ש מעות מחשש זה. ודוקא כשהיה לבד תפור בבגד אבל אם הכיס תפור לארכו בבגד ומעות בכיס חשוב כמונח על עיקר הבגד. וכן אם כיס מלא מעות קשור בבגד ואינו תפור כיון דהכיס הוא כלי בפ"ע וקשור בבגד הבגד נעשה בסיס לכיס במניח ואם שכחו הדין כמו שמבואר באות ל"א ע"ש. וכן הדין בתיבה שבתוך השלחן כשיש מעות בתיבה הוי השלחן בסיס לתיבה כיון דהתיבה היא כלי בפ"ע לא בטל להשלחן ואסור לטלטל השלחן אא"כ יש על השלחן דבר היתר החשוב לו עכשיו יותר הוי השלחן בסיס לאיסור ולהיתר ודינו מבואר לעיל אות ל"ב:

דין טלטול מוקצה בכל פרטיו:

(מ) במקום שמותר לטלטל בצריך למקומו כגון כלי שמלאכתו לאיסור ונטלו בידו בין שהיה צריך למקומו ובין ששכחו ונטלו בידיו מותר לטלטלו ולהניחו באיזה מקום שירצה. ולכן מי ששכח כיסו עליו בשבת והוא בביתו כיון שהכיס לא נעשה בסיס להמעות כיון שהניחו בשכחה ומותר לטלטלו לצורך מקומו לכן מותר ג"כ לילך עמו להחדר ולהתיר חגורו שם כדי ליפול שם במקום המשתמר. וכן אם היה בידו יכול להוליכו לתיבה. אבל אם הוא בשוק אסור להביאו לביתו משום הולכה רק מתיר חגורו בשוק והוא נופל ואומר לנכרי לשומרו ואם הנכרי מביאו אין לחוש. אבל אם מהירא שלא יקחנו הנכרי לעצמו ונזכר בעודו מהלך ולא עמד לפוש ברה"ר שלא עשה עקירה כלל בר"ה בשבת יכול לרוץ עמו לביתו שלא לעמוד כלל כדי שלא יעשה

עקירה

עקירה. ודברים המוקצים בגופן כגון מעות ואבנים שאין להם שום היתר טלטול אפי' לצורך גופו ומקומו שכחו ונטלו בידיו אסור לילך עמהן למקום אחר רק יזרוק אותן תיכף (סי' רס"ו ועתו"ש ואבן העוזר שם) ומלבד איזמל של מילה אף שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לטלטלו אפי' לצורך גופו מ"מ כשהוא בידו יכול להביאו בעודו חדר במקום שירצה דאי יצטרך להשליך האיזמל מידו וישבר מימנע ולא מהיל (ט"ז בי"ד סי' רס"ו ס"ק א'): (מא) במקום פסידא מותר לטלטל מעות ודברים המוקצים כגון להצילם מפני הדליקה ואפילו בבית שהדליקה בו יש לסמוך על הט"ז שמתיר או מפני גזלנים הבאים לגזול. ונכון להניח בתוך הסקיא של מעות דבר היתר כגון ככר או תינוק לטלטל על ידו ודוקא בדליקה או גזלנים שהדבר בהול מותר מחשש שלא יבא לידי איסור דאורייתא. אבל אסור להציל סחורה המוקצה הנפסדת מן הגשמים על ידי ישראל רק ע"י נכרי. ואפי' מפני הדליקה לא התירו רק טלטול מוקצה ולא הוצאה אפי' לחצר שאינו מעורבת (סי' של"ד סעיף ב' וסעיף י"ז). ואם נתאכסן בבית נכרי ומתיירא שאם ירגישו ממעותיו יגזלוהו ממנו וכיוצא בזה במקום פסידא שירא מגזלנים מותר לטלטלן אם הן צרורין בסדינו ואם הן מנוקבים שראוי לתלותן בצואר בתו ואינו מוקצה כ"כ אפי' נושאן אלנו מותר בשעת הדחק ולטלטלן בידו אסור אפילו במנוקבין כיון שלא ייחדן לכך לתלותן בצואר בתו אבל אם מחפשין אחריו ויש הפסד ברור מותר אפי' לטלטלן בידו אפילו אינן מנוקבין ואם צריך להוציאן חוץ לעירוב אז הדין כך כשמחפשין אחריו מותר אפי' נושאן אלנו רק שאין נושא אותן בידו אבל כשאין מחפשין אחריו רק שירא שיגזלוהו ממנו אם ירגישו במעותיו לא שרי רק כשהן תפורין בבגדו שבטלין קצת לגבי בגד וגם הוי טלטול כלאחר יד. ובזה"ז דלית לן ר"ה מש"ה מותר והט"ז מתיר אפילו כשמחזיק אותן בין בגדו לבשרו להוציאן ואם יכול להיות יושב בביתו ולא לצאת לא יצא: (מב) טילטול מן הצד לצורך דבר המותר מותר במוקצה כגון לגרר שמוקצה בסכין או בד"א מותר. וכן לנער המוקצה ע"י דבר אחר. אבל אם עושה כן לצורך דבר המוקצה שלא יגנב או לדחוף חמץ בקנה מן הבית ביו"ט וכיוצא בזה אסור. אבל לטלטל דבר היתר שהמוקצה מונח עליו אפילו במקום שלא נעשה בסיס לא מיקרי טילטול מן הצד ואפילו לשאת תינוק שהמוקצה בידו אסור כ"א בתינוק שיש לו געגועין עליו משום סכנת חולי מותר. (סי' ש"ט סעיף ח' וש"ע סעיף א') ולא התירו ביש לו געגועין רק באבן בידו אבל דינר בידו אסור דחיישינן דילמא נפיל ואתי לאתויי אבל לאחוז התינוק בידו כשהוא מהלך ודינר בידו מותר: (מג) אמירה לנכרי לטלטל מוקצה או אפילו לטלטל נר לצורך דבר המותר כיון שיש היתר בטילטול מן הצד מותר ג"כ לומר לנכרי אבל לצורך דבר המוקצה שלא יגנב כיון שאין היתר טלטול מן הצד אסור לומר לנכרי מלבד במנורה שהדליקו בו בין השמשות אף לצורך דבר המוקצה מותר לומר לנכרי כיון שהמנהג כך הוי כאילו התנה ולהט"ז מהני תנאי שלא יהיה בסיס מש"ה מותר (סי' רע"ו סעיף ג' ורע"ט ס"ד): (מד) הסיר להניח כלי שיפול לתוכו דבר המוקצה דהוי מבטל כלי מהיכנו: (מה) ליגע בדבר המוקצה אפי' לצורך דבר האסור מותר (מוהר"א מוילנא ומוכיח מהא דסכין ומדיחין המת) אבל במנורה התלוי ומתנדנד אסור ליגע דשמא יתנדנד מנגיעתו. וכן בכל דבר עגול המתנדנד אסור ליגע אבל אם תלוי על המנורה דבר היתר מותר ליקח הדבר היתר ממנו אע"פ שמתנדנד דאי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר (סי' ש"ח וסי' רס"ה מ"א ס"ק ד'): (מו) טלטול בגופו או ברגליו מותר במוקצה ולכן מותר לישב על אבנים אע"פ שמזיזן ואפילו לצורך דבר המוקצה מותר לטלטל בגופו (סי' שי"א סעיף ח' וסי' ש"ח מ"א ס"ק ז' ועמ"ש בהגהותי למ"א ס"ק מ"א): (מז) מותר לטלטל מוקצה במקום היזקא דרבים כגון קוץ או גחלת המונח בכרמלית אבל במקום שהיה אפשר לסלקו מע"ש כגון שהיה מונח מאתמול אסור אלא א"כ בטלטול מן הצד וכן שברי זכוכית מותר לסלק מן השולחן כדי שלא יוזק בהן (סי' ש"ח סעיף ו' וסעיף י"ח): (מח) אסור לטלטל מוקצה אפי' במקום צער ב"ח כגון בהמה שנפלה לאמת המים אסור להעלותה בידים אבל לומר לנכרי מותר וכן בימול כלי מהיכנו כגון להניח תחתיה כלים מותר מפני צער ב"ח (סי' ש"ה סעיף י"ט): (מט) מותר לטלטל מוקצה לצורך חולה שאין בו סכנה וכן משום כבוד הבריות כגון לקנח עצמו ואפי' לטלטל מכרמלית לרה"י מותר לטלטל כדי לקנח משום כבוד הבריות: (נ) מותר לטלטל מוקצה ביו"ט משום צורך אוכל נפש כגון לטלטל העפר כדי לאפות במקומו או לטלטל האבנים המונחים על הפירות כדי לאכול הפירות אבל לאכול או ליהנות מדבר המוקצה כגון להסיק במוקצה אסור: (נא) חלב שנחלב מבהמה ביו"ט כיון דרוב בהמות שלנו עומדין לחלב ונגמר הוי מוקצה ואסור. ואף דהט"ז מתיר נראה דלית הלכתא כוותיה בהא. ועוד דאפי' בבהמה העומדת לאכילה אינו מותר כ"א כשנחלב לתוך הרבה אוכלין שהאוכלין ישנו הרוב לכן אינו מותר רק בב' יו"ט של גליות כשנחלב ביום א' או בשבת שלפניו מותר ביום ב' אבל יו"ט של ר"ה אסור וכן נחלב בשבת אסור ביו"ט א' אפילו ביו"ט של גליות: (נב) נולד אף שמותר בשבת מ"מ ביצה שנולדה בשבת אסורה משום הרבה טעמים אחרים. ולכן אין היתר כי אם כשנולד ביו"ט א' של גליות מותר ביום ב' כדלעיל אות נ"א. ונולד דלא היה בעולם כלל כגון אפר שהוסק בשבת אסור אפי' בשבת. ואפר כירה שהוסק מעיו"ט חשיב מוכן ביו"ט דחזי לכיסוי דם אבל אפר שהוסק ביו"ט בעודו חם שראוי לצלות בו ביצה חשיב מוכן ואם נתקרר הוי מוקצה חזר ונתחמם חזר להתירו: (נג) מוקצה דבע"ח אסור בשבת לכן אפי' התרנגולים שבבית שברחו אסור לטלטלן אלא רודף אותן למקום שמשתמרין ושאר בעלי חיים מותר לאחוז בהם שידדו אבל תרנגולת אסור שמגביה עצמה. ואין מדדין ברה"ר אבל תינוק הרי כל היכול לדדות קצת. ובהמות היוצאות ורועות ולנות חוץ לתחום ביום-טוב הן מוקצה. ודוקא בבהמת ישראל אבל בהמת נכרי מותר אע"ג דאו בשביל ישראל אסורים לזה שהובאו בשבילו מחוץ לתחום ובספק יש להקל. ותרנגולת העומדת לגדל ושור העומד לחרישה מוקצה. מיהו מהני זימון מיו"ט א' ליו"ט ב'. אבל יונים ואווזין ותרנגולין שבבית ושאר שעומדין לאכילה ואין לכלובן לערב א"צ זימון ויראה שמים יזמין מעיו"ט אבל יוני שובך ויוני עליה וצפרין שקינו בטפיחין אפי' דאין לכלובן בערב אפי' זימון לא מהני. אם לא בקטנים שא"י לפרוח רק שמדדין. וצריך שירשום ויאמר זה וזה אני נוטל למחר. ואם זימן כל השובך אם אפשר שיצטרך כל השובך רשאי ונוטל למחר מה שהוא צריך אבל אם אין צריך רק לזוג

ודמין כל השובך לא מהני. זימן ב' ומלא ג' ושאר שנויים הואיל ואינו מצוי לא כתבתים ונכרי שהביא יונים מדדין מותרין דשל נכרי אין צריך הכנה. אבל יונים מפריחין שמחוסרין צידה אסורין אפי' ביו"ט ב' ואין נותנין מזונות לפני דגים וחיה ועוף המוקצין ודוקא לפניהם ממש אבל בריחוק קצת מהן מותר אבל אין נותנין מזונות לפני אותן שאין מזונותן עליך ואסור להעמיד בהמה בידים ע"ג מוקצה כדי לאכול אלא עומד בפניה בענין שלא תוכל לנטות אלא דרך שם ואסור לסלק התבן מלפני שור של פטם שנמאס בדירין שלו והוי מוקצה: (נד) בהמה ועוף שנשחטו ביו"ט מותר לטלטל העור והנוצה להצניען דהתירו סופן משום תחילתן דאל"כ לא ישחוט: (נה) עצים המונחים בחדר לצורך ימות החורף אסור להתחיל מהם ביו"ט ותבן שעומד למאכל בהמה מותר דמסיקין באוכלין: (נו) לפתות הטמונים בבור ופותחן נכרי בשבת ויו"ט אף דהוא מלאכה דאורייתא מותר כיון שאין הפירות מוקצין מחמת עצמן אבל אם פותחן נכרי בשביל ישראל אסור עד למוצאי שבת ויום טוב בכדי שיעשה (סי' תקי"ח מ"א ס"ק י"ד): (נז) מוקצה מחמת מצוה כיצד עצי סוכה ונויה אסורים כל ז' כמבואר בהלכות סוכה וכן אשה שהדליקה נר של שבת וקבלה עליה שבת אפילו מבעוד יום אסור הנר לכל אדם בטלטול ומכל מקום מותר להדליק ממנה נר חנוכה ובמוקצה מחמת מצוה מהני תנאי קודם בין השמשות הראשון ולומר איני בודל מהן כל בין השמשות או לומר אימתי שארצה אוכלן (סי' תרל"ח מ"א ס"ק ח'): (נח) מוקצה משום גזרה דמלאכה כיצד כל כסויי הכלים אפי' אין להם בית אחיזה ואפי' הכלים מחוברים לקרקע בטיט מותרים והוא שהתקין הכיסוי להכלי מערב שבת ויעשה בו מעשה או שנשתמש בו מבעוד יום לכך אבל כיסוי בור ודות או כיסוי חבית הקבוע בקרקע לגמרי אסור לטלטלה אלא א"כ יש להם בית אחיזה ובלאו הכי אסור לכסות בו משום בנין וממילא אסור לטלטלה אפילו אינו מונח על הבור דהוי ככלי שמלאכתו לאיסור וגרע מיניה. מנורה של פרקים או שאר כלי של פרקים אסור לטלטל גזירה שמא תפול ויתפרק ויהדק ואסרו עוד אפילו מנורה שיש בה חריצין שדומה לשל פרקים אבל מנורה או כלי שדרכן בכך להיות תמיד רפוין מותר ולא גזרו אטו מיהדק כיון שכלי הזה דרכו להיות רפויה (מ"א סי' רע"ט ס"ק ד') וביו"ט מותר להעמיד מנורה ושלחן של פרקים אף ע"ג שאינן רפוין והוא שלא יהדק: (נט) גרף של רעי או דבר מוקצה המאוס עליו אם הוא במקום דריסת רגל מותר להוציאו לאשפה אפילו בלא כלי וכשהכלי עדיין בידו מותר ג"כ להחזירו ובלא"ה אסור להחזירו אם לא שיתן לתוכו מים וראוין לשתות בהמה בהגרף אז מותר להחזירה אגב המים אם צריך לפנות עליו או להוציא בו צואה מותר. מנורה שהדליק בה ביה"ש אפי' הוא מאוס יש להחמיר ואין עושין גרף של רעי לכתחילה כיצד אסור להביא דבר לידי מיאוס אפי' אינו מתכוין כדי להוציאו ואם עבר ועשה מותר להוציאו ובמקום פסידא אפי' הגרף מונח בחצר מותר להכניס מטתו או שולחנו אצל הגרף כדי להוציאו. מותר ליתן כלי תחת הדלף שהוא ראוי לרחיצה וכשיתמלא שופכו ומחזירו למקומו אבל דלף שאינו ראוי לרחיצה אסור להעמיד תחתיו כלי כשאין דעתו לשפכו משום ביטול כלי מהיכנו. ואם דעתו לשפכו כשימאס עליו אסור משום שאין עושין גרף של רעי לכתחילה שלא במקום פסידא ובדיעבד אם נתן ומאוס עליו והוא במקום דריסת רגל מותר להוציאו ולשפכו:

דיני חלה

הפרשתה ומינים החייבין בחלה:

(א) עכשיו המנהג הפשוט שמפרישין חלה ושורפין אותה ונוהגין להשליך לתנור שאופין בו את הפת (סי' שכ"ג): (ב) אין חייבין בחלה אלא חמשת מיני תבואה ואלו הן חטין. שעורין. וכוסמין. ושבולת שועל. ושיפון. (היינו דגן) ועכשיו אין ידוע לנו מה הוא המין כוסמין (סי' שכ"ד) ואותן החמשת מינים מצטרפין זה עם זה אם לש מהן עיסה ביחד אפי' בשלא לשן ביחד רק שעירב העיסות עד שנעשו גוף אחד ג"כ מצטרפין זה עם זה לכשיעור (שם) ואם לא לשן ולא עירבן רק שצרפן בכלי או ע"י נשיכה יתבאר לקמן בעזה"י: (ג) אין חייב בחלה אלא עיסה מחמשת רבעים קמח אבל פחות מזה פטור והשיעור של חמשת רבעים הוא מדה שמחזקת שלשה וארבעים ביצים וחומש ביצה וכיצד משערין לוקחין מדה גדולה וממלאים אותה מים שתהא מלאה ונותנין לתוכה מ"ג ביצים וחומש ביצה והמדה המחזקת המים היוצאין מאותו כלי לחוץ מחמת הביצים הוא השיעור חלה (שם) [והגאון מהרמ"ס ז"ל כתב בתשובות הנדפסות אצל הר"י אבן מיגא"ש על מס' שבועות דנ"ל להלכה ולמעשה כמ"ש הגאון בצל"ח דבשיעור מ"ג וחומש ביצה שלנו יטול חלה בלא ברכה ובשיעור פ"ו וחצי ביצה יברך]: (ד) חמשת רבעים קמח הללו השאור והסובין והמורסן מצטרפין להשלים אם לשן בלא הרקדה אבל אם ריקד מהקמח וחזר ועירבן אין מצטרפין (שם): (ה) הנוטל קמח מאחד מחמשת מיני דגן הנתבארים לעיל שחייבין בחלה ומשאר מינים שאין חייבין ולש מהן עיסה ביחד אם אין בעיסה כשיעור חלה ממין שחייב בחלה פטורה מחלה אפילו אם הרוב ממין שחייב בחלה לפי שאין מצטרפין אפי' בלש יחד רק חמשת מינים ואם יש בעיסה כשיעור חלה ממין החייב בחלה אם אותו המין שחייב בחלה הוא הרוב חייב בחלה וצריך לברך עליהם אבל אם המין שאינו חייב בחלה הוא הרוב רק שיש בהמין שחייב בחלה כדי ליתן טעם בעיסה יש בזה מחלוקת הפוסקים אם חייבת בחלה ומפרישין ממנו חלה בלא ברכה ואם הוא המועט עד שאין נותנת טעם בעיסה פטורה מחלה (שם):

דיני צירוף העיסות לענין חלה:

(א) שתי עיסות שאין בשום אחת מהן שיעור חלה ויש בשתיהן שיעור חלה או שבאחת יש בה כשיעור ובאחת אין כשיעור אם אין מקפיד על התערובתן כמו שיתבאר לקמן אם נוגעות זו בזו עד שנדבק מזו לזו (וזה נקרא נשיכה) היינו שנושכין כ"כ שאם ינטל עיסה אחת ינטל מחברתה עמה מצטרפין וחייבין בחלה וכן אפילו אם אין נדבקין זו בזו והם בכלי אחד הכלי מצרפן לחיוב חלה ואפילו אחר שנאפה ונעשה פת מהני צירוף כלי להתחייב בחלה (י"ד סימן שכ"ה): (ב) צירוף כלי לא מהני אלא בכלי שיש לה דפנות ונתונים בתוך הכלי וצריך שלא יצא שום ככר אחד או עיסה אחת כולה חוץ

לדופני הכלי דאז אין הכלי מצטרף לאותו הככר או אותה העיסה היוצאה חוץ לדופני הכלי ולא מהני מה שמכסה במפה עליה ואם המקצת מן הככר או מן העיסה מונחים תוך הכלי ומקצתם חוץ לכלי אז הכלי מצרפן (שם): (ג) אם נתן את העיסות או את הכיכרות בטבלא שאין לה לבזבזין אין מצטרף לחלה ואם מכסה הפת למעלה בסדין או במפה כשהן מונחים על הטבלא אין חשוב כמו כלי לצרפן לחלה ובפסח אם אין כלי שיחזיק את כולם כדי לצרף אותם לחלה נותנם בסדין ויכסה באותו סדין עליהם הוי כמו צירוף כלי ואף שבאמצע מגולים רק יזהר שלא תצא מצה שלימה חוץ לכיסוי (שם): (ד) בד"א שמצטרפין ע"י נשיכה וצירוף כלי כמו שנתבאר לעיל דוקא שהיו העיסות של אדם אחד ואינו מקפיד על תערובתן אבל אם מקפיד על תערובתן כגון שהאחת פת קיבר והאחת פת נקיה או שבעיסה אחת יש כרכום ובשניה אין בה כרכום אותן מסתמא אפי' אדם א' מקפיד על תערובתן ואין מצטרפין וכן אפי' בעיסה שאין סתם בני אדם מקפידין אם הוא מקפיד בפירוש שלא יתערבו זה עם זה אין מצטרפין (סי' שכ"ו):

דיני צירוף בעיסות של שני אנשים:

(א) שתי עיסות של שני אנשים שאין בכל אחת שיעור חלה ויש בשתיהן שיעור חלה ונתערבו יחד שלא מדעתן עד שנשכו זו בזו או שנתן כ"א קמחו לנחתום ועירבן הנחתום שלא מדעתן אפי' ע"ד לחלקן אחר אפייה אפי' אם השני העיסות ממין אחד שאם היה מאדם אחד לא היה מקפיד על תערובתן מ"מ כיון ששני בני אדם מסתמא מקפידין שלא לערב עיסתן מש"ה א"מ ופטורין מחלה אלא א"כ ידוע בפירוש שאין מקפידין על עירוב העיסות והיה דעתן גם קודם לחלק עד אחר אפייה דאז מצטרף וחייבין בחלה ותלמידים הלומדים ביחד לפני רב אם נתן כל א' קמחו לנחתום לאפותו ועירבן הנחתום בלא מדעתן כדי לחלקן אחר אפייה מצטרף וחייב בחלה כיון שמסתמא אין מקפידין וכן שני שותפין מסתמא אין מקפידין (שם): (ב) שני אנשים שלשו עיסה שאין בה רק כשיעור אחד אם היה דעתן לחלק בבצק פטור אפי' אם אחר שחלקו הוסיף כל אחד ואחד בעיסתו עד שהיה בהם כשיעור פטורין מחלה כיון שהיה להם שעת חיוב ונפטרו אבל אם הוסיף כ"א שיעור שלם חייב אבל אם היה בדעתן בשעת לישה לחלק לאחר אפייה אפי' חילקוה בבצק חייבין (ש"ך סימן שכ"ו): וכן אדם אחד שעשה עיסה כשיעור כדי לחלק הבצק בפחות מכשיעור לאנשים אחרים או לב"ב שאינן סמוכין על שלחנו וחלקם בבצק אחר כך פטורה מחלה ואפי' הוסיפו אחר כך על כל חלק עיסה עד שיהיה בה כשיעור פטורה כיון שהיה להם שעת חיוב ונפטרו הוי כעיסה שהורמה חלתה אבל אם הוסיף כשיעור חלה חייב בחלה אבל אם לא היה בדעתו בשעת לישה לחלקן בבצק לאנשים הרבה אף שחלקן אח"כ חייב בחלה (שם): (ג) בשני מינים מן חמשת מינים שחייבין בחלה אין מצטרפין ע"י נשיכה וצרוף כלי אף באין מקפידין על תערובתן רק עיסת דגן מצטרף עם עיסת שעורים וכן עיסת שעורים מצטרף עם עיסה של שבולת שועל אבל שאר מינים אין מצטרפין זה עם זה אם לא שלש אותן ביחד דאז כל החמשת מינים מצטרפים כמו שנתבאר לעיל ולהרמב"ם עיסה של דגן מצטרפת עם של שבולת שועל ולכן לכתחילה אין לצרף עיסת דגן עם עיסה של ש"ש ע"י נשיכה או צירוף כלי ואם צירף מפריש חלה בלא ברכה (סי' שכ"ד): (ד) אם דיבק עיסה שלא היה בה שיעור חלה עם עיסה של חמשת מינים ממין שאינו מצטרף שלא היה בה ג"כ כשיעור חלה ובין שניהם יש כשיעור חלה ואחר כך חלק אותם והוסיף על כ"א ממינו עד שהיה בו כשיעור חייב כ"א בחלה כיון שלא נצטרפו כשהיו מעורבין ועכשיו בא להם החיוב אבל אם דיבק שני עיסות ממין אחד ע"ד לחלקם לשני אנשים ולא היה בכל אחד מהם בפ"ע שיעור חלה רק בין שניהם וחלקן אחר כך והוסיף על כ"א מהם עד שהיה בו כשיעור חלה פטורים לפי שבשעה שהדבר היה להם שעת חובה הם היו פטורים באותו שעה (כמו שנתבאר לעיל שם):

דין כיצד מפרישין חלה מן עיסה שיש בה כשיעור חלה על עיסה אחרת שיש בה כשיעור:

(א) אם יש לו שתי עיסות ממין א' ויש בכל עיסה כשיעור ורוצה להפריש מזו על זו או שאפה אותם פת ורוצה להפריש מאחד על כולם א"צ לא צירוף כלי ולא נגיעה אלא כיון שהן לפניו (זה מיקרי מן המוקף) מפרישין מזה על זה ובזה אם יש בכל אחד כשיעור אפי' אם הוא מקפיד עליהם שלא יתערבו כגון שאחד פת קיבר והב' פת נקייה או באחד יש כרכום ובשני אין בו כרכום רק אם הם של אדם אחד מפרישין מן האחד על חבירו כשהן מן המוקף ואם לו שתי עיסות משני מינים ויש בכל עיסה כשיעור ומונחים כולם לפניו אין מפרישין מאחד על כולם רק עיסת שעורין וש"ש מפרישין מזה על זה אבל שאר מינים אין מפרישין מזה על זה (סי' שכ"ד סעיף ב'):

דין אם מפרישין חלה מעיסה של תבואה ישנה על עיסה מתבואה חדשה או להיפך:

(א) עיסה מתבואה חדשה ויש בה כשיעור חלה ועשה עיסה מתבואה ישנה ויש בה ג"כ שיעור חלה אין מפרישין לא מן החדשה על הישנה ולא מן הישנה על החדשה ואם עשה שתי עיסות ואין בכל אחת שיעור חלה ויש בשניהם שיעור חלה והדביקן זו בזו או שצרפן בכלי אין מצטרפין להתחייב בחלה אפי' אם רוצה להפריש חלה מאמצע שניהם דאז מפריש מן החדש על החדש ומן הישן על הישן אפ"ה אין מצטרפין מדרבנן מחמת גזירה (שאם יראו שמצטרפין יבואו להפריש מזה על זה) אבל מדאורייתא מצטרפין וחייבין בחלה ולכן לכתחילה אין להשיך אותן או לצרפן בכלי ואם עבר וצירפן אסור לאכול אותן עד שיפריש על כאו"א מעיסה אחרת שלא הורמה חלתה מן החדש על החדש ומן הישן על הישן (סימן שכ"ד) ודוקא ע"י נשיכה וצירוף כלי אין מצטרפין אבל אם לש עיסה אחת מתבואה חדשה וישנה או שעירב העיסות עד שנעשו גוף אחד מצטרפין: (ב) אם נילוש ביחד עיסה שלא הורמה חלתה ועיסה שהורמה חלתה אם יש לזה עיסה אחרת שיש בה לבד שיעור חלה שלא הורמה חלתה נותנה אצל העיסה שנתערבה כדי שיהיה מן המוקף ומפריש ממנה על העיסה שנתערב וא"צ לא נשיכה ולא צירוף כלי ואם אין בעיסה הב' שיעור חלה לבד רק עם צירוף העיסה שנתערבה צריך להשיך אותה אל העיסה שנתערבה או לצרפן יחד בכלי ואם אין לו אחרת שלא הורמה חלתה מפריש מעיסת התערובות מינה ובה (שם) ועי' מ"ש בסוף הלכות חלה: (ג) נוהגין הנשים ליקח מעט בצק מעיסה הגדולה קודם הפרשת חלה ומשהין אותה שיהיה לשאור להחמיץ בה עיסה אחרת כדי שיהיה אותו השאור מן החיוב ואז אף אם

יזדמן שיבא השאור לידה בשעה שמפרשת חלה מהעיסה יהיה מחויב על החיוב [ויזהרו שלא להחמין בשאור זה המשקה שקורין בארשט ואם אירע כן עיין בספר לבושי שרד] (ולכאורה קשה כיון דהשאור נילוש ביחד עם העיסה ונתחייב ביחד א"כ כשנוטל אח"כ חלה מן העיסה נפטר השאור ג"כ ומה בכך שנוטל השאור קודם שמפרישין חלה וכלמשמע קצת מסי' שכ"ו בט"ז ובש"ך דאוסרין לחלק בצק גדול שנילוש ביחד להרבה אנשים לכל אחד שיעור חלה שיטול כ"א שיעור חלה ע"ש ולכן נראה דאף דחלה אחת פוטרת כל העיסה שנילוש ביחד אף אחר שנתחלק לעיסות מ"מ אם מתכוין בפירוש שלא יפטור רק העיסה ולא האחרת אף אותה שנילוש עמה אינה פוטרת דחלה כמו תרומה שניטלת במחשבה וכשמחשב שלא לפטור אינה פוטרת דהא דאסרו שם הוא מטעם דהוי ברכה שאינה צריכה כיון שיכול לכוין ולפטור בברכה אחת) ואם נתן שאור שהורמה חלתה לתוך עיסה גדולה שלא הורמה חלתה אם יש לו עיסה אחרת שלא הורמה חלתה ויש בה כשיעור חלה תורם ממנה על העיסה הגדולה ע"י הקפה ואם אין בה כשיעור חלה מצרפו בכלי או ע"י נשיכה לאותה עיסה גדולה ואם אין לו עיסה אחרת מפריש מן העיסה גדולה מינה ובה ובדיעבד סמכינן על הפוסקים שסוברים דיש בילה בדבר לח ומפרישין מן החיוב על החיוב וכן מותר לכתחילה ליקח מעיסה זו שאור קודם שמפרישין ממנה חלה לחמץ בו עיסות אחרות דכולי האי לא חיישינן דמתרמי תרי זימני אותה של פטור (סימן שכ"ד): (ד) האופה פשטיד"א מעיסה שלא הורמה חלתה ובתוכו בשר מותר להפריש אח"כ מינה ובה ונפטר אף הטעם של העיסה שנבלע בבשר ולא אמרינן דהוי כמפריש מן החיוב על הפטור כיון דטעם כעיקר דאורייתא (ש"ך בשם מ"כ) ועי' בסוף הלכות חלה ובט"ז אוסר להפריש מינה ובה כיון שיש בעיסת הפשטיד"א טעם בשר אמנם הוא תמוה דטעם בשר שנבלע בעיסת הפשטיד"א אינו מזיק להעיסה לענין חלה דהטעם אין מבטל הממש וע"ל בסוף הלכות חלה: (ה) עיסה שאין בה כשיעור ובעת אפייתה תפחה עד שנגדלה ונראה כאילו יש כשיעור פטורה וה"ה אם תפחה קודם אפייה (שם): (ו) אסור לעשות עיסתו פחות מכשיעור כדי להפקיע מחיוב חלה אבל בפסח מותר לעשות פחות מכשיעור מחמת חשש חימוץ ואחר כך יצרפן להייבן בחלה (שם):

דין אם מפרישין חלה בלא רשות בעל העיסה:

(א) אין מפרישין חלה בלא רשות בעל העיסה מיהו היכא דבעל העיסה אינו בביתו ואם ימתינו עליו מלאפות עד שיבוא לביתו ויפריש חלה יש חשש קילקול העיסה יכולה המשרתת בעצמה להפריש חלה בלא רשות בעלת העיסה ואשה אחרת שאינה משרתת אינה יכולה להפריש חלה בלא רשות אא"כ כשימתינו על בעלת העיסה עד שתבא לביתה בודאי יתקלקל העיסה דאז בודאי ניחא לה (ש"ך סימן שכ"ח): (ב) שני שותפים א"צ ליטול רשות זה מזה אבל אחר א"י להפריש עד שנוטל רשות משניהם (שם): (ג) אם נתן רשות לאחר בעודו קמח שיפריש לאחר שיעשה עיסה מועיל (ולא אמרינן כיון דהמפריש חלתו קמח לא עשה ולא כלום וא"כ הוי מאי דאיהו בעצמו לא מצי עביד לא מצי משוי שליח מ"מ כיון דיכול לעשות עיסה ולעמר עיסה זו

הבא חלה על קמח זה לכשיהיה נילוש מפ"ה מהני (שם):

דין איזה פת חייב בחלה:

(א) אין חיוב חלה אלא בעיסה שראוי לבא לידי לחם היכא דקרוי לחם דכתיב ראשית עריסותיכם כו' באכלכם מלחם הארץ כו' (סי' שכ"ט): (ב) עיסה שבלילתה רכה היינו שאין מגבלין אותה רק שמערבין מים עם קמח ושופכין אותה לתוך המחבת ואופין אותן במחבת שלא ע"י משקה חייבת בחלה אבל אם טגנה במשקה פטור מחלה (שם): (ג) עיסה שבלילתה עבה וגלגלה ע"ד לבשלה או לטגנה ועשה כן אם היה בה שיעור חלה יפריש חלה בלא ברכה ואם היה בדעתו בשעת לישה לאפות מעט אפי' פחות משיעור חלה מפריש חלה בעודו בצק בברכה ואם לא היה בדעתו בשעת לישה לאפות מעט ממנו רק אח"כ נמלך לאפות מעט צריך מקודם לאפות אותו מעט ואח"כ יפריש חלה בברכה (שם): (ד) העושה עיסה במי ביצים או בשאר מי פירות אם עושה אותה כדי לאפות קיכלי"ך וכיו"ב אם אין בו תערובות כלל מז' משקין (והן יין. דבש דבורים. שמן. חלב. טל. דם [דגים]. מים). המכשירים יש פלוגתא אם חייב בחלה לכן יפריש חלה בלא ברכה או אם יש לו עיסה שלא הורמה חלתה יניח עיסה זו שנילושה במי ביצים או במי פירות אצל העיסה שלא הורמה חלתה ויפריש מזו על העיסה שנלושה במי פירות (ש"ך שם) אבל אם יש בו תערובות משאר משקים אפי' מעט משעת לישה חייב בחלה בברכה: (ה) העושה עיסה במי ביצים לבשל כמו לאקשי"ן או קרעפלי"ך וכיוצא אם אין בו תערובות כלל מן המשקים המכשירין א"צ להפריש חלה ממנה אפילו בלא ברכה ואם רוצה לאפות מעט יפריש מכל העיסה חלה בלא ברכה ואם יש בו מעט מים או שאר משקים דינו כמו בסעיף ד': (ו) יש ליזהר מללוש עיסה במי ביצים או בשאר מי פירות לבדם אא"כ יערב עמהם ממשקים המכשירים מחמת דעיסה שנילוש במי פירות לבדה אינה מוכשרת לקבל טומאה וא"כ חלה זו טהורה ולאוכלה ג"כ א"א דאנו רובן טמאים (שם): (ז) הדובשנין שבלילתן עבה כגון לעקי"ך חייב בחלה לכ"ע לכן כשעושין לעקי"ך שיעור חלה צריך להפריש חלה וכן במקום שהמנהג כשעושה חתונה או ברית מילה שולחין לו אוהביו כ"א לעקי"ך וכ"א אין מפריש חלה ממנו בביתו מפני שהוא פחות מכשיעור ואחר כך כשנצטרפו יחד בכלי אבל מי שנשתלחו לו חייבין בחלה וצריך להפריש מהן חלה והיינו לבלוע מכ"א מעט בלא ברכה וטעם שמא אחד נטל בביתו בהצטרפו עם שאר עיסה שלו ויהיה מהפטור על החיוב כשיבוא ביד זה לכן יבלוע מכ"א מעט:

דין חלה בעיסת עכו"ם:

(א) הקונה בצק מנחתום עכו"ם אף שיש בה כשיעור חלה א"צ להפריש ממנה חלה וכן אם לקח מן הנחתום פחות מכשיעור והוסיף עליו הישראל עד שיהיה בו כשיעור פטור אם לא שהוסיף עליו הישראל כשיעור מעיסה שלו וכל שכן הקונה פת מנחתום עכו"ם שא"צ להפריש ממנה חלה (שם):

הב"י בסימן ש"ל הביא בשם מ"כ וז"ל כשלקח עיסה מן הנכרי שהיא פטורה מחלה ועירבה עם עיסה של ישראל שחייב בחלה א"צ להפריש עליו ממקום

אחר דהוי כמפרש מן החיוב על הפטור אם עיסה שלקח מן הנכרי היא הרוב שהרי המעורב בטל מן התורה ברוב ואותה עיסה שלא נתערבה חייבת אף על גב דתרווייהו מדרבנן מ"מ כיון שבעיסה שנתערב יש תרי דרבנן חדא דחלה בזמה"ז דרבנן שנית שנתבטל ברוב ואותו עיסה שלא נתערב אין בה אלא חד דרבנן ואין מפרישין מזה על זה והוי מחיוב על הפטור ומביא ראיה ממנחות דף ל"א דר"ש שזורי שנתערב לו טבל בחולין וכו' ע"ש והד"מ בסי' שכ"ו סתר זה מהא שכ' הטור דאם נתערב לו פת שהופרש ממנו חלה עם פת שלא הופרש ממנו חלה וכן בנפל שאור מן עיסה שלא הורמה חלתה ועירבה עם עיסה שהורמה חלתה דיכול להפריש עליו ממקום אחר ע"ש ואין להקשות על הד"מ דמאי מייתי ראיה מהך דשאור הא על השאור הטעם משום דטעם כעיקר דאורייתא דז"א דבכל מב"מ אין בו משום טכ"ע אף שהשאור הוא מחמיץ ידוע שהמחמיץ ומעמיד אינו אלא מדרבנן כמבואר (בפר"ח יו"ד סי' צ"ח): והנה הב"י בש"ע העתיק דינו של הטור ונראה דחזר ממה שהעתיק בהב"י בשם מ"כ ופוסק דמותר להפריש בכה"ג ממ"א אך מ"מ צריך ליישב הך דמנחות דף ל"א דזה דוקא לקנות דמאי להפריש ממנו דמשמע דאסור להפריש מחיוב גמור וכדברי המ"כ שהביא הב"י והנה אפשר לחלק בין מעשר לחלה דהנה הא דאסור להפריש מן החיוב דאורייתא לחיוב מדרבנן אינו משום הדבר דחייב בדרבנן דהא התוס' ביבמות בדף פ"ט ע"ב בד"ה לא תאכל כתבו בסברא דמן הנקוב על שאינו נקוב דפוטרת הנקוב וגם הוי תרומה דרבנן ואסורה לזרים רק שהאיסור הוא משום הדבר דחייב מדאורייתא דהוי כמרבה במעשרות דפירותיו מתוקנים ומעשרותיו מקולקלים כמבואר בקידושין דף נ"א וא"כ יש לחלק דבמעשר כיון דצריך שיעור והמרבה במעשר חשיב אותו הריבוי כטבל מדאורייתא וכשיתנם לכהן ויאכל ה"ז כאוכל טבלים מש"ה אסור להפריש מן החיוב אפילו על החיוב ועל הפטור דאתי לידי קילקול כשיתנם לכהן וכן בתרומה אע"פ שאין בה שיעור אפי' בזה"ז דעומד לשריפה מ"מ יש חשש תקלה כיון דהחלק שאמר שיהיה תרומה כל חיוב דרבנן מדאורייתא דין טבל יש לו כיון שהופרש על הפטור דאורייתא ובטבל שמא אסור להסיק וכשנותנה לכהן (דאף בזה"ז מחויב ליתן תרומה לכהן כמבואר בסימן של"א) בתורת תרומה שמא מותר להסיקו וממילא כשנותנו לכהן בתורת תרומה אתי לידי תקלה כמ"ש התוס' ביבמות דף פ"ט בד"ה ר' נתן ומש"ה אסור משא"כ בחלה כשמפריש מן החיוב דאורייתא על החיוב דאורייתא ועל החיוב דרבנן ודאי מתוקן כמ"ש התוס' ביבמות שם כנ"ל: ומשום תקלה שיבא ליד כהן ויסיק בטבל ליכא למיחש דהא חלה בזה"ז לא תקנו רק לשריפה ולא ליתנה לכהן משום שלא ישתכח תורת חלה. ויאמר דמותר להסיק בעיסת טבל. עוד נלע"ד לחלק דדוקא כשמפריש מן החיוב על הפטור כגון שיש ס' קבין טבל שאינו חייב אלא מדרבנן ויש לו קב טבל שחייב מדאורייתא ומפריש הקב של החיוב מדאורייתא על הס' קבין שאין חייבין אלא מדרבנן נמצא דאותו הקב הוא טבל גמור מדאורייתא דהא בתרומה בעי' שישארו שיריים שנתקנו באותו התרומה ואם עשה כל הדגן תרומה ולא השאיר שיריים לא חשיב תרומה כלל ודין טבל ממש יש לו וא"כ ה"נ כשהפריש קב החיוב מדאורייתא על הס' קבין שחייבין מדרבנן הרי מדאורייתא לא היה לתרומה זו שיריים ודין טבל גמור יש לה ולכך חיישינן לתקלה שיעבור הכהן על דאורייתא משא"כ כשהפריש הקב אחד של חיוב בס' קבין של פטור ויש לו ג"כ עשרה קבין במ"א שחייבין מדאורייתא ומפריש מאותן י' קבין שחייבין מדאורייתא קב לפטור אותן הקבין שחייבין מדאורייתא ועשירית הקב על אותו שאין חייב רק מדרבנן מחמת התערובות דהוי כמפריש מן החיוב על החיוב והפטור דאין בזה נגד החיוב דאורייתא רק משום דהוי כמרבה במעשרות דמעשרותיו מקולקלים משום דעשירית הקב שהוא טבל מדאורייתא מעורב באותו הקב שהיא תרומה גמורה דמדאורייתא ברובה בטיל ואף אם יבוא לידי תקלה לא יבוא רק לעבור איסור דרבנן ל"ח שוב לתקלה כזו. ועוד נראה כיון דהוא רק מדרבנן הם אמרו והם אמרו וכיון שנתנו ע"ז שם תרומה לפטור את התערובות שהוא מדרבנן ה"נ נתנו עליו שם תרומה להתיר אע"פ מחמת שזה עצמו ג"כ רק איסור דרבנן ולפ"ז ל"ק כלל ממנחות דשם מיירי דלא ליזה כלל רק לקנות שיעור שצריך לפטור את החיוב דהוי כמפריש מן החיוב על הפטור משא"כ הטור מיירי באופן שמפריש מן החיוב על החיוב ועל הפטור ויש בזה שמפריש על החיוב רוב נגד מה שמפריש על הפטור דמהני כמש"ל וא"ש ג"כ מה שהוצרך ביו"ד סי' שכ"ד סעיף י"ב גבי האופה פשטיד"א שיכול להפריש ממ"א מטעם דטכ"ע דאורי' ובהא דשאור דהחמיץ אינו רק מדרבנן מ"מ מהני לפרוש ממ"א ולפי הנ"ל א"ש דבאותה פשטיד"א אשמעינן דאף דאין לו רק כזית ממ"א ורוצה להפריש כולו על המעט הבלוע ולכך הצריך לטעם זה דטעם כי עיקר דאורייתא:

דיני עירובי חצירות

כתב מהריעב"ץ ז"ל המעריב כיצד עושה גובה מכל אחד מבני הקהל מעט קמח ועושין ממנו חלה. ואם הם יותר מח"י צ"א. צריכין לערב בשיעור כששה בילים. או כח'. ואפילו הם רבים אחד מספיק. ואם פחותין מן. די להם כגרוגרת (שליש ביצה) לכל אחד ואין מערבין להם בפרוסה: כשאחד מבני החצר רוצה ליתן פת בשביל כולם. יכול לערב אפילו בפרוסה. בלבד שיהא בה כשיעור. וצריך לזכות להם ע"י אחר (לא על ידי בנו ובתו הקטנים אפילו אינם סמוכים על שולחנו. ולא ע"י עבדו ושפחתו הכנענים. אבל מזכה על ידי בנו ובתו הגדולים אפילו סמוכים על שולחנו. וע"י משרת ומשרתת העברים אפי' הם קטנים. ועל ידי אשתו. ולכתחלה לא יזכה על ידי בנו ובתו הסמוכים על שלחנו:

(בשמים ראש) תקנו חז"ל לערב עירובי חצירות. והכה שעושין גובין מעט קמח מכל בית ובית ואופין פת אחד ממנו ונותנין אותו באחד מבתי החצרים שעתה אנו רואין כאלו כולן דרין באותו הבית. לכן מנהג אשכנז שעושין חלה אחת מן אותו הקמח ומוליך אותו בבהכ"נ ומניחין אותו שם כל השנה וצריך לראות שלא יתקלקל ואתו לידי תקלה. והגר"א בהנהגותיו כתב עירובי חצרות אין לסמוך על החלה שבביהכ"נ. והנכון להניח בכל ערב שבת ולברך כי יש חשש מילבין ועוד כמה חששות עכ"ל:

סולחנו אפי׳ גדולים. ולא ע״י אשתו ובדיעבד אפילו על ידי בנו קטן ועל ידי בתו סבגרה שאינן סמוכים על סולחנו ועל ידי אשתו אע״פ שמעלה לה מזונות ואין לה בית בחלר) וכשזוכה בו לריך להגביהו מן הקרקע טפח וצריך לזכות לכל בני החלר או בני המבוי ולכל מי שיתוסף מיום זה ואילך (ואם נתוספו דיורין לאחר שנתמעט העירוב לריך להוסיף מחמתן) ויאמר המזכה לזוכה (באיזה לשון שמבין כלשון הזה):

זַכֵּה בְּעֵרוּב זֶה לְאַחֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים פֹּה עִמָּנוּ. וְשֶׁיָּבוֹאוּ לָדוּר בָּעִיר הַזֹּאת (בֶּחָצֵר הַזֹּאת. בְּמָבוֹי זֶה) שֶׁיִּסְמְכוּ עָלָיו לְטַלְטֵל עַל יָדוֹ מֵרְשׁוּת לִרְשׁוּת בְּשַׁבָּת וְיוֹם טוֹב הַבָּאִים: וחוזר המזכה ונוטלו מיד הזוכה ומברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

בַּהֲדֵין עֵרוּבָא יְהֵא שָׁרֵא לָנָא לְהַכְנִיס וּלְהוֹצִיא וּלְהָבִיא בְּכָל־שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנָה הַזֹּאת מִבַּיִת לְבַיִת מֵחָצֵר לְחָצֵר וּמִגַּג לְגַג וּמִבָּתִּים לְחָצֵר וּמֵחָצֵר לְבָתִּים וּמֵחֲצֵרוֹת לְמָבוֹי וּמִמָּבוֹי לַחֲצֵרוֹת וּמֵחֶדֶר לְחֶדֶר וּמִבַּיִת לְגַג וּמִגַּג לְבַיִת כָּל־מַה דִּצְרִיךְ לָן בְּשַׁבָּת הַבָּאָה וּבְכָל־שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנָה הַזֹּאת (מי שהוא עושה עירובי חלרות בע״ש וסוא עיו״ט אומר בְּיוֹם טוֹב זֶה וּבְיָמִים טוֹבִים שֶׁל שָׁנָה זוּ הַבָּאִים עָלֵינוּ לְטוֹבָה) לָנָא וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת וּלְכָל־מִי שֶׁיִּתּוֹסֵף בָּעִיר הַזֹּאת:

דיני ערובי תחומין

אסור לילך בשבת מחוץ לעיר אלא אלפים אמה ומי שרולה לילך בשבת או ביו״ט יותר מאלפים אמה יערב מערב שבת או מעי״ט ערובי התומין. וכילד הוא עושה מניח מזון שתי סעודות או לפתן כדי לאכול בו שתי סעודות וצריך להניח בתוך האלפים אמה ויקבע שם שביתתו ואע״פ שחוזר לעיר נחשב כאילו שבת שם במקום העירוב ויש לו אלפים אמה לילך משם לכל רוח שירלה. ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

ואומר **בְּזֶה** הָעֵרוּב יְהֵא מֻתָּר לִי (או לפלוני ופלוני ולבני מקום פלוני) לֵילֵךְ מִמָּקוֹם זֶה אַלְפַּיִם אַמָּה לְכָל־רוּחַ בְּשַׁבָּת זֶה (אוֹ בְּיוֹם טוֹב זֶה) (אוֹ בְּיוֹם כִּפּוּר זֶה):

עניני שבת

לפי שרבים נכשלים באיסור הטמנת קאווע ותהיי על שבת. לכן העתקתי מספרים קצת דינים מזה:

אסרו חז״ל להטמין אפילו בע״ש בדבר המוסיף הבל. ובשבת אסור להטמין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל. והכל משום גזרה שמא יכתיש. אך הטמנה שאנו טומנין בתנור אפילו אינו סוח במיע שרי לכ״ע דלא נקרא הטמנה אלא כשנוגע הדבר שמטמין בו בגוף הקדרה תלמעלה ומטה ובכל לדדיו. אבל הטמנה בתנור אינו נוגע בקדרה. וגם מה שנוהגין להטמין קאווע בגומא שבעל התנור ומכסין בבגדים מלמעלה דאז שאינו נכון לדעת כמה פוסקים ומלריכין להניח עכ״פ דף על הקדירה

מדינא אסור לילך בע״ש יותר מג׳ פרסאות. ועכ״פ לריך אדם ליזהר מאד שיכנוס לאושפיזא בעוד היום גדול כדי שיוכלו להכין לרכי שבת בשבילו. כי כמה מכשולים באים על ידי זה שבעל אושפיזא או אפי׳ בביתו כשבא סמוך לשבת מוסיפין לבשל בשבילו ומחללין שבת. ומכ״ש שכמה פעמים יכשל שיתאחר בדרך עד שחשיכה ממש. וכמה חילול שבת יש בהולאה וכהכנסה ויציאה מחוץ לתחום ושביתת בהמתו. ולכן כל זה ישים אדם ללבו ולא יסיתנו היצר ח״ו לומר עוד היום גדול והדרך טוב. ובעת אנו רואים בעוה״ר אלל קצת אנשים אשר דבר קטן הוא בעיניהם לנסוע בדרך עד חשיכה ואוי להם ואוי לנפשם שמחללים את השבת עבור דבר נקל. ועתידים ליתן את הדין:

כל אדם חובה עליו לכבד את השבת. ואפילו יהיו לו עבדים וכמה משרתים שסרי מלאנו שכמה תנאים ז״ל אע״פ שהיו להם משמשים רבים לא היו מתרשלים בעצמם אלא

ואח"כ לכסות בבגדים. אמנם יש לדון על מה שיסמכו ולכן אין לאסור דס"ל דכיון דבכל שעה המאכל מתקרר וגם לא שייך למיגזר שמא יטמין בו כולו כיון שאין ראוי להטמין בו. אבל אם נתן בגומא חול שהוא דבר המוסיף הבל אעפ"י שאין מטמין כולו בתוכו רק שולי הכלי עומד בחול ולמעלה מכוסה בבגדים על הקדרה אסור דהוי הטמנה. אך שהעולם מקילין בזה דסומכין על הפוסקים דס"ל דהטמנה שאסרו חכמים היינו דוקא כשמטמין לצורך הלילה. אבל לצורך מחר לא הוי הטמנה: ומ"מ זה אינו מספיק אלא להתיר בדיעבד. וצ"ל דס"ל דהוי שעת הדחק וכדיעבד דמי. ומ"מ מי שיוכל ליזהר בזה בודאי צריך ליזהר שעכ"פ לא יכסה מלמעלה רק שיהיה מגולה או שיעשה כן שיטמין הכלי עם הקאווע בחול ובלבד שלא יטמין כולו רק חציו או שלישיתו ואח"כ יכפה עליו קדירה באופן שלא תגע הכלי בקדירה רק יהיה אויר בין הקדירה להכלי ואז יכול ליתן על הקדירה בגדים או כרים מה שירצה כיון דאין הטמנה למעלה נוגע בכלי שיש בו הקאווע. עיין בחיי אדם הלכות שבת כלל ב' סימן ה', וכלל ג' סימן כ"ג. ובספר זכרו תורת משה דף י"ד: צריכין ליזהר כשמעמידין בקאחלע של תנור בית החורף קאווע או שאר דברים אעפ"י שהכל הוא מבושל וכ"ש אם עדיין לא נתבשל וסותמין הקאחלע צריך ליזהר שאם נפתח מתחילה שלא יסתום בשבת כל זמן שאינו חם כל צרכו ובדברים חיין עד שיהיה מבושל. דידוע דע"י הסתימה הוא נתבשל (חיי אדם הלכות שבת כלל ב' סימן ז'):

כתב הגאון רבינו יהונתן ז"ל בספר יערת דבש ח"ב בענין שמבשלין עשבי טייע על היתר שמבשלים קצת מע"ש והוי בישול אחר בישול אך ידע בני עמכם והרי זה מחלל שבת כמה פעמים כו' ומאד צריך ליזהר בשמירת שבת. והיא הבטחה לנו בגאולה שנזכה ב"ה לקיימו, ולמה נקל בו ח"ו בדבר שקל בו השמירה. והוא טוב לגוף כי בו ינוחו יגיעי כח. ולנפש ג"כ כו' וזכנו מנוחה מאד כו': **כתב** הבאר היטב בסי' שי"ח ס"ק י"ד וז"ל מנהג בני ישראל שמרתיחין מים ומערבין קאווע בתוכה ופעמים שאין נותנין בו כל צרכו בעודו רותח על האש. ובעת שנותנין אותו בכוסות מוסיפין ונותנין על הכוס משחקת הקאווע כדי לבשמו ולתקנו. אם יארע כן בשבת אסור להוסיף ולתת מן הקאווע בכוסות. והעושה כן לכשיבנה בית המקדש חייב להביא חטאת שמנה (מהר"א הלוי בתשובת גנת ורדים חא"ח כלל ג' סימן ב' וע"ש עד סימן ט' מה שהאריכו בזה חכמי א"י וכתבו דהמיקל יש לו על מה לסמוך והמחמיר תע"ב. ועיין בספר זרע אברהם חא"ח סימן א' ועיין בתשובת פנים מאירות סימן פ"ד. ובשבות יעקב ח"א הלכות שבת:

אזרו מתניהם כגבר כל אחד לעשות מלאכתו. ואח"כ אין ראוי להשתדל אז בת"ת ולהשכיח הענין הזה מעליו. כי היא מצוה גדולה שהתורה עצמה הקפידה עליה. ומה מועיל לימוד התורה בביטול כוונתה. ע"כ אין להתרשל בזה. ולא יחוש לטורח הגוף ובמשאו במקום שעושים חפץ ורצון בוראנו ית"ש. אמרו המקובלים שהמבזה עצמו ומשנה את טעמו מפני כבודו יתברך ימלא עוז כנגדו לגרש מעליו כח הטומאה ואסמכוהו אקרא לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך (חמדת הימים):

כבוד השבת הוא להזמין לו מנה יפה ואפילו מיום א' כמו שמצינו בשמאי הזקן. וכן ראוי לכל ירא שמים לעשות כשרואה דבר יפה בתוך השבוע והוא דבר הצריך לשבת ויש ספק אם ימצא לקנותו לשבת אם לאו אזי יקנה אותו וישמור אותו לשבת. כי ראוי היא שבת לכל הכבוד הזה ולהשתדל בכבודה בכל ששת ימי המעשה. ובקניית הקמח לצורך השבת צריך להשתדל עליה מיום א' איזהו יפה והגון. ולא ימתין עד יום הששי כי שמא לא ימצא כמוהו. ואחר הקמח צריך להשתדל בקנין הבשר כי הוא עיקר כבוד השבת ושמחתו. ויקנה אותו שמן וטוב. ואם אפשר לקנותם ביום ששי כמה הוא טוב והדור שאינו דומה טעם בשר הנשחט היום לטעם בשר שנשחט מאתמול. אם לא יירא שלא ימצא בשר ביום ששי אז יקנה ביום ה'. גם אם אפשר להשיג לו דגים בין רב בין מעט הוי עונג שבת לעשות מהם תבשיל. ומצינו בכמה מקומות שהדג הוי שמחה בסעודה. כמו בסעודה העתידה להיות לצדיקים וכמו המעשה דאותו חייט שהעלה דג לכמה זהובים. ובשל"ה כתב וז"ל יהא נזהר בכל סעודה מסעודת שבת לאכול דגים. וגם ע"פ סוד ענין גדול הוא. וגם רוב צדיקים מגולגלים בדגים. וע"י אכילת דגים בשבת יוכל לתקן נשמתם. ואם הוא יבוא ח"ו לידי כך שהוא גם כן יגולגל בדגים אזי יזדמן השי"ת שיאכל הדג הבא מישראל כשר וצדיק מדה כנגד מדה עכ"ל:

כתב בספר תורת חיים שבת בראשית רמז הוא לעולם הבא יום שכולו שבת. ולכך חייב אדם בשבת בראשית. לעשות דברים שהם מעין יום שכולו שבת. דכשם שתענוג העולם הבא הוא יין המשומר כדאי' בפרק חלק עין לא ראתה זה יין המשומר בענביו כך חייב אדם לקדש על היין בשבת רמז לאותו יין. ולכך יין מגולה אסור לקדש עליו אפילו בזמן הזה דליכא סכנתא משום דאותו יין של עולם הבא מכוסה וטמיר הוא כמ"ש עין לא ראתה. וכשם שבעוה"ב יש תענוג לויתן ושור הבר לכך חייב אדם לאכול דגים ובשר בשבת. בעוה"ב יש תענוג המן כמו שאחז"ל שחקים שבו שוחקים מן לצדיקים לע"ל לכך נוהגין לאכול פאשטיד"א בשבת כמ"ש בש"ע שהוא רמז למן שהיה של למעלה וטל למטה, ויש מפרשים דלכך פורסים מפה בשבת למעלה ולמטה ולחם משנה באמצע זכר למן. והכי כשהאדם מכין עצמו לשבת בראשית חייב להכין עצמו דומיא דהכנת יום שכולו שבת. ולכך כשם שבעוה"ב צריך אדם לרחוץ עצמו תחלה בנהר דינור בגיהנם להעביר ממנו כתמי העונות וזוהמתן ואח"כ הוא נכנס לג"ע. כך בשבת בראשית שהוא דמיון ליום שכולו שבת אחז"ל שמצוה על כל אדם לרחוץ עצמו קודם שבת כמ"ש בא"ח סימן ר"ס כדי להעביר ממנו זוהמה ממש. ודוקא בחמין כמ"ש הא"ר ז"ל בקבלת שבת כיון שהרחיצה היא לעומת רחיצת נהר דינור שהוא חם. וכשם שבעה"ב אחר הרחיצה הוא פושט ממנו בגדי חול והיינו הגוף שהוא מלבוש לנשמה בעה"ז. ולובש בגדי שבת דהיינו מלבוש רוחני שעשוי לו מן המצות. רמ"ח עשין נגד רמ"ח אברים. ושס"ה לאוין נגד שס"ה גידין ועל זה אמר יכין רשע וצדיק ילבש כמ"ש הזוהר. כן בעוה"ז חייב אדם לפשוט בגדי חול וללבוש בגדי שבת. וכי היכי דברחיצת העוה"ב בגיהנם האדם עומד בסכנה גדולה שלא תכלה הנשמה. כן בעוה"ז הוא בסכנה כפי המרגלאות העשויין בזמניהם,

וכיון דרחיצת שמוש"ז זכר היא לרחיצה דגיהנם. לכך תקנו חז"ל שהנכנס למרחץ בעוש"ז דהיינו בע"ש שחייב אדם לרחוץ עצמו יבקש רחמים שלא יבא לידי סכנה ויאמר יהי רצון שתצילני מן האור הזה ויבקש אז נמי על הרחיצה של עוה"ב בגיהנם ויאמר ומכוונא בו לעתיד לבא מאחר דהני רחיצות שייכין להדדי והא בהא תליא. והיינו דנקט ומכוונא בו לעתיד לבא ולא קאמר וכן לעתיד לבא. וכי היכי שמתפללין ביום השבת ואומרים הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת משום דמישך שייכי אהדדי ה"נ בתפלה זו תיקנו לומר כי האי גוונא. ומהטעמים הנ"ל נוהגים להתחיל יום הששי ויכולו השמים. ואין מתחילין ויכולו השמים. משום שצריך האדם להעלות אז במחשבתו שבעוה"ב ביום שכולו שבת יהיה שמו הגדול שלם במלואו. ובראשי תיבות יום הששי ויכלו השמים הוא השם במלואו עכ"ל:

ביום הששי תיכף אחר תפילות שחרית יזהר האדם לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום.

ודורשי רשומות אמרו מפני שיבה תקום והדרת ר"ת שנים מקרא ואחד תרגום. להורות נתן כי הקורא שמו"ת יזכה לעטרת שיבה ומאריכין לו ימיו ושנותיו כמו שסיים והדרת פני זקן. והבלתי נזהר בהם בלי אונס אתדבק בספר דמותא כרמוז בס"ת מפני שיבה תקום והדרת אותיות מיתה (חה"י). ואמו מלתא זוטרתא היא מה שאמרו בגמרא הקדושה א"ר הונא כו' לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור וכו' וכל המשלים מאריכין לו ימיו ושנותיו. וגודל התקון בעולמות העליונים הק' בהשלים הפרשה עם הציבור גם גודל שכרו הוא בזוה"ק ויהדר לקרות בס"ת. ואחר כל פסוק יקרא תרגום שלו. האר"י ז"ל. ועכ"פ אחר כל פרשה דהיינו פתוחה או סתומה כדעת רש"ל ושל"ה. ויזהר מאד במה שמוזכר בספרים שלא להפסיק בדיבור ח"ו בקריאת שמו"ת. ואפילו בדברי תורה לא יפסיק. גם תהא קריאתם בקבע ולא בארעי. וקודם קריאת הפרשה יאמר בשמחה עצומה הריני רוצה לקרות שמו"ת כדי לתת בזה נחת רוח ליוצרי ובוראי ית"ש כו'. ואי' בזוהר הקדוש שיזהר האדם מאד בדקדוק המלות היטיב אף בלמוד התורה ומה גם בקריאת פ' שמו"ה ועונשו גדול ר"ל מי שאינו נזהר בזה. וע"כ ישים האדם אל לבו להזהר בזה מאד עוד אמרו שבכח סגולת קריאת שנים מקרא ואחד תרגום נברא מלאך אחד והמפסיק בינתיים מערב במלאך ההוא ח"ו הקליפה:

יזהר האדם מאד שלא לגדל פרע שער ראשו יותר מדאי. אלא יגלחם בכל ששה או שבעה שבועות עכ"פ. ותספורת בע"ש הוא מכלל לכבוד שבת. ובזוה"ק פ' בהעלותך קנ"א ע"ב איתא כל מאן דאתי מסטרא דדינא בעי דלא יסגי שערא בגין דאכני דינא בעלמא כו' עכ"ל בקיצור. ולפי שהשערות הראש הם מורים על הדינים על כן יסלק הדינים קודם שבת והמתרשלים בע"ש בלא אונס אז גורמים רעה לעצמם לתת כח לזרים לשלוט עליהם. ויזהר בעת הגלחת. לבלתי יפול משערות התגלחות עליו ולנער מעליו תיכף ומיד. וקודם יאמר הנני בא לגלח שער ראשי לכבוד ולתפארת שבת קודש ולהשליך משערות ראשי שורשי הדינים ארצה. ויחשוב במחשבתו לקיים מצות לא תקיפו פאת ראשיכם. ויאמר לרופא בעת הגילוח שמור לו הפאות שלא תגלחם ובזה מקיים מל"ת של גלוח הפאות. וגם ראוי לקבל על עצמו בעת התגלחות מל"ת שלא תשחית פאת זקניך. ויחשוב במחשבתו לא אניח לרופא לגלח זקני בשביל שלא אעבור מל"ת זו שציוני בוראי ית"ש. ויזהר שיגלח דוקא קודם חצות היום. כי אחר חצות אסור לגלח ע"פ דין המשנה שהיא עת מנחה גדולה. ומובא דין זה גם בש"ע וכן כתוב בכתבי האר"י ז"ל וצריך האדם להזהר בזה ונמצא כתוב בספרים אם עש"ק הוא ר"ח לא יגלח שער הראש. וכ"ש ביום ראש חודש שחל בשאר ימות החול:

יום פנה מחצות היום ולהלן בעש"ק יזהר האדם מאד לקצץ הצפרניים ויאמר בפה מלא לכבוד ש"ק.

ובזוה"ק פ' ויקהל דף ר"ח ע"ב ז"ל לא בעי ליה לבר נש לרבאה אינון טופרין דזוהמא. דהא כמה דאסגיאן הכי נמי אסגי עליה קסטורא וידאג בכל יומא. ובעי לספרא לון ולא ירמי לון דלא יעביד קננא בההוא אתר דיכול ההוא בר נש לאתזקא וכלא כגוונא עלאה עכ"ל. וז"ל פרשה אחרי דף ע"ט ע"א תאנא ברזא דמסאבותא זוהמא דטופרין יתער זוהמא אחרי ובגיני כך בעיין גניזא. ומאן דאעבר לון לגמרי כאלו אתער חסד בעלמא כו' ויעבר ההוא זוהמא וטופרהא דרשים ביה. דהיא מאן דדריך ברגליו או במסאני' עלייהו יכיל לאתזקא כו' ע"ש. ואיתא בספר חסידים מעשה בחסיד אחד שנפטר ונראה לתלמידיו בחלום וראה התלמיד שהיה לו כתם במצחו ושאל לו מפני מה היה לך כך. והשיב לו מפני שלא הייתי נזהר מלדבר בברכה א' מעין ז'. וכשהחזן אומר קדיש. ושלא היה נזהר לגלח צפרניו בע"ש ע"כ. לכן יזהר האדם בזה מאד. ונמצא כתוב בספרים אם עש"ק הוא ר"ח לא יקצץ הצפרנים מפני הסכנה. וכ"ש ביום ר"ח שחל בשאר ימות החול ומובא בספרים שיזהר האדם שלא יגלח צפורני ידיו ורגליו ביום אחד כי הוא מאד קשה לשכחה וגם סכנה וכתבו המקובלים שיזהר האדם כשקוצץ צפרניו שלא יפלו על בגדיו וכ"ש שלא יקוץ על בגדיו וללקטן משם כי גורם רעה לעצמו ח"ו. ואשה ביום טהרתה אם תעשה כן תגרום להפיל ולדותיה ר"ל ע"כ. כתב רמ"א בא"ח סי' ר"ס והנוטל צפרניו לא יטול אותן כסדרן ויתחיל בשמאל בקמיצה ובימין באגודל. וסימן לזה דבהג"א בשמאל ובדאג"ה בימין עכ"ל והלבוש כתב קבלו חז"ל שכשנוטלן כסדרן יש בו חשש לסכנות ע"כ. וכתב רד"א דקשה לעניות ולשכחה ולקבור בניו. וכתב הא"ר אף שיש שאין חוששין לזה מ"מ מי ישמע לנפש להקל ראש בחמירא סכנתא. ומשמע בשבילי אמונה דאפילו בשני צפרנים כסדרן יש סכנתא עכ"ל. ואחר נטילת צפרניים צריך ליטול ידיו כמ"ש בש"ע א"ה סי' ד' וז"ל שם אלו דברים צריכים נטילה במים כו' וכתב הט"ז והמ"א דבמים דווקא ולא במידי דמינקי. והאחד מהם הנוטל צפרניו. וסיים שם ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו אם ת"ח הוא תלמודו משתכח. ואם אינו ת"ח יוצא מדעתו. וכתב שם הפמ"ג בשם הא"ר ימהר בכל האפשר ליטול ידיו מיד ותיכף כי רוח רעה שורה על הידים. ומ"ש יוצא מדעתו פי' היינו שעובר עבירה. והיינו שרוח רעה שורה עליו ומטעהו. גרסינן בפרק אלו מגלחין השורף צפרנים חסיד. קוברן צדיק. זורקן רשע. ע"ש:

אחרי נטילת הצפרנים ילך לטהר במקוה לכבוד שבת קודש. ובודאי אדם שבלתי טהור הוא מטומאת קרי ר"ל או מזיווג של טבילת מצוה בודאי חיוב גדול הוא לטבול את עצמו בעש"ק שלא יכנוס בקודש וטומאתו עליו טומאת הגוף ח"ו. אלא אף מי שעומד בחזקת טהרה מצוה גדולה לטבול בעש"ק. כי הטבילה בעש"ק מועיל לקבל נשמתו יתירה בשבת

ובלתי

זבלתי סהרת מקוה בודאי לא ישיגנה. וז"ל זה"ק פ' ויקהל דף ר"ד ע"א כד עאל שבתא אינטריכו אינון עמא קדישא לאסחאה גרמייהו משימושא דחול. מאי טעמא בגין דבחול רוחא אחרא אזלא ושטיא ושריא על עמא. וכל בעי ב"נ לנפקא מן ההוא רוחא ולאעלא ברוח אחרא קדישא עלאה בעי לאסחאה גרמיה למשרי' עליו ההוא רוחא עלאה קדישא עכ"ל. ויטבול עכ"פ לא פחות מג' טבילות. האר"י ז"ל. ורוב העולם נוהגין לטבול ד' טבילות כנגד ד' אותיות הוי"ה ב"ה ונכון הוא. וכתב הב"ח שאם אי אפשר לטבול ולרחוץ בע"ש ירחץ בחמשי בשבת. ובע"ש אחר הטבילה דוקא ישתדל אחר מים חמין לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו על סדר זה דוקא, ומי שהאיר לו ה' עיני שכלו לעיין בכתבי האר"י ז"ל שם יראה התקון הגדול והנפלא מה שנעשה בעולמות העליונים ע"י רחיצת פניו ידיו ורגליו במים חמין בעש"ק. ומה טוב אם יכול לרחוץ כל הגוף בהם ואז ירחץ ראשו תחלה ויאמר בשעת רחיצה לכבוד ש"ק ויכוין לתת בזה נחת רוח להבורא ית"ש. ועכ"פ מי שאי אפשר לו לטבול ולרחוץ כל הגוף ירחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין כדאי' בש"ע סי' ר"ס. וכתב בשלטי גבורים שלא לרחוץ כי אם סמוך לשבת כדי שילבוש מלבושיו של שבת תיכף ומיד. ומי שרחץ בעוד היום גדול צריך לחזור ולרחוץ פניו ידיו ורגליו סמוך לשבת ויזהור שלא לנגב א"ע במטפחת אחר הטבילה כי הם מימי השבת וראוי אשר ישאוב הגוף את קדושת שבת בתוכו:

בבואו מן הטבילה ילבוש בגדי שבת כפי יכלתו וישמח בביאת שבת כיוצא לקראת המלך. ויאמר הריני לובש מלבושים לכבוד שבת מלכתא ויאמר כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה'. ואשרי לו מי שזוכה שיש לו ביכולת שיהיה לו בגדי שבת מקטן ועד גדול אפילו חגורה וסנדלים ומטפחת. ואפילו מי שיש לו ס"ק מסחר לבעונים ישתדל להיות לו בשבת ס"ק לבן. ודורשי רשומות אמרו שב"ת נוטריקון בגדי שבת תלבש. ולא נכון אחר הטהרו לשוב וללבוש בגדיו הצואים דחול. וכן משמע מקרא ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחז"ל אלו בגדי שבת שאחר הרחיצה יש להחליף השמלות. אבל אחר שלשים יום אפילו על אביו ואמו ישנה בגדיו קצת. ועוברי דרכים טועים כשהם על הדרך אין לובשים בגדי שבת והם בזה בחשך ילכו כי ש"ק צריך לכבדו אפילו בחדרי חדרים. ואפילו בינו לבין עצמו כמ"ש ביני ובין בני ישראל. והלא הקב"ה מלא כל הארץ כבודו. עוד טועים שאפילו הכתונת שלובשים להגאה עצמם ג"כ אינם לובשים בע"ש לכבוד שבת אלא בשבת בבוקר. לכן יזהר כל אדם מאד ללבוש בע"ש לכבוד שבת כתונת לבן ובגדי שבת ואף כשהוא בדרך או לבדו בביתו וידמה במחשבתו שהמלך בא אצלו לביתו גם אשה תזהר ללבוש מלבושי כבוד לכבוד שבת. ובפרט בעת הדלקת נרות ודלא כאותן הנשים עצלניות שאינן לובשין עד שבאין בעליהן מבית הכנסת או כמה מהם לובשים ביום מחר:

אחר שלבש בגדי שבת יאמר שה"ש בקול נעים ובמתון ויזהר מאד באמירתה. בדקדוק התיבות ולא יפסיק באמצע קריאתו אפילו בדברי תורה. ונמצא כתוב בספרים לפי שכל הפסוקים של שה"ש מסודרים בסדר מעלות המדות העולמות העליונים הקדושים אם לא ידקדק היטב בתיבות או יעשה הפסקות יעשה פירוד ח"ו בין מדות העליונים הקדושים. ומעלת אמירת שה"ש הובא בזוה"ק בכמה מקומות. ועיין מ"ש לקמן קודם ספר שיר השירים. וכתבו הספרים באם אין לו שהות לקרות שיר השירים בעש"ק אזי יקרא בשבת מתי שיוכל, ובע"ש יאמר עכ"פ אלו הפסוקים שסימן יסוה אדני: **ידיו** גלילי זהב ממולאים בתרשיש מעיו עשת שן מעולפת ספירים: **הנך** יפה דודי אף נעים. אף ערשנו רעננה: **וחכך** כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים: **הביאני** אל בית היין ודגלו עלי אהבה: **אחת** היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה: **דודי** לי ואני לו הרועה בשושנים: **נופת** תטופנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון: **יונתי** בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה (ספר חמדת הימים):

נודע מספרים הקדושים אשר ארבע חלוקי כפרה הם **א** בכל יום לעת ערב. וסימנו ובא השמש וטהר:
ב הוא בע"ש וסימנו זכור את יום השבת לקדשו:
ג הוא ר"ח וסימנו ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה וגו': **ד** ביום הכפורים היא התשובה הגדולה כמ"ש כי ביום הזה יכפר עליכם. והתשובה המעולה שבכולם היא כששב באותו יום שחטא קודם שישכב לישן בלילה. וירויח עוד בזה שהתשובה אינה צריכה להיות חמורה כ"כ. כי כששב תיכף ומיד באותו יום שחטא קודם שישן בלילה אז עדיין לא נרשם העון הזה למעלה בספר הזכרונות ואינו פונה כ"כ. ובתשובה קלה כל שהוא ובוידוי מוחק את העון כאילו לא היה בעולם כלל ואינו נשמע כלל להמקטריגים. אבל אם ימתין עד אחר הלילה שבלילה כשישן אז עולה נשמתו ומעידה בעצמה למעלה על כל העבירות שעשתה ביום ונשמע הקול בין המקטריגים ונכתב ונחתם בספר הזכרונות אז צריכה התשובה להיות יותר גדולה כדי למחוק העון. וזהו שאמר דוד ע"ה כשבא נתן הנביא להוכיח אותו תיכף ומיד באותו יום שבא על בת שבע והודה על חטאו תיכף ואמר חטאתי ושב בתשובה כדכתיב למנצח מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע. ע"כ מי האיש הירא והרך לבבו ירחם על עצמו לשוב תיכף ומיד באותו יום שחטא קודם שנרשם וניכר הפגם של החטא למעלה. ועכ"פ אם לא שב ביומו ישוב בע"ש על כל מעשה בשבוע זו ויתוודה כדי לנקות הפגם שפגם בענפי השבוע קודם שיחזרו' למקומם. כי אם ח"ו יחזרו הענפים למקורם כשהם פגומים אז תשובתו קשה:

כתב רמ"א בא"ח סי' ר"ו שיש להשחיז הסכין בע"ש כי זהו מכבוד השבת שמכין עצמו לאכילה ע"כ. דהכינן בספרי וידעת כי שלום אהלך זו השחזת הסכין. ומצאתי בשם ספר חיי עולם דמוכח לה מדכתיב והכינו א"ת אשר יביאו. והוא כמו לאתים ולמזמרות. ועי' בספר חמדת הימים: וכתבו ספרי המוסר שיש לפנות קורי עכבים שקורין שפינ: וועבס בכל ע"ש. כדי לגרש הקליפה הנקרא שממית. נוטריקון של שבת שממית בידה תתפש לרמוז כי זמן ביעורה הוא בע"ש (חס"י): כתב מטה משה טועמי' חיים זכו מכאן שמלוה לטעום התבשילין בע"ש כדי לתקן כהוגן ע"כ: **יהא** זהיר כל אדם בכל ערב שבת לפרוע שכר מלמדי תינוקת הבנים והילדים אשר חננו אלהים ודורשי רשומות אמרו שב"ת נוטריקון ביומו תתן שכרו. וכתבו המקובלים כי עונש המבטל מ"ע דביומו תתן שכרו הוא

שלא

שלא יזכה לקבל תוספת הנפש יתירה בשבת:

יזהיר אדם לאשתו על מצות הפרשת חלה בע"ש כי הוא ג"כ מהתקונים גדולים. וכל איש יודיע על ענייני׳ לאשתו וב"ב כדי שיזהרו ביותר. ונפרש מרז"ל על ג' דברים נשים מתות כו'. ולא ישתהו להפריש בזמנה דהא לכתחילה צריך להפריש מן העיסה דראשית עריסותיכם כתיב וגו'. וטוב יותר לאחר ועכב ההפרשה כל מה שיוכל משום קמח שמערבים בכל ככר וככר דמש"ה כתבו הפוסקים ז"ל שצריכים הנשים להתנות בשעת הפרשה שתהיה אף על מה שהתערב אח"כ. ובעיקה גדולה לפעמים שצריכים קמח הרבה בכל ככר וככר וכן בענין הברכה יזהירם לברך בנקיון כפים ובמקום נקי שלא יהיה שם שום טינוף כי אין זה מברך אלא מנאץ וכתיב כי דבר ה' בזה הכרת בעה"ז תכרת בעוה"ב:

העושה מלאכה בע"ש מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (א"ח סי' רנ"א) ופי' הטו"ש ובספר מחצית השקל דהיינו אף אם יהיה לו איזה ריוח לפי שעה יצא שכרו בהפסידו שיפסיד במקום אחר הסך הזה שהרויח עכשיו. יש מפרשים מנחה גדולה דהיינו בשש ומחצה. וי"א מנחה קטנה היינו ט' שעות ומחצה. והפמ"ג כתב בשם הלבוש וב"ח להחמיר מזמן מנחה גדולה. והתב"ש כתב וז"ל כיון דהטור ומהרש"ל והב"ח ס"ל כמ"ד מנחה גדולה מי הוא אשר חיילים יגבר לעמוד נגד שלשת הגבורים האלה לדחות דבריהם בדיחוי קל ע"ש. ודוקא בדרך קבע אבל אם עושה דרך ארעי מותר. ולצורך שבת מותר כל היום אפילו בגדי חבירו אם הוא לצורך שבת ואינו נוטל עליו שכר מותר. ורבינו האר"י ז"ל היה נזהר שלא לגלח אחר זמן מנחה. מותר לכתוב אפילו אגרת שלומים. ומכ"ש ספרים דרך למודו. אבל אסור לכתוב לחבירו בשכר. וצריך להזהיר מאוד בבעלי מלאכות. שכמה פעמים נמשך מלאכתם עד שתחשך. וכתב המ"א אבל פרקמטיא שרי אפילו מן המנחה ולמעלה. והא"ר כתב ותימא הא בסק"ד מייתי שם להבטיל העיר ממלאכה וחנויותיה וכן פירש"י דל"ה א"כ מבואר דשוה מלאכה לפרקמטיא ע"כ. ורבת מבני עמינו יוצאים לפועלם ולעבודתם עדי ערב ביום ע"ש ויבכהו את ה' עושיהם מפני חמדת כספם וזהבם לא ינוחו ולא ישקטו מבוקר ועד ערב. ויהי לעת ערב כי ראו כי פנה היום כי בא השמש לבוא והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליהם וממהרות לבא לביתם כמי שהפאוס שד כי יראו לנפשותם פן יסקלום העם על אשר חיללו ש"ק ויבואו לביתם חדר לפנים מחדר וישליכו את הכיסים מחיקם ועומדים לקבל שבת מלאים פרדות והבלי עולם. וכתב המ"א ראוי לנהוג לשלוח שיש ב' שעות ומחצה קודם לילה לבטל הבעלי מלאכות ממלאכתן. וגם ראוי לבעלי החנויות שיסגרו חנותן כמו שעה קודם שבת שראיתי מגודל המכשילה שלפעמים בא שר אחד ונמשך המ"מ:

ראוי להקדים בע"ש להתפלל מנחה כדי שיהיה פנוי בעת קריאת לבה"כ שלא יצטרך לילך מביתו עד שיזרז את ב"ב שידליקו נרות בזמנם. כי הנשים מתעצלים ומתאחרים בכך. והרבה פעמים באים לידי חילול שבת. ומכ"ש המשרתת ע"כ ישגיח מאד ע"ז וכאשר יראה שהזמן קצר לא ימתין על אשתו וידליק בעצמו כהביה אינה שומעת לו. וכאשר יהיה ח"ו שום ספק אם הוא בין השמשות אז לא יניח להדליק רק ע"י נכרי:

יזהור לקבל שבת מפלג המנחה ולמעלה שהוא שעה ורביע קודם הלילה כל יום אחר שעותיו (והמ"א כתב דרוב הפוסקים כתבו ב' שעות קודם הלילה צריך להוסיף) ומי שמחמיר על עצמו תמיד לקבל ב' שעות קודם הלילה אשרי לו וקדוש יאמר לו. וכל אדם חייב עכ"פ להפריש ממלאכה לפחות חצי שעה קודם הלילה כי צריך להוסיף מעט מחול על הקודש בין בכניסתו ובין ביציאתו וזה מ"ע מן התורה. והעושה מלאכה בתוספת שבת עובר על עשה. וזמן תוספת זה הוא קודם בין השמשות. והעושה מלאכה בין השמשות חייב באשם תלוי שאז הוא ספק לילה ואפילו מסופק אם כבר הגיע בין השמשות אסור. ובזמן מועט יכשל ח"ו. ולכן יהיה כל אחד נזהר מאד שלא יכנוס ח"ו בספק איסור כרת. ולכן ימהר לקבל שבת מה דאפשר ומכ"ש בימים הקצרים שבפתאום תשקע החמה ויוצאין הכוכבים ונמצא שחילל שבת. אי' בספר התניא ויקדש אותו המוסיף עליו מוסיפין לו. אם נשמתו בניהנם ביום ו' בעת שהיה רגיל לשבות בגוהו שעה מוציאין אותו מגיהנם. ואם הוסיף לאחר מאחרין אותו שלא להכניסו עד כאן:

כל השותה מים בע"ש בין השמשות הרי זה גוזל את המתים. ויכוונו בזה לקבוע בנפש אמונה שיש לרשעי ישראל מנוחה בגיהנם בשבת. וכשהם יוצאים בע"ש הם שותים ורוחצים ומלטננים במים עד שהשותה מים באותה שעה הוצרכו לומר שהוא גוזל אותם מהם ועשו השותה מהם גזלן ומחוסר אמונה (בחיי סדר יתרו):

יסדר שולחנו ויציע המטות ויתקן כל ענייני הבית כדי שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבה"כ ויהי עומד כך כל השבת עד מו"ש אחר הבדלה ויהיה מפה על השולחן תחת הפת ומפה אחרת על הפת זכר למן. ולא יסיר המפה העליון עד לאחר הקדוש. והתחתונה יהיה מונח כל השבת. וראוי להניח מפה על כל שולחנות שיש לו בביתו שזהו מכבוד שבת: **שבת** נוטריקון תערוך שולחן בשבת. ואי' בספר התקונים תקון מ"ז ז"ל ושבת צריך לתקנא ביה פתורא בד' רגלין כגוונא דפתורא דלעילא מלאתמר ביה זה השולחן אשר לפני ה' כו' ע"ש:

הירא את דבר ה' מעבדי ה' ומעם קדוש הישראלי ראוי לזרז עצמו בכל עש"ק לעשות ערובי חצירות בשבילו ולזכות ג"כ ע"י אחר לכל הדרים בעירו (ולא יסמוך על המנהג שנהגו לעשות עירובי חצרות בכל ע"פ ממצה אפויה ולהניחה בביה"כ כל השנה כמו שכתב הש"ז ז"ל הרוצה לעשות עלהי"ש יערב מהלו בכל עש"ק ויזכה ע"י אחר לכולם ולא יברך כיון שיש בבית הכנסת מצת העירוב והברכות אינם מעכבות) ויתן הפרוסה שיש בה שמונה ביצים לאחר ויאמר לו הגבה אותה וזכי בה לכל הדרים בעיר הזאת. ואח"כ יקח הפרוסה מיד הזוכה ויאמר הנוסח שהובא בש"ע סימן ש"ס סעיף ט"ו. וכדי לצאת בו כל הדיעות וכל הספיקות שאפשר להסתפק שמבואות קטנות שלנו דין מבואות יש להם וצריך לעשות ג"כ שתופי מבואות. לכן ראוי ג"כ לכלול בנוסח שתופי מבואות. ויאמר בזה הנוסח בהדין עירובא יהא שרי לן לאפוקי ולעיולי מחצירות למבואות וממבואות לחצירות ומן הבתים לחצירות ומחצירות לבתים ומבתים לגגות ומגגות לבתים ומבתים לבתים ומגגות לגגים לי ולכל הדרים בעיר הזאת ע"כ. כי בעירוב אחד יוצא לשתופי מבואות ולערובי חצירות כמבואר בש"ע. ושם נאמר בסי' תקכ"ז סעיף י"ב

שהברכה

שהברכה יהיה אחר הוציה. (וכבר כתבתי לעיל בשם הס"ז באם יש עירוב בבהכ"נ לא יברך) ויניח העירוב בבית שיש בה ד' אמות על ד"א. או שיש בה כדי לרבע ד"א על ד"א כמבואר שם. וזה דבר פשוט דעירוב זה אינו מועיל כי אם לאותם שדרים תוך העירוב ולא לאותם שדרים חוץ לעירוב בשכונה אחרת, לכן שני בעלי בתים הדרים חוץ לעירוב בשכונה אחת דהיינו אחד דר בבית ואחד בחדר צריכין לעשות ביניהם עירובי חצירות. ואם לא עשו אסורים לטלטל מזה לזה מביתו לחדר ומהחדר לבית. וגודל עון של הוצאה מרשות לרשות מבואר בתיקונים תיקון מ"ח דף פ"ה ע"א ע"ש. ובדף נ"ז ע"ב תיקון ס"ו:

אחר ערובי חצרות יתקן פתילות לנר של שבת אם מדליק בשמן זית (והשל"ה כתב ידליק הנרות בשמן דוקא. ולא כמו שנהגו בקצת מקומות להדליק בנרות שעוה או חלב. ורמז לדבר ואתה תצוה ויקחו אליך שמן. ת' תצוה יתירה גימטריא נשים ואמר ויקחו אליך שמן עכ"ל) כי הדלקה אותה מצוה האשה חייבת בה. ותיקון הפתילות מוטל על הבעל (האר"י ז"ל) ואם מדליק הנר של שעוה ושל חלב יניחם בעצמו בנר על השולחן. לו חכמה ישכילו זאת יבינו לאחריתם הני נשי במה זכיין. בהדלקה עושה מצוה עולם גודל השכר של הדלקת נר שבת. והוא מבואר בזוה"ק פרשה בראשית דף מ"ח ע"ב וז"ל אתתא בעיא בחדוה דלבא ורעותא לאדלקא בוצינא דשבת דהא יקרא עילאה הוא לה וזכו רב לגרמה למזכי לבנין קדישין דיהון בוצינא דעלמא באורייתא ובדחלתא ויסגין שלמא בארעא ויהיבה לבעלה אורכא דחיין בגין כך בעיא לאזדהרא בה עכ"ל. לאיזה ורצינה בנות ציון איך ראוי להדליק הנרות בשמחה עצומה. לכו נא הגברים וראו איך ראוי לכם להשתדל בהכנה עושה מצוה:

שבת נוטריקון בנרות שבה תזהר שצריך כל אדם להיות זהיר לעשות נר יפה לשבת שזהו ג"כ מעונג שבת כשהבית מלא אורה וזהו נקרא שלום הבית כי בה יתרחב לב האדם ויגיל וישמח בשבת כי האור משמחת הלב ומוסיף התרחבות ומנוחה בלב:

בשיהיה סמוך לחשכה (פי' מבעוד יום סמוך לספק חשיכה. ב"ח ס"ס רס"א וא"ז סוף סימן ר"ס) ישאל לאנשי ביתו ויזכירם בלשון רפה (כדי שיקבלו ממנו. ועוד דאסור לאדם שיטיל אימה יתירה בתוך ביתו שמתוך היראה מחללין השבת. דלפעמים מדליקין בשבת ומבשלין ואינו יודע. ולפעמים מאכילין דבר איסור מפני היראה. ולפעמים משמש עם אשתו נדה כי יראה לומר שלא טבלה מפני אימה (גמרא פ"ק דגיטין) ויאמר עשרתם הפרשתם חלה. ויאמר להם בלשון ציוי הדליקו את הנר (הדליקו בפת"ח תחת הס"א) דאין שייך שאלה דהא רואה שלא הודלק. ואם הוא בחדר מיוחד והולך משם לבית הכנסת ואינו יודע אם הודלק בבית דירה שפיר יאמר הדליקו בחיר"ק שהוא לשון שאלה (ש"ז). ולא יאמר כל זה אלא קרוב לחשיכה (ומ"מ נ"ל מבע"י ודאי ושיהיה בו תוסף מחול על הקודש) (א"ר) שאם יאמר להזהירם מבע"י יפשעו ויאמרו עדיין יש שעות. ואם צריך לעירובי חצירות טוב שיערב בעצמו ולא יסמוך על בני ביתו שמא יפשעו. והשידנא אין צריך לומר עשרתם שאין עכשיו מעשר בארצותנו (לבוש):

כל אדם יכין עצמו בשמחה לקראת שבת וילך לבית הכנסת בשמחה ובטוב לב כמשוש חתן על כלה. ותיכף אחר תפלת מנחה. שבת בעי הכנה להכין האדם עצמו לקראת שבת מלכתא לומר המזמורים של קבלת שבת בשמחה עצומה עד מאד בגילה ורינה בקול נעים קרא בגרון אל תחשוך. אע"פ שהוא אינו מן הכת העומדים על הבימה ומקבלין שבת. רק עומד במקומו. אעפ"כ קול לו קול אליו. ובפרט חזן העיר. וכן מי שקולו נעים יכוין בלב ונפש בכל מאמצי כוחו להרים קולו בקבלת שבת וע"י זה יכופר לו עון אשר עשה לפעמים שלא נתכוין לשורר בבהכ"נ לכבוד הקב"ה רק בשביל הבריות שיהללו וישבחו אותו או לכוונה אחרת. ועתה כשיעמוד בביהכ"נ לש"ש בשעת קבלת השכינה סר עונו וחטאתו תכופר ע"י הקול הזה שיעורר את העם לשמחה של מצוה. ורק שיהיה כוונתו לשם שמים אז מתעוררים ע"י זה אורות העליונים וממשיך כל אחד על עצמו כפי הכנתו וכפי כוונתו (האר"י ז"ל). ובודאי באלו המזמורים התיבה קולטתן ההתלהבות בלב האדם אל עושהו בשמחה עצומה מאד כשיוציא אותם מפיו. ויקרא בכל כחו ובהתלהבות גדול. וכן מבואר בזוה"ק שצריך האדם לעבוד ליוצרו ובוראו ית"ש בכל כחו דווקא. וכללו של דבר מידי דבעי כוונה אל כל המקום אשר יבוא לדבורו באהבת אלהותו ית"ש יקבל במחשבתו על עצמו מסירת נפש להראות את יופי אמיתת אהבתו לו ית"ש. כגון בתיבות הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו. גם במזמור ב' בתיבות הבו לה' כבוד ועוז הבו לה' כבוד שמו. ובמזמור ג' תיבות וראו כל העמים כבודו. וביחוד בפסוק שמחו צדיקים בה' וגו'. ובמזמור ד' בפסוק ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו. וכיוצא בהם. טוב מאד שיעשה בהם מסירת נפש:

הקדמה לשיר השירים:

טעם על שהתקינו הקדמונים ז"ל לומר בכל שבת ספר שיר השירים:

כתב בספר מעשה רוקח מבעה"ח ספר גור הקודש ראוי לומר איזה טעם על שהתקינו הקדמונים ז"ל לומר בכל שבת ספר שיר השירים. וקודם נבאר הטעם למה אמר שלמה הע"ה בספר שיר השירים קי"ז פסוקים לא פחות ולא יותר. אמנם אי' במדרש חזית כל מעשה שלמה היו משולשין כו' עד ג' עבירות עבר הרבה לו סוסים. הרבה לו נשים. הרבה כסף וזהב כו'.

גודל מעלות שיר השירים שהוא קודש קדשים:

זוהר תרומה דף קמ"ג ע"א פתח רבי יוסי ואמר שיר השירים אשר לשלמה שירתא דא איתער לה שלמה מלכא כד אתבני ביה מקדשא. ועלמין כלהו אשתלימו עילא ותתא באשלמותא חדא ואע"ג דחברייא פליגן בהאי מתי אתמר. אבל שירתא דא לא אתמר אלא בשלימו כד סיהרא אתמליא בשלימו ובי מקדשא אתבני כגוונא דלעילא. בשעתא דאתבני בי מקדשא לתתא לא הוה

עוד גם מעשה שלמה היו דומין לאביו כו' דוד אמר שירים ושלמה אמר שיר השירים. ריב"ל אמר הואיל ואתה מקיפו תקיפו מכל צד מה אביו נמחל לו על עונותיו אף זה כיוצא בו. ופירשו המפרשים איך תלוי דברי ריב"ל במה שקדם. אך אחז"ל מי שאומר שירה על נס שנעשה לו נמחל לו כל עונותיו. ולכך דוד ושלמה שאמרו שירים נמחל להם עונותיהם. ושלמה עבר על ג' לאוין האמורים במלך ג' לא ירבה ועל כל לאו נתחייב מלקות ל"ט. והנה ג"פ ל"ט עולה קי"ז. נמצא היה חייב קי"ז מלקות. וע"י שיר השירים נמחל לו. לכן אמר קי"ז פסוקים במכוון עיי"ש. אך בתורה כתוב ארבעים יכנו. ואתו רבנן ובצרי חדא כמ"ש במסכת מכות. וז"ש שיר השירים אשר לשלמה ואי' במדרש שיר אחד השירים שרין הא תלת. כלומר שאמר שיר השירים נגד תלת לאוין שעבר עליהן. ולכך אמר קי"ז פסוקים. וכדי שלא תקשה הא בתורה כתיב ארבעים יכנו וה"ל לאמר עד ג' פסוקים. לזה אמר ישקני וגו' כי טובים דודיך מיין ודרשינן מיניה חביבין דברי סופרים יותר מדברי תורה א"כ שפיר אמר קי"ז פסוקים דהא אתי רבנן ובצרי חדא. עוד טעם שני עפ"י זה"ק פ' נח (דף ס"ב ע"ב) וז"ל תלת זימנין ביומא נייחין לחייבי גיהנם בכל פעם שעתא ופלגא. בשעה שישראל מתפללין ואומרים איהש"ר. ולבתר תייבין לאשייהו. וידוע דביום השבת אית להון נייחא כל כ"ד שעה לילה ויום. ובששת ימי החול יש קמ"ד שעות. ואית להון נייחא בכל יום ד' שעות ומחצה. עולה לששת ימים כ"ד שעות אית לון נייחא ורווחא. ואם כן נידונין בכל שבוע קי"ז שעות במכוון. לכך אמר שלמה קי"ז פסוקים בשיר השירים להנצל בזה מן דינה של גיהנם קי"ז שעות. ולזה דרשו חז"ל הנה מטתו שלשלמה כו' מפחד בלילות מפחדה של גיהנם הדומה ללילה. אלמא שהיה מפחד מגיהנם. לזה אמר קי"ז פסוקים להנצל מזה. ולכך תקנו הקדמונים ז"ל לומר אותו בכל שבת. כלומר מי שאומר אותו בכוונה שלימה ניצול מדינה של גיהנם בכל שבוע קי"ז שעות:

חדוה קמי קב"ה מיומא דאתברי עלמא כההוא יומא משכן דעבד משה במדברא לנחתא שכינתא לארעא בההוא יומא משכן אחרא אתוקם עמיה לעילא כו' ואתקיים בעלמין כלהו ואנהיר לכל עלמין. ואתבסם עלמא. ואתפתחו כל משקופי עלאין לאנהרא. ולא הוה חדוה בכל עלמין כההוא יומא. כדין פתחו עלאי ותתאי ואמרו שירתא. והיינו שיר השירים. שירתא דאינון מנגנין דמנגנן לקב'ה כו' ותושבחא דא איהי מעליא מכל תושבחן קדמאי יומא דאתגלי תושבחתא דא בעלמא. ההוא יומא אשתכח שלימו בכלא ועל דא איהו קדש קדשים כו'. שירתא דא שירתא דאיהי כללא דכל אורייתא. שירתא דעלאי ותתאי מתערין לגבה שירתא דאיהי כגוונא דעלמא דלעילא דאיהו שבת עלאה. שירתא דשמא קדישא עלאה אתעטר בגיניה ועל דא איהו קדש קדשים כו' איהי כללא דכל אורייתא כללא דכל עובדא דבראשית. כללא דרזא דאבהן. כללא דגלותא דמצרים וכד נפקו ישראל ממצרים ותושבחתא דימא. כללא די' אמירן. וקיומא דהר סיני. וכד אזלי ישראל במדברא עד דעאלו לארעא ואתבני בי מקדישא כללא דעטורא דשמא קדישא עילאה ברחימו ובחדוה. כללא דגלותהון דישראל ביני עממיא. ופורקנא דילהון. כללא דתחיית המתים עד יומא דאיהי שבת לה'. מאי דהוה ומאי דהוי. ומאי דזמין למהוי דבתר ביומא שביעאה כד יהא שבת לה'. כלא איהו בשיר השירים כו' אצטריך לנטרא ולסלקא עטרא על רישיה דבר נש כל מלה ומלה דשיר השירים, ואי תימא אמאי איהו בין הכתובים. הכי הוא ודאי בגין דאיהו שיר תושבחתא דכנסת ישראל קא מתעטרא לעילא. ובגין כן כל תושבחן דעלמא לא סלקא רעותא לגבי קוב"ה כתושבחתא דא עכ"ל בקיצור:

שיר השירים

שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן:
לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ: מָשְׁכֵנִי
אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן
מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ: שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ‍ִם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת
שְׁלֹמֹה: אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי
שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי: הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי
אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ:
אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל
מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים: לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי: נָאווּ לְחָיַיִךְ

בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים׃ תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃ עַד־
שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃ צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ אֶשְׁכֹּל
הַכֹּפֶר ׀ דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃ הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ הִנְּךָ
יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רָהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃
ב אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי
בֵּין הַבָּנוֹת׃ כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי
וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת
רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃
הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־
תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים
מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר
כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ
רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ כִּי־הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ הַנִּצָּנִים נִרְאוּ
בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ
וְהַגְּפָנִים ׀ סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע
בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב
וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה׃ אֶחֱזוּ־לָנוּ שׁוּעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ
סְמָדַר׃ דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב
דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃ ג עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת
בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה
בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃
מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי
מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־
בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ
בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ מִי זֹאת
עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃ הִנֵּה
מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב
מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ
רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ד הִנָּךְ יָפָה
רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ
מֵהַר גִּלְעָד׃ שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת
וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ
מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל

שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים׃ שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃
עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה׃
כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ׃ אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי
תָּשׁוּרִי ׀ מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃
לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּינִי בְּאַחַת מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃ מַה־יָּפוּ
דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים׃ נֹפֶת
תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃
גַּן ׀ נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל ׀ נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃ שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי
מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים׃ נֵרְדְּ ׀ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר
וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן׃
עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי
מְגָדָיו׃ ה בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־
דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃ אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי
עֵר קוֹל ׀ דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל
קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה׃ פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי
אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃ דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ
לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃ פָּתַחְתִּי אֲנִי
לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו
וְלֹא עָנָנִי׃ מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי
מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת׃ הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי
מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ
מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה׃ רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז
קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃ עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב
יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת׃ לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים
נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר׃ יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת
סַפִּירִים׃ שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר
כָּאֲרָזִים׃ חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃ ו אָנָה
הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃ דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ
לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים׃ אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה
בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָםִ אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ הָסֵבִּי
עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד׃ שִׁנַּיִךְ
כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ כְּפֶלַח
הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת
אֵין מִסְפָּר׃ אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ
רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־

שַׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת
בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי
מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃ ז שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־
תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי
יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ
עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ צַוָּארֵךְ
כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן
צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר
בָּרְהָטִים׃ מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר
וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ
כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים
דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ׃ לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה
בַּכְּפָרִים׃ נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ
הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ׃ הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים
חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ׃ ח מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ
בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבֻזוּ לִי׃ אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ
מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃ שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ הִשְׁבַּעְתִּי
אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ מַה־תָּעִירוּ ׀ וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ מִי
זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה
חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ
כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃
מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ
אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־
נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף
וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי
בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם
לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃ כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה
וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ
הַשְׁמִיעִנִי׃ בְּרַח ׀ דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃

תפלה זו יאמר אחר שיר השירים בכונה גדולה׃

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁבִּזְכוּת שִׁיר הַשִּׁירִים
אֲשֶׁר קָרִיתִי וְלָמַדְתִּי שֶׁהוּא קֹדֶשׁ קָדָשִׁים. בִּזְכוּת פְּסוּקָיו וּבִזְכוּת תֵּבוֹתָיו
וּבִזְכוּת אוֹתִיּוֹתָיו וּבִזְכוּת נְקֻדּוֹתָיו וּבִזְכוּת טְעָמָיו וּבִזְכוּת שְׁמוֹתָיו וְצֵרוּפָיו וּרְמָזָיו
וְסוֹדוֹתָיו הַקְּדוֹשִׁים וְהַטְּהוֹרִים הַנּוֹרָאִים הַיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ. שֶׁתְּהֵא שָׁעָה זוֹ שְׁעַת

רַחֲמִים שְׁעַת הַקְשָׁבָה שְׁעַת הַאֲזָנָה וְנִקְרָאֲךָ וְתַעֲנֵנוּ. נַעְתִּיר לְךָ וְהֵעָתֶר־לָנוּ שֶׁיִּהְיֶה עוֹלֶה לְפָנֶיךָ קְרִיאַת וְלִמּוּד שִׁיר הַשִּׁירִים כְּאִלּוּ הִשַּׂגְנוּ כָּל־הַסּוֹדוֹת הַנִּפְלָאוֹת וְהַנּוֹרָאוֹת אֲשֶׁר הֵם חֲתוּמִים בּוֹ בְּכָל־תְּנָאָיו וְנִזְכֶּה לְמָקוֹם שֶׁהַנְּשָׁמוֹת נֶחֱצָבוֹת מִשָּׁם וּכְאִלּוּ עָשִׂינוּ כָּל־מַה־שֶּׁמּוּטָל עָלֵינוּ לְהַשִּׂיג בֵּין בְּגִלְגּוּל זֶה בֵּין בְּגִלְגּוּל אַחֵר וְלִהְיוֹת מִן הָעוֹלִים וְהַזּוֹכִים לָעוֹלָם הַבָּא עִם שְׁאָר צַדִּיקִים וַחֲסִידִים. וּמַלֵּא כָּל־מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה וְתִהְיֶה עִם לְבָבֵנוּ וְאִמְרֵי פִינוּ בְּעֵת מַחְשְׁבוֹתֵינוּ וְעִם יָדֵינוּ בְּעֵת מַעְבָּדֵינוּ וְתִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה וְהַרְוָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ וּמֵעָפָר תְּקִימֵנוּ וּמֵאַשְׁפּוֹת דַּלּוּתֵנוּ תְּרוֹמְמֵנוּ. וְתָשִׁיב שְׁכִינָתְךָ לְעִיר קָדְשֶׁךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. אָמֵן:

מי שאין לו פנאי שיוכל לומר שיר השירים כולו קודם קבלת שבת יאמר אלו ד' פסוקים:

יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן׃ עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו׃ קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃

קודם הדלקת נר שבת מברכין ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל־שַׁבָּת: יהי רצון וכו' שיבנה וכו'.

תפלה לאחר הדלקת הנרות:

יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתְּחוֹנֵן אוֹתִי*) וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־כָּל־קְרוֹבַי וְתִתֶּן־לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וַאֲרוּכִים וְתִזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבְרָכָה וְתִפְקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וּתְבָרְכֵנוּ בְּרָכוֹת גְּדוֹלוֹת וְתַשְׁלִים בָּתֵּינוּ וְתַשְׁכֵּן שְׁכִינָתְךָ בֵּינֵינוּ. וְזַכֵּנִי לְגַדֵּל בָּנִים וּבְנֵי בָנִים חֲכָמִים וּנְבוֹנִים אוֹהֲבֵי יְהוָֹה יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת זֶרַע קֹדֶשׁ בַּיהוָֹה דְּבֵקִים וּמְאִירִים אֶת־הָעוֹלָם בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּבְכָל־מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא. אָנָּא שְׁמַע אֶת־תְּחִנָּתִי בָּעֵת הַזֹּאת בִּזְכוּת שָׂרָה וְרִבְקָה וְרָחֵל וְלֵאָה אִמּוֹתֵינוּ. וְהָאֵר נֵרֵנוּ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה לְעוֹלָם וָעֶד וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה. אָמֵן:

*) וְאֶת־אִשְׁתִּי (נשים אומרות וְאֶת־אִישִׁי).

עיון תפלה

להדליק נר של שבת. וכן להדליק נר של חנוכה. לשון חכמים להשתמש במלת של האחת סמיכות הקנין. והמדקדקים החדשים בקשו לתקן הלשון נגד הרגל כדי לקרבו ללשון המקרא והרכיבו מלת של עם השם שאחריה שֶׁלְּשַׁבָּת, שֶׁלַּחֲנֻכָּה, וביותר לשבת זה שבא שֶׁלַּיּוֹם השביעי, דומה ללשון המקרא הנה מטתו שֶׁלִּשְׁלֹמֹה (שה"ש ג, ז), ואחרים הסירוהו לגמרי. וכבר גליתי את דעתי בעיון תפלה לברכות השחר בפיסקא לעולם יהא אדם ד"ה מה אנו במענה לתקונים כאלה: כתוב בס' עבודת ישראל וז"ל „בסדור שערי תפלה וגם בסדור ויעתר יצחק השמיטו מלת של בעבור כי מובנת כבר ע"י הסמיכות. אמנם בכל הסדורים נמצא של שבת, וכן הוא בסדור רב עמרם וברמב"ם הלכות שבת ריש פרק ה' וברוקח סימן מ"ו ובתניא סימן י"ב וטור סימן רס"ד ומט"מ סימן תי"ו, גם ספר המנהיג הלכות שבת סימן י"ז מביא כך הנוסחא בשם רב אחא משבחא, וע"כ אין לשנות. ועל אודות הברכה ראה בתוספות שבת כ"ה ע"ב והגהות מימוני ריש פרק ה' בהלכות שבת":

סדר קבלת שבת

בערב שבת אומרים אלו מזמורים לאחר תפלת המנחה:

כל מזמור ומזמור כנגד יום אחד מימי החול. והנה ראשי תיבות של ששה מזמורים אלו עולה כמנין נפש ויהיה לו למשיב נפש. מאשר בידו נפש כל חי בשבת קריאת מזמורים אלו:

כשחל יום טוב בשבת או בחול המועד מתחילין מזמור לדוד:

ויכוין כנגד יום א' אבג"י ית"ץ:

צה לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים: אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ: אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ: בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְהוָה עֹשֵׂנוּ: כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם | אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ: אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם | מַסָּה בַּמִּדְבָּר: אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי: אַרְבָּעִים שָׁנָה |

ענף יוסף

לכו נרננה לה'. לעתיד יזרזו זה"ז ויאמרו לכו נרננה וכו': נקדמה. נקדם עצמנו לבוא מול פניו בהודאת שפתים להודות לו על הטובה הבאה: אלהים. הם מלאכי מעלה: מחקרי ארץ. דברים הנעלמים בארץ אשר יחקרו בדעת להבינם: ותועפות. גבהי ההרים המה לו: והוא עשהו. תקנו על מקומו להיות נקוה במקום אחד: נשתחוה. הוא שטוח כל הגוף בארץ: ונכרעה. הוא כפיפת הראש וקצת הגוף: נברכה. הוא כריעת הברכים על הארץ: עושנו. המגדל והמרומם אותנו: עם מרעיתו. שהוא רועה ומנהיג אותנו: וצאן ידו. ר"ל כמו הרועה הרחמני אשר ינהג הצאן עם נטיית היד ולא במקל: היום. ר"ל היום ההוא ינהיג אתכם כן כאשר בקולו תשמעו: אל תקשו לבבכם. להרהר אחרי ה' כמו במי מריבה: כיום. כמו במי מסה במדבר. וכפל הדבר במ"ש. כי הוא כמ"ש ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו' (שמות יז, ז): אשר נסוני. אם היכולת בידי ליתן להם מים כמו שנאמר שם: בחנוני גם ראו פעלי. אפילו אחר שראו פעלי במצרים ועל הים ובמדבר על כל זה לא האמינו בי

ותאז

עיון תפלה

לכו נרננה. כתב הגאון מ"ר יעב"ץ ז"ל „פותחין בארצות הללו לכו נרננה וגומרין ו' מזמורים מן צ"ה עד צ"ט ומזמור כ"ט כנגד ששת ימי החול על פי הר"ר משה קורדאווירו ז"ל (גיסו ותלמידו של הר"ר שלמה בן משה הלוי אלקבץ ז"ל)" עכ"ל. והגאון בעל יוסף אומץ כתב בסי' תקפ"ח „סדר קבלת שבת שנוהגים בו חסידים מקרוב באו (נתקבל באמצע המאה הרביעית לאלף זה) הוא מנהג יפה וטוב" עכ"ל. והוא הסדר שלנו שנתקבל בכל תפוצות האשכנזים והתימנים. ובקהלות הספרדים יש אומרים חמשת המזמורים מן צ"ה עד צ"ט ומזמור לתודה, כ"ה בסדור תפלת החדש ועוד הרבה סדורים, ויש שאינם אומרים רק מזמור לדוד הבו לה', ומסומן אצלם „שבעה קולות שאמר דוד כנגד שבעת ימי בראשית": נקדמה פניו. נבואה לקראתו — פרי־שיינען פאר איהם: מחקרי ארץ. כל אשר יֵחָקֵר בארץ: ותועפות הרים. פרש"י לשון גבה כשוף המשופע: והוא עשהו. תקנו על מתכנתו (רש"י בראשית א, ז): נשתחוה. נשחה קומתנו: ונכרעה. נַטֶּה כרעינו: נברכה. נכרע על ברכינו. ועי' עוד מש"כ בעיון תפלה על מה טובו אהליך: היום אם בקולו תשמעו. אפי' ביום הזה תוכלו להגיע למדרגה נשגבה כזאת להיות עם מרעיתו של הקב"ה וצאן ידו אם אך בקולו תשמעו: כמריבה. כיום מי מריבה (במדבר כ, יג): אשר נסוני. שכינה מדברת זאת מתוך גרונו של המשורר (מרע"ה מחבר המזמורים הללו): גם ראו פעלי. אע"פ שכבר ראו פעולותי לפני הנסיון והכחישו

אתם

אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

ויכוין כנגד יום ב׳ קר״ע שט״ן:

צו שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ שִׁירוּ לַיהוָה בָּרְכוּ
שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־
הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־
אֱלֹהִים׃ כִּי ׀ כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים ׀ וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ הוֹד־
וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃ הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ
לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃
הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃ אִמְרוּ בַגּוֹיִם ׀
יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ יִשְׂמְחוּ
הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז

עץ יוסף

וחזרו ובחנו אותי: **אקוט בדור**. היה לי קטטה באנשי הדור ההוא ואמרתי זהו העם אשר לבבם תועה מאחרי: **והם**. אחר כל הקטטה לא ידעו הם את דרכי: **אשר נשבעתי**. אשר בעבור זה קצפתי עליהם ונשבעתי בחרון אפי שלא יבואון אל מנוחתי זה ארץ ישראל: **אם יבואון**. ענין שבועה הוא ונוס ולא אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה. וכן אם לדוד אכזב (תהלים פט, לו):

שירו לה׳. לעתיד שירו על הישועה הבאה: **בשרו מיום ליום**. בכל יום בשרו זה לזה על תשועה חדשה: **על כל אלהים**. הם השמש והירח וכל צבא השמים שהיו הגוים עובדים להם וקבלום לאלוה: **אלילים**. כי לגבי ה׳ כמוהם כאין: **וה׳**. אבל ה׳ עשה את השמים וצבאיו בכללו א״כ גם המה מעשה ידי ה׳: **הבו לה׳**. וחוזר ומפרש הבו לה׳ כבוד ועוז ר״ל ספרו כבודו ועוזו: **כבוד שמו**. כבוד הראוי לשמו: **שאו**. סבלו מנחה על הכתף ובואו עמה לחצרותיו והוא בית המקדש: **בהדרת קדש**. בבית המקדש המהודר בקדושה: **אמרו בגוים**. בין כל עובדים כוכבים אמרו זה לזה ה׳ מלך. ר״ל עתה נראה מלכותו: **אף תכון**. ר״ל עתה נראה שאף התבל אתה ה׳ הכנת לבל תהי נוטה לנפול: **ידין**. הוא הדן את העמים במשפט היושר והראוי: **ישמחו השמים כו׳**. ענין מליצה הוא על רוב השמחה שתהיה אז בעולם. וכתב הגר״א (במשלי ב) החילוק בין גילה לשמחה. שמחה הוא בדבר חדש. וגילה הוא בדבר שכבר היה ואינו מחודש. וזהו ישמחו השמים כי הם חדשים לבקרים: **ותגל הארץ כו׳**. כי אין כל חדש תחת השמש לכן אינו שייך בהם שמחה אלא בדבר מעשה בראשית שמכבר היה: **ירעם**. ישמיע קול רם לגודל השמחה: **ומלאו**. הבריות הממלאים אותו: **וכל אשר בו**. הבריות
התלויות

עיון תפלה

אקוט בדור. כמו אשר יקוט כסלו (איוב ח, יד) פי׳ רש״י יקצור ויכרות כמו יקוץ, ארבעים שנה רצופות הייתי קוצר וקוצץ בדור הזה מעט מעט עד אשר **הכרתיו** מעל פני, בשביל שראיתי כי **עם תועי לבב הם** ואין להם תקנה עוד: **אשר נשבעתי**. שב על **בדור** שבפסוק הקודם, בדור אשר נשבעתי עליו באפי לבלתי הביאו אל מנוחתי ונחלתי:

שיר חדש. עי׳ מש״כ בעיון תפלה לפסוקי דזמרה בפיסקא הללויה שירו לה׳ שיר חדש:

בשרו. עי׳ שם בפיסקא הודו לה׳ קראו בשמו:

אמרו בגוים. לעתיד לבוא **יושר** השיר הזה, **פרסמו** בקרב הגוים כי מעתה ה׳ מלך בכבודו ובעצמו, ומעתה תכון תבל באופן שלא תמוט לעולם ועד; כי בזמן הזה בפרט נגלתה מלכות שמים ראויה היא להתמוטט כל רגע משוד עניים מאנקת אביונים ומפני גזל המשפט והצדק הממלאים כל חללה, אבל לעתיד לבוא ה׳ ימלך לעולם ועד, והוא ידין עמים במישרים, כי יהפוך להם שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳: **ירעם הים ומלואו**. וכה״א (ישעיה מב, י) יורדי הים ומלואו איים ויושביהם: **יעלז שדי**. בדה״א (טז, לג) יעלצו השדה. **ושדי** הוא רבוי שדיי תחת **שדים**, כמו **ושרי** בשכר (שופטים ה,
טו)

יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר׃ לִפְנֵי יְהֹוָה׀ כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־
תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ׃

ויכוין כנגד יוס ג' נג"ד יכ"ס :

צז יְהֹוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים׃ עָנָן וַעֲרָפֶל
סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ׃ אֵשׁ לְפָנָיו
תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו׃ הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל
הָאָרֶץ׃ הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְהֹוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־
הָאָרֶץ׃ הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ׃
יֵבֹשׁוּ׀ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ
כָּל־אֱלֹהִים׃ שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח׀ צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה
לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהֹוָה׃ כִּי־אַתָּה׀ יְהֹוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ
מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ אֹהֲבֵי יְהֹוָה שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר
נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם׃ אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק

עץ יוסף

המצויות בשדה: **לפני ה'**. השמחה תהיה לפני ה' על כי בא. וחוזר ומפרש שבא לשפוט יושבי הארץ: **באמונתו**. באמת לפי הראוי:

ה' מלך. לעתיד כאשר תתגלה מלכותו אז תתרבה השמחה בעולם: **איים**. יושבי איי הים: **ענן וערפל**. הוא משל לחשכת הצרות שיהיו מוכנים לענוש בהם את הרשעים: **מכון כסאו**. הכנת כסאו תהיה בצדק ובמשפט לשלם לכל אחד כגמולו: **האירו**. הברקים יהיו גדולים עד שיאירו לכל העולם: **ראתה**. כשתראה הארץ להב הברקים אז תחיל ותרעד: **הרים**. הוא משל על מלכי העמים: **השמים**. מלאכי השמים יספרו הצדק שעשה לישראל עמו: **המתהללים**. המשבחים את עצמם בעבודה שלהם והמה אלילים בלי תועלת: **כל אלהים**. צבא השמים הנעבדים לאלהים הם ישתחוו לה' על כי עשה משפט בעובדיהם: **שמעה**. כאשר תשמע ציון נקמות האויב אז תשמח: **למען משפטיך**. בעבור עשיית משפטיך: **נעלית**. אתה מעולה ומשובח על כל אלהים הם צבא השמים הנעבדים לאלהות: **אוהבי**. אתם אוהבי ה' שנאו עושי הרע ולא תפחדו מהם כי הנה ה' שומר נפשות חסידיו ויצילם מיד הרשעים ההם: **לצדיק**. נערך הצדיק יש אור זרוע. ר"ל כמו הזורע דבר מה הנה

עיון תפלה

טו) תחת **שרים**, והורים **חורי** (ישעיה יט, ט) תחת **חורים**:

ה' מלך. כאשר ימלוך ה' אז תגל הארץ כי יבער הרשעה מתוכה: **איים רבים**. איים גדולים, כמו **רבי** המלך (ירמיה לט, יג): **ענן וערפל סביביו**: הוא אל מסתתר שאי אפשר לראותו ולהשיגו כאלו ענן וערפל סביביו, וכמו שנאמר (תהלים יח, יב) ישת חשך סתרו, ונאמר (מ"א ח, יב) ה' אמר לשכון בערפל. ואע"פ שדרכו נסתרה מאתנו בכל זאת רואים אנחנו כי צדק ומשפט מכון כסאו: **אש לפניו תלך**. וכה"א (תהלים נ, ג) אש לפניו תאכל, ונאמר (חבקוק ג, ה) לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו: **האירו ברקיו וגו' ותחל הארץ**. וכה"א (תהלים עז, יט) האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ: **כדונג**. כשעוה: **יבושו כל עובדי פסל**. כמו שנאמר (ישעיה ב, כ) ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו וגו' לבוא ולהתחבא מפני הבושה בנקרות הצורים וגו' בראותם כי **השתחוו לו כל אלהים**, כלם **שחו** והשפלו לפניו: **שמעה ותשמח ציון וגו' למען משפטיך**. כל הארץ ראתה משפטיך **נתחל**, אבל ציון שמעה זאת ותשמח כי עד צדק ישוב משפט: **מאד נעלית**. הקל בשרש זה עומד. ויש למנותו בין הנפעלים הרבים המקבלים פעולת **הפעל** והפעיל. ראה ספרי מכלול ודרך לדקדוק שפ"ע סי' מ': **אור זרוע**. אור **פרוש** לפני הצדיק להאיר לו את הדרך

וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה: שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

ויכוין כנגד יוס ד׳ בס״ר נת״נ:

צח מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הוֹדִיעַ יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה: בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָה: יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: לִפְנֵי־יְהוָה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

ויכוין כנגד יוס ס׳ תק״ב סנ״ע:

צט יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ: יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים: יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב

עץ יוסף

יותר תוצאת השדה ממה שזרע. כן הרבה שכר מוכן לצדיק יותר ממה שקבל שכרו מיד: **ולישרי לב שמחה.** לישרי לב זרוע שמחה. וכפל הדבר במ״ש: **בה׳.** במשענת ה׳: **לזכר.** לזכרון שם קדשו: **הושיעה לו ימינו.** ר״ל אינו צריך תשועה מזולתו כי ימינו הושיעה לו: **הודיע.** פרס בזה התשועה פרסמה על ידי הנביאים. ועתה גלה צדקתו לעיני כל: **זכר.** ה׳ זכר לישראל את החסד שהבטיח באמונתו: **אפסי ארץ.** היושבים בקצות הארץ: **בכנור וכו׳.** ר״ל בכנור לבד גם בכנור עם קול זמרה יחד לבסם את הקול: **ירעם.** ישמיע קול רעם לשמחה: **ומלואו.** הבריות הממלאים אותו: **ימחאו כף.** יכו כף אל כף כדרך השמחים. והוא ענין מליצה להורות על רוב השמחה: **יחד.** כל ההרים ירננו יחד: **לפני ה׳.** השמחה תהיה לפני ה׳ על כי בא לשפוט: **במישרים.** במשפט הישר כראוי לכל אחד ואחד: **ה׳ מלך.** כאשר תתגלה מלכותו ירעדו העמים: **יושב.** מלפני היושב על הכרובים שעל הארון תהיה הארץ נוטה לנפול. ר״ל ליושבי הארץ תאחז חלחלה: **ה׳ בציון.** ה׳ אשר מעונתו בציון הוא גדול ורם על הכל וממנו יחרדו: **יודו שמך.** כלם יודו לשמך כי גדול וכו׳: **ועוז מלך.** שעוז הוא למלך אשר אוהב

עיון תפלה

ילך בה, בהפך מן הרשעים שנאמר בהם (משלי ד, יט) דרך רשעים כאפלה. וזרוע הוא **פרוש** כמו ואחרפם בין העמים (זכריה י, ט), ומליצו פתם בשחר כשחר פרוש על ההרים (יואל ב, ב): **מזמור שירו לה׳.** כל השירים האלה לעתיד לבוא: **הושיעה לו ימינו.** כמו שנאמר (ישעיה נט, טז) ותושע לו זרועו, כלפי מה שנאמר (איכה ב, ג) השיב אחור ימינו מפני אויב, ובמשך ימי הגלות היינו מתפללים הושיעה ימינך וענני (תהלים קח, ז), כנה לעתיד לבוא יראו עינינו כי כבר הושיעה לו ימינו: **חסדו ואמונתו.** האמנת דבריו, וכן (שם פט, ג) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות שאתה מאמן את דבריך להחזיר לנו הנשמות. ועי׳ מ״ש לעיל בפיסקא אמת ואמונה בד״ה וקיים עלינו: **פצחו.** פתחו לרנן ולזמר, פעל מיוחד לפתיחת הזמרה: **נהרות ימחאו כף.** המליצה קוראת לקול רעש שמחה מחיאת **כפים** כפי מנהג העולם, וערש״י: **לפני ה׳.** שב על ירעם ימחאו ירננו — לפני ה׳: **ה׳ מלך.** שעור הכתוב ה׳ מלך — ירגזו עמים, יושב הכרובים מלך -- תנוט הארץ: **יודו שמך.** ואיך יודוהו — שיאמרו כי גדול ונורא הוא וקדוש הוא: **ועז מלך משפט אהב.** של

אלא

אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב ׀ אַתָּה עָשִׂיתָ: רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן ׀ בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־יְהוָה וְהוּא יַעֲנֵם: בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם: רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

עץ יוסף

המשפט: מישרים. התורה שהיא מישרים אתה כוננת: משפט וצדקה. משפטי התורה ודברים המוצדקים הכתובים ביעקב מעשה ידיך המה: להדם רגליו. הוא בית המקדש. ואחז במשל כאלו ממכון שבתו השמים יורדות רגליו לנוח בבית המקדש: קדוש הוא. כי הוא קדוש וחלה הקדושה בהדום רגליו: משה ואהרן. ר"ל ראו גודל קדושתו כי הלא משה ואהרן היו מהגדולים ומהמיוחדים במשרתי ה' ושמואל היה מהגדולים ומהמיוחדים בקוראי שמו: קוראים. הם היו קוראים לה' והוא היה עונה להם: בעמוד ענן. עם עמוד הענן בא ודבר אליהם על אשר שמרו עדותיו והחוק אשר נתן להם: אתה עניתם. עם כי אתה ענית להם בכל עת קראם ובעבורם היית נושא עון ישראל ועכ"ז נוקם היית על מעלליהם ולא ויתרת להם כלום. כי משה ואהרן מרו על מי מריבה ושמואל לא האריך ימים על אשר לא הדריך את בניו כראוי. ומכל זה נראה גודל קדושתו שאינו נושא פנים: רוממו. לזה רוממו וכו': להר קדשו. הוא בית המקדש שעל הר המוריה:

פט

עיון תפלה

זאת יודוך ויאמרו לך כי ממך — בהיותך אוהב משפט — למדנו את הלמוד הנכבד **שעז** מלך משפט אהב, העוז האמתי של המלך הוא — בהשותו את עצמו אל המשפט לא בכבשו את המשפט תחתיו: **אתה כוננת מישרים.** ולא זו בלבד שאתה אוהב לעשות משפט, דין תורה, אלא אפילו מדת המישרים (לפנים משורת הדין) כוננת בעולמך. שהרי עינינו הרואות כי משפט וצדקה ביעקב **אתה עשית**, כי בשתי המדות הללו נפדה יעקב שנאמר (ישעיה א, כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, וצדקה היא מדת המישרים: משה ואהרן. ובשביל מה זכה יעקב לכל האושר והכבוד הזה? בשביל מנהיגיו הטובים שעמדו לו בכל דור ודור, אשר הגדולים שבהם היו משה ואהרן ושמואל, משה ואהרן הגדולים בכהניו (לפני אהרן שמש משה בכהונה גדולה בשבעת ימי המלואים) ושמואל — הגדול בקוראי שמו (שמוש הבי"ת לדעת הרל"ש בהרכבים לבקעה (בראשית ג, ח) להפלגה, כמו ואת היית בעכרי (שופטים יא, לה), וכן (תהלים קיח, ז) ה' לי בעוזרי) הקוראים אל ה' והוא עונה אותם בכל קראם אליו, כמו שנאמר (ש"א יב, יז) הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' וגו': **בעמוד ענן ידבר אליהם.** כל כך היה מקורב עמהם עד שהיה מדבר אליהם תמיד בעמוד ענן כאדם המדבר לבני ביתו הנאמנים; ותחת השגחת מנהיגים כאלה המקורבים להשי"ת תכלית הקרבה — אין פלא שבני יעקב **שמרו** עדותיו של הקב"ה והחק אשר נתן למו, וכדרך שאמרו רבותינו (ברכות לג, ב) אין לגבי משה יראה מילתא זוטרתא היא, ופירש הגאון בעל כלי יקר בפרשת עקב, הכונה בדורו של משה אשר עין בעין ראו כבוד ה', ותחת השגחת מלמד להועיל כמשה, קל מאד להשיג ולהבין יראת ה': **ה' אלהינו אתה עניתם.** ברוך אתה שאין לפניך משוא פנים, אע"פ שהמנהיגים הללו היו כל כך אהובים ורצוים בעיניך עד **שאתה** בעצמך היית עונה אותם תמיד בלי שום אמצעי, וכשהיו מתפללים לפניך על עמך **אל נושא עון היית להם תמיד**, באופן שהיו אהובים ונאמנים לך כבני בית, בכל זאת כשחטאו לפניך חטאים קלים לא נשאת פניהם, אך נוקם היית על עלילותם ושקלו למטרפסייהו, משה ואהרן בשביל מי מריבה לא נכנסו לארץ, ושמואל בשביל שלא הלכו בניו בדרכיו (ש"א ח, ג) מת בחור (רש"י) ולא נתקיימו מעשה ידיו במשיחת שאול: רוממו וגו' כי קדוש ה' אלהינו. אם כשהקב"ה עושה דין בצדיקים שמו מתקדש בעולם שאמר (יחזקאל לח, כב כג) ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי

והתקדשתי

(בשמים ראש). הנה בכתבי האר"י ז"ל מבואר התקונים הגדולים והנוראים הנעשים בעולמות העליונים הקדושים על ידי אמירת מזמור זה בקבלת שבת. שבאמירת השלשה הבו לה' שבמזמור זה עושים תקון בפ"ע בעולמות העליונים. ובשבעה קולות שבמזמור זה עושים תקון בפ"ע. ובשמונה עשרה הויות שבמזמור זה שכנגדם תקנו אנשי כנסת הגדולה שמונה עשרה ברכות בתפלת החול. ובשמונה עשרה הויות אלו ע"ב אותיות כנגד שם ע"ב כמספר חסד עושים תקון בפ"ע. ובי"א פסוקים שבמזמור זה כמספר ו"ה בשם הויה ב"ה עושים תקון בפ"ע. ובנ"א תיבות שבמזמור זה כמספר שילוב הויה ואדני עושים תקון בפ"ע. ובודאי אשרי מי שיגיע ידי שכלו לכוין במזמור זה כוונת האר"י ז"ל. אך לאו כל מוחא סביל דא. לכן יאמר אדם מזמור זה בכל עוז כחו ויאמר התיבות במתון גדול ובשמחה רבה ועצומה. ויכוין ג"כ במחשבתו שכוונתו באמירת מזמור זה לעשות תיקונים גדולים בעולמות העליונים. ולעשות בזה רצון הבורא ית"ש. ואז בוודאי יחשב לו כאלו כיון בכל הכוונה. ורחמנא לבא בעי: **ואתה** אנוש כערכי אגידה ואדברה פרטי כוונות פשטיות במזמור זה ויכונו מחשבותיך בהם כאלו ידעת ספירות וחשבת דרכיך במחשבת הקדש פנימה בקדש הקדשים כוונת האר"י ז"ל והן הנה לבני ישראל עם קדוש הכוונות פשטיות: **והוא** זה. בתיבות הבו לה' בני אלים יכנים האדם בלבו שמחה עצומה עד מאד על זה שאנו נקראים בני אלים בני אברהם יצחק ויעקב הנקראים אילי הארץ כפירש"י. ואמר הפסוק שעכשו עם קדוש בני אברהם יצחק ויעקב מוטל עלינו לתת כבוד ועוז לשמו הגדול של יוצרנו ובוראנו ב"ה וב"ש כמו שאמר הפסוק לאלו הבו לה' כבוד ועוז הבו לה' כבוד שמו. ועל זה ישמח האדם שמחה עצומה עד מאד שזכינו לכל זה: **ובהבו** לה' כבוד ועוז הבו לה' כבוד שמו יקבל על עצמו מסירת נפש בציור איזה מיתה בשמחה עצומה עד מאד. כי ע"י מסירת נפשו גורם להבורא יתברך שמו כבוד גדול ושמו הגדול מתקדש ומתעלה בכל העולמות כנ"ל ולא יהיה כדובר שקרים ח"ו: **ובשבעה** קולות שבמזמור זה דהיינו מפסוק קול ה' על המים כו' יכוין האדם פירש"י בכל פסוק וישמח שמחה עצומה עד מאד בגודל אלהותו ית"ש. ובודאי מעולם גודל תשוקתו ואהבתו באלהותו ית"ש יבא מעצמו אל קבלת מסירת נפש בכמה מקומות במזמור זה: ובפסוק **קול ה' חוצב להבות אש** יכוין ג"כ פירש"י ולא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה, דבר פרטי שישמח ישראל בעושיו שזכו עם קדוש אומה הישראלית כל העם רואים את הקולות קול ה' חוצב להבות אש חרות על הלוחות בשעת מתן תורה. ומצפים עוד מאתו יתברך להשמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי לשמוע בקול דבריו הנפלאים והנוראים ההם בעת ביאת משיח צדקנו במהרה **בימינו** ואומן. דודים ערבים לנו ואנו מתאוים **ומשתוקקים** להיותו נוהג עמנו כמנהג הראשון כפירוש רש"י בשיר השירים על פסוק ישקני מנשיקות פיהו. **ומגודל** תשוקה זו העצומה יקבל על עצמו מסירת הנפש בציור איזה מיתה להראות תשוקתו העצומה באלהותו יתברך:

ויכוין כנגד יום ו' יג"ל פז"ק. טרם יתחיל מזמור זה יכוין לקבל תוספת נפש יתירה. וצריך לאמרו מעומד:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהֹוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהֹוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ
לַיהֹוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהֹוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: קוֹל
יְהֹוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהֹוָה עַל־מַיִם רַבִּים: קוֹל־יְהֹוָה

עץ יוסף

הבו. תנו. ור"ל תנו בפה ואמרו: **בני אלים.** בני חזקים. ור"ל בני אברהם יצחק ויעקב שנקראים אילי הארץ. וקאמר אתם בני אברהם יצחק ויעקב הבו לה'. וחוזר ומפרש מהו. ואמר הבו לה' כבוד ועוז. ר"ל שבחו. ואמרו הכבוד והעוז המה לה'. ורש"י פי' הבו לה' בני אלים מכאן שאומרים אבות. הבו לה' כבוד ועוז מכאן שאומרים גבורות. הבו לה' כבוד שמו מכאן שאומרים קדושת השם. ויש במזמור זה י"ח אזכרות וכנגדן תקנו י"ח ברכות בשמונה עשרה: **כבוד שמו.** הכבוד הראוי לשמו. כי כל שם משמותיו מורים על כבודו: **בהדרת.** במקום שהוא מהודר בקדושה והוא בית המקדש: **קול ה' על המים.** על ים סוף וירעם בשמים ה' וגו' (תהלים יח, יד): **קול ה' בכח.** בשעת מתן תורה נתן את קולו לפי

כח

עיון תפלה

והתקדשתי ונודעתי וגו' קל וחומר בצדיקים שנאמר (ויקרא י, ג) בקרובי **אקדש** ופרש"י „כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס" עכ"ל, ונאמר (במדבר כ, יג) המה מי מריבה וגו' ויקדש בם. ועי' מש"כ בעיון תפלה לברכות השחר בפיסקא לעולם יהא אדם ד"ה וקדש את שמך בעולמך: **הבו לה' בני אלים.** הגאון מלבי"ם ז"ל מפרש את המזמור הזה על מאורע שאירע בימי המשורר ע"ה שרעדה הארץ רעד נורא סביבות ארץ הקדש ויעש **שאות** בכל מקומות ממשלתו, וכשהגיע לגבול הארץ אשר כבוד ה' שוכן בקרבה רפתה רוחו ולא נגע בה לרעה ויאמר כבוד לשם ה': **בני אלים.** אתם גבורי הטבע, רעם ורעש זקים וזועות שהנכם מוראים על כל סביבותיכם, אע"פ שעכשו קרא לכם הקב"ה דרור לצאת מגבולכם להרגיז ארץ ומלואה ולהכות חרם ערים על יושביהן, השמרו לכם מנגוע בקצה גבול נחלת יוצר הטבע להרוס אל ה', אך **הִכָּנְעוּ** מפניו ותנו כבוד לשמו, **הבו לה' כבוד ועז** והשתחוו לו **בהדרת קדש!** —. **קול ה'.** עכשו שב המשורר ומיחס את המחזות הנוראים

האלה

בַּכֹּחַ קוֹל יְהֹוָה בֶּהָדָר: קוֹל יְהֹוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהֹוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים: קוֹל־יְהֹוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהֹוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהֹוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהֹוָה ׀ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהֹוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהֹוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהֹוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהֹוָה ׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אחר מזמור זה יאמר תפלת **אנא בכח** בנעימת קול. ויזהר מאד בכונתה. ובתקונים תקון כ"ט דף מ"ז ע"ב מבואר איך מרומז בתפלה זו השם של מ"ב דאנא בכח ע"ש:

תפלת רבי נחוניא בן הקנה:

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה: אב"ג ית"ץ
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ. שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא: קר"ע שט"ן
נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם: נג"ד יכ"ש
בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם. צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם: בט"ר צת"ג
חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ: חק"ב טנ"ע
יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה. זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ: יג"ל פז"ק
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת: שק"ו צי"ת

ויאמר בלחש (האר"י ז"ל) בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

עץ יוסף

כח של ישראל שנאמר והאלהים יעננו בקול (שמות יט, יט) בקולו של משה: קול ה' שובר ארזים. מלכי עובדי כוכבים: **וירקידם**. בתנועת הרעדה. כמו עגל. את הארזים ואת ההרים שבאו לשמוע מתן תורה: **לבנון ושריון**. שמות הרים: **בן ראמים**. ר"ל ראם קטן: **חוצב**. כורת. רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבת אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם: **יחיל**. מלשון חיל וחלחלה: **מדבר קדש**. הוא מדבר סיני: **יחולל אילות**. יפחיד ויחיל לעתיד את חיילותיו של גוג ומגוג שהם עכשיו עומדות בחוזק כאילות כענין שנאמר (תהלים יח, לד) משוה רגלי כאילות. אילות הן נקבות אילים: **ויחשוף יערות**. כמו מחשוף הלבן (בראשית ל, לז) פי' יקלף עצי היער. כלומר יפשוט מכבודם המשולים כעצי היער אשר כגובה ארזים גבהם: **ובהיכלו**. שיבנה: **כלו אומר כבוד**. הכל יקלסוהו שם ויאמרו ה' למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב ה' לבדו מלך לעולם. והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב, יח) אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום כי לא תהיה עוד מלחמה:

עיון תפלה

הבאה אל השבת הראשונה אל היוצר ב"ה, וקרא להם שם כללי קול ה'. זה מקרוב שמענו קול ה' על המים (כי בשעת הרעש ירעש הים ומלואו), באשר אל הכבוד הרעים השמיע קולו ברעש כדי שייראו מלפניו ויכבדוהו, ה' — הרעים על מים רבים בכח ובהדר (בחרדה, כמו שאמרו בברכות נ' ע"ב א"ת בהדרת אלא בחרדת), קול איום ונורא אשר שם את כל הארץ לחרדת אלהים, כי שבר ארזים והרקידם כמו עגל, לבנון ושריון (הוא חרמון) (דברים ג, ט) רקדו כמו בן ראמים: **חוצב להבות אש**. כי פתחו הרי שרפה את לועיהם וירקו מבטנם לבת אש פלדות: **יחיל מדבר**. החריד את המדבר מסביב: **יחולל אילות**. הפחיד את האילות: **ויחשף יערות**. הפיגם ערומים מבלי עלים: **ובהיכלו**. כמעט הגיע הרעש הנורא לגבול נחלתו אשר שם היכל קדשו — הס מפניו כל הארץ! חדל השאון שבת הרעש ואפסהו החרדה, כי נהפך לקול דממה דקה אשר **כֻּלּוֹ אומר כבוד**: **ה' למבול ישב**. גם המבול הוא אחד מבני אלים, אחד מנטורי הטבע שלוחי המקום ב"ה אשר ידיו רב לו להפוך משרש תבל ומלואה ולהחריב את העולם לתהו ובהו, הוא ה' אשר ישב בימי המבול ושמרהו לבל יחריב את כל העולם כלו, הוא ה' היושב כל ימי עולם ומשמר את עולמו לבל יעברו בני האלים את גבולם ויעשו מרחה — **וישב ה' מלך לעולם**: **ה' עז לעמו יתן**. נראה שהמקרא הזה הוא המקור למה

שם המחבר בראשי החרוזים שלמה הלוי:

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה. פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה: לכה
שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד. הִשְׁמִיעָנוּ אֵל הַמְיֻחָד. יְהֹוָה
אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד. לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה: לכה

עץ יוסף

שמור. שבדברות האחרונות: **וזכור**. שבדברות הראשונות. בדבור אחד נאמרו. כדאיתא במכילתא. ואע"ג דזכור הוא מצות עשה ושמור הוא

ענף יוסף

דודי. פי' דודי הוא הקב"ה. ואנו מתפללים על קץ הפלאות שיכנס לשכינה הנקראת כלה. ויאמר אליה התנערי מעפר קומי כו' לא תבושי ולא תכלמי כו'. ולפי

ל"ת שיהיה אמר הקב"ה בדברות הראשונות בדבור אחד ולכך אמר משה שמור ואי נאו דהוא שמע מפי הגבורה ג"כ שמור לא היה משנה הענין מעשה ללא תעשה. ומה שפתח הכתוב בדברות ראשונות פירש משה בדברות אחרונות. והטעם שאמר הקב"ה זכור ושמור ללמדך שאף הנשים חייבות בו. דקד"א שהוא מ"ע שהזמן גרמא ונשים פטורות קמ"ל שמור שהיא מצות לא תעשה והנשים חייבות בו. וכדאי' בברכות ובשבועות שהנשים חייבות בקדוש היום מדכתיב זכור ושמור כל שישנו בשמירה שהוא ל"ת ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה דלא תעשה מלאכה איתנהו בזכירה. ובשפתי כהן אי' מ"ש בדברות ראשונות זכור ובמשנה תורה שמור. לפי שדברות ראשונות הוא דבורו של הקב"ה שאין לפניו שכחה. אבל במשנה תורה הם מפי משה והוא בשר ודם והוא שכחן ואין ראוי לומר זכור לכך אמר שמור. ובילקוט איתא זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן שמוסיפין מחול על הקודש. משל לזאב שטורף מלפניו ומאחריו. וכתב הז"ר כי על דבר שלא בא עדיין נופל לשון זכירה שלא ישכחנו. ועל דבר שכבר בא בעולם ובידו נופל לשון שמירה שלא לאבד אותו. ומ"ש משל לזאב אפשר הכוונה שבשבת תוסף גילוי הקדושה שנבלעו בימות החול. ועיין בגלי רזיא שהאריך בזה עכ"ל. והענין כי מיום ד' נקרא קודם שבת שיבא ומשוך עד יום ג' לאחר שבת. ומה"ט מבדילין על כוס עד יום ג' (ערכי הכנויים). ובתורת כהנים פ' בחוקותי אי' זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך (פי' שיהיה שמור בכח הזוכר שלא ישכח ממנו) כשהוא אומר שמור שמירת (בכח הזוכר) בלב אמור. הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך (שתהא שונה ועוסק בהלכות ודיני שבת כדי שיהיו מצות שבת יותר נזכרים ונעשים) א"כ זהו מכלל מ"ע כי לא יספיק המחשבה והידיעה בלב אלא צריך להוציא בפיו ולהגותו בפה: ה' אחד כו'. כי שנוי שמותיו הוא בא מצד פעולותיו וזה הוא לו לשם ולתפארת ולתהלה:

לקראת

עיון תפלה

למה שנהגו העולם לומר את המזמור הזה בקבלת שבת ובהוצאת ס"ת בשבת, כי בזבחים (קט"ז א') מדרש על מתן תורה חמדה טובה יש לו בבית גנזיו וכו' ובקש לתנה לבניו שנאמר ה' עז לעמו יתן, מיד פתחו כלם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום, ובשבת (פ"ו פ"ב) הכל מודים דבשבת נתנה תורה לישראל:

לכה דודי. מחבר השיר הזה הוא ר' שלמה בר' משה הלוי אלקבץ ז"ל היה רבו וגיסו של ר' משה קורדווירו ז"ל שחי בתחלת המאה הרביעית לאלף זה. ויסד שירו ע"ש מאמרם בשבת (קי"ט א') ר' חנינא מעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה, ר' ינאי לביש מאניה מעלי שבת ואמר בואי כלה בואי כלה: **בדבור אחד**. תניא (בשבועות כ' פ"ב) זכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ואין האזן יכולה לשמוע (דתרי קלי לא משתמעי) (ר"ה כ"ז פ"א) אבל כאן **השמיענו אל המיוחד** בדרך נס; וממה שאמר השמיענו ולא אמר השמיע משמע דס"ל כמאן דאמר בשה"ש רבה פ"א פסוק ישקני שכל עשרת הדברות שמעו ישראל מפי הגבורה, דלא כסתמא דתלמודא (מכות כ"ג סוע"ב) תורה בגי' שית מאה וחד סרי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. ואפשר לומר שסברת המחבר כמו שאמרו במכילתא דר' שמעון בן יוחאי (הנדפסת מחדש בהפלם ריש שנה שלישית פסוק ויהי קול השופר) ר' עקיבא אומר מה ת"ל יעננו בקול מלמד שבקול ובכח ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע לישראל, ע"כ, לפי זה גם משה היה משמיע לישראל זכור ושמור בדבור אחד בדרך נס כדרך ששמע הוא מפי הגבורה. — וענין זכור ושמור פירש הרמב"ן (שמות כ, ח) „זכור מצות עשה, נוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו, ושמור מצות לא תעשה, שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו" עכ"ל*): **לשם ולתפארת ולתהלה**. מוסב על השמיענו

---

*) בירושלמי (נדרים פ"ג ה"ב) ובמכילתא (שמות לא) חשיב הרבה דברים שנאמרו בדבור אחד: זכור ושמור (שמות כ) וכן מחלליה מות יומת (שם לא) וביום השבת שני כבשים (במדבר כח) וכן לא תלבש שעטנז גדילים (סג"מ)

לְקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה. כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה. מֵרֹאשׁ מִקֶּדֶם נְסוּכָה. סוֹף מַעֲשֶׂה בְּמַחֲשָׁבָה תְּחִלָּה:

לכה

עץ יוסף

לקראת שבת לכו ונלכה. נלכה לקראת שבת כי היא מקור הברכה וביאורו כי נודע לכל אשר ביום השבת קודש הקב"ה מחדש עולמו. ומאיר ומופיע ומזהיק באורו הרב לכל העולמות עליונים ותחתונים יתר על כל החגים והזמנים. כי הוא נקרא קודש מעצמו והם אינם נקראים כ"א מקרא קודש. וברכת כל העולמות לעילא ולתתא לכל ימות השבוע הכל נלקח מיום השבת כמ"ש בזוהר יתרו דמההוא יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין כו' עיין שם. ובספר אור החיים כתב השבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים. ואחר עבור ששת ימים יבא שבת אחרת ויחיה ויקיים עוד ששת ימים אחרים. ותיכף בשעת בריאה לא ברא ה' כח בעולם רק לעמוד ששת ימים לטעם הנודע ליודעי חן. ואח"כ ברא ה' את יום השבת. ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקיים עוד ששה ימים וכן לעולם על זה הדרך. וזולת זה היום היה העולם חרב נגמר ששת ימים והיה חוזר לתוהו ובוהו והיה צריך ה' להכינו פעם ב'. ובאמצעות שבת העולם עומד. לכן לקראת שבת לכו ונלכה ונקיימנה כראוי. כי מציאות השבת בעולם הוא קיומו המקיימים אותו כראוי. כי אם אין מקיימים שבת אין שבת: **נסובה.** נתכבדה: **סוף** מעשה במחשבה תחלה. אף שהיא סוף מעשה עכ"ז היתה תחלה במחשבה. שהשביתה בשבת היא העדות על החדוש מאפס המוחלט שתעיד שעשה מלאכה בתחילת הבריאה שכבר שבת ממנה משם והלאה. ואיזו היא מלאכת החידוש. יש מאין. כי להוציא מציאות יש מיש. לא שבת לעולם. וכמ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. עיין בעקידה פ' ויקהל:

ענף יוסף

שבשבת קודש מתרומם למעלה כמו לעתיד לכן אומרים לכה דודי בשבת. עוד כוונה לכה דודי זה הקב"ה לקראת כלה היא השכינה הקדושה. והוא סוד קב"ה ושכינתיה. וכל ימות החול השכינה הקדושה בעולמות התחתונים בשבילנו ועתה בשבת קודש עולה לעולמות העליונים בשביל קדושת שבת הרמה. ואנחנו בניה חיוב גדול עלינו לשמוח עמה בעלייתה שמחה עצומה ואנו אומרים לכה דודי לקראת כלה שהיא עולה עתה לעולמות העליונים נא לקראתה לקבלה. וגם אנחנו בניה הקדושים אומרים פני שבת נקבלה שהיא השכינה הקדושה שנקראת ג"כ שבת כנזכר בזוה"ק. וראוי לאדם לשמוח באמרו פני שבת נקבלה שמחה עצומה עד שמרוב התשוקה והאהבה יקבל על עצמו מסירת הנפש:

מראש מקדם נסוכה. אותיות המאוחרות לראש באלפא ביתא הוא שבת. ובשבת עולה המלכות הנקרא שבת במקום הראש וזהו שאמר מרא"ש מקד"ם ר"ל אותיות ראש הקודמים אל אותיות שבת שמה היא נסוכה עתה (חס"י):

עיון תפלה

וגו' להיות לנו זה לשם ולתפארת ולתהלה נגדה נא לכל עמי התבל אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו, ומיוסד על לשון הכתוב (דברים כו, יט) ולשמור כל מצותיו וגו' לתהלה ולשם ולתפארת: **לקראת שבת לכו ונלכה.** המנהג היה בימי המחבר לצאת מבית הכנסת אל החצר ולומר לכו ונלכה לקראת שבת: **כי היא מקור הברכה.** מלבד מה שאומרים המקובלים כי שבת היא מקור הברכה לכל ששת ימי המעשה, מצינו בגמ' (שבת קי"ח א') כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, ושם ע"ב נותנין לו כל משאלות לבו, ושם (קי"ט ע"א) יוסף מוקיר שבי נתעשר עשר גדול, ושם עשירים שבחו"ל במה הן זוכין בשביל שמכבדין את השבת: **מראש מקדם נסוכה.** עפ"ה (משלי ח, כג) מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ, ור"ל השבת נסוכה ומעוטרת מראשית היצירה, כמו שנאמר (בראשית ב, ג) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו: **סוף מעשה במחשבה תחלה.** השבת נבראה בסוף ימי המעשה אבל במחשבה עלתה תחלה, וכדאמרינן בב"ר פרשה י' סי' ט' משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה (ובודאי הכלה קודמת להחופה), משל למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסרה חותם כך מה היה העולם חסר שבת, ופי' הרד"ל השבת הוא חותם תכלית כל הברואים,

ותכלית

גדילים תעשה לך (דברים כב) ערות אשת אחיך (ויקרא יח) יבמה יבא עליה (דברים כה) וכו' וכו'. וכתב מהר"ם אלשקר בשם רה"ג דכוונת הענין נאמרו בדבור אחד מפני שאלו הענינים סותרים זה את זה ולכן בשעה שאמר הקב"ה בשבת מחלליה מות יומת בה בשעה אמר הקב"ה וביום השבת להקריב שני כבשים אע"פ שהוא חלול שבת וכן ביתר הענינים.—וזה הטעם שנאמרו זכור ושמור בדבור אחד לאמר שאין סתירה אם הבא תעשה עשה בשבת ותדחה הלא תעשה שלכך נאמרו שניהם בדבור אחד: המאסף

מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה. קוּמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה. רַב
לָךְ שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּכָא. וְהוּא יַחֲמוֹל עָלַיִךְ חֶמְלָה: לכה
הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי. לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ עַמִּי. עַל־יַד
בֶּן־יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי. קָרְבָה*) אֶל־נַפְשִׁי גְּאָלָהּ: לכה
הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי. כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי. עוּרִי עוּרִי
שִׁיר דַּבֵּרִי. כְּבוֹד יְהֹוָה עָלַיִךְ נִגְלָה: לכה
לֹא תֵבוֹשִׁי וְלֹא תִכָּלְמִי. מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה־תֶּהֱמִי.

*) הפעל קָרַב בקל לעולם עומד, וגְּאָלָהּ הוא צווי בה"א הכנוי, ועל זה יעיד המפיק, ופי' קְרַב אל נפשי וגְאַל אותה. וטעות גדולה לחשוב קָרְבָה לקל יוצא או לפָעֵל, וגְאָלָהּ לשם כמו גְּאֻלָּה. המגיה.

עץ יוסף

מקדש מלך. את ירושלים עיר מלוכה שנקראת מקדש מלך: קומי צאי מתוך. ההפכת הגלות: בעמק הבכא. בעמק הגלות שהוא מקום הבכי: והוא. הקב"ה: התנערי מעפר. אנחנו מבקשים מלפניו יתברך שינחם את ירושלים ויאמר לה את ירושלים התרוקני מעפר הארץ אשר ישבת בה בעבור האבל והצער. והוא מיוסד על פסוק (ישעיה נב, ב): קומי לבשי בגדי תפארתך. את ירושלים קומי מהארץ ולבשי בגדי תפארתך. ומבאר מהו בגדי תפארתך. היינו עמי. שכשיתכנסו ישראל לתוכה זה יהיה לה לבגדי תפארת. והוא מיוסד על פסוק (שם נב, א): על יד בן ישי. ע"י משיח בן דוד שבא מבית לחם: קרבה אל נפשי גאלה. וג"כ אנחנו מבקשים מלפניו שיקרב אל נפשי גאלה: התעוררי. אנחנו מבקשים מלפניו ית' שיקיים על ירושלים מאמר הנביא ישעיה (שם נא, יז) שאמר לה לירושלים בבשורה הקיצי מתרדמת הצער, (שם ס, א) כי באה לך האורה הראויה לך. והוא משל על השמחה והטובה. וקומי והאירי. והתעוררי והתעוררי ודברי שיר, כי כבוד ה' ר"ל השכינה עליך נגלה ותשרה בך: לא תבושי. אנחנו מבקשים מלפניו שיקיים מה שאמר הנביא ישעיה (נד, ד) את ירושלים לא תבושי ולא תכלמי לעולם אחר שתצאי מזה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם. כי בעלות האדם לגדולה ותמלאהו צרה אח"כ יבוש ויכלם: מה תשתוחחי. למה את שחות ולמה תהמי בקול יללה:

בך

עיון תפלה

והתכלית בודאי קודמת במחשבה אל המעשה: מקדש מלך. זו ירושלים, עפ"ה (עמוס ז, יג) כי מקדש מלך הוא. מכאן ואילך מדבר המשורר נגד ירושלים, וענין ירושלים לשבת הוא על יסוד מאמר חז"ל (שבת קי"ח, ב') אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, ועתה כשישראל מקבלין את השבת לשמרה כהלכתה ינחם את ירושלים ויתן תקוה בלבם שקרובה גאולתה לבוא: מתוך ההפכה. על שם הכתוב (בראשית יט, כט) וישלח את לוט מתוך ההפכה, כי כמהפכת סדום ועמורה כן הפך ה' את נחלתו: בעמק הבכא. עפ"ה (תהלים פד, ז), ולדעת המפרשים הוא עמק רפאים שנזכר (ש"ב ה, כג) אשר שם מקום עצי הבכאים, והמקום מקום יבש בלי מים: התנערי. עפ"ה (ישעיה נב, ב) התנערי מעפר קומי בני ירושלים: לבשי בגדי תפארתך (ומה הם בגדי תפארתך?) — עמי. עמי הוא לך בגדי תפארת, ובאין עמי בקרבך — הנך ערומה בלי לבוש, או לבושה בגדים בלוים אשר לא ילבשוך: על יד בן ישי. עכשו מסב דברו כלפי הקב"ה ומתפלל תפלה קצרה, על יד בן ישי וגו' קרבה (צווי מהקל בתוספת ה' לבקשה) אל נפשי גאל אותה, והלשון הזה (בתהלים סט, יט), ואל תגאלני עוד ע"י כורש ודריוש או אפי' ע"י גבור יהודי כבר כוכבא, אלא דוקא ע"י משיח בן דוד: התעוררי התעוררי. חוזר להסב פניו כלפי ירושלים משאת נפשו, התעוררי מתרדמתך אשר הפילו עליך כל מגאליך: כי בא אורך קומי אורי. עפ"ה (ישעיה ס, א) קומי אורי כי בא אורך. ואורי צווי לפיכך הנגינה מלעיל: עורי עורי וגו'. עפ"ה (שופטים ה, יב) עורי עורי דברי שיר: כבוד ה'. עפ"ה (ישעיה מ, ה) ונגלה כבוד ה', כמו רואה אני שכבר נגלה עליך כבוד ה': לא תבושי. עפ"ה (שם נד, ד) אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי, ועפ"ה (שם מה, יז) לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: מה תשתוחחי. עפ"ה (תהלים מג, ה) מה תשתוחחי נפשי ומה

תהמי

בָּךְ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמִּי. וְנִבְנְתָה עִיר עַל־תִּלָּהּ: לכה

וְהָיוּ לִמְשִׁסָּה שֹׁאסָיִךְ. וְרָחֲקוּ כָּל־מְבַלְּעָיִךְ. יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ. כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה: לכה

יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרוֹצִי. וְאֶת־יְהוָֹה תַּעֲרִיצִי. עַל יַד־אִישׁ בֶּן־פַּרְצִי. וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה: לכה

בּוֹאִי בְשָׁלוֹם עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ. גַּם בְּרִנָּה (ביו"ט בְּשִׂמְחָה) וּבְצָהֳלָה. תּוֹךְ אֱמוּנֵי עַם סְגֻלָּה. בּוֹאִי כַלָּה. בּוֹאִי כַלָּה. בּוֹאִי כַלָּה שַׁבָּת מַלְכְּתָא: לכה

בכמה קהלות נוהגים שהשמש מכריז שילכו לקראת הכלה. והולך החזן שבעירו וזקני העיר לפני פתח בית הכנסת ועומדים מבפנים כעין שתי שורות והכלה עובר ביניהם. וכל זה עושים קודם קבלת שבת. ומנהג יפה הוא. אבל אין לעשות זה אחר קבלת שבת. דהרי לדיק באמירת מזמור שיר ליום השבת הוי שבת מיד ואין לנהוג אבלים בשבת (ספר קרבן שבת):

עץ יוסף

בך. ירושלים יחסו להסתתר עניי עמי: ונבנתה עיר על תלה. (ירמיה ל, יח) ופי' התרגום ותתבני קרתא דירושלים באתרה. ואמר על תלה לפי שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל והתל גבוה (רד"ק): והיו למשסה. אנחנו מבקשים מלפניו שיקויים מאמר הנביא ירמיה (שם ל, טז) והיו למשיסה כל השוסים אותך. גם יקויים מה שאמר ישעיה (מט, יט): ורחקו כל מבלעיך. פירוש ענין השחתה כמו בלע כל ארמנותיה. ור"ל המשחיתים אותך יהיו מרוחקים בקצה הארץ ולא ישלטו בגבולך: כמשוש כו'. כמו השמחה שיש להחתן עם כלתו כן ישיש עליך אלהיך: ימין כו'. אנחנו מתפללים לפניו שיקויים מאמר הנביא ישעיה (נד, ג) שאמר לירושלים כי ימין ושמאל תפרוצי. פי' תתחזק על האומות היושבים מימינך ומשמאלך: ואת ה' תעריצי. עשה"כ (שם כט, כג): על יד איש בן פרצי. מוסב על ימין ושמאל תפרוצי. ויותר נכון במלי שצריך להיות על יד איש בן פרצי נשמחה ונגילה בלא וא"ו החבור. והוא ע"ש הכתוב נגילה ונשמחה בישועתו (שם כה, ט) (שערי תפלה): בואי בשלום כו' בואי כלה כו'. קרא השבת כלה ע"פ מ"ש שבת להקב"ה לכל יש בן זוג ולי לא נתת בן זוג א"ל כנסת ישראל יהיה בן זוגך כו'. ושבת נקיה היא כנשואה לישראל

ענף יוסף

ורחקו כל מבלעיך. בספר חמדת ימים כתב שתיבת כל מיותר אלא ר"ל ורחקו מבלעיך כלשון הכתוב בישעיה סימן מ"ט פסוק י"ט ורחקו מבלעיך: בואי חרוז זה של בואי בשלום יאמר האדם בשמחה עצומה עד מאד. כי בחרוז זה מקבל האדם נפש יתירה דליל שבת קודש ואנו קוראין לשכינה הקדושה: בואי בשלום עטרת בעלה כו' תוך אמוני עם סגולה פי' שתשרה עלינו עם קדוש הישראלי שנקראים עם סגולה בסוד נפש יתירה: ויאמר ג"פ בואי כלה. היינו ב' פעמים בקול ופעם ג' יאמר בלחש. ואחר ב"פ בואי כלה יאמר שבת מלכתא וימשיך על עצמו במחשבתו ג"כ בזה"ל בשמחה עצומה הריני ממשיך עלי ועל כל ישראל נפש יתירה קדישא של שבת. ודבר זה שנוי בזוה"ק שצריך אדם דוקא להכין עצמו לזה להמשיך עליו נר"ן יתירה של שבת קודש (יסוד ושורש העבודה):

עיון תפלה

תהמי עלי: בך יחסו. עש"ה (ישעיה יד, לב) ובה יחסו עניי עמו: ונבנתה עיר על תלה. (ירמיה ל, יח), עוד מעט ונבנתה עיר על תלה ובה יחסו עניי עמי: והיו למשסה. עש"ה (שם שם, טז) והיו שאסיך למשסה, וכל בוזזיך אתן לבז: ורחקו. עש"ה (ישעיה מט, יט) ורחקו מבלעיך: ישיש עליך. עש"ה (שם סב, ה) ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך: ימין ושמאל. (שם נד, ג): תעריצי: לשון שבח כמו (שם כט, כג) ואת אלהי ישראל יעריצו: בן פרצי. מזרעו של פרץ בן יהודה שהוא בית דוד. ובב"ר פרשה י"ב סי' ו' ועוד אינן חוזרין לתקונן עד שיבוא בן פרץ: ונשמחה. עש"ה (שם כה, ט) נגילה ונשמחה בישועתו: בואי בשלום. עכשו הופך המשורר את פניו שנית כנגד הפתח ומקבל את השבת: עטרת בעלה. עש"ה (משלי יב, ד) אשת חיל עטרת בעלה ולפי שרבותינו בב"ר פרשה י"א סי' ח' ציירו את השבת ככלת זוגו של ישראל, דאמרי' התם אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג, א"ל הקב"ה כנסת ישראל בן זוגך, לפיכך אומר גם המשורר אף שבת המלכה עטרת בעלה: גם בשמחה. מלת גם שבה על בשלום, בואי בשלום וגם בשמחה: תוך אמוני עם סגלה. עש"ה (ש"ב כ, יט) שלומי אמוני ישראל,

מזמור זה של מזמור שיר ליום השבת ראוי לומר בשמחה עצומה עד מאד כי הוא ג"כ מתקוני התפלה פתח בעולמות העליונים הקדושים (יוהס"ע):

תהלים צב

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן:
לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־
נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן:
מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע
וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים ׀ כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי
אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהוָה
כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי

עץ יוסף

אבל בפניא דמעלי שבתא היא כהכנסת כלה לחופה. וכמו שע"י הקדושין בהכנסה לחופה נעשית הכלה נשואה כן השבת בהכנסתה בקידוש היום נעשית כנשואה לישראל. וזהו שאנו אומרים בפניא דמעלי שבתא בואי כלה באי כלה דר"ל בואי כלה לחופה ואח"כ בואי כלה לבית בעלך כדרך הכלה אחר כניסתה לחופה שתבא מבית אביה לבית בעלה (מהרש"א בחד"א בפ"ג דב"ק): מזמור שיר ליום השבת. ליום ששבת מן מלחמות ה'. רבי יהודה אמר הקב"ה שומר שבת בעליונים ואדם שומר בתחתונים (שוח"ט סי' ב'): טוב להודות לה' כו'. ראוי שיתן הודאה עצומה במחשבתו להבורא ית"ש שברא אותו בחלקו הקדוש חיכה אותו להודות ולזמר לשמו הגדול. ומגודל החדוה ע"ז יקבל על עצמו מסירת נפש להראות גודל תשוקתו אליו ית"ש. ובאותיות דר"ע אי' טוב להודות לה' בארץ בתוך בני אדם. ולזמר לשמך עליון בשמי מרום בתוך מלאכי השרת. להגיד בבקר חסדך. זה עולם הבא שנמשל לבקרים שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך. ואמונתך בלילות זה עולם הזה שנמשל ללילה שנאמר תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער. וכי כל חיתו יער לא תרמוש אלא בלילה וביום אינה רומשת כלל. אלא מלמד שעוה"ז נמשל ללילה וגוג ומגוג וחילותיו משולים לחיות שהן רומשות ביער בתוך הלילה. וכיון שעלה עמוד השחר חוזרים כשם שכל החיות חוזרות ליערן ולמקומן. כך כל מלכות גוג ורוזניו כיון שבא עליהם עוה"ב ומלכות משיח. חוזרים ליערם ולמקומם ויורדים מגדולתם ושבים אל אפרם ואינם באים לעוה"ב שנאמר והיה ה' למלך על כל הארץ עכ"ל: עלי עשור כו'. פי' מן הראוי להודות ולזמר לך עלי עשור על כלי נגון בעלת עשר נימין: ועלי הגיון. על השיר שבדבור פה. ולנגן בכנור לבסם הקול. ועוד ראוי להודות לך על כי שמחתני ה' בפעלך הם מצות הקדושים. במעשי ידיך ארנן קאי על כלל התורה שהוא מעשה ידיו של הקב"ה. או פי' על ידי ששמחתני בפעלך שהיה יש מאין דלא הוה והוה מזה אבטח שבמעשי ידך בתחיה דכבר הוה ארנן: מה גדלו מעשיך ה' כו'. מבואר בזוה"ק וקאי על התורה וז"ל בז"ח במדרש הנעלם דף ס' ע"א וא"ת שאין סתרים בתורה תדע לך כי על כל דבר ודבר יש תילי תילים של סודות והלכות ופירושים כו' רבי לוי אמר כתיב מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. מה גדלו מעשיך ה' זה מעשה בראשית שהם מעשיו של הקב"ה. מאד עמקו מחשבותיך אלו סתרי תורה עכ"ל בקיצור. לכן בפסוק זה ישמח האדם מאד שמחה עצומה על תורתנו הקדושה והנפלאה. ויחשוב במחשבתו בשמחה עצומה גבורת ה' בזה איך נרמז ונסתר בכל קוץ וקוץ של תורתנו הקדושה ובכל אות ואות ובנקודות. ובטעמים תילי תילים סודות נוראים שאף המלאכים הקדושים אינם יכולים להשיג אף אות אחת מתורתנו הקדושה על בוריה כמבואר בזוה"ק. ומגודל התשוקה יתפלל במחשבתו שיראנו הבורא ית"ש נפלאות מתורתו הקדושה כדי בהשיג מהורתו גודל אלהותו ית"ש כי אורייתא וקב"ה חד הוא כנזכר בזוה"ק כמה פעמים: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים וגו'. שהם אינם מבינים מפני מה רשע וטוב לו. כי הוא להשמדם עדי עד לנכות זכיותיהם. ומה שאתה מאריך לרשעים הוא משום ואתה מרום לעולם ה'. שבכל עת ידך על העליונה. ואם לא תפרע בחייהם תפרע מהם אחרי מותם: כי הנה אויביך ה', תבא עת על אויביך. ומהו העת כי הנה אויביך יאבדו יתפרדו וגו'. והדליק כשיראה אבידת הרשעים יודה נאל

עיון תפלה

תוך המאמינים בקדושתך שבעם סגולה, הם ישראל הנקראים עם סגולה (דברים ז, ו): מזמור שיר ליום השבת. בספר הדור להרמב"ם ז"ל סי' קס"ו נזכר שאמירתו הוא מנהג קדמונים:

בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה
אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהֹוָה
בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ:
לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהֹוָה צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה עלתה כ׳ בּוֹ:

תהלים צג
יְהֹוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ. לָבֵשׁ יְהֹוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט:
נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת ׀ יְהֹוָה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת
קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת ׀ מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם
אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהֹוָה: עֵדֹתֶיךָ ׀ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹּדֶשׁ יְהֹוָה
לְאֹרֶךְ יָמִים:

קדיש יתום

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. אמן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ.
וְיַצְמַח פּוּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב (נ״א קֵץ) מְשִׁיחֵהּ. אמן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי
דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל. בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן:
קו״ח יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:
יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ
דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אמן לְעֵלָּא (בש״ת טפלים וּלְעֵלָּא מִכָּל) מִן כָּל בִּרְכָתָא
וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

עץ יוסף

אלא על הטובה. ויאמר ותרם וגו' הרימות קרני כקרני ראם: בלותי בשמן רענן. ראשי כמו הוא בלול בשמן רענן מחמת רוב טובה ותענוג: ותבט עיני בשורי. פי' עיני ראו חפצי באויבי המביטים עלי לרעה: בקמים וגו'. אזני שמעו במפלת המרעים הקמים עלי: צדיק כתמר יפרח. הצדיק יחיה ע' שנה כתמר שמפריח לע' שנה: כארז וגו'. יתגדל ויתעלה מעלה כקומת הארז אשר בלבנון: שתולים וגו'. יהיו נטועים הצדיקים בבית ה': בחצרות אלהינו יפריחו. פי' יצליחו. וקאי על נשמות הצדיקים לאחר פטירתם שיהנו מזיו השכינה הקדושה. ויתפלל במחשבתו שיזכה גם הוא אחר פטירתו לחזות בנועם ה' ולהנות מזיו השכינה הקדושה ולהשיגה: עוד ינובון בשיבה. יהיו ימיהם ארוכים ובימי השיבה ירבו עוד תנובה כימי הנערות: להגיד כי ישר ה' צורי וגו'. שאינו נושא פנים לשום בריה ומשלם לכל אחד כגמולו כי בזמן הזה בני אדם תמהים בראותם שלות רשעים ויסורי הצדיקים. ובימות המשיח כשיהיה להיפך. אז הכל יגידו כי ישר ה' צורי ואין עולה בו. כי אז יגלה הסוד למה היה כן בעוה"ז: ה' מלך גאות לבש כו'. אמר המשורר באשר ה' מלך שהוא קודם בריאת עולם גאות לבש להתגאות למעלה מן העולם והניח את מדת הדין לבד לברוא את העולם כאמז"ל כי מתחלה עלה במחשבה וכו'. אך כאשר לבש ה' הגאות הנזכר. אז העוז שהוא התורה התאזר נגדו יתברך ואמר אף אתה מדת הדין ראוי תכון תבל בל תמוט כמאמר הזוהר עאלת אורייתא קמי קודשא בריך הוא וכו' (אלשיך): נכון כסאך. מלכותך היה יכון מאז מני שם אדם עלי ארץ: מעולם אתה. ואף מטרם שבראת העולם אתה הוא. אך לא היו בני אדם שקוראין לך מלך. וע"י מי נקראת מלך. ע"י ישראל עמך הקדוש. ועתה איככה תוכל וראית נשאו נהרות שנשאו אומות העולם ראש על עמך בחורבן הבית הראשון ששכן [illegible] ה'. נשאו נהרות קולם בחורבן בית שני. אך בטוחים אנחנו בך יתברך ישאו נהרות דכים ישאו את שברם. מקולות. מן הקולות שבהם ניתנה התורה שנקראת מים רבים שמקיימים אותה אדירים ישראל עמך. משם ינשאו משברי ים. ואף אם הם רבים ואדירים. הנה אדיר במרום ה': עדותיך. דברי הנביאים המעידים על התשועה המה נאמנו מאד להתקיים שיהיה לביתך נאוה קודש נוי ויופי הקדושה. ותתמיד לאורך ימים. ולא יחרב עוד. ויחשוב אני מאמין באמונה שלמה ואמתית לכל דברי הנביאים. אף אם יתמהמה אני חכה לו שבודאי יתקיימו נבואתם וישמח ויגיל מאד על זה שמחה עצומה:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בש״ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

דיני ערבית של שבת

(דה״ח) (א) אף במקום שנהגו להתפלל מעריב בזמנו אפילו בצבור מקדימין אותו להתפלל בע״ש יותר מימות החול ולהתפלל אותה מפלג המנחה ואילך קודם הלילה ומותרין להתפלל מנחה ומעריב אחר פלג המנחה (ע׳ סי׳ רס״ז) (ואף שכ׳ המ״א שם להתפלל מנחה קודם פלג המנחה כדי שלא יהא תרתי דסתרי אך כיון דשאר מקומות נוהגין להקל בזה גם בחול וכמ״ש המ״א סי׳ רל״ג מפני שטרחא להתאסף ולקבצם פעמים עכ״פ יש להם לסמוך על האי טעמא בע״ש ע״ש): (ב) בד״א בצבור אבל ביחיד כיון שמקדים להתפלל מעריב בע״ש יש לו להקדים ולהתפלל מנחה קודם פלג המנחה (שהוא י״א שעות פחות רביע על היום) (שם סי׳ רס״ז): (ג) לאחר שהתפלל מעריב קודם הלילה אם אין עד הלילה חצי שעה יש לירא שמים ליזהר ולהמתין עד הערב ויקרא ק״ש בלא הברכות (הואיל ולי״א לא יצא ידי חובת ק״ש קודם הלילה) ואח״כ יאכל אך אין למחות במי שנוהג לאכול מיד שהתפלל ואינו ממתין עד הלילה לקרות ק״ש מקודם (די״ל לסמוך עמ״ש הט״ז בסי׳ רל״ד ס״ק ב׳ או עמ״ש בס״ק ג׳ ע״ש): (ד) ומי שנוהג תמיד לקרות על מטתו ג׳ פרשיות כדי להתכוין לצאת בו מותר לאכול אף קודם דאז לא שייך כלל למיחש שלא יקרא ק״ש (וכמ״ש הט״ז שם בס״ק ג׳ ושאר אחרונים שם): (ה) ומי שמתפלל קודם הלילה ואוכל יזהר על כל פנים שימשוך סעודתו עד הלילה ויאכל כזית בלילה (שם במגן אברהם ועיין אליהו רבא ע״ש): (ו) דין הפרקים ובאמצע הפרקים של ערבית דינם כשל שחרית עי׳ עליהם לעיל (ועי׳ מ״א סימן רל״ו) במקום שנוהגים לומר אמן אחר ברכותיו כמו בישתבח או יהללוך בהלל יענה גם כן אמן אחר ברכתו שומר עמו ישראל לעד ולא יענה אמן אחר המלך בכבודו (סוף סי׳ רל״ו) אבל אחר הש״ץ בודאי יענה אחר כל ברכותיו כשהקדים לסיים קודם הש״ץ:

(בשמים ראש) בתפלת ערבית דשבת יכין האדם עצמו בהכנה גדולה לענות אחר הש״ץ ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד בשמחה עצומה עד מאד ביתר שאת ויתר עז מבערבית דחול כמבואר בזוה״ק פ׳ תרומה דף קל״ה ע״ב. וז״ל כד עייל שבתא ט׳ כלהו מתעטרין בנשמתין חדתין כדין שירותא דצלותא לברכא לה בחדוה בנהירו דאנפין ולומר ברכו את ה׳ המבורך. את ה׳ דייקא בגין למפתח לגבה בברכה. ואסור לעמא קדישא למפתח לגבה בפסוקא דדינא כגון והוא רחום וגו׳ בגין כו׳. וע״ד ברכה דא אצטריכו כל עמא לברכא במעלי שבתא ברעו דלבא ובחדוה בעו למשרי בשרותא דא לאתברכא האי שבת (רמז לשכינה הק׳) דמעלי לילא שבתא מעמא קדישא כדקא יאות בהאי ברכה כד שראן ישראל לברכא. קלא אזלא בכולהו רקיעין דמתקדשי בקדושה דמעלי שבתא זכאין אינון עמא קדישא דאתון מברכי ומקדשי לתתא בגין דיתברכון ויתקדשון לעילא כמה משריין עלאין קדישין זכאין אינון בהאי עלמא וזכאין אינון בעלמא דאתי כו׳ עכ״ל: **וקודם** עניית ברוך ה׳ המבורך כו׳ יכוין להמשיך עליו תוספת הרוח יתירה ויכוין במחשבתו בזה״ל בשמחה עצומה הריני ממשיך עלי ועל כל ישראל תוספת הרוח יתירה דליל שבת קודש: **ואם** הגיעו הציבור לתפלת ערבית ועדיין עומד באמצע פזמון לכה דודי או קודם יפסיק באמצע ויאמר חרוז של בואי בשלום כו׳ וימשיך ויקבל על עצמו נפש יתירה כדי שיוכל להמשיך ולקבל עליו בעניית ברוך ה׳ המבורך כו׳ תוספת הרוח יתירה. כי אם לא קבל עדיין נפש יתירה בג״פ בואי כלה איך יוכל לקבל תוספת הרוח בעניית ברוך ה׳ המבורך. ואחר עניית ברוך ה׳ המבורך יחזור למקום שפסק. ועכ״ז ראוי לומר עוד פעם ב׳ חרוז של בואי בשלום על סדר הפזמון: **בק״ש** דערבית זו אף שאין עתה זמן תפלין יכוין בפסוק וקשרתם לאות וגו׳ בזה״ל הריני מקבל עלי מ״ע זו של תפלין לקיימה אחר השבת. ויכוין כוונה זו בשמחה עצומה: **בופרוש** עלינו סוכת שלומך וגם בתיבת הפורש סוכת שלום עלינו ימשוך ויקבל על עצמו תוספת נשמה יתירה של ליל שבת. ובתיבות ועל כל עמו ישראל יכוין להמשיך נשמה יתירה על כל ישראל (יסוד ושורש העבודה):

וזה לך לשון הזוהר פרשת בראשית דף מ״ח ע״א:

תא חזי כד אתקדש יומא במעלי שבתא סוכת שלום שריא ואתפריסת בעלמא. מאן סוכת שלום דא שבתא. וכל רוחין ועלעולין ושדין וכל סטרא דמסאבא כלהו טמירין ועאלין בעינא דריחייא דנוקבא דתהומא רבא. דהא כיון דאתער קדושתא על עלמא רוח מסאבא לא אתער בהדיה ודא עריק מקמיה דדא. וכדין עלמא בנטירו עלאה ולא בעינן לצלאה על נטירו כגון שומר את עמו ישראל לעד אמן. דהא דא ביומא דחול אתתקן דעלמא בעיא נטירו. אבל בשבת סוכת שלום אתפריסא על עלמא ואתנטיר בכל סטרין אפילו חייבי גיהנם נטירין אינון וכלא בשלמא אשתכחו עלאין ותתאין ובגין כך בקדושא דיומא מברכינן הפורס סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלם אמאי על ירושלם אלא דא היא מדורא דההיא סכה. ובעינא לזמנא לההיא סכה דאתפרסת עלנא ולמשרא עמנא ולמהוי [מגינא] עלנא כאמא דשריא על בנין ובגין דא לא דחלין מכל

סטרין ועל דא הפורס סכת שלום עלינו. ת"ח בשעתא דישראל מברכין ומזמנין להאי סכת שלום אושפיזא קדישא ואמרי הפורס סכת שלום כדין קדושתא עלאה נחתא ופריסת גדפהא עלייהו דישראל ומכסיא לון כאמא על בנין וכל זינין בישין אתכנישו מעלמא ויתבי ישראל תחות קדושתא דמאריהון וכדין דא סכת שלום יהיב נשמתין חדתין לבנהא:

תפלת העמידה. הנה גודל מעלת ד' תפלות של שבת הובא בזוה"ק ובתיקונים בכמה מקומות ואעתיק מאמר אחד בקיצור נמרץ. וז"ל בתיקון י"ח דף ל"ד ע"ב תלת צלותין איהון בשבת. ורביעאה צלותא דמוסף. צלותא דערבית אתה קדשת ודא שכינתא כו'. צלותא דשחרית ישמח משה במתנת חלקו ודא נשמת כל חי דאיהו אמא עלאה כו'. אתה אחד ושמך אחד דא יהוה עמודא דאמצעיתא כו'. וכתר איהו מאן דאפתח פומוי בתלת צלותין לקבלא לון בשבת תפלת מוסף דא צדיק דכליל כלהו צלותין וביה אמרין בצלותא דמוסף כתר יתנו לך ה' אלהינו כו' עכ"ל בקיצור: וגודל מעלת אמירת פ' ויכלו בתפלה ז' דערבית הובא בגמ' הקדושה. וז"ל הגמרא פרק כל כתבי דף קי"ט ע"ב. אמר רב ואיתימא ריב"ל אפילו יחיד המתפלל צריך לומר ויכלו. ואמר רב המנונא כל המתפלל ואומר ויכלו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. שנאמר ויכלו א"ת ויכלו אלא ויכלו פי' הקב"ה והוא. עוד שם בגמרא כל המתפלל בע"ש ואומר ויכלו שני מלאכי השרת מניחין ידיהם על ראשו ואומרים וסר עונך וחטאתך תכופר ע"כ. ובודאי כוונת חכמי הגמ' ז"ל במה שאמרו שנעשה באמירתו שותף להקב"ה במע"ב הוא דווקא על מי שבשעת אמירתו פ' ז יתאמת בלבבו אמונה שלימה ואמיתית על יחוד אלהותו ית"ש שהבורא ית"ו ברא עולמות תחתונים ועליונים עד אין קץ ומספר ותכלית. ובששת ימי המעשה ברא העוה"ז התחתון שמים וארץ וכל צבאם עם כל הבריאה דלא"מ ועל זה יכנים בלבו שמחה גדולה ועצומה עד מאד על גודל אלהותו ית"ו ושזכה להיות בחלקו וגורלו הק' לעבדו בכל מעשיו ולהשיגו קצת ע"י לימוד תורתו הק' וגם ע"י בחינתו חכמתו הנפלאה והנשגבה עד אין קץ ותכלית בברואיו. אזי המקריב אותו במחשבתו לו יחשב כאלו נעשה שותף להקב"ה במע"ב וסר עונו וחטאתו תכופר כנזכר בגמרא הנ"ל. ומגודל החדוה והשמחה העצומה שבוער בלבו על גודל אלהותו יקבל ע"ע מסירת נפש בציור איזה מיתה לכבוד אמתת אמונתו ביחוד אלהותו ית"ו. וכתב הכ"ב הכוונה בזה שאומרים לו המלאכים וסר עונך כו'. משום שעל שבועת העדות כתיב אם לא יגיד ונשא עונו. וכיון שהעיד זה עדותו אומרים לו מה"ש וסר עונך שהיה לך אם לא תגיד. ואח"כ מברכין אותו ואומרים לו וחטאתך תכופר: **יש** שואלין מה ראו חכמים לתקן שלש תפלות בשבת משונות זו מזו. אתה קדשת. וישמח משה. ואתה אחד. וביום טוב לא תקנו אלא אחת אתה בחרתנו לערבית לשחרית ולמנחה. ויש לומר לפי ששבת נקראת כלה לכן תקנו מה שנהגו לעשות בכלה. כי בתחלה מקדש החתן את הכלה וזהו אתה קדשת. ואח"כ נותן לה סבלונות ומתנות וזהו ישמח משה במתנת חלקו. ואח"כ נותן לה תוספת כתובה זהו תפלת מוסף. ואח"כ מיחד החתן עם הכלה. וזהו אתה אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (ספר המיוז): **במסכת** סופרים פרק י"ג כתב הטעם שאין אומרים מקדש ישראל והשבת כמו שאומרים ביום טוב מקדש ישראל והזמנים. כי השבת קודם לישראל כו' ע"ש. ופי' המפרש כי השבת מקודש מששת ימי בראשית קודם שנתקדשו ישראל בקדושת הסגולה. ובמסכת ביצה דף ע"ז אמרו רבותינו ז"ל אטו שבת ישראל מקדשי. שבת מיקדש וקיימא. אבל יו"ט נתקדש על ידי ישראל המקדשין החדש ע"כ מזכיר ביום טוב ישראל:

בשבת קודם **ברכו** אומרים זה:

כְּגַוְנָא דְּאִנּוּן מִתְיַחֲדִין לְעֵילָא בְּאֶחָד. אוּף הָכִי אִיהִי אִתְיַחֲדַת לְתַתָּא בְּרָזָא דְּאֶחָד. לְמֶהֱוֵי עִמְּהוֹן לְעֵילָא חַד לָקֳבֵל חַד. קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֶחָד. לְעֵילָא לָא יָתִיב עַל כּוּרְסְיָא דִּיקָרֵיהּ עַד דְּאִתְעֲבִידַת אִיהִי בְּרָזָא דְּאֶחָד כְּגַוְנָא דִּילֵיהּ לְמֶהֱוֵי אֶחָד בְּאֶחָד. וְהָא אוּקִימְנָא רָזָא דַּיהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

רָזָא דְּשַׁבָּת אִיהִי שַׁבָּת דְּאִתְאַחֲדַת בְּרָזָא דְּאֶחָד לְמִשְׁרֵי עֲלָהּ רָזָא דְּאֶחָד. צְלוֹתָא דְּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא דְּהָא אִתְאַחֲדַת כּוּרְסְיָא יַקִּירָא קַדִּישָׁא בְּרָזָא דְּאֶחָד וְאִתְתַּקְּנַת לְמִשְׁרֵי עֲלָהּ מַלְכָּא קַדִּישָׁא עִלָּאָה. כַּד עַיִל שַׁבְּתָא אִיהִי אִתְיַחֲדַת וְאִתְפָּרְשַׁת מִסִּטְרָא אָחֳרָא. וְכָל־דִּינִין מִתְעַבְּרִין מִנָּהּ וְאִיהִי אִשְׁתְּאָרַת בְּיִחוּדָא דִּנְהִירוּ קַדִּישָׁא וְאִתְעַטְּרַת בְּכַמָּה עִטְּרִין לְגַבֵּי מַלְכָּא קַדִּישָׁא. וְכָל־שׁוּלְטָנֵי רוּגְזִין וּמָארֵי דְדִינָא

כֻּלְּהוּ עַרְקִין וְאִתְעֲבָרוּ מִנָּהּ. וְלֵית שׁוּלְטָנָא-עָלְאָה אַחֲרָא בְּכֻלְּהוּ עָלְמִין (בַּר מִנָּהּ) וְאַנְפָּהָא נְהִירִין בִּנְהִירוּ עִלָּאָה וְאִתְעַטְּרַת לְתַתָּא בְּעַמָּא קַדִּישָׁא. וְכֻלְּהוֹן מִתְעַטְּרִין בְּנִשְׁמָתִין חַדְתִּין. כְּדֵין שֵׁירוּתָא דִּצְלוֹתָא לְבָרְכָא לָהּ בְּחֶדְוָה בִּנְהִירוּ דְאַנְפִּין: חצי קדיש. ברכו.

אם מתפלל ביחידות יאמר זה אחר בכינו דאנפין:

וְלוֹמַר בָּרְכוּ אֶת־יְהוָֹה הַמְבֹרָךְ. אֶת דַּיְקָא דָא שַׁבַּת דְּמַעֲלֵי שַׁבַּתָּא: בָּרוּךְ יְהוָֹה הַמְבֹרָךְ דָּא אַפִּיקוּ דְבִרְכָאָן מִמְּקוֹרָא דְחַיֵּי וַאֲתַר דְּנָפִיק מִנֵּיהּ כָּל־שַׁקְיוּ לְאַשְׁקָאָה לְכֹלָּא. וּבְגִין דְּאִיהוּ מְקוֹרָא בְּרָזָא דְאָת קַיָּמָא קָרֵינָן לֵיהּ הַמְבֹרָךְ אִיהוּ מַבּוּעָא דְבֵירָא וְכֵיוָן דְּמָטָאן הָתָם הָא כֻּלְּהוּ לְעוֹלָם וָעֶד. וְדָא אִיהוּ בָּרוּךְ יְהוָֹה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד: ברוך אתה וכו׳

תפלת ערבית לשבת

פירושים שונים והרבה דינים ומראה מקומות לתפלת ערבית נמצאים לעיל בתפלת ערבית לחול:

חזן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָֹה הַמְבֹרָךְ:

קהל יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְהוָֹה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

ק״ה בָּרוּךְ יְהוָֹה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

ואין עונין אחריו אמן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים

עיון

ברכו. בסדור רב עמרם דף כ״ט ע״א „ועומד ש״צ ומתחיל והוא רחום ועונין ברכו״ עכ״ל, וכן נוהגים בהרבה קהלות הספרדים לומר גם בשבת והוא רחום, וכבר כתבתי מזה לעיל בריש תפלת ערבית לחול; וכתב אבודרהם בדף כ׳ ע״ב „לפי הטעם שכתב אבן הירחי לפי שהפושעים לוקין בין מנחה למעריב והומר על המלקות נ״פ והוא רחום על כן מכריז החזן והוא רחום יכפר עון, מכאן תשובה למנהג ספרד שנוהגין לאמרו בשבתות ובימים טובים, ואין ראוי לאמרו שכבר קדש היום ואין מלקין אותם עוד״ עכ״ל, ובסדורי הספרדים האחרונים השמיטוהו, וכ״כ ברוקח סי׳ מ״ט שאין אומרים בשבת והוא רחום יכפר מפני שאין מתפללין תחנונים בשבת, וכן בזהר פ׳ תרומה דף רל״ט כ׳ שאין לומר והוא

תפלה

רחום בערב שבת שלא לעורר הדין, ובמדרש הנעלם רות דף ס״ב כתב שהוא תפלה על הרשעים בגיהנם ומשנכנס שבת מסתלק הדין מן העולם והרשעים נחין, עיי״ש:

אשר בדברו. במחזור לבני רומא נמצא נוסח מיוחד לברכה זו בשבת „אשר כִּלָּה מעשיו ביום השביעי ויקראהו שבת קדש מערב עד ערב ונתנו מנוחה לעמו ישראל בקדושתו בורא יומם ולילה גולל אור וגו׳ (כמו בנוסח בני רומא הנזכר בערבית לחול). ובסדור רב עמרם דף כ״ט ע״א „שאלו מקמי רב נטרונאי מהו לומר אשר כלה מעשיו בערב שבת, והשיב כך מנהג בשתי ישיבות אין אומרים אלא אשר בדברו וגו׳ ומאן דאמר אשר כלה מעשיו טעות הוא בידו״ עכ״ל:

אמת

בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ. בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה. גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אוֹר. וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה, וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיָּם תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ. תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ. עַל־כֵּן יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ. וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ אַל־תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וכל המתפלל בצבור לא יאמר:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה | אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם | עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת | עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם | עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב | בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם | אֱלֹהִים | אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה | אַף־יְהֹוָה בָּכֶם | וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם | מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ

הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם|אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־
לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם|אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם | אֹתָם|אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ:
וּכְתַבְתָּם|עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:
לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם|עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע[א]
יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם|עַל־הָאָרֶץ:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם
וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף|פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת
וּרְאִיתֶם|אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם|אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם|אֹתָם
וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם|אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים|
אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם|אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם|אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם|
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים|אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף אלהיכם לאמת:

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל־זֹאת וְקַיָּם|עָלֵינוּ כִּי הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְאֵין זוּלָתוֹ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים.
מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל־הֶעָרִיצִים. הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ
מִצָּרֵינוּ. וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. הָעֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד־
אֵין חֵקֶר נִסִּים וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר. הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים
וְלֹא נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ. הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל־בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ וַיָּרֶם

א) צריך להטעים יפה סעי"ן של נשבע.

עיון

אמת ואמונה. גם בברכה זאת נמצא במחזור רומא נסח מיוחד לשבת ע"ס א"ב „אמת ואמונה בשביעי קִיַּמְתָּ גזרת דברת הקשבנו ושמענו זָכוֹר חֶמְדַּתְ טהורים יירשוה כתובה היא לראש ארבעה (זכור הוא התחלת הדבור הרביעי) מאז נִתְּנָה שָׂמַח בה לב ישורן עדה

תפלה

פדית צדקה קנית רוממת שבת תמיד (ע"כ ע"ס א"ב) בינך בינינו אות היא לעולם כי ששת ימים עולמך תקנת ובשביעי נָחְתָּ למען תניח לעמך ישראל ולכבוד שמך שִׁבְחוּ [ז]מרו ברוך הוא, משה ובני ישראל וגו' עושה פלא, שומרי שביעי ראו גבורותיך על הים

קַרְנֵנוּ עַל־כָּל־שׂוֹנְאֵינוּ. הָעֹשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה
אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי חָם. הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל־
בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת
עוֹלָם: הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־
שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע. וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ
לִשְׁמוֹ: וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא
תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם
לִפְנֵי מֹשֶׁה זֶה אֵלִי עָנוּ וְאָמְרוּ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:
וְנֶאֱמַר כִּי־פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: בָּרוּךְ
אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם. וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים
טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ.
וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ.
וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ. וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן. וְהָסֵר
שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ. כִּי אֵל
שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:
וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:
וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת רַחֲמִים וְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ

ענף

כתב הלבוש בסי' רס"ז בשבת מסיים החתימה ותותמין ופרוש עלינו סוכת שלומך בא"י הפורש כו'. ומתחילין ופרוש כדי לסמוך מעין החתימה סמוך לחתימה.

יוסף

ואין חותמין שומר עמו ישראל לעד (ואם חתם שומר עמו ישראל לעד אם נזכר תוך כ"ד יאמר מיד אחר תיבת לעד הפורש כו'. ואם שהה כדי דבור (והוא כדי שיאמר

עיון

יחד כלם הודו והמליכו ואמרו ה' ימלך לע"ו, תחיש ישועה לשומרי עֲנֻגָּה (שבת העונגה) תפרדה לצאנך ואל יהיו עוד לָבִזָּה ככתוב והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז (יחזקאל לד, כב) בא"י גאל ישראל" — וגם על הנוסח הזה (סג"מ) ס'

תפלה

שהיה נהוג אצל הקדמונים רמז רב עמרם בסדור שם „וקורין ק"ש ואמת ואמונה כדרך שאומרים בחול" עכ"ל, גם במנהיג הלכות שבת סי' ד' ובתניא רבתי סי' פ' מכרה הנוסחא הזאת:
ופרוש עלינו. בתניא רבתי סי' י"ג כתב „מצאתי בשם

סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: אמן

(דה"ח) אם שכח בשבת ואמר שומר עמו ישראל הלף הפורש סוכת שלום כו' אם נזכר תוכ"ד יאמר מיד אחר תיבת לעד הפורש כו' ואם שהה כדי דבור (הוא כדי שיאמר שלום עליך רבי ומורי) מעת שסיים תיבת לעד א"צ לאמרו ולא יחזור עוד הפעם (א"ר סי' רס"ז):

כשאומר ושמרו כו' כי ששת ימים כו' יכוין בשמחה עצומה אני מאמין באמונה שלימה ואמתית שהבורא ית"ש ברא כל העולמות העליונים עד אין קץ ותכלית וסוף ועשה בששת ימי המעשה כל העוה"ז התחתון עם כל הבריאה וביום השביעי שבת וינפש (יסוד ושורש העבודה):

לשבת וְשָׁמְרוּ[א] בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: [ב] בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ח"ק

א שמות לא, טז. ב שם שם, יז.

עץ יוסף

ושמרו. י"א תיבות. השומר שבת יגאל מי"א ארורים. פסוק זה תחלה וסוף ו"ס שם של ע"ב. מ"ג אותיות ואף ג"ס זאת בהיותם וגו' שמרתים ולא מאסתים: ביני ובין בני ישראל. כ' תיבות. מאדם עד אברהם כ' דורות אשר לא שמרו שבת:

ענף יוסף

שלום עליך רבי ומורי) מעת שסיים תיבת לעד אין צריך לאומרו ולא יחזור עוד הפעם. אליהו רבה סי' רס"ז) דבשבת אין צריכין שימור כי יום השבת בעצמו הוא השומר. (וז"ל הכל בו בחול אומרים ושמור צאתנו ובואנו כו' משום שכל אחד יוצא ובא למלאכתו וצריך שימור בדרכיו אשר הוא הולך. אבל בשבת ויו"ט לא יצא איש ממקומו חותמין ופרוש עלינו סוכת שלומך כו' כלומר אחר שלא הולכנו רק לשמור היום הקדוש הזה פרוש סוכת שלומך עלינו שנוכל לשומרו בשלום ובשלימות) וי"א שבשביל זה ג"כ אין נומר כי אל שומרנו כו' אלא מיד כשמגיעין לגאל כנפיך שמתחילו מתחילין ופרוש עלינו כו' אבל אנו טובין לאומרה דלא דמי כלל תוך הברכה לחתימה. דחתימה ודאי אין חותמין בה שהיא עיקר הברכה. אבל תוך ברכה אע"ג דשבת הוא השומר מ"מ שכיחי מזיקים בשבת יותר מבחול. לפיכך אין לדלגו בתוך הברכה. וכן המנהג

בכל

דובר שלום

ושמרו וגו' כי ששת ימים עשה ה' וגו'. לכאורה להיות אות על בריאת העולם שעשה ה' בששת ימים היה מהראוי לעשות מעשה בששת הימים. ובאיזה אופן מורה שביתת המלאכה בשבת על עשיית הבריאה. אך מבואר בספרי הסודות שכל ששת ימי"ב ברא הקב"ה יש מאין. וכמו כח בנבראיו שמן הוא והלאה יפעלו הם בכח הטבעים שיגלו בהם לעשות יש מיש. וביום השבת שבת ה' מלבראות עוד יש מאין. ואז התחילו הטבעים לעשות יש מיש. זהו ענין שביתת השבת לאות שעד כה פעל ועשה ה' כל מעשיו יש מאין. דאלו יש מיש אין שביתה גם ביום השבת שהרי כל הטבעים עושים כח מעשה גם בשבת. רק יש מאין חדל להיות בשבת א"כ שביתת המלאכה בשבת אות על חידוש העולם יש מאין: וכולל עוד ע"פ מאחז"ל אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין. וזמן העתיד מכונה יום שכולו שבת. זהו ושמרו בני ישראל את השבת כאשר ישמרו כדין יום השבת. אז בשמירה זאת תהיה הועלת לעשות את השבת לדורותם. ועשו בזה את השבת שלעתיד לדורותם שהוא ברית עולם באותו שבת יהיה לזמן נצחי. שהוא ברית עולם: שבת וינפש. בענין של שבת יש בו שני דברים. שביתה

ממלאכה

עיון תפלה

כתב רב שר שלום גאון בלילי שבת ובלילי ימים טובים אין מנהג בישיבה ובבית רבינו שבבבל לומר שומר עמו ישראל לעד אלא חותמין פורס סכת שלום ואנו שבגולה נקטינן כמנהג בית רבינו לפרוס על השלום משל למלך וכו' כך ישראל כל ימות החול מתפחדין לפי שטרודין הן ואין יכולים לקיים בהם המצות מפני שאין זכות לימות החול כמו לשבת וצריכין להתפלל שלא יוזקו מן המזיקין ואומרין ושמור צאתנו ובואנו ומברכין שומר עמו ישראל לעד, הגיע ערב שבת כלן מורחין לכבוד השבת וגדול זכות זכור את יום השבת שמגין על הזוכרים אותו לקדשו ולכך אין צריכין שמירה ודי להם לפרוס על השלום, לכך אומרים ושמרו בני ישראל את השבת" עכ"ל, ועי' בתשובה לגאון שהתקנו לעיל בערבית לחול בפיסקא והוא רחום. אמנם בימי חכמי התלמוד ז"ל נראה שהיו חותמין תמיד הפורס ואפי' בחול, עי' ירושלמי ברכות פרק ד' ה"ה א"ר אבון בנוי לתלפיות תל שכל הפיות מתפללין עליו בברכה בק"ש ובתפלה וכו'

בש"ע

א לשלש רגלים
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח"ק

ב לראש השנה
תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: ג כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ח"ק

ד ליום כפור
כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ: ח"ק

א ויקרא כג, מד. ב תהלים פא, ד. ג שם, שם ה. ד ויקרא טז, ל.

עץ יוסף

וידבר משה. יש ח' תיבות. ע"ד תן חלק לשבעה וגם לשמונה. ר"ת ג' רגלים ר"ה יוה"כ ש"ע. כ"ח אותיות כנגד כ"ח עתים שבקהלת. ועתה יגדל נא כ"ח. ל"ו ראש וסוף שלשים וששה צדיקים שבדור: תקעו כו'. בו י"ג תיבות ומ"ט אותיות עולים ס"ב כנגד ס' אותיות שביברכך וב' ימים ר"ה: כי ביום כו'. כ"ו ראש וסוף גימטריא שם של ד'. י"ב תיבות י"ב שבטים. מ"ט אותיות כנגד נ"ן שערי בינה ותחסרהו מעט מאלהים. ביוה"כ נמשלו ישראל למלאכים:

ענף יוסף

בכל אלו הארצות ואין לשנות. ונוהגים לומר פסוק ושמרו בני ישראל את השבת וט' נראה שאם ישמרו ישראל שבת אין צריכין שמירה. (ופירוש פסוק זה יבואר ע"פ מאי דאי' כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו ב' מלאכי השרת כו' יע"ש שיהיה לשבת הבאה כן). ואף על פי שחייבין לסמוך גאולה לתפלה ואין זה הפסוק הפסק דכמי מעין גאולה הוא שאם שמרו בני ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד היו נגאלין וא"כ כגאולה אריכתא דמי עכ"ל הלבוש. וז"ל הלבוש בסי' תקפ"ב בר"ה אומרים פסוק תקעו בחודש שופר וגו' ואין זה הפסק בין גאולה לתפלה כי פסוק זה מעין גאולה היא וכגאולה אריכתא דמיא ע"ש ביום ההוא יתקע בשופר גדול וט' המדבר בגאולה העתידה. ולפי שעתה מתחיל חדש שתוקעין בו אומרים זה הפסוק שהוא מעין המאורע. ומטעם זה במלכנו נראה לי שאומרים בשאר יום טוב פסוק וידבר משה את מועדי ה' וגו' משום דכל המועדים הם זכר לגאולת מצרים (והא"ל והא"ז הקשו וז"ל ק"ק הא גם שבת זכר ליציאת מצרים) כמו שנאמר בפירוש בכל אחד זכר ליציאת מצרים. וביום הכפורים שאומרים פסוק כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' הוא זכרון הגאולה האמתית. היא גאולת הנפש ואין לך גאולה אריכתא גדולה מזה עכ"ל:

אלס

דובר שלום

מתלאכה וגם קדושת הנפש שמשיג האדם בנשמה יתירה. זהו שבת שביתת מלאכה. וינפש ונתן בו כח מעלת עילוי הנפש שמתעלה בקדושת שבת:

וידבר משה את מועדי ה' אל בנ"י. לפי משפט הלשון מהראוי לומר וידבר משה אל בנ"י את מועדי ה'. ויתכן דבא לרמז מאמר חז"ל אתם אפילו מוטעים כו' אין לו מועדים אלא אלו. זהו וידבר משה את מועדי ה' שהמועדים מתיחסים אל בני ישראל כפי מה שיקבעו ישראל המועדים כן יהיו מועדי ה':

כי חק לישראל הוא וכו'. כל עניני החקים הבלתי מושכלים המה חקים רק לפי ערכנו שאין לנו השגת החכמה לאמיתה. אך לפי ערך חכמת הבוי"ת שהיא חכמה האמיתית כל החקים המה משפטים צדיקים מושכלים במושכל החכמה. וזהו כי חק לישראל הוא. שהוא רק חוק לפי ערך ישראל. אך לאלהי יעקב הוא משפט מושכל:

לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. בעשיית העבירה יש בה שתי פחיתות. האחת שהעבירה גורמת פחיתות בנפש העושה ופוגמת נפשו בפגם וחסרון. השנית מה שעושה נגד רצון קונו. זהו לטהר אתכם מכל חטאתיכם היינו החסרון והפגם שגרמו חטאתיכם בכם. השנית לפני ה' תטהרו במה שעשיתם נגד רצונו:

עיון תפלה

בק"ש פורס סכת שלום עלינו ועל עמו ישראל (עי' מש"כ בעיון תפלה בתפלת שחרית לחול פיסקא אלהי נצור ד"ה עלינו ועל כל ישראל), וכן במדרש תהלים מזמור ו' ולפי שאין מצות ציצת בלילה מוסיף פורס סכת שלום, ובויק"ר פ"ט סוס"י ס' גדול שלום שכל הברכות טובות ונחמות שהקב"ה מביאן על ישראל חותמין בשלום בק"ש פורס סכת שלום וכו', ובסוף מס' דרך ארץ ברכת ק"ש חותמין בשלום ופרוס סכת שלומך, ובתנחומא ריש פ' פינחס אדם בא מן הדרך שואלין לו שלום וכן בשחרית שואלין לו שלום ובערב שואלין לו שלום וקוראין ק"ש וחותמין בשלום הפורס סכת שלום, מכ"ז משמע שהיו חותמין כך בכל יום, וצריך עיון גדול. ובנוגע לחתימת הברכה, רב עמרם גאון חותם פורש סכת שלום עלינו ועל עדת ישראל ועל ירושלים, ובמחזור רומא נ"כ פורס בלי ה"א, ובתשובת רב שר שלום גאון המובאת בסדור רב עמרם „ובבית רבינו אין מנהג אלא תחת שומר עמו ישראל חותמין פורס סכת שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל ועל ירושלים, ואין אומר אחריה כל עקר (ושמרו) אלא קדישא לאלתר, ובשאר כנסיות ובשאר מקומות אומר שומר עמו ישראל לעד ואומר ושמרו בני ישראל וחותמין (ר"ל מסיימין ברכות ק"ש ואין אומרים יותר) אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כלה" עכ"ל.

ובמחזור

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם. בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמָן. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

צריך להפסיק בין לשמך לתכלית שלא יהא נראה כחוזר למעלה ח"ו (של"ה):

אַתָּה קִדַּשְׁתָּ אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי לִשְׁמֶךָ. תַּכְלִית מַעֲשֵׂה

ענף

אלהי אברהם וכו'. אף שמדלג הוא במעשה אורג במוסף יום כפור. אמר להם הקב"ה לישראל תזכירו לפני האבות בראש התפלה שאין לך יתד תקועה לשלום בה כמו בהזכרת אבות. וזהו ויתד תהיה לך על אזנך (דברים כג) ר"ל שתהא התפלה שהיא כלי זיין שלכם. והי' בשבתך חוץ ר"ל כשתצאו חוצה בגלות ותגלו לחוץ לארץ. וחפרתה בה ובטחת בזכות האבות בראש התפלה. ושבת עד ה' אלהיך וגו' וכסית את צאתך את עוניך עכ"ל: האל הגדול. שגדלת על כל מעשה בראשית. הגבור. שאתה מתגבר לפרוע מעוברי רצונך. והנורא. שהכל יראים מן דינך שהוא אמת ואין אתה נושא פנים (סד"א ח"ב פ' כ"ג):

יוסף

אתה קדשת וכו' תכלית מעשה שמים וארץ. שזה כל תכלית מעשה שמים וארץ. לפי שעיקר כוונת הבריאה הוא בשביל להיטיב לברואיו שהוא הנאת הנשמות מזיו השכינה אשר אין מתוקה בעולם עריבה ותאיבה נחמדת ונאהבת כהשגת מראות מחזה שדי. ליהנות מנועם זיוו והדר יקר תפארתו שלזה יקוו כל המקוים. ונועם זיו התענוג הזה לא שזפתו עין רואה ולא השיגוהו החכמים בחכמתם. עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. וזה הכל באלף השביעי שבו יהיה עיקר קיבול השכר כנודע מדברי המקובלים. והוא סוד שבת הגדול. הרי לפניך מפורש שעיקר כוונת הבריאה היתה בשביל יום השבת שהיא להנאות בריותיו מטובו אז.

עיון

במחזור ויטרי ופרוס עלינו סכת שלומך וע"י ירושלים עירך בא"י פורס וגו'. ובאבודרהם ובסדורי התימנים ופרוש עלינו סכת שלום בא"י הפורש. ובסדורי הספרדים ופרוש עלינו סכת רחמים ושלום בא"י הפורש: ועל דבר אמירת ושמרו כתב אבן הירחי ז"ל „אומרים בצרפת בשבתות ושמרו בני ישראל וגו' ובשאר מועדים אלה מועדי ה' וגו' וידבר משה את מועדי ה' וגו' תיכף לחתימת (כ"מ)

תפלה

הפורס סכת שלום עלינו, כלומר שיפרוש סכת שלומו עלינו אם נשמרהו כראוי:

אתה קדשת. כתב במחזור ויטרי סי' קנ"ה דף קמ"ג „אין לתקוף בתכיפה אחת לשמך תכלית, שהרי אין תכלית וסוף לשמו הגדול ונמצא מחרף ומגדף וצריך להפסיק בין לשמך לתכלית" עכ"ל: תכלית מעשה שמים וארץ. השבת היא תכלית כל הבריאה כלה, כמבואר בבראשית

שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וּבֵרַכְתּוֹ מִכָּל־הַיָּמִים. וְקִדַּשְׁתּוֹ מִכָּל־הַזְּמַנִּים. וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

(דה"ח) (א) אם טעה והתחיל תפלת חול גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה. [ומי שאירע לו כן ידאג כל השבוע דהוא סימן רע לו ויפשפש במעשיו ויהרהר בתשובה (של"ה)]. ולאחר שסיים אותה ברכה מתחיל בשל שבת ל"ש נזכר בברכת אתה חונן ל"ש נזכר בשאר ברכות (סימן רס"ח) ואם נזכר באמצע ברכות אחרונות פוסק באמצע הברכה ומתחיל בשל שבת וגומר של שבת רצה ומודים כו' ואם עקר רגליו חוזר לראש ואם לא עקר רגליו אפי' גמר תפלתו אינו חוזר אלא לשל שבת ומתחיל אתה קדשת (שם) ונ"א שנזכר קודם אלהי נצור או לפני שאר תחנונים שרגיל לומר אבל אם כבר השלים תפלתו והסיח דעתו מהתפלה ואמר יהיו לרצון כו' כעקורין דמי אע"פ שלא עקר רגליו עדיין (מ"א שם ועי' בסדר שחרית): (ב) אם היה סבור שהוא חול והתחיל אדעתא דחול ומיד כשאמר אתה קודם שאמר חונן נזכר שבת היום א"צ לסיים אותה ברכה רק [מתחיל] באתה קדשת כסדר (שם): (ג) אם טעה והתפלל תפלה של שבת במקום שצריך להתפלל תפלה אחרת של שבת כגון ישמח משה במקום אתה קדשת יצא בדיעבד אך אם נזכר באמצע הברכה פוסק ומתחיל התפלה שצריכה (שם) אבל אם התפלל תפלת מוסף חלף תפלה אחרת לא יצא (על כן שהוא עקר מוהלם פי' מש"ל אבל דיני תפלה בעלה ויבא ע"ש) וכן אפי' אם נזכר באמצע תפלת מוסף צריך לחזור לראש התפלה ולא מהני שיחזור לישמח משה (שם): (ד) אם התפלל של חול במעריב של שבת ולא הזכיר של שבת או שלא התפלל כלל ושמע מהש"ץ ברכת מעין שבע מהרא"ש ועד סוף יצא ולכתחלה יש ליזהר לומר עם הש"ץ מלה במלה מן הברכה עד סוף בא"י מקדש השבת ואם כבר אמרה הש"ץ צריך לחזור ולהתפלל ולא יאמר ביחיד ברכת מעין שבע ואם אמרה ביחיד יצא ואין צריך להתפלל תפלתו (שם) ונכון הדבר שאם נזכר קודם ששמע מהשליח צבור הברכה הנ"ל שלא יסמוך על זה רק יתפלל עוד הפעם תפלה שבע כסדר (כי יש חולקין בזה עיין בשור) וכ"ז מהני בשבת לחודא אבל ביו"ט שחל להיות בשבת אין יוצא בברכת מעין שבע דהוא ואינו מזכיר של יום טוב בברכת מעין שבע (א"ר): צריך להפסיק במקום שנרשם קו כזה | (ועיין א"ר ר"ס רס"ח ע"ש):

ענף יוסף

ובכל שבת ושבת הקב"ה בטוב חסדיו מאיר ומשפיע לכל העולמות העליונים ותחתונים מאור פניו יתברך. והאדם הזוכה לקבל קדושת השבת בזיכוך וטהרת מחשבתו ולבו ואברי גופו. הנה מכיר ומרגיש אור קדושתו ית' ולבו בוער בקרבו כרשפי אש שלהבת יה ממש בכלות נפשו לאלהים. ומים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה התקועה בלבו ומבתוקק ומתלהב לעבודת ה' כל הלילה וכל היום של שבת קודש. גם להוסיף מחול על הקודש בכניסתו

דובר שלום

וקדשתו מכל הזמנים. שבשבת יש בו קדושה יתירה יותר מכל הזמנים כמה ימים טובים כמבואר במס' סופרים יו"ט שאיסור לאו חמש. יוה"כ שאיסור כרת שש. שבת שאיסור סקילה שבעה. הרי שיש לשבת קדושה יתירה על כל הזמנים. וזהו עצמו טעם חז"ל וקדשו במקושש טונים במה שלוה לרגום המקושש בזה ניכר קדושתו של כל הזמנים:

וביציאתו. והכל בתשוקת ודביקת ה' ובאהבתו שוגה וניכר על פניו גודל הבערת אש האהבה הבוער בלבו כמאמר חז"ל (שבת כה:) גבי רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאין לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף וכו' ודומה למלאך ה' צבאות כו'. וזה הכל מהתגלות זיו שכינתו יתברך בכל העולמות ובלבבות החפצים ודורשים ומבקשים אהבתו ויראתו. ועי"כ אמרו חז"ל (ברכות נז:) שבת אחד מששים לעוה"ב. כי גם הוא ניתן למנוחה ושמחה ולנחת רוח מעין עולם כמו לעוה"ב שהוא יום שכולו שבת. אך אז יהיה התענוג נפלא בלי שיעור וערך מה שאין כל בריה יכולה להשיג עתה אפס קצהו מנועם התענוג זה. ומצאתי למד מכל זה אשר זהו תכלית בריאת מעשה שמים וארץ וכל העולמות הכל בשביל יום השבת שבו שבת אל מכל מלאכתו וקבע אותו למנוחה ולשמחה להופיע ולגלות אורו יתברך להשביע ולענג כל בריותיו מזיו מלאת שכינתו יתברך. וזה כל חפצו להיטיב לבריותיו אשר ברא. ועל כן נקראת השבת סוף מעשה במחשבה תחלה כי נקודת מחשבה ראשונה בעת שעלה ברצונו לברוא העולם לא היה רק לזה כדי להיטיב לעולמו. והכל ביום השבת. הן בכל שבתות השנים. והן ליום שכולו שבת. והתענוג הלזה הוא לא לאדם לבדו כי גם לשמים ושמי השמים והארץ וכל אשר בה מבהמה ועוף ורמש ודג ואפי' האדמה וגוש עפר גם אליהם יגיע התענוג נועם זיוו כפי ערכם והשגתם ליום שכולו שבת כבקשתנו לעתיד לבוא וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וכו'. וכמו כן בכל שבתות השנים יגיע לכל אחד מעט כח ההשכלה להכיר יוצרו כפי השגתו כנודע (ספר באר מים חיים): וברכתו. במן שפרשה הברכה בשבילו ביום ו' שני עומר לאחד: וקדשתו. במנוחה שלא ירד בו מן כל עיקר. וכתבו התוס' פירובין דף ל"ח ע"ב ד"ה ואין יו"ט מכין לשבת מדאמרינן וקדשתו

עיון תפלה

רבה במאמר שהעתקתי למעלה בביאור לכה דודי בד"ה סוף מעשה: וברכתו וגו' וקדשתו וגו'. כמו שנא' (בראשית ב, ג) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. וברמב"ם ובסדורי התימנים אינם אומרים כל ויכלו אלא כאמור ויברך אלהים וגו'. והאבודרהם כתב שיותר נכון לאמרו דגרסינן בפרק כל כתבי (קי"ט פ"ב) אמר רב ואיתימא ר' יהושע בן לוי אפי' יחיד המתפלל צריך לומר ויכלו:

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים | אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

א בראשית ב, א ב ג.

ענף יוסף

מכל הזמנים משמע דירד מן בשבת. וזהו דלא כדאי' במכילתא פ' בשלח דדרשינן שם שלא ירד מן לישראל בשבתות וימים טובים. ומדרשות חלוקות הם: וכן כתוב בתורתך ויכלו. אינו חוזר על וברכתו שלפניו. אלא על שלפני פניו תכלית מעשה שמים וארץ וכן כתוב ויכלו (טור):

ויכלו השמים. כתרגומו ואשתכללו: **ויכל** אלהים ביום השביעי. ויכל לשון תאוה הוא. וז"ל במדבר רבה פ"י שוקיו עמודי שש. שוקיו שנשתוקק הקב"ה לבראתו כמה דתימא ועלי תשוקתו. מנין שכן הוא (פי' מנין שכך אמר הכתוב בשום מקום. ומשיב) שנאמר ויכלו השמים וגו' ואין ויכל אלא לשון תאוה שנאמר נכספה וגם כלתה נפשי וגו'. ועיין שם ביאורו בפס הב"ח (סימן רפ"א): **אשר** ברא אלהים לעשות. פ"ד מה שהיה הוא שיהיה. ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית (של"ה). וז"ל הזוה"ק בז"ח במדרש הנעלם דף ע"ז ע"ג. וז"ל אמר רבי יצחק כשסיימו המלאכות כולם ברכם הקב"ה והכינם בעולם וצוה לכל אחד ואחד שלא ישנה הכנתו מאותו הענין שעשאהו ושכל אחד ואחד יוציא תולדתו הראוין לו מכאן ולעולם הה"ד אשר ברא אלהים לעשות. מאי לעשות להוליד. להוציא כל דבר כמותו עכ"ל. ויחשוב בזה גבורות ה' בשמחה עצומה מאד על גודל אלהותו יתברך שמו וחכמתו הנפלאה בהנהגה זו שלא שינו את תפקידם לעולם (יוסה"ע):

דובר שלום

ויכל אלהים ביום השביעי וכו'. כל מעשי חרש וחושב לא ניכר גמר מלאכתן כל זמן היותן ביד פועל. שיתכן שייטב עוד בעיני הפועל ליפותן ולתקן עוד. אך כאשר האומן מוציא כלי מעשהו מידו ומניחו באוצר הכלים אז נודע אל נכון שנגמר הכלי בשלמות. וזהו ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו שנגמרה בשלמות. והעד ע"ז שהרי וישבות ביום השביעי. ישב לו כביכול במנוחה ושביתה ומשך ידו ממלאכתו לאות שנגמרו בשלימותן. וזהו עצמו כונת חז"ל במ"ר. כל זמן שהיו ידי קוניהן ממשמשין בהן היו מותחין והולכין. כיון שנחו ידי קוניהן מהן ניתן להן נחה. כוונתם שכ"ז שלא הניח כביכול המלאכה להוציאה מתחת ידו שלא יהא לו עוד עסק בהן לא היה עדיין גמר מלאכה בשלמות. וכאשר שבת ביום השביעי וסלק ידו מהן אז נחה מלאכתו בגמר השלמי:

עיון תפלה

ויכל אלהים ביום השביעי. פירשו רבותינו בב"ר פרשה י' סי' ט' הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה, כלומר ונראה לעינים כאלו נכנסה מלאכתו בתוך יום ז': **אשר ברא אלהים לעשות.** פירש ר' אברהם ן' עזרא ז"ל השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם, והרמב"ן ז"ל פירש אשר ברא בתחלה יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים, ושבת מבריאה וממעשה, מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים. — וכתב אבודרהם ז"ל יש שואלין מה ראו חכמים לתקן בשבת שלש תפלות משונות זו מזו אתה קדשת וישמח משה ואתה אחד וביו"ט לא תקנו אלא אחת אתה בחרתנו לערבית ולשחרית ולמנחה? עיי"ש מה שהשיב. ולי הצעיר נראה בזה שכל ימות עולם מתחלקים לשלש תקופות גדולות בנות **אלפים** שנה (סנהדרין צ"ז א' ע"ז ט' א' סדר אליהו רבה פרק ב' ועי' שוחר טוב פרשה צ' ר' יהושע אמר ימות המשיח אלפים שנה) **שני אלפים תהו** (ולא תורה ולא אלהי אמת) **שני אלפים תורה** (מן ואת הנפש אשר עשו בחרן וגמירי דאברהם בההיא שעתא בר נ"ב הוה, ע"ז שם, והיינו מתחלת האלף השלישי) **שני אלפים ימות המשיח** (בסוף האלף הרביעי נשתכללה התורה שבעל פה המשנה והתוספתות, שעליהן אין להוסיף ומהן אין לגרוע, ומן אז והלאה התחילה תקופת ביאור התורה שבע"פ, תקופת בנין התלמוד, ועלינו רק להגות בתורה הכתובה והמסורה יומם ולילה ולשבת יחיל ודומם לצפות לישועת השי"ת; (ועי' בספרי תולדות ישראל לקח כ"ה)). וכנגד שלש התקופות האלה במעמד העולם תקנו מיסדי התפלה שלש תפלות השבת; התפלה הראשונה **אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ** כנגד שני אלפי התהו, שלא נראה עדיין בבריאה תכלית אחרת מבלעדי קדושת השבת, והיה הקב"ה מסתפק בבריאה עצמה; התפלה השניה **ישמח משה במתנת חלקו** וגו' **ושני לוחות אבנים הוריד בידו**, נגד תקופת התורה; התפלה השלישית **אתה אחד ושמך אחד** נגד ימות המשיח

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן (וְשִׂים) חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ (וְשַׂמְּחֵנוּ)

עץ יוסף

רצה במנוחתנו. יהיה לרצון ולקורת רוח לפניך מנוחתנו שהיא בשב ואל תעשה אף שהוא לעונג ולמנוחה: **קדשנו** במצותיך. כי עשיית המצוה תקדש הנשמה ותלבישה באור קדש שמאותו הלבוש מתלבש בג"ע התחתון. שע"י המצות נעשים לבושים רוחניים אל הנשמה. ובקשתנו שנזכה שיבנה הבית המקדש ונקיים כל מצות שבת כתיקונה בקרבנות. ועכ"פ אנחנו מבקשים שיתן חלקנו בתורתו. וכל הלומד דיני קרבנות כאלו קיימם: **שבענו** מטובך. שאם קיים מצות שבת זוכה ליהנות מטוב שבת הגדול כמו שמבואר לעיל באתה קדשת. וזוכה לשמוח בישועתו של הקב"ה. וקאמר בישועתך משום שזה הוא כל עיקר ישועתו של הקב"ה כשישראל רואים ומקבלים ברכה ממנו

דובר שלום

רצה במנוחתנו וכו'. שלימות מנין השבת הוא לשבות ולנוח בו ממלאכה ולהתעסק בו בשלימות הנפש בתורה ומצוה. זהו רצה במנוחתנו שביתה ממלאכה. וקדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שנעסוק בתורה ומצוה. ושבענו מטובך גם בהעדר מלאכתנו. ושלא תהיה טובתנו ע"י כחות אמצעיות. רק שמחנו בישועתך שתהיה ישועתנו על ידך. וטהר לבנו שלא נכוון בעונג

עיון תפלה

ועולם הבא, שנאמר (זכריה יד, ט) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. והם שלשת עקרי תורת ישראל. **א)** חדוש העולם ברצון האל יתברך. ב) תורת משה מן השמים. ג) עולם הבא יום המשפט והתגלות האמת. ושלשתן נמצאו בשבת, חדוש העולם שנאמר (שמות כ, יא) כי ששת ימים וגו' וינח וגו', תורה מן השמים דאמר מר (חולין ה' א') חמורה שבת שכל המודה בה כמודה בכל התורה כלה, ובזהר יתרו דף פ"ט ע"א וכל דנטיר שבתא כאלו נטיר אורייתא כלה דכתיב שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, עולם הבא דתנן שלהי תמיד מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת מנוחה לחיי העולמים; ובסדורי הספרדים ובאבודרהם אומרים כאן ישמחו במלכותך כמו שהאשכנזים אומרים במוסף, ומסיימין זכר למעשה בראשית. ובפסחים (קי"ז ע"ב) ברשב"ם ד"ה צריך שיזכיר יצ"מ בקדוש היום „פי' בין בכוס בין בתפלה" עכ"ל, והרש"ש בהגהותיו תמה עליו הא חזינן דבתפלות שבת וכן במגן אבות אמרינן זכר **למעשה בראשית**? אבל באמת כן הוא נוסח הכלבו הלכות תפלה סי' ל"ה בכל תפלות שבת **זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים**. ובסדור רב עמרם ובמחזור לבני רומא אין אומרים אתה קדשת אלא נוסח אחר המוזכר בתוספתא ברכות פרק ג' ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו ה' אלהינו את יום (כן הוא אצלנו בסדר סליחות באחר הודוי בשחרית ובמוסף ובמנחה ליוה"כ בפיסקא ודוד עבדך אמר לפניך עיי"ש) השביעי הגדול והקדוש הזה (רב עמרם מוסיף כאן באהבה) **לגדולה ולגבורה ולקדושה ולמנוחה ולעבודה ולהודאה** (רב עמרם מוסיף כאן **לאות ולברית ולתפארת**) **ולתת לנו ברכה ושלום מאתך** (בזאת הוספת רב עמרם נרמזו כאן שבע הברכות כסדרן, **לגדולה** כנגד אבות שאנו מתגדלים בהם ומתימרים **בכבודם**, ולגבורה ולקדושה כמשמען, **ולמנוחה כנגד רצה** במנוחתנו, ולעבודה ולהודאה כמשמען, **ולתת לנו** ברכה כנגד ברכת כהנים, ושלום כנגד שים שלום) אלהינו ואלהי אבותינו רצה וגו', ואינם אומרים ויכלו כלל באמצע התפלה. וכתב בתניא רבתי סי' י"ג מנהגנו לומר בתפלת לחש ומאהבתך כדאיתא בתוספתא דברכות א"ר אלעזר בר' צדוק אבא היה מתפלל תפלה קצרה בלילי שבת ומאהבתך ה' אלהינו וכו', עכ"ל, ומה שהנהיג ר' צדוק לקצר בתפלת לילי שבת, מטעם שכתב בתשובת רב נטרונאי גאון המובאת בסדור רב עמרם דף כ"ה ע"א ובמחזור ויטרי דף פ"א „אבל בשבת דשכיחי מזיקין וצריכין ישראל למיעל לביתהון מכי ליחשך משום סכנת שעירין אי נמי מקמי איעקורי שרגא וכו'" עכ"ל. ובמנהיג הל' שבת סי' ה' מביא ג"כ תפלה זו, ומסיק שיתכן יותר מנהג צרפת ופרובינצא לומר אתה קדשת. ועי' טור או"ח סי' רס"ח:

רצה במנוחתנו. בסדור הרמב"ם ורב עמרם ואבודרהם ובסדורי התימנים והספרדים רצה **נא** במנוחתנו, אך במחזור ויטרי ובמחזור רומא ועוד סדורים הרבה בלי תיבת **נא**, וכ"ה בטור סי' רס"ח: **קדשנו**. בסדור רב עמרם וקדשנו וגו' ושבענו מטובך [**ושמח** לבנו בישועתך **וטהר**

לבנו

וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. (וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ). וְיָנוּחוּ בָהּ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ר"ח וחוה"מ אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם לשר"ח רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לפסח חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: לסכות חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה:

עץ יוסף

ממנו ע"ד לה' הישועה על עמך ברכתך סלה. שפירשו המפרשים לה' הישועה כשעל עמך ברכתך סלה. שזהו עיקר הנחת רוח להקב"ה שיעשו ישראל רצונו ויקבלו הישועה ממנו יתברך לעולם: וטהר לבנו לעבדך באמת. ע"ד מש"א רשב"י באדרא ארור אשר יעשה פסל ומסכה הוא מחשבת חוץ או דמות כוכב ומזל ח"ו וזמש"א כאן וטהר לבנו לעבדך באמת בלי שום הטיה או מחשבת פיגול ח"ו: והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון כו'. כי עתה בגלותנו נאמר שהכו על משבתיה ודרשו חז"ל במדרש איכה על שבתותיה ואין מניחין אותנו לשבות כראוי. לכן אנו מבקשים והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך שלא ישחקו על שבתותינו ח"ו. וזה מה שאמר וינוחו בה ישראל במנוחת הלב ממחרפיהם ומגוזליהם. מקדשי שמך בזהירות חילול שבת מזריזות שמירתו: מקדש השבת. אני נותן לך הו"ע על המתנה הגדולה שנתת לנו ש"ק:

דובר שלום

השבת להנאת גופנו רק לעבדך באמת: והנחילנו ה' אלהינו כו' שבת קדשך. יתכן דקאי על זמן העתיד שהוא יום שכולו שבת. ואז ינוחו בו ישראל מקדשי שמך שיהיה אז זמן מנוחה:

עיון תפלה

לבנו וגו' קדשך וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך בא"י. ובמחזור ויטרי רצה וגו' וקדשנו וגו' ושבענו וגו' באמת וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך והנחילנו וגו' קדשך בא"י. ובמחזור רומא רצה וגו' מטובך שמחנו וגו' קדשך וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך בא"י. ובסדורי התימנים רצה נא וגו' בתורתך ושמח נפשנו בישועתך ושבענו מטובך וטהר לבנו וגו' והנחילנו באהבה וברצון שבתות קדשך וינוחו בם (אולי יפרשו בחסרון ימי כי בבהות נקבות, וכן אצלם הנוסח בכל תפלות השבת) כל ישראל אוהבי שמך בא"י. ונוסח אבודרהם כנוסח רב עמרם, אלא שתחת וישמחו הנוסח אצלו וינוחו בו וגו' כנוסח אשכנז, וכתב שם על זה „וביו"ט אומר וישמחו בך וגו' ע"ש ושמחת בחגך" עכ"ל. וטעמם של האומרים גם בשבת וישמחו בך לפי שאמרו בספרי פ' בהעלתך סי' ע"ז וביום שמחתכם אלו שבתות. הרי גם בשבת שייך שמחה, אבל גרסת הגר"א ז"ל שם וביום אלו שבתות שמחתכם אלו ג' רגלים. ובסדורי הספרדים רצה נא וגו' במצותיך שים חלקנו וגו' מטובך שבת נפשנו בישועתך וגו' וינוחו בו כל ישראל וגו': מקדש השבת. בפסחים (קי"ז ע"ב) בשבתא בין בצלותא בין בקדושא מקדש השבת ביומא טבא בין בצלותא בין בקדושא מקדש ישראל והזמנים, שבת דקביעא וקיימא (משעת ימי בראשית ואינה תלויה בקביעות החדש, רשב"ם) בין בצלותא בין בקדושא מקדש השבת, יומא טבא דישראל הוא דקבעי ליה דקמעברי ירחי וקבעי לשני מקדש ישראל והזמנים. ובמס' סופרים פרק י"ג הלכה י"ד חוץ משבת שאינו מוזכר בחתימה ישראל אלא מקדש השבת בלבד שהשבת קדמה לישראל וכו' ע"ש:

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

בשבת חנוכה אומרים זה:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בִּזְמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. וְקָבְעוּ (שְׁמוֹנַת יָמִים אֵלּוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה. וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס וָפֶלֶא וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה) שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש״ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם

כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בש"ת בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: יהיו לרצון וכו'

בש"ת **בְּסֵפֶר** חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית־יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ בְּנֵה עִירֶךָ יַסֵּד בֵּיתֶךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ:

היתא בטור וז"ל הכי איתמר בהגדה כל הרגיל לומר ד' דברים הללו זוכה ומקבל פני השכינה עשה למען כו':

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן, אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בש"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

(דת"ח) לאחר התפלה חוזרין ואומרים ויכלו ואומרים אותו בקו"ר ומעומד ואין לדבר בשעה שאומרים ויכלו ויחיד המתפלל אין אומר אותו כלל והטעם לזה משום דבזה אנו מעידין להקב"ה במעשה בראשית ואין עדות ליחיד ודוקא עדה שלימה ויחיד אם ירצה לומר לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה (סי' רס"ח בס"ז) וכן נכון ליחיד לאומרו (ע' א"ר סי' ר"ס) ואפילו ביו"ט ראשון של פסח שחל בשבת שאין אומרים ברכה מעין שבע אבל ויכולו אומרים (ע' סי' תפ"ז):

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ

עיון תפלה

ויכלו. שאומרים אחר התפלה כתב האבודרהם בדף כ"ד ע"א אע"פ שאמרו אותו בתפלה תקנו לאמרו פעם אחרת בקול רם ומעומד לפי שהוא עדות להקב"ה שברא שמים וארץ בששה ימים וביום השביעי שבת ועדות מעומד שנאמר ועמדו שני האנשים וגו', וכתב אבן הירחי שמעתי כי הרמב"ם ז"ל הצריך לאמרו מעומד כשאדם מקדש בביתו משום עדות, עכ"ל, וכ"כ רמ"ע בפרדס הגדול פירוש התפלות סי' ג'. וצריך לי עיון, הרי קריאת שמע ג"כ עדות היא שאנו מעידים על הקב"ה שהוא אחד והוא אלהינו ואנחנו עמו, וכמו"ש מהרש"א בח"א ברכות י"ד סוע"ב והאבודרהם בק"ש דף ל' ע"א וגם

אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

דה״ח (א) הש״ץ אומר ברכה זו ולא הקהל והקהל מתחילין מגן אבות עד זכר למעשה בראשית אם לא שמעה ואם הזכיר של שבת כלל רק התפלל של חול שדינו שצריך ג״כ לאומרה עם הש״ץ כנ״ל הא״ל אתה קדשת (ע״ש) ויש להקהל לשתוק ולא לדבר בשעה שאומר הש״ץ ברכה מעין שבע ולהאזין דבריו (שם) וכן יש להקהל לעמוד (עיין א״ר): (ב) א״א ברכת מעין שבע הנ״ל (היינו מגה״י הו׳ מגן אבות הו׳ אלהינו הו׳ עד בא״י מקדש השבת) בבית חתנים או בבית האבל שמתפללין שם כל השבעה במנין וכ״ש אותן המתפללין בביתן במנין לפרקים ואין הולכין לביהכ״נ כיון דאין שם מנין קבוע אין אומרים (אבל במקום שנהגו שקובעין להתפלל של איזה ימים כמו שרגילין לעשות בירידים וי״א שם ש״צ אומרים) אך כל מי שנהג לומר ברכה הנ״ל במקומות הנ״ל אין למחות בידם (שם בא״ר): (ג) א״א ברכת מעין שבע אם חל י״ט ראשון של פסח בשבת (סי׳ תפ״ז) אבל ויכולו אומרים אבל בשאר י״ט שחל בשבת אומרים רק שאינו מזכיר של י״ט באמצע (סי׳ רס״ח) וכן בשבת שחל לאחר י״ט אומרים (שם):

חזן בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

ויחיד מתחיל מגן אבות:

קהל מָגֵן אָבוֹת בִּדְבָרוֹ מְחַיֵּה מֵתִים בְּמַאֲמָרוֹ הָאֵל

עץ יוסף

אל עליון קונה שמים וארץ. פסוק הוא ואומר אותו ע״ש שביום השביעי השלים מלאכתו וקנה שמים וארץ: מגן אבות בדברו. ע״ש אל תירא אברם אנכי מגן לך: מחיה מתים במאמרו. ע״ש כה אמר ה׳ הנני פותח את קברותיכם וגו׳: האל הקדוש שאין כמוהו. ע״ש כי קדוש אני ה׳. וע״ש ומי כמוני יקרא

עיון תפלה

„וגם הוא דרך עדות כאלו כל אחד אומר לחברו שמע שאני מאמין כי ה׳ אלהינו הוא יחיד בעולמו, ולכן תמצא כי ע״ן של שמע גדולה ודל״ת של אחד ג״כ גדולה שהוא סימן עד רמז לעדות" עכ״ל, ומ״מ קי״ל בברכות י״א ע״א עומדין קורין יושבין וקורין? ואין לומר דשאני התם דגלי קרא ובלכתך בדרך, א״כ נילוף מהתם לעדות כהאי גונא לא בעינן עמידה אלא דוקא עדות גמורה בפני בית דין, וכדאמרינן בויק״ר פכ״ז סי׳ ו׳ לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם שתהיו קורין ק״ש לא עומדין על רגליכם ולא וכו׳ אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, וכתב שם הרד״ל „אע״פ שהיא כמו עדות ועדות צריכה עמידה אבל לא הטרחתי" עכ״ל; עוד כתב אבודרהם שם בשם מדרש שבויכלו כתיב שלש פעמים אשר ובפסוק ויקחו אליך פרה אדומה ג״כ ג׳ פעמים אשר לומר לך כשם שפרה מכפרת (רש״י ריש חקת בשם ר״מ הדרשן ובבמדבר רבה פרשה י״ט סוסי׳ ח׳ שמכפרת על מעשה העגל) כך האומר ויכלו ג׳ פעמים מתכפר, ע״כ. ובהגהות מיימוניות הלכות תפלה פרק ט׳ אות ד׳ והלכות שבת פרק כ״ט אות ט׳ והכל בו בסי׳ ל״ה מביאים רמז זה בשם מדרש שוחר טוב [לא נמצא אצלנו במדרש תהלים] ומדרש ויכלו, ועי׳ תוס׳ פסחים ק״ו ע״א: ברוך אתה. ברכה זו נקראת ברכה מעין שבע, לפי שיש בה קיצור משבע הברכות כדבעי׳ למימר לקמן. וטעם תקנתה אמרינן בשבת כ״ד ב׳ משום סכנה, ופרש״י שלא היו בתי כנסיות שלהם בישוב, וכל שאר לילי החול כשגמרו את מלאכתם היו מתפללים בביתם אבל לילי שבת באין לביהכ״נ ויש שאין ממהרין לבוא ושוהין שם עד לאחר תפלה ותקנו חכמים שלא יסתכנו לכך האריכו תפלת צבור. ועי׳ מש״כ לעיל סוף פיסקא אתה קדשת. ובמחזור ויטרי סי׳ ק״ה וסי׳ קכ״ו בשם רב משה גאון יחיד שלא התפלל אתה קדשת כיון ששמע מש״צ ברכה מעין שבע מתחלה ועד סוף וענה אמן על חתימתו יצא ידי חובתו: מגן אבות, מחיה מתים, האל הקדוש, קיצור משלש ראשונות. המניח וגו׳ כי בם רצה וגו׳ קיצור ברכת רצה במנוחתנו. לפניו נעבוד, ונודה לשמו, אדון השלום, קיצור משלש אחרונות: מגן אבות בדברו. שנאמר (בראשית טו, א) היה דבר ה׳ וגו׳ אנכי מגן לך: מחיה מתים במאמרו. בכל פרשת תחית המתים (יחזקאל ל״ז) נאמרה אמירה:

יבש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ. הַמֵּנִיחַ לְעַמּוֹ בְּיוֹם (ב) שַׁבַּת קָדְשׁוֹ כִּי בָם רָצָה לְהָנִיחַ לָהֶם. לְפָנָיו נַעֲבוֹד בְּיִרְאָה וָפַחַד וְנוֹדֶה לִשְׁמוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מֵעֵין הַבְּרָכוֹת. אֵל (וְרוֹב) הַהוֹדָאוֹת (לַ) אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וּמְבָרֵךְ שְׁבִיעִי וּמֵנִיחַ בִּקְדֻשָּׁה לְעַם מְדֻשְּׁנֵי עֹנֶג זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

חזן אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְתֵן (וְשִׂים) חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ. (וְשַׂמְּחֵנוּ) וְשַׂמַּח

עץ יוסף

יקרא. וכתיב אין כמוך באלהים ה׳: המניח לעמו ביום שבת קדשו. ע״ש תשבתו שבתכם ומתרגמינן תנוחו נייחכון. ועל שם ואת שבת קדשך: כי בם רצה להניח להם. ע״ש ורציתי אתכם: לפניו נעבוד ביראה ופחד. ע״ש עבדו את ה׳ ביראה: ונודה לשמו בכל יום תמיד. ע״ש יודו לשמך: מעין הברכות וההודאות. לשון חכמים הוא: אדון השלום. ע״ש עושה שלום: מקדש השבת. ע״ש ויקדש אותו: ומברך שביעי. ע״ש ויברך אלהים את יום השביעי: ומניח בקדושה לעם מדושני עונג. כמו והיה דשן ושמן ור״ל מקבלי הנאה דרך תענוג כמו שנאמר וקראת לשבת עונג וזהו באכילה ושתיה וכסות נקיה. והוא ע״ש ותתענג בדשן נפשכם: זכר למעשה בראשית. זוה לנו את השבת שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת. ונותן טעם למה. כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. ואינו אומר זכר ליציאת מצרים ואע״פ שכתוב גבי שבת וזכרת כי עבד היית במצרים. מפני שעיקר מצות שבת אינה אלא ע״ש ששבת. כי השבת היה קודם יציאת מצרים. אבל בקדוש של שבת הוא מזכיר שניהם. ובקדוש יום טוב אינו אומר כי אם זכר ליציאת מצרים בלבד כי המועדים לא נצטוו בהם אלא זכר ליציאת מצרים לא זכר למעשה בראשית (אבודרהם):

דובר שלום

המניח לעמו ביום שבת קדשו. ע״פ מאחז״ל מתנה טובה יש לי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה מתנה לישראל. וזהו המניח לעמו נוה להם מינוחו ביום שבת קדשו. ולא לתועלתו רק לתועלתם. כי בם רצה להניח להם למובתם:

עיון תפלה

המנית. הנותן מנוחה: כי בם רצה להניח להם. דוקא בם ולא בב״נ כי ב״נ ששבת חייב (סנהדרין נ״ח ב׳), וכדאמרי׳ בתפלת שחרית ולא נתתו ה׳ אלהינו וגו׳: ונודה לשמו וגו׳ מעין הברכות. כונו למאמרם (ברכות מ׳ פ״א) כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו פרש״י בשבת מעין שבת וביו״ט מעין יו״ט, ולפי״ז פירוש מעין כמו ממין, כדאמרי׳ (שם נ״ז ב׳) מעין עוה״ב, מעין חתימה (פסחים ק״ד א׳), מעין שלש (ברכות ל״ז א׳). והתימנים גורסים מְעוֹן הברכות והוא תאר להקב״ה שהוא המעון של כל הברכות: מקדש השבת ומברך שביעי. הלשון הזה נוסד על המקרא ריש בראשית ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו, אבל מהו שבת ומהו שביעי? ונראה לי שמתקן הנוסח הזה ס״ל דתוספת שבת מלפניה ומאחריה דאורייתא שצריכין להוסיף איזה שעור מחול על הקודש, עי׳ מג״א או״ח סי׳ רס״א סק״ח ובשו״ע סי׳ תרכ״ד סעיף ב׳, ולפי״ז יום השבת דהיינו זמן השביתה ממלאכה גדול מיום השביעי שהוא כ״ד שעות בצמצום בשעור שתי התוספות. וברכת השבת פרשו רבותינו בבראשית רבה פרשה י״א סי׳ ב׳ ברכו במן וברכת המן לא היתה נכרת אלא בטעמו של יום השביעי שירד מן השמים לנקום ולא מצאו אז הכירו שנתברך המן לשני ימים: ומניח בקדושה. השבת היא מנוחה וקדושה לישראל, כי הא דאמרינן בתפלת מנחה יום מנוחה וקדושה לעמך נתת: לעם מְדֻשְּׁנֵי עֹנֶג. כמו מְעֻנְּגֵי דֶשֶׁן, עפ״ה (ישעיה נה, ב) ותתענג בדשן נפשכם, והכונה על ענג רוחני שנאמר בשבת (שם נח, יג יד) וקראת לשבת ענג וגו׳ אז תתענג על ה׳: זכר למעשה בראשית. השבת היא זכר לחדוש העולם. — נוסח מחזור ויטרי המניח לעמו (ביום) שבת קדשו וגו׳ בכל יום תמיד מעין הברכות וההודאות לאדון השלום מקדש וגו׳. ובמחזור רומא — מקדש השבת מברך השביעי המניח בקדושה לעם מְדֻשְּׁנֵי ענג (מְעֻנְּגֵי דשן, המענגים את השבת בדשן) וגו׳. ובסדורי התימנים המלך הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו בשבת קדשו וגו׳ מְעוֹן הברכות אדון השלום מברך השביעי ומקדש השבת (כלשון הכתוב (בראשית ב, ג) ויברך וגו׳ ויקדש וגו׳) ומניח בקדושה לעם מְדֻשְּׁנֵי ענג וגו׳. וברמב״ם פרק ט׳ מתפלה הלכה י׳ —

נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ (וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ). וְיָנוּחוּ בָהּ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

ואומר הש"ץ קדיש שלם:

(דה"ח) (א) יוה"כ שחל בשבת אין אומר בברכה זו רצה במנוחתנו רק יתחיל או"א קדשנו במצותיך ויאמר כסדר (כ"כ לבוש וא"ר בשם הרי"ט וע"ש בפמ"ג) וכן בכל התפלות אין אומר ביוה"כ רצה במנוחתנו (ע"ש במחברים הנ"ל): (ב) בשבת של עשי"ת או ר"ה שחל בשבת ויוה"כ שחל בשבת אומרים המלך הקדוש ואם שכח הש"ץ ואמר האל הקדוש אם חתם הברכה אינו חוזר לראש ואם לא חתם חוזר להמלך הקדוש (סי' תקפ"ב ופר"ח ופ"מ שם): (ג) נוהגין לקדש על היין בביהכ"נ בשבת ויו"ט ומהדרין אחר יין לקדש עליו בבית הכנסת והמקדש לא יטעמנו אלא מטעימו לקטן שהגיע לחינוך היינו כבר שית כבר שבע כל חד לפי עניו ואם אין שם קטן שהגיע לחינוך ישתה המקדש או יתן לאחר שישתה רוב רביעית וא"צ לברך ברכה אחרונה (ע' סי' רס"ט) (לדעת המ"מ שישתה כשיעור) ומ"ש הא"ר דטעימה סגי דסומכין עמ"ש השר מקוצי הביאו הב"י יש לעיין בדבריו דלכאורה נ"ע כדעת השר מקוצי דאף דאסור לטעום קודם קידוש היינו אם לא קידש כלל אבל אם קידש אף שלא היה במקום סעודה מכל מקום מותר (דהא דקי"ל אין קידוש אלא במקום סעודה היינו לענין אם רוצה לאכול בבית אחר צריך לקדש שנית אבל עכ"פ מהני הקידוש לשתות שם) אמנם היינו עכ"פ אם שתה כמלא לוגמיו דהוא רוב רביעית דאם לא כן לא הוי קידוש כלל כמבואר בסימן רע"א ע"ש במ"א ס"ק נ"ב והוי כטועם קודם קידוש ואיסור גמור הוא לכן נכון כמ"ש המ"א לשתות וא"צ לברך ברכה אחרונה כמו שמבואר ברמ"א סי' קע"ח ע"ש ויסמוך על שתיית יין שישתה בביתו כמ"ש המ"א סימן קע"ח ע"ש ועיין רמ"א דהליכה לא הוי הפסק: (ד) שני ימים הראשונים של פסח אין מקדשין בבית הכנסת אפילו אין יין מצוי בעיר כלל וכלל (עי' סימן תפ"ז): (ה) אומרים פרק במה מדליקין בשבת אחר קידוש הש"ץ (כן הסכמת אחרונים) ואפילו בשבת שחל להיות בו חנוכה חוץ משבת שחל בו יו"ט או חוה"מ וכן ביו"ט שחל להיות בע"ש א"א אותו (סי' ע"ר) מיהו יחיד בפני עצמו יש לאמרו חוץ מיום הכפורים שחל להיות בשבת (אליהו רבא שם):

(בשמים ראש) כתב הלבוש בסי' רס"ט במדינות אלו נוהגין לקדש בביהכ"נ. ועיקר המנהג בתחלה לא נתפשט לקדש בביהכ"נ אלא משום אורחין שהיו דרכן לאכול בביהכ"נ והוי לדידהו קידוש במקום סעודה לכך היו מקדשין להם שם במקום סעודתם שלא היה לכל אחד יין עמו לקדש עליו. לפיכך עכשיו אע"ג שאין זה המנהג של האורחים לאכול בביהכ"נ מ"מ תקנת הקידוש לא בטלה. והמקדש בביהכ"נ צריך לעמוד משום כבוד הצבור (ומלשון הת"א משמע שהצבור נמי צריכין לעמוד. והטעם בכלבו דף ל"ח דמעלין לעייטש הברכים אג' רבה) ואין המקדש יוצא מן הקידוש בביהכ"נ כיון שאינו יוצא בו שאין לו זה במקום סעודתו ואין מקדשין אלא במקום סעודה ואפילו הכי אין מועיל לו לפיכך אסור לו לטעום כ"א במקום סעודה. אלא מטעים כוס הקידוש לקטנים כדי שלא תהא ברכת הקידוש לבטלה דכל כוס שמברכין עליו צריכין לטעום ממנו. ואע"פ דקי"ל שאין לברך על הכוס בלא טעימה ממנו. אי לא טעים הוא וטעים אחר שפיר דמי. אבל במקום שאין מנהג יותר טוב להנהיג שלא לקדש בביהכ"נ שאינו מוציא שום אדם כיון שאין אורחים שם עכ"ל:

כתב האבודרהם ולאחר הקידוש נהגו לומר משנת פרק במה מדליקין מפני שיש בה דיני הדלקה ושלשה דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשכה. ומה שלא נהגו לומר דיני הטמנה במה טומנין וכירה שהסיקוה משום טורח הצבור. אי נמי מפני שנר שבת הוא משום שלום בית לכן הולך להזהיר עליו יותר. ושמעתי שיש מקומות שאומרים פרק זה בין המנחה לערבית. וישר בעיני. כי קריאתו אחר ערבית מה תועיל. אז אינו עת לתקן פתילותיו ונרותיו ומה שהיה היה. אבל כשקורין אותו בין המנחה לערבית אם שכח מלתקן ילך ויתקן. וכן כתב הלבוש שמנהג נכון הוא: ולענין אם אומרים במה מדליקין בבית האבל. כתב הב"י ביו"ד סימן ש"ג בשם הכל בו דאין לאומרה. ועיין בתוספות שבת סי' ר"ע ס"ק א' שנוטה גם כן שאין לאומרה:

בַּמֶּה מַדְלִיקִין וּבַמָּה אֵין מַדְלִיקִין. אֵין מַדְלִיקִין לֹא בְלֶכֶשׁ וְלֹא

עץ יוסף

במה מדליקין. נר של שבת במה עושין פתילות ושמנים להדליק: לא בלכש. כמין צמר יש בארז בין

עיון תפלה

המנית לעמו בשבת קדשו וגו' ומברך השביעי וגו' מְקַדְּשֵׁי ענג וגו'. ובאבודרהם — מעין הברכות וההודאות אדון השלום וגו' ומברך השביעי וגו' מְקַדְּשֵׁי ענג וגו'. ובסדורי הספרדים — מעין הברכות ורוב ההודאות לאדון השלום וגו' ומברך השביעי וגו': במה מדליקין (שבת פרק שני). בסדור רב עמרם גאון דף כ"ו ע"א ולאחר שמקדשין בבית הכנסת

בְּחֹסֶן. וְלֹא בְכָלָךְ. וְלֹא בִּפְתִילַת הָאִידָן. וְלֹא בִּפְתִילַת הַמִּדְבָּר. וְלֹא בִירוֹקָה שֶׁעַל פְּנֵי הַמָּיִם: לֹא בְזֶפֶת. וְלֹא בְשַׁעֲוָה. וְלֹא בְשֶׁמֶן קִיק. וְלֹא בְשֶׁמֶן שְׂרֵפָה. וְלֹא בְאַלְיָה. וְלֹא בְחֵלֶב. נַחוּם הַמָּדִי אוֹמֵר מַדְלִיקִין בְּחֵלֶב מְבֻשָּׁל. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים אֶחָד מְבֻשָּׁל וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ מְבֻשָּׁל אֵין מַדְלִיקִין בּוֹ: (ב) אֵין מַדְלִיקִין בְּשֶׁמֶן שְׂרֵפָה בְּיוֹם טוֹב. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר אֵין מַדְלִיקִין בְּעִטְרָן מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת. וַחֲכָמִים מַתִּירִין בְּכָל־הַשְּׁמָנִים. בְּשֶׁמֶן שֻׁמְשְׁמִין. בְּשֶׁמֶן אֱגוֹזִים. בְּשֶׁמֶן צְנוֹנוֹת. בְּשֶׁמֶן דָּגִים. בְּשֶׁמֶן פַּקֻּעוֹת. בְּעִטְרָן וּבְנֵפְטְ. רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר אֵין מַדְלִיקִין אֶלָּא בְּשֶׁמֶן זַיִת בִּלְבָד: (ג) כָּל־הַיּוֹצֵא מִן הָעֵץ אֵין מַדְלִיקִין

עין יוסף

הקליפה לעץ וקרוי לכש: בחוסן. פשתן שאינו מנופץ: בכלך. פסולת של משי: בפתילת האידן. כמין למר יש בערבה בין הקליפה לעץ: בפתילת המדבר. עלי עשב ארוך שגודלין אותם ומדליקין בהם: בירוקה שעל פני המים. כמין למר שגדל בדופני הספינה ששוהה זמן מרובה במים. ועד כאן חשב' המשנה פסול פתילות. מכאן ואילך פסול שמנים: לא בזפת ולא בשעוה. שלא יתן זפת נמס ושעוה נתכת בנר במקום שמן וידליק. אבל לעשות כמין פתילה ארוכה שרגילין לעשות משעוה שרי: ולא בשמן קיק. שמן היוצא מגרעינין שבתוך למר גפן שקורין קוטו״ן. ויש מפרשים קיקיון דיונה והוא עשב שעליו גדולים והשמן היוצא ממנו עב ביותר. והפתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן מה טעם מפני שהאור מסכסכת בהן כלומר שאין האור נכנסת תוך הפתילה אלא סביב מבחוץ. והשמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהם לפי שאין נמשכים אחר הפתילה. ומתוך שאין הנר דולק יפה חיישינן שמא יטה השמן על פי הנר ונמצא מבעיר. א״נ שמא יניח הנר ויצא ואנן קיימא לן דנר של שבת חובה: ולא בשמן שרפה. שמן של תרומה שנטמאה שעומדת לשרפה שהרי אסור באכילה. וביו״ט שחל להיות בערב שבת עסקינן. שכשמדליק הנר מבעוד יום נמצא שורף שמן טמאה של תרומה ביו״ט. ואנן קי״ל דאין שורפין קדשים ביו״ט: ולא בחלב כו׳ וחכ״א אחד מבושל כו׳. איכא בין חכמים לת״ק. דחד מנייהו סבר דשרי להדליק בחלב מבושל כשמערב בו שמן כל שהוא. וחד אוסר אפילו על ידי תערובת שמן. ונחום המדי אומר שמדליקין בחלב מבושל אפילו שלא ע״י תערובת שום שמן. והלכה כחכמים: (ב) אין מדליקין בשמן שרפה ביו״ט. טעמא דמתניתין דלעיל קאמר. מה טעם תנן ולא בשמן שרפה לפי שאין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב שאין שורפים קדשים ביו״ט: אין מדליקין בעטרן. פסולת של זפת וריחו רע ביותר. ומיהו נמשך אחר הפתילה יותר מן הזפת מפני שהוא רך. הילכך אלמלא מפני כבוד שבת הוי מדליקין בו: שומשמין. הוא זרע דק מתוק: שמן לגונות. שמן היוצא מזרע לפת: פקועות. דלעת מדברית: נפט. מין זפת הוא ולבן וריחו רע. והלכה כחכמים שמדליקין בכל השמנים חוץ מאותן הפסולות שנמנו לעיל במתני׳ וחוץ משמן אפרסמון ונפט לבן שכל אחד משני אלו השמנים הוא עף ושורף וחיישינן שמא יניחנו ויצא. ועוד יש טעם אחר לאסור בשמן אפרסמון גזירה שמא יסתפק ממנו מפני חשיבותו וקי״ל הנותן שמן בנר חייב משום מבעיר. והמסתפק ממנו חייב משום מכבה: (ג) כל

היוצא

עיון תפלה

הכנסת (להוציא אורחין ידי חובתן שאוכלין בבית הכנסת) אומר פרק אחד במס׳ שבת וזהו הפרק במה מדליקין וכו׳ עד סוף פירקא, אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום וכו׳ וכל בניך וגו׳ (ישעיה נד, יג) יהי שלום בחילך וגו׳ (תהלים קכב, ז), וראה בנים לבניך וגו׳ (שם קכח, ו). עכ״ל. ובמטה משה סי׳ תל״ג ואמרו הגאונים ז״ל דתקנו לאומרו כדי להמתין למאן דלא צלי משום סכנה דבי שמשי דשכיחי מזיקין. עכ״ל. ובאבודרהם דפוס אמשטרדם ד׳ נ״ו ע״א ולאחר הקדוש נהגו לומר משנת במה מדליקין מפני שיש בו דיני הדלקה וג׳ דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, ושמעתי שיש מקומות שאומרים פרק זה בין המנחה לערבית ויפה בעיני כי קריאתו אחר ערבית מה תועיל אז אינו עת לתקן פתילותיו ונרותיו, אבל כשקורא אותו בין המנחה לערבית אם שכח מלתקן ילך ויתקן. עכ״ל. — ונהגו להוסיף אגדת א״ר אלעזר וכו׳ תלמידי חכמים מרבים שלום וכו׳

כדי

בו אֶלָּא פִשְׁתָּן. וְכָל־הַיּוֹצֵא מִן הָעֵץ אֵינוֹ מִטַּמֵּא טֻמְאַת אֹהָלִים אֶלָּא פִשְׁתָּן: פְּתִילַת הַבֶּגֶד שֶׁקִּפְּלָהּ וְלֹא הִבְהֲבָהּ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר טְמֵאָה הִיא וְאֵין מַדְלִיקִין בָּהּ. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר טְהוֹרָה הִיא וּמַדְלִיקִין בָּהּ: (ד) לֹא יִקֹּב אָדָם שְׁפוֹפֶרֶת שֶׁל בֵּיצָה וִימַלְּאֶנָּה שֶׁמֶן וְיִתְּנֶנָּה עַל־פִּי הַנֵּר בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא מְנַטֶּפֶת. וַאֲפִילוּ הִיא שֶׁל חֶרֶס. וְרַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר. אֲבָל אִם חִבְּרָהּ הַיּוֹצֵר מִתְּחִלָּה מֻתָּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּלִי אֶחָד: לֹא יְמַלֵּא אָדָם קְעָרָה שֶׁמֶן וְיִתְּנֶנָּה בְּצַד הַנֵּר וְיִתֵּן רֹאשׁ הַפְּתִילָה בְתוֹכָהּ בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא שׁוֹאֶבֶת. וְרַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר: (ה) הַמְכַבֶּה אֶת־הַנֵּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִתְיָרֵא מִפְּנֵי גוֹיִם. מִפְּנֵי לִסְטִים. מִפְּנֵי רוּחַ רָעָה. אוֹ בִּשְׁבִיל הַחוֹלֶה שֶׁיִּישַׁן. פָּטוּר. כְּחָס עַל הַנֵּר כְּחָס עַל הַשֶּׁמֶן כְּחָס עַל הַפְּתִילָה. חַיָּב. רַבִּי יוֹסֵי פּוֹטֵר בְּכֻלָּן חוּץ מִן הַפְּתִילָה מִפְּנֵי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה פֶחָם: (ו) עַל שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נָשִׁים מֵתוֹת בִּשְׁעַת לֵדָתָן. עַל שֶׁאֵינָן זְהִירוֹת בְּנִדָּה בְּחַלָּה וּבְהַדְלָקַת

עץ יוסף

היוצא מן העץ אין מדליקין בו. לעשות ממנו פתילה: **אינו מיטמא** טומאת אהלים. אם עשה מהן אהל והמת תחתיו הוי כשאר בית ואינו טעון הזאה וטבילה דאהל עצמו אינו מקבל טומאה אלא כלים שתחתיו: **אלא פשתן.** שהאהל עצמו טמא: **שקפלה.** כדרך שגודלין הפתילות: **הבהבה.** על השלהבת כדי שתהיה מחורכת ותדליק יפה. ובבגד שיש בו שלש אצבעות על שלש אצבעות מצומצמות עסקינן: **טמאה היא.** דקפולה אינו מבטלה מתורת בגד הואיל ולא הבהבה: **ואין מדליקין בה.** ביום טוב שחל להיות בע"ש עסקינן ועיין בברטנורה: **טהורה היא.** דקפולה ביטלה מתורת בגד: **(ד) שפופרת** של ביצה. הקליפה הקשה העליונה שהביצה מונחת בתוכה: **בשביל** שתהא מנטפת. ספה ספה לתוך הנר. וטעמא גזירה שמא יסתפק ממנו וכיון שהקצוהו לנר חייב משום מכבה: **ואפילו** היא. אותה השפופרת: **של חרס.** דמאיס אפילו הכי גזרינן: **ורבי יהודה מתיר.** דלא גזר דילמא אתי לאסתפוקי מיניה שהרי הוא רואה שהשמן נוטף על הפתילה שתחתיו: **ויתן ראש הפתילה.** שהוא יוצא מן הכלי לשאוב השמן ונמשך דרך הפתילה לראש הדולק: **(ה) מפני גוים.** שאין מניחין להדליק אור ביום חגם אלא בבית תפלתם שלהם: **מפני לסטים.** שלא יראו שיש אדם שם ויבואו עליו: **מפני רוח רעה.** השורה עליו. וכשאינו רואה נוח לו: **ואם בשביל החולה.** שיש בו סכנה. כבה. **פטור.** ובדין הוא דליתני מותר אלא משום דבעי למיתנא סיפא חייב תנא רישא פטור: **כחס על הנר.** שלא יפקע הנר: **שהוא עושה פחם.** שהוא מתכוין לעשותה עכשיו בכבוי זה פחם שתהא מהובהבת להאיר יפה: **(ו) בשעת לדתן.** בשעת סכנה מזומן פורעניות: **בחלה ובהדלקת הנר.** לפי שצרכי הבית הן והיא

עיון תפלה

כדי לומר אח"כ קדיש דרבנן, לפי שאין אומרים קדיש על הלכות כדאמרינן (סוטה מ"ט א') ואלא עלמא אמאי קמקיים אקדושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא, ומה שבחרו דוקא במאמר זה של אר"א אר"ח (שלהי מס' ברכות). אומר הגאון ר' חיים ברלין (ז"ל) משום דמסקינן בשבת ל"ד ב' דהא דתנן ומערבין היינו ערובי חצרות, ואמרינן בירושלמי עירובין (פ"ג ה"ב) א"ר יהושע בן לוי לא התקינו עירובי חצרות אלא מפני דרכי שלום ומעשה באשה אחת שהיתה דבוקה לחברתה ושלחה עירובה לגבה ע"י ברה גפפתיה ונשקתיה אתא ואמר קומי אמיה אמרה הכין הוות רחמא לי ולא הוינא ידעה. מתוך כך עשו שלום הה"ד דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ובמדרש תנחומא פ' נח סי' י"ז פסוק ויהי כל הארץ שפה אחת מובא המעשה הזה בלה"ק, ולפיכך הסמיכו למשנת ומערבין ומטמנין את החמין מאמר השלום. כלומר החכמים שתקנו לנו עירובי חצרות הרבו שלום בעולם, ולפירוש רב אחא משבחא ז"ל בשאלתות סי' ס"ג וסי' קכ"ב על הא דאמרינן התם ופקדת נוך ולא תחטא „פי' ואי לא מערבי כיון דלא שרי לטלטולי מאריה ליכא שלמא בביתא ואי לא מדלקי שרגי ולא מעשרי ליכא שלמא

בביתא

הַנֵּר: (ז) שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה. עִשַּׂרְתֶּם. עֵרַבְתֶּם. הַדְלִיקוּ אֶת־הַנֵּר. סָפֵק חֲשֵׁכָה סָפֵק אֵינָהּ חֲשֵׁכָה. אֵין מְעַשְּׂרִין אֶת־הַוַּדַּאי. וְאֵין מַטְבִּילִין אֶת־הַכֵּלִים. וְאֵין מַדְלִיקִין אֶת־הַנֵּרוֹת. אֲבָל מְעַשְּׂרִין אֶת־הַדְּמַאי. וּמְעָרְבִין. וְטוֹמְנִין אֶת־הַחַמִּין:

כתב של"ה בשסתכלנו דר"ס היה אומר אחר במה מדליקין תניא אר"ח כו' ואח"כ אמר אר"א אר"ח כו'.

תַּנְיָא אָמַר רַבִּי חֲנִינָא חַיָּב אָדָם לְמַשְׁמֵשׁ בְּגָדָיו בְּעֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה שֶׁמָּא יִשְׁכַּח וְיֵצֵא. אָמַר רַב יוֹסֵף הִלְכְתָא רַבְּתָא לְשַׁבַּתָּא:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ. אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְהֹוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהֹוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: קדיש דרבנן. עלינו. ק"י. א"ע.

ובתשובת רמ"ע סי' ס"ד כתב אני רגיל שלא לומר אר"א כו' כלל דטעמא דאמירתו משום שהוא דברי אגדה שיאמר קדיש אח"כ אחריו. ואנחנו נוהגין לומר עלינו קודם קדיש א"כ אין צריך לו וטוב לדלגו כדי שלא יאחר מלשמוע קדיש בפרט מאחר שהצבור ממהרין ומסיימין במרוצה:

א ישעיה נד, יג. ב תהלים קיט, קסה. ג שם קכב, ז. ד שם שם. ח. ה שם שם, ט. ו שם כט, יא.

עץ

מלויה בבית תלויין בה: (ז) צריך אדם לומר בתוך ביתו. וצריך למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה: עם חשכה. כשהוא סמוך לחשכה. ויש עדיין שהות ביום לעשר ולערב. אבל קודם לחשכה הרבה לא. דלמא פשעי ואמרי עדיין יש שהות ביום: עשרתם. לסעודת שבת: ערבתם. ערובי תחומים והצרות. והני תרתי שייך למימרינהו בלשון שאלה דשמא כבר עשו. אבל בנר לא שייך למימר הדלקתם את הנר. דדבר הנראה לעין הוא אי אדליק אי לא אדליק: ספק חשכה. מתחלת שקיעת החמה כל זמן שנראה כוכב אחד לבד ודאי יום הוא. וכל זמן שנראין שני כוכבים בינונים הוא ספק חשכה וקרוי בין השמשות ונותנים עליו חומרי יום וחומרי לילה.

יוסף

ומשיראו ג' כוכבים בינונים הוא ודאי לילה לכל דבר: אין מעשרין את הודאי. דתקון מעליא הוא: ואין מטבילין את הכלים. דהטבלתן מידי טומאתן דהוי כמתקן כלי. ובהני תרתי במעשר ובטבילת כלים היסורם משום שבות: ואין מדליקין את הנרות. כל שכן דאסור דספיקא דאורייתא הוא. זו ואצ"ל זו קתני. ויש שפירשו ואין מדליקין את הנרות אין אומרים לנכרי להדליק: אבל מעשרין את הדמאי. ולא דמי למתקן דרוב עמי הארץ מעשרין הן: ומערבין. עירובי חצרות דחומרא בעלמא הוא. אבל לא עירובי תחומין דיש להם סמך מקראי: וטומנין את החמין. בדבר שאינו מוסיף הבל. ועיין בברטנורה:

עיון

בביתא" עכ"ל. שייכא הכא אגדתא לשלשת הדברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו, כלומר החכמים שזרזו אותנו על שלשה דברים אלו הם מרבים שלום בשלש דכלהו משום שלום בית. — ומה שאומרים ההגדה הזאת גם בבקר אחר פסוק הקטרת אומר הגאון ר' חיים נדלין ז"ל דקאי על מה שאותה תורה להניח בקטרת את החלבנה דאמרינן (כריתות ו' ע"ב) א"ר"ש תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב

תפלה

בין סממני הקטרת. אביי אמר מהכא ואגדתו על ארץ יסדה, כלומר שכל כך גדול כחו של שלום עד שמלוה לקרב אפי' פושעי ישראל ולא לדחותם בשתי ידים אלא ללמדם בנחת אורחות חיים. וכפרש"י התם בד"ה ואגודתו „משמע שכלן ביחד אז על ארץ יסדה" עכ"ל. ולפיכך קי"ל (סוכה ל"ג א') דלולב צריך אגד לאגוד שלשת המינים ביחד כדי לאגד את הערבה הגרועה ביחד עם הלולב וההדס היפים:

(בשמים ראש) אחר תפלת ערבית האיש הנלבב ילבש חרדה בצאתו מבית הכנסת בליל שבת. ואל יעכב הרבה. שמצוה להקדים לקדש. ואל יעשה כקצת אנשים פתאים העומדים ברחובות ומדברים שיחת חולין זה עם זה ומה גם בעניני מו"מ וכיוצא. אשר לא די כי הם מעותדים לעונשים קשים ומרים על עון שיחת חולין בשבת אלא אף גם מלאכי צבאות מסתלקין מהם וסורו טמא קראו למו. כי מי בער ולא ידע כי לא יסבלו מלאכי עליון להיות ממתינים עליו (כמו שהובא לקמן) והוא עוסק בדברים של חול. ואף אלו העוסקים בד"ת לא נכון הדבר כי זמן תורה לחוד. ולכל זמן ועת לכל חפץ. לכן ילך לביתו בשמחה רבה וילווהו ג"כ המלאכים כמו שאחז"ל תניא רבי יוסי בר"י אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דולק ושלחן ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שיהיה כן לשבת הבאה ומלאך רע עונה אמן בע"כ ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו. ופי' ה"ר מאיר ש' זה הוא לפי סדר המזלות שמזל צדק משמש בשעה אחרונה של ע"ש ומלאך שלו צדקיאל שמו. וזהו מלאך טוב. ומאדים משמש בשעה ראשונה של ליל שבת ומלאך שלו סמאל שמו. וזהו מלאך רע. ונמצא ששניהם פוגעין זה בזה. זה נכנס בהכנסת שבת וזה יוצא ושניהם מלוין לו לאדם עד ביתו (אבודרהם): כשיבוא לביתו מבהכ"נ יתן בקולו קול עוז לאמר שבת שלום ומבורך (מכמה ספרי קדושים משמע שצריך לומר שבת שלום. וכן יש ליזהר) כי אז הוא כמקבל את הכלה בסבר פנים יפות ובשמחה גדולה. וכן בא הרמז בפסוק ביום קדשי וקראת לשבת. ר"ת בקול. כי צריך לקרוא שבת מלכתא בקול רם לקבל את הכלה הנעימה בסבר פ"י. וראוי לכל אדם לברך בניו ובנותיו בשבת ובפרט בלילי שבת שהוא סוד שבת מלכתא כו' ובסוד נפש יתירה שעל המברך ועל המתברך יחולו הברכות. ועוד כי אין שטן ופגע רע בשבת שיקטרג על הברכה כי נידחו מע"ש לנוקבא דתהומא רבה. ויאמר יברכך כו' ישימך אלהים כו'. אח"כ יאמר ונחה עליך רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' (מעבר יבק) מצאתי מה שנוהגין כל ישראל לברך את בניהם ובנותיהם בכל שבת ויו"ט מפני שלפעמים בימות החול האב והאם מקללין את בניהם מרוב צער או מחמת איזה סבה שאירע להם. ולכן עתה בזמן השמחה מבטלין אותן הקללות ע"י הברכות ויהפוך ה' את הקללה לברכה והשבת גורמת שגם שמלאך רע יענה אמן על זה. ואגב נוהגין ג"כ לברך שאר אנשים כגון דודים ודודות זקנים וזקנות הכל מרוב שמחה ולהראות שבשעת חדוה אין רע כי אם הכל טוב ולהראות שהם כולם אהובים ורעים זה לזה ומברכים זה את זה. וזה לשונו של הגאון יעב"ץ מנהגם של ישראל לברך הילדים בליל שבת (אחד האבות ואחד הרבנים) אחר התפלה או בכניסה לבית שאז חל השפע. וראוי להמשיכו על הילדים ביחוד. שאין בכחם להמשיך שפע במעשיהם. אבל על ידי גדול אמצעי משובח. הוא יורד וחל ונאחז ביותר בקטנים שעדיין לא טעמו טעם חטא. ועל ידיהם הוא מתפשט יותר. אבל גם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאביהם ומרבנים. ומניחין ב' ידיהם על ראשיהם כו' ולא כחסרי דעת שחושבין שיש קפידא לברך דוקא ביד אחת. וסוד הידים לברכה גדול. ואומרים שמברכים ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. גם יברכך וגו' וכל אחד יוכל להוסיף ברכה משלו כפי רצות לשונו עכ"ל. אבל זה לשון ספר מעבר יבק בחלק שפתי רננות פמ"ג ארז"ל בפרק גידול בנים כשישים אדם ידו על ראש הקטן מתברך שנא' וישלח ישראל את ימינו וכתיב ויברכם כו' כי ביד האדם ס"ו פרקים כמנין ס"ו תיבות שבברכת כהנים לומר יחולו על ראשך הברכות שבשלשה פסוקים שלנו שהם ס"ו ע"כ. עכ"פ מכל זה נראה בעליל אין הוא מנהג שטות מכמה פתאים שנמנעים לברך יוצאי חלציהם בשבת קודש. והלא ארז"ל לעולם אל תהיה ברכת הדיוט קלה בעיניך. ומה גם בעת רצון כנ"ל אין זה אלא מדת עצלות בפיתוי היצר כמנהגו להפיל על האדם תמיד עצלות מאד ברשתו לעשות קצת רצון בוראו ית"ש. על כן מי שיראת אלהים בלבבו יברך לבניו ויוצאי חלציו. והעיקר שיברך לבניו שיזכה לגדלם לתורה ולחופה ולמעשים טובים ויהיו יראי השם באמת לאמיתו בלי שום פניה רק בלבב שלם ויאריכו ימים בעבודת ה' ובתורתו לשמה לאמיתה של תורה ויזכה לראות מהם בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות באמת ויזכו לשתי שולחנות ברוב רחמיו וחסדיו ית"ש אמן תכלית:

מנהג ישראל לברך את הילדים בלילי שבת כשבאים מבית הכנסת:

לנקבה	לזכר
יְשִׂמֵךְ אֱלֹהִים כְּשָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה.	יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה:

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ. יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ. יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

תפלה זו יאמר בכל ליל שבת אחר תפלתו קודם לאתו מבית הכנסת:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי עַל כָּל־הַחֲסָדִים אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי וַאֲשֶׁר אַתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִמִּי וְעִם כָּל־בְּרִיּוֹתֶיךָ: וִיהִי נָא רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם אַב הָרַחֲמִים שֶׁתְּבָרְכֵנִי וְתִפְקְדֵנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם וּתְזַכֵּנִי אוֹתִי (וְאֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־זַרְעִי) וְאֶת־כָּל־בְּנֵי בֵיתִי לִמְצוֹא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב

בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאַי וְאֶזְכֶּה לְקַבֵּל שַׁבָּתוֹת מִתּוֹךְ רֹב שִׂמְחָה וּמִתּוֹךְ עֹשֶׁר וְכָבוֹד וּמִתּוֹךְ מִעוּט עֲוֹנוֹת. וְתַעֲבִיר מִמֶּנִּי וּמִכָּל־בְּנֵי בֵיתִי וּמִכָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּל־חֹלִי וּמַדְוֶה וְכָל־דַּלּוּת וַעֲנִיּוּת וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב לְעָבְדְךָ בֶּאֱמֶת וּבְיִרְאָה וּבְאַהֲבָה. אָנָּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם צַוֵּה לִי מַלְאָכֶיךָ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן שֶׁיִּפְקְדוּנִי בְּיוֹם קָדְשֵׁנוּ לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם סֶלָה:

מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם עֲלֵיכֶם הַשָּׁלוֹם. מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם. מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם. אָמֵן:

בל זה יאמר כשאין לו פנאי להאריך ואם יש לו פנאי יאמר רבון כל העולמים כו' ולא יאמר מודה אני לפניך הנזכר לעיל:

כשבא מבית הכנסת לביתו יאמר זה:

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן
מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ג"פ
בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן
מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ג"פ
בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן
מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ג"פ
צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן
מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ג"פ

ענף יוסף

כתב הגאון יעב"ץ מאד יש להפליא על זה שאומרים צאתכם לשלום מלאכי כו' על מה זה שלח המלאכים ופטרם לשלום. הלא טוב שיתעכבו יותר וישמחו גם בסעודה. אם היא כתקנה וכראוי לה. בודאי תרב שמחתם ויוסיפו לו ברכתם. ולמה ימהר לשלחם מזה. אולי יאמרו אצלנו לעולם כי אז נשמר בכל דרכינו. כי לכך באו עמנו. ככתוב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ואולי נתיירא שלא יראו המלאכים דבר שאינו כהוגן. ודואג שלא יפרשו מעלמם מתוך כעס. לפיכך נתחכם לפטרם בפיוס. ומנהגי לקבל המלאכים ולומר שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקב"ה בלבד כדי שלא לשנות המנהג מכל וכל. אחר כך אומר אשת חיל מראשה לסופה הרומזת על השכינה עכ"ל:

עיון תפלה

שלום עליכם. נוסד על מאמרם (שבת קי"ט ב') שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו, ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו, ע"כ. ולא נמצא הפיוט הזה בסדורי הקדמונים ובסדורי התימנים והונהגה אמירתו על פי המקובלים זה כמאה ושמונים שנה, וגם הספרדים אומרים אותו. גם פרשת אשת חיל לא נמצאה בסדורי הקדמונים, אולי תקנו אמירת' לזכר שבת מלכתא (שם קי"ט ע"א) הנקראת בת זוגו של ישראל (ב"ר פרשה י"א סי' ח'), ולזכרון עונת תלמידי חכמים מערב שבת לערב שבת (כתובות ס"ב ע"ב): ממלך. הגאון ריעב"ץ ז"ל מחק את המ"ם הראשונה ופירש מלאכים של אל עליון שהוא ממ"ה, ואין צורך לשבש כל הספרים אלא פשוט — השלוחים ממ"ה שהוא הקב"ה והוא אל עליון. — ובסדורי הספרדים אחר החרוז ברכוני וגו' נוסף עוד חרוז אחד **בשבתכם** לשלום וגו' ואחר כך **בצאתכם** לשלום וגו':

ויאמר בנחת ובכוונה כנגד נפשו ורוחו ונשמתו פסוקים אלו:

כִּי[א] מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ:
יְהוָה[ב] יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

מכאן עד מלאכי השלום שבסוף הוא מנהג הרב הצדיק ר' יוסף מראשקוב ז"ל לומר בביהכ"נ קודם מנחה אחר שהדליק נרות של שבת והניח המסה והחליף בגדיו. וכן נראה מנוסח הרבון:

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל־הַנְּשָׁמוֹת אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם מֶלֶךְ[ג] אַבִּיר מֶלֶךְ בָּרוּךְ מֶלֶךְ גָּדוֹל מֶלֶךְ דּוֹבֵר שָׁלוֹם מֶלֶךְ הָדוּר מֶלֶךְ וָתִיק מֶלֶךְ זָךְ מֶלֶךְ חַי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ טוֹב וּמֵטִיב מֶלֶךְ יָחִיד וּמְיֻחָד מֶלֶךְ כַּבִּיר מֶלֶךְ לוֹבֵשׁ רַחֲמִים מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים מֶלֶךְ נִשְׂגָּב מֶלֶךְ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים מֶלֶךְ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית מֶלֶךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל מֶלֶךְ צַח וְאָדוֹם מֶלֶךְ קָדוֹשׁ מֶלֶךְ רָם וְנִשָּׂא מֶלֶךְ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה מֶלֶךְ תָּמִים דַּרְכּוֹ: מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי עַל־כָּל־הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי וַאֲשֶׁר אַתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִמִּי וְעִם כָּל־בְּנֵי בֵיתִי וְעִם כָּל־בְּרִיּוֹתֶיךָ בְּנֵי בְרִיתִי. וּבְרוּכִים הֵם מַלְאָכֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים וְהַטְּהוֹרִים שֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנֶךָ: אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם מֶלֶךְ שֶׁהַשָּׁלוֹם שֶׁלּוֹ בָּרְכֵנִי בַשָּׁלוֹם וְתִפְקוֹד אוֹתִי וְאֶת־כָּל־בְּנֵי בֵיתִי וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: מֶלֶךְ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־צְבָא מָרוֹם יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית אֲחַלֶּה פָנֶיךָ הַמְּאִירִים שֶׁתְּזַכֶּה אוֹתִי וְאֶת־כָּל־בְּנֵי בֵיתִי לִמְצוֹא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־בְּנֵי אָדָם וְחַוָּה וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְזַכֵּנוּ לְקַבֵּל שַׁבָּתוֹת מִתּוֹךְ רוֹב שִׂמְחָה וּמִתּוֹךְ עֹשֶׁר וְכָבוֹד וּמִתּוֹךְ מִעוּט עֲוֹנוֹת וְהָסֵר מִמֶּנִּי וּמִכָּל־בְּנֵי בֵיתִי וּמִכָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּל־מִינֵי חֹלִי וְכָל־מִינֵי מַדְוֶה וְכָל־מִינֵי דַלּוּת וַעֲנִיּוּת וְאֶבְיוֹנוּת וְתֵן־בָּנוּ יֵצֶר טוֹב לְעָבְדְךָ בֶּאֱמֶת וּבְיִרְאָה וּבְאַהֲבָה וְנִהְיֶה מְכֻבָּדִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד כִּי לְךָ נָאֶה כִּי לְךָ יָאֶה: אָנָּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים צַוֵּה לְמַלְאָכֶיךָ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן שֶׁיִּפְקְדוּנִי בְּרַחֲמִים וִיבָרְכוּנִי בְּבוֹאָם לְבֵיתִי בְּיוֹם קָדְשֵׁנוּ כִּי הִדְלַקְתִּי נֵרוֹתַי וְהִצַּעְתִּי מִטָּתִי וְהֶחֱלַפְתִּי שִׂמְלוֹתַי לִכְבוֹד יוֹם הַשַּׁבָּת. וּבָאתִי לְבֵיתְךָ לְהַפִּיל תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ שֶׁתַּעֲבִיר אַנְחָתִי וָאָעִיד אֲשֶׁר בָּרָאתָ בְּשִׁשָּׁה יָמִים כָּל־הַיְצוּר. וְאֶשְׁנֶה וַאֲשַׁלֵּשׁ עוֹד לְהָעִיד עַל כּוֹסִי בְּתוֹךְ שִׂמְחָתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לְזָכְרוֹ וּלְהִתְעַנֵּג בְּיֶתֶר נִשְׁמָתִי אֲשֶׁר נָתַתָּ בִּי: בּוֹ אֶשְׁבּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתַנִי לְשָׁרְתֶךָ וְכֵן אַגִּיד גְּדֻלָּתְךָ בְּרִנָּה. וְשִׁוִּיתִי יְהוָה לִקְרָאתִי שֶׁתְּרַחֲמֵנִי עוֹד בְּגָלוּתִי לְגָאֳלֵנִי וּלְעוֹרֵר לִבִּי לְאַהֲבָתֶךָ. וְאָז אֶשְׁמוֹר פִּקּוּדֶיךָ וְחֻקֶּיךָ בְּלִי עֶצֶב וְאֶתְפַּלֵּל כַּדָּת כָּרָאוּי וּבְנָכוֹן: מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם. בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם. בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם. וְאִמְרוּ בָּרוּךְ לְשֻׁלְחָנִי הֶעָרוּךְ. וְצֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם אָמֵן סֶלָה:

א תהלים צא, יא. ב שם קכא, ח. ג על פי א"ב אחר תיבת מלך.

אח"כ בלי הפסק יאמר אשת חיל מראשה לסופה כנגד השכינה מרומז על דרך הקבלה על השכינה כידוע ליודעי חן. ויש בה כ"ב פסוקים כנגד כ"ב צנורות של מעלה שבעת הם פתוחים ומריקים שפע וברכה מהברכה העליונה מראש כל הכתרים. וזו היא:

משלי לא וע"ש א"ב

אֵשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ: בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל
לֹא יֶחְסָר: גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ: דָּרְשָׁה צֶמֶר
וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ: הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא
לַחְמָהּ: וַתָּקָם | בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ: זָמְמָה
שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָטְעָה כָּרֶם: חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ
זְרוֹעֹתֶיהָ: טָעֲמָה כִּי־טוֹב סַחְרָהּ לֹא־יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ: יָדֶיהָ שִׁלְּחָה
בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פָלֶךְ: כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה
לָאֶבְיוֹן: לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים: מַרְבַדִּים
עָשְׂתָה־לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ: נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם־
זִקְנֵי־אָרֶץ: סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי: עֹז־וְהָדָר
לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן: פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־
לְשׁוֹנָהּ: צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל: קָמוּ בָנֶיהָ

עץ יוסף

אשת חיל. היא התורה. ונקראת אשת חי"ל. שהוא מספר מ"ח שהתורה נקנית במ"ח דברים. ונחלק התיבה לשני מספרים ח"י למ"ד שהם למ"ד מעלות המלכות (כמו שאחז"ל שהמלכות נקנית בשלשים מעלות) שהתורה כוללת אותם שנא' בי מלכים ימלוכו ויתירה התורה עליה בח"י מעלות. כמ"ש חז"ל שהתורה נקנית במ"ח מעלות (כ"ש בשם הגר"א): **מי ימצא**. כמ"ש והחכמה מאין תמצא (איוב כח, יב) ועמוק עמוק מי ימצאנו (קהלת ז, כד): **ורחוק כו'**. במ"ש אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. ועיין בביאור הגר"א שמפרש כולה על התורה ולפי פשוטו כך פירושו. אשת חיל מי יוכל למצוא. כי היא דבר יקר ומלתא דלא שכיח: **ורחוק**. אם היו רוצים למכרה אז שויה רחוק משל שווי הפנינים כי היא שוה יותר. והוא ענין מליצה: **בטח**. כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית. ובמקום שהוא שם לא יחסר מלשלול שלל כי לא יהיה נבהל וממהר לביתו מפחד חסרון מה בבית: **גמלתהו טוב**. בכל ימי חייה. כאשר בעלה היטיב עמה גמלה לו טוב לשמת הטובה. אבל את הרע לא גמלה לו כמפעלו: **דרשה**. בעצמה חפשה אחר צמר ופשתים ומותה אותן עם כי אין על האשה אלא לטוות ולא לחזור אחריהן: **בחפץ כפיה**. לא עשתה מלאכתה ע"י כפייה וכגישה כי אם ברצון כפיה וכאלו הכפים עצמם רוצים במלאכה: **כאניות סוחר**. כספינות הסוחרים ההולכות למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי תשלח שם מסחר להיות מוכה ממנה מזה. אף שעל הבעל לזונה: **בעוד לילה**. קודם אור היום: **ותתן**. מחלקת מזון לבני ביתה: **וחוק**. מזון הקצוב תחלק לנערותיה: **זממה**. כאשר חשבה על השדה ונתנה עיניה בו לא תשתוק עד אשר תקנהו: **מפרי כפיה**. משכר מעשה ידיה נטעה כרם: **חגרה כו'**. הנרק מתניה בכח וגבורה ר"ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה: **ותאמץ**. חזקה זרועותיה במלאכה והוא כפל ענין במלות שונות: **טעמה**. כאשר יעלה בעצמה כי טוב סחרה למצוא בו ריוח אז לא יהיה נרה כבוי בלילה ועסקת בסחורה אף בלילה: **ידיה**. אם כי חושבת בסחורה מ"מ לא זזה ידה ממלאכת נשים ותושיט ידה לאחוז בכישור (הוא הכלי שהפשתן כרוך בו) ולתמוך בפלך (הוא הכלי שבו המטוה): **כפה**. אחת פרשה לעני הבא לביתה: **וידיה**. פירוש בשתי ידיה שלחה לאביון שהוא בוש להחזיר על הפתחים: **לא תירא**. לא תפחד בעבור אנשי ביתה מקרירות השלג. כי כ"א מאנשי ביתה מלובש במלבוש צבוע שני תולעת. כי צבע השני שהוא אדום סבעו לחמם מאד: **מרבדים**. מצעות נאות עשתה לעצמה ולובשת מלבושי שש וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה: **נודע**. בעבור מלבושי הפאר שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין חבריו בעת שיושב עמהם בשערים מקום ישיבת הזקנים והשופטים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כה, ז): **סדין כו'**. מלבד מה שעשתה לצרכה עשתה למכור לתגרים: **עוז והדר**. מלבושה חזק ודבר המתקיים ומהודר ביופי: **ותשחק**. כל ימיה תשמח על הכבוד שיהיה לה ביום מותה: **פיה פתחה**. כל מאמריה המה בחכמה: **ותורת חסד**. למוד של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות: **צופיה**. מבטת בהליכות אנשי ביתה ומיישרת דרכם בצניעות וביראת ה': **ולחם עצלות**. ר"ל לא תשהה באכילתה להתעכב בה זמן הרבה כדרך העצל. אלא תמהר בה וחוזרת למלאכתה: **קמו**.

וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ: רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה: שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת־יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל: תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ:

סדר תקוני שבת לסעודה ראשונה

(בשמים ראש) ואחרי כן קודם כל סעודה ילמוד שמונה פרקים ממסכת שבת. וידוע כי מי שקורא משניות בכל ימי השבוע שהוא תיקון גדול לנשמה והוא מסוגל להרוג היצר הרע ולהכניעו. כי חשבון אותיות של משנה עולה נשמה: כתב המע"ה בשם האר"י ז"ל (שבת) כותיקין שבת בשבת תגמור. ר"ל מסכת שבת תלמוד עד גמירא. ותקרא ח' פרקים לכל סעודה כנגד כ"ד צרופי אדני שהם כ"ד קשוטי כלה. וזה לשון בעהמ"ח ס' מעשה רוקח במסכת שבת יש כ"ד פרקים וטעמו ידוע שהוא נגד כ"ד קישוטי כלה העליונה שהם כ"ד צרופי אדני. ולכן יאמר קודם הלימוד לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל ולאוקמא שכינתא מעפרא. והריני לומד כ"ד פרקים דמסכת שבת לקשט הכלה העליונה בכ"ד קישוטי כלה שהם כ"ד צרופי אדני ב"ה. ולתקן בהם כ"ד זיני דמסאבותא. והריני אלמוד כדי שיביאני לימוד הזה לשמור שבת כהלכתה ולזכות ליום שכולו שבת ומנוחה. ויכוין גי' ז' שמות ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן קס"א קמ"ג קנ"א עם שם יה הכל גי' שבת (פרי שבת):

פרק א **יְצִיאוֹת** הַשַּׁבָּת שְׁתַּיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע בִּפְנִים וּשְׁתַּיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע בַּחוּץ. כֵּיצַד הֶעָנִי עוֹמֵד בַּחוּץ וּבַעַל הַבַּיִת בִּפְנִים פָּשַׁט הֶעָנִי אֶת־יָדוֹ לִפְנִים וְנָתַן לְתוֹךְ יָדוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת אוֹ שֶׁנָּטַל מִתּוֹכָהּ וְהוֹצִיא הֶעָנִי חַיָּב וּבַעַל הַבַּיִת פָּטוּר. פָּשַׁט בַּעַל הַבַּיִת אֶת־יָדוֹ לַחוּץ וְנָתַן לְתוֹךְ יָדוֹ שֶׁל עָנִי אוֹ שֶׁנָּטַל מִתּוֹכָהּ וְהִכְנִיס בַּעַל הַבַּיִת חַיָּב וְהֶעָנִי פָּטוּר. פָּשַׁט הֶעָנִי אֶת־יָדוֹ לִפְנִים וְנָטַל בַּעַל הַבַּיִת מִתּוֹכָהּ אוֹ שֶׁנָּתַן לְתוֹכָהּ וְהוֹצִיא שְׁנֵיהֶם פְּטוּרִים.

עץ יוסף

בעבור כל זה קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה: **רבות**. וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קנו וכנסו הון רב במעשה ידיהן. אבל את גדלת לעשות על כולן: **שקר החן**. חן הוא מלשון חנה. ולכך נאמר תמיד מצאתי חן. ונח מצא חן. שהוא מציאה שאינו ראוי להיות כן באמת. והיינו שאינו כנה באמת אלא שנושאת חן בעיני כל רואיה. ולכן אמר שקר החן שהוא שקר ובאמת היא איננה כנה. אבל היופי שהוא יפה באמת אינו שקר אלא שהוא הבל שאינו כלום. והענין שג' נשים הן. אשת חן ואשה יפה ואשה משכלת שהיא אשה יראת ה'. והן יפת מראה ויפת תאר ובעלת שכל. ויפת מראה ותאר הן שקר והבל אבל אשה יראת ה' היא תתהלל (הגר"א): **תנו לה**. לזאת תנו לה מפרי ידיה ר"ל שלמו לה גמול מעשה להללה ולשבחה: **ויהללוה כו'**. ר"ל כשרון מעשיה יהללו אותה בשערים מקום מושב החשובים. ואין א"כ מהצורך לפרסם שבחה כי מעשיה הם המעידים עליה והם המהללים אותה. וכל הענין אמור גם למשל על הנפש המשכלת שהיא עזר לבעליה כאשה לבעלה. ועיין באלשיך באורך:

(א) **יציאות השבת**. הוצאות שמרשות לרשות האמורות אצל שבת. והכנסות נמי קא קרי יציאות הואיל ומוציא מרשות לרשות: **שתים**. מן התורה הוצאה והכנסה שחייבין על שגגתו חטאת ועל זדונו כרת. ועל התראתו סקילה: **שהן ארבע**. מדבריהם הוסיפו שתים לאסור לכתחלה: **בפנים**. לבעל הבית העומד בפנים ברשות היחיד: **ושתים**. מן התורה הוצאה והכנסה: **שהן ארבע**. מדבריהם הוסיפו שתים לאסור לכתחלה: **בחוץ**. לעני העומד בחוץ ברשות הרבים: **פשט העני את ידו**. ובתוכה קופה או הסל שמקבל בו ככרות מבעל הבית: **ונתן לתוך ידו של בעל הבית**. דעביד ליה עקירה מרשות הרבים והנחה ברשות היחיד: **או שנטל מתוכה והוציא**. ההפך והניח ברה"ר דעביד עקירה והנחה: **העני חייב**. שעשה מלאכה שלימה. והרי שתים מן התורה לעומד בחוץ: **ובעה"ב פטור**. פטור ומותר נמור דהא לאו מידי עבד: **בעה"ב חייב**. הרי שתים מן התורה לעומד בפנים: **פשט העני כו'**. דעביד עקירה מרשות הרבים: **ונטל בעל הבית מתוכה**. והניח בפנים ועביד ליה בעה"ב הנחה ברשות היחיד: **או שנתן לתוכה**. דעביד ליה בעה"ב עקירה מרה"י: **והוציא**. העני והניח ברשות הרבים: **שניהם**

פָּשַׁט בַּעַל הַבַּיִת אֶת־יָדוֹ לַחוּץ וְנָטַל הֶעָנִי מִתּוֹכָהּ אוֹ שֶׁנָּתַן לְתוֹכָהּ וְהִכְנִיס שְׁנֵיהֶם פְּטוּרִים: ב לֹא יֵשֵׁב אָדָם לִפְנֵי הַסַּפָּר סָמוּךְ לְמִנְחָה עַד שֶׁיִּתְפַּלֵּל. לֹא יִכָּנֵס אָדָם לְמֶרְחָץ וְלֹא לְבוּרְסְקִי וְלֹא לֶאֱכוֹל וְלֹא לָדוּן וְאִם הִתְחִילוּ אֵין מַפְסִיקִין. מַפְסִיקִין לִקְרִיאַת שְׁמַע וְאֵין מַפְסִיקִין לִתְפִלָּה: ג לֹא יֵצֵא הַחַיָּט בְּמַחְטוֹ סָמוּךְ לַחֲשֵׁכָה שֶׁמָּא יִשְׁכַּח וְיֵצֵא. וְלֹא הַלַּבְלָר בְּקוּלְמוֹסוֹ. וְלֹא יְפַלֶּה אֶת־כֵּלָיו. וְלֹא יִקְרָא לְאוֹר הַנֵּר. בֶּאֱמֶת אָמְרוּ הַחַזָּן רוֹאֶה הֵיכָן תִּינוֹקוֹת קוֹרְאִים אֲבָל הוּא לֹא יִקְרָא. כַּיּוֹצֵא בּוֹ לֹא יֹאכַל הַזָּב עִם הַזָּבָה מִפְּנֵי הֶרְגֵּל עֲבֵרָה: ד וְאֵלּוּ מִן הַהֲלָכוֹת שֶׁאָמְרוּ בַּעֲלִיַּת חֲנַנְיָה בֶּן־חִזְקִיָּה בֶּן־גּוּרְיוֹן כְּשֶׁעָלוּ לְבַקְּרוֹ נִמְנוּ וְרַבּוּ בֵּית שַׁמַּאי עַל בֵּית הִלֵּל וּשְׁמוֹנָה עָשָׂר דְּבָרִים גָּזְרוּ בוֹ בַיּוֹם: ה בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים אֵין שׁוֹרִין דְּיוֹ וְסַמְמָנִים וְכַרְשִׁינִים אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּשּׁוֹרוּ מִבְּעוֹד יוֹם. וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין: ו בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים אֵין נוֹתְנִין אוּנִין שֶׁל פִּשְׁתָּן לְתוֹךְ הַתַּנּוּר אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיַּהֲבִילוּ מִבְּעוֹד יוֹם. וְלֹא אֶת־הַצֶּמֶר לַיּוֹרָה אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּקְלוֹט הָעַיִן וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין: בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים אֵין פּוֹרְשִׂין מְצוּדוֹת חַיָּה וְעוֹפוֹת וְדָגִים אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּצּוֹדוּ מִבְּעוֹד יוֹם וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין: ז בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים אֵין מוֹכְרִין לְנָכְרִי וְאֵין טוֹעֲנִין עִמּוֹ וְאֵין מַגְבִּיהִין עָלָיו אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיַּגִּיעַ לְמָקוֹם קָרוֹב וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין: ח בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים אֵין נוֹתְנִין עוֹרוֹת לְעַבְּדָן וְלֹא כֵלִים לְכוֹבֵס נָכְרִי אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיֵּעָשׂוּ מִבְּעוֹד יוֹם.

עץ יוסף

כפורים. שלא עשה שום אחד מהם מלאכה שלימה. אבל אסורים לעשות כן: (ב) **לא ישב אדם**. אפילו בחול: **לפני הספר**. מספר שערות: **סמוך למנחה**. מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה. וסמוך למנחה היינו מתחלת שעה שביעית: **לא יכנס אדם** למרחץ. סמוך למנחה: **בורסקי**. מקום עבוד העורות: **ולא לאכול**. אפילו סעודה קטנה: **ולא לדון**. אפילו בגמר דין: **ואם התחילו**. בחד מכל הני דאמרינן: **אין מפסיקין**. אלא יגמור ואח"כ יתפלל. והוא שיש שהות ביום לגמור קודם שיעבור זמן התפלה: **מפסיקין** לק"ש. חברים העוסקים בתורה מפסיקין תורתן לק"ש דזמנה קבוע: **ואין מפסיקין** לתפלה. שאין לה זמן קבוע דאורייתא. ודוקא כאותן שתורתן אומנתם. אבל אנו מפסיקין גם לתפלה: (ג) **לא יצא החייט** במחטו. אפילו תחובה לו בבגדו: **שמא ישכח ויצא**. משתחשך: **הלבלר**. הסופר: **בקולמוסו**. שתחוב אחורי אזניו כדרך הסופרים: **ולא יפלה** כו'. מבער כינים מבגדיו: **ולא יקרא**. בספר: **לאור הנר**. שמא יטה הנר להביא השמן לפי הפתילה כדי שידלוק יפה ונמצא מבעיר בשבת: **החזן**. מלמד תינוקות: מהיכן התינוקות קורין. מהיכן יתחילו לקרות: **כיוצא בו**. לעשות הרחקה מן העבירה אמרו לא יאכל הזב עם אשתו זבה. ואע"פ ששניהם טמאים: **מפני הרגל עבירה**. שמתוך שהם מתיחדים יבא לבעול זבה שהיא בכרת: (ד) **ואלו מהלכות**. אין פולין ואין קורין לאור הנר דתנן במתני': **נמנו**. עמדו למנין. ורבו ב"ש על ב"ה ופסקו כב"ש כדכתיב (**שמות כג, ב**) אחרי רבים להטות. וכולהו י"ח דברים מייתי להו בפ"ק ע"ש: (ה) **אין שורין דיו**. שממנים שעושים מהם דיו לכתיבה: **וסממנים**. לצבע: **וכרשינין**. מאכל בהמה. ורגילים לשרות אותן במים תחלה. משום דסברי ב"ש אדם מוזהר על שביתת כלים כמו על שביתת בהמתו: **וב"ה מתירין**. משנתן המים מבעוד יום אע"פ שהן נשרין והולכין בשבת. דסברי שאין אדם מצווה על שביתת כלים: (ו) **אונין**. אגודות של פשתן מנופץ ונותנין אותן בתנור ומתלבנים: **שיהבילו**. שיתחממו שיעלה בהם ההבל: **ליורה**. של צבעים: **אלא כדי שיקלוט את העין**. שיקלוט הצבע מבעוד יום: **וב"ה מתירין**. לתתן לתוכו מבעוד יום ותהא קולטת כל הלילה. ולא שרי ב"ש אלא ביורה עקורה מן האש. וגם היורה סתומה וטוחה בטיט: (ז) **ואין טוענין עמו**. על החמור: **ואין מגביהין עליו**. משאו על כתפו. דמחזי כמסייעו להוליך המשאוי בשבת: **אלא כדי שיגיע למקום קרוב**. כלומר שיהא המקום שרוצה להוליכו קרוב שיוכל להגיע שם מבעוד יום: **ובית הלל מתירין**. כדי שיצא מפתח ביתו מבעוד יום: (ח) **לעבדן**. מעבד העורות:

וּבְכֻלָּן בֵּית הִלֵּל מַתִּירִין עִם הַשֶּׁמֶשׁ:
ט אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל נוֹהֲגִין הָיוּ בֵּית אַבָּא שֶׁהָיוּ נוֹתְנִין כְּלֵי לָבָן לְכוֹבֵס נָכְרִי שְׁלֹשָׁה יָמִים קוֹדֶם לַשַּׁבָּת. וְשָׁוִין אֵלּוּ וָאֵלּוּ שֶׁטּוֹעֲנִים קוֹרוֹת בֵּית הַבַּד וְעִגּוּלֵי הַגַּת: י אֵין צוֹלִין בָּשָׂר בָּצָל וּבֵיצָה אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּצּוֹלוּ מִבְּעוֹד יוֹם. אֵין נוֹתְנִין פַּת לְתַנּוּר עִם חֲשֵׁכָה וְלֹא חֲרָרָה עַל גַּבֵּי גֶחָלִים אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּקְרְמוּ פָנֶיהָ מִבְּעוֹד יוֹם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר כְּדֵי שֶׁיִּקְרֹם הַתַּחְתּוֹן שֶׁלָּהּ:
יא מְשַׁלְשְׁלִין אֶת־הַפֶּסַח בְּתַנּוּר עִם חֲשֵׁכָה. וּמַאֲחִיזִין אֶת־הָאוּר בִּמְדוּרַת בֵּית הַמּוֹקֵד. וּבַגְּבוּלִין כְּדֵי שֶׁתֶּאֱחֹז הָאוּר בְּרֻבָּן. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר בְּפֶחָמִין כָּל־שֶׁהוּא:

פרק ג **כִּירָה** שֶׁהִסִּיקוּהָ בְּקַשׁ וּבִגְבָבָא נוֹתְנִים עָלֶיהָ תַּבְשִׁיל. בְּגֶפֶת וּבְעֵצִים לֹא יִתֵּן עַד שֶׁיִּגְרוֹף אוֹ עַד שֶׁיִּתֵּן אֶת־הָאֵפֶר. בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים חַמִּין אֲבָל לֹא תַבְשִׁיל וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים חַמִּין וְתַבְשִׁיל. בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים נוֹטְלִין אֲבָל לֹא מַחֲזִירִין וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים אַף מַחֲזִירִין: ב תַּנּוּר שֶׁהִסִּיקוּהוּ בְּקַשׁ וּבִגְבָבָא לֹא יִתֵּן בֵּין מִתּוֹכוֹ בֵּין מֵעַל גַּבָּיו. כֻּפָּה שֶׁהִסִּיקוּהוּ בְּקַשׁ וּבִגְבָבָא הֲרֵי הוּא כְּכִירַיִם. בְּגֶפֶת וּבְעֵצִים הֲרֵי הוּא כְּתַנּוּר: ג אֵין נוֹתְנִין בֵּיצָה בְּצַד הַמֵּיחַם בִּשְׁבִיל שֶׁתִּתְגַּלְגֵּל. וְלֹא יַפְקִיעֶנָּה בְּסוּדָרִין. וְרַבִּי יוֹסֵי מַתִּיר. וְלֹא יַטְמִינֶנָּה בְּחוֹל וּבַאֲבַק דְּרָכִים

עץ יוסף

מתירין עם השמש. בעוד שהחמה על הארץ קודם שתשקע: (ט) **כלי לבן**. שהוא קשה לכבס וצריך ג׳ ימים: **ושוין**. ב״ש וב״ה: **שטוענין**. את הזיתים מבעוד יום בקורות בית הבד. לאחר שטחנו הזיתים טוענין עליהן קורות כבדים והמשקה זב והולך מאליו כל השבת: **ועגולי הגת**. דפין עבין עשויין בעגול: (י) **אלא כדי שיצולו**. כמאכל בן דרוסאי והוא שליש בשול ובכך הוא ראוי לאכילה ותו ליכא למגזר שמא יחתה בגחלים: **חררה**. עוגת רצפים: **שיקרמו**. תחלת אפיה עושין כמו קרום: **פניה**. שהם כלפי אויר התנור: **התחתון**. המדובק לחרס התנור. דהוא נאפה תחלה קודם שיקרמו הפנים שכלפי אויר התנור ובהכי סגי: (יא) **משלשלין את הפסח**. התנורים שלהן פיהן למעלה ומורידין הצלי לתוכו. להכי תני משלשלין. דבני חבורה זריזין הן ומדכרי אהדדי ולא אתי לחתויי בגחלים: **ומאחיזין את האור**. מעט בעצים של מדורת בית המוקד. דכהנים זריזין הם. בית המוקד הוא לשכה גדולה שהיתה בעזרה שמסיקין בה מדורה תמיד והכהנים מתחממים שם לפי שהולכים יחפים על הרצפה של שיש: **ובגבולין**. צריך אדם להבעיר מדורתו מבעוד יום כדי שתאחוז האור ברובה וכמה רובה כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ואינה צריכה לקסמין דקין תחתיה להבעירה: **בפחמין**. אף בפחמין. ר״ל אף במדורות פחמין מקילינן נכל אדם ואין צריך להאחיז בו האור אלא כל שהוא שאין דרכה להיות כבה והולכת ולא אתי לחתויי בה: (א) **כירה**. מקום עשוי בארץ כדי שפיתה שתי קדרות והאש עוברת תחת שתי הקדרות: **ובגבבא**. עצים דקים שגוגבים מן השדה: **נותנים עליה תבשיל**. מערב שבת להשהותו שם בשבת: **בגפת**. פסולת של זיתים שומשמין לאחר שהוציאו שמנן: **לא יתן**. מע״ש כדי להשהותה שם בשבת: **עד שיגרוף**. הגחלים ויוציאם מן הכירה: **או עד שיתן את האפר**. על גבי גחלים לכסותם ולכנס. וטעמא גזירה שמא יחתה בגחלים בשבת כדי למהר בשולו: **חמין**. מים חמין נותנין על גבי כירה לאחר שנגרף: **אבל לא תבשיל**. אע״פ שנגרף: **נוטלין כו׳**. אפילו המין דשריכן להשהות על גבי כירה גרופה׳ ושנתן את האפר. לאחר שנטלן אין מחזירין דמחזי כמבשל בשבת: **וב״ה אומרים אף מחזירין**. ודוקא כל זמן שעודן בידו שלא הניחן על גב דבר אחר הוא דשרו ב״ה. אבל לאחר שהניחן אסור להחזירן אפילו לב״ה דהוי כמטמין לכתחלה בשבת: (ב) **בין מעל גביו**. לסמוך אצל דופנו: **כופה**. מקום עשוי בארץ כדי שפיתת קדרה אחת: (ג) **אין נותנין**. בשבת: **המיחם**. הוא קומקום של נחשת שמחממים בו המים ע״ג האש: **שתתגלגל**. שתצלה קצת עד שתהא מגולגלת כלומר מעורבת: **ולא יפקיענה בסודרין**. לא ישברנה על סודר שהוחם בחמה כדי שתצלה בו דגזרינן תולדות חמה אטו תולדות אור: **ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים**.

בִּשְׁבִיל שֶׁתִּצָּלֶה: ד מַעֲשֶׂה שֶׁעָשׂוּ אַנְשֵׁי טְבֶרְיָא וְהֵבִיאוּ סִלּוֹן שֶׁל צוֹנֵן לְתוֹךְ אַמָּה שֶׁל חַמִּין. אָמְרוּ לָהֶם חֲכָמִים אִם בְּשַׁבָּת כְּחַמִּין שֶׁהוּחַמּוּ בְּשַׁבָּת אֲסוּרִין בִּרְחִיצָה וּבִשְׁתִיָּה. וְאִם בְּיוֹם טוֹב כְּחַמִּין שֶׁהוּחַמּוּ בְּיוֹם טוֹב אֲסוּרִין בִּרְחִיצָה וּמֻתָּרִין בִּשְׁתִיָּה. מוּלְיָאר הַגָּרוּף שׁוֹתִין הֵימֶנּוּ בְּשַׁבָּת. אַנְטִיכִי אַף עַל פִּי שֶׁגְּרוּפָה אֵין שׁוֹתִין מִמֶּנָּה: ה הַמֵּיחַם שֶׁפִּנָּהוּ לֹא יִתֵּן לְתוֹכוֹ צוֹנֵן בִּשְׁבִיל שֶׁיֵּחַמּוּ. אֲבָל נוֹתֵן הוּא לְתוֹכוֹ אוֹ לְתוֹךְ הַכּוֹס כְּדֵי לְהַפְשִׁירָן. הָאִלְפָּס וְהַקְּדֵרָה שֶׁהֶעֱבִירָן מְרֻתָּחִין לֹא יִתֵּן לְתוֹכָן תַּבְלִין. אֲבָל נוֹתֵן הוּא לְתוֹךְ הַקְּעָרָה אוֹ לְתוֹךְ הַתַּמְחוּי. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר לַכֹּל הוּא נוֹתֵן חוּץ מִדָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֹמֶץ וָצִיר: ו אֵין נוֹתְנִין כְּלִי תַּחַת הַנֵּר לְקַבֵּל בּוֹ אֶת הַשֶּׁמֶן. וְאִם נְתָנוּ מִבְּעוֹד יוֹם מֻתָּר. וְאֵין נֵאוֹתִין מִמֶּנּוּ לְפִי שֶׁאֵינוֹ מִן הַמּוּכָן: מְטַלְטְלִין נֵר חָדָשׁ אֲבָל לֹא יָשָׁן. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר כָּל הַנֵּרוֹת מְטַלְטְלִין חוּץ מִן הַנֵּר הַדּוֹלֵק בְּשַׁבָּת: נוֹתְנִין כְּלִי תַּחַת הַנֵּר לְקַבֵּל נִיצוֹצוֹת. וְלֹא יִתֵּן לְתוֹכוֹ מַיִם מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְכַבֶּה:

פרק ד **בַּמֶּה** טוֹמְנִין וּבַמָּה אֵין טוֹמְנִין. אֵין טוֹמְנִין לֹא בְגֶפֶת וְלֹא בְזֶבֶל וְלֹא בְמֶלַח וְלֹא בְסִיד וְלֹא בְחוֹל בֵּין לַחִים בֵּין יְבֵשִׁים. לֹא בְתֶבֶן וְלֹא בְזַגִּים וְלֹא בְמוֹכִים וְלֹא בַעֲשָׂבִים בִּזְמַן שֶׁהֵן לַחִים אֲבָל טוֹמְנִין בָּהֶן כְּשֶׁהֵן יְבֵשִׁין. טוֹמְנִין בִּכְסוּת וּבְפֵרוֹת וּבְכַנְפֵי יוֹנָה וּבִנְסֹרֶת שֶׁל חָרָשִׁים וּבִנְעֹרֶת שֶׁל פִּשְׁתָּן דַּקָּה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹסֵר בְּדַקָּה

עץ יוסף

שהוחמו מכח החמה ובהא ר' יוסי נמי מודה: (ד) סלון. צנור שממשיכין המים לתוכו. והיה אותו צנור משוקע בחמי טבריא ומתחמם מכח אותם המים החמין. וכשהיו המים צוננין נמשכין בתוכו מתחממין באותו סלון שנתחמם בתוך חמי טבריא: מוליאר. הוא כלי שיש לו בית קבול קטן אצל דופנו מבחוץ מחובר לו ונותנים שם גחלים והמים בקבולו הגדול. ואם גרפוהו מן הגחלים מבעו"י שותין מן המים שבקבולו הגדול בשבת: אנטיכי. הוא כלי נחשת שיש לו שתי שולים ומשימין המים למעלה והאש למטה בין שתי השולים: (ה) המיחם. קומקום של נחשת שמשימין אותו ע"ג האש לחמם המים שבתוכו: שפנהו. מעל הכירה ויש בתוכו מים חמין: **לא** יתן לתוכו. מים מועטים כדי שיתחממו מן המים החמין שנשארו בתוך המיחם. דהוה ליה כמבשל בשבת: **אבל** נותן לתוכו. מים מרובים על שישובו הכל פושרין: **או** לתוך הכוס. ואע"פ שהוא כלי שני. דוקא להפשירן מותר. אבל מועטין כדי שיוחמו לא. דס"ל להאי תנא דכלי שני מבשל. ולקמן תנינן אבל נותן הוא לתוך הקערה דמשמע דכלי שני אינו מבשל והלכה דכלי שני אינו מבשל: **שהעבירן** מן האור. מרותחין. בין השמשות: **לא** יתן לתוכן. משתחשך: התמחוי. כמין קערה גדולה: **לכל** הוא נותן. אפילו לכלי ראשון. חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר. שנוטף ממליחת דגים: (ו) אין נותנין. בשבת: **לקבל** בו את השמן. המטפטף מן הנר בשבת. משום דשמן מוקצה הוא. וכלי זה שיפול בו השמן מוקצה הוא ואסור לטלטלו. והוה כמבטל כלי מהיכנו: **ואין** נאותין ממנו. אין נהנין מן השמן המטפטף מן הנר בשבת לפי שאינו מן המוכן שכבר הוקצה להדלקה: **חוץ** מן הנר הדולק. בשעה שהוא דולק: **נותנין** כלי. בשבת: **תחת** הנר. לקבל ניצוצות של שלהבת הנוטפות מן הנר כדי שלא ידלק מה שתחתיו: **ולא** יתן לתוכו מים. ואפילו מע"ש דגזרינן ערב שבת אטו שבת:

(א) **במה** טומנין. הבא לסלק קדרה מעל גבי כירה בע"ש ולטומנה בדבר אחר שתשאר חמה עד יום השבת. ואמרו חכמים אין טומנין בדבר המוסיף הבל אלא בדבר המעמיד הבל. איזהו דבר המוסיף ואסור: **בגפת**. פסולת של זיתים שעומדין [sic] שהוא כנוס יחד חם מאד: **לחים**. יש בה הבל הרבה יותר מיבשים: **זגים**. קליפי ענבים: **מוכין**. כל דבר רך קרי מוכין: **בזמן** שהן לחים. אכולהו קאי אתבן וזגין ומוכין ועשבים: **ובנסורת**. פסולת שמנסרין הנגרים מן העץ כשמנסרים אותו במגרה: **נעורת**. דק דק שמנערין מן הפשתן כשמנפצין אותו: **רבי** יהודה אוסר בדקה. בנעורת של פשתן דקה. אבל

וּמַתִּיר בְּגַסָּה: ב טוֹמְנִין בִּשְׁלָחִין וּמְטַלְטְלִין אוֹתָן. בְּגִזֵּי צֶמֶר וְאֵין מְטַלְטְלִין אוֹתָן. כֵּיצַד הוּא עוֹשֶׂה. נוֹטֵל אֶת־הַכִּסּוּי וְהֵן נוֹפְלוֹת. רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר קֻפָּה מַטָּה עַל צִדָּהּ וְנוֹטֵל. שֶׁמָּא יִטּוֹל וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַחֲזִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים נוֹטֵל וּמַחֲזִיר. לֹא כִסָּהוּ מִבְּעוֹד יוֹם לֹא יְכַסֶּנּוּ מִשֶּׁתֶּחְשַׁךְ. כִּסָּהוּ וְנִתְגַּלָּה מֻתָּר לְכַסּוֹתוֹ. מְמַלֵּא אֶת־הַקִּיתוֹן וְנוֹתֵן לְתַחַת הַכַּר אוֹ תַּחַת הַכֶּסֶת:

פרק ה **בַּמֶּה** בְהֵמָה יוֹצְאָה וּבַמָּה אֵינָהּ יוֹצְאָה. יוֹצֵא הַגָּמָל בְּאַפְסָר וּנְאָקָה בְּחֹטֶם וְלוּבְדְּקִים בִּפְרֻמְבְּיָא וְסוּס בְּשֵׁיר. וְכָל־בַּעֲלֵי הַשֵּׁיר יוֹצְאִים בְּשֵׁיר וְנִמְשָׁכִים בְּשֵׁיר וּמַזִּין עֲלֵיהֶם וְטוֹבְלִין בִּמְקוֹמָן: ב חֲמוֹר יוֹצֵא בְמַרְדַּעַת בִּזְמַן שֶׁהִיא קְשׁוּרָה לוֹ. זְכָרִים יוֹצְאִין לְבוּבִין. רְחֵלוֹת יוֹצְאוֹת שְׁחוּזוֹת כְּבוּלוֹת וּכְבוּנוֹת. הָעִזִּים יוֹצְאוֹת צְרוּרוֹת. רַבִּי יוֹסֵי אוֹסֵר בְּכֻלָּן חוּץ מִן הָרְחֵלִים הַכְּבוּנוֹת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר עִזִּים יוֹצְאוֹת צְרוּרוֹת לְיַבֵּשׁ אֲבָל לֹא לְחָלָב: ג וּבַמָּה אֵינָהּ יוֹצְאָה. לֹא יֵצֵא גָמָל בִּמְטוּטֶלֶת לֹא עָקוּד וְלֹא רָגוּל. וְכֵן שְׁאָר כָּל־הַבְּהֵמוֹת. לֹא יִקְשׁוֹר גְּמַלִּים זֶה בָּזֶה וְיִמְשׁוֹךְ. אֲבָל מַכְנִיס חֲבָלִים לְתוֹךְ יָדוֹ וְיִמְשׁוֹךְ וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִכְרוֹךְ: ד אֵין חֲמוֹר יוֹצֵא בְמַרְדַּעַת

עץ יוסף

אבל בנסורת מודה דשרי בין דקה בין גסה. ואין הלכה כר"י: (ב) בשלחין. עורות. תרגום והפשיט וישלח: ומטלטלין אותן. בין שטמן בה בין שלא טמן בה. דחזי להסמך עליהם: ואין מטלטלין אותן. דמוקצות הן למוות ולארוג: כיצד הוא עושה, זה שטמן בהם כיצד יטול קדרתו הואיל ואסור לטלטלן והרי היא טמונה כולה בהן: נוטל. כסוי של קדרה שיש תורת כלי עליו: קופה. כשבא ליטול קדרה שהיא בתוך הגזין שהן בתוך הקופה. נוטה את הקופה על צדה. שמא יטול הקדרה ויפלו הגזין שמכאן ומכאן לתוך הגומא שישב בה הקדרה. ואם יצטרך לחזור ולהטמינה לא יוכל לטלטל הגזין: נוטל. כדרכו ומחזיר אם לא נתקלקלה הגומא: משתחשך. שאסור להטמין בשבת אפילו בדבר שאין מוסיף הבל: הקיתון. הוא כלי של מים פושרין: תחת הכר. שתחת מראשותיו או הכסת שתחת גופו. והמשקין אינן מתקררין. ואפילו בשבת. שאין דרך הטמנה בכך:

(א) במה בהמה יוצאה. לפי שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת. ומידי דמנטרא ביה הבהמה לא הוי כמשאוי ומידי דלא מנטרא ביה הוי כמשאוי: אפסר. חבל שקושרין ע"פ הבהמה: ונאקה. נקבה: בחוטם. נוקבים כמין טבעת של ברזל ונוקבים חוטם הנאקה ומכניסין אותה לתוכה: ולובדקים. חמור הבא ממדינת לוב והם קשים וחזקים: בפרומביא. רסן של ברזל: בשיר. כמין אצעדה סביב צוארו וטבעת קבועה בו ומכניסין בטבעת חבל ומושכין הבהמה: וכל בעלי השיר. כגון כלבים של ציידים וחיות קטנות: יוצאין בשיר. כרוך על צוארן החבל הקבוע בשיר: ונמשכין בשיר. ואם רצה מושך הבהמה בחבל שבשיר: ומזין עליהם. אם נטמאו במת מזין עליהן במקומן. פי' כמות שהן בצואר הבהמה: וטובלין במקומן. מכניסין הבהמה במים להטביל בשיר: (ב) במרדעת. כמין אוכף קטן ומניחים אותו על החמור כל היום כולו כדי שיתחמם: בזמן שהיא קשורה לו. מערב שבת: לבובין. בעור שקושרים להם כנגד זכרות שלא יעלו על הנקבות: שחוזות. שאוחזין אליה שלהן קשורה למעלה כדי שיעלו עליהם זכרים: כבולות. שכובלים אליה שלהן וקושרין אותו ברגליהן כדי שלא יעלו עליהם זכרים: כבונות. שקושרים בגד סביב הכבשים ביום שנולדים לשמור צמרן שלא יטנף: העזים יוצאות צרורות. דדיהן. בין שמהדקים אותן בחוזק ליבש החלב. ובין שקושרין להם כיס בדדיהן שלא יטפטף החלב לארץ ויפסד: אוסר בכולן. דמשאוי הוא. חוץ מן הכבונות שהוא שמירת צמרן שלא יטנף והוי להו תכשיט: (ג) במטוטלת. חתיכה של מטלית קשורה בזנבו לסימן או לדבר אחר: עקוד. שקושרים ידיהם עם רגליהם בכבלים שלא יברחו: רגול. שכופפים ידו על זרועו וקושרין: לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך. אחד וכולן הולכין שלא יראה כמוליכן בשוק למכרן: אבל מכנים כו'. והוא שלא יהיו ראשי החבלים תלויין ויוצאין מתחת ידו לארץ טפח או יותר. כדי שלא יראה כמו שנושא חבלים תלויין בידו: ובלבד שלא יכרוך. לאו לענין שבת קא מיירי השתא. אלא לענין כלאים. והכי קאמר המכנים חבלים בידו קצתם של פשתן וקצתם של צמר לא יכרוך זו בזו. דכי כריך להו הוי כלאים וידו מתחממת באחיזתן ואסור

בִּזְמַן שֶׁאֵינָהּ קְשׁוּרָה לוֹ. וְלֹא בְזוּג אַף עַל פִּי שֶׁהוּא פָּקוּק. וְלֹא בְסֻלָּם שֶׁבְּצַוָּארוֹ. וְלֹא בִרְצוּעָה שֶׁבְּרַגְלוֹ. וְאֵין הַתַּרְנְגוֹלִים יוֹצְאִין בְּחוּטִין. וְלֹא בִרְצוּעוֹת שֶׁבְּרַגְלֵיהֶם. וְאֵין הַזְּכָרִים יוֹצְאִין בָּעֲגָלָה שֶׁתַּחַת הָאַלְיָה שֶׁלָּהֶן. וְאֵין הָרְחֵלִים יוֹצְאוֹת חֲנוּנוֹת. וְאֵין הָעֵגֶל יוֹצֵא בְגִימוֹן. וְלֹא פָרָה בְּעוֹר הַקֻּפָּד. וְלֹא בִרְצוּעָה שֶׁבֵּין קַרְנֶיהָ. פָּרָתוֹ שֶׁל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה הָיְתָה יוֹצְאָה בִּרְצוּעָה שֶׁבֵּין קַרְנֶיהָ שֶׁלֹּא בִרְצוֹן חֲכָמִים:

פרק ו **בַּמָּה** אִשָּׁה יוֹצְאָה וּבַמָּה אֵינָהּ יוֹצְאָה. לֹא תֵצֵא אִשָּׁה לֹא בְחוּטֵי צֶמֶר וְלֹא בְחוּטֵי פִשְׁתָּן וְלֹא בִרְצוּעוֹת שֶׁבְּרֹאשָׁהּ וְלֹא תִטְבֹּל בָּהֶן עַד שֶׁתְּרַפֵּם. וְלֹא בְטוֹטֶפֶת וְלֹא בְסַנְבּוּטִין בִּזְמַן שֶׁאֵינָן תְּפוּרִין. וְלֹא בְכָבוּל לִרְשׁוּת הָרַבִּים. וְלֹא בְעִיר שֶׁל זָהָב וְלֹא בְקַטְלָא וְלֹא בִנְזָמִים וְלֹא בְטַבַּעַת שֶׁאֵין עָלֶיהָ חוֹתָם. וְלֹא בְמַחַט שֶׁאֵינָהּ נְקוּבָה. וְאִם יָצְאָה אֵינָהּ חַיֶּבֶת חַטָּאת: ב לֹא יֵצֵא הָאִישׁ בְּסַנְדָּל הַמְסֻמָּר וְלֹא בְיָחִיד בִּזְמַן שֶׁאֵין בְּרַגְלוֹ מַכָּה. וְלֹא בִתְפִלִּין. וְלֹא בְקָמֵיעַ בִּזְמַן שֶׁאֵינוֹ מִן הַמֻּמְחֶה. וְלֹא בְשִׁרְיוֹן וְלֹא בְקַסְדָּא וְלֹא בְמַגָּפַיִם. וְאִם יָצָא אֵינוֹ חַיָּב חַטָּאת: ג לֹא תֵצֵא אִשָּׁה בְּמַחַט הַנְּקוּבָה וְלֹא בְטַבַּעַת שֶׁיֵּשׁ עָלֶיהָ חוֹתָם וְלֹא בְכוּלְיָאר וְלֹא בְכוֹבֶלֶת וְלֹא

עץ יוסף

(ד) בזמן שאינה קשורה לו. מערב שבת: בזוג. כמין פעמון שתולין בצואר הבהמה שתשמיע קול בהליכתה: אע"פ שהוא פקוק. במוכין שאין ענבלו משמיע קול. אפ"ה אסור מפני שנראה כמוליכו למכור בשוק: בסולם שבצוארו. כשיש לו מכה נותנים בצוארו עצים כמין שתי וערב כדי שלא יחזיר ראשו לחכך חבורתו: ולא ברצועה שברגלו. בהמה שמכה רגליה זו בזו בהליכתה עושין לה כמין טבעת של רצועה עבה וקושרין אותה במקום שרגליה מקישות זו בזו: בחוטין. שעושים להן לסימנא שלא יתחלפו בתרנגולות אחרים: ולא ברצועות. שקושרין שתי רגליהן יחד ברצועה קצרה שלא ידלגו וישברו את הכלים: בעגלה כו'. כמין עגלה קטנה קושרין תחת האליה של הכבשים שאלייתן גדולה כדי שלא תלקה באבנים ובסלעים: חנונות. עץ אחד יש ששמו יוחנן מביאין קיסם ממנו ומניחין לה בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו התולעים שבראשה: בגימון. כמין של של גמי נותנין על צואר העגל שיהא נוח לכוף ראשו כאגמון: בעור הקופד. שרץ שנימיו חדין כמחט וקושרין עורו בדדי הפרה שלא ינקוה השרצים: ולא ברצועה שבין קרניה. בין לנוי בין לשמור אסור: של ראב"ע. לא שלו היתה אלא של שכנתו. ועל שלא מיחה בה נקראת על שמו:

(א) שבראשה אכולהו קאי אחוטי צמר ופשתן ורצועה שמקלעות בהן שער שבראשה. ומה טעם לא תצא בהם בשבת מפני שאמרו חכמים בחול לא תטבול בהם עד שתרפם פי' עד שתתירם קצת שיהיו רפויין ויכנסו המים ביניהם שלא יהיו חוצצים בטבילה. לפיכך בשבת לא תצא בהם דלמא מתרמיא לה טבילה של מצוה ושרי להו ואתיא לאתויינהו ד"א ברה"ר: בטוטפת. ציץ שקושרין על המצח מאזן לאזן: סנבוטין. תלויין בטוטפת ובאין על הצדעים עד הלחיים: שאינן תפורים. בשבכה שבראשה. אבל תפורים מותר: בכבול. חתיכת בגד שקושרין על המצח תחת הציץ שלא יזיק הציץ במצח: לרה"ר. אבל לחצר שרי. ועיין ברע"ב ובתוספת יו"ט: עיר של זהב. עטרת זהב עשויה כמין עיר צורת ירושלים: ולא בקטלא. תכשיט שנתון בצואר בדוחק והאשה חונקת עצמה בו כדי שתראה בעלת בשר: ולא בנזמים. נזמי האף. אבל נזמי האזן יוצאין בהן: חותם. צורה לחתום בה אגרות או כל דבר סתר: ואם יצאה. האשה בכל הנך דאסרינן עד הכא במתני' אינה חייבת חטאת. דכל הני לא אסירי אלא מגזרת רבנן דלמא שלפא ומחויא לחברתה. ודילמא אתיא לאתויי ד' אמות ברה"ר: (ב) בסנדל המסומר. של עץ הוא ותוחבים בו מסמרות לחזקו. ואסרוהו בשבת וביום טוב משום מעשה שהיה: ולא ביחיד. ולא בסנדל יחיד: בזמן שאין ברגלו מכה. אית דאמרי טעמא שמא יחשדוהו שהסנדל השני טמון לו תחת כנפיו ומוציאו בשבת. ואית דאמרי דילמא מחייכי עליה ושליף ליה לזה שברגלו ומייתי ליה בידים. ומיהו בזמן שיש ברגלו מכה שרי לצאת בסנדל יחידי ברגל שאין בו מכה מפני שמכתו מוכחת עליו: ולא בקמיע. שתולין לרפואה: מומחה. אדם שריפא ג' בני אדם: וקסדא. כובע של ברזל: מגפיים. כמין בתי שוקים של ברזל שלובשים במלחמה: (ג) במחט הנקובה. שתופרים בה דלאו תכשיט היא: בכוליאר. כלי שהאשה מעגלת בראשה כמין טבעת: בכובלת.

בִּצְלוֹחִית שֶׁל פְּלְיָיטוֹן. וְאִם יָצְאָה חַיֶּבֶת חַטָּאת דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים פּוֹטְרִין בְּכוֹבֶלֶת וּבִצְלוֹחִית שֶׁל פְּלְיָיטוֹן:
ד לֹא יֵצֵא הָאִישׁ לֹא בְסַיִף וְלֹא בְקֶשֶׁת וְלֹא בִתְרִיס וְלֹא בְאַלָּה וְלֹא בְרֹמַח. וְאִם יָצָא חַיָּב חַטָּאת. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר תַּכְשִׁיטִין הֵן לוֹ. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים אֵינָן אֶלָּא לִגְנַאי שֶׁנֶּאֱמַר א וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה. בִּירִית טְהוֹרָה וְיוֹצְאִין בָּהּ בְּשַׁבָּת. כְּבָלִים טְמֵאִין וְאֵין יוֹצְאִין בָּהֶן בְּשַׁבָּת:
ה יוֹצְאָה אִשָּׁה בְּחוּטֵי שֵׂעָר בֵּין מִשֶּׁלָּהּ בֵּין מִשֶּׁל חֲבֶרְתָּהּ בֵּין מִשֶּׁל בְּהֵמָה. וּבְטוֹטֶפֶת וּבְסַנְבּוּטִין בִּזְמַן שֶׁהֵן תְּפוּרִין. בְּכָבוּל וּבְפֵאָה נָכְרִית לֶחָצֵר. בְּמוֹךְ שֶׁבְּאָזְנָהּ וּבְמוֹךְ שֶׁבְּסַנְדָּלָהּ וּבְמוֹךְ שֶׁהִתְקִינָה לְנִדָּתָהּ. בְּפִלְפֵּל וּבְגַרְגִּיר מֶלַח וּבְכָל־דָּבָר שֶׁתִּתֵּן לְתוֹךְ פִּיהָ. וּבִלְבַד שֶׁלֹּא תִתֵּן לְכַתְּחִלָּה בְּשַׁבָּת. וְאִם נָפַל לֹא תַחֲזִיר. שֵׁן תּוֹתֶבֶת וְשֵׁן שֶׁל זָהָב רַבִּי מַתִּיר וַחֲכָמִים אוֹסְרִים:
ו יוֹצְאִין בְּסֶלַע שֶׁעַל הַצִּינִית. הַבָּנוֹת קְטַנּוֹת יוֹצְאוֹת בְּחוּטִין וַאֲפִילוּ בְּקִסְמִין שֶׁבְּאָזְנֵיהֶם. עַרְבִיּוֹת יוֹצְאוֹת רְעוּלוֹת וּמָדִיּוֹת פְּרוּפוֹת. וְכָל־אָדָם. אֶלָּא שֶׁדִּבְּרוּ חֲכָמִים בַּהוֹוֶה:
ז פּוֹרֶפֶת עַל הָאֶבֶן וְעַל הָאֱגוֹז וְעַל הַמַּטְבֵּעַ וּבִלְבַד שֶׁלֹּא תִפְרוֹף לְכַתְּחִלָּה בְּשַׁבָּת:
ח הַקִּטֵּעַ יוֹצֵא בְּקַב שֶׁלּוֹ דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וְרַבִּי יוֹסֵי אוֹסֵר. וְאִם יֵשׁ־לוֹ בֵּית קִבּוּל כְּתוּתִים טָמֵא. סְמוֹכוֹת שֶׁלּוֹ

א ישעיה ב, ד.

עץ יוסף

קשר של כסף או של זהב שקשור בתוכו בושם להעביר ריח רע שבאשה: של פלייטון. מור שקורין מוסק"ו (בי"אס): וחכמים פוטרין. דסברי תכשיטין נינהו. ולכתחלה לא דשאה דילמא שלפא ומחויא. והלכה כחכמים: (ד) תרים. מגן עשוי כתבנית משולש: אלה. מגן עגול. ושניהם של עץ: וכתתו חרבותם. ואי תכשיטין נינהו לא יהיו בטלים לעתיד: בירית. אצעדה על השוק להחזיק בתי שוקים שלא יפלו ויראו שוקיה: ויוצאים בה בשבת. דלדך לניסה היא: כבלים. משפחה אחת היתה בירושלים שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתוליהן נושרים. והטילו שלשלת בין בירית לבירית שבשוקיה כדי שלא יהיו פסיעותיהן גסות ולא יהיו בתוליהן נושרים: טמאין. דתשמיש אדם הוא: ואין יוצאין. דילמא שלפא לשלשלת שהיא של זהב ומחויא: (ה) בחוטי שער. שער תלוש שעשתה אותו כמין חוטין וקולעת בהן שערה. או אפילו קשרה אותן על פדחתה קשר מהודק יוצאת בהן: בזמן שהן תפורין. לשבכה שבראשה דתו לא שלפא להו לאחויי: לחצר. אכבול ואפאה נכרית קאי. ופאה נכרית פי' אשה שאין לה רוב שער לוקחת שער נשים אחרות ומשימה בראשה ונראה כאלו הוא שערה: במוך שבאזנה. שנותנה לבלוע ליחה של צואת האזן: שבסנדלה. שלא יזיק הסנדל לכף רגלה: לנדתה. באותו מקום שיבלע בו הדם שלא יטנף בגדיה: בפלפל. שנותנת בפיה מפני ריח הפה: ובגרגיר מלח. שנותנה לרפואת חולי השינים: שן תותבת. נושבת בלחיים במקום השן שנפל לה: ושן של זהב. שן שנשתנה מראיתו מחמת עפוש מכסה אותו בזהב: רבי מתיר. לצאת בה דלא שלפא ומחויא שלא לגלות מומה: וחכמים אוסרים. כיון שהוא משונה משאר שיניה דילמא מחייכי עלה ושלפא ואתיא לאתוייה. והלכה כחכמים: (ו) בסלע. מטבע שיש עליו צורה: שעל הצינית. מכה שתחת פרסות הרגל. וקושרין בה מטבע שיש עליו צורה לרפואה: הבנות כו'. הקטנות מנקבות את אזניהן ואין עושין להן נזמין עד שיגדלו. ונותנין חוטין או קסמים באזניהן שלא יסתמו אזניהן: ערביות. בנות ישראל שבערביא: יוצאות רעולות. מעוטפות בראשן ופניהן מכוסות חוץ מן העינים כדרך הערביות: ומדיות. בנות ישראל שבמדי: פרופות. שמתעטפות בטלית ותולית רצועה בשפתה אחת כנגד צוארה ובשפתה השנית כורכות אבן או אגוז וקושרת הרצועה בכרך ואין הטלית נופלת מעליה: (ז) פורפת. מחברת. תרגום קרסים פורפין: ובלבד שלא כו'. אמטבע לחודיה קאי שלא תפרוף לכתחלה על המטבע מפני שאסור לטלטלו: (ח) הקיטע. שנקטעה רגלו: יוצא בקב שלו. עושין לו כמין דפוס רגל וחוקק בו מעט לשום ראש שוקו בתוכו: בית קבול. מוכן להניח ראש שוקו עליהן: טמא. טומאת מגע ולא טומאת מדרס: סמוכות שלו. יש קטע שתי רגליו

ונגרר

טְמֵאִין מִדְרָס. וְיוֹצְאִין בָּהֶן בַּשַּׁבָּת. וְנִכְנָסִין בָּהֶן בָּעֲזָרָה. כִּסֵּא וּסְמוֹכוֹת שֶׁלּוֹ טְמֵאִין מִדְרָס. וְאֵין יוֹצְאִין בָּהֶן בַּשַּׁבָּת. וְאֵין נִכְנָסִין בָּהֶן בָּעֲזָרָה. אַנְקַטְמִין טְהוֹרִין וְאֵין יוֹצְאִין בָּהֶן: ט הַבָּנִים יוֹצְאִים בִּקְשָׁרִים וּבְנֵי מְלָכִים בְּזוֹגִין. וְכָל־אָדָם אֶלָּא שֶׁדִּבְּרוּ חֲכָמִים בַּהֹוֶה: י יוֹצְאִין בְּבֵיצַת הַחַרְגּוֹל וּבְשֵׁן שׁוּעָל וּבְמַסְמֵר מִן הַצָּלוּב מִשּׁוּם רְפוּאָה דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים (נ״א דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי. וְרַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר) אַף בְּחוֹל אָסוּר מִשּׁוּם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי:

פרק ז כְּלָל גָּדוֹל אָמְרוּ בַּשַּׁבָּת. כָּל־הַשּׁוֹכֵחַ עִקַּר שַׁבָּת וְעָשָׂה מְלָאכוֹת הַרְבֵּה בְּשַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה אֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא חַטָּאת אֶחָת. הַיּוֹדֵעַ עִקַּר שַׁבָּת וְעָשָׂה מְלָאכוֹת הַרְבֵּה בְּשַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה חַיָּב עַל־כָּל־שַׁבָּת וְשַׁבָּת. הַיּוֹדֵעַ שֶׁהוּא שַׁבָּת וְעָשָׂה מְלָאכוֹת הַרְבֵּה בְּשַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה חַיָּב עַל־כָּל־אַב מְלָאכָה וּמְלָאכָה. הָעוֹשֶׂה מְלָאכוֹת הַרְבֵּה מֵעֵין מְלָאכָה אַחַת אֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא חַטָּאת אֶחָת: ב אֲבוֹת מְלָאכוֹת אַרְבָּעִים חָסֵר אֶחָת. הַזּוֹרֵעַ וְהַחוֹרֵשׁ וְהַקּוֹצֵר וְהַמְעַמֵּר. הַדָּשׁ וְהַזּוֹרֶה. הַבּוֹרֵר. הַטּוֹחֵן. הַמְרַקֵּד וְהַלָּשׁ וְהָאוֹפֶה. הַגּוֹזֵז אֶת־הַצֶּמֶר. הַמְלַבְּנוֹ וְהַמְנַפְּצוֹ וְהַצּוֹבְעוֹ וְהַטּוֹוֶה וְהַמֵּיסֵךְ וְהָעוֹשֶׂה שְׁתֵּי בָתֵּי נִירִין וְהָאוֹרֵג שְׁנֵי חוּטִים וְהַפּוֹצֵעַ שְׁנֵי חוּטִים. הַקּוֹשֵׁר וְהַמַּתִּיר וְהַתּוֹפֵר שְׁתֵּי תְפִירוֹת. הַקּוֹרֵעַ עַל־מְנָת לִתְפּוֹר שְׁתֵּי תְפִירוֹת. הַצָּד צְבִי. הַשּׁוֹחֲטוֹ וְהַמַּפְשִׁיטוֹ. הַמּוֹלְחוֹ וְהַמְעַבֵּד אֶת־עוֹרוֹ וְהַמּוֹחֲקוֹ וְהַמְחַתְּכוֹ. הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי

עץ יוסף

והולך על שוקיו ועל ארכבותיו ועושה סמוכות של עור בשוקיו: **טמאים מדרס.** אם זב הוא: **ויוצאין בהן בשבת.** דתכשיט דידיה הן: **כסא.** יש קטע שיבשו ונכווצו גידי שוקיו. ואף על ארכבותיו אינו יכול לילך. ועושה כמו כסא נמוך ויושב עליו. וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו וחוזר ונח על אחוריו והכסא קשור לאחוריו: **סמוכות שלו.** אותו קיטע עושה לו סמוכות של עור או של עץ לראשי שוקיו או רגליו התלויין וכשהוא נשען על ידיו והוא עוקר עצמו נשען גם על רגליו קצת: **ואין יוצאין בהן.** בהסמוכות: **ואין נכנסין בהן בעזרה.** דמנעל נינהו: **אנקטמין.** כמין פרצוף אדם משונה שמשימין על הפנים להבעית בו התינוקות. פירוש אחר חמור שהליצנים עושין ונושאין אותו על כתפיהן: (ט) **בקשרים.** בן שיש לו געגועים על אביו נוטל האב רצועה של מנעל ימין וקושרה לו לבן בשמאלו. וכל זמן שאותו קשר עליו סרים הגעגועים מעליו בסגולה: **בזוגין.** כמין פעמונים קטנים. תרגום פעמון זהב זגא דדהבא: (י) **החרגול.** מין חגב. ותולין אותו באזן ומרפאין בו כאב האזן: **ובשן של שועל.** דעבדי לשינתא למאן דניים להקיצו תולין עליו שן של שועל מת: **ובמסמר מן הצלוב.** מסמר שנעץ בתלוי אם יניחוהו על נפח שבמכה יסיר הנפח. ורמב"ם פי' שמשימין אותו בצואר מי שיש לו קדחת שלישית וירפאנו. וכן הלכה דכל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום **דרכי האמורי** ולא קרינן ביה ובחקותיהם לא תלכו: (א) **השוכח עקר שבת.** כסבור אין שבת בתורה: **אינו חייב אלא חטאת אחת.** על כל השבתות שחלל דכולה שגגה חדא היא: **היודע עקר שבת.** שיש שבת בתורה ונאסרו בו מלאכות. **ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה** ע"י שגגת שבת שאינו יודע שהשבת היום: **היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה.** שלא ידע שמלאכות אלו אסורות ועשאן כמה פעמים בכמה שבתות: **מעין מלאכה אחת.** כגון שתי תולדות של אב אחד: (ב) **הקוצר.** בזרעים. והמלקט באילנות חייב משום קוצר: **המעמר.** אוסף זרעים תלושים ונוצרם אל מקום אחד: **והזורה.** ברחת לרוח: **הבורר.** פסולת בידיו או בכברה: **והמרקד.** בנפה: **המלבנו.** מכבסו בנהר: **המנפצו.** חובטו בשבט. אי נמי סורקו במסרק: **המיסך.** אורדי"ר בלע"ז. ובגמרא אי' שמסדר חוטי השתי. ועיין בתוס' יו"ט: **בתי נירין.** שנותן שני חוטין בתוך הבית ניר: **הפוצע.** מסיר חוטי הערב מעל השתי או השתי מעל הערב לצורך אריגה: **והתופר שתי תפירות.** והוא שקשרן. דאי לא קשרן לא קיימי. ומחייב תרתי משום קושר ומשום תופר: **המולחו והמעבדו.** בגמ' מקשה היינו מולח היינו מעבד. אלא אפיק חד מנייהו ועייל שרטוט במקומו שמשרטט מאבות מלאכות הוא: **והמוחקו.** מגרר שערו: **והמחתכו.**

מקליטו

אותיות והמוחק על־מנת לכתוב שתי אותיות. הבונה והסותר. המכבה והמבעיר. המכה בפטיש. המוציא מרשות לרשות הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת: ג ועוד כלל אחר אמרו. כל־הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חיב עליו חטאת. וכל־שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת אינו חיב אלא המצניעו: ד המוציא תבן כמלא פי פרה. עצה כמלא פי גמל. עמיר כמלא פי טלה. עשבים כמלא פי גדי. עלי שום ועלי בצלים לחים כגרוגרת. יבשים כמלא פי גדי. ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו בשעוריהן. המוציא אכלים כגרוגרת חיב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשעוריהן. חוץ מקלפיהן וגרעיניהן ועקציהן וסבן ומרסנן. רבי יהודה אומר חוץ מקלפי עדשים שמתבשלות עמהן:

פרק ח **המוציא** יין כדי מזיגת הכוס. חלב כדי גמיעה. דבש כדי לתן על־הכתית. שמן כדי לסוך אבר קטן. מים כדי לשוף בהם את־הקילור. ושאר כל־המשקין ברביעית. וכל־השופכין ברביעית. רבי שמעון אומר כלן ברביעית ולא אמרו כל־השעורין הללו אלא למצניעיהן: ב המוציא חבל כדי לעשות אזן לקפה. גמי כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה. רבי יהודה אומר כדי לטול ממנו מדת מנעל לקטן. ניר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין. והמוציא קשר מוכסין חיב. ניר מחוק כדי לכרוך על־פי צלוחית קטנה של פליטון: ג עור כדי לעשות קמיע. קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה.

עץ יוסף

מקליעו ומחתכו לרצועות וסנדלים: **המכה בפטיש.** הוא גמר מלאכה שכן אומן מכה בסדן לאחר גמר מלאכה. ואין מכה בפטיש חייב אלא בגמר מלאכה: (ג) **כל הכשר להצניע.** שהוא דבר העשוי לצורך אדם: **ומצניעים כמוהו.** שיש בו שיעור הראוי להצניע: **אין חייב אלא המצניעו.** אם נעשה חביב על אדם אחד והצניעו חייב על הוצאתו אם הוציאו. אבל אדם אחר אינו חייב עליו דלגביה לאו מלאכה הוא: (ד) **עצה.** תבן של מיני קטנית: **עמיר.** קשין של שבלין: **לחין.** הראויים לאדם: **ומצטרפין.** כל אוכלי אדם זה עם זה: **חוץ מקליפיהן.** שאינו אוכל ואין משלימין השיעור: **ועוקציהן.** זנב הפרי דהוא עץ בעלמא: **וסובן.** קליפת החטים הנופרת מחמת הכתישה: **ומורסנן.** הנשאר בנפה. ורמב"ם פירש איפכא דמורסנן הוא עבה וגרוע מסובין: **חוץ מקליפי עדשין.** שמצטרפין: **שמתבשלות עמהן.** לאפוקי הקליפות החיצונות שהן נושרות כשעושה מהן גורן:

(א) **כדי מזיגת הכוס.** של ברכת המזון שהוא רובע רביעית יין חי. כדי שימזגנו לחשבון על חד של יין תלתא ממים ויעמוד על רביעית הלוג שהוא שיעור כוס של ברכה: **כדי גמיעה.** מה שאדם בולע בבת אחת. וחלב בהמה טמאה דלא חזי לשתיה שיעורו כדי לכחול עין אחת: **על הכתית.** מכה שעל גבי הסוסים והחמורים מחמת המשאוי, ועיין ברע"ב: **אבר קטן.** של תינוק בן יומו והוא אצבע קטנה שברגל: **לשוף.** לשפשף ולמחות בהן: **קילור.** שנותנין על העין: **ושאר כל המשקין.** שאין עושין מהן רפואה: **שופכין.** מים סרוחין וחזי לגבל בהן את הטיט: **כולן ברביעית.** אף היין והחלב והדבש. דלא אמרו שיעורין במשנה אלא למצניעיהן. אבל שאר כל אדם אין חייבין אלא ברביעית: (ב) **אזן לקופה.** לאוחזה בה: **תלאי.** לתלותו בו ובציר משיעור זה אזן לקופה: **מדת מנעל.** להראות לאומן כמדה זו אני צריך ושיעוריה בציר מתלאי: **נייר.** מעשבים עושין אותו: **קשר של מוכסין.** פעמים שאדם נותן מכס בראש הנהר מזה והוא מוסר לו חותם להראות למוכס שבעבר האחר מן הנהר להראותו שכבר פרע המכס. ודרכו לכתוב שתי אותיות גדולות לסימן. והן גדולות משתי אותיות שלנו: **נייר מחוק.** שוב אינו ראוי לכתוב. לפיכך צריך שיעור גדול לכרוך על פי צלוחית: (ג) **לעשות בו קמיע.** לכסות בו את הקמיע:

כדי

שֶׁבַּתְּפִלִּין שֶׁהִיא שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. דּוֹכְסוּסְטוּס כְּדֵי לִכְתּוֹב מְזוּזָה. דְּיוֹ כְּדֵי לִכְתּוֹב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת. כְּחוֹל כְּדֵי לִכְחוֹל עַיִן אֶחָת: ד דֶּבֶק כְּדֵי לִתֵּן בְּרֹאשׁ הַשַּׁבְשֶׁבֶת. זֶפֶת וְגָפְרִית כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נֶקֶב. שַׁעֲוָה כְּדֵי לִתֵּן עַל פִּי נֶקֶב קָטָן. חַרְסִית כְּדֵי לַעֲשׂוֹת פִּי כוּר שֶׁל צוֹרְפֵי זָהָב. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר כְּדֵי לַעֲשׂוֹת פִּטְפּוּט. סֻבִּין כְּדֵי לִתֵּן עַל פִּי כוּר שֶׁל צוֹרְפֵי זָהָב. סִיד כְּדֵי לָסוּד אֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁבַּבָּנוֹת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר כְּדֵי לַעֲשׂוֹת כִּלְכּוּל. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר כְּדֵי לָסוּד (נ״א לַעֲשׂוֹת) אַנְדִּיפִי: ה אֲדָמָה כְּחוֹתַם הַמַּרְצוּפִין דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים כְּחוֹתַם הָאִגְּרוֹת. זֶבֶל וְחוֹל הַדַּק כְּדֵי לְזַבֵּל קֶלַח שֶׁל כְּרוּב דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים כְּדֵי לְזַבֵּל כְּרֵישָׁא. חוֹל הַגַּס כְּדֵי לִתֵּן עַל מְלֹא כַף סִיד. קָנֶה כְּדֵי לַעֲשׂוֹת קוּלְמוֹס. וְאִם הָיָה עָב אוֹ מְרֻסָּס כְּדֵי לְבַשֵּׁל בּוֹ בֵּיצָה קַלָּה שֶׁבַּבֵּיצִים טְרוּפָה וּנְתוּנָה בְּאִלְפָּס: ו עֶצֶם כְּדֵי לַעֲשׂוֹת תַּרְוָד. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ חָף. זְכוּכִית כְּדֵי לִגְרוֹר בּוֹ רֹאשׁ הַכַּרְכָּר. צְרוֹר אוֹ אֶבֶן כְּדֵי לִזְרוֹק בָּעוֹף. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־יַעֲקֹב אוֹמֵר כְּדֵי לִזְרוֹק בַּבְּהֵמָה: ז חֶרֶס כְּדֵי לִתֵּן בֵּין פַּצִּים לַחֲבֵרוֹ דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר כְּדֵי לַחְתּוֹת בּוֹ אֶת־הָאוּר. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר כְּדֵי לְקַבֵּל בּוֹ רְבִיעִית. אָמַר רַבִּי מֵאִיר אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר זֵכֶר לַדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא־יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד. אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי מִשָּׁם רְאָיָה וְלַחְשׂוֹף מַיִם מִגֶּבֶא:

ואחר כך יאמר זה המאמר מזוהר הקדוש ושייך לסעודה ראשונה של שבת קודש:

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. רַבִּי יִצְחָק פָּתַח וְאָמַר כְּתִיב וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וּכְתִיב בְּמָן שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת

א ישעיה ל, יד. ב שם שם.

עץ יוסף

כדי לכתוב שתי אותיות. לרשום על שתי חוליות של כלי או על שני קרשים לזווג: (ד) השבשבת. הציידין מושיבין כסר קטן בראש הקנה ונותנים עליו דבק והעוף יושב עליו ונדבק בו. וצריך לתת עליו דבק הרבה כדי שיהא העוף נדבק בו: לעשות בו נקב קטן. כלי שמשימין בו כסף חי וסותם פיו בזפת או בגפרית ועושה בסתימה נקב קטן להוציא ממנו הכסף חי: חרסית. לבינה כתושה: לעשות פי כור. שהמפוח נכנס בו: פטפוט. רגל למקום מושב הכור שמושיבין אותו על כן ובסיס העשוי לכך: של צורפי זהב. במקום שאין פחמין צורפין הזהב באש של סובין. פירוש אחר שרגילים לתת סובין על פי הכור כשמתיכים הזהב: לסוד קטנה שבבנות. בנות שהגיעו לפירקן ולא באו לכלל האורח. בנות עניים טופלות אותן בסיד והאורח ממהר לבא ומסיר נמי את השער. ובנות עשירים טופלות בסולת. ובנות מלכים בשמן זית בלא הביא שלים: כלכול. הצדעין וסדין אותן בסיד ונשכיב את השער: אנדיפי. למטה מן הצדעין מעט שקורין בת צדעה: (ה) אדמה. טיט אדום: מרצופין. שקין גדולות שנושאין בהן פרקמטיא בספינות וחותמין אותם כדרך שחותמין האגרות. ושעור דרבנן זוטר מדרבי עקיבא: כדי לזבל כרישא. כרתי. ושעוריה זוטר מקלח של כרוב: מלא כף סיד. כף של סיידין: כדי לעשות קולמוס. המגיע לקשרי של אמצע אצבעותיו: עב. שאינו ראוי לכתיבה: מרוסס. מרוצץ ושבור: ביצה קלה. ביצת תרנגולת שקלה להתבשל יותר משאר ביצים: טרופה. מעורבת בשמן: ונתונה באלפס. שהוחם כבר שהיא ממהרת להתבשל: (ו) תרווד. כף: חף. שן משיני המפתח שפותחין בה הדלתות: כרכר. של אורגין. ומעבירו על השתי כשהוא מתוח לפניו ומוצב בו החוטין: (ז) בין פצים לחבירו. כשמסדרין פצימין ועמודין וקורות ועושין שורות של קורות על הארץ ויש חלל בין זו לזו סומכו תחתיו שלא יתעקם: זכר לדבר. דחשיב חרס בחתיית האור: לחשוף. לדלות: מגבא. גומא קטנה שהמים נקבצים. אלמא חשיב חרס נמי בקבלת המים:

לא יהיה בו כיון דלא משתכח ביה מזונא מה ברכתא אשתכח ביה אלא הכי תאנא כל ברכאן דלעלא ותתא ביומא שביעאה תליין. ותאנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דההוא יומא מתברכאן מניה כל שתא יומין עלאין וכל חד וחד יהיב מזוניה לתתא כל חד ביומיה מההיא ברכה דמתברכאן ביומא שביעאה. בגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתורא ולאתקנא סעודתא בליליא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שתא יומין דהא בההוא זמנא אזדמן ברכה לאתברכא כל שתא יומין דשבתא וברכתא לא אשתכח בפתורא ריקניא ועל כך בעי לסדרא פתוריה בליליא דשבתא בנהמא ובמזוני. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי. רבי יהודה אמר בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא ועינוגא בהאי יומא בעלמא. רבי אבא אמר לאזדווגא ברכתא באינון יומין דלעלא דמתברכאן מהאי יומא והאי יומא מליא רישיה דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימא דכלא ואטיל לחקלא דתפוחין קדישין תלת זמנין מכד עייל שבתא בגין דיתברכון כלהון כחדא ועל דא בעי בר נש לאתענגא תלת זמנין אלין דהא בהא תליא מהימנותא דלעלא בעתיקא קדישא ובזעיר אנפין ובחקלא דתפוחין. ובעי בר נש לאתענגא בהו ולמחדי בהו. ומאן דגרע חד סעודתא מניהו אחזי פגימותא לעלא ועונשיה דההוא בר נש סגי. בגיני כך בעי לסדרא פתוריה תלת זמני מכד עייל שבתא ולא ישתכח פתוריה ריקניא ותשרי ברכתא עליה כל שאר יומי דשבתא ובהאי מלה אחזי ותלי מהימנותא לעלא. רבי שמעון אמר האי מאן דאשלים תלת סעודתי בשבתא קלא נפיק ומכרזא עליה אז תתענג על יהוה דא סעודתא חדא לקבל עתיקא קדישא דכל קדישין. והרכבתיך על במתי ארץ דא סעודתא תנינא לקבל חקלא דתפוחין קדישין. והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא הוא שלימו דאשתלים בזעיר אנפין. ולקבליהו בעי לאשלמא סעודתיה ובעי לאתענגא בכלהו סעודתי ולמחדי בכל חד וחד מניהו. משום דאיהו מהימנותא שלימתא ובגין כך שבתא אתיקר מכל שאר זמנין וחגין משום דכלא ביה אשתכח ולא אשתכח הכי בכלהו זמני וחגי. אמר רבי חיא בגין כך משום דאשתכח כלא ביה אדכר תלת זמנין דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי. וישבת ביום השביעי. ויברך אלהים את יום השביעי. רבי אבא (נ"א רב המנונא סבא) כד הוה יתיב בסעודתא דשבתא הוה חדי בכל חד וחד והוה אמר דא היא סעודתא קדישא דעתיקא קדישא סתימא דכלא. בסעודתא אחרא הוה אמר דא היא סעודתא דקודשא בריך הוא וכן בכלהו סעודתי והוה חדי בכל חד וחד. כד הוה אשלים סעודתא אמר הכי אשלימו סעודתא דמהימנותא. רבי שמעון כד הוה אתי לסעודתא הוה אמר הכי אתקינו סעודתא

דמהימנותא עלאה אתקינו סעודתא דמלכא והוי יתיב וחדי. כד אשלים סעודתא תליתאה הוו מכרזי עליה אז תתענג על יהוה והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך. אמר רבי אלעזר לאבוי אלין סעודתי היך מתתקנן. אמר ליה ליליא דשבתא כתיב ביה והרכבתיך על במתי ארץ ביה בליליא מתברכא מטרוניתא וכלהו חקל תפוחין ומתברכא פתוריה דבר נש ונשמתא אתוספת והיא ליליא חדוה דמטרוניתא הוי. ובעי בר נש למחדי בחדותא ולמיכל סעודתא דמטרוניתא:

מ"ע לקדש על היין בכניסת ש"ק. גם הנשים חייבות בקידוש היום ומוציאות את האנשים בשעת הדחק וקטן אינו מוציא אותן לכן תקדש האשה לעצמה או תאמר עמו מלה במלה. אסור לטעום כלום קודם שיקדש אפילו מים. ואפי' התחיל לאכול מבעוד יום צריך להפסיק שפורס מפה על הפת ומקדש על היין ושותה ואח"כ מגלה את הפת. ואם היה סועד ושותה יין וקידש היום אומר קידוש על היין בלא ברכת היין. ולעולם אינו צריך ברכת המוציא כשחוזר לאכילתו. אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יש לו תשלומין למחר כל היום ואומר כל הקידוש של לילה מלבד ויכולו:

אמר המחבר שו"ם מה אעשה לפוסקים האחרונים שהתירו הקידוש על הפת. כי לפי הסוד הרמוז בו אין לקדש ואין להבדיל כ"א על היין כו'. לכן ישתדל האדם לקדש על היין דוקא. ועוד כי מה מאד הפליגו בזה בגמרא הק' ובזוה"ק פ' אמור דף צ"ה ע"א. א"ר יצחק לרבי יהודה כתיב זכור את יום השבת לקדשו ותנינן זכרהו על היין אמאי על היין בגין דיין כו' וע"ד קדושא בשבת ביין והא אוקמוה ובתקונין תיקון כ"ד דף ס"ט ע"ב וז"ל וצריך לברכא לון ולקדש לון בקידוש על היין בשבעין תיבין דקידוש ויכלו כחושבן ביין עכ"ל. וראוי להשתדל אחר כוס יפה ביותר להדור מצוה ויזהר במריקה ושטיפה לכוס זה כדינו. ותמצא בזוה"ק ברעיא מהימנא פ' פינחס דף רמ"ה ע"א עשרה דברים כו' ויקבל הכוס מלא בב' ידיו מעל השלחן ויתן את הכוס על כף פס ידו הימנית ויתחיל הקידוש בעמידה כשמ"ע. ואיתא בכתבי האריז"ל הזהר לקבל הכוס מב' ידי זולתך לב' ידיך: עיין בספר הזוהר פ' פקודי עמוד קכ"ג ושם מבואר סודו ועוד מזה פרשת יתרו עמוד קכ"ז קכ"ח:

ואחר כך יאמר זה:

אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דִּמְהֵימְנוּתָא. שְׁלֵימָתָא חֶדְוָתָא דְּמַלְכָּא קַדִּישָׁא:
אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמַלְכָּא. דָּא הִיא סְעוּדָתָא דַּחֲקַל תַּפּוּחִין קַדִּישִׁין וּזְעֵיר אַנְפִּין וְעַתִּיקָא קַדִּישָׁא אַתְיָן לְסַעֲדָא בַּהֲדֵיהּ:

פיוט מטובח מהאר"י ז"ל ושמו דמרמז עליו אני יצחק לוריא בן שלמה (והשי"ן כפול). ומזמרין אותו על הכוס לפני הקידוש בחדוה ובשמחה:

א אֲזַמֵּר בִּשְׁבָחִין. לְמֵיעַל גּוֹ פִתְחִין. דְּבַחֲקַל תַּפּוּחִין. דְּאִנּוּן קַדִּישִׁין:

נ נְזַמִּין לָהּ הַשְׁתָּא. בִּפְתוֹרָא חַדְתָּא. וּבִמְנַרְתָּא טַבְתָּא. דְּנַהֲרָא עַל רֵישִׁין:

י יְמִינָא וּשְׂמָאלָא. וּבֵינַיְהוּ כַּלָּה. בְּקִשּׁוּטִין אָזְלָא. וּמָאנִין וּלְבוּשִׁין:

פירוש מנחת יעקב

אזמר. לשון כריתה וקציצה כמ"ש וכרמך לא תזמור. ולזמר עריצים"ל בשבחות שלנו יהיו נכרתין כל המקטריגים המעכבים הברכות (למיעל גו פתחין) ר"ל שאלו השבחים יהיו מעוררין שיפתחו השערים למעלה ואיזהו שערים יפתחו (דבחקל תפוחין) פירוש זה שערי השכינה ושם נקראת חקל תפוחין כמ"ש ראה ריח בני כריח שדה ודרשו רז"ל שנתן בו ריח טוב מגן עדן של שדה תפוחין (דאנון קדישין) פירוש אותם שערים אשר הם קדושים על דרך שערי בינה ולא פתחים ממש. (נזמין לה השתא) פירוש בעת הכנסת שבת (בפתורא חדתא) פי' בשלחן ערוך בלחם משנה שלא כדרך חול (ובמנרתא טבתא) פירוש שיקח נרות דולקות יפה ונקט לשון הכתוב בהיטיבו את הנרות (דנהרא על רישין) פי' על ראש של כל אחד ואחד מישראל כדאיתא בגמרא בהכנסת שבת שני מלאכים מלווים את האדם וכו' ומניחין את ידיהם על ראשו ואומרים יהי רצון שיהיה גם לשבת הבאה כן וזהו דנהרא על רישין שיאירו הברכות הללו על ראש כל אחד ואחד מישראל: (ימינא ושמאלא) כי השבת היא כמרכז בתוך עיגול הששה ימים מהשבוע דהיינו יום ד' ה' ו' נחשב לפני שבת ונקראים קמא שבתא ונקראים ימינים ויום א' ב' ג' נקראת אחורי שבת ועי"כ נקראים שמאלים ושבת שנקראת כלה באמצע וזהו ובינייהו כלה (בקישוטין אזלא) פי' ידוע שכל קשוטי כלה הוא כ"ד כמנין ויביאה אל האדם כמ"ש רז"ל מלמד שקשט הקב"ה לחוה בכ"ד קשוטין ויביאה אל האדם כך כל העתים מששת ימים שהם כ"ד עתים כל עת ו' שעות יונק משעה אחת של שבת וזהו (בקשוטין אזלא

י חבק לה בעלה. וביסודא דילה. דעביד ניחא לה. יהא כתיש כתישין:

צ וחין אף עקתין. בטלין ושביתין. ברם אנפין חדתין. ורוחין עם נפשין:

ח דו סגי ייתי. ועל חדא תרתי. נהורא לה ימטי. וברכאן דנפישין:

ק ריבו שושבינין. עבידו תקונין. לאפשא זינין. ונונין עם רחשין:

ל מעבד נשמתין. ורוחין חדתין. בתרתין ובתלתין. ובתלתא שבשין:

ו עטורין שבעין לה. ומלכא דלעלא. דיתעטר כלא. בקדיש קדישין:

ר שימין וסתימין. בגו כל עלמין. ברם עתיק יומין. הלא בטיש בטישין:

י הא רעוא קמיה. דתשרי על עמיה. דיתענג לשמיה. במתיקין ודובשין:

א סדר לדרומא. מנרתא דסתימא. ושלחן עם נהמא. בצפונא ארשין:

ב חמרא גו כסא. ומדאני אסא. לארוס וארוסה. להתקפא חלשין:

פירוש מנחת יעקב

זמאנין ולבושין) שהם כ"ד עתים הנ"ל כקשוטין לכל ימי השבוע: (יחבק לה בעלה) הוא הקב"ה כשמתיחד עם ישראל באהבה עזה ועי"כ נעשה רצון של כנסת ישראל וזהו (דעביד נייחא לה) ועי"כ (יהא כתיש כתישין) ר"ל כל המעיקים וכל המקטריגים יהיו נכתשין מלשון כתית למאור: (צוחין אף עקתין) כי ידוע שכוכב מאדים שולט בתחלת ליל שבת ועי"כ הספרא אחרא בתוקפא ואנו מזמינים הקדושה ועי"כ נתבטל המקטריגים כי כשזה קם זה נופל ולכן צוחין אף עקתין בטלין ושביתין. (ברם אנפין חדתין) פי' דק נראה לעינים שביום שבת נשתנה צורות בני אדם ע"י נשמה יתירה וגם רוח עם נפש חיה נ"כ בקרבם וזהו (ורוחין עם נפשין): (חדו סגי ייתי) כי צריך להשליך יגון ואנחה ביום שבת ואם הוא בשמחה כל ימי השבוע אזי ישמח בשבת כפליים וזהו (על חדא תרתי) שצריך לשמוח על חד תרין יותר מכל ימי שבוע ואז (נהורא לה ימטי) פירוש לנשמתו יתוסף אור גדול וברכה עד בלי די כמשחז"ל אם מוסיף מוסיפין לו: (קריבו שושבינין) דע שמחויב כל אחד לטרוח בהכנסת שבת והחשוב חשוב קודם כגון ר' אבא מלה שבופא ואחד היה מבקע עצים והת"ח נקרא שושבין וזהו קריבו שושבינין שהשושבינין יקרבו בעצמם (לאפשא זינין) פי' להרבות מינין ממינים שונים (ונונין) הם דגים גדולים וקטנים (עם רחשין) הם עופות הפורחות ומרחשות: (למעבד נשמתין) ע"י שאנחנו מקדשין מלמטה מתרבה הקדושה מלמעלה וכתיב ורוח חדשה אתן בקרבכם וכבודי לאחר לא אתן וזהו תוספת נשמה יתירה וכבוד עולה ל"ב וזהו (בתרתין ובתלתין) סימן ל"ב נתיבות החכמה (ובתלתא שבשין) תרגום של ובגפן שלשה שריגים ובגפן תלתא שבשין והנה שבשי הוא יין המשומר בענביו יהיה משולש כנגד תורה נביאים וכתובים וכנגד שלשה אבות שלא במהרה ינתק: (ועטורין שבעין לה) כי הקידוש מלותו על היין ויין עולה בשעים וגם ל"ס היבות שבויכולו ול"ס תיבות שבקידוש גימטריא בשעים ע"כ נתעטר בשבעין עטורין (ומלכא דלעילא) הוא הקב"ה נעשה השירות ותשבחות עטרת תפארת לראשו כמשרז"ל אכתריאל קושר כתרים להקב"ה: (רשימין וסתימין בגו כל עלמין) הממין של שבת נרשם בכל העולמות כי כל שביעי הוא מקודש יותר כגון ז' שמיטות והשביעית, יובל וז' ארצות והשביעי שהוא א"י קודש יו"ד וז' רקיעים והשביעי ערבות שבו מלך מלכי המלכים שוכן או יאמר כי בכל שבעים לשון אין משתנה שם שבת משמו וזהו רשימין וסתימין בגו כל עלמין בכל שבעים לשון וזהו ראיה ואות (ברם עתיק יומין) שאת הקב"ה שהוא עתיק יומין (הלא בטיש בטישין) ממליאות הראשון והכה זה בזה כמו שאמרו רז"ל שנטל הקב"ה אש ומים וערבם יחד. וכן כל ארבעה יסודות והכל ע"י הקב"ה בטעם והכה בהן ומלכותו בכל משלה: (יהא רעוא קמיה) עכשיו מסיים התפלה ואומר יה"ר מלפני עתיק יומין שתשרה שכינתו על עמו ישראל (דיתענג לשמיה במתיקין ודובשין) בכל מיני מטעמים: (אסדר לדרומא מנרתא דסתימא) על דרך הגמ' הרוצה להחכים ידרים והרוצה להעשיר יצפין וסימנך שלחן בצפון ומנורה בדרום. והנה אנהגו ביום השבת שהוא המרכז לכל ימי השבוע צריכים אנו להראות השפעות שיתברכו כל ימי השבוע ולכן צריכים אנו לתת מנורה בדרום בכדי שנחכם בתורה הרמז למנורה סתימאה (ושלחן עם נהמא בצפונא ארשין) נגד צפון אנחנו מרשימים אותו בכדי שימשוך עושר לכנסת ישראל וזהו ארשין ממשה למעלה אנחנו מרשימים החכמה והשפע: (בחמרא גו כסא) חמרא יין קידוש צריך להיות בכוס מלא כמרז"ל ארבעה דברים נאמר בכוס מלא וכו' (ומדאני אסא) ע"ד דאיתא בגמרא אביי מעשה שיו לוקחים ב' אגודות של הדס (לארוס וארוסה) כי כן היה מנהג לרקוד בב' הדסים לפני חתן וכלה וכל זה (להתקפא חלשין) לאתקפא כל בר ישראל באמונתם החלשים מכח יצר הרע. ולכן

נ עביד להון כתרין. במלין יקירין. בשבעין עטורין. דעל גבי חמשין:

ש כינתא תתעטר. בשית נהמי לסטר. בווין תתקטר. וזינין דכנישין:

ש ביתין ושביקין. מסאבין דרחיקין. חבילין דמעיקין. וכל זיני חבושין *):

פירוש מנחת יעקב

לוקחים הדסים כי הצדיקים נמשלו להדסים ועי"כ נחלם כח יצה"ר: (נעביד להון כתרין) פי' לכל העולמות נעבד כתרין כי הוא עת רצון (במלין יקירין) פי' בשירות והשבחות. ומהו התשבחות (בשבעין עטורין) הוא ע"ס היבות שבויכולו ול"ס היבות בקידוש הרי שבעין (דעל גבי חמשין) פי' שהן עולים על הברכות שנתברכו בהן האבות בברכות בכ"ל שהן גימטריא חמשין רמז ליובל שהוא שנת החמשים וגם עולה על גבי חמשים שערי בינה: (שכינתא תתעטר בשית נהמי לסטר) הכוונה השכינה תתעטר שישרה השכינה על שלחנו ויהיה נקרא זה השלחן אשר לפני ה' (בשית נהמי לסטר) כשיהיה שם ג"כ לחם משנה ויהיה דוגמא לשלחן אשר היה במקדש אשר היה במערכה אחת ששה לחם הפנים והכוונה של לחם הפנים בכדי להמשיך השכינה למטה שאין הברכה שורה על שלחן ריקם (בווין תתקטר) פי' ואז כשיהיה ו' לחמים אז יהיה נתקשר באות ווין שהיה במקדש (וזינין דכנישין) פי' דוגמת כל עניים של מעלה דכנישין במקדש של מעלה המכוון כנגד מקדש של מטה: (שביתין ושביקין מסאבין דרחיקין) פי' כי ביום השבת אף של גיהנם יש לו מנוחה וזהו (מסאבין דרחיקין) הוא הסט"א יהיו מבוטלין לא יהיו שרירין וקיימין (חבילין דמעיקין) פי' מלאכי חבלה המצערים לבני אדם (וכל זיני חבושין) שנכבשו באש של גיהנם כולם יש להם מנוחה בשבת:

*) והגאון יעב"ץ גורס וכל זיני חרשין. ופי' שכל מיני כשוף מבוטלין ביום שבת קדש.

ויהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא (רעותא) דיתמשך טלא עלאה מניה למליא רישיה דזעיר אנפין ולהטיל לחקל תפוחין קדישין בנהירו דאנפין ברעוא ובחדותא דכלא. ויתמשך מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא רעותא ורחמי חנא וחסדא בנהירו עלאה ברעותא וחדותא עלי ועל כל בני ביתי ועל כל הנלוים עלי ועל כל בני ישראל עמיה ויפרקיננא מכל עקתין בישין דייתון לעלמא. ויזמין ויתיהב לנא ולכל נפשתנא מזונא ופרנסתא טבתא בלי צרה ועקתא ממזלא דכל מזונא ביה תליא. וישזבינגא מעינא בישא ומחרבא דמלאך המות ומדינה של גיהנם. וייתי לנא ולכל נפשתנא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדמיה. אמן כן יהי רצון אמן ואמן:

ויאמר מזמור לדוד ה' רועי וגו'. ואח"כ יאמר קודם שיטול ידיו אלו החרוזים המדברים בסוד המוציא. מה טוב ומה נעים שיהיה על לחם משנה שיקח בידו:

ל מבצע על ריפתא. כזיתא וכביעתא. תרין יודין נקטא. סתימין ופרישין:

מ שח זיתא דכיא. דטחנין רחיא. ונגדין נחליא. בגוה בלחישין:

פירוש מנחת יעקב

למבצע על ריפתא. ע"פ דאיתא פלוגתא בגמרא שיעור חיוב פת נברך המוציא חד אמר בכזית וחד אמר בכביצה שהוא שיעורו שני זיתים ולא איפסיק הלכתא ולכך אמר דעביד כמר עביד וכמר עביד. ולכן אמר למבצע על רפתא בין כזיתא בין כביעתא (תרין יודין נקטין) רצה לנו לפרש במאי פליגי דפלוגתייהו תלוי בפסוק פותח את ידיך כתבו המקובלים שר"ל היו"ד שלך שמשם השפע והחיות ע"י אות יו"ד שלך לכן מאן דאמר כזיתא סבר שמרמז ליו"ד פשוטה ומאן דאמר כביצה סבר יו"ד במלואה שהוא בגימטריא שתי פעמים מפשוטה ולכך סבר כביצה שהוא שיעור שני זיתים ולכך אמר (תרין יודין נקטא סתימין ופרישין) ר"ל דנקטין שני יודי"ן חד סתימין שהוא יו"ד פשוטה וחד פרישין הוא יו"ד במלואה: (משח זיתא דכיא) עכשיו מפרש הטעם דמ"ד בכזית שמרמז נגד יו"ד ולאיזה המשך יש לכזית לאות יו"ד ולזה כתב משח זיתא דכיא כמו שמן הולך במכתשת (ונגדין נחליא) פי' שיזב מכם חלביהן כן (בגוה בלחישין) פי' כל מעשה מלות יש להם שורש למעלה כמו שפירש בפסוק כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' ר"ל הרוחניות והחיות המדבק בלחם מזה יחיה האדם

הָ לָא נֵימָא רָזִין. וּמִלִּין דִּגְנִיזִין. דְּלֵיתְהוֹן מִתְחַזְיָן. טְמִירִין וּכְבִישִׁין:

אִתְעַטְּרַת כַּלָּה. בְּרָזִין דִּלְעֵלָּא. בְּגוֹ הַאי הִלּוּלָא. דְּעִירִין קַדִּישִׁין:

פירוש מנחת יעקב

האדם וזה סוד המוציא לחם מן הארץ הוא החיות שמלובש בלחם וכל בר דעת צריך לדבק עצמו בחיות הלחם ולא בלחם ממש כי השפע והחיות מהם נשפע תמיד ומתלבש בלחם כמו זית הנכתש במכתשת וזהו שאמר (כנוה בלחישין) פי' שמתלבש בתוך הלחם החיות כנוה יורד תמיד כמו זית הנדוך וז"ש (הלא נימא רזין ומלין דגניזין) פי' שגנוז החיות בתוך הלחם וז"ש (אתעטרת כלה ברזין דלעילא) פי' שצריך רק לקשר החיות שהוא רזין דלעילא ולא בגשמותו רק בחיות עם עירין קדישין הם המלאכים:

דרך דיני קידוש על היין בביתו החיים

(א) קידוש היום בלילה מדאורייתא ומ"מ בתפלה יוצא מדאורייתא ידי קידוש ועל הפת או על היין הוא רק מדרבנן אם התפלל כבר (מ"א סי' רע"א) ולפ"ז קטן שהגיע לחנוך יכול להוציא אפי' לגדול בקידוש אם הגדול התפלל כבר ואם הקטן ג"כ התפלל כבר אין יכול להוציא את הגדול שהתפלל כבר משום שהקטן שהתפלל כבר הוי תרי דרבנן וכן אינו יכול להוציא קטן שהתפלל לקטן שלא התפלל: (ב) אם מקדש על הפת להוציא גם השומעים צריכין השומעים שיכונו לצאת גם בברכת המוציא דאם לא יכונו לברכת המוציא רק יכונו לצאת רק בקידוש היום וברכת המוציא רוצין לברך בעצמן בשעת אכילה עושין איסור דעושין כב"ש (ברכות דף נ"א) דס"ל מברך על היום ואח"כ מברך על היין ואנן קי"ל כב"ה שם דמברך על היין ואח"כ מברך על היום והעושה כב"ש במקום ב"ה עביד איסורא אבל אם מקדש על היין יכולין לכוין לצאת ידי קידוש ושלא ישתו היין דאז אם שותין אח"כ יכולין לברך על היין דבשלמא בפת שמחויב לאכול אחר הקידוש דאין קידוש אלא במקום סעודה והמסובין מחויבין לאכול מן הפת א"כ כשמכוין לצאת ידי חובת קידוש בשעה שמברך המקדש יוצא ממילא גם על האכילה בברכה זו משא"כ ביין שאין חובה על המסובין לשתות יין ואם היה יודע שישתה מהיין והוא אינו מכוין לצאת בשעה שמברך המקדש הוי גורם ברכה שאינה צריכה דאסור כנלענ"ד: (ג) קטן א"י להוציא אשה בקידוש הלילה משום דהאשה ג"כ חייבת בקידוש דבר תורה כמו האיש ואם התפללה האשה ערבית דינה כמש"ל (בס"ק א' לענין איש שהתפלל ערבית) אבל לכתחלה יש לחוש לגדולי הפוסקים שס' דאינו יוצא ד"ת בתפלה ולפ"ז אין להוציא הקטן לגדול אף שכבר התפלל הגדול והאשה יכולה להוציא אנשים בקידוש משום דמחויבת כמוהם ולכתחלה אין לעשות כן שתוציא אשה אנשים גדולים בקידוש משום דזילי מילתא אבל קטנים יכולה להוציא אפילו לכתחלה (פ"מ שם) וקטן בן י"ג שנה אינו יכול להוציא הגדול או את האשה שלא התפללו עדיין דחיישינן שמא לא הביא עדיין שתי שערות דבמילי דאורייתא לא מוקמינן אחזקה (מ"א שם): (ד) שני אנשים אם רוצים להוציא ב"ב לא יקדשו בבת אחת דתרי קלי לא משתמעי (א"ר שם בשם מהר"ש): (ה) בין ברכת בפה"ג לטעימה או בין ברכת המוציא לטעימה אין להפסיק אפילו בעניית אמן לכן אותן הנוהגים כשמקדשין שנים כאחד אחד מברך בפה"ג או המוציא והשני אומר אמן לא יפה עושים שהמקדש שבירך כבר על היין או על הפת ועונה אמן על ברכת חבירו מפסיק בין ברכה לטעימה והוי איסור (פ"מ ומ"א סי' קס"ז): (ו) אסור לטעום אפי' מים קודם שקידש ואם עבר וטעם מקדש אח"כ (מ"א דלא כב"ח): (ז) אם שכח לקדש ונזכר אחר שכבר נטל ידיו ובירך ברכת המוציא אם נזכר קודם שבלע את הפת לשים דהיינו שעדיין דבוקה הפרוסה בהלחם שאם יאחז בפרוסה עולה הככר עמו והיה הללו לחם משנה יקדש על הפת בלא ברכת המוציא ויאכל ממנו ואם בלע את הפת ולא אכל עדיין יביאו לחם משנה אחר ויקדש עליהם בלא ברכת המוציא ולא יאכל מהלחם שקידש עליו שאינו רשאי לאכול בלא ברכה דדמי (לסימן ר"ו סעיף ו') דאם בירך על פרי אחד והיה דעתו רק על זה ולא לאכול אחרת אפי' מונחות לפניו אינו רשאי לאכול את האחרים ובשבת ודאי מן הסתם דעתו רק לאכול מהלחם שמונח על השלחן ובלע עליהם כי אחרים השלמים צריכין לסעודה אחרת ולכך לא יאכל רק מהלחם שבלע ממנו ובירך עליו ברכת המוציא כי מה שאינו אוכל מלחם שקידש עליו לא איכפת לן בדיעבד ודמי לנשפך הכוס אחר הקידוש שטועם מן כוס אחר בלא קידוש (כמ"ש המחבר בסעיף ט"ו עמ"א שם) וכאן נמי כדיעבד דמי כדי שלא להכניס עצמו בספק ברכה לבטלה. ואם אחר שאכל המוציא נזכר שלא קידש עדיין אז יש לקדש על היין ולא על הפת (א"ר שם) רק אם אין לו יין יביא לחם משנה אחר ויקדש בלא ברכת המוציא: (ח) אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יש לו תשלומין למחר כל היום ואומר כל הקידוש של לילה מלבד ויכולו ואפילו קידש רק שלא אכל בלילה וגם לא שתה רביעית יין אחר הקידוש דלא הוי קידוש במקום סעודה הוי כלא קידש כלל (שם): (ט) צריך שתהיה מפה פרוסה על השלחן תחת הפת ומפה על הפת זכר למן שהיה מונח בקופסא של מלמעלה ושל מלמטה (ט"ז בשם הטור) ולפ"ז אפילו מקדש על הפת צריך שתהיה מפה תחת הפת ומפה על הפת (ט"ז שם) ויניח ידיו על המפה ועל הלחם משנה בשעת הקידוש וכשיגיע להמוציא יגלה הלחם משנה ויניח ידו עליהם ויברך המוציא וכשהגיע להשם יגביה שניהם למעלה עד שיגמור השם ואח"כ יניחם ואחר גמר המוציא יכסה במפה ויניח ידו עליהם עד שיגמור הקידוש (א"ר שם): (י) מקדש על כוס יין מלא שלא יהא פגום וטעון כל מה שטעון כוס ברהמ"ז ונוהגין לעמוד כשמתחילין לומר יום הששי ויכולו השמים משום שהשם יהו"ה נרמז בראשי תיבות ואח"כ נוהגין לישב. וכשמתחיל יתן עיניו בנרות ואח"כ יתן עיניו בכוס של ברכה (רמ"א

שם

שם) וכשבא לומר ויכולו יאמר אותו בתוך הסעודה על הכוס (מ"א שם): (יא) אם אין לו אלא כוס אחד של יין מוטב שיניחנו למוצ"ש על הבדלה דקידוש אפשר בפת והבדלה א"א בפת אבל אם יש לו שכר על הבדלה מוטב שיקדש על היין ויבדיל על השכר כי יש לחוש לדעת ר"ת שאין מקדשין על הפת ואפילו בקידוש של שחרית מוטב שיקדש על היין ויבדיל על השכר כי בשחרית קודם אכילה נפשו של אדם קצה בשכר ועוד דהבדלה אפשר לכו"ע בשכר דהוי חמר מדינה מיהו בבית הכנסת עדיף טפי להניח הכוס של יין להבדלה אף שיהיה לו שכר להבדלה (מ"א שם): (יב) לפי דעת רמ"א יש לנהוג ליטול ידיו קודם הקידוש ולקדש על היין ואח"כ יבצע ויברך המוציא ויש נוהגין שמקדשין קודם נטילה (שם) ואעפ"כ א"צ לברך ברכה אחרונה על היין של קידוש שברהמ"ז פוטרת את היין שבתוך הסעודה (פ"מ בט"ז סי' רע"א): (יג) צריך לשתות מכוס של קידוש כמלא לוגמיו דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו ובאדם בינוני הוא רובו של רביעית והגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומ"מ בפחות מרביעית לא בעי לשתות אפילו מלא לוגמיו הם בפחות מרביעית (מ"א שם בשם הר"ן): (יד) לכתחלה צריך לשתות המקדש בעצמו כשיעור דהיינו מלא לוגמיו ומצוה מן המובחר שלאחר שתיית המקדש כשיעור ישתו כל המסובין כולם מכוס הברכה ומיהו מי שיש לו יין מעט ואם ישתו כל המסובין לא ישאר לקידוש שחרית מוטב שלא ישתה רק המקדש בעצמו מלא לוגמיו ולא יצטרפו ב' או ג' למלא לוגמיו ואף שמצוה שישתו כולם מכוס של ברכה מ"מ הא עדיפא שישתה אחד כשיעור אבל בדיעבד אפילו שתיית כל המסובין מצטרף למלא לוגמיו ואפילו לא טעם המקדש (מ"א שם ועיין א"ר שם): (טו) לא יטעמו המסובין קודם שיטעום המקדש אם זקוקים לכוסו דהיינו שהכוסות שבידם פגומין וצריך לשפוך מכוסו לכוסות שבידם כדי שישתו כולם מכוס שאינו פגום אבל אם היו בידם כוסות שאינן פגומין רשאים לשתות קודם שישתה המקדש (מחבר שם בסי' רע"א): (טז) קידש וקודם שטעם הפסיק בדיבור חוזר ומברך בפה"ג וא"צ לחזור ולקדש אבל אם הפסיק בדברים השייכים לסעודה (וכ"ש בדברים השייכים לקידוש) א"צ לחזור ולברך אפילו ברכת בפה"ג (מ"א שם): (יז) קידש על היין וקודם שטעם נשפך הכוס יביאו לו יין אפי' מבית אחר ויברך בפה"ג ויטעום ממנו וא"צ לחזור ולקדש דטעימה מכוס אחר הוי ואם היה בביתו יין ודעתו היה לשתות עוד יין אחר הקידוש יקח יין ויטעום וא"צ לא לקדש ולא לברך בפה"ג ואם היו מסובין לפניו ולפניהם כוסות עם יין ישתו המסובין מכוסות שלהן והמקדש יצא בטעימות המסובין וא"צ עוד לכוס אחר לשתות אבל הוא לא ישתה מכוס של המסובין בלא ברכה כיון שלא היה דעתו עליו ואם הסיח דעתו קודם שטעם מכוס אחר צריך לחזור ולקדש (מ"א שם) (ויתבאר עוד אי"ה בברכת הפירות): (יח) ואם קידש על הכוס שהיה סבור שהוא של יין ונמצא שהוא של מים אף שהיה אצלו יין על השלחן צריך לקדש פעם שנית כי לא היה הקידוש על הכוס אף שהיה מונח על השלחן פת ואם היה בדעתו בשעת קידוש לשתות עוד יין א"צ לברך בפה"ג (מ"א דלא כט"ז בסי' רע"א): (יט) ואם קידש שחרית על שכר ונשפך הכוס א"צ להביא אחר כי י"א שדי בפת (מ"א שם): (כ) ואם קידש שחרית על יין ונשפך אף

בדי בפת אם יש לו יין יביאו לו עוד כוס יין לטעום משום דיין חשוב וכ"ש בלילה אף שמקדשין על פת יביאו לו כוס אחר אם יש לו יין ויטעום ממנו משום דאסמכינהו אקרא (פ"מ וא"ר שם) ונראה אם טעה וסבר שהוא יין וקידש עליו ונמצא שהוא של מים אם היו על השלחן עוד כוסות יין הראוין לקידוש והיה בדעתו לשתותם א"צ לחזור ולקדש שנית:

דין על איזה יין מקדשין:

(א) אין מקדשין על היין שריחו רע אע"ג דריחו וטעמיה חמרא ולא על יין מגולה ומיהו אם היה מגולה שעה מועטת אין להקפיד אא"כ נמר ריחו וטעמו (סי' רע"ב מ"א שם): (ב) יין מגתו מקדשין עליו וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום (מחבר שם) וכן מקדשין על יין שבפי החבית אף שיש בו קמחין רק שצריך לסנן אותו בתחילה במסננת ואם לאו אסור (רמ"א שם) אבל אם יש עליו קרום לבן שקורין קאהיק אין מקדשין עליו (מ"א שם ועיין בט"ז סי' ר"ב) וכן מקדשין על יין שריחו חלא וטעמיה חמרא (שם מחבר) אבל על יין שטעמיה חלא וריחיה חמרא אין מקדשין עליו (רמ"א שם) וטעמיה חלא היינו כל שבני אדם נמנעין לשתותו משום חמיצות (מ"א שם): (ג) יין צמוקים מקדשין עליו (ואפילו בישל הצמוקים דיין מבושל מקדשין עליו) והוא שיש בהם לחלוחית קצת בלא שרייה וצריך שיהא צמוקים מעט יותר מאחד בששה במים בשעת נתינתן במים (ודלא כהבכור שור ד' קכ"א ע"ג שכתב דמשערינן אחר שנתגדלו במים) דמה שנתגדל אח"כ ע"י שרייה הוא משום שנכנסו המים בהצמוקים אבל אם הצמוקים יבשים בלא שום לחלוחית שאף אם ידרכו לא יצא מהם לחלוחית כלל פסולים (מ"א שם בשם הריב"ש) ומיהו לכתחלה מצוה מן המובחר לברור יין טוב וישן לקידוש וגם שלא יהא בו התערובות מעט דבש כי הרמב"ם פוסל יין שנתערב בו אפי' מעט דבש לקידוש ואף שכל הפוסקים מכשירין מ"מ אם אפשר יש לחוש לדעת הרמב"ם: (ד) מקום שאין מצוי יין דהיינו שאין יין בכל העיר והשכר הוא חמר מדינה דהיינו שרוב שתייתן הוא שכר בלילה יקדש על פת [ואפי'] אם אין לו אלא חתיכת פת יכול לקדש עליו (וראיה מהרא"ש פ' ע"פ שמביאו הרמ"א סימן רע"ב ס"ק י"ד הא דמקשה שם פשיטא דנר עדיף דהא אפשר לקדש על פת כו' וע"כ פירושו כמ"ש המ"א דפת יש לו דאי אין לו פת אכילה עדיף א"כ יכול לקדש על פת ואם נאמר דעל חתיכת פת אין יכול לקדש אפי' אם אין [לו ד"א] כלל לקדש עליו אם כן קשה אפשר מיירי הגמרא שיש לו חתיכות פת לאכילה וא"י לקדש עליו ואעפ"כ נר קודם) ובבוקר יותר טוב לקדש על שכר ואפילו אם יין מצוי אם רוצה בבוקר לקדש על שכר הרשות בידו במקום דשכר הוי חמר מדינה אבל בערבית אם יין מצוי בעיר יקדש על יין אפילו יין ביוקר כי יש גדולים דסברי דאין יוצא מדאורייתא ידי חובת קידוש בלילה בלא יין ומ"מ מי שירצה לעשות מצוה מן המובחר יקדש לעולם על יין אפילו בשחרית אפי' יין ביוקר (ט"ז מ"א שם) ומי שחביבה עליו ריפתא יותר מיין יקדש אריפתא אפילו בלילה רק אם רוצה לקדש על היין הרשות בידו ובשחרית אף כשחביבה עליו ריפתא יקדש על יין אם יין מצוי או על שכר אם רוצה כדי שיהא היכר שהוא משום

קידוש דמה שמברך המוציא על הפת ליכא היכרא שהוא משום קידוש (עי' מ"א שם): (ה) ומי שאינו שותה יין משום נדר יכול לקדש עליו וישתו אחרים המסובין אצלו ואם אין אחרים אצלו יקדש על הפת או ישמע קידוש מאחרים (מ"א שם) ומה שתמה המ"א שם על הרמ"א מסי' רע"ג ס"ד דאין רשאי לקדש ולברך להוציא אחרים כשאינו טועם בעצמו רק כשאחרים אינן בקיאים לא קשה מידי שהדין דשם הוא של בה"ג שכ' הטור בשמו הטעם דלא אמרו אף שיצא מוציא רק להינך בקיאים וה"ה אם לא יצא ואינו רוצה לצאת בקידוש זה אבל אם רוצה לצאת בעצמו יכול להוציא אחרים אפי' בקיאין אפי' אם אינו טועם בעצמו רק המסובין יטעמו (כדלעיל סי' רע"א סעיף י"ד) ותדע דהא למדו זה מעירובין דף מ"ב דאמר התם ליתבי' לינוקא ע"ש ואף שהמחבר כתב דיש לחוש לדברי הגאונים דבקידוש צריך שיטעום המקדש (כ"כ הא"ר דאין לחוש): (ו) על יי"ש אין לקדש לפי שא"א לשתות כמלא לוגמיו בלי הפסק ולכתחלה אין שתיית כל המסובין מצטרפין למלא לוגמיו (עיין א"ר פ"מ שם) אבל בשחרית יכול לקדש על יי"ש (א"ר): (ז) ברכת יין של קידוש פוטרת יין שבתוך הסעודה ואין היין של קידוש טעון ברכה לאחריו דבהמ"ז פוטרתו בין שהוא על הכוס בין שאינו על הכוס ואפי' מי שנוהג כהמחבר (לעיל בסי' רע"א סעיף י"ב) שכ' דיקדש תחלה ואח"כ יטול ידיו אפ"ה מ"מ שייך כוס של קידוש לסעודה ובהמ"ז פוטרתו מברכה אחרונה (עיין פ"מ): (ח) ולענין שיפטור יין של קידוש שאר משקים אם קידש על יין ובדעתו לשתות עוד יין בתוך הסעודה הוי כקובע עצמו לשתות וא"צ לברך על שאר משקין אפילו לא היו לפניו בשעה שבירך על היין (ע' א"ר סי' קע"ד וע' ע"ת ופ"מ שם דלא כט"ז) ואם אין בדעתו עוד לשתות יין רק שקידש על היין אם היו לפניו שאר משקין בשעה שקידש על היין פוטרם היין מברכה ואם לא היו לפניו בשעה שבירך על היין אף שהביאו לפניו בשעה שעדיין עמד לפניו צריך לברך עליהם: (ט) ואם קידש על היין ולא טעם ממנו כגון שטעמו המסובין אף שהיו לפניו שאר משקין בשעה שבירך על היין צריך לברך על המשקין כי הטעם שיין פוטר משום שכל המשקין הם טפילין לו וכשאינו שותה לא שייך טעם זה וכן אם קידש ולא טעם צריך לברך על היין שבתוך המזון מפני שהפסיק בין שתיה לברכה (עיין תוס' ע"פ דף ק"א ד"ה ור"י אמר אף ידי יין נמי יצאו):

דיני קידוש במקום סעודה:

(א) אין קידוש אלא במקום סעודה ובבית אחד אפילו טרקלין גדול אם קידש לאכול בפנה זו ונמלך לאכול בפנה אחרת א"צ לחזור ולקדש וכן מחדר לחדר שרואה מקומו א"צ לחזור ולקדש ומחדר לחדר תחת גג אחד שאין רואה מקומו או מאיגרא לארעא אם היה בדעתו לאכול בחדר אחר או שקידש באיגרא אדעתא לאכול בארעא או להיפך שפיר דמי (סי' רע"ג) וכן מבית לבית אם רואה מקומו ואין שביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק ביניהם א"צ לקדש פעם אחרת (ט"ז סי' קל"ה וע' א"ר שם) אם היה בדעתו לאכול בבית אחר: (ב) ומבית לסוכה בחג הסוכות אם קידש בבית מחמת שירדו גשמים ואח"כ פסקו הגשמים או להיפך אם קידש בסוכה ואח"כ ירדו גשמים א"צ לקדש פעם שנית כי כן דרך שאם פסקו גשמים ילך לסוכה או להיפך לצאת מן הסוכה והוי כקידש ע"מ לאכול בבית אחר רק שצריך שלא יפסיק בין הבית ובין הסוכה כנ"ל בסעיף א' דהיינו שבעינן שיראה מקום הסוכה (פ"מ סי' רע"ג): (ג) צריך לאכול במקום קידוש לאלתר ואם היה בדעתו לאכול מיד ואירע אונס והפסיק ולא אכל מיד א"צ לחזור ולקדש אבל אם יצא ממקומו בינתים צריך לקדש שנית אבל אם היה בדעתו להפסיק בדברים אחרים אף שאח"כ הפסיק ע"י אונס צריך לחזור ולקדש (רמ"א סי' רע"ג ועיין מ"א שם) ואם היה בדעתו להפסיק או שלא לאכול כלל ולא הפסיק ואכל מיד א"צ לחזור ולקדש וכן כשהיה בדעתו לאכול בבית אחר ונמלך ואכל באותו בית שקידש א"צ לחזור ולקדש (רמ"א שם וע' מ"א שם וע' א"ר שם): (ד) יכול אדם לקדש לאחרים אף שאינו אוכל עמהם ואינו רוצה לצאת עמהם דלדידהו הוי מקום סעודה ואף בקידוש של שחרית יכול להוציאן בכה"ג והוא שאינם יודעים אבל אם יודעים בעצמם אסור לקדש להם אא"כ רוצה לצאת בעצמו בהקידוש שעושה להם (כמו שכתבתי בסימן הקודם סעיף ה') ואפי' לקטנים שיודעים אינו רשאי לקדש להם אם אינו רוצה לצאת בעצמו כמו בגדול והמקדש לאחרים ואינו רוצה לצאת אסור לו לטעום עמהם (מחבר ורמ"א): (ה) קידוש במקום סעודה סגי שישתה חוץ ממלא לוגמיו של קידוש עוד כוס יין דהיינו רביעית או שיאכל כזית מיני תרגימא מחמשת מינים ואם אכל פת כזית ודאי יצא אבל שכר [ומכ"ש קאווע] אפי' במקום דהוי חמר מדינה אינו יוצא בשביל סעודה דלא סעיד כמו יין (שם וע' מ"א) וכן בפירות לא יצא: (ו) יכול לקדש בבית שישמעו השכנים ויוצאין בהקידוש ובלבד שיתכוין השומע לצאת והמשמיע להוציא ואם מקדש על הפת להוציא אחרים יכול לברך להם המוציא אם אינם יודעין אף שאין רוצה לצאת אבל אם מקדש להם על יין אינו רשאי לברך להם המוציא אף שאינם יודעין ואף שחובה לאכול פת כדי שיהא קידוש במקום סעודה (ט"ז ס"ק ב' דלא כלבוש ומ"א כאן ס"ק י"ג): (ז) המקדש א"צ להיות במקום נר ואם נהנה בחצר יותר מפני האויר או מפני הזבובים מקדש בחצר ואוכל שם אף שאינו רואה הנרות שהנרות לעונג נעשו ולא לצער ודווקא במצטער הרבה בבית הא לאו הכי צריך לאכול במקום הנרות וצריך לקדש שם (מ"א שם):

דיני בציעת הפת:

(א) בוצע על שתי ככרות שלמים ואפילו נשים חייבות בלחם משנה (א"ר סימן רע"ד) ואם נשרף קצת מקרי שלם עדיין ואם חתך השרוף לא הוי שלם (מ"א ח"ל וש"ת) ואם שכח ליטול חלה אוכל והולך ואח"כ מפריש חלה ומ"מ חשוב לחם משנה: (ב) בליל שבת בוצע על התחתונה ויקרב התחתונה אליו כדי שלא יעבור על המצוה וכשיגיע להמוציא ירשום בסכין על הלחם קודם ברכת המוציא ויניחנה למטה וישים ידיו עליהם ויברך המוציא וכשהגיע להשם יגביהם למעלה וכשיגמור השם יניחם למטה ויגמור הברכה ויבצע אותם ובשחרית בשבת וביו"ט יבצע על העליונה (שם): (ג) מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה ואין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך ואם יש לפני כל אחד לחם משנה יכולין לטעום אף שעדיין לא טעם הבוצע (שם):

מעלת קידוש של שבת:

(בשמים ראש) ז"ל הזוה"ק פ' ויקהל דף ר"ז ע"ב קדושא דמעלי שבתא דא איהי קדושה דשבת בראשית דהא אתקדש מאלפין והכין שבילין ותלת דרגין דאפומין קדישין. ובעינן לאדכרא על האי קדושא כללא דעובדא דבראשית. וניימא כו' דהיינו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם וגו' כו' בעי בר נש לאסהדא סהדותא דא בחדוה ברעותא דלבא לאסהדא קמי מאריה דמהימנותא. וכל מאן דיסהיד דא ויַשוי ליביה ורעותיה לדא מכפר על כל חובוי בא"י אמ"ה אק"ב ורצה בנו כו'. האי קידושא איהו בחד מתקלא לקבל סהדותא דמהימנותא ואינון תלתין ותמש תיבין אחרנין כמה דאית בויכלו. כלא סלקין לשבעין תיבין לאתעטרא בהו שבת דמעלי שבתא. זכאה חולקיה דבר נש דיכוון לרעותא לתקון אלין ליקרא דמאריה כו' ולא אתקדש האי ליליא אלא בעמא קדישא לתתא. כד שריא עלייהו ההוא רזא עלאה. ואנן בעינן לקדשא ליה ברעותא דלבא לכוונא דעתא להאי כו' עכ"ל:

מעלת קידוש על היין:

(ערוגות הבושם) אחז"ל הרגיל בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין וכו'. ונסתרו על היין המשומר בענביו. והכונה כי גורם לעורר השפע העליון המכונה בשם יין בבית האוצר עליונים וזהו ממלא גרבי יין. ומשלו יתנו לו מאותו שפע העליון (מקובלים) ועיין ברעיא מהימנא פ' פינחס: וז"ל זוה"ק פ' אמור דף צ"ה ע"א אמר רבי יצחק לר' יהודה כתיב זכור את יום השבת לקדשו ותנינן זכרהו על היין אמאי על היין. א"ל בגין דיין כו' ותנינן בכלא בעייא לאחזאה ב"נ עובדא. דלא אשתכח קדושה אלא ביין כד"א כי טובים דודיך מיין כו' וע"ד קדושה דשבת ביין והא אוקמוה עכ"ל בקיצור. ובתקונים תקון כ"ד דף ס"ט ע"ב וז"ל וצריך לברכא לון ולקדש לון בקידוש על היין בשבעין תיבין דקידוש ויכולו כחושבן יין עכ"ל בקיצור. ורָאוי לאדם להשתדל אחר כוס יפה ביותר להדור מצוה. ויזהר בשטיפה ובהדחה לכוס זה כדינו. וז"ל הזוה"ק ברעיא מהימנא פ' פינחס דף רמ"ה ע"א עשרה דברים צריך ב"נ לאתקנא בפתורא דשבת. חד לתקנא פתורא כו' תליתאי כוס דברכה כו' ואוקמוה בכוס שצריך הדחה ושטיפה הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ כו' עכ"ל בקיצור: כתב האר"י ז"ל כי טעות גדול לומר כי בנו בחרת ולא יהיה רק ע' תיבות ביחד וכן האריך בזה תולעת יעקב שלא יהיה בנוסח הקידוש רק ל"ה תיבות ועם ויכלו הם ע' תיבות והאריך בסוד הדבר ע"ש. ומ"ש בלקט ושכחה ופאה שאפילו יחיד יאמר סברי מורי כדי שעם אלו ב' תיבות יהיה ע"ב כמנין ויכלו. הדין עמו שראוי לצרף ב' תיבות לכוונה זו שיעלה לחשבון ע"ב נגד שם של ע"ב עולם חסד יבנה חסד עולם ע"ב וכן ויכלו השמים והארץ ר"ת וה"ו שהוא שם הראשון משם של ע"ב ואמנם לפי מנהגנו שאנחנו מתחילים יום הששי יצרף בדעתו אלו השתי תיבות למנין ע"ב. ויחשוב שתי הכוונות. יחשוב שויכלו עם הקידוש יש ע' תיבות לסוד הנזכר ואח"כ יחשוב שבצירוף שתי תיבות יום הששי הוא ע"ב. אבל על כל זאת אני מסכים שבכל פעם שמברך איזה ברכה בשבת יאמר סברי מורי לכבוד פנים חדשות אבל יצרף במחשבתו אלו השתי תיבות לסוד המנין ומבואר למבין (של"ה בסדור שער השמים):

הנה מאחר דמכסין את הפת בשבת לא מבוש הטעם שלא יראה הפת בבשתו לבד רק מבוס להם משנה דומיא דמן שהיה מונח בקופסא טל למעלה וטל למטה. ע"כ לא יסירו המפה העליונה תיכף אחר קידוש כמו שנוהגים העולם רק תשאר המפה עד לאחר שיברך ברכת המוציא. וכן יעשה יקח הפת שרוצה לבצוע עליו וירשום בו בסכין ואח"כ יניח עוד תחת המפה ויניח ידו על הפת תחת המפה ויברך המוציא. וכן מי שאין לו יין לקדש שמקדש על הפת מ"מ יכסה הפת במפה מטעם הנ"ל. בליל שבת יבצע על התחתונה וכדי שלא יעבור על המצוה יניח התחתונה יותר קרוב אליו מהעליונה. ביום השבת ובלילי יו"ט בוצעין על העליונה עפ"י סוד. אין קידוש אלא במקום סעודה וצריך ליזהר שלא להפסיק בין קידוש לסעודה בדברים שאינם מענין הסעודה. קידש וקודם שטעם הפסיק בדיבור היזר ומברך בפה"ג וא"צ לחזור ולקדש. וה"ה אם נשפך הכוס קודם שטעם יביא כוס אחר ומברך בפה"ג וידי קידוש כבר יצא:

בשעת אמירת פ' ויכולו מעומד דוקא יסתכל בנרות. הברכות אומר מיושב ונותן עיניו בכוס: האריז"ל היה עומד בכל הקידושין בשבת וביו"ט ואח"כ יושב וטועם מן הכוס של קידוש. והיה נוהג להשאיר מעט יין בכוס הקידוש ובכוס ברהמ"ז להשאיר ברכה. פע"ח שער י"ח פ' י"ד:

הנה תדעו ותבינו מוסדות ועיקר התיקון בעולמות העליונים באמירת ויכלו הוא דווקא שיכוין באמירתה להעיד עדות על אחדות אלהותו בעובדא דבראשית ושצריך להעיד עדות זו בשמחה ובכוונה עצומה כמבואר בזוה"ק פ' ויקהל דר"ז ע"ב וז"ל בעי ב"נ לאסהד סהדותא דא בחדוא ברעותא דלבא לאסהדא קמי מאריה כו' וכל מאן דיסהיד דא וישוי ליביה ורעותיה לדא מכפר על כל חובוי עכ"ל. ויזהר מאד בדקדוק התיבות של הקידוש היטב:

סדר קידוש ליל שבת

מתחילין יום הששי כי נרמז שם הוי"ה בר"ת. מ"מ צריך להפסיק מעט בין יום הששי לויכלו כדי להכיר שאינו פסוק אחד. שאין רשאין לעשות משני פסוקים פסוק אחד. גם צריך לומר בלחש ויהי ערב ויהי בקר כדי שלא לחלק פסוק לשנים. דכל פסוקא דלא פסקיה משה רבינו ע"ה אנו לא פסקינן: אשר ברא אלהים לעשות סופי התיבות אמת ואמת היא חותמו של הקב"ה כדרך שחותם אדם עצמו בסוף השטר. או הוא כדרך שכותבין בסוף השטר והכל שריר וקים: יקבל הכוס מלא יין בשתי ידיו מעל השלחן ויתן את הכוס על כף פס ידו הימנית ויתחיל הקידוש בעמידה בשמחה עצומה ויאמר **לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לקדש השבת על היין. ככתוב זכור ושמור זכרהו על היין. ויהי נועם כו' עד כוננהו:**

בלחש וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר:

בקול יוֹם הַשִּׁשִּׁי: וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

גליון רע"ק נ"ב. ראוי לומר [הקידוש] בעמידה עד ברכת בפה"ג ועכ"פ באמירת יום הששי ויכלו השמים [איה"ל עיין לעיל בדרך החיים (דף ש ט) לאחר התפלה חוזרים ואומרים ויכלו כו' ומעומד]. אם שכח לעשות קדוש או שלא היה לו [במה] לקדש אומר ביום קידוש זו. אבל אינו אומר ויכלו [איה"ל עיין לעיל בדרך החיים בדין קידוש על היין סעיף ח']. אם שכח לומר ויכלו אומר באמצע סעודה על הכוס. בשעת קידוש ראוי שיתן עיניו בנרות ובכוס. [איה"ל עיין לעיל בדרך החיים שם סעיף יו"ד]:

עיון תפלה

ויהי ערב ויהי בקר. בתשובות חתם סופר חלק או"ח סי' יו"ד כתב „יש מפקפקים על מה שנוהגים להתחיל קדוש מן ויהי ערב ויהי בקר והוא באמצע הפסוק, ואמרתי ליישב כי ברצונם להתחיל יום הששי מפני צרוף שם הוי"ה שבראשי תיבות, אבל לא נכון להתחיל יום הששי שאין בו משמעות כלום ולכן צרפו ויהי ערב וגו'. ומה שלא התחילו מתחלת המקרא וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' משום דדרשו רז"ל טוב מאד זה המות" עכ"ל. ודעתי הקלה אומרת לי כי בימי קדם אין הכי נמי שהתחילו את הקדוש מתחלת הפסוק וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ויכלו השמים וגו', ועל פי זה אני חושב להבין לדברי הפייטן בזמרות ליל שבת בפיוט כל מקדש שביעי טהורים „יִרָשׁוּהָ וִיקַדְּשׁוּהָ במאמר „כל אשר עשה" כי העולם נברא בעשרה מאמרות, והמאמר העשירי מתחיל מן ויאמר אלהים הנה נתתי וגו' ומסיים וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' יום הששי, ולפי שבימיו התחילו נוסח הקדוש מתחלת המקרא וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' לכן אמר טהורים (אלו ישראל שהם טהורים) יירשוה (יורשים את השבת, בשבת נופל לשון ירושה ונחלה כהא דאמרינן ביוצר לשבת בפיסקא המתחלת לאל אשר שבת המנחיל מנוחה לעמו ישראל ובתפלת שחרית ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים) וִיקַדְּשׁוּהָ (ומקדשים אותה קדוש היום) במאמר „כל אשר עשה" (בנוסח הקדוש המתחיל וירא אלהים את כל אשר עשה שהוא סוף המאמר האחרון מעשרת המאמרות) ויכל אלהים ביום השביעי וגו' (וגם בפסוקי ויכולו שנזכר בהם ויכל אלהים, ותפס הלשונות האותיים לחרוזיו):

סברי מרנן. בתוס' ברכות (מ"ג א') ד"ה הואיל ובהגהות מיימוניות פרק ז' מהלכות ברכות אות ס' ובכל בו ריש הלכות ברכת המזון סברי מורי, וברא"ש פרק כיצד מברכין סי' ל"ד סברי רבותי, ובטור סי' קע"ד בשם אביו סברי מרנן. ובב"י או"ח סי' קס"ז כתב בשם שבלי הלקט שמצא בשם רבינו האי זה הכלל אין מסבירין אלא על היין ואין מרשין אלא על הפת מאי טעמא לפי שהוא רשות שאם רצה שלא לאכול הרשות בידו נוטל רשות כדי שיסכימו כלם לדעתם, אבל ברכת המזון וקדוש והבדלה שהם חובה אין צריך לומר רשות אלא סברי מורי שהיין גורם שכרות מפני הפחד הוא אומר כך והם עונין לחיים, עכ"ל. ועי' מש"כ בזה בדברי חמודות על הרא"ש ברכות פרק ו' סי' ק"ס. ובלקוטי תשובת הגאונים שבסוף ספר כל בו שאלה לרבינו האי ז"ל מנהג ספרד לומר סברי מרנן לפני קדוש והבדלה וברכת אירוסין ונשואין וברכת המילה שעל היין, ויש לי סמך בשם רבותי מצרפת (אין זה לשון רב האי גאון ז"ל) לפי מה ששנינו (סנהדרין מ"ג א' ושם הוא מאמר רב חסדא, אבל במסכת שמחות פרק ב' הלכה ט' היא ברייתא) היוצא ליהרג משקין אותו יין ולבונה כדי שתטרף דעתו, על כן אמרינן סברי מרנן שיהיה בדעת רבותינו שזה הכוס לחיים ולא למות לברכה ולא לקללה ולא יהיה כאותו שנאמר דיש וכן עונין לחיים, לחיים יהיה ולא למות. ועוד שמעתי לפי מה שאמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי (ברכות מ"ג א') ועכשו שבית הבליעה פנוי אומר להם — היש בדעתכם לצאת בה? והם אומרים לחיי שלשון התלמוד הוא, עכ"ל, ר"ל שבלשון התלמוד לחיי היא מלת הקריאה להסכמה כמו בשלמא קמה לחיי (עירובין ע"ו א'), בשלמא מה למעלה לחיי (חגיגה ע"ז א'), א"ל לחיי (גיטין ס"ז ב'). ועי' תנחומא פרשת פקודי סוס"י ב' כלשון הראשון, ובתניא רבתי סי' כ"ג וכ"ד כלשון השני,

יושב ונותן עיניו בכוס ואומר: סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָנוּ וְשַׁבַּת קָדְשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ. זִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. (כִּי הוּא יוֹם) תְּחִלָּה לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם.

עץ יוסף

ורצה בנו. על שם ורצאתי אתכם (יחזקאל מג, מז): **ושבת קדשו**. ע"ש ואת שבת קדשך הודעת להם (נחמי' ט, יד): **באהבה**. ע"ש כי מאהבת ה' אתכם וגו' (דברים ז, ח): **הנחילנו**. שנאמר ושמרו בנ"י וגו' לדורותם ברית עולם. הרי שהשבת נחלה לנו: **זכרון למעשה בראשית**. פי' שאנו שובתין ביום שבת בו הקב"ה אחר תכלית מעשה בראשית: **תחלה למקראי קדש**. פירוש שהשבת מוזכר בפרשת המועדים קודם לכולם: **זכר ליציאת מצרים**. יש אומרים דה"פ שהשבת תחלה למקראי קדש שמקראי קדש הם כולם זכר ליציאת מצרים. ויש אומרים שהשבת עצמו זכר ליציאת מצרים. כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול על כן כתב בדברות שניות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת. שאם יעלה על לבבך ספק על השבת המורה על החידוש ועל החפץ ועל היכולת הזכור מה ראו עיניך ביציאת מצרים שהוא לך לראיה ולזכות. והנה השבת היא זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכירו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל כרצונו כי הוא אשר ברא את הכל במעשה בראשית. וגודל חיוב הזכרת יציאת מצרים בקידוש. מבואר בזוה"ק פ' ויקהל דף רי"ז ע"א. וז"ל אית לאדכרא גאולה דמצרים תדיר בכל קידושין דקודשא בריך הוא בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמיא כו' ובקדושה דרזא דא אוקמינא רזין עלאין לאנון

ענף יוסף

הא דברכת הקידוש פותחת בברוך ואע"ג שהיא סמוכה לברכת בפה"ג וכל ברכה שהיא סמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך כמו שנתבאר בא"ח סימן מ"ז וסי' נ"ד וסי' ס' היינו הטעם משום דכל ברכה שלפעמים אינה סמוכה נהגו בה מנהג אותן שאינן סמוכות לעולם. והאי ברכת הקידוש נמי אע"פ שהיא סמוכה לברכת בפה"ג עכשיו כאינה סמוכה לעולם משום דלפעמים אינה סמוכה אפילו לברכת בפה"ג רק ברכת הקידוש בלבד כגון אם היה שותה מבעו"י וקידש עליו היום כמו שנתבאר בסי' רע"א (לבוש) ועיין באבודרהם:

דובר שלום

אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו. הקדושה והחשיבות היא לנו איננה מצד עצמנו רק מצד מצותיו שקדשנו בהן. א"כ לא נתגאה ממנו ית' לקדש זולתנו במצותיו. אך מחסדו ית' היה שרצה בנו לקדשנו במצותיו ולא לזולתנו: **ושבת** קדשו באהב"ה וברצו"ן הנחילנו. כל המצות שנצטוו ישראל בסיני היה ע"י כפיה שכפה עליהם הר כגיגית כמאחז"ל רק שאח"ז חזרו וקבלום מאהבה. אך מצות שבת נצטוו במרה קודם מ"ת. וקבלו מצות שבת באהב"ה וברצו"ן בלי שום כפיה. ויש עוד יתרון על כל המועדים. כי הוא יום תחלה למקראי קדש. שכל השבת נצטוו במרה. ועל מקראי הקודש שהם המועדים נצטוו אחרי כן: **זכר** ליציאת מצרים. שהלם

עיון תפלה

וכתב אבודרהם דף כ"ה ע"ב שזה הנכון שבכלם: **בורא פרי הגפן**. (ברכות ל"ה א'), ושם (נ"א ב') מברך על היין ואח"כ מברך על היום (קדושת היום) שהיין גורם לקדושה שֶׁתֵּאָמֵר: **אשר קדשנו**. והא דלא אמר בשבת אשר בחר בנו כמו ביו"ט, משום דשבת קדמה לבחירת ישראל, שבת נתנה במרה ובחירת ישראל מכל עם התחלה ממתן תורה (אבודרהם): **ורצה בנו**. כש"ה (תהלים קמט, ד) כי רוצה ה' בעמו: **זכרון למעשה בראשית**. פעולה נִכֶּרֶת לזכרון איזה דבר נקראת זִכָּרוֹן או זִכְרוֹן, התפלין הם זִכָּרוֹן (שמות יג, ט), כתב זאת זִכָּרוֹן בספר (שם יז, יד), מנחת הַזִּכָּרוֹן (במדבר ה, יח), אבני זִכָּרוֹן (שמות כח, יב), זִכְרוֹן תרועה (ויקרא כג, כד) זכרון על ידי תרועה, אין זִכְרוֹן לראשונים (קהלת א, יא) הפעולות המזכירות אותם כבר נשכחו. והזכירה במחשבה או בדבור נקראת זֵכֶר, והודו לְזֵכֶר קדשו (תהלים ל, ה), זֵכֶר צדיק לברכה (משלי י, ז), לשמך ולְזִכְרְךָ תאות נפש (ישעיה כו, ח), ולכן בתפלה אומרים זֵכֶר למעשה בראשית שמציאות השבת היא זֵכֶר לחדוש העולם, אבל קדוש השבת על היין שזה פעולה נִכֶּרֶת הוא זִכָּרוֹן: **כי הוא יום תחלה למקראי קדש**. שבת נאמרה בפרשת אמור (ויקרא כג) לפני כל מקראי הקדש. לפני המועדים האמורים שם: **זכר ליציאת מצרים**. אפשר לומר שהשבת היא תחלה למקראי קדש שהם זכר ליציאת מצרים, ולא

(כִּי־בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים) . [כו]וְשַׁבַּת [כז]קָדְשְׁךָ [כח]בְּאַהֲבָה [כט]וּבְרָצוֹן [ל]הִנְחַלְתָּנוּ : [לא]בָּרוּךְ [לב]אַתָּה [לג]יְהוָֹה [לד]מְקַדֵּשׁ [לה]הַשַּׁבָּת :

(בשמים ראש) אחר שגמר הקידוש ישתה תיכף ומיד מכוס של קידוש לא פחות ממלא לוגמיו דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו. ובאדם בינוני הוא רובו של רביעית. ושיעור רביעית היינו ביצה ומחצה. והגאון הגל"ח על פסחים בסופו כתב שנתברר שהביצים שלנו נתקטנו על מחציתם וא"כ שיעור כזית שהוא חצי ביצה הוא כביצה שלנו. ושיעור רביעית של תורה ע"פ מדה זו הוא יותר מרובע זיידיל של הזיידיל שיצן שנלאתי פה ק"ק פראג. ובזיידיל יש ג' רביעית ומחצה מרביעית של תורה לערך ופורתא לא דייקינן לתומרא ע"כ. ועיין בח"א הלכות פסח כלל קל"ח ס"ק ס"ו וז"ל רק שהמחמירין אומרים שהביצים שלש הם קטנים מביציהם כו' ואם כן כמו שהביצים נתקטנו כן האנשים נתקטנו ע"ש. ואפילו אם שתה רביעית אין צריך לברך ברכה אחרונה על היין של קידוש שברכת המזון פוטרת את היין של קידוש כמ"ש לעיל בדין קידוש על היין: אחר זה יבצע על שתי ככרות שלימות כמ"ש לעיל בהלכות בציעת הפת. ואם צריך ליטול ידיו קודם הקידוש או לאחר הקידוש מבואר לעיל בהלכות קידוש על היין בביתו ס"ק י"ב. וכתב בספר כנפי יונה נכון מאד לדקדק לאכול בשלחן של ד' רגלים בשבת ויו"ט דוגמא לשלחן העליון כמבואר ע"כ: ישב על שלחנו בשמחה הסעודה ויהיה מעוטף לבניס בכבוד והדר וגם הכותב על ראשו לפני השלחן אשר לפני ה' ויהיה לזכרון בין עיניו הדברים אשר הוליא בשפתיו לפני סעודתו לאמר אתקינו סעודתא דמלכא דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין כו'. ובכן אם בעל נפש הוא יראה ורעד יבא בו ומורא יעלה על ראשו בהיותו מיסב על שלחנו ויהיה מעוטף בכבוד והדר וידע לפני מי הוא יושב. וישב בישיבה לא מוטה ח"ו. ומה יענו ליום פקודה הפריצים הנוהגים קלות ראש ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מוטים. ומשלחי רגל השור והחמור לפני השלחן אשר לפני ה'. ומהם עומדים שם גם בלי כסות ולבוש אוי להם שעתידים להכות בגחלתה של שבת ויהיו דראון לכל בשר. אמרו חז"ל (במס' שבת קיח:) כל המענג את השבת נותנין לו כל משאלות לבו שנא' והתענג על ה'

עץ יוסף

מאי' חין דמסתכלין בקדושה דמאריהון זכאה חולקהון עכ"ל. ובפ' בא דף ל"ח ע"א ז"ע תאנא כל זמנין וחגין ושבתין כלהו דוכרנא להאי (פי' על יציאת מצרים). ועל האי אתקיימו כלהו דאלמלא האי לא הוי נטורא לזמנין וחגין ושבתין ובג"כ לא אשתני דוכרנא דמצרים מכל זמנין וחגין ושבתין עכ"ל: כי בנו בחרת. שנאמר ויבחר בכם: ואותנו קדשת מכל עמים. שנאמר ולהיותך עם קדוש: ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו. שאין בשבת קרבן חטאת כמו ביו"ט וזה כדי שלא להזכיר שום רמז עון בשבת: בא"י מקדש השבת. שנאמר ויקדש אותו. כי השם מקדשו ולא ישראל. משא"כ יו"ט ישראל מקדשין:

דובר שלום

אמר זכר למע"ב וכאן אמר זכר ליצ"מ. שכן נתכרו שני הטעמים יחד. בדברות הראשונות נאמר כי ששת ימים עשה ה' וגו'. ובדברות שניות נאמר וזכרת כי עבד היית בהמ"צ ומבואר במפרשי התורה שתועלת הטעם זכר ליצ"מ הוא כדי שנתן לנו מתנת שבת ולא לאחרים. זה לפי שהוא זכר ליצ"מ לכן כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים:

עיון תפלה

ולא שהשבת עצמה זכר ליציאת מצרים (טור סי' רע"א וכן כתב אבודרהם דף כ"ה ע"ב) והרמב"ן בפירוש התורה (דברים ה, טו) כתב כי שבת עצמה זכר ליציאת מצרים "כי בעבור היות יצ"מ מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש החפץ והיכלת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר, והנה השבת זכר ליצ"מ ויצ"מ זכר לשבת וכו'" עכ"ל: כי בנו בחרת. לפי' הטור והאבודרהם גם זה נמשך על מקראי קדש שהם אות על בחירת ישראל: ואותנו קדשת מכל העמים. מן הלשון הזה משמע שגם לכל העמים יש קדושה, אלא שקדושת ישראל גדולה מקדושתם. וכן מפורש בסדר אליהו רבה ריש פרק ט' מעידני עלי שמים וארץ בין ישראל בין גוי בין עבד בין שפחה הכל לפי המעשה שהוא עושה רוח הקודש שורה עליו. כי כל מעשה טוב שהאדם עושה בבחירתו מברה עליו איזה מדרגה של רוה"ק והיא המכשרת אותו לעשות דבר טוב שני, כמו שאמרו חכמים מצוה גוררת מצוה: ושבת קדשך. סמוך לחתימה מעין חתימה. — ובנוסח רב עמרם ושבת קדשו באהבה הנחילנו וגו' בראשית תחלה למקראי וגו'. ונוסח מחזור ויטרי שוה לנוסח אשכנז רק שתחסרנה שם שתי הווי"ן של ושבת קדשו ושבת קדשך. וברמב"ם הלכות שבת פרק כ"ט ה"ב ובנוסח התימנים תחסרנה רק שלש התיבות כי הוא יום (ברמב"ם תחסר גם הבי"ת של וברצון הראשון). ובנוסח הספרדים לא נמצא כי הוא יום וגם כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים אין שם, כדי שיהיה מספר המלות של הברכה שוה למספר המלות של ויכלו השמים. ובנוסח בני רומא כי יום שבת תחלת מקראי קדש זכר וגו'. ונוסח אבודרהם שוה לנוסח רב עמרם. ונוסח הרמב"ן (דברים ה, טו) כי יום זה תחלה למקראי קדש

כל

ויתן לך משאלות לבך וגו' זה איני יודע מה הוא כשהוא אומר וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג שבת עכ"ל. וכאן המתענג א"ע להנאת גופו לבד זה אינו נקרא מענג את השבת כי רק מענג את עצמו. והנביא אומר והתענג על ה' דיקא היינו שמתענג על הקדושה שמשיג ביום השבת ע"י תורה ותפלה. וגם תענוגיו הגופיים יחשבו לעבודתם לשם שמים. ואיתא במדרש שאל מין אחד את ר"ע למה אתם עושים מועדים והלא כתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי א"ל אי כתיב חדשי ומועדי חדשיכם ומועדיכם כתיב בזמן שאתם מכוונים להנאת גופכם בלבד הם שנואים אבל אם הם לעבודתי אינם שנואים ואינם עלי לטורח אלא אהובים וחביבים: כתב בספר עבודת הקודש אף שבשבת ויו"ט הותר לאכול ולשבוע. לא יאכל עם פחותי נפש שעושים שחוק וקלות ראש בשלחן. כי אז השלחן נהפך לנחש אתוי דדין כאתוי דדין והשטן מרקד ביניהם כחתנא ליגלן. ע"כ שומר נפשו ירחק מזה ע"כ: כתבו הספרים אותם הממלאים בתיהם כסף ומכבדים שבתות ה' ואינם חסים על ממונם הרוג בקר ושחוט צאן וברבורים אבוסים כולם לגופם הגוף מלאו את כליהם כאשר יוכלון שאת ומלאו און להם לאמר כי לכבוד שבת הם עושים. ועניי עמו יתהלך מוכים ומעונים וביותר ת"ח יראי השם נעזבים הם ואין איש שם על לב לחמול עליהם. העל אלה לא תתאפק ה' לאמר מי ביקש זאת מידכם לכבד את שבתות להגבות בטן המליאה לא ממעדני החול ותחללו שם קדשי לא להשגיח על עניים האומללים ואין מכם לא עוזר ולא תומך אל דוחקם ועוד הוסיפו סרה בשבתות ה' אבל כל העולם רעבים וצמאים ובני הנאהבים המה בצער. ע"כ יראה כל אדם לפי ערכו לשלח לעניים בע"ש שיזמינו להם לכבוד שבת. ולמעלה מזה הזוכה גם להזמין עניים שיהיו באוכלי שלחנו בכל ג' סעודות. ובפרט להחזיק בני תורה מדי שבת בשבתו. ועי"ז יזכה ג"כ שיהיו לו בן תורה. האוכל אכלו יאמר ד"ת בכל סעודה וסעודה. וזה דבר גדול ורם למאד. כמבואר בזוה"ק פ' עקב וז"ל עשרה דברים צריך אדם למעבד בסעודתא. חד נטילת ידים. תניינא לתקנא שתי ככרות לשבת. תליתאה למיכל תלת סעודתין ולאוספא מחול על הקודש. רביעאה לאנהרא פתורא בשרגא כמה דאוקמוה שלחן בצפון ומנורה וכו'. חמישאה כוס דויכלו. שתיתאה למהוי על פתורא מלי דאורייתא. שביעאה לארכאה על פתורא בגין דעניין ייתון על פתורא. תמינאה נטילת ידים במים אחרונים. תשיעאה ברכת המזון. עשיראה כוס של ברכה עכ"ל. וז"ל זוהר ט תלמידי חכמים אתקריאו שבתות וימים טובים וחייבים לענגא להם בכל מיני מאכל ומשתה ולאלבשא לון מלבושין שפירין כגוונא דשבת דאתמר ביה כבדהו בכסות נקייה וכל מה דעבד בר נש לשבתות וי"ט אית למעבד להון. ומאן דמחלל לון חייב סקילה. הכי מאן דאשתמש בתגא חלף והכי המשתמש במי ששונה הלכות דמחלל תורתו ומכ"ש דמבזהו כאלו מבזה שבתות וי"ט ואמרו אחרי מתניתין המבזה שבת ויו"ט כאלו כפר בעיקר עכ"ל: ויזהר אדם לכבד את ה' מהונו ומגרונו לומר זמרות בשבת על השלחן. וז"ל זוה"ק בפ' עקב דף רע"ב ע"ב ובשבת בכל מלוי צריך לאתוספא מחול על הקודש כו' וצריכין לאתערא שירה וחדוה לפתורא כו' עכ"ל בקיצור:

זמרות ליל שבת

זה הזמר מיוסד מן חרוז שני והלאה ע"פ א"ב וכל חלק הרביעי מן כל חרוז לקוח מן פסוק אחד. ובחרוז הראשון מפני ענותנותו של המחבר חתם שמו בראשי תיבות שניות של ג' חלקי החרוז שהם מקדש שומר הרבה ר"ת משה:

כָּל־מְקַדֵּשׁ שְׁבִיעִי כָּרָאוּי לוֹ. כָּל־שׁוֹמֵר שַׁבָּת כַּדָּת מֵחַלְּלוֹ. שְׂכָרוֹ הַרְבֵּה מְאֹד עַל־פִּי פָעֳלוֹ. [א] אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ: אוֹהֲבֵי יְהוָֹה הַמְחַכִּים בְּבִנְיַן אֲרִיאֵל. בְּיוֹם הַשַּׁבָּת (קֹדֶשׁ) שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ כִּמְקַבְּלֵי מַתַּן נַחֲלִיאֵל.

א במדבר א, נב.

עץ יוסף

כל מקדש שביעי כראוי לו. כאשר יאתה לו לשבת: כדת מחללו. ר"ל מלחללו. ותפס לשון הפסוק מחללו ישעיה (נ"ו ב') ודרשינן במסכת שבת אל תקרי מחללו אלא מחול לו. על כן אומר: שכרו הרבה. שמוחלין לו כל עונותיו: איש על מחנהו. ר"ל כל אחד מקבל שכרו על מקומו בגן עדן: המחכים. המצפים: בבנין אריאל. בנין בהמ"ק: כמקבלי מתן נחליאל. התורה שנאמר וממתנה

עיון תפלה

כל מקדש שביעי. הפיוט הזה נמצא גם במחזור ויטרי בקצת שנוים. מחרוז השני ואילך ע"ס א"ב, ובחרוז הראשון בראשי התיבות השניות חתום שם המחבר משה: כראוי לו. כראוי ליום השביעי: על פי פעלו וגו' ועל דגלו. כוון למאמרם בשבת (קי"ח א') כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, בלי גבולים, שלא יצטרך להכנס בגבול חברו רק כל איש ואיש יחנה על מחנהו ועל דגלו של עצמו מבלי לנגוע במצר חברו כי יהיה לו רב, וזהו על פי פעלו כפי פעולתו, כמו שהוא לא נתן גבולים לשעור העונג ולשעור הזמן כי הוסיף מחול על הקדש, כן לא יתנו גבולים לנחלתו: בבנין אריאל. הוא ביהמ"ק ע"ש ששנינו (מדות פ"ד מ"ז) ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר (ישעיה כט, א) הוי אריאל אריאל. ורש"י פי' בשם יונתן שהוא המזבח ע"ש אש של מעלה שהיתה רובצת עליו כארי (יומא כ"א ע"ב): כמקבלי מתן נחליאל. כשמחת מקבלי התורה, וע"ש שדרשו (עירובין נ"ד א') ומכיון

גַּם שְׂאוּ יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וְאִמְרוּ לָאֵל. בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: דּוֹרְשֵׁי יְהוָה זֶרַע אַבְרָהָם אוֹהֲבוֹ. הַמְאַחֲרִים לָצֵאת מִן הַשַּׁבָּת וּמְמַהֲרִים לָבֹא. וּשְׂמֵחִים לְשָׁמְרוֹ וּלְעָרֵב עֵרוּבוֹ. זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה בְּמִצְוַת שַׁבָּת גְּרוּסָה. חֲרוּתָה לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּכַלָּה בֵּין רֵעוֹתֶיהָ מְשֻׁבָּצָה. טְהוֹרִים יִירָשׁוּהָ וִיקַדְּשׁוּהָ בְּמַאֲמַר כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: יוֹם קָדוֹשׁ הוּא מִבּוֹאוֹ וְעַד צֵאתוֹ. כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב יְכַבְּדוּהוּ כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ. לָנוּחַ בּוֹ וְלִשְׂמוֹחַ בְּתַעֲנוּג אָכוֹל וְשָׁתוֹ. כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: מְשׁוֹךְ חַסְדְּךָ לְיוֹדְעֶיךָ אֵל קַנֹּא וְנוֹקֵם.

עץ יוסף

נחליאל: **גם שאו ידכם קדש כו'.** גם הרימו ידיכם בקדושה ואמרו לאל ברוך כו': **המאחרים לצאת.** היינו שמוסיפין במוצאי שבת מחול על הקודש: **וממהרים לבא.** בתוספת שבת. ובמכילתא איתא בדברות הראשונות כתיב זכור ובדברות שניות כתיב שמור. זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן שמוסיפין מחול על הקודש בין מלפניו ובין מלאחריו *) ושמור פי' מלשון ואביו שמר את הדבר שפי' המתנה: **זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה.** ר"ל תקיימו את השבת כאשר היא נשנית בתורה שבע"פ בארוכה. כי בתורת משה הלכותיה מועטים כמו שאמרו במסכת חגיגה דף י' הלכות שבת הם כהררים התלוים בשערה מקרא מועט והלכה מרובה: **חרותה.** השבת נחקק במצות נאות כאשר כלה בין רעותיה מסוגלת בקישוטין. עוד י"ל הרותה בליר"י וקאי על ישראל שהם בני חורין בשבת ככלה כו'. עוד י"ל חרותה כו' ע"ד שאחז"ל הכל מודים שבשבת ניתנה תורה: **טהורים.** אלו ישראל: **יירשוה.** מורישים את השבת לבניהם: **ויקדשוה.** על הכוס: **במאמר כל אשר עשה.** ר"ל שמקדשין על הכוס ואומרים ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: **כדבר המלך ודתו.** כדבר ה' ותורתו: **ליודעיך.** לישראל שיודעים אותך:

טמרי

עיון תפלה

שנתנה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל. ובמחזור ויטרי מתן דת נחליאל: **שאו ידכם.** (תהלים קלד, ב): **ברוך ה'.** (מ"א ח, נו): **זרע אברהם.** עש"ה (ישעיה מא, ח) זרע אברהם אוהבי: **המאחרים לצאת.** עי' פסחים (ק"ה ב') שאני וכו' ובתוס' חדשים על המשניות (שבת פרק ב' משנה ז') ספק חשכה דלכאורה היה נראה להקל בבין השמשות של עיולי יומא מביהש"מ של אפוקי יומא משום חזקת היום (ובאמת לא שייך למימר הכי. דחזקה היא דוקא בגוף אחד כמו ספק נטמא ספק טבל ספק התפלל ספק לא התפלל, אבל לאוקמי ספק רגע זה על חזקת רגע הקודם לא שייך למימר, שהרי הרגעים מתחלפים זה אחר זה), ודברי הפייטן בדרך לא זו אף זו נאמרו, לא זו בלבד שמאחרים לצאת משום חומרא דחזקת שבת, אלא אף ממהרים לבוא מבלי הבים על קולא דחזקת חול: **ושמחים.** כ"ה במחזור ויטרי בוי"ו: **ולערב ערובו.** ערובי חצרות ותחומין. ובמחזור ויטרי הנוסחא ולערוב מערבו, אולי צ"ל מלערוב במ"ס והכונה ששומרים את יום השבת ממשא ומתן מלה"כ (יחזקאל כז, ט) לערוב מערבך: **זה היום.** (תהלים קיח, כד): **זכרו וגו' כמצות שבת גרוסה.** כ"ה במחזור ויטרי בכ"ף, והכונה — זכרו לשמור את השבת ע"פ תורת משה אבל דוקא כמו שהיא גרוסה בעל פה ע"פ קבלת חז"ל לא כמו שהיא כתובה בכתב, כי על פי הכתב אי אפשר לדעת שום גדר מגדריה; וגרם נופל על התושבע"פ כמו בת"י לשיר השירים פסוק ישקני דיהב לן אורייתא כתיבא על תרין לוחי אבניא ושתא סדרי משנה ותלמודא (יהב לן) בגירסא, וכ"ה בכל התלמוד: **חרותה ביום השביעי.** כ"ה במחזור ויטרי בבי"ת, והכונה שמצות שבת נחרתה על הלוחות ביום השבת, כמו שאמרו (שבת פ"ו ב') דכו"ע בשבת נתנה תורה לישראל: **ככלה בין רעותיה.** במחזור ויטרי ככלה בין שתי רעותיה, השבת מסוגלה בלוחות ככלה בין רעותיה, כשם שהכלה בולטת ונכרת מבין רעותיה כן השבת בולטת ונכרת מתוך יתר הדברות, לפי שיום נתינתן שבת היה: **טהורים.** החרוז הזה פרשתי לעיל בד"ה ויהי ערב ויהי בקר: **יום קדוש הוא.** במחזור ויטרי יום זה קדוש הוא מבואו ועד צאתו, כל ישראל כבדוהו במשפט המלך ודתו (כמו שגזר עליכם) לנוח בו ולשמוח בתענוג שבת אכול ושתה: **כל עדת.** (שמות יב, מז): **משוך חסדך.** עש"ה (תהלים לו, יא): **אל קנוא**

ונקם

*) והתורה נתנה בשבת (כמ"ש שבת פ"ו ע"ב) ולכן קיימו תוספת שבת ביום ההוא ביציאת השבת. ובשבת שאחריה קיימו גם בכניסתה. ואף שכבר נצטוו על השבת במרה אבל תוספת שבת לא נרמז עד עשרת הדברות (תמיד נגן):

נוֹטְרֵי לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי זָכוֹר וְשָׁמוֹר לְהָקֵם. שַׂמְּחֵם בְּבִנְיַן שָׁלֵם בְּאוֹר פָּנֶיךָ תַּבְהִיקֵם. יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם: עֲזוֹר לַשּׁוֹבְתִים בַּשְּׁבִיעִי בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר עוֹלָמִים. פּוֹסְעִים בּוֹ פְּסִיעָה קְטַנָּה סוֹעֲדִים בּוֹ לְבָרֵךְ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. צִדְקָתָם תַּצְהִיר כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים. יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַהֲבַת תָּמִים. יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים:

זה הזמר שם המחבר משה וחתם שמו בג' ראשי ההרוזות הראשונות מנוחה שמי הוא:

מְנוּחָה וְשִׂמְחָה אוֹר לַיְּהוּדִים. יוֹם שַׁבָּתוֹן יוֹם מַחֲמַדִּים. שׁוֹמְרָיו וְזוֹכְרָיו הֵמָּה מְעִידִים. כִּי לְשִׁשָּׁה כֹּל בְּרוּאִים וְעוֹמְדִים: שְׁמֵי שָׁמַיִם אֶרֶץ וְיַמִּים:

עץ יוסף

נוטרי כו'. ממתינים ומצפים ליום השביעי: זכור ושמור להקם. כדי לקיים זכור שנדברות ראשונות ושמור שבדברות שניות. והכונה כי זכור הוא מחד בשבתא לשבתא כמאחז"ל (ביצה דף טז.) ושמור פירושו לשון המתנה שמשמר וממתין בכלות לבו לומר מתי יעברו ימי החול ויגיע שבת לקיים מצות בוראי לעשות נחת רוח לפניו ית'. וזהו שאמר נוטרי ליום השביעי כו' פי' שנוטר ומשמר ליום השביעי בששת הימים בכדי להיות זכור ושמור לקיים. נוטר לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר ותרגומו נטר: בבנין שלם. בבנין ירושלים כמו שנאמר ויהי בשלם סכו: תבהיקם. לשון מבהיק (בל"א מאכין בליין): מדשן ביתך. ונשומן תענוגי ביתך: בחריש ובקציר. ע"ש הפסוק (שמות לד, כא) בחרים ובקציר תשבות: פוסעים בו כו'. כמו שאחז"ל אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת: תצהיר. לשון זהרים (ובל"א קלאר מאכין): כאור שבעת כו'. החמה שהיתה מאירה בשבעת ימי בראשית כי אחר כך גנזה הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא:

שומריו. שומרי שבת: וזוכריו. על היין: המה מעידים כי לששה. ימים הכל נבראו ע"ד שאמרו במסכת שבת (דף קיט:) כל האומר ויכולו כאלו נעשה שותף להקב"ה במע"ב. ומפרש והולך מעשה בראשית מה הם. שמי שמים כו' תנין ואדם

ט'

עיון תפלה

ונוקם. כתב הגר"ל חיות ז"ל במחברת ציון ח"ב שזה מיוסד על המדרש ב"ר פרשה מ"ט ר' יונתן אומר בשר ודם קנאה כובשתו אבל הקב"ה כובש את הקנאה שנאמר אל קנוא ונוקם ה' (אל ואדון ומושל על הקנאה והנקמה), לכן הוא מבקש מהשם למשוך חסד ליודעיו ולבלתי הנקם מהם על עונותיהם באשר הוא מושל על המדות האלה ויכול לכבוש אותן. וחכם אחד אמר שעד"ז יתפרשו גם דברי הפייטן בליל יוה"כ בפיוט כי הנה כחומר כן אנחנו בידך אל קנוא ונוקם לברית הבט וגו': נוטרי יום שביעי בזכור ושמור להקם. כן הוא במחזור ויטרי, שנוטרים שבת לקיים בה זכור ושמור העשה והלא תעשה: שמחם בבנין שלם. ירושלים נקראת שָׁלֵם (תהלים עו, ג), ובב"ר פנ"ו סי' י' אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (בראשית כב, יד), שם קרא אותו שלם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (שם יד, יח), אמר הקב"ה אם קורא אני אותו יראה „שם" אדם צדיק מתרעם ואם קורא אני אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם, אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם, יראה שלם ירושלים, ע"כ: תבהיקם. מגנה נגדו (ש"ב כב, יג) מהורגם מזיו יקריה מבהיקין שמי שמיא: ירוין. (תהלים לו, ט): עזור לשובתים. במחזור ויטרי עזור שובתים: בחריש ובקציר לעולמים. כ"ה במחזור ויטרי בלמ"ד, עזור לעולמים אותם השובתים בשבת אפי' בזמן החרים והקציר, עפ"ה (שמות לד, כא) בחרים ובקציר תשבות: פסיעה קטנה. בשבת (קי"ג ב') אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת, ועי' ברכות (ו' ע"ב): וסועדים בו. כ"ה במחז"ו טוי"ו: לברך. תכלית סעודתם היא לברך את ה': שלש פעמים. כדתניא (שבת קי"ז ב') כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש: תצהיר. תזרח: אהבה תמים. כצ"ל וכ"ה במחז"ו ע"ש הכתוב (ש"א יד, מא), תָּמִם את דבריך ועשה כאשר דברת לשלם שכר טוב לשומרי שבת. וזהו סוףהחרוז במחז"ו, ומה שנמצא בסדורים אהבת תמים, תשועת עולמים, אין זה מן הפייטן.— ושם במחזור ויטרי נמצא אחר חרוז זה עוד חרוז חדש שאיננו בסדורינו קַדְּשֵׁם במצותיך וטהרם כעצם השמים לָטֹהַר, רוחך תְּנִיחֵמוֹ כבהמה תרד בבקעה מן ההר (עפ"ה ישעיה סג, יד) כבהמה בבקעה תרד רוח ה' תניחנו) שַׁבְּתָם תַּשְׁכִּנֵם בנהלת הסהר (השבת שהם שומרים תַּשְׁכֵּן אותם בנהלת הסהר, עפ"ה (שה"ש ז, ג) שררך אגן הסהר הוא ביהמ"ק שבו נמצאה לשכת הגזית, ערש"י ובבמדבר רבה פ"א סי' ד') כנחלים נטיו כגנות עלי נהר (במדבר כד, ו): [וכן היא הנוסחא בסדורו של רש"י בכ"י שנמצא ביד הר"ש בובער ז"ל]:

כָּל־צְבָא מָרוֹם גְּבוֹהִים וְרָמִים. תַּנִּין וְאָדָם וְחַיַּת רְאֵמִים. כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים: הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר לְעַם סְגֻלָּתוֹ. שָׁמוֹר לְקַדְּשׁוֹ מִבּוֹאוֹ וְעַד צֵאתוֹ. שַׁבַּת קֹדֶשׁ יוֹם חֶמְדָּתוֹ. כִּי בוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ: בְּמִצְוַת שַׁבָּת אֵל יַחֲלִיצָךְ. קוּם קְרָא אֵלָיו יָחִישׁ לְאַמְּצָךְ. נִשְׁמַת כָּל־חַי וְגַם נַעֲרִיצָךְ. אֱכוֹל בְּשִׂמְחָה כִּי כְבָר רָצָךְ: בְּמִשְׁנֶה לֶחֶם וְקִדּוּשׁ רַבָּה. בְּרֹב מַטְעַמִּים וְרוּחַ נְדִיבָה. יִזְכּוּ לְרַב טוּב הַמִּתְעַנְּגִים בָּהּ. בְּבִיאַת גּוֹאֵל לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

זה הזמר שם המחבר מנחם והם מן מתחיל מהחרוז השני מערב נחלת חפליך מעין:

מַה־יְּדִידוּת מְנוּחָתֵךְ: אַתְּ שַׁבָּת הַמַּלְכָּה. בְּכֵן נָרוּץ לִקְרָאתֵךְ. בּוֹאִי כַלָּה נְסוּכָה. לְבוּשׁ בִּגְדֵי חֲמוּדוֹת. לְהַדְלִיק נֵר בִּבְרָכָה. וַתֵּכֶל כָּל־הָעֲבוֹדוֹת. לֹא תַעֲשׂוּ מְלָאכָה: לְהִתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים. בַּרְבּוּרִים וּשְׂלָיו וְדָגִים: מֵעֶרֶב מַזְמִינִים: כָּל־מִינֵי מַטְעַמִּים. מִבְּעוֹד יוֹם מוּכָנִים. תַּרְנְגוֹלִים מְפֻטָּמִים. וְלַעֲרוֹךְ בּוֹ כַּמָּה מִינִים. שְׁתוֹת יֵינוֹת מְבֻשָּׂמִים. וְתַפְנוּקֵי מַעֲדַנִּים בְּכָל־שָׁלֹשׁ פְּעָמִים: להתענג נַחֲלַת יַעֲקֹב יִירָשׁ. בְּלִי מְצָרִים נַחֲלָה. וִיכַבְּדוּהוּ עָשִׁיר וָרָשׁ. וְתִזְכּוּ לִגְאֻלָּה: יוֹם שַׁבָּת אִם תִּשְׁמֹרוּ וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבוֹדוּ. וּבַשְּׁבִיעִי נָגִילָה: להתענג חֲפָצֶיךָ בּוֹ אֲסוּרִים. וְגַם לַחֲשׁוֹב חֶשְׁבּוֹנוֹת. הִרְהוּרִים מֻתָּרִים. וּלְשַׁדֵּךְ הַבָּנוֹת. וְתִינוֹק לְלַמְּדוֹ סֵפֶר: לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת. וְלַהֲגוֹת בְּאִמְרֵי

ישעיה ט, ד.

עץ יוסף

כו': כי ביה ה'. כי השמים נבראו באות יו"ד והארץ באות ה"א כמו שפירש"י עה"פ אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם: יחליצך. יחזקך: קום קרא כו'. קום והתפלל אל ה' ויחיש וימהר לאמצך פי' לחזקך. ומפרש מה תתפלל: נשמת כל חי. כמו שאנו אומרים בתפלת שחרית: וגם. קדושת: נעריצך. לאחר התפלה: אכול בשמחה. לחמך. כי כבר רצך. אלהים בתפלתך. והוא מיוסד על שם הפסוק בקהלת (ט, ז) לך אכול בשמחה לחמך וגו' כי כבר רצה האלהים את מעשיך: ורוח נדיבה. כמו וברוח נדיבה. ר"ל ליתן ממאכלי שבת לעניים כמבואר בזוה"ק שהבאתי לעיל:

מה ידידות. ע"ש הפסוק מה ידידות משכנותיך: את שבת המלכה בכן נרוץ לקראתך. ע"ד שאמר רבי חנינא בואי ונלא לקראת שבת המלכה. רבי ינאי אמר באי כלה (שבת קיט. ב"ק פ' המניח): נסוכה. לשון שררה ומשיחה. כמו ואני נסכתי מלכי: לבוש. כמו ללבוש: ברבורים. כמו (במ"א ה, ג) לבד וגו' וברבורים. ושליו. מין עוף: מערב. מערב שבת:

ותפנוקי. ל' עונג כמו מפנק מנוער עבדו (משלי כט, כא): נחלת יעקב יירש בלי מצרים. ע"ד שאמרו במסכת שבת (דף קיח.) כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך לא כאברהם כו' אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה כו': ותזכו לגאולה. כמו שאמרו שם אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין שנאמר אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי: חפציך אסורים. ע"ש הפסוק ממצוא חפצך ודבר דבר ודרשו חז"ל דבור אסור הרהור מותר. גם דרשו חפציך אסור חפצי שמים מותר. מפקחין על התינוקות ליארס בשבת ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות (שבת קנ.) ופירש"י דללמד אומנות נמי מצוה היא דכל שאינו מלמדו אומנות מלמדו לסטות. ומצוה ילפינן מקרא בקידושין דף ל'. גם אי' שם בשבת דף הנ"ל חשבונות שעברו ושעתידין להיות אסור לחשבן כו' ע"ש: למנצח בנגינות. שידע התינוק להלל להקב"ה: *) ולהגות באמרי ספר כו'. ושידע לדבר באמרי התורה שהם מסופרים ויפים

*) למנצח בנגינות. כלומר שמותר לדבר עם המלמד שיסכיר א"ע ללמד להתינוק רק שלא יזכיר לו סכום דמים כמבואר (בא"ח ש"ו). והנה בגמ' נדרים ל"ו איתא דאסור ללמד בשכר תושבע"פ רק מקרא שרי ללמד בשכר מפני פיסוק טעמים. וז"ש כאן ותינוק ללמדו ספר. שמותר לשכור מלמד דוקא במקרא שיש בו נגינה של פסקי טעמים (ס' תמיד נגן).

שֶׁפֶר. בְּכָל־פִּנּוֹת וּמַחֲנוֹת: להתענג*) הִלּוּךְ תְּהֵא בְנַחַת. עֹנֶג קְרָא לַשַּׁבָּת. וְהַשֵּׁנָה מְשֻׁבַּחַת. כְּדַת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. בְּכֵן נַפְשִׁי לְךָ עָרְגָה. וְלָנוּחַ בְּחִבַּת. כַּשּׁוֹשַׁנִּים סוּגָה. בּוֹ יָנוּחוּ בֵּן וּבַת: להתענג מֵעֵין עוֹלָם הַבָּא. יוֹם שַׁבָּת מְנוּחָה. כָּל־הַמִּתְעַנְּגִים בָּהּ. יִזְכּוּ לְרוֹב שִׂמְחָה. מֵחֶבְלֵי מָשִׁיחַ. יֻצְּלוּ לִרְוָחָה. פְּדוּתֵנוּ תַצְמִיחַ. וְנָס יָגוֹן וַאֲנָחָה: להתענג

זה הזמר שם מחברו מרדכי בר יצחק חזק וחתם בראשי החרוזות מה ראה דבר כבוד יהי ברכות יצו חסדו קדוש חי זקוף:

מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בְּתַעֲנוּגִים. אַתְּ שַׁבָּת מְשׂוֹשׂ נוּגִים. לָךְ בָּשָׂר וְגַם דָּגִים. נְכוֹנִים מִבְּעוֹד יוֹם: מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב לֵב חֲרֵדִים. בְּבֹא עִתֵּךְ עֵת דּוֹדִים. גִּיל וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים. לִמְצֹא פִדְיוֹם: וְאַתְּ עֹנֶג לְהִתְעַנֵּג בְּמַמְתַּקִּים. בְּתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי אָדָם. וְיַיִן כִּי יִתְאַדָּם. וּשְׁאָר מַשְׁקִים: רְאֵה וְקַדֵּשׁ בְּיוֹם קֹדֶשׁ: עֲלֵי יַיִן זָכְרֵהוּ. וְאִם אַיִן עֲלֵי לֶחֶם בְּצַע. בְּעַיִן יָפָה לְקַדְּשׁוֹ: שָׁמְרֵהוּ כְּהִלְכוֹתָיו מֵעֲבוֹדוֹת. מֵאָבוֹת וְתוֹלָדוֹת. שִׁיר לָאֵל תֵּן לְהוֹדוֹת. זְכֹר לְקַדְּשׁוֹ: כָּל־שׁוֹמֵר יוֹם שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ. מְחוֹלְלוֹ יִמְחוֹל מַעֲלוֹ. וּבָא גוֹאֲלוֹ שְׁמוֹ שִׁילֹה. יוֹבַל שַׁי

*) טעות הוא בסדורים שנדפס חרוז הלוכך קודם חרוז מעין עולם הבא (מטיב נגן).

עץ יוסף

ויפים. בכל מקומות ומחנות: הלוכך תהא בנחת. כי אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת כמו שדרשו הז"ל (תנחומא סדר בראשית) מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך בשבת כהלוכך בחול וע"ש ובברכות פ"ק: ענג קרא הקו"ף נ"ל בשו"א: והשנה משובחת. ר"ל השינה בשבת משובחת וכמו שנתנו רמז ע"ז בתיבת שב"ת נוטריקון שינה בשבת תענוג. אך ורק אם השינה היא כדת להשיב נפש לבד ולא לישון כל היום ולבטל מהתורה. אלא תיכף אחר השינה מועטת יקום ויעסוק בתורה: בכן נפשי לך ערגה. ע"ד הפסוק כאיל תערוג וגו' כן נפשי תערוג אליך אלהים: ולנוח בחבת כשושנים סוגה. פי' שינוחו במקומם באהבה ולא יצאו חוץ לתחום. כמו שושנה שהיא גדורה ומסוינת כך ישראל הם מסוינים וגדורים במצות שבת ואינם יוצאים חוץ לתחום. וי"ג בשושנים סוגה. ופי' ישראל שהם מסוינים בתורה שהיא רכה כשושנה ועיין פירש"י שה"ש: מעין עולם הבא. ע"ד שאמרו בפרק הרואה ג' דברים מעין עולם הבא שבת ושמש כו': מחבלי משיח. כמו שאמרו כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצל משלש פורעניות מחבלו של משיח כו':

מה יפית. שיר וזו ח' בתים ובכ"א ב' חרוזים. ג' בסיום שוה והג' בסיום משונה. וכ"א מהב' חלוק לג' בסיום שוה (כמנוקד בשתי נקודות) המשונה מסיום סופו. והג' חלוק לד'. א"ד בסיום שוה. וב"נ בסיום שוה משונה. ועוד בתחלת כל חרוז ג' או ד' מלות שוין בנקודה או באות. ובראשי הבתים חתום מרדכי בר יצחק חזק (מס' בית אל):

יוסף

מה יפית ומה נעמת אהבה בתעטגים. פי' אהבת הקב"ה יותר ניכר ביום התענוגים ר"ל בשבתות ובי"ט שעל ידי המנוחה והשמחה אור החכמה והשכל נתוסף באדם. וכן כשאדם שובע בתענוגים חוזר למאום בהם לפי שרואה שתענוגי גוף אינן קיימין ואז פונה עצמו אל תענוג שכלי ועוסק בתורה ושירות ותשבחות. וזשה"כ ג"כ ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך שפי' שע"י תענוג הגוף מכיר אדם כמה יפה וכמה נעים אהבת השם יתברך (ספר אגרת הטיול): משוש נוגים. משמח נפשות נוגים ונאנחים: מערב כו' לב חדים. לבבות ישראל שמחים מערב עד ערב: בבוא עתך. אז. עת דודים: גיל וששון. שמחים וששים היהודים: למצוא פדיום. ומצפים שיבא הגואל לפדותם. כי קבלתם שיבא אליהו במוצ"ש: ואת עונג. ואתה אים עונג שמענג נפשך בממתקים ובתענוג ובשמחת בני אדם: ויין כי יתאדם. וגם ביין אדום: ושאר משקים. וגם בשאר משקים: ראה וקדש ביום קודש. תראה לעשות קידוש ביום שבת קודש: עלי יין זכרהו. ולכתחלה תעשה קידוש על יין: ואם אין. ואם אין יין: עלי לחם בצע. על לחם תעשה המוציא וקידוש: בעין יפה לקדשו. ותעשה הקידוש בעין יפה: מעבודות. מלעשות עבודה ומלאכה. ולא תעשה אב מלאכה או תולדה: שיר לאל תן להודות. פי' שתאמר מזמור שיר ליום השבת: מחוללו. בוראו: ימחול מעלו. ימחול לו מה שמעל וחטא כנגדו. וכמו שאמרו במסכת שבת א"ת מחללו אלא מחול לו: שמו שילה. יובל שי לו. ע"ש הפסוק עד כי יבא שילה. וע"ש הפסוק בירמיה

לו: דבר סמן טוב לך כמן ואות דגל. סמבטיון המתגלגל. בכל יום נח כעם
סגל. ישבתו וישקטו: הטורחים ולא נחים עדי ששי. ותשלחם לחפשי. בגדי
שש וגם משי. לכבדך יעטו: ויאמרו באי כלה מה תאחרי. הן שלחן וגם
נרך. ערוכים כי בא אורך. קומי אורי: כבוד יהוה עליך כאור זרח. בעת יצר
בלי טרח. קצות מערב וגם מזרח. צפון וימין: עליונים ותחתונים במאמרו.
עלי תבל שם אורו. וכהטוא יציר ליוצרו. בקשו להטמין: ואת חלית פני קונך
ולא נטמן. יום אחד למוצאיו. ואז נגנז ליראיו. יין עסים ומן: יהי לזכרך
ולשמרך ויצל מכל רע. וישכון בצל עצי עדן. ושם אצל ישרים יתן:
סעודותיו ושבתותיו אשר שלש. כאיש ענו בדת פלש. במקרא חד היום
שלש. רמז שלשתן יעלה. אם שלש אלה יעשה לה. מחבלים וגם צירים.
יצלו בלי מצרים. ירש נחלה: ברכות יעטה מורה בראשיתך. ויש תקוה
לאחריתך. וישובו בנים בצאתך: להבדיל ישאו: כוס רויה. להלל יה.

עץ

(ז' יב): דבר סימן טוב לך. תוכל אתה ליקח לך סימן טוב שזה היום הוא יום שבת קודש. משלשה דברים. אחד המן. שבכל ימי השבוע היה יורד ובשבת לא היה יורד: ואות. שנית יש לך מן דגל. דאי' בילקוט ראובני בסופו בספר שכחת לקט בשם ספר הפליאה וז"ל דד' דגלים היו בכל דגל ג' אותיות מן האבות חקוקים בתוך עמוד של ענן. דהיינו בדגל מחנה יהודה אותיות אי"י. בדגל מחנה ראובן אותיות בצ"ע. בדגל מחנה אפרים אותיות רח"ק. בדגל מחנה דן אותיות מק"ב. וכל האותיות מזיו השכינה. ונשאר ה' מאברהם. הוסיף הקב"ה י' משמו. העמיד הקב"ה עמוד הענן שהדגלים מסבבין אותו וקבועין בו אותן ב' אותיות י"ה. והיה מאיר ביום כשמש ובלילה כירח. ובהם ידעו ישראל בין יום ובין לילה. ואותן ב' אותיות היו פורחין הנה והנה נעים ונדים כל ימי השבוע לפעמים על דגל זה ולפעמים על דגל זה. ובמקום שהיו עומדים כשמקדש היום שם היו נחים ולא היו זזים ממקומם עד רגע מוצאי שבת אז היו חוזרין לפרוח כמנהגן עכ"ל. הרי יש לך סימן על שבת מן הדגל שעמדו שם האותיות. וסימן שלישי יש לך מן נהר סמבטיון. שמתגלגל עצמו בכל יום. ובשבת הוא נח בעם. סגל. כישראל עם סגולה ישבתו וישקוטו: הטורחים כו'. האנשים העוסקים וטורחים בפרנסתם ובעבודתם עד יום הששי. ואתה שבת תשלחם לחפשי. ובגדי שש וגם בגדי משי לכבדך יעטפו ויאמרו באי את שבת שנקראת כלה ומה את מתאחרת. ע"ד שאמרו (שבת קיט. ב"ק לב:) רבי ינאי מתעטף וקאי ואמר באי כלה באי כלה: קומי. את שבת קומי והאיר לי: בעת יצר. העולם בלי טורח: וכהטוא יציר. וכשחטא אדם הראשון שהיה יציר כפיו של הקב"ה: ליוצרו. להקב"ה שיצר וברא אותו: בקשו להטמין.

יוסף

בקש הקב"ה להטמין אותו האור שהיו יכולים לראות בו מסוף העולם ועד סופו: ואת. שבת: חלית פני קונך. בקשת פני הקב"ה שלא יטמין אותו האור: ולא נטמן. אותו האור עד יום אחד למוצאיו. היינו עד יום א' שאחר שבת בראשית ואז נגנז ליראיו. גנזו לצדיקים לעתיד לבא. ומבואר כל זאת במדרש בראשית רבה פ' י"ב: יין עסים. יין המתוק המשומר בענביו: ומן. ונס המן: יהי. לעתיד לבא: לזכרך ולשמרך. ויצל מכל רע. ע"ד שאמרו בשבת כל המקיים ג' סעודות ניצול כו' מחבלי משיח כו': ושם. בג"ע: אצל. האבות שנקראו ישרים. יותן: אשר שלש. אשר יקיים שלש סעודות: כאיש עניו. כאיש משה רבינו: בדת פלש. בתורה פירש: במקרא חד. במקרא אחד תיבת היום שלש. כדכתיב שמות (טז, כה) ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה: רמז שלשתן. פי' בזה רמז משה לשלש סעודות כדאי' במסכת שבת (דף קי"ז ע"ב) ובמכילתא: יעלה. לגדולה: אם שלש אלה. הסעודות: יעשה לה. לשבת: מחבלים. מחבלי משיח: וגם צירים. כאבים לשון צירי יולדה והוא מלחמת של גוג. ודינה של גיהנם: יוצלו. אלו המקיימים שלש סעודות. כדאי' במסכת שבת (דף קי"ח ע"א) כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג ע"ש: בלי מצרים יירש נחלה. כמו שאמרו שם כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים ע"ש: ברכות יעטה מורה. עם ברכות יתעטף הקב"ה: בראשיתך. בראשית ביאתך אתה שבת: וישובו בנים. בני ישראל ישובו מגלות: בצאתך. אתה שבת. כי קבלתם שיבא אליהו במוצאי שבת. ויותר נראה לי שמתיבת בצאתך מתחיל חרוז אחר והכי קאמר ויש תקוה לאחריתך ושבו

בנים

בְּשִׁיר וָרֹן. בְּקוֹל נָעִים קְרָא בְגָרוֹן. לְלַוֹּתְךָ בְּנִין אַהֲרֹן. בְּשִׁיר יִקְרָאוּ: כְּבוֹד מְלָכִים וְכָל־פְּלָכִים לְלַוֹּתָם. הַפַּחוֹת וְהַסְּגָנִים. בְּשְׁבָחוֹת וּבִרְנָנִים. בְּכָל־עֵת צֵאתָם: יְצַו חֲסָדָיו קְדוֹשׁ יַעֲקֹב לֵיל וְיוֹמָם. וְאָז לְוִיִּם עַל מְקוֹמָם. יְנַצְּחוּ שִׁיר אֲשֶׁר זָמָם. בְּכָל־מִינֵי זֶמֶר: עֲלֵי עוֹלָה אֲשֶׁר כְּפוּלָה. בְּיוֹם שַׁבָּת. בְּאַהֲבַת יוֹם בְּרוֹב חִבַּת. עַם נָצוּר כְּאִישׁוֹן בַּת־עַיִן נִשְׁמָר: מִי יְפָאֵר גֹּדֶל פְּאֵר הַמַּלְכָּה. מְנָתָהּ אַפַּיִם. הֲלִיכָתָהּ אַלְפַּיִם אַמָּה אֲרֻכָּה: חַי זְקוֹף מָךְ. בְּקוֹרְאֵי שְׁמָךְ. שְׁמַע עֶלְיוֹן. וְאַל תֶּחֱרַשׁ לְרָשׁ וְאֶבְיוֹן. וְקַבֵּל נִיב וְגַם הִגָּיוֹן. לְבָבוֹ נִשְׁפָּל: מָזוֹן אֲרוּחָה. לְיוֹם מְנוּחָה. בְּעֵת יֶחְסַר. יָחֹן בְּפַת דָּג וּבָשָׂר. יֵשֵׁב כְּשֵׁר. בְּלִי מַחְסֹר. לַחְמוֹ נִכְפָּל: יוֹם שְׁבִיעִי. בְּמֵרוֹעִי. אֱזַי קָשְׁבוּ. בְּרֶדֶת דְּגַן שָׁמַיִם. בְּתֵת לֶחֶם יוֹמַיִם: אִישׁ תַּחְתָּיו שָׁבוּ:

זה הזמר שם המחבר יהונתן חזק והתם שמו בראשי החרוזים. יום. הבשר. ואם. נשים. תנו. נפש. חקותיה. זה. קולי:

יוֹם שַׁבָּת קֹדֶשׁ הוּא. אַשְׁרֵי הָאִישׁ שׁוֹמְרֵהוּ. וְעַל הַיַּיִן זָכְרֵהוּ: וְאַל יָשִׂים אֶל לִבּוֹ. הַכִּיס רֵק וְאֵין בּוֹ. יִשְׂמַח וְיִרְוֶה. וְאִם לֹוֶה. הַצּוּר יִפְרַע אֶת־חוֹבוֹ: הַבָּשָׂר יַיִן וְדָגִים. וְאַל יֶחְסַר בְּתַעֲנוּגִים. וְאִם־שָׁלֹשׁ־אֵלֶּה לְפָנָיו צָגִים: זֶה יִהְיֶה שְׂכָרוֹ. אֲשֶׁר חָפֵץ בִּיקָרוֹ. יוֹסֵף חָצָה דָג. וּמָצָא מַרְגָּלִית בִּבְשָׂרוֹ: וְאִם שֻׁלְחָן כְּדַת

עץ יוסף

בנים ע"ד הכתוב ויש תקוה לאחריתך ושבו בנים לגבולם. באתך להבדיל ישאו כו'. ר"ל במוצאי שבת להבדלה. ישאו וישלו כוס רויה כוס של יין להלל יה: **בשיר ורון**. בשירות ורנות ובקול נעים תקרא בגרונך במוצ"ש ללוות את השבת: **ללותך בנין אהרן בשיר יקראו**. בעת שמלוים אותך במוצ"ש בנין אהרן בשיר יקראו מזמרים שיר ותרוו של אליהו הנביא שהוא בין אהרן וכמו שאחז"ל פינחס זה אליהו: **כבוד**. כמו שכבוד מלכים: **וכל פלכים**. וכל השרים: **ללותם**. יצאו: **הפחות והסגנים**. ומזמרים בהלוכם: **בשבחות וברננים** בכל עת צאתם. כך צריכים ללוות את השבת אף בצאתו. וז"ל הב"י בסי' ש' כתב בשבלי לקט משל למלך שמלוים אותו ביציאתו כשם שמלוים אותו בכניסתו. ועל כן נהגו לומר במוצ"ש פיוטים וזמירות ללוות את השבת כדרך שמלוין את המלך עכ"ל: **יצו**. הקב"ה: **חסדיו**. ויבנה לנו בית המקדש שהוא קדוש יעקב. ויהיה לנו קיום ליל ויומם. שבית השלישי לא יחרב לעולם. ואז לוים כו' ינצחו שיר אשר זמם. אשר חשבו: **עלי עולה אשר כפולה** ביום שבת. כמו שנאמר על עולת התמיד. ומביא רש"י הספרי אלו מוסיפין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד למדנו שהיא כפולה: **עם**. ישראל: **נצור** כאישון בת עין נשמר. יהיו נשמרים כאישון בת עין: **פאר המלכה**. פאר של שבת מלכתא: **מנתה אפים**. שעל שתי חלות צריכין לבצוע. או הוא ע"ד הפסוק (שמואל א' א') מנה אחת אפים. שפי' הראוי לקבל בסבר פנים יפות. כן מנות ומאכלי שבת בספ"י. או הכונה כמ"ד שהיה המן של יום השבת כפול מבחול ועיין במכילתא: **הליכתה** אלפים אמה ארכה. היינו תחום שבת: **זקוף מך**. מך אלו ישראל: **בקוראי שמך**. פי' כשיקראו בשמך. או שהוא קאי למטה בקוראי שמך שמע עליון: **וקבל ניב**. וקבל דבור: **וגם הגיון**. וגם המחשבה. ע"ד והגיון לבי. מאותו שלבבו נשפל: **מזון ארוחה** ליום מנוחה בעת יחסר. ר"ל אם מזון וארוחה זו סעודה ע"ד וארוחתו ארוחת תמיד. יזמין ליום מנוחת שבת. בעת יחסר לו. ר"ל אף שיהיה דחוק ומ"מ יזמין ליום השבת מזון לארוחה כראוי. אז יהיה שכרו. יוחן. מאת הקב"ה: **בפת דג ובשר**. וישב כשר בלי מחסור ולחמו יהיה נכפל לו: **יום שביעי**. מחזיקים ומקיימים ישראל: **כמרועי אזי קשבו**. כמו שקשבו ושמעו מפי משה רועה ישראל: **ברדת דגן שמים**. כשהוריד לנו הדגן מן השמים היינו המן: **בתת לחם יומים**. כשנתן לחם על שני ימים. אז אמר להם לישראל. **איש תחתיו שבו**:

ואם לוה הצור יפרע את חובו. כמו שאמרו במס' ביצה אמר הקב"ה לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע: **ואם שלש אלה**. יין בשר ודגים לפניו צגים ועומדים: **זה יהיה שכרו**. על. **אשר חפץ ביקרו**. של שבת. כמו **יוסף**. שהיה מכבד שבת: **חצה דג**. פעם אחת פלח דג: **ומצא מרגלית בבשרו**. של דג שהיה שוה המרגלית תליסר

עיליתא

עָרוּךְ. וּמַלְאַךְ אֵל יַעֲנֶה בָּרוּךְ. זֶה יִהְיֶה זְמַן אָרוּךְ: וְאוֹיְבָיו יִהְיוּ כְּדוֹמֶן. וּמַלְאַךְ רַע יַעֲנֶה אָמֵן: בְּעַל כָּרְחוֹ יְסַפֵּר שִׁבְחוֹ. שְׁמוֹ יַעֲלֶה כְּטוֹב שֶׁמֶן: נָשִׁים נֵרוֹת תַּדְלֵקְנָה. וְחוֹק נִדּוֹת תַּחֲזֵקְנָה. וְהַחַלּוֹת תַּפְקֵנָה: תָּגֵן בְּעֵדֶן זְכוּתָן. יוֹם בּוֹא עֵת לֵדָתָן. וְאִם לֹא עָבְרוּ וְנִזְהָרוּ. אֲזַי קְרוֹבָה לֵדָתָן: תְּנוּ שֶׁבַח וְשִׁירָה. לָאֵל אֲשֶׁר שַׁבָּת בָּרָא. וְלָנוּ בוֹ נָתַן תּוֹרָה: קָרָא לְמשֶׁה מַתָּנָה. בְּבֵית גְּנָזַי הִיא טְמוּנָה. לְךָ יָאֲתָה וְקַח אוֹתָהּ. תְּנָה לַעֲדַת מִי מָנָה: נֶפֶשׁ כִּי נֶאֱנָחָה. בָּא שַׁבָּת בָּא מְנוּחָה. גִּיל וְשָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה: בֵּרְכוֹ וְקִדְּשׁוֹ בְּמָן. מִלֶּדֶת לָעָם לֹא אַלְמָן. וְהַשַּׁבָּת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. בְּפִסַּת בַּר אֲשֶׁר טָמָן: חֻקּוֹתֶיהָ בְּמָרָה. נִצְטַוּוּ בְּאַזְהָרָה. כַּהֲרָרִים בְּשַׂעֲרָה: תְּלוּיִם הִלְכוֹתֶיהָ. שׁוֹמְרֵי מִצְוֹתֶיהָ. יַנְחִלוּ לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת בְּצִבְאוֹתֶיהָ: זֶה הָאוֹת אֲשֶׁר שָׂם אֵל. בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּבַשְּׁבִיעִי אֲשֶׁר הוֹאֵל: סַמְבַּטְיוֹן הַנָּהָר. שֶׁבְּכָל יוֹם רָץ וְנִמְהָר. יוֹכִיחַ בּוֹ מָנוֹחַ. תָּשִׁיב לְמִין אֲשֶׁר שׁוֹאֵל: קוֹלֵי*) קוֹלוֹת יֶחְדָּלוּן. בְּעֵת שִׁירַי יִגְדָּלוּן. כִּי כְּטַל הֵם

עץ יוסף

עיליתא פי' שם כלי כן פי' ר"ת. דדיכרי כדאי' במסכת שבת (דף קי"ט ע"ב) ע"ש: ומלאך אל יענה ברוך כו'. הכוונה לזה דאי' שם ע"ב שני מלאכי השרת מלווין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו: כדומן. כאשפה: נשים נרות תדלקנה. הוא מיוסד על המשנה על שלשה דברים נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר: ואם לא עברו. על אלו שלשה דברים: ונזהרו. בהם: אזי. יהיה שכרן שתהיה קרובה לידתן. ולא יהיה להן צער לדה: ולנו בו נתן תורה. כמו שאמרו בשבת (דף פ"ו ע"ב) דכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל: קרא למשה מתנה. ע"ד שאמרו במסכת שבת (דף י' ע"ב) אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל: לך יאתה. לך היא ראויה: וקח אותה תנה לעדת. ישראל שנאמר בהם. מי מנה. עפר יעקב: ברכו וקדשו במן. כמו שאמרו על פסוק ויברך ויקדש אותו ברכו במן וקדשו במן. שכל השבוע ירד להם עומר לגולגולת ובששי לחם משנה ובשבת לא ירד כלל: לעם לא אלמן. ע"ש הפסוק כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו: בפסת בר. במן: אשר טמן. מיום ע"ש על שבת: חקותיה במרה נצטוו באזהרה. שבמרה ניתנה להם מקצת פרשיות שבת ופרה אדומה ודינין כמו שמפורש בסנהדרין (דף נ ו.): כהררים בשערה תלוים הלכותיה. כדאי' בחגיגה (דף י') הלכות שבת כהררים התלוים בשערה מקרא מועט והלכה מרובה: ליום שכולו שבת בצבאותיה. לעתיד לבא שיהיו כל צבאות ישראל יחד: אשר הואל. אשר רצה: סמבטיון הנהר. כמו שאמרו במסכת שבת סמבטיון יוכיח: תשיב למין. כי כן השיב להמין אשר שאל מה יום מיומים: קולי קולות כו'. כל החרוז הזה בעל השיר משבח א"ע לאמר קולי קולות כו' בעת שיריו יגדלון. יגדלון פי'

*) קולי. כל קולות ושירי צרי יפסקו בעת ביאת המשיח אשר שירי שיזל כטל יגדלו. שכולם ישתקו וישמעו שירי. ולא ישיגו גבולי לילך בדרך השיר שנפל לחלקי ולשיר כמוני. כי אומר להם חפשו מעשיכם ותראו שאינכם כדאי שתשתמשו בעטרת השיר הנאה רק לי. א"נ כל קולות שמדברין יפסקו בשבת שאני משורר בקול הם־ שירי יזלו כטל. והקולות אין משיגים גבולי בדרך שיר שנפל לחלקי. וכאלו אומר להם יתלקטו ושתקו ולא תשמשו בעטרה השיר הנאה כעת רק לי. ומ"כ בשם הגאון החסיד מבעל"ז זי"ע. שזמר זה נאבד ממחבר הר"י קודם שגמר אות ק'. ומצאו דרשן ובא לעיר א' והתפאר שחבר זמר חדש יפה לשבת. ובשבת באו אנשי העיר לבאתו לשמוע דרשתו ושירו. ובמקרה בא גם הר"י על שבת זו לעיר זו ויבא ג"כ להדרשן. וכששמע הזמר אמר כולו שלי והדרשן אמר לא כי. והעם צעקו בקולי קולות על הר"י לברר דבריו. ויאמר לדרשן אמור על מה מיוסד הזמר. ולא ידע. ויאמר הר"י שמיוסד על שמו יהונתן חזק ולא נגמר אות ק'. ופייסוהו בכבוד ובזו לדרשן ואז חבר אות ק' על המאורע. ואמר שמעתה הקולי קולות יפסקו בעת אמירה בקול שירי הנוזלים כטל. ולא ישיגו ב"א גבולי בדרך השיר שנפל לחלקי וחברתיו. ואתם הדרשנים קשטו עצמכם בשירים שתחברו. ולא תשמשו בעטרת השיר שחברתי ונאה רק לי (מסדור בית יעקב).

זָלוּן: וְאַל יַשִּׂיגוּ גְּבוּלִי: בְּאֹרַח שִׁיר נֶפֶל חֶבְלִי. הִתְקוֹשְׁשׁוּ וְאַל תִּשְׁמֹשׁוּ. בְּנֵזֶר שִׁיר שֻׁפְרָה לִי: התקוששו

(סי׳ המחבר יצחק לוריא חזק א):

יוֹם זֶה לְיִשְׂרָאֵל אוֹרָה וְשִׂמְחָה: שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

צִוִּיתָ פִּקּוּדִים. בְּמַעֲמַד הַר סִינַי. שַׁבָּת וּמוֹעֲדִים. לִשְׁמוֹר בְּכָל־שָׁנַי. לַעֲרוֹךְ לְפָנַי. מַשְׂאֵת וַאֲרוּחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

חֶמְדַּת הַלְּבָבוֹת. לְאֻמָּה שְׁבוּרָה. לִנְפָשׁוֹת נִכְאָבוֹת. נְשָׁמָה יְתֵרָה. לְנֶפֶשׁ מְצֵרָה. תָּסִיר אֲנָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

קִדַּשְׁתָּ בֵּרַכְתָּ. אוֹתוֹ מִכָּל־יָמִים. בְּשֵׁשֶׁת כִּלִּיתָ. מְלֶאכֶת עוֹלָמִים. בּוֹ מָצְאוּ עֲגוּמִים. הַשְׁקֵט וּבִטְחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

לְאִסּוּר מְלָאכָה. צִוִּיתָנוּ נוֹרָא. אֶזְכֶּה הוֹד מְלוּכָה. אִם שַׁבָּת אֶשְׁמְרָה. אַקְרִיב שַׁי לַמּוֹרָא. מִנְחָה מֶרְקָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

חַדֵּשׁ מִקְדָּשֵׁנוּ. זָכְרָה נֶחֱרֶבֶת. טוּבְךָ מוֹשִׁיעֵנוּ. תְּנָה לַנֶּעֱצֶבֶת. בְּשַׁבָּת יוֹשֶׁבֶת. בְּזֶמֶר וּשְׁבָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

יִשְׁעֵךְ קִוִּינוּ. יָהּ אַדִּיר אַדִּירִים. בֶּן־דָּוִד מַלְכֵּנוּ. שְׁלַח נָא לַעֲבָרִים. וְיִקְרָא לִדְרוֹרִים. רֶוַח וַהֲנָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

רְצֵה תְפִלָּתִי. כְּמוֹ קָרְבַּן נַחְשׁוֹן. וְיוֹם מְנוּחָתִי. בְּרִנָּה וּבְשָׂשׂוֹן. חָבִיב כְּבַת אִישׁוֹן. בְּרוֹב הַצְלָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

אָנָּא עֶלְיוֹן נוֹרָא. הַבִּיטָה עֲנֵנוּ. פְּדֵנוּ בִּמְהֵרָה. חָנֵּנוּ חָנֵּנוּ. שַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ. בְּאוֹר וְשִׂמְחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

שִׁיר אֶעֱרֹךְ לָךְ. בְּנִגּוּן וּנְעִימָה. מוּל תִּפְאֶרֶת גָּדְלָךְ. נַפְשִׁי לָךְ כָּמְהָ(ב). לִסְגֻלָּה תְמִימָה. קַיֵּם הַבְטָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

זָכוֹר קָדוֹשׁ לָנוּ. בִּזְכוּת יְקָרַת הַיּוֹם. שְׁמוֹר נָא אוֹתָנוּ. בְּיוֹם זֶה וּבְכָל־יוֹם. דּוֹדִי צַח וְאָיוֹם. תָּבִיא רְוָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה. לְיִשְׂרָאֵל הַשְׁמִיעָה. בְּבֹא חֶזְיוֹן תְּשׁוּעָה. צוּר מַצְמִיחַ יְשׁוּעָה. אוֹר שִׁמְשִׁי הוֹפִיעָה. תָּמִיד הַזְרִיחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

עץ יוסף

פי׳ מגולל וקילוע. כי כן דרך בעל השיר לחרוז ולאחוז ולקלע שיריו: ואל ישיגו גבולי. ר״ל שאיש אחר לא ישיג גבולו בשירים: באורח שיר כו׳. ואומר כי גורלו נפל לו להיות בעל שיר: התקוששו. קשטו עצמכם במעלה אחרת ואל תשמשו בנזר ועטרה של השיר. או פירוש התקוששו הוכיחו עצמכם: שפרה לי. שיפה לי ולא לאחר:

א) מהזמר הזה לא נדפסו בכל הסדורים רק תמצת חרוזים, ולקחנו הדפסתו בשלמותו כמו שנדפס בספר יקר המציאות „שבחי אלהים״ (דפוס והארון פנת הרמ״ה). ב) נ״ל כָּמְהָה.

זמר לרבי אברהם בן עזרא והחוס שמו בראשי החרוזים :

צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי . לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל־אֵל חָי :

אֵל אֶחָד בְּרָאַנִי , וְאָמַר חַי אָנִי , כִּי לֹא יִרְאַנִי , הָאָדָם וָחָי : לבי
בָּרָא כֹל בְּחָכְמָה , בְּעֵצָה וּבִמְזִמָּה , מְאֹד נֶעְלָמָה , מֵעֵינֵי כָּל־חָי : לבי
רָם עַל כֹּל כְּבוֹדוֹ , וְכָל־פֶּה יְהַוֶּה הוֹדוֹ , בָּרוּךְ אֲשֶׁר בְּיָדוֹ , נֶפֶשׁ כָּל־חָי : לבי
הִבְדִּיל נִינֵי תָם , חֻקִּים לְהוֹרוֹתָם , אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם , הָאָדָם וָחָי : לבי
מִי זֶה יִצְטַדָּק , נִמְשַׁל לְאָבָק דָּק , אֱמֶת כִּי לֹא יִצְדַּק , לְפָנֶיךָ כָּל־חָי : לבי
בְּלֵב יֵצֶר חָשׁוּב , כִּדְמוּת חֲמַת עַכְשׁוּב , וְאֵיכָכָה יָשׁוּב , הַבָּשָׂר הֶחָי : לבי
נָסוֹגִים אִם אָבוּ , וּמִדַּרְכָּם שָׁבוּ , טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ , בֵּית מוֹעֵד לְכָל־חָי : לבי
עַל כֹּל אֲהוֹדֶךָ , כָּל־פֶּה תְּיַחֲדֶךָ , פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ , וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חָי : לבי
זְכוֹר אַהֲבַת קְדוּמִים , וְהַחֲיֵה נִרְדָּמִים , וְקָרֵב הַיָּמִים , אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חָי : לבי
רְאֵה לִגְבֶרֶת אֱמֶת , שִׁפְחָה נוֹאֶמֶת , לֹא כִּי בְנֵךְ הַמֵּת , וּבְנִי הֶחָי : לבי
הֲלֹא*) חֶלְקְךָ מֵרֹאשׁ , חֵלֶק דָּמוֹ דְּרוֹשׁ , שְׁפוֹךְ אַף עַל רֹאשׁ , הַשָּׂעִיר הֶחָי : לבי
אֶקֹּד עַל אַפִּי , וְאֶפְרוֹשׂ לְךָ כַּפִּי , עֵת כִּי אֶפְתַּח פִּי , בְּנִשְׁמַת כָּל־חָי : לבי

זה הזמר סימנו ישראל והסימן מתחיל בראשי החרוזות ונמצא בשבחי אלהים בשנויים קטנים :

יָהּ רִבּוֹן עָלַם וְעָלְמַיָּא. אַנְתְּ הוּא מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא. עוֹבַד גְּבוּרְתֵּךְ וְתִמְהַיָּא. שְׁפַר קֳדָמָךְ לְהַחֲוָיָא: יה רבון
שְׁבָחִין אֲסַדֵּר צַפְרָא וְרַמְשָׁא. לָךְ אֱלָהָא קַדִּישָׁא. דִּי בְרָא כָּל־נַפְשָׁא. עִירִין קַדִּישִׁין וּבְנֵי אֱנָשָׁא. חֵיוַת בְּרָא וְעוֹפֵי שְׁמַיָּא: יה רבון
רַבְרְבִין עוֹבְדָיךְ וְתַקִּיפִין. מָכִיךְ רָמַיָּא וְזַקִיף כְּפִיפִין. לוּ יִחְיֶה גְבַר שְׁנִין אַלְפִין. לָא יֵעוֹל גְּבוּרְתֵּךְ בְּחֻשְׁבְּנַיָּא: יה רבון
אֱלָהָא דִּי לֵהּ יְקַר וּרְבוּתָא. פְּרוֹק יַת עָנָךְ מִפֻּם אַרְיָוָתָא. וְאַפֵּיק יַת עַמֵּךְ מִגּוֹ גָלוּתָא. עַמֵּךְ(בש"א הגי' עמא) דִּי בְחַרְתְּ מִכָּל־אֻמַּיָּא: יה רבון
לְמִקְדָּשֵׁךְ תּוּב וּלְקֹדֶשׁ קֻדְשִׁין. אֲתַר דִּי בֵהּ יֶחֱדוּן רוּחִין וְנַפְשִׁין. וִיזַמְּרוּן לָךְ שִׁירִין וְרַחֲשִׁין. בִּירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְשׁוּפְרַיָּא: יה רבון

*) בהרבה סדורים השמיטו את החרוז הזה, לפי שלא נמצא בכל שיריו שיחתום „עזרא" בה"א, אבל במחזור ויטרי בקונטרס הפיוטים (סימן ע"ג) ובשבחי אלהים (דף ק"ח) נמצא החרוז הזה, ע"כ לא השמטנוהו. המגיהים

עיון תפלה

יה רבון עלם. שיר ארמי, מחברו המשורר ר' ישראל בר' משה בר לוי נאגארה שהיה רב בעיר עזה (גאזא) בארץ הקדושה באמצע המאה השלישית לאלף זה. הבר ספר זמרות ישראל. ותרגומו בעברית יה אדון כל העולמים, אתה הוא מלך מלכי המלכים, לך נאה — להגיד גבורתך ונפלאותיך: שבחין. שבחים אערכה בבקר ובערב, לך אל קדוש בורא כל נפש, מלאכי מרום וכל בני אדם, חיתו שדי ועוף השמים: רברבין. גדולים מעשיך ונוראים, משפיל רמים וזוקף כפופים, לו יחיה גבר אלף שנים לא יוכל לשער גבורתך; ונראה שצ"ל יֵעֹל ושב על האדם, גם אלף שנים לא יספיקו לו להכנים (ליור) גבורתך בחשבונו, ואם היה שב על הגבורה היה צ"ע תעול: אלהא. האל אשר לו הכבוד והגדולה, פדה נא את צאנך משני אריות, והוצא את עמך מתוך גלותם, עמך אשר בחרת מכל העמים: למקדשך. שובה למקדשך ולקדש הקדשים, מקום שמחת כל רוח ונפש, ויזמרו לך שם שיר ושבחה, בירושלים עיר כלילת יפי:

פזמר הזה אינו מדבר כלל מעניני השבת. רק הוא שיר ושבח והודאה לאומרו קודם ברכת המזון:

צוּר מִשֶּׁלּוֹ אָכַלְנוּ. בָּרְכוּ אֱמוּנַי. שָׂבַעְנוּ וְהוֹתַרְנוּ כִּדְבַר יְהוָה: הַזָּן אֶת־עוֹלָמוֹ. רוֹעֵנוּ אָבִינוּ. אָכַלְנוּ אֶת־לַחְמוֹ. וְיֵינוֹ שָׁתִינוּ. עַל כֵּן נוֹדֶה לִשְׁמוֹ. וּנְהַלְּלוֹ בְּפִינוּ. אָמַרְנוּ וְעָנִינוּ. אֵין קָדוֹשׁ כַּיהוָה: צור בְּשִׁיר וְקוֹל תּוֹדָה נְבָרֵךְ לֵאלֹהֵינוּ. עַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה. שֶׁהִנְחִיל לַאֲבוֹתֵינוּ. מָזוֹן וְצֵדָה הִשְׂבִּיעַ לְנַפְשֵׁנוּ. חַסְדּוֹ גָּבַר עָלֵינוּ וֶאֱמֶת יְהוָה: צור רַחֵם בְּחַסְדֶּךָ. עַל עַמְּךָ צוּרֵנוּ. עַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. זְבוּל בֵּית תִּפְאַרְתֵּנוּ. בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. יָבֹא וְיִגְאָלֵנוּ. רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה: צור יִבָּנֶה הַמִּקְדָּשׁ. עִיר צִיּוֹן תְּמַלֵּא. וְשָׁם נָשִׁיר שִׁיר חָדָשׁ. וּבִרְנָנָה נַעֲלֶה. הָרַחֲמָן הַנִּקְדָּשׁ. יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה: עַל כּוֹס יַיִן מָלֵא כְּבִרְכַּת יְהוָה: צור

וקודם ברכת המזון של כל סעודות שבת יטול ידיו במים אחרונים ויאמר זה:

יְדֵי אֲסַחֵי אֲנָא. לְגַבֵּי חַד מָנָא. לְסִטְרָא חוֹרִינָא. דְּלֵית בַּהּ מַמָּשָׁא:

אֲזַמֵּן בִּתְלָתָא. עַל כָּסָא דְבִרְכָתָא. לְעִלַּת עִלָּתָא. עַתִּיקָא קַדִּישָׁא:

פירוש מנחת יעקב

ידי אסחי אנא לגבי חד מנא) בא לרמז מה שכתבו רז"ל מים אחרונים חובה כי מים אחרונים בכדי להסיר הזוהמא ובכדי ליתן חלק לסמאל הנקרא סמא והוקא ירחץ בכלי ולא של גבי קרקע כי רוח רעה אין שורה אלא על גבי מקומות שממות וחרבות בדבר שאין בו ממש: (אזמן בתלתא) ר"ל בג' בני אדם אין חשש לנזקי רוחות כמו שאמרו בלבה אינן מוקין (בכסא דברכתא) כי כוס של ברכה מצטרף למובה ולא נרפה כי כוס מבטל כל הדינים ולכן כוס במספר אלהים רק מעורר ברכה למעלה מאין סוף הנקרא עילת כל העילות ועתיקא קדישא: כתוב בכתאריז"ל בליל שבת יניח אחר בהמ"ז על השלחן מכוס של ברכת המזון מעט יין וקצת פת מן הלחם והוא לסמיך שפע ברכה מן השבת לכל השבוע. אבל יזהר שלא יניח לחם שלם על השלחן: (שיר המעלות ס' להודות להלל כו') ויעתדל תמיד אחר הזימון ואף אם בירך בלא זימון יברך על הכוס אחר בהמ"ז כי מצוה להרבות בברכות בשבת כדי להשלים מאה ברכות:

הנהגת ליל שבת

(בשמים ראש) תתקנת עזרא לאכול שום בליל שבת בין כבוי בין שאין כבוי. והשום יהיה מבושל (הנהגת הגר"א): כתב של"ה שמעתי מחכם אחד שיאמר כאדם קודם שיאכל אפילו בלשון אשכנז (דא בין איך אויף מיר מקבל. אלס וואס מיר וועט היינט טרויטין וויל איך מארגין ניט פאסטין) (יהיה מה שיהיה). שזהו סגולה שלא יבוא לו שום דבר רע בחלום. ואם חס ושלום יבוא לו. לא יצום. כדי

דובר שלום

צור משלו אכלנו ברכו אמוני. איתא במ"ר הקדיש אברהם אבינו שמו של הקב"ה לכל עובר ושב. לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי אכלתם וכלא משל כל העולם כולו אכלתם. הודו וברכו ושבחו למי שאמר והיה העולם. על ענין זה מיוסד הזמר. לאחר שאכלו ושתו אומר המבה"ב להמסובים לא תברכו אותי. רק ברכו אמוני לעל. לפי שמשלו אכלנו כלנו ולא משגי:

עיון תפלה

צור משלו אכלנו. רשות לברכת המזון, ויש בו ענין שלש הברכות שהן מן התורה, הזן, הארץ, בונה ירושלים; החרוז הראשון צור משלו אכלנו הוא נגד ברכת הזמון, ושעורו — אתם אֱמוני היושבים אל השלחן ברכו את הצור אשר אכלנו משלו גם שבענו והותרנו, לכן ברכו ברכת המזון כדבר ה' אשר טוב לברך, כמו שנאמר (דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת וגו'. ואפשר עוד לפרש כונת שבענו והותרנו כדבר ה' עפ"ה (מ"ב ד, מג) כה אמר ה' אכול והותר: הזן. כנגד ברכת הזן: בשיר וגו' על ארץ חמדה. כנגד ברכת הארץ: מזון וצידה. כנגד מה שנזכר בברכה זו ועל אכילת מזון וגו': רחם וגו' על ציון וגו'. כנגד ברכת בונה ירושלים: עיר ציון תמלא. עפ"ה (ישעיה לג, ה) מלא ציון משפט וצדקה, ויותר נכון לנקד תְּמַלֵּא מקביל אל יִבָּנֶה: המקדש. גם הנפעל הזה הוא תולדת הפעיל כאלה שמניתי בספרי מכלול דרך אות מ':

שלא יתגברו בו בעלי חלומות: **אם** ביתר הימים גדלה מאד ושגבה מעלת הלומד תורה בלילה בראש האשמורות כנודע זה לכל. ומי יוכל למלל ולספר גודל ערך ענין זה (ובפרט הקם בחצות לילה אשרי מי שזוכה לזה). אם כן ק"ו באשמורות יום השבת קדש על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת כו'. על כן מנהג טוב להולכים בתמים לקום באשמורות הבקר (אלא דעבידי רבנן שלא לקום בעוד לילה פי' בחצות לילה ממש. משום דאז עת הזיווג כנ"ח). אך שתי שעות קודם היום להשתתף בצדיקים דג"ע ולקבל חוט החסד כו'. ומה שאומרים בשם המרדכי ז"ל שמאחרים בשבת. היינו דוקא לענין תפלה בלבד. אבל לענין עסק התורה אין מי שיכחיש חלילה וחלילה כי כמעשהו בחול כן בשבת. ואדרבה יותר חיוב. ובפרט אותם המבוהלים כל ימות השבוע בהבלי הזמן בודאי עליהם גדול החיוב שלא לישון כל ליל שבת. ומה גם בימות החורף. ולא יטה אזן לקול המלעיגים שעונג שבת הוא. כי אין עונג יותר מעונג לנשמה הקדושה אשר יושבת גלמודה ובודדה כל הימים. והיא בין אברי הגוף כשה בין הזאבים. אין דורש ואין מבקש אותה. עכ"פ ביום ש"ק ידרוש את שלומה. ע"כ כל בעל נפש יעמוד באשמורות וילמד מה שחנן ה' אותו. ואע"פ דלא יכול ללמוד לאור הנר לא ימנע מפני כך לקום. וילמד בע"פ או יאמר תהלים. כי גם אמירת תהלים חשוב כלמוד נגעים ואהלות כמבואר בגמרא. אך אם יאמר אותם בכונה דרך שבח והודאה ובתחנון. כי טוב מעט בכונה מהרבות בלא כונה. ואם אינו רגיל ובקי בעל פה בכל מזמורי תהלים. יעסוק באלו המזמורים המורגלים בפיו. אבל לא ילמד יחידי לאור הנר:

וכמה בני אדם שהן טועין מלעמוד ממטתם בשחרית של שבת. ולא עוד אלא כי אחרי עמדם הם טורחין שעה אחת לתקן את בגדיהם ולגהץ את לבושם. וכל המרבה לשעותה בוקה ומבולקה הרי זה משובח. ועל ידי זה מתפללים אח"כ תפלה חטופה וקטופה. אוי ואבוי להם. התמה לכם מה שעושים כן באשר תפלות של כל ימות החול שחוטפים אותן מאד. אלא גם יוסיפו סרה ביום הקדוש. על כן בואו אחי שמעו מוסר ואל תפלטו מלהשכים לביהכ"נ ביום שבת קודש:

ומשהאיר היום ילך ויטבול. וז"ל האר"י ז"ל בשחרית דשבת שקדושתו יתירה מקדושת הלילה. אף אם לא נמצא בזווגו או בקרי ח"ו. ילך ויטבול. עכ"ל. אבל בהנהגת הגר"א כתב וז"ל טבילה בשבת אם צריך לקרי מוטב לטבול במוצ"ש ולא בשבת. כי אי אפשר להזהר שלא יבוא לידי סחיטה ויצא שכרו בהפסדו. ופשיטא אם צריך לעבור דרך בית המרחץ שאסור לעבור במרחץ של כפרים. ודידן של כפרים הם. עכ"ל:

סדר שחרית לשבת

(ראשי בשמים) ז"ל הלבוש באו"ח סימן רפ"א בשחר משכימים לבית הכנסת. וי"א שאין צריכין להשכים כ"כ כמו בחול. שזה ג"כ מתענוגי שבת הוא (ועיין מ"ש לעיל). וכן נוהגין שאין משכימין כל כך ואסמכוה אקרא מדלא כתיב בקרבנות שבת בבקר כמו בתמיד של חול אלא כתיב וביום השבת שני כבשים וגו' משמע בעלות היום מקריבין ולא בבקר דוקא. ודקדוק גדול הוא. מדלא כתיב עולת שבת בשבתו על עולת הבוקר ונסכה. שהכל ידוע דעל דהכא פירושו מלבד הוא. כמו על כל לבונתה דפרשת ויקרא דפירש רש"י בהדיא שם כן. וכן הרבה על שנאמרו שם בפרשת הקרבנות. וה"ק קרא וביום השבת דהיינו אחר הנץ החמה שנקרא יום ממש תקריב שני כבשים וגו' על עולת התמיד שמקריב ג"כ ביום זה אחר הנץ החמה שמקריב את אלה. שאם היתה כוונת הפסוק לומר מלבד עולת התמיד שמקריב בבוקר קודם הנץ החמה תקריב את אלה אחר הנץ החמה היה לו לכתוב על עולת הבקר ונסכה והיה אז משמעותו ממש כפשוטו מלבד עולת הבקר שתקריב בבוקר השכם קודם הנץ החמה תקריב את אלה ביום וגו' דהיינו אחר הנץ החמה. ומדלא כתיב כן משמע כפירושו הנ"ל שגם עולת התמיד יקריבו ביום זה כיום הנאמר למעלה. דהיינו אחר הנץ החמה. ומסדרין הברכות ופרשת הקרבנות ומשנת

(ערוגות הבושם) כתב בס' יסוד ושורש העבודה. הנה גודל מעלות שירות ותשבחות שאנחנו עם קדוש מזמרים לבוראנו ית"ש ביום שבת קדש בתפלת שחרית בפסוקי דזמרה ובנשמת מבואר בזוה"ק פרשת ויקהל דף ר"ה ע"א. וז"ל יומא דשבתא חדוה איהו לכלא וכלא אתעטר לעילא ותתא כו' כדין כד סליק נהורא עמא קדישא מקדמא לבי כנישתא בלבוש יקר בחדוה מתעטרן בעטרא קדישא דלעילא בההוא רוחא דקיימא עלייהו לתתא משבחן בשירין ותושבחן וסלקין תושבחן לעילא. ועלאין ותתאין כלהו בחדוה. ומתעטרן כלהו כחדא. פתחי עלאי ואמרי זכאין אתון עמא קדישא בארעא. דמאריכון אתעטר עלייכו וכל חיילין קדישין מתעטרין בגיניכון. האי יומא יומא דנשמתין איהו ולאו יומא דגופא. בגין דשולטנא דנהורא דנשמתין איהו וקיימן עלאין ותתאין כלהו בזווגא חדא בעטרא דרוחא יתירא עלאה קדישא. צלותא דשבתא דעמא קדישא תלת צלותין אשתכחו בהאי יומא לקבל תלת שבתי ואוקמוה וכלהו חד. כיון דעאלו עמא קדישא לבי כנישתא אסור לאשתדלא אפילו בצורך בי כנישתא. אלא במלי תושבחן וצלותא ואורייתא וכדקא חזי לון. ומאן דאשתדל במלין אחרנין ובמלין דעלמא דא איהו בר נש דקא מחלל שבתא לית ליה חולקא בעמא דישראל. תרין מלאכין ממנן על דא ביומא דשבתא ואינון שוו ידיהון על רישיה ואמרי ווי לפלניא דלית ליה חולקא בקב"ה. ועל דא בעי לאשתדלא בצלותא ובשירין ובתושבחן למאריכון ולאשתדלא באורייתא. האי יומא איהו יומא דנשמתין. דאתעטרא ההוא נהורא דנשמתין בגין כך משבחי בתושבחן תשבחתא דנשמתא. והיינו **נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו ורוח כל בשר** וכו'. ולית תושבחתא אלא בסטרא דנשמתא ורוחא. והאי יומא קיימא ברוחא ונשמתא איהו ולאו דגופא עכ"ל. ומבואר בזוה"ק שהמזמורים אלו של שבת ברכות תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה לאומרם בתפלת שחרית. בפרשת תרומה דף קל"ז ע"ב וז"ל ואתקינו אנשי כנה"ג סידורא דתושבחתא מאינון תושבחתן דדוד מרזא דא השמים מספרים כו' ולבתר ההוא נהר דנפיק מעדן ודא איהו רזא רננו צדיקים בה'. בגין דהאי נהר כניש ונטיל כלא מרזא דשמיא ברזא עלאה ומקורא דהיי כלא כדקא יאות ביומא דא כו' ודא איהו לדוד בשנותו את טעמו וגו' ותושבחתא דא בכ"ב אתוון דאטיל לה שמשא בסיהרא כו' ודא איהו תפלה למשה איש האלהים כו' ודא

איהו

איהו מקומן כסדר שאר הימים. רק שמוסיפין בקרבנות וביום השבת. ואומרים ברוך שאמר ופסוקי דזמרה. ונוהגים להוסיף מזמורים בשבת כו' (כמו שהעתקתי לשונו לעיל קודם פסוקי דזמרה של שבת ע"ש). ואחר שירת ויושע מוסיפין נשמת מפני הנשמה יתירה שיש לאדם בשבת. וגם יש בו מענין יציאת מצרים שהוא כענין השירה לכך סמכו אחריה. ואין צריך לשחות כשמגיע אל ולך לבדך אנחנו מודים. שאין זה אלא סיפור דברים מענין השבת ואין כאן מקום לשחייה. ומתחיל ישתבח. ואומר הש"ץ חצי קדיש אחר פסוקי דזמרה ומתחיל ואומר ברכו. וקורין שמע בברכותיה ומוסיפין בברכה ראשונה שבח ותהלה להקב"ה על יצירת האור ומעשה בראשית שהוא מענין הברכה. ועומדין להתפלל ומתפללין ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע. ואם לא הזכיר של שבת מחזירין אותו. ואם עקר רגליו חוזר לראש. ואם לא עקר רגליו אינו חוזר אלא לשל שבת. ומחזיר הש"ץ התפלה. ואומר בקדושה אז בקול רעש כו' ממקומך כו'. מפני שבשבת הדיבוק הוא ביותר והכסא מתרומם וכל צבא השמים אין יודעין מקומו רק אומרים בו בלשון נסתר ברוך כו' בכל מקום שהוא. ולכך אנו מתפללים שיופיע עלינו אז ממקומו אשר הוא שם שהוא מקום הרחמים. ואומר קדיש שלם על התפלה. ואומר פסוק אין כמוך כו' ואין כמעשיך. פי' לעשות מעשה בראשית. ולכך סומכין לו מיד מלכותך וגו' להמליכו על כל העולם שברא. ואח"כ מתפללים להחזיר שכינתו לציון ולבנות חומות ירושלים להחזיר המלכות והעבודה כבראשונה. עכ"ל הטור:

איהו מזמור שירו לה' שיר חדש תושבחתא דא הא אוקימנא כו' אלין תושבחן כלהו אתקינו בשבת לשבחא ליה עמא יחידא בעלמא מזמור שיר ליום השבת תושבחתא כו' מכאן ולהלאה תושבחן אחרנין דחדוה ותיאובתא שלימתא כו' אלין תושבחאן כלהו אתקינו בשבת לשבחא ליה עמא יחידאי בעלמא עכ"ל בקיצור. ועיין בזוה"ק בהקדמת בראשית דף ס' ע"א ובפרשת תרומה דף קל"ו וקל"ז:

והואיל שזה צורך גדול לשבת קודש להתפלל ולשורר בשמחת לבב ובהתלהבות והנגון הוא מעורר את הלב לשמחה של מצוה ב"ה. לכן אעתיק לפניך מ"ש בס' מעבר יבק בחלק שפתי צדק (פ' ל"א). וז"ל שם: כ' בתקוני זוה"ק (תקון י"ב) כי יש היכל למעלה בשמים גנוז שאינו נפתח אלא בנגון וליה כוון אלישע בשלש נוגין בנינן. והנשמה נהנית מהנגון לפי שהיא רגילה בנגונין בשיר של מלאכי השרת ושיר הגלגלים. ובהיותה בגוף ושומעת נגון נהנית כמו שהיתה רגילה בהיותה דבוקה ביסודה. ומרוב הערבות ראוי נשרות עליה רוח האלהים כפי הנהגתה ויסודה הראשון. וש"ץ המנגן בתפלתו מעלה השכינה לפני המלך העליון מקושטת בשבע רעותי' המובאות לה ע"י התחתונים. ובעלותה כמה מלאכים וכמה מחנות וכמה נשמות עולים עמה כו'. ולכן מנהגן של ישראל לנגן בפה בביהכ"נ בשבתות וימים טובים זמני היחוד: **וכתב** בתקונים במזמור הללו אל בקדשו כל כלי זמר הנזכרים בו הוא על סדר עשר ספירות כו' ובחלק עתר ענן הקטורת כתב כמו שאדם מנגן לפני הקב"ה בכמה נגונים משירות והשבחות והודאות כמו כן כשעולה למעלה כל פמליא של מעלה וכל החיות כל המרכבות ומחנות מלאכים קדושים דהיות והופנים שרפים פורשים כנפיהם בשמחה ובנגון לקבלו. עכ"ל של ספר מעבר יבק: **השבח** הזה דנשמת קאי על הפסוקים הקודמים (ועלו מושיעים כו' ביום ההוא כו' ושמו אחד) ואז (נשמת כל חי תברך כו'):

(דה"ח) מאחרין לבא לבהכ"נ בשבת יותר מבימות החול [ובלבד שלא לעבור זמן ק"ש ותפלה] וממהרין לצאת קודם שש שעות. אין לשחות בולך לבדך אנהנו מודים. שאין לשחות אלא במקום שאמרו חז"ל (סי' רפ"א):

תקנו לומר נשמת בשבת. על שם נשמה יתירה הניתנת לאדם בשבת. יאמר כל השבח בשמחה עצומה. ומגודל התשוקה יקבל על עצמו מסירת נפש:

נִשְׁמַת כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ* יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ. וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד.

עץ יוסף

נשמת כל חי. ביאורו דכתיב ויהי האדם לנפש חיה והקשה רש"י כי מה היה היתרון הזה. אם כל הבהמות והחיות נקראו ג"כ נפש חיה. ותירץ שנשמתו של אדם חיתה מכולם. מפני שנתחדש בו דעת ודבור. אבל הבע"ח אין להם שכל ושין. ואף גם שחז"ל הגדילו חכמתו של שלמה ואמרו שהיה מכיר שיחם. בודאי דברים האלו גוזמא הם. כי לא נתן הקב"ה המעלה הזאת אלא לאדם המשכיל ויודע בשכל אשר חנן לו בפרטות. וכן כתיב מי שם פה לאדם (שמות ד, יא). והיה זה יען שאר בע"ח אינם צריכין לקיומם אלא המזונות אשר בנקל הכין להם הטבע. אבל האדם הנברא ללמוד וללמד עבודת בוראו ולהיות

עיון תפלה

נשמת כל חי תברך. עפ"ה (תהלים קנ, ו) כל הנשמה תהלל יה: **ורוח כל בשר.** עפ"ה איוב

תקון תפלה

נשמת כל חי. כדי להוציא מלבם של המאמינים באגדתא דשמעון כיפא אשר הו"ל אחד המשכילים בארץ אשכנז ששמעון זה הוא מחבר השיר הקדוש נשמת, ואמונה זו התפשטה הרבה בימי הבינים *), וגם ר' הירץ טריווש מפרש הסידור כל בו נלכד בה וכתב בפירושו „שמעתי מר' יהודה בר' יעקב שר' שמעון בן כיפא יסד נשמת עד מי ידמה לך" עכ"ל, אעתיק מה שכתוב במחזור ויטרי בסדר ליל פסח לרש"י ז"ל „נשמת כל חי הוא

*) ונמצא גם בסדור כ"י משנת קס"ו.

מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וְעוֹנֶה וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל־בְּרִיּוֹת. אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת.

עץ יוסף

מאושר. לא לבד בעוה"ז אלא בעוה"ב. מיד שנפח בו הקב"ה הנשמה נתן לו הדבור. כמו כלי לצרכיו להשיג אשרו. והמעלה הזאת לא נתנה אלא לו להנאתו ולטובתו (ספר נשמת חיים). בדרך אחר יבואר עם התיבות הבאות אחריו. ע"פ הידוע שהנשמה היא במדרגה יותר מן הרוח. והרוח היא במדרגה יותר מן הנפש. כאשר הביא בעל ראשית חכמה בשער האהבה פ' י"א בד"ה עוד אפשר כו'. וגם האלשיך בפירושו על הפסוק (ישעיה ב, כב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו מביא שם דברי הזהר מהשמטה שסמוך רשב"י ור"פ בן יאיר יום שנתנה נשמה לר' אליעזר ע"ש. ולפ"ז הכי פירושו. נשמת כל חי דהיינו הנשמות של צדיקים הנקראים חיים המה זוכים לברך את שמך ה' אלהינו. דהיינו שהם יגיעו עד סוד של השם ד' להודות בו יתברך. אמנם ורוח כל בשר אים היא מדרגה פחותה מן הנשמה שאין בהם אלא רוח. המה יפארו רק זכרך ולא את השם העצם. וכמו שדרשו חז"ל במסכת קדושין (דף עא.) על הפסוק זה שמי לעלם וזה זכרי וגו' לא כמו שאני נכתב אני נקרא כו' (ספר כדרת אליהו): מן העולם ועד העולם אתה אל. איתא במדרש תלים מן עלמא דלא הוינן ביה עד עלמא דאנן ביה. אתה אל תקיף ובעל היכולת: בכל עת צרה כו'. פי' ואפי' בכל עת צרה וצוקה ג"כ אין לנו מלך אלא אתה: אלהי. אשר היה עם הראשונים ויהיה ג"כ עם האחרונים: אלוה כל בריות. הכל מודים שאל אחד ואב לכל: אדון כל תולדות. פי' אדון כל מקרי הזמן המתהפכים מענין לענין. כמו לא תדע מה ילד יום (משלי כז, א). ולכן קראו בשם אדון תקיף ובעל היכולת לסדר מערכות הזמן. ולכך אחז"ל מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה מי שקרא להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון. כי לו היה ראוי לקרוא אותו יתברך בשם זה שסידר מערכות מזלו. ומובן הוא למבינים כי שם זה מורה על הכח והיכולת לסדר

המזלות

עיון תפלה

(איוב יב, י) ורוח כל בשר איש: מן העולם ועד העולם. לה"כ (תהלים קו, מח), ור"ל תמיד אנחנו רואים כחך ואילותך שאתה אל: ומפרנס. ביאור המלה הזאת כתובה לעיל בסדר אבינו מלכנו: צרה וצוקה. לה"כ (משלי א, כז), ומשקל אחר צר ומצוק (תהלים קיט, קמג): הראשונים והאחרונים. לדורות הראשונים והאחרונים: כל בריות וגו' כל תולדות. הבריות הם הדברים שנבראו בששת ימי בראשית, והתולדות הם הדברים הנולדים מן הבריות הראשונית, אף על פי שהתולדות

הולכות

תקון תפלה

ברכת השיר ששנינו בערבי פסחים (קי"ח ע"א), ויש אומרים על שמעון פטר כו' שהוא יסד אותה תפלה כשהיה [יושב] על הסלע, ותם ושלום שלא תהא זאת בישראל, וכל האומר דבר זה כשיבנה ביהמ"ק יביא חטאת שמינה" עכ"ל, ע"ש במחז"ו. ובפירוש סדור כל בו כתב מצאתי שי"א ששמעון בן שטח יסד את נשמת ורמז שמו בו למפרע דהיינו ש' שוכן עד, מ' מי ידמה לך, ע' עד הנה עזרונו, ו' ואלו פינו, נ' נשמת, עד כאן לשונו. והטעם שנקרא ברכת השיר לדעת ר' יוחנן כתב בסדור עבודת ישראל לפי שהוא שבח ארוך כעין שיר. ורבינו יונה בברכות סו"פ אין עומדין כתב שאע"פ שהשבח נשמת מוצאו מימי קדם מזמן חכמי המשנה, לא הונהגה אמירתו בצבור עד ימי הגאונים, ולכן כשאמרה הברייתא (בברכות ל"ד ב') הכורע בהלל ובהודאה של ברהמ"ז הרי זה מגונה לא חשבה הודאת נשמת (דפסקינן בש"ע או"ח סי' רפ"א דאין לשחות בה) לפי שעדיין לא נהגה אמירתו. והיה מנהג חז"ל להשתמש בחלקים ממנו בתור הודאה ושבח על איזה ענינים, כמו (שם נ"ט ע"ב) ור' יוחנן מסיים בה הכי (בהודאה על הגשמים) אלו פינו מלא וגו' עד תשתחוה, וישתבח ג"כ חלק ממנו והשתמשו בו לברכה אחרונה על פסוקי דזמרה. נוסח התימנים בברכת השיר נשמת וגו' כל בשר לך הפאר והרומם את זכרך מלכנו תמיד לדור ודור מעולם ועד עולם אתה הוא האל ומבלעדיך אין אלהים ואין לנו מלך גואל ומושיע בכל עת צרה וצוקה אלא אתה פודה ומציל ומפרנס ומרחם אלוה כל הבריות אדון התולדות המהלל בתשבחות המנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים רבים, וה' אלהים אמת לא ינום וגו' המקיץ רדומים וסומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ולך

הַמְהֻלָּל בְּכָל (בְּרוֹב) הַתִּשְׁבָּחוֹת. הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד. וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיהוָה עֵר. הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא־יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. (מְחַיֵּה מֵתִים וְרוֹפֵא חוֹלִים. פּוֹקֵחַ עִוְרִים וְזוֹקֵף כְּפוּפִים). הַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וּמַתִּיר אֲסוּרִים. וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. וְהַמְפַעֲנֵחַ

עץ יוסף

שמזלות כולם (מגיד לדק): **המהולל ברוב התשבחות.** פי' בהספקה תשבחות. אבל לא בכל התשבחות. משום שנאמר מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו (אבל בהודאות פריך שפיר במסכת תענית (דף ו' ע"ב) רוב ההודאות ולא כל ההודאות. כי הודאות פירושו מה שאדם מודה על טובותיו שקבל ממנו יתברך. ומחויב להודות על כל טובותיו שקבל ממנו יתברך) (מגיד לדק): **המנהג עולמו בחסד.** כמד"א עולם חסד יבנה: **ובריותיו ברחמים.** ע"ש ורחמיו על כל מעשיו: **וה' לא ינום ולא יישן.** ע"ש הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: **המעורר ישנים כו'.** הוא ע"ד מענה אליהוא בן ברכאל בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה (פי' תרדמת הזמן) על אנשים וגו' אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום. להסיר אדם מעשה וגו' יחשוך נפשו מני שחת (איוב לג, טו) וזה מה שאמר כאן המעורר ישנים שמעוררם לתשובה ע"י חלום חזיון לילה: **והמקיץ נרדמים.** בתרדמת הזמן (מ"ל): **והמשיח אלמים והמתיר אסורים.** כמעשה שאירע ליוסף הצדיק. כמבואר בספר הישר שהתחיל תינוק לדבר בדינו של יוסף והצדיקו את הצדיק ע"ש: **והסומך נופלים כו'.** שהעניים הם נקראים נופלים והעשירים הם נקראים כפופים אליו יתברך בהכרח כי כל ברואיו נצרכים אליו. והיתא בזוהר שתפלות רבים מתעטפות בתפלת העני ועולין למעלה בסוד תפלה לעני כי יעטוף. וזמש"א סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים. פי' בשעה שסומך את הנופלים אז זוקף לכל הכפופים. פי' מקבל אז גם כן תפלת העשירים אשר להם לא היה נותן כפי שאלתם בזכות עצמן

עיון תפלה

הולכות ונולדות על פי דרכי הטבע, הקב"ה הוא אדוניהם כי הוא יוצר הטבע: **המהולל ברוב התשבחות.** גרסת הספרים **בכל התשבחות** אינה נכונה, דמשמע שאנחנו מהללים אותו בכל התשבחות שבעולם, וזה לא אמת כי מי ימלל גבורות ה' ישמיע **כל** תהלתו, אבל **ברוב** התשבחות פירושו ברבוי התשבחות כלומר בתשבחות הרבה

תקון תפלה

אנחנו מודים. ואלו פינו וגו' במרחבי הרקיע וגו' ולברך את שמך מלכנו על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות וגו' עמנו ועם אבותינו (עי' מש"כ בעיון תפלה לשמונה עשרה בברכת אבות ד"ה אלהינו ואלהי אבותינו) **מלפנים ממצרים**

מאד. ובהגהות מיימוניות בסדר תפלה אות ב' חולק גם על נוסח ברוב, משום דרוב בלשון תלמוד הוא החלק היותר גדול, וכי מעט התשבחות שאנחנו משבחים אותו בהם הם החלק היותר גדול מכל התשבחות הראויות לו? לכן הגירסא היותר נכונה היא גרסת הנוסחאות **המהולל בתשבחות: המנהג.** כבר באַרנו בברכת מחיה המתים שהפיעל הוראתו גמר הפעולה, שהפעולה נעשית ע"י הפועל מתחלתה ועד סופה, כמו ואמותתהו (ש"ב א, י) גמרתי את מיתתו, וחרבותיה אקומם (ישעיה מד, כו) פעולת שהקמה תהיה כלה על ידו של הקב"ה מתחלתה ועד סופה ולא יתערב זר בתוכה, מְפַקֵּד צבא מלחמה (שם יג, ד) הוא לבדו ואין לזרים אתו. אבל ההפעיל הוראתו גרם הפעולה שהפועל מתחיל בה או מעורר אותה והיא נגמרת אח"כ מאליה או ע"י אחרים, הקימותי את דבר ה' (ש"א טו, יג) אנכי התחלתי ונבאותי גמרו, **וְהֵמַתָּה** מאיש עד אשה (שם שם, ג) תגרום להמיתם, תגרום מיתתם, **הַמְנַהֵג** פירושו שכל ההנהגה נעשית על ידו, אבל **הַ־נְהִיג** פירושו שהוא רק מפקיד מנהיגים או מתחיל בה, לכן אין גרסת התימנים **הַמַּנְהִיג** עולמו נכונה: **לא ינום.** עפ"ה (תהלים קכא, ד): **והמקיץ.** בכתבי הקדש הוא פעל עומד כמו הקיצותי (שם ג, ו), וכאן השתמשו בו לפעל יוצא, וכן השתמש בו המשורר ר' משה ן' עזרא בשירו המתחיל מפני פחד ה' לבשתי — הקיצוני רעיוני, ועי' בפירוש המשנה להרמב"ם ריש מס' תרומות, וכבר דבר מזה הרד"ק במכלול וד"ק דף כ"א ע"ב) והמדקדק ר"ח קעסלין במסלול (מסלת הכנוים נתיב י"ב סי' נ"ח): **המשיח אלמים.** נותן בהם כח הדבור מגזרת יָשִׂיחוּ בי (תהלים סט, יג): **והמתיר אסורים.** (שם קמו, ז): **והסומך נופלים.** (שם קמה, יד): **והזוקף כפופים.** (שם קמו, ח):

ואלו

נֶעֱלָמִים. וּלְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים: וְאִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת. אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ עַל־אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים. (וְרוֹב) וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת. נִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ (עִמָּנוּ) עִם־אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִלְּפָנִים מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ

עץ יוסף

עלמן (שבט מישראל): ולך לבדך אנחנו מודים. פי' אף אם נעשה עמנו לפעמים ישועה על ידי אחרים אעפ"כ אין אנו מודים אלא לך לבדך. כי אתה הוא העושה כל אלה. וכמאמר חז"ל מצינו שהקציף הקב"ה את המלך על עבדיו כדי לעשות רצונו של צדיק זה יוסף כמד"א חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם. והקציף עבדים על המלך כדי לעשות רצון צדיק זה מרדכי כמד"א קצף בגתן וכו': ואלו פינו מלא שירה כים. פי' שיהיה נובע בפינו שירים והתפעלות הלב כמו מי הים הנובעים תמיד: ולשוננו רנה. פי' כי הלשון מחתך הקול וממנו יצא קול הרנה: ושפתותינו. הם המודיעים לחוץ דבר שבח: כמרחבי רקיע. בדברי חז"ל הרקיע היה מרחיב עצמו והולך: ועינינו מאירות. בכל העולם: כשמש וכירח. שהם מתפשטים בכל העולם: וידינו פרושות. מרוב ההתפעלות השמחה והשבח כמ"ש בשלמה ויפרוש כפיו (מ"א ח, כב). כי זה סימן ההכנעה והתבוננות השמחה מכבודו ית' בלבו: כנשרי שמים. כנשר יפרוש כנפיו תמיד לנוד ולעוף תחת השמים: ורגלינו קלות. לרוץ למצותיו ולהודות לו: כאילות. שהן קלות לרוץ: אין אנחנו מספיקים. ע"ש אם ישפוק עפר שומרון (מ"א כ, י): להודות לך. כלומר מצד גדולתו ועצמותו יתברך כי אין סוף ותכלית. ילאה כל לשון להודות לו ולשבחו. ועל אחת כמה וכמה הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו שאין די להודות לו. ועיין בתד"א ח"א פי' נ"א: שעשית עם אבותינו ועמנו. כדאמרינן.

עיון תפלה

ואלו פינו מלא. עפ"ה (שם עא, ח) ימלא פי תהלתך. ועי' הלשון הזה בסדר אליהו רבה פל"א ויהיה לנו פה, ובזהר פ' תרומה דף ס"ב ואלו בוי"ו: ולשוננו רנה. עפ"ה (ישעיה לה, ו) ותרן לשון אלם: כהמון גליו. כמו שאמר (תהלים לג, ד) מקולות מים רבים אדירים משברי ים (שהמית משברי ים האדירים אנחנו שומעים רנת קדם כי) אדיר במרום ה', כך פירשנו בפסוקי דזמרה במזמור זה, וזהו אמרם ולשוננו — תמלא — רנה כרנת גלי הים: ושפתותינו שבח. עפ"ה (שם סג, ד) שפתי ישבחונך: כמרחבי רקיע. כמו שנאמר (שם יט, ב) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, במה שבכל הארץ יצא קום והכל מהתבוננים מפלאות תמים דעים ומתעוררים על ידם לספר בשבחו, הרי זה דומה כאלו בכל קצוי ארץ נשמעו מליהם: ועינינו מאירות. לראות ולהתבונן כפלאות אל, כי עכשו בהיותנו סתומי עינים אין אנחנו רואים כל מה שיש לראות ואין אנו יודעים מה לספר, באופן שיחסר לנו חמר הספור, אבל לו גם היינו עשירים בלשון ושפתים ועשירים בחמר ולו גם היו: ידינו פרושות וגו' ורגלינו קלות וגו'. לעוף ולרוץ מהרה ממקום למקום ולהגיד נלך מגבלי הרף, כל זאת לא יספיק לתת לך תודה על אחת מאלף וגו' הטובות וגו'. ועי' ויק"ר פכ"ז סי' ג' ובשתים יעופף לקילום, ובפרקי ר"א סו"פ ד' ובשתים מעופפים ומעריצים ומקדישים את שמו הגדול זה עונה וזה קורא וכו': להודות לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו. כך הגירסא גם בסדר אליהו רבה פל"א: מאלף אלף. בסדר אליהו רבה שם ד' ובספרי ריש פרשת ואתחנן תחסר מלת אלף: ורבי רבבות. כ"ה גם בסא"ר שם: הטובות. בסא"ר שם הנסים והטובות:

תקון תפלה

ממצרים גאלתנו וגו' מבית עבדים וגו' ומחרב וגו' ומחליים רעים רבים דליתנו מלכנו ועד הנה עזרונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו חסדיך על כן אברים וגו' ולשון אשר שמת בתוך פינו הן הן יודו לך ויברכו את שמך ה' אלהינו על רוב נסי פלאיך, כי כל פה לך

וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְרַבִּים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד־הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא־עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים

עץ יוסף

כדאמרינן במכילתא אלהי אבי וארוממנהו אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לא על הנסים שעשית עמי אומר לפניך שבח וזמרה אלא אף על הנסים שעשית עם אבותינו. והולך ומפרש הטובות. ואמר ממצרים גאלתנו. אתה ה' אלהינו בעצמך: ומבית עבדים פדיתנו. כבר פירשתי לעיל בתפלת אל בעזרת אבותינו כו' ע"ש: ברעב זנתנו. ע"ש ויענך וירעיבך ויאכילך את המן: ובשבע כלכלתנו. היא פרנסה בריוח שלא יחסר מכל וכל. וזה כלכלתנו. חה מ"ש יוסף לאחיו אנכי אכלכל אתכם. פי' שלא תדעו מהרעב כלל: מחרב. של עמלק בן בנו של אותו שכתוב בו ועל חרבך תחיה. הצלתנו: ומדבר. הוא במעשה מרגלים. כמד"א שם אכנו בדבר ואורישנו (במדבר יד, יב): מלטתנו. כמד"א שם ויאמר משה וגו' ויאמר ה' סלחתי כדברך (שם שם, יג כ): ומחלים כו'. שאמרת בתורה להביא בתוכחותיך: דליתנו. הגבהתנו. או פי' מלשון דלות והולשה וחולי קצת. כמד"א מדוע אתה ככה דל בן המלך (ש"ב יג, ד). ור"ל אף שאמרת בתורה להביא עלינו חליים רעים ונאמנים אם נעבור על תורתך. מ"מ לא עשית לנו כן ממש רק הבאת עלינו דלות וחולשה וחולי קצת: עד הנה עזרונו רחמיך כו'. הכונה כי אם נחליט על ישועות ה' ית' עמנו בימים מקדם. שהיו בזכות מעשינו הטובים. א"כ היה לנו ח"ו לפחוד לעת כזאת. כי נגרע מאתנו לדקותינו ושלימותינו שהיו לנו מאז. אבל אחרי כי באמת גם מלפנים לא היינו ראוים להשיג תשועה מאת ה' ע"פ זכות מעשינו. אך צדקה וחסד עשה עמנו. וא"כ נוחיל ונוחיל עוד כי גם היום יגוה ה' חסדו עלינו. וזהו עד הנה עזרונו רחמיך. כלומר אך בעבור רוב חמלתך: ולא עזבונו חסדיך. ועל כן נקוה כי אל תטשנו גם לנצח (אהל יעקב):

ספלגת

עיון תפלה

וּבְשָׂבָע. בשנת השבע: **כלכלתנו.** שנתת לנו ריוח בשנת השבע, כדאמר ר"י (ב"ב צ"א ב') נהירנא כד הוו קיימי ארבע סאין בסלע והוו נפישי נפוחי כפן מדלית איסרי (אגודרכס דף ס' ע"ב): **ומחליים רעים ורבים ונאמנים.** לשון הכתוב (דברים כח, נט): **דליתנו.** הרימותנו, כמו ארוממך ה' כי דליתני (תהלים ל, ב): **עד הנה עזרונו רחמיך.** כל הטובות שעשית עמנו מנעורינו עד היום הזה לא היו על פי צדקתנו ויושר לבבנו כי אם מצד רחמיך וחסדיך שנגברו עלינו לכן בטוחים אנחנו שכן לא תטשנו לנצח, כי רחמיך לא כָלִים (רש"י שמות לג, יט), כך פירש הגר"א ז"ל מווילנא, והרעיון הזה מבואר במדרש שוחר טוב מזמור ע"א אמרה כנסת ישראל כשתושיעני לא בצדקה ומעשים טובים שיש בידי אתה מושיעני (תמיד) אלא בין היום בין מחר בצדקתך גאלני שנאמר וירא כי אין איש וגו' וילבש צדקה כשרין, ע"כ בהוצאת בובער, ושם פרשה כ"א עשה עמי חסד ורחם עלי וברוב רחמיך מחה פשעי, הרבה חסד עשית עמדי, ע"כ, ר"ל כל מה שעשית עמדי עד היום הזה היה מצד החסד ולא על פי מעשי הטובים, לכן עשה נא עמי גם עכשו חסד, כי חסדך לעולם (תהלים קלח, ח): **אברים שֶׁפִּלַּגְתָּ** בנו

תקון תפלה

לך יודה וכל לשון לך תשבח וכל עין לך תצפה וכל ברך לך תכרע וגו' וכל הלבבות ייראוך והקרבים והכליות יזמרו לשמך כדבר שנאמר כל עצמותי וגו' מגוזלו ונאמר רננו וגו' תהלה בפי ישרים. (כפי הסדר יצחק רבקה) וגו' ובלשון כל חסידים וגו' ובמקהלות רבבות עמך כל בית ישראל יתפאר שמך ה' אלהינו שכן חובת וגו' ה' אלהינו להודות וגו' לרומם לגדל ולהדר על כל דברי שירות זמרות תשבחות דוד וגו'. וקרוב לזה נוסח הרמב"ם אך בנטיות קלות — לדור ודור ומעולם ועד עולם אתה אל וגו' ומושיע פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה אלא אתה מפרנס וגו' כל בריות וגו' המנהג וגו' רבים אלהים אמת וגו' והמקיץ נרדמים סומך נופלים וגו' ולברך את שמך על אחת וגו' הטובות נסים וגבורות שעשית וגו' דליתנו ועד הנה וגו', אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וגו', והשאר כנוסח התימנים. ונוסח רב עמרם נשמת וגו' פודה ומציל עונה ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו עוזר וסומך אלא אתה ולך לבדך אנחנו מודים ואלו פינו וגו' מאלף אלפי אלפים ורוב רבי וגו' שעשית עמנו ועם אבותינו מלפנים ממצרים וגו' ומחליים רבים ורעים דליתנו ועדיין עזרונו רחמיך וגו' ולשון ששמת בפינו הן

שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ. וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִישׁוֹרְרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד: כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל־לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל־עַיִן לְךָ תְצַפֶּה. וְכָל־בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה.

עץ יוסף

שפלגת בנו. מלשון כי בימיו נפלגה הארץ. כלומר שחלקת בנו אבר אבר לכל לד: ורוח ונשמה שנפחת באפינו. שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים. וכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו: ולשון אשר שמת בפינו. שלא יוכל הפה לדבר בלא הלשון. שהפה מדבר והלשון מחתך הדבור: הן הם. לפי שיש אברים המכונים בלשון זכר ויש אברים המכונים בלשון נקבה. אמר ב' הלשונות הן הם. ואבודרהם כתב הן הם עולה למנין מאה לרמוז שמברכין אותו במאה ברכות בכל יום:

כי כל פה לך יודה. ע"ד אודה ה' מאד בפי (תהלים קט, ל): וכל לשון לך תשבע. כל אדם קודם שיולא לאויר העולם משביעין אותו שלא יחטא והוא נשבע שלא יחטא: וכל ברך לך תכרע. כשהנשמה עתידה לצאת מהגוף הקב"ה מזמן לה מלאך. אומר לה אותו מלאך צאי מן הגוף. מיד צועקת בקול מר ומיד יוצאת וכורעת לפני הקב"ה ונופלת על פניה ומשתחוה לפני אדוניה: וכל קומה לפניך תשתחוה. השתחויה היא מלא קומתו בפשוט ידים ורגלים:

וכל

עיון תפלה

בנו. נוסד על לשון תרגום אונקלוס (ויקרא א, ו) וִיפַלַּג יתה לְאֵבְרָהָא, שחלקת בגופנו כל אבר ואבר מחברו ויחדת לו תשמיש מיוחד. ובדבר נקוד הפל"ף של אברים אם בציר"י מוטף יו"ד בפלס הֵיכָלִים אֵיתָנִים או בח"פ בפלס חֲלָקִים חֲפָצִים, הרבה כשאו ונתנו בזה המדקדקים ויש פנים לכאן ולכאן, ואני אין בידי להכריע: ורוח ונשמה שנפחת. גרסת אבודרהם ורוח נשמה בלא וי"ו, עפ"ה (בראשית ב, ז) ויפח באפיו נשמת חיים, ור"ל הרוח של הנשמה: הן הם. מלת הן אפשר שהיא מוקפת כמו הֶן־הוא משוש דרכו (איוב ח, יט), ואפשר שהיא בלתי מוקפת כמו הֵן הנה (במדבר לא, טז): וכל לשון וגו' וכל ברך וגו'. עפ"ה (ישעיה מה, כג): קומה. כל המהלך

בקומה

תקון תפלה

הן יודו ויברכו וישבחו לשמך מלכנו כל פה וגו' תשתחוה וכל הלבבות ייראוך וכל הקרב והכליות יזמרו לשמך וגו' מגוזלו שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תאזין ותושיע וגו' במקהלות רבבות עמך בית ישראל יתפאר וגו' לרומם ולקדש, ועל כל שירות ותשבחות וגו' ישתבח וגו'. ובמחזור ויטרי נשמת וגו' המהולל בתשבחות וגו' וה' שמו ער לא ינום וגו' והמקיץ רדומים וגו' ולך לבדך אנחנו מודים וגו' כשמש וירח וגו' ובשבע גדול כלכלתנו וגו' ומחליים רבים רעים ונאמנים דליתנו עד הנה עזרונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו חסדיך אלהינו נא אל תטשנו ה' אלהינו ואל תכלימנו לנצח וגו' וירוממו ויהדרו ויקדישו ויעריצו וימליכו וגו' וכל קומה לפניך ה' אלהינו תשתחוה וכל הלבבות ייראוך וגו' קונה שמים וארץ האל בתעצומות עוזך וגו' הגבור לנצח נצחים והנורא בְּחִילֵי נוראותיך וגו' וקדוש שמו נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך כדוד אמר ברכי נפשי וגו' שם קדשו וכתוב רננו צדיקים וגו' בפי ישרים (כנוסת אשכנז) ובמקהלות ורבבות עמך וגו'. וכתב שם רבינו שמחה מויטרי בעל המחזור בשם רבו רש"י ז"ל דף קנ"א „יש משנין הסדר ואומרים תיכף לשמים וארץ נהללך ונשבחך ותיכף הפסוק שאמר דוד (ברכי נפשי) אומרים האל בתעצומות עד וקדוש שמו ואח"כ וכתוב רננו צדיקים (כמו שהוא בסדורינו) והא ליתא, חדא לפי שכשכלל תחלה המקרא מפרש אח"כ כל אחד למחלקותיו כל ארבעתן על ארבעת רבעין. ועוד האיך מחובר רננו צדיקים למלה שעליו מה ראיה ממנו לכאן, הא המחבר מדבר בשבחו של מקום ואינו אומר על כל אדם שישבחנו, שצריך להביא ראיה מרננו צדיקים, אבל לאחר שפירש ארבע תהלותיו דכתבינהו משה באורייתא והללו ושבחו וברוך שם קדשו כמו שעשה דוד אז סמך רננו צדיקים לו לראיה, כלומר וכן מצינו מקרא שכתוב שכל הצדיקים מרננים לשמו וכזה יעשו כל אדם כצדיקים שכל המוסיף בשבחו הרי זה משובח, ולפיכך סמך בפי ישרים, צדיקים וכו'" עכ"ל. עוד כתב שם בדף קנ"ב „והרב ר' יעקב בר' שמשון פירש בפי ישרים וכו' ועל שם יצחק שיסדו כתוב בו יצחק ורבקה וכו' אבל אין ענין יצחק ורבקה לכאן ולא יתכן לפרש כן, דהא יצחק

אבינו

וְכָל־הַלְּבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל־קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל־עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְהוָה מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: שַׁוְעַת עֲנִיִּים אַתָּה תִשְׁמַע צַעֲקַת הַדַּל תַּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ. מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ־לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ

עץ יוסף

וכל לבבות ייראוך. ע"ש מי לא יראך מלך הגוים (ירמיה י, ז). וכתיב יחד לבבי ליראה שמך (תהלים פו, יא): וכל קרב. ע"ש וכל קרבי את שם קדשו: וכליות. ע"ש יסרוני כליותי: יזמרו לשמך. ע"ש זמרו לשמו: מציל עני. הוא יצר טוב: מחזק ממנו. זה יצר הרע: ועני ואביון. זה יצר טוב: מגוזלו. זה יצר הרע שגוזל מצות מידו (מדרש שוח"ט): מי ידמה לך כו' ומי יערך לך. ע"ש כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים (תהלים פט, ז): קונה שמים וארץ. כמו עושה שמים וארץ. ע"י עשייתן קנאן

עיון תפלה

בקומה זקופה: וכל לבבות. נ"ל (דה"א כח, ט) כי כל לבבות דורש ה': ייראוך. כמו (תהלים עב, ה) ייראוך עם שמש, ופירושו ייראו ממך, וכמוהו הרבה כנויים במקום מלות הטעם, כמו בני יצאוני (ירמיה י, כ) יצאו מאתי, וכפרתהו (יחזקאל מג, כ) וכפרת עליו, תבואתך טובה (איוב כב, כא) תבוא אליך: יזמרו לשמך. עמ"ש (תהלים לג, ב) ולזמר לשמך: כדבר שכתוב. (שם לה, י). והספרדים מוסיפים כאן שועת עניים וגו', עמ"ש (איוב לד, כח) צעקת דל וצעקת עניים ישמע. והרמב"ם בפרק יו"ד מהלכות מתנות עניים ה"ג מביא מקרא שועת עניים אתה תשמע ואיננו בכתובים חכרחנו לקח אותו מנוסח נשמת שבסדורי הספרדים. [ואחריו גם הטור בהלכות צדקה (סי' רמ"ז) העתיקו גם כן כלשון הרמב"ם שנאמר שועת עניים אתה תשמע וכתב על זה בעל חדושי הגהות לא מצאתי מקרא זה רק באיוב (לד) כאמר וצעקת עניים ישמע]: מי ידמה לך. עמ"ש (תהלים פט, ז) כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים, ועמ"ש (ישעיה מ, כה) ואל מי תדמיוני ואשוה: אל עליון. כתב הר"ד אבודרהם בברכת ברוך שאמר שאין לומר האל האב הרחמן דהא כבר אמרו אלהינו, וכ"כ רב עמרם גאון בברכה שאחר קריאת המגילה שאין לומר האל הרב את ריבנו דכבר אמר אלהינו (בסדורו דף ל"ז ע"א), וכאן הלשון יותר קשה דכבר אמר האל הגדול ולמה יחזור השם אל פעם שנית? לכן אומר לי

תקון תפלה

אבינו תקן תפלת המנחה וא"כ בתפלת המנחה שיסד היה לו ליסד שמו ושם אשתו ולא בתפלת שחרית שתקן אברהם אבינו, הלכך יאמר בכל אחד שבת המצוי בו, בפי ישרים תתהלל לישרים נאוה תהלה וכו'" עכ"ל. ובמחזור בני רומא נשמת וגו' זכרך מלכנו מן העולם ועד העולם אתה הוא אל ומבלעדיך אין לנו מלך גואל עוזר ומושיע פודה ומציל מפרנס ומרחם בכל וגו' אתה (אלהי וגו' נרדמים סומך נופלים ורופא חולים) ולך אנחנו מודים וגו' רקיע ועינינו כשמש וירח וידינו כנשרי שמים ורגלינו כאילות אין וגו' מאלף אלפי אלפים וְרִבֵּי רְבָבוֹת הטובות שעשית עמנו ועם אבותינו ממצרים גאלתנו ומבית וגו' ובחליים רעים ורבים דליתנו ועד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו — אל יעזבונו רחמיך והסריך ה' אלהינו לכן אברים וגו' וישבחו את שמך ה' אלהינו כי כל פה וגו' לשון בך תשבע וגו' הלבבות וגו' כדבר שנאמר כל וגו' מגוזלו (מי ידמה וגו' יערך לך ומי יעשה כמעשיך וכגבורותיך האל וגו' וארץ האל בתעצומות עזך הגדול ולכבוד שמך הגבור לנצח נוראותיך (מאי קאמרי?) נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך ודוד עבדך אמר לפניך ברכי וגו' קדשו) וכתוב רננו וגו' תהלה בפי וגו' (כנוסח התימנים) ובמקהלות רבבות וגו' ישראל יתפאר שמך וזכרך מלכנו וגו' היצורים מלפניך וגו' להדר ולקדש על כל דברי שירות ותשבחות שאמר דוד וגו'. ובסדורי הספרדים נשמת וגו' ומציל ועונה ומרחם וגו' מלך עוזר וסומך אלא אתה וגו' המהולל בכל התשבחות (האפשריות בעולם) וגו' וה' עד לא ינום וגו' נרדמים מחיה מתים ורופא חולים פוקח עורים וזוקף כפופים המשיח אלמים והמפענח נעלמים ולך לבדך וגו' ואלו פינו וגו' ה' אלהינו לברך את שמך מלכנו על

אֶת־שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר. לְדָוִד. בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ:

ברוב קהלות פולין מתחיל הש"ץ האל בכל ג' רגלים. אבל בכל מקום בר"ה ויוה"כ מתחיל המלך היושב. לפי שהקב"ה יושב בדין. ובכל שבתות השנה מתחיל הש"ץ שוכן עד:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ. הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ:

הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

עץ יוסף

קנאן להיות שלו (רש"י): וכל קרבי את שם קדשו. זהו כשאדם אומר בקול רם בחוזק כל קרביו מתנפחים בקולו ונפתחו. וזהו וכל קרבי (פי' מחזור כ"ב): האל. פי' תקיף ובעל כח. כמד"א ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז, יג). ואיך כשאר מלכי בו"ד שהם חזקים ואינם בכוחם ועוזם רק בכח עבדיהם ואנשי חיליהם. אבל אתה אל החזק בתעצומות עזך: הגדול בכבוד שמך. ואיך כמלך בו"ד שהוא גדול ומכובד בתארים ושבחים נוספים על עצמותו ושמו המיוחד. ואדרבה הקוראו בשמו חייב מיתה. וכן אחז"ל הקורא לרבו בשמו כו'. אבל אתה הוא הגדול בכבוד שמך. כמד"א ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה (נחמיה ט, ה). וכן כתיב יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו. ואינו צריך להלול אחר: הגבור לנצח. שאין גבורתו יתברך כגבורת ב"ו שהולכת ופוחתת: והנורא בנוראותיך. פי' שאינו כמלך ב"ו שהוא יראוי מחמת יראת עונשו. אבל הוא ית' יראוי בעצמותו. דאיהו רב ושליט ואין כמוהו. והוא כמד"א מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה היראה כי כו' מאין כמוך: המלך היושב. הקב"ה מראה מלכותו למעלה וכל צבא השמים עומדים לפניו: רם ונשא. רם ונושא את

דובר שלום

כאמור לדוד ברכי נפשי וגו'. החזנים בניגונם מפסיקים אחר תיבת לדוד. והוא טעות. דלפ"ז משמע כאמור לדוד מפי אחרים. ובאמת אינו כן רק דוד בעצמו אמרו. לכן צריכים להפסיק אחר תיבת כאמור. ומאמר לדוד ברכי נפשי וגו' הוא מקרא שלם במזמור ק"ג:

עיון תפלה

לי נבי שבספרים קדמונים היה כתוב מלך עליון קונה שמים וארץ ושנו אותו ללשון הכתוב (בראשית יד, יט), וראה להלן: כאמור. (תהלים קג, א): את שם קדשו. כנגד מה שאמר ונברך את שם קדשך הביא את המקרא ברכי וגו' את שם קדשו: האל. הוא כעין הערה על ארבעת התארים שזכר למעלה האל הגדול הגבור והנורא, ולפי השערתי הכ"ל אחר חמישי מלך: האל בתעצומות עזך. כחך ואילותך נכרים לכל ע"י תעצומות עזך שאתה מראה בעולמך: הגדול בכבוד שמך. גדולתך נראית במה שכל העולם כלו נותנים כבוד לשמך הגדול, כמו שנאמר (מלאכי א, יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי: הגבור לנצח. לא ככל הגבורים שגבורתם הולכת ומתמעטת לעת זקנה ושיבה, אבל אתה גבור לעד ולנצח נצחים, וכן אנו אומרים בתפלת י"ח אתה גבור לעולם אדני, וכן הוא אומר (ישעיה מ, כח) לא ייעף ולא ייגע: והנורא בנוראותיך. כאלו אמר דבר זה אין צריך באור, שהרי עינינו הרואות נוראותיו שאומה שפלה כמונו מתקיימת זה כאלפים שנה בין האומות (יומא ס"ט): המלך היושב.

תקון תפלה

אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רבי וגו' הטובות נסים ונפלאות שעשית עמנו ועם אבותינו מלפנים ממצרים וגו' ומחליים רעים ורבים דליתנו עד הנה וגו' חסדיך על כן אברים וגו' ויפארו וישוררו את שמך מלכנו תמיד כי כל פה וגו' (כמו בתימנים) והלבבות ייראוך וגו' כדבר שנאמר כל וגו' מגוזלו שועת וגו' (כמו ברב עמרם) הדל תקשיב ותושיע וכתוב רננו וגו' בפי וגו' (כנוסח התימנים רק בשנוי ובשפתי צדיקים) במקהלות וגו' ישראל שכן חובת וגו' להדר ולנצח על כל וגו' משיחך, ובכן ישתבח וגו'. ואבודרהם מתחיל כמו בנוסח הספרדים—אין לנו עוזר וסומך אלא אתה ולך אנחנו מודים ואלו וגו' (כמו בתימנים) מחליים רעים ורבים דליתנו עד הנה וגו' (כמו בספרדים) ורוח נשמה וגו' יודו ויברכו וגו' כי כל פה וגו' לך תשבע וכל עין לך תצפה וכל ברך וגו' והלבבות ייראוך והקרבים והכליות וגו' שנאמר כל וגו' מגוזלו שועת וגו' (כמו בספרדים) ובדברי צדיקים וגו' (כמו בספרדים) אלהינו להודות וגו' להדר ולקלס על כל שירות וגו' ובכן ישתבח.

הערה

ודע כי במחזור ויטרי נוסח ברכת ישתבח בשבת שונה מעט מבחול, ישתבח שמך מלכנו וגו' עד וממשלה תהלה ותפארת וגו' והודאות נצח גדולה וגבורה מעתה וגו':

שׁוֹכֵן*) עַד. מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְרוֹמָם. וּבְשִׂפְתֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדָּשׁ. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלָּל:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת

*) **שוכן עד.** הוא דבוק למעלה ממנו. ר"ל המלך היושב כסא ונשא שוכן עד. והוא עפ"ה (ישעיה נז, טו). ותיבת **עד** פירושה לעולם: **תתרומם**. ע"ש זמרו לה' חסידיו (תהלים ל, ה): **ובשפתי צדיקים**. ע"ש רננו צדיקים בה' (שם לג, א): **ובקרב קדושים**. בתוך ישראל. ועפ"ה ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם (ויקרא כב, לב), ועפ"ה נערץ בסוד קדושים (תהלים פט, ח) (סדור עבודת ישראל).

עץ יוסף

את הכסא (פי' מחזור כ"ב): כתב הרוקח. הגדול זו מדת אברהם. הגבור זו מדת יצחק. והנורא זו מדת יעקב שאמר מה נורא המקום הזה. המלך גימטריא כ"ס י"ה עכ"ל: **שוכן עד** מרום וקדוש שמו. ושמא תאמר לפי שהוא מרום וקדוש אינו משגיח בשפלים. על זה אמר וכתוב רננו צדיקים בה' ולא ליהוה אלא בה' המלוי אתכם. וכן הוא במדרש רננו צדיקים בה'. לה' אין כתיב כאן אלא בה' בזמן שהם רואים אותו. פירוש שרואין השגחתו. דהא כתיב כי לא יראני האדם וחי (מ"צ): **ובמקהלות** כו'. הוא על העתיד כשיקהלו רבבות עמך בית ישראל אז ברנה יתפאר שמך שיהיה השם שלם. וכן נאמר בשוב ה' את שיבת ציון כו' אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. לא כן עכשיו בעו"ה כשאנו אומרים יהא שמו הגדול מבורך הקב"ה מצטער כביכול ומנענע ראשו כו' כידוע. וגם אנו מצטערין כמד"א אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי סלה (תהלים עז, ד) בהבלות. וזמש"א כאן מלכנו. כי אז יהיה הכסא שלם ותשוב המלוכה לבעליה. ואמר בכל דור ודור. ע"ש מלחמה לה' בעמלק מדור דור: **שכן חובת**. לשון חכמים

ענף יוסף

שוכן עד מרום וקדוש שמו וכו'. ישרים צדיקים חסידים קדושים ר"ת יצחק. תתהלל תתברך תתרומם תתקדש אותיות שלישיות רבקה. וי"א כי החכם המחבר זה היה שמו יצחק ושם אשתו רבקה ועשאו לכבוד יצחק אבינו ורבקה אמנו כדי להזכיר לנו זכותם (אבודרהם): **ובמקהלות** כו'. מן ובמקהלות עד משיחך מ' תיבות כנגד מ' יום של משה. ראש וסוף כ"ו נגד שם של ד' (בפי' מחזור כ"ב):

דובר שלום

שכן חובת כל היצורים להודות ולהלל אותך יותר על כל דברי שירות ותשבחות של **דוד בן ישי** כו'. **ולא** יפה עושים

עיון תפלה

הערה על התאר מלך עליון שהיה ראוי להיות כאן כאמור לעיל, ואולי מזה למד הפייטן הקדמון לתאר את הקב"ה בתאר מלך עליון בתפלות ר"ה ויו"כ שלא נמצא לא במקרא ולא במשנה ותלמוד: **שוכן עד.** הוא נמצא לעד; הפעל שכן נרדף לפעמים עם הפעל המצא, כמו איזה הדרך ישכן אור (איוב לח, יט): **מרום וקדוש.** הלשון הזה בספר יצירה ריש פרק א', וגירסת הגר"א ז"ל שם שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא, והוא עפ"ה (ישעיה נז, טו) שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון: **וכתוב רננו.** (תהלים לג, א), ונמשך למעלה אחר המקרא ברכי נפשי, והפסיק הענין בבאור התארים, וראה למטה בנוסחאות: **בפי ישרים.** נמשך על לישרים נאוה תהלה, ופסח בישרים דסליק מנייהו. ואלה הנוסחאות החותמין שם רבקה לעמת יצחק הם משנים מדעת בעל הבית, כי המחבר כתב בלא ספק בפי ישרים תתהלל כדי לכוין עם לשון הכתוב דסליק מניה לישרים נאוה תהלה, גם ובקרב קדושים תתקדש הוא לשון נופל על לשון. ונוסח דון יצחק אברבנאל בספר זבח פסח דף כ"ד בפי ישרים תתרומם ובלשון חסידים תתקדש ובדברי צדיקים תתברך ובקרב קדושים תתהלל, ואין אצלו לא יצחק ולא רבקה. ובכתר מלכות לר"ש ן' גבירול בסופו עוד נוסחא אחרת, אבל הכל בו כתב בשם הר"ר נתן שהעתק כנוסח שלנו: **ובמקהלות.** הנוסח הזה כמו שהוא לפנינו נמצא בפרקי היכלות: **חובת.** לשון התלמוד, כמו מה הובתי ואשמנה (סוטה כ"ב ב'),

כָּל־הַיְצוּרִים. לְפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר וּלְנַצֵּחַ לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

כתב המג"א שאף בשבת אם גמר היחיד פסוקי דזמרה קודם הש"ץ יאמר ובכן ישתבח מיד:

וּבְכֵן יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. כִּי לְךָ נָאֶה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ וּמֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת בּוֹרֵא כָּל הַנְּשָׁמוֹת רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ יָחִיד אֵל חֵי הָעוֹלָמִים: הש"ץ אומר חצי קדיש

בשבת שובה קודם חצי קדיש אומרים זה:

תהלים קל

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָֹה: אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי: אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: קִוִּיתִי יְהוָֹה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי: נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָֹה כִּי־עִם־יְהוָֹה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו: ח"ק

עץ יוסף

חכמים הוא ואינו פסוק. וכלומר שחובה על כל הנבראים להודות להלל כו'. ואמר היצורים ע"ש עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה מג, כא). כלומר כיון שיצרתים חובה עליהם שיהללוני: על כל דברי שירות כו'. כלומר אתה משובח יותר ויותר מכל התשבחות שאמרו הנביאים ושאמר דוד ליום נחמה:

ישתבח שמך כו' אדון הנפלאות כו'. פי' שזה עצמו מן הפלאות הפלא ופלא' להיותו בוחר בשירי

דובר שלום

כופים אותם אנפים וגם החזנים שאומרים בכן מונת כל היצורים לפניך שהוא חטוף וגדוף. וגם מפסיקים במלת ותשבחות. שמשמיטים בזה כונת המאמר. שבזה משמעו שחובת היצורים להודות את דוד בן ישי יותר על כל דברי שירות ותשבחות. רק לאוי לומר במאמר אחד על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי וכו'. ולפ"ז לאוי לגרוס ותשבחות בוא"ו הבי"ת שהוא נסמך לדוד בן ישי ולא בקמ"ץ המפסיק:

האל

זמרה מן האדם שפל אנושי (אלשיך): מלך יחיד אל חי העולמים. ולא אמר העולם כמו שכתוב וישבע בחי העולם (דניאל יב, ז). מפני שתקנו נגד המינים שהיו אומרים אין עולם אחר. וע"ש הפסוק מן העולם ועד העולם (פי' מחזור כ"ב):

עיון תפלה

דעות או חובה (ברכות כ"ז ב'): על כל דברי. מלבד, כמו על עולת התמיד (במדבר כח טו):

חז בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה הַמְבֹרָךְ: קהל יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא

ק״ח בָּרוּךְ יְהֹוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

ואין עונין אחריו אמן:

אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל*):

כשחל יום טוב בחול אומרים כאן המאיר לארץ:

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיהֹוָה: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל־

עץ יוסף

יוצר אור. להולכים ביום: ובורא חשך. לרוחות ולמזיקים. ובו תרמוש כל חיתו יער: עושה שלום. שאלו היה היום ארוך יותר מן הלילה היו הולכי לילה אומרים אנו רוצים ביום ללכת. לכך עושה שלום:

הכל יודוך. על שם יודוך ה' כל מעשיך: והכל ישבחוך. ר"ל כל הדורות. ע"ש דור לדור ישבח מעשיך:

והכל יאמרו אין קדוש כה'. ע"ש אין קדוש כה' (ש"א ב, ב): **הכל** ירוממוך סלה. ע"ש ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד. דהיינו כמו סלה: **יוצר** הכל. ע"ש אני ה' עושה כל אלה: **האל** הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח. ע"ש ודלתי שמים (מי) פתח (תהלים עח, כג). כלומר פותח שערי מזרח ויוצא השמש. הוא שחריאל המלאך פותח חלונות שבמזרח שמשם האורה יוצאת. הדלתות כלפי העולם. והחלונות לצד חוץ לעולם. בעמוד השחר החמה בחלון. וכשבא לדלתות אז הנץ החמה לפי שהדלתות רחבים. וזהו ובוקע חלוני רקיע בעובי הרקיע כלפי חוץ. ומוציא חמה ממקומה עד שבאה לדלתות כלפי העולם (מ"ג). אך זה סותר להא דאיתא בפסחים (דף צ"ד ע"ב) חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע. וחכמי אוה"ע אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע. אמר רבי ונראין דבריהן מדברינו שביום מעינות צוננים ובלילה רותחים ע"כ. ומצאתי על גליון הש"ס החדשות משם הגאון ר"ע איגר ז"ל. וז"ל בשיטה מקובצת

ענף יוסף

הכל יודוך והכל ישבחוך והכל יאמרו כו'. מצאתי בקונטרס דהאר"י ז"ל ביוצר של שבת אנו אומרים שבע פעמים הכל והם על הסדר מלמטה למעלה מיסוד עד חסד כיצד בורא הכל יסוד. הכל יודוך הוד. הכל ישבחוך נצח. הכל יאמרו תפארת. הכל ירוממוך גבורה. יוצר הכל חסד. כי כל א' משבעה קצוות אלו כולל מחמשים שערי בינה אשר נפתחין בשבת דוגמת אל אדון ע"כ (של"ה בסדור בשער השמים):

דובר שלום

האל הפותח בכל יום וכו'. לא יתכן לבאר הכונה על זריחת השמש המוחש לעינינו. שהגלגל סובב והולך תמיד ואינו עובר דרך שערים. אך הכונה על כח עליון המשפיע לזריחת השמש שהוא דרך שער מזרח של מעלה ודרך חלוני רקיע של מעלה: והגר"א ז"ל כתב שהרקיע שבו הגלגלים הנזכרים הוא קבוע ועומד ובו חלונות וכן דלתים ופתחים שנא' ודלתי שמים פתח. ולפ"ז הוא כפשוטו:

עיון תפלה

הכל יודוך. פתח במאי דסליק מניה ובורא את הכל: **הפותח** וגו' שערי מזרח. כד"א בברכת

---

*) ראיתי להזכיר כאן מה שבאזני שמעתי מהרבה המונים במקום שהש"ץ מנגן בשבת הברכה יוצר אור עד ובורא את הכל עונים אחריו אמן והוא טעות גדול. ועוד גדולה מזו עושים בר"ה ויוה"כ. שמנגן החזן עד אמר ויהי ואח"כ מתחילים מיד מלך אז סלח נא ואינם מתחילים הברכה מראש וראוי להזהירם על זה.

יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח. וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ. וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת הָרַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים

גליון רע"א [ובוקע חלוני רקיע. נ"ב על שהשמש והירח יוצאים ממזרח ובאים במערב. יפול בהם דרך מליצה ובוקע חלוני רקיע. וכן וארובות השמים נפתחו על שהשמים ידמו לעין הרואה כאהל על הארץ ומתוכם יורדים הגשמים אמר דרך מליצה שארובות השמים נפתחו. וכן הנה ה' עשה ארובות בשמים על הרקת הברכה בשפע]:

עץ יוסף

מקובלת כתובות (דף י"ג ע"ב) ד"ה השבתמו על המעוברת כתב משמו של ר"ת דהא"ג דנלהו חכמי אוה"ע לחכמי ישראל היינו נלחון בטענות. אבל האמת הוא כחכמי ישראל. והיינו דאמרינן בתפלה ובוקע חלוני רקיע עכ"ל. ועיין מ"ש לעיל בשם אבודרהם על ומבדיל בין יום ובין לילה וכ"ע. ועיין בספר פרדס (דף ז') : ולבנה ממכון שבתה. לפי שפעמים פנמה למעלה ונראה כיושבה. זהו כירח יכון עולם (תהלים פט, לח). וקרוב לחודש נראה עיגול סביב לובן הלבנה זהו מכון שבתה (פי' מחזור כ"כ): ומאיר לעולם כלו וליושביו. ע"ש ועל מי לא יקום אורהו (איוב כה, ג): שברא במדת רחמים. שאמר הקב"ה אם אברא עולמי במדת הדין לא יוכל להתקיים שתף מדת רחמים על מדת הדין. וזהו שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: המאיר לארץ. בשמש: ולדרים עליה ברחמים. שעשה בריכות מים לקרר

חום

עיון תפלה

בברכת ק"ש של ערבית בחכמה פותח שערים: ובוקע חלוני רקיע. רחב חגורת הרקיע מעגול גדי עד עגול סרטן המחזיק כארבעים ושבעה מעלות, מתחלק לקפ"ב חלקים משני עברי קו המשוה, בכל יום מימות השנה תזרח השמש ותשקע בחלק מיוחד מן החלקים ההם, או בלשון אחרת, בכל יום יתרחק מסלול השמש מקו המשוה או יתקרב אליו בכדי שיעור חלק אחד מן החלקים המזכרים, באופן שבכל יום ויום זורחת השמש ושוקעת בנקודה מתחלפת מאשר ביום אתמול וביום מחר, קפ"ב הנקודות של הזריחה והשקיעה המתחלפות נקראות אצל התוכנים אמפליטודא ארטיווא עם אקצידוא (קצות הזריחה והשקיעה), וחכמי ישראל קראו לשם חלונות והכונה אחת, ובירושלמי (ר"ה פ"ב ה"ד) שלש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב"ה שיתשמש בהן העולם קפ"ב במזרח וקפ"ב במערב ואחד באמצעו של רקיע (נקודת קו המשוה) שממנו יצא (השמש) מתחלת מעשה בראשית, ובשמו"ר פרשה ט"ו סוס"י כ"ב הגירסא מאה ושמונים ושלשה במזרח ומאה ושמונים ושנים במערב ובביאור הרד"ל לפרקי דר"א פרק ששי אות כ"ח „דמשמע ודאי שהחלונות הן אותן מסלולי הימים שבכל יום מימי השנה נכנסת השמש באחד מהם" ובתרגום קהלת על פסוק הולך אל דרום. נפק מחרכי מדינחא ועאל לחרכי מערבא: שברא במדת רחמים. שעולם נברא במדת הדין בשתוף מדת רחמים, כדאמרינן בב"ר פרשה י"ב סי' ט"ו אמר הקב"ה אם אני בורא את העולם במדת הרחמים הוה חטייה סגיאין במדת הדין האיך העולם יכול לעמוד, אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים וכו', ובב"ק נ' ע"א כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו, אלא שהוא מתנהג במשפטו ברחמים רבים, כדאמרינן (ע"ז ד' ע"א) אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, ובסדר סליחות יושב על כסא רחמים מתנהג בחסידות, ובנשמת המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים, אבל הדין נעשה על כל פנים, כדתנן (אבות סופ"ד) ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים, ושם (פ"ג מ"כ) והדין דין אמת, ועי' בבאורנו לשמונה עשרה בברכת השיבה שופטינו בד"ה מלך אוהב צדקה ומשפט. לכן נראה שצריכים להפסיק מעט בין תיבת שברא לתיבת במדת, ובמדת רחמים נמשך על ומאיר לעולם שמאיר להם במדת רחמים שבו, וכמו שאמר אח"כ המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ואיך היא ההארה ברחמים? פרשו רבותינו בשוחר טוב סוף מזמור י"ח, לפי שאין אפילה גדולה יותר משעה הסמוכה לשחר ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה שהבריות ישנים היו כל הבריות נלכדין (מפני השנוי הפתאומי) אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחלה ואח"כ גלגל חמה עולה ומאיר ואין הבריות נלכדין, ע"כ, ועי' עוד מש"כ ביוצר לחול בד"ה המאיר לארץ: המאיר לארץ. עד משגב בעדנו לקוח מיוצר לחול בהשמטת הפסוק מה רבו מעשיך, לפי שיום השבת אינו יום מעשה, וכ"ה במחזור ויטרי ובכל סדורי האשכנזים וכ"ה בסדור הספרדי מנהג כפא וקראסוב, אבל בכל סדורי הספרדים והתימנים ובמחזור רומא איתיה גם לגבי

פסוקא

תקון תפלה

מוציא חמה וכו'. ובסדור רב עמרם — **ומוציא חמה וגו' ולדרים עליה וטובו מחדש בכל יום מעשה בראשית המלך המהולל לבדו מאז המפואר המתנשא מימות וגו'**

משגב

עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהֹוָה כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֻזֵּנוּ. צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ. מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין עֲרוֹךְ לְךָ (אֵין כְּעֶרְכֶּךָ) וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס

עץ יוסף

חום השמש פן ישרוף העולם: ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. בפדר"א [פ' נ"א] אמר ר' ינאי כל צבא השמים עוברים ומתחדשים בכל יום. בוא וראה כשהשמש נוטה למערב הוא רוחץ במי אוקיינוס מכבין שלהביות של שמש ואין נוגה לו עד שיבא למזרח רוחץ בנהר של אש כאדם שמדליק נרותיו ולובש שלהבותיו ועולה להאיר. וזהו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: ומדלגין מה רבו מעשיך. כי אין בשבת מעשה (מ"ל): המלך המרומם לבדו מאז. פי' מאז עד שלא בראת עולמך (פי' ב"ר פ"א סי' ס') לא היית אלא מרומם לבד. אבל לא היה משובח ומפואר ומנושא. שלא היה מי שישבח ויפאר וינשא אותו. אבל מימות שברא העולם הוא משובח ומפואר ומנושא ביותר מצד הנפלאות שאנו רואים בכל יום. כולם יתנו עדיהן ויצדקו לומר הנה אלהינו זה עושה בשלו כחפצו ורצונו: אדון עזנו. עזנו היא התורה כמד"א ה' עוז לעמו יתן: משגבנו. הוא שמו של הקב"ה. כמד"א ישגבך שם אלהי יעקב: ישענו. הוא ימינו של הקב"ה. כמד"א יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו. וזה שאמר ברחמיך הרבים רחם עלינו. בשביל תורתך. וזמש"א אדון עזנו. וקראהו בשם אדון ע"ש (וארון ברית אלהים) [ארון הברית] [ארון ה'] אדון כל הארץ (יהושע ג, יא יג) ועשה למען שמך. וזמש"א צור משגבנו. וקראהו בשם צור שהוא לשון חוזק ע"ש מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח, י). הרי ששמו הגדול והקדוש הוא צור משגבנו. ועשה למען ימינך. וזמש"א מגן ישענו ע"ש ותתן לי מגן ישעך שהוא ימינו של הקב"ה. כמד"א הושיעה לו ימינו (תהלים לח, א). ועוד עשה למען קדושתך שלולא ישראל לא היתה קדושתו נכרת בתחתונים. ולכן נקרא ה' צבאות קדוש ישראל. וזמש"א משגב בעדנו. כלומר מה שאתה מושגב הוא בעדנו. כי אם אין ישראל מי יודיע קדושתך בתחתונים. וא"כ עשה למען קדושתך: אין כערכך. ואין זולתך. אפס בלתך. ומי דומה לך. ומפרש ואמר. כנגד אומרו אין כערכך אמר אין כערכך ה' אלהינו בעולם הזה. כי לשון ערך אינו נופל אלא על הדברים הגשמיים שבעוה"ז. כי דבר רוחני לא יערך ולא ימנה. וכנגד אומרו ואין זולתך אמר ואין זולתך מלכנו לחיי העוה"ב שהוא עולם הרוחני. כי גם שם אין לנו מלך אלא אתה. וכנגד אומרו אפס בלתך לזה אמר אפס בלתך גואלנו לימות המשיח. שהמכוון בזה כיון שאתה גואלנו מן הגלות זה מופת גדול כי אפס בלתך. כענין שנא' או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות

באותות

עיון תפלה

פסוקא, ובסדור רב עמרם ליתיה: אין כערכך. עפ"כ (תהלים מ, ו) אין ערוך אליך: ואין זולתך. עפ"ה (דה"א יז, כ) ואין אלהים זולתך: אפס בלתך. עפ"ס

תקון תפלה

משגב בעדנו אין כערכך וגו' ואין דומה לך וגו'. ובמחזור ויטרי — לבדו מאז משובח ומפואר ומתנשא וגו' משגב בעדנו אין ערוך לך (כלשון המקרא (תהלים פט, ז) כי מי בשחק יערך לה' ביחס הלמ"ד) וגו' ואין דומה לך וגו'. ובמחזור רומא מתחיל כרב עמרם — וטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית מה רבו וגו' המלך המרומם לבדו מאז המהולל המשובח וגו' בעדנו אין ערוך וגו' ואין דומה וגו'. ובסדורי תימן — ולדרים עליה המחדש בכל יום וגו' מה רבו וגו' המלך המרומם שמו לבדו וגו' והמתנשא וטוב מימות עולם אלהי עולם מלכנו ברחמיך וגו' בעדנו אין ערוך וגו' ומי דומה וגו'. ובסדורי הספרדים — מה רבו מעשיך וגו' אין ערוך וגו', והשאר שוה לנוסחתנו, רק לבסוף ג"כ ומי דומה, וכ"ה בנוסח אבודרהם רק שהוא משמיט המאמר ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה, נוסחו ביוצר לחול ראה למעלה. ובכל בו סי' ל"ז וסי' קכ"ב „מהכל יודוך עד אל אדון יש ק"ג תיבות" עכ"ל, לפי"ז יש גם בנוסח שלו הפסוק מה רבו מעשיך:

בִּלְתְּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ: אֵין עֲרוֹךְ לְךָ (אֵין כְּעֶרְכְּךָ) יְהוָה. אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה־לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל־הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל־הַנְּשָׁמָה. גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים הוֹדוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ. וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל־הַמֶּרְכָּבָה.

עץ יוסף

באותות ובמופתים וגו׳ וסמיך ליה אתה הראת לדעת כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו (דברים ד). **וכנגד** אומרו ומי דומה לך לזה אמר ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים. שהוא דבר היוצא מן הקש הטבע. זהו מופת גדול שאין דומה לך כי לא יכול לסדר הטבע אלא מי שבראו (שערי תפלה). ומכאן משמע דעולם הבא אינו תחית המתים. וקשה מהא דאיתא בב״ב (פ״א דף טו:) מלמד שהטעימו הקב״ה לאיוב מעין העוה״ב כו׳. ועיין מ״ש בובא לציון גואל כו׳ יהי רצון כו׳ ונזכה ונחיה כו׳:

ענף יוסף

אל אדון. מיוסד באלפא ביתא. ובחרוז ראשון משל תיבות. ובחרוז האחרון י״ב תיבות. נמצאו ט׳ חרוזים האמצעים שבכל אחד ח׳ תיבות שהם ע״ב. לרמוז בחרוז הראשון נגד עשרת הדברות. ובחרוז האחרון נגד י״ב מזלות. ובאמצעים נגד שם המפורש (כל בו). ולפון אבודרהם לרמוז שע״י שם ע״ב אותיות תפר עשרת הדברות וי״ב שבטים ע״כ. ומזה מבואר שאין לומר

אל. שהוא חזק. הוא אדון על כל מעשיו העליונים והתחתונים בכלל: **ברוך** ומבורך בפי כל נשמה. ע״ש כל הנשמה תהלל יה. והוא רמז לנפש האדם שנאמר בה ויפח באפיו נשמת חיים. וזכר האדם בתהלה אע״פ שנברא לבסוף. לפי שהוא היה תחלת הכונה. שכך אמרו תחלת הכונה סוף המעשה: **מלא עולם**. הוא כדור הארץ ויושביה מלא גדלו ע״ש כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים. ואמר **וטובו** לפי שבזריחת השמש יצאו בני אדם לפעלם לבקש מזונותם ותועלתם: **דעת** ותבונה סובבים אותו. על העולם שזכר **ידבר**. כי לאחר שזכר כדור הארץ. זכר המים שמקיפין אותה שנבראו בדעת הקב״ה שנאמר בדעתו תהומות נבקעו. וזכר אחרי כן גלגל השמים המקיף כל היסודות שנברא בתבונתו שנאמר כונן שמים בתבונה: **המתגאה כו׳**. אחר שזכר גדולת האל בשפלים אמר אע״פ שהוא משגיח בשפלים הוא גאה ורם על כל רמים שהם חיות הקודש. והם השכלים הנפרדים. ועוד **ונהדר בכבוד** על המרכבה. כמו שמפורש בתחלת ספר

דובר שלום

אל אדון על כל המעשים. שיכיר אדנותו מצד מעשיו. שהרי בפי כל נשמה בפי נשימה ונשימה הוא ברוך ומבורך על הטוב שמטיב בכל רגע. שהרי גדלו וטובו מלא עולם בכל עניני ההויה. ואעפ״כ מצד עצמותו כבי׳ הוא נעלם ונסתר ובלתי אפשר להשיגו. שגם אם האדם מלא דעת ותבונה אין משיגו רק בריחוק השגה.

אחרית לשלום

אל אדון על כל המעשים. המאמר כולל מעשה דבור ומחשבה. על כל המעשים הוא מעשה. **בפי כל** נשמה היינו **דבור**. דעת ותבונה היינו מחשבה:

עיון תפלה

עש״ה (ישעיה מה, ו) אפס בלעדי: **ומי דומה לך**. עש״ה (תהלים פט, ז) כי מי וגו׳ ידמה לה׳ בבני אלים: **אין בערכך**. באור לזה ראה עקרים מאמר רביעי פל״א: **אל אדון על כל המעשים**. כן הלשון בברכת אלהי נשמה לפי נוסחו של רב עמרם גאון, עי׳ ברכות השחר: **ברוך ומבורך**. נסוף ברכת אמת ויציב ברוך הוא ומבורך, ראה מה שכתבתי שם בשם הגר״א ז״ל ובמחזור רומא גם כאן ברוך הוא ומבורך. ובחגיגה (ג׳ ע״ב) קרוב ללשון זה אדון כל המעשים ברוך הוא: **בפי כל נשמה**. עש״ה סוף תהלים כל הנשמה תהלל יה: **סבבים אותו**. כ״ה בנוסח רב עמרם ומחזור ויטרי ומחזו׳ רומא וסדורי התימנים ובאבודרהם, וכתב שם וז״ל „על העולם שזכר ידבר, כי לאחר שזכר כדור הארץ (מלא עולם) זכר את המים שמקיפין אותם שנבראו בדעתו של הקב״ה שנאמר (משלי ג, כ) בדעתו תהומות נבקעו, וזכר אחרי כן גלגל השמים המקיף את הארץ שנברא בתבונתו שנאמר (שם שם יט) כונן שמים בתבונה״ עכ״ל. ובספר נגיד ומצוה דף כ״ו כתב שיש לומר סובבים הודו ולא אותו, וכן הדפיסו הספרדים בסדוריהם, אבל בסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב סובבים אותו: **ונהדר בכבוד על המרכבה**. ציור כסא כבודו ית׳ כפי שציירוהו

זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים מָלֵא כְבוֹדוֹ:
טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה
וּבְהַשְׂכֵּל. כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל:
מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל־הָעוֹלָם. שְׂמֵחִים
בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם:

עץ יוסף

יחזקאל. **ואחר** שזכר גדולת הא-ל אמר כי בעלי הזכות והמישור הם לפני כבודו. והכונה בזה שתחזור הרוח למקום מחצבה שהוא לפני כסאו. ואחר שזכר המדות שצריכין הבריות להתנהג בהן. והם זכות ומישור. זכר המדות שהשם מתנהג בהן עם בריותיו והם **חסד ורחמים**: **טובים מאורות כו'**. אמר לשון בריאה ולשון יצירה נגד שני המאורות החמה והלבנה ע"ש יוצר אור ובורא חשך כפי המבואר בברכת יוצר. לפי שהלבנה אין לה אור מעצמה כלום והיא חשוכה. וכתב בסדר"א פ"ז מדור הלבנה בין ענן לערפל עבויין כמין שתי קערות כפויות זו על גב זו והיא יוצאה בין שניהם. ואמר טובים מאורות ע"ש וירא אלהים את האור כי טוב. ור"ל כי מרוב חסדי ה' ברא מאורות טובים לעולם כמו שנפרש לקמן: **יצרם** בדעת בבינה ובהשכל. כי הם יודעים בוראם ומבינים למה בראם ומשכילים בתנועתם עושים רצון קונם: **כח וגבורה נתן בהם להיות** מושלים בקרב תבל. ע"ש ולמשול ביום ובלילה. כי השמש הוא מוליד הזמנים קור וחום קיץ וחורף והמתכות והצמחים וכל החיים הלויים בו והרבה דברים שהם נודעים ממשפטי הכוכבים. והלבנה גם כן יש לה ממשלת על כל דבר לח: **מלאים זיו**. כי הא-ל ברא להם זיו יותר מן המארתים. ועוד שהם מפיקים פי' שמוציאים נוגה. בענין שיראה כי נאה זיום בכל העולם: **שמחים** בצאתם כו'. ע"ש והוא כחתן יוצא מחופתו בהוא שמח. ור"ל כמו החתן שיוצא מחופתו נכסף לשוב לכלתו כך השמש **שב בכל יום במקום** זריחתו לעשות מעשהו ולא ייעף ולא ייגע: **עושים** באימה רצון קונם. כי

ענף יוסף

ברוך הוא ומבורך. רק ברוך ומבורך: **חסד** ורחמים לפני כבודו. **יאמרו**. ולא יאמרו לפני כסא כבודו. דאם יאמרו כך יהיה יותר תיבות מהנזכר לעיל: **שמחים** בצאתם וששים בבואם. כי שלוחי השם יתברך זריזין לעבוד את השם יתברך בשמחה. והוא שכתוב (תהלים יט, ו) והוא כחתן יוצא מחופתו **ישיש** וגו'. שכל תנועותיו בהוא כך ומתנועע בגלגלו הוא בזריזות ועבודתו בשמחה (כד הקמח):

דובר שלום

בדעת ותבונה שובבים אותו כהוראת שבוב המורה על הגנב מרחוק ואין מגיע לגוף הענין. וכל כך הוא נעלם ונסתר שגם על חיות הקודש שהם במקום גבוה מאד הוא מתגאה **בהעלמו** וקדושתו נגדם. וגם על המרכבה שלמה הוא נהדר **בכבוד** מצד עוצם קדושתו והעלמו מעל המרכבה. שגם זכות ומישור באלו משיגים ממנו המה **לפני כבודו ואין** זה עצמותו ית': **טובים** מאורות וכו'. כל ענין נבחן **טובו מצד** החומר והפועל והצורה והתכלית. והמאורות טובים מכל אלה הארבעה. מצד הפועל טובים המה שברא אלהינו. ואין פועל מעולה כמוהו. ומצד הצורה יצרם בדעת בבינה והשכל. ומצד החומר כח וגבורה נתן בהם שהמה חזקים כראי מוצקים. ומצד התכלית תכליתם מעולה למשול בקרב תבל:

עיון תפלה

חוזי יה (ישעיה פרשה ו' ויחזקאל פרשה א' ופרשה י') נקרא אצל רבותינו מרכבה (חגיגה י"א ב'): **זכות וגו' כבודו**. סעוך המאמר זכות ומישור חסד ורחמים לפני כסא כבודו, והרצון בו שבמקום גדולתו שם ענותנותו, אע"פ שהוא רם על כל רמים ונהדר בכבוד על המרכבה, וכפי ערך גדלו אין קץ לעגמת **של** עוברי רצונו, מ"מ כבוא משפט בני חלוף לפני כסא כבודו הרי הוא מתאמץ לשפטם בזכות ובמישרים בחסד וברחמים ויזכור כי בשר המה. ובמחזור **רומא** ובסדורי הספרדים והתימנים חסד ורחמים **מלא כבודו**, הגל נסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב לפני כבודו: **טובים מאורות**. כמו שנאמר במעשה בראשית ביום הרביעי יהי מאורות וגו' וירא אלהים כי טוב. ובסדורי הספרדים **שבראם** אלהינו. ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא יצרם **בדעה**. ובאבודרהם כח וגבורה נתן להם: **להיות מושלים**. כמו שנאמר במע"ב ולמשול ביום ובלילה: **זיו**. זהר, כמו סדרי וזיוי (דניאל ז, לג): **ומפיקים נגה**. ומוציאים קרני אור: **שמחים בצאתם**. בזריחתם, כמו השמש יצא על הארץ (בראשית יט, כג): **וששים בבואם**. בשקיעתם, כמו כי בא השמש (בראשית כח, יא): **רצון קונם**. בסדור רב עמרם

פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ. קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל־צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְחַיּוֹת וְאוֹפַנֵּי הַקֹּדֶשׁ:

עץ יוסף

כי הוא הנותן בהם כח להתנועע: **פאר וכבוד** נותנים לשמו. שנאמר השמים מספרים כבוד אל. כי ממהלכם וסבובם שהוא על סדר נכון ואינו משתנה לעולם יוודע לעין כל תפארתו וכבודו של עושה בראשית כי הוא מסבבם בכח שאין לו תכלית: **צהלה ורנה** לזכר מלכותו. שזה ידוע כי בזריחת השמש יקום האדם לאור היום ויודה לבוראו שהאיר אליו. וגם בלילה עת מנוחה ישמח על מנוחתו ויתן תהלה ורנה לבורא חשך: **קרא לשמש** ויזרח אור. ע"ש ויקרא אלהים לאור יום. ור"ל כשברא האל השמש ברא בו עיקר האור. וזהו שאמר כשקרא שם לשמש אז ויזרח אור: **ראה** והתקין צורת הלבנה. הוא נקבל עם קרא לשמש. וכן הוא הפירוש כשקרא לשמש וראה שיבואו בני אדם לטעות אחריו לעבדו אז התקין צורת הלבנה. כדי שימנעו מלטעות אחריו. כי יראו שהם שנים. וכתב היפ"ת ואע"פ שעכ"ז טעו הרבה. מ"מ הועילה בריאת שניהם שקצת פקחים ימנעו בשביל זה. ועוד כדי שלא יהא פ"פ לטועים ויפרע ה' מהטועים שהיה להם ללמוד עכ"ל. ואמר צורת הלבנה ולא אמר אור הלבנה. כי הלבנה היא גוף שחור אין לה אורה אלא מה שמקבלת מאור השמש. ולפיכך אורה נוסף וחסר כפי התקרבה אל השמש וכפי התרחקה ממנו. ח"מ ראה והתקין צורת הלבנה ראה שקטרגה לבנה על השמש ומיעט צורתה ואח"כ נתן לה כוכבים לסיוע לה ולתקן צורתה (אבודרהם). ובטור כתב ויש אומרים ראה והקטין ומפרשים אותו על הקטרוג עכ"ל. והבית חדש פי' ע"פ דברי רז"ל שצורתו של יעקב נראית בלבנה שע"כ תקנו בברכת הלבנה ברוך יוצרך כו' ראשי תיבות יעקב כפי הנוסחא שלפנינו. ובב"ר אמרו על פסוק והנה השמש והירח אמר יעקב מי גילה לו ששמי שמש שנאמר כי בא השמש ואחז"ל שהמלאכים אמרו זה לזה אתא שמשא. והנה ע"פ זה אמר קרא לשמש ויזרח אור פי' אור של שכינה השרויה על זיו איקונין של יעקב ששמו שמש. ראה והתקין צורת הלבנה כדי שיהא אור של השמש מכה ומאיר על הלבנה שע"י כן הגיע צורתו של יעקב מצוירת בלבנה לפי שהלבנה מקבלת אורה מן השמש שהיא צורתו של יעקב ממש עכ"ל: **שבח** נותנים לו כו'. אחר שזכר למעלה שבח הבורא בתחתונים. אמר שג"כ הוא משובח בעליונים שהם שכלים נפרדים. וזהו שאמר שבח נותנים לו כל צבא מרום תפארת וגדולה שרפים ואופנים וחיות הקדש:

עיון תפלה

קוניהם. וכ"ה במחזור ויטרי ובסדורי התימנים והספרדים ובאבודרהם, אבל במחזור רומא תקנו את הלשון מעט וכתבו **קוֹנָהֶם** כלרך ישפטו **אוֹתָהֶם** (יחזקאל כג, מה), ועי' מה שכתבתי ביוצר לחול בדבור המתחיל רצון קונם: **קרא לשמש.** **קָרָאוֹ** אל המציאות, כמו דבר ויקרא ארץ (תהלים נ, א) כלומר ברא אותו: **ראה והתקין.** בבראשית רבה ריש פרשה ו' ר' עזריה בשר"ח אמר לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד א"כ למה נבראת לבנה אלא מלמד שצפה הקב"ה שעתידין עכו"ם לעשותן אלוהות אמר הקב"ה מה אם נשהן שנים (שא"א להיות שני אלוהות) עכו"ם עושין אותם אלוהות אלו היה אחד על אחת כו"כ, ע"כ. וזהו כונתו **ראה** (הקב"ה ראה שעתידין הבריות להכשל לתת לשמש כבוד אלהים אם היה נברא יחידי, עמד) **והתקין צורת הלבנה** (עשה אותה גוף עכור בלי אור עצמי, כדי שלא יוכלו הבריות לשגות עוד בראותם שהשמש לוקה על ידה פעמים הרבה **בְּהִכָּנְסָהּ** בינות לשמש ולארץ א"כ אינגו אלהים, גם הלבנה לא תוכל להחשב לאלהים שהרי נגהה מקבל שמי בכל יום), ועי' טור או"ח סי' רפ"א: **שבח נותנים לו כל צבא מרום.** אחרי שזכר את השמש ואת הירח אשר פעולתם **נִכֶּרֶת** בעולם הרבה, רמז על יתר כוכבי הלכת **שבתאי נגה כוכב צדק מאדים** שאין פעולתם נכרת כל כך לפיכך רמזם בראשי תיבות; ומלת לו יש מוחקים לפי שאין בה צרך, כי המאמר כבר נקשר ביחס הלמ"ד של **לאל** אשר שבת: **תפארת.** שעור המאמר שבח ותפארת וגדולה נותנים כל צבא מרום (הם גרמי השמים הנראים) גם שרפים ואופנים וחיות הקדש (השכלים הנבדלים) כלם נותנים שבח וגו' לאל וגו'. והנה סדר השבח הזה — שני הבתים הראשונים בני חמש חמש תיבות, ושני הבתים האחרונים בני שש שש תיבות, והאמצעיים בני ארבע ארבע תיבות, וכ"ה בזהר תרומה דף קל"ב ע"א אל אדון על כל המעשים ברוך ומבורך בפי כל נשמה אלין אתוון בחמש חמש תיבין דאינון חמשין תרעין דעלמא ואתו תרין אתוון דבסופא שי"ן ותי"ו בשית שית תיבין דאינון שית

(דה"ח) אם שכח לומר לאל אשר שבת צריך לאמרו אחר התפלה ואחר פסוקי דזמרה אם שכח אין חיוב לאמרם אחר התפלה (סי' רפ"א עיין מ"א) (שם). ויש להנעים ולהאריך בזמירות בנגון שיש בו נעימה (שם):

(בשמים ראש) כתב הלבוש והרמ"א בסי' רפ"א אם לא אמר לאל אשר שבת מחזירים אותו (אור זרוע). וכתב המג"א ונ"ל דהא"ז לא קאמר שיחזור ליוצר אור. דמנא ליה הא לחזור בשביל דבר שלא הוזכר בתלמוד. אלא כוונתו שיאמרו עדיין אחר התפלה. מה שאין כן בשאר זמירות אם רצה אינו אומר כלל:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל־הַמַּעֲשִׂים. בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל־כִּסֵּא כְבוֹדוֹ. תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה. עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת. זֶה שִׁיר שֶׁבַח שֶׁל־יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ. וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיהוָה. לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל־יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה וְכָבוֹד יִתְּנוּ

ענף יוסף

לאל כו'. ביאורו משום שלכל בריה ובריה ברא הקב"ה שר. ובליל שבת בראשית ישב על כסא כבודו וקראן כולן. ובעמדם לפניו עמד מכסאו להושיב בו שר של שבת. וזהו תפארת עטה ליום המנוחה. שכבוד גדול עשה לו בהושיבו על כסאו לפני כל השרים. ובראותם כך עמדו ואמרו שירות ותשבחות לשר של שבת. בא הקב"ה והראה אותה שמחה לאדם הראשון. כבראה לכל אחד ואחד שהיה משבח לשר של שבת פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. אמר לו הקב"ה לו אתה אומר שירה ולי אין אתה אומר שירה. כיון ששמע שר של שבת שטוב בעיני ה' לומר שירה מיד ירד מן הכסא ועת טוב להודות לה'. וענו כלם ולזמר לשמך עליון. וזהו שבח של יום השביעי. אותו הכבוד שעשה לו הקב"ה זהו שבחו. ויום השביעי משבח ואומר כו'. כלומר כל מה שבאותו מזמור טוב להודות לה'. ולפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו. אלו השרים שענו כלם ואמרו ולזמר לשמך

עיון תפלה

ספרין דעלמא וכו' שבח נותנים לו כל צבא מרום תפארת וגדולה שרפים ואופנים וחיות הקדש, ע"כ. וכתב אבודרהם שיש גורסין שרפים וחיות ואופני קדש, אבל הגירסא הראשונה עקר שכן אנו אומרין ביוצר והאופנים וחיות הקדש" עכ"ל. וגרסת רב עמרם תפארת וגדולה שרפים עם אופני קדש, אבל במחזור בני רומא שרפים וחיות עם אופני הקדש. ובסדורי הספרדים והתימנים ואבודרהם גורסים שבח יִתְּנוּ לו (רב עמרם ואבודרהם גורסים גם לעיל פאר וכבוד יתנו לשמו). ובמחזור ויטרי שבח נותנים לשמו וגו' שרפים וחיות עם אופני הקדש:

תקון תפלה

לאל אשר שבת. למי נותנים כל השבח והגדולה, לאל אשר שבת וגו': ביום השביעי. יש מחברים ביום השביעי למעלה, אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי, כמו שנאמר (בראשית ב, ב) וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, אבל גרסת הספרדים וביום השביעי נתעלה וישב. וגרסת התימנים וביום השביעי נח ונתעלה וישב עש"ה (שמות כ, יא) וינח ביום השביעי וכ"ה גרסת רב סעדיה גאון בפירוש ספר יצירה פרק א' משנה ח': התעלה וישב על כסא כבודו. עש"ה (תהלים מז, ט) אלהים ישב על כסא קדשו: עטה. נתעטף בתפארת: זה שבח של יום השביעי. המדקדקים תקנו את הלשון שֶׁלְּיוֹם כדי לקרבו ללשון מקרא שֶׁלִּשְׁלֹמֹה (שה"ש ג, ז). ובנוסח רב עמרם זה שבח יום השביעי בלי מלת של, ובנוסח בני רומא זה שיר ושבח ליום השביעי. ובנוסח התימנים והספרדים זה שיר שבח של יום השביעי, וכ"ה באבודרהם. והמאמר זה שבח נמשך למעלה על שבח נותנים לו כל צבא מרום, למי נותנים — לאל אשר שבת וגו' ואיזה שבח אומרים — זה שבח שליום השביעי (מזמור שיר ליום השבת), ולא כל צבא מרום בלבד יתנו לו זה השבח — אלא גם יום השביעי בעצמו משבח ואומר מזמור שיר וגו', וכמו שאמרו רבותינו בשוחר טוב מזמור צ"ב כיון שראה אדם כחה של שבת בא לומר הימנון לשבת אמרה לו השבת לי אתה אומר הימנון אני ואתה נאמר הימנון להקב"ה שנאמר טוב להודות לה'. ובמחזור ויטרי הנוסחא ויום השביעי מְשַׁבֵּחַ בְּאֹמֶר מזמור שיר ליום השבת: לפיכך. אחרי שכל צבא מרום ויום השבת כלם מפארים ומברכים לאל, ראוי והגון שגם כל יצוריו ואפילו יצורי מטה יפארוהו ויברכוהו ביום הזה: שבח יקר וגדולה. נוסח רב עמרם שבח וגדולה יתנו למלך יוצר

לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת. תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל־כָּל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל־מְאוֹרֵי אוֹר (שֶׁעָשִׂיתָ) שֶׁיָּצַרְתָּ הֵמָּה יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ לָנֶצַח צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל (בּ) דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם. וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִין וּמְשַׁבְּחִין וּמְפָאֲרִין וּמַעֲרִיצִין וּמַקְדִּישִׁין וּמַמְלִיכִין:

אֶת־שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה. וְנוֹתְנִים בְּאַהֲבָה רְשׁוּת זֶה לָזֶה. לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה. קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאֵימָה וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

ענף יוסף

לשמך עליון. ואין לפותרו לענין אחר. שהרי אין יאות שבח ומהדר לאל כ"א ישראל ומהו כל יצוריו אלא ולאו האמת כאשר כתבתי (כל בו סי' ל"ז): **המנחיל** מנוחה כו'. שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו' לדורותם ברית עולם. הרי השבת נחלה לנו: **תתברך** מושיענו על שבח מעשה ידיך. פי' אשר אומן המלאך בצבאות עילין בכבודי כבוד בברכי נוגה ולית שבח ממעשה ידיך גלומי גוש עפר יושבי חשך וצלמות. אשר על מאורי אור שעשית צריכין לפארך סלה. וזה מה שאמר תתברך מושיענו על שלית שבח ממעשה ידיך (מ"כ): מכאן ואילך פירשתי לפני בתפלת חול:

תקון תפלה

מנוחה לעמו ישראל שמך ה' וגו'. ובמחזור ויטרי ויתנו שבח יקר וגדולה לאל מלך יוצר כל ומנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש וגו'. ובמחזור רומא לפיכך יפארו לאל כל יצוריו ושבח וגדולה יתנו למלך שנתן מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש וגו'. ובסדורי התימנים והספרדים לפיכך יפארו לאל כל יצוריו שבח ויקר וגדולה וכבוד יתנו למלך יוצר כל וגו' ישראל ביום שבת קדש. ובנוסח אבודרהם לפיכך יפארו לאל כל יצוריו סלה ושבח ויקר וגדולה יתנו לאל המנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש: וזכרך מלכנו יתפאר. בסי' הספרדים והתימנים ואבודרהם וזכרך יתפאר מלכנו: **תתברך** מושיענו. בסי' רב עמרם אתר מתחת ועל כל שבח מעשה ידיך ומאורות אשר יצרת יפארוך סלה. ובמחזור רומא—והמאורות אשר יצרת המה יפארוך סלה, וכ"ה בסי' התימנים, ועי' ביוצר לחול:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: (וְהִתְקִין מְאוֹרוֹת מִשִּׂמְחַת עוֹלָמוֹ אֲשֶׁר בָּרָא): אוֹר חָדָשׁ עַל־צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ בִּמְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבַת עוֹלָם (אַהֲבָה רַבָּה) אֲהַבְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּבַעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בָךְ. וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן. הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ. וְתֵן בְּלִבֵּנוּ בִּינָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמוֹעַ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ (בְּמִצְוֹתֶיךָ) וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ (בְּתוֹרָתֶךָ) וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ לְמַעַן לֹא־נֵבוֹשׁ וְלֹא־נִכָּלֵם וְלֹא־נִכָּשֵׁל לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל (הַגִּבּוֹר) וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: (וְרַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַחֲסָדֶיךָ הָרַבִּים אַל יַעַזְבוּנוּ נֶצַח סֶלָה וָעֶד): מַהֵר וְהָבֵא עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מְהֵרָה (וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם) מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת כָּל־הָאָרֶץ וּשְׁבוֹר עוֹל הַגּוֹיִם מֵעַל צַוָּארֵנוּ וְתוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת בְּאַהֲבָה לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ (בְּאַהֲבָה) וּלְאַהֲבָה אֶת־שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אבל המתפלל בצבור לא יאמר:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה | אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם | עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת | עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם | עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב |

עץ יוסף

ודברת בם כו'. ז"ל זוה"ק פ' ואתחנן דף רס"ט ודברת בם ותדבר מבעי ליה. אלא בעי בר נש לאנהגא גרמיה בהו (והוא מלשון ידבר עמים תחתינו) ולאתנהגא גרמי' דלא יסטי לימינא ולשמאלא. בשבתך בביתך. לאנהגא גרמיה בביתיה באורח מישור ובארח תקונא דילפון מניה בני ביתי' לאנהגא גרמיה עמהון בנחת ובחילו ולא יטיל דחילו בבני ביתי' יתיר. וכל עובדוי בביתי' באורח תקונא (היינו שיזכור ביחוד השם וגדולתו ית"ש ולא יתגאה עליהם). ובלכתך בדרך. לאנהגא במלי דאורייתא ולתקנא גרמי' בהו כמה דאצטריך ולדברא גרמיה באורחוי דאורייתא ומאי איהו כמה דיעקב. לדורון. לקרבא. לצלותא. וצלותא בעי לצלאה למאריה ועילא מכלהון מלי דאורייתא (כי הם הן הכלי זיין נגד המקטרגים. כמו שאמרו חז"ל בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין וכו'). ובשכבך. לדברא גרמי' בדחילו דמארי' בקדושה בענוה דלא ישתכח חציף לקבליה דמארי'. ובקומך. למיהב תושבחן למאריה דאתיב נשמתיה דהא בכמה חובין אשתכח קמי מארי' וקדשא בריך הוא עביד עמיה חסד ואתיב ליה נשמתי' לגופא:

ענף יוסף

שמע ישראל כו'. שמע הבן והתבונן ישראל שיהיה כי שם ה' המהוה כל היקום הוא אלהינו מיחד שלים ומשגיח בנו. ה' שהוא אין סוף הוא אחד יחיד: **יהוה**. קודם שברא העולם. אלהינו. שמשגיח עתה בנו. יהוה לעתיד. תמיד הוא אחד ואין כמוהו (בכ"ה): **ואהבת** את ה'. פי' שתאהב שה' המהוה יהיה אלהיך לעשות לך נסים מופלאים למעלה מטבע העולם כדי שיתגדל ויתקדש שמו של ממ"ה הקב"ה בעולמו של ידך שידעו על ידך כי גדלו גבורותיו. כי זה הוא עיקר האהבה לה' להיות שיחפוץ בכל כחו שיתקדש שמו יתברך. והמנס באיזה דבר מזכה לזה שיהיה ה' אלהיך. אומר הכתוב בכל לבבך ובכל נפשך וגו'. כי על ג' פנים מתחלק העבודה בין העובד בטבע העולם או למעלה מן הטבע. אחת היא כי נמצאים בעובדי ה' אף שהוא צדיק גמור בכל דרכיו ואינו עובר לעולם על שום מ"ע ול"ת וגדר וסייג מדברי קבלה ודברי סופרים. מ"מ כל זה הוא הכל בכח השכל אשר עליו. אשר לו ניתן כח הממשלה על תאות הלב. כי ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. אבל בחי' היצה"ר ותאוות כחו מורשי לבבו חזקים בו. ומתאוה מאד אליהם ודולק בקיומן בלבבו. ועל כזה אמרו חז"ל (ברכות ס"א ע"א) אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי וכו'. כי תאות לבבו קשים אצלו מאד ונפשו מרה לו לעבור על מחמדי תאוותיו. אפס כי עז כח השכל אשר עליו ומתירא לעבור את פי ה'. ותמיד הוא עומד בקשרי המלחמה עם היצר להגביר עצמו על תאוותיו החזקות ולבבו הקשה ויכבוש יצרו הרע. וידוע אשר מלחמה כזו היא כבידה יותר מכל המלחמות שבעולם. כי כל המלחמות כאשר ישא גוי אל גוי חרב. ויגבר אחד על השני ויכניעו וישפילו אז ינוח ממלחמתו ולא ייצא עוד מהערכת מלחמה. כי מלך השני לא יערוך אתו שוב מלחמה אחר הכנעו

ולא

בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

ענף

ולא כן מלחמת היצר. כי הוא יומם ולילה לא ינוח ולא ישקוט מלהסית את האדם ולהגביר תאותו בקרבו לערוך מלחמה אתו. ואף אם אלף פעמים יגביר האדם עצמו עליו. לא יכנע בשביל זה מלהסיתו כפעם בפעם. וע"כ אדם שהוא במדרגה זו ודאי כמה וכמה פעמים מבטל עבודתו ע"י התגברות יצרו. כי אין אדם שליט ברוחו שלא ינוח אף רגע לערוך מלחמה וקרב על אויביו ומיד כאשר ישקוט ילכד חלילה. ולכן בחינה זו נקראת עובד בטבע העולם. כי עוד טבע העולם הזה ומחמדיו קבועים בקרבו כמסמרות נטועים. ואין עבודתו שלימה. ואמנם מי שזכה להיות עובד את ה' מאהבה גמורה עזה וחזקה. וכל כך הגדיל בלבו לאהבה את ה' באהבה עזה בוערת כרשפי אש שלהבת יה. עד שכל תשוקת לבבו ומחמדיו וחפציו אינם כי אם לעבוד את ה' לא זולת ולא יצויר כלל בקרבו אם יש דבר בכל העולם שיתאוה ויחמוד האדם לו חוץ מאהבת בוראו. כי הלא כל הבלי עולם הזה הם הבל והבאי. וכמאמר דוד המלך ע"ה סעפים שנאתי ותורתך אהבתי (תהלים קיט). וכבר שיבר והכניע כל תאוות תשוקת לבבו שלא להתאות לשום דבר בעולם. בלתי לה' אל עליון בלבד. וכל בחינת התאוות והכחות וחמדת לבבו שהיו בו מקודם היצה"ר להתאות לדברי העולם. נתהפך אצלו להתלהב ולהתאות בכח הזה לאלהי עולם ה'. ולעבדו בזה עבודה תמה תמידית שאין לה הפסק וביטול עולמית. ואין רגע בטל אצלו מעבודתו. זה נקרא למעלה מהטבע. כי כבר שיבר טבע גופו וכחו תאות מולדי לבבו והפכם לה' ותבער בו אש אהבת ה' יומם ולילה גם עם בחי' היצה"ר אשר בקרבו. וע"ז אמר הכתוב ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי טז, ז) ואחז"ל (ב"ר פ' נ"ד) זה יצה"ר. כי אף היצה"ר שבקרבו עושה שלום אתו ומסייעו ומחזקו לעשות את אשר לבו חפץ גם בכחו כאמור. וכבר הנה הוא יוצא מבחינת אוי לי מיצרי. שלא די שיצרו אינו מקטרגו לרעה אלא אף מסייעו לטובה. הבנית הוא. כי זה העובד רק בטבע העולם הנה הוא יעשה המצות ויעבוד עבודתו כפי כח גופו ומזג טבעו.

יוסף

אבל חושש הוא ג"כ לתאוות גופו לישון שהוא כראוי ולאכול כראוי לו במועדו ובזמנו שלא יעבור עליו העונה עת אשר יחלש לבו. גם אם תכבד עליו העבודה בעשיית המצות כמו בשינה בסוכה בימים הקרים. או במצות פריקה וטעינה בכח גדול ובאיסור דרך ארץ בעוד חשקו ותאותו שלא בעונה האמורה בתורה. לא יאבה לשבור כחו עצם מעצמו לעבדו למעלה מטבע מזג גופו. וכן בלימוד התורה ילמד בלאט ובנחת לפי כחו. ואם יחלש לבו או יחטפנו שינה ילך לו לעסוק בצרכי גופו. כי עז כח תאותו שקשה לו לשברה. ומכ"ש במצוה שצריך לה מסירת נפש ממש ודאי שהוא רחוק ממנה כרחוק מזרח ממערב. ואולם זה אשר לבו ירא וחרד לעבודתו ית' ואוהבו יותר מגופו. לא ימנע כלל אם חלש בעת הזאת או אם בשרו עליו יכאב. כי מרוב האהבה עזה ונפלאה שיש לו בעת לימודו או בתפלתו ועשיית המצוה אינו מרגיש כלל מצערו עצמו. אם יש לו איזה כאב או לא. כמו אדם אשר מצא פתאום הון רב ודאי שלא יחוש כלל לתאוות גופו. ותוקף האוצר ומשאו. עד מלוי דם נפשו לרוב חשקו ותאותו לזה ואינו מרגיש כלל אם הוא כפי כחו או יותר מכחו. אדרבה בשעת מעשה לרוב התאוה נדמה לו שדבר קל הוא זה אף שאח"כ ירגישנו בגופו ויחלה ע"י זה בחולי אינו חושש כלל לזה כי ירעב ויכלה נפשו לתאות הממון. וכן באדם האוהב את ה' באמת אינו מרגיש כלל בעת העבודה עד היכן מגיע כחו וטבעו. כי בכל מאמצי כחו עד דכדוכה של נפש ימציא אותה בשביל אהבתו לה' לעשות לו נחת רוח. וכההוא מעשה דרבא (שבת פ"ח ע"א) שבעת לימודו כדחף אצבעו אל תחת הספסל בדוחק. והיה נוגע דם מאצבעו והוא לא ידע ולא הרגיש כלל אם כואב לו איזה דבר. והיה לומד כדרכו באהבה עזה. והוא ודאי אינו מבטל מצות ה' כל ימיו בשביל הקרירה או בשביל כבידת העבודה. כי חביבה עליו העבודה יותר ממלוי דם נפשו. וזה נקרא למעלה מהטבע כי אינו חושש על טבע מזג גופו וכחותיו: ובחינה השלישית היא כי זה העובד רק בטבע העולם

הנה

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם | עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע א)
יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם | עַל־הָאָרֶץ:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם
וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף | פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת
וּרְאִיתֶם | אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם | אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם | אֹתָם
וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם | אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים |
אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם | אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם | אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם |
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים | אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף אלהיכם לאמת :

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד
וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר
הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב
מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן
וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיָּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים
(וְנֶאֱמָנִים) וְנֶחֱמָדִים לָעַד (ינשק הציצית ויסירם) וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים.
עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ. עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ. וְעַל כָּל־
דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

א) צריך להטעים יפה הע"ן של נשבע.

ענף יוסף

הנה הוא מפזר על המצות ונותן צדקה לעניים הכל רק כפי מסת ידו וערכו. אבל לא יוכל להיות מפזר יותר מכפי ערכו. כי עבודתו הוא בבחינת הגבול בטבע העולם לומר עד פה תבוא ולא תוסיף. אבל האוהב את ה' יותר מטבעו ומזגו הנה הוא מכבד את ה' מהונו יותר מהשגת ידו ואינו משגיח כלל אם נשאר לו עוד בידו על טרף ביתו או לא. כי הלא יתן איש את כל הון ביתו באהבה עבור למאון נפשו ובמסירת בשרו לאהבת ה' אלהיו לעשות לו נחת רוח. והנה באדם אשר שלם אלה לו לעבוד את ה' בכל לבב גם בכחות היצה"ר ותאות לבו ולמסור נפשו לה' בעבודה שלא יעכבנו גשם ושלג וכל יסודי הגוף וכל הונו ורכושו יהיה כאין נגדו בשביל אהבת ה' אלהיו. ונמצא אין דבר מבטלו מהעבודה אין שום גבול וקצבה בעבודתו הרי עבודתו למעלה למעלה מכל בחי' טבע העולם. והרי שם הויה המהוה את כלי מוכן לעשות לו כל מיני טובות נסים ונפלאות נגלים מופלאים למעלה מן הטבע. כי כאשר עשה הוא כן יעשה לו. במדה שמדד מודדין לו. ויתגדל ויתקדש שמו של מה"ה הקב"ה בעולמו על ידו. שידעו כל בריותיו כי גדלו גבורותיו. וע"כ אחר אומרו ואהבת את ה' המהוה הכל יהיה אלהיך לעשות לך נסים מופלאים שלא בטבע. כדי שיתקדש שמו ית' בכל העולמות על ידך. אומר באיזה דבר תזכה שיהיה ה' אלהיך הוא בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך וכמחז"ל במשנה (ברכות נ"ד ע"א) בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע. ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך. ובכל מאודך בכל ממונך וכו'. ואם שלם אלה יהיה בך אז והאי ה' המהוה יהיה בכבודך ויתקדש שמו על ידך (בית א סדר נשא) :

עַל־הָרִאשׁוֹנִים וְעַל־הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד. אֱמֶת וֶאֱמוּנָה (בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה) חֹק וְלֹא יַעֲבֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ. גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ. יוֹצְרֵנוּ (צוּרֵנוּ) צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ וְאֵין לָנוּ עוֹד אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ סֶלָה:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד־אַפְסֵי אָרֶץ: אֱמֶת אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל־לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם לְאָבוֹת וּבָנִים: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: אֱמֶת מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית (מִבֵּית) עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ וּבְכוֹרְךָ יִשְׂרָאֵל גָּאָלְתָּ וְיַם־סוּף לָהֶם בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ (עָבְרוּ יָם) וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ לָאֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים עֲדֵי אָרֶץ וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים עֲדֵי מָרוֹם מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים (הָעוֹנֶה) וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן גּוֹאֲלָם בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהֹוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא:

ענף יוסף

עזרת ה'. משום שמתקומם על גלגולי הסבות והקורות שאירעו לאבותינו הקדושים. אברהם בכבשן האש. ברעבון. במלכים. וכן יצחק. ויעקב שהיה בצאנות כל ימיו לא נח ולא שקט. הכי קרה אותם כאלה על פי מעשיהם ח"ו. אך הוא למען בניהם אשר יקומו אחריהם וכאשר פירשו חז"ל מעשי אבות סימן לבנים. והוא כי בהשקפתו יתברך על הדורות האחרונים שעתידים למקרי ופגעי הגלות. ותקצר נפש העם מהשיג ממנו יתברך ישועות נסיות. היה מחכמתו יתברך להקדים ולהמציא דוגמת אותן התלאות להאבות הראשונים אשר בכל אונס ואומץ ידם יעשו חיל ויכלו בצרות ומציאת ישועות ונפלאות למען יהיו מורים לזרעם אחריהם. וזהו עזרת אבותינו אתה הוא מעולם. ובזה הנה אתה מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור. איתא בזוהר חדש והובא בפליאה מיכאל מלאכא שגדיאל הם עזרו ליעקב בעת צרתו עם עשו בבית לבן עליון. ומספרם עזרת. ואנו צריכין לכוון באמרנו עזרת אבותינו. עכ"ל: כשיאמר עוזר דלים יחשוב שהוא עני ומבקש בפתח. ואף שהוא עשיר גדול יחשוב שהוא עני מת"ת ומצות וזה ענוות אמיתי. ועוד יחשוב עניותו בקבר. ועי"ז תעלה תפלתו עם תפלת עניים:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל־שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְהֹוָה | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. וְנֶאֱמַר גֹּאֲלֵנוּ יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

תקנו חז"ל לומר קודם התפלה אדני שפתי תפתח. להראות בעצמו איך שירא ומתפחד מאד בזכרו לפני מי הוא כומד. ומפני היראה והבושה אין בו כח לפתוח פיהו לדבר לפניו רק אתה ה' שפתי תפתח שאוכל לדבר לפניך. (ועיין באלשיך על פסוק ואתחנן אל ה' בעת ההיא כו'):

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם. בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קודם שאומר הקדושה יכוין הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע של ונקדשתי בתוך בני ישראל ואני מכוין לקדש לה' יתברך בקדושה זו (האר"י ז"ל):

קדושה לש"ץ בחזרת התפלה:

נַקְדִּישָׁךְ וְנַעֲרִיצָךְ כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ קְדֻשָּׁה כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר: קהל וחזן קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת

ענף יוסף

קדוש קדוש קדוש. אמרו ג' פעמים קדוש. כנגד ג' עולמות שהם עולם העליון ועולם התיכון ועולם השפל והוא העולם הזה. והנכבד בזה העולם הוא האדם. ואומר שהוא קדוש ונפלא

תקון תפלה

נקדישך. במחזור ויטרי סי' קס"ג בקדושת שחרית לשבת נקדישך ונעריצך כסוד שיח שרפי קדש המקדישים את שמך בקדש שבל ככתוב וגו', ועי' לעיל נוסחתו בקדושת חול:

מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: קו"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ. מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן. בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל־יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: קו"ח יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

ענף יוסף

משלשה עולמות. ובשני עולמות יקדישוהו ירוממוהו בתהלתם. והאדם גם כן בעולם השפל (רד"ק): **מלא כל הארץ כבודו**. בפרקי היכלות א' כתוב אחד אומר על השמים כבודו. וכתוב אחד אומר מלא כל הארץ כבודו. אם נאמר על השמים כבודו למה נאמר מלא כל הארץ כבודו. ואם נאמר מלא כל הארץ כבודו למה נאמר על השמים כבודו. אלא על השמים כבודו זהו עיקר שכינת כבודו. ומלא כל הארץ כבודו זה כבודו שכל המלכים ורוזנים נוהגים בו כבוד ונותנים גדולה ותלבושת מכבודו עכ"ל: **אז כו'**. אז כשאומר קק"ק באים מלאכי רעש ואומרים ברוך דכתיב ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעומתם וקול רעש גדול ואשמע תרגום יונתן ושמעית בתרי קל זיע: **בקול** רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול. כולם כאחד דכתיב ואשמע את קול כנפיהם: **מתנשאים** לעומת שרפים. מקרקע ערבות. דכתיב ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים. זהו מתנשאים לעמת קולם ואומרים ברוך יאמרו. בכו"ך אותיות כתוב (כ"ב): **ממקומך כו'**. מפני שבשבת הדיבוק הוא ביותר והכסא מתרומם וכל צבא השמים אין יודעין מקומו רק אומרים בו בלשון נסתר ברוך כו' בכל מקום שהוא. ולכך גם אנו מתפללים שיופיע עלינו אז ממקומו אשר הוא שם שהוא מקום הרחמים והבן (לבוש): **בתוך** ירושלים עירך. היא ירושלים של מעלה ושל מטה (כ"ב): **ועינינו** תראינה כו'. כדכתיב כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון: **ימלך** ה' לעולם אלהיך ציון. ישראל נקראו ציון כדאי' בפסיקתא א"ר חנינא בר פפא חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום שנקראו ישראל ציון אלא זה ולאמר לציון עמי אתה. או יש לומר ציון ממש. ומן הדין היה לומר ה' ימלוך לעולם ועד שהוא של תורה אלא בשביל הזכרת ציון אנו אומרים זה שאמר **דוד**. ע"פ אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. **ובכל** התפלות אנו מזכירים או ציון או ירושלים (אבודרהם):

יבמת

תקון תפלה

אז בקול רעש וגו' משמיעים קול. רבים מתקשים בדבר איך משמיעים קול בקול? אבל מצינו דוגמתו בכתבי הקדש (תהלים סח, לד) הן יתן בקולו קול עז. אבל בסדור רב עמרם **אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים ומתנשאים, לעמתם ברוך יאמרו**. וצריכים לפרש לדידיה אז בקול רעש וגו' משמיעים (את הקדושה). ובמחזור ויטרי **אז בקול וגו' משמיעים בקול וגו'**, ואפשר לפרש לדידיה שמלת בקול נמשך למטה בקול—משמיעים, בקול מתנשאים וגו'. ובסדורי התימנים כמו בקדושת י"ח לחול **כבודו והודו מלא העולם כלו ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו**, ואומרים הקהל **משבחים ואומרים** וגו'. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב **כבודו והודו ועזו וגדלו ותפארתו ומלכותו מלא עולם משרתיו וגו'**. ובס' הספרדים ואבודרהם ומחזור רומא ליתנהו לכל הפיוטים הללו. ונוסח הרמב"ם (גם הוא ז"ל איננו מבדיל בין קדש לחול בנוסח הקדושה) **כבודו וגדלו מלא עולם ומשרתיו שואלים איה מקום כבודו להעריצו לעמתם משבחים ואומרים** וגו': **ממקומך מלכנו.** בנוסח רב עמרם **ממקומך מלכנו תופיע ותושיענו ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלך בציון בקרוב בימינו ובחיינו, תשכון תתגדל** וגו' **תראינה במלכותך** וגו' **עזך מפי דוד** וגו'. ובמחזור ויטרי **ממקומך מלכנו תופיע ותמלך עלינו בהדרך כי מחכים אנחנו לך מתי תמלך, ותמלך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון, תתגדל וגו'**, הלשון קשה מאד, ונראת שטעות המעתיקים נפלה כאן כי ותמלך השני מיותר, והוי"ו של ותמלך שייכת לתיבת בציון, וכך צריך להיות **ובציון בקרוב בימינו לע"ו תשכן**, כלומר שתמלך על כל העולם כלו ותשכן בציון. ובנוסח הרמב"ם — **מתי תמלך בציון בחיינו ובימינו**, והקהל עונין כאן

אמן

(דה"ח) (א) אם היה סבור שהוא חול והתחיל אדעתא דחול ומיד כשאמר תיבת אתה נזכר קודם שאמר תיבת חונן הוי ליה התחיל בשל חול וגומר אות' ברכה אבל אם היה יודע שהוא שבת ושלא בכוונה התחיל תיבת אתה אינו גומר ברכת אתה חונן ומתחיל ישמח משה כו' (סימן רס"ה): (ב) אם טעה והתפלל תפלה של חול בשבת לא יצא ואם נזכר קודם שעקר רגליו אף שסיים תפלתו חוזר לשל שבת ומתחיל ישמח משה וגו' רצה ומודים וגו' שים שלום (ול"ע אם נזכר באמצע ברכת רצה למה יחזור לשל שבת דסגי בהזכרה דהא בירושלמי הביאו הב"י שכן היה ראוי בשבת אלא שקבעוהו לומר ז' ברכות שלא רצו להטריח בי"ח ברכות וכיון שהתפלל י"ח כבר תסגי בהזכרה ול"ע) וה"מ שנזכר קודם שאמר אלהי נצור או לפני שאר התחנונים שרגיל לומר אבל אם השלים תפלתו והסיח דעתו מן התפלה ואמר יהיו לרצון כו' אף שלא עקר רגליו עדיין כעקורין דמי וחוזר לראש התפלה (מ"א שם) ואם טעה בתפלת שבת בין זו לזו עי' לעיל בדיני ערבית של שבת ותדרשנו לכאן ובמקום שצריך לחזור ולהתפלל אם יוצא במה שמכוין ושומע מהש"ץ ע' לעיל בדיני תפלה חול:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ. כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ לּוֹ[א]. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל

א) באבודרהם ליתא תיבת לו. והגאון יעב"ץ מקיים ת' לו וז"ל לפי שמליצ בי"ת משמש במקום לו כמו במשה דבר כו' או תשמש כוראת בעד כמו בי"ת באשה שמר. וכן הכונה ב הן, כליל תפארת לראשו, כתר שיהיה מטון לו וכולמו, נתת לו, במתנה לצורך ראשו, לא שהקב"ס נתנו והניחו בראשו עכ"ל.

ענף יוסף

ישמח כו'. לפי פשוטו מה היא מתנת חלקו. עבד נאמן קראת לו. כמו שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. שזה תכלית הצלחת האדם להתקרב אל הבורא ית' אשר אין שום ערך והתיחסות בין האדם השפל ובינו עד שיתיחד בעבודתו ויראתו להיות נקרא עבדו ובן ביתו: **כליל** תפארת בראשו נתת. שבחייו נהנה מזיו השכינה שהקרין עור פניו. ולפי שיום זה יום קדוש הוא ראוי להזכיר בו האיש אשר העלנו ממצרים וקדשנו במצות היום הקדוש הזה (כ"ב). ויש מפרשים ע"פ מאי דאיתא במדרש שבשעה שיצא משה אל אחיו וראה בסבלותם ולא היה להם מנוחה נתקשה לו הדבר הרבה והלך ואמר לפרעה אדוני המלך דרך העולם אדון שיש לו עבדים הוא רוצה בקיומם ואתה רוצה לכלות את עבדיך. אמר לו היאך. א"ל מתוך שאתה משעבד בהם תמיד ואין להם מנוחה יכלו. אלא תן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו ויתחזקו ויוכלו לסבול השעבוד. אמר לו במר להם איזה יום שתרצה למנוחה בכל שבוע. א"ל תן להם יום השבת. מפני שכל מלאכה שיעשו בו אין בהם סימן ברכה לפי שמושל בו שבתאי. והיו נוחין בו בכל שבוע מסבלותם. וכשיצאו ממצרים ניתן להם השבת. וכיון שראה משה שהסכימה דעתו לדעת יוצרו שמח שמחה גדולה. ולכך תקנו ישמח משה במתנת חלקו. ואומר במתנת חלקו לפי שהשבת ניתן להם בלשון מתנה שנאמר ראו כי ה' נתן לכם השבת. וי"מ לפי שהתורה ניתנה

דובר שלום

כליל תפארת וכו'. לפי תשפט המליצה היה מהראוי לומר כליל תפארת על ראשו. ושמעתי בשם הגאון המנוח ר' חיים מוואלאזין זי"ע שהוא ע"ד מאמרם ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. שבזה מובדל ענין הנפש מענין הגוף. שתכונת הגוף אינו דבוק בהגוף רק סמוך לו. וענין הנפש הוא דבוק ומושרש בהנפש. לכן נאמר בזה ועטרותיהם בראשיהם. וכן כאן שהכונה על כתר הנפש אמר כליל תפארת בראשו נתת לו ולא על ראשו:

עיון תפלה

ישמח משה במתנת חלקו. ומה היא מתנת חלקו **כי עבד נאמן קראת לו**. כמו שנאמר (במדבר יב, ז) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא מה שלא זכה שום אדם בעולם להקרא בשם **עבד נאמן** (כר"ד אבודרהם). ומה שתקנו חכמים להזכיר את משה בתפלת שבת, לפי שמסר נפשו על השבת, כדאמרינן בשמות רבה פ"א סי' כ"ח וירא בסבלותם ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים, אמר לו לך ועשה להם כמו שתאמר, הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח, ע"כ. ובמחזור רומא **קראת לו אלהינו**. ובאבודרהם **קראת אותו**. ובמנהג כפא וקראסוב **קראת אותו אלהינו**: **כליל תפארת בראשו נתת**. הם קרני ההוד שנתנו לו בקבלת לוחות שניות. ובמחזור ויטרי

תקון תפלה

אמן, **תשכן תתגדל** וגו' **לנצח נצחים ועינינו תראינה במלכות עוזך כדבר האמור בדברי קדשך ע"י דוד** וגו'. ובסדורי התימנים — **הופיע ותתנשא ותמלך** וגו' **מתי תמלך בציון בקרוב בחיינו ובימינו** — ועונין הצבור אמן — **תשכן** וגו' **במלכות עוזך כדבר האמור בשירי קדשך ע"י דוד עבדך משיח צדקך**. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב — **מתי תמלך תבנה עיר ציון בקרוב בחיינו ובימינו לע"ו. תשכן תתגדל** וגו'. ולפי נוסחתנו צריכים ג"כ להפסיק כך — **מתי תמלך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד**, **תשכן** וגו' **לדור ודור ולנצח נצחים**, הסוגר מקביל אל הדלת, בתוך ירושלים מקביל אל בציון, לדור ודור ולנצח נצחים מקביל אל לעולם ועד, וכך הפסיק הגאון הצדיק ר' מנחם מענדיל זצ"ל מליובאוויטש, ונכון הוא;

הַר־סִינָי. וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת. וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָֹה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ

עץ יוסף

ולא נתתו כו'. כתב הא"ר בסי' רפ"ו ס"ק ב' בשם מורו ז"ל הא דאומרים בשחרית ולא נתתו ולא ני בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל לך והודיעם. ולכך תקנו ישמח משה באותה מתנה טובה של שבת שניתנה על ידו. ואלו הב' פירושים מה שאמר כי עבד נאמן קראת לו כליל תפארת בראשו נתת כלומר כיון שקראתו עבד כאלו נתת כליל תפארת בראשו (אבודרהם): **ושני לוחות אבנים הוריד בידו.** שנאמר וירד משה מן ההר ושני לחות העדות בידו: **וכתוב** בהם שמירת שבת. דהיינו זכור דכתיב בדברות הראשונות ושמור דכתיב בדברות האחרונות. וא"ת למה כתוב בדברות ראשונות זכור ובאחרונות שמור. וי"ל כי מנהג העולם כשאדם נותן מתנה לחברו ומאבדה ואח"כ נותן לו מתנה אחרת אומר לו שמור אותה בטוב. כך הקב"ה נתן שבת לישראל ובא מקושש וחללו כשחזר בדברות שניות אמר שמור את יום השבת. כלומר שמרוהו היטב (אבודרהם): **וכן כתוב** בתורתך. (שמות לא, טז):

אות היא. כי כילה מלאכתו: **שבת** וינפש. מהרהור מחשבה ודיבור (רוקח). וג"פ שבת כתיב כאן. ושמרו בני ישראל את השבת. לעשות את השבת. שבת וינפש. כנגד שלש סעודות בשבת (כ"ב):

ענף יוסף

ניתנה בשבת שחרית ע"י משה ראוי לספר בשבחו שהתורה ניתנה לו במתנה. וי"מ משום הא דכתיב לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש

דובר שלום

ולא נתתו וכו'. מבואר בספרים שיש שלשה מיני שבת. שבת בראשית. שבת מתן תורה. שבת שלעתיד לבוא. זכו ולא נתתו לשבת בראשית. ולא הנחלתו לשבת מ"ת. וגם במנוחתו של שבת העתיד לבוא לא ישכנו כו':

עיון תפלה

בראשו נתת לו: ושני לוחות אבנים הוריד בידו. בשמו"ר פרשה מ"א סי' ו' ד"א לוחות אבן בזכות יעקב שנקרא אבן שנאמר משם רועה אבן ישראל, והשבת ג"כ בזכות יעקב שנאמר (ישעיה נח, יג יד) אם תשיב משבת רגלך וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך, לכן מזכירין לוחות אבנים בתפלת שבת. ובנוסח בני רומא והתימנים שני לוחות בלא וי"ו. ובנוסח הרמב"ם **הוריד בידו שני לוחות אבנים**. נראה שהם ממשיכים את הנאמר בעמדו לפניך וגו' למסה אל הלוחות: **וכתוב בהם שמירת שבת.** בדברות הראשונות זכור ובדברות האחרונות שמור. ומה שזכר שמירת שבת ולא זכר זכירת שבת? כי מצינו שהקפידה התורה על שמירת השבת (מחללו) יותר מעל זכירת השבת (לקדשו), שהרי בשבעה מקומות הזהירה תורה על שמירת שבת (שמות לא, יג יד טז; ויקרא יט, ג ל; כו, ב; דברים ה, יב) כנגד שבעת ימי השבוע, והזכירה לא נזכרה בתורה אלא פעם אחת (שמות כ, ח), ועי' מש"כ לעיל פיסקא לכה דודי בסוף ד"ה בדבור אחד בשם הרמב"ן: **וכן כתוב בתורתך**. מה שלא הביא הפסוקים מעשרת הדברות דאיירי בהו? יש לומר שלא רצו לקבוע בצבור שום קריאה מעשרת הדברות מפני תרעומות המינין שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת, שהרי יש כמה פרשיות המדברות מענין השבת ואין קורין אלא אלו הפסוקים ששמעו מפי הקב"ה בסיני (ראה רש"י ברכות י"ב א' ד"ה מפני). ועוד יש לומר לפי שפרשת ושמרו מיהדת מצות השבת דוקא לישראל ולא לאומות העולם כמו שכתוב ושמרו **בני ישראל** את השבת וגו' **ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם** ודרשו במכילתא פרשת כי תשא ולא ביני ובין ב"נ, וכמו שמפרש אח"כ **ולא נתתו ה' אלהינו וגו': וגם במנוחתו לא ישכנו**. **כַּוָּנָה** מנוחתו לא ישכנו וגו', ורמז למה שאמרו בשבת (קי"ח א') כל המענג

את

עֲרֵלִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה. לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. (זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית):

עץ יוסף

הנחלתו לשון זכר משום דקאי על מה דסיים וביום השביעי. ויום הוא לשון זכר. אבל במוסף דקאי על תכנת שבת. ושבת לשון נקבה אומרים קרבנותיה פירושיה. ועיין תוספות כתובות (דף ס.) ד"ה שמא ישחוט: עם מקדשי שביעי. כלומר עם משמרי שבת בקדושה. והוא ע"ש ולקדש את יום השבת (ירמיה יז,כד): רצית בו וקדשתו. ע"ש ויקדש אותו: חמדת ימים אותו קראת. שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי ומתרגמינן בירושלמי וחמיד ה'. ודומה לו ותכל [נפש] דוד. נכספה וגם כלתה (אבודרהם). או הכונה משום שכל שפעת ימי החול וברכתם מושפע ובא מברכת יום השבת. כי הוא מבוע הברכות. וכמבואר בספר הזוהר כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא דשביעאה תליא כו' בגין דיתברך פתורא כל שית יומין כו'. והוא. כי כל מעשים שהאדם עוסק בהם בשבת מושפע בהם הברכה. וע"י כן יהיו מבורכים גם בימי החול. וזהו חמדת ימים אותו קראת כלומר כל הימים חומדים ומשתוקקים אליו כי ממנו יבורכו. וזהו ויברך אלהים את יום השביעי וגו' כלומר חלק לו מקור הברכה ומעין השפע אשר ממנו יינקו שש הימים. ועל כן החוב עלינו ב"ש שיהיה יום השבת כלול בכל הטוב לשמים בירא"ת ה' כל היום. ולענגו באכילה ובשתיה ועי"כ יושפע בהם ברכת ה' בכל ימי החול (אהל יעקב). או הכונה משום מתחילת בריאתו של עולם היו ראוים הימים להיות מכ"א שעות לכל יום. ולהיות שהיו שש ימים שוים ולא היה להם מושל וקבלו על כן בקשו מהקב"ה שיתן להם מלך גדול על כולם. אמר להם רצונכם שאתן לכם יום אחד שיהיה לכם מלך צריך שתגדלוהו משלכם ותתנו לו ד' שעות מכל יום ובזה יהיה לו שלימה עליכם. והיינו השבת שנתנו לו שעות

עיון תפלה

את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים: ערלים. אפשר לומר שכונתו אלה. הנקראים ערלים אע"פ שאינם ערלי בשר כגון ערבי מהול וגבעוני מהול דאע"ג דמהילי כמאן דלא מהילי דמו (ע"ז כ"ז א') וכששומרים את השבת אינם מקבלים עליה שכר משום דלא נצטוו; ואפשר לומר עוד שכונתו ישראלים ערלי לב שאינם מאמינים בקדושת השבת כלל רק משמרים אותה משום שביתה ומנוחה בעלמא, גם אלה לא ינחלו נחלה בתוך בני ישראל: כי לישראל עמך. בסדור רב עמרם ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים כי לעמך ישראל. ובסדורי התימנים וברמב"ם ואבודרהם מתחילים אחר ויגפש ישמחו במלכותך. ובמנהג כפא וקראסוב אחר ויגפש חמדת ימים אותו קראת זכר וגו': עם מקדשי שביעי. מכאן ואילך ליתא ברמב"ם ובסדורי התימנים רק מתחילין תיכף אלהינו ואלהי אבותינו: ובשביעי רצית בו. מפני כופלן של שני הביתי"ן שמו בנוסח הספרדים את הבי"ת הראשונה לה"א והשביעי רצית בו, וכ"ה באבודרהם. ולי נראה כי מלת בו שבה על עם מקדשי שביעי, רוצה לומר וביום השביעי רצית בעם זה וקדשתו כי בשבת נתנה תורה לישראל (שבת פ"ו ב') ואז נרצה ונקדש להיות לו לעם סגולה: חמדת ימים אותו קראת: הוא בהיר על ובשביעי, וכך הוא שעור המאמר, ובשביעי אשר חמדת ימים אותו קראת (וְזִמַּנְתָּ ויעדת, כמו וישראל מְקֹרָאִי (ישעיה מח, יב), ראו קָרָא ה' בשם בצלאל (שמות לה, ל) כ"כ אטלדהם) רצית בעם זה וקדשתו. ומה שלא אמר רצית בם בלשון רבים כמו עם מְקַדְּשֵׁי? לפי שנתינת התורה באה על ידי התאחדות כל עם ישראל כאיש אחד, כדתניא במכילתא ביתרו סוף פרשה א' בכל מקום הוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו לב אחד לכך נאמר ויחן שם ישראל נגד ההר. ועוד דרך פשוטה לפנינו בטעם הבי"ת של ובשביעי, והכי קאמר ובשביעי (ביום השביעי לימי השבוע, כי ביום השביעי נתנה תורה) רצית בו (ביום השבת) וקדשתו (ליום מנוחה ואמרת בו זכור את יום השבת לקדשו) חמדת ימים אותו קראת (כי במה שקראת את יום השביעי לשבוע בשם יום השבת הרי קראת אותו חמדת ימים לפי שכל ימי השבוע חומדים ליום מנוחה לשבות בו ולנוח בו מעמל ששת ימי המעשה). וגם בפרשת המן מצינו שקבע הקב"ה את השם שבת ביום השביעי עצמו (שמות טז, כט): זכר למעשה בראשית. בסדור רב עמרם ובאבודרהם ליתא. ונוסח מחזור ויטרי שוה עד כאן לנוסח אשכנז, וכן במחזור רומא, מלבד השנוים הנזכרים למעלה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן (וְשִׂים) חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ (וְשַׂמְּחֵנוּ) וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. (וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ). וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ר״ח ובשבת חוה״מ אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ. וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד

עץ יוסף

שבת ימי המעשה כל אחד ד׳ שעות הרי כ״ד שעות של יום השבת. וז״ש חמדת ימים אותו קראת שהימים חמדו להם להיות ראש עליהם (נגול בנימין):

רצה נא במנוחתנו. משום שאין לך חסד גדול מזה להחשיב למצוה גדולה מה שאין למעלה הימנו והיא שמירת שבת בשב ואל תעשה ומנוחה ועונג הנפש. וזהו אומ״א רצה נא במנוחתנו. פי׳ יהיה לרצון ולקורת רוח לפניך מנוחתנו שהיא בשב ואל תעשה אלא שהוא לעונג ולמנוחה. ואף שלא יתכן להיות איזה עילוי בפועל ממנוחה. אעפ״כ קדשנו ותן בנו עילוי וקדושה בשביל שהיא מצותיך. והוא ע״ד מש״א חז״ל ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה: ותן חלקנו בתורתך. הכוונה ע״פ מה שאחז״ל שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקבלו כל אחד חלקו בתורה. גם אמרו חז״ל בנדה כשהתינוק במעי אמו מלמדים אותו כל התורה כיון שיצא בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו מה שלמד. ולכאורה למה מלמדין אותו ואח״כ משכחין אותו. מה התועלת בהלימוד. אך אלו לא היו מלמדים אותו במעי אמו לא היה יכול להגיע חלקו בתורתו אף ע״י יגיעתו. ואם לא היה שוכח לא היה צריך ליגע. ואח״כ נטל שכר ועונש. לכך מלמדים אותו את חלקו במעי אמו. וזה נקרא כל התורה כל חלק נשמתו. ובצאתו לאויר העולם נשכח. ואח״כ ע״י יגיעותיו יכול למצוא אבידתו. וזהו שאמרו בגמרא יגעת ומצאת תאמין כאדם שמוצא אבידתו לפי שהוא חלקו. אבל אם אינו מיגע א״ע אינו יכול למצוא חלקו שנתנו לו על הר סיני (וזהו שאמרו איזהו עשיר השמח במה שנותנים לו). וזהו שאנו מבקשים ותן חלקנו בתורתך ר״ל אותו חלק תורה שקבלנו בהר סיני תסייע אותנו להשיג אותו (הגש״ך). ועפ״ז אמר הגר״א שזהו שאמרו בגמרא כל הלומד תורה ואינו מקיים נוח לו שנתהפך שליתו על פניו ולא יצא לאויר העולם. משום שבשביל הלימוד לבד לא היה צריך לצאת שגם במעי אמו למד כל חלקו בשלימות ובשלמא מי שלומד ומקיים אז טוב לו שנולד לפי שלא היה יכול לקיים במעי אמו. אבל מי שאינו מקיים למה נולד: ושבענו מטובך. פי׳ כשם שזכינו לשבוע מכל טוב ביום השבת כן שבענו מטובך פי׳ מזיו שכינתך. ע״ד מש״א אם תשיב משבת רגלך וקראת לשבת עונג וכבדתו אז תתענג על ה׳. פי׳ בשביל עונג שבת תזכו לעונג שכינתו ית׳: ושמחנו בישועתך. נגד מה שנאמר והרכבתיך על במתי ארץ וגו׳ על זה אנו אומרים כי אין עיקר חפצנו ושמחתנו במה שנתגדל אנחנו. רק עיקר שמחתנו הוא בישועתך. כי בכל צרתם לו צר כביכול: וטהר לבנו לעבדך. משום שהבא ליטהר מסייעין אותו. לכן אנו מבקשים וטהר לבנו כו׳ שלא יתערב בלבנו תאות ועונג גופני רק יהיה טהור מכל מין רק לעבודתך: וינוחו בו כל ישראל. משום שעתה נאמר שחקו על משבתיה ופי׳ במדרש איכה על שבתותיה. ע״ז אנו מבקשים והנחילנו ה׳ אלהינו כו׳ וינוחו בו כל ישראל. במנוחת הלב ממחרפיהם: מקדשי שמך. בזהירות חילול שבת מזהירות שמירתו: בא״י מקדש השבת. שנאמר ויקדש אותו. ועיין מה שכתבתי בתפלת ערבית של שבת:

עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. בְּיוֹם לר"ח רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לפסח חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: לסכות חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

בשבת חנוכה אומרים זה:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בִּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה. וְעָשִׂיתָ

עִמָּהֶם נִסִּים וְנִפְלָאוֹת וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה) שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְהֹוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: אמן יָאֵר יְהֹוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: אמן יִשָּׂא יְהֹוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: אמן

מי שראה חלום ולא ידע מאי הוא יאמר רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך כו' בשעה שהחזן אומר שים שלום ויכוין לסיים עם הש"ץ בשת שיענו הקהל אמן ואם סיים רבש"ע והש"ץ לא סיים שים שלום יאמר אדיר במרום ויסיים עם הש"ץ ויענו הקהל אמן (הרמ"א בסי' ק"ל):

והקהל אומרים אדיר במרום

אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם. יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ. (בְּרוֹב עֹז וְשָׁלוֹם): בש"ת בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית־יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם

עץ יוסף

אלהי נצור לשוני מרע. פי' שלא אדבר רע על איש כשר. ולא זו לבד אלא אף תצור שפתי שלא אדבר אפילו מאיש מדבר מרמה: ולמקללי נפשי תדום. ר"ל שתהיה השפלות מוטבע' בנפש. באופן שהנפש תהיה דוממת. כי כבר אפשר שלא ישיב על חרפתו והשאר לו השנאה שמורה בלבו כענין וישטום עשו את יעקב וגו' ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל

ענף יוסף

כהנים עם קדושך. אין הפירוש כהנים של עם קדושך ישראל. כי אינם כהני ישראל. אלא כהני ה'. אלא הכונה כדאמרינן בוודוי יום הכפורים ובני אהרן עם קדושך (אבודרהם): יברכך ה' וישמרך. כנגד שלשה שקורין בתורה בחול. יאר ה' פניו אליך ויחנך.

וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ בְּנֵה עִירְךָ יַסֵּד בֵּיתֶךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ:

איתא בטור וז"ל שכל איתמר בהגדה כל הרגיל לומר ד' דברים הללו זוכה ומקבל פני השכינה עשה למען כו':

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בש"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: הש"ץ חוזר התפלה ואומר קדיש תתקבל

ביום שאומרים הלל אומר הש"ץ קדיש תתקבל אחר הלל. ואח"כ אומרים שיר של יום.

הַיּוֹם יוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי־הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת:

עץ יוסף

אבל אני וגו' לכן אמר נפשי תדום שהנפש מצד עצמה תדום. ואמר עוד ונפשי כעפר לכל תהיה. פי' למה שאמר נפשי תדום כיצד אפשר שתהיה הנפש דוממת ושלא תרגיש הוא שתהיה מורגלת כבר כל כך לקבל הבזיונות כעפר שהוא מוכן לקבל דריסות בני אדם עליו תמיד. ואמר החכם כה"ר אברהם הלוי שנלמד מדת הענוה מהעפר. שהעפר כל זמן שהוא גם לא יועיל למלאכה כ"ש לעשות ממנו כלי. וכל יותר שהוא שחוק הוא יותר טוב. כן האדם. או פי' ונפשי כעפר לכל תהיה שלא זו שתהיה מוטבע' השפלות בנפש אלא שילבש מעטה ענוה עד שידמה לקונו שהוא מטיב עמהם כענין (נחמיה ט, כ) ומנך לא מנעת מפיהם ביום אמרם אלה אלהיך ישראל. לכן אמר ונפשי כעפר לכל תהיה. כי הכל דשים אותו והוא מעלה להם בר ולחם ומזון (ר"ח שער הענוה פ"ג):

ענף יוסף

כנגד חמשה שקורין במועד. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. כנגד שבעה שקורין בתורה בשבת (אבודרהם):

יהי רצון כו' שיבנה בית המקדש כו'. לפי שביקש לעיל על מדת הענוה והשפלות ושלא תהיה בו מדת העזה. אמר עוד יהי רצון שיבנה בהמ"ק שאז תתבטל מדת העזה כמו שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. וגם אם תהיה אז בנו קצת עזות יהיה הציץ מכפר כמו שאחז"ל שהציץ מכפר על עז"פ. ומתפלל עוד אם טבענו נטוי אל העזות בדרך טבע. תעשה עמנו אות לטובה שינתן אותו חלק של העזות מחקוק בטבענו בתורתך. כלומר שלא נבוש ולא נכלם מלשאול מהרב מה שלא נדע בתורה. רק תהיה לנו עזות פנים לשאול. כי לא הבייש למד. באופן שאותו חלק של עזות המוטבע בטבענו תשם אותו שיהיה בתורתך ולא בדבר אחר (מדרש שמואל):

דובר שלום

ונפשי כעפר כו' פתח לבי בתורתך. מיוסד על מאמר חז"ל (גיטין ז' ע"א) דום לה' והוא יפילם לפניך חללים חללים. השכם והערב עליהם לביהמ"ד והם כלים מאליהם. דום לה' היינו תפלה או הכנעה. וזהו נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה (היינו הכנעה כעפר). פתח לבי בתורתך להשכים ולהעריב עליהם בבית המדרש ועל ידי זה יהיו כלים מאליהם ועצתם תופר ומחשבתם תקלקל:

בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ־עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ | יְהוָה כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ: עלתה כ׳ קדיש יתום

אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ: אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים | אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה מָלָךְ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

סדר הוצאת ס״ת לשבת ויו״ט

פותחין הארון הקודש ומוציאין ס״ת ואומרים ויהי בנסוע הארון וגו׳ ובריך שמיה וכו׳:

כשמוציאים ס״ת מחויבים הכל לעמוד ויהיו עומדים עד שיעמוד זה שמוליכו ויניחנו למקומו או עד שיתכסה מעיניהם. ואם הנושא ס״ת עמד לנוח קצת דינו כמהלך. ויש מחמירים שצריך לעמוד מיד ששומע קול הנושא ס״ה אע״פ שאין רואה אותו: נוהגים שכ״א מקרב עצמו קצת לראות הס״ת אנשים ונשים. ואף העומדים בעזרה כשהם שומעים שמוציאין או מכניסין הס״ת רצים לבהכ״נ לראות משום ברוב עם. וכל המתקרבים אצלה נושקים הס״ת בפה ואומרים ישקני מנשיקות כו׳. ואם קרב אצלה ממש לחבק בזרועותיו יחבקנה בימין ויאמר וימינו תחבקני. ואם אין יכול לנשק בפה ינשק ביד. ואח״כ אומר הש״ץ שמע ישראל כו׳ והקהל עונין אחריו שמע כו׳ וכן אחד הוא אלהינו קדוש שמו. ואח״כ אומר גדלו כו׳: בכל פעם שאומר אחד מאלו הפסוקים מגביה הס״ת קצת. וכשאומר אחד הוא כו׳ אין אומר קדוש ונורא רק קדוש שמו. ובר״ה ויוה״כ אומרים קדוש ונורא כו׳. והש״ץ הולך עם הס״ת ופונה לצד ימין. ועל הרוב ההיכל במזרח והבימה למערב והוא מצד פני לפונה שהוא דרך ימין למזרח. ומי שהס״ת עובר לפניו מחבקה ומנשקה ומלוה אותה קצת ממקומו. והמוליכה הולך ללוותה עד הבימה (שערי אפרים):

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה | יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה

ענף יוסף

ואין כמעשיך. פי׳ לעשות מעשה בראשית ולכך סומכים ע מיד מלכותך וגו׳ להמליכו על כל העולם שבראו. ואח״כ מתפללים להחזיר שכינתו לציון ולבנות חומות ירושלים להחזיר המלכות והעטרה כבראשונה (לבוש):

תקון תפלה

אין כמוך. בשבלי הלקט השלם סי׳ ע״ז כתב וז״ל „אבא מארי ר׳ אברהם הרופא זצ״ל הנהיג לומר בכל שבת ויו״ט כשמוציאין שני ספרי תורה לקרות בהן אין כמוך באלהים וגו׳, והיה הדבר נראה טורח הצבור וקשה בעיניהם על שנוי המנהג, ומצאתי סמך וסעד במס׳ סופרים״ עכ״ל, והוא במס׳ סופרים פי״ד ה״ח ושם נוספו עוד פסוקים: אין כמוך. (תהלים פו, ח): מלכותך. (שם קמה, יג): ה׳ מלך. ראה מש״כ בפסוקי דזמרה פיסקא יהי כבוד: ה׳ עז לעמו. (שם כט, יא):

מִירוּשָׁלָֽיִם: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בר״ה ויוה״כ וכן ביום הושענא רבה (ויש נוהגים לומר גם בכל עשרת ימי תשובה ביום שיש בו הוצאת ס״ת מלבד בשבת. תשובה אין אומרים. אבל בר״ה ויוה״כ אומרים אף שחל בשבת. ויש שנהגו שלא לאמרם בר״ה כשחל בשבת) נוהגים לומר שלש עשרה מדות אחר במסיימים בריך שמיה. ומנהגנו לומר הי״ג מדות אחר ויהי בנסוע הארון קודם בריך שמיה, והש״ץ מתחיל ה׳ ה׳ כו׳ והצבור עונין אחריו. ואומר ג״פ. ואח״כ אומרים רבש״ע ואח״כ אומרים יהיו לרצון וגו׳ ואני תפלתי ג״פ:

ג״פ יְהֹוָה | יְהֹוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶֽרֶךְ אַפַּֽיִם וְרַב־חֶֽסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶֽסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶֽשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה:

לראש השנה ויום כפור:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתַי לְטוֹבָה וְהָפֵק רְצוֹנִי וְתֵן שְׁאֵלָתִי (בר״ה א״א זה) וּמְחוֹל לִי עַל־כָּל־עֲוֹנוֹתַי וְעַל־כָּל־עֲוֹנוֹת אַנְשֵׁי בֵיתִי מְחִילָה בְּחֶֽסֶד מְחִילָה בְּרַחֲמִים. וְטַהֲרֵֽנִי מֵחֲטָאַי וּמֵעֲוֹנוֹתַי וּמִפְּשָׁעַי. וְזָכְרֵֽנִי בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶֽיךָ. וּפָקְדֵֽנִי בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְזָכְרֵֽנִי לְחַיִּים אֲרוּכִים לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וְכַלְכָּלָה וְלֶֽחֶם לֶאֱכוֹל. וּבֶֽגֶד לִלְבּוֹשׁ. וְעֹֽשֶׁר וְכָבוֹד וַאֲרִיכוּת יָמִים בְּתוֹרָתֶֽךָ וּבְמִצְוֹתֶֽיךָ. וְשֵֽׂכֶל וּבִינָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל עִמְקֵי סוֹדוֹתֶֽיךָ. וְהָפֵק רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכְאוֹבֵֽינוּ. וּתְבָרֵךְ אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֵֽינוּ. וְתִגְזוֹר עָלֵֽינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת. וּבַטֵּל מֵעָלֵֽינוּ כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת. וְתֵן בְּלֵב מַלְכוּת וְיוֹעֲצָיו וְשָׂרָיו עָלֵֽינוּ לְטוֹבָה. אָמֵן וְכֵן יְהִי רָצוֹן:

לפסח. שבועות. סוכות ושמיני עצרת:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת לִבִּי לְטוֹבָה וְהָפֵק רְצוֹנִי וְתֵן שְׁאֵלָתִי לִי עַבְדְּךָ (פלוני) בֶּן (פלונית) אֲמָתֶֽךָ וְזַכֵּֽנִי (וְאֶת־אִשְׁתִּי וּבָנַי וּבְנוֹתַי) וְכָל־בְּנֵי בֵיתִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּמַלְּטֵֽנוּ מִיֵּֽצֶר הָרָע. וְתֵן חֶלְקֵֽנוּ בְּתוֹרָתֶֽךָ. וְזַכֵּֽנוּ שֶׁתַּשְׁרֶה שְׁכִינָתְךָ עָלֵֽינוּ וְהוֹפַע עָלֵֽינוּ רֽוּחַ חָכְמָה וּבִינָה. (וְיִתְקַיֵּם בָּֽנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב א וְנָחָה עָלָיו רֽוּחַ יְהֹוָה רֽוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רֽוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רֽוּחַ דַּֽעַת וְיִרְאַת יְהֹוָה:) וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶֽיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵֽינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵֽינוּ שֶׁתְּזַכֵּֽנוּ לַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים בְּעֵינֶֽיךָ וְלָלֶֽכֶת בְּדַרְכֵי יְשָׁרִים לְפָנֶֽיךָ וְקַדְּשֵֽׁנוּ בְּמִצְוֹתֶֽיךָ כְּדֵי שֶׁנִּזְכֶּה לְחַיִּים טוֹבִים וַאֲרוּכִים לִימוֹת הַמָּשִֽׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְתִשְׁמְרֵֽנוּ מִמַּעֲשִׂים רָעִים וּמִשָּׁעוֹת רָעוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לָבֹא לָעוֹלָם וְהַבּוֹטֵֽחַ בַּיהֹוָה חֶֽסֶד יְסוֹבְבֶֽנּוּ. אָמֵן:

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

ג״פ וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְהֹוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּֽךָ עֲנֵֽנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶֽךָ:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא. בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפֻרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ. וּלְאַמְטוּיֵי לָֽנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ. וּלְקַבֵּל צְלוֹתָֽנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ

א ישעיה יא, ב.

צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיָת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא. וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל־עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רְחִיצְנָא. וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבָּאִי בְּאוֹרַיְתָא. (וְתֵיהַב לִי בְּנִין דִּכְרִין דְּעָבְדִין רְעוּתָךְ) וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי וְלִבָּא דְכָל־עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטָב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם. אָמֵן:

חזן וקהל **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד:**

חזן וקהל **אֶחָד (הוּא) אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ** (בראש השנה ויום כפור ובהו"ר **וְנוֹרָא**) **שְׁמוֹ:**

חזן **גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:**

והקהל עונים לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל ׀ לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא: שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא

עץ יוסף

החזן אומר שמע.אחד.גדלו. כנגד ג' אבות. וג' קדושות. וג' סעודות בשבת: שמע אחד גדלו כל אחד ו' תיבות נגד ששה סדרי משנה (כ"ב). גדלו יש כ"ו אותיות כחשבון השם לומר שצריך לגדלו (אבודרהם): על הכל. יש בו תיבות כמנין אלהינו: על הכל. על כל השירות והתשבחות שאמרנו עוד יתגדל יותר מה שאין בהשגתי ויכלתי לגדלו (כ"ב). ומזכיר כאן המשה ענייני שבח כנגד חמשה חומשי תורה (אבודרהם): בעולמות שברא. כמו שדרשו כי ביה ה' צור עולמים. בשם י"ה ברא העולם הזה והעולם הבא (כ"ב):

דובר שלום

כרצונו וכרצון יראיו וכו'. יש להעיר יראיו מאן נינהו אטו בית ישראל לאו יראיו. והכונה עפמ"ש לתעלה דמולאו של הקב"ה הוא על קרוביו יותר מעל הרחוקים. א"כ עיקר מולאו הוא על שוכני מעלה הקרובים אליו ית' ע"ד שנאמר וסביביו נשערה מאד. זהו כרצון יראיו שוכני מעלה. וכרצון כל בית ישראל שוכני מטה:

תקון תפלה

שמע ישראל וגו' אחד אלהינו וגו'. במס' סופרים פי"ד ה"ט מיד נכנס המפטיר ואוחז את התורה ואומר שמע ישראל פסוק הראשון בנעימה ואף העם עונין אותו אחריו, ואח"כ מגביה את התורה ואומר אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש ונורא שמו לעולם ועד, וחוזר ואומר אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש הוא, אחד אלהינו גדול אדוננו וכו' (כ"ה גי' הגר"א שם, ובמס' סופרים שבמחזור ויטרי הגירסא כך — וחוזר ואומר אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש, אחד אלהינו רחום אדוננו קדוש, אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש ונורא שמו) כנגד שלשה אבות, ויש אומרים כנגד שלש קדושות, (סג"ב) ע"כ: גדלו. (תהלים לד, ד):

על הכל יתגדל. מקורו במס' סופרים פי"ד הי"ב, ובנוסח אשכנז הורחב הנוסח, וכתב בעל הלבושים באו"ת סי' קל"ד מה שאין אומרים על

הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל־הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל־הַנְּפָשׁוֹת הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר:

בדרך הליכתו אומרים אב הרחמים:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרַע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים. וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

דרך החיים — דיני קריאת התורה

דיני וסדר האיך יקבל הספר תורה ומי הוא הקורא ומנהגיו:

(א) הנותן ספר תורה והמקבלו צריך שיהא בימינו (סי' רפ"ב) והש"ץ יאמר גדלו כנהוג: (ב) אין להיות הקורא קטן אם לא בשעת הדחק (מ"א סימן רפ"ב) ואם ידוע שהוא בן י"ג שנים ויום אחד אף שלא ידוע שהביא שתי שערות מותר לקרות ועולה למנין: (ג) אין הקורא רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הצבור (סימן קמ"א): (ד) צריך לכתחילה לקרות מעומד ואפי' לסמוך עצמו אל הכותל או לעמוד הבור ואפי' סמיכה מועטת שאם ינטל אותו דבר לא יפול

דובר שלום

צור העולמים. שיצר שני עולמים עולם התחתון ועולם העליון. שהוא אדון כל הבריות בעולם התחתון. ואלוה כל הנפשות בעולם העליון שהם בעלי נפש בלבד: **השוכן** בשמי שמי קדם בהנהגתו. ובעת ההיא עצמה שמנהיג שמה הנהגתו קדושתו על החיות. ועל כסה"כ שמכירים העלמו והבדלו מכל העולמות: **ובכן** יתקדש שמך בנו. הכרת קדושתו ית' הוא יותר בקרובי השגחתו. ולעתיד כשנעלה בהשגחתו יותר משוכני מעלה כמבואר בדברי חז"ל אז יתקדש שמך בנו כמו שמתקדש שמך בעולם העליון. שבעולם השגחתו מכיר עולם קדושתך. ואז נאמר לפניו שיר חדש ככתוב שירו לאלהים וגו'. לכאורה אין מחבר כלל. בכתוב שהוא שיר חדש. אך כונת הענין בעוה"ז כשהשגחתו מועטה מתחילים אנחנו להכירו ית' מצד מעשיו המתיחסים לשמותיו. וע"פ מעשיו מכירים כח שמותיו. וע"פ כח שמותיו מכירים אפס קצת מדמיון תכונתו. אך לעתיד כשנעלה בהשגחתו לפנים ממה"ש שיאמרו לישראל מה פעל אל. אז יתהפך הענין. בתחלה נשיג מה מתכונת אלהים. ואחר זה נכיר כח שמותיו. ואח"כ נכיר כח מעשיו המתיחסים לשמותיו ית'. וזהו ונאמר לפניו שיר חדש לא כסדר שיר הדיוט. ככתוב בתחלה שירו לאלהים מהשגת אלהותו. ואח"ז זמרו שמו כח שמותיו. ואח"ז סלו לרוכב בערבות ביה שמו שמנהיג שם בכח שמו. שכל כך תהיו קרובים אליו ית' עד אשר עלזו לפניו שאין שום מפסיק בינו וביניכם: **ונראהו עין בעין** וגו'. כמו שיש לו לאדם כחות הגוף כמ"כ יש לו אותן הכחות עצמן בנפש. והנה בעין החומר אין יכול לראות רק ענינים חמרים מוגשמים לא הרוחנים. אך בעין הנפש הלוטה ומוסתר תוך עין הגוף בו יוכל לראות גם ענינים רוחנים. וזהו ונראהו להקב"ה עין בעין באותו עין הלוטה ונסתר תוך עין הגוף. בו נראהו להקב"ה בשובו אל נוהו ככתוב כי עין בעין באותה עין הנפש שהיא תוך עין הגוף יראו בשוב ה' ציון. שבאותה עין נוכל לראות ענין הרוחני: **ונאמר** ונגלה כבוד ה' וגו'. העדר ההשגה הוא מעומק המושג וקוצר המשיג. וזהו ונגלה כבוד ה' שיתגלה מעומק מושגו. וראו כל בשר יחדו שלא יהיה להם קוצר המשיג:

תקון תפלה

על הכל גם בחול משום טורח הצבור שלא לבטלן ממלאכה, עכ"ל: כרצונו וכרצון יראיו. נמשך למעלה על יתגדל ויתקדש: צור העולמים. (ישעיה כו, ד): בשמי שמי קדם. עש"ה (תהלים סח, לד) לרוכב בשמי שמי קדם. וכן בתפלת אתה זוכר במוסף לר"ה משמי שמי קדם: שירו לאלהים. (תהלים סח, ה): אל נוהו. אל בית מקדשו: כי עין בעין. (ישעיה נב, ח): ונגלה כבוד. (שם מ, ה):

אסור לכתחילה שצריך לעמוד באימה (רש"י קמ"א) ובעל בשר מותר לסמוך הואיל וצריך וה"ה כל אדם שצריך וגם בעל בשר לא יסמוך עצמו על המפה רק על השלחן דהמפה תשמיש קדושה היא ואסור לשמש בה תשמיש הדיוט (א"ר שם): (ה) קרא וטעה אפי' בדקדוק אות אחת או בניקוד אם הענין משתנה ע"כ כמו יַעֲשֶׂה לַיַּעֲשֶׂה בציר"י מחזירין אותו אבל קרא לאהרן הכן בפת"ח כיון דשניהם אותיות גרונות הן לא הוי שינוי (א"ר סי' קמ"ב) אבל אם אין הענין משתנה אין מחזירין אותו וגוערין בו וכן אם טעה בנגינת טעם אין מחזירין אותו וגוערין בו (שם) אמנם מי שאין חוזר אפי' במקום שהענין משתנה אין למחות בידו (שם א"ר):

דיני הנהגת הקהל בשע' קריאה והסגן והש"ץ:

(א) בשעה שהעולה אומר ברכו והקהל עונין ביהל"ו יש להם לעמוד ובברכת אשר בחר בנו ובקריאת התורה אין כ"כ חיוב (א"ר סי' ק"מ ודלא כמ"א שם) (וע' סי' קל"ד סעיף ד') אמנם המדקדקין מחמירין על עצמם ועומדין וכן נכון אך גם המחמיר אין צריך לעמוד רק בשעת הקריאה ולא בין גברא לגברא (ש"ס קמ"ו): (ב) אסור לצאת ולהניח הס"ת כשהוא פתוח אבל בין גברא לגברא שהס"ת מגוללת יכול לצאת לצורך גדול (סי' קמ"ו): (ג) משהתחיל הקורא לקרות בס"ת אסור לספר אפי' בד"ת ואפילו להורות הוראה אסור (אבל קודם שהתחיל לקרות ואפילו כבר פתחו הס"ת מותר לספר אבל ישמע הברכה ומכ"ש בברכו שיענה ביהל"ו) ולאפרושי מאיסורא יכול להפסיק. ואפי' בין גברא לגברא אסור ללמוד (דשמא ימשוך בלימוד) ואפי' אם כבר קרא הפרשה אבל להורות הוראה מותר בין גברא לגברא (סי' קמ"ו פ"ש בא"ר: (ד) והמיקל ללמוד בלחש בשעת קריאה או אם יש עשרה דצייתי לס"ת ומיקל לעצמו לספר בד"ת או קודם שנפתח הס"ת מהזיר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע הקריאה אלא לקרות בד"ת ומתחיל לקרות וכל מי שנוהג כן אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך (שם): (ה) אף שנתבאר לעיל שאסור לדבר בשעת קה"ת רק שישתוק וישמע מ"מ לקרות שמו"ת מותר ואפי' ליכא עשרה דצייתי לס"ת נמי מותר (וה"ה ללמוד חומש עם פירש"י באותה סדרה מטעם דפירש"י חשוב כמו תרגום) (וע' סי' רפ"ה) והמדקדק במעשיו נכון ליזהר גם בזה ולהאזין ולכוין דעתו לשמוע (שם): (ו) וכל זה אין ענין לפ' זכור ופ' פרה שהם בעשרה מדאורייתא (לי"א) שצריך לכוין לשומעם מפי הקורא (שם ועיין סי' קל"ד סעיף ד'): (ז) אין לענות אמן עד שסיים כל הברכה (סי' קמ"א): (ח) אם לא שמעו הקהל מהעולה שאמר ברכו רק שמעו מהש"ץ כשענה ביהל"ו לא יענו עמו ברוך כו' רק יאמרו אמן על דברי הש"ץ אבל יחיד שלא שמע מהעולה שאמר ברכו ושמע מהקהל עונים ביהל"ו עונה עמהם (א"ר סי' קל"ט) (דלא כמ"א סי' נ"ז וע' סי' קל"ד ובמ"א נ"ו ס"ק ב'): (ט) אסור להסגן שילך ויעזוב הס"ת בשביל שהכעיסו אחד ואם עבר ועזב יש להענישו (א"ר סי' קמ"א): (י) אם הש"ץ בעצמו רוצה לעלות ולברך ולקרות צריך שיעמוד [עוד] אחד אצלו (שם) [מלבד הסגן. שכשם שנתנה התורה ע"י סרסור והוא משה רבינו עליו השלום שהיה כמו סרסור בין הש"י וישראל כך

אנו צריכים לנהוג בה ע"י סרסור והסגן עומד כביכול במקום הקב"ה שהוא המצוה לקרות למי שישר בעיניו והקורא הוא הסרסור במקום משה והעולה הוא המקבלה במקום ישראל ובשליחותם: ומזה יש ללמוד שיש לבחור לסגן איש נכבד ובעל מע"ט ודעת הבריות נוחה ממנו שלא יחשדוהו שבשביל הנאת עצמו או איזה סיבה יתמוך כבוד לאשר לא נכון לו או בהיפך. וכן ראוי לגבור שלא יהרהרו אחר הסגן וידונו אותו בכל ענין לכף זכות. והדבר אשר יקשה בעיניהם יתלו כי משנה הוא וטעה בשיקול הדעת ויתקיים בו ובהם שלום רב לאוהבי תורתך וכו' ואם יארע שקרא לאחד שלא לפי כבודו והוא חושד להסגן שעשה במתכוין לבעבור הרעימו וכיוצא בו. אם נגע יראת ה' בלבבו יש לו להתאפק בעת ההיא ולא יאמר לו דבר בעתו. ויצא ק"ו בנפשו אם קרוץ מחומר כמוני אשר ביקר בל ילין נפשו מתרפקת ותפעם רוחו בנגוע בקצה כבודו כחוט השערה. עאכ"ו מעלות מקום המקודש הזה משכן למלך הכבוד ומעלת התורה הקדושה שהמיקל ראשו ואינו חושש לכבודם לא ינקה רע ח"ו. ואם אחד בגובה אפו בל ידרוש ק"ו ויעשה פלילות עם הסגן חוב על הסגן להיות מן הנעלבים ומקומו לא יניח ואם מניח הס"ת והולך לו ראוי לענשו (כמש"ה בסעיף הקודם) כי אדם חטא ס"ת למה בייש וכל ערום יעשה בדעת ויחוס לכבוד המקום ולכבוד התורה ובזה יגדל כבודו כמש"ה כבוד לאיש שבת מריב (שערי אפרים)]:

דין לאיזה אנשים שאין קורין אפילו הוא כהן:

(א) בתענית צבור במקום שקורין ויחל אם אין הכהן מתענה או שאין בדעתו להשלים או שלא קיבל התענית במנחה (כפי שיתבאר אי"ה לקמן בדיני תענית מתי שצריך לקבל במנחה) (עיין רש"י תקס"ב ותקס"ו ס"ק ה' ובפ"מ שם) קורין הישראל במקומו וטוב שילך הכהן מביהכ"נ ואם יש כהן אחר בבית הכנסת א"צ לילך רק להודיע לש"ץ שלא יקראוהו (סי' קל"ה) ואם קראוהו לעלות לא יעלה (ט"ז סי' תקס"ו וא"ר סי' קל"ה): (ב) ואם חל התענית בב' וה' אע"פ שדוחין פ' השבוע וקורין ויחל אם קראוהו לעלות יעלה אבל לכתחלה יצא מביהכ"נ והנ"מ בשחרית אבל במנחה שאף בב' וה' אין קורין אם קראוהו בתענית שקורין ויחל אף במנחה והוא אינו מתענה כמו שנתבאר בסעיף א' לא יעלה (א"ר סי' קל"ה): (ג) אין לקרות לס"ת מי שעומד באמצע פסוקי דזמרה רק לכהן אם אין שם כהן אחר וכן ללוי אם אין שם אלא הוא (מ"א ופ"מ שם ע"ש בסימן קל"ה) אך לא יקרא עם הקורא (עי' מ"א סי' ס"ו) ולענין זה אין חילוק בין פסוקי דזמרה לק"ש (ועי' סי' נ"א) שאני ברכה של התורה דמותר [לקרותו] ולברך דהוי כברכת השבח דמותר בפסוקי דזמרה ולכך מותר לקרותו אפי' לכתחלה אף שיצטרך לברך משא"כ בק"ש דאסור בברכת השבח מש"ה אסור לקרותו: (ד) היה עומד בברכת ק"ש ומכ"ש בק"ש עצמו לא יקרא אותו אפי' אין שם כהן אלא הוא רק יקרא לישראל במקומו ומותר לקרות לישראל בשמו ויאמר במקום כהן לכן אם אין שם כהן אלא הוא ילך הכהן מבית הכנסת קודם הקריאה וכן הדין בלוי ואם כבר קרא אותו אפי' באמצע הפרק פוסק אך אם יוכל למהר ולסיים עד הפרק ימהר ואם אינו יכול לסיים עד הפרק יסיים עכ"פ נהיכא דסליק ענינא אך

לעכב

לשכב בשביל זה לא ישכב אמנם לא יקרא עם הקורא ומכ"ש שלא יאמר לש"ץ לעשות מי שבירך (סי' קל"ט וסי' ס"ו מ"א ועמש"ל בדיני ק"ש אם פסק מה דינו): (ה) בין גאולה לתפלה לא יעלה אפי' אם קראוהו ולא"ל באמצע ש"ע [ויכולים לקרות לאחר בשם לפי שהכל רואים שבשביל שאינו יכול להפסיק אינו עולה] ובתוך אלהי נצור פוסק ועולה (סס"י ק"ד ע"ש בא"ר): (ו) האידנא נוהגין שלא לקרות כלל קטן אפי' יודע למי מברכין עד שיגיע לכלל שנותיו אפי' אם הוא כהן ואין שם כהן אחר (סי' רפ"ב דברי האחרונים) רק יקרא אחר במקום כהן אמנם למפטיר מותר לקרותו זולת פרשת זכור ופרה (עי' ת' מהרי"ל וא"ר סי' רפ"ב ס"ק ח' דלא כמ"ז סי' הרפ"ב ודלא כב"ח שם) וביום א' של שבועות שקורין המרכבה למפטיר ובשביעי של פסח שקורין השירה ובשבת שובה אין קורין לקטן לכתחלה אמנם גם בשאר מפטיר היא דוקא בקטן שהגיע לחינוך ויודע לחתך האותיות בטוב (מ"א שם ועיין סי' תרפ"ה): (ז) אם בא לכלל שנותיו דהיינו י"ג שנה ויום אחד א"צ לבדקו אם הביא שתי שערות (עיין בסי' נ"ה וע' לעיל בדיני קדיש בעשרה): (ח) כהן אבל תוך שבעה אפי' אם קראוהו לא יעלה (יו"ד סי' שפ"ד) אבל בשבת אם אין שם כהן אחר אלא הוא מותר לקרותו דהוי כדבר שבפרהסיא אמנם טוב שיצא מבית הכנסת קודם הקריאה (א"ר סי' קל"ה ויו"ד סי' ת' ע"ש) אם הוא אונן אפי' ברגל אסור לעלות (מ"א סי' תקמ"ח ס"ק ח') אבל שיש לו בן למול בשבת תוך ז' ימי אבלתו הנוהגין לקרותו אין למחות בידם (עיין יו"ד סי' ת' בט"ז ופר"ח חולק עליו עיין בליקוטים): (ט) סומא נהגו האידנא לקרותו (סי' קל"ט): (י) כהן שנשא גרושה או אחת מן הנשים האסורות לכהן אפי' גרשה או מתה אין נוהגין בו קדושה אפילו לקרותו בתורה ראשון עד שידור הנאה ע"ד רבים מהנשים שאסור בהן (סי' קכ"ח): (יא) נטמא למת שאינו מז' מתי מצוה אין נוהגין בו מעלת כהונה עד שיקבל עליו לבלי יטמא עוד בהן (וא"צ נדר ע"ד רבים) (שם): (יב) מי שיש לו בת שהמירה דתה או זינתה אין חייבין עוד לקדשו כי אביה היא מחללת ודוקא שזינתה בארוסין או בנשואין אבל פנויה לא (שם וע' א"ר) ומכ"ש אם הוא עצמו עבר בזנות דסתם פנויה נדה היא דמחללין מעליו הקדושה אף שהוא נושא כפיו מ"מ הוא מחולל מקדושה (כדמוכח מט"ז שם ס"ק נ"ו סי' קכ"ח): (יג) מי שאביו מומר לעכו"ם קורין אותו בשם אבי אביו אבל לא בשמו לבד שלא לביישו ברבים ודוקא שלא עלה עדיין מימיו קודם שהמיר אביו אבל אם הוא גדול וכבר הורגל באותה עיר בשם אביו קורין אותו בשם אביו כדי שלא לביישו אך לא יאמר התוארים על אביו (כמו חבר או מורינו) כי אין לומר שקר רק יאמר בחפזון לבלי ירגישו העם וכן אם יש לחוש לאיבת המומר והוא אלם מותר לקרותו בשמו וכ"ז בעירו אבל אם יבוא לעיר אחרת יאמר לקרותו בשם אבי אביו כי שם אין בושה לו והאסופי והשתוקי קורין בשם אבי אמו ואם אין יודע קורין לו בשם אברהם כמו גר (סי' קל"ט וא"ר שם): (יד) אין לקרות שני אחים זה אחר זה בין מן האב ובין מן האם וכן בן אחר האב או אב עם בן בנו ג"כ אין לקרותם וא"ז משום עינא בישא ואפילו אומרים שאין מקפידין ואפי' אחד הוא אחרון והשני מפטיר ודוקא בשבת שאין מוציאין ס"ת אחרת למפטיר אבל אם מוציאין ספר תורה אחרת מותר וכן אם המפטיר אינו בר מצוה עדיין מותר (סימן קמ"א וע"ש בא"ר) ובמקום שצורך יש להתיר עם בן בנו [וכן באחים מן האם] (עיין אחרונים) ובכל אלו אם קראוהו וכבר עלה לא ירד (א"ר ופר"ח וכנה"ג) [ובס"א כ' דבשני אחים מן האם וכן אב עם בן בנו אם קראוהו אף שעדיין לא עלה יעלה]: (טו) מקום שנוהגים שלא לקרות המפטיר בשמו רק שהם יעמוד המפטיר כיון שאין פורשין את שמו מותר אפי' שני אחים וא"ז או אב ובנו ודוקא במקום שנוהגין כן אבל לעשות כן במקום שנוהגין לקרות בשם לא. וכן אם המנהג כנ"ל בשביעי מותר לקרותן בששי ובשביעי (א"ר שם): (טז) מי שהוא עור או פסח אין לקרות לו בפ' עורת או שבור וכן כל כיוצא בזה שלא יתבייש וכן אין לקרות למי שחשוד על העריות בפ' עריות ומיהו כ"מ חשוד אבל אם ברור הוא שבא על עריות אם אינו איש אלם שיש לחוש לתגר ועדיין לא שב בתשובה אדרבה יש לקרותו בכדי שיתבייש וישוב בתשובה (א"ר ס"ס קל"ח):

דיני כהן ולוי אם אין שם ואחר כך בא ושאר דיניו:

(א) אם אין כהן בביהכ"נ קורין לישראל או ללוי במקום כהן וכשקורין אותו קורין אותו יעמוד ר' פב"פ ישראל או לוי במקום כהן ואם אין לוי בביהכ"נ קורין להכהן שקרא ראשון במקום לוי אבל לא לכהן אחר מפני פגמו של ראשון וכשקורין ישראל במקום כהן לא יקרא אחריו לוי (סי' קל"ה): (ב) אם נכנס הכהן לביהכ"נ אחר שהתחיל הישראל ברכת התורה אינו פוסק ויקרא הישראל ועולה למנין ולא הוי התחלה עד שיאמר בא"י אבל ברכו לא הוי התחלה וקורין לכהן וחוזר לומר ברכו (א"ר ופ"מ סי' ק"מ) ויעמוד הישראל בתיבה עד שישלים הכהן ולוי ואז יקראוהו וכן הדין בלא היו יודעין אם יש כהן בביהכ"נ וקראו ללוי או לישראל וכן הדין בלוי ג"כ אם כבר התחיל הכהן לקרות במקום לוי ואח"כ בא הלוי כנ"ל רק אם עדיין לא התחיל הכהן הברכה וצריך לקרות הלוי א"צ הכהן שימתין שיקראוהו עוד הפעם כנ"ל בישראל הואיל וכבר קרא ראשון וליכא בושה (אחרונים שם): (ג) משלישי ואילך אין לקרות כהן או לוי רק לאחרון או למפטיר בשבת כיון שכבר קראו ז' גברי. כהן אחד לאחרון וכהן אחד למפטיר מותר ובתענית אפי' למפטיר אין לקרות כהן או לוי כיון שהמפטיר הוא ממנין הקרואים בתענית (שם) [והא דרשאים לקרות שני כהנים בזה אחר זה. א' אחרון וא' מפטיר הטעם לפי שהקדיש מפסיק ובשמחת תורה שמוציאין ג' ס"ת יכולין להיות כהן א' חתן תורה וא' חתן בראשית וא' מפטיר כיון שכל אחד קורא בס' אחר. אבל בר"ח טבת שחל בשבת שיש ג"כ ג"ס אז בס' הראשון שקורין בו פ' השבוע אין לקרות לכהן לבסוף אף אם הוסיפו וקראו בו יותר מז' לפי שעדיין אין מסיימין הקריאה בספר הזה והמשלים הוא בס' השני שקורין בו פ' ר"ח רק בס' השני שבו משלים האחרון ובס' שלאחריו שקורין בשל חנוכה למפטיר רשאים לקרות לכהן להיות אחרון וגם כהן למפטיר. וכן בשבת שקלים או פרשת החדש שחל בר"ח שיש ג"כ ג' ספרים (שערי אפרים)]: (ד) ואם קראו לכהן או ללוי באמצע המנין יעלה אחר במקומו והוא ימתין בתיבה ויעלה למפטיר או לאחרון לאחר

מנין

מנין הקרואים (א"ר): (ה) אם קרא החזן לכהן אי לוי ואין שם לא יקרא לאחר בשם משום פגמו של ראשון אלא שאחר יעלה מעצמו אבל בנו יכולין לקרות אבל אביו אסור אבל אם קראו לישראל ואין שם יכול לקרות לאחר בשמו דבישראל ליכא פגמא וכן בכהן ולוי אם קראוהו לעלות לאחרון או למפטיר ואינם שם מותר לקרות לאחר בשמו (שם): [אם היה כהן ולוי בביהכ"נ וטעו וקראו לישראל במקומם וכבר קרא עולה בדיעבד למנין הז' קרואים (ש"א ווי"ב)]: (ו) ש"ץ או הסגן אם הוא כהן מותר לקרות לכהן אחר:

הנהגות הקורא לעלות לספר תורה ודיני ברכת התורה:

(א) [מי שקראוהו לעלות לס"ת אם יש שם טלית מצויצת יש להתעטף בו מפני כבוד הצבור אפי' בקריאה שבשעת תפלת המנחה ויקח טלית שאולה ולא יברך עליו (ש"א)]. העולה למגדל עולה בדרך קצרה לו וירד מהמגדל בדרך ארוכה אליו ואם ב' הדרכים שוים עולה בדרך הימין לו וירד בהדרך השני והמנהג שלא לירד עד שיתחיל השני שעלה אחריו הברכה והמדקדקים חוששין שבדרך הליכה לא ישמעו הקריאה לכן ממתינים עד שסיים השני הקריאה ויורדים בין גברא לגברא (א"ר ס"ס קמ"א): (ב) הקורא בתורה צריך לאחוז בס"ת בשעת הברכה וגם בשעת הקריאה יש לאחוז בעמודים (מ"א סי' קל"ט וט"ז סי' קמ"ז וכן הוא בטור) ומי שנוהג לאחוז בעמודי הס"ת ערום אין למחות בידו (עיין מ"א ושאר אחרונים שם סי' קמ"ז ועיין כ"ב ח"א סי' י"ז) ומי שנוהג לאחוז בס"ת עצמו בשעת הברכה אסור לאחוז ערום בלא מטפחת ואפי' נטל ידיו (שם סי' קמ"ז): (ג) יש נוהגים לגלול הס"ת בשעת הברכה ויש נוהגין שלא לגלול בשעת הברכה ומי שנוהג כן לא יביט בס"ת בשעת הברכה רק מקודם יראה הפסוק שצריך להתחיל ואח"כ לא יביט בפנים (סי' קל"ט וע"ש א"ר): (ד) יאמר ברכו והברכות בקו"ר כדי שישמעו העם [ואם לא שמעו הקהל מבואר הדין לעיל בהנהגת הקהל בשעת קריאה סי' ח' ע"ש] ויענו אמן והאומר בלחש טועה (קל"ט) [כשהצבור עונין ברוך כו' גם העולה יש לו לענות בלחש עם הצבור. ורוב העולם נוהגים שהעולה חוזר ואומר בקו"ר ברוך ה' כו'. והצבור עונין אמן אחריו ומ"מ כשהעולה ממתין עד שסיימו הצבור ברוך ה' כו' אין לענות אמן אחריהם כיון שהוא חוזר ואומר ברוך כו' ויש שעונין אמן ואחרים ואומרים ברוך כו' וטעות הוא בידם (ש"א)]: (ה) אם טעה בבה"ת ופתח אשר נתן לנו במקום אשר בחר אם נזכר קודם שאמר השם מהחתימה (דהיינו נותן התורה) יתחיל מאשר בחר בנו ואם כבר אמר בא"י אף שעדיין לא אמר נותן התורה יסיים אותה הברכה ולאחר הקריאה יאמר אשר בחר בנו (מ"א סי' קל"ט): (ו) ואם אמר ברכה הראשונה כראוי ובברכה השניה טעה והתחיל אשר בחר בנו אם נזכר קודם שאמרו בא"י נותן התורה יתחיל מאשר נתן לנו אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר בא"י נותן התורה יתחיל עוד הפעם מתחלת הברכה ואם נזכר לאחר בא"י קודם נותן התורה יאמר מיד אמ"ה אשר נתן לנו כו' ממש"ל בדיני ברכת יוצר: (ז) העולה לקרות בתורה והראו לו מקום שצריך לקרות בתורה ובירך על התורה והתחיל לקרות או לא התחיל (עיין סי' תרפ"ד בט"ז והזכירו שפ' אחרת צריך לקרות ונגללו הס"ת למקום הצריך המנהג לברך פעם שנית (רק העיד הפ"מ דדימו הפוסקים ללוקח תורמוס ונפל מידו שצריך לברך על השניה פעם אחרת) כמבואר (סי' ר"ז) ולפ"ז אם קראו בר"ח לפ' ר"ח והראו לו למקום שסברו שפ' ר"ח הוא במקום הזה ואינו במקום זה ונגללו למקום בסוף שם ג"כ צריך לברך (דדמי ללוקח כוס שסבור שהוא יין ונמצא מים אף שהיה יין לפניו צריך לברך) (ועיין סי' ר"ט ובד"מ שם דדימו לתורמוס הנ"ל ה"ל לא היה דעתו רק על מה שפתוח לפניו כמ"ש הט"ז דלא כפ"מ) אמנם אם אין צריך לגלול הספר תורה רק שקראוהו למעלה והיא למטה אפי' בעמוד הב' א"צ לברך דמסתמא דעתו על כל מה שפתוח לפניו (ט"ז וא"ר שם) (ומה שנוהגין קצת ההמון לחלק בין עמוד זה לעמוד אחר לא מסתבר דאם בירך בעמוד זה ואפשר שיקרא לפניו גם בעמוד השני דעתו אכולה א"כ מה לי עמוד זה לעמוד הב' (סי' ק"מ ע"ש בפ"ז ובפר"מ): (ח) אסור להפסיק בין ברכה לקריאה ואפי' בשתיקה אסור לכתחלה רק ימהר לקרות כל מה דאפשר (סי' ר"ו במ"א ס"ק ד') ואפילו מענין הקריאה אסור לכתחלה (עיין סי' קס"ז) ואפילו בד"ת ובלה"ק (עיין מ"א סי' ס"ו): (ט) ואם שח בינתים שלא מענין הקריאה אפילו פחות מכדי דבור צריך לחזור ולברך (סי' ר"י בא"ר): (י) והנ"מ ששח קודם שהתחיל לקרות אבל אם כבר התחיל לקרות בין שקרא ג' פסוקים בין שלא קרא ג"פ א"צ לברך פעם שנית ואפי' גלל הס"ת והסיח דעתו (סי' ק"מ): (יא) כל מקום שצריך לחזור ולברך נ"ל דשכמל"ו על שהוציא ש"ש לבטלה ואם נזכר קודם שאמר אמ"ה ונזכר שבמקום אחר צריך לברך שאז צריך לומר בא"י פעם שנית יסיים ויאמר למדני חוקיך דהיא נראה כקורא הפסוק (עיין סי' ר"ו): (יב) כ"מ שצריך לברך פעם שנית אין צריך לברך רק ברכת אשר בחר בנו אבל ברכו א"צ לומר עוד הפעם (עיין א"ר סימן ק"מ): (יג) אם בירך בה"ת בבוקר ותיכף קראוהו לעלות לס"ת יאמר פסוק אחד כמו יברכך וכה"ג ואח"כ יברך שנית (סי' קל"ט): (יד) גם העולה צריך לקרות עם הש"ץ ויכון שיקרא בנחת ולא ישמיע לאזניו אמנם גם אם משמיע לאזניו ליכא למיחש אבל לא יקרא בקול רם דתרי קלי לא משתמעי (סי' קמ"א): (טו) צריך לכתחלה לקרות מעומד ועי' לעיל ריש הל' קה"ת סעיף ד' ע"ש:

דיני וסדר הקריאה וכמה יקרא:

(א) אין קורין בפחות מעשרה וכמו שנתבאר לעיל אצל דיני קדיש בעשרה (סי' קמ"ג): (ב) התחילו לקרות בתורה בעשרה ויצאו מקצתן אם התחיל הברכה דהיינו בא"י יגמור כולה וקורין לעלות כמה אנשים שצריכין לקרות ולא יוסיפו על שבעה (בשבת) אבל התחלת ברכו לאו התחלה היא ודוקא יצאו מקצתן ונשתיירו רובן אבל אם לא נשתיירו רובן לא יקראו (סי' קמ"ג וא"ר שם) וכ"ז לענין קריאת התורה אבל להפטרה לא יקרא בברכת ההפטרה רק יקרא בלא ברכות (ועיין לקמן בדיני הפטרה): (ג) הקורא בתורה לא יפסיק סמוך לפרשה פחות מג' פסוקים ואין חילוק בין פתוחה לסתומה ואם כבר בירך האחר שסיים פחות מג"פ סמוך לפרשה הקורא אחריו א"צ להתחיל מפסוק שלפניו רק יתחיל ממקום שפסק הראשון ויקרא עמו

עוד

עד ג"פ בפ' שניה (סי' קל"ח מ"א ועיין ס"ז כי הכ"ג ועיין א"ר): (ד) ופרשה שאין בה אלא ב' פסוקים מותר לשייר בתחלה ולהפסיק שם (שם): (ה) אם יש פסקא באמצע פסוק כגון בריש פינחס מותר לסיים אפי' בפסוק הסמוך לה. וכן לא יקרא הראשון עד שני פסוקים שלאחר הפרשה דא"כ יתחיל הב' ב' פסוקים סמוך לפ' ואסור לעשות כן וכן במפטיר אם הוא באחרונה רק פ' של ה' פסוקים צריך לקרות כל הפרשה שלא יתחיל ב"פ סמוך לפ' (מ"א שם) ומ"מ בדיעבד אם קרא רק ג"פ אע"פ שלא בירך עדיין ברכה אחרונה יצא וא"צ להתחיל שוב פעם שנית: (ו) בשבת שקורין ב' סדרות יש לחבר הסדרות למי שעולה ברביעי בכדי שיהיה חצי ממנין הקרואים (דהיינו שבעה ואין נחשבין מה שמוסיפין) בכל הסדרה: (ז) לכתחלה אין לקרות לשני מה שקרא הראשון אבל אם כבר התחיל השני לקרות מה שקראו לראשון אם הוסיף שלשה פסוקים או אפילו שנים במקום דלא אפשר עולה למנין ואם לאו אינו עולה למנין חוץ מפרי החג בתוהמ"ס דא"א (סי' קל"ז): (ח) יכוין להתחיל תמיד לקרות בדבר טוב ולסיים בדבר טוב וטובת עובדי אלילים מה שנעשה טובה לכן לא מיקרי טובה וה"ה רעות עובדי אלילים (סי' קל"ח מ"א) וה"ה שלא לסיים במי שעשה מעשה רע (שם במ"א): (ט) קללות שבת"כ ושבמשנה תורה אין מפסיקין ביניהם ויתחיל פסוק אחד מקודם אך למען שלא יתחיל בפ' פחות מג"פ צריך שיתחיל ג"פ סמוך לקללות ולבסוף צריך ג"כ לקרות פסוק אחד אחר הקללות אך יראה שלא לסיים סמוך לפ' פחות מג"פ וכן שלא להתחיל בפרשה פחות מג"פ כנ"ל (סי' תכ"ח): (י) במקום שנוהגין שהרב אב"ד יהיה שלישי אפי' בפ' בחקותי וא"כ שוב לא יכול להתחיל ג"פ מקודם לקרות התוכחה יש להתחיל עוד הפעם ג"פ לקרות למפרע אך נכון הדבר שהרב ימחול על כבודו ויהיה רביעי במקום שאין מנהג בזה (ע"ש): (יא) פ' האזינו מחלקין פרשיותיה בשבת שחרית בדרך זה. האזינו. זכור. ירכיבהו. וירא. לולי. כעס. כי ידין. וסימן הזי"ו ל"ך. כן נוהגין במדינות אלו. ויש נוהגין במקום לולי כעס. כי ידין. לו חכמו. כי אשא. ואפי' יש חיובים אין לשנות רק יכול להוסיף עוד אחד עד לבסוף הסדרה אבל במנחת שבת ובב' וה' אין להקפיד (סימן תכ"ח ע"ש בא"ר): (יב) ח' פסוקים אחרונים שבתורה אין מפסיקין בהם אלא יחיד קורא כולן (שם) וכן מ"ב מסעות שבאלה מסעי אין להפסיק בהם וכן בשירת הים ועשרת הדברות (שם ועיין א"ר סי' קמ"ג ס"ק י'): (יג) בין נברא לנברא צריך לגלול הס"ת וא"צ לכסותה במעיל שלה וקודם מפטיר שאומרין קדיש ויש זמן ארוך צריך לכסותה במעיל וכן בכ"מ שיש זמן ארוך כגון שמזמרין לחתן וכיוצא יש לכסותה (סי' קל"ט ופ"מ א"ר): (יד) ביוה"כ אין להוסיף על מנין הקרואים אפילו כשחל בשבת כמו ביו"ט (מ"א סימן רפ"ב):

דין האיך יתנהג אם טעה בקריאה (סי' קל"ז):

(א) בב' וה' ובמנחה בשבת שאין קורין רק ג' גברי צריך לקרות יו"ד פסוקים וידבר הוא מן המנין ולכל א' וא' שעולה צריך לקרות לו ג"פ ולקורא השלישי קורין ד' פסוקים ובדיעבד אם לא קרא לכולן רק ט' פסוקים יצא. ואם קרא ח' פסוקים אף שקרא לכ"א ג"פ דהיינו שאחד קרא פסוק אחד למפרע לא יצא (דלא כמ"א ועי' א"ר ופ"מ סי' קל"ז) ונראה דיקרא להשלישי פעם שנית אף שהשלישי קרא כדינו רק שהשני קרא פ"א למפרע מ"מ נ"ל דהג' יקרא עוד הפעם ג"פ להלן כיון דלמנין הקרואים ודאי עולה אף כשקרא פ"א כנ"ל כמבואר שם סימן קל"ז רק שחיסר מהקריאה לכן שני השלישי בשביל כוס הפסוקים ואין לקרות להשני כי רוב פעמים הוא לוי ול"ש לקרותו אחר ישראל וגם לאחר אין לקרות כי אין להוסיף על מנין הקרואים בחול לכן יקרא שלישי שעלה להשלים הקריאה ויברך לפניה ולאחריה: (ב) אם קרא לאחד רק ב"פ וכבר בירך ברכה אחרונה צריך לחזור ולקרות ויברך ברכה לפניה ולאחריה דברכה אחרונה שבירך תחלה הוי כהיסח הדעת וצריך להתחיל גם ברכו (א"ר ות"א שם דלא כס"ז ופ"מ סי' ק"מ ס"ק ג') ויקרא השני פסוקים שקרא תחלה ועוד פ"א עמו ואם קרה זה בהשלישי שלא קרא רק ב"פ ושנים שלפניו לא קראו רק ג' ג' צריך השלישי לקרות אותן ב"פ שקרא ועוד ב"פ עמהם כדי להיות יו"ד פסוקים (א"ר ס"ק ג') ואם קרה זה בכהן שלא קרא רק ב"פ וכבר קרא אחריו לוי ונזכר אח"כ אז הדין כך אם לא בירך הלוי עדיין ואף שאמר ברכו הוי כלא התחיל אזי יקרא הכהן מתחלה כנ"ל ויברך ברכה ראשונה ואחריה והלוי ימתין על העמוד ואחר זה יקרא הלוי ויברך לפניה ולאחריה (א"ר דלא כס"ז) אמנם אם בירך הלוי ואז נזכר שטעה הכהן שלא קרא רק ב"פ יתחיל הלוי ממקום שפסק הכהן היינו אחר כב"פ ויקרא מכאן ולהלן ג"פ ולא יקרא שוב הב"פ הראשונים שקרא הכהן דבחול כשר אם חיסר מהתחלת הפרשה. ואם יקרא אותן הב"פ יהיה פגם להכהנים הנמצאים שם שיקרא הלוי מראש הספר ואחר הלוי יקרא שני ישראלים להשלים מנין הקרואים כ"ז אם טעה בכהן אבל אם קרה זה בלוי שטעה ולא קרא רק ב"פ וקרא לישראל ובירך אזי יתחיל הישראל ממקום שפסק הכהן ויקרא אותן ב"פ שקרא הלוי ועוד פ"א עמו ואחריו עוד ישראל להשלים המנין הקרואים ואם גם הישראל לא קרא הותן הב"פ והתחיל ממקום שפסק הלוי ישראל השני שקורא אחריו יתחיל מאותן הב"פ ויקרא גם מה שקרא השני ויוסיף עוד ג"פ אבל אם הראשון היה ישראל וכבר קראוהו לשני ובירך יתחיל השני מראש הפרשה ויקרא כדינא וישראל הא' ימתין על העמוד ויקרא אחר ישראל הב' ולא לקרות לישראל אחר דבחול אין להוסיף על ג' ואחריו עוד ישראל להשלים מנין הג' והיינו היכא שאין שם כהנים ולוים לכן אין כאן פגם אם יקרא ישראל הב' מראש הפרשה: (ג) ובשבת בשחרית אם קרה זה בכהן מתחיל הלוי ממקום שפסק הכהן שלא יהא פגם לכהן ואין הכהן עולה למנין וצריך לקרות ז' גברי לבד ממנו ואם אירע בלוי או אצל שאר הקרואים יקרא לאחר אותן הב"פ וגם עוד שלשה פסוקים ואפי' אח"ז לא יקרא שוב לאותו האיש שקרא הב"פ ואינו עולה למנין הקרואים כלל וצריך לקרות ז' לבד ממנו כיון דבשבת מותר להוסיף על ז' ואם דילג הכהן פ"א אף שקרא ג"פ ובירך יקרא אח"כ הלוי מראש אותו הפסוק המדולג ושאר הפסוקים שאחר אותו הפסוק המדולג שכבר קרא הכהן ועוד ג"פ ואח"כ ישראל ואם קרה זאת בלוי שדילג פ"א יקרא אח"כ הישראל הג' ממקום שפסק הכהן ומשלים עד י' פסוקים ואם קראו הכל וברכו ואפי' החזירו הס"ת

להיכל

להיכל מ"מ צריך לקרות אותו שישראל שקרא כבר יתחיל מראש ויקרא עשרה פסוקים על שעתן כסדר עם ברכה ראשונה ואחרונה אכן זה דוקא אם לא קראו בין הכל רק השעה פסוקים ולנו פ"א אז צריך לחזור ולקרות אבל אם קראו יו"ד פסוקים חוץ מפסוק המדולג א"צ בדיעבד לחזור ולקרות ובכ"ז אין חילוק בין דילג פ"א או אפי' תיבה אחת הכל דינו כנ"ל וזה דוקא אם קרה כן בב' וה' בחול או במנחה בשבת: (ד) אבל בשבת בשחרית אם קרה זאת שדילג פ"א או תיבה אחת וכבר קראו ז' גברי והכניסו הס"ת להיכל מ"מ יחזרו ויוציאו הס"ת ויקראו לא' פסוק זה המדולג ועוד שני פסוקים עמו ויברך לפניה ולאחריה: (ה) פרשת המועדים או של ר"ח וחנוכה אם דילג בהם דינם כמו בב' וה' ובמנחה כיון דכבר קראו בשבתות שלהם וכן בפ' המוספין של מועד ואם פסק בפ' פרה בולגר שנר בהוכס צריך לחזור ולקרות ולברך לפניה ולאחריה אפי' לא גלל הס"ת (א"ר דלא כט"ז) וכ"ש כשגלל הס"ת צריך לחזור ולקרות ולברך לפניה ולאחריה (דהוי כאילו לא קראו כלל ועוד די"א דדבר תורה הוא) ואם דילג פ"א בפ' פרה א"צ לחזור ולקרות (שם): (ו) בפ' המועדים שקורין המשה גברי וטעה וקרא הרביעי עד סמוך לפרשה עד שלא שייר רק ב"פ וכאן ל"ש שיקרא ג"פ מפרשה שניה הואיל וסליק ענינא לכן יתחיל החמישי מפסוק שכבר קרא הרביעי עם השנים הנשארים (סי' קל"ח במ"א) ואם קרא כולה לרביעי לא יאמר הקדיש רק יקרא בהס"ת השניה שהוציאו למפטיר ויהיה מפטיר ויעלה למנין ולא יאמר קדיש רק לאחר קריאת המפטיר וברכותיה (כן משמע מלשון התוס' והגודה שהביאו המ"א) וטעמא דדוקא בפרי החג קורא מ"ש לראשון הואיל וא"א אבל ביו"ט אפשר במפטיר שיעלה למנין כמו בשבת שיתבאר לקמן: (ז) וכן אם אירע בשבת שקראו לששי מה שצריך השביעי לקרות לא יאמרו קדיש רק יקרא להשביעי ויהיה מפטיר ואחר ברכת ההפטרה יאמר קדיש (ע' סי' רפ"ב סעיף ה' ו'): (ח) אם קרא ביו"ט לשלישי מה שצריך לקרות לרביעי ולחמישי יעלה עוד א' ויקרא עוד הפעם מה שקראו כבר ג"פ או יותר עד סוף הענין והחמישי יקרא בס"ת שניה ויהיה מפטיר כנ"ל (עי' בס"י קל"ז): (ט) ובחוהמ"ס אם ביום א' דחוה"מ קרא הלוי וביום השלישי וביום הרביעי יקרא להשלישי וביום החמישי והרביעי יקרא וביום השני וביום השלישי ספיקא דיומא (כן מוכח מדברי מהרש"א הביאו א"ר שם): (י) אם טעה בשבת חוה"מ דסוכות במפטיר וקרא ביום ראשון דחוה"מ וביום השני ולא ביום השלישי צריך לחזור ולהוציא הס"ת לקרות ביום השלישי אבל אם קרא ביום השלישי ולא קרא ביום השני א"צ לחזור ולברך רק יקרא בלא ברכה (וטעמא דבקיאין אנו בקביעא דירחא ואם לא קרא ביום השלישי הוי כאילו לא קרא כלל חובת היום משא"כ אם לא קרא ביום השני) (שם) וה"ה בשאר ימים כה"ג. כלל הדבר אם דלגו כל חובת היום וקראו ענין אחר צריך לחזור ולקרות ולברך אבל אם לא דלגו כל חובת היום רק מקצתו א"צ לחזור ולברך וכמו שנתבאר ואם חל יום א' דהוהמ"ס בחול אם לא קרא אחד מהקרואים ביום השני רק ביום השלישי די בזה כנ"ל (סי' קל"ז ופ"מ שם): (יא) במחזורים נדפס בטעות לקרות בשמיני עצרת כל הבכור כשחל בחול וזה טעות שלכתחלה אנו נוהגין לקרות עשר תעשר אפי' בחול (מ"א סי' תרמ"ח) רק באחרון של פסח נוהגין כן שאם חל בחול מתחילין כל הבכור ומנם גם בדיעבד בש"ע אם כבר בירך אדעתא לקרות כל הבכור א"צ לחזור (דהא הב"י פסק כן לכתחלה עכ"פ בדיעבד א"צ לחזור וברכה לבטלה כדיעבד דמי) (ועיין פוסקים ס"ס תרפ"ד ובט"ז שם): (יב) בחנוכה אם טעה וקרא ביום ראשון ביום השני או ביום השלישי וכדומה יצא בדיעבד (פ"מ במ"ז סימן ק"מ בשם תשובת משאת משה): (יג) ר"ח של חנוכה דקי"ל דקורא מתחלה ג"נ בשל ר"ת והרביעי בחנוכה אם טעה וקרא גם להרביעי בר"ת אם לא הוציא רק ס"ת אחת א"צ שוב להוציא ואפילו נזכר בתוך הקריאה גומר ומברך וא"צ לגלול הס"ת לקרות בשל חנוכה אבל אם כבר הוציא אחרת צריך לקרות לחמישי בספר הב' של חנוכה משום פגמ' של ס"ת וקדיש יאמר לאחר קריאת החמישי ואם אמר לאחר הרביעי לא יאמר לאחר החמישי (ס"ס תרפ"ד): (יד) אם טעה והתחיל בשל חנוכה להכהן (והתחלה לא הוי עד בא"י) גומר הקריאה בשל חנוכה ואח"כ קורא בשל ר"ח שלשה (ט"ז סס"י הנ"ל ומ"א סס"י ק"מ) ואין לחוש לפגמת הכהנים משום הנכנסין כמ"ש הרשב"א (הביאו המ"א סי' קל"ד ע"ש ועמש"ל): (טו) קרא וטעה אפילו בנקוד אות אחת או בדקדוק אות לכתחלה מחזירין בו ובדיעבד יצא (א"ר קמ"ב): (טז) בישובים שיש מנין ואין מי שיודע לקרות בתורה בנגון יקראו בתורה כהלכתה בברכה בלא נגון (א"ר שם):

דין אם נמצא טעות בספר תורה:

א) אם נמצא טעות בס"ת באופן שיתבאר אי"ה לקמן שהוא טעות גמור המנהג שאם נמצא הטעות בין גברא לגברא טרם שהתחיל העולה לברך את השם (אף שכבר אמר ברכו אם לא אמר עדיין בא"י) צריך להוציא אחרת ולהתחיל במקום שפסקו ולהשלים מנין הקרואים והעולין כבר בס"ת הפסול עולין למנין הקרואים ואם אפשר לקרות ז' קרואים ממקום שפסקו עד סוף הסדרה ודאי ראוי ונכון להוציא כשיה מפלוגתא בכל מה דאפשר וכבר נהגו להוסיף הרבה אמנם אם נמצא הטעות באמצע הקריאה או לאחר שאמר בא"י יקרא בספר הלז לאחר שנמצא הפסול בו עד ג"פ ויברך לאחריה ואם הוא ב"פ סמוך לפרשה יקרא עד הפרשה כיון שאין משיירין בפרשה פחות מג"פ והטעות יקרא על פה ואח"כ יוציא ס"ת אחרת להשלים מנין הקרואים וה"ה שלא יפסיק באמצע פסוק (ובהנך שנתבאר לעיל בסדר הקריאה מסעיף ז' עד סעיף י"ח שאין מפסיקין בהם כגון לסיים בדבר רע וכה"ג ע' סי' קנ"ג וב"ר): (ב) נוהגין שלא להוציא ס"ת אחרת למפטיר ואותן שנוהגין כן יש לנהוג כך שאם נמצא הטעות טרם שאמרו קדיש וכבר קראו כל הסדרה יהיה אותו האחרון מפטיר ולא יקרא עוד הפעם וכן אם נמצא הטעות באמצע קריאת השביעי יגמור כל הסדרה עם זה והוא יהיה מפטיר בנביאים ויאמרו קדיש לאחר ברכת הפטרה אך אם לא נמצא הטעות עד אחר אמירת הקדיש יקרא המפטיר ג"פ בלא ברכה ויפטיר בנביאים ולא יאמרו קדיש עוד הפעם לאחר ההפטרה אבל אין לסמוך על קריאת האחרון ולא יקרא כלל ג"פ דכיון דכבר אמרו קדיש איכא למיחש משום הנכנסין לבלי יאמרו דהמפטיר בנביא אינו קורא בתורה (סי' קמ"ג וסי' רפ"ב עיין היטב בט"ז ובמ"א): (ג) אם נמצא הטעות במפטיר של חובת היום כמו במועדים והדומה אם נמצא הטעות קודם

שהתחיל

שהתחיל לברך מוציאין אחרת ואם לאחר שהתחילו נמצא הטעות דינו כמו שנתבאר לעיל בסעיף א' (רמ"א יו"ד סי' רע"ט): (ד) יום שמוציאין ב' ס"ת ונמצא טעות בראשון אין לוקחין השני שהוציא לקרות בה רק מוציאין מיד אחרת ובהשניה קורא למפטיר כמו שאם לא נמצא הטעות (א"ר סי' ק"מ בשם הרא"ש) וה"ה ביום שמוציאין ג' ונמצא טעות בראשונה (פ"מ סס"י קמ"ג): (ה) ואם נמצא בס"ת טעות גמור כפי שנתבאר לעיל אם אין שם ס"ת אחרת זולת זו גומרין ז"ין קרואים ומברכין לפניה ולאחריה רק המפטיר יהיה השביעי והקדיש יאמרו אחר ההפטרה (מ"א סי' רפ"ב) ואין מוסיפין על ז' אמנם אם לא הוציאו לא יוציאו אפי' לחובת היום אך אם חומש אחד פסול בהס"ת מותר לקרות בשארי חומשין בהס"ת שכשרין (סי' קמ"ג):

דין על איזה טעות מוציאין אחרת ועל איזו אין מוציאין:

(א) הא דמוציאין אחרת על טעות היינו אם נמצא טעות גמור שיתבאר לקמן אבל חסירות ויתרות אין מוציאין ודוקא תיבה שנמצא פעם אחת בתנ"ך חסר או מלא וקריאתן שוה בין שהוא מלא בין חסר כמו אבוקך. אביתך. או טובות. סגת דנמצא פעמים מלא ופעמים חסר ויקרא בשוה וגם הענין שוה וכן אם נמצא אלה חסר ו' גם כן אין להוציא אחרת דנמצא לפעמים חסר בפ' האזינו ובדניאל עיין במסורה ואם נמצא רחבה במקום רחבו אע"פ שיכול לקרות רחב"ה בחול"ם כמו אהל"ה בחול"ם מ"מ צריך להוציא אחרת דהוי טעות גמור (תשו' מהר"מ לובלין הביאו המ"א סי' קמ"ג) אמנם אם הקריאה נשתנה כמו בפ' תולדות כתיב תומם חסר א אם נמצא תואמים מלא פסול שנשתנה לשון הקריאה (וצריך להוציא אחרת) דבכ"מ דכתיב תואמים בא"ף יקרא בחטף פתח משא"כ תומים והוי שינוי לשון הקריאה ומוציאין אחרת א) וכן אם נמצא מגרשיהן תמורת מגרשיהם דנשתנה הקריאה דאף שלפעמים מצינו מגרשיהן מ"מ כיון שנשתנה לשון הקריאה מוציאין אחרת (ועיין א"ר שם): (ב) וכן אם נשתנה בענין ג"כ מוציאין אחרת כמו אם נמצא במקום ונמצה דמו ונמצא דמו אף שקרא מגש בשוה במבטא מ"מ נשתנה בענין או אם נמצא מאן יבמי בפ' תצא מאין ביו"ד דאז ישתנה הענין דהא מאן בלא יו"ד מפורש מיאון וסירוב ולא נמצא כלל בתנ"ך מאין ביו"ד ויהיה לשון סירוב וכ"מ לשון ב) מאין ביו"ד נגזר מפורש אין והמ"ם היא שימוש כמו מאין יושב מאין אדם דהוי כאילו נכתב מן אין כמשפט שימוש מ"ם א"כ הוי שינוי בענין ומוציאין אחרת (והטעם שכ' הא"ר להוציא אחרת בטעות מאין הנ"ל משום דיש דרש בגמ' ג) מטעם זה אין להוציא אחרת וכן הסכמת שאר המחברים) וכן כל כיוצא בזה: (ג) אמנם אם נמצא חסר יו"ד בתנועה גדולה ייעדנה שנמצא חסר יו"ד וזה נמצא פעמים רבות שיחסר יו"ד כמו ויראו חסר יו"ד דהו"ל למכתב וייראו אין מוציאין אחרת דזה לא מיקרי שינוי בלשון אף שת"ג נרגשת במבטא יותר מת"ק

מ"מ אין זה מיקרי שינוי בלשון כ"כ אך אם נשתנה הענין כבר כתבתי דצריך להוציא אחרת כמו אם נמצא בפ' וירא (כא, יז) הרא תמורת תירא אף שת"ק במקום ת"ג לא מיקרי שינוי בלשון מ"מ שינוי בענין הוי דתירא ביו"ד נגזר מפורש ירא משא"כ הרא בלא יו"ד נגזר מפורש ראה ולא מצינו תרא מלשון יראה בלי יו"ד דנימא דהוי חסירות ויתרות דכ"מ דכתיב בלי יו"ד הוי מפורש ראה אך אם נמצא אצל פסוק ויראו האנשים בפ' מקץ ויראו תמורת וייראו אין להוציא אחרת דנמצא לפעמים ויראו לשון יראה ופחד בחד יו"ד כמו ויראו כל הגוים (נחמיה ו, טז) וכהנה רבות אע"פ שיש לפרשו בלשון ראה מ"מ כיון דמצינו לפעמים מלשון פחד בחד יו"ד חסירות ויתרות מיקרי משא"כ שיחסר היו"ד אצל תרא לשון פחד לא מצינו בתנ"ך ושמור זה: (ד) וכל אלו אף שאין מוציאין אחרת מ"מ לכתחלה אין להוציא וצריך תיקון: (ה) נמצא תיבה כפולה צריך להוציא אחרת וכ"ש אות כפולה (א"ר דלא כפ"מ): (ו) אותיות גדולות וקטנות שנמסרו במסורה או עייני"ן הפוכות או פיי"ן כפופות וכה"ג שנמסרו במסורה לא שינוי מיקרי להוציא אחרת דלא עדיף מחסירות ויתרות הנ"ל: (ז) כל תיבה שיש בה קרי וכתיב אם נכתב הקרי צריך להוציא אחרת (שם): (ח) כדרלעומר. פדהצור. אליצור. עמינדב. והגה שמקובל בידינו שתיבה אחת היא אם נמצא בשתי שיטות צריך להוציא אחרת (בא"ר): (ט) פרשה שצריכה להיות פתוחה וכתבה סתומה או להיפך או כתב פתוחה או סתומה במקום דא"צ או שחסרה צריך להוציא אחרת ואפי' היה פתוחה או סתומה במקום שצריך רק שלא היה כשיעור ט' אותיות קטנות צריך להוציא אחרת (יו"ד סי' ער"ה): (י) סיים באמצע השיטה והניח חלק כשיעור ט' אותיות קטנות והתחיל מתחלת השיטה שתחתיה לכ"ע פתוחה הוי ואם מצא תמונה זו במקום שצריך להיות סתומה צריך להוציא אחרת הניח הפ' ראשונה בסוף השיטה והתחיל בפרשה השניה באמצע השיטה שתחתיה והניח כשיעור ט' אותיות לכ"ע סתומה הוי ואם נמצא צורה זו במקום פתוחה הוי שינוי וצריך להוציא אחרת וכן אם סיים פ' ראשונה באמצע שיטה ולא הניח עד סוף השורה כשיעור ט' אותיות והתחיל בשורה שתחתיה באמצע ולא הניח גם כן חלק ט"א ובהצטרפות יחד יש חלק כשיעור ט"א ג"כ הוי סתומה לכ"ע ואם נמצא במקום פתוחה פסול וצריך להוציא אחרת (עיין יו"ד סי' ער"ה וט"ז ס"ק ל"ב ובא"ר ועיין ברא"ש הלכות מזוזה ובפמ"ג שם): (יא) סיים פרשה ראשונה בסוף השיטה או לא סיים והתחיל פרשה שניה באמצע השיטה שתחתיה והניח כשיעור ט' אותיות. וכן אם הניח שיטה אחת חלק ולא הניח בשיטה שלפניה שיעור ט"א (עיין ח"ס ס"י) והתחיל בפ' שני' בשיטה שלישית בתחלתה אלו הצורות מחלוקת הרא"ש והרמב"ם. אם הוי פתוחה או סתומה לכן אם נמצאו צורות אלו במקום פתוחה או במקום סתומה אין צריך אפילו תיקון (הסכמת אחרונים ביו"ד סי' ער"ה) אך אם נמצאו אלו הצורות האחרונות פעם במקום פתוחה ופעם במקום סתומה פסולה וצריך להוציא אחרת: (יב) אם נמצא

חסר

גליון רע"א א) ומוציאין אחרת. נ"ב אבל אם נכתב תומים בלא יו"ד א"צ להוציא אחרת: ב) וכ"מ לשון מאן ביו"ד כו'. נ"ב לענ"ד מסוגיא דקדושין דף ד' א'. משמע דמאן הוא ענין אין שאינו רוצה בזה. והכל חד. ג) דיש דרש בגמ' מטעם זה אין להוציא אחרת. נ"ב אין זה מוכרח דדוקא בדרש בעלמא שאינו נ"מ לדינא. אבל במה שהוא לדינא שאני. ופשט בתשובות שב יעקב סי' נ"ו בנפשית חסר וי"ו וכן קרנת הוי פסול גמור:

חסר הנקודות שיש בס"ת לפעמים כמו ויאמרו אליו איה שרה דוירא וכיוצא בהם שראוי להיות שם נקודות ע"פ המסורה אם נחסרו הנקודות א"צ להוציא אחרת (ס"ז יו"ד סי' רע"ד): (יג) תיבה שיצתה אפי' רובה חוץ לשיטה ואפי' ג' אותיות כשר בדיעבד (ועיין בב"י בב"ה יו"ד סי' רע"ג) וכן אם נחסר אות אחת בסוף התיבה ותלאוהו למעלה שאם יורידו האות התלוי בין התיבות יהא נראה כתיבה אחת מ"מ כשר דעכ"פ ניכר שהן שתי תיבות הם (ס"ז יו"ד סי' רע"ד): (יד) אבל בהשם מהשמות שיצא אות אחת חוץ לשיטה אפי' רוב אות אחת צריך להוציא אחרת (ועיין ב"ה יו"ד סי' רע"ו דלא כמ"א סי' ל"ב) וה"מ שם עצמו אבל הנטפל להשם מאחוריו שיצא חוץ לשיטה אין להוציא אחרת וכן הדין אם נתלה אות מן השם או מן הנטפל (עיין ס"ז סי' רע"ו ביו"ד ס"ק ז' ובמ"א סי' ל"ב עיין פ"מ שם): (טו) נמצא שתי תיבות שלא הרחיק כראוי עד שתינוק דלא חכים ולא טיפש קורא כתיבה אחת [ואם סוף תיבה הא' הוא בא' מאותיות מנצפ"ך שמזה ניכר שהם ב' תיבות יש להקל שלא להוציא ס"ת אחרת (בני יונה וש"א): אם נחסר איזה אות בסוף התיבה או בתחלת התיבה ותלה אותו הסופר למעלה בין השורות אע"פ שאם נטיל אות הזה בתוך השורה לא ישאר ריוח כלל בין שתי התיבות מ"מ כשר שהרי עכ"פ אנו רואים עכשיו שהם שתי תיבות (ס"ז)] או להיפך שהרחיק באמצע התיבה עד שנראה לתינוק כנ"ל כשתי תיבות מוציאין אחרת (יו"ד סי' רע"ד ע"ש בס"ז): (טז) אותיות שעטנ"ז ג"ץ שנחסרו התגין שלהם אינו פסול (עיין סי' ל"ו בא"ח וביו"ד שם): (יז) לעיני כל ישראל צריך שיסיים באמצע השיטה בסוף הדף ואם שינה פסול (א"ר סי' קמ"ג): (יח) אם לא נמצא בי"ה שמ"ו בראש העמודים אין לפסול הספר בזה (בסי' רע"ג ביו"ד): (יט) נקרע התפירה שבין יריעה ליריעה אפי' נקרע רוב ועדיין מחוברת בחמש או בשש תפירות של קיימא כשר אבל בפחות מזה יש להוציא אחרת (סימן רע"ה ביו"ד ע"ש בנה"ך) מיהו מה שנמצא קרע אחד בחומש נגד כהומשים בס"ת זו אין לפסול באר החומשים לקרות בהם כמו שנתבאר לעיל (עיין סי' קמ"א): (כ) ס"ת שנקרעה למעלה או למטה בגליון ונכנס הקרע עד שני שיטין יכול לקרות בו אפילו קודם שנתפר (ס"ז יו"ד סי' ר"פ) וכ"ש שיש לפסוק כוותיה לפי מה שכ' הרשב"א גבי נדבק אות לאות לאחר שנכתב דכבר הוכשר וכל הראוי לבילה כו' (עיין בב"י בא"ח סי' ל"ב) ה"נ הוכשר והוי לתופרו כתפור דמי (ובזה מיושב קו' נה"ך) ואם נקרע בתוך ג' שיטות לא יתפור לכן לא יקרא בו דבין חדש לישן אין אנו בקיאין (אמנם בתשו' נ"ל ס"י מכשיר גם בזמן הזה עי"ש) בין שנקרע בין תיבה לתיבה בין שנקרע בין אות לאות (עיין ס"ז וש"ך ס"ק ג') אך אם תפרו אם נקרע תוך ג' והוציאו כבר יכול לקרות (ס"ז שם וצ"ע): (כא) אבל אם נקרע בין דף לדף או בין שיטה לשיטה ברוחב אם לא נקרע רובו אין מוציאין אחרת (שם): (כב) ואם נקרע באמצע האות פסול אפי' דיבוק לא מהני וכן אם נכתב מקצתו על הקלף ומקצתו על המטלית פסול (ש"ך וב"ח שם דלא כס"ז) ואפי' אם נכתב כל האות על הקלף רק שהקפת גויל אינו רק מהמטלית צריך להוציא אחרת (שם) (ועיקר הקפת גויל יתבאר לקמן אי"ה): (כג) אותיות ותיבות שנמחקו קצת אם רשומן ניכר שתינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרותן א"צ להוציא אחרת ואפי' לכתחלה מותר אבל אם הוסר הדיו השחור ונשאר מראה אדמדם הוי שינוי מראה ופסול (א"ר סי' ל"ב סעיף כ"ו) והדיו צריך שיהא שחור (שם ביו"ד סי' רע"ג): (כד) אם נמצא צואר הלמ"ד נמשך תוך חלל ד' או ר' של שיטה ראשונה ונשתנה צורת האות שנראה כה' ואפילו נמצא בתוך חלל ה' או ח' ונראה שנשתנה צורת האות שתינוק דלא חכים ולא טיפש אם יכסה לו שיטה התחתונה שלא יהא נראה רק ראש הלמ"ד ולא גוף הלמ"ד לא יכיר האות מה הוא הוי שינוי צורת האות ופסול וצריך להוציא אחרת וצריך לכסות לו האותיות שלפני אות זה (עיין מ"א ס"ק י"ט וס"ק מ' ובא"ע סי' קכ"ה ובמהרי"ט חלק יו"ד סי' ל"ג ועיין ב"י שהביא בשם הרמב"ן והר"ן והריב"ש): (כה) נמצא נגיעה אות לאות. אם לאחר הכתיבה נעשה הנגיעה כשר בכל ענין שנגע בין בתחלת האות בין בסוף האות אם לא שנשתנה צורת האות לגמרי ומכ"ש אם נשתנה לצורת אות אחרת כמו וא"ו שנדבק בסופה לנו"ן כפופה דיבוק עב שנראה כצורת טי"ת או כצורת עי"ן כזה ע עד שתינוק דלא חכים ולא טיפש יקרא אותו לטי"ת או לעי"ן ואם נראה שמתחלת הכתיבה נעשה הנגיעה ונדבק בראש האות או באמצעותיה ולא נשתנה צורת האות כמו רגל ת לך' פשוטה וכה"ג ולא נגמר צורת האות בתחלתה בכשרות דקודם שנעשה לאות נדבק צריך להוציא אחרת מיהו אם בחול יכול לגרור הדבק כיון שאין הפסול מגוף האות ולא נשתנה צורת האות לא מיקרי חק תוכות (עיין בסי' ל"ב בא"ח) ואם בסוף האות נדבק כמו לז' באופן שגם קודם הדיבוק נגמר צורת האות ואח"כ נעשה דיבוק דק ולא נשתנה צורת האות כנ"ל יש לסמוך על הפוסקים המכשירין וא"צ להוציא אחרת (עיין מ"א סימן קמ"ג ועיין מה שאכתוב לקמן אי"ה) (ומה שכ' הא"ר לחלוק על המ"א וכתב דיש לסמוך על הפוסקים בסי' ל"ב דנגיעה בתחלת אות נמי מהני גרירה ועל הרשב"א דסובר דכל הראוי לבילה כו' הדבר תמוה מאד דהא הוי כתרי קולות דסתרי אהדדי דהא מבואר בב"י בסי' ל"ב דלכך דחו הפוסקים הירוש' דמחלק בין נגיעה מתחלת אות דפסול ובין נגיעה לסוף אות דכשר כנ"ל מהלכתא משום דבש"ס דידן סתמא קתני שצריך להיות מוקף גויל ואם איתא דכל שמהני גרירה אפי' לא גררו עדיין כשר דכל הראוי לבילה כו' כהרשב"א מהירו' הנ"ל א"כ האיך יפרנסו הא דאמרו בש"ס דילן כל אות שאינו מוקף גויל פסול הלא כיון דסברי היכא דמהני גרירה כגריר דמי ואם תדחק לומר דמיירי בש"ס דאם יגרר האות לא ישאר כשיעור דתו לא שייך כל הראוי לבילה כו' אך עדיין קשה למה לא חלקו בש"ס ואי נימא דתני ושייר דאין למידין מן הכללות א"כ מנ"ל לדחות הירו' ובלא"ה דחק לאוקמי הש"ס בזה ודו"ק) ואם ספק מתי נעשה הנגיעה צריך להוציא אחרת (דהא עיקר טעמא שמקילין בידעינן שנעשה הנגיעה אח"כ הוא משום ספק ספיקא כמו שאכתוב לקמן בסעיף שאח"ז אבל אם ספק מתי נעשה הנגיעה אין כאן ס"ס אם לא שנעשה הנגיעה בסוף האות): (כו) אם נמצא נקב בתוך חלל אות אפי' נקב כל חללה א"צ להוציא אחרת (דיש לסמוך על המכשירין בסי' ל"ב סעיף ט"ו ועל הרמב"ם שמכשיר לקרות בס"ת פסולה בסי' קמ"ג) ואף שמהרי"ט בתשו' סי' ל"ג חלק יו"ד דחה דעת האומרים כן דכ' דאין לסמוך על הרמב"ם לצרפו לס"ס דכל הפוסקים חולקים

עליו אמנם לדידן דקיימא לן בסי' קמ"ג דיכול לברך בדיעבד אם כבר קרא וכן אם אין ס"ת אחרת וכבר הוציאו מותר לקרות בו דאנו סומכין על הרמב"ם ומרדכי וגדולי הפוסקים יש לצרף לס"ס דלא כמהרי"ט (ועיין סעיף הנ"ל מ"ש בשם המ"א) : (כז) ואם נמצא הנקב חוץ לאות לא בתוך החלל אם לאחר הכתיבה נעשה הנקב (גם בספק מתי נעשה הנקב תולין דהשתא נעשה דמסתמא אם היה נקב בשעת הכתיבה היה רואה אותה אם לא שהנקב קטן מאד) א"צ להוציא אחרת ואם ניכר לעין להדיא שהיה מתחלת הכתיבה אם הנקב מאות לאות בלי היקף גויל צריך להוציא אחרת ואפילו טלאי במקום הנקב לא מהני אם אין היקף הגויל מגוף הס"ת (דהקפת גויל מטלאי לא מהני) (עיין יו"ד סי' ר"פ בש"ך) אם יש גויל אפילו הנקב מגיע עד לאות ויש מעבר לנקב קודם התחלת האות השנית גויל כשר והטעם לכל הנ"ל דב"י הקשה בסי' ל"ב למה אם הפסיק אות בנקב כשר הא צריך שיהא מוקף גויל ע"ז תי' ב' תירוצים. א' דדוקא דיבוק אות לאות פסול ולא נקב. ב' דדוקא אם נעשה מתחלה פסול אבל לאחר הכתיבה כשר וכתב הט"ז בס"ק י"ד דהא דכתב המחבר בסעיף ט"ו דנקב כל חללה פסול להירו' הוא להתי' הראשון והדבר תמוה לכאורה דהא להתי' הראשון אינו פסול נקב כלל ואמנם באמת דבריו נכונים מאד דהא דמחלק הב"י בין נקב לדיבוק היינו מטעם דהא קי"ל דכל אות שאינו מוקף גויל פסול (או) שצריך שיהא גויל מקיף אות ואפי' אינו סמוך לו דהנקב אבל האות אינו מבטל הקפת גויל כיון שיש היקף גויל מעבר להנקב ולכך כשיש נגיעה פסול דליכא היקף גויל בין אות לאות אבל נקב ויש מעבר לנקב גויל לא איכפת לן וכן מוכח מדברי הט"ז ס"ק ח' גבי נקב כל חללה דדוקא כל תוכו וז"ל ואף שנפסק הגויל מצד אחד מגין עליו מצד השני ודומה לאם נפסק חלק מצד אחד מבחוץ ונשאר קיים באותו צד גופו דלא מצינו בזה פסול עכ"ל כלומר דאף שהנקב סמוך לאות בלי היקף גויל מגין עליו הקלף שבאותו צד גופו שנשאר קיים מעל הנקב וז"ב כוונתו דלא כמו שהבין הפ"מ ותמה עיי"ש ולפ"ז לתי' הראשון לאו דוקא נגיעה דה"ה נקב בין אות לאות אם לא נשאר גויל ולענין לקרות בו לכתחלה מחמיר המחבר כתירוץ ב' הנ"ל ובזה מיושב קו' הט"ז שם ס"ק י"ד וכ"כ הנה"ך אמנם לענין להוציא אחרת סמכינן להקל כב' התירוצים הנ"ל מטעם ס"ס וכמש"ל בסעיף כ"ה ובזה מבואר כל מה שכתבנו : (כח) נמצא נקב בתוך הדיו של האות אפי' דיו מקיפה מכל צדדים אם נודע הדבר שמתחלת כתיבתה היה הנקב אם הנקב קטן בכדי שיהא הדיו עובר עליו וסתמו ולא יהא ניכר (ואף שנראה הנקב נגד השמש) כשר ואם אין הדיו יכול לסתום הנקב פסול דהאות נראה חלוקה לשתים (שם סעיף י"ג) : (כט) אם נמצא נקב או הפסק בלא נקב באותיות פשוטות כמו ו' ז' וכדומה באופן שאין האיסור משום היקף גויל כגון שנפסק לאחר הכתיבה צריך שיהא צורת האות עד הנקב או ההפסק כי מה שלאחר ההפסק אינו מצטרף (שם סימן ס"ז) מיהו אם מכסה לתינוק שאינו לא טיפש ולא חכים מה שלאחר הנקב ואינו מראה לו מה שקודם ההפסק ותינוק קראו לאות מה שהוא ו' או ז' שרי בהכי (ט"ז שם דלא כא"ר דדבריו תמוהין) וצריך לכסות לו ג"כ אותיות שלפני אות הזה (מ"א שם). (ל) נמצא א ברגל הא' או פני הא' אינן נוגעים כלל פסול עד שיתקן ולהיפך שפני הא' או רגלה נגע לגמרי בקו האמצעי פסול שאין להם ליגע אלא בדקות שלהם (ואף אם אירע זה בחול לא מהני גרירה כי צריך לגרר כל מה שנכתב בפיסול ולחזור ולכתוב) (שם) ואף שאם מראה לתינוק כשנפסק רגלי הא' יקראו לא' לא מהני דכיון דנראה לנו דהאות נפסק לשתים לא מהני קריאת התינוק דמשום הפירוד לא ישעה באות אחר (ט"ז דלא כא"ר) ולא מהני קריאת התינוק רק אם הספק הוא אם צורת אות זה יש צורת אות אחרת כמו אם ספק באות ו' אם דומה לנ' או לי' או כ' כפופה לב' וכה"ג שיש להסתפק אם תמונתה דומה לאות אחרת שכיון דתינוק קורא לאות זה שצריך גילוי מילתא דתמונת האות שפיר הוא ואינו דומה לאות האחר אבל ספק אם יש לה צורת אות אם לא לא מהני קריאת התינוק כמו א' שנפסק רגלה או שי"ן שנפסק קו האמצעי דאין ראיה מקריאת התינוק לא' או לשי"ן דאפילו טפש מהספקין לא ישעה דכי בשביל שנפסק רגל הא' או קו השי"ן ישעה (כן מבואר בריב"ש סי' ק"כ ודברי הא"ר בזה אינן מחוורין) ולא מהני קריאת התינוק רק אם ספק לנו אם דומה לאות אחרת אבל אם ברור לנו דיש לו צורה אחרת אף שתינוק קורא לאות זו לא מהני (שם) : (לא) ניקב רגל הפנימי של ה' אם נשתייר כ"ש א"צ להוציא אחרת ובלבד שלא יהא פסול מטעם היקף גויל וכמש"ל סעיף כ"ו וכ"ז כגון שנעשה אחר הכתיבה ואם ניקב ירכה דהיינו רגל הימני פסול עד שישאר הימנה כמלא אות קטנה (היינו יו"ד) וה"ה אם נפסק קצת עוביו אם נשתייר חוט דק כשר היינו כמו ו' או יו"ד דקה (שם) וכן אם נמחק קצת הדיו ולא נקב : (לב) כל אות צריך שלא יהא לה צורת אות אחרת שלא ידמה כ' כפופה לב' ולא כ' פשוטה לר' או לד' כי לכתחלה צריך שיהא הירך מן הכ' פשוטה כפלים מן הגג ואם ספק לאיזו אות הוא דומה ישאל לתינוק כנ"ל וכן כל כה"ג שם עיין בד"מ סי' ל"ו : (לג) אם נמצא ה רגל השמאל באמצע כזה ה" או מ"ם שדומה כזה ס" אין להוציא אחרת (עיין סימן ל"ב במ"א ס"ק ל"ג) : (לד) תמונת החי"ת ידועה אם נמצא ןן כזה בלי חטוטרת פסול אבל אם נמצא חי"ת מרובעת ונראה השמאלי מקל כזה דן כשר וכן אם נמצא כצורת שני ווי"ן עם חטוטרת או ד' ו' כזה דו כשר (עיין סי' ל"ו בפ"מ ס"ק ג') : (לה) נטף טעות על אות בחול ישירנה ואם בשבת אם נראה האות מתוכה ויכול לקרות כך כשר אך אם הוא מכוסה שאינו נראה מתוך הטעות אם נמצא זה בין גברא לגברא (כיון שאין לקרות בע"פ מה שמכוסה בטעות ואין קורין בחומשים מפני כבוד הציבור) (ועיין מ"א סימן קמ"ג שכתב שמוטב לדחות זה משום ספק ברכה לבטלה משא"כ כנ"ל דאין כאן ברכה לבטלה) וליכא פגמ' של ספר (כמו דאיתא ביומא דף ע' דתרי גברי בתרי ספרי לאו פגמא הוא) יש להוציא אחרת ואם נמצא באמצע הקריאה יש לקרות המכוסה בע"פ ואח"כ יסיים בה מנין הקרואים כיון דכבר קרא מה שמכוסה בטעות מותר לקרות להלן בספר תורה כזה דאין פסול בזה מה שמכוסה בטעות (עיין אחרונים סי' קמ"ג) :

דין בעת שמוציאין ג' ס"ת ואין לו אלא ב' :

בכל זמן שמוציאין שלשה ס"ת ואין לו אלא שנים לא יגוללו הס"ת הב' לקרות למפטיר בתוכה רק

ירא

יקחו הס"ת הראשונה ויקראו מה שקורין בספר שלישי (ס"ס תרס"ט ברמ"א):

דיני קדיש וסדר הפטרה:

(א) כל מקום שקורין בתורה אומרים קדיש לאחר קה"ת לבד מנחה בשבת ומנחה בתענית שסומכין על הקדיש שאומרים לפני ש"ע (סי' רפ"ב וסי' רצ"ב): (ב) בזמן שמוציאין שני ס"ת או ג' אין אומרים הקדיש רק לאחר כל הקריאה ואם יש מפטיר אומרים קודם המפטיר ובשעת הקדיש יהא הס"ת האחרונה על השלחן וגם הראשונה וכשיש ג' ס"ת אין מניחין אלא הב' והג' (סי' קמ"ד מ"א ופ"מ): (ג) המפטיר לא יפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה במטפחותיה (סי' קמ"ז): (ד) התחילו לקרות בתורה בערב ויצאו מקצתן שהתבאר לעיל שגומרים הקריאה עם כל המנין שצריכין לקרות ואין קורין רק ז' גברי והשביעי אומר ההפטרה בלא ברכות והקדיש יאמר אחר ההפטרה אבל אם התחילו ההפטרה יגמור כולה עם ברכותיה האחרונות (מ"א בסימן קמ"ג עיין בא"ר ופ"מ שם): (ה) אסור לספר בשעה שהמפטיר קורא בנביא עד שישלים (ס"ס קמ"ו): (ו) בשבת שהפרשיות מחוברין מפטירין בהפטרה של פרשה שניה (סי' רפ"ד) לבד באחרי וקדושים כשהן מחוברים שאז מפטירין הלא כבני כושיים שהוא הפטרת אחרי (סי' תכ"ח): (ז) הפטרת ויברח יעקב שייך לפ' ויצא לא כמו שנדפס בפ' וישלח (מ"א שם): (ח) ר"ח שחל להיות בשבת מפטירין השמים כסאי [ואם טעה וקרא הפטרה של פ' השבוע אם עדיין לא אמר הברכות שלאחר ההפטרה יאמר ג"כ השמים כסאי ויברך אח"כ ואם נזכר אחר שברך הברכות יאמר השמים כסאי בלא ברכה. וכן הדין גם בר"ח אלול] ואפי' ר"ח אלול שחל בשבת ודוחין עניה סוערה ושבת שאחריו קורין רני עקרה וגם עניה סוערה: ור"ח אב שחל להיות בשבת במקום שאין מנהג להפטיר שמעו יש להפטיר השמים כסאי ובמקום שיש מנהג להפטיר שמעו אין למחות בידם (סי' תכ"ה) ואם חל ר"ח בד' פרשיות מפטירין בכל פרשיות (שם): (ט) ר"ח שחל בא' בשבת מפטירין בשבת שלפני ר"ח מחר חודש [ואם טעה וקרא של פ' השבוע כו' דינו כמו בשבת ר"ח כמש"ל] (ואם חל ר"ח ביום שבת וביום א' מפטירין השמים כסאי) ואין דוחין הפטרת עניה סוערה משום מחר חודש (שם): (י) מי"ז בתמוז ואילך עד ט' באב מפטירין ג' דפורענותא בהם דברי שמעו חזון וסי' דש"ח ואם טעה והפטיר בשבת הראשון בפ' דיומא המורה לדברי ירמיהו מפטיר בשבת הבאה דברי ירמיהו וגם שמעו מפני שהם סמוכות זה לזה (סימן תכ"ח במ"א שם): (יא) ומשם ואילך מפטירין ז' דנחמתא שהם נחמו. ותאמר ציון. עניה סוערה. אנכי. רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש. ואם טעה ולא קרא הפטרת ותאמר ציון בשבת הקבוע לה בפ' עקב יש לה תשלומין לקרותה בפ' שופטים עם הפטרת אנכי דהיינו שיתחיל ותאמר ציון עד לבסוף פ' אנכי וכן אם לא הפטיר אנכי בפרשת שופטים יש לה תשלומים לשבת הבאה לקרותה עם רני עקרה דהיינו שיתחיל מן אנכי ויקרא עד סוף רני עקרה והפטרת קומי אורי שהוא לפ' תבוא יש לה תשלומין בהפטרת שוש אשיש דשייכה לפ' נצבים (שם א"ר): (יב) אין לענות אמן בברכה ראשונה שקודם הפטרה כשמפסיקין כשאומרים באמת רק לבסוף כשמסיימין ודלק שהכל ברכה אחת היא (עיין לבוש סימן רפ"ד וא"ר שם) (סג"ם)

[עיקר הדין שזה שעלה למפטיר הוא בלבד יאמר ההפטרה והצבור יאמרו אחריו בלחש. ומה שנהגו שהצבור אומרים בקו"ר עם המפטיר אין זה רק מחמת חסרון ידיעה ונכון לבטל המנהג. וגם יש שעושין שטות באמירת הפטרה שאף אחר שסיים המפטיר ההפטרה והתחיל הברכות אין רוצים להפסיק מאמירת ההפטרה ולא יפה הם עושים שאם אומרים בקול רם אינם שומעים קול דברים בהתחלת ברכות המפטיר ולפעמים גורמים שגם אחרים הסמוכים להם אין שומעים ואף אם מנמיכים קולם קצת בהתחלת הברכות מ"מ הן בעצמם אינם שומעים לכן יש לנהוג כי מיד כשישמע שהמפטיר סיים ההפטרה ומתחיל הברכות אע"פ שהוא עדיין לא סיים יהיה מתון בשתיקה עד שיסיים המפטיר הברכות ואחר כך יסיים הוא אמירת ההפטרה וגם המפטיר יהיה זהיר שלא להתחיל אמירת הברכות עד שיפסוק קול ההמון הרב לגמרי (מש"א): כתב הפ"מ בשם א"ר טוב יותר לקרות ההפטרה מתנ"ך מלקרות בהפטרה הנדפס לבדה בחומש]: (יג) בשבת חוה"מ פסח אין מזכירין בברכת ההפטרה משל פסח לא באמצע ולא בחתימה רק מסיים מקדש השבת לבד אבל חוה"מ סוכות שחל בשבת מסיימין בהפטרה מקדש השבת וישראל והזמנים וה"ה באמצע מזכירין של מועד כמו ביו"ט של סוכות שחל בשבת (סי' ת"צ וס"ס תרס"ג):

דיני וסדר הגבהה וגלילה:

(א) כבר נתבאר דבעמודים מותר לאחוז ערום בלי מטפחת אבל לא בס"ת עצמה אפי' כשנטל ידיו: (ב) המגביה ס"ת מראה פני כתיבת כתב שבספר תורה לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה על כל האנשים לראות הכתב ויש מדקדקים לראות האותיות עד שיכול לקרותם ולכרוע ולומר וזאת התורה כו' (סימן קל"ד): (ג) המגביה הס"ת צריך לגלול הס"ת על ג' דפין ולהגביה כנ"ל (מ"א שם): (ד) ביום שיש שני ס"ת אין לפתוח השניה ולא יסירו המפה עד שיגללו הראשון (סימן קמ"ז): (ה) אין לעשות מפה לס"ת ומעילים מבגדים ישנים שנעשית בהם לצורך דבר הדיוט אם לא שישנה צורתן מכמות שהיה (שם): (ו) אבל תוך שבעה אף שאסור לעלות לתורה מותר להיות בעל הגבהה וגלילה (ס"ז ביו"ד סי' שפ"ד):

דיני החייבין לקריאה:

(א) אבי הבן בשבת שקודם המילה הוא חיוב אבי הילד בשבת כשאשתו בריאה והולכת לביהכ"נ מחויב לקרותו אבל אם היא חולה ואינה יכולה לילך אינו חיוב עד שתלך ואם הוא יום מ' לזכר ופ' לנקבה הוא חיוב אף שאינה הולכת דהוא זמן הבאת קרבן ואם מתה אשתו שוב אינו חיוב והמפלת בעלה חיוב אח"כ שפילה צורה שאין אנו בקיאין בה: יארצייט הוא חיוב. החתן בשבת שקודם החתונה אפילו אם החתונה אינה במקום הזה הוא חיוב בשבת שקודם הנסיעה על החתונה במקום שמזמרין אותו אבל במקום שאין מזמרין אותו אינו חיוב. ואם היה החתן סבר שתהיה החתונה בשבוע זה ואחר כך נדחתה החתונה והיתה בשבוע אחר אם רוצה שיזמרו אותו שנית הוא חיוב אחר כך פ"ב לקרותו ואם לאו אינו חיוב. נער שנעשה בר מצוה

באותו שבוע אם יש לו עירנות דוחה לכל החיובים כיון שהוא יום חינוכו חוץ מן החתן שמזמרים אותו הוא שוה שדוחה ג"כ לכל החיובים ויפילו גורל וחתן ביום הופתו דוחה לב"מ ואם הב"מ אין לו עירנות אינו דוחה שום חיוב. החתן שהיתה חתונתו מיום ד' ואילך הוא חיוב בשבת שאחריו ודוקא שהוא בחור או היא בתולה. ומי שאשתו הולכת לבהכ"נ הוא קודם לחתן זה. אב ליולדת בת קודם לאבי הילד זכר: יא"צ קודם לאבי הילד ובשבת שאשתו הולכת לבהכ"נ אפי' לבן הוא קודם לכל החיובין חוץ החתן בשבת שמזמרין אותו שהוא ג"כ קודם. זה הכלל יארציים אחרון לכל החיובים לבד מאבי הילד קודם המילה שהוא אחרון לו: בס' ויחי קורין המלאך הגואל ללוי יכול הלוי לקנות ולדחות כל החיובים חוץ מחתן שמזמרים אותו ונער שנעשה ב"מ. שני חיובים שוים הולכין אחר כבוד התורה ובעניינים אלו תלוי בדעת הסגן לדקדק בזה כפי שכלו:

כשהגיע הש"ץ על הבימה מניח הס"ת על השלחן ופותח ואומר:

בשבת ויו"ט בשחרית

ויעזור ויגן ויושיע לכל החוסים בו ונאמר אמן. הכל הבו גדל לאלהינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב. יעמד (ר' פב"פ הכהן):

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת עינים: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: האל תמים דרכו אמרת יי צרופה מגן הוא לכל החוסים בו:[א]

קהל ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום:

סיכף כשקורין אותו יעמוד ממקומו במהרה ויעמוד באזירות חיל ובזריזות ובפסת הליכתו יאמר:

משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך: לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברכו את יי המברך:

קהל ברוך יי המברך לעולם ועד: וחוזר המברך

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו: ברוך אתה יי נותן התורה: ואחר הקריאה יברך

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו: ברוך אתה יי נותן התורה: אחר הקריאה לאחרון יאמר ח"ק

א תהלים יח, לא.

עץ יוסף

בחר בנו. שנאמר ובך בחר ה': מכל העמים ונתן לנו. ע"ש הכתוב לא עשה כן לכל גוי: נותן התורה. אמר בלשון הוה נותן התורה. על כי הפקר ממדבר מתנה. כתר תורה כל הרוצה לזכות יבוא אפי' זר העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול (יפב"ץ): אשר נתן לנו תורת אמת. זו תורה שבכתב: וחיי עולם נטע בתוכנו. זו תורה שבע"פ. וכן הוא אומר דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים. וכתב האבודרהם הא דלא תקנו לשון וחיי עולם נטע בתוכנו בברכה ראשונה כמו שתקנו בשניה. הוא משום לפי שאינה עץ חיים עד שיחזיק בה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. אבל משהחזיק בה וקרא בה מברכין וחיי עולם נטע בתוכנו. עכ"ל: נטע בתוכנו גימטריא תרי"ג

ענף יוסף

כתוב בשו"ת מדע ביהודה חלק א' חאו"ח סי' ח' וז"ל בנידון אם יכול להפסיק בטלית כשאוחז בעמודי ס"ת. הלכות בידו. רק את לגופים חכמה שלא ידגישו בזה הרבה בני אדם ויחשב כרמות רוצה להחמיר במה שרוב העולם מקילים ומותר עפ"י הדין. ועכ"פ נראה לפע"ד שאין בזה משום לא תתגודדו. כי הרואה יאמר אולי נגע במקום המטונף ואינו סומך עצמו על מידי דמנקי לאחוז בעמודי ס"ת. ושאר העם האוחזים לא נגעו במקום המטונף וסומכין על נטילת שחרית עכ"ל: ט"ז בני אדם קורין בתורה בשבוע. היינו ג' ג' בב' וה' ועשרה בשבת. כדי לקיים עץ חיים היא למחזיקים

תקון תפלה

ויעזור ויגן. עי' מה שכתבתי בקריאת התורה בחול ד"ה ותגלה ותראה. וברוקח נמשך זה עם אב הרחמים הוא ירחם ויזכור ויציל ויגער ויחון וימלא ויעזור ויגן ויושיע תשע לשונות שיצילנו מתשע גליות עיי"ש, וכ"ה במחזור ויטרי סי' קס"ח:

מי שברך לעולה לתורה:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את ר' (פב"פ) בעבור שעלה לכבוד המקום לכבוד התורה (ליו"ט לכבוד הרגל). (לר"ה ויו"כ לכבוד יום הדין). ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה מכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו (ליו"ט ויזכה לעלות לרגל). (לר"ה ויו"כ ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין) עם כל ישראל אחיו. ונאמר אמן:

(ליולדת) מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פב"פ) ואת הילד הנולד לה במזל טוב (ואת הילדה הנולדה לה במזל טוב ויקרא שמה בישראל פב"פ) בעבור שבעלה ואביה נדר לצדקה. בשכר זה יגדלו לתורה ולחופה (יגדלה לחופה) ולמעשים טובים. ונאמר אמן:

כתב רמ"א בא"ח ס"ס רפ"ח מותר לברך (בשבת) החולה המסוכן בו ביום ע"כ. אבל שאינו מסוכן ביומו אסור לברכו. כ"כ מהר"י סי' קס"ו שהסכימו כל הרבנים וכ"כ ב"ח. ותימה למה נהגו האידנא שאומר החזן מי שברך לחולה ואומר המקום ישלח לו רפואה שלמה וכו' דהרי אסור לומר כך בשבת כו'. ויש להגיה לומר תוך מי שברך שבת היא מלזעוק וכו' (מ"א). וז"ל הא"ר במ"א תמה על מה שעושין מי שברך לחולה שאין מסוכן סכנת היום ואומרים המקום ישלח לו רפואה כו' וסיים יש לנהוג לומר בתוך המי שברך שבת היא מלזעוק כו' ול"ע ומי בשביל שאומר שבת היא מלזעוק כו' רשות בידו להוסיף בלשון תפלה בנוסח מי שברך ע"ש. ובפתחי שערים מקשה עוד וז"ל וגם מה שאומרים ורפואה קרובה לבוא השתא בעגלא ובזמן קריב הוא לשון כפול. וכתב לכן נראה שלמסוכן ביומו יאמר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא וברחמיו המרובים ירחם עליו השתא בעגלא כו'. שבזה י"ל שמתרץ דבורו שאינו אומר דרך תחנה ובקשה רק שאומר שמלפס לרחמי שמים שהרפואה תהיה קרובה לבוא ע"י שברחמיו המרובים ירחם עליו עכ"ל:

(לחולה) מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא ירפא את החולה (פב"פ) בעבור (שפב"פ) נדר מתנה בעבורו (בעבורה). בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו להחלימו ולרפאותו להחזיקו ולהחיותו (עליה להחלימה ולרפאותה ולהחזיקה ולהחיותה) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו (בכל אבריה ושס"ה גידיה) בתוך שאר חולי ישראל רפואת הנפש ורפואת הגוף (שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא) השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן:

המחויב לברך ברכת הגומל אומרה על הס"ת לאחר ברכה אחרונה. ונכון שלא לאחר ג' ימים (שו"ע):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוֹב:

ועונין אחריו **מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל־טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוֹב סֶלָה:**

עץ יוסף

תרי"ג מצות. ותמלא באלו השתי ברכות ארבעים תיבות כנגד מ' יום שעמד משה בהר לקבל התורה (אבודרהם): **פירוש ברכת הגומל** שהוא בא להודות שאפילו לאותם שהם חייבים דהיינו רשעים דמתרגמינן חייבא עם כל זה גומל להם טובות וגם אני כאחד מהם אע"פ שאיני הגון גמלני כל טוב והאריך אפו או מירק עוונותי ע"י יסורין והלייס או תלוי לי בזכות אבותי אע"פ שאני לא הייתי כדאי והגון: **במקום** שנהגו לומר הנוסח הגומל חסדים טובים לחייבים שגמלני כל טוב. אין לשנות מנהגם. ותיבת שגמלני יש לומר בנקוד סג"ל שו"א קמ"ץ שֶׁגְּמָלַנִי א). ותיבת טוב צ"ל בחול"ם: שגמלך. יש נוסחא שעונין **אשר גמלך:** **אם** שכח לברך הגומל וחזר למקומו. ושוב נזכר. יחזור אל הבימה אצל ספר הס"ת ויברך בקול רם ברכת הגומל בין נברא לנברא או **בגמר** הקריאה. והם עונים אחריו:

ענף יוסף

למחזיקים בה. עוד טעם הע"ז שקורין וכולן מברכים לפניה ולאחריה שהם ל"ב ברכות. סימנה התחלת התורה וסופה להגן בעדנו: **עיין** בדיני הגבהה וגלילה סק"ו בספר מיני תרגימא בריש לקוטים שלו העלה דין מתודש כשמוציאין שני ס"ת כגון ביו"ט או בשבת כשחל בו ר"ח או בד' פרשיות וכה"ג שיהא הגולל ספר תורה נזהר שלא יהא אחוריו לס"ת שמונח על השלחן אלא יהא המגביה מלדד לדודי עכ"ל:

א) והאומרים בנקוד סג"ל קמ"ץ שו"א שֶׁגְּמָלַנִי היא טעות גמורה נגד חקי הדקדוק, וכן בובא לציון צריכים לומר שֶׁבְּרָאָנוּ, והאומרים שֶׁבְּרָאָנוּ הוא גם חרוף וגדוף. וכן צ"ל שֶׁגְּמָלְךָ יען שהוא עבר ולא שֶׁגְּמַלְךָ, ואך בשם הפעל בא בשתי תמונות: גָּמְלְךָ או גְּמָלְךָ. המגיה

מי שהגיע בנו לבן י"ג שנה ויום אחד יברך כשעולה לתורה פעם ראשונה ברכה זו בלא שם ומלכות:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁלָּזֶה א):

כשמגביהין הס"ת צריכין כל הצבור לעמוד על רגליהם. ולראות הכתב. ואומר זה:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה: תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

כתב בקצור של"ה בשם גדול אחד וכ"ה בספר עבודת. סגולה שבשעת הגלילה שהמגביה והגולל יאמרו זה:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּתְגּוֹלְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת טוּבְךָ וְתִכָּנֵס לָהֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין:

א) עיין לעיל דף רי"א מ"ש שם בהערה על ברכה זו.

(דה"ח) אין להתחיל ברכת הפטרה עד שיהיה החומש פתוח לפניו במקום שהם ההפטרה: כבר כ"ל בדיני קדיש וסדר הפטרה שאין לענות אמן אחר האומרים באמת רק לבסוף כשמסיימין האמת וצדק כי הכל ברכה אחת היא. גם נתבאר שם היאך ינהגו הקהל בשעת הפטרה. ע"ש בהג"ה אות י"ב:

(בשמים ראש) (א) ר"ח שחל בא' בשבת מפטירים בשבת שלפניו (ויאמר לו יהונתן מחר חדש). ואם ר"ח אלול חל בא' בשבת מפטירים בשבת שלפניו (עניה סוערה): (ב) אם ר"ח שני ימים שבת ויום ראשון מפטירין (השמים כסאי): (ג) מה שכתוב בחומשים (ויברח יעקב) לפ' ויצא ט"ס הוא וצ"ל לפרשת וישלח. בא"ם בשם לבוש. ולפ' וישלח מפטירין חזון עובדיה (ק"מ): (ד) בשבת שבין ר"ה ליוה"כ מפטירין שובה (שובה): (ה) כשר"ה בה"ג שיש שבת בין יוה"כ לסוכות וקורין בו האזינו מפטירין בו (וידבר דוד):

סדר ברכות הפטרה

ערוגות הבושם

כתב הלבוש בסימן רפ"ד הטעם שמפטירין בנביא הוא מפני שפעם אחת גזרו על ישראל שלא יקראו בתורה. וקראו בנביאים שבעה כנגד השבעה שהיו צריכין לעלות ולקרות בתורה. ולא היו קורין עם כל אחד פחות משלשה פסוקים והרי בין כולם כ"א פסוקים. לכך אע"פ שהגזירה בטלה המנהג לא בטל. והקנו שלא לפחות מכ"א פסוקים בנביא מעין ענין הפרשה. אם לא שיכלה הענין בפחות מכ"א פסוקים כגון הפטרה שובה שהיא פ' קטנה. או כגון עולותיכם ספו על זבחיכם וגו', (הפטרה בל פ' צו) וביו"ט שאין קורין אלא ה' סגי בט"ו פסוקים בהפטרה. ומטעם זה נקרא הפטרה לפי שנפטרין בה מקריאת התורה בשעת גזירה ע"כ. וז"ל הב"ח בסי' הנ"ל ועל כן גם לאח"כ שנתבטל' הגזירה וקורין בתורה מ"מ תקנו שהמפטיר יהא קורא בנביאים כ"א פסוקים ויהא קורא בתורה תחלה מפני כבוד תורה. שאם לא היה קורא בתורה אלא בנביא ומברך על קריאתו יהא כבוד תורה וכבוד נביא שוה. ע"כ צריך שיהא זה שמפטיר בנביא קורא בתורה תחלה ואח"כ בנביא. דבמה שמקדים לקרוא בתורה אנו רואים דגדולה היא התורה מהנביא. ולכן יברך המפטיר ג"כ ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה עכ"ל. עוד כתב הטור והלבוש ותקנו למפטיר ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה. ג' לפני ההפטרה. וד' לאחריה. ג' לפניה שתים מהם על קריאת התורה ואחת שלפני ההפטרה אשר בחר בנביאים טובים כו' וחותמת בברוך. כי מברוך אתה ה' הבוחר וכו' הכל הוא סיום הברכה ראשונה וע"כ אין לענות אמן אחר האומרים באמת כי הוא באמצע הברכה. וד' לאחריה הראשונה פותחת בברוך וחותמת בברוך. ומה שמפסיקין כשמגיעין לכל דבריו אמת וצדק. לא מפני שהיא סיום ברכה. שלא תקנו אלא ז' ברכות ואם היה זה סוף ברכה הוי להו ח'. אלא מפני שהיו נוהגין שם לומר דברי שבח וריצוי. אע"פ שאנו אין נוהגין כן בהפסקה. מנהג אבותינו בידינו. שניה רחם והיא חותמת בברוך ואינה פותחת בברוך כדין ברכה הסמוכה לחברתה. וכן השלישית שהיא שמחנו וחותם בא"י מגן דוד שהיא מעין כל הברכות. הרביעית על התורה כו' וחותם בא"י מקדש השבת ע"כ. עוד כתב הלבוש וי"א שנקרא הפטרה משום דאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרים כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם וגו' ולאחר קריאת התורה הותר להם לפתוח ולדבר. והוא מלשון יפטירו בשפה. ואין הכונה שמותר לפתוח לדבר בדברים בטלים חלילה שהרי ודאי כולם צריכים לשמוע ההפטרה. אלא הכונה שמותר לדבר בדבר הלכה אם נפל לאחד קושיא בתוך

הפרשה של איזה פסוק שיוכל לישא וליתן עם חבירו. שזה בשעת קריאת הפרשה היה נ"כ אסור כדי לשמוע הקריאה מפי הש"ץ ע"כ. ואבודרהם כתב שי"א שהוא מלשון אין מפטירין לאחר הפסח. לשון סילוק מן הדבר. כלומר אחר שקריו ההפטרה נסתלקו מתפלת יוצר ומתחילין בתפלת מוסף. ובב"ר פ"ס א' רבי יוחנן דבית גוברין עבד ליה הפטרה ומה אם אליעזר כו' וכן בפ' ס"ס ר' ינאי ור' ישמעאל עבד ליה הפטרה. ופירשו כשהיו החכמים נפטרין מאכסנאי שלהם שגמלום חסד היו רגילים לדרוש מקראות הנוהגים לכבודו. וגם כאן י"ל שפירושו שהם נפטרין מקריאת הס"ת וקורין הפרשה בנביאים מעין של תורה (שערי אפרים). וכתב הלבוש ומה שקורין ההפטרה דוקא בנביא ולא בכתובים י"ל מפני שגם הגזירה היתה עליהם ולא על הנביאים. א"נ משום שבנביאים נמצא מעין ענין כל הפרשיות שבתורה. מה שאין כן בכתובים. ולא נתקנה ההפטרה אלא בעבור אחר שקראו בס"ת כיון שהיתה הפטרה במקומה בעת הגזירה. אבל במקום שאין ס"ת אין לקרות ההפטרה עם הברכות שלפניה ולאחריה דהוי ברכה לבטלה. רק יקראנה בלא ברכה ע"כ. קטן ראוי לקרות למפטיר אם הוא קטן שהגיע לחנוך ויודע לומר ההפטרה שבנביאים בטוב.

ומ"מ אין רשאים לקרותו להפטרת פרשת זכור וגם בהפטרת פ' פרה יש להחמיר. וגם לפ' שקלים ופ' החודש יש למנוע מלקרות. אם לא שיש צורך בדבר משום דרכי שלום וכיוצא. גם נוהגין שלא לקרות קטן למפטיר בשביעי של פסח וביום א' של שבועות ובשבת פ' שובה וכן בר"ה. ובקריאת יוה"כ שחרית נ"כ אין ראוי לקרות קטן למפטיר מאחר שהם ימי הדין. ולמפטיר של מנחת יוה"כ וט"ב ותענית צבור אפילו מן הדין אינו עולה שהרי המפטיר הוא השלישי מהשלשה הקרואים שהם חובה (שערי אפרים). וז"ל המדת הימים והנה סוד ההפטרה בנביאים היינו כדי לתת חלק של הנביאים עם התורה כו' וע"כ ראוי להזהר שלא יפטירו ההפטרה ע"י הנערים ופחותי הקהל. ומה גם שצריך לכוין בברכות המפטיר כי עולים לו לסך המאה ברכות וברכותיה הם ענין גדול שאנו מתפללים על מלכות בית דוד ועל העבודה וגאולת ישראל שתתגלה במהרה בימינו. וראוי היה כל אדם לכך. אלא שהמפטיר שליח כולנו והוא מברך על ידינו וצריכים אנו לשמוע אליו ולכוין ולענות אמן ובכן עולים לכולנו ואין ראוי להפטיר כי אם ע"י בר דעת שדבריו נשמעים והוא מניח רבה למעיין בה שמחבר תורה עם נביאים שאומר עליהם ז' ברכות כז' ברכות של חתן וכלה ולא דבר רק הוא ע"כ:

קודם קריאת ההפטרה יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ומפטירין בנביא מענין הפרשה

עץ יוסף

ורצה בדבריהם כו'. ע"ש הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת (ירמיה כח, ט). ולפי שברכנו על התורה שנתנה בסיני אשר בחר בנו מכל העמים אנו מברכין כמו כן אשר בחר בנביאים טובים. ששקולים דברי נביאים כדברי תורה שנאמר ולא שמענו בקול ה' ללכת בתורתו וביד עבדיו הנביאים. הרי השוה דברי נביאים לתורה. ולכן תקנו כאן תחלה וסוף חמש ברכות לרמוז חמשה חומשי תורה: **בא"י הבוחר בתורה**. ע"ש ולעת מחרוץ נבחר: **ובמשה עבדו**. שנא' לולי משה בחירו: **ובישראל עמו**. שנאמר ויבחר בכם: **ובנביאי האמת וצדק**. שנא' ויוציא עמו בששון ברנה את בחיריו. כי נביאיו הם משה

עיון תפלה

ברכות ההפטרה. במס' סופרים פרק י"ג מהלכה ס' עד סוף הפרק מזכיר ברכות ההפטרה, וברים פרק י"ד ולמה אמרו כלן (שבע ברכות, שתים לקריאת התורה אחת לפניה ואחת לאחריה, וחמש לקריאת ההפטרה אחת לפניה וארבע לאחריה, ראה אבודרהם דף ס"ג ע"ב ובתוס' פסחים ק"ד ע"ב ד"ה חוץ) כנגד שבעה קוראים בתורה: **אשר בחר בנביאים טובים**. בגירים בטוים הראוים לשליחותם, שהיו חכמים גבורים ועשירים ובעלי קומה (שבת נ"ב פ"א) כדי שתהא אימתם מוטלת על הבריות ונכבדים על פני כל העם, ובעלי לשון נאה ונמלצה (ישעיה ג, ד), וענוים (נדרים ל"ח ע"א) שמל המדות הטובות; וחכם אחד אמר ברמזו בזה של מאמרם בשמו"ר פרשה א' סי' כ' ותרא אותו כי טוב ר"י אומר הגון לנביאות, ופירוש בנביאים טובים שמתחלת יצירתם נועדו להיות הגונים לנביאות, וכדרך שאמר הקב"ה לירמיהו בטרם אצרך בבטן וגו' הקדשתיך: **ורצה בדבריהם**. אפי' מה שעשו מדעתם הסכים להם הקב"ה, כשלשה דברים שעשה משה מדעתו והסכים לדעת המקום (שבת פ"ז פ"א) וכחרמו של יהושע (יהושע ו, יז). ועוד יש לומר בפשיטות שהם דברו דברי נבואותיהם באופן הנרצה לשולחם ב"ה, שלא גרעו ולא הוסיפו על נבואתם אפי' כל שהוא: **ברוך אתה**. זוהי חתימת הברכה ולא ברכה בפני עצמה כדמשמע במס' סופרים הנ"ל, וגם אין בה מלכות: **האמת וצדק**.

סס"א

ברכות אחר ההפטרה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים. צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת. הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה. הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם. שֶׁכָּל־

עץ יוסף

ואהרן ומרים. וכתיב באהרן אשר בחר בו. וכתיב הן עבדי אתמך בו בחירי. והצדק על שם אנשים צדיקים (אבודרהם). ובכסף משנה פ"ב מס"ת פירש מה שאומרים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת הכונה שכל דברי הנביאים הם מיוסדים על התורה שנקראת אמת. וכן מה שאמר אח"כ בנביאי האמת והצדק הכונה לפי שכולם באו להזהיר את ישראל שישמרו את התורה שהיא אמת וצדק. ומה שאמר ורצה בדבריהם וחזר ואמר הבוחר בתורה כו' הכונה שמתחלה פתח בשבח דברי הנביאים בחלק הספורי לומר שאפילו באותו חלק יש לנו לשבח לאשר בחר בהם. וכשבא להזכיר חלק הנבואיי הקדים התורה ומשה שמשם נקבע החלק הזה ודקדק לומר נביאי האמת והצדק. האמת לאפוקי נביאי שקר. והצדק לומר שדברי הנביאים הם מצודקים. (וכתב בפתחי שערים אפשר שר"ל ע"ד שאמרו שכל דבר שנאמר עפ"י נביא לטובה אינו חוזר ואף לרעה אינו חוזר אם לא בקושי ע"י תשובה גמורה כמעשה דיונה בנבואת נינוה. וגם בזה אין חזרה כמ"ש הראשונים דתשובה מועלת לבטל הגזירה דמעיקרא בהמה והשתא דעת אחרת וה"ל כקטן שנולד ועל איש לא נגזר כלל) אי נמי לנביאים קאי שהם בעלי צדק ואינן מתגאין בנבואתם לעוות אדם בריבו שיהיו חפצים שיתמלא רצונם מצדם רק מה שהשם חפץ שזה בודאי צדק בלי ספק. עכ"ל של הכסף משנה. וכתב בפ"ש אפשר שר"ל ע"ד שפירש באור החיים שאמר משה במעשה דקרח כי לא מלבי שלא תאמר לפי שלבי היה חפץ לתת נקמתי בהם ולכן מילא הקב"ה חפצי ורצוני. לזה אמר שאף לבו לא היה חפץ בזה. וזה ג"כ צדקת הנביאים שאין חפצים שה' יריב ריבם ואדרבה רצונם דלישרי מרי' למאן דמצער להו. ר"ל לפעמים הקב"ה מקנא לכבודן של צדיקים כדי שיתקדש שמו בעולם. וגם כשיודע שאין לו תקנה לטוב. עכ"פ אין בזה רצון הצדיק שיתבע ה' עלבונו בשביל כבוד עצמו עכ"ל. ובתשובת ר' יום טוב צהלון סי' ע"ג פי' בנביאי אמת וצדק שכולם באו להזהיר את ישראל שישמרו התורה. וזה פירוש נאמרים באמת שכל דברי נביאים נאמרים ביסוד ודת אמת שהיא התורה שנקראת אמת (א"ר):

דובר שלום

צור כל העולמים צדיק בכל הדורות. בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו שהוא היפך מן המיוסד בדברי הנביאים. הסבה בזה שברא הקב"ה שני עולמות זה לעומת זו. ומה שנחסר להצדיק בעוה"ז מתמלא לו בעוה"ב. וכן הרשע שטוב לו בעוה"ז רע לו בעוה"ב. עוד סבה אחרת בזה. שלפעמים מונע הקב"ה הטוב מהצדיק כדי להנחיל אותו הטוב לדור האחרון שיבאו ממנו. וכן מאריך לרשע ומשלם לבניו אחריו. זהו צור כל העולמים שיצר שני העולמים. ובזה צדקו משפטיו. וכן הוא צדיק בכל הדורות שמשלים יעוד נביאיו בדורות הבאים שלא יתכן לתלות העדר קיום יעוד הנביאים מצד העדר יכולת. שהרי הוא הא-ל הנאמן שהוא הא-ל בעל יכולת והא-ל באמונת אומן. ולא יתכן לתלות העדר הקיום מצד טעות והיגיעה שהרי הוא אומר ועושה. עשייתו בלי שום עמל רק באמירה לבדה. ולא יתכן לתלות בשינוי הרצון שהרי הוא המדבר ומקיים. אע"כ שהסבה לזה הוא מה שהוא צור עולמים וצדיק בכל הדורות. ובזה כל דבריו שמיסד בדברי נביאיו אמת וצדק: ויתכן עוד ע"פ מה שבארנו בבכורי המדות. שהוראת דבור הוא על גוף ענין המדבר. והוראת אמירה הוא על ענין הנאמר גם ע"י אחרים. וכמ"כ בארנו למעלה שכל עניני ההנהגה הבלתי מושכלים מצד פרטיהם. מושכלים וצדיקים המה מצד ההנהגה הכוללת. זהו האומר ע"י נביאיו ועושה. המדבר בעצמו ומקיים. ואף שנראה בהנהגה הפרטית היפך מזה. אך שכל דבריו כשהם כלולים יחד כל דבריו בהנהגה הכוללת המה אמת וצדק. באין שום התנגדות הצדק:

צור כל העולמים. ע"ש כי ביה ה' צור עולמים: **צדיק בכל הדורות.** כלומר אף אפים הוא לכמה דורות: **האל הנאמן.** (דברים ז, ט): **המדבר ומקים.** ע"ש ודבר אלהינו יקום לעולם: **שכל דבריו** אמת.

עיון תפלה

הה"א של האמת עומדת במקום שתים כאלו היה כתוב האמת והצדק. ונוסח רב עמרם הבוחר בתורה במשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק. ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא ובסדורי התימנים ואבודרהם הבוחר בתורה במשה עבדו וגו' והצדק. וברמב"ם ובמשה — והצדק. ובמס' סופרים שבמחזור ויטרי פרק י"ג ה"ט הגי' כמו במחזור ויטרי, אבל במס' סופרים שבש"ס דילן הגי' כמו ברמב"ם:

תקון תפלה

נוסח רב עמרם בברכה זו **בא"י אמ"ה צדיק בכל הדורות האל הנאמן, נאמן אתה הוא ה' אלהינו ונאמנים דבריך ודברך אחור**

לא

צדיק בכל הדורות. אפילו בדורות הללו שאנו הולכים בקרב צרה צדיק הוא על כל הבא עלינו: **האומר ועושה.** הלשון הזה בברכת ברוך שאמר והיה העולם: **המדבר ומקים.** המדבר

דבריו

דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶֽדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵֽינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶֽיךָ. וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶֽיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶֽלֶךְ נֶאֱמָן א)וְרַחֲמָן אָֽתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּֽינוּ. וְלַעֲלֽוּבַת נֶֽפֶשׁ תּוֹשִֽׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵֽינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶֽיהָ:

א) יש שמשמיטים תיבת ורחמן כדי שיהיה סמוך לחתימה מעין החתימה ממש. ואם נכון. ומ״מ מי שאומר ורחמן אין מזניחין אותו (שערי אפרים).

עץ יוסף

כ״ש ראש דברך אמת: וצדק. ע״ש הפסוק ולעולם כל משפט צדקך: נאמן אתה כו׳. שנאמר האל הנאמן: ונאמנים דבריך. שנאמר נאמנים כל פקודיו: ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם. ע״ש כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם. וע״ש יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב (ישעיה מה, כג). ולפי שברכה זו מדברת מענין הנביאים שעיקר נבואתם היתה על ציון ועל אליהו ועל דוד לפיכך אומר אחר כן רחם על ציון ואח״כ על אליהו שיבא לבשרנו ואח״כ על דוד: רחם על ציון. ע״ש אתה תקום תרחם ציון: כי היא בית חיינו. ע״ש אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים. כי ארץ ישראל נקראת ארץ החיים. וחז״ל אמרו ע״ש שמתיה חיים תחלה: ולעלובת נפש. ישראל שהם עלובים כעת: משמח ציון בבניה. כדאמרינן בתנחומא במה עתיד הקב״ה לשמח את ציון בקבוץ בניה לתוכה בשמחה:

דובר שלום

אמת וצדק. לפי שבהעדר קיום יעודי הנביאים יש בהם שני ענינים. האחד שנראה כאלו ח״ו שקר בפיהם. שהרי נעשה היפך מהיעוד. השני שיש בזה עול בהנהגתו חלילה. להרע לצדיק ולהיטיב לרשע. אך בהסתכלות בהנהגה עוללת. נודע שכל דבריו אמת ולא שקר. וצדק ולא עול: נאמן אתה הוא ה׳. כמו שאתה ה׳ נאמן מלך עלמותך בלי שטוי והעדר כן נאמנים דבריך שלא

שמחנו

עיון תפלה

דבריו ביד עבדיו הנביאים ומקיימם: אמת וצדק. גרסת התוס׳ (פסחים ק״ד ב׳ ד״ה חון) האמת והצדק: נאמן. כתב אבודרהם דף ס״ג ע״ב „ויש מי שטועין אמן אחר אמת ו.דק ומתחיל נאמן אתה הוא כי הם סבורים שהן שתי ברכות ואינה כי אם אחת, שהרי הראשונה אינה חותמת בברוך, ומה שמפסיקין בה משום דאמרינן במס׳ סופרים שהיו רגילין הכל לומר כאן דברי שבת ורצוי, ותדע דברכה אחת היא שהרי תקנו למפטיר שבע ברכות כדאמרינן במס׳ סופרים וכו׳" עכ״ל, וכ״ה בתוס׳ פסחים שם ובטור סי׳ רפ״ד. אבל במחזור ויטרי סי׳ קס״ו חושב חמש ברכות אחר ההפטרה, וצריך לומר לדידיה דנאמן אתה היא ברכה בפ״ע, והברכה הראשונה שלפני ההפטרה חושב לשתים כנ״ל, ומפרש את הברייתא דמס׳ סופרים הנ״ל כדי לקיים שבע ברכות על ברכות ההפטרה בנגד שתים לפניה וחמש לאחריה: נאמן אתה. שנאמר (דברים ז, ט) האל הנאמן: ונאמנים דבריך. שנאמר (תהלים קיא, ז) נאמנים כל פקודיו: ודבר וגו׳ לא ישוב ריקם. שנאמר (ישעיה נה, יא) כן יהיה דברי וגו׳ לא ישוב אלי ריקם:

רחם על ציון כי היא בית חיינו. הבית אשר ממנו תוצאות חיינו. וכן נקרא בית המקדש בבקשת יהי רצון שאומרים בשני וחמישי בשעת קריאת התורה לכונן את בית חיינו. ובב״מ (ל׳ ע״ב) והודעת להם זו בית חייהם פרש״י אומנות ופרנסה, ובב״ק (ק, ע״א) פרש״י תלמוד תורה, וכבר העיר ע״ז הב״ח בהגהותיו והגיה בצ״ע: ולעלובת נפש. בסדור רב עמרם ולעגומת נפש (מלה״כ (איוב ל, כה) עגמה נפשי לאביון) תנקום נקם מהרה בימינו בא״י בונה ירושלים. ובמס׳

תקון תפלה

לא ישוב ריקם בא״י הנאמן בכל דבריו. ונוסח מחזור ויטרי בא״י וגו׳ המדבר והמקים וגו׳, נאמן חי וקים לעולם ועד (נאמן אתה הוא ה׳ אלהינו וגו׳ מלך (נאמן) אתה בא״י. ונוסח התימנים בא״י וגו׳ העולמים הצדיק בכל הדורות וגו׳ ועושה מדבר ומקים אשר כל דבריו האמת והצדק (כגי׳ התוס׳) וגו׳ ודבר מדבריך אחור וגו׳ אל נאמן אתה בא״י. ובמחזור רומא בא״י וגו׳ דבריו נאמרים באמת ונאמן אתה הוא וגו׳ ודבר אחד מכל דבריך וגו׳ (כמו בתימנים). ונוסח הרמב״ם בא״י וגו׳ מדבר ומקים אשר כל וגו׳ כי אל נאמן אתה וגו׳. ונוסח אבודרהם — מדבר ומקים כי כל דבריו האמת והצדק, נאמן אתה ה׳ אלהינו וגו׳ כי אל מלך נאמן אתה וגו׳. ונוסח מס׳ סופרים — מדבר ומקים כי כל דבריו וגו׳ נאמן וגו׳ ונאמן דְּבָרֶיךָ (במס׳ סופרים שבמחזור ויטרי ונאמנים דבריך) וגו׳ מדבריך לא ישוב ריקם (במס׳ סופרים שבמחזור ויטרי אחור לא ישוב ריקם) כי אל מלך נאמן אתה (במס׳ סופרים שבמחזור ויטרי כי אל נאמן אתה):

שַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֶׁב זָר וְלֹא־יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה א) נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד: בת"ל ומו"כ למנחם מסיימין כאן

בכל שבתות השנה גם בשבת חול המועד פסח אומרים:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:

א) ויש ספרים שכתוב בהם שלא **תכבה** נרו ואין למחוק שום נוסחא. כי פעמים נמלא בכתוב כך ופעמים כך (שערי אפרים).

עץ יוסף

שמחנו ה' אלהינו באליהו הנביא עבדך. על שם הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים. ואמר עבדך על שם עבדי הנביאים: **ובמלכות** בית דוד משיחך. ע"ש ובית דויד כאלהים (זכריה יב, ח). והוא מתפלל על העתיד שנאמר ועבדי דוד מלך עליהם. במהרה יבא המשיח שהוא מזרע דוד: **ויגל לבנו**. ע"ש יגל לבי בישועתך: **על כסאו לא ישב זר**. ע"ש וכסאו כשמש נגדי: **ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו**. ע"ש ונחל ה' את יהודה חלקו. ודוד הוא משבט יהודה. ואמר כבודו ע"ש והיתה מנוחתו כבוד: **בא"י מגן דוד**. שנאמר ותתן לי מגן ישעך. ואמרינן בפרק ערבי פסחים ועשיתי לך שם (גדול) כשם הגדולים אשר בארץ. תאני רב יוסף זה שאומרים מגן דוד כמו מגן אברהם שכתוב בו ואגדלה שמך שהאבות הם הגדולים אשר בארץ: **על התורה**. שקראו עתה בספר תורה: **ועל הנביאים**. היא ההפטרה: **שנתת ה' לקדושה**. שנאמר ולקדש את יום השבת: **ולמנוחה**. שנאמר למען ינוח: **לכבוד**. שנאמר וכבדתו מעשות דרכיך: **ולתפארת**. ע"ש לבשי בגדי תפארתך. כלומר כבדהו בכסות נקיה שלא יהיו בגדי השבת כבגדי החול:

דובר שלום

שלא ישתנו. לפי שדבר אחד מדבריך לא ישוב ריקם שכל פעולתך נעשה ע"י הדבור ותיכף כשהדבור יוצא נעשה הפעולה אם כן לא יתכן שישוב ריקם. ולפי שהעדר הקיום הוא בשלשה אלה. מצד העדר היכולת בפעולתו. ומצד המונע מחוץ ממנו. ומצד שינוי הרצון. וכל אלה אינם אצלך. כי אל. בעל היכולת מכל הכחות. מלך. שאין שום מונע מחוץ ממנו כי ממשלתו בכל משלה. נאמן. הבלתי משנה רצונו:

פג

תקון תפלה

סופרים שבמחזור ויטרי **נחם** ה' אלהינו את ציון עירך כי היא בית חיינו ולעגומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו בא"י משמח וגו'. ובמס' סופרים שבש"ס דילן ע"פ גרסת הגר"א **רחם** ה' אלהינו על ציון וגו' לעלובת נפש תושיע וגו'. ובמחזור ויטרי -- ולעלובת נפש תנקום נקם במהרה וגו'. וברמב"ם ובסדורי התימנים — ולעגומת נפש תנקום נָקוֹם (כמו ויברך **בָּרוֹךְ** (יהושע כד, י), וישטחו להם **שָׁטוֹחַ** (במדבר יא, לב), העברת הַעֲבִיר (יהושע ז, ז) וכיוצא בהם הרבה) מהרה בימינו **וְתִבָּנֶה** מהרה בא"י בונה ירושלים. ובמחזור רומא **רחם** על ציון כי וגו' (כמו במס' סופרים אשר במחזור ויטרי) **בא"י מנחם ציון בבניה**, וכ"ה באבודרהם רק **שחותם** משמח וגו'. ופירוש ולעלובת נפש מלה"כ (דה"ב לו, טז) ויהיו מלעיבים בהפוך האותיות, ובלשון התלמוד הרבה עלוב ושאינו עלוב (תענית ס"ז א'), הנעלבין ואינם עולבין (גיטין ל"ו כ'): **במהרה יבא. בן דוד: על כסאו לא ישב זר**. שנאמר (דניאל ג, מד) מלכו די לעלמין **לא תתחבל** וגו' **והיא תקום** לעלמיא, ונאמר (שם ז, יד) שלטניה **שלטן עלם** די לא יעדה וגו': **נשבעת לו**. כמו שנאמר (תהלים פט, לו) אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב: **מגן דוד**. בפסחים (קי"ז ב') אמר רבה בר שילא דצלותא. מצמיח קרן ישועה דאפטרתא **מגן דוד**, ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים תני ר"י זהו שאומרים מגן דוד. אבל במס' סופרים שבמחזור ויטרי הנוסחא כך, **שמחנו** וגו' **ועל כסאו** וגו' **שלא תִכְבֶּה** נרו לעו"ו בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה **שמו אשר יקראו** ה' צדקנו **בא"י** מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל. ובסדור רב עמרם והרמב"ם והתימנים **את צמח דוד** (עבדך רמב"ם) **מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך** בא"י מגן דוד. ובמחזור ויטרי— **באליהו עבדך** וגו' **ועל כסאו** וגו' **שלא תִכְבֶּה נרו** וגו'. ובמחזור רומא — **עבדך ובבן דוד בן ישי משיחך** וגו'. ובאבודרהם — **ועל כסאו** וגו' **את כבודו בא"י מגן דוד**:

על

עַל־הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ. יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

בשלש רגלים גם בשבת חול המועד סוכות אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם)

לשמע"צ ולש"ת	לסוכות	לשבועות	לפסח
שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה	חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה

שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

בראש השנה אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

עץ יוסף

על הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך כו'. ע"ש הודו לו ברכו שמו: יתברך שמך כו'. ע"ש ואברכה שמך לעולם ועד: בפי כל חי. ע"ש כל הנשמה יהללו יה אלא החיים: בא"י מקדש השבת. שנא' על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו (אבודרהם):

תקון תפלה

על הכל וגו' עד לעולם ועד. נמצא גם בברכת הארץ שבברכת המזון. ובסדור רב עמרם נוסחא אחרת בברכה זו. הנח לנו כי אתה אבינו ותמלך עלינו מהרה כי אתה מלכנו בא"י מקדש השבת. ובנוסח בני רומא — ה' אלהינו למנוחה ולקדושה להיים ולכבוד ולתפארת וגו' ומברכים את שמך תמיד אלהי ישענו וגו'. ונוסח הרמב"ם — ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה וגו' לקדושה לכבוד ולתפארת על הכל אנו מברכים שמך בא"י וגו'. ונוסח התימנים על התורה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה וגו' על הכל אנו מברכים את שמך בא"י. ובאבודרהם (מתחיל כהתימנים) ועל הכל ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך יתברך וגו'. ונוסח מחזור ויטרי שוה לנוסח אשכנז, ונוסח בס' טופרים שבמחזור ויטרי על התורה ועל הנביאים ועל יום הקדוש הזה וגו' לחיים לכבוד ולתפארת וגו' ומברכים את שם קדשך תמיד אלהי ישענו בא"י וגו':

וטעם קריאת ההפטרה כתב הר"ד אבודרהם וז"ל „ולמה מפטירין בנביאים לפי שגזרו שמד על ישראל שלא יקראו בתורה (אולי הוא אותו השמד שאחר חרבן ביתר) וכנגד שבעה שהיו עולין לקרות בתורה ואין קורין פחות מג' פסוקים לכל אחד ואחד תקנו לקרות כ"א פסוקים בנביאים, ואם נשלם הענין בפחות מכ"א פסוקים כגון הפטרת שובה אין צריך לקרות יותר, ולכן נקראת הפטרה לפי שהיו נפטרין בה מקה"ת" עכ"ל. ובתוי"ט מגילה פרק ג' מ"ד ד"ה לכהדרן כתב בשם התשבי שרש פטר שמצא כתוב שאנטיוכוס הרשע גזר על ישראל שלא יקראו בתורה ברבים, מה עשו ישראל לקחו פרשה אחת מנביאים שענינה דומה לענין הפרשה של השבת ההיא וקראו אותה בצבור, ועתה אף שבטלה הגזרה המנהג הזה אינו בטל, עכ"ל. ובטעם השם הפטרה פירש התוי"ט כלשון השני שזכר הרע"ב בשלהי פסחים על משנת אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שהוא מענין הנפטר מחבירו (ברכות ס"ד א'):

ביום כפור בשחרית אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה וְלִמְחָל בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה (מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה) מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפֻּרִים:

(בשמים ראש) אין אומרים יקום פורקן כי אם בשבת ולא ביו"ט ור"ה ויוה"כ. אם לא כשחלים בשבת. ואם אחד מתפלל בשבת ביחיד אין לו לומר רק יקום פורקן הראשון. וכשמגיע ולכל מאן דעסקין באורייתא יאמר ולכל קהלא קדישא הדין (ואף דלשון הדין משמע שהם נקהלים סביב. ואינם שם. מ"מ שייך ליאמר דהדין כמו בעירוב תבשילין שאומר לנא ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת ואין לחלק בין לשון לכל קהלא קדישא הדין דמשמע שהם נקהלים סביבו. דזה אינו. דשפיר מצי למימר הכי על ישראל אשר נקהלו בעיר. ואשכחן בקרא לכן לא תביאו את הקהל הזה ומשמע דלאו גבייהו הוה קיימא ואפ"ה שייך למימר הקהל הזה וכה"ג טובא. אך דמ"מ אין נומר בנוסח של יקום פורקן שני יברך יתהון כו' כיון שמברך אותם שלא בפניהם. לכן מהנכון שיקום פורקן הראשון יקיים ולכל קהלא קדישא כו' יברך יתהון כו') דברכיא כו' ונשיא מלכא דעלמא יברך יתהון כו' בסיום יקום פורקן הראשון (שערי אפרים). ויקום פורקן כו' נתקן בבבל ולכן הוא לשון ארמי. ותקנוה משום דאיתא בס"ח סי' תתש"ע למה הרוחות מחבלין בשבת לפי שאין הרוחות בגיהנם פירוש רוחות של רשעים במיתתן הם מזיקין כמו כל תולדות קין שמתו כשנו נשמותיהן מזיקין וניתן להם רשות להזיק למחללי שבתות ולמחללין בשבת או אינן מתעדנים בו. לכך אומרים בשבת יקום פורקן ובריות גופא ולא ביום טוב. משום דביום טוב אין המחבלין יוצאין מן הגיהנם עכ"ל:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מְעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא. דִּי

עץ יוסף

זמוני רויחי. פי' בריוח די והותר: ובריות גופא. פי' בריאה וחזק: זרעא די לא יפסוק. הפסקה כלל כו'. כולם אנו מתפללים שיהיו לנו כדי לקיים התורה שלא יהא לנו שום מניעה מן התורה ע"י שיחסר לנו ח"ו אחת מאלו הנזכרות כאן: ודי לא יבטל. אפי' בטול קטן ואחר שבטל יחזור ללמודו:
לריטי

עיון תפלה

פרקן. פדות ריוח והצלה. ותרגום התפלה הזאת בלה"ק כך הוא, מן השמים יעמוד רֶוַח והצלה חן וחסד ורחמים וחיים ארוכים ומזונות מְרֻוָּחִים ועזר עליון ובריאות הגוף ומאור עינים טוב, זרע חי וקים (בנים בריאים), זרע אשר לא יפסיק ולא יתבטל מדברי תורה, כל הברכות הללו יחולו על ראש מורינו ורבותינו החבורה הקדושה אשר בארץ ישראל ואשר בבבל. ואע"ג דבימי האמוראים והגאונים היתה ישיבת התורה בבבל גדולה מבארץ ישראל, משום כבודה של א"י הקדימו ברכתה
שרגילין לומר עכשו יקום פרקן מן שמיא" עכ"ל.

תקון תפלה

יקום פרקן. נתיסד בבבל אחר חתימת התלמוד, לברך את פרנסי הדור העוסקים בצרכי צבור באמונה, את הישיבות, את הרבנים ותלמידיהם, וכל העוסקים בתורה. ואח"כ ברכה אל המון העם המחזיקים בעץ החיים ותומכים את ישיבות התורה. ונזכר בהגהות מרדכי פרק קמא דשבת „ואליבא דר' יוסי אמרינן יקום פרקן בכל שבת" עכ"ל, ועוד נזכר בבעל המאור על המשנה (עירובין נ"ט פ"א) עיר של יחיד ונעשית של רבים וז"ל „ורגילין היו ליטול רשות מן הנשיא כל מי שהוא דורש ברבים ולברך את הנשיא בכל שבת ושבת כמו ולפי שהשפה הארמית היתה אז המדוברת בפי העם

בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל. לְרֵישֵׁי כַלָּה וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא: לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל־תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל־מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא: מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל־עָקָא וּמִן כָּל־מַרְעִין בִּישִׁין. מָרַן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל־זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

עץ יוסף

לרישי כלה. כלה בלשון רז"ל דרשה ור"ל כאן ראשי הדרשנים: ולרישי גלותא. ר"ל לראשי הגולה: ולרישי מתיבתא. ר"ל ראשי ישיבות: ולדיני די בבא. תרגום פתח בבא. ר"ל לדיינים היושבים בשערי משפט: יפיש חייהון ויסגא יומיהון. תרגום פרה ורבה פוש וסגי. ויאריכו ימים: ויתפרקון. לשון פריקת משא ככד שעל האדם. מלשון ופרקת עולו מעל צוארך: וישתזבון. הוא תרגום ויציל. ור"ל שיצילם: מן כל עקא. מכל צרה. שלא יגיע עליהם כלל: ומן כל מרעין בישין. לשון חולי. חלה חזקיה תרגום מרע חזקיה: כל זמן ועדן. ר"ל שהקב"ה יסעדם ויצילם מכל חולי בכל זמן. ועדן לשון עת:

עיון תפלה

ברכתה לברכת בבל: לרישי כלה. חכמי ישראל הדורשים ברבים בשבתות (ב"ב כ"ב א' רש"י ד"ה ריש כלה). ובחולין (מ"ט א') פרש"י מרישי כלי דרפרם „מריש דרשנים המשמיעים לעם את דבריו כשהיה דורש" עכ"ל. והדרשה נקראת כלה, כמו בברכות (ו' ע"א) האי דוחקא דהוית בכלה מנייהו: ולרישי גלותא. שלשלת היוחסין משלמה המלך ע"ה; אבל נשיאי ארץ ישראל מהלל הזקן עד הלל האחרון מיסד העבור היו מזרע שפטיה בן אביטל אשת דוד, ראה בראשית רבה פרשה ל"ג ופרשה צ"ח ועיי"ש ביפה תאר, ובגמ' (כתובות ס"ב ב' והוריות י"א ב') עיי"ש בהגהות הגאון יעב"ץ ז"ל בש"ס דפוס ווילנא, ובירושלמי מס' כלאים פ"ט ה"ד: ולרישי מתיבתא. ולראשי הישיבות: ולדייני די בבא. ולשופטים היושבים בשער המשפט, מבטא רגיל בתלמוד, כמו הוה יתיב אבבא ודאין דינא (נדרים ס"ו ב'), הליף אבבא דבי דינא (ב"ק קי"ג ע"א), ובתשובת רב עמרם גאון הנדפסת בכבוד הלבנון שנה המישית דף ק"ב „קבלו שלום ממני וממר רב נטח דיינא דבבא ומן רישי כלי וכו'" עכ"ל, ובתשובות הגאונים זכרון לראשונים הוצאת מק"נ תרמ"ה דף שפ"ט „זה טופס התשובה שהשיב רב נטח ריש דייני דבבא למרותא הסדאי ריש גלותא" עכ"ל: לכל תלמידיהון. לכל תלמידיהם ולכל תלמידי תלמידיהם: מלכא דעלמא. מלך העולם יברך אותם ישגיא חייהם וירבה ימיהם ויאריך שנותיהם וְיִנָּצְלוּ וְיִוָּשְׁעוּ מכל צרה ומכל חליים רעים, אדונינו שבשמים יהי בעזרם בכל עת ובכל שעה:

תקון תפלה

העם, תקנו את הברכות האלה בלשון ארמית כדי שיבינו כל העם ויכונו את לבם. ואע"ג דאמרינן (שבת י"ב פ"ב) לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, היינו תפלות הנאמרות לפעמים גם בינו לבין עצמו, אבל תפלות שנתקנו רק בשביל צבור לית לן בה, וכמו שאין המלאכים נזקקין ללשון ארמי כן אין הצבור נזקק למלאכים, וכונת הלבבות יותר נחוצה מקדושת השפה. ולכן נמצאו הרבה תפלות צבוריות בלשון ארמי, כמו תפלת בריך שמיה להוצאת ספר תורה ונוסח הקדיש. וראיתי להעתיק בכאן תשובת רב האי גאון ז"ל בתשובות הגאונים זכרון לראשונים הוצאת מק"נ סי' שע"ג וז"ל „הכין חזינא דהכי קאמר רב מילתא דתבע אדם מן מלאכי השרת אל ישראל בלשון ארמי ומפרש ר' יוחנן שאין רגילין בלשון ארמית, אבל מילתא דתבע אדם מלפני בוראו ישאל בכל לשון, והכי קאמר שאני חולה דמן רחמנא תבע, ר' יוחנן אמר רחמנא נדכרינך לשלמא, והיינו דקאמר דשכינה עמו, משום שיש כמה דברים שהמלאכים עושים בהם לפום דחזו ולא צריכין רשות מלמעלה, ומשום הכי מכתבן קמיען ונאמרין שמות כדי שיעזרו המלאכים בדבר. וקאמר יעקב המלאך הגואל וגו' וישעיה אמר ומלאך פניו הושיעם וגו' להודיעך דאית ליה למעבד בכמה דברים כדחזי (כלומר לפי ראות עיניו), וקחזינן מלאכים שעושין רצון נביאים וצדיקים מדקאמר ליה מלאך ללוט הנה נשאתי פניך שמע מינה נתנה לו רשות לעשות כמה שיראה, וקאמר ליה רחמנא לשטן משום איוב הנו בידך ואמר ריש לקיש הוא מה"מ. כגון דברים אלו מי ששואל דבר ממלאכי השרת קאמר רב אל ישאל אדם בלשון ארמי וקאמר ר' יוחנן שאין

יקום פורקן השני הוא תפלה על הקהל. ואין בו שינוי מן הראשון. אלא שהוא לנוכח מדבר אל הקהל. והראשון בנסתר על כל ישראל. והמתפלל בלא מנין לא יאמר יקום פורקן זה ולא מי שברך:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי
וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא
וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל־
קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין. רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא
יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן.
וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל־עָקָא וּמִן כָּל־מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי
בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל־זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כָּל־הַקָּהָל
הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל־קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם
וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי
שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ
וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים. וְכָל־מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי
צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל־מַחֲלָה

דובר שלום

הקב"ה ישלם שכרם וכו'. לכאורה הוא תפלה יתרה דאטו חס"ד קודשא בריך הוא ח"ו לקפח שכר שום בריה אלא לריכין להתפלל שישלם שכר עושי מצוה ולדקה. ויתכן ע"פ מה שבארנו בתקום אחר שיש הבדל בין

עיון תפלה

יקום פרקן. תפלה מיוחדת בעד הקהל המתפללים כאן: לכל קהלא קדישא הדין. לכל הקהל הקדוש הזה הגדולים עם הקטנים הטף והנשים. ומה שחבר גדולים וקטנים במלת החבור עם וטף ונשים בוי"ו החבור, בדקדוק היה זה, כי הגדולים והלעירים באים לביהכ"נ כל אחד בפני עלמו רק הגדולים באים בראש והלעירים הולכים אחריהם, אבל הטף מובאים לביהכ"נ על ידי הנשים ואינם הולכים לבדם, וכדאמרינן (חגיגה ג' א') טף למה באים ליתן שכר למביאיהן, לפיכך חברם בוי"ו החבור: מי שברך. ברכת הש"ץ להלבור התומכים את ביהכ"נ שנתקנה בימים האחרונים:

תקון תפלה

מכירין בו, וחולה שאני דשכינה עמו ואין מה"ש עושין בו כלום אלא ברשות, וכן כל כיוצא בו, כי שמעתא דמאימתי קורין (ברכות ו' ע"א) בעשרה שמתפללין ושלשה שיושבין בדין ושנים שעוסקין בתורה ששכינה עמהם, הכין איתא למימר בפירושא דשמעתא. אלא מיהא במאי דחזי לנא ובמאי דשמיע לנא לא חזינא ולא שמענא מעולם דממנעי רבנן מלמשאל צרכיהון בלשון ארמי, אלא נמי אית באבא דרחמי (אב הרחמים) דהוו רגילין בה ועדיין מתאמרי במתיבתא דאמרין בלשון קדש. שומרי שערים פתחו שערים ותשמע צעקת ישראל העשוקים, והדר אמרין ליה בלשון ארמי נטורי תרעי פתחו תרעי ותשתמע צנחתא דישראל עשיקי, ואית ביה נמי מילי דאמרין להון בלשון ארמי לחוד ולמלאכי שרת אינון, במטר מינך איזגדא קלילא דפסע עלמא בארבע (אליהו בארבע ברכות ד' ע"ב), ואיכא בגמ' נמי מילי דהוו משתעו רבנן עם מלאכים ומשתעו מלאכים עמהון בלשון ארמי, כדמפרש רב סעורם אחוה דרבא (מו"ק כ"ח א') א"ל לשלית אתחזי לי מר אתחזי ליה וא"ל מי הוה ליה צערא למר א"ל כי ריבדא דכוסילתא (ומביא התם כמה שיחות בין חז"ל למה"ש בלשון ארמי ולבסוף מסיק) ומן אלין מימרי ומן מעשים דקחזינן רבנן דלא שמיע לן דאיכא רחש לה להא דרב ולהא דר' יוחנן גמרינן דפליגי רבנן עליהון. ומרחק מימריהון מן סברא נמי, אטו מלאכים שהם ממונים לכתוב שיחות בני אדם מי לא ידעין בלשון ארמית וכו', וכי היכי דלא חשו להו ראשונים אנן נמי לא חיישינן" עכ"ל, ועי' מה שנכתוב אי"ה לקמן בפזמן מלאכי רחמים:

וְיִרְפָּא לְכָל־גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל־עֲוֹנָם. וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן:

תפלה בעד שלום אדונינו הקיסר יר"ה *)

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל־עוֹלָמִים הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה. הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמוֹר וְיִנְצוֹר וְיַעֲזוֹר וִירוֹמֵם וִיגַדֵּל וִינַשֵּׂא לְמַעְלָה אֶת־אֲדוֹנֵנוּ הַקֵּיסָר נִיקָלַי אַלֶכְּסַנְדְּרָאוִויטְשׁ יָרוּם הוֹדוֹ. עִם אִשְׁתּוֹ הַקֵּיסָרִית הַכְּבוּדָה אַלֶכְּסַנְדְּרָא פֶּעאָדָארָאוְונָא עִם אִמּוֹ הַקֵּיסָרִית הַכְּבוּדָה מַארְיָא פֶּעאָדָארָאוְונָא וּבְנוֹ יוֹרֵשׁ הָעֶצֶר אַלֶכְּסֵיי נִיקָאלַאיֶעוִויטְשׁ וְאֶת־כָּל־בֵּית מַלְכֵּנוּ הָדָם יָרוּם הוֹדָם. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יְחַיֵּהוּ וְיִשְׁמְרֵהוּ וּמִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן וָנֶזֶק יַצִּילֵהוּ וְיַדְבֵּר עַמִּים תַּחַת רַגְלָיו וְיַפִּיל שׂוֹנְאָיו לְפָנָיו וּבְכֹל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַצְלִיחַ. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יִתֵּן בְּלִבּוֹ וּבְלֵב כָּל־יוֹעֲצָיו וְשָׂרָיו רַחֲמָנוּת לַעֲשׂוֹת טוֹבוֹת עִמָּנוּ וְעִם כָּל־יִשְׂרָאֵל. בְּיָמָיו וּבְיָמֵינוּ תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכּוֹן לָבֶטַח וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְכֵן יְהִי רָצוֹן. וְנֹאמַר אָמֵן:

דובר שלום

בין שלום שבכל המצוה כשהוא משתלם לפי תועלת המצוה במה שנעשה רצונו של הקב"ה שאז יגדל שכרו למעלה. והשניה משתלמת לפי ע"ע האדם שעושה המצוה שאז נקטן שכרה. וזהו שאנו מבקשים הקב"ה ישלם שכרם שיחיהם השכל לפי הבוי"ת. שהקב"ה ישלם שכרם במה שעשו רצונו להגדיל שכרם: **ויסלח** כו'. לכאורה הוא שלא על הסדר. דבתפלת י"ח מקדימים ברכת סלח לנו לברכת רפאנו כדילפינן התם במסכת ברכות הסדר. א"כ גם כאן היה הראוי לומר תחלה ויסלח לכל עונם ואח"ז ויסיר מהם כל מחלה. ויתכן דיש להעיר עוד דלמה אנו מתפללים ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם. הלא יותר טוב להתפלל להציל אותם מכל מחלה שלא תהיה כלל המחלה להם. אך באמת לפעמים המחלה היא לטוב לו לאדם. שהחולה שמתרפא מוחלין לו כל עונותיו כמבואר בדברי חז"ל. וזהו שאנו מבקשים על שלימות טובתם של עושי מצוה. שאם יש בידם איזה עון אשר חטא. שבאה המחלה על עונם. יסיר מהם כל מחלה. וירפא לכל גופם. וכשיהיו חולים המתרפאים אז יסלח לכל עונם. שמוחל לחולה המתרפא על עונו:

תקון תפלה

הנותן תשועה. גם הכל בו מזכיר המנהג לברך את המלך אחר קריאת התורה. וכתב אבודרהם אחר שמסיימין בקה"ת נהגו לברך את המלך ולהתפלל להשם שיעזרהו ויאמצהו על אויביו, שכן כתוב ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ה' כי בשלומה יהיה לכם שלום (ירמיה כט, ז), ושלום העיר הוא שיתפללו לה' שינצח המלך את אויביו, ואמרינן בפ"ק דע"ז (ג' ע"ב) מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו מה דגים שבים כל הגדול מחברו בולע את חברו אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, עכ"ל. והספרדים נוהגים כך גם אחר כל נדרי בליל יוה"כ: **הנותן תשועה.** (תהלים קמד, י): **מלכותו.** (תהלים קמה, יג): **הפוצה.** לשון הצלה (רש"י): **הנותן בים.** (ישעיה מג, טז): **וידבר.** ויכניע, כמו יַדְבֵּר עמים תחתינו (תהלים מז, ד): **תושע יהודה.** (ירמיה יג, ו): **ובא לציון.** (ישעיה נט, כ):

---

*) ברוך בן נריה כתב מסגולה אל יושבי ירושלים להתפלל על חיי נבוכדנצר מלך בבל ובלשצר בנו כי ירבו ימים כימי השמים על הארץ (ספר ברוך ב' פרשה א' יו"ד, העתקת פלעסנר); וכורש בקש מישראל די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי (עזרא ו, י).

לוח המולדות

עם הקביעות וראשי חדשים משנת תרע"ה עד שנת תרצ"ה :

הלוח הזה יחשב על שעות חזיינער , ולא על שעות המעל"ע . ולמשל אם נכתב ך' בבוקר 18. 17. 7. הפירוש הוא כך . שהמולד יהיה ביום ך' בבוקר 18 מינוט עם 17 חלקים על זיינער 7 . היינו קודם חצות . וכן אם נכתב בלילה ג"כ הפירוש על שעות חזייגער מהלילה . וכן כולם :

תרע"ה (בח"ג)

תרע"ה	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל א'	2	2	1	ב
חשון יום ב'	46	3	1	ג ד
כסליו ליל ד'	30	4	2	ה
טבת יום ה'	14	5	3	ו
שבט ליל ו'	58	6	3	ז
אדר יום א'	42	7	4	אב
ניסן ליל ג'	37	8	5	ג
אייר יום ד'	21	9	6	ד ה
סיון ליל ו'	5	10	6	ו
תמוז ליל א'	49	11	7	ז א
אב יום ב'	34	12	8	ב
אלול ליל ד'	18	13	9	ג ד

תרע"ו (הש"ג)

תרע"ו	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ה'	50	14	9	ה
חשון ליל ש"ק	34	15	10	ו ז
כסליו יום א'	18	16	11	אב
טבת ליל ג'	2	17	12	ג ד
שבט יום ד'	47	—	12	ה
אדר ליל ה'	31	1	1	ו ז
ואדר יום ש"ק	15	2	2	אב
ניסן ליל ב'	59	3	2	ג
אייר יום ג'	43	4	3	דה
סיון ליל ה'	23	5	4	ו
תמוז יום ו'	11	6	5	ז א
אב ליל א'	55	7	5	ב
אלול יום ב'	39	8	6	ג ד

תרע"ז (הכ"ז)

תרע"ז	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	23	9	7	ה
חשון ליל ו' בערב	7	10	8	ו ז
כסליו יום ש"ק	51	11	8	א
טבת ליל ב'	35	12	9	ב ג
שבט יום ג'	19	13	10	ד
אדר ליל ה'	3	14	11	ה ו
ניסן יום ו'	47	15	11	ז
אייר ליל א'	31	16	12	אב
סיון יום ב'	15	17	1	ג
תמוז ליל ד'	—	—	1	דה
אב יום ה'	44	1	2	ו
אלול ליל ש"ק	28	2	3	ז א

תרע"ח (בש"ה)

תרע"ח	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום א'	12	3	4	ב
חשון ליל ג' בוקר	56	4	4	ג ד
כסליו יום ד' בערב	40	5	5	ה ו
טבת ליל ו' בבוקר	24	6	6	ז א
שבט ליל א' בערב	8	7	7	ב
אדר יום ב' בבוקר	52	8	7	ג ד
ניסן ליל ד'	36	9	8	ה
אייר יום ה'	20	10	9	ו ז
סיון ליל ש"ק	4	11	10	א
תמוז יום א'	48	12	10	ב ג
אב ליל ג'	32	13	11	ד
אלול יום ד'	16	14	12	ה ו

תרע"ט (זח"ג)

תרע"ט	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ו'	—	15	1	ז
חשון יום ש"ק	44	16	1	אב
כסליו ליל ב'	28	17	2	ג
טבת יום ג'	13	—	3	ד
שבט ליל ה'	57	1	3	ה
אדר יום ו' ערב	41	2	4	ו ז
ואדר ליל א' בוקר	25	3	5	אב
ניסן יום ב' בערב	9	4	6	ג
אייר ליל ד' בוקר	53	5	6	דה
סיון ליל ו' בערב	37	6	7	ו
תמוז יום ש"ק בוקר	21	7	8	ז א
אב ליל ב' בערב	5	8	9	ב
אלול יום ג' בוקר	49	9	9	ג

תר"פ (הכ"ז)

תר"פ	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ג'	33	10	10	ה
חשון יום ו' בבוקר	17	11	11	ו ז
כסליו ליל מוצש"ק	1	12	12	א
טבת יום ב' חצה"י	45	13	12	ב ג
שבט ליל ד'	29	14	1	ד
אדר יום ה' חצה"י	13	15	2	ה ו
ניסן ליל ש"ק	57	16	2	ז
אייר יום א' חצה"י	41	17	3	אב
סיון יום ג' בוקר	26	—	4	ג
תמוז יום ד' אחצה"י	10	1	5	ד ה
אב יום ו' בוקר	54	2	5	ו
אלול יום ש"ק [illegible]	38	3	6	ז א

תרפ"א (בש"ז)

תרפ"א	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ב' בוקר	22	4	7	ב
חשון יום ג' ערב	6	5	8	ג ד
כסליו יום ה' בוקר	50	6	8	ה ו
טבת ליל ש"ק	34	7	9	ז א
שבט יום א' בוקר	18	8	10	ב
אדר יום ב' ערב	2	9	11	ג ד
ואדר יום ד'	46	10	11	ה ו
ניסן יום ה' ערב	30	11	12	ז
אייר יום ש"ק חצה"י	14	12	1	אב
סיון ליל ב'	58	13	1	ג
תמוז ליל ג'	42	14	2	דה
אב יום ה' בוקר	26	15	3	ו
אלול יום ו' אחצה"י	10	16	4	ז א

תרפ"ב (בש"ה)

תרפ"ב	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום א' בוקר	54	17	4	ב
חשון יום ב' ערב	39	—	5	ג ד
כסליו יום ד' בוקר	23	1	6	ה ו
טבת יום ה' ערב	7	2	7	ז א
שבט יום ש"ק בוקר	51	3	7	ב
אדר ליל ב' ערב	35	4	8	ג ד
ניסן יום ג' בוקר	19	5	9	ה
אייר יום ד' ערב	3	6	10	ו ז
סיון יום ו' בוקר	47	7	10	א
תמוז ליל מוש"ק	31	8	11	ב ג
אב יום ב' בוקר	15	9	12	ד
אלול ליל ג'	59	10	12	ה ו

תרפ"ג (זח"א)

תרפ"ג	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ה'	43	11	1	ז
חשון ליל ש"ק	27	12	2	אב
כסליו יום א' חצה"י	11	13	[illegible]	ג
טבת יום ג' קודם היום	55	14	[illegible]	ד
שבט יום ד' בערב	39	15	4	ה
אדר יום ו' קודם היום	[illegible]	16	5	ו ז
ניסן יום ש"ק בערב	7	17	6	א
אייר יום ב' בוקר	52	—	[illegible]	ב ג
סיון יום ג' בערב	36	1	7	ד
תמוז יום ה' בבוקר	20	2	8	ה ו
אב ליל ש"ק	4	3	9	ז
אלול א' בבוקר	48	4	9	אב

תרפ"ד (גכ"ז)

תרפ"ד	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ג'	32	5	10	ג
חשון יום ד'	16	6	11	דה
כסליו ליל ו'	—	7	12	ו
טבת יום ש"ק	44	8	12	ז א
שבט ליל ב'	28	9	1	ב
אדר יום ג'	12	10	2	ג ד
ואדר ליל ה'	56	11	2	ה ו
ניסן יום ו'	40	12	3	ז
אייר ליל א' בשחר	24	13	4	אב
סיון יום ב' בערב	8	14	5	ג
תמוז יום ד' בבוקר	52	15	5	דה
אב יום ה' בערב	36	16	6	ו
אלול יום ש"ק בוקר	20	17	7	ז א

תרפ"ה (בש"ה)

תרפ"ה	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ב' לעת ערב	5	—	8	ב
חשון ג' בבוקר	49	1	8	ג ד
כסליו תחלת ליל ה'	33	2	9	ה ו
טבת יום ו'	17	3	10	ז א
שבט ליל מוצש"ק	1	4	11	ב
אדר יום ב'	45	5	11	ג ד
ניסן ליל ד'	29	6	12	ה
אייר יום ה' אחצה"י	13	7	1	ו ז
סיון ליל ש"ק	57	8	1	א
תמוז יום א'	41	9	2	ב ג
אב ליל ג'	25	10	3	ד
אלול יום ד' בערב	9	11	4	ה ו

תרפ"ו (וש"ג)

תרפ"ו	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ו' בבוקר	53	12	4	ז
חשון יום ש"ק בערב	37	13	5	אב
כסליו יום ב' בבוקר	21	14	6	ג ד
טבת ליל ד'	5	15	7	ה ו
שבט יום ה' בוקר	49	16	7	ז
אדר ליל ש"ק	33	17	8	אב
ניסן יום א' בבוקר	18	—	9	ג
אייר ליל ג'	2	1	10	דה
סיון יום ד'	46	2	10	ו
תמוז ליל ו'	30	3	11	ז א
אב יום ש"ק	14	4	12	ב
אלול ליל ב'	58	5	12	ג ד

לוח המולדות

תרפ"ז (הח"א)

תרפ"ז (הח"א)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ג'	2	6	1	ה
חשון ליל ה'	26	7	2	ו ז
כסליו יום ו'	10	8	3	א
טבת ליל מוצש"ק	54	9	3	ב
שבט יום ב' בבוקר	38	10	4	ג
אדר ליל ד' בערב	22	11	5	ד ה
ואדר יום ה'	6	12	6	ו ז
ניסן ליל ש"ק קוה"י	50	13	6	א
אייר יום א' בערב	34	14	7	ב ג
סיון יום ג' בבוקר	18	15	8	ד
תמוז ליל ה'	2	16	9	ה ו
אב יום ו'	46	17	9	ז
אלול ליל מוצש"ק	31	—	10	א ב

תרפ"ח (גכ"ה)

תרפ"ח (גכ"ה)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ב' בבוקר	15	1	11	ג
חשון ליל ד'	59	2	11	ד ה
כסליו יום ה'	43	3	12	ו
טבת ליל ש"ק	27	4	1	ז א
שבט יום א'	11	5	2	ב
אדר ליל ג'	55	6	2	ג ד
ניסן יום ד'	39	7	3	ה
אייר ליל ו'	23	8	4	ו ז
סיון יום ש"ק בערב	7	9	5	א
תמוז יום ב' בבוקר	51	10	5	ב ג
אב יום ג' בערב	35	11	6	ד
אלול יום ה' בבוקר	19	12	7	ה ו

תרפ"ט (זש"ה)

תרפ"ט (זש"ה)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ש"ק בערב	3	13	8	ז
חשון יום א' בבוקר	47	14	8	א ב
כסליו ליל ג' בערב	31	15	9	ג ד
טבת יום ד'	15	16	10	ה ו
שבט ליל ו'	59	17	10	ז
אדר יום ש"ק	44	—	11	א ב
ואדר ליל ב'	28	1	12	ג ד
ניסן יום ג'	12	2	1	ה
אייר ליל ה'	56	3	1	ו ז
סיון יום ו'	40	4	2	א
תמוז ליל מוצש"ק	24	5	3	ב ג
אב יום ב' אחצה"י	8	6	4	ד
אלול ליל ד' בבוקר	52	7	4	ה ו

תר"צ (זח"א)

תר"צ (זח"א)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ה' בערב	36	8	5	ז
חשון ליל ש"ק קוה"י	20	9	6	א ב
כסליו ליל ב' בערב	4	10	7	ג
טבת יום ג' בבוקר	48	11	7	ד
שבט ליל ה' בערב	32	12	8	ה
אדר יום ו' בבוקר	16	13	9	ו ז
ניסן ליל מוצש"ק	—	14	10	א
אייר יום ב'	44	15	10	ב ג
סיון ליל ד'	28	16	11	ד
תמוז יום ה'	12	17	12	ה ו
אב ליל ש"ק	57	—	12	ז
אלול יום א'	41	1	1	א ב

תרצ"א (גכ"ה)

תרצ"א (גכ"ה)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ג'	25	2	2	ג
חשון יום ד'	9	3	3	ד ה
כסליו ליל ו'	53	4	3	ו
טבת יום ש"ק בערב	37	5	4	ז א
שבט ליל ב' קורה"י	21	6	5	ב
אדר יום ג' ערב	5	7	6	ג ד
ניסן ליל ה' בוקר	49	8	6	ה
אייר ליל ש"ק ערב	33	9	7	ו ז
סיון יום א' בוקר	17	10	8	א
תמוז ליל ג' ערב	1	11	9	ב ג
אב יום ד' בוקר	45	12	9	
אלול יום ו'	29	13	10	ה ו

תרצ"ב (זש"ה)

תרצ"ב (זש"ה)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ש"ק	13	14	11	ז
חשון ליל ב'	57	15	11	א ב
כסליו יום ג'	41	16	12	ג ד
טבת ליל ה'	25	17	1	ה ו
שבט יום ו'	10	—	2	ז
אדר ליל מוצש"ק	54	1	2	א ב
ואדר יום ב'	38	2	3	ג ד
ניסן ליל ד' בוקר	22	3	4	ה
אייר יום ה' ערב	6	4	5	ו ז
סיון ליל ש"ק בוקר	50	5	5	א
תמוז יום א' ערב	34	6	6	ב ג
אב יום ג' בוקר	18	7	7	ד
אלול ליל ה' ערב	2	8	8	ה ו

תרצ"ג (זש"ג)

תרצ"ג (זש"ג)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ו' בוקר	46	9	8	ז
חשון ליל מוצש"ק ערב	30	10	9	א ב
כסליו יום ב'	14	11	10	ג ד
טבת ליל ד'	58	12	11	ה ו
שבט יום ה'	42	13	11	ז
אדר ליל ש"ק	26	14	12	א ב
ניסן יום א'	10	15	1	ג
אייר ליל ג'	54	16	1	ד ה
סיון יום ד'	38	17	2	ו
תמוז ליל ו'	23	—	3	ז א
אב יום ש"ק ערב	7	1	4	ב
אלול ליל ב' בוקר	51	2	4	ג ד

תרצ"ד (הכ"ז)

תרצ"ד (הכ"ז)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ג' ערב	35	3	5	ה
חשון ליל ה' בוקר	19	4	6	ו ז
כסליו ליל ש"ק בוקר	3	5	7	א
טבת יום א' בוקר	47	6	7	ב ג
שבט ליל ג' ערב	31	7	8	ד
אדר יום ד' בוקר	15	8	9	ה ו
ניסן ליל ו' ערב	59	9	9	ז
אייר יום ש"ק	43	10	10	א ב
סיון ליל ב'	27	11	11	ג
תמוז יום ג'	11	12	12	ד ה
אב ליל ה'	55	13	12	ו
אלול יום ו'	39	14	1	ז א

תרצ"ה (בח"ה)

תרצ"ה (בח"ה)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל א'	23	15	2	ב
חשון יום ב'	7	16	3	ג ד
כסליו ליל ד'	51	17	3	ה
טבת יום ה' בערב	36	—	4	ו
שבט ליל ש"ק בוקר	20	1	5	ז
אדר יום א' בערב	4	2	6	א ב
ואדר ליל ג' בוקר	48	3	6	ג ד
ניסן ליל ה' בערב	32	4	7	ה
אייר יום ו' בוקר	16	5	8	ו ז
סיון מוצש"ק בערב	—	6	9	א
תמוז יום ב' בבוקר	44	7	9	ב ג
אב ליל ד'	28	8	10	ד
אלול יום ה'	12	9	11	ה ו

תרצ"ו (זש"ג)

תרצ"ו (זש"ג)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ש"ק	56	10	11	ז
חשון יום א'	40	11	12	א ב
כסליו ליל ג'	24	12	1	ג ד
טבת יום ד'	8	13	2	ה ו
שבט ליל ו'	52	14	2	ז
אדר יום ש"ק	36	15	3	א ב
ניסן ליל ב' בוקר	20	16	4	ג
אייר יום ג' בערב	4	17	5	ד ה
סיון ליל ה' בבוקר	49	—	5	ו
תמוז יום ו' בערב	33	1	6	ז א
אב יום א' בבוקר	17	2	7	ב
אלול ליל ג' בערב	1	3	8	ג ד

תרצ"ז (הכ"ז)

תרצ"ז (הכ"ז)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד' בבוקר	45	4	8	ה
חשון ליל ו' ערב	29	5	9	ו ז
כסליו יום ש"ק	13	6	10	א
טבת ליל ב'	57	7	10	ב ג
שבט יום ג'	41	8	11	ד
אדר ליל ה'	25	9	12	ה ו
ניסן יום ו'	9	10	1	ז
אייר ליל מוצש"ק	53	11	1	א ב
סיון יום ב'	37	12	2	ג
תמוז ליל ד'	21	13	3	ד ה
אב יום ה' בערב	5	14	4	ו
אלול ליל ש"ק בבוקר	49	15	4	ז א

תרצ"ה (בש"ז)

תרצ"ה (בש"ז)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום א' בערב	33	16	5	ב
חשון ליל ג' בוקר	17	17	6	ג ד
כסליו ליל ה' בערב	1	—	7	ה ו
טבת יום ו' בוקר	46	1	7	ז א
שבט ליל א' ערב	30	2	8	ב
אדר יום ב' בוקר	14	3	9	ג ד
ואדר ליל ד' ערב	58	4	9	ה ו
ניסן יום ה'	42	5	10	ז
אייר ליל ש"ק	26	6	10	א ב
סיון יום א'	10	7	11	ג
תמוז ליל ג'	2[illegible]	8	12	ד ה
אב יום ד'	38	9	1	ו
אלול ליל ו'	22	10	2	ז א

(א) אם חל ר"ח להיות בשבוע שאחר השבת אפילו חל ביום השבת מקדימין בשבת שלפניו ומברכין את החודש. והוא ענין פרסום והודעה לעם באיזה יום יהיה ר"ח. ובחרו לזה את יום השבת לפי שאז כל הקהל בבהכ"נ. ואע"פ שאין הטעם משום זכר לקידוש החודש שאין מקדשין החודש קודם יום ר"ח. מ"מ נוהגין לעמוד בעת אמירת ר"ח פלוני ביום פלוני דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד (מ"א): (ב) בכל החדשים מברכין החודש בשבת שלפניו. ואין אומרים אב הרחמים. מלבד בימי הספירה (כמו שיתבאר לקמן בדיני הזכרת נשמות ואב הרחמים) ובשבת שבסוף אלול אין מברכים חודש תשרי משום שנאמר בכסה ליום חגנו שמדבר בר"ה וכלומר שיהא אותו החג מכוסה ולא יפרסמוהו. ולכן מזכירין נשמות ואומרים אב הרחמים כמו בשאר שבתות. ויש מקומות שאין מברכין גם חודש אב. ומסמיכין אותו על המקרא במספר ירחים אל יבא. ואין נוהגין כן במדינות אלו (מ"א): (ג) אומר הש"ץ מי שעשה נסים כו' בעמידה ואוחז הספר תורה בידו. ותקנו לשון זה לפי שמצות ר"ח היא היתה מצוה ראשונה שנצטוו בה בגאולה הראשונה ממצרים לכך מתפללין על הגאולה בכל פעם שמפרסמין ר"ח. ולכן טוב שהצבור ג"כ יאמרו בלחש אחר הש"ץ להתפלל על זה. ויש אומרים יה"ר הנדפס בסדורים ויש להקדימו קודם אמירת הש"ץ מי שעשה נסים כו' ובשעת אמירת הש"ץ יש לומר אחריו בלחש או לשמוע מהש"ץ. וכן אמירת ר"ח פלוני ביום פלוני אינו מוטל על הצבור רק על הש"ץ לבד שהוא מכריז ומודיע שביום ההוא יהיה ר"ח (דלא כמו שנדפס בקצת סדורים חדשים מקרוב שצריך כל אחד לומר בעצמו ר"ח פלוני כו' דליתא) ואם רוצה אומר ג"כ עם הש"ץ בלחש (מ"א): (ד) יש מי שכתב שנכון לידע בשעה שמברכין החודש אימת יהיה המולד והטעם לפי שעיקר של שם חודש הוא על חידושה של לבנה שהוא המולד. וכן אנו אומרים יחדשהו כו' ואם לא ידע לא עיכב (מ"א): (ה) בשנה מעוברת כשמברכין ר"ח אדר. בראשון יאמר ר"ח אדר הראשון ובשני יאמר ר"ח אדר השני (מ"א): (ו) יש נוהגין כשאומרים ר"ח פלוני ביום פלוני הבא עלינו לטובה שאם שני ימים ר"ח אומרים הבאים עלינו לטובה. ואין נעשות כן אלא גם אם שני ימים ר"ח יש לומר הבא עלינו לטובה. כי אין הכונה על ימים שחל בהם ר"ח רק על כל החודש שלו בכללותו שנופל עליו לשון יחיד ועל החודש הוא אומר שיחדשהו הקב"ה כו' ולכן גם הבא כו' הוא בלשון היחיד על החודש שהזכיר תחלה (מ"א ועיין בפתחי שערים): (ז) כתב שיורי כנסת הגדולה אומרים מי שעשה נסים קודם ר"ח אב בנגון נשבר ונדכה:

סדר ברכת החדש

כשמברכין החודש אומרים זה. ונכון לידע המולד קודם שמברכין החודש:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. וְתִתֶּן־לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים. חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם. חַיִּים שֶׁל טוֹבָה. חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה. חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה. חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת. חַיִּים

דובר שלום

שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו וכו' חיים של טובה חיים של ברכה. לכאורה הוא כפל ענין לטובה ולברכה וחוזר וכופל חיים של טובה חיים של ברכה. ובגמ' ליתא רק ותתן לנו חיים ארוכים וכו'. אך הכונה שהשפעת הטובה והברכה באה בשתי פנים. ע"פ המערכה וע"פ ההשגחה אלהית. וזהו שאנו מבקשים על שניהם יחד. שתחדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה. שהמערכה המתחדשת בעת מולד הלבנה תתחדש עלינו לטובה ולברכה. וגם מצד ההשגחה תתן עלינו חיים של טובה חיים של ברכה. ויתכן עוד לפי שענין הטובה אפשר להיות גם בהעדר החיים כמאחז"ל טוב מאד זה המות. ופן בענין הברכה מליצ ברכת אבלים. לכן חוזר ומבאר חיים של טובה ולא מות של טובה. וכן חיים של ברכה. ולא אבל של ברכה: **חיים של חלוץ עצמות**. בגמ' אמרי' ועצמותיך יחליץ זה המעולה שבברכות זרוזי גרמי. וכונת הענין ע"פ מה שבארנו במיעוט המדות שהעצמות הם מוקדות הגוף. ומודעת שבכל פנים כל זמן שהיסוד בחזקו ואיתן אף שנחרב ונהרס בניינו בנקל לחזור ולבנותו. אך כשהיסוד נהרס ונחרב אז אפס תקוה. וזהו שמבקשים אף אם נגזר על האדם איזה מחלה וחורבן גופו. מכ"מ יהיה חיים של חלוץ עצמות. שהעצמות שהם יסודי הגוף

תקון תפלה

יהי רצון וכו' שתחדש. האשכנזים לקחו תפלת רב בתר צלותיה (ברכות ט"ז ב') וקבעוה בשבת שמברכין את החדש. והספרדים אומרים כאן יהי רצון מלפני אבינו שבשמים עד אחינו כל בית ישראל שאומרים האשכנזים בשני וחמישי: **שתחדש**. אין זה מתפלת רב אך הוספה לכוין התפלה לענין ראש חדש: **חיים של חלוץ עצמות**. מלה"ב (ישעיה נח, יא) ועצמותיך יחליץ.

שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא. חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה. חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד. חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמָיִם. חַיִּים שֶׁיְּמַלֵּא יְהֹוָה מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה:

הש"ץ לוקח הספר תורה בידו ואומר:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ. וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב. וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. חֲבֵרִים כָּל־יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

רֹאשׁ חֹדֶשׁ (פלוני) בְּיוֹם (פלוני) הַבָּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה:

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית

דובר שלום

שגוף יהיו בחזקה זהו זכותי גרמי: **חיים שימלא** ה' משאלות לבנו לטובה. לפעמים שואל האדם דבר שהוא רעה לו. לכן מבקשים שרק משאלותינו שהם לטובה ימלאו:

וגאל אותם מעבדות וכו'. מלת אותם המיותר ממעט זולתם. לפי שלא היה יכול שום עבד לצאת ממצרים רק אבותינו גאל מעבדות לחרות ע"פ מעשה הנס. הוא יגאל אותנו וכו': **יגאל** אותנו בקרוב ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. באמרנו במק"א שסדר הגאולה היא בתחלה להסיר עול מעבדיהם. ואח"ז לקבץ הנדחים שיהיו במקום אחד. ואח"ז כשהם כולם חברים להביאם לבית מחוייהם. זהו בתחלה יגאל מעול העבוד. ואח"ז יקבץ הנדחים מארבע כנפות ארץ למקום אחד. ואח"ז כשיהיו חברים כל ישראל תשלם הגאולה:

תקון תפלה

הוראת השרש חלץ הפך מהוראת השרש לחץ: **יראת שמים ויראת חטא**. בש"ס כתבי יד מינכען משנת ק"ג שהו"ל הרב רנ"ר בדקדוקי סופרים ליתנהו לתיבות יראת שמים במקום זה לפי שנזכרו לבסוף. ופירוש יראת שמים היראה לחטא מפני הבושה שהאדם בוש מהקב"ה הממלא את כל העולם כלו ורואה במעשיו המגונים, כמו שהוא בוש לחטוא בפני בני אדם הרואים במעשיו אע"פ שאינו ירא מפניהם שמא יענשוהו. ולפיכך אמר רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו (ברכות כ"ח ב') יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם תדעו כשאדם חוטא אומר שלא יראני אדם: **ויראת חטא**. פירש הגאון ר' אליהו די וידאש בספר ראשית חכמה פרק י"ד משער היראה שהחטא הוא נבזה ונמאס בעיניו כמו לכלוך וקיא צואה וירא לחטוא לבל יטנף החטא את נשמתו הנקיה, כאדם הלובש מעיל תפארה מונע את רגליו מלכת במקומות הלכלוך, ומונע את ידיו מעבוד עבודות נמאסות כדי שלא יטנף את מעילו. — ומה שמסיימים בסדורים אחרים בזכות תפלת רב לפי שרב חבר את התפלה הזאת, אינו נכון כלל, לפי שהקדוש ברוך הוא איננו מקבל את התפלה בזכות מחברה כי אם בזכותו של המתפלל עצמו אם הכין את לבו כראוי בשעה שהיה מתפלל, ולפיכך אין אנו מסיימין בשמונה עשרה בזכות תפלת אנשי כנסת הגדולה, ובתפלת אלהי נצור בזכות תפלת מר בריה דרבינא, ובמלכיות זכרונות ושופרות שרב חבר נוסח תפלותיהם אין אנו מסיימין בזכות תפלת רב. ואחרים החליפו תפלת רב בתפלת רבים, וגם זה אינו נכון כלל, דאם כן היה לנו לסיים בכל תפלות הרבים כך. ויש משערים שאחד הסופרים כתב בצד התפלה הזאת את התיבות „ברכות תפלת רב" וכונתו היתה לציין מקום התפלה במס' ברכות ושם המחבר שהוא רב, ואח"כ נתחלף להמדפיס האות רי"ש באות זי"ן עד שיצאה ההוספה הזאת ונכנסה בפנים:

מי שעשה נסים. נוסח רב עמרם בסדורו דף ל"ג ע"א מי שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם הוא יגאל אותנו וישיב בנים לגבולם (סגנון חרוזיי), בסימן טוב יהא לנו ראש חדש פלוני (יום פלוני ויום פלוני), הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות בכל עת ובכל שעה, לנו ולכל עמו ישראל, הקב"ה יחדשהו עלינו ועל כל עמו ישראל בכל מקום שהם לטובה ולברכה

יִשְׂרָאֵל. לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה טוֹבָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. לִשְׁמוּעוֹת טוֹבוֹת. וְלִבְשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת. וְלִגְשָׁמִים בְּעִתָּם. וְלִרְפוּאָה שְׁלֵמָה. וְלִגְאֻלָּה קְרוֹבָה. וְנֹאמַר אָמֵן: אשרי וכו׳

אחר שסיים הש"ץ ברכת יחדשהו אומר מיד אשרי. אם לא נברכת חודש אייר וסיון שאומר אב הרחמים אחר ברכת החודש. וביו"ט אומרים פיוט יה אלי קודם אשרי. רק ביו"ט שמזכירין נשמות שאומרים אב הרחמים [א"א י"א] וכן [א"א] ביום א׳ של פסח שמברכין בו טל או בשמיני עצרת שמברכין בו גשם אפילו כשחל בשבת. ולאותן שנהגין שלא להזכיר נשמות בו ה"נ אין אומרים [י"א] שמברכים בו גשם או טל. וכן בשמחת תורה אין אומרים פיוט זה וכן בשבת חוה"מ אין אומרים אותו. ומתהילין אשרי אחר סיום מי שברך לקהל (ספרי הפרים):

תקון תפלה

לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לחיים ולשובע לשמועות טובות ולבשורות טובות ולגשמים בעתם ואמרו אמן. והספרדים מוסיפים לרפואה שלמה ולגאולה קרובה ומשמיטים באמצע לחיים ולשובע. ובמחזור בני רומא מי שעשה נסים לאבותינו הוא יעשה עמנו ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ ונאמר אמן. כך גזרו רבותינו שנכריז בפני הקהל הקדוש הזה שיהיו יודעים גדולים וקטנים שיש לנו ראש חדש פלוני יום פלוני ויום פלוני בחשבון רבותינו יום פלוני (כלומר שהתחלת חשבון החדש היא יום פלוני) הרחמן ישפת אותנו ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ ונאמר אמן. אחינו ישראל ואנוכי ישראל הנתונים בצרה ובשביה המקום ירחמם ויחון אותם בעבור שמו הגדול ויושיעם ויושיענו ויוציאם ויוציאנו מצרה לרוחה ומאפילה לאורה ונאמר אמן. ובמחזור ויטרי מי שעשה נסים קרוב לנוסח אשכנז — לחרות יגאלנו ויקבץ נדחינו מארבע כנפות כל הארץ חברים כל ישראל לירושלים עיר הקדש ונאמר אמן וכו׳ יחדשהו הקב"ה עלינו לששון ולשמחה לרוח ולהצלה ולהצלחה ולחיים ולשלום ונאמר אמן:

והנה מנהג כל תפוצות ישראל להכריז על ראש חדש בשבת שלפניו, כי בשבת מתקבצים כל ישראל לבתי הכנסיות ואפילו אותם שאין רגילין לבקר בהיכל ה׳ בימות החול, ומודיעים להם מתי יחול ראש חדש בשבוע הבא. אבל בסדור רב עמרם גאון דף ל"ג ע"א מסודרת הכרזת החדש ביום ראש החדש עצמו, וז"ל „ומקדש (אחר קה"ת אומר קדיש) וגולל ספר [תורה] ואומר יהי רצון וגו׳ לכונן וגו׳ לרחם וגו׳ לקיים וגו׳ שנשמע וגו׳ מי שעשה נסים וגו׳ ר"ח פלוני וגו׳" עכ"ל. ותמה ע"ז המלבה"ד הרב ר׳ נחמן נתן קורוניל, ונראה לי שרב עמרם ז"ל סובר לקיים בזה מצות קדוש החדש גמור על פי הדין, ולהסיר מעלינו קושיית הראשונים ז"ל — מנין לנו מועדות בזמן הזה אחרי בטול הסמיכה, הא קי"ל (ב"ב קכ"א א׳) מועדי ה׳ צריכין קדוש בית דין? עד שהרמב"ן ז"ל בספר המצות מצוה קנ"ג ועמו רוב המעברים הוכרחו לחדש דבר חדש „שר׳ הלל בנו של ר׳ יהודה נשיאה שהי׳ בזמן בטול הסמיכה תקן חשבון העבור הוא קדוש חדשים ועבור שנים הראויות להתעבר לפי מנינו, שהוא ע"ה ראה שיתבטלו המועדות מפני הפסד הסמיכה כמו שנתבטלו דיני קנסות וכל דבר הצריך מומחין, ועמד ותקן החשבון הזה וקדש ועבר בו חדשים ושנים עד שיבנה ביהמ"ק" עכ"ל. אבל פלא גדול מאד שלא נזכר בשום מקום בשני התלמודים שר׳ הלל תקן לישראל תקנה נכבדה כזאת שהיא ראש פנת דתנו? ועוד קשה טובא — איך יתכן לקדש חדשים שלא באו עדיין לעולם, הא תינח עבור שנים דבחושבנא תליא כדאמרינן בר"ה (ז׳ ע"ב) שתא מעברתא בחושבנא תליא מילתא דכשנתרחקה החמה מן הלבנה בכדי חדש ימים מוסיפין חדש על חדשי השנה כדי להשוותן, ומשו"ה עבר ר׳ עקיבא שלש שנים למפרע וב"ד קבעו כל אחת ואחת בזמנה (סנהדרין י"ב א׳). אבל קביעות החדשים דתליא בקדוש ב"ד איך יתכן לקדש למפרע? אבל רב עמרם גאון ז"ל סובר בזה סברא אחרת, הוא סבר לה כר׳ יאשיה במכילתא דהחדש הזה לכם, מנין אתה אומר שאין מעברין את השנה אלא בב"ד הגדול שבירושלים ת"ל ראשון הוא לכם דברו אל כל עדת בני ישראל, ופירש הרמב"ן בסה"מ שם „שהיה להם רשות מכל ישראל והסכמה של כלם" עכ"ל, כלומר דברו אל כל עדת בני ישראל שיתנו לכם רשות לקדש חדשים ולעבר שנים, וכן כתב הגאון ר׳ משה פראנקפורט ז"ל בבאור על המכילתא הנקרא זה ינחמו „כלומר שיהא להם לאותן שיקדשו החדש רשות מכל ישראל" עכ"ל. ומצינו למדין שהמצוה הזאת מוטלת על כל עדת ישראל וב"ד סמוכין שליחותיהו קעבדי, ומאחר שהב"ד הם רק שלוחי הקהל להוציאם ידי חובתם, אם כן כל זמן שיש ב"ד בעולם מצוה על

באן מבואר מעלת הזכרת נשמות ומה שפוסקים צדקה בעבורם:

(דה"ח) נהגו להזכיר אחר קריאת התורה נשמת המתים ולומר אב הרחמים ובכל יום שא"א ת"נ א"א בו א"ה ואין מזכירין נשמות ואם מתפלל בבית האבל תוך שבעה בשבת אף שא"א תחנה בבית האבל מ"מ בשבת אומרים א"ה וצ"ע לפי שאין הדין מצוה בשבת כמו בחול (פמ"ג סי' קל"א ס"ק י"ד) וכן כשיש חתונה אין

(ערוגות הבושם) כתב הלבוש בסי' רפ"ד נוהגין להזכיר נשמות ולומר אב הרחמים. ואמרו טעמא לפי ששבת הוא יום מנוחה דוגמא לעתיד לבא יום שגם המתים נוחים בו ואינם נידונים. ראויים להזכירם למנוחה ולברכה ולהתפלל עליהם. ומה שנהגו לפסוק צדקה בעד המתים שכבר מתו מזמן רב כשמזכירין נשמות אע"פ שאפשר שכבר קבלו דינם אולי לזה סמך מן המדרש שדרשו (בספרי פ' שופטים) בפסוק דעגלה ערופה כפר לעמך ישראל אלו החיים אשר פדית וגו' אלו המתים. מלמד שהמתים צריכין כפרה. וסיים הספרי נמצינו למדים ששופך דמים חוטא עד יוצאי מצרים.. והכי פירושו. שההורג הזה מגלגל בעונו חטא ועון למפרע אפילו על אותם שמתו מאותו היום שהרג עד שיצאו ישראל ממצרים. דה"פ מה דדריש בפר הכי אשר פדית ה' כלומר ע"כ פדיתנו שלא יהיה בינינו שופכי

תקון תפלה

הקהל לעשותם שלוחין לקדש בשבילם את החדשים, אבל בזמן הזה שאין ב"ד כלל — חזרה המצוה להמשלח ומחויב הקהל בעצמו לקדש חדשיו, וקדושיו בלא ספק קידוש הוא, דלא גרע כח המשלח מכח שלוחיו, וכשעומדין כל ישראל ביום ר"ח ואומרים בצבור היום ראש חדש פלוני זהו קידוש החדש גמור. ומצות הראיה וקבלת העדים איננה תנאי במצות קדוש החדש אלא מצוה בפני עצמה, ואינה נוהגת אלא בזמן הסמיכה, אבל עקר הקדוש תל על ידי הסכמת ב"ד או כל ישראל שהיום ראש חדש על פי חשבונם. גם מצות אמירת מקודש מקודש כבר כתב הרמב"ן בסה"מ שם „שאינו אלא למצוה או לפרסומי מילתא בעלמא וכו'" עיי"ש, ובימי רב עמרם שהיו מכריזין בצבור היום ר"ח פלוני אין לה פרסום גדול מזה. יש להביא ראיה לדברינו ממה שאמרו במסכת סנהדרין (י"ג ע"ב) ברם זכור אותו האיש לטוב ור' יהודה בן בבא שמו שאילמלא הוא נשתכחו דיני קנסות מישראל, והדבר פלא הלא ריב"ב היה כמה דורות לפני הלל הנשיא האחרון מתקן העבור לדעת ר' אברהם בר חייא הנשיא והרמב"ן, ואמאי לא אמר רב שאילמלא הוא בטלו המועדים ע"י ביטול הסמיכה, שהרי אם לא הסמיך את חמשת הזקנים לא הגיעה הסמיכה להלל, וביטול המועדים יותר נכבד מביטול דיני קנסות? אלא ודאי שלצורך המועדים אין הסמיכה נחוצה כ"כ, שאפשר לקדש חדשים ע"י קידוש כל ישראל כמו שעשה רב עמרם גאון ז"ל, ובדוחק אפשר לישב דעת הרמב"ן שכפי הנראה לא היתה הגזירה אלא על הסמיכה משום דיני קנסות ולא על קידוש חדשים, ואם כן גם אם לא היה ריב"ב מוסר נפשו על הסמיכה היו סומכי הדור ההוא יכולים להתכנף ולקדש כל החדשים למפרע כמו שעשה הלל האחרון, אבל לפי מה שביארנו שיטת רע"ג הדרך יותר מרווחת, ובשבלי הלקט השלם ענין ר"ח סי' ק"ע ז"ל „מה שנהגו בליל הכנסת ראש חדש בתפלת ערבית קודם תפלת לחש שהחזן מכריז „ראש חדש" והצבור עונין „לששון ולשמחה" לא משום קדוש החודש נהגו כך שהרי אין קדוש החודש אלא ביום (משמע בחדיא מדבריו שאם היו אומרים כך ביום היו יוצאים בזה ידי חובת קדוש החדש, דאם לא כן היה לו לומר שהרי אין קידוש החדש בזמן הזה. אלא ודאי שגם הוא ז"ל סובר כסברתנו שקדושם של כל ישראל כאחד נחשב לקה"ח גמור, ומה שבאמת אין מקדשים רק ביום? לפי שסובר כסברת הרמב"ן ור' אברהם בר חיא הנשיא שאין צורך לקדושנו לפי שכבר קדשו בית דין של הלל האחרון כל החדשים לעתיד לבא. ואם תאמר למה הוצרכו ב"ד של הלל לקדש לע"ל אמאי לא סמכו על כל ישראל שיקדשו חדשיהם בזמנם? ויש לומר שחששו מפני גזירת המלכות פן תגזור גזירה על ישראל שלא לקדש חדשים כמו שאירע פעמים רבות, לפיכך עמדו וקדשו למפרע) אלא כדי שיהא אדם זכור להתפלל יעלה ויבא, ועוד מפני הנשים להיות זהירות להפסיק מלאכתן. וכן מה שמכריזין אותו בשבת שלפני ראש חדש אינו זכר לקדוש החדש שהרי אין מקדשין ר"ח אלא בזמנו (ר"ל אי נימא דלא כדעת הרמב"ן והנשיא אלא כדעת הרמב"ם שאין צריכים בזה"ז לקידוש ב"ד כלל לפי שהחדשים מתקדשים ע"פ החשבון ורק לזכר בעלמא אנו מכריזין על החדש זכר לקדוש ב"ד, א"כ היה לנו לעשות הזכר הזה בר"ח עצמו. אבל לדעת הרמב"ן והנשיא גם בזולת זה אי אפשר לומר לדעתי שהוא לזכר בעלמא, כי מה צורך לעשות זכר למצוה שלא נתבטלה מעולם, דהא לדידהו כבר נתקדשו החדשים כהלכתם ע"פ בית דינו של הלל, ולא דמי כלל לתרומות ומעשרות בזה"ז ואכילת מרור (פסחים ק"כ ע"א) ואסור יום הנף (מנחות ס"ח ע"ב) ומנהג תקיעת שופר במוצאי יוה"כ זכר לתקיעת יובל לדעת רב האי גאון שהבאנו לקמן בסוף סדר יוה"כ וכיוצא בהם דהתם נתבטלה המצוה לגמרי אחר החרבן וכי היכי דלא תשתכח עשו לה זכר) אלא להשמיע לעם שבבית הכנסת יום קביעת החדש כדי שיודע לכל אדם, לפי שבימות החול פעמים בני אדם טרודים במלאכתם ואינם באים לביהכ"נ והדבר משתקע בינייהו" עכ"ל בשם אחיו ר' בנימין ז"ל:

או מילה וכן כשמברכין החודש א"א אותו ואין מזכירין נשמות (רק) למי שנקבר באותו שבוע ובשבתות בימי הספירה אומרים א"ה אפי' כשמברכין החודש ואפילו כשחל מילה בשבתות ההם אומרים א"ה אבל אין מזכירין נשמות וכשחל ר"ח אייר בשבת א"א ה"ס ובד' פרשיות א"א א"ה ואין מזכירין נשמות אף שאומרים צ"ץ במנחה (מהרי"ל) [אמנם הא"ר כתב שאומרים א"ה בד' פרשיות רק שאין מזכירין נשמות וכן הוא מנהגינו]:

שופכי דמים וכדאמריק דכל ישראל נעשו ערבים זה לזה ועל מנת כן נפדו שלא יבא בהם ובזרעם שופכי דמים וזה עבר על כן נעשו גם המתים ערבים עליו וצריכים כפרה. ומכאן יצא המנהג שנודרין צדקה בעד המתים לכפר בעדם עכ"ל. עוד טעם מפני שמהפכין אם של גיהנם לפניהם ולאחריהם אותן שלא שמרו שבת ויו"ט שנאמר והיה מדי חדש בחדשו כו' לכך צריכין להתפלל עליהם (א"ז וא"ר בשם הנמ"ל). וז"ל ספר מעבר יבק מנהג זכירת המתים בשבת אין ספק שזכירתם ביום המנוחה מועלת להם מאד מפני שהם נחים וע"י הזכירה נשמתם מתקדשת כו'. וכשמזכיר שמו במנוחה אחר מיתתו צריך כונה מפני שהדבור של התחתונים פועל בעליונים מאד בסוד שכל פה העולה. ובפרט אם יזכר המת מבעו או מקרובו. ובבהכ"נ שהיה רגיל להתפלל בו. וכ"ש אם הוא בנה אותה או הקדים בה הקדשות שהכל מסייע להשכין נשמתו במוצ שמתגלה באותו יום הקדוש על הנשמות הקדושות. וכמו שהקב"ה מקדש נשמות בני ישראל החיים כ"ש שנשמות המתים ג"כ יקבלו מנוחה ועונג. ובפרט ע"י התעוררות המזכירים אותם כו' והזכרת נשמות מוסיף אור למעלה. לכן מנהג הרוב להתנדב שמן לכפרת הנפשות כי הנרות בכנסיות הם מוסיפים ראיה והארה בנרות של מעלה כו' ונעשה ביחוד מד' אותיות שבשם כו' ע"כ הרוב מתנדבים שמן. אך גם לצדקה אחרת זכות יחשב להם עכ"ל: כתב בשערי אפרים וז"ל אע"פ שמהראוי שלא להאריך בעסק הזכרת נשמות בשבת ויו"ט. מ"מ הש"ץ אין לו לומר אל מלא רחמים חטופה. והרבה נרגנין חוטפין ומותזין בפיהם. ומה יסכון שהינה הגוררת תחנה ובקשה על נפשות המתים. ומתי יתן אל לבו אם אינו שואל למה הוא מזכיר. והש"ץ המזכיר זאת ישיב אל לבו כי השם נפשו בחיים לדרוש אל המתים ולהעתיר בעדם. לפקדם במנוחה נכונה בזה יעורר כח נשמתם את זכיות שלהם ולדקותם ויהיה דובב שפתי ישנים להעתיר בעדו ובעד ביתו ושבתו בבית ה' לאורך ימים. וטוב מעט בכונה. ויאמר בשפה ברורה ובנעימה. וגם לא יגביה קולו לאחד וינמיך לאחד. כי מי יודע איזה יכבד בעולם הנשמות. כי אף אם למראה עיניו ישפוט שזה גדול מזה. הלא נודע מ"ש חז"ל במדרש רות במעשה שהיה עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה. וכן במס' תענית במעשה דרב ברוקא. וכבר אמרו כל הגדול מחבירו כו' ואפשר שלפי גדולתו ועומק שכלו ונשמתו החצובה מקודם הקדשים יותר צריך לכפר מאשר חטא על הנפש. וגם שאדרבה בבקשת רחמים יותר מטוב להתפלל על הבינונים שאין זכיות שלהם מספיקים לבא אל מנוחתם. וצריך לעזור להם בתפלה. שתפלת החיים והצדקות שעושים בעדם מועלות להם. ואם הש"ץ אומר אל מלא רחמים וכולל איזה נפטרים יחד יסיים וינוחו על משכבותם בשלום עכ"ל:

ענין הזכרת נשמות ואב הרחמים. (א) המנהג להזכיר נשמות בכל ב' וה'. מלבד הימים שאין אומרים בהם תחנון. כגון ר"ח וחנוכה ופורים קטן ופורים גדול ב' ימים וכל חודש ניסן ול"ג בעומר. ומתחלת סיון עד אחר אסרו חג. ויש מוסיפין עד י"ג בסיון. וערב ר"ה וערב יוה"כ. וימים שבין יוה"כ לסוכות. ואסרו חג סוכות. ויש מוסיפין עד אחר ר"ח חשון. וט"ו בשבט. וט"ו באב. וט"ב. ויש מוסיפין ג"כ פסחא זעירא שהוא י"ד אייר. וכן אם יש מילה או חתן בבהכ"נ הימים הללו אם חל אחד מהם בב' וה' אין מזכירין בהם נשמות (שערי אפרים): (ב) בר"ה אין מזכירין נשמות בשני הימים אבל ביום טוב האחרון של פסח וביום שני דשבועות ובשמיני עצרת שקורין בהם כל הבכור וכתיב שם איש כמתנת ידו [מזכירין]. וכשמזכירין נשמות פוסקין לצדקה בעבור הזכרת נשמות. וביוה"כ מזכירין מפני שהוא יום הדין אע"פ שאין קורין בו כל הבכור (לבוש סי' ת"ך). ונוהגין שקודם שמתחילין לומר הזכרת נשמות מכריז הש"ץ שיאמרו יזכור. והוא הנוסח שכתוב במחזורים שכל אחד מזכיר נשמת אביו ואמו ובני משפחתו למנוחה נכונה [ונוהגין שמי שיש לו אב ואם שיוצא מבית הכנסת בשעה שהקהל אומרים יזכור]. ואחר כך עושה הש"ץ מי שברך לאחד המיוחד שבקהל שהוא נודר לצדקה עבור הנשמות. ובמחזורים כתוב שהזכיר היום והוא ט"ס וצ"ל שמזכיר היום. ואח"כ מתחיל הש"ץ להזכיר נשמות. וטוהגין שלא להזכיר נשמות ביו"ט שחל בשבת. ויש שמזכירים אפילו אם חל בשבת (ש"א): (ג) בשבת שמזכירין בו נשמות אומרים אחר כך אב הרחמים. ובשבתות שאין מזכירין בהן נשמות כמו שנתבאר אין אומרים אב הרחמים ג"כ. רק בימי הספירה דהיינו מן אחר פסח עד חג השבועות שאומרים אב הרחמים בכל השבתות שבינתים אפילו בשבתות שמברכין בהם חודש אייר וחודש סיון. ואפילו יש מילה או חתונה בשבתות אלו אומרים אב הרחמים. וכן בפ' זכור ופ' פרה. ויש מקומות שאין אומרים בשני שבתות אלו אב הרחמים. וס"ג שחל בשבת ספ"פ שבחול אין אומרים תחנון מ"מ בשבת י"ל אב הרחמים. ואם ר"ח אייר חל בשבת אין אומרים אב הרחמים. בשבת שמברכין ר"ח אב. דינו כשאר שבתות שמברכין החודש שלא עומר אב הרחמים. ויש מקומות נהגו לומר אב הרחמים. ואף במקומות שנוהגין לומר אב הרחמים אם יש מילה באותו שבת אין אומרים. ומכ"ש אם ר"ח אב חל בשבת שאין אומרים בו אב הרחמים (ש"א): (ד) מי ששמעו עליו שמת ולא נתברר עדיין ולא הותרה אשתו להנשא ע"פ ב"ד. והבנים מצוים להש"ץ שיזכיר נשמתו יש למחות שלא להזכיר עד שתותר אשתו בבית דין (ש"א): (ה) אם מתפלל בבית האבל הוך שבעה בשבת אף שאין אומרים תחנה בבית האבל. מ"מ בשבת אומרים אב הרחמים וצ"ל. לפי שאין הדין מתוחם בשבת כמו בחול (פמ"ג סי' קנ"ה ס"ק יו"ד). אין מזכירין נשמות (רק) למי שנקבר באותו שבוע:

נהגו להזכיר נשמות המתים אחר קריאת התורה בכל שבת שאומרים אב הרחמים :

אֵל מָלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בַּמְּרוֹמִים. הַמְצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה (תַּחַת) [עַל] א) כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה בְּמַעֲלוֹת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים כְּזֹהַר הָרָקִיעַ מַזְהִירִים. אֶת־נִשְׁמַת (פב"פ) (לזכר שֶׁהָלַךְ לְעוֹלָמוֹ) (לנקבה שֶׁהָלְכָה לְעוֹלָמָהּ). בַּעֲבוּר (שפלוני) נָדַב לִצְדָקָה בְּעַד הַזְכָּרַת נִשְׁמָתוֹ (נִשְׁמָתָהּ). בְּגַן עֵדֶן תְּהֵא מְנוּחָתוֹ (מְנוּחָתָהּ). לָכֵן בַּעַל הָרַחֲמִים יַסְתִּירֵהוּ (יַסְתִּירֶהָ) בְּסֵתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים. וְיִצְרוֹר בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֶת־נִשְׁמָתוֹ (נִשְׁמָתָהּ). יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ (נַחֲלָתָהּ). וְיָנוּחַ (וְתָנוּחַ) בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכָּבוֹ (מִשְׁכָּבָהּ). וְנֹאמַר אָמֵן :

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים. הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים. קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם. יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה. עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם. וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת משֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. הַרְנִינוּ גוֹיִם

א) לפ"ד השל"ה צ"ל **על כנפי** השכינה והגרים הם תחת כנפי השכינה כמ"ש אשר באת לחסות **תחת כנפיו** . ב) התפלה הזאת נתנהגת בפנקס ונמייתא אחרי הזכרת נשמות הקדושים שנהרגו על קדושת השם בשנות תתנ"ו ותתק"ו.

ענף יוסף

כתב בספר מיני תרגימא שלא יתכן הנוסחא מה שאומרים העולם בעבור שאני נודר לצדקה. שהרי אסור לנדור כדקיי"ל ביבמות דף ק"ט וגיטין דף מ"ו. רק יאמר בעבור שבלי נדר אתן לצדקה כו' :

ויצרור בצרור החיים את נשמתו. כתב בספר אבקת רוכל יש לנו להאמין ולדעת כי גן עדן של מעלה הוא סוד צרור החיים ואותו הגן הוא שהקב"ה חפץ בו תמיד ונשמתן של צדיקים צרורות שם ונהנות מזיוו ע"כ. ובספר נשמת חיים כתב וז"ל דע כי הטוב הגמור אשר אליה זוכים הצדיקים הוא ההתדבקות עם השי"ת ולהיות נפשם צרורות בקשר של קיימא בצרור החיים עם השם מבלי חזרת פעם אחרת לגוף בעבור הזה. וכן אמרה אביגיל בתפלתה על דוד והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך . ובמקום אחר נאמר אני תמיד עמך אחזת ביד ימיני כדי שלא אפול לארץ . והיפך זה העונש היותר גדול מן הקלה אל הקלה המוכן לרשעים הוא היותם מגורשים מהסתפח בנחלת ה' ונכרתים מלפניו. וזה הוא מה שאמר הכתוב ונכרת האיש ההוא ע"כ :

עיון תפלה

אב הרחמים. הזכרת נשמות הקדושים בכלל שנהרגו על קדוש השם בגזרת תתנ"ו ובגזרת תתק"ו : **הנאהבים**. לשון הכתוב (ש"ב א, כ"ג) : **לעשות רצון קונם**. לקוח מלשון המשנה (אבות פרק ה' משנה כ"ג) הוי עז כנמר וגו' לעשות רצון אביך שבשמים, וכלשון הזה בברכת הלבנה ששים ושמחים לעשות רצון קונם : **הרנינו גוים** .

דברים

תקון תפלה

על דבר מנהג הזכרת נשמות. כתב במחזור ויטרי דף קע"ג „ויזכור את המתים שרבו תורה ותקנות בישראל ואותם שהניחו שום דבר בקהל ושהגיתו אחרים בשבילם, ומצאתי בפסיקתא (הוא בפסיקתא רבתי פ"כ בשנוי קצת שמא תאמר כיון שירד לגיהנום אין לו תעלה — כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנום כחץ מקשת) שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה ת"ל כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' כיון שמת אדם ומבקשים עליו רחמים זורקין אותו מגיהנום לג"ע כחץ מן הקשת" עכ"ל . ובמדרש תנחומא ריש פרשת האזינו השמים ואם יעמוד במרדו מורידין אותו לשאול תחתית וכו' ואם ישוב זורקין אותו לחוץ כמורה החץ בקשת, לכך רגילין להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לגיהנום שכן איתא בתו"כ (צ"ל בספרי על פסוק כפר לעמך) כפר לעמך אלו החיים אשר פדית אלו המתים מכאן שהחיים פודין את המתים, לכך אנו נוהגין להזכיר את המתים ביום הכפורים ולפסוק עליהם צדקה שכן שנינו בתורת כהנים יכול משמתו לא תועיל להם הצדקה ת"ל אשר פדית מכאן כשפוסקין צדקה בשבילן מוציאים ומעלים אותם כחץ מן הקשת וכו' , עכ"ל התנחומא :

עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר. וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר. כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא־שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר. יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ: אשרי וכו׳

אחר פסח וסוכות שמתענים בה"ב נהגו לעשות מי שברך בבהכ"נ למי שיקבל עליו להתענות בה"ב ואומר מי שברך הזה וס"ת בידו. ועושין מי שברך הזה בשבת ראשונה שאחר ר"ח חשון ושבת ראשונה שאחר ר"ח אייר. ואם חל ר"ח בשבת אין מברכין בשבת זו לקבל תענית בה"ב. רק בשבת אחרת. ויש לכל הצבור לענות אמן אף מי שאין רוצה להתענות. דאמן זה אין לו דין קבלת תענית כלל. ואע"פ שאם רוצה להתענות האמן במקום קבלה. מ"מ אם אינו רוצה אינו חייב להתענות (שערי אפרים):

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואה"ן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות התענית שני וחמישי ושני. בשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם. ונאמר אמן:

(ערוגות הבושם) אחר שסיים הש"ץ **אשרי** נוטל הס"ת בימינו ואומר **יהללו** כו׳ והצבור עונין **הודו על ארץ** כו׳. ואם הוא יום שמוציאין שני ס"ת או ג׳ יקח הש"ץ בידו הס"ת האחרונה שקראו בה למפטיר שנסתלקו ממנה. וכן בר"ח שבת שחל בחול. או בחוה"מ פסח שמוציאין ב׳ ספרים אע"פ שאין בה קריאת מפטיר יקח הס"ת השניה ואם טעה ולקח הראשונה. או ביום שמוציאין ג׳ ספרים ולקח הראשונה או השניה לא יחזירנה ליד מי שהיה מחזיק בה ויקח הס"ת הב׳ או ג׳ אלא אומר יהללו עם ס"ת שבידו: כשיורד מן הבימה יש לו לירד שלא מאותו הצד שעלה בה. רק ירד בצד שכנגדו. ואם יש ב׳ או ג׳ ס"ת הולכין אחר הש"ץ ואח"כ הולכין המגביה והגולל ומלוין אותה עד שמגיע הש"ץ לארון הקודש. ומצוה על כל מי שהס"ת עוברת לפניו ללותה עד לפני הארון. וגם מביאין התינוקות לנשק הס"ת קודם שיכניסו אותה לחנכם בעיניהם ולזרזן במצות (וצריך להזהיר על הילדים הקטנים כשבאים לנשק הס"ת שלא יהיו מלוכלכים בצואת החוטם ורירי הפה. אלא ינקו אותן תחלה יפה. שלא יהיה עונש למביאיהן) והמגביה הס"ת עומד שם עד שמכניסין הס"ת לארון. וחוזר למקומו. ובדרך הלוכו מן התיבה אומר הש"ץ והצבור **מזמור לדוד הבו לה׳** כו׳ תמצא לעיל בקבלת שבת. וז"ל הטור ס"ס רפ"ד ונוהגים לומר מזמור הבו לה׳ בני אלים כשמחזירין הס"ת מפני שנאמר על מ"ת וגם ז׳ ברכות שבת נתקנו כנגד ז׳ קולות שנאמרו בו ע"כ. וכתב הב"ח משמע דדוקא בשבת דאיכא תרתי טעמי. וע"כ אין אומרים אותו אלא בשעה שמחזיר הס"ת לפי שנאמר על מ"ת. והא דלא תקנו לומר אותו בשעת הוצאת ס"ת אלא דוקא קודם מוסף. היינו לפי דאותן ז׳ ברכות שבמוסף הן באות בשביל שבת כדאמרינן בברכות דף כ"ט הני ז׳ דשבתא

עץ יוסף

ידין בגוים מלא גויות. איתא בילמדנו כל נפש ונפש שהרג עמלק מישראל כביכול נטל הקב"ה מדם כל נפש ונפש וטובל פורפוריין שלו עד שנצבעה דם. וכשיגיע יום הדין ויושב עליו בבימה לדין אותו לובש אותו פורפוריון ומראה לו גופו של כל צדיק רשום עליה שנאמר ידין בגוים מלא גויות באותה שעה מתנקם הקב"ה כו׳. וכתב היפ"ת שהוא דרך משל כי לא ישכח זה לעולם כמי שטובל לבושו בדם שהוא תמיד לזכרון בין עיניו. ויתכן שהכונה כי לבוש ה׳ הוא עוזו והדרו. והריגת כל צדיק כאילו לכלך בלבושו כי יראה קיצור ביכלתו צדיק מת לפני רשע. והוא מה דאיתא בפיוט מוסף יוה"כ חנון הביטה ממרומים תשפוכת דם הצדיקים ותמצית דמים תראה בפרגודך והעבר כתמים. וזהו כפי בילמדנו הנ"ל. ועיין באלשיך פסוק ידין בגוים כו׳ ביאור על המאמר הנ"ל בארוכה:

עיון תפלה

(דברים לב, מג): ונקיתי. (סוף יואל). ומה שאמר על המקרא הזה ועל ידי עבדיך הנביאים בלשון רבים אף על פי שלא נאמר אלא על ידי נביא אחד והוא יואל, והיה לו לומר כמו שאמרו על פסוק הקדושה ככתוב על יד נביאך בלשון יחיד? יש לומר ע"פ מה שכתב רש"י (ב"ב ט"ו ע"א) ד"ה כתבו יחזקאל וכו׳ ושנים עשר מתוך שהיו נבואותיהם קטנות לא כתבום הנביאים עצמם איש איש ספרו ובאו חגי זכריה ומלאכי וראו רוה"ק מסתלקת שהן הם נביאים אחרונים ועמדו וכתבו נבואותיהם וצרפו נבואות קטנות עמם, עכ"ל, לפי זה חגי זכריה ומלאכי כתבו דברי יואל: **למה.** (תהלים עט, י): כי דורש. (שם ט, יג): ידין וגו׳. (שם קי, ו):

כנגד מי כנגד ז' קולות. ולכן נוס שנהגו העולם לומר אותו בכל פעם בב' וה' ובר"ח והעמית וביו"ט ותוס"מ הוא מנהג בורים כי לא נתקן אלא דוקא בשבת קודם מוסף ע"כ. ועיין בא"ר ס"ס קל"ד. כתב מש"מ יש ניהגין לומר המזמור הבו לה' כו' ד' פעמים לפי שיש בו י"ח אזכרות. וד' פעמים י"ח הם ע"ב. וע"י שם של ע"ב מסר את התורה לישראל שנאמר הנה אנכי בא אליך בע"ב הענן עכ"ל: ומכניסין הס"ת ואומרים ובנוחה יאמר והש"ץ אומר חצי קדיש לפני התיבה ומתפללין תפלת מוסף: כתב הכל בו מקום שנהגו לעשות שני חזנים אחד יוצר ואחד מוסף הראשון יקרא ויאמר אשרי ויהללו ומחזיר ספר תורה למקומו ואח"כ יעמוד השני ויתפלל מוסף:

חזן יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהֹוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

קהל הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ: בשבת אומרים מזמור לדוד (מזמור כט) תמצא לעיל

בשעת הכנסת ס"ת להיכל אומרים זה:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

הש"ץ אומר ח"ק

דה"ח (א) זמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת השחר ואין לאחרה יותר מסוף שבע שעות ואם איחר אותה עד אחר שבע שעות יצא ידי חובתו אבל נקרא פושע ואם שכח ולא התפלל עד שעבר זמנה דהיינו שעבר כל היום אין לה תשלומין ואם התפלל אותה קודם תפלת השחר יצא (סי' רפ"ו): (ב) קודם תפלת מוסף אם רוצה לטעום צריך לקדש ואחר הקידוש ישתה כוס יין כדי שיהיה במקום סעודה או יאכל אחר הקידוש כזית פת או מיני תרגימא ומה' מינים אבל סעודה אסור לאכול קודם מוסף מדינא ולכך אף מאן דחלים לביה אסור לאכול סעודה (ס"ז) ומי שחלש לבו ואין לו כוס יין שישתה אחר הקידוש וגם אין לו מיני תרגימא אם יש לו יין לקידוש יקדש עליו וישתה כל הכוס ויתפלל במקומו מוסף ויאכל תיכף אחר מוסף והטעם דאפשר דהתפלה לא מיקרי הפסק בין הקידוש לסעודה ועוד דיש לסמוך קצת מה דמשמע (בסי' רע"ג ס"ה) דבכוס של קידוש אם שתה יוצא בזה הקידוש במקום סעודה אבל אם רוצה לקדש על שכר ואין לו במה שיוצא ידי סעודה אחר קידוש ובשכר לכו"ע לא יצא ידי סעודה אפי' אם שותה עוד כוס אחר קידוש יעשה כמ"ש המ"א שיאכל קצת פירות אחר הקידוש ויתפלל במקומו מוסף ותיכף אחר מוסף יאכל (שם): (ג) אם אמר ומוספיהם כהלכתם אף שלא אמר וביום השבת שני כבשים כו' יצא כי הפסוקים אינן אלא מנהג לאמרם (ועיין סי' רס"ח) רק אם נזכר באמצע ברכת אלהינו ואלהי אבותינו כו' קודם שסיים הברכה היינו שלא אמר עדיין בא"י צריך לחזור ולומר וביום השבת אבל אם הזכיר השם הוי כסיים הברכה: (ד) ואם איחר תפלת מוסף עד שעה ורביע קודם הלילה שהוא זמן מנחה קטנה יתפלל מנחה תחלה ואחר כך של מוסף ומיהו כאין שהות להתפלל שתיהן יתפלל מוסף שאין לה תשלומין בערבית ולא מנחה שיש לה תשלומין בערבית ויתפלל ערבית שתים (סימן רפ"ו עיין מ"א שם): (ה) אם החליף תפלת מוסף באחרת כגון שאמר במוסף ישמח משה ונזכר אפי' באמצע הברכה מג' אחרונות פוסק אפי' באמצע ברכה וחוזר להכנת שבת: (ו) ש"ץ שטעה בתפלת לחש של מוסף ונזכר בג' אחרונות אינו חוזר לראש שתפלת קול רם לפניו:

תפלת מוסף לשבת ולשבת ראש חדש

כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:
מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:
בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם. בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:
מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:
בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:
וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

יזהר החזן שירוק קודם כדי שלא יזדמן לו רוק בפיו כשיקדש למלך הקדוש. גם כשינגן קולו לסלסל בסלסולי נעים לא יעשה כדי שישמעו קולו שהוא נעים. אך יאמר בלבו אשרי שאני ב״ו ויש לי לקדש כמלאכי השרת למלך הגדול. וכשינגן קולו או ינעים יחשוב הכל לכבוד שמו:

בחזרת הש״ץ אומרים כאן קדושה:

כֶּתֶר א) יִתְּנוּ לְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה. עִם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה. יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ. כַּדָּבָר הָאָמוּר עַל יַד נְבִיאֶךָ

ענף יוסף

קדושה ע׳ נתיסד ע״ד דאיתא בפדר״א פ״ד שנים שרפים עומדים אחד מימינו של הקב״ה ואחד משמאלו (ישעיה ו׳) שש כנפים שש כנפים לכל אחד ואחד. בשתים יכסה פניו שלא יביטו פני השכינה. ובשתים מכסות רגליהם שלא יראו פני השכינה כדי לשכח עמידת רגל עגל. ובשתים מעופפים ומעריצים ומקדישים את שמו הגדול.

תקון תפלה

כתר יתנו לך כו׳. במחזור ויטרי סי׳ קצ״ב הנוסח כתר לאדון נכתיר וברכה לברוך נברך ומלוכה למלך נמליך ושם המיוחד ניחד יחד עם קבוצי מעלה קדושה לקדוש נשלש ככתוב וגו׳. ובסדור רב עמרם בכל הקדושות בין בחול בין בשבת ויו״ט נוסח אחד לשחרית ולמוסף

א) כתר כו׳ (כתוב בסדור עבודת ישראל) קדושת מוסף של שבת ויו״ט נקראה בפי הפוסקים קדושה רבה ר״ל קדושה גדולה ובזהר (פ׳ ויקהל דף ל״ב) שמה קדושה עלאה. ויש בתחלתה ובסופה חלוף נוסחאות בין האשכנזים והספרדים כי אלו מתחילים כתר יתנו לך (כמש״כ בזהר פ׳ פינחס רמ״ב ע״ב ובת״ז תקון כ״א) והאשכנזים מתחילים נעריצך ונקדישך וכו׳ ונמצאו בקדושה זו בתחלתה קודם הזכרת ה׳ כ״א תבות כמו שיש בהאזינו כ״א תבות קודם השם וכן פירש שם. הרב חזקוני וז״ל כי שם ה׳ אקרא [מתורגם] בתרגום ירושלמי [אמר משה נביאה] ווי לכון לרשיעיא דמדכרין שמיה דקודשא [בגדופין] ארום. לית אפשר לחד מן מלאכי מרומא למדכר שמה מפרשא עד זמן דאינון אמרין ק׳ ק׳ ק׳ תלת זמנין, ומנכון יליף משה דלא הוה מדכר שמה מפרשא עד זמן דהוה מתכך פומיה בעשרים וחד מלין דאינון תמנין וחמשה אתין. פירוש מן האזינו עד הזכרת השם יש כ״א תבות מן פ״ה אותיות וכו׳ לפיכך תקנו חכמים כ״א תבות בקדושה שבכל יום קודם הזכרת השם וכו׳ ובקדושת יוצר לשבת פ״ה אותיות [והוא פרסן, נקדישך ונעריצך כסוד שיח שרפי קדש המקדישים שמך בקדש ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר ק׳ ק׳ ק׳. וכן במוסף אין לנו להזכיר את השם קודם. פ״ה אותיות] וזהו סדר הקריאה ופרש הכתיבה כתר יתנו לך המוני מעלה עם עמך קבוצי מטה יחד קדושה לך ישלשו ככתוב וכו׳ עכ״ל. וכוונת החזקוני באמרו בקדושת יוצר ובקדושת שחרית כמנהג ספרד בנוסחם ע׳ „נקדישך ונעריצך כנועם שיח סוד שרפי קדש המשלשים לך קדשה וכן כתוב על יד נביאך וקרא כו׳” עכ״ל. וכתב אבודרהם „השבח שמשבחין לשם היא מכנה אותו בלשון כתר על כי לוית חן הם לראשך. ותמלא כתר בגימטריא ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד עכ״ל”. וכתב בספר כל בו בשם ה״ר יוסף ז״ל מה שאנו אומרים בכל הקדושות נקדש את שמך או נקדישך ונעריצך מלכנו שאנו עושים כ מ ל א כ י ם עיקר ובקדושת מוסף אנו אומרים המוני מעלה עם עמך ישראל וכו׳ כלומר הכי אנו עושים ישראל עיקר על פי המדרש נתקן שש כנפים. לאחד כל כנף אומר שירה ביומים ובשבת אומרת החיה אין לי עוד כנף והקב״ה אומר יש לי כנף אחד בארץ שאומר שירה אלו ישראל. זה שאמר הכתוב מכנף הארץ זמירות שמענו, ושלא לחלק בתפלת יוצר לא תקנו כך אלא במוסף עכ״ל.

וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קו"ח קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְהַעֲרִיצוֹ לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: קו"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמָיו לְעַמּוֹ וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: קו"ח שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

עץ יוסף

וקרא זה אל זה ואמר. השרפים קוראים זה לזה ואומרים כל אחד קק"ק. בעליונים ובתחתונים ובאויר: **מלא כל הארץ כבודו.** אע"פ שהוא בשמי מרום. *) מלא כל הארץ כבודו אין דבר חוצץ מפניו: **כבודו מלא עולם.** פירוש כבודו ממלא כל העולם. והטעם שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו להעריצו שאף מהמלאכים הוא נעלם שנאמר כי לא יראני האדם וחי. האדם כמשמעו. וחי המלאכים שהם חיים וקיימים: **ממקומו הוא יפן** ברחמיו. בספר היכלות פרק י"ב אי' מבטלי גזרה מבטלי שבועה מעבירי חימה משיבי קנאה מזכירי

ענף יוסף

הגדול זה עונה וזה קורא ואומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. והחיות עומדות אצל כבודו ואינן יודעות מקום כבודו עונות ואומרות בכל מקום שכבודו שם (יחזקאל ג, יב) ברוך כבוד ה' ממקומו וישראל גוי אחד בארץ שהם מיחדים שמו תמיד בכל יום שנים ואומרים (דברים ו, ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. והוא משיב לעמו ישראל אני ה' אלהיכם המציל אתכם מכל צרות. ע"כ:

בתיבת איה יקבל וימשיך על עצמו תוספת נשמה מיום השבת (האר"י ז"ל): **שמע ישראל** כו'. האר"י ז"ל

*) **מלא כל הארץ כבודו** ממלא כל עלמין: **כבודו מלא עולם** מסובב כל עלמין:

דובר שלום

מלא כל הארץ כבודו וכו'. משמעיות המאמר נראה שהוא כעין שאלה ותשובה. והנראה דמלת מלא יש לו שתי הוראות. על ענין המתמלא איזה כלי מופנה כמו וכבוד ה' מלא את המשכן. ועל ענין שהוא ממלא איזה דבר הניתן לתוכו כמו כוס מלא. ויאמר שרפי קודש אומרים קדוש וגו' שאף שעצמותו ית' קדוש ומובדל מעולם השפל וכמ"כ הוא קדוש ומובדל מעולם המערכה. וכן הוא קדוש ומובדל מעולם המלאכים. עכ"ז מלא פעולותיו מלא כל הארץ כבודו. ונראה לפי ההשקפה טבעו כבודו מלא העולם שהעולם מתמלא מכבודו. לכן שואלים משרתיו איה מקום כבודו. הלא כבודו הוא בלתי בעלי ואיה מקום גבולי יכיל כבודו הבלתי גבולי. לעומתם משיבים על השאלה שאין הכונה שהעולם מתמלא מכבודו רק בהיפך ברוך כבוד ה' ממקומו שהוא ית' מקומו של עולם ומתמלא כבודו כבי' מכל העולמות. שמחזיקם ומקיימם: **ממקומו** וכו'. הכונה ע"פ מה דאיתא לפני ג' שעות הראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה שניות יושב ודן וכיון שרואה שהעולם מתחייב בדין עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. וזהו ממקומו של כסא הדין יפן ברחמים לישב על כסא רחמים:

עיון תפלה

שמע ישראל וכו'. ולפי מה שהראיתי בתקון תפלה לברכות השחר פיסקא לעולם יהא אדם שקיבול הק"ש של הקדושה הזאת נתקן בימי רבנן סבוראי, נ"ל שהמאמר הזה בפרקי דר"א סוף נ"כ בימי רבנן סבוראי, ונפרש מן וישראל גוי אחד עד מכל צרה שהוא לשון משנה. ולהקדים את התקנה הזאת לימי שלפני השמד ממה שמצינו בתוספתא דברכות (פ"ב הי"ג) שר"מ קרא ק"ש ולא השמיע לאזניו מפני קסדור אחד שהיה עומד על הפתח אמרו לו אין שעת הסכנה ראיה, ובר"ה נ"ב פ"כ

תקון תפלה

ולמוסף **כתר יתנו לך המוני מעלה וקבוצי מטה יחד כלם קדושה לך ישלשו כמה שנאמר על ידי נביאך.** ובסדורי הספרדים ואבודרהם **כתר יתנו לך ה' אלהינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה יחד כלם קדושה לך ישלשו כדבר האמור על יד נביאך.** וכ"ה נוסח התימנים אלא שהם מסיימין **וכן כתוב על יד נביאך.** ובמחזור רומא כמו בסדור רב עמרם בשני שנוים קטנים — **עם קבוצי** וגו' **על יד נביאך.** ובסדור מנהג כפא וקראסוב כמו בכל סדורי הספרדים אלא שמוסיפים **אחר ישלשו ושבחך בכל יום תמיד יחדשו כדבר** וגו': **כבודו.** נוסח בני רומא שוה לנוסח אשכנז, וכ"ה במחזור ויטרי. ונוסח הספרדים ואבודרהם **כבודו מלא עולם ומשרתיו שואלים איה מקום כבודו להעריצו לעמתם משבחים ואומרים,** וכ"ה נוסח הרמב"ם אלא שהוא מוסיף וגדלו כמו"ש בשחרית. ובנוסח התימנים **כבודו והודו מלא העולם כלו ומשרתיו שואלים** וגו' **כבודו משבחים ואומרים.** ועי' ספרא ריש ויקרא פסוק מאהל מועד ובשמות רבה ס"פ כ"ג ובפסיקתא רבתי פרשה כ' פיסקא מתן תורה: **ממקומו הוא יפן ברחמים.** עי' תוס' ע"ז (ג' פ"ב) ד"ה שניות. נוסח מחזור ויטרי

יְהוָה אֶחָד: חזן הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יוֹשִׁיעֵנוּ וְיִגְאָלֵנוּ שֵׁנִית וְיַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו לְעֵינֵי כָּל־חַי לֵאמֹר הֵן גָּאַלְתִּי אֶתְכֶם אַחֲרִית כְּרֵאשִׁית לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: קו״ח יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

עץ יוסף

אהבה אהבתו של אברהם לפני מלך מלכים כשהם רואים אותו שהוא בכעס על בניו מה הן עושין נופלין על פניהם ואומרים הדר הדר יוצר בראשית סלה סלה אביר יעקב מלא מלא קדוש ישראל. אתה מלך בירא מלך יקר מלך נכבד למה לך איבה עם זרע אברהם למה לך התחרות עם זרע יצחק למה לך קנאה עם זרע יעקב. על כן אנו אומרים בקדושה תפלה זו (כ"ב). ממקומו הוא יפן ברחמיו. על דרך הפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו. יצא ממדת הדין ובא למדת רחמים: הוא אלהינו. אין אחר מלבדו וכבודו לאחר לא יתן: הוא אבינו. שהוליכנו ונשא אותנו כאב. כאשר ישא האב את בנו: הוא מלכנו. הממליך מלכים ומושל עליהם שנאמר ה' ימלוך לעולם ועד: הוא מושיענו. עם נושע בה'. כאשר הושיענו מכל הקמים עלינו: והוא ישמיענו ברחמיו שנית. שנא' וברחמים גדולים אקבצך. וכתיב יוסיף אדני שנית ידו וגו': לעיני כל חי. ע"ש חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים: להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם. כתב האבודרהם ז"ל ומה שנהגו לומר קדושה רבה מפני שיש בה התחלת ק"ש וסופה. שאנו אומרים בה שמע ישראל ה' כו' ובסופה להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם. והטעם לפי שגזרו (ובלבוש סי' תכ"א אי' שגזר יוזגדר מלך פרס) על ישראל שלא לקרות ק"ש. תקנו שיהיו אומרו ש"ץ בהבלעה בעמידה בכל תפלת שחרית בין בחול בין בשבת והעם עונין אחריו כדי לצאת ידי חובת ק"ש (ובקשו רחמים ובא תנין ובלע יוזגדר בבית משכבו. כן הוא בלבוש שם) ובטלו הגזירה. וכשנתבטלה הגזירה בטלו לומר כן בכל התפלות וקבעו לאמרה בתפלת מוסף מפני שני דברים. האחד מפני שאין בתפלת מוסף ק"ש. והשני כדי שיתפרסם הנס לדורות ולהודות לשם ית' על בטול הגזירה. כך כתבו הגאונים. וסיים בלבוש ולפיכך לא תקנוה בר"ח שאין שם כ"כ רוב עם כבשבת וי"ט וליכא פרסומי ניסא כל כך עכ"ל:

ענף יוסף

ז"ל מזהיר על קבלת מסירת נפש בפסוק זה בקדושה כמו בק"ש: יאמר ה' אחד הוא אלהינו כו' ולא כמו שנוהגים לומר ב' פעמים אחד (כתבי האר"י ז"ל והגר"א):

תכנס

עיון תפלה

ע"ב בשעת השמד שנו ופירשו במחזור ויטרי דף שפ"ה ובתוס' ר"ה שם שגזרו על ישראל שלא לתקוע בר"ה ומארבים להם כל זמן תפלת השחר עד שש שעות, עכ"ל, וליישב ע"פ זה שיטת התוספות (חגיגה י"ג ע"א) ד"ה רגלי שר' אלעזר הקליר מחבר הפיוט וחיות אשר הנה מרובעות בקדושת מוסף ליום א' דר"ה היה תנא (ראה מה שכתבתי בהערה לשמונה עשרה ברכות בד"ה ומלאכו), זה רחוק בעיני ואי אפשר לומר כן, כי גזרת השמד אחרי הריסות ביתר היתה כללית על כל המצות כלן ומה יועיל חכמים בתקנה פרטית? ואלו תקנו אז תקנה כזאת היתה נזכרת בתלמוד כמו שנזכרה תקנת התקיעה כנ"ל. ומה שחשבו רבים שקדושה זאת נזכרת במס' סופרים פס"ז הי"ב כבר כתבתי מזה בקדושת חול בתקון תפלה בד"ה נקדש את שמך, ועי' באור זרוע חלק שני הלכות שבת סי' נ' מה שכתב בזה:

לוית

תקון תפלה

שוה לנוסח אשכנז, אלא שהוא מוסיף תיבת על, ויחון על עם. ובמחזור רומא כמקומו יפן לעמו המיחדים את שמו ערב ובקר תמיד בכל יום פעמים באהבה ואומרים. ובסדורי הספרדים ממקומו הוא יפן ברחמיו לעמו המיחדים וגו' תמיד אומרים פעמים באהבה. ובסדור מנהג כפא וקראסוב ממקומו הוא יפן ברחמיו לעמו המיחדים שמו ערב ובקר פעמים באהבה בכל יום אומרים שמע וגו' ה' אחד להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם אמת ובדברי קדשך וגו'. ובסדור רב עמרם פעמים אומרים שמע ישראל וגו' ה' אחד, ויש אומרים להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם אמת, לדור ודור וגו', עכ"ל: פעמים באהבה. צריכים להפסיק מעט בין שתי התיבות האלה: הוא אלהינו. במחזור ויטרי אחד הוא אלהינו וגו' הוא מושיענו והוא יושיע את שאריתנו והוא יטענו בארץ זבת חלב ודבש וישמיענו וגו' אני ה' אלהיכם אדיר אדירנו ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ כאמור והיה ה' למלך על כל הארץ וגו' ושמו אחד ובדברי קדשך וגו'. ובמחזור רומא אחד. אלהינו הוא אבינו וגו' הוא ישביענו וגו'. ובסדורי הספרדים הוא אלהינו וגו' הוא מושיענו הוא יושיענו ויגאלנו שנית וישמיענו ברחמיו לעיני כל חי לאמר הן גאלתי אתכם אחרית

בראשית

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

לשבת ראש חודש	לשבת
אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם. כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. בָּחַרְתָּ בָּנוּ מִכָּל הָאֻמּוֹת.	תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ

עץ יוסף

לשבת

תכנת שבת. תכנת לשון סדור. כלומר סדרת שבת: רצית קרבנותיה. פי' אע"פ שיש בהקרבת קרבנותיה חלול שבת אעפ"כ רצית בהן (טור ולבוש). והנה בסוף מסיים ותצונו ה' אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי. ותיבת כראוי לכאורה מיותרת. ויבואר ע"פ מה דכתי' ביחזקאל (כב, ח) קדשי בזית ואת שבתותי חללת. וסמיכת ביזת קדשים לחלול שבת הוא ע"פ מאי דאי' בש"ר פ' כ"ח שדבור זכור את יום השבת לקדשו ודבור וביום השבת שני כבשים בני שנה אמרן הקב"ה בבת אחת. ור"ל אע"פ שאסר הקב"ה לעשות מלאכה בשבת התיר להקריב קרבנות של שבת. אך זהו אם מקריבים הקרבנות בקדושה ובטהרה כדת אז אינו חלול שבת. אבל אם מבזים הקרבנות אז הוא חלול שבת. וזהו (את) קדשי בזית וא"כ ואת שבתותי חללת. וזהו שאמר תכנת שבת רצית קרבנותיה כהנ"ל. אז מסיים נצטוו עליה כדאמר במדרש הנ"ל שכשאמר הקב"ה זכור כו' אמר וביום השבת כו' ותצונו ה' אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי בקדושה ובטהרה דוקא שאל"כ הוי חלול שבת. והאבודרהם והכ"ב פירשו רצית קרבנותיה שאין בהן שעיר חטאת. וזה כדי שלא להזכיר שום רמז עון. עוד כתב הלבוש וי"מ רצית קרבנותיה ר"ל רצית שום קרבן אא"כ עבר עליו שבת. ומיום השמיני והלאה ירצה ואין שמיני בלא שבת: צוית פרושיה

לשבת ר"ח

מקדם. ע"ש קדם מפעליו מאז. וע"ש מקדמי ארץ: כלית מלאכתך ביום השביעי. ע"ש ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וגו': א) בחרת בנו

א) כ"ה הנוסחא בסדורי כ"י בחרת בנו מכל האומות, וכן גרסת רב עמרם והרמב"ם ובני ספרד.

ענף יוסף

כתב השל"ה והלבוש תכנת שבת מיוסד על סדר אלפא ביתא של תשר"ק על שם הגאולה. תשר"ק על שם מה שכתוב (זכרי' י, ח) אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים. לפפ"ם ע"ש יפצו ההרים פצים. ולף וסף אחד הוא. כמנ"ך פ"ב והיה להם למלך. יטח"ז י"ע יטו שכם אחד לעבדו. כי עין בעין יראו זהו ח"ז. והד"ג ב"א יבא גויתן ויכלו עליו חברים. וכן אותיות מנצפ"ך שבו כולם ע"ש הגאולה כדאי' בפדר"א וברבה ובתנחומא. ומשום שהגאולה תלויה בזכות שבת שנא' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי. לכן תקנו זאת התפלה בשבת:

דובר שלום

אתה יצרת וכו'. בו"ד אין יכול לצייר צורת פעולתו עד אחר גמר מלאכתו. אך הבוי"ת גלוי לפניו צורת פעולתו קודם התחלת פעולת מעשיו. זהו אתה יצרת עולמך בצורה כמו שהיא מקדם קודם שנברא העולם. ואח"כ כלית מלאכתך ביום השביעי להשלים צורת העולם שיצרת

עיון תפלה

לשבת

צוית פרושיה. גדר השבת וגדרי המלאכה אינם מפורשים בתורה שבכתב, וחכמים פרשו אותם מפי השמועה, ממה שנייתן למרע"ה בעל פה: פס

לשבת ר"ח

אתה יצרת עולמך מקדם. פירוש מקדם מתחלה, בב"ר פ"א סי' ט' פילוסופי אחד שאל את רבן גמליאל א"ל צייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים טובים שהם מסייעים אותו — תהו ובהו וחשך ורוח ומים ותהומות, א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא בכלהו כתיב בהו בריאה וכו', לפיכך תקנו לומר אתה יצרת עולמך מקדם מתחלתו, מאפס המוחלט מבלי שום חומר קדום. ומה שתקנו להזכיר יצירת העולם בראש חדש, לפי שבר"ח הכל מסתכלין בלבנה, ובימי קדם החזיקו עובדי האלילים את הלבנה לאלהים שהיה לה חלק ביצירת העולם, לפיכך אנו אומרים כי רק אתה לבדך יצרת עולמך ואין לאחרים חלק בו (וזוהי הוראת תוספת גלות הגוף על הגוף הנכלל בפעל לשלול אחרים, התורה והמצוה לגב' מלבי"ם ויקרא סי' קנ"ח והג"ע סי' סי"ז). ולפי שכל העולם כלו נסתכלל על השבת לפיכך אומרים זה בר"ח שחל להיות בשבת: כלית מלאכתך. כמו שנאמר (בראשית ב, ב) ויכל אלהים

תקון תפלה

בראשית (אין זה פסוק בתנ"כ, והגאון חיד"א ז"ל בנחל קדומים על התורה סוף פ' בהר סיני כתב

לשבת

פְּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ. טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ. וְגַם

לשבת ראש חודש

אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ

לעבודתך

עץ יוסף

לשבת

עם סדורי נסכיה. י"מ ע"ש צו את בני ישראל שאין מפורש קרבן שבת. לוית קרבנות המפורשים בה עם סדרי מערכות של לחם הפנים. שם המערכת מתרגמינן שית סדרין. נסכיה מלשון קשות הנסך אשר יוסך (בהן): מענגיה לעולם כבוד ינחלו. פירש הרוקח כל המענג שבת זוכה לנחלה בלי מצרים. וראיה מיוסף מוקיר שבתא. ועוד שבת אומר לוו עלי ואני פורע: טועמיה חיים זכו. פי' בכ"ב שמצוה לטעום תבשילי שבת בערב שבת כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלים לתאוה: וגם האוהבים דבריה. אלו

לשבת ר"ח

בנו. ע"ש ויבחר בכם: אהבת אותנו. ע"ש ואהבת עולם אהבתיך. ועי"ש כי מאהבת ה' אתכם: ורצית בנו. ע"ש כי רוצה ה' בעמו: ורוממתנו מכל הלשונות. ע"ש רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה. והוא מלשון ידעתיך בשם. ואמר לשון רוממות ע"ש תרוממנה קרנות צדיק. ואמר מכל הלשונות ע"ש מכל לשונות הגוים: וקדשתנו במצותיך. כי בעשיית המצוה מקדש הנשמה ומלבישה באור חדש. שבאותו הלבוש תתלבש בג"ע התחתון (ר"ח): וקרבתנו מלכנו לעבודתך. פי' לשמוע

דובר שלום

מלאכת מקדש: אהבת אותנו וכו'. גדרי האהבה שלשה הם. אהבה טבעית כאהבת הקרובים. אהבה רצונית מצד איזה ענין הרצוי לפניו. אהבה בחירית אף שאינו טוב מצד עצמו מ"מ הוא יותר הגון מן הפחות ממנו.

עיון תפלה

לשבת

עם סדורי נסכיה. פירש במחזור ויטרי סי' קנ"א שהוא סדור לחם הפנים, ולשון נסכים שייך ג"כ בסלתות כדאמר במנחות פ"ב (כונתו להא דתנן התם ט"ו ע"ב הזבח מפגל את הנסכים משקדשו בכלי וכללו היין והסלת בכלל הנסכים, ועי' תוס' יו"ט שם בפרק ב' משנה ד' ד"ה הזבח. ולשון הרמב"ם בפרק ב' מהלכות מעשה הקרבנות הלכה א' היין והסלת שמביאין עם הקרבן הם הנקראים נסכים והסלת לבדה נקראת מנחת נסכים) ומזכיר סדור הלחם על שם הנס שאירע

לשבת ר"ח

ביום השביעי מלאכתו אשר עשה: אהבת אותנו. כמו שנאמר (ריש מלאכי) אהבתי אתכם אמר ה': ורצית בנו. כמו שנאמר (תהלים קמט, ד) כי רוצה ה' בעמו: ורוממתנו מכל הלשונות. כמו שנאמר (דברים כו, יט) ולתתך עליון על כל הגוים. ולשונות הם גוים כמו שנאמר (ישעיה סו, יח) הגוים והלשונות: וקדשתנו במצותיך. שנאמר (ויקרא כב, לא לב) ושמרתם מצותי וגו' אני ה' מקדשכם: וקרבתנו מלכנו לעבודתך. שהקרבתנו לפני

בו כדאמר בסוף חגיגה (כ"ו ב') סלוקו כסדורו: מענגיה לעולם כבוד ינחלו. נוסד על המקראות (ישעיה נח, יג—יד) וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך: טועמיה. עפ"ה שם והאכלתיך: וגם האוהבים דבריה. עפ"ה שם ודבר דבר שלא יהא דבורך של

שבת

תקון תפלה

כתב „דכתיב הן גאלתי אתכם אחרית כראשית" מלת „דכתיב" כותבין חכמים על פסוק, וזכרונו לקח אותו מנוסח הקדושה) להיות לכם וגו'. ובאבודרהם אחד הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו הוא יגאלנו הוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי הן גאלתי אתכם אחרית כראשית להיות לכם וגו'. — והקדושה הזאת הנקראת בפי הראשונים קדושה רבא ובזהר פרשת ויקהל דף צ"ב קדושה עלאה יש בה מעין קריאת שמע קטנה ועי' בעץ יוסף מה שכתב בשם אבודרהם ומה שנהגו כו' וגם מזה משמע שהתקנה הזאת היתה בימי גזרת איזדאגערד השני מלך פרס אחר חתימת התלמוד, שאז באמת קרה נס נגלה אשר בטלה את הגזירה, כמסופר לעיל בתקון תפלה לברכות השחר בד"ה לעולם יהא אדם בשם רב שרירא גאון, אבל בימי שלפני השמד לא מצינו שום נס בלתי טבעי בבטול השמד אלא עולם כמנהגו היה נוהג והולך, כי האדריאנוס שחיק טמיא מת ואנטונינוס פיוס הטוב ממנו עלה על כסא רומא וממילא בטלו הגזרות:

טועמיה כו'. נוסח מחזור ויטרי שוה לנוסחתנו. ובנוסח רב עמרם—טועמיה א) זכר למו

א) בסדור רע"ג כ"י אוקספורד כתובה טועמים חיים זכו, וכזה כתב קושית בעל תקון תפלה.

לשבת

הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ (עָלֶיהָ). צִוּוּי פְּעָלֶיהָ כָּרָאוּי. וַתְּצַוֵּנוּ

לשבת ראש חודש

לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה

וראשי

עץ יוסף

לשבת

יקרות שבת וד' רשויותיו. והלבוש פי' מענגיה לעולם כבוד ינחלו ע"פ האגדה דבאתי לגני בזכות ג' דברים ישראל מתענגים לפני הקב"ה ואחד מהם בזכות שבת דכתיב אז תתענג על ה'. טועמיה חיים זכו. ר"ל המכבדים אותה במיני מאכל ומטעמים חיים זכו. והגר"א פי' בישעיה (פי' א' יב) וז"ל שמחויבים לענג את השבת במאכל ובמשתה ולכבדו בכסות נקיה ושתהיה כונתו לשם שבת ולא להנאת עצמו. ע"ז אמר וקראת לשבת ענג לשבת דייקא. וכן אמרו כל המענג את השבת. וכן סדרו לנו בתפלה מענגיה לעולם כבוד

לשבת ר"ח

מתן תורה. ואמר וקרבתנו ע"ש ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בוער באש ותקרבון אלי וגו': ושמך הגדול. ע"ש וגדול שמך בגבורה: והקדוש. ע"ש והאל הקדוש נקדש בצדקה: עלינו קראת. ע"ש ושמך עלינו נקרא (ירמיה יד, ט). אי נמי ששמו אל משותף בשם ישראל. וגם כן בכל השבטים ראובני השמעוני ה"א בראש ויו"ד בסוף: ותתן לנו ה' אלהינו באהבה. עפ"כ מאהבת ה' אתכם: שבתות למנוחה. שנאמר

ראו

ינחלו. מענגיה דייקא היינו הנשמה היתרה שזוכין לה המשמרין את השבת כדת עכ"ל. טועמיה חיים זכו. יובאר ע"פ מ"ש ריב"ח לקיסר תבלין יש לנו ושבת שמה. וא"ל תן לי הימנה כו'. א"ל כל המשמר את השבת כו'. וכתב הגר"א בישעיה (שם) וז"ל שר"ל שריב"ח אמר להקיסר שמועלת לנו הכונה שאנו מענגים לשם שבת. וא"ל הקיסר תן לי הימנה ר"ל שילמד אותו הכונה ויזכה גם הוא למעלה הניא הנ"ל. ע"ז השיב ריב"ח כל המשמר את השבת כו' היינו שאין הכונה מועלת אלא למשמרין את השבת בדת זוכין לנשמה יתרה נוספות מור עובר על כפות המענג את השבת ע"כ ריחו נודף עכ"ל וז"ש טועמיה היינו הטועמים טעם טוב בשבת חיים זכו לנשמה יתרה זכו. דבלא נשמה יתרה לא יטעמו טעם יותר ערב וטוב מבחול: וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו יובאר ע"פ מה שכתב שם הגר"א וז"ל שיזהר בדבור בדבר האסור. וגם בדברי הרשות כמו בדברים בטלים יזהר ג"כ כמ"ש שלא יהא דבורך בשבת כדבורך בחול עכ"ל. אך הדבור של שבת הוא דברי תורה כדאי' בא"ח בשם המדרש: אז מסיני נצטוו עליה.

שלבוש

דובר שלום

זהו אהבת אותנו אהבה טבעית כבנים למקום. דלית בנו אהבה רצוים. ורוממתנו מהבחירה נגד עלמנו. זהו וקדשתנו במצותיך. שמלד הקדושה מתאחדים להקב"ה. כמא קדוש ועמו קדושים. וקרבתנו מלכנו לעבודתך מלד הכהן. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת מלד

הבחירה. וזהו כונת המכילתא ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר והלא כבר שכתבתי את לגרם יולד את אני לישראל בעת צרתם. זהו שבשעה שישראל הם בעת צרה. שאין מוכשרים במעשיהם לאהבה רצונית ובחירית אז אני מעורר להם אהבה טבעית שאני כאח לישראל לאהוב אותם הכבה

עיון תפלה

לשבת

שבת כדבורך של חול: גדולה בחרו. על שם הכתוב שם והרכבתיך על במתי ארץ (סגריעב"ץ ז"ל): טועמיה חיים זכו. לשון המחזור ויטרי „תנא כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו, ובירושלמי מפרש מעמא הלא יכעם על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו" עכ"ל, ונעלמו ממני מקומות

לשבת ר"ח

לפני הר סיני לקבל תורתך, ונאמר (שמות ג, יב) בהוציאך וגו' תעבדון את האלהים על ההר הזה. וכלשון הזה בשמונה עשרה וקרבנו מלכנו לעבודתך: ושמך וגו' עלינו קראת. כמו שנאמר (ירמיה יד, ט) ושמך עלינו נקרא. ומן אהבת אותנו

עד

המאמרים האלה. ובשבלי הלקט סי' פ"ב ובתניא רבתי סי' י"ז כתבו טועמיה חיים זכו המכבדים אותה במיני מאכל ומטעמים וכו': אז מסיני נצטוו עליה. אע"פ שבמרה נצטוו על השבת כדאמרינן (סנהדרין נ"ו. פ"ב), עקר מצותה נתן בסיני דהיינו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה. ובסדורי הספרדים גורסים אז מסיני נצטוו צווי פעליה כראוי כדי לחתום בר"ת אותיות מנאפ"כ, והכונה במה שאמרו כראוי לפי גרסא זאת שבמרה נצטוו עליה בכלל ובסיני נשתכללה כראוי עם כל פרטי צווי פעליה: ותצונו

תקון תפלה

(נראה בעיני דט"ס הוא. כי מדוע תחסר תחי"ת ?) וגם האוהבים וגו' אז מסיני נצטוו עליה

ותצותנו

לשבת

יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ. לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ

לשבת ראש חודש

וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה: וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ. חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ.

וגלה

עץ יוסף

לשבת

הלבוש פירש או מסיני קודם שבאו ישראל לסיני דהיינו במרה נצטוו עליה. ומליצה או לשון הקדמה קדם מפעליו מאז. והכלבו פירש או מסיני כו' שאע"פ שבת ניתן במרה לא נצטוו על קרבנותיה אלא עד סיני: כראוי. משל למלך שזמן מסרתיו ונתן להם שני תבשילין. כשרצה לאכול אמרו לו משרתיו אתה אדונינו מה תאכל. אמר להם די לי במה שאכלתם ב' תבשילין. כך הקב"ה האכיל לישראל לחם משנה ולא תבע לשלחנו אלא לחם משנה שני כבשים ושני

עשרונים

לשבת ר"ח

ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת. וכתיב וינח ביום השביעי. ואיתא בילקוט וכי יש לפניו יגיעה. והלא כבר נאמר כו' ומה ת"ל וינח ביום השביעי. אלא כביכול הכתיב על עצמו כו'. והרי דברים ק"ו אם מי שאין לפניו יגיעה הכתיב על עצמו שברא עולמו לששה ימים ונח ביום השביעי. אדם שכתוב בו אדם לעמל יולד עאכ"ו: וראשי חדשים לכפרה. כמו שפירשנו בזמן כפרה לכל תולדותם: ולפי שחטאנו כו' חרבה עירנו. ע"ש ועריהם יהיו חרבה: ושמם

בית

דובר שלום

סבעית: ולפי שחטאנו לפניך כו'. בענין החורבן אילו היה גלוי לפניו ית' שלק אותו הדור שהי' אז המס

המועדים. והדור אשר יקום אחריהם יהיו מוכשרים במעשיהם כי אז לא היה מקום למדה"ד להחריב

עיון תפלה

לשבת

וגו' מוסף שבת כראוי. כתבו רבותינו בעלי התוספות בפירושם על התורה פרשת פינחס על פסוק וביום השבת „איתא בשוחר טוב בכל המוספים לא תמצא מוסף מועט כשבת וע"ז קראה השבת תגר לפני הקב"ה ואמר לה הקב"ה שזהו קרבן מוסף הראוי לך לפי שכל מעשיך כפולים, שיר כפול שנאמר מ ז מ ו ר ש י ר ליום השבת, ענג כפול שנאמר וקראת

לשבת

לשבת ר"ח

עד ותתן לנו לקוח מתפלת יו"ט: וראשי חדשים לכפרה. וכן במוסף לר"ח שבחול ראשי חדשים, וגו' זמן כפרה. גם שעירי הרגלים וגם שעיר של ר"ח כלם באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו כדתנן בראש שבועות, אבל לשעיר של ר"ח עוד כפרה מיוחדת כדאמרינן (חולין ס' ע"ב) מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לחטאת לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח, וגם

לפני זה אמר הקב"ה הביאו כפרה על (כנ"ל ולא עלי) שמיעטתי את הירח. כלומר אתם בית ישראל הביאו עליכם כפרה מה שהכרחתם אותי בעונותיכם להשאיר את הירח במיעוטו, כי אלו זכיתם כבר היתה לכם גאולת עולם וקיימתי בכם מה שכתוב (ישעיה ל, כו) והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' ביום חבוש ה' את שבר עמו, ולא היו אז ראשי חדשים בעולם בהתמלאת פגימת הלבנה, כי פגימת הלבנה באה מחמת שאין לה אור עצמי רק מה שמקבלת מן השמש, וכשהשמש והירח מְכֻוָּנִים והוא רגע הקבוץ אין נגה הירח נראה כלום, לפי שפניה המוארים למעלה כלפי השמש ופניה האפלים לנכח פנינו, וכשמתחיל לְהִנָּזֵר מעט מן השמש ופניה המוארים מתחילים לפנות למטה כלפי הארץ אז הוא רגע המולד שאפשר לראותה, ואז הוא ראש חדש, אבל לעתיד לבוא כשיהיה לה אור עצמי כאור החמה אז לא תפגם עוד לעולם ולא יצטרכו עוד לראשי חדשים, לפיכך צריכים ישראל לכפרה על שמעכבים את הגאולה וגורמים להקב"ה שיאריך ימי פגימתה של לבנה: ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו. כמו שנאמר (דניאל ט, טז) כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה. ואף על פי שאנחנו לא החרבנו את המקדש בעונותינו? כבר אמרו רבותינו במדרש תהלים

תקון תפלה

וצויתנו ה' אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעלנו בשמחה לארצנו וגו' כהלכתם ומוסף יום המנוח הזה נעשה וגו'. וגם במחזור ויטרי מסיים את מוסף יום המנוח הזה נעשה וגו'. ובסדור הרמב"ם לא נזכר תכנת שבת כלל רק נוסח זה, למשה צוית על הר סיני מצות

שבת שמור וזכור (הקדים לא תעשה לעשה, וכן עשה הר"ש אלקבץ בשיר לכה דודי שמור וזכור בדבור אחד, הפך מסדר המקראות ומלשון הברייתא (שבועות כ' ע"ב), משום שנאמר (תהלים לד, טו) סור מרע ועשה טוב) ובו צויתנו ה' אלהינו (חוזר על הר סיני, אבודרהם) להקריב לך קרבן מוסף כראוי יר"מ ה' אלהינו

שתעלנו

לשבת

וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ. וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ.

תמידים

לשבת ראש חודש

וְגַלֵּה יְקָרֵנוּ. וְנִטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִין לְהַקְרִיב קָרְבָּן וְלֹא כֹהֵן שֶׁיְּכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ) לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בְּבַיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו.

עץ יוסף

לשבת

עמרוכים (כל כו): יהי רצון כו' שתעלנו בשמחה לארצנו. ולא כמש"א בבכי יבאו ובתחנונים אובילם: ותטענו בגבולנו. כמש"א ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו

לשבת ר"ח

בית מקדשנו. ע"ש והשמותי את מקדשיכם: וגלה יקרנו. ע"ש גלה כבוד מישראל: מבית חיינו. מארץ ישראל שנקראת ארץ החיים ע"ש שמתיה חיים תחלה לימות המשיח: בבית בחירתך. ע"ש ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם (דה"ב ז, טז): בבית הגדול. ע"ש גדול יהיה כבוד הבית הזה: והקדוש. ע"ש והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם: שנקרא שמך עליו. ע"ש הבית הזה אשר נקרא שמי עליו:

מפני

דובר שלום

לשבת

ותטענו בגבולנו. ע"ד שנאמר תבאמו ותטעמו ואיתא במכילתא ותטעמו ככרם זה שהוא נטוע שורות [שורות] שנא' מפאת קדמה עד פאת ימה יהודה אחד דן א' וכו' שלעתיד תהיה נחלתנו נטועה ככרם שורות שורות:

תמידים

לשבת ר"ח

הטיל והמקדש. למען לא יסבלו דור שאחריהם עונש החורבן בחנם. אך לפי שהיה גלוי לפניו ית' דלא אכשר דרי. וכאשמה בהם. לכן החריב המקדש. זהו ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו. שהיה גלוי לפניך שגם אנחנו חטאנו לפניך כאבותינו לכן חרבה עירנו כמו אבותינו. ושמם בית מקדשנו היינו חורבן בהמ"ק. וגלה יקרנו היינו גלות השכינה. ונוטל כבוד מבית חיינו. שבשפעת השפע לצרכי חיינו אינו דרך כבוד רק דרך בזיון ממקום לצורים בזוים ושפלים:

עיון תפלה

לשבת

לשבת ע נ ג לקדוש ה' מ כ ב ד, ענש כפול שנאמר מחלליה מ ו ת י ו מ ת, לחם כפול שנאמר לקטו לחם משנה, לפיכך ראוי לקרבן שלה להיות כפול. וזהו שאנו אומרים במוסף של שבת להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי וכו' וזהו וביום השבת ש נ י כבשים" עכ"ל:

לשבת ר"ח

פרשה קל"ז ללמדך שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו מעלה עליו כאלו החריבו: וגלה יקרנו. עמ"ה (ש"א ד, כא כב) גלה כבוד מישראל: ונטל. כן צריך להנקד מנפעל, ופירושו ונלקח, וכ"ה בסדור דפוס פראג משנה רפ"ז: מבית חיינו. וכ"ה לעיל בברכות ההפטרה רחם על ציון כי היא בית חיינו עי' מש"ש, וכלשון הזה בויק"ר פרשה י"ט סי' ה' אנו שפרשנו מבית חיינו ומבית קדשנו ותפארתנו וכו': בבית בחירתך. כמו שנאמר (דברים יב, יא) והיה המקום אשר יבחר ה', ובהגדה של פסח ולא בנה לנו את בית הבחירה דיינו, וכן נקרא ביהמ"ק בכמה מקומות בתלמוד: בבית וגו' שנקרא שמך עליו. כמו שנאמר (דה"ב ו, לג) כי שמך נקרא על הבית הזה,

ונאמר

תקון תפלה

שתעלנו לארצנו וגו' על ידי משה עבדך, לא נתתו (אלהינו) [מלכנו] לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי (פסילים) [אלילים] גם במנוחתו לא ישכנו ערלים לבית ישראל נתתו זרע ישרון אשר בם בחרת חמדת ימים אותו קראת, אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא וגו'. וכ"ה נוסח התימנים ואבודרהם בשנוים קטנים, ואינם מזכירים קרבן של שבת כלל (משום דסברי כרב חננאל בר"ה ל"ה א' וכדפרש"י שם, ועיי"ש בתוס'), ושניהם מקדימין זכור לשמור. ונוסח בני רומא שוה לנוסח האשכנזים בשנוים קטנים — ובכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו לארצנו וגו' ומוסף יום השבת הזה וגו'. ובסדורי הספרדים נמצאו שתי הנוסחאות, ובשתיהן מזכירים פסוקי קרבן שבת. ועי' בשבלי הלקט השלם סי' ר"צ תשובת רש"י ז"ל „שמעתי מפי אותו צדיק ר' מאיר בר' יצחק זצ"ל שמסדרין פסוקי המוספין" עיי"ש. וכתב רש"י ז"ל בפרדס הגדול פירוש תפלות סי' ד' „נהגו העם לומר ומוספים כהלכתם ומוסף יום פלוני הזה נעשה ונקריב, ואין ראוי לומר הזה דמה מקום להתפלל הזה, כבר היום הזה לא הקרבנו.

אלא

לשבת

תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת (הַמְּנוֹחַ) הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה. כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ. מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וביום

לשבת ראש חודש

מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ. וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם. וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת (הַמְּנוֹחַ) הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה. כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ

עץ יוסף

לשבת

חובותינו. בפועל ממש: כמצות רצונך. שיהא בית המקדש קיים ונעשה בפועל ממש. משא"כ עכשיו כי היה שפתותינו תחת קרבנותינו. ואמר כמצות רצונך ע"ש נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני בלי נתינת טעם למצותיו. כי אינן אלא גזירת מלך על עבדיו:

וביום

לשבת ר"ח

מפני היד השלוחה במקדשך. ע"ש שלחו באש מקדשך. ואמר לשון יד ע"ש ידו פרש צר וגו': שתעלנו כו'. ע"ש וקמת ועלית אל המקום: ותטענו בגבולנו. ע"ש ותטעמו בהר נחלתך. וע"ש השם גבולך שלום: תמידים כסדרם. פי' כסדר הכתובים בתורה: ומוספים כהלכתם. הכתובים בתורה: באהבה. ע"ש כי מאהבת ה' אתכם:

במצות רצונך. פי' כאשר צוך שכתוב בשבת. ואמר רצונך ע"ש שכתוב בקרבנות ורציתי אתכם נאם ה' אלהים: כמו שכתבת עלינו בתורתך. אמר לשון עלינו ע"ש זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל

דובר שלום

תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. שינוי הלשון מבהל ביעלת דבש. דתמידין הן נגד תורה שבכתב. ומוספין הן נגד תורה שבע"פ. ואמרו אין סדר למשנה לכן אמר תמידים כסדרם דתורה שבכתב הוא כסדר. אבל מוספים שהן תורה שבע"פ הם כהלכתם אבל לא כסדרם:

עיון תפלה

ונאמר (ירמיה ז, יא) הבית הזה אשר נקרא שמי עליו: שנשתלחה. כצ"ל וכ"ה בכל הסדורים הקדמונים; ונפעל כזה רגיל בלשון חכמים כתגרשה האשה ונשתחרר העבד, נערה שנתפתתה, פקח ונתחרש וחזר ונתפקח, נשהגברו רוב צלעותיה, ונמצא לפעמים גם בלשון מקרא [ונכפר להם הדם (דברים כא, ח) תחת ונתכפר, ואשה מדינים נשתוה (משלי כז, טו), ויש מדקדקים חדשים שגלחו יד והדפיסו השלוחה. והיד שנשתלחה הוא החרבן, כמו שנאמר (נחמיה יג, כא) יד אשלח בכם: ותטענו בגבולנו. עפ"ה (ש"ב ז, י) ונטעתיו ושכן תחתיו: ובתשובת רב נטח גאון המובאת ברוקח סי' ש"ז נוסח אחר לשבת ור"ח, שבת קדשך לעמך נתת יום מנוחה לבחיריו, יר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו ותטענו וגו'. ובנוסח רב עמרם אתה יצרת וגו' השביעי בחרת בנו מכל

תקון תפלה

אלא כך ראוי לומר ומוסף יום השבת ומוסף יום חג המצות ומוסף יום חג השבועות יום הזכרון יום הכפורים יום חג הסכות יום שמיני עצרת נעשה ונקריב ולא להזכיר הזה" עכ"ל. וגם בסדור רב עמרם בתפלת חג הסכות דף נ' ע"ב גורס „את מוסף יום חג הסכות את יום טוב מקרא קדש נעשה ונקריב וכו'" בלי תיבת הזה. אבל בכל הנוסחאות אשר ראיתי כלם גורסים הזה, ופלא שגם תלמידי רבינו שמחה או רבינו שמעיה במחזור ויטרי גורסים הזה: כמו שכתבת עלינו. בשבילנו כמו כתבו על היהודים (אסתר ח, ח) בשביל היהודים. או כמו שכתבת חובה עלינו, כמו הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהלים מ, ח):

לשבת

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי

לשבת ראש חודש

עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר: וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: (זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר): וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי

עץ יוסף

לשבת

וביום השבת שני כבשים. זולת עולת התמיד ובין הערבים: בשבתו. שבת בראשית:

לשבת ר"ח

כל ישראל וגו': על ידי משה עבדך. ע"ש ומצות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך: זה קרבן שבת

ענף יוסף

ישמחו כו'. ינואר ע"ד מה שכתבתי לעיל שמי שמומר את השבת רק בעבור האכילה ושתיה ואחר תענוגים. ובכל השבת לא יזכור את ה' ולא ישמע ד"ת. זה אינו עושה מצוה כלל. שהרי הנביא אמר וקראת

עיון תפלה

האמות ורצית בנו מכל הלשונות ותתן לנו וגו' לכפרה יום רצון לכפר בעדנו למען נחדל מעשק ידינו (הלשון הזה בתפלת נעילה ליוה"כ) אבל משחטאנו לפניך ה' אלהינו חרבה עירנו ושמם מקדשנו וגו' לעשות לפניך את קרבנות חובותינו תמידים בבית בחירתך וגו' שנשתלחה במקדשך ובכן יר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו וגו' כהלכתם את מוספי שבת ור"ח הזה נעשה ונקריב לפניך במצות וגו' משה עבדך כאמור וגו' הזכרנו לפניך מוסף שבת נזכיר לפניך מוסף ר"ח כאמור וגו' כהלכתם אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו וגו' קבעת או"א רצה נא במנוחתנו וגו'. ובמחזור ויטרי — השביעי בחרת בנו מכל האמות ורצית בנו וגו' לכפרה יום רצון לכפר בעדנו ולפי שחטאנו וגו' ושמם בית מקדשנו ונטל כבוד וגו' שנשתלחה וגו' את קרבנות תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם, את מוספי יום המנוח הזה ויום ראש החדש הזה נעשה וגו' ונסכה זה קרבן שבת וקרבן היום נאמר ובראשי וגו' כהלכתם או"א וכו'. ובפרדס הגדול לרש"י ז"ל סי' ד' ובתניא רבתי סי' נ"ד בשמו „מה שכתוב במחזורים בסדר תפלת המוסף של שבת וקרבן יום החדש יום חג פלוני נאמר אין ראוי לאומרו בתפלה כלל, לפי שדברי הסופר הם שבא להודיעך שקרבן זה ליום זה וקרבן ליום המאורע נאמר. ונכתב כך" עכ"ל, וכ"כ בשבלי הלקט סי' ק"פ וכן כתב אבודרהם בסדר תפלת ר"ח דף ע"ג ע"א שאין נכון לאמרו כי תוספת הוא. — ובסדורי התימנים אתה יצרת וגו' כלית מעשיך ביום השביעי ובחרת בנו מכל העמים ורצית בנו מכל הלשונות קדשתנו במצותיך וגו' ה' אלהינו שבתות למנוחה ויום ראש החדש הזה לכפר בעדנו ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחק מעל אדמתנו ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קרבנות חובתנו יר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו וגו' קרבנות חובתנו וגו' מוספי יום המנות הזה יום ראש החדש הזה נעשה וגו' משה עבדך, יר"מ וכו', אבל פסוקי הקרבנות אינם מזכירים כלל כנ"ל. וכ"ה נוסח הרמב"ם בשנוים קטנים — בחרת בנו וגו' וקדשתנו וגו' ותתן לנו ה' שבתות למנוחה ויום ראש חדש הזה לכפר בעדנו שחטאנו לפניך ומפני חטאינו וגו' כהלכתם ואת מוספי יום המנוח הזה ויום ראש החדש הזה נעשה ונקריב את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם כמצות

רצונך

לשבת

כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְתֵן (וְשִׂים) חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ (וְשַׂמְּחֵנוּ

ושמח

לשבת ראש חודש

עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם: יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים

עץ לשבת

רצה נא במנוחתם. ע"ש תשבתו שבתכם. ומתרגמינן תנוחון ניחכון. וע"ש שבת וכנסת ישראל נקראו כלה. והקב"ה נקרא חתן אנו אומרים לו תתרצה שנהיה ככלתך ותנוח כלתך בך כדאי' במדרש רות בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך מכאן שאין לאשה מנוח אלא באישה (אבודרהם): **קדשנו** במצותיך. כי עשיית המצוה מקדש הנשמה ומלבישה באור חדש. שבאותו הלבוש מתלבש בג"ע התחתון. שע"י המצות נעשים לבושים רוחניים אל הנשמה (ר"ת): **ותן חלקנו בתורתך**. ע"ד מה שהובא במסכת חסידים מש"א ישמח משה במתנת חלקו לפי שנא' ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב וזכה משה בכולם שנאמר ומשה יקח את האהל. וביום השבת מחזיר להם לישראל כל האורות. וזה מה שאנו מבקשים ותן חלקנו בתורתך חלקנו מה שאבדנו והוא השבת האורות (מ"ל): **שבענו** מטובך. פי' מזיו שכינתך: **ושמחנו** (ושמח) בישועתך. ע"ש הכתוב נגילה ונשמחה בך. ודרשו

בפס"ט

יוסף לשבת ר"ח

שבת וקרבן היום כאמור. כתב האבודרהם שאין נכון לאומרו כי תוספת הוא: **חמדת ימים אותו קראת**. הכונה משום שכל שבעת ימי החול וברכתם מושפע ובא מברכת יום השבת. כי הוא מבוע הברכות. וכמבואר בספר הזהר כי ברכאן דלעילא ותתא ביומא דשביעי תליא כו' בגין דיתברך מתורא כל שית יומין כו'. והוא. **כי כל מעשים שהאדם עוסק בהם בשבת מושפע בהם הברכה. ועל ידי** כן יהיו מבורכין גם בימי החול. **וזהו חמדת ימים** אותו קראת. כלומר כל הימים חומדים ומשתוקקים אליו כי ממנו יבורכו. וזהו ויברך אלהים את יום השביעי וגו'. כלומר חלק לו מקור הברכה. ומעין השפע אשר ממנו יינקו ששת הימים. ועל כן החוב עלינו בני ישראל שיהיה יום השבת כלול בכל הטוב לשמים בירא"ת ה' כל היום. ולענגו באכילה ושתיה. **ועל ידי כן יושפע בהם ברכת ה' בכל ימי החול** (אהל יעקב):

באי"

עיון

רצונך כמו שכתבת וגו' משה עבדך יהר"מ וכו'. ובמחזור רומא — השביעי בחרת בנו וגו' (כמו ברב עמרם) למנוחה ואת יום ראש החדש הזה יום רצון וגו' (כמו ברב עמרם) ה' אלהינו ואלהי אבותינו חרבה עירנו ושמם מקדשנו וגו' במקדשך ובכן יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו לארצנו וגו' כהלכתם ומוסף יום השבת הזה ומוסף יום ראש החדש הזה נעשה וגו' ונסכה ובראשי חדשיכם וגו' כהלכתם ישמחו במלכותך וגו' בראשית או"א. ובסדורי הספרדים הסתחלה כבסדור רב עמרם —

תפלה

הלשונות וגו' שחטאנו לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו חרבה עירנו ושמם מקדשנו וגו' יכולים להקריב לפניך קרבן ולא כהן שיכפר בעדנו יהר"מ וגו' כהלכתם את מוספי וגו' משה עבדך כאמור וגו' ונסכה (מוקף „יום מוסיפין זה קרבן מוסף שבת ובקרבן מוסף ר"ח נאמר") ובראשי חדשיכם וגו' כהלכתם או"א. חדש וכו' ישמחו במלכותך וגו' או"א רצה וגו'.

וכ"ה נוסח אבודרהם בשנוים קטנים:

או"א וגו' לטובה ולברכה. תקנו לומר שתים עשרה לשונות של ברכה כנגד שנים עשר חדשי

השנה

לשבת

וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. (וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ). וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשבת ראש חודש

טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן. (בשנת העבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע). וִיהִי הַחֹדֶשׁ הַזֶּה סוֹף וָקֵץ לְכָל צָרוֹתֵינוּ. תְּחִלָּה וְרֹאשׁ לְפִדְיוֹן נַפְשֵׁנוּ. כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת. וְשַׁבְּתוֹת לָהֶם הוֹדָעְתָּ. וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

עץ יוסף

לשבת

בשה"ש רנה בך בישועתך: וטהר לבנו לעבדך באמת. בלי שום פניה או מחשבת פגול ח"ו: והנחילנו ה' אלהינו באהבה. כלומר בשביל האהבה שאהבתנו נחלת לנו את השבת כשהיינו במדבר כמו שנאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך וגו': וברצון. בשביל שרצית שידחו הקרבנות את השבת. וי"מ וברצון לפי שאין בשבת שעיר לחטאת אלא שני כבשים בלבד (אבודרהם):

לשבת ר"ח

בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח. ז"ל הלבוש ואין לתמוה איך חותם בג' והרי כבר אמרנו שאין לחתום אפילו בשתים שאין לעשות המצות חבילות חבילות מפני שנראה שהן עליו למשא. ואיך כוללם יחד. ואדרבה ראוי ונכון לברך ולשבח על כל אחת ואחת בפני עצמה. שאין כאן חבילות כי הכל קדושה אחת היא. והכי פי' בא"י מקדש השבת כלומר השבת מקודש ועומד מפיו יתברך. ואין ישראל צריכין לקדשו כי כל יום ז' מקודש מעצמו. ועל ידי שהוא יתברך מקדש השבת קדש את ישראל דכתיב אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. הרי שע"י אות השבת ישראל הם מקודשים. ואח"כ אומר וראשי חדשים כלומר וע"י ישראל הוא מקדש את הראשי חדשים שהרי בית דין צריכין לקדש החודש ואינן מקודשים מעצמן אלא הב"ד מקדשין אותם לקובעם ביום הנראה להם ואפילו מוטעים ואפילו מזידין. וכן פירושו במועדים שאומרים מקדש השבת וישראל והזמנים. כי קידוש הזמנים תלוי בקידוש ראשי חדשים באחד לחדש ביו"ד לחדש. בט"ו לחדש עכ"ל:

ענף יוסף

לשבת

שבת עונג כלומר לשבת ולא למאכל. אלא ראוי שיהא למדרגה שלא יהנה מן המאכל. רק הסגולה תהיה בעבור שמירת שבת ובעבור הקדושה שמשיג ביום השבת קודש. ואז יתקיים וקראת לשבת עונג. כלומר שבקריאת הטוב עצמו ישמור את השבת. והנה לעתיד לבוא יקוים והיה ה' למלך על כל הארץ. וז"ש ישמחו במלכותך לעתיד. שומרי שבת וקוראי עונג. ר"ל אלו שמשמרים שבת אף בזמן שקוראין עונג היינו בזמן שאוכלים ושותים אין נהנים רק משמירת שבת. ועובדים מאהבה הם ישמחו. אבל אותם שמשמרים את השבת רק באכילה ושתיה ואינם מזכירים בשם ה' ואינם שומעים ד"ת הם יבכו (ספר ארץ צבי):

דובר שלום

לשבת ר"ח

ושבתות להם וכו'. ע"ד מאמר חז"ל נשמה יתירה לא אודעינהו: **וחקי** ראשי חדשים וכו'. ע"ד מאמר המכילתא החודש הזה לכם ולא לגוים:

עיון תפלה

השנה, ובשנת העבור מוסיפין ולכפרת פשע כנגד חדש העבור: וחקי ראשי **חדשים**. בשמו"ר פרשה ט"ו סי' כ"ה מגיד דבריו ליעקב זו התורה חקיו ומשפטיו לישראל אלו קדושי החדשים שיש בהם חקים ומשפטים, חקים אלו המועדים שתלוים בהם שנאמר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא וכו'.— נוסח רב עמרם כנוסח אשכנז רק בשנוי קל כי בישראל עמך בחרת וגו'. ובמחזור ויטרי במוסף ר"ח שבחול חדש עלינו את יום ראש **החדש** הזה לטובה לברכה וגו' ולכלכלה **לְרֶוַח** להצלה לחיים ולשלום למחילת חטא לסליחת עון **וְתֶרְצֶה** לפניך תפלת עמוסיך **כתמידי יום** וכקרבן מוסף (זה נזכר גם בפרדס הגדול לרש"י בפירושי התפלות סימן ד') כי בישראל עמך בחרת וגו'. ובמוסף לשבת ור"ח — **לְרֶוַח** להצלה ולהצלחה לחיים לשלום למחילת חטא ולסליחת עון חדשהו עלינו לטובה כרוב רחמיך בגלל שמך הקרוא עלינו כמו שנכון זרע אברהם לפניך, יהר"מ ה' אלהינו שתהא שבת וראש חדש זה קץ לכל צרותינו תחלה וראש לכל **רְוָחָתֵנוּ** וישמחו במלכותך שומרי שבת וגו' **זכר** למע"ב **או"א** רצה במנוחתנו וגו' שבת

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב
אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה)
בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:
וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר
שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

בשבת חנוכה אומרים כאן ועל הנסים:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל
הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ
לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

ענף יוסף

ואשי ישראל. אי' בטור בשם המדרש כן נשמות הצדיקים שמקריב מיכאל שר הגדול על מזבח של מעלה. (ולמטה כן הקרבנות שמקריבין הצדיקים ומוסרים נפשותיהם להקב"ה על כל דור ודור היינו מפיהם כמכונה בשם מזבח) (באהבה רבה הבאה אליהם מלמעלה ע"י מיכאל שר החסד). וגו היא תפלה הנקראת עבודה שבלב והקרבנות אלו משום באש ההשלהבות נקראים אשי ישראל. ותפלתם היא גוף התפלה שהן תיבותיה (ע"פ הגאון מהר"ל שניאור זלמן מלאדי זצ"ל סי' ק"ד):

עיון תפלה

קדשך ותרצה לפניך תפלת עמוסיך כתמידי יום וכקרבן מוסף כי בישראל עמך בחרת מכל האמות ושבתות להם נתת וראשי חדשים להם קבעת וגו'. ובמחזור לבני רומא — לפרנסה ולכלכלה לסליחת חטא ולמחילת עון (נותן סליחה לחטא כמו בתפלת י"ח סלח לנו אבינו כי חטאנו, ומחילה לעון כמו בתפלת יום הכפורים מחל לעונותינו ביוה"כ הזה) לגמילות חסד ולתלמוד תורה כי בישראל עמך וגו' וחקי שבתות וראשי חדשים להם קבעת וגו'. ובנוסח הרמב"ם והתימנים — על ידי משה עבדך, יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את ראש החדש הזה לטובה לברכה לחן לחסד ולרחמים (ברמב"ם לטובה ולברכה לחן ולחסד ולרחמים) לחיים ולשלום ויהי ראש החדש הזה קץ וסוף (בתימנים סוף וקץ) לכל חטאתינו וצרותינו תחלה וראש לפדות נפשנו, רצה נא במנוחתנו (בתימנים ורצה נא) וכו' כל ישראל אוהבי שמך בא"י וגו'. אבל בר"ח שבחול מסיימים כי בעמך ישראל מכל האמות בחרת וראשי חדשים להם נתת בא"י. ובסדורי הספרדים והבודרסם או"א חדש עלינו את החדש הזה לטובה וגו' ולכלכלה למחילת וגו' עון, ויהי החדש הזה סוף וקץ לכל צרותינו תחלה וראש לפדיון נפשנו, כי בעמך ישראל מכל האמות בחרת וחקי וגו' קבעת ישמחו במלכותך וגו' למעשה בראשית אלהינו ואלהי אבותינו רצה וגו':

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת (יְמֵי אֵלּוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה. וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס וָפֶלֶא וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה) שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְהוָֹה וְיִשְׁמְרֶךָ: אמן יָאֵר יְהוָֹה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: אמן יִשָּׂא יְהוָֹה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: אמן

מי שראה חלום ולא ידע מאי חזא יאמר רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך כו' בשעה שהחזן אומר שים שלום ויכוין לסיים עם הש"ץ בעת שיענו הקהל אמן ואם סיים רבש"ע והש"ץ לא סיים שים שלום יאמר אדיר במרום ויסיים עם הש"ץ ויענו הקהל אמן (הכנ"ה בסי' ק"ל):

והקהל אומרים אדיר במרום

אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם. יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ. (בְּרוֹב עוֹז וְשָׁלוֹם): בש"ת בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה וגזרות טובות ישועות ונחמות נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל־עמך בית־ישראל | לחיים טובים ולשלום: ברוך אתה יהוה המברך את עמו ישראל בשלום:

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

אלהי, נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. פתח לבי בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשי וכל־הקמים והחושבים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם: יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

סימא במוך ז"ל ככי היתמר בהגדה כל הרגיל לומר ד' דברים סללו עשה למען כו' זוכה ומקבל פני השכינה:

עשה למען שמך. עשה למען ימינך. עשה למען תורתך. עשה למען קדשתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננִי: יהיו לרצון | אמרי־פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי: עשה שלום (בש"ת השלום) במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל־ישראל ואמרו אמן: יהי רצון וכו'

הש"ץ חוזר התפלה ואומר קדיש תתקבל:

קוה[א] אל־יהוה חזק ויאמץ לבך וקוה אל־יהוה: אין־קדוש[ב] כיהוה כי־אין בלתך ואין צור כאלהינו: כי מי אלוה מבלעדי יהוה ומי־צור זולתי אלהינו[ג]:

אין כאלהינו. אין כאדונינו. אין כמלכנו. אין כמושיענו: מי כאלהינו. מי כאדונינו. מי כמלכנו. מי כמושיענו:

א) תהלים כז, יד. ב) ש"א ב, ב. ג) תהלים יח, לב.

עץ יוסף

אין כאלהינו כו' סימן אמן. אין כאלהינו מי כאלהינו נודה לאלהינו. כי נחסר בשבת מתפלת י"ח י"ב ברכות. ולכן משלימין אותה בארבע אין וארבע מי וארבע נודה. שכל אחד מזכיר השם. ואומר אחר כך ארבע ברוך וארבע אתה כאומר ברוך אתה אמן (כ"ג):

ענף יוסף

עושה שלום במרומיו. מלת במרומיו כוללת ב' דברים. הא' במרומיו ממש כלומר בעולם השמים שהיא אש ומים והנה הם שני הפכים שלא יתכן זוגם והתחברותם כי אם ע"י השלום. והשני במרומיו במלאכים שבמרומיו שהוא עושה שלום ביניהם. וזהו שדרשו חז"ל פחד ופחד עמו עושה שלום במרומיו משל זה מיכאל. ופחד זה גבריאל. מיכאל ממים וגבריאל מאש. והקב"ה עושה שלום ביניהם (כד הקמח):

כתב בשו"ת נודע ביהודה ס"א משו' ה מה שנוהגין לומר אין כאלהינו ט' קודם פטום הקטורת.

דובר שלום

אין כאלהינו וכו'. חשיב בזה ארבעה תארים כמו שהם מסודרים בתורה. תאר אלהינו הוא הראשון בתורה כמאמר בראשית ברא אלהים. ואח"ז תארהו אברהם באמר אדני כמאמר חז"ל עד אברהם לא בא אדם שקראו להקב"ה אדני זהו כאדונינו. ואחר זה מוזכר בתורה באמר מלך ה' ימלוך לע"ו. ותרועת מלך בו.

עיון תפלה

אין באלהינו. כתב הכל בו וז"ל יש מקומות שנהגו לומר אין כאלהינו אחר תפלת מוסף אחד שבת ואחד יו"ט כדי להשלים מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום, כי בשבת ויו"ט אין אדם מתפלל אלא שבע נמצא שיחסרו מהם ל"ג בין ערבית ושחרית ומנחה, ומשלימין אותן בז' ברכות של מוסף ושם

נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ. בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ. אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה: מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וּקְלוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין

עץ יוסף

כתב הפרישה הקושט שנים עשר מנה רמז לחכמים שינהגו בקושט ובאמונה עם ישראל שהם י"ב שבטים: וקלופה שלשה. רמז לג' אבות שהם העץ והחוזק של ישראל. ובלקיחתנו הקלפה מן העץ יתיבש העץ רמז בגרמא שלא יגרום שיתמו זכות אבות: בורית כרשינה תשעה. רמז לתורה נביאים כתובים. ושית

ענף יוסף

היינו לפי שהקטורת מעשרת ולכן אומרים אין כאלהינו שלא נאמר כחי ועוצם ידי עושה החיל רק הכל מהשם שנתן לנו ולו נאה לברך על העושר עכ"ל: כתב רמ"א בא"ח ס"ס קל"ב יש שכתבו ליזהר לומר פטום הקטורת מתוך הכתב ולא בעל פה משום שהאמירה במקום הקטרה וחיישינן שמא ידלג אחד מסממניה. ואמרינן שהוא חייב מיתה אם חיסר אחת מסממניה. ולכן נהגו שלא לאומרו בחול שממהרין למלאכתם וחיישינן שמא ידלג עכ"ל. וז"ל מלבושי יו"ט ודבר תימה הוא דזה לא נאמר אלא על כהן גדול הנכנס ביוה"כ לפני ולפנים דביה כתיב ולא ימות. אבל נ"ל דמפני טורח לבול נגעו בה עכ"ל. ועיין בא"ר סי' קל"ב:

דובר שלום

זהו כמלכנו. ואח"ז נאמר גם עושה בה' זהו כמושיענו. ואף שמושכל ישועה קודם באמר לישועתך קויתי ה'. ובאמר ויהי לי לישועה. עכ"ז הזכיר בתחלה מלכנו ואח"ז מושיענו ע"ד שנאמר ה' מלכנו הוא יושיענו. ובסדר הזה סדרם הנביא (ישעיה לג, כב) ה' שופטנו הוא תכונת אלהות לשון שפיטה ודין. ה' מחוקקנו הוא תואר אדנות ע"ד שנאמר ורוזנים יחוקקו צדק. ה' מלכנו הוא מלכות. הוא יושיענו תואר מושיע:

עיון תפלה

וזהו שבשבת שליסית (דהיינו ברכת עמ"י והמוליא ובהמ"ז ארבע) וכ' כנוים שיש באין כאלהינו שכל אחד מהם עולה להשלים ברכה אחת ובזה נשלמו ל"ג ברכות שחסרו (לבני בבל נמצאו בתפלת חול י"ט ברכות ובשבת ויו"ט חסרות ל"ו? ואפשר שנוסח אין כאלהינו נתקן בארץ ישראל שאין להם בחול אלא י"ח ברכות, ראה הערה לשמונה עשרה ברכות) ואחריו אומרים פטום הקטרת והשיר שהלוים היו אומרים" עכ"ל. והתניא רבתי בסי' א' מביא זה בשם רש"י, ומסיים שלפיכך נמצאו בראשי החרוזים ד' פעמים אמן וכן ברוך וכן אתה, וכ"כ הרוקח בסימן שי"ם:

בריתא דפטום הקטרת. בבלי (כריתות ו' ע"א) ירושלמי יומא פ"ד ה"ה, ועי' שו"ת רלב"ח סי' ק"ח: פטום. הפעל פטם בלשון התלמוד נולד מן הפעל בשם (בארמית בסם, יבסם כמטרא אולפני אונקלוס דברים לב, ב) בקרבת הסברה, הבי"ת נתחלפה בפ"א במוצא השפתים והסי"ן בטי"ת כמנהג הארמי, כמו הקשואים (במדבר יא, ה) ת"י קטייא, קשר בעברי קטרא בארמי, שבשין (ת"א בראשית מ, י) כמו שבטים בעברי, ופטומי מילי בעלמא (ב"מ ס"ו א') ענינו בסום דברים של מה בכך. ורבינו שמחה מוויטרי ז"ל במחזור שלו כתב „כתישת סמנים ותקון הקטרת קרוי פטום, ואינו לשון דשון כמו שור של פטם, אלא כלשון מסיקה בזיתים ובצירה בענבים וגדירה בתאנים כן לשון פטום בקטרת" עכ"ל. — א) הצרי. הוא הנקרא בתורה (שמות ל, לד) נטף הנוטף מעצי הקטף, ועץ הקטף הוא הנקרא בלשון רומי באלזאמאדענדראן גילעאדענזע, והשרף הנוטף ממנו נקרא באלזאמום גילעאדענזע (צרי גלעד) או אפאבאלסאמום ווערום (אפרסמון אמתי) ומקום גדולו בארץ ערב המאושרת ובסוריא ומצרים. ולפי שאפשר להוציא את הצרי מן העץ על ידי שמי

אופניס, א) השרף הנוטף ע"י דקירות הרבה בגזע העץ, והוא המובחר. ב) ע"י בשול הענפים במים, והוא הגרוע. לפיכך אמר רבן שמעון ב"ג שהצרי הכשר לקטרת אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף למעט את היוצא ע"י בשול. ולכן תרגם אונקלוס נטופה, וצרי (בראשית לז, כה; מג, יא) תרגם קטף: ב) והצפרן. הוא הנקרא בתורה שחלת, ת"א טופרא. ולשון רש"י הוא „שרש בשם חלק ומצהיר כצפרן" עכ"ל, והרמב"ן כתב „שחלת היא צפרן היוצא מן הים" וצ"ע דהא אמרינן בגמ' (כריתות ו, פ"ב) שה"א גדולי קרקע, ותירוצו של בעל שלטי הגבורים דחוק: ג) החלבנה. פרש"י בחומש „בשם שריחו רע וקורין לו גלבנה" עכ"ל, ובלשון רומי גומי גאלבאנום, שרף עץ פרסי. ובגמ' כריתות אמרו חלבנה ריחה רע ולמדו מכאן לצרף פושעי ישראל להענית צבור, ובהגה דבי אליהו רבא חלבנה אינה אלא נסרחת; אבל כאשר ידעט שהגאלבאנום אמנם אין ריחו נעים אך בשום אופן אי אפשר לחשבו לריח רע, לכן נראה שהוא השרף הנקרא בלשון רומי אסא פעטידא ובלשון אשכנז שטינק אזאנט שריחו רע באמת, וההמון היו קוראים אותו טייפעלסקאטה לפי שהיו מעשנים בו להבריח רוחות רעות, וכאשר דרך טהרתו מן העפרורית והקלפות המעורבות בו שוה לדרך טהרתו של הגאלבאן שא"א לטחנן לאבק דק אלא בימות החרף בזמן הקור לפיכך היו קוראים בימי קדם גם את האסא פעטידא בשם גלבנה: ד) והלבונה. פי' הרב בעל שלטי הגבורים בפ' כ"א שהוא השרף הנקרא בלשון רומי גומי אליבאנום ובל' אשכנז ווייהרוך (עשן קדש) שרף עץ הצומח בארץ כוש, אבל אין ריחו נעים כ"כ כראוי למעשה הקטרת; לכן נראה שהוא השרף הנקרא בלשון רומי סטיראקס בענזאין או רעזינא בענזאעס שריחו נחמד ונעים מאד ועד היום מגמרין בו בתי העשירים, והוא שרף עץ הצומח בארץ הודו ממשפחת העצים הנקראים סטיראציגען, והרוכלים העברים קוראים לו עד היום לבונה. ולפי שיש במינו זך וטהור ולבן הנוטף מפצעי קליפת העץ על פני מחללות הפרושות מתחתיו, גם כהה ועכור ומעורב בפסלת, לפיכך צותה התורה לקחת ממנו את הלבונה הזכה: מנה. משקל מאה דנרי כסף, והדנר משקל דרעהם וחצי (הריעב"ץ בסדורו), ומשקל הדרעהם מעט יותר משלשה גראם צרפתיות: ה) מור. הוא מר דרור שבפרשת שמן המשחה (שמות ל, כג), ת"א מירא דכיא, ויונתן תרגם מור בחיר. לדעת רב סעדיה גאון והרמב"ם בהלכות כלי המקדש (פ"א ה"ב) אינו דבר צומח מן האדמה כנראה לכאורה מלשון המקרא (שה"ש ה, א) אריתי מורי עם בשמי ומשמע שהוא דבר הנלקט מתוך הגן, אלא הוא המוסק (מאסכוס) הידוע, והוא ליחה נגררת בכיסו של מין צבי שוכע שסע פרסות שמגדלו ביערים אשר בהררי אזיא התיכונה, וריחו נודף בכל שהוא. והראב"ד השיג עליו כי לא יתכן להכניס במעשה הקטרת דם חיה טמאה; אבל באמת אין זה דם ואין בו דבר מיסודות הדם, והחיה איננה טמאה בהחלט. ופירוש מר דרור מור של חית הדרור אשר תרבה בבר ולא עלה עליה עול אדם, כי אז ריחו חזק ביותר. ולפי"ז המור של הקטרת איננו אותו המור שבשיר השירים. אבל בעל שלטי הגבורים סובר שהכל אחד והוא השרף הנקרא בלשון רומי גומי—רעזינא מיררהא היוצא מן העץ הנקרא באלזאמאדענדראן מיררהא הצומח בנגב ערב, ופירוש דרור נקי במינו ותפשי מזיוף: ו) וקציעה. הוא הקדה שבפרשת שמן המשחה כמו שתרגם אונקלוס וקציעתא, וכתב הערוך קציעה בלה"ק קדה ובלשון יון קאסיאה, והוא הנקרא בלשון רומי קאססיא קאריאפילאטא וריחו קרוב לריח מסמר הבושם הנקרא בלשון רומי קאריאפיללוס ארמאטיקוס ובלשון אשכנז געריווירצנעגעליין, והוא קלפת עץ הצומח ביערי ברזיליען. וכתב בשיטה מקובצת הנדפס מחדש בש"ס דפוס ווילנא (כריתות ו' פ"א) „כל סמנים של שמן המשחה היו גם בקטרת" עכ"ל, וכלון הכתוב בתיבת סמים: ז) שבלת נרד. הוא קנה בשם הנזכר בפרשת שמן המשחה, ובמקום אחר (ישעיה מג, כד) קוראו הכתוב קנה סתם לא קנית לי בכסף קנה פרש"י לקטרת, ושבלת הנרד איננה הנרד בעצמו שהרי חשבן הכתוב בתרי מילי נרד וכרכם קנה וקנמון (שה"ש ד, יד) וקנה הוא שבלת הנרד ובלשון רומי ספיקא נארדא: ח) וכרכם. צמח בלשון רומי קראקוס ובלשון אשכנז זאפראן, מוצאו מארץ המזרח, וינטע בימים האלה גם בארצות איטליה נגב אשכנז צרפת וספרד: ט) קשט. קלפת ענפי עץ אנטיללי הנקרא בלשון אשכנז קנמון לבן — ווייסער צימעט — ובלשון רומי קאסטוס דולצים (קושט מתוק), קרוב למשפחת הקנמונים (קאנעלאבעען). ונראה שיש לקרא קשט בסי"ן: י) קלופה. לא מצאתי בקופת הרוכלין דוגמתו, והרב בעל שלטי הגבורים הלך בזה בדרך לא סלולה. ולבי אומר לי שהוא עלי עץ האייקאליפטוס הנקראים בלשון רומי פאליא אייקאליפטי ויש להם ריח טוב. ובארץ אויסטראליען יגדל העץ עד מאה וחמש עשרה מטר, ונחשב למשפחת ההדסים (מירטאצעען): יא) וקנמון. הוא הקנמון בשם הנזכר בפרשת שמן המשחה, ונקרא בלשון רומי ציננאמאמום ובלשון אשכנז צימעט. קליפת עץ ממשפחת הלויריגען הגדל בארץ סיניס נגבה וקדמת ארץ הודו. ובימי קדם היו כל הסמים הללו נמצאים למכביר בארץ קדשנו ותפארתנו אשר לא תחסר כל בה (דברים ח, ט): בורית כרשינה. „בורית סאבו"ן (בהלמוד נקרא לפון נדה ס"ב א'; ב"ק צ"ג ב', זייפע. אבל הבורית שבמקרא הוא מלח האפר — פאטאשע — לדעת כותבי תולדות חכמת ההרכבה, ולפי דעתי אני הוא הבאראקס המינעראלי הנמצא בארץ סוריא אשר ייטיב לכבס בגדים ולהסיר כתמים) לפון אחר עשב הנקרא

אירבא

תלתא. ואם אין לו יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רבע הקב. מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא. ואם נתן בה דבש פסלה. ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה: רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ברית כרשינה ששפין בה את הצפרן כדי שתהא נאה. יין קפריסין ששורין בו את הצפרן כדי שתהא עזה. והלא מי רגלים

עץ יוסף

ובית סדרי מבנה. ששם מכבסין טנופותיהן של ישראל כמו בורית עכ"ל: ואם נתן בה דבש פסלה. קשה מאי פסלה דנקט לכלול בחיוב מיתה (כ"ב): ואם חסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. אפילו חסר יין. ואפי' בורית כרשינה חייב מיתה (כ"ב). וקשה דבש"ס משמע דאין חייב מיתה אלא בחיסר מעלה עשן וי"א סמנים. אבל אם חיסר יין ובורית כרשינה ומלח סדומית אינו חייב מיתה לעולם. ועיין בא"ר סי' קל"ב:

ביום

עיון תפלה

אירבא פטיא שעושין ממנו בורית. כרשינה, הבא מאותו מקום" עכ"ל רש"י בכריתות שם. ובמחזור ויטרי סי' ע"ז דף מ"ה כתב „יש אומרים עשב שכך שמו ומלבנין בו בגדים וקורין לו יורבא שבויירא (נ"ל הערבא סאפאנאריא בלשון אשכנז זייפענקרויט) העשב עצמו הוי בורית כרשינה" עכ"ל. ונמצא למכביר באירופא התיכונה והדרומית אצל הגדרים והחופים והיערים: יין קפריסין. לדעת רש"י הוא יין הבא ממקום קפרוס (אי ציפערן), ובמחזור ויטרי שם ד"ה מפני שהוא עז „אותו יין הבא מקפרוס" והוא מין יין שיש לו ריח חזק נודף למרחוק ומנדיף עמו גם ריח הצפרן השרה בו, ועי' תוס' ביצה (כ"ה פ"ב) ד"ה ולגף: חמר חורין עתיק. יין לבן ישן. והכתוב קוראו יין חלבון (יחזקאל כז, יח), ואפשר שהוא יין לבנון הנזכר (הושע יד, ח), ובשביל שהוא לבן ביותר הוסיף בו נו"ן להפלגה: מלח סדומית. מלח הנעשה ממימי ים המלח שהוא ימה של סדום (פריעב"ן). ומלח סדומית מסמא את העינים (חולין ק"ה ב') והיא עבה וקשה כאבן (רש"י ב"ב כ' ב'): רבע הקב. קב הוא ששית הסאה. בספרים הרבה ליתא לתיבת הקב, משום דסתם רובע בתלמוד הוא רובע הקב, כמו"ש הרשב"ם (ב"ב פ"ט ב') ד"ה תומן „כל רובע רובע הקב וכל רביעית שבגמרא רביעית הלוג" עד כאן לשונו: מעלה עשן. ביומא (נ"ג א') תנו רבנן בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטרת ולא רצו ללמד, שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריה של מצרים והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן של הללו מתמר ועולה כמקל ושל הללו מפציע לכאן ולכאן וכו' (שלא היו בקיאין בעשב שהוא מעלה את העשן זוקף ומתמר כמקל. רש"י) שבועה היא בידינו שאין מראין אותו לכל אדם: כל שהוא. כתב ר' אברהם הרופא בשלטי הגבורים ריש פרק פ"ו שכל שהוא במקום זה אין פירושו משהו אלא שעור הראוי להעלות העשן כפי מה שהיה ידוע לבני בית אבטינס וכשהעלימו מהותו העלימו גם שעורו: כפת הירדן. לדעת הרמב"ם ורבינו גרשום מאור הגולה והערוך הוא הנקרא בלשון רומי אמברא גריזעא ובלשון אשכנז גרויער אמבער. הנמצא צף על פני הימים שבין עגולי ההפוך וגם במעי הדג פאטטוואלל ונואתו, וטבעו לפנות לטוב ריח בשמים אחרים גם ריחו של המוסק. ורש"י ז"ל כתב שגינת ורדין היתה בירושלים נקרא הורד ההוא כפה או כפת הירדן ע"ש שדרך הורד הזה הוא לינדל על שפת הירדן.—והנה חמשת הדברים בורית כרשינה יין קפריסין מלח סדומית מעלה עשן וכפת הירדן אינם מסממני הקטרת אלא מכשירי הסממנים, ליפותן ולטהרן ולהחזיק ריחן. וגם הדבש היה שייך לזה לולא אסרתו תורה: ואם חסר וכו' חייב מיתה. כי עייל ביום הכפורים, דכתיב ואל יבא בכל עת אל הקדש וגו' ולא ימות וכי מעייל קטרת שלא כהלכתה ביאה ריקנית היא וחייב מיתה (רש"י כריתות ו' ע"א ועי' יומא נ"ג ע"א), אבל לדעת הרמב"ם בפרק ב' מהלכות כלי המקדש נראה דחיסר חייב מיתה מיירי גם בשאר ימים וחייב מיתה משום לא תעלו עליו קטרת זרה: ששפין. מחליקין ומגרדין אותה כדי לנאותה, כמו אבל שפה היא (מורכן) בבשרה (פסחים ל"ט ב'), משפשפה בעור הדג (כלים פי"ד מ"ה). ורש"י ז"ל פירש מושחין, וכן מתורגם וירחץ ויסך (ש"ב יב, כ) ושף, ולא תסוך שמן (מיכה ו, טו) ולא תשוף משח: שתהא עזה. שיהא ריחה חזק (רש"י): והלא מי רגלים יפין לה. הכל בו הביא יש מפרשים מעין אחד ששמו רגלים (עין רוגל יהושע טו, ז; ש"ב יז, יז) שאי אפשר לומר מי רגלים ממש כי לא עלה על לב אדם לשרות בו סמני הקטרת. וז"ל המחזור ויטרי

שם

יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד: הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים. לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים. גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים. אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים. אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ

עץ יוסף

ביום הראשון לה' הארץ כו'. שהיה רק הוא שליט בעולמו ביום ראשון שנאמר נוטה שמים לבדי: בשני גדול ה' כו'. שבו חלק המים והם תלוים במאמרו של מקום והם מהללים אותו שנאמר הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: בשלישי אלהים נצב כו'. משום שגלה ארץ ונטע גן עדן לעדת אל: ברביעי אל נקמות. משום שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיה: בחמישי הרנינו כו'. משום שברא

ט

עיון תפלה

שם „מי רגלים עזין הן והיו יפין לצפרן אלא לפיכך לא היו שורין אותה בהם לפי שהפסוק נעשה בעזרה ואי אפשר להכניסן לעזרה מפני הכבוד, ואי לא מפני הכבוד היו שורין בהם, שהרי חלבנה שריחה רע והיא מנויה בתורה. ויש אומר מעין הוא שמו כך, ולא נהירא, חדא דמאי האי דקאמר מפני הכבוד שפי מחלבנה שריחה רע, ועוד דבזבחים פרק דם חטאת (צ"ב פ"א) מוכח דמי רגלים ממש קבעי מימר, דקבעי התם דילד או דזקן וקמייתי עלה האי דפרקין דמי רגלים יפין לה וכו'" עכ"ל, וכן הוא האמת, כי מי הרגלים אוצרים בתוכם אד אמאניאק. אד עז וחריף הנודף בנקל וממהר להנדיף עמו גם ריח יתר הבשמים שהוא מתערב עמהם, וכן נוהגים עד היום הרבה רוקחי מי קולוניא לערב בתוכם מעט מי אמאניאק בכדי להנדיף את ריחם ביותר, ובזה הם עושים פעולת יין הקפריסין; גם ידוע שחומר האמאניאק למין הנתרים (אלקאליען) יחשב ופעולתו הנתרית להסיר כתמים ולנקות חלאה חזקה מאד, ומכל זה יעשו מי הרגלים גם פעולת הבורית כרשינה, לכן יפה אמרו רבותינו ז"ל והלא מי רגלים יפין לה באשר המה עושים פעולות היין והבורית ביחד, אלא שאסור להכניסן בעזרה מפני הכבוד, ובירושלמי יומא פ"ד ה"ה אלא שאין מכניסין ריח רע לעזרה מפני הכבוד. ולא לקדושה בלבד אסור אלא אף למנוס אסור, כדאמרינן בר"ה (ל"ג א') לענין שופר מים או יין מותר כדי לנאנאו מי רגלים אסור מפני הכבוד. ועי' ברכי יוסף או"ח סי' קל"ג: שאין מכניסין. הפעל כנס נמצא במקרא בקל כְּנוֹס את כל היהודים (אסתר ד, טז) ובפיעל נדחי ישראל יְכַנֵּס (תהלים קמז, ב) ובהתפעל צרה כְּהִתְכַּנֵּס (ישעיה כח, כ) לענין אסיפה. ובארמית בסי"ן לְמִכְנַשׁ לאחשדרפניא (דניאל ג, ב), וּכְנַשְׁתִּינוּן לארעיהון (תרגום יחזקאל לט, כח); ומזה בתלמוד בית הכנסת בית האסיפה, יום הכניסה (ריש מגילה) יום אספת בני הכפרים אל העיר. ועוד השתמשו בתלמוד בבניני הפעיל ונפעל משרש זה על מובן הבאת דבר לאיזה מקום, כמו הכנים שורו להאר בעה"ב (ב"ק מ"ז א'), ארח מכניס ארח (ב"ב נ"ח ב'), ואם נכנס ברשות (ב"ק ל"ג א'), הנכנס לבית המנוגע וכו' דכתיב והבא אל הבית (שבועות י"ז ב'), כי גם הפעל אסף בא לפעמים במובן זה, כמו ואין איש מאסף אותי הביתה וגו' ויביאהו לביתו (שופטים יט, יח — כא), ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב, ב); ולא מצאנו זה רק על הכנוּג. ולפי שמצאנו הפעל אסף לענין טהרת הטמא בהיותו רחוק מן הקהל ונתקרב, כמו עד האסף מרים (במדבר יב, טו), ואסף המצורע (מ"ב ה, יא) השתמשו לפעמים חז"ל גם בשרש כנס לענין זה, ואמרו משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן (ריש ברכות) הן הן דברי הברייתא שם ע"ב משעה שהכהנים מטוהרין לאכל בתרומתן:

הערה. ככלותי לבאר שמני הקטרת ולא מצאתי ביניהם שם הממית בריחו, עמדתי על מאמר המדרש במד"ר פי"ח „וסם המות נתון לתוכה שבו נשרפו נדב ואביהוא" ע"כ. ואפשר לומר כונת המדרש כך, שהקב"ה נתן לתוכה כח ממית שכל המשתמש בה שלא כדת הוא נשרף, אבל איננו כח טבעי. ולרבינו בחיי (במדבר טז, ס) גירסא אחרת במדרש זה „סם המות נתן להם בתוכה, משל הוא והכונה עלה שיענשו בה ענש מיתה, שאלו היינו מפרשים סם המות ממש היה פתחון פה לרשעים לומר שלא היה העונש ההוא מן השמים" עכ"ל. ושם בבמדבר רבה פ"ד שני דברים היו קדושים וגדולים כשבורים העם שהם קשים, וכדי שלא להוציא לעז עליהם כתב בהם דבר גדול של שבח, ואלו הן קטרת והארון, קטרת שלא יאמר אדם קשה היא הקטרת על ידה מתו נדב ואביהוא ועל ידה נשרפו עדת קרח ונצטרע עזיהו, לכך כתב הקב"ה שניצולו ישראל על ידה, ע"כ:

השיר שהלוים. משנה סוף מס' תמיד ובר"ה ד' ל"א

אוֹמְרִים. הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים. יְהֹוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהֹוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים. מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תָּנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ כָּל־הַשּׁוֹנֶה הֲלָכוֹת בְּכָל־יוֹם מֻבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶּן־עוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר [ב] הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ אַל תִּקְרֵי הֲלִיכוֹת אֶלָּא הֲלָכוֹת:

[ג] אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהֹוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ. אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְהֹוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהֹוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: קדיש דרבנן:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה. שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וּמוֹשַׁב

א מגילה כח ע"ב וש"נ. ב חבקוק ג, ו. ג מימרא ע איתא סוף ברכות וסוף יבמות ונזיר וכריתות.

עץ יוסף

בו עופות ודגים וכולם אומרים שירה כדאיתא בפרק שירה: בששי ה' מלך גאות לבש. ע"ש שגמר מעשיו: בשבת מזמור שיר כו'. ע"ש שבת בו וגם שעתיד לשבות בו ביום שכולו שבת: אל תקרי בניך כו'. משום שקשה ליה לר"א שכיון שאמר וכל בניך למודי ה' למה חזר ואמר ורב שלום בניך. דהל"ל ורב שלומם. לכן אמר שהוא ע"ד אל תקרא. ובא ללמדנו שת"ח העוסקין בתורה שהיא בנינו של עולם שמלבד שמקיימים העולם הם מרבים שלום שהבטיח הקב"ה אם בחקותי תלכו וגו' ונתתי שלום בארץ. שהרי מלד התורה שנתן הקב"ה הוא עוז לישראל שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. ומאותו שלום נמשך לאוהבי התורה שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול להיות נכוים מחופת הבריהם שלמדו תורה. שאם לא למדו רק אהבו אותם הקב"ה ישפות שלום להם שלא יבושו ויכלמו מחופות הלומדים רק יהיו שוים בענין החופות כי בצל החכמה בצל הכסף הם העשירים המחזיקים ביד לומדי תורה מאהבתם התורה ונמצא שהת"ח הם הגורמים השלום לאוהבי התורה ולא זו בלבד אלא שגם מרבים שלום אף לרשעים שאולי ישובו אל ה' באחרית הימים. וזהו יהי שלום בחילך שהוא בכללות ירושלים רעים וטובים. ואם תאמר למה זכו הרשעים לשלום. אמר למען אחי ורעי שהם הת"ח אדברה נא שלום בך בכללך. ולמען בית ה' כו' אבקשה טוב לך בכללך. ועיין ברי"ף סוף ברכות: ה' עז לעמו יתן. פי' כשהשם יתברך עוז ותעצומות לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום תחלה שהוא כלי המחזיק העוז והטובה. כמו שאחז"ל שאין כלי מחזיק ברכה וטוב כמו השלום (כלי פז): כתב הכ"ב ו' פעמים שלום (בו' פסוקים) [מכר כאן] לששת ימי המעשה. שלום במספר קטן ט"ז עם המלה. י"ז גימטריא טו"ב:

עיון תפלה

נ"א ע"א ובאדר"ן פ"א: לחיי העולמים. לחיים הנצחיים לעתיד לבוא:

יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל. וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ. כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

וְעַל־כֵּן | נְקַוֶּה־לְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ. לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי־לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה | אֶחָד): קדיש יתום

כתוב בספר זכרון לציון שאחר עלינו יאמר אלו פסוקים והם סגולה נפלאה להציל אותו מכמה גזירות רעות. ואם אינו יכול לאמרם תיכף אחר עלינו מפני אמירת ק"י או שיר היחוד יאמר אותם קודם לכתו מבהכ"נ כי סודם של אלו פסוקים רב ורם א):

אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל: וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

א)[והמקור לזה הוא במדרש מגלת אסתר פ"ז פ' ג אם על המלך טוב ובילקוט אסתר רמז תתרנ"ז פסוק בלילה ההוא].

עניני שיר הכבוד

(ערוגות הבושם) כתב הלבוש בסימן קל"ג מה שנוהגין לומר בכל יום שיר הכבוד שהוא אנעים זמרות על זה תמהתי מאד. כי היה נראה לי שלא לאמרו בכל יום. ולא מפני גריעותיה ח"ו. אלא ממעלותיה. והיינו משום שכיון שחושבין אותו לשבח גדול לא היה לנו לאמרו בכל יום אלא לפרקים כגון בשבת ויו"ט. וע"ד שאחז"ל כל האומר הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. כי אין זה דרך המוסר אפילו במלך ב"ו לספר בשבחיו הגדולים בכל יום. כדי שלא להרגילם כ"כ בפי הבריות. ויהיה אז בפיהם כמזמר ומתלוצץ. ולא תהיה הגדולה כ"כ בעיני הבריות כמו שהוא בדבר שקורין לפרקים ולעתים רחוקים. וכמו שכתב ג"כ החכם רבי משה מיימון ז"ל בטעם ביאת הכהן הגדול לפני ולפנים דוקא ביום אחד בשנה ולא יותר כדי להגדילו. כן היה להם לעשות ג"כ בשיר הכבוד. ואם על כל פנים היו רוצים לאמרו. לא היה להם לפתוח הארון בכל יום שהוא לנו במקום ביאת מקדש לפני ולפנים. וכמו שעושין בעליט לשבת שאומרים אותו בכל יום ואין פותחין הארון לאמירתו אלא בר"ה ויום כפור כדי להגדילו ולהודיע לעם שהוא שבח גדול ביותר ויאמרוהו על ידי כן גם בשאר ימות השנה בכוונה יותר גדולה ולתת זה על לבם בר"ה ויוה"כ שהם ימי הדין. כן ג"כ היה להם לעשות כן באנעים זמרות. ולולא להפסיד הלדקות חסתי. שמוכרין אותו בכל יום ונותנין המעות לצדקה. בצירוף שהיה דבר המוה מאד בעיני הבריות. הייתי מבטלו במקום לאיכשר חילי מלפתוח הארון. רק בשבתות וי"ט ור"ח הייתי פותחו על סמך הכתוב ביחזקאל שאמר שער החצר הפנימית וגו' יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח עכ"ל. ולפי שהוא שיר נכבד מאד יש ליזהר לאמרו בנחת ובמתון ולא במרוצה. כי מפום זה נקרא שיר הכבוד שיאמרו כמו שיר בנחת. ואשרי להנזהרין ויהיה שכרן רב מאד. והגר"א כתב שאין לומר שיר היחוד ושיר הכבוד רק ביו"ט:

פותחין הארון

חזן אַנְעִים זְמִרוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג. כִּי
אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
ק' נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ. לָדַעַת כָּל־
רָז סוֹדֶךָ:
ח' מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ. הוֹמֶה לִבִּי
אֶל־דּוֹדֶיךָ:
ק' עַל־כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת. וְשִׁמְךָ
אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
ח' אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ. אֲדַמְּךָ
אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
ק' בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דִּמִּיתָ
הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
ח' גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ. כִּנּוּ לְתֹקֶף
פְּעֻלָּתֶךָ:
ק' דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי־יֶשְׁךָ. וַיְשַׁוּוּךָ
לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:
ח' הִמְשִׁילוּךָ בְּרֹב חֶזְיוֹנוֹת. הִנְּךָ אֶחָד
בְּכָל־דִּמְיוֹנוֹת:
ק' וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת. וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ
בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:
ח' זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב.
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:
ק' חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ.
הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:
ח' טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא. קְוֻצּוֹתָיו
רְסִיסֵי לָיְלָה:
ק' יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי. וְהוּא יִהְיֶה
לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:
ח' כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ. וְחַק
עַל־מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

עץ יוסף

אארוג. לשון אריגה. מה האורג הזה כל נימא ונימא מצטרפת לחומר הבגד. כך כל דבור ודבור של שיר ושבח מצטרף להעשות ממנו לבושי כבוד וגאות (ע"ש כך נקרא שיר הכבוד) שנאמר ה' מלך גאות לבש. אימתי לבש גאות. בשעה שבניו ממליכים אותו עליהם: **תערוג**. כאיל תצעק ותהמה: **חמדה**. לחסות בצל ידך. ויחוס מלילה זו לכאן. לפי שהעוסק בד"ת ובשבחו של מקום עומד בסכנה. מחמת המסטינים והקנאים העומדים כנגדו לבטלו. כמו שמעידים ב' כתובים בישעי' (מט, ב) וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני. (שם נא, טז) ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך. אלא שהובטח המחזיק בעץ החיים (לנטוע שמים וליסוד ארץ) להתלונן בצלו. ונלחמו בו ולא יוכלו לו:

דובר שלום

אנעים וכו'. מבואר בכנף רננים בהוראת זמר הוא על נעימות הקול. והוראת שיר הוא על הפלגת הרעיונים. ובהתלכדם יחד הוא השלמת השיר. ובהקדמתנו לתהלים באמנו שתכלית נעימת השיר הוא לשמח הנפש. למען תוכל הנפש להשיג ענייני אלהות בסוד רחיפת ענני היגון מעל פניה. זהו אנעים זמרות ושירים אארוג שאחבר באריגה יחד נעימת זמר הקול עם טוב רעיוני השיר. כי ע"י שלימות השיר תערוג נפשי אליך שתוכל להשיג עולם ההבנות. והארכנו בזה במקום אחר:

כתם טהור פז. שהוא הזהב הטהור בלי שום סיג ופסולת. כן הוא דמות ראשו. וכמו בהתגלות ענייניו ית' המתואר בשם מלת מצח אבר המתגלה מהראש. נראה כמ"כ שחק עליו שם קדשו בלי שום סיג ופסולת.

דודיך. ידידותיך ואהבתיך: **אספרה כבודך ולא ראיתיך**. פי' ואם לא ראיתיך. מ"מ אוכל לספר כבודך. שהוא מלא כל הארץ: **אדמך**. אני מדמה אותך לכמה דמיונות. כמו ה' איש מלחמה. דודי צח ואדום. ועתיק יומין. ודומיהם רבים. שאינם דמוים ממש. רק להשמיע לאזן בדרך שיכולה לשמוע: **אכנך**. אקרא אותך בכנוי שם. כמו רחום. וחנון. מלך. אדון. והדומים. ולא שידעתי עצמותך. **לידע** איזה שם הראוי לכבודך: **דמית**. נראית בדמוי באופן שיוכלו לסבול. ובזה נתת רשות לדמותך באותו אופן שנדמית: **כנו לתוקף**. נתנו לך (דרך משל) שם כנוי גבור. כארי שואג. כדוב שכול. כנמר. החזקים שבבריות: **ולא כפי ישך**. בשלם המעלה באמת. כי אתה נעלה רם ונשא מכולם. מה שלא ניתן כח ללשון לבארו: **וישווך**. פי' השוו אותך: **לפי מעשיך**. במצרים כבחור איש מלחמה. בסיני כזקן מלא רחמים: **הנך אחד**. אע"פ שדמוך בכמה אופנים. אחד אתה בכל דמיונות. אתה הוא שחזו בך זקנה. אתה הוא שחזו בך בחרות. וכן שיבה ושער ראשה כעמר נקא. ושחרות קוצותיו תלתלים שחורות. הכל נאמר בך ע"ד שיבאר בנמשך: **זקנה ביום דין**. שאין נאה בישיבה אלא זקן. יכמרו נחומיו לכבוש מדת הדין. ואין נאה במלחמה אלא בחור. זהו ובחרות ביום קרב כאיש מלחמות אשר ידיו לו רב. לעשות מלחמה בכח וחיל: **כובע**. היא המגבעת שנקראת פאר. וכתיב פארך חבוש. סרי מלינו חביסה בכסוי הראש: **יתפאר בי**. ישראל אשר בך אתפאר: **כי חפץ בי**. לא בצדקתנו ולא מרובנו כי אם בחפץ פשוט ואין טעם ברצון: **טללי אורות**. של תורה שנקראת אור. ולשון פסוק הוא בישעיה (כו, יט): **וחק**. חקק: **על מצח**. אהרן

ק' לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה. אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

ח' מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

ק' נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ. יַעֲלֶה־נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

ח' סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת. וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

ק' עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם. מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

ח' פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו. וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

ק' צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם. פּוּרָה בְּדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

ח' קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו. תְּמוּנַת יְהוָה לְנֶגֶד עֵינָיו:

ק' רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר. יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

ח' רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ. דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

ק' שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ. וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

חזן תְּהִלָּתִי תְּהִי (נָא) לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת. וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

עץ יוסף

בלין שעל מלחו. א"כ על מלח החיה ששמה ישראל שהם הויה חקוק במלחה. וזה מיושב יותר. מקושר בעניין של מעלה: צבי תפארת. ג"ל לפירת תפארה. והוא מיוסד על הפסוק (ישעיה כח, ה). והיא מלנפת מלכות. וגירסתנו לבי פי' לשון רלון וחפץ: אמתו. לשון אומה: מחלפות ראשו. קווצות שערות. כמו שבע מחלפות דשמשון: נוה הלדק. זו ירושלים: צבי. לשון רלון וחפץ: על ראש שמחתו. ע"ד אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי: עמוסים. מבטן: נשאם. נירחס. על כנפי נשרים. והוא מיוסד על לשון הפסוק (ישעיה מו, ג): ענדם. קשרם בראשו: פארו. תפלין שנקראו פאר ביחזקאל: ופארי. תפלין דמרא עלמא דכתיב בהו ומי כעמך ישראל: פורה. גת: לעניו. למרע"ה. מוראית את אחורי: קורא מראש. דור ודור (עש"ה ישעיה מ"א) שמספר והולך מעשה הדורות מראש ברייתו של עולם וקורא שם כל אחד. מזה ניכר שראש דברך מבראשית אמת. כי לא ימלא כזאת בכל ספרי דה"י וזכרונות. שלא ידעו להגיד שרשי הדורות מתהלתן: שית. תשית: המון.

לשון

דובר שלום

אעפ"כ מחסדו ית' שנחשב לו לחן ולכבוד ולפירת תפארה כשאומתו מעטרת לו עטרה. כאילו אין ניכר שבחו בלעדיה. אך באמת נמנע להשיג ערך שבחו. שמחלפות ראשו. עניינים המתפשטים וחולפים מחוץ לראשו והלאה המה תלתלים שחורות כבימי בחרות שבלתי אפשרים להשיג בהם שום זהר ובהירות מתכלית פעולותיו. וגוף המאמר הוא בפדר"א פ"ד וכתר שם המפורש על מלחו: ובדרך רמז שם הוי"ה אהי"ה: וגם הוי"ה א"ד. עולים יחד קל"א. חק"ל תפוחין קדישין. והמה במספר מל"א. זהו וחק על מל"א כבוד שם קדשו. שמותיו הקדושים. הוי' אהי"ה. הוי' אד'. חקוקים על מל"א. וזהו שנא' בישעיה ביום ההוא יהיה למ"ת ה' ללבי ולכבוד. שיתגלה אז מל"א שם קדשו ית'. וזהו שאמר יעקב ואנכי איש חל"ק. שיתגלה עלי מל"א שם קדשו: סגלתו וכו'. ע"ד שנאמר והיית עטרת תפארת ביד ה' ולניף מלוכה בכף אלהיך: צח ואדום. כל עניניו ית' המה מתוספים מן לח של מדה"ר ואדום של מדה"ד. אך בדרכו פורה בבלרה. אז לבושו אדום ממה"ד לבד בלי שתוף מדה"ר. וזהו שנאמר בישעיה (סג) מי זה בא וגו' חמוץ בגדים מבלרה זה הדור בלבושו צועה ברב כחו וגו' מדוע אדום ללבושך וגו' פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי וגו'. בבואו מבלרה חמוץ בגדים במדה"ד בלי שתוף מדה"ר ישאלו מי זה בא חמוץ בגדים. הלא זהו אשר הדור בלבושו תמיד במדה"ר ועתה צועה ברב כחו של גבורת הדין בלי רחמים. ע"ז משיב פורה דרכתי לבדי וגו'. דאיתא בקרנים שיש שי"א נימין קדישין. זהו אין אי"ש אתי. שאין בהם איש שיש בו שי"א נימין קדישין. לכן והדרכם באפי במדה"ד בלי רחמים: וזהו עלמו שנאמר בשמות. ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המלרי. הסתכל בכל לד וראה כי אין איש אין בו שי"א נימין קדישין. ויך את המלרי במדה"ד ולא רחם עליו: קשר וכו' תמונת ה' וכו'. כאשר ביקש מרע"ה להראות לו תמונת ה' נגד פניו. שהראהו לו ה' קשר של תפלין כמאחז"ל והכיר בקשר של תפלין כי חונה ה' בעמו לפאר ענוים דבתפלין דמרא עלמא כתיב מי כעמך ישראל. ולאה כי יושב תהלות מתפאר בם בישראל: ראש וכו'. בזה ניכר שדברך אמת מראש קודם הוית הדברים שהרי אתה קורא מראש כל דור ודור מה שיהיה בימיו. לכן דרוש עם דורשך באמתך. ובדרך רמז מבואר בספרי אמת שתחלת התורה ותם ס' תוסתו את"ת היינו ס"ת מן בר"א אלהי"ם א"ת. זהו ראש דברך של התורה הוא אמת היינו קורא מראש דור ודור מי שמתחיל לקרות מראש דור ודור היינו בראשית ברא אלהים את וגו' מוגא דברך אמת: שית המון שירי נא עליך. שית לשון קשוט ותכשיט מלשון שית זונה. קשוט שירי עליך ורנתי תקרב אליך. ע"ד מאחז"ל יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. זהו בתחלה שית המון שירי עליך הוא השבח שאני מסדר עליך. ואח"ז ורנתי תקרב אליך.

ק' תיקר שירת־רש בעיניך. כשיר יושר על־קרבניך:
ח' ברכתי תעלה לראש משביר. מחולל ומוליד צדיק כביר:

ק' ובברכתי תנענע לי ראש. ואותה קח לך כבשמים ראש:
ח' יערב נא שיחי עליך. כי נפשי תערוג אליך: לך ה' הגדולה. ק"י. עלינו. א"ע.

כתב היעב"ץ ראוי לכל יחיד לקרות הפרשה של לחם הפנים וזו היא:

ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת: ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על־השלחן הטהר לפני יהוה: ונתת על־המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה: ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני־ישראל ברית עולם: והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה חק־עולם:

ואחר כך יקרא בנביאים בעניני דיומא וזו היא:

ונחך יהוה תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא־יכזבו מימיו: ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור־ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ משבב נתיבות לשבת: אם־תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על־יהוה והרכבתיך על־במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יהוה דבר:

אח"כ יאמר ברכי נפשי. וגודל מעלתה מפורש בזוה"ק. אח"כ ילמוד פ' משניות למסכת שבת. ואח"כ יאמר זה:

תנו רבנן כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש. רבי חדקא אומר ארבע. א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו. ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליהוה היום לא תמצאוהו בשדה. רבי חדקא סבר הני תלתא היום לבר מאורתא. ורבנן סברי בהדי דאורתא:

תקוני שבת לסעודה שניה

פרק ט אמר רבי עקיבא מנין לעבודה זרה שמטמאה במשא[א] כנדה. שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו. מה נדה מטמאה במשא אף עבודה זרה מטמאה במשא:

ב מנין לספינה שהיא טהורה. שנאמר דרך־אניה בלב־ים[ב]. מנין לערגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים שזורעין בתוכה חמשה זרעונין. ארבעה בארבע רוחות הערגה ואחד באמצע. שנאמר

עץ יוסף

לשון רבים: תיקר. לשון יקר: שירת ר"ש. כאן חתם שמו. הוא רבינו שמואל אביו של רבינו יהודה החסיד: על קרבניך. כך נתקן זה אחר עבודת התפלה: משביר. מכלכל. נקרא כך הקב"ה המפרנס בריותיו. עב"ה (משלי יא, כו) וברכה לראש משביר: מחולל. בורא: כביר. עזוז ורב. לשון הכתוב איוב (לו, כה): תנענע לי ראש. כמודה ומקבל הברכה כדרך שמצינו בברכות דף ז' ע"א גבי ישמעאל בן אלישע שא"ל הקב"ה ישמעאל בני ברכני כו' ונענע לו בראשו: תערוג. חתימה כפתיחה. ע"ד שאמרו חז"ל (שם י.) כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח באשרי וסיים באשרי:

דובר שלום

הוא רנת התפלה שאני מתפלל: תיקר וכו'. השיר שהיו אומרים על הקרבן בבהמ"ק מתואר בשם שיר עשיר. ושיר שאנו אומרים היום בלא קרבן הוא שירת רש. וזהו שאנו מבקשים תיקר שירת רש בעיניך כשיר יושר על קרבניך שהוא שירת עשיר: ברכתי וכו'. תעלה ברכתי לראשו של המשביר ומחולל ומוליד שהוא צדיק כביר. ולפי שצריכין בענין הלדה שלשה דברים. א' חלילת ויולדת הולד בעת הלידה. ב' משבר של היולדת. ג' הלדה של הולד. זהו משביר ליולדת. מחולל בילדה. ומוליד בלדה: כביר לשון חוזק כמו יכול כבירים:

(א) שמטמאה במשא. הנושא אותה יכבס בגדיו ואפילו לא נגע בה כגון שהיתה בקופה: תזרם כמו (אשה) דוה. כלומר יהיו בעיניך כזרים כמו אשה נדה כדכתיב (ויקרא טו, לג) והדוה בנדתה: (ב) שהיא טהורה. שאינה מקבלת טומאה: בלב ים. שספינה הרי היא כים מה ים טהור אף ספינה טהורה: שזורעין בתוכה חמשה זרעונים. ויש בה כדי להפריש ביניהן הפרש הראוי ולא הוי ערבוב: ואחד באמצע.

[א] ישעיה ל, כב. [ב] משלי ל, יט.

פי'

א כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח. זרעה לא נאמר אלא זרועיה: ג מנין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה. שנאמר ב היו נכונים לשלשת ימים. מנין שמרחיצין את־המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת. שנאמר ג ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים. מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח. שנאמר ד אם־יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: ד מנין לסיכה שהיא כשתיה ביום הכפורים אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר. שנאמר ה ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו: ה המוציא עצים כדי לבשל ביצה קלה. תבלין כדי לתבל ביצה קלה. ומצטרפין זה עם זה. קלפי אגוזים קלפי רמונים אסטים ופואה. כדי לצבוע בהן בגד קטן בסבכה. מי רגלים. נתר. ובורית. קמוליא. ואשלג כדי לכבס בהן בגד קטן בסבכה. רבי יהודה אומר כדי להעביר על הכתם: ו פלפלת כל־שהוא. ועטרן כל־שהוא. מיני בשמים ומיני מתכות כל־שהן. מאבני המזבח ומעפר המזבח. מקק ספרים ומקק מטפחותיהם כל־שהן. שמצניעין אותן לגונזן. רבי יהודה אומר אף המוציא ממשמשי עבודת כוכבים כל־שהוא. שנאמר ו ולא־ידבק בידך מאומה מן החרם: ז המוציא קפת הרוכלין אף על פי שיש בה מינין הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת. זרעוני גנה פחות מכגרגרת. רבי יהודה בן בתירה אומר חמשה. זרע קשואין שנים. זרע דלועין שנים. זרע פול המצרי שנים. חגב חי טהור כל־שהוא. מת כגרגרת. צפרת

א ישעיה סא, יא. ב שמות יט, טו. ג בראשית לד, כה. ד ישעיה א, יח. ה תהלים קט, יח. ו דברים יג, יח.

עץ יוסף

פירוש גרעין אחד באמצע כדי שיהיה הגרעין שבאמצע רחוק ג"ט מן הזרוע שבכל רוח: **כי** כארץ תוציא צמחה. תוציא חד. צמחה חד. זרועיה הרי. תצמיח חד. הרי חמשה: (ג) **שהיא טמאה**. ביום שלישי אכתי לא מסרחא שכבת זרע וראויה לקלוט ולהיות ולד נוצר ממנה וקרינן בה שכבת זרע הראוי להזריע: **לשלשת ימים**. ולא חש אם יפליטו אח"כ ביום הרביעי להפרשה משום דמסריח ואינו ראוי להזריע: **מנין שמרחיצין**. אפילו בחמין שהוחמו בשבת: **ביום השלישי**. דאף ביום הג' מסוכן הוא וכ"ש ראשון ושני: **לשון של זהורית**. כמין לשון של צמר אדום היו קושרין אליו בראש השעיר המשתלח לעזאזל וחציו בצוק וכשהיה דוחה השעיר למטה היה הלשון ההוא מלבין ויודעין שנתכפרו עונותיהם: (ד) **מנין לסיכה שהיא כשתיה**. לא כשתיה ממש לחיובי עלה כרת. אלא שהיא אסורה: (ה) **ביצה קלה**. בילת תרנגולת שהיא קלה לבשל יותר מכל שאר ביצים: **ומצטרפין**. כל מיני תבלין זה עם זה: **איסטים**. צבעו דומה לתכלת: **ופואה**. שרש עשב שצובעין בהם אדום: **בסבכה**. בראש הסבכה שעשוי כקליעה נותנים מעט בגד: **נתר**. מין אדמה הוא ומזהיר וקורים לו אלו"ם בלע"ז: **בורית**. מין צמח שמנקה ומטהר: **קמוניא**. עשב שמנקים בעפרו את הידים להעביר את הזוהמא: **ואשלג**. כתב הר"ב לא אתפרש לי מה הוא: **על הכתם**. הנמצא בבגד ואין ידוע אם דם נדה הוא אם לאו מעבירין עליו שבעה דברים לבדוק אותו בהם ומכללם ארבע שמנין הללו: (ו) **פלפלת כל שהוא**. דחזיא לריח הפה. ואין זה פלפל המצוי בינינו: **ועטרן כל שהוא**. שמרפאים בו מי שיש לו כאב חלי הראש: **מיני בשמים**. וראוין להריח כמו לתבל: **כל שהן**. לריח טוב: **מיני מתכות כל שהן**. ראוי לעשות מהן דרבן קטן: **מקק**. רקב הנופל מספרים או ממטפחות שלהן. לשון המק בשרו (זכריה יד, יב): **שמצניעין אותן לגונזן**. שכל דבר קודש טעון גניזה: (ז) **הרוכלין**. מוכרי בשמים לקשוטי נשים ויש להם קופות קטנות לצרורות הבשמים: **אינו חייב אלא חטאת אחת**. דכלן חדא הוצאה היא: **ר"י בן בתירה אומר חמשה**. פי' הרמב"ם אפילו לא הוציא אלא חמשה בלבד: **חגב חי כל שהוא**. שמצניעין אותו לקטן לשחק בו: **צפורת כרמים**. בחולין (דף ס"ה) דריש למינהו בחגבים לרבות צפורת כרמים. הרי שהיא חגב (תוס'

חדשים

בְּרָמִים בֵּין חַיָּה בֵּין מֵתָה כָּל־שֶׁהוּא שֶׁמַּצְנִיעִין אוֹתָהּ לִרְפוּאָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אַף הַמּוֹצִיא חָגָב חַי טָמֵא כָּל־שֶׁהוּא שֶׁמַּצְנִיעִין אוֹתוֹ לְקָטָן לְשַׂחֶק־בּוֹ:

פרק י **הַמַּצְנִיעַ** לְזֶרַע וּלְדוּגְמָא וְלִרְפוּאָה וְהוֹצִיאוֹ בְּשַׁבָּת חַיָּב בְּכָל־שֶׁהוּא. וְכָל־אָדָם אֵין חַיָּב עָלָיו אֶלָּא כְשִׁעוּרוֹ. חָזַר וְהִכְנִיסוֹ אֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא כְשִׁעוּרוֹ: ב הַמּוֹצִיא אֳכָלִין וּנְתָנָן עַל הָאַסְקֻפָּה בֵּין שֶׁחָזַר וְהוֹצִיאָן בֵּין שֶׁהוֹצִיאָן אַחֵר פָּטוּר מִפְּנֵי שֶׁלֹּא עָשָׂה מְלַאכְתּוֹ בְּבַת אַחַת. קֻפָּה שֶׁהִיא מְלֵאָה פֵּרוֹת וּנְתָנָהּ עַל הָאַסְקֻפָּה הַחִיצוֹנָה אַף עַל פִּי שֶׁרֹב הַפֵּרוֹת מִבַּחוּץ פָּטוּר עַד שֶׁיּוֹצִיא אֶת־כָּל־הַקֻּפָּה: ג הַמּוֹצִיא בֵּין בִּימִינוֹ בֵּין בִּשְׂמֹאלוֹ בְּתוֹךְ חֵיקוֹ אוֹ עַל כְּתֵפוֹ חַיָּב. שֶׁכֵּן מַשָּׂא בְנֵי קְהָת. לְאַחַר יָדוֹ בְּרַגְלוֹ בְּפִיו וּבְמַרְפְּקוֹ בְּאָזְנוֹ וּבִשְׂעָרוֹ וּבְפֻנְדָּתוֹ וּפִיהָ לְמַטָּה בֵּין פֻּנְדָּתוֹ לַחֲלוּקוֹ בִּשְׂפַת חֲלוּקוֹ בְּמִנְעָלוֹ בְּסַנְדָּלוֹ פָּטוּר. שֶׁלֹּא הוֹצִיא כְּדֶרֶךְ הַמּוֹצִיאִין: ד הַמִּתְכַּוֵּן לְהוֹצִיא לְפָנָיו וּבָא לוֹ לְאַחֲרָיו פָּטוּר. לְאַחֲרָיו וּבָא לוֹ לְפָנָיו חַיָּב. בֶּאֱמֶת אָמְרוּ הָאִשָּׁה הַחוֹגֶרֶת בְּסִינָר בֵּין מִלְּפָנֶיהָ בֵּין מִלְּאַחֲרֶיהָ חַיֶּבֶת שֶׁכֵּן רָאוּי לִהְיוֹת חוֹזֵר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אַף מְקַבְּלֵי פִתְקִין: ה הַמּוֹצִיא כִּכָּר לִרְשׁוּת הָרַבִּים חַיָּב. הוֹצִיאוּהוּ שְׁנַיִם פְּטוּרִין. לֹא יָכוֹל אֶחָד לְהוֹצִיאוֹ וְהוֹצִיאוּהוּ שְׁנַיִם חַיָּבִים. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן פּוֹטֵר. הַמּוֹצִיא אֳכָלִין פָּחוֹת מִכַּשִּׁעוּר בִּכְלִי פָּטוּר אַף עַל הַכְּלִי שֶׁהַכְּלִי טְפֵלָה לוֹ. אֶת־הַחַי בְּמִטָּה פָּטוּר אַף עַל הַמִּטָּה שֶׁהַמִּטָּה טְפֵלָה לוֹ. אֶת־הַמֵּת בְּמִטָּה חַיָּב. וְכֵן כְּזַיִת מִן הַמֵּת וּכְזַיִת מִן הַנְּבֵלָה וְכַעֲדָשָׁה מִן הַשֶּׁרֶץ חַיָּב. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן פּוֹטֵר: ו הַנּוֹטֵל צִפָּרְנָיו זוֹ בְזוֹ אוֹ בְשִׁנָּיו וְכֵן שְׂעָרוֹ וְכֵן שְׂפָמוֹ וְכֵן זְקָנוֹ וְכֵן הַגּוֹדֶלֶת וְכֵן הַכּוֹחֶלֶת וְכֵן הַפּוֹקֶסֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר

עץ יוסף

הדשים): בין חיה בין מתה כל שהוא. שעושים ממנו רפואה לפקח ולהחכים: חגב חי טמא כל שהוא. ות"ק סבר טמא אין מצניעין אותו לתינוק דילמא מיית ואכיל ליה: (א) המצניע. קודם השבת: לזרע ולדוגמא. להראות שיש לו סממנים ויקנו ממנו: והוציאו בשבת. ששכח בשבת למה הצניע והוציאו סתם: חייב עליו בכל שהוא. שעל דעת הראשונה הוציאו והא אחשביה: אלא כשעורו. כל אחד שעור המפורש בו: חזר והכניסו. זה שהצניע פחות מכשעור והוציאו אם נמלך בו שלא לזרעו וחזר והכניסו אינו חייב בהכנסה זו אע"כ יש בו שעור שלם דכיון דנמלך שלא לזרעו בטלה מחשבתו והרי הוא ככל אדם: (ב) על האסקופה. שהיא כרמלית. כגון שגבוהה מג' ועד ט' ורחבה ד': אסקופה החיצונה. אלמנא שלפני פתח הבית נגד רה"ר. ופחותה משלשה. דהוי רה"ר גמורה (תוס' יו"ט): (ג) שכן משא בני קהת. בכתף ישאו. וימין ושמאל וחיק אורחא דארעא: מרפקו. הפרק האמצעי שבזרוע: באפונדתו. אזור חלול: ופיה למטה. אין דרך הוצאה בכך. אבל פיה למעלה דרך הוצאה בכך: שפת חלוקו. השפה התחתונה של חלוק: (ד) לפניו ובא לו לאחריו פטור. דנתכוין לשמירה מעולה ועלתה בידו שמירה פחותה: לאחריו ובא לו לפניו חייב. דנתכוין לשמירה פחותה ועלתה בידו שמירה מעולה לכן חייב. ולא מבעיא לאחריו ובא לו לאחריו דאתעביד מחשבתו דחייב: סינר. כעין מכנסים קטנים חוגרות אותן לצניעות. ואם תלתה בהן שום דבר להוציא ובא לה לצד אחר חייבת: שכן ראוי להיות חוזר. פי' דרכו להיות חוזר וסובב סביבותיה. ומתחלה ידעה שסופו להתהפך: ר"י אומר אף מקבלי פתקין. של מלך. הרצים הנושאים אגרות נותנים אותן בעצים חלולים כדמות קנים ותולים בצוארם ודרך אותו קנה להיות חוזר וסובב מלפניו ומלאחריו סביב לצוארו ויודע היה שסופו להתהפך: (ה) את החי במטה. על החי לא מחייב בהוצאתו אם אינו כפות לפי שהוא נושא את עצמו. וה"מ אדם. אבל בהמה חיה ועוף לא. דכאלו לכפותין דמו: וכן כזית מן המת כו' חייב. אם הוציאו דהואיל ומטמא הוצאה חשובה היא להציל עצמו מן הטומאה: (ו) וכן שערו. התולש שער ראשו בידו: וכן הגודלת. שער ראשה וקולעת אותן. תרגום עבות גדילות: הכוחלת. נותנת כחול בעיניה: הפוקסת. מחלקת שער שבאמצע הראש מכאן ומכאן

מְחַיֵּב וַחֲכָמִים אוֹסְרִין מִשּׁוּם שְׁבוּת. הַתּוֹלֵשׁ מֵעָצִיץ נָקוּב חַיָּב. וְשֶׁאֵינוֹ נָקוּב פָּטוּר. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן פּוֹטֵר בָּזֶה וּבָזֶה:

פרק יא הַזּוֹרֵק מֵרְשׁוּת הַיָּחִיד לִרְשׁוּת הָרַבִּים מֵרְשׁוּת הָרַבִּים לִרְשׁוּת הַיָּחִיד חַיָּב. מֵרְשׁוּת הַיָּחִיד לִרְשׁוּת הַיָּחִיד וּרְשׁוּת הָרַבִּים בָּאֶמְצַע רַבִּי עֲקִיבָא מְחַיֵּב וַחֲכָמִים פּוֹטְרִין:

ב כֵּיצַד. שְׁתֵּי גְזֻזְטְרָאוֹת זוֹ כְּנֶגֶד זוֹ בִּרְשׁוּת הָרַבִּים הַמּוֹשִׁיט וְהַזּוֹרֵק מִזּוֹ לְזוֹ פָּטוּר. הָיוּ שְׁתֵּיהֶן בִּדְיוֹטָא אַחַת הַמּוֹשִׁיט חַיָּב וְהַזּוֹרֵק פָּטוּר. שֶׁכָּךְ הָיְתָה עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם. שְׁתֵּי עֲגָלוֹת זוֹ אַחַר זוֹ בִּרְשׁוּת הָרַבִּים מוֹשִׁיטִין הַקְּרָשִׁים מִזּוֹ לְזוֹ אֲבָל לֹא זוֹרְקִין. חֻלְיַת הַבּוֹר וְהַסֶּלַע שֶׁהֵן גְּבוֹהִין עֲשָׂרָה וְרָחְבָּן אַרְבָּעָה הַנּוֹטֵל מֵהֶן וְהַנּוֹתֵן עַל גַּבָּן חַיָּב. פָּחוֹת מִכֵּן פָּטוּר:

ג הַזּוֹרֵק אַרְבַּע אַמּוֹת בְּכֹתֶל לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים כְּזוֹרֵק בָּאֲוִיר. לְמַטָּה מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים כְּזוֹרֵק בָּאָרֶץ. הַזּוֹרֵק בָּאָרֶץ אַרְבַּע אַמּוֹת חַיָּב. זָרַק לְתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת וְנִתְגַּלְגֵּל חוּץ לְאַרְבַּע אַמּוֹת פָּטוּר. חוּץ לְאַרְבַּע אַמּוֹת וְנִתְגַּלְגֵּל לְתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת חַיָּב:

ד הַזּוֹרֵק בַּיָּם אַרְבַּע אַמּוֹת פָּטוּר. אִם הָיָה רְקַק מַיִם וּרְשׁוּת הָרַבִּים מְהַלֶּכֶת בּוֹ הַזּוֹרֵק בְּתוֹכוֹ אַרְבַּע אַמּוֹת חַיָּב. וְכַמָּה הוּא רְקַק מַיִם פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים. רְקַק מַיִם וּרְשׁוּת הָרַבִּים מְהַלֶּכֶת בּוֹ הַזּוֹרֵק בְּתוֹכוֹ אַרְבַּע אַמּוֹת חַיָּב:

ה הַזּוֹרֵק מִן הַיָּם לַיַּבָּשָׁה וּמִן הַיַּבָּשָׁה לַיָּם וּמִן הַיָּם לַסְּפִינָה וּמִן הַסְּפִינָה לַיָּם.

עץ יוסף

ומכאן אבל הגדעים: מעציץ נקוב. דהוה כמחובר דיונק מן הקרקע על ידי הנקב שמריח לחלוחית הקרקע ואפילו הנקב בצדו. ושעור הנקב כדי שורש קטן: (א) מרשות היחיד. רשות היחיד הוא מקום שהוקף ד' מחיצות גבוהות עשרה טפחים ובינייהם ד' טפחים על ד' טפחים או יותר על כן אפילו יש בו כמה מילין אם הוקף לדירה. וכן תל גבוה עשרה ורחב ארבעה או חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה כל אלו רשות היחיד הן. ואויר רשות היחיד כרשות היחיד עד לרקיע. ועובי הכתלים של רשות היחיד נדון כרשות היחיד. אבל אויר רה"ר אינו כרה"ר אלא עד עשרה טפחים. ולמעלה מעשרה ברה"ר מקום פטור הוא. ומקום שאין בו ד' על ד' וגבוה מג' טפחים ולמעלה הוא מקום פטור. וכן מקום המוקף מחיצות ואין בו ד' על ד' או חריץ שאין בו ד' על ד' ועמקו משלשה ועד התהום הרי זה מקום פטור. ומקום שהוקף ד' מחיצות גובהן משלשה ועד עשרה ויש בו ד' על ד' או יותר. או תל שיש בו ד' על ד' או יותר גבוה משלשה ועד עשרה. או חריץ שיש בו ד' על ד' עמוק משלשה ועד עשרה. ומבוי סתום משלש רוחותיו שאין לו לחי או קורה ברוח רביעית והים והבקעה כל אלו כרמלית הן. ופי' כרמלית כארמלית. כלומר כאלמנה שאינה בתולה ולא נשואה לבעל כך רשות זו אינה לא רשות היחיד ולא רה"ר. ואויר כרמלית ככרמלית עד עשרה. ומעשרה ולמעלה בכרמלית הוי מקום פטור. והמוציא מרה"י לרה"ר או המכניס מרה"ר לרה"י חייב חטאת. מרה"ר לכרמלית או מרה"י לכרמלית. ומכרמלית לשתיהן פטור אבל אסור. מרה"י או מרה"ר למקום פטור או ממקום פטור לשניהן מותר לכתחלה. ואין צ"ל מכרמלית למקום פטור או ממקום פטור לכרמלית שהוא מותר. והמעביר מתחלת ד' לסוף ד' ברה"ר חייב חטאת. בכרמלית פטור אבל אסור. ברה"י ובמקום פטור מותר לכתחלה לטלטל ולהעביר בכל הרשות כלו ואפילו הוא כמה מילין. ורה"ר הוא כגון השווקים והרחובות המדברות והדרכים המפולשים ורחבם שש עשרה אמה ולא יהיה מקורה: (ב) כיצד. רבנן אמרי לה: גזוזטראות. כסרים יוצאין מכותל העליה ולחוץ על רה"ר. והגזוזטראות עצמן הן רה"י. וכשהן זו כנגד זו בשני צדי רה"ר המושיט והזורק מזו לזו פטור: בדיוטא אחת. כלומר בעליה אחת באורך רה"ר ויש הפסק רה"ר ביניהן: חולית הבור. עפר שמוציאין מחפירת הבור רגילין ליתן סביבות פי הבור כמין חומה להקיף: הנוטל מהן. ומניח ברה"ר או הנוטל מרה"ר ונותן על גבן חייב: (ג) הזורק ד"א בכותל. מתחלת ד' לסוף ד' ונח בכותל הסמוך לרה"ר למעלה מעשרה טפחים כגון שהיתה דבלה שמנה ונדבקה בכותל למעלה מעשרה טפחים. הרי הוא כזורק באויר ופטור: כזורק בארץ. וחייב: ונתגלגל חוץ לד"א פטור. שהרי לא נתכוין לזריקה של חוב: ונתגלגל לתוך ד"א חייב. והוא דנח משהו חוץ לד"א קודם שנתגלגל לפנים: (ד) הזורק בים. דכרמלית היא: רקק מים. שיש בהם רפש וטיט: ורשות הרבים מהלכת בו. שרבים מהלכים בו: וכמה

הוא

וּמִן הַסְּפִינָה לַחֲבֶרְתָּהּ פָּטוּר. סְפִינוֹת קְשׁוּרוֹת זוֹ בָזוֹ מְטַלְטְלִין מִזּוֹ לְזוֹ. אִם אֵינָן קְשׁוּרוֹת אַף עַל פִּי שֶׁמּוּקָפוֹת אֵין מְטַלְטְלִין מִזּוֹ לְזוֹ: י הַזּוֹרֵק וְנִזְכַּר לְאַחַר שֶׁיָּצְתָה מִיָּדוֹ קְלָטָהּ אַחֵר קְלָטָהּ כֶּלֶב אוֹ שֶׁנִּשְׂרְפָה פָּטוּר. זָרַק לַעֲשׂוֹת חַבּוּרָה בֵּין בְּאָדָם וּבֵין בִּבְהֵמָה וְנִזְכַּר עַד שֶׁלֹּא נַעֲשֵׂית חַבּוּרָה פָּטוּר. זֶה הַכְּלָל כָּל־חַיָּבֵי חַטָּאוֹת אֵינָן חַיָּבִין עַד שֶׁתְּהֵא תְּחִלָּתָן וְסוֹפָן שְׁגָגָה. תְּחִלָּתָן שְׁגָגָה וְסוֹפָן זָדוֹן. תְּחִלָּתָן זָדוֹן וְסוֹפָן שְׁגָגָה פְּטוּרִין עַד שֶׁתְּהֵא תְּחִלָּתָן וְסוֹפָן שְׁגָגָה:

פרק יב **הַבּוֹנֶה** כַּמָּה יִבְנֶה וִיהֵא חַיָּב. הַבּוֹנֶה כָּל־שֶׁהוּא וְהַמְּסַתֵּת וְהַמַּכֶּה בְּפַטִּישׁ וּבְמַעֲצָד וְהַקּוֹדֵחַ כָּל־שֶׁהוּא חַיָּב. זֶה הַכְּלָל כָּל־הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה וּמְלַאכְתּוֹ מִתְקַיֶּמֶת בְּשַׁבָּת חַיָּב. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר אַף הַמַּכֶּה בְקוּרְנָס עַל הַסַּדָּן בִּשְׁעַת מְלָאכָה חַיָּב מִפְּנֵי שֶׁהוּא כִּמְתַקֵּן מְלָאכָה: ב הַחוֹרֵשׁ כָּל־שֶׁהוּא הַמְנַכֵּשׁ וְהַמְקַרְסֵם וְהַמְזָרֵד כָּל־שֶׁהוּא חַיָּב. הַמְלַקֵּט עֵצִים אִם לְתַקֵּן כָּל־שֶׁהֵן. אִם לְהַסִּיק כְּדֵי לְבַשֵּׁל בֵּיצָה קַלָּה. הַמְלַקֵּט עֲשָׂבִים אִם לְתַקֵּן כָּל־שֶׁהֵן. אִם לִבְהֵמָה כִּמְלֹא פִי גְדִי: ג הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת בֵּין בִּימִינוֹ בֵּין בִּשְׂמֹאלוֹ בֵּין מִשֵּׁם אֶחָד בֵּין מִשְּׁתֵּי שֵׁמוֹת בֵּין מִשְּׁתֵּי סַמְמָנִיּוֹת בְּכָל־לָשׁוֹן חַיָּב. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי לֹא חִיְּבוּ שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת אֶלָּא מִשּׁוּם רֹשֶׁם. שֶׁכָּךְ הָיוּ כוֹתְבִין עַל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לֵידַע אֵיזוֹ בֶן־זוּגוֹ. אָמַר רַבִּי מָצִינוּ שֵׁם קָטָן מִשֵּׁם גָּדוֹל. שֵׁם מִשִּׁמְעוֹן וּמִשְּׁמוּאֵל. נֹחַ מִנָּחוֹר. דָּן מִדָּנִיֵּאל. גָּד מִגַּדִּיאֵל: ד הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת בְּהֶעְלֵם אֶחָד חַיָּב. כָּתַב בִּדְיוֹ בְּסַם בְּסִיקְרָא בְּקוֹמוֹס וּבְקַנְקַנְתּוֹם וּבְכָל־דָּבָר שֶׁהוּא רוֹשֵׁם עַל שְׁנֵי כָתְלֵי זָוִיּוֹת וְעַל שְׁנֵי לוּחֵי פִנְקָס וְהֵן נֶהֱגִּין זֶה עִם זֶה חַיָּב. הַכּוֹתֵב עַל

עץ יוסף

הוא רקק מים. פי' וכמה יהיה עמוק דלימא אכתי רה"ר הוא ולא כרמלית: (ה) מטלטלין מזו לזו. אם הן של ב' בני אדם מטלטלין ע"י עירוב דהוו להו כשתי חצרות: מוקפות. סמוכות זו לזו: אין מטלטלין מזו לזו. דכי מפרשי מהדדי כרמלית מפסקת ביניהן ובטל העירוב: (ו) הזורק. בשוגג ונזכר שהוא שבת לאחר שיצאת האבן מתחת ידו. אי נמי לא נזכר אלא שקלטה אחר נמי פטור:

(א) כסתת. מרבע את האבן או מחליקה ומתקנה: מכה בפטיש. היא גמר מלאכה של חוצבי אבן. לאחר שחצב האבן מן ההר סביב והבדילה. מכה עליה בפטיש מכה גדולה והיא מתפרקת ונופלת. וכל הגומר מלאכה בשבת תולדה דמכה בפטיש היא: ובמעצד. קופיץ קטן: והקודח. הנוקב: כל שהוא. אכלהו קאי. אמסתת ואמכה בפטיש ובמעצד והקודח: ומלאכתו מתקיימת. שאין צריך להוסיף עליה: קורנס. מרטי"ל: סדן. אנקיזיגג"א בלע"ז: (ב) המנכש. תולש עשבים רעים מתוך טובים. פי' אחר חופר סביב עקרי הצמחים והיא מלאכה מעין חרישה: מקרסם. קוצץ ענפים יבשים מן האילן לתקנו: והמזרד. קוצץ זרדים לחים שהן נרוטים שהן מכחישין כח האילן: אם לתקן. את האילן או את הקרקע: ביצה קלה. ביצת התרנגולת: (ג) בין בימינו בין בשמאלו. באדם שהוא שולט בשתי ידיו מיירי. דאלו בשאר כל אדם כתיבת שמאל אינה כתיבה: משם אחד. שתיהן אלפין: משני שמות. אל"ף בי"ת: משני סממניות. אחד בדיו ואחד בסיקרא: בכל לשון. של כל אומה ואומה: משום רושם. ס"ל לרבי יוסי דאפילו לא כתב אלא שרשם שתי רשימות בעלמא לסימן חייב: לידע איזו בן זוגו. שלא יחליפו סדר הקרשים כשיקימוהו: מצינו שם קטן. כלומר אע"פ שלא נגמר מלאכתו שנתכוון לכתוב תיבה גדולה וכתב מקצת הואיל והוהו מקצת הויא תיבה ומתקיימת במקום אחר חייב: (ד) בסיקרא. מין צבע אדום: בקומוס. שרף אילן גומ"א בלע"ז: ובקנקנתום. (פיטריאהל; קופפער וואסער): שהוא רושם. שרשומו מתקיים: על ב' כתלי זויות. אחת במזרח ואחת בצפון סמוכות זו לזו במקצוע: פנקס. ספר שהחנוני כותב בו חשבונותיו: והן נהגין זה עם זה. כגון שכתבן על ב' שפתי הלוחין הסמוכין זל"ז חייב: הכותב

על

בְּשָׂרוֹ חַיָּב. הַמְסָרֵט עַל בְּשָׂרוֹ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּב חַטָּאת וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר: ה כָּתַב בְּמַשְׁקִין בְּמֵי פֵרוֹת בַּאֲבַק דְּרָכִים וּבַאֲבַק סוֹפְרִים וּבְכָל־דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם פָּטוּר. לְאַחַר יָדוֹ בְּרַגְלוֹ בְּפִיו וּבְמַרְפְּקוֹ. כָּתַב אוֹת אַחַת סָמוּךְ לִכְתָב. וּכְתָב עַל גַּבֵּי כְתָב. נִתְכַּוֵּן לִכְתּוֹב חֵי״ת וְכָתַב שְׁנֵי זַיִנִי״ן אַחַת בָּאָרֶץ וְאַחַת בַּקּוֹרָה. כָּתַב עַל שְׁנֵי כָתְלֵי הַבַּיִת. עַל שְׁנֵי דַפֵּי פִנְקָס וְאֵין נֶהְגִּין זֶה עִם זֶה פָּטוּר. כָּתַב אוֹת אַחַת נוֹטָרִיקוֹן רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן בְּתֵירָה מְחַיֵּב וַחֲכָמִים פּוֹטְרִין: ו הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת בִּשְׁתֵּי הַעֲלָמוֹת אַחַת שַׁחֲרִית וְאַחַת בֵּין הָעַרְבַּיִם. רַבָּן גַּמְלִיאֵל מְחַיֵּב וַחֲכָמִים פּוֹטְרִין:

פרק יג רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר הָאוֹרֵג שְׁלֹשָׁה חוּטִין בַּתְּחִלָּה וְאַחַת עַל הָאָרִיג חַיָּב. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים בֵּין בַּתְּחִלָּה בֵּין בַּסּוֹף שִׁעוּרוֹ שְׁנֵי חוּטִין: ב הָעוֹשֶׂה שְׁתֵּי בָתֵּי נִירִין בַּנִּירִין בַּקֵּירוֹס. בְּנָפָה. בִּכְבָרָה. וּבְסַל חַיָּב. וְהַתּוֹפֵר שְׁתֵּי תְפִירוֹת וְהַקּוֹרֵעַ עַל־מְנָת לִתְפּוֹר שְׁתֵּי תְפִירוֹת: ג הַקּוֹרֵעַ בַּחֲמָתוֹ וְעַל מֵתוֹ וְכָל־הַמְקַלְקְלִין פְּטוּרִין. וְהַמְקַלְקֵל עַל־מְנָת לְתַקֵּן שִׁעוּרוֹ כִּמְתַקֵּן: ד שִׁעוּר הַמְלַבֵּן וְהַמְנַפֵּץ וְהַצּוֹבֵעַ וְהַטּוֹוֶה כִּמְלֹא רֹחַב הַסִּיט כָּפוּל. וְהָאוֹרֵג שְׁנֵי חוּטִין שִׁעוּרוֹ כִּמְלֹא הַסִּיט: ה רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר הַצָּד צִפּוֹר לַמִּגְדָּל וּצְבִי לַבַּיִת חַיָּב. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים צִפּוֹר לַמִּגְדָּל וּצְבִי לַבַּיִת וְלֶחָצֵר וְלַבֵּיבָרִין. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר לֹא כָל־הַבֵּיבָרִין שָׁוִין. זֶה הַכְּלָל כָּל־הַמְחֻסָּר צֵידָה פָּטוּר. וְשֶׁאֵינוֹ מְחֻסָּר צֵידָה חַיָּב: ו צְבִי שֶׁנִּכְנַס לַבַּיִת וְנָעַל אֶחָד בְּפָנָיו חַיָּב. נָעֲלוּ שְׁנַיִם פְּטוּרִין. לֹא יָכוֹל אֶחָד לִנְעוֹל וְנָעֲלוּ שְׁנַיִם

עץ יוסף

על בשרו. בליו: המסרט על בשרו. בברזל שעשה צורת אותיות בבשרו: ורבי יהושע פוטר. ואפילו הוא דש לפי שאין דרך כתיבה בכך והלכה כרבי יהושע: (ה) במשקין. שמשחירין: באבק דרכים. כגון ששרט באצבעו צורת אותיות על החול והאבק שבדרכים: באבק סופרים. עפרורית של קסת הסופר: לאחר ידו. על גבי ידו שאחז הקולמוס באצבעותיו והפך ידו וכתב: ובמרפקו. הפרק האמצעי שבזרוע: אות אחת סמוך לכתב. אבל אות כתובה זיווג לה אות אחת והשלימה לשתים: וכתב על גבי כתב. העביר קולמוס על אותיות הכתובות כבר וחדשן: וכתב שני זייני"ן. שלא נראה הגג של חי"ת אלא ב' הרגלים נראה כאלו הם שני זייני"ן: על שני כתלי הבית. שאינן במקצוע: על שני דפי פנקס. שאינו יכול לקרב הדפין אא"כ יחתוך מה שמפסיק ביניהם: אות אחת נוטריקון. שעושה סימן נקודה עליה ומבינים מאותה האות תיבה שלימה כגון ק' קרבן. מ' מעשר. ת' תרומה: (ו) בשתי העלמות. לאחר שכתב אות אחת בשוגג נודע לו שעבר וחזר ונעלם ממנו ושגג וכתב אות שניה בגלה: (א) האורג שלשה חוטין בתחלה. אם זו תחלת אריגתו של בגד אינו חייב עד שיארוג ג' חוטין. ואם הוסיף הוא על הארוג שעורו באחת דמצטרף עם השאר: (ב) שתי בתי נירין. שנתן שני חוטין של שתי בניר שקורין ליצ"ש: בנירין. מפרש בש"ס שמרכיב ב' פעמים כל חוט של שתי בניר ובפעם השלישית מרכיבו על חוט המורכב על הקנה. ועיין בתוס' יו"ט: בקירוס. יריעה ארוגה מסיב של דקל: (ג) על מתו. שאינו חייב לקרוע עליו הוא דהוי מקלקל ופטור. אבל על מת שחייב לקרוע עליו מתקן הוא וחייב. והא דתני מתני' בחמתו פטור אין הלכה כן. אלא חייב משום דמתקן הוא אבל יצרו שדעתו מתישבת עליו בכך: (ד) המלבן. את הצמר. והמנפצו. והצובעו. והטווה. ממנו שהן כלן אבות מלאכות. שעורן כדי שיטוה מאותו הצמר חוט ארוך כמלא רוחב הסיט כפול. והסיט הוא כדי הפסק שיש בין אמה לאצבע כל מה שיוכל אדם להרחיב. ושעור הריוח הזה שתי פעמים הוא הסיט כפול: האורג שני חוטין. שעורן ברוחב הבגד כמלא הסיט שאע"פ שלא ארגן על פני כל רוחב הבגד חייב: (ה) הצד צפור. עד שהכניסו למגדל של עץ חייב. שזו היא צידתו. אבל אם הכניסו לבית אינו ניצוד בכך: ולביברין. קרפיפות המוקפים חומה שמכניסין שם חיות ומשמרים שם: (ו) צבי שנכנס. מאליו לבית

חַיָּבִין. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן פּוֹטֵר: ז יָשַׁב הָאֶחָד עַל הַפֶּתַח וְלֹא מִלְאָהוּ יָשַׁב הַשֵּׁנִי וּמִלְאָהוּ הַשֵּׁנִי חַיָּב. יָשַׁב הָרִאשׁוֹן עַל הַפֶּתַח וּמִלְאָהוּ וּבָא הַשֵּׁנִי וְיָשַׁב בְּצִדּוֹ אַף־עַל־פִּי שֶׁעָמַד הָרִאשׁוֹן וְהָלַךְ לוֹ הָרִאשׁוֹן חַיָּב וְהַשֵּׁנִי פָּטוּר. הָא לָמָה זֶה דוֹמֶה לְנוֹעֵל אֶת־בֵּיתוֹ לְשָׁמְרוֹ וְנִמְצָא צְבִי שָׁמוּר בְּתוֹכוֹ:

פרק יד **שְׁמוֹנָה** שְׁרָצִים הָאֲמוּרִים בַּתּוֹרָה הַצָּדָן וְהַחוֹבֵל בָּהֶן חַיָּב. וּשְׁאָר שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים הַחוֹבֵל בָּהֶן פָּטוּר. הַצָּדָן לְצֹרֶךְ חַיָּב. וְשֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ פָּטוּר. חַיָּה וָעוֹף שֶׁבִּרְשׁוּתוֹ הַצָּדָן פָּטוּר וְהַחוֹבֵל בָּהֶן חַיָּב: ב אֵין עוֹשִׂין הִלְמֵי בַּשַּׁבָּת אֲבָל עוֹשֶׂה הוּא אֶת־מֵי הַמֶּלַח וְטוֹבֵל בָּהֶן פִּתּוֹ וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הַתַּבְשִׁיל. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי וַהֲלֹא הוּא הִלְמֵי בֵּין מְרֻבָּה וּבֵין מוּעָט. וְאֵלּוּ הֵן מֵי מֶלַח הַמֻּתָּרִין נוֹתֵן שֶׁמֶן בַּתְּחִלָּה לְתוֹךְ הַמַּיִם אוֹ לְתוֹךְ הַמֶּלַח: ג אֵין אוֹכְלִין אֵזוֹב יָוָן בַּשַּׁבָּת לְפִי שֶׁאֵינוֹ מַאֲכַל בְּרִיאִים. אֲבָל אוֹכֵל הוּא אֶת־יוֹעֶזֶר וְשׁוֹתֶה אַבּוּב רוֹעֶה. כָּל־הָאֳכָלִין אוֹכֵל אָדָם לִרְפוּאָה וְכָל־הַמַּשְׁקִין שׁוֹתֶה חוּץ מִמֵּי דְקָלִים וְכוֹס עִקָּרִין מִפְּנֵי שֶׁהֵן לִירוֹקָה. אֲבָל שׁוֹתֶה הוּא מֵי דְקָלִים לְצִמָּאוֹ וְסָךְ שֶׁמֶן עִקָּרִין שֶׁלֹּא לִרְפוּאָה: ד הַחוֹשֵׁשׁ בְּשִׁנָּיו לֹא יִגְמַע בָּהֶן אֶת־הַחֹמֶץ אֲבָל מְטַבֵּל הוּא כְדַרְכּוֹ וְאִם נִתְרַפָּא נִתְרַפָּא. הַחוֹשֵׁשׁ בְּמָתְנָיו לֹא יָסוּךְ יַיִן וְחֹמֶץ אֲבָל סָךְ הוּא אֶת־הַשֶּׁמֶן וְלֹא שֶׁמֶן וֶרֶד. בְּנֵי מְלָכִים סָכִין שֶׁמֶן וֶרֶד עַל מַכּוֹתֵיהֶן שֶׁכֵּן דַּרְכָּם לָסוּךְ

עץ יוסף

ונעל אחד בפניו ע היא לידתו וחייב: **(ז) השני חייב.** שהוא נעל אותו: **הא למה זה דומה.** מאחר שנעול על ידי הראשון: **לנועל את ביתו לשמרו.** ולא נעול: **ונמצא צבי.** שהוא נעול כבר: **שמור בתוכו.** כך זה אע"פ שעמד הראשון אין זה אלא כשומרו לצבי שיהיה ע מתחמול. והשני פטור האמור במתניתין פטור ומותר: **(א) שמונה שרצים כו'.** החולד והעכבר וגו' המנויין בפרשת ויהי ביום השמיני: **הצדן חייב.** שיש במינן נצוד: **והחובל בהן חייב.** דיש להן עור והויא לה חבורה שאינה חוזרת וחייב משום מפרק שהיא תולדה דדש. אי נמי כיון דיש להן עור נצבע העור בדם הנצרר בו וחייב משום צובע: **ושאר שקצים ורמשים.** כגון תולעים וחלזונות ועקרבים: **החובל בהן פטור.** דאין להם עור: **ושלא לצורך פטור.** דאין במינן נצוד: **חיה ועוף שברשותו הצדן פטור.** שהרי נצודין ועומדין הן: **והחובל בהן חייב.** דיש להם עור. ואין החובל חייב בכל הני דתנינן במתני' אלא בצריך לדם. אבל אם לא חבל אלא להזיק הא קיימא לן כל המקלקלים פטורים: **(ב) הילמי.** מי מלח מרובים שנותנין לתוך ירקות שכובשין אותן להתקיים: **את מי המלח.** מועטים: **נותן שמן בתחלה.** קודם שיתן המלח: **או לתוך המלח.** פי' או פתן שמן בתחל' לתוך המלח קודם שיתן את המים אבל לא יתן מים ומלח בתחלה ואח"כ את השמן: **(ג) אזוב יון.** מין אזוב שגדל בין הקוצים וממית התולעים שבמעים: **יועזר.** פוליי"ן בלע"ז והוא מכלה התולעים שבכבד: **אבוב רועה.** עץ שגדל יחידי ואין לו ענפים וקורין אותו בערבי עצא"ל רע"י והוא טוב למי שנזוק על ששתה מים מגולים: **חוץ ממי דקלים.** הם שני אילנות ממיני הדקלים שהיו בא"י וביניהם מעין מים. ששותה מהם כוס ראשון מרפה הזבל שבמעיו וכוס שני משלשל וכוס שלישי מנקה את בני מעים עד שאדם מוציאם נגולים כדרך שהכניסם: **וכוס של עקרין.** לוקחין שרף אילן שקורין לו בערבי זא"ג אלכסנדרי"א ועשב שקורין לו עשב"א אלסדו"ר פי' עשב של שמחה. וכרכום. וכותשין אותן ונותנין את עפרן ביין והאשה זבה ששותה מהן ג' כוסות תרפא: **מפני שהן לירוקה.** בעל חולי הנקרא ירקון אם ישתה מהן ירפא מחולי הירקון. אבל ישאר עקר ולא יוליד ולכך נקרא כוס עקרין. ודע הא דאסרו לאכול ולשתות דבר שהוא לרפואה בשבת. הוא משום גזירה שמא ישחק סממנים דהוי תולדה דטוחן: **לצמאו.** אם אינו חולה: **(ד) לא יגמע את החומץ.** ויפלוט. דמוכחא מילתא דלרפואה הוא דחומץ מעליא להו היכא דאיכא מכה דלמיתי. וקרא כחומץ לשנים וגו' כן העצל לשולחיו (משלי י, כו) דמשמע דקשה להו. מיירי דליכא מכה דמרפי: **לא יסוך יין וחומץ.** דאין אדם סך מהן אלא לרפואה: **אבל לא שמן ורד.** לפי שדמיו יקרים ומוכחא מילתא דלרפואה קעביד: **שכן דרכם לסוך.** בלא מכה:

בְּחוֹל. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּנֵי מְלָכִים הֵם:

פרק טו **אֵלּוּ** קְשָׁרִים שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶם. קֶשֶׁר הַגַּמָּלִין וְקֶשֶׁר הַסַּפָּנִין. וּכְשֵׁם שֶׁהוּא חַיָּב עַל קִשּׁוּרָן כָּךְ הוּא חַיָּב עַל הֶתֵּרָן. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר כָּל־קֶשֶׁר שֶׁהוּא יָכוֹל לְהַתִּירוֹ בְּאַחַת מִיָּדָיו אֵין חַיָּבִין עָלָיו: ב יֵשׁ לְךָ קְשָׁרִים שֶׁאֵין חַיָּבִין עֲלֵיהֶן כְּקֶשֶׁר הַגַּמָּלִין וּכְקֶשֶׁר הַסַּפָּנִין. קוֹשֶׁרֶת אִשָּׁה מִפְתַּח חֲלוּקָהּ וְחוּטֵי סְבָכָה וְשֶׁל פְּסִיקְיָא וּרְצוּעוֹת מִנְעָל וְסַנְדָּל וְנוֹדוֹת יַיִן וְשֶׁמֶן וּקְדֵרָה שֶׁל בָּשָׂר. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר קוֹשְׁרִין לִפְנֵי הַבְּהֵמָה בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא תֵצֵא. קוֹשְׁרִין דְּלִי בִּפְסִיקְיָא אֲבָל לֹא בְחֶבֶל. רַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר. כְּלָל אָמַר רַבִּי יְהוּדָה כָּל־קֶשֶׁר שֶׁאֵינוֹ שֶׁל קַיָּמָא אֵין חַיָּבִין עָלָיו: ג מְקַפְּלִין אֶת־הַכֵּלִים אֲפִילוּ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה פְעָמִים וּמַצִּיעִין אֶת־הַמִּטּוֹת מִלֵּילֵי שַׁבָּת לְשַׁבָּת אֲבָל לֹא מִשַּׁבָּת לְמוֹצָאֵי שַׁבָּת. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר מְקַפְּלִין אֶת־הַכֵּלִים וּמַצִּיעִין אֶת־הַמִּטּוֹת מִיּוֹם הַכִּפּוּרִים לַשַּׁבָּת וְחֶלְבֵי שַׁבָּת קְרֵבִין בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים (נ״א אֲבָל לֹא שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים בַּשַּׁבָּת). רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר לֹא שֶׁל שַׁבָּת קְרֵבִין בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וְלֹא שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים קְרֵבִין בַּשַּׁבָּת:

פרק טז **כָּל־**כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ מַצִּילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדְּלֵקָה. בֵּין שֶׁקּוֹרִין בָּהֶן וּבֵין שֶׁאֵין קוֹרִין בָּהֶן. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁכְּתוּבִים בְּכָל־לָשׁוֹן טְעוּנִין גְּנִיזָה. וּמִפְּנֵי מָה אֵין קוֹרִין בָּהֶן מִפְּנֵי בִּטּוּל בֵּית הַמִּדְרָשׁ. מַצִּילִין תִּיק הַסֵּפֶר עִם הַסֵּפֶר וְתִיק הַתְּפִלִּין עִם הַתְּפִלִּין. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּתוֹכָן מָעוֹת. וּלְהֵיכָן מַצִּילִין אוֹתָן לְמָבוֹי שֶׁאֵינוֹ מְפֻלָּשׁ. בֶּן־בְּתֵירָא אוֹמֵר אַף לִמְפֻלָּשׁ: ב מַצִּילִין מְזוֹן שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת. הָרָאוּי לָאָדָם לְאָדָם. הָרָאוּי לַבְּהֵמָה לַבְּהֵמָה. כֵּיצַד. נָפְלָה דְלֵקָה בְּלֵילֵי

עץ יוסף

(א) קשר הגמלין. שנוקבים לגמל חוטמו ונותנין בו רצועה וקושרים אותה קשר עולם. וכמו כן נוקבים בראש הספינה נקב ונותנים בו חבל וקושרין אותו קשר של קיימא שאינו מתירו לעולם: שיכול להתירו. בלא הדקיה: אין חייבין עליו. ואפילו עשאו לקיימא: (ב) יש לך קשרים שאין חייבין עליהן. הפאת. כמו שחייבים על קשר גמלים וקשר של ספנים. אלא פטור אבל אסור ולא נזכרו קשרים הללו במשנה. ובש"ס מפרש להו: מפתח חלוקה. כעין לשונות לכאן ולכאן וקושרים של ימין בכתף שמאל ושל שמאל בכתף ימין: סבכה. מנבעת שעל הראש עשויה כעין רשת: פסיקיא. אזור רחב וחוטין תלויין בראשו לקשרו בהן: קושרין לפני הבהמה. חבל ברוחב הפתח לנעול בפניה שלא תצא: קושרין דלי בפסיקיא. על פי הבור שיהיה קשור ותלוי שם: רבי יהודה מתיר. בחבל כבהוא חבל של גרדי: (ג) מקפלין את הכלים בגדים שפושטן מקפלין אפילו ארבע וחמש פעמים כדי לחזור וללבשם. והיינו דוקא באדם אחד ובבגדים חדשים לבנים ואין לו בגדים אחרים להחליף לכבוד שבת. אבל אם חסר אחד מכל התנאים אסור: ומציעין את המטות. הצעת בגדים על המטות לישן עליהם: מיום הכפורים. שחל להיות בערב שבת. ועיין תוס' יו"ט:

(א) כל כתבי הקדש. אפילו נביאים וכתובים מצילין אותן מחצר שנפלה בו הדליקה לחצר אחרת שבאותו מבוי אע"פ שלא ערבו והוא שיהיו כתובים בכתב אשורית ובלשון הקודש: בין שקורין בהן. כגון נביאים שמפטירין בהן בשבת בבית הכנסת: ובין שאין קורין בהן. כגון כתובים: מפני בטול בית המדרש. שהיו דורשין לעם בשבת ומורין להן הלכות אסור והיתר. לפי שכל ימות החול הם עסוקים במלאכתם. ואסרו לקרות בכתובים בשבת בשעת בית המדרש משום דמשכי לבא ואתו לאמנועי מלשמוע הדרשה: למבוי שאינו מפולש. שיש לו שלש מחיצות ולחי אחד ברוח רביעית זהו מבוי שאינו מפולש האמור כאן. ושלש מחיצות בלא לחי זהו מבוי מפולש: (ב) מצילין מזון שלש סעודות. אבל טפי לא מפני שאדם בהול על ממונו. ואי שריית ליה אתי לכבויי: נפלה דלקה

שַׁבָּת מַצִּילִין מְזוֹן שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת. בְּשַׁחֲרִית מַצִּילִין מְזוֹן שְׁתֵּי סְעוּדוֹת. בְּמִנְחָה מְזוֹן סְעוּדָה אֶחָת. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר לְעוֹלָם מַצִּילִין מְזוֹן שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת: ג מַצִּילִין סַל מָלֵא כִכָּרוֹת וְאַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מֵאָה סְעוּדוֹת. וְעִגּוּל שֶׁל דְּבֵלָה. וְחָבִית שֶׁל יַיִן. וְאוֹמֵר לַאֲחֵרִים בּוֹאוּ וְהַצִּילוּ לָכֶם. וְאִם הָיוּ פִקְּחִין עוֹשִׂין עִמּוֹ חֶשְׁבּוֹן אַחַר הַשַּׁבָּת. לְהֵיכָן מַצִּילִין אוֹתָן. לְחָצֵר הַמְעֹרֶבֶת. בֶּן־בְּתֵירָא אוֹמֵר אַף לְשֶׁאֵינָהּ מְעֹרֶבֶת: ד וּלְשָׁם מוֹצִיא כָּל־כְּלֵי תַשְׁמִישׁוֹ. וְלוֹבֵשׁ כָּל־מַה שֶׁיָּכוֹל לִלְבּוֹשׁ. וְעוֹטֵף כָּל־מַה שֶׁיָּכוֹל לַעֲטוֹף. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר שְׁמוֹנָה עָשָׂר כֵּלִים. וְחוֹזֵר וְלוֹבֵשׁ וּמוֹצִיא. וְאוֹמֵר לַאֲחֵרִים בּוֹאוּ וְהַצִּילוּ עִמִּי: ה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־נַנָּס אוֹמֵר. פּוֹרְסִין עוֹר שֶׁל גְּדִי עַל גַּבֵּי שִׁדָּה תֵּבָה וּמִגְדָּל שֶׁאָחַז בָּהֶן אֶת־הָאוּר. מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְחָרֵךְ. וְעוֹשִׂין מְחִיצָּה בְּכָל־הַכֵּלִים בֵּין מְלֵאִים בֵּין רֵיקָנִים. בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא תַעֲבוֹר הַדְּלֵקָה. רַבִּי יוֹסֵי אוֹסֵר בִּכְלֵי חֶרֶשׂ חֲדָשִׁים מְלֵאִים מָיִם. לְפִי שֶׁאֵין יְכוֹלִין לְקַבֵּל אֶת־הָאוּר. וְהֵן מִתְבַּקְּעִין וּמְכַבִּין אֶת־הַדְּלֵקָה: ו נָכְרִי שֶׁבָּא לְכַבּוֹת. אֵין אוֹמְרִים לוֹ כַּבֵּה וְאַל תְּכַבֶּה. מִפְּנֵי שֶׁאֵין שְׁבִיתָתוֹ עֲלֵיהֶן. אֲבָל קָטָן שֶׁבָּא לְכַבּוֹת. אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ. מִפְּנֵי שֶׁשְּׁבִיתָתוֹ עֲלֵיהֶן: ז כּוֹפִין קְעָרָה עַל גַּבֵּי הַנֵּר בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא תֶאֱחוֹז בַּקּוֹרָה. וְעַל צוֹאָה שֶׁל קָטָן. וְעַל עַקְרָב שֶׁלֹּא תִשּׁוֹךְ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה. מַעֲשֶׂה בָּא לִפְנֵי רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי בַּעֲרָב וְאָמַר חוֹשְׁשַׁנִי לוֹ מֵחַטָּאת: ח נָכְרִי שֶׁהִדְלִיק אֶת־הַנֵּר מִשְׁתַּמֵּשׁ לְאוֹרוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאִם בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל אָסוּר. מִלֵּא מַיִם לְהַשְׁקוֹת בְּהֶמְתּוֹ מַשְׁקֶה אַחֲרָיו יִשְׂרָאֵל. וְאִם בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל אָסוּר. עָשָׂה נָכְרִי כֶּבֶשׁ לֵירֵד בּוֹ. יוֹרֵד אַחֲרָיו יִשְׂרָאֵל. וְאִם בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל אָסוּר. מַעֲשֶׂה בְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל וּזְקֵנִים שֶׁהָיוּ בָאִין בִּסְפִינָה. וְעָשָׂה נָכְרִי כֶּבֶשׁ לֵירֵד בּוֹ. וְיָרְדוּ בוֹ רַבָּן גַּמְלִיאֵל וּזְקֵנִים:

מצאתי כתוב בשם גדולים שאומרים ביום השבת קודם שמקדשין קודשא רבה פ"א ממסכת שבת ואח"כ אומרים זה:

ו עֶשֶׂר קְדֻשּׁוֹת הֵן. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְקֻדֶּשֶׁת מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וּמַה הִיא קְדֻשָּׁתָהּ שֶׁמְּבִיאִין מִמֶּנָּה הָעֹמֶר וְהַבִּכּוּרִים וּשְׁתֵּי הַלֶּחֶם מַה־שֶּׁאֵין מְבִיאִין כֵּן

עץ יוסף

בליל שבת. קודם אכילה: שחרית. קודם סעודה: (ג) סל מלא ככרות. הואיל ובבת אחת הוא מציל מה לי פורתא מה לי טובא: ועגול של דבלה. אע"פ שהוא גדול ויש בו סעודות הרבה: (ד) ולשם הוא מוציא. לת"ק לחצר המעורבת. ולבן בתירא אפי' לחצר שאינה מעורבת: כלי תשמישו. שצריכין לו לאותו היום לסעודה: י"ח כלים. שהוא רגיל ללבוש בחול בבת אחת ותו לא. ועיין בברטנורא: (ה) שדה. העשויה כמין ארון: תבה. ' קטנה של שלהבי: שהוא מחרך. ואין האור נאחזת בו ומציל על כלי עץ שלא ישרף: בין מלאים. מים: שאין יכולין לקבל את האור. מפני שחדשים הם: (ו) אין אומרים לו כבה. דאמירה לנכרי שבות: ואל תכבה. אין צריך למחות בידו אלא יניחנו ויכבה. מפני שאין שביתת נכרי על ישראל כשאינו עבדו: (ז) כופין קערה. של חרס על גבי הנר. ובלבד שלא יכבה. ומיירי בצריך למקומו של הקערה דשרי לטלטלו לצורך מקומו: ועל צואה. של תרנגולים: של קטן. פי' מפני הקטן שלא יטפח ויתלכלך בה: מעשה בא. כפיית כלי על עקרב: בערב. שם מקום: חוששני לו מחטאת. דכיון שלא היה עקרב רץ אחריו חוששני אני שמא חייב חטאת משום צידה: (ח) מילא מים. מבור ברשות הרבים: כבש. מקום חלק שיורדין בו ואין בו מעלות כסולם: לירד בו. פי' ששוטין כבש בספינה גדולה לירד בו מן הספינה ליבשה:

א כלים פ"א מ"ו—ט'. (בג"מ) ם'

מכל־הארצות: י עירות המקפות חומה מקדשות ממנה שמשלחין מתוכן את־המצרעים ומסבבין לתוכן מת עד שירצו. יצא אין מחזירין אותו: ח לפנים מן החומה מקדש מהם שאוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני. הר הבית מקדש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם. החיל מקדש ממנו שאין גוים וטמאי מתים נכנסים לשם. עזרת נשים מקדשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם ואין חיבין עליה חטאת. עזרת ישראל מקדשת ממנה שאין מחסר כפורים נכנס לשם וחיבין עליה חטאת. עזרת הכהנים מקדשת ממנה שאין ישראלים נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה ולתנופה: ט בין האולם ולמזבח מקדש ממנה שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם. ההיכל מקדש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים. קדש הקדשים מקדש מהן שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה. אמר רבי יוסי בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם ופורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה:

כלים פ"ב **כלי** עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית פשוטיהן טהורין ומקבליהן טמאין. נשברו טהרו. חזר ועשה מהן כלים מקבלין טמאה מכאן ולהבא. כלי חרש וכלי נתר טמאתן שוה. מטמאין ומטמאין באויר ומטמאין מאחוריהן ואינן מטמאין מגביהן ושבירתן היא טהרתן:

ואח"כ יאמר זה המאמר המדבר מכבוד השבת:

ביומא א דשבתא בסעודתא תניינא כתיב ב אז תתענג על־יהוה. ודאי דההיא שעתא אתגליא עתיקא קדישא וכלהו עלמין בחדותא ושלימו. וחדותא דעתיקא עבדינן וסעודתא דיליה היא ודאי. בסעודתא תליתאה דשבתא כתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך. דא היא סעודתא דזעיר אנפין דהוי בשלימותא וכלהו שתא יומין מההוא שלימו מתברכן. ובעי בר נש למחדי בסעודתיה ולאשלמא אלין סעודתי דאנון סעודתי מהימנותא שלימתא דזרעא קדישא דישראל ולא דעובדי כוכבים די מהימנותא עלאה דא דילהון היא. ובגיני כך אמר ביני ובין בני ישראל. תא חזי בסעודתי אלין אשתמודעון ישראל דאנון בני מלכא דאנון מהיכלא דמלכא דאנון בני מהימנותא. ומאן דפגים חד סעודתא מניהו אחזי פגימותא לעלא ואחזי גרמיה דלאו מבני מלכא עלאה הוא. דלאו מבני היכלא דמלכא הוא. דלאו מזרעא קדישא דישראל הוא. ויהבין עליה חומרא דתלת מלין דינא דגיהנם וכו'. תא חזי בכלהו שאר זמנין וחגין בעי בר נש לחדי ולמחדי למסכני. ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי דהא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו

לאחרא

א זהר יתרו דף פ"ח ע"ב. ב ישעי' נח, יד. ג שם שם. ד שמות לא, יז.

לְאַחֲרָא. עָלֵיהּ כְּתִיב וְזֵרִיתִי פֶּרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם. וְאִי אִיהוּ בְּשַׁבַּתָּא חָדֵי אַף עַל גַּב דְּלָא יָהִיב לְאַחֲרָא לָא יַהֲבִין עֲלֵיהּ עוֹנְשָׁא כִּשְׁאָר זִמְנִין וְחַגִּין. דִּכְתִיב פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם. פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם קָאָמַר וְלָא פֶּרֶשׁ שַׁבַּתְּכֶם. וּכְתִיב חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי וְאִלּוּ שַׁבָּת לָא קָאָמַר. וּבְגִינֵי כַּךְ כְּתִיב בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּמִשּׁוּם דְּכָל־מְהֵימְנוּתָא אִשְׁתְּכַח בְּשַׁבַּתָּא יַהֲבִין לֵיהּ לְבַר נָשׁ נִשְׁמָתָא אַחֲרָא. נִשְׁמָתָא עִלָּאָה. נִשְׁמָתָא דְּכָל־שְׁלִימוּ בַהּ כְּדוּגְמָא דְעָלְמָא דְאָתֵי. וּבְגִינֵי כַּךְ אִקְרֵי שַׁבָּת. מַהוּ שַׁבָּת שְׁמָא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. שְׁמָא דְאִיהוּ שְׁלִים מִכָּל־סִטְרוֹי. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי וַדַּאי כַּךְ הוּא. וַי לֵיהּ לְבַר נָשׁ דְּלָא אַשְׁלִים חֶדְוָתָא דְמַלְכָּא קַדִּישָׁא. וּמַאן חֶדְוָתָא דִילֵיהּ אִלֵּין תְּלַת סְעוּדָתֵי מְהֵימְנוּתָא. סְעוּדָתֵי דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב כְּלִילָן בְּהוּ. וְכֻלְּהוּ חֶדְוָה עַל חֶדְוָה מְהֵימְנוּתָא שְׁלֵימוּתָא מִכָּל־סִטְרוֹי. תָּאנָא בְּהַהִיא יוֹמָא מִתְעַטְּרִין אֲבָהָן וְכָל־בְּנִין יַנְקִין מַה דְּלָאו הָכִי בְּכָל־שְׁאָר חַגִּין וְזִמְנִין. בְּהַהוּא יוֹמָא חַיָּבַיָּא דְגֵיהִנֹּם נַיְחִין. בְּהַהוּא יוֹמָא כָּל־דִּינִין אִתְכַּפְיָן וְלָא מִתְעָרִין בְּעָלְמָא. בְּהַהוּא יוֹמָא אוֹרַיְתָא מִתְעַטְּרָא בְּעִטְרִין שְׁלֵמִין. בְּהַהוּא יוֹמָא חֶדְוָתָא וְתַפְנוּקָא אִשְׁתְּמַע בְּמָאתָן וְחַמְשִׁין עָלְמִין.

בָּרוּךְ יְהוָֹה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן[ג]:

המבקר את החולה בשבת לא יאמר כבחול אלא כן יאמר:

שַׁבָּת הִיא מִלִּזְעוֹק וּרְפוּאָה קְרוֹבָה לָבוֹא וְשַׁבְּתוּ בְּשָׁלוֹם:

ואם הלך לנחם אבלים יאמר:

שַׁבָּת הִיא מִלְּנַחֵם וְנֶחָמָה קְרוֹבָה לָבוֹא וְשַׁבְּתוּ בְּשָׁלוֹם:

דרך דיני קידושא רבא של שחרית וקצת מנהגי שבת החיים.

(א) יהיה שלחנו ערוך ומטה מוצעת ומפה פרוסה על השלחן כמו בסעודת הלילה [ויזהר לאכול קודם ו' שעות דאסור להתענות בשבת עד ו' שעות אם לא תענית חלום] ויברך על היין בפה"ג והוא נקרא קדושא רבא וזה הקידוש אינו אלא רק מדרבנן ואח"כ יטול ידיו (ועי' לעיל בקידוש לילה לענין נטילה ע"ש) ויבצע על לחם משנה כמו בלילה ויסעוד וגם זה הקידוש צריך שיהיה במקום סעודה (ע"ל בדיני קידוש לילה): (ב) אסור לטעום קודם קידוש אפילו מים ומיהו בבקר קודם תפלת שחרית מותר לשתות מים מפני שלא חל עליו חובת קידוש עדיין (סי' רפ"ט): (ג) במקום שאין יין מצוי הוי שכר ושאר משקין שדרך לשתותן לצמאו חמר מדינה חוץ ממים ומותר לקדש על המשקין בשחרית ואם אין לו שכר ושאר משקין מברך על הפת המוציא והוא ג"כ קידושא רבא ואסור לאכול ולשתות שאר דברים עד שיקדש מקודם על הפת ואם אין לו פת יכול לאכול שאר דברים בלא קידוש ואפי' מצפה שיביאו לו פת או שאר משקין לקידוש אין צריך להמתין ומותר לאכול קודם הקידוש וכשמביאין לו פת או יין לקידוש יקדש עליו אח"כ. והטעם די"א דמותר לאכול קודם קידוש וכדאי הם לסמוך עליהם בשעת הדחק. אבל בקידוש של לילה צריך להמתין ולא לאכול עד חצות הלילה אם מצפה שיביאו לו לחם או יין לקידוש אבל יותר מחצות לילה אין להמתין (מ"א שם): (ד) נשים חייבות בקידוש היום כמו אנשים. ומי שמתענה בשבת א"צ לקדש בשחרית (פ"מ שם): (ה) בשבת ירבה בפירות ומגדים ומיני ריח כדי להשלים מנין מאה ברכות ואם רגיל בשינה אל יבטלנה משום דעונג הוא לו ולא יאמר אישן בשבת כדי שיהיה לי פנאי לעשות מלאכה במוצ"ש (סי' ר"ץ ע' מ"א שם):

סדר קידוש ליום השבת

לוקח הכוס בידו ואומר זה המזמור:

אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דִּמְהֵימְנוּתָא. שְׁלֵימָתָא חֶדְוָתָא דְּמַלְכָּא קַדִּישָׁא: אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דְמַלְכָּא. דָּא הִיא סְעוּדָתָא דְּעַתִּיקָא

קדישא

א מלאכי ב, ג. ב ישעיה א, יד. ג תהלים פט, נג.

קדישא וחקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין אתין לסעדא בהדה:

שם המחבר אני יצחק לוריא עם הפירוש ידי משה אגא. אומן בהלתא:

א סדר לסעודתא. בצפרא דשבתא. ואזמין בה השתא. עתיקא קדישא:

נ הוריה ישרי בה. בקדושא רבא. ובחמרא טבא. דבה תחדי נפשא:

י שדר לן שופריה. ונחזי ביקריה. ויחזי לן סתריה. דאתאמר בלחישא:

י גלה לן טעמי. דבתריסר נהמי. דאנון את בשמה. כפילא וקלישא:

צ רורא דלעלא. דבה חיי כלא. ויתרבי חילא. ותסק עד רישא:

ח דו חצדי חקלא. בדבור ובקלא. ומללו מלה. במתיקא כדובשא:

ק דם רבון עלמין. במלין סתימין. תגלון פתגמין. ותימרון חדושא:

ל עטר פתורא. ברזא יקירא. עמיקא וטמירא. ולאו מלתא אושא:

ו אלין מליא. יהון לרקיעיא. ותמן מאן שריא. הלא ההוא שמשא:

ר בו יתיר יסגי. לעלא מן דרגה. ויסב בת זוגה. דהות פרישא:

פי' מנחת יעקב אסדר לסעודתא וכו' ואזמין בה השתא עתיקא קדישא) ידוע בגמ' דקדושא של שחרית נקרא קדושא רבא וצריך לסדר לסעודת' בשירות ותשבחות ויהיה שמח. וחייב לעסוק בתורה כי פקודי ה' משמחי לב ובזה יזמין השכינה שנקראת עתיקא קדישא שהוא זקן מקדמונו של עולם. (נהוריה ישרי בה) אור עליון יהיה נהיר ע"י מה שמקדשין מלמטה הקב"ה מקדשן מלמעלה (בקדושא רבא ובחמרא טבא) ר"ל על ידי היין הטוב המשמח אלהים ואנשים וזה (דביה תחדי נפשא) נפש עליון ונפש התחתון. (ישדר לן שופריה) שאנו מבקשין שישלח לנו קרני הוד כקרנו של יעקב ע"י עסק התורה וזהו (ונחזי ביקריה) הוא התענוג של שבת מעין עולם הבא (ויחזי לן סתריה) על ידי שנהנין מזיו השכינה יכולים להשיג בסתרי תורה וזהו (דאתאמר בלחישא) פי' סודות גדולות אשר אין ראוי לגלותם. (יגלה לן טעמי דבתריסר נהמי) של י"ב חלות הם מרמזים לסודות גדולות לי"ב צרופי שם הוי"ה וזהו (דאנון את בשמיה) הם הצרופים של שם הוי"ה (וקלישא) פירוש שמרמז ליעקב שנקרא יעקב הוא הקטן שממנו יצאו י"ב שבטי יה. (צרורא דלעלא) הוא דביקות ה' עם בני ישראל שעליו נא' ואתם הדבקים בה' ודביקות הזו לא תהיה אלא ע"י מעשים טובים (דביה חיי כולא) שנאמר כי הוא חייך ויתרבה הנ"ר בכל העולמות וזהו (ותסק עד רישא) כי המלאך הממונה נוטל את תפלותינו ועושה מהן עטרה להקב"ה. (חדו חצדי חקלא) פי' התלמידי חכמים הנקראים חצדי חקלא פי' עובדי אדמה. כי כמו עובדי אדמה צריכים להשליך כל אבנים וצרורות מהאדמה כך הת"ח צריכים להשליך ולהסיר כל המקטריגים והדימים מכנסת ישראל וצריכים הם נשמות בשבת כן בדבור כן בקלא (ומללו מלה במתיקא כדובשא) פי' שצריך לדבר בשבת בסודות התורה אשר נאמר בהם דבש וחלב תחת לשונך שאין ראוי לגלותם. (קדם רבון עלמין) השתא מפרש הדברים שהם מתוקים מדבש (במלין סתימין תגלון פתגמין) שהם סודות התורה (ותימרון חדושא) שיכול לומר ולחדש בתורה יותר מבימות החול. (לעטר פתורא) על דרך המשנה שלשה שיושבין ואין ביניהם וכו' ע"כ צריך לעטר פתורא ברזא יקירא כו' פירוש בפנימית התורה (ולאו מלתא אושא) פי' שאין ראוי לפרסמו. (ואלין מליא יהון לרקיעיא) ע"י דבורו נעשים רקיעים חדשים (ותמן מאן שריא הלא ההוא שמשא) היא השכינה אשר נאמר עליה שמש ומגן. (רבו יתיר יסגי) כלומר כשתהיה כוונתו רצויה אזי יהיה במעלה עליונה יותר מבימות החול. (ויסב בת זוגיה) היא כנסת ישראל (דהות פרישא) כל ימי החול ובשבת יקרב אותנו:

סימן הזה שם מחברו חיים יצחק :

ח י יהוה וברוך צורי. ביהוה תתהלל נפשי. כי יהוה יאיר נרי.
בהלו נרו עלי ראשי :

י הוה רעי לא אחסר. על־מי מנחות ינהלני. נותן לחם לכל־בשר.
לחם חקי הטריפני :

י הי רצון מלפניך. אתה אלהי קדושי. תערך לפני שלחנך.
תדשן בשמן ראשי :

מ י יתן מנוחתי. לפני אדון השלום. והיתה שלמה מטתי.
החיים והשלום :

י שלח מלאכו לפני. ללותי לויה. בכוס ישועות אשא פני. מנת
כוסי רויה :

צ מאה נפשי אל־יהוה. ימלא שובע אסמי. אל ההרים אשא עיני.
כהלל ולא כשמאי :

ח דות ימים ושנות עולמים. עורה כבודי עורה. ועל ראשי יהיו
תמים. נר מצוה ואור תורה :

ק ומה יהוה למנוחתי. אתה וארון עזך. קח־נא אל את־ברכתי.
והחזק מגן הוזך :

תהלים כג מזמור לדוד יהוה רעי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על־מי מנוחת ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי־צדק למען שמו: גם כי־אלך בגיא צלמות לא־אירא רע כי־אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערך לפני ׀ שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל־ימי חיי ושבתי בבית יהוה לארך ימים:

אם־[א]תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על־יהוה והרכבתיך על־במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יהוה דבר:

ושמרו בני־ישראל את־השבת לעשות את־השבת לדרתם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם כי־ששת ימים עשה יהוה את־השמים ואת־הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

א ישעיה נח, יג יד. ב שמות לא, טז יז.

זכור

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָֹה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָֹה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ:

סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

וישתה תיכף ומיד מכוס של קידוש לא פחות ממלא לוגמיו. ועיין לעיל בקידוש הלילה. אחר זה יבצע על שתי ככרות ואוכל סעודתו בשמחה ויאמר ד"ת לקיים זה השלחן אשר לפני ה'. ויזמר זמרות בנגון יפה ובשמחה ובטוב לב:

זמרות ליום השבת

בראשי החרוזים שמעון בר יצחק:

בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם. יַעֲמָס־לָנוּ יֶשַׁע וּפִדְיוֹם. וּבִשְׁמוֹ נָגִיל כָּל־הַיּוֹם. וּבִישׁוּעָתוֹ נָרִים רֹאשׁ עֶלְיוֹן. כִּי הוּא מָעוֹז לַדָּל וּמַחְסֶה לָאֶבְיוֹן: שִׁבְטֵי יָהּ לְיִשְׂרָאֵל עֵדוּת. בְּצָרָתָם לוֹ צָר. בְּסִבְלוּת וּבְעַבְדוּת. בִּלְבְנַת הַסַּפִּיר הֶרְאָם

עץ יוסף

ברוך אדני יום יום. כהלל הזקן במסכת ביצה דף ט"ז. שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כו' אבל הלל הזקן כל מעשיו לש"ש שנאמר ברוך ה' יום יום: **יעמס**. ישען: **ובישועתו**. ועל ידי ישועתו נרים ראש למעלה לפי שהוא עוז ומחסה לעני: **שבטי יה לישראל עדות**. עפה"כ (תהלים קכב, ד). ר"ל שם יה עדות לישראל שלא שלטו המצריים בנשותיהם של ישראל. שהיו או"ה אומרים אם בגופם שלטו בנשותיהם לא כ"ש והקב"ה העיד עליהם והטיל שמו עליהם לאמר שכשרים המה. הראובני השמעוני יו"ד בסוף ואות ה"א בראש. ודרש זה מביא רש"י בפ' פינחס: **בצרתם לו צר**. עפ"ה ישעיה (סג, ט): **בסבלות כו' בלבנת כו'**. ר"ל בעת השעבוד הקב"ה נתראה לפניהם ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר

עיון תפלה

ברוך ה' יום יום. שיר זה חברו רבינו שמעון הגדול ממגנצא בן דורם של רב אלפס ובעל הערוך, עי' מהרש"ל בתשובה סי' כ"ט. וחתם שמו בראשי החרוזים **שמעון בר יצחק**. ועל איזה מאורע חברו אין לברר מתוך השיר; ויש משערים שחברו לחג המצות, ממה שזכר בו **בסבלות ובעבדות** נגד גלות מצרים, ואח"כ **בגלות בבלה** נגד גלות בבל, ואח"כ **וצפיר העזים הגדיל עצומיו** נגד גלות יון, ואח"כ **נסגרתי לאדום** נגד הגלות האחרון, ואח"כ מדבר מן הגאולה העתידה ב"ב, והשערה קרובה היא, שכן ראוי לנו לשורר בחג המצות על ארבע הגליות ולתת תקוה בלבנו שכשם שהצילנו הקב"ה מן הגליות הראשונות כן יוסיף שנית את ידו לקנות את שאר עמו מן הגלות האחרונה. ובירושלמי ריש פרק ערבי פסחים ובב"ר פרשה פ"ח א"ר לוי שתקנו ארבע כוסות נגד ארבע מלכיות, וקרוב הדבר שהמחבר תקנו לשורר בליל חג פסח אחר גמר הכוסות ובקרב הימים נהגו העם לזמרו בסעודת שבת, לפי שזמירת שבת מביאה גאולה לעולם כמ"ש בשבת (קי"ח ב'): **ברוך ה'**. (תהלים סח, כ): **יעמס לנו**. יתן לנו מלא עומסו (מלא חפניו) ישע ופדות, אבל יעמס בקשור על פירושו טעינה: **נרים ראש עליון**. עליון הוא כאן תאר הפעל, נרים ראש למעלה, עפ"ש (תהלים קי, ז) על כן ירים ראש: **כי הוא מעוז לדל**. עפ"ה (ישעיה כה, ד) כי היית מעוז לדל מעוז לאביון; ובמחזור ויטרי ד' קע"ז בא כאן שני החרוזים אשר בסוף הזמר **ברוך הוא אלהינו אשר טוב גמלנו** וגו' **ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו** וגו', והחרוז האחרון שהסגנון שלו אין שם כלל; והתחיל המחבר שירו בשלש פעמים ברוך לפי חתימתו נגד ברכה מעין שלש שמברכין אחר כוס רביעי: **בצרתם**. עפ"ה (ישעיה סג, ט) בכל צרתם לו צר לפי הקרי, ותניא במגילה (כ"ט א') בא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם וכו' גלו לבבל שכינה עמהם וכו' גלו לעילם שכינה עמהם וכו' גלו לאדום שכינה עמהם (הגי' בעין יעקב): **בסבלות ובעבדות**. במצרים היו עבדות וסבלות, וצריכים לנקד **סבלות**

שמות כ, ח ט י יא.

עֹז יְדִידוּת. וְנִגְלָה לְהַעֲלוֹתָם מֵעֹמֶק בּוֹר וָדוּת. כִּי־עִם־יְהֹוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת: מַה־יָּקָר חַסְדּוֹ בְּצִלּוֹ לְגוֹנְנֵמוֹ. בְּגָלוּת בָּבֶלָה שֻׁלַּח לְמַעֲנֵמוֹ. לְהוֹרִיד בָּרִיחִים נִמְנָה בֵינֵימוֹ. וַיִּתְּנֵם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵימוֹ. כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהֹוָה אֶת־עַמּוֹ. בַּעֲבוּר הַגָּדוֹל שְׁמוֹ: עֵילָם שָׁת כִּסְאוֹ לְהַצִּיל יְדִידָיו. לְהַעֲבִיר מִשָּׁם מָאזְנֵי מוֹרְדָיו. מֵעֲבוֹר בַּשֶּׁלַח פָּדָה אֶת־עֲבָדָיו. קֶרֶן לְעַמּוֹ יָרִים תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו. כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו: וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל עֲצוּמָיו: וְגַם חָזוֹת אַרְבַּע עָלוּ לִמְרוֹמָיו. וּבְלִבָּם דִּמּוּ לְהַשְׁחִית אֶת־רְחוּמָיו. עַל יְדֵי

עץ יוסף

(שמות כד, י) ופירש"י היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: ונגלה כו'. ונגלה למשה בסנה להעלותם מעומק בור ודות: דות. חפירה תחת הקרקע כמו מרתף. כי כן אמר לו וארד להצילו מיד מצרים. וגם נגלה שם במצרים לאהרן שנא' הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (ש"א ב, כז) ואמר לו שם איש שקוצי עיניו כו' (יחזקאל כ, ז) כן פי' רש"י בפ' שמות: כי עם ה' כו'. (תהלים קל, ז): מה יקר חסדו. עפה"כ (שם לו, ח): בצלו לגוננמו. להסך ולהגן בצלו: בגלות בבלה שלח למענמו. עפה"כ (ישעיה מג, יד) למענכם שלחתי בבלה. ואמרו במגילה (כ"ט א') בא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה גלו למצרים שכינה עמהם כו' גלו לבבל שכינה עמהם שנא' למענכם שלחתי בבלה: להוריד בריחים נמנה בינימו. בריחים ספינות עפה"כ (ישעיה שם) והורדתי בריחים כלם. ר"ל כאשר הורידו הכשדים את ישראל בספינות נמנה הקב"ה עמהם לילך עמהם בספינות הללו. ע"ד (תהלים לא, טו) עמו אנכי בצרה: ויתן לרחמים כו'. ע"ש הכתוב (שם קו, מו): כי לא יטוש כו'. (שמואל א יב, כב): עילם שת כסאו כו'. ע"ש הכתוב (ירמיה מט, לח) ושמתי כסאי בעילם. זה גלות פרס ומדי: להציל ידידיו. ר"ל גם בעילם הי' שכינה עמהם ושם כסאו שם להציל את ישראל:

להעביר משם מאזני מורדיו. צ"ל להאביד משם מעוזי מורדיו. והכי תיבות מעוזי מורדיו לקוח מלשון המקרא (ישעיה כג, יא) ה' צוה וגו' לשמיד מעוזניה*). והזמר הזה מיוסד על המקרא ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים ודרשו חז"ל במסכת מגילה (דף י:) מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשרת בניו. וע"ש המקרא הזה אמר עילם שת כסאו להציל ידידיו להאביד משם מעוזי מורדיו (מהגאון מו"ה הכרים זלמן מרגליות): מעבור בשלח פדה את עבדיו. ע"ש הכתוב (איוב לג, יח) יחשוך נפשו מני שחת וחיתו מעבור בשלח. פי' שלח חרב. ור"ל מלעבור תחת חרב פדה את עבדיו כי המן בקש להשמיד כו' והקב"ה פדאם. ולא זה בלבד שפדאם אלא אף קרן לעמו ירים. כי אחר הנס היו מנשאים את היהודים ונפל פחד היהודים עליהם: תהלה לכל חסידיו. אח"כ נעשה נס פורים תהלה לכל חסידיו בקריאת מגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום וגו' לעולם אודך: כי אם הוגה כו'. (איכה ג): וצפיר העזים הגדיל כו'. זה גלות יון במלוך אלכסנדר מוקדן ע"ש הכתוב (דניאל ח) וצפיר העזים הגדיל עד מאד: וגם חזות ארבע. (דניאל שם) ותעלינה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים ופירש"י רמז לד' מלכיות: להשחית את רחומיו. אלו ישראל: ע"י כהניו

*) וכן הוא במחזור ויטרי, וסגו"ן של מָעֻזְנֶיהָ תחת הדגש של מָעֻזֶּיהָ.

ס'

עיון תפלה

בחול"ם כמו שהוא במקרא, ובסדורים נקדו בטעות **בגלות** בשור"ק: מעמק בור ודות. ב"ב (ס"ד א') בור בחפירה דות בבנין: בצלו לגוננמו. לגונן עליהם בצל כנפיו להסתירם מפני אויב. ובכתבי הקדש לא נמצא שמרובע מזה השרש, והפייטנים השתמשו בו הרבה, כמו במוסף לר"ה בפיוט אופד מאז תחזק מגן לגונני בעטן, וביוצר ליוה"כ בפיוט אמלת עשור במגנך תגונן, וביוצר ליום א' דסכות בפיוט אוימתי בחיל כפור גוננת בפדות למחה: קרן וגו' תהלה וגו'. עפ"ה (תהלים קמח, יד) וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו. וכונתו למה שכתוב (אסתר ט, ג) וכל שרי המדינות וגו' מנשאים את היהודים: כי אם הונה. (איכה ג, לב), אע"פ שהקב"ה הביא יגון ואנחה על עמו בתוכחות על עונם סוף סוף שב ורחמם כרוב חסדיו: וצפיר העזים.

זו מלכות יון, כמו שנאמר (דניאל ח, כא) והצפיר השעיר מלך יון - והוא אלכסנדר הגדול מלך מקדון: הגדיל עצומיו. שנתעצם ונתגבר על כל מלכי ארץ וכעצמו נשברה קרנו הגדולה (שם שם, ח), שמת בעלם גבורתו בן שלשים ושתים שנה, ותעלינה חזות ארבע תחתיה (שם), ארבע מלכיות מגוי יעמדנה (שם כב), ופירוש עלו למרומיו על מחה כסא ממלכתו, והם קסנדר מלך מקדון, ליזימאכוס מלך טרציא וצפון אזיא, סילקוס מלך על כל ארצות אזיא וארץ סוריא, תלמי לגוס מלך מצרים וצלסיריה וארץ יהודה. וזה האחרון החל לקצות בישראל וישב מהם יותר ממאת אלף איש ואשה ויגלם מצרימה: ובלבם דמו להשחית את רחומיו. את אהוביו, תלמי לגוס ואחריו אנטיוכוס אפיפאנעס הנודע בגזרותיו הרעות: על ידי כהניו. מתתיהו ובניו

הכהנים

כֹּהֲנָיו מִגֵּר מִתְקוֹמְמָיו. חַסְדֵי יְהֹוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו: נִסְגַּרְתִּי לֶאֱדוֹם בְּיַד רֵעַי מְדָנַי. שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם מְמַלְּאִים כְּרֵשָׂם מֵעֲדָנַי. עֶזְרָתוֹ עִמִּי לִסְמוֹךְ אֶת־אֲדָנַי. וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי כָּל־יְמֵי עִדָּנַי. כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי: בְּבֹאוֹ מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים. זֶבַח לוֹ בְּבָצְרָה וְטֶבַח לוֹ בְּבוֹגְדִים. וְיֵז נִצְחָם

עץ יוסף

כו'. ר"ל ע"י כהני חשמונאי מגר פי' שבר מתקוממיו: חסדי ה'. (איכה ג, כב): ביד רעי מדני. אדום שהם רעים ואחים כמו שנאמר (מלאכי א, ב) הלוא אח עשו ליעקב. אבל הם מדני בעלי מריבי: שבכל כו' ממלאים כו'. כדאי' במדרש על פסוק ביחזקאל (ל, יב) ומכרתי את הארץ ביד רעים זו אדום שאוכלים ממונם של ישראל לכן אמר שבכל יום ממלאים כרשם מעדני. או י"ל ביד רעי מדני ע"י אחי ורעי הפריצים. כי בית שני נחרב ע"י פריצי ישראל כמבואר בגיטין וביוסיפון: עזרתו עמי. עזר הקב"ה עמי לסמוך את אדני הקודש: ולא נטשתני כל ימי עדני. כל ימי גלות ע"ש (דניאל ז, כה) עדן ועדנין וגו': כי לא יזנח. (איכה ג, לא): בבאו מאדום כו'. כל החרוז על גאולה העתידה ב"ב כלשון הפסוק (ישעיה סג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וגו' מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת. פורה דרכתי לבדי וגו' ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי. ופירושו שהנביא מתנבא שעתיד הקב"ה לעשות נקמה באדום והשר של מעלה מאדום יהרג תחלה. והנביא מדבר כלשון בני אדם אשר בהרגם את מי נתז הדם על בגדיהם ע"ש ברש"י. וחז"ל אמרו שתי טעיות עתיד שר של אדום לטעות. כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט. וגם יטעה (שאין קולטת אלא שוגג) [שקולטת מזיד כשוגג] והוא מזיד. וזהו שאמר כאן. בבאו הקב"ה מאדום חמוץ בגדים. חמוץ: ענין צביעה: זבח לו. להקב"ה יהיה. בבצרה. בעיר הבצורה. ר"ל שיהרוג שם השר של אדום: וטבח לו בבוגדים. הם האומה של אדום: ויז נצחם. ודמם המטפטף מלבושיו

עיון תפלה

הכהנים החשמונאים: מגר מתקוממיו. הוריד לארץ נצחם של מתקוממיו, מלשון (תהלים פט, מה) וכסאו לארץ מגרתה: נסגרתי לאדום ביד רעי מדני. כדי להבין דברי הפייטן בחרוז הזה עלינו לספר בקצרה ראשית ביאת היהודים בעול הרומאים. כשצרו האחים הורקנוס ואריסטובלוס זה על זה (בערך שלשת אלפים ושבע מאות ליצירת התבל, כשמונים שנה למלכות בית חשמונאי) והיה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים, בכל יום היו משלשלין להם דינרין בקופה ומעלין להם תמידין היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית (הוא אנטיפטר העבד האדומי אבי הורדוס העריץ) לעז להם בחכמת יונית כל זמן שעסוקין בעבודה אינם נמסרין בידכם, למחר שלשלו להם דינרין והעלו להם חזיר וכו' ונזדעזעה ארץ ישראל כלה (מנחות ס"ד ב'), וכן יספר הסופר הגדול לעמים דיו-קאסיוס (ספר ל"ז פרק י"א) שעם הרעד הזה נלוה סער מתגורר נורא מאד אשר שם שמות בכל ערי אזיא מסביב. וכאשר נלאו האחים הנלחמים לשאת כובד מלחמתם, הקריבו משפטם לפני פָּמְפֵּיוּס גבור רומא אשר שפט בעת ההיא בארצות אזיא לפחר לסרף, ויבוא הַפֶּרֶם לשום שלום בקן הַיּוֹנִים (עי' קדמוניות ליוסף הכהן ספר י"ד פרק ב' וביוסיפון לעברים פרק ל"ז), ומני אז החלו הרומאים למשול על היהודים ביד רמה. והנה ידענו שחכמי התלמוד היו חושבים את הרומאים לנאצאי עשו. בע"ז (י"א א') שני גוים בבטנך זה אנטונינוס (הרומי) ורבי, ובגיטין (נ"ו א') א"ל נירון קיסר רומא פסוק לי פסוקך א"ל ונתתי נקמתי באדום, וביומא (י' ע"א) עתידין מחריבי בית שני ליפול ביד פרס שנאמר לכן שמעו דבר ה' אשר יעץ על אדום, ובב"ר פס"ג הגמון (רומי) שאל מי תופס המלכות אחרינו נטל קולמוס וכתב לו ואחרי כן יצא אחיו, ובע"ז (י"א ב') אומרים הרומאים אהוא דמרנא (עשו) זייפנא, ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ח) קולו של יעקב צווח ממה שעשו לו ידי עשו בביתר (מלחמת הרומאים בבן כוזיבא), ובפרקי ר"א פל"ח אלוף עירם זה רומי (אבל ברש"י (בראשית לו, מג) מגדיאל זה רומי, וכן משמע בב"ר פרשה פ"ג, ועירם הוא רומי). וזוהי כונת הפייטן אשר שם לדבריו בפי הגלורים מאנשי אריסטובלוס, אני ירושלים האומללה: נסגרתי לאדום נמסרתי בידי הרומאים ביד רעי מדני בסבת אחי ורעי בני עמי יריבי אשר נלחמו בי מבחוץ, שבכל יום ויום היו ממלאים כרשם מעדני כי שלשלתי להם קופות מלאות דנרי זהב למלא בטנם הרחבה, והמה בזדון נגש חללו קדש ה' ויגאלו את קרבנו, ויעלו חמת ה' על הארץ ותרעד ותחול ותהי לחרדת אלהים, וכמעט נהפכה למשואות נצח, אך ברחמיו הרבים עזרתו היתה עמי לסמוך את אדני (מוסדות ארץ קדשי) לבל ימוטו בעת הרעש: ממלאים כרשם מעדני. עפ"ה (ירמיה נא, לד) מלא כרשו מעדני: ימי עדני. מלה ארמית זמן ועדן (דניאל ז, יב): ויז נצחם. עפ"ה (ישעיה סג, ג) ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי, וטעם החרוז — בשעה שיבוא מאדום חמוץ בגדים (בבגדים אדומים מדם) אז נדע כי זבח לו בבצרה וגו' ודמם נזה על מלבושיו והאדימם, והוא ציור נקמת ה'

מַלְבּוּשָׁיו לְהַאְדִּים. בְּכֹחוֹ הַגָּדוֹל יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים. הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים: רְאוֹתוֹ כִּי כֵן אֲדוֹמִי הָעוֹצֵר. יַחְשׁוֹב לוֹ בְּבָצְרָה תִּקְלוֹט כְּבֶצֶר. וּמַלְאָךְ כְּאָדָם בְּתוֹכָהּ יִנָּצֵר. וּמֵזִיד כַּשּׁוֹגֵג בְּמִקְלָט יֵעָצֵר. אֶהֱבוּ אֶת־יְהֹוָה כָּל־חֲסִידָיו אֱמוּנִים נֹצֵר: יְצַוֶּה צוּר חַסְדּוֹ קְהִלּוֹתָיו לְקַבֵּץ. מֵאַרְבַּע רוּחוֹת עָדָיו לְהִקָּבֵץ. וּבְהַר מְרוֹם הָרִים אוֹתָנוּ לְהַרְבֵּץ. וְאִתָּנוּ יָשׁוּב נִדָּחִים קוֹבֵץ. יָשִׁיב לֹא נֶאֱמַר כִּי־אִם וְשָׁב וְקִבֵּץ: בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר טוֹב גְּמָלָנוּ. כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו הִגְדִּיל לָנוּ. אֵלֶּה וְכָאֵלֶּה יוֹסֵף עִמָּנוּ. לְהַגְדִּיל שְׁמוֹ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ: בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ. לְהַלְלוֹ וּלְשַׁבְּחוֹ וּלְסַפֵּר הוֹדוֹ. מִכָּל־אֹם גָּבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ. לָכֵן בְּכָל־לֵב וּבְכָל־נֶפֶשׁ וּבְכָל־מְאוֹדוֹ. נַמְלִיכוֹ וּנְיַחֲדוֹ: שֶׁהַשָּׁלוֹם שֶׁלּוֹ יָשִׂים עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם. מִשְּׂמֹאל וּמִיָּמִין עַל־יִשְׂרָאֵל שָׁלוֹם. הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם. וְיִזְכּוּ לִרְאוֹת בָּנִים וּבְנֵי בָנִים עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת עַל־יִשְׂרָאֵל שָׁלוֹם. יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם:

עץ יוסף

מלבושיו להאדים. מלבושיו של הקב"ה להאדים. הקב"ה בכחו הגדול יבצור. פי' יכרית: רוח נגידים. של השר והאומה: הגה. פי' יסיר: הקשה. החזקה: ביום. שיביא רוח קדים. הוא רוח מזרח: ראותו כי כן אדומי העוצר. פי' כשיראה השר של אדום העוצר אותנו בגלות. או פי' העוצר המושל עלינו. שכן בא עליו: יחשוב לו כו'. שהעיר בצרה תקלוט הרוצח כבצר במדבר. וגם שקולט' מלאך כאדם. וגם שקולט רוצח שהרג במזיד כרוצח שהרג בשוגג: אהבו את ה' כל חסידיו. משום שאותן שהם אמונים נוצר. ה': עדיו. פי' לו: ובהר מרום הרים. זה הר המוריה. וקראו מרום הרים אף שכתיב כי כתבור בהרים. ע"פ דאיתא בילקוט ישעיה עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ולבנות בית המקדש על גביהן מה טעם והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים עכ"ל ובודאי הכונה שיצורפו להר המוריה: ואתנו ישוב נדחים קובץ. הקב"ה שהוא נדחים קובץ ישוב אותנו. כי הקב"ה עמנו בגלות וישוב אתנו לא"י: ישיב לא נאמר. נ"ל והשיב לא נאמר. כי כן דרשו חז"ל במגילה (דף כט.) והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שאף הקב"ה שב עמהן מבין הגליות: מכל אום. מכל אומה: יועץ אל גבור כו'. הקב"ה נקרא שמו יועץ ואל גבור ואבי עד ושר שלום. ור"ל שיזכו לראות בנים וב"ב עוסקים כו' מהקב"ה שנקרא שמו יועץ אל גבור כו':

עיון תפלה

מדקך מלואיי בבואו לנקום נקמת הרומאים דם עבדיו השפוך: יבצור רוח נגידים. (תהלים עו, יג) פרש"י ימעט רוחם הגסה של הנגידים וישפיל גאותם: הגה. (ישעיה כז, ח) ענין הסרה, כמו הגו סיגים מכסף (משלי כה, ד), הסירם מלפניו ויסערם ממקומם בסערתו הקשה כביום קדים: אהבו. (תהלים לא, כד): אמונים נוצר. הקב"ה נוצר את המאמינים בישועתו מן הצרות אשר תהיינה בימי חבלו של משיח: יצוה צור חסדו קהלותיו. ר"ת יצחק שמו של אבי המחבר. ובמחזור ויטרי יצוה ה' חסדו, עפ"ה (שם מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו. ולפי גרסא זו צריכים לחשוב את היו"ד והצד"י של תיבת יצוה מן החתימה: מארבע רוחות עדיו להקבץ. עפ"ה (ישעיה יא, יב) ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ: ואתנו ישוב וגו' וישיב לא נאמר. כצ"ל וכ"ה במחזור ויטרי, ונוסד על מאמר הגמ' במגילה (כ"ט א') ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהם שנאמר (דברים ל, ג) ושב ה' אלהיך את שבותך והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב"ה שב עמהם מבין הגליות. ובמחזור ויטרי מסיים כאן הפייטן ככתוב ושב ה' אלהיך את שבותך עד ה' אלהיך שמה: ברוך הוא. לקוח מנוסח ובא לציון גואל: גבר עלינו חסדו. עפ"ה (תהלים קיז, ב): לכן בכל לב. במחזור ויטרי הגרסא לכן בלב ובנפש ובמאד נמליכו וניחדו, כי טוב ה' לעולם חסדו (תהלים ק, ה), ומכוון מספר הבתים בכל חרוז חמשה. ובסדור עבודת ישראל הגיה בסדורינו ובכל מאד לתקן הלשון, ולדידיה יחסר בית אחד בחרוז הזה: שהשלום שלו. לקוח ממגילת הגמ' (שבועות ל"ה ב') שיר למי שהשלום שלו: יברך את עמו בשלום. עפ"ה (תהלים כט, יא) ה' יברך את עמו בשלום: עוסקים בתורה וגו' שלום. רמז למאמרם שלהי ברכות תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה': יועץ אל גבור. לה"כ (ישעיה ט, ה), וכונתו שלום על ישראל מאת

ייכן

זה הזמר ע"ה ברוך חזק וחתם שמו בכה"ת ברוך. רוכב. ואשרי. כל. חמדת. זכור. קודש. ומשקלם ח' ח' תנועות:

בָּרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן.אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה. לְנַפְשֵׁנוּ פִדְיוֹן. מִשֵּׂאת וַאֲנָחָה. וְהוּא יִדְרוֹשׁ לְצִיּוֹן.עִיר הַנִּדָּחָה. עַד אָנָה תּוּגְיוֹן.נֶפֶשׁ נֶאֱנָחָה: הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת. הַבֵּן עִם הַבַּת. לָאֵל יֵרָצוּ כְּמִנְחָה עַל מַחֲבַת: רוֹכֵב בָּעֲרָבוֹת.מֶלֶךְ עוֹלָמִים. אֶת־עַמּוֹ לִשְׁבּוֹת. אִזֵּן בַּנְּעִימִים. בְּמַאֲכָלֵי עֲרֵבוֹת. בְּמִינֵי מַטְעַמִּים. בְּמַלְבּוּשֵׁי כָבוֹד.זֶבַח מִשְׁפָּחָה: השומר וְאַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֶה. לְתַשְׁלוּמֵי כֶפֶל. מֵאֵת כָּל־סוֹכֶה. שׁוֹכֵן בָּעֲרָפֶל. נַחֲלָה לוֹ יִזְכֶּה. בָּהָר וּבַשָּׁפֶל. נַחֲלָה וּמְנוּחָה.כַּשֶּׁמֶשׁ לוֹ זָרְחָה: השומר כָּל־שׁוֹמֵר שַׁבָּת.כַּדָּת מֵחַלְּלוֹ. הֵן הֶכְשֵׁר חִבַּת. קֹדֶשׁ גּוֹרָלוֹ. וְאִם יָצָא חוֹבַת.הַיּוֹם אַשְׁרֵי לוֹ. אֶל אֵל אָדוֹן מְחוֹלְלוֹ. מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָה: השומר חֶמְדַּת

עץ יוסף

משאת. לשון שאיה. כמו (איכה ג) השאת והשבר: **עד אנה כו'**. עד מתי תהיה בתוגה נפש ישראל הנאנחת תמיד: **הבן עם הבת**. עשה"כ אתה ובנך ובתך וגו': **רוכב בערבות**. הקב"ה שהוא רוכב ברקיע ששמו ערבות: **אזן**. השמיע: **בנעימים**. בדברים נעימים: **במאכלי ערבות כו'**. כמו שאמרו חז"ל בפסחים (קט.) חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל כו' אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן אנשים ביין (ובשר) ונשים בבגדי צבעונים כו' (מפרש ראשון) ואיני יודע למה לו להביא ממה שאחז"ל ביום טוב הלא בשבת גופא אחז"ל ויברך אלהים את יום השביעי ברכו במטעמים. ובתנחומא בראשית אי' ומחייבין לענוגי ביה במאכל ובמשתה ולקרוייה (פי' לכבדו) בכסות נקיה. ועיין בשבת דף קי"ג ובפסיקתא רבתי פ' כ"ג ובתקוני זהר דף י"ג ובזהר לו דף כ"ס וע"ש שלמדו כ"ז מפסוקים: **זבח משפחה**. ר"ל שאם היה זבח במשפחה כלומר סעודה היו מלבישים עצמם במלבושי כבוד והיו מתענגין במאכלים טובים. כן מחויבים לעשות בשבת: **חוכה**. מקוה: **לתשלומי כפל***). שהקב"ה ישלם לו כפלי כפלים מה שהוציא על עונג שבת: **כל סוכה**. צופה ומביט הכל. תרגום הבט נא השמימה אסתכי כען כו': **בהר ובשפל**. ע"ש הכתוב בהר ובשפלה ובנגב: **כשמש לו זרחה**. זה יעקב שנאמר ויזרח לו השמש. וע"ד אם תשיב משבת רגלך וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך וכמו שדרשו חז"ל שיתנו לו נחלה בלי מצרים: **הן הכשר**. אותו האיש מוכשר ומוכן שחבת קודש יהיה גורלו: **אל אל אדון** מחוללו מנחה היא שלוחה. ר"ל שמירת שבת נחשב

*) **כפל**. ע"פ מ"ש חז"ל כל מעשה שבת כפול. לחם משנה. זכור ושמור. שני כבשים. אף שכרו כפול וכו' (ס' מטיב נגן).

עיון תפלה

יועץ אל גבור וגו' האריס להשי"ת. ולענין מה שהערתי למעלה שהזמר הזה נתקן לחג המצות, נראה כלמות ראיה לזה שמצינו בסלוק לשביעי של פסח המתחיל חסדי ה' כי לא תמנו מאמרים דומים למאמרי הפיוט שלפנינו, יום יום יעמס לנו האל ישועתנו, בגלות שנער שלח למעננו, ובעילם שת כסאו לרחמנו, עיי"ש:

ברוך. המחבר השיר הזה חתם שמו בראשי החרוזים ברוך חזק. ונמצא לו קינה לת"ב המתחלת אלבשתי שפלו ואשיותי כפלו אללי לי ע"ס א"ב ובסוף חתום ברוך חזק. ועוד לו סליחה על הגזרות אשר היו בשנת ק"ע נאלף זה בספר על הפיוטים לצונץ. שנת הגזרות כי חלקה ה' לכר גדול בכל הארץ ומהיהודים לא מתו רק מעט, ונתקנאו בהם אוה"ע והעלילו עליהם כי שמו רעל בבארות המים ויהרגו ביהודים לאלפים ולרבבות, הי"ד:

ברוך אל עליון. (בראשית יד, כ): **לנפשנו פדיון**. השבת תפדה את נפשנו מכל צרה, כמו שאמרו רבותינו (שבת קי"ח א') כל המקיים ג' סעודות בשבת ניצול מג' פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג, ושם קי"ט ב' אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת: **והוא ידרוש לציון**. עפ"ה (ירמיה ל, יז) כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה: **עד אנה תוגיון**. (איוב יט, ב), כך יאמר אז הקב"ה לאוה"ע — עד אנה תוגו (מלשון יגון) את הנפשות הנאנחות תחת ידכם. ונוסד על מאמרם בשבת (קי"ח ב') אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין: **כמנחה על מחבת**. (ויקרא ב, ה): **אזן בנעימים**. פשוט המאמר הזה אזן את עמו לשבות בנעימים, וכונתו — השמיע לעמו על יד נביאו לשבות (לעשות את השבת, לענגה) בנעימים (בדברים נעימים וערבים כמו שמפרש אח"כ), והיכן השמיע כזאת? שנאמר (ישעיה נח, יג) וקראת לשבת ענג, ואמרו רבותינו (שבת שם) במה מענגו בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומים, כלומר במה שאדם מוצא בו ערבות וענג לפי מה שהוא: **ואשרי כל חוכה**. עפ"ה (שם ל, יח) אשרי כל חוכי לו: **לתשלומי כפל**. לקוח מלשון הגמ' (ב"ק ס"ב ב') מדת תשלומי כפל: **חמדת הימים קראו**. לא

הַיָּמִים. קָרְאוּ אֵלַי צוּר. וְאַשְׁרֵי לִתְמִימִים. אִם יִהְיֶה נָצוּר. כֶּתֶר הִלּוּמִים. עַל רֹאשָׁם יָצוּר. צוּר הָעוֹלָמִים. רוּחוֹ בָּם נָחָה: השומר זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. קַרְנוֹ כִּי גָבְהָה נֵזֶר עַל רֹאשׁוֹ. עַל כֵּן יִתֵּן הָאָדָם לְנַפְשׁוֹ. עֹנֶג וְגַם שִׂמְחָה. בָּהֶם לְמָשְׁחָה: השומר קֹדֶשׁ הִיא לָכֶם. שַׁבָּת הַמַּלְכָּה. אֶל תּוֹךְ בָּתֵּיכֶם. לְהָנִיחַ בְּרָכָה. בְּכָל־מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם. לֹא תַעֲשׂוּ מְלָאכָה. בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם. עֶבֶד וְגַם שִׁפְחָה: השומר

זה הזמר שם המחבר ישראל והם שמו בראשי החרוזות יום. שבת. ראשון. אכול. לא. ומהקלם א' א' הגועית:

יוֹם זֶה מְכֻבָּד מִכָּל־יָמִים. כִּי בוֹ שָׁבַת צוּר עוֹלָמִים: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלַאכְתֶּךָ. וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי לֵאלֹהֶיךָ. שַׁבָּת לֹא תַעֲשֶׂה בוֹ מְלָאכָה. כִּי כֹל עָשָׂה שֵׁשֶׁת יָמִים: יום זה רִאשׁוֹן הוּא לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ. יוֹם שַׁבָּתוֹן יוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ. עַל כֵּן כָּל־אִישׁ בְּיֵינוֹ יְקַדֵּשׁ. עַל שְׁתֵּי לֶחֶם יִבְצְעוּ תְמִימִים: יום זה אֱכוֹל

עץ יוסף

כאלו היה שולח מנחה אל הקב"ה שברא אותו. ויש שכתבו שצ"ל מאל אדון כו' ע"ש שאמרו בגמ' שבת וביצה אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה לך והודיע להם לישראל. לזה אמר מאל אדון כו' מנחה לשון מתנה היא שלוחה להם לישראל: אם יהיה נצור. נצור פי' שמור: כתר הלומים כו'. ר"ל השי"ת יצור על מי ששומר שבת כראוי כתר שיהיה למדהו על ראשו. ע"ד בקש להולמו ולא הולמתו אלא אדוניה בן חגית (סנהדרין כ"א א'): יצור. כמו לצור ע"פ צלוחית. לשון סבוב: קרנו כי גבהה. כשמרים קרן של שבת על וגובה ולמעלה אז הוא נזר ועטרה לראשו. על כן יתן כו': למשחה. להגדיל עצמו. או צ"ל למשכה ע"ש (קהלת ב, ג) למשוך ביין את בשרי. ופירש רש"י עונג נקרא ע"ש היין: אל תוך בתיכם. עשה"כ להניח ברכה אל ביתך:

יום זה מכובד מכל ימים. והכונה משום דמתחלת בריאתו של עולם היו ראוים הימים להיות מכ"ח שעות לכל יום. ולהיות שלא היו ששת ימים שוים ולא היה להם מושל וקצין על כן בקשו מהקב"ה שיתן להם מלך גדול על כולם אמר להם רצונכם שאתן לכם יום אחד שיהיה לכם מלך צריך שתגדלוהו משלכם ותתנו לו ד' שעות מכל יום ובזה יהיה לו שליטה עליכם. והיינו השבת שנתנו לו ששת ימי המעשה כל אחד ד' שעות הרי כ"ד שעות של יום השבת. וזהו שאמר יום זה של שבת מכובד מכל ימים: ויום השביעי לאלהיך שבת. כמו שנאמר וביום השביעי שבת לה' אלהיך: ראשון הוא. שבת הוא ראשון לי"ט שנקראו מקראי קדש כמ"ש בפ' אמור מקראי קדש אלה הם מועדי וגו' וביום השביעי שבת וגו': יבצעו תמימים. שיהיו החלות תמימים ושלמים. או פי' האנשים התמימים יבצעו על

עיון תפלה

מלאכו שקרא הקב"ה לשבת חמדת הימים, ועיין מש"כ בתפלת שחרית בד"ה חמדת ימים אותו קראת בשם אבודרהם: אם יהיה נצור. אם יהיה שמור כהלכתו, וקאי על יום השבת: כתר הלומים על ראשם יצור. הקב"ה יצור (יקשור, מלשון וצרת הכסף בידך) על ראשם כתר אשר תהיה הולמת אותם כלומר ראויה לפי מדתם, מלשון התלמוד (סנהדרין כ"א ע"ב) בקש להולמו ולא הולמתו, ורמז בזה למאמר הזהר פ' תרומה (דף קל"ה ע"ב) וכלהו מתעטרין בנשמתין חדתין, ובגמ' (ביצה ט"ז ע"א) נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת, והיינו דמסיק צור העולמים רוחו בם נחה, רוחו ונשמתו של צור העולמים הנוח בהם ביום השבת: זכור. (שמות כ, ח): קרנו כי גבהה. כי על ידי שמירת השבת נגבהה קרנו ועל ראשו יציץ נזרה של הנשמה היתירה. כנ"ל: ענג וגם שמחה. אע"ג דלא מצינו בשבת שמחה אלא ענג כמו שנאמר (ישעיה נח, יג) וקראת לשבת ענג, ורק ביו"ט כתיב שמחה שנאמר (דברים טז, יד) ושמחת בחגך? מצינו בשבת ענג וגם שמחה, כי הא דמצלינן ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג, ובספר הזהר פ' יתרו דף פ"ח ע"א ובעי לאתענגא בכלהו סעודתי ולמחדי בהו בכל חד וחד מנייהו: בהם למשחה. להתגדל ע"י הענג והשמחה, ערש"י (שמות כט, כט): קדש היא לכם. (שמות לא, יד) כי קדש היא לכם: להניח ברכה. עש"ה (יחזקאל מד, ל) להניח ברכה אל ביתך, וכדאמרינן בשבת (קי"ט א') עשירים שבשאר ארצות במה הם זוכים בשביל שמכבדין את השבת: בניכם ובנותיכם. עש"ה (שמות כ, י) לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך וגו'. ואמר בכל מושבותיכם עש"ה (ויקרא כג, ג) שבת היא לה' בכל מושבתיכם:

מַשְׁמַנִּים שְׁתֵה מַמְתַקִּים. כִּי אֵל יִתֵּן לְכָל־בּוֹ דְבֵקִים. בֶּגֶד לִלְבּוֹשׁ לֶחֶם חֻקִּים.
בָּשָׂר וְדָגִים וְכָל־מַטְעַמִּים: יום זה לֹא תֶחְסַר כֹּל בּוֹ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ. וּבֵרַכְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ. כִּי בֵרַכְךָ מִכָּל־הָעַמִּים: יום זה הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים
כְּבוֹדוֹ. וְגַם הָאָרֶץ מָלְאָה חַסְדּוֹ. רְאוּ כִּי כָל־אֵלֶּה עָשְׂתָה יָדוֹ. כִּי הוּא הַצּוּר
פָּעֳלוֹ תָמִים: יום זה

ז"ס ב"ה יהודה (וכוא ר' יהודה הלוי) וחתם שמו בכס"ח, יוס. היוס. וכאו. דבר. העס. ומשקלם ח' תנועות:

יוֹם שַׁבָּתוֹן אֵין לִשְׁכּוֹחַ. זִכְרוֹ כְּרֵיחַ הַנִּיחֹחַ. יוֹנָה*) מָצְאָה בוֹ מָנוֹחַ. וְשָׁם יָנוּחוּ
יְגִיעֵי כֹחַ: הַיּוֹם נִכְבָּד לִבְנֵי אֱמוּנִים. זְהִירִים לְשָׁמְרוֹ אָבוֹת וּבָנִים.
חָקוּק בִּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים. מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ: יונה וּבָאוּ כֻלָּם בִּבְרִית יַחַד.
נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע אָמְרוּ כְּאֶחָד. וּפָתְחוּ וְעָנוּ יְהוָה אֶחָד. בָּרוּךְ הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
יונה דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ בְּהַר הַמּוֹר. יוֹם הַשְּׁבִיעִי זָכוֹר וְשָׁמוֹר. וְכָל־פִּקּוּדָיו יַחַד לִגְמוֹר.
חַזֵּק מָתְנַיִם וְאַמֵּץ כֹּחַ: יונה הָעָם אֲשֶׁר נָע כַּצֹּאן תָּעָה. יִזְכּוֹר לְפָקְדוֹ בְּרִית־
וּשְׁבוּעָה. לְבַל יַעֲבָר־בָּם מִקְרֵה רָעָה. כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ עַל־מֵי נֹחַ: יונה

זה הזמר חברו הראב"ע וחתם שמו אברהם בראשי החרוזות מחרוז השני ואילך. אסר. בו. רשם. הוא. מחל.
והם נוספים על משקל שתי תנועות ויתד ושתי תנועות. ב"ת ויתד ותנועה:

כִּי אֶשְׁמְרָה שַׁבָּת אֵל יִשְׁמְרֵנִי. אוֹת הִיא לְעוֹלְמֵי עַד בֵּינוֹ וּבֵינִי: אָסוּר מְצֹא
חֵפֶץ עֲשׂוֹת דְּרָכִים. גַּם מִלְּדַבֵּר בּוֹ דִּבְרֵי צְרָכִים. דִּבְרֵי סְחוֹרָה אַף דִּבְרֵי
מְלָכִים. אֶהְגֶּה בְּתוֹרַת אֵל וּתְחַכְּמֵנִי: אות היא בּוֹ אֶמְצָא תָמִיד נֹפֶשׁ לְנַפְשִׁי.
הִנֵּה לְדוֹר רִאשׁוֹן נָתַן קְדוֹשִׁי. מוֹפֵת בְּתֵת לֶחֶם מִשְׁנֶה בַּשִּׁשִּׁי. כָּכָה בְּכָל־שִׁשִּׁי
יַכְפִּיל מְזוֹנִי: אות היא רָשׁוּם בְּדַת הָאֵל חֹק אֶל סְגָנָיו. בּוֹ לַעֲרוֹךְ לֶחֶם פָּנִים

*) יונה רומז לשכינה כדאי' בת"ז תקון ו' בזמנא דגופא אתמר בשכינתא ולא מצאה היונה מנוח לכף-
רגלה כ"א בשבת ויו"ט כו' (מטיב נגן).

עץ יוסף

על שתי לחם: לכל בו דבקים. לכל הדבקים בו ב"ה. ומה יתן בגד ללבוש לחם חקים. כמו הטריפני לחם חקי: לא תחסר כל בו. עפה"כ (דברים ח) לא תחסר כל בה: ראו כי כל אלה כו'. עפה"כ (ישעיה סו) ואת כל אלה ידי עשתה:

זכרו כריח הניחח. כל מי שזוכרו רצוי לפני ה' כריח הניחוח: יונה. כנסת ישראל שנמשלו ליונה מצאו בו מנוח. ויש שפירשו על יונה ששלח נח מצאה בו בנ"ע מנוח בשבת. ושם בנ"ע ינוחו אותם המיגעים עצמם בתורה בכל כחם: ובאו כלם. בשעת מתן תורה: דבר בקדשו. דבר במשה קדשו: בהר המור. הר המוריה והוא הר סיני: וכל פקודיו יחד לגמור. ר"ל דבר עמו זכור שבדברות ראשונות ושמור שבדברות שניות. וגם כל פקודיו הם עשרת הדברות על גמירא או י"ל וכל פקודיו יחד לגמור קאי על שבת ר"ל וכל פקודי שבת יחד לגמור בגמרא שבע"פ כי הלכות שבת מקרא מועט והלכה מרובה (חגיגה דף י.): העם אשר נע כו'. העם אשר הם נע ונד בגלות וכצאן תעה (כן צריך להיות תעה בתי"ו על שם הכתוב תעיתי כשה אובד (תהלים קיט): יזכור לפקדו כו'. ר"ל יזכור ויפקוד להם הש"ת הברית והשבועה שנשבע לבל יעבר בם מקרה רעה כאשר נשבעת על מי נח. כדכתיב (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך:

אות היא כו'. ע"ש הכתוב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם: אסור מצוא חפץ. עפה"כ (ישעיה נח) ממצוא חפצך וגו': גם מלדבר בו כו'. כדאמרו בשבת (דף קי"ג) ודבר דבר כו' שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול. שלא ידבר בשבת דברי סחורה ואף מעשיות ממלכים: אהגה בתורת אל. ר"ל זאת יהיו דבריו בשבת כי אם בתורת אל כדאי' בירושלמי אמר רבי ברכיה לא נתנה שבת אלא לעסוק בתורה. הובא בטור א"ח סי' רפ"ח: לדור ראשון. לדור המדבר: נתן קדושי מופת. נתן הקב"ה מופת. ומה הוא המופת בתת לחם משנה בששי: רשם בדת האל. האל רשם בדת התורה: חוק אל סגניו. חוק אל כהניו: בו לערוך לחם כו'. כמו אמר:

בפניו. על כן להתענות בו על פי נבוניו. אסור. לבד מיום כפור עוני: אות היא
הוא יום מכבד הוא יום תענוגים. לחם ויין טוב בשר ודגים. המתאבלים בו
אחור נסוגים. כי יום שמחות הוא ותשמחני: אות היא מחל מלאכה בו.
סופו להכרית. על כן אכבס בו לבי כבורית. ואתפללה אל אל. ערבית
ושחרית. מוסף וגם מנחה הוא יענני: אות היא

זה הזמר שם המחבר שלמה חזק ותמצא שמו בראשי החרוזות. שמרו. לעמל. מהרו. הנה. חזק:

שמרו שבתותי. למען תינקו ושבעתם. מזיו ברכותי. אל המנוחה כי באתם.
ולוו עלי בני. ועדנו מעדני. שבת היום ליהוה: לעמל קראו
דרור. ונתתי את ברכתי. אשה אל אחותה לצרור. לגלות על יום שמחתי.
בגדי שש עם שני. והתבוננו מזקני. שבת היום ליהוה: ולוו מהרו את המנה.
לעשות את דבר אסתר. וחשבו עם הקונה. לשלם אכול והותר. בטחו בי
אמוני. ושתו יין משמני. שבת היום ליהוה: ולוו הנה יום גאלה. יום שבת
אם תשמרו. והייתם לי סגלה. לינו ואחר תעברו. ואז תחיו לפני. ותמלאו
צפוני. שבת היום ליהוה: ולוו חזק קריתי. אל אלהים עליון. והשב את נותי.
בשמחה ובהגיון. ישוררו שם רנני. לויי וכהני. ואז תתענג על יהוה.
שבת היום ליהוה: ולוו

זה הזמר שם המחבר דונש ותמצא שמו בתחלת ד' חלקי החרוז כמו בחרוז הראשון. דרור. וינצרכם. נעים. שבו.

דרור יקרא לבן עם בת. וינצרכם כמו בבת. נעים שמכם ולא ישבת.
שבו ונוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. ואות ישע עשה עמי.

עץ יוסף

כאמר ביום השבת יערבו: על פי נבוניו אסור. ירושלמי רבי אחא ורבי אבהו בשם ר"י ב"ח אסור להתענות בשבת על שם ששת. ומכ"ש תענית גמור: לבד מיום כפור עוני. כשחל בשבת: לבי כבורית. ר"ל בבורית ע"ד הכתוב אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית: ואתפללה כו'. ד' תפלות שמזכירין בהן של שבת:

תינקו. מלשון יניקה. והוא מלשון הכתוב (ישעיה סו):

אל המנוחה כי באתם. כמו שאמרו בא שבת בא' מנוחה: ולוו עלי בני. כמו שאחז"ל אמר הקב"ה לוו עלי ואני פורע: לעמל קראו דרור. למלאכה קראו לחר ע"ש הכתוב (ירמיה לד) לקרא דרור איש לרעהו: ונתתי את ברכתי אשה כו'. ברכה קשורה אל חברתה. לצרור לשון צרור כספו. והוא לשון הפסוק (ויקרא יח) ואשה אל אחותה לא תקח. לצרור: לגלות. לשמח: מזקני. מהחכמים חכמי חז"ל: מהרו את המנה. מהרו להכין את המזון. ע"ד שאחז"ל במסכת שבת לעולם ישכים אדם להוצאת שבת: לעשות את דבר אסתר. את דבר שבת שנקרא אסתר בזה"ק ובתקונים. או י"ל מהרו את המנה כו' ע"ש שאמרו בפרק כל כתבי וכבדתו מעשות דרכיך רב אמר להקדיש פי' שיקדיש וימכר לאכול סעודתו בשבת. ובעל השיר אמר במליצה בלשון הפסוק במגילת אסתר מהר את המן לעשות את דבר אסתר: וחשבו עם הקונה. ועשו חשבון עם השם ית' שהוא קונה הכל: לשלם אכול והותר. שישלם מה שתאכל ותותיר בשבת: בטחו בי. שאשלם הכל: הנה יום גאולה יום שבת אם תשמרו. ע"ד שאמרו חז"ל אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות כראוי מיד היו נגאלין: והייתם לי סגלה. ואז תהיו לי לעם סגולה: לינו ואחר תעבורו. כלשון הפסוק (שופטים כ) ר"ל כשתשמרו את השבת כראוי תלינו בגלות המכונה לילה. ואחר תעברו ותגאלו גאולה שלימה: ואז תחיו לפני. ואז כשיבא המשיח: ותמלאו צפוני. מרב טוב הצפון לצדיקים. ע"ש הכתוב וצפונך תמלא בטנם (תהלים יז):

דרור יקרא. הקב"ה. שיגאל אותנו: וינצרכם. וישמרכם: כמו בבת. עין: נעים. יערב: שמכם ולא ישבת. לשון שבת משום לבנו: שבו ונוחו. ר"ל כל זה יהיה כשתשבו ותנוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. לשון נוה שאנן. ר"ל בית המקדש

נְטַע שׂוֹרֵק בְּתוֹךְ כַּרְמִי. שְׁעֵה שַׁוְעַת בְּנֵי עַמִּי: דְּרוֹךְ פּוּרָה בְּתוֹךְ בָּצְרָה. וְגַם בָּבֶל אֲשֶׁר גָּבְרָה. נְתוֹץ צָרַי בְּאַף וְעֶבְרָה. שְׁמַע קוֹלִי בְּיוֹם אֶקְרָא: אֱלֹהִים תֵּן בַּמִּדְבָּר הַר. הֲדַס שִׁטָּה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר. וְלַמַּזְהִיר וְלַנִּזְהָר. שְׁלוֹמִים תֵּן כְּמֵי נָהָר: הֲדוֹךְ קָמַי אֵל קַנָּא. בְּמוֹג לֵבָב וּבִמְגִנָּה. וְנַרְחִיב פֶּה וּנְמַלְּאֶנָּה. לְשׁוֹנֵנוּ לְךָ רִנָּה: דְּעֶה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ. וְהִיא כֶתֶר לְרֹאשֶׁךָ. נְצוֹר מִצְוַת קְדוֹשֶׁךָ. שְׁמוֹר שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ:

זה הזמר שם המחבר שמואל והוא שמו בראשי החרוזות. שבת. מעבור. ואם. אכל. לערוך:

שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה: מְאֹד צַהֲלוּ בְּרִנּוּנַי. וְגַם הַרְבּוּ מַעֲדַנַּי. אוֹתוֹ לִשְׁמוֹר בְּמִצְוַת יְהוָה. שבת היום ליהוה: מֵעֲבוֹר דֶּרֶךְ וּגְבוּלִים. מֵעֲשׂוֹת הַיּוֹם פְּעָלִים. לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת בְּהִלּוּלִים. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה. שבת היום ליהוה: וְאִם תִּשְׁמְרֶנּוּ. יָהּ יִנְצָרְךָ כְּבָבַת. אַתָּה וּבִנְךָ וְגַם הַבַּת. וְקָרָאתָ עֹנֶג לַשַּׁבָּת. אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה. שבת היום ליהוה: אֱכֹל מַשְׁמַנִּים וּמַעֲדַנִּים. וּמַטְעַמִּים הַרְבֵּה מִינִים. אֱגוֹזֵי פֶרֶךְ וְרִמּוֹנִים. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה. שבת היום ליהוה: לַעֲרוֹךְ בַּשֻּׁלְחָן לֶחֶם חֲמוּדוֹת. לַעֲשׂוֹת הַיּוֹם שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת. אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד לְבָרֵךְ וּלְהוֹדוֹת. שִׁקְדוּ וְשִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ בָנַי. שבת היום ליהוה:

יה רבון וכו' צור משלו אכלנו וכו' תמצא בזמירות ליל שבת:

וקודם ברכת המזון של כל סעודות שבת יטול ידיו במים אחרונים ויאמר זה:

ידי אסחי אנא. לגבי חד מנא. לסטרא חורינא. דלית בה ממשא:

אזמן בתלתא. בכסא דברכתא. לעלת עלתא. עתיקא קדישא:

עץ יוסף

המקדש והאולם: נטע שורק. ע"ש הכתוב (ישעיה ה) ויטעהו שורק: דרוך פורה כו'. ע"ש הכתוב (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי. וגם כתיב שם מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה: אשר גברה. שגברה עלינו: נתוץ צרי. לשון לנתוש ולנתוץ (ירמיה א): אלהים תן במדבר הר. ר"ל תן בהרי מדבר. הדס שטה ברוש תדהר. כמו שנא' (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה והדס וגו' ברוש. ופי' שיתן הקב"ה במדבר אלו אילנות כדי שיתענגו ישראל בצלם כשיעלו דרך המדבר מגלות: ולמזהיר כו'. ולמזהיר על שבת ולנזהר בשבת שלומים תן כו'. ע"ש הכתוב (ישעיה סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום: הדוך. לשון מדוכה: במוג לבב. שימוגו לבבם מפנינו. כענין שנאמר (יהושע ב) וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפנינו: ובמגנה. ובינון ושבר: ונרחיב פה כו'. ע"ש הכתוב הרחב פיך ואמלאהו: דעה חכמה. תורה: שמור שבת קדשך. כתב בשערי תפלה סי' שכ"א של"ל שמור שבת וחדשך ע"ש הכתוב חדש ושבת קרא מקרא. וכן בלי ספק שכוונת המחבר הי' כן. כי התחיל הבית הזה לומר דעה חכמה לנפשך פי' שביום השבת יהיה לו פנאי לעסוק בתורה ולהגות בה ולכן מסיים לומר שמור שבת וחדשך. ואמר שבת בלא כנוי ואמר וחדשך בלשון כנוי לפי שנאמר וביום השבת בלא כנוי ונאמר ובראשי חדשיכם בכנוי ודרשו חז"ל בזה שאין השבת מסור ביד בית דין. אבל ראש חדש מסור ביד בית דין המקדשים אותו עכ"ל:

מאד צהלו כו'. מאד תשמחו ברנה: מעדני. ממתקי: במצות ה'. כאשר צוה ה': מעבור כו'. ר"ל מה היא מצות ה' בו. ונאמר מעבור דרך וגבולים מעשות היום פעלים. פי' מלאכות. ולאכול ולשתות בהלולים ובשבחות. כל זה מצווים אנחנו לעשות בו: ואם תשמרנו. לשבת: יה ינצרך כבבת. עין: אתה ובנך כו'. קאי על ואם תשמרנו: לחם חמודות. ע"ש הכתוב (דניאל י) לחם חמודות לא אכלתי: שקדו. כמו (ירמיה א) שוקד אני על דברי: ועשו בני. שבת כו':

(א) במנחה אומרים **אשרי ובא לציון. חצי קדיש.** ואומרים ואני תפלתי ואחר כך קורין ג"נ בפ' ראשונה משבוע הבא ואפי' חל יו"ט בשבת קורין בפ' הבאה ואין אומרים קדיש אחר קה"ת ואומרים יהללו ומכניסין הספר תורה להיכל ואחר כך אומרים חצי קדיש ושמונה עשרה אתה אחד כו' (סימן רנ"ב): (ב) ואם אין ספר תורה לקרות הפרשה אומרים ואני תפלתי תיכף אחר ובא לציון בלי חצי קדיש בינתיים ואחר ואני תפלתי אומרים חצי קדיש קודם התפלה (א"ר שם):

אחר ברכת המזון ייחן קצת דנשמה הולכת למעלה בלי שטן ומקטרג דשרי אומות מקבלים מזון בשבת: ואיידי דטרידי לא פלטי לקטרג (ספר לקט שמואל). ותיכף יתעורר כנבור ויטול ידיו ויפנה ואח"כ ילך לבית המדרש ללמוד כפי השגתו אם הלכות או מדרשות. ואם אינו יכול ללמוד בעצמו, ילך לשמוע מפי אחרים: כתב בס' משה מנה ז"ל עיקר בשבת עסק התורה לשמה כו' כי כבר כתבו שיש לו לאדם להתדמות בשבת זו אל שבת העתיד. וידוע כי כל העוסק בתורה לשמה מסלק מעצמו כל ענייני עסקי עוה"ז רק כל מגמתו להתבונן בתורה. ולרוב התפשטות החומר בשעת עסק התורה נדמה למלאך ה' צבאות כמ"ש ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. והנה זה מעין עוה"ב שאין בו עניינים גופניים והצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. והיא השגה בדברים אשר נפלא מהם כל עוד היו במסגר נפשם. והנה השבת דוגמת עוה"ב על כן צריך להשלים נשמתו ביום זה. והשלימות הוא בעסק התורה והתפלה לשמה. ואז מחמת התפשטות חמרו יהיה נדמה למלאך ה' צבאות ויהיה נאמר עליו עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר עכ"ל. וז"ל יסוד ושורש העבודה אשרי אדם עוז לו ותוסיה מהנלה חידושי אורייתא אליבא דאמת. ואשרי מי שעמלו בתורה ומיגע את עצמו לחדש איזה דבר חידוש בתורה הקדושה לפי האמת. שבחידוש זה בורא שמים החדשים וארץ החדשה כמבואר בזוה"ק. ומה גם בשבת קודש יום שיש בו תוסף תקונים גדולים בעולמות העליונים מחידושו יותר ויותר. ועושין כבוד גדול לאביו בג"ע בשביל זה. כמבואר בזוה"ק פ' שלח דף קע"ג ע"א עיין שם. ובודאי הקב"ה אינו בא בטרוניא עם בריותיו לחדש דוקא חידוש נפלא מאד. אלא לפי שכלו יהולל איש היש אל משא שכלו ורוח מבינתו יסוף הן לברר איזה דינא דגמרא לפי האמת עפ"י פי' תוס' ומפרשים או לחדש פי' אמתי בפסוק בכל תורה נביאים וכתובים עכ"ל. וז"ל בעל סדר היום כל מי שאינו חושש על הוצאות היום ומוציא אותו בשיחה בטילה עונשו גדול מאד מאד כי פוגם קדושת היום למטה גם פוגם למעלה למקום הרמוז לשבת. ומראה במעשיו הרעים שאין לו חלק באלהי ישראל. וכ"כ בזוה"ק פ' ויקהל בהדיא ע"ש. עוד שם אם הוא מרבין תורה ברבים ודורש להם חוקי אלהים ותורותיו אשריו ואשרי חלקו כי הוא זוכה ומזכה ושכרו גדול כי אין לך כבוד יום השבת יותר מזה. וכן השומע הדרשה שכרו גדול. כי כרב עם הדרת מלך. והוא כבוד לתורה הקדושה וליום הקדוש: עוד שם כל המחדש דבר חכמה ביום השבת אותה הנשמה מתעטרת והקב"ה כביכול משתעשע בה ונושק אותה ומברך אותה ברכה שלימה. רק שתהיה כוונתו לשם שמים לבד ואשריו ואשרי חלקו. ואם היות שבכל יום עושה רושם למעלה העוסק בתורה ומחדש בה דבר. אבל ביום השבת הוא יותר ויותר מפני שהוא יום מיוחד בקדושה ומצא מין את מינו. משא"כ בימי החול עכ"ל: ובספר נועם מגדים פ' קרח ופ' חקת מזהיר באזהרה גדולה להוכיח וללמד תורה עם בני ישראל ביום השבת. כי קדושת היום וקדושת נשמה יתירה מסייעם להכניס דבריו בלבבם יותר הרבה מבימות החול. הן מחמת הלימוד והן מחמת הלומד. שתוספת קדושה יש בכל אחד מישראל ביום הקדוש כל אחד לפי ערכו. על כן לא ימנע מי שיש לו יכולת בידו להוכיח וללמד את בני ישראל תורה ולהורות להם דרכי ה' ביום הקדוש ושכרו כפול עין לא ראתה. עכ"ל: ובספר ערכי הכנויים כתב צריך להיות מוליד בד"ת לחדש בה (ורק לשם שמים) ועל ידי זה יזכה להוליד בנים. וז"ש ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך: עוד כתב ת"ח שאינו מחדש בתורה בכל יום הוא כסרים שאינו מוליד. וז"ש כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי. כי מי שאינו לומד ומחדש בכל יום עכ"פ ילמוד בשבת עכ"ל: ובמדרש איתא נדיבי עמים נאספו וגו' מהו נעלה בשעה ששומעין הגדה מפי חכם ואח"כ עונין אמן יהא שמיה רבה באותה שעה הקב"ה שמח ואומר למלאכי השרת בואו וראו עם זו שיצרתי לי במה הם משבחים אותי. באותה שעה מלבישים הקב"ה הוד והדר. ובמדרש משלי איתא בשעה שעונין אמן יהא שמיה רבה אחר הדורש הגדה הקב"ה מוחל עונותיהן של ישראל. לכן אחינו ב"י שימו לבבכם לכל זה: וכל הרואה אנשים העוסקים ביום השבת בהבלי עולם ובספורים ממה שהיה וממה שהווה יוכיחם על זה בדברים טובים ונעימים ולהגיד להם איך מחללים את יום השבת בכך. ומה תועלת להם לספר דברים שאין בהם ממש ולהניח דברי אלהים חיים תורה הקדושה לקרוא במקרא או לשנות במשנה או ילך לשמוע אל מקום הלימוד או אל הדורש. ואם לא יקבלו ממנו בנחת ידבר אתם קשות ויגדיל להם חומר האיסור ויודיעם שכל בר ישראל העושה כך אין לו חלק עם ישראל ועם הקב"ה. ואם בזאלה לא ישמעו לו יבדל מהם וממקום מושבם לסור מתוך האנשים החוטאים ולא יספה בחטאתם ברעתם רבה וחטאתם כי כבדה מאד. עכ"ל של ספר סדר היום: וז"ל ספר תפארת הקודש מ"ש בשו"ע וז"ל ואפילו בשיחת דברים בטלים אסור להרבות בשבת הוא טעות גמור וצ"ל ואפילו בשיחת חולין. כי דברים בטלים פוסל ופוגם אפילו במיעוטו ואפילו בחול. ושיחת חולין פירושו מה שהוא מצטרך קצת. ומבואר בזוה"ק שהשח שיחת חולין בשבת ה"ל מחלל שבת והובא דבריו הקדושים בכמה סה"ק. ומ"ש הרמ"א בשם תה"ד כבר צווחו עליו ככרוכיא ובפרט רבינו הקדוש השל"ה ז"ל וסיים בזה הלשון מי שירצה להקל בדבר יסתור תחלה כל הראיות שכתבנו ע"ש: כתיב בשמות ל"ה פ' ויקהל השבת ויאמר כתב הבעל הטורים השבת ויאמר ר"ת וס"ת תורה. שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו: כתב בפתחי שערים מה שנוהגים שהדורש ברבים עומד לפני ארון הקודש ומחזיר פניו כלפי העם אין זה רק דרך ערא'. וכ"כ בפ"מ סי' ק"ן. וככר דשו בה רבים. וגדולים שהחזיקו לעשות כן מנהג ישראל תורה. אך מי שלא הוטל עליו חובה לדרוש לעם רק איהו דקא ממלי נפשיה ויודע בעצמו שאין כוונתו לדרוש לכבוד ה' וליקר תפארת תורתו הקדושה. רק לכבוד עצמו הוא דורש

לאחורי תורפא או משום דרוש וקבל שכר. אין ספק כי מלבד שלא יקבל שכר על הדרשה. אלא ודאי יענש על שמיקל ראשו כלפי הקודש ושומר נפשו ירחק מזה. וברוב המקומות עושין הארה"ק במקום גבוה ועולים אליו במעלות. ראוי לעשות בענין שלא תגיע תחתית הארה"ק סמוך להרצפה ולדקדק שיהיה סיום מקום עמידת הס"ת שבהיכל למעלה מחצי קומת איש כדי שעכ"פ כשיעמוד הדורש שמה לא יהיו אחוריו ממש כלפי הס"ת עכ"ל:

פד אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

קמד אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד. אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ׀ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: קטו וַאֲנַחְנוּ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה: וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְהוָה צְבָאוֹת מַלְיָא כָל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא וְשִׁמְעֵית בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין בְּרִיךְ יְקָרָא דַיהוָה מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ: יְהוָה׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם׀ יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא

יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי
טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת:
תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם:
בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת
עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ
בָּךְ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: בָּרוּךְ (הוּא) אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי
עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ וְיָשֵׂם בְּלִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ
וְיִרְאָתוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא
נֵלֵד לַבֶּהָלָה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁנִּשְׁמוֹר
חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה לִשְׁנֵי
יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְהוָה
אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה
מִבְטַחוֹ: בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים: וְיִבְטְחוּ
בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהוָה: יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל
תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: כשקורין בתורה אומר הש"ץ חצי קדיש ואח"כ אומרים ואני תפלתי:

(בשמים ראש) כתב אבודרהם ונהגו לומר ואני תפלתי כו' לפי שאומר במזמור ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ואני תפלתי לך ה' עת רצון אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אומות העולם כששותין ומשתכרין יושבין ומנגנים ואין מזכירים שמך ואני אע"פ שאני אוכל ושותה אני בא להתפלל לפניך ואני שואל ממך עת רצון לכפר על העולם. ודוד היה מכנה הדבר כלפי ישראל ובעבורם היה מדבר. עוד שמעתי טעם אחר לפי שתפלת מנחה נהגו להתפלל אותה אחר שאכלו ושתו הרבה. ואמרינן בפ' הדר שתוי יין אל יתפלל. ואם התפלל תפלתו תפלה. ולפיכך שואלים מלפניו שתהיה תפלה זו עת רצון. תדע כי ביום טוב אין אומרין אותו מפני שאין נוהגין להתפלל תפלת מנחה אלא עד סמוך לערב כשאר ימות החול עכ"ל. והלבוש כתב הטעם כיון דקי"ל דבעינן ביו"ט חציו לה' אין שכיח שכרות כ"כ בזמן מנחה כמו בשבת שהוא כולו לכם: ובתניא כתב הטעם לפי שגלה האחרונה שלא נהיתה כמוה תהיה ע' הקים כמ"ש לכן יתנם עד עת יולדה ילדה (מיכה ה). והיום האחרון מכבד הגלה מכל שלפניה ויום שבת תהיה הגלה עד עת מנחה ואז ישראל יהיו נענין בשמחה בשעת מנחה ומיד יבא משיח ויושיענו. וה"ע דכתיב בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך. במנחה שהיא עת רצון עניתיך. וביום שבת שהוא יום ישועה עזרתיך. והיינו דכתיב בשובה ונחת תושעון. כלומר ביום נחת תושעון שבו תגאלו. ותפלת המנחה קורא עת רצון. שגם אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו'. וכ"כ בלקוטי פרדס מהר"י ז"ל:

תהלים סט יד.

וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ | יְהוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ
עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ: וקורין ג"ג בסדרה הבאה ומגביהין הס"ת ואו' מ"ז קי"א ח"ק

כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:
אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק
וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל

חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם: בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

נְקַדֵּשְׁךָ וְנַעֲרִיצְךָ כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ קְדֻשָּׁה כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קו"ה קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ (נוסח אחר לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים): קו"ה בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: קו"ה יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד. וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד

עץ יוסף

אתה אחד. שהשי"ת אינו מתחלק ולא מורכב כמו שאר האחדים שהם מספר ונחלקים לשני אחדים. רק הוא יתברך אחד בתכלית האחדות בלא הרכבה ובלא חלוק: **ושמך אחד**. זהו שם בן ארבע אותיות שהוא שם המיוחד לו יתברך. דבר אחר אתה אחד לפי שכל הנבראים הם בשלשה ענינים. ילד ובחור וזקן. אבל הקב"ה לעולם הוא בענין אחד ולא ישתנה. ושמך אחד ולא כן בנבראים כדאמרינן בתנחומא שלשה שמות נקראין לו לאדם. אחד שקראוהו אביו ואמו. ואחד שקורין לו בני אדם. ואחד שקורא הוא בעצמו. אבל הקב"ה שמו אחד ולא ישתנה (אבודרהם): **ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ**. ולכך

תפארת

ענף יוסף

איתא באותיות דר"ע. דמותו של יעקב חקוק על כסא כבודו יתברך. ובשעה שצאצאיו של יעקב קורין קדושה משולשת מוריד הקב"ה פיו מלמעלה ונושקו על ראשו שחקוק על כסא הכבוד שנאמר כי יעקב בחר לו יה:

כתב הלבוש מה שתקנו בשבת ג' עניני תפלות. אתה קדשת. ישמח משה. אתה אחד. ובי"ט לא תקנו אלא אחת אתה בחרתנו. מפני שאלו ג' תפלות תקנום כנגד ג' שבתות. אתה קדשת כנגד שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו. ישמח משה כנגד שבת של מתן תורה. דלכו"ע בשבת ניתנה תורה לישראל. אתה אחד כנגד שבת של עתיד עכ"ל. ואבודרהם כתב לפי שבשחרית של שבת ניתנה התורה והתפללנו ישמח משה שהוא מדבר במתן תורה תקנו לומר. במנחה אתה אחד כו'. כלומר

כשם

עיון תפלה

אתה אחד. ראה מה שכתבתי בזה בתפלת ערבית בד"ה אתה קדשת:

בָּאָרֶץ. תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה, וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה. יוֹם מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה לְעַמְּךָ נָתָתָּ. אַבְרָהָם יָגֵל. יִצְחָק יְרַנֵּן. יַעֲקֹב

עץ יוסף

תפארת גדולה ועטרת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת. תפארת ע"ש בית המקדש שנאמר בו ובית תפארתי אפאר. וכתיב בית קדשנו ותפארתנו. גדולה ע"ש תרב גדולתי ותסוב תנחמני. ועטרת ע"ש והיית עטרת תפארה ביד ה'. ישועה ע"ש ישועתך אני. מנוחה זו שבת ע"ש ברוך ה' אשר נתן מנוחה. וקדושה לעמך נתת שנאמר והייתם קדושים וכתיב קדש ישראל לה': **אברהם** יגל כו'. לפי שהאבות שמרו משמרת השבת שאפילו עירובי תבשילין

ענף יוסף

כמו שאתה אחד ואין כמוך. כמו כן מי כעמך כישראל גוי אחד שהם לבדם באו לקבל תורתך ולא או"ה. והיינו דדרשינן בפ"ק דברכות וחגיגה את ה' האמרת היום וה' האמירך היום. אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ופי' חטיבה כריתה מלשון מחוטב פליך. ור"ל דבר נפרד ומיוחד שאין כמוהו בכל האחדים והמיוחדים: **עיין** בא"ר סי' רנ"ב ס"ק ע' שכתב דלדעת הב"י לומר יום מנוחה. וכתב שכן עיקר לדינא שהרי אתה אחד הוא כנגד פ' זכור את יום השבת כמ"ש הטור ואותה פ' הוא כ"ה תיבות וכן אתה אחד עם תיבת יום. וכ"מ בתניא ובמע"מ וב"ח עכ"ל:

עיון תפלה

תפארת גדולה. מצינו בתלמוד שלשה זמנים מתחלפים לעתיד לבוא. הזמן הראשון **ימות המשיח** שעליהם אמר שמואל (סנהדרין צ"א ע"ב) אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, ונחלקו רבותינו (שם צ"ט ע"א) כמה שנים יארך הזמן הזה, לר' אליעזר ארבעים שנה ולר' אלעזר בן עזריה שבעים שנה וכו' עיי"ש, בזמן ההוא יהיו ישראל חיי עם, אוכלים ושותים ושמחים בשלות עולם בהשקט ובבטחה, ומלך המשיח ימלך עליהם בצדק ובמישור, ויהיו **לגדולה ולתפארת** נגד כל הגוים. ואז יהפוך הקב"ה אל העמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפניה ג, ט). הזמן השני הוא **תחית המתים** או **עולם הבא**, המתים יחיו ויעמדו בגופותיהם ובלבושיהם כשעה שמתו, כמבואר בסנהדרין (צ' סוע"ב) ובפסחים (ס"ח ע"א) מה שאני ממית אני מחיה, ובסוף פרק ט' דשמחות היא כסותו שיורדת עמו לשאול היא שבאה עמו לעתיד לבוא שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש. ואח"כ יתבסמו ויתאצלו הגופים הגסים וישובו להיות גופים רוחניים בלתי מתפרדים ובלתי מתהפכים ומשתנים לעולם, כגופו של אליהו שעלה בסערה בגופו, ואז לא יצטרכו עוד לאכילה ושתיה והתענוגות בשרים; ועל אותו הזמן אמר רב (ברכות י"ז ע"א) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה וכו' אלא צדיקים יושבים **ועטרותיהם בראשיהם**, ופירש הראב"ד ז"ל בהשגות (פ"ח מהל' תשובה ה"ב) "שהבורא ישים גויתם חזקים ובריאים (ר"ל בלתי בעלי שנוי והפרדה) כגויות המלאכים (שכתוב בהם גויות יחזקאל א, כג; דניאל י, ו) וכגוית אליהו זכור לטוב, ויהיו העטרות כמשמען וכפשוטן ולא יהיה משל" עכ"ל, וכן נראה האמת, דאי ס"ד שכונת רב על הזמן שאחר המות מאי קמ"ל, וכי תעלה על דעתך שיש אכילה ושתיה בעולם העליון, הלא הגופים המרגישים כבר מתו ומי יאכל ומי יחוש? אבל אי נימא שכונתו על זמן שאחר תחיית המתים שפיר קמ"ל, שאע"פ שיעמדו המתים בגופם מ"מ לא יצטרכו הגופים שום מזון גשמי לקיומם, כי יתהפכו ויתעלו למדרגה רוחנית כמדרגת אליהו ז"ל ומדרגת מרע"ה בהר סיני. הזמן השלישי הוא ימות האלף השביעי, דתניא בסנהדרין (צ"ז סוע"א) כשם שהשביעית משמטת אחת לשבע שנים כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה וכו' ואומר מזמור שיר ליום השבת **ליום שכלו שבת**, ותנא דבי אליהו (שם צ"ב רע"ב) ואם תאמר אותן השנים שעתיד הקב"ה לחדש בהן את עולמו וכו' צדיקים מה הן עושים? הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין על פני המים וכו' ושמא תאמר יש להם צער ת"ל וקוי ה' יחליפו כח. והנה אנחנו בארנו למעלה בתפלת אתה קדשת שתפלת אתה אחד נתקנה על מעמד האומה לעתיד לבא ע"ש. והזכירו בה שלש לשונות כנגד שלשת הזמנים הנזכרים, **תפארת גדולה** נגד זמן ימות המשיח, שתהיה האומה בימים ההם לתפארת גדולה בקרב כל הארץ, **ועטרת ישועה** נגד זמן עולם הבא, שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. **יום מנוחה וקדושה** נגד הזמן השלישי שקראתו הברייתא הנזכרת יום שכלו שבת, יום אשר בו ינוחו ישראל מנוחת עולמים ויתקדשו בקדושת ה', כל אלה **לעמך נתת**, כבר הכינות וצפנת להם כאילו כבר נתת בידיהם: **אברהם יגל.** יעקב אבינו ע"ה היו כל ימיו כעס ומכאובים ולא ראה בטובה, כמו שאמר על עצמו (בראשית מז, ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי, ואפילו באותן שבע עשרה שנה שחי בארץ מצרים בצל יוסף השליט היה רואה את עצמו כגר בארץ נכריה, כמו שנאמר (דברים כו, ה) ויגר שם במתי מעט, ודרשו רבותינו בהגדת פסח מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם,

וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ. מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה. מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה. מְנוּחַת שָׁלוֹם וְשַׁלְוָה וְהַשְׁקֵט וָבֶטַח. מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ. יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם. וְעַל מְנוּחָתָם יַקְדִּישׁוּ אֶת־שְׁמֶךָ:

עץ יוסף

תפילין שמר אברהם דכתיב וישמר וגו' מצותי חקותי ותורתי. וכתיב יצוה את בניו ואת ביתו אחריו. בניו זה יצחק. ביתו אחריו זה יעקב. לכך אנו מזכירין אותם בתפלה ואומרים אברהם יגל דכתיב גילה באברהם דאמרו במדרש גיל יגיל אבי צדיק זה אברהם בשעה שנתבשר לא יירשך זה בא שמחה וגיל בלבו שנאמר ויפול אברהם על פניו ויצחק. וכיון שנדרש גיל יגיל אבי צדיק על אברהם נמצא שיצחק הוא הצדיק ומצינו רנה בצדיקים דכתיב רננו צדיקים לכך אומרים יצחק ירנן. ועוד כשאמר אברהם השה לעולה בני מיד רנן יצחק ואמר שירה. ומה שירה אמר שיר של קרבן. יעקב ובניו ינוחו בו דכתיב ביעקב ויחן את פני העיר ואמרו בב"ר שקבע תחומין מבעוד יום הדא אמרה ששימר יעקב את השבת. יעקב ובניו. ולא אברהם ובניו. ולא יצחק ובניו. שהרי בני ישמעאל ועשו אינם נוחים בו: מנוחת אהבה ונדבה. מוסב על האמור למעלה מנוחה וקדושה לעמך נתת בו (לבוש). והאבודרהם פי' אברהם יגל יצחק ירנן כלומר אברהם ויצחק ישמחו כשיעקב ובניו ינוחו בו בשבת ושומרין אותו. ושתף יעקב עם בניו לפי שהם נקראים על שמו שנאמר שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל. ואמר גילה באברהם ורנה ביצחק לפי שיצחק הוא קרוב לבני יעקב שניתן להם השבת יותר מאברהם ויש לו שמחה יותר ממנו לפיכך נאמר בו רנה שהוא יותר מגילה שנאמר אף גילת ורנן. ועוד כי גילה הוא בלב ורנה בפה. אבל יעקב שהוא קרוב (לנו) יותר מאברהם ויצחק לבניו שניתן להם שבת יש לו עם בניו עיקר המנוחה. והולך ומספר המנוחות. מנוחת אהבה ונדבה על שם אוהבם נדבה. מנוחת אמת ואמונה אמת ע"ש ונתתי פעולתם באמת. ואמונה ע"ש וארשתיך לי באמונה. מנוחת שלום ע"ש ובשלום תובלון וע"ש וישב עמי בנוה שלום: השקט ובטח. ע"ש שנאמר אצלו השקט ובטח עד עולם: מנוחה שלמה שאתה רוצה בה. זו היא מנוחת שבת שהוא רוצה לנוח בו: יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם

עיון תפלה

וכל ימיו היה לבו חרד על השעבוד המזומן לצאצאיו ומלא דאגה על התרחקו מאדמת הקדש. לא כן אברהם ויצחק, הם שכנו בכבודו של עולם בארץ הקדושה, ומלבד מקרים בודדים כמעט ראו עולמם בחייהם, ולפיכך נאמר במותו של אברהם (בראשית כה, ח) בשיבה טובה זקן ושבע, ונאמר ביצחק (שם לה, כט) זקן ושבע ימים, אבל ביעקב לא נאמר אלא ויגוע ויאסף אל עמיו לא זקן ולא שבע ימים אלא שבע רוגז, וכמו כן בניו אחריו היו כל ימיהם שלשלת ארוכה של עמל ותלאה ואי־שלום. אבל לעתיד לבא כשיגיעו הימים המאושרים אשר בהם ינוחו יעקב ובניו מעצבם ומרגזם מנוחת שלמים, אז יראו הצדיקים אברהם ויצחק וישמחו, יגילו וירננו מטוב לב, **אברהם** יגל יצחק ירנן בראותם כי יעקב ובניו ינוחו בו ביום ההוא: **מנוחת אהבה ונדבה**. לא מנוחה לשם החלפת כח שאחרי עמל ועבודה, כי אם מנוחה לשם מנוחה, מניחה המלאה אהבת ה' ונדבת לב טהור: **מנוחת אמת ואמונה**. מנוחה שכלה קדש לאמת ואמונה: **מנוחת שלום**. מנוחה שאין לה מפריעים מסביב כהמנוחה בעולם הזה, אלא מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח (מלה"כ ישעיה לב, יז השקט ובטח עד עולם): **יכירו בניך**. מנוחה שלמה אשר יכירו בניך שאי אפשר לה להמצא בשום אופן אלא בהיותה נתונה מאתך. ועי' חגיגה (ג' ע"ב) תוס' ד"ה מי כעמך:

ובסדור רב עמרם דף ל' ע"א „ואומר במנחה אבות וגבורות וקדושת השם, ואומר — הנח לנו ה' אלהינו כי אתה אבינו והמלך עלינו מהרה כי אתה מלכנו ובעבור שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא על ישראל עמך ועל יום השביעי נשבות בו כמצות רצונך ואל יהי צרה ויגון ביום מנוחתנו, מנוחת אהבה ונדבה וגו'. ויש שמתפללין אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ עטרת תהלה תפארת ישועת מנוחה וקדושה לעמך נתת וגו' מנוחת אמת ואמונה או"א רצה נא במנוחתנו וכו', אבל הראשונה עקר" עכ"ל. ובסדור הרמב"ם אתה אחד וגו' אחד בארץ עטרת תהלה ועטרת ישועה לעמך נתת וגו' ינוחו בו כנוחה שלמה וגו' כ' מא־ך היא מנוחתם— תנחילנו אבינו ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו או"א רצה וכו'. וטעות נכרת יש בנוסחו וצריכים לתקנה ע"פ נוסח בני תימן אתה אחד וגו' אחד בארץ עטרת תהלה ותפארת

אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו. קדשנו במצותיך ותן (ושים) חלקנו בתורתך. שבענו מטובך (ושמחנו) ושמח נפשנו בישועתך. וטהר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך (וישמחו בך ישראל אהבי שמך). וינוחו בם כל ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יהוה מקדש השבת:

רצה יהוה אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם (ולתפלתם שעה). והשב את־העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל. ותפלתם (מהרה) באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

בשבת ר"ח ובשבת חוה"מ אומרים זה:

אלהינו ואלהי אבותינו. יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו. וזכרון משיח בן־דוד עבדך. וזכרון ירושלים עיר קדשך. וזכרון כל־עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים לחיים טובים ולשלום ביום לשר"ח ראש החדש הזה: לפסח חג המצות הזה: לסכות חג הסכות הזה: זכרנו יהוה אלהינו בו לטובה. ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו. ורחם עלינו והושיענו. כי אליך עינינו. כי אל מלך חנון ורחום אתה:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון:

עץ יוסף

מנוחתם. ר"ל גם אתה רוצה שיכירו וידעו בכך שמצוה זו של שבת אינה כשאר מצות. שהרי כשאמרת לא יהיה לך אלהים אחרים. לא תשא. לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב. לא צוית למען ינוחו כמוך. אבל מנוחת שבת היא למען ינוחו כמוך שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו' ביני ובין בני ישראל וגו' וביום השביעי שבת וינפש. נמצא שעל כן צונו מצות מנוחה להודיע כי מנוחתו היא מנוחתנו. ועל מנוחתם יקדישו את שמך:

עיון תפלה

ישועה לעמך נתת וגו' ינוחו בו מנוחה שלמה וגו' מאתך היא מנוחתם הנח לנו אבינו ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו או"א וכו'. ובמחזור רומא אתה אחד וגו' ועטרת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת וגו' מנוחת שלום השקט ובטח וגו' היא מנוחתם ולמשה עבדך מסיני אמרת פני ילכו והניחותי לך או"א. ובאבודרהם ובסדורי הספרדים — ומי כעמך כישראל וגו' יום מנוחה (באבודרהם ליתא לתיבת יום) וגו' מנוחת שלום השקט וגו'. ונוסח מחזור ויטרי שוה לנוסח אשכנז רק שמשמיט תיבת יום:

אלהינו ואלהי אבותינו וגו'. כתב המג"א בשו"ע או"ח סי' רס"ח סק"ג בשם ע"ש מנהג לומר בליל שבת וינוחו בה וביום וינוחו בו ובמנחה וינוחו בם, ע"כ, וזה על פי הקבלה, כי בכל כתבי הקדש שבת לשון נקבה, עי' מש"כ לעיל בתפלת ישמח משה בד"ה וכן כתוב בתורתך, והרוצה לצאת ידי הקבלה וגם ידי הלשון המדויק, יוסיף בתפלת השבת תיבת יום לפני שבת קדשך ובתפלת המנחה יוסיף תיבת ימי ויבוא הכל על נכון. ובסדורי התימנים וברמב"ם אומרים בכל תפלות השבת שבתות קדשך וינוחו בם*), אבל היה ראוי לומר וינוחו בהן:

*) בסדורי אשכנז וספרד הנוסחא שבת קדשך וינוחו בם, אחוז בהנוסחא „בם" ע"פ קבלה ובנקו הנוסחא של הרמב"ם „שבתות" והרי זה תרתי דסתרי. המאסף.

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

בשבת חנוכה אומרים כאן ועל הנסים:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. וְקָבְעוּ (שְׁמוֹנַת יָמִים אֵלּוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה. וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס וָפֶלֶא וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה) שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ. (בְּרוֹב עֹז וְשָׁלוֹם): בש"ת בכפר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית־יִשְׂרָאֵל | לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ בְּנֵה עִירְךָ יַסֵּד בֵּיתֶךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ:

איתא בטור וז"ל ככי איתמר בהגדה כל הרגיל לומר ד' דברים הללו עשה למען כו' זוכה ומקבל פני השכינה:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בש"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: יהי רצון וכו'

הש"ץ חוזר התפלה ואומרים צדקתך וכו'.

(דה"ח) (א) אומרים צ"ץ בשבת במנחה ואם הוא יום שאילו היה בו חול לא היו אומרים תחנון א"א צ"ץ אבל אם מתפללין בבית האבל תוך שבעה אף שא"א תחנון בחול מ"מ בשבת אומרים צדקתך משום דבשבת אין הדין מהותם כמו שכתבתי לעיל אבל אב הרחמים וכמו בהלל (פ"מ סי' קל"א ס"ק יו"ד) וכשמתפללין אצל התינוק הנימול בשבת א"א במנחה צ"ץ (פ"מ שם ס"ק י"א) והאומרים אחר מנחה בקיץ פרקי אבות ובחורף ברכי נפשי ושיר המעלות (רנ"ב) ואם נמשך התפלה עד סמוך לחשיכה שאם יאמר פרקי אבות או ברכי נפשי לא יוכלו לקיים סעודה ג' לא יאמר פרקי אבות או ברכי נפשי ושיר המעלות (עי' מ"א שם):

(ערוגות הבושם) הנה מנהגנו לאמרם מקודם צדקתך צדק לעולם כו' (תהלים קי"ט) ואחר כך וצדקתך אלהים כו' (שם ע"א) ואח"כ צדקתך כהררי אל כו' (שם ל"ו). וכתב אבן הירחי שלא יתכן לאמרם על זה הסדר. שזה הסדר אינו על סדר שכתובים בתהלים. אלא הנכון לאמרם על סדר שכתובים בתהלים. וגם בזה מגדילים ומוסיפים בשבח המקום ברוך הוא. בתחלה נדמית הגדולה כהררי אל. ועוד גדלה עד מרום. ולעולם צדקתו ותורתו אמתיים. וכך הם מסודרים בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה. וכן מנהג צרפת ופרווינציאה לאמרם על סדר הכתובים (אבודרהם). ובספר צ"ל כתב דאין משגיחין ממעלה למטה. ובמט"מ כתב טעם כדי לסמוך השם לקדיש.

ובא"ר כתב טעם ע"פ מ"ש בזוהר פ' תרומה דמשה ויוסף ודוד מתו במנחה בשבת. וע"כ אומרים ג' צדקתך לצדיק הדין וליתן טעם על מיתתן. ראשונה על מיתת משה רבן של כל ישראל ע"פ מדרש ילקוט פרשת וילך שביקש בעשמים שלא ימות. והשיב לו הקב"ה א"כ אתה עושה תורתי פלסתר שכתבתי ואין מידי מציל ע"כ. ולז"א בתחלה צדקתך צדק לעולם במיתת משה וקאמר טעמא ותורתך אמת שלא יעשו פלסתר ח"ו. שנית על מיתת יוסף וטעם בגמרא שמת קודם לאחיו אף שהיה צדיק ביותר לפי שהנהג עצמו

במלת גאוה. וטעם שאיזור גאוה גדול מבואר בר"ח משום שמשתמש בשרביטו של מלך מלכי המלכים הקב"ה דלובש גאות כשעושה נסים ונפלאות כמו בים וכדומה. נ"א צדקתך כו' אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך. ר"ל שאין לדמות אדם להקב"ה. שליחית על מיתה דוד ע"פ מ"ש פ"ב דשבת שביקש דוד שלא ימות בשבת אלא באחד בשבת. והשיב לו הקב"ה אין מלכות נוגעת בחברתה כו'. והרים זה מלכות. וכן פירש"י בסנהדרין דף כ"ז. ולז"א צדקתך כהררי אל עכ"ל. ובמנחות דף ל' בתוספות שם הקשו על אותם שאומרים שמשה מת בשבת ע"ש. והב"ח תירץ דהיה מוטל בכנפי השכינה עד שנקבר במנחה בשבת כדי שתעלה נשמתו בעת רצון. דאין הנשמה עולה למעלה עד שהגוף נקבר ע"כ. ואבודרהם כתב שיש אומרים שנהגו לאמרם פסוקים אלו במנחה בשבת כמו לצדק הדין על פושעים שעתידים לחזור לדינם אחר השלמת הסדר מצדיקין את הדין על דינם החוזר. כדאמרינן במדרש מלאך הממונה על הרוחות מכריז בע"ש ואומר לאחר פושעים מגיהנם ונוחו כדרך שישראל שובתין. ובמוצאי שבת מכריז ואומר חזרו פושעים לגיהנם שכבר השלימו ישראל את סדריהם שנאמר ללמות ולא סדרים כיון דשלמו סדרים לאו למות ע"כ. וכל זמן שלא התפללו שלש תפלות אלו אינם דואגים. והאומרים עדיין לא פנה השמש. אבל כיון שהתפללו מנחה והוא ערב דואגים של הלילה הבא שעתידין לחזור לדינם. ולפיכך מצדיקין עליהם את הדין במנחה. ועוד יש מפרשים שנהגו לאמרם לפי שאחר המנחה אוכלים סעודה שלישית. ואמריך במסכת שבת שכל המקיים ג' סעודות ניצול מג' פורעניות. מחבלו של משיח וממלחמת גוג ומגוג ומדינה של גיהנם. ובאלו ג"פ מרומז אלו הג' צדקות שיעשה עמנו. וכתב מס"א ולפי שבשבת ניתנה תורה לישראל לכן בפסוק אחד יש יו"ד תיבות כנגד עשרת הדברות. ובאחד יש ארבעים אותיות כנגד ארבעים יום שעמד משה בהר. ובאחד ה' תיבות כנגד חומשי תורה:

צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה: וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת:

קדיש תתקבל. עלינו. ק"י.

ענף יוסף

צדקתך צדק לעולם כו'. לפי שצריך אדם להאמין בג' עיקרים. א' מציאות השם. ב' תורה מן השמים. ג' שכר ועונש. לכן יסד דוד נגד ג' עיקרים אלו. ג' צדקתך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת זו נגד תורה מן השמים. וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות זהו נגד מציאות השם. צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה זהו נגד שכר ועונש. (בעל העיקרים):

תקון תפלה

צדקתך צדק. כתב רב עמרם בסדורו "ואומר צדקתך צדק וגו' (תהלים קיט, קמב) וצדקתך אלהים וגו' (שם עא, יט) צדקתך כהררי אל וגו' (שם לו, ז) ודבר זה משום כבודו של משה רבינו ז"ל שנפטר באותה שעה בשבת, והכי אמר רב שר שלום גאון (הובא בפרדס הגדול לרש"י ז"ל דף כ"ו ע"ג)" עכ"ל. ובתוס' מנחות דף ל' ע"א בד"ה מכאן ואילך מה שנוהגין לומר צדוק הדין בשבת במנחה פירש רב שר שלום גאון על שנפטר משה רבינו באותה שעה, לפיכך נמנעו מלעסוק בתורה משום דאמרינן במועד קטן חכם שמת כל מדרשות שבעיר בטלין. והקשו על זה והוכיחו דבערב שבת מת עיי"ש. אבל בזוהר תרומה דף קנ"ו ע"א פסוק ועשית שלחן בד"ה פתח ר' חייא משה אסתלק מעלמא בההיא שעתא דצלותא דמנחה דשבת וכו' ננעלו תרעין דבי מדרשא וכו' בההוא זמנא בי מדרשא דמשה אתבטיל כל שכן אוחרנין וכו' בג"כ כל תרעי דבי מדרשי ננעלו ואצטריכו כלא לצדקא ליה לקב"ה בארח שבחא והיינו צדקתך כהררי אל, הלתא איטן דאסתלקו מעלמא בהאי זמנא, חד משה נביאה מהימנא וחד יוסף צדיקא וחד דוד מלכא, בג"כ תלת צדוקי דינא הכא וכו' ע"ש. והב"ח בפירושו לטור או"ח סי' רצ"ב מסיק דודאי בערב שבת מת: אבל קבורתו בניא לא היתה אלא בשבת במנחה. והרא"ש פרק ערבי פסחים סי' י"ג כתב טעם אחר לאמירת צדקתך על המתים שחוזרים לדינם, ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא שור או כשב עוד טעם אחר (הובא בשבלי הלקט סי' קכ"ו) לפי שגלגלת הפסוקים צדקתך כהררי וגו' תושיע ה', וצדקתך אלהים וגו' אלהים מי כמוך, צדקתך וגו' ותורתך אמת, סימנם וה' אלהים אמת (ירמיה י, י), וחותמו של הקב"ה אמת ומנחת שבת חתימת השבוע, הא למדת שצריכים לחתום באמת, ע"כ. וכן נוהגים הספרדים והתימנים לסדרם על סדר הכתובים ולחתום באמת, וכן הוא במחזור ויטרי. אבל בסדר רב עמרם ובמהזור רומא מתחילים בפסוק צדקתך צדק. כמו בסדורי האשכנזים. ועי' באור זרוע חלק שני סי' פ"ט ובספר חסידים סי' שכ"ו:

בשבת שאחר סוכות מתחילין לומר ברכי נפשי ואומרים עד שבת הגדול׃

* תהלים קד

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה יְהוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ׃
עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה׃ הַמְקָרֶה בַמַּיִם
עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ עֹשֶׂה מַלְאָכָיו
רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃ יָסַד־אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד׃
תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעַמְדוּ־מָיִם׃ מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־
קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן׃ יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־מְקוֹם זֶה ׀ יָסַדְתָּ לָהֶם׃
גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ׃ הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים
בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃
עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ מַשְׁקֶה הָרִים
מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ׃ מַצְמִיחַ חָצִיר ׀ לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב
לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ׃ וְיַיִן ׀ יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל
פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְהוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן
אֲשֶׁר נָטָע׃ אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃ הָרִים

עץ יוסף

הוד והדר לבשת. שאמרו חז"ל ששיתף הקב"ה דין ורחמים וברא את העולם כמו שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וזהו שאמר הוד והדר מלשון הדרן עלך ור"ל ההוד והפוכו שהוא דוה. כלומר השתי מדות רחמים ודין לבשת בעת הבריאה: עוטה. ענין עטיפה. ור"ל מלביש את העולם באור כשלמה המעטפת את הגוף: נוטה שמים. סביב הארץ כאדם הנוטה יריעה הוא ויֹלון: המקרה. ענין כסוי הבית. ור"ל עשה תקרת עליותיו במים. והם המים העליונים אשר מעל השמים שהם כתקרה לעלייה: רכובו. להיות מרכבה לכל אשר יחפוץ ישה כהרוכב ישה את מרכבו: המהלך. מוליך העבים במרוצה על ידי הרוח הנושב ועופף כבעל כנף: מלאכיו רוחות. עושה הרוחות להיות שלוחיו: לוהט. שורף ומתלהב: על מכוניה. על כנה ובסיסה לבל תהיה נוטה לנפול עד עולם: תהום. כסית את התהום לבל יעלה וישטוף את העולם כמו שמכסים דבר מה במלבוש: על הרים. עד ימי היה על ההרים ואינם נשפכים למטה כדרך המים: מן גערתך. כשאמרת יקוו המים נסו אל המקום שהמה שם: מן קול רעמך. מעת השמיעת להם קולך שהוא ככול רעם חפזו ומהרו אז ללכת אל מקומם: יעלו הרים. בעת נסו הלכו בדרך מהלכם על ההרים חוץ ממקום המים. ומשם ירדו על הבקעות ולא נשארו שם כטבע המים רק הלכו אל המקום הזה אשר יסדת להם: גבול שמת. אז היה שמת להם לגבול לבל יעברו הגבול ההוא לבל ישובו למקומם לכסות הארץ כאשר בתחלה: בנחלים. שלא יפסקו מימיהם והמה שוטפים והולכים בין ההרים להשקות אותם: ישקו. הנחלים ההם משקים את חיות השדה המצויות בין ההרים והפראים ישברו את צמאם במימיהם. ר"ל יבטלו הצמאון בשתיית המים: עליהם. אצל הנחלים ההם ישכנו העופות: מבין עפאים. עפאים פי' עלים. ור"ל מבין עלי האילנות המצויים אצל הנחלים משם יתנו קול שיר: מעליותיו. הם העננים שהמה נגד השמים: מפרי מעשיך. הם פרי העננים והוא הגשם. וכפל הדבר במ"ש: לבהמה. למאכל בהמה: לעבודת האדם. מצמיח עשב למלאכת האדם כמיני זרעים וכדומה: להוציא. מצמיח להוציא לחם וכו': ויין. מצמיח היין המשמח לב שותהו: להצהיל. ענין הארה כמו צהלה ושמחה. ור"ל מצמיח השמן להאיר פני האדם ע"י כשירבה לאכול ממנו ולמשוח בו: ולחם. מצמיח הלחם (להסעיד) [לסעוד] לב האדם מחולשתו: ישבעו. מן המטר ישבעו עצי ה'. והזיר ומפרש ארזי לבנון אשר נטע הם אילני סרק שאין מדרך האדם לנטעם. וגדלים מאליהם ומעשה ה' המה: אשר שם. על ארזי הלבנון יעשו הצפרים לעצמן קן ומקום מדור. וכאלו ברא הארזים להועלת הצפרים. והצפרים הוא שם כולל לכל העופות: חסידה. שם עוף: ברושים. שם אילן סרק: ביתה. מקום מדורה על הברושים וכאלו נבראו לתועלתם

הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים: עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ
יָדַע מְבוֹאוֹ: תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר: הַכְּפִירִים
שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם: תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם
יִרְבָּצוּן: יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־עָרֶב: מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ׀ יְהוָה
כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: זֶה׀ הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם
שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת: שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן
לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ: כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב: תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף
רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן: תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי
אֲדָמָה: יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו: הַמַּבִּיט לָאָרֶץ
וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ: אָשִׁירָה לַיהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי
בְּעוֹדִי: יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהוָה: יִתַּמּוּ חַטָּאִים׀ מִן־
הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים׀ עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה הַלְלוּיָהּ:

עץ יוסף

למעונתם: ליעלים. שם חיה יעל ונבראו ההרים למדורם. וכן סלעים להיות מחסה לשפנים. שם חיה שפן. ור"ל על הכל ישגיח לתת לכל אחד לפי טבעו ומנהגו: למועדים. למנות ע"י מועדי ה' לפי עת חדושה: ידע מבואו. יודע הוא דרך בואו ולא ישנה סדר מהלכו ולא כן הירח כי פעמים בא בארוכה פעמים בקצרה: תשת. שמת את החשך ועשית גבולו להיות בלילה: בו. בעת הלילה: תרמוש. ענין הלוך והזזה ממקום למקום: הכפירים. אז ישאגו הכפירים למצוא טרף: ולבקש. שואגים לבקש מאל אכלם: יאספון. יאספו עצמם ללכת למקום מחבואם: ואל מעונותם. רובצים במקום מדורם ולא יצאו ביום החוצה: יצא אדם. אז בזרוח השמש עת שבו החיות למקומן יצא אדם אל השדה לעשות מלאכתו ויתעכב שמה עד הערב עת ישובו החיות ללכת: מה רבו. מה מאד רבו מעשיך: כלם. כל מעשיך עשית בחכמה: קנינך. כל הדברים הממלאים את העולם שלך המה וקנוים לך: זה הים. הים הזה הידוע והנראה גדול הוא באורך ורחבת מקום: שם רמש. שם יש רמש והזזת בריות ואין מספר להם: חיות כו'. כי כל מה שיש ביבשה יש בים: שם אניות יהלכון. והוא ממפלאות ה' אשר נתן חכמה בלב מנהיגי הספינה להשיטה אל המקום הנרצה: לויתן זה. זה הלויתן הידוע ברוב גדלו. אותו יצרת להיות משחק ומטייל בהים ההוא ולא יחת מכל בריה והמה לו למאכל: כלם. כל הבריות שבעולם יקוו אליך לתת מאכלם לכל אחד בזמן הצריך לו: תתן. אתה תתן להם מזונם אשר ילקטון. ואתה תפתח ידך והמה ישבעון טוב. ור"ל פעמים בצמצום עד ילקטו מעט מעט ופעמים בהרוחה עד ישבעון טוב: תסתיר פניך. אבל בעת תסתיר מהם פניך מכל וכל אז יאחזום בהלה ופחד: תוסף. כאשר תאסוף רוחם אל מקום גניזתם אז יגועון וישובו לעפרם אשר נבראו ממנו: תשלח. וכאשר תשלח רוח החיוני בפגרי המתים בזמן התחיה אז יבראון כבתחלה ותחדש בהם פני האדמה (ועם כי בראשונה יאמר על כל החי. עתה ידבר על האדם לבד שהוא מבחר הברואים): יהי כבוד. כבודו יתמיד כל ימי עולם על כי נראה פלאי ברואיו והשגחתו על כל: ישמח ה' במעשיו. כי לב"ו יבא לפעמים עצבון במעשי ידיו כאשר יהיו לרעתו. אבל לא כן במקום ב"ה: ותרעד. מלשון רעד ורטט. נוס שאין כן ב"ו אשר לפעמים ירעד הוא ממעשה ידיו: ויעשנו. יהיו שרופים ויעלו העשן: בחיי. בעת אני חי: בעודי. בעוד אני בקיומי: יערב. ענין מתיקות: שיחי. דבורי. ור"ל שתמתק עליו תפלתי לקבלה ברצון ואשמח אני בישועתו: יתמו. תפלתי היא שיתמו חטאים ר"ל שבני אדם יתגבר על יצרם ולא יעשו חטאים ואם כן לא יהיו עוד רשעים בעולם: ברכי. כאשר כן יהיה תברך נפשי את ה' וגם אתם כולכם כלנו יה על זאת:

קכ שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְהוָה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי: יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי
מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה: מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה:
חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים: אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי
קֵדָר: רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם: אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר
הֵמָּה לַמִּלְחָמָה:

קכא שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם
וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְהוָה שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ
לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְהוָה יִשְׁמָר־
צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קכב שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ: עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ
בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָםִ: יְרוּשָׁלַםִ הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו: שֶׁשָּׁם
עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהוֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה: כִּי שָׁמָּה | יָשְׁבוּ כִסְאוֹת
לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד: שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ: יְהִי־שָׁלוֹם

עץ יוסף

שיר המעלות. אלו ט"ו שירי המעלות אמרם דוד לשיאמרו אותם הלוים בט"ו המעלות העולות מעזרת נשים לעזרת אנשים. שיר אחד על מעלה אחת: **אל ה' כו'**. ר"ל בעת היותי בצרה פניתי אל ה'. אני קראתי אליו והוא ענה לי: **ה' הצילה**. אתה ה' גם עתה הצילה נפשי מאנשי שפת שקר ומאנשי לשון רמיה: **מה יתן לך וגו'**. אתה לשון רמיה מה היא השמירה אשר יתן שד עליך ומה יוסיף עוד הלא כבר נתונה את לפנים מחומת השפתים והשנים ואם אלו לא הועילו לשמרך מה נוסיף עוד שמירה: **חצי גבור**. דומה אתה לחצים שנונים ביד הגבור שהורג עמהם ברחוק מקום. כן אתה פה תאמר לשון הרע ותהרוג את העומד מרחק: **עם גחלי רתמים**. דומה אתה עם גחלים מעצי רותם. כי מה שהם נראים כבוים מבחוץ. בוערים המה מבפנים. כן אתה תדבר חלקלקות ובסתר תדבר עליו לה"ר: **אויה לי**. אמר על לשון בני הגלות אשר יתאוננו על מרבית לשון הרע שביניהם ויאמרו אויה לי איך לא אקח מוסר הלא זה הדבר אשר בעבורו הייתי בגולה כגר אצל בני משך ושכנתי בגולה אצל הקדרים יושבי אהלים: **רבת**. זמן רב שכנה נפשי עם האוה"ע שונאי השלום: **אני שלום**. אני בפי שלום. וכאשר אדבר אליהם שלום המה מתעוררים למלחמה:

אשא עיני. דרך המצפה על העוזרים לעלות על ההרים ונושא עיניו למרחוק לראות מאין יבואו: **עזרי**. ר"ל אבל לא מצאתי עזר רק מה' כו': **אל יתן**. כאלו אחד יאמר להבירו לדך נחמה הנה עזרה טובה היא כי לא יתן רגלך לנטיה ומעידה ולא ינום שומרך. ר"ל לא יסיר השגחתו ממך: **הנה לא ינום**. כי הנה מעולם אינו מסיר השגחתו: **ה' צלך**. כמו הצל מגין מחום השמש כן יגן על ימינך לעשות בה חיל: **יומם**. ביום לא יזיק לך חום השמש ובלילה לא יזיק לך לחות הירח המביא תחלואים: **צאתך**. שלא תכשל בלאתך בדרך ובבואך:

שמחתי. הוא מאמר בני הגולה שאומרים הן מאז שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה' בזמן הרגל: **עומדות**. מרוב אדם הבאים והיוצאים היינו מתעכבים ועומדים בשערים זמן מה עד אשר נוכל לבוא בה: **ירושלים**. זאת ירושלים אשר היא בנויה בכל מיני פאר כעיר אשר חוברה לה יחדו כל הבונים לכללה בכל מיני פאר ויופי: **ששם**. אשר שם עלו השבטים הם שבטי יה. ר"ל עם ה': **עדות לישראל**. העליה הזאת היתה עדות לישראל שהשכינה שוכן בה לגודל הנס הנעשה אז כי היתה מכילה את כל ההמון הזה ולא היה צר להם המקום: **להודות לשם ה'**. ומהראוי היה להודות לה' על הדבר ההוא: **כי שמה**. ר"ל ראויה היתה להשראת שכינה כי שמה ישבו כסאות רבות לעשות משפט. והם כסאות הסנהדרין. ואף שם היו כסאות לבית דוד הדנין דין אמת: **שאלו**. לזאת שאלו מה' שלום ירושלים להיות בנויה כמאז: **ישליו אוהביך**. כאלו לירושלים ידבר לומר גם האוהבים אותך יהיו בשלוה: **יהי שלום כו'**. ר"ל לא יצור עליה האויב ולא ינתוץ את הארמונות:

למען

בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן
בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ:

קכג שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם: הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים
אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ: חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג
הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵי יוֹנִים:

קכד שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: לוּלֵי יְהוָה
שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ:
אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ: אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים:
בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם: נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח
נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ: עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

קכה שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב:
יְרוּשָׁלִַם הָרִים סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים
בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם: הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם: וְהַמַּטִּים
עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

קכו שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים: אָז יִמָּלֵא

עץ יוסף

למען אחי ורעי. כאלו כל אחד מבני הגולה אומר לא בעבור עצמי בלבד אתפלל על שלום העיר. כי אם גם בעבור אחי ורעי המה כל בני ישראל: למען בית ה'. ולמען המקדש אשר יבנה בה אבקשה טוב לך: אליך נשאתי כו'. להיות צופים ומביטים לעזרה: היושבי. אתה היושב בשמים. והיו"ד של היושבי יתירה: אל יד. צופים אל יד אדוניהם ליתן להם דבר מה ואינם חדלים מלצפות עד אשר יתן להם: גברתה. היא אשת האדון: כי רב. בא לנו בזיון הרבה עד נשבע ממנו לגודל הרבוי. והוא ענין מליצה: רבת. הרבה שבעה נפשנו מן הלעג של האוה"ע היושבים שאננים פי' בהשקט ובמנוחה: הבוז. מן הבזיון אשר הוא לגאי יונים. ר"ל אשר האוה"ע הגאים והמונים (מלשון ולא תונו איש את אחיו) מבזין אותנו. וכפל הדבר במ"ש למרבית הבזיון: לולי ה'. סרס המקרא יאמר נא ישראל לולי ה' כו'. פי' אם לא ה' אשר היה עמנו: בקום. בעת אשר קם עלינו אדם להרוג ולאבד: אזי. אם לא היה ה' עמנו אזי היו בולעים אותנו חיים בעת חרה אפם בנו: המים שטפונו. הן הגזירות היו שטפונו: נחלה. כנחל המים: הזידונים. השוטפים בזדון: ברוך ה'. אבל ברוך ה' שלא עזב אותנו להיות טרף לשניהם: כצפור. כמו הצפור אשר נמלטה מרשת המוקש להלכד בה: הפח נשבר. האויבים נפלו ועל ידי זה נמלטנו מידם. ועל שהמשיל לצפור אמר לשון הנופל בהצלת הצפור: עזרנו. העזר שלנו בא בהזכרת שם ה' העושה שמים וארץ. ולא בא העזר בכח ידינו: הבוטחים בה'. יהיה לבם נכון ולא ירך לבם. כי הנה כהר ציון שהמה שועלים הלכו בו ועכ"ז ידוע כי לא ימוט כי השם הזכר לעולם ישב. כי לא זזה שכינה משם. כך הבוטחים בה' יישב לבם. כי גם עליהם ה' לעולם ישב: ירושלים. כמו ירושלים שההרים מסבבים אותה כן ה' סביבות עמו הבוטחים בו להגן עליהם לעולם אפילו בזמן הגלות: כי לא ינוח. אם הרשעים מושלים זמן מה על הצדיקים אבל לא לזמן מרובה ינוח ממשלת הרשע על נחלת הצדיקים הנתונה לגורלם: למען. בכדי שלא ישלחו הצדיקים גם המה את ידיהם לאחוז בעולה בראותם ממשלת הרשע זמן מרובה: ולישרים בלבותם. לאותם שהם טובים ביושר לבב ולא לרמות: והמטים. אבל אותם שהמה מטים עצמם אחר דרך עקלקלות ועקמימות ר"ל שכל טובתם סוא לרמות את הבריות: יוליכם. אותם יוליך ה' לאבדון עם פועלי האון ודומה להם. עם שעדיין לא פעלו האון. ויהיה א"כ שלום על ישראל. כי יאבדו טרם פעלו האון עם רמית טובתם: בשוב. לעתיד כאשר ישיב ה' מן הגלות את השבויים מבני ציון. יאמרו אז הנה כל הצרות שעברו הרי הן כאלו חלמנו חלום. ר"ל לרוב הטובה שיהיה להם

אז

שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־
אֵלֶּה: הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ
כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: הָלוֹךְ יֵלֵךְ ׀ וּבָכֹה נֹשֵׂא
מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו:

קכז שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם־יְהוָה ׀ לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ
אִם־יְהוָה לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא ׀ שָׁקַד שׁוֹמֵר: שָׁוְא לָכֶם ׀ מַשְׁכִּימֵי
קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא: הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה
בָּנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן: כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר
מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא־יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר:

קכח שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו: יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל
אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אֶשְׁתְּךָ ׀ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ

עץ יוסף

אז ידמה להם שלא היו הגרות באמת כי אם בחלום ראו כאלו מצירים להם: אז יאמרו כו'. כי הנה דרך האנשים שלא נתגדלו בעושר וגדולה אשר בנוא להם איזה גדולה יתירה אז הגדל שמחתם מאד. אבל אלה שנתגדלו בטובה וגדולה מעולם אז לא ישמחו על הגדולה שתבא להם בלתי אם שתהיה מופלגת הרבה מאשר היתה להם מתחלה. וזה שאמר אז יאמרו בגוים בהתמהם על גדולתנו העתידה הנה מה שהגדיל ה' לעשות עם אלה היהודים שלא ראו טובה וגדולה. אם היה מגדיל לעשות כזאת עמנו שנתגדלנו בעולם גדולה כי אז היינו גם אנחנו שמחים. כי הגדיל ה' לעשות עם אלה יותר גדולה הרבה מאשר היה לנו: שובה ה'. עודם בגולה יאמרו השב בני השביה למקומם ונהיה כאפיקים בנגב ר"ל כמים הנגרים בחוזק במקום נגוב ויבש: הזורעים. אשר הזורעים במקום הנגוב ההוא הנה זרעו בדמעה בחשבם פן לא יצמח ויפסידו הזרע. אבל כשבא שם אפיקי המים והצמיחה הנה יקצרו התבואה ברנה: הלוך ילך. מראש השדה עד קצהו. ובכה. בעת היה. נושא משך הזרע אל השדה לזרוע. נפחדו פן לא יצמח. אבל. בא יבא. לביתו. ברנה. בעת ישא אלומותיו מן השדה אשר ברכו ה' והביא בו אפיקי מים. כן נהיה אנחנו עם כי בגולה אנו זורעים מעשה המצות בדמעה על כי חושבים אנחנו שח"ו אבדה תקותנו ובחנם כל מעשה המצות. הנה כאשר בא יבא זמן הגאולה אז נקבל הגמול בשמחה מרובה: לשלמה. אמר זה על שלמה. כי צפה ברוה"ק אשר בעת יבנה את בהמ"ק ישא את בת פרעה. ואמר עליו מה תועלת א"כ בבנין כי אם ה' לא יבנה הבית. ר"ל אם המקום לא יחפוץ בבנין על מעשיך אשר לא טובים א"כ הלא לחנם עמלו בו הבונים כי לא תתקיים אם ה' לא ישמר עיר בעבור המעשים האלה: שוא שקד שומר. הלא לחנם היא מהירת והתמדת השומר בשמירת העיר כי בא יבא האויב העירה ויחרב הבית: שוא לכם. וכמו כן סרחתם לכם בהגס אתם המשכימים לקום לעשות מלאכתכם ומאחרים לשבת בעסק המלאכה למיעוט בטחונם בה' והמה אוכלים הלחם הבא בעצב רב ויגיעת המלאכה. הלא. כן יתן ה' די מחסורו. לידידו שנא. פי' למי שמנדד שינה מעיניו ועוסק אז במלאכת שמים. ור"ל כמו שמרבית שמירת העיר אין בה תועלת רבה. כי הכל תלוי בהרצאת המקום. כן מרבית יגיעת המלאכה אין בה תועלת. כי בזולת יגיעה רבה נותן המקום די הספוק למי שעמל בתורה: הנה נחלת כו'. ואם ירבה לעמול במלאכה להרבות הון להנחיל לבניו אחריו. הלא הנה הבנים עצמם המה נחלת ה' ונתנה לאשר ישר בעיניו. ואם לא יתרצה לה' מאין לו בנים להנחילם את ההון: שכר פרי הבטן. הבנים שהמה פרי הבטן המה באים בשכר המעשה ומיד ה'. וכפל הדבר במ"ש: כחצים ביד גבור. ר"ל ובאמת שכר גדול הוא זה. כי כמו החצים אשר המה ביד גבור. עם שהחצים הרגו את מי. עכ"ז הלא נראה לכל שלא החצים הם הממיתים כי אם הגבור אשר ירה אותם כן הבנים שהאדם מלמד בנערותו בעוד הכח בידו להדריכם בדרך ישרה הנה עם כי הבנים הם ההולכים בדרך ישרה עכ"ז נראה לכל שכל זה המה מעשי ידי אביהם להתפאר: אשר מלא. ר"ל אשר הרבה בנים כאלה. ולפי שהמשילם לחצים אמר בהם לשון הנופל בחצים שהדרך למלאותם באשפתו הוא הנרתק אשר ישימו בו את החצים: לא יבושו. לא יבואו לידי בושה כאשר ידברו במקום מושב החכמים כי יתחכמו לדבר בהשכל ובדעת: את אויבים. ר"ל עם אותם החולקים עמהם בדבר חכמת התורה הנראים כאלו היו אויבים להם לפי המחלוקת: ירא ה'. מלעבור על לא תעשה: ההולך בדרכיו. לקיים את העשין: כי תאכל. כאשר תאכל יגיע כפיך ולא תהנה מאחרים. אז יהיה אשריך בעולם שכל המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו וכלי בזיון. וטוב לך לעוה"ב שלא ימול אחר חלק עמך על שהכינך ללמוד: כגפן פוריה. תהיה כגפן פוריה. כי כאשר

כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה
מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלָםִ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:
קכט שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: רַבַּת צְרָרוּנִי
מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי: עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנִיתָם:
יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים: יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן: יִהְיוּ כַּחֲצִיר
גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ: שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר: וְלֹא אָמְרוּ
הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה:

קל שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה: אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ
קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי: אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ
הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי: נַפְשִׁי לַאדֹנָי
מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה
עִמּוֹ פְדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו:

עץ יוסף

בגפן יש מבושלים כל צרכם ונושר ענבה ונושר קטן ממנו ויש יותר דק והקטן שבכולם סמדר. ככה יהיו לך גדולים ובלתי גדולים וקטנים וקטני קטנים על יונקים ובבטן מלאה. ויהיו בירכתי ביתך שלא תקבור אחד מהם. גם כשתילי זיתים שיהיו מורי הוראות בישראל שידמו לשתילי זיתים ששתולים בשדה ומאיר אורם בכל עיר ומדינה כן יהיו בניך אור הוראותם מאיר בכל מושבותיהם של ישראל. ואמר דרך אגב **הנה**. כיון כי כן. מעלת יראת שמים. לכן ראוי **יבורך גבר**. שיהיה ירא ה'. שברכה זו כוללת הכל: **יברכך ה'**. השתא חוזר לדלעיל שאמר אשתך וגו' ואמר עוד יברכך ה' מציון שהוא מקור שפע הברכות כולן. ותהיה רואה בטובת ירושלים בעת בנינה. וגם תראה בנים לבניך וגם תראה שלום על ישראל בכללה שכולם ישבו על אדמתם איש תחת גפנו ותחת תאנתו: **רבת**. לעתיד יאמרו ישראל הן רבת עם צררו אותי מעת נעורי: **רבת כו'**. ר"ל עם כי רבים קמו עלי מ"מ גם כולם לא יכלו לי לעשות בי כלה: **על גבי**. החורשים את האדמה חרשו על גבי (רוקען בל"א) והאריכו עוד מענית המחרשה ר"ל הכבידו עול כבד לזמן מרובה. אבל ה' שהוא **צדיק**. **קצץ** וכרת. **עבות**. חבלים של **רשעים**. מה שאסרו אותי בהם. ר"ל התיר מעלי מאסר הגלות: **יבשו**. בראותם שיצאתי מתחת ידיהם: **ויסגו אחור**. ענין החזרה לאחור. שדרך המתבייש לחזור לאחוריו בדרך בואו: **כחציר גגות**. כעשב הגדל על הגגות שקודם שתלישהו נתייבש מחום השמש ולפי מעט הלחלוחית בהעפר אשר תחתיו: **שלא מלא**. ר"ל שלא בא לכלל קצירה למלאות הקוצר את כפו מהם כדרך הקוצרים שממלאים מלא הכף וקוצרים בבת אחת: **וחצנו**. שולי הבגד נקרא חוצן. ור"ל שלא מלא חצנו היינו כף בגדו מן העמרים כי לא קצרוהו כלל: **ולא אמרו**. דרך העוברים בצד הקוצרים לומר להם ברכת ה' אליכם וברכנו אתכם וגו' אבל על חציר הגגות לא אמרו העוברים כזאת. כי לא בא לכלל קצירה. וכחציר הזה יהיו שונאי ציון כי יכלו מן העולם עד לא יבואו ימי הזקנה:

ממעמקים. מתוך עומק הצרות קראתי לך ה': **קשובות**. ענין שמיעה: **אם עונות תשמר**. אם לא תמחול ותשמור אותם להפרע עליהם גמול מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי הלא רבו מאד: **כי עמך**. היא מדת **הסליחה**. לסלוח לאדם על חטאיו: **למען תורא**. פי' למען שייראו ממך לחטוא יותר וגם ישובו על חטא העבר. שאם לא היתה מדת הסליחה בך. כיון שהיה אדם חוטא. היה אומר כיון שהקב"ה לא יסלח לי למה לי עוד לצער ולסגף עצמי ולילך בדרך התורה והמצות. יותר טוב לי לילך בשרירות לבי. אבל עכשיו כיון שיודע כשיעשה תשובה ימחול לו הקב"ה. ירא הוא מלפני הקב"ה לעמוד ברשע. ועושה תשובה על העבר וישמור עצמו על להבא מלחטוא: **קויתי**. בגוף אל ה' וגם קותה נפשי: **ולדברו הוחלתי**. אני מיחל ומקוה לדברי הבטחתו: **נפשי**. מקוה. **לאדני**. יותר מאשר יקוו שומרי החומות לאור הבקר ללכת לישון. או נפשי היא אל ה' מן האנשים השומרים ומצפים לבקר אור הגאולה. ר"ל נפשי היא כאחת הנפשות האלה: **יחל ישראל**. אתה ישראל קוה אל ה' כי עמו החסד: **והרבה**. הלא פדה אותך רבות פעמים. וכמו כן יפדה אותך גם עתה כי לא יחסר לו פדות כי הרבה עמו: **והוא יפדה את ישראל ס'**. ר"ל הנה גם העון לא יעכב הגאולה כי הוא יפדה את ישראל מכל העונות כי כבר נתמרק העון בקושי השעבוד והלך לו והרי הוא פדוי מן העון:

קלא **שִׁיר** הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהֹוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי
בִּגְדלות וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי: אִם־לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל
עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהֹוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
קלב **שִׁיר** הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהֹוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ: אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהֹוָה נָדַר
לַאֲבִיר יַעֲקֹב: אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי:
אִם־אֶתֵּן שְׁנַת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה: עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהֹוָה מִשְׁכָּנוֹת
לַאֲבִיר יַעֲקֹב: הִנֵּה שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר: נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו
נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו: קוּמָה יְהֹוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ
צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: נִשְׁבַּע־יְהֹוָה
לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא־לָךְ: אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ
בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ: כִּי־בָחַר יְהֹוָה

עץ יוסף

ה' לא גבה לבי. אמר דוד ה' יודע כי מעשה בת שבע לא בא לי מלב ועין תרי סרסורי דעבירה כי לא גבה לבי ולא רמו עיני שיגרמו לי להביט ולראות ברע: **ולא הלכתי.** בטיול על הגג בדרך גדולות ונפלאות מערכי כדרך המלכים ושרים ברוח לב. וגסות רוח לומר שעל כן מלא השטן מקום לאחוז בי ולהחטיאני. כי באמת לא היה דוד ראוי לאותו מעשה רק כדי להורות תשובה ועכ"ז לא הקלתי בחטאי לומר לא עון בי. כ"א נכנעתי ושמתי לבי אל דברי נתן הנביא והודיתי ואמרתי חטאתי. וזהו. **אם לא שויתי ודוממתי.** פי' אם לא הייתי שם על לב. והייתי דומם מלומר חטאתי: **נפשי כגמל עלי אמו.** הנה נפשי היתה כמו הילד שגמלתו אמו. שהילד הרגיל לינוק שדיה תולה נפשו אליה שתניקהו. והיא אינה מיניקתו ועיניו כלות. כך נפשי היונקת מהשכינה בהיא אמי היתה כגמול ולא היתה יונקת יניקת השפע ורוח הקודש ממנה ובמה תקנתי. במה שעשיתי תהיה כגמול עלי נפשי. והוא שכל כך הורגלתי בתעניות שהיתה נפשי תאבה לאכול להתקיים בי כמאמר הלל שהיה הולך לגמול חסד לנפשו העניה. ור"ל שאמר דוד שהיתה נפשו כגמול שמלטער לפני אמו שתניקהו והיא דוחה אותו תמיד. כן נפשי היתה מבקשת מגופי שיאכל ויקיימנה. ואני הייתי דוחה אותה. וזהו כגמול עלי נפשי. שהיתה עלי כמו הגמול עלי אמו. ואמר דוד לישראל כאשר עשיתי אני תעשו גם אתם ואז יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם ויגליהו (אלשיך):

זכור ה' לדוד. התפלל על עצמו שיזכור לו עינוי נפשו אשר טרח למצוא מקום שיבנה שם המקדש: **לאביר יעקב.** לחזקו ותקפו של יעקב. והוא הקב"ה. ותלה ביעקב לפי שהוא היה תחלה לנודרים: **אם אבא.** הוא ענין שבועה. וגזם ולא אמר: **באהל ביתי.** באהל המוכן לבית שבתי הראוי למלך: **ערש יצועי.** מטה המוצעת כפי הראוי לי: **אם אתן שנת.** ר"ל להיות ישן להתענג יותר מההכרח להחיות את הנפש וגם זה הוא ענין שבועה: **לעפעפי.** הוא אישון העין. וכפל הדבר במ"ש: **עד אמצא.** עד אשר אדע איה המקום המוכן לבית המקדש: **הנה שמענוה באפרתה.** עוד הייתי באפרת מקום מולדתי כי היא בית לחם כמ"ש בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מח). ואמר כי גם שמענו כי עתיד להיות מקום נבחר לבית המקדש אבל לא ידעתי מקומו איה: **מצאנוה בשדי יער.** עתה הנה מצאתי את המקום בשדי יער הוא גורן ארונה היבוסי והיו גם שם עצי יער כי הוא המקום שנעקד עליו יצחק ובאיל תמורתו נאמר נאחז בסבך בקרניו (שם כב) שנאחז בענפי עצי היער: **נבואה.** עתה הואיל וידענו המקום נבואה למשכנותיו: **להדום רגליו.** בהמ"ק קרוי הדום רגלי ה'. ואחז דרך משל כאלו מושבו בשמים ממעל ורגליו יורדות לנוח בבהמ"ק: **קומה ה'.** לכן קומה והעבר שכינתך אל מקום המנוחה כי עד הנה היה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן וכו' אבל המקום ההוא יהיה מקום מנוחה וקבוע עד עולם: **אתה וארון עוזך.** שכינתך תשרה בה עם הארון אשר הראה לכל את עוזך וכח זרועך בפלשתים בעת לקחו אותו בשבי. כמו שכתוב בש"א: **ילבשו צדק.** בגדי כהונה שמכפרים ומצדיקים את החוטאים: **וחסידיך ירננו.** הלוים ירננו בשיר: **בעבור כו'.** על עצמו אמר עשה זאת בעבורי וכפל דברו ואמר עוד אל תשב ריקם את פני משיחך לבל המוע תפלתו: **נשבע כו' אמת.** ר"ל שבועה אמתית ולא יחזור מהשבועה. והשבועה היא שהבטיחו לומר מזרעך אשית מלך לשבת על כסא שלך: **זו אלמדם.** אשר אלמדם ביד הנביאים: **גם בניהם.** של בניך עד עולם ישבו לכסא המלוכה: **כי בחר וכו'.** ר"ל הואיל וה' בחר את ציון ודוד הלא טרח והכין את המקום ההוא לזה יקבל בגמול שכרו את המלכות לו

ולזרעו

בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ: צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם: וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ: שָׁם׀ אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי: אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ:

קלג שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד: כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב׀ עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו: כְּטַל חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם׀ צִוָּה יְהֹוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־הָעוֹלָם:

קלד שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה׀ בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה כָּל־עַבְדֵי יְהֹוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהֹוָה בַּלֵּילוֹת: שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהֹוָה: יְבָרֶכְךָ יְהֹוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

עץ יוסף

ולזרעו עד עולם: זאת מנוחתי. וכה אמר ה׳ זאת תהיה מנוחתי עדי עד ופה אשב כי מתאוה אני לה: צידה. מן המקום ההוא אשפיע לברך מזון עלתי ולהשביע אביוני עמי: אלביש ישע. ר״ל ע״י לבישת בגדי כהונה תבוא הישועה כי המה מכפרים ובאה ע״י התשועה: וחסידיה. הלוים ירננו בשיר: שם. בציון אצמיח קרן ממשלה לדוד: ר״ל שם תתרבה ותתגדל ממשלתו בכל עת: ערכתי נר. שם ערכתי נר. ר״ל האורה וזריחה וממשל רב: אלביש בושת. יהיו מעוטפים בבושה כלבוש [...]זה המעטף את כל הגוף: ועליו. על דוד יאיר ויזרח כתר מלכות ר״ל הרבה גדולתו למעלה:

הנה מה טוב. מה מאד טוב ומה מאד נעים הדבר כאשר ישבו על אדמתם כל בית ישראל הקרואים אחים לגודל האחוה שביניהם: גם יחד. ויהיו גם יחד במלכות אחת ולא יחצו לשתי ממלכות עוד: כשמן הטוב. והרי הדבר דומה כשמן המשחה הנתון על הראש בשפע רב עד כי ירד משם על הזקן. והוא זקן אהרן שהיה הראשון להנמשחים בשמן המשחה:

שיורד. אשר ירד עוד על פי מלבושיו בפתיחת בית הצואר. ור״ל כמו שמן המשחה עם כי היה נתון על הראש לבד מכל מקום נא השמן ממנו על מקומות מחולפים על כי המה דבוקים זו בזו. כן אם כל בית ישראל במלכות אחת וראש אחד לכם יתחלק אז השפע לכולם באמצעית המלך המקבל השפע בראשונה: כטל חרמון. כמו הטל שיורד מהר חרמון על הררי ציון הסמוכים ממנו. כן בא השפע באמצעית המלך ליתר העם: כי שם. בציון צוה ה׳ את הברכה והחיים עד העולם. ר״ל בציון בא השפע ויחול ראשונה על המלך המולך בה וממנו יושפע על בני העם. ולכן טוב הדבר שיהיו לאחדים:

העומדים כו׳. להלל את ה׳ בבית המקדש: שאו. הרימו ידכם לה׳ בקדושה לברך אותו כי כן דרך המברכים להרים ידיהם למעלה: יברכך כו׳. הרם המקרא יברכך ה׳ עושה וכו׳ מציון. רצה לומר אם תברכו את ה׳ אזי גם הוא יברך אתכם מציון כי משם נשפעות כל הברכות והטובות כי היא מקום השראת השכינה:

פרקי אבות

בשבת של אחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות. ואומרים עד ר״ה:

כָּל־יִשְׂרָאֵל[א] יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר[ב] וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א סנהדרין פרק יא. ב ישעיה ס, כא.

עץ יוסף

בל ישראל כו׳ לעולם יירשו ארץ. ארץ זו משל לארץ החיים וחיי העולם הבא. ורבים מקשים האם כל אחר בשם ישראל יכונה כצדיק וכרשע יהיה לו חלק לעוה״ב. והרלב״ג אומר שאין למדין מן הכללות. ודבריו אינם לכותים כי כאן (ר״ע בהמשנה כל ישראל כו׳ שמקומה בפרק חלק) גזרו שאין יוצא מהכלל אלא אותם הנזכר באומר (שם בפרק חלק) ואלו הם שאין להם חלק לעוה״ב. ועוד שבדברי הנביאים אין לומר אין

(א) מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ וִיהוֹשֻׁעַ לִזְקֵנִים וּזְקֵנִים לִנְבִיאִים וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה: הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים. הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין. וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה. וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה: (ב) שִׁמְעוֹן

באורי הגר"א

פ"א (א) משה קבל כו'. שנאמר (ויקרא כו) אלה החקים והמשפטים והתורות וגו' בהר סיני ביד משה. אדר"כ. ובת"כ פ' צו אשר צוה ה' את משה בהר סיני כו'. לה' לרבות את כולם שכולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני. ובריש פרש' בהר מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו' אלא מה שמיטה כו' מסיני אף כולם כו' ודקדוקיהם מסיני. ובפ' בחוקותי גם בהר סיני ביד משה מלמד שניתנה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה ע"י משה מסיני דדריש גם אלה החוקים אלו המדרשות כו' ע"ש וגם אלה המצות וגו' שכולם נמסרו למשה מסיני ובירושלמי פרק שני דפאה ריב"ל אמר עליהם ועליהם כל ככל דברים הדברים מקרא משנה תלמוד ואגדה אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני כו' יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא וגו' משיבו חבירו ואומר לו כבר היה לעולמים ע"ש. ובגמרא פ"א דברכות (ה' א') מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות וגו' מלמד שכולם כו' מסיני. ובפ"ב דמגילה (י"ט ב') מאי דכתיב ועליהם ככל הדברים וגו': **ומסרה ליהושע.** שנאמר (במדבר כז) ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ובתמורה (ט"ז א') בשעה שנפטר משה רבינו לג"ע כו' א"ל רבי כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי כו' לא כך כתבת בי (שמות לג) ומשרתו יהושע וגו' לא ימיש וגו': **ויהושע לזקנים.** שנאמר (שופטים ב) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' וגו'. אדר"כ: **וזקנים לנביאים.** שנאמר (ירמיה ז) ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח (שם). ותיכף אחרי יהושע כתיב (שופטים ב) ויעל מלאך ה' מן הגלגל וגו': **ונביאים כו' לאנשי כנסת הגדולה.** שהם היו בימי נביאים האחרונים: **הוו כו'.** כמ"ש בסנהדרין (ז' ב') דרש בר קפרא מנא הא מילתא כו' הוו מתונים כו' דכתי' ולא תעלה במעלות וסמיך ליה אלה המשפטים. ובספרי (פ' דברים) ואצוה את שפטיכם וגו' שיהיו מתונים בדין כו': **והעמידו כו'.** כמ"ש ביבמות (ס"ב ב') היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנאמר בבקר זרע את זרעך וגו': **ועשו סיג כו'.** מדרך שעשתה התורה סייג לדבריה.

איזהו

עץ יוסף

אין למדין מן הכללות. והכתוב אומר ועמך כלם צדיקים. אך משנה זו יובן בהקדמה אחת. והיא. שכל מי שעושה אחת ממצות התורה כסדר וכראוי ועושה אותה באמת מאהבה. אינו מאבד זכותה לעולם ולעולמי עולמים. אף שיעשה ממצות ה' אשר לא תעשינה. וזה תמצא מפורש במדרש שוח"ט מזמור ס"ב וז"ל יש לך אדם שיש לו עשר מצות ועשר עונות ואומר לא שכרן של מצות ולא ענשן של עבירות אלא יצאו אלו כנגד אלו. והקב"ה אינו עושה כן. אלא בתחלה גובה הוא ממנו עונותיו ואח"כ נותן לו שכרן של מצות ע"כ. וזהו מחסדי ה' שזכותו יהא שמור לו לעולם. וזש"ה (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. ובהקדמה זו מבואר' היטב משנה הנ"ל שאמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. בהיות שאי אפשר שלא יעשה כל אחד מהם מצוה ממצות התורה אשר בה יזכה לחיי העוה"ב. כי אפילו ריקנין שבהם מלאים מצות כרמון (ועיין מ"ש על המשנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל) אבל כל זה לא נאמר אלא למי שבשם ישראל יכונה. אבל לא כל זרע יעקב ראוים לקרא בשם הנכבד ישראל. כי יש איזה עונות כל כך חמורות שמבטלים מצוה ואין לעושיהם שכר עוד בעולם. וכמו שאמרו (בפרק חלק) ואלו הם שאין להם חלק לעוה"ב. האומר אין תחיית המתים מן התורה. ואין תורה מן השמים. ואפיקורוס והוא זה שמכחיש מציאות ה'. או האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני אדם. והמכחיש נבואתו של משה רבינו. והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם. שכל אחד מאלו אע"פ שהם מישראל אין להם חלק לעוה"ב והם נקראים פושעי ישראל (ספר נשמת חיים): **(א) משה קבל תורה*).** קשה למה לא אמר משה רבינו קבל תורה. וי"ל משום דקודם קבלת התורה היה נקרא משה לבד ולא רבינו כיון דעדיין לא היתה תורה ולא הי' שום רבנות. ואח"כ נתוסף שם רבינו ע"י התורה. א"כ שמו קודם לרבנותו דהוא. קבל תורה מסיני בראשונה (סמיכות חכמים): **ומסרה ליהושע.** הקשו המפרשים מדוע שינה טעמו לומר ברישא לשון קבלה ובסיפא לשון מסירה. ולא השוה לשונו במדה אחת. אך יבואר על פי מ"ש המפרשים דמשה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע נאמר על תורה שבעל פה שמסרה משה ליהושע מפה לאזן לפי שלא ניתנה לכתוב ומסר תורה שבע"פ דווקא על ידי יהושע לפי שהיא ממדתו פני הלבנה ומשה האירה באורו אור החמה כנודע. ולכך לא אמר הקב"ה מסר התורה למשה. כי הוא השיגה מדעתו ולא הוי ביה מסירה ממש אלא קבלה שקבלה מעצמו מסיני בהשגת דעתו. אבל יהושע שלא השיגה מדעתו אלא שמעה בבירור מפי משה לכך נקט ביה לשון מסירה דמשה מסרה ליהושע מפה לאזן (גזו"ק): **(ב) שמעון הצדיק.**

כהן

---

*) **אמרו המדפיסים:** בעל עץ יוסף הכניס את באור הגר"א לתוך פירושו ועשאו חטיבה אחת. ואנחנו ראינו נכון לבלי לערבבם יחד, והצגנו באור הגר"א לבדו, והנוספות שבפירוש עץ יוסף לבדן, והלומד פירושו יעיין בכל מקום גם בבאור הגר"א שהוא היסוד לעיקרי פירושו.

הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר. על שלשה דברים העולם עומד. על התורה. ועל העבודה. ועל גמילות חסדים: (ג) אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר. אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס. ויהי מורא שמים עליכם: (ד) יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם. יוסי בן יועזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים. והוי מתאבק בעפר רגליהם. והוי שותה בצמא את דבריהם: (ה) יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר. יהי ביתך פתוח לרוחה. ויהיו עניים בני ביתך. ואל תרבה שיחה עם האשה. באשתו אמרו. קל וחומר באשת חברו. מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם: (ו) יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם. יהושע בן פרחיה אומר. עשה לך רב.

באורי הגר"א

איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה ה"ה אומר (ויקרא יח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וגו' הרי הוא אומר (שם) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו' לדבר המביא כו' ובמ"ר פרש' נשא ק"פ ב' כיצד יעשה אדם סייג לדבריו כדרך כו' וכ"ה אומר וכל משרת ענבים לא ישתה [וגו'] מכל אשר וגו' ע"ש: (ב) על התורה. שנא' (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכמ"ש סוף פ"ג דנדרים ופ"ו דפסחים (ס"ח ב'): ועל העבודה. כמ"ש בסוף מגילה (ל"א ב') מה"מ אמר ר' אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (שם) אם לא בריתי וגו': ועל גמילות חסדים. שנאמר (תהלים פט) כי אמרתי עולם חסד יבנה וגו' וכ"כ באדר"נ וכתיב (הושע ו) חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות שחביבים מעבודה. ובירושל' (מגילה פ"ג) ושלשתם בפסוק אחד (ישעיה נא) ואשים דברי בפיך זו ת"ת ובצל ידי כסיתיך זו ג"ח לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות: (ג) אל תהיו כו'. כמ"ש בנדרים (ס"ב א') תניא לאהבה וגו' שלא יאמר אדם אקרא כו' למד מאהבה וסוף כו': ויהי כו'. כמ"ש (דברים יג) ואותו תיראו וכיוצא ועי' בשבת (ל"א א'): (ד) יהי ביתך כו'. שנאמר (דברים יא) ולדבקה בו ואמרו בספרי וכי אפשר לדבק בה' אלא הדבק בחכמים כו': והוי מתאבק כו'. ר"ל שתלך תמיד אחריהם כמ"ש (משלי יג) הולך את חכמים יחכם ומשלו לחנוני מוכר בשמים שנשאר האבק בו ובאדר"נ פי' שר"ל שתשב לפניהם על הארץ ותקבל דבריהם באימה ביראה ברתת וזיע כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני באימה כו' וכמ"ש בפ"ג דברכות (כ"ב א') והודעתם לבניך וגו': והוי שותה כו'. כמ"ש (ישעיה נה) הוי כל צמא וגו': (ה) יהי ביתך פתוח כו'. כמו אברהם אבינו שנאמר (בראשית כא) ויטע אשל וגו' ויקרא שם וגו' ואמרו (אדר"נ) ביתו של אברהם אבינו מפולש כו' וכל הבא אכל ושתה ובירך לשמים וכל שספה שואל מנוי כו': ויהיו עניים כו'. כמ"ש (איוב לא) ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה וגו'. ועי' באדר"נ: ואל תרבה כו'. שמזה נטרד קרח כמ"ש ברבה וז"ש מכאן אמרו כו':

עץ יוסף

כהן גדול היה: **היה** משירי. לשון שיורים כלומר בסוף. שלא היה עמהם בתחלת הבית כמו עזרא: (ג) **הוא** היה אומר. הכי הוה מרגלא בפומיה: **אל** תהיו כעבדים כו'. ז"ל הגר"א במשלי ג"א לכאורה תמוה דבתחלה אמר התנא לשון אזהרה אל תהיו ואחר כך אמר לשון עצה אלא הוו וכפול. והענין דג' מיני מעשים הם. א' הלומד בשביל פניות. אקרא בכדי שיקראוני רבי כו' והוא מפני כבוד ועושר. הב' שלומד בשביל בוראו שימלא חן בעיניו ויתן לו שכר טוב בעוה"ב. והג' הוא רק מוב ביראת ה' כאשר צונו לשמור ולעשות ולא לשם פניה כלל. ולזה אמר תחלה לשון אזהרה ושלילה אל תהיו כו' על פניה הא'. אבל פניה הב' אף שאינה טובה כמו הג' מ"מ המעשה בעצמו הוא טוב כמ"ש חז"ל האומר סלע זו לצדקה בשביל כו' הרי זה צדיק גמור. לכן לא שולל אותה וגם לא הזהיר עליה שיעשה כך. ועל כונה ג' אמר אלא הוו. ר"ל השתדלו עצמכם לבא לידי כך ללמוד בלי פניה כלל עכ"ל: (ד) **קבלו** מהם. פי' משמעון ואנטיגנוס. ויש ספרים גורסים ממנו וכ' המדרש שמואל שהיא הגירסא המדוקדקת ועי' תוי"ט: **דבריהם**. אפשר שבא לרמוז אפילו דבריהם של עצמם. שאפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין למוד: (ה) **יהי** ביתך פתוח לרוחה. ולא ארובות עקלקלות. שלא יצטרכו עניים להזור. ויבאו למצוא הפתח ויחזורו: **ויהיו** עניים בני ביתך. אפשר ברמז' התנא יהי ביתך פתוח לרוחה בנדיבות. ולבני ביתך בסיפוק הכרחי. וזהו מה שאמר ויהיו עניים בני ביתך: (ו) **קבלו** מהם. מיוסי בן יועזר ומיוסי בן יוחנן: **יהושע** בן פרחיה אומר. הכי הוה מרגלא בפומיה. והכי אמריק

בכולא

וּקְנֵה לְךָ חָבֵר. וֶהֱוֵי דָן אֶת־כָּל־הָאָדָם לְכַף זְכוּת: (ז) נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי אוֹמֵר. הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע. וְאַל־תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע. וְאַל־תִּתְיָאֵשׁ מִן־הַפֻּרְעָנוּת: (ח) יְהוּדָה בֶּן־טַבַּאי וְשִׁמְעוֹן בֶּן־שָׁטַח קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוּדָה בֶּן־טַבַּאי אוֹמֵר אַל־תַּעַשׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין. וּכְשֶׁיִּהְיוּ בַּעֲלֵי הַדִּין עוֹמְדִים לְפָנֶיךָ יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כִּרְשָׁעִים. וּכְשֶׁנִּפְטָרִים מִלְּפָנֶיךָ יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כְּזַכָּאִין כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת־הַדִּין: (ט) שִׁמְעוֹן בֶּן־שָׁטַח אוֹמֵר. הֱוֵי מַרְבֶּה לַחֲקוֹר אֶת־הָעֵדִים. וֶהֱוֵי זָהִיר בִּדְבָרֶיךָ. שֶׁמָּא מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לְשַׁקֵּר: (י) שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן קִבְּלוּ מֵהֶם. שְׁמַעְיָה אוֹמֵר אֱהַב אֶת־הַמְּלָאכָה וּשְׂנָא אֶת־הָרַבָּנוּת. וְאַל־תִּתְוַדַּע לָרָשׁוּת *): (יא) אַבְטַלְיוֹן אוֹמֵר. חֲכָמִים. הִזָּהֲרוּ בְדִבְרֵיכֶם. שֶׁמָּא תָחוֹבוּ חוֹבַת גָּלוּת וְתִגְלוּ לִמְקוֹם מַיִם הָרָעִים וְיִשְׁתּוּ הַתַּלְמִידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיָמוּתוּ. וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל:

*) רשות היא שררה העומדת מרשות עצמה נגד החוק.

באורי הגר"א

(ו) עשה לך רב. כמ"ש וידבר משה ואהרן ואמרו (במכילתא בא פ"ג) שהיה משה אומר לאהרן למדני ואהרן למשה. והיה הדיבור יוצא מבין שניהם: וקנה לך חבר. כמ"ש (קהלת ד) יש אחד ואין וגו' טובים השנים וגו' ונאמר (מלאכי ג) אז נדברו וגו' וכמ"ש ברכות ס"ג ב' מאי דכתיב חרב אל הבדים וגו' ולא עוד אלא שמטפשים שחבירו מעמידו על האמת כמ"ש בפ"ק דמגילה (ס' ב') קרי עליה טובים השנים וגו' וז"ש קנה כמ"ש (משלי כג) אמת קנה וגו' וכמ"ש (מכות י' א') ומחבירי יותר מהם: והוי דן כו'. כמ"ש בר"פ שבועת העדות (שבועות ל' א') בצדק תשפוט עמיתך הוי דן כו': (ז) הרחק כו'. כמ"ש בת"כ פרש' מצורע ובמתני' סוף פי"ב דנגעים ואלו מלמד שבניהם חולצין כו' מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו. וברבה. יהודה ויששכר וזבולן שכנים של משה ואהרן נאמר יהודה מחקקי ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ומזבולן מושכים בשבט סופר וראובן שכינו של קרח נשתטפו עמו: ואל תתחבר לרשע. כמ"ש (דה"ב כ) בהתחברך עם אחזיהו וגו' וכן בהתחבר אמנון ליונדב ויהושפט עם אחאב. הדר"כ: ואל תתיאש כו'. כמ"ש בפ' הנזקין (גיטין נ"ה ב') מאי דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד כו': (ח) אל תעש כו'. בפ' הולין (קל"ג א') שבתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינין: וכשיהיו כו'. כמ"ש (שמות כג, ו) לא תטה משפט אביונך בריבו. ואמרו במכילתא אביון במצות שהוא רשע. ותחשוב שודאי מדבר שקר ועם חבירו האמת: וכשנפטרים. כמש"ל בצדק תשפוט כו': (ט) הוי כו'. כמ"ש (דברים יג, טו) ודרשת וגו'. ומדאורייתא אחד דיני כו': והוי זהיר כו'. שנאמר (שמות כג) מדבר שקר תרחק מן הגורם: (י) אהוב את כו'. כשם שהתורה ניתנה בברית כו' שנאמר (שמות כ, ט) ששת ימים תעבוד ועשית וגו'. אבות דרבי נתן. ואמרו כבר קדמך יוצרך שנאמר ויכל אלהים וגו' ואמרינן בפ"א דקדושין (ל' ב') ראה חיים עם וגו' חייב ללמדו אומנות כו' ואמרינן (ב"מ ל' ב') והודעת אותם זה בית חייהם: ושנא כו'. כמ"ש (פסחים פ"ז ב') אוי לרבנות שמקברת כו' ולמדו מיוסף (בספ"ק דסוטה) ואמרו באגדה נואף אשה חסר לב זה המקבל הרבנות: ואל התודע כו'. כמ"ש (משלי ל) לעלוקה כו' זה המינות והרשות ואמרי' הרחק מעליה כו' ועי' בפ"ק דע"ז (י"ז א'): (יא) חכמים הזהרו כו'. כמו שנזהרה התורה בדבריה כמ"ש (סנהדרין ל"ח ב') כל מקום שפקרו

עץ יוסף

בכולהו: והוי דן כו'. פי' על כל מה שתשמע עליו אמור שנתכוון לטובה עד שתדע בבירור שאינו כן. שאם אתה תדין כן. ידינו גם אותך מן השמים לזכות כמו שמפורש בפרק מפנין: (ז) ואל תתחבר לרשע. וטוב לו שהשעה משחקת לו: ואל התיאש מן הפורענות. שבאה אל הצדיק ורע לו. כי עוד מעט ויתהפך הכל: (ח) כעורכי הדיינין. פירש"י מלמדין את בעלי דינין לטעון ע"כ. אי נמי עד"מ לדיין המבורר מראובן קאמר שאל תעשה עצמך כראובן ממש שערכך. אלא ראה האמת. כמה דאת אמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל: יהיו בעיניך כרשעים. שלא תחשוב בלבך זה חשוב הוא ולא היה מדבר שקר אלא יהיו בעיניך שניהם שקולים כאחד. שאם אי אתה עושה כן לא תוכל לראות חובה לאותו שהוא חשוב בלבך וזכות למי שאינו חשוב בלבך: (ט) והוי זהיר כו'. כשאתה חוקר אותם תהיה זהיר בדבריך שמא מתוך דבריך יבינו מה שבלבך ויבינו לשקר ולומר מה שלא היה. שנאמר (שמות כג) מדבר שקר תרחק מן הגורם לשקר תרחק: (י) אהוב את המלאכה. כשם שהתורה ניתנה בברית כו' שנאמר (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כו' (אדר"נ). ועי' קדושין דף ל' ע"ב. בבא מציעא דף ל' ע"ב: (יא) ותגלו למקום כו'. הם האפיקורסים. וישתו התלמידים הבאים אחריכם מן האפיקורסים וימותו ויהיה חלול

(יב) הִלֵּל וְשַׁמַּאי קִבְּלוּ מֵהֶם. הִלֵּל אוֹמֵר. הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־אַהֲרֹן. אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם. אוֹהֵב אֶת־הַבְּרִיּוֹת וּמְקָרְבָן לַתּוֹרָה: (יג) *) הוּא הָיָה אוֹמֵר. נְגִיד שְׁמָא אֲבַד שְׁמֵהּ. וּדְלָא מוֹסִיף יָסֵף. וּדְלָא יַלִּיף קְטָלָא חַיָּב. וּדְאִשְׁתַּמַּשׁ בְּתָגָא חֳלָף: (יד) הוּא הָיָה אוֹמֵר. אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי. וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה

ביאורי הגר"א — עץ יוסף

המינים התוכתן בלידן כו': (יב) הוי מתלמידיו השם: (יג) נגיד שמא אבד שמיה. כל מי ששמו נמשך של אהרן. כמ"ש (מלאכי ב) בריתי היתה אתו ועולה לגדולה. מיתתו מתקרבת. (יד) אם אין אני לי החיים והשלום: אוהב כו'. כמ"ש (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר (ירושלמי פ"א דפאה) וכמ"ש במשה רבינו (במדבר טז) וילך אל דתן ואבירם ואמרו (סנהדרין ק"י א') מכאן כו' (במדבר כא) וישלח מלאכים אל סיחון כו' ואע"פ שאמר לו הקב"ה להלחם עמו (מ"ר שם): אוהב את הבריות. כמ"ש (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה (ת"כ): ומקרבן לתורה. כמ"ש (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן (ע' סנהדרין צט:): (יג) וד"א מוסיף יסף. אמרו בסוף תענית מן הלילה על היום תקבריה אמיה. לפי שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' שמים וארץ וגו' ושמים נגד יום וארץ נגד לילה והיא אמו כמ"ש (שיר א) בני אמי וגו' (איוב א) ערום יצאתי וגו' ושוב שמה: ודלא יליף. כמ"ש (דברים ד) השמר לך ושמור נפשך כו' מלה"ד כו': ודאשתמש כו'. כמ"ש בנדרים ס"ב ומה בלשאר כו': (יד) אם אין כו'. כמ"ש (תהלים מט) אח לא פדה וגו': ובשאני כו'. כמ"ש

*) (יג) הוא היה אומר נגיד שמא כו'. יש לשום לב מה שבאה המשנה האמצעית בלשון ארמי. וי"ל כי בלמוד התורה לאדם שלשה זמנים מתחלפים, תלמיד, לומד, ומלמד, וכ"ה בביאור רבינו הגר"א (משלי ה, טו טז) וז"ל שתה מים מבורך היינו כשמקבץ מים ממקום אחר שלומד מאחרים. ונוזלים מתוך בארך כשאתה לומד לבדך ומחדש דברים והוא לך כמעין הנובע. יפוצו מעינותיך חוצה היינו אח"כ תלמד גם לאחרים עכ"ד. ומצינו להלל שהיה תלמיד שמעיה ואבטליון (פסחים סו.) שהיו בירושלים (ברכות יט. יומא פא.) וזה היה בבחרותו בעוד היותו עני כמבואר ביומא שם. אח"ז ירד לבבל ועי"כ נקרא הלל הבבלי (סוכה כ.) עלה הלל הבבלי מבבל ויסדה. וכמבואר בפסחים שם. מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם. הרי שבעלותו מבבל נתמנה לנשיא. ובהיותו שמה בבבל למד לעצמו והתיישב לבו בתלמודו שקיבל מפי שמעיה ואבטליון. וקיים בעצמו מה שאמרו ז"ל במדרש (נשא פי"ד) וכמשמרות נטועים בעלי אסיפות אימתי הם נטועים ד"ת באדם הזה בזמן שבעליהם מאספין מהם. כל זמן שרבו קיים הוא מפליג לומר כל זמן שאלך הרי רבי לפני ואני שואלו מת רבו הרי יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו, יודע הוא שאין לו למי לשאול. ויתכן שירד לבבל אז דהוי מיסמר ומשתמיט מלקבל עליו עול הצבור. כי הא (ב"מ פ"ה) דר' זירא יתיב מאה תעניתי דלא לשכוח ר' אלעזר בשניה. ונפול עליה מילי דצבורא. וכי הא (סנהדרין י"ד) דר' זירא הוי מיטמר למיסמכיה דאר"א לעולם הוי קבל וקיים. וכמו בעשה יהודה ב' טבאי רביה דרביה (ירושלמי סוכה בתוס' חגיגה ט"ז) דבעון ממניתיה נשיא ולא קבליה עלויה ערק ואזל לאלכסנדריא. וקיים הלל בעצמו מאמר עצמו (ברכות סג.) בשעת המפזרים כנס. ועזב הנשיאות לבני בתירה. ואח"ז עלה מבבל, ומינוהו נשיא עליהם והעמיד תלמידים הרבה (סוכה כ"ח): ומעתה נאמר כי שלש משניות אלו שנה הלל בשלשת פרקי חייו בשלשת גדרי למודי התורה תלמיד, לומד ומלמד, והמשנה האמצעית שנה בעת היותו לומד מה שקבל מרבותיו, והיה אז בבבל וכאמור ולכן שנה אותה בלשון ארמי, והתנא סידר שלשת מאמרי הלל אלו מהמאוחר אל הקודם, ע"פ תוכן הפרק הזה שבאו בו מאמרי ראשי המקבלים בהיותם נשיאים. ולכן זכר לראשונה מאמרו בהיותו נשיא, ואחריו אמר הוא היה אומר בימיו התיכונים בעת שלמד לעצמו, ואח"כ הוא היה אומר עוד בימי עלומיו בעת שלמד מרבותיו, ומאמר הראשון בהיותו נשיא אוהב שלום וכו' ומקרבן לתורה שזה חובת הנשיא לכונן שלום המדינה ע"פ משפטי התורה. ומאמר השני מדבר מעת היותו בבבל בהתרחקו מרבנות ונשיאות כי היכי דלא לנפול עליה מילי דצבורא, ודי ליהוי קבל וקיים, וחשש שלא יתגדל שמו, כי את צנועים חכמה, וע"ז אמר נגיד שמא אבד שמיה, כי מטרחא דצבורא יגרע למודו בתורה כמאחז"ל (שמות רבה פ"ו) כי העושק יהולל חכם המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו, וע"ז אמר ודלא מוסיף ידיעת התורה ישכח אף מה שלמד וכמ"ש באדר"נ פי"ב ודלא מוסיף פסיד. ודלא יליף שיבטל מתלמודו קטלא חייב (כמ"ש חרב באה לעולם וכו' ועל המורים בתורה שלא כהלכה לפי שלא יליף). גם חשש פן בהיותו נשיא יבוא להשתמש בכתרה של תורה כמו שקרה לר' טרפון (נדרים ס"ב) וכדומה וע"ז אמר ודאשתמש בתגא חלף. ומאמרו השלישי אם אין אני לי בו שנה בעת ששימש את רבותיו, ואמר אם אין אני לי, אם לא אהיה שקד ויגע בעצמי להבין ולהשכיל, מי לי, מה יועיל לי שימוש רבי. וכשאני לעצמי אבל אם רק אל בינתי אשען ולא אלמוד מרבי מה אני כמה נחשבתי. ואם לא עכשיו בימי ילדותי. אימתי. כמ"ש הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש. והלל אמרה לזרוזי נפשיה ואחרים בהיותו משמש שמעיה ואבטליון בירושלים, ולכן שנה אז בלשון המשנה (קצור מביאור תולדות יהושע).

אֲנִי. וְאִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתָי: (טו) שַׁמַּאי אוֹמֵר. עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קֶבַע. אֱמוֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה. וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת־כָּל־הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת: (טז) רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר. עֲשֵׂה לְךָ רַב וְהִסְתַּלֵּק מִן הַסָּפֵק. וְאַל־תַּרְבֶּה לְעַשֵּׂר אֻמָּדוֹת: (יז) שִׁמְעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר. כָּל־יָמַי גָּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים וְלֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב מִשְּׁתִיקָה. וְלֹא הַמִּדְרָשׁ עִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. וְכָל־הַמַּרְבֶּה דְבָרִים מֵבִיא חֵטְא: (יח) רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. עַל־שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם קַיָּם. עַל־הָאֱמֶת. וְעַל־הַדִּין. וְעַל־הַשָּׁלוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם:

רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן־עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר. רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת־יִשְׂרָאֵל לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: עלינו. ק״י.

פרק שני

כל ישראל וכו׳

(א) רַבִּי אוֹמֵר. אֵיזוֹ הִיא דֶרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיָּבֹר לוֹ הָאָדָם כָּל־שֶׁהִיא תִפְאֶרֶת לְעֹשֶׂהָ וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם. וֶהֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה.

א נ״א עובד. ב זכריה ח, טז. ג מכות סוף פ״ג. ד ישעיה מב, כא.

באורי הגר״א

כמ״ש (איוב כב) ומה יצדק אנוש וגו׳ אף כי אנוש וגו׳ וכיוצא הרבה: **ואם לא** כו׳. כמ״ש (קהלת ט, י) כל אשר תמצא וגו׳ כי אין מעשה וגו׳ ואמרינן בפ״ב דשבת (ל׳ פ״א) ודקאמר שלמה כי לכלב החי וגו׳: (טו) **עשה תורתך קבע.** כמ״ש בפ״ק דיומא ודברת בם עשה אותם קבע ואל כו׳ ומלאכתך עראי. כמ״ש בפ״ז דברכות (ל״ה ב׳) ת״ר ואספת דגנך כו׳: **אמור** כו׳. כמ״ש בב״מ (פ״ז א׳) כתיב ואקחה פת וגו׳ וכתיב ואל הבקר וגו׳ מכאן לצדיקים שאומרים מעט כו׳: **והוי** כו׳. כמ״ש (כתובות קי״א:) טוב המלבין כו׳: (טז) **רג״א עשה** כו׳. פירש הרמב״ם שבכל דבר אחד שיעשה לו רב כדי להסתלק כו׳ וכן אל הרבה כו׳ מפני הספק. וכמ״ש (ויקרא יז) ולא ידע ונשא עונו (קדושין פ״א ב׳) ע״ז ידוו כל הדווים: (יז) **ולא מצאתי** כו׳. כמ״ש (משלי יז) גם אויל מחריש וגו׳ ועי׳ סוף פ״ט דפסחים ונאמר (שם י) וחושך שפתיו משכיל: **ולא המדרש** כו׳. כמ״ש בספ״ב דברכות (י״ז א׳) שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים כו׳: **וכל המרבה** כו׳. כמ״ש (משלי י, יט) ברוב דברים לא יחדל פשע: **פ״ב (א) כל שהיא** כו׳. כמ״ש (משלי ג, ד) ומצא חן ושכל וגו׳ אלהים ואדם: **והוי** כו׳. כמ״ש (משלי ה) ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע ועיין רש״י שם וילקוט ר״פ עקב: **והוי זהיר במצוה קלה** כו׳. בירושלמי (פ״א דפאה) ארח חיים

עץ יוסף

כו׳. ז״ל הגר״א במשלי אם אין אני לי כו׳ ואם לא עכשיו כו׳ הן נגד ב׳ דברים חכמה ומעשה. אם אין אני לי מי לי הוא נגד חכמה כלומר שאם אין אני אחשוב בשבילי מי יחשוב בשבילי. ואם לא עכשיו אימתי הוא לענין מעשה שאם עכשיו לא אעשה אימתי אעשה. ואמר עכשיו ולא אמר היום כלומר אפילו באותו יום עצמו הם לא העשה עכשיו אימתי עכ״ל: (טו) **עשה תורתך קבע.** שלא תהא קובע עתים לתורה. אלא כל היום תעשנה עליך קבע: (יז) **ולא מצאתי לגוף.** פירוש להיפרת הגוף טוב משתיקה: **ולא המדרש** כו׳. ר״ל וגם בענין הנפשיי לא המדרש הוא העיקר להראות חכמתו אלא תקון המעשה לעם ולא לעצמו: (יח) **על שלשה דברים העולם קיים.** אחר שנברא על הדין והאמת והשלום. ולעיל אמר העולם עומד פי׳ שנברא על התורה ועבודה וגמילות חסדים. ועיין בב״י בריש טור חושן משפט:

רצה כו׳ לפיכך כו׳ שנאמר כו׳. ולכאורה הראיה הוא לסתור. כי הנה שהקב״ה הרבה בתורה הקדושה מצות לתת שכר טוב למתהלכים לפניו ועושי רצונו. הנה ג״כ נתן לפני העוברים מכשול. באשר היא מגודים וחרמים ואסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה. אמנם זה יובן היטב במה שכתבנו לעיל (במשנה כל ישראל כו׳) כי לזכותם ולצדקם עשה ה׳. כי בהיות שלא כל הדעות שוות וכל אחד ואחד יש לו נטיה לאיזה מן המצות. לכן הרבה הקב״ה לישראל תורה ומצות כדי שזה בעבית מצוה אחת וזה בעשית מצוה אחרת יזכו כולם לחיי העולם הבא אחר שיעשו כפי רצונם ומרדם. ולזה כתב הרמב״ם בפירוש המשנה וז״ל מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים האדם מצוה מתרי״ג מצות ככדר וכהוגן שלא ישתתף עמה דבר מכונת העולם בשום פניה אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה יזכה בה לחיי העולם הבא (ספר נשמת חיים):

(א) **שיבחר.** שיברור: **כל שהיא** תפארת לעושיה. פי׳ להקב״ה: **ותפארת לו.** לעושה המצוה: **מן האדם.**

שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל־מִצְוֹת. וֶהֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ. וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ: הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאֵין אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה. דַּע מַה־לְּמַעְלָה מִמְּךָ. עַיִן רוֹאָה וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת וְכָל־מַעֲשֶׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים: (ב) רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל־רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר. יָפֶה תַלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ. שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁכַּחַת עָוֹן. וְכָל־תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה סוֹפָהּ בְּטֵלָה וְגוֹרֶרֶת עָוֹן. וְכָל־הָעוֹסְקִים עִם־הַצִּבּוּר יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם. שֶׁזְּכוּת אֲבוֹתָם מְסַיַּעְתָּם וְצִדְקָתָם עוֹמֶדֶת לָעַד. וְאַתֶּם מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר הַרְבֵּה כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם: (ג) הֱווּ זְהִירִין בָּרָשׁוּת*). שֶׁאֵין מְקָרְבִין לוֹ לָאָדָם אֶלָּא לְצֹרֶךְ עַצְמָן. נִרְאִין כְּאוֹהֲבִין בִּשְׁעַת הֲנָאָתָן וְאֵין עוֹמְדִין לוֹ לָאָדָם בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ: (ד) הוּא הָיָה אוֹמֵר. עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנְךָ כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ

*) פי' שררה העומדת מרשות עצמה כנגד החוק.

באורי הגר"א

חייה פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. שלשל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן באמונה. ובספרי (פ' ראה) כל הדבר אשר אנכי מצוה כו' שתהא חביבה עליך מצוה קלה כבחמורה. ושם לשמור את כל המצוה כו' שתהא כו' ושם לשמור ולעשות את כל המצוה כו' שתהא כו': והוי מחשב כו'. כמ"ש (משלי ד) פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו ובמדרש רבה ריש בחקותי חשבתי דרכי ואשיבה רגלי וגו' השבתי הפסד מצוה כו' ובפ"ה דב"ב (ע"ח ב') באו חשבון אלו שמחשבין כו': הסתכל כו'. כמ"ש בסוף פ"ב דנדרים (כ' א') ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זו הבושה כו': דע כו' עין כו'. כמ"ש (איוב לד) כי עיניו על (כל) דרכי איש. (שם לא) וכל צעדי יספור. (ירמיה לב) אשר עיניך פקוחות על כל דרכי וגו'. (משלי ה) כי נכח עיני ה' דרכי איש וגו'. ועי' בילקוט שם וכיוצא הרבה: ואזן כו'. כמ"ש (תהלים צד) הנוטע אזן הלא ישמע וגו': וכל מעשיך כו'. כמ"ש (איוב לז) ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו: (ב) יפה תלמוד תורה כו'. כמ"ש (קהלת ז) טובה חכמה עם נחלה ועיין ילקוט שם: וכל תורה כו'. כמ"ש ברפ"ו דברכות (ל"ה ב') ת"ר ואספת דגנך כו': וצדקתם עומדת לעד. כמ"ש ברכות (ל"ב ב') ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני הן על כפים חקותיך עי' תענית ד' א': ואתם כו'. פי' הרמב"ם שאף שימנע עשיית מצוה כו' וכמ"ש בפ"א דברכות (ו' ע"א) ופ"ו דשבת (ס"ג א') מאי ולחושבי שמו וגו' וכמ"ש (מכות ה' ב') ע"פ שנים וגו' אם כך ענש הכתוב לנטפל כו' ק"ו לנטפל לעושי כו': (ג) הוו כו'. כמש"ל פ"א: (ד) הוא היה כו'. כמ"ש (ש"ב כג) מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים וכמ"ש בפ"ג דמ"ק (ט"ז ב'):

עץ יוסף

שהיא לשמים ולבריות. כמו צדקה וג"ח בזה יוכל לברור יותר מן המצוה שאינה רק לשמים. אבל אם שתיהן לשמים הוי זהיר בקלה כבחמורה. ובודאי אם נזדמנה לו חמורה דהיינו פדיון שבוים ולקוחים למות. וקלה דהיינו לשמוע ברכות קדושין בודאי לא יניח החמורה ויעשה הקלה. אלא הוי זהיר בשעה שאתה עושה הקלה תעשה בזהירות גדולה כמו החמורה ואל תאמר קטנה היא ומה היא לפני. כי אין אתה יודע מתן שכרן של מצות אם על גוף המצוה או על חשקה וזהירה. ועל זה נאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לב: והוי מחשב כו'. הפסד מצוה מה שאתה מפסיד מסחורתך בשעה שאתה עוסק במצוה אל תתעצב על אותו הפסד אלא הוי מחשבו כנגד השכר שתקבל עליה לעתיד. לכן אם תבא מצוה לידך קיימנה אע"פ שתדע שיש לך בה הפסד ממון ששכר המצות הרבה הוא. ושכר עבירה שאתה נהנה בה כו' מחשב כנגד הפסדה שאתה עתיד להפסיד בה. לכן אם תבא עבירה לידך אל תעשנה אע"פ שתדע שתהנה ממנה. כי ההפסד שעתיד לבא עליך הרבה הוא: (ב) בנו של ר' יהודה הנשיא. הוא רבינו הקדוש: שיגיעת שניהם משכחת עון. שמתוך שהוא עמל ועוסק בתורה ובסחורה להתפרנס אינו חומד וגוזל ממון אחרים: סופה בטלה כו'. לפי שאי אפשר לו בלא מזונות והולך וטורח ומלסטם את הבריות ומשכח את תלמודו: לשם שמים. ולא כדי ליטול עטרה לומר כך וכך עשיתי בשביל הצבור: שזכות אבותם. של צבור וצדקתם העומדת לעד היא המסייעת אל העוסקים עמהם להוציא לאור צדקן. לא מצד טוב השתדלותן של העוסקים: ואתם כו'. אע"פ שאין הדבר בא לידי גמר טוב מצד מעשיכם אלא בשביל זכות אבותם של צבור. מעלה אני עליכם שכר כאלו אתם עשיתם הישועה הזאת בישראל הואיל ואתם עוסקים לשם שמים. משום שאפילו חישב אדם לעשות מצוה ולא עשה מ"מ נחשב לו כאלו עשה: (ג) הוו זהירין ברשות. אתם המתעסקים בצרכי צבור אע"פ שאתם צריכים להתודע לרשות כדי לפקח על עסקי רבים הוו זהירין כו': (ד) הוא היה אומר. רבן גמליאל: עשה רצונו כו'.

פי' עשה רצונו של הקב"ה בשמחה כמו שאתה עושה רצונך בשמחה. כדי שיעשה הקדוש ב"ה רצונך כרצונו.

כִּרְצוֹנוֹ: בַּטֵּל רְצוֹנְךָ מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ כְּדֵי שֶׁיְּבַטֵּל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנֶךָ: (ה) הִלֵּל אוֹמֵר. אַל־תִּפְרוֹשׁ מִן־הַצִּבּוּר. וְאַל־תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. וְאַל־תָּדִין אֶת־חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתַּגִּיעַ לִמְקוֹמוֹ. וְאַל־תֹּאמַר דָּבָר שֶׁאִי אֶפְשַׁר לִשְׁמוֹעַ שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמַע. וְאַל־תֹּאמַר לִכְשֶׁאֶפְנֶה אֶשְׁנֶה שֶׁמָּא לֹא תִפָּנֶה: (ו) הוּא הָיָה אוֹמֵר. אֵין בּוּר יְרֵא חֵטְא. וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד. וְלֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד. וְלֹא הַקַּפְּדָן מְלַמֵּד. וְלֹא כָּל־הַמַּרְבֶּה בִסְחוֹרָה מַחְכִּים. וּבִמְקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ: (ז) אַף הוּא רָאָה גֻּלְגֹּלֶת אַחַת שֶׁצָּפָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם. אָמַר לָהּ עַל דְּאַטֵּפְתְּ אַטְּפוּךְ. וְסוֹף מְטַיְּפַיִךְ יְטוּפוּן: (ח) הוּא הָיָה אוֹמֵר. מַרְבֶּה

באורי הגר"א

בטל כו'. כמ"ש בפ"א דגיטין (ז' ע"א) דום לה' וגו' השכם כו': **אל תפרוש.** כמ"ש (שמות יז) ויקחו אבן וישימו תחתיו ועי' בפ"א דתענית י"א ע"א: **ואל תאמין כו'.** כמ"ש (יחזקאל יח) ובשוב צדיק מצדקתו וגו' וכמ"ש בפ"ד דברכות (כ"ט א'): **ואל תדין כו'.** כמ"ש (בראשית ו) הנפילים וגו': **ואל תאמר כו'.** פי' שלא תאמר דבר בסתר ותאמר איני חושש שאי אפשר להתגלות הדבר הזה וכמו שכתוב (קהלת י) ובחדרי משכבך וגו' כי עוף השמים וגו' ועי' פ"ק דב"ב (ד' ע"א): **ואל תאמר לכשאפנה אשנה כו'.** כמ"ש (משלי כז) אל תתהלל ביום מחר כי וגו': (ו) **ולא הביישן למד.** כמ"ש (משלי ל) אם נבלת בהתנשא ואם זמות וגו'. עי' ברכות (ס"ג ע"ב): **ולא הקפדן מלמד.** כמ"ש (סוף ברכות) ודבר ה' אל משה פנים וגו' כשם שאני הסברתי כו' הרב בכעס כו': **ולא כל וכו'.** כמ"ש בריש פ"ה דעירובין (נ"ה א') ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים כו': (ז) **על דאטפת כו'.** כמ"ש (שמות כא) והאלהים אנה לידו. (ש"א כד) מרשעים יצא רשע כו' וכמ"ש (מכות י' ב') שמזמנן לפונדק אחד כו': (ח) **מרבה בשר כו'.** כמ"ש

עץ יוסף

שכשתגזור אתה אומר ויקם לך כמו שהקב"ה גוזר ומקיים. וכדכתיב רצון יראיו יעשה. או פי' עשה רצונו כו' פזר ממונך בחפצי שמים כמו בחפצך. כדי שיעשה רצונך להשפיע לך תמיד כרצונו להטיב לבריותיו. או עשה רצונו כרצונך פי' אפילו שלא לשמה. דמזה יעשה הש"י שיהיה רצונך כרצונו שמתוך שלא לשמה בא לשמה: **בטל רצונך כו'.** משום דעשה רצונו כרצונך אמר כנגד מצות עשה. ולפיכך אמר בטל רצונך כו' כנגד מצות לא תעשה: **כדי שיבטל רצון אחרים.** הקמים עליך לרעה: (ה) **אל תפרוש מן הצבור.** אלא השתתף בצרתם. כמ"ש (שמות יז) ויקחו אבן וישימו תחתיו. ועיין בפ"א דתענית משום שכל עיקר הצער שצריך האדם להצטער על כל צרה שלא תבא הוא רק לאשר כי בעת הזאת לו צער כביכול ר"ל להקב"ה כמו שאמרו חז"ל בסנהדרין דף מ"ו בשעה שאדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי (ופירש"י קלני כו' כמו שאדם יגיע ועיף אומר ראשי כבד עלי וזרועי כבד עלי) כי בצרתם לו צער. וא"כ כיון שעיקר הצער צריך להיות משום שיש צער לפניו ית' א"כ אין חילוק לאדם אם הקב"ה מצטער מצרות אחרים או מצער שלו. וזהו שאמר דוד מן המצר קראתי יה וגו' ולא קאמר קראתי ניה. משום שכך פירושו. מן הצער שהיה לי לא קראתי בשביל צער עצמי. כי מהו האדם ומה חייו אם טוב או רע לו. וכי לזה נברא שישגיח ברעת ובטובת עצמו. הלא לא נברא כי אם לעבוד את קונו ולראות לעשות לו נחת רוח ושלא יהיה לפניו צער כביכול. אלא כל עיקר צערי היה על שיש צער לפניו יתברך וז"ש קראתי יה. ר"ל שתפלתי היה להמתיק הדין על שכינת עוזנו ולהוריד שפע הרחמים עליה ותהיה שמחה לפניו יתברך כשיקל צערו למטה. לכן ענני במרחב יה. ולכן בצרת צבור ח"ו או בצרת אחד מישראל צריך כל אדם אפילו מי שאינו בצרה זו להצטער על צער השכינה ולהתפלל שיומתק הדין. ועיין בספר במ"ח על התורה: **ואל תאמין כו'.** כי אפילו אם כבר ראית שבידך כח וגבורה ובידך לכבוש התאוות תחתיך שלא תעבור עליהן. אף על פי כן אל תאמין בעצמך. כי פן ביום מן הימים אשר לא תתן לב לעמוד בחוזק רב ובכח וגבורה כנגד המלחמה תפול לבור שחת. כי היצר הרע הוא רשע ערום ומחפש כל העתים לרעה אולי ילכדנו בפעם זו או בפעם זו. וכמו שמצינו ביוחנן כהן גדול ששמש בכהונה גדולה שמונים שנה ואחר כך נעשה צדוקי: **ואל תדין כו'.** אם ראית חברך שבא לידי נסיון ונכשל. אל תדינהו לחובה עד שתגיע לידי נסיון כמותו ותנצל: **ואל תאמר לכשאפנה.** מעסקי: **אשנה.** פי' אעסוק בתורה: (ו) **בור.** ריק מכל דבר. ואפילו בשיג משא ומתן אינו יודע. והוא גרוע מעם הארץ. תרגום והאדמה לא תשם. והרעה לא תבור: **ולא עם הארץ חסיד.** אבל ירא חטא אפשר שיהיה שהרי הוא בקי בשיג משא ומתן: **ולא הביישן למד.** שהמתבייש לשאול שמא ילעיגו עליו ישאר תמיד בספקותיו: **ובמקום שאין אנשים.** לישב בראש ולהורות הוראות: **השתדל.** ענינו ההרגל והמחשבה לדבר. תרגום ויאבק איש עמו ואשתדל גברא עמיה (הרמב"ם): (ז) **על דאטפת אטפוך.** רשע שהיית ומלסטם את הבריות ומציפן בנהר. ובאותה מדה מדדו לך: **וסוף מטיפיך.** פי' אף אם נראה שימות על מטתו סופו לבא בגלגול ולטבוע: (ח) **מרבה בשר.** המרבה באכילה ושתיה עד שנעשה שמן ובעל בשר. מרבה עליו רמה בקבר. כמ"ש (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב שקשה רמה למת כמחט בבשר החי. וקמשמע לן האי

בְּשָׂר מַרְבֶּה רִמָּה. מַרְבֶּה נְכָסִים מַרְבֶּה דְאָגָה. מַרְבֶּה נָשִׁים מַרְבֶּה כְשָׁפִים. מַרְבֶּה שְׁפָחוֹת מַרְבֶּה זִמָּה. מַרְבֶּה עֲבָדִים מַרְבֶּה גָזֵל: מַרְבֶּה תוֹרָה מַרְבֶּה חַיִּים. מַרְבֶּה יְשִׁיבָה מַרְבֶּה חָכְמָה. מַרְבֶּה עֵצָה מַרְבֶּה תְבוּנָה. מַרְבֶּה צְדָקָה מַרְבֶּה שָׁלוֹם. קָנָה שֵׁם טוֹב קָנָה לְעַצְמוֹ. קָנָה לוֹ דִּבְרֵי תוֹרָה קָנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: (ט) רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי קִבֵּל מֵהִלֵּל וּמִשַּׁמַּאי. הוּא הָיָה אוֹמֵר. אִם לָמַדְתָּ תוֹרָה הַרְבֵּה אַל־תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ. כִּי לְכָךְ נוֹצָרְתָּ: (י) חֲמִשָּׁה תַלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי וְאֵלּוּ הֵן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקְנוֹס. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־חֲנַנְיָא. רַבִּי יוֹסֵי הַכֹּהֵן. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־נְתַנְאֵל. וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ: (יא) הוּא הָיָה מוֹנֶה שִׁבְחָם. *)(רַבִּי) אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקְנוֹס בּוֹר סוּד שֶׁאֵינוֹ מְאַבֵּד טִפָּה. (רַבִּי) יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־חֲנַנְיָא אַשְׁרֵי יוֹלַדְתּוֹ. (רַבִּי) יוֹסֵי הַכֹּהֵן חָסִיד. (רַבִּי) שִׁמְעוֹן בֶּן־נְתַנְאֵל יְרֵא חֵטְא. (וְרַבִּי) אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ כְּמַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר: (יב) הוּא הָיָה אוֹמֵר. אִם יִהְיוּ כָּל־חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֹאזְנַיִם וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקְנוֹס בְּכַף שְׁנִיָּה מַכְרִיעַ אֶת־כֻּלָּם: אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ. אִם יִהְיוּ כָּל־חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֹאזְנַיִם וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקְנוֹס אַף עִמָּהֶם וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ

*) ס"א לא גרסי **רבי** בכולהן.

באורי הגר"א

כמ"ש (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב: **מרבה נכסים כו'**. כמ"ש (קהלת ב) כי כל ימיו וגו' גם בלילה וגו': **מרבה נשים כו'**. כמ"ש (יחזקאל יג) המספחות וגו' וכן נאמר (שמות כב) מכשפה בלשון נקבה: **מרבה שפחות כו'**. כמ"ש בעזרא (י) איל צאן ואמרו כריתות (י"א ע"א) שכולם שפחה חרופה בעלו כמ"ש ויק"ר (פ"ט) קדקד שער מתהלך באשמיו על אשם שפחה חרופה כמ"ש (גיטין י"ג ע"א) דהיא שכיחא וזילא: **מרבה עבדים כו'**. כמ"ש (פסחים קי"ג ע"ב) חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו את הגזל וכמ"ש (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה: **מרבה תורה כו'**. כמ"ש (משלי ג) כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. ונאמר (שם ט) כי בי ירבו ימיך: **מרבה ישיבה כו'**. כמ"ש בפרק א' דתענית (ז' א') מאי דכתיב ברזל בברזל יחד ואיש וגו' והיינו דאמר ר"ח הרבה כו': **מרבה עצה כו'**. כמ"ש (משלי יב) שומע לעצה חכם. (ישעיה מ) את מי נועץ ויבינהו: **מרבה צדקה כו'**. כמ"ש (ישעי' כז) או יחזיק במעוזי יעשה שלום וגו': **קנה שם כו'**. כמ"ש (משלי כב) נבחר שם וגו'. (קהלת ז) טוב שם משמן טוב כמ"ש במדרש שם: **קנה לו דברי תורה כו'**. כמ"ש (דברים ל) כי הוא חייך ואורך ימיך וכמ"ש בספ"ק דקדושין (מ' ע"א): (ט) **כי לכך נוצרת כו'**. כמ"ש (איוב ה) כי אדם לעמל יולד ואמרינן בפרק חלק (צ"ט ע"ב) איני יודע אם לעמל פה כו' כשהוא אומר כי אכף וגו' ועדיין כו'

עץ יוסף

תנא שכל הרבויין קשים לאדם חוץ מרבוי תורה וחכמה וצדקה: **מרבה דאגה**. כמ"ש (קהלת ב) כי כל ימיו כו' גם בלילה לא שכב לבו. שדואג שמא יבואו עליו גנבים ולסטים ויהרגוהו: **מרבה ישיבה**. הרבה תלמידים מתקבצים ובאים לשמוע סברותיו: **מרבה חכמה**. שהתלמידים מחדדים אותו ומרבים ומוסיפים על חכמתו: **מרבה עצה**. מי שמרבה ליטול עצה: **מרבה תבונה**. מבין דבר מתוך דבר מעצות שיועציו נותנים לו: **מרבה צדקה כו'**. שנאמר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום: (ט) **כי לכך נוצרת**. במגלי סימן ס"ז כתב הגר"א. וז"ל כי לכך נוצרת היינו שלמדים לאדם בבטן אמו כל התורה מה שיהיה ביכולת האדם להבינה כל ימי עמדו בזה העולם. וזהו כי לכך נוצרת. וז"ש יגעת ומצאת תאמין כי מה שהיה ואבד יכול למצא עכ"ל. ועיין מ"ש בשמונה עשרה של שבת שחרית: (י) **חמשה תלמידים כו'**. לא מנה רק הגדולים שנמסרה להם הקבלה. אמנם הרבה תלמידים אחרים היו לו (מדרש שמואל): **ואלו הן אליעזר בן הורקנוס**. לפי שתלמידיו היו קוראם בשמן (רש"י): (יא) **בור סוד**. פי' כבור טוח בסיד שאינו מאבד טפה. כך הוא אינו שוכח דבר אחד מתלמודו: **אשרי יולדתו**. מאושר במדות טובות עד שכל העולם אומרים עליו אשרי מי שילדתו. וי"א על שם שהיא גרמה לו שיהא חכם. שהיתה מחזרת על כל בתי מדרשות שבעירה ואומרת להם בבקשה מכם בקשו רחמים על העובר הזה שבמעי שיהיה חכם. ומיום שנולד לא הוציאה עריסתו מבית המדרש כדי שלא יכנסו באזניו אלא דברי תורה: **חסיד**. שעושה לפנים משורת הדין: **ירא חטא**. מחמיר על עצמו ואוסר עליו דברים המותרים מיראתו שמא יבא לידי חטא. דאל"כ מאי רבותיה. אפילו עם הארץ אפשר להיות ירא חטא: במעין המתגבר. לבו רחב ומוסיף פלפול וסברות מדעתו: (יב) **אבא** שאול אומר משמו. של רבן יוחנן בן זכאי. והבא שאול לא נחלק על ת"ק. ושני הדברים אמרם רבן יוחנן בן זכאי ושניהם אמת. דלענין הזכרון והבקיאות

בְּכַף שְׁנִיָּה מַכְרִיעַ אֶת־כֻּלָּם: (יג) אָמַר לָהֶם. צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הִיא דֶרֶךְ טוֹבָה שֶׁיִּדְבַּק בָּהּ הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר עַיִן טוֹבָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר חָבֵר טוֹב. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר שָׁכֵן טוֹב. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר הָרוֹאֶה אֶת־הַנּוֹלָד. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר לֵב טוֹב. אָמַר לָהֶם רוֹאֶה אֲנִי אֶת־דִּבְרֵי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ מִדִּבְרֵיכֶם שֶׁבִּכְלַל דְּבָרָיו דִּבְרֵיכֶם: (יד) אָמַר לָהֶם. צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הִיא דֶרֶךְ רָעָה שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר עַיִן רָעָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר חָבֵר רָע. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר שָׁכֵן רָע. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר הַלֹּוֶה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם. אֶחָד הַלֹּוֶה מִן הָאָדָם כְּלֹוֶה מִן־הַמָּקוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר א לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר לֵב רָע. אָמַר לָהֶם רוֹאֶה אֲנִי אֶת־דִּבְרֵי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ מִדִּבְרֵיכֶם שֶׁבִּכְלַל דְּבָרָיו דִּבְרֵיכֶם: (טו) הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר יְהִי כְבוֹד חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וְאַל־תְּהִי נוֹחַ לִכְעוֹס. וְשׁוּב יוֹם

א תהלים לז, כא.

באורי הגר"א

כשהוא אומר לא ימוש וגו': (יג) עין טובה. כמ"ש (משלי כב) טוב עין הוא יבורך: חבר טוב. כמ"ש (שם ג) אם ללצים וגו' ולענוים יתן חן (עי' יומא ל"ח ע"ב): שכן טוב. כנ"ל בפ"א מדגל יהודה. שנאמר יהודה מחוקקי וגו': הרואה את הנולד. כמ"ש (קהלת ב) החכם עיניו בראשו וגו' ואמרו (בקהלת רבה שם ובירושלמי סוטה ספ"ח) בראשיתו רואה כו': לב טוב כו'. כמ"ש (משלי טו) וטוב לב וגו' והרבה מקראות כזה: שבכלל כו'. כמ"ש בירושלמי (ברכות פ"א ה"ה) תנה בני לבך לי וכו' אין יהבת לבך לי אנא ידעת דאת כולה דילי: (יד) עין רעה כו'. כמ"ש (משלי יח) ומונע בר יקבוהו לאום: חבר רע. כמ"ש (שם ג) אם ללצים וגו': שכן רע. כמש"ל בפ"א: לב רע. כמ"ש (במדבר טו) ולא תתורו וגו' ואמרו (במד"ר ס"פ יז) עינא וליבא תרי סרסורי כו' העין הולך אחר הלב כו' ועיין בילקוט ס"פ שלח וז"ש רואה אני כו' שבכלל דבריו כו': (טו) ואל תהי כו'. כמ"ש (קהלת ז) אל תבהל וגו' כי כעס וכו' ואמרו (שבת ק"ה ע"ב) לא יהיה בך אל זר וכו': ושוב כו'. כמ"ש בסוף פכ"ג דשבת שנאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו':

והוי

עץ יוסף

היה רבי אליעזר מכריע. ולענין החריפות והפלפול היה רבי אלעזר בן ערך מכריע: (יג) צאו וראו. פירוש יציאת השכל והתפשטות להתבונן בעיון להשכיל היטב. כמו (קהלת א) ולבי ראה הרבה חכמה: עין טובה. שמסתפק במה שיש לו ואינו מבקש דברים יתירים ואינו מקנא כשרואה שיש לחבריו יותר ממנו: חבר טוב. שהחבר טוב מוכיחו כשרואה אותו עושה דבר שאינו הגון: שכן טוב. מצוי אצלו בין ביום ובין בלילה. אבל חבר טוב אינו מצוי אצלו בכל עת. לכן משכן טוב לומד ממעשיו הטובים: הרואה את הנולד. צופה ומביט במה שעתיד להיות. עוד מצאתי פירוש הרואה את הנולד כי בכל עבירה יש אבות ותולדות. כגון עבודה זרה הוא האב שעובד ע"ז ממש. והתולדות הם גסות הרוח וכעס. כמו שאחז"ל במסכת סוטה דמי שיש לו גאות הוא כעובד ע"ז. וכן אחז"ל כל הכועס כאלו עובד ע"ז. ובפרק חלק אמרו כל המחליף בדבורו כעובד ע"ז. וכן בג"ע יש תולדות. המתקרב אל הנשים בקריצות עין וברמיזות וכדומה אע"פ שאין לחוש שיבא לעבירה החמורה עי"ז. מ"מ זה הוא ל"ת בפני עצמה לא תקרבו וגו' וחשבו הרמב"ם ז"ל במנין הל"ת. וכן אחז"ל כל האוכל בלי נ"י כאלו בא על אשה זונה. וכן בש"ד אמרו כל המלבין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים. וכן הרבה כיוצא בזה. וכן בכל עבירות כולן יש אבות ויש תולדות. וזהו שאמר איזהו חכם. לעיקר חכמתו של אדם הוא להמלט נפשו משאול. וזה הרואה את הנולד. שלא יאמר הריני נשמר מן האבות ודי בכך. אלא שיהיה נגד פניו תמיד להשמר ג"כ מתולדות: לב טוב. לפי שהלב הוא המגיע לכל שאר הכחות והוא המקור שממנו נובעות כל הפעולות. ואף על פי שיש לפעולות אברים מיוחדים. מ"מ הכח המעורר לכל התנועות הוא בלב לפיכך אמר ר"א לב טוב: (יד) וצדיק חונן ונותן. הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן ונותן למלוה מה שלוה זה ממנו ולא פרע לו. כמלא הלוה נשאר חייב למקום: (טו) הם אמרו ג' דברים. בדרך ארץ ובמוסרים ובמדות. דאלו בענין האסור והמותר והפטור והחיוב דברים הרבה אמרו. אי נמי אלו השלשה דברים הוו מרגלא בפומייהו תמיד: יהי כבוד חברך חביב עליך כו'. אימתי יהא זה כשלא תהי נוח לכעוס. שאם אתה נוח לכעוס. אי אפשר שלא תזלזל בכבוד חברך. או כך פי' יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ובזה אל תהי נוח לכעוס. כי מי שמכה ידו א' בידו השניה כלום כועס על ידו השנית. הרי דבור אחד. ושוב יום אחד לפני מיתתך הרי שתים. והשלישי הוי מתחמם כו': ושוב יום אחד כו'. לפי שאין אדם יודע אימתי ימות יעשה תשובה היום שמא ימות למחר:

והוי

אֶחָד לְפָנֵי מִיתָתְךָ. וֶהֱוֵי מִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוּרָן שֶׁל־חֲכָמִים. *)וֶהֱוֵי זָהִיר בְּגַחַלְתָּן שֶׁלֹּא תִכָּוֶה. שֶׁנְּשִׁיכָתָן נְשִׁיכַת שׁוּעָל. וַעֲקִיצָתָן עֲקִיצַת עַקְרָב. וּלְחִישָׁתָן לְחִישַׁת שָׂרָף. וְכָל־דִּבְרֵיהֶם כְּגַחֲלֵי אֵשׁ: (טז) רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר עַיִן הָרָע וְיֵצֶר הָרָע וְשִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת מוֹצִיאִין אֶת־הָאָדָם מִן הָעוֹלָם: (יז) רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר. יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וְהַתְקֵן עַצְמְךָ לִלְמוֹד תּוֹרָה שֶׁאֵינָהּ יְרֻשָּׁה לָךְ. וְכָל־מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמָיִם: (יח) רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר. הֱוֵי זָהִיר בִּקְרִיאַת שְׁמַע וּבִתְפִלָּה. וּכְשֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל אַל־תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קֶבַע אֶלָּא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר א כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם

א יואל ב, יג.

באורי הגר"א

והוי מתחמם כו'. כמ"ש (ישעיה ב) לכו ונלכה וגו'. וכמ"ש (בראשית יג) וגם ללוט ההולך וגו' מי גרם לו הליכתו עם אברהם ולמד ממעשיו ויפצר בם מאד וגו': והוי זהיר כו'. כמ"ש (מלכים ב ה) וצרעת נעמן וגו' ועיין בפי' הרמב"ם ובאגדה הפרד נא מעלי ז"ש והוי זהיר כו' שגרם לו פרידת עולם ר"ל שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני וגו': (טז) עין הרע כו'. שכולם היו בבלעם והוציאו אותו מן העולם וכמ"ש בפרק ה': (יז) והתקן כו'. כמ"ש (במ"ר פ' פינחס) (במדבר כז) יפקוד ה' אלהי הרוחות וגו' קח לך את וגו' א"ל הקב"ה בניך היו יושבים ויהושע כו' ואמרו יומא (ע"ב ע"ב) ג' כתרים הן זר ארון כו' כתר תורה עדיין כו': וכל מעשיך. כמ"ש (משלי ג) בכל דרכיך דעהו וגו' ואמרו איזה פרשה קטנה שכל גופי התורה כו' ועיין סוף ברכות (ס"ג ע"א):

שקוד

עץ יוסף

והוי זהיר בגחלתן. שלא תנהג בהן קלות ראש: **שלא תכוה**. שלא תענש על ידן: **נשיכת שועל**. רפואתו קשה לפי ששיניו דקות עקומות ועקושות. וצריך הרופא להתוך הבשר באזמל ולהרחיב הנשיכה: **עקיצת עקרב** קשה מנשיכת נחש: **ולחישתן**. דבורן: **לחישת שרף**. כהבל היוצא מפי השרף ששורף בשעה שהוא לוחש: **וכל דבריהם** כו'. אף קלות שבקלות. כי פורץ גדר של חכמים ישכנו נחש: (טז) **עין הרע**. כמו עין רעה שאינו מסתפק במה שיש לו. ומחזר אחר דברים אחרים. ויש מפרשים עין רעה שמכניס עין הרע בממון חבירו או בבניו ומזיק לו: **ויצר הרע**. רוב התאוה (רמב"ם): **ושנאת הבריות**. שנאת חנם. או פירושו אדם קשה שמביא עליו שנאת הבריות וגורם שהכל שונאים אותו: **מוציאין** כו'. שכולן היו בבלעם והוציאו אותו מן העולם: (יז) **והתקן** כו'. פי' התקן עצמך ביראה תחלה כדי ללמוד תורה. כמו שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו פי' שלא תעשה למפרע. אי נמי כשאתה הוא מושלם אז תורה מחזרת על אכסניא שלה ואינו צריך תיקון רב. ולמי שאינו מושלם לזה אמר התקן עצמך בתיקון רב ללמוד תורה כשאינה ירושה לך. או פירושו התקן עצמך כו' שלא תאמר הואיל ואבי חכם ואבי אבא חכם כו' תורה חוזרת על אכסניא שלה (כמו שדרשו בפ"ו דב"מ דף פ"ה על פסוק לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם) וא"כ איני צריך לבקש אחריה. דלא אמרו זה אלא כשמתקן עצמו לכך דמתקיימא בו יותר מבזולתו. ואי לאו הכי לא: **וכל מעשיך**. אף בשעה שאתה עוסק באכילה ושתיה ובדרך ארץ לא תתכוין ליהנות גופך אלא שתהיה בריא לעשות רצון קונך. כמ"ש (משלי ג) בכל דרכיך דעהו וכו': (יח) **הוי זהיר בק"ש**. לקרותו בעונתו. וכן בתפלה להתפלל כל תפלה ותפלה בעונתה: **קבע**. כאדם שיש עליו חובה דבר קבוע ואומר מתי אפרוק מעלי חוב זה: **אלא רחמים ותחנונים**. שתהא מכוון דעתך: **כי חנון ורחום** כו'. רוצה בתחנונים ועל ידי

התחנונים

---

*) והוי זהיר בגחלתן, אמר על הזהירות בשמוש חכמים לבל יפגע בכבודם פן יקפידו עליו וביאר הטעם שנשיכתן כו' כי הת"ח כשמקפיד על חבירו וילבוש נקם אז כל מה שיכבוש כעסו ויעצור בעד נקמתו ביותר אז הקב"ה יתבע ביקריה לשלם למכעיסיו ביותר, והביא ע"ז שלשה משלים להורות זה הענין, כי הנה ידוע שהנשיכה בפעולה חזקה מהעקיצה שהרי הנשיכה יכנסו השינים בבשר הנשוך בעומק והעקיצה היא רק פגישה ונגיעה קלה בדבר (כמו עקיצתו כינה) ואולם גם העקיצה נעשית בפועל יותר מלהחישה שאינו נוגע בעצם הנלחש כלל, ועכ"ז נראה שנשיכת השועל אם כי הוא מכאיב מאד עכ"ז אין בו סכנת מות ועקיצת הנחש שפעולתו קלה מנשיכת השועל הנה היא מסוכנה ביותר, ואולם לחישת השרף שפעולתו יותר קלה ואינו נוגע כלל בניזוק הנה רעתו יותר רבה ואין רפואה למכתו, כן הת"ח אם קפידתו עזה לעשות רע למכעיסיו בפועל חזק אז לא תועיל נקמתו רק כנגד כח השועל להכאיב לו אבל לא להאבידו, ואם לא ירבה נקמתו רק בעקיצה לבד ולא כנשיכה אז קוב"ה יתבע ביקריה להענישו מאד אבל עוד יש רפואה למכתו כעקיצת עקרב. אולם אם ימשול הת"ח ברוחו ולא יפגע בו רק שילחוש בתפלה כי צר לו אז לחישתו לחישת שרף, כמ"ש (גיטין ז') השכם והערב עליהם לבהמ"ד והם כלין מאליהן וכמסכת שבת (ל' ע"ב) שתה ופקע כו' סני' ליה ללותיה דרבי כו': וכל דבריהם. אפי' אינם מכוונים להכניע קמיהם כאלה השלשה ככ"ז המה כגחלי אש שהנוגע בהם נכוה מעצמו וכמ"ש (מו"ק י"ח) הוה כשגגה שיצא מלפני השליט (קצור מבאור תולדות יהושע).

על הרעה. *ואל תהי רשע בפני עצמך: (יט) רבי אלעזר אומר. הוי שקוד ללמוד תורה. ודע מה שתשיב לאפיקורוס. ודע לפני מי אתה עמל. ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך: (כ) רבי טרפון אומר. היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק: (כא) הוא היה אומר. לא עליך המלאכה לגמור. ולא אתה בן חורין להבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך. ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא: רבי חנניא וכו'

פרק שלישי

כל ישראל וכו'

(א) **עקביא** בן מהללאל אומר. הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה. דע מאין באת. ולאן אתה הולך. ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה. ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: (ב) רבי חנינא סגן הכהנים אומר. הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו:

באורי הגר"א

(יט) שקוד כו'. כמ"ש (משלי ח) לשקוד על דלתותי יום יום וגו': ודע לפני כו'. כנ"ל בכל דרכיך דעהו: ונאמן כו'. כמ"ש בת"כ פרשת אמור אני ה' נאמן לשלם שכר וכמ"ש בפ"ד דמנחות (מ"ד ע"א): (כ) היום קצר. כמ"ש (איוב ח) כי צל ימינו וגו' וכיוצא: והמלאכה מרובה. כמ"ש (שם יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה וגו': והשכר הרבה. כמ"ש (משלי ח) וכל חפציך לא ישוו בה וכיוצא: ובעל הבית דוחק. כמ"ש (יהושע א) לא ימוש וגו'. (דברים ד) ופן יסורו וגו': (כא) לא עליך כו' ולא כו'. כמ"ש (דברים יא) אשר אנכי מצוה אתכם היום שלא תאמר כו' ארוכה מארץ מדה וגו' שכיר יום אתה עד ירצה כשכיר יומו ועב"ת וכמ"ש: ודע כו'. כמ"ש (סוף חולין) (שמות כ) למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב וגו'. וכמ"ש (משלי לא) ותשחק ליום אחרון וע"ש:

עץ יוסף

בתחנונים הוא מרחם מיד: **ואל תהי רשע בפני עצמך.** פי' תתבייש מעצמך מלורתך ונשמתך. כי הבלת' מתביים מעצמותו מצלם אלהים אשר על פניו שלא מתביים מהשכינה: (יט) הוי שקוד ללמוד תורה. תחלה ואח"כ. דע מה שתשיב לאפיקורוס. ובאמרו מה שתשיב הודיע שלא תגך אתה אצלם לבקשות להם על סברתם. אלא אם יבואו אליך ויקשו לך דע מה שתשיבם. המנם אתה לא תתחיל לעשות כך את הכלב:
(א) הסתכל בשלשה דברים כו'. כי שלשה דברים אלו מסוגלים לשבר הגאוה והתאוה ושכחת מעמד הגמול. כנד הגאוה אמר מאין באת כו'. כנד התאוה אמר ולאן אתה הולך שיתהפך הכל לרמה ותולעה. ושכחת מעמד הגמול ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון: דלאן אתה הולך. אמר הולך שהוא לשון הוה. משום שהולך האדם תמיד בכל רגע לבית עולמו. שבכל רגע ורגע נתמעטו חייו מן השנים שקצבו לו: (ב) סגן. שני לכ"ג

פ"ג (א) הסתכל בשלשה כו'. כמ"ש (קהלת יב) וזכור את בוראך וגו' ודרש ר"ע (מד"ר פרש' מצורע פ' יח) באֵרך זה ליחה סרוחה בורך זה רמה ותולעה. בוראך זה ממ"ה הקב"ה וע"ש ואמרו בסוטה כתב ועפר ומים מים זהו מאין באת ועפר לאן אתה הולך וכתב ולפני מי כמ"ש (איוב לג) וביד כל אדם יחתום וגו': מאין באת כו'. כמ"ש (תהלים נא) הן בעון חוללתי וגו'. (איוב יד) מי יתן טהור מטמא וגו': ולאן כו'. כמ"ש (בראשית ג) כי עפר אתה וגו'. (קהלת יב) וישב העפר וגו' וכתיב (איוב כה) אנוש רמה ובן אדם תולעה: ולפני מי כו'. כמ"ש (קהלת יא) ודע כי על כל תו'. (שם יב) כי את כל מעשה האלהים יביא וגו': (ב) הוי מתפלל כו'. כמ"ש (חבקוק א) ותעשה אדם כדגי הים וגו'

*) ואל תהי רשע בפני עצמך: אל תעש דבר שהוא רע בפני עצמך ואתה מבין בו ואע"פ שאין אחרים מבינין בו (מחזור ויטרי):

(ג) רבי חנינא בן תרדיון אומר. שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים. שנאמר ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם. שנאמר אז נדברו יראי יהוה איש אל רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו. אין לי אלא שנים. מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר. שנאמר ישב בדד וידם כי נטל עליו: (ד) רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים. שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום. אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום. שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יהוה: (ה) רבי חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחיב בנפשו: (ו) רבי נחוניא בן הקנה אומר. כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות *) ועול דרך ארץ. וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ: (ז) רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניא אומר. עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם. שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומנין אפילו חמשה שנאמר ואגדתו על ארץ יסדה. ומנין אפילו שלשה. שנאמר בקרב אלהים ישפט. ומנין

א תהלים א, א. ב מלאכי ג, טז. ג איכה ג, כח. ד ישעיה כח, ח. ה יחזקאל מא, כב. ו תהלים פב, א. ז עמוס ט, ו. ח תהלים פב, א. *) פי' הצבור יוצא דסבילי את חובות המדינה.

באורי הגר"א

וגו' ואמרו בפ"ק דע"ז (ג' ע"ב) מה דגים שבים כל הגדול כו' והיינו דתנן ר"ח ס"ס כו': שנאמר ובמושב לצים וכו'. ר"ל שנאמר בסיפא דקרא כי אם בתורת ה' וגו' ועיין ברמב"ם: (ד) שנאמר כי כל שלחנות כו'. לפני זה נאמר (ישעיה כח) וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא וגו' כי כל וגו' את מי יורה דעה וגו': (ה) רבי חנינא כו' ומפנה כו'. כמ"ש (דברים ד) ופן יסורו מלבבך וגו' וכתיב (שם) ושמור נפשך וגו': (ו) כל המקבל כו' עול מלכות. כמ"ש בפ"ה דעירובין (נ"ד ע"א) חרות על הלוחות חירות ממלכיות ואמרו בפ"ק דבבא בתרא (ח' ע"א) ויחלו מעט ממשא מלך וגו' ע"ש: ועול דרך ארץ. כמ"ש בפ"ו דברכות (ל"ה ע"ב) בזמן שישראל עושים וגו' שנאמר ועמדו זרים וגו': וכל הפורק כו'. כמ"ש (שם) ובזמן שאין עושים כו'

עץ יוסף

לכ"נ: (ג) ואין ביניהם ד"ת. פי' אף שעוסקים כל אחד לבדו בתורה הרי זה מושב לצים. שכל אחד מתלוצץ בקרבו על חכמת רעהו ולפיכך אין מתחבר עמו. אבל אם יש ביניהם ד"ת שכינה שרויה ביניהם בהיפוך מן הלצים שאין זוכין לראות פני השכינה אף במותם: שנאמר ובמושב לצים לא ישב וסיפי' דקרא כי אם בתורת ה' חפצו. כאלו אמר שמפני שהיה חפצו בתורת ה' לא ישב במושב לצים אשר אין בו תורת ה' (רמב"ם): אז נדברו. פי' נדברו מחברו שישמע מה שמדבר חברו. משא"כ בכסיל שלא יחפוץ בתבונה כי אם בהתגלות לבו: וידום. לשון קול דממה דקה: כי נטל עליו. כאלו נתינת כל התורה כולה היתה בעבורו בלבד: (ד) מזבחי מתים. תקרובת ע"ז שנקראת צואה שנאמר צא תאמר לו: בלי מקום. בשביל שלא הזכירו שמו של מקום ב"ה על השלחן: כאלו אכלו משלחנו של מקום. שמעלה עליהם כאלו הקריבו קרבנות. ע"ד מה שאחז"ל כהנים משלחן גבוה קא זכו: וידבר אלי כו'. מיד כשדבר בד"ת נקרא שלחן אשר לפני ה':

(ה) והמפנה. הברטנורה והגר"א גרסו ומפנה ופירושו הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומחשב בדברי הבלי. הרי זה מתחייב בנפשו. לפי שלילה הוא זמן למזיקין. והמהלך בדרך יחידי הוא בסכנה מפני הליסטים וכמה פגעים רעים. ואם היה מחשב בדברי תורה היתה משמרתו. ולפי הגירסא שלפנינו רק פירושו הנעור כל הלילה ומזיק לגופו. והמהלך בדרך יחידי ומסתכן מפני הליסטים. והמפנה לבו לבטלה מביאו לידי שעמום ח"ו מתחייב בנפשו: (ז) רבי חלפתא כו'. באחד נאמר אבוא לך מקרה וילך מיד. ובשנים נאמר ויקשב שהוא שיעור יותר. ובשלשה נאמר בקרב אלהים ישפוט שמתעכב שם. ובחמשה נאמר ואגודתו על ארץ יסדה שעשה יסוד. ובעשרה נאמר נצב כמו המלך בעיר המלכות: בעדת אל. ואין עדה פחותה מעשרה: ואגודתו כו'. שאדם אוגד בידו אחת שיש בה חמש אצבעות. כלל אצבעות שביד קרוין אגודה. ונראה המקרא הוא אומר הבונה בשמים מעלותיו כלומר השכינה שהיא בשמים. יורד' לממה לארץ כשיש שם אגודה עוסקים בתורה: בקרב
אלהים

אֲפִילוּ שְׁנַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר [א] אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהֹוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהֹוָה וַיִּשְׁמָע. וּמִנַּיִן אֲפִילוּ אֶחָד. שֶׁנֶּאֱמַר [ב] בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ: (ח) רַבִּי אֶלְעָזָר אִישׁ בַּרְתּוֹתָא אוֹמֵר תֶּן לוֹ מִשֶּׁלּוֹ שֶׁאַתָּה וְשֶׁלְּךָ שֶׁלּוֹ. וְכֵן בְּדָוִד הוּא אוֹמֵר. [ג] כִּי־מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ: (ט) רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר. הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשׁוֹנֶה וּמַפְסִיק מִמִּשְׁנָתוֹ וְאוֹמֵר מַה־נָּאֶה אִילָן זֶה מַה־נָּאֶה נִיר זֶה מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב *) כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ: (י) רַבִּי דוֹסְתָּאִי בַּר יַנַּאי מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר. כָּל־הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִמִּשְׁנָתוֹ מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר [ד] רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ. יָכוֹל אֲפִילוּ תָּקְפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ תַּלְמוּד לוֹמַר [ה] וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. הָא אֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ עַד שֶׁיֵּשֵׁב וִיסִירֵם מִלִּבּוֹ: (יא) רַבִּי חֲנִינָא בֶּן־דּוֹסָא אוֹמֵר כֹּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת חֶטְאוֹ אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת: (יב) הוּא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת: (יג) הוּא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ. וְכֹל שֶׁאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ: (יד) רַבִּי דוֹסָא בֶּן־הָרְכִּינַס אוֹמֵר.

א מלאכי ג, טז. ב שמות כ, כד. ג דה"א כט, יד. ד דברים ד, ט. ה שם, שם.

באורי הגר"א

כו' שנאמר ואספת דגנך ולא עוד אלא כו' שנאמר ועבדת וגו' ר"ל כמ"ש תחת אשר וגו' ועבדת הרי עול מלכות ועול דרך ארץ ועבדת ואספת כנ"ל: (ט) ושונה. כמ"ש בפ"ב דחגיגה (י"ב ע"ב) כל הפוסק כו' שנאמר הקוטפים וגו'. ובפ"ה דב"ב (ע"ט ע"א) כל הפורש מד"ת כו' שנאמר מהאש יצאו וגו': (יא) **כל שיראת** כו'. כמ"ש (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' וגו': **כל שמעשיו** כו'. כמ"ש בפ"ב דשבת (ל"א א') מאי דכתיב והיה אמונת עתיך וגו' ואפ"ה אי יראת ה' כו' ושם ויאמר לאדם הן יראת ה' וגו' ועתה וגו': (יג) **כל שרוח** כו'. כמ"ש (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

עץ יוסף

אלהים. בקרב הדיינים שהם ג' שופטים: **(ח) תן לו** משלו. פי' אפילו נשמתך. דלא תימא דקאי רק אממון שהרי אתה ושלך שלו. ואמר לשון תן שהחזרה מעלה עליך כנתינה כענין מלוה ה' חונן דל. וכמו ממך הכל ומידך נתנו לך נחשב כמתנה לך שאתה ושלך פי' שכחך ועוצם ידך הכל שלו כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל: (ט) מה נאה אילן זה. אשמועינן רבותא שאע"ג דעל ידי כן הוא מברך ברוך שככה לו בעולמו. אעפ"כ מעלין עליו כאלו מתחייב בנפשו מפני שהפסיק ממשנתו: ניר. תלם המחרישה: (י) כל השוכח. אפילו מחמת שהוא טרוד למצוא טרף לביתו אפ"ה מתחייב בנפשו. כי מקרא מלא הוא (תהלים נה) השלך על ה' יהבך וגו' ואין נפטר רק מי שתקפו כו': **כאלו מתחייב** בנפשו. שמתוך שכחתו הוא בא להתיר את האסור ונמצאת התקלה באה על ידו ושגגתו עולה זדון. א"כ כאלו מתחייב בנפשו לפי שאותה משנה היתה משמרתו ועכשיו ששכחה אינה משמרתו: **תקפה** כו'. שהיתה קשה עליו. ומתוך הקושי שבה שכחה: **(יא) כל שיראת** חטאו כו'. ובמקום אחר אומר אם אין תורה אין יראה. אבל הענין הוא שיש ב' מיני יראה. יראת העונש והיא יראה הפחותה. ויראת הרוממות ואליה אי אפשר להגיע אלא כשיהיה מלא בתורה. ונמצא שניהם מתקיימים שעכ"פ צריך ליכנס תחלה ליראה הפחותה להכריח א"ע לעסק התורה כדי שלא יבואו עליו יסורין כמאמר חז"ל כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק יסורים מכוערין באין ועוכרין אותו וזה מה שאמר כל שיראת חטאו קודמת הרי שביראה הפחותה מדבר. ומה שאמר אם אין תורה אין יראה מדבר ביראת הרוממות: (יב) **כל** שמעשיו מרובין. פי' אפילו במה שאינו יודע ומסופק מקיים. אבל אם חכמתו מרובה שאינו מקיים אפילו מה שיודע אין חכמתו מתקיימת: (יג) כל שרוח הבריות נוחה הימנו. כל מי שאהוב למטה בידוע שהוא

---

*) **כאלו מתחיב בנפשו**. ולעיל משנה ה' אמר המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה ה"ז מתחייב בנפשו ולא אמר כאלו משום דשם לא למד כלל ואין לו זכות תורה שיגן עליו ולכן מתחייב בנפשו ממש. אבל כאן משנה כיון שהפסיק לא גרע משלוחי מצוה בחזירתן שאינן נזוקין ומ"מ מעלה עליו הכתוב כאלו (תולדות יהושע).

שֵׁנָה שֶׁל־שַׁחֲרִית וְיַיִן שֶׁל־צָהֳרַיִם וְשִׂיחַת הַיְלָדִים וִישִׁיבַת בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת שֶׁל־עַמֵּי הָאָרֶץ מוֹצִיאִין אֶת־הָאָדָם מִן־הָעוֹלָם: (טו) רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר. הַמְחַלֵּל אֶת־הַקֳּדָשִׁים וְהַמְבַזֶּה אֶת־הַמּוֹעֲדוֹת וְהַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים וְהַמֵּפֵר בְּרִיתוֹ שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ וְהַמְגַלֶּה פָנִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה אַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא: (טז) רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר. הֱוֵי קַל לְרֹאשׁ. וְנוֹחַ לְתִשְׁחֹרֶת. וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת־כָּל־הָאָדָם בְּשִׂמְחָה: (יז) רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר. שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ מַרְגִּילִין אֶת־הָאָדָם לְעֶרְוָה. מַסֹּרֶת סְיָג לַתּוֹרָה. מַעַשְׂרוֹת סְיָג לָעֹשֶׁר. נְדָרִים סְיָג לַפְּרִישׁוּת. סְיָג לַחָכְמָה שְׁתִיקָה: (יח) הוּא הָיָה אוֹמֵר. חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְצֶלֶם. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְצֶלֶם. שֶׁנֶּאֱמַר א כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם: חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָנִים לַמָּקוֹם. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בָנִים לַמָּקוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר ב בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתַּן לָהֶם

א בראשית ט, ו. ב דברים יד, א.

באורי הגר"א

(יד) שנה של שחרית. כמ"ש (משלי כו) הדלת תסוב על צירה ועצל וגו'. אדר"נ: ויין של צהרים. כמ"ש (קהלת י) אשריך ארץ וגו' בגבורה ולא בשתי ועי' אדר"נ: ושיחת הילדים. שמבטלין מד"ת ואדם נמשך אחריהם ונאמר לא ימוש וגו'. שם ע"ש: וישיבת כו'. כמ"ש אשרי האיש וגו' כי אם וגו': (טו) המחלל כו'. כמ"ש (יחזקאל כב) קדשי בזית וגו'. (שמואל א ב) למה תבעטו בזבחי וגו': והמבזה כו'. כמ"ש (פסחים קי"ח ע"א) כל המבזה את כו' שנאמר אלהי מסכה וגו' את חג המצות וגו': והמלבין כו'. כמ"ש בספ"ו דברכות (מ"ג ע"ב) נוח כו' שנאמר היא מוצאת וגו': והמפר כו' והמגלה כו'. כמ"ש בפ' חלק (צ"ט ע"א) ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר הכרת בעולם הזה תכרת בעולם הבא. מכאן אמר ר' אלעזר המודעי כו': (יז) מסורת כו'. כמ"ש במגילה (ג' א') ונדרים (ל"ז ע"ב) ויבינו במקרא וגו': מעשרות כו'. כמ"ש בפ"ק דתענית (ט' ע"א) עשר בשביל שתתעשר כו' ובחנוני נא וגו': נדרים סיג. כמ"ש (תהלים קיט) נשבעתי ואקימה וגו' וכמ"ש בפ"ק דנדרים (ח' ע"א) לזרוזי עצמו ונאמר (רות ג) חי ה' שכבי וגו' ואמרו (רות רבה פ"ו וס"פ אחרי) ליצרו נשבע כו': סיג לחכמה כו'. כמ"ש (משלי י) וחושך שפתיו משכיל וכן (שם יז) חושך אמריו יודע דעת וגו' אוטם

עץ יוסף

שהוא אהוב למעלה. כמ"ש (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: שנה של שחרית. שהולך וישן עד שעונת ק"ש עוברת. כמ"ש (משלי כו) הדלת תסוב על צירה ועצל וגו' (אדר"נ): ויין של צהרים. מושך לבו של אדם דכתיב (קהלת ב) למשוך ביין את בשרי. ומביא אותו לידי שכרות: ושיחת הילדים. מבטלת את אבותיהם מלעסוק בתורה ואדם נמשך אחריהם ונאמר לא ימוש כו': וישיבת בתי כנסיות כו'. שמתכנסים ומדברים בדברים בטלים: (טו) המחלל את הקדשים. המביא קדשי המזבח לידי פגול ונותר וטמא. או המועיל ונהנה בין בקדשי מזבח בין בקדשי בדק הבית: והמבזה את המועדות. ימים של חול המועד עושה בהן מלאכה. או נוהג בהן מנהג חול באכילה ושתיה: והמלבין פני חבירו ברבים. שהמתבייש פניו מאדימות תחלה ואח"כ מתלבנות. שהנפש יש לה שתי תנועות. אחת לחוץ ואחת לפנים. וכשמביישין את האדם בתחלה הרוח מתנועע לצד חוץ כמי שמתמלא חמה ופניו מאדימות וכשאינו מוצא מענה כנגד יסיר הבושה ההיא מעל פניו הוא דואג בקרבו ונכנס הרוח לצד פניו מפני הצער. ופניו מתכרכמים ומתלבנים. וזהו שאמרו בענין ההלבנה דאזיל סומקא ואתי חוורא: אע"פ שיש בידו כו'. ודוקא אם לא חזר בתשובה. אבל אם חזר בתשובה קודם מותו אין לך דבר שעומד מפני התשובה: (טז) הוי קל לראש. לפני אדם גדול זקן ויושב בראש הישיבה. הוי קל לעבודתו ולשמש לפניו: ונוח לתשחורת. לאדם בחור ששערותיו שחורות אין צריך להקל עצמך כל כך. אלא תעמוד לפניו בנחת ובישוב: והוי מקבל כו'. נגד כל אדם בין ראש בין תשחורת תעמוד בשמחה. מקבל כמו מקביל מתרגם נגד קבל. פירוש אחר הוי קל לראש בראשיתך כשאתה בחור הוי קל לעשות רצון בוראך. ובזקנתך כשהושחרו פניך מפני הזקנה תהא נוח לו: (יז) שחוק כו'. כלומר אבל כובד ראש והיראה הוא סייג לעריות: מסרת. המסורת שמסרו לנו חכמים בחסרות ויתרות שבתורה. הם גדר וחזוק לתורה שבכתב. שעל ידיהם אנו מבינים כמה מצות איך יעשו אותן: מעשרות. פי' שתי מעשרות היינו חומש סייג לעושר. שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש שלא יצטרך לאחרים. או פי' מעשרות סייג לעושר שנאמר עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר: (יח) חביב אדם שנברא בצלם. לכן מוטל עליו לעשות רצון קונו: חבה יתרה כו'. כי המטיב ומודיע מוכח שמבקש החבה: שנתן להם כלי חמדה. היא התורה שנקראת חמדה כמ"ש (תהלים יט) תורת ה'

כְּלִי חֶמְדָּה. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי חֶמְדָּה[א]. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי[ב] לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: (יט) הַכֹּל צָפוּי וְהָרְשׁוּת נְתוּנָה וּבְטוּב הָעוֹלָם נָדוֹן וְהַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה: (כ) הוּא הָיָה אוֹמֵר. הַכֹּל נָתוּן בָּעֵרָבוֹן. וּמְצוּדָה פְרוּסָה עַל־כָּל־הַחַיִּים. הֶחָנוּת פְּתוּחָה וְהַחֶנְוָנִי מַקִּיף. וְהַפִּנְקָס פָּתוּחַ וְהַיָּד כּוֹתֶבֶת. וְכָל־הָרוֹצֶה לִלְווֹת יָבֹא וְיִלְוֶה. וְהַגַּבָּאִים מַחֲזִירִין תָּדִיר בְּכָל־יוֹם וְנִפְרָעִין מִן־הָאָדָם מִדַּעְתּוֹ וְשֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ. וְיֵשׁ לָהֶם עַל־מַה־שֶּׁיִּסְמֹכוּ. וְהַדִּין דִּין אֱמֶת. וְהַכֹּל מְתֻקָּן לִסְעוּדָה: (כא) רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה אוֹמֵר. אִם אֵין תּוֹרָה אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ אִם אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין חָכְמָה אֵין יִרְאָה אִם

א כ"א שבו נברא העולם. עיין בבאורי הגר"א. ב משלי ד, ב.

באורי הגר"א

שפתיו נכון: (יח) שבו נברא העולם. כמ"ש (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים וגו' ואמרו (ב"ר פ"א ועיין בזוה"ק) בראשית ברא אין ראשית אלא תורה שנאמר ראשית חכמה: (יט) הכל צפוי. כמ"ש (ירמיה לב) הממני יפלא כל דבר וכיוצא בזה: והרשות כו'. כמ"ש (דברים ל) ראה נתתי לפניך וגו' ובחרת וגו' ואמרו ברכות (ל"ג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה וגו': ובטוב כו'. כמ"ש (תהלים סב) ולך ה' חסד כי אתה וגו' וכמ"ש בפ"ק דר"ה (י"ז ב') בתחלה ואמת ואח"כ ורב חסד: והכל כו'. כמ"ש (שם) כי אתה תשלם וגו': (כ) ומצודה פרוסה כו'. כמ"ש (איוב יח) ועל שבכה יתהלך: והיד כותבת כו'. כמ"ש (שם לז) וביד כל אדם יחתום: ונפרעין כו'. כמ"ש (שם לד) המעמק כו': והכל מתוקן. כמ"ש (שם מ) יכרו עליו חברים וכמ"ש (בפ"ה) דב"ב (ע"ה ע"א): (כא) אם אין חכמה כו'. כמ"ש (תהלים קיא) שכל טוב וגו' ונאמר (משלי ב) אם לבינה תקרא וגו' אז תבין יראת ה': אם אין יראה כו'. כמ"ש

עץ יוסף

תמימה וגו' הנחמדים מזהב: (יט) הכל צפוי. כל מה שאדם עושה בחדרי חדרים גלוי לפניו יתברך: והרשות נתונה. בידו של אדם לעשות טוב: ובטוב העולם נדון. שאם ח"ו עברו ברית בטוב העולם נדון ר"ל בכללו רשעים עם צדיקים. דשמא ישנו הצדיקים לחיים. כי הכל לפי רוב המעשה ואפשר שצדיק אחד מטה עשרה רשעים. ואם ח"ו העונות מרובים אעפ"כ נדון העולם גם בפרטיות לתת לאיש כדרכיו ולצדיק כצדקתו. ולפי הנוסחא אבל לא לפי רוב המעשה כך פי' ובטוב העולם נדון שאם ח"ו עברו ברית. בטוב העולם נדון ר"ל רשעים עם צדיקים ואם יש בעולם רובם צדיקים מוכרע העולם לכף זכות אף שמעשה מיעוט הרשעים הם מרובים על מעשים של הצדיקים אין בכך כלום. שהולכים אחר רוב בני אדם שהם צדיקים ולא אחר רוב המעשה. ואם יש בעולם רובם אנשים חטאים אף שמעשה הצדיקים המעוטים המה מרובים על כל מעשה הרשעים. מ"מ מוכרע העולם לכף חוב. אך אז נדון העולם בפרטות לתת לאיש כדרכיו ולצדיק כצדקתו: (כ) הכל נתון בערבון. לבל יאמר האומר כתיב אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו היינו ל"ת. ועשיתם אותם היינו מצות עשה אז ונתתי גשמיכם בעתם וא"כ אף אם אלף שנים יהיה האדם עוסק במצות לא יספיקו לו לקבל טוב מאלהיו. לזה אמר הכל נתון לך מן השמים כשהתן רק ערבון מעט אחת כמו שנותן ערבון על המקח. וכן אחז"ל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו כו'. ואע"פ שנתת ערבון לא תבטיח על עצמך להתעלם מן היצה"ר. כי מצודתו פרוסה על כל החיים הם הצדיקים ביותר. החנות הם התאוות העוה"ז פתוחה. כמו הבא ליטמא פותחין לו. והחנוני הוא היצה"ר המושל בכל התאוות מקיף סחור סחור והולך בשוק אצל כל פנה יארב ואינו סומך שיבאו הקונים אליו מעצמם והפנקס פתוח לכתוב בו כל מה שיעשה האדם. והיד של האדם כותבת כמ"ש (איוב לז) וביד כל אדם יחתום. וכל הרוצה ללוות ממציא לו מעות לחטוא והגבאין מחזירין בכל יום הם שליחי הדין כמד"א ואל זועם בכל יום ונפרעין בין מה שעבר מדעתו ואפילו מה שעבר שלא מדעתו. ויש להם על מי שיסמוכו להפרע מן השוגג כמזיד. והדין דין אמת כי שגגת התלמוד עולה זדון. ובזה שנפרעין ממנו בזה העולם לטובה יחשב לו כי הכל מתוקן לסעודת עוה"ב כמ"ש (איוב מ) יכרו עליו חברים וגו' וכמו שאמרו בפ"ה דב"ב: (כא) אם אין תורה אין דרך ארץ. כי ישתנו סדריו והארץ לא תתן יבולה ואכלתם ולא תשבעו. ואם תראה שאין ד"א והמרת על מה עשה ה' ככה כו' בודאי מפני שלא היה בו תורה וזהו על עזבם את תורתי. א"נ אם אין דרך ארץ לא יועילו כל המלאכות ויגיעות. ואם אין ד"א היא המלאכה אין תורה. כי סופה בטלה. א"נ אם תראה אדם שאין בו תורה אל תשאל אם יש בו ד"א. וכן להיפך: אם אין חכמה כו'. ז"ל הגר"א במשלי אם אין יראה אין חכמה כי היראה היא המביאה לידי חכמה כמאז"ל כהילו מעל מאי תקנתיה ילך אצל חכם וילמדנו כו' וזהו אם אין יראה אין חכמה. ואם אין חכמה אף שתהיה לו יראה אינה כלום כי היראה לית לה מגרמה כלום והוא אין בור ירא חטא כי היראה אינה רק אוצר לחכמה כמ"ש (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו עכ"ל. או פי' אם אין יראה היא יראת העונש אין חכמה היא התורה. ואם אין חכמה אין יראה היא יראת הרוממות

אֵין יִרְאָה אֵין חָכְמָה. אִם אֵין דַּעַת אֵין בִּינָה אִם אֵין בִּינָה אֵין דָּעַת. אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה אִם אֵין תּוֹרָה אֵין קֶמַח: (כב) הוּא הָיָה אוֹמֵר. כֹּל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מְרֻבִּין וְשָׁרָשָׁיו מוּעָטִין וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקַרְתּוֹ וְהוֹפַכְתּוֹ עַל פָּנָיו. שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב. אֲבָל כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מוּעָטִין וְשָׁרָשָׁיו מְרֻבִּין שֶׁאֲפִלּוּ כָּל־הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ אֵין מְזִיזִין אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי: (כג) רַבִּי אֶלְעָזָר (בֶּן) חִסְמָא אוֹמֵר קִנִּין וּפִתְחֵי נִדָּה הֵן הֵן גּוּפֵי הֲלָכוֹת. תְּקוּפוֹת וְגִימַטְרִיָּאוֹת פַּרְפְּרָאוֹת לַחָכְמָה: רבי חנניא בן עקשיא וכו'

א ירמיה יז, ו. ב שם פסוק ח.

באורי הגר"א

(תהלים קיא) ראשית חכמה יראת וגו': אם אין בינה כו'. כמ"ש (משלי טו) לב נבון יבקש דעת ונאמר (משלי ב) אם לבינה תקרא וגו' אז וגו' ודעת אלהים תמצא. ונאמר (שם ט) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה (שם ד) והקשיבו לדעת בינה: אם אין קמח כו'. כמ"ש בפ"ו דברכות (ל"ה ע"ב) והספת דגנך הנהג כו': אם אין תורה כו'. כמ"ש (דברים כח) תחת אשר לא עבדת וגו' ברעב וגו' ובעירום וגו' ונאמר (ויקרא כו) אם בחלה וגו' בשברי לכם מטה לחם וגו': (כג) קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות. פירוש אף שלכאורה דיני הקנין והנדה כל פרטיהם הוא לפי כללי החשבון כמ"ש במס' קנין כמה דברים ע"פ חשבון וכן בנדה ימי הזיבות והנדות והטועות וה"א שלא הוצרך להם בתחלה רק הכללים וכל הפרטים נעשו ע"י כללי החשבון לזה אמר קנין כו' הן גופי הלכות ר"ל שניתנו מסיני וא"כ ה"א שחשבון תקופות וגמטריאות גם כן גופי הלכות לזה אמר תקופות כו' פרפראות לחכמה: תקופות כו'. כמ"ש בפרק ז' דשבת (פ"ה ע"א) שנאמר כי היא חכמתכם וגו':

סוי

עץ יוסף

ועיין מ"ש לעיל משנה ס': אם אין בינה כו'. דעת הוא שמצא טעם לדבר. ובינה שמבין דבר מתוך דבר אבל אינו מראה לו טעם. ואם אין דעת לתת טעם לדבר. אין בינה. אחר שלא ידע טעמו של דבר כאלו לא ידעו. ומ"מ הבינה היא קודמת לפיכך אם אין בינה אין דעת: אם אין קמח כו'. הענין הוא שצריך האדם בימי נעוריו לאגור ולאסוף תורה הרבה היינו ללמוד תורה הרבה. ואח"כ בסוף ימיו בימי זקנתו יראה לטחון או תם להבין כל דבר על בוריו. וזהו אם אין תורה אם לא תהיה בידו תורה הרבה אין קמח לא יהיה לו ממה לטחון. ואם אין קמח כלומר שלא יטחן וידקדק היטב אין תורה כלומר אין בידו כלום אף שלמד הרבה. וזה מ"ש חז"ל מאן דאמר לדא לא תה לקמחיה. וכן מ"ש חז"ל רבך קטיל קני באגמא. כי בוקע עצים יסכן בם. כלומר הבוקע עץ גדול אח"כ יסכה ממנו ויתחמם כנגדו. אבל מי שלא בקע עצים גדולים מפני כחו או מניעת שאר דבר הוא חותך קנים קטנים מן האגם. וכן בתורה אם לא למד תורה הרבה אין לו ממה לבקוע עצים ואין לו דינים רק מעט דוגמת הקנים וזהו רבך קטיל קני באגמא (שנר"א משלי ה). והפירוש הפשוט אם אין קמח מי שאין לו מה יאכל היאך יעסוק בתורה כמ"ש בפ"ו דברכות והספת דגנך הנהג כו' אם אין תורה עי' באור הגר"א: (כב) ושרשיו מועטין. המעשה דומה לשרשים לפי שהם עיקר כדאמרינן לעיל סוף פ"א לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה: שנאמר והיה כערער כו'. לעיל מיניה כתיב ארור הגבר וגו' שאינו בוטח בה' שיזמין לו פרנסתו אלא מרבה בגזילות ובוטח בבני אדם המחזיקים ידו: שנאמר והיה כעץ כו'. לעיל מיניה כתיב ברוך הגבר וגו': (כג) קנין. קרבנות העוף קרוין קנין לשון קן צפור. ויש בהן הלכות חמורות כגון אם נתערבו חובה בנדבה או עולה שמעשיה למעלה בחטאת שמעשיה למטה: ופתחי נדה. הלכות נדה שאבדה וסתה וצריכה לשמור עד שתחזור לפתחה ופעמים שהיא צריכה לטבול נ"ב טבילות לדברי האומר טבילה בזמנה מצוה: הן הן גופי הלכות. עיקר תורה שבעל פה שמקבלים עליה שכר: תקופות. ענין מהלך המזלות: וגימטריאות. חשבון האותיות: פרפראות לחכמה. כמו הפרפראות שרגילין לאכול בסוף הסעודה לקנוח דרך תענוג כך חכמות שלנו מכבדות את בעליהן בעיני הבריות:

כל ישראל וכו'

(א) בן זומא אומר. איזהו חכם הלומד מכל אדם. שנאמר מכל מלמדי השכלתי (כי עדותיך שיחה לי): איזהו גבור הכובש את יצרו. שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר: איזהו עשיר השמח בחלקו. שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא: איזהו מכבד המכבד את הבריות. שנאמר כי מכבדי אכבד ובזי יקלו: (ב) בן עזאי אומר. הוי רץ למצוה קלה כבחמורה. ובורח מן העברה. שמצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה. ששכר מצוה מצוה. ושכר עברה עברה: (ג) הוא היה אומר. אל תהי בז לכל אדם. ואל תהי מפליג לכל דבר. שאין לך אדם שאין לו שעה. ואין לך דבר שאין לו מקום: (ד) רבי לויטס איש יבנה אומר. מאד מאד הוי שפל רוח. שתקות אנוש רמה: (ה) רבי יוחנן בן ברוקא אומר. כל המחלל שם שמים בסתר. נפרעין ממנו בגלוי. אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם: (ו) רבי ישמעאל בר רבי

א תהלים קיט, צט. ב משלי טז, לב. ג תהלים קכח, ב. ד ש"א ב, ל.

עץ יוסף

(א) בן זומא. לפי שלא האריך ימים ולא נסמך שיקרא רבי היו קורין אותו על שם אביו. וכן בן עזאי ושניהם שמם שמעון: איזהו חכם. אמר ד' מדות הן בהפך ממה שנראה לבני אדם. שחכם הוא הלומד לבני אדם ואמר הוא שהדבר בהפך והוא הלומד מכל אדם. וכן גבור אינו מי שגובר את חברו בכעסו אלא שגובר את יצרו מלכעוס: וכן עשיר אינו מי שיש לו הון רב ועינו לא תשבע עושר אלא השמח בחלקו אם מעט הוא וזה גבול העושר שמחת הלב ואינו חסר כלום. וכן מכובד הוא המכבד את האחרים כי הכלי לא יוציא אלא מה שיש בו ועץ השדה לא יוציא פרי אלא מה שיש בליחות שרשו. והן ד' מדות שקונה האדם בעצמו בבחירתו אף שלא נגזר עליו מעת היצירה ויכול להתהלל בזה: הלומד מכל אדם. ואע"פ שהוא קטן ממנו: טוב ארך אפים. הבא מצד הגבורה של כבוש היצר. לא מצד רכות הטבע. וכן מושל ברוחו כשבא מלוכד עיר. מן המלך שלאחר שכבש את העיר ובאו לידו האנשים המורדים בו. מושל ברוחו ואינו הורגן: השמח בחלקו. ואינו מקבל מאחרים. ואינו מבקש גדולות. לכן חייו חיים בעוה"ז ובעוה"ב. וזמש"א יגיע כפיך כי תאכל. אשריך בעוה"ז שלא תצטרך לבריות. וטוב לך לעוה"ב. למתוך שהוא נהנה מיגיע כפיו לא בא לידי גזל ונוחל שני עולמות: (ב) הוי רץ למצוה קלה כבחמורה. כתב התוי"ט תיבת כבחמורה לא גרסינן לה. ואי גרסי לה צריך להיות כלחמורה: שמצוה גוררת מצוה. שהעושה מצוה אחת נוח לו לעשות אחרות שנאמר (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם: (ג) אל תהי בז לכל אדם. לומר מה יוכל פלוני להזיק לי: ואל תהי מפליג. מרחיק לכל דבר שיש לחוש עליו אל תאמר רחוק הוא שיהיה ואין לדאוג ממנו: (ד) מאד מאד הוי. אע"פ שבשאר מדות הדרך האמצעית היא המשובחת. במדת הענוה אינו כן אלא יטה לקצה האחרון של שפלות הרוח. לפי שהגאוה היא מאוסה ביותר. ועוד שרוב בני אדם נכשלים בה ולא בדילי אינשי מינה. לכך צריך לעשות לה הרחקה יתרה: שתקות אנוש רמה. שהאדם הוא תכלית הפחיתות על שעיקר תוחלתו ותאותו ותקותו לזכות לקבורה שיאכלנו עש ורמה: (ה) אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם. שנפרעין הכל בגלוי. עם היות שהשוגג והמזיד

באורי הגר"א

פ"ד (ב) הוי רץ למצוה קלה כו'. בירושלמי פ"א דפאה אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע טלטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצוה כדי שיהיו עושין באמונה ושם כתיב מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים מכל מה שאמרו (שיש) לך בתורה השמר שאין אתה יודע מאיזה מהן יוצא לך חיים השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות לחמורה שבחמורות קלה שבקלות זה שלוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זה כבוד אב ואם ובשתיהן כתיב והארכת ימים ובספרי פ' ראה כל הדבר אשר אנכי מצוה וגו' שתהא חביבה עליך מצוה קלה כבחמורה ושם לשמור את כל המצוה וגו' שתהא כו' ושם לשמור ולעשות את כל המצוה שתהא כו'. וכמ"ש (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' ואמרו מכות (י' ע"א) יודע היה משה שאינן קולטות כו' ראה כמה רץ על חצי מצוה שלא הגיע זמנה: ובורח כו'. כמ"ש (משלי ד) מכל משמר נצור וגו' כי ממנו וגו': שמצוה כו'. שנאמר אם בחקותי תלכו וגו' ואם לא תשמעו וגו': ועברה גוררת כו'. ספרי פרש' ראה כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו. מכאן אמרו עבר אדם על עבירה קלה סופו לעבור על עבירה חמורה עבר על מצוה ואהבת לרעך כמוך וגו' וז"ש ובורח מן העבירה: ששכר מצוה כו'. כמ"ש בפ"ק דב"ב (ט' ע"א) מאי דכתיב רודף צדקה וגו' הקב"ה ממציא לו כו': ושכר כו'. כמ"ש (יחזקאל ג) ונתתי מכשול לפניו וגו': (ד) מאד כו'. כמ"ש (ירמיה יג) שמעו והאזינו ואל תגבהו. (דברים ח) ורם לבבך ושכחת וגו'. (שם יז) לבלתי רום לבבו והרבה כיוצא ועיין בפ"ק

יוֹסֵי אוֹמֵר. הַלּוֹמֵד עַל־מְנָת לְלַמֵּד. מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד. וְהַלּוֹמֵד עַל־מְנָת לַעֲשׂוֹת. מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת: (ז) רַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר. אַל־תִּפְרוֹשׁ מִן־הַצִּבּוּר. וְאַל־תַּעַשׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין. וְאַל־תַּעֲשֶׂהָ*) עֲטָרָה לְהִתְגַּדֶּל־בָּהּ וְלֹא קַרְדּוֹם לַחְפָּר־בָּהּ. וְכָךְ הָיָה הִלֵּל אוֹמֵר. וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא חֲלָף. הָא לָמַדְתָּ כָּל־הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי תוֹרָה נוֹטֵל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם: (ח) רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר. כָּל־הַמְכַבֵּד אֶת־הַתּוֹרָה גּוּפוֹ מְכֻבָּד עַל־הַבְּרִיּוֹת. וְכָל הַמְחַלֵּל אֶת־הַתּוֹרָה גּוּפוֹ מְחֻלָּל עַל־הַבְּרִיּוֹת: (ט) רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ אוֹמֵר. הַחוֹשֵׂךְ עַצְמוֹ מִן־הַדִּין. פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ אֵיבָה וְגָזֵל וּשְׁבוּעַת שָׁוְא. וְהַגַּס לִבּוֹ בְּהוֹרָאָה. שׁוֹטֶה רָשָׁע וְגַס רוּחַ: (י) הוּא הָיָה אוֹמֵר. אַל־תְּהִי דָן יְחִידִי. שֶׁאֵין

*) בדפוס וגי׳ הגירסא העושם וכו׳ בהם וכו׳ בהם.

באורי הגר"א

בפ"ק דסוטה (ס' ע"א): (ה) הלומד על מנת כו'. כמ"ש מכות (י' ע"ב) מן התורה מן הנביאים מן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו: (ז) אל תעשם עטרה כו'. כמ"ש בנדרים (ס"ב א') ולאהבה את וגו' שלא יאמר אקרא כדי שיקראוני רבי כו'": ולא קרדום כו'. כמ"ש בפ"א: (ח) כל המכבד כו'. כמ"ש (ש"א ב) כי מכבדי אכבד וגו'. אדר"כ: (י) שאין דן כו'. כמ"ש (איוב כג) והוא באחד וגו'

עץ יוסף

והמזיד מתחלפין בטועה. הנה הם שוים לענין חלול השם לפרוע על שניהם בגלוי. כי אין סתר לפני ית' והכל גלוי לו: (ו) הלומד על מנת ללמד. לאחרים. אל תאמר שהתמעט מזה למודו בעצמו. אלא מספיקין בידו ללמוד גם לעצמו בלימוד זה כי מתלמידיו יותר מכולם: והלומד על מנת לעשות. ר"ל שלומד אף מי שפחות ממנו בתורה רק שמעשיו טובים מאד והולך ללמוד ע"מ לעשות. מספיקין בידו גם ללמוד. פי' שיוסיף ג"כ בלימודו. ולשמור לא תעשה ולעשות עשה: (ז) אל תעשם עטרה כו'. שלא תאמר אלמוד בשביל שאקרא רבי ויושיבוני בראש. אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא: ולא קרדום לחפור בהם. ולא תלמוד תורה כדי לעשות ממנה מלאכה שתתפרנס בה כמו קרדום לחפור בו. שהעושה כן מועל בקדושתה של תורה וחייב מיתה בידי שמים כמו שנהנה מן ההקדש. ומלמדי תינוקות נוטלין שכר שמור התינוקות בלבד שמשמרין אותן שלא יפשעו ויזיקו. ושכר פיסוק טעמים. אבל שכר לימוד אסור ליטול: ודישתמש בתגא. של תורה: חלף. פי' החליף כוונת הקב"ה שיהא האדם עבד לתורה והוא עושה אותה עבד. וזמ"א בזה"ק כי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים אל תהגיע בה קלנא ע"ש: נוטל חייו מן העולם. פי' מן העוה"ב וגם מן העוה"ז כי רשעים בחייהם קרואים מתים: (ח) כל המכבד את התורה. כשמכבד הס"ת כשמוליכין או מניחין אותה בארון הולך אחריה לפחות ג' פסיעות ומחבקה ומנשקה וכ"ש שמכבד לומדיה בכל כבוד שבעולם. א"נ שמכבד את התורה בנועם מדותיו. א"נ כל המכבד את התורה שדורש חסרים ויתרים על כל קוץ וקוץ לומר שאין דבר אחד לבטלה: גופו מכובד על הבריות. שהכל מכבדין אותו דכתיב וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו. מי שהוא ירא חטא הקב"ה מושך עליו חוט של חסד. א"נ כל המכבד את התורה ואינו רוצה לנעת בכבודה וליהנות ממנה רק מחלל כבודו בעשית מלאכה ושונא את הרבנות אז הקב"ה מושך חוט של חסד עליו וגופו מכובד אף שהיה חושב עליה ושפלתו הגבהתו א): (ט) החושך עצמו מן הדין. שאינו הולך לדון אלא רואה הדין לעצמו ופורע מה שהוא חייב פורק ממנו כו': והגס לבו בהוראה. שאין רואה דין לעצמו וגם לבו לומר וכי אין אני יודע ההוראה ומה ידעו הדיינים ולא אדע אני ואא"כ מפקין מידיה ממונא בדין ה"ה שוטה שלא ידע הדין. ורשע שרוצה לגזול. וגס רוח שחשב להטעות הדיינים. א"נ החושך עצמו מן הדין פי' שנתפשר אחר פסק הדין פורק ממנו איבה כו'. והגס לבו בהוראה ופסק שנתנו לו הדיינים ואינו רוצה להתפשר הרי נקרא כו'. שאפשר שע"פ טענותיו פסקו הדיינים וחבירו לא ידע לטעון כראוי וה"ה גזל ב): (י) אל תהי כו'

אלא

א) גופו מכובד. אמרו רז"ל (מו"ק כ"ו) הרואה ס"ת שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות. אחת על הגויל ואחת על הכתב. והנה האדם מורכב מגוף ונשמה ומדמה בערכו אל הס"ת [וכמ"ש (מכות כב:) כמה טפשאי הנך אינשי דקיימי מקמי אורייתא ולא קיימי מקמי גברא רבה] שגוף אל הגויל והנשמה אל הכתב וכמו שקדוש הגויל אגב הכתב (שבת קטז.) כן קדוש הגוף אגב הנשמה. ולכן המכבד את התורה גם גופו מכובד (תולדות יהושע).

ב) החושך עצמו מן הדין. במקום שיש שם דיינים אחרים: פורק ממנו איבה. שהיוצא מב"ד חייב ישנא את הדיינין: וגזל. שמא יחייב את הזכאי: ושבועת שוא. שמא יחייבנו שבועה שלא כדין ונמצא מכשילו בשבועת חנם: והגס לבו בהוראה. שהוא ההפך מן החושך עצמו מן הדין. שסומך על חכמתו בלא יגעה בדין. נקרא שוטה. מפני שהוא חכם בעיניו וזה שטות כי תקוה לכסיל ממנו כמ"ש במשלי (כו, יב). רשע. שאם היתה בו יראת שמים לא היה אץ בדבריו. שידוע שהשגגה מצויה היא בבני אדם. וגס רוח. שמתוך גאוה וגסות הרוח מגיס לבו בהוראה (מתוך פירושו של רבינו יונה).

דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד. וְאַל־תֹּאמַר קַבְּלוּ דַעְתִּי. שֶׁהֵן רַשָּׁאִין וְלֹא אָתָּה: (יא) רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר. כָּל־הַמְקַיֵּם אֶת־הַתּוֹרָה מֵעֹנִי. סוֹפוֹ לְקַיְּמָהּ מֵעֹשֶׁר. וְכָל־הַמְבַטֵּל אֶת־הַתּוֹרָה מֵעֹשֶׁר. סוֹפוֹ לְבַטְּלָהּ מֵעֹנִי: (יב) רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר. הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק וַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה. וֶהֱוֵי שְׁפַל־רוּחַ בִּפְנֵי כָל־אָדָם. וְאִם־בָּטַלְתָּ מִן־הַתּוֹרָה יֶשׁ־לְךָ בְּטֵלִים הַרְבֵּה כְּנֶגְדָּךְ. וְאִם־עָמַלְתָּ בַתּוֹרָה יֶשׁ־לוֹ שָׂכָר הַרְבֵּה לִתֶּן־לָךְ: (יג) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־יַעֲקֹב אוֹמֵר. הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת קוֹנֶה לּוֹ פְּרַקְלִיט אֶחָד וְהָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה לּוֹ קַטֵּיגוֹר אֶחָד. תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כִּתְרִיס בִּפְנֵי הַפֻּרְעָנוּת: (יד) רַבִּי יוֹחָנָן הַסַּנְדְּלָר אוֹמֵר. כָּל־כְּנֵסִיָּה שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם: (טו) רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ אוֹמֵר. יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא

באורי הגר״א

וגו': **(יב) הוי ממעט כו'.** כמ"ש (דברים ו) ודברת בם וגו': **(יג) הע' ויש מצוה כו'.** כמ"ש (איוב לג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד וגו'. ואמרו שבת (ל"ב פ"א) איזה פרקליטין של אדם כו': **והעובר כו'.** כמ"ש (איוב ח) אם בניך חטאו לו וישלחם וגו': **תשובה ומע"ט כו'.** כמ"ש (מלכים א, כא) יען כי נכנע אחאב מפני וגו'. ונאמר (יחזקאל לג) ובאמרי לרשע מות תמות ושב וגו' חיה יחיה וגו': **(יד) כל כנסיה כו'.** כמ"ש (ספרי פ' דברים) ותקרבון אלי כולכם בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם ילדים מכבדין כו' קריבה לש"ש ועיין שם: **(טו) יהי כבוד כו'.** כמ"ש (שמות יז) בחר לנו אנשים: **וכבוד כו'.** כמ"ש (במדבר יב) ויאמר אהרן

אל

עץ יוסף

אלא אחד. אמר אחד ולא אמר הקב"ה כדי להודיע סבת המשנה. שמי שהוא מורכב אי אפשר להמלט מן הטעות והשגיאה אם מפני קוצרו בהשגת האמת ואם להיותו נוטה במזגו לאחד מבעלי הטענות. אבל הקב"ה שהוא פשוט בהחלט לו נאה לדון יחידי: **ואל תאמר.** לחבריך החולקים עליך: **קבלו דעתי.** שאני מומחה ובלא צירוף שלכם הייתי יכול לדון: **שהן רשאין ולא אתה.** הואיל ורצפת אותם עמך לאוי שיפסק הדין ע"פ רבים: **(יא) כל המקיים את התורה מעוני.** ר"ל שמקיים התורה ומצותיה בזמן עניותו ואינו חושש לעסק ספוק צרכיו כמו הלל הזקן. בשכר זה יזכהו הקב"ה לעושר ויקיימנה בזמן עשרו ולא יבטלנה בשביל התעסקו במשאו ובמתנו: **וכל המבטל את התורה מעושר.** מחמת רוב הממון צריך ליתן לבו פעם לכאן ופעם לכאן ואין לו פנאי לעסוק בתורה. והרמב"ם כתב מפני רוב הממון מהעסק בהאכל ובמשתה כו': **(יב) הוי ממעט בעסק א).** המעט בעסק סחורתך ומלאכתך ויהא עיקר עסקך בתורה. ולא אמר והרבה לעסוק בתורה. כי זה הלואי יצא ידי חובתו ולא שייך בו רבוי וא"כ הוי שפל רוח כו': **ואם** עמלת בתורה. ויגעת וטרחת בה יש לו שכר הרבה כו'. כי השכר לפי רבוי העמל והטורח לא לפי רבוי הלימוד: **(יג) קונה** לו פרקליט אחד. שמכל מצוה נברא מלאך שמלמד זכות עליו כמ"ש אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו': **והעובר כו'.** שמכל עבירה נברא מלאך משחית שמלמד עליו חובה והוא ממית אותו כמ"ש (איוב ח) אם בניך חטאו לו וישלחם כו': **קטגור.** לשון קטגור קורא תגר. וסנגור שהוא הפך קטגור פירושו שונא תגר: **כתרים.** מגן. שכן תרגום ולא יקדמנה מגן (מלכים ב, יט) ולא יקדימנה בתריסין. ויש מפרשים שהוא כמו דלת מלשון תריסי חנויות: **(יד) כל כנסיה.** פי' קבוץ: **סופה להתקיים.** עתידה שתהיה בעלה קיימת ומצלחת. והאיגה לש"ש עלה שלה בטילה היא: **(טו) יהי כבוד תלמידך כו' ב).** כמ"ש (שמות יז)

בחר

א) **הוי ממעט בעסק כו'** והוי שפל כו' ואם בטלת כו'. כבר באה האזהרה על שפלת הרוח לעיל משנה ד' ולמה חזר ושנאה כאן. ועוד שהפסיק בה בין שני מאמרי התמדת התורה והיה לו להקדימה או לאחרה. ונראה שקאי הכל על למוד התורה. ושלשת מאמריו למד מן המקרא (דברים ל) לא בשמים היא ולא מעבר לים היא כי קרוב אליך וגו'. ופירשו חז"ל (עירובין נה.) לא בשמים היא לא תמצא בגסי הרוח ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים. ולא בתגרנים: ואולם מאמר ג' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. כבר הארכנו במקום אחר שאחר שהרגיל א"ע בדרכו אז מן השמים מוליכין אותו בה. ועל שלשתן שנה ר"מ משנתו. אמר על לא מעבר לים היא שפרשוהו ז"ל לא בתגרנים ולא בתגרנים הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. ועל לא בשמים היא שפירשו ז"ל לא בגסי הרוח אמר והוי שפל רוח [ושינה מסדר הכתוב להקדים מעוט העסק לשפלת הרוח שגם בא בשלילה וכאן בחיוב וכל מה שיבא בשלילה בראשונה יבא בחיוב באחרונה] ור' לויטס במשנה ד' הזהיר על השנוה בעצמה ובכאן הזהיר מה שצריכה לקנית התורה וכמשז"ל (תענית ז) מה מים אינם הולכים אלא ממקום גבוה למקום נמוך אף ד"ת אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה. ועל השלישי כי קרוב אליך הדבר וגו' אמר ואם בטלת מן התורה. כלומר אף שהבחירה מסורה בידך אבל לא תתמיד אם תפיות דרכך ויש לך בטלים הרבה נגד רצונך. וכן אם תתפוש דרך הטוב ותעמול בה אז מן השמים יסייעוך ויש לו שכר הרבה ליתן לך (מס' תולדות יהושע).

ב) **יהי כבוד תלמידך.** משום דכימי ר' אלעזר בן שמוע נשתנה מלב הת"ח כדאי' (עירובין נג.) לבן של

ראשונים

רַבָּךְ. וּמוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שָׁמָיִם: (טז) רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר. הֱוֵי זָהִיר בְּתַלְמוּד שֶׁשִּׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן: (יז) רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר. שְׁלֹשָׁה כְתָרִים הֵן. כֶּתֶר תּוֹרָה וְכֶתֶר כְּהֻנָּה וְכֶתֶר מַלְכוּת. וְכֶתֶר שֵׁם טוֹב עוֹלֶה עַל־גַּבֵּיהֶן: (יח) רַבִּי נְהוֹרָאִי אוֹמֵר. הֱוֵי גוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה. וְאַל־תֹּאמַר שֶׁהִיא תָבוֹא אַחֲרֶיךָ. שֶׁחֲבֵרֶיךָ יְקַיְּמוּהָ בְיָדֶךָ. וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן: (יט) רַבִּי יַנַּאי אוֹמֵר. אֵין בְּיָדֵינוּ לֹא מִשַּׁלְוַת הָרְשָׁעִים. וְאַף לֹא מִיִּסּוּרֵי הַצַּדִּיקִים: (כ) רַבִּי מַתְיָא בֶּן חָרָשׁ אוֹמֵר. הֱוֵי מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל־אָדָם. וֶהֱוֵי זָנָב לָאֲרָיוֹת וְאַל־תְּהִי רֹאשׁ לַשְּׁעָלִים: (כא) רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר. הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לִפְרוֹזְדוֹר בִּפְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא. הַתְקֵן עַצְמְךָ בִּפְרוֹזְדוֹר כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס לִטְרַקְלִין: (כב) הוּא הָיָה אוֹמֵר. יָפָה שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְיָפָה שָׁעָה

באורי הגר"א

אל משה בי אדוני: ומורא כו'. כמ"ש (שם יא) ויאמר אדני משה כלאם שוקלו נגד השכינה. אדר"נ פכ"ז. ובגמרא פ"ב דפסחים (כ"ב ע"ב) עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח כו' ועיין תוס' שם: (יז) שלשה כתרים כו'. כמ"ש בפ"ז דיומא (ע"ב ע"ב) שלשה זירין הן כו'. ונגד שם טוב הוא המנורה שנאמר (קהלת ז) טוב שם משמן טוב: (יח) שחבריך כו'. כמ"ש בפ"ק דתענית (ז' ע"א) מאי דכתיב ברזל בברזל יחד וגו' והיינו דאר"ח כו': ואל בינתך כו'. פסוק הוא במשלי ג': (כ) הוי מקדים כו'. כמ"ש (תהלים לד) בקש שלום וגו': והוי כו'. כמ"ש ב"ר פרש' לך בהגר. ובאבנר (ש"ב ג) הראש כלב וגו': (כב) יפה כו'. כמ"ש בפ"ב

עץ יוסף

בחר לנו אנשים. הרי שהשוה מזה כבוד יהושע לכבודו: (טז) הוי זהיר בתלמוד. היינו למודך בדקדוק והלכה: ששגגת תלמוד עולה זדון. אם תטעה בהוראה מתוך שלא דקדקת בלמודך ותבא להתיר את האסור הקב"ה מעלה עליך כאלו עשית מזיד: (יז) שלשה כתרים הם. הכתובים בתורה שחייבה התורה לנהוג בהם כבוד: כתר תורה. כתיב (ויקרא יט) והדרת פני זקן זה שקנה חכמה: כתר כהונה. כתיב ביה וקדשתו קדוש יהיה לך: כתר מלכות. כתיב ביה (דברים יז) שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך: וכתר שם טוב. לא מצינו לו כתר בתורה שיהיו חייבים לנהוג בו כבוד. והוא עולה על גבי כולן. שכל השלשה כתרים צריכים לו דבלאו הכי אינו כלום. שאם ת"ח הוא ושני שומעניה שרי לבזוייה. ואם כהן גדול הוא אמרינן ביומא דלא ייתון בני אהרן לשלם דלא עבדין עובדי דאהרן. ואם מלך הוא כתיב (שמות כב) ונשיא בעמך לא תאור. בעושה מעשה עמך: (יד) הוי גולה. אף שתהיה שם בדוחק ובגלות: ואל תאמר שהיא תבוא אחריך. לומר תורה מחזרת על אכסניא שלה או שחבריך ילמדו שם ויקיימוה בידך. כי לא די שלא תשיג יותר כי אפילו על בינתך אל תשען כי יעשה לה כנפים: (יט) אין בידינו כו'. פי' אין אנו משיגין זה מפני מה צדיק ורע לו זה יסורי הצדיקים. ורשע וטוב לו זה שלות רשעים ויהיה פירושו כמו לא הוה בידיה: (כ) הוי מקדים בשלום כל אדם. ואפילו לגוי בשוק: והוי זנב לאריות א). כי זנב ארי ארי. ורא‍ש שועל שועל. ואמר המשל כי הת"ח נקרא ארי כענין ארי שבל ונאמר ויש שכמו לשבול. ושועל הוא החנוני והסוחר בערמה וחכמה. וא"כ אל תאמר כחי רפוי מהיות ארי לסבול כסול אלא אלא ואהיה ראש לסוחרים. אל תאמר כן אלא הוי זנב אף השפל מן האריות וכו'. והראיה מן הסורות שהיו יושבין בסנהדרין שהראש שהיה בשורה הב' נכנס בסוף שורה א' והיה למעלה מדרגה אלו: (כא) לפרוזדור. בית שער. הרנוס אנ"ס פרוזדורא: טרקלין. מקום מושב המלך. כך אתה התקן עצמך בעוה"ז כדי שתזכה לעולם הבא: (כב) יפה שעה אחת כו' ב). הענין הוא כי יש לאהוב את ה' באהבה שלימה ולעבוד אותו בתכלית האוהב

כאמת

להגונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כו' אחרונים ר' אלעזר בן שמוע א"ד להגונים אלעזר ב"ש. ובין כך ובין כך נתמעטו לבכות התלמידים בימיו. לכן הזהיר שעכ"ז יהיה כבודם חביב עליך כשלך וקיים זה בעצמו (מגילה כז:) שאמר ולא פסעתי על ראשי עם קידוש ופירש"י כשהיו התלמידים בבית המדרש כו' שהיה נזהר בכבוד תלמידיו.

א) ר' מתיא יצא מא"י לרומי (ספרי פ' ראה) וכא"י שימש רבותיו וברומי נעשה אב"ד (סנהדרין ל"ב). ואמרו בירושלמי (נדרים פ"ו ה"ח) אמר הקב"ה חביבה עלי כת קטנה שבא"י מסנהדרין שהם בחו"ל. וע"ז אמר ר' מתיא שאירע לו כן. הוי זנב לאריות כלומר תלמיד ומשמש החכמים שבא"י שהם גדולים במעלתן כאריות. ואל תהי ראש להעשות אב"ד לשועלים כם הת"ח שבחו"ל שהם קטנים במעלתן כשועלים [בב"ק קי"ז פ"א ארי שאמרת נעשה שועל] (תמלית מספר תולדות יהושע).

ב) יפה שעה אחת כו'. לענין העבודה העוה"ז מקומו (כמאז"ל שבת פ"ב) במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות. ולענין גמול השכר העוה"ב מקומו ולא בעוה"ז כלל. ולשיטתיה אמר כן. דסבירא ליה

אַחַת שֶׁל־קֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה: (כג) רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר. אַל־תְּרַצֶּה אֶת־חֲבֵרְךָ בִּשְׁעַת כַּעְסוֹ. וְאַל־תְּנַחֲמֶנּוּ בְּשָׁעָה שֶׁמֵּתוֹ מֻטָּל לְפָנָיו. וְאַל־תִּשְׁאַל לוֹ בִּשְׁעַת נִדְרוֹ. וְאַל־תִּשְׁתַּדֵּל לִרְאוֹתוֹ בִּשְׁעַת קַלְקָלָתוֹ: (כד) שְׁמוּאֵל הַקָּטָן אוֹמֵר. [א]בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ. פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ: (כה) אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה אוֹמֵר. הַלּוֹמֵד יֶלֶד לְמָה הוּא דוֹמֶה לִדְיוֹ כְתוּבָה עַל־נְיָר חָדָשׁ. וְהַלּוֹמֵד זָקֵן לְמָה הוּא דוֹמֶה לִדְיוֹ כְתוּבָה עַל־נְיָר מָחוּק: (כו) רַבִּי יוֹסֵי בַּר־יְהוּדָה אִישׁ כְּפַר הַבַּבְלִי אוֹמֵר. הַלּוֹמֵד מִן־הַקְּטַנִּים לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאוֹכֵל עֲנָבִים קֵהוֹת וְשׁוֹתֶה יַיִן מִגִּתּוֹ. וְהַלּוֹמֵד מִן־הַזְּקֵנִים לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאוֹכֵל עֲנָבִים בְּשׁוּלוֹת

א משלי כד, יז יח.

באורי הגר"א

דשבת (ל' א') ודקאמר כי לכלב החי וגו': **(כג) אל הרצה כו'.** כמ"ש בפ"ק דברכות (ז' ע"ב) מנין שאין מרצין כו' שנאמר פני ילכו: **ואל כו'.** כמ"ש (ישעיה כב) אל תאיצו לנחמני: **ואל תשאל כו'.** כמ"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא ולא בשעת השבועה כמ"ש במדרש ע"ש: **ואל תשתדל כו'.** כמ"ש באדם (ויקחו)[ויתפרו] עלה תאנה וגו' ואח"כ ויקרא ה' אלהים אל האדם וגו': **(כה) הלומד ילד כו'.** כמ"ש באדר"נ פכ"ג הלומד ילד למה"ד לעגלה כו' שנאמר ואפרים עגלה וגו' והלומד בזקנותו דומה לפרה שנאמר כפרה וגו' ונאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וגו' ע"ש: **(כו) הלומד מן הקטנים כו'.** כמ"ש בספרי פ' עקב כי טובים וגו' מה יין כל זמן שמתיישן בקנקן משביח כו' שנאמר בישישים חכמה וזה שאמר רבי אל תסתכל אלא על היין עצמו שיש קטן שלמד [יותר] מזקן כמ"ש אמרתי ימים ידברו

הכן

עץ יוסף

האמת כאשר יעשה לאוהבו איזה נחת יערב לעצמו כאלו קיבל הוא כל הנחת שבעולם והיה מתעדן בכל עדונים שבעולם כי אין נחשב לו דבר נגד שמצא מקום לנחת אוהבו וזהו עו בתכלית הנחת. וזהו גדר אוהב השלום. וא"כ האוהב לה' בכל לב ונפש כראוי יהיה לו יותר נחת ותענוג כשעושה דבר לרצון ה' מכל תענוג שבעולם ובפרט לאוהב ונאהב הגדול כזה. וזה אמרם יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בזה העולם. כי בזה עושה נחת לה' וא"כ יהיה לאיש תענוג ועדן יותר מכל עדן בעוה"ב כי בזה עושה נחת להקב"ה. משא"כ בעוה"ב שאין בו מצות ונחת לה' והאוהב השלם יבחר בנחת אוהבו יותר מנחת עצמו. ולכך אמר יהיה לאדם יפה לנחת שעה אחת בעוה"ז בתשובה ומעשים טובים מכל חיי העוה"ב. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז שבלא תשובה ומע"ט (יערות דבש): **(כג) אל תרצה את חברך בשעת כעסו.** כמד"א פני ילכו והנחותי לך. א"נ אל תרצה כו' פי' שלא תעשה רצון חברך בשעת כעסו ליתן חרב בידו: **ואל תנחמהו כו'.** כמד"א אל תאיצו לנחמני. וגם שמא יחשבך לאויב שאין אתה נוספר בצרתו ומחזיקה לנקל. או שמא יטיח דברים: **ואל תשאל לו כו'.** שמא יהיה כך או כך דעל כל פתח ופתח יאמר אדעתא דהכי: **ואל תשתדל כו'.** שכן באדה"ר לא נגלה השי"ת אליהם עד שעשו חגורות ואח"כ וישמעו את קול וגו'. או פירושו ואל תשתדל רק לראותו כי מזה יומשך איבה אלא הן לבך להצילו: **(כד) בנפול אויבך כו'.** פסוק הוא במשלי. אלא שמואל הקטן היה רגיל להוכיח בני אדם במדה זו: **אל השמח.** בפרהסיא: **ובכשלו אל יגל לבך.** בסתר. כי ירא לשמוח בפרהסיא. כי בקל יוכל לקום מן הכשלון: **פן יראה ה' ורע בעיניו.** שעשיתו בלבבך כאלו הוא שלוחך למלאות תאותך: **והשיב מעליו אפו.** מלא כתיב ושב אלא והשיב משמע ישיבהו מעל אויבך וישיבו עליך: **(כה) על נייר חדש.** שלא קבל כתב כך הילד לא קבל מהבלי העוה"ז ולבו פנוי. אמנם הזקן נתמלא מוחו מעבירת הבלי העוה"ז וצריך למחוק ורשומו ניכר. ולא די שלא יועיל לימים הבאים אלא גם עתה לא יהגה בנקל. אבל בינוני דומה לנייר ישן ולא מחוק שיכהה תיכף ולא יתקיים זמן רב: **(כו) לאוכל ענבים קהות.** שלא נתבשלו כל צרכן ומקהות את השיים. והאוכל אותן בעודן בין שיני ירגיש ברעתם כך הכמת הילד לא נתיישבה כל צרכה ואין דבריו מתקבלים ומתיישבים על הלב: **יין מגתו.** שהמריו מעורבים. ובשתייתו ייטב לו כי יערב לחך. אבל באחרי בשנו ימלאו מכאובות.

כי

ו קדושין ל"ט ב') שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ומקומו בעוה"ב (אבולדות יהושע). [וכתיב (תהלים ל"א כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך. ואמרו חז"ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעוה"ב עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. שטוב העוה"ב אין לו ערך ולא דמיון].

א) **בנפול** אויבך. המכשול בא בבלי דעת ובלי הרגשה קודמת. והנפילה תתכן אף בידיעה קודמת כמו ויתפול לפני רגליו. ועוד שנית. המכשול לא יארך זמנו או יעמוד או יפול. אבל הנפילה תתכן לה אריכות הזמן. והנה השמחה מורה שמחת הלב על דבר המידיי. או שהשיג דבר שקוה להשיגו. וגיל הוא על התחדש לו טובה פתאומית. מגילה. בשורה טובה. ומש"כ **בנפול** אויבך בידיעה קודמת והארכת זמן אל תשמח. **ובכשלו** פתאום אל יגל לבך. ייחס השמחה אל הנפילה והגילה אל הכשלון.

וְשׁוֹתֶה יַיִן יָשָׁן: (כז) רַבִּי מֵאִיר[א] אוֹמֵר. אַל־תִּסְתַּכֵּל בְּקַנְקַן אֶלָּא בְּמַה־שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ. יֵשׁ קַנְקַן חָדָשׁ מָלֵא יָשָׁן. וְיָשָׁן שֶׁאֲפִילוּ חָדָשׁ אֵין בּוֹ: (כח) רַבִּי אֶלְעָזָר הַקַּפָּר אוֹמֵר. הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת־הָאָדָם מִן־הָעוֹלָם: (כט) הוּא הָיָה אוֹמֵר. הַיִּלּוֹדִים לָמוּת. וְהַמֵּתִים לְחִיּוֹת[ב]. וְהַחַיִּים לִדּוֹן. לֵידַע. וּלְהוֹדִיעַ. וּלְהִוָּדַע. שֶׁהוּא אֵל. הוּא הַיּוֹצֵר. הוּא הַבּוֹרֵא. הוּא הַמֵּבִין. הוּא הַדַּיָּן. הוּא הָעֵד. הוּא בַּעַל דִּין. הוּא עָתִיד לָדוּן: בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵין לְפָנָיו לֹא עַוְלָה. וְלֹא שִׁכְחָה. וְלֹא מַשּׂוֹא פָנִים. וְלֹא מִקַּח שֹׁחַד. שֶׁהַכֹּל שֶׁלּוֹ. וְדַע שֶׁהַכֹּל לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן. וְאַל

א) במשנה ובגמ' הגירסא רבי אומר. ב) במשנה ובגמ' הנוסחא להחיות, ועי' תוי"ט.

באורי הגר"א

אכן רוח וגו': (כח) הקנאה. מן הנחש וקין וכיוצא: והתאוה. מן בלעם: והכבוד. מן קרח. וכולם היו בבלעם כמ"ש בפ"ה. ונאמר (משלי יד) ורקב עצמות קנאה. (שם כא) תאות עצל תמיתנו. (שם טז) לפני שבר גאון: (כט) הילודים כו'. כמ"ש (בראשית ג) כי עפר וגו'. (שמואל ב יד) כי מות נמות וכמים וגו': והמתים כו'. כמ"ש (תהלים עב) ויציצו מעיר וגו': שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא. כמ"ש (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח וגו' ה' צבאות שמו: הוא המבין. כמ"ש (תהלים לג) היוצר יחד לבם המבין וגו': הוא הדיין. כמ"ש (איוב כא) הלאל וגו' והוא רמים ישפוט וכיוצא: הוא עד הוא בעל דין. כמ"ש (מלאכי ג) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד וגו' ועיין בפ"ק דחגיגה (ס' ע"א): לא עולה. כמ"ש (דברים לב) כי כל דרכיו משפט וגו' ואין עול. (תהלים לב) ולא עולתה בו. (איוב ח) האל יעות וגו': ולא שכחה. כמ"ש (ישעיה מט) ותאמר ציון עזבני ה' וגו' התשכח וגו'. וכן להיפך נאמר (ירמיה יז) חטאת יהודה וגו': ולא משוא פנים. כמ"ש (איוב לד) אשר לא נשא פני שרים ולא נכר וגו'. ונאמר (דברים י) אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: שהכל שלו. כמ"ש (חגי ב) לי הכסף וגו'. ונאמר (דה"א כט) וממך הכל וגו': ודע כו'. כמ"ש (קהלת יב) כי את כל מעשה וגו' על כל נעלם: ואל יבטיחך כו'. שלא תאמר כמ"ש (איוב ג) כי עתה שכבתי והשקט ישנתי אז וגו' עם

עץ יוסף

כך חכמת הילד הערובות ספקות יש בה והתמרונות אין נראים מורגבים בתחלת העיון: (כח) הקנאה כו' א). דוגמת מאמרו של רבי יהושע בפ"ב משנה ט"ז עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם. שהקנאה נמשכת מעין הרע והתאוה נמשכת מיצה"ר. והכבוד הוא סבת שנאת הבריות. שמן הכבוד נמשך שישנא לבריות ולא ירצה בחברתם כשלא יכבדוהו כראוי לפי כבודו ולפי מחשבתו. הקנאה הוציאה את קרח מן העולם. והתאוה לגחזי והכבוד לירבעם כנודע שעי"ז יצאו מן העולם. ושלש מדות הנ"ל הם שרשים כמעט לכל העבירות. הקנאה לכל גזל וגניבה וכל מעשים זרים עד שעצמותיו נרקבים. והתאוה לכל מאכלות אסורות וביאות אסורות. והכבוד לכל גאות וקפדנות והלבנת פנים. וכל מי שירצה להשיג אלו הענינים לא ישיג העוה"ב בשום אופן כמאמר החכם מה מאד קשה להשיג שני צבאים במרוצה אחת: (כט) הילודים למות. פירוש שנולדו כדי למות כי איך יכנס לטרקלין אם לא יהיה בפרוזדור. ועוד אמר הילודים למות היכף מן הלידה מתחלת המיתה כי הוא מתקרב אליה בכל רגע וזמ"א ויום המות מיום הולדו: והמתים. עתידים לחיות ולעמוד ליום הדין. אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם: והחיים. עומדים להיות נדונים ליום הדין. והיינו החיים שאחר המיתה: לידע כו'. כנגד הילודים למות אמר לידע כו' שהוא אל. שאם לא היה האדם מת היה מחזיק א"ע כאלוה כמו חירם. וגם אי אפשר לידע עצמות אלהותו אלא אחר המות כמד"א כי לא יראני האדם וחי. שביום המות רואה מה כנודע. וזה מש"א טוב מאד זה המות. וכנגד והמתים להחיות אמר לידע כו' שהוא היוצר הוא הבורא. פי' אם יכול לברוא בריה חדשה יש מאין פשיטא שיכול ליצור אחר המיתה שהוא יש מיש. כי בריאה יש מן האין. ויצירה יש מיש. וכנגד והחיים לידון אמר לידע כו' הוא המבין הוא הדיין כו': הוא המבין הוא הדיין. אחר שמבין כל מעשיהם מביאן לפניו בדין: הוא בעל דין. שהוא תובע את החוטאים: והוא עתיד לדון. בעוה"ב: ולא משוא פנים. אפילו לצדיק גמור שלא יעניש על עבירה קלה שבאת לידו: ולא מקח שוחד. שאינו לוקח שוחד המצוה בשביל העבירה אלא נותן שכר על המצוה ועונש על העבירה. ועיין מה שכתבתי על משנת כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא: ודע שהכל לפי החשבון. ודע שהכל בא לפי חשבון פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול כך עבירות קלות כשהן מרובות עולות לחשבון גדול: ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך. שלא תאמר כמ"ש (איוב ג) כי עתה שכבתי והשקט ישנתי אז ינוח לי (הגר"א). ולפ"ז מפרש שאול הוא קבר. ובביאורו על משלי ז' כתב ואל יבטיחך כו'

היינו

א) הקנאה והתאוה והכבוד. סדורם הוא לפי מה שקרה מתחלה בסדר הדורות מראש. קין הרג את הבל מצד הקנאה שלא נתקבל קרבנו כקרבן הבל. ואח"ז דור המבול נשחתו בתאוה. כמ"ש כי השחית כל בשר את דרכו וגו'. ואח"ז דור הפלגה בכבוד. כמ"ש ונעשה לנו שם. ושלש אלה הנה מדות לתאוות ומסתעפות מהן שלש עבירות החמורות. מן הקנאה שפיכות דמים כמו שקרה לקין. מן התאוה גלוי עריות כמו שהיה בדור המבול. ומן הכבוד ע"ז כמו שהיה בדור הפלגה שאמרו ונעמיד שם ע"ז (תולדות יהושע).

יַבְטִיחֲךָ יִצְרְךָ שֶׁהַשְּׁאוֹל בֵּית מָנוֹס לָךְ. שֶׁעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹצָר. וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹלָד. וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה חַי. וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה מֵת. וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רבי חנניא וכו'

פרק חמישי

כל ישראל כו'

(א) בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר. וַהֲלֹא בְּמַאֲמָר אֶחָד יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת. אֶלָּא לְהִפָּרַע מִן הָרְשָׁעִים שֶׁמְּאַבְּדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת. וְלִתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים שֶׁמְּקַיְּמִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת: (ב) עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ

באורי הגר"א

וגו': ועל כרחך אתה חי. כמ"ש (איוב ג) למה יתן וגו' וחיים וגו' המחכים וגו': ועל כרחך כו'. כמ"ש (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח וגו' ואין שלטון ביום וגו'. (תהלים מט) ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם: ועל כרחך כו'. כמ"ש (קהלת יא) ודע כי על כל אלה וגו':

פ"ה (א) בעשרה מאמרות כו'. (ר"ה ל"ב ע"א ועי' בפדר"א פ"ג). ואלו הם בראשית. ויאמר אלהים יהי אור. ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלהים יקוו. ויאמר אלהים תדשא. יהי מארת. ישרצו המים. תוצא הארץ. נעשה אדם. הנה נתתי. ופרו

עץ יוסף

היינו שמתחלה דנין אותו ביסורים קשים ומרים כ"כ עד שכאשר רואה את הגיהנם חושב להסתר א"ע בו מהם. וזהו שהשאול בית מנוס לך. כלומר התשוב לנוס שמה מן היסורין שקודם הגיהנם עכ"ל. ולי אפשר לפרש ע"פ מה שפי' בספר תורת חיים מה שיסד הפייט מסיק מן שאול לחיי עלמא. וז"ל יבואר ע"פ מאי דאיתא בזוהר חדש סדר לך לך דגדולה תשובה שהקב"ה מצפה עליה כל ימי חיי האדם וכמ"ש עד יום מותו תחכה לו לתשובה להטותו לתחיה. ומי שלא שב כל ימיו ומת ברשעו משמע שם דאכתי אית תקנתא בתשובה אחר מותו כשיורד לגיהנם ונדון שם ועל ידי כן חוזר שם בתשובה. צועק ובוכה ומתחרט שם על חטאיו ומצדיק עליו את הדין. והקב"ה מרחם עליו ומעלהו משם אחר שקבל דינו וענשו. וז"ל שם משכם רשעים בגיהנם י"ב חדש ושם יצלפו בתשובה ונשמתן של צדיקים פוגעין לפני הקב"ה ומעלין אותם משאול שהוא המדור השני שנאמר מוריד שאול ויעל. ומי שהוא במדור התחתון שהוא אבדון שוב אינו עולה. דתנא א"ר יהודה אע"פ שנכנס בשאול עולה בתשובה שנאמר מבטן שאול שועתי שמעת קולי עכ"ל. וזהו שיסד הפייט מסיק מן שאול לחיי עלמא. אבל רשעים גמורים כגון פושעי ישראל בגופן אפילו בגיהנם אינם חוזרים בתשובה. ולכך אפילו אחר שקבלו דינן בגיהנם י"ב חדש אינן עולין. אלא נעשו אפר תחת כפות רגלי הצדיקים כדאיתא בפ"ק דר"ה. וזהו דכתיב תשב אנוש עד דכא כלומר שאפילו בגיהנם מועלת התשובה עד שעה שדוכין את הנפש להיות אפר תחת כפות רגלי הצדיקים. וזהו מה שאח"ל עד דכדוכה של נפש. מיהו התשובה ההיא לאו מעליא היא. ועוד שהנשמה סובלת שמה בגיהנם צער גדול. לכך כתיב בסיפא דקרא ותאמר שובו בני אדם. הוא יתברך מתרה לעשות תשובה בעודו בן אדם כשהוא חי עדיין בגוף. כי הגוף מתולדות אדם הוא. אבל הנשמה נאצלת מכסאו יתברך עכ"ל ס' תורת חיים. ולפי דבריו זהו כוונת התנא ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך. ר"ל שאל יבטיחך שתוכל לעשות תשובה גם בשאול. משום שמא ימשוך היצה"ר אותך בעבירות עד שתעשה מפושעי ישראל בגופן ולא תעשה שם תשובה ג"כ. ועוד שהנשמה סובלת שם צער גדול. וגם התשובה ההיא אינה מעליא. לכן טוב לך לעשות תשובה בחייך ולא תסבול כ"כ צער והיה תשובה מעולה: שעל כרחך אתה נוצר. שהנשמה אינה רוצה לצאת מן הפרגוד מקום טהור שהנשמות מונחות שם. וליכנס במעי אשה במקום טמא. ומלאך בא ומוציאה בע"כ ומכניסה במעי האשה: וע"כ אתה נולד. בשעת הלידה אינו רוצה לצאת לפי שהוא צופה מסוף העולם ועד סופו כמ"ש (איוב כט) בהלו נרו עלי ראשי. ומלאך מוציאו בעל כרחו: וע"כ אתה חי. יש אדם מדוכא ביסורים ורוצה למות ואינו יכול. כמ"ש (איוב ג) למה יתן כו' וחיים כו' המחכים כו': וע"כ אתה מת. כמ"ש (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח כו' ואין שלטון ביום המות. (תהלים מט) ויקר פדיון נפשם וחדל כו': וע"כ אתה עתיד לתן כו'. כמ"ש (קהלת יא) ודע כי על כל אלה כו':

פ"ה (א) ומה ת"ל כו'. יש להבין ומה ה"ל דקאמר למה לי. כי היה די שיאמר והלא במאמר אחד יכול להבראות כו'. ואפשר שהוקשה לו תרתי ומשני תרתי. תחלה הוקשה לו אף אם נאמר שהוכרח להיות בריאת העולם בעשרה מאמרות למה ליה להודיענו בתורה זה ויאמר אלהים. וזהו מה ת"ל דקאמר. ואח"כ הוקשה לו דמעיקרא לא היה צריך עשרה. וז"ש והלא במאמר אחד היה יכול להבראות. והשיב דקושיא על קושיא הראשונה שלכן הודיעתנו התורה זאת להראות לרשעים גודל העונש שיבא עליהם על שמאבדים עולם כזה שנברא בעשרה מאמרות. והא דבאמת נברא בעשרה מאמרות והלא במאמר אחד יכול להבראות. וליכא למימר כדי להגדיל העונש לרשעים כנ"ל. הלא עיקר הבריאה היה להטיב לבריות ולא להפך ח"ו. ע"ז משני כדי ליתן שכר טוב לצדיקים כו'. ור"ל שבאמת היתה הבריאה להטיב לצדיקים: (ב) להודיע

אַפַּיִם לְפָנָיו. שֶׁכָּל־הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִין וּבָאִין עַד שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַמַּבּוּל: (ג) עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו שֶׁכָּל־הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִין וּבָאִין עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם אָבִינוּ וְקִבֵּל שְׂכַר כֻּלָּם: (ד) עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִתְנַסָּה אַבְרָהָם אָבִינוּ וְעָמַד בְּכֻלָּם. לְהוֹדִיעַ כַּמָּה חִבָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ: (ה) עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וַעֲשָׂרָה עַל הַיָּם: עֶשֶׂר מַכּוֹת הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְעֶשֶׂר עַל הַיָּם: (ו) עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת־הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּמִּדְבָּר. שֶׁנֶּאֱמַר וַיְנַסּוּ[א]

א במדבר יד, כב.

באורי הגר"א

ורבו הוא צווי אל ברכה: (ד) עשרה נסיונות. בפרקי ר"א פ' כ"ו. א' כשנולד אברהם אבינו בקשו כל גדולי המלכות להרגו ונחבא מתחת לארץ י"ג שנה שלא ראה שמש וירח ואחר כך יצא מתחת לארץ מדבר בלה"ק מאס אלילים ושקץ פסילים ובטח ביוצרו. ב' שנחבש עשר שנים ואח"כ בכבשן האש וכמ"ש אשר הוצאתיך מאור כשדים וכתיב וימת הרן ע"פ תרח וגו'. וכתיב ואת הנפש אשר וגו' זה היה גלותו מאש. ג' לך לך. ד' רעב. ה' ותלקח שרה. ו' בהלחמו במלכים. ז' דבר ה' אל אברם במחזה. ח' מילה. ט' גרש הגר וישמעאל. י' העקידה ע"ש ואדר"נ. (הוא לפי גירסת הרמב"ם באדר"נ שם) וברמב"ם המה מנויים כך. א' לך לך מארצך. ב' ויהי רעב בארץ. ג' ותלקח שרה וגו'. ד' בהלחמו במלכים. ה' לקיחת הגר לאשה. ו' מילה. ז' לקיחת שרה לאבימלך. ח' גרוש הגר. ט' גרוש ישמעאל. י' העקידה: (ה) עשרה נסים כו'. שנצולו מעשר מכות ובכולם כתיב לבד מכניס. בדם. ולא יכלו מצרים לשתות. ובצפרדעים. ובכה ובעמך. ובערוב. והפליתי וגו' ושמתי פדות. ובדבר. והפלה ה' וגו' וישלח פרעה וגו'. ובשחין. כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים. בברד. רק בארץ גשן וגו'. ובארבה. ומלאו בתיך ובתי וגו'. ובחשך. ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. ובבכורות. ולכל בני ישראל וגו' למען תדעון וראיתי את הדם ופסחתי עליכם וגו' וכיוצא: ועשרה על הים. באדר"נ. א' שנעשה נקבים כמ"ש נקבת במטיו ראש פרזיו: הב' שנעשה בקעה. שנאמר בקע ים ויעבירם. כבהמה בבקעה תרד. הג' שנעשה גזרים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים. הד' שנעשה חומר שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים. הה' שנעשה מדבר שנאמר ויוליכם בתהומות כמדבר. הו' שנעשה פירורים שנאמר אתה פוררת בעזך ים. הז' שנעשה סלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על המים ואין משתברין אלא על הסלעים. הח' שנעשה יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ונאמר הפך ים ליבשה. הט' שנעשה חומות שנאמר והמים להם חומה וגו'. העשירי שנעשה נאדות שנאמר נצבו כמו נד נוזלים והיו יוצאין להם מים מתוקים כמ"ש ונוזלים מן לבנון: ועשרה על הים. באדר"נ הא' שהרעים עליהם בקולו נפלאות שנאמר (תהלים יח) וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו וגו' ויראו אפיקי מים וגו'. הב' שנגלה בקשת שנאמר עריה תעור קשתך. הג' בחצים שנאמר וישלח חציו ויפיצם. הד' וה' בחרבות ורמחים שנאמר ברקים רב ויהומם ואין ברק אלא חרב שנאמר חרב וגו' למען היות לה ברק וגו'. הו' וז' במגן וצנה שנאמר החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי. הח' בחנית שנאמר לנגה ברק חניתך. הט' וי' בברד וגחלי אש שנאמר מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש והוא במקום אבנים וקלעים: (ו) עשרה נסיונות כו'. כמ"ש בערכין (ט"ו א') שנים בים א' בירידה המבלי אין קברים וגו'. וא' בעליה וימרו על ים וגו' ונאמר

עץ יוסף

כמה ארך אפים לפניו. לפניו פירוש בעבירות שבין אדם למקום. עד שהתחילו בחמס הביא עליהם המבול: (ג) להודיע כמה כו'. אף אתה אל תתמה שהאריך אפו לעו"נ כל השנים הללו שהם משעבדין בבניו. שיותר האריך לדורות שמאדם ועד נח ואח"כ נספו: היו מכעיסין. פי' יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: עד שבא אברהם אבינו. ועמד בנסיונותיו וצרותיו י' פעמים כנגד כל דור וקבל עליו שכר כלם. כמו זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. משא"כ בנח שלא הוכיח את דורו: (ד) עשרה נסיונות. המנין של העשרה נסיונות עיין בפדר"א פ' כ"ו. ובאדר"נ פ' ל"ג. וברמב"ם פי' המשנה. ובפיוט שחרית ליום ב' דר"ה המתחיל אשר מי יעשה כמעשיך כו'. ובגוה"ש מזמור כ"ה. וכאן ברש"י ובברטנורא. כי יש הרבה שינויים ביניהם: אברהם אבינו. לפי שאנו זוכים ומקבלים טובה בזכותו זו שעמד בכל נסיונותיו. לפיכך קראו התנא בכאן אבינו: להודיע כמה חבתו כו'. שבזה אנו יודעים בודאי כמה חבתו כו'. וכמ"ש רש"י בפירוש החומש (בראשית כב) עתה ידעתי להשיב לשטן ולעובדי כוכבים התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פה כו': (ה) עשרה נסים כו'. שנצולו מעשר מכות וכולם היו במצריים ולא בישראל. ובודאי זה שנצולו הם נסים: ועשרה על הים. בביאור הגר"א מנה בעשרה שעל הים ד' וה' בחרבות ורמחים. וקשה שלא הביא ראיה מפסוק רק על חרבות ולא על רמחים. ובאדר"נ שעם נוסחות הגר"א פרק ל"ג איתא מצרים באו על הים בחרבות אף הקב"ה בא עליהם בחרבות שנאמר כו'. וא"כ לפי נוסחא זו קשה שחסר אחת. ובאבות דר"נ הישנים מצאתי הנוסחא מצרים באו על הים בחרבות אף

אוֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי: (ז) עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. לֹא הִפִּילָה אִשָּׁה מֵרֵיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ. וְלֹא הִסְרִיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ מֵעוֹלָם. וְלֹא נִרְאָה זְבוּב בְּבֵית הַמִּטְבְּחַיִם. וְלֹא אִירַע קֶרִי לְכֹהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְלֹא כִבּוּ הַגְּשָׁמִים אֵשׁ שֶׁל עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה. וְלֹא נִצְּחָה הָרוּחַ אֶת עַמּוּד הֶעָשָׁן. וְלֹא נִמְצָא פְסוּל בָּעֹמֶר וּבִשְׁתֵּי הַלֶּחֶם וּבְלֶחֶם הַפָּנִים. עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמִשְׁתַּחֲוִים רְוָחִים. וְלֹא הִזִּיק נָחָשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַיִם מֵעוֹלָם. וְלֹא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאָלִין בִּירוּשָׁלָיִם: (ח) עֲשָׂרָה דְבָרִים נִבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. וְאֵלּוּ הֵן. פִּי הָאָרֶץ. פִּי הַבְּאֵר. פִּי הָאָתוֹן. הַקֶּשֶׁת. וְהַמָּן. וְהַמַּטֶּה. וְהַשָּׁמִיר. הַכְּתָב. וְהַמִּכְתָּב. וְהַלֻּחוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַמַּזִּיקִין. וּקְבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ. וְאֵילוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים

באורי הגר"א

ונאמר וירא ישראל וגו' ויאמינו. שנים במים במרה וברפידים שנים במן שנים בשליו בראשון ובשני בשבתו על סיר וגו' והאספסוף וגו' בעגל ובמרגלים: (ז) ולא הזיק כו' ולא אמר כו'. שנאמר (איכה ב) כלילת יופי משוש וגו' ואמרו במ"ר איכה וסוף פקודי כפה של חטטית: (ח) עשרה דברים נבראו כו'. כמ"ש (קהלת א) ואין כל חדש ונאמר (שמות יד) לאיתנו ואמרו (מ"ר שם) לתנאו והכל היה בין השמשות כמ"ש (בראשית ב) ויכל אלהים ביום השביעי

והקשו

עץ יוסף

הקב"ה בא עליהם בהרבות ורמחים. ולפי נוסחא זו נ"ל מצרים באו על הים בחרבות ורמחים אף הקב"ה בא עליהם בהרבות ורמחים. ולפ"ז יהיה מנין עשרה. אבל קשה דמקרא שהביא ליכא ראיה רק על חרבות ולא על רמחים וצ"ע: (ז) עשרה נסים נעשו לאבותינו. אף שהם צורך גבוה אמר לאבותינו להורות לנו שיקחו מוסר. א' שלא הפילה אשה מריח בשר הקדש. פי' מתאות בשר הקדש. אי נמי מריח אברים של המערכה. שאילו הריחה ובאת לטעום מהן אין שומעין לה להאכילה בשר קדש הרי שלא היה כוח היזק מדבר מצוה. וזאת לדעת כי שומר מצוה לא ידע דבר רע. ב' שלא הסריח בשר הקדש מעולם אף בתקופת תמוז הנאכלין לשני ימים. וזה כמעשה דר"א שקיים על נפשו אף בשרי יסכן לבטח. והוא ק"ו מקרבנות. שהקדושה חלה עליהם רק דרך מקרה ק"ו אדם שנשמתו חצובה מתחת כסא הכבוד. ג' ולא נראה זבוב בבית המטבחים ק"ו באדם הקדש שלא השלוט בו רמה ותולעה. ד' ולא אירע קרי לכהן גדול אף שמתקנין כהן אחר ולא התבטל העבודה חס הקב"ה על כבודו. להורות שיהא אדם חס על כבוד חבירו. ה' ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה ועשו שלום לכבוד קונם אף שהם הפכיים. וכן ילמד האדם להתנהג עם קונו. ו' ולא נצח הרוח החזק שהוא מפרק הרים ומשבר סלעים את עמוד העשן הקדש אף שהוא חלש. כן האדם אם יתקדש אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו. ז' ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים כי אין להם התמורה שזה מערב יו"ט וזה מע"ש וע"כ יזהר האדם במצוה עוברת ובאבידת הזמן כי אין להם תמורה. ועוד כי כל הנ"ל רומזים למזונות ולא נמצא בהם פסול כן האדם יזהר שלא ימצא פסול במזונותיו. ח' עומדין צפופין א) דחוקין ואין לו ישיבה בעולם וכשמשתחוין לפני"ת תיכף ימצא נרוחה כי תשועת ה' כהרף עין. ט' ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים אף שהרים סביב לה ומצוים שם נחשים אעפ"כ לא הזיק שום נחש. כן האדם. אל יאמר מוכרח אני לחטוא מצד הנחש שני כמו הנחש הקדמוני. י' ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום להתפרנס. כי שם נוה ה' את הברכה. והוא מוסר לאדם אף אם יהיו בני אדם כפלים כמו שהם עכשיו או אם נשאר הוא יחידי בעולם לא יפחות ולא יוסיף במזונותיו כמו עכשיו. וזמש"א ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו. פי' כאלו עוד עיר אחרת מחוברת לה: (ח) בין השמשות. בערב שבת בראשית קודם שנשלמה הבריאה: פי הארץ. לבלוע קרח ועדתו: פי הבאר. באר של מרים שהיתה הולכת עם ישראל במדבר בכל המסעות. ויש אומרים שפתחה פיה ואמרה שירה שנאמר (במדבר כא) עלי באר ענו לה: פי האתון. בין השמשות נגזר עליה שתדבר עם בלעם: והקשת. לאות ברית שלא יהיה עוד מבול: והמן. שירד לישראל ארבעים שנה במדבר: והמטה. שנעשו בו האותות ושל סנפרינון היה: והשמיר. כמין תולעת ברייתו כשעורה. כשהיו מראים אותו על האבנים הרשומות בדיו הן נבקעות מאליהן. ובו פתחו אבני האפוד והחשן דכתיב בהו במלואותם: והכתב. צורת האותיות הקוקות בלוחות: והמכתב. שהיו נקראים מכל הארבעה צדדים: והלוחות. של סנפרינון היו ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה כאבן אחת שארכה ורחבה ועוביה שוין. וגחלקה לשנים וגגללים היו והאותיות מגלגל חמה: אף המזיקין. אלו השדים. שלאחר שברא הקב"ה אדם והוא היה מתעסק בבריאתן וכשברא רוחותיהן לא הספיק לברוא גופיהן עד שקדש היום ונשארו רוחות בלא גוף: ואילו של אברהם אבינו. נגזר עליו בין השמשות

שיהיה

א) שפשט הפשוט שעמדו דחוקים איש באחיו וכאשר כאלו אחד נץ על גבי חבירו ובשעת השתחויה נעשה לנס נס והשתחוו בריוח.

אף צבת בצבת עשויה: (ט) שבעה דברים בגלם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין. ואינו נכנס לתוך דברי חברו. ואינו נבהל להשיב. שואל כענין ומשיב כהלכה. ואומר על־ראשון ראשון ועל־אחרון אחרון. ועל מה־שלא שמע אומר לא שמעתי. ומודה על־האמת. וחלופיהן בגלם: (י) שבעה מיני פרעניות באין לעולם על־שבעה גופי עברה. מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצרת בא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים. גמרו שלא לעשר רעב של־מהומה ושל־בצרת בא. ושלא לטול את־החלה רעב של־כליה בא: (יא) דבר בא לעולם על־מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין. ועל פרות שביעית: חרב באה לעולם על־ענוי הדין ועל־עוות הדין. ועל־המורים בתורה שלא כהלכה: חיה רעה

באורי הגר"א

וסקפו והא נאמר וישבות ביום השביעי אלא בין השמשות ואמרו (מ"ר שם) אדם שאינו יודע כו' וז"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ר"ל לאחר זמן לעשותם עכשיו ברא ושבת בכניסת השבת: (ט) חכם אינו מדבר. כמ"ש (ויקרא י) ויקצוף על אלעזר ואיתמר וגו'. וידבר אהרן וגו': ואינו נכנס כו'. כמ"ש בבני גד ובבני ראובן שאמר להם משה (במדבר לב) כה עשו אבותיכם וגו' והמתינו על שניים וכן בחבירי איוב ויען אליפז ויען וגו': ואינו כו'. כמ"ש באליהוא (איוב לג) הן הוחלתי לדבריכם אזין וגו': שואל כענין. בנות צלפחד: ומשיב כהלכה. יהודה (עי' אדר"נ פ' ל"ז): ואומר כו'. רבקה (בראשית כד) בת בתואל אנכי וגו': ועל מה שלא שמע כו' ומודה כו'. משה רבינו שנאמר (במדבר ט) למה נגרע והשיבן (ספרי שם) אין קדשים קרבים בטומאה אמרו יזרוק כו' והשיב לא שמעתי עמדו ואשמעה וגו': ומודה כו'. כמ"ש (זבחים ק"א ע"א) וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש: (י) שבעה כו'. אולי צ"ל ובכללן הן. ובכלל כל והן חמשה כמ"ש בספרי פ' עקב והרה אף וגו' ונאמר שפך חרון אפו מה להלן חרב וחיה רעה ודבר אף כו' ומה כאן עצירת גשמים וגלות כו' אף כו' נמצא למדים כל מקום שנאמר חרון אף ה' מינים כו' ע"ש: מקצתן כו'. כמ"ש (עמוס ד) והמטרתי על עיר וגו': גמרו כו'. כמ"ש בפ"ב דשבת (ל"ב ע"ב) שנאמר ליה גם חם יגזלו וגו': ושלא ליטול כו'. כמ"ש שם והפקדתי עליכם וגו': (יא) דבר כו'. כמ"ש (סוטה ח' ב') אע"פ שד' מיתות כו' וכמ"ש כי כל שאין וגו': חרב כו'. כמ"ש שם נאמר והבאתי עליכם חרב וגו' יען במשפטי מאסו: חיה כו'. כמ"ש שם ואם באלה לא תקרי באלה אלא כו' וכתיב והשלחתי בכם את חית השדה וגו'

וכתיב

עץ יוסף

שיהיה נאחז בסבך בקרניו. בשעת העקידה: אף צבת כו'. תרגום מלקחים צבתא. הצבת אינה נעשית אלא בצבת אחרת והראשונה מי עשאה על כרחך מאליה נעשית בידי שמים. ונבראת בין השמשות. וזה נראה בגמרא בפרק מקום שנהגו (דף נ"ד) ואמרו אפשר שהצבת הראשונה נעשית בדפוס שהתיכו הנחשת באש והציקוה בתוך הדפוס ונעשית הצבת מיד: (ט) בגולם. לשון גולמי כלים שלא נגמרה מלאכתן. שיחסרו להם כהשלמה והתיקון כך אדם שאינו נגמר בדעתו לא במדות ולא בחכמה קרוי גולם: אינו מדבר לפני מי כו'. שכן מצינו באלעזר ואיתמר שלא רצו לדבר בפני אביהן כשקצף עליהם משה. והשיב אהרן: ואינו נכנס לתוך דברי חברו. שלא יערבבנו. דכתיב (במדבר יב) שמעו נא דברי המתינו לי עד שאדבר ק"ו להדיוט: ואינו נבהל להשיב. כדי שתהא תשובתו כהלכה. וכן באליהוא הוא אומר (איוב לו) כתר לי זעיר ואחוך: שואל כענין ומשיב כהלכה. לדבר אחד הוא נמנה כאן. והכי פירושו. התלמיד שואל כענין כלומר באותו ענין שהם עסוקים בו ואז הרב משיב כהלכה. אבל אם ישאל התלמיד שלא כענין הוא מביא לרב שישיב שלא כהלכה: ואומר על ראשון ראשון. וכן מצינו בהקב"ה שאמר לו משה (שמות ג) מי אנכי כי אלך אל פרעה היא הראשונה. וכי אוציא את בני ישראל היא שנית. והשיבו הקב"ה על הראשונה כי אהיה עמך. ועל השנית בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים: ועל מה שלא שמע כו'. שלא יתפאר במה שלא ידע. ומצינו באנשי חרן כששאל מהם יעקב (בראשית כט) השלום לו אמרו לו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן. כלומר זה אנו יודעין. ואם תשאל יותר והנה רחל בתו באה עם הצאן והיא תגיד לך. כי אנחנו לא ידענו יותר מזה. ואם בדרך ארץ הוא כך ק"ו בעניני חכמה ותורה: ומודה על האמת. ואע"פ שיכול להעמיד את דבריו ע"י טענות בידו: וחלופיהן בגולם. חלוף הדברים הללו שהפכם הם בגולם: (י) רעב של בצורת. הגשמים מועטים ומתוך כך השער מתיקר: רעב של מהומה. מפני הגייסות אין יכולין לאסוף התבואה: רעב של כליה. השמים כברזל והארץ כנחושה: (יא) שלא נמסרו לב"ד. שלא עשו בהן דין תורה: ועל פירות שביעית. שעושין בהן סחורה ואין נוהגין בהן קדושת שביעית: ענוי הדין. שיודעין להיכן הדין נוטה ומעכבין ואין פוסקין אותו: עוות הדין. לזכות את החייב ולחייב את הזכאי: ועל המורים כו'

בָּאָה לָעוֹלָם עַל־שְׁבוּעַת שָׁוְא וְעַל־חִלּוּל הַשֵּׁם: גָּלוּת בָּאָה לָעוֹלָם עַל־עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְעַל־גִּלּוּי עֲרָיוֹת וְעַל־שְׁפִיכוּת דָּמִים וְעַל־שְׁמִטַּת הָאָרֶץ: (יב) בְּאַרְבָּעָה פְרָקִים הַדֶּבֶר מִתְרַבֶּה. בָּרְבִיעִית. וּבַשְּׁבִיעִית. וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית. וּבְמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁבְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה: בָּרְבִיעִית מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשְּׁלִישִׁית. בַּשְּׁבִיעִית מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשִּׁשִּׁית. בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית מִפְּנֵי פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. בְּמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁבְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה מִפְּנֵי גֶזֶל מַתְּנוֹת עֲנִיִּים: (יג) אַרְבַּע מִדּוֹת בָּאָדָם. הָאוֹמֵר שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ זוֹ מִדָּה בֵינוֹנִית. וְיֵשׁ אוֹמְרִים זוֹ מִדַּת סְדוֹם: שֶׁלִּי שֶׁלָּךְ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלִּי עַם הָאָרֶץ: שֶׁלִּי שֶׁלָּךְ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ חָסִיד: שֶׁלְּךָ שֶׁלִּי וְשֶׁלִּי שֶׁלִּי רָשָׁע: (יד) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדֵעוֹת. נוֹחַ לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ: קָשֶׁה לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ: קָשֶׁה לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת חָסִיד: נוֹחַ לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת רָשָׁע: (טו) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים. מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ: קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ

באורי הגר"א

וכתיב והללת ובחלול השם כתיב לא תחללו וגו': **גלות** כו'. כמ"ש בפ"ז כתיב ונתתי את וגו' והתכם וגו'. בגלוי עריות כתיב כי את כל וגו' ולא תקיא וגו'. בשפיכות **דמים** כתיב ולא תחניפו את הארץ אשר אתם יושבים בה כי וכו'. בשמטת הארץ כתיב אז תרצה הארץ וגו'. עיין שם בפ"ב: **(יב) בארבעה פרקים**. בשניהן בפירות שביעית ובמתנות עניים גוזל את העניים כמ"ש בשביעית (שמות כג) ואכלו אביוני עמך וכתיב (משלי כב) אל תגזול דל וגו' וקבע את וגו': (יג) וי"א כו'. כמ"ש בחלק (ק"ט א') באו ונשכח כו' שנאמר פרץ נחל וגו': **שלי שלך ושלך שלך חסיד**. כמ"ש (איוב א) וסר מרע (ב"ב ט"ו ע"ב) ותרן בממונו היה כו' (מגילה כ"ח ע"א) שהיה כו': **שלי שלי ושלך כו'**. שכל אוהב בצע נקרא רשע כמ"ש (איוב ג) שם רשעים חדלו רוגז כו' אלו הרודפים אחר הבצע וכמ"ש (קהלת ב) כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם וגו': **(יד) קשה לכעוס ונוח כו'**. כמ"ש (יואל ב) ארך אפים ורב חסד. (מיכה ז) לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא הרי שהניהם ממדת החסד. ונאמר (ירמיה ג) חסיד אני לא אפיל פני בכם ולא אטור לעולם: **נוח כו'**. כמ"ש (נדרים כ"ב ב') כל הכועס אפילו שכינה כו' שנאמר רשע כגובה אפו וגו' הרי שנקרא רשע ונאמר (עמוס א) עברתו שמרה

עץ יוסף

לאסור את המותר ולהתיר את האסור: **שבועת שוא**. לבטלה שלא לצורך: **חלול השם**. העובר עבירה בפרהסיא ביד רמה. א"נ שבני אדם רואים ולומדים ממעשיו: **ועל השמטת הארץ**. שחורשים וזורעים בשביעית: **(יב) מפני מעשר עני שבג'**. שבמקום מעשר שני שמפרישים בשאר שנים של השמטה בשלישית ובששית מפרישים מעשר עני: **גזל מתנות עניים**. לקט שכחה ופאה פרט ועוללות: **(יג) ארבע מדות באדם**. לא בנותני צדקה איירינן דהנהו מתניין לקמן משנה ט"ז. אלא בהנאה בעלמא: **שלי שלי ושלך שלך**. איני רוצה להנותך. והלואי שלא תהנה אותי: **וי"א זו מדת סדום**. ולא פליגי כי בעניני המשא ומתן היא מדה בינונית אבל בעניני טובות שצריך לעשות עם אחיו וקרוביו ולכל הצריכים אליו אם יאמר שלי שלי ראוי הוא שיאמרו עליו שהוא מדת סדום: **שלי שלך ושלך שלי עם הארץ**. שנהנה ומהנה בשוה. וזהו ישובה של הארץ. אבל אינו יודע קרא דכתיב (משלי טו) ושונא מתנות יחיה: **שלי שלך ושלך שלך**. מהנה את הבריות מנכסיו והוא אינו נהנה מאחרים חסיד שעושה לפנים משורת הדין: **(יד) ארבע מדות בדעות**. פי' בשכל. כי הכעס תלוי בשכל ולפי שכלו סבלנותו כי כעס בחיק כסילים ינוח: **נוח לכעוס ונוח לרצות**. אדם שכועס מהר על כל דבר. אע"פ שהוא חוזר ומתרצה מהרה. הפסדו מרובה משכרו. שרוב מעשיו מקולקלים מאחר שהוא נוח לכעוס על כל דבר ודבר. אבל הקשה לכעוס אע"פ שיש לו מדה רעה שהוא קשה לרצות יצא הפסדו המועט שהוא קשה לרצות בשכרו המרובה שהוא קשה לכעוס ורוב מעשיו מתוקנים: **קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד**. אבל שלא יכעוס כלל לא נמצא בשום דעה. כי מי לנו גדול בענוה כמשה רבינו ע"ה ונאמר בו (במדבר לא) ויקצוף משה על פקודי החיל: **נוח לכעוס וקשה לרצות רשע**. דאמר מר (ברכות דף כט) לא תרתח ולא תחטא (רש"י). וכי הא דאמרינן בפ"ג דנדרים דף כ"ב אמר רב נחמן כל אדם הכועס בידוע שעונותיו מרובין שנאמר (משלי כט) איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע: **(טו) מהיר לשמוע** ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו. דמאחר ששוכח מה שלומד מה הנאה יש במה שהוא מהיר לשמוע. נמצא הפסדו גדול משכרו: **קשה לשמוע** וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו. שמדה טובה שיש בו יתירה על המדה הנפסדה. הואיל ומה ששמע אחר הקושי הוא זוכר ואינו שוכח. ונפקא מינה שאם יש לפנינו שני תלמידים

וְקָשֶׁה לְאַבֵּד יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ: מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד זֶה חֵלֶק טוֹב: קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד זֶה חֵלֶק רָע: (טו) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה. הָרוֹצֶה שֶׁיִּתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים. עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים: יִתְּנוּ אֲחֵרִים וְהוּא לֹא יִתֵּן. עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ: יִתֵּן וְיִתְּנוּ אֲחֵרִים חָסִיד: לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים רָשָׁע: (יז) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי בֵית הַמִּדְרָשׁ. הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה שְׂכַר הֲלִיכָה בְּיָדוֹ: עוֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ שְׂכַר מַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ: הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה חָסִיד: לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה רָשָׁע: (יח) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבִים לִפְנֵי חֲכָמִים. סְפוֹג וּמַשְׁפֵּךְ מְשַׁמֶּרֶת וְנָפָה: סְפוֹג שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת־הַכֹּל. וּמַשְׁפֵּךְ שֶׁמַּכְנִיס בְּזוֹ וּמוֹצִיא בְזוֹ. מְשַׁמֶּרֶת שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת־הַיַּיִן וְקוֹלֶטֶת אֶת־הַשְּׁמָרִים. וְנָפָה שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת־הַקֶּמַח וְקוֹלֶטֶת אֶת־הַסֹּלֶת: (יט) כָּל־אַהֲבָה שֶׁהִיא־תְלוּיָה בְדָבָר. בָּטֵל דָּבָר בְּטֵלָה אַהֲבָה. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר. אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם: אֵיזוֹ הִיא אַהֲבָה שֶׁהִיא־תְלוּיָה בְדָבָר זוֹ אַהֲבַת אַמְנוֹן וְתָמָר. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר זוֹ אַהֲבַת דָּוִד וִיהוֹנָתָן: (כ) כָּל־מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם: אֵיזוֹ הִיא מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם. זוֹ מַחֲלֹקֶת הִלֵּל וְשַׁמַּאי. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם. זוֹ מַחֲלֹקֶת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ: (כא) כָּל־הַמְזַכֶּה אֶת־הָרַבִּים

באורי הגר"א

כלה: (טז) יתן ויתנו כו'. כמ"ש (ב"ב ט' ע"א) גדול המעשה וכו' שנא' והיה מעשה הצדקה שלום וכמ"ש (הושע י) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד. (משלי יד) צדקה תרומם גוי וחסד וגו' ועיין בפ"ק דב"ב (י:): לא יתן כו'. כמ"ש ב"ב (שם ע"א) כל המעלים כו' שנאמר עם לבבך בליעל וגו': (יז) הולך כו'. ר"ל הלימוד והמעשה הם שני דברים וכמ"ש בספרי פ' עקב כי אם שמור וגו' לעשותה למד אדם תורה הרי בידו מצוה אחת ועשה אין למעלה הימנה וכן עשה ולא למד לא למד ולא עשה כמ"ש בסוף כתובות אר"א ע"ה אינן חיין שנאמר כי טל אורות וגו' מצאתי להן תקנה מן התורה ואתם הדבקים כיוצא כו': (יח) ספוג כו'. כמ"ש (משלי כז). נפש שבעה זהו ספוג. נופת זו נפה כמ"ש בספרי פ' עקב. ונפש רעבה זהו משפך. כל מר מתוק זהו משמרת כמ"ש (ישעיה ה) שמים מר למתוק: (כ) זו מחלוקת הלל ושמאי. כמ"ש (קדושין ל' ע"ב) (במדבר כא) את והב בסופה וגו': (כא) כל המזכה כו'. כמ"ש סוף יומא (פ"ז ע"א) שנאמר (תהלים יז)

עץ יוסף

ואין לנו לספק מזון אלא לאחד מהם נקדים הקשה לאבד על המהיר לשמוע: (טז) ד' מדות בנותני צדקה. כלומר בנתינת הצדקה ולא בנותנים צדקה ממש דהא איכא בהו מי שאינו נותן. וכן בסמוך בהולכי לבית המדרש היינו בהליכת בית המדרש: עינו רעה בשל אחרים. דיודע שהצדקה מעשרת ואינו רוצה שאחרים יתעשרו: עינו רעה בשלו. לפי שיש לו אכזריות לב ואינו דומה לעינו רעה בשל אחרים. אלא כלומר שעינו רעה בשלו שאינו מסתפק בשלו וחומד במה שראוי אל העני. וע"כ מיירי בענין שאין מחסור לעני. דאל"כ רשע הוא שעובר על לא תאמץ את לבבך. אלא שאין לו למני בהרווחה: (יח) ביושבים לפני חכמים. הכא מיירי בענין הסברה הישרה וברירת הדבר שצודק מהבלתי צודק: ספוג. צמר הים. והוא סופג את המים בין עכורים בין צלולים. כך יש מי שלבו רחב ומקבל כל מה ששמע ואין בו כח לברור האמת מן השקר: משפך. כלי שנותנים ע"פ חבית או ע"פ שנוד כשרוצים למלאותו יין או שמן: שמכנים בזו ומוציא בזו. כך יש מי שמקבל כל מה שלומד וכבולעו כך פולטו: משמרת. מוציא כל מה ששומע בביהמ"ד וקולט דבר של בטלה: נפה. לאחר שמוציאים הסובין והמורסן מן הקמח הנפתן. ונשאר הקמח הדק עם הסולת הגס והוא החשוב מעבירין אותו בנפה דקה מאד ויורד ממנה כל אותו הקמח הדק שהוא כעין עפרורית לבנה ונשאר הסולת הגס החשוב. וכן היו עושין למנחות. כך יש מי שיש בו כח לברר וללבן שמועותיו וקולט האמת מן השקר והבטל: (יט) כל אהבה שהיא תלויה בדבר. שאינו מתקיים: בטל דבר. כשיתבטל הדבר שהיה סבה לאותה האהבה גם האהבה בטלה: וכל אהבה שאינה תלויה בדבר שאינו מתקיים אלא בדבר קיים כגון אהבת הצדיקים והחכמים אינה בטלה לעולם כשם שהדבר שהוא סבה לאותה אהבה אינו בטל כך אין האהבה בטלה: אהבת אמנון ותמר. מפני יפיה. ולדוגמא בעלמא נקטיה: אהבת דוד ויהונתן. להשלים רצון קונם דא"ל יהונתן לדוד אתה תהיה למלך על ישראל ואני אהיה לך למשנה: (כ) א) סופה להתקיים. כלומר שאנשי המחלוקת ההיא מתקיימים ואינן אובדים כמחלוקת הלל ושמאי שלא אבדו לא תלמידי ב"ש ולא תלמידי ב"ה. אבל קרח ועדתו אבדו: זו מחלוקת קרח וכל עדתו. לא הזכיר לך הב' של מחלוקת שהם משה

ואהרן

א) כל מחלוקת שמתערבה לשם שמים סופה של המטרה להתקיים.

אֵין חֵטְא בָּא עַל־יָדוֹ. וְכָל־הַמַּחֲטִיא אֶת־הָרַבִּים אֵין־מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה: מֹשֶׁה זָכָה וְזִכָּה אֶת־הָרַבִּים. זְכוּת הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר צִדְקַת יְהֹוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל: יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט חָטָא וְהֶחֱטִיא אֶת־הָרַבִּים. חֵטְא הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר עַל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל: (כב) כָּל־מִי שֶׁיֶּשׁ־בּוֹ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הַלָּלוּ. הוּא מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ. וּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֲחֵרִים. הוּא מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־בִּלְעָם הָרָשָׁע: עַיִן טוֹבָה וְרוּחַ נְמוּכָה וְנֶפֶשׁ שְׁפָלָה. תַּלְמִידָיו שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ. עַיִן רָעָה וְרוּחַ גְּבוֹהָה וְנֶפֶשׁ רְחָבָה. תַּלְמִידָיו שֶׁל־בִּלְעָם הָרָשָׁע: מַה בֵּין תַּלְמִידָיו שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ לְתַלְמִידָיו שֶׁל־בִּלְעָם הָרָשָׁע. תַּלְמִידָיו שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ אוֹכְלִין בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנוֹחֲלִין הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר לְהַנְחִיל אֹהֲבַי ׀ יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא. אֲבָל תַּלְמִידָיו שֶׁל־בִּלְעָם הָרָשָׁע יוֹרְשִׁין גֵּיהִנָּם וְיוֹרְדִין לִבְאֵר שַׁחַת. שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה ׀ אֱלֹהִים ׀ תּוֹרִדֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה

א דברים ג, כא. ב מ"א טו, ל. ג משלי ח, כא. ד תהלים נה, כד.

באורי הגר"א

כי לא תעזוב וגו': וכל כו'. שנאמר אדם עשוק וגו': (כב) עין טובה כו'. שנאמר (בראשית יד) ואם אקח וגו' ונאמר (שם יב) הנה נא ידעתי וגו' וכמ"ש בפ"ק דב"ב (ט"ז א') ונאמר (שם יח) ואנכי עפר ואפר: ושלשה כו'. כמ"ש (במדבר כד) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן וגו' ונאמר (שם כב) מאן ה' לתתי להלוך עמכם. ונאמר שם אם יתן לי בלק וגו' ועיין רש"י שם: להנחיל כו'. כמ"ש (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי. (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש וגו' (שבת פ"ח ע"ב) הנעלבין ואינן כו': אנשי דמים וכו'. כמ"ש (במד' לא) הנה הנה היו בדבר בלעם וגו':

עץ יוסף

ואהרן כמו שזכר בחלוקה דאבונה ד' האלדים. לפי שבכאן אינם שוים משה ואהרן כוונתם לשמים היתה ולא היתה בהם הוא בחינה שלא לש"ש. עוד רמז בזה שבין קרח ועדתו ג"כ היתה מחלוקת שכל אחד רצה להיות כ"ג. וזהו שאמר זו מחלוקת קרח וכל עדתו: (כא) אין חטא בא על ידו. כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן כדאי' ביומא דף פ"ז ונפיק ליה שנאמר כי לא תעזוב נפשי לשאול וגו': אין מספיקין בידו לעשות תשובה. כלומר אין מסייעין לו וכדכתיב אל יתמכו בו. משא"כ לשאר עוברי עבירה כשיתן אל לבו לשוב ודאי דהוה בכלל בא ליטהר מסייעין לו. אבל הרמב"ם פירש שימנעוהו מן התשובה. והטעם שאין מספיקין בידו לעשות תשובה הוא כדי שלא יהא הוא בג"ע ותלמידיו בגיהנם: וזכה את הרבים. שלמד תורה לכל ישראל: צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ומשפטיו שעם ישראל כאלו הוא עשאן: אשר חטא ואשר החטיא את ישראל. מדלא קאמר על חטאות ירבעם וישראל ש"מ שהכל תלוי בירבעם: (כב) מתלמידיו של אברהם אבינו. למד ממנו והולך בדרכיו: עין טובה. מסתפק במה שיש לו ואינו חומד ממון אחרים. שכן מצינו באברהם שאמר למלך סדום (בראשית יד) אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך: ורוח נמוכה. ענוה יתירה. וכן מצינו באברהם שאמר (שם יח) ואנכי עפר ואפר: ונפש שפלה. זהירות והפרישה מן התאוות. ומצינו זה באברהם (שם יב) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. שעד עכשיו לא הכיר בה מרוב צניעות: להנחיל אוהבי יש. ואמרו בסוף מסכת עוקצין ובסנהדרין דף ק' ע"א עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנא' להנחיל אוהבי יש וגו' יש בגימטריא ש"י הוי. וטעם מספר ש"י עולמות כתב בספר תורת חיים לפי שעשרת הדברות יש בהן תר"ך אותיות. נגד תרי"ג מצות ושבע מצות דרבנן במספר כתר עליון. וכנגדן יש לו לאדם תר"ך עולמות אלא לפי שהאדם נברא דו פרצופין זכר ונקבה ויקרא את שמם אדם וכן כל הנשמות זכר ונקבה נבראו ובין שניהם נשלם ונעשה האדם במלואו וטובו לשמור ולעשות את כל מצות ה' לכך גם אותן תר"ך עולמות יחדיו יחלוקו מחציתן לזכר ומחציתן לנקבה לבת זוגו. והיינו ש"י עולמות לכל צדיק וצדיק. ולכן כשבא הקב"ה ליתן הדברות לישראל ובא להודיע להם מתן שכרן צוה להגיד גם לנשים שנאמר כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים כמו שדרשו חז"ל ותגיד לבני ישראל אלו האנשים אתם ראיתם וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. לומר דנשים ואנשים שוים בקבלת השכר הנמשך מתר"ך אותיות של עשרת הדברות שהן נגד מספר כל מצות ה' דאיש ואשה כחד גופא נינהו ושניהן שקולין עכ"ל: אבל תלמידיו של בלעם כו'. לכאורה למה לא הזכיר אלא תלמידי בלעם הרשע אוכלין בעוה"ז. וכן כפל הלשון יורשין גיהנם ויורדין כו'. אך הענין הוא כי להצדיקים יש ג"כ פירות כמ"ש אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. ופירותיו הוא בעוה"ז. אבל הרשעים אין להם פירות כלל כדכתיב אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו ולא יותר. ולכן לא הזכיר בהם כלל עוה"ז כי הכל הוא להם בעוה"ב עונשם. ומ"ש יורשין ויורדין הענין הוא כי גם הצדיקים כולם צריכין לעבור דרך הגיהנם. אך הם לא ילכו אלא במדור ראשון ולא בשאר מדורי הגיהנם. וז"ש דוד לא תעזוב נפשי לשאול וגו' לראות שחת. פי' שאול הוא המדור הראשון

לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך: (כג) יהודה בן תימא אומר. הוי עז כנמר וקל כנשר. רץ כצבי וגבור כארי. לעשות רצון אביך שבשמים: (כד) הוא היה אומר. עז פנים לגיהנם ובשת פנים לגן עדן: יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: (כה) הוא היה אומר. בן חמש שנים למקרא. בן עשר שנים למשנה. בן שלש עשרה למצות. בן חמש עשרה לגמרא. בן שמונה עשרה לחפה. בן עשרים לרדוף. בן שלשים לכח. בן ארבעים לבינה. בן חמשים לעצה. בן ששים לזקנה. בן שבעים לשיבה. בן שמונים לגבורה. בן תשעים לשוח. בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם: (כו) בן בג בג אומר. הפך בה והפך

באורי הגר"א

לא יחצו ימיהם. כמ"ש בפ' חלק (ק"ז ע"ב) ע"ש: (כג) **הוי עז** כו'. כמ"ש (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש וע' טור ש"ע א"ח סימן א': **וקל** כו'. כמ"ש (ש"ב א) מנשרים קלו מאריות גברו: **רץ כצבי** כו'. כמ"ש (תהלים שם) חשתי ולא התמהמהתי וגו' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי וגו' ונאמר (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה וגו' ונאמר (שם ו) נדעה נרדפה וגו': (כד) **עז פנים** כו'. כמ"ש (ישעיה ג) הכרת פניהם וגו'. אדר"נ: **ובושת פנים** כו'. כמ"ש (נדרים כ' ע"א) ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו' וכל שאין כו' (יבמות ע"ט א') ג' סימנים באומה זו כו' ביישנים כו': **יהי רצון** כו'. ט"ס וצ"ל בסוף הפרק כמ"ש למטה: (כה) **בן עשר** כו'. בן ט"ו כו'. כמ"ש בפ"ק דחולין (כ"ד א') ומבן חמש ועשרים וגו': **בן שלש עשרה** כו'. דאיש כתיב בעונשין ובכמה מצות ולא קטן וי"ג נקרא איש שנאמר (בראשית לד) ויקחו שמעון ולוי איש וגו' וי"ג שנה שהיה יעקב אצל לבן אחר הנשואין לא ג' עבורין של כל א' מו' חדשים נגד זה שהה ח"י חדשים בדרך כמ"ש בספ"ק דמגילה: **בן עשרים** כו'. כמ"ש (במדבר א) מבן עשרים ומעלה כל יוצא צבא וגו': **בן שלשים.** כמ"ש בלוים (שם ד) מבן שלשים: **בן ארבעים** כו'. זכר לדבר (משלי ב) אם לבינה תקרא: **בן חמשים** כו'. כמ"ש ברפ"ב דחגיגה (י"ד א') שר חמשים וגו': **בן ששים** כו'. כמ"ש (ש"א ב) ולא יהיה זקן וגו' והיינו פחות מס' כמ"ש בסוף מ"ק (כ"ח ע"א) תבוא בכלח וגו' כעלות גדיש בעתו אגמא בן ס' הוא בעתו: **בן שבעים** כו'. כמ"ש בדוד (דה"א כט) וימת בשיבה טובה וכמ"ש (שמואל ב ה) בן שלשים שנה דוד במלכו וארבעים שנה מלך וגו': **בן שמונים** כו'. כמ"ש (תהלים צ) ואם בגבורות שמונים שנה: **בן תשעים** כו'. דע"כ הוא בגבורות ולא יותר וכמ"ש (קהלת יב) ביום שיזועו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל וכמ"ש בס"פ כ"ג דשבת (קנ"ב ע"א): **בן מאה** כו'. כמ"ש (ישעיה סה) הנער בן מאה שנה וגו' לברכה: (כו) **הפך בה.** כמ"ש (משלי ד) סלסלה וגו'. וכמ"ש בפ"ב דמגילה (י"ח א') לא ידעי רבנן כו': **והפך בה.** כמ"ש (משלי ה) דדיה ירווך

וכמ"ש

עץ יוסף

של גיהנם. ובאר שחת הוא מדור השני וזהו לא השווה אף שאני הולך שאול אל תעזבני שם. אבל שחת לא הראני (אפילו). אבל תלמידי בלעם הרשע יורשין גיהנם שישארו שם כשהולכין דרך שם ויורדין לבאר שחת. וע"ז מביא ראיה ממ"ש ואתה אלהים תורידם לבאר שחת (הגר"א משלי כח). ועיין מ"ש לעיל פ"ד משנה כ"ט בשם ספר תורת חיים שדבריהם סותרים ועיין עירובין דף י"ט ע"א וצ"ע: (כג) **הוי עז כנמר** כו'. הנמר הזה נולד מן חזיר היער והלביאה. כי בעת יחם האריות הלביאה מכנסת ראשה בסבכי היער ונוהמת ותובעת את הזכר. והחזיר שומע קולה ורובעה. והנמר יוצא מבין שניהן. ולפי שהוא ממזר הוא עז פנים אע"פ שאין בו גבורה כ"כ. אף אתה הוי עז ולא תתבייש לשאול מרבך מה שלא הבנת: (כד) **עז פנים.** לפי שהעזות ניכרת בפנים כדכתיב (משלי כא) העז איש רשע בפניו לפיכך נקרא עז פנים. וקאמר דעז פנים לגיהנם משום שנקרא רשע כדלעיל וכתיב ישובו רשעים לשאולה (תהלים ט): **ובושת פנים לג"ע.** כמ"ש חז"ל (נדרים כ') כל אדם שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא דכתיב (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו: (כה) **הוא היה אומר** כו'. אין אלו דברי רבי יהודה בן תימא וגם אינה מסדר מסכת זו. אלא שהחכמים הסמיכוה והוסיפוה כאן. ודברי שמואל הקטן הם. ועי' תוס' יו"ט: **בן חמש שנים למקרא** כו'. שלומד מקרא חמש שנים וחמש שנים משנה וחמש שנים גמרא. דאמר מר כל תלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה: **בן עשרים לרדוף.** אחר מזונותיו. לאחר שלמד מקרא ומשנה וגמרא ונשא אשה והוליד בנים צריך הוא לחזור ולבקש אחר מזונות: **בן ששים לזקנה.** דכתיב (איוב ה) תבוא בכלח אלי קבר. בכלח בגימטריא ששים: **בן תשעים לשוח.** הולך שחות וכפוף: (כו) **בן בג בג.** וכן בן הא הא גרים היו. ולהסתירם מן המלשינים נקראו כך. והם בני אברהם ושרה שנתוספו הה"א על שמותם. והם היו תחלה לגרים. ולפיכך נקראו כל הגרים בניהם. בן בג בג גימטריא ה' ה' ושניהם אחד. אלא שבג בג יותר נסתר ונעלם. וקראם זה משונה מזה כדי להכיר בין זה לזה:

ובה

בַּהּ. דְּכֻלָּא בַהּ. וּבַהּ תֶּחֱזֵי. וְסִיב וּבְלֵה בַהּ. וּמִנַּהּ לָא תָזוּעַ. שֶׁאֵין לְךָ מִדָּה טוֹבָה הֵימֶנָּה: בֶּן הֵא הֵא אוֹמֵר. לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא: רבי חנניא בן עקשיא וכו'.

פרק ששי

כל ישראל וכו'

שָׁנוּ חֲכָמִים בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה בָּרוּךְ שֶׁבָּחַר בָּהֶם וּבְמִשְׁנָתָם: (א) רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר. כָּל־הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ זוֹכֶה לִדְבָרִים הַרְבֵּה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ כְּדַאי הוּא לוֹ. נִקְרָא רֵעַ. אָהוּב. אוֹהֵב אֶת־הַמָּקוֹם. אוֹהֵב אֶת־הַבְּרִיּוֹת. מְשַׂמֵּחַ אֶת־הַמָּקוֹם. מְשַׂמֵּחַ אֶת־הַבְּרִיּוֹת. וּמַלְבַּשְׁתּוֹ עֲנָוָה וְיִרְאָה. וּמַכְשַׁרְתּוֹ לִהְיוֹת צַדִּיק. חָסִיד. יָשָׁר. וְנֶאֱמָן. וּמְרַחַקְתּוֹ מִן־הַחֵטְא. וּמְקָרַבְתּוֹ לִידֵי זְכוּת. וְנֶהֱנִין מִמֶּנּוּ עֵצָה וְתוּשִׁיָּה. בִּינָה וּגְבוּרָה. שֶׁנֶּאֱמַר לִי־עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה. וְנוֹתֶנֶת לוֹ מַלְכוּת וּמֶמְשָׁלָה וְחִקּוּר דִּין. וּמְגַלִּין לוֹ רָזֵי תוֹרָה. וְנַעֲשֶׂה כְּמַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר וּכְנָהָר שֶׁאֵינוֹ פּוֹסֵק. וְהֹוֶה צָנוּעַ וְאֶרֶךְ רוּחַ. וּמוֹחֵל עַל־עֶלְבּוֹנוֹ. וּמְגַדַּלְתּוֹ וּמְרוֹמַמְתּוֹ עַל כָּל־הַמַּעֲשִׂים: (ב) אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־לֵוִי. בְּכָל־יוֹם וָיוֹם בַּת־קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב וּמַכְרֶזֶת וְאוֹמֶרֶת אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת מֵעֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל־תּוֹרָה. שֶׁכָּל־מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה נִקְרָא נָזוּף*). שֶׁנֶּאֱמַר נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם. וְאוֹמֵר וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת. אַל־תִּקְרָא חָרוּת אֶלָּא חֵרוּת.

א משלי ח, יד. ב שם יא, כב. ג שמות לב, טז.

באורי הגר"א

וכמ"ש בפ"ה דעירובין (נ"ד ב') מה הדד הזה כו': ובה תחזי. כמ"ש (משלי ו) ותורה אור וכמ"ש בפ"ג דסוטה (כ"א א') ועיין רש"י שם ד"ה הגיע כו' הגיע כו': וסיב כו'. כמ"ש בסוף קידושין בזקנתו מהו אומר עוד ינובון בשיבה וגו': ובלה בה. כמ"ש בפ"ט דשבת (פ"ג ב') אדם כי ימות באהל וגו': ומנה כו'. כמ"ש (משלי ג) אל ילוזו מעיניך נצור וגו': שאין כו'. כמ"ש (שם ח) כל חפצים לא ישוו בה ואמרו (מד"ר פ' נח) אפי' מצות ומעשים טובים: לפום כו'. כמ"ש (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר וכאן צ"ל י"ר שיבנה כו' וכן בסוף תמיד וכאן לפי שהוא כלל התורה משה קבל כו' ואין תורה בלא בית המקדש כמ"ש (איכה ב) מלכה ושריה בגוים אין תורה אמר י"ר שיבנה כו'. כמ"ש (ישעיה יא) ומלאה הארץ דעה את ה':

עץ יוסף

ובה תחזי. תרגום וירא וחזי: וסיב. הוא לשון זקנה: לפום צערא אגרא. כפי רוב הצער שאדם סובל בלמוד התורה ועשיית המצות כן יהיה שכרך מרובה:

(א) זוכה לדברים הרבה. להיות צדיק וחסיד כדלקמן: כדאי הוא לו. כלומר שנברא בשבילו. וכן הוא אומר כי זה כל האדם ודרשו חז"ל כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה: נקרא ריע. שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל: אהוב. שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך: אוהב את הבריות. שמקרבן ומלמדן ונוהגן טוב: ומלבשתו. התורה: להיות צדיק. הולך בתומו ואינו עושה עול אלא מצדיק דרכיו בקו ובהכרעת משפט: חסיד. עושה לפנים משורת הדין: ישר. עושה יושר ועדיף מצדיק: ונהנין. בני אדם: ממנו. ללמוד עצה כו': שנאמר לי עצה כו'. התורה משבחת בעצמה שלי העצה כו' שכל המדות הללו יש בלומדיה: וחקור דין. שעומק הדין פתוח לפניו: ומגלין לו. מן השמים: וארך רוח. ארך אפים. דכל הכועס אפילו תורתו כמרע"ה משתכחת ממנו: ומוחל על עלבונו. מעביר על מדותיו מרוב ענוה: (ב) מעלבונה של תורה. מעלבון שעולבין את התורה שהיא מצוה על שאין לה עוסקים: שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. כלומר מנודה ועם כל זה אינו עוסק בה נמצא שיותר חפץ להיות מנודה ולא יעסוק בתורה א"כ אין יש עלבון גדול מזה (שבט מוסר פ"ט): שנאמר נזם זהב כו'. כלומר אשה שהיא יפה אך היא סרת טעם היא דמית לנזם זהב באף חזיר דכמו שנזם הוא בעצמו דבר חשוב. ובהיותו מונח באף החזיר הוא ממאסו באשפה כן האשה היפה שהיא סרת טעם. ר"ל ת"ח שאינו עוסק בתורה הוא מאוס כמנודה הזה שהכל פורשים ממנו כמו מסרת טעם: אל תקרא חרות. משום דלאו כפשוטו ה"ל לכתוב חרות בלוחות. אע"כ

*) נזוף. טעליקון. נזם זהב באף ולשון ויגער בו אביו (בראשית לז) מתרגם ונזף ביה אבוהי שהוא כמנודה לשמים דכתיב ארור אשר לא יקים וגו' (דברים כז) ושאינו לומד האיך יקיים. דאין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד. ואמרינן (במסכת שבועות ל"ו) ארור. בו נדוי. בו קללה. נמצא שהוא מנודה (מחזור ויטרי). (סג"מ)

שֶׁאֵין לְךָ בֶּן־חוֹרִין אֶלָּא מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. וְכָל־מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה הֲרֵי זֶה מִתְעַלֶּה. שֶׁנֶּאֱמַר וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת: (ג) הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הֲלָכָה אַחַת אוֹ פָּסוּק אֶחָד אוֹ דִבּוּר אֶחָד אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת צָרִיךְ לִנְהָג־בּוֹ כָּבוֹד. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּדָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאֲחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד קְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ וּמְיֻדָּעוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי. וַהֲלֹא דְבָרִים קַל וָחֹמֶר. וּמַה־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאֲחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד קְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ וּמְיֻדָּעוֹ. הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הֲלָכָה אַחַת אוֹ פָּסוּק אֶחָד אוֹ דִבּוּר אֶחָד אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת עַל־אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁצָּרִיךְ לִנְהָג־בּוֹ כָּבוֹד. וְאֵין כָּבוֹד אֶלָּא תוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ. וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ־טוֹב. וְאֵין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: (ד) כַּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל־תּוֹרָה. פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל. וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה. וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן. וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה. וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. אִם־אַתָּה עֹשֶׂה כֵּן אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם הַבָּא: (ה) אַל־תְּבַקֵּשׁ גְּדֻלָּה לְעַצְמְךָ. וְאַל־תַּחְמוֹד כָּבוֹד יוֹתֵר מִלִּמּוּדֶךָ עֲשֵׂה. וְאַל־תִּתְאַוֶּה לְשֻׁלְחָנָם שֶׁל־שָׂרִים. שֶׁשֻּׁלְחָנְךָ גָּדוֹל מִשֻּׁלְחָנָם וְכִתְרְךָ גָּדוֹל מִכִּתְרָם. וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיְּשַׁלֶּם־לָךְ שְׂכַר

א במדבר כא, יט. ב תהלים נה, יד. ג משלי ג, לה. ד שם כח, י. ה שם ד, ב.

עץ יוסף

שפי' חירות: על הלוחות. פי' בשביל הלוחות שקיבלו: וממתנה נחליאל. למעלה מן הפסוק הזה כתיב וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. ופי' ממדבר קבלו התורה במתנה: וכיון שניתנה להם התורה במתנה נחלו אל כלומר הביאם בחלקו. וכיון שחלקם אל עולים לגדולה וזהו ומנחליאל במות: (ג) אלא שני דברים. שפעם אחת למד דוד ביחידי א"ל למה אתה עוסק בתורה יחידי והלא כבר נאמר חרב אל הבדים ונואלו חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקין בתורה בד בבד (קשה הא האי קרא בירמיה סי' נ' כתיב וירמיה היה אחר כמה וכמה דורות). שוב פעם אחרת מצאו שהיה נכנס לבית מדרשו בקומה זקופה אמר לו והלא כבר נאמר ומקדשי תיראו שצריך לו לאדם ליכנס שם במורא כדי שתהא אימת שמים עליו: שנאמר ואתה וגו' בבית אלהים נהלך ברגש. פי' באימה ופחד: ומה דוד. שהיה מלך ישראל עשאו לאחיתופל שהיה רשע ולא היה ראוי לכך רב ואלוף בשביל שני דברים. אדם הדיוט שלומד מחברו שאינו רשע על אחת כמה וכמה: ואין כבוד אלא תורה. ר"ל אין צריך ליתן כבוד אלא לרבו שלימדו תורה. אבל לימדו אומנות אחרות כגון שוליא דנגרי לא: שנאמר כבוד חכמים ינחלו. ראוים חכמים להנחיל כבוד. ואיזה חכמים התמימים הנוחלים טוב דהיינו תורה. אבל חכמים בשאר אומניות לא: (ד) כך היא דרכה של תורה כו'. הזהיר כאן לעני שאפילו אין לו אלא פת במלח כו' ואין לו כר וכסת לישן אלא על הארץ מ"מ אל ימנע מלעסוק בתורה דסופו ללמוד אותה מעושר. וגם הזהיר כאן לעשיר אשר יש ספק בידו להתענג בתענוגי העוה"ז שלא ירגיל עצמו בהם. כי לא יוכל ללמוד כראוי מהתענג ומרוך. ועוד שנית שאם ירגיל עצמו בהם יהיה מוכרח לבטל עצמו מלמוד כדי להרויח ממון לצורך הוצאתו כי רבה היא. על כן הזהיר בדרך כלל לעשירים ודלים. ואמר פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה. להודיע כי אפילו אם טבע האוכל מלח שהוא צמא. ומים רבים לא יוכלו לכבות את צמאו. עם כל זה נוה ואמר ומים במשורה תשתה שהיא מדה קטנה. ודוקא מים ולא שאר משקה. ואף שהמים הם קרים בטבעם ובפרט בימי הקור והשתיה אותם היה צריך לפחות שלא ישכב על הארץ אלא על המטה כדי שיתחמם קצת אמר מ"מ ועל הארץ תישן ולא תחוש כלל. ואמר וחיי צער תחיה להבטיח לאדם שלא יעלה על לבו לאמר שאם כה יתנהג תיכף יחלה וימות בחצי ימיו. לז"א וחיי צער תחיה כלומר אף אם הם חיי צער דע לך שתחיה ולא תמות. כי אין זה גורם המיתה. ואמר ובתורה אתה עמל כלומר שאף אם אמרתי לך שזו היא דרכה של תורה לא תחשוב שעם זה הסדר שסדרתי לך תיכף ומיד הלמוד מהרה קל יבוא מבלי עמל ויגיעה. ואולי כאשר תראה שלא תלמוד מהרה תפס נאל מלתי. לז"א ובתורה אתה עמל כלומר עם כל זה צריך שבתורה תהיה עמל ביגיעה רבה. ואם אתה בבחירתך תענה את עצמך לא מצד הכילות והקמצנות. אלא מטבעך אתה נדיב לב ועל כל זה בבחירתך אתה תענה את עצמך ומתנהג בדרך זו. וזהו שאמר אם אתה עושה כן. אז אשריך בעוה"ז וטוב לך לעולם הבא:

בתלמוד

פָּעֳלָתֶךָ: (ו) גְּדוֹלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַכְּהֻנָּה וּמִן הַמַּלְכוּת. שֶׁהַמַּלְכוּת נִקְנֵית בִּשְׁלֹשִׁים מַעֲלוֹת. וְהַכְּהֻנָּה נִקְנֵית בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה. וְהַתּוֹרָה נִקְנֵית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה דְבָרִים. וְאֵלּוּ הֵן. בְּתַלְמוּד. בִּשְׁמִיעַת הָאֹזֶן. בַּעֲרִיכַת שְׂפָתַיִם. בְּבִינַת הַלֵּב. בְּאֵימָה. בְּיִרְאָה. בַּעֲנָוָה. בְּשִׂמְחָה. בְּטָהֳרָה. בְּשִׁמּוּשׁ חֲכָמִים. בְּדִקְדּוּק חֲבֵרִים. בְּפִלְפּוּל הַתַּלְמִידִים. בְּיִשּׁוּב. בְּמִקְרָא. בְּמִשְׁנָה. בְּמִעוּט סְחוֹרָה. בְּמִעוּט דֶּרֶךְ אֶרֶץ. א)בְּמִעוּט תַּעֲנוּג. בְּמִעוּט שֵׁנָה. בְּמִעוּט שִׂיחָה.

א) במעוט תענוג, הגר"א לא גרס.

באורי הגר"א

פ"ן (ו) גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהנה בכ"ד. הנה הל' מעלות של המלכות מפורשים בקרא (שמואל א ח). ואלו הן,. א'. אשר ימלוך עליכם: ב'. את בניכם יקח: ג'. ושם לו במרכבתו: ד'. ופרשיו: ה'. ורצו לפני מרכבתו: ו'. ולשום לו שרי אלפים: ז'. ושרי חמשים: ח'. ולחרוש חרישו: ט'. ולקצור קצירו: י'. ולעשות כלי מלחמתו: יא. וכלי רכבו: יב. ואת בנותיכם יקח: יג. לרקחות: יד. ולטבחות: טו. ולאופות: טז. ואת שדותיכם: יז. ואת כרמיכם: יח. וזיתיכם הטובים: יט. ונתן לעבדיו: כ. וזרעכם: כא. וכרמיכם יעשור: כב. ונתן לסריסיו: כג. ולעבדיו: כד. ואת עבדיכם: כה. ואת שפחותיכם: כו. ואת בחוריכם הטובים: כז. את חמוריכם יקח: כח. ועשה למלאכתו: כט. צאנכם יעשור: ל'. ואתם תהיו לו לעבדים: וכנגדן הן ל' מעלות במלך המפורשין במתניתין דפ"ב דסנהדרין ואלו הן. א'. המלך לא דן: ב'. ולא דנין אותו: ג'. ולא מעיד: ד'. ולא מעידין אותו: ה'. לא חולץ: ו'. ולא חולצין לאשתו: ז'. לא מייבם: ח'. ולא מייבמין לאשתו: ט'. ואין נושאין אלמנתו: י'. מת לו מת אינו יוצא כו': יא. וכשמברין אותו כל כו' והוא מיסב על הדרגש: יב. ומוציא למלחמת הרשות ע"פ ב"ד של שבעים ואחד: יג. ופורץ לעשות לו דרך כו': יד. דרך המלך אין לו שיעור: טו. וכל העם בוזזין ונותנין לפניו: טז. והוא נוטל חלק בראש: יז. לא ירבה לו נשים כו': יח. לא ירבה לו סוסים: יט. וכסף וזהב לא ירבה לו: כ. וכותב לו ס"ת לשמו: כא. ויוצא למלחמה מוציאה עמו: כב. נכנס מכניסה עמו: כג. יושב בדין היא עמו: כד. מיסב היא כנגדו: כה. אין רוכבין על סוסו: כו. ואין יושבין על כסאו: כז. ואין משתמשין בשרביטו: כח. ואין רואין אותו כשהוא מסתפר: כט. ולא כשהוא ערום: ל'. ולא בבית המרחץ הרי שלשים מעלות של המלך ועיין בערוך: והכהנה בכ"ד. כולם מפורשים בקרא בפרשת קרח והם י"ב במקדש וי"ב בגבולין וסימניך ז"ה יהיה לך וגו' ושם מפורשים קדשי מקדש ואח"כ ח"ה לך תרומת מתנם כו' שם

מפורשים

עץ יוסף

בתלמוד. כלומר בהיותו לומד לעולם. ולעולם מחשיב א"ע שהוא חסר וחופק לעולם ללמוד יותר זה ישיג מעלת התורה: בשמיעת האזן. כלומר שיטה את אזנו לדברי רבותיו שאם יאטם אזנו מלשמוע לקול מוריו אפילו פעם אחת אפשר כי באותה השעה נאבדה ממנו מרגלית טובה: בעריכת שפתים. שיחזיר עליו תמיד ויוציא דברי התורה בשפתיו. וצריך שיחזיר פעמים רבות עד שתהיה ערוכה בפיו ובשפתיו: בבינת הלב. פי' שיבין בשכנה הדברים אשר הוא מוציא מתוך פיו. כי עריכת שפתים בלי כוונת הלב הינה שוה כלום: באימה. שתהיה אימת רבו עליו: ביראה. היא יראת שמים. כי כן שנינו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. וכן כתיב ראשית חכמה יראת ה': בענוה. שיהיה שפל רוח בפני כל אדם. כי לכך זכה משה שניתנה תורה על ידו לפי שהיה עניו מכל אדם: בשמחה. שאם אינו לומד בשמחה והתורה היא עליו לטורח סוף סוף יפרוש עצמו ממנה: בטהרה. שיטהר עצמו ממחשבות והרהורים רעים. כי התורה אינה שוכנת במקום טומאה: בשמוש חכמים בדקדוק חברים בפלפול התלמידים. הכוונה כי האדם יושלם בלמוד התורה ע"י שלשה אלה. הלא הם רבותיו וחביריו ותלמידיו. וכמאמרם ז"ל הרבה למדתי מרבותי ויותר מחברי ומתלמידי יותר מכולם. וכנגד חלוקת רבותיו אמר בשמוש חכמים. שגדולה שמושה של תורה יותר מלימודה. כי בעת שמשמשו הוא רואה ממנו הלכה למעשה. וכנגד חלוקת חביריו אמר בדקדוק חברים. שמדקדק עמהם דקדוקים הרבה להבין התורה על בוריה. וכנגד חלוקת תלמידיו אמר ובפלפול התלמידים. שע"י החידוד והפלפול מתברר האמת: בישוב. שאם ישאלו ממנו שום שאלה לא ישיב במהרה עד שיתיישב בדבר במתון רב: במקרא במשנה. שצריך שיהיה בקי בהם. שהמקרא והמשנה הם היסוד אשר בית הלימוד נכון עליהם. ואיך יוכל לבנות בית בלי יסוד: במעוט סחורה. כי אין התורה מצויה בתגרים ובסוחרים. ואמר במעוט סחורה ולא אמר בלא סחורה. כי אי אפשר בלא סחורה כלל. כי כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. רק יעשה באופן זה שימעט בסחורה ויעסוק בתורה: במעוט דרך ארץ. במיעוט תשמיש המטה. שתשמיש המטה נקרא דרך ארץ כמ"ש בבנות לוט ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ. ורש"י פי' במעוט דרך ארץ שלא יהא מצוי עם בני אדם בשוק: במעוט תענוג. ר"ל אפילו בדבר שהתענוג בא לו ממילא מ"מ ירא למעט התענוג בכל מה דאפשר כמו דאמר ר"א כאלו כפאו שד. וכן באכילה ושתיה יוכל לדבר: במעוט שינה. שיקום בחצי הלילה לעסוק בתורה כמ"ש חצות לילה אקום להודות לך: במעוט

שיחה

בְּמִעוּט שְׂחוֹק. בְּאֶרֶךְ אַפַּיִם. בְּלֵב טוֹב. בֶּאֱמוּנַת חֲכָמִים. בְּקַבָּלַת הַיִּסּוּרִין. הַמַּכִּיר אֶת־מְקוֹמוֹ. וְהַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ. וְהָעוֹשֶׂה סְיָג לִדְבָרָיו. וְאֵינוֹ מַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ. אָהוּב. אוֹהֵב אֶת־הַמָּקוֹם. אוֹהֵב אֶת־הַבְּרִיּוֹת.(א) אוֹהֵב אֶת־הַצְּדָקוֹת.

א) אוהב את הצדקות, הגר"א נ"ג.

ביאורי הגר"א

מפורשים שבגבולין. ואלו הן י"ב שבקדשי מקדש. א' מקדש הקדשים. זה זבחי שלמי צבור שאין בכל השלמים ק"ק אלא אלו: ב'. מן האש. זה עור העולה שהיא כולה כליל לאשים: ג' ד'. כל קרבנם זה שתי הלחם ולחם הפנים שאין מקריבין מהם כלום אלא הם בעצמם קרבנם: ה' ו'. לכל מנחתם זו שירי מנחות ושירי מנחת העומר: ז' ח'. ולכל חטאתם אלו בשר של חטאת בהמה וחטאת העוף שאין למזבח אלא דמה: ט' י'. ולכל אשמם זה אשם ודאי ואשם תלוי: יא. אשר ישיבו לי זה גזל הגר שהוא המושב לה': יב. קדש קדשים זה. לוג שמן של מצורע ונקרא קדש קדשים לפי שדם מצורע בא לפנים: וזה לך תרומת מתנם כו' אלו י"ב שבגבולין: א'. החזה ושוק אף שהן במקדש מ"מ נחשבים לקדשי הגבול לפי שנאכלין בכל העיר: ב'. תרומה: ג'. תרומת מעשר: ד'. ראשית הגז: ה'. חלה: ו'. הוא מתנות הזרוע והלחיים והקיבה: ז'. בכורים: ח'. שדה אחוזה: ט'. שדה חרם: י'. בכור אדם: יא. בכור בהמה טהורה: יב. בכור בהמה טמאה: וכל אלו מרומזים בפסוקים. לכל תרומת מתנם לכל תנופות כו' אלו חזה ושוק שצריכים תנופה: כל חלב יצהר זו תרומה. וכל חלב תירוש זה תרומת מעשר. אשר יתנו זו מתנות זרוע והלחיים וקיבה וראשית הגז. לה' זו חלה שאסור באכילה עד שיפרישנה אבל תרומה אפילו פירש עדיין אינו ראוי לאכילה. בכורי כל. זה בכורים. אשר בארצם. זה שדה אחוזה. כל חרם. זה שדה חרם כל פטר כו' ופדויו כו' אך בכור שור כו'. וכנגדן יש כ"ד מעלות בכ"ג. ואלו הן א'. אינו חייב על הוראה אא"כ הורה לבטל מקצתו ולקיים מקצתו: ב'. אינו חייב על טומאת מקדש: ג'. אינו חייב על טומאת קדשיו: ד'. שמביא פר על הטא: ה'. שמביא פר ביוה"כ: ו'. שמביא עשירית האיפה: ז'. שאין עבודת יום הכפורים כשר אלא בו: ח'. מצווה על הבתולה: ט'. ומוזהר על האלמנה שלא ישאנה: י'. שאינו מטמא בקרוביו: יא. לא פורם: יב. ולא פורע: יג. מחזיר את הרוצח: יד. מקריב אונן: טו. פרו קודם לפר העדה: טז. אינו חייב אלא על העלם דבר: יז. אין דנין אותו אלא בב"ד של שבעים ואחד: יח. אינו יוצא אחר המטה: יט. כשמנחם אחרים כו'. עיין פ"ב דסנהדרין: כ'. כשהוא מתנחם כו'. שם: כא. וכשמברין אותו כו'. שם: כב. נוטל חלק בראש: כג. ומקריב חלק בראש: כד. ומשמש בשמונה בגדים: ומפורשים בפרק בתרא דהוריות בברייתא ומבוארים במתניתין

עץ יוסף

שיחה. כמו שדרשו חז"ל ודברת בם ולא בדברים בטלים: **במעוט שחוק**. הענין הוא כי מצינו בגמ' שמביאין מלי דבדיחותא כי בזה מהרחבת דעתו כדי לחזור ללמודו. ועל זה אמר במעוט שחוק כי מעוטו הוא טוב. ועל רבויו נאמר שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה: **בארך אפים**. שיתרחק ממדת הכעס. שאמרו חז"ל כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו כו' והוא כאלו עובד עבודת כוכבים: **בלב טוב**. בהיות כי לאדם ב' לבבות לב טוב ולב רע כמו שאמר חז"ל בכל לבבך בשני יצריך ביצ"ט וביצה"ר. לכן צריך האדם לסור ולבער הלב רע מתוכו. ואז תנוח התורה בתוכו. כי בלב נבון תנוח חכמה. וכמו שאה"כ כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם: **באמונת חכמים**. שיאמין בכל מה שאמרו חז"ל כאלו ניתנו למשה מסיני. ועליהם נאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. שאם לא יאמין אף בדבר אחד לא יתגלו לו רזי תורה כי זה סופו שיעשה צדוקי כי עבירה גוררת עבירה: **בקבלת היסורין**. ר"ל שתשים כל כך חשקת נפשו בתורה עד שאפילו יהיה נגוע ביסורין מוכה אלהים ומעונה לא יטרידוהו היסורין מללמוד בתורה מרוב אהבתו אותה: **המכיר את מקומו**. שצריך שיכיר את מקומו האמיתי כי זה העולם אין זה מקומו. כי הוא כגר בארץ. וצריך שיזכור תמיד יום המיתה ולאן הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה כי הוא מקומו. ואז יכנע לבבו הערל ואז ירצה את עונו ויחנה בלבו דעה בינה והשכל. וגם אפשר שרמז שלעולם יכיר את מקומו המיוחד לו בג"ע תחת כנפי השכינה. ובזה ישתדל לעולם לקנות תכלית השלימות לשוב אל מקומו הראשון אשר ממנו חוצב והוא פתח לשערי תורה: **והשמח** בחלקו. שאינו נבהל להון. ואינו מתבטל מלמודו בשביל חמדת ממון: **והעושה סייג לדבריו**. שבכל דבריו ועניניו עושה סייג להם לקדש עצמו במותר לו כדי שלא יגע באיסור. וזה הוא מלבד הסייגים אשר עשו רז"ל ואשר גבלו ראשונים כדי להרחיק את האדם מן העבירה הוא עושה סייגים אחרים למעשיו ולעניניו כדי להתרחק יותר ויותר: **ואינו מחזיק** טובה לעצמו. שאפילו שהשיג בחכמה כל מה שהוא בחק האנושי להשיגו אינו מחזיק טובה לעצמו. עוד כוון לומר שאינו מחזיק טובה לעצמו כלומר שכל טובה שהוא עושה אינו מחזיק אותה לעצמו כאלו הוא העושה אותה. כי יודע נאמנה שאלמלא הקב"ה עוזרו לא היה הוא יכול לכבוש את יצרו. כי יצר לב האדם רע מנעוריו: **אהוב**. כי בהיותו אהוב מכל הבריות כלם ירצו ללמוד באהבתם אותו: **אוהב** את המקום. כי בהיותו אוהב את המקום כנלא לומד מאהבה ואז יתגלו לו רזי תורה. לא כן מי שאינו לומד מאהבת המקום ב"ה: **אוהב** את הבריות. כי בהיותו אוהב את הבריות הוא סיבה שיהא מקרבן לתורה. וכמאמר התנא בפרק ראשון אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. וכאשר יקרב אותם לתורה ללמדם זאת היא סיבה שהוא ג"כ יקנה קנין התורה בעצם שהרי אמרו ומתלמידי יותר מכולם: **אוהב את**

הצדקות

אוֹהֵב אֶת־הַמֵּישָׁרִים. אוֹהֵב אֶת־הַתּוֹכָחוֹת. וּמִתְרַחֵק מִן־הַכָּבוֹד. וְלֹא־מֵגִיס לִבּוֹ בְּתַלְמוּדוֹ. וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּהוֹרָאָה. נוֹשֵׂא בְעֹל עִם־חֲבֵרוֹ. וּמַכְרִיעוֹ לְכַף זְכוּת. וּמַעֲמִידוֹ עַל־הָאֱמֶת. וּמַעֲמִידוֹ עַל־הַשָּׁלוֹם. וּמִתְיַשֵּׁב לִבּוֹ בְּתַלְמוּדוֹ. שׁוֹאֵל וּמֵשִׁיב. שׁוֹמֵעַ וּמוֹסִיף. הַלּוֹמֵד עַל־מְנָת לְלַמֵּד. וְהַלּוֹמֵד עַל־מְנָת לַעֲשׂוֹת. הַמַּחְכִּים אֶת־רַבּוֹ. וְהַמְכַוֵּן אֶת־שְׁמוּעָתוֹ. וְהָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ. הָא לָמַדְתָּ. כָּל־הָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ מֵבִיא גְאֻלָּה לָעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי: (ז) גְּדוֹלָה תוֹרָה שֶׁהִיא נוֹתֶנֶת חַיִּים לְעֹשֶׂיהָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא: וְאוֹמֵר. רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶּךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ: וְאוֹמֵר. עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: וְאוֹמֵר. כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ: וְאוֹמֵר. תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת־חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ: וְאוֹמֵר. כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: וְאוֹמֵר. אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד:

א אסתר ב, כב. ב משלי ד, כב. ג שם ג, ח. ד שם ג, יח. ה שם א, ט. ו שם ד, ט. ז שם ט, יא. ח שם ג, טז.

באורי הגר"א

גם כן. י"א שם. ב' בפ"א דיומא. ג' בפ"ב דהוריות הרי ע"ז. א' במתניתין פ"א דסנהדרין. ד' בספ"ב שם. והשאר בברייתא דהוריות שם ועיין בהוריות פ' א': (ז) ותומכיה מאושר כו' ואומר ארך ימים בימינה כו'. כ"ה הגירסא בברייתא דתנא דבי אליהו וחשב בו' דרגין הראשון מלא אשה מלא טוב. ולכל בשרו וגו'. שני ביסוד. שלישי ותומכיה בנו"ה. רביעי אורך ימים כו' בחו"ג. ה'. כי לוית חן כו' ת"ת. ובינה המתפשט בו. ו'. התן כו' עטרת כו' בינה וכתר בסוד אהיה אשר אהיה. ז'. כי ארך

עץ יוסף

הדקות. לא גרסינן (רש"י): אוהב את המישרים. כלומר שאינו מחניף לשום אדם יהיה מי שיהיה רק אוהב את היושר ובו ידבק: אוהב את התוכחות. כשרבו יוכיחהו לא יהיה בועט בו כתינוק הבורח מן הספר: ומתרחק מן הכבוד. שאינו לומד בשביל שיקרא רבי או חכם ויכבדוהו האנשים רק בשביל אהבת ה': ולא מגיס לבו בתלמודו. כלומר כי מלבד שהוא מתרחק מן הכבוד עוד יש לו כי אפילו בקרבו ובתוך לבו אינו מתגאה בתלמודו אלא לעולם מחזיק עצמו כקטן של חכמים ולזה לעולם הוא משתדל יותר: ואינו שמח בהוראה. כי השמח בהוראה השמחה באה לו מהיותו גס לבו בהוראה וזה שוטה רשע וגס רוח. ופירוש בהוראה כלומר להיות מורה הוראות: נושא בעול עם חברו. כאשר רואה חבירו בצער הוא מצטער עמו בצערו. ולא זו בלבד אלא גם ומכריעו לכף זכות. כלומר כי לא די שנושא בעול שוה בשוה עמו אלא אדרבה שמכריע את חבירו לכף זכות שאומר נלקה בעבור עון הדור והוא גרם לחבירו שילקה לכן משתדל להקל מחבירו העול והוא נושא רוב העול ורוב הצער: ומעמידו על האמת. על בוריה של הלכה: ומעמידו על השלום. היינו הפשרה שעושה שלום בין השני בעלי דינים: ומתישב לבו בתלמודו. שלומד ביישוב ובנחת ולא במהירות ואחר שלומד מתיישב בה ואז לא תשכח מפיו: שואל ומשיב. פי' שיודע להקשות ולעורר כל הקושיות הנופלות באותו הענין כדת וכהלכה. וגם משיב תשובות על הקושיות כדת וכהלכה. ובזה יבא לקנות קנין התורה. כי מתוך הקושיות והתשובות יתלבנו ויתבררו הדברים: שומע ומוסיף. כי כאשר ישמע שום דבר מרבו ישתדל להוסיף עליו. ובכל מה ששומע מוסיף נופך משלו: הלומד על מנת ללמד. בזה ידוע כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה. ועל כן מי שכל תכלית למודו הוא כדי ללמד לאחרים הוא נענה תחלה ומלמדין אותו מן השמים ושערי תורה נפתחים לפניו: והלומד ע"מ לעשות. שלא ילמוד רק כדי לחדד השכל בפלפול ולהתחכם שלמוד כזה אינו מתקיים ביד האדם. רק הלימוד אשר לומד האדם ע"מ לעשות לידע הדינין פרטיהם ודקדוקיהם איך יתנהג בהם לעבוד את בוראו תורה זו תתקיים בידו: המחכים את רבו. רמז שהתלמיד כדי שלעולם יהיה עוסק ללמוד מרבו צריך שיהזיק את רבו לחכם ויודע ואז יהיה עוסק ללמוד מחכמתו. אמנם אם אינו מחזיקו לחכם או לא ישתדל לרדוף אחריו שילמדנו ויתרשל באופן שישאר חסר מקנין התורה ועל כן אמר שהדברים שהתורה נקנית בהם הוא המחכים את רבו כלומר מחזיק אותו לחכם: והמכוון את שמועתו. רמז שלעולם האדם אל יניח השמועה מעיניו. ואף אם אינו יכול לחזור אותה בפיו יהרהר בתוך לבו וכוונתו: והאומר דבר בשם אומרו. כי מי שאינו עושה כן רק גונב מאחרים ואומרם על שמו זה בודאי לא יקנה קנין התורה. אמנם כאשר לעולם יאמר דבר בשם אומרו אז יוכרח גם הוא להשתדל לחדש בתורה שום דבר לומר ג"כ בשם עצמו. וזהו סיבה שישתדל להשלים את עצמו ולקנות קנין התורה: הא למדת כו'. כלומר כבר אתה ידעת ולמדת ממקום אחר שגם תועלת אחרת יש בזה. שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר כו': (ז) כי חיים הם למוצאיהם. אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה הרי בעוה"ז: ושקוי לעצמותיך. שיהא משקה עצמותיך בקבר. ושמא תאמר יש שהוא זוכה אבל לא לעושר. לכך נאמר כי לוית חן כו'. איזה דבר המביא את האדם למצוא חן בעיני

וְאוֹמֵר. כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: וְאוֹמֵר. דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: (ח) רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יְהוּדָה מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יוֹחָאי אוֹמֵר. הַנּוֹי. וְהַכֹּחַ. וְהָעשֶׁר. וְהַכָּבוֹד. וְהַחָכְמָה. וְהַזִּקְנָה. וְהַשֵּׂיבָה. וְהַבָּנִים. נָאֶה לַצַּדִּיקִים וְנָאֶה לָעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר. עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא: וְאוֹמֵר. עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם: וְאוֹמֵר. תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה: וְאוֹמֵר. וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד: רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־מְנַסְיָא אוֹמֵר. אֵלּוּ שֶׁבַע מִדּוֹת שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים לַצַּדִּיקִים כֻּלָּם נִתְקַיְּמוּ בְּרַבִּי וּבְבָנָיו: (ט) אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן־קִסְמָא פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וּפָגַע בִּי אָדָם אֶחָד וְנָתַן־לִי שָׁלוֹם. וְהֶחֱזַרְתִּי לוֹ שָׁלוֹם. אָמַר לִי. רַבִּי. מֵאֵיזֶה מָקוֹם אָתָּה. אָמַרְתִּי לוֹ מֵעִיר גְּדוֹלָה שֶׁל־חֲכָמִים וְשֶׁל־סוֹפְרִים אָנִי. אָמַר לִי. רַבִּי. רְצוֹנְךָ שֶׁתָּדוּר עִמָּנוּ בִּמְקוֹמֵנוּ וַאֲנִי אֶתֵּן־לָךְ אֶלֶף אֲלָפִים דִּינְרֵי זָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. אָמַרְתִּי לוֹ אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל־כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. אֵינִי דָר אֶלָּא בִּמְקוֹם תּוֹרָה. וְכֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל־יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל טוֹב־לִי תוֹרַת־פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף. וְלֹא עוֹד. אֶלָּא שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁל־אָדָם אֵין מְלַוִּין לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת אֶלָּא תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בִּלְבָד. שֶׁנֶּאֱמַר. בְּהִתְהַלֶּכְךָ | תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ: בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בָּעוֹלָם הַזֶּה. בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ בַּקֶּבֶר. וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ לָעוֹלָם הַבָּא: וְאוֹמֵר. לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: (י) חֲמִשָּׁה קִנְיָנִים קָנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ

א משלי ג, ב. ב שם ג, יז. ג שם טז, לא. ד שם יז, ו. ה שם כ, יט. ו ישעיה כד, כג. ז תהלים קיט, עב. ח משלי ו, כב. ט חגי ב, ח.

באורי הגר"א

כו'. בחכמה: (ח) הנוי כו'. והחכמה לא גרסינן כי בזה לא שייך נאה כי אין בור ירא חטא וכמו שלא חשיב מעשים טובים וכן לא מביא פסוק ע"ז: שנאמר כו'. מביא ראיה לשיבה ולהלן נאמר עטרת תפארת תמצא כמ"ש במתניתין הקודם ואומר עטרת כו' ראיה לבנים ולהלן נאמר עטרת כנ"ל וכן לכח שנאמר תפארת וגו' והשיבה אינו הזקנה אלא השיבה עצמה ומביא ראיה על הזקנה שנאמר ונגד זקניו כבוד ולהלן נאמר בשמאלה עושר וכבוד כנ"ל ואע"ג שאריכת ימיו גם כן נאמר שם מ"מ הזקנה עצמה שהוא הדר לא נאמר אבל הנוי והעושר והכבוד מפורש במתני' הנ"ל בשמאלה וגו' תתן לראשך וגו': (י) חמשה קנינים כו'. ס"ס וצ"ל ארבעה קנינים כמ"ש במכילתא ובגמרא. תיבות אברהם קנין אחד ס"ס:

שמים

עץ יוסף

האנשים הוי אומר ממון. ושמא תאמר ממון יתנו לך אבל לא תהא מכובד בין האנשים לכך נאמר עטרת תפארת תמצא. ושמא תאמר אפילו שלא לשמה למד זוכה לדברים האלו. לכך נאמר אורך ימים בימינה למיימינים בה שילמדו לשמה יש לו ארך ימים וחיים ואין צריך לומר עשירות וכבוד. אבל בשמאלה למשמאילים בה עושר וכבוד יתנו לו אבל לא חיים ארוכים. ושמא תאמר לחיים ועושר זוכה אבל לא לשלום לכך נאמר ושלום יוסיפו לך. עטרת זה העושר. תפארת זה הנוי. והבנים ותפארת בנים אבותם. והכח תפארת בחורים כחם. והכבוד ונגד זקנין כבוד. והזקנה והשיבה מפורשים בכתוב: (ט) וכן כתוב בספר תהלים ע"י דוד. כלומר אף אם תאמר שברבות לי כסף וזהב בו אזכה לחיי העוה"ב בעשותי בו חסד משפט וצדקה בארץ. עם כל זה לא ראי זה כראי זה והשכר הנמשך לאדם מן התורה אין לו ערך ודמיון עם שום דבר בעולם שהרי מי לנו בענין הצדקה גדול מדוד מלך ישראל כי כל ממונו היה נותן לצדקה וכמו שאה"כ ויהי דוד עושה משפט וצדקה ועם היות שרוב ממונו רובו ככולו היה מפזר אותו לצדקה ועם כל זה אמר הוא עליו טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף עם היות שאות' אלפי כסף היו כלם לעשות צדקה וכנין בהמ"ק כמש"ה בעניי הכינותי וגו' באם לא היו אלפי זהב וכסף לצדקה פשיטא מאי אתא לאשמעינן ומי לא ידע כי יקרה היא מפנינים כל חפצים לא ישוו בה: ואומר לי הכסף

כו'

וְאֵלּוּ הֵן. תּוֹרָה קִנְיָן אֶחָד. שָׁמַיִם וָאָרֶץ קִנְיָן אֶחָד. אַבְרָהָם קִנְיָן אֶחָד. יִשְׂרָאֵל קִנְיָן אֶחָד. בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיָן אֶחָד: תּוֹרָה מִנַּיִן. דִּכְתִיב יְהוָה קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז: שָׁמַיִם וָאָרֶץ מִנַּיִן. דִּכְתִיב כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: וְאוֹמֵר מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ | יְהוָה כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: אַבְרָהָם מִנַּיִן דִּכְתִיב וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יִשְׂרָאֵל מִנַּיִן דִּכְתִיב עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: וְאוֹמֵר לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם: בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מִנַּיִן. דִּכְתִיב מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: וְאוֹמֵר. וַיְבִיאֵם אֶל־גְּבוּל קָדְשׁוֹ הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ: (יא) כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא בְרָאוֹ אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו: וְאוֹמֵר יְהוָה | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: רבי חנניא בן עקשיא וכו׳. קדיש דרבנן. עלינו. ק״י.

א״ה. הפרק שנו חכמים היא ברייתא ונלקחה ממס׳ כלה רבתי פרק שמיני ונדפסה בש״ס הגדול שלנו ונזכרה גראשונה לאמרה בשבת למנחה בסדור רב עמרם גאון וז״ל ושונין אבות וקנין תורה (הוא פרק שנו חכמים) ומובא גם לרב האי גאון בס׳ שערי תשובה סימן ר״כ שאחר תפלת מנחה שונין אבות וקנין תורה. וגם במחזור ויטרי כתב כן ונדפס בו כל הפרק. ונמצאה גם כן בתנא דבי אליהו זוטא פרק י״ז. ועל דבר הנוסחאות שבזה הפרק עיין בשנויי נוסחאות שנדפסו במשניות שלנו. שנדפסו בתבנית מרובע עם כ״ח הוספות וכן עם ט׳ הוספות.

סדר תקוני שבת לסעודה שלישית

אחר תפלת מנחה קודם סעודה שלישית יאמר שמונה פרקים אלו:

פרק יז כָּל־הַכֵּלִים נִטָּלִין בְּשַׁבָּת | וְדַלְתוֹתֵיהֶן עִמָּהֶן. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁנִּתְפָּרְקוּ

א משלי ח, כב. ב ישעי׳ סו, א. ג תהלים קד, כד. ד בראשית יד, יט. ה שמות טו, טז. ו תהלים טז, ג. ז שמות טו, יז. ח תהלים עח, נד. ט ישעי׳ מג, ז. י שמות טו. יח. כ ישעי׳ מב, כא.

באורי הגר״א

שמים וארץ קנין אחד מנין שנאמר ברוך אברם וגו׳ כצ״ל. ומתיבות שנאמר כה אמר ה׳ כו׳ אברהם קנין אחד מנין כ״ז נמחק וכל הישובים שכתבו המפרשים הן לחוקים גדולים והאמת יורה דרכו:

עץ יוסף

כו׳. ר״ל הכי קאמר ליה הא הכסף שאתה רוצה ליתן אינו שלך אלא של הקב״ה שהוא הפקיד בידך כדכתיב לי הכסף ולי הזהב נאם ה׳ צבאות. וכיון שכן הוא כל מה שאתה תתן לי אם ירצה השי״ת ליקח אותם מידי יקחנו כי הכל שלו ואם עתה לא אתפתה אחר ממונך זהוא יתברך ירצה ליתן לי מידו הפתוחה הרחבה והמלאה הוא יתן לי. על כן בו בטח לבי ונעזרתי ואיני דר אלא במקום תורה: (י) תורה מנין דכתיב ה׳ קנני ראשית דרכו. הרי שקראה קנין. ויודע גודל חשיבותיה היותה ראשית דרכו וקדם מפעליו מאז ב׳ אלפים שנה נבראת התורה קודם הבריאה והיה השם יתברך משתעשע עמה כמו שאמר הכתוב ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום וגו׳ וזה יורה על רוב חבתה: שמים וארץ מנין שנאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. כצ״ל ודיני וביני צריכין למחוק. וקונה שמים וארץ קאי על אל עליון. הרי שמים וארץ נקראו קנין וחשיבותם על שהם נקראים כסא והדום רגליו של הקב״ה: ישראל מנין כו׳ עם זו קנית. הרי שקראם קנין והביא עוד פסוק לקדושים אשר בארץ הטה לומר שחשיבותם הוא מחמת האבות הקדושים אשר קבורים בארץ: מקדש ה׳ כוננו ידיך. וכיון שבשתי ידיו כונן אותו ושמים וארץ כל אחד לא נברא אלא ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. הרי שבית המקדש חשוב יותר או משמים. או מארץ. וכיון שהם נקראים קניים כ״ש בית המקדש והביא עוד פסוק ויביאם אל גבול כו׳ אשר מפורש בו לשון קנין והשמיענו עוד דאפילו כשהוא חרב שנקרא הר ג״כ הוא נקרא קנין: (יא) ואומר ה׳ ימלוך לעולם ועד. הביא זה הפסוק לומר אף עולם העשיה אשר כעת רבו המתפרצים למרות עיני כבודו יתברך. עם כל זה לעתיד לבא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד וה׳ ימלוך לעולם ועד ואז יהיו כל העולם נאחד לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד. וע״כ בראו הקב״ה לעולם העשיה. כי אז כבודו על כל העולם יראה. נמצא שאף עולם העשיה לא בראו אלא לכבודו:

(א) כל הכלים. שיש להם דלתות: ואע״פ שנתפרקו. הדלתות מן הכלים קודם השבת נטלים

בְּשַׁבָּת. שֶׁאֵינָן דּוֹמִין לְדַלְתוֹת הַבַּיִת. לְפִי שֶׁאֵינָן מִן הַמּוּכָן: (ב) נוֹטֵל אָדָם קוּרְנָס לְפַצֵּעַ בּוֹ אֶת־הָאֱגוֹזִים. וְקַרְדֹּם לַחְתּוֹךְ בּוֹ אֶת־הַדְּבֵלָה. מְגֵרָה לָגְרוֹר בָּהּ אֶת־הַגְּבִינָה. מַגְרֵפָה לִגְרוֹף בָּהּ אֶת־הַגְּרוֹגְרוֹת. אֶת־הָרַחַת וְאֶת־הַמַּזְלֵג לָתֵת עָלָיו לְקָטָן. אֶת־הַכּוּשׁ וְאֶת־הַכַּרְכָּר לִתְחוֹב בּוֹ. מַחַט שֶׁל יָד לִטּוֹל בּוֹ אֶת־הַקּוֹץ. וְשֶׁל סַקָּאִים לִפְתּוֹחַ בּוֹ אֶת־הַדֶּלֶת: (ג) קָנֶה שֶׁל זֵיתִים אִם יֵשׁ קֶשֶׁר בְּרֹאשׁוֹ מְקַבֵּל טֻמְאָה. וְאִם לָאו אֵינוֹ מְקַבֵּל טֻמְאָה. בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ נִטָּל בַּשַּׁבָּת: (ד) רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר. כָּל־הַכֵּלִים נִטָּלִין חוּץ מִן הַמַּסָּר הַגָּדוֹל וְיָתֵד שֶׁל מַחֲרֵישָׁה. כָּל־הַכֵּלִים נִטָּלִין לְצֹרֶךְ וְשֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר. אֵין נִטָּלִין אֶלָּא לְצֹרֶךְ: (ה) כָּל־הַכֵּלִים הַנִּטָּלִין בַּשַּׁבָּת שִׁבְרֵיהֶן נִטָּלִין עִמָּהֶן. וּבִלְבַד שֶׁיְּהוּ עוֹשִׂין מֵעֵין מְלָאכָה. שִׁבְרֵי עֲרֵבָה לְכַסּוֹת בָּהֶן אֶת־פִּי הֶחָבִית. שִׁבְרֵי זְכוּכִית לְכַסּוֹת בָּהֶן אֶת־פִּי הַפַּךְ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר. וּבִלְבַד שֶׁיְּהוּ עוֹשִׂין מֵעֵין מְלַאכְתָּן. שִׁבְרֵי עֲרֵבָה לִיצוֹק לְתוֹכָן מִקְפָּה. וְשִׁבְרֵי זְכוּכִית לִיצוֹק לְתוֹכָן שֶׁמֶן: (ו) הָאֶבֶן שֶׁבַּקֵּרוּיָה אִם מְמַלְּאִין בָּהּ וְאֵינָהּ נוֹפֶלֶת. מְמַלְּאִין בָּהּ. וְאִם לָאו אֵין מְמַלְּאִין בָּהּ. זְמוֹרָה שֶׁהִיא קְשׁוּרָה בְּטֶפַח מְמַלְּאִין

עץ יוסף

בשבת. אגב הכלים: **שאינן דומין לדלתות הבית.** שאפילו נתפרקו בשבת אין נוטלים: **לפי.** שדלתות הבית: **אינן מן המוכן.** כלומר לא נעשו לטלטול: **(ב) קורנס.** פטיש: **הדבלה.** לאחר שעשאה עגול היא עבה וקשה וצריכה קרדום לחתכה: **מגרה.** כעין סכין ארוך ויש בו פגימות הרבה: **לגרור בו את הגבינה.** לחתכה ולחלקה לחלקים שע"י פגימותיו ממסר וחותך הדבר העב: **מגרפה.** לגרוף בה את הגרוגרות מן החבית: **הרחת.** הוא לוח שיש לה בית יד ושתי דפנות וזורין בה את החטה: **המזלג.** כלי שיש לו שלש שינים ומהפכים בו את הקש בגורן: **לתת עליו לקטן.** מזונות: **הכוש.** פלך שטווין בו הנשים: **הכרכר.** עץ של אורגים ודומה למחט של סקאין: **לתחוב בו.** לאכול בו תותים וכל מיני פרי רך: **מחט של יד.** קטנה שתופרין בה בגדים: **לטול בה את הקוץ.** שנכנס בבשרו שמותר ליטלו בשבת כמו שמותר להפיס מורסא להוציא ממנה ליחה. ובלבד שלא יתכוין לעשות לה פה: **ושל סקאין.** מחט גדול שתופרין בה שקין: **לפתוח בו את הדלת.** מי שאבדה לו מפתח: **(ג) קנה של זיתים.** קנה שעשוי לבדוק הזיתים שבמעטן אם נתאסף שמנן בתוכן והגיעו להיות ראויין לבית הבד: **אם יש קשר בראשו.** כעין פקק שבקנה מקבל טומאה לפי שע"י שהוא פקוק בקשר משתייר בו מן השמן הזב מן הזיתים ובודק בו אם הגיע לעצור והוה ליה בית קבול: **ואם לאו.** שאין בו קשר אע"פ שהוא חלול אין חללו עשוי לקבל כלום הילכך הוה ליה פשוטי כלי עץ ואינו מקבל טומאה: **בין כך כו'.** דהא כלי הוא ועשוי להפוך בו את הזיתים לכן ניטל בשבת: **(ד) המסר הגדול.** מגרה גדולה שנוסרין בה קורות: **ויתד של מחרישה.** כלי גדול העשוי כסכין שבו עושין חריץ של תלם המענה. והנך קפיד עלייהו ומייחד להו מקום דלא חזו למלאכה אחריתי: **כל הכלים נטלין כו'.** ה"ק כל הכלים שמלאכתן להיתר כגון קערות וכוסות ניטלים לצורך גופו ולצורך מקומו של כלי ושלא לצורך אפילו שאינו צריך לגופו ולמקומו של כלי אלא לטלטלו מחמה לצל או שלא יגנבוהו הגנבים שרי בכלי שמלאכתו להיתר. וכלי שמלאכתו לאיסור כגון מדוכות ורחיים וכיוצא בהן לצורך גופו ולצורך מקומו מותר. מחמה לצל או מפני הגנבים אסור: **ר"נ אומר אין נטלין אלא לצורך.** תשמיש המיוחד לו בלבד. ולא לצורך דבר אחר ואפי' לצורך גופו. כגון סכין לחתוך בו בלבד שרי ולא לסמוך בו את הקערה. ואין הלכה כרבי נחמיה: **(ה) מעין מלאכה.** איזו מלאכה שתהיה ואפילו אינה מעין מלאכתן הראשונה: **לצוק לתוכן מקפה.** עבה דומיא דעסה מעורבת במים. ולא פליגי אלא בנשברו בשבת. אבל נשברו מערב שבת כולי עלמא מודו דנטלין אפילו אין עושין מעין מלאכתן הראשונה. ואין הלכה כר"י: **(ו) האבן שבקרויה.** דלעת יבשה וממלאים בה מים ומתוך שהיא קלה אינה שואבת אלא צפה ונותנים בה אבן להכבידה: **אם ממלאים בה.** בקרויה ואין האבן נופלת שהדקוה יפה בפי הקרויה הוי כלי: **ואם לאו.** הרי היא כשאר אבנים ואין מטלטלים את הקרויה שנעשית בסיס לאבן שנשאתה: **בטפיח.** פך קטן ששואבין בו מים מן הבור או מן המעין: **ממלאין בה בשבת.** דהויה

לכך

בָּהּ בַּשַּׁבָּת: (ז) פְּקַק הַחַלּוֹן רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר. בִּזְמַן שֶׁהוּא קָשׁוּר וְתָלוּי פּוֹקְקִין בּוֹ. וְאִם לָאו אֵין פּוֹקְקִין בּוֹ. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ פּוֹקְקִין בּוֹ: (ח) כָּל־כִּסּוּיֵי הַכֵּלִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בֵּית אֲחִיזָה נִטָּלִים בְּשַׁבָּת. אָ"ר יוֹסֵי. בַּמֶּה דְבָרִים אֲמוּרִים בְּכִסּוּיֵי הַקַּרְקָעוֹת. אֲבָל בְּכִסּוּיֵי הַכֵּלִים בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ נִטָּלִים בַּשַּׁבָּת:

פרק יח

מְפַנִּין אֲפִילוּ אַרְבַּע וְחָמֵשׁ קֻפּוֹת שֶׁל תֶּבֶן וְשֶׁל תְּבוּאָה מִפְּנֵי הָאוֹרְחִים וּמִפְּנֵי בִּטּוּל בֵּית הַמִּדְרָשׁ אֲבָל לֹא אֶת־הָאוֹצָר. מְפַנִּין תְּרוּמָה טְהוֹרָה וּדְמַאי וּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁנִּטְּלָה תְרוּמָתוֹ וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁנִּפְדּוּ וְהַתּוּרְמוֹס הַיָּבֵשׁ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַאֲכָל לַעֲנִיִּים (נ"א לָעִזִּים). אֲבָל לֹא אֶת־הַטֶּבֶל וְלֹא אֶת־מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁלֹּא נִטְּלָה תְרוּמָתוֹ וְלֹא אֶת־מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁלֹּא נִפְדּוּ וְלֹא אֶת־הַלּוּף וְלֹא אֶת־הַחַרְדָּל. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל מַתִּיר בְּלוּף מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַאֲכַל עוֹרְבִין: (ב) חֲבִילֵי קַשׁ וַחֲבִילֵי עֵצִים וַחֲבִילֵי זְרָדִים אִם הִתְקִינָן לְמַאֲכַל בְּהֵמָה מְטַלְטְלִין אוֹתָן וְאִם לָאו אֵין מְטַלְטְלִין אוֹתָן. כּוֹפִין אֶת־הַסַּל לִפְנֵי הָאֶפְרוֹחִים כְּדֵי שֶׁיַּעֲלוּ וְיֵרְדוּ. תַּרְנְגֹלֶת שֶׁבָּרְחָה דּוֹחִין אוֹתָהּ עַד שֶׁתִּכָּנֵס. מְדַדִּין עֲגָלִין וּסְיָחִין בִּרְשׁוּת הָרַבִּים. אִשָּׁה מְדַדָּה אֶת־בְּנָהּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה אֵימָתַי בִּזְמַן שֶׁהוּא נוֹטֵל אֶחָד וּמַנִּיחַ אֶחָד. אֲבָל אִם הָיָה גּוֹרֵר אָסוּר: (ג) אֵין מְיַלְּדִין אֶת־הַבְּהֵמָה בְּיוֹם טוֹב אֲבָל מְסַעֲדִין. וּמְיַלְּדִין אֶת־הָאִשָּׁה בְּשַׁבָּת וְקוֹרִין לָהּ חֲכָמָה מִמָּקוֹם לְמָקוֹם וּמְחַלְּלִין עָלֶיהָ אֶת־הַשַּׁבָּת. וְקוֹשְׁרִין אֶת־הַטִּבּוּר. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר. אַף

עץ יוסף

להך זמורה כלי: (ז) פקק החלון. כגון לוח ומסך או שאר כל דבר שסותמים בו החלון: ותלוי. שאינו נגרר בארץ: (ח) בד"א בכסוי קרקעות. עיין ובגמרא פלוגתייהו:

(א) מפנין כו'. אם צריך למקומן להושיב שם אורחים להסב בסעודה או תלמידים לשמוע הדרשה. ומזה למדו חז"ל גדולה הכנסת אורחים מהשכמת בית המדרש דקתני בתחלה מפני האורחים והדר מפני בטול בה"מ ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת בה"מ דקתני מפני האורחים והדר מפני בטול בה"מ(שבת קכז): אבל לא את האוצר. כלומר ובלבד שלא יגמור את האוצר כולו עד שיגיע לקרקעיתו דלמא אתי לאשוויי גומות: ודמאי. דחזי לעניים: ומעשר ראשון שנטלה תרומתו. שנטל ממנו תרומת מעשר ולא נטלה ממנה תרומה גדולה כגון שהקדים בן לוי ולקח המעשר בשבלין: ומעשר שני והקדש שנפדו. שפדו אותן הבעלים ונתנו את הקרן ולא נתנו את החומש: אבל לא את הטבל. אפילו טבל דרבנן כגון הזרוע בעציץ שאינו נקוב: ולא את מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו. היינו שהקדים בן לוי ולקח המעשר אחר שנתמרחה התבואה בכרי קודם שהפרישו ממנו תרומה גדולה. והפריש ממנו תרומת מעשר ולא הפריש תרומה גדולה וזהו מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו האמור כאן: ולא מעשר שני והקדש שלא נפדו. כהלכה. כגון שפדה המעשר שני על גרוטאות של כסף. והקדש על קרקע: הלוף. מין קטנית שאינו ראוי חי אפילו לבהמה. ורמב"ם פירש מין ממיני הבצלים: עורבין. כגון עשירים שמגדלים עורבים לגדולה. ואין הלכה כרשב"ג: (ב) חבילי. אגודות: זרדים. ענפי אילן לחים שמורידין אותם למאכל בהמות: שברחה. מן הבית: דוחין אותה. בידים: מדדין עגלים. אוחז בצוארו ובצדדיו גוררו ומסיעו ומנענע לו רגליו: אשה מדדה את בנה. אוחזתו בזרועיו מאחוריו והוא מניע רגליו והולך: שהוא נוטל אחת כו'. כשהתינוק מניע את רגליו מניח אחת ומגביה אחת: גורר אסור. שנושאתו. וכן הלכה: (ג) אין מילדין. אין מושכין הולד מן הרחם ביו"ט. דאיכא טרחא יתירא: אבל מסעדין. אוחז את הולד שלא יפול לארץ: חכמה. מילדת בקיאה: ממקום למקום. אפילו חוץ לתחום: ומחללין עליה את השבת. משעה שהיא יושבת על המשבר ומתחיל הדם להיות שותת עד כל ג' ימים אחר שילדה. ועיין בברטנורה: וקושרין את הטבור. של ולד. אבל אין כורתין אותו בשבת לדברי ת"ק: אף חותכין. וכן

הלכה

חוּתְּכִין. וְכָל־צָרְכֵי מִילָה עוֹשִׂין בְּשַׁבָּת:

פרק יט רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר. אִם לֹא הֵבִיא כְּלִי מֵעֶרֶב שַׁבָּת מְבִיאוֹ בְּשַׁבָּת מְגֻלֶּה. וּבְסַכָּנָה מְכַסֵּהוּ עַל־פִּי עֵדִים. וְעוֹד אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר כּוֹרְתִים עֵצִים לַעֲשׂוֹת פֶּחָמִין לַעֲשׂוֹת כְּלִי בַרְזֶל. כְּלָל אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא. כָּל־מְלָאכָה שֶׁאֶפְשַׁר לַעֲשׂוֹתָהּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת אֵינָהּ דּוֹחָה אֶת־הַשַּׁבָּת. וְשֶׁאִי אֶפְשַׁר לַעֲשׂוֹתָהּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת דּוֹחָה אֶת־הַשַּׁבָּת: (ב) עוֹשִׂין כָּל־צָרְכֵי מִילָה בְּשַׁבָּת. מוֹהֲלִין וּפוֹרְעִין וּמוֹצְצִין. וְנוֹתְנִין עָלֶיהָ אִסְפְּלָנִית וְכַמּוֹן. אִם לֹא שָׁחַק מֵעֶרֶב שַׁבָּת לוֹעֵס בְּשִׁנָּיו וְנוֹתֵן. אִם לֹא טָרַף יַיִן וְשֶׁמֶן מֵעֶרֶב שַׁבָּת יִנָּתֵן זֶה בְּעַצְמוֹ וְזֶה בְּעַצְמוֹ. וְאֵין עוֹשִׂין לָהּ חָלוּק בַּתְּחִלָּה. אֲבָל כּוֹרֵךְ עָלֶיהָ סְמַרְטוּט. אִם לֹא הִתְקִין מֵעֶרֶב שַׁבָּת כּוֹרֵךְ עַל אֶצְבָּעוֹ וּמֵבִיא וַאֲפִילוּ מֵחָצֵר אַחֶרֶת: (ג) מַרְחִיצִין אֶת־הַקָּטָן בֵּין לִפְנֵי הַמִּילָה וּבֵין לְאַחַר הַמִּילָה. וּמְזַלְּפִין עָלָיו בַּיָּד אֲבָל לֹא בִּכְלִי. רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה אוֹמֵר. מַרְחִיצִין אֶת־הַקָּטָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת. שֶׁנֶּאֱמַר ^א^ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים. סָפֵק וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס אֵין מְחַלְּלִין עֲלֵיהֶן אֶת־הַשַּׁבָּת. וְרַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר בְּאַנְדְּרוֹגִינוֹס: (ד) מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁתֵּי תִינוֹקוֹת. אֶחָד לָמוּל אַחַר הַשַּׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בְּשַׁבָּת. וְשָׁכַח וּמָל אֶת־שֶׁל אַחַר הַשַּׁבָּת בְּשַׁבָּת חַיָּב. אֶחָד לָמוּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בְּשַׁבָּת. וְשָׁכַח וּמָל אֶת־שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת בְּשַׁבָּת. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּב חַטָּאת. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר: (ה) קָטָן נִמּוֹל לִשְׁמֹנָה וּלְתִשְׁעָה וְלַעֲשָׂרָה וּלְאַחַד עָשָׂר וְלִשְׁנֵים עָשָׂר לֹא פָחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. הָא כֵּיצַד. כְּדַרְכּוֹ לִשְׁמֹנָה. נוֹלַד לְבֵין הַשְּׁמָשׁוֹת נִמּוֹל לְתִשְׁעָה. בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת נִמּוֹל לַעֲשָׂרָה. יוֹם טוֹב לְאַחַר הַשַּׁבָּת נִמּוֹל לְאַחַד עָשָׂר. שְׁנֵי יָמִים טוֹבִים שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה נִמּוֹל לִשְׁנֵים עָשָׂר. קָטָן הַחוֹלֶה אֵין מוֹהֲלִין אוֹתוֹ עַד שֶׁיַּבְרִיא:

עץ יוסף

הלכה: וכל צרכי מילה כו'. ולקמן בהאידך פרקא מפרש לצרכי מילה מאי ניהו:

(א) כלי. אזמל: ובסכנה. שגזרו על המילה: ע"פ עדים. שיעידו שאזמל של מצוה הוא מביא ולא יחשדוהו שהוא נושא שאר חפציו: ולעשות ברזל. כדי לעשות אזמל למילה: שאפשר כו'. כגון מכשירי מילה: ושאי אפשר כו'. כגון מילה עצמה: (ב) מוהלין. חותך את הערלה: ופורעין. העור המכסה ראש הגיד: ומוצצין. את הדם: איספלנית. התחבושת: לועס בשיניו. דכל מה דאפשר לשנות משנה: אם לא טרף וכו'. רגילים היו שהיו טורפים בקערה יין ושמן ומערבין אותן יחד לרפואה על המילה לכך שטורפים ביחד בקערה: חלוק. חתיכה של בגד נקובה ומכניסין המילה באותו הנקב כדי שלא יחזור העור ויכסה את הגיד: לא התקין. לא הזמין: כורך על אצבעו. דרך מלבוש לשנותו מדרך הוצאה בחול: אפילו מחצר אחרת. שאינה מעורבת עמהם: (ג) מרחיצין את הקטן. האי מרחיצין נמי כדרכו הוא. דתנא סיפא לפרושי רישא כיצד מרחיצין כגון לזלף פי' לזרוק המים ביד אבל בכלי אפילו לזלף אסור. וכ"ש לרחוץ כדרכו: ראב"ע כו'. פליג את"ק וסבר מרחיצין את הקטן כדרכו בין לפני המילה בין לאחר המילה וביום השלישי דמילה נמי בין בחמין שהוחמו בע"ש בין בחמין שהוחמו בשבת עצמו דסכנת נפשות היא והלכה כראב"ע: ספק. בן ח' חדשים ספק בן ט': (ה) נולד לבין השמשות נמול לתשיעי. שהרי יום שמיני של אחר הוא נמול ושמא בין השמשות יום הוא ונמול לתשיעי: בין השמשות של ע"ש נמול לי'. דאי אפשר למולו בשבת הבא דשמא תשיעי הוא והויא ליה מילה שלא בזמנה ואינה דוחה שבת. וצריך להמתין עד לאחר השבת שהוא עשירי: יו"ט לאחר שבת. פי' אם חל יו"ט להיות אחר השבת אין מילה שלא בזמנה דוחה אותה ונמול לאחד עשר: של ראש השנה. דקדושה אחת הן ואין מילה שלא בזמנה דוחה את יום טוב השני של ר"ה נמול לי"ב: עד שיבריא.

א בראשית לד, כה.

ויסבכו

(ו) אלו הן ציצין המעכבין את המילה. בשר החופה את רוב העטרה. ואינו אוכל בתרומה. ואם היה בעל בשר מתקנו מפני מראית העין. מל ולא פרע את המילה כאלו לא מל:

פרק כ רבי אליעזר אומר. תולין את המשמרת ביום טוב. ונותנין לתלויה בשבת. וחכמים אומרים אין תולין את המשמרת ביום טוב. ואין נותנין לתלויה בשבת. אבל נותנין לתלויה ביום טוב: (ב) נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו. ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית. ונותנין ביצה במסננת של חרדל. ועושין אנומלין בשבת. רבי יהודה אומר. בשבת בכוס. ביום טוב בלגין. ובמועד בחבית. רבי צדוק אומר. הכל לפי האורחין: (ג) אין שורין את החלתית בפושרין אבל נותן לתוך החמץ. ואין שורין את הכרשינין. ולא שפין אותן. אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה. אין כוברין את התבן בכברה. ולא יתננו על גבי מקום גבוה בשביל שירד המוץ. אבל נוטל הוא בכברה ונותן לתוך האבוס: (ד) גורפין מלפני [א] הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי. דברי רבי דוסא. וחכמים אוסרים. נוטלין מלפני בהמה זו ונותנין לפני בהמה זו בשבת: (ה) הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו. אבל מנענעו בגופו. ואם היה מאכל בהמה. או שהיה עליו כר או סדין. מנענעו בידו.

א) גורפין מלפני הפטם ט'. בירושלמי מפרש מפני מה שהפטם מותיר הרעי אוכל. נראה מזה שהירושלמי מפרש תי' רעי מלשון הכתוב (מ"א ה, ג) ועשרים בקר רעי (בשו"א ותירי"ק) מלשון מרעה וכן פירש"י שם, מפרש הירושלמי דשור הרעי מספיק עצמו במיעוט לאכול המשויר מן המאכל מה שהכינו לפני הפטם (הרד"ל והגרא"ח ופי' ביפה עינים).

עץ יוסף

ויעברו עליו ז' ימים שלמים מעת לעת מיום שהבריא ואח"כ מלין אותו: (ו) ציצין. כמין נימין של בשר שנשאר מן הערלה: העטרה. היא שפה גבוהה המקפת את הגיד סביב וממנה משפע ויורד לראשו: ואינו אוכל בתרומה. אם כהן הוא: ואם היה בעל בשר. שהיה שמן ונראה בשר שלמעלה מערלתו לאחר שנטלה הערלה כלה כאלו אותו בשר חוזר וחופה את הגיד: מתקנו. ומשפע באזמל מאותו עובי מפני מראית עין שלא יהיה נראה כערל: ולא פרע. לא גילה: כאלו לא מל. וישוב ויפרע:

(א) תולין את המשמרת. שמסננים בה שמרי יין ומותח את פיה לכל צד בעגול ונעשה כאהל על אגן הכלי. ואע"ג דעביד אהל שרי ביום טוב. דס"ל לר"א מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותן מערב יו"ט מותר לעשותן ביום טוב. אבל בשבת תולה לכתחלה לא. אבל אם תלויה היא נותנין לתוכה שמרים ומסננין דאין דרך בורר בכך: אין תולין את המשמרת. דעביד אהל עראי ומחזי כמעשה חול: ואין נותנין לתלויה בשבת. דהוי תולדת בורר או מרקד. והלכה כחכמים: (ב) נותנין מים. בשבת על גבי שמרים הנתונים במשמרת מבעוד יום כדי שיצלו שיהו השמרים צלולים ויזוב כל יינם: בסודרין. המיוחדין לכך: ובכפיפה מצרית. סל העשוי מצורי הדקל: ונותנים ביצה במסננת. שנותנין בה חרדל להסתנן שרגילין ליתן ביצה טרופה בדברים העכורין והן מתלבנים ומזדככים על ידה: אנומלין. יין דבש ופלפלין: בלגין. גדול מכוס וקטן מחבית: (ג) חלתית. כך שמה בערבי והיא חמה ונוהגין לאכלה במקומות הקרים ואין שורין אותה בשבת דמחזי כמעשה חול: את הכרשינין. מציף עליהם מים בכלי לברור פסולתן שהפסולת צף למעלה: ולא שפין אותן. ביד להסיר פסולתן דהוה ליה בורר: אבל נותן לתוך הכברה. ואע"פ שפסולתן נופל לפעמים דרך נקבי הכברה ונמצא מתברר מאליו: אין כוברין את התבן. פי' התבן שהיו עושים מן הקש שמחתכין אותו במוריגים ונעשה כל זנב השבולין תבן: המוץ. הוא מזקן השבולת העליון ואינו ראוי למאכל בהמה וכוברים אותו בכברה שיפול המוץ: אבל נוטל בכברה כו'. ואע"פ שהמוץ נופל מאליו. דדבר שאינו מתכוין מותר כרבי שמעון: (ד) גורפין. בשבת אבוס שלפני השור שמפטמים אותו שלא יתערב העפרורית שבאבוס בתבן ובשעורים שנותנים לפניו ויקוץ במאכלו: ומסלקין. תבן שלפניו לצדדים כשהוא רב כדי שלא ידרסנו ברגליו ויתלכלך ברעי: וחכמים אוסרים. בין לגרוף בין לסלק: (ה) אלא מנענעו בגופו. בכתפיו דטלטול מן הצד הוא ולאו שמיה טלטול:

מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין. ושל כובסין לא יגע בו. רבי יהודה אומר. אם היה מתר מערב שבת מתיר את כליו ושומטן (נ״א מתיר את כלו ושומטו):

פרק כא **נוטל** אדם את בנו והאבן בידו. וכלכלה והאבן בתוכה. ומטלטלין תרומה טמאה עם הטהורה ועם החלין. רבי יהודה אומר. אף מעלין את המדמע באחד ומאה:

(ב) האבן שעל פי החבית מטה על צדה והיא נופלת. היתה בין החביות מגביהה ומטה על צדה והיא נופלת. מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות. היתה עליו לשלשת מקנחו בסמרטוט. היתה של עור נותנין עליה מים עד שתכלה:

(ג) בית שמאי אומרים. מגביהין מן השלחן עצמות וקליפין. ובית הלל אומרים נוטל את הטבלא כלה ומנערה. מעבירין מעל השלחן פרורין פחות מכזית ושער של אפונין ושער של עדשים מפני שהוא מאכל בהמה. ספוג אם יש לו עור בית אחיזה מקנחין בו ואם לאו אין מקנחין בו. וחכמים אומרים בין כך ובין כך נטל בשבת ואינו מקבל טמאה:

פרק כב **חבית** שנשברה מצילין הימנה מזון שלש סעודות ואומר לאחרים באו והצילו לכם ובלבד שלא יספוג. אין סוחטין את הפרות להוציא מהן משקין ואם יצאו מעצמן אסורים. רבי יהודה אומר. אם לאוכלין היוצא מהן מתר ואם למשקין היוצא מהן אסור. חלות דבש שרסקן מערב שבת ויצאו מעצמן אסורים. ורבי אליעזר מתיר:

(ב) כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת. וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת חוץ מן המליח הישן (נ״א ודגים מלוחים

עץ יוסף

מכבש. שני לוחות שמשימין ביניהם בגדים לאחר כביסתן ומהדקין הלוח העליון על הבגדים המונחים בלוח התחתון כדי שיהא קפולן נאה: **מתירין.** דהיינו לצורך שבת ליטול את הבגדים: **אבל לא כובשין.** דהיינו צורך חול: **ושל כובסין לא יגע בו.** מפני שהוא עשוי לתקן בגדים ומהדק טפי. והתרתו דומה לסתירה: ר׳ יהודה אומר כו׳. אין הלכה כר״י:

(א) נוטל אדם את בנו. בחצר והאבן בידו ולא אמרינן דמטלטל אבן: **כלכלה.** סל: **והאבן בתוכה.** והוא שיהיו פירות בסל. ודוקא אותן פירות שאם ישליכן בארץ ימאסו. או מיירי שאין פירות בסל רק שהכלכלה פחותה והאבן דופן לה שאי אפשר להשתמש בכלכלה בלא האבן. ועיין בתוספות יו״ט: ומטלטלין תרומה טמאה עם כו׳. אבל טמאה באנפי נפשה לאו בת טלטול היא: **אף מעלין את המדומע** באחד ומאה. סאה של תרומה שנפלה במאה סאים של חולין מותר להעלות לסאה של תרומה אפי׳ בשבת ויהיו כלן חולין ומותרים לזרים. ואין הלכה כר״י:

(ב) מטה על צדה. מטה החבית על צדה אם צריך ליטול מן היין והאבן נופלת ולא יטול אותה בידים: **היתה בין החביות.** ומתירא שלא תפול האבן על החביות ותשברן. מגביה להחבית כולה ומסלקה מבין החביות ושם מטה אותה על צדה: **מעות.** ששכח על הכר מערב שבת והוא צריך לכר. **נוער את הכר** והן נופלות: **לשלשת.** דבר של טנוף כגון רוק או רעי או צואה:

(ג) ב״ש אומרים. בגמרא מהפך דברי ב״ש לב״ה ודברי ב״ה לב״ש: **פרורין.** אפילו פחות מכזית: **ושער של אפונין.** שרביטין שהקטנית גדל בהן: **עור בית אחיזה.** פי׳ בית אחיזה של עור שיאחזנו בו: **ואם לאו אין מקנחין בו.** שכשאוחזו נסחט בין אצבעותיו והוי פסיק רישיה ולא ימות למודה ביה ר״ש: **ניטל בשבת.** כשהוא טוב:

(א) מצילין הימנה מזון ג׳ סעודות. ואפילו בכלים הרבה. דאלו בכלי אחד כמה דבעי מציל: **הצילו לכם.** כל אחד מזון ג׳ סעודות: **ובלבד שלא יספוג.** שלא ישים ספוג לשאוב היין ולחזור ולהסיף: **אם לאוכלין.** היו אותן פירות מכונסים: **שריסקן.** ששברן וקרען: **ויצאו.** הדבש מעצמן:

(ב) כל שבא בחמין. שנתבשל: **חוץ מן המליח הישן.** דג מליח שעברה עליו שנה משנמלח: וקולים

קטנים) וקולים האספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן: (ג) שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכון לעשות כלי. ואין נוקבים מגופה של חבית דברי רבי יהודה. וחכמים מתירין (נ"א ורבי יוסי מתיר). ולא יקבנה מצדה. ואם היתה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח. אמר רבי יהודה מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לו מחטאת: (ד) נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור. ואת המים היפים ברעים בשביל שיצנו. ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו. מי שנשרו כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש. הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם: (ה) הרוחץ במי מערה ובמי טבריא ונסתפג אפילו בעשר אלונטיות לא יביאם בידו. אבל עשרה בני אדם מסתפגין באלונטית אחת פניהם ידיהם ורגליהם ומביאין אותה בידן: (ו) סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין ולא מתגרדין. אין יורדין לקורדימא ואין עושין אפיקטוזין ואין מעצבין את הקטן ואין מחזירין את השבר. מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא:

פרק כג **שואל** אדם מחברו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני. וכן האשה מחברתה ככרות. ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר שבת. וכן ערב פסח בירושלים שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו ונוטל את פסחו ועושה עמו חשבון לאחר יום טוב: (ב) מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב. ומפים עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ובלבד שלא יתכון

עץ יוסף

וקולים האיספנין. דג שקליפתו דקה והדחתו בחמין הוא גמר בשולו: (ג) שובר אדם את החבית. מפני שהוא מקלקל. ואין במקלקל בזה איסור שבת: ובלבד שלא יתכוין לעשותה כלי. לעשות לה פה נאה: ואין ניקבין מגופה. הדבוקה בפי חבית אלא נוטל את כולה דכי נקיב לה מתקן פתחא הוא: ולא יקבנה מצדה. אף החכמים שמתירין לנקוב את המגופה לא התירו אלא למעלה בראש המגופה. אבל לא מצדה: ממרח. ויש כאן משום ממחק: בערב. שם מקום: חוששני לו מחטאת. אם מירח השעוה לדבקה בדופני הכלי סביב הנקב: (ד) לתוך הבור. שאין בו מים. שיהא שמור. שלא יסריח מחמת החום: המים היפים. הראוים לשתיה: ברעים. בתוך מקוה מים רעים שאין ראוים לשתיה: מי שנשרו. שנפלו במים בשבת: ואינו חושש. שמא יחשדו אותו שכבסן: שוטחן בחמה. ליבשן: אבל לא כנגד העם. שיחשדוהו שכבסן ואין הלכה כן אלא כל מה שאסרו חכמים אפילו בחדרי חדרים אסור. הילכך אסור לשוטחן אפי' שלא כנגד העם: (ה) ונסתפג. וקנח: אלונטית. סדינים שמקנחים בהן. ואין הלכה כמשנה זו אלא אפילו אחד מביא בידו אלונטית שנסתפג בה ולא חיישינן שמא יסחוט: (ו) סכין. שמן בשבת: וממשמשין. ביד כל הגוף להנאה: אבל לא מתעמלין. לשפשף בכח: ולא מתגרדין. במגרדת: אין יורדים לקורדימא. פי' בור המים ויש בו חמימות לפי שהמים מכונסים בו. והנכנס לשם יזיע והזיעה ביום שבת אסורה (רמב"ם): אפיקטוזין. להקיא. והוא משקה המשלשל: ואין מעצבים את הקטן. לתקנו ולישב עצמותיו וחוליות שדרתו משום דמחזי כבונה. מעצבים הוא מלשון ידיך עצבוני ויעשוני. ולא אמרן אלא לאחר זמן. אבל ביום לידה שרי: ואין מחזירין את השבר. עצם שנשבר. ואין הלכה כמשנה זו אלא הלכה שמחזירין את השבר בשבת: שנפרקה ידו. שיצא העצם מן הפרק שלו: לא יטרפם. לשון ביצים טרופות בקערה. שמשכשך בצונן על מקום השבר דמחזי דלרפואה קעביד: (א) וכן ע"פ בירושלים שחל להיות בשבת. ולא נזכר מערב שבת לקנות: ונוטל את פסחו. ומקדישו בשבת. דחובות שקבוע להן זמן יכולין להקדיש בשבת: (ב) פרפרותיו. מיני מעדנים: ומפים. ומטיל גורל לחלק למי יגיע כל מנה ומנה: עם בניו ועם בני

לַעֲשׂוֹת מָנָה גְדוֹלָה כְּנֶגֶד קְטַנָּה מִשּׁוּם קֻבְיָא. וּמַטִּילִין חֲלָשִׁים עַל־הַקֳּדָשִׁים בְּיוֹם טוֹב אֲבָל לֹא עַל הַמָּנוֹת: (ג) לֹא יִשְׂכּוֹר אָדָם פּוֹעֲלִים בְּשַׁבָּת. וְלֹא יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ לִשְׂכּוֹר לוֹ פוֹעֲלִים. אֵין מַחְשִׁיכִין עַל־הַתְּחוּם לִשְׂכּוֹר פּוֹעֲלִים וּלְהָבִיא פֵרוֹת. אֲבָל מַחְשִׁיךְ הוּא לִשְׁמוֹר וּמֵבִיא פֵרוֹת בְּיָדוֹ. כְּלָל אָמַר אַבָּא שָׁאוּל כָּל־שֶׁאֲנִי זַכַּאי בַּאֲמִירָתוֹ רַשַּׁאי אֲנִי לְהַחְשִׁיךְ עָלָיו: (ד) מַחְשִׁיכִין עַל הַתְּחוּם לְפַקֵּחַ עַל עִסְקֵי כַלָּה. וְעַל עִסְקֵי הַמֵּת לְהָבִיא לוֹ אָרוֹן וְתַכְרִיכִין. נָכְרִי שֶׁהֵבִיא חֲלִילִין בְּשַׁבָּת לֹא יִסְפּוֹד בָּהֶן יִשְׂרָאֵל אֶלָּא־אִם־כֵּן בָּאוּ מִמָּקוֹם קָרוֹב. עָשׂוּ לוֹ אָרוֹן וְחָפְרוּ לוֹ קֶבֶר יִקָּבֵר בּוֹ יִשְׂרָאֵל. וְאִם בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל לֹא יִקָּבֵר בּוֹ עוֹלָמִית: (ה) עוֹשִׂין כָּל־צָרְכֵי הַמֵּת. סָכִין וּמְדִיחִין אוֹתוֹ וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יָזִיזוּ בוֹ אֵבֶר. שׁוֹמְטִין אֶת־הַכַּר מִתַּחְתָּיו וּמַטִּילִין אוֹתוֹ עַל הַחוֹל בִּשְׁבִיל שֶׁיַּמְתִּין. קוֹשְׁרִין אֶת־הַלֶּחִי לֹא שֶׁיַּעֲלֶה אֶלָּא שֶׁלֹּא יוֹסִיף. וְכֵן קוֹרָה שֶׁנִּשְׁבְּרָה סוֹמְכִין אוֹתָהּ בְּסַפְסָל אוֹ בַּאֲרוּכוֹת הַמִּטָּה לֹא שֶׁתַּעֲלֶה אֶלָּא שֶׁלֹּא תוֹסִיף. אֵין מְעַמְּצִין אֶת־הַמֵּת בְּשַׁבָּת וְלֹא בְחוֹל עִם יְצִיאַת הַנֶּפֶשׁ. וְהַמְעַמֵּץ עִם יְצִיאַת הַנֶּפֶשׁ הֲרֵי זֶה שׁוֹפֵךְ דָּמִים:

פרק כד **מִי** שֶׁהֶחְשִׁיךְ לוֹ בַדֶּרֶךְ נוֹתֵן כִּיסוֹ לְנָכְרִי. וְאִם אֵין עִמּוֹ נָכְרִי מַנִּיחוֹ עַל־הַחֲמוֹר. הִגִּיעַ לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה נוֹטֵל אֶת־הַכֵּלִים הַנִּטָּלִין

עין יוסף

ביתו. שכן סמוכים על שולחנו שאין כאן קפידא אבל עם אחר לא. ומתניתין חסורי מחסרי וה"ק מפיס אדם עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ואפי' מנה גדולה כנגד מנה קטנה ודוקא עם בניו ועם בני ביתו אבל עם אחר לא. ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה. ואז הוא דביו"ט אסור ובחול שרי אבל אם נתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה אפילו בחול אסור משום קוביא דגזל הוא ואסמכתא לא קניא. והאי אסמכתא הוא דסמך על הגורל אם יפול לו הגורל על המנה הגדולה יזכה בה ולפיכך תלה עצמו אף לגורל הקטנה על הספק ואלו ידע מתחלה שכן הוא לא היה מתרצה: חלשים. גורלות: על הקדשים. שכשחטו ביו"ט. לחלק אותם בין הכהנים: אבל לא על המנות. של קדשים של אתמול: (ג) אין מחשיכין על התחום. לקרב עצמו בשבת על סוף התחום ולהחשיך שם שיהא קרוב למקום הפועלים או לפרדס להביא פירות דכל דבר שאסור לעשותו בשבת אסור להחשיך עליו. אבל מחשיך הוא להיות קרוב גנאת ולשמור פירותיו דזה דבר המותר בשבת לשמור פירותיו: כלל אמר אבא שאול כו'. אתנא קמא פליג דאסר כל החשכה ולא מפליג בין החשכה של מצוה להחשכה של רשות ואתא איהו ואמר דהחשכה של מצוה שריא שכשם שמותר לומר לחבירו בשבת תהיה מזומן לילך לאחר חשיכה להביא ארון ותכריכים למת כך מותר להחשיך על התחום כדי שיהיה מזומן לאחר חשיכה להביא ארון והתכריכים. וכיפא דתנן מחשיכים על התחום על עסקי כלה ועל עסקי המת אבא שאול היא והלכה כמותו: (ד) לפקח על עסקי כלה. לעיין ולהקור בצרכי הכלה: חלילין. כלי נגון חלולין שקולן מעורר הבכי: אא"כ באו וכו'. פי' אא"כ נודע לנו בבירור שבאו ממקום שבתוך התחום ולא הביאום מחוץ לתחום: עשו לו ארון. לעצמו שיקבר בו העובד כוכבים או למכור: (ה) סכין. בשמן: ומדיחין. במים: ובלבד שלא יזיז בו אבר. שלא יטלטל ויגביה לא ידו ולא ריסי עיניו שאסור לטלטל המת או אבר מאבריו אע"פ שמותר ליגע בו: שומטין את הכר מתחתיו. ונמצא מוטל על החול. אבל לא מטלטלין להניחו על החול: בשביל שימתין. שלא יסריח מחמת חום הסדינים והכרים: קושרים את הלחי. של מת שהיה פיו הולך ונפתח: ולא שיעלה. להסגר מה שנפתח דהיינו מזיז אבר שאסור אלא שלא יוסיף להפתח: סומכין אותה בספסל. שהרי תורת כלי עליו: ולא שתעלה. דהוה ליה בונה: אין מעמצין. כמו עוצם עיניו. פי' אין סותמין עיני המת בשבת אפילו לאחר יציאת הנפש דהוה ליה מזיז אבר: שופך דמים. שבדבר מועט מקרב מיתתו:

(א) נותן כיסו לנכרי. מבעוד יום: מניחו על החמור. עי' ברע"ב ובתוספות יו"ט: הגיע לחצר. מלתא באנפי נפשה היא ולאו בדין כיסו קא איירי: לחצר החיצונה. של עיר שהוא מקום המשתמר ראשון כשיבא לפרק החמור נוטל בידו מעלין כלים הנטלים בשבת:

וכאינן

בְּשַׁבָּת. וְשֶׁאֵינָן נִטָּלִין בְּשַׁבָּת מַתִּיר אֶת־הַחֲבָלִים וְהַשַּׂקִּים נוֹפְלִים מֵאֲלֵיהֶם: (ב) מַתִּירִין פְּקִיעֵי עָמִיר לִפְנֵי בְהֵמָה וּמְפַסְפְּסִין אֶת־הַכִּיפִּין אֲבָל לֹא אֶת־הַזִּירִין. אֵין מְרַסְּקִין לֹא אֶת־הַשַּׁחַת וְלֹא אֶת־הֶחָרוּבִין לִפְנֵי בְהֵמָה בֵּין דַּקָּה וּבֵין גַּסָּה. רַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר בֶּחָרוּבִין לַדַּקָּה: (ג) אֵין אוֹבְסִין אֶת־הַגָּמָל וְלֹא דוֹרְסִין אֲבָל מַלְעִיטִין. וְאֵין מַמְרִים אֶת־הָעֲגָלִים אֲבָל מַלְעִיטִין. וּמְהַלְקְטִין לְתַרְנְגוֹלִים וְנוֹתְנִין מַיִם לְמֻרְסָן אֲבָל לֹא גוֹבְלִין. וְאֵין נוֹתְנִין מַיִם לִפְנֵי דְבוֹרִים וְלִפְנֵי יוֹנִים שֶׁבַּשּׁוֹבָךְ. אֲבָל נוֹתְנִין לִפְנֵי אַוָּזִין וְתַרְנְגוֹלִים וְלִפְנֵי יוֹנֵי הַרְדִּיסִיּוֹת: (ד) מְחַתְּכִין אֶת־הַדְּלוּעִין לִפְנֵי הַבְּהֵמָה וְאֶת־הַנְּבֵלָה לִפְנֵי הַכְּלָבִים. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר. אִם לֹא הָיְתָה נְבֵלָה מֵעֶרֶב שַׁבָּת אֲסוּרָה. לְפִי שֶׁאֵינָהּ מִן־הַמּוּכָן: (ה) מְפִירִין נְדָרִים בְּשַׁבָּת וְנִשְׁאָלִין לִנְדָרִים שֶׁהֵן לְצֹרֶךְ הַשַּׁבָּת וּפוֹקְקִין אֶת־הַמָּאוֹר וּמוֹדְדִין אֶת־הַמַּטְלִית וְאֶת־הַמִּקְוֶה. וּמַעֲשֶׂה בִּימֵי אָבִיו שֶׁל רַבִּי צָדוֹק וּבִימֵי אַבָּא שָׁאוּל בֶּן־בָּטְנִית שֶׁפָּקְקוּ אֶת־הַמָּאוֹר בְּטָפִיחַ וְקָשְׁרוּ אֶת־הַמְּקֵדָה בְּגֶמִי לֵידַע אִם יֵשׁ בְּגִיגִית פּוֹתֵחַ טֶפַח אִם לָאו. וּמִדִּבְרֵיהֶם לָמַדְנוּ שֶׁפּוֹקְקִין וּמוֹדְדִין וְקוֹשְׁרִין בְּשַׁבָּת:

עץ יוסף

ושאינן נטלין. מתיר את החבלים של אוכף שהן קשורים והשקים נופלים: (ב) פקיעי עמיר. קשין של שבלים שאגדן מתירין אותן: ומפספסים את הכיפים. ענפים לחים של ארז מפזרין ושוטחין אותן לפני הבהמה שתריח ריחן. דבלאו פספוס לא הוו אוכל: אבל לא את הזירין. הן הן פקיעי עמיר. אלא שהפקיעין יש להן שני קשרים אחד בראשן ואחד בסופן. והזירין יש להם שלשה קשרים קשר אחד יתר באמצען. וקאמר מתניתין שאין מפספסין את הזירין ואף על פי שהן דחוקים זה בזה ומתחממים והבהמה קצה בהן אלא מתיר שלש אגדיהן בלבד. דהתרת אגדיהן משוי להו אוכלא כפקיעין: אין מרסקין את השחת. אין מחתכין עשב של תבואה והיא אספסתא משום דטרחא שלא לצורך היא: ר"י מתיר בחרובין. לבהמה דקה ששיניה דקות וקשין לה. ואין הלכה כר"י: (ג) אין אובסין. אין מאכילין אותו על כרחו ותוחבים לו בגרונו. ופירוש אובסין עושין לה אבוס בתוך מעיה: ולא דורסין. שדורס המאכל לתוך גרונה. ומיהו לא הוי כמו אובסין: אבל מלעיטים. שתוחב לו המאכל למקום שיכול להחזיר: ואין ממרים. מפטמין. לשון וחלב מריאים. ופי' המראה שתוחב לו המאכל לפנים מבית הבליעה במקום שאינו יכול להחזיר: ומהלקטין לתרנגולים. שתוחב המאכל לתוך פיו במקום שיכול להחזיר: אבל לא גובלין. אין לשין אותן במים: דורסיאות. יונים שגדלים בבתים ונקראים דורסיאות על שם הורדוס המלך שהיה מגדל מהן בארמונו: (ד) מחתכין את הדלועים. התלושים: ואת הנבלה. שנתנבלה היום: (ה) מפירין. בעל לאשתו ואב לבתו: ונשאלין. לחכם על אותן נדרים שהן לצורך שבת. כגון שנדר שלא יאכל היום: ופוקקין. סותמין: את המאור. החלון שממנו האורה נכנס. סותמין אותו בלוח או בשאר כל דבר שרגילין לסתום בו: ומודדין את המטלית. כגון אם היתה טמאה ונגעה בטהרות מודדין אותה אם יש בה ג' אצבעות על ג' אצבעות לידע אם נטמאו הטהרות אם לאו. דמטלית פחותה מג' על ג' אינה לא מיטמאה ולא מטמאה: ואת המקוה. לידע אם יש בה אמה על אמה ברום שלש אמות שאלו מדידות של מצוה הן לפיכך מותר למדוד אותן בשבת: בטפיח. פך של חרס: מקדה. כלי חרס: לידע אם יש בגיגית פותח טפח. כמין שביל קטן היה בין שני בתים שלא היה מקורה אלא שגיגית מונחת על גבו והיו חלונות פתוחות מן הבתים אל השביל והיו חוששין שמא ימות מת בבית אחד והא הטומאה בא' מן החלון אל השביל ומן השביל אל הבית האחר דרך החלון הפתוח לפיכך פקקו את החלון הפתוח לבית שהטומאה בתוכו, בטפיח של חרס וגבו לצד השביל וכלי חרס אינו מיטמא מגבו והואיל כי הסתום שמא אין בסדק הגיגית פותח טפח ונמצאת הגיגית מאהלת על השביל והטומאה באה דרך השביל מבית זה לבית זה אח"כ הוצרכו לפתוח החלון ליטול אותו טפיח הפקוק בחלון ובאו לידע אם יש באותו סדק של גיגית פותח טפח ואין שם אהל באותו שביל להביא את הטומאה. שהטומאה יוצאה מן השביל דרך סדק שבגיגית כלפי מעלה. או אין בסדק של גיגית פותח טפח ונמצאת השביל באהל ומביאה את הטומאה מבית לבית. ומדדו מקדה של חרס וקשרוה בגמי והושיטוה כלפי מעלה לראות אם היה בסדק הגיגית פותח טפח אם לאו: ומדבריהם למדנו שפוקקין וקושרין ומודדין בשבת. ובלבד שלא יהיה קשר של קיימא. והמדידה תהיה של מצוה. או להתלמד על דבר הוראה:

ואח"כ יאמר זה המאמר מוזהר המסוגל לנשמה המדבר מכבוד סעודה זו (זהר יתרו פ"ח ע"ב):

תא חזי בכל־שתא יומי דשבתא כד מטא שעתא דצלותא דמנחה. דינא תקיפא שלטא וכל־דינין מתערין אבל ביומא דשבתא כד מטא עדן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח ועתיקא קדישא גליא רצון דילה וכל־דינין דילה מתכפין ומשתכח רעותא וחידו בכלא ובהאי רצון אסתלק משה נביא מהימנא קדישא מעלמא בגין למנדע דלא בדינא אסתלק והיא שעתא ברצון דעתיקא קדישא נפיק נשמתיה ואתטמר ביה בגין כך ולא ידע איש את־קברתו כתיב. מה עתיקא קדישא טמירא מכל־טמירין ולא ידעין עלאין ותתאין אוף הכא האי נשמתא דאתטמר בהאי רצון דאתגליא בשעתא דצלותא דמנחה דשבתא כתיב ולא ידע איש את־קברתו והוא טמיר מכל־טמירין דעלמא ודינא לא שלטא ביה. זכאה חולקיה דמשה. תאנא בהאי יומא דאורייתא מתעטרא ביה מתעטרא בכלא בכל־אנון פקודין בכל־אנון גזרין ועונשין בשבעין ענפין דנהורא דנהרין מכל־סטרא וסטרא. כאן חמי ענפין דנפקין מכל־ענפא וענפא חמשא קימין בגו אילנא כלהו ענפין בהו אחידן. מאן חמי אנון תרעין דמתפתחין בכל־סטר וסטר כלהו מזדהרין ונהרין בההוא נהורא דנפיק ולא פסיק קל כרוזא נפיק אתערו קדישי עליונין אתערו עמא קדישא דאתבחר לעילא ותתא אתערו חדותא לקדמות מאריכון אתערו בחדותא שלימתא אזדמנו בתלת חדון. דתלת אבהן אזדמנו לקדמות מהימנותא דחדוא דכל־חדותא. זכאה חולקיכון ישראל קדישין בעלמא דין ובעלמא דאתי. דא הוא ירותא לכון מכל־עמין עובדי כוכבים ועל דא כתיב ביני ובין בני ישראל. אמר רבי יהודה הכי הוא ודאי ועל דא כתיב זכור את־יום השבת לקדשו. וכתיב קדשים תהיו כי קדוש אני יהוה. וכתיב וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד. תאנא בהאי יומא כל־נשמתהון דצדיקיא מתעדנין בתפנוקי עתיקא קדישא סתימא דכל־סתימין ורוחא דא(א) מענוגא דההוא עתיקא(ב) מתפשטא בכלהו עלמין וסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין לכלהו נטורי אורייתא ונייחין בניחא שלים ומתנשי מכלהו כל־רגזין כל־דינין וכל־פלחנין קשין. הדא הוא דכתיב ביום הניח יהוה לך מעצבך ומרגזך ומן־העבדה הקשה. בגיני כך שקיל שבתא לקבל אורייתא וכל־דנטיר שבתא כאלו נטיר אורייתא כלא. וכתיב אשרי אנוש יעשה־זאת ובן־אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל־רע. אשתמע דמאן דנטיר שבת כמאן דנטיר אורייתא כלא: ברוך יהוה לעולם אמן ואמן:

א דברים לד, ו. ב שמות לא, יז. ג שם כ, ח. ד ויקרא יט, ב. ה ישעיה נח, יג. ו שם יד, ג. ז שם נו, ב.

דרך החיים — דיני שלש סעודות בשבת

(א) יהא זהיר לקיים סעודה שלישית ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה יותר מכבילה ואם א"א לו כלל לאכול אין חייב לצער עצמו והחכם עיניו בראשו שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר כדי שיוכל לאכול סעודה שלישית (סימן רצ"א): (ב) צריך לעשותה בפת אא"כ הוא שבע ביותר יכול לעשותה בכל אחד מינים ואפי'

א) נ"א חדא. ב) נ"א עתיקא קדישא.

ואפי' בפירות יכול לקיימה אם א"א בענין אחר (שם): (ג) מי שלא אכל סעודה ראשונה בליל שבת יאכל ג' סעודות ביום שבת (עיין סימן רע"א סעיף ח'): (ד) זמנה משיגיע זמן המנחה דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית ואם התחיל קודם חצות לאכול סעודה ג' ואכל עד אחר שש ומחצה יצא דהא עכ"פ אכל אחר חצות (מ"א שם) ועכ"פ בעינן שיאכל אחר שש ומחצה פת יותר מכביצה: (ה) אם חל יו"ט במוצ"ש שאסור לאכול משעה עשירית ולמעלה וכשירצה לאכול סעודה ג' קודם שעה עשירית יהיה עליו כאכילה גסה יפסיק מסעודת שחרית ויברך בהמ"ז ויקום וילך מעט וישול ידיו ויברך ברכת המוציא ויסעוד ובלבד שיאכל אותה משש ומחצה ולמעלה אבל אם יודע בעצמו שיוכל לאכול קודם שעה עשירית סעודה שלישית לא יחלק סעודת שחרית לשתים משום דכמה פוסקים סוברים דאין לחלק הסעודה לשתים משום ברכה שא"צ (שם עיין מ"א שם): (ו) אין צריך לקדש בסעודה שלישית אבל לחם משנה צריך בסעודה שלישית ולכל הפחות אם אין לו שנים ירחא על כל פנים לבצוע על ככר אחד שלם (שם). ונשים חייבות בסעודה שלישית כמו אנשים (שם):

חתם שם המחבר יצחק לוריא:

אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דִּמְהֵימְנוּתָא. שְׁלֵימָתָא חֶדְוָתָא דְּמַלְכָּא קַדִּישָׁא:

אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמַלְכָּא. דָּא הִיא סְעוּדָתָא דִּזְעֵיר אַנְפִּין וְעַתִּיקָא קַדִּישָׁא וַחֲקַל תַּפּוּחִין קַדִּישִׁין אַתְיָן לְסַעֲדָא בַּהֲדָהּ:

בְּנֵי הֵיכָלָא. דִּכְסִיפִין. לְמֶחֱזֵי זִיו דִּזְעֵיר אַנְפִּין:

יְ הוֹן הָכָא. בְּהַאי תַּכָּא. דְּבֵהּ מַלְכָּא בְּגִלּוּפִין:

צְ בוּ לַחֲדָא. בְּהַאי וַעֲדָא. בְּגוֹ עִירִין וְכָל־גַּדְפִין:

חֲ דוּ הַשְׁתָּא. בְּהַאי שַׁעְתָּא. דְּבֵהּ רַעֲוָא וְלֵית זַעְפִין:

קְ רִיבוּ לִי. חֲזוּ חֵילִי. דְּלֵית דִּינִין דִּתְקִיפִין:

לְ בַר נַטְלִין. וְלָא עָאלִין. הַנֵּי כַלְבִּין דַּחֲצִיפִין:

וְ הָא אַזְמִין. עַתִּיק יוֹמִין. לְמִנְחָה (לְמִצְחָא) עֲדֵי יְהוֹן חָלְפִין:

רְ עוּ דִילֵהּ. דְּגַלֵּי לֵהּ. לְבַטָּלָא בְּכָל־קְלִיפִין:

יְ שַׁוֵּי לוֹן. בְּנוּקְבֵיהוֹן. וִיטַמְּרוּן בְּגוֹ כֵפִין:

אֲ רֵי הַשְׁתָּא. בְּמִנְחָתָא. בְּחֶדְוָתָא דִּזְעֵיר אַנְפִּין:

ואח"כ אומרים מזמור לדוד ה' רעי וכו':

פירוש מנחת יעקב

בני היכלא. אלו תלמידי חכמים. (דכסיפין) שהומדין ומשתוקקין (למחזי זיו דזעיר אנפין) ר"ל שמשתוקקים לראות השכינה אספקלריא באינה מאירה וזהו נקראת זעיר אנפין. אבל למעלה מעולם היכלות נקראת אריך אנפין בבחינה זו: (יהון הכא בהאי תכא) יש רצון שיהיה על זה השלחן (דביה מלכא בגלופין) כלומר יחשוב זה השלחן כשלחן אשר לפני ה' כגלופין של מלך חקוק: (צבו לחדא) כלומר בקשתן וחמדתן (כמו צבי וחמיד ורגיג) שהומדין ליסב (בהאי ועדא בגו עירין וכל גדפין) פירוש עם המלאכים שנקראו עירין ועם המלאכים שיש להם שש כנפים: (חדו השתא בהאי שעתא) בעת מנחה שבכל ימי השבוע הוא עת שליטת הדין (דביה רעוא) אבל בשבת רחמים גדולים (ולית זעפין) בלי שום התעוררות כעס ולכן אומרים ואני תפלתי וגו' עת רצון: (קריבו לי חזו חילי) לשון כח ע"ד באלהים נעשה חיל: (לבר נטלין) סביב למשכן יחנו ולא יכנסו בתוך מחנה שכינה (הני כלבין דחציפין) אותם המקטריגים שחציפין ככלבים אבל עכשיו לא יחרץ כלב לשונו: (והא אזמין עתיק יומין) כלומר בעת מנחה הדבק בשכינתא שנקראת עתיק יומין שהיא זקן מקדמונו של עולם (למנחה עדי יהון חלפין) פירוש לעת המנחה יהון נחלפים ועוברים אלו המקטריגים. ומפרש ואזיל באיזה אופן נתבטל הדינים ולזה אמר (רעו דיליה דגלי ליה) פי' כשנתגלה הרצון העליון ואז ממילא (לבטלה בכל קליפין) נתבטל כל הקליפות וכל המקטריגים: (ישוי לון בנוקביהון) אנו מבקשים בתפלתנו שיסיר מעלינו כל המקטריגים וישים אותם בנוקביהון פי' תהום רבא ע"ד תשליך במצולות ים כל חטאתם (ויטמרון בגו כפין) פי' בתוך הסלעים כי שם מקומם במקום שממון: (ארי השתא במנחתא) כל שעת מנחה היא עת רצון ושמחה (דזעיר אנפין) לשון הגמ' אפי רברבי ואפי זוטרי. הוא משל כשאדם רוצה לראות בחמה כשהיא בתוקפה אז אין יכול לראותה וזה סימן אפי רברבי אבל אם החמה אך נבא אז חולשה נראית באורה וזהו אפי זוטרתא:

וַיֹּאמֶר[א] מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהֹוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה: רְאוּ[ב] כִּי־יְהֹוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לחם

א שמות טז, כה. ב שם שם, כט

לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי: עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ:

הִנֵּה אָנֹכִי בָּא לְקַיֵּם מִצְוַת סְעוּדָה שְׁלִישִׁית שֶׁל שַׁבָּת נֶגֶד יַעֲקֹב אָב שֶׁל הֶמוֹן שִׁבְעִים נֶפֶשׁ. בִּזְכוּתוֹ נִצַּל מִמִּלְחֲמוֹת גּוֹג וּמָגוֹג. וִיקַיֵּם בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ. נַחֲלָה בְּלִי מְצָרִים. וּבְכֵן בְּכֹחַ סְגֻלּוֹת שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת אֵלּוּ יְתֻקַּן פְּגָמֵנוּ בִּסְעוּדוֹת הָרְשׁוּת וּמַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת: וִיהִי ׀ נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

א שמות טז, ל. ב שם כ, יא. ג ישעי' נח, יד. ד תהלים צ, יז.

(בשמים ראש) כתב הלבוש בסימן רצ"א ויהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית והיא מה"ת ג"כ שכן דרשו מדכתיב תלתא זימני היום בפסוק אחד דכתיב ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה ודרשו חז"ל דאכלוהו קאי אכל תלתא היום שבקרא. וכל המקיימן שכרו גדול שכן אחז"ל כל המקיים ג' סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות. מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג. וכתב הב"ח סעודת ליל שבת שהיא כנגד שבת בראשית מציל מחבלו של משיח. סעודת שחרית שהיא נגד שבת של מ"ת ניצול מגיהנם דאין שולט בלומדי תורה. וסעודה ג' שהיא כנגד שבת לעתיד ניצול מגוג ומגוג. ובאבודרהם כתב מפני שהאוכל אכילה גסה יצטרך להרחיק מן האכילה שאחריה. וכשירצה שמצוה לאכול ג' סעודות לא יאכל בשום סעודה כי אם כשיעור שיוכל לאכול בהגיע זמן הסעודה שאחריה נמצא כל סעודותיו לשם מצוה ולשבוע נפשו וישאר לבו פנוי לעסוק בדברי תורה. ונמצא כובש יצרו בחלקו האוכל מלפניו בעודו תאב לו. וכשיעשה זה ביום המנוחה כ"ש שיעשה ביום המלאכה שלא יכבד עליו לבטלו ממלאכתו עכ"ל: ומט"מ כתב שדרש שפתים ע"פ קבלה וז"ל בקיצור. א' לרמוז על שבת הגדול ושבת בראשית ושבת מ"ת. ב' נגד אברהם יצחק ויעקב. ימין ושמאל גוף. ג' נגד ג' אותיות של חס"ד. ד' נגד עדן נהר גן. ה' נגד קק"ק והפוחת אחד מהן מחסר קדושה אחת ח"ו. ו' נגד בית ראשון שני שלישי. ז' נגד השם יה"ו הבא בשבת לשמוח עם ישראל ולכך יש בו קרבן מוסף. ח' נגד כתר חכמה ובינה. ט' נגד חסד גבורה תפארת. י' נגד נפש רוח ונשמה. וכל הפוחת אחד מאלו ח"ו הורג את הנפש ע"כ. וכתב ביסוד ושורש העבודה שראוי לאדם לקיים סעודה זו השלישית דוקא אחר תפלת מנחה אף בשבת שאחריו יו"ט כן מבואר באבודרהם. וגם על הנשים החיוב של שלש סעודות כמו על האנשים ויש להבין גודל שכרה וחומר עונשה ר"ל כדי לזכותן ג"כ במצוה זו. עוד כתב שגם בסעודה זו הג' ראוי לאדם להזהר מאכילה מרובה וגסה כדי שישאר מקום פנוי לסעודה ד' שהיא סעודת מלוה מלכה. גם שלא יהיו איבריו כבדים עליו ולא יוכל לכוין דעתו בתפלת ערבית עכ"ל:

ואחר הסעודה יאמר זה:

אַשְׁלִימוּ סְעוּדָתָא דָא דִּמְהֵימְנוּתָא שְׁלֵימָתָא דְּזַרְעָא קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל:

ואח"כ יאמר יה רבון. צור משלו וכו' ידי אכחי אנא וכו' ואח"כ יברך ברכת המזון:

(בשמים ראש) כתב בסדר היום אחר סעודה ג' יחזור ללמודו כל אחד כפי השגתו. וסמוך לשקיעת החמה ימהר ללכת לביהכ"נ ויקרא האלפא ביתא ושאר מזמורים כו' עי"ש. ויש להשתדל לומר אותם כי יזכה בם לכמה דברים ויש בה תועלת לגוף ונפש. שכל אות מהם ח' פסוקים כו'. ואין ראוי להקל בדברים שהקדמונים ז"ל כתבו לומר אותם. ולא על ענין זה בלבד. אלא כל מה שתיקנו חז"ל או הגאונים או האחרונים לתועלת רבים או ליחיד ישתדל האדם (עליו) לעשות בכל מאמצי כחו ויכלתו לקיים אותו ענין בין תפלות ותחנונים בין מכל דבר שיהיה. ולא יתגדל בעיניו לומר אני תורתי אומנתי מה לי עם אלו הענינים. כי לכל אחד יש לו ענין וסגולה בפני עצמו. מה שמועלת התפלה לא יועיל הלימוד ומה שמועיל הלימוד לא מועיל התפלה. ושניהם כאחד טובים. וצריך לזהר בזה וגם בזה עכ"ל:

כתב הלבוש בסי' רצ"א כל השותה מים בשבת בין השמשות כאלו גוזל את המתים ר"ל המתים הנידונין בימי השבוע בגיהנם מתקררים במים. וכתב הא"ר פי' כשרוצים לחזור לדינן. וכתב עוד הלבוש ויש אומרים דהא דאמרו דאסור לשתות מים על מימי הנהרות נאמר. אבל מים שבבית מותרים ואין צריך לומר שאר משקים דשרו. וי"א שאין איסור של שתיית מים זה אלא הבל תוך י"ב חודש של אביו ואמו. וי"א עוד שאותו איסור לא נאמר אלא בע"ש בין השמשות בשעה שיוצאין מן הגיהנם מתקררין במים עכ"ל. וכתב הא"ר והא אתיא כמ"ש הב"ח פי' יחכו וכל זה לשתות מי נהר עכ"ל. וכן כתב בספר כד הקמח שהאיסור הוא בע"ש. וכתב שכוונו בזה לקבוע בנפש אמונה זו שיש לרשעים בגיהנם מנוחה בשבת. וכשהם יוצאים בערב שבת הם שטים ורוחצים ומצננים במים עד שהשותה מים באותה שעה הולכתו לומר שהוא גוזל אותם מהם. ועשו את השותה גזלן ומחוסר אמנה עכ"ל *):

אנו

*) הערה איתא בפסחים (קי"ב ע"א) לא ישתה אדם מים כו' וא' בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה מאי סכנה רוח רעה ואם צחי מאי תקנתיה לימא שבעה קולות שאמר דוד על המים והדר נשתי. שנא' (תהלים כט) קול ה' על המים וגו'. ונ"ל שמשום הכי נוהגין לומר מזמור זה בליל שבת וברובי המקומות גם במוצאי שבת.

אלו הם המזמורים שנוהגין הירא"ים ושלמים לומר קודם מעריב. ואשרי חלקם למי שנוהגים כן כי יש בהם תועלת גדולה לגוף ולנפש כנזכר בספר זוהר הקדוש: יאמר תהלה תמניא אפי ואח"כ יאמר מזמור ק"ג, ק"ד וט"ו שיר המעלות. ואח"כ מזמור ע"ב ע"ג ע"ד. כ"ו, ל"ו, קל"ח, קל"ט, ק"מ, מ', קמ"א, קמ"ב, קמ"ג, מ"א. ואומרים קדיש יתום והם מסוגלים לפרנסה לכן האומרים אותם יהיו מובטחים שתהיה להם פרנסה בשבוע הבא:

בטוח לשקיעת החמה יתהל כל אחד ואחד ללכת לבית הכנסת ויקרא מזמורים האלו. (של"ה):

קמד לְדָוִד ׀ בָּרוּךְ יְהוָה ׀ צוּרִי הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְרָב אֶצְבְּעוֹתַי לַמִּלְחָמָה: חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי וּמְפַלְטִי־לִי מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי הָרוֹדֵד עַמִּי תַחְתָּי: יְהוָה מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ: אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר: יְהוָה הַט־שָׁמֶיךָ וְתֵרֵד גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ: בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם שְׁלַח חִצֶּיךָ וּתְהֻמֵּם: שְׁלַח יָדֶיךָ מִמָּרוֹם פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים מִיַּד בְּנֵי נֵכָר: אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: אֱלֹהִים שִׁיר חָדָשׁ אָשִׁירָה לָּךְ בְּנֵבֶל עָשׂוֹר אֲזַמְּרָה־לָּךְ: הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה: פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: אֲשֶׁר בָּנֵינוּ ׀ כִּנְטִעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְזָוִיֹּת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל: מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל־זַן צֹאונֵנוּ מַאֲלִיפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ: אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו:

אח"כ אומרים מזמור לדוד הבו לה' בני אלים וגו':

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים ׀ בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

ח יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: קדיש יתום

דרך החיים **דיני ערבית במוצאי שבת** בשמים ראש

(א) מאחרין תפלת ערבית במוצ"ש כדי להוסיף מחול על הקודש וצריך ליזהר מלעשות מלאכה במוצ"ש עד שיראו ג' כוכבים קטנים רצופים ואם הוא יום המעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו [נוהגים להמשיך הנגון בהאמירת והוא רחום באריכות מעט אפי' הוא לילה ודאי כדי ללוות המלכה ולשלחה בשמחה ובשיר. ולפיכך

כתבו הספרים שיש להתפלל ערבית של מוצאי שבת בעוז וחדוה. ולא כמו בעו"ה כעת במה שמתפללים תפלת ערבית במרוצה ובהלה החטיף עיניך בו ואיננו. ועושים כן מחמת שהמה ממהרים לילך לביתם לעסקיהם. וזה מפתוי היצר. אוי לאזנים שככה שומעות ואוי לעינים שככה רואות שמעדיין קדושת שבת בעולם והם מחללים אותה במרד ובמעל. אלא יוסיף מחול על הקודש ויתפלל

מעריב. בחדוה ובשמחה. יען היות קדושת יום השבת טובת כל הימים. והואיל ויהיה שם ושמח בבורא הימים בכניסתו ובילאתו ככה יהיה לו עוז וחדוה בפנים כיינו בכל ימי השבוע. והקדמונים ז"ל הסמכוה אקרא כי

ולפיכך יש מקדימין ג"כ לנגן למעלה בנגינות מזמור שיר. ובקהלות אשכנזים מוסיפים גם לדוד ברוך ה'. וספרדים המגיה אשר כל מקום לפי מנהגו]. (כ' רנ"ג) דיני התפלה מבוארים לעיל בתפלת שחרית:

(ב) ואומרים ויהי נועם (א) ואתה קדוש באריכות כדי לאחר סדר קדושה שאז חוזרים הרשעים לגיהנם וכופלין פסוק אורך ימים כו' שבזה נשלם השם היוצא ממנו (שו"ר). פסוק ויהי נועם יאמר מעומד. וכשחל יום טוב באותו השבוע אפי' ביום ו' א"א ויהי נועם ואתה קדוש [והטעם כתב הרי"ע משום דויהי נועם ואתה קדוש מועילין לשמור מן המזיקין שמתעוררין במוצ"ש וכשחל יו"ט באמצע השבוע בימי החול שבינתים מופסקים בין שתי קדושות יש בהן כדי להגן ולהציל מן המזיקין. וכ' של"ה למה יפסידו המתים בשבוע שחל יו"ט י"ל שבאמת קדושת יו"ט המתפשטת בימי המעשה שחל בהם מועיל גם להם להקל דינם לגמרי בשבוע ההוא עכ"ל]. אבל ויתן לך אומרים אף כשחל יו"ט באמצע השבוע (סימן רצ"ה): (ג) ומבדיל עליה לבור כדי להוציא מי שאין לו יין (שם):

בשמחה מלאו אז ובשלום תובלון: וז"ל יסוד ושורש העבודה ערבית דמוצ"ש ראוי מאד לכל גבור לאחר תפלת ערבית זו על מוצ"ק בכל מה דאפשר ולהוסיף מחול על הקדש. וכן הוא מבואר בזוה"ק פ' ויקהל דף ר"ז ע"א וז"ל כד נפיק שבתא צריכין ישראל לאוספא לאתעכבא דהא יומא רבא עלאה איהו אצטריך לאתעכבא עליה דב' אי יומא אושפיזא רבא ויקירא קא שרי עליה בגין כך בעי לאתעכבא לאתתאה דיא דתקין באושפיזא קדישא. כדין פתחו ישראל ואמרי והוא רחום יכפר עון וכו' דתקונא בפירא איהו בהאי לילא עכ"ל. וז"ל הלבוש סימן רצ"ג ערבית מאחרין אותה כדי להוסיף מחול על הקדש. ונוהגין להאריך בוהוא רחום וברכו בנגינות כדי להוסיף מחול על הקדש עכ"ל. והא"ר כתב בשם הרוקח ועוד דכל זמן אין הנשמות חוזרות לגיהנם:

כתב היסוד ושורש העבודה ראוי להזהר מאד מלהדליק נר וכ"ש שאר מלאכה עד אחר שהבדיל על הכוס כמבואר בזוה"ק בהקדמת בראשית דף י"ד ע"ב וז"ל מאן דאוקיד שרגא במפקא דשבתא עד לא מטו ישראל לקדושה דסדרא דגרים נורא דגיהנם לאדלקא בההיא נורא עד לא מטא זמנייהו. דחד דוכתא אית בגיהנם לאנון דקא מחללי שבתות ואנון דענשין בגיהנם לייטין ליה להאוא דאוקיד שרגא עד לא מטא זמניה ואמרי ליה הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר וגו' צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים בגין דלאו יאות הוא לאדלקא נורא כד נפיק שבתא עד דמבדלי ישראל בצלותא ומבדילי על כסא בגין דעד ההוא זמנא שבת הוא וקדושא דשבת שליט עלנא כו'. אבל אי איהו ממתין עד די שלימו קדושא דסדרא אנון חייבין דגיהנם מצדיקין עלייהו דינא דקודשא בריך הוא ואנון מקיימי על ההוא בר נש כל ברכאן דקאמרי צבורא: ויתן לך האלהים מטל השמים. ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וגו' עכ"ל. ועיין בזוהר פ' פינחס דף רמ"ו ע"א. ועיין בדרך החיים לקמן בדין איסור מלאכה קודם הבדלה:

גליון רע"א (א) [ויהי נועם. נ"ב יש מקומות שאין אומרים בבית האבל פסוק ויהי נעם ומתחילין יושב בסתר כו'. מג"א סי' רצ"ה]:

אחר תפלת שמו"ע אומרים ויהי נועם. ואתה קדוש תמצא לעיל:

תקון תפלה

ויהי נעם וסדר קדושה. המזמור יושב בסתר (תהלים צא) נקרא שיר של פגעים (שבועות ט"ו ע"ב), וריב"ל היה אומרו בק"ש שעל המטה כדי להנצל מן המזיקין, ולפיכך נהגו לאומרו במוצאי שבת כדי להנצל כל השבוע מפגעים רעים המתרגשים ובאים לעולם. ובטור או"ח סי' רצ"ד כתב נוהגין לומר ויהי נעם לפי שהוא מזמור של ברכה שבו ברך משה רבינו לישראל בשעה שכיימו מלאכת המשכן. ונוהגין לכפול פסוק ארך ימים אשביעהו וגו' וכתב הטעם בלקוטי פרדס ובתניא רבתי סי' כ"א כדי להפריש בין קריאת המזמור לקדושא דסדרא, ואומרים סדר קדושה לפי שהוא זמן חזרת רשעים לגיהנם ששבתו בשבת ומאריכין בעניני תפלות כדי שימתינו להם עד שיסיימו כל ישראל את תפלתם. וכ"ה בסדור רב עמרם דף ל"א ע"א זה שנהגו לומר ויהי נעם וקדושה דסדרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור לגיהנום וכו', ולכן מזכירין ישראל בסדר מוצאי שבת ויהי נעם כי כן רמז לויהי נעם במוצאי שבת (משום שנאמר בו ומעשה ידינו כוננה עלינו דהיינו מעשה ידינו של השבוע הבא) והכי שדר רב שר שלום גאון אין אומרים ויהי נעם אלא במוצאי שבת אבל במוצאי יו"ט אין אומרים, ואין אומרים אלא במוצאי שבת לחול אבל במוצ"ש ליו"ט אין אומרים וכו', כללא דמילתא כל היכא דלא אמרינן ויהי נעם לא אמרינן קדושה דסדרא וכו', וכי אמרינן ויהי נעם במוצאי שבת לחול היינו היכא דאיכא לקמן שתא יומי דחולא וכו' מאי טעמא כיון דאמרינן ומעשה ידינו וגו' ומעשה ידינו תרי זמני בעינן עד דאיכא לקמן שתא יומי כלהו חולא, ע"כ. ומדלגין שני פסוקי הגאולה ובא לציון גואל וגו' ואני זאת בריתי וגו' לפי שעקר גאולת מצרים היתה ביום, כדתניא (ברכות ט' ע"א) וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה:

כתב הלבוש בסי' ל"ה פסוקים של ברכה דויתן לך אומרים לשלם במוצ"ש כדי שיתברכו במעשה ידיהם:

וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ: יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ: וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים: וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם: מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם: בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ

א) הערה. המקור של ויתן לך נזכר להשונה בהקדמת ספר הזהר (דף י"ד סוף ע"ב) וז"ל כד ב"נ ט' מ תין עד דישלימו קודשא דסדרא ליגון תייבין דגיהנם מזדיקין עלייהו דינא דקב"ה ואינון מקיימי על הכוס ב"נ כל ברכאן דקא אמרי לגורא ויתן לך האלהים מטל השמים. ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וגו'. עכ"ל.

עץ יוסף

ויתן לך כו' ומברכיך ברוך. הוא בבראשית כ"ז. ופירוש ויתן לך יתן ויחזור ויתן (ב"ר פ' סו). ור"ל אפילו כשיפסוק מגל החפא יחזור ויתן: ואל שדי כו' אשר נתן אלהים לאברהם. הוא בבראשית כ"ח. ופי' ואל שדי מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן הברכות מקוימות עליך ועל זרעך: מאל אביך כו' נזיר אחיו. הוא בבראשית מ"ט. ופי' מאל אביך ויעזרך כתרגומו מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך. וית שדי ויברכינך. ברכן דנחתן משלא דשמיא מלעלא. ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע. ברכתא דאבוך ודאמך. והבעל הטורים פי' ברכת שדים הם השמים שיריקן מטר. ורחם היא הארץ שמולדת פירות: ברכות אביך כו'. אמר ליה יעקב ליוסף הברכות שברך הקב"ה אותי שאני אביך גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר כן לאברהם וליצחק. ועד תאות פירושו עד קצות. כמו (במדבר לד) והתאויתם לכם לגבול קדמה: תהיין. כולם לראש יוסף: ולקדקד נזיר אחיו. ות"א ולגברא פרישא דאחוהי- פי' בנבדל מאחיו: ואהבך כו' עד המלאך הגואל הוא

ענף יוסף

ויתן לך האלהים. הא דכתיב האלהים ולא כתיב אלהים. הכוונה בזה שכתב בספר התמונה אלהים הוא דין וכשנתוסף ה' כהאלהים הוא רחמים. יהוה הוא רחמים וכשנתוסף וא"ו הוא דין. ויהוה הוא ובית דינו. כי וא"ו כולו רחמים וכשנתחבר להויה הוא דין. ואות ה' הוא דין וכשנתחבר לאלהים הוא רחמים. והוא דבר נפלא. וזהו ויתן לך האלהים שאפילו הדין יתהפך לרחמים ויתן לך מטל השמים וכו':

עיון תפלה

ויתן לך. נוסח מורכב מפסוקי ברכות מפוזרים בתנ"כ, נזכר גם במחזור ויטרי ובמחזור בני רומא בנוסחאות אחרות. וכתב הטור בסוף סי' רצ"ה ונוהגין לומר פסוקים של ברכה כגון יפתח ה' לך את אוצרו הטוב כדי שיתברכו במעשה ידיהם, ע"כ. וכתב בסדור עבודת ישראל כי מה שנהגו לומר בסוף הנוסח מאמרו של ר' יוחנן (מגילה ל"א ע"א) בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה וכו' כדי לחזק לבנו בהשי"ת שלא נאמר האיך נרים פנינו לבקש מאת ממ"ה ב"ה הרם והנשא שאין סוף לגדולתו — בקשות גשמיות ולהזקיקו לבריות שפלות כמונו. המאמר הזה יורנו דעת שהקב"ה במקום גדולתו שם ענותנותו וממרום שבתו הוא מביט דוקא לעני ונכה רוח וחרד על דברו. גם נלמוד מן המאמר הזה להזהר במשא ומתן בימי המעשה שלא להונות עני ואביון ושלא לדכא האלמנות תחת רגלינו, כי הקב"ה אבי יתומים ודיין אלמנות ואוהב גר השוכן את דכא ושפל רוח יתבע עלבונם מידינו וריב יריב את ריבם:

וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ וְהֵסִיר יְהֹוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃

הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃

בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ יְצַו יְהֹוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ יִפְתַּח יְהֹוָה ׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ כִּי־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר

עץ יוסף

הוא בדברים ז': שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך. אונקלוס תרגם ועדרי ענך. ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן: עקר. שאינו מוליד. ופסוק זה ופסוק שאחריו הוא בדברים ז':

המלאך כו'. (בראשית מח). ופירש"י המלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי יברך את הנערים מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין שולטת בהם: ה' אלהיכם כו'. עד ברוך אתה הוא בדברים א': והנכם היום. פי' והנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: יוסף עליכם ככם אלף פעמים. אמר להם משה ברכה זו משלי היא. אבל הקב"ה יברך אתכם כאשר דבר לכם. בלא קצבה כאשר הבטיח את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו'. ועיין מ"ש ע"ז בדברים רבה פ"א סי' י"ב: ברוך אתה בעיר. בשכר המצות שאתה עושה בעיר חלה וציצית וסוכה ונר שבת: וברוך אתה בשדה. בשכר מצות שאתה עושה בשדה. לקט שכחה ופאה: ברוך אתה בבאך. בפרקמטיא שלך: וברוך אתה בצאתך. בפרקמטיא שלך. דבר אחר ברוך אתה בבאך בביאתך לעולם. וברוך אתה בצאתך ביציאתך מעולם (מדרש רבה). והשטה פסוקים הראשונים הם (בדברים כח): טנאך. פירותיך. דבר אחר דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: באסמיך. באוצרך (ת"א): כי ה' אלהיך כו'. (דברים טו): כאשר דבר לך.

והיכן

דְּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ
בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ: אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ
עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ
אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ:
[א] מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: [ב] רָנּוּ
שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה
יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר: [ג] גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:
[ד] יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־
תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד: וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ
וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם
לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל
אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם:
וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם
עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה:
כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ
לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף: הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי
אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:

א ישעיה מד, כב. ב שם שם כג. ג שם מז, ד. ד שם מה, י"ז.

עץ יוסף

וזהו דבר ברוך אתה בעיר: והעבטת כו'. ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזיף: אשריך ישראל. (דברים לג). ופירוש אשריך ישראל ומי כמוך. שהושעתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו איביך לך. כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: ישראל נושע. (ישעיה מה). ופי' ישראל יהיה נושע בעזר ה' תשועה המתקיימת לעולם. ולכן לא תבושו ולא תכלמו כל ימי עולם: ואכלתם כו'. (יואל ב). ופי' תאכלו אכילה ושביעה. ר"ל לא יחסר הלחם ותאכלו עד כדי שביעה. ולא כדרך שאוכלים בימי הרעב רק להחיות את הנפש: והללתם. תהללו את ה' אשר עשה עמכם דבר שיש להפליא בו. כי היה ברכה בתכלית: ולא יבושו כו'. ר"ל עוד לא ילכו לגור בארצות הגוים מחסרון הלחם ולא יסבלו חרפת הגוים ובשתם: וידעתם. (שם). ופי' תדעו אשר אני בקרב ישראל להשגיח בהם: ואין עוד. ר"ל אין עוד אלהים לעשות ע"י מלתת לכם ברכה מרובה כזאת: ולא יבשו כו'. ולכן לא יבשו עד עולם כי מי יעמוד למולי להביאם לידי בושה: כי בשמחה. (ישעיה נה). ופי' כי בשמחה תצאו מן הגלות: תובלון. ענין הבאה כמו (שם יח) יובל שי. ור"ל והובלון לארצכם בשלום: יפצחו. ענין פתיחת הפה והוא ענין מליצה. כי כשאדם בשמחה דומה לו בכל העולם שמח עמו: ימחאו כף. יכו בכפיהם לשמוח: הנה אל. (שם יב). ופי' הואיל ושמי אל ישועתי לכן אבטח ואשכון בטח ולא אפחד עוד: כי עזי כו'. העוז והשבח של מקום היה לי לישועה. ר"ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען

אזמר

וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם
הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו
הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ: זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת
זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ
וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ:
בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְהוָה: וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת
חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ: וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָיו
מַשְׂכִּיל וַיהוָה עִמּוֹ: פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי:
וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה
הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה. חַי־יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי
עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת: וּפְדוּיֵי
יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי
שִׂמְחָה: וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: אָז תִּשְׂמַח

עץ יוסף

אומר בשבת: ושאבתם. (ישעיה יב). ופי' כמו השואב מים מן המעין הנובע הנה שואב הוא בששון כי לא ידאג פן יכלו המים כן תשאבו בששון את הישועה ממעיני הישועה כי לא הופסק התשועה כי יד ה' לא תקצר: ואמרתם. (שם). ופי' ואמרתם תאמרו זה לזה דרך זירוז: הודיעו. לפרסם הנס: הזכירו. היו מזכירים זה את זה שבחי המקום כי נשגב שמו ומהראוי א"כ להזכיר שבחיו: זמרו. (שם). ופי' זמרו אל ה' כי עשה דבר הראוי להתגאות בו: מודעת זאת. הגאוה היא נודעת ומפורסמת בכל הארץ: צהלי. (שם). ופי' הרימי קולך ברנן כי קדוש ישראל גדול בקרבך. ר"ל ע"י הנפלאות שעשה בקרבך נתגדל שמו. והוא מקרא מסורס: ואמר. (שם כה). ופי' אז יאמר ישראל הנה זהו אלהינו אשר קוינו לו והוא יושיענו: זה ה'. כפל הדבר במ"ש: נגילה. עתה נגילה ונשמח בהישועה הבאה ממנו: בית יעקב. (ישעיה ב). ופי' בית יעקב יאמרו זה לזה לכו ונלכה באור אולפן אורייתא דה': והיה. (שם לג). ופי' והיה קיום זמניך וחוזק ישועתך על ידי חכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם. ר"ל היא לו למבטח כאוצר בעת הצורך: ויהי דוד. (שמואל א יח): משכיל. מצליח: פדה. (תהלים נה). ופי' מעולם פדה נפשי להשיבה בשלום מהמלחמות הבאות עלי עם כי הנלחמים עמדי היו בעם רב ואני במתי מספר: ויאמר. (שמואל א יד): היונתן כו'. וכי מן הראוי שימות יונתן אשר בא ע"י תשועה גדולה בישראל: חלילה. חולין וגנאי הוא להמיתו: אם יפול. הוא ענין גוזמא ומליצה כדרך שהבריות אומרים. ור"ל שלא יעשה לו מאומה רע: כי עם אלהים. ר"ל היום הזה עשה טובה עם אלהים להושיע לעמו בסכנת נפשו ואיך א"כ יהיה עובר על השבועה במזיד בשאט בנפש. ובודאי שוגג היה ולא ידע מהשבועה: ויפדו העם. בהדברים האלה פדאוהו מן המיתה ולא הומת: ופדויי. (ישעיה לה). ופי' ישראל אשר יפדם ה' מן הגלות ישובון לארצם ויבאו לציון ברנה והשמחה שהיתה להם מימות עולם תשכון על ראשם: ישיגו. כאלו ירדפו אחריהם וישיגום: ונסו. היגון והאנחה ינוסו ויברחו מפניהם ולא עליהם יהיו: הפכת. (תהלים ל). פי' רבות פעמים הפכת מספדי למחול. והשק אשר שמתי על מתני בעבור האבל והצער הסרת אותו מעלי ואזרתני בשמחה: ולא אבה. (דברים כג). ופי' ולא רצה כו': אז תשמח.

ירמיה

בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

בורא ניב שפתים שלום | שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו: ורוח לבשה את־עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן־ישי שלום | שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר־לך שלום: יהוה עז לעמו יתן יהוה | יברך את־עמו בשלום:

אמר רבי יוחנן *)בכל־מקום שאתה מוצא גדלתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו. דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשלש בכתובים: כתוב בתורה כי יהוה אלהיכם הוא

עץ יוסף

(ירמיה לא): **במחול**. ברקוד של שמחה: **ובחורים וזקנים יחדו**. לרוב השמחה יהיו הזקנים נמשכים אחר הבחורים לעשות כמעשיהם לשמוח במחול: **והפכתי**. האבל שהיה להם מאז אהפוך לששון ובזה יהיו מנוחמים על האבל שמאז: **ושמחתים מיגונם**. ר"ל ערך השמחה יהיה יותר מערך היגון שהיה להם מאז:

בורא ניב שפתים. (ישעי' נז). אחדש אני לו ניב (ניב הוא ענין דבור) שפתים מחודש. לא כמו לשעבר שהכל קנטרו אותו בדבריהם. כי מעתה כולם יאמרו לו שלום שלום והכפל לחזק: **לרחוק ולקרוב**. בין לנרחק ממנו בין להקרוב לו בשפתי כולם אחדם למוטב דברי שלום: **אמר ה' ורפאתיו**. ר"ל כך אמר ה' וכן היה כי נרפא מן המכות ומן העדר השלום. ומלת ורפאתיו אמר במקום ה' כאלו הוא המדבר: **ורוח**. (דה"א יב). ופי' רוח רצון. ור"ל בא בלבו הרצון לדבר בעבור כולם: **לך דויד**. ר"ל להנאתך ולטובתך באנו: **ועמך בן ישי**. חפצים אנו להיות עמך ובעזרתך: **שלום שלום לך**. ר"ל הלא רואים אנו אשר השלום עמך ועם העוזרים לך ולא השיגתם יד שאול. וזה בעזר אלהי ובהשגחתו. ומדוע א"כ נבוא עמך במרמות. וכפל שלום שלום לחזק: **ויקבלם דויד**. כי האמין לדברי עמשי בן אחותו: **בראשי הגדוד**. להיות גם המה לראשים על הגדוד: **ואמרתם כה לחי**. (שמואל א כה). ופי' כן תהיה הברכה לזמן ארוך ואתה תהיה בשלום וגם ביתך כו': **ה' עז**. (תהלים כט). ופי' ה' יתן החוזק לעמו ויברכם בשלום: **אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו וכו'**. (מגילה דף ל"א ע"א): **כי ה'**. (דברים י). ואדוני

ענף יוסף

בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה. ובגמרא איתא גבורתו. וכתב בספר חיי היה שהנוסחא גדולתו יותר נכון. לפי המקראות המובאים ראיה ע"ז. דאלו לנוסחת גבורתו יקשה דבמקראי דמייתי ליתא לשון גבורה רק ענין רוממות. והיינו גדולה עכ"ל: וביאור המאמר משום דכן דרך המלך והשר להתפאר את עצמו בגדולתו ועשרו לפני מלך אחר או שר אחר. אבל אין זה מן הדרך שמלך ושר יתפאר את עצמו ברוב גדלו ורוב עשרו לפני איזה עבד ושפל. והנה עינינו הרואות כי הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו והוא המלך הכבוד יהיה מראה יקר תפארת גדולתו אל שוכני עפר רמה ותולעה. בודאי אין זה כי אם מחמת גודל טובתו וענותנותו. וז"ש רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שהקב"ה הראה לנו גדולתו. שם באותו מקום עצמו אתה מוצא ענותנותו כי זולת מדת הענוה מה מייכת למלך הכבוד להגיד גדולתו לבשר ודם (פרשת דרכים):

---

*) כתוב בס' בניות ברמה בשם הקדמונים: כי חותמו של הקב"ה אמת. אמת עולה במספר קטן ט'. וכשתחשוב שם הוי"ה במ"ק עולה ח'. שתי פעמים הוי"ה במ"ק עולה ז'. ג"פ הוי"ה עולה ו'. ד"פ הוי"ה עולה ה'. ה"פ עולה ד'. ו"פ עולה ג'. ז"פ עולה ב'. ח"פ עולה א'. ט"פ עולה ט' כמספר אמת. י"פ הוי"ה עולה ח'. יא"פ עולה ז'. י"ב פעמים עולה ו'. יג"פ עולה ה'. יד"פ עולה ד'. טו"פ עולה ג'. טז"פ עולה ב'. יז"פ עולה א'. יח"פ עולה ט' כמספר אמת. וכן לעולם.

אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃ וּכְתִיב בַּתְרֵהּ עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃ שָׁנוּי בַּנְּבִיאִים דִּכְתִיב כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים׃ מְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים דִּכְתִיב שִׁירוּ ׀ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ וּכְתִיב בַּתְרֵהּ אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃ יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ׃ וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃ יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃

קכח שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃ יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ׃ אֶשְׁתְּךָ ׀ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ

עץ יוסף

ואדני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עלו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון. הרי גדולתו. ואצל גדולתו אתה מוצא ענותנותו שעושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר וגו'. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: כי כה. (ישעיה נז): סלו. (תהלים סח). ענין הרמה והגבהה. ור"ל רוממו לה' הרוכב על השמים הנקרא ערבות: ביה שמו. סולו אותו ביה שהוא שמו מורה עליו שהוא בורא העולם כדכתיב כי ביה ה' צור עולמים: ועלזו. ושמחו: אבי יתומים כו' במעון קדשו. ר"ל אף כי אלהים יושב במעון פי' במדור קדשו בשמים ממעל מ"מ משגיח הוא בתחתונים והוא אב ולדיין ליתומים ולאלמנות: יהי ה'. (מלכים א ח): עם אבותינו. הם אנשי דור המדבר שהיתה השכינה שורה עמהם בתמידות: יטשנו. הוא ג"כ ענין עזיבה. וכפל הדבר במלות שונות: ואתם. (דברים ד). איתא במדרש הולך את חכמים יחכם זה יהושע שנדבק למשה שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו ומה כתיב כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. ומה כשהוא מדביק עצמו לבשר ודם זוכה להיות כמוהו. ישראל שמדובקים בחיי עולם עאכ"ו שיהיו קיימים לעולם מנין ממה שקרינו בענין ואתם הדבקים בה' וגו' ע"כ: כי נחם. (ישעיה נא): כל חרבותיה. כל המקומות החרבות: כעדן. הוא אשר הגן נטוע בו: וערבתה. הוא ענין מדבר: תודה. קול הודאה על הנסים ועל הנפלאות: ה' חפץ. (שם מב). יבואר ע"פ מה דאמרו שהעושה מצוה אחת ונשמר מעון מטיבין לו ונוחל את הארץ. וא"כ קשה למה הגדיל הקב"ה לנו תורה ומצות. אך התירוץ על זה שהקב"ה רצה לזכות את ישראל משום דצדיק ה' לכן הרבה והגדיל את התורה להרבות זכותם בשימור מצות הרבה. וגם שלרבויים לא יבצר מהזדמן מצוה תמיד. משא"כ אם היו מועטות. וזהו ה' חפץ למען צדקו לכן הגדיל תורה. ועיין באלשיך (תהלים קיט):

תקין תפלה

שיר המעלות אשרי. (תהלים מזמור קכ"ח). באמירת מזמור זה בתחלת ימי המעשה מחליטים אנחנו פתרון שאלה גדולה בהליכות חיי היהודי המבקש ללכת בדרך ה'. תניא בברכות (ל"ה ע"ב) לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה יכול דברים ככתבן תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ, דברי ר' ישמעאל. ר' שמעון בן יוחאי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה זורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה וכו' תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים וכו', אמר אביי הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידם כר' שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם. — ונראה שבזה היו חלוקים

בדעותיהם

כְּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלָ͏ִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

קדיש יתום. הבדלה. עלינו. קדיש יתום:

תקון תפלה

בדעותיהם יצחק ורבקה ביחוסם ליעקב ועשו. כאשר גדלו הנערים ובאו לכלל אנשים בטרם יצא עשו לתרבות רעה או בטרם נגלתה רשעתו בקהל, נפרדו זה מזה בדרכי חייהם, יעקב אחז בדרכו של רשב"י ויבלה כל ימיו בבתי מדרשיהם של שם ועבר והתפרנס משל אחרים (משל אבותיו), ועשו עשה את מלאכתו עקר ותורתו טפל, כל היום היה מתפרנס מצידו ולא נהנה משל אבותיו — וקבע עתים גם לתלמוד תורה וכל הדבר הקשה היה שואל את פי אביו — אבא האיך מעשרין את התבן האיך מעשרין את המלח. וזאת ידע יצחק היטב שמעלת יעקב בנו בתורה ובעבודת ה׳ גדולה הרבה מאד ממעלת עשו בענינים אלה, אבל לעומת זה היה חושב מעלת עשו הנהגה מיגיע כפיו ואוכל מצידו ולא משל אחריב והוא קובע גם עתים לת"ת כנראה לו מתוך שאלותיו ובלא ספק הוא גם ירא שמים כפי כחו, גדולה משל יעקב שאינו עוסק בדרך ארץ כלל, אע"פ שמעלתו ביראת שמים גדולה משל עשו, משום דקי"ל (ברכות ח׳ ע"א) גדול הנהנה מיגיע כפיו (והוא גם ירא שמים כפי כחו ודעתו) יותר מירא שמים שאין לו בעולמו אלא אוצר של תורה ויראת שמים בלבד ומתפרנס משל אחרים. ורבן גמליאל בנו של ר׳ יהודה הנשיא אמר (אבות פ"ב מ"ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון. וכך אמר ר׳ אלעזר בן עזריה (שם פ"ג מכ"א) אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה, ר"ל ששניהם מחזיקין זה את זה. וזהו שאמר הכתוב ויאהב יצחק את עשו לפי שציד בפיו. כלומר שהוא אוכל מצידו ואינו נהנה משלחן אחרים, וכמו שתרגם אונקלוס ארי מצידיה הוה אכיל. ונראה עוד שאף רשב"י לא אמר זה אלא כלפי אנשים שכמותו יחידי סגולה המרגישים בנפשם יתרון על כל בני דורם, כר׳ נהוראי (קדושין פ"ב ע"א) שאמר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, וכרב אדא בר מתנא (עירובין כ"ב ע"א) דא"ל לדביתהו איכא קורמי באגמא. אבל בעד רוב בני אדם דרש בלא ספק כמו שאמר הוא בעצמו (מנחות צ"ט ב׳) אפי׳ לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש, ואמר שם רבא מצוה לאמרו בפני עם הארץ. לפיכך הנהיגו קדמונינו ז"ל

אמירת המזמור הזה בתחילת ימי המעשה, כי ממנו נדע את הדרך הרצויה בעיני השי"ת לרוב בני אדם, אשרי כל ירא ה׳ ההולך בדרכיו בדרך הרצויה אל הכלל, ומה היא דרך זו — יגיע כפיך כי תאכל אז אשריך וטוב לך, וכמו שדרשו בברכות שם דאלו לגבי ירא שמים (בלבד שאע"פ שמעלת יראתו גדולה הרבה — אבל נהנה משל אחרים) וטוב לך לא נאמר, כי יש לאחרים המהנים לו חלק גדול בטובו:

עוד דבר נכבד מאד בהנהגת חיי האדם אנחנו לומדים מן המזמור הזה, דתניא בסוטה (מ"ד ע"א) אשר בנה אשר נטע אשר ארש למדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה, רצו לומר שמתחלה יכין לו אדם פרנסה המספקת לו כדי חייו ואח"כ ישא אשה ויוליד בנים. ולשון הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות דעות הי"א דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחלה ואח"כ יקנה לו בית דירה ואח"כ ישא אשה, אבל הטפשים מתחילין לשא אשה ואח"כ אם המצא ידו יקנה בית ואח"כ בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה, וכן הוא אומר בקללות (דמשנה תורה) אשה תארש בית תבנה כרם תטע כלומר יהיו מעשיך הפוכים כדי שלא תצליח את דרכיך, עכ"ל. ומצינו מדה זו ברב חסדא הכהן מאבות התלמוד, דאמר רב חסדא (קדושין כ"ט ב׳) האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא לשטן גירא בעיניך. ולכאורה ישאל השואל למה באמת לא נסיב רב חסדא בארביסר, האם מקרה היה? ונראה בעיני משום דבימי נעוריו היה עני מחוסר לחם, כדאמר בשבת (ק"מ ע"ב) אר"ח אנא לא בעניותי אכלי ירקא ולא בעתירותי אכלי ירקא בעניותי משום דגריר (לבא ומאכילו לחם הרבה ואין לו, רש"י), אח"כ התחיל להתעסק בעשיית שכר ונתעשר עושר גדול, כדאמר בפסחים (קי"ג ע"א) אי לאו דרמאי שכרא לא איעתרי, ואז נעשה בן שיתסר ונשא אשה, אבל מקודם לכן לא רצה לישא לפי שלא היה לו עדיין מקור נאמן לפרנסתו. ודבר זה נוכל ללמוד ג"כ מסדר המזמור שלפנינו, בתחלה יגיע כפיך כי תאכל, ואח"כ אשתך כגפן פוריה, ומסיים הנה כי כן (אם יתנהג אדם כן) יבורך גבר ירא ה׳ (תחול עליו ברכת ה׳):

(א) אין לקדש את החודש אלא בלילה בעת שהלבנה זורחת ונהנין מאורה וצריך שתהא זריחתה ניכרת ע"ג קרקע ואם נתכסה בעבים אין לברך עליה ואם התחיל לברך ואחר כך נתכסה גומר הברכה מיהו אם רואה שתתכסה בתוך הברכה אין לו להתחיל ולברך ואם נתכסה בעב דק וקלוש יכול לברך עליה (סי' תכ"ו במ"א): (ב) מצוה מן המובחר לברך על הירח במוצ"ש או במוצאי יו"ט כשהוא מבושם ובגדיו נאים ודוקא אם ליל מוצ"ש הוא קודם עשרה לחודש דהיינו שיהיה ה' לילות לחצי כ"ט י"ב תשצ"ג (עיין מ"א וא"ר) אז יש להמתין עד מוצ"ש אבל אם הוא אח"כ אין ממתינין כי שמא יהיה באותן ג' או ד' ימים עננים ולא יוכלו לברך עליה ויתבטל המצוה (שם מ"א סי' תכ"ו): (ג) אין מקדשין הלבנה לא בליל שבת ולא בליל יו"ט אפילו חל במוצ"ש אבל אם לא היתה נראית עד סוף זמן חצי כ"ט י"ב תשצ"ג ונראית בשבת או ביו"ט ואם לא יקדשנה אז תעבור עונתה מותר לקדש אותה בשבת או ביו"ט אבל בענין אחר אין להקל כי יש הרבה טעמים על פי הסוד (מ"א שם): (ד) אין מקדשין הלבנה קודם יוה"כ משום שצריין בצער על מחילת העונות אבל במוצאי יוה"כ מקדשין דאז שרויין בשמחה וכן אין מקדשין אותה קודם ט"ב משום שאז שרויין באבילות וכן אבל תוך ז' ימי אבלו אין לו לקדש הלבנה אבל אם ימתין עד שיכלה אבילותו לא ישארו עוד ה' ימים לחצי כ"ט י"ב תשצ"ג יכול לקדש בתוך אבלו. ואם מקדש ביחיד מקדש בתוך ביתו דרך חלון או דרך פתח הפתוח אבל אם מקדש בעשרה צריך לצאת לחוץ ולקדש (ועיין א"ר ופ"ת שם) ובמוצאי ט"ב המנהג לקדש הלבנה (כ"כ הא"ר בשם מהרי"ו לוריא ועיין שם הטעם). יחיד המתענה יקדש עם הציבור משום דברוב עם הדרת מלך וכן ציבור המתענין ואם לא יקדשוה תעבור עונתה כגון אם לא קדשו אותה עד תענית אסתר יכולין לקדש אותה אחר התענית (ט"ז מ"א שם): (ה) מצוה לקדש אותה (שלא תחת הגג אלא בחצר או ברחוב או בשדה) במקום טהרה אם אפשר כדרך שיוצאין לקבל פני המלך ויוצאין לקראתו אבל מי שחושש בגופו מיחוש וא"י לצאת מביתו או שדרוי בין הגוים או שיש שם מבואות המטונפות יכול לקיים המצוה בבית דרך החלון או דרך פתח שיראה משם הלבנה ולכתחלה כשמקדש דרך חלון יפתח החלון אבל אם אינו יכול לפתוח החלון אם הזכוכית שבחלון זך שהלבנה נראית ממנה ויכול להכיר דרך החלון דברים שניכרין לאור הלבנה א"צ לפתוח החלון אבל אם אינו זך כ"כ אסור לקדש עד שיפתח החלון (ועיין מ"א שם ופ"ת שם): (ו) אין מברכין הלבנה עד שיעבור עליה שלשה ימים מעת לעת מיום המולד ואם חל מוצ"ש אחר שלשה מעל"ע מיום המולד וזורחת יפה מקדשין אותה ואם לא קדשו אותה במוצ"ש אין לקדשה בחול עד ז' שלימים (א"ר שם) ואם ימתינו עד מוצ"ש השניה יהיו עוד ה' לילות לחצי כ"ט י"ב תשצ"ג ימתינו עד מוצ"ש השניה ולא יקדשו בחול כמ"ש לעיל ואין לקדש אותה אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג ומונין אותה מעל"ע מיום המולד (תשו' מהרי"ל ורמ"א ועי' פ"ת שם): (ז) סומא חייב לקדש הלבנה (מ"א) ונשים פטורות מלקדש הלבנה משום דהוי מ"ע שהז"ג ואף דבכל מ"ע שהז"ג נשים מקיימין ומברכות עליהן מ"מ מצוה זו אין צריכין לקיימה משום דהן גרמו פגם הלבנה (מ"א בשם של"ה): (ח) תולה עיניו ומסתכל בה שיראה עמידתה ואחר כך אסור להסתכל בה (של"ה) ומיישר רגליו ומברך מעומד:

[כתב המחצית השקל סימן ק' שלא כדין נוהגים העולם שאומרים ברכת קידוש לבנה בע"פ וגם אין מסדרים מתחלה כיון דלפעמים יש בין א' לחבירו יותר מל' יום ודאי צריך לסדר הברכה מתחלה]:

כתב בס"ת פ' מ' וז"ל בענין ברכת הלבנה כתב המקובל הגדול רבי טודרוס הלוי ז"ל בס' אוצר הכבוד וז"ל ושמעתי אומרים על מורי דודי ר' מאיר הלוי שהיה מזהיר אזהרות גדולות שלא להסתכל בלבנה כמו שהזהירו חז"ל שלא להסתכל בקשת. ואשריו ואשרי חלקו שזכה לתורה תמימה ולחכמה פנימה ונעלמה. והאריך בסוד הענין. וכתבתי זה לאפוקי ממנהג רוב העולם שמסתכלין בה כשמברכין אותה כמעט כל משך אמירת כל הברכה והטעם לזה שאין להסתכל בה כי אם כמו לגבי הקשת. דהיינו כשרוצה לברך יראה אותה ואח"כ ישפיל עיניו ממנה עכ"ל: וז"ל הלבוש בסימן תכ"ו. הרואה לבנה בחידושה יברך עלי'. וברכה זו היא בלבנה יותר על מה שחייבין לברך על כל הכוכבים כשיגיעו לתחלת מזל שלה (כדאיתא בש"ע סי' רכ"ט) ונתקנה מפני שרואין בה בלבנה מעשה הש"י וגבורתו יותר מכל הכוכבים שאין תנועתם נראים כל כך לעין כל כמו תנועת הלבנה שהכל רואין שהיא מתנועעת ומקפת כל הרקיע בכל חדש. והיא לנו כהקבלת השכינה בכל חדש שרואין בה גודל מעשיו. וגם יש בה סוד שרומזת לשכינה הלכך יברך עליה מעומד וישלה עיניו כנגדה עכ"ל:

כתוב בדרך החיים ואין לקדש אותה אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג. ומונין אותה מעל"ע מיום המולד (תשובת מהרי"ל ורמ"א ועיין פ"ת שם) ובסידור דעדעלסהיים כתב וז"ל עד אימתי מברכין עליה עד ט"ז יום מיום המולד. ולא ט"ז בכלל. והנראה עיקר דחשבון ט"ו יום מעל"ע להקל אפי' הוא יותר מחצי כ"ט י"ב תשצ"ג היינו ע"ד משל אם היה המולד במוצ"ש ד' או ג' שעות בלילה. מותר לברך עליה תחלת ליל ב'. אעפ"י שכבר עבר זמן החצי הנ"ל. אמנם אם היה ליקוי הלבנה באותו חדש אינו מברך עליה אחר הליקוי שהוא ודאי אמצע חדש האמתי עכ"ל:

כתוב בדה"ח אין מקדשין הלבנה קודם יו"כ כו' אבל במוצאי יו"כ מקדשין כו'. וכתב במטה אפרים ויקדשו הלבנה בעוד שהם מעוטפים עדיין בטלים וקיטל בלב שמח. ויש מקפידים שלא לקדש הלבנה מיד רק הולכים לביתם ומבדילין ומטעמים קצת לסעוד הלב שלא לקדש הלבנה כשהוא מעונה. ואין ראוי לכל אדם לעשות כן לפרוש מן הצבור. רק מי שמרגיש בעצמו שמחמת חולשת הלב לא יכוין כראוי. עכ"ל:

כתב השל"ה בס' שער השמים וז"ל ברכת הלבנה במוצ"ש כשהוא מבושם מעונג שבת ומלובש בכסות נקיה כדי להקביל פני המלך בתכשיט נאה כדאיתא בסנהדרין פ' היו בודקין א"ר אחא בר חנינא כל המברך לבנה בחדשה כאלו מקבל פני השכינה ויליף שם בג"ש. ומה שאמרתי למוצ"ש זהו לסידור מטה. אבל אם יומשך הזמן הראוי לזריזים המקדימין דבר במצוה הוא טוב. ומ"מ אף אם הוא בימי החול יהדר על הכרם הקדש ויקדש את עצמו בכוח קדושה ובכסות נקיה להקביל פני המלך דתנא דבי ר"י אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני שכינה בכל חדש די להם אמר אביי הלכך נ"ל מעומד. עכ"ל:

קודם שיקדש הלבנה יאמר הללויה הללו את ה' מן השמים עד ולא יעבור:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם הַמִּצְוָה לְקַדֵּשׁ הַלְּבָנָה. לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל: ויהי נועם עד כונ'נהו

ישים פניו למזרח ויישר רגליו ויראה ראיה אחת בפני הלבנה קודם שיתחיל לברך. ואח"כ לא יביט בה כלל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים. וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם. חֹק וּזְמַן נָתַן לָהֶם שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת־תַּפְקִידָם. שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת

עץ יוסף

אשר במאמרו ברא שחקים. דבעשרה מאמרות נברא העולם. ובראשית נמי מאמר הוא כדאמרינן במסכת ר"ה פרק יו"ט. וזהו דכתיב בדבר ה' שמים נעשו: **וברוח פיו כל צבאם**. ע"ש הכתוב וברוח פיו כל צבאם והם הכוכבים וחמה ולבנה. ואשמועינן דברוח פיו במאמר בעלמא ברא אותם כדאמרינן בר"ה נברא העולם דהיא אות קלילא: **חק וזמן נתן להם**. חק הוא דבר קצוב לשמש ביום ולירח בלילה. וזמן היינו זמן סיבוב גלגל הלבנה בכ"ט יום תשצ"ג. וסיבוב גלגל החמה בשס"ה יום ורביע: **שלא ישנו את תפקידם**. ר"ל שלא ישנו מינוי שלהם. מלשון ויפקידהו על ביתו. ורש"י פי' מלשון צווי. ור"ל מצווי שצויתם להתנהג בהילוך תקופותיהם. כדכתיב ויקרא אלהים לאור יום וגו' שפי' שקרא וצוה להם כמלך שמצוה לעבדיו אתה תשמש ביום ואתה תשמש בלילה. אינם משנים כדכתיב (ירמיה לא, לד) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה וגו' אם ימושו החקים האלה וגו': **ששים ושמחים לעשות רצון**

ענף יוסף

בא"י אמ"ה. אשר במאמרו ברא שחקים כו'. סנהדרין דף מ"ב ע"ב. וכתוב שם כי אך הבבליים היו מברכין כן. אבל הירושלמיים לא היו מברכים כי אם בא"י אמ"ה מחדש חדשים. כדרכם תמיד לקצר בדבריהם בכל ענין. ועי' בירושל' ברכות פרק הרואה. הרואה את הלבנה בחדושה מברך ברוך מחדש חדשים. ועיין במדרש שמ"ר פ' ט"ו: **אשר** במאמרו ברא שחקים כו'. תקנו חז"ל להודות לה' על הבריאה. כדי להכחיש דעת המיחסים הדברים אל המקרה והנזדמן שלא בכוונת פועל. אמר אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם שהם רבי רבבות המון הנמצאות ואי אפשר היותם במקרה. כי המקרה אינו אלא המעט. ועל היותם פונים בתכליתם הטבעי אמר חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם. כי כל אחד לא נפקד ממנו תכליתו המיוחד. ועל כן ששים ושמחים בעשות רצון קוניהם. ועל היותם מכוונים בתכלית היותר והשלימות מכל צדדיו אמר פועל אמת שפעולתו אמת. שאמת יבואר על היושר והכון כמו משפטי ה' אמת. ולפי שחסרון הלבנה הכשר לזה אמר שגם הוא בכוונה נעשה כן כדי שתהיה עטרת תפארת וסימן לעמוסי בטן וכו' (יפה עינים): ובספר בינה לעתים פירש מבוא שיש המתפקרים להתפתות מטעות חקירתם בחמרם כי אחרי אשר הוא יתברך מסר הנהגת העולם אל סדר הטבעי המוגבל מפאת המערכה. מאס ואילך

עיון

אשר במאמרו. נוסח ברכת הרואה לבנה בחדושה (סנהדרין מ"ב ע"א) ובמסכת סופרים פרק כ' וברב אלפס ברכות ס"פ תפלת השחר וברמב"ם הלכות ברכות (פרק י"ד הט"ז) הרואה לבנה בחדושה מברך וכו': **אשר במאמרו ברא שחקים**. עפ"ה (תהלים לג ו) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם. ושנה משמים לשחקים בשביל הירח שכתוב בו (שם פט, לח) כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה: **שלא ישנו את תפקידם**. את טבעם ומשמרת פקודתם מעולם לא זרחה חמה במערב ולא שקעה במזרח, והשם תפקיד רגיל במדרשי רז"ל, כמו בקה"ר פ"א פסוק והארץ לעולם עומדת דור על ידי שאינו שמד בתפקידיו של הקב"ה לפיכך הוא בולה והארץ ע"י שהיא עומדת בתפקידיו של הקב"ה לפיכך אינה בולה. ושם מה היא שומדת ר' אחא אומר תפקידיה. ובויק"ר סו"פ י"ט אתה מבקש תפקידך ויכניה אינו מבקש תפקידו. ובב"ס כת"י

תפלה

מיגכתן משנת ק"נ שהו"ל הרנ"ר בספר דקדוקי סופרים הגרסא חק וזמן נתן בהם, כלומר שהטביע בהם טבע החק והזמן לבלתי שנות: **ששים ושמחים**. וכן אמרו ביוצר לשבת בפיסקא אל אדון שמחים בצאתם וששים בבואם, אע"פ שכל העובד עבודה אחת בתמידות בלי שנוי וחלוף תקוץ נפשו בה עד שתהיה לו לזרא, כי הנפש אוהבת השנוי והמתחלף, הם ששים ושמחים תמיד בעבודתם כי זכו לעשות רצון קונם. והנה ביוצר לשבת נאמר עושים באימה רצון קונם וכאן נאמר ששים ושמחים לעשות רצון קונם, הוא שאמר הכתוב (תהלים ב, יא) וגילו ברעדה ואמרו רבותינו (ברכות ל' ע"ב) במקום גילה שם תהא רעדה. ובמחזור ויטרי וברמב"ם פ"י מהל' ברכות הט"ז ובשבלי הלקט סי' קס"ז ובש"ס דפס שונצינו ובאבודרהם הל' ברכות שער השמיני ובטור או"ח סי' תכ"ו ובעקרים מאמר ג' פרק ה' ובספר מדרשי התורה לר' אנשלמה אסתרוק ברלין תרנ"ט פרשת נח

רְצוֹן קוֹנָם. פּוֹעֵל אֱמֶת שֶׁפְּעֻלָּתוֹ אֱמֶת. וְלַלְּבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בָטֶן. שֶׁהֵם עֲתִידִים

עץ יוסף

רצון קונם. כדכתיב ישיש כגבור לרוץ אורח. וה"ט ללבנה. שאע"פ שמיעט הלבנה גם היא ששה ושמחה לעשות רצון קונה להתמעט עצמה: פועל אמת. לבורא הוא חוזר פועל אמת לפי שבדין מיעטה כדאמרינן במסכת חולין: שפעולתו אמת. ר"ל ואתה רואה שהוא פועל אמת בראותך שפעולתו אמת שהיא קיימת כמה שנאמר ויעמידם לעד לעולם. שאין בפעולתו שום שינוי לא בעצמם ולא בהילוך תקופותיהם. כמ"ש החוקרים למהותו יתברך אי אפשר לאדם לידע. אבל מציאותו על ידי פעולתו ניכר: וללבנה אמר שתתחדש. ר"ל גם שנתן להם חוק וזמן שלא ישנו. אל תתמה על שינוי הלבנה בכל יום ויום מימי החודש בחסרונה ומלואה. כי אין זה שינוי דהיינו אורחיה.

ענף יוסף

ואילך שלא כמנהגו טבע כפי מה שהטבע בו בששת ימי הבריאה. כי ע"ד כן בראו שלא ישתנה. ואין כאן שום הנהגה אחרת אלהית מסודרת מצד שהשפע. וכדין יושר ורצונו יתברך. אבל באמת אינו כן. כי אף אם היות הרצון הטבעי הוא המקיים העולם. שהאיר הוא יתברך לעולם גדולתו וכחו והממשלה לכלכל דבריו במשפט ישר ולשנות כרצונו אף בסתירת והריסת הטבע. וזהו שאנו אומרים בקידוש הלבנה אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם כו'. והנה אמת הוא כי האל יתברך המציא בריאת השמים וצבאם ונתן להם חוק וזמן לשמור סדר טבעם מבלי שום שנוי. ועכ"ז הם ששים ושמחים כשיעשו רצון קונם והפך כרצונו יתברך אפי' יהיה הפך טבעם. באשר הוא פועל פעולת האמת והצדק במשפט ישר ואמתי עכ"ל:

כי כן אמר הש"י ללבנה בתחלת יצירתה שתתחדש בכל חודש והוא סימן עטרת מלוכה שתחזור לבית דוד אחר שחסרה שעל כן אומרים דוד מלך ישראל חי וקים וכמו שאכתוב לקמן פירושו. וגם הוא סימן תפארת לעמוסי בטן. פי' לתפארת ישראל שנקראו העמוסים מני בטן שהם מונין לחדשי הלבנה שאף הם עתידים להתחדש כמותה. מגלותם כתינוק הנולד מני בטן. שיתחדשו מלכותם ותפארתם וקדושתם שיתקדשו בקדושתו ית' ויקבלו אורה ושמחה מאורת אלהינו ית'. ולהאיר על נשמתנו אור המאיר ממנו יתברך ויתעלה. וכדאי' בפדר"א רשב"ג אומר עתידים ישראל להתחדש ולהתקדש כמו שהלבנה מתחדשת ומתקדשת

עיון תפלה

כה פסוק ורצונו בשמים. ובסדור התימנים ובסדור רב עמרם הגירסא רצון קוניהם, וראה מש"כ לעיל ביוצר לחול בתקון תפלה ד"ה רצון קונם. אבל בגמ' וברא"ש ובסמ"ג ובמנהיג ובפירוש ר' שם טוב למורה ח"ב פ"ה ובסדורי הספרדים הגירסא קונם כמו בסדורינו. ובמחזור לבני רומא הגירסא קוֹנָהָם, ראה מה שכתבתי ביוצר לשבת בפיסקא אל אדון ד"ה רצון קונם. ובמס' סופרים פרק כ' יחסר הלשון ששים ושמחים לעשות רצון קונם לגמרי, והגר"א ז"ל בהגהותיו הגיהו על פי סדורינו, אבל גם במס' סופרים שבמחזור ויטרי חסר: פועל אמת שפעולתו אמת. בתוס' סנהדרין שם בד"ה פועלי אמת פי' הקונטרס שאינן משנין את סדרם (גם בספר מדרשי התורה לר' אנשלמה אשתרוק הנ"ל גריס פועלי אמת), ואית דגריס פועל אמת והקב"ה קאי שבאמת ובדין מיעטה והכי קאמר בתר הכי וללבנה אמר שתתחדש, עכ"ל. ובשבלי הלקט שם מביא גירסא פָּעֳלוֹ אמת (הקב"ה) ופעולתם אמת (על המאורות). ובמחזור רומא פָּעֳלוֹ אמת ופעולתם צדק. וברמב"ם שם פועלי אמת ופעולתם צדק. ובסדור רב עמרם ובסדורי התימנים תפסו גירסת פועלי אמת שפעולתם אמת, וכ"ה במס' סופרים שבש"ס דילן ובמחזור ויטרי, והגר"א ז"ל הגיה שם פועל אמת שפעולתו אמת כמו בסדורינו, וכ"ה במחזור ויטרי ובסדורי הספרדים: וללבנה אמר שתתחדש. ותלושה הוא אות

עטרת תפארת לישראל העמוסים מני בטן (ישעיה מו, ג) שהם עתידים להתחדש כמותה (במחזור רומא שאף הם עתידים, וכ"ה בשבלי הלקט שם ובסדורי הספרדים). ובסדורי התימנים להיות עטרת תפארת לעמוסי בטן, ובמסכת סופרים שם שתתחדש באור יקר (עפ"י איוב לא, כו וירח יקר הולך) ועטרת תפארת. ובמסכת סופרים שבמחזור ויטרי באור יקר עטרת תפארת בלי וי"ו. ובאטודרכס שם ואמרינן נמי בפרקי ר"א רשב"ג אומר עתידים ישראל להתחדש ולהתקדש כמו שהלבנה מתחדשת ומתקדשת, ע"כ. ובב"ר פ"ו סי"ג ר' לוי בשם ריב"א אמר דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן, עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה, אמר רב נחמן והוא סימן טוב עשו מונה לחמה מה חמה זו שולטת ביום ולא בלילה כך עשו יש לו חלק בעולם הזה וכו' יעקב מונה ללבנה מה לבנה זו שולטת בלילה וביום (עקר ממשלתה בלילה. אך בתחלת החדש ובסופו נראית גם בחלקים מן היום) כך יעקב יש לו חלק בעוה"ב וגם בעוה"ז (כפי האפשר), רב נחמן אמר כ"ז שאורו של גדול קיים אין אורו של קטן מתפרסם, שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן וכו' הה"ד קומי אורי כי בא אורך כי הנה החשך יכסה ארץ וגו'. ועי' בשמו"ר פט"ו סי' כ"ז. ובפסיקתא רבתי פיסקא ט"ו החדש הזה לכם ת"ר ברכיה כירח יכון עולם כהדין סיהרא אם זכיתם אתם

לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ. וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים:
ג״פ בָּרוּךְ יוֹצְרֵךְ. בָּרוּךְ עוֹשֵׂךְ. בָּרוּךְ קוֹנֵךְ. בָּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ: ויכוין כשם יעקב

עץ יוסף

ומתקדשת עכ"ל. והכל משום כבודו יתברך. וזהו גופן שהוא חומר ד' יסודות להשתנות ולקבל תכונה שאמר. **ולפאר** ליוצרם. ר"ל כדי שיפארו ליוצרם: על שם כבוד מלכותו. כמ"ש והיה ה' למלך על כל הארץ. והרא"ה פירש (הובא בכותב בעין יעקב סוף פרק היה קורא) ח"ל שהם עתידים להתחדש כמותה אחר זמן תחיית המתים. שיחדש להם הקב"ה לכל אחד ואחד מהם גוף באותו מזג לגמרי שהיה לכל אחד ואחד מהם תחלה שוה בשוה ויעמדו ויאכלו וישתו ויולידו ויעשה כל אבר ואבר שבגוף כל אחד ואחד מהם פעולתו הראויה לו ויקבל כל מה שראוי לו ויזון כראוי לו ויעשה כל מה שראוי לו בלא שום מעכב ובלא שום מונע בין מבפנים בין מבחוץ וכן יהיו כל האנשים שיהיו אחר אותו זמן. ועל כן יהיה כל גוף וגוף מהם בתכלית הבריאות שאפשר לו להשיג לפי מזגו ובתכלית השלימות שאפשר לו לפי מזגו וכל אחד ואחד לפי מדרגתו. ואחרי זה לימים רבים אחרי שהשיגו תכלית השלימות שאפשר להם להשיג הרי זה להפכו ולדעתו יעלו לענין אליהו. וענין זה שעתיד אחרת. ויהא חומר גופם כעין יסוד פשוט קיים קל התנועה בהיר במראה כמעשה לבנת הספיר נעלם הראות כענין אליהו מוכן לקבל זוהר אלהים ואור פני מלך חיים כמעשה הלבנה שהיא גוף מקבל אורה. ודוגמתן בעולם הזה רבים מב"ח שנשתנה גופם ויקבלו תכונה אחרת. ויש מהן לענין זה צריכים לאכול מאכל מיוחד. וזה ענין פשט עץ החיים אשר האוכל מפרותיו נכון גופו לקבל תכונה זאת ואכל וחי לעולם. ועל שינוי תכונתם וקלות תנועתם שיהיה להם אז. נאמר שהקב"ה יעשה להם כנפים. ואלו הם שנאמר עליהם והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע שהם ספירים. ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד שהם בעצמם מאירים. הקב"ה ברחמיו יזכנו לגן עדנו עם חסידיו ולחיי העולם הבא. עכ"ל הרא"ה ז"ל: **יוצרך** עושך קונך בוראך. ר"ת יעקב. מפני שהלבנה סימן לו שנקראת מאור הקטן והוא נקרא ג"כ קטן. ועוד שהיא סימן לבניו שיתחדשו כמותה:

עיון תפלה

אתם מונים למלאתו ואם לאו אתם מונים לפגמו. אם זכיתם הרי אתם מונים למלאתו אברהם יצחק ויעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בעז עובד ישי דוד שלמה וישב שלמה על כסא ה' למלך הא סיהרא במילואה, לא זכיתם הרי אתם מונים לפגמו רחבעם אבים אסא יהושפט יהורם אחזיה יואש אמציה עזיה יותם אחז חזקיה מנשה אמון יאשיהו צדקיה ואת עיני צדקיהו עור (ירמיה לט, ז) הא סיהרא על פגימה. ובפסיקתא זוטרתא פרשת ויחי פסוק יהודה אתה יודוך שעלו שלשים מלכים ונשיאים כמנין יהוד"ה וכו' לכך נמשלה מלכות בית דוד בירח שנא' כירח יכון עולם כשם שהוא עולה ומתגבר על ט"ו יום ועוד חוזר ומתכסה מעט מעט על ט"ו יום כך מן אברהם עד שלמה ט"ו דורות ומכאן ואילך ט"ו עד הגלות הראשון בימי יהויכין (לא חשיב את אחזיהו בן יהורם ואת יואחז בן יאשיהו או את יהויקים אחיו, והטעם פשוט, כי בשנת מלכות אחזיהו נולד יואש בנו, וכן יהויכין כבר נולד בימי יאשיהו): **ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו.** מל' ברוך שם כבוד מלכותו. ובסרע"ג ובאבודרהם ובכל בו ובסדורי התימנים על כבוד מלכותו בלי תיבת שם. ובמס' סופרים בין בש"ס דילן ובין בנדפס במחזור ויטרי ולפאר יוצרם על כבוד מלכותו, והגיה גם הגר"א ז"ל בהגהותיו על שם. ובנוסח מחזור ויטרי להתחדש ולפאר יוצרם כמותם (כמו נבא המרוס הנזכרים מקודם) בא"י. ובמחזור לבני רומא ולפאר ליוצרם על כל מה שברא. וברמב"ם על כבוד מלכותו ועל כל מה שברא: **מחדש חדשים.** בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב) הרואה את הלבנה בחדושה אומר ברוך מחדש חדשים, וכ"ה בבבלי (סנהדרין מ"ב ע"א), אבל במס' סופרים שם מסיים בא"י מקדש חדשים, ובמס' סופרים שבמחזור ויטרי מקדש ראשי חדשים. ובשמו"ר פרשה ט"ו סי' כ"ד הרואה את הלבנה היאך צריך לברך בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש (ע"פ הראיה), יש מן רבנן אמרין ברוך מחדש חדשים ויש מהם אומרים ברוך מקדש חדשים ויש מהם אומרים מקדש ישראל שאם אין ישראל מקדשים אותו אין אותו קדוש כלום, ע"כ:

ברוך יוצרך. כ"ה במס' סופרים פ"כ ה"ב „ואומר ג"פ סימן טוב יהיה לכל ישראל ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך" ר"ת יעקב מטעם שאמרו בב"ר אשר הבאתי לעיל יעקב הקטן מונה ללבנה שהיא קטנה, וכ"ה בסדורי התימנים והספרדים ובאבודרהם ובמחזור רומא, אבל במס' סופרים שבמחזור ויטרי הגירסא ברוך בוראך ברוך יוצרך ברוך מקדשך, והסדר הזה מְכֻוָּן, בתחלה ברא מן האין, ואח"כ יְצָרָהּ שנתן לה צורתה המיוחדת לה, ואח"כ הוא מקדשה ע"י קדוש ב"ד, וכ"ה במחזור ויטרי ובמנהיג הלכות הלל סי' מ"ד וכן ברבינו בחיי

בשעה שרוקד יזהר שלא יכרע דמחזי כבורע ללבנה רק יזקוף על אצבעותיו (מ"א בשם של"ה):

ורוקד ג"פ ואומר ג"פ כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי רוֹקֵד כְּנֶגְדֵּךְ וְאֵינִי יָכוֹל לִנְגּוֹעַ בָּךְ כַּךְ לֹא יוּכְלוּ כָּל־אוֹיְבַי לִנְגּוֹעַ בִּי לְרָעָה: ג"פ אתִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן: ג"פ כָּאֶבֶן יִדְּמוּ זְרוֹעֲךָ בִּגְדֹל וָפַחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפֹּל:

ג"פ דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם:

א שמות טו, טז.

עץ יוסף

כשם כו'. וז"ל הלבוש רוקד ג"פ כנגדה שהוא סימן שמחה. כיון שהוא כקבלת השכינה שמחין כנגדה ואומר כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול ליגע בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי להזיקני לא יוכלו ליגע בי. וכיון שהוא מתפלל על אויביו שלא יוכלו ליגע בו מתפלל שיפיל השם ית' עליהם אימתה ופחד ואומר תפול עליהם אימת' ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן. ואח"כ אומרו למפרע כאבן ידמו זרועך בגדול ופחד אימתה עליהם תפול. ואומר כן ג"פ עכ"ל. והרוקח כתב די"ל בענין זה תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית. קנית זו עם יעבור עד ה' עמך יעבור עד כאבן ידמו זרועך בגדול ופחד אימתה עליהם תפול. וכן היה נוהג הגאון מהר"ם ז"ל:

דוד מלך ישראל כו'. וז"ל הרמ"א והלבוש ונוהגים לומר דוד מלך ישראל חי וקים מפני שמלכותו נמשל ללבנה ועתיד להתחדש כמותה. וכנסת ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב"ה דוגמת הלבנה המתחדשת ומתדבקת עם החמה שנאמר שמש ומגן ה' ולכן עושין שמחות ורקודים בקידוש החודש דוגמתן שמחת נשואין עכ"ל רמ"א. וז"ל המהרש"א בחדא"ג בפרק דיני ממונות מלכות בית דוד דומה ללבנה כמ"ש במדרש רבה שכמו שהלבנה אחר ט"ו יום שנתמלאה תתחיל לחסר כן הי' מלכות בית דוד אחר שהיה

ענף יוסף

איתא במהרש"א דחמש תיבות אלו דוד מלך ישראל חי וקים בגימטריא ראש חדש. ולכן אומרים אותם כמו שאומרים הללו אל בקדשו וגו' מפני שנכתב בו ג"כ י"ב חדשי השנה:

דובר שלום

כשם וכו'. ענין זה איתא במס' סופרים ורוקד ג' רקידות כנגדה ואומר ג"פ כשם שאני רוקד וכו'. ובאלנו במקרא סופרים שענין הרקידה הוא כמו שמצינו בנביאים כשרצו להראות איזה תשועה בישראל שלא תבחנה בשום סבה עשו בזה איזה פועל מוחשי לאות על קיום הדבר ואמונתו. כמו ביואש מלך ישראל כאשר בכה לפני אלישע להושיעו מארם לוהו קח קשת וחצים וגו' פתח החלון קדמה וגו' ירה ויור ויאמר חץ תשועה וגו' והכית את ארם באפק עד כלה. ותודעת כי פגמי הזמן שלש הנה. מקרה שמיימי. מקרה ארצי. מקרה אנושי. וכן הנה המערכות. הטבעים. הבחירית. ועל שלש אלה תשתרר הנהגת ההשגחה למדד רבלה לבל יכשו ובל ישחיתו נגד רצון הבוי"ת. לכן רוקד ג' רקידות לאות שכל השלשה פגעים יחד לא יגעו בנו לרעה נגד הנהגה עליונה החופה על עושי רצונו. ולהראות הענין בלי שינוי רוקד בפועל מוחשי:

עיון תפלה

פרשת בא וברוקח סי' רכ"ט ועי' ויק"ר פל"ו סימן ד' אמר הקב"ה לעולמו עולמי עולמי אומר לך מי בראך מי ילדך יעקב בראך יעקב ילדך ככתוב (ישעיה מג, א) בוראך יעקב ויוצרך ישראל: כשם שאני רוקד. במס' סופרים שם ורוקד שלש רקידות כנגדה ואומר ג"פ כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך כך אם ירקדו אחרים רנגדי (להזיקני) לא יגעו בי (ובמס' סופרים שבמחזור ויטרי כשם שאני רוקד כנגדה ואיני נוגע בה כך ירקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי, ובמחזור ויטרי עצמו כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך כך ירקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי) תפול עליהם אימתה ופחד וגו' ולמפרע אמן אמן סלה הללויה, ויאמר לחברו ג"פ שלום וילך לביתו בלב טוב, ע"כ. וענין האמירות הללו בראש חדש כי היכי דאמרינן (הוריות י"ב ע"א) אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא לעולם יהא רגיל למיחזי בריש שתא קרא ורוביא כרתי וסילקא ותמרי, כך היה מנהגם לעשות סימנים טובים בראש השנה ובראש חדש ובראש כל פעולה נכבדת כדאמר התם כי גרסיתו גרסו על נהרא דמיא כי היכי דמשכן מיא משכן שמעתתייכו, ואמרו במו"ק (י"ח ע"א) ברית כרותה לשפתים שנאמר ונשתחוה ונשובה אליכם ואסהייעא מילתא דהדור תרוייהו. אבל בסדור רב עמרם וברמב"ם שם ליתנהו לכל הני מילי מלבד הברכה כמו בגמ':

דוד מלך ישראל חי וקים. בר"ה (כ"ה ע"א) א"ל רבי לר' חייא זיל לעין טב (בארץ הגליל בין הר תבור ובית שאן, כ"כ הרי"ש בתבואות הארץ דף ל"ג ע"ב) וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים, ע"כ. כתב הרמב"ם בסוף פ"א מהל' קדוש החדש אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל שנאמר כי מציון תצא תורה

ושואל לחברו ג"פ **שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם.** וחברו משיב **עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם:**

ג"פ **סִמָּן טוֹב וּמַזָּל טוֹב יְהֵא לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן:**

עץ יוסף

מרש ס"ו מלכים נחסר המלכות בימי צדקיהו ולא נשאר לו רק ממשלה קצת ר"ג בבבל ונשיא בא"י. וכמו שהלבנה שהולכת ומתחסרת ט"ו יום עד שהתחסר לגמרי ואח"כ מתחדשת באורה. כן אחר שתכלה ממשלת מלכות בית דוד לגמרי דאף ר"ג בבבל ונשיא בא"י יכלו שוב התחדש מלכותו:

שלום עליכם. ז"ע הלשם ונותנים שלום זה לזה ג"פ משום שמחה שקבלו פני השכינה עכ"ל. ומהור"ר הירש

ענף יוסף

שלום עליכם. בספר לחם יהודה כתב לפי שהלבנה קטרגה על החמה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד. וכוונתה היתה להקטין ולהשפיל את החמה. ואמר לה הקב"ה לכי מעטי את עצמך והקטינה א"ע. ואעפ"כ מקבלת האור מן החמה ויש לה לחמה שלום עם הלבנה ונותנת מאורה

אל

עיון תפלה

ודבר ה' מירושלים, עכ"ל, מה שאמר בארץ ישראל אין כונתו בכל ארץ ישראל. אלא דוקא במקום מושב בית דין הגדול אשר משם תצא תורה לכל ישראל דהיינו בירושלים. לפי שכל דבר של פומבי הנוגע להקון כלל האומה צריך להעשות דוקא במקום משכן התורה. וכמו שהביא מן המקרא כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. ומה שלא אמר בפירוש אין מחשבין וכו' אלא בירושלים. משום דלא פסיקא ליה, דהא לא לעולם היה חסן התירה בירושלים, שהרי אחר החרבן גלתה סנהדרין מירושלים ליבנה (ר"ה ל"א ע"ב) אשר בארץ יהודה, ואז התקין רבן יוחנן בן זכאי (שם כ"ט ע"ב) שיהא כח ב"ד של יבנה יפה ככח ב"ד של ירושלים בין לענין תקיעת שופר בשבת ובין לענין קדוש חדשים ועבור שנים. ולמד זה מן המקרא ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם לרבות בית דין שביבנה (ספרי פ' שופטים וירושלמי סנהדרין פ"א ה"ג). ודוקא לענין דיני נפשות אמרינן (סנהדרין פ"ז ע"א) מלמד שהמקום גורם, אבל לכל מילי דצבורא הצריכין ב"ד הגדול מרכז התורה גורם (ועי' מה שכתב הרמב"ן בספר המצות מצוה קנ"ג). וכשגלתה אח"כ ישיבת התורה מארץ יהודה וישבה לה בארץ הגליל כמו בשפרעם ובבית שעריה (כשתי שעות למזרח לצפורי הרי"ש בס' תבוה"א דף ל"ו ע"ב חלק זבולן) בימי רבינו הקדוש (כ"ה ל"א ע"ב) נעתקו הדברים הצבוריים ג"כ לארץ הגליל, ובתחלה לא עקרום לגמרי מיהודה אלא אמרו (סנהדרין י"א ע"ב) אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עברוה בגליל מעוברת, והטעם כדי שלא יהא נראה כמרידה על מלכות בית דוד **שֶׁעִקָּרָהּ** בארץ יהודה, כמו שעשו שבע בן בכרי וירבעם, לפיכך הניחו ליהודה את הלכתחלה ובגליל מקום משכן התורה הסתפקו בהדיעבד משום כבודו של בית דוד, עד שקרה אסון ביהודה ששלח רבי כ"ד קרונות לעבר שנה בלוד (ביהודה) ונכנסה בהם עין רעה ומתו כלם בפרק אחד, מאותה שעה עקרום מיהודה וקבעום בגליל אף לכתחלה (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב) ולרפו לזה הטעם מפני שהן גסי רוח ומעוטי תורה, כלומר שאין שם משכן התורה בימים ההם. וכדי לפייס את בית דוד על העקירה הזאת — כששלח רבי את ר' חייא לקדש החדש בעין טב (בגליל, ואחרי מות רבי היו מקדשין את החדש תמיד בעין טב, כמבואר שם בירושלמי ר' הושעיה כד הוה מקבל סהדיא בעיני טב וכו' עיי"ש בפני משה, אולי מפני שהיה שם מעין טוב ויהיה זה סימן טוב לכל החדש וכדאמרינן הוריות (י"ב ע"א) כי היכי דמשכן מיא משכן שמעתתייכו) נוה אותו לשלוח אליו סימן דוד מלך ישראל חי וקים, כלומר מה שעקרנו קדוש החדשים מיהודה איננו לפי שאנחנו כופרים חלילה במלכות ב"ד, כי מלכותו קיימת לעד, וכמו שאמר לו הקב"ה (תהלים פט, לו) אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב זרעו לעולם יהיה. וגו', אלא מפני שעלינו לתת כבוד למרכז תוה"ק הנמצא עכשו בגליל. — ומה שאנו נוהגין עכשו לומר את הסימן הזה, לפי שחדוש הלבנה מורה על חדוש מלכות בית דוד כמו שזכרנו לעיל, וז"ל הר"ש ן' מלך במכלל יופי (שם שם לז) „הירח הוא עד נאמן בשחק על זרע דוד כי כן אמר לו האל ית' שיהא זרעו כירח, ולכן נהגו לומר ג' פסוקים אלו בברכת הלבנה והם אחת נשבעתי בקדשי וגו' זרעו לעולם יהיה וגו' כירח יכון עולם וגו'" עכ"ל, ולא ראיתי מנהג זה בשום סדור: **שלום עליכם.** אמרו הקדמונים (הובא בפירוש עץ חיים בסדורי התימנים לפני ברכת הלבנה) שכל מי שקדש את הלבנה מעת שקדשה לא ידאג באותו חדש מן הפורענות ומובטח לו שלא יגזרו עליו מיתה משונה באותו החדש, וסימן לדבר וירחך לא יאסף. ולפי דעתי מזה יצא המנהג שאחר קדוש הלבנה אומר איש לרעהו **שלום עליכם**, או כמו שמביאים בתניא רבתי ובטור **שלום עליך** בלשון יחיד, כלומר אחרי אשר קדשת את החדש כהלכתו בטוח אתה שמהיום יהיה שלום עליך ולא תירא מפחד רעה. ובמחזור לבני רומא **שלום עליכם, שלום עלינו ועל כל ישראל:**

קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת: דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים:

ואומרים **שיר למעלות אשא עיני וגו׳** (תהלים קכא). **הללויה הללו אל בקדשו וגו׳** (שם קנ). ומנהג אמירת המזמורים האלה הוא ע״פ השל״ה הקדוש. ואח״כ אומרים זה:

תָּנָא דְבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. אִלְמָלֵי לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם פַּעַם אַחַת בַּחֹדֶשׁ דַּיָּם. אָמַר אַבַּיֵי הִלְכָּךְ צָרִיךְ לְמֵימְרָא מְעֻמָּד: מִי זֹאת

עץ יוסף

שירה כתב ששמע ממרדכי הצדיק שקבל מראשונים אחרי כי קבל לאמר תפול עליהם אימתה ופחד ראוי לומר לחבירו לא עליך כי אם שלום שלום עליך. ובש״ע מהר״י לוריא כתב הטעם משום כי מציאת הקטרוג הראשון היה באומרה אי אפשר לשני מלכים כו׳ ולזה אומרים שלום עליכם שלא יהיה עוד הקטרוג ע״כ: **אמר** אביי הלכך כו׳. הואיל ומקבל פני השכינה. מעומד בעי׳

ענף יוסף

אל הלבנה כנודע. לכן כשרואין הלבנה בחידושה שמקבלת אורה מן החמה צריך אדם ללמוד מוסר שיהיה לו שלום עם חברו. אף שחברו עושה עמו רעה צריך הוא לבלם לו טובה תחת רעה. כמו שהחמה עושה ללבנה. ולכך אומרים ג״פ שלום. דבשלש פעמים הוי חזקה כדי להחזיק ולקיים השלום עכ״ל:

קול דודי כו׳. אמירת הפסוקים האלה היא תקנת רבי יהודה החסיד. עיין מטה משה ושל״ה. ואפשר כי תקן לאמר אותם בברכת הלבנה בעבור יתמה מה אשר יש בינה ובין פסוק החדש הזה לכם בדרשת הפסיקתא המובאה בילקוט פ׳ בא רמז ק״פ ע״ש היטב: **שיר** למעלות אשא כו׳. אומרים אותו בעבור אשר נזכר בו וירח בלילה. והמזמור הזה הוא מסוגל אצל הסמון לשמירת היוצא יחידי בלילה ככתוב בספרים: **הללויה** וגו׳. טעם אמירת המזמור הזה כתוב בכל בו סי׳ מ״ג ומשמע הגנו אל בקדשו על קידוש החודש. ועי׳ בס׳ לקוטי פרדס ובמניא סי׳ ר״ח:

תנא דבי ר״י. בסנהדרין פרק היו בודקין דף מ״ב: **אלמלא** כו׳. פי׳ אלו לא זכו למצוה אחרת אלא לזו שמקבלין פני שכינה פעם אחת בחדש דיים. ובספר יפה עינים כתב הטעם לפי שיש אומרים שהשלם קדמון. ואין יכולת אלהי לשנות דבר מהדברים הטבעיים אלא עולם כמנהגו נוהג. ולפי שבשאר כוכבים אפשר לטעות שיש בהם ממשלה. אבל בלבנה מי פתי יטעה בה אחרי ראותו אותה הולך וחסר מדי חדש בחדשו. ולכן מצווים אנחנו למנות ללבנה. שממנה מוכח שאין כח בצבא השמים בלתי לה׳ לבדו. וזהו אלמלא לא זכו כו׳ דיים. כי בהסתכלות בלבנה יכירו וידעו כי שכינה למעלה מכוכבי השמים וכסיליהם להרים ולהשפיל עכ״ל. ומהר״ל **הירץ** כתב שכוונתו של ר׳ ישמעאל לומר כי הא דאמר רבי יצחק לא היה צריך התורה לפתוח כ״א מהחדש הזה לכם כלומר בזה בהלבנה ישיג האדם לנהגו של עולם ואין עולם כמנהגו נוהג. שהרי שמש גבעון **דום** וירח וגו׳. גם בה ישיג גמול ועונש לכי מעשי את עלמך. גם ביאת משיח אשר תתחלת פנימה של לבנה ומלכות פרץ וזרח וסוד עטרת תפארת והמשכיל יבין (מע״מ):

דובר שלום

קול דודי וגו׳. אמירת פסוקים אלו בקדוש הלבנה הוא ע״ד דאיתא בילקוט קול דודי זה משיח בשעה שהוא בא ואומר לישראל בחודש הזה אתם נגאלים וכו׳ שנאמר החודש הזה לכם וגו׳ מדלג על ההרים וגו׳ נגלה להם ונכסה מהם וכו׳ יעו״ש. לכן כשמזכיר כאן דוד מלך ישראל חי וקים שהוא מעין הגאולה מזכיר פסוקי הגאולה המתיחסים לחודש הזה. ושהוא נגלה ונכסה כלבנה:

עיון תפלה

קול דודי. (שה״ש ב, ח—ט). אמירת הפסוקים האלה על פי ר׳ יהודה החסיד ז״ל כמו שכתב המטה משה בשם הקמ״ל: **אלמלא.** בתוס׳ (מגילה כ״א ע״א) ד״ה אלמלא אומר ר״ת שכל אלמלא בש״ס שיש אל״ף בסוף פתרונו אלו לא, והיכא דכתיב אלמלי ביו״ד רוצה לומר אלו היה, ע״ש: **אלמלא** זכו. (סנהדרין מ״ב ע״א), ואמרינן התם בשם ר׳ יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה, ושם הגירסא אלמלא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש דים. ובסדור רב עמרם ובמחזור ויטרי וברא״ש הגירסא בכל חדש בבי״ת. ובאבודרהם הלכות ברכות שער ח׳ הגירסא **אלא להקביל פני שכינה** דים, אבל בסדורי התימנים הגירסא כמו בסדורינו להקביל פני אביהם שבשמים **פעם אחת בחדש** דים: **הלכך צריך למימרא מעומד.** בגמרא הלכך

עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ: וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי לְמַלֹּאת פְּגִימַת הַלְּבָנָה. וְלֹא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם מִעוּט. וְיִהְיֶה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה. וּכְאוֹר שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה קוֹדֶם מִעוּטָהּ. שֶׁנֶּאֱמַר אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים. וְיִתְקַיֵּם־בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב וּבִקְשׁוּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִיד מַלְכָּם. אָמֵן:

ואח"כ אומרים למנצח בנגינות מזמור שיר וגו' (תהלים סז). אנא בכח. עלינו. קדיש יתום:

ינער שולי כנפות הציצית להבריח הקליפות. והוא סוד גדול. וילך לביתו בלב טוב כאלו קבל פני השכינה:
כתבו הספרים מי שקידש הלבנה לא ידאג מיום שקדשה שימות במיתה משונה באותו חודש מאותו יום ואילך:

עץ יוסף

בעי לברוכי מפני כבוד השכינה שהוא מקבל: **למלאות** פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מעוט. הכונה בזה כי הנה מודעת לכל משכיל אשר דרך הס"א והחיצונים להאחז תמיד בהקדושה ולהיות נסרך ונגרר בה בכל מקום אשר יוכלו להשתתף שם. כי אין להם חיות כי אם ממעט הקדושה הבוכן בתוכם בסוד הכתוב ומלכותו בכל משלה. ועל כן מתאוים ורודפים תמיד להגרר אחרי הקדושה ולאחוז בה בכדי שיינקו ממנה. וזה קיותם ופרנסתם. ורודפים אחר זה כאדם הרודף אחר פרנסתו על המחיה ועל הכלכלה. ואמנם בעת שהקדושה היא על שלימותה ומלואה ומאירה באורה לכל הנדלין בשוה נבל יחסר המזג ואין בה שום חסרון ודופי. אז נאמר בה כלך יפה רעיתי ומום אין בך. בכל בחינת החיצונים והקליפות מסתלקין ונכנעין ונורהין מפני אורה. ואי אפשר להם לאחוז בה. כי מקום אחיזתם הוא רק במקום הפגום. ועל כן מאז אשר נחסר מאור הלבנה. א"ו החיצונים נאחזין בה ויונקים ממנה. כי במקום החסרון והפגם שם הם נמצאים כי זה הוא בחינתם. ועל כן אנו מתפללים למלאות פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מעוט. כי הס"א והחיצונים נקראים בבחינת מיעוט כי תמיד הם הולכים ודלים ומתמעטים. ונבראו בכדי להיות ממעטין אותן תמיד במיעוט אחר מיעוט. ועל כן אנו מבקשים למלאות פגימות הלבנה שיושלם הסרונה מכל וכל ויאיר אורה כאור השמש ואז לא יהיה בה שום מיעוט שלא יסרכו ויגררו החיצונים אחריה להדבק בה. כיון שתסיר פגמה והם אינם שורים כי אם במקום הפגם. ועל כן עיקר ממשלתה היא בלילה בעת ממשלת הלבנה כמאמר חז"ל במכילתא הובא בילקוט תורה רמז ר"נ ובנ"כ רמז י"ג. משא"כ באור השמש שלא נחסר אורה והיא מאירה על שלימותה (כמ"ת):

דובר שלום

ויהי אור הלבנה וכו' ימי בראשית. פ"פ מה דאיתא במדרש רשב"י והיה אור הלבנה וגו' מאי אור האי אור דגניז ליה קוב"ה בעובדא דבראשית. ואיתא עוד בזהר דאור שלנו הוא חלק שביעי מאור הגנוז. וזהו כאור שבעת הימים דהיינו אור הגנוז: **ויתקים** וכו' ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם. כבר באלנו שסוראה בקשה הוא על תכלית הענין. ושלימות העבודה הוא שלא יכוין העובד לשום תועלת לעצמו. רק לשם ה' ועבודתו. זהו שאנו מבקשים ויתקים בנו שלימות העבודה. היינו ובקשו את ה' אלהיהם שבקשת התכלית יהיה רק ה' אלהיהם ודויד מלכם לא לשום תועלת עלתם: וזהו טנת המקרא ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. כאשר תבקש משם את ה' בתכונת בקשה לתכלית השלימות ולא לשום תועלתך. אז תהיה בטוח כי תמצאנו. לפי שבאופן זה תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך כשאינך מכוין לתועלתך:

עיון תפלה

נימרינהו מעומד, וכ"ה בסדור רב עמרם ובמחזור ויטרי, אבל באבודרהם ובסדורי התימנים הילכך מעומד ותו לא, וכ"ה בילקוט פרשת בא וכ"ה במרדכי סופ"ד דברכות וברא"ש סנהדרין שם. ופירש"י הואיל ומקבל פני שכינה הוא מעומד בעי לברוכי מפני כבוד השכינה, עכ"ל. וצריך לומר דלא דמי לקבלת עול מלכות שמים דהיינו ק"ש דקי"ל כב"ה (ברכות י' פ"ב) כל אדם קורא כדרכו ואפי' מיושב, משום דהקבלת פני שכינה שאני שמעמיד עצמו לפני כבודו ב"ה ודמי לשמונה עשרה. ולא גרע מסיבה דצריך לקיים תקום והדרת, ובב"ר פמ"ת סי' ז' ישב כתיב בקש לעמוד א"ל הקב"ה שב וכו': **מי זאת עולה.** (שה"ש ח, ה): **מתרפקת.** מתנענעת עליו ודובקת אותו במרפקה (שבת נ"ב ע"א ובין במרפקו), ופירש"י הוא החלל שתחת אצילי הידים, תחת אצילות ידיך (ירמיה לח, יב) מתרגמינן תחות מרפקי ידיך, ועי"ש בתוס': **ובקשו את ה'.** (הושע ג, ה), וכמו שאנו אומרים בתפלת י"ח בתחלה ומלוך עלינו אתה ה' וגו' ותשכון בתוכה וגו' ואח"כ את צמח דוד וגו'. ועי' גם"כ בסערה ל"ח ברכות בד"ה ולא אחדל מהליצה

א ישעי' ל, כו (בשנוי לשון). ב בראשית א, טז. ג הושע ג, ה.

שם המחבר יעקב מנוי חזק וחתום שמו בראשי החרוזות מן החרוז השני ואילך:

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס יגון ואנחה: יאתה לך צורי. לקבץ עם מפזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. למלט עם אשר שואל. ראות טובך בבא גואל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי השבוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. מהרה תהיה בעולה. באם הבנים שמחה: מעינות אזי יזובון. ופדויי יהוה עוד ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נחה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יהוה אשר נאמן. בהקימך הבטחה:

עץ יוסף

המציא לעמך רוחה. שילא מצרת הגלות. ומציאו תמיד לשון רוחה נופל על דבר שיצא אדם מאיזו צרה. כמו וירא פרעה כי היתה הרוחה. ורוח לשאול: **תשבי**. זה אליהו: **לנאנחה**. לישראל שנאנחים בגלות. כלשון הפסוק (איכה א) גם היא נאנחה: **ונס יגון כו'**. עפה"כ (ישעיה נא): **יאתה**. נאה לך: **אשר כרה לי שוחה**. אשר חפר לי בור. על שם הכתוב (ירמיה יח) כי כרו שוחה ללכדני: **אשר שואל**. אשר מבקשים ממך **לראות טובך בבוא כו'**: **לעם נדבה**. לעם אברהם שנקרא נדיב ע"ש מאמרם ז"ל מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב: **געולה**. מלשון וגעלה נפשי אתכם: **מהרה תהיה בעולה**. מהרה יהיה לה הקב"ה לאדון ולבעל. עפה"כ (ירמיה ג) כי אנכי בעלתי בכם. ומלשון אם בעליו עמו: **באם הבנים שמחה**. כלה"כ (תהלים קיג): **מעינות אזי יזובון**. מעיני ישועה אז יזובון: **ופדויי ה' עוד ישובון**. ע"ש הכתוב (ישעיה נא) ופדויי ה' ישובון: **ומי ישע ישאבון**. כמו שנאמר (שם יב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: **יצפצפו**. ידברו: **עם לא אלמן**. עפה"כ כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמיה נא): **דבר ה' אשר נאמן**. זאת יצפצפו וידברו:

פליטי

עיון תפלה

במוצאי יום מנוחה. כתב התניא בסי' כ"א „ויש אומרים פיוטים וזמירות כדי ללוות את השבת כדרך שמלוים את המלך בכניסתו וביציאתו" עכ"ל. וז"ל הר"מ די לונזאנו בספר שתי ידות „וממה שראוי שתדע כי היה מנהג ישראל בימים קדמונים לשורר להשי"ת בליל שבת ובמוצאי שבת וכן בלילי יום טוב ובמוצאיהם, והמנהג הזה עדיין מחזיקים בו בני אשכנז ואטליה וזולתם, וחשובי קדמוני המשוררים כהראב"ע ור"י הלוי ור"ש ן' גבירול וזולתם חברו שירות ותשבחות רבות מיוחדות לכך, והמיוחד למוצאי שבת קראוהו הבדל וכו'" עכ"ל. ובאור זרוע חלק שני סי' צ"ה „ראיתי בתשובות הגאונים וכמדומה אני שהיתה תשובת רבינו יוסף טוב עלם ז"ל שנשאל על מה שאנו נוהגים במלכותנו בארץ כנען לומר הבדלות ופיוטים שנתפייסו מאליהו ז"ל (מענין אליהו) במוצאי שבת אם המנהג כשר או לא, והשיב דודאי מנהג נכון וכשר הוא שמכבדין את השבת ביציאתה כבני אדם המלוין את המלך. ושוב מצאתי כתוב בשם רבינו תם שהיה אומר שמצא באגדה משל לכלה שמלוין אותה בשירות וזמירות ושבת נקראת מלכה וכלה" עכ"ל. וזכר לדבר בתוה"ק (בראשית לא, כז) ואשלחך בשמחה ובשירים בתוף ובכנור: **המצא**. כצ"ל, שכן הוא משפט הלשון, אבל **המציא** בהיר"ק הוא מקור: **רוחה**. במחזור ויטרי **הנחה**: **ונס יגון ואנחה**. במחזור ויטרי ובסדורי הספרדים ונסו כמו שהוא במקרא (ישעיה לה, י): **יאתה**. מלה"כ (ירמיה י, ז) כי לך יאתה: **לשה פזורה**. תאר לישראל (שם נ, יז): **לעם נדבה**. לעם נדיב, לעם שכלו נדבה, שמתנדב וחוזר ומתנדב, נותן וחוזר ונותן, וכמו שאמרו בירושלמי ריש מס' שקלים אין אדם יכול לעמוד על אופיה של אומה זו נתבעין ונותנין נתבעין ונותנין, לא נראה כזאת בשום אומה ולשון, ולפיכך קורא אותם הכתוב (תהלים מז, י) נדיבי עמים: **מהרה תהיה בעולה**. במחזור ויטרי עתה תהיה בעולה: **בהקימך הבטחה**. במחזור ויטרי מתחיל כאן החרוז **יהי החדש הזה**, ואחריו חרוז הלם **רפא נא יה כאבי ורוב פשעי ורוב חובי למענך עשה נא אבי הושיעה נא והצליחה**, ואח"כ **ידידים פליטי חרץ** (שפלטו מכליון חרוץ) **נגינות יהגו במרץ** (במרוצה) וכו'. ואח"כ **חי ימלא משאלותינו למיחלים בבקשתנו** (לנו המיחלים לו בבקשתנו) **ישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו נגילה ונשמחה**. ואח"כ **וראה עניי ואל קשיי** ס"ת **מריי ועווני קשור נא כאבי בבית אוויי** (בבית מאויי היינו בבית המקדש) **בקול תודה לך אזבחה. בנה חומות ארמוני ושיר**

שם

וִידִידִים פְּלִיטֵי חֶרֶץ. נְגִינָתָם יִפְצְחוּ בְּמֶרֶץ. בְּלִי צְוָחָה וּבְלִי פֶרֶץ: אֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה: יְהִי הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. כִּנְבוּאַת אֲבִי חוֹזֶה. וְיִשָּׁמַע בְּבֵית זֶה. קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה: חָזָק יְמַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ. אַמִּיץ יַעֲשֶׂה בַּקָּשָׁתֵנוּ. וְהוּא יִשְׁלַח בְּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. בְּרָכָה וְהַצְלָחָה: בְּמוֹצָאֵי יוֹם גִּילָה. שִׁמְךָ נוֹרָא עֲלִילָה. שְׁלַח תִּשְׁבִּי לְעַם סְגֻלָּה. רֶוַח שָׂשׂוֹן וַהֲנָחָה: קוֹל צָהֳלָה וְרִנָּה. שְׂפָתֵינוּ אָז תְּרַנֵּנָּה. אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהֹוָה הַצְלִיחָה נָא:

זמר זה שם המחבר שילא ומרוב ענותנותו לא חתם שמו בראשי תיבות רק בסופי תיבות. חדש ששוני אל נא. ומחרוז השני ואילך מיוסד על פי א״ב:

חַדֵּשׁ שְׂשׂוֹנִי אֵל נָא וְהָבִיא. אֶת־אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא: אַמֵּץ וְחַזֵּק רִפְיוֹן יָדַי. בָּרֵךְ מְלַאכְתִּי וְכָל־מַעְבָּדַי. גּוֹאֲלִי זְכֹר־עָנְיִי וּמְרוּדִי. דְּבָרְךָ הַטּוֹב הָקֵם לְעוֹדְדִי. הָרֵץ וּשְׁלַח וְשַׂמַּח לְבָבִי. את אליהו הנביא: וָעֵד וְהָכֵן דֵּי סִפּוּקִי. זַמֵּן מְזוֹנִי וְלֶחֶם חֻקִּי. חֲלֵב חֵיל גּוֹיִם הִישׁ לְהֵנִיקִי. טוּבְךָ תַּשְׂבִּיעַ עוֹלָלַי וְיוֹנְקַי. יָבֹא מְשִׁיחִי לְעִיר מוֹשָׁבִי. את אליהו הנביא: כּוֹנֵן לְעַם זוּ צוּרִי*) צוּר לַחֲבוֹשׁ. לֶחֶם לֶאֱכוֹל וּבֶגֶד לִלְבּוֹשׁ. מִשֹּׂנְאַי יֶהֱזֶה יֵרָא וְיֵבוֹשׁ. נָוֶה הַר שֵׂעִיר בְּקָרוֹב תִּכְבּוֹשׁ. שְׂשׂוֹנִי יִגְדַּל בְּרָאוֹת סְבִיבִי. את אליהו הנביא: עַמּוֹן וּמוֹאָב מְהֵרָה תְּכַלֶּה. פְּדוּתְךָ לְעַמְּךָ בְּקָרוֹב תְּגַלֶּה. צִיּוֹן תְּמַלֵּא מֵעַם אֶלֶּה. קִרְיַת מֶלֶךְ רָב אָז נַעֲלֶה. שַׁכֵּן תְּשַׁכֵּן בְּתוֹךְ עַם צְבִי. את אליהו הנביא:

*) נ״ע צָרִי צִיר לחבוש. ופי׳ תכונן רפואה לישראל לחבוש צירים וחבלים שלהם. ומלת צרי מלה״כ (ירמיה ח, כב) הצרי אין בגלעד (ס׳ מטיב נגן).

עץ יוסף

פליטי חרץ. מלשון כלה ונחרצה: יפצחו. ידברו: במרץ. במהלה: צוחה. ענין צעקה על הצרה כמו (ירמיה יד) וצוחת ירושלים עלתה: פרץ. לשון פרצה: אין יוצאת. לא תהא נפש מהם יוצאת בשבי: ואין צוחה. לא יהיה נשמע ברחובותינו קול צוחה בעבור בהלה ופחד מה. כי לא תהיה: אבי חוזה. האב של כל הנביאים: חזק. השם יתברך שהוא חזק: אמיץ. השם יתברך שהוא אמיץ: במוצאי יום גילה. במוצאי יום השבת שהוא יום גילה ושמחה: אבקשך ה׳ אשר שמך נורא עלילה. שמעשיך נוראים בשביל ישראל: אנא ה׳ כו׳. אבקש אותך ה׳ הושיעה עתה והצליחה עתה:

ששוני. שמחתי: ומרודי. קינה שלי: לעודדי. לחזקני: הרץ. תמהר: ועד והכן. על עולם ועד תזמין די צרכי: חלב חיל וכו׳. טוב הון גוים תמהר להניקי. והוא עפה״כ (ישעיה ס) וינקת חלב גוים: כונן לעם זו צורי. פי׳ צורי תכונן לעם זה החביב לך: צור לחבוש. תחבושת לחבוש אותם: לחם לאכול כו׳. כדכתיב (ישעי׳ כג) כי ליושבים לפני ה׳ יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. ותרגם יונתן ולכסו דיקר: נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. כמו שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: ששוני. שמחתי: קרית מלך רב אז נעלה. עפה״כ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: עם צבי. עפה״כ (ש״ב א) הצבי ישראל על במותיך כו׳:

איש

עיון תפלה

שם כהני וקול הודו את ה׳ בקול ששון וקול שמחה. ע״כ: יהי החדש הזה כנבואת אבי חוזה. נראה שהמחבר תקן את הזמר הזה לזמרו במוצ״ש שמקדשין את הלבנה, בחדש הזה המתחדש עלינו עכשו תתקיים נבואת מרע״ה שהוא אבי כל הנביאים ושב ה׳ אלהיך את שבותך (דברים ל, ג) ואז ישמע בבית הזה קול ששון (ירמיה לג, י—יא): ומחבר הזמר הזה חתם שמו בראשי החרוזים יעקב מנוי חזק, וזה לפי הנוסחא בסדורינו. אבל לפי נוסחת מחזור ויטרי חתום יעקב מן ירחו (הירחי, מעיר לונל בארץ צרפת):

זמר זה שם המחבר אלעזר וחתם שמו בראשי החרוזות. אגיל. לכן. עוד. זדים. רנו:

אָגִיל וְאֶשְׂמַח בִּלְבָבִי. בִּרְאוֹתִי כִּי מֵאֹיְבִי. תָּרִיב רִיבִי. וּלְצִיּוֹן גּוֹאֵל תָּבִיא. אִישׁ צֶמַח תַּצְמִיחַ. אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וּמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ: לָכֵן בָּעַמִּים יַחַד. תִּפּוֹל אֵימָה וָפַחַד. לִבָּם יִפְחַד. בְּעֵת יַעֲלֶה גּוֹי אֶחָד. וְאוֹרְחוֹתָיו יַצְלִיחַ. אליהו: עוֹד מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב. יָעוּר לַעֲשׂוֹת הֶרֶג רָב. בַּאֲרָם וַעֲרָב. לַעֲרוֹךְ מִלְחָמָה וּקְרָב. עַל אֹיְבָיו יַצְרִיחַ. אליהו: זֵדִים מַלְכֵי אֲדָמָה. יָטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה. מִשְׁמָע וְדוּמָה. נוּסוּ נֶגְבָּה וָיָמָּה. אֲשֶׁר אֶתְכֶם יַבְרִיחַ. אליהו: רָנּוּ כָּל־עוֹבְרֵי אֹרַח. כִּי הִנֵּה רַעֲנָן אֶזְרָח. אוֹרוֹ זָרַח. קָנֶה כַּפְתּוֹר וָפֶרַח. עַל הַר צִיּוֹן יַפְרִיחַ. אליהו:

זמר זה שם המחבר אברהם וחתם שמו בראשי החרוזות. אלהים. ביום. רבה. הכן. מעדנים:

אֱלֹהִים יִסְעָדֵנוּ. בְּרָכָה בִּמְאוֹדֵנוּ. וְזֶבֶד טוֹב יִזְבְּדֵנוּ. בְּכָל־מִשְׁלַח יָדֵינוּ. אֱלֹהִים יִסְעָדֵנוּ: בְּיוֹם רִאשׁוֹן לִמְלָאכָה. יְצַוֶּה אִתָּנוּ בְּרָכָה. וְיוֹם הַשֵּׁנִי כָּכָה. יַמְתִּיק אֶת־סוֹדֵנוּ. אלהים: רַבָּה צְבָאַי יִשְׁעִי. בַּשְּׁלִישִׁי וּבָרְבִיעִי. בַּחֲמִישִׁי אַךְ לֹא בְעִי. יִשְׁלַח אֶת־פּוֹדֵנוּ. אלהים: הָכֵן טְבוֹחַ טֶבַח. בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי זֶבַח. קֹדֶשׁ הִלּוּל וָשֶׁבַח. עַל כָּל־מַחֲמַדֵּינוּ. אלהים: מַעֲדַנִּים לְנַפְשֵׁנוּ. נָתַן בְּיוֹם קָדְשֵׁנוּ. וְרַעֲנָנָה עַרְשֵׂנוּ. וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנוּ. אלהים יסעדנו:

זמר זה שם המחבר נחמן וחתם שמו בראשי החרוזות. נאוו. חבי. מלכך. נופת:

אֵלִי חִישׁ גּוֹאֲלִי. עַבְדְּךָ יַשְׂכִּילִי. מְבַשֵּׂר טוֹב אֵלִי. אֶת־אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא: נָאווּ עַל הֶהָרִים. שְׁלוּחֵי יוֹצֵר הָרִים. וְרַגְלֵי הַמְבַשְּׂרִים. בֶּאֱמוֹר שׁוּבִי שׁוֹבִי. אלי: חֲבִי כִּמְעַט רֶגַע. כָּל־מַחֲלָה וְכָל־נֶגַע. אוֹיְבֶיךָ אֶפְגַּע. יוֹם נָקָם בְּלִבִּי. אלי: מַלְכֵּךְ

עץ יוסף

איש צמח. הוא משיח צדקנו שיצמח בב"י: יעור. יתעורר: יצריח. יצעק: נוסו. ברחו לדרום ולמערב: כי הנה רענן אזרח. כי ישראל שנקראו אזרח יהיו רענן. ואורו יהיה זרוח: קנה כפתור ופרח. כמו המנורה שהיו בה קנים וכפתורים ופרחים: על הר ציון יפריח. על הר ציון יהיו פורחים אליהו ומשיח:

ברכה במאודנו. בממונינו. ע"ד ובכל מאודך בכל ממונך: וזבד טוב כו'. חלק טוב כמו זבדני אלהים אותי זבד טוב תרגום אונקלוס חלק טוב: ימתיק את סודנו. כלשון הכתוב (תהלים נה) אשר יחדו נמתיק סוד. כלומר ימתיק לנו סודות התורה: רבה צבאי ישעי. אתה ה' ישעי רבה צבאותי ואוכלוסי. כלשון הפסוק (שופטים ט) רבה צבאך וצאה: אך לא בעי ישלח את פודנו. רק לא ביסורים ובכעס תשלח לנו את המשיח פודנו. ע"ש הכתוב (איוב ל) אך לא בעי ישלח יד. תרגם יונתן לחוד לא בריתחא כו': הכן טבוח טבח. כלשון הפסוק (בראשית מג) וטבוח טבח והכן: קודש הלול ושבח על כל כו'. ר"ל על כל מחמדינו שאתה נותן לנו אנו משבחים ומהללים אותך בברכה לפניה ולאחריה כדדרשינן בברכות (דף לה.) קודש הלולים לה' מלמד שטעונין ברכה לפניהם ולאחריהם: מעדנים. מאכלים מתוקים וטובים: ורעננה ערשנו. רעננה ענין לחות ורטיבות כמו (תהלים צב) בשמן רענן. וערש פי' מטה כמו (שם קלב) ערש יצועי. ור"ל עשינו מצעות נאים למטותינו לכבוד שבת: ולילה כו'. ואנו מבקשים בזכות שאנו מכבדים שבת במאכלים טובים ובקישוט המטה. הגלות שדומה ללילה יאיר בעדנו שנזכה לגאולה שלימה במהרה בימינו:

אלי חיש גואלי. ע"ד (סנהדרין פרק חלק) זכו אחישנה: עבדך ישכילי. עפה"כ (ישעיה נב) הנה ישכיל עבדי. ופי' ישכיל יצליח: מבשר טוב אלי את ה'. אתה אלי תבשר לנו טוב ע"י אליהו הנביא: נאוו על ההרים כו'. עפה"כ מה נאוו על ההרים רגלי המבשר: חבי כמעט רגע. עפה"כ (שם כו) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. ופי' חבי תסתתר בהחבא: כל מחלה כו'. פי' בכל מחלה ובכל נגע אני מכה ואפגע את אויביך: יום נקם

יָבֹא לָךְ. יָפָה אַתְּ כַּלָּה. וְרַעְיָתִי לְמוּלָךְ. גִּלְעָדִי הַתִּשְׁבִּי. אלי: נֹפֶת תִּטֹּפְנָה.
שִׂפְתֵי בְּנֵי יוֹנָה. כִּי בָא עֵת לְחֶנְנָהּ. צִיּוֹן נַחֲלַת צְבִי. אלי חיש גואלי:

זה הזמר מיוסד ע"פ א"ב ונסיף כל חרוז מסיים בלשון הכתוב עם שם הויה:

אַדִּיר אָיוֹם וְנוֹרָא. בַּצַּר לִי לְךָ אֶקְרָא. יְהֹוָה לִי לֹא אִירָא: גְּדוֹר פִּרְצַת הֵיכָלִי. דָּגוּל מַהֵר חַכְלִילִי. יְהֹוָה הָיֵה עוֹזֵר לִי: הֵן אַתָּה תִקְוָתִי. וְלִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי. יְהֹוָה עֹז יְשׁוּעָתִי: זַךְ וּנְקִי כַפַּיִם. חֹן פּוֹרְשֵׂי כְנָפַיִם. יְהֹוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם: טוּבְךָ תָּחִישׁ לְעַמֶּךָ. יְהִי עָלֵינוּ כְּנָאֳמֶךָ. יְהֹוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כּוֹנֵן בֵּית מְכוֹנֶךָ. לְהַרְבֵּץ בּוֹ צֹאנֶךָ. יְהֹוָה בְּאוֹר פָּנֶיךָ: מִפַּחַד לְהַצִּילִי. נַהֲלֵנִי לְצִיּוֹן קָדְשׁ גּוֹרָלִי. יְהֹוָה שְׁמַע בְּקוֹלִי: סְעוֹד וּסְמוֹךְ לְנִמְהָרִים. עֲזָר־נָא אֶת־הַנִּשְׁאָרִים. יְהֹוָה יוֹצֵר הָרִים: פְּדֵה עַמְּךָ מֵעַזִּים. צֹאנְךָ מִיַּד גּוֹזְזִים. יְהֹוָה עֹשֵׂה חֲזִיזִים: קָרֵב קֵץ נֶחָמָה. רַחֵם אֹם לֹא רֻחָמָה. יְהֹוָה אִישׁ מִלְחָמָה: שְׁכוֹן כְּמֵאָז בְּאָהֳלֵנוּ. תָּמִיד אֵל מְחוֹלְלֵנוּ. יְהֹוָה מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ:

זה הזמר מיוסד ע"פ א"ב ואח"כ חתם המחבר את שמו ישי בר מרדכי חזק. יוס. שוע. יזמהי. בורא. רחמיך. מלאכי. רנו. דן. כלות. יזכר. חפשני. זה. קימו. ומעשה של הזמר נמצא בברייתא והחתום עשה ממנו זמר:

אִישׁ חָסִיד הָיָה. בְּלִי מָזוֹן וּמִחְיָה: בְּבֵיתוֹ עֵסֶק מַלְבּוּשׁ. וְאֵין בֶּגֶד לִלְבּוֹשׁ:

א) נכקרא אדני שמעה בקולי.

עץ יוסף

נקם בלבי (ישעיה ס"ג): יפה את כולך. עפה"כ (שיר ד) כלך יפה רעיתי: למולך. לנגדך: נופת תטופנה כו'. עפה"כ (שם) נופת תטופנה שפתותיך כלה: בני יונה. כנסת ישראל מתילא ליונה: כי בא עת לחננה. כי בא העת לחנן אותה. עפה"כ (תהלים קב) כי עת לחננה כי בא מועד:

אדיר כו'. אתה הקב"ה שאתה אדיר ואיום ונורא: דגול מהר חכלילי. תרים מהר דגל של משיח שנקרא חכלילי עינים: זך כו'. אתה הקב"ה שנקראת זך ונקי כפים. חון את ישראל שפורשים כפיהם ככנפים בתפלה לך: כנאמך. כדבורך: נהלני. תנחני: לנמהרים. לישראל שממהרים לקיים מצותיך: מעזים. מחזקים מהם: מיד גוזזים. מיד אותם שגוזזים לאנך ר"ל שגוזלים אותם: אום לא רוחמה. עם ישראל שנקראים בגלות לא רוחמה: מחוללנו. בוראנו:

בביתו עסק. במלאכתו. ולא יצא חוץ לביתו: מלבוש. כדי שלא יתבייש בפני בני אדם

ענף יוסף

איש חסיד כו'. מלאתי ברייתא זו הועתק בספר מעיל צדקה דף כ"ט וז"ל אמרו חכמינו ז"ל מעשה באיש אחד עני ביותר. והיו לו ה' בנים ואשה אחת. ויהי היום ויגל לו מאד ולא היה לו פרנסה ומחיה. ותאמר לו אשתו קום לך לשוק אולי יזמין לך הקב"ה פרנסה ולא נמות ברעב. ויאמר לה אנה אלך ואין לי קרוב ולא אוהב להושיעני מצרה זו. אלא לאחי במים. ותחריש האשה. וירעבו הילדים ויבכו ויצעקו. ותוסף האשה ותאמר לו להמר לא לשוק ואל תראה במות הילדים. ויאמר לה ואיך אלא ואני עירום. והיתה לאשה לבוש קרעים ותתן אותו לבעלה להתכסות בו. ויצא החוצה ויעמוד משתאה ויאמר אנה אלך. ויבכה וישא עיניו לשמים ויאמר רבון העולמים אתה יודע שאין לי אדם למי אתרעם בעניי ודלדולי שירחם עלי לא אח ולא קרוב ולא אוהב. ועוללי קטנים צועקים רעבים. יהי חסדך השם עלינו לרחמנו או הסוף אותנו לרחמיך ונחיה מעצבנו. והעל שועתו אל האלהים. והנה אליהו ז"ל בא אליו ויאמר לו מה לך ולמה תבכה. ויספר לו קורותיו ותלאותיו. ויאמר לו מהר ובוא עמי ואל תבכה. ויאמר לו אל תמוה. קח אותי ומכרני בשוק וקח מחירי ותחיה בו. ויאמר לו אדוני ואיך אמכרך ובני אדם יודעים שאין לי עבד ואני מפחד שיאמרו כי אני העבד ואתה אדוני. ויאמר לו אליהו אל תירא כאשר אמרתי וכשתמכרני תן לי זוז אחד. ויעש כן. ויוליכהו לשוק. ויהי כל הרואים אותו חשבו כי האיש העני היה העבד ואליהו ז"ל היה אדוניו עד שאלו ויאמר הוא אדוני ואני עבדו. ויעבור משם אחד משרי המלך ויראהו וייטב מאד בעיניו לקנותו למלך. ויעמוד ויכריז עליו עד שמונים דינרים. ויאמר לו אליהו ז"ל מכור אותי בשכר הזה ואל תקח תוספת. ויעש כן. ויקח מן השר שמונים דינרים ויתן לאליהו ז"ל אחד ויחזירהו לידו

תקון תפלה

איש חסיד. הפיוט הזה נוסד על סדר א"ב ואחר הא"ב חתום שם המחבר ישי בר מרדכי חזק, ונמצא גם במחזור ויטרי בקצת שנוים. מקור הספור של החסיד הזה נמצא בספורי מעשיות של רבינו נסים גאון, ובלקוטי מדרשים שבחוברות בית המדרש חלק חמישי דף ק"מ נמצא הספור הזה בתוך יתר הספורים אשר שם ומתחיל בלשון אמרו חכמים ז"ל שהיה איש אחד עני ביותר ולו חמשה בנים ואשה אחת. הספור ההוא מסכים בעקרו לספורו של הפייטן ונוטה ממנו בפרטים בלתי עקריים לעצם המעשה, ד"מ בספור ההוא ויאמר לאשתו ואיך אצא ואני ערום? והיתה לאשה לבוש

קרעים

גּוֹנֵן בַּחֲשׁוּבָה אִשָּׁה. וְגַם בְּבָנִים חֲמִשָּׁה: דִּבְּרָה לוֹ הָאִשָּׁה. יוֹתֵר אֵין לְהִתְיָאֲשָׁה: הֲמִבְּלִי לֶחֶם לֶאֱכוֹל. בְּעֵרֹם וּבְחֹסֶר כֹּל: וְתוֹרָה מָצָאתָ כִּי יָגַעְתָּ.

עץ יוסף

משום שלא היה לו בגד ללבוש: גונן. מלשון מגן: יותר אין להתיאשה. לפי שבפעם ראשונה כשאמרה לו לך לשוק ותמכור עצמך. אבל השתא אמרה לו יותר אין להתייאש מזה כיון שנתגבר הדלות כ"כ עד שלא היה להם אפילו פת לחם. וזהו שאמרה המבלי לחם לאכול. פי' וכי אפשר להיות בלא לחם לאכול. ובלא לבוש

ענף יוסף

ויאמר לו קם וחיה אתה וכל אנשי ביתך ולא ישיג לך חוסר ועוני כל ימיך. וילך אליהו עם השר והאיש הלך אל ביתו. וימצא את אשתו ואת בניו עטופים ברעב. וישם לפניהם לחם ויין. ויאכלו וישתו ויודיהו. ותשאלהו אשתו. ויגד לה את כל אשר קרהו. ותאמר לו עשית עצתי והיה טוב לך. אם היה מתעצל היינו כולנו מתים. ומן היום ההוא והלאה ויברך ה' את בית האיש ויהי עשיר גדול באין חקר ולא ראה חוסר ונוקה כל ימיו ולא בניו אחריו. ויביא השר את אליהו לפני המלך. והיה בלב המלך לבנות ארמון גדול חוץ למדינה. והכין עבדים להסיע אבנים ולכרות עצים ולתקן צורך הבנין. וישאל המלך לאליהו ויאמר מה מלאכתך. ויאמר לו אני חכם ובקי במלאכת הבנין המשובח. וישמח המלך מאד. ויאמר לו אני רוצה שתבנה לי ארמון גדול חוץ לעיר וצורותיו ומדותיו כך וכך. ויאמר לו אני אעשה כדבריך. ויאמר המלך אני רוצה שתמהר הבנין בששה חדשים ותהיה חפשי ואעשה עמך חסד. ויאמר לו אליהו ז"ל צוה את עבדיך שיכינו כל צרכי הבנין. ויעש כן. ויהי בלילה ויקם אליהו ז"ל ויתפלל לה' וישאל ממנו לבנות הארמון כרגע כחפץ המלך. ותשלם כל המלאכה טרם השחר. וילך אליהו לדרכו. ויוגד למלך וילך לראות הארמון. וייטב לבו וישמח המלך שמחה גדולה ויתמה מאד על דבר זה. ויבוקש אליהו ולא נמצא ויחשוב כי מלאך הוא. וילך אליהו ז"ל עד שפגע בו האיש אשר מכרהו. וישאלהו לומר מה עשית עם השר ויאמר עשיתי מה שביקש ממני ולא עברתי על דבריו ולא עשיתי שיפסיד ממונו. כי בניתי לו ארמון ששוה אלף פעמים יותר ממימונו. ויברכהו האיש ויאמר לו החייתני. ויאמר לו אליהו ז"ל תן שבח לבורא אשר עשה עמך החסד הזה. עכ"ל: וכתב בספר מעיל צדקה הא דלא נתן לאיש הזה פרוטה ויתברך עמה ויעשיר. כמו שנמצא כמה מעשיות במדרשים כאלו שהעשירו ע"י פרוטה שנתן להם אליהו. או למה לא הזמין לו מטמון בתוך ביתו ויתעשר מהם הלא עשה שימכרנו כדי להחיותו. יש לומר שעשה אליהו כך כדי ללמד כמה היא כחה של צדקה עד שימכור אדם עצמו להחזיק יד עני ואביון. שאם הוא עשיר ועתה אין ממון מצוי בידו ורואה עני מוטל ברעב הוא ובניו ואשתו ימכור עצמו ויתן חיים נפשם או ימשכן עצמו ואחר כך יפדה עצמו מממונו כאשר עשה אליהו ז"ל ללמד לדורות הבאים:

תקון תפלה

קרעים ותתן אותו לבעלה להתכסות בו, ופה בפיוט שלפנינו „מהרה ושאלה משכנים מלבושים נאים ומתוקנים" שם כתוב שהמלך קנה את אליהו בשמונים זוז, ופה „תגר קנהו באהבים בשמונה מאות אלף זהובים" לפי המסופר שם לא היה כסף הממכר כדי עשר דהא תנן (פאה פ"ח מ"ח) מי שיש לו מאתים זוז חסר אחת הרי הוא עני ונוטל לקט שכחה ופאה, ועשרו בא לו מסבה אחרת, כי אליהו התנה עם העני המוכר שיתן לו זוז אחד מכסף ממכרו, ונטלו ממנו וחזר ונתנו לו וממנו התעשר אח"כ עושר גדול, וכמו שמסיים במחזור ויטרי בסוף הפיוט אליהו הנביא הנ"ל, כי במקום סיומנו **אשרי מי שראה פניו בחלום וכו'** מסיים במחזור ויטרי **אשרי מי שיש לו פרוטה מידו.** שם כתוב שכשגמר אליהו את בנין הפלטרין הלך לדרכו בלי שאלת פי אדוניו „והמלך בקש את העבד ולא נמצא" וכאן מספר הפייטן שלא יצא ממנו בלי שחרור, משום דקי"ל (ב"ק קי"ג ב') אחרי נמכר גאולה תהיה לו שלא ימשכנו ויצא: **בביתו עסק מלבוש.** לא היה הולך לביהמ"ד ללמוד תורה, אך בביתו היה יושב תמיד ועוסק בתורה מבלי לצאת החוצה מפני הבושה שהלך ערום. ובמחזור ויטרי **בביתו עצור מלבוש**: גונן. באשר עקר הוראת השרש גנן הקפת גדר מסביב לשמירה מפני המזיקים, וממנו השם גן וגנה, באשר הגנים מוקפים גדר למשמרת, השתמש בו הפייטן להוראת סבב, ורצה לומר שהיה מסובב מכל צד באשה וחמשת בניה: **המבלי אין לחם לאכול וגו' תורה מצאת כי יגעת.** כצ"ל וכ"ה במחזור ויטרי בתוספת אין כמו שהוא במקרא (שמות יד, יא) המבלי אין קברים, המבלי אין אלהים (מ"ב א, ג), ובחסרון הוי"ו של ותורה בסדורים שלנו. ושעור המאמר — המבלי אין לחם וגו' תורה מצאת? תורה מצאת כי יגעת! ושתי התיבות תורה מצאת עולות ויורדות למעלה ולמטה, וכמו שפירשו רבותינו (ב"מ ס"א ע"א) את המקרא את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך עיי"ש בתוס' ד"ה קרי ביה דוגמאות הרבה; וכך אמרה לו האשה החשובה **המבלי אין לחם לאכול וגו' תורה מצאת**, וכי רק בשביל שלא היה לך לחם לאכול וחיית חיי צער בערום **וחסר כל** מצאת את התורה, וכמו שאמרו רבותינו (אבות פרק קנין תורה) כך היא דרכה של תורה וכו' וחיי צער תחיה באופן שאין כדאי לך להוציא את מחסורך מתוך ביתך בהיותו אמצעי לקנין התורה? לא כן בעלי, **התורה מצאת כי יגעת**, לא על ידי מחסורך כי אם על ידי יגיעתך הגדולה מצאת את התורה, וכמו שאמרו רבותינו (מגילה ו' ע"ב) אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין,

מַה־נֹּאכַל מֵעַתָּה: זָהִיר כְּבַר נָשׁוּק. הֲלֹא תֵצֵא לַשּׁוּק: חַנּוּן וְרַחוּם בִּמְרוֹמָיו. אוּלַי יִגְמְלֵנוּ בְּרַחֲמָיו: טוֹב לְקוָיו מַחֲסֶה. רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה: יָעַצְתְּ בְּדַעַת וּבְחָכְמָה. עֲצָתֵךְ בְּלִי לְהַסְכִּימָה: בְּצֵאתִי לְבֹשֶׁת וְלִכְלִמָּה. מִבְּלִי כְסוּת וְשַׂלְמָה: לְאֵין בְּיָדִי לִפְרוּטָה. אֲפִילוּ שָׁוֶה פְרוּטָה: מַהֵרָה וְשָׁאֲלָה מִשְּׁכֵנִים. מַלְבּוּשִׁים נָאִים מְתֻקָּנִים: נִלְבַּשׁ וְהִשְׁלִיךְ יְהָבוֹ. עַל יְהֹוָה אֲשֶׁר אֲהֵבוֹ: שָׂחוּ יְלָדָיו בִּפְלוּלָם. אַל יֵשֵׁב דַּךְ נִכְלָם: עָבַר בַּשּׁוּק בְּשִׁבְרָתוֹ. וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא לִקְרָאתוֹ: פָּץ לוֹ הַמְּבַשֵּׂר. בֶּאֱמֶת הַיּוֹם תִּתְעַשֵּׁר: צַוֵּנִי בְּכָל־כְּבוֹדֶךָ. כִּי הִנְנִי עַבְדֶּךָ: קְרָא לְמִי בְדַעְתּוֹ. קְנוֹת עֶבֶד אֵין כְּמוֹתוֹ: רָחַשׁ אֵיךְ יְשֻׁנֶּה דִּינוֹ. עֶבֶד לִמְכּוֹר אֶת־אֲדוֹנוֹ: שָׁת לוֹ חָכְמָתוֹ בְּקִרְבּוֹ. וְהֶחֱזִיק בּוֹ כְּמוֹ רַבּוֹ: תַּגָּר קְנָאוֹ בַּאֲהָבִים. בִּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף זְהוּבִים: תָּבְעוּ מַה־מְּלַאכְתֶּךָ. אִם בְּבִנְיַן חָכְמָתֶךָ: תַּכְלִית טְרַקְלִין וּפַלְטְרִין. הֲרֵי אַתָּה בֶּן־חוֹרִין: יוֹם רִאשׁוֹן בְּמִפְעָלִים. פָּעַל עִם פּוֹעֲלִים: שִׁוַּע בַּחֲצִי הַלַּיְלָה. עָנָנִי נוֹרָא עֲלִילָה: יָזַמְתִּי וְנִמְכַּרְתִּי לְהַעֲבִידִי. לִכְבוֹדְךָ וְלֹא לִכְבוֹדִי: בּוֹרֵא עוֹלָם בְּקִנְיָן. הַשְׁלֵם זֶה הַבִּנְיָן: רַחֲמֶיךָ יִכָּמְרוּ בַּחֲנִינָתִי. כִּי לְטוֹבָה כַּוָּנָתִי: מַלְאֲכֵי רַחֲמִים מִמְּעוֹנָתוֹ. אָז הֵחֵלּוּ לִבְנוֹתוֹ: רַבּוּ בְּנֵי הַמְּלוּכָה. וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה: דָּץ הַסּוֹחֵר בִּרְאוֹתוֹ. כִּי נִגְמְרָה

עץ יוסף

לבוש: זהיר. תמהר כאיש זריז: טוב. השי"ת הוא טוב לקויו ומחסה להם: יעצת. אמר לה בעלה יעצת בדעת ובחכמה אבל עצתך בלי להסכימה שלאתי יהיה לבושת ולכלמה. מחמת שאני מבלי כסות ושלמה. וגם אין בידי לפורטה כו': מהרה ושאלה כו'. בגרסת' הנ"ל בענף יוסף אינו כן ע"ש: פץ. דיבר: המבשר. הוא אליהו ז"ל שהוא מבשר בשורות טובות: רחש. דיבר אותו החסיד: שת. אליהו שם לו להחסיד חכמתו בקרבו. והחזיק החסיד באליהו כמו שמחזיק האדון בעבדו: בשמונה מאות אלף זהובים. ובגרסי' אי' בשמונים דינרים: תבעו. הסוחר שאל לאליהו מה מלאכתך: שוע. צעק בתפלה: יזמתי. חשבתי. או פי' אני סגרתי א"ע ונמכרתי שיעבדו עמי מלאכת עבד: יכמרו. יתחממו: מלאכי רחמים. שלח ה' ממעונתו היינו מהשמים: רבו בני המלוכה. הרבה מלאכי מעלה באו לבנות הבנין. ויש גורסין בוני המלוכה

תקון תפלה

ולהתיגע בתורה הלא תוכל בכל האופנים, ואם כן אפוא עליך לדאוג מה נאכל מעתה: זריז כבר נשוק. כצ"ל ולא זהיר, ופירוש בר נשוק איש מזוין מלשון נשק, ור"ל אזר נא כגבר חלציך וצא אל השוק בזריזות: נלבש. מפני צרך אות נו"ן השתמש בבנין נפעל תחת בנין הקל: שחו. דברו, והשרמש בשי"ן החת סמ"ך כמנהג הקדמונים, כמו באלפא ביתא דעל חטא שחטאנו לפניך בְּשִׂיח שפתותינו: בפלולם. בתפלתם, כמו ויעמוד פינחס ויפלל (תהלים קו, ל): בשברתו. בבטחונו, כמו שברו על ה' (שם קמו, ה): פץ. פעל השתמשו בו הפייטנים לדבור, מענין פציתי פי (שופטים יא, לה): רחש איך ישנה. בספור הנ"ל מסופר שהעני אשר יצא מביתו לבוש קרעים בשמעו את ההצעה הזאת מפי הנדיב (אשר לא ידע מי הוא) התירא באמת מפני בני אדם לבל יאמרו עליו שהוא העבד והנדיב אדוניו, אבל לפי דרכו של הפייטן אין לפרש כונתו כך. דהא לדידיה כבר יצא העני מתוקן בבגדים נאים כאדם חשוב וכבר ידע שהאורח הוא אליהו שהרי שמע מפיו באמת היום תתעשר. אלא הכונה שנשא ונתן בלבו אם ראוי לו לעשות כדבר הזה או לא, כי איך יתכן שתלמיד ימכור את רבו? וישת אליהו חכמתו בקרבו לשעה מועטת ואז החזיק בו כמו רבו, וכמו שעשה משה רבינו ע"ה ליהושע תלמידו בשעה שהיתה השעה צריכה לכך מסר חכמתו ליהושע והחזיק בו כמו רבו, כמפורש בדברים רבה סו"פ ט' ובתנחומא סו"פ ואתחנן בבאור יותר רחב: תכלית טרקלין ופלטרין. יש לי השלמת בנין ארמון נחמד, אם תקבל עליך להשלימו הרי אתה בן חורין: בורא עולם בקנין. כדתניא באבות פרק קנין תורה משנה יו"ד שמים וארץ קנין אחד: רחמיך יִכָּמְרוּ. כן צריכים לנקד מהנפעל, מן כי נכמרו רחמיו (בראשית מג, ל): בחנינתי. בתחנתי: בוני המלוכה, בוני ההיכל

מְלַאכְתּוֹ: כְּלוּלַת מִגְדָּלִים נָאִים. לְפִי עִנְיַן הַבַּנָּאִים: יִזָּכֵר לְךָ עַתָּה. אֶתְמוֹל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: חָפְשֵׁנִי בְּוַדַּאי וּבְבֵרוּר. כְּנֶאֱמַת לְעִנְיַן שִׁחְרוּר: זֶה קִיּוּמוֹ בֶּאֱמֶת. וּפָרַע לוֹ אִישׁ הָאֱמֶת:

זה הזמר מיוסד ע"פ א"ב.

אָמַר יְהוָה לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
בָּחַר יְהוָה בְּיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
גָּאַל יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
זָכֹר זֹאת לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:

א כנ"ל. כן הגיה הגר"א מווילנא זצ"ל ולא אלה.

עץ יוסף

המלוכה. ופי' רבים היו בוני ההיכל מלך הלז: דין. שמח: כלולת מגדלים נאים. ר"ל שהיה בזה ההיכל מלך כלול בכל מיני יפי המגדלים הנאים לפי ענין הבעלי מלאכות הנאים והחשובים: יזכר כו'. אליהו אמר כן להסוחר יזכר לך עתה מה שדברת אתמול: חפשני. תעשה אותי חפשי בודאי ובבירור: כנמת. כאשר דברת לענין שתעשה אותי חפשי: זה קימו באמת. זה קיים הסוחר באמת. ופרע לו אליהו שהוא איש האמת:

בחר ה' ביעקב. ואמר לו אל תירא עבדי יעקב: גאל ה' את יעקב. ואמר לו אל תירא עבדי יעקב: דרך כוכב מיעקב. הם ישראל שנמשלו לכוכבים. ואמר לו אהע"י: הבאים. למצרים כשרשו שמה והלכו בנימוסיהן. ומ"מ אמר הקב"ה אל תירא שאנכי אפדך משם: וירד מיעקב. מושל הוא מלך המשיח יצא מיעקב. לכן אל תירא עבדי יעקב: זכור. לקיים אלה ליעקב. ותאמר אל תירא עבדי יעקב:

חדות

עיון תפלה

אמר ה' ליעקב. הפיוט הזה נתחבר מפסוקי המקרא שנזכר בהם יעקב ומדברים מן האומה הישראלית מעמדה ועתידותיה, על סדר א"ב בלי שם המחבר, ולא מצאתיו בסדורים קדמונים: אמר ה' ליעקב. לא נמצא מקרא כזה, אבל נמצא דוגמתו (ישעיה כט, כב) כה אמר ה' אל בית יעקב. ונראה שהלשון הזה הוא לשון המחבר בעצמו, כך אמר ה' ליעקב אל תירא עבדי יעקב (שם מד, ב): בחר ה' ביעקב. שנאמר (תהלים קלה, ד) כי יעקב בחר לו יה: גאל. (ישעיה מד, כג): דרך כוכב. (במדבר כד, יז): הבאים ישרש יעקב. (ישעיה כז, ו), בימים הבאים ישרש יעקב שרשיו בארץ ולא יֵעָקֵר עוד לעולם: וירד מיעקב. (במדבר כד, יט), מגזרת כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מ"א ה, ד) ויקום מושל מיעקב: זכר אלה ליעקב. (ישעיה מד, כא) תפלה להקב"ה זכור נא כל אלה ההבטחות אשר

סכנתת

תקון תפלה

ההיכל הראוי לבית מלוכה, ובמחזור ויטרי הגירסא: רבו בני המלוכה, המלאכים בני מלך עליון, כמו שנקראו בריש איוב בני אלהים. ומ"ש דץ. מלשון (איוב מא, יד) לפניו תדוץ דאבה, פרשו רבותינו לשון שמחה, וכן תקנו לומר בברכת חתנים (כתובות ח' ע"א) גילה רנה דיצה וחדוה: כלולת. במחזור ויטרי כלילות וענינו שלימות— פאללקאמענהייט— מלה"כ (יחזקאל טז, יד) כליל הוא בהדרו: כנמת. כאשר אמרת. דרך הפייטנים להשתמש בשרש נאם כאלו היה נום מנע"ו, ובלשון התלמוד (חולין ט' ע"ב) נָמתִי לו לבן עזאי וכו' נָם לי וכו', וביבמות (קכ"ב ע"א) וְנוֹמֵיתִי לו כן הדברים, בתמונת פעל מרובע מנל"ה בפלס ועתידותיהם שׂוֹסֵיתִי (ישעי' י, יג) לדעת הידענהיים: ופרע לו איש האמת. בספור הנ"ל מסופר שאליהו פגע אח"כ את מוכרו וישאלהו איך שיצא לחפשי מתחת יד קונהו, ויען אותו כבר פרעתי לו אלף פעמים ממה שנתן בשבילי, וזוהי כונת הפייטן שכבר פרע לו איש האמת בעד כספו. אבל במח"ו נוסח אחר זה קִיְמוֹ באמת ויבוא אלינו איש האמת:

---

*) נ"ל זכר אלה יעקב. (עפס"כ ישעיה מד, כא), והנוסחה ליעקב מוטעת, לפי שאמרו חז"ל (ברכות ל"ב ע"ב) גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל דכתיב אלה אלהיך ישראל, ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני דכתיב אנכי ה' אלהיך. ואם נאמר זכר אלה ליעקב הרי נראה שמבקש שיזכור לנו מעשה עגל. ויש שגורסין זכר זאת ליעקב, אבל אין זה לישנא דקרא והזמר נוסד על לשון המקרא, והאמת שהוא מלה"כ זכר אלה יעקב וגו' ישראל לא תנשני. ובכן אל תירא עבדי יעקב (בס' מטיב נגן).

חֶדְוַת יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
טוֹבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
נִשְׁבַּע יְהֹוָה לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
סְלַח־נָא לַעֲוֹן יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
עַתָּה הָשֵׁב שְׁבוּת יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
פָּדָה יְהֹוָה אֶת־יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
קוֹל קוֹל יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
רָנּוּ שִׂמְחָה לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
שָׁב יְהֹוָה אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:

מיוסד ע"פ א"ב

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא. אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי. אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי. בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם

עץ יוסף

חדות ישועת. יהיה ליעקב. לכן אתע"י: **טובו אהליך.** היינו בתי מדרשות שבך יעקב. לכן אתע"י: **יורו.** בבתי מדרשים: **משפטיך** ליעקב. לכן אתע"י: **כי לא נחש** ביעקב. לכן אתע"י: **לא הביט.** הקב"ה. און ביעקב. לכן אתע"י: **מי מנה.** המצות שבני יעקב מקיימים בעפר. לכן אתע"י: **נשבע ה'** ליעקב. ואמר אתע"י: **סלח נא** לעון יעקב. ותאמר אתע"י: **עתה השב** שבות. פי' השביה של יעקב ותאמר אתע"י: **פדה ה'** את יעקב. ואמר אתע"י: **צוה ישועות** יעקב. ותאמר אתע"י: **קול כו'.** הקול של תורה נשמע ביעקב לכן אתע"י: **רנו** שמחה. יהיה ליעקב. לכן אתע"י: **שב ה'.** ה' ישיב שבות יעקב. לכן אתע"י: **תתן.** הקב"ה יתן שמחה ואהבת אמת ליעקב לכן אל תירא עבדי יעקב: **אליהו כו'.** הטעם שמזכיר אליהו ג"פ לחזק הענין ע"ש והחוט המשולש לא במהרה ינתק:

ענף יוסף

כתב הלבוש בסימן רצ"ה אומרים במוצ"ש פיוטים שהוזכר בהן אליהו הנביא. לפי שאמרו חז"ל שאין אליהו בא

עיון תפלה

הבטחת ליעקב, ובמקרא נאמר זכר אלה יעקב שיעקב הוא הזוכר, אבל הפייטן שנה לשון הכתוב לפי ענינו: **חדות ישועות יעקב.** מליצת הפייטן ונמשך אל הקודם זכר אלה ליעקב וקרב חדות ישועתו: **טבו אהליך.** (במדבר כד, ה): **יורו.** (דברים לג, י): **כי לא נחש.** (במדבר כג, כג): **לא הביט.** (שם שם, כא): **מי מנה.** (שם שם, י), מי יוכל למנות ולספר כמות כח הברכה שברכו הקב"ה ושמתי את זרעך כעפר הארץ (בראשית יג, טז): **נשבע ה' ליעקב.** לשון הפייטן הוא, ושבועת ה' ליעקב מוכרת בתורה (שמות לב, יג) זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך: **סלח נא.** עם"ה (במדבר יד, יט) סלח נא לעון העם הזה, ועם"ה (עמוס ז, ב) סלח נא מי יקום יעקב: **עתה השב.** עם"ה (יחזקאל לט, כה) עתה אשיב את שבות יעקב: **פדה ה'.** (ירמיה לא, י): **צוה.** (תהלים מד, ה): **קול קול יעקב.** (בראשית כז, כב): **רנו.** עם"ה (ירמיה לא, ו) רנו ליעקב שמחה: **שב ה'.** (נחום ב, ג): **תתן אמת.** סוף מיכה:

אליהו הנביא. כתב הרב אבן הירחי ז"ל במנהיג הל' שבת סי' ע"א „זה שמשוררין בכל גבול ישראל מאליהו הנביא לפי שהוא המבשר שיבוא במהרה לפני המשיח כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, וכבר מובטח להם שאין אליהו בא בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מפני הטרח, כדאיתא בעירובין (מ"ג ע"ב) ויבא לנו המבשר במוצאי שבתות, שבזכות השבת הגור יואל ובא לציון גואל" עכ"ל, רמז למה שאמרו (שבת קי"ח ב') אלמלא

מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד: אִישׁ אֲשֶׁר קִנֵּא לְשֵׁם הָאֵל. אִישׁ בֻּשַּׂר שָׁלוֹם עַל־יַד
יְקוּתִיאֵל. אִישׁ גַּשׁ וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אליהו אִישׁ דּוֹרוֹת שְׁנֵים עָשָׂר רָאוּ
עֵינָיו. אִישׁ הַנִּקְרָא בַּעַל שֵׂעָר בְּסִמָּנָיו. אִישׁ וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו: אליהו
אִישׁ זָעַף עַל־עוֹבְדֵי חַמָּנִים. אִישׁ חָשׁ וְנִשְׁבַּע מֵהְיוֹת גִּשְׁמֵי מְעוֹנִים. אִישׁ טַל
וּמָטָר עָצַר שָׁלֹשׁ שָׁנִים: אליהו אִישׁ יָצָא לִמְצוֹא לְנַפְשׁוֹ נַחַת. אִישׁ כִּלְכְּלוּהוּ
הָעוֹרְבִים וְלֹא מֵת לַשַּׁחַת. אִישׁ לְמַעֲנוֹ נִתְבָּרְכוּ כַּד וְצַפַּחַת: אליהו אִישׁ מוּסָרָיו
הִקְשִׁיבוּ כְּמֵהִים. אִישׁ נֶעֱנָה בָאֵשׁ מִשְּׁמֵי גְבוֹהִים. אִישׁ סָחוּ אַחֲרָיו יְהֹוָה הוּא

עץ יוסף

איש אשר קנא כו'. שנאמר בקנאו את קנאתי. ואיתא במ"ד פינחס הוא אליהו. וכן נאמר (מלכים א יט) קנא קנאתי כו': **איש** בושר שלום כו'. הוא מה שנאמר ע"י משה רבינו ששמו יקותיאל כדאיתא בפ"ק דמגילה. הנני נותן לו את בריתי שלום: ויכפר על ב"י. במעשה זמרי שנאמר ויכפר על בני ישראל. שנעצרה המגפה על ידו דכתיב ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה: **איש** דורות שנים עשר ראו עיניו. ואלו הם. נחשון. שלמון. בועז. עובד. ישי. דוד. שלמה. רחבעם. אביה. אסא. יהושפט. יהורם: **איש** הנקרא בעל שער כו'. כדכתיב (מלכים ב א) ויאמרו אליו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליה התשבי הוא: **איש** זעף על עובדי חמנים. איש שקצף על עובדי החמה והם אחאב וחבריו שנא' (מ"א יח) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים: **איש** חש כו'. איש מיהר ונשבע שלא יהיה מטר מן השמים: עצר שלש שנים. שנא' (שם) ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה. ואע"ג דטל לא נעצר. הרי אמרו בגמרא דטל של ברכה נעצר: **איש** יצא למצוא לנפשו נחת. שנאמר (שם יט) וירא ויקם וילך אל נפשו וגו': **איש** כלכלוהו כו'. שנא' (שם יז) ואת העורבים צויתי לכלכלך שם: **למענו** נתברכו כו'. שנא' (שם) כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר: **איש** מוסריו כו'. שנא' (שם יח) ויאמרו ה' הוא האלהים וגו': כמהים. אלו ישראל שנא' כו' כמה לך בשרי: **איש** נענה באש כו'. שנא' (שם) ותפול אש ה' ותאכל את העולה ואת העצים וגו': **איש** סחו כו'. שנאמר ויאמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים. סחו פי'

ענף יוסף

בא לא בערבי שבתות ולא בערבי י"ט שלא לבלבלן. וכ"ש בשבת ויו"ט עצמו כדאיתא בעירובין. ומ"מ אנו מתפללין כיון שעבר השבת ויכול לבוא שיבוא ויבשרנו בשורות טובות ישועות ונחמות עכ"ל. והא דלא מזכירין במוי"ט משום שכבר הזכירו במוצאי שבת. ועוד מפני שאנו עושין ב' ימים והואיל ונדחה נדחה (אלי' זוטא). והשל"ה כתב דנוהגין להזכיר אליהו במוצ"ש משום דאיתא בתוספתא דבמוצאי שבת יושב אליהו ז"ל תחת עץ החיים וכותב זכיות של ישראל שומרי שבת. ואבודרהם כתב עוד טעם שתיקנו לומר אליהו בהבדלה כי כמו שהבדלה הוא סימן להבדיל בין קודש לחול. כן אליהו כשיבא יבדיל בין כשרים לפסולים שבישראל. עוד כתב טעם שתיקנו לומר במוצ"ש לפי דאי' בפ' כל כתבי (שבת קיח:) אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון. וע"כ אנו אומרים להקב"ה הרי שמרנו את השבת מעתה שלח לנו את אליהו הנביא עכ"ל:

עיון תפלה

אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, ובשמות רבה פכ"ה סי' י"ב א"ר לוי אם משמרין ישראל את השבת כראוי אפי' יום אחד בן דוד בא שמה שהיא שקולה כנגד כל המצות, וכ"ה בירושלמי (תענית פ"א סוף ה"א), ובויק"ר ריש פרשה ג' תדע לך שכן שאין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת שנאמר בשובה ונחת תושעון: איש אשר קנא. ריש פרשת פינחס, ועש"ה (מ"א יט, י) קנא קנאתי לה' אלהי צבאות. ומחבר השיר הזה סבירא ליה פינחס זה אליהו, ראה ב"מ (קי"ד ע"ב) ברש"י ד"ה לאו כהן מר ובתוס' שם, ובב"ב (קכ"א ע"ב) בתוס' ד"ה שבעה, ובמדרש אגדה הוצאת בובר ריש פרשת פינחס אמר ריש לקיש הוא פינחס הוא אליהו, ובילקוט שם הביא המאמר הזה בשם מדרש הנ"ל. ובקהלת רבה פרשה י' פסוק עמל הכסילים תיגענו פינחס נסתלקה ממנו רוה"ק מאתים שנה. **סובר ג"כ דפינחס זה** אליהו ונסתלקה ממנו רוה"ק בימי יפתח הגלעדי עד השנה החמישית למלכות אסא מלך יהודה שלש ושלשים שנה לפני מלכות אחאב על ישראל, ואז נחה רוחו של פינחס באליהו התשבי שהיה משבט בנימין (כמפורש בסדר אליהו רבה פרק י"ח אין אני בא אלא מזרעה של רחל שכן כתוב ביחס בנימין וכו'), ואע"פ שפינחס כבר מת רוחו חי וקים לעד, וכשנחה רוחו באליהו הרי זה כאלו הוא בעצמו התעורר לתחיה, ואין הכי נמי דלא הוה כהן, ואין המדרשים חלוקין לפי דעתי כלל. ועל דרך זה מה שאמרו בעירובין (י"ג ע"ב) לא ר' מאיר שמו אלא ר' נהוראי שמו ולא ר' נהוראי שמו אלא ר' נחמיה ואמרי לה ר' אלעזר בן ערך שמו, וכן מש"א בפסחים (קי"ג ע"ב) תנא הוא יוסף איש הוצל הוא יוסף הבבלי הוא

איסי

הָאֱלֹהִים: אליהו אִישׁ עָתִיד לְהִשְׁתַּלֵּחַ מִשְּׁמֵי עֲרָבוֹת. אִישׁ פָּקִיד עַל־כָּל־בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת. אִישׁ צִיר נֶאֱמָן לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל אָבוֹת: אליהו אִישׁ קָרָא קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה בְּתִפְאָרָה. אִישׁ רָכַב עַל סוּסֵי אֵשׁ בִּסְעָרָה. אִישׁ שֶׁלֹּא טָעַם טַעַם מִיתָה וּקְבוּרָה: אליהו אִישׁ תִּשְׁבִּי עַל־שְׁמוֹ נִקְרָא. תַּצְלִיחֵנוּ עַל־יָדוֹ בַּתּוֹרָה. תַּשְׁמִיעֵנוּ מִפִּיו בְּשׂוֹרָה טוֹבָה בִּמְהֵרָה. תּוֹצִיאֵנוּ מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה: אליהו אִישׁ תִּשְׁבִּי תַּצִּילֵנוּ מִפִּי אֲרָיוֹת. תְּבַשְּׂרֵנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת. תְּשַׂמְּחֵנוּ בָּנִים עַל־אָבוֹת. בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּתוֹת. כַּכָּתוּב הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם: אליהו אַשְׁרֵי מִי שֶׁרָאָה פָנָיו בַּחֲלוֹם. אַשְׁרֵי מִי שֶׁנָּתַן לוֹ שָׁלוֹם וְהֶחֱזִיר לוֹ שָׁלוֹם. יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: אליהו

ואח"כ אומרים פטום הקטורת. שיר למעלות אשא עיני וגו' ופרשת הקטורת שהוא סימן הצלחה והרווחה וסימן עושר:

ומשמע ודומה ומשא: וישב יצחק בגרר: והרעב כבד בארץ: ובני דן חשים: לישועתך קויתי יי: יששכר זבלון ובנימין: מכשפה לא תחיה: ועשית משבצות זהב: ולצרעת הבגד ולבית: ולשאת ולספחת ולבהרת: יברכך יי וישמרך: ויהי אחרי המגפה:

עץ יוסף

דברו: **איש עתיד להשתלח משמי ערבות.** שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא: **איש פקיד כו'.** שנאמר משמיע שלום מבשר טוב וגו' וכדאי' בגמרא בכמה מקומות אתא אליהו כו' שהוא מבשר טוב על כל דבר ודבר. ובפרט לצרכי רבים: **איש ציר נאמן כו'.** דכתיב והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. ופי' ציר שליח: **איש קרא קנא קנאתי כו'.** הוא אשר נאמר בהר חורב מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל. ואחז"ל קנא במעשה זמרי קנאתי עתה כי עזבו בריתך כו': **איש רכב על סוסי אש בסערה.** שנא' (מ"ב ב) והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים: **איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה.** שלא מת כמות כל האדם אלא שהעלתהו רוח סערה מן הארץ עד גלגל האש ושם כלה בשרו ושב כל יסודו אל יסודו. והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה: **איש תשבי על שמו נקרא.** פי' נוסף על שמו נקרא תשבי על שם שהיה מתושבי גלעד: **תצליחנו כו'.** שהוא עתיד להסיר ממנו הספיקות שיש לנו בתורתנו: **תשמיענו כו'.** על שם הכתוב מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך: **תוציאנו מאפלה לאורה.** שעל ידו נצא מזה הגלות שהוא כאפלה. לימות המשיח שיהיה לנו כאורה במהרה בימינו: **ככתוב** הנה אנכי שולח לכם את אליה. ואומר בעל המסורה כי בחמשה מקומות יעקב מלא וי"ו. [כמו] וזכרתי את בריתי יעקוב (ויקרא כו, מב). הנני שב שבות אהלי יעקוב (ירמיה ל, יח). גם זרע יעקוב ודוד עבדי (שם לג, כו). ושב יעקוב ושקט תיגא (שם מו כז). לא כאלה חלק יעקוב (שם נא, יט). אליהו חסר וי"ו ומלאך ה' דבר אל אליה התשבי (מ"ב א, ג). וילך אליה (שם שם, ד). אליה התשבי הוא (שם שם, ח). ויען אליה וידבר אליהם (שם שם, יב). הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (מלאכי ג). והטעם דרך משל לומר כי יעקב אבינו תפס לאליהו הוי"ו משמו בתורה משכון עד שיבא עם משיח בן דוד ואז יחזיר לו הוי"ו ויהיה שמו שלם. והטעם של אליהו כי דיו לעבד להיות כרבו (אבודרהם): **אשרי מי שראה פניו בחלום.** שודאי ראייתו הוא לטוב ולבשורה טובה: **אשרי מי שנתן לו שלום כו'.** במי שנתן שלום לאליהו והוא החזיר לו שלום יהיה לו שלום. דכיון דאליהו שלוח ההשגחה מלמעלה הרי הוא כמי שניתן לו שלום מן השמים. וכ"ש אם אליהו נותן לו שלום תחלה שהוא מעלה מאד: **ה' יברך את עמו בשלום.** הוא גמר הענין בשלום שאין כלי מחזיק ברכה אלא השלום והוא כולל כל הברכות:

עיון תפלה

איסי בן גור אריה הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גמליאל הוא איסי בן מהללאל ומה שמו איסי בן עקביה שמו, וכן מש"א בסנהדרין (ק"ה ע"א) תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, ועוד בכמה מקומות, אין הכונה שכלם היו גוף אחד, שהרי בכמה מקומות אי אפשר לומר כזאת, אלא הכונה כמו שכתבנו: **איש תשבי תצילנו מפי אריות.** זה אנהגו אומרים לנכח אליהו, ובאבודרהם ליתא לזה החרוז, משום דנראה כאלו מתפללים לאליהו שיהוש עלינו להצילנו ולבשרנו ולשמחנו. וזה אין לאל ידו לעשות כל זמן שלא ישלחנו הקב"ה: **ככתוב.** בסוף מלאכי:

ובני פלוא אליאב: ברוך טנאך ומשארתך: והחוט המשולש לא במהרה ינתק: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

ויאמר עשרה פסוקים מהרמב"ן ז"ל. וחמשה פסוקים הם מן ז' תיבות וחמשה פסוקים אחרים מן י"ב תיבות:

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל: ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים: ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים: האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי: יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב: ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה יי ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך: ובנוחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל: וצבאו ופקודיהם המשה ושלשים אלף וארבע מאות: כל הפקורים למחנה אפרים מאת אלף ושמונת אלפים ומאה לצבאותם ושלשים יסעו:

ואח"כ יאמר י"א פסוקים שמתחילין בנו"ן ומסיימין בנו"ן והם טובים לשמירה:

נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן: נחנו נעבור חלוצים לפני יי ארץ כנען ואתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן: נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי אלהיך אליו תשמעון: נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדוש משכני עליון: נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן: נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צוען: נפתי משכבי מור אהלים וקנמון: נר יי נשמת אדם חופש כל חדרי בטן: נופת תטופנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון: נורו מתוך בבל ומארץ כשדים צאו והיו כעתודים לפני צאן: נושקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימין:

וטוב לומר אחר אחד עשר פסוקים אלו. תפלה קצרה זו:

רבונו של עולם הצל את עמך בית ישראל מכל מיני כשפים ומכל מיני עין הרע וכשם שפרשת כנפיך על אבותינו שבמדבר שלא שלטה עליהם עינא בישא דבלעם כן תפרוש עלינו ברחמיך הרבים להיותנו מכוסים (במכסה ובהנהגה) בשמותיך הקדושים מכל עינא בישא:

שלשה פסוקים ממהור"ר יהודה החסיד ז"ל:

אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: בטחו ביי עדי עד כי ביה יי צור עולמים: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

ז' פסוקים בישעיה מתחילין בכ"ף ומסיימין בכ"ף:

כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך: כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך: כי אני יי אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: כי אני יי אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא אני עזרתיך: כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך: כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך: כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה יי אבינו גאלנו מעולם שמך:

יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום:

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום: ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה: ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך: וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו: ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות:

ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך: קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות: הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים: ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב:

וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו: עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים: גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים ועירים עשרה: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר: ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך: ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדני לעשו והנה גם הוא אחרינו: ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל עשו במצאכם אותו: ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני: ותעבור המנחה על פניו והוא לן בלילה ההוא במחנה: ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבור את מעבר יבק: ויקחם ויעבירם את הנחל ויעבר את אשר לו: ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר: וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו: ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני: ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב: ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל: וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם: ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צלע על ירכו: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה: וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות: וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו: וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו: וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך: ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין: ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו: ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני: ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך: ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני: קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל ויפצר בו ויקח: ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך: ויאמר אליו אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן: יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבא אל אדני שעירה: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר למה זה אמצא חן בעיני אדני: וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות: ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פני העיר: ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה: ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל:

דרך החיים **דיני הבדלה על היין במוצ"ש** בשמים ראש

(א) סדר הבדלה יין בשמים נר הבדלה וסימן יבנ"ה אפי' במוצ"ש לחוה"מ אבל במוצאי יו"ט לחוה"מ או לחול א"א רק יין והבדלה וצריך ליזהר שלא יהא הכוס

כתב הלבוש בסימן רצ"ו ונוהגין לומר קודם ברכת היין להבדלה שבבית הנה אל ישועתי וגו'

פגם. בשעת הבדלה יתן עיניו בכוס ובנר וסעמים יתנו עיניהם ג"כ בכוס ובנר. נוהגין להבדיל על כוס מלא שיהא מלא על כל גדותיו עד שישפוך ממנו לארץ והוא סימן ברכה כדאמרינן כל בית שלא נשפך בו יין כמים (סג"מ)

כמים כו' ולאחר ששותה ישפוך קצת מן הכוס על השלחן ומכבין בו ההבדלה ורוחצין בו עיניו משום חבוב מצוה (סימן רצ"ו מ"א שם): (ב) אומר הבדלה מעומד ואוחז היין בימינו והדס בשמאלו ומברך על היין וחוזר נוטל ההדס בימינו והיין בשמאלו ומברך על ההדס ומברך על הנר ואח"כ נוטל היין בימינו ומברך בא"י המבדיל וגו' ויושב ושותה ואינו שותה מעומד. נהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה (מ"א בשם של"ה) כוס של הבדלה רגיל המבדיל לשתותו כולו ואינו משקה ממנו בני בית (מ"א שם): (ג) אפי' שמעו כל בני הבית הבדלה בבית הכנסת אם נתכוונו שלא לצאת בו מבדילין בבית ואף מי שיצא בבהכ"נ יכול להבדיל בביתו להוציא את בני הבית ודוקא שצריך להוציא אנשים אבל להוציא נשים בהבדלה אינו רשאי להבדיל בשבילן אם יצא כבר כי כמה פוסקים סוברים דאשה אינן חייבת בהבדלה והוי ברכה לבטלה וגם להבדיל לעצמן אינן רשאים לפי פוסקים אלו ועוד דנוהגות דלא לשתות מכוס הבדלה והוי ברכה לבטלה לכן טוב שישמעו הבדלה מפי אנשים (דלא כמ"א) אבל רשאים לברך בעצמן על הבשמים דברכת הנהנין הוא (שם מ"א): (ד) אין מבדילין על הפת רק ביו"ט שחל להיות במוצ"ש שיש בו קידוש דאם אין לו יין מקדש על הפת ואומר הבדלה על הפת ואפילו אם יש לו שכר שהוא חמר מדינה מ"מ כיון שצריך לקדש על הפת ועל השכר אינו רשאי לקדש כי בלילה ריפתא עדיף לקדש אומר הבדלה ג"כ על הפת (שם): (ה) ובמוצ"ש שלא חל בו יו"ט אם אין לו יין להבדלה מבדיל על שכר ושאר משקים אם הם חמר מדינה חוץ מן המים ובמוצאי פסח מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה אף שיש לו יין משום דבמוצאי פסח השכר חביב עליו אבל למי שאינו חביב עליו השכר במוצאי פסח יבדיל על היין (שם בט"ז ומ"א): (ו) אם אין לו יין ושכר ושאר משקים שיבדיל אם מצפה שלמחר יהיה לו כוס להבדיל לא יאכל עד למחר שיבדיל תחלה ואם יודע שלמחר ג"כ לא יהיה לו משקה להבדיל עליו כגון שהוא בדרך ואין מצוי לו שם שום משקה מותר לאכול אחר שהבדיל בתפלה ואחר התפלה יאמר המבדיל בין קודש וגו' בלא שם ומלכות (עיין א"ר שם וס"מ שם):

וגו' כוס ישועות אשא וגו' ליהודים היתה אורה וגו'. ולולי המנהג מפורסם כל כך הייתי אומר שטוב יותר לומר ראשונה כוס ישועות אשא ואח"כ הנה אל ישועתי ואח"כ ליהודים היתה אורה. כי היה נראה לי שמנהג באלו הפסוקים שהם כולם לסימן ברכה. והם כנגד שלש ברכות הראשונות של הבדלה. דהיינו כוס ישועות אשא כנגד ברכת הכוס שהוא בפה"ג. והנה אל ישועתי וגו' כנגד ברכת הבשמים שבאים להשיב הנפש שהיא כואבת עליו מיציאת שבת מחמת נפש היתירה שהיתה בו בשבת. כי עליו שייך לומר הנה אל ישועתי וגו' שיבטח בו יתברך שיושיעהו בהשבת הנפש בצירוף שאר ישועות אשר יבטח בו יתברך. ופסוק ליהודים היתה אורה כנגד ברכת הנר. אלא שהעולם נוהגין לומר כוס ישועות לאחר הנה אל ישועתי. ויש סומכין אותו לברכת בפה"ג. ע"ש עוד:

דיני בשמים להבדלה:

(א) על כל מיני בשמים יכול לברך בורא מיני בשמים אף שבחול צריך לברך על כל מין כברכתו כמו שמבואר בהלכות ברכות מ"מ נתקנה ברכה כוללת לכל מיני בשמים כדי שלא יבואו לטעות המון עם שאין הכל בקיאין בכל ברכה המיוחדת ואפי' על עשבים יכול לברך בומב"ש אבל לכתחלה יתן בתוך הבשמים פיזאם. כדי שיהא ברכתו בומב"ש (סי' רצ"ז עיין מ"א שם): (ב) לכתחלה מצוה שיהיה לו בשמים וגם עצי בשמים להריח בהם ומברך בומב"ש אבל במוצ"ש לחוה"מ סוכות לא יריח על עצי ההדס שתקועין בלולב רק מריח על עצי הדס אחרים אם יש לו. על פלפלין יריח בלא ברכה (א"ר שם): (ג) מי שאינו מריח אינו מברך על הבשמים אבל יכול לברך כדי להוציא ב"ב הקטנים שאינן יודעין לברך בעצמן וחייב לחנכם במצות וכן מי שכבר יצא יכול לברך להוציא ב"ב הקטנים שמוטלין עליו לחנכם ואין יודעין לברך בעצמן אבל בגדולים אסור לברך להוציא אחרים שהוא כמו ברכת הנהנין. המתענה בשבת צריך לברך על הבשמים (עיין מ"א שם):

דיני נר להבדלה:

(א) מברך על הנר בורא מאורי האש וא"צ לחזור אחריו אם אין לו נר דלוק ומי שאין לו כוס להבדיל כשרואה נר דלוק או כשרואה אש מברך בורא מאורי האש והוא שיהיה בסמוך לו כ"כ שיאותו לאורו דהיינו שיוכל להכיר בין מטבע זו למטבע של מדינה אחרת (סימן רצ"ח): (ב) אין מברכין על הנר שלא שבת ממלאכת עבירה כגון אם הדליק נכרי נר בשבת ואפי' לעצמו ולא בשביל ישראל כיון שאם היה מדליק הישראל היה עובר עליו מיקרי לא שבת ממלאכת עבירה ואם בירך עליו לא יצא וצריך לחזור ולברך על נר אחר (שם מ"א): (ג) נר שהודלק בשבת לחיה ולחולה שיש בו סכנה אפי' ע"י ישראל מותר במוצ"ש לברך עליו דלא מקרי מלאכת עבירה שהתורה התירה היתר גמור לחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה אבל נר שהודלק ע"י נכרי לחיה ולחולה שאין בהם סכנה אף שמותר אמירה לנכרי להדליק בשבילם מ"מ כיון שהישראל בעצמו אסור להדליק בשבילם אף כי אמירה לנכרי הותר שלא העמידו חכמים שבות שלהם במקום חולה שאין בו סכנה מ"מ לא עדיף מאם הדליק נכרי נר בשבת בשביל עצמו בלא אמירת ישראל דלא עשה בו צ"כ הישראל עבירה ומותר אפי' לישראל להשתמש לאורו ואעפ"כ אסור לישראל לברך (א"ר שם דלא כמ"א): (ד) נכרי שהדליק במוצ"ש מישראל או ישראל מנכרי מברכין עליו אבל נכרי שהדליק מנכרי אין מברכין עליו משום גזירה דילמא אתי לברוכי על נר נכרי שלא שבת (שם) ואם נכרי הדליק בשבת לחולה שיש בו סכנה ממדורה שלו מותר לישראל לברך עליו במוצ"ש אף דנכרי דהדליק מנכרי במוצ"ש דאסור משום גזירה הכא לא שייך למיגזר (כדמשמע בתוס' ברכות דף נ"ג ע"א) (א"ר דלא כמ"א שם בשם מ"ע): (ה) אם נכרי הוציא אש במוצ"ש מן העצים והאבנים שלו מותר לברך עליו דלא שייך למיגזר אטו נר שלא שבת

כיון דעכשיו הוציא אש אבל אם הדליק נר מאותו אש אסור לברך עליו משום גזירה ואין לחלק בין נר דונק לנר דלוק (א"ר שם דלא כמ"א) (ובכ"מ דאין איסור לברך רק משום גזירה בדיעבד יצא וא"צ לברך על נר אחר (מ"א שם): (ו) היה הולך חוץ לכרך וראה אור אם רוב נכרים אין מברכין עליו ואם רובן ישראל או אפי' מחצה על מחצה מותר לברך עליו (שם): (ז) נר של ביהכ"נ אותן שמדליקין במנורות הם רק לכבוד ואין מברכין עליהם אבל אותן שלוקחין כ"א בידו להאיר מברכין וכן בכל נר שהודלק לכבוד (פי' אפי' ביום מדליקין ג"כ היינו נר שעשוי לכבוד) אין מברכין עליו: (ח) סומא אינו מברך על הנר כיון שאין רואה השלהבת אבל שאר הבדלה אומר (שם במ"א): (ט) כשמברך על הנר צריך לראות השלהבת וגם שיהיה יכול להשתמש לאורה ואם עומד ברחוק ממנו ורואה השלהבת וא"י להשתמש לאורה או שהנר עומדת בקרן זוית ויכול להשתמש לאורה אבל אין רואה השלהבת אין מברך עליו אבל אם הנר באספקלריא של זכוכית סקורין (לאטערנע) ויכול להשתמש לאורה וגם רואה השלהבת דרך הזכוכית מברך עליו (שם ובמ"א): (י) היו יושבים בבית המדרש והביאו לפניהם נר אחד מברך לכולם משום דברוב עם הדרת מלך ואף מי שבירך כבר על הנר יכול להוציא אחרים שאינן בקיאים משום דהוי ברכת המצות ולא ברכת הנהנין (שם): (יא) מצוה מן המובחר לברך על אבוקה וב' נרות המדובקים יחד חשוב כמו אבוקה וב' נרות של שעוה קלועים יחד חשוב אבוקה אבל אם כל אחד עומד בפ"ע לא חשיב אבוקה. ונוהגין לכפות האצבעות לתוך פיד על האגודל ואחר כך פושטין אותן ורואין אותן מאחוריהן (מ"א שם) שיכוין לנאת כל הדיעות (שם):

דיני איסור אכילה ועשיית מלאכה קודם הבדלה:

(א) אסור לאכול ולשתות שום משקה משתחשך עד שיבדיל רק מים מותר ונראה דמשהחשך דנקט לאו דוקא הוא לענין אכילה דאם כבר התפלל מעריב אפי' התפלל מבעו"י אסור (כמ"ש מ"א סי' רל"ט) ואם לא התפלל אסור חצי שעה קודם הלילה משום ק"ש ותפלה (עיין סי' רל"ה) ואפילו משום הבדלה נראה דאסור חצי שעה קודם כמו בכל המצות (במנחה בסי' רל"ב ובמעריב בסי' רל"ה ובלולב בסי' תרנ"ב) ואף הטור וש"ע נקטו משתחשך ה"נ נקט הטור בלשונו (בסי' רפ"א) גבי קידוש משתחשך עד שיקדש ומבואר בר"ן בשבת במשנה דלא ישב אדם לפני הספר דבסמוך הוי נ"כ התחלה באיסור: (ב) אפי' לטעום אסור משהחשך עד שיבדיל אף דבשאר מצות מותר טעימה בשאר קידוש והבדלה דנתקן בהלה בכניסתו וביציאתו (מ"א סי' רל"ה) אבל בסמוך היינו חצי שעה קודם הלילה נראה דמותר טעימה דלא שייך טעם הנ"ל: (ג) ואם התחיל לאכול מבעוד יום בשבת היתר אף משחשיכה א"צ להפסיק אבל אם התחיל לאכול באיסור או אם לא קרא ק"ש עדיין אפי' התחיל חצי שעה סמוך ללילה פוסק לק"ש (מ"א סי' רל"ט) דבמוצ"ש אין סומכין על קריאה דבהכ"נ אלא מי שרגיל לילך לבהכ"נ במוצ"ש וקורא ק"ש וחוזר לסעודה וכשגומר מתפלל ומבדיל (סימן רל"ה) ואם קרא ק"ש או אם התחיל לאכול אינו פוסק למ"ד הבדלה דרבנן ולמ"ד דאורייתא פוסק אבל אם לא התחיל לאכול רק נטל ידיו פוסק אמנם נ"ל המוס בהתחיל באיסור דבשבת ד"ע מוכיח הש"ס מהא דריב"ל דאמר אסור לטעום דפוסק ע"ש ובהבדלה אמרינן ג"כ אסור לטעום עיין בתוס' שם דמדמה זה לזה ומחלקין בין התחיל באיסור להתחיל בהיתר: (ד) כשהיה אוכל משחשיכה שאמרנו שא"צ להפסיק גומר סעודתו ומברך בהמ"ז על הכוס ואח"כ מבדיל עליו ואם יש לו יין לשני כוסות מברך בהמ"ז על כוס אחד ואין שותה ממנו ואח"כ כשהתפלל מבדיל על כוס אחר משום דאין לומר שתי קדושות על כוס אחד היכא דאפשר ושותה משניהם ואם נזהר כל השנה כולה שאין מברך בהמ"ז בלא כוס יכול לשתות מן הכוס של בהמ"ז תיכף אחר בהמ"ז אפי' קודם הבדלה (מ"א שם): (ה) טעה ואכל קודם שהבדיל על הכוס אעפ"כ יכול להבדיל אח"כ (שם). דין מי שאין לו כוס להבדיל בין במוצ"ש לחול בין במוצ"ש ליו"ט עיין לעיל בסדר הבדלה סעיף ו': (ו) המבדיל על היין במוצ"ש באותו הדר שרוצה לאכול שם סעודה במוצ"ש אפיל הבדיל קודם שנטל ידיו פוטר יין של הבדלה את היין שבתוך המזון מלברך עליו ולענין ברכה אחרונה על הכוס של הבדלה הדין כך אם שותה יין עוד בתוך הסעודה א"צ לברך ברכה אחרונה על הכוס של הבדלה דבהמ"ז אפילו בלא כוס פוטרת את היין שבתוך המזון עם היין של הבדלה מברכה אחרונה ואם לא שתה יין בתוך המזון אין בהמ"ז בלא כוס פוטרת את היין של הבדלה מברכה אחרונה (שם עיין מ"א): (ז) אם רוצה לאכול תיכף אחר הבדלה צריך ליזהר שלא יביא לחם לשלחן קודם הבדלה לפי שהוא מוקדם בפסוק והיה ראוי להקדימו ועכשיו אין מקדימו לפי שאין מבדילין על הפת והוי בושת לפת דמוקדם ליין בפסוק ואין לו מעלה כמו יין ואם הפת על השלחן קודם הבדלה מכסהו במפה ודוקא אם רוצה לסעוד תיכף אבל אם אינו רוצה לסעוד תיכף א"צ לכסות אותו (שם): (ח) אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל ואם הבדיל בתפלה מותר לעשות דברים שאינו טורח גדול כגון הדלקת נרות או הוצאה מרשות לרשות מ"מ בעל נפש יחמיר על עצמו ולא ידליק נר אפי' הבדיל בתפלה עד אחר סדר קדושה כי הזוהר האריך מאד בעונש המדליק נר קודם שסיימו הצבור סדר קדושה. אבל חזן הכנסת יכול להתפלל מעריב קודם שמתפללין הצבור אחר שיעור תוספת שבת (כמבואר לעיל בדין ערבית) במוצ"ש ויבדיל בתפלה ויכול להדליק נרות לבית הכנסת משום כבוד צבור אבל דברים שהם טורח אסור לעשותן קודם שיבדיל על הכוס ונשים שמתפללין מעריב במוצ"ש מבדילין בתפלה ואח"כ יכולין לעשות מלאכה ואותן שאין מתפללין או שאינן יכולין להתפלל יאמרו המבדיל בין קודש לחול בלא שם ומלכות לכן יזהר כל אדם ללמד את בנותיו לומר המבדיל בין קודש לחול וללמדן נוסח הברכה (מ"א שם): (ט) שכח ולא הבדיל במוצ"ש יבדיל עד סוף יום ג' אף שאכל באותן ג' ימים ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים ומי שמתענה ג' ימים וג' לילות רצופים ישמע הבדלה מאחרים ואם אין אחרים אצלו יכול להבדיל בעצמו וליתן לשתות לתינוק ואם אין לו תינוק לשתות יכול להתפלל ערבית מבעו"י מפלג המנחה ולמעלה ומבדיל תיכף קודם הלילה ושותה אבל מי שמתענה ב' ימים וב' לילות רצופים אם יש לו תינוק ליתן לו יבדיל במוצ"ש ויתן לתינוק לשתות אבל אם אין לו תינוק יכול להמתין ולהבדיל במוצאי

יוס

יום ב׳ דהיינו לאחר התענית ואם מתענה ב׳ ימים קודם ר״ה ור״ה חל ביום ג׳ אם ימתין עד אחר התענית ילמרך להבדיל יקה״ז כי על הנר אינו אומר אז שאינו מוצ״ש והוא מילתא דתמיה יעשה כמ״ש לעיל שיתפלל ערבית בשבת אחר פלג המנחה ויבדיל מבעו״י ואם רגיל לקרות ק״ש עם צאת הכוכבים יכול להתפלל תפלה של ערבית מבעו״י והק״ש יקרא בלילה אף שאינו סומך גאולה לתפלה (מ״א סי׳ רפ״ט וסי׳ רצ״ג) ואם התענה שני ימים ולא הבדיל במוצ״ש ור״ה ביום ג׳ לא יאמר קידוש והבדלה על כוס אחד דאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד אף דכשחל יו״ט במוצ״ש אומרים קידוש והבדלה על כוס אחד משום דאז בהבדלה ג״כ מזכיר קדושת יו״ט דאומר בין קדושת שבת לקדושת יו״ט כו׳ גם אומר בין קודש לקודש והוי חדא מילתא והוי כמו קדושה אחת אבל הכא שצריך לומר המבדיל בין קודש לחול לא הוי חדא מילתא ואין לאומרם על כוס אחד רק יקדש על כוס אחד ואח״כ יבדיל על כוס אחר וישתה משניהם ואם אין לו יין רק שכר יקדש על כוס אחד ויבדיל על כוס אחר כמו ביין או ישמע קידוש מאחרים ולא יטעום עמהם ויבדיל על השכר וישתה ואח״כ יברך המוציא (מ״א שם) משום דאסור לאכול קודם הבדלה וכן אם יש לו כוס אחד של יין וכוס אחד של שכר יכול לקדש על היין ויבדיל על השכר ולא יברך שהכל על השכר כי יין פוטר שאר משקין מברכה: (י) ליל תשעה באב שחל להיות במוצ״ש כשרואה הנר אומר בורא מאורי האש ואינו מבדיל על הכוס ואינו מברך על הבשמים ובליל מוצאי ט״ב יבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים ומי שמתענה שני ימים (תשעה באב) משום ספיקא דיומא ישמע בליל מוצאי ת״ב הבדלה מאחרים ואם אין אחר אצלו יבדיל בעצמו בליל מוצאי ט״ב ויתן לתינוק לשתות ולא ימתין עד אחר התענית שיבדיל בעצמו כי אקרובי הבדלה לשבת עדיף כ׳ המ״א בסי׳ תקנ״ו ס״ק א׳ הטעם שליל ט״ב שחל להיות במוצ״ש שאין מבדילין מבעו״י בשבת מפלג המנחה מ״ש ממה שמבואר בסי׳ רצ״ג דאם רוצה להחשיך על התחום או רוצה לילך לדבר מצוה שמבדיל מבעו״י ולמה לא יבדיל כאן מבעו״י והי׳ דאם מבדיל קיבל התענית עליו ואסור לשתות כיון שהוא תענית חובה משא״כ לעיל בקיבל עליו תענית יחיד שאינה חובה (מ״א סי׳ רצ״ט) וגם לתינוק אסור ליתן דילמא אתי למסרך: (יא) מי שמת לו מת בשבת פטור מן התפלה ומן הבדלה ומותר לאכול במוצ״ש בלא הבדלה ולאחר שנקבר המת אפילו עד יום שלישי יבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים אבל מן התפלה שכבר עברה עונתה פטור שא״צ להשלים שום תפלה שלא התפלל בשעה שהיה אונן כיון שלא היה חייב באותה שעה (י״ד סימן שמ״א) וכן באונן בשבת אין להקשות למה לא יתפלל מפלג המנחה ויבדיל כמו מי שרוצה להחשיך על התחום מפני שאם יתפלל ומבדיל בתפלה אסור לו להתפלל שאר התפלה מאחר חוננתנו ואילך וכן אסור לו להבדיל על הכוס כמ״ש המ״א לענין תשעה באב שחל להיות בשבת ועוד דהוי כהרתי דסתרי אהדדי שעושהו לילה וחל עליו דין אנינות ואונן אסור להתפלל ולהבדיל מידי דהוי אם מת לו מת בעיר אחרת אף שאינו מוטל לפניו דחל עליו אנינות: (יב) נוהגין תיכף אחר ההבדלה לקפל הטלית שיתעסוק תיכף במצוה אחר ההבדלה (סימן ס״ב מ״א בשם מהרי״ל): (יג) יסדר שלחנו במוצ״ש אף שא״צ לאכול אלא כזית כי מצוה ללוות את השבת בשמחה כמו שמלווין למלך בשמחה ע״כ יאמר זמירות של מוצ״ש ויזהר מאד לומר הרבש״ע כו׳ סימן טוב ומזל טוב כו׳ שערי אורה כו׳. כי הוא נזכר בגמ׳ ירושלמי וכל הפוסקים הביאו נאמרו. עוד יש טעמים הרבה לסעודת מוצ״ש (סי׳ ש׳ עיין מ״א וא״ר):

סדר הבדלה

הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהֹוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: לַיהוָה

עץ יוסף

הנה כו׳. (ישעיה יב). ופירושו הואיל ועמי אל ישועתי אשכון בטח ולא אפחד עוד. כי העוז והשבח של המקום היה לי לישועה. ר״ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען אזמר בשבחו: **ושאבתם** כו׳. (שם שם). ור״ל כמו השואב מים מן המעין הנובע הנה שואב הוא בששון כי לא ידאג פן יכלו המים כן תשאבו בששון את הישועה ממעיני הישועה כי לא תופסק התשועה כי יד ה׳ לא תקצר: **לה׳** הישועה כו׳. (תהלים ג). ופי׳ התשועה היא ביד ה׳ וכל יוכל להושיעני מיד צרי. ואף על עמך תהיה ברכתך סלה פי׳ לעולם. ר״ל תושיע לי לבל יוכלו גהרע לי ואף עליהם תהיה ברכתך שלא יהיו נגפים גם המה. וכאומר לא אתפלל על מפלתם כי אם על

ענף יוסף

נוהגין לשפוך מן היין על הארץ. וטעם השפיכה היא לסימן ברכה כדאמרינן כל בית שאין נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה לכך עושין כן בתחלת השבוע לסימן ברכה לכל השבוע עכ״ל. ובמ״ת כתב טעם למנהג זה דצריך ליתן לעדתו של קרח חלקם קודם. כדוגמת מים אחרונים. וכתב עוד שלפעמים שופכין אחר שהתחיל בפה״ג כדי שלא יהא הכוס פגום כשמתחיל הברכה עכ״ל. וברמ״א איתא קודם שיסיים בפה״ג כדי כו׳. וכתב הא״ז וכראה דתרוייהו בעינן אחר שיתחיל וקודם שיסיים. וכ״פ בפסקי תוס׳. וכן נהגינן. דלא כשל״ה שכתב שימלאו על כל גדותיו שיהא נשפך קודם שיתחיל. ודלא כמ״ת. עכ״ל הא״ז:

הביטתי

הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן וִיקָר. כֵּן תִּהְיֶה לָּנוּ: כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא:

המבדיל והשומעים היוצאים על ידו יתנו עיניהם בכוס ובנר בשעת ברכה:

על היין סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

הבשמים יזהר מאד לחקור קודם הברכה אם נותנים ריח טוב כדי שלא יהיה ח"ו ברכה לבטלה. ודעת הזוה"ק שברכת בשמים יהיה על הדס דוקא. וראוי להמבדל שיהיה בידו בשעת ברכה הדס כשר של לולב עם שאר מיני בשמים. ובשעת ברכה יחשוב גבורות השם בבריאה זו של ריח טוב:

מחזיר הכוס לשמאלו או מניחו על השלחן ונוטל ההדס או הבשמים בימינו ומברך:

על הבשמים בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:

ומריח. ונותן לאחרים להריח בו. או מחזירו לשמאלו. ואחר שהריח בבשמים כופף אצבעות ימינו על האגודל. ומקרב ידו לנר ומברך:

על הנר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

עץ יוסף

ישועתי: ה' צבאות כו'. (תהלים מו). ותרגומו מימרא דה' צבאות בסעדנא. תקוף לנא אלהא דיעקב לעלמין: ליהודים כו'. (אסתר ח): כן תהיה לנו. זהו לשון בקשתנו: כוס כו'. (תהלים קטז). ופי' אריס כוס היין ואודה עליו בפני רבים ואזכור ישועתו שהושיעני ואותו הכוס יקרא כוס ישועות:

בין

ענף יוסף

כתב האבודרהם הטעם שמריחים הבשמים במוצ"ש כדי לעשות נחת רוח לאדם על שהלכה ממנו הנשמה היתירה האבודה במוצאי שבת שנאמר שבת וינפש כיון ששבת ווי אבדה נפש. אבל כשחל יו"ט במוצ"ש אינו צריך לבשמים שעונג יו"ט עולה כבשמים לנשמה יתירה ויותר. ועיין באבודרהם שהביא שנשאל הרשב"א שהרי ביו"ט יש נשמה יתירה א"כ למה אין מברכין על הבשמים במוצאי יו"ט שחל להיות בתוך השבוע. וע"ש מה שתירץ הרשב"א.

הנביא עוד שיש מפרשים נשמה יתירה היא המנוחה והעונג שהנפש מוצאה בשבת כאלו היא נשמה יתירה: וכשנכנס

עיון תפלה

ברוך אתה ה'. סדר הברכות להבדלה יין בשמים מאור והבדלה (ברכות נ"ב ע"א): בורא מיני בשמים. מברכין במוצאי שבת על הבשמים להשיב הנפש שהיא כואבת מיציאת השבת (טור או"ח סי' רצ"ז): בורא מאורי האש. (ברכות נ"א כ'), ובפסחים (נ"ד ע"א) אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל והתחלת ברייתו הוא. ושם במוצ"ש נתן הקב"ה דעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור, ובב"ר פרשה י"א סי' ב' כיון ששקעה החמה במו"ש התחיל החשך ממשמש ובא ונתירא אדה"ר וכו' מה עשה הקב"ה זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מהם אור ובירך עליה וכו' בורא מאורי האש. ובפרקי ר"א פרק כ' (ועיין מדרש שוחר טוב מזמור צ"ב) בין השמשות של שבת היה אדם יושב ומהרהר בלבו ואומר אוי לי שמא יבוא הנחש שהטעה אותי בערב שבת שנאמר תשופנו עקב, נשתלח לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע, ראה אדם עמוד של אש ושמח בלבו ואמר עכשו יודע אני שהמקום עמי ופשט ידיו לאור האש ובירך בורא מאורי האש, וכשהרחיק ידיו מן האש אמר אדם עכשו אני יודע שנבדל יום הקדש מיום החול שאין לבער אש בשבת, אמר ברוך המבדיל בין קדש לחול, ר' מנא אומר וכו' וכשמחזיר ידיו מן האש אומר ברוך המבדיל וכו' ואם אין לו יין פושט ידיו לאור האש ומסתכל בצפרניו שהן לבנות מן הגוף (כדי להנות מן האור. רד"ל. ובילקוט תהלים רמז תשכ"ג בשם פסיקתא כל עצמותי תאמרנה וגו' בצפרנים לעשות בהם פריעה ומליקה ולהסתכל בהם באור להבדלה) ואומר בורא מאורי האש וכו', ר' אליעזר אומר לאחר שתיית כוס ההבדלה מצוה להטיל מעט מים בכוס ושותה כדי לחבב את המצות, ומה שישאר בכוס מן המים מעבירו על גבי עיניו למה משום שאמרו חכמים שיורי מצוה מעכבין את הפורענות (סוכה ל"ח ע"א שירי תנופה שיורי מצוה היא ומעכבת רוחות וטללים רעים) ע"כ. וכ"ה במרדכי ריש יומא בשם תשובות הגאונים, אבל בסדור רב עמרם גאון דף ל"ב ע"א מהפך את הטעמים „וכן ראינו רגילין להטיל מים בכוס של ברכה לאחר שתייתו ושופכים אותו ושותהו וכך שמענו מרבותינו שמצוה לעשות כך כלומר שיורי מצוה

אח"כ מסתכל בצפרניו שהן מובדלות מן הבשר. וחוזר ונוטל הכוס בימינו ואומר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל:

אחר הבדלה אומרים זה: [הפיוט הזה נזכר במרדכי יומא (סוף סי' תשכ"ז) וז"ל ומשמע אומרים באותו פיוט המבדיל בין קדש לחול חטאתינו ימחול נתקן לאמרו בנעילה בקול רם במוצאי יו"כ]:

הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל. חַטֹּאתֵינוּ הוּא יִמְחוֹל. זַרְעֵנוּ וְכַסְפֵּנוּ יַרְבֶּה כַּחוֹל. וְכַכּוֹכָבִים בַּלָּיְלָה: יוֹם פָּנָה כְּצֵל תֹּמֶר. אֶקְרָא לָאֵל עָלַי גּוֹמֵר. אָמַר שׁוֹמֵר. אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה: צִדְקָתְךָ כְּהַר תָּבוֹר. עַל חֲטָאַי עָבוֹר תַּעֲבוֹר. כְּ[א]יוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר. וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: חָלְפָה עוֹנַת מִנְחָתִי. מִי

א תהלים ל, ד.

עץ יוסף

בין קודש לחול. שנאמר ולהבדיל בין הקדש ובין החול: **בין** אור לחשך. שנאמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. והאור נברא במוצאי שבת: **בין** ישראל לעמים. שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וכתיב בשבת כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. הרי בשבת ישראל נבדלים מן האומות ומקודשים: **יום** פנה כו'. היום שבת פנה ככל הדקל שהוא פונה ועובר: **לאל** עלי גומר. כלומר משלים חסדו עלי. עשה"כ (תהלים מ, ג): **אמר** שומר. הקב"ה: **אתא** בקר. יש לפני להזריח לעשות בקר לכם: וגם לילה. מתוקן לרשעים לקץ. והוא עשה"כ (ישעיה כא, יב): **צדקתך** כהר תבור. עשה"כ (תהלים לו, ז) צדקתך כהררי אל. ופירושו הצדקות שאתה עושה לצדיקים גבוהים ורמים כהרים הגבוהים. והר תבור הוא הר גבוה מאד: **כיום** אתמול כו'. כאשר יעבור יום האתמול וכאשר אשמורת הלילה עוברת כן תעביר חטאי: **חלפה** כו'. חלף והלך לו השבת שהוא מנחתי מתנה מהקדוש ברוך הוא על דרך שאמרו חכמינו ז"ל אמר הקדוש ברוך הוא מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל (ביצה דף יד):

ענף יוסף

ושמכנס לימי השורה והשפעי כאלו אבדה ממנו נשמה יתירה ונחלש. ולפי פי' זה בשבת נתוספה בו נשמה יתירה מפני שהוא יום מנוחה ואפילו מתענה אוכל כפש מה שאין כן ביום טוב. ומ"מ כשחל יו"ט במוצ"ש אינו צריך לבשמים דעונג יו"ט עולה כבשמים (הרשב"א). והר' אברהם בן עזרא ז"ל פירש נשמה יתירה כי בשבת ישמחו בגופות יתלון כח ובנשמה ישכון השכל וזה ויברך אלהים את יום השביעי. ולפי פירוש זה אין חידוש זה ביום טוב ולפיכך אין מברכין על הבשמים במוצאי יו"ט. עכ"ל:

בין קודש. היא הקדושה: **לחול**. היא הקליפה. ויכון במחשבתו הודאה עצומה להשם יתעלה ע"ז שהבדיל בין הקדושה ובין הקליפה: **בין** אור לחשך. ראוי לפתוח עיניו בכוון להכיר חכמתו הנפלאה של הבורא ית"ש ויתעלה בהבדלתו אור מחושך: **בין** ישראל לעמים. יתן במחשבתו הודאה עצומה בשמחה רבה עד מאד על זה שהבדיל אותנו לחלקו ולגורלו. הק' ויתן הודאה פרטית ג"כ ע"ז שברא. אותו בגורלו הק' בעם קדוש הישראלי: **בין** יום השביעי כו'. בזה יתן ג"כ הודאה במחשבתו בשמחה עצומה על שבחר ביום השביעי מכל ששת ימי המעשה לקדושתו. ונתן מתנה הקדושה הזו לנו עם קדוש. וז"ל הזוה"ק פ' ויקהל דף ר"ז ע"ב. זכאין ישראל עמא קדישא דאחסנו כו' יומא אחסנת ירותא לעלמין: עכ"ל בקיצור (יסוד ושורש העבודה):

כתב בלבוש ואחר הבדלה ישתה המבדך ממנו כמ"א לוגמיו (והיינו שיעור. ויעתה כת"ש בדה"ח לעיל בדיני הבדלה על היין ס"ק ב') ואח"כ ישפוך ממנו על השלחן לכבות בו את הנר כדי שיהא נראה לכל שלא הודלק נר זה אלא למצוה לנר של הבדלה לברך עליו. וטהגין לרחוץ בשותה שפיכה עיניהם לחיבוב מצוה. עכ"ל:

עיון תפלה

מצוה מעבבין וכו' ומה שנשתייר מן המים מטילים אותו על ידינו ומעבירים אותו על פנינו כדי לחבב את המצוה" עכ"ל. ובשבת (קי"ג ב') פסיעה גסה נוטלת אחת מת"ק ממאור עיניו ומהדר ליה בקידושא דבי שמשא, וכתב רב עמרם בסדורו דף כ"ו ע"א בשם רב נטרונאי גאון „השעמת יין של קדוש (בבית הכנסת) בו רפואה וכו' וזה שמקדש ומטעים לצבור משום רפואה, מקדש ומתן להם כדי ליתן ממנו על עיניהם דקא מריק פסיעה גסה וכו' ובמאי הדרא בקידושא דבי שמשא, הילכך זימנין דאיכא מן הצבור דלית ליה יין ומקדש אריפתא ותקנו חז"ל לקדש בבית הכנסת על היין משום רפואה" עכ"ל, אבל הבדלה לא תקנו בבית הכנסת משמע דלית בה האי רפואה:

המבדיל. זמר להבדלה, חתום בראשי חרוזיו יצחק הקטן: **זרענו** ירבה כחול. כ"ה במחזור ויטרי ובהרבה סדורים ספרדים בלי תיבת וכספנו ונכון, כי הוא נוסד עפ"ה (בראשית כב, יז) והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: **כצל** תומר. מפני

כהרות

יִתֵּן מְנוּחָתִי. יָגַעְתִּי בְאַנְחָתִי. אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה: קוֹלִי בַּל יֻנְטָל. פְּתַח לִי שַׁעַר הַמְנֻטָּל. שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל. קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה: הֵעָתֵר נוֹרָא וְאָיוֹם. אֲשַׁוֵּעַ תְּנָה פִדְיוֹם. בְּנֶשֶׁף־בְּעֶרֶב־יוֹם. בְּאִישׁוֹן לָיְלָה: קְרָאתִיךָ יָהּ הוֹשִׁיעֵנִי. אֹרַח חַיִּים תּוֹדִיעֵנִי. א)מִדַּלּוּת תְּבַצְּעֵנִי. מִיּוֹם וְעַד לָיְלָה: טַהֵר טִנּוּף מַעֲשַׂי. פֶּן יֹאמְרוּ מַכְעִיסַי. אַיֵּה נָא אֱלוֹהַּ עֹשָׂי. נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה: נַחְנוּ בְיָדְךָ כַּחֹמֶר. סְלַח־נָא עַל קַל וָחֹמֶר. יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר. וְלַיְלָה לְלָיְלָה. המבדיל אֵל פּוֹדֶה מִכָּל־צַר. קְרָאנוּךָ מִן הַמֵּצַר. יָדְךָ לֹא תִקְצַר. לֹא יוֹם וְלֹא לָיְלָה: המבדיל מִיכָאֵל שַׂר יִשְׂרָאֵל. אֵלִיָּהוּ וְגַבְרִיאֵל. יָבֹאוּ־נָא עִם הַגּוֹאֵל. קוֹמוּ רָנּוּ בַּחֲצִי הַלָּיְלָה: המבדיל תְּנָה לָנוּ שָׁבוּעַ טוֹב. רַעֲנָן כְּגַן רָטוֹב. גַּם יְהֹוָה יִתֵּן הַטּוֹב. כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלָּיְלָה: המבדיל. שיר למעלות אשא עיני וגו' (תהלים קכא)

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: יְהֹוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהֹוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים אַב הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת. בְּסִמָּן טוֹב וּבְמַזָּל טוֹב הָחֵל עָלֵינוּ אֶת־ (כשחל יו"ט באמצע השבוע לא יאמר רק ימי המעשה) שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה

א) נ"א כַּדַּלָּה, מל' כ"כ (ישעיה לח,יב) מדלה יבצעני, ענין הוי' וכחוש, כמו מדוע אתה ככה דל. (ש"ב יג,ד). (מהריעב"ץ):

עץ יוסף

יגעתי באנחתי כו'. (תהלים ו). ופי' נעשיתי עיף ויגע במה שאני נאנח בכל עת: אשחה בכל לילה. תרגום אמלל בצערי בכל לילה: קולי בל יונטל. בל יוקח קולי ממני: פתח לי שער המנוטל. שערי שמים הנבוהים. תרגום כסא רם ונשא כורסיה רם ומנוטל: שראשי נמלא טל. שסערות ראשי רטובים מזעה כיוצא ממני מהמת צערי ואנחתי ועבודתי כמו שהיה מלא מרסיסת הטל: קוצותי. סערות הפיאות רטובים מזעה כמו מטיפות גשם הלילה: העתר. מלשון ויעתר לו ה': מדלות תבצעני. תפלים אותי מהדלות. והוא מלשון (ישעיה י) והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו. ומלשון (זכריה ד) וידיו תבצענה: זמרות בלילה. (איוב לה). והוא מלשון וכרמך לא תזמור. שמכרית הרשעים בלילה כגון מצרים וסנחריב ואמרפל ומדין: נחנו בידך כחומר. ביד היוצר (ירמיה יח,ו): על קל וחמר. על עבירות קלות ועל החמורות: יום ליום יביע אומר כו'. (תהלים יט). יביע פי' ידבר. ור"ל מיום ליום ומלילה ללילה אנו מדברים נפלאותיך: החל. יש מפרשים שהוא לשון התחלה כמו החלותי תת לפניך. וי"מ שהוא מלשון (ש"ב ג) יחולו על ראש יואב וזה הנכון: את ששת ימי המעשה. כתב אבודרהם במוצאי שבת שיבא יו"ט באותו השבוע: אין

עיון תפלה

ההרח תפש המחבר על תומר: יום ליום. (תהלים יט, ג). ובמחזור ויטרי נוספו עוד חרוזים על הזמר הזה. חָן נא מנטליך, זַכֵּם לנטפי טלליך (טל של תחיה), קוּם כי עליך שומר מה מלילה. יצוה ה' חסדו, זרע ישראל עבדו. יהודה חלקו יַנְחִיל (מלה"כ (זכריה ב, טז) ונחל ה' את יהודה חלקו) וזרעינו ירבה כחול, צדק ושלום נָשָׁקוּ, לעם אשר נעשקו. ועושקיהם יַנְחִיל (ימוסו עליהם נחלים) וזרעינו ירבה כחול. שובו לכם לאהליכם, וברכו שם אלהיכם. יהללו שכו במחול, וזרעינו ירבה כחול. קדוש ישראל מושיענו, נשוא ישא לפשעינו. לא נירא ולא נַרְחִיל, וזרעינו ירבה כחול:

רבון העולמים. התפלה הזאת נזכרת בירושלמי ברכות פרק ה' סוף הלכה א' ר' ירמיה ור' זעירא בשם ר' חייא בר אשי צריך לומר במוצאי שבת בהבדלה החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום, ר' אבא מוסיף והשמיענו בהם ששון ושמחה, ר' חזקיה בשם ר' ירמיה והבינינו ולמדנו, ע"כ. ובמנהיג ובאבודרהם סדרו את התפלה הזאת לפני ההבדלה, אך בסדור רב עמרם היא מסודרת לאחר ההבדלה. ובאבודרהם ובסדורי הספרדים וכן בסדור סי' רש"ע מתחילים אותה אלהינו ואלהי

א. שה"ש ה, ב. ב. משלי ו, ט. (כג"מ)

הבאים לקראתנו לשלום חשובים מכל חטא ופשע. ומנקים מכל עון ואשמה ורשע. ומדבקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים . ותננו דעה בינה והשכל מאתך. ותשמיענו בהם ששון ושמחה. ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו. מלכנו אלהינו אב הרחמן שים ברכה ורוחה והצלחה בכל מעשה ידינו . וכל היועץ על עמך בית ישראל עצה טובה ומחשבה טובה. אמצו. ברכו. גדלו וקימו. קים עצתו כדבר שנאמר יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא. ונאמר ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור: וכל היועץ עלינו ועל כל עמך ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה תופר עצתו. כדבר שנאמר יהוה הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. ונאמר עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: ופתח לנו יהוה אלהינו אב הרחמים אדון הסליחות בזה השבוע ובכל שבוע. שערי *) אורה. שערי ארך ימים ושנים. שערי אריכת אפים. שערי ברכה. שערי בינה. שערי גילה. שערי גדלה. שערי גאלה. שערי גבורה. שערי דיצה. שערי דעה. שערי הוד. שערי הדר . שערי הצלחה . שערי הרוחה. שערי ועד טוב. שערי זריזות . שערי זמרה. שערי זכיות. שערי זיו. שערי זהר תורה. שערי זהר חכמה. שערי זהר בינה. שערי זהר דעת. שערי חדוה. שערי חמלה. שערי חן וחסד . שערי חיים טובים. שערי חכמה. שערי טובה. שערי טהר. שערי ישועה. שערי ישר. שערי כפרה . שערי כלכלה. שערי כבוד . שערי למוד. שערי מזון. שערי מנוחות. שערי מחילות. שערי מדע. שערי נחמה. שערי נקיות. שערי סליחה. שערי סיעתא דשמיא. שערי עזרה. שערי פדות. שערי פרנסה טובה. שערי צדקה. שערי צהלה. שערי קדשה. שערי קוממיות. שערי רחמים. שערי רצון. שערי רפואה שלמה. שערי שלום. שערי שמחה. שערי שמועות טובות. שערי שלוה. שערי תורה. שערי תפלה. שערי תשובה. שערי תשועה. כדכתיב ותשועת צדיקים מיהוה מעוזם בעת צרה: ויעזרם יהוה ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי

*) מיוסד ע"פ א"ב כפול ומשולש ומרובע.

עץ יוסף

אין להזכיר ששת אלא ימי המעשה בלבד. כיון שלא יעשה מלאכה בכל הששה ימים משום יו"ט: חשובים. מגועים. ע"ש כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו (עזרא ט): ומנוקים מכל עון ואשמה ורשע. וא"ת כיון שכן הוא אלך ואגרש בשינה ולא אחטא. לכך אמר אחר כן ומדובקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים: וחננו. שתחננו:

ולא תעלה קנאתנו כו'. כי הקנאה גורמת הרבה רעות כמו במצינו בענין יוסף: אמצו. תגבר אותו: נגה. זרח: שאינה טובה. לא רצה לומר עצה רעה ומחשבה רעה שהוא לשון מגונה. אלא אמר דרך כבוד כדאמרינן בפ"ק דפסחים לעולם יספר אדם בלשון כבוד (אבודרהם):

עיון תפלה

אבותינו. וכן בסדור רב עמרם ובסדורי התימנים, אבל במחזור ויטרי ובמחזור רומא לא נזכרה כלל: וכל היועץ עלינו ועל עמך בית ישראל. ראה מש"כ בסוף תפלת י"ח בד"ה עושה שלום וגו' עלינו ועל כל ישראל בשם מחזור ויטרי: תופר עצתו. באבודרהם ובסדורי הספרדים והתימנים הפר עצתו ונכון יותר, וכ"ה בתפלת אלהי נצור מהרה הפר עצתם: שערי אורה וכו'. כל השערים הללו לא נזכרו ברב עמרם ובאבודרהם ובסדורי התימנים ובטור, ונראה שכל זה הוספה מאוחרת:

חָסוּ בוֹ: וְנֶאֱמַר חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־
אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: וְנֶאֱמַר קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן
יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן: וְקַיֶּם־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב מַה־נָּאווּ עַל־
הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן
מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ: רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלִַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן. אָמֵן סֶלָה:

א ישעיה נב, י. ב שם שם, ח. ג שם שם, ז. ד שם מא, כז.

(בשמים ראש) כתב הלבוש ויש מקיימין בה השבעה ואומרים אנא משבענא עליך פורה שר של שכחה שתסיר לב טפש ממני ותפיל יתיה על טורא כמתא בשם שמא קדישא ארי"מא אלי"מא אגם"יסאל ופתח"אל ונא מלא חן בעיני ה'. ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. ואומר שיר למעלות אשא עיני אל ההרים עד מעתה ועד עולם. בראשית ברא וגו' ה' צבאות עמנו וגו'. וכתב בא"ר ז"ל אבל בתורת חיים בסנהדרין דף צ"ט משמע דל"ל פוטה בעי"ת שהרי כתב דשם שר של שכחה בגימטריא מאה ושם שר של זכרון יהוא מיכאל עולה ק"א לכך אמרו אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לק"א פעמים עכ"ל: עוד כתב הלבוש בסימן רצ"ט שנהגין לומר בכל מוצ"ש פסוקים שמוזכר בהם אליהו ואומרים שיש קבלה בידם שהוא טוב לשכחה ויהיו דרכיו מצליחין בכל השבוע. ועיין מ"ש משמו לעיל קודם הפיוט אליהו הנביא. ועיין ביסוד ושורש העבודה מעלת זכירת אליהו הנביא והובאו דבריו בסדור נהורא: **כתב** הלבוש בסימן רצ"ט מצינו באגדה שבארה של מרים שהוא בימה של טבריה בכל מוצאי שבת מחזרת על כל הבארות ועל כל המעינות וכל מי שהוא חולה ויזדמן לו מים ממנה וישתה אפילו כל גופו מוכה שחין מיד נרפא. ומעשה באדם אחד שהיה מוכה שחין והלכה אשתו במוצ"ש לשאוב מים ונתעכבה יותר מדאי ונזדמנה לה בארה של מרים ומלאה כדה מאותן המים. כיון שבאה אצל בעלה כעס עליה ומרוב כעסו נפלה כדה משכמה ונשבר הכד ונפלו מטיפי המים על בשרו ובכל מקום שנתזו שם המים מיד נרפא. ומכאן נהגו קצת נשים לשאוב מים מן הבאר או מן המעין בכל מוצ"ש אולי יזדמן להם בארה של מרים עכ"ל. והכנה"ג כתב ולא ראיתי למנהג זה עכ"ל: כתב הא"ר שהרי"ל היה לו עלית של שבת והיה קופלו בכל מוצ"ש כדי להתעסק במלוה מיד:

כתב בש"ע בסימן ש' לעולם יסדר אדם שולחנו (ופירש הט"ז דעל ההכנה קאי שיפרוס מפה. אבל בענין הסעודה יעשה כמנהגו) במוצאי שבת כדי ללוות את השבת אפילו אינו צריך אלא לכזית עכ"ל. וכתב בא"ר ובא"ז בשם פסקי תוס' שיהדר לאכול מין מאכל שתאב אליו יותר אף שהוא ביוקר ואם יתאב לאכול הרבה מינים יסדר אחריהם כפי יכלתו אבל לא יכין מכל מין אלא מה שמשער שיוכל לאכול ממנו אלא שלא ישבע בגמלום רק בריות. וכן הדין בכל ג' סעודות בשבת ע"כ. ומ"א כתב דבגמרא משמע דנכון לבשל בשר או דבר אחר במוצ"ש. ובזמנינו שמאחרין כ"כ בסעודה שלישית שאין יכולין לאכול במוצ"ש יכולין לקיימה בפירות ע"כ. ואני שמעתי שאם נמשך סעודה ג' עד אחר חשיכה א"צ לאכול עוד סעודה רביעית במוצ"ש (א"ר וא"ז): כתב הלבוש ואמרו חכמים אבר אחד נברא באדם ונסכא שמו ואינו נהנה בשום אכילה שיאכל האדם אלא כשיאכל במוצ"ש ללוותה עכ"ל. ובמ"ת כתב לוז שמיה וממנו יתחיה האדם בעולם התחיה. וכאשר ימות האדם העולם הזה אינו נימוח. ואפילו יכניסו באש אינו נשרף וברחיים אינו נטחן בפטיש אינו מתפוצץ וממנו יחיה האדם לעת התחיה והוא מקבל עונג ועונש אחר מיתת האדם. ועולם הזה שלמו ועקרו מעולם השמים עכ"ל. ובא"ר כתב שמעתי שכיון שאינו נהנה משום אכילה כמו שכתב הלבוש א"כ לא היה נהנה מעץ הדעת לכך אינו נפסד עכ"ל. איתא במדרש בזכות סעודת מלוה מלכה במוצ"ש ניצול אדם מחבוט הקבר. ובספר ליק"ק כתב שצריך לשמוח בסעודת מלוה מלכה כמו בסעודת שבת כי בסעודה זו יש בה ג"כ הארת שבת ע"כ. ובמחז"ב כתב בשם המהרש"א וכ"כ רבינו הרמ"ע מפאנ"ו דטוב לעשות דבר מחודש בסעודת מלוה מלכה דבעי סעודה באנפי נפשה ולא מפירות. והעולם אומרים ע"ד הלצה ע"ז שרוב העולם אינן נזהרים בשתי סעודות. סעודת מלוה מלכה וסעודת ר"ח. ע"כ בכוון עשה רבינו הגדול בש"ע וכתב סימן מיוחד קטן מאד על סעודת מלוה מלכה דהיינו סימן ש'. וסימן מיוחד קטן על סעודת ר"ח דהיינו סימן תי"ט. לרמז שספונים וטמונים ויקרים הם למאד: וביסוד ושורש העבודה כתב וז"ל וראיתי בספרים שד' סעודות דשבת מעוררים ד' רגלי המרכבה העליונה והם אברהם יצחק ויעקב ודוד. אברהם מציל את האדם מדינה של גיהנם בזכות סעודה ראשונה. יצחק מציל מחבלו של משיח בזכות סעודה שניה. יעקב מציל ממלחמות גוג ומגוג בזכות סעודה שלישית. ודוד מציל מחבוט הקבר בזכות סעודה ד' ע"כ. וכתב הארי"י ז"ל שאסור לעסוק בשום מלאכה אפילו בד"ת וגם שלא להסיר בגדי שבת עד אכילת סעודה ד' עכ"ל. ואשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה. והאוכל אותה עד אחר ד' שעות בלילה לא יצא ידי חובתו. מנאתי. עכ"ל של יסוד ושורש העבודה:

יסדר שולחנו כמ"ש לעיל ויאמר:

דָּא הִיא סְעוּדָתָא דְדָוִד מַלְכָּא:

וכתב הבל"ה דף קל"ס מי שמתענה במוצאי שבת כגון שמפסיק מבשו"י אז יטריח לסכין סעודה ע לאחרים. וילמוד המאמרים ודינים המוזכרים בסעודה ע:

(דה"ח) יש נוהגין להתענות ער"ח ואם חל ער"ח ביום שבת מקדימין להתענות ביום ה' ואם חל ער"ח ביום ו' אותן שאומרים סליחות (היינו יו"כ קטן) קודם מנחה יתענו ביום ה' ואותן שא"א סליחות יתענו ביום ו' (הי"ח א"ר סם) ויש מקומות שנהגו להתענות ביום המולד אם המולד קודם ר"ח ואם המולד לפעמים בחצי יום או אפילו קודם אין מתענין רק עד המולד ואם לאו מתענין עד הלילה ואם נהגו קצת אנשים להתענות תמיד כל היום ער"ח ואח"כ רוצים לנהוג שלא יתענו רק עד המולד צריכין להתיר הנדר (מ"א שם) : ופשוט דאפי' בערב שבת צריכין להשלים כשאירע פעם ראשון בחול והשלימו ואם בפעם ראשון לא השלים אפילו בחול א"צ להשלים. מיהו במקום שעושין ממנו ת"צ וקורין ויחל והוא נמנה עמהם צריך להשלים עד צ"ה ואף תנאי לא מהני (עיין מ"א שם סימן רמ"ט). דינים אם שכח להתפלל מנחה בער"ח ודיני יעו"י נכתב לעיל אחר תפלת שמו"ע של חול ע"ש :

(בשמים ראש) כתב הא"ר והא"ז בסימן תי"ח וא"ל אנשי מעשה מתענין ער"ח ואה במקום שפיל ר"ח על מיעוט הירח ע"כ. ובס"ח סימן ל"ז אי' מעשה בחכם אחד שצוה לבנו שלא יעבכו עליו שלשים יום בלי תענית עכ"ל. וז"ל בעל קצ"ח ענין תענית דער"ח כי ר"ח הוא זמן כפרה וזה לא יעלה על הדעת שיכופר לאדם אינו השא והוא עדיין מחזיק בטומאתו ואינו עוזב את חטאיו עזיבה גמורה ולכן מתענה יום לפניו לפשפש במעשיו ולהתחרט עליהם לעזוב אותם עזיבה גמורה ואז ר"ח זמן כפרה עכ"ל . וסדר אותו התענית אם משלימין אותו כתב בא"ר ובא"ז דמשמע בשכנה"ג דיש לנהוג להשלים. ובספר נוהג כצאן יוסף כתב דהכל הולך אחר זמן המולד . דהמולד ממשע ע"י צאת הכוכבים . וצאת הכוכבים ממשע ע"י המולד . דאיזה מהן שיהיה מוקדם לחבירו מביא זמן אכילה ומאסור לו להתענות יותר. לפיכך אם אירע שהמולד קודם צאת הכוכבים צריך להתנות בקבלת התענית שלא יתענה אלא עד זמן המולד. ואף שיהיה עכ"פ זמן מנחה. דקודם זמן מנחה אסור לו לאכול. אכן כשעושין יו"כ קטן דאז מוציאין ס"ת וקורין ויחל צריך להשלים עד צאת הכוכבים אפילו שהמולד יהיה קודם צאת הכוכבים עכ"ל. כתב הא"ר והא"ז כשחל ר"ח בשבת מתענין ביום ה' במקום שאומרים סליחות. מיהו אותן שאין הולכין לסליחות אפשר דרשות להתענות ביום ו'. ואם חל ראש חדש ביום א' לעולם מקדימין ליום ה' וכן הוא בא"ז. וכן נ"ל בא"ר וע"ש יש בה"ר) עכ"ל. אבל בספר נוהג כצאן יוסף כתב דאם חל ר"ח ביום שבת מתענה כל אחד בע"ש שהוא ער"ח עצמו ואין דוחין התענית מזמנו הקבוע. עוד כתב דאם מתענין ער"ח שלא בזמנו אין עושין יום כפור קטן לפי מה שאנו אומרים יום זה יהי מעקל כל חטאתי בעל במעוטו כדמות ירח. ועדיין הירח לא נתמעט כל צרכו עכ"ל : והירא דבר ה' בהעלות המנחה יכונו יחדיו עטופים בטליתותיהם ועטרותיהם בראשיהם (ר"ל תפלין) וברעותא דלבא. ויעמוד המבורר שבהם להתפלל באנחות ובדמעות שליש כפי הסדר המסודר למטה בנחת ולא בחטיפה ובהלה : וכתב הא"ר בסי' תקפ"א ס"ק מ' בשם קיצור של"ה טוב לעמוד כשאומרים סליחות ועכ"פ יעמוד כשאומרים אל מלך יושב וכו' וי"ג מדות :

סדר יום כפור קטן

ער"ח כולל כל החדש ונוהגים יחידי סגולה להתענות ואומרים סדר זה. והחזן מניח טלית ותפלין ומתחיל :

קב תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהֹוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: יְהֹוָה שִׁמְעָה
תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא: אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי
בְּיוֹם צַר־לִי הַטֵּה אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי: כִּי־כָלוּ בְעָשָׁן
יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ: הוּכָּה כָעֵשֶׂב וַיִּבַשׁ לִבִּי כִּי שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל
לַחְמִי: מִקּוֹל אַנְחָתִי דָּבְקָה עַצְמִי לִבְשָׂרִי: דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר
הָיִיתִי כְּכוֹס חֳרָבוֹת: שָׁקַדְתִּי וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג: כָּל־הַיּוֹם
חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי נִשְׁבָּעוּ: כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי

עץ יוסף

תפלה לעני. התפלה הזאת הוא לישראל בהיותם בגולה עם עני : כי יעטוף. כאשר יהיה כפוף ומעונה כאלו הוא מתעטף קלתו בקלתו : שיחו. ענין ספור התלאות : כי כלו בעשן ימי. ימי הטובים כלו מהר עם העשן : כמוקד נחרו. נתייבשו כמקום הבערת האש : הוכה כו'. כמו עשב המתייבש ונשבר מחום השמש כן לבי נשבר. כי בעבור התוגה שכחתי לאכול מאכלי והנני חלוש ומעונה : דבקה. כי מקול האנחה משמן בשרי ירזה ודבקה לעצמותי : דמיתי. דומה אני לעוף קאת היושבת במדבר הצועקת קול יללה ואל עוף הכוס השוכן בחרבות. כי כן גם אני אזעק בקול מר ואשב שומם ויחידי : שקדתי. מהרתי לברוח ואהיה כצפור הבורח מאנשים ויושב בדד על הגג : מהוללי. המלעיגים עלי ישבעו בי ואומרים דרך שבועה אם עשיתי כזאת אהיה כהיהודים האומללים : כי אפר. אני אוכל את האפר כדרך שאוכלים את הלחם ר"ל לגודל התוגה נהפך בפי טעם הלחם לטעם האפר : ושקוי. משקה שלי בבכי מזגתי. כי נעת

הפתיה

מִסְכָתִי׃ מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי׃ יָמַי כְּצֵל נָטוּי
וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ׃ וְאַתָּה יְהֹוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר׃ אַתָּה
תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד׃ כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־
אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ׃ וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהֹוָה וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ
אֶת־כְּבוֹדֶךָ׃ כִּי־בָנָה יְהֹוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ׃ פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר
וְלֹא בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם׃ תִּכָּתֶב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ׃
כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהֹוָה מִשָּׁמַיִם׀ אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט׃ לִשְׁמֹעַ
אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה׃ לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהֹוָה וּתְהִלָּתוֹ
בִּירוּשָׁלָיִם׃ בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהֹוָה׃ עִנָּה
בַדֶּרֶךְ כֹּחִי קִצַּר יָמָי׃ אֹמַר אֵלִי אַל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמָי בְּדוֹר דּוֹרִים
שְׁנוֹתֶיךָ׃ לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם׃ הֵמָּה׀ יֹאבֵדוּ
וְאַתָּה תַעֲמֹד וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ׃ וְאַתָּה־הוּא
וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ׃ בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן׃

חתום שם המחבר יהודה אריה ממודינא. ומשקלו ב' תנועות ויתד ושם תנועות.

חזן
יוֹם זֶה יְהִי מִשְׁקַל כָּל־חַטֹּאתַי. בָּטֵל בְּמִעוּטוֹ כִּדְמוּת יָרֵחַ. הַיּוֹם לְבַד
מִסְפַּר זְכֻיּוֹתַי. יִרְבֶּה וְיָצִיץ צִיץ וִיהִי פוֹרֵחַ׃ יום זה וַדַּאי זָדוֹן לִבִּי

עץ יוסף

השתיה יפלו בכוס למעות עיני והרי הוא מזוג בדמעה הבכי: כי נשאתני. מתחלה רוממת אותי ואחר זה השלכתני לארץ וכפול השער מאלו לא הייתי בגדולה מעולם: ימי כצל נטוי. ימי הטובים חלפו והלכו להם במעט סובה כצל הזה הנוטה ממקומו מבלי יגע בו מי: ואני. עתה אני יבש מבלי לחלוחית סובה כעשב הנתייבש בחום השמש בסור צלו: ואתה. אבל אתה לעולם תשב ותתקיים וכבודך אז כוחך עתה: אתה תקום. לזה אשאל מעמך שאתה תקום ותרחם את ציון כי מעתה עת לחונן אותה כי בא הזמן: כי רצו. כי עבדיך ישראל רוצים ומחבבים אבני המקום ההוא ועפרה נשא חן בעיניהם ומאד יתאוו לשוב אליה: וייראו. אז ייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך: כי בנה. בראותם אשר בנה ה' את ציון ונראה הוא שם בכבודו: פנה. כי פנה אל תפלת ישראל המעורר תפלה בתמידות: תכתב זאת. הגאולה הזאת תהיה כתובה לזכרון לדור אחרון בכדי שהעם הנברא אז יהלל יה על הגאולה ההיא: אנקת אסיר. צעקת ישראל האסור בגולה: לפתח. להתיר קשרי האסורים והוליכם למיתה: לספר בציון. למען יסופר בציון וכו': בהקבץ. בעת יתקבצו עמים וממלכות לעבד את ה': ענה. את זה יספרו לומר הנה מאז ענה האויב כוחי בדרך בהיותי הולך בגולה ובזה קצר ימי: אומר. והייתי אומר בתפלה הלא אלי אתה אל תסלקני מן העולם בחצי ימי: בדור דורים. ר"ל בכל ימי הדורות בזמן השנים שקצבת להיות בגולה אל תסלקם ביד האויב בחצי ימיהם. וכאומר לא על עצמי בלבד אני מתפלל כי אם על כל הדורות: לפנים. מתחלה אתה יסדת את הארץ מאין ליש וכן השמים מעשה ידיך המה וא"כ קדמת להם: המה יאבדו. סוף הדבר יהיה שהמה יאבדו ואתה תעמוד ואם כן גם תאחר להם: כלבוש. שפושט האדם ומחליפו באחר כן תחליף את העולם כמ"ש (ישעיה סה) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה: ויחלפו. ר"ל כאשר תעשה כן יקום: ואתה הוא. אבל אתה דבר העומד בהויתו ומתקיים ואין תשלום זמן לשנותיך: בני עבדיך. בני אברהם יצחק ויעקב ישובו לארצם וישכנו בה. וזרעם יהיה נכון לפניך עד עולם ולא יוספו עוד ללכת בגולה. ומוסב למעלה לומר את זה יספרו לאו"ה לומר כזה וכזה התפללתי והגכם רואים כי שמע אלי:

יום זה. האחרון של החודש בו משקל כל חטאתי של החודש כולו: בטל במעוטו. תבטל החטאתי מעט מעט כדמיון הלבנה שנתמעט מחצי חודש מעט מעט עד יום האחרון הזה. ורק לבד מספר של זכיותי יהיה נתרבה. ויציץ ציץ ויהי פורח בכל יום ויום יותר ויותר: ודאי. זה ודאי שזדון לבי אגלה להקב"ה גלוי. וגלוי לפניו תוספי עונותי עם דוק רשעי. והוא ע"פ הגמרא

אֶצְלוֹ גָלוּי. חוּטֵי עֲוֹנוֹתַי עִם דּוֹק רִשְׁעִי. דִּינִי אֲנִי אֵדַע בָּאֵשׁ קָלוּי. כִּי רַע וּבִישׁ אָרַגְתִּי אֶל פִּשְׁעִי. הוֹלֵךְ בְּיוֹם וָיוֹם אַחַר בִּצְעִי. מִבֵּית מְקוֹם סֵפֶר תִּינוֹק בּוֹרֵחַ: יום זה אֶבֶן בְּחַבְלֵי שָׁוְא עָוֹן מוֹשֵׁךְ. אָחוֹר. לְךָ אֵלַי בָּאתִי נִצָּב. רְפָאוּת לְאָדָם מַר נָחָשׁ נוֹשֵׁךְ. שׁוֹאֵל וּמִתְחַנֵּן נִכְאָב נֶעֱצָב. יוֹשֵׁב בְּעִנּוּיֵי אֶבֶן מַחְצָב. יַד פֶּה וְעַיִן אֵין לִי טַעַם וָרֵיחַ: יום זה הֵן רֹאשׁ חֳדָשִׁים אֶל עַמְּךָ נָתָתָּ. לִזְמַן כַּפָּרָה עַל כָּל־תּוֹלְדוֹתָם. מֵאֵת אֲהוּבֶיךָ שׁוֹטֵן הִשְׁבַּתָּ. עַל־כֵּן אֲקַדֶּמְךָ בִּתְחִנָּתָם. מִיּוֹם לְפָנָיו בָּא כִּי אָז אֵיתָם. אָשׁוּב לְאִישׁ תּוֹשָׁב לֹא עוֹד אוֹרֵחַ: יום זה וּבְרֹב חֲסָדֶיךָ אַתָּה מַלְכִּי. תָּקוּם תְּרַחֵם אֶת־צִיּוֹן קָדְשֵׁנוּ. דִּירַת מְנוּחָתְךָ שִׂים כָּבוֹד. כִּי בָהּ נַעֲלֶה עוֹלוֹת רָאשֵׁי חָדְשֵׁנוּ. נָא אֵל שְׁלַח נוֹשֵׂא נֵזֶר רֹאשֵׁנוּ. כִּי שָׁם לְבָבֵנוּ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ: יום זה

ח לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד: יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם: מִפִּי עוֹלְלִים | וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ

עץ יוסף

בגמרא סוכה דף נ"ב ע"א אמר רב אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של בוכיא (ופירש רש"י עכביש. והערוך גרס כוכיא. ומפרש הוא הכלי שמשליך האורג בנפש המסכת ועליו הערב כרוך) ולבסוף דומה כעבותות העגלה (ופירש"י ולבסוף משאדם נמשך אחריו מעט מתגבר והולך בו) שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ופרש"י בתחלה היו מביאין אותן עליהם ע"י חבלים שאינם של כלום. ואח"כ) וכעבות העגלה חטאה (חבל עב שקושרין בו את הפרה למהרש"א).ודוק הוא מל' הגמ' בכלל גדול (שבת עה:) השוטב והמדקדק פי' מדקדק על חוט הערב כדי להדחק ולהלחץ עם חביריו. כן פי' הערוך. וזהו שאמר כאן חוטי עונותי עם דוק רשעי. או דוק הוא מענין דקיון של בריות דא' בב"ר [פ"ע] שפירושו עלבון: דיני אני כו'. פי' אני יודע דיני שבאש של גיהנם אהיה נשרף: כי רע כו'. על שרע ובים כו' ור"ל שהוספתי חטא על חטא: הולך כו'. הלכתי בכל יום ויום אחר הוני ורכושי: מבית כו'. וברחתי מבית המדרש כתינוק הבורח מבית הספר: אבן בחבלי כו'. ר"ל אכן בחבלי השוא משכתי עלי העון כדכתיב הוי מושכי העון בחבלי השוא: אחור כו'. ועכשיו הוסבתי אחור מיצה"ר. ובאתי לך אלי: נצב כו'. ואנכי נצב לפניך לבקש רפואה לאדם מר נחש נושך הוא היצה"ר: שואל כו'. ושואל ומתחנן אני ככאב ונעצב יושב בעינויי היצה"ר שנקרא אבן כדכתיב (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם. ואמר אבן מחצב עפה"כ ואבני מחצב (מלכים ב יב): יד פה כו'. ר"ל מרוב צרותי ויסורי נחלשו כל איברי המחוברים ואין לי חוש הטעם וחוש הריח: הן ראש חדשים על עמך נתת. עפה"כ ראשון

יוסף

הוא לכם לחדשי השנה: לזמן כפרה על כל תולדותם. כי עולת ר"ח היתה באה לכפר על תולדות ימי החדש (אבודרהם): מאת אהוביך. שהיו מקריבין לפניך זבחי רצון: שוטן. הקטיגור המעורר חוב: השבת. בטלת מהם: על כן אקדמך בתחנתם. של צבור: מיום לפניו בא. מיום שלפני ר"ח: כי אז איתם. כי אז בר"ח אהיה תמים. כי ע"י שאני מתחנן ומתחרט על עונותי בער"ח יתכפר לי עוני בר"ח. ועיין מ"ש לעיל בענין ער"ח בשם בקנ"ם: אשוב לאיש תושב. פי' אשוב את עצמי להקב"ה. לאיש תושב זה היצה"ר שהוא אצלי כבעל הבית. לא אקבל עוד אותו אפילו לאורח: דירת מנוחתך. הוא בית המקדש: אל. שהוא מדת חסד כדכתיב חסד אל כל היום: שלח. משיח צדקנו: נושא נזר ראשנו. הוא הציץ שבראש הכה"ג במקום נזר. כמו את ציץ נזר הקודש (שמות לט): כי שם. לבהמ"ק: לבבנו שואף. פי' לבבנו חושק. והוא מלשון ושאף למים חילם (איוב ה): זורח. לראות בזריחת השכינה הקדושה בהתגלה לא כמו שעתה הקב"ה עמנו בהסתר פנים:

למנצח. בעלי השיר נקראו מנצחים כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעתו. ור"ל המזמור הזה של דוד נמסר לבן לוי המנצח לנגן בנגון בבהמ"ק על כלי זמר הבא מגת: מה. מה מאד אדיר שמך בכל הארץ. משגיח ומושל בכל: אשר תנה. בעבור אשר גם הוד שכינתך נתון בשמים ממעל. ואפילו הלם למעלה לחוק יחשב. ומכ"ש נגור למעלה. ותיבת תנה הוא כמו נתת עתיד במקום עבר: מפי עוללים. מן פי העוללים אשר הם סתומים במעי אמן והולדם נפתח פיהם: ויונקים. תדיר משדי אמן.

עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃ כִּי־אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה׃ מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ׃ וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ׃ תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו׃ צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי׃ צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃

החזן מתחיל אשרי. ח״ק. ואם יש עשרה שמתענים בביהכ״נ מוציאין ס״ת וקורין ויחל ומפטירין דרשו וברכה אחריה עד מגן דוד. ולאחר הקריאה מתפללין שמו״ע. והיחיד המתענה אומר עננו בברכת שמע קולנו והש״ץ אומר עננו בחזרת התפלה בין גואל לרופא. ואח״כ מתחיל הש״ץ לכו:

[א] לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־יְהוָה כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ וְיַחְבְּשֵׁנוּ׃ [ב] יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו׃ [ג] כִּי׀ לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים׃ [ד] אֲדֹנָי׀ שְׁמָעָה אֲדֹנָי׀ סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ׃

חזן וקהל ג״פ [ה] הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה׀ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃

אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים. מִתְנַהֵג בַּחֲסִידוּת מוֹחֵל עֲוֹנוֹת עַמּוֹ.

א ב הושע ו, א ב. ג ד דניאל ט, יח יט. ה איכה ה, כא.

עץ יוסף

מן הפלא הזה. **יסדת.** יסוד מוסד לדעת עוז שלך כי הוא דבר שאין הטבע מחייב: **למען צורריך.** אשר כחשו בה׳: **להשבית.** פי׳ לבטל דברי אויב ומתנקם. את המאמינים בה׳: **כי אראה.** מן הפלא הזה אראה שמעשה אצבעותיך הם שמיך. אף הירח וכוכבים אשר כוננתה אתה. ואין העולם קדמון: **מה אנוש כו׳.** הוסיף להוכיח שה׳ משגיח על הכל. ואמר הלא מה הוא חשיבות האדם להזכר לפני ה׳: **ותחסרהו.** ועל כל זה בהשגחתך חסרתהו רק מעט מן המלאכים בדבר החכמה והדעת ועטרתו בכבוד והדר. כי הוא מתעלה על כל חי בחוש הדבור: **תמשילהו.** המשלתו בכל הבריות: **תחת רגליו.** ר״ל נכנעים אליו: **צונה.** מלשון צאן: **ואלפים.** פרים כמו (דברים ז) שגר אלפיך: **צפור.** הפורח באויר **שמים.** ועם כל זה ימשול בו האדם וילודו בחכמה: **עובר ארחות ימים.** ר״ל כי האדם בחכמתו יעשה אניות ובהן עובר ארחות ימים לצוד אף דגי הים: **מה אדיר.** מכל זה נראה שמה מאד אדיר שמך בכל הארץ משגיח ומושל בכל:

לכו. הוא ענין זירוז: **כי הוא טרף.** ולא בכח ידו נבר האויב: **וירפאנו.** והוא ירפא אותנו. כי הכל ממנו ובידו: **יך.** הוא הכה אותנו: **ויחבשנו.** והוא יניח תחבושת על המכה. וככל הדבר במ״ש: **יחינו מיומים.** ר״ל כי ב׳ ימים היתה תחיה. אחת בהר סיני שמתו כולם והחיה אותם הוא יתברך. והשנית מתים שהחיה יחזקאל (לז) (שלא נעלם זה מהנביא המדבר) ואחר אלו שתי התחיות הוכרחו למות עוד הפעם. **אך ביום השלישי.** שהוא בתחיה העתידה. **יקימנו ונחיה** לפניו שלא תהיה מיתה אח״כ. ואמר לפניו לרמוז למאמר חז״ל [ויק״ר ס״פ י״א] שיהיה הוא יתברך ראש חולה [פי׳ מחול] לצדיקים ודורש להם תורה ורואים ומראים באצבען ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וגו׳: **כי לא על.** בטחון צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך. כי אם על בטחון רחמיך הרבים: **ה׳ שמעה.** את תפלתנו: **ה׳ סלחה.** לעונינו: **ה׳ הקשיבה.** לתפלתנו: **ועשה.** כל משאלותינו: **אל תאחר.** זמן הגאולה: **כי שמך נקרא כו׳.** לומר עיר אלהים וכן אלהי ישראל. ואין זה כבודך לעזבם ביד זרים: **השיבנו.** אי׳ במדרש סוף איכה דכנסת ישראל אומרים להקב״ה שהוא יתחיל לעורר לבבם לתשובה ואח״כ ישובו הם. אבל הקב״ה אומר שהם צריכים להתחיל בתשובה. ועושין ישראל פשר דבר ואומרים אנחנו נתחיל כחודה של מחט ואתה תפתח לנו כפתחה של אולם. וזהו שאמרו השיבנו ר״ל שתושיע לנו ותפתח לנו כפתחה של אולם ותתן לנו לב בשר כשנשובה אנחנו מקודם. ר״ל כשאנחנו מתחילין כחודה של מחט:

אל. לשון תקיף ומושל. כלומר המלך אשר מלכותו בכל משלה יושב תמיד על כסא רחמים: **מתנהג כו׳.** ר״ל נוהג עם עמו במדת חסידות. וקחשיב ואזיל מהו החסידות. ואמר מוחל עונות עמו. ר״ל כמו שחסיד שומע חרפתו ואינו משיב ומעביר על מדותיו כך הקב״ה אף שחוטאים לפניו

בותק

מַעֲבִיר רִאשׁוֹן. מַרְבֶּה מְחִילָה לְחַטָּאִים וּסְלִיחָה לְפוֹשְׁעִים. עוֹשֶׂה צְדָקוֹת עִם כָּל־בָּשָׂר וָרוּחַ. לֹא כְרָעָתָם תִּגְמוֹל. אֵל הוֹרֵיתָ לָּנוּ לוֹמַר שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. זְכָר־לָנוּ הַיּוֹם בְּרִית שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. כְּמוֹ שֶׁהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב [א] וַיֵּרֶד יְהוָֹה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָֹה:

וַיַּעֲבֹר יְהוָֹה עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא:

יְהוָֹה יְהוָֹה. אֵל רַחוּם וְחַנּוּן. אֶרֶךְ אַפַּיִם. וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים. נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה. וְנַקֵּה: וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ:

אָנָּא יְהוָֹה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם. תִּכּוֹן תְּפִלָּתֵנוּ קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ: וְתוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֵנוּ וּמִשְׁפָּטֵנוּ כַּצָּהֳרָיִם: אֲמָרֵינוּ הַאֲזִינָה יְהוָֹה בִּינָה הֲגִיגֵנוּ: בְּקָרְאֵנוּ עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי צִדְקֵנוּ:

כרחם אב. סלח. כי לא על וכו' תמצא בסליחות:

א שמות לד, ה ו ז. ב שם שם, ט. ג תהלים פו, ה.

עץ יוסף

שותק ומוחל עונות עמו: מעביר ראשון ראשון. פירש רש"י עון ראשון הבא לתת בכף מאזנים מעבירו ושומטו שאם היה מחצה על מחצה כיון שחסר אחת מהן יכריעו הזכיות ועיין בפ"ק דר"ה. ורב אלפס כתב פי' אדם כשר ותמים בדרכיו אם נכשל בחטא ועדיין לא בא חטא לידו מעודו קודם שחטא אין הקב"ה כותבו עליו אלא מעבירו: מרבה מחילה לחטאים. אלו העושים בשוגג. ור"ל הואיל ובשוגג חוטאים. בתשובה כל דהו הקב"ה מוחלן להם. וזהו לשון מרבה מחילה כו': וסליחה לפושעים. אלו המורדים כדאמרינן לשנות אלו זדונות. פשעים אלו המרדים. חטאות אלו השגגות. ור"ל אם ישובו הקב"ה סולח להם: לא כרעתם תגמול. רק תעשה להם לפנמשה"ד: אל הורית כו'. שאמרו חז"ל (ר"ה יז:) אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ והראה לו למשה סדר תפלה א"ל כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואמחול להם: ברית. כמ"ש (שמות לד) הנה אנכי כורת ברית ואמרו חז"ל (שם) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם. גם י"ג פעמים נאמר ברית בפ' מילה (בראשית יז): לעניו. זה משה כדכתיב והאיש משה עניו מאד: ואלו הן הי"ג מדות. (א) ה' מדת הרחמים טרם שיחטא האדם. (ב) ה' מדת הרחמים לאחר שיחטא וישוב. (ג) אל תקיף ובעל היכולת להמציא מזון לכל בריותיו. (ד) רחום שלא ישחית המחויב עונש. (ה) וחנון נותן מתנה חנם. (ו) ארך אפים אף לרשעים. (ז) ורב חסד מעביר ראשון ראשון. דבגמרא תנא מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה. ולענ"ד פירושו וזו היא המדה ורב חסד. (ח) ואמת מאמת דבריו. (ט) נוצר חסד לאלפים. (י) נושא עון מזיד. (יא) ופשע מרד להכעיס. (יב) וחטאה בשוגג. (יג) ונקה לשבים (מפרש מחזור קרואי מועד). ובא"ר סימן תקפ"ט ס"ק ט' כתב בי"ג מדות יכוונו הכל ולא יפסיקו עד לאחר וסלחת דיש אומרים דהוא מדה אחת (מהרי"ו סי' קנ"ב). ובס"ח סימן ר"נ כתב וסלחת לעוננו מדה י"א ולחטאתנו י"ב ונחלתנו י"ג. שהרי הפזמון ה' ה' מנה כן י"ג מדות ע"כ ולפ"ז אין להפסיק עד אחר ונחלתנו. ואפשר לכוון כן לדברי מהרי"ו עכ"ל של הא"ר. ועיין מ"ש בשחרית של חול:

כתב הא"ר בשם רד"א כשאומרים ויקרא בשם ה' יש להפסיק מעט בין בשם ובין ה':

תכון תפלתנו. ע"ש הכתוב (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך. והוסב מלשון יחיד ללשון רבים. ופירושו תפלתנו תהיה נכונה לפניך כהקטרת קטרת: ותוציא כו'. ע"ש (שם לז) והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים. והוסב מלשון יחיד ללשון רבים. ופי' תתגלה צדקנו לעולם כמו שהאור גלוי לעולם. ומשפטנו כצהרים. פי' כמו הצהרים שהוא חוזק האור. כן יכירו כל העולם כי צדק ומשפט דרכינו: אמרינו כו'. ע"ש הכתוב (תהלים ה ב). ופי' מה שאנחנו מוציאין בפינו האזינה. ומה שאנחנו הוגים וחושבים בלבבנו תבין: בקראנו כו'. עשה"כ (תהלים ד, ב). ופירושו בעת קראנו לך ענו אתה אלהינו העושה עמנו צדקה:

סליחה. פ"ס חתום בראשי החרוזים אלהינו ואלהי אבותינו מרדכי בר שבתי ארוך

חזן משאת כפי מנחת ערב רצה־נא בכשר. תכון תפלתי קטרת לפניך בתם ובישר. בקראי ענני צורי היום יפנה.
קהל כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה: חזן ריח ניחוח אמרי־פי. לפניך צור עולמים. חלבי ודמי הנמעט בצומי. תמור חלבים ודמים. קבל הגיון לבי אשר ערכתי (זה כמה ימים) היום בנעימים. ק' כחטאת כאשם וכמנחה: ח' דרש־נא כיום זה דורשיך והדרש להם בניב שפתים. שעה למעמדם וטהרם ככסף מזקק שבעתים. ורצה שיחתם כשה אחת מן הצאן מן המאתים. ק' ממשקה ישראל למנחה: ח' כליל ועולה תחנתי תחשב ומשטיני ריב תריב. והוציא כאור צדקי טרם יבא השמש ויעריב. שפוך כמים לבו בתפלתו כל־איש. ק' והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה: ח' ישרון עמך ישיר חסדך בטוב *לקח. הטה אליו אזנך ושמע ועיניך פקח. וראה כי טוב מסתופף בשערי רחמיך. ק' ויקח מן־הבא בידו מנחה: ח' ברב רחמיך אמרי האזינה יהוה הגיגי בינה. אם־נא מצאתי חן בעיניך אלהי קדם מעונה. ולקחת מנחתי מידי

א ישעיה סו,כ. ב יחזקאל מה, כה (בשנוי לשון). ג שם שם,טו (בשנוי לשון). ד במדבר טו,ז. ה בראשית לג,י.

עץ יוסף

משאת כפי כו'. נשיאת ידי בכשרון לב לתפלת המנחה רצה נא: תכון כו'. והכון תפלתי בתום וביושר כקטורת לפניך: בקראי. אליך ה' בתפלתי: ענני. אתה ה': צורי. בוראי. ועוד בקשתנו. היום יפנה. היום תפנה אלינו: כאשר. פנית אלינו מאז בעת. יביאו ב"י את המנחה. לעת ערב: ריח כו'. רבש"ע בקשתנו מלפניך שיהיו הטובים בעיניך אמרי פי בתפלתי כריח ניחוח מהקטורת אשר היו מקטירים לפניך בבהמ"ק: חלבי כו'. ויהי רצון מלפניך שיהא מיעוט חלבי ודמי שנתמעט היום מחמת התענית. נחשב לפניך כתמור אותן חלבים ודמים שהיו מקריבים על גבי המזבח: קבל כו'. קבל מחשבות לבי אשר סדרתי היום במתיקות. כאשר קבלת מעדת ישראל את החטאת והאשם והמנחה: דרש כו'. בקשתנו מלפניך תחקור ותדרוש ותבקש ביום זה את ישראל הדורשים אותך: והדרש להם בניב שפתים. פי' בדבור שפתים שתאמר להם סלחתי: שעה. תפנה למעמדם שהם עומדים לפניך בהכנעה ובתפלה: וטהרם. ותנקה אותם מהטאם כהאומן המנקה את הכסף שבע פעמים: ורצה. ותרצה לפניך שיחתם פי' תפלתם. כאשר היתה רצויה לפניך. כשה כו'. השה אשר היו בוררים המובחר מן המאתים לקרבן: ממשקה כו'. ר"ל ותרצה תפלתם כמו הקרבן של מנחה והנסכים שהיו באים ממשקה של ישראל (כל בו): כליל כו'. יהר"מ שתהא חשובה לפניך תפלתי כקרבן כליל ועולה. ועולה וכליל היא. היא שהעולה היא כולה כליל לאשים. והוא הקרבן המובחר: ומשטיני כו'. ותריב ריב עם המשטינים עלי: והוציא כו'. ולדקתנו תוציא כאור בטרם ישקע השמש ויהיה ערב. כי עתה. שפך כמים לבו בתפלתו כל איש. לפניך ה': והקריב. את חלבו ודמו. ויהיה חשוב לפניך כאשר היה מלפנים בעת המקריב קרבנו לה' מנחה. על המזבח: ישרון עמך. ישראל עמך המה ישיר חסדך. מרננים ומשבחים על גודל חסדך שעשית עמהם בתתו להם בטוב לקח. את התורה אשר היא טובה מכל לקח שבעולם: הטה כו'. לזאת תטה להם אזנך ושמע תפלתם. ועיניך תהיינה פקוחות על כל כשרון מעשיהם: וראה. כי המה אוהבים אשר טוב מסתופף. פי' להסות. בשערי רחמיך. על כן ויקח כו'. לקח כל אחד מן הבא בידו מנחה לעשות צדקה: ברוב רחמיך. רבש"ע בקשתנו מלפניך ברוב רחמיך אמרי האזינה: הגיגי. מחשבתי מלשון והגיון לבי: אלהי קדם מעונה. אלהי שקדם לכל ויושב בשחקים שנקרא מעון. בקשתנו בנס זאת העבה. ולקחת
מנחתי

*) לפי משקל החרוז הב' ועיניך פקח נראה דצ"ל בטוב לקח בשו"א כלמ"ד עכ"ס וקח טוב. (מכתב ר' אברהם ז"ל בעהמ"ס בד"ז).

אשר הבאתי לך בתחנה.ק׳ ויהי[א] בעלות המנחה:ח׳ שדי לא מצאנוך שגיא כח לעדה מקדם קנית. אחד המרבה ואחד הממעיט בשובו נפשו רצית. אך יכון לבו לפניך במנחתו בעת הקריב אותה.ק׳ וזאת תורת המנחה:ח׳ בהיות מזבחי ומקדשי על־מכונו וגבולו.*) היו מכפרים עלינו בשעירים העולים לגורלו. ועתה באשמתנו לו חפץ יהוה להמיתנו.ק׳ לא־לקח מידנו עלה ומנחה:ח׳ תחנונים ידבר עמך יבקש סליחה בלב מר. הנו מתיצב על מצור ועומד על־המשמר. מחלה פניך לעת מנחת ערב ומצפה כפר.ק׳ כי־אמר אכפרה פניו במנחה:
ח׳ ירושלים עירך בנה ועריה מקצה. אסורים רעוצים פתח ולחפשי הוצא. וערבה ליהוה מנחתם כימי עולם ותשוב ותרצה.ק׳ עוד פנות אל־המנחה:ח׳ ונפוצות ישראל לקבץ ידך שנית תוסף. כרועה עדרו תרעם בנוה טוב תאסף. וישב מצרף וטהר את־בני ישראל כזהב וככסף.ק״ח והיו ליהוה מגישי מנחה: אל מלך

ונשלמה פרים שפתינו: תכון תפלתנו קטרת לפניך משאת כפינו מנחת־ערב: יהיו לרצון אמרי־פינו והגיון לבנו לפניך יהוה צורנו וגואלנו: כרחם אב וכו׳

א מ"א יח, לו. ב מלאכי ב, יג. ג שם ג, ג (בשנוי לשון). ד שופט יג, כג. ה תהלים קמא, ב (בשנוי לשון) ו שם יט, טו (בשנוי לשון).

עץ יוסף

מנחתי. היא תפלתי: ויהי. פי׳ כאשר קבלת המנחה בבית ה׳ בירושלים את מנחת הערב: שדי לא מצאנוך שגיא כח. פי׳ לא מצאנוך שתשגיא ותגדיל כחך לעורר משפטיך: לעדה מקדם קנית. הם ישראל. כי אם ברחמים ובצדקה: ואחד המרבה. בתשובה: ואחד הממעיט. בתשובה. כל אחד לפי ערכו ויכלתו: נפשו רצית. אך יכוין לבו לפניך במנחתו. פירוש בתפלתו ובתשובתו בעת הקריב אותה כאשר כוונו הכהנים בזמן המקדש: בעת הקריב אותה. ככתוב (ויקרא ו) וזאת תורת המנחה: בהיות מזבחי ומקדשי על מכונו וגבולו. אז כאשר היו חוטאים היו מכפרים עלינו בשעירים העולים לגורלו. כדכתיב (שם טז) ונתן אהרן על שני השעירם גרלות וגו׳: ועתה. שחרב בית המקדש באשמתנו. ואין לנו לא מזבח ולא כהן שיכפר בעדנו. בזאת נחמתנו. לו. ענינו תנאי. לשון הכתוב (שופטים יג). ור"ל אם חפץ ה׳ להמיתנו. אחר חורבן ירושלים. לא לקח מידנו התפלה שהיא במקום עולה ומנחה: בלב מר. על חטאותם: הנו מתיצב. ומיחל כפרה. כאדם העומד על מצור הוא מגדל מבצר ועומד על המשמר. ומצפה שיבא חיל הפודה את הנסגרים במבצר. כן עמך מחלה פניך לעת מנחת ערב ומצפה שתתן להם כפר בזכות יעקב: כי אמר. אשר אמר אכפרה פניו במנחה (בראשית לב): ירושלים כו׳. רבש"ע בקשתנו מלפניך ירושלים עירך בנה ועריה תבנה מקצה אל קצה. ואת ישראל אשר המה אסירי התקוה פתח אותם ממאסרם ולחפשי הוצא אותם. ועוד בקשתנו וערבה לה׳ מנחתם. היא תפלתם. ותשוב ותרחם עליהם למחול עונותיהם כימי עולם. כימי משה: ותשוב ותרצה עוד פנות כו׳: ונפוצות כו׳. ועוד בקשתנו לקבץ את ישראל הנפוצים בארבע כנפות הארץ. כרועה אשר מהדר לרעות את עדרו במרעה טוב. כן תרעם אתה בנוה טוב תאסף. אותם: וישב השם מצרף ומטהר כו׳ והיה לה׳ תפלתם כאשר מגישי מנחה. בזמן המקדש שיבנה ב"ב:

ונשלמה כו׳. ר"ל במקום קרבנות פרים נשלם בוידוי שפתינו: תכון כו׳. תפלתנו תהיה נכונה לפניך כהקטרת קטרת: משאת כו׳. נשיאת כפינו לפניך בתפלה תחשב כמנחת ערב והיא עולת תמיד של בין הערבים: והגיון מחשבות לבנו. מה שלא יוכל להוציא בפה. יהיו לרצון לפניך:

*) סליחה זו נוסדה למנחה של יוה"כ (בסליחות ליוה"כ סי׳ קלג) וכוונתו על שעירי יוה"כ שהטילו עליהם גורל.

סליחה. שם המחבר חתום בראשי החרוזים אליעזר ברבי יצחק הלוי:

חזן אלהי בשר עמך מפחדך סמר. ותמיד עומד על משמר. ומצפה לעת מנחת ערב כי אמר. ק' אכפרה פניו במנחה: ח' להקשיב למשטיננו מאן תמאן. סאונו ברעש אל־נא תהי סואן. ואם עונות תשמור הלא רבו. ק' מאין עוד פנות אל־המנחה: ח' ישראל עמך אשר בך מאמין. אם בשמאל דחיתו קרבהו בימין. בא לשחר פניך. ק' ויקח מן־הבא בידו מנחה: ח' עורכי שוע משלמי פרים שפתותם. רצה והשלך במצולות ים כל־חטאתם. יערב עליך שיחתם ורנתם. ק' כחטאת כעלה וכמנחה: ח' *)זכר פר פנים ושעיר פנימי וחיצון. יהיו־נא אמרינו לפניך לרצון. ותערב מנחתנו כשה אחת מן־הצאן. מן המאתים. ק' ממשקה ישראל למנחה: ח' ראה כי־אזלת ידנו ויושבי מרום שחו. פסו אמונים ובכן לקחו. כבד־פה וערל שפה. ק' וישלחו בני ישראל בידו מנחה: ח' ברר ניב שפתי כשחר פרוש. ענני ורפא מזבחך ההרוס. חלקת לשוני תערב כשמן לרס: ק' את־העלה ואת־המנחה: ח' בית תפלתם מקום צקון לחשם. חשוב כבמקום אשר יבשלו־שם הכהנים את־החטאת ואת־האשם. ק' ואשר יאפו את־המנחה: ח' יצוה

*) זכר פר וכו'. סליחה זו היעתק מסליחות של מנחה יו"כ (סי' קל"ד). ובמנחה שפיר שייך לבקש זכרון של פר פנים כו' יהיו לרצון כאלו כקרבנות היום. אבל בער"ת לא שייך זה. לכן נראה לדלג הבת זכר.

עץ יוסף

אתה אלהי בשר עמך. אחזתם מפחדך סמר. פי' חיל ורעדה. כאדם שעמדו שערותיו מפחד: עומד על משמר. בתפלה ובתחנונים עד עת כו': כי אמר. כל אחד. אכפרה פניו. פי' אבטל רוגזו במנחה. בתפלת המנחה: בקשתנו מלפניך להקשיב למשטיננו מאן תמאן. פי' תסרב ותמאן להאזין המלשינות של השטן המשטין: סאונו. כמו שאונו בשי"ן והיא המיית מלחמה: הלא רבו. לכן מאין לנו שום תרופה לתחלואי עונותינו. אנו מבקשים שבחסדך עוד פנות אל תפלת המנחה: אשר בך מאמין. בזכות האמונה אם בשמאל דחיתו. קרבהו בימין לכפר עונותיהם ולרחמם: בא לשחר ולבקש פניך בלי שום זכות רק ויקח כו'. לקחו בידם תפלתם שזאת תהיה מנחה לפניך: עורכי שוע. ישראל אשר המה עורכים תפלתם. וכוונתם שיהיו משלמין במקום פרים. רחישת שפתותם בתפלה. בקשתנו רצה והשלך במצולות ים. פי' בעמקי הים כל חטאתם. במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו על לב לעולם. ועוד יערב. ימתק עליך שיחתם ורנתם. פי' דבורם בתפלתם: כחטאת וכעולה וכמנחה. אשר הקריבו על המזבח: זכר כו'. רבש"ע בקשתנו מלפניך זכר שאנו מזכירים לפניך פר פנים ושעיר פנימי וחיצון יהיו נא אמרינו לפניך לרצון כאלו הקרבנו אותם. כמאמר חז"ל שכל האומר ועוסק בפרשת הקרבנות הוא כאלו הקריבום: ותערב. ויומתק: כשה. יש מפרשים שהוא תאר ליצחק שהיה עולה תמימה: ראה. בעיניך הפקוחות: כי אזלת ידנו. פי' כי אפס כחנו: ויושבי מרום. וישראל שהיו לפנים יושבים במעלה ובמרומים בארץ ישראל ובירושלים עתה המה שחו. פי' נשפלו עד להתחיות. ומזה פסו. פי' כלו: אמונים. בהקב"ה: ובכן לזאת לקחו באחת [כמו שהש"ץ המדבר על עצמו ואומר שבחרו אותו שהוא] כבד פה וערל שפה וישלחו בני ישראל מנחה על ידו להקב"ה והוא התפלה. אתחנן לפניך אתה ה' ברר. תזכה ותנקה: ניב שפתי. פי' דבור שפתי. היא התפלה. שיהיה זך ונקי. כשחר פרוש. כזריחת השמש בבקר: ענני. על תפלתי: ורפא מזבחך ההרוס. פי' ותבנה את בית המקדש והמזבח אשר נהרס ונחרב בעונינו: חלקת לשוני בתפלתי תערב לפניך כשמן הנלקח לרוס. פירוש לבלול את כו' המנחה: בית תפלתם. הבית אשר שם יאספו כולם להתפלל: מקום צקון לחשם. מקום יציקת ושפיכת לבם בתפלתם: חשוב כבמקום אשר יבשלו שם הכהנים את החטאת וכו' ואשר יאפו את המנחה: יצוה. יהי רצון שיצוה ה' בחסדו קוממיות להשיבני לנוי. פי' לירושלים

שהיא

יְהֹוָה חַסְדּוֹ קוֹמְמִיּוּת הֱשִׁיבֵנִי לְנָוִי. לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי לְחַדֵּשׁ הֲדַר זִיוִי. וְיָשַׁב מְצָרֵף וְטִהַר אֶת־בְּנֵי לֵוִי. קו"ח וְהָיוּ לַיהֹוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה: אל מלך

בח' פסוקים כזכר נסח סימם. טוב :

טוֹב יְהֹוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל־מַעֲשָׂיו: טוֹב יְהֹוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ: טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהֹוָה: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהֹוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהֹוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: טוֹב וְיָשָׁר יְהֹוָה עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ: טוֹב יְהֹוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי בוֹ: כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ: כִּי־טוֹב יְהֹוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ: כרחם אב וכו'

פזמון*) הזה יסודתו על אבות אברהם יצחק ויעקב. להיות זכותם תגן עלינו. וראשי חרוזיו בנימן. ומשקלו ו' ו' תנועות. והש"ץ קורא אל כל העדה לאמר:

בַּת־עַמִּי לֹא תֶחֱשֶׁה. וְלֹא תִשְׁקוֹט בִּזְעָקָה. וּבִמְקוֹם עוֹלָה וְאִשֶּׁה. תָּכִין תְּחַן חֻקָּה. לַיהֹוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה בִּצְדָקָה: נְשִׂיא אֱלֹהִים הַנֶּאֱמָן. רֹאשׁ צוּרִים אֵיתָנֵי. הִשְׁכִּים שַׁחַר וְזִמֵּן. עָמוֹד וְעָרוֹךְ

עץ יוסף

היא עיקר מקום דירתי. וזכה לפאר להדר מקום מקדשי לחדש הדר זיוי. הוא בית המקדש: וישב מצרף. כצורף המצרף וטהר את בני לוי והיו לה' בזמן המקדש שיבנה ב"ב מגישי מנחה:

טוב ה'. (תהלים קמה): לכל. לרעים ולטובים: על כל מעשיו. על כל הבריות שבעולם: טוב ה' לקוו. (איכה ג): לנפש תדרשנו. לו לבדו בלי אמצעים: טוב ויחיל. (שם שם). ופי' טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה'. והוי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה: טוב לחסות. (תהלים קיח). וחסיון זה אינו אלא לשון חסיון צל ודבר מועט הוא. מבטח דבר בריא וסמך חזק ואעפ"כ לחסות בה' טוב מהבטחת בני אדם: טוב לחסות כו' בנדיבים. (שם שם). ור"ל מבטח בנדיבים עם כי הם המעולים שבבני אדם: טוב וישר ה'. (שם כה). ור"ל שלפי שהוא טוב וישר ורוצה הוא להטיב לכל על כן מלמד הוא את החוטאים ומזהירם ללכת בדרך הנכון: טוב ה' למעוז. (נחום א). ופי' אף ביום צרה כשהוא עוסק בהבאת המשפט עכ"ז הוא טוב אז להיות למעוז ולחוזק ונותן לב לדעת את החוסים בו להזמין להם הצלה ועזר. לא כמלך ב"ו שאין מי יעמוד לפניו בעת זעמו ולא יתן אז לב להיטיב עם מי: כי הוא כו'. (תהלים קג): יצרנו. יצירתנו אשר היא מעפר ואי אפשר להפרד מכל וכל מתאוות הגוף: זכור. ותמיד זכור לפניו שאנחנו עפר. וכפל הדבר במ"ש: כי טוב ה'. (שם ק): לעולם חסדו. חסד ה' הוא דבר המתקיים על עולם ולא כן חסד ב"ו: אמונתו. האמנת הבטחתו קיימת עד כלות כל הדורות:

בת עמי. ישראל. לא תחשה לא תשתוקי: ולא תשקוט. אך תמיד יהיה פיכם ולשונכם בזעקה פי' בתפלה: ובמקום עולה ואשה. אשר הקריבו בזמן המקדש. ועתה כאשר בעונותינו אין לנו לא מקדש ולא כהן ולא קרבנות תכין תזמין תחן חקה. תחנה שיהיה לחק: לה' כו' בצדקה. כי נחשב בעיני ה' תפלת העני כצדקה שנותן העשיר: נשיא אלהים. הוא אברהם אבינו שנא' בו (בראשית כג) נשיא אלהים אתה בתוכנו: הנאמן. כמו שכתוב (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך: ראש צורים איתני. האבות נקראו צורים כדכתיב (במדבר כג) כי מראש צורים אראנו ודרשו חז"ל אלו האבות. ונקראו ג"כ איתנים שנא' (מ"א ח) בירח האתנים ודרשו חז"ל במסכת ר"ה (דף יא.) בירח שנולדו בו איתני עולם הם האבות. ואברהם היה הראשון להאבות. וזהו שאמר ראש צורים איתני. ויש נוסחאות שכתוב ראש צירים איתני. וצירים פי' שלוחים. והאבות וכן כל הצדיקים שנתן ה' חכמה בלבם נקראו שלוחי ה' כאלו שלחם ללמד דעת את העם שעל מנת זה נתן החכמה בלבם. ע"ד (ישעי' מב, יט) מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח וכמו שפירש המצודות שם. ואברהם היה הראשון לזה שהוא הקריא שמו של הקדוש ב"ה בפי כל הבריות (סוטה י.): השכים שחר וזמן. כדכתיב (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ודרשו חז"ל

בברכות

*) פזמון ל' עניה והרמת קול. ותען להם מרים (שמות טו, כא) תרגום ופזימות להון (ערוך הקטן כ"י רעגענסבורג). ויען איוב (ג, ב) תרגום ופזים (תרגום כ"י ליפסיא) (ונעלם מעיני בעל התשבי), שטעם עונין וחוזרין סוף החרוזים של הפיוטים בכל בית ובית, וכענין זה היתה שירת הים (כדאי' בתוספתא סוטה רפ"ו) כיצד אמרו ישראל שירה על הים כגדול שמקרא את ההלל בביהכ"נ ועונין אחריו על כל ענין וכו'. ועיין בערוך השלם ערך פזמון מה שהאריך בזה. (סג"מ)

תחנוני. במקום תמיד מימן. לשחר על־קרבני. וכי האמין ביהוה. ויחשבה לו צדקה ליהוה: יחידו למאה נחנן. ועקוד במזבח אבניו. לפנות ערב חנן. והאל נשא פניו. לתמיד ערב מכונן. להתרצות פני אדוניו. כאיש לקח מלא חפניו. קטרת סמים דקה ליהוה: מפלל יושב אהל. הלן במקום משבח. לרבוי פדרים יהל. בהתקרב בבית זבח. ואם אין קרבן ליהל (נ"א ליהל). תמורם אערך־שבח. ונבחר ליהוה מזבח. עשה משפט וצדקה ליהוה: נאלמתי דומיה. מאין עבודת כהנים. ואיך אשיר בשביה. ואספו (נ"א ואפסו) לויי אמונים. ועל כל־זאת אודה יה. כי הוא נעלה בדינים. לנו בשת הפנים. ולך הצדקה ליהוה: חלף קרבנות פדר. תפלתי תראה. בזכרי על הסדר. עבודת משרתים באי היכל חדר בחדר. ושמעו מבשר במראה. וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. ליהוה מגישי מנחה בצדקה: אל מלך וכו'

עץ

בברכות (דף כו:) אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר וישכם כו' ואין עמידה אלא תפלה כו'. וזהו שאמר כאן השכים שחר וזמן עמוד וערוך תחנוני. ועמוד וערוך הוא מקור. והוא כאלו כתב לעמוד ולערוך תחנוני. ועיין (שופטים ד, כ) ויאמר אליה עמוד פתח האהל שפרש"י עמוד כמו לעמוד. וכן פי' הרד"ק שם: במקום תמיד מיומן. מיומן מזומן מלשון וימן ה' דג. ר"ל במקום אשר תמיד היה המקום הזה מזומן לו להתפלל שם. ועיין בזוהר סדר שמות דף כ"א ע"ב: לשחר על קרבני. שיסחור וידרוש הקב"ה את תפלתי כקרבני שהייתי מקריב בעת שבית המקדש היה קיים: וכי האמין כו'. עשה"כ (בראשית טו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה: יחידו. תאר ליצחק ע"ש הכתוב קח נא את בנך את יחידך (שם כב): למאה נחנן. שנחנן אברהם מהקב"ה להולידו כשהיה בן מאה שנה: ועקוד במזבח אבניו. כדכתיב (שם כב) ויעקוד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים: לפנות ערב חנן. כמו שאמרו בברכו' (דף כו:) יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב: והאל נשא פניו. שנזדמן לו זיווגו תיכף כדכתיב שם בסוף פסוק הנ"ל וישא עיניו וירא והנה גמלים באים. או פי' שנשא פניו שזכות עקדתו עומדת לזרעו עד עולם: לתמיד ערב מכונן. כמ"ש שם בברכות שתפלת המנחה היא כנגד התמיד של בין הערבים: להתרצות. כל אחד מישראל לאדוניו הקב"ה ע"י תפלת המנחה: כאיש. כתפלת כה"ג אשר לקח מלא חפניו קטרת סמים דקה להקטיר לה' ביום הכפורים: מפלל יושב אהל. הוא יעקב שנאמר בו (שם כה) ויעקב איש תם יושב אהלים. ואמרו בברכות שם יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר ויפגע במקום וילן שם. וזהו מפלל פי' התפלל יושב אהל:

יוסף

הלן במקום משובח. דכתיב ויפגע במקום ואמרו במדרש ואלי בבית המקדש וכתיב בתריה וילן שם. וכתיב שם והנה ה' נצב עליו וגו' וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ואי' במדרש אכן השכינה שרויה במקום הזה ואנכי לא ידעתי. הרי שלן במקום המשובח: לרבוי פדרים יהל. פי' מאיר. ור"ל ותפלתו של יעקב היתה מאירה כנגד פדרים. והכונה לזה שאמרו שם בברכות שתפלת הערב הוא כנגד אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב שקרבים והולכים כל הלילה. וזהו שאמר לרבוי פדרים יהל בהתקרב כו': ואם אין. בעונותינו קרבן להקריב: ליהל. פי' לקוות שיכפרו עונותינו: תמורם אערוך שבח ותפלה ונבחר כו': נאלמתי. ענינו העדר הדיבור. ור"ל נעשיתי אלם ושתקתי על מאין עבודת כהנים. שיעבדו העבודה לכפר על עונותינו: ואיך אשיר עתה בשביה: ואספו. לשון נויעה. ור"ל אשר נועו ונדו לויי אמונים. ועל כל זאת אודה. ואשבח. יה. כי הוא נעלה בדינים. אשר הוא עושה בנו. רק לנו בושת הפנים. על חטאתינו. ולך ה' הצדקה: חלף כו'. בקשתנו מלפניך ה' חלף קרבנות פדר. תחת הקרבנות והפדרים: תפלתי תראה. ותקבל: בזכרי. הקרבנות כמו שהיו מקריבין אותם על הסדר. עבודת משרתים. הם הכהנים והלוים אשר שרתו בהיכל ולפני ולפנים. וזהו שאמר באי היכל חדר בחדר: ושמעו מבשר במראה. ושמעו הבשורה שראו שנתלבן הלשון של זהורית. והכם לדוגמא בנתבשרו שזרח להם שמש צדקה: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. שהיראים ינצלו מכל צרה. והצדקה שעשו תאיר להם כשמש. והוא ענין משל לומר מצות הצדקה בעצמה תשלם להם גמול טוב: לה' מגישי מנחה בצדקה. ותהיה חשובה לה' תפלתנו כאשר מגישי מנחה בצדקה בזמן המקדש:

ואח"כ יאמר החזן עשרה רחמנא למספר עשרה מאמרות ועשרת הדברות והקהל עונה בדיל ויעבור:

רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן קְיָמֵהּ דְּאַבְרָהָם רְחִימָא. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן קְיָמֵהּ דְּיִצְחָק עֲקִידָא. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן קְיָמֵהּ דְּיַעֲקֹב שְׁלִימָא. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן זְכוּתֵהּ דְּיוֹסֵף צַדִּיקָא. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן קְיָמֵהּ דְּמשֶׁה נְבִיָּא. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן קְיָמֵהּ דְּאַהֲרֹן כַּהֲנָא. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן קַנְאוּתֵהּ דְּפִינְחָס קַנָּאָה. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן קְיָמֵהּ דְּדָוִד מְשִׁיחָא. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא אִדְכַּר לָן צְלוֹתֵהּ דִּשְׁלֹמֹה מַלְכָּא. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:
רַחֲמָנָא תּוּב מֵרֻגְזָךְ. וְלָא נֶהְדַּר רֵיקָם מִן קֳדָמָךְ. בְּדִיל וַיַּעֲבוֹר:

אל מלך וכו':

מיוסד ע"פ א"ת ב"ש ולקוח מפיוט מוסף של יו"כ.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אַל תַּעַשׂ עִמָּנוּ כָּלָה. תֹּאחֵז יָדְךָ בְּמִשְׁפָּט. בְּבֹא תוֹכֵחָה לְנֶגְדֶּךָ. שְׁמֵנוּ מִסִּפְרְךָ אַל תֶּמַח. גִּשְׁתְּךָ לַחֲקוֹר מוּסָר. רַחֲמֶיךָ יְקַדְּמוּ רָגְזָךְ. דַּלּוּת מַעֲשִׂים בְּשׁוּרְךָ. קָרֵב צֶדֶק מֵאֵלֶיךָ. הוֹרֵנוּ בְּזַעֲקֵנוּ לָךְ. צַו יְשׁוּעָתֵנוּ בְּמַפְגִּיעַ. וְתָשִׁיב שְׁבוּת אָהֳלֵי תָם. פְּתָחָיו רְאֵה כִּי שָׁמֵמוּ. זְכוֹר נְאֻמַּת לֹא תִשָּׁכַח. עֵדוּת מִפִּי זַרְעוֹ. חוֹתֵם תְּעוּדָה תַּתִּיר. סוֹדְךָ שִׂים בְּלִמּוּדֶיךָ. טָבוּר אַגַּן הַסַּהַר. נָא אַל יֶחְסַר הַמָּזֶג. יָהּ דַּע אֶת אֲשֶׁר יְדָעוּךָ. מִגַּר עַם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ. כִּי תָשִׁיב לְבִצָּרוֹן. לְכוּדִים אֲסִירֵי הַתִּקְוָה:

וידוי הגדול של רבינו נסים ז"ל:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. קוֹדֶם כָּל דָּבָר. אֵין לִי פֶּה לְהָשִׁיב וְלֹא מֵצַח לְהָרִים רֹאשׁ. כִּי מִפְּנֵי שֶׁעֲוֹנוֹתַי רַבּוּ מִלִּמְנוֹת. וְחַטֹּאתַי עָצְמוּ מִסַּפֵּר. וּכְמַשָּׂא כָבֵד יִכְבְּדוּ מִמֶּנִּי. מִתְוַדֶּה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי בִּכְפִיפַת רֹאשׁ. בִּכְפִיפַת קוֹמָה. בִּכְנִיעַת חַיִל. בַּחֲלִישׁוּת כֹּחַ. בִּשְׁבִירַת לֵב. בִּנְמִיכוּת רוּחַ. בְּקִדָּה. בִּכְרִיעָה. בְּהִשְׁתַּחֲוָיָה. בְּאֵימָה. בִּבְעָתָה. בְּרֶתֶת. בְּזָוְעָה. בְּחַלְחוּל. בְּיִרְאָה. בְּמוֹרָא. אוֹמֵר אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי מִקְצָת מַעֲשַׂי הָרָעִים. וּמִדַּרְכֵי הַמְכֹעָרִים. וּמִמַּעֲלָלַי הַמְקֻלְקָלִים. לְאָמְרָם אִי אֶפְשָׁר. לְבָרְרָם אֵין בִּי כֹחַ. לְגַלּוֹתָם לֹא אֶעֱצָר חַיִל. לְדַבְּרָם לֹא אֵדָעֵם. לְהַגִּידָם אֵינִי כְּדַאי. לִתְבּוֹעַ עֲלֵיהֶם סְלִיחָה וּמְחִילָה וְכַפָּרָה. מָה אֲנִי. מֶה חַיַּי. אֲנִי הֶבֶל וָרִיק. אֲנִי רִמָּה וְתוֹלֵעָה. אֲנִי עָפָר וָאֵפֶר. בּוֹשׁ אֲנִי מֵחֲטָאַי. וּמִכֻּלָּם אֲנִי מִפְּשָׁעַי. אֵין לִי פִּתְחוֹן פֶּה לְהִתְוַדּוֹת לְפָנֶיךָ. גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא. עָצְמוּ פְּשָׁעַי מִסַּפֵּר. בּוֹשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי. כְּגַנָּב הַנִּמְצָא בַּמַּחְתֶּרֶת:

רבונו של עולם. אם עמדתי לפרש את־חטאי ולבארם. יכלה הזמן והם לא יכלו. על איזה מהם אתבע. ועל איזה מהם אבקש. ועל איזה מהם אתודה. על הכלל או על הפרט. על הנסתרות או על הנגלות. על הראשונות או על האחרונות. על החדשות או על הישנות. על הטמונות או על הנודעות. על הנזכרות או על הנשכחות ממני. יודע אני בעצמי שאין בי לא תורה ולא חכמה. לא דעת ולא תבונה. לא צדקה ולא ישרות. ולא גמילות חסדים. אבל אני סכל ולא יודע. בער ולא מבין. גולן ולא נאמן. חיב ולא זכאי. רשע ולא צדיק. רע ולא טוב. וכל־מעשים רעים עשיתי. וגם עברות רעות עשיתי. ואם אתה דן אותי כמעשי. אוי לי. וי לי. אהה עלי. אויה על נפשי. ואם תבקש לנקותי כמטהר וכמצרף כסף. לא ישאר ממני מאומה. כי אני כקש לפני אש. וכעצים יבשים לפני האור. כסף סיגים מצפה על חרש. הבל הבלים אין בו ממש:

במה אקדם או מה רפואה אבקש. כבן סורר ומורה הייתי. כעבד מורד על אדוניו. כתלמיד חולק על רבו. את אשר טהרת טמאתי. ואשר טמאת טהרתי. את אשר התרת אסרתי. ואשר אסרת התרתי. את אשר אהבת שנאתי. ואשר שנאת אהבתי. *)את אשר הקלת החמרתי. ואשר החמרת הקלתי. את אשר קרבת רחקתי. ואשר רחקת קרבתי. אף לא להכעיסך נתכונתי. ובעזות מצח באתי לבקש סליחה מלפניך. שמתי פני ככלב. העזתי מצח כזונה. ונגשתי לפניך בבשת פנים. וכן כתוב ומצח א אשה זונה היה לך מאנת הכלם:

רבונו של עולם. לא על עצמי בלבד אני מתפלל ומתודה. כי אם בעדי ובעד קהליך העומדים לפניך. ואף־על־פי שאיני ראוי ולא זכאי להתודות על עצמי וכל־שכן על אחרים. אבל כי דרכך להאריך אפך. ומדתך להעביר קצפך. ומנהגך לרחם על־בריותיך. וביותר לשבים אליך ומודים לפניך ועוזבים ומתנחמים על־פשעיהם ולא מכסים אותם. שכן כתוב ב מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם. ומציל את־נפשו מדינה של גיהנם:

רבונו של עולם. מנהג בית־דינך הצדק לא כמנהג בתי דינין של בני אדם. שמדת בני אדם כשהוא תובע את־חברו בממון אל הבית דין או אל השופט. אם יכפור ינצל מן הממון. ואם יודה מתחיב לתן. ובית דינך הצדק לא כן הוא. אלא אם יכפור אדם אוי לו ואוי לנפשו. ואם מודה ועוזב אתה מרחמהו:

רבונו של עולם. לולי חטאינו ופשעינו לא היינו בושים ונכלמים. ועל כה היינו מתודים. כי אי אפשר לו לאדם לבקש על חטא והוא לא

חטא

א ירמיה ג, ג. ב משלי כח, יג.

*) את אשר הקלת החמרתי. דאיתא בויק"ר פ"ג תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו שלא טמא את הטהור ולא טהר את הטמא, שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור. ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ב תפלת ר' נחוניא בן הקנה יה"ר וכו' שלא נטמא את הטהור ולא נטהר את הטמא שלא נאסור את המותר ולא נתיר את האסור. ובטיו"ד סי' קט"ו בב"י כתב שאסור להתיר את האסור כך אסור לאסור את המותר (ועי' פ"ת יו"ד סוף סי' קט"ו). המאסף

חָטָא. וְלֹא יָדַע עֹז רַחֲמֶיךָ אֶלָּא בְּהַעֲבִירְךָ חַטֹּאת יְרֵאֶיךָ. וְלֹא עַל עַצְמִי בִּלְבַד אֲנִי מִתְוַדֶּה כִּי אִם בַּעֲדִי וּבְעַד כָּל־קְהָלֶךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּכַפֶּר־לָנוּ עַל כָּל־חַטֹּאתֵינוּ וְתִסְלַח לָנוּ עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתִמְחַל לָנוּ עַל כָּל־פְּשָׁעֵינוּ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (נ"א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ. כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

מיוסד ע"ס א"ב ונזכר בסדור רב עמרם גאון:

אָשַׁמְנוּ מִכָּל־עָם. בֹּשְׁנוּ מִכָּל־דּוֹר. גָּלָה מִמֶּנּוּ מָשׂוֹשׂ. דָּוָה לִבֵּנוּ בַּחֲטָאֵינוּ. הָחְבַּל אִוּוּיֵנוּ*). וְנִפְרַע פְּאֵרֵנוּ. זְבוּל בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ. חָרַב בַּעֲוֹנֵינוּ. טִירָתֵנוּ הָיְתָה לְשַׁמָּה. יְפִי אַדְמָתֵנוּ לְזָרִים. כֹּחֵנוּ לְנָכְרִים: וַעֲדַיִן לֹא שַׁבְנוּ מִטָּעוּתֵנוּ. וְהֵיךְ נָעִיז פָּנֵינוּ וְנַקְשֶׁה עָרְפֵּנוּ. לוֹמַר

*) בסדור רב עמרם גאון הנוסחה גָּוֵנוּ.

עץ יוסף

אבל אנחנו ואבותינו חטאנו. לכאורה כמו זר נחשב מה לנו לגלגל עצמות אבותינו ולומר שהמה חטאו שיראה כמלמדים עליהם קטגוריא להזכיר עונם להתפש. אמנם בפנה יקרת אמונת הגלגול כרשב"י יתיישב הדבר והוא כי לא יבצר כי בני דורנו זה היינו בקדמונינו. ועל כן באמור אנחנו ואבותינו נכוין אל אבותינו אשר היינו בהם. ונמצאנו מתודים על עצמנו (אלשיך תהלים קו). ועי' מ"ש עוד בתפלת שחרית של חול קודם והוא רחום: **תעינו** תעתענו כו'. כלומר תעינו מתחלה מפני שדרך היצה"ר לבא באותן הלומדים לאמר לו למוד אך מ"מ עשה גם להנאתך. כי אי אפשר לאמר שלא ילמוד כלל כי לא ישמע אליו. אך אומר שילמוד גם להנאתו. וכאשר יתגיל אותו שירדוף אחר הנאתו ואינו יכול להיות בלא זה אז ממילא הוא לא ילמד כי צריך לזה שהוא מורגל בו. וזהו מתחלה תעינו והיינו סוברים שנוכל לעשות שניהם ללמוד ולמלאות הנאת הגוף ואח"כ תעתענו ממילא שאי אפשר מאחת הרגל הנאת הגוף היצה"ר אומר לו שחולה הוא מחמת שעזב הרגלו. ואח"כ סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים שאין אנו רודפים אחריהן. ואח"כ ולא שוה לנו כלומר שלא היה שוה אצלנו אם יזדמן לפנינו מצוה בלא טורח ויגיעה אעפ"כ לא עשינו כי לא שוה לנו כלל (כגר"א משלי ז). או פי' ולא שוה לנו כי לא די שאין אנחנו רודפים אחר זה שהיא העיקר הכל. אלא אפילו אם היו שניהם לפנינו לא בחרנו בזה (הגר"א שם א): ואתה צדיק על כל הבא עלינו. הכונה שמאתו ית' לא תצא הרעה כי אם לטובה. כוונתו להיטיב לנו בטובו הגדול תמיד. וזהו ואתה צדיק על כל הבא עלינו. אך פן תאמר הלא צרות רבות סבבונו צרה אל צרה נגשת. ושבר על שבר ידובקו. ואיה מקום מבואם. לזה בא הכתוב כמשיב ואמר כי אמת עשית. כלומר ודאי שהקב"ה אמת עשה בטובה. ואנחנו בקבלת השפע הרשענו. כי הנחה על גבי מקום חשוב בעיניו וליכא משום דידיו של אדם גזירת טומאה עליהם. ובעונותינו כי רבים המה הטוב אשר הטיב ה' עמנו. עם נפילתה נמאסת בהגיע לידינו המלוכלכות בחטאים ועונות ואז נתהפך הטובה היא עצמה לרעה (כדרת אליהו): **אשמנו** מכל עם. מפני שאנו לוקים מכל עם: **בושנו** מכל דור. מדאנו נוקין מכל דור: **גלה** ממנו משוש. הוא בהמ"ק: **דוה** לבנו בחטאינו. שמגודל העונש אנו מכירים גודל החטא: **הוחבל** אווינו. נתמשכן תשוקותינו: **ונפרע** פארנו. ונשבת הדרתנו: טירתנו. פלטרינו: כחנו. כספנו וזהבנו שסגלנו ביגיעת כחנו. או פי' כחנו אלו הבנים ע"ד כחי וראשית אוני:

פמלנו

לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ: אשמנו וכו'

לְעֵינֵינוּ עָשְׁקוּ עֲמָלֵנוּ. מְמֻשָּׁךְ וּמְמוֹרָט*) מִמֶּנּוּ. נָתְנוּ עֻלָּם עָלֵינוּ. סָבַלְנוּ עַל שִׁכְמֵנוּ. עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ. פּוֹרֵק אֵין מִיָּדָם. צָרוֹת רַבּוֹת סְבָבוּנוּ. קְרָאנוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. רָחַקְתָּ מִמֶּנּוּ בַּעֲוֹנֵינוּ. שַׁבְנוּ מֵאַחֲרֶיךָ. תָּעִינוּ וְאָבָדְנוּ: ועדין וכו'. אשמנו.

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה. וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ. וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ: גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ. תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ: תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָרַחֲמִים: בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם. כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם: מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב. כְּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כָּתוּב: וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן. כְּיוֹם וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן: תַּעֲבוֹר עַל פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם. כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם: תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמָר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה וְשָׁם נֶאֱמַר: ויעבור וכו'

חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

פותחין הארון

פ"א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה | אֶחָד:

ג"פ בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

ז"פ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים:

פ"א יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה מָלָךְ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: סוגרין הארון

עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ פַּחַד יִצְחָק עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֲבִיר יַעֲקֹב עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ מָגֵן דָּוִד עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי הַמֶּרְכָּבָה עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ הָעוֹנֶה בְּעֵת רָצוֹן עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ הָעוֹנֶה בְּעֵת רַחֲמִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ רַחוּם וְחַנּוּן עֲנֵנוּ. רַחֲמָנָא עֲנֵנָן. רַחֲמָנָא פְּרוֹק. רַחֲמָנָא אִתְמְלֵי רַחֲמִין עֲלָן וְעַל כָּל־אֱנָשֵׁי בֵיתָנָא וְעַל כָּל־אַחֲנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּמֵחֲשׁוֹכָא לִנְהוֹרָא אַפְּקָנָן בְּדִיל שְׁמָךְ רַבָּא:

החזן אומר קדיש תתקבל ואח"כ אומרים מזמור ח. ק"י. עלינו. ק"י. והם עושים יום כפור קטן ביום א' תמורה ערב ר"ח אומרים אבינו מלכנו ותחנון. ואח"כ אומרים מזמור כ. ק"י:

עץ יוסף

עמלנו. אלו הבנים. וכמו שאמר בעל הגדה ואת עמלנו אלו הבנים: ממושך וממורט ממנו. ממושך הם הגדולים שאין קשור נפשם בנפש אביהם ואמם כ"כ אלא שיש להם מ"מ דביקות וקרבות גדול עמם. א"כ כשמפרידים [אותם] מהם נקרא ממושך. אבל הקטנים שיש להם קשור גמור עמם כמו שיש קשור גמור הנוצות עם בשר העוף כשמפרידים [אותם] מהם נקרא ממורט: פורק. פודה: תעינו. יותר ואבדנו:

שמע כו'. אי' באותיות דר"ע שאמר הקב"ה למלאכי השרת אני בעצמי אחוס על ישראל יותר מעל כל מפני שהן ממליכין אותי בעולמי ב"פ בכל יום ומיחדין את שמי שחרית וערבית שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. שאלמלא ישראל בעולם לא היה כבוד וגדולה בעולם. לפי שהם מספרים תהלתי בכל יום שנאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. ואין דעתי נוחה אלא מהם שנאמר (הושע יא,ח) נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי עכ"ל:

---

*) ממשך וממורט ממנו. פי' עמלנו ורכושנו נמשך ונמרט ממנו ע"י אויבינו, וצ"ל ומֹורָט כמ"ש א', ככתוב בישעיה (יח, ב ז): מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט, וכן הגיה בסליחות ה"ר שלום הכהן (אלטונא תקפ"ג), וכ"ה בסדור עבודת ישראל, וכ"ה ב"סדר ארבע תעניות כמנהג ספרדים", והוא אמר לו בינוני מבנין פֻּעַל ומענין מריטת שער וכפלם והמה היינו אֻכָּל (שמות ג, ב), והאו"ס מבני הכי"ש, והוי"ו נוספת, ואולי בא כמ"ש א' למען הגדיל מן: כרשת מֹרָט (מ"א ז, מה) שהוא מענין לטישה, (ועי' מכלל יופי על ישעיה שם). המגיה מרדכי יעקב האבער.

(א) ראש חודש ערבית מתפלל שמו"ע ואומר יעלה ויבא בעבודה ואם שכח עיין לעיל בתפלת שמו"ע של חול ושם נתבאר דינו: **(ב)** שחרית מתפללים שמונה עשרה ואומרים יעלה ויבא בעבודה ואח"כ קורין הלל בדילוג בין יחיד בין צבור ומברכין עליו בתחלה אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל ולבסוף יהללוך ובדיעבד אם בירך לגמור את הלל יצא (ס"ז תכ"ב) ומ"מ יזהר כל אדם לקרות בצבור כדי לברך עליו עם הצבור להוציא את עצמו מחשש פלוגתא דהוי ברכה לבטלה כי יש פוסקים דס"ל דאין ליחיד לברך על קריאת ההלל ולכן אם בא לבהכ"נ סמוך להלל ויש עוד שהות לקרוא ק"ש ולהתפלל אף אחר קריאת ההלל יקרא תחלה ההלל עם הצבור ואח"כ יתפלל ואם לא יהיה לו שהות אח"כ לומר פסוקי דזמרה ידלג כמו שמבואר לעיל אצל דיני תפלה ואם היחיד אומר פסוקי דזמרה והצבור מתחילין לקרות הלל בר"ח או בחוה"מ פסח יקרא היחיד עמהם בלא ברכה תחלה וסוף ויסמוך עצמו על הברכות של פסוקי דזמרה כיון דהרבה פוסקים ס"ל דיחיד אין מברך בהון ימים שאין גומרין את הלל אבל בימים שגומרים את הלל אם היחיד עומד באמצע פסוקי דזמרה לא יקרא עמהם דלש"ע צריך לברך עליו ובתוך פסוקי דזמרה אסור להפסיק בברכות (אמנם בין ישתבח ליוצר אפי' בימים שגומרים את הלל יאמר הלל עם הצבור בברכה תחלה וסוף דהא מפסיקין לכל דבר מצוה אפי' לקבול על חובותיו כנ"ל) (עי' סי' נ"ד) ואם יחיד קורא את ההלל יש להדר אחר שנים שיאמרו עמו ראשי פרקים ונוהגין כן בהודו אבל לא בהנא כו' (סי' תכ"ב): **(ג)** אם הפסיק באמצע הלל אפי' בדבור ושהה אפי' כדי לגמור את כולה אין צריך לחזור לראש וחוזר למקום שפסק ואם הפסיק באמ"ע עין צריך לחזור לראש אותו פסוק שהפסיק בו ואם הפסיק מחמת אונס כגון שלא היה מקום נקי ושהה כדי לגמור את כולה בימים שאין גומרים את הלל א"צ לחזור לראש אבל בימים שגומרין את הלל אם הפסיק מחמת אונס ושהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש בלא ברכה בתחלה (ועי' מ"א שם): **(ד)** הקורא את הלל למפרע לא יצא ואם טעה ודילג פסוק אחד או כמה פסוקים ואחר כך כשאמר כמה פסוקים אחרים נזכר שטעה א"א אותם במקום שנזכר רק חוזר לתחלת הפסוקים שדילג ויקרא משם ואילך כסדר (שם): **(ה)** מצות קריאת הלל מעומד חוץ מליל פסח (ועיין בט"ז הטעם) ואסור לסמוך עצמו לעמוד או לכותל דסמיכה אינה כעמידה (מ"א ועיין א"ר שם): **(ו)** א"א הלל בבית האבל ובר"ח כשמתפלל בבית האבל אפילו כשבא לביתו א"צ לומר א]ובחנוכה שגומרים את הלל צריך לומר אח"כ בביתו אבל בשבת שחל בו ר"ח או אם קבר את מתו ברגל אפילו אם מתפללין בבית האבל אומרים הלל כיון שאין בו אבילות (מ"א בסי' קל"א ס"ק י' ופ"מ):

(א) ר"ח מותר בעשיית מלאכה והנשים נהגו שלא לעשות והוא מנהג טוב ויש בזה הרבה טעמים ואם המנהג שעושין קצת מלאכות וקצת אין עושין אזלינן בתר המנהג דמעיקרא כך קיבלו עלייהו אבל בשהם אין להקל להם כלל (ועיין מ"א): [מצוה להרבות בסעודה בר"ח. וכשחל בחול יש לעשות מאכל אחד יותר לכבוד ר"ח ואם חל בשבת עושים מאכל אחד יותר ממה שעושין לכבוד שבת (שכנה"ג) ועמ"ש אחר תפלת מוסף לשבת ור"ח בשם הרי"ע שיש להרבות בסעודת מוצ"ש]:

גודל מעלת ראש חודש הובא בזוה"ק פ' אחרי דף ע"ט וז"ל אמר ר' שמעון כתיב והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו אמאי שקיל דא כדא אלא כלא בחד דרגא כו' הרי לפניך כי חדש ושבת שוו בשקוליהן. וז"ל הלבוש סימן ת"ז ר"ח לא אסרה התורה בו מלאכה. מ"מ יום שיש בו קדושה הוא יותר משאר ימי החול כיון שמביאין בו קרבנות מוספין כמו ביו"ט. לכך נהגות הנשים שלא לעשות בו מלאכה. ומנהג טוב הוא כמו שיתבאר לפנינו. ואפילו אם יהיה ב' ימים ר"ח נוהגין שלא לעשות מלאכה בב' הימים כי מצות ר"ח אחז"ל שהיא מוטלת על הנשים יותר מעל האנשים מפני שיו"ט שלהן הוא שנתן להן הקב"ה שכרן לפי שלא רצו ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל כו' ולפי שבתחלה קבע הש"י י"ב ראשי חדשי השנה כנגד י"ב שבטי ישראל הזכרים. והיא מצוה הראשונה ביציאת מצרים שנאמר החדש הזה לכם וגו' ראשון הוא לכם וגו' ר"ל ראשון לי"ב חדשי השנה אבל אנכי מצוה לכם נגד י"ב שבטיכם וזהו לכם כנגדכם. וכשחטאו ישראל בעגל והנשים לא רצו לסייע לאותו מעשה בנתינת נזמיהן נטל הקב"ה קדושת ר"ח מן הזכרים ונתנה לנשותיהם לזכר שלא היו באותו החטא עכ"ל. וכתב הא"ר מלשון זה משמע דקודם ניתנו לאנשים ולא לנשים. דאל"כ מה שכר נתן לנשים הא כבר היה להן. וכ"כ ב"י. והע"ת פי' דכשן להן גם שכר אנשים כמו צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. עוד כתב הא"ר שזו שכרן של נשים בעוה"ז. ובעוה"ב שהן עתידין להתחדש בר"ח שנאמר שמחדש כנשר נעוריכי (פדר"א) וכתב רש"ל שהנשים זקינות צדיקות יחזרו לנעוריהן כיוכבד עכ"ל. עוד כתב בא"ז ובא"ר שאמור זכוע שטעם שר"ח יו"ט של נשים משום שבכל חדש אשה מתחדשת ומותרת לבעלה ומתאוה לו וחביבה עליו כאלו היתה חדשה כמו הלבנה שמתחדשת ומתאוין לראותה לכך הוי ר"ח יו"ט של נשים עכ"ל. עוד כתב הלבוש שם ואפשר שלכך לא אסרה התורה בשום מלאכה מפני שהנשים הן כפופות תחת יד בעליהן ואין סיפוק בידן ליבטל ממלאכתן בלא רשות בעליהן. ויש אומרים דמ"מ מלאכה כבידה כגון לחרוש ולזרוע אסור אף לאנשים וילפינן לה מדכתיב גבי דוד באמר לו יהונתן אבר נסתרת שם ביום המעשה (ש"א יע) ותרגום יונתן ביומא דחולא. והתם ביום ר"ח היה וקרא לערב ר"ח יום המעשה אלמא ר"ח לאו יום המעשה הוא. ומעשה מלאכה כבידה משמע. וגם הנשים לא נהגו איסור אלא במלאכות העשות להשתכר בהן. אבל מלאכות שאין עושות להשתכר בהן כגון לתפור ולתקן כלי הבית אין נוהגות בהן איסור דמעיקרא לא קבילו עלייהו אלא כן לשנותו מחול ממש אבל לא לאסור בכל מלאכות שאין עושין להשתכר כמו ביו"ע דלזה לא קבילו עלייהו עכ"ל. וכתב בא"ר וז"ל בז"ע לא הביא י"א זה. וכן הב"ח ושכנה"ג מסקי שאין איסור לאנשים אפילו במלאכה כבידה. אך לעבדיו ומשרתיו העברים אין יכול לכופן למלאכה כבידה ע"כ. עוד כתב בא"ר ולענין מלאכה לנשים כתב המ"א דבמנהגא תליא מלתא. ונכון לנהוג בעלמא שלא לעשות מלאכה כלל אפילו קלה אפילו שלא להשתכר. ואף במקום שנוהגין לעשות אין הבעל יכול לכופה ולעבדיו העברים אין יכול לכופן

ציון רעק"א א] [ובחנוכה שגומרים כו'. נ"ב בא"ר פסיק דבחנוכה אומרים הלל בבית האבל. וכן נ"ל עיקר]:

לטפן למלאכה כנידה עכ"ל: **כתב** הש"ע והלבוש מצוה להחליף הבגדים בר"ח וסימנך חמש חליפות שמלות. חמש ר"ת חדש מועד שבת יחליף השמלות (חמדת הימים). ומצוה להרבות בסעודת ר"ח. וקיים הלבוש כמו במועד. וסמכוהו אקרא מדאתקש ר"ח למועדים לשמחה דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ע"כ. ובא"ר כתב מצוה להרבות כו' מפני כבוד היום שהוא כפרה לישראל שאחז"ל הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח. כלומר בשבילי על שמיעטתי הירח מאור שלה ואני רוצה לעשות לה כבוד שיתכפרו בה כל ישראל בכל עת שמתחדש. עוד טעם זכר לסעודה שהיו עושין לעדי הלבנה בזמן שהיה בית המקדש קיים שהיו מקדשים ע"פ הראייה (כל בו דף מ"ג). וכל המוסיף מוסיפין לו מן השמים ואם פוחת פוחתין לו. וכ' בכנה"ג ראיתי שמדקדקין כשחל ר"ח בחול עושין מאכל אחד יותר. וכשחל בשבת עושין מאכל אחד יותר ממה שעושין לכבוד שבת ע"כ. ומ"א כתב די"ש למשוך סעודה שלישית עד הלילה דבירושלמי איתא די"ש לעשות סעודת ר"ח באחד בשבת. דבשבת אינו ניכר שעושה משום ר"ח: **מה** שהתינוקות מוליכין מעות לרבן בכל ר"ח וקורין מעות ר"ח אין לבטלו אחד המרבה ואחד הממעיט (ב"ח וא"ר): השל"ה כתב שמצוה להרבות בסעודה בר"ח משום דאמרינן ביה הלל וכתיב ביה זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו:

דרך סדר נטילת לולב החיים

זמן נטילת לולב וברכתו:

(א) שיעור הדס וערבה צריך לכתחלה להיות ארוכין י"ב גודלין ושדרו של לולב צריך להיות לכתחלה ט"ז גודלין ולמעלה אין להם שיעור אבל עכ"פ צריך שיצא השדרה של לולב למעלה מהם טפח (סי' תר"ן): **(ב)** מצוה לאגוד השלשה מינים ביחד בקשר גמור משום נוי ונוהגין לעשות הקשר בענין זה דהיינו שכורכין סביבות כל הג' מינים אלו ותוחבין ראש הכרך בתוך העגול הכרוך ועושין שלשה קשרים ללולב בענין זה היינו לבד הקשרים שקושרין הג' מינים ביחד יהיו ג' קשרים (א"ר סי' תרנ"א דלא כט"ז) ויש לקשור ההדס גבוה יותר מן הערבה וישפיל ההדס וערבה תוך אגד הלולב כדי שיאחוז כל ג' מינים בידו בשעת הברכה (שם רמ"א) וצריך להיות טפח למעלה פתוח ולא מקושר כדי שיהיה יכול לכשכש העלין (א"ר שם): **(ג)** וצריך להסיר החוט מן ההדס דהוי חציצה ויש לאגוד ההדס בלולב והוי לנאותו ואינו חוצץ ויאגוד הלולב באמצע והדס בימין וערבה בשמאל היינו כשמחזיק הלולב ופני השדרה אליו (שם ועיין מ"א): **(ד)** יטול הלולב והדס וערבה אגודים ביחד בימינו כמו שנתבאר לעיל דינו ואתרוג בשמאלו ראשיהם למעלה ועוקציהם למטה דרך גדילתן והאתרוג צריך להיות עוקצו למטה וזה הוי דרך גדילתו (שם): **(ה)** ויטול תחלה האתרוג בשמאלו מהופך העוקץ למעלה ופטמו למטה ואח"כ יטול הלולב בימין ויברך ביום ראשון על נטילת לולב ושהחיינו וביום שני על נטילת לולב לבד ואח"כ יהפוך האתרוג פטמו למעלה וינענע וכשמסלקם מידו יסלק תחלה הלולב ואח"כ האתרוג דכל זמן שהלולב בידו צריך להיות האתרוג ג"כ בידו (מ"א שם) וכשנותן לחבירו לברך עליו יתן לאחר הלולב תחלה ואח"כ האתרוג ואותו האחר יתן למי שרוצה לברך עליו האתרוג תחלה ואי ליכא אחר יקח ממנו הלולב בשמאלו ואח"כ יקח האתרוג בשמאלו ואחר כך יתן הלולב לימינו ויוצא כל הדיעות (מ"א בשם של"ה): **(ו)** אם שכח לברך עד שנטל כולם דרך גדילתם מ"מ מברך עליהם כ"ז שהם בידו שעדיין הוא עסוק במצותו (ועיין א"ר שם) ומברך מעומד וכן הלקיחה צריך שתהיה מעומד (מ"א בשם של"ה) ואינו מברך רק פעם אחת ביום אע"פ שנוטלו כמה פעמים ביום (שם): **(ז)** איטר נוטל לולב בימין שלו והאתרוג בשמאלו ואם היפך יצא וכן כל אדם אם נטל בהיפוך האתרוג בימין והלולב בשמאל ג"כ יצא רק אם אפשר לו יטול פעם שנית בלא ברכה (ועי' מ"א שם) ושולט בשתי ידיו נוטל האתרוג בשמאל ולולב בימין כל אדם (שם): **(ח)** אם כרך סודר על ידיו או נטלו דרך בית יד שקורין (האנדשוה) לא יצא וצריך לחלוץ התפילין קודם נטילת לולב ולכל השיטות (היינו שצריך ליטלו קודם חליצת התפילין) צריך להסיר הטבעות מידו ואם לא הסיר הטבעות מידו ונטלו צריך לחזור וליטלו בלא ברכה (עי' א"ר שם): **(ט)** גידם שאין לו יד כלל יקח לולב בזרוע ימין והאתרוג בזרוע שמאל וכן אם יש לו יד אחת נוטל אחד בידו אחת והשני בזרוע ולא יטול שניהם בידו אחת אפילו בזה אחר זה ואם אין לו אלא יד אחת ובשניה אין לו אפי' זרוע יקח בזה אחר זה ולא יקחם בב"א ואם אין לו לא יד ולא זרוע לא יקחם בפיו כי זה לא הוי לקיחה כלל (פ"מ שם):

דיני הנענועים שצריך לעשות:

(א) צריך לנענע לכל הרוחות בשעת הברכה ואפילו אינו נוטלו בשעת הלל וגם בהלל צריך לנענע לכל הרוחות ונכון שיברך תחלה בסוכה על הלולב וינענע בו ואם אין לו לולב בביתו לברך עליו בסוכה יברך עליו קודם הלל וינענע בשעת ברכה ואח"כ ינענע בהלל (סימן תרנ"א ועי' מ"א שם וסימן תרנ"ב): **(ב)** סדר הנענועים בהלל הש"ץ ינענע בהודו כו' וכן ביאמר נא כו'. והצבור מנענעים בכל פעם שאומרי' הודו דהיינו ד' פעמים שעונין אחר הש"ץ הודו וכן מנענע הש"ץ באנא ה' הושיעה נא בב' פעמים שאומר והצבור ג"כ מנענעים ב' פעמים אבל באנא ה' הצליחה נא אין מנענעים לא הש"ץ ולא הצבור וכן בהודו לה' שבסוף שכופלין את הפסוק מנענעים בו ב' פעמים הש"ץ והצבור (שם): **(ג)** סדר הנענועים לרוחות יחזיר פניו למזרח ושדרו של לולב נגד פניו (כוונות) ויעשה ג' הולכות למזרח ושלש הבאות והיינו שמוליך ידו עם הלולב מכנגדו והלאה ג"פ ומביאו אצלו ויכשכש בעלין בשעת הולכה והובאה ובשעת הובאה יביא עקרו של לולב נגד החזה ואח"כ יטה ראש הלולב לדרום ויעשה ג"כ ג"פ הולכה והובאה כמו במזרח אבל א"צ להפוך פניו לצד שמנענע רק יטה ראש הלולב לצד שמנענע ויעשה ג"פ הולכה והובאה וכן לצד מערב יטה ראש הלולב על כתפו ומוליך ומביא (מהרי"ל ועי' מ"א) ואח"כ נגד צפון ואח"כ למעלה ואחר כך נגד מטה וכשמנענע למטה אין צריך להפוך ראש הלולב נגד מטה (ט"ז שם) וסדר הרוחות. מזרח. דרום. מערב. צפון. מעלה.

מזה (מ"א שם): (ד) כשמנענע בהודו וביאמר נא ובאנא כו' יחלק הנענועים דהיינו שלא ינענע בהשם. ובהודו וכו' שש תיבות ינענע בכל תיבה לרוח אחת וכן ביאמר נא ו' תיבות ינענע ג"כ בכל תיבה לרוח אחת ובאנא ג' תיבות בלא השם ינענע בכל תיבה לב' רוחות וצריך לחבר האתרוג להלולב בשעת הנענועים ולנענע בשניהם יחד (שם ובמ"א): (ה) ד' מינים הללו מעכבין זה את זה שאם חסר לו אח' מהם לא יברך על השאר אבל נוטל אותם בלא ברכה. ומנענע בהם קודם הלל דהיינו בשעה שהוא מברך עליהם אם יהיו כולם ובשעת הלל ינענע ג"כ לזכר בעלמא בין ביום א' בין ביום ב' בין בשאר ימים (א"ר דלא כט"ז) והצבור יטלו אותן ג"כ כדי שלא יבואו לטעות לשנה הבאה שיסברו שיצאו במה שנטל הש"ץ (א"ר דלא כט"ז ומ"א): (ו) אם בירך על הלולב ואחר הברכה ראה שלא היה בו הדס או ערבה או שהיו פסולים אם הי' לו ערבה בביתו באופן שא"צ להפסיק בינתים כדי ליקח אותם יקח ארבעתן ביחד ויברך על אותו מין שהיה נחסר דהיינו על ערבה יברך ענ"ט ערבה על הדס ענ"ט עץ עבות ואם היה זה ביום ראשון צריך לברך עוד פעם שהחיינו בשביל הנחסר דומיא דתורמוס שבירך עליו ונפל מידו אף שהיה לפניו תורמוס ואוכל את השני' מ"מ צריך לברך על השניה אבל על הלולב יצא כיון שהיה אצלו בביתו ארבעתם אבל אם לא היה לו בביתו ערבה אחרת או הדס אחר בשעה שבירך ואח"כ הביאו לו צריך לברך על ארבעתם יחד פ"ב ע"כ לולב כיון שלא היו מצויים אצלו בבית לא יצא גם על הלולב וצריך לברך עליו פ"ב ואם היה זה ביום ראשון צריך לברך גם שהחיינו פעם שנית (א"ר שם דלא כמ"א): (ז) אם חסר אחד מהמינים לא יקח אחר במקומו כדי שלא יבואו לטעות בשנה האחרת (שם) המדקדקים במצות אין מוסיפין על שלשה בדי הדס ועל שתי ערבות (שם):

זמן נטילת לולב:

(א) זמן מצות לולב ביום אבל לא בלילה וכל היום כשר לנטילת לולב שאם לא נטלו שחרית יטלנו אח"כ ומכ"מ זריזין מקדימין למצות ונוטלין אותו בבוקר וזמנו הוא משתנץ החמה ליטול אותו לכתחלה ואם נטלו משעלה ע"ה יצא בדיעבד אפי' א"צ לצאת לדרך ואם רוצה להשכים לצאת לדרך מותר לכתחלה לנטלו משעלה ע"ה ואם שכח ליטלו כל היום יכול ביה"ש אפי' ביום א' נוטלו בין השמשות בלא ברכה (פ"מ סי' ס"ז במ"ז) וכן הדין בספק אם נטל לולב (שם): (ב) אסור לאכול קודם שיטלנו ואם שכח ואכל ונזכר תוך הסעודה ביום ראשון שהוא מן התורה וה"ה יו"ט שני לדידן שעושין ב' ימים טובים מספק אפי' יש שהות ביום ליטלו אח"כ יפסיק ובשאר הימים אין צריך להפסיק אם יש שהות ביום אחר אכילה אבל אם אין שהות אפילו בשאר הימים יפסיק (שם ובט"ז שם): (ג) מי שבא בדרך בחוה"מ ומצפה שיבא למקום שיהיה שם לולב אפי' מי שרוצה להחמיר על עצמו לא יתענה יותר מחצות היום משום דאסור להתענות בחול המועד וכן הישובים שאין להם אתרוג שצריכים לשלוח אחר אתרוג ונתעכב א"צ להמתין שלא לאכול יותר מחצות אפילו ביום ראשון שהוא מדאורייתא (ועי' מ"א וא"ר שם):

דין אם מותר להריח בהדס ובאתרוג:

(א) הדס של מצוה אסור להריח בו כל ז' אפי' בשבת אבל אתרוג מותר להריח בו בשבת שבתוך החג אבל בימי החג שלא בשבת אין להריח בו אפילו שלא בשעת נטילתו לצאת (א"ר סי' תרנ"ג דלא כמ"א) מחמת שנחלקו הפוסקים אם לברך אם לאו: (ב) מותר להחזיר הלולב למים ביו"ט ויכול להוסיף עוד מים אחרים אם צריך אבל להחליף את המים אסור ובחוה"מ מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדר ונוהגין ליקח בחוה"מ בכל יום ערבה חדשה ולקשרה בלולב משום הידור מצוה (סי' תרנ"ד):

דין נכרי שהביא לולב:

(א) נכרי שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום מותר ליטלו אפי' מי שהובא בשבילו ומותר לשלוח נכרי ביו"ט להביא לולב מחוץ לי"ב מיל בין ביום ראשון בין ביום ב' וכן להביא מחוץ לתחום מותר לומר לנכרי להביא אפילו בשבת בשביל יו"ט שני ובשביל יום טוב ראשון מותר לשלוח אפילו בשבת חוץ לי"ב מיל אבל בשביל יום טוב שני אין לשלוח לא בשבת ולא ביו"ט חוץ לי"ב מיל וכל היכא דהביאו מחוץ לתחום ומותר לצאת בו אף על פי כן אסור לטלטלו חוץ לד' אמותיו אם העיר אין בה עירוב וצריך לילך למקום האתרוג וליטלו שם ובית אפילו גדול נחשב כד' אמות ובשביל זקן או חולה שאינן יכולין לילך יאמר לנכרי להוליך אצלם אבל אם יש שם עירוב יכול לטלטלו בכל העיר רק חוץ למקום העירוב אינו רשאי לטלטלו (סי' תרכ"ה ועיין מ"א וא"ר ופ"מ שם): (ב) ערבה שנתלשה ביו"ט בין ביום א' בין ביום ב' אסור לטלטל' בו ביום אפי' אין לו אחרת לצאת בה אבל אם נתלשה ביום א' מותרת ביום ב' (ועיין מ"א שם):

דינים פרטיים ללולב:

(א) קטן היודע לנענע לולב כדינו דהיינו מוליך ומביא מעלה ומוריד אביו חייב לקנות לו לולב אם ידו משגת כדי לחנכו במצות וכדי שיעשה הנענועים כדינו בשעת הלל עם הצבור ואם אין ידו משגת לקנות לו לולב לבדו עכ"פ יתן לו לולב שלו אחר שיצא בו שיברך עליו וינענע בו (סי' תרנ"ז ועיין ט"ז ומ"א): (ב) מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא יום ראשון לבד וחכמים תיקנו שיהיה ניטל בכ"מ כל שבעה (סי' תרנ"ח): (ג) בשבת אינו נוטל אפי' חל בו יום ראשון דמצוה מן התורה דאסור לטלטל הלולב בשבת אפילו לצורך גופו או מקומו דהוי כאבן דלא כט"ז אבל האתרוג מותר לטלטלו דראוי להריח בו אם מברך על פרי הדר (מ"א וט"ז): (ד) אין אדם יוצא ידי חובתו בלולב של חבירו שהשאילו דבעינן ביום ראשון לכם משלכם ואפי' אמר לו חבירו יצא שלך עד שתצא בו ואח"כ יצא שלי כבתחלה לא יצא דהוי כמו שאול ואם נתנו לו במתנה אפי' במתנה ע"מ להחזיר הרי זה יוצא בו ידי חובתו שמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה ואם הנותן אינו מקפיד יכול המקבל ליתן אפי' לאחר במתנה ע"מ להחזיר ואחר לאחר כדי לצאת בו אבל אם הנותן ראשון נתן לו בפירוש ומקפיד שלא ניתן

ליתן לשום אדם עוד לצאת בו י"ל דאף המקבל הראשון לא יצא שאין בו דין ממון כמו שהוכחתי זה במקום אחר כתנו לו סתם הוי כאילו אמר ע"מ להחזיר כיון שצריך לו האתרוג לצאת בו בודאי לא נתנו לו בשם מתנה גמורה ואם נתן לו במתנה ע"מ להחזיר או בסתם אחר שיצא בו צריך ליתנו לבעלים במתנה כדי שיהיו יכולים הבעלים לצאת בו ביום ראשון אם לא יצאו עדיין (שם): (ה) לא יתננו ביום ראשון לקטן קודם שיצא בו דקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מדאורייתא ונמצא שאם החזירו אינו מוחזר (שם) ולכך כשנותנין לקטן יאחזנו בידו עם התינוק (שם): (ו) שותפים שקנו אתרוג ולולב בשותפות לצורך מצוה מסתמא ע"ד כן קנאוהו שיהיה של כ"א לבדו בשעה שיוצא בו ע"מ שיחזירהו ומ"מ טוב לומר בפירוש שנותן כ"א חלקו לחבירו במתנה ע"מ להחזיר בשעה שיוצא בו וכן קהל שקנו אתרוג בשותפות טוב גם כן שיכריזו שכל אחד נותן חלקו לחבירו במתנה ע"מ להחזיר (שם): (ז) יזהר כל אדם שיקנה לו אתרוג ולולב לבדו כדי שיקיים המצוה והנענועים כתקנה ואעפ"כ אם קנה יחיד אתרוג לבדו ויש בעירו אתרוג ובעיר אחרת אין שם אתרוג כלל מצוה שישלח שלו לעיר אחרת שאין שם כלל והוא יברך על של קהל (עיין מ"א שם): [כתב בס' מטה אפרים וז"ל צריך ליזהר כשקונה לולב ואתרוג והדס אם קנה בהקפה אע"פ שמשך אותם לביתו הוא מחויב לפרוע הדמים בעבורם קודם יו"ט. וגם הערבה הניטלת עם הלולב שהמנהג הוא שהשמש קונה לעצמו ערבות קודם יו"ט וביו"ט ערבית או שחרית קודם התפלה הוא מחלק לכל בעה"ב וכן עושה כל ימי החג ואין משלמין לו עד הושענא רבה המדקדק במעשיו יש לו להקדים מעות להשמש על הערבות של יום ראשון שאז יהיה לו בהם קנין מה"ת. והמדקדק יותר יברור לעצמו בעיו"ט ערבות כרצונו וישלם לו ויקחם לביתו או יגביה אותם טפח לקנותם ואם אחר כך יחזיר ויפקיד אותם להשמש שלא יכמושו אין בכך כלום אך יזהירו שלא יערב אותם עם אחרים. ומ"מ אם אינו עושה כן רק כפי מנהג העולם אין לו למנוע מלברך ולא יפרוש מן הצבור שלא נהגו לדקדק בזה עכ"ל]:

תפלה זה לאומרה בשעה שאוגדין את הלולב:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁיִּתְקַשְּׁרוּ עַל יְדֵי אֲגֻדַּת לוּלָב זֶה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְהֹוָה הַמַּמְלָכָה. וְעַל יְדֵי שְׁלֹשָׁה הֲדַסִּים שֶׁהֵם כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה אָבוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְעַל יְדֵי שְׁנֵי בַדֵּי עֲרָבוֹת שֶׁהֵם כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְעַל יְדֵי לוּלָב וְאֶתְרוֹג שֶׁהֵם כְּנֶגֶד יוֹסֵף וְדָוִד יִתְקַשְּׁרוּ אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ. וְעַל יְדֵי שְׁלֹשָׁה הֲדַסִּים אוֹת יו"ד שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל. וְעַל יְדֵי שְׁנֵי בַדֵּי עֲרָבוֹת מִלּוּי ה"ה שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל. וְעַל יְדֵי הַלּוּלָב מִלּוּי וי"ו שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְעַל יְדֵי הָאֶתְרוֹג מִלּוּי ה"ה אַחֲרוֹנָה שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל. וּמִשָּׁם תַּשְׁפִּיעַ לְעַבְדְּךָ (פב"פ) אֲמָתֶךָ חַיִּים טוֹבִים שֶׁעוֹלֶה כְּמִנְיַן הֲדַס וּכְמִנְיַן לוּלָב עִם שְׁתֵּי הַמִּלּוֹת וְתִתֶּן לִי זֶרַע כָּשֵׁר וְחָכָם וְצַדִּיק שֶׁעוֹלֶה כְּמִנְיַן עֲרָבָה עִם הַכּוֹלֵל. וְתִתֶּן־לִי לֵב טוֹב וְכָשֵׁר לְהָבִין תּוֹרָה שֶׁעוֹלֶה כְּמִנְיַן אֶתְרוֹג עִם הַכּוֹלֵל. וְתִתֶּן־לִי זְכוּת שֶׁאֶאֱגוֹד אוֹתָם בְּבֵית מִקְדָּשְׁךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. אָמֵן:

באשמורת הבוקר של יום א' דסוכות אם חל בחול. יכין עצמו אל קיום מ"ע מה"ת בנטילת הד' מינים. וזמנו הוא משהנץ החמה. וע"פ האריז"ל יברך על הלולב בסוכה דוקא ויעשה שם הנענועין. ואח"כ שאר הנענועין והקפה בבהכ"נ. וכן נוהגים הירא"ים והחרדים לדבר ה'. וקודם יאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי בִּפְרִי עֵץ הָדָר וְכַפּוֹת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ עָבוֹת וְעַרְבֵי נַחַל אוֹתִיּוֹת שִׁמְךָ הַמְּיֻחָד תְּקָרֵב אֶחָד אֶל אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדִי וְלֵידַע אֵיךְ שִׁמְךָ נִקְרָא עָלַי וְיִירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָי. וּבְנַעֲנוּעִי אוֹתָם תַּשְׁפִּיעַ שֶׁפַע בְּרָכוֹת מִדַּעַת עֶלְיוֹן לִנְוֵה אַפִּרְיוֹן לִמְכוֹן בֵּית אֱלֹהֵינוּ. וּתְהֵא חֲשׁוּבָה לְפָנֶיךָ מִצְוַת אַרְבָּעָה מִינִים אֵלּוּ כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל־פְּרָטוֹתֶיהָ וְשָׁרָשֶׁיהָ וְתַרְיַ"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ.

כִּי כַוָּנָתִי לְיַחֲדָא שְׁמָא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י"ה בו"ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן: בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן:

ואח"כ יאמר יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁיְּהֵא חָשׁוּב לְפָנֶיךָ מִצְוַת אַרְבָּעָה מִינִים אֵלּוּ כְּאִלּוּ כִּוַּנְתִּי בְּכָל־הַכַּוָּנוֹת שֶׁכִּוְּנוּ בָהֶם אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה:

יקח הלולב בימינו ואתרוג בשמאלו. ואיטר יד להיפך. וקודם הברכות יהיה הפטמא למטה והעוקץ למעלה ואחר הברכות יהפך. ומברך ב' הברכות ומעומד דווקא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־נְטִילַת לוּלָב: בפעם הראשון שמברך על הלולב מברך גם שהחינו

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

סדר הלל

אלו ימים שגומרים בהם את ההלל. דהיינו שאומר גם לא לנו ואהבתי. ב' ימים ראשונים של פסח. ב' ימים של שבועות. תשעה ימים של חג הסוכות עם שמיני עצרת. שמונה ימי חנוכה. והסימן הוא בבט"ח. והא דאין גומרים הלל בכל ימי הפסח כתב השל"ה משום שאף שנכנסו ישראל לקדושה בפסח. לא נתקשרו לגמרי בה עד אחר הספירה כאשה הסופרת ימי לבונה. לכן אין גומרין ההלל בכל ימי הפסח כמו שגומרין בסוכות ע"כ. והא דאין גומרין בר"ח כתב הלבוש משום דר"ח הוא יום סליחה וכפרה לכפר על התינוקות משום אסכרה שהיה רגיל ליפול עליהם (כדאמר זמן כפרה לכל תולדותם. דמיום שנתלו המאורות נפלה אסכרה בתינוקות. אליה רבה) וקרבן ר"ח מכפר עליהם וכיון שהוא יום כפור וסליחה הוי כמו ר"ה ויו"כ שהם ימי הדין ואין אומרים שירה גמורה עכ"ל. וכתב הא"ר הא דמדלגין לא לנו ואהבתי כי כו' מפני שפרשת לא לנו והפרשה ה' זכרנו ברוב ענינים שוין וכן פרשת אהבתי ופרשת מה אשיב שוות במקצת ענינים (בנימין זאב סי' שס"א): מה שאין מברכין זמן על הלל מפני שפעמים החדשים חסרים והוי תוך שלשים (רד"א כ"ג). ועיין בא"ר סימן תכ"ב ס"ק י' שמתרץ מה שהקשה המ"א על זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא*) אֶת־הַהַלֵּל:

*) כתוב בסדור עבודת ישראל הספרדים מברכים במועדים לגמור את ההלל וכנוסח הרמב"ם (הל' ברכות פי"א הי"ב, והל' חנוכה פ"ג ה"ה וכ"ה נוסח הכוזרי מאמר ג' סי' י"ט). ומנהגנו הוא ע"פ מהר"מ מרוטנבורג שנהג לומר בכל פעם לקרוא את ההלל, עי' בטור או"ח סי' תפ"ז ותרמ"ד. ועיקר הנוסחא ההלל בס"א הידיעה כמו שהוא בסדור רב עמרם גאון וברמב"ם ובכל בו ובס' המנהיג לאבן ירחי ובאבודרהם ובסדורי הספרדים. גם בסדורים קדמונים של האשכנזים.

ענף יוסף

וצונו לקרוא את ההלל. (אבודרהם) בה"א הידיעה. ואולי מפני נהגו לברך גם על הלולג השמיטו הה"א כלומר הלל כל דהו. ומשום לא פלוג לא חלקו בין גמור לדלוג:

תקון הערה לסדר הלל תפלה

הלל הוא מקור והם הפעל מבנין פִּעֵל, וכאן הוא שם התאר למזמורים ידועים בספר תהלים המדברים מתהלות הי"ת, ושלשה מיני הלל נזכרים בדברי רבותינו ז"ל. א) פסוקי דזמרה, והם ששת המזמורים האחרונים שבספר תהלים, כדאמרינן (שבת קי"ח ב') אר"י יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום, ומסקינן דאיירי בפסוקי דזמרה. ב) הלל הגדול, והם המזמורים (קל"ה – קל"ו) עי' מש"כ ע"ז לעיל בפסוקי דזמרה. ג) הלל המצרי, והם המזמורים (קי"ג — קי"ח). בברכות (נ"ו א') אקריין הלילא מצרהא בחלמא, ופירש"י הלל שאנו קורין בפסח, לפי שיש הלל אחר הקרוי הלל הגדול קורין לזה הלל המצרי, עכ"ל. וסתם הלל בתלמוד בכל מקום הוא הלל המצרי, כמו בברכות (י"ד א') בהלל ובמגילה מהו שיפסיק, והם ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל בין פרק לפרק פוסק, ובסוכה (מ"ב ב') בהלל והשמחה שמונה. ובערכין (י' ע"א) ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל. שמונה ימי החג (סוכות) ושמונה ימי חנוכה ויו"ט הראשון של פסח ויו"ט של עצרת (שבועות) ובגולה כ"א יום, ובמס' סופרים פרק כ' הלכה ט' (סג"מ)

קיג הַלְלוּיָהּ | הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה: רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְהוָה

מעשה נסים

הללויה. הללו עבדי ה'. מה שיש לדקדק בכאן עיין באלשיך. ומה שנראה לי בזה. דהנה שם יה מורה על דין. והנה הלל הוא לשון התפארות כמו כי הלל רשע (תהלים י). ורצונו לומר שישראל יש להן להתפאר עצמן אף בהיסורין והגלות שהגלן וייסרן הקב"ה וכמש"ל כמה פעמים לפי שעל ידי הגלות נקנינו לעבדים לו ית' וגם נתפרסם אלקותו על ידינו בגאולת מצרים וזה היה עיקר השלימות הנכסף לאברהם אבינו שיתפרסם אלקותו ע"י זרעו. וגם נודע לפרעה ולכל העולם שמו ה' בארבע אותיותיו כמה שנאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ואין לנו שבח גדול מזה שאפי' באבות כתיב ושמי ה' לא נודעתי להם. ועל ידינו נתפרסם שמו ה' ויכלתו והשגחתו. לזה אמר הללויה פי' שיש לנו להלל השם של מדת הדין. ומפני הלול הטובות שנעשו לנו על ידי מדת הדין **א הללו עבדי ה'** שמחמת זה נעשינו עבדי ה': טובה ב במה שיהיה מבורך **מעתה ועד עולם**. כי מעתה ששמו ה' נודע לנו בארבע אותיותיו כל הברכות והודאות יהיו מאתנו לשם העצם שהוא שם ה' ואומרים ברוך אתה ה' מבא"כ מקודם דכתיב ושמי ה' לא נודעתי להם כשרצה אברהם לברך לא אמר רק ברוך אל עליון: טובה ג שנעשה על ידי גאולת מצרים כי **ממזרח שמש וגו'**. פי' ניכר ששמו ה' ניכר בכל העולם: **רם על כל גוים**. פי' שמהאומות הקדמונים שהיו עובדים לכוכבים ולמזלות והיו מכחישים הסבה הלבונה

עץ יוסף

הללויה. אמר המשורר דרך כלל אל כל העולם הללו יה שם שברא ב' העולמות. ומי יוכיח חידושם. לזה אמר הללו ביחוד את שם יה עבדי ה' הם היוצאים ממצרים כד"א כי לי בני ישראל עבדים [וגו'] אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. כי ע"י הנסים שנעשו אז ראיתם חידוש העולמות (כמפורש באלשיך בביאור התורה). וגם אתם הללו את שם הויה מלא בד' אותיותיו אשר הכחיש פרעה. כי אז בקריעת ים סוף נתפרסמה ידיעתו כד"א וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה וגו' ונתאמת אז גדלו והשגחתו הפך מאמר פרעה מי ה' וגו': ובכן מעתה מזמנכם יאות יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. כי על כל הנאה וכל מצוה והודאה תאמרו ברוך אתה ה': ולא מלבד מצרים הכירו את שם ה' מלא. אלא ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה' מלא. כי אז בקריעת ים סוף נתפרסמה ידיעתו יתברך בכל העולם:

תקון הערה לסדר הלל תפלה

ושני לילות של פסח, מצוה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גליות ולברך עליהן ולאומרן בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדו. ובערכין שם מפרש הטעם מ"ש חג דגומרים בו הלל כל שמונה ופסח אין גומרין אלא ביום הראשון בלבד? משום דחג הסוכות חלוק בקרבנותיו כל יום ויום חלוק מצלפניו הילכך כל יום ויום חשיב חג בפני עצמו אבל פסח אינו חלוק בקרבנותיו כל שבעה. ובשבלי הלקט ענין ראש חדש סי' קע"ד בשם מדרש הרנינו פרשת סוכה בפסח אין אנו גומרין את ההלל אלא יום ראשון ולילו, ולמה — שמואל בר אבא אמר בנפול אויבך אל תשמח לפי שנטבעו בו המצריים. עוד כתב שם בשם רש"י ז"ל למה גומרין בחנוכה כל שמונה? מתוך שהיה חלוקה בנרותיה כל יום ויום חלוק מצלפניו הוי כחג בחלוק בקרבנותיו, ובשם אחיו ר' בנימין הרופא ז"ל פירש לפי שבכל יום ויום נתחדש בביהמ"ק הנס של השמן ועל חדוש הנס אנו גומרין את ההלל. ובפסחים (קי"ז א') אמר רב יהודה אמר שמואל הלל זה מי אמרו? נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק (הרגלים הם פרקי השנה) ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן (חנוכה). ר' יוסי אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים ותלוקין עליו חבריו לומר שדוד אמרו. ר' אליעזר אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים, ר' יהודה אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען. ר' אלעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא. ר"א בן עזריה אומר חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב. ר"ע אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע. ר"י הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע וכו'. ובירושלמי ריש פ"ב דמגילה א"ר אבין עוד היא אמורה על סדר, בצאת ישראל ממצרים לשעבר, לא לנו ה' לדורות הללו, אהבתי כי ישמע ה' לימות המשיח, אסרו חג בעבותים לימות גוג ומגוג, אלי אתה ואודך לעתיד לבא, ע"כ. ועי' ויק"ר פ"ל סי' ה' כל גוים סבבוני לימות גוג ומגוג עיי"ש.— ועל דבר קריאת ההלל בראש חדש כתב בתניא רבתי סי' ל"ב [ובשבלי הלקט סי' קע"ב] „מצאתי בשם הגאונים ז"ל מנין

עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי | עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

מעשה נסים

הראשונה היה הקב"ה רם ומרום השגחתו מהם רק **על השמים כבודו.** שלא הי' השגחתו רק בשמים ולא הי' השגחתו בארץ רק השגח' מזלית ולא פרטית כמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים ולא היו רק תחת מערכת השמים: אבל **מי כה' אלהינו.** המשגיח עלינו בפרטות ומגביה אותנו למעלה מהמזל: וזהו מאמר **המגביהי לשבת המשפילי לראות וגו'.** פי' כמו שאמרו חכמינו ז"ל כמה שנאמר באברהם הבט נא השמימה שאין הבטה רק מלמעלה למטה שהגביהו למעלה מהשמים. וזהו ג"כ מאמרו כאן. המגביהי לשבת דהייט שמגביה אותי למעלה מהשמים. באופן שהם נשארו תחתיה שכשארצה להביט אני משפיל עיני **לראות בשמים ובארץ.** ולזה מביא ראיה שהכל הוא בהשגחה פרטית ולא בסבה מזליה בהיות כי **מקימי מעפר דל להושיבי עם נדיבים.** שע"כ אין זה כ"א מאלקי עולם ה' אשר ביכלתו מעלה מתהום ארעא ועד רום רקיע. משא"כ בסבה מזלית היה ראוי להיות לאט לאט ע"פ הגועתו: ועוד הביא ראיה שהוא בהשגחת הש"י מהא **דמושיבי עקרת הבית** דהייט כמ"ש הש"ס גבי שרה דאפי' בית ולד אין לה וזה מאמרו כאן: **מושיבי עקרת הבית** . דהייט אפי' מי שהיא עקרה אפי' מבית ולד מושיבה: **אם הבנים שמחה.** וזה א"א כ"א ביכולת הש"י לעשותה בריה חדשה:

ענף יוסף

המגביהי המשפילי. יודי"ן יתירות כמו תפלה לא ירדה, שכינה למטה מיו"ד ולא עלה משה ואליהו למעלה מיו"ד (זקן אהרן):

נגאת

עיון תפלה

מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון. כאשר לקח את המלך דוד מאחר הצאן לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו — בשביל שחסה בו ית' (אם נאמר שדוד חבר את ההלל על עצמו), וכאשר הוציא את ישראל משפלות מצרים ויתנם עליון על כל גויי הארץ, כמו שנאמר בהלל הגדול שבשפלנו זכר לנו (אם נאמר שנתחבר ההלל בצאת ישראל ממצרים, ראה הערה לסדר הלל), ולפי סדר מערכת צבא השמים לא היו ראוים לכך, כמו שנאמר (שמות י, י) ראו כי רעה נגד פניכם, עי' רש"י שם. וכן רואים אנחנו מעשים בכל יום שהקב"ה **מושיבי עקרת הבית** (מושיבי העקרה — בית, כמו ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט, ל) תחת ותשם פוך בעיניה, וטעמו כמו מושיב יחידים ביתה (תהלים סח, ז) העקרה שאינה בטוחה בבית בעלה כי מפחדת תמיד מפני הגירושין, הקב"ה פוקד אותה בבנים ובזה הוא מבטיח שבתה בביתה) ועושה אותה שמחה בבניה, ולפי סדר מערכת הטבע לא היתה ראויה לילד. כל זאת לא לעדה שה' לבדו **הוא האלהים** (המשגיח והמנהיג) **בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד** (דברים ד, לט):

נגאת

תקון הערה לסדר הלל תפלה

מנין שאומרים הלל בר"ח, מלינו שרמזו דוד בתהלים הללויה הללו אל בקדשו, י"ב פעמים הללו כנגד י"ב חדשים, ומשמע הללו אל בקדשו על קדוש החדש הללו יה, ולפיכך אנו כופלין כל הנשמה על שנה מעוברת שיש בה י"ג חדשים ועל חדש שני ימים" עכ"ל. ובתענית (כ"ח ב') אמר רבה זאת אומרת הלילא דברים ירחא לאו דאורייתא (אינו מתקנת הנביאים אלא מנהגא בעלמא), ורב אקלע לבבל (כשירד מא"י לבבל) חזנהו דקא קרו הלילא בריש ירחא סבר לאפסוקינהו כיון דחזי דקא מדלגי דלוגי אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם, הנכון בפירוש המאמר הזה כך הוא, שבא"י לא נהגו לקרוא את ההלל בר"ח, וכשבא לבבל וראה אותם שמברכין לקרוא את ההלל (גם ר"ת בתוס' ברכות י"ד ע"א ובספר הישר כתב שבא לפני הברכה) חשב אותם לטועים ואת ברכתם לברכה לבטלה, ובכל זאת נתן אותם לקרוא את הפרשיות כי אין הפסד בקריאה כאדם שקורא בתורה, אבל הסכים בדעתו להפסיקם כשיגיעו לברכה האחרונה ויתחילו לומר יהללוך אז לא יתנם לברך שנית ברכה לבטלה, אך כשהגיעו לפרשה השלישית וראה אותם שדלגו מחציתה וכן בפרשה הרביעית אז נוכח לדעת שקריאתם איננה בטעות כי אם בתורת מנהג שהנהיגו אבותיהם מימי קדם לקרוא הלל בר"ח בדלוג כדי להבדיל בין קריאת חובה לקריאת רשות, דאי בטעות למה ידלגו? ומאחר שכבר קבלו עליהם חובה ונתחייבו בקריאתה על פי מנהגם יכולים לברך לפניה ולאחריה, דאדם יכול לחייב

קיד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה

מעשה

בצאת ישראל ממצרים. כי הנה בעת היולאים היו שתי בחינות שהיו ביניהם כשבט לוי ודומיהן שלא למדו ממעשיהם ולא נטמעו בהן. ואותן מכונים בשם ישראל ובהם לא תתייחס היליאה רק מארץ מלרים ולא מהעם כי לא היו מתערבין בהם והיו בהם ג"כ אשר נטמעו ולמדו ממעשיהם והם לא נקראים רק בית יעקב ולהם נתייחס היליאה מעם לועז. כי מקודם היו מעורבבים ועם כל זה לא היו משוללי זכות היליאה כי לא הי' ההתערבות גדול' כי לא שינו שמם ולשונם כמ"ש חז"ל ולזה

נסים

אמר מעם לועז אבל הם לא היו לועזים: היתה יהודה לקדשו. פי' כי עוד זכות אחר הי' להם. זכות אמונה ובטחון. כי נחשון בן עמינדב קידש שם שמים ונכנס במים עד חוטמו. ועי"ז זכה שיהיו ישראל במשלותיו. כי מאז זכה שימשול זרעו של יהודה בישראל לעולם: ואומרו היתה לשון נקבה לרמז כי יהודה נמשך אחר הבור שניקר ממנו והיא תמר שג"כ קידשה שם שמים במה שלא גילתה למי הרתה עד הושלכה לאור: הים ראה וינם. פי' הנס שהי' להם זכות מ"מ לקריעת הים לא היה זכותם

עיון

בצאת ישראל ממצרים. ועוד תשוב תראה ימין ה' עושה נפלאות נדולות שאין לטבע ולא לשום כח מכחות צבא השמים חלק בהן — בצאת ישראל ממצרים בצאת בית יעקב מעם לועז (מתורגם מעמא ברברא, עם פרא ואכזרי, וכמוהו (ישעיה לג, יט) את עם נועז לא תראה) כאשר היתה יהודה לקדשו (בתחלת היות יהודה—כנוי לעם ה'—לקדשו של הקב"ה, שהופרשו מכל בני האדם להיות תרומת

תפלה

קדש לה', כמו שנאמר (שמות יט, ה ו) והייתם לי סגלה מכל העמים וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, ונאמר (ירמיה ב, ג) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, ותפש שם יהודה כי יהודה גבר באחיו (דה"א ה, ב) וכל חמדת ישראל ממנו יצאה) וישראל היו ממשלותיו, אז חרדו כל סדרי בראשית ממקומם ויתנעשו מפני פחד ה' ומהדר גאונו: הים ראה. שהקב"ה מוליך לימין משה זרוע תפארתו—

תקון הערה לסדר הלל תפלה

את עלמו בדבר שאינו חייב ולברך עליו, כי היכי דמברכינן ונוהו על מקרא מגילה על מגילת רות וקהלת וקינות כדאיתא במס' סופרים (פרק י"ד הלכה ג') אע"ג דאינן אלא מנהגא, וכי הא דמברכינן על יו"ט שני של גליות אע"ג דאינו אלא מנהגא בעלמא, ולדעת התוס' (ר"ה ל"ג א') נשים מותרות לברך על מ"ע שהז"ג אע"ג דפטורות, ואע"ג דתפלת ערבית רשות כדפסקינן בברכות (כ"ז ב') הלכה כדברי האומר רשות, מ"מ מצלינן י"ח ברכות משום דשוינן אנפשין חובה על פי מנהגנו, כמו"ש התוס' (חגיגה ט' ע"ב) ד"ה או בשם בה"ג והרא"ש בברכות (פרק תפלת השחר סי' ז'). וא"ת האיך מברכינן בר"ח ונוהו לקרא את ההלל הא אינו מתקנת נביאים אלא מנהגא בעלמא והיכן לונו לנהוג כך? כי לא תסור לא שייך אלא על תקנת ב"ד, וי"ל מן שאל אביך ויגדך מכאן שמלוה לילך במנהגי אבותינו הטובים, עי' שבת (כ"ג א'). וטעם המנהג הזה נראה בעיני לפי שמראש חדש ואילך מתחלת הלבנה להתחדש וחדוש הלבנה רומז לחדוש מלכות בית דוד, כמו שכתבנו לעיל בברכת הלבנה סוף ד"ה דוד מלך ישראל חי וקים, ובהלל נזכר חדוש מלכות בית דוד, כדגרסינן בפסחים (קי"ט ע"א) אדרשב"נ א"ר יונתן אודך כי עניתני אמר דוד אבן מאסו הבונים וגו' אמר ישי (כשהליג את כל בניו לפני שמואל לא הליג את דוד כי לא חשבו) (ש"א טז, י יא), או רומז על מה שבקשו דואג וסיעתו להוליאו מכלל ישראל בשביל שחשבוהו למואבי כדאיתא ביבמות (ע"ו ע"ב), מאת ה' היתה זאת אמרו אחיו (נפלאת בעינינו לשון רבים אמרו אחיו, רש"י, אליאב אחיו הבכור געד בו בנזיפה אני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך (ש"א יז, כח) נראה שחשבו לאביר שובב בלי דעת וכשהומלך (עי' רש"י פסחים ס"ו ב' ד"ה לא בתר) עליהם היה הדבר נפלא בעיני כלם ואמרו היא נפלאת בעינינו) זה היום עשה ה' אמר שמואל, אנא ה' הושיעה נא אמרו אחיו (כי מה יושיענו זה!) אנא ה' הצליחה נא אמר דוד (שיצליח במלכותו. רש"י) ברוך הבא בשם ה' אמר ישי (ברוך הבא למלוכה לא בגבורות ישע ימינו כ"א בשם ה', וכמו שאמר דוד לגלית (שם שם, מה) אתה בא אלי בחרב ובחנית ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות) ברכנוכם מבית ה' אמר שמואל, אל ה' ויאר לנו אמרו כלן (הקב"ה האיר עינינו לראות מי הוא הראוי למלוכה כי אנחנו בני אדם רואים לעינים ולפי ראות עינינו אין דוד ראוי לכך) אסרו חג בעבותים אמר שמואל, אלי אתה ואודך אמר דוד, אלהי ארוממך אמרו כלן. — ונראה עוד שמטעם זה התחיל מנהג קריאת ההלל בר"ח בארץ בבל זמן רב לפני ארץ ישראל, דהא רב כי נחית מא"י לבבל כתפלא על המנהג הזה; כי ראשי הגליות שבבבל קרובים יותר למלכות בית דוד מנשיאי א"י (ראשי הגליות שבבבל הם מזרע שלמה אבל נשיאי ארץ ישראל הם משפטיה בן אביטל, בב"ר פרשה

וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם׃

מעשה נסים

זכותם כדאי. רק הים ראה וינס. שע"י מה שראה ומה הוא הדבר שראה. לזה אמר מה לך הים. וד' שאלות הן אל הים ואל הירדן. כי נס הוא נבקע כמו שאמרו רבותינו ז"ל ויבקע הים לא נאמר אלא ויבקעו המים כו'. ונס ההרים והגבעות מה להם לרקוד בקריעת הים: והשיבו על ראשון ראשון. הים ענה מלפני אדון חולי ארץ. ולא אמר חולי הים. הוא ע"פ מה שאמרו בב"ר על קרא דיקוו המים ותראה היבשה שמרמז למה שהתנה הקב"ה עם הים שיקרע והיה התנאי בהראות היבשה הנקראת ארץ. לזה אמר חולי ארץ. כי מאז שהתנה שיהראה הארץ סיבב זה: ועל הירדן אמר מלפני אלוה יעקב. והוא מאמרם ז"ל כי מאז עבר במקלו הירדן נשתעבד הירדן לקרע לפני בניו: ההופכי הצור אגם מים. כי אמרו חז"ל כי בעברם בין הגזרים הוליא להם מים מתוקים מן הצורים שבקרקע הים וע"כ ההרים והגבעות השיבו ואמרו מה שרקדנו הוא כי אמרנו כי ההופכי הצור אגם מים. הוא יהפך ג"כ במדבר חלמיש למעינו. ע"כ מאז רקדו ונזדעזעו. ואין ספק כי על שר של הרים וגבעות ידבר: וכללות הענין נמשך אל מזמור שאחריו לא לנו. נומר הלא נס שיצאת ישראל והיות יהודה מלך היה בזכותם הלא קריעת ים סוף עשית רק למען כבוד שמך. כן גם עתה בגלות האחרון עשה למען שמך ולא לנו:

עיון תפלה

וינס, הירדן בראותו את ארון האלהים אדון כל הארץ — יסוב לאחור, ובהגלות מלכנו על הר סיני ללמד לעמו תורה ומצות — ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן: מה לכם איפוא התבל ים וירדן הררי עד וגבעות עולם שככה תרגזו? למה חרדתם כל החרדה הזאת? הידעתם מפני מה? הנה אגידה: מלפני האדון ה' צבאות חול תחולי את ארץ ככה! מלפני מי שנעשה עכשו אלהי יעקב! שבשבילם אין חק ואין סדר למעשה בראשית ולא עליהם שבט ממשלת הטבע: ההופכי בשבילם

תקון תפלה — הערה לסדר הלל

ל"ג ול"ח וכתובות ס"ב ב', ופי' הגהות יעב"ץ בש"ס החדש דפוס ווילנא הוריות י"א ב', ובירושלמי כלאים פ"ט ה"ד) לפיכך הנהיגו קריאתו בבבל לזכר חדוש מלכותם על ידי משיח בן דוד שיבוא ב"ב. — ובדבר כפילת הפסוקים האחרונים שבפרשה קי"ח מאודך ולמטה שנינו במס' סוכה (ל"ח ע"א) מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט, ופירש"י לכפול כל פסוק ופסוק, ונהגו כן מפני שיש פרשה שכולה כפולה —סודו תחלה וסוף, יאמר נא שלש פעמים, קראתי יה ענני במרחביה, ה' לי ה' לי, טוב לחסות טוב לחסות, סבבוני סבוני, דחה דחיתני, ויהי לי לישועה קול רנה וישועה, ימין ה' ימין ה', לא אמות ולמות לא נתנני, פתחו לי שערי זה השער, אבל מאודך ולמטה אינו כפול, והיינו דאמרינן לקמן ר' אלעזר בן פרטא מוסיף לכפול מאודך ולמטה, עכ"ל. וכן היה מנהג המשוררים הקדמונים לכפול דברים הרבה לעורר הכונה ולפאר סדר השיר, וכן המנהג בשירי קדש במקומ'ת הרבה, כמו בשירת הים ה' איש מלחמה ה' שמו, ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב, מי כמוכה מי כמוכה, עד יעבור עד יעבור; ובשירת דבורה אנכי לה' אנכי אשירה, עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל, עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר. בפלגות ראובן לפלגות ראובן, נחל קישון נחל קישון. לעזרת ה' לעזרת ה', בין רגליה כרע נפל בין רגליה כרע נפל. שלל צבעים שלל צבעים. ובשירי דהמע"ה אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו, כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו, וכיוצא בהם הרבה. ומדחזינן שהכפיל המשורר רוב דבורי הפרשה הזאת שמע מינה דקפיד הכא אכפילא, אמטול הכי כפלינן לכולא פרשתא: לקרוא את ההלל. כתבו התוס' (ברכות י"ד א') ד"ה ימים מה שמברכין על הדלוג לקרא וכשהן גומרין מברכין לגמור כדי שלא יפסו וכו' עכ"ל, וכ"ה נוסח הרמב"ם הלכות ברכות פי"א סי"ב והלכות חנוכה פ"ג ה"ה, וכ"ה במנהיג הלכות הלל סי' כ"ח וכבוזרי מאמר ג' סי' ל"ט, וכ"ה בנוסח רב עמרם ובאבודרהם ובסדורי הספרדים ובשבלי הלקט ענין ר"ח סי' קע"ד, אבל בפרדס הגדול לרש"י ז"ל סי' מ"ד ובמחזור לבני רומא נוסח הברכה תמיד לקרא, וכ"ה בטור או"ח סי' תפ"ת בשם מהר"ם מרוטנבורג.

בר"ח ובחוה"מ פ' ובשני ימים האחרונים של פסח מדלגין זה:

קטו לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא־לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ׃
לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם׃ וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל
אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה׃ עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה־לָהֶם

מעשה נסים

לא לנו. נראה כי הטובות שאחד עושה לחבירו כשהוא מצד הנותן הוא לאחד משני פנים. או לתשלום גמול או מאהבתו להמקבל בעבור צדקתו. והנה שניהם לא היו אצלנו. כי תשלום גמול לא שייך לנו מהקב"ה כי מי הקדימני ואשלם וגם לא היה מאהבתו אותנו כמו שנאמר בפ' עקב לא בצדקתך וגו' רק התקוה שיש לנו כתב בעל העקרים שיש ג' מיני תקוות. תקות הכבוד. ותקות החסד. ותקות ההבטחה. לזה אמר לא לנו ה' לא לנו בכפל. פי' שה' אין לו שום צורך לנו לתת לנו שום תגמול וגם לא בצדקתנו יעשה לנו כי אם לשמך תן כבוד וזהו תקות הכבוד כי ע"י הגאולה נודע שמו ה' בד' אותיות כמ"ש וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ובודאי יותר יודע שמו בגאולה העתידה: **על חסדך**. זה תקות החסד: **על אמתך**. זהו תקות ההבטחה: **למה יאמרו הגוים**. פי' כי

עץ יוסף

למה יאמרו כו'. כי לא נעלם מהם יציאת מצרים וכבוש הארץ רק אומרים איה נא כלומר עתה אלהיהם. כמו שאמר המן אלהיהם של אלו כבר הזקין הוא. ובאמת

ענף יוסף

עצביהם כסף כו'. עצב עניינו עמל כמו ועצביך בבית נכרי (משלי ה). ובעבור שעשה הפסל עמל במלאכה. הפסל הפך אלהינו שהוא עמנו ולא הנחנו אותו ח"ו לכן

כי אף **ואלהינו בשמים**. ונסתלקה השכינה מעת החרבן: **כל אשר חפץ עשה**. בארץ. כי הוא משגיח ממכון שבתו. או פי' כל אשר חפץ. כבר מזמן אברהם שבירר המלכיות. **עשה**. ולא נתחדשה לו סברא הפכית לשעבדם: **עצביהם**. שהם עצבון להבוטחים בהם: **כסף וזהב מעשה ידי אדם**. כי אלו מלבון כסף או זהב יעשה הצורף קערת כסף לא תקרא לשון כסף אחרי קנות הצורה היא רק קערת כסף. אך עצביהם יקראו לשון כסף וזהב גם אחר מעשה ידי אדם. שאין מעשה ידיו מקנים שבח וצורה כאשר בעשותו כלי. והוא כי הלא הקערה היא תשמש לשמוש הראוי לקערה והקסם בכלים זולתה. אך העושה צורת אדם אחר שבמעשהו לא ישרתו האיברים למה שישרתו איברי האדם למה תקראנו אדם של כסף כי הלא פה להם ולא ידברו כו': פה להם כו' עינים כו'. כתב הבעל הטורים סדר עקב פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם

עיון תפלה

הצור לאגם מים (הנני עומד לפניך שם על הצור סוף פ' בשלח) **חלמיש למעינו מים** (ויך את הסלע וגו' ויצאו מים רבים. בפ' חקת):

לא לנו. ידענו ה' אלהינו כי מה שעשית נסים ונפלאות לאבותינו, היה בשביל כמה דברים. א) בשביל זכות עצמם, בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור (רב עוירא סוטה י"א ב'), בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה (בר קפרא ויק"ר פל"ב), בזכות דם פסח ודם מילה (ר' מתיא בן חרש מכילתא בא פ"ה ועיי"ש סוף פס"ז). ב) בשביל זכות אבות שעמדה להם בעת היא, כמפורש בכמה מקומות בכה"ק. ג) למען כבוד שמו הגדול ב"ה, כמו שנאמר (תהלים קו, ח) ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו, ונאמר (ישעיה סג, יד) כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. אבל אנחנו אין לנו לא זכות עצמנו כי אין בנו מעשים, גם זכות אבות אין לנו עוד, כי אפשר שכבר תמה זכות אבות (לדעת ר' עקיבא ור"י הגלילי בפסחים קי"ז א' נתנבא המשורר במזמור זה על דורו של שמד בימי חנניה מישאל ועזריה או בימי מרדכי ואסתר, הם אמרו לא לנו ה' לא לנו ורוה"ק משיבה למעני למעני אעשה, ואז כבר תמה זכות אבות כדאיתא (שבת נ"ה א'), ועי' מש"כ בתפלת שמונה עשרה בברכת אבות ד"ה ומביא גואל) — **לא לנו ה' לא לנו**. לא בזכותנו ולא מזכות אבותינו — **כי לשמך תן כבוד**: **על חסדך**. כי עושה חסד חנה אתה בכל דור ודור: **על אמתך**. אמתת בריתך שֶׁכָּרַתָּ עם אבותינו, כי אע"פ שתמה זכות אבות — ברית אבות לא תמה, כמו"ש ר"ת בתוס' שבת שם בד"ה ושמואל: **למה יאמרו**. מאחר שבריתך להיות לנו לאלהים לעולם קימת, לעולם אתה אלהינו, אם כן **למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם**? ומלת נא לקריאה בעלמא, ובתהלים (עט, י) בלי תיבת נא: **ואלהינו בשמים**. אבל באמת זו לענם הבל וריק, אלהינו אמנם בשמים — נסתר מעינינו, אבל נגלה היטב בפעולותיו, עין בעין רואים אנחנו את גדלו ואת ידו החזקה, **כל אשר חפץ עשה**, וכדמסיק התם (קל"ה ו') **בשמים ובארץ בימים וכל תהומות**, אין מקום בעולם אשר לא יִרְאֶה שם פעלו והדרו; תחת אשר אלהיהם של עובדי האלילי' בהפך מזה, גלוים אמנם לעיניהם בגופם וכל אתוך איבריהם — אבל נסתרים מהם בפעולתם, כי לא יפעלו מאומה, לפי שאין בהם רוח חיים: **עצביהם**. כל דבר הנעשה

וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם ׀ וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע"כ

מעשה נסים

בגאולת מצרים לא היה צריך הקב"ה רק להודיע שמו ה' וכדכתיב וידעו מצרים כי אני ה'. וגם פרעה לא אמר רק מי ה'. ועיין בזהר דרק שמא דא הוי קשיא ליה ועכשיו אף שם אלהים הם אומרים איה אלהיהם: כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם. פי' כי כמו שבהם אין בו ממש כן יהיה כל מה שאותן האלילים עושין לעובדיהם כל מה שהן בוטחין עליהם גם כן אין בו ממש ויהיה אומרו עושיהם הכונה מה שעושין להם כל אשר בוטח בהם הכונה כל מה שהן בוטחין בהם. מה שאין כן ישראל בטח בה' עזרם ומגנם הוא. והיינו כשישראל בוטחין בה' עזרם ומגנם הוא. ומספר

עץ יוסף

אלהים אחרים והשתחויתם להם. שבעה ממי"ן בסוף"ת. וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי שבעה יודי"ן בסוף"ת. לומר כל המודה בע"ז ככופר בעשרת הדברות שנתנו למ' יום. וכן ז' ממי"ן כי ז' מומין כתיבי בע"ז פה להם ולא ידברו וגו': יריחון.

ענף יוסף

נקראים פסילי העובדי ע"ז עצבים: כמוהם יהיו עושיהם. כלומר שנפשותיהם של רשעים עתידים להיות דומות כמות. שלא יתכן לומר היות תפלתו שיהיו עושיהם מסכות כמוסם כסף וזהב. כי אם שיהיו כמו הסמונות דומות מזיקים (ספר נשמת חיים):

לשון ריח: ידיהם כו' רגליהם. לא אמר ידים להם תלוים להם. כי הידים והרגלים הן הם חלקי מגולות הגוף כי לא יצויר גוף בלעדיהם. ואיך יאמר ידים להם תלוים להם כאלו יש גוף בלעדיהם. אבל פה ועינים וחוטם עיקרם הוא הטוב ויצדק לומר פה להם: ימישון. לשון משוש ונגיעה: לא יהגו. אפילו הגיון מעט שאינו דבור רק לפצוף היוצא מהגרון גם זה אין להם: כמוהם כו': אמר זה דרך תפלה: ישראל בטח בה'. אמר המשורר ברוח הקודש ישראל בטח בה' אף שתראה שהשם הנזכר עוזרם ומגנם של העובדי ע"ז הנזכר מ"מ בה' תבטח. כי אם כך טובה לעוברי רצונו עאכ"ו לעושי רצונו. וכן בית אהרן בטחו בה' אף שעוזרם ומגנם הוא של ע"ז. וכן יראי ה' הם החכמים הלומדים לדעת את ה'. או יראי ה' הם הגרים. או יראי ה' הם הלוים כי כשאמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי: ס'

עיון תפלה

בְּעִצָּב וברוב עמל נקרא עָצָב ע"ש זָמָן, וכן המה אלילי הגוים, הם נפעלים בפחם ובמקבות יִצְּרֵמוּ ויפעלם בזרוע כחו גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף (ישעיה מד, יב), לפיכך נקראים עצבים. והרד"ק פירש לפי שהם עצבון לבוטחים בהם שלא יושעו על ידיהם: ולא ימישון. יש משוש קל ויש משוש חזק, העור ממשש כל דבר במשוש חזק למען יכירנו מה הוא. וכן לבן משש כל כלי יעקב בְּחֹזֶק מכל צדי צדדיהם אולי ימצא בתוכם את שלו, לפיכך בא בגזרת הכפולים משש המורה על חזק הפעולה, אבל שמשון אמר אל הנער המחזיק בידו וַהֲמִישֵׁנִי את העמודים מנחי ע"ו המורה קלות הפעולה. לא בקש ממנו אלא לתתו למשש במשוש קל, כי משוש חזק לא יתנהו למשש פן יעשה מדחה. וכן העצבים אינם יכולים למשש אפי' משוש כל שהוא, לפיכך אמר ולא ימישון מנע"ו: ידיהם וגו' רגליהם וגו'. אין פירושו ידיהם ורגליהם של העצבים, דא"כ היה לו לומר ידים להם וגו' כמו שאמר עינים להם, אלא פירושו ידיהם ורגליהם של העובדים, שכן היה דרכם של עובדי האלילים לעשות להם תבנית ידים או תבנית רגלים בפני עצמם והיו עובדים אותן. כמו ששנינו (ע"ז מ"א א') מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורין שכיוצא בהם נעבד. ופירוש ידיהם — הידים שעושין להם לעבודתם אין בהם חוש המשוש. שמעתי בשם רבינו אליהו ז"ל מווילנא: לא יהגו בגרונם. אפי' הגיון מעט שאינו דבור ממש אלא קול לפצוף היוצא מן הגרון (כמו (ישעיה נט, יא) וכיונים הגה נהגה) ג"כ אין בהם (רד"ק ומלבי"ם): כמוהם יהיו עושיהם. דרך תפלה או קללה או נבואה: אבל אתה ישראל בטח בה'! שהרי עיניך הרואות כי תמיד עזרם ומגנם הוא, וכדרך שאמר ישעיהו (מד, כא) אחרי בזותו את האלילים זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה. וירמיהו (י, טז) לא כאלה חלק יעקב: יראי ה'. יש מפרשים יראי ה' אשר בכל פס

שם יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן׃ יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים׃ יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם׃ בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם׃ לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה׃ וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

מעשה נסים

ומספר עוד טובת הבורא עלינו ואמר ה' זכרנו יברך. היינו בשעה שאנחנו בגלות ורק זכרוננו עולה לפניו כזוכר בדבר הנשכח הוא מברך אותנו להציל אותנו מכל הקמים עלינו לכלותנו: יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן. היינו שלעתיד ישגיח עלינו בפרטות ויברך כל פרט ופרט: ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ. ולא אמר אשר עשה שמים הוא כמאמרם ז"ל על השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה אשר עשיתי לא נאמר אלא עושה שתמיד הוא יתברך עושה שמים וארץ רוחניים קיימים לפניו יתברך ליתן לישראל וזהו אמרו ברוכים אתם לה' היינו רק אתם ישראל ולא זולתכם כי הלא הוא עושה שמים וארץ רוחניים לעונג נפשי ולמי הוא עושה הלא לא לעצמו הוא עושה כי השמים שמים לה'. הכונה כי השמים ושמי השמים כבר יש לו לה' ומה צורך בעשות זולתם: וגם והארץ נתן לבני אדם. נתן כבר ולמי עושה החדשים. ואם לרשעים לא המתים יהללויה. דהיינו הרשעים שהם מתים: יורדי דומה. שהן נמסרין לדומה ואין להם עונג רוחני. וע"כ בשבילכם אשר ברוכים אתם לה'. מסיים ישראל ואנחנו נברך וכו'. כלומר מה גמול נשלם לו כ"א להחזיק טובה ולברך אותו מעתה ועד עולם:

עץ יוסף

ה' אשר זכרנו. תמיד בחמלתו הוא יברך את עמו. וזהו ברכה בכלל ואח"כ אמר בפרט יברך את בית ישראל יברך כו': הקטנים עם הגדולים. ר"ל יברך הקטנים במעלה עם הגדולים במעלה ר"ל שבזכות הגדולים שבישראל יתברכו גם הקטנים במעלה וכדאי' בויקרא רבה פ"ל כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקב"ה עושה להם לאבדן אי אפשר אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והן מתכפרין אלו על אלו: יוסף ה' עליכם. הגדולים שהרבו מאד: ועל בניכם. ג"כ יוסף שגם הם ירבו מאד. שהוא ברכה עד אין קץ:

דובר שלום

ה' אשר עד כה זכלנו להיטיב לנו יברך אותנו גם בעתיד. יברך בית ישראל בכתר מלכות. בית אהרן בכתר כהונה. יברך יראי ה' בכתר תורה. ולפי שבעניני מלכות וכהונה לא ימלא בהם פחות ונעלה. שמלך אך אחד הנהו. והכהנים כולם שוים בכהונתם. אך בכתר תורה ושם טוב יתכן להמלא בם פחות ויתר לפי השגת אדם והכשר מעשיו. לכן מבאר בזה יברך ירא' ה' הקטנים עם הגדולים כל אחד כפי תכונת מעשהו: יוסף וגו'. וכאשר תבטחו בה' יוסף ה' עליכם בכל שלשה חלקי ההצלחה. עליכם הוא הוספת חיים היינו חיי. על בניכם היינו בני. ברוכים אתם לה' ברכת הפועל היינו מזוני. שבידו סיכולת ליתן כל אלה לפי שהוא עושה שמים וארץ:

עיון תפלה

עם ועם (רד"ק, וכ"ה במדבר רבה פ"ח): ה' זכרנו. ה' הזוכר אותנו תמיד — הוא יברך את כלנו איש איש כברכתו, בשביל הבטחון אשר נבטח בו, כמו שנאמר (ירמיה יז, ז) ברוך הגבר אשר יבטח בה': הקטנים עם הגדולים. את הגדולים יברך בשביל בטחם בו, ואת הקטנים הבוטחים בהוריהם יברך בשביל הגדולים. ומשיברך אתכם יוסף עליכם עוד ברכה, ולא עליכם בלבד אלא גם על בניכם הקטנים. ועליכם לדעת כי לברכת הקב"ה יתרון רב מברכת בשר ודם, ברכת בשר ודם איננה אלא גלוי רצונו וחפצו בטובת המבורך ואין בידו להביא אותה לידי מעשה, אבל אתם תהיו ברוכים לה' עושה שמים וארץ וגלוי רצונו הוא מעשה בפעל, כי ברצונו הוא עושה שמים וארץ ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: לא המתים הגוים האלה יהללו יה ולא כל הרשעים יורדי דומה (קבר), כמו שאמר ר' לוי (ויקרא רבה פרשה ע"ז סי' ד') בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שאין הקב"ה חפץ בקלוסן של רשעים. רק אנחנו בני ישראל מקבלי דת האמת נברך יה וגו':

בר"ח ובחוה"מ ובשני ימים האחרונים של פסח מדלגין זה :

קטז אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע ׀ יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ *) לִי
וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ אֲפָפוּנִי ׀ חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי
צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ חַנּוּן
יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ שֹׁמֵר פְּתָאיִם ׀ יְהוָה דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃
שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי׃ כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת

א) הה' נעלם והחיר"ק נקרא תחת היו"ד.

מעשה נסים

אהבתי כי ישמע ה' את קולי. שמיעה הוא מרחוק והטיית אזן הוא מקרוב וסדר המקרא ודרשהו תחנוני אהבתי כי ישמע ה' את קולי פי' כוונת אמרי התחנונים שלי היינו מה שאני מתחנן תמיד אהבתי כי ישמע ה' את קולי היינו אף שלא אזכה להיות מאותן שנאמר טרם יקראו ואני אענה וגם לא להטייה מקרוב מ"מ תחנוני אהבתי היינו שאוהב ומבקש אני שעכ"פ ישמע ה' את קולי וכאילו אמר אהבתי כי ישמע ה' את קולי זהו תחנוני: **כי הטה.** פי' כי הטיית אזן מקרוב אינו רק שבימי אקרא היינו כשעודני בשלותי אבל עכשיו כבר **אפפוני חבלי מות.** פירוש שהגעתי לפחד ממות הגוף ומדינה של גיהנם. וזהו אמרו **ומצרי שאול.** וזהו ג"כ אמרו **צרה ויגון אמצא.** היינו צרת הגוף ויגון על העתיד משאול: **ובשם ה' אקרא אנה.** היינו שאני עוזב צרת הגוף ואיני מבקש רק **מלטה נפשי: שומר פתאים.** אמר שעם כל זה שאני מבקש על הצלת הנפש לא אסיר הבטחון מרפואת הגוף כי שומר פתאים היינו החומר הנמשל לפתי: **דלותי.** פי' מה בדלותי היה כדי שיושיע לי וכשמושיע לי תשועת הגוף אבטח **כי שובי נפשי.** שגם הנפש תבוא למנוחה: **כי ה' גמל.** פי' כי מה שה' גמל טובה לגוף הוא עליכי. פי' בשבילכי היינו בשביל הנפש ובזה אבטח **כי חלצת נפשי:**

עץ יוסף

אהבתי. את ה'. והרי עלי לאהוב אותו כי ישמע ה' את קולי תחנוני. והראיה כי בגלות מצרים הטה אזנו לי. בתחנוני. לכן **ובימי.** כל ימי. **אקרא** לו. אף שיאריכו ימי הגלות ח"ו לא אסור מלהתפלל לו: **אפפוני** חבלי מות. אף כאשר סבבו אותי מכאובי מות: ומצרי שאול מצאוני. ומצאו אותי צרת השאול וכן כאשר ישבתי בשלום והייתי מפחד שמא **צרה ויגון** אמצא תמיד: **ובשם ה'** אקרא ואומר **אנה ה'** מלטה נפשי על כי **חנון** ה' בהשפעת טובה חן וחסד חנם כי אין לבריה חוב עליו **וצדיק** בדינו ומשפטיו: **ואלהינו מרחם.** אפילו מדת הדין כלולה ברחמים: **שומר פתאים ה'.** הפתאים שאין בהם דעת ותחבולה להשמר מן הפגעים עיני השגחתו עליהם ביותר לפי שאין בוטחים בחכמתם וגבורתם. וכיון שכן **דלותי.** והדלות מבלבל דעתי ועשני פתי. וכן אמר שהמע"ה וחכמת המסכן בזויה וא"כ כיון שאני פתי מחמת הדלות לכן ולי יהושיע. שאתה שומר פתאים. וכאשר קראתי לה' בדברים האלה אז אמרתי לנפשי בהבטחה **שובי נפשי** למנוחיכי. שובי למנוחה שלך: **כי ה' גמל** טוב עליכי. מאז. וכן גם עתה יגמול טוב עליך. וכמו שהייתי מבטיח את נפשי כן עשיתי. כי חלצת נפשי. כי משלם הוצאת נפשי ממות ומנעת **את** עיני מן דמעה שלא ימותו בני בחיי. והשכת את רגלי מדחי שלא לקיתי במומי שהוא היקום **המעמיד** האדם על רגליו. גם פתה

אבטח

עיון תפלה

אהבתי. שעור המקראות, אהבתי את ה', והדין נותן לאהבה אותו — כי תמיד הוא שומע את קולי (קול אנחתי (תהלים קב, ו) או קול שועי „מלכי ואלהי!" (שם ה, ג) בלי דברי התחנונים) ואת תחנוני. **ובימי אקרא,** כך משפטו עמי בכל הימים אשר אקראהו. היו ימים שאפפוני (הקיפו עלי כתרגומו) חבלי מות ומצרי שאול **מצאוני** צרה ויגון **אמצא** — (אמר **מצאוני** ואמר **אמצא** — כי המקרים מוצאים את האדם לא יוכל לברוח מהם וגם הוא ימצאם שילך אחריהם למקום שימצאם. רד"ק. וכן אחז"ל (סוכה נ"ג א') רגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילין יתיה): כמעט קראתי בשם ה' ואמרתי **אנה** ה' מלטה נפשי, תיכף ומיד ראיתי כי חנון ה' וצדיק וגו'. כללו של דבר — **שומר פתאים ה',** מי שאינו בוטח בחכמתו ובתחבולותיו אבל משים את עצמו כפתי אותו שומר ה'. כאשר **דלותי** מכל עצה ומזמה וישועה רחוקה ממני, אז **ולי יהושיע,** ה' לי לישועה: **שובי נפשי למנוחיכי.** אף נפשי, בבוא עליך מהיום איזה צרה ומצוקה, אל תוסיפי לְהִבָּהֵל וְלִרְגֹּז עוד, אך היי סמוכה ובטוחה בה' כגמול עלי אמו. **כי ה' גמל עליכי,** הוא שומרך הוא צלך על יד ימינך, ואז לא **תאנה** אליך כל רעה: ואתה ה', כאשר פעמים רבות **חלצת** את **נפשי** ממות וגו' **את רגלי מדחי** (**מהדחות** בעלת ילדי

*) **כי הטה אזנו.** מלשון מאזנים, ר"ל דמטה לי המאזנים לצד זכות (הרש"ש בשם הג"מ מגבה אליי"ה זצ"ל).

אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

שם מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם

מעשה נסים

האמנתי. פי' הנני מאמין אמונה שלמה בזה כי עניתי מאד. והעוני ממרק ומציל: אני אמרתי. פי' אף בשעת העוני שברחתי משאול לא הרהרתי אחר דברי ה' ח"ו לומר הנה נמשחתי למלך משמואל הנביא ועתה אני בורח רק אמרתי בחפזי כל האדם כוזב. ואולי לא נדבר עמו מאת ה':

מה אשיב. כוס ישועות. פי' מספר טובות הבורא כי טרם נקרא הוא יענה וזהו כוס ישועות אשא. פי' שאני מקבל הישועה טרם בשם ה' אקרא. נדרי

עץ יוסף

אבטח עוד: אתהלך לפני ה' בארצות החיים. זו ארץ ישראל שמתיה חיין תחלה לימות המשיח. ואף שיארך הגלות ח"ו: האמנתי. אני מאמין שיבא עוד זמן. כי אדבר. כמו עתה אני מספר ביציאת מצרים כן בגאולה העתידה אדבר ואספר מה שסבלתי בגלות זו: אני אמרתי בחפזי. אף בפחזותי בגלותי אני אומר כל האדם שמייאש אותי מהגאולה הוא כוזב: מה אשיב לה'. מה גמול אשיב לו על כל הטובות שעשה לי: כל תגמולוהי עלי. הלא כל מה שגמל עמי כולם עדיין עלי. שלא שלמתי לו כלום ולא אוכל לשלם לו גמול כי הוא אין צריך לבריותיו. ואמר תגמולוהי בה"א ויו"ד יתירים. לומר בין מה שעשה לי בעוה"ז שנבראת בה"א ובין מה שגדר לי לעוה"ב עדיין הם עלי שלא אוכל להשיב לו גמול: כוס כו'. ומספר טובות הבורא

עיון תפלה

הרע, כמו שנאמר (ש"א ב, ט) רגלי חסידיו ישמור, ונאמר (תהלים לז, לב) צופה רשע לצדיק וגו' ה' לא יעזבנו בידו) כן נכון לבי בטוח שגם לימים יבואו אתהלך לפניך בארצות החיים ולא אכשל: האמנתי כי אדבר „אני עניתי מאד". כעין באור אל הקודש, מפני מה אני כל כך בטוח בישועת ה'? בשביל שאני מחזיק את עצמי לחסר הונים תכלית ההסרון, וזאת רוצה השי"ת. אמנם דרכן של רוב בני אדם ושנירות לשונם בבוא עליהם צרה לומר נעניתי עד מאד (תהלים קיט, קז) וידי קצרה מעשות תושיה, אפי' בשעה שהם עושים כל מיני השתדלות שבעולם להוש בעצמם נרוחתם לישועתם, אם כן בטחונם בה' מן השפה ולחוץ, ולפיכך ברוב פעמים ישועת ה' רחוקה מהם; אבל אני בְּדִבְרִי „עניתי מאד" עני אני וגוע מנער (שם פח, טז) — מדבר אני כזאת באמונה פנימית, בדברים היוצאים מן הלב, יודע אני ידיעה ודאית כי לא בי בעזרתי, ובהחפזי להמלט מאיזה צרה הבאה עלי לפרקים, כטבע כל אדם להיות נפשו סולדת מפני צרה פתאומית, אין זו השתדלות מצד עצמי, אלא כך הוא טבען של בני אדם (עי' בראשית רבה פכ"ו ריש סי' ח'. ואולי רמז בזה על חפזו לנוס מפני אבשלום בנו ולא ישב על מקומו לחכות לישועת ה'), וגם אז האמנתי אמונה שלמה שמנוסתי זו לא המלטני ואמרתי בלבי עזר כל אדם מצד עצמו כוזב, ולכן עזרי מעם ה' בטוח, כי כן דרכו של הקב"ה לעזור לאלה הנואשים מכל תשועה. ושעור הכתובים — אני האמנתי כי אדבר „עניתי מאד" לא כשאר בני אדם שלנגס בל עמהם בדברים כזאת, אני אמרתי בלבי אפילו בחפזי לנוס—עזר כל אדם מצד עצמו כוזב הבל וריק. וכאשר ידעה אביגיל דרכו של דוד לשמור את עצמו מהושיע ידו לו, לפיכך הזכירתהו זאת פעמים (ש"א כה, כו לא) והוא נזכר (שם שם, לג):

מה אשיב. מה בידי להשיב להשי"ת בעד כל גמוליו אשר גמל עלי, חוזר על זה שאמר למעלה כי ה' גמל עליכי, וכמו שאמר הנביא (מיכה ו, ו) במה אקדם ה'. וכנוי תגמולוהי על דרך הארמי ידיו רגליו ידוהי רגלוהי: כוס ישועות. כשאעשה משתה ובנחה אקים כוס היין ואודנו עליו בפני רבים (רד"ק): נדרי. הנדרים שנדרתי לה' בעת צרה (כמו שאמר (תהלים סו, יד) אשלם לך נדרי אשר פצו שפתי וגו' בצר לי) אשלם בפרסום נגד כל עמו; ביאור למה שאמר ובשם ה' אקרא דהיינו פרסום שמו ברבים, וכמו שאמרו רבותינו (סוטה י' ע"ב) על ויקרא שם בשם ה' מלמד שהקריא לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב. ע"ז אמר במה אפרסם שמו? בְּשַׁלְּמִי נדרי נגד כל עמו. וה"א נגדה במקום נמ"ד בתהלתה, כמו כי חסדך לנגד עיני (תהלים

נֶגְדָה־נָּא*) לְכָל־עַמּוֹ׃ יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃ לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ͏ִם הַלְלוּיָהּ׃

קיז הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ כִּי גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

*) **נגדה נא**. הדל"ת של נגדה רפה בכל הספרים, ופירושו להגיד נא לכל עמו, ולא מלשון נגד (כרו"ה).

מעשה נסים

נדרי. פי' מה שאני נודר בעת צרה תמיד אני משלם מחמת כי תמיד מושיע לי משום שיקר בעיני ה' וגו': **הללו את ה'**. פי' כי הלול הוא לשון התפארות ושייך

אפי' למי שאינו מקבל טובה לפאר ולרומם את אחר במה שהוא מטיב לזולתו מה שאין כן לשון הודאה אינו נופל רק למקבל טובה להת הודאה למטיב לו והוא לשון (דאנק בל"א). והנה הרשעים אינן מקבלין טובה רק מחמת ההשפעה היורדת לישראל. **וזהו** אמרו הללו את ה' כל גוים כי גבר

עץ יוסף

שבורא כי פרס יקרא הוא יענה: **יקר כו'. המותה**. ר"ל דבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו בלא עתם: **אנה ה'**. הוא לשון הודה על חסדו שעשה עמו בעבור שהוא עבדו: **עבדך בן אמתך**. כי אינו דומה עבד הנלקח מן השוק לעבד הנולד מן שפחה שבבית: **פתחת למוסרי**. התרת מעל צוארי מוסרות. כי כמה פעמים הייתי כמו אסור: **לך אזבח זבח**. ואתן עליו **תודה**. **ובשם ה' אקרא**. פי' ואקרא לרבים בשם ה' להיות עמי בזבחי וישמעו הודאתי: **נדרי כו'**. כפל הפסוק לאמר כי בחצרות ה' ישלם אותם. בבית שהיה בו האמרון בירושלים: **בתוככי**. היו"ד נוספת לנחות הלשון: **הללויה**. כולכם תהללו יה על הישועה שעשה לי:

ירא"י

עיון תפלה

ט, ט) ומלת נא לקריאה בעלמא כמו לעיל איה נא אלהיהם: **יקר**. הראני הקב"ה במה שמלטני מכל צרותי שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו בלא עתם. יקר קשה כמו (שם מט, ט) ויקר פדיון נפשם (רש"י ורא"ע) ובלשון הגמרא (ב"מ כ"א ב') איידי דיקירי מידע ידע בהו, וחוזר על מה שאמר למעלה **אפפוני חבלי מות**: **אנה ה'**. גם זה חוזר על נוסח תפלתו שזכר למעלה **אנה ה' מלטה נפשי**, בשעה שאפפוני חבלי מות וגו' — כמעט שהחלותי להתחנן אליך על מר נפשי ואמרתי אנה ה' מלטה נפשי כי אני עבדך בן אמתך (אינו דומה תרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד **משפחת** הבית, רש"י) היכף ומיד ראיתי כי חנון ה' וצדיק ופתחת למוסרי, לפיכך **לך אזבח** וגו' נדרי וגו' נגדה נא לכל עמו בשעה שמתאספים כלם בחצרות בית ה' לעלות לרגל: **הללו את ה' כל גוים**. לא אנחנו בני ישראל בלבד

חייבים להללו, אלא כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה' ויכבדו לשמך (תהלים פו, ט): **כי גבר עלינו חסדו**. כי חסדו ואמתו גברו על כלנו יחד, אנחנו בעבדותנו ואתם בשררותכם, בעבדותנו לא עזבנו (עזרא ט, ט) ובשררותכם האריך לכם אפו, ודע כי גוים נקראים אפילו גוים קטנים בלתי מפורסמים אשר לא שם להם על פני חוץ, כשבטי

הברברים, אבל **אֻמִּים** הם גוים גדולים ומפורסמים: אשר נתנו חתיתם בארץ חיים, ולפיכך אמר הכתוב כל גוים בלי ה"א הידיעה ואמים בה"א הידיעה, לאמר, כל גויי הארץ למקטנם ועד גדולם כלם צריכים להלל ולשבח לה'. — **עוד רעיון** נשגב צפן המשורר בשתי המקראות הללו, באשר הנסים והנפלאות שהקב"ה עושה לְרְוָחָתֵנוּ לישועתנו בכל דור ודור גלוים וידועים לאומות העולם יותר הרבה ממה שידועים לנו, אנחנו יודעים רק מן הגזרות והשמדות שכבר נגזרו עלינו בפעל וכבר יצאו מבוהלים ודחופים לעשות אתנו כלה, וסוף סוף נתבטלו בחסדי הש"ת והיו כלא היו, אבל כי ה' יפר עצת גוים ויניא **מחשבות עמים** מה שחושבים בלבבם לעשות לנו ומעולם לא באו לכלל מעשה, לפי שכל מועצותיהם הופרו וכל הריונותם התבלעה בטרם יצאו אל הפועל, זאת יודעים רק הם לבדם ולא אנחנו; לפיכך פונה אליהם המשורר ואומר: אתם עריצי התבל, מי כמוכם יודעים להלל ולשבח להקב"ה על חסדו כי גבר עלינו בני ישראל! מי כמוכם יודעים את כל המחשבות הרעות אשר חשבתם עלינו תמיד והוא ברוב רחמיו סִכֵּל מחשבותיכם, מי כמוכם יודעים כחו וגבורתו של אלהינו! לכם נאה, לכם יאה להללו ולשבחו כי הציל נפש אביון מיד מרעים: **ואמת ה' לעולם**. אמתת בריתו אשר כרת עמנו קיימת לעד

הודו

אחר שיאמר הש"ץ יאמר נא יענו הצבור הודו לה' כי טוב כל"ח וכן אחר ב' פסוקים יאמרו נא :

קיח הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

שם מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב

מעשה נסים

עלינו חסדו. מה שאין כן לישראל אמר הודו. כי להם הטובה ביחוד וחייבין לתת הודאה על קבלת טובתם: יאמר. פי' שאותן אשר בשם ישראל יכונה יש להם יותר להודות כי עליהם גבר חסדו. וכן בית אהרן. שגבר חסדו עליהם יותר שהגדילם והבדילם לקדשם. וכן יראי ה': מן המצר. על גאולה העתידה ידבר ואומר כי בטוח אני בהיות כי ידוע שלעתיד יהיה השם שלם וזה אמרו כי בהיות מן המצר קראתי יה. כשאין השם שלם. וענני במרחב. כ"ש לעתיד שה' לי שיהיה שלם שלא אירא מה יעשה לי אדם. היינו מלחמת גוג: טוב לחסות. כי בבית ראשון בטחו במי שאמר שיקיף חומות ירושלים באש ובמים ובבית שני בטחו בנדיבים בנקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע כמבואר בגיטין. וזה אמרו מבטח באדם. כמו בבית ראשון או בנדיבים

עץ יוסף

יראי ה'. המתגודדים בתורה ובחכמות כולן שזהו מעלה יתירה מן הכל שכתר ש"ט עולה על כל הכתרים: מן המצר כו'. בני הגלות הם המדברים בלשון יחיד להורות אחדות. הלב מורים בטחון שלא ייראו מגוג ומגוג. ואומרים כי בהיותם בגלות שאין השם שלם מן המצר קראתי יה ועני במרחב יה. כ"ש לעתיד שה' לי. שיהיה השם שלם כידוע שלא אירא. מה יעשה לי אדם. היינו גוג וחילותיו: ה' לי בעוזרי. ר"ל בזכותי. ואני אראה. במפלת שונאי. אבל כשהקב"ה עוזר לאדם בשביל זכות אחרים אינו רואה במפלת שונאיו וכדכתיב בלוט אל תביט אחריך וכמו שפירש"י שם. או פירושו משום שמי שיש לו שונאים והם נראים כעוזרים. מהם קשה להשמר. וזהו שמתפללים כל"י ואומר ה' לי בעוזרי. ר"ל שה' יהיה לעוזר ולתומך נגד הכת שמראים לי שהמה בעוזרי. להפר עצתם ולקלקל מחשבתם. אבל הכת שהם מראים שנאתם נגדי בגלוי. ואני אראה בשונאי. ואני בעצמי אוכל להשמר מהם ואוכל להלחם בהם. או פי' ה' לי בעוזרי נגד שונאי א"כ אינם יכולים לעשות לי כלום. אך בזאת הם מרויחים לי בזה שמראים שנאתם נגדי בגלוי להלחם בי שאני רואה בשונאי שאם לא היו מראים שנאתם נגדי בגלוי לא הייתי רואה ויודע מי הם שונאי אבל עכשיו אני יודע ורואה בשונאי מי הם. או פי' דאי' במדבר רבה שלפעמים כשאדם מחויב מיתה לשמים מת שורו או תרנגלתו ובזה יכופר עונו והאדם אינו מבין את זאת וסובר שהקב"ה שונאו ומייסר אותו. אבל באמת הקב"ה הוא בעוזריו. וזהו ה' לי בעוזרי באמת בהיסורים והתוכחה שהביא עלי ואני הראה שהוא בשונאי: טוב לחסות בה'.

עיון תפלה

הודו לה' כי טוב. הוא: יאמר נא ישראל. על אמתת הדבר הזה יעידו כל בית ישראל וכל בית אהרן וכל יראי ה' כי טוב הוא לכלם. וכן (להלן קכד, א) לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל פירוש כל בית ישראל יעידו על אמתת המשפט הזה כי לולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלענו, וכמו כן יעידו על אמתת המשפט כי רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (להלן קכט, ב): בַּמֶּרְחַבְיָה. במקום רחב מאד מאד, וכמוהו מאפליה (ירמיה ב, לא) מקום אפל מאד מאד, וכן הללויה קדמאה (תהלים קד, לה) הלל גדול מאין כמוהו, נכון מלה אחת ולא מפקין ה"א, וכן שלהבתיה (שה"ש ח, ו) שלהבת גדולה מאד: ה' לי בעוזרי. הגדול בכל עוזרי, וכן ואת היית בעוכרי (שופטים יא, לה) הגדולה בכל עוכרי (רל"ש הרכסים לבקעה כראשית ב, ח). לפיכך בטוח אני שאראה נקמה בשונאי, וכן עיני תראינה בה (מיכה ז, י): טוב לחסות בה'. אם הקב"ה יבטיח לי מחסה כל שהוא ובני אדם יבטיחו לי מבטח עוז, אז אבחר המחסה בה' מהבטחון באדם, אע"פ שמחסה פחות ממבטח, ולא

לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם
יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם:
סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם:
דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי
לִישׁוּעָה: קוֹל ׀ רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה
עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: לֹא
אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא

מעשה נסים

בנדיבים כמו בבית שני ומביא ראיה מעלמו כי כל גוים סבבוני. היינו פלשתים ומואב ובשם ה' כי אמילם סבוני גם סבבוני. היינו פרס ואחור ארס ועמון ואח"כ סבוני כדבורים. דועכו לפני כאש קוצים. וכן ילרי הרע: דחה דחיתני לנפול. בנבל ובשאול: וה' עזרני. לזה אני מובטח כי עזי וזמרת וגו'. וגם מובטח אני שלא אמות כי

עץ יוסף

הענין כי יש שני חלקי בטחון. אחד שהקב"ה מבטיחו לתת לו הון רב ועושר כמו שמלינו שהבטיח לו השי"ת לאברהם שיעשירו. וזה נקרא בטחון. וחלק הב' הוא שהקב"ה אין מבטיחו. אך האדם בעלמו שם בטחונו בה'. וזה נקרא חסיון וכמ"ש לור חסיו בו. שהלור הוא למחסה לאדם מזרם וממטר כאשר יכוח שם בעלמו. אך הלור לא הבטיחו שיהיה לו למחסה. וז"ש טוב לחסות בה' שהוא חלק הב' כלומר שמעלמו יהיה וישליך יהבו על ה' אף שלא הבטיח לו ה' ממה שיהיה בטחונו באדם אף לאחר שהבטיח האדם לו לעשות הטוב. וזהו מבטוח באדם (הגר"א משלי יד): כל גוים סבבוני כו' סבוני גם סבבוני כו' סבוני כדבורים. כתב הגר"א (ישעיה ס, כו) סב הוא מקרוב וסבב הוא מרחוק. ואמר כי שלש רעות עשו עמו. שמתחלה סבבוני מרחוק ואחר כך קרבו הרחוקים וסבוני מקרוב. וגוסף עליהם עוד גוים לסבב גם מרחוק. וז"ש סבוני גם סבבוני ואח"כ קרב הרחוקים השניים וסבוני עד באפס מקום. ועמדו זה על זה. כאשר תעשינה הדבורים עומדים אחד על גבי חבירו וזה שאמר סבוני כדבורים עכ"ל: בשם ה' כי אמילם כו'. איתא בילקוט ראובני בסופו ספר שכחת לקט וז"ל ד' ברכאין אתברך יעקב. חד דאבוי. וחד דברכיה אבוי כד אזיל לפדן ארם. וחד דברכי' ליה ההוא ממונה דעשו. וחד דברכיה שכינתא דכתיב ויברך אלהים את יעקב. כיון דחמא יעקב גרמיה בכל אינון ברכאין אמר אשתמש השתא בחלשא מינייהו דא איהו ברכתא דברכיה אבוי כד אזיל לפדן ארם. אע"ג דאיהו תקיפא לאו איהו תקיפא כהני ואסלק אינון תלתא ברכאין לזמנין דאצטרכו לבנאי בהראי דיתכנשון כל עממיא לאובדא בני מעלמא. בג"ד כתיב שלש פעמים כי אמילם לקבל ג' ברכאין דאשתארו שם ע"כ: דחה דחיתני. שתי דחיות מעוה"ז ומעוה"ב. כמ"ש הרמב"ם שאם זוכה האדם הוא פנוי בעוה"ז ללמוד כדי שיזכה לעוה"ב ג"כ. ואם לאו מטרידין אותו כדי שלא יוכל לפקח בעסקי העוה"ב ונדחה משניהם. אך וה' עזרני. נגדם: עזי. ענין חוזק והיו"ד יתירה: וזמרת. מלשון זמר ושבח. ור"ל העוז והשבח של המקום היה לי לישועה. ר"ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען אזמר שבחו: קול רנה. ויהיה נשמע באהלי לדיקים קול רנה וישועה ויאמרו ימין ה' עושה חיל וכח: ימין ה' רוממה. ימין ה' אשר היא מעולם רוממה הימין ההיא עתה עושה חיל: לא אמות. בגיהנם שהוא נלמות: כי אחיה. בתחיית המתים כמ"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו' (דניאל יב): ואספר מעשי יה. לעוה"ב בסוף כל הנשמה תהלל יה (אד"א סדר וזאת הברכה): יסר

יסרני

עיון תפלה

ולא לבד בבני אדם פשוטים — אלא אפילו במפורסמים לנדיבים (בשם הגר"א ז"ל): כל גוים סבבוני. במלחמת גוג ומגוג כמו שנאמר (זכריה יד, ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה (רש"י ורבותינו ויק"ר פ"ל סי' ה'), כאשר סבוני וסבבוני כל הגוים מסביב כדבורים הללו ואני בטחתי בשם ה' כי אמילם, אז דעכו כלם כאש קוצים, לפי שבטחתי

בשם ה' כי אמילם. דעכו מבנין פֻּעַל, ובישעיה (מג, יז) דָּעֲכוּ כפשתה כבו מהקל. אמילם. הפעיל מנחי עי"ן, ענין כריתה: דחה דחיתני. כנגד האויב יאמר: עזי וזמרת. ראה מה שכתבנו בפסוקי דזמרה בשירת הים על מקרא זה: קול רנה. ישמע לעתיד באהלי לדיקים, ומהו קול הרנה ימין ה' וגו' (רש"י): לא אמות. אני מאמין שלא אמות מיתת

עולם

נְתָנָנִי: פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה־הַשַּׁעַר לַיהֹוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְהֹוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהֹוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּא יְהֹוָה הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְהֹוָה הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהֹוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהֹוָה: ברוך אֵל יְהֹוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת

מעשה נסים

אהיה: **אודך**. פי' בין כי עניתני בין בשעה ויהי לי לישועה ההודאה שוה. כי היסורים הן תכלית הטובה כי הלא רואה אני כי אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. והוא משל על ישראל הרי אני רואה שהשפלות הוא תכלית הטוב:

עץ יוסף

יסרני יה. ביסורים למרק העון אבל ולמות לא נתנני. לזאת. **פתחו לי** שערי צדק. פי' שערי בהמ"ק. **ואבא** בם ואודה יה. על פדות נפשי: **זה השער לה'**. הלא זה השער של ה' עשוי הוא להיות צדיקים באים בו להלל לה'. ואבוא בכם גם אני להודות לה': **אבן מאסו** הבונים היתה לראש פנה. והוא משל על ישראל. וזה הוא טובה כפולה שלא די שלא ימאסוהו אלא גם היתה לראש פנה. ואין ספק כי **מאת ה'** היתה זאת. ולא מפאת מזל הוכר: **היא נפלאת**. ולא לפניו יתברך הוא פלא. אלא נפלאת היא בעינינו. כי אין נס שיהיה פלא בעיניו יתברך כי יוצר הכל הוא: **זה היום**. הנה זה היום הידוע לפניו יתברך אשר עשה ה' ותקנו ידענו שנגילה ונשמחה בו. וזה יהיה בעתה. אך בקשתנו היא שלא יהיה בעתה רק תחישנה **ואנא ה' הושיעה נא** שהוא עתה ויהיה תשועה מרעה ושעבוד. שנית טוב קניני וזהו **אנא ה' הצליחה נא**: **ברוך הבא בשם ה'**. כשנזכה לגאולה ויבנה בהמ"ק יאמרו הכהנים למביאי בכורים ולעולי רגלים הברכה תבא עליכם מבית ה' שנאמר עשר בשביל שתתעשר. כלומר אל תתנאו עבור שאתם מספיקים מחיה לכהנים וללוים ולנדבת המקדש. כי מה' באה עליכם הברכה וז"ש ברכנוכם מבית ה': **אל ה'**. הוא יכול ובעל יכולת וכח הוא האיר לנו: **אסרו חג**. הביאו הכבש קשור בעבותים לקרנות המזבח. באשר

ענף יוסף

כופלין פסוק אודך. אבן מאסו. מאת ה'. זה היום. וטעם כפלותם כתב הרד"א לפי שאמרום ישי ודוד ואחיו ושמואל ומפני כבודם כופלים אותם להראות שאנו חושבין כל פסוק מהם כפרשה בפני עצמה (א"ר):

כתב הלבוש מתחיל החזן אנא ה' הושיעה נא ועונין הקהל אחריו וכן באנא ה' הצליחה נא. ואע"פ שהוא פסוק אחד חולקין אותו מפני שאמרוהו דוד ואחיו אליו אמרו דוד ואליו אמרו אחיו כדאיתא בפסחים (דף קיט.). ואח"כ מתחילין הצבור ביחד ברוך הבא וכופלין

עיון תפלה

עולם, כי אחרי מותי **אחיה** בתחית המתים ואספר וגו'. וגם בעודני חי פעמים רבות **יסור יסרני יה** ביסורים **ולמות לא נתנני**, כי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו: **פתחו לי**. המשורר נגש אל שערי בית המקדש וקורא אל השוערים **פתחו לי שערי צדק** למען **אבא בם ואודה יה**! והם פותחים ועונים **זה השער וגו'**, ולכשנכנס אומר **אודך כי עניתני** וגו': **אבן מאסו הבונים**. העם אשר מאסו אותו כל אומות העולם כמו שנאמר (ישעי' נג, ג) נבזה וחדל אישים וגו' נבזה ולא חשבנוהו, האבן הנמאסת הזאת היתה לבסוף **לראש פנה** שעליה עומד כל העולם כלו וחפץ ה' בידו יצליח: **מאת ה' היתה זאת**. כך יאמרו כל האומות.—ואנן מאי נעני אבתרייהו? **זה היום וגו' נגילה ונשמחה בו**.—ועד העת המאושרת ההיא מתחננים אנחנו לה' אלהינו **אנא ה' הושיעה נא** אותנו מיד האומות, **אנא ה' הצליחה נא** את דרכנו המלאה תהתים:

ברוך הבא. לעתיד נבוא בבוא כל ישראל אל הבית האחרון

הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ
לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ. וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּם בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִישׁוֹרְרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר. כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

א יש נוהגין לומר בראש חודש אחר הלל פסוק זה וטוב לאריכות ימים (של"ה):

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל:

ויאמר זבדי"ה ישמרני ויחייני כן יהי רצון מלפניך אלהים חיים ומלך עולם אשר בידך נפש כל חי אמן סלה: כל זה יאמר ג"פ. קדיש תתקבל:

(בחנוכה אומרים מזמור שיר חנוכת וכו') . שיר של יום . ברכי נפשי . ק"י :

השל"ה ז"ל לא היה חולץ התפלין עד אחר שיגמור הקדיש של חזרת ס"ת להיכל (שו"ע האר"י ז"ל):

(דה"ח) תיכף אחר הלל אומרים ק"ש עם תתקבל חוץ מחנוכה שאין בו מוסף אומרים חצי קדיש אחר הלל ומוציאין ס"ת וקורין בו ד' גברי אין פוחתין ואין מוסיפין ואין מפטירין בנביא (ועי' לעיל בהל' קה"ת דיני קה"ת) . ואחר הקריאה אומרים ח"ק ואחר כך מכניסין הס"ת להיכל ואומרים אשרי ובא לציון וא"א למנצח יענך כו' ואומרים ח"ק ומתפללין תפלת מוסף ואח"כ מחזיר הש"ץ התפלה ואומרים קדושה דשחרית. והנוסחאות במוסף (י"א זכרון לכולנו) (וי"א זכרון לכולם) (י"א יהיו) (וי"א היו) ואין לשנות שום מנהג. ואם טעה בתפלת מוסף דינו כמו בתפלה של שבת ע"ש. וא"א יעלה ויבא בתפלת מוסף בעבודה:

עץ יוסף

שכך היו צריכין לקשור כדי לראות שאין בהם מום. ורוב הקרבנות מביאים בחג לכך אמרו אסרו חג: אלי אתה. לכך ארוממך: הודו לה' כי טוב. הוא עם הכל ולעולם חסדו על יראיו:

יהללוך כו'. ברכת יהללוך יאמר במתון גדול ובודאי ממילא תבוא בלבו שמחה עצומה בגודל אלהותו ית"ש ויתעלה זכרו לעד (יוסה"ע):

יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך. כצ"ל בלי מלת על. והוא עפה"כ יודוך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה:

ענף יוסף

וכופלין אותו וכן אל ה' ויאר לנו. וכן אלי אתה. וכן הודו כולם כופלים עד שיהיו הפסוקים שכופלים עשרה פסוקים. וכל זה אינו אלא מנהג בעלמא ועיקר טעמא הוא ליפות הקריאה ולהגדיל שבח השי"ת ולהודותו בשיר על רוב חסדיו אשר עשה עמנו עכ"ל:

עיון תפלה

האחרון לראות את פני ה' יפגשום הכהנים בברכתם ויאמרו אליהם ברוך הבא בשם ה', כי יבאו שמה אחד אחד, ובהיות כל הקהל בבית ה' יברכום בברכת כהנים ויאמרו ברכנוכם בברכה היוצאת מבית ה'. והקהל יענו לעומתם אל ה' ויאר לנו (האיר לנו, עבר מהופך תחת עבר ישר, כמו אף הוא ויכה (מ"ב ב, יד) ת' הכה, ועי' מש"כ לעיל בשירת הים פסוק עזי וזמרת יה). כלפי מה שאמרו הכהנים בברכתם יאר ה' פניו אליך יענו הקהל אל ה' ויאר לנו, וכלפי מה שאמרו ישא ה' פניו אליך דהיינו שיקבל קרבנותיך בסבר פנים יפות יענו הקהל אסרו חג בעבותים מהרו לאסור קרבנות החג עד נגשם לקרנות המזבח לעלות עליו לרצון:

הודו לה'. סיים במאי דפתח:

יהללוך וגו' כל מעשיך. כצ"ל בלי תיבת על, עפה"כ (תהלים קמה, י) יודוך ה' כל מעשיך, וכ"ה בכל נוסחאות הקדמונים. ורש"י בפרדס סי' מ"ד גרים בכל מעשיך.—נוסח רב עמרם גאון בברכה זו — יהללוך מעשיך ישבחוך עמוסיך יודוך חוסיך כפי גדל נפליך וכתיב כל הנשמה תהלל יה הללויה, בא"י מלך וגו'.—ונוסח בני רומא—יהללוך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכו את שמך כי לך טוב להודות ונעים לשמך לזמר (עפה"כ זמרו לשמו כי נעים) כי מעולם ועד עולם אתה אל בא"י.—ונוסח אבודרהם—יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך וחסידיך וצדיקים עושי רצונך כלם עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו לזכר מלכותך כי לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר ומעולם עד עולם אתה אל בא"י.—ונוסח הספרדים—יהללוך וגו' (כאבודרהם) רצונך ועמך בית ישראל כלם ברנה וגו' ויפארו את שם כבודך כי לך וגו' (כאבודרהם) ומעולם ועד עולם וגו'.—ונוסח הרמב"ם בפרק ג' מהלכות חנוכה ומגילה ה"י—יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך

א בראשית כד, א. (סג"מ)

כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם: בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה עִם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה. יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ. כַּדָּבָר הָאָמוּר עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קו"ח קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: קו"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: קו"ח יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. (כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה): בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

(ערוגות הבושם) כתב השל"ה ראוי לכל אדם מישראל להרהר בתשובה ולתקן מעשיו בר"ח קודם תפלת מוסף שהוא זמן כפרה: וכתב היוש"ר יאמר תפלה זו של מוסף בשברון לב מאד ומקירות לבו דומה כאלו מבקש מאת הבורא ית"ש איזו בקשה הנוגעת בנפשו כגון שמתפלל על בנו יחידו שהוא נוטה למות ר"ל הוא מתפלל במרירות לב מאד לבורא ית"ש שיעזור אותו מצרה זו וישלח רפואה שלמה לחולי בנו. כן ממש ראוי ונכון להתפלל במרירות לב שתוחזר לנו עטרה ליושנה בבית המקדש ובהקרבת הקרבנות וכוונתו תהיה בשביל נחת רוח להבורא יתברך שיגיע לו יתברך אז מאתנו בהקרבת הקרבנות ויתקדש אז

עיון תפלה

צדיקים וחסידים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו לשמך כי אתה ה' לך טוב להודות ונעים לשמך לזמר ומעולם ועד עולם אתה האל בא"י המלך המהולל המשובח המפואר חי וקים תמיד ימלוך לעולם ועד.—וכ"ה נוסח התימנים בשנויים קלות, מתחילים כאבודרהם— וכל עמך וגו' (כרמב"ם) ולשמך נעים לזמר ומעולם ועד עולם אתה הוא האל בא"י האל המלך וגו' (כרמב"ם). ולרב עמרם מצאתי עוד נוסחא אחרת בסדר ההגדה דף מ' ע"א ומסיים שם כי לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר בכל יום תמיד ומעולם ועד עולם אתה אל בא"י וגו'.— וברכה זו נזכרת בתלמודנו (פסחים קי"ח רע"א) רב יהודה אמר יהללוך ה' אלהינו. ומה שאינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה לברכה שלפני הסלל והלל לא הוי הפסק, ויש אומרים מפני שהיא ברכת הודאה כברכת הגשמים דאמרינן מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה וגו' ואינה פותחת בברוך, וכבר זכרנו זה במקום אחר:

כאמ׳

שמו הגדול בין כל פעמים. ושנה תפלת מוסף היא היא מחשבת כאלו הקריב קרבן מוסף. לכן יאמר
במקום קרבן מוסף שהקריבו בזמן הבית. ואם לא תפלה זו בכוונה עצומה ובפרט כשיאמר מזבח
כוון במחשבתו על הקרבן מוסף שיוחזר לו איך חדש כו':

רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמְּךָ נָתָתָּ. זְמַן כַּפָּרָה לְכָל־תּוֹלְדוֹתָם. בִּהְיוֹתָם מַקְרִיבִים לְפָנֶיךָ זִבְחֵי רָצוֹן וּשְׂעִירֵי חַטָּאת לְכַפֵּר בַּעֲדָם. זִכָּרוֹן לְכֻלָּם יִהְיוּ. וּתְשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד

עץ יוסף

לעמך נתת. פ"ש ראשון הוא לכם לחדשי השנה: זמן כפרה לכל תולדותם. שעיר ר"ח מכפר על טומאת מקדש וקדשיו. ויש אומרים דעולת ר"ח באה לכפר על תולדות ימי החודש. וזהו שאומר אח"כ ותשועת נפשם מיד שונא. דהיינו היצה"ר הטורד והשונא והאורב (רד"ק). ויש מפרשים זמן כפרה כו' דמיום שנתלו המאורות נפלה אסכרה בתינוקות: זבחי רצון. פרים שנים ואיל אחד שבעה כבשים שכולם היו עולות והיו מרצים את ישראל לאביהם שבשמים: ושעירי חטאת לכפר בעדם. כמ"ש ושעיר עזים כו' וחטאת באה לכפרה: זכרון לכלם יהיו. ע"ש שכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם וגו' וכתוב והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם: ותשועת נפשם מיד שונא ע"ש שכתוב

לתפלה

דובר שלום

ראשי חדשים וכו'. ע"ד שנאמר החדש הזה לכם ואמ' במכילתא לכם ולא לגוים וכו'. נמליט למדים שישראל מונין ללבנה וגוים לחמה. זהו ראשי חדשים

סייט

עיון תפלה

ראשי חדשים. המועדים הם זמני שמחה וששון, כמו שאנו אומרים ותתן לנו וכו' מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, אבל ראשי חדשים הם זמני כפרה, כמו שאנו אומרים במוסף לשבת ור"ח ותתן לנו וגו' וראשי חדשים לכפרה, וכפרת ראשי חדשים כפולה, א) על חטא שאין מכיר בו אלא ה' לבדו, שנאמר בשעיר ר"ח לחטאת לה' והיינו על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף (שבועות ט' פ"א) ובספרי (במדבר כח, טו) על קבר התהום. ב) על חטאת הקהל שמאהרין בעונותיהם קץ הגאולה האחרונה ומאריכין פגימת הלבנה ופגימת מלכות בית דוד, כמו שביארנו לעיל בתפלת אתה יצרת ובברכת הלבנה בד"ה וללבנה אמר שתתחדש עיי"ש, ועל זה נאמר (ויקרא י, יז) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה ומוקמינן בתורת כהנים דקאי על שעיר של ר"ח.— ובפירוש בעלי התוספות על התורה בפ' פינחס פסוק וביום השבת כתבו וז"ל „וכ"ש בשעת חדוש הלבנה שיש לדאוג על התינוקות וקרבן זה של ר"ה מכפר עליהם, וזהו שאנו אומרים במוסף של ראש חדש זמן כפרה לכל תולדותם ותולדותיו של אדם אלו התינוקות" עכ"ל: בהיותם מקריבים. משוה כפרת ראשי חדשים מכפרת יוה"כ, שיוה"כ עצמו של יום מכפר אפילו בלא קרבן, כדתניא בתוספתא סוף יומא (הזכירוה התוס' שבועות י"ג ב' ד"ה דעבד ובפירוש ר"ח גרים הכי בגמרא שם) ר' אלעזר בר"ש (וגוסחא אחרת בר' יוסי) אומר תומר ביוה"כ מבשעיר שיוה"כ מכפר בלא קרבן משא"כ בשעיר, אבל כפרת ראשי חדשים היתה דוקא בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת בזמן הבית, אבל בזמן הזה חסר לנו הכפרה הזאת לגמרי: זכרון לכלם יהיו. כ"ה ברוב הנוסחאות בלדך המתיד, והוא עתיד במקום בינוני — פפלענסען לו דין — כמו ככה יעשה איוב (איוב א, ה) ככה היה עושה, הקרבנות הללו היו מעלים תמיד זכרונם לפניך עמ"ש (במדבר י, י) וביום וגו' ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון וע"ז היו נושעים משונאיהם. ויש ספרים

תקון תפלה

ראשי חדשים. נוסח רב עמרם בברכה זו עולת ראש חדש נעלה עליו שעיר עזים וגו' ושירי דוד נשמע בעירך האמורים וגו' לבנים תזכור, והביאנו ה' אלהינו לציון וגו' מוספין כהלכתן, מוסף יום ראש החדש וגו' ושני תמידין כהלכתן. — ונוסח הרמב"ם ראשי חדשים וגו' להיותם מקריבים וגו' תשועת נפשם וגו' נעלה עליו שירי דוד נשמע בעירך האמורים וגו' לבנים תזכור אלהינו ואלהי אבותינו מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו יהר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו ואת מוספי יום ראש החדש הזה וכו'. — ונוסח התימנים ראשי חדשים וגו' זכרון לכלם יהיה (זמן הכפרה יהיה להם לזכרון) תשועת נפשם וגו' נעלה עליו שירי דוד נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך לרצון אהבת וגו' תזכור וגו' (כרמב"ם). ונתבסק מעל אדמתנו ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קרבנות חובתינו יהר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו ותטענו בגבולנו וגו' (כנוסח אתה יצרת בשבת) ואת מוספי יום ראש החדש הזה וכו'. — ובמחזור ויטרי ראשי חדשים וגו'

לכלם

שכתוב

שׂוֹנֵא: מִזְבֵּחַ חָדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּכִין. וְעוֹלַת רֹאשׁ חֹדֶשׁ נַעֲלֶה עָלָיו וּשְׂעִירֵי עִזִּים נַעֲשֶׂה בְרָצוֹן. וּבַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׂמַח כֻּלָּנוּ. (וְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נִשְׁמַע) וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ הַנִּשְׁמָעִים בְּעִירֶךָ. הָאֲמוּרִים לִפְנֵי מִזְבְּחֶךָ. אַהֲבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם וּבְרִית אָבוֹת לַבָּנִים תִּזְכּוֹר: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ) וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת

עץ יוסף

למעלה מן העניין ונוסעתם מאויביכם. גם פי' מיד שונא מיד שנאמר בו ואת עשו שנאתי (מלאכי א): **מזבח חדש בציון תכין.** שנא' ביחזקאל (מג) אלה חקות המזבח ביום העשותו וגו': **ועולת ר"ח נעלה עליו.** שנא' ביחזקאל (מו) וביום החדש פר בן בקר תמימם ולא מצאנו שם שיהיה עולה. אך מצינו כתוב למעלה מן העניין (שם מה) ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים: **ושירי דוד עבדך נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך.** כן גרס האבודרהם. ופירש שירי דוד עבדך האמורים לפני מזבחך נשמע בעירך: **אהבת עולם תביא להם.** שנא' ואהבת עולם אהבתיך. ואמר תביא ע"ש והביאותים אל הר קדשי: **וברית אבות לבנים תזכור.** ע"ש וזכרתי להם ברית ראשונים. ואמר לשון אבות

דובר שלום

היינו מנין הלבנה לעמך נתת ולא לגוים: **הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך.** ע"ד מאמר חז"ל במס' תמיד (פ"ג מ"ח) מיריחו היו שומעים קול השיר. זהו בשירי דוד עבדך שהם נשמעים בעירך כשהיו אמורים לפני מזבחך: **אהבת עולם תביא להם.** שלעתיד כשתתוקן פגימתה תהיה להם אהבת עולם שלא יהיה עוד שעבוד אחר הגאולה: **וברית אבות לבנים תזכור.** ע"ד דאיתא במ"ר וענ מפורשת שלשה מיני שעירים שעירי רגלים ושעירי ר"ח. ושעירת יחיד הרי בהוזכר שעיר ר"ח בברית אבות. זהו וברית אבות של בין הבתרים לבנים תזכור: **והביאנו לציון וגו' ולירושלים וכו'.** ציון שם היה משכן מלכי בית דוד. וירושלים

עיון תפלה

שכתוב בהם זכרון לכלם היו: **מזבח חדש.** לפיכך מבקשים אנחנו מאתך למלאות לנו החסרון הזה ולהכין בציון מזבח חדש למען נוכל להעלות עליו העולה והחטאת. ואע"ג דחטאת קודמת לעולה בכל מקום כדאמר ר' שמעון (זבחים ז' ע"ב) רילה פרקליט נכנס דורון אחריו, הקדים כאן העולה לפני שעיר החטאת? משום דבהעלאה על גבי המזבח איירי הכא כדאמר ועולת ראש חדש נעלה עליו ובהעלאה על גבי המזבח איברי עולה קודמין לאימורי חטאת, כדתנן התם (פ"ט ע"א) מפני שהיא כליל לאישים: **ושעירי עזים נעשה ברצון.** מהרי"ט אלגאזי בספר שלמי צבור הלכות ראש חדש דיני תפלת מוסף סי' ד' גרים **ושעיר** עזים (וכ"ה גרסת רב עמרם) ומפרש ברצון כי לעתיד לבוא יהיה אור הלבנה כאור החמה ואין צורך לכפרה על מעוט הירח לפיכך יהיה השעיר רק ברצון ונדבה לבד: **ובעבודת בית המקדש.** אין אנחנו הפצים לצאת ידי חובת הקרבנות באמירה גרידא (ראה מה שהארכנו בהערה לאמירת הקרבנות בברכות השחר), כי אם רצוננו לשמוח בעבודת בית המקדש ממש וגם **בשירי דוד עבדך האמורים** מפי הלוים **לפני מזבחך** בשעת הקרבתם: **אהבת עולם תביא להם.** לעמך ישראל ולכל תולדותם שפתח בהם, כמו שנאמר (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך, ונאמר (שם ב, ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך: **וברית אבות לבנים תזכור.** שנאמר (ויקרא כו, מה) וזכרתי להם ברית ראשונים, בזכות האהבה והברית תבנה לנו מזבח חדש. ואמר מזבח חדש—מזבח כזה שיתקיים לעולם ולא יחרב עוד:

תקון תפלה

לכלם יהיו תשועת נפשם וגו' ועולת ראש החדש ושעירי עזים וגו' נשבח כלנו ושירי דוד עבדך נשמע בעירך האמירים לפני וגו' בשמחת עולם, אנא ה' אלהינו (אולי צ"ל כך אנא ה' אלהינו — הביאנו וגו') ושם נעשה לפניך קרבנות חובותינו וגו' כהלכתן את מוסף וגו' חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה וגו' ולכלכלה לְרֶוַח להצלה לחיים ולשלום למחילת חטא לסליחת עון וְתִרְצֶה לפניך תפלת עמוסיך כתמידי יום וכקרבן

חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. *)וְאֶת־מוּסַף יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

*) כתב הא"ר רש"ל היה אומר **ואת** מוסף בוי"ו, וכן בכל תפלות מוסף היה אומר ואת.

עץ יוסף

אבות ובנים לרמוז העתיד שנאמר והשיב לב אבות על בנים: תמידים כסדרם. כסדר הכתובים בתורה: ומוספים כהלכתם. הכתובים בתורה: **באהבה**. ע"ש כי מאהבת ה' אתכם: כמצות רצונך. ע"ש שכתוב בקרבנות ורציתי אתכם נאם ה' אלהים (יחזקאל מג): כמו שכתבת עלינו. אמר לשון עלינו ע"ש זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל וגו' (מלאכי ג): על ידי משה עבדך. ע"ש ומצות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך (נחמיה ט):

דובר שלום

וירושלים היא מקום המקדש ועיקר הגלויות היא בעוני הקודש. זהו והביאנו לציון משם הגלות התלוית ברכה. ולירושלים משם בית מקדש הקודש תביאנו בשמחת עולם שהיא גאולת השמחה:

תקון תפלה

וכקרבן מוסף כי בישראל עמך וגו'. — ובמחזור ויטרי יומא ראשי חדשים וגו' זבחי רצון שעירי חטאת וגו' יהיו תשועת נפשם וגו' נשמח כלנו ושירי דוד הנשמעים וגו' לבנים תזכור, אז ישישו עמך ועדתך בעשותם קרבנם על גבי מזבחך (ולא יצטרכו עוד לצאת ידי חובתם באמירה גרידא, מסכים לביאורנו למעלה) ובכן יהר"מ וכו' (כמו שמסיימים במוסף לשבת ור"ח כנזכר לעיל בתפלת שבת). — ובאבודרהם וספרדים ראשי חדשים וגו' זבחי רצון שעירי חטאת לכפר בעדם (באבודרהם ליתא לכפר בעדם) זכרון לכלם יהיה ותשועת (בספרדים תשועת) וגו' עליו ושעירי עזים (באבודרהם ושעיר עזים) וגו' (כמו במחזור ויטרי) תזכור יהר"מ וכו' (כמו במוסף לשבת ור"ח בנוסחם כמו שהבאנו שם). — והתפלה הזאת נתקנה בתחלת ימי האמוראים בבית מדרשו של רב חברו של שמואל ירחינאה, ככל תפלות המוספין, כאשר בארנו במקומות אחרים מזה הסדור:

תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. כתב הגאון מ' שלמה הכהן ז"ל מווילנא בהגהותיו לר"ה ח' ע"ב (בהשמטות) בשם אחיו הגאון מ' בצלאל ז"ל התמידים נקריב כסדרם שהם כתובים בפרשה כבש אחד בבקר וכבש אחד בין הערבים, אבל המוספים אי אפשר להקריב כסדר הכתוב בתורה עולה קודם לחטאת, אלא כפי ההלכה המקובלת מסיני חטאת קודם לעולה. ושאלתי את הגאון ר' אליהו קלאצקא נר"ו הא בשבת ליכא חטאת כלל וגם שם אמרינן ומוספין כהלכתם, ובשעירי מוספי חג הסוכות קי"ל בזבחים צ' ע"ב וכך פסק הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין דעולה קודמת לחטאת דכמשפט כמשפטם כתיב, והכי אמרינן במנחות (מ"ד ב'), וגם שם אמרינן תמידין כסדרן ומוספים כהלכתם? והשיב לי בספרו הנכבד אבן פנה סוס"י מ"ב, דממה שאמר אח"כ „ואת מוסף יום השבת הזה" מבואר דמה שאמר מקודם „ומוספים כהלכתם" מדבר מכל מוספי השנה גם ממוספי ר"ח ויו"ט, וכן ביו"ט הוא אומר „ומוספים כהלכתם ואת מוסף יום חג וכו'" ועוי"ל ביאור הלשון „ומוספים כהלכתם" לפי שאין מוסף אחד דומה לחבירו בהלכותיו משפטיו וחוקיו, משא"כ התמידים ששוים במשפטם והלכותיהם „תמידים כסדרם" בכל יום ויום בוקר וערב, ובכלל זה שלא יארע דבר מפריע והפסק בינתים (עי' מנחות ס"ד) ושיהו כסדרם מתחלה של שחר ואח"כ של בין הערבים „ואין מחנכין מזבח העולה אלא בתמיד של שחר" (שם פ"ט), אבל במוספים שאינם קרבים בכל יום לא שייך לשון כסדרם, אלא שנעשה כל אחד מן המוספים „כהלכתם" הקבועה להם (מוספי ר"ח ויו"ט חטאת קודמת לעולה ומוספי החג עולת קודמת לחטאת מדרשא דכמשפט כמשפטם)" עכ"ל. והקשה הגאון ר' שמואל שטראשון ז"ל מווילנא בהגהותיו לזבחים שם אמאי לא נילוף מהיקישא דר' יונה (שבועות י' פ"א) אלה תעשו לה' במועדיכם הוקשו כל המועדים זה לזה ששעיריהן מכפרין על טומו"ק, להשוותם למוספי החג שתהיה גם בהם עולה קודמת לחטאת, דהא אין היקש למחצה? ואני אחזק קושייתו מדברי רב סעדיה גאון ז"ל הובאו דבריו בשבלי הלקט השלם הלכות ראש השנה סי' רפ"ד לענין תענית בר"ח „ועוד אמר ר' יונה הוקשו כל המועדות זה לזה הא למדת ששוה ר"ה לכל המועדים שאסור להתענות בהם" עכ"ל, ואם ענינים צדדיים דלא כתיבי בההוא היקישא ילפינן מיניה קל וחומר לדיני המוספין דהיקישא גבייהו כתיב? ונראה בעיני דאין התחלה לקושיא זו. דהא קי"ל (קדושין ל"ה פ"א) דשלשה כתובין הבאין כאחד לכו"ע אין מלמדין, וכאן במוספי החג שבעה כתובים הבאין כאחד דשבעה פעמים

במשפט

*במדבר כח, יא

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר. שְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר. וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל. וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וְשָׂעִיר לְכַפֵּר. וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. חַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן. (בשנת העבור עד ר"ח ניסן וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע): וִיהִי הַחֹדֶשׁ הַזֶּה סוֹף וָקֵץ לְכָל־צָרוֹתֵינוּ. תְּחִלָּה וְרֹאשׁ לְפִדְיוֹן נַפְשֵׁנוּ.

עץ יוסף

ומנחתם ונסכיהם. תיבת ונסכיהם מוסב על השמן שנילק בסלת דשמן נמי אקרי בלשון נסך בתורה. וטעמא דהא מתנסך ונילק בסלת (תוי"ט מנחות פ"ט משנה ד' וע"ש שהאריך בזה):

ענף יוסף

ולכפרת פשע. כתב הא"ל בית נוקחאות כתב בשנת עבור ולכפרת פשע. ואני לא מצאתי טפחא:

תקון תפלה

כמשפט. כמשפטם כתובין בפרשה, [וביום הראשון הויה כתיב שהוא ג"כ עכובא כדאמרינן במנחות מ"ה א' (הגרח"ב)] ואי ס"ד דבכלהו מועדים עולה קודמת לחטאת לכתוב רחמנא בחד יומא כמשפט ונילוף מיניה כל המועדים בהיקישא דר' יונה, ומדכתב רחמנא בכל מוספי החג האי כמשפט שמעינן דדוקא באלו עולה קודמת לחטאת ולא בשאר המועדים, והגאון ר' חיים ברלין ז"ל הקשה הא גם במוסף ר"ה כתיב כמשפטם ואמאי לא נימא גם התם דעולה קודמת לחטאת כדכתיב קרא, וצ"ע:

ומנחתם ונסכיהם כמדובר. זה לשונו של מהרש"ל בתשובותיו סי' ס"ד „מדלג אני ונסכיהם. כי נראת בעיני שטעות סופר הוא. שאם בא לפרש כמדובר גם על הנסכים הוה ליה למימר אח"כ ויין חצי ההין לפר וכו', אלא בודאי דוקא המנחות בא לפרש כמדובר ממש והנסכים מקצתו ואמר ויין כנסכו. והאמת שבפ' פינחס מפרש המנחות בכל פעם ועל הנסכים אומר כמשפטם או ונסכיהם לבד כדרך הכתוב פה" עכ"ל. וכתב עליו התוס' יו"ט במנחות פ"ט מ"ד „מגס' דמנחות פ"ט ע"ב נסכה דמנחה (השמן) בנסכו דיין משמע דנסכה על השמן הוא אומר ושמעינן דשמן נמי אקרי נסך בתורה דהא מתנסך וניצק בסלת, והוא נוסח התפלה ג"כ דקאמר ומנחתם ונסכיהם ור"ל השמן וע"ש המקרא ומנחתם סלת בלולה בשמן, וכשם שהמקרא פורט והולך עשרוני הסלת כך בתפלה מפרטין העשרונות; וכשם שהמקרא שביק מלמנני מדות השמן כך בתפלה שבקינן להו בכללא דונסכיהם, וכשם שהכתוב מסיים ונסכיהם דהיינו היין כך בתפלה מסיימין ויין כנסכו" עכ"ל. ובתוספות על התורה בפ' אמור פסוק ומנחתו שני עשרונים כתבו וז"ל „אמרו רז"ל זה חלוק מכל שאר כבשים דאין לך כבש בתורה שיהא במנחתו יותר מעשרון אבל מן הנסך אינו חלוק כדכתיב ונסכה יין רביעית ההין, ולכך אנו מפרטין בתפלת המוסף שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש לפי שמצינו כבש שמנחתו חלוקה שהוא משני עשרונים, אבל מן הנסוך אין אנו אומרים אלא ויין כנסכו בלבד ואין אנו מפרטים הנסכים לפי שלא מצינו שום כבש חלוק בנסוך היין (וכמו כן בנסוך שמן המנחה) וכו'" עכ"ל. — ומנחתם ונסכיהם כמדובר. לפירוש התוס' יו"ט מדבר כאן מנסכי השמן, ופירוש כמדובר במקום אחר דהיינו בפרשת הנסכים בסדר שלח לך, כי כאן בפרשת המוספין בסדר פינחס לא פורש שעורן. ויין כנסכו. כלומר ושעור היין ג"כ אין צורך לפרט בתפלה אלא כנסכו הרגיל ומטעם שכתבו התוס' לעיל, לפי שלא מצינו שום כבש חלק בנסוך היין. — או ירצה לומר ומנחתם ונסכיהם של הקרבנות הללו נקריב כמדובר כפי המדובר למשה בעל פה, כי בתורה שבכתב לא נתבאר אופן הקרבת מנחת נסכים אלא בהלמודנו, דרך משל שטעונה שמן ואינה טעונה לבונה וגמרינן כן עליה לבונה ולא על מנחת נסכים לבונה (מנחות נ"ט א') ואינה טעונה לא הגשה ולא תנופה (שם ס"א ע"א) וכיו"ב:

כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל־הָאֻמּוֹת וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים
לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:
רְצֵה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב
אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה)
בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:
וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּחֲזִיר
שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: בחזרת הש"ץ יזהר לענות אמן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם
וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה
הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ
עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ
הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ
וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת.
עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ
רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ.
אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית.
בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ
עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ
וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת
קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת
רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל
שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

בחנוכה אומרים כאן ועל הנסים:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד
לְעוֹלָם וָעֶד:
וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם
כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה
יְהוָֹה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: וש"ץ ברכת כהנים

עץ יוסף

כי בעמך ישראל בחרת. ע"ש ויבחר בכם. ועל שקבע דמות יעקב שנקרא ישראל בלבנה: וחקי ראשי חדשים. ע"ש חק נתן ולא יעבור. שאינם עוברים את גבולם למלא ולחסר: להם קבעת. שישראל מונים ללבנה. ואומר במדרש החדש הזה לכם. לכם הוא. אתם מונין לו ואין זרע עשו מונין לו. רבי לוי בשם ר' יוסי ברבי אמי דרך ארץ הוא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן. עשו הוא גדול שנאמר ויקרא את עשו בנו הגדול מונה לגדול שהוא החמה שנאמר את המאור הגדול. יעקב שהוא הקטן שנאמר מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז) מונה ללבנה שהיא קטנה שנא' ואת המאור הקטן (אבודרהם). ועוד יש לפרש להם קבעת. כי הוא ית' מסכים ע"י ישראל הקובעים אותן. כמ"ש אשר תקראו אותם (רי"ע): מקדש ישראל וראשי חדשים. אני נותן לך ית' הודאה עצומה על שבחרת אותנו בחלקך שקדוש וקדשת אותנו. ועל שנתת לנו מתנה טובה של ר"ח:

ענף יוסף

זו באבודרהם ובשם מקום. ולנוסחא זו לאוי לאמרו בכל חדשי אותה שנה כמו שאומרים י"ב לשונות הנ"ל בכל חודש. וכן משמע נוסחא דנוסחא בשנת עיבור ולא נקט בחודש עיבור שכ"ל. אמנם נהגו לאמרו רק עד חודש העיבור. והטעם כתב הגאון מהרי"ב לפי שהוספה זו נגד חודש הי"ג כמ"ש הא"ל וכדי שידעו שהשנה מעוברת אומרים זה. אך אחר אדר שני אין תועלת בהוספה זו:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ. (בְּרוֹב עֹז וְשָׁלוֹם): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: יהיו לרצון וכו'

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבֹתָם: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ בְּנֵה עִירֶךָ יַסֵּד בֵּיתֶךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלֶךָ. וְקַבֵּץ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת. וּפְדֵה צֹאנֶךָ וְשַׂמַּח עֲדָתֶךָ: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: יהי רצון וכו'. הש"ץ חוזר התפלה. ק"ש

(ערוגות הבושם) שמות כל שנים עשר החדשים אינם לשון עברי. רק לשון כשדים. או פרסים. והראיה כי לא נמצאו רק בספרי הגולה. שהם זכריה ודניאל עזרא ואסתר (ורבי אברהם אבן עזרא חשב גם עמהם ספר חגי*) בפרשת בא אל פרעה. והוא טעות סופר. כי לא נמצא בו. ובארבעה ספרים הללו נזכרו רק שבעה חדשים. והם ניסן סיון אלול כסליו טבת שבט אדר) ובת"י דמגילת אסתר פסוק בחדש הראשון הוא חדש ניסן נכתבו כולם על הסדר (תשבי):

כתב הגאון בסי' הכ"ח וז"ל ולפי שאנו צריכים לעשות חדשים אחד מלא ואחד חסר. הסכימו קדמונינו לעשות לעולם החדש שהוא חשוב יותר מלא וקראו המלאים מלכים. והחסרים משרתים להם. ואלו הם החדשים החשובים הנקראים מלכים ושעושים אותם מלא. ניסן מלך שבו חג המצות הוא מלא. ואייר הוא סמוך לו הוא משרת והוא חסר. סיון מלך שבו חג השבועות מלא. תמוז שאחריו משרתו חסר. אב מלך שבו היו קוצצין עצים למזבח מלא. אלול שאחריו משרתו חסר. תשרי מלך שבו המועדות מלא. מרחשון שאחריו משרתו חסר. כסליו מלך שבו נעשה נס חנוכה מלא. טבת שאחריו משרתו חסר. שבט מלך שבו ר"ה לאילנות מלא. אדר שאחריו משרתו חסר. וכל זה כשהשנה היא כסדרן שהם ו' מלאים ו' חסרים. ואינה אלא שנ"ד ימים שהם י"ב פעמים כ"ט יום י"ב שעות. אבל מפני התשצ"ג חלקים שנתבארו למעלה בסימן הכ"ז כשיתקבצו הרבה מהם על דרך נעשה מהם יום. וצריכין אנו לעשות את השנה ארוכה יום אחד יותר משאר השנים ויהיה אותה השנה שנ"ה ימים. וצריכין אנו למלאות עוד חדש אחד אז ממלאים גם חדש מרחשון. ולפעמים יקרה ע"י הדחיות שיתבארו למטה שאנו צריכין לקצר השנה יום אחד ולעשות שנ"ג ימים. וא"כ נצטרך לחסר עוד חדש אחד. אנו מחסרין אותו היום מכסליו. וא"כ לפי זה יהיה סדר החדשים תשרי לעולם מלא. וטבת לעולם חסר. ומשם ואילך אחד מלא ואחד חסר על הסדר. כיצד טבת חסר שבט מלא. אדר חסר ניסן מלא. אייר חסר סיון מלא. תמוז חסר אב מלא. אלול חסר תשרי מלא. מרחשון וכסליו לפעמים אחד חסר והוא מרחשון ואחד מלא והוא כסליו. ולפעמים שניהם מלאים. ולפעמים שניהם חסרים. וכשיהיו שניהם מלאים נקראת השנה שלימה. וכשיהיו שניהם חסרים נקראת השנה חסירה. וכשיהיו אחד מלא ואחד חסר נקראת השנה כסדרה: **וכשהשנה** מעוברת עושין שני אדרין. ולא חדש אחר שתי פעמים. והחדש המעובר על כרחך צריך להיות שלשים יום. על כן עושין אדר הראשון מלא שלשים יום. ואדר השני חסר כמו אדר של שאר שנים שהרי הוא מסדר חדשי השנה. ומ"מ כותבין בשטרות באדר הראשון אדר סתם והשני כותבין אדר השני עכ"ל: וז"ל הש"ע סי' תכ"ח סעי' ב' אלו הימים שהוקבעו בהם ראשי חדשים ולא בזולתם. ניסן אגה"ז. אייר בגה"ז. סיון אגד"ו. תמוז אגה"ו. אב בדו"ז. אלול אבד"ו. תשרי בגה"ז. מרחשון בדה"ז (כן צ"ל. מג"א) כסליו א"ב ג"ד ה"ו. טבת אבגד"ו. שבט בגדה"ז. אדר זבד"ו. ובעבור אדר הראשון בדה"ז. ושני בדו"ז. עכ"ל.

*) כ"ה בפי' הראב"ע בדפוס נאפולי רמ"ה וד' קושטנדינא רע"ד אמנם בפי' הראב"ע שלפנינו לא נזכר ספר חגי. **המגיה**.

חודש ניסן מזלו טלה:

כתיב החדש הזה לכם ראש חדשים. כאשר יום ראשון של חודש הוא ראש לחדשו. כן כל חדש ניסן הוא ראש לכל החדשים. וכתב במנהגים לכם הוא אותיות מלך לרמוז שהחדש ניסן הוא מלך וראש לכל החדשים. ובמדרש שמות רבה פ' ט"ו אי' משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים. וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ראש חדש של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים. ובו עתידים ליגאל שנאמר (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ובו נולד יצחק. ובו נעקד. (אבל בפסיקתא רבתי פ' מ' אי' שנעקד בר"ה) ובו קיבל יעקב את הברכות. ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם להשועה שנאמר ראשון הוא לכם לחדשי השנה ע"כ. עוד שם בפרשה י"ח שבו בחדש בליל פסח רדף אברהם אבינו אחר המלכים ונצחם. ובתנחומא סדר בא אי' בט"ו בניסן נגזרה גזירה ונדבר עם א"א בין הבתרים. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת לבשרו על יצחק. בט"ו בניסן נולד יצחק. בט"ו בניסן נגאלו ממצרים. בט"ו בניסן עתידין ליגאל משעבוד מלכיות דברי רבי יהושע. ר"א אומר בתשרי עתידין להגאל. ובזוהר סדר פנחס דף רמ"ט אי' שבניסן עתידין להגאל. ובמסכת ר"ה פ"ק יא' רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם. בניסן נולדו אבות. בניסן מתו אבות. בפסח נולד יצחק. עוד שם בפסח נידון על התבואה. עוד שם ניסן ר"ה למלכים. ולרגלים. ובסדר עולם אי' בט"ו בניסן דבר הקב"ה עם משה רבינו ע"ה בסנה והיתה פקידה לגאולת מצרים. בניסן הוקם המשכן בשנה שניה לצאתם ממצרים. בשני בניסן שרף אליעזר הכהן את הפרה. בעשרה בניסן עלו ישראל מן הירדן (יהושע ד'): מיום אחד בניסן יגל וישמח מאד. כי הגיע הימים אשר בהם חפץ ה' לגאלנו ולקדשנו במצותיו. והן קרבו הימים אשר בהם נעשה רצונו לנחת רוח לפניו יתברך במצות רבות. באכילת מצה. ובבל יראה ובל ימצא חמץ בכל גבולינו. ואכילת מרור ושביתת י"ט ושארי מצות שבזה החדש. וע"י זה יבא בקרוב על ידינו נ"ר להשי"ת ע"י קיום המצות. וכל שקרב הקרב אל הזמן ההוא תגדל שמחתו. ומה גם בהגיע אור עשייתם: גרסינן בתענית דף כ"ט כשנכנס אדר מרבים בשמחה, וב"י דאית ליה דינא בהדי נכרי לימצי נפשיה באדר. ונראה דניסן הוא כאדר. שהרי פירש"י משנכנס אדר ימי נסים היה לישראל פורים ופסח. וזה נ"ל כונת רש"י דמה דאמר משנכנס אדר כונתו נמי אניסן דקשה לרש"י לימא נמי ימי ניסן משנכנס. לכן פירש דבאמת כן כונתו (א"ר סי' תרפ"ה): ר"ח ניסן לעולם ר"ח שלו הוא רק יום אחד, והתקופה נופלת בניסן. אכן לפעמים הוא מוקדמת לחודש אדר והוא שנת ג"ח י"א י"ט למחזור קטן: כ"ח בניסן הקיפו את יריחו ז' פעמים ונפלו חומותיה. ונלכדה מגעולה של א"י. וראוי להזכיר הנס הגדול ולתת שבח והודאה להשי"ת על זאת ביום זה: ואלו הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו. באחד בניסן מתו בני אהרן. בעשרה בו מתה מרים ונסתלק הבאר. בכ"ו בו מת יהושע ב"נ (א"ח סי' תק"פ): בשבת שאחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות. כ"ט ניסן במנחה א"א יוכ"ק: ל' לניסן הוא א' דר"ח אייר:

חודש אייר מזלו שור:

החודש הזה הוא יסוד עומד להתחלת היותינו לעם

ניסן

בניסן דיבר נחמיה עם המלך:

א. ישבו במקדש. אתוקם תמידא. התחילו לקדש הבית בימי חזקיה. עשר עטרות נטל אותו יום. נאמר למשה החדש הזה לכם. אתוקם חגא דשבועא. מתו בני אהרן לד"ק. בו דיבר הקב"ה עם משה בסנה לד"ק. זמן עלי הכהנים והעם. נאמרה פרשת שלוח הטמאים מן המחנה. (כלי יקר):

ב. שרף אלעזר הפרה. ולד"ק מתו בני אהרן:

ג. הזה משה מי חטאת על הלוים:

ה. שלח יהושע המרגלים:

ז. נבא יחזקאל על פרעה:

ח. מתו בני אהרן לד"ק. באו לקדש האולם בימי חזקי':

י. מתה מרים. עלו מן הירדן. נפטר הגאון ר' שמעלקי ז"ל:

יא. נולד יצחק ועקידה. ונולד איוב לד"ק. מל יהושע את ישראל בגבעת הערלות:

יב. חלה חזקיה. נסע עזרא מנהר אהוא:

יג. נימול א"א לד"ק. אגרת המן. תענית אסתר. ציוה משה לעשות הפסח בשנה שניה. נולד א"א. נולד ישמעאל לד"ק:

יד. נתברך יעקב. תענית אסתר. נולד הרמב"ם ז"ל. קין והבל הקריבו. באה רות ונעמי בית לחם לד"ק:

טו. יציאת מצרים ה' שמות וג' רבש משה על היום. מפלת סנחריב. גדעון עם המלאך. באה נעמי ורות לבית לחם. ומתה אשתו של בועז לד"ק. תענית אסתר. נדדה שנת המלך. נכנסה אסתר למלך. זמן קציר. נלקחה שרה לפרעה. מחזה לא"א כה יהי' זרעך. דבר ה' עם משה בסנה. נאמר ליחזקאל נבא על מצרים. טן טוב. נהרגו ושמי. (יערות דבש):

בחג המצות הרג ארקילוס בן הורדוס בהיכל ס' אלפים אנשים

טז. הקרבת העומר. מלחמת גדעון. נולד לוי. כלה המן שבכליהם. אכלו את המן. כלו לקדש הבית בימי חזקיהו. הוקיעו הגבעונים שבעה בני שאול:

יז. נחה התיבה על הרי אררט:

יח. ויוגד למלך מצרים כי ברח העם:

יט. יצא פרעה לרדוף:

כ. רדף פרעה אחר בנ"י. נפטר רב האי גאון. הגיע פרעה וחילו לפי החירות:

כא. נבקעת הים. הושלך משה ליאור:

כב. התחילו לסבב יריחו:

כג. הומתו בני שאול ונתלו לד"ק:

כה. אעבר דוד כרוזא בישראל:

כו. מת יהושע בן נון לד"ק:

כח. נלכדה יריחו. מת יהושע בן נון לד"ק:

אייר

א. נמנו שאו ראש בנ"י. מכת דם לד"ק. נאמר ליהושע נתתי בידך:

ב. החל שלמה לבנות הבית. נעלה הענן:

ד. נולד אלכסנדר מוקדון ומת בו:

ז. חנוכת חומת ירושלים. נפטר בעל עוללות אפרים:

ח. הרוגי אמפירס:

י. מת עלי הכהן ונשבה הארון ונהרגו שני בני עלי:

יא. מת רב יצחק אלפס ז"ל:

יד. פסחא זעירא:

הולך מכמה פנים. שבו ניתן לנו השבת. בו ירד לנו המן. וניתנה לנו הבאר. בו עושין פסח שני. בו התחיל בנין בית הבחירה: בשחל ר"ח זה בשבת אין אומרים אב הרחמים: י"ד בו פסח קטן. ולדעת הגאון יעב"ץ אין אומרים בו תחנון: כתב השל"ה בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. ר"ל הקיף הימים אשר אירע בהם קדושה בודאי בחזרת הימים מתעוררות הקדושה הכיא. ובכלל זה בשבת שקלים ילמוד משניות שקלים. ובפ' פרה ילמוד מסכת פרה וקידוש החדש בפרשת החדש. ובי"ד אייר פרשת פסח שני. *)ומנהג כשר במקום שאין אומרים תחנון עכ"ל: י"ח בו ל"ג בעומר. וא"א בו תחנון גם במנחה שלפניו: כשמברכין ר"ח סיון אין מזכירין נשמות ואומרים א"ה: כ"ח בו הוא ערב ר"ח. במנחה אין נ"א: ואלו הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו. בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון ה'. בכ"ח בו מת שמואל הנביא (מחבר) ובמד"ת א' בכ"ס:

חודש סיון מזלו תאומים:

לפעמים מוקדמת תקופת תמוז להיות בחודש סיון והוא בשנת ח' י"א י"ט למחזור קטן:
ביום ר"ח זה באו מדבר סיני. בו פסק תגבורת מי המבול. בו ניבא יחזקאל על פרעה. ג' בו מתחילין ימי הגבלה. ששה בו הוא חג שבועות. עשרים בו תענית כ' סיון. בעשרים ושלשה בו בטלו ביכורים מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט. בעשרים וחמשה בו נהרג רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל כהן גדול. ורבי חנינא סגן הכהנים. בעשרים ושבעה בו נשרף רבי חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו:
בחמשת אלפים וארבע בשני פ' חקת נהגו יחידים להתענות שנשרפו כ"ד קרונות מלאים ספרים בצרפת ולא קבעו אותו בימי חודש מפני שמתוך שאלה חלום נודע להם שיום הפרשה גורם זאת חקת התורה מתרגמינן דא גזירת אורייתא (הגיא סי' נ"ח וא"ר) וכתב מ"א גם בשנת ת"ח נחרבו שני קהילות גדולות באותו היום:

חודש תמוז מזלו סרטן:

ל' דסיון הוא א' דר"ח תמוז. ב' דר"ח בו נולד יוסף הצדיק. ט' בו הובקעה העיר בראשונה. י"ב בו נאמר ליחזקאל שכב על צדך השמאלי. בשבעה עשר בו נשתברו הלוחות. ובוטל התמיד מבית ראשון. בו הובקעה העיר פעמים. אחת בימי צדקיהו. ושנית בימי הורקנס על ידי פומפיוס. ושרף אפוסטמוס את התורה. והועמד צלם בהיכל. י"ח בו עלה משה להר לכפר על מעשה העגל: בשבת כשמברכין החדש אין אומרים א"ס. ואין מ"ג: כ"ט בו אין נ"א במנחה. תמוז לעולם חסר:

חודש אב מזלו אריה:

באחד באב מת אהרן הכהן הגדול. וכן נולד באב מדמת באב (יערות דבש ח"ב דף כ"ד ע"ב). בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשנייה. אב נוטריקון אדום בבל. והם

טו. באו למדבר סין. כלו עגות מצרים:
טז. התחיל המן לירד:
יז. התחיל המבול לירד לדר"י:
יח. הלולא דרשב"י. נפטר הרמ"א ז"ל בקראקא:
יט. נפטר הר"ת מרוטנבורג בתפיסה.
כ. נעלה הענן ממדבר סיני למדבר פארן:
כב. שבת ראשונה לישראל. סרו מאחרי ה':
כג. הגלו את הקראים מירושלים. ניתן הבאר לישראל. נסעו מאלוש. הרוגי ורמייזא:
כז. אייר יבשה הארץ לד"ק. אתגלי כלילא מיסודה. וירושלים:
כט. מת שמואל הנביא. וי"א כ"ח אייר:

סיון

א. באו מדבר סיני. התחילו מי המבול להחסר לד"ק. דבר ה' ליחזקאל אמור אל פרעה. בליעת קרח. הרוגי וורמייזא:
ב. עלה משה:
ג. עלה משה שנית. נבואה ליחזקאל על מצרים. הרוגי מאגענצא ושריפת התורה:
ה. מלא כהונה את הדודאים (אלשיך):
ו. מת דוד המלך ע"ה. ואשלך משה ליאור לד"ק. מתן תורה. עבורו של משה רבינו ע"ה לד"ק. עבורו של יששכר (אלשיך). נפטר הקדוש ר' ישראל בעש"ט:
ז. בנה משה מזבח. נתן אוריה גט לאשתו:
ח. נחרב נפת בשלל הדלוזין בשנת תל"ד:
ט. נולד יהודה. גלו אנשי בית שאן. זמן קיץ:
יז. נחה התיבה על הרי אררט לד"ק. אחידת מגדל שיר:
כ. גזירת ת"ח:
כב. כלו שלשים יום של ימי השליו:
כג. לרעת מרים. נכתבו אגרות מרדכי. ביטל ירבעם בכורים:
כד. אתגנילו דימוסנאי מיהודה וירושלים. ומת רשב"ג ור' ישמעאל בן אלישע ור' חנינא סגן הכהנים. ונהרג ר' חנינא בן תרדיון. וי"א כ"א סיון באו למדבר פארן:
כז. כלו ארבעים יום מירידת מי המבול לד"ק:
כט. שליחות מרגלים:

תמוז

א. נראו ראשי ההרים בימי המבול. נולד יוסף. נימול אברהם לד"ק:
ג. נס שמש בגבעון דום:
ה. הי' דבר ה' אל יחזקאל על נהר כבר:
ט. הבקעה העיר בראשונה:
י. ויפתח נח את חלון התיבה לד"ק:
יא. נפטר ה"ל שמעון בארץ מווינא:
יב. נאמר ליחזקאל שכב על צדך:
יד. עדא ספר גזרתא של צדוקים:
טז. נעשה העגל:
יז. שלח נח את היונה. נשתברו הלוחות. בטל התמיד. הבקעה העיר. שרף אפוסטמוס את התורה. העמיד צלם בהיכל:
יח. עלה משה להר. וי"א י"ט עלה. וי"א כ' עלה. שריפת העגל:

*) וילמוד פסקי הלכות פסח שני בקורס מהרמ"ם (פסחים צ"ע):

שתי חורבנות. ונלכדה ביתר עיר גדולה לאלהים. בו נגדע כל קרן ישראל בבית שני. בו נחרבה ירושלים על ידי טורנוסרופוס הרשע. בשמונה עשר בו כבה נר מערבי בימי אחז. ובכלבו ובשבלה"ל בשם מחזור רומניא חשבו נמי י"ט באב נלכדה עיר [ר"מי] ונהרגו יהודים. כ"ב בו כלה מ' יום של שכיבת הנביא על שמאלו על עון בית יהודה: אלו סימנים טובים. בט"ו בו לא היה יו"ט לישראל כמוהו. בו כלו מתי מדבר. יום שהותרו שבטים לבא זה בזה. יום שהותר שבט בנימן לבא בקהל. יום שביטל הושע בן אלה פרדסאות שהושיב ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל. יום תבר מגל. עד אותו היום היו כורתין עצים למערכה. ומכאן ואילך פוסקין שתשש כחה של חמה. בו ניתנו הרוגי ביתר לקבורה. כ"ח בו הוריד משה לוחות שניות: מברכין החודש. ואין אומרים א"ה: כ"ט בו הוא ער"ח אלול. עלה משה רבינו ונשנית לו התורה. אין נ"א במנחה. אב לעולם מלא. יום שלשים שלו הוא אחד דר"ח אלול:

חודש אלול מזלו בתולה:

באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה. א' בו ניבא חגי. ה' בו ראה יחזקאל סילוק שכינה מהבית. ז' בו חזרה יוכבד לעמרם. בו מתו מוציאים דיבת הארץ. בו היתה חנוכת העמדת שערי חומות ירושלים בימי נחמיה. ט' בו נולד דן. י"ד בו מתחילין לשאול ולדרוש בהלכות החג. כ"ה בו נברא העולם ע"ד כל המדרשים ופסיקתא ופדר"א. אליבא דר"א. בו נשלמה חומות ירושלים בימי נחמיה:

חורש תשרי מזלו מאזנים:

מיום ראשון מתחיל חשבון ימי החודש והמועדות. א' בתשרי ר"ה למעשרות. לשמיטין. ליובלות. לנטיעה. אדם נברא בר"ה ונידון בו ויצא בדימוס והיה סימן לבניו. ובמסכת ר"ה פ"ק אי' ר"א אומר בתשרי נברא העולם. בתשרי נולדו אבות. (ופירש"י אברהם ויעקב) בתשרי מתו אבות. בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה (ובתנחומא פ' וירא (סי' י"ז) אי' וארבע עקרות נפקדו בר"ה ואלו הן שרה ורבקה ורחל ולאה. ועיי"ש בענף יוסף) בר"ה יצא יוסף מבית האסורים. בר"ה בטלה עבודת אבותינו במצרים. עוד אי' בפ"ק דר"ה שבו בתשרי באו המלאכים לבשר את שרה וסעדו אצל אברהם אבינו ע"ה (אבל בב"ר פ' מ"ח אי' לוטי ועשי עוגות הדא אמרת פרוס הפסח הוה. ולפי דברי מדרש זה נימול אברהם בניסן שביום שלישי למילתו באו המלאכים אצלו לבקרו. אבל לפי דברי הגמרא הנ"ל נימול אברהם בתשרי) ובספר כד הקמח כתב בשם פדר"א פרק כ"ט אברהם מל את עצמו ביום הכפורים. שכן כתיב ביום הכפורים (ויקרא כג) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה. וכאן הוא אומר (בראשית יז) בעצם היום הזה נימול אברהם. הוי ביום הכפורים נימול אברהם אבינו ובכל שנה ושנה רואה הקב"ה דם הברית של אברהם אבינו ומכפר על כל עונותיהם של ישראל עכ"ל: ובפסיקתא רבתי פ"מ איתא שעקידת יצחק בר"ה היתה (אבל בב"ר פרשה ע"ו אי' בחודש ניסן נולד יצחק ובו נעקד). בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון. ובתשרי החלו עולי גולה להעלות עולות לה'. ובו

כ. זמן עצים:
כד. שלח נח היונה שלישית לד"ק:
כז. נולד יוסף לד"ק:
בחודש תמוז גירש עמרם יוכבד אשתו:

אב

א. נלאו לאשי שהרים צמבול לד"ק. מת אהרן. נבא יחזקאל על צור. בא עזרא לירושלים. מכת צפרדע:
ג. נסתלק האר"י ז"ל:
ה. זמן עצים:
ז. זמן עצים. בא נבוזראדן על ירושלים:
ט. חזרו המרגלים. חורבן הבית. נלכדה ביתר. נחרבה ירושלים ע"י טורנוסרופוס. הרוגי אשגמגלא:
י. נולד יששכר. נשרף היכל. נאמר ליחזקאל התשפוט. זמן עצים:
טו. זמן עצי מערכה. בטלו פרוסדאות מעולי הגולה. הותרו שבטים לבא זה בזה. פסקו מתי מדבר וחזר הדבור למשה. יום שהותר שבט בנימין. מחולת בנות ירושלים בכרמים. זמן עצים. זמן חום:
יז. שליחת היונה מן התיבה פעם ראשון לד"ק:
יח. כבה נר המערבי בימי אחז:
כ. זמן עצים:
כב. כלו ימי שכיבת יחזקאל הנביא:
כד. חגגא לדיינא. שליחות היונה מהתיבה פעם שני:
כח. ירד משה לפסול לוחות שניות:
כט. עלה משה ונשנית לו התורה:

אלול

א. מכת כנים. נבא חגי. עלה משה לשר לד"ק:
ה. ראה יחזקאל סילוק השכינה:
ז. חזרת יוכבד לעמרם. חנוכת שור ירושלים. מתו מוציא דבת הארץ:
ט. נולד דן. וי"א נפתלי:
יז. אתכניעו רומאי מיהודאי:
יח. נפטר מהר"ל מפראג:
כ. זמן עצים:
כב. חגגא לקטלא רשיעיא:
כד. הובאה בת שבע לדוד. החל זרובבל לעשות מלאכה בבית ה':
כה. נברא העולם. נבנה החומה בימי נחמיה:
סוף אלול נפטר רבינו ברוך ב"ר יצחק ז"ל:

תשרי

א. נברא שמים וארץ. אור וחשך. תהו ובהו. רוח מים. יום ולילה. רוחו של משיח. רותו של אדה"ר לד"ק. חרבו מי המבול. נפקדה שרה ורחל ושונמית. מכת ערוב. נצטרע איוב. נהרג גדליה בן אחיקם. נולד נחמן קטופא שהתחיל לדבר בלדתו. נסתלק ר' אמנון בעל ונתנה תוקף. החלו להעלות על מזבח בימי עזרא. נאספו כל העם כאיש אחד. יצא יוסף מבית האסורים. נולדו אבות לד"ק. בטלה עבודה במצרים. באו המלאכים לבשר לשרה לד"ק. הקרת מכסה התיבה. לוקח חנוך אל אלהים:
ב. נברא רקיע שעל ראשי החיות. אראלים מלאכים אופנים שרפים חשמלים. ואש. ואש של גיהנם. נהרג גדליה לד"ק. שלח נח היונה פעם ג':

אספו כל העם כאיש אחד לירושלים. בו שופר. וכפור ורגלים. הרי סימנים רבים טובים לישראל ביום זה ובחדש זה לראשית מנוחתם ושורש הצלחתם:

צום גדליה הוא הנקרא לעולם יום השלישי בג' תשרי (ואם הוא שבת נדחה ליום ראשון) ואיתא בבית יוסף דבראש השנה נהרג גדליה ונדחה תעניתו ליום חול. ה' תשרי נולד נפתלי ומת בן קל"ג. בה' בתשרי מתו עשרים איש מישראל ונחבש ר' עקיבא. בז' בו נגזרה גזרה על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר מפני מעשה העגל (מחבר סי' תק"פ) ובכל בו כתב בששי בתשרי נגזר על אבותינו שימותו ובשבעה בו מתו עושי העגל. וכ"כ בשכנה"ג בשם מחזור רומניא (א"ר סי' הנ"ל ס"ק ג). ז' בו נולד זבולון ומת בן קי"ד. ח' בו התחיל חינוך בית עולמים. י' בו יום כפור. ט"ו בו מתחיל חג הסוכות. כתב הכלבו ומחזור רומניא בי"ז בתשרי נהרג בן החכם ר' יהונתן ז"ל. כ"א בו הושענא רבא. בו היה דבר ה' ביד חגי אל זרובבל לחזק ידיו בבנין הבית. כ"ב בו שמיני עצרת. כ"ג בו שמחת תורה. כ"ד בו איסרו חג. כ"ט בו ער"ח ובמנחה א"כ. תשרי לעולם מלא יום שלשים שלו הוא א' דר"ח חשון:

חודש מרחשון מזלו עקרב:

בו כלה בנין הבית ראשון בגמר התיקון והקישוט. בו ניבא זכריה על בנין בית שני. בחשון מתה שרה אמנו (מדרש אסתר רבה פסוק בחודש הראשון). ששי בו עיורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו (א"ר) יוד בו נולד גד ומת בן קכ"ה. י"א בו נולד בנימין ומת בן ק"ט, ט"ו בו בדה ירבעם חג. י"ז בו ירד המבול בתהלה. כ"ז בו יבשה הארץ. כ"ט בו אין נ"א במנחה: חשון פעם מלא פעם חסר:

חודש כסליו מזלו קשת:

בו באו חגי מירושלים אל נחמיה. ג' בו ניבא זכריה. ז' בו שרף יהויקים את המגילה. בו מת הורדוס. י"ד בו נולד ראובן ומת בן קכ"ה, כ' בו נקבצו אל עזרא אודות נושאי נשים נכריות. כ"א בו נולד שמעון ומת בן ק"כ. כ"ד בו נבא חגי יום הוסד היכל ה'. כ"ה כסליו מתחילין שמונה ימי חנוכה. בכ"ח בו שרף יהויקים המגילה שכתב ברוך מפי ירמיהו:

חודש טבת מזלו גדי:

א' בו יצא יכניה בגלותו. בא' בו ישבו עזרא והראשים בעלת החקירה ע"ד נושא נשים נכריות. והתמידה עד ר"ח ניסן. בחדש זה נלקחה אסתר אל בית המלך. ח' בו נכתבה התורה יונית ובא חושך לעולם. ט' בו מתו עזרא הכהן ונחמיה ב"ח. והרינת ק"ק גראנאדה עם ר"י הנגיד. עשרה בטבת בו סמך מלך בבל על ירושלים והוקבע לת"צ. י"ב טבת היה דבר ה' אל יחזקאל על פרעה. ט"ו בו היה זמן עבורו של יצחק אבינו ע"ה לפמ"ש שנולד בי"א דחג. כ"ט בו אין נ"א במנחה. טבת לעולם חסר:

חודש שבט מזלו דלי:

א' בו דבר משה את משנה תורה בעבר הירדן ונמשך

ג. נקוו המים ונראה חול גבול לים. ותהומות. גן עדן. דשאים. זרעים. עץ פרי. ברזל. אתגעלא אדכרתא משעריא. נהרג גדליה לד"ק. עם גדלים. מפרישין כה"ג:

ד. נבראו חמה ולבנה וכוכבים. כסא של דוד:

ה. נבראו כל מין עוף דגים ותנינים. ארזילי דימא. לויתן נחש עקלתון. נחש בריח. שלבוע טווס, לותו של אדה"ר לד"ק. בלקים. מתו עשרים אנשים מישראל. נחבש ר"ע בבית האסורים. נולד נפתלי:

ו. נבראו כל מין בהמה. אדם וחוה. נכנס לג"ע ונגרש מג"ע. קין והבל ותאומותיהם. נגזר על אבותינו למות בדבר בחרב וברעב:

בין השמשות. נבראו עשרה דברים:

ז. שבת נעשה סניגור לאדה"ר. נולד זבולון. נגזר על אבותינו מיתה בחטא עגל. חנוכת הבית לשלמה:

מוצאי שבת. נברא אור של אבנים. ופרד:

ח. נכנס אדה"ר במימי גיחון והתענה ז' שבתות ימים. התחילו בחנוך בית עולמים לד"ק:

ט. ערב יוה"כ:

י. יוה"כ. נימול א"א לד"ק. עקידה. ירד משה עם הלוחות וצוה על עשיית המשכן. נראה ליחזקאל תבנית הבית. נמחל לדוד. בא דוד מחנימה. נהרג זכריה. מת ר"ע. מת ר' אחאי בריה דרבה בר אבוה. יום השביעי למשתה אחשורוש. נתעברו מ"ב ילדים שקלל אלישע. חנוכת ב"ר. נלחו מגילה דאזלו לאגחא קרבא באנטוכיא. בטילת עבידתא דאמר שנאה לאיתאה על היכלא. ונהרג קיליגס ובטל גזירותיו:

יא. נצטוו על נדבת המשכן. ומת רב עביומי. ונהרג רב הונא בר מר זוטרא:

יב. הביאו נדבת המשכן:

יג. ויצא ה' אל אברהם. נכנס א"א למערת המכפלה לד"ק. הוא בוקר שני להבאת נדבת המשכן:

יד. באו המלאכים לסדום לד"ק. נטלו כל חכמי לב ממרבע"ה הזהב במנין ומשקל:

טו. נולדו זרע מפית מבנות לוט. נשא רוח ה' ליחזקאל ירושלים. נולד יעקב אבינו ע"ה. הלך אליעזר לקחת רבקה ליצחק. נקבר יעקב אבינו ע"ה. התחילו לעשות מלאכת המשכן:

טז. נולד ניצון ושלם לחבעם. שמחת בית השואבה בבית המקדש:

יז. נחה התיבה על הרי אררט. נהרג בן החכם רבי יהונתן זצ"ל:

חהמ"ם. נפטר רבינו יחיאל אביו של הרא"ש ז"ל:

יט. נפטר הגאון ר' אליהו ז"ל מווילנא שנת תקנ"ח:

כא. היה דבר ה' אל זרובבל:

כב. מילת יצחק אע"ה. שלח המלך שלמה העם. ומת דוד המלך ע"ה לד"ק:

כג. מלחמת עוג:

כד. נבדלו מבני נכר בימי עזרא:

כז. נגזר בחטא העגל לד"ק:

חשון

בחשון מת מתושלח. מתה שרה. עקדה לד"ק. נולד איוב:

א מכת דבר:

ב. נגמר בית בבנה שלמה:

ג. ניבא זכריה על בנין בית שני:

ז. עיורו עיני צדקיהו ושחטו בניו:

נפטר

עד ז' אדר. ב' בו מת ינאי המלך. ח' בו מתו הזקנים שהיו בימי יהושע. חמשה עשר בו הוא ראש השנה לאילנות ובמנחה שלפניו אין נופלין על פניהם. ומנהג טוב להולכי תמים להרבות בפירות בעצם היום של ט"ו ולומר שירות ותשבחות. בכ"ג בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין על ענין פלגש בגבעה ועל פסל מיכה (מגילת תענית). כ"ד בו ניבא זכריה. כ"ט אין נ"א במנחה. שבט לעולם מלא יום שלשים שלו הוא א' דר"ח אדר:

חודש אדר מזלו דגים:

ב' דר"ח אדר זבד"ו. ובעיבור יום ב' דר"ח אדר ראשון בדה"ז. יום ב' דאדר שני זבד"ו. משנכנס אדר מרבים בשמחה. ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי אחר לימציה ליה. ועיין מ"ש אצל חדש ניסן. ז' באדר מת משה רבינו ע"ה. בילקוט יהושע דף ד' איתא מ"ד בשבעה בשבט מת משה (א"ר סי' תק"פ ס"ק ו') בז' אדר פסק המן מלירד. מ"מ נשתייר בכליהם ונסתפקו ממנו עד ט"ז ניסן. בט' בו נחלקו בית שמאי ובית הלל (מחבר סי' הנ"ל) ונהרגו ג' אלפים מן התלמידים (א"ר שם). י"ב בו חנוכת הבית בימי הורדס. י"ג בו תענית אסתר. י"ד בו פורים. ט"ו בו שושן פורים. כ"ג בו התחילו ימי מלואים בימי משה רבינו ע"ה. בכ"ד בו כינו אנשי אלכסנדריא את השם הגדול בעבודה זרה כך הוא במגילת תענית מלאתי כהונה (א"ר סי' הנ"ל). כ"ז בו נשא אויל מרודך ראש יהויכין מבית כלא. בו בפרק מת צדקיהו המלך. בו אירע נס מצרים בימי סולימאן התוגר. אדר א' לעולם מלא. אדר הסמוך לניסן לעולם חסר. בקרוב נזכה לביאת הגואל והמבשר:

אדר שני אין לו שום מזל. ועיין ביערות דבש חלק שני דף נ"ד ע"ב ותראה נפלאות:

(א) י"ד סדרות יש בתורה שהם ז' זוגות. שלפי קביעות השנה יש שנה שכולן מחוברות. ויש שנה שכולן נפרדות. ויש שמקצתן מחוברות ומקצתן נפרדות. ואלו הן. ויקהל פקודי. תזריע מצורע. אחרי מות קדושים. בהר בחקותי. חוקת בלק. מטות מסעי. נצבים וילך: (ב) פרשת התוכחה שבסדר בחקותי ושבסדר כי תבוא אין מפסיקין בהם לקרות שני אנשים רק אחד קורא את כולם. ועיין במגן אברהם סימן תכ"ח ס"ק ח' דלפי מה שנוהגין שהאב"ד עולה לשלישי כו'. ואליהו רבה כתב שזקינו הגאון ז"ל הלך מביה הכנסת עד אחר שקראו התוכחה. וכתב בפרי מגדים פי"ל כיון שבכל שבת היה עולה שלישי אם היה יהיה רביעי יהא נראה כמואס בתוכחות. ועכשיו אין נוהגין לילך חוץ ולכן צריך לקרותו שלישי ולקרות ג"פ למפרע. ואמנם העולם נוהגים לעשות כן אף במקום שאין שם רב קבוע העולה שלישי בכל שבת. ונראה הטעם שלפי שעכ"פ רגילות לקרוא לשלישי איש נכבד וחשוב ואם יקראו לשלישי פרשת התוכחה ויהיה העולה השמש או מי ששוכרים אותו לכך והוא איש שאינו מכובד נראה שהנכבדים הם מואסים התוכחות ולכך קורא לשלישי עד פרשת התוכחה ואח"כ יקראו למפרע מן ונתתי משכני (פתחי שערים): (ג) מ"ב מסעות שבפרשה מסעי אין להפסיק בהם ואחד קורא אותן. וכן עשרת הדברות שבפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן אין מפסיקין בהן. וכן אין להפסיק בשירת הים. ואין לשנות אפילו

ט. נפטר הרא"ש ז"ל שנת ה' אלפים פ"ח:
י. נולד גד. נכנסו לתיבה לד"ק:
יא. נולד בנימין. ומתה רחל לד"ק:
טו. בדה ירבעם החג. ומתה רחל:
יז. ירד המבול:
כג. אסתתר סוריגה מן עזרה:
כה. כבשו ערי נברכתא:
כז. יבשה הארץ מהמבול. בנה קולתא למיסק על מדבחא:

כסלו

בכסלו. מת מר מבשר גאון:
א. מכת שחין:
ג. בא אנשי ירושלים לנחמיה. אסנטילו סימותא מן דרתא. נבא זכריה:
ה. שרף יהויקים המגלה לד"ק. נפטר המהרש"א ז"ל:
ז. שרף יהויקים את המגלה. ומת הורדס:
יג. מת רבינא:
יד. נולד ראובן:
טו. חורף:
כ. נקהלו אל עזרא:
כא. נולד שמעון. יום הר גריזים שבקשו כותים להחריב בהמ"ק:
כג. גלה שמעון את הכותיים:
כד. ניבא חגי יום הוסד היכל:
כה. חנוכה. נסתם היכל לד"ק. נגמר המשכן:
כז. שלמו ארבעים ימי גשם המבול:

טבת

בטבת. מת אברהם. ונלקחה אסתר לבית המלך:
א. נראו ראשי ההרים במבול. ישבו עזרא והראשים. זמן פרעוש שניה. מכת ברד. יצא יכניה בגלותו:
ה. בא הפליט ליחזקאל. נולד יששכר לדעת האלשיך:
ח. נכתבה התורה יונית:
ט. מת עזרא הסופר. ונחמיה בן חכליה. חזק הרעב בעיר:
י. סמך מלך בבל על ירושלים. קנס יכמים שנים:
יב. היה דבר ה' ליחזקאל על פרעה:
טו. זמן עבורו של יעקב אבינו ע"ה:
כ. מת הרמב"ם ז"ל:
כא. נולד שמעון לד"ק:
כד. נפטר רבינו ר' נפתלי כ"ץ ז"ל:
כח. יתובא כנישתא על דינא. נולד שמעון לד"ק:

שבט

א. התחיל משה לומר משנה תורה. מכת ארבה. נאמר ליחזקאל נבואה על צור ומצרים:
ב. מת ינאי המלך:
ה. באו אנשים ליחזקאל לדרוש ה':
ו. נאמר למשה קרבו ימיך לד"ק:
ז. מת משה לד"ק (ילקוט יהושע טו):
ח. מיתת צדיקים הזקנים שאחרי יהושע:
טו. ר"ה לאילנות. זמן קור:
כ. נולד אשר:
כב. בטלה עבידתא דאמר סנאה. אקפל נסלקום:
כג. נתקבצו ישראל על בנימין. פסל מיכה:

במקום שיש חיובים הרבה: (ד) בשנה שקורין פרשת האזינו אזי מחלקין קריאת השירה לששה פרשיות כדרך שהיו מחלקים במקדש. וסימנם הזי"ו ל"ך. והוא ר"ת האזינו. זכור. ירכיבהו. וירא. לולא כעס. כי ידין. כך נוהגין במדינות אלו. והשביעי קורא מן ויבא משה עד סוף הסדרא. ובמקום שנוהגים להוסיף על השבעה מחלקים מן ויבא משה ולהלן. אבל לא קודם לזה שאין לשנות מן הסדר האמור אפילו יש חיובים בבית הכנסת בשבת זה: (ה) בקריאת התורה במנחה של שבת שלפני שבת שקורין בו פרשת האזינו אין צריך לדקדק לחלק הקריאה על דרך זה. ונוהגין שהכהן מסיים בהבו גודל לאלהינו. והלוי מסיים עשך ויכוננך. והישראל מסיים ואין עמו אל נכר. ויש מקומות נוהגין גם במנחה של שבת ובב' וה' שקורין הזי"ו. ובמדינות אלו נוהגין כמו שכתבתי (שערי אפרים): (ו) שמונה פסוקים האחרונים שבתורה אין מפסיקין בהם לקרות לשני בני אדם אלא יחיד קורא אותם. ואנו נוהגים שלא להפסיק מן מעונה אלהי קדם. ומי שמשלים התורה נקרא חתן תורה ומתחיל לקרות מן מעונה עד לעיני כל ישראל: (ז) ר"ח שחל בשבת דוחין הפטרת פרשת השבוע וקורין השמים כסאי. ואם טעה וקרא ההפטרה של פרשת השבוע אם עדיין לא אמר הברכות שלאחר ההפטרה יאמר ג"כ השמים כסאי ויברך אח"כ. ואם נזכר אחר שבירך הברכות לאחריה אזי יאמר השמים כסאי בלא ברכה: (ח) ר"ח שחל באחד בשבת מפטירין בשבת שלפניו מחר חודש. ואם טעה ואמר הפטרת פרשת השבוע דינו כמבואר בסעיף שלפני זה. ואם ר"ח שני ימים יום שבת ויום אחד אין לומר רק השמים כסאי ולא יותר: (ט) ר"ח שחל בשבת שקלים או פ' החודש דוחין השמים כסאי. וקורין בהפטרת שקלים או הפטרת החודש. ר"ח אב שחל בשבת קורין שמעו ולא השמים כסאי*). ר"ח אלול שחל בשבת קורין השמים כסאי ובפ' כי תצא קורין רני עקרה וגם עניה סוערה: (י) מי"ז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענותא ושבע דנחמתא. בסימנם דש"ח (דברי שמעו חזון) נו"ע ארק"ש (נחמו. ותאמר ציון. עניה סוערה. אנכי אנכי הוא מנחמכם. רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש) ובשבת שבין ר"ה ליוה"כ מפטירין שובה. ואם חל ר"ה ביום ב' וג' שאז יש שבת בין יום הכפורים לסוכות שקורין בו האזינו מפטירין וידבר דוד: (יא) לעולם קורין צו את אהרן קודם פסח בפשוטה. מפני שבצו מדבר מהגעלת כלים לענין נותר קדשים והגעלת כלים מחמץ למדו מקדשים. ובמעוברת קורין מצורע קודם פסח משום דבסדר מצורע כתיב וכלי חרס ישבר שהוא כעין הגעלת כלים (אבודרהם א"ר). חוץ מבס"ח וה"ש (ה"ח ר"ת ה' חסרים. ה"ש ר"ת ה' שלמים) מעוברת (פי' כשחל ר"ה ביום ה' בין שהחדשים שלמים בין שהחדשים חסרים קורין פ' נח בר"ה חשון ונתוסף שבת אחד. וכיון שהשנה מעוברת) קורין אחרי מות קודם פסח. ולעולם קורין פרשת במדבר סיני קודם עצרת. ואלה הדברים קודם ת"ב אתם נצבים קודם ר"ה. ולכן כשראש השנה ביום ב' ג' שיש שתי שבתות בין ראש השנה לסוכות צריכים לחלק נצבים וילך כדי שיקראו וילך בין ר"ה ליום כפור והאזינו בין יום כפור לסוכות וסימן ב"ג המלך (פי' המלך היינו ר"ה שאומרים המלך המשפט כשחל ביום ב' או ג') פת וילך (פי' מלשון פתות אותה פתים שמחלקים נצבים וילך לשתים). אבל כשראש השנה ביום ה' ז' אז אין בין ר"ה לסוכות אלא שבת אחת שקורין בה האזינו אז וילך עם נצבים קודם ר"ה. וסימן לפשוטה פקדו ופסחו. ולמעוברת סגרו ופסחו מנו ועצרו צומו וצלו קומו ותקעו. פי' פקדו לשון ציוו כלומר צו קורין סמוך לפסח. סגרו לשון מצורע מוסגר. מנו פי' במדבר שנמנו בו ישראל קודם עצרת. צומו היינו ט"ב. וצלו היינו ואתחנן. קומו היינו נצבים קודם תקיעת ר"ה: (יב) ביום צום גדליה במנחה מפטירין דרשו:

כד. נבא זכריה:
כח. אתגלי אנטיוכס:

אדר

באדר מת בר מר רב שמואל:
א. מכת חשך. נגמר המשכן לד"ק. נאמר ליחזקאל שא קינה על פרעה. נאמרה משנה תורה לד"ק. נפטר הראב"ע לד"ק:
ג. נגמר בית שני. עלה עזרא מבבל:
ד. מת רב אחאי בר רב הונא:
ו. נאמר למשה הן קרבו ימיך למות:
ז. נולד משה ומת בו ונולד בג' בשעת מהיום. וי"א בה"ש. ופסק המן:
ט. גזרו תענית על מחלוקת ב"ש וב"ה:
נפטר הגאון ר' זלמן מווילנא בשנת תקמ"ח:
ח. ט. יום תרועת מעלא:
י. ת"ל בווערמיזא:
יב. טוריינוס. חנוכת בית בימי הורדוס. נהרגו הרוגי לוד:
יג. נכתבה מגלת אסתר. יום נקנור. תלו בני המן:
יד. פורים. וזמן עבורו של יהודה. ומילתו של מרבע"ה:
טו. נהרגה ושתי לד"ק. יערת דבש:
טז. התחילו לבנות חומות ירושלים. קמו עממיא על פליטת ספריא:
יח. נפטר הראב"ע:
כ. ירד מטר בימי רעבון:
כג. התחילו מלואים לד"ק:
כה. מת נבוכדנצר:
כו. נקבר נ"נ:
כז. הושלך נבוכדנצר מקברו. ונשא ראש יהויכין. ומת צדקיהו:
כח. בטלו גזירות בימי יהודה בן שמוע:

סדר התפלות לשלש רגלים

הנה בתפלת רגלים נוסח של אתה בחרתנו נמשך להלן אל יעלה ויבא שאחר זה והמשך ענינו כך הוא לפי שאתה בחרתנו מכל העמים ורוממתנו מכל הלשונות הן עתה בעונותינו הרבים אנו נבזים ושפלים יותר מכל. לכן אנו מתפללים לפניך יעלה ויבא כו'. ועל כן יאמר האדם אתה בחרתנו ויעלה ויבא בשברון לב מאד לגבורת יתב"ש שירחם עלינו ויזכור אותנו בחג הקדוש הזה. בימים האלה נזכרים ונעשים התעוררות גדול בעולמות עליונים:

*) ולדעת הגאון מ' בצלאל הכהן ז"ל מווילנא לקרות בפ' מטות דברי. שמעו ובפ' מסעי מפטירין השמים כסאי (שלחן ה' ריאה).

דיני תפלת יום טוב:

(א) אם התפלל ביום טוב שמ"ע של חול והזכיר יעלה ויבא בעבודה יצא וא"צ לחזור ולהתפלל וכן אם התפלל של חול ונזכר אחר שמחזיר שכינתו קודם שהתחיל מודים אומר יעלה ויבא קודם מודים ומזכיר של יו"ט. וגומר התפלה ואם התחיל מודים ואחר כך נזכר ולא עקר רגליו חוזר לאתה בחרתנו וגומר התפלה רצה ומודים כו' כמו בשבת (ועיין בהל' שבת מ"ש מה שיש לתמוה על זה) ואם עקר רגליו או שאמר יהיו לרצון אף שלא עקר רגליו חוזר ומתפלל של יו"ט וכ"ז כשהתפלל כל הי"ח ברכות אם הזכיר של יו"ט בעבודה יצא משום דבדין היה להתפלל בשבתות וימים טובים כל הי"ח ברכות אלא דחכמים הקילו ובדיעבד אם התפלל יצא אבל אם לא התפלל רק שלש ראשונות ושלש אחרונות ואפי' אמר ברכה רביעית של יו"ט ולא חתם הברכה כתקנה כגון שלא אמר אלא מקדש ישראל ולא אמר והזמנים לא יצא כיון דלא התפלל כל הי"ח וגם לא התפלל ברכות של יו"ט כמו שתקנו חז"ל לכך לא יצא (א"ר סי' רס"ח וסי' תפ"ז דלא כמ"א בסימן רס"ח וסי' תפ"ז ע"ש ודו"ק): **(ב)** אם התפלל של יו"ט וסיים מקדש השבת וחזר בו תכ"ד אף שסבר שהוא שבת יצא (עיין א"ר סימן ר"ס וגם במ"א): **(ג)** אם שכח לומר אתה בחרתנו ואמר יעלה ויבא וחתם כדינו יצא אבל אם לא חתם כדינו לא יצא דדוחק לומר דהמחבר בסעיף ג' איירי בלא חתם מקדש ישראל והזמנים דבכה"ג אפי' אמר אתה בחרתנו לא יצא (א"ר ופ"מ שם) ואם לא אמר אתה בחרתנו וגם לא יעלה ויבא רק והשיאנו אע"פ שאמר מועדי קדשך אם לא הזכיר חג פלוני בפרט לא יצא (פ"מ במ"ז סי' תפ"ד) ואם לא אמר אתה בחרתנו ונזכר אחר שאמר יעלה ויבא אפי' לא חתם הברכה א"צ לחזור (פ"מ שם בא"א) ואם לא אמר יו"ט באמצע אף שסיים כתקנת הברכה מקדש ישראל והזמנים אם עקר רגליו או שאמר יהיו לרצון חוזר לראש ואם לא אמר עדיין יהיו לרצון חוזר לאתה בחרתנו (א"ר ופ"מ דלא כמ"א): **(ד)** אם חל יו"ט בשבת ולא הזכיר של שבת באמצע וסיים מקדש השבת וישראל והזמנים יצא ואם הזכיר שניהם באמצע ולא סיים בחתימה רק מקדש ישראל והזמנים ולא הזכיר שבת לא יצא (בה"ט בשם אחרונים דלא כמ"א) וכן מסתבר כדמשמע מהב"י שכ' אם לא הזכיר של שבת ביעלה ויבא א"צ לחזור כיון דפלוגתא דרבוותא אם צריך להזכיר א"צ לחזור בשביל זה אבל לחתום בשניהם אין בו פלוגתא דרבוותא ומשנה ממטבע שטבעו חכמים ודאי דצריך לחזור ודינו אם טעה ונזכר כמ"ש לעיל לענין אם טעה ולא הזכיר שניהם: **(ה)** אם טעה והתחיל אתה חונן או אחת משאר ברכות האמצעית דינו ביו"ט כמו בשבת שגומר אותה הברכה ומתחיל בשל יום טוב:

הנהגות יום טוב

זה לשון שע"ה בענין ושמחת בחגך נעתיק דברי קדושת ספר עמק הברכה. וכלל זה לכל שבתות ומועדים כיצד יתנהג האדם בהם במאכל ובמשתה ובגדים ובלבוש למודים. אמר שלמה המע"ה בקהלת לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך ידוע הוא כי יש בכתות בני אדם דעות חלוקות בעבודת הש"י. מהם מסגפים עצמם ואינם רוצין ליהנות מן הדברים הגופניים ופורשין עצמם מהם מכל וכל וזה אינו דרך ישרה. ואין זה כונת הבורא יתברך כי לא לתוהו בראה כו'. ויש כת אחרת עושה בהיפך שהולכין אחר הסכלות ומשליכים עבודת יתברך אחר גוים וזו פחותה מן הראשון. אבל הנראה מתורתנו הקדושה ומדברי חז"ל הוא ללכת בדרך הממוצע כי הש"י הרכיב הנשמה העליונה רוחניות בגוף אפל ועכור שיהיו שניהם יחדיו ויש לכל אדם לתת חלק לכל אחד ואחד. חלק לנשמה בעבודת האל לבא להתפלל ולשמוע ד"ת ולקיים המצות. וחלק לגוף אכילה ושתיה מן המותר בפיהו ושאר דברים שהגוף נהנה מהם. ומי שאינו הולך בדרך זו מבטל כונת הבריאה. וזה כוונת הפסוק לך אכול בשמחה לחמך וגומר. שיאכל אדם מן הדברים המותרים. וזהו שמדייק לחמך דייק ממה שחננו השם לא מעושק וגזל ויהנה מהם כפי הצורך וההסתפקות. וכל שכן בזמן המועדות שבהן מצוה מן התורה שיאכל אדם בשמחה כמה שאמר הכתוב ושמחת בחגך וחובה עלינו לעבוד השם בשתי עבודות. עבודת הגוף ועבודת הנפש. עבודת הנפש בזכרון נפלאות השם יתברך ולקיים אות' במעשה ולומר לפניו שירות ותשבחות דברי חג בחג ודברי פסח בפסח ודברי עצרת בעצרת כמו שאז"ל משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום כו' וזהו עבודת הנפש. ועבודת הגוף לאכול ולשתות בשמחה ובטוב לבב וגם ישלח מנות לאין נכון לו כמ"ש שלמה הע"ה ביום טובה היה בטוב טוב לא נאמר אלא בטוב ב' טוב. טוב לדידיה וטוב לאחריני. ואל יצמצם בהוצאות יו"ט וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת. לא יסעוד בעיו"ט מן המנחה ולמעלה כמו בע"ש וחייב לאכול פת נקיה דיו"ט ומצוה גם בחוה"מ:

כשהגיע זמן תפלת ערבית יתפלל בכונה ביתר שאת משאר ימים. וביחוד בברכת אמת ואמונה כי יומא קא גרים הכונה יתירה. כי זה היום עשה ה' נפלאות גדולות במצרים לעינינו נגאלנו:

תפלה לשלש רגלים

לערבית. לשחרית. ולמנחה:

למנחה כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל

חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:

מן מוסף של שמיני עצרת עד אחר מוסף של יום ראשון דפסח אומרים משיב הרוח:

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

נַקְדִּישָׁךְ וְנַעֲרִיצָךְ כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ קְדֻשָּׁה כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר: ק"ח קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָֹה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: ק"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָֹה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ. מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן. בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל־יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: ק"ח יִמְלֹךְ יְהוָֹה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. (כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

ענף יוסף

אמרינן בב"ר ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה קובע אני לך ברכה בתפלה. ולא עוד אלא שאני מקדים לך שלך לשלי. בתחלה מגן אברהם. ואחר כך מחיה מתים. והיינו דכתיב אנכי מגן לך שאני קובע לך מגן אברהם. ולפי בכתוב ברוך אברם לאל עליון קבעו כאן נמי אל עליון: אמר ר"ב בן לקיש ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכולן: עוזר ומושיע ומגן. שעזר והושיע לאברהם מן המלכים והיה מגן לו: מחיה מתים אתה. הא דמזכיר ג"פ תחיית המתים בברכה זו. הראשונה מחיה מתים אתה והשניה מחיה מתים ברחמים רבים והשלישית בא"י מחיה המתים כתב האבודרהם א' כנגד האדם ניעור ממטתו שמחזיר נשמתו. ב' מחיה מתים ברחמים רבים בגשמים השקולי' כתחיית המתים. ג' שאנו חותמים בא"י מחיה המתים הוא תחיית המתים לע"ל: והא"ר כתב וז"ל עוד יש לומר דמשבחינן עוד שניה כגון מקים אמונתו לישני עפר יו"ד בשו"א*) דהיינו תחה"מ שהם ישנים כדכתיב ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. ומלך ממית ומחיה הויין חמשה. דהיינו דמליט ד' חשובים כמתים. והמחייה תחיית מתים ממש. דלעולם משבינן השבח ממעט למעלה עכ"ל: בטור משמע דמכוונת בברכה זו מה שאין נמסר ביד שליח. וסימן מפת"ח. מטר. פרנסה. תחיית המתים. חיה. וכתב הפרישה דחיה מלומד בהתיר אסורים שהולד והאם היו אסורים. ומטעם זה תקנו בברכת מילה הודו לה' כי' דארבעה צריכין להודות ואחד מהם מי שיצא מבית האסורים ויש נכון זה באמרו מתיר אסורים (א"ר):

*) לפי חקי הדקדוק היו"ד נח נסתר, ואך מִיְּשֵׁנֵי היו"ד בשו"א, והאומרים לִישְׁנֵי היו"ד בשו"א טועים, כי כל יו"ד שואי בגל אחרי ב כ ל נמשך השו"א מהיו"ד והאותיות בכ"ל בצורת נחיר"ק. המגיה מ. י. האבער.

אתה בחרתנו מכל־העמים. אהבת אותנו. ורצית בנו. ורוממתנו מכל־הלשונות. וקדשתנו במצותיך. וקרבתנו מלכנו לעבודתך. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת:

אם חל יו"ט במוצאי שבת אומרים ותודיענו קודם ותתן לנו:

ותודיענו יהוה אלהינו את־משפטי צדקך. ותלמדנו לעשות בהם חקי

עץ יוסף

אתה בחרתנו כו'. ע"ש כי עם קדוש אתה וגו' בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים: **אהבת** אותנו. ע"ש אהבתי אתכם אמר ה': **ורצית** בנו. ע"ש כי רוצה ה' בעמו: **ורוממתנו**. במעשה ובחשיבות מכל הלשונות: **וקדשתנו במצותיך**. כי מצותיך אינן כמצות מלך ב"ו. שהם אינם רק מצות וחוקים נמוסיות שיתקיים הדבר על תלו. אבל אין בתוכם שורש תוך. ואינם מעלים בנפש העושה אותם ולא מורידים. משא"כ במצותיך שיש בכל מצוה ומצוה תוך ועילוי קדושה מנפש ועד בשר העושה אותם. כי הם מזככים החומר ומאהירים הנפש ונותנין עילוי בכל העולמות: **וקרבתנו מלכנו לעבודתך**. פירוש לשמוע מתן תורה. ואמר וקרבתנו ע"ש ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בוער באש ותקרבון אלי וגו'. וכן ויקרבו כל העדה: **ושמך הגדול**. ע"ש וגדול שמך בגבורה: **והקדוש**. ע"ש והאל הקדוש נקדש בצדקה: **עלינו קראת**. ע"ש ושמך עלינו נקרא. או ע"ש כי אני ה' הקורא בשמך אלהי ישראל. כלומר חפץ אני שאקרא בעולם אלהי ישראל בשביל אהבתכם אי נמי ששמו משותף בשם ישראל שסוף השם הוא אל. וגם כן בכל השבטים הראובני השמעוני בראש ה' ובסוף י'. וזשה"כ שבטי יה עדות לישראל. והטעם לפי שהיו מבזים את ישראל ואמרו על מה אלו מתיחסין על שבטיהם לבית אבותם כסבורין הם שלא בלטו המצרים באמותיהם. אם בגופן שלטו באמותיהם לא כ"ש. לפיכך העיד עליהם הקב"ה כי הם בני אבותיהם:

ותודיענו כו'. תבותיו כמנין חכמה. שאחז"ל מתוך שהבדלה חכמה קבעוה בברכת חכמה. והתחיל בלשון דעה ע"ש שתקנו תפלה זו במקום ברכת דעה. וע"ש שפורשין מן השבת שנאמר בה (נחמיה ט) ואת שבת קדשך הודעת להם: **משפטי צדק**. ע"ש שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך. ובשבת מתפללים שבע ברכות ולכן אמר משפטי צדק במוצאי שבת כלומר היום הללנוך בז' ברכות שהם משפטי צדקך: **ותלמדנו לעשות בהם חקי רצונך**. כלומר בזמן מתן תורה והוא ע"ש למדני חקיך. ואמר רצונך ע"ש למדני

ענף יוסף

הנה בתפלת רגלים נוסח של אתה בחרתנו נמשך לסגן אל יעלה ויבא שאחר זה. והמשך ענינו כך הוא לפי שאתה בחרתנו מכל העמים ורוממתנו מכל הלשונות הן עתה בעונותינו הרבים אנו נבזים ושפלים יותר מכל לכן אנו מתפללים לפניך יעלה ויבא כו'. ועל כן יאמרו אתה בחרתנו ויעלה ויבא בשכון לב אחד להבורא ית"ש שירחם עלינו ויזכור אותנו בחג הקדוש הזה. כי הימים האלה נזכרים ונעשה התעוררות גדולה בעולמות עליונים:

אתה בחרתנו כו'. לכל רגל יש כונה אחרת. אם על חג המצות הכונה אתה בחרתנו בימי דור הפלגה. אהבת אותנו בימי האבות כמו הלוא אח עשו ליעקב וגו' ואוהב את יעקב וגו'. ורוממתנו בנסי מצרים. וקדשתנו במצותיך דם פסח ודם מילה. וקרבתנו מלכנו לעבודתך ע"ש ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה: **ואם** על חג השבועות הכונה אתה בחרתנו כמד"א כי עם קדוש אתה וגו' בך בחר ה'. אהבת אותנו ע"ש והייתם לי סגולה מכל העמים. ורוממתנו מכל הלשונות שבאו כולם אצל (קמואל) [בלעם] כו' ואמרו כלם ה' יברך את עמו בשלום (זבחי' קטז.). וקדשתנו במצותיך שבת ודינים במרה נצטוו. וקרבתנו מלכנו לעבודתך פירוש

דובר שלום

ותודיענו ה' אלהינו וכו'. באלנו במקום אחר שלימות העבודה שגם ענינים המושכלים מצד השכל לא יעשה אותם האדם בשביל השכלתם רק למלאה בהם רצון הבוי"ת ולעשותם כאילו הם חוקים בלתי מושכלים. זהו ותודיענו את משפטי צדקך בהם משפטים צדיקים מושכלים. ותלמדנו לעשות בהם לא מצד השכלתם

עיון תפלה

אתה בחרתנו. באור לזה בריש קדוש לרגלים: **אהבת אותנו**. באור לזה בתפלת אתה יצרת במוסף לשבת ור"ח:

תקון תפלה

ותודיענו כו'. ההבדלה הזו תקנוה רב ושמואל בבבל (ברכות ל"ג ב'), וכתב שם הרש"א בח"א הטעם מה שתקנו זאת בבבל ולא בא"י משום דבני

רְצוֹנֶךָ. וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים. וַתַּנְחִילֵנוּ זְמַנֵּי שָׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ וְחַגֵּי נְדָבָה. וַתּוֹרִישֵׁנוּ קְדֻשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל. וַתַּבְדֵּל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ:

עץ יוסף

למדני לעשות רצונך וגו': **ותתן לנו ה' אלהינו** משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים. פסוק הוא שנאמר (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים. וכתיב (שם) ואת שבת קדשך הודעת להם ומצות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך: **משפטים ישרים**. כי הרגלים הם פרקים שהעולם נדון בהם: **ותנחילנו זמני ששון**. לא נקרא יום טוב זמן אלא מדברי חז"ל או מתרגום מועד זמנא: **ששון ומועדי קדש וחגי נדבה**. ע"ש לששון ולשמחה ולמועדים טובים (זכרי' ח). וכתיב ובחגים ובמועדים (יחז' מו). ואפשר שהזכיר ג' לשונות אלו כנגד ג' דברים שנצטוו ישראל בעלותם לרגל. והם ראיה חגיגה ושמחה. זמני ששון כנגד שלמי שמחה. ומועדי קדש כנגד עולת ראיה שהיא כולה לגבוה. וחגי נדבה כנגד שלמי חגיגה: **ותורישנו קדושת שבת**. אמר לשון קדושה ע"ש ואת שבת קדשך הודעת להם. והיא ירושה לנו שנאמר לדורותם: **וכבוד מועד וחגיגת הרגל**. שקרבן חגיגה היו מביאים ברגל בזמן שבית המקדש קיים שנאמר וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת שאין שמחה אלא

ענף יוסף

פירוש שהקרבתנו אל הר סיני לשמוע מתן תורה. **ואם** על חג הסוכות פי' אתה בחרתנו מכל העמים במצות סוכה. כי לעתיד לבא יבואו כל האומות ויאמרו תנה לנו מצוה כו' ויאמר הקב"ה מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כו'. או פירושו אתה בחרתנו במצרים. אהבת אותנו בשעת מתן תורה. ורצית בנו בר"ה וביוה"כ שנתרצית על עונותינו ע"ש כי נרצה עונה. ורוממתנו במצות סוכה מכל הלשונות כנ"ל. וקדשתנו במצותיך הם ד' מינים שבלולב. וקרבתנו מלכנו לעבודתך להקיף את המזבח בעבודה ונסוך המים. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת כי הד' מינים אלו הם נגד שם הוי"ה ב"ה וב"ש. או שהוא כנגד העטרת שנאמר עטרת (תהיה) לה' אלהיך כו' וז"ש ושמך הגדול (ת"ל):

דובר שלום

רק כאילו הם חוקי רצונך. למלא בהם רצונך. משפטים ישרים. היינו לפנים משוה"ד. ותורות אמת כפי שוה"ד. חוקים הבלתי מושכלים. ומצות טובים. המושכלים: **ותנחילנו** זמני ששון וכו'. שלימות החג הוא בשלשה דברים. האחד מצד הזמן. שאותו הזמן מסוגל לאיזה נס והצלחה כמו חג הפסח שבזה הזמן יצאו ממצרים ובו עתידין להגאל ולכן מסיימין הברכה במאמר והזמנים לרמז על הנכון הזמן בשובו עלינו בכל שנה ושנה. השני מצד שבו מתועדים כל ישראל יחד לראות פני ה'. ואל כביר לא ימאס. ולכן נקרא בשם מועד על הועדם יחד במועד הזה. השלישי מצד הקרבנות שמקריבים כל ישראל תודה ונדבה המעוררים בזה נח"ר וריח ניחוח לה'. זהו זמני ששון מצד סגולת הזמן לששון. ומועדי קודש מצד התועדות העדה בקודש פני ה'. וחגי נדבה מצד הקרבנות. וכן איתא בספרי שלש מצות נוהגות ברגל חגיגה ראיה ושמחה: **קדושת** שבת וכו'. קדושת שבת

עיון תפלה

וחגי נדבה. כנגד שלמי חגיגה (הרד"א). והקשה מהרש"א בחדושי אגדות (ברכות ל"ג ע"ב) מהו וחגי נדבה אם ר"ל קרבנות נדבה שמביאין בחג הא קי"ל (ביצה י"ט א') נדרים ונדבות אינן קרבין ביו"ט? ונראה לי שמדבר כאן מקרבנות של יום טוב, דהא תנן בריש מס' פיאה הראיון אין לו שעור ופירש הרמב"ם "שנא' ולא יראה את פני ה' ריקם ואינו קוצב כמה שעור הקרבנות אשר יקריב בעלותו" עכ"ל, ולשון רבינו יצחק בן מלכי צדק בפירושו "אם תרצה הראיה פעם אחת ואם תרצה הראיה מאה פעמים ביום" עכ"ל. ובעקר הרגל כו"ע ס"ל דראיית פנים בקרבן (חגיגה ז' ע"א), א"כ הקרבנות היתרים הללו הם קרבנות נדבה שהרי היה יכול לצאת ידי חובתו גם בזולתם, ומ"מ מותר להקריבם לפי שהם באים מחמת חובת הראיה וכמו"ש הרמב"ם בפ"א מהלכות חגיגה ה"ח "שאין אלו נדרים ונדבות אלא חובת הראיה" עיי"ש: **ותבדל וגו'**, בהרבה נוסחאות לא נזכרו ההבדלות האלה, גם ברמב"ם ובמחזור ויטרי לא נזכרו, ואכן הירחי במנהיג ואבודרהם בסוף סדר תפלת סכות תקנו לאמרם "כי למה לא יאמר כאן שבע הבדלות כמו שאומר בהבדלה ביו"ט שחל להיות במו"ש" עכ"ל:

תקון תפלה

דבני א"י אין עושין רק יום אחד יו"ט וברוב השנים לא יבוא יו"ט במו"ש, אבל בני בבל עושין שני ימים טובים ויבוא ברוב השנים או יו"ט ראשון או יו"ט שני במו"ש עיי"ש. — נוסח תלמודא דידן בהבדלה ‖ ותודיענו וגו' רצונך "ותנחילנו זמני

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) אֶת־יוֹם

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמע"צ ולש"ת
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. זְמַן חֵרוּתֵנוּ	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה. זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

עץ יוסף

בבשר וכתיב ושמחת בחגך. וסימן להודיענו למני ממסך. למוד.מתנה. נחלה. ירושה. למוד ותלמדנו.מתנה ותתן לנו. נחלה והנחילנו. ירושה ותורישנו (אבודרהם): ותתן לנו כו' באהבה. ע"ש מאהבת ה' אתכם (אבודרהם): לשמחה. שנאמר ושמחת בחגך: וזמנים. הוא תרגום של מועדים והכל אחד: לששון. הוא כפל השמחה: זמן חרותנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. ולא יאמר באהבה מקרא קדש כו' שהרי כבר אמרנו מתחלה באהבה מועדים לשמחה וכו' וקאי באהבה על כל דיני המועדים בכלל וא"כ למה לי לשנותו על דין הפרטי של המועד שהוא מקרא קדש. ולפי זה אפילו חל יו"ט בשבת אין צריך לומר באהבה מקרא קדש וכו' ויש אומרים דכשחל בשבת יחזור ויאמר באהבה מקרא קדש וכו' משום דמקרא קדש דשבת קבלו עליהם ישראל באהבה במרה קודם שבאו לסיני ולא כפה עליהם הר כגיגית אבל שאר המצות קבלו עליהם בסיני וכפה עליהם הקב"ה הר כגיגית לכך אין אומרים על פרטי המצות באהבה אע"פ שעל הכלל אומרים באהבה שאומרים באהבה מועדים לשמחה. על הפרט אין אומרים אותו וצ"ע. ואפשר לי לומר טעם נכון דודאי כלל התורה סתמא קבלו באהבה. ותדע שהרי הכינו עצמם בשלשת הימים כמו שצוה להם משה בלא שום כפייה אלא שאח"כ בשמעם ריבוי המצות ופרטיותם מדקדוקיהם נזדעזעו שמא לא יוכלו לקיימן והוצרכו כפיית הר כגיגית. לכך אומרים על הכלל באהבה ולא על הפרט. כן כ"ל (לבוש). והא"ר תירץ ע"פ מה שכתב האבודרהם על ותתן לנו ה' אלהינו באהבה כו' ע"ש הכתוב מאהבת ה' אתכם וגו' ולפ"ז י"ל קושית הלבוש דפעם שנית מרמז על קבלת ישראל באהבה. לכן ראוי לפסוק עכ"פ כיש אומרים בשבת עכ"ל: זמן חרותנו. שבפסח יצאנו ממצרים

דובר שלום

הוא כשמה יתירה שניתנה לאדם בשבת. וכבוד מועד הוא זיו השכינה שלאו בהתועדם לפני ה'. וחגיגת הרגל הוא שמחת הרגל: חג המצות הזה. מה שמייחס החג למצות ולא לפסח כמו שרגילין המון העם לכנותו חג הפסח. לפי שבאמת הפסח נקרב בערב פסח והאילנתר רק עד חצות של לילה ראשון. לכן מייחסים החג לענין המצה שהוא דבר הנהוג בכל שבעת ימי החג. וגם המצה מורה על החירות שגורשו ממצרים ולא הספיקו בצקם להחמיץ:

תקון תפלה

זמני ששון וחגי נדבה" (הגר"א מוחק זה על פי נוסח הרמב"ם) ותורישנו וגו' הרגל בין קדושת וגו'. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שהו"ל הרר"נ ראבינאוויץ בס' דקדוקי סופרים ותודיענו משפטי צדקך (בלי הזכרת השם, והעיר שם בהערה מ' שכן ליתא בדפוס שונצינו וויניציא באסיליא וקראקא, וכן ליתא בבה"ג ובסדור רב עמרם וברמב"ם פ"ב מהל' תפלה הי"ב ובאבודרהם ובפסקי רי"ד; ובש"ס כת"י משנת פ' ותודיענו משפטי צדקך ומשפטי תורתך וחקי רצונך) ותורישנו וגו'. ובנוסח רב עמרם דף מ"ב ע"ב ותודיענו משפטי וכו' ותורות אמת חקים ומצות טובים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ותנחילנו וכו' והבדלת את עמך וגו'. ונוסח הרמב"ם ותודיענו משפטי וגו' ותתן לנו ה' אלהינו קדושת שבת וגו' הרגל בין קדושת שבת וגו' המעשה הקדשת „והבדלת והקדשת את עמך ישראל בקדושתך" כל זה מוסגר ונכתב בצדו בנ"א אינו. ונוסח מחזור ויטרי ותודיענו משפטי וגו' לעשות בהם חקי וגו' טובים ותנחילנו ה' אלהינו זמני ששון ומועדי קדשך וחגי נדבה ותורישנו ה' אלהינו קדושת וגו' הרגל בין קדושת וגו'. ונוסח בני רומא ותודיענו משפטי וגו' לעשות מִצְוֹת חקי רצונך ותתן לנו ה' אלהינו באהבה משפטים וגו' (כמו ברב עמרם) ותנחילנו וגו' הרגל ובין קדושת וגו' השביעי הגדול והקדוש מששת ימי המעשה הבדלת וקדשת — וקדשת את עמך וגו'. ונוסח הספרדים מתחיל כמו במחזור ויטרי דף שי"ן — ותתן לנו וגו' (כמו במחזור רומא) טובים ותנחילנו וגו' הרגל בין קדושת וגו' המעשה הקדשת והבדלת והקדשת את עמך וגו', ועי' בפרדס לרש"י סי' קס"ו:

ותתן לנו וגו' את יום השבת הזה וגו'. בגמ' (ביצה י"ז א') וב"ה אומרים מתפלל שבע מתחיל בשל שבת וכו' רבי אומר אף חותם בה מקדש השבת וישראל והזמנים, פרש"י מתחיל בשל

(לשבת בְּאַהֲבָה) מִקְרָא קֹדֶשׁ. זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ. וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם

(לפסח) חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. | (לשבועות) חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה. | (לסכות) חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה. | (לשמיני עצרת ולשמחת תורה) שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה.

זָכְרֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ

עץ יוסף

ממצרים: זכר ליציאת מצרים. תלה הכתוב הרבה מצות ביציאת מצרים כי שם התאמת להם ממה שראו משנוי מנהגו של עולם ומשדוד מערכות עליונים ותחתונים כי הוא היכול בלתי בעל תכלית (של"ה): יעלה. על שם ותעל שועתם: ויבא. ע"ש הנה צעקת בני ישראל באה אלי: ויגיע. ע"ש וראשו מגיע השמימה והוא רומז על הגעת תפלה לשמים: ויראה. ע"ש ראיתי את הלחץ: וירצה. ע"ש לרצון על מזבחי: וישמע. ע"ש וישמע אלהים את נאקתם: ויפקד. ע"ש פקד פקדתי אתכם וכתיב כי פקד ה' את עמו: ויזכר. ע"ש ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו'. והוצרכו כל אלו הלשונות לפי שאם נאמר יעלה בלבד הייתי אומר יעלה אבל לא יבא לפיכך אמר יבא. ואם נאמר יבא הייתי אומר יבא אבל לא יגיע לפיכך אמר יגיע. ואם נאמר יגיע הייתי אומר יגיע אבל לא יראה לפיכך אמר יראה. ואם נאמר יראה הייתי אומר יראה אבל לא ירצה לפיכך אמר ירצה. ואם נאמר ירצה הייתי אומר ירצה אבל לא ישמע בעולם שנרצה לכך אמר ישמע. ואם נאמר ישמע הייתי אומר ישמע פעם אחת אבל לא יפקד פעם אחרת לפיכך אמר יפקד. ואם נאמר יפקד הייתי אומר יפקד פעמים אבל לא לעולם לפיכך אמר ויזכר לעולם. הרי שהוצרכו כלם. וכל אלו הלשונות הן ה' כנגד ח' מעלות שיש באתה בחרתנו. כיצד כנגד ושמך הגדול אמר יעלה למעלה. וכנגד עלינו קראת אמר ויבא עלינו. וכנגד וקרבתנו מלכנו לעבודתך אמר יגיע עת הקריבה והעבודה. וכנגד וקדשתנו אמר יראה הקדוש כי בעונותינו אין קדוש נראה עמנו בתוך העמים. וכנגד ורוממתנו אמר ירצה לרוממנו. וכנגד ורצית בנו אמר ישמע לכל העמים שאתה רוצה בנו. וכנגד אהבת אותנו אמר יפקד הפקידה אשר מקדם. וכנגד אתה בחרתנו אמר ויזכר הבחירה אשר בחרת באברהם יצחק ויעקב: לפליטה לטובה. כלומר שהנשאר בגלותנו תהיה לו פליטה טובה: זכרנו ה' כו' לטובה כו'. ר"ל מבקש מאת השם שיהיה אותו זכרון

ענף יוסף

זכר ליציאת מצרים. הנה בברכה מעין שבע של ליל שבת מסיימים זכר למעשה בראשית ע"ש שנא' ושמרו בני ישראל את השבת ונותן טעם למה כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. לכן אומרים בשבת זכר למעשה בראשית ואין אומרים זכר ליציאת מצרים אע"פ שכתוב גבי שבת וזכרת כי עבד היית במצרים. מפני שעיקר מצות שבת אינו אלא על שם השבת. כי השבת היה קודם יציאת מצרים. אבל בקידוש של שבת מזכיר שניהם. ובקידוש יו"ט אינו אומר כי אם זכר ליציאת מצרים בלבד. כי המועדים לא נצטוו בהם אלא זכר ליציאת מצרים לא זכר למעשה בראשית וכן כאן באתה בחרתנו מסיימים זכר ליציאת מצרים. ואפילו הוא שבת ויו"ט. מפני שגם בשבת כתיב וזכרת כי עבד היית במצרים (כד"א):

דובר שלום

חג הסכות. מה שמכונה בלשון רבים חג הסכות ולא חג הסוכה לשון יחיד. דבשלמא חג המצות נקרא לשון רבים לפי שאוכלין מצות הרבה בשבעת ימי החג. וכן חג השבועות שהם שבעה שבועות. אבל בסוכה יושבים כל החג בסוכה אחת. וכל ישראל ראויין לישב בסוכה אחת כדאיתא במס' סוכה. היה מהראוי יותר לכנותו חג הסוכה. ויתכן לפי דאיתא בגמ' כי בסכות הושבתי וגו' ענני הכבוד היו דברי ר"א רע"א סכות ממש עשו להם. ובאמת דברי שניהם דברי אלהים חיים. שישבו בסכות ממש וגם ענני הכבוד היו להם. ולרמז על שני אלה יחד מכנה הכתוב חג הסכות לשון רבים לרמז על סוכה ממש ועל סוכת ענני הכבוד:

תקון תפלה

בשל שבת ברכה אחת לשניהם ומתחיל להזכיר שבת תחלה ותתן לנו את יום המנוחה (וכעירובין מ' ב' ד"ה ומתחיל בלי ה"א) הזה ואת יום חג פלוני (סג"ה) הזה, עכ"ל. ובסדור רב עמרם בסדר פסח מ"ב ע"א ובסדר חג השבועות מ"ג ע"א שבתות למנוחה וגו' את יום המנוח הזה וגו', וכ"ה בסדר התפלה להרמב"ם

לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן. כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: (לשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן (שַׁבָּת וּ) מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ. וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

עץ יוסף

זכרון שאל לטובה ולברכה ולחיים טובים (אבודרהם): **והשיאנו.** הוא מלשון וישא משאות מאת פניו שעיקרו דורון כלומר שלח לנו דורון ברכת מועדיך. גם יתכן לפרש שהוא מלשון משא בני קהת כלומר הטעינו את ברכת מועדיך. והטעם שתזכנו לעלות לירושלים ונקריב עולת ראיה שכתוב בה איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך וגו': **ולששון.** הוא כפל השמחה: **כאשר רצית.** ע"ד רצה האלהים את מעשיך כלומר שרצה אותנו בעלייתנו לרגל ובהבאת הקרבנות. ועוד ע"ד רצית ה' ארצך. ואנו מתפללים שם שיזכנו לעלות לרגלים לירושלים: **ואמרת לברכנו.** שנאמר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. ותמצא כתוב בחג השבועות ובחג הסוכות ברכה ושמחה אבל לא בחג המצות עד לסוף שכולל כל המועדים בברכה בלבד שנאמר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. והטעם כי בחג השבועות ובחג הסוכות שיש לכל בעלי הבתים תבואה ופירות הרבה צוה הקב"ה לשמח ארבעה. והם הלוי והגר והיתום והאלמנה. וכנגדן אמר הקב"ה אם תשמח ארבעה שלי אני אשמח ארבעה שלך. והם בנך ובתך ועבדך ואמתך. אבל בזמן חג המצות שהוא סוף תבואת שנה שעברה ועדיין לא נקצרה התבואה החדשה ואם היה מצוה אותם שישמחו תהיה בהם צרות עין לתת משלהם. והתורה ירדה לסוף דעתם וכיון שאין משמחים אותם בחג המצות לא נאמר בו שמחה וגם ברכה לא נאמר בו לפי שיש בהם צרות עין לתת משלהם: **קדשנו במצותיך.** כבר פרשתי באתה בחרתנו: **ותן חלקנו בתורתך.** כבר פרשתי בברכת אהבה רבה: **וטהר לבנו לעבדך באמת.** ואע"פ שביד האדם הוא יראת שמים להיות צדיק או רשע כמו שאמרו חכמינו ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים הוא מבקש מאת ה' לסייעו ע"ד שאמרו חז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו: **וישמחו בך ישראל מקדשי שמך.** יש' קוראין אוהבי שמך. וטעות הוא

תקון תפלה

להרמב"ם את יום המנות הזה ואת יום טוב מקרא קדש הזה את יום חג פלוני הזה, וכ"ה במחזור ויטרי דף רצ"ט ובאבודרהם דף ע"ח ע"א ובטור סי' תפ"ז ובר"ן את יום המנות הזה. אבל ברש"י שעל הרי"ף וברוקח סי' ש"ב ובכל בו סי' נ"ב יום השבת הזה. ור"ח ויטאל ז"ל ערער על הספרדים האומרים יום המנות תחת יום השבת, עי' ס' נגיד ומצוה דף ס"ב ע"ב: **והשיאנו.** נזכר בירושלמי ברכות פ"ט ה"ג ובמס' סופרים פרק י"ט ה"ז: **והשיאנו וגו' את ברכת וגו'.** נוסד על לה"ב (תהלים כד, ה) ישא ברכה מאת ה', ופירוש והשיאנו הכשירנו לשאת ולקבל מאתך ברכת וגו': **כאשר רצית ואמרת לברכנו.** שנאמר (דברים טז, י) כאשר יברכך ה' אלהיך, ונאמר (שם שם, טו) כי יברכך ה' אלהיך וגו', ונאמר (שם שם, יז) כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך, ונאמר (שמות לד, כג) שלש פעמים בשנה יראה וגו' (ובשביל זה) כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמד וגו': **אלהינו ואלהי אבותינו.** הריעב"ץ ז"ל בסדורו כתב שצריך לאמרו לעולם אפי' ביו"ט שחל להיות בחול ובסדורים נסגר בטעות, אבל לא ראיתי זה בשום נוסח: **מקדש ישראל והזמנים.** כתב רבינו בחיי סו"פ בא פסוק בחדש האביב „כל מועדי

התורת

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: נ"ץ ברכת כהנים

עץ יוסף

מפני שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה בא"י מקדש כו': בא"י מקדש ישראל. ע"ש כי אני ה' מקדש את ישראל: והזמנים. שישראל מקדשים הזמנים כדכתיב אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם. אתם אפילו שוגגים:

תקון תפלה

התורה תלוים בזמנים, חג הפסח בזמן האביב שהוא זמן קציר שעורים, חג השבועות בזמן הקציר והוא קציר חטים, חג הסכות בזמן האסיף, לכך תקנו לנו רז"ל בתפלה ובברכות לומר מקדש ישראל והזמנים ולא אמרו המועדים כלשון הכתוב לפי שכל המועדים תלוים בזמן". — נוסח רב עמרם והשיאנו וגו' בתורתך ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך וטהר וגו' קדשך בא"י. ונוסח הרמב"ם בסדר תפלות והשיאנו וגו' ולשלום כאשר אמרת ורצית לברכנו כן תברכנו סלה ותן חלקנו בתורתך ושמח נפשנו בישועתך וכו'. ובמחזור ויטרי והשיאנו וגו' לחיים לשמחה ולשלום כאשר וגו' לברכנו וקדשנו וגו' בתורתך ושבענו וגו' קדשך בא"י. ובמחזור רומא והשיאנו וגו' לחיים ולשמחה ולשלום וגו' (כמו בנוסח הרמב"ם) סלה קדשנו וגו' מטובך שמחנו וגו' קדשך בא"י. ובאבודרהם והשיאנו וגו' מועדיך בשמחה ובשלום כאשר וגו' לברכנו וקדשנו וגו' ושבענו וגו' ושמח לבנו בישועתך וגו' קדשך וישמחו בם כל ישראל מקדשי שמך (והעיר שם וז"ל ויש קורין אוהבי שמך וטעות הוא מפני שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה עכ"ל) וגו'. ובנוסח הספרדים והשיאנו וגו' לחיים בשמחה ובשלום כאשר וגו' לברכנו כן תברכנו סלה קדשנו במצותיך שים חלקנו וגו' מטובך שמח נפשנו בישועתך וגו' בך כל ישראל וגו':

*לשחרית ולמנחה

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.

למעריב

שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם.

וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ. (בְּרוֹב עֹז וְשָׁלוֹם): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: יהיו לרצון וכו׳

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יְהִי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: יהי רצון וכו׳. הש״ץ חוזר התפלה. ק״ש

(ערוגות הבושם) בערבית אומרים קדיש שלם אחר התפלה. ובימי הראשונים של פסח אין מקדשין בבית הכנסת אפילו אין יין מצוי בעיר כלל וכלל (ועיין בא״ח סי׳ תצ״ז). ואם חל בשבת אומרים אחר התפלה ויכולו אבל לא ברכת מעין שבע אם חל יו״ט ראשון של פסח בשבת. אבל בשאר יו״ט אומרים רק שאינו מזכיר של יו״ט באמצע (סי׳ רס״ח). וכן בשבת שחל לאחר יום טוב אומרים (שם*):

*) הגיה במסכת סופרים (פ״כ ה״ט) מצוה מן המובחר לקרות הלל בפסח בשני לילות של גליות [בבית הכנסת] (גירסת הגר״א) ולברך עליהן תחלה וסוף ולאמרן בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדו והשומע קורא אותו בביתו אינו צריך לברך שכבר בירך ברבים עכ״ל. ולכן נהגו בהרבה קהלות לקרות הלל בשני לילות פ״ס בערבית בברכה תחלה וסוף קודם קדיש תתקבל. וכתב הח״י טעם המנהג ע״פ הטור לפי שאין מברכין קודם ההלל שקורין בשעת ההגדה לכך קורין ההלל בבהכ״נ כדי שלא יצטרכו לברך בשעת ההגדה. המגיה בנימין עזריאל ראם.

עץ יוסף

אלהי נצור כו׳. הענין הוא שהקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם וכל אחד כלול משנים. בקנאה שהוא הרע הוא רע ומרמה. ובתאוה תאוה וחמדה. ובכבוד גאה וגאון. גאה הוא מי שמתגאה בעצמו ואין כל העולם נחשב בעיניו. וגאון מי שמתגאה ומחמת גאותו רוצה שהוא ישור עליהם. והם אלהי נצור לשוני מרע הוא רע. ושפתי מדבר מרמה הוא מרמה (ומה שכתב אצל הרע לשון ואצל מרמה שפתי הוא שהחילוק בין רע למרמה הוא זה. שהרע הוא רע בעצם ופיו ולבו שוים לרע. ומרמה הוא שמדבר טוב ולבו חושב להרע. והוא נקרא שפתי חלקות דוגמת השפתים שהן נחלקין כן נחלק פיו. ח״ש נצור לשוני מרע כי הרע פיו ולבו כאחד לרע. ושפתי מדבר מרמה שהמדבר מרמה פיו חלק מלבו כדוגמת השפתים) (הגר״א משלי ב). ולמקללי נפשי תדום: נגד גאה. ונפשי כעפר לכל תהיה הוא נגד גאון. פתח לבי בתורתך נגד תאוה שהוא היפך התורה. ובמצותיך תרדוף נפשי הוא נגד חמדה (הגר״א משלי ח): עושה שלום במרומיו. מלת במרומיו כוללת ב׳ דברים. האחד במרומיו ממש כלומר בעצם השמים שהוא אש ומים. והנה הם שני הפכים שלא יתכן זווגם והתחברותם כי אם על ידי השלום. והשני במרומיו במלאכים שבמרומיו שהוא עושה שלום ביניהם. וזהו שדרשו חז״ל המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו המשל זה מיכאל. ופחד זה גבריאל. מיכאל ממים וגבריאל מאש. והקב״ה עושה שלום ביניהם (כד הקמח):

שחרית נכנסין לבית הכנסת. וקורין הזמירות של שבת כמו בשבת. הש"ץ מתחיל האל בתעצומות וכן בכל השלש רגלים שהם זכר ליציאת מצרים המורים על תעצומות עוזו ויכלתו הגדולה. ומתפללים שמונה עשרה כמו בערבית. רק במקום שלום רב אומרים שים שלום וברכת כהנים. וגומרין ההלל בב' ימים הראשונים של פסח. ובב' ימים של שבועות. ובט' ימים של סוכות. וכיון שגומרים אותו אין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בק"ש. באמצע הפרק שואל בשלום אביו או רבו ומשיב שלום לכל אדם נכבד שנתן לו שלום. ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם. ואלו הן בין הפרקים. הללויה הללו עבדי ה' כו'. בצאת ישראל ממצרים. לא לנו ה' לא לנו. אהבתי. הללו את ה' כל גוים. מן המצר. רד"ק כתב מן המצר אינו תחלה המזמור אלא מתחיל מן הודו לה' כי טוב. ואם פסק באמצע ושהה אפילו כדי לגמור את כולו אין צריך לחזור לראש אלא למקום שפסק (לבוש) ועיין מ"א סי' תכ"ב. וא"ר סי' תפ"ח. ואחר הלל אומרים אין כמוך. ומוציאין שני ספרים. ונהגו לומר שלש עשרה מדות תמצא בתפלת שבת [דף שמב]. בריך שמיה. קורין בס"ת ראשון חמשה גברי. ואם הוא שבת שבעה. מניחין ס"ת שני אצל הראשון ואומר ח"ק על שניהן. מגביה וגולל ס"ת ראשון וקורין בס"ת שני למפטיר בפ' פינחס. יה אלי. בשבת אומרים יקום פורקן. אשרי. יהללו. ומחזירין ס"ת למקומן. ח"ק. ומתפללין מוסף. ואם טעה בתפלת מוסף דינו כמו בתפלת מוסף של שבת ע"ש. במוסף של יום ראשון של פסח הצבור וגם הש"ץ אומרים משיב הרוח בתפלת הלחש. והצבור פוסקין לומר משיב הרוח במנחה של יו"ט הראשון של פסח שכבר שמעו מהש"ץ שפסק לומר בתפלתו בקול רם. ויחיד אם מתפלל מוסף לאחר שכבר התפלל הש"ץ בקול רם. אינו אומר. מאחר שכבר שמע מהש"ץ שפסק מלומר בתפלתו בקול רם: בני הישובים שמתפללים בלא מנין יקדימו להתפלל תפלת מוסף בי"ט ראשון של פסח ויאמרו משיב הרוח וכו' (עפ"מ): אם טעה במעריב של פסח או בשחרית ובמוסף ולא הזכיר משיב הרוח אינו חוזר. דבאמת מדינא צריך להפסיק במעריב וצריך להתחיל במעריב של שמיני עצרת. רק משום שלא יהא כאגודות אגודות וכ"ש בדיעבד (עיין בפ"ז סי' קי"ד): בתפלת מוסף של שמיני עצרת מתחילין לומר משיב הרוח כו' דהיינו שיכריז השמש קודם התפלה משיב הרוח ומוריד הגשם. ואז יאמרו הצבור בתפלת מוסף של לחש. ואם לא הכריז השמש לא יזכירו בתפלתן לא הצבור ולא הש"ץ בתפלת לחש. אמנם אם בא לבית הכנסת וכבר התחילו הצבור להתפלל מוסף ולא שמע אם הכריז השמש מכל מקום צריך לאמר (סי' קי"ד): אפילו חולה או אונס שמתפלל בביתו. לא יתפלל תפלת מוסף עד סמוך לסוף שש שעות ואז יתפללו מוסף ויאמרו משיב הרוח (שם): אם טעה והזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם במעריב של שמיני עצרת אינו חוזר (ב"ה שם):

מוסף לשלש רגלים

כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:
אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:
מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מוֹרִיד הַטָּל:

מן מוסף של שמיני עצרת עד אחר מוסף של יום ראשון דפסח אומרים **משיב הרוח**:

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

ענף יוסף

בריש מס' תענית אי' מאימתי מזכירין גבורות גשמים כו' ומפרש בש"ס דלהכי קרי ליה גבורות גשמים לפי שיורדין בגבורה. שמפתח של גשמים לא נמסר בידי שליח אלא כדי לרדות בהם את הבריות שחיי בני אדם בעוה"ז תלוים בהם. וקבעוהו חכמים בתחיית המתים לפי ששקול כתחיית המתים שהוא ענין דומה לו שהזרעים נקברים תחת הקרקע וצומחים ע"י הגשמים ויוצאים בכמה לבושים וזהו ג"כ לראיה על תחיית המתים. כדאמר בכתובות ק"ו מחטה לענין שאמר הכתוב ויציצו מעיר כעשב הארץ. וגם שבני אדם כשהגשמים נעצרים ומזונותיהם נמנעים

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה עִם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה. יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ. כַּדָּבָר הָאָמוּר עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר:

ליום טוב ולהושענא רבה

קו"ח קָדוֹשׁ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְהַעֲרִיצוֹ לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: קו"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמָיו לְעַמּוֹ וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: קו"ח שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה אֶחָד: חזן הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יוֹשִׁיעֵנוּ וְיִגְאָלֵנוּ שֵׁנִית וְיַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו לְעֵינֵי כָּל־חַי לֵאמֹר הֵן גָּאַלְתִּי אֶתְכֶם אַחֲרִית כְּבְרֵאשִׁית לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם: קו"ח אַדִּיר אַדִּירֵנוּ יְהֹוָה אֲדֹנֵינוּ. מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: וְהָיָה יְהֹוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: קו"ח יִמְלֹךְ יְהֹוָה׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לחול המועד

קו"ח קָדוֹשׁ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: קו"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: קו"ח יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: אתה קדוש וכו'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. (כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה): בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

דהו"א אם טעה בתפלת מוסף דינו כמו בתפלת מוסף של שבת. ע"ש כי שם נתבאר דינו על נכון:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ.

עץ יוסף

אדיר אדירנו. ביו"ט בר"ה וביוה"כ אומרים אדיר אדירנו ע"ש שהוא אדיר בקודש אדיר במשפט: ה' אדונינו. הנכבד והנורא הוא אדונינו ובו אנו בוטחים: מה אדיר. מה חזק ומאוד שמך הקדוש בכל יושבי הארץ: יהיה ה' אחד. הוא שם העצם: ושמו אחד. כבודו לאחר לא יתן ויקראו כלם בשמו המיוחד הקדוש. אדיר עד אחד כ"ב תבות כנגד כ"ב אותיות התורה:

ענף יוסף

נמנעים הם נחשבים כמתים. והקב"ה מחיה אותם על ידי הגשמים. ועוד שכל ענין החסדים שבברכה זו תכלל מערכת הכוכבים ולפיכך נקראת ברכת גבורות וכן ענין ירידת גשמים. ולפיכך קבעוה בברכת תחיית המתים. וכן תמצא באותה ברכה שמזכיר ג"פ מחיה המתים והאחרון שבברכה הוא בלבד על תחיית המתים ממש באמרו ונאמן אתה להחיות מתים. ועל דרך הנגלה הראשון הסמוך לגבורת הגשמים הוא על ענין שאמרנו שמחיה בני אדם ע"י הגשמים שמכין בהם מתפרנסין. והשני הסמוך לסומך נופלים הוא על בני אדם שקרב ומפני קצם למות והקב"ה מאריך ימיהם וישלח דברו וירפאם. והג' שאומר מלך ממית ומחיה הוא על המתים ממש שהוא מחיה בעוה"ז ע"י נביאיו מחיה אותם. כמתים שהחיה אליהו ואלישע. ועל אותם שמחיה בעולם הנשמות. אח"כ אומר על העתיד לבא ונאמן אתה להחיות מתים. וע"ז שנינו בברכות מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים (חדושי הריטב"א):

אתה קדוש וכו'. כלומר אתה לבדך קדוש. ושמך מיוחד קדוש. וגם מיוחד למלאכי השרת. אינו רק בדרך מושאל על העדר החומר. והראיה כי הנה וקדושים בכל יום יהללוך סלה שהוא ההלול היותר לפניך קדוש והוא הסבה הנזכר שאם גם שמם קדושים איך יהללוהו באמר שגם הוא כמוהם (אלשיך):

וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) אֶת־יוֹם

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמע"צ ולש"ת
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. זְמַן חֵרוּתֵנוּ	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה. זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

(לשבת בְּאַהֲבָה) מִקְרָא קֹדֶשׁ. זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲלוֹת וְלֵרָאוֹת וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנֶיךָ. וְלַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בַּבַּיִת הַגָּדוֹל

עץ יוסף

ומפני חטאינו גלינו מארצנו. עשה"כ (עזרא ט) ובעונותינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות. וע"ש וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל (יחז' לט): בבית הגדול. ע"ש גדול יהיה כבוד הבית הזה והקדוש:

עיון תפלה

ומפני חֲטָאֵינוּ. הרבוי מן חֵטְא חֲטָאִים כמו מן חֵלֶק חֲלָקִים. והתפלה הזאת נזכרת במס' סופרים (פי"ט ס"ז) עיי"ש: ונתרחקנו. לשון התלמוד קרוב ונתרחק (סנהדרין כ"ז ב'), והוא כפעל תלמודי מקבל פעולת המרחיק הרחיק אתכם מעל אדמתכם (ירמיה כז, י), ראה ספרי מסלול ודקדוק סי' מ': לעלות ולראות. עש"ה (שמות לד, כד) בעלותך לראות: ולהשתחות. עש"ה (ישעיה כז, יג) והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים. אבל לעתיד לבא נעלה ונראה ונשתחוה לפניך (בתפלת או"א מלך רחמן). וכר"ה ויו"כ משמיטים זה כי אין שם ראיית פנים: בבית בחירתך. עש"ה (דה"ב ז, טז) ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה, וע"ש כך נקרא ביהמ"ק בית הבחירה בדרז"ל, בהגדת פסח ובנה לנו את בית הבחירה, ויבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה

תקון תפלה

ומפני חטאינו כו'. בסדור רב עמרם אלהינו ואלהי אבותינו מפני חטאינו גלינו וכו' כמו שכתבת עלינו בתורתך ובחדש הראשון וגו'. ובסדר תפלות להרמב"ם ומפני חטאינו וגו' ואין אנו יכולים לעלות להראות ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך בְּנֵוֵה הֲדָרְךָ בבית הגדול וגו' ה' אלהינו שתשוב ותרחם עליו ועלינו ברחמיך הרבים ותקבץ פזורינו מבין הגוים וגו' נעשה לפניך את קרבן חובותינו וגו' ואת מוסף יום טוב מקרא קדש הזה יום חג פלוני הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך וגו' משה עבדך מלך רחמן וכו', בלי הזכרת פסוקי המוספין, וכ"ה בסדורי התימנים. ובשבלי הלקט סי' ק"פ „ואע"פ שאם לא היה מזכיר הפסוקים כלל כיון שאמר כמה שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך דיו בכך וכו'" עכ"ל (עי' תוס' שלהי ר"ה). ובמחזור ויטרי מפני חטאינו וגו' ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך ולעשות חובותינו לפניך בבית וגו' ותגדל כבודו ותבנה עירך ותחדש את היכלך ותכונן את מקדשך ותכנס את גליות ישראל לתוכו ותמלך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך, אבינו מלכנו גלה וגו' בשמרת עולם, אנא ה' אלהינו (במס' סופרים פרק י"ט הלכה ז' והיכן מקלסין או"א גלה כבוד מלכותך עלינו ואחריו אנא, מכאן משמע שכן

והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך: יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו: אבינו מלכנו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה, והופע והנשא עלינו לעיני כל־חי. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ: והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את־קרבנות חובותינו.

עץ יוסף

והקדוש. ע"ש והקדשתי את הבית הזה (דה"ב ז): **מפני** היד שנשתלחה במקדשך. זה גבריאל. שנא' נטיתי ידי ואין מקשיב (משלי א) כיון שלא חזרו זרק גחלת שנא' ממרום שלח אש וגו' רוש ידיהו נשא זה גבריאל. וכבר כתבתי כי הוא גבריאל שר השמאל מצפון תפתח הרעה. עכ"ל רוקח: **מלך רחמן**. ע"ש כי רבים רחמיו: **ועל** מקדשך כו' ותבנהו כו' ושם נעשה לפניך כו'. זה לשון של"ה ארץ ישראל היא משכן הכבוד העליון ובית מלכותו. ואינה מקיימת עוברי עבירה. וכ"כ ולא תקיא הארץ אתכם וגו' וזה גרם לישראל גלותם ממנה כי שמאוה. והיא סבה שנתרחקה הארץ העליונה. ולפיכך נתרחקו גם הם ממנה וגלו מהארץ מדה כנגד מדה. וזה סבה שבטלו הקרבנות כי בהמ"ק של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה ובו העבודה לה'. אלא נשאר כי אם פרים שפתינו כמ"ש ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד). לזה אנו מבקשים שיבנה בהמ"ק ב"ב ותשוב העבודה למקומה כו'. ותכלית שאלתנו בזה הוא ושם נעשה לפניך כו' כדי לעבוד את ה'. עכ"ל: **אבינו**. ע"ש כי אתה אבינו: **מלכנו**. ע"ש ה' מלכנו. וכתב בעל עשרה מאמרות בצדיקים תלמוד גדול ונקראים בנים למקום. והקב"ה נקרא אלהים בלשון הב. ואצל בעלי תשובה מעשה גדול והוא נקרא עבד לאדונים. והקב"ה נקרא אלהים כמלך וכאדון ומרון: **לעיני**. על שם כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. וע"ש חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (ישעיה נב): **פזורינו**. ע"ש שה פזורה ישראל: **ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ**. רמז בכאן שלש גלויות. ונפוצותינו כנס ע"ש ונפוצות יהודה יקבץ וגו'. כנס ע"ש נדחי ישראל יכנס. **מירכתי ארץ** ע"ש וקבצתים מירכתי ארץ: **בית מקדשך**.

ר"ל

עיון תפלה

הבחירה (מכות י, פ"א): **שנקרא שמך עליו**. כמו שנאמר (ירמיה ז, י) בבית הזה אשר נקרא שמי עליו: **מפני היד**. כמו שנאמר (איכה א, י) ידו פרש צר על כל מחמדיה: **שנשתלחה**. כצ"ל: **שתשוב ותרחם**. עפ"ה (מיכה ז, יט) ישוב ירחמנו: **ותגדל כבודו**. עפ"ה (חגי ב, ט) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון: **גלה כבוד מלכותך**. עפ"ה (ישעיה מ, ה) ונגלה כבוד ה', ואמר כבוד מלכותך עפ"ה (תהלים קמה, יא) כבוד מלכותך יאמרו. ובמקום אחר הוא אומר ותגלה ותראה מלכותו עלינו (לקריאת התורה בחול): **והופע**. עפ"ה (שם פ, ב) יושב הכרובים הופיעה: **והנשא**. עפ"ה (שם צד, ב) הנשא שופט הארץ: **לעיני כל חי**. כמו שנאמר (ישעיה מ, ה) וראו כל בשר יחדו: **וקרב פזורינו מבין הגוים וגו'**. עפ"ה (שם יא, יב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ: **והביאנו וגו'**

ברנה

תקון תפלה

שמן אנא מתחלת תפלה חדשה, דלא כהספרדים שממשיכין אנא אל בשמחת עולם) ושם נעשה לפניך וגו' כהלכתם את מוסף יום וגו' כאמור ובחדש הראשון וגו' ונאמר ובחמשה עשר וגו' ונאמר ביום הראשון וגו' ונאמר והקרבתם וגו' ומנחתם וגו'. ובמחזור רומא ומפני חטאינו וגו' לפניך בבית בחירתך וגו' במקדשך ובכן יהר"ם אב הרחמן (אין הלשון מדויק כי היה צריך להיות האב בה"א הידיעה, וכן בברכת אהבה רבה, כמשפט תאר ומתואר העומדים ביחס אחד) מלך יעקב שתשוב וגו' כבודו בימינו אבינו מלכנו אלהינו ואלהי אבותינו גלה כבוד מלכותך ומלוך עלינו מהרה וגו' והביאנו ה' אלהינו לציון וגו' כהלכתם ומוסף יום וגו' כמה

שכתבת

תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסַף (לשבת וְאֶת־מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) יוֹם

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמע"צ ולש"ת
חַג הַמַּצּוֹת	חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַסֻּכּוֹת	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת

הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

לשבת
וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:
(וְזֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר):

בשני ימים הראשונים של פסח	בשני ימים של שבועות	בשני ימים הראשונים של סכות
[א] וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה	[ב] וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם	[ג] וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ

א במדבר כח, טז. ב שם כח, כו. ג שם כט, יב.

עץ יוסף

ר"ל שהם מקום המקדש: תמידים כסדרם. פירוש כסדר הכתובים בתורה: ומוספים כהלכתם. הכתובים בתורה: באהבה. ע"ש כי מאהבת ה' אתכם: כמצות רצונך. ע"ש שכתוב בקרבנות ורציתי אתכם נאם ה' אלהים: כמו שכתבת עלינו בתורתך. אמר לשון עלינו ע"ש זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל וגו': על ידי משה עבדך. ע"ש ומצות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך:

עיון תפלה

ברנה. עפ"ה (ישעיה נא, יא) ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם: תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. מבואר למעלה במוסף לר"ח: ואת מוסף וגו' הזה, כבר העירותי במוסף לשבת ור"ח ברש"י ז"ל בפרדס הגדול פירוש תפלות סי' ד' מוחק תיבת הזה „ואין ראוי לומר הזה דמה מקום להתפלל הזה כבר היום הזה לא הקרבנו, אלא כך ראוי לומר ומוסף יום השבת ומוסף יום חג השבועות יום הזכרון יום הכפורים יום חג הסכות יום שמיני עצרת נעשה ונקריב ולא להזכיר הזה" עכ"ל, עיי"ש:

ענף יוסף

ואת מוספי כו'. כ' הא"ר בסי' ת"ן ס"ק ט"ו בכל ג' רגלים בחול אומרים את מוסף וכשחלו בשבת אומרים מוספי. ואף דביום שני של פסח מקריבין קרבן מוסף על עומר. ובשבועות מקריבין יותר על מוסף שבעה כבשים ופר ואילים. מ"מ לא אמרינן מוספי אלא במוסף שנתוסף מחמת עצמו של יום. אבל ביום ב' של פסח נתוסף מחמת עומר. ובשבועות מחמת שתי לחם ולא מחמת עצמו של יום:

תקון תפלה

שכתבת וגו' כאמור וגו'. ובנוסח הספרדים ובאבודרהם או"א מפני חטאינו וגו' לפניך וגו' (כמו בנוסח הרמב"ם) יהר"מ וגו' כבודו אבינו מלכנו אלהינו גלה וגו' כנס „מהרה" (בנוסח הספרדים ליתא) מירכתי ארץ והביאנו „ה' אלהינו" (באבודרהם ליתא) לציון וגו' ולירושלם עיר מקדשך (עי' היטב מה שכתבתי במבוא לשמונה עשרה ברכות בד"ה ובדבר מספר הברכות) בשמחת עולם, אנא אלהינו (כ"ה באבודרהם אמשטרדם תס"ו דף פ"ח א' בנקודה מחלקת בין עולם לאנא) ושם נעשה וגו' את מוסף וגו' את יו"ט מקרא קדש הזה (מלת את אינה מדויקת) נעשה וגו' עבדך או"א מלך רחמן. וז"ל אבודרהם דף פ"ח ע"א „כתב ר"ת (בתוס' שלהי ר"ה ד"ה אילימא ובעירובין מ' ע"א ד"ה זכרון אחר) שצריך להזכיר קרבנות המוספין בכל תפלה של מוסף שהם במקום הקרבת המוספין ואין יוצאין במה שאומר כמו שכתבת עלינו בתורתך, אבל שאר המפרשים פרשו (ומהם רש"י) שיוצא וכו' וכן נוהגין בספרד שאין אומרים פסוקי הקרבנות אלא בשבת ובראש חדש שהן רגילין בהם ולא יבואו לטעות וכו'" עד כאן לשונו. אבל הרמב"ם לא סדר פסוקי המוספין אפי' בשבת ובר"ח:

לפסח

עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה: וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם:

לשבועות

מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה:

לסכות

הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר*) לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם: לשבת ישמחו.

בחול המועד ובשני ימים האחרונים של פסח אומרים אחר כאמור והקרבתם:

וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם: לשבת ישמחו. או"א וכו'.

ביום הראשון של חוה"מ סוכות אומרים:

ד וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:

א במדבר כח, יז יח יט. ב שם כח, כו. ג שם כט, יב. ד שם שם, יז.

*) תניא בתוספתא שבועות פ"א והובא בירושלמי שבועות פ"א ה"ה ר"ש אומר שלשים ושנים שעירים קריבין על הצבור בכל שנה ושנה כו' שנים בעצרת אחד בגלל היום ואחד בגלל הלחם. ולפ"ז צריך לומר בשבועות ושני שעירים לכפר. וכ"ה דעת הגרע"ז נבג"מ בעל ההגיה והשו"ע. ועי' בשער הכולל מה שהאריך בזה. המגיה בנימין עזריאל ראם.

ענף יוסף

ומנחתם ונסכיהם כו' ויין כנסכו. הרש"ל בתשובותיו סי' ס"ד מוחק תיבת ונסכיהם ע"ש. אבל התוס' יו"ט מנחות פרק ט'ו משנה ד' מקיים הנוסחא וכתב שתיבת ונסכיהם מוסב על השמן לבדו. דשמן איקרי נמי בלשון נסך בתורה. ומעתה דהא מתנסך ונילך בכלת ע"ש שהאריך בזה:

כתב הלבוש יש טועין ואין אומרים דומנחתם בין יום שני ליום שלישי משום דס"ל דומנחתם שאומרים אחר יום שלישי קאי אתרווייהו. וכן בכל יום אין אומרים ומנחתם בין ימי הספק וכ"ל שטעות גמור הוא. שבכי אם היום יום שני הרי כאלו הקריב הקרבנות בלא מנחה ובלא נסכים שהרי התפלה במקום הקרבנות תקנו' ואין סברא לומר דומנחתם האחרון קאי אתרווייהו באין הלשון סובלו. ועוד דנראה כעיקרא דמשמע דמנחתם של שני הימים יחד הם כך וזה אינו. על כן נראה לי שיש לומר ומנחתם בין כל יום ויום עכ"ל. אבל בספר טהב כנהך יוסף כתב בשם הרי"ס שאין לומר ומנחתם עד אחר שיסיים בניהם דלא כלבוש:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

א וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם וכו'. לשבת ישמחו. או"א וכו'

ביום השני של חוה"מ סכות אומרים:

וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

ב וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם וכו'. או"א וכו'

ביום השלישי של חוה"מ סכות אומרים:

וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

ג וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם וכו'. לשבת ישמחו. או"א וכו'

ביום הרביעי של חוה"מ סכות אומרים:

וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

ד וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם וכו'. לשבת ישמחו. או"א וכו'

להושענא רבה:

וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

ה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם וכו'. או"א וכו'

א במדבר כט, כ. ב שם שם, כג. ג שם שם, כו. ד שם שם, כט. ה שם שם, לב.

לשמיני עצרת ולשמחת תורה:

א בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר. שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר. וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל. וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ. וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וְשָׂעִיר לְכַפֵּר. וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

לשבת יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (לשבת רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ) מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ טוֹב וּמֵטִיב הִדָּרֶשׁ־לָנוּ שׁוּבָה אֵלֵינוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ בִּגְלַל אָבוֹת שֶׁעָשׂוּ רְצוֹנֶךָ. בְּנֵה בֵיתְךָ כְּבַתְּחִלָּה וְכוֹנֵן

א במדבר כט, לה לו.

עץ יוסף

מלך רחמן רחם עלינו. ע"ש כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו: טוב ומטיב. ע"ש טוב אתה ומטיב: הדרש לנו. ע"ש נדרשתי ללוא שאלו. וע"ש נפוצו צאני ואין דורש (יחז' לד): שובה אלינו. ע"ש שוב מחרון אפך. ואמר שובה ולא אמר שוב לרמוז בשובה ונחת תושעון: בגלל. כמו בעבור. ואמר בגלל ע"ש בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך: בנה ביתך כבתחלה. שאף לעתיד יעשה בנין שיהיה לו שם כבתחלה: וכונן מקדשך על מכונו. ע"ש מקדש ה' כוננו

כוננו

ענף יוסף

או"א רצה במנוחתנו מלך רחמן כו'. כך הוא בנסחאות ישנות. והלבוש מוחק הני תיבות רצה במנוחתנו. והא"ר כתב שעיקר כמנהגנו ובנוסחאות הישנות. וכן נוהגין עכ"ל. וז"ל הלבוש בסי' תפ"ח או"א רצה במנוחתנו מלך רחמן כו' כן כתב במנהגים. אבל נ"ל דאין כאן מקומו לומר רצה במנוחתנו. דמה ענין רצון המנוחה אצל מלך רחמן. ונראה לי שיאמר אותו קודם קדשנו כו'. אחר והשיאנו לברכנו יאמר או"א רצה במנוחתנו וקדשנו במצותיך וכו'. דגבי קדושה שייך לשון המנוחה כמו בכל השבתות. וכמו שעושין בר"ה ויוה"כ שאומרים אותו קודם קדשנו. ועוד קשה בתפלת מוסף. דהא: תפלות ערבית ויו"ט ומנחה היכי נימא זה אם לא קודם קדשנו דהיינו כשיגיע לומר כאשר רצית ואמרת לברכנו יאמר או"א רצה במנוחתנו וקדשנו כו' עכ"ל: בהמון רחמיך. ע"ש המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו: בגלל

עיון תפלה

או"א וגו' טוב ומטיב. עפ"ה (תהלים קיט, סח) טוב אתה ומטיב. יש לך אדם שהוא טוב בטבעו אבל איננו מטיב לאחרים כי עני הוא ואין ידו משגת, ויש בהיפך מטיב לאחרים ונותן מלחמו לדל כדי לקיים מצות התורה פתוח תפתח את ידך אע"פ שלבו רע בקרבו ע"פ טבעו, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ו משמונה פרקיו „המושל בנפשו אע"פ שהוא עושה המעשים הטובים והחשובים הוא עושה אותם והוא מתאוה אל הפעולות הרעות ונכסף אליהם ויכבוש את יצרו" עכ"ל. אבל הקב"ה טוב בעצמו ומטיב בטובו לבריותיו: שובה אלינו. עפ"ה (זכריה א, ג) שובו אלי וגו' ואשוב אליכם, ונאמר (מלאכי ג, ז) שובו אלי ואשובה אליכם, ותוספת הה"א מורה על החפץ והחשק הנמרץ בתשובה א וכמו שביאר אח"כ בהמון רחמיך עפ"ה (זכריה א, טז) שבתי לירושלים ברחמים, וכבר ביאר הרה"ג מהרי"ל מעקלענבורג ז"ל בהכתב והקבלה (ויקרא טז, א) שהה"א הנתלית בסופי הפעלים מורה על חשק הנפש לפעולה זו עיי"ש: בהמון רחמיך. לה"כ (ישעיה סג, טו) המון מעיך ורחמיך, ובברכת על הצדיקים בתפלת י"ח יהמו רחמיך: בגלל אבות. בסבת זכות אבות, הסבות והמסובבים כרוכים איש בעקב רעהו

תקון תפלה

בנה ביתך כו'. במחזור ויטרי דף ש"א בנה ביתך כבתחלה והיכלך כבראשונה וכונן (בסדור רב עמרם כונן בלא וי"ו) וגו' ולזמרם וישראל לנויהם וגו' בשילוש פעמי רגלינו וגו' (כתב אבודרהם דף פ"ת א' „יש קורין בשילוש פעמי רגלינו וטעות הוא וכו'" עכ"ל) ריקם ונאמר איש כמתנת וגו'. ובנוסח רב עמרם בסדר חג הסכות דף נ' ע"ב — כונן מקדשך על מכונו הראנו בבנינו שמחנו בתקונו השב שכינתך לתוכו והשב ישראל לנויהם והשב כהנים לעבודתם וגו' ולזמרם וגו'. ובסדור הרמב"ם אחר

על

מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוֹנוֹ. וְהַרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוֹ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתִקּוּנוֹ וְהָשֵׁב כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם וּלְוִיִּם לְשִׁירָם וּלְזִמְרָם וְהָשֵׁב יִשְׂרָאֵל לִנְוֵיהֶם וְשָׁם נַעֲלֶה וְנֵרָאֶה וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ בְּשָׁלֹשׁ פַּעֲמֵי רְגָלֵינוּ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר. בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם:

אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן. כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: (לשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן)

עץ יוסף

כוננו ידיך: והראנו בבנינו. ע"ש והראני אותו ואת נוהו (ש"ב טו): ושמחנו בתקונו. ע"ש כי מי יוכל לתקן (קהלת ז). וחז"ל השתמשו בזה הלשון הרבה: והשב כהנים לעבודתם. לשון חכמים הוא: פעמי רגלינו. לשון נרדף הוא כמו זמני רגלינו. וכן תרגם אונקלוס רגלים זמנין ואין טעם לפרשו מן פעמי דלים. אבל הנקוד אחד הוא. אכן רגלינו הוא על משקל דברינו [אף שכפי הנקוד נ"ל הרי"ם בפת"ח והנימ"ל בשו"א] שלא יתחלף ברגלי אדם ובהמה (יעב"ץ):

ענף יוסף

פי' בעבור: ולוים לשירם לזמרם. באבודרהם גרס ולזמרם ופי' שהיו משוררים על הדוכן: רגלינו. פי' זמנינו כדמתרגמינן ג' רגלים תלת זימנין:

עיון תפלה

ומתגלגלים זה אחר זה, ולהם עוד מב"כ הג' מלבי"ם בהתורה והמצוה (בראשית ג, יז ושם יב, יג). וכתם לן כאן כר' אחא בירושלמי סנהדרין פרק יו"ד ה"א וביק"ר פל"ו סי' ו' לעולם זכות אבות קיימת לעולם מזכירין ואומרים כי אל רחום ה' אלהיך וגו' ולא ישכח את ברית אבותיך ואיננו מחלק כהלוק רבינו הס (שבת נ"ה א' ד"ה ושמואל) בין זכות לברית: על מכונו. על יסודו שהיה שם בתחלה מוכן (כראב"ע עזרא ב, סח): והראנו בבנינו. שמכה לראותו בשעה שהוא נבנה: ושמחנו בתקונו. שמכה לשמוח בגמרו בשעה שכבר עומד ומתוקן כהלכה; ואין פירוש תקון זה תקון חסרונותיו — אויסבעססרונג — כמו מעות לא יוכל לתקון (קהלת א, טו), לתקן את אשר עותו (שם ז, יג), אלא עמידתו על מתכונתו — פערטיגונג —, כמו תקן משלים הרבה (שם יב, ט) תקנת שבת נגרסת אבן הירחי בקו"ף: ולזמרם. בוי"ו, כ"ה בסדורים ישנים ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים ובאבודרהם וכ"ה ברעיא מהימנא פי' בהר דף כ"ג: בשלש פעמי רגלינו. עש"ה (שמות כג, יז יד) שלש פעמים בשנה. ובסוכה (מ"ט ב') וכ"ה בשיר רבה פ"ז פסוק מה יפו פעמיך בנעלים מה יפו פעמותיהן של ישראל בשעה שעולין לרגל: רְגָלֵינוּ. מן רְגָלִים (שם כג, יד) כמו דְּרָכֵינוּ מן דְּרָכִים: שלוש פעמים. (דברים טז, טז): איש וגו'. (שם שם, יז):

תקון תפלה

על ידי משה עבדך מתחיל מלך רחמן רחם עלינו. ובמחזור רומא — בגלל אבותינו שעשו וגו' וכונן בית מקדשך וגו' והשב שכינה לתוכו וגו' (כמו ברב עמרם) ולוים לשירה ולזמרה ושם וגו'. ובנוסח הספרדים — כונן בית מקדשך וגו' הראנו וגו' שמחנו וגו' והשב שכינתך לתוכו והשב כהנים וגו' רגלינו בכל שנה ושנה ככתוב בתורה שלש וגו'. וכן הוא נוסח אבודרהם, אלא שהוא אומר וכונן בוי"ו, והראנו ושמחנו בווי"ן, ותיבות בכל שנה ושנה לא גריס:

בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן (שַׁבָּת וּ) מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ. וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ: עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: וש"ץ ברכת כהנים

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ. (בְּרוֹב עוֹז וְשָׁלוֹם): בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: יהיו לרצון וכו'

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי

וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ־לְרָצוֹן ׀ אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

הש"ץ חוזר התפלה בקול ואומר קדושת כתר. אדיר אדירנו. ואומר או"א ברכנו בברכה. והכהנים עולין לדוכן. וגומר התפלה ואומר קדיש תתקבל. אין כאלהינו. עלינו. ק"י. אנעים זמרות. ק"י.

דיני נשיאת כפים

(דה"ח) (א) אין נשיאות כפים בפחות מעשרה והכהנים מן המנין ואפי' אין שם רק ישראל אחד עולין לדוכן והישראל יענה אמן (ט"ז ומ"א ס"ק ל"ח ופ"ז ס"ק כ"ג) ואם התחילו לישא כפיהם בעשרה ויצאו מקצתן גומרין (סי' קכ"ח ועיין א"ר): (ב) בשעה שאומר הש"ץ רצה כל כהן שבביהכ"נ צריך לעקור ממקומו לעלות לדוכן ואף אם לא יגיע לדוכן עד שיסיים הש"ץ מודים שפיר דמי (שם עיין א"ר) אבל אם לא עקר רגליו עד שגמר הש"ץ רצה כגון שהיה עומד בתפלה לכתחלה לא יעלה אבל אם עלה לא ירד אפי' לא היה אנוס (ועיין א"ר שם): (ג) הכהן צריך ליטול ידיו קודם הדוכן והלוי יצוק מים על ידיהם ואם אין שם לוי יצוק בכור פטר רחם על ידיהם ואם אין שם בכור גם כן מוטב שיצוק הכהן בעצמו על ידיו ולא יצוק ישראל על ידיו (ועיין ט"ז ומ"א וא"ר שם) ולא יעלו הכהנים במנעלים (שם): (ד) לכתחלה צריך ליטול ידיו קודם רצה וברצה יעקור רגליו עם ידים ראויות לברכה אבל בדיעבד אם לא רחץ ידיו עד שעקר רגליו ברצה יכול ליטול ידיו אחר עקירת רגליו (א"ר ופ"מ): (ה) אם עקר רגליו מביתו כדי לילך לביהכ"נ לדוכן ובא לביהכ"נ אחר רצה לא יעלה לדוכן שלא עקר ברצה ועקירה מביתו לביהכ"נ לא חשיב עקירה ואם ביתו סמוך לביהכ"נ ושומע שאמר רצה ועקר רגליו אף שבא לבית הכנסת אחר רצה יעלה לדוכן (מ"א א"ר פ"מ): (ו) כשבאו הכהנים לפני התיבה יאמרו הכהנים תחלה מודים דרבנן עם הצבור ואח"כ יאמרו הכהנים יהי רצון כו' מעתה ועד עולם ומאריכין בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ וכך נאה להודות כדי שיענו הצבור אמן גם על ברכה זו (עיין מ"א): (ז) הכהנים עומדים ופניהם כלפי היכל ואם הכהנים מרובים עומדים קצת אצל ההיכל לצד דרום וקצת לצד צפון ואם מתפללים במקום שאין שם ס"ת או שההיכל קבוע בצד דרום או בכותל צפון הופכין פניהם למזרח עד שאומר הש"ץ כהנים כו' (שם בפ"מ): (ח) ואומר הש"ץ או"א ברכנו בברכה כו' בלחש ואומר כהנים בקול רם ומחזירין הכהנים פניהם כלפי העם ועם קדושך אומר בלחש ואם אין שם אלא כהן אחד אין לומר כהנים בקו"ר אלא הוא מעצמו מחזיר פניו (שם) ואם אמר הש"ץ כהנים אף אם אין שם אלא כהן אחד אין לגעור בו (א"ר פ"מ שם): (ט) כשמחזירין הכהנים פניהם כלפי העם מברכין אקב"ו לברך כו' וכולם מברכין ביחד ואם אין שם אלא כהן אחד ג"כ מברך אקב"ו לברך כו' (מ"א פ"מ שם) וע' מ"א שהביא בשם הזוהר כהן דלא רחים לעמא או עמא לא רחמין ליה לא ישא את כפיו (כ"כ א"ר): (י) מגביהין ידיהם כנגד כתפיהם ופושטים ידיהם וחולקין אצבעותיהם ומכוונין לעשות ה' אוירים בין ב' אצבעות לב' אצבעות אויר אחד ובין אצבע לגודל אויר אחד וכן ביד השניה ובין גודל לגודל אויר אחד יש ה' אוירים וצריך לעשות כן משום דכתיב מציץ מן החרכים ה' חרכים וצריך ליזהר מאד שלא יגעו ראשי הגודלין זה בזה בשעת הדוכן שלא יקלקל את החלון וצריך להגביה יד הימנית קצת למעלה מהשמאלית אבל צריך ליזהר שיגע אצבע הימין על אצבע השמאל [illegible] כן כדי שלא יקלקל את החלון (ע"ש בנ"א): (יא) ופורשין כפיהם שיהיה תוך כפיהם נגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים ואח"כ מקריא אותם הש"ץ ברכת כהנים מלה במלה והם עונין אחריו על כל מלה עד שיסיימו פסוק ראשון ואז עונין הצבור אמן וכן אחר הפסוק השני וכן אחר הפסוק השלישי (שם): (יב) אין מברכין אלא בלשון הקודש ובעמידה ובנשיאת כפים ואפילו בדיעבד לא יצא ואם יש כהן אחד שאינו יכול לברך כך מוטב שיצא מבית הכנסת קודם רצה:

(יג) אח"כ מתחיל הש"ץ שים שלום ואז הכהנים מחזירין פניהם כלפי היכל ואומרים רבון עולמים כו' ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ שים שלום כדי שיענו הצבור אמן על שניהם ואם אינם יכולין להאריך כ"כ יאמרו עוד אדיר במרום כו' ובר"ה וביוה"כ שמאריכין בנגונים בסיום תאמצנו לא יתחילו הכהנים רבון עד לבסוף כדי שיסיימו עם הש"ץ כאחד (שם): (יד) אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל הש"ץ שים שלום ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם ועומדים ואינם רשאים לעקור משם עד שיסיים הש"ץ שים שלום והצבור יסיימו אמן (שם): (טו) אין הכהנים רשאים להתחיל בברכת א"ק בקדושתו של אהרן עד שיכלה דיבור קריאת כהנים מפי המקריא ואחר שברכו הכהנים אשר קדשנו בקדושתו של אהרן אין הקורא רשאי להתחיל יברכך עד שיכלה אמן מפי כל הצבור שעונין אחר ברכת א"ק וכן באמן שעונין אחר וישמרך ואחר ויחנך ואחר שלום ימתין הש"ץ ולא יתחיל תיבה אחרת עד שיכלה אמן מפי כל הצבור (שם מ"א וא"ר): (טז) אין הש"ץ עונה אמן אחר ברכת כהנים כדי שלא תתבלבל דעתו ואם מתפלל תוך הסידור ומובטח לו שלא תתבלבל דעתו רשאי לענות אמן אבל אמן דאחר ברכת אקב"ו של אהרן לא יענה אפילו מובטח [לו] דאסור משום הפסק (א"ר שם דלא כט"ז ס"ק י"ד): (יז) אם הש"ץ הוא כהן אם יש כהנים אחרים לא ישא את כפיו ולא יאמרו לו קודם רצה לעלות או ליטול ידיו אבל אם אמרו לו קודם רצה לעלות עובר בעשה אם לא עלה וצריך לעלות אבל אם אמרו לו אחר רצה לעלות אינו רשאי לעלות ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו ולא יאמרו לו לעלות אם אין מובטח שיחזור לתפלתו בלא טירוף דעת ואם אמרו לו לעלות אפילו אין מובטח שיחזור לתפלתו בלא טירוף פוסק ועולה ועובר בעשה אם אינו עולה ואם מובטח לו שיחזור לו לתפלתו בלא טירוף דעת ישא את כפיו וכיצד יעשה יעקור רגליו מעט בעבודה ויאמר עד ולך נאה להודות ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים ומקרא לו אחר ומסיים החזן שים שלום כו' ולא יאמר רבון עולמים עשינו כו' ואחר התפלה יאמר אותו (שם) ואם לא עקר רגליו ברצה אין רשאי לעלות: (יח) כשמחזירין הכהנים פניהם בין בתחלה בין בסוף לא יחזירו אלא דרך ימין לכן בתחלה שעומדים פניהם למזרח יפנו תחלה לדרום ואח"כ למערב ואחר הדוכן כשהופכין פניהם למזרח יפנו תחלה לצד צפון ואחר כך למזרח וכשיורדין מן הדוכן יהפכו פניהם קצת לצד ההיכל ויפסעו לאחוריהם כתלמיד הנפטר מרבו ולא יגעו במנעליהם ולכן טוב שיהיו להם מנעלים שא"צ ליגע כשנועלים וכשנוגעין צריכים ליטול ידיהם בשביל התפלה שיתפללו אח"כ (שם): (יט) אין הכהנים רשאים לנגן בברכת כהנים שנים ושלשה נגונים משום דאיכא למיחש לטירוף הדעת ואין לנגן אלא נגון אחד מתחלה ועד סוף (שם): (כ) משתדלים שיהיה הש"ץ ישראל וכשהש"ץ כהן אף שהוא אינו נושא כפיו יעמוד ישראל אצלו ויקריא לכהנים והחזן עומד ושותק ואם אין אחר להקרות טוב שישאו כפיהם מבלי מקריא (ט"ז שם): (כא) בשעה שהכהנים מברכין העם לא יביטו ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו שעומד בתפלה והעם יכוונו לברכה ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים ולא יאמרו שום פסוק רק ישתקו ויכוונו לברכה וכן לא יפה עושין אותן שנהגו לחזור בכל

מלה ומלה בתחלת יברכך ואפילו בשעה שהש"ץ מקריא התיבה אין לומר שום פסוק משום דאז לא מעלה ולא מוריד ועוד דתרי קלי לא מישתמעי ולא ישמעו הכהנים מה שמקריא הש"ץ (א"ר שם): (כב) צריך שיהיו פני העם כנגד פני הכהנים ולא יסתכלו בהם הצבור ויש ליזהר אפי' בראיה קצת כמו במקדש (מ"א) וגם הכהנים לא יסתכלו בידיהם והנו לשלשל הטלית על פניהם וידיהם חוץ לטלית (שם): (כג) העם שאחורי הכהנים ובצדדים שלאחריהם אינם בכלל ברכה. אבל מלפניהם ובצדדים שלפניהם אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת ולאחריהם נמי אם הם אנוסין כגון עם שבשדות שטרודין במלאכתן ואינן יכולין לבוא המה בכלל ברכה ואותן שעומדין בכותל מזרחי והארון הקודש בולט מן הכותל והכהנים עומדים לפני אה"ק טוב שילכו ממקומם לאמצע בהכ"נ כדי שיהיו בכלל הברכה ואם א"א להם ללכת ממקומם מחמת דוחק שיש שם הוי כאנוסין ויש בכלל ברכה והעם שבחצר יראו שיעמדו נגד פני הכהנים או נגד צידיהם (שם ועיין מ"א): (כד) אלו תיבות שהכהנים הופכין פניהם בהם לדרום ולצפון. יברכך. וישמרך. אליך. ויחנך. אליך. לך. שלום. והטעם משום דבאלו התיבות שהן לנוכח צריכין לברך ולהראות פניהם אל כל הצבור העומדין מלפניהם ומצידיהם ונוהגין שמאריכין בנגון אלו התיבות כי כל התיבות הן לנוכח ובטעם שמאריכין בנגון של התיבות שבסוף הפסוקים דהיינו וישמרך ויחנך שלום אומרים הצבור רבש"ע כו' והמקריא אפי' הוא אינו ש"ץ לא יאמר הרבש"ע מפני הטירוף וכ"ש שהש"ץ בעצמו לא יאמר (שם ובמ"א): (כה) בית הכנסת שכולה כהנים אם אין שם אלא עשרה כולם עולים לדוכן למי מברכין לאחיהם שבשדות ומי עונה אחריהם אמן הנשים והטף ואפי' אם אין שם נשים וטף לענות אחריהם אמן אפ"ה מברכין דעניית אמן אין מעכב הברכה ואם יש שם יותר מעשרה. הנותרים מעשרה יעלו לדוכן ויברכו והעשרה עונין אחריהם אמן (שם ועיין פ"מ שם): (כו) כהן אינו רשאי להוסיף מדעתו יותר על הג' פסוקים של ברכת כהנים ואם הוסיף עובר על בל תוסיף (שם): (כז) כהן שנשא את כפיו ואח"כ הלך לביהכ"נ אחר ומצא צבור שלא הגיעו לברכת כהנים יכול לישא כפיו פעם אחרת אם רוצה (אבל אם אינו רוצה אע"פ שאומרים לו לעלות לדוכן א"צ ואין עובר. בעשה כיון שעלה פעם אחת באותו יום. תוס' הובא בבה"ט) וכהן שלא התפלל עדיין ומצא צבור מתפללין נושא את כפיו ואין התפלה מעכבתו אבל אם רואה כשיעלה לדוכן יעבור זמן התפלה יצא לחצר ביהכ"נ ויתפלל שם אבל אם אמרו לו קודם רצה עלה צריך לעלות דעובר בעשה אם אין עולה ואם לא קרא ק"ש וירא כשישא כפיו יעבור זמן ק"ש יצא ג"כ לחצר בית הכנסת ויקרא ק"ש ואם אמרו לו קודם רצה עלה יקרא פסוק ראשון ויעלה וישא כפיו (שם): (כח) כהן המתפלל בש"ע אם אין שם כהן אחר צריך להפסיק ולעלות אם מובטח שיחזור לתפלתו ואם אין מובטח לא יפסיק (כמו בש"ץ פ"מ במ"ז) ואם אמרו לו קודם רצה עלה צריך לעלות דעובר בעשה אם אינו עולה ואם יש שם כהן אחר אינו פוסק ואם אמרו לו קודם רצה עלה צריך להפסיק ולעלות ואפילו אין מובטח צריך להפסיק ולעלות אם אמרו לו משום דעובר בעשה אם אינו עולה וכ"מ דמפסיק בתוך התפלה כדי לעלות לדוכן צריך לעקור רגליו קצת בתוך התפלה כשאומר

הש"ץ

הש"ץ רצה אבל אם לא עקר רגליו כשאמר הש"ץ רצה אינו רשאי לעלות (מ"א שם א"ר ופ"מ): (כט) מי שיש לו מום בפניו או בידיו כגון שהם בוהקניות פירוש מין נגע לבן או מנומר בנקודות דקות או שאצבעות ידיו הם כפופות או שהם עקומות לצידיהן או שנתעקמה ידו אחורנית או שאינו יכול לחלק אצבעותיו לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו וכן מי שרירו יורד על זקנו או שעיניו זולפות דמעה וכן סומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו ואם היה דש בעירו אפילו סומא בשתי עיניו ישא את כפיו וכל ששהה בעיר ל' יום מיקרי דש בעירו אפי' אינו דר שם לגמרי רק שבא לשם להיות שם מלמד או סופר או משרת על חצי שנה מיקרי דש בעירו בשלשים יום אבל אם בא שם באקראי בעלמא לא חשיב דש בעירו בשלשים יום ואף שהמנהג שמכסין הכהנים את פניהם וידיהם בטלית וכן הקהל מכסים בשעת דוכן אעפ"כ אין להם לעלות לדוכן אותן בעלי מומים שנזכרים לעיל אם לא דשו בעירם (א"ר שם דלא כט"ז) ואותן המנומרות בנקודות דקות שקורין (זאממערשפראסען) אם שכיח שם אף דלא אי רוב אנשי המקום כך ישא את כפיו (פ"מ שם) וכן אם היו ידיו צבועות בצבע אם רוב אנשי המקום מלאכתן בכך ישא את כפיו (שם ועיין פ"מ): (ל) קטן שלא הביא שתי שערות אינו נושא כפיו בפ"ע וצריך לדקדק בדבר שלא יבא לידי ברכה לבטלה כיון שאמרו חז"ל שאינו נושא כפיו יחידי אבל עם כהנים גדולים אחרים ישא את כפיו כדי להתחנך וללמוד וצריך לברך ומי שהביא שתי שערות נושא את כפיו אפילו בפ"ע לדידן דאינו נשיאת כפים אלא מרגל לרגל (שם): (לא) כהן שהרג את הנפש במזיד אפילו עשה תשובה לא ישא את כפיו אבל אם הרג בשוגג אם עשה תשובה ישא את כפיו (א"ר שם): (לב) מל תינוק ומת נושא את כפיו ואם העם מרננים אחריו שהוא שופך דמים אפ"ה ישא את כפיו אבל אם יודע בעצמו שהוא אמת לא ישא את כפיו (שם) אבל אם עשה תשובה מהני דלא גרע מהרג בשוגג דמהני אם עשה תשובה וישא את כפיו: (לג) מומר לעבודת אלילים בעשה תשובה ישא את כפיו (שם) ושאר עבירות אפילו גלוי עריות אין מונע נשיאת כפים: (לד) שתה רביעית יין בב"א לא ישא את כפיו שתאו בב' פעמים או שנתן לתוכו מעט מים מותר לישא כפיו ואם שתה יותר מרביעית אפי' שהוא מזוג ואפילו שתאו כמה פעמים לא ישא את כפיו עד שיסיר יינו מעליו ואם שתה שאר משקים אף שלא הגיע לשכרותו של לוט אסור לישא כפיו עד שיסיר שכרותו מעליו ואם שתה יין מגתו מותר לישא את כפיו אם אינו משכר (ועיין א"ר דלא כמ"א): (לה) כהן שנשא גרושה או חלוצה דרבנן לא ישא את כפיו עד שידור הנאה ע"ד רבים מהנשים שהוא אסור בהן ומגרש אותה ואפי' אם אינו יכול לגרשה מחמת אונס נפשות אינו נושא כפיו כ"ז שאינו מגרש אותה (שם): (לו) כהן שנטמא למת שאינו מז' מתי מצוה פסול מן הדוכן עד שישוב ויקבל עליו שלא יטמא עוד למתים וכהן שיש לו בת שהמירה או זינתה נושא כפיו (מ"א שם) החלל אינו נושא כפיו (שם): (לז) כהן אונן אינו נושא כפיו אפי' אם אמרו לו עלה א"צ לעלות כי פטור מכל המצות ואבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו או תוך שלשים על שאר קרובים אינו נושא כפיו אבל אם אמרו לו עלה צריך לעלות ולכן צריך לצאת מבית הכנסת קודם רצה וכן הקובר מתו ברגל אינו נושא כפיו ומיהו אם אין שם בביהכ"נ שני כהנים אחרים חוץ מהאבל מותר להאבל לישא כפיו תוך י"ב חודש על אביו ואמו או תוך ל' על שאר קרובים אבל תוך שבעה כגון הקובר מתו ברגל אפי' אם אין שם שני כהנים אחרים חוץ מהאבל אינו נושא כפיו (שם ועיין בתשובת כ"י דלא כמ"א הובא בבה"ט שם): (לח) כהן אף שהוא פנוי ישא את כפיו ואין נושאין כפיהם אלא ביו"ט וביו"ט שחל בשבת נוהגין שאין נושאין כפיהם. ויש מקומות שנוהגין שנושאין כפיהם ביום טוב שחל בשבת וכל מקום לפי מנהגו וכן נוהגין שאין נושאין כפיהם אלא בתפלת מוסף של יום טוב ולא בתפלת שחרית וכן ביום הכפורים אין נושאין כפיהם אלא במוסף ולא בשחרית ולא בנעילה (שם):

סדר ברכת כהנים

כשהכהנים עולין לדוכן בתפלת מוסף או כשמגיע הש"ץ לותחזינה אומרים הש"ץ והקהל זה:

וְתֶעֱרַב לְפָנֶיךָ*) עֲתִירָתֵנוּ כְּעוֹלָה וּכְקָרְבָּן. אָנָּא רַחוּם. בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הָשֵׁב שְׁכִינָתְךָ לְצִיּוֹן עִירֶךָ וְסֵדֶר הָעֲבוֹדָה לִירוּשָׁלָיִם:

*) לפ"ד הרהב"ע צריך לומר עליך עי' בדובר שלום.

עץ יוסף

ותערב עליך עתירתנו. והומתק לפניך תפלתנו: והם

דובר שלום

ותערב לפניך וכו'. הרהב"ע ז"ל [בנתות דף מ"ג] משיג על נוסח זה. שלא מצינו מליצת ערב מקובל עם לפני. רק עם מלת על כמו יערב עליו שיחי. לכן מהראוי לומר ותערב עליך. ע"ש דבריו: בעולה וכקרבן לכאורה

עיון תפלה

ותערב עליך. עש"ה (תהלים קד, לד) יערב עליו שיחי: עתירתנו. בסוכה י"ד א' למה נמשלה תפלתם של צדיקים כעתר (רחת שזורין בה התבואה ומהפכין אותה) לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגרן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות. ובב"ר פס"ג סי' ה' ר"ל אמר שהיפך את הגזרה ולפום כן קריין ליה עתרא דאפיך אדרא: בעולה ובקרבן. כי תפלות בזמן הזה במקום קרבנות הן, כמו שביארנו בברכות השחר בהערה נאמירם

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם. וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: ע"כ והש"ץ מסיים

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שֶׁאוֹתְךָ לְבַדְּךָ בְּיִרְאָה נַעֲבוֹד: אמן. מודים וכו'

ועל כלם עד ולך נאה להודות:

בשעה שהש"ץ אומר ובל החיים אומרים הכהנים והקהל בלחש יהי רצון זה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא הַבְּרָכָה הַזֹּאת (לכהנים שֶׁצִּוִּיתָנוּ) (לקהל שֶׁצִּוִּיתָ) לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרָכָה שְׁלֵמָה וְלֹא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם מִכְשׁוֹל וְעָוֹן מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

עץ יוסף

ושם נעבדך ביראה. יבואר ע"פ מאמרם בברכות (ל:) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. מה"מ א"ר נחמן בר יצחק מהכא עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה. ופירש"י עבדו את ה' ביראה תפלה שהיא לנו במקום עבודה עשו אותה ביראה. וזה שאנו מתפללים ושם נעבדך ביראה כו' ר"ל עתה בגלות אין לנו עבודה ביראה רק התפלה. אבל כשתחזור שכינתך לירושלים נעבדך שם ביראה כימי עולם כימי משה בעבודת קרבן. וכשנים קדמוניות כימי שלמה. ר"ל כימי משה שירדה האש על הקרבן בשמיני למלואים. וכימי שלמה שירדה האש מן השמים כשחנך בית המקדש. או פי' כימי עולם כימי נח שנתחדש העולם בימיו. וכתיב ביה וירח ה' את ריח הניחוח. וכשנים קדמוניות כימי הבל שלא היתה עבודת מזלות בימיו. וכתיב ביה וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. עיין במדרש ויק"ר פ"ז:

דובר שלום

לכאורה הוא ענין אחד שגם העולה הוא קרבן. ויתכן דקרבן מורה על הקרבנות שיש בהם גם חלק לבעלים. ולכן נקרא קרבן ע"ש קרב שנקרב ע"ג המזבח וע"ש שמקרבי יחד גבוה והדיוט. וכונת הענין לפי שיש בענין התפלה שני מינים. שבידי האל שכל כונתם לשמים כל תפלותיהם אינן רק בענין הנוגע לכבוד שמים. שגם בקשת הצלחת הזמן כונתם רק לשם ה' שיהי' ביכלתם לעבדו בלי מניעה. נמצא תפלתם כולה כליל לה'. ודלת העם מתפללים על הצלחת עצמם שיצליחם ה' לתועלתם. נמצא תפלתם משותפת בענין קדושת ה' שמכירים שהכל מכחו ית'. וגם ענין לרכי גופם. וכנגד שתי אלה התפלות אומרים אותה התפלה שהיא רק לשם ה' לבדו תערב כעולה שהיא כולה כליל לה'. ותפלה המשותפת גם בצרכי הגוף תערב כקרבן שיש בו חלק לגבוה וחלק להדיוט: וכשנים קדמוניות ומ' שאותך לבדך ביראה נעבוד. איתא במ"ר וכשנים קדמוניות כימי הבל שלא היתה עבודת כוכבים בימיו. ובארנו הכונה בבאורנו על התורה לכאורה שמעלת הבל היתה במה שהקריב מבכורות לאנו לרמז על הקב"ה שהוא קדמונו וראשיתו של עולם כמו הבכור שהוא ראש כולם. ובזה לימד לכל בני דורו שאין שום חולק בדבר להכיר אלהותו יתברך ולא עבדו עוד לעבודת כוכבים יעו"ש. זהו שאנו מבקשים ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות היינו בימי הבל שלא היתה עבודת מכבים בעולם ובזה מסיימין הברכה מעין החתימה שאותך לבדך ביראה נעבוד. שלא תהיה שום עבודת כוכבים. רק כולם יעבדו אותך לבדך: שאותך לבדך ביראה נעבוד. יש להעיר במלת לבדך המיותרת. גם מלת ביראה אין לה מובן פשוט. דעבודה מאהבה מעולה מעבודה ביראה. והכונה דעבודה שהיא לתקות השכר או ליראת העונש איננה עבודה לו לבדו

עיון תפלה

לאמירת הקרבנות. אבל ממה שאנו רואים שהקהלות לא נהגו לומר נוסח זה אלא בתפלת המוספין, נראה שהוא כעין מה שהקדמונים היו נוהגים לומר בתפלת מוסף אחר פסוקי הקרבנות וְתֶעֱרַב לפניך תפלת עמוסיך כתמידי יום וכקרבן מוסף, כמו"ש רש"י בפרדס הגדול פירוש תפלות סי' ד' „ראוי לאומרו מיד לאחר הזכרתו קרבן היום כגון לאחר שאמר שלשה עשרונים לפר וגו' כהלכתן ותרצה לפניך וגו' או"א וגו', אבל בסדור רב עמרם דף מ"א ע"ב ובמחזור ויטרי דף קנ"ז ובמחזור רומא היו אומרים אותו אחר או"א לפני החתימה, ועל דרך זה נהגו קהלות אשכנז לומר ותערב עליך עתירתנו כעולה (היינו עולת התמיד) וכקרבן (היינו קרבן מוסף). ומה שנהגו לומר זה בשעת נשיאת כפים, כי כמו שהתפלה מהפכת מדת אכזריות למדת רחמנות כך נשיאת כפים, כדאמרינן בירושלמי (סוטה פ"ט הלכה ט"ו) כתיב ואל זועם בכל יום מי מנבל ר' אבין בשם ר' אחא ברכת כהנים מבטלת: שאותך לבדך ביראה נעבוד. החתימה הזאת נזכרת בילקוט

תקון תפלה

יהר"מ. נוסח הגמרא (סוטה ל"ט ע"א) יהר"מ ה' אלהינו שתהא ברכה זו (ברי"ף מגילה פרק הקורא עומד הברכה הזאת כמשפט לשון הקדש, וכ"ה ברא"ש שם) שצויתנו לברך את עמך

אמרו חז"ל (סוטה לח:) כל כהן שמברך מתברך וכו' שנא' ואברכה מברכיך. הטעם לזה ע"ד אומרם (ב"ק דף צ"ב) כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך כו' הוא נענה תחלה. כי זה המתפלל על חברו ומבקש רחמים מאת ה' שיושיע לו מה שהוא צריך אליו. כמו רפואה או בנים וכדומה. הנה כאשר יפעל בתפלתו וימשיך לזה שהתפלל עליו ישועה מאתו יתברך. מוכרח אור הישועה הלז לירד דרך הצנורות ממקור הברכות עד שורש נשמת זה המתפלל כי הוא הוא הממשיכו. ואי אפשר להמשיך כי אם תחלה לשורש נשמתו. ואח"כ תרד הישועה לאיש אשר התפלל עליו דרך הצנורות היורדים מנשמה לנשמה. כי כל נשמות ישראל אחד ומתאחדים בצנורות הידועים. וממילא כאשר הוא צריך לאותו דבר. הרי התחלה באה הישועה לשורש נשמתו והיכף הוא נענה תחלה. כי הגיע אור הישועה מדבר זה לשורש נשמתו. ואחר כך תוכל ג"כ להתמשך לחברו. וכן הוא בברכה כי מי שמברך את ישראל הרי ממשיך הברכה ממקור הברכות לנשמת ישראל בכלל. אבל הכל צריך להיות תחלה ע"י שורש נשמתו. כי הוא ממשיך הברכה הזאת. וממילא הוא מתברך תחלה בכל הברכות והישועות שמברך לישראל (במ"ס): **חז"ל** אמרו על פסוק כה תברכו את בני ישראל אמור להם. שהש"ץ אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' וגו'. הטעם הזה לפי שאינו דומה מריק מכלי מלא לגדול. למריק מכלי חסר. לכן הש"ץ שהוא הסרסור בין הקב"ה ובין הכהנים. הוא אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' ומוריד עליו השפע דרך הצנורות כדי שיהיה הכהן כלי מלא ברכת ה'. ואח"כ יריק הכהן מן כלי מלא על כל גדותיו על ישראל. כי אז חלה הברכה ביותר כשהמשפיע נמלאה בו הברכה בעצם וראשונה. כי איך יברך מי שאינו מבורך בעצמו (כלי יקר סדר לך לך): **ז"ל** ספר שפע טל. ט"ו תיבות שבברכת כהנים. י"ד מהן כנגד י"ד אברי אצבעות. כיצד בגודל שני אברים כנגדם יברכך ה'. ובאצבע ג' אברים כנגדם וישמרך יאר ה'. באמה ג' אברים כנגדם פניו אליך ויחנך. בקמיצה ג' אברים כנגדם ישא ה' פניו. בזרת ג' אברים כנגד זה אליך וישם לך. ותיבת שלום שהוא העיקר כי אם אין שלום אין כלום. הוא שורה על כף היד. לכן נקראת נשיאות כפים ולא נשיאות ידים. וכן הוא ביד השני עכ"ל:

זה שהכהנים בשעה שהם נושאים כפיהם. פניהם כלפי העם ואחוריהם לקדש. זה דבר תמוה לכאורה. ותירץ בספר כד הקמח כיון שהכהנים בשעה שהם נושאים כפיהם השכינה שורה על ידיהם. וכמו שדרשו חז"ל (מדרש שיר רבה פ"ב) משגיח מן החלונות אלו ידי כהנים. וכיון שהשכינה שורה בין שתי ידיהם כבין שני הכרובים אין לחוש אם אחוריהם כלפי הקדש שאין קדושת הקדש לפני ולפנים אלא מקדושת השכינה. ובשעה שהם נושאים כפיהם הוא יתברך כנגד עיניהם והשכינה שורה על ידיהם עכ"ל:

החזן אומר בלחש או"א **ברכנו** וכו' ואומר בקול רם **כהנים** והקהל אומרים **עם קדושך כאמור** והכהנים מברכין ברכה זו בקול רם:

כתב הפר"ח בסי' קכ"ח כשמזכירין הכהנים את השם צריך לומר ברוך הוא וברוך שמו ע"ש טעמו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה: והקהל עונים אמן

דובר שלום

לבדו ית'. דהרי היא לשום שכר ויראת עונש. אך עבודה השלימה היא המכונה יראה עלאה לעבדו ית' מצד יראת רוממותו לא לשום תקות עצמו. זהו באומן לבדך בלי שום תועלת. ביראה עלאה נעבד:

אשר קדשנו וכו' וצונו לברך וכו' באהבה. שינוי נוסח הברכה מכל ברכות המצות שמברכים אשר קדשנו במצותיו וכאן לא הוזכר מלת במצותיו. הכוונה עפ"י דאיתא בילקוט וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם

עיון תפלה

שמעוני שמואל רמז פ' ובהלכות גדולות הלכות ברכות פ"ה וברש"י יומא דף ס"ה ע"ב וברכות דף י"א ע"ב וברוקח סי' שכ"ו בשם מדרש ויכולו. ועי' מה שכתבתי לעיל בעיון תפלה ותקון תפלה לברכת רצה בתפלת חול:

תקון תפלה

עמך ישראל (כ"ה ברא"ש, ובר"יף את עמך ותו לא) לא יהא בה מכשול ועון (ברי"ף ובר"אש הוסיפו אח"כ מעתה ועד עולם), הלשון מגומגם מאד, וברא"ש תקן קצת **שלא** יהא בש"ץ ור"ל שתהא הברכה הזאת (נאמרת מפינו באופן) **שלא** יהא בה וגו', וברמב"ם הלכות תפלה פרק י"ד הל' י"ב הנוסחא שתהיה ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ואל יהי בה מכשול ועון מעתה ועד עולם, וכ"ה בנוסח התימנים, אלא שהם אומרים שתהיה הברכה הזאת. ובסמ"ג עשין מצוה כ' יהר"מ ה' שתהא הברכה הזאת שצויתנו לברך את עמך ישראל שלמה ולא יהיה בה וגו' ועד עולם. ובאור זרוע חלק שני סי' ת"י יהר"מ ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתנו לברך עמך ישראל בלא מכשול ועון, ותו לא. ובמחזור ויטרי דף ק"א יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתהא הברכה הזאת שצוית לברך עמך ישראל באהבה כפרה וסליחה ולא יהא בה וגו' עולם. ובסדור רב עמרם גאון יהר"מ ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתנו כפרה לנו ואל יהא בה וגו' עולם. ואם תאמר מה ענין כפרה לברכת זו? ויש לומר כמו שאמרו בירושלמי סוטה פרק ס' הלכה ט"ו כתיב ואל זועם בכל יום מי מבטל ר' אבין בשם ר' אחה ברכת כהנים מבטלת: ברוך וגו' אשר קדשנו וגו' באהבה. (סוטה ל"ט ע"א). מה שאומרים בברכה זו באהבה והיכן

הש"ץ מקריא מלה במלה והכהנים עונים:

יְבָרֶכְךָ. יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ:

עץ יוסף

במדרש (פ' נשא פי"א) יברכך ה' בעושר. וישמרך מן הלסטים. ד"א יברכך בממון. וישמרך שלא תהא עשוי במדינה פיאם א) ושלא תבוא זימיא ב) למדינה ויאמרו לך תן זהב. אלא יברכך אותך וישמרך. ד"א יברכך בבנים. וישמרך בבנות. שהבנות צריכות שמירה. ד"א יברכך בעושר. וישמרך שתעשה ממנו מצות. דבר אחר יברכך ה' בברכה המפורשת בתורה ברוך תהיה מכל העמים וגו' ברוך אתה בבואך וגו' ובאו עליך כל הברכות האלה וגו'. רבי נתן אומר יברכך בנכסיך. וישמרך בגופך. דבר אחר יברכך ה' בממון. וישמרך

ענף יוסף

יברכך. אמרו במדרש יברכך ה' זו מצות עשה. וישמרך זו מצות לא תעשה. יאר ה' פניו אליך זו תורה שבכתב דכתיב כי נר מצוה ותורה אור. ויחנך זו נבואה דכתיב כי מצאת חן בעיני. ישא ה' פניו זו מלכות בית דוד שנא' ודוד עבדי נשיא להם לעולם (יחז' לז). וישם לך שלום זה שמו של הקב"ה ע"כ. רצו בזה שהיתה ברכת כהנים לישראל בפסוק הראשון שידריכם הקב"ה בעשיית מצותיו ובשמירת אזהרותיו. וזה בערך העם כולו. ובפסוק השני ברכם בידיעת התורה ובהגעתם למעלות הנבואה שהם מדרגות חכמי ישראל ונביאיו. ובפסוק השלישי ברכם בנשיאות מלכי ב"ד שזה יהיה בזמן הגאולה העתידה. ובשמו של הקב"ה באז יהיה נודע בפי כל **העמים.** וכמאמר הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפני' ג) (אברבנאל):

א) פי' גביית מסים מס לגולגלת. ב) פי' עונש ממון.

דובר שלום

אהרן שהוא זכה בנשיאת כפים גו ולדורותיו עד תחיית המתים. הכי דפעם ראשון שברך אהרן ברכת כהנים לא היה מצד המצוה רק מעצמו. ובשכר זה זכה לנשיאת כפים. לכן אין מברכין כ"ז במצותיו דהמצוה נצטוו אח"ז בזכות אהרן. לכן מיחסים הברכה לקדושתו של אהרן שברך בלא מצוה ועי"ז נצטוו אח"ז למצוה:

תקון תפלה

נצטוו הכהנים לברך באהבה, פירש במג"א סי' קכ"ח סקי"ח עפ"מ שכתוב בזהר כל כהן דלא רחים לעמא או עמא לא רחמין ליה לא ישא את כפיו עיי"ש, ולפי מה שאמרו במדבר רבה פי"א סוף סי' ד' אמור להם מלא אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכים את ישראל תהיו מברכים אותם באנגריא **ובבהלות** אלא תהיו מברכים בכונת הלב כדי שתשלם הברכה בהם לכך נאמר אמור להם, וברש"י (במדבר ו, כג) אמור מלא לא תברכם בחפזון **ובבהלות** אלא בכונה ובלב שלם, עכ"ל, אם כן הוא מ"ע מה"ת לברך באהבה דוקא; ובגמרא שם שאלו את ר' אלעזר בן שמוע מפני מה הארכת ימים, אמר להם מימי לא נשאתי כפי בלא ברכה, ותמהו ע"ז כל המפרשים מאי רבותיה דראב"ש? עי' מה שכתבו בזה מהרש"א בח"א והרי"ף בע"י והרב בעל עין אליהו במגילה כ"ז ב', ובתשובות גנת ורדים חלק או"ח סי' י"ג וי"ד. ולי נראה משום דבימיו לא היו נוהגין לברך ברכה על ברכת כהנים לפי שאין מברכין ברכה על ברכה, כמו שאין מברכין אקב"ו לברך ברכת המזון דהוי דאורייתא ובא ראב"ש וחידש דלא דמי לבהמ"ז משום דבהמ"ו ג"כ ברכה להקב"ה ולא תתכן ברכה על ברכה, אבל ברכת כהנים היא ברכה לישראל והרי היא כהלל וקריאת מגילה. ומצאתי להגאון ר' שאול אמשטרדם בספר בנין אריאל חלק שני במס' סוטה שכתב בשם אביו הגאון ר' אריה ליב שלדעת ראב"ש נשיאת כפים היא מצוה בפ"ע דילפינן מן וישא אהרן את ידיו ויברכם מה להלן בנשיאת כפים אף כאן בנשיאת כפים (סוטה ל"ח א') וכיון שהיא מצוה בפ"ע צריכה ג"כ ברכה, אלא כדי שלא להרבות בברכות היה כולל שתיהן בברכה אחת, ובא רב חסדא ופירש מאי מברך כלומר האיך היה ראב"ש כולל שתי הברכות בברכה אחת, עז"א אשר קדשנו בקדושתו של אהרן (היא ברכה על נשיאת כפים דמקשינן בניו לו מה הוא בנ"כ אף הם בנ"כ) וצונו לברך וגו' (היא ברכה על ברכת כהנים), ועד ימיו לא היו מברכין אלא על ברכת כהנים לחוד אקב"ו לברך את עמו וגו' וזהו שאמר ראב"ש לא נשאתי כפי בלא ברכה שאפי' על נשיאת כפים הייתי מברך:

יברכך וגו'. וכתב הכל בו בסי' קכ"ה „כשמתחילין הכהנים לברך כורעין הצבור על ברכיהם ומבליעים פסוקים אלה פסוק אחד על כל מלה ומלת כשהכהנים מנגנים בה" עכ"ל. וגם אבודרהם בדף מ"ג ע"א מזכיר זה „וכשמברכין הכהנים את העם יש אנשים שאומרים" פסוקים מעין כל מלה ומלה של ברכה ואין ראוי לאומרם מהטעם שאמרנו והכי איתא בסוטה אר"י כל האומרם בגבולין אינו אלא טועה אר"ח בר פפא תדע דבמקדש נמי לא מבעי למימרינהו כלום יש עבד שמברכים אותו ואינו מאזין" עכ"ל, וכ"כ באור זרוע חלק שני סי' תי"ג „ואותן הפסוקים המפורשין בפ' ואלו נאמרין ובירושלמי דברכות רפ"א שהעם אומרים בזמן שהכהנים מברכין אותם אין אנו אומרים אותם כמסקנא דשמעתין דהתם כל האומרם בגבולין אינו אלא טועה, וכן עשה רבינו יצחק אלפסי ז"ל עכ"ל:

רבונו

יְהֹוָה. יְהֹוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃ א
יְהֹוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה׃ ב

וְיִשְׁמְרֶךָ. שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ ג
שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי׃ ד

האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וכו' [בשעה שמברכין הכהנים וישמרך ויחנך] וליסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן. ואי לא [סיימו עדיין] לימא אדיר במרום כו' (ברכות דף נ"ה ע"ב). ויכוין שיסיים עם הכהנים או עם הש"ץ בסיום ברכת שים שלום שיענו הצבור אחריו אמן:

בשעה שמזמרים הכהנים וישמרך. ויחנך. אומרים הקהל רבש"ע:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. אֲנִי שֶׁלָּךְ וַחֲלוֹמוֹתַי שֶׁלָּךְ. חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְאֵינִי יוֹדֵעַ מַה הוּא. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁיִּהְיוּ כָּל־חֲלוֹמוֹתַי עָלַי וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה. בֵּין שֶׁחָלַמְתִּי עַל עַצְמִי. וּבֵין שֶׁחָלַמְתִּי עַל אֲחֵרִים. וּבֵין שֶׁחָלְמוּ אֲחֵרִים עָלָי. אִם טוֹבִים הֵם חַזְּקֵם וְאַמְּצֵם וְיִתְקַיְּמוּ בִי וּבָהֶם כַּחֲלוֹמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף הַצַּדִּיק. וְאִם צְרִיכִים רְפוּאָה רְפָאֵם כְּחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ וּכְמִרְיָם הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ

א תהלים ח, י. ב שם ה, ד. ג שם טז, א. ד שם יז, ח.

עץ יוסף

מן יפה"ר שלא יוליאך מן העולם שלא יהיה עושר שמור לבעליו לרעתו. דבר אחר וישמרך מן המזיקין המקיפין אותך. דבר אחר וישמרך ישמור נפשך בשעת מיתה. דבר אחר וישמרך ישמור רגליך מן גיהנם:

ענף יוסף

ובספר תולדות יצחק כתב בפסוק ראשון של ברכת כהנים שלש תיבות כנגד אברהם יצחק ויעקב שבזכותם יברכנו. בפסוק שני חמש תיבות כנגד חמשה חומשי תורה שבזכותם יברכנו. בפסוק שלישי שבע תיבות כנגד שבעה רקיעים שישלח ברכה לנו מהם. אותיות שבפסוק ראשון חמש עשרה כנגד יה שמורה שהשי"ת הווה. ובפסוק שני עשרים אותיות כנגד היה שהשבונו עשרים

דובר שלום

רפאם כחזקיהו וכו' וכמרים וכו' וכנעמן וכו'. לכאורה הוא שלא על הסדר דמרים קדמה לכולם ואח"ז היה נעמן ואח"ז חזקיה. ויתכן דענין הרפואה הוא בבלבה פנים. ע"פ חוקי הטבע. בלעדי שום פעולה.

עיון תפלה

שמרני וגו'. והכל בו סי' קכ"ה אומר הפסוק שמרני כאישון בת עין (תהלים יז, ח):

תקון תפלה

רבונו של עולם. בברכות (נ"ה ע"ב) האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעדנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע, ובר"יף הגרסא ולא ידע אי בישא אי טבא הוא ליזול וליקום קמי כהני וכו', תו גרסינן בגמ' ואי לא (כלומר אם לא יתפוץ להאריך כ"כ בתפלה לכל הפתות) לימא הכי אדיר במרום וכו', ובר"יף וכן בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג הגרסא וכי מהדרי כהני אפייהו לימא אדיר במרום. ובספר בית נהן שהו"ל ר' נחמן נתן קורוניל מכת"י עתיק הגרסא וכי הדרי כהני אפייהו לימא הכי השוכן בגבורת שלום שים עלי שלום ויענו צבורא אמן ואי לא מצי למימר כולי האי לימא הכי אדיר במרום וגו' וישמך וגו'. ובבמדבר רבה פרשה י"א סוף סי' ג' שאפי' אדם רואה בחלומו כאלו חרב מתתכת כירכו מה יעשה ישכים לביהכ"נ ויעמוד לפני הכהנים וישמע בברכת כהנים ואין דבר רע מזיקו ע"כ, והן הן דברי הילמדנו שהעתיק רבינו נסים גאון בספר המפתח מס' ברכות הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים אלו ששים אותיות שבברכת כהנים כלם אחוזי חרב שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו יברכך ה' יאר ה' ישא ה' איש חרבו על ירכו מה ראתה ירך להיות נזכרת כאן אפי' רואה אדם בחלומו החרב שלופה ונתונה בצוארו וקוטע את ירכו משכים לבקר והולך לביהכ"נ מפחד שראה בלילות בחלומו ורואה את הכהנים נושאין את כפיהם והחלום הרע מתבטל ממנו לכך נאמר מפחד בלילות, ע"כ. ועי' שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכ"ח קכ"ט: **אם טובים הם חזקם.** פירש הרש"א ז"ל

וכנעמן מצרעתו וכמי מרה על ידי משה רבנו וכמי יריחו על ידי אלישע. וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה כן תהפוך כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה ותשמרני ותחנני ותרצני: אמן

ענף יוסף

עשרים. ובפסוק שלישי עשרים וחמש אותיות כנגד יהי שמשמשנו כ"ה. לומר שהקב"ה הוא היה והוא הווה והוא יהיה. כל האותיות שבשלשה פסוקים ששים וזהו שאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה והיא ברכת כהנים שהיתה חקוקה סביב למטתו. והאותיות כגבורים. וכלם אחוזי חרב שאפילו אם אדם שחותכים לו ירכו הולך ומשים עצמו כנגד הכהנים כשעושין כפיהם ויוצא ויברך. פי' אחר שיש צדיקים ובינונים ורשעים. לצדיקים יברכך ה'. לבינונים שהשי"ת אין מסתכל בהם בפנים מאירות אף שמסתכל בהם. יאר ה' פניו אליך. לרשעים שאין מסתכל בהם כלל ופני ה' מביטין בארץ כדי שלא לראותם. ישא ה' פניו אליך ירם פניו לעיין בך. ולזה תקנו כנגד לצדיקים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף הצדיק. וכנגד בינונים ואם צריכים רפואה רפאם. וכנגד רשעים שראויין לקללה אמר וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה כו': עוד כתב שם אלו השלש ברכות הן כנגד שלשה עולמות. הברכה הראשונה כנגד עולם המלאכים. פי' ישלח ברכה מעולם המלאכים. ולזה אמר לשון ברכה שהוא תוספת טובה כמו שעולם המלאכים יש לו יתרון טובה על שאר העולמות. יאר ה' פניו כנגד עולם הגלגלים שמשם בא האורה לעולם הזה. שהם שמש וירח וכוכבים. ולזה אמר יאר ה' ישלח לך ברכה מעולם הגלגלים ויפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וגו'. ישא ה' פניו אליך כנגד עולם השפל. ולפי שזה העולם כאלו נברא בכעס ובמדת הדין שכולו דאגה ומיתות. לזה אמר ישא ה' יסיר ה' כעסו ממך וישם לך שלום. ויהיו פניו כמו פני ה' אלקים עכ"ל:

דובר שלום

למעלה מהטבע. והנה תפלה שבעולם הוא מה שנרפא בענין שהוא למעלה והיפך מהטבע. נקל ממנו מה שנרפא בלעדי שום פעולה. נקל עוד מזה מה שנרפא ע"פ הטבע. ובאלה השלשה דברים מובדלות אלה השלש רפואות. רפואת חזקיה היתה למעלה והיפך מהטבע כמאמר חז"ל ישאו דבלת תאנים והלא בשר חי כשאדם נותן עליו דבלת תאנים מיד הוא נסרח אלא הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות בו נס בתוך נס. רפואת מרים היתה בלעדי שום פעולה רק בתפלת משה. רפואת נעמן היתה בעזר הטבע שהמים יפים למצורעים. לכן חשב אותם כסדר שנותן מחמור לקל. ויתכן דלכך מקדים חזקיה לפי שאמר לישעיה כך מקובלני אפילו חרב חדה מונחת בצוארו אל ימנע א"ע מן הרחמים. ומקיים עלה בגמ' א"ר חנן אפילו בא בעל החלום ואו"ל למחר הוא מת אל ימנע א"ע מן הרחמים: וכמי מרה ע"י משה וכו' ע"י אלישע. החולי יתכן או מצד השינוי שמתחדש איזה חולי בגוף מצד איזה השתנות בחומר. או חולי מצד התולדה כמו פסח ועור. וחשב השלם כל חולי מצד השינוי כמו צרעת חזקיה ומרים ונעמן. ואח"ז חשב חולי שמצד התולדה שמי מרה ומי יריחו היו רעים מצד תולדתם. ונרפאו ע"י משה ואלישע:

תקון תפלה

בח"א לפי שהחלומות אפי' מראים לטוב אפשר שיתהפכו ע"י פתרון וכן בהפך כהנהו חלומות דפתר בר הדיא לאביי ורבא, לזה אמר אם מראה החלום לטוב חזקהו ואמצהו שיתקיים בי לטובה ואל יתהפך לרעה כחלומותיו של יוסף הצדיק שלא הועילה בהם מחשבת אחיו להפכם לרעה. ואם צריכים רפואה רפאם, לא אמר אם רעים הם יסתלקו החלומות ויתבטלו, אבל יתפלל שהחלומות יתהפכו לטובה וליתרון כמו מי מרה וכו' שנתהפכו למתוקים יותר מן הראוי כמו שנאמר וימתקו המים ולא נאמר ותסר מררתם, וכן היה במי יריחו ע"י אלישע שהוטבו יותר מן הראוי, ולפיכך אמרו רבותינו בדברים רבה פרשה י' סי' ג' כל מה שהקדוש ברוך הוא עושה הצדיקים עושים כיצד הקדוש ברוך הוא ממתיק את המרים (מעשה משה רבינו עליו השלום היה נחשב למעשה הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו) ואלישע המתיק את המרים, משמע דקים להו שמדרגת המתקת אלישע היתה שוה למדרגת המתקת מרע"ה. וכחזקיהו מחליו, שלא לבד שנרפא ושב לקדמתו אלא שנתוספו לו ט"ו שנה חדשות כמאן דאמר (יבמות נ' פ"א) זכה מוסיפין לו. וכמרים מצרעתה, שלא לבד שנרפאה אלא שחזרה להיות נערת כדאמרינן (סוטה י"ב א') בתחלה חלאה ולבסוף נערה: וכנעמן מצרעתו, ששב בשרו כבשר נער קטן (מ"ב ה, יד): וכשם שהפכת קללת בלעם. שנאמר (דברים כג, ו) ויהפוך וגו' את הקללה לברכה: ותשמרני. נגד פסוק ראשון וישמרך: ותחנני. נגד פסוק שני ויחנך: ותרצני. נגד פסוק שלישי ישא ה' פניו אליך, כי כאשר ישא איש את פניו אל רעהו באהבה אות הוא על רצונו, כענין שנאמר (בראשית לג, י) כי על כן ראיתי פניך וגו' ותרצני. — ודעת מהרש"א שם שצריכים לומר את התפלה הזאת שלש פעמים אצל כל פסוק

ופסוק

יָאֵר.

אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃
הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ׃

יְהֹוָה.

יְהֹוָה׀ יְהֹוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃
יְהֹוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃

פָּנָיו.

פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי׃
פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם׃

אֵלֶיךָ.

אֵלֶיךָ יְהֹוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃
אֵלֶיךָ יְהֹוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ׃

וִיחֻנֶּךָּ.

הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃
חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי׃ רבונו של עולם

א תהלים סז, ב. ב שם לא, יז. ג שמות לד, ו. ד תהלים ו, ב. ה שם כה, טז. ו שם קב, יח. ז שם כה, א. ח שם פח, יד. ט שם קכג, ב. י שם נא, ג.

עץ יוסף

יאר ה' פניו כו'. במדרש מברכת יברכך ה' וישמרך נשמע שהם מבורכים ושמורים. ומנין שאף השכינה ביניהם ת"ל יאר ה' פניו וגו' יתן לך מן מאור השכינה שנאמר קומי אורי וגו'. ואומר באורך נראה אור. אל ה' ויאר לנו. דבר אחר יאר ה' פניו אליך יתן לך מאור עינים. דבר אחר יאר ה' וגו' שיהיו לך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות. דבר אחר יאר זה מאור תורה שיאיר עיניך ולבך בתורה ויתן לך בנים בני תורה כמה דתימא כי נר מצוה ותורה אור. דבר אחר יאר ה' פניו יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח: ויחנך. הרי הם מבורכים ושמורים והשכינה ביניהם. ומנין אף חנוני בדעת בבינה ת"ל ויחנך כמה דמלינן אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. דבר אחר ויחנך יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמים זה על זה כענין שנאמר ונתן לך רחמים וגו'. דבר אחר ויחנך יחון אותך בבנים. דבר אחר ויחנך יחנך במשאלותיך. דבר אחר ויחנך יחנה ה' אלך. דבר אחר ויחנך יעמיד ממך נביאים. דבר אחר ויחנך יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך. דבר אחר ויחנך בתלמוד תורה. דבר אחר ויחנך במתנת חנם. דבר אחר ויחנך להוציאך משעבוד:

עיון תפלה

פנה אלי וגו'. ובכל בו אומר פנה אל תפלת הערער (תהלים קב, יח): אליך ה'. ובכל בו אומר אליך נשאתי את עיני (שם קכג, א): אליך

תקון תפלה

ופסוק אחר סיום פסוק ראשון המסיים וישמרך שדרשו חז"ל מן המזיקין נגד החלומות הבאים מן המזיקין, ואחר סיום פסוק שני המסיים ויחנך נגד החלומות הבאים מן המערכת כי כשימצא הבן חן בעיני אביהו לא ימסרנו בידי מנהיגים זרים, ואחר סיום פסוק שלישי וישם לך שלום מחלום הבא ע"י מלאכי מעלה. ונמצאו בתפלה זאת חלופי גרסאות, גרסת הגמ' רבש"ע וגו' מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חברי ובין שחלמתי על אחרים (ברי"ף ובין שחלמו לי אחרים ותו לא) אם טובים הם חזקם ואמצם (ברא"ש הוסיף וקיימם, וברי"ף ויתקיימו) כחלומותיו של יוסף (ברא"ש הוסיף הצדיק) ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכמרים מצרעתה (ברא"ש כמי מרה ע"י משה וכצרעת מרים ע"י משה וכצרעת נעמן ע"י אלישע) וכחזקיהו מחליו וכמי יריחו ע"י אלישע (ברא"ש וכחליו של חזקיהו, וברי"ף כמי מרה ע"י משה וכמי יריחו ע"י אלישע וכצרעת מרים וכצרעת נעמן וכחליו של חזקיהו) וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה (ברא"ש עלינו לטובה וברי"ף עלינו לברכה) כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה (ברא"ש כן הפוך לי את חלומותי לטובה ויהיו לשלום, וברי"ף כן תהפוך לי וכו') ומסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן ואי לא (לעיל פרשתי הלשון הזה ע"פ גרסת הבית נתן, ואפשר לפרש עוד ואי לא אם עדיין לא סיימו הכהנים) יאמר אדיר במרום (עד שיסיימו ויענו אמן). וגרסת רב עמרם רבש"ע וגו' מה הוא בין שחלמתי לעצמי ובין וכו' כחלומותיו של יוסף וגו' (כמו ברי"ף) אלישע וכמרים מצרעתה וכחזקיהו מחליו וכשם שהפכת קללת בלעם בן בעור מרעה לטובה כן תהפוך כל חלומותי לטובה:

יִשָּׂא. יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:
נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם:

יְהוָה. יְהוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה:
יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:

פָּנָיו. אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר־לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי:
אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ:

אֵלֶיךָ. אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם:
אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי:

וְיָשֵׂם. וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:
שָׁם ׀ אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי: שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ:

לְךָ. לְךָ יְהוָה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל ׀ לְרֹאשׁ:
כִּי־לְךָ יְהוָה הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי:

שָׁלוֹם. שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה וּרְפָאתִיו:
יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן ׀ יְהוָה ׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

כשהכהנים מנגנים שלום אומרים הקהל יהי רצון:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּעֲשֶׂה לְמַעַן קְדֻשַּׁת חֲסָדֶיךָ וְגֹדֶל רַחֲמֶיךָ הַפְּשׁוּטִים וּלְמַעַן טָהֳרַת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיּוֹת הַיּוֹצְאִים מִן הַפְּסוּקִים שֶׁל־בִּרְכַּת

א תהלים כד, ה. ב משלי ג, ד. ג איכה ג, מא. ד ישעי׳ לג, ב. ה תהלים פד, ט. ו שם קב, ג. ז שם יז, טו. ח שם קכג, א. ט שם סא, ג. י במדבר ו, כז. כ תהלים קלב, יז. ל שה״ש ח, ו. מ דה״א כט, יא. נ תהלים לח, טז. ס ישעי׳ נז, יט. ע תהלים כט, יא.

עץ יוסף

ישא. יעביר כעסו ממך. ואין ישא אלא לשון הסרה כד״א ישא פרעה את ראשך וגו׳. פניו אלו פנים של זעם. כלומר אותם פנים של זעם שהיו ראויות לבא אליך יסירם ממך. דבר אחר ישא ה׳ פניו בשעה שאתה עומד ומתפלל. דבר אחר ישא ה׳ פניו אליך יהפך פניו כלפי הנלך. אינו דומה שואל שלום חבירו בתוך פניו כשואל מן הצדדים: וישם לך שלום. שלום בכניסתך שלום ביציאתך. שלום עם כל אדם. רבי נתן אומר שלום זה שלום מלכות בית דוד. רבי אומר זה שלום תורה. גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום שנאמר ה׳ יברך את עמו בשלום. אף בברכת כהנים אחר כל הברכות סיימן בשלום וישם לך שלום לומר שאין הברכות מועילות כלום אא״כ שלום עמהם:

עיון תפלה

אליך נשאתי. ובכל בו אומר אליך ה׳ (תהלים כה, א): ושמו את שמי. ובכל בו אומר ישימו לה׳ כבוד ותהלתו באיים יגידו (ישעיה מב, יב): שלום. ובסדורי הספרדים מתחילים מתחלת הפסוק בורא ניב שפתים, כי לא יתכן להתחיל מאמצע הפסוק:

כֹּהֲנִים (אנקת"ם פסת"ם פספסי"ם דיונסי"ם) הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו עַם קְדוֹשֶׁךָ שֶׁתִּהְיֶה קָרוֹב לִי בְּקָרְאִי לָךְ וְתִשְׁמַע תְּפִלָּתִי נַאֲקָתִי וְאֶנְקָתִי תָּמִיד כְּשֵׁם שֶׁשָּׁמַעְתָּ אֶנְקַת יַעֲקֹב תְּמִימֶךָ הַנִּקְרָא אִישׁ תָּם. וְתִתֶּן־לִי וּלְכָל־נַפְשׁוֹת בֵּיתִי מְזוֹנוֹתֵינוּ וּפַרְנָסָתֵנוּ בְּרֶוַח וְלֹא בְצִמְצוּם בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר מִתַּחַת יָדְךָ הָרְחָבָה כְּשֵׁם שֶׁנָּתַתָּ פִּסַּת לֶחֶם לֶאֱכוֹל וּבֶגֶד לִלְבּוֹשׁ לְיַעֲקֹב אָבִינוּ הַנִּקְרָא אִישׁ תָּם. וְתִתְּנֵנוּ לְאַהֲבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ וְיִהְיוּ דְבָרַי נִשְׁמָעִים לַעֲבוֹדָתֶךָ כְּשֵׁם שֶׁנָּתַתָּ אֶת־יוֹסֵף צַדִּיקֶךָ בְּשָׁעָה שֶׁהִלְבִּישׁוֹ אָבִיו כְּתֹנֶת פַּסִּים לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאָיו. וְתַעֲשֶׂה עִמִּי נִפְלָאוֹת וְנִסִּים וּלְטוֹבָה אוֹת. וְתַצְלִיחֵנִי בִּדְרָכַי וְתֵן בְּלִבִּי בִּינָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ וְסוֹדוֹתֶיהָ וְתַצִּילֵנִי מִשְּׁגִיאוֹת וּתְטַהֵר רַעְיוֹנַי וְלִבִּי לַעֲבוֹדָתֶךָ וּלְיִרְאָתֶךָ. וְתַאֲרִיךְ יָמַי (וִימֵי אִשְׁתִּי וּבָנַי וּבְנוֹתַי) (אם יש לו אב ואם וִימֵי אָבִי וְאִמִּי) בְּטוֹב וּבִנְעִימוֹת בְּרוֹב עֹז וְשָׁלוֹם. אָמֵן סֶלָה:

לאחר הדוכן אומרים הקהל תפלה זו:

אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם. יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם:

אחר שסיימו הכהנים מתחיל הש"ץ שים שלום. ואין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל הש"ץ שים שלום. ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם כשיחזירו פניהם. אחר שיתחיל הש"ץ ש"ש אז יחזירו פניהם להיכל ויאמרו הרבש"ע:

ענף יוסף

ותעשה עמי נפלאות ונסים. עיין בספר בכור שור במס' שבת שמעתיק שם דיחיד לא יתפלל על הנס דמאן יימר דחזי ליה. אבל אם מתפלל שלרבים יעשה נסים שפיר דמי. ולכן ביחיד רצון זה לא יאמר ותעשה עמי נפלאות ונסים. רק יאמר ותעשה לנו. עוד כתב לחלק בעל הנסים של טבע העולם דבאי היחיד להתפלל אבל על הנס שיוצא מטבע העולם צריך ליזהר שלא יתפלל. ע"ש שהאריך בזה:

דובר שלום

חיים וברכה וכו'. לפעמים חיה יחיה האדם לחיי לצער וכן ברכת העושר באה לפעמים לרעתו. לכן מבקשים שיהיו חיים וברכה למשמרת שלום ולא לצער ויגון. ומלת למשמרת הוא כמו משמר העומד לבל יבא לו ואויב כן השלום עומד למשמרה לבל תאונה רעה רק שלום:

תקון תפלה

אדיר במרום. לה"כ (תהלים צג ד) אדיר במרום ה': **שוכן בגבורה**. תאר זה לא נמצא בכה"ק: **ושמך שלום**. בשבת (י' ע"ב) שמו של הקב"ה שלום שנאמר ויקרא לו ה' שלום: **יהי רצון**. בגמרא יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג אתה שלום ושמך שלום יהי רצון שתשלים לנו שלום. ובסדור רב עמרם יהי רצון שתשים עלינו טובה. ובמהזור ויטרי דף ק"ב ע"ב יהי רצון שתשים עלינו שלום לטובה. ובבית נתן **יהי רצון** מלפניך ה' אלהינו שתשים וכו'. וברא"ש וברי"ף הגרסא השוכן בגבורות שלום שים עלינו שלום: **חיים וברכה למשמרת שלום**. הברכה אשר בתוך הבית היא משמרת להשלום כדאמרי אינשי במשלם שערי מכדא נקיש ואתי תגרא בביתא ואין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה (ב"מ נ ט ע"א):

לאחר הדוכן אומרים הכהנים תפלה א:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. עָשִׂינוּ מַה־שֶּׁגָּזַרְתָּ עָלֵינוּ[א] אַף אַתָּה עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמָה שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ. הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

א דברים כו, טו.

ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ היה שלום כדי שיענה הצבור אמן על שתיהם. ואם אין יכולים להאריך כ"כ יאמרו אדיר במרום כו' ויסיימו עם הש"ץ. ויענו גם הם אמן אחר ברכת הש"ץ: ויזהרו הכהנים בנפילת מנעליהם שלא יגעו בם בידיהם. ואם נגעו יחזרו ליטול ידיהם: הש"ץ אומר שים שלום. ק"ש. אין כאלהינו. עלינו. קדיש יתום. שיר היחוד. שיר הכבוד. שיר של יום. ומזמור לפי המנהג. א"ע:

דרך ... החיים
דיני עירוב תבשילין

(א) יו"ט שחל להיות בע"ש אסור לבשל בשביל שבת וצריך להניח עירוב תבשילין מערב יו"ט וע"י העירוב מותר לבשל מיו"ט לשבת (א"ח סי' תקכ"ז): (ב) העירוב צריך לעשות בפת ותבשיל ואם לא עשה אלא מתבשיל לחוד מותר בדיעבד (שם) אבל פת לבדו לא מהני (שם בפ"מ): (ג) התבשיל צריך שיהיה מדבר הראוי ללפת בו את הפת ואפילו פירות מבושלים וכן מיני קטניות מבושלים אם דרך בני אותו המקום ללפת בו את הפת מותר ואם לאו אסור אבל תבשיל של מיני קמחים אפי' דרך בני אותו המקום ללפת בו את הפת אסור להניחו משום עירוב תבשילין (מ"א שם): (ד) תבשיל זה צ"ד מבושל אלא ה"ה צלי ומעושן או שלוק היינו מבושל הרבה יותר מדאי מותר להניחו בשביל פ"ת ובלבד שיהא ראוי לאכול מחמת צלי או מעושן (שם): (ה) כבוש או מליח וכן מיני דגים מלוחים וכן אם כבש בציר או בחומץ אפי' ראוים הם לאכול כך מ"מ אין להניחם לכתחלה בשביל ע"ת ובשעת הדחק שאין לו תבשיל אחר מותר להניחם בלא ברכת עירוב רק יאמר בדין יהא שרא לנא כו' (שם ועיין בתשובת ח"צ סי' ק"ל דלא כמ"ש המ"א כאן): (ו) שיעור התבשיל יהיה כזית והפת יהיה שיעורו בכביצה (שם):

(ז) מותר להניח העירוב ערב יו"ט אפי' בספק חשיכה ואם קיבל עליו יו"ט כגון שאמר ברכו או שאמרו הצבור ברכו אסור להניח עירוב אפי' חוי שעה קודם הלילה (מ"א וא"ר סי' רס"ג ס"ק ל"ה): (ח) מי שבא לביהכ"נ ושכח להניח עירוב תבשילין ואם ילך לביתו להניח עירוב תבשילין יעבור זמן מנחה יתפלל מנחה ולא יניח ע"ת דיוכל להקנות קמחו לאחרים (מ"א שם): (ט) מחויב כל אדם לערב בעצמו ואפילו אלמנות שיודעות לערב בעצמן צריכין לערב בעצמן: (י) מצוה על כל גדולי העיר לערב על כל בני עירו כדי שיסמוך עליו מי ששכח או נאנס או שהניח עירובו ואבד (מי ששכח מחמת עצלות שהיה יודע שצריך להניח עירוב רק שנתעצל עד ששכח מיקרי פושע) וכן ע"ה שאינו יודע לערב או שלא ידע שמחויב כ"א לערב בעצמו וכל אלו סומכין ביו"ט על עירובו של הגדול ומותרין לבשל מיו"ט לשבת אבל מי שאפשר לו לערב ולא שכח ולא נאנס ויודע שאין לסמוך על הגדול כגון בר בי רב כל אלו אם לא עירבו וסמכו עצמן בכוונה שיערב הגדול בשבילם אין מועיל אותם בעירובו ואסור לבשל ביו"ט בשביל שבת כמו שיתבאר לקמן במי שלא הניח עירוב (שם): (יא) כשמערב על אחרים שנאנסו אפ"ה

דובר שלום

וברך את עמך את ישראל וכו'. כל המנאלים מגודלים בד' סוגים דלא"ת. ושלימות הברכה הוא שיתברכו כל המנאלים. זהו וברך את עמך ישראל סוג המדבר. ואת האדמה סוג הדומם. זבת חלב מסוג החי. ודבש מסוג הצומח:

תקון תפלה

עשינו מה שגזרת עלינו. (סוטה ל"ט ע"א) אע"פ שאין אנו כדאים לברך את עמך ישראל, אבל כך גזרת עלינו לעשות. והרב ר' דוד קאפח בפירוש עץ חיים לסדור התימנים פירש דקאי על מה שהכהנים הופכים פניהם כלפי העם ואחוריהם אל ההיכל שאין זה ממדת המוסר והכבוד כלפי מעלה, לפיכך מתנצלים שעשו זאת בגזרת המקום ב"ה, דילפינן בספרי פ' נשא מן אמור להם פנים כנגד פנים: השקיפה. בבמדבר רבה פי"א סימן ב' משגיח מן החלונות בשעה שאמר הקב"ה לאהרן ולבניו כה תברכו וגו' אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים לכהנים את אומר שיברכו אותנו איך אנו צריכים אלא לברכותיך הה"ד (דברים כו, טו) השקיפה וגו' וברך את עמך את ישראל אמר להם הקב"ה אע"פ שאמרתי לכהנים שיהיו מברכים אתכם עמהם אני עומד ומברך אתכם לפיכך הכהנים פורשים את כפיהם לומר שהקב"ה עומד אחרינו ולכך הוא אומר משגיח מן החלונות מבין כתפותיהם של כהנים מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים ע"כ. ולכונה זאת מזכירים את המקרא הזה. ובמחזור רומא עשה עמנו כמה שהבטחתנו בתורתך ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:

לפרס שמניח בשביל פ' וס' אלא מניח בסתם על כל בני עירו וכל שהוא בתחום שעיר יוצא בו אבל מי שאינו בתחום העיר אין יוצא בו אפי' אם הניח עירובי תחומין ויכול לבא לעיר אא"כ התנה עליו המניח בשבילו בפירוש שמניח בשבילו והניח עירובי התחומין ג"כ אז יוצא בו (שם מ"א): (יב) המערב לאחרים צריך לזכות להם ע"י אחר ולכתחלה אין לזכות להם ע"י בנו ובתו הקטנים אף שאין סמוכים על שלחנו או ע"י בנו ובתו הגדולים הסמוכים על שלחנו וכן ע"י אשתו שמעלה לה מזונות אבל בדיעבד מותר בין ע"י בנו ובתו הגדולים אפי' הסמוכים על שלחנו ובין ע"י בנו ובתו הקטנים שאינם סמוכין ע"ש וכן ע"י אשתו שמעלה לה מזונות אבל ע"י בנו הגדול ואינו סמוך על שלחנו וכן על ידי בתו שנגרשה ואינה סמוכה על שלחנו וכן ע"י בנו הגדול שיש לו אשה אע"פ שסמוך על שלחנו וכן ע"י שפחתו ועבדו העברים אפילו הם קטנים וכן מלמד או יתום שסמוכים ע"ש בכל הלו מותר לזכות אפי' לכתחל' על ידיהם והזוכה צריך להגביה העירוב ממקום שמונח שם טפח (סי' שס"ו ותקכ"ז): (יג) והוזר ונוטל המערב מיד הזוכה ומברך ברכת עירוב ואח"כ אומר בדין יהא שרא לנא כו' ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת (שם) ואם מערב על מי שדר חוץ לתחום אף שהניח עירובי התחומין צריך לומר לנא ולפלוני ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת: (יד) עכשיו שנוסח הברכה כך היא והאומרים לנא ולכל ישראל סומכין אותן שמותרין לסמוך (כגון השוכח וכיוצא בו האמורים לעיל) על הגדול מן הסתם שבודאי מערב ומזכה כדינו אבל על אדם אחר אין לסמוך אלא א"כ שואל אותו אם זיכה ע"י אחר ואם זיכה כדינו כמו שנתבאר לעיל ואז סומכין עליו אותן המותרין לסמוך (שם מ"א): (טו) אם הניח עירוב ולא אמר בדין יהא שרא לנא כו' או שאמר בדין יהא שרא לנא למעבד כל צרכנא ולא הזכיר המלאכות בהדיא הוי כמו שלא הניח עירוב כלל שיתבאר דינו לקמן אבל אם אמר בדין יהא שרא לנא כו' רק שלא ברך ברכת עירוב יצא כי הברכה אינה מעכבת ואם הזכיר מקצת מלאכות ומקצת לא הזכיר כגון שאמר לאפויי ולבשולי ולא אמר ולאטמוני ולאדלוקי שרגא מותר באותן שהזכיר ובאותן שלא הזכיר אסור רק הדלקת נר אחד לשבת מותר אף בלא עירוב כלל (מ"א שם): (טז) אם רוצה לשחוט ביו"ט יאמר בפירוש בהנוסח של בדין ולשחוט ביו"ט ולמעבד כל צרכנא אבל אם לא אמר אינו מעכב ומותר לשחוט ביו"ט מפני שהוא בכלל ולמעבד כל צרכנא (א"ר מ"א שם): (יז) נאכל התבשיל או שאבד קודם שבישל לשבת אינו יכול לבשל אא"כ נשתייר ממנו כזית אבל אם נאכל הפת או נאבד אין בכך כלום התחיל בעיסתו ונאבד התבשיל או נאכל גומר אותה עיסה ומותר לאפות אותה וכן אם התחיל לבשל גומר התבשיל שהתחיל ואפי' לא הניח את הקדירה עדיין אצל האש רק שהתחיל בתיקונה כיון שחתך הלפתות וכדומה מותר לבשלו (שם): (יח) אפה או בישל לצורך יום טוב ואח"כ נאבד התבשיל יכול להניחו לצורך שבת כיון שנעשה בהיתר ויבשל מכאן ואילך ליו"ט (שם): (יט) אחר שהכין צרכי שבת והטמין והדליק הנרות של שבת יכול לאכול העירוב תבשילין אבל מ"מ מצוה מן המובחר שהפת של עירוב יקח בליל שבת ללחם משנה וכן בבוקר ובסעודה ג' יבצע עליו כיון דאיתעביד ביה חדא מצוה יתעביד ביה מצוה אחרת (מ"א שם): (כ) אם חל יו"ט ביום ה' וביום ו' אף שהניח עירוב אין יכול לבשל מיו"ט ראשון לשבת כיון דיום טוב שני חול לדידן דבקיאין בקביעא דירחא ואפילו יודע שיהיה לו אורחים ביום ו' שלא יהיה יכול לבשל על שבת אעפ"כ אסור ביום ה' שהוא יום ראשון של יו"ט לבשל על שבת (מ"א וא"ר שם):

דין אם נאבד העירוב ומי ששכח לערב:

(א) מי שלא עירב אסור לו לבשל בשביל שבת וכשם שאסור לבשל לעצמו כך אסור לבשל לאחרים אפילו בביתם וגם אחרים אסורים לבשל בשבילו ואין לו תקנה רק שיקנה קמחו [משיכה ולא בק"ס] לאחרים שעירבו ועושין כל מה שצריך לו לאפות ולבשל ולהטמין לצורך שבת והם אופין ומבשלין ומטמינין בשבילו ואפילו בביתו יכולין לעשות בשבילו כשמקנה להם (שם): (ב) אם אין שם אחרים שעירבו מותר לו לאפות בעצמו פת אחת ולבשל קדירה אחת וכן אם יש שם אחרים שעירבו ואין רוצה להקנות להם ג"כ מותר לעשות בעצמו דברים אלו אבל אם אין לו פת ללחם משנה צריך להקנות קמחו לאחרים אם יש שם אחרים שעירבו כדי שיאפו לו לחם משנה על שבת לקיים המצוה (שם): (ג) כל זה אם לא נזכר קודם סעודת שחרית שלא עירב אבל אם נזכר שלא עירב קודם סעודת שחרית יבשל הרבה בקדירה אחת ויותיר לשבת וכן אם רוצה לאכול כמה מיני תבשילין מותר לבשל כמה קדירות כל מין שירצה ויבשל הרבה ויותיר לשבת (שם): (ד) ולענין הדלקת נרות בלא עירוב מותר להדליק נר אחד בעצמו ואם רוצה להדליק יותר יכול להדליק עוד נר אחד מבע"י וילך לחדר לחפש שום דבר ויניח אותו דלוק לשבת (שם): (ה) אם נזכר ביו"ט א' יכול לערב ביום א' על תנאי שמתנה אם היום קודש ולמחר חול א"צ לעירוב ואם היום חול בעירוב זה יהא שרא לנא כו' ומברך בתחלה הברכה של העירוב ובשני ימים טובים של ר"ה אינו יכול לערב בתנאי שהם קדושה אחת וכיומא אריכתא דמיא (שם): (ו) ואם עבר בשוגג או במזיד ובישל כמה קדירות שלא לצורך יו"ט מותר לאכלן בשבת או בחול (שם) אבל אם בישל בהערמה כמה קדירות ממין אחד לצורך יו"ט והותיר לשבת אסור לאכלו (שם) והטעם שלא ילמדו אחרים לעשות כן לכתחלה משום הכי גרע ממזיד (מ"א שם):

דין המתענה ביום טוב:

(א) מי שמתענה ביו"ט אסור לבשל לאחרים אפילו לצורך בו ביום ואשה ומשרתת שמתענה מותרת לבשל (א"ר סימן תקנ"ז בשם הלבוש דלא כמ"א כאן) וכן אסור לבשל בעצמו לכתחלה על שבת אף שהניח עירוב אם אפשר ע"י אחר דאין היתר לבשל מיו"ט לשבת (לרבה דקיי"ל כוותיה) אלא מפני הואיל ומקלעי אורחים חזי ליה לבו ביום והוא אסור לבשל לאחרים בו ביום אבל אם א"א לבשל ע"י אחר מותר לבשל בעצמו על שבת דסמכינן על הפוסקים דמתירין לבשל מיו"ט לשבת ע"י עירוב בלי טעם דהואיל רק מטעם דמדאורייתא צרכי שבת נעשין ביו"ט (ע"ש ועיין פ"מ בפתיחה): (ב) וכן צריך ליזהר להטמין ביו"ט החמין

של

של שבת מבעוד יום כדי שיתבשל קצת כמאכל ב"ד התבשילין · בע"י שאם מטמין סמוך לחשיכה הוי כמבשל ביו"ט רק על שבת וזה לא שרי אפי' ע"י עירוב לרבה דקיי"ל הטעם משום הואיל ובסמוך לחשיכה ל"ש הואיל ולכן יש לנהוג ביו"ט שחל בע"ש שמקדימין להתפלל ערבית כדי שיסיימו כולם לצורך שבת מבע"י (מ"א ופר"ח):

סדר ערוב תבשילין

אם חל יו"ט בע"ש מכריזין ערוב תבשילין להזכיר כל מי שלא הניח עדיין:

אמרו חכמים אין יו"ט מכין לשבת על כן כשחל יו"ט ביום ה' או ביום ו' יקח בעיו"ט פת המוכן לסעודת שחרית של שבת או לסעודה שלישית הואיל והוזמן למצוה א' יעשה בו מצוה אחרת וגם יקח תבשיל חשוב כמו כגון בשר או דג ויתן ביד אחר לזכות על ידו לכל הקהל ויאמר **אני מזכה לכל מי שירצה לזכות ולסמוך על ערובי זה** ומי שזוכה נוטל בידו ויגביה טפח כי זכין לאדם שלא בפניו ויודיע שמערב לרבים שעירב בעיסה. וטוב שיערב כל אחד לעצמו ואח"כ יקח המזכה ויברך ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

ואם חל יו"ט ראשון ביום ו' ויו"ט שני בשבת צריך לומר **מיו"ט לחבירו ומיו"ט לשבת** מחמת שעושה ביו"ט מעדנים יתירים ביו"ט שחל בשבת משבת אחר (פ"ז בשם ירושלמי) בזה:

בַּהֲדֵין עֵרוּבָא יְהֵא שְׁרֵא לָנָא לְמֵפֵא וּלְבַשָּׁלָא וּלְאַטְמָנָא וּלְאַדְלָקָא שְׁרָגָא וּלְמֶעְבַּד כָּל־צָרְכָּנָא מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבְּתָא לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת:

דיני חודש ניסן וערב פסח

(א) בכל חודש ניסן אין נופלין על פניהם ואין אומרים צדוק הדין ולא קדיש ואין מתענין בו אפילו יא"צ אבל תענית חלום מתענים בו וגם חתן ביום חופתו חייב להתענות ומי שהתענה בשבת שבתוך ניסן ת"ח מיתב תענית לתעניתו אפילו בניסן אפי' בר"ח ואם הוא סמוך לעשרה בניסן יתענה בי' בניסן שהוא תענית צדיקים (מ"א סי' תכ"ט): **(ב)** בע"פ א"א מזמור לתודה ואל ארך אפים ולמנצח (שם): **(ג)** בע"פ הבכורים מתענין אפי' בכור נקבה וכן הבא אחר הנפלים מתענה דהוא בכור לנחלה (סימן ת"ע ומ"א): **(ד)** כשהאב בכור. הא"ז א"צ להתענות בשביל בנו הבכור שתענית האב עולה בשבילו ובשביל בנו הבכור ואם מת האב האם מתענה ומעוברות ומיניקות שמצטערין אין מתענין אפי' מת האב ואם האב אינו בכור הוא מתענה בשביל בנו הבכור עד שיגדל: **(ה)** אם חל ע"פ בשבת מתענין הבכורים ביום ה' שלפניו ואם קשה להם התענית יכולין לטעום קודם שיבדקו או יצוו לאחר שיבדוק אבל אם חל פסח ביום שבת מתענין הבכורים ביום ו' ואפי' יש י' בכורים בבית הכנסת אין אומר הש"ץ עננו אבל יחיד אומר עננו: **(ו)** הסנדק והמוהל ואבי הבן מותרים לאכול ויפרעו תענית אחר וכשמתענה בשביל בנו יכולין לצרף למנין לאכול וכשחל ע"פ בשבת שמתענה ביום ה' יתענה ולא ישלים (סימן תקס"ע א"ד) האם אף על פי שא"צ להתענות אם התענה פ"א הוי כמו נדר (מ"א שם):

זמן

כתב הלבוש ריש הלכות פסח וז"ל דיני פסח הואיל והלכתא רברבתא נינהו יותר מבכל שאר יו"ט שואלין ודורשין בהם קודם לפסח שלשים יום להודיע לעם איך יתנהגו בדברים שאין להם תקנה תוך הפסח כגון טחינת חטין והגעלת כלים וביעור חמץ שאלו אם אין עושין אותם כהלכתן קודם הפסח לית להו תקנה בפסח ולהכי דורשין אותן קודם הפסח (וכ"מ ומ"א ות"י כתבו דה"ה שאר יו"ט) שלשים יום (וכתב הח"י ויד אהרן ומתחילין מיום הפורים עצמו) וכתב הב"ח שהביו הגי לדרוש בשבת שלפני פסח. ומ"מ מצוה לכל אחד ואחד לעסוק בהל' פסח כל ל' יום לפני פסח. וכתב מהרי"ל ולעולם דורשין בשבת הגדול כשאין ערב פסח חל בו דאז צריכים להקדים ולדרוש:

בניסן הוקם המשכן בשנה שניה ליצ"מ והקריב נחשון ראשון לחנוכת המזבח. ואחריו שאר נשיאים כל אחד יומו. וכל נשיא ונשיא היו לו סודות גדולות שלא לחנם כתבה התורה סדר קרבנותיהן כמפרש דכל יום מה שהיה מספיק אחד מהם ולכתוב וביום פלוני הקריב פלוני נשיא פלוני קרבנו כמשפט הראשון ומעשהו כיון שלא היו חלוקין בקרבנותיהם. ועיין במדרש נשיא ותמלא שבכל נשיא היתה כונה אחרת בקרבנותיו וחוץ שארי סודות שהיו מכוונים מה שלא גילו לנו חכמינו ז"ל. ולכן כתב השל"ה שמנהג טוב לקרות מר"ח ניסן בכל יום ויום נשיא השייך ותחלת פרשת בהעלותך עד כן עשה את המנורה. והוא לאותו יום וביום י"ג בניסן יקרא זאת חנוכת המזבח נגד שבט לוי. ואחר שקרא הנשיא של יום יאמר יהי רצון כו':

זמן בדיקת חמץ וביטולו:

(א) בתחלת ליל י"ד בודקין את החמץ היינו תיכף בשעת צאת הכוכבים וחצי שעה קודם אסור לאכול יותר מכביצה פת אבל פחות מכביצה או פירות מותר וכן אסור לעשות מלאכה חצי שעה קודם אבל ללמוד מותר קודם ביה"ש אבל מביה"ש אסור ללמוד עד שיבדוק ואפילו אם התחיל בהיתר מבע"י בין ללמוד בין לעשות מלאכה פוסק כשהגיע זמן הבדיקה ובבית המדרש מותר ללמוד ביה"ש לימוד בלא פלפול דהא צריך לילך לביתו וכן מי שאמר לחבירו להזכיר לו הבדיקה משתחשך מותר ללמוד ביה"ש (א"ר שם) אבל בפלפול אסור ללמוד אפי' בבית המדרש משום דאתי לאמשוכי (סימן תל"א) : (ב) מי שרגיל להתפלל ערבית בזמנה מתפלל ערבית קודם ואח"כ בודק בין אם רגיל להתפלל בעשרה או ביחיד (ח"י א"ר ומ"א) : (ג) מי ששכח לבדוק בלילה אסור ביום בכל הדברים האמורים לעיל עד שיבדוק (מ"א שם ס"ק ג') ·

דין ברכת בדיקת החמץ:

(א) קודם שיתחיל לבדוק יברך אקב"ו על ביעור חמץ וקודם הברכה יטול ידיו ואם התחיל לבדוק בלא ברכה יברך כ"ז שלא סיים בדיקתו ואם סיים בדיקתו לא יברך או רק בשעה חמישית בשעת שריפת החמץ יברך בלא שם ומלכות (ח"י וא"ר סי' תל"ב דלא כמ"א ומ"ז שם) : (ב) יזהר שלא להפסיק בין ברכה לתחלת הבדיקה אפי' בדבור ואם מדברים שאינן מענין הבדיקה הפסיק צריך לחזור ולברך (שם) אבל אם הפסיק בדברים שהן מענין הבדיקה כגון לפתוח החדר שצריך ליכנס שם לבדוק או להדליק את הנר אם כבה מותר להפסיק (א"ר שם) וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה כדי שישים אל לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסים בהם חמץ ובזה א"צ לחזור ולברך (שם במ"א) אפי' הפסיק בדברים אחרים : (ג) בברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים ואם בעה"ב רוצה יעמיד אחד מב"ב אצלו בשעה שהוא מברך ויתפזרו איש למקומו לבדוק על סמך ברכה שברך בעה"ב ועכ"פ גם הוא יבדוק כי מצוה בו יותר מבשלוחו ואם הבעל הבית בעצמו אינו בודק רק מצוה לאחר לבדוק אזי האחר מברך (שם) ואם בירך בעה"ב הברכה אינו רשאי לשלוח לאחר שלא היה בשעת הברכה לבדוק אף ששלוחו של אדם כמותו מכל מקום השליח לא יצא בברכה שבירך בעה"ב והשליח בעצמו לא יברך כיון שכבר בירך בעל הבית ואין לברך על מצוה אחת שתי פעמים (ח"י שם) : (ד) ונוהגים להניח חמץ קשה במקום המשומר כדי שימצאהו הבודק (שם ועי' בח"י הטעם) : (ה) הבדיקה צריך שתהיה לאור הנר ולא לאור הלבנה וכן אם לא בדק בליל י"ד כשבודק ביום י"ד לא יבדוק לאור החמה אלא לאור הנר (סי' תל"ג) : (ו) אין בודקין אלא בנר של שעוה והוא יחידי אבל ב' נרות ביחד לא (שם) ובשעת הדחק שאין לו נר של שעוה יבדוק בנר של חלב או של שומן (ח"י וא"ר שם) : (ז) בודק כל המקומות שיש לחוש שהכניסו שם חמץ ולכן כל חדרי הבית ומרתיפה ובית העלים ותחת הספסלים במקום שאוכלין צריכין לבדוק (שם) : (ח) בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה מפני שתינוקות מכניסין בהם חמץ וצריכין בדיקה בליל י"ד (שם) : (ט) המכבד חדריו בי"ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו ונזהר שלא להכניס עוד שם חמץ אעפ"כ צריך לבדוק בליל י"ד (שם) : (י) כל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה והכיסים או בתי ידים של בגדים צריך בדיקה שלפעמים נותנין בהם חמץ (שם) :

הנה בתיבת כצפרים שאומרים בימי רצון יש מנקדים אותו כְּצִפֳּרִים. אבל לפי הזוהר צריך לנקד כְּצִפָּרִים. שזה לשון הזוהר על פסוק גם צפור מצאה בית אלין רוחיהון דצדיקייא. דאמר כי יש הרבה נשמות שמתראים על ג' חומות שבג"ע כמראה צפרים המצפצפים בכל בוקר. והוא צפצופא שבחא דקודשא בריך הוא וצלותא על חיי בני נשא דהאי עלמא. ובפרט ביומי ניסן ותשרי דישראל מתעסקין במצות ובמעשים טובים :

הנהגת אפיית המצות:

יזהר מאד באפיית המצה שלא יבא ח"ו לידי איסור חמץ בפסח שיש בו חיוב כרת כדכתיב כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו' מעדת ישראל. ר"ל שיכרת נפשו מעדת ישראל. וידוע ג"כ מה שכתבו המקובלים כל האוכל חמץ בפסח מיתתו במגפה רחמנא ליצלן. וכתב האר"י ז"ל הנזהר ממשהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה ע"כ. וכתב המחבר סי' ת"ס הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזרז העוסקים ומסייע בהן בעריכתן. וכן ראוי לכל אדם לעשות להטפל הוא בעצמו במצוה ע"כ. וכתב האר"י ז"ל שימרית עצמו במצת מצוה עד שיזיע וזה תקון גדול להוצאת זרע לבטלה. עוד כתב שם המחבר אין לשין מצת מצוה (מצה כשאר מצות אין צריך שימור. אך ישראל קדושים הם. ונהגו לעשות שימור בכל המצות) (ח"י) ולא אופין אותה ע"י נכרי ולא ע"י חרש (היינו שאינו שומע ואינו מדבר) שוטה (במאבד מה שנותנין לו) וקטן (היינו שאינו בר דעת במה בא"ל שיעשם לשם מצוה אשר צוה השי"ת) (ע ז) ובמהרי"ל כתב עד שיהיה בר מצוה וכן פסק הח"י והא"ר. ובדיעבד יש להתיר ע"י קטן וכתב הח"י וראיתי נוהגין להקל אפי' לכתחלה לעשות הנקבים ע"י קטן והה"נ כיון שגם גדולים עומדים על גבו. וכ"ה מהרי"ל והוא יותר נכון כדי להיות הרבה עוזרים למהר בענין עשייתו. ומ"מ אם אפשר ליזהר במצות של מצוה יזהר במה דאפשר עכ"ל. עוד כתב הח"י וז"ל ועפי"ו נשים של ישראל שלא למדו ענייני פסח אין מאמינים לכן לענין אפיה ולישה בפסח לכן רוב הת"ח ורבנים עומדין על הרקידה ועל לישתה ועל אפייתה. כי כמה דברים יעלו על לב נשים שהן מותרות או שמא שוכחת ועושה דבר שלא כהוגן ואינה יודעת שכר מצוה והפסד עבירה וכשאדם עומד עליהם יותר נזהרות (ע"ל זכ"כ הכ"ג בשם מע"מ) :

שבת הגדול:

כתב הלבוש השבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול מפני שנעשה בו נס גדול. ומהו הנס שפסח מצרים מקחו בעשור לחודש היה. ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה

היה ביום ה' (ועיין בב"ר פ"ו הביא שם רש"י והמת"כ בשם הס"ע שאותן חמשה עשר יום שנסעו מרעמסס יום ה' היה ואתמול ביום רביעי שחטו פסחיהם. וכן איתא בפדר"א פרשה מ' אבל בסד"ע שלפנינו אי' בי"ד יום בו שחטו ישראל את פסחיהן במצרים ויום חמישי היה ובו בלילה לקו הבכורות. ממחרת הפסח ערב שבת היה נסעו מרעמסס עכ"ל. ועיין שבת דף פ"ז ובתוס' שם) ונמצא שעשרה בחדש היה שבת ולקח להם כל אחד שה לפסחו וגררוהו על הקרקע לבזותו לעיני מצרים שמחזיקין אותו לאלוה. וקשרו אותו בכרעי המטה (כדי שיראו אותו תמיד. שהיו יושבין על המטות. אליה רבה) ושאלום המצרים למה זה לכם. והשיבום לשחטו לשם פסח כמצות השם עלינו. והיו שיניהם קהות על שהיו שוחטין דמות אלהיהן. כי המצרים עובדין לצורת טלה שבמזלות ועל כן תועבה הוא להם כל רועה צאן וכ"ש השוחטו. ולא היו רשאין לומר להם דבר ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול. ואע"ג שהנס היה כל ד' ימים עד הפסח ויותר ביום ד' ששחטוהו. מ"מ עיקר הנס וקהיון השינים הוא יותר בתחלה ואח"כ כיון דדשו דשו (ובכל בו סי' מ"ז אי' שכיון שקשרו אותם בכרעי המטה ואמרו להם למצרים שישחטו אותם חגרו המצרים חרבם על ירכם ויבקשו להשמיד להרוג את כל היהודים. והשם ברחמיו הגין עליהם והכה את מצרים בתחלואים משונים ולא יוכלו להזיק את ישראל ע"כ. וכתב הא"ר והא"ז ובזה ניחא קושית הלבוש ואע"פ שהנס כו') ועוד נס נעשה בו שכשלקחו ישראל פסחיהם ובאו המצרים ושאלום היה בכלל תשובתם להם שיהרוג הקב"ה בכורי מצרים ובכורי ישראל יציל כי יראה הדם ופסח על הפתח אשר שם בכורי ישראל ואז נתקבצו בכורי מצרים אצל אבותיהם ואצל פרעה לבקש ממנו שישלחו את ישראל ולא יהרגו. ולא רצה פרעה ושריו. ועשו הבכורים מלחמה בעיר והרגו מהם הרבה הה"ד למכה מצרים בבכוריהם למכה בכורי מצרים לא נאמר אלא למכה מצרים בבכוריהם לומר כי הבכורים הם המכים ולא המוכים. ומה שתולים הנס בשבת ולא בעשרה לחדש איזה יום שיהיה. מפני שלא בא הנס אלא ע"י שמירת השבת שמפני שידעו המצרים שהיו ישראל שומרים השבת במצרים כדאיתא במדרש היו מתמיהים שהיו מטפלין בב"ת בשבת וע"י כך שאלום (וכה"ר והא"ז כתבו מצאתי כתוב דהיו מתמיהים על הקשר שעשו בשבת דלא ידעו לחלק בין קשר של קיימא) לכך קורין דוקא שבת הגדול עכ"ל. ומ"א תירץ קושית הלבוש שהקשה ומה שתולין כו' משום שקבעו בו תענית שמתה מרים בעשרה בניסן כדאי' בא"ח סימן תק"פ. והב"ח והט"ז קבלו לפי שעליית ישראל מירדן היתה בעשור לחודש היו סבורים שהמעלה היא מחמת נס הירדן. ולכך קראוהו שבת הגדול דיום עלייתו מהירדן לא היה בשבת ע"כ. ועיין בבאר היטב:

כתב הכל בו נהגו כל ישראל לעשות לחם בערב שבת הגדול. הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. וקורין לו תלת עני ומחלקה לעניים. ומשום שנזכר בו נשתלחה מאליה בתבואה עכ"ל. רש"ל היה דורש שכל אחד יאכל מעט קודם פסח מקמח של פסח כי שמא היה שם חשש חימוץ ויתלה כמה שאכל וטוב ליתן ממנו לעני. ואפשר שאותה תלת עני היה מקמחה דפסחא וזה היה טעמו. וכתב הא"ר דחשש חמץ הוא שמא נתלחלח קצת קמח ונעשה פרורין והוי יבש עיין סי' תס"ו ובזה מתורץ תמיהת המ"א:

כתב הלבוש יש מפטירין בשבת הגדול וערבה אע"פ שלא חל בערב פסח. ויש אומרים שאין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בערב פסח. ונ"ל טעמא דמפטירין וערבה בכל שבת הגדול משום דכתיב בה הנה אנכי שולח לכם את אליה וגו' שהוא דומה לבשורת משה הגאולה במצרים והוי מעין המאורע בכל שבת הגדול. ואותם שאין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בע"פ טעמא אחריתא הוא משום דכתיב בה הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' דהיינו ביעור המעשר בשנה רביעית דשמטה. וזמן הביעור לא היה אלא בע"פ כמו שפרש"י בפירוש החומש בפרשת הביעור כי תכלה לעשר וגו' בפרשת כי תבוא ע"ש. והוא משנה. ופוק חזי מאי עמא דבר עכ"ל. והבאר היטב בסי' ת"ל ס"ק א' כתב אין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בערב פסח. וכן נוהגין עכ"ל. ועיין במנהגי הגר"א:

בשלשה עשר לחדש ניסן אחר תפלת המנחה ילך בעצמו להביא מים למצת מצוה וכשחל ע"פ בשבת ישאבו אור ליום ו' שהוא ביהש"מ ליל י"ג וההליכה תהיה בשמחה ויאמר כל עת ההליכה בש"פ (הנני הולך לשאוב מים היום כדי שיהיו למחר מים שלנו לינת לילה למצת מצוה כפי שצונו חז"ל לקיים מצות עשה ול"ת וללוש בהם מצת מצוה שצונו הבורא בע"פ לאכול בליל פסח. וגם בחזרת ההליכה יאמר כן. ואל יתרשל בדבורו בעניים כאלה כי בכל דבור עושה נ"ר להבורא. ועושה בזה עבודה גדולה כמבואר בזה"ק כל מלה ומלה דנפיק מפומיה דב"נ בקעה רקיעין ואעלת לאתר דאעלת כו' ומצורף לדבור הוא השמחה שבלב. ודבר זה כתוב בתורה הקדושה תחת אשר לא עבדת גו' בשמחה. וכונת השמחה תהיה בלבו בכל הנ"ל שבמצוה זו יזכה לקיים מצות בוראו יתברך באכילת מצה בלילה הראשון:

ולמחר אחר חצות היום יאפה מצה של מצוה שבא בזמן הקרבת קרבן פסח וכשחל בשבת אופין כך בע"ש כדין הטור והש"ע וכמה פוסקים בשם הירושלמי שאין יוצאין ידי חובתן כלל במצת מצוה אם לא שנאפה דוקא בע"פ אחר חצות. ואף אם נאפה קודם חצות בע"פ אסרו רבותינו כמבואר בטור בסימן תנ"ח לכן ראוי להזהיר ולהוכיח ג"כ להמון עם על זה שלא יקילו בזה ח"ו כי חדשים מקרוב באו מכמה שנים שהקילו בזה ואופין מצות מצוה כמה ימים קודם פסח עם שאר המצות (יוש"ר) אבל בהנהגת הגר"א איתא שהוא ז"ל היה אופה המצות שאוכלין בלילה הראשון עם שאר המצות כאחד ולא היה מקפיד לאפותן בע"פ אחר חצות (עיין ש"ע שלו סי' תנ"ח סק"א) גם לא עשה כהן סימנים כהן לוי רק היה בורר המובחרות שבהן למצות ליל ראשון:

יברך ברכת הבדיקה בשמחה ויאמר מקודם:

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה של בדיקת חמץ. לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּעוּר חָמֵץ:

לאחר הבדיקה יאמר:

כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִכָּא בִרְשׁוּתִי דְּלָא חֲמִתֵּהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּהּ וּדְלָא יְדַעְנָא לֵהּ לִבָּטֵל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

דינים הנוהגים אחר הבדיקה:

(דה"ח) (א) אחר הבדיקה בליל' יהא נזכר בחמץ שמשייר להצניעו והעולם אין נזהרין בזה ולא שפיר עבדי (מ"א) אחר הבדיקה מיד בלילה יאמר הביטול בלשון שמבין ואם אינו מבין מה שאמר בלשון הקודש ובלשון תרגום וסובר שהוא איזה תחנה יאמר בלשון לעז וצריך להזכיר בהביטול חמץ ושאור (סימן תל"ד): (ב) וחוזר ומבטלו פעם שנית ביום י"ד סוף שעה חמישית ושוב לבטל לאחר ששרף החמץ כדי שיקיים מצות שריפה בחמץ שלו. בביטול היום יאמר דחזיתיה ודלא חזיתיה דבערתיה ודלא בערתיה (שם): (ג) שלוחו יכול לבטל היינו כשצוה לשליח לבטל חמץ יבטל השליח אבל אם צוה לו לבדוק לא יכול לבטלו (שם) וצריך לומר כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותיה דפלוני דידע ביה ודלא ידע ביה ובלילה יאמר דלא ידע ביה לחוד יהא בטול (שם): (ד) וכן אם לא צוה לשליח לבטל והוא בדרך יכול לבטל שם בעצמו במקום שהוא ואם אינו רגיל לעשות כן טוב שתבטל אשתו אף שלא צוה לה לבטל דמסתמא כמו שנתן לה רשות דמי (שם) וכשאשתו מבטלת תאמר כך כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשות בעלי דידע ביה כו' כמו בשאר שליח ואם אשתו אינה יודעת לבטל יכולה היא לעשות שליח לבטל וכן האלמנות יבטלו בעצמן ואם אינן יודעות בעצמן לבטל יכולין לעשות שליח שיבטל בעדן (שם): (ה) בית העצים צריך בדיקה כמו שנתבאר לעיל ואם הניח עצים הרבה שם תוך שלשים יום לפסח ואז היה חל עליו חובת בדיקה ומן הדין צריך לפנות העצים כדי לבדוק לכן יראה למכור את בית העצים לנכרי ביום י"ג כדי שלא יצטרך לבדוק אותו בליל י"ד ולא יצטרך לפנות אותו (סימן תל"ו): (ו) חנויות צריכים בדיקה כדין בית לפי שמכניסים שם חמץ ואוכלים שם: (ז) ישראל שיצא מבית הנכרי בתוך שלשים יום לפסח ונכנס לבית אחר אפילו אין נכרי נכנס לשם א"צ לבדוק בית הנכרי (ח"י) וכ"ש היוצא מבית ישראל וישראל אחר נכנס לדור שם דא"צ לבער בתוך שלשים אבל אם אין ישראל אחר נכנס לדור שם חייב לבער תוך שלשים יום (שם):

דין נכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל:

(א) נכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל אם הוא חייב באחריותו ואפי' אינו אלא שומר חנם שאינו חייב רק בפשיעה או שהנכרי אלם ויכפהו לשלם אם נאבד חייב לבער (עיין סי' ת"מ בט"ז ושם נתבאר פרטי דיניו): (ב) נכרי שנכנס לבית ישראל וחמצו בידו אינו זקוק להוציאו אע"פ שהישראל רואה חמצו של נכרי אין בכך כלום אבל אסור להעלותו על השלחן עמו אפי' בהפסק מפה (שם):

דיני מה שצריך לבער:

(א) בגדים ועיפי נשים שמכבסין אותם בחלב חטה יש להחמיר ולכבס אותן קודם לפסח שלשים יום (מ"א בסימן תמ"ב ס"ק ה'): (ב) ניירות שדבקו אותם קודם פסח אפילו בתוך שלשים יום קודם פסח מותר לקיימן בפסח אבל אם נראה החמץ מבחוץ צריך לגרור אותם (שם): (ג) נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול להשיג אחריו מטיח עליו מעט טיט (שם): (ד) עריבות שלשין בהן חמץ אין לסמוך על מה שרוחצין אותן בחמין ומנקרין אותן כי א"א לנקרן שלא ישאר בין הכל כזית והכלי מצרפו וצריך ליתן במתנה לנכרי או למכרו וה"ה לבצק שבכלי חרסים שאינו יכול להוציאו וטוב כמו כן ליתן לנכרי או למכור בכלים שמניחים בהם קמח כל השנה (שם): (ה) שקים של קמח חמוצים שרוצה להניח שם קמח של פסח אין די בכיבוס לבד רק צריך להתיר כל התפירות והטלאות וצריך כיבוס בחמין ואפר וחביטה (מ"א שם):

דיני חמץ בערב פסח:

(א) בערב פסח אין לאכול חמץ רק עד ארבע שעות על היום היינו שליש היום בין אם היום ארוך או קצר היינו אם היום ט"ו שעות מותר לאכול חמץ חמש שעות על היום (סי' תמ"ג): (ב) ובשעה חמישית זמניות על היום אסור באכילה ומותר בהנאה ומותר למכרו לנכרי כל שעה חמישית ואם היום ארוך ט"ו שעות צריך למכור החמץ קודם שיהיה שעה ורביע קודם חצות ובדיעבד אם שכח למכור חמצו אם הוא עדיין יותר קצת משעה קודם חצות מותר למכרו לנכרי אף שהיום ארוך יותר מי"ב שעות (מ"א שם): (ג) ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון

יעכבנו בידו עד שעה חמישית ואם לא בא בעליו ימכרנו לנכרי וכן אם לא ימצא קונים בריוח בשעה חמישית יכול למכרו קודם שעה חמישית (שם): (ד) בע"פ אסור לאכול מצה שיוצאין בה בלילה אבל (א) תבשיל העשוי מקמח של מצה אפויה מותר לאכול וה"ה מצה עשירה ג"כ (ב) מותר עד שעה עשירית אבל אם הוא מטוגן בכלי אסור ומן שעה עשירית ולמעלה אפילו מבושלת אסור לאכול (סי' תע"א):

גליון רע"א (א) [תבשיל העשוי מקמח כו'. נ"ב היה חתיכות מצה פחותים מכזית מותר לבשל ולאכול בע"פ דכה"ג בטל שם פת ממנו ומברך במ"מ ולאחריו מעין שלש כדאיתא בש"ע ס' קס"ח, ונ"ל לדון דאף בחתיכות גדולות מותר לאכלם בבשול בע"פ דאף דמיקרי פת דמברך המוציא ובהמ"ז. מ"מ כיון דא"י בזה ידי מצה דטעם מצה בעינן וליכא ממילא מותר לאכלן בע"פ. אלא דמלשון המג"א בס' תע"א לא משמע כן. וצ"ע לדינא]: (ב) [מותר עד שעה עשירית. במחכ"ת הא אנן פסקינן דאסור לאכול מצה עשירה. ואף לא בע"ש עכ"פ מחמש ואילך כמ"ש הרמ"א ס' תמ"ד סעיף א' בהג"ה].

בערב פסח לאחר שריפת חמץ יאמר זה:

כָּל־חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִכָּא בִרְשׁוּתִי דַּחֲזִתֵּהּ וּדְלָא חֲזִתֵּהּ דַּחֲמִתֵּהּ וּדְלָא חֲמִתֵּהּ דְּבִעַרְתֵּהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּהּ לִבָּטֵל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

דין ערב פסח שחל להיות בשבת:

(א) ארבעה עשר שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ואומרים כל חמירא כו' ומבערים הכל מלפני השבת ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת דסעודה ג' זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ ויקיים סעודה ג' במיני פירות או בבשר ודגים ואם אין לו יעסוק בתורה במקום סעודה שלישית (סי' תמ"ד): (ב) ומבערין החמץ בע"ש קודם חצות וא"צ לבטלו בשעת שריפת החמץ רק בשבת אחר האכילה יאמר כל חמירא כו' (שם): (ג) אין מבשלין לשבת זה דייסא ושאר מיני קמחים מפני שנדבק בקדירה וצריך להדיחה בשבת ואם עבר ובישל ונדבק בקדירה וא"א לנקותו יש להדיחו מעט להעביר החמץ אבל אם לא נדבק חמץ בקדירה אסור להדיחו בשבת רק מקנחו באצבעו (שם): (ד) אחר שאכל ביום השבת סעודת שחרית ינער המפה שאכלו בה ויקנח הקערות באצבע ויטמינן מן העין עם שאר כלי חמץ בחדר שאינו בא שם ביו"ט ואם נשאר פת יכול ליתנו לנכרי בשבת במתנה (שם) ואם אין נכרי יכול לזרוק לבה"כ או למים אם לא בעיר שאינה מעורבת דאינו רשאי להוציאו מביתו אזי כופה עליו כלי עד אחר יום טוב ויבערנו דביו"ט דכבר נאסר בהנאה אסור לטלטלו (עיין בספרי מקור חיים שם): (ה) אם שכח למכור החמץ בע"ש יתן החמץ במתנה לנכרי בשבת עם החדר במסירת מפתח אם יודע שהנכרי יחזיר לו אחר פסח ואם לאו ימכור החדר עם שהחמץ בשבת ויקנה לו עם מסירת מפתח ואם אין מפתח בחדר זה ימכור לו בלא מפתח ולא יכתוב לו שטר רק יתן לו הנכרי הכסף ויתנה עם הנכרי שבכסף בלא שטר יקנה החדר ולא יקבל הכסף בידו רק יתן לתיבתו ולא הוי כמקח וממכר כיון דאין עושה רק להנצל מאיסור חמץ (א"ר ופ"מ סי' תמ"ד): (ו) אם מבשל לשבת זה בכלי פסח אין לערות רותח לתוך כלי חמץ אם לא שרוצה שלא לשמש בקדירה זו שעירה בפסח עד לאחר פסח (פ"מ שם): (ז) אם שכח בע"ש להפריש חלה מן הפת של שבת (א) אין תקנה לאותו פת דבשאר שבתות אם שכח אוכל והולך ומשייר מכל פת חתיכה ואחר שבת מפריש חלה מן החתיכות שמשייר כמו שנתבאר בדיני חלה וע"פ שחל בשבת א"א לעשות כן דא"א לשייר דצריך לבערו לכן אין תקנה (א) לאותו פת ואסור לאכלו (מ"א סי' תק"ו ס"ק ח'): (ח) אותם הכלים החמוצים והשלחנות החמוצים מותר לטלטלם ולהוציאם מביתו בשבת אבל לסדר השלחנות שרוצה לאכול עליהם בלילה לא מבעיא דהוי כמכין משבת ליו"ט אבל אם רוצה לאכול סעודה שלישית שאז אסור לאכול חמץ יכול להעריך ולסדר אותם כדי לאכול עליהם וכן מותר לסדר אותם כדי שלא יהא נראה הבית כחורבה דהוי כמכין לשבת עצמו (פ"מ סימן תרס"ז): (ט) סעודה ג' בשבת אינו יכול לקיימה בפת כי אסור לאכול חמץ וגם מצה אסור לאכול בע"פ אבל יכול לקיימה בתבשיל כגון (קניידלי"ך) אבל דבר שהוא מטוגן בכלי כגון (קעזלי"ך) אסור לאכול וגם (קניידלי"ך) אסור לאכול משעה עשירית ולמעלה ולכן אם רוצה לאכול משעה עשירית ולמעלה סעודה ג' אינו יכול לקיימה רק בפירות או בבשר ודגים (סי' תע"א):

גליון רע"א (א) [אין תקנה כו'. נ"ב ואני כתבתי בגליון המג"א להתיר להפריש חלה ולהאכילו לכהן קטן פחות מבן ט'. או לגדול שטבל לקריו]:

סדר אמירת קרבן פסח

פה תפלת המנחה באנו להזהיר שתהיה בעונתה כי עינינו ראו רבים עוברים זמן מנחה זו מחמת טרדת יום לכן יזרזו א"ע להכין כל צרכו הכל מקודם בכל מה דאפשר:

ילך לבהכ"נ להתפלל תפלת המנחה בזמנה ובכונה עצומה. ואחר תפלת המנחה יאמר כסדר הכתוב פה.

רבונו של עולם אתה צויתנו להקריב קרבן הפסח במועדו בי"ד לחודש הזה ולהיות

כהנים

כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם קורין את ההלל ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל הקרבת הפסח ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו לכן יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיהיה שיח שפתותינו חשוב ומקובל לפניך כאילו הקרבנו את הפסח במועדו ועמדנו על מעמדו ודברו הלוים בשיר והלל והודות לה׳ וכונן בית מקדשך על מכונו ונקריב לפניך את הפסח במועדו כמו שכתבת עלינו בתורתך ע״י משה עבדך כאמור:

ואח״כ יאמר לפי דעת הגר״א במנהגיו:

פסוקי פרשת קרבן פסח שבתנ״ך היינו בפרשת בא מן ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן עד פסח הוא לה׳ ומן ויקרא משה עד כן עשו. ומן ויאמר ה׳ אל משה ואהרן זאת חקת הפסח עד כן עשו. ובפ׳ אמור אלה מועדי ה׳ עד פסח לה׳: ובפ׳ בהעלותך וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני בשנה השנית עד לאזרח הארץ. ובפ׳ פינחס פסוק ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה׳. ובפ׳ ראה שמור את חדש האביב עד לא תעשה מלאכה. וביהושע מן ויחנו בני ישראל בגלגל עד בעצם היום הזה. קאפיטיל ה׳. ובמלכים ב׳ קאפיטיל כ״ג מן ויצו המלך את כל העם עד לה׳ בירושלים. ובדברי הימים ב׳ קאפיטיל ל׳ מן וישלח יחזקיהו על כל ישראל עד וירפא את העם. ובקאפיטיל ל״ה מן ויעש יאשיהו בירושלים עד נעשה הפסח הזה:

וה״כ יאמר סדר קרבן פסח. ומהריעב״ץ העלה שכך צריך לומר ולא כמו שהוא בסדר היום:

כך היתה עבודת קרבן פסח בארבעה עשר בניסן. אין שוחטין אותו אלא אחר תמיד של בין הערבים. ערב פסח בין בחול בין בשבת היה התמיד נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה. ואם חל ע״פ להיות ע״ש היו שוחטין אותו בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה והפסח אחריו. כל אדם מישראל אחד האיש ואחד האשה ב״ב הגדולים והטהורים ונמולים (וכשם שמילתו מעכבת מלעשות הפסח ולאכול בו. כך מילת בניו הקטנים ומילת עבדיו בין גדולים בין קטנים וטבילת אמהותיו מעכבת) כל שיכול להגיע לירושלים בשעת שחיטת הפסח חייב בק״פ: מביאו מן הכבשים או מן העזים זכר תמים בן שנה (אינו טעון סמיכה) ושוחטו בכל מקום בעזרה אחר גמר עבודת תמיד הערב ואחר הטבת הנרות. ואין שוחטין הפסח ולא זורקין הדם ולא מקטירין החלב על החמץ (אפי׳ היה כזית חמץ ברשותו של אחד מבני החבורה בשעת אחת מהעבודות של ק״פ. הוא לוקה והפסח כשר): שחט השוחט (אפי׳ זר) וקבל דמו כהן שבראש השורה בכלי שרת ונותן לחבירו. וחבירו לחבירו. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד וחוזר הכלי ריקן לחבירו וחבירו לחבירו. מקבל את המלא ומחזיר את הריקן. והיו הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכין שכולן כסף או כולן זהב. ולא היו מעורבים. ולא היו לבזיכין שוליים שלא יניחום ויקרש הדם. אח״כ תולין את הפסח באונקליות (או במקלות דקים מניח על כתפו ועל כתף חבירו. ותולה) ומפשיט אותו כולו (ובשבת עד החזה ומשם ולמטה שקל ליה בברזי) וקורעין בטנו ומוציאין אימורים החלב שעל הכרס ויותרת הכבד ושתי הכליות וחלב שעליהן והאליה אם היה ממין הכבשים לעומת העצה. נותן בכלי שרת ומולחן ומקטירן הכהן על המערכה. חלבי כל זבח וזבח לבדו. בחול ביום. ולא בלילה שהוא י״ט. אבל אם חל ע״פ בשבת מקטירין והולכין כל הלילה. ומוציא קרביו וממחה אותן עד שמסיר מהן הפרש (כדי שיהיו נקיים כשצולהו עמם) שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו דוחין את השבת. שאר ענייניו אין דוחין: בג׳ כתות הפסח נשחט. ואין כת פחותה משלשים אנשי׳. נכנסה כת אחת נתמלאה העזרה. נועלין אותה. ובעוד שהן שוחטין ומקריבין וכהני׳ תוקעין החליל מכה לפני המזבח הלוים קורין את ההלל. אם גמרו קודם שיקריבו את כולם שנו. אם שנו. שלשו. על כל קריאה תקעו הריעו ותקעו. גמרה כת א׳ להקריב. פותחין העזרה יצאתה כת ראשונה. נכנסה כת שניה נעלו דלתות העזרה. גמרה.

יצאה שניה. נכנסת שלישית. כמעשה הראשונה. כך מעשה השניה והשלישית. אחר שיצאו כולן רוחצין העזרה מלכלוכי הדם ואפי' בשבת. אמת המים היתה עוברת בעזרה. שכשרוצין להדיח הרצפה סותמין מקום יציאת המים והיא מתמלאת על כל גדותיה עד שהמים עולין וצפין ומקבצין אליהם כל דם ולכלוך שבעזרה. אח"כ פותחין הסתימה ויוצאין המים עם הלכלוך. נמצאת הרצפה מנוקה זהו כבוד הבית. יצאו כל אחד עם פסחו (ועור שלו) וצלו אותם. כיצד צולין אותו מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו. ותולהו לתוך התנור והאש למטה. ותולה כרעיו ובני מעיו חוצה לו. ואין מנקרין את הפסח כשאר בשר. בשבת אין מוליכין את הפסח לביתם. אלא כת הראשונה יוצאין בפסחיהן ויושבין בהר הבית. השניה יוצאין עם פסחיהן ויושבין בחיל. השלישית במקומה עומדת. חשכה יצאו וצלו את פסחיהן: כשמקריבין את הפסח בראשון. מקריבין עמו ביום י"ד זבח שלמים. מן הבקר או מן הצאן גדולים או קטנים זכרים או נקבות. והיא נקראת חגיגת ארבעה עשר. על זה נאמר בתורה וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר. ולא קבעה הכתוב חובה אלא רשות בלבד. מ"מ היא כחובה מד"ס. כדי שיהא הפסח נאכל על השובע. אימתי מביאין עמו חגיגה. בזמן שהוא בא בחול. בטהרה. ובמועט. ונאכלת לשני ימים ולילה אחד. ודינה ככל תורת זבחי שלמים. טעונה סמיכה ונסכים ומתן דמים שתים שהן ארבע. ושפיכת שיריים ליסוד. זהו סדר עבודת קרבן פסח וחגיגה שעמו בבית אלהינו שיבנה במהרה בימינו. אמן:

[אשרי העם שככה לו. אשרי העם שה' אלהיו. אלהינו ואלהי אבותינו. מלך רחמן טוב ומטיב. הדרש לנו. שובה אלינו בהמון רחמיך. בגלל אבות שעשו רצונך. בנה ביתך כבתחלה וכוננהו על מכונו. והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו והשב שכינתך לתוכו. והשב כהנים לעבודתם ולוים לשירם ולזמרם. והשב ישראל לנויהם. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך. ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון: יהיו לרצון וגו']:

דרך החיים — דינים של פסח

דיני הסיבה וארבע כוסות:

(א) יהא שלחנו ערוך מבעו"י שמצוה למהר ולאכול כדי שלא יישנו התינוקות אבל קודם שתחשך אסור אפי' לומר הקידוש משום דהכוס של קידוש הוא אחד מד' כוסות וכולן צריכין להיות בלילה (סי' תע"ב): (ב) יסדר שלחנו בכלים נאים כפי כחו אף שבכל השנה טוב למעט בכלים משום זכר לחורבן חוץ מליל פסח שמצוה להרבות בכלים נאים ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות ואפילו עני שאין לו כרים יסב*) על הספסל וכן מותר לסמוך על ירך חבירו אבל לא על ירך עצמו דמיחזי כדואג (שם): (ג) כשהוא מיסב לא יטה לא על פניו ולא על גביו ולא על ימינו אלא על שמאלו ואין חילוק בין אטר לאחר (שם): (ד) נשים נהגו שלא להסב כי סומכין עצמן על הראבי"ה שבזה"ז אין להסב (שם): (ה) אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו או תוך שלשים על שאר קרובים כגון שלא נהג שבעה לפני הרגל אין מיסב על מטה כבודה וכלולה אבל צריך להסב בשינוי קצת דהיינו על מטה וכר אחד תחת מראשותיו או על ירך חבירו וקימ"ל לא ילבש (פ"מ שם): (ו) בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו מובהק דמסתמא מחל לו אבל תלמיד לפני רבו א"צ הסיבה אפי' אין רבו מובהק אא"כ יתן לו רבו רשות ות"ח מופלג בדורו אף שלא למד ממנו כלום חשוב כרבו וא"צ הסיבה ודוקא שאוכלין על שלחן אחד אבל אם אוכל על שלחן בפ"ע צריך להסב (שם): (ז) לכתחלה יסב בכל הסעודה ובדיעבד יצא אם הסב בשעת אכילת כזית מצה וכן אם שתה כוס שלישי ורביעי בלא הסיבה אין לחזור ולשתות כוסות אחרים בהסיבה משום דצריך לברך בפה"ג אם ירצה לשתות כוס אחר והוי כמוסיף על הכוסות משום דשמא הלכה כראבי"ה דבזה"ז אין להסב ונמצא דיצא כבר ומה ששותה עוד הוי כמוסיף אבל אם יש לו כוס גדול ולא שתה אותו כולו ונזכר ששתה אותו בלא הסיבה אם נזכר קודם שהתחיל לומר הלל או שאר הגדה דלא הסיח דעתו עדיין משתיית שאר הכוס יכול לשתות שאר בהסיבה ובלא ברכה דלא הוי כמוסיף משום דבכוס אחד יכול לשתות כמה פעמים ומסתמא הי' דעתו בשעת ברכה על כל הכוס אבל אם התחיל לומר הלל או שאר הגדה הוי כנמלך ואם ירצה לשתות השאר שבכוס יצטרך לברך אסור לשתותו דהוי כמוסיף על הכוסות ואם שתה כוס שני בלא הסיבה יכול לשתות כוס אחר בלא ברכת בפה"ג ובהסיבה דבין שני לשלישי יכול לשתות יין בלא ברכה ולא נראה כמוסיף אבל אם שתה כוס ראשון בלא הסיבה ובין כוס ראשון לב' אין

*) כן לשון הרמ"א. אבל אין לזה מובן. שלא תמיד יושב אדם על הספסל. ונראה שצ"ל „יסב". וכן גרס במרדכי יש פ' ע"פ.

דרגילין האידנא לשתות ואם ירצה לשתות כוס אחר הרי שמפסיק לברך עליו והוי כמוסיף על הכוסות ע"כ אין לשתות כוס אחר אבל טוב שבתחלת הסיבה יהא דעתו לשתות בין הכוסות הראשונות ואם ישעה שישתה כוס ראשון בלא הסיבה יכול לשתות כוס אחר בהסיבה ובלא ברכה ולא יהא נראה כמוסיף (שם מ"א ופ"מ): (ח) צריך לשתות ד' כוסות על הסדר דהיינו שיאמר ההגדה בינתיים ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר דהיינו שלא אמר הגדה בינתיים לא יצא וישתה עוד ג' כוסות על הסדר ויברך על כל כוס וכוס (שם פ"מ): (ט) שיעור הכוס רביעית [עיין בתשובת הגאון מהרמ"ש נ"י הנדפסת אצל הר"י מינת"ש על שבועות. דשיעור רביעית הוא כלי המחזיק המים שנופלים מג' ביצים שלנו] וישתה ממנו רובו וכן אם הכוס מחזיק אפי' כמה רביעיות י"א שצריך לשתות רוב הכוס ואם אין שותה ממנו רובו לא יצא לכן יקח כוס קטן של רביעית וישתה רובו (שם מ"א) וצריך לשתות שלא ישהה יותר משיעור רביעית ואם שהה יותר אז בשני כוסות ראשונות צריך לחזור ולשתות ובאחרונות א"צ ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס אפי' בב' כוסות אחרונות צריך לחזור ולשתות (שם במ"א): (י) מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ד' כוסות (שם): (יא) מצוה לחזור אחר יין אדום אם אין הלבן משובח ממנו (שם): (יב) אפי' עני שמתפרנס מן הצדקה ילוה או ישכור עצמו כדי שיהיה לו יין על ד' כוסות ומי שאין לו אלא על ד' כוסות ישתה כולם בלילה ראשונה ולא ישאיר ללילה ב' משום דבקיאין אנו בקביעא דירחא. נר בבית עדיף מד' כוסות משום שלום בית (מ"א): (יג) תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו ואין ליקח כוס שסיו גר מפני שלא יוכל לשתות רביעית בב"א (שם): (יד) נשים חייבות בד' כוסות ובכל המצות הנוהגות באותו לילה (שם):

דין כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס ב':

(א) אין ליטול ידיו קודם הקידוש רק אם אין ידיו נקיות יטול ידיו ואין מברך על נ"י ומוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו ואומר זמן. בשבת אומר ויכולו ואם חל במוצ"ש אומר יקנה"ז ואם שכח להבדיל ולא נזכר עד לאחר שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואומר הבדלה על כוס שני (א) ויברך בפה"ג ושותה ואם נזכר באמצע סעודה אומר הבדלה על הכוס ושותה בלי ברכת בפה"ג (דמסתמא דעתו לשתות יין בתוך הסעודה וברכת כוס שני פוטרתו) ואם נזכר לאחר שהתחיל (ב) לברך בהמ"ז אומר על כוס רביעי הלל והבדלה (מ"א ח"י פ"מ שם): (ב) אם שכח לומר שהחיינו בקידוש עיין בהל' סוכה ושם נתבאר (ג) רק ביום א' של פסח אין לו תשלומין משום דבקיאין אנו בקביעא דירחא והוי ברכה לבטלה (פ"מ סימן תע"ג): (ג) אם לא אמר ההגדה עד לאחר חצות יאכל מצה בלא ברכת על אכילת מצה ולא יברך בפה"ג על כל כוס רק על כוס ראשון ואחר הד' כוסות יברך ברכה האחרונה וכן מרור יאכל בלא ברכת על אכילת מרור (פ"מ סימן תע"ג ותע"ז) (משום דהוא פלוגתא בין הרמב"ם ובין התוס' אם הלכה כראב"ע או כר"ע ועיין בתשובת הרשב"א (סימן תמ"ס) לכן נ"ל דלא יברך דספק ברכה להקל ועיין פ"מ בא"א סי' תע"ז ס"ק א'): (ד) אונן בשני לילות של פסח חייב בכל המצות הנוהגות בלילה חוץ מהסיבה ומברך על אכילת מצה ומרור ושאר ברכות שמחויב רק ההגדה ישמע מאחר ואי ליכא אחר יאמר ההגדה בעצמו וא"צ לדלג המדרשים וכן בכל יו"ט אונן חייב בקידוש בליל יו"ט (פ"מ סי' ת"פ במ"ז):

דין מי שאין לו יין:

(א) מי שאין לו יין בליל פסח יקח ג' מצות ובוצע האמצעית לשנים ומצניע החצי לאפיקומן ונוטל ידיו ומקדש על הפת ואומר קנה"ז על הפת אם חל במוצאי שבת כמו בכל קידוש ואחר כך נוקח הפרוסה ומברך על אכילת מצה ואוכל הכרפס ומטבל במי מלח ואומר מה נשתנה עד גאל ישראל ומברך על המרור ואחר כך אוכל הכריכות בלא ברכה. ובמקומות שנהגו ליקח מע"ד יכול לשתות מע"ד לארבע כוסות אם אין יין מצוי (תפ"ג):

גליון רע"א (א) [ויברך בפה"ג ושותה. נ"ב אין לשון זה מדוקדק דצ"ל דמברך בפה"ג ומבדיל ושותה. (ב) [לברך בהמ"ז כו' על כוס רביעי. נ"ב לענ"ד בזה מבדיל על כוס ג' ואומר בהמ"ז והבדלה על כוס אחד. ודמג"א מיירי שלא נזכר עד אחר ששתה כוס ג']. (ג) [רק ביום א' כו'. נ"ב צ"ל ביום ח'. ר"ל דאם לא אמר זמן כל ז' אין לו תשלומין לומר זמן ביום השמיני].

הקדמת המחבר

פירוש מעשה נסים מהגאון האמתי מרנא יעקב מליסא ז"ל (בעהמ"ס חות דעת. נתיבות המשפט. מקור חיים. תורת גיטין. דה"ח וכו').

ירננו הצדיקים. ויגילו החסידים. אשר בחר בנו מכל העמים. חבה יתרה נודעת לנו כל הימים. שרצה בנו מכל קדושים השלמים. אשר בשמים ממעל. מלאכיו עושי דברו. והרשה אותנו להללו ולשבחו בכל מיני שבחים אף בהארים חיובים עלמיים. אשר הם נגותים בערכו ית'. כמאמרם ז"ל משל למלך שיש לו אלף דנרי זהב ומשבחין אותו בדנרי כסף. ועוד אמרו כל מה שאתה משבחו אתה מגנהו וכמו שפי' הרב המורה:

ויש להבין בזה מאמר בש"ס בקש נבוכדנצר לגנות כל שירות והשבחות שאמר דוד עד שבא מלאך וסטרו על פיו. פתח ואמר אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין. דלפי הנראה מאמר זה הוא תמוה מאד. איך אפשרי שפה טמא וגוף מסואב משולל מכל

קדושה כמו נ"נ יוכל להודות לפניו ית' יותר מאדונינו דוד ע"ה אשר נודע לכל כי כל זמירותיו נאמרו ברוה"ק. ואפשר בכוונתו כי באמת מי שמספר בשבחיו ית' לגנות יחשב. אך לאהבתו אותנו עם בני ישראל זרע הנבחר הנקראים בנים למקום בני אל חי הוא מקבל מאתנו הודאתנו ויש לו נחת בשבחנו אותו וכאב את בן ירצה. כמו אב האוהב את בנו קטן נעדר השכל ובנו מדבר לפעמים דברים שהם נגד כבוד האב עכ"ז הוא משתעשע בהם. ונחת ינחת בו כן אנחנו אף שהשבחים הם נגד כבודו ית' הוא מכסה באהבתו ונחת ינחת בשבחינו. והנה זה הרשע נ"נ שחיק טמיא רצה להדמות אל אדונינו דוד בשבחיו אשר באמת לעובדי כוכבים לא רצה הקב"ה לזכותם בזו המתנה הנפלאה. ואצלם בודאי לגנות יחשב שבחים כאלו שהם תוארים עצמיים כאשר הוא באמת גנות וכמו שהקדמנו בשם הרב המורה. וזה אומרו ביקש נ"נ לגנות היינו לשבחו יתברך בדמיון שבחי דוד שהם גנות בערכו. עד שבא מלאך וסטרו על פיו. הכוונה על כח השכלי אשר באדם כמו שידוע בספרי המחקרים על הרבה מאמרים בש"ס בלשון זה. פתח ואמר אתוהי כמה רברבין וגו' שהם שבח בתוארי הפעולות ולא שבחי עצמותו: ותקטן עוד זאת בעיניו אשר הטיב לנו בכל הטובות ורב טוב לבית ישראל עד כי חדל לספור ואלו היו כל הימים דיו וכו' ולא זו מחבבנו עד שעשה סיפור טובותיו עלינו וביחוד סיפור יציאת מצרים אשר הוא שורש כל הטובות שהטיב עמנו וכמו שאבאר בפנים. הטיל עלינו ית' בחיוב גמור להיות מצווה ועושה לספר נסו ולהודות לו על כל פרט ופרט. כדי להגדיל שכרו אתנו אף שהוא מחויב בחיוב שכלי לכל מקבל טובה להודות למטיב לו. חשב עלינו ית' ההודאה למצוה. ע"כ ראו השלמים ותמימים האלה מסדרי ההגדה לסדר נוסח הכולל שבח והודאה וסיפור נסיו ונפלאותיו. כוונו בו כונה עצומה ונפלאה ידועה אצלם. דברים העומדים ברומו של עולם. והיה מובן לבני דורם שהיה רוחב לבם כפתחו של אולם. אולם אנחנו יתמי דיתמי אשר נקב לבנו כמחט סדקית. הדברים סתומים אצל המון אנשי זמנינו אפי' להבין דרך הפשוט. וקמתי אני הצעיר באלפי עמוס התלאות. להבין דברי חכמים וחידותם. ולעמוד על תוכן כונתם. כפי אשר ישיג שכלי הדל. וראוי להזכיר פה מאמר הרב המורה בספרו בח"א ז"ל שאין ראוי למעיין בספריו שייחסהו לעוות וכו' ע"ש ויניח לך. ואני מקוה להש"י כי השלם מן האנשים יקבל תועלת בהרבה מקומות. וכבר אמרו וידוע כי בדברי תורה אף אם ימצא דבר אחד טוב מציל על כל הספר כולו. ועל הקדמה זו נשענתי בהגלות לעיני בני ישראל זה החיבור. והדן אותי לכף זכות מן שמים ידינוהו לזכות בכל פרשת העיבור:

פתיחה

הנה מעולם תמהו. על מה לא תיקנו ברכה על סיפור יציאת מצרים בלילה הזה. להיותו מצות עשה והגדת לבנך: ואח"כ מצאתי. שעמדו בזה הקדמונים. ה"ה הרי"ף והרשב"א. הרי"ף תירץ כי במה שאמר בקידוש זכר ליציאת מצרים יצא. והרשב"א תירץ משום שהות מצוה שאין לה קצבה ידועה ובדיבור אחד סגי: ואף שאיני כדאי לפלפל בדבריהם. כ"ש לחלוק עליהם. מ"מ תורה היא וכו': ולפענ"ד נראה דבלילה זה סיפור מעליא בעינן ולא יצא בדיבור אחד. כמו שכתבו הם ז"ל. דדיבור אחד בכלל זכירה הוא. וזכירה בכל לילה ולילה נצטוינו כדברי ר' אלעזר בן עזריה ומה חידשה התורה בלילה זה יותר אלא ודאי דבלילה זה סיפור מעליא מכל מה שאירע מראש ועד סוף בעינן. דאפילו בנס אחשורוש בעינן סיפור כל מה שאירע מראש ועד סוף וכשמחסר דבר אחד לא יצא. כמבואר במס' מגילה. ואם בנס זה אשר לא נצטוינו בזכירתו בכל יום ולילה. מצווין אנחנו לספר ביום שנעשה בו הנס כל המאורעות שהיו לצורך הנס. בניסא דיציאת מצרים אשר גדול ערכו בעיני הש"ת עד שצוה לזכור אותו בכל יום ולילה. אינו דין בנספר ביום שנעשה בו הנס. וכן הלשון דוהגדת לבנך מורה המשכת הדיבור והסיפור. דהגד מלשון המשכה הוא. כמ"ש המלשיך בפסוק ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי. עיין שם בדבריו: ומה שנראה לתת טעם במה שלא תיקנו ברכה. כי עינינו הרואות בכל דבר שתיקנו ברכה בגוף המצוה. לא תיקנו ברכה על צוותו העשיית המצות כי אינו בדין נתקן ברכה על ברכה. דהא ברכת המזון גם כן מצות עשה דאורייתא היא. ולא תיקנו לברך אקב"ו לברך על המזון. אלא ודאי מטעם שכתבתי כיון שמברכין הש"ת בגוף המצות. אינו בדין לתקן ברכה על ברכה. ומטעם זה לא תיקנו ג"כ כאן. כיון שכבר תיקנו ברכה אגוף הגאולה. וזהו ברכת אשר גאלנו לא תיקנו עוד ברכה אחרת על זה:

ילבש הקיט"ל ויסב על שמאלו . ואבל לא יסב ולא ילבש הקיט"ל תוך י"ב חודש על אביו ועל אמו ובתוך שלשים על שאר קרובים. כגון שלא נהג שבעה קודם פסח :

סדר הקערה

יניח שלש מצות כהן לוי ישראל. הכהן למעלה. ותחתיו לוי. ותחתיו ישראל. חזרת עליהם מימין. וביצה מבושלת משמאל. מרור באמצע. והחרוסת תחת הזרוע. והכרפס תחת הביצה. והחזרת שהיא לכריכה באמצע תחת המרור. ואם שכח לצלות הזרוע והביצה לא יצלה בלילה אם לא שדעתו לאכלו באותו יום. החרוסת יעשה מתפוחים ואגוזים ונותן עליו קנמון וזנגבי"ל ולא ידוכן היטב כדי שיהיו ארוכין קצת ויהיו דומין לתבן ויתן בתוכו יין :

קדש

לא יאמר קידוש עד שתחשך דהיינו צאת הכוכבים. ומקדש ומברך זמן. ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז. ואם שכח להבדיל עד שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואח"כ יבדיל. ואם נזכר באמצע סעודה שלא הבדיל מבדיל באמצע סעודתו על הכוס. ואם היה דעתו לשתות יין תוך הסעודה מברך בפה"ג. ואם נזכר אחר שבירך ברכת המזון אומר הלל והבדלה על כוס אחד כיון דא"א בענין אחר. ולא יטול עליו ידיו קודם קידוש. ואם אין ידיו נקיות יטול מעט ולא יברך עני"י: שיעור כוס רביעית. ולכתחלה ישתה כולו ובדיעבד סגי ברוב רביעית וצריך לשתות שלא ישהה יותר משיעור שתיית רביעית. ואם שהה יותר אז בב' כוסות ראשונות צריך לחזור ולשתות ובאחרונות א"צ. ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס לא יצא וצריך לחזור ולשתות אפי' בב' כוסות אחרונות. גם הנשים חייבות בד' כוסות ובכל המצות הנוהגות בלילה: אין ליקח כוס שפיו צר שאינו יכול לשתות רביעית בבת אחת. בין כוס ראשון לשני לא ישתה רק לצורך גדול :

ורחץ

נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון משום דהוי דבר שטיבולו במשקה. ולא יברך על נטילת ידים :

כרפס

נוטל כרפס פחות מכזית ומטבלו במי מלח ומברך בורא פרי האדמה. ומכוין לפטור גם המרור יאוכל ואינו מברך אחריו :

יחץ

יקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים ויטמין חלק הגדול לאפיקומן וחצי השני יניח בין ב' השלימות ומגביה הקערה עם כל מה שעליה ואומר הא לחמא עד מה נשתנה: והנכון לפרש כל ההגדה בלשון אשכנז לנשים וקטנים ומוזגין כוס שני וכאן הבן שואל מה נשתנה ואם אין בן שואל לעצמו :

מגיד

מתחיל להגיד עבדים היינו. ומתכוין לצאת ידי מצות עשה של ספור יציאת מצרים כי מצות צריכות כוונה. וכשמגיע לדם ואש ותימרות עשן ולעשר מכות ולר' יהודה היה נותן בהם סימנים מטבל אצבעו ביין וזורק. וכשמגיע למצה זו מגביה מצה הפרוסה. וכן כשמגיע למרור זה מגביה המרור. אבל כשמגיע לפסח שהיו אבותינו אוכלים לא יגביה הזרוע. ויהיה מגולה קצת כשיאמר ההגדה. וכשמגיע ללפיכך מגביה כל אחד כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל והפת יהיה מכוסה אז. וכשחותם גאל ישראל מברך בפה"ג ושותה כוס שני :

רחצה

נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים :

מוציא מצה

יאחז מצה הפרוסה ושתי השלימות ומברך המוציא. ומניח השלישית מידיו ומברך על אכילת מצה. ואחר כך משבר מהשלימה העליונה ומהפרוסה מכל אחד כזית ויקחם ביחד לתוך פיו ויאכלם ואם א"א לו לאכלם ביחד יאכל של המוציא תחלה ואחר כך של אכילת מצה ולכתחלה יש לבלוע כזית מרוסק ביחד. ובדיעבד יצא באכילת מעט מעט. ובלבד שלא ישהה יותר מכדי אכילת פרס. וכן במרור. ולא יסיח בדברים שאינן מענין הסעודה עד אחר שיאכל הכריכה:

מרור

נוטל כזית מרור. והמרור לא יהיה כבוש דהיינו שלא יהיה שרוי במים מעל"ע. ולא מבושל. ומטבלו בחרוסת. ויגער החרוסת מעליו ומברך אחר הטיבול על אכילת מרור ואוכל :

כורך

נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם מרור ואומר זכר למקדש וכו' ואוכל :

שלחן עורך

ואוכל סעודתו. ונוהגין לאכול ביצים. ואין אוכלין צלי בב' הלילות אפי' בישלו ואחר כך צלאו או צלאו ואח"כ בישלו. אבל דגים וביצים צלויים מותר :

צפון

אחר גמר סעודה אוכל האפיקומן. ולא יאכל ולא ישתה אחר האפיקומן. ולא יאכל האפיקומן בשני מקומות ולכתחלה יאכל כשני זיתים אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו. וכל הפחות לא ימעט מכזית ויאכל בהסיבה. ולא יאכלנו אכילה

נפה. ויהיה זהיר לאכלו קודם חצות. ואם שכח ולא אכל עד שנטל מים אחרונים או שאמר הב לן ונברך. אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא. ואם נזכר אחר שבירך ברכת המזון ועדיין לא בירך בורא פרי הגפן יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך ברכת המזון ויברך בורא פרי הגפן וישתה הכוס. ואם נזכר אחר שבירך בורא פרי הגפן יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויברך ברכת המזון בלא כוס. ואם נאבד האפיקומן יאכל כזית מצה שמורה אחרת:

ברך

מברך ברכת המזון ושותה כוס שלישי בהסיבה. ולא ישתה יין ולא שאר משקה המשכר בין שלישי לרביעי. מיהו מכוס ג' יכול לשתות כמה פעמים והכל נחשב כשתיה אחת רק שלא ישתה כל כך שישתכר:

הלל

מוזגין כוס רביעי ומתחיל לא לנו עד שגומר הלל. ויהיה זהיר לגמור הלל קודם חצות ואומר יהללוך עד מעולם ועד עולם ואינו חותם בברכה. ואחר כך אומר הלל הגדול דהיינו הכ"ו כי לעולם חסדו ונשמת וחותם בישתבח עד חי העולמים. ושותה ומברך על הגפן. ואחר ד' כוסות לא ישתה יין ולא שאר משקים. ולקריי"ץ. ועפי"ל טראנ"ק דהיינו מה שעושין מבישול או מכבישת תפוחים עם מים. וכן מה שכותשין התפוחים בבית הבד שיש להמשקה טעם גדול אסור אבל טיי"ע מותר. ובליל שני מותר בכל המשקין רק יין אסור: וחייב לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה ואין קורין ק"ש אלא פרשה ראשונה שמע וברכת המפיל:

נרצה

מי שעשה כך מרוצה לפני הקדוש ברוך הוא:

נ"ל דאסור למלול הקריי"ן והמולל קריי"ן ואוכלו אינו יוצא בו משום מרור דהא בברכות ל"ח אמרינן מחלוקת אמוראים בשלקות אי מברך שהכל או בפה"א ואמרינן התם דבמחלוקת שנויה אי יוצא במצה שלוקה ודאי דשאני מצה דבעינן טעם מצה. וכן פריך התם ממרור כבוש ושלוק ודאי גם כן שאני התם דבעי טעם מרור אלמא דלכל לחשיב שינוי לענין ברכה שמברכין שהכל בודאי אינו יוצא משום מרור רק דהש"ס אמר שאפילו במקום דלא חשיב שינוי לענין ברכה מ"מ לא נפיק ידי מרור דבמרור בעינן טעם מרור שלא ישתנה הטעם מרור מברייתו כלל. ובדף ל"ט אמרינן הני גרגלידי דלפתא פרמינהו פרימא רבא בפה"א פרימא זוטא שהכל. וכתב הרשב"א בחי' בד"ה קבע עולא לשבשתי' הטעם דסובר דאיפגים טעמא קצת. ולדבריו דחשיב שינוי טעם לענין ברכה שמברך שהכל ודאי דלא יצא ידי מרור. ואפילו למאן דפליג שם היינו מטעם דאמר התם דהא דפרמינהו כי היכי דנימתיק טפי והיינו מטעם שכתב הרשב"א שם משום דנשתנה לעילוי וזהו סברא שייך לענין ברכה דשינוי לעילוי לא מפסיד הברכה אבל לענין מרור כל שנשתנה ממרירתו אם נשתנה לעילוי שאינו מר כל כך כמו בראשונה מכ"ש דלא יצא ואין לומר דוקא גרגלידי דלפתא איפשתני טעמו משא"כ בשאר דברים דמנין לנו זה ואדרבה עינינו רואות דהמלילה מבטל טעם המרירות דהא בשביל כך מוללין אותו. ועוד דבשלוק וכבוש במרור דאינו יוצא כתב הרשב"א הטעם משום דאיפגים טעם מרירותו ועינינו רואות שע"י המלילה מיפגום יותר ויותר הטעם מרירות ממה שנפגם ע"י כבישה במים מעת לעת. ועיקר שינוי טעם דקפיד בש"ס היינו שנשתנה טעמו מכמות שהיה מעיקרא אף דעדיין יש בו טעם מר תדע דהא הקריי"ן הכבוש מר יותר משאר מרורין המוזכרים במשנה כגון שלאטי"ן אלא העיקר כל שנשתנה טעם מרירותו אינו יוצא. לכן מי שנגע יראת ה' בלבו לא יעשה זה דכיון דקפיד בש"ס על שאינו טעם מרור מי יכניס ראשו להקל בדבר מצוה:

בחמש עשרה מלות הבאות לפניך נכלל כל הסדר של פסח כל א' וא' במקומו. ואלו הן:

קַדֵּשׁ. וּרְחַץ. כַּרְפַּס. יַחַץ. מַגִּיד. רָחְצָה. מוֹצִיא. מַצָּה. מָרוֹר. כּוֹרֵךְ. שֻׁלְחָן עוֹרֵךְ. צָפוּן. בָּרֵךְ. הַלֵּל. נִרְצָה:

תקון תפלה

קדש ורחץ וכו' מגיד רחץ. כך מצאתי מגיהים ונכון מאד, כי המחבר כוון לחרוז כל סדר הפסח בדרך שיר קצר להקל על הזכרון, ולפי ההגהה הזאת יהיה השיר בעל שלשה בתים פנימים ושני בתים חיצונים וכלם בעלי ב"ת. וסדרו כך הוא

קַדֵּשׁ על כוס ראשון וּרְחַץ לטבול ראשון
כַּרְפַּס . . . . . . יַחַץ קיצור מן יֶחֱצֶה
מַגִּיד ספור יציאת מצרים רָחַץ (תהלים ס, י)
מוֹצִיא . . . . . . מַצָּה
מָרוֹר . . . . . . כּוֹרֵךְ
שֻׁלְחָן מסדרו כשלחן שר עוֹרֵךְ מאכליו ומעדניו
צָפוּן הפרוסה הצפונה בָּרֵךְ
הַלֵּל . . . . . . נִרְצָה

ושד"ל בליקוטיו כתב „יש בידי כת"י על קלף לקוטים וזכרונות שכתב אחד מרבני אשכנז תלמיד מהרי"ל ומחותנו, ושם ראיתי כי ר' שמואל

משלייזא

קדש מוזגין לו (היא אחר דרך חירות) כוס ראשון ונוטל הכוס בשתי ידיו ונותן על ידו הימנית ומקדש עליו מעומד. ויאמר:

הִנְנִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת כּוֹס רִאשׁוֹן מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל: ויהי נועם וכו'

בלחש וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר:

כשחל בשבת

יוֹם הַשִּׁשִּׁי: וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

כשחל יום טוב בחול מתחילין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) אֶת־יוֹם

עץ יוסף

יום הששי כו'. יאמר במחשבתו יוצרי ובוראי אני מאמין באמונה שלמה באלהותך שאתה הוא ה' אלהינו. ואני מעיד שאתה בראת את השמים ואת הארץ וכל אשר בעליונים ובתחתונים ובלעדיך אין אלהים:

אשר בחר כו'. יאמר במחשבתו יוצרי ובוראי אני נותן לך הודאה עצומה על שבחרתנו ואתה ברחמיך הרבים בראת אותי בחלקך ובגורלך הקדוש. ואני נותן לך הודאה עצומה על המתנה הגדולה שנתת לנו את החג הקדוש הזה לטובותינו (ואם הוא שבת יאמר במחשבתו בתיבות שבתות למנוחה אני מאמין בדברי חז"ל אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה כו'):

ענף יוסף

אשר בחר בנו מכל עם. והבחירה הזאת היתה בימי אברהם אבינו במצות המילה כמ"ש והקמותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים. ולהיות זה החסד הראשון שקבלנו ממנו יתברך והקודם במעלה ירבה ליתר הטובות כלם. לכן תקנו עליו ברכת אשר בחר בנו מכל עם שהי' עיקר התחלתו בימי אברהם ומזה נמשך שרוממנו מכל הלשונות. ונמשך מזה ג"כ שקדשנו במצותיו ונתן לנו חקים ותורת אמת עד שמזה נמשך שנתן לנו באהבה רבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון. כי מאהבת השם נתן לנו מועדים וחגים לשמוח ולהתעדן בהם ולפי שהדברים האלה שנזכר מהמועדים באו על דרך ההמשך מאותה בחירה ראשונה שעליה נתקנה הברכה לכן חזר ואמר כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ואותם מקדש ישראל והזמנים (מטה משה):

עיון תפלה

אשר בחר בנו מכל עם. לא לחנם שנו מסדרי הברכות והתפלות את הלשון, בברכת התורה אנו אומרים אשר בחר בנו מכל העמים בלשון רבים, וכן בתפלות הימים הטובים אתה בחרתנו מכל העמים ורוממתנו מכל הלשונות, ובקדוש היום אנו אומרים מכל עם מכל לשון בלשון יחיד. כי בברכת התורה ובתפלות יו"ט אנחנו מדברים מתחלת היותנו לעם בצאתנו ממצרים ובקבלנו את התורה, בצאתנו ממצרים רואים אנחנו כי מאת

מפניט

תקון תפלה

מפלייזא אחד מחכמי התוספות שחי בתחלת האלף הששי הוא מחבר הסימן קדש ורחץ, וזהו ר' שמואל שביאר הלכות בעור חמץ לר' יוסף טוב עלם" עכ"ל. [וביאורו נדפס באור זרוע הלכות פסח (סימן רנו)]:

אשר בחר בנו כו'. ויו"ט שחל להיות בשבת נוסח רב עמרם ומחזור ויטרי דף רפ"א בשם רש"י ז"ל את יום המנוח הזה ואת יום חג פלוני הזה (ורב עמרם מוסיף את יום טוב מקרא קדש הזה). ונוסח הרמב"ם בקדוש לרגלים בפ' כ"ט מהל' שבת הי"ט אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון בחר בנו ויגדלנו רצה בנו ויפארנו (וכתב על זה הר"ד אבודרהם בסדר ההגדה דף פ"- ע"א

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמע"צ ולש"ת
חג המצות הזה. זמן חרותנו	חג השבעות הזה. זמן מתן תורתנו	חג הסכות הזה. זמן שמחתנו	שמיני עצרת החג הזה. זמן שמחתנו

ענף יוסף

זמן שמחתנו מקרא קדש. כתב הלבוש הטעם שאנו אומרים זמן שמחתנו מקרא קדש כו' בחג הסוכות יותר משאר החגים. מפני שסוכות הוא זמן האסיף שהבריות שמחים בו וכתיב ביה שמחה. ואע"ג שגם בשבועות כתיב ביה שמחה ושמחת לפני ה' אלהיך. שאני סוכות דכתיב ביה ב"פ שמחה ושמחת בחגך וגו' והיית אך שמח וגו'. ועוד דהתם לא כתיב אלא ושמחת לפני ה' אלהיך משמע דוקא בבית המקדש לפני ה'. אבל הכא כתיב ביה סתם ושמחת וגו'. ובספר אבן שועב תירץ לפי שבחג הסוכות ישראל נקיים מעונות ופשעים שנמחלו להם ביום הכפורים. וגם בזה הזמן נמחל להם על עון העגל. ונגמרו בהקמת המשכן עכ"ל. אבל בילקוט סדר אמור רמז תרנ"ד אי' אתה מוצא שלש שמחות כתיב בחג. ושמחת בחגך. והיית אך שמח. ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. אבל בפסח אין אתה מוצא שכתוב בו אפילו שמחה אחת. ובעצרת לא כתיב אלא שמחה אחת (דברים טז) ועשית חג שבועות לה' אלהיך וגו' ושמחת וגו' אתה ובנך. ובראש השנה אין כתיב בה אפילו שמחה אחת. ולמה כו' וע"ש ותמצא נחת:

זמן שמחתנו (בשבת באהבה) מקרא קדש. כתב המט"ת וז"ל שמעתי דדוקא בשבת יש לומר באהבה לפי שקבלו את השבת באהבה וברצון. אבל שאר המועדים שקבלו בהר סיני לא קבלו באהבה שכפה עליהם ההר כגיגית. אבל שבת במרה נצטוו. וא"ת הרי פסח ג"כ במצרים נצטוו ולא בהר סיני. וי"ל דת"ת נתחדשו הקרבנות בסיני כענין שכתוב בפרשת אמור ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות וגו' ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם אשה לה' וגו'. לכן אין לומר באהבה מקרא קדש. וגם משום לא פלוג ברגלים. וא"ת למה אנו אומרים באהבה מועדים לשמחה מאחר דלא קבלו באהבה לא לימרו נמי התם. וי"ל דהכי פירושו ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לנו עלי ואני פורע אע"פ שאנו אוכלים ושותים נקבל עליו שכר היינו באהבה מועדים לשמחה שייך שפיר באהבה. משא"כ במקרא קדש שהוא עול מצות באיסור מלאכה ולא קבלו באהבה. רק בשבת קאי באהבה על שבת עכ"ל. ובספר נוהג כצאן יוסף כתב ז"ל

עיון תפלה

מפנינו עמים רבים גדולים ועצומים ממנו מצרים ועמלק ומלכי האמורי סיחון ועוג וכל מלכי כנען ונתנם למרמס כטיט חוצות ובחר אך אותנו, לפיכך ראוי להזכיר שהיו אז בעולם עמים רבים ומכלם לא בחר אלא אותנו, **אתה בחרתנו מכל העמים** השונים שהיו אז בעולם, ולא על פי מעלתנו אנחנו כי אם על פי מגרעות יתר העמים (ראה באורנו לפסוקי דזמרה בפיסקא יהי כבוד פסוק כי בחר ה' בציון) כדי להגדיל חסדו ואמתו אשר גברו עלינו אז. ובמתן תורה ראוי ג"כ להזכיר רבוי העמים שהיו בימים ההם, לפי שהחזיר הקב"ה את תורתו על כל אומה ולשון ומכלם לא קבלוה אלא ישראל, כמו שאמרו רבותינו בספרי וזאת הברכה על פסוק ה' מסיני בא, והבחירה במתן תורה עוד **יתרה** לה שהיתה לא לבד על פי מגרעות יתר העמים כי אם גם על פי מעלתנו אנחנו, כמו שאמרו רבותינו במכילתא יתרו פסוק ויסעו מרפידים בכל מקום הוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן נאמר ויחן שם ישראל שהשוו לב אחד לכך, לפיכך אנו אומרים **אשר בחר בנו** לא אותנו, ראה באורנו שם. אבל בדברנו אח"כ מזמן היותנו כבר לעם נבחר אשר לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב ואנחנו שומרים תורת ה' ומקיימים מצותיה (מצות קדוש המועדים) מאי נפקא מינה אם יש זולתנו עמים רבים או עם אחד בכל העולם כלו? כל עמי התבל כעם אחד הם לפני הקב"ה נגד עם בני ישראל, לפיכך אנו מזכירים את כל אלה אשר לא על תורת ישראל יתחשבו בלשון יחיד **אשר בחר בנו** מכל עם. ופירוש אשר בחר בנו **הבוחר בנו**. כמו בברכת ההפטרה **הבוחר** בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו, וכי הא דאמרינן אשר נתן לשכוי בינה שעשה לי כל צרכי (לדעת האומרים כך) שפירושם הנותן העושה: **חג המצות**. ראה מה שכתבנו לעיל בתפלת חול בבאור יעלה ויבא: **חג השבועות**. כך שמו דכתוב, ועד ימי אנטיגנוס איש סוכו היו

תקון תפלה

ע"א שאינו ממטבע הברכה אלא הוספה מאוחרת) ותתן לנו וגו' לששון את יום טוב מקרא קדש הזה את יום חג פלוני הזה זמן פלוני באהבה זכר ליציאת מצרים וגו'. ונוסח בני רומא שוה לנוסח אשכנז בין ביו"ט בין בשבת ויו"ט אלא שהם מוסיפים וי"ו וחגים וזמנים לששון, ואף בשבת אין אומרים באהבה אלא מקרא קדש לבד, ובשבת ויו"ט אומרים ושבתות ומועדי קדשך וכ"ה בנוסח ספרד. וברב עמרם ושבת ומועדי קדשך בשמחה וגו' ואיננו מזכיר באהבה וברצון. והספרדים מסדרים בשבת ויו"ט כרב עמרם ואת יום חג פלוני הזה ואת יום טוב מקרא קדש הזה, אבל תחת את יום המנוח הזה אומרים את יום השבת הזה כאשכנזים ובני רומא:

בְּאַהֲבָה מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ

ענף

ז"ל טעם שאומרים בשבת באהבה מקרא קדש משום דכתיב מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים וכתיב וקראת לשבת עונג. ולפיכך ראוי לומר אהבה בעת התענוג והעונג. אבל ברגל שנה אין אומרים

יוסף

באהבה מקרא קדש אפילו בחול בשבת משום שטעם הנ"ל לא יתכן ברגל השנה שצריך שלא יאכל כל שבעו כמ"ש באגודה סוף ר"ה. וא"כ אין זה תענוג גמור עכ"ל:

כתב

עיון

אומרים גם בשבועות זמן שמחתנו לפי שגם בו כתוב שמחה ושמחת לפני ה' אלהיך (דברים טז, יא), ומשקלקלו הצדוקים בזמן אנטיגנוס (אבות דר"נ פ"ה) בכמו ג' אלפים ת"ק ליצירה, ואמרו שחג השבועות אחר השבת (מנחות ס"ה ע"א) ולפי טעותם לא נתנה תורה בחג השבועות דהא הכל מודים שבשבת נתנה תורה (שבת פ"ו ב'), אז התקינו חכמים לקרוא את החג הזה בשם עצרת כמו מו"ק ג' ע"ב, כ"ד ע"ב, חגיגה י"ז ב', ר"ה ס"ז ע"א, חולין פ"ג ע"א, עירובין מ' ע"ב וכיו"ב, כי פירוש עצרת כניסת הקהל כמו קראו עצרה (יואל ב, טו) ובשלשה מקומות בתורה (דברים ט, י; י, ד; יח, טז) נקרא יום מתן התורה בשם יום הַקָּהָל ותקנו לומר זמן מתן תורתנו כדי להוציא מלבן של צדוקים דלדידהו לא נתנה תורה בחג השבועות, כי התורה נתנה בשבת וחג השבועות היה ביום א' ממחרת השבת. אבל בתפלה אין צרך לשנות שמו מן הכתוב כי כבר אנחנו מזכירים בסוף זמן מתן תורתנו. ועי' הכתב והקבלה (שם ט, י). ומה שלא קראו אותו עֲצָרָה כמו במלכים ויואל או יום הקהל כמו בתורה? כי אבל חז"ל היה יחס חג השבועות לחג המצות כיחס שמיני עצרת לחג הסכות, גם חג השבועות היה ראוי להיות תיכף אחר שבעת ימי חג המצות מן הטעם האמור ברש"י (ויקרא כג, לו) „עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן להפטר אמר בָּנַי בבקשה מכם התעכבו אצלי עוד יום אחד קשתה עלי פרידתכם" עכ"ל, וזה הטעם שייך ג"כ בחג המצות, אלא לפי שבקש ליתן תורתו לבניו אחרי הִטַּהֲרָם מטמאת מצרים, צִוָּם לספור מקודם שבעה שבועות כדמיון שבעה נקיים. או בהפך כמו שאמרו רבותינו בתנחומא הובאת בזבר פ' ראה סי' י"ג ובשיר השירים רבה פרשה ז' פסוק מה יפו פעמיך אמר ר' יהושע ב"ל ראויה היתה העצרת של חג בתשא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח אלא אמר הקב"ה חורף הוא ואינן יכולין לשנות בהיכם ולבא לכאן אלא עד שהן אצלי יעשו עצרת, וכדי לרמז גם על הרעיון הזה בחרו לקראו באותו השם שקראה תורה לשמיני של חג. וז"ל רבינו טוביהו בפסיקתא זוטרתא פ' פינחס פסוק שעיר עזים אחד „למה נאמר בעצרת ויוה"כ שעיר (בלא וי"ו) מקיש עצרת ליוה"כ מה יום הכפורים יום מתן תורה אף עצרת יום מתן תורה מפני שלוחות שניות נתנו ביום

תפלה

הכפורים ועשרת הדברות נאמרו בעצרת. וכדי להוציא מלבן של צדוקים שאומרים מתן תורה לא היתה בעצרת לכך הוקשו זה לזה בשעיר שעיר" עכ"ל. ואחרי אשר בטלו חכמים הזכרת „זמן שמחתנו" בעצרת כדי להנזר ממדת הצדוקים אשר נשארו בהזכרה א, נהגו חכמי התלמוד שלא ללמוד שמחת יום טוב מן המקרא ושמחת לפני ה' אלהיך הכתוב בעצרת (דברים טז, יא) כדי שלא לחזק ידי מרעים האומרים עצרת זמן שמחה ולא זמן מתן תורה, אלא מן המקרא ושמחת בחגך הכתוב אחריו בחג הסכות פסחים ק"ט א', מו"ק ח' ע"ב, ושם י"ד ע"ב, חגיגה ח' ע"א, מגילה ס"ז ע"ב, וברש"י סוכה מ"ב ד"ה והשמחה, וקרא לעצרת יסמיכו על שמחת מתן תורה: זמן שמחתנו. שנאמר ושמחת בחגך (שם שם, יד) ומשם אנו למדים שמחת יו"ט לכל המועדים: מקרא קדש. מקרא שם דבר, קְרָא אותו קדש לאכילה ולשתיה וכסות נקיה (רש"י ממכילתא); אבל ממה שלא מצאנו הלשון הזה אלא במועדים ולא בשבת (כי מה שכתוב בפ' אמור וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש מפרש הגר"א ז"ל שהמקרא הזה הוא הערה כללית על שבעת ימי המועדים הכתובים אח"כ בפרשה זו, ששת ימים מן המועדים הללו שני ימים פסח יום אחד סכות יום אחד שמיני עצרת יום אחד שבועות ויום אחד ר"ה כל אלה מותרין במלאכת אוכל נפש. וביום השביעי של ימי מועד אלו והוא יום הכפורים שבת שבתון) וממה שאמרו בגמרא ר"ה כ"ה ע"א אשר תקראו אותם מקראי קדש אתם אפי' שוגגין וכו' אין לי מועדות אלא אלו, נראה שהם מפרשים מקראי קדש הימים המקודשים למועדים ע"י קריאת ב"ד מקודש החדש, ובב"ב קכ"א א' מועדי ה' צריכין קדוש בית דין ופרשב"ם „שמקדשין המועדים על ידי קדוש ראשי חדשים" עכ"ל: זכר ליציאת מצרים. בסכות נאמר (ויקרא כג, מג) כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים, ובחג השבועות אחרי ספרם שבעה שבועות בדמיון שבעה נקיים ונטהרו מטמאת מצרים זכו לקבלת התורה; וראש השנה ג"כ זכר ליציאת מצרים, כי עד העת ההיא היו ישראל נדונין בר"ה בכל אוה"ע, אבל מיצ"מ ואילך שנתנו להם תורה ומצות הם נדונים בפני עצמם ברחמים ויוצאים זכאים (זיק"ר פכ"ט וכר"ה ט"ז א'), ובאיכה רבתי פרשה ג' כפוק טוב ה' לקוו ולכוונתיה נושא עון ועובר על

פבע

קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים (וְשַׁבָּת) וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ (בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

בליל ראשון של סוכות מברכין לישב בסוכה ואח"כ זמן. ובליל שני אומרים זמן ואח"כ לישב בסוכה. ולדעת הגר"א גם בליל ב' של סוכות מברך לישב בסוכה ואח"כ זמן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה:

במוצ"ש ליו"ט אומרים כאן נר. הבדלה. זמן. ובסוכות נר. הבדלה. סכה. זמן. בב' לילות אחרונים ש"פ א"א שהחינו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

מעשה נסים

פירוש ברכת שהחינו

יש להתעורר אל הכפל במלות האלו זה שלש פעמים שהחינו וקימנו והגיענו אשר לכאורה ענינם אחד והיה די באמרו שהחינו בזמן הזה: ונבוא אל הביאור בשום לב אל תארי הבורא יתברך המורגל לומר חי וקים. וביותר קשה בזה בברכת ברוך שאמר אנו אומרים ברוך חי לעד וקים לנצח. יש להבין כפל הענין במלות שונות. ונראה לפרש כי הם שתי חלוקות לא ראי זה כראי זה. תאר חי נקרא על שמחיה כל הנמצאים והנבראים בעולם ולא מחמת שהוא עצמו חי כי לא יהכנו תארים עצמים בערכו זה כנודע. אבל ענין חי הנאמר בהש"י הוא ע"ש שהוא חיותו של עולם כמ"ש הזוה"ק סוף המיד. והוא תאר קיים צדק עליו ית' שהוא עומד קיים תמיד קיום נצחי בלי שום שינוי ותמורה ח"ו כאמרו ית' אני ה' לא שניתי וכמ"ש הרב המורה. ונגד חלוקה ראשונה בשם חי אמר לעד כי שם עד יורה על העצמיות של כל ימי קיום העולם. וכפיוט אקדמות נטלא וטרי עדי עד ספיחתו נושא העולם. והנה קודם שנברא העולם שהיה הוא ושמו בלבד וכן בכלות הכל אי אפשר לתארו חי. ולא נוכל לקראו חי רק כל זמן היות העולם קיים המקבל ממנו ית' החיות. לכן על כל ימי העולם נאמר חי לעד. אמנם מלת נצח נאמר על בלתי התכלית בבחינתו ית' לזה

עץ יוסף

ברכת שהחינו יברך ג"כ בשמחה והודאה עצומה במחשבתו להשם יתעלה שהאריך ימי חייו עד זמן זה לקיים מצותיו הקדושים השייכים ברגל זה. וגם על שהאריך ימי חיי בניו עד זמן זה. ויאמר בלבו בני הקטנים אף שיברכו ברכה זו בעצמם לא יהיו הודאה במחשבתם כראוי לו יתברך שמו אמן אני בשבילם הודאה עצומה:

ענף יוסף

כתב סלוקת סי' תכ"א למה ג"פ שהחינו וקימנו והגיענו. כנגד שלש נפשי את ה' אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי ע"כ:

עיון תפלה

פשט יכול לכל תלמוד לומר לשארית מלתו, ובירושלמי ר"ה פ"ק ה"ג הקב"ה דן את ישראל ביום בשעה שהן עסוקין במצות ואת האומות בלילה וכו'; וכן יוה"כ שהתחיל מיצ"מ. אבל שבת היא זכר למעשה בראשית. וז"ל רבינו צדקיה הרופא בשבלי הלקט השלם סדר ר"ה סי' רפ"ו תימה לאחי ר' בנימין זצ"ל מה שקבעו בקדוש ובתפלה של ר"ה ויוה"כ זכר ליציאת מצרים, בשלמא בקדוש של שבת (ראה מה שכתבתי שם במקומו) שהרי בי' הדברות שבמשנה תורה כתיב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, שבועות נמי כתיב בסוף פ' ראה וזכרת כי עבד היית וכו' אבל בר"ה ויוה"כ מאי זכר ליצ"מ איכא והלא לא מצינו שנכתב בהם יצ"מ כלל? ותירץ לפי מה ששנינו תניא ר"א אומר בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים ור"י נמי בהא לא פליג, והתם יליף לה מקראי (ר"ה י"א א'), וביוה"כ נמי מצינו יצ"מ גבי שלוח עבדים במשנה תורה בפ' ראה הענק תעניק וגו' וזכרת כי עבד היית וגו' ותניא (בתו"כ הובא בר"ה ח' ע"ב) כיון שהגיע יוה"כ תקעו ב"ד בשופר נפטרו העבדים לבתיהן, וגבי שלוח עבדים כתיב כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, הא למדת שבר"ה ויוה"כ נמי שייך לומר זכר ליצ"מ. עכ"ל. אבל הלשון משמע שכל עקרו של יוה"כ הוא זכר ליצ"מ. ועי' בדרשות הר"ן סוף דרשה ראשונה ג"כ טעם לזה: **ומועדי קדשך.** מעין חתימה סמוך לחתימה (פסחים ק"ד א'): **מקדש ישראל והזמנים.** (שם קי"ז ב') ביומא טבא בין בצלותא בין בקדושא מקדש ישראל והזמנים וזמנים הם מועדים, דתרגום מועד זמנא:

תקון תפלה

לֵישֵׁב בסכה. (סוכה מ"ו א'), כן המנהג בלשון חכמים בגזרות נחי פ"א יו"ד וחסרי פ"א נו"ן לֵילֵד לֵירֵד לֵילֵךְ לָנוּחַ לָגוּף לָשׁוּךְ, אבל בלשון תורה לָשֶׁבֶת לָלֶדֶת לָרֶדֶת לָלֶכֶת לָגֶשֶׁת לִנְגֹּף לִנְשֹׁךְ. בַּסֻּכָּה בפת"ח הבי"ת, להורות על הסכה הידועה הנעשית כהלכתה:

שהחינו. (סוכה מ"ו א' ברכות נ"ד א'), ובשאלתות דרב אחאי סי' קע"א אשר החינו, ובתוספתא ברכות פ"ו הלכה י"ד וט"ו הגרסא ברוך שהגיענו לזמן הזה:

באור

ואם חל יום טוב במוצאי שבת יברך יקנה"ז. דהיינו בורא פרי הגפן. ואח"כ קידוש על ישראל והזמנים. ואח"כ אומרים נר. הבדלה. זמן. וכתב הכל בו מאחר שפסקו ז"ל שנוסח הברכה בורא מאורי האש שהוא לשון רבים. צריך להיות שם אבוקה שנראים בה מאורות ע"כ. לכן אם חל במוצאי שבת יכוין לאחר להחזיק שני נרות ויברך על הנר: כתב רש"י ז"ל במסכת שבת דאין מברכין על הבשמים במוצאי שבת ליו"ט גזירה שמא יקטוס מן המחובר ועוד שלא אבדה נשמה יתירה של שבת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ: ומברך שהחינו: בפסח שותה הכוס בהסיבת שמאל ואינו מברך ברכה אחרונה:

פירוש ברכת שהחינו

מעשה נסים

לזה אמר קיים זה שמו אשר יקראו לו לנצח. ומזה הטעם עצמו נקראו ישראל ג"כ חיים וקיימים. דרש"י פי' אקרא לא ירפך ולא יעזבך. לא יתן לך רפיון. והכוונה דבגלות המר והנמהר אנו צריכין לשני חסדים הכרחיים. האחת שאנחנו מפורדים בין העמים ונחשבנו כצאן לטבח יובל. כמאמר המגיד שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מצילנו מידם ומרים אותנו זה בודאי טובה נפלאה והן הן גבורותיו. וכנגד זה אמר לא יעזבך דהיינו לכלותך. והשנית שכל מגמתם לבטל מאתנו המצות והמקום מוכן לכך כמ"ש הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. ובכל זאת לא שכחנו שם אלהים ואנו מקיימין מצותיו. והוא ית' מחזיק בידינו שלא נלמוד ממעשיהם מחמת גודל הצרות. ולזה אמר לא ירפך לא יתן לך רפיון שמחזיק אותנו באמונתו ובמצותיו ית'. וע"כ שפיר יצדק גם על ישראל חיים וקיימים. חיים ע"ש החיות. וקיימים ע"ש הקיום בלי שינוי מאמונתם. ובזה בא אל נכון מאמרנו בהגיע זמן עשיית מצותיו ית'. ולהודותו ולשבחו על שתי הטובות הנזכרות. שהחיינו שמחיה אותנו ונתן לנו החיות בין העמים. וקימנו באמונתו ובקיום מצותיו הנלהות ית'. ואומרו והגיענו ירצה בכוונתו. כי באמת אף שהאדם רוצה ומתאוה במקום המצוה. צריך הוא לחסדי הבורא שיספיק בידו קיום המצוה בכל פרטיו. ונוסף על זה שיהי' יוכל אדם לקיים המצוה בהידור ונחשב לו למצוה בפ"ע במה שהש"י מהדר. כמלא שהוא מניע אותנו להמצות הנעשים בזמן הזה:

ענף יוסף

איתא בפדר"א פ"כ אמר רבי צדוק כל מי שאינו מבדיל על היין במוצאי שבת או שאינו שומע מאחרים שמבדילין אינו רואה סימן ברכה לעולם. אבל המבדיל על היין או שומע מאחרים שמבדילין. הקב"ה קראו קדוש. ועושהו סגולתו שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים. ואומר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ואומר והייתם קדושים כי קדוש אני. ואומר ואבדיל אתכם מן העמים. ואין מבדילין על הפת. כן פירשו התוס' בפ' אלו דברים. אבל מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה. והגאונים כתבו אע"פ שאין מבדילין על הפת אבל אם חל יום טוב במוצאי שבת מבדילין עליו. כיון שמקדשים עליו. הקידוש עיקר. ואגב הקידוש מבדילין ג"כ עליו: **המבדיל** בין קדש לקדש. ומצאנו הבדלה בין קדש חמור לקדש קל. שנאמר והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות כו, לג): **שאל** רבינו אפרים למה נהגו העם לומר ואת

תקון תפלה

באור נוסח ההבדלה כתבנו לעיל במוצאי שבת: **מששת ימי המעשה קדשת**. הבדלת והפרשת ורוממת, ראה מש"כ בתפלת חול בברכת אתה קדוש: **הבדלת וקדשת**. באורחות חיים בשם בעל העטור מערער על ההוספה הזאת, אבל בתוס' פסחים (ק"ד א') ד"ה בעי שאל רבינו אפרים את ר"ת למה נהגו העולם להוסיף ולומר ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך דאין זה לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה, והשיב לו ר"ת משום חבת היום האריכו כדי לומר פעם אחת מעין ז' הבדלות, בין קדש לחול אחד, בין אור לחשך ב', בין ישראל לעמים ג', בין יום השביעי וגו' ד', בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת פירוש שביו"ט שרי מידי דאוכל נפש, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת היינו חולו של מועד דשרי דבר האבד ובשבת אסור, זה חלוק שבת מיו"ט והיא הבדלה אחת הרי ה', הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך היינו שתי הבדלות בין כהנים לוים וישראלים הרי ז', והוי מעין חתימה דבין קדש לחול, עכ"ל. ועי' ב"י טור או"ח סימן תע"ג:

נוסח רב עמרם בברכה זו — ובין ישראל לעמים ובין יום וגו' הבדלת ויום השביעי וגו' קדשת והבדלת וקדשת וגו'. ונוסח בני רומא— ובין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי הגדול והקדוש מששת ימי המעשה הבדלת וקדשת, וקדשת את עמך וגו'. ונוסח הספרדים— ובין אור וגו' ובין ישראל וגו', ובין יום וגו' המעשה הקדשת והבדלת והקדשת את וגו', ועי' לקמן בנוסח ותודיענו:

ורחץ נוטל ידיו לצורך טיבול הראשון ואינו מברך על נטילת ידים:

כרפס יקח מהכרפס פחות מכזית (כדי שלא יתחייב ברכה אחרונה מספק) ויטבול במי מלח או חומץ ויתן גם לבני ביתו ויברך **בפה"א** ויכוין לפטור בברכה זו גם את המרור. ויאכל בלא הסבה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

יחץ יחלה המצה האמצעית ויניח חציה הקטנה במקומה ויטמון חציה הגדולה לאפיקומן:

מגיד יגביה הקערה שיש בה המצות ויגלה ויאמר **הא לחמא** בקול רם וקודם שיתחיל יאמר זה:

הנני מוכן ומזומן לקיים המצוה לספר ביציאת מצרים לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

הָא לַחְמָא עַנְיָא דִּי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. כָּל־דִּכְפִין יֵיתֵי וְיֵיכוֹל. כָּל־דִּצְרִיךְ יֵיתֵי וְיִפְסַח. הַשַּׁתָּא הָכָא. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. הַשַּׁתָּא עַבְדֵי. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין:

מעשה נסים

הא כלחמא. לבא אל ביאור הפיסקא הזאת. נקדים הספיקות אשר עמדו עליהם המפרשים והם אלו: **א'** למה נסדר בלשון ארמי: **ב'** למה תיקנו הכרוז כל דכפין ייתי ויכול שהוא לעניים דוקא בחג הפסח ולא בשאר חגים הא ושמחת בחגך על כל המועדים נאמר: **ג'** הכרוז הזה הי' ראוי להיות בחוץ לפני הפתח שישמעו עניים ויבואו לא בבית אחר שכבר סגר הפתח. ועכ"פ הי' לו להיות קודם הקידוש כדי שגם העני יצא ידי חובתו בקידוש ובכרפס: **ד'** למה קראו לחם עוני: **ה'** מה שאמר

ענף יוסף

יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך אחר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת שאין זה לא מעין חתימה ולא מעין פתיחה. והשיב ר"ת משום דאמרינן בפסק ערבי פסחים הפוחת לא יפחות משלש הבדלות והמוסיף לא יוסיף על שבע. לכן לפעמים להזכיר שבע הבדלות. והוסיפו ביום טוב אחר שבת לפי שהוא מעין יום טוב. ואלו הן. בין קדש לחול. ובין אור לחשך. ובין ישראל לעמים הרי שלש. ובין יום השביעי לששת ימי המעשה אינה מן המנין אלא אגב דאמרינן לה בעלמא אמרינן לה הכא. בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת זהו אוכל נפש שמותר ביום טוב מה שאין כן בשבת. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת זהו יום טוב אחרון של חג שחלוק מששת ימי חולו של מועד שלפניו. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך הן שתי הבדלות. בין כהנים ללוים. ולוים לישראל. וזהו מעין חתימה המבדיל בין קדש לקדש. ומצאנו הבדלה בין כהנים ללוים שנא' בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (דה"א כג, יג). והבדלה בין לוים לישראל שנאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי (דברים י, ח) (אבודרהם):

עיון

בהא לחמא עניא אכלו אבהתנא. מן הנוסחאות השונות במאמר זה נראה שהגרסא הזאת היא היותר נכונה, והיא קריאה לעניים שיבואו לאכול עמו ולא יתביישו, שהרי כלנו בני אבותינו אנחנו שהיו עובדים במצרים עבודת עבד, וכל ימי עבודתם היו אוכלים לחם עוני כלחם הזה, לפי שאין פנאי לעבדים לערוך לחמם כראוי, והקריאה הזאת נתקנה בבבל שלשונם המדוברת היתה לשון ארמית, ואכילת המצה פי שנים בזכרונה, זכר לעבדות כמו שאמרנו, וכמו שכתב ר' יהוסף האזובי בשם הראב"ע שהיה שבוי [אחד] בארץ הודו והיו מאכילין אותו להם מצה שהוא קשה להתעכל ויששה אכילתו במעיו ולא ירעב מהרה. וזכר לחירות שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. וכתב הגאון ר' משה סופר ז"ל לפי שאמרו חכמים (בבא בתרא י' פ"א) גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, לפיכך משתדלים להזמין עניים על שלחנם בליל הגאולה ולהספיק להם כל צרכיהם: **כל דכפין ייתי ויכול.**

תפלה

מי שהוא רעב ואין לו מה יאכל — יבוא ויאכל על שלחני. **כל דצריך ייתי ויפסח.** אפי' מי שיש לו מה יאכל כגון פת ארת ודמן, רק שאין לו צרכי הסדר כגון שלש מצות ומרור וחרסת ויין לד' כוסות— יבוא ויעשה סדר הפסח כמוני (אבודרהם). ולדעת הקדמונים ז"ל מרמז בזה ג"כ שמצוה להכפין עצמו בערב פסח כדי שיאכל בערב לתיאבון: **הַשַּׁתָּא הכא לשתא דאתיא וכו'.** כ"ה גרסת רבינו צדקיה ז"ל בשבלי הלקט השלם סי' ר"ח. וגרסת רב עמרם גאון **השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין**, וכ"ה גרסת המחזור לבני רומא אך בלשון ארמית **לשתא דאתיא.** וגרסת הספרדים כגירסת רב עמרם. **ונרסת** סדורינו יש מפרשים שהיא כוללת שתי נוסחאות, נוסחת בני חוץ לארץ **לשנה הבאה בארעא דישראל**, ונוסחת בני ארץ ישראל **לשנה הבאה בני חורין:**

מוזגין לו כוס שני וכאן הבן שואל מאביו מה נשתנה:

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל־הַלֵּילוֹת: שֶׁבְּכָל־הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ וּמַצָּה. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת. הַלַּיְלָה הַזֶּה (כֻּלּוֹ) מָרוֹר: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מַטְבִּילִין

מעשה נסים

די אמר די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. שהרי לא אכלוהו במצרים עד שיצאו. שהרי נשאו הבצק צרורות על שכמם: ד' למה אמר בכפל השתא הכא וגם השתא עבדי: ה' למה לא אמרו פרק זה בזמן שביהמ"ק היה קיים כמבואר ברמב"ם בנוסח ההגדה: ולישב כ"ז נקדים כי ידוע שראוי ונכון לעבד אשר בא במאסר מאדוניו והוציאו בחסדו שיש לשמוח ביום יציאתו ולהודות ולברך למי שהוציאו והצילו בחסדו מהמאסר. וגם טבע האדם מחייב שתבוא שמחה בלבו בעת שיזכר. וכ"ש ביום היציאה. אמנם אין מדרך האדם אף שיצא פעם אחת מהמאסר כשחוזר ונחבש בבית האסורים גדול מהראשון לשמוח בריקודין ומחולות בתוך בית האסורים על יציאה פעם אחת ממנו כיון שתקוע בבית הכלא ומה בצע לו ביציאתו או: **הקדמה ב'** כי ידוע כשיש לאדם שמחה גדולה שמדרכו להרבות ולהזמין רעים ואהובים לעשות שמחה ומשתה וכל ששמחתו יותר גדולה מתאוה יותר בהרבות רעים ואהובים לשמחתו. ומשתה אחשורוש יעיד: **הקדמה ג'** ידוע מה שכתבו כל המפרשים שגם בעבודת מצרים היו אוכלין מצה כי לא הניחום המצריים להחמיץ עיסתם מחמת חפזון לעבודתם. ומטעם זה כתב מהרי"א שנקרא לחם עוני: **ואחרי** הקדמות אלו נבא אל ביאור הפיסקא. שפיסקא זו נתקן אחר חורבן ביהמ"ק למען לא יתפלא לב האדם על אשר אנו עושים משתה ושמחה בכוסות וסעודה על שמחת יציאת מצרים והרי אכתי עבדי אחשורוש אנן להיותנו שקועים בגלות המר והנמהר ואין זה בדרך האדם כמו שהקדמנו. לזה מקדים ואמר **הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים**. פי' הגם שטעם היות כי הסעודה הזאת הוא ממש כלחמא עניא שבמצרים כי הסעודה נקרא' על שם הלחם כמו מדוע לא בא בן ישי אל הלחם ואם כן מהראוי היה שלא לשמוח כי לשמחה מה זו עושה אחר שאנחנו משוקעים בגלות גרוע מהראשון ואוכלין סעודה זו בלב מר כמו שאכלו אבותינו במצרים בעצבות ובעוני ובחוסר כל. משא"כ בשעה שביהמ"ק היה קיים לא היו אומרים פרק זה בהיותם אוכלים בשמחה ובטוב לב (בשעת היציאה) ואין אומרין פרק זה רק בשעת חורבן כנ"ל. לזה אמר המגיד ליישב זה כי ידוע שאף שאין מדרך האדם לשמוח על העבר כשהוא שקוע בבית הכלא. מ"מ אם מחמת היציאה הראשונה מובטח בבירור בלי שום ספק שגם עכשיו בודאי יצא. בודאי שהשמחה ראוי' גם ואין שמחה גדולה מזה על היציאה שעברה כיון שמחמתה בודאי יצא גם עכשיו. וזהו מאמרו שעם היות שהיא בלחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים בעצבות מ"מ הוגדל השמחה עד כדי **שכל דכפין ייתי ויכול** כאיש אשר לבו שמח בשמחה גדולה שאין לה שיעור בודאי מרבה ומזמין לסעודתו כל דכפין: והטעם לזה דע"י היציאה ממצרים מובטחין אנחנו בבירור דאף **שהשתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל** כי ע"י היציאה נקנינו לו ית' לעם וכל העולם ראו כבודו וגדלו ואף אם ח"ו לא נהיה ראויים יעשה זאת למען כבודו יתברך שלא יחולל כי למה יאמרו מצרים וכמו שנבאר בס"ד בפיסקא דעבדים היינו ובפיסקות הבאות: **ומה** שאמר בכפל השתא הכא והשתא עבדי. שמעתי להיות כי יש מחלוקת בש"ס אם בתשרי עתידין ליגאל או בניסן. וידוע דששה חדשים מקודם יופסק השעבוד ונמצא בספרי שגם לעתיד יהיה כן רק שבש"ס בכמה דוכתי לא משמע כן. לזה אמר שאם נגאל בתשרי או בודאי שבתשרי הבא לא יבוא עדיין כיון שלא נפסק השעבוד בניסן וע"כ שבתשרי שאחר תשרי הבא יבוא ואז בניסן שקודם תשרי יופסק השעבוד ולא יקויים רק **שלשנה הבאה נהיה בני חורין**. ואם בניסן עתידין ליגאל אפשר שבתשרי זה יופסק השעבוד ובניסן לשנה הבאה בא"י: **ולזה** נתקן בלשון ארמי להורות שאינו מענין סיפור הגדה רק הוספה שנתקן בבבל אחר החורבן. ובזה נתיישבו כל הקושיות: **ובעל** מעשה ה' פירש בזה. שענין הא לחמא הוא כעין קינה שנתקן בבבל לקיים מה שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. דהיינו בזמן שביהמ"ק היה קיים היה הפסח נאכל רק למנוייו מה שאין כן עכשיו מקוננים שהיא כלחמא עניא די אכלו במצרים שכל דצריך ייתי ויפסח כי אין עכשיו פסח ואין כאן מנויים. ואח"כ מתחילין בנחמה קודם הסיפור ואומרין השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל השתא עבדי כו':

מה נשתנה. הספיקות שהתעורר עליהם בעל מעשה ה': **א'** למה חייבו חז"ל בשאלה דוקא עד שאמרו אם אין אשתו הוא שואל לעצמו: **ב'** למה נקט שינויים אלו דוקא ולא נקט הד' כוסות: **והנראה** כיון דסיפור הגדה נלמד מקרא דוהגדת לבנך לאמר בעבור זה דהיינו בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. ועיין רש"י בחומש פי' בעבור זה דהיינו בעבור קיום המצות אלו. הרי עינינו רואות שמצות הש"י לא היה לספר היציאה והנסים בלבד רק לספר דרך טעם על מה שנצטווינו במצות מהש"י שהיא בעבור היציאה שהוציאנו. לזה הקפידו לסדר הסיפור על טעם המצות. ולזה סדרו השאלות במצה ומרור כאמרם על בעבור זה שמצה

ומר׳

עיון תפלה

מה נשתנה וכו'. מפני מה אנו עושים בלילה הזה מעשים הפוכים דסתרי אהדדי, אנו אוכלים מצה לחם עוני כעבדים, ואנו מטבילין פעמים כעשירים וחורי ארץ (כמו שכתב הר"י אברבנאל בפירושו), אנו אוכלים מרור כעבדים ושפלים ויושבים בהסיבה כמאושרים ושלוי עולם? — **כלו מצה**. בלי שום חמץ כלל: **שאר ירקות**. אנו מחזרין אחר שאר ירקות הטובים לאכול יותר ממרור (אבודרהם): **הלילה הזה מרור**. כ"ה באבודרהם ובסי' רב

עמרם

אֲפִילוּ פַּעַם אֶחָת. הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים: שֶׁבְּכָל־הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסֻבִּין. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלָּנוּ מְסֻבִּין:

מחזירין הקערה ויכסו המצות מגולין בשעת אמירת ההגדה. וטוב לפרש ההגדה לנשים וילדים:

בשבת הגדול מתחילין כאן:

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה. וְאִלּוּ לֹא־הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת־אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם הֲרֵי אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשֻׁעְבָּדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַאֲפִילוּ כֻּלָּנוּ חֲכָמִים. כֻּלָּנוּ נְבוֹנִים. כֻּלָּנוּ זְקֵנִים. כֻּלָּנוּ יוֹדְעִים

מעשה נסים

ומרור מונחים לפניך דמשמע שיאמר סיפור היציאה על טעם של המצוה של מצה ומרור. ונגד הב' שאלות הראשונות שהן בדאורייתא סידרו ג"כ ב' שאלות אחרונות שהן בדרבנן להורות כי אנחנו חייבין ליזהר בדרבנן כמו בדאורייתא. ונקטו שתי אלו שהן בתחלת הסדר דהיינו הסיבה והטיבול שטיבול הכרפס הוא בתחלת הסדר:

עבדים היינו. הספיקות שבפיסקא הזאת צריכים השקפה והתעוררות. קצתם עומד עליהם בעל מעשה ה': **א'** היאך תהיה התשובה זו נאות אל השאלות ששאל ומה גם שבש"ס משמע שהתשובה זו היא כוללת לכל מה שישאל התינוק: **ב'** שהתחיל בעבדים וסיים במשועבדים: **ג'** למה הזכיר שהיה ביד חזקה. מה טובה היא לנו במה שהיה ביד חזקה: **ד'** מנין לנו שאלו לא הוציאנו היו גם בני בנינו משועבדים הלא תחת אפשרות יש שבלא אנחנו אף אם לא היו יצאו אבותינו: **ה'** למה אמר לפרעה ולא אמר סתם במצרים: **ובהתרת הספק הראשון נאמר. כי** לאשר התשובה זו נאמר עיקרה לנשים ולקטנים שאין בהשג יד להשיג טעמי המצות. ומה גם שרוב ענייני המצות הם עלומי הטעם אף מהמשכילים ולא ידע אנוש ערכם. לכן בחר המגיד בתירוץ זה שכתבה התורה שהוא תירוץ כולל על כל המצות שאנחנו מחוייבים לקיים מצותיו יתברך וחוקיו אף שהן עלומי הטעם כי כדאי היא היציאה שנקבל גזירותיו וחוקיו אף שהן עלומי טעם דהא בהיותנו עבדים לפרעה בודאי שהיינו מקיימין מצות פרעה וגזירותיו אף שלא היינו יודעין טעמי הדברים בגזירת מלך על עבדיו. ולזה אמר המגיד (לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם) ולקח אותנו שנהיה עבדים למלך מלכי המלכים הקב"ה ודאי כדאי היא היציאה שנקבל גזירות ממ"ה אף שהן עלומי הטעם כדרך שקבלנו על עצמנו מגזירת מלך הדיוט. והזכיר שהיה (ביד חזקה ובזרוע נטויה) להיות כי זה היא הטובה הגדולה שבגדולות שאין למעלה הימנה כי בודאי הרבה ריוח והצלה לפניו להוציאנו מבלתי הראותו היד החזקה וגבורותיו לעיני העמים כגון שיתן בלבם לשחרר אותנו מדעתם רק שעשה זה למעננו לטוב לנו לחיותנו כהיום הזה כמבואר בכתוב בפ' ואתחנן. והוא בהיות כי הכל גלוי לפניו וידע שעתידין אנחנו לחטוא בהרבה פעמים עד שכמעט היה ראוי לכלותנו. ולא היה יכול משה לבקש רחמים רק מחמת חילול

עיון תפלה

עמרם ובמחזור רומא ובסידורי הספרדים וברוב הקדמונים בלי תיבת כלו, וכלם גרסים והלילה בוי"ו. ובשבלי הלקט גרים בכל השאלות והלילה, וכ"ה בסי' רע"ג ובמחזור רומא ובסי' הספרדים. וגרסתנו כתלמודא דידן (פסחים קט"ז א') בלא וי"ו אבל במשנה שבירושלמי הגי' בוי"ו: **כלנו מסבין.** שהרי גם השמש צריך להסב ובן לפני אביו ואשה חשובה אצל בעלה (שבלי הלקט): **עבדים היינו וגו' ויוציאנו וגו',** לשון הכתוב (דברים ו, כא) בשנוי קצת ובתוספת **ובזרוע נטויה.** והיא תשובה על שאלות מה נשתנה, לפיכך אנחנו עושים זכר לעבדות וזכר לחרות, זכר לעבדות — כדי שלא נבזה את העבדים ואת העניים המרודים, שהרי גם אנחנו בני עבדים אנחנו, וכמו שהזהירנו הכתוב פעמים רבות, גבי שבת למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים (דברים ה, טו), וגבי שלוח עבדים העניק תעניק לו וגו' וזכרת כי עבד היית (שם טו, טו). וזכר לחרות — כדי להודות לה' על חסדו כי גבר עלינו שהוציאנו מעבדות נמבזה לחרות עולם. וכפל הלשון **ביד חזקה ובזרוע נטויה** כדי להגדיל הנס, שנלחם הקב"ה עם מדת הדין אשר קטרגה עלינו לאמר הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה. וכאשר **יוסיף** הבן לשאול את אביו — מה התועלת בגאלתנו מבית עבדים הלא עבדים אנחנו גם עכשו לכל מלכי ארץ? והשאלה הזאת אפשר לשאול גם על רוב ימי הבית השני שהיינו עבדים למלכי פרס ולמלכי יון ורומא. על זה יענהו האב **ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו וכו' משעבדים היינו לפרעה במצרים,** כלומר לדעותיו של פרעה ולמדותיהם של המצרים, כי היינו נטבעים ביון מצולת טומאתם לאין מרפא. וכן אנו אומרים לקמן בפיסקא בכל **דור ודור לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם: ואפילו כלנו** המסובים כאן **חכמים ונבונים**

אֶת־הַתּוֹרָה. מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרָיִם. וְכָל־הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח:

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בִּבְנֵי־בְרַק*). וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל־אוֹתוֹ הַלַּיְלָה. עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

*) שם עיר בנחלת דן (יהושע יט, מה).

מעשה נסים

כבודו ית' בין העמים כמו שאמר בכל תפלותיו למה יאמרו מצרים, וזהו מחמת שהיה ביד חזקה ונגלה לעין כל שהוא ית' המוציא והצלנו בניו. משא"כ אלו לא היה ביד חזקה לא היה נגלה שהוא ית' המוציא ושאנחנו בני אל חי. ולא היה חילול כבוד ולא היה לו שום טענה נגד מדת הדין. וכיון שהגאולה מהגלות אין אנחנו ראויים לה בשום. פנים ואף ממצרים לא יצאנו רק משום זכות אבות כענין שאמר וזכרתי את בריתי אברהם וגו' או מצד ברית אבות וכ"ז כבר תמה אחר שקיים הבטחתו שהבטיח להוציא אותנו אחר ת' שנה וגם זכות אבות כבר תמה והיה גלוי לפניו שעתידין אנחנו לומר טוב לנו עבוד את מצרים ואז כאשר היינו שבין (אחר היציאה) מדעתנו למצרים איזה ענין וסיבה היה לנו שנצא ודאי שהיינו ח"ו מוחלטין. ולזה סיים (משועבדים היינו לפרעה במצרים) כי בתחלה לא היה עלינו רק שם עבדים כי עבד הוא שם הנופל על עבד שבא לזמן ובתחלה לא היינו רק בבחינה זו כיון שאחר ת' שנה היינו מחוייבין לצאת מחמת קיום הבטחתו. אבל כשהיינו שבין למצרים ודאי שהיינו מוחלטין ח"ו כי לא היה לו ית' פ"פ נגד המקטריגים. משא"כ כשהיה ביד חזקה אף בזכות אבות תמה כבודו ית' לא תם וכשאנחנו בגלות אין חילול כבוד גדול מזה להיות נגלה לכל העמים שהקנינו לעבדים לו ית' ואפי' הדיוט כשנתקלקל הדבר בפשה בהתבולות רבות נתחלל כבודו מכ"ש ממ"ה ויש לו פתחון פה נגד המקטריגים לומר כמפורש בכל הכ"ך ובזה מובטחין אנחנו בבירור שיתחדשו ימינו וכהיה בגלו ית'. ולזה סיים (ואפילו כלנו חכמים וכו' כלנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר וכו') פי' שהם לא היה בענין הסיפור רק לספר מה שהיה והסיפור למי שיודע הדבר הוא למותר וכמעט קץ בשמיעתו. וגם אין בזה צורך כ"כ כי מה דהוה הוה. רק עיקר חיוב הסיפור לדרוש על כל פרט ופרט היאך נתכוין הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו בכל פרט ופרט לטובתנו עד עולם ואילו לא היה עושה הטובות הללו שמספר למיעוט ערכנו ורוב חטאינו לא היינו כדאים אפי' להיות קיימים לפניו והיה צופה ומביט בכל טובה שעשה שתהיה בטובה ההיא טובה לנו ולזרענו עד עולם. ולזה נתייסד בהלל הגדול לומר על כל טוב שחושב כי לעולם חסדו לומר שאין לחשוב כי הטובה לא היתה רק לדור ההוא רק כח הטוב והחסד ההוא הוא קיים לעולם ולעולמי עולמים ויותר מה שנעיין במעשה הטוב שעשה נכיר בטובה היאך הטובה ההיא ג"כ טוב לנו בכדי לחיותנו כהיום הזה. ולזה מסיים (שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח) ולזה מביא מעשה וכו':

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע וכו' והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה. ואין ספק שלא היה שום סיפור היציאה לבד כי לזה אף שעה אחת היא למותר רק ע"כ שהם דרשו וחקרו על כל פרט ופרט איזה צורך טובה היה בו להם והיאך שהיה צופה ומביט בטובה ההיא שיהיה כח בטובה ההוא להיטיב עד סוף כל הדורות עד שנאמר על כל טובה וטובה מטובותיו כי לעולם חסדו: **והרב** בעל מעשה ה' אמר בפי' זה הפסוק שביד חזקה הי' טובה כי אם היו משחררים אותנו מדעתם היה זה נגאי לנו כי היה לעולם נכנעים להם

עיון תפלה

ויודעים את התורה וכל הנסים שנעשו עמנו ביציאת מצרים, בכל זאת **מצוה עלינו לספר** בפיו איש לרעהו **ביציאת מצרים** ולא לצאת ידי חובתנו בידיעה גרידא, כי הספור מביא לידי הרגש והתפעלות יותר מן הידיעה: **וכל המרבה וכו' הרי זה משבח.** אות הוא על תבונתו ודעתו הרחבה שמרגיש את הנס ביותר, וכי הא דאמרינן בירושלמי דברכות (פ"א ה"ח) מברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם בור הוא, כי המכיר את קונו ביותר יודע איך לערוך אליו ברכותיו ושבחיו (ועי' בבלי שם נ' פ"א): **ובסדור רב עמרם גרים ואלו לא הוציא וכו' עדיין אנו ובנינו וכו'.** ובמחזור רומא הגרסא **שאלו לא הוציא וכו' הרי אנו בנינו וכו' שכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משבח.** ובסדורי הספרדים גורסים ג"כ עדיין ואינם גורסים **כלנו זקנים.** ובמחזור ויטרי לא גרס משעבדים היינו **לפרעה** במצרים שהרי פרעה כבר מת, אלא משעבדים היינו במצרים:

מעשה ברבי אליעזר וכו'. ומי לנו חכמים גדולים ויודעים את התורה יותר מהם, ובכל זאת לא סמכו על ידיעתם אלא היו מספרים ומרבים בספורם כל אותו הלילה, ונולא מצות ק"ש שהיא מצוה עוברת היו ממשיכים ספורם עוד. ובתוספתא פרק ערבי פסחים נזכר מעשה כעין זה, וז"ל חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה, ואפי' בינו לבין בנו ואפי' בינו לבין עצמו ואפי' בינו לבין תלמידו, מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר, הגביהו מלפניהם וניערו והלכו להן לבית המדרש, עכ"ל:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה. הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן־שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ*) בֶּן־זוֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ:

א דברים טז, ג. *) שֶׁדְּרָשָׁהּ, כצ"ל:

מעשה נסים

נס והיינו מתביישים מפניהם תמיד כעבד מאדוניו אף אחר שיתחררו מהא"כ בזה שיצאנו ביד חזקה עיין בדבריו שהאריך: ובעיני הוא דוחק גדול כי מ"מ הרבה ריוח והצלה לפניו לעשות בלי הראותו היד החזקה ואותות ומופתים כגון שהתגבר מעלמנו עליהם ולצאת ביד רמה מהם כדרך שעשו בני אפרים נושקי רומי קשת והוא מצוי הרבה פעמים במלכים ומה היה לנו לא את ידו החזקה ואותות ומופתים שיהיה נגלה לעין כל שיד ה' עשתה זאת. ומה שכתבתי הוא העיקר: **אמר** רבי אלעזר בן עזריה. הספיקות בפיסקא הזאת הם: **א'** מה כונת המגיד להביא ראיה שם כירין יציאת מצרים בלילות למה לא הביאה מהמשנה דספ"ק דברכות כצורתה שת"ק אמר מזכירין יציאת מצרים בלילות: **ב'** מה ענין דבר זה להסיפור שאנו מספרים בליל זה: **ג'** למה הביא דברי חכמים כיון שאין ראיתו רק מדברי בן זומא: **ובישוב** זה נאמר. כי הנה יש להפלא בדברי חכמים שאמרו שאין מזכירין יציאת מצרים בלילה. וע"כ ס"ל דגאולה מאורתא לא הוי ולא הסיבא (וכריב"ל בברכות דף ד' ע"ב ע"ש ברש"י) וא"כ קשה כיון דיש לו שתי מצות ביציאת מאורתא דהיינו הזכרת יציאת מצרים שבכל יום ויום והמצוה השנית הסיפור שהוא בלילה הזה א"כ מה נשתנה מצות הסיפור ממצות הזכירה שהזכירה היא דוקא ביום לדברי חכמים והסיפור הוא בלילה דוקא הא כיון דגאולה מאורתא לא הוי כדאמר התם בברכות היה לנו להיות הסיפור ג"כ ביום: **ולכן** נראה. דהנה הזכירה בנס אחד תדיר נראה כגנות וקיצור בשבחיו יתברך. ונמשל לזה באחד שלקח יתום לתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומגדלו ובכל יום עושה לו דבר חדש וטובה מחודשת ושהיתום הזה ילך ויספר תמיד לפני כל מדבר אחד תמיד בודאי יכעוס הבעה"ב עליו כי זה מורה שלא עשה לו רק זה כיון שאינו מספר תמיד רק מזה. מכ"ש במלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא העושה לנו נסים ונפלאות תמיד עד אין חקר ובלעדי נסיו ונפלאותיו לא היינו יכולין להתקיים אפילו שעה אחת שאז ודאי כשמספרין נס אחד תדיר דהוי כנראה כמסיים לשבחי' דמרי' ובקיצור וגנות בטובותיו הגדולות עלינו. אמנם הסיפור בשעה שנעשה הנס ודאי ראוי ונכון כאשר נתחייבנו בניסא דאחשורוש לספר אותו ביום שנעשה הנס ולא נצטוינו בזכירתו וכן נצטוינו לברך במקום שנעשה בו הנס אבל הזכירה בנס אחד תדיר נראה כקיצור וגנות, כאלו דבר זה הוא גדול בערכו ית' ובאמת הכל שוה אצלו. וכן בערכנו הלא כמה פעמים הצילנו ממות לחיים ויותר ראוי לשבח מעל נס שמעבדות לחירות. ועכצ"ל שעיקר מעלת יציאת מצרים הוא שבאותו פעם לקח אותנו לעם לו ית' וזה הגורם לכל הנסים שעשה ושיעשה עמנו כמ"ש בפיסקא דעבדים היינו. כי אין אנחנו ראויים לשום נס רק למענו הוא שעשה למען חילול כבודו ית' שלא יאמרו איה אלהיהם. וגם מעלת מה שלקח אותנו לעם הוא יותר מכל כל אשר גמלנו ה' וזה ראוי לזוכרו תמיד. ועיין לקמן מ"ש בפיסקא דברוך המקום דגאולה הוא לשון קנין ע"ש באורך. וזהו כוונת הש"ס במה שאמרו דגאולה מעליא לא הוי מאורתא דהיינו שלא נגמר הקנין לו ית' עמנו

תקון תפלה

אמר ר' אלעזר בן עזריה. המאמר הזה לקוח ממשנת (ברכות י"ב ע"ב), ולכאורה אינו ענין לכאן שהמשנה הזאת אינה מדברת כלל מספור יציאת מצרים בליל פסח אלא מהזכרת יצ"מ בכל לילות השנה על ידי קריאת פרשת ציצת. ואולם, לגרסת בעל שבלי הלקט השלם בסי' רי"ח ובמחזור רומא אמר להם ר' אלעזר בן עזריה נראה שהמשנה הזאת נשנית באותו לילה בבני ברק כשעמדו החכמים משלחנם והלכו לבית המדרש לקרות ק"ש, ספר להם ראב"ע מן הוכוח שהיה לו עם החכמים בענין הזכרת יציאת מצרים בק"ש של ערבית, והמאמר הזה היה בברייתא סיום המאמר הקודם, לפיכך הביאו מסדר ההגדה בכאן: **עד שֶׁדְּרָשָׁהּ בן זומא.** גם קודם דרשת בן זומא היו מחולקים ברבוי מלת כל אי קאי על לילות העולם הזה או על ימי ימות המשיח, עד שבא בן זומא והסביר להם שאי אפשר לפרש הרבוי על ימות המשיח, כי הסברא נותנת שכל דבר המתרבה על הדין המפורש בקרא ע"פ איזה רבוי, צריך הדבר המתרבה להיות שוה בכל עם הדין המפורש בלי שום הבדל, כמו גבי שבת (ב"ק נ"ד ע"ב) דכתיב עבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך, ועופות וכיו"ב מרבינן ממלת כל, וגבי דם (כריתות ד' ע"ב) דם מה ת"ל כל דם לרבות דם חולין ודם התמצית שחייבין עליהן כרת וגבי חמץ (פסחים כ"ח ב') מרבינן מכל מחמצת אפי' נתחמץ ע"י דבר אחר שאינו מינו. והכא אי נימא דמלת כל מרבה ימות המשיח לא יהיה הדבר המתרבה שוה אל הדין המפורש, כי זכירת יציאת מצרים בימי העוה"ז היא בדרך עקר אבל לימות המשיח אינה אלא בדרך טפל כדאמרינן התם בברכות: **וחכמים אומרים.** כלומר וחכמים היו אומרים כך קודם לכן, אבל משמשמעו סברת בן זומא חזרו והודו לדבריו:

עד

בָּרוּךְ הַמָּקוֹם. בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. בָּרוּךְ הוּא. כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים דִּבְּרָה תוֹרָה. אֶחָד חָכָם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל:

מעשה נסים

עד צפרא. ולזה סברי חכמים דלא נתקן לזכור יציאת מצרים רק בצפרא להורות כי עיקר הקנין נגמר ביום שנגלה אליהם ממ"ה הקב"ה וגאלם. אבל הסיפור שהוא סיפור הנסים הוא בלילה בשעה שנעשה בו הנס כמו בנסי אחשורוש. ובן זומא סובר דאף מאורתא הוי גאולה ולזה ראוי לזכרו גם בלילה: **נמצא** ממחלוקת ב"ז והחכמים וממה שהלכה כבן זומא נלמד דע"י כל הנסים שעשה לנו במצרים נעשה לנו גאולה וקנין עולמות עד שראוי לומר על כל נס ונס שהיה במצרים כל"א. וכיון שכל נס ונס נהיה בו ג"כ טובה לנו חובה על כל אדם לראות עצמו כאלו כל נס ונס נעשה לו בעצמו כענין שאמר שחייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים. וכמו כן הוא לדעת בן זומא חייב לראות עצמו על כל נס ונס. ועוד יש ראיה מדברי בן זומא דבעינן סיפור מעליא בליל זה ולא סגי בדיבור אחד לבד כדעת הרי"ף שהבאתי בפתיחה. דאי כדעת הרי"ף א"כ במה יצא זה מכל הלילות דהא בכל לילה בעינן זכירה. א"ו דבעינן סיפור מעליא וכמ"ש בפתיחה: **ובעל** מעשה ה' כתב שבלילות דקאמר ראב"ע כוונתו בימי הגלות המכונה בשם לילה. ומשקלא וטריא דהש"ס מוכח דלא כוותיה:

ברוך המקום. הפיסקא הזאת הוא משולל הבנה לכל רואה. ואין מן הצורך לכתוב הספיקות:

ומה שנראה לי בפירושו כי כלל האנשים לא ימלט מהחלוקה מאותן ארבע מדרגות נלמד מדברי בעל חובות הלבבות: **א'** מי שיודע ומכיר הבורא ומדותיו מצד הערה השכלית כאברהם אבינו וכיוצא בו: **ב'** מי שלא הגיע למדרגה זו ומ"מ מכיר הבורא ומדותיו מצד הערת התורה ע"ש בח"ה שער עבודת האלהים: **ג'** יש אשר זה וזה אינו בידו רק מעשה אבותיו בידו ואינו מבנה מקבלת אבותיו מאומה: **ד'** יש אפיקורסים אשר אינם משגיחים על כל ומכחישים מציאותו בתורתו: **ולא** ימלט מחלוקת הארבע מדרגות הנ"ל: והנה מי שמכיר הבורא מצד הערה השכלית בשם חכם יתקרי. והאפיקורס בשם רשע. ואשר מעשה אבותיו בידו בשם שא"י לשאול. ואמר ע"ז את פתח לו כיון ששומע בדברי אבותיו. והמכיר מצד הערת התורה מכנהו בשם תם ע"ד יושב אהלים: **והנה** כל הד' מדרגות יצאו ממצרים דאפי' רשעים גמורים יצאו דהא היו דתן ואבירם ופסלו של מיכה ירד בים כמבואר במדרש ז"ל. ובעד כל אחד חייבין ליתן שבח והודיה לשמו ית' על שהי' יד השגחתו להצילם. והנה על כל מי שלא היה ראוי להצילו מהראוי להגדיל השבח כי יוגדל החסד שעשה עם הרשע ממה שעשה נגד השא"י והחסד שעשה עם השא"י גדול מהחסד שעשה עם התם והחסד של התם גדול מהחכם כי החכם הוא מהיותר ראויים להציל: **והנה** הרב המורה בחלק ג' כתב שההשגחה דבוק בהשגה ומי שמשיג יותר להש"י הוא יותר מושגח ע"ש.

עיון תפלה

ברוך המקום ברוך הוא. המקום ברוך הוא ניבא תלמודי כמו הקדוש ברוך הוא, וכן „שאמר והיה העולם ברוך הוא" „שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא" ואינו כפל לשון. וכתב בשבלי הלקט „יש מפרשים לפי שרצו לדרוש המקראות שלנו הכתובים בארבעה בנים מתחיל בברכות התורה, וכן פירש רבינו ישעיה ז"ל (הוא רבינו ישעיה הראשון די טראני) התחלת הדרשה היא ומברך תחלה ואח"כ דורש" עכ"ל. ובסי' רב עמרם גאון ובאבודרהם גרסי **ברוך המקום שנתן תורה לישראל, ברוך הוא.** ובמחזור רומא כגרסתנו אלא דגרים שנתן תורה ולא גרים ברוך שנתן: **כנגד ארבעה בנים דברה תורה.** מילתא באפי נפשה היא ואינו סמוך למה שלמעלה (רש"י). ואלו הן ארבעה בנים המוזכרים בתורה, בפ' משכו וקחו והיה כי יאמרו אליכם בניכם, ובפ' קדש לי והגדת לבנך, ובפ' והיה כי יביאך והיה כי ישאלך בנך, ובפ' ואתחנן כי ישאלך בנך, ומפסוקים אלו נוכל להבין שכנגד ד' בנים דברה תורה שהם ד' ענינים שטבע העולם מתנהג בהם (כל בו). ובמדרש נבאר ענינם לא למותר יהיה להעתיק לשונות חז"ל בנוגע לזה. במכילתא פ' בא פסוק והגדת לבנך בעבור זה למה נאמר לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם אלא זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך. ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל. ושם לקמן פסוק והיה כי ישאלך בנך נמצאת אומר ארבעה בנים הם אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מה הוא אומר מה העדות וכו' אתכם (גי' הגר"א) אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין וכו'. רשע מה הוא אומר מה העבודה וכו' מן הכלל וכפר בעקר אף אתה וכו' ממצרים לי ולא לך אלו היית שם לא היית נגאל. תם מה הוא אומר וכו' ושאינו יודע לשאול וכו'. ובירושלמי פסחים פרק י' ה"ד גרסא משונה, תני ר' חייה כנגד ארבעה בנים דברה תורה בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאול בן חכם מהו אומר מה העדות וגו' **אותנו:** (כן הוא גם בנוסח הרמב"ם) אף אתה אמור לו בחוזק יד וגו'. בן רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה, מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו בעבור זה עשה ה' לי לי עשה לאותו האיש לא עשה אלו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם. טיפש מהו אומר מה זאת, אף **את**

למדו

חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר. מָ֫ה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאַף אַתָּה אֱמָר־לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח. אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן: א דברים ו, כ

מעשה נסים

והנה סיבת קריאת להש"י מקום נראה כי הוא מטעם כיון שכל העולם מוקפים וחוסים בצל השגחת הש"י הוא מקומו של עולם כיון שהעולם מסובב מצל השי"ת כמו שהמתקומם מסובב מהמקום לזה נקרא הש"י מקומו של עולם שהוא המקיף בהשגחתו. וכיון שההשגחה דבוק' בהשגה לזאת הרשע ומי שאינו משיגו הם כביכול כאלו הן חוץ למקומו ולא נקרא בשם מקום רק למי שהוא מוקף מהשגחתו ולן וחוסה בצלו: **ולפ"ז** אמר המגיד שיש לסדר ארבעה שבחים נגד הארבע מדרגות באבים שילאו וכיון שעיקר השגחתו היה על החכמים וגם הי' סיבה קרובה וראוי לייחס אליו בהשבח נגד החכמים (ברוך המקום) לאשר שהי' נגדם סיבה קרובה והשגחתו הי' מקיפתם. ונגד הרשע שהיה אצלו השי"ת סיבה רחוקה אמר (ברוך הוא) שהיה נסתר מהשגחתו להיטיבו בפרטות רק ניצל באמצעות השלימים רק שיש לנו להודות ולשבח להש"י שלא הפרידו מהם. ונגד התם שיצא בזכות התורה כי באמצעות התורה יכול להכיר מציאות הש"י והשגחתו יש לסדר השבח (ברוך שנתן תורה וכו') כי התורה הביאם אור השגחתו ית' עליו. ונגד שאינו יודע לשאול אמר ג"כ (ברוך הוא) כיון שהשגחה דבוק' רק בהשגה כמו שהקדמנו בשם הרב המורה בח"ג נ' ע"ש ולא ניצל רק בזכות אבות והיה אצלו ג"כ השי"ת בסיבה רחוקה: **ולדעתי** זהו הענין שנזכר בתורה ארבעה דברים שעל ידיהם יצאו ישראל ממצרים. דהיינו **א** זכות אבות. **ב** ברית אבות. **ג** זכות התורה. כמ"ש רש"י בפ' שמות אקרא דתעבדון את האלהים על ההר הזה וז"ל ושאתה אומר מה זכות יש להם ליגאל זכות קבלת התורה. **ד** זכות קיום מצות דם פסח ודם מילה כמו שפירש"י ואת מתבוססת בדמיך וז"ל בזכות דם פסח ודם מילה. ולפמ"ש הוצרך לכל הארבעה. החכם שהיה עושה המצות מאהבה ובסכנת נפשו היה יכול לצאת בזכותו. והתם היה יכול לצאת בזכות התורה לאשר שע"י התורה דבוק בהקב"ה. ושאינו יודע לשאול בזכות אבות כי על ידם הוא דבוק בהשי"ת. והרשע ודאי שאינה מועלת לו הזכות אבות שאין מזכין לאדם בע"כ והרי הוא בוחר בעבודות מצרים של עבודות הבורא ית' כענין אמרם טוב לנו עבוד את מצרים ולא ניצל רק מצד ברית אבות כי אפי' אם ח"ו היו כולן רשעים ולא היו רוצין לצאת היה מוציאם בעל כרחם כענין שאמר הנביא היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם (יחזקאל כ): **ובזה** אני מבין מה שאמרו חז"ל שתקנו ד' כוסות נגד ד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. שקשה הדבר מאד. כי מה תועלת יש לנו בהזכירנו ארבע לשונות הללו ומה לנו לשמוח בזה. לכן נ"ל כי היו ארבעה דברים שכל אחד ואחד הי' לנו טובה גדולה ואותן הארבע' לשונות מורים עליהם. כי הנה גם הגלה מעבדות והצולה ממצרים ידוע שהן שני נסים וזמן הגלה היה קודם זמן הצולה כידוע ששה חדשים מקודם פסק השעבוד והוכרח לומר בשתי לשונות הללו. ועניין הגאולה שאמר הוא כמה שקנה אותנו לקנין כענין שאמר הגא באבות פ"ו ישראל קנין אחד וגאולה הוא לשון קנין כמו שאמרו בב"ק ובתמורה ובכמה דוכתי אין גאולה אלא לשון קנין כמ"ש על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ע"ש. ואין טובה גדולה מזו במה שנעשים קנין להקב"ה. לקיחה הוא קנין אישות שהיה להשי"ת עמנו כמבואר בכתובות. וגאולה הוא קנין כנדות. וקיחה הוא קנין אישות שהיה לשי"ת עמנו כמבואר בריש קידושין: **ומטעם** זה נראה שתיקנו כל שם וכוס במקומו. כי הכוס הראשון תיקנו על הקידוש שנאמר בו זמן חרותנו והוא השחרור מעבדות והוא נגד גם הגלה. וכוס שני אחר סיפור היציאה עם הנסים שנעשו. וכוס ג' על ברכת המזון שנזכר בו ברית תורה וארץ כי זה מורה על קנין עבדות שנתן לנו ארצו וגזר עלינו גזירותיו כגזירת מלך על עבדיו וברת בריתו עמנו. וכוס הד' על חלק האחרון מסיפור ההגדה שהוא כנגד גאולה העתידה כמו שנבאר לקמן בס"ד גאולה העתידה הוא מצד הקידושין והנשואין עמנו כמ"ש הרא"בע בפי' לשיר השירים ע"ש:

חכם מה הוא אומר. השפיקות אשר ההתעוררות והתשקפה ראוי' בזה הם: **א'** הוא הספק הכולל החכם והרשע למה לא אמר המגיד לכל אחד התשובה הנזכר' בתורה לכ"א בנגד שאלתו: **ב'** בתשובה להחכם למה בחר בהלכה זו דוקא שאין מפטירין יאמר לו איזה הלכה שירצה: **ג'** שהחכם ג"כ אמר לשון אתכם כמו לשון לכם שאומר הרשע כמבואר בתורה בפ' ואתחנן ולמה עשה זה לרשע למוציא א"ע מהכלל ולא להחכם כיון שאמרו בלשון אחד: **ובישוב** זה נאמר כי החכם לסיותו חכם מכיר במצות הבורא שקאתן הן עדות דהיינו שאנו מעידין בעשייתנו אותן בטובות הבורא שעשה לנו כמו בפסח שאנו מעידים על גם הפסיחה וסוכות על ענני הכבוד וכיוצא באלו הרבה. והחקים הן להורות כי אנחנו עבדיו ומקיימין גזירותיו

עיון תפלה

למדו הלכות פסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שלא יהא עומד מחבורה זו ויכנס לחבורה אחרת. בן שאינו יודע לשאול את פתח לו תחלה, אמר ר' יוסה מתניתא אמרה כן אם אין דעת בבן אביו מלמדו. עכ"ל: **חכם מה הוא אומר.** מסדר ההגדה שואל איזה שאלה מן השאלות הנזכרות בתורה ראויה לבן חכם? ומשיב **מה העדות והחקים והמשפטים** וגו', שהיא שאלה **מְפֹרֶטֶת** וכוללת שתים, איזה דברים לוה ה'? כמו מה זה **בידך** (שמות ד, ב), ומה טעמם? כמו מה הדבר הזה אשר אתה עושה (שם יח, יד). על שאלת איזה דברים לוה ה' ישיבנו אביו תשובת התורה (**דברים ו, כד**) מן עבדים היינו וגו' ויוציאנו וגו' (**להודיע לו שיש להקב"ה**

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת־עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל כָּפַר בְּעִקָּר. וְאַף אַתָּה הַקְהֵה אֶת־שִׁנָּיו וֶאֱמָר־לוֹ [א]בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אִלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

א שמות יג, ח.

מעשה נסים

גזירת מלך על עבדיו והחוקים אלו גוזרין עלינו הוא המלך. והמשפטים הן המצות בעצמינו בהנהגה שבין אחד לחבירו. ובזה נראה גודל השגחתו עלינו שרוצה בטובתנו ומנהיג אותנו. והחכם שרוצה לקבל על עצמו הכל שואל (מה העדות והחקים וכו') ורוצה שיודעו לו הכל. ומהראוי שתהיה התשובה שישנו לו כל התורה בכללה ולא היתה יכולה התורה לפרש תשובה הראויה לו כי היתה צריכה לשנות התורה וסמכה עלינו בזה כי בודאי ישנו לו התורה בכללה לא כתבה רק לצות להגיד לו מלבד השנות התורה בכללה להודיעו שהמצוה שאנו מקיימים מלבד שאנו מחוייבין לעשות אותן מדרך השכל לעשות למלך המטיב בזה ולהעיד על טובותיו יש עוד מעלה יתירה במצותיו שמתקנין לנו חיים נצחיים כמ"ש בתשובתו ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה וגו' לחיותנו כהיום הזה כדי שיתענג לנו ולהוסיף השתוקקות להדבר ומהות הדברים לא הוא רק לשנות כי הטובין הן. והמגיד ג"כ לא היה יכול לכתוב כל התשובות דהיינו שישנה כל התורה בכללה רק מחמת הסידור השאלה לענין פסח אמר שיאמר לו כהלכות הפסח (ואין מפטירין אחר הפסח וכו') לדוגמא כיון שיש בה רמז לעדות ולחוקים ולמשפטים כמו שנבאר בס"ד וא"כ שצריך שיאמר לו שאר כל התורה רק שנקט זה לדוגמא דהנה בהלכה זו דאין מפטירין יש בו שלשה פירושים בפרק ערבי פסחים. א' שאין אוכלין הפסח בשני מקומות. ב' שאינו נאכל בשתי חבורות. ג' דנאכל על השובע. וטעם בכל אלו נראה דהא דאינו נאכל בב' מקומות הוא לרמז להוציא מלב האפיקורסים האומרים שפועל הרע אינו פועל הטוב. ולזה הפסח שמורה על גם הפסיחה שהיה בנגפו את בתי מצרים ואת בתינו הציל שממקום ומסיבה אחת יצא הטוב לנו והרע להם ולזה אינו נאכל רק במקום אחד. והא דאינו נאכל בב' חבורות להורות דגם הגאולה אינו יכול לבא כי אם בהיותנו בחבורה א' כמבואר ברש"י בהושע אקרא דחבור עצבים אפרים הנח לו (ד,יז) חלק לבם עתה יאשמו (י, ב). ולהיותנו בחבורה אחת א"א כ"א בקיום משפטים שבין אדם לחבירו. והא דנאכל על השובע הוא מהחוקים כמ"ש בשל"ה כי המצות ראוי שתאכל' לתיאבון ומש"ה נקטו לדוגמא. ועיין עוד במ"ש בפיסקא שאח"ז:

רשע מה הוא אומר. הספיקות שבפיסקא הזאת רבו. נתעורר על קצתם בעל מעשה ה'. **א** שלא נקט התשובה המוזכר' בתורה. ב' הא גם החכם אמר אתכם ולא כעס עליו המגיד. ג' לישנא דקרא קשה מאי בצאתי ממצרים שהוציאנו ממצרים ה"ל למימר דהא אמר בעבור זה דהיינו בעבור קיום מצות אלו הוציאנו ממצרים. ד' לישנא דהמגיד קשה שאמר שאלו היה שם לא היה נגאל. ולא תפס לשון הכתוב שלא היה יוצא דהא בקרא לשון יציאה כתיב ולא לשון גאולה. ה' היאך אמר שאלו היה שם לא היה נגאל הא אפי' רשעים גמורים יצאו ממצרים דהא דתן ואבירם יצאו ופסל מיכה ירד בים: ומקודם נייסב קושיא הב'. דהנה התורה עם דור שיצא הוא ממצרים מדבר שנצטוו בעצמם מפי השי"ת. והבן החכם כששואל על המצוה תפס לשון טוב מה הן הדברים שנצטויתם כיון שהוא בעצמו לא שמע המצוה ו ואל למי שנצטוה מוכרח לומר בלשון זה משא"כ הרשע ששואל על המעשה ואמר מה העבודה הזאת לכם הרי מוציא עצמו מכל המעשה והיה לו לומר מה

עיון תפלה

להקב"ה רשות לצוות אותנו ואנחנו מחויבים לשמוע בקולו) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה הכתובים בספר התורה שאתה עתיד ללמוד בקרב הימים, כי עכשו עודך קטן ולא למדת עדיין הרבה, וקראו את כל התורה חוקים אע"פ שיש לקצת מצות טעמים, להודיע לו שחובה עליו לעשות את כל התורה בתור גזירת מלך בטרם נדע טעמם, נעשה ואח"כ נשמע. ועל השאלה מה טעמם ? פרשו הרשב"ם והכל בו שמסדר ההגדה תפס פרט אחד מענין סדר הפסח, וממנו נקיש על השאר, מן השאלות שתוכלנה לעלות על לב בן חכם בהתבוננו לסדר הפסח מלבד השאלות הפשוטות מפני מה אנו אוכלים פסח מצה ומרור, בראותו שמחלקים קליות ואגוזים לילדי הבית לפני הסעודה (פסחים ק"ט ע"א) תחת אשר בכל סעודות השנה המנהג להביא פירות ומיני תרגימא אחר הסעודה ? ובראותו שמביאין את הפסח ומתחילין נאכלו ואח"כ מפסיקין באכילתו ואוכלים את הזבח בינתים, ולבסוף חוזרין לגמור אכילת הפסח, יתפלא וישאל למה זה ועל מה זה ? על זה ישיב לו האב לפי שאין מפטירין אחר הפסח (אין גומרין אחר אכילת הפסח שום אכילה בעולם כדי שישאר טעם הפסח בפה) אפיקומן (מלה מורכבת אפיקו מינין הסירו כל מיני אכילה מן השלחן שלא יאכלום עוד), ולפיכך אי אפשר להביאם אחר הסעודה, וגם צריכים לגמור באכילת הפסח כדי שישאר טעמו בפה. ומה שאמר ואף אתה ירצה שמלבד תשובת התורה אשר השיבות לו, גם אתה מדעתך תבינהו קצת טעמי השנויים שהתעורר לשאול עליהם: **רשע מה הוא אומר.** איזה שאלה ראויה לבן רשע הבלתי מאמין בכל? **מה העבודה הזאת לכם** (שמות יב, כו) שם לא נאמר כי ישאלך בנך שהיא שאלה על מנת לדעת אלא כי יאמרו אליכם בניכם שיאמרו בהחלט שאין צורך לכל זה ובלשון הירושל', והשאלה הזאת נאמרה בפסח מצרים שאז היו רוב הבנים הצעירים רשעים כי לא נתחנכו על ברכי התורה, לפיכך נאמרה בלשון רבים: **בעבור זה**

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר מַה־זֹּאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהֹוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל אַתְּ פְּתַח לוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהֹוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם:א וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ.

א שמות יג, ח.

מעשה נסים

העבודה הזאת לנו כיון שהוא ג"כ העושה אלא ע"כ שהוא אינו רוצה בהמעשה: ולענין קושיא הא' שלא אמר התשובה המוזכרה בתורה. נראה כי המגיד דקדק מהכתוב שבכל שאלת הבנים תפס הכתוב התשובה נגד הבנים. שבחכם אמר ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' בפ' ואתחנן. ובתם אמר ואמרת אליו. ובשאינו יודע לשאול אמר והגדת לבנך. וברשע תפס לשון ואמרתם זבח פסח הוא ולא הסיב התשובה כלפי הבן. מוכח שהתורה הקפידה שלא להשיב לו כלל כענין שאמרו אין משיבין לאפיקורס רק שהתורה צוה כשהרשע ירצה להסיר אתכם מאחרי הש"י ויאמר (מה העבודה הזאת לכם) וילגלג על המעשה. ואמרתם זבח פסח הוא. פי' שתאמרו לעצמכם זבח פסח הוא אשר פסח כדי שתשנו את הנס לחזק דעתכם. לזה אמר המגיד ג"כ שלא תשיב לו בלשון תשובה רק בלשון קהיית שיניים (לי ולא לו. אלו היה שם וכו') ולא לשון נוכח כי אין התשובה אליו כלל. משא"כ לשא"י לשאול התשובה אל הבן דרך פיוס ולדרוש מתיבת לו שחייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים כמו שדורש לקמן ועיין סוף בפיסקא דשא"י לשאול: ולענין שאר הקושיות: ניישב לשון הכתוב מקודם. כי פירוש מלת עשה הוא לשון קנין כמו שפי' רש"י גבי ואת הנפש אשר עשו בחרן וכמו עשה את כל הכבוד הזה וה"פ (בעבור זה עשה ה' לי) דהיינו בעבור קיום מצות אלו קנה ה' אותי לקנין (בצאתי ממצרים) היינו בשעה שיצאתי ממצרים. ולזה אמר ג"כ המגיד (אלו היה שם לא היה נגאל) כי גאולה ג"כ לשון קנין ולזה לא תפס לשון יוצא דבודאי אף הרשע היה יוצא וכמו שפירשתי לעיל רק שלא נעשה קנין להקב"ה:

תם מה הוא אומר. התם מחמת שא"י להפריש בין העדות והחוקים והמשפטים תופס השאלה בכללות לומר (מה זאת) ולזה צוה רחמנא לומר לו (בחוזק יד וגו') לומר לו שהיציאה היתה ג"כ טובה לנו מחמת שהיתה בחוזק יד. וכמו שפירשתי בפיסקא דעבדים היינו וכיון שטובתנו היא מחוייבים אנחנו להודות ולעבוד עבדות על טובתנו: **ושאינו** יודע לשאול. הספיקות שבפיסקא הזאת הם אלו. **א'** למה אמר לשא"י לשאול תשובת של בן הרשע הקרא דבעבור זה עשה ה' לי דמשמע ולא לו. **ב'** לישנא דקרא קשה דוהגדת לבנך ביום ההוא לאמור דאין זה לאמר לזולת ועיין בשל"ה שתירץ דהפי' בקרא כך הוא דוהגדת לבנך דהיינו שתגיד לבנך בהמשכת הדיבור שהגדה היא המשכת הדיבור כמ"ש בפתיחה ותלמוד עמו כ"כ עד שיבין בכדי שיהיה הוא האומר לרשע בעבור זה עשה ה' לי דמשמע ולא לו. וזה שפירש רש"י בכאן רמז תשובה לבן הרשע ועמ"ש לישנא דלאמר שהיא אמירה לזולת וא"ש הכל: **בעבור** זה. והנה בפרשה זו שהיא פרשת קדש לי כל בכור שען הרב מהרי"א שמה ראה משה אחר שהש"י לא צוה לו רק על קידוש בכורות ומשה הזהיר על אכילת חמץ ומצה ולזכור שביום אתם יוצאים בחדש האביב כדכתיב ויאמר משה אל העם וגו'. וע"ז יפה כתב הרב בעל מעשה ה' וגם השיב על מה הקפידה תורה שיהיה הסיפור בחודש האביב דוקא כדכתיב היום אתם יוצאים בחדש האביב וכן

עיון תפלה

עשה ה' לי. בתחלה ישיבנו תשובת התורה זבח פסח הוא לה' לא כמו שאתה סבור שהעבודה הזאת לנו היא אלא לה'. ואח"כ יוסיף לעקצו בתשובת השאינו יודע לשאול וידייק ויבליט מלת לי, ולא יביט בפניו שאסור להסתכל בפני אדם רשע, אלא יפנה אל השאינו יודע לשאול וישיבנו כפי הכתוב בתורה, ויכוין לעקוץ את הרשע בתשובתו, ובדברו לדבריו אל השאינו יודע לשאול יוסיף לבאר **לי ולא לו** (הגר"א ז"ל). והגאון ר' חיים ברלין ז"ל מפרש כך, דקי"ל (פסחים צ"ו א') דמומר אע"פ שדינו כישראל גמור אין מאכילין אותו מן הפסח משום שנאמר כל בן נכר לא יאכל בו שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ומאריך (שמו"ר פי"ט סי' ה') וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונושבות מגן עדן מן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח וכו' והיה ריחו הולך מהלך מ' יום נתכנסו כל ישראל אצל משה א"ל בבקשה ממך האכילנו מפסחך מפני שהיו עיפים מן הריח (בכתובות ס"א א' כללא דמילתא כל דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא אי לא טעים מיניה סכנתא). אמר הקב"ה אם אין אתם נימולים אין אתם אוכלים וכו', מובן מאליו כי להבן הרשע אע"פ שנימול בע"כ כי קטן היה באותה שעה מ"מ לא נתנו לו מן הפסח לפי שהוא בן נכר שנתנכרו מעשיו, ויבוא אל אביו ואל משפחתו בתלונה ויצעק מכאב לב **מה העבודה הזאת לכם ולא לי!** וכי אינני מבני ביתכם, ומדוע לא תתנו לי מן הפסח? אבל לפי שהוציא את עצמו מכלל ישראל במעשיו הרעים ובדעותיו הנשחתות וכפר בעקר — אסור להאכילו מן הפסח, לפיכך עליך לענות לפני המסובים טעם הדבר מפני מה הוצאתו מן הכלל ואיך נותן לו לטעום כלום עד שניו קהות (משום דאית ליה קיוהא) לפי שהוא בעצמו הוציא את עצמו מן הכלל ודינו כישראל מומר, ומצוה להקהות שניו, ובפסח דורות הוסיף לומר להם אודותיו **בעבור זה עשה ה' לי** וכו' **אלו היה שם** וכו': **בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים**. וגומר כל התשובה

בפרשת

יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ תַּלְמוּד לוֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא. אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם תַּלְמוּד לוֹמַר בַּעֲבוּר זֶה. בַּעֲבוּר זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁיֵּשׁ מַצָּה וּמָרוֹר מֻנָּחִים לְפָנֶיךָ:

מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁו קֵרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבוֹדָתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם. תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וָאֶקַּח אֶת־אֲבִיכֶם אֶת־אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ בְּכָל־

א ב יהושע כד, ב ג.

מעשה נסים

בפרשת משפטים כשצוה על השבת. ובפרשת כי תשא כשהזהיר על ע"א שאמר אלהי מסכה לא תעשה לך. ובפרשת ראה כשצוה קדושת בכור בהמה. בכל אלו כתבה התורה אצלם אזהרת האביב וטעם לזה שכולם לעורר הלבבות על האמונה האמתית שהשי"ת חדש העולם יש מאין והוא ראשון לכל וע"כ ראוי לעבדו בכל הראשיות דהיינו בבכור אדם ובכור בהמה וראשית עריסותיכם וביכורים כי מצריים בחרו להם אמונת מזל טלה להיות מזל ראשון וחשבו היותו מושל בכל הראשיות ומכללם פרי בטן הראשון שהוא הבכור וע"ז צוה הקב"ה לשחוט טלה והכה בכוריהם לאשר שלפי דעתם הבכורות מושפעים ממזל טלה ולכן כשרצה משה לומר לישראל צווי הש"י על קידוש בכורות אמר להן מילתא בטעמא שיזכירו שיצאו בחודש האביב שהיה מזל טלה שולט שהוא בכור למזלות. ובגלל כן צוה אותם במצות השייכות להודש זה. ואח"כ אמר להם קדושת בכור ואמר שלי הם כלומר שאינם משועבדים למזל טלה רק לראשון האמיתי שהוא הש"י ולזה נ"כ אצל שבת שמורה על חידוש העולם שהוא ית' הוא ראשון אמיתי הזהיר ג"כ על האביב וכל אצל אזהרת אלהי מסכה שהיו עושין שלשמא לטלה חזר להזהיר על ענין האביב:

יכול מראש חדש. הנה מה שדורש זמן חיוב הסיפור דוקא בבן זה ולא בשאר הבנים הוא פשוט כמ"ש הרב בעל מעשה ה' שבשאר הבנים ממילא אינם שואלים רק בזמן שרואים השינויים שהוא בלילה הזה אבל בבן שאין יודע לשאול באה מעצמו המגיד דורש חיוב זמן ההגדה: **אמנם** יש לתמוה בזו הפיסקא הרבה. **א'** שמהיכי תיסק אדעתין להתחיל מר"ה שהולרך לבקש מיעוט. **ב'** אחר שאמר תלמוד לומר ביום ההוא דהיינו ביום היציאה אמר יכול מבעוד יום הא מבעוד יום לאו יום היציאה הוא. **ג'** אחר שאמר בעבור זה דהיינו בשעה שמצה ומרור מונחים כמו שדורש למה נייתו ביום ההוא: **והנראה** בישוב זה כי לאשר שבפסחים דף ו' דרש רשב"ג מקרא שחייב להתחיל לשאול ולדרוש מר"ח בהלכות הפסח ואפילו רבנן לא פליגי עליו רק שכן מקדימין יותר אבל מר"ח איכא חיוב אליבא דכולי עלמא מדאורייתא וסלקא דעתך אמינא כי היכי שמתחיל חיוב הדרישה מהלכותיהן כן מתחיל חיוב הסיפור מר"ח וגם כי למעלה מזה כתיב היום אתם יוצאים בחודש האביב להורות הנס שנשתדד מזלם טלה שהיה שולט בחודש האביב ולכן ניתן מעלה לחודש זה שיהיה ראש לכל החדשים וסלקא דעתך שמתחיל גם כן חיוב הסיפור מר"ח ולזה מביא קרא (דביום ההוא) וביום ההוא היינו ביום שאתה עושה זכרון ליציאת מצרים מתחיל חיוב הסיפור ולזה אמר עוד (יכול מבעוד יום) פי' דהיינו בשעת שחיטת הפסח שהוא ג"כ לזכרון י"מ הוא חיוב הסיפור. לזה מביא קרא (דבעבור זה) דהיינו דוקא מצה כדכתיב לעיל מיניה מצות יאכל וע"ז קאי דבעבור זה דמשמע שעל המצה הוא חיוב הסיפור. ובעבור זה דקאמר היינו בעבור שאקיים מצותיו במצה ומרור זה כמו שפירש רש"י בחומש שם והוצריך ג"כ ביום ההוא דהיינו ביום עשיית המצות דמבעבור זה לבד היינו יכולין לומר בשעה שדורש מחיוב מצה ומרור דהיינו מר"ח וע"ז שייך ג"כ בעבור זה דהיינו בעבור שאקיים מצות אלו שאני דורש החיוב מהם לכך נאמר ג"כ ביום ההוא דמשמע ביום העשיה דוקא:

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. הספיקות שבפיסקא הזאת מבוארים לכל רואה. **א'** למה חייבו חז"ל להתחיל בגנות זה ומה ענין זה לנס הסיפור. **ב'** למה לו להביא ראיה מקרא דיהושע הא מפורש בתורה שעד אברהם עבדו עבודה זרה. **ג'** שאינו מביא ראיה שעכשו קרבנו המקום לעבודתו מקרא זה. **ד'** קרא דיהושע אין

עיון תפלה

התשובה ככתוב בתורה (שם יג, יד — טו): **יכול מראש חדש**. באבודרהם גריס והגדת לבנך יכול **מראש חדש**. כלומר מאחר שאנו מקדימין לדרוש בהלכות המועד קודם המועד תהיה מצות והגדת טהגת מראש חדש שהרי עומד בר"ח ומזהיר על הפסח שנאמר החדש הזה לכם ר"ח וגו' דבר אל בני ישראל ויקחו וגו' (שבלי הלקט): **מבעוד יום**. מזמן שחיטת הפסח:

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. בפסחים (קט"ז א') מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ומפרש בגמרא רב אמר מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ושמואל אמר עבדים היינו, ופסקינן כתרוייהו. וטעם התחלת הגנות כדי להשפיל גאותנו שלא נתגאה על שום אדם בעולם, שהרי גם עובדי ע"ז יכולים להתקרב לעבודתו ית' בכל עת שירצו. **מתחלה** בני אדם עובדי ע"ז היו נחשבים **לאבותינו** והיינו מתיחסים אחריהם, שהרי הכתוב קורא את תרח **אבותיכם**, ואח"כ **קרבנו המקום לעבודתו**, והפסיק מהם שלשלת יחוסנו והתחיל מאברהם, ולפיכך נעקר אברהם להפסיק בינו ובין תרח, וכמו כן נעקרו

אֶרֶץ כְּנָעַן וָאַרְבֶּה אֶת־זַרְעוֹ וָאֶתֶּן־לוֹ אֶת־יִצְחָק: וָאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת־הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ וְיַעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם:

מעשה נסים

לו פירוש כלל כי למה לו לספר להם כל זה. והיותר תימה כי אחר שהשיבו ישראל את אלהי אבותינו נעבוד וגם אמרו חלילה לנו מעזוב את ה' וגו' כי המעלה וגו' חזר ואמר יהושע להם לא תוכלו לעבוד את ה' כאלו הסיתם ח"ו לשוב מאחרי ה'. וגם מה שסיפר להם מתחלה כל המאורעות הרעים שאירעו להם ואח"כ אמר להם בחרו לכם את מי תעבודון מורה ג"כ כאלו מסיתם לשוב מאחרי ה': **והנראה** בהתרת אלו הספיקות. שהמגיד רצה ליישב למען לא יתפלא לב האדם על שאנו מספרים טובת הבורא על שהוציאנו ממצרים. ואלו יאמר האדם הלא טוב טוב שלא היה מגלה את יעקב ובניו. ומה גם שיפלא על מה עשה ה' ככה להוריד יעקב ובניו ולגזור גלות עליהם על שלא קדם להם חטא. וכבר עמדו ע"ז המפרשים. וליישב זה נראה כי להיות שהקב"ה רצה ליתן שלש מתנות טובות לישראל התורה וא"י וכו' וחייבה חכמת האלהים אשר לא ישיגם כל רעיון כי א"א להשיג שלימות כזה אם לא ע"י יסורין כאמרם ז"ל ג' מתנות טובות נתן הקב"ה וכולן ע"י יסורין וכו'. וקצת נראה ליתן טעם כי א"א להשיג כזה עד שנהיה נקיים מכל סיג וזוהמא והוצרך להתיך מאתנו זוהמא שיש בנו מהאבות שעבדו ע"ז כי א"א לבוא למעלה גדולה מי בקופה של שרצים תלויין אחריו ועינינו הרואות כי אפי' חטא קל של השבטים הוצרך להתיכו ע"י עשרה הרוגי מלכות וכן חטא של אדם הראשון לכן הוצרך ג"כ להתיך מאתנו כל סיג וזוהמא ע"י הגלות מצרים שהם הכניסנו בכור הברזל כדי לצאת ממנו ככסף מזוקק בכדי שנוכל לקבל הטובות ההן. ונראה כי זה הפי' מה שאמר אברהם במה אדע כי אירשנה שהדבר תמוה שאברהם אבינו ראש המאמינים יאמר כדברים האלה. וגם קשה התשובה שהשיב לו הקב"ה קחה לי עגלה משולשת דהיינו שהראה לו שעבוד מלכיות כי מה יהיה שעבוד מלכיות יותר ראוי בתמונה מירושת א"י ומהראוי להראות אותות כענין אות הפיכת מטה לנחש. לכן נראה כי שאלת אברהם היה אחר שאמר לו הקב"ה בשורת ירושת הארץ ואברהם היה משיג שזה בלתי אפשרי בלא הזדככות יסורין כמ"ש ג' מתנות טובות וכולן ע"י יסורין. וידוע כי מלת ידע יש לפרש ג"כ על יסורין כענין ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח) כמו שפירש"י במקום דוכתי. וזה היתה שאלת אברהם במה אדע דהיינו במה אתייסר כי אירשנה והראה לו שעבוד מלכיות. וזה היה ג"כ מאמר יהושע אל העם ראו כמה גדולה קדושת א"י הלא תראו כי כמה זיקוק וזיכוך צריך למעלת ארץ ישראל מחמת שאבותיכם עבדו ע"ז וצריכין משום זה להתכת הזוהמא ולכן הרביתי זרעו של אברהם קודם לידת יצחק כדי להתיך הזוהמא ממנו (ואתן לו את יצחק) כדי שיצא יצחק מטפה נקיה ועם כל זה נשאר קצת זוהמא (ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו) כדי שעשו ישאב את כל הזוהמא. ולזה (ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו) שהוא מקום טומאה ומצא מין את מינו (ויעקב ובניו ירדו מצרים) כדי לזקקם ככסף מזוקק קודם שתתן להם מעלת א"י. ולכן היה שיבחרו להם את מעלת א"י שצריך זיקוק אחר זיקוק וא"י נקנית

עיון תפלה

האומות להפסיקן מאבותיהן: **ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו.** כדי לפטרו מה מירושת ארץ קדשנו: **ויעקב ובניו ירדו מצרים.** כדי לסלק השטר חוב של ארבע מאות השנה ולגוא אח"כ על שכרם. ובאשר עינינו הרואות שלא עבדו במצרים אלא רד"ו שנה, הפסיק המגיד את הענין נברכה להקב"ה על שתי ההבטחות שהבטיח לישראל אבינו ושמרן, שמהן נמשך גם קיצור שנות הגלות, וכמו שכתב הגר"א ז"ל בביאורו „שהקב"ה נותן קץ וחשבון על זמן הגלות איננו מגלה מאיזה זמן להתחיל החשבון, ואם ישראל זוכין מתחיל מזמן קודם וכמו שאמרו זכו אחישנה ואם לא זכו מתחיל מזמן מאוחר" עכ"ל. והנה מצאנו ששתי הבטחות הבטיח הקב"ה לישראל אבינו ברדתו מצרימה, כמו שנאמר (**בראשית מו, ב**) ויאמר אלהים **לישראל** במראות הלילה וגו'. **א) אנכי ארד עמך מצרימה,** זאת היא הבטחה להיות עמנו בצרה להשגיח עלינו לבל נאבד בגוים, וכמו שאמרו רבותינו (מגילה כ"ט ע"א) כל **מקום** שגלו ישראל שכינה עמהם. ובשמו"ר פט"ו סי' **ט"ז** כשנשתעבדו ישראל במצרים וגלה הקב"ה כביכול עמהם שנאמר אנכי ארד עמך וגו' וכן בבבל וכו' וכן במדי וכו' ביון היה הקב"ה עמהם וכו'. **ב) ואנכי אעלך גם עלה,** זוהי הבטחה להעלות אותנו מתוך הגלות גם בזמן הנראה לכאורה שהוא מבלי שום **חשבון** קודם (אם יצטרך הענין לכך) וכמו שהיה **הדבר** בגלות מצרים. כי כבר באררנו בספר משפטי **לשון** עברית חלק שני מאמר א' אות ו' ציון ב' שה**מקור** מורה בלשון עבר על המחשבה הקודמת בזמן **אל** הפעולה, ופעם **הָלוֹךְ** הלכת — חשבת ללכת, **והוא** רוממות הפעולה; ובצאות המדבר לגנות אותה **יאחר** את המקור אחרי הפעל להורות על העשותה **מבלי** חשבון קודם כראוי, אומרים **אָמוֹר** למנאצי וגו' **לא** תבוא עליכם רעה (ירמיה כג, יז), ויברך **ברוך** אתכם (יהושע כד, י) בלעם לא חשב מראש את **אשר** ידבר, למה העברת **הַעֲבִיר** (שם ז, ז) השיח **לדברים** כלפי מעלה, האחד בא לגור וישפט **שָׁפוֹט** (בראשית יט, ט), ומה יוכיח **הוכח** מכם (איוב ו, כה), **וישטחו** להם **שָׁטוֹחַ** (במדבר יא, לב) מבלי ראות **את** הנולד, וכאלה הרבה. וכן כאן ואנכי אעלך **גם עלה** בזמן שיהא נראה בעיניכם כאלו אין לו שום **חשבון** קודם. ומה שאמר שומר הבטחתו לישראל ולא **אמר** לישראל אבינו כמו שאמר אח"כ לאברהם אבינו? **כדי** לכלול בזה כל האומה הישראלית ולהגיד לנו **שההבטחה** הזאת נשמרה לכל האומה עד היום, **וכמו** שאמר

בוס

בָּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל. בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חִשַּׁב אֶת־הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:

יכסה המצות ויקח הכוס בידו ויאחזו עד מצילנו מידם:

וְהִיא שֶׁעָמְדָה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְבָד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם: יעמיד הכוס ויגלה המצות

א ב בראשית טו, יג יד.

מעשה נסים

שוס רע בתוכה ובטבעה פולטת כל רע ממנה או שתבחרו הכהנת אבותיכם לדבק בטומאה ובע"ז: וכאשר אמרו ישראל שיעבדו את אלהי אמת למען אשר עשה כל הטובות האל אמר להם שבבחינה זו שתרצו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים הוא אל קנוא והעובד מחמת הטובות שנעשו והיה כי ירעב וקצף וקלל באלהיו וכשחזרו ואמרו שרוצים לעבוד את ה' וקיבלו עליהם לעבוד אפי' בעשותו מספם כרת ברית עמהם. וזהו מאמר המגיד ג"כ שמספר שהגלות מצרים גופיה היא טובה גדולה לנו שע"י השגנו השלם מתנת טובות בהיות כי מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו והוצרכנו להתכת זוהמא לקבל המתנות וכמו שאמר יהושע לעם וכמו שפירשנו ואם כן גלות מצרים גם כן מהסיפור הטובות וחסדי הבורא עלינו:

ברוך שומר הבטחתו. בפיסקא הזאת פלא הרבה. **א'** מה הוסיף במה שאמר שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות על מה שאמר ברוך שומר הבטחתו שלכאורה כונה אחת להם. **ב'** שהענין מה שאמר שמחשב את הקץ לעשות אין לו פירוש כלל: **ונראה** בהערת כל זה. כי הנה אם אחד יבטיח לחבירו דבר שקשה עליו לעשות לאחר זמן קבוע והוא איש נאמן במאמרו המקיים הבטחתו המיד ודאי שמחשב בכל משך הזמן תחבולות וסיבות היאך לקיים דיבורו בכלות הזמן וגם מחשב כל יום כמה כלה מהזמן וכמה עוד משך הזמן. אמנם אם מלך יבטיח לאוהבו דבר נקל מאד בערכו לזמן ודאי שאינו מעלהו על מחשבתו כלל בכל משך הזמן להיותו דבר קל בעיניו ובקל יקויים אך לפעמים כשהמלך רוצה להראות חבת אוהבו בעיני שריו ועבדיו מחשב בכיון במשך הזמן התחבולות והסיבות שיעשה לקיום הטובה שהבטיח כדי שיזכירו מהבטחת ואהבת אוהבו לפני שיראו הכל אהבת המלך אליו. ובזה יש להודות להמלך על שתיקן. אחת על הקיום הבטחה כשקיימו. שנית על שחשב אותו במשך הזמן ללא צורך אלא רק משום טובת אוהבו להראות העמים והשרים במשך הזמן אהבתו. ובהיות כי ההבטחות שהבטיח הקב"ה בערכו ית' לכלום תחשבנה ועם כל זה מעלה במחשבתו הקץ ומחשב בכל יום אימת יכלה הקץ ומסבב סיבות לקיום הבטחתו על אחת כמה וכמה שיש לנו להודות לו מלבד על קיום הבטחתו אף גם על אשר מעלה אותנו במחשבתו במשך הזמן בהיות כי מחשבתו בלבד עושה רושם וממשכת השפעה לנו עד בלי ערך ותכלית ומכח זה אין שום צר יכול לכלותנו וכמו שאמר והיא שעמדה וכו':

והיא שעמדה לאבותינו. יפלא בפיסקא הזאת היאך עמדה הבטחה הזאת שהבטיח לאברהם שאחר ת' שנה יצאו לנו ולדורותינו עד שאמר והיא שעמדה וכו': **ובישוב** זה נאמר כי זה מוסב על ברוך הוא שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות דהיינו שמחשבת הקץ במשך הזמן מורדת השפעה וכמו שפירשתי בפיסקא הקודמת. לזה אמר שג"כ לדורות היא שעמדה לנו. כי אף בהיותנו בגלות ומרוחקים קצת מהשגחתו ית' ויתעלה מ"מ כיון שהבטיח קץ לכל גלות ומחשבתו שמחשב כל קץ במשך הגלות היא הגורמת לנו שפע טוב עד שהשפעה

עיון תפלה

אח"כ **והיא** שעמדה וכו'. וכך היא הצעת המאמר, **ברוך שומר הבטחתו לישראל** מוסב על ההבטחה הראשונה שהיה עמנו בכל ימי הגלות ושמר רגלנו **מִקָּבָר** על שנשארנו טהורים ביחוסנו. **ברוך הוא** מוסב על ההבטחה השניה, והולך ומפרש אותה, שהקב"ה **חשב את הקץ** לא כמו שהיינו מחשבים לכאורה משעה שירד יעקב למצרים, אלא **לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו** וכו' **ידוע תדע כי גר יהיה ז ר ע ך** היינו משעה שנולד לו זרע, כי יצחק ויעקב ובניו גרו בארץ פלשתים. ומה שכתוב (**שמות יב, מ**) ומושב בני ישראל אשר ישבו **במצרים ת"ל שנה**, זה נחשב מברית בין הבתרים שהיה אז א"א בן שבעים שנה, כדאיתא בסדר עולם. ואע"פ שא"א לא גר בעת ההיא בארץ מצרים אלא בארץ פלשתים? אמר לי הרב הגאון ר' אריה ליב ראסקעס נ"י שגם ארץ פלשתים קורא הכתוב ארץ מצרים לפי שפלשתים יוצאי ירך מצרים (**בראשית י, יד**): **והיא שעמדה**. ההבטחה שהבטיח הקב"ה לישראל עבדו **אנכי ארד עמך מצרימה** עמדה לאבותינו ולנו בכל **דור ודור**, שהשכינת כבודו ב"ה עמנו בגלות ומצילנו **מיד כל** הקמים עלינו לרעה:

לא

צֵא וּלְמַד מַה־בִּקֵּשׁ לָבָן הָאֲרַמִּי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ. שֶׁפַּרְעֹה לֹא גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבָן בִּקֵּשׁ לַעֲקוֹר אֶת־הַכֹּל שֶׁנֶּאֱמַר אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל[א]

א דברים ט, ה.

מעשה נסים

מצילנו מיד הקמים עלינו לכלותנו: והרב בעל מעשה ה' כתב דפיסקא והיא שעמדה לאבותינו מוסב על מה (שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם) כי זה שמציל אותנו בלי הריגתם נתפרסם אהבת אלהים כי כשמציל ע"י הריגתם י"ל שעשה זה משנאתם וישראל הם שבא אפו ח"ו אבל בהצלה ע"י הגנה נתברר אהבת אלהים. וזהו שנאמר באברהם אל תירא אברם אנכי מגן לך. כי אברהם היה ירא בהריגת המלכים אולי הוא שבא אפו ח"ו. לזה השיב לו אנכי מגן לך שהצלה הי' ע"י הגנה שלך. וזהו מאמרם שזו עמדה לאבותינו במה שנתברר להם אהבתו ית' במה שמצילנו מידם עכ"ד: **וטעם** סדורן זה אחר זה נראה שמקודם בפיסקא דמתחלה עובדי ע"ז אמר שהגלות טובה גדולה לנו כמ"ש ואומר אח"כ שברוך הוא שבגלות לא שכחנו ולא עזבנו:

צא ולמד. הספיקות שבפיסקא הזאת הן רבים. **א'** מה רוצה ללמוד מלבן אם מה שבכל דור ודור עומדים עלינו אין זה ראיה ממה שאירע כן ליעקב שהוא כן בכל דור. **ב'** אח"ל ראיה לזה כלל שעינינו רואין אותו בכל יום. **ג'** שהיה לו להביא מעשה המן שרצה לאבד את כל היהודים. **ד'** במה רצה לבן לעקור את במה שרצה להרוג אותם במה שאמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע יותר היה לו להביא מקרא זה שהוא קודם לפ' מקרא ביכורים הרבה שהוא בפ' ויצא. **ה** הא גם פרעה רצה לעקור הכל כיון שביקש לאבד כל הזכרים: **ובהתרת** כל זה נאמר. דהנה הכתוב שהביא ג"כ תמוה שתלה ירידת מצרים בארמי אובד אבי. ולכאורה אין ענין זה לזה וגם הלשון תמוה כי אובד לשון הוה הוא והיה לו לכתוב ביקש לאבד אבי. ועוד דכתוב זה הוא בפ' כי תבוא שהצריכה התורה למביא ביכורים לומר וקשה הדבר כי למה היה לו להמביא ביכורים לומר זה: **לכן** נראה דהאי צא ולמד מוסב על הא שאמר מתחלה עובדי ע"ז הפרשנו שמספר שגוף סיבת מצרים היה לטובה כדי להתיך זוהמת אבות אמר ג"כ שמחמת שלבן היה אבי האומות הוכרח ג"כ בסיבתו שתהיה ירידת מצרים כדי להתיך זוהמתו כי זוהמתו הי' קשה מכל הזוהמות כי צא ולמד (מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו) כי מה שלבן לא היה רוצה להניח יעקב ובניו לצאת ממנו לא היה לאהבתו אותו רק שהיה משתדל להעבירם על הדת ולפתותם אחר ע"ה ולהשקות להם דעות נכריות. והאות על זה כי יעקב אמר לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם ואפשר שמטעם זה נענש יעקב עד שאמר עלי היו כלנה וסופי ללקות כנגדן מחמת הדבקו בלבן ונתרחק מהקדושה שכל זמן שהיה אצל לבן לא היה לו השראת שכינה ומחמת זה נתגלגל הדבר שנמכר יוסף למצרים והוכרח יעקב בעצמו לירד שם ונראה כי מחמת הבריחה לא היה צריך יעקב בעצמו לירד למצרים רק בניו ומחמת שהיה יעקב בעצמו אצל לבן במקום טומאה והרחיק מהקדושה והכניס עצמו בסכנה עצומה אצל לבן שנתחכם עליו ועל בניו להעבירם מהדת גלל כן נגזר עליו לירד בעצמו למצרים: **והנה** מה שפרעה גזר על הזכרים. נראה דהנה הרמב"ן בפ' לך לך כתב דאם נביא רוצה להגיד נביאות שתתקיים צריך לעשות פועל דמיון כמו מעשה ירמיה שהשליך אבן ואמר ככה תשקע בבל. וכן נראה שאותן המתדבקין עצמן בסטרא דמסאבותא ועושין בחרשין צריכין ג"כ לעשות פועל דמיון ופרעה שידע באיצטגנינות שלו שישראל יונקין מסטרא דדכורא ורצה להגביר הטומאה לכן השליך הזכרים כדי להשליך היניקה מישראל ולא רצה כלל לעשות כן לעולם. אמנם לבן התחכם לבטל כל הקדושה אמר הבנים בני והבנות

עיון תפלה

צא ולמד. בפסחים (קט"ז א') תנן ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כלה. וממה שלא אמר המגיד בא וראה מה בקש כלשון התלמוד בכל מקום (רק במקום אחד מצאתי בסנהדרין פ"ו א' צא ולמד מי"ג מדות) נראה שצריכים לקרוא צא וְלַמֵּד כלומר לַמֵּד לבניך מה שבקש לבן הארמי לעשות ליעקב, למען יראו וְיִוָּכְחוּ נס המה כי מאז עד היום בכם אנו עומדים, וכל קיומנו בעולם בהשגחה פרטית: **שפרעה לא גזר אלא על הזכרים**. בויקרא רבה פכ"ז סי' י"א אוי להם לרשעים שהן מתעסקין בעצות על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך וכו' המן אמר שוטה היה פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא היה יודע שהבנות נשאות לאנשים ופרות ורבות מהן, והוולדות יהיו כשרים לבוא בקהל דקי"ל (יבמות מ"ה א) נכרי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר (הגאון ר' אברהם משכיל לאיתן ז"ל): **ארמי אובד אבי**. פירש הרוו"ה שמלת **אֹבֵד** פעל עבר יוצא מבנין המרובע האמתי, וכך תרגם אונקלוס לבן ארמאה בעא **לאובדא** ית אבא. והמגיד כוון לתרץ במאמר זה קושיא גדולה, מה צורך היה להקב"ה להגלות את יעקב מצרימה כדי לקיים גזירת השעבוד, הלא הגזירה לא היתה דוקא על שעבוד מצרים, ומדוע לא הניחו בארץ ארם תחת יד לבן וצאצאיו? על זה נתרץ לפי שגזירות ארם קשין משל פרעה ולא היו ישראל יכולין לסבלן, וכדתני ר' חייא (פסחים פ"ז ע"ב) יודע הקב"ה את ישראל שאינן יכולין לקבל גזירות אכזריות של ארם לפיכך הגלה אותם לבבל, וזהו אמרו **ארמי אובד אבי** לפיכך הוכרח לרדת מצרימה

עָצוּם וָרָב: וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה אָנוּס עַל־פִּי הַדִּבּוּר: וַיָּגָר שָׁם מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לָגוּר שָׁם. שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן: בִּמְתֵי מְעָט כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב: וַיְהִי שָׁם לְגוֹי

א בראשית מז, ד ב דברים י, כב.

מעשה נסים

בנותי דהיינו שכונתו היתה להכניס כולם ח"ו תחת סטרא דמסאבותא דידיה והקב"ה הצילם מידו. וכן הוא ג"כ כונת הכתוב שאמר ארמי אובד אבי כי אובד נקרא מי שיצא מהדת שהוא אבוד מהעולמות. כמ"ש ובאו האובדים בארץ אשור דהיינו אותן שהועברו על הדת. וזהו מאמרו (ארמי אובד (היה) אבי) דהיינו לבן הארמי שהי' אבי הי' בבחי' אובד (וכן פי' הראב"ע קצת בענין זה) ועי"ז (וירד מצרימה) דהיינו שעי"ז הוכרח יעקב לירד למצרים. והא שלא פירש וירד יעקב דדרך המקראות לקצר כידוע מי היורד כמו שפירש"י בכמה דוכתי יאריך לזוכרם: ומספר אותו המביא ביכורים אשר שמספר גודל קדושת הארץ שבלהי אפשרי הי' באו לגודל קדושה של הארץ עד שהתיך מאתנו בחוץ כור הברזל של מצרים וזוהמת לבן ברחמיו יתברך כדי להכניסנו לקדושת הארץ ומספר ירידת מצרים והעינוי. והעבודה קשה הוא בכלל סיפור הטובות וחסדיו של הקב"ה כמו שפירשתי למעלה ולזה מביא שמגיד מקודם קרא דיהושע שנאמר בו סיבת ירידת מצרים מחמת התכת זוהמת אבות. ומביא ג"כ קרא דארמי אובד אבי וירד מצרימה להורות שהסיבה השני' של ירידת יעקב למצרים היא ג"כ מצד לבן כדמוכח מהכתוב שתלה ירידת מצרים בארמי אובד אבי מוכח שזה היה סיבה לזה: **וירד** מצרימה אנוס ע"פ הדבור. יפלא איך משמע מלשון וירד שהיה אנוס: **אמנם** לפמ"ש בפיסקא הקודמת א"ש דמוכיח דהא וירד היינו שברצונו ובבחירתו ירד למצרים היאך תלה אותו במה שארמי אובד אבי. אלא ע"כ דוירד מצרימה מוסב על ארמי וכו' דהיינו כמו שפירשתי דמחמת שהיה בבית לבן נענש בוירד מצרימה: **ויגר** שם. פי' דמוכיח מדלא כתיב וישב שם דהוה משמע שקנה שם ישיבה וכתיב ויגר שם. משמע דכל ישיבתו היתה בגרות שהי' דעתי' מיד למיהדר למקום המקודש אך הקב"ה לא סיפק בידו ולא הניחו ומביא וג"כ ראי' מקרא דויאמר אל פרעה וגו' עד כי כבד הרעב דמשמע שלא הי' רוצין לישב שם עד יעבור זעם הרעב:

במתי מעט. הספק הכולל. כל הדרוש שדורש מארמי אובד אבי. שהיא בפ' כי תבוא שהאומר מביא הביכורים עד שגומר כל הפרשה כמבואר בש"ס פרק ע"פ במשנה. שאין זה ענין דרוש באינו דורש וחוקר שום דבר רק שמביא ראיה מקרא אחד על קרא אחר ועל כיוצא בזה הקשו בש"ס קרא לקרא. ועוד קשה דלמה הביא סיום הכתוב דועתה שמך ולא היה לו להביא רק הא דבשבעים נפש ירדו. ועוד קשה דהי' לו להביא הקרא דבפ' בראשית כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ולמה לו להביא קרא דבפ' עקב והוא תמהון גדול: **ובהתרת** כל זה נאמר. דדרך של המגיד הוא כך דהי' קשה לו הקרא ומביא מקרא אחר ליישב הקושיא והיה קשה לו בכאן דכתיב **וירד** מצרימה ויגר שם במתי מעט דמשמע שכל הגירות היה במתי מעט ובאמת לא היתה רק הירידה במתי מעט דהא לא מת יעקב עד שראה ששים רבוא יוצאי ירכו וכך היתה לו לכתוב וירד מצרימה במתי מעט ויגר שם ויהי שם לגוי וגו' לזה מביא קרא (דבשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב) שהוא ג"כ קשה מאד מאי ועתה שמך דמשמע שעכשיו הושמו והא כבר בהיותם במצרים הושמו והדרבה עכשיו נתמעטו ע"ד הלך חמשים עלו ממצרים כדכתיב וחמושים עלו בפרשת בשלח ע"ש ברש"י והיה לו לכתוב ושמך ה' וגו' וע"כ צ"ל דהנה רש"י בפ' במות כתב

עיון תפלה

מצרימה (הרב ר' נתנאל חיים פאפו ז"ל): **וירד מצרימה.** משמע שירד שמה מדעתו ורצונו הטוב, מדלא אמר **ויורד** כמו שנאמר ביוסף (בראשית לט, א) ויוסף **הורד**, לזה אמר המגיד כי באמת **אנוס היה** לרדת על **פי הדבור** שנדבר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו', ואם לא היה יורד מדעתו היה מורד בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו לרדת בדרך כבוד (שבת פ"ט פ"ב): **ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצוינים שם.** שלא נתפרדו זה מזה בכל ערי מצרים אלא נתאספו במקום אחד בעיר אחת כגוי בפני עצמו (רש"י). ולשון השר דון יצחק אברבנאל ז"ל „שהיו שם אומה נבדלת ונפרשת מהמצרים ולא נתערבו בהם ברד"ו שנים שישבו ביניהם כמו שיקרה לשאר עמים בשבתם יחד יתערבו אלו באלו, אבל הם לא שנו את שמותיהם ולשונם ודתם ומלבושיהם (בויק"ר פל"ב סי' ה' רב הונא אמר בשם בר קפרא בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא ביניהם אחד מהם פרוץ בערוה, אבל דתם ומלבושיהם*) לא קחשיב)" עכ"ל. ובכל בו „שהיו מצויינים עצמם בלבושיהם כדי שלא יתערבו עמהם" עכ"ל. ולשון הגר"א ז"ל „כל אומה נכרת מחברתה בארבעה דברים ללשונותם בארצותם למשפחותם בגוייהם, פירוש בגוייהם בנימוסיהם, וכל אומה נקרא גוי ע"ש שהוא נכר בנימוסיו, ומדכתיב ויהי שם לגוי בודאי היו נכרים בנימוסיהם שהם בני יעקב והיינו ע"פ המצות שצונו

*) במדרש לקח טוב הגי' ומלבושיהם

וז"ל

מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצֻיָּנִים שָׁם: גָּדוֹל עָצוּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: וָרָב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה: וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי: וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ:

■ שמות א, ז. ב יחזקאל טז, ז. ו. ג דברים כו, ו. ד שמות א, י.

מעשה נסים

וז"ל ואלה שמות אע"פ שמנאם בחייהם וכו' להודיע חיבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאם ומכניסם במספר וכו'. וא"כ במצרים לא היו אצלו ית' כולם בבחינת כוכבים להיות נמנין כל אחד ואחד במספר רק השבטים נפש שהיו צדיקים גמורים כמלך שאוהב לאחדים ואגבן מתרצה לבני משפחתם שאינו מונה רק שאהובים אצלו עכשיו שקבלו התורה הושמו כולם אצלו ככוכבים להמנות בפרטות לכל אחד ואחד. וזהו שנאמר כאן ג"כ ויגר שם במתי מעט שבכל הגירות לא היה חשוב אצלו ית' רק למתי מעט שלא נמנו אצלו בפרטות עד אחר שיצאו וקיבלו התורה נמנו כ"א ואחד בפרטות וכ"א נחשב ונמנה אצלו לגוי: גדול מלמד שהיו. פי' שהיה קשה לו שאם גדול עצום ורב הכל נאמר על רבוי הכמות הרי דיבר בכפל לכך פירש שמלת גדול נאמר על רבוי האיכות שהיו חשובים ומצוינים. ועצום נאמר על רבוי הכמות: ורב כמה שנאמר. אין לומר שמביא ראיה מקרא דרבבה כצמח השדה שהיו רבוי הכמות דזה נלמד מקרא דוירבו ויעצמו כמו שאמר בפיסקא הקודמת. לכן נראה. דהנה המפרשים תמהו אהא דאמרו בש"ס (יומא כ"ב) אקרא דוהיה מספר בני ישראל כחול הים וכתיב אשר לא ימד ולא יספר כאן בעושין רצונו של מקום כאן באין עושין רצונו של מקום. דקשה וכי אפשר שברגע א' ישתנו ממספר לאין מספר. וגם בלא זה יש לתמוה היאך אפשר כלל שימצאו אישים לאין תכלית למספרם כמ"ש במורה נבוכים חלק ב' וגם החוש מכחיש דהא יש מספר לישראל ואדרבה האומות שלא נתברכו הם יותר מישראל: ובישוב זה נ"ל. כיון שהש"י הבטיח לישראל כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם וכיון שהיתה הבטחתו שישראל יהיו קיימים לעולם ונצח נצחים ואפי' שבשא גמירי דלא כלה א"כ בודאי אין מספר לישראל בכללות מחמת הרבוי שיהיה להם עד בלתי תכלית משא"כ באותן שיהיו כלים ואובדים לבסוף ודאי שיש מספר לכללם. וזה שאמרו בש"ס דלאותן שעושין רצ"מ אין מספר והוא מטעם שיזכו להיות זרעם קיים לעולם משא"כ באותן שאין עושין רצונו ערירים ימותו ויכלו זרעם ויש להם מספר וא"כ אפילו לאיש אחד צדיק שייך לומר עליו שאין לו מספר כיון שהוא כחטי על דבר שאין מספר ואין לו תכלית כיון שיזכה להיות זרעו קיים לעולם כמו אברהם. וזהו שאמר ורב כמ"ש (רבבה כצמח השדה) פי' שכולם היו מאותן שהם כחטים שיזרעו זרע וזרע זרעו' עד בלי תכלית כעשב השדה שהוא כחטי להיות חוזר ומצמיח ולא כעשב הארץ אשר עולה מאליו אשר סופו להיות כלה כן לא היו בישראל אנשים אשר יהיו בכלל ערירים ימותו שלא יהיו כחטים: עוד יש לפרש דהנה יש צמחי השדה וצמחי יער. וצמחי השדה מחמת שעובדין סביבם הם גדולים וטובים ויפים משא"כ בצמחי היער. וזה אומרו ורב כמ"ש (רבבה כצמח השדה) פי' שהרבוי היה מטובים וראויים לקבל השראת קדושה כצמחי השדה ולא כצמחי יער. וכמו שסיים הכתוב (ותבאי בעדי עדיים שדיים נכונו ושערך צמח) דהיינו שהיו מוכנים לקבל השראת קדושה: וירעו אותנו המצרים כמ"ש. פי' שהיה קשה לו כפל הדברים במ"ש וירעו ויענונו ויתנו עלינו עבודה

עיון תפלה

השי"ת" עכ"ל: ורב כמה שנאמר רבבה כצמח השדה. כך קבלנו שדורשו לשני ענינים שהיו עם גדול ורב כרבבה וכצמח השדה שכל מה שגוזזין אותן צומחים יותר. ריטב"א: וירעו אותנו. שחשבו אותנו כאנשים רעים וחטאים כמרגלים את הארץ, כדרך הקושרים והמורדים באדוניהם, והתחכמו איך יוכלו לנו, ולכן אמר וירעו אותנו שחשדונו כאנשי רשע, שאם רצה לומר שעשו עמנו רעה היה לו לומר וירעו לנו (כמו שלח מרע"ה למלך אדום (במדבר כ, טו) וירעו לנו מצרים), ועל זה הוכיח מן הכתוב הבה נתחכמה לו (אברבנאל): הבה נתחכמה לו פן ירבה. יסופר בקדמוניות מצרים כי מאות בשנים שפכו שבטי רועים מבני שם את ממשלתם על ארץ מצרים וירעצו וירוצצו את המצרים צאצאי חם וישיבום עד דכא, ופרעה רעמסס הגבור הנערץ היה המלך הראשון למצרים אשר לקח שבט המלוכה מיד מלכי הרועים ההיקסאָם ויסיבהו למצרים, וזה היה אחרי מות יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, ובאשר גם העברים צאצאי שם וגם הם רועי צאן, לפיכך פחדו המצרים מפניהם פחד גדול. וביותר פחדו מפניהם לפי שידעו וזכרו את גבורתם הנוראה אשר הראו על שדה המלחמה בסוף ימי מלכי הרועים, כמסופר בספר הישר (שרוב דבריו קבלות קדמוניות מאד) ריש פרשת שמות שמלחמות גדולות ועצומות היו על

וַיְעַנּוּנוּ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּשִׂימוּ[א] עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס: וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבִדוּ[ב] מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ:

וַנִּצְעַק[ג] אֶל־יְהוָֹה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָֹה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ:

וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָֹה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי[ד] בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה: וַיִּשְׁמַע יְהוָֹה אֶת־

א שמות א, יא. ב שם שם, יג. ג דברים כו, ז. ד שמות ב, כג.

מעשה נסים

קשה. לזה דורש שכ"א מורה על דבר בפ"ע. שוירעו מורה על ההתחכמות להרע לנו באיזה אופן שיהיה שהיו"ד מורה לפעמים על המחשבה כמו בפירש"י על אז ישיר משה ע"ש. והכלבו פי' וירעו אותנו המצרים היינו שהחזיקו אותנו לרעים שרצונו להוסיף עצמנו על שונאיהם ולהלחם עמהם. כל כך היינו רעים ורשעים בעיניהם:

ויענונו כמ"ש. פי' דמקרא דויענונו היינו אומרים שהעינוי היה לטובת עצמן שהיו צריכין למס ולבנות עריהם וכדרך כל השרים שעובדין עם עבדיהם עבודת פרך לצרכן ולטובתן. ולזה אמר ויענונו כמה שנאמר וישימו עליו שרי מסים (למען ענותו בסבלותם) דהיינו שהעבודות שעשה עמהם לא היתה רק למען ענותו ורק לכונת עינוי ולא לטובת עצמן כלל. וכמו שאמרו חז"ל שהבנין היה במקום שכל מה שבנו נשקע בארץ ולא היה להם שום צורך בהבנין רק שעשו בכונת עינוי מיראתם פן ירבה: ויתנו עלינו עבודה קשה כמ"ש. פי' שמביא ראיה על מהות העבודה קשה ולזה מביא ראיה מקרא (ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך) דמשם אנו למדין מהות העבודה קשה כמ"ש התוספות בפסחים דף קי"ז דהנימני' של בפרך בא"ת ב"ש עולה ל"ט לומר שבכל הל"ט מלאכות עבדו בנ"י את מצרים:

ונצעק וגו' כמ"ש. פי' שלא נאמר דהצעקה היתה דרך תשובה ובלב שלם ובכונה רצויה אל ה' כדמשמע לכאורה מקרא דונצעק אל ה' וגו'. לזה מביא שהצעקה הית' כענין שנאמר בקרא (ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה) ולא כתיב ויזעקו אל האלהים. מזה מוכח דהצעקה לא הית' אלא כאדם הנוגע מלב מרוב כאב ומגודל יסורי הבורא ית' עלתה שועתם אליו וקבל שועתם וכמו שסיים הכתוב ותעל שועתם אה"י מן העבודה דמשמע שועתם לא הית' רק מהעבודה: וישמע ה' את קולנו כמ"ש. בזה ג"כ מביא ראיה שלא נאמר ששמיעת קולנו בלבד הית' מספיק להביא גאולה. לזה מביא מקרא (וישמע אלהים את

את

עיון תפלה

ארץ מצרים ימים רבים, ובכלם הצטיינו בני ישראל בעצמת גבורתם יותר מן המצרים. כל זאת לא נכחד מהם וממלכם העריץ, לפיכך התחכמו להם ויטו אל הערמה פניהם. והנה ראשית ערמת המלך לבוש על כל יושבי ארצו מסים גדולים כבדים מנשוא, בתואנה כי מלחמות גדולות נכונות לפניו בימים האלה והאוצרות הממלכה ריקים. וכאשר העברים נאמנים תמיד לארץ מכורתם, קבלו גזרת מלכם באמונה. ובסתר צוה המלך לאשר על המסים שלא לנגוש את בני ישראל בפריעת המס. וכאשר עברו שנות מספר ובני ישראל לא פרעו את מסיהם באין תובע, השתרגו עליהם חובות עצומים לאוצר הממלכה, ובאין לאל ידם לפרוע — התפשר עמהם המלך הערום לעבוד עבודה בעד חובותיהם, לבצר את הארץ בפני אויב, וגם לזה נאותו העברים הנאמנים למלכם ולארצם. ובכדי לחזק את לבם בעבודתם — הביאו מלבן ותלו בצוארו של פרעה (שמו"ר פ"א סי' י'). ובזה הראה להם שהעבודה לצורך הממלכה לכבוד גדול תחשב, כה עברו לישראל ימים רבים בעבודת פרך המטמטמת את הלב ומשכחת את החופש, ולאט לאט העלה עליהם שבט נוגשים ושוטרים להכריחם לעבודה שלא ברצונם. וישימו עליהם שרי מסים (לא בשביל המס עצמו להשיג את כספם, כי אם) למען ענותו בסבלותם כדי להביאו בעול חובות ומזה בעול עבדות עולם. אבל שבט לוי בהיות כהני הדת לא עלה עליהם עול המסים, כי עד הימים האלה היה משפט אחד לישראל ולמצרים, ובאשר חק לכהנים מאת פרעה לבלתי שאת משאת מלך (בראשית מז, כב), ובלא ספק גם הלוים נהנו מן החק הזה (כי גם בטרם נבחר שבט לוי לעבודת המקדש היו נוהגים בו קדושה), לפיכך נשארו חפשים מן המסים וחפשים מעבודה. גם הנסיון השני להמעיט את ישראל בעזרת המילדות, לא ברעש וברעם התחיל ולא בתור גזרת מלך, כי עדיין לא סר פחד גבורת העברים מלבו, אע"פ שכבר הכנס לעבודה, לכן עשה גם זה בעקבה, והמתיק סוד את המילדות לעשות זר מעשיהן בסתר, ובצד זאת הבטיחן בלא ספק הררי זהב, לקחתן לו לנשים ולהושיבן בהרמונה, כך קבלו רבותינו (שמו"ר פ"א סי' ט"ו) שתבע אותן להזדווג לו ולא קבלו, ובסוטה (י"ב א') שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו. וכן מורים הכתובים לפי פשוטם, ויקרא

מלך

קולנו כמה שנאמר [א]וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את
בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב: וירא את ענינו זו פרישות
דרך ארץ כמה שנאמר [ב]וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים:
ואת עמלנו אלו הבנים כמה שנאמר [ג]כל הבן הילוד היארה תשליכהו
וכל הבת תחיון: ואת לחצנו זו הדחק כמה שנאמר [ד]וגם ראיתי
את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:
[ה]ויוצאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות
ובמפתים: ויוציאנו יהוה ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי
שרף ולא על ידי שליח אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו שנאמר

א שמות ב, כד. ב שם שם, כה. ג שם א, כב. ד שם ג, ט. ה דברים כו, ח.

מעשה נסים

את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב) שמורה ששמיעת קול בלבד לא היה מספיק מחמת שלא היה בכונה רצויה להשם וכמ"ש לעיל רק מצד זכירת ברית אבות: **וירא את ענינו** זו פרישות דרך ארץ כמ"ש. בכאן יתפלא לב הקורא שאין מהמקרא דוירא אלהים את בני ישראל וידע וגו' שהביא המגיד שום ראיה לא להפירוש שפירש בהא דעינוי שזו היא פרישות ד"א. וגם אין ראיה להענין שהיה פרישות דרך ארץ ואין זכר כלל בקרא שהביא: **ונראה** בכוונת המגיד שדורש וירא וירא לגזירה שוה כידוע ברוב מדרשי' ז"ל דהנה בקרא דוירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים פירש"י שנתן עליהם לב לדעת וכו' ע"ש מוכח מזה ראיה שזכירת ברית אבות לבד לא הספיק לגאלם מחמת שלא הגיע הזמן של ת' שנה רק מחמת שראה העשוי לבית ישראל קושי השעבוד קירב הגאולה כמאמרם ז"ל וע"כ אנו למדין מזה דוירא את ענינו דהכא ג"כ משמעו דראיה זו היתה סיבה לקירוב הגאולה נהוציא אותנו כמו וירא דהתם מכח הג"ש. וא"כ על כרחך דהאי עינוי דהכא לאו בעינוי האמור למעלה בקרא דויענונו משתעי דבראי' כזו ליכא סיבה לקירוב הגאולה דעינוי כזה נגזר עליהם להיות ת' שנה כמ"ש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. אלא דהאי ענינו מיירי מעינוי אחר שלא נגזר עליהם וע"ז דרש (וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ) דהוא ג"כ נקרא עינוי בלשון הפסוק כענין שנאמר אם תענה את בנותי (בראשית לא) ופירש"י למנוע מהן עונת תשמיש. ועינוי כזה לא נגזר עליהם והוא מכלל קושי השעבוד דראי' כזו היא סיבה בודאי לקירוב הגאולה כמו וירא דהתם. וא"ש. וגם מלשון הקרא גופי' מוכיח כן דאי מעינוי המבואר למעלה הי' לו לכתוב וירא את עינויינו דהי' משמע עינוי שלנו. ולשון ענינו הוא פועל יוצא ומשמעו מה שעינו את אחרים ע"י המצריים. ובזה א"ש מה דקאמר ויענונו וירא את ענינו ואי קאי אעינוי דלמעלה לא הי' לו לומר רק ויענונו וירא אלהים ומה לו לשנות הדברים אלא ודאי דהוא ענין אחר וירא את ענינו וזו היה סיבה לגאלנו וכמ"ש וירא אלהים את ב"י וידע וגו' דהיינו שראיית הדברים היתה סיבה לתת לב לדעת ולגאלם. ועיקר הראי' שמביא הוא כיון דמקרא זה אינו מבואר בפירוש שראיית העינוי קירבה הגאולה משא"כ במקרא דוירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים דהיינו כמו שפירש"י שנתן לב לדעת מבואר בהדיא שראיית הדברים היתה סיבה להגאולה ומזה מוכח בבירור שהעינוי שראה לא היה העינוי שנגזר עליהם רק עינוי אחר דהיינו פרישות דרך ארץ:

ואת עמלנו אלו הבנים כמ"ש. לא מביא ראיה על הפירוש שפירש דעמלנו אלו הבנים רק על הענין של גזירת הבנים. ועל הפירוש לא הוצרך להביא ראיה כי ידוע כי עמלנו נזכר בקרא כמה פעמים על הבנים: **ואת לחצנו** זו הדחק כמ"ש. גם בזה קשה על הראי' שמביא מקרא דוגם ראיתי את הלחץ הא גם שם אינו מבואר דלחץ זו הדחק ומנין לנו ללמוד משם לכאן. ונראה שדרשת המגיד הוא דשם לעיל מיניה (שמות ג, ז) כתיב בקרא ראה ראיתי את עני עמי וגו' כי ידעתי את מכאוביו. ופירש"י שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו. ואח"כ כתיב וגם ראיתי את הלחץ. מלשון וגם שאמר משמע שראייתו העינוי לבד לא היה מספיק לקרב את הגאולה וכמו שהקדמנו דעינוי נגזר עליהם ת' שנה עד שוגם ראיתי את הלחץ. וא"כ ע"כ לחץ זו הדחק שיש בו כדי לקרב את הגאולה והיינו קושי העבודה. דשעבוד בלא דחק נגזר עליהם. וקושי השעבוד השלים את הזמן כנודע: **ויוציאנו** ה' ממצרים לא על ידי מלאך. בכאן הרבו לתמוה מהרי"א ובעל מעשה ה'. שהיפך

עיון תפלה

מלך מצרים למילדות וגו' קרא אותן אל ביתו ודבר עמהן פנים אל פנים, וכי לא היו שלוחים לפרעה להגיד להן דבר מלך שלטון? ומדוע לא צוה ליסר אותם בשוט על שעברו על גזירתו? ומה צורך היה לו לבטוח במילדות עבריות בדבר נכבד כזה שמוסר ארצו תלוי בו? מזה נראה שדבר אליהן בתור מבקש ולא בתור גוזר ומפקד: **וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ.** ענוי גדול לאדם ולכל בעלי חיים שמכריחים אותם לפרוש מדרך ארץ, וכדאמרינן ביומא (ע"ז ע"ב) דספרוש מתשמיש איקרי ענוי, ושם (ע"ד ע"ב), ובויק"ר סו"פ י"ט אתה מבקש תפקידך ויכניה אינו מבקש תפקידו? — **ואת עמלנו אלו הבנים.** בשבת (ל"ב ע"ב) וחבל את מעשה ידיך איזהו מעשה ידיו

וְעָבַרְתִּי[א] בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ. וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי וְלֹא שָׂרָף. וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה אֲנִי הוּא וְלֹא הַשָּׁלִיחַ. אֲנִי יְהוָה אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר: בְּיָד חֲזָקָה

מעשה נסים

נאמר לא ע"י מלאך ושלא נאמר בהדיא וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ). וגם היאך אמר והכיתי ולא שרף. הלא נאמר ולא יתן המשחית. וגם תימה מה ענין הארבעה שהזכיר מלאך ושרף ואחר ושליח מאחר שאין שפרש כיניהם. וגם מאין לו לדרוש מועברתי מלאך ומוהכיתי שרף ומאני ה' שליח ואחר: **ובישוב** כל זה נראה. דהנה שם שליח נאמר על אחד שמצוין לו לעשות ונסתלק ממנו והשליח אי בעי עביד אי בעי לא עביד. וכשעושה מדעת עצמו הוא עושה זה נקרא בשם שליח. אבל אם אחד עושה שדבר ע"י אמצעי והעושה לא נסתלק בשום פעם מהאמצעי מראש ועד סוף המעשה הוא יקרא כלי ולא שליח כמו הרודה במקל לא יקרא המקל שליח רק כלי לעושהו וכן אפי' אם האמצעי הוא בר דעת כשאוחז העושה ביד האמצעי ומכה בו או עושה בו שאר מעשה .לא יקרא האמצעי שליח רק כלי לעושהו ולא יקרא שליח רק כשנותן רשות להאחד והשליח עושה מדעת עצמו ההוא יקרא שליח. ולזה בשאר עונשים שהקדוש ברוך הוא נותן רשות למשחית להשחית וכענין אמרם כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע וכן מעשה הטוב כשהמלאך עושה בצווי הקב"ה מדעת עצמו נקרא שליח ומלאך כי מלאך ג"כ שם נופל על השליח רק שעל מעשה הטוב נקרא מלאך ועל השחתה נקרא משחית או שרף וכן לא יאמר כלל על מה שנקרא כלי לעושהו שהדבר נעשה על ידו כמו שלא שייך לומר על הרודה במקל שהכה ע"י המקל רק שהכה במקל ולזה במצרים שהקב"ה לא נתן רשות להמשחית כענין שנאמר ולא יתן המשחית והקב"ה היה אוחז מראש ועד סוף אף שהמשחית היה אמצעי בהכאה לא יקרא למשחית שליח רק כלי ושפיר אמר המגיד שלא היה ע"י שליח אף שנאמר ולא יתן המשחית כי באמת היה המשחית רק שלא נקרא שליח וכן במעשה הטוב לא יקרא האמצעי לא מלאך ולא שליח כיון שהיה על יד שקב"ה בעצמו רק שהאמצעי היה כלי לעושהו. ובזה מיושב גם כן קושית המפרשים שהקשו שבפרשת משפטים לא התפלל משה על שליחות מלאך ובפ' כי תשא התפלל ואמר אם אין פניך הולכים. ובזה א"ש שבפרשת משפטים אמר לו כי שמי בקרבו ולא היה נקרא המלאך רק כלי ולכן לא התפלל משא"כ בפ' כי תשא שאמר לו כי לא אעלה בקרבך והיה רוצה שיתנהגו ע"פ שליח ולזה התפלל: **ואלו** הארבעה שהזכיר מלאך ושרף ושליח ואחר. נראה כי הרמב"ם בספרו מורה נבוכים ח"ב פ"ו כתב שמלאך נאמר ג"כ על כח טבעי המוטבע בטבע. והנה בשעת יציאתן ממצרים היו ארבעה דברים. **א'** שהכו בכורי מצרים. **ב'** שניצולו בכורי ישראל. **ג'** שהשפיל לאלהיהם כמ"ש ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. **ד'** שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה כמו שאמר המגיד שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. והנה שקדמנו בשם הרמב"ם ששם מלאך נאמר על כח טבעי וכענין אומרם שהקב"ה שולח מלאך בבטן האשה לצייר הולד שהוא כח טבעי ע"ש שהאריך בהרבה מאמרים בש"ס. ולזה רצה המגיד למעט שכן בהשחתה כן בהצלה במכת בכורות לא היה ע"פ כח טבעי כעפוש האויר וכדומה. וגם רצה למעט שלא היה כדרך שאמרו תנאי התנה הקב"ה עם הים שיקרע. ורצה למעט זה שלא היה זה ע"פ טבע שהטביע הקב"ה בשעת בריאה רק היתה בריאה מחודשת הן בהשחתה הן בהצלה. לזה אמר שלא היה ע"י מלאך שהוא שם שליחות על הטוב ולא ע"י שרף שהוא שם שליחות על השחתה. ולזה ממעט (מועברתי מלאך ומוהכיתי שרף) וגם רצה למעט שנשפלת השר של מצרים לא שייך בו כח טבעי לזה נקט שלא היה ע"י שליח. ולזה ממעט (ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא השליח) וכן כשנגלה עליהם לא היה נגלה עליהם ע"י אמצעים ומסכים מבדילים רק שכלם הכירו וראהו באצבע שזה אלהינו וכלם ראו (שאני ה' ולא אחר) ובזה לא שייך לתפוס לשון שליחות לזה נקט ולא אחר: **ובעל** מעשה ה' כתב כי בשעת הכאת בכורות היו מוכים כל מצרים דכתיב בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ולא כתב בנגפו את בכורי מצרים וכן כתיב ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף ולא כתיב ולא בבכוריכם נגף אלא ודאי שנגיפה היתה בכל מצרים רק לא מכת מיתה כי נגיפה סתם לא נאמר רק על הכאה: **והאמת** כדבריו שכן פי' רש"י בפרשת וארא בפסוק הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים שכל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה ע"ש. והנגיפה שהי' כוללת כל בתי מצרים הי' ע"י משחית ולזה הוצרך דם פסח להצילם מהנגיפה של משחית. אבל הכאת בכורות מכת מות היתה ע"י הקב"ה בעצמו המבחין בין טפה של בכור ולזה באמת לא היה צריך שום אות: **ביד** חזקה זו הדבר כמ"ש. הספיקות אשר ההתעוררת ראוי' בהם כבר נזכרו במעשה ה' בשם מהרי"א. וה"א לפורשם כי רבים הם והישובים שכתבו הם בדוחק גדול כאשר יראה המעיין בספריהם: **ומה** שנראה לי בזה. כי הנה העשר מכות נחלקו לשנים. שבחמש מכות הראשונות היה פרעה בעצמו מחזק את לבו. ובחמש מכות האחרונות חזק ה' את לב פרעה. והמפרשים כתבו שלכך כתיב הנה דבר יד ה' אף שהמכות היו רק באצבע כמו שדרש רבי יוסי הגלילי וכתבו שבהשלהתי חמש מכות נאמר יד ה' שנשלמו חמש האצבעות והדבר שהיה מכה החמישית לכך נכתב בו יד ה' וכן מכת בכורות היתה מכה חמישית לכך נכתב בה יד ה' ג"כ. לזה דרש

עיון תפלה

של אדם אלו הבנים: אני ולא מלאך. כל זה דורש מן אני ה' בסיפיה דקרא המיותר למעט כל

א שמות יב, יב.

זוֹ הַדֶּבֶר כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר [א] הִנֵּה יַד־יְהֹוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד: וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה זוֹ הַחֶרֶב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר [ב] וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל־יְרוּשָׁלָיִם: וּבְמוֹרָא גָּדוֹל זוֹ גִּלּוּי שְׁכִינָה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר [ג] אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: וּבְאֹתוֹת זֶה הַמַּטֶּה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר [ד] וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת: וּבְמֹפְתִים זֶה הַדָּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר [ה] וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ

א שמות ט, ג. ב דה"א כא, טז. ג דברים ד, לד. ד שמות ד, יז. ה יואל ג, ג.

מעשה נסים

שמגיד ביד חזקה על הדבר שמרמז על כל השלמת החמש מכות הראשונות. ועמ"ש בפיסקא שאח"ז: **ובזרוע** נטויה זו החרב כמ"ש. עיין הספיקות בספר מעשה ה': **ולפמ"ש** א"ש דהנה הזוהר בפ' שמות בפסוק ויהי בימים הרבים ההם כתב וז"ל וחרבו שלופה בידו. וכי חרב שלופה היתה ביד המלאך אלא שהיתה הרשות נתונה בידו לעשות דין וכו' עד הס"ד וחרבו שלופה בידו הרשות נתונה בידו לעשות דין: **וזה** כונת המגיד שדורש בזרוע נטויה בגז"ש (מוחרבו שלופה בידו נטויה) שזו החרב דהיינו החמש מכות האחרונות בחיזק ה' את לבבו וכבר היתה הרשות ביד המלאך לעשות דין. משא"כ בחמש הראשונות לא היתה הרשות בידו לעשות דין כי אם יחזרו בהן לא היה יכול להכות. אבל בחמש השניות היתה חרבו שלופה בידו נטויה דהיינו שהיתה הרשות בידו לעשות גמר דין בלי שום ספק. וזהו אמרו זו החרב. דחרב נאמר על הרשות לעשות דין כמו שכתב הזוהר. נמצא יד חזקה כולל חמש הראשונות וזרוע נטויה חמש האחרונות: **ובמורא** גדול זו גלוי שכינה כמה שנאמר. עיין הספיקות במעשה ה' ועוד יש לתמוה דמקרא שהביא לראיה שהוא מה שנאמר או הנסה אלהים לבוא וגו' ג"כ לא מוכח שהיה גלוי שכינה שהם גם כן לא נאמר רק שהיה במוראים גדולים ומנא לן שהיה גלוי שכינה וערבך ערבא צריך: **ונראה** שדורש זה מהא דכתיב במקרא שהביא (ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך) וכמו שפירש"י ומהרש"א בחידושי אגדות בפסחים דף פ"ז שדרש גבי שבירת לוחות שהיו אותיות פורחות מהא דכתיב ואשברם לעיניכם. וע"ש במהרש"א שדורש זה מהא דכתיב לעיניכם ולא כתיב לפניכם מוכח שהיה דבר רוחני ע"כ. וה"נ דורש כן מדכתיב לעיניך ולא כתיב לפניך מלמד שהיה בגלוי שכינה והיה דבר רוחני לכך כתיב לעיניך. ועיין עוד בפיסקא שאח"ז: **ובאותות** זה המטה. בכאן תמוה מאד הא אין המטה אותות רק הוא כלי לאותות. וגם למה השמיט הקרא המכות אשר נעשו שלא באמצעות המטה וביותר תמוה לפמ"ש שכולל כל העשר מכות בקרא דביד חזקה ובזרוע נטויה ומה מרבה עוד בהא דבאותות זה המטה: **ונראה** דהנה הרמב"ן פ' לך (י"ב ו') כ' כי כאשר יעשה הנביא איזה פועל דמיון לנוה שיקרה יתקיים הדבר עכ"פ ולזה הנביאים יעשו מעשה בנבואות כאמר ירמיה לברוך תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וכן ענין אלישע בהניחו ידו על הקשת ויאמר ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' ונאמר ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם. לזה נראה דמה שעשה משה במטה היה דרך פועל דמיון שעשו הנביאים. ומזה נראה ליתן טעם על השלשה מופתים שעשה הקב"ה למשה בתחלת שליחותו דהיינו הפיכת המטה לנחש והפיכת היד הטהורה לצרעת והפיכת מים לדם. ונראה הטעם להיות שהוצרך המטה להיות פועל דמיוני לרע להענים לפרעה והמטה אשר נברא בערב שבת כמבואר באבות הוכן בתחלת בריאתו להיות פועל דמיוני לכל הטובות כאשר עשה בו משה לישראל בהכאת הצור ליתן מים וכיוצא בו לזה הוצרך ההפיכת המטה לנחש להיות כוחני על פועל דמיוני לרע ולאשר שהיו העשר מכות קצתן ע"י המטה וקצתן ע"י משה וקצתן ע"י הקב"ה לכך הראה לו השלשה מופתים הפיכת המטה שהיה מוכן לטוב לנחש להיות כוחני לרע וכן הפיכת היד הטהורה שהיתה מוכנת לטוב לצרעת והפיכת מים לדם שהוא אות להפיכת חסד לדין. והנה הדבר שהוא פועל דמיוני נקרא אות בהוא אות שיתקיים דבר שהוא כיוצא בו. לכן אמר ובאותות זה המטה כי המטה הב' האותות על המכות ע"י הפועל דמיוני שנעשה בו: **ובמופתים** זה הדם כמה שנאמר. התמהון שבפיסקא זו מבואר. ולפמ"ש בפיסקא הקודמת הדבר מבואר שהמופתים נקראים הדברים שנעשו שלא על ידי פועל דמיוני שלא הוצרך פועל דמיוני לקיום הדבר כי הותך

שהוצרכו

עיון תפלה

אמלטי (הר"ר נתנאל חיים פאפו ז"ל): **ובאותות זה המטה**. האותות הם זכרונות, כמו שנאמר והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך (שמות יג, ט) כי המכות היו חרותות על המטה לזכרון: **ובמופתים זה הדם**. לאו דוקא הדם אלא כל המכות, כי המופתים הם הוכחות להעמיד את האדם התועה על האמת, וזאת היתה הכונה הכללית בכל המכות שהכה הקב"ה את המצרים כדי להעמידם על האמת ולהראותם - שהקב"ה שליט יחידי בכל העולם כלו

ומנהיגו

(נוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו כשמגיע לדם ואש ותימרות עשן. כתב המ"א בשם מטה משה דהמנהג דזורקין באצבע ע"ש אצבע אלהים הוא ולא כמו שהעולם נוהגין לזרוק בזרת קטן. ובילקוט פ' וארא מביא פרקי ר"א שבקמיצה הכה הקב"ה למצרים ועל זה נאמר אצבע אלהים הוא ומ"מ יש לזרוק בקמיצה):

דָּם[א]. וָאֵשׁ. וְתִימְרוֹת עָשָׁן:

דָּבָר אַחֵר בְּיָד חֲזָקָה שְׁתַּיִם. וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה שְׁתַּיִם. וּבְמוֹרָא גָּדוֹל שְׁתַּיִם. וּבְאֹתוֹת שְׁתַּיִם. וּבְמֹפְתִים שְׁתַּיִם: אֵלּוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם. וְאֵלּוּ הֵן:

בכל העשר מכות ובסימניהן יסיף מן היין לחוץ ואחר זה יוסיף יין אחר (סאריז"ל):

דָּם. צְפַרְדֵּעַ. כִּנִּים. עָרוֹב. דֶּבֶר. שְׁחִין. בָּרָד. אַרְבֶּה. חֹשֶׁךְ. מַכַּת בְּכוֹרוֹת:

א יואל ג, ג.

מעשה נסים

שהוצרכו לפועל דמיוני נקראו אותות כמש"ל והדברים שלא הוצרכו לפועל דמיון היה סיבתן מה שהראה הקב"ה למשה הפיכת מים לדם דהיינו הפיכת הרחמים לדין שהמים נמשלו לחסד ודם לדין. ולזה מביא ראיה מקרא (ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן) שמרמז ג"כ לתגבורת הדינים:

עיון תפלה

ומנהגינו כרצונו, כמו שנזכר בכל מכה ומכה: **דבר אחר ביד חזקה שתים**. שהיה יכול לומר ביד וכתב חזקה ללמדך שתים, וכן ובזרוע נטויה וכן ובמורא גדול, וכן ובאותות ובמופתים שהיה יכול לומר

דבר אחר ביד חזקה שתים. הספק שראוי לעמוד עליו בפיסקא זאת. מה ענין יש לדרוש **מביד חזקה** שתים. וכן בכל הדברים שדורש שתים שוא המוה: **ונראה** דבזוהר פ' בשלח כתב וז"ל יד לא איקרי פחות מחמש אצבען. הגדולה דכלילן בה חמש אצבען אחרנין ואתקרון כדין גדולה. ולפמ"ש בפיסקא דר"י הגלילי דכל מכה היתה ביד. וכיון דהגדולה מרמז על חמש אצבעין אחרנין הכלולין ביה מרמז ג"כ על מכה שניה שהיתה ג"כ ביד. וכן ממורא גדול ומאחר דבריו שמזכיר בכלל מורה על מכת יד והכלול בה ומורה על שתים כנ"ל: **אלו** עשר מכות. נראה ליתן טעם להמכות להיותן עשר. ומה שהיה במכות אלו דוקא. והטעמים שהביאו במדרשים אינם מושגים לשכלנו הדל. ונראה לאמר שהעולם נברא בעשרה מאמרות להפרע מן הרשעים וכו' כמבואר באבות פ"ה ופרעה שהכחיש בהידוש העולם שלא נתהדה ממחדש שהוא הסיבה הראשונה כמו שאמר מי ה' היה מן הצורך להראות לו אות ומופת על כל מאמר שיד ה' עשתה זאת. וכדרך שגילתה התורה בהידוש כל המאמרים כן מחייב ההכרח להראות למכחיש ראיה על כל העשרה מאמרות ובשיראה כי עושהו יגיע חרבו על כל מאמר להחריבו ולהפכו אז נדע כי הוא אשר יצר כל בחכמה ואין בלתו ואין בידו מעכב כי ידיעת ההפכים אחת. והנה סידור המאמרות הן כך. כמאמר הא' שהוא בראשית (כי בראשית נמי מאמר הוא כמבואר בדח"ל) היה השמים והארץ והמים כי המים קדמו כמו שפירש"י בחומש. והנה למאמר הא' הוצרכו שתי הוראות דהיינו לבריאת המים ובריאת השמים ולבריאת הארץ אף שהיה ג"כ במאמר זה מכל מקום לא נגמר רק עד המאמר הד' שאמר שהראה היבשה שהוא הראות הארץ שאז נקראת בשם הארץ. ומאמר הב' היה בריאת המאורות. הג' היה בריאת הרקיע ופירש הרמב"ם במורה נבוכים חלק ב' פרק ל'. דהיינו סוף אויר הקר בשם התהוות הגשם והברד. הד' הראות הארץ. הה' הוצאת הארץ עשב. הו' תליית המאורות. הז' חיות המים. הח' חיות הארץ למינה. הט' בריאת האדם. הי' אמירת פרו ורבו שהוא נתינת כח המוליד בדומה למאמר הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' לאכלה אינו ענין בריאה רק הרשאת אכילה. והנה מאמר הא' הוצרך לשתי הוראות כמש"ל ומאמר הב' והו' שהוא בריאת המאורות ותלייתן לא הוצרכו רק להוראה אחת וכמו שאבאר. לזה הוצרך עשר הוראות לבירור עשרה מאמרות ומכת דם לנגד בריאת המים שבמאמרו ית' נהפכו המים. ונגד מאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה היתה המכה דשרץ היאור צפרדעים. ונגד בריאת הארץ והראותה היתה מכת הארץ שהוא והך את עפר הארץ והיה לכנים. ונגד מאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה היתה מכת ערוב. ונגד בריאת השמים היתה מכת דבר להיות שכתב הרמב"ם במ"נ ח"א כי נפש הבהמית השמים מכינים אותה. ונגד בירור בריאת האדם היתה מכת שחין שהוא גוף האדם. ונגד מאמר יהי רקיע שהוא מקום התהוות הגשם והברד כמו שהקדמנו בשם הרמב"ם היתה מכת ברד. ונגד מאמר הדשא הארץ דשא עשב היתה מכת הארבה שהשחית כל ירק עשב. ונגד מאמר של בריאת המאורות ותלייתן היתה מכת חשך דכיון שהוא שולט להעדירן מכל וכל הרי הוא העושן והתולה. ונגד מאמר פרו ורבו שהוא מה שנתן כח המוליד בדומה היתה מכת בכורות להורות כי הוא המבחין בין טפה של בכור הוא הנותן כח המוליד בדומה שאין אפשרות להבחין רק להנותן כח המוליד: **וסדרן** בדרך זה שלא כסדר המאמרות נראה דמקודם בראה במים שהן קדמו כמו שפירש"י. ובסמוך לו נפש המים. ואח"כ בריאת הארץ בסמוך למים במאמר הא'. ואח"כ נפש הארץ. ואח"כ בריאת השמים. שהיתה גם כן במאמר הא'. וכיון דבריאת הרקיע והאויר וירק עשב כולן לצרכי האדם הן. התחיל בבירור בריאת האדם דהיינו בשחין. ואח"כ

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִמָּנִים. דְּצַ"ךְ עֲדַ"שׁ בְּאַחַ"ב:

רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר. מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. בְּמִצְרַיִם מָה הוּא אוֹמֵר. וַיֹּאמְרוּ[א] הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא. וְעַל הַיָּם מָה הוּא אוֹמֵר. וַיַּרְא[ב] יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ: כַּמָּה לָקוּ בְאֶצְבַּע עֶשֶׂר מַכּוֹת. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת. וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת:

א שמות ח, טו. ב שם יד, לא.

מעשה נסים

בהדברים שנעשים לצרכו כסדר המאמרות שהברד נגד מאמר הג' והארבה שהוא נגד מאמר הה'. והחשך שעיקרו נגד המאמר הו' שהוא תליית המאורות ואח"כ בכורות שהוא נגד מאמר הי':

רבי יהודה היה נותן בהם סמנים. הנה דברי ר"י נפלאו בעיני כל כי מה צורך הוא בנתינת הסמנין: **ובישוב** זה נאמר כי מאמרו היה להורות שבכל שלש מכות היתה הוראה אחרת ולכן לא התרה בשלישית כמ"ש בעה"ט שמי שעבר ושנה אין מתרין בשלישית ובשתים הראשונות לא נגמרה ההוראה עד השלישית והוא ע"ד שנא' בשירת האזינו ראו עתה כי אני אני הוא וגו' מחצתי ואני ארפא. ופירש"י מן הפורעניות שהבאתי עליכם ומן התשועה שאושיעכם וכו'. וכן היה כאן כי במכות דצ"ך רצה להורות שיש סבה המענשת לעוברי רצונו ובד"צ לא נגמרה ההוראה שגם המצרים עשו בלטיהם כן ובכנים נגמרה ההוראה שלא יכלו החרטומים לעשות בלטיהם כן והודו שאצבע אלהים הוא. ובעד"ש רצה להורות שהסיבה המענשת לעוברי רצונו נותנת שכר ג"כ למקיימי רצונו וכמו שאמר מחצתי ואני ארפא לכן בכל מכות עד"ש נאמר והפליתי בין עמי ובין עמך*). וההוראה לא נגמרה עד מכת שחין. כי נראה מלשון הכתוב שבכל המכות עד מכת שחין היו החרטומים יכולין לעמוד על נפשם ולהציל א"ע בלטיהם מהמכות עד מכת שחין שנאמר בו ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה כי היה השחין בחרטומים משמע דרק במכה זו לא יכלו החרטומים לעמוד על נפשם להציל עצמן מה שא"כ במכות הראשונות וכ"כ האבן עזרא בפירוש וא"כ בשחין נגמרה ההוראה שאין מידו מציל. ובמכות בא"ח היה רוצה להורות שאין זה סיבה מזלית שתחת הסיבות תתהפך שלא יאמר הרואה שמקודם היתה יד מזל מצרים שולטת ועכשיו יד מזל ישראל שולטת לזה הביא מכות בא"ח ונאמר בו שלא היה ולא יהיה והמה ראו באיצטגנינותם שהוא כן שלא הי' ולא יהיה ואם סיבה מזלית הוא לא ימלט שלא היה ויהיה בשום פעם כי אין כל חדש תחת השמש ובחשך נגמרה ההוראה שניטל אור כל המזלות והכוכבים ובודאי היא סיבה השולטת עליהם אך עדיין היה מקום להרהר אולי הוא ע"י מלאך ושרף שהוא למעלה מן המזל ומ"מ איננו הוא סבה הראשונה לזה הראה לו במכת בכורות שאין אפשרות להבחין בין טפה של בכור רק הסבה הראשונה ונתבאר האני ולא מלאך:

עיון תפלה

לומר ובאות ובמופת (רשב"ם): ר' יהודה היה נותן בהם סמנים. חלק את המכות בסדר הזה לפי שדצ"ך הם מכות הארץ, עד"ש הם מכות מקריות, באח"ב הם מכות האויר, ושתף מכת בכורות עמהם (רשב"ם): ויש אומרים כי לפיכך היה נותן בהם סימנים להודיע כי באו בסדר הזה הכתוב בתורה לא כמו שנמנו בתהלים (קה). והר"ר יוסף בדו"ם פירש שלפיכך חלקן להודיע שהשלישית באה בלי התראה וצירף מכת בכורות עמהן (כל בו), וכן היה דרכו של ר' יהודה לתת סימנים, כמו במנחות (צ"ו א') ר' יהודה אומר שלא תטעה זד"ד יה"ג. והגר"א ז"ל כתב „ר' יהודה סובר כי בראשי תיבות היו כתובים על המטה דצ"ך וכו'" עכ"ל. ודקדק ע"ז בספר חדושי רי"ח שא"כ היה צריך לומר היה נותן בו סימנים. ולפיכך פירש בהם בגופן של המצרים, כדאיתא בשוחר טוב מזמור ע"ח ומזמור ק"ה א"ר יהודה בר' סימון המכות היו נרשמות בגופן של המצרים. ושהמכות היו כתובות על המטה בראשי תיבות כך איתא בשמו"ר סו"פ ח' ושם פ"ה סי' ו'.—כאן מסיימת הדרשה של פרשת בכורים כפי מה שהיא בספרי ריש כי תבוא, וכפי שנוה התנא לדרוש מארמי אובד אבי ולגמור כל הפרשה כלה, ומכאן ואילך מאמרים מלוקטים מרז"ל הנוגעים לספור יצ"מ: ובסדור הרמב"ם מתחיל כאן רבן גמליאל: **מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות**. לכאורה השאלה הזאת אינה שאלה כלל דזיל קרי בי רב הוא, והיה לו לשאול רק השאלה השניה מנין שלקו על הים חמשים מכות? ואפשר לומר דר' יוסי מספקא ליה במכת **בכורות**. שהיו שם שתי מכות האחת מה שלקו הבכורים בעצמם והשנית מה שהכו הבכורים במצרים על מאנם לשלח את העברים, כמו שאמרו רבותינו בשוחר טוב מזמור קל"ו בשעה שאמר הקב"ה להתרות של

רבי יוסי הגלילי אומר מנין כו' שלקו כו'. הספיקות שבפיסקא הזאת אשר ההתעוררת רצוי בכאן. **א'** כי הוא נגד משנה מפורשת באבות פרק ה' שעשר מכות לקו המצרים במצרים ועשר על הים. **ב'** שהרי אמירת אצבע אלהים הוא לא נאמר רק על מכה פרטית. **ג'** כי במכת דבר נאמר ג"כ יד כמ"ש הנה יד ה' הויה במקנך. **ד'** ההוכחה שהוכיח המגיד מהא דכתיב יד שהיו חמשים אינה ברורה דבשלמא אם לא היה יכול להכות באצבע

*) א"ה במכת שחין לא נמצא כלל לשון הפלה, ובערוב כתיב והפליתי וגו' ושמתי פדות בין עמי וגו'. וצ"ע. רק

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מִנַּיִן שֶׁכָּל־מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע מַכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח־בָּם | חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. עֶבְרָה אַחַת. וָזַעַם שְׁתַּיִם. וְצָרָה שָׁלֹשׁ. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים אַרְבַּע. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת. וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם מַכּוֹת:

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר. מִנַּיִן שֶׁכָּל־מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל חָמֵשׁ מַכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח־בָּם | חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת. עֶבְרָה שְׁתַּיִם. וָזַעַם שָׁלֹשׁ. וְצָרָה אַרְבַּע. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים חָמֵשׁ. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַכּוֹת:

מעשה נסים

רק עשר וכיון שהוצרך בכאן ביד מוכח שהיו חמשים דלפחות מסך זה לא היה צריך יד שלם אבל כיון שבאמת היה יכול להיות כל החמשים באצבע רק שאיתרמי שהכה פעם אחת באצבע עשר היאך מוכח שכשהכה ביד היו חמשים הא אפשר לומר שאף שהכה בפעם ראשונה באצבע עשר כאן הכה בכל אצבע פחות או יותר מעשר. וגם קרא גופיה קשה הא דכתיב וירא ישראל את היד וכי מכיון שהיו חמשים ידעו שהיתה מכת יד הא אפשרות להכות באצבע חמשים כמו עשר: ונראה ביאור זה כי נודע שיש חמשים שערי טומאה ונכללין בעשרה כתרין דמסאבותא. כמבואר בזוהר הקדוש פ' בא ובכמה דוכתי בזוהר. וידוע שעד הים לא הוכה השר של מצרים כמו שפירש"י על קרא דוירא ישראל את מצרים דהיינו שר של מצרים. ובמצרים כבר נכנסו ישראל כמעט בשער החמשים של טומאה וכאשר בא להכניע השר הוצרך להכניע כל החמשים שערי טומאה הנכללין בעשרה כתרין דמסאבותא. לזה המשנה באבות דקחשיב עשר מכות כוונתו על העשרה כתרין דמסאבותא. והמגיד דחשב חמשים כוונתו על חמשים שערי טומאה הנכללין בעשרה כתרין דמסאבותא ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. וידוע כי המדות נחלקין לחסד דין ורחמים וגדול כח הרשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין. והעונשים שהגיעו למצרים היו מכל המדות מחמת שנהפכו כולם לדין. לזה אמר יתברך ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי שמשמע שכל מכה ומכה הי' כיד שלם דהיינו מכל המדות מחמת שנהפכו כולם לדין וכן אמר הנה יד ה' הויה במקנך אבל במצרים וכן בישראל לא שינו מהעונש רק שהיה בכח פרטי של מדת הדין לזה אמרו אצבע אלהים הוא דהיינו בכח פרטי של מדת הדין רק בים ברא' והשיגו שנלקו כל העשר' כתרין דמסאבותא וכל כתרא דמסאבותא יש לה יניקה ממקום קדושה אחרת ידעו והשיגו שהיה זה בהצטרפות כל המדות לזה אמר וירא ישראל את היד. ומה שלומד מראיה שהביא מאצבע ליד הוא כיון שהמכות היו נגד עשרה מאמרים וסה"מ הן נגד עשר ספירות שכל מאמר הוא נגד ספירה אחרת אך כיון שכל ספירה כלולה מעשר לא היה ניכר רק על מדה אחת הכלולה מעשר ובים כאשר נתברר שהיה ע"י כל המדות. וידוע שהמדות שהן להנהגות עולם נכללין בחמשה המכונין בשם חמש אצבעין כמבואר בזוהר בראשית וכל אחת כלולה מעשר שעולין חמשים וע"י נלקו כל החמשים כחות הטומאה.. וזה מאמרו שלקו על הים חמשים מכות דהיינו שנלקו כל חמשים כחות הטומאה ע"י היד דהיינו החמש אצבעין שעולין ג"כ לחמשים:

עיון תפלה

מכת בכורות נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם בואו והוציאו את העברים מבינינו ואם לאו אנו מתים השיבו להם ואמרו אפילו כל המצרים מתים אינן יוצאין מכאן, מה עשו הבכורות יצאו ונטלו כל אחד חרבו והרג את אביו, שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, למכה בכורי מצרים אין כתיב אלא למכה מצרים, ושפים רבות הרגו הבכורות באבותיהם, וזה היה ספיקו של ריה"ג מאן לימא לן שלא לקו המצרים במצרים אלא עשר מכות וממילא לקו על הים חמשים, חמש פעמים עשר, אפשר שמכות מצרים נחשבות לאחת עשרה דמכת בכורות מכה כפולה היתה כאמור וממילא לקו על הים חמש והמשים, חמש פעמים י"א? ופשיט לן מן המקרא שאין ראוי להסתפק בזה, דהא מנלן שלקו על הים חמשים מכות משום שנאמר במצרים אצבע ועל הים נאמר יד וביד חמש אצבעות, וזאת הלא ידענו שבאצבע אלהים לא לקו אלא עשר מכות בלבד, כי מה שהכו הבכורות באבותיהם לא היתה באצבע אלהים אלא יד אדם באמצע, אמור מעתה במצרים לקו י' מכות וממילא על הים נ' מכות:

ר' אליעזר אומר וכו' של ארבע מכות. ר"א לא דריש תיבות חרון אפו למכה בפני עצמה, שלפי דעתו הוא כלל ואחריו פרט. ופירש הרשב"ץ היתה של ארבע מכות שכל אחת היתה כלולה מארבעת היסודות ארמ"ע, ובעל המלמד הוסיף שלדעת ר"ע אף פעולת הגלגלים שהוא יסוד חמישי הורכב בהן:

רבי אליעזר אומר מנין וכו'. עיין בכל בו ובאבודרהם שכתבו כוונת מחלוקת ר"א ור"ע שלדעת ר"א כי כל מכה היתה שולטת בכל הארבעה יסודות. ולזה אמר שכל מכה היתה **של ארבע מכות.** ודעת ר"ע שהמכה

א תהלים עח, מט.

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ:

אִלּוּ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא הָרַג אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הָרַג אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת־מָמוֹנָם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת־מָמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת־הַיָּם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ קָרַע

מעשה נסים

היתה שולטת ג"כ בכח המחבר הד' יסודות כמבואר בספרי הפלוסופים דחשבו חמשה דברים בכל מורכב ד' יסודות וכח המחבר. והנה לפמ"ש דפ"ל היה היו המכות בכתרי דמסאבותא א"ש שגם למעלה יש דברים רוחניים המכוונים נגד הד' יסודות שנשתלשל כמו למטה בגשמיות ולזה בכתרין דמסאבותא יש ג"כ כזה דאת זה לעומת זה עשה האלהים:

אלו הוציאנו כו' ולא כו' שפטים דיינו. נראה בזה להשיב עשיית שפטים לטובה לנו הוא מטעם שכתבתי בפסקא דעבדים היינו דבעשותו שפטים ניכר ונתברר היותנו בני אל חי א"א שוב למדת הדין לקטרג אף היה ח"ו חיוב כליה משום חילול כבודו יתברך כטענת משה בשעת עשיית העגל: **ולא** עשה באלהיהם דיינו הא דחשיב עשיית. שפטים באלהיהם לנו לטובה אף שעדיין נשאר כל אלהי עמים ומה תועלת יש לנו בהבטל אלהי מצרים. נראה דכתב הרמב"ן בפ' לך (והביאותיו לעיל בפסקא דבאותות זה המטה) דכל מעשה אבות היה פועל דמיון לעתיד בכדי שיתקיים כן לעתיד וכן היו כל הדברים שנעשו בגאולת מצרים פועל דמיון לעתיד וכן היה העשיי' שפטים באלהיהם פועל דמיון שיתקיים לעתיד שיכלה כל הסטרא דמסאבותא וכל הרע ולא ישאר רק טוב: **ולא** הרג את בכוריהם דיינו. הא דחשיב הריגת בכורים לטובה יותר מכל המכות שהוכו מצרים הוא משום דבהריגת בכורות ניכר שהיה על ידי סיבה ראשונה ולא על ידי מלאך כי הוא המבחין בין טפה של בכור ולא בלתי: **ולא** נתן לנו את ממונם. הא דחשיב נתינת ממונם לטובה אף שבש"ס אמרו על הקרא דבר נא באזני העם אין נא אלא לשון בקשה וכו' משמע שלא התאוו ישראל כלל לכך הוא מטעם כיון שהלכו אחריו במדבר אשר אין מקום זרע וסחורה וממון מה להם. מכל מקום חשבה לטובה להיות סימן ופועל דמיון לימות המשיח שהוא קודם העוה"ב אשר תחת הנחושת יביאו כסף. וכיון שאמר שמואל שאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות ואז תהיה נתינת ממונם טובה גדולה: **ולא** קרע לנו את הים דיינו. בכאן הקשה הרב בעל מעשה ה' הא קריעת הים הוכרח להצלת ישראל וא"ל כמ"ש מהרי"א דהיה אפשרות להציל בענין אחר דו"א דא"כ מה טובה לנו במה שניצלנו ע"י קריעת ים סוף ולא בדבר אחר. ונראה דחשבה לטובה כיון שבקריעת הים ניכר אלהותו על

עיון תפלה

כמה מעלות טובות וכו' ולא עשה בהם שפטים דיינו. שהיה נס גדול והיה די לנו כמפורש באגדה (בשיר רבה פסוק כשושנה בין החוחים ועוד במקומות הרבה בשנויים) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי כזה שמושך העובר ממעי אמו בלא זמנו שהיתה מדת הדין מקטרגת עליהם אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות (והא דאמרינן בויק"ר פל"ב סי' ה' שלא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה שנתקנו לעיל על דרשת שהיו ישראל מצוינים שם? היינו בעריות החמורות כאשת איש וקרובים כאמו ובתו. וברבה שם גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אכ"כ אלא גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלין בלורית ואלו מגדלין בלורית אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים (מכאן סתירה להאומרים שבמצרים לא שנו מלבושיהם, ואפשר שאופן המלבוש היה משונה משל המצרים) דרשו זה על פי הוראת מלת גוי שהבאנו לעיל בד"ה ויהי שם לגוי גדול בשם הגר"א ז"ל המורה על הנימוסים המיוחדים לכל גוי, ומאחר שכתוב גוי מקרב גוי משמע שהיו שוין בנימוסיהם, ומ"מ היו מצוינים בנימוסים הרבה כדדרשינן לעיל מלמד שהיו ישראל מצוינים שם), והקב"ה בחסדו כפל נס הנס להוציאנו ממצרים ונס לעשות בהם שפטים לא על פי מעשינו הטובים, והיא מעלה גדולה למקום ב"ה שאין כמוהו (שבלי הלקט): **אלו עשה רק בהם שפטים ולא עשה שפטים באלהיהם דיינו.** כי לא היה שום תועלת בביעור אלילי מצרים בלבד אחרי שלא נתבערו אז כל אלילי הגוים, מן הטעם שאמרו רבותינו (ע"ז נ"ד ב') עולם כמנהגו נוהג והולך והשוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין, ולא עשה זאת רק להגדיל נקמת עמו אשר אהב נדבה: **ולא הרג את בכוריהם.** הזכיר עשה דין באלהיהם אצל בכוריהם לפי שבלילה אחד היו שתי המכות והיתה מכתם שוה כדכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ואמרו רבותינו של עץ נרקבת של מתכת נמסת ושל אבן נשברת, וכן במכת בכורות שהיה מנהגן של מצרים כשמת בכורו של אחד מהם היה צר צורתו על הכותל או על הטבלא ובו בלילה נמחקו ונטשטשו כלם. והקב"ה כפל את הנס לעשות דין באלהיהם ולהרוג את בכוריהם לפי שנשתעבדו בישראל שנקראו בכורו של מקום ב"ה, וזה היה די לנו, והוסיף לנו הקב"ה עוד להעמידם במקומם לנחלה וליתן לנו את ממונם בשכר עבודה שנשתעבדו בנו כמו שהבטיחנו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (שבלי הלקט): **ולא קרע לנו את הים.** שהיה יכול להצילנו ולא לשנות בשבילנו סדרי בראשית. והלבון

לָֽנוּ אֶת־הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָֽנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה דַּיֵּֽנוּ׃ אִלּוּ הֶעֱבִירָֽנוּ בְּתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה וְלֹא שִׁקַּע צָרֵֽינוּ בְּתוֹכוֹ דַּיֵּֽנוּ׃ אִלּוּ שִׁקַּע צָרֵֽינוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סִפֵּק צָרְכֵּֽנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דַּיֵּֽנוּ׃ אִלּוּ סִפֵּק צָרְכֵּֽנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָֽנוּ אֶת־הַמָּן דַּיֵּֽנוּ׃ אִלּוּ הֶאֱכִילָֽנוּ אֶת־הַמָּן וְלֹא נָתַן לָֽנוּ אֶת־הַשַּׁבָּת דַּיֵּֽנוּ׃ אִלּוּ נָתַן לָֽנוּ אֶת־הַשַּׁבָּת וְלֹא קֵרְבָֽנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי דַּיֵּֽנוּ׃ אִלּוּ קֵרְבָֽנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וְלֹא נָתַן לָֽנוּ אֶת־הַתּוֹרָה דַּיֵּֽנוּ׃ אִלּוּ נָתַן לָֽנוּ אֶת־הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָֽנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דַּיֵּֽנוּ׃ אִלּוּ הִכְנִיסָֽנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָנָה לָֽנוּ אֶת־בֵּית הַבְּחִירָה דַּיֵּֽנוּ׃

מעשה נסים

ידינו לכל העולם שנשבקע הים נתבקעו כל המים שבעולם וניכר אלהותו לכל העולם על ידינו: **ולא ספק צרכנו במדבר**. הא דחשיב לטובה ספוק צרכנו במדבר. אף שהוא המספיק צרכינו וצרכי כל העולם מעולם ועד עולם. ואף מכין מזון לכל בריותיו מקרני ראמים ועד ביצי כינים. נראה כי היותנו במדבר הוא טובה גדולה לנו בהיות כי מחמת היותנו במדבר ולא היה על מי להשען רק שהיו עינינו מיחלות בכל יום ויום להקב"ה והורגל לנפשנו כי אין ליחל בלתי לה' לבדו ועי"ז נזדככנו בזיכוך גדול: **ולא האכילנו את המן**. שע"י אכילת המן שהוא מאכל של מלאכי השרת היה הזיכוך יותר גדול עד שנעשינו ראוים לקבלת התורה: **את השבת דיינו**. השיב שבת טובה בפ"ע כי שקולה שבת ככל התורה: **והרב בעל מעשה ה'** כתב שכל אלו הדברים היו מוכרחים שיהיה ניכר אלהותו על ידינו. משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לעבדו ליתן לו מלכות על עיר אחת. ולא היה לו מלבושי מלכות. נתן לו. לא היו לו סוסים. נתן לו. לא היו לו עבדים. נתן לו. לא היו לו סכסיסי מלוכה. נתן לו ספר ללמוד ממנו סכסיסי מלכות. לא היה לו בית מלכות. נתן לו. כשבא העבד לשבחו אומר אם לא היה נותן לי עבדים כלום הייתי מולך. ואם לא היה נותן לי מלבושי מלכות כלום הייתי מולך. וכן אם לא היה נותן לי בית מלכות. כן הוא מאמרינו אליו ית' אם הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים רק שהיה ממציא לנו חן בעיני פרעה כלום היה דיינו להשיג השלימות שיתפרסם אלהותו על ידינו וכן כולם כי הקירוב להר סיני ונתינת התורה והשבת והכנס' לארץ ישראל ובית המקדש כולם היו מוכרחים להשגת השלימות. ואמרו דיינו הוא בלשון תימה כאלו אמר כלום דיינו והוא דחוק לפענ"ד:

עיון תפלה

קריעת הים לא נמצא בכתבי הקדש אלא גזירת הים לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו, יג) או בקיעת הים נטה את ידך על הים ובקעהו (שמות יד, טז), וחז"ל השתמשו בלשון קריעה, קשים מזווגותיו של אדם כקריעת ים סוף (פסחים קי"ח ע"א), קשה לזווגן כקריעת ים סוף (סנהדרין כ"ב ע"א): **ולא העבירנו בתוכו בחרבה**. שהיינו יכולים לעבור במעט מים או במעט טיט ואנחנו עברנו בחרבה (רשב"ם): ועוד יתרה עשה **ששקע צרינו** בתוכו והראנו נקמתם, שהיה רואה כל אחד ממנו את נוגשו ושמחנו על מפלתם (שבלי הלקט): **ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה**. כלומר בלתי הוצאותינו, שהיה לנו כמה בהמות והוא נתן לנו בשר, ועוד שהיה לנו אז ממון הרבה והיינו יכולים לקנות צרכינו מן הגוים הקרובים (רשב"ם וכל בו). והרדי"א פירש שהיה אפשר להוליכנו דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא והיא ארץ נושבת למצוא די מאכל: **ולא האכילנו את המן**. לחם אבירים, אלא לחם פשוט שבני אדם אוכלים אותו: **ולא נתן לנו את השבת**. המתנה הטובה שהיתה לו להקב"ה (שבת י' ע"ב): **אלו נתן לנו את השבת** במרה **ולא קרבנו** אליו **לפני הר סיני** להדאות לכל באי עולם התקרבותו אלינו כבר היינו מסתפקים במתנה זו: **אלו קרבנו לפני הר סיני**. והגדיל השגתנו כהשגת האבות שהשיגו מדעתם כל התורה כולה וקיימו אותה כאינם מצווים ועושים: **ולא נתן לנו את התורה**. אותה חמדה גנוזה שגנוזה לו התקע"ד דורות קודם שנברא העולם (שם פ"ח ע"ב) כדי לְזַכּוֹתֵנוּ ולעשותנו למצווים ועושים — דיינו:

אלו נתן לנו את התורה. ומכאן ואילך היתה פוסקת ההנהגה הנסיית והיה מעמידנו על הנהגה טבעית ונכנסנו **לארץ ישראל** מעצמנו, לא שהוא ית' יכניסנו בכבודו כמו שעשה לנו באמת וכמו שאמר יהושע לישראל בסוף מלחמותיו (יהושע כג, ג) ואתם ראיתם את כל אשר עשה ה' אלהיכם לכל הגוים האלה מפניכם כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם — כבר היה די לנו: **אלו הכניסנו** וכו' **ולא בנה לנו את בית הבחירה**. כמו שהיה בבית המקדש אשר בנה שלמה שנאמר (מ"א ז, ו) והבית בְּהִבָּנוֹתוֹ ואמרו רבותינו (שמו"ר פו"פ נ"ב) הכל היו מסייעין אותו כשבנה את בית האלהים וכו' מעצמו היה נבנה לפיכך במעשה נסים נבנה, ואלו לא היה עושה כן אלא היה מניח אותנו לבנותו בעצמנו גם כן היה די לנו. וכתב במדרש שכל טוב לרבינו מנחם בר שלמה (הי' ד"א תתנ"ט בחלק א' דף 129 וצריך שיאמר

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו. שהוציאנו ממצרים. ועשה בהם שפטים. ועשה באלהיהם. והרג את־בכוריהם. ונתן לנו את־ממונם. וקרע לנו את־הים. והעבירנו בתוכו בחרבה. ושקע צרינו בתוכו. וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. והאכילנו את־המן. ונתן לנו את־השבת. וקרבנו לפני הר סיני. ונתן לנו את־התורה. והכניסנו לארץ ישראל. ובנה לנו את־בית הבחירה. לכפר על כל־עונותינו: ע"כ אומרים בשבת הגדול

רבן גמליאל היה אומר. כל־שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן. פסח. מצה. ומרור:

פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש היה קים על שום מה. על שום שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים. שנאמר [א] ואמרתם זבח־פסח הוא ליהוה אשר פסח על־בתי בני־ישראל במצרים בנגפו את־מצרים ואת־בתינו הציל ויקד העם וישתחוו:

מעשה נסים

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת. הדקדוק מבואר שאמר כפולה ומכופלת. אמנם לפמ"ש לעיל שכל הדברים שנעשו בגאולת מצרים הן פועל דמיון שיתקיים בכפל בגאולה העתידה שתבא במהרה וגאולת מצרים הוא שורש לכל הגאולות הדברים כפשטן שבמצרים היתה טובה כפולה ומכופלת הוא למקום עלינו שבזה שעשה לנו במצרים יוכפל הדבר לאין תכלית בגאולה העתידה ע"י פועל דמיון שעשה במצרים וכעין שכתב הרמב"ן הבאתיו לעיל:

רבן גמליאל היה אומר. הא שלא אמר המגיד רבן גמליאל אומר. כתב הרב בעל מעשה ה' לפי שר"ג היה אומר כן בכל ליל פסח אף שלא שאלו אותו שאל א"ע ולכן אמר בלשון שאלה לעצמו על שום מה וזה מאמר המגיד רבן גמליאל היה אומר כן ולכן גם אנחנו חייבים לאומרם ורצה להודיע החיוב בהזכרת פסח בגליות אף שאין פסח:

פסח שהיו אבותינו כו' על שום שפסח. יקשה בכאן דבשלמא במצה יש זכר שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ אבל באכילת בשר שלה אין זכר לפסח. ונראה כיון דגם הפסיחה היה בגופו פעם מחמת קיום מצותו ית' בשחיטת השלה ובאכילתו א"כ יש זכר באכילתו שע"י אכילה בזה היה לנו גם הפסיחה: והנה בכאן טען האדון מהרי"א ז"ל כי ברוב המכות היתה הפלאה בין ישראל למצרים כמו בערוב ודבר דכתיב והפלה ה'. ולדעת חז"ל בכל המכות היתה הפלאה. ולא היה בישראל ולא נעשה שם סימן בנתינת הדם על המשקוף שלא ילקו ישראל עם המצרים ולמאי הוצרכו דוקא במכת בכורות לסימן. וכן בקריעת ים סוף שנטבעו המצרים ולא ישראל בלי שום סימן וגם לא נתקן שום מצוה לדורות על שום הפלאה שנעשה רק על מכת בכורות הוצרכו לסימן ונצטוו ג"כ במצוה לדורות בפסח וקידוש בכורות. וכתב שהוא הפלא ופלא בעיניו: ומה שנראה לי בזה. הוא בהיות כי כל המכות מלבד מכת בכורות לא היו ע"י הקב"ה בעצמו רק ע"י משה וע"י מלאכים. וידוע שהמערכת משועבד ונכנע לנביאים ולשלמים כמו שמצינו שנקרעו המים לר' פנחס בן יאיר ואפי' לטייעא שנתלווה עמו ע"ש מאמר שתנא שאמר פלוג נמי לגבי אף שלא היה ראוי. וכן נמצא מאמר מי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק. וכן אמרא דר' זירא בב"ק שאכל בתרי פל בבהמות ואמרא דידיה ניגול. וכן בתענית דבשיבבותיה דרב לא הויא דברא ואין הפלאה גדולה

עיון תפלה

כמה מעלות טובות ולא יפחות מחמש עשרה דהיינו ט"ו גמולות טובות שגמל הקב"ה עמנו משיצאנו ממצרים עד שנכנס ביהמ"ק. והני ט"ו מעלות כנגד ט"ו מעלות שאמר דוד עכ"ל:

רבן גמליאל וכו' כל שלא אמר. משנה (פסחים קט ז א'), אף על פי שאכל פסח מצה ומרור כהלכה כל זמן שלא פירש טעמן לא יצא ידי חובתו, מפני שאנו רואים שהכתוב הקפיד על האמירה וההגדה (רש"י). וכתב הרדי"א „מפני שלא ידענו מהו הספור של יציאת מצרים שהוא חובה בלילה הזה שאין ראוי לפחות ממנו, האם כל המאמרים וההגדות אשר קדמו או קצתם, בעבור זה תקנו חכמים לזכור באחרונה את המשנה הזאת שביאר בה רבן גמליאל הדברים שהם חובה גמורה לזכור בלילה הזה, שאם לא יזכרם כולם וחסר מהם דבר לא יצא ידי חובתו" עד כאן לשונו: ואלו הן פסח מצה ומרור. מחויב לבאר טעמן של שלשת הדברים הללו:

מגביה הפרוסה בידו להראותה למסובין ואומר:

מַצָּה זוֹ שֶׁאָנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָת שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם. שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאפוּ[א] אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת*) מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם:

א שמות יב, לט.

מעשה נסים

מזו רק שהשביע הקב"ה בכל מערכת השמים שיהיה פחד הצדיקים עליהם כמו שהשביע הפחד בבהמות מאדם. וכל מה שגוזר הצדיק על המערכת כן יקום כיהושע שאמר שמש בגבעון דום. ומכ"ש שיהיה זה במשה לומר נס פלוני עשה לישראל כמו ר' פנחס בן יאיר שאמר פלוג נהאי ומכ"ש שיהיה זה במשה. וכן בכל הדברים שעשה כמו בהפיכת מים לדם למי שאמר משה שיעשה לזה דם כן יקום כמו שמצינו להתנאים שגזרו שאצל זה ידלק החומץ כמו שמן. שאצל שאר אנשים לא היה החומץ יכול להדליק וכהנה רבות. אבל במכת בכורות שהיתה ע"י הקב"ה בעצמו ושופט כל הארץ לא יעשה משפט ומדת הדין צווח הללו עובדין עבודה זרה והללו עובדין וכו' לכן הוצרך לצוותם בפסח למען יכניסו עצמן בסכנה עצומה בשחיטת הטלה של פסח שהיה אלהי מצרים בשביל קידוש שמו ית' שיהיו ראויין לנס כדבר שנעשה ע"י יתברך בעצמו ולא יהיה מקום להמקטריגים לקטרג. וכן הוא ברעיא מהימנא בזוהר פ' בא וז"ל ולא יתן המשחית אי קב"ה הוי קטיל בלחודוי אמאי כתיב ולא יתן המשחית אלא ודאי קב"ה הוי קטיל ומשחית הוה אזיל לאשכחא עיל' לישראל וכיון דחמי וכו' ע"ש שהאריך הרבה ומבואר שם שעיקר הפסח הוא במה שהמציא הקב"ה מקום שלא יהיה פ"פ להמקטריגים להכניס כל זה נצטוינו ע"ז במצוה לדורות נגד דבר שנעשה ע"י הקב"ה בעצמו בכבודו וזהו דבר שאין לו ערך כלל וגם כזה לא נעשה בשום פעם אף שעושה לנו נסים ונפלאות עד אין מספר מ"מ הכל ע"י אמצעים אבל בכאן שהיה ע"י בעצמו לזה ראוי שנעשה זכר לדורות בקידוש בכורות ובפסח לזכר דבר שנעשה בבכורות שזה א"א להיות רק ע"י הקב"ה בעצמו כי הוא המבחין בין טפה של בכור: **אמנם** הרב בעל מעשה ה' כתב בהיפך שכל מה שנעשה ע"י הקב"ה לא הוצרך לאות וסימן רק שבשעת הכאת בכורות למיתה שהיה ע"י הקב"ה בעצמו היתה נגיפה בכל מצרים בלא הכאת מיתה (כמו שהבאתי דבריו באורך בפסקא ולא ע"י מלאך) והנגיפה שהיתה בכל מצרים היתה ע"י משחית ומשחית רשות למשחית אינו מבחין לזה היו צריכין סימן נתינת הדם על משקוף. אכן בזוהר ובכמה דוכתי מוכח שנתינת הדם היה צריך לדבר שנעשה ע"י הקב"ה. וגם מה שכתב כי בדבר שנעשה ע"י משחית צריך לסימן קשה עליו מהא דתעניות דבצורת הוי דברא ובשיבבותיה דרב לא הוי דברא ובקידוש בכורות כתב הטעם לפי שהבכורות היו מושפעים ממזל טלה. וגם בכורי ישראל קבלו שפע מהמזל קודם שנכנסו תחת כנפי שכינה וכשהוכה מזל טלה הותש גם כוחם ואמר יתברך קדש לי כל בכור שיהיו נשפעים מאתו ית' לזה נצטוינו בקידוש בכורות אף שאינו מזרע הבכורות שניצולו באותו פעם: **מצה זו** שאנו אוכלין. בכאן טען מהרי"א דהא קודם היציאה ממצרים נצטוינו לאכול מצה שלא היתה הסיבה עדיין

עיון תפלה

מצה זו וכו' עד שנגלה עליהם וכו'. ממה שאמר התנא עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם ולא אמר עד שגורשו ממצרים כמפורש במקרא שהביא, נראה שאינו מדבר כאן רק מן המצה המקרית שאפו בצאתם ממצרים על ידי חפזון הגאולה, כי דבר זה לא קרה אלא פעם אחת בלבד ולא היו עושים לזה זכר עולמי, אלא נראה שמדבר כאן מן המצה הקבועה שאכלו במצרים כל ימי עבודתם כמו שכתבנו לעיל בפיסקא הא לחמא עניא. ופירוש שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, כל ימי עבודתם לא הספיק בצקם להחמיץ, כי הנוגשים היו אצים להם למהר ללכת לעבודתם ולא הספיקו להכין לחמם כראוי, וכה נמשך הדבר **עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים וגאלם** כלומר עד שעת הגאולה, ולפיכך צוה הקב"ה לאכול מצה גם עם הפסח לזכרון הימי העבודות שהיו עד היום, ונראה שגם בזמן שפסקה מהם העבודה לא חדלו לאכול לחמם מצה לפי שכבר הסכינו באכילתו רד"ו שנה, ולא הביא את המקרא **ויאפו את הבצק** וגו' אלא להודיע שעד הרגע

---

*) עֻגָה (רונדע קוכען), עֻגוֹת (זולת עֻגַּת, מ"א יט, ו), וכן הפֻּעל תְּעֻגֶנָה או תְּעֻגֶנָה (יחזק' ד, יב, קוכען מאכען, ע"ש מנחת שי) הקבוץ (תק"ש) במקום שורק (ת"ג) והגימ"ל רפויה, כי שרשם "עוג", מלשון עָג עוּגָה (תענית ס. קרייז מאכען. וכן כל מקום שבא ע"פ המסרה קבוץ במקום שורק האות שאחריו רפויה, כמו: הַחֲמֻדֹת (בראשית כז, טו), הָעֲשֻׂיָה (במדבר כח, ו), מְזֻזוֹת (דברים ו, ט, וש' "זוז"), תְּשֻׁאוֹת (ישעי' כב, ב, וש' "שוא"), יְשֻׂשׂוּם (שם לה, א, וש' "שוש"), דֻמִיָּה (תהלים סה, ב, וש' "דום", כמו שם סב, ב), וְהַצְּנֻעוֹת (שם סח, לו), תַּחְבֻּלוֹת (משלי א, ה), ועוד.

המגיה מרדכי יעקב האבער

אוחז המרור בידו ויאמר:

מָרוֹר זֶה שֶׁאָנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁמֵּרְרוּ*) הַמִּצְרִים אֶת־חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם. שֶׁנֶּאֱמַר[א] וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת־עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרָיִם.

מעשה נסים

עדיין שלא הספיק בצקם להחמיץ. ובזה יפה כתב בעל מעשה ה' שהמצה שאנו אוכלין כל ז' ימי הפסח וכן מצות שאכלו במצרים היה לזכרון לחם עוני אבל חיוב מצה שיש לאכול בלילה זה יותר משאר הימים הוא מטעם שלא הספיק. ולזה אין חיוב רק בלילה זה אבל זכרון לחם עוני שלא נאכל לחם עשירים לזכרון העינוי אוכלין כל ז' לפי שהעינוי היה זמן רב לכן הוקבע שבעה ימים שכל ימי עולם נכללין בז' ימים והוקבע יום א' לזכר כל יום א' וכן יום ב' לזכר כל יום ב' וכן כולם עד ז' ימים: **עוד** הקשה בעל מעשה ה'. שכאן נראה היות יציאת מצרים בחפזון שבח עד שצוה ה' לעשות זכר לחפזון ומדברי הנביא יראה שיציאה בחפזון אינה שבח שנאמר לא בחפזון תצאו: **והנראה** לי בזה שבגאולת מצרים כיון שלא העביר עדיין רוח הטומאה מהארץ. ולכן בארץ מצרים שהיה מקום טומאה לא הי' אפשרות להיות נגלה אלינו ולרוב חשקו להגלות אלינו הוצרך חפזון. ולזה מספר מעלת החפזון להורות אהבתו אותנו שבחפזון הוציאנו מרוב חשקו להגלות לנו מרוב אהבתו יתברך אבל בגאולה העתידה שאז רוח הטומאה יעביר מן הארץ ולא יהיה מקום רע בעולם ובכל מקום ראוי להשראת שכינה ואז לא בחפזון יצאו וכל מקום מדרך כף רגל ישראל יתקדש כא"י. וזהו שפירש"י בקרא דלא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל שנראין הדברים בכפל. ולפי מה שפירש רש"י שם הדברים כפשטן רק בקצת תוספת ביאור. כי ניסה נופלת על הבורח מרע שעומד אחריו וחפזון נופל על החפז לדבר טוב שהוא לפניו. אכן באותו איש שאין לו ליראה משום דבר אין צריך לנוס וכן מי שהדבר הטוב סמוך אצלו אין צריך להיות נחפז. לזה אמר שבגאולה העתידה שהולך לפניכם ה' בסמוך להם וגם מאספכם אלהי ישראל ומאסף נקרא מי שהולך מאחריו כמו שנאמר בשבט דן שהוא מאסף לכל המחנות וכיון שהולך אחריהם ה' אין להם ליראה משום דבר לזה לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון: **מרור זה**. יפלא בכאן שמקודם היה ראוי שתהיה אכילת המרור לזכר המרירות דוימררו את חייהם שהי' מקודם ואח"כ אכילת הפסח והמצה שהוא לזכר הגאולה שהיתה אח"כ: **ונראה** דזה בא להורות שאין אנו עושין עיקר מהגאולה מחמת שניצלנו מהמרירות רק עיקר הטובה והשבח אצלנו בהגאולה הוא מה שקנינו לעבדים לו ית' ולקח אותנו לו לעם וזה הוא טובה אף אם היינו מלכים ושרים במצרים כי זה נחשב לטובה מכל כל אשר גמלנו ה' משא"כ אם היינו עושים תחלה הזכר להמרירות ואח"כ להגאולה היה מורה שעושים עיקר מה שיצאנו מהמרירות. לכן עושין קודם זכר לגאולה להורות חשיבות טובת הגאולה שהוא ענין קנין כמ"ש בפיסקא דעבדים היינו ואין זה ענין כלל למה שהית' מרירות מקודם ואח"כ אנו עושין זכר למה שניצלנו ממרירות להורות כי זה רק טפל לטובה העיקרית שהיא הגאולה מה שקנינו לעבדים לו ית' וטובת יציאה מהמרירות הוא טפל: **בבכל דור ודור**. אין הכונה שחייב לראות

את

עיון תפלה

האחרון לא פסקו מאכילת מצה: והנה שלשת הזכרונות של פסח מצה ומרור כולהו צריכי, הפסח מזכיר אותנו שהיתה הגאולה לא בצדקתנו וביושר לבבנו ולא ע"פ מעשינו הטובים, שהרי הוצרך הקב"ה לפסוח על בתינו לבלתי הנגף ביחד עם המצרים ולבלתי תת את המשחית לבוא אל בתינו לנגוף, שכך היה ראוי להיות על פי מצבנו אז, כמו שכתבנו לעיל ד"ה כמה מעלות טובות, ורק מחמלתו ית' עלינו בראותו את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו כדרכו של הקב"ה לעמוד לימין אביון ולבקש את נרדף אפי' רשע רודף רשע (קהלת רבה ג, טו) ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו. **המצה והמרור** מזכירים אותנו אופני עבדותנו במצרים שעל ידיהם נתעורר הקב"ה כביכול לחמלה עלינו, כמו שנאמר בפרשת בכורים (דברים כו, ז) וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו וגו' ויוציאנו ה' ממצרים. המצה מציינת כמות העבודה שהיינו עובדים מבלי הרף בין ביום ובין בלילה ולא נשאר לנו שהות אפילו להחמיץ את לחמנו. והמרור מציין איכות העבודה שהיינו **עבדים** בפרך עד שקצנו בחיינו מפני מרירות העבודה. ובמשנה שבגמ' הגרסא **פסח על שום שפסח המקום וכו', מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים וכו'.** וגרסת הרמב"ם פסח מצה ומרורים, ואח"כ **מרורים אלו שאנו אוכלים וכו'.** ובמחזור רומא פסח מצה ומרורים ואח"כ מרור זה: **בבכל דור ודור**. שם במשנה, ומן לא את אבותינו **עד** סוף הפסקא.

*) **שֵׁמֵּרְרוּ**, כצ"ל במ"ם צרויה, לפי שהוא עָבַר פִּעֵל, ולא כמו שנדפס בהגדות שונות שֶׁמָּרְרוּ במ"ם קמוצה, כי בקמץ הוא צווי פִּעֵל, והטעות באה שם מן וַיְמָרְרוּ את חייהם שכתוב להלן בקמץ.

המגיה ש. י. האבער

א שמות א, יד.

שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהֹוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: שֶׁלֹּא אֶת־אֲבוֹתֵינוּ בִּלְבָד גָּאַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא אַף אוֹתָנוּ גָּאַל עִמָּהֶם. שֶׁנֶּאֱמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ:

מכסין המצות ואוחז הכוס בידו עד הללויה:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְנַצֵּחַ לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת־כָּל־הַנִּסִּים

מעשה נסים

את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים משום שאם לא הוציא אבותינו גם אנחנו היינו משועבדים לפרעה דא"כ יאמר בכל הנסים שנעשו לאבותינו שחייב לראות עצמו כאלו הנס נעשה לו כגון בנס של אחשורוש שנגזר על כל ישראל למיתה ואם ח"ו היתה מתקיימת גזירתו אנו לא באנו לעולם וכן בכל הנסים שנעשו לאבות יהיו הבנים מחויבים לברך על הנס שנעשה להם ובהדיא אמרו בש"ס ברכות שמברך שעשה נס לאבותינו וכאן מברכין אשר גאלנו וגאל את אבותינו ומזכיר בברכה גם גאולת עצמנו משא"כ בכל הנסים: לכן נראה דודאי אם היינו עושין עיקר השמחה הנס מה שיצאנו מהמרירות של שעבוד הגלות לא היינו מזכירין עצמנו בהברכה דבהנס כלל כיון שאנחנו לא יצאנו מהמרירות רק מפני עשותנו עיקר הנס ביציאת מצרים הגאולה שהוא מה שנקנינו לעבדים לו יתברך והכניסנו לקדושתו והנחילנו קדושת ארץ העליונה והתחתונה ובזה אנחנו ועם היוצאים שוים ולזה מברכין אשר גאלנו וגאל את אבותינו שהגאולה הוא ענין הקנין וכמש"ל ולא מברכין אשר הוציאנו והוציא את אבותינו כי בגוף היציאה אין לנו שיווי עמהם רק בהגאולה ומה שאמר כאן (שחייב לראות את עצמו כאלו הוא יצא) היינו כיון שעיקר השמחה הגאולה שהוא הקנין שנעשה מחמת היציאה ובנס הגאולה כולנו שוין שמחת היציאה שוה לנו ולדור היוצאים כיון שעיקר השמחה הוא בהגאולה במה שכולנו שוין בנס כי היציאה היא סיבת כל הנסים שעושה עמנו. ולזה מביא ראיה מקרא שנאמר ב (ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו). הרי שמשתתף גם אותנו בנס היציאה כיון שעיקר התכלית היה בהיציאה לתת לנו קדושת הארץ:

לפיכך אנחנו חיבים להודות. הזכיר בכאן שבעה מיני שבח לפי רוב הגירסאות. נראה שהן נגד ז' ספירות הבנין. ומה שהזכיר (מעבדות לחרות ומיגון לשמחה וכו') וחשב חמשה דברים. נראה דכבר כתבתי שגאולת מצרים הוא שורש לכל הגאולות וכיון שהיו לנו ארבע גאולות מארבע מלכיות חוץ מגאולת מצרים והן חמש לכן חשב חמשה דברים. ונגד גאולת מצרים

עיון תפלה

לא גרסינן התם. וברמב"ם גרים ובכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שלא את אבותינו בלבד גאל אלא אף אותנו גאל שנאמר ואותנו וגו'. וכ"ה גרסת המחזור לבני רומא אלא שהם גרים בכל דור בלא וי"ו, וגרסת סדורינו מורכבת משתי הגרסאות. ובשבלי הלקט השלם ובסדורי הספרדים גרסי חייב אדם להראות את עצמו, וכתב באבודרהם „לא גרסינן להראות אלא לראות וכ"ה בסדור רב עמרם" עכ"ל: לפיכך אנו חייבים. אחר שאנו צריכים להשוב את עצמנו כאלו אנחנו יצאנו ממצרים לפיכך חובה עלינו לומר שירה כמו שאמרו אבותינו (רשב"ם). ויש אומרים שזה במקום ברכה לפני ההלל (כל בו), ורבינו אביגדור כהן צדק בתשובתו המובאת בשבלי הלקט השלם חולק עליהם „ולא מסתבר למימר שלפיכך וכו' יהיה במקום ברכה, לא ולמד מכל הברכות בין הכתובין במקרא בין אותם האמורים בדברי חכמים שלא נאמרו בלשון הזה, ואם יאמר עבד לאדוניו אני חייב לברך אותך אם אינו מברך האיך יצא ידי חובתו ?" עכ"ל: להודות ולהלל וגו'. חשיב כאן ט' שבחים ונאמר לפניו הללויה הוא שבח עשירי, כנגד עשר מכות שהוכו המצרים, ועל כל מכה אנו מודים ומשבחים להקב"ה, והם כעין הקדמה לאמירת ההלל, משום דאמרינן במגילה (י"ד ע"א) אמאי לא אמרינן הלל בפורים משום דלא מצינן למימר הללו עבדי ה' דהא אכתי עבדי אחשורוש אנן. ולפיכך כל זמן שלא הודינו להקב"ה על כל העשר מכות אין אנו יכולים לומר הלל, דהא אכתי עבדי פרעה היינו, אבל אחר השבח העשירי שהוא נגד מכת בכורות אשר על פיה יצאנו לחרות ונעשינו עבדי ה' מתחילין לומר הלל (הגר"א). ובאבודרהם כתב „ומזכיר כאן שבעה עניני שבח כנגד שבעה רקיעים והם להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלס ונאמר לפניו הללויה" עכ"ל. וכ"ה בסדור רב עמרם ובסדורי הספרדים ובמחזור רומא, אלא שהם גורס ולקדש תחת ולקלס, ובהגדת הרמב"ם להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל ולהדר ולנצח, חשיב שמונה שבחים. ובס' מדרש שכל טוב לרבינו מנחם בר שלמה פרשת בא דף 129 להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לנצח ולגדל למי שעשה לנו את הנסים האלו והוציאנו מעבדות לחירות ונאמר לפניו הללויה: למי שעשה לאבותינו ולנו. ברמב"ם ובמחזור

א שמות יג, ח. ב דברים ו, כג.

הָאֵלּוּ. הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה. וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל. וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה. וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ:

מה שאנו חולקים את ההלל. חלק ממנו עם ההגדה קודם הסעודה. וחלק ב׳ אחר הסעודה. אפשר לתת טעם כדי שישאלו התינוקות והוא א׳ מן השנויים שאנו עושים בלילה הזה. עוד טעם נכון. שענין חלק הא׳ מדבר מענין יצ״מ. ולכן אנו אומרים אותו עם ההגדה על כוס שני שכולו ענין יצ״מ. אבל חלק הב׳ הוא מדבר בגאולות העתידות. לכן אנו סומכין אותו לשפוך חמתך כמו שהבאר שם על מקומו:

ומתחילין את ההלל ואומרים אותו בשיר ובנעימה ובשמחה:

קיג

הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהֹוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהֹוָה: יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהֹוָה: רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם ׀ יְהֹוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיהֹוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי ׀ עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם:

אוחז הכוס בידו עד גאל ישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גְּאָלָנוּ וְגָאַל אֶת־אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם וְהִגִּיעָנוּ הַלַּיְלָה הַזֶּה לֶאֱכָל־בּוֹ מַצָּה וּמָרוֹר. כֵּן יְהֹוָה

מעשה נסים

מצרים אמר מעבדות לחרות דאחר גאולת מצרים לא נקרא שוב על ישראל שם עבדים כמ״ש הרב בעל מעשה ה׳ בפירושו על המגילה הנקרא יוסף לקח. (ומיגון לשמחה) שבחורבן בית ראשון נאמר במגילת איכה כמה פעמים לשון יגון. כי ה׳ הוגה. וכיוצא בו הרבה. לזה אמר על הגאולה מיגון לשמחה. ונגד מלכות פרס ומדי אמר מאבל ליום טוב. שבמגילה נזכר שהיה אבל גדול ליהודים. ואח״כ נתהפך ליו״ט. ונגד מלכות יון עם החשמונאים אמר מאפלה לאורה. שרצו להשכיחם תורה ונגאלו מזה. לכן אמר מאפלה לאורה שאורה זו תורה כמבואר במגילה. ונגד גלות האחרון אמר משעבוד לגאולה. כי שעבוד הוא לשון מוחלט (כמ״ש בפיסקא דעבדים היינו). וכיון שהקועים אנחנו זה זמן רב שנראה כאלו מוחלטין. ואח״כ תהיה גאולה שלימה. לזה אמר ומשעבוד לגאולה:

(פי׳ ההלל הרוב הוא מהאלשיך ומעט מס׳ ב״ל ומעט נוסף משלי כאשר יראה הרואה בספריהם*):

אשר גאלנו וגאל את אבותינו. יפלא על שבכאן מזכיר גאולתנו עצמן קודם גאולת אבותינו. ובפיסקא

עיון תפלה

ובמחזור רומא לנו ולאבותינו: מעבדות לחרות. נגד יציאת מצרים. מיגון לשמחה על היום שאז היינו בצרה גדולה. מאבל אצל הר סיני כמו שנאמר (שמות לג, ד) וישמע העם וגו׳ ויתאבלו. ליום טוב הוא יום הכפורים שירד משה מן ההר עם הלוחות השניות, ואמרו רבותינו (שלהי תענית) לא היו ימים טובים לישראל כיום הכפורים. מאפלה לאור גדול מאפילת המדבר שהוא ארץ חשך וצלמות לארץ ישראל שהוא אור גדול. ומשעבוד של ימי שפוט השופטים שהיינו משועבדים לאומות העולם לגאלה בימי דוד ושלמה שאז היינו יושבים לבטח (הגר״א):

בא״י. אין זו ברכה אחרונה על מצות ספור יצ״מ, דהרי לא תקנו לה חכמים ברכה ראשונה. ועוד שאע״פ שחובת הספור כבר נגמרה אבל מצות הספור כל הלילה. ואינני יודע טעם מספיק לברכה זו. ונראה דעת הראשונים ז״ל שברכה זו נתקנה על כוס שני כדי לומר שירה על היין, ורש״י ז״ל כתב בספר האורה הוצאת בובר תרס״ה שהברכה הזו

היא במקום ברכת מעשה נסים עיי״ש היטב בדף 102: אשר גאלנו וגאל את אבותינו. מה שהקדים גאולתנו לגאולת אבותינו, וכמו כן בברכת אמת ויציב גאלנו גאל אבותינו, ראה מה שכתבנו לעיל בברכה ראשונה של שמונה עשרה בד״ה אלהינו ואלהי אבותינו: והגיענו הלילה הזה. אין פירושו

* א״ה. הפירוש על הלל נדפס לעיל במקומו.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם. שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וְשָׂשִׂים בַּעֲבוֹדָתֶךָ. וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים (במוצ"ש אומרים מִן הַפְּסָחִים וּמִן הַזְּבָחִים) אֲשֶׁר יַגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבַּחֲךָ לְרָצוֹן. וְנוֹדֶה לְּךָ שִׁיר חָדָשׁ עַל גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הסכמת אחרונים כשחל פסח במוצ"ש יאמר תחלה מן הפסחים ואח"כ מן הזבחים שאין חגיגה דוחה שבת ובליל ב' להיפך. ואח"כ יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שני מארבע כוסות לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם כו' עד כוננהו:

אם שותה שאר משקים יברך שהכל ואם שותה יין יברך ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ושותין בהסיבת שמאל דרך חירות:

רחצה. ואח"כ נוטל ידיו לצורך האכילה ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

מוציא. יקח המצות כסדר שהניחן הפרוסה בין שתי השלימות ויאחז בידו שלשתן שיהיה לחם משנה ופרוסה משום לחם עוני. וע"פ כתבי האר"י ז"ל יטבול במלח. ויברך שתי הברכות קודם שיברכן. ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מצה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם כו' עד כוננהו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

מצה. יניח מידו המצה התחתונה ויאחז בהעליונה ובהפרוסה ויברך על אכילת מצה ויכוין לפטור בברכה זו גם הכריכה והאפיקומן ויבצע מכל א' וא' כזית ויאכל בהסיבה ואם אינו יכול לאכול שתיהן בבת אחת יאכל תחלה כזית מהעליונה ואח"כ כזית מהפרוסה (הגאון מהרמ"ס ז"ל העלה בתשובה דהזיתים נשערו בשיעור חצי ביצה בינונית שבזמננו) ויחשוב במחשבתו בש"פ כל עת אכילת פרוסת המוציא משני שיעורי כזית של המוציא ושל אכילת מצה בזה

מעשה נסים

ובהסכמה דלהיפך לומר למי שעשה לאבותינו ולנו ומזכיר האבות קודם. ונראה דנגד הנסים כיון דנסי מצרים חשובין יותר מכל הנסים ולא נעשה טוב מאז כאותן הנסים וגם נסי מצרים הן שורש לכל הנסים לכן מזכיר אבותינו קודם אבל בענין הגאולה שהוא ענין קנין במה שאנחנו קנין להקב"ה ובזה אנחנו שוין עם אבותינו ראוי להזכיר עצמנו קודם:

עיון תפלה

שהגיענו ללילה הזה בברכת שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, דא"כ היה לו לומר בלמ"ד, אלא פירושו שהקב"ה הגיע (הביא) לנו את הלילה הזה. וכמוס כאלה המשמשים במקום יחס שאליו מגלגלו הרבה במקרא, כמו אל הארץ אשר אַרְאֶךָּ (בראשית יב, א) במקום אראה לך, ואתה לא הודעתני (שמות לג, יב) במקום הודעת לי: יגיענו למועדים. כ"ה הַגִּיעֵנוּ גרסת הרמב"ם וכל הספרים, ובסדורי הספרדים וכ"כ אבודרהם „שכל הענין עד למטה הוא מדבר לנוכח שכן הוא אומר שמחים בבנין עירך וכו' וכן הוא בסדר רבינו סעדיה" עכ"ל: ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים. כ"ה גרסת הרמב"ם ורב עמרם גאון ומחזור רומא וסדורי הספרדים. ויש גורסין מן הפסחים ומן הזבחים, וכתב אבודרהם שטעות הוא כי הזבח דהיינו החגיגה הוא קודם לפסח שהיה נאכל על השובע, עכ"ל. וכן כתב הטור סימן תע"ג. והט"ז בסי' תע"ג סק"ט הביא בשם מהרי"ו שאם חל פסח במוצ"ש יאמר מן הפסחים ומן הזבחים דאין חגיגה קריבה בשבת: אשר יגיע דמם. אשר יגיע הכהן הזורק את דמם על קיר מזבחך שנאמר ונמצה דמו על קיר המזבח (אברבנאל): ונודה לך שיר חדש. לעתיד לבוא. וקרא התשועה העתידה בלשון זכר שלא יהיה אחריה שעבוד (אבודרהם): על גאולתנו. זו הגאולה העתידה ב"ב. ועל פדות נפשנו זו גאולת מצרים שנאמר (דברים כא, ח) כפר לעמך ישראל אשר פדית (אבודרהם), כי בגאולת מצרים היה העקר גאולת הנפש מטומאת מצרים ומתן תורה. והקדים גאולה העתידה לגאולת מצרים, כדי לומר מעין החתימה סמוך לחתימה:

לשון אני מקיים באכילת מצה זו צוה יוצרי ובוראי יתברך שצונו במ"ע בתורתו הקדושה: לאכול בלילה הזה מצה. ואני מכוין במ"ע זו לתת בזה נחת רוח להבורא יתברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה[א]:

מרור. נוטל כזית מרור (הגאון המחבר דרך החיים בחבורו מעשה נסים אוסר למלול הקריי"ן למלות מרור. אמנם בשם הגאון מהר"א ווילנא זצ"ל כתבו שהתיר רק הקפיד שלא למלול עד אחר ערבית שלא יפיג טעמו) ויטבלנו בחרוסת ולא ישהנו שלא יתבטל טעם מרירותו וינער החרוסת מעליו ויברך. ויכוין לפטור גם המרור שבכריכה. ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מרור לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו' כל כוננהו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרוֹר: ויאכל בלא הסיבה ונותן לכוס ב):

כורך. יקח כזית מהמצה השלישית וכזית חזרת וכורכן יחד ואוכלן ביחד בלא הסיבה. והגאון מהריעב"ץ פסק בהסיבה דוקא. ובלא ברכה. וא"צ לטבול בחרוסת שהפת כמי מעביר את הארס וי"א שצריך. ואומר:

זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל. כֵּן עָשָׂה הִלֵּל. בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם הָיָה כּוֹרֵךְ ג)פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד לְקַיֵּם מַה־שֶּׁנֶּאֱמַר עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ:

שלחן עורך אחר כך יאכל וישתה כברכת ה' אשר נתן לו ונוהגין לאכול תחלה ביצים מבושלות. ויסב בכל הסעודה. ויכול לשתות יין בתוך הסעודה. ולא יאכל יותר מדי שלא תהא עליו אכילת האפיקומן אכילה גסה. ויזכר בעניים על שלחנו:

כתב מהריעב"ץ ז"ל וז"ל למוד על השלחן המסור לפני ה' בלילה הזה. ראוי לסיות בפרק אכילת פסח אחר שנעש"ס א"א לקיימו בפועל צריך לעשות דוגמא וזכר לדבר בשלום שפתינו. כדרך שאנו עושין בגלות בקריאת פרשיות קרבנות וסדרי עבודות. שתעלה קריאתנו לרצון לפני ה' אלהינו. על כן ינהוג כך גם כן ויוציא בשפתיו ויאמר כך:

אכילת בשר הפסח בליל חמשה עשר של חדש האביב. מצות עשה מן התורה. שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו. מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע. לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר אוכל מהן תחלה. אח"כ אוכל בשר הפסח כדי לשבוע ממנו. ואם

א במדבר ט, יא.

עיון תפלה

ברכות „על אכילת מצה" „על אכילת מרור" כתב כתבתי בפנים סדורי שדעת רוב הראשונים שמטבע הברכה היא „לאכול מצה" „לאכול מרור" וכסברת הרב אבודרהם בהלכות ברכות. כי אין המצות האלה יכולות להעשות ע"י שליח. וכן היא דעת רבינו יוסף טוב עלם ביוצרותיו לשבת הגדול. ונוסח „על אכילת" נשתרבב מן ההלכות הפסוקות בהסדורים הקדמונים שכתבו „ומברכין על אכילת מצה, על אכילת מרור" ורצונם היה שמברכין על האכילה של המצה ועל האכילה של המרור אבל אותה הברכה הראויה להם, דהיינו לאכול, כך שיער רבינו שמחה מויטרי ז"ל במחזורו, אבל בפרדס הגדול לרש"י ז"ל מפורש בהדיא שנוסח הברכה „על אכילת" עיין שם:

א) מַצָּה (אונגעזייערטער קוכען) ש' „מציץ" בפלס הַלָּה שש' „חללי", אבל מַצָּה (צאנק) ש' „נצחי" בפ"ס מַסָּה. המגיה מ. י. האבער.

ב) כתב הג"מ ברוך יצחק ליפשיץ ז"ל שאביו הגאון ישראל ליפשיץ זצ"ל (בעל תפארת ישראל על משניות) היה נוהג שאחר אכילת מרור וכריכה היה שותה כוס מים חמין שהיא רפואה בדוקה להעביר מיד שרף כחד וקסמם של המרור והחריי"ן והביא ראיה מהגמרא פסחים קט"ו ב' קפא דכולה חמימי. עד כאן לשונו בהלכתא גבירתא פסחים פ"י. ופירש רש"י קפא ארס שבחזרת שהשרף שבחזרת יש בו ארס כדרך הנחשים: המגיה בנימין עזריאל ראם

ג) כ"ה דעת מהריעב"ץ והגר"ז וכו"מ מאחרי בעל התניא והשו"ע שצריך לומר פסח מצה ומרור. מהג"ל

לא אכל אלא כזית יצא י"ה. ושניהן אינן נאכלין אלא צלי אש. וצריכין ברכה לכל אחד בפני עצמו. על הפסח אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הפסח. ועל החגיגה לאכול הזבח. הפסח טעון הלל באכילתו. וא"ר משום ר"ח כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא. אין צולין את הפסח על גבי כלי אבן או כלי מתכת ולא בשפוד של מתכת. כיצד צולין אותו. מביאין שפוד של רמון ותוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו. ותוחב כרעיו ובני מעיו בשפוד למעלה ספיו של טלה. ותולהו לתוך התנור והאש למטה. אין הפסח נאכל נא ומבושל. ואינו נאכל בשתי חבורות. ואין מוציאין מחבורה לחבורה. ולא האוכל רשאי לאכול משני פסחים. שאין נמנין על שני פסחים כאחת. ואינו נאכל אלא למנויו (בשעת שחיטה) ישראל מהול טהור בן ברית. וכשם שמילת בניו ועבדיו מעכבתו מלשחוט הפסח. כך מעכבתו מלאכול בו. השובר עצם בפסח הטהור לוקה. ואפילו שלא בליל פסח. לפיכך שורפין עצמות הפסח בכלל הנותר מבשרו כדי שלא יבואו בהן לידי תקלה. אין רשאין לאכול מגדי הרך. אלא מה שנאכל בשור הגדול. הפסח אינו נאכל אלא עד חצות הלילה הזה. בשר חגיגה שעלה עם הפסח על השלחן. וכן כל התבשילין העולין עמו מתבערין עמו. ואינן נאכלין אלא עד חצות כפסח. חלוק פסח דורות מפסח מצרים בג' דברים. שהוא היה מקחו מבעשור. וטעון הנעת דם באגודת אזוב על המשקוף ושתי המזוזות. ושנאכל בחפזון. זו היא מצות אכילת הפסח. הרחמן יזכנו לאכלו בעיר מקדשנו במהרה בימינו. ויקוים בנו מקרא שכתוב. כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון. כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. כימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות. ודבר אלהינו יקום לעולם ימינו רוממה עושה נוראות:

סוב לקרות מאמר מס' הזוהר (בפ' בא [דף ל"ח ע"א]) מעניני יצ"מ אך יזהר לאכול האפיקומן קודם חצות:

תנינן. כתיב היום אתם יוצאים. וכתיב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. אלא תאנא. עיקרא דפורקנא דישראל לא הוה אלא בלילה. דליליא שרא קטרין ועביד נוקמין. ויומא אפיק לון בריש גלי. הה"ד יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. (נ"א ועוד לילה שארי קטרין ועביד נוקמין ודינין. ויומא גלי ופרסם ניסא ונוקמא דאתעביד. הה"ד יצאו בני ישראל ביד רמה וגו'). וכתיב ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור דא הוא פרסומי ניסא. אתו ר' חייא ור' יוסי אשתטחו קמיה ונשקו ידוי כו'. אמר לון עד השתא לא סיימנא מלה דשאלתא דלכון. דהא תנינן וה' הכה כל בכור. כל בכור סתם כדקאמרן. וכלא הוה כמה דאינון דמיתו אינון קטורי קטרין דהוו משתמשי בחרשייהו באינון כתרין. מנהון משתמשי בעלאי. ומנהון בתתאי, ואע"ג דכלהו תתאין אינון. וכל ארעא דמצרים מליא חרשין הוה. וכתיב כי אין בית אשר אין שם מת. ואתעביד דינא בכלא בשעתא דאתכנשו כלהו בבתיהון ולא הוו מתפזרי במדברא ובחקלא. אלא כלהו אשתכחו בבתיהון ועבד ליליא דינוי בכלא בההיא שעתא. ותאנא הוה נהיר ההוא ליליא כיומא דתקופת תמוז. והמא כל עמא דינוי דקב"ה. הה"ד ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה. ובשעתא דנפקו אשתכחו כלהו מתין בשוקין לעיניהון דכלא בעיין לאקברא להו ולא אשתכחו [אתר] (כצ"ל. נ"ל. ר"ל מאין מקום לקבור) ודא אקשי להו מכלא. חמו לישראל נפקין לעיניהון בחד ניסא. וחמו למיתיהון באידך ניסא. ובכלא הוה פרסומא ניסא דלא הוה כהאי מיומא דאתברי עלמא כו' (קצרתי מכאן ואילך. הרוצה יגמור קריאתו בספר הזוהר) וע"ד מחכאן ישראל. דכתיב זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. משום דהכי זמין למעבד להו. דכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

צפון. לאחר גמר סעודתו יקח אותו חצי המצה השמורה תחת המפה לאפיקומן ואוכל בהסיבה לא פחות מכזית זכר לפסח הנאכל על השובע ונותן למסובין ולא יאכלנו בשני מקומות. ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת אפיקומן לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם כו' על כוננהו

אחר אפיקומן אין לאכול ואין לשתות שום משקה המשכר:

ברך. מוזגין כוס שלישי ויברך עליו בהמ"ז באימה וביראה ובנעימה קדושה. ואף ביחיד יזהר שיברך בכוס. ונהגו שבעל הבית מברך אף אם יש לו אורח:

כתוב בשו"ע סי' תע"ט מצוה לחזור אחר זימון וכתב הט"ז ומ"א דדוקא בהלל מצוה לחזור כמ"ש הרמ"א ע"ז. הגדול שבהם אומר הודו ואנא והאחרים עונים אחריו. אבל בהמ"ז דינו כמו בשאר ימות השנה:

ישול ידיו למים אחרונים ונוטל כוס שלישי בידו ומברך ברכת המזון וקודם יאמר זה:

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ברכת המזון כמו שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: סדר ברכת המזון תמצא לעיל:

אחר ברכת המזון יאמר זה:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שלישי מארבע כוסות לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו'

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן׃ ושותה בהסיבת שמאל

מה שנוהגין לומר שפוך חמתך וגו' כ' האבודרהם הטעם מפני שד' כוסות אלו הם כנגד ד' כוסות של פורעניות שעתיד הקב"ה להשקות את גוג ואנו אומרים על כוס ד' לפני הקב"ה בזה הכוס אנו משלימים המצוה מפתח עשה מה שהבטחתנו לשפוך אותן ארבע כוסות של פורעניות על גוג ומגוג עכ"ל:

פותחין הדלת כדי לזכור שהוא ליל שמורים ואומרים שפוך והלל:

שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל־מַמְלָכוֹת
אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ׃ כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־
נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃ שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם׃
תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

הלל. מוזגין כוס רביעי וגומרין עליו ההלל. ובהודו ואנא יכול לצרף אף מי שלא אכל עמו. ויש לומר אותו קודם חצות:

קטו לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא־לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ׃
לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם׃ וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל
אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה׃ עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה־לָהֶם
וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא

מעשה נסים

שפך חמתך. יפלא על ענין הכתובים שמזכירים וגם על חילוק הד' כוסות שנים לפני האכילה ושנים לאחר האכילה: ונראה דכבר כתבתי לעיל שב' כוסות הראשונים הן נגד הגאולה והגלה שאין בה זכר לגאולות העתידות רק לגאולת מצרים לזה אוכל אחריהן היכף מצה ומרור שהן זכר למצרים ואח"כ תקנו שני כוסות שהן נגד גאולה ולקיחה שעי"ז הן גאולות העתידות לכן תקנו ג"כ לומר חצי ההלל השני מלא לנו שהוא ג"כ על הגאולה העתידה כמ"ש האלשיך במזמור בצאת ישראל שהבאתיו לעיל ולזה תקנו ג"כ לומר הלל הגדול שהוא ג"כ על גאולה העתידה ולזה תקנו ג"כ לומר פסוקים אלו קודם שמתחיל ההלל להזכיר הגלות בקרא, דכי אכל את יעקב וגו':

עיון תפלה

שפך חמתך. כי אכל וגו' (תהלים עט ו—ז). הפסוקים האלה הם כענין הקדמה אל לא לנו, כי בשפכך חמתך על רשעי ארץ יתגדל ויתקדש שמך הגדול, כמו שנא' (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים: שפך עליהם זעמך. (תהלים סט, כה): תרדף באף. (איכה ג סו):

יְרִיחוּן׃ יְדֵיהֶם ׀ וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃
כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם
וּמָגִנָּם הוּא׃ בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יִרְאֵי יְהוָה
בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃

שם יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן׃ יְבָרֵךְ
יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים׃ יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם
וְעַל־בְּנֵיכֶם׃ בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם
לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם׃ לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי
דוּמָה׃ וַאֲנַחְנוּ ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

קטז אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע ׀ יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי
וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ אֲפָפוּנִי ׀ חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי
צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ חַנּוּן
יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהוָה ׀ דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃
שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי׃ כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת
אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי׃ אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת
הַחַיִּים׃ הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃ אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־
הָאָדָם כֹּזֵב׃

שם מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם
יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ יָקָר
בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־
אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃ לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי
לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי
יְרוּשָׁלִָם הַלְלוּיָהּ׃

קיז הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ כִּי גָבַר עָלֵינוּ ׀
חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

קיח הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

שם מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃ יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־
יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ טוֹב

לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל־
גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי
אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה
דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: קוֹל ׀ רִנָּה
וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין
יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ
וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה־הַשַּׁעַר
לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן
מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא
נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: ברוך אֵל ׀ יְהוָה וַיָּאֶר
לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה
וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

קלו הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

נִשְׁמַת כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וְעוֹנֶה וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל־בְּרִיּוֹת. אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת. הַמְהֻלָּל בְּכָל־(בְּרוֹב) הַתִּשְׁבָּחוֹת. הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד. וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיהוָה עֵר הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא־יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים. וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. (מְחַיֵּה מֵתִים וְרוֹפֵא חוֹלִים פּוֹקֵחַ עִוְרִים וְזוֹקֵף כְּפוּפִים). הַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וּמַתִּיר אֲסוּרִים. וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. וְהַמְפַעְנֵחַ נֶעְלָמִים וּלְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים: וְאִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת. אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ עַל אַחַת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים (וְרוֹב) וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת נִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ (עִמָּנוּ) עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ. מִלְּפָנִים מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים רַבִּים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד־הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל־כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִישׁוֹרְרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל־לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל עַיִן לְךָ תְצַפֶּה. וְכָל־בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכָל־הַלְּבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל־קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי*) תֹּאמַרְנָה יְהוָה מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ. שַׁוְעַת עֲנִיִּים אַתָּה תִשְׁמַע. צַעֲקַת הַדַּל תַּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ. מִי יִדְמֶה־לָּךְ. וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ. וּמִי יַעֲרָךְ־לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ

*) כָּל עַצְמוֹתַי, כצ"ל בנגינה ובלי מקף. וז"ל המנחת שי בתהלים (לה, י) בשם הרד"ק (מכלול ?) ,כל מלת כֹּל שהיא במקף ישוב החול"ם לקמץ חטף חוץ משנים שיקראו בלא מקף בקמץ רחב: כָּל עצמותי תאמרנה (תהלים לה). כָּל אחי רש שנאהו (משלי יט, ז)". חמניה מרדכי יעקב האבער.

וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת־שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר. לְדָוִד ׀ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ: הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ. הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ. הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד. מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְרוֹמָם. וּבְשִׂפְתֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדָּשׁ. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלָּל:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר. שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים. לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר וּלְנַצֵּחַ לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

וּבְכֵן יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. כִּי לְךָ נָאֶה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ וּמֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל:

יְהַלְלוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ. וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּם בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִישׁוֹרְרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר. כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

בליל ראשון אומרים זה וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

אָז רֹב נִסִּים הִפְלֵאתָ בַּלַּיְלָה. בְּרֹאשׁ אַשְׁמוּרוֹת זֶה הַלַּיְלָה. גֵּר צֶדֶק נִצַּחְתּוֹ כְּנֶחֱלַק לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: דַּנְתָּ מֶלֶךְ גְּרָר בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה.

מעשה נסים

אז רוב נסים הפלאת בלילה. כמו בהלילה הנ"ל הידוע. ר"ל שרוב נסים שעשה השי"ת בלילה הזה של ט"ו ניסן כדכתיב ליל שמורים הוא לה'. ודרשו חז"ל ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית לצורך גאולת ישראל. והפייטן מונה והולך כל הנסים שנעשו בזה הלילה: (בראש אשמורות) עש"ה ויהי באשמורת הבקר: (גר צדק) זה אברהם: (נצחתו) נתת לו כח לנצח המלכים בליל זה: (כנחלק לו לילה) עש"ה ויחלק עליהם לילה ועיין רש"י שהקב"ה חלקו שחציו יהיה עתיד לגאולה: (דנת מלך גרר) זה אבימלך והיה בפסח כי היה אחר הפיכת

עיון תפלה

אז רוב נסים הפלאת בלילה. הפיוט הזה חברו רבינו יוסף טוב עלם לאמרו בשבת הגדול, יוסד על מאמר רבותינו (במדבר רבה פ"כ סי' י"ב) זהו שאמר הכתוב ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה, כל הנסים שנעשו לישראל ופרע להם מן הרשעים בלילה היה, ומסיק בתנחומא פ' בלק סי' י"א (הוצאת בובר) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויהי בחצי הלילה ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ויחלק עליהם לילה, וכלם ליל שמורים היה: **בראש אשמורות זה הלילה**: הפייטן סובר כרבי (ברכות ג' ע"ב) דארבע משמרות הוי הלילה וחצי הלילה הוא תחלת שתי משמרות שאז היתה מכת בכורות. ובמחזור רומא גרים בכל אשמורות: גר צדק. זה אברהם הראשון לגרי הצדק: נצחתו. עשית אותו מנצח את המלכים: כנחלק לו לילה. שנאמר (בראשית יד, טו) ויחלק עליהם לילה: ויהי בחצי הלילה. כל זה היה בחצי ליל פסח, כדמשמע בבראשית רבה פמ"ג סי' ג' אמר הקב"ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה כי ע"י מסירת נפשו ברדפו את המלכים נתפרסם שמו של הקב"ה, וכן מפורש בפרקי ר"א פכ"ז שמואל הקטן אומר הוא הלילה שהיתה מקדש הוא הלילה שהכה בה אברהם את המלכים: דנת מלך גרר. זה היה בליל פסח לפי קבלת הפייטן,

הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה. וַיָּשַׂר יִשְׂרָאֵל לְאֵל וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה. ויהי בחצי הלילה: זֶרַע בְּכוֹרֵי פַתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה. חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה. טִיסַת נְגִיד חֲרֹשֶׁת סִלִּיתָ בְּכוֹכְבֵי לַיְלָה. ויהי בחצי הלילה: יָעַץ מְחָרֵף לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ פְגָרָיו בַּלַּיְלָה. כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה. לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת לַיְלָה. ויהי בחצי הלילה: מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה. נוֹשַׁע מִבּוֹר אֲרָיוֹת פּוֹתֵר בִּעֲתוּתֵי לַיְלָה. שִׂנְאָה נָטַר אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה. ויהי בחצי הלילה: עוֹרַרְתָּ נִצְחֲךָ עָלָיו בְּנֶדֶד שְׁנַת לַיְלָה. פּוּרָה תִדְרוֹךְ לְשׁוֹמֵר מַה־מִּלַּיְלָה.

מעשה נסים

הפיכת סדום שהיתה בפסח כדכתיב ומצות אפה: (הפחדת ארמי) זה לבן כדכתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ולמד גז"ש לילה לילה מאבימלך שהיה בפסח. המגיד חיבר שני מדרשים חלוקים דודאי חלום לבן ומה שנאבק עם המלאך לא היו בלילה א' כמבואר בקרא: (ישר לאל) עש"ה וישר אל מלאך וגו' (הושע י"ב): (לילה) כדכתיב ויקם בלילה ולמד מגז"ש כנ"ל שהיה בפסח: (בכורי פתרוס) מצרים נקראו פתרוס כדכתיב ומצרים ילד וגו' ואת פתרוסים: (מחצת) הכית והרגת: (חילם וכו') ממונם לא מצאו שישראל שללו הכל מהם: (טיסת) פריחת ועפיפת חיל סיסרא שהיה שר ונגיד עיר ששמה חרושת שנא' והוא יושב בחרשת הגוים: (סלית) עש"ה הכוכבים ממסלותם נלחמו: (יעץ מחרף) זה סנחריב ונקרא כך על שחירף אלהים כמפורש בכתוב: (לנופף אווי) זה הר ציון. לנופף עפש"כ ינופף ידו הר בת ציון: (הובשת) לבון ובזהם: (בלילה) עפש"כ ויהי בלילה ההוא וגו' עד והנה כלם פגרים מתים (מלכים ב' י"ט): (כרע בל) זה ע"ז שנשתברו בלילה: (לאיש המודות) זה דניאל שנגלה לו הסוד חלום של נבוכדנצר: (משתכר) זה בלשאצר ששתה בכלי קודש: (בלילה) שנאמר ביה בליליא קטיל בלשאצר: (נושע) זה דניאל שניצל מבור אריות: (פותר) דניאל שהיה פותר החלומות הנקראים (בעתותי לילה) שמבעתין האדם בלילה: (אגגי) זה המן: (בנדד) שנאמר בלילה ההוא נדדה שנת וגו': (פורה) גת: (לשומר) זה השעיר שעפש"כ אלי קורא משעיר שומר מה מלילה (ישעי' כ"א):

נרת

עיון תפלה

וכן נראה כי הפיכת סדום היתה בפסח כמו שנאמר (שם יט) ומצות אפה ויאכלו, ואחר הפיכת סדום בא לוט על בנותיו ונתעברו וילדו לט' חדשים, ומפני הבושה הצפינו ילדיהם שלשה חדשים כמו במשה רבינו ע"ה שנאמר ותצפנהו שלשה ירחים, וכאשר לא יכלו עוד הצפינם ונתפרסם בקרב העם ויצא שם רע על לוט התרחק אברהם מן המקום ההוא כמפורש בבראשית רבה פנ"ב סי' ד' ויסע משם אברהם פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחיו בא על שתי בנותיו, אם כן היה זה בחצי חדש ניסן, ואז נלקחה שרה אמנו וגידון מלך גרר: **הפחדת ארמי באמש לילה**. שנאמר (שם לא, ב) את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: **וישר ישראל למלאך**. [עש"ה] (הושע יב, ה). כתב הרב דון יצחק אברבנאל ז"ל שהפייטן למד ג"ש לילה לילה שזה היה בחצי ליל פסח. וצריך לומר שג"ש זו קבלה היתה בידו, דאין אדם דן ג"ש מעצמו (פסחים ס"ו א'): **חילם*) לא מצאו בקומם בלילה**. כשקמו המצרים בלילה לא מצאו בכוריהם בחיים, הבכור נקרא חילו של אדם כחו וראשית אונו (בראשית מט ג): **טיסת**. ריצת ועפיפה בלשון ארמי. כצפרים עפות (ישעיה לא, ה) ת"י כעופא דפרחא: **נגיד חרשת**. הוא סיסרא שר צבא יבין שישב בחרשת הגוים (שופטים ד, ב). כל חיל סיסרא אשר עמו ועמו להלחם בישראל **סלית** מלשון סלה כל אבירי (איכה א, טו): **בכוכבי לילה**, שנאמר (שופטים ה, כ) הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: **יעץ מחרף**. זה סנחריב שחרף אלהים חי (מ"ב יט,ד): **לנופף אווי**. להניף ידו על ירושלים שהקב"ה אוה למושב לו (תהלים קלב,יג), וכמ"ש (ישעיה י, לב) ינופף ידו הר בת ציון: **הובשת פגריו בלילה**. הכלמת פגרי חילו הגדול בלילה שנא' (מ"ב יט, לה) בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. ובילקוט מ"ב רמז רמ"א הבין רבשקה על החומה ושמע שהיו קורין את ההלל ואמר לסנחריב חזור לאחוריך כי נסים נעשים להם בזה הלילה והיה [סנחריב] מבזה את הדבר שנאמר ינופף ידו הר בת ציון, וקריאת ההלל היתה בשביל ליל פסח: **כרע בל ומצבו**. עש"ה (ישעיה מו,א). ומשפט בל אליל בבל מזכר (ירמיה נא,מד) ופקדתי על בל בבבל, והיה זה בלילה שנהרג בו בלשצר המלך האחרון לבבל, הלילה ההוא היה ליל חשך ואפילה, כל העם היו שכורי יין כי התרחק מהם המאור וחשבו בלבם שהפרסים נלאו לצור עליהם כמסופר בקורות ימי קדם, **ומצב** שומרי העיר עזבו את משמרתם, על שנכנסו הפרסים והחריבוה אותה ואת אליליה. ועל זה נאמר (שם שם, לט) בחמם (בחום יינם) אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלוזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו: **לאיש חמודות**. לדניאל נגלה הסוד של חלום נבוכדנצר: **משתכר בכלי קדש**. זה בלשצר: **נושע מבור אריות**. דניאל הפותר פחדים וביעותי לילה, קאי על פתרון דניאל את החזון המחריד אשר חזה המלך בלשצר **בכתוב** פס יד על הקיר מנא מנא תקל ופרסין, וכמו שנאמר (דניאל ה, ו) אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתרין וארכובתיה דא לדא נקשן: **עוררת נצחך עליו בנדד שנת לילה**. עוררת נצחך על המן הרשע על ידי נדידת שנת המלך שהיתה בליל ראשון של פסח הוא הלילה השלישי לצום שלשת הימים: **פורה תדרוך**. עש"ה (ישעיה סג, ג) פורה דרכתי לבדי: **לשומר מה מלילה**.

*) חילם, רכושם לא מצאו, כמ"ש וינצלו את מצרים.

צָרַח כְּשׁוֹמֵר וְשָׂח אָתָא בֹקֶר וְגַם־לַיְלָה. ויהי בחצי הלילה: קָרֵב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא־
יוֹם וְלֹא־לַיְלָה. רָם הוֹדַע כִּי לְךָ הַיּוֹם אַף לְךָ הַלַּיְלָה. שׁוֹמְרִים הַפְקֵד לְעִירְךָ
כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה. תָּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֶשְׁכַת לַיְלָה. ויהי בחצי הלילה:

בליל שני אומרים זה **וּבְכֵן וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח:**

אֹמֶץ גְּבוּרוֹתֶיךָ הִפְלֵאתָ בַּפֶּסַח. בְּרֹאשׁ כָּל־מוֹעֲדוֹת נִשֵּׂאתָ פֶּסַח. גִּלִּיתָ
לְאֶזְרָחִי חֲצוֹת לֵיל פֶּסַח. וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: דְּלָתָיו דָּפַקְתָּ כְּחֹם הַיּוֹם
בַּפֶּסַח. הִסְעִיד נוֹצְצִים עֻגוֹת מַצּוֹת בַּפֶּסַח. וְאֶל־הַבָּקָר רָץ זֵכֶר לְשׁוֹר עֵרֶךְ פֶּסַח.
ואמרתם זבח פסח: זוֹעֲמוּ סְדוֹמִים וְלוֹהֲטוּ בָּאֵשׁ בַּפֶּסַח. חֻלַּץ לוֹט מֵהֶם וּמַצּוֹת
אָפָה בְּקֵץ פֶּסַח. טִאטֵאתָ אַדְמַת מֹף וְנֹף בְּעָבְרְךָ בַּפֶּסַח. ואמרתם זבח פסח: יָהּ
רֹאשׁ כָּל־אוֹן מָחַצְתָּ בְּלֵיל שִׁמּוּר פֶּסַח. כַּבִּיר עַל־בֵּן בְּכוֹר פָּסַחְתָּ בְּדַם פֶּסַח.
לְבִלְתִּי תֵּת מַשְׁחִית לָבֹא בִּפְתָחַי בַּפֶּסַח. ואמרתם זבח פסח: מְסֻגֶּרֶת סֻגָּרָה
בְּעִתּוֹתֵי פֶּסַח. נִשְׁמְדָה מִדְיָן בִּצְלִיל שְׂעוֹרֵי עֹמֶר פֶּסַח. שׂוֹרְפוּ מִשְׁמַנֵּי פּוּל וְלוּד

מעשה נסים

(צרח) צעק: (כשומר) הקב"ה צועק כשומר אתא בקר לצדיקים וגם לילה לרשעים כדדרשינן בש"ס: (קרב יום) עשה"כ והיה יום אחד וגו' (זכרי' י"ד): (שומרים הפקד) עשה"כ על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים וגו' (ישעיה ס"ב): (חשכת לילה) הגלות הדומה ללילה: **בראש כל.** כי פסח נכתב ראשון לכל המועדות בפ' אמור. ובש"ס איתא פסח הוא ר"ה לרגלים: (גלית לאזרחי) זה אברהם שגלית לו מה שיעשה לבניו בליל פסח כדכתיב ויחלק עליהם לילה ועפרש"י שם: (דלתיו דפקת) כדכתיב וירא אליו והיה בפסח: (הסעיד נוצצים) האכיל למלאכים: (לשור ערך) זה חגיגה הבא' עם הפסח: (טאטאת) עשה"כ וטאטאתי' במטאטא (ישעיה י"ד) והוא שם כלי שמכבדין הבית ופירושו שכבדת: (מוף ונוף) שמות ערים במצרים: (און) בכור כדכתיב ראשית אונם: (מחצת) עשה"כ מחץ ראש על ארץ רבה: (כביר) זה הקב"ה: (מסוגרת) זו יריחו עשה"כ ויריחו סוגרת ומסוגרת: (סוגרה) נמסרה מלשון לא תסגיר עבד: (פסח) כדכתי' לעיל מיניה (יהושע ה) ויעשו את הפסח: (נשמדה מדין) ע"י גדעון: (בצליל) בזכות העומר עשה"כ והנה צליל לחם שעורים מתהפך במחנה: (פול ולוד) גבורי סנחריב שנאמר בא פול מלך

עיון תפלה

בשביל עמך ישראל הצועקים אליך זה כמה — **שומר ישראל!** מה מלילה מה תהי אחרית הלילה הארוך הזה שאנו שוכבים למעצה במלכות אדום? (ישעי' כא, יא): **צרח כשומר ושח**, ואתה ה' תצרח כשומר ותשיח לנו **אתא בקר** לישראל וגם לילה לאדום — ואין הדבר תלוי אלא בכם, **אם תבעיון** ממני **בעיו** אם תבקשוני אדרש לכם **ואז שובו אתיו: קרב יום.** קרב לנו יום הגאולה האחרונה שנאמר בו (זכריה יד, ז) והיה יום אחד הוא יודע לה' (היום ההוא איננו נודע אלא לה' לבדו, כמו שנאמר (ישעיה סג, ד) כי יום נקם בלבי ואמרו רבותינו (סנהדרין צ"ט א') ללבי גליתי לאיברי (לצדיקים הקרובים אלי כאיברים לגוף) לא גליתי) לא יום ולא לילה: **רם.** אתה ה' הרם על כל גוים הודע לכל באי עולם כי לך יום אף לך לילה (תהלים עד, טז) להוציא מלבן של טועים האומרים שי שברא זה לא ברא זה: **שומרים הפקד לעירך.** כמו שנאמר (ישעיה סב, ו) על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים: **ויהי בחצי הלילה.** גם הגאולה האחרונה במהרה בימינו עתידה להיות בחצות ליל פסח, כדעת ר' יהושע (ר"ה י"א א') בניסן נגאלו בניסן עתידין להגאל: **אמץ גבורותיך. בראש כל מועדות** וכו'. חג הפסח הוא ראש לכל המועדים שנזכר בתחלת הפרשה. ובלשון מקרא סדרי מועדים: **גלית לאזרחי.** לאברהם אבינו הנקרא איתן האזרחי (ב"ב ט"ו א'): **דלתיו דפקת.** הלכת לבקר אותו כחום היום (ריש פרשת וירא): **הסעיד נוצצים.** האכיל למלאכים הנוצצים כעין נחשת קלל (יחזקאל א): **זכר לשור ערך פסח.** היינו חגיגת ארבעה עשר: **ומצות אפה.** כמו שנאמר (בראשית יט, ג) ומצות אפה ויאכלו: **טאטאת.** מלשון הכתוב (ישעיה יד, כג) וטאטאתיה במטאטא השמד, אכבד אותה מן העולם כמו שמכבדין את הבית: **מוף ונוף.** מוף היא עיר מעמפ'ס העתיקה ונוף ערי מצרים הגדולות: **ראש כל און.** הבכורים שהם ראשית אונם: **מסוגרת.** יריחו המסוגרת סגרה לפני בני ישראל בזמן פסח, כי בעשירי לחדש ניסן עלו העם מן הירדן ואז סוגרה לפניהם העיר יריחו: **נשמדה מדין.** במלחמת גדעון: **בצליל שעורי עמר פסח.** בפסיקתא דר"כ (הוצאת בובר) סי' מ"ג ר"י בן לוי אומר (בילקוט ר' אבהו אמר ר' סימון אמר ריב"ל) היא שעמדה להם בימי גדעון שנאמר ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום והנה צליל לחם שעורים וגו' מהו צליל וכו': **שורפו משמני פול ולוד.** עמ"ה (ישעיה י, טז). וכוון בזה על מפלת אשור

בִּיקַד יְקוֹד פֶּסַח. ואמרתם זבח פסח: עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד עַד גָּעָה עוֹנַת פֶּסַח. פַּס יָד כָּתְבָה לְקַעֲקַע צוּל בַּפֶּסַח. צָפֹה הַצָּפִית עָרוֹךְ הַשֻּׁלְחָן בַּפֶּסַח. ואמרתם זבח פסח: קָהָל כִּנְּסָה הֲדַסָּה צוֹם לְשַׁלֵּשׁ בַּפֶּסַח. רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע מָחַצְתָּ בְּעֵץ חֲמִשִּׁים בַּפֶּסַח. שְׁתֵּי אֵלֶּה רֶגַע תָּבִיא לְעוּצִית בַּפֶּסַח. תָּעֹז יָדְךָ וְתָרוּם יְמִינְךָ כְּלֵיל הִתְקַדֵּשׁ חַג פֶּסַח. ואמרתם זבח פסח:

כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה:

אַדִּיר בִּמְלוּכָה. בָּחוּר כַּהֲלָכָה. גְּדוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: דָּגוּל בִּמְלוּכָה. הָדוּר כַּהֲלָכָה. וָתִיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לך ולך וכו': זַכַּאי בִּמְלוּכָה. חָסִין כַּהֲלָכָה.

מעשה נסים

אשור (מ"ב ס"ו) וכתיב ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש (ישעי' י'): (בנוב) זה סנחריב ולישנא דקרא נקט: (פס יד) זה בלשאצר שבכף יד כתבה: (לקעקע) לעקור שרשה: (צול) זה בבל עש"ה האומר לצולה חרבי (ישעיה מ"ד): (צפה הצפית) על שם הכתוב ערוך השלחן צפה הצפית (שם כ"א) ונאמר על בלשאצר: (הדסה) זה אסתר: (צום) דדרשו על קרא ויעבור מרדכי שעבר יום ראשון של פסח בתענית: (ראש מבית רשע) זה המן: (שתי אלה) היינו שכול ואלמון. פי' שיהיו יתומים ואלמנות: (לעוצית) עש"כ יושבת בארץ עוץ (איכה ד'):

כי לו נאה. פיוט זה הוא חרוז א' על יציאת מצרים וקריעת ים סוף. וא' ע"פ מתן תורה. ועיין ס' מ"י:

אדיר. בחור. שהקב"ה הראה עצמו על הים כגבור וכבחור: (גדודיו) הן המלאכים: (דגול הדור) שבמתן תורה בא עם כל דגליו. ונראה כזקן ומהודר ויושב בישיבה כמבואר במדרש: (ותיקיו) הן ישראל: (זכאי חסין) כמ"ש רש"י שבי"מ וקריעת ים סוף הראה הקב"ה כעצם השמים לטוהר וזה לשון זכאי. ובמדרש מי כמוכה חסין שהמלאכים קטרגו על פסל מיכה והקב"ה שתק:

ספסריו

עיון תפלה

(כי פול היה ממלכי אשור) לפני חומות ירושלם בימי חזקיהו מלך יהודה, שנאמר (ישעי' י, טז) לכן ישלח האדון ה' וגו' במשמניו רזון ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש: **עוד היום בנוב לעמוד.** (שם שם, לב): **עד געה עונת פסח.** עד אשר הגיע הרגע המיוחד לישראל לעשות בו נסים והוא חצות לילה: **פס יד כתבה לקעקע צול.** במעשה דבלשאצר, ופס יד כמו פסת היד, היא כף היד. לקעקע פירושו לעקור בתלמוד, כמו (תענית ט"ו א') מקעקע את כל הבירה כולה, וצול היא* בבל (ישעיה מד, כז) האומר לצולה חרבי: **צפה הצפית ערוך השלחן.** מתאר את הלילה המועד לבבל במלאת ימיה, בלילה ההוא כאשר העמידו הצופים על בתי המצפה להביט מה יַעֲשֶׂה במחנה האויב, וכאשר הודיעו הצופים כי הרחיק האויב מן המצור ולא נשארה פרסה, אז ערכו שלחנות ועשו משתה שמנים וישתו וישכרו כל הלילה עד חצות, הוא המצב אשר הזכיר הפייטן בפיוט אז רוב נסים, והוא המשתה אשר זכר ירמיהו הנביא (ירמיה נא, לט) בחמם אשית את משתיהם: **ראש מבית רשע.** המן שעשהו המלך אחשורוש לכל גדולי מלאכי עמלק הרשע מחצת ראשו בעץ חמשים בפסח: **שתי אלה רגע תביא לעוצית.** עש"ה (ישעיה מז, ט) ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמון, ומתפלל הפייטן להקב"ה שיביא במהרה שתי אלה המוזכרים שם לעוצית היא ממלכת אדום יושבת בארץ עוץ (איכה ד, כא), ואז תעז ידך ותרום ימינך כאותו הלילה במצרים שהתקדש חג פסח, עש"ה (ישעיה ל, כט), כי נס לעתיד לבא יוכו רשעי הגוים העריצים בכל מכות מצרים. — ובמחזור רומא גרים לָעוֹץ:

כי לו נאה כי לו יאה. מוסד על המקרא (ירמיה י, ז) מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה (המלוכה):

אדיר במלוכה. שנאמר (תהלים ח, ב) ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ; התאר הזה נמצא על הקב"ה (שה"ש ה, טו) בחור כארזים, כי הוא בחור מאתנו שנאמר (יהושע כד, כב) עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' לעבוד אותו, הוא בחור מאתנו כהלכה, כי היטבנו את אשר בחרנו: **גדודיו יאמרו לו.** גדודיו אלו מלאכיו ומשרתיו עושי רצונו שנאמר (איוב כה, ג) היש מספר לגדודיו. — וכל גדודיו משבחים ומפארים אותו בכל יום תמיד ואומרים לו **לך ולך**, המקרא לך דומיה תהלה אלהים בציון ולך ישולם נדר (תהלים סה, ב), **לך אף לך, לך שמים אף לך ארץ** (שם פט, יב), **לך כי לך, לך** ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש. ובמחזור רומא גרים **לך ולך לך ולך לך ה' הממלכה** וכו': **לך ה' הממלכה.** (דה"א כט, יא): **דגול במלוכה.** התאר דגול מרבבה (שה"ש ה, י) פרש"י מדגל ומסובב בחיילות הרבה: **הדור כהלכה.** הָדוּר לא נמצא ואולי צ"ל הָדָר, שהקב"ה הָדָר הוא במלכותו (מאיעסטעטיש): **ותיקיו.** הם הצדיקים העושים לפנים משורת הדין ומדקדקין הרבה במצותיו, כמו בברכות (ט' ע"ב) ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה: **זכאי במלוכה.** שהקב"ה זכאי במלכותו שנאמר (דברים לב, ד) הצור תמים פעלו וגו' אל אמונה ואין עול: **חסין כהלכה.**

טפסריו יאמרו לו. לך וכו': יחיד במלוכה. כביר כהלכה. למודיו יאמרו לו. לך וכו': מלך במלוכה. נורא כהלכה. סביביו יאמרו לו. לך וכו': עניו במלוכה. פודה כהלכה. צדיקיו יאמרו לו. לך וכו': קדוש במלוכה. רחום כהלכה. שנאניו יאמרו לו. לך וכו': תקיף במלוכה. תומך כהלכה. תמימיו יאמרו לו. לך ולך. לך כי לך. לך אף לך. לך יהוה הממלכה. כי לו נאה. כי לו יאה:

קודם שמברכין על כוס רביעי יאמר זה:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס רביעי מארבע כוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נעם וכו'

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ושותין בהסיבת שמאל

ואח"כ מברכין על היין ברכה אחרונה זו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם נא יהוה אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך. ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדשה ובטהרה (בשבת ורצה והחליצנו ביום השבת הזה) ושמחנו ביום חג המצות הזה. כי אתה יהוה טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל פרי הגפן: ברוך אתה יהוה על הארץ ועל פרי הגפן:

על שאר משקים מברכין ברכה אחרונה זו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי. ברוך חי העולמים:

אחר ד' כוסות אינו רשאי לשתות יין או שאר משקים אבל טיי"א וקאפפ"ע שרי: נרצה. אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני האל וכן יהי רצון:

מעשה נסים

(טפסריו) הן המלאכים: (יחיד כביר) שבמ"ת ירד עם רכב רבותים וקרע השמים והראה שהוא אחד: (למודיו) הן ישראל: (מלך נורא) במדרש מלך ב"ו נורא על הרחוקים יותר מהקרובים והקב"ה סביביו נשערה מאד. וזהו אמרו מלך במלוכה נורא כהלכה סביביו וכו': (עניו פודה) שבמ"ת נגלה בסנה לרוב ענותנותו ובזה פדה אותנו ממלאך המות ומשעבוד מלכיות כדדרשינן אל תקרי חרות אלא חירות: (צדיקיו) הן ישראל: (קדוש רחום) במדרש שבקי"ס רצו מלאכים לומר קדוש אמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ומחמת רחמנותו לא רצה: (שנאניו) הן המלאכים: (תקיף תומך) שבשעת מ"ת כפה הר כגיגית. וגם אי' בגמרא שמים וארץ היו רופפים ובשעת מ"ת תמכם: (תמימיו) הן ישראל: (לך ולך) היינו לך היתה המלוכה ולך תבוא המלוכה. ופי' (לך כי לך) פי' הכל היה שלך קודם שנברא העולם היה ה' אחד: (לך אף לך) שביום ההוא יהיה ה' אחד: (לך ה' הממלכה) גם עכשיו:

עיון תפלה.

תאר נזכר (תהלים פט, ט) מי כמוך חסין יה: טפסריו. מלאכיו ושריו. מלשון הכתוב (ירמיה נא, כז) פקדו עליה טפסר: כביר כהלכה. מכר (איוב לו, ה) הן אל כביר: למודיו. הם תלמידי החכמים למודי ה', עה"כ (ישעיה נד, יג) וכל בניך למודי ה'. ובמחזור רומא גרים לוהטיו יאמרו לו. ולפי מה שהעירונו בסוף הפיוט לא יתכן זה: סביביו. הם מלאכיו, שנאמר (תהלים פט, ח) ונורא על כל סביביו: שנאניו. הם מלאכיו, שנאמר (שם סח, יח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. — וסדר הפיוט הזה חרוז אחד תהלת המלאכים והחרוז השני תהלת הצדיקים, וכן חוזר והולך עד סוף הפיוט, גדודיו ותיקיו, טפסריו למודיו, סביביו צדיקיו, שנאניו תמימיו. (ולפי גרסת המחזור לבני רומא טפסריו

אדיר

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל־מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ: כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל עֲדַת מִי מָנָה. בְּקָרוֹב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם: ג״פ

אַדִּיר הוּא יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: בָּחוּר הוּא. גָּדוֹל הוּא. דָּגוּל הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: הָדוּר הוּא. וָתִיק הוּא. זַכַּאי הוּא. חָסִיד הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: טָהוֹר הוּא. יָחִיד הוּא. כַּבִּיר הוּא. לָמוּד הוּא. מֶלֶךְ הוּא. נוֹרָא הוּא. סַגִּיב הוּא. עִזּוּז הוּא. פּוֹדֶה הוּא. צַדִּיק הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: קָדוֹשׁ הוּא. רַחוּם הוּא. שַׁדַּי הוּא. תַּקִּיף הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב:

בליל שני מתחילין כאן לספור ספירת העומר תמצא לעיל אחר מעריב של חול:

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

מעשה נסים

אדיר הוא בחור הוא. אמר זה להורות כי כאשר נתגלה לנו אז בכל התארים הללו כמו שאמר בפיוט הקודם אדיר במלוכה כן עתיד להגלות לנו בכל התארים הללו כי עתידה להיות גאולה העתידה כגאולה הראשונה דאף׳ גאולה שניה היתה ראוי׳ להיות כגאולה הראשונה רק שגרם החטא כמבואר בש״ס:

אחד מי יודע. השיר הזה תמוה מאד בעיני כל רואה. ומה שנלפע״ד כי מונה והולך שלש עשרה טובות אשר הבדילנו בהן מכל האומות לטוב לנו אשר

עיון תפלה

לוהטיו סביביו צבאיו שרפיו תמימיו, אבל גרסתנו נראה עקרית). וסגנון זה מצאנו בפיוטי הקליר כמו בשחרית ליוה״כ בפיוט ליושב תהלות לרוכב ערבות קדוש וברוך, מיחד ג״כ חרוז אחד למלאכים וחרוז שני לישראל, אלי שחק אומרים קדוש אדירי כל חפץ הנאהבים אומרים ברוך, וכן במוסף ליוה״כ אמיצי שחקים וכו׳ אומרים קדוש אמוני אהבה וכו׳ אומרים ברוך. ומזה אני שופט שגם מחבר הפיוט הזה הוא הקליר, כי סגנון אחד עולה לכלם:

חסל סדור פסח. מיסודו של רבינו יוסף טוב עלם ביוצר לשבת הגדול אחר סדור הלכות פסח. ופירוש חסל גמר בארמית, ויגדל הילד ויגמל (בראשית כא, ח) תרגם אונקלוס ורבא רביא ואתחסיל, עד יגמל הנער (ש״א א, כב) תרגם יונתן עד דיתחסל רביא, ואל תשכחי כל גמוליו (תהלים קג, ב) תרגם המתרגם ולא תתנשי ית כל חיסולוי דעביד לאמך חדיין באתר ביונתא (דרים במקום בינה ברכות י׳ פ״א), ופירושו נגמר או נגמר סדר הפסח: ככל משפטו וחקתו. עפ״ה (במדבר ט, יד) כחקת הפסח וכמשפטו: ק. בכל מעשיך זכים: שוכן מעונה. השוכן בבית המקדש הנקרא מעונה שנאמר (תהלים עו, ג) ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון: קומם. יותר מן הקם, כי הקם פירושו תגרום לה שתקום והיא תקום אח״כ מאליה, אבל קומם פירושו שתגמור קומתה מתחלה ועד סוף, וכן מותת המית, המית פירושו שמכהו מכת מות והוא מת אח״כ מאליו, אבל מותת גומר מיתתו עד סופה. כמו ואעמוד עליו ואמותתהו (ב״ש א, י): עדת מי מנה. עפ״ה מי מנה עפר יעקב (במדבר כג, י): בקרוב נהל נטעי כנה. עפ״ה (תהלים פ, טז) וכנה אשר נטעה ימינך: פדוים לציון ברנה. פדוים תאר הפעל, נהל אותם בתור פדוים לציון ברנה. — לשנה הבאה בירושלים:

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב. במהרה, אבל לא במהרה דמרא עלמא שהוא תתנ״ב שנה כמנין ונושנתם אלא במהרה בימינו שנזכה ונחיה ונראה. — והפיוט הזה נמצא במחזור מנהג אויניון:

אחד מי יודע. חידה תקנוה הקדמונים ז״ל להעיר את התינוקות משנתם ולהעסיקם במילי דשמיא: לקיים מה שנאמר והגדת לבנך, כי אחר הסעודה קרוב הדבר שתתפסם שינה, לפיכך מעסיקים אותם בחידות. האב היושב ראש שואל את בניו, הגידו נא בני מי מכם יודע מהו דבר אחד המצא בעולם ואין שני להשוות לו להחבירה? והמשכיל שבהם משיב אחד אני יודע! כי למדתי בבית רבי פרשת שמע וכתוב בה ה׳ אלהינו ה׳ אחד. וכל הנערים חוזרים את התשובה. אח״כ חוזר ושואל אותם איזה שני דברים נמצאים אצלנו? ישיב נער שני שני לוחות הברית! וחוזרים כל הנערים גם את התשובה הראשונה. וזהו אצלם משחק יפה: כמובן את לבם ומעסיקם ומעירם מתרדמתם. וכן כל החידה עד גמירא.—גם הפיוט הזה נמצא במחזור הנ״ל:

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁלשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שְׁלשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה חֻמְּשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שִׁשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. שִׁשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְּשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְּשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְּשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

מעשה נסים

אשר הן הטובות יותר מעל כל הטובות אשר גמלנו ה' ועיקר ירידת מצרים לא היה רק בשביל תכלית הטובות הזה כי כבר כתב הרב בעל מעשה ה' שעיקר ירידת מצרים היתה כדי להוציאנו ביד חזקה ושיתפרסם אלהותו על ידינו וזו היתה כל חשקו ותאותו של אברהם אבינו וכל האבות שיפורסם אלהותו ע"י זרעם. וע"ז אנחנו חייבים להודותו ולשבחו על אשר הגיענו לשלימות הנכסף לאברהם שיהיה ע"י זרעו וזהו אמרו כאן אחד מי יודע אחד אני יודע אחד אלהינו דהייט זה הפרסום האלהות שהוא יחיד באחדות שאין ערך לה מי היה יודע זה רק אני הוא היודע והמודיע שע"י נתפרסם זה וזה השלימות והטובה שאין ערך לה נעשה רק ע"י ירידת מצרים והוצאתו. ברוך הנעלה מכל רעיון מהשיג טובותיו אלינו:

שנים מי יודע שנים אני יודע שני לוחות הברית. כי ע"י ירידת מצרים זכינו לקבלת הלוחות אשר המה מעשה אלהים וזה הוא תכלית הטובה אשר אין ערך לה וזה לא זכינו רק מחמת יסורין של ירידת מצרים כמאמרם ג' מתנות טובות כו' וכולן ע"י יסורין וא' מהן תורה. ומה שחוזר ושנה הדברים לומר אחד אלהינו כי עיקר פרסום האלהות היה ע"י נתינת הלוחות בקולות וברקים אשר נשמע לכל העולם כאמרם ז"ל שהיו האומות נאספים אל בלעם ואמר להם ה' עוז לעמו יתן:

שלשה מי יודע שלשה אני יודע שלשה אבות. פי' כי ע"י זה זכינו לטובה שאין ערך לה שהאבות לא נקראו אבות רק לבני יעקב ולא נשאר בנים שיצאו מהם כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע. וזה זכינו מחמת שקבלנו התורה ונתפרסם אלהותו על ידינו ומשום זה חזר ושנה כי ע"י אהבתם ובקשתם נתן לנו התורה ונתפרסם אלהותו בסוד אחד על ידינו:

ארבע מי יודע ארבע אני יודע ארבע אמהות. זהו ג"כ הטובה הנ"ל שהאמהות לא נקראו אמהות רק לבני יעקב אף שרבקה היתה אם יעקב ועשו ועיקר הגרם היו האמהות ששרה אמרה גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש והקב"ה הסכים על ידה וכן רבקה גרמה הברכות ליעקב וע"ז נעשינו ישראל וזכינו לכל הנם לכן חזר ושנה הדברים:

חמשה ששה. השיב תורה שבכתב ותורה שבעל פה וזהו עיקר ותכלית הטובה אשר בחר בנו מכל עם ונתן לנו את תורתו שתי התורות שבכתב ושבעל פה אשר זכינו ע"י ירידת מצרים והוצאתו:

שבעה ימי שבתא. השיב שבת לטובה בפ"ע חוץ מנתינת התורה היות כי שבת במרה איפקד קודם התורה כדכתיב שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו. ועוד כי אמרו חז"ל שבת לא הודיע הקב"ה לאומות העולם כדכתיב לדעת כי אני ה' מקדשכם וע"י שבת קדשנו וזכינו לקבלת התורה ומתנה זו לא נתן ולא הודיע רק לישראל כמו שתקנו בתפלת שבת ולא נתתו כו' לגויי הארצות ולא הנחלתו לעובדי פסילים כי מסך רוח עועים בכל העולם לנגד ישראל שכולם בחרו יום אחד לשבות בו כמו הישמעאלים ששובתים יום ששי והיונא וכולם אינם רוצים ביום השבת ואמרו במדרש כי שבת אמרה על ישראל מי כעמך ישראל גוי אחד ועי' בתוספות פ"ק דחגיגה וכפי התפלת מנחה דשבת ומאת ה' היתה זאת למען תת לנו שארית בארץ למגן ומחסה. והנה הדברים שע"י שנתן לנו שבת זכינו במה שקרבנו לפני סיני ונתן לנו תורתו ונתפרסם אלהותו:

שמונה ימי מילה. היינו שהמילה לא נקרא מילה רק בישראל כדתנן בנדרים שנודר ממולים מותר בערלי

כותים

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

עֲשָׂרָה מִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

אַחַד עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁנֵים עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵים עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטַיָּא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִדַּיָּא. שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטַיָּא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

מעשה נסים

טתים וע"י המילה נקראים ישראל תמימים אברהם לא נקרא תמים רק על ידי המילה ולא בכל שאר מצות כמבואר (בנדרים ל"א) וע"י שמל אברהם זכה לזרע ישראל ולכל הני לכן חזר ושנה הדברים:

תשעה ירחי לדה. כי הלדה לא תתיחס רק בבני יעקב כדכתיב ויתילדו על משפחותם ואין יחס אבות יבנים שייך ברשעים. ומה שנאמר בן בהם הוא רק כפר בן בקר כמבואר בש"ס רק ב"י נקראו בנים לאבותיהם ובהם שייך ויתילדו ומחמת שרק אנחנו נחשבים נעולדים מאבות זכינו לכל הני לכן חזר ושנה הדברים:

עשרה דבריא. חשב עשרת הדברות חוץ מהתורה כי הדברות שמענו מפי הקב"ה פה אל פה ובו ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי כדכתיב (דברים ה' כ"א). ומזה נתפרסם עיקר אמונת הנבואה דבלא זה היתה אמונת התורה רופפת ומחמת ששמענו עשרת הדברות מפי הקב"ה ואמר למשה ואתה פה עמוד עמדי נתחזק אמונת התורה בידינו וזכינו לכל הני לכן חזר ושנה הדברים:

אחד עשר כוכביא. הוא ע"פ מ"ש בעקידה שער י"ב בפרק ענין העולם כי לפי אמונת השכל ופונה אשר תורתנו הקדושה היא ראשית דרכה. מבואר כי קשר גדול יש בין המעשים התוריים שיעשו האנשים מטוב ורע ובין הנהגת טבע המציאות. כי בצדקותיהם ויושר פעולותיהם יתקיים ויתחזק טבע המציאות. ובקלקולם ובפשעם יתקלקל גם הוא ע"ש שהאריך. וכן כתב החובות הלבבות במדרגת העולם מהתורה כמדרגת העבד מאדוניו. וזהו מאמרו כאן אחד עשר כוכביא שהוא הנהגה השמיימית אני הוא היודע דהיינו שאני שמרתי התורה ומצותיה ובה תלוים ההנהגה השמיימית הכוללת וזה לא נעשה רק על ידי קבלת התורה וע"י כל הדברים הנזכרים שזכינו להם לכן חזר ושנה הדברים:

שנים עשר שבטיא. זהו טובה גדולה שאין ערך לה במה שחלק אותנו לשנים עשר שבטיא יש קשר ויחס להנהגה ההשגחית עם הנהגה השמיימית כמבואר בעקידה שם ובשאר ספרים הרבה ודבר הכרחי הוא עד שבהעדר שבט א' ח"ו א"א לחול הנהגה השגחית עד שיעקב בחשבו העדרת יוסף אמר כי ארד אל בני אבל שאולה כמבואר בעקידה במקומות הרבה ולא היינו יכולין לבא לכל הטובות שחשב רק ע"י שהיינו שנים עשר שבטיא לכן חזר ושנה הדברים:

שלשה עשר מדיא. כי כל הי"ג מדות אינן רק לבני יעקב. ואילולי עזר הי"ג מדותיו ית' ודאי דלא היינו זוכין לשום דבר מכל הטובות הנזכרות והכל נצלנו ברחמיו וחסדיו הגדולים ע"פ מדותיו יתברך ויתעלה ואפילו האבות היו צריכין למדותיו ולכן חזר ושנה הדברים שע"י מדותיו זכינו לכל הדברים. ויהי רצון שיעורר מדותיו ויזכנו לכל הטובות הנזכרות ויתפרסם אלהותו עלינו מחדש. ונאמר לפניו שיר חדש אמן כיה"ר:

חד גדיא. חד גדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא שונרא. ואכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא כלבא. ונשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא חוטרא. והכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא נורא. ושרף לחוטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא מיא. וכבה לנורא. דשרף לחוטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא תורא. ושתה למיא. דכבה לנורא. דשרף לחוטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא השוחט. ושחט לתורא. דשתה למיא. דכבה לנורא. דשרף לחוטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא מלאך המות. ושחט לשוחט. דשחט לתורא. דשתה למיא. דכבה לנורא. דשרף לחוטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

ואתא הקדוש ברוך הוא. ושחט למלאך המות. דשחט לשוחט. דשחט לתורא. דשתה למיא. דכבה לנורא. דשרף לחוטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אבא בתרי זוזי. חד גדיא. חד גדיא:

וקורין שיר השירים:

(דה"ח) חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה. וכל דין ליל ראשון יש נ"כ בליל שני. ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן. כי ליל שמורים הוא מן המזיקים:

מעשה נסים

בשם ספר מ"י מליצה נכבדת היאך ישראל וביהמ"ק הלכו מגולה לגולה עד ביאת משיח:

חד גדיא. איתא במפרשים שבית המקדש נקרא גדי עפ"ה בכרמי עין גדי. ואיתא בירושלמי שדוד כשקנה גורן מארונה היבוסי גבה מכל שבט נ' זהובים וזהו חד גדיא דזבין בתרי זוזי: **ואתא שונרא.** זהו נבוכדנצר שביהמ"ק נחרב על ידו. ואיתא במדרש שונרא זה מלך בבל שונרא שונא רע: **ואתא כלבא.** זה כורש שינק מכלבתא כדאיתא בגמרא וכורש הרג לבלשצר מלך בבל: **ואתא חוטרא.** זה מלך יון דאיתא במדרש זה יון שרודה במקל. כי מן פרס לקח יון: **ואתא נורא.** זהו החשמונאים דאי' במדרש שהכהנים נקראים אש. ולכך המצוה בחנוכה בנרות ועיין ברמב"ן והחשמונאים לקחו מהן: **ואתא מיא.** זהו אדום דאי' במדרש קול מים רבים זה אדום שקולו הולך מסוף העולם וכו' כי מן החשמונאים לקח אדום: **ואתא תורא.** זה ישמעאל דאי' במדרש תור זה ישמעאל כי מן אדום לקחו ישמעאל: **ואתא השוחט.** זה משיח בן יוסף שישחט ויכלה כולם כי לעתיד יקח מישמעאל משיח בן יוסף: **ואתא** מלאך המות. כי משיח בן יוסף יהרג ע"י מלאך המות: **ואתא** הקב"ה. כי לעתיד הקב"ה בעצמו יבא וישפט. ובלע המות לנצח:

מצות עשה מן התורה להיות אדם שמח וטוב לב ביו"ט הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו. וחייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר עניים האומללים. כמבואר בזוהר בהקדמת בראשית ע"ש. ואע"פ שאכילה ושתיה בכלל מ"ע. מ"מ לא ימשוך ביין את בשרו. ולא יהא אוכל ושותה כל היום. ולא יבא לידי שחוק וקלות ראש. אלא יהא קורא ושונה הלכות פסח בפסח כו': **מנחה** אשרי. ובל"ג. חצי קדיש ומתפללין שמו"ע כמו בשחרית רק שמדלגין משיב הרוח. קדיש ע"ס. עלינו. ק"י: **סדר תפלת ערבית** ליל ב' כמו ביום א'. רק אין אומרים משיב הרוח. אומרים המעריבים השייכים לליל ב' אף אם חל יום א' בשבת: בביהכ"נ אינמקדשין על היין. וסופרים ספירה בבית הכנסת. ועפ"י האר"י ז"ל לספור בבית אחר הסדר. ונפטרים לבתיהם. וממהרים מיד להכין הסדר. כי אסור להכין שום דבר מיו"ט ראשון לשני של גליות. וממילא יהיה מוכרח להכין כל דבר בלילה ויהיה נמשך באכילת אפיקומן עד אחר חצות. לכן יזהר את עצמו: **יום שני של פסח**. בשחר מתפללין כסדר יו"ט. מוציאין ב' ס"ת באחד קורין בפ' אמור (שור או כשב) עד סוף הענין. ומפטיר קורא בס"ת השניה כדאתמול ומפטירין במלכים וישלח המלך עד לא קם כמוהו. גומרין התפלה ונפטרין לבתיהן. שמחה נוהגת אף בכל ימי המועד כ"ש ביום זה שיש לעשות בו עוד זכרון לשמחה אסתר שנתלה בו המן:

דרך החיים **דיני מוצאי יום טוב** בשמים ראש

בין מוצאי יום טוב לחוה"מ ובין מוצאי יו"ט לחול אומר בתפלה אתה חוננתנו ומבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים (סימן תצ"א):

במוצאי יו"ט אומרי' אתה חוננתנו בתפלה. ימו"י בעבודה. אם לא אמר מחזירין אותו. וכן בכל ימי המועד. ק"ש. סופרין ספירת העומר. מבדיל ש"ץ על הכוס. אין מברכין על הבשמים ולא על הנר בין מוצאי יו"ט לחוה"מ בין מוצאי יו"ט לחול. שאין מברכין על הבשמים ועל הנר אלא במוצאי שבת לחול. אבל במוצאי שבת לי"ט מברכין על הנר אבל לא על הבשמים. כי יש לו לאדם שני נפשות ביו"ט. ולכ"ת למה אינו מברך על הבשמים במוצאי יו"ט. לפי שכתוב שבת וינפש אוי צריך לברך במוצאי שבת על הבשמים לנחם הנפש. וכן כתב בהפטרת דרשו ה' בהמצאו יעלה הדס וסמיך ליה כל שומר שבת. כתב במוצאי שבת יעלה הדס (רוקח). עלינו. ק"י: **א'** דחוה"מ בענין אם מניחין תפלין בחוה"מ עיין בטו"ש א"ח סימן ל"א. ודעת הרבה פוסקים שאותן המניחין יניחו בלא ברכה ועכ"פ אף המניחין לא יניחו תפלין של ר"ת בחוה"מ. כי הזוהר מפליג מאד בעונש ודיו בתפלין דרש"י. וש"ס נמי הוי שמא הלכה דחוה"מ פטור מתפלין ומצא הלכה כרש"י (פ"ת במשבצות סי' ל"א). אין אומרים מזמור לתודה בכל ימי חוה"מ של פסח. יתעטף המתפללין קודם הלל. ועכשיו נהגו לסלקן אחר קדושה של תפלת י"ח. ומ"מ צריך לכוין לשמוע חזרת התפלה (פ"ת במשבצות סי' ל"א סק"ב). קורין הלל בדילוג כל ימי חוה"מ ויו"ט האחרון. והטעם דכיון שאין פסח חלוק בקרבנותיו מיום א' ואילך כמו סוכה אין קדושתו דשאר הימים כמו קדושת סוכות (דשאר) שכל יום יש בו קדושה בפני עצמו כיון שיש לו קרבן בפני עצמו. משא"כ בפסח. לפיכך אין גומרין בו את ההלל כל שבעה לומר שאין קדושתו כקדושת יום ראשון. ויש עוד טעם במדרש מה שאין גומרין ההלל כל ימי הפסח הוא שנטבעו המצרים בשביעי של פסח. וכתיב בנפול אויבך אל תשמח וגו' אמר הקב"ה מעשה ידי טבעו בים ואתם אומרים שירה. וכיון שביום שביעי שהוא יו"ט לא יגמרו ההלל. לכך אין גומרין אותו כל ימי חוה"מ שלא יאמרו ימי חול המועד עדיפי מיום השביעי שהוא יו"ט מקרא קודש ויבואו לזלזל בו (לבוש). עוד טעם כיון דאין חיוב מצה אלא בלילות הראשונים. אבל בחג הסוכות כל ז' ימים צריך לישב בסוכה (כל בו). עוד טעם אף שנכנסו ישראל לקדושה בפסח לא נתקשרו לגמרי בה עד אחר הספירה כאשה הסופרת ימי לבונה. ומטעם זה אין גומרין ההלל בז' הפסח כמו שגומרין בסוכות (של"ה). אחר הלל קדיש שלם. וכן בכל יום שיש בו מוסף. מוציאין ב' ס"ת וקורין בא' בפרשת בא (קדש לי כל בכור) עד סוף הסדרה ג' גברי. ובס"ת שניה קורא רביעי בפרשת פנחס והקרבתם עד לא תעשו. מניחין ס"ת שניה אצלה ואומר ח"ק על שתיהן. יהללו. אשרי. ובל"ג. ח"ק. מוסף כדרך שמתפללים במוסף יו"ט. רק יאמר והקרבתם: **חייב** לכבד חוה"מ. שאף שנקרא חול המועד. אינו חול אלא לגבי יו"ט ראשון ואחרון. אבל לגבי שאר ימים מועד איקרו. ולכן אין לאדם לעסוק בשום מלאכה לא גדולה ולא קטנה. ולא התירו כי אם דבר האבד ושיהיה נקל לעשות והמבזה את המועדות אין לו חלק לעוה"ב. ומצוה לכבדו במאכל ובמשתה ובכסות. ומצוה לאכול בו פת. ובבהמ"ז אומר יעלה ויבא. ואם לא אמר אין מחזירין אותו. ואין לומר הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב בחוה"מ (מג"א). וכתב בסדר היום שאין לאדם לאבד ימי חוה"מ במאכל ומשתה שינה וטיול. אלא כל אחד יעסוק בתורה. בעלי מקרא במקרא בעלי משנה במשנה בעלי גמרא בגמרא. וגם לא מפני זה תענה נפשו. אלא יאכל דברים טובים ומטעמים וישתה כראוי לו. ויתן מעט אם בר הכי הוא. והרי כל זה כונה לגופו. ואחר כך שאר היום יענג נפשו בתורה: **ב'** דחוה"מ בשחר קורין בספר תורה א' בפרשת משפטים (אם כסף תלוה) עד בחלב אמו. ג' גברי. ובשניה והקרבתם: **ג'** דחוה"מ בס"ת א' בפרשת כי תשא (פסל לך) עד בחלב אמו. ג' גברי. ובשניה והקרבתם: **ד'** דחוה"מ בס"ת א' בפרשת בהעלותך מן (במדבר סיני) עד לאזרח הארץ. ובשניה והקרבתם:

הנהגות שבת חול המועד

ערבית אין אומרים לכו נרננה. רק אומרים מזמור שיר ליום השבת. ומתפללין ערבית כדרכו של שבת ואומר יעלה ויבא בעבודה. ואם לא אמר אין מחזירין אותו. ויכלו. מגן אבות. ואין מזכירין בה של יו"ט. אין אומרים במה מדליקין: **בשחר** מתפללין כדרכו של שבת. ואומר יעלה ויבא בעבודה. חצי הלל. ק"ש. וקורין שיר השירים מפני שמדבר ומעורר על גאולת מצרים דכתיב לסוסתי ברכבי פרעה (אבודרהם ולבוש

ולבוש) ונהגו העם שלא לברך עליה (כמ"א). ק"י. אין כמוך. מוציאין ב' ס"ת באחת קורין ז' גברי בפרשת כי תשא. ומתחילין ראה אתה אומר אלי עד בחלב אמו. וכשחל יום שמיני דפסח בשבת אזי לא ישתנה הסדר דקה"ת דחוה"מ רק שמתחילין ראה אתה אומר אלי ויהיו כסדר. קדש. בכספא. פסל. במדברא. אבל כשחל שביעי דפסח בשבת אז נשתנה הסדר ויהיה הסימן לקה"ת דחוה"מ. פסל. קדש. בכספא. במדברא. ומפטיר בשני והקרבתם. ומפטירין (ביחזקאל ל"ז היתה עלי יד ה') וטעמא משום שיש לנו קבלה מפי חז"ל כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ומלחמת גוג ומגוג בתשרי ומשום הכי מפטירין תחיית העצמות היבשות שביחזקאל בניסן. ובתשרי בשבת דחוה"מ דסוכות ביום בוא גוג. ואומרים בברכת הפטרה מקדש השבת לבד. יקום פורקן. מוסף כשאר ימי חוה"מ. ומזכירין בו של שבת. וכן בחתימה: **מנחה** נוהגין כשאר שבתות. תפלה ובא. וקורין בתורה בפרשת השבוע. וא"א צדקתך צדק: **ערבית** אתה חוננתנו. ואין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש. ואומרים ויתן לך:

הנהגות שביעי של פסח:

שביעי של פסח בערב מתפללין של יו"ט. וכשחל בשבת אומרים ויכלו. מגן אבות. ואין חותמין רק בשל שבת. וא"א במה מדליקין: **בשחר** יתפלל תפלת שחרית בכונה עצומה. וביחוד שירת הים בשמחה בטעם כיום הזה ראוי לומר בהודאה עצומה. מתפללין של יו"ט כדרכו. ואם הוא שבת צריך להזכיר בה של שבת. ואומרים הפיוטים של שבת חוה"מ. ויום ליבשה קודם שירה חדשה. הלל בדילוג. ק"ש. ואם הוא שבת אומרים שיר השירים. ק"י. אין כמוך. מוציאין ב' ס"ת באחד קורין ה' גברי מן ויהי בשלח עד אני ה' רופאך. בשבת קורין ז' גברי בפרשה הנ"ל. ח"ק וגולל. בשני קורא והקרבתם למפטיר. ומפטירין בשמואל (וידבר דוד עד סוף השירה. ובברכת הפטרה חותם מקדש השבת וישראל והזמנים. ואז אומרים יקום פורקן. אשרי. ח"ק: **מוסף** של יו"ט. ואם הוא שבת כולל בה של שבת וחותם בה ג"כ. מחזיר ש"ץ התפלה ואומר קדושה דיו"ט ג"כ. ק"ש. מזמורים כל מקום לפי מנהגו. נפטרים לבתיהם בשלום. תפלת **מנחה** שוה בו ליו"ט ראשון:

הנהגות אחרון של פסח:

בשחר מסדרין התפלה והלל כדאתמול. ק"ש מוציאין ב' ספרי תורות. בא' קורין חמשה גברי בפ' ראה (כל הבכור עד אשר נתן לך). ואם חל בשבת. שה"ש. ק"י. אב"מ. ובקריאה מתחילין (עשר תעשר ג"כ עד אשר נתן לך). בס"ת ב' למפטיר והקרבתם ומפטירין בישעיה יו"ד (עוד היום בנוב לעמוד) מפני שיש בה תפלת סנחריב שנעשה בפסח ומגאולה אחרונה. מזכירין נשמות. וכתב הלבוש וז"ל מה שמזכירין נשמות ביום אחרון דפסח הוא משום שרגילין לפסוק לצדקה מפני שקורין בו פרשת כל הבכור שכתובה בה איש כמתנת ידו וגו' וכיון שפוסקין לצדקה נהגו ליתן בעבור הזכרת הנשמות שיזכור אותם אלהים והגבן יזכור אותנו עמהם לטובה בזכותן. לכך מזכירין נשמות בכל הרגלים ביום שקורין בו כל הבכור. וביום הכפורים מזכירים מפני שהוא יום הדין אע"פ שאין קורין בו כל הבכור (לבוש סי' ת"ר) ויזהר לסלק תיכף ומיד לאחר יום טוב נדבתו אשר נדב לבו אותו. דאם לאו הכי טוב אשר לא תדור. אב הרחמים. וסדר שאר היום. שמחתו. ומנחתו. בין בחול בין בשבת שוה לראשון. ביום זה התחיל יהושע להקיף את יריחו:

כתב הלבוש בסי' ת"ל הפרשיות של כל ימי הפסח נתנו חז"ל סימן מש"ך תור"א קד"ש בכספ"א פס"ל במדבר"א של"ח בוכר"א. פי' משכו. שור או כשב. קדש לי כל בכור. אם כסף תלוה. פסל לך. במדבר סיני. ויהי בשלח. כל הבכור. וטעם קריאת הפרשיות הללו על סדר זה הוא מפני שבכל הפרשיות הללו הוזכר בהן של פסח. וקורין אותן על סדר שהן כתובים בתורה. אלא שקורין שור או כשב או עז בשני לפי שיש בו ענין של יום ראשון דפסח ובתחלה עשר יום וכו'*). ופרשת בשלח בשביעי לפי שבו ביום עברו ישראל את הים. ומה שנתנו חז"ל סימן בלשון הזה שאי אפשר שנפלו עליו במקרה בלי שום כונה. כי בודאי נתנוהו בכונה ורמז גדול רמזו בו כמנהגם בכל מקום שאפילו שיחה קלה שלהם צריכה תלמוד כ"ש במקום הזה שנתנוהו סימן לקריאת קדושת התורה. על כן אני אומר שרצו לרמז בלשון זה מה שנעשה לישראל ע"י מעשה העגל שנשלחו הבכורות מעבודת השי"ת ונבחרו הלוים. וה"פ של הסימן משך תורא ר"ל כשמשכו ישראל לעשות להם את תבנית השור לעבודה. שמשכוהו ושמוהו להם מתחת כסא הכבוד שהוא אחד מן הד' פנים שבמרכבה. קדש בכספא ר"ל אז קדשוהו ועשאוהו בכסף ש"מ הכתוב שנאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הושע ב). ואח"כ מפרש ואומר ואיזה הוא פסל במדברא כלומר הוא אותו הפסל שעשו ישראל במדבר. ומה נעשה להם ע"י כך. שלח בוכרא כלומר שלח הבכורות מעל עבודתו ובחר בשבט לוי שלא חטאו בעגל. ומפני שעל ידי עיקר הגאולה הזאת נבחרו הבכורים לעבודת השם יתברך משום שנצלו ממכת בכורות והם עבדו את העגל ותאסר עבודת השי"ת על כן נתנו חז"ל סימן זה ברגל זה. על דרך התוכחה לזכור מה שנאבד מהם בפשיעתן וכל אחד יתן אל לבו עכ"ל:

בערב אחרון של פסח מתפללין כסדר ימי חול. סופרין. אח"כ מבדילין. כפי שנתבאר במוצאי יו"ט הראשון:

א"ח מתפללין כמו בכל ימי ניסן. ואומרים א"א ולמנצח. ולדעת מהריעב"ץ אין אומרים בו למנצח. עושים בו איסור לחג באכילה ושתיה:

---

*) כן כתב הרא"ש (מגילה פ"ד דף ל"א ע"א). ול"נ הטעם מפני שבפ' שור או כשב נזכר הקרבת העומר, ומצות ספירת העומר שהוא ביום ט"ז בניסן וכן נוהגין בא"י שקורין ביום א' דחוה"מ שור או כשב.

המגיה בנימין עזריאל ראם.

דינים הנוהגים בין פסח לעצרת

(א) נוהגים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת אפי' מי שאין לו בנים רק בר"ח אייר ול"ג בעומר ור"ה סיון וג' ימי הגבלה מותר לישא (סי' תצ"ג וח"י שם): (ב) מותר לעשות שידוכין בין פסח לעצרת וגם סעודה מותר לעשות אבל ריקודין ומחולות אסור לעשות (שם): (ג) נוהגין שלא להסתפר בין פסח לעצרת אבל בל"ג בעומר מסתפרין ומרבין בו קצת בשמחה וא"א בו תחנון בל"ב מבערב ומסתפרין ג"כ ביום ל"ב בערב (שם ח"י): (ד) אם חל ל"ג בעומר ביום א' נוהגין להסתפר בע"ש (שם). הסנדק והמוהל ואבי הבן הנימול אף שאביו אינו מל בעצמו מותר להסתפר בערב קודם כניסה לבהכ"נ (שם בח"י) מר"ח סיון ואילך מותר להסתפר ולישא (שם):

דיני בה"ב

בשבת ראשון שבחודש אייר ושבחודש חשון מברכין בה"ב אחר אשרי קודם יהללו. ומי שעונה אמן א"צ לקבלו עוד: וכתב המ"א כשיש מילה או חתונה בשבת זו נוהגין לברך בה"ב במנחה משום מהיות טוב. וכן בשבת שהוא ר"ח אייר ג"כ אין מברכין בה"ב בשבת זו משום מהיות טוב וגו'. וגם משום שנאמר ביום טובה היה בטוב. והאומרים אותו מי שבירך אחר אשרי קודם יהללו בעוד הס"ת בידו כדי לברך העם עם הס"ת. ואף שכתבנו שמי שעונה אמן א"צ לקבל עוד. מ"מ אין מחויב להתענות (א"ר): **כתב** הלבוש בסימן תצ"ב וז"ל נוהגין בכל הארצות אלו להתענות ב' וה' וב' אחר הפסח וכן אחר הסוכות. ואין מתענין אותם בחודש ניסן ותשרי. בניסן אין מתענין אותם כמו שנתבאר לעיל בסימן תכ"ט. ובתשרי אין מתענין בסופו לפי שהוא מרובה במועדות לכך מתענין אח"כ. וי"א הטעם של אלו התעניות הם על העתיד. משום שהאויר משתנה באלו הזמנים ויש לחוש לסכנת שינוי האויר שיזיק ח"ו לבריות לכך מתענין שלא יזיק להם שינוי האויר. וי"א הטעם שמתענין על העבר שמא חטאו בימי המועדים שהם ימי המשתה ושמחה (וכ"ש שבקל האדם עובר עבירה בהם במלאכה ובהוצאה. שהתורה לא התירה מלאכה באכילה אלא אוכל נפש. ובהוצאה דוקא שיש בה צורך קצת. דאף בחוה"מ לא הותר רק דבר האבוד מהקרן. ושאין מכוין מלאכתו במועד וכמעט אין איש צדיק בארץ כו' בימים אלו לעבור על דת (מע"ל א"ר) חוששין אולי חטאו. ומתענין לשלם פרים שפתינו להיות להם כפרה על חטאם עכ"ל. ויש אומרים שמתענין על לעתיד. משום גשמים. בחשון מפני זרעים. ובאייר מפני הקציר (א"ר). ונוהגין אותן כמו תענית צבור לומר סליחות ולקרות ויחל. ומי שאינו יכול להתענות בה"ב עביד איזה אונס אז אסור להתענג במעדנים באותו יום (הג"א וא"ר). אבל אחר עצרת אין נוהגין להתענות שהיינו הלא שני ימים ולא הוית ביה שמחה טובא כל כך כמו בפסח וחג הסוכות (לבוש). מ"מ יחידים ואנשי מעשה נוהגין להתענות (תמים דעים א"ר וא"ז). והאומר הש"ץ עננו בין גואל לרופא בשחרית ובמנחה. והצבור אין אומרים אותו אלא במנחה בברכת שומע תפלה. ולא בשחרית. וקורין ויחל בשחרית ובמנחה. ואין אומרים הפטרה בשחרית. ובשחרית אומר חצי קדיש על התפלה קודם הוצאת ס"ת. וכן על הס"ת מיד אחר הקריאה. והאומר יהללו אשרי וכו'. אבל במנחה שאומרים בו הפטרה אין אומרים קדיש על הס"ת מיד. אלא קדיש אחד אומר קודם הוצאת ס"ת אחר אשרי. והקדיש הראוי להיות על קריאת ס"ת אומרים אותו לפני העמוד אחר הכנסת ס"ת כדי להתפלל מיד אחריו תפלת י"ח. וזה הטעם שאין אומרים אותו מיד אחר הקריאה כמו בשחרית כדי שידעו העם כשיגיע החזן לפני העמוד ויתחילו להתפלל י"ח אחר הקדיש. משא"כ בשחרית כשיגיע החזן לפני העמוד מתחיל בקול רם אשרי יושבי ביתך וגו' וידעו העם שהגיע החזן לפני העמוד ושיאמרו מכאן ואילך סדר קדושה. ומפטירין במנחה דרשו. ומברכין הברכות עד מגן דוד. אם שכח ואכל כזית לא איבד תעניתו אלא משלים את תעניתו מפני שהוא תלוי ביום זה ואחר שעבר יום זה עבר יומו ובטל קרבנו ומה שפגם פגם. וצריך כפרה (לבוש). והא"ר לקמן סי' תקס"ח כתב דמתחילין להתענות גם יום אחר כנגדו ע"כ. מילה שהלה ביום בה"ב י"א דמלוה לאכול על הסעודה ואין צריך התרה (לבוש). אבל כשרוצה לאכול מחמת שאינו בריא צריך התרה בג' דלא מסיק אדעתיה כשלא יהיה בריא שלא יתענה (ש"ך יו"ד סי' רי"ד א"ר וא"ז). מיהו דוקא כ"ל בשלא קבלהו מאתמול אלא סמך על עניית אמן. אבל אם חזר וקבלו עליו מאתמול הרי זה נדר וצריך התרה אף בברית מילה (לבוש):

דינים הנוהגים בין פסח לעצרת

נוהגים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת אפילו מי שאין לו בנים (והטעם שלא להרבות בשמחה שבאותו זמן מתו י"ב זוגות אלף תלמידים לרבי עקיבא (ובמדרש קהלת פסוק בבקר זרע את זרעך איתא תיבת זוגות) מפני שלא היו נוהגין כבוד זה לזה כ"כ הטור והאבודרהם. ובשם האגור רבי בנימין בר אברהם הרופא ז"ל אי' מה שנהגו שלא לישא אשה בין פסח לעצרת לפי מה שמצינו בסדר עולם פ"ג משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו. רבי יוחנן בן נורי אומר מן הפסחא ועד עצרת שנאמר ומדי שבת בשבתו והיא משנה שלימה סוף פרק ב' דעדיות): נוהגין שלא להסתפר בין פסח לעצרת. ובספר המעריך מצאתי בשם תשובת הרדב"ז סימן אל"ף תתקנ"ה וז"ל שאלת על מה שנהגו להסתפר בר"ח אייר אם הוא מנהג הגון או לא. תשובה הנה עבידנא עובדא בנפשאי ואני מסתפר כל חודש ניסן ור"ח אייר וכן נהגו רוב העולם. והטעם כיון שהם אסורים בהספד ותענית אין הכל זה שהוא תלוי במנהג נוהג בהם. וכן כתבו בשם התוס'. ומ"ש בבית יוסף שמנהג זה הוא בטעות אינו נכון כלל. דאפילו לדידן שאין אנו נוהגים איסור התספורת אלא עד ל"ג בעומר מ"מ ר"ח אינו בכלל האיסור כיון שהוא אסור בהספד ובתענית שהרי עיקר איסור התספורת אינו מן הדין אלא ממנהג ואתי מנהג ומבטל מנהג בטעמא כל דהו. ותו איכא טעמא שיש לצער בגידול השיער למי שרגיל להסתפר ולא עדיף האי מנהגא ממצות עשה של סוכה דקיימא לן מצטער פטור מן הסוכה. ובל"נ

ובל"ג יום רבי שפי והאדם מלספר. ובר מן דין אני ראיתי כמה קהלות שלא נהגו מנהג זה כלל ומסתפרים בכל שבוע כמנהגם לכבוד שבת וכיון שאין זה קבוע בכל ישראל אע"פ שאותו מנהג שנהגו להסתפר בר"ח אייר לא יהיה מנהג כלל נקטינן כוותיה דהאי מנהג תמוה. ומינה לא תזוז. וכן מה שנהגו שלא לישא נשים עד ל"ג בעומר בזמן שיש שם סבה וטעם לא חיישינן למנהגא. כגון שלא קיים מצות פריה ורביה או שאין לו מי שישמשנו ויעזרנו בזה. ובתנאי שלא ירבה בשמחה שטעם המנהג הוא מפני השמחה. דלא עדיף מנהג זה מאבילות של שלשים יום ובכור הוא:

חודש סיון:

ביום ר"ח זה באו מדבר סיני. מר"ח סיון ואילך מותר להסתפר ולישא (סי' תצ"ג וח"י) מר"ח עד ח' בו וח' בכלל שהוא יום אסרו חג דשבועות אין אומרים תחנון מפני שהם ימי מלות. ימי ההגבלה ויו"ט. ומיד בב' סיון א"ל משה לקדשם לתורה כדאיתא בפרק ט' דשבת אמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ולא מתענין באלו הימים אפילו יא"צ. אבל חתן וכלה ביום חופתן מתענין אבל באסרו חג אין מתענין כיון שמוזכר בגמרא (א"ר סי' תקפ"ג) ותענית חלום מתענין באלו הימים. ואם התענה בר"ח תענית חלום צריך למיתב תענית לתעניתו (א"א סי' תי"ח) ולפי שפסק בא"ר סי' רפ"ח ס"ק ט' שאם התענה בשבת ת"ח והיה ביום ראשון יום שאין אומרים בו תחנון לא יתענה עד אח"כ. א"כ אם התענה בר"ח אייר פ"א לא יתן תענית לתעניתו עד אחר אסרו חג יע"ש. באלו הימים שבין ר"ח ליו"ט אומרים אל ארך אפים ולמנצח אבל אין אומרים יה"ר שאחר קריאת התורה וגם א"א צ"צ:

ערב שבועות:

אין מקיזין דם בערב שבועות. וכן בכל ערב יו"ט. וטעמא משום שבערב שבועות הוא יום סכנה משום שבו נפק זיקא לעולם ששמו טבוח ואי לא קבלו ישראל את התורה היה טבח להו לבשרייהו ולדמייהו. וגזרו חז"ל בכל ערב יו"ט שלא להקיז דם משום ערב שבועות. אבל בחולה אם לא יקיזו לו דם יש בו סכנה מותר להקיז לו דם אפילו בערב שבועות (א"ר) כתב מ"א ס"ס תס"ח שרעפפין שקורין בל"א באיינקפם מהרי"ו אוסר ומהרי"ל מתיר מלבד בהושענא רבה מפני שהוא יום הדין. ובערב יו"ט האחרון של פסח הכל שרי דאינו רגל בפני עצמו. ובליל שלפני יום טוב נ"ל דמותר להקיז דם בלילה (א"ר): **כתבו** הספרים בערב חג השבועות שהוא כניסת יום הקדוש זמן מ"ת הקדושה ישמח ויגל מאד. ואחר הטבילה במקוה טהרה (ובפרט מי שאינו טהור ממקרה לא טהור חובה רביע עליו להסיר טומאתו. ואם לאו הוא מפגל בקדשי שמים ומאבד טובה הרבה) ילך לביהכ"נ בזריזות להתפלל מנחה וערבית בכונה שלימה:

דיני חג השבועות:

ביום חמשים לספירת העומר הוא ששה בסיון חג השבועות. דכתיב וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם מקרא קדש יהיה לכם. וכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. והשתא מוכח לעומר מיום ט"ז בניסן נמצא שבעה שבועות כלים בה' בסיון שהם מ"ט יום ויום ו' בסיון הוא יום חמשים. ובו ביום נקבע חג השבועות. ובמדרש אגדה למה תלה הכתוב חג השבועות בספירה מה שאין כן בכל המועדות. לפי כשנתבשרו ישראל לצאת ממצרים נתבשרו שהן עתידין לקבל את התורה לסוף חמשים יום ליציאתם שנאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. הכי הנו"ן של תעבדון יתירה לומר לך לקץ נ' יום תעבדון את האלהים שתקבלו את התורה. וישראל מרוב אהבתם היו מונין בכל יום ויום ואומרים הרי עבר יום א' יום ב' וכן כולם שהיה נראה בעיניהם כזמן ארוך מתוך חיבה לפיכך נקבעה הספירה לדורות: **בליל** א' של שבועות מאחרין להתפלל ערבית כדי שיהיו ימי הספירה תמימים ואם התפלל ערבית קודם חשיכה על כל פנים לא יקדש על הכוס עד אחר צאת הכוכבים מטעם זה (סי' תצ"ד): בערבית בברכת אהבת עולם בתיבות תורה ומצות חוקים כו' ונשמח בדברי כו' ראוי לומר בש"ע במחשבתו להבורא ית"ש כי זה היום עשה ה' לבחור בעם קדוש וקדשם בתורת אמת ובחוקים ישרים וגילה ונשמחה בו באלהותו ובתורתו ובמצותיו: יזהר מאד לתמם אכילתו בסעודת הלילה בכל מה דאפשר כדי שיוכל לעשות התיקון של הלימוד בלילה זה. ויזהר בעניים שיהיו באוכלי שולחנו. ותיכף אחר בהמ"ז ילך בזריזות לבהמ"ד לעשות התיקון של הלימוד. ולא יכשל בשיחת חולין אף רגע כמימרא ח"ו. וגודל מעלת תיקון הלימוד בלילה זה מבואר בזה"ק. וכתב האר"י ז"ל שכל מי שלא ישן בלילה זה כלל ועיקר ועוסק בתורה מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו שום היזק ע"כ והטעם כתב מ"א ע"פ פשוטו שישראל היו ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם. לכך אנו צריכין לתקן זה. וסדר הלימוד ע"ש בשל"ה דף ק"ס. וכל זה אינו אלא ממדות חסידות וזהירות (א"ר) מצוה לחזר אחר עשרה. אכן ראוי ליראי ה' שלא להרבות בקדישים כי מגדולי הקדמונים ערערו על זה: **האיש** המשכיל ישקיף ויראה להשגיח נאמנו בלימודו. וטוב מעט בכונה ובנעימה מהרבות בלא כונה. ואם לא יעצרנו חיל בכולה לחלאין השרה. כי מי בקש זאת מידם לקרות את כולה מבוהלים ודחופים ומעילין מום בקדשי שמים. אך יזהר בדקדוק התיבות ממש כמו בק"ש וקודם עלות השחר מעט ילך לטבול כדי לקבל תוספת קדושה. גם בטבילה זו עושה תיקון גדול בעולמות העליונים הקדושים. ומי שאינו בטוח בעצמו שלא ירדם בתפלתו למחר כשלא יישן כל הלילה. מוטב שיישן קצת כדי שלא יצא שכרו בהפסדו: ע"פ מנהג האר"י ז"ל אסור בתשה"מ בליל זה. ואם ניעור כל הלילה אם מברך על טלית קטן וכן ברכת על נטילת ידים וברכת התורה נתבאר לעיל: **נוהגין** לשטוח עשבים בשבועות בבהכ"נ ובבתים זכר לשמחת מתן תורה (רמ"א) שהיו עשבים סביב הר סיני שנאמר גם הצאן והבקר אל ירעו וגו' ש"מ שהיה שם מרעה (לבוש) וכשחל ביום א' הנהיג מהרי"ל לשטוח בהכנסת שבת. ופורסין פרוכת של יו"ט במוצ"ש ע"כ. נוהגים להעמיד אילנות בבהכ"נ ובבתים. והטעם במ"א שבעצרת נידונין על פירות האילן כדי שיתפללו עליהם. ומרבים במיני פרחים המריחים לשמחת יו"ט. ובספר חיי אדם כתב שהגר"א ביטל מנהג מלהעמיד אילנות בעצרת. והטעם משום

חק או"ס. משום שכתבו בו חוק להם להעמיד אילנות כתב שלהם עיין ע"ז דף י"א בתוספות שם :

בשחר מתפללין וגומרין הלל בשני הימים שאומרים שירה על נתינת התורה (לבוש). ומוציאין ב' ס"ת. באחת קורין בפרשת יתרו (בחדש השלישי) וקורא הכהן וקודם שמברך יאמרו אקדמות שהוא שבח על בחירת השם יתברך בישראל ונתן לנו את התורה. אח"כ קורין בתורה ה' גברי מבחדש השלישי עד סוף הסדרה. וקורין עשרת הדברות בטעם העליון דוקא. ויזהר מאד בשמיעתו עשרת הדברות מפי הקורא לכוין בהם ויכוין כאלו עומד עתה אצל הר סיני ושומע הדברות מפי הקב"ה ומפי משה עבד ה'. ח"ק. וגולל ס"ת הא' ובב' קורין למפטיר בפ' פינחס (וביום הבכורים) עד ונסכיהם. וגולל ס"ת הב' ומפטירין ביחזקאל א' במרכבה משום שבאותו היום באותו המעמד הנבחר השיגו כולם למעלת הנבואה. וכולם קטניהם וגדוליהם שמעו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה ובלי הפסק שכולם השיגו באותו מעמד מעשה מרכבה בכל מה שהשיג יחזקאל כענין שנאמר וכל העם רואים את הקולות שרמז כולו למעשה מרכבה. לכך מפטירין ג"כ במעשה מרכבה שהוא מעין המאורע (לבוש) ומתחיל ויהי בשלשים שנה וגו' עד בכי"מ. ונהגו להפטיר גדול וחכם וסמך לדבר ולא במעשה מרכבה אא"כ הוא חכם ומבין מדעתו (מ"י) ואומר אותו בעמידה (א"ר) אזהרי. יעלזו. מחזירין ס"ת למקומה. ח"ק. מוסף. מחזיר הש"ץ התפלה ואומרים הפיוט אתה הנחלת. וכ"כ. ק"ש. א"כ. עלינו. ק"י. וכתוב בהנהגות הגר"א הלכות יו"ט ביו"ט אחר עלינו אומרים שיר היחוד ושיר הכבוד אם יש שהות ואומרים במתון ובניגון פסוק בפסוק ואין הש"ץ ולא הצבור ידלג שום פסוק רק הש"ץ אומר פסוק אחד והצבור חוזרין ואומרין אותו פסוק ועוד פסוק אחד. והפסוק שהצבור מוסיפין גם הש"ץ אומר עמהם ומוסיף פסוק אחד בקול רם וכן עד סוף שה"כ ואח"כ אומרים מזמור השייך לאותו יום. קדיש. אדון עולם. עכ"ל. עוד כתב שם אם נמשך סדר התפלה של יו"ט עד חצות מתפלל מנחה קודם סעודה: **מנהג** ישראל לאכול דבש וחלב ע"ש דבש וחלב תחת לשונך שנמשלה התורה (כל בו וספר לדה לדרך) ומשמע דנוהגין נמי הכי ביום שני (א"ז) ובעלי הרמזים מצאו להם מקרא על מאכלי חלב מנחה **חדשה לה'** **ב**שבועותיכם ר"ת מחלב. אמנם אין שמחה אלא בבשר לכן אחר אכילתו מאכלי חלב מברך בהמ"ז. וימתין שעה ויאכל בשר (של"ה ושירי כנה"ג). וכתב במ"ח ושל"ה דמהרש"ל ומהרי"ל התירו החלב שנחלב בו ביום. ואם נחלב בשבת ה' סיון אין לאוכלו כי אם ביום ב'. וכתב הגליון זוטא ואף דלקמן סימן תק"ה כתבו המ"א ולבוש דאסורה בו ביום. מ"מ יש לסמוך על גדולים הנ"ל עכ"ל בסימן תל"ד. וכן כתב בסימן תק"ה לנהוג היתר אף בבהמת ישראל. עוד כתב הא"ז בסי' תל"ד ז"ל ועיין בספרי לי"ד סימן פ"ט כתבתי שם בשם הכל בו דבחג השבועות יש נוהגין לאכול גבינה בסעודת מנחה אף שאין בה שום מסעודת שחרית. ובלבד שיקנח את פיו ולהדיח הבשר עכ"ל. ועיין בא"ח סימן קפ"ג שאם אכל גבינה מתחלה ורוצה לאכול אחריו תבשיל של בשר. וכן אם אכל תבשיל של גבינה ורוצה לאכול אחריו בשר ממש תוכל ליטול ידיו כיון שאיסור אחד הוא בשין ע"כ. כתב המ"א יזהר ליקח מפה אחרת על השלחן שאוכל עליה מאכלי חלב. וכן אם רוצה לאפות פת עם חלב או מאכל צריך ליקח מרדה חדשה ואין מועיל מה שמהפכין אותה על צד השני: נהגו כל ישראל לשום בהחלונות זפרי"ן לפי שמשמח הלב (א"ר): אין להתענות אף ת"ח: כשחל שבועות ביום שבת אין אומרים פרקים. וה"ה כל יו"ט. וכשחל במוצ"ש אומרים פרקים במנחת שבת (פ"מ): **ומאחר** שכל עיקר שמחתו בתורה הקדושה שבה נפלינו מכל העמים. לכן ראוי ללמוד התרי"ג מצות בספר אור השנים. וצריכה להיות הקריאה בטוב המביאה לידי עשיה ולא כמצות אנשים מלומדה. ולכן קודם לימודו יאמר לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל הריני רוצה ללמוד תרי"ג מצות שצוה לי הבורא יתברך ורצוני כדי לידע להזהר בהן ולשמור ולעשות אותן. וכשיגיע לאותן המצות הנוהגין בזה"ז יכוין במחשבתו. יוצרי ובוראי אני מקבל על עצמי בקבלה אמיתית לקיימן. כי זה עיקר ושורש הלימוד: **בליל** שני אם חל בשבת א"א מעריבית וא"א ב"מ. ומזכירין שבת. ואם נכון לבו ובטוח בעצמו שאף אם יהיה ניעור כל הלילה יכול להתפלל בהשכמה ולא ינמנם אזי תיקון הלימוד ממש כיום האתמול. וא"ל אם אפשר בכחך לעשות עשה. ואחר כך יישן וקודם תפלה שחרית יטבול: **שחרית** גומרים הלל שלם. קדיש שלם. ואומרים מגילת רות ואין מברכין עליה. אבל הלבוש כתב וקורין מגילת רות ומברכין עליה. וז"ל הנהגת הגר"א בשבת חוה"מ פסח וסוכות ובשבועות יום ב' אחר יוצרות קודם אין כמוך קורין המגילה בניגון וטעמים ממגילה הנכתבת בגליון כס"ת עם עמודים ואחד קורא וכולם שומעים והקורא מברך שתי ברכות על מקרא מגילה ושהחיינו ע"כ. וקריאת רות נזכר בש"ח דף ס"ו ע"ד. וז"ל הלבוש וקורין מגילת רות מפני שאותו מעשה דבועז היה בימי קציר חטים שכלה בחג השבועות שמביאין שתי הלחם מחטין ובפרשת מועדים בפרשת אמור כתיב ובקצרכם את קציר ארצכם וגו' לעני ולגר תעזב אותם וגו' מיד אחר פרשת שתי הלחם שמביאים בשבועות ואותם קיים בועז ואמר שול תשולו וגו' ורות עניה היתה וגיורת לכך קורין רות בו ביום עכ"ל. ויש אומרים משום שמגילת רות מדברת בחסד ושבועות הוא יום מתן תורה שהיא חסד מתחלתה ובאמצעיתה ובסופה. ויש אומרים ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורין (ת"כ וא"ז) ובספר בכור שור כתב הטעם ע"פ מ"ש תוס' חגיגה דף י"ז בשם הירושלמי דדוד מת בעצרת (וכן הוא במדרש רות פ"ג) והגם קי"ל הקב"ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום. וכיון שמת בעצרת נולד ג"כ בעצרת. ועיקר ספר רות לייחס את דוד. וכ"ש כמ"ש בבבא בתרא דף י"ד דקריאת שם רות הי' על שיצא ממנה דוד שריוה להקב"ה בשירות ותשבחות להכי קורין רות ביום לידתו ע"כ. אחר קריאת רות ק"י ואומרים אין כמוך. ואחר זה מוציאין ב' ס"ת. באחת קורין בפרשת ראה כל הבכור חמשה גברי. ומפטיר בשניה כדאתמול. ומפטירין בחבקוק מן וה' בהיכל קדשו עד למנצח בנגינותי שהוא ג"כ מעשה מרכבה. ואנו נוהגים לומר פסוק תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות. ואח"ז אנו אומרים יציב פתגם שיש בו ג"כ מענין המרכבה והמלאכים (לבוש). ומזכירין נשמות. ואומרים אב הרחמים. מוסף כדאתמול רק במקום אתה הנחלת אומר אזהרת ראשית: **במוצאי** יו"ט דשבועות הוא אסרו חג. ואסור להתענות בו מפני שהוא אסור בחג

ודבוק

ודבק בו. וסמכוהו אקרא אסרו חג בעבותים אמרה תורה עשו איסור לחג. והוא נקרא ג"כ יום טבוח פי' שהיו טובחין קרבנות ראיה וחגיגה של יום טוב דשבועות אחר היו"ט מפני שאלו קרבנות נקראו קרבנות יחיד ואין קרבן יחיד דוחה לא שבת ולא יו"ט. דבשלמא של פסח וסוכות היו זובחין ומקריבין בחוה"מ. אבל של שבועות היו צריכים לזבוח ולהקריב ביום שלאחריו. ולכך עשאוהו כיו"ט לאסרו בתענית והספד אפילו בזמן הזה (לבוש) וכתב המ"א יש נוהגין שלא יאמרו תחנון עד י"ג בו ויש נוהגין עד י"ד בו (פמ"ג):

כוונת כ' סיון:

בו קבעו תענית אחינו בני פולין. ועיקר ויסוד תענית זה של כ' סיון שהי' עת צרה ליעקב גזירות ושמדות גדולות בשנת ת"ח ות"ט לאלף הששי. ונשפך דמם של אומה קדושה הישראלית כמים המוגרים ארצה. והגדולים אשר היו בארץ בדור ההוא גזרו על זה תענית וקבעו בכיה לדורות יום אחד בשנה. ושורש התענית על ענין זה מפורש בתורה הקדושה. במיתת נדב ואביהוא כתיב (ויקרא י) ועל כל העדה יקצוף ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'. ואי' בתורת כהנים זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא ואחיכם כל בית ישראל יבכו ועל כל העדה יקצוף אם אחיכם אין בוכין יקצוף על כל העדה ע"כ. הרי לפניך מפורש יוצא מזה שעל מיתת צדיקים חיוב מוטל על כל איש הישראלי לקונן ולבכות ולהצטער: **לכן** עיקר התענית זה של כ' סיון לתת אל לבו. כמעט בכל נגע על הריגת הצדיקים והחסידים ועל כלל אומה הישראלית הקדושים שנהרגו במיתות אכזריות משונות. ולקונן ולהצטער בלבו על הריגת בניו של מקום ב"ה ובודאי היה מזה להבורא יתברך צער גדול כביכול. ואם כשאנו בחיים היו לומדים תורתו הק' ועושין מצותיו הק' והיה מגיע להקב"ה נ"ר גדול מזה ואין שמחה לפניו יתברך וצער זה של הריגת בניו הנאהבים. עוד על הצער ויסורי הגופים שנעשו בהם שפטים יסורים קשים ומרים בעת הריגתם יש לנו להצטער הרבה מאד וכונה זו לא תעדר מאדם כל יום התענית ובודאי יחשב לו לצדקה גדולה ועצומה להבורא יתברך ושכרו הרבה מאד. ועוד זה השכר נחשב לו כאלו הקריב חלבו ודמו ע"ג המזבח אף גם זאת כי נטל עליו שכר גדול ג"כ על שהיה מצטער ומקונן על העדר הנ"ל מהבורא יתברך כביכול ועל צערם של בניו הקדושים: סיון לעולם מלא. כ"ט בו אין צ"צ במנחה: **תענית** כ' סיון שחל בערב שבת אם ישלימו עיין בא"ח סימן רמ"ט. וכתב בשערי תשובה סימן תק"פ ס"ק א' וז"ל ומקרוב התחילו קצת להקל בע"ש שלא להשלים. ולכן נראה שאף אם יש עשרה שמשלימין כשחל בע"ש אין לקרות ויחל במנחה. ומ"מ נראה דשפיר יכול לומר עננו כיון שבאמת יש כאן עשרה שמתענים ומשלימים עכ"ל. כשמתענין כ' סיון אם מותר לאכול על סעודת מצוה עיין בא"ח סימן תקס"ח במ"א: **כתב** הט"ז בסי' תקס"ו וז"ל התענית שגזרו מנהיגי שלש הארצות בצירוף הגאונים להתענות בכל כ' סיון יש לקרות ויחל אפילו כשחל ביום ב' או ה' שתענית זה קבוע יותר מבה"ב דאחר פסח וסוכות עכ"ל. וכ"כ ל"ח:

דרך החיים **הנהגות י"ז בתמוז ובין המצרים** ערוגות הבושם

דינים הנוהגים מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב:

(א) אין נושאין נשים מי"ז בתמוז עד אחר תשעה באב אפי' מי שלא קיים עוד פריה ורביה אבל לעשות שידוכין מותר (שלא יקדמנו אחר) אבל סעודת שידוכין מר"ח עד אחר התענית אסור לעשות אפי' בשבת (סי' תקנ"א) ומי"ז בתמוז עד ר"ח מותר (א"ר ס"ק כ"ה) (וע' בא"ר סי' תמ"ו ס"ק ו' דסעודת שידוכין הוי מצוה כמו סעודת אירוסין) אבל ריקודין ומחולות אסור לעשות בין המצרים בכל ענין וישראל שפרנסה שלו

דינים הנוהגים בין המצרים:

אמר הכתוב כל רודפיה השיגוה בין המצרים היינו **בין** שבעה עשר בתמוז וט' באב. השיגוה בין המצרים בגימטריא המה כ"א ימים מי"ז בתמוז עד תשעה באב: וזהו דאיתא באיכה רבתי ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר מקל שקד אני רואה אמר ר"א מה סימנו של שקד זה משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד תשעה באב כ"א יום ואיתא נמי התם בושנו כי שמענו חרפה אלו י"ז בתמוז כסתה כלמה פנינו אלו תשעה באב אם כן הוא התחלת הפורענויות. לכן ראוי לאדם לסגף את עצמו באלו הימים בכל מה דאפשר ואל יתענג בעידונים ח"ו שלא יסיח דעתו מהאבילות. וכתב האריז"ל כל אותם הימים שבין המצרים ישב לארץ אחר חצי היום כמו חצי שעה ויבכה ויקונן על חורבן בית המקדש עכ"ל. ודרז"ל על פסוק שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל כו'. ובזוהר סדר בשלח דף נ"ה ע"ב איתא רבי יהודה הוה יתיב קמי דרבי שמעון והוה קארי כתיב קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו. קול צופיך מאן אינון צופיך אלא אלין אינון דמצפאן אימתי ירחם קב"ה למבני ביתיה. נשאו קול ישאו קול מבעי ליה מאי נשאו קול. אלא כל בר נש דבכי ואספיד קיניה על חורבן ביתיה דקב"ה זכי למה דכתיב לבתר יחדו ירננו. וזכי למחמי ליה בישובא בחדוותא. בשוב ה' ציון בשוב ה' אל ציון מבעי ליה מאי בשוב ה' ציון. אלא בשוב ה' ציון ודאי תא חזי בשעתא דאתחרב ירושלם לתתא וכנסת ישראל אתתרכת סליק מלכא קדישא לציון ואתניד ליה לקבליה. בגין דכנסת ישראל אתתרכת שעתא דאתגליא כנסת ישראל סליק ליה לגביה. וכד תתסדר כנסת ישראל לאתרה כדין יתוב מלכא קדישא לציון לאתריה לאזדווגא חד בחד. ודא הוא בשוב ה' ציון. וכדין זמינין אינון ישראל למימר זה אלי ואנוהו. וכתיב זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. בישועתו ודאי. עכ"ל. ויזהר מאד בימים אלו למעט בשמחה בכל מה דאפשר שלא יבוא למלאות פיו שחוק וזה אסור אף בכל ימי השנה: **כתב** היוש"ה בישראל ראיתי שערוריה אין איש שם על לב התנהגות המון עם שבער"ח אין מתענים כלל בכדי להפסיק מבעוד יום באכילת בשר קודם הט' ימים אוי ואבוי לאותו מנהג ולא תהא כזאת בישראל עם קדוש. ולא הלכו בחוקות האומות שמפסיקין בסעודת בשר קודם עינוייהם. עכ"ל:

שאלו כלי זמר מותר לזמר אצל נכרים בבית משתאות שלהם כדי להרויח כדי פרנסתו ודוקא מי"ז בתמוז עד ר"ח אבל מר"ח עד אחר התענית אסור (פ"מ) וי"ז בתמוז עצמו ושארה בשבת דינם כמו מר"ח עד אחר התענית (א"ר שם): (ב) הספורת נוהגין לאסור מי"ז בתמוז עד אחר ט' באב (שם ברמ"א) רק בזקן והיינו השפה מה שמעכב האכילה מותר ואסור לגדולים לספר לקטנים דקטנים נמי שייך בהם חינוך (בהאבילות דרבים) הן משום אבילות או משום עגמת נפש ואשה נ"כ אסורה בהספורת (שם במ"א): (ג) אבל שכלו ימי האבלו מי"ז בתמוז עד ר"ח אב מותר לספר דהוי כמו הכפוהו אבילות אבל אם שלמו מר"ח עד ט' באב אסור לספר (שם בט"ז וא"ר ס"ק י"ד ע"ש): (ד) נטילת צפרנים מותר לכבוד שבת אפילו בערב שבת של חזון אף שחל ת"ב בשבת גם כן מותר וכן לצורך טבילת מצוה גם כן מותר ניטול הצפרנים (שם במ"א ס"ק א'):

דינים מדברים שאין אסורים רק מר"ח ואילך:

(א) מר"ח עד אחר התענית אסור לכבס כלי פשתן וכן אסור ליתן לכובסת נכרית אבל מותר ליתן לכובסת נכרית ולומר לה שלא תכבס עד אחר ת"ב (א"ר שם ודלא כמ"א בס"ק ט"ו שם ע"ש) וכן מותר ליתן לה קודם ר"ח אף שתכבס אחר ר"ח (שם ברמ"א) וכן מי שאין לו כתונת על שבת מותר ליתן לכובס נכרי לכבס אבל לא ע"י כובס ישראל וכן מי שצריך ליסע למרחקים בשבוע שחל בו ט"ב מותר ליתן לכובסת נכרית לכבס בגדי פשתן לכמה שבתות שצריך על הדרך (שם בא"ר דלא כמ"א ס"ק י"ה ע"ש) וכן אשה שצריכה ללבוש לבנים מותרת לכבס בגדי פשתן אם אין לה מכובסים כגון כתונת שצריכה ללבוש וסדין שצריכה להציע תחתיה ואפילו בט"ב עצמו מותרת ליתן לכובסת נכרית לצורך לבישת לבנים (שם): (ב) אסור לכובסת ישראלית לכבס בגדי נכרי מר"ח עד אחר התענית משום מראית עין ובמקום שבגדי פשתן של נכרים ניכרים שאינן של ישראל מותר (מ"א) וכן אם אין לו מה לאכול משום כדי חייתו שרי (פ"מ שם): (ג) אסור להחליף וללבוש בגדי פשתן לבנים מר"ח עד אחר התענית אם לא לצורך מצוה כגון אשה הלובשת לבנים מותרת ללבוש ולהציע תחתיה לבנים מכובסים וכן לכבוד שבת מותר אפילו בשבת של חזון אפי' חל ט"ב להיות בשבת מותר להחליף כתונת ומטפחת שמנגבין בה את הידים ומה שפורסין על השולחן מותר להחליף לבנים אבל סדינים לבנים אסור להחליף וכן אסור ללבוש שאר בגדי שבת ואפי' הטלית של שבת אסור ללבוש בשבת של חזון ומי שעושה שמחה שקורין פארשפיעל לבנו בשבת של חזון מותר ללבוש בגד עליון של שבת משום כבוד בנו החתן (מ"א) והחתן מותר ללבוש כל הבגדים של שבת אבל לא בגדים חדשים (א"ר שם) ופורסין פרוכת של שבת בשבת חזון מלבד אם חל ת"ב בשבת ונדחה דאז פורסין פרוכת של חול (שם בהג"ה): (ד) אסור לתקן בגדים חדשים (וכן אנפלאות שקורין זאקי"ן אסור לארוג מר"ח ואילך) ומנעלים חדשים מר"ח ואילך עד אחר התענית וכן אסור לקנותן וגם אסור ליתן לאומן ישראל אחר ר"ח (שם) ואם נתן לאומן ישראל קודם ר"ח נהגו להקל שהאומן יכול לתקנם אחר ר"ח וכן נהגו לתת לאומנים נכרים לתקן כלים חדשים בכדי שיהיו מתוקנים לאחר התענית ומיהו טוב למעט בזה

היכא דאפשר אבל אם הוא לצורך גדול כגון לצורך נשואין מותר ליתן לאומן נכרי לתקן אפילו בט"ב עצמו (שם ובמ"א ע"ש): (ה) אין לומר שהחיינו בין המצרים על פרי חדש או על מלבוש חדש אבל על מצוה שזמנה קבוע כגון על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה וכן בשבתות שבין המצרים מברך אף על פרי חדש וכן פרי שלא ימצא אותו אחר ת"ב ואינו יכול לשמור הפרי עד שבת מותר לברך עליה שהחיינו אפילו בחול: (ו) אסור ללבוש בגד חדש בין המצרים מפני שצריך לומר שהחיינו ואין מברכין שהחיינו בין המצרים וכן אסור לקנות בגד חדש ואף בשבת אסור ללבוש בגד חדש ולברך עליו שהחיינו ואין מברכין מפני שהוא שמחה גדולה (שם בא"ר דלא כמ"א ס"ק כ"א ע"ש) אבל בגד חדש שאינו חשוב כ"כ שא"צ לברך עליו שהחיינו כגון מנעלים חדשים ותלוק ואנפלאות או בגד שהיה לו כבר ואח"כ מכרו אפילו לא נשתמש בו כלל ואח"כ קנאו כל אלו מותר לקנותן וללבוש אותן מי"ז בתמוז עד ר"ח אבל מר"ח עד התענית אפי' אלו אסור לקנותן וללבוש אותן (א"ר שם): (ז) אסור לרחוץ כל גופו אפי' בצונן מר"ח ואילך אבל ראשו פניו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בצונן ולצורך מצוה מותר אפילו בחמין ולכן נדה רוחצת וטובלת ואפי' אם טובלת ליל י' באב מותר לה לרחוץ כדרכה בערב ט"ב בחמין אם א"א לה לרחוץ ליל עשירי אבל בט"ב עצמו אסור לרחוץ אפי' לצורך מצוה וכן אשה הלובשת לבנים יכולה לרחוץ בחמין מעט כדרכה כשאר ימות השנה הואיל ואינה עושה להתענג רק לצורך מצוה (שם מחבר ורמ"א) וכן משום רפואה שרי לרחוץ אפילו בחמין כגון יולדת וכן מי שהוא אדם חלוש ואמר הרופא שצריך לרחוץ בכל יום בחמין מותר לו לרחוץ וכן מעוברת שהגיעה קרוב לעת לידתה שטוב לה לרחוץ בחמין בכל אלו שרי דהוי לרפואה ולא לתענוג (א"ר שם) מלבד בט"ב עצמו דאסור (שם): (ח) ולענין רחיצה בחמין בע"ש מר"ח ואילך אם חל ר"ח אב בע"ש אזי מותר לרחוץ בחמין כל מי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבת ובע"ש של חזון אסור לרחוץ בחמין בכל ענין רק לטבול בצונן אם טובל עצמו בכל ע"ש לשם מצוה ומיהו מי שמבטלה לפעמים מחמת שטרוד בעסקיו או מחמת הצנה גם בע"ש זו אסור לטבול ומיהו חפיפת הראש בחמין מותר בע"ש של חזון מי שרגיל בכך בכל שבת (שם במ"א): (ט) אסור לאכול בשר ולשתות יין מר"ח עד אחר ט"ב (ואם התפללו הקהל ערבית ער"ח אב אף שהיחיד לא התפלל עדיין אסור בבשר ויין אבל במוצ"ב אף שהתפללו הקהל ערבית אם היחיד לא התפלל עדיין מותר בבשר ויין) ויש נוהגין שאין אוכלין בשר מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב [וכ' בס' שערי תשובה שאין לת"ח שעוסק בתורה תדיר לתפוס חומרא זו אחרי שרבינו הרשב"א כתב לדבר ברור שאין המסגף עצמו בזה יכול לעמוד על התורה ועל הסברא. אך מר"ח עד התענית אין להקל ע"ש. ולענ"ד דגם הרשב"א ז"ל לא אמר סברתו אלא במסגף עצמו לכולם בזה אבל משום נ' שטעות לית לן בה. וכמדומה שכן נהגו ת"ח הפרושים] ואסור לאכול תבשיל שנתבשל בו בשר וכן אסורין בבשר עוף ובשר מלוח ויין תוסס ושומן של בשר דינו כבשר עצמו ואסור לאכול תבשיל שיש בו שומן ומותר לשתות כל שכר אפילו מי דבש שקורין מע"ד (שם): (י) אין שותין יין אפי' בבהמ"ז ויברך בהמ"ז בלא כוס והבדלה יברך על כוס של יין ויתן לתינוק שהגיע לחינוך וישתה רוב

סכום

הכוס ואם אין התינוק ישתה בעצמו (שם): (יא) מי שאינו יכול לאכול מאכלי חלב מחמת חולי יאכל בשר עוף (שם במ"א): (יב) בסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכתא מותר לאכול בשר ולשתות יין (ונשים השייכין לסעודה היינו אם בזמן אחר היה דרכן להיות על הסעודה ג"כ מותר) (ועיין פרטי דינים אלו בסימן תקנ"א ובמ"א שם): (יג) צריך ליזהר שלא ילך יחידי מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב מד' שעות עד ט' שעות שבהם קטב מרירי שולט (שם):

קצת דיני מילה שמר"ח עד אחר ט"ב:

(א) אם יש מילה מר"ח עד התענית אבי הבן והסנדק והמוהלים לובשין בגדי שבת אבל הקוואטער אין לובש בגדי שבת אבל אשה המסייעת להביא התינוק לבית הכנסת והיינו הקוואטערין מותרת ללבוש בגדי שבת כי זה עיקר מצותן (סי' תקנ"א במ"א ס"ק ג') והמוהל יכול ליטול הצפרנים ולתקנם (פ"מ סי' תקנ"א וא"ר שם):

דיני ערב תשעה באב ודיני סעודה המפסקת:

(א) בעל נפש יזהר בסעודה שאוכל ערב ט"ב אחר חצות שלא יאכל שני תבשילין ואפילו בשל מין אחד רק שהאחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה ומבושלין בשתי קדירות מיקרי שני תבשילין ולכן יש ליזהר בקדירה אחת משני מינים כגון לביבות ממולאים בגבינה וכן ברייטע לאקשען עם גבינה נקראים שני תבשילין והעולם נוהגין שאוכלין כל צרכן אחר חצות ואחר שאוכלין כל צרכן מתפללין תפלת מנחה ואוכלין סעודה המפסקת ואין אוכלין בסעודה שמפסיקין רק פת במלח ואין שותין אלא מים ויושבין על הקרקע ואוכלין [בס' שערי תשובה הביא לדברי הבר"י שכתב בשם מהר"ש שער אריה שצריך להפסיק בבגד בינו לבין הקרקע ע"פ הקבלה כי אין לישב על הקרקע אפי' עם בגדיו אלא בגד שאין מיוחד למלבושיו. וכ' הוא ז"ל שיש לעשות כן לחוש לדברי הקבלה] וא"צ לחלוץ מנעליו ונוהגין לאכול ביצים קשים וקרים שהוא מאכל אבלים וטובלים באפר משום ויגרס בחצץ שני וגו' ויש ליזהר ג"כ שלא ישבו לאכול שלשה כאחד בסעודה המפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון אלא כ"א ישב לבדו ויברך לעצמו ואם אירע שישבו ג' ביחד לא יזמנו (סי' תקנ"ב): (ב) מי שקיבל עליו התענית שני וחמישי של כל ימות השנה ואירע עט"ב להיות בשני ישאל על נדרו ואם א"א לישאל על נדרו יתענה עד אחר תפלת מנחה ואוכל סעודה המפסקת קודם ביאת השמש ואין אוכל רק פעם אחת וצריך שינהוג בסעודה זו כל חומר סעודה המפסקת היינו שישיבה על הקרקע ולא ישתה רק מים רק שמותר לו לאכול תבשיל א' וכן צריך לנהוג מי שמתענה תענית חלום בערב ט"ב (שם): (ג) מי שמתענה יא"צ בערב ט"ב יתענה בפעם ראשון שלא להתענות רק עד אחר חצות היום ויתפלל מנחה גדולה ויאכל סעודה ואח"כ סעודה המפסקת (פ"מ שם): (ד) אחר שאכל סעודה המפסקת אם קיבל על עצמו התענית אפי' לא קיבל רק בלב. אסור לאכול ולשתות אח"כ לכן טוב להתנות בפירוש בשעת סעודה המפסקת שיוכל עוד לאכול ולשתות אח"כ: ט' באב לילו כיומו לכל דבר. וביה"ש אסור כיוה"כ אבל א"צ להוסיף מבע"י (סי' תקנ"ג) ואם קיבל עליו מבע"י התענית אסור ברחיצה וסיכה ג"כ אבל בנעילת הסנדל מותר עד ביה"ש (א"ר שם בשם הלבוש): (ה) נהגו שלא ללמוד בערב ט"ב אחר חצות רק בדברים המותרים ללמוד בט"ב עצמו וכן לא יטייל בערב תשעה באב (שם): (ו) א"א תחנון בעט"ב במנחה משום דאיקרי מועד (סי' תקנ"ב):

[אחר סעודה המפסקת קודם שילך לביהכ"נ יקבל ע"ע התענית ויחלוץ נעלו מעל רגלו ויאמר בזה"ל: **הריני מקבל עלי תענית של ת"ב באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה כפי שצונו חכז"ל. והריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע ול"ת שצונו יוצרי ובוראי לשם יחוד קוב"ה כו' ואני מקבל עלי חמשה ענויים אלו להתאבל ולקונן על חורבן ביהמ"ק ועל גלות השכינה הקדושה ועל גלות ישראל עם קדוש ועל הריגת הצדיקים בשעת החורבן (יוס"ה)**]:

דין ערב ט"ב שחל להיות בשבת וט"ב שחל להיות בשבת ונדחה:

(א) ערב ט"ב שחל להיות בשבת או ט"ב שחל להיות בשבת ונדחה אוכלין בשר ושותין יין בסעודה ג' שמפסיק ואסור למנוע ואם מונע משום זה עבירה הוא בידו ומעלה על שלחנו כסעודת שלמה בעת מלכותו מיהו צריך להפסיק מבע"י וישב בדאבון נפש שלא ינהוג בשמחה כ"כ ולכן לא ישב בסעודת חברים (אבל מותר לאכול עם ב"ב ויכול לברך בזימון כיון שהוא שבת) (א"ר שם ופ"מ) ואם חל מילה באותו שבת יעשה הסעודה קודם מנחה (סי' תקנ"ב) ואסור בלימוד אחר חצות אבל קודם חצות אפי' אם חל ט"ב עצמו בשבת ונדחה מותר וכן א"א פרקי אבות וא"א צו"ץ (סימן תקנ"ב): (ב) תשעה באב שחל בשבת ונדחה נוהג אבילות שבצינעא ואסור בתשמיש המטה ונוהגין שהשמש מכריז דבר שבצינעא נוהג ואם הוא ליל טבילה מותר לשמש (סימן תקנ"ד שם במ"א): (ג) תשעה באב שחל בשבת ונדחה אומרים אב הרחמים ומזכירין נשמות (א"ר שם):

דין מנהגי ט"ב ודין ט"ב שחל במוצ"ש ודין אבל ואונן בט"ב:

(א) ערב ט"ב לעת ערב קודם ברכו חולצין המנעלים [כ' בתשו' פנים מאירות ח"ב שיש להחמיר שלא לצאת ביוה"כ ובט"ב במנעל העשוי מלבדין כי לאו בכלל שינוי הוא והמחמיר תע"ב] ומסירין הפרוכת מלפני הארון ואם חל במוצ"ש חולצין אחר ברכו רק הש"ץ חולץ קודם ברכו ואומר קודם שחולץ מנעליו המבדיל כו' [וכ' ספ"מ במשב"ז ויראה שיאמר המבדיל בלא ברכת שם ומלכות ולא יסיים בברכה] ומבדילין בתפלה כשאר מוצ"ש ואחר התפלה כשרואה את הנר אומר בורא מאורי האש ואין מבדיל על הכוס ואין מברכין על הבשמים ואין מברכין שבנים ובליל ט"ב מבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים (סי' תקנ"ג ותקנ"ז ותקנ"ט): (ב) בליל תשעה באב מתפללין מעריב בנחת ודרך בכי כאבילים ואין אומרים נחם בתפלת י"ח ואחר תפלת י"ח אומרים קדיש שלם עם התתקבל

תתקבל ואם חל במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם ולא ויתן לך (שם): (ג) אחר קדיש שאחר תפלת י"ח קורין איכה בנחת ודרך בכי ואין מברכין על מקרא מגילה (ט"ז סי' ת"ל ופ"מ דלא כמ"א) ומפסיק בין כל פסוק מעט ובכל איכה מגביה קולו יותר ופסוק האחרון שבכל איכה אומרים בקו"ר וכן כל פסוקים של רחמנות אומרים בקו"ר ואחר איכה וקינות אומרים סדר קדושה ואח"כ אומרים ק"ש בלא תתקבל (שם): (ד) אם יש אבל בעיר אפי' הוך שלשה הולך לביהכ"נ אפי' בלילה וביום עד שיגמרו הקינות (סי' תקנ"ד) אונן בליל ט"ב אין הולך בלילה לביהכ"נ וא"א איכה וקינות ולמחר אחר הקבורה הולך לביהכ"נ ויהיה שם עד אחר הקינות (א"ר שם): (ה) יש לאדם להצטער בליל ט"ב בענין משכבו שאם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב רק באחד ויש בני אדם שמשימין אבן תחת מראשותם זכר למה שנאמר ויקח מאבני המקום וגו' שראה החורבן וימעט אדם מכבודו ומהנאתו בט"ב בכל מה דאפשר (סי' תקנ"ה) ואסור ליגע באשתו ליל ט"ב כמו בנדה אבל ביום מותר ליגע בה (א"ר סי' תקנ"ד): (ו) תשמש בא"ב בשחרית אין נוטלין את הידים רק עד סוף קשרי אצבעותיו ולאחר שמנגב ידיו ועדיין לחות קצת מעבירן על עיניו ואם היה ליפלוף ע"ג עיניו ודרכו לרחצם במים ולהעבירם רוחץ ומעבירם דהוי ליה כשים וכ"ש שמותר לו לרחוץ ואם הטיל מים ושיפשף וכן אם עשה צרכיו מותר לרחוץ ידיו עד קשרי אצבעותיו דהוי כמלוכלכים בטיט וכו' אבל בלא"ה אסור אפי' להושיט אצבעו במים (סי' תקנ"ד): (ז) מתפללין בשחרית ואין מניחים טלית של מצוה ולא תפילין רק לובשין טלית קטן בלא ברכה (סי' תקנ"ה) ומתפללין כל סדר היום ומשנת איזהו מקומן ובריית' דר' ישמעאל וא"א פטום הקטורת וא"א תהלים ושיר היחוד ולא מזמור של יום בשחרית (סי' תקנ"ד) [וכתב בבר"י דאסור לומר סדר המעמדות אף שאומר יום ביום] ואומר הש"ץ בתפלת י"ח עננו בין גואל לרופא (א"ר סי' תקנ"ט דלא כהט"ז סי' תקנ"ז) וא"א נחם בבונה ירושלים (שם) וא"א או"א ברכנו בברכה כו' משום דכתיב ובפרשכם כפיכם וגו' ועוד דהוי אבילות ואסור לאבל לישא כפיו ואחר תפלת י"ח אומרים ק"ש בלא תתקבל וא"א והוא רחום ולא נופלין על אפים וא"א א"א משום דאיקרי מועד: (ח) אח"כ קורין בתורה כי תוליד בנים וגו' ואומרין ח"ק ומפטירין בירמיה אסוף אסיפם וגו' ומכניסין ס"ת בהיכל ואומרים קינות וראוי ונכון להאריך בקינות עד מעט קודם חצות ואומרים קצת פסוקי נחמות אחר הקינות כדי להפסיק בנחמות ובשעת קינות אסור לדבר דבר ולצאת לחוץ כדי שלא יפסיק לבו מאבילות וכ"ש שלא להשיח עם עובד כוכבים ואחר הקינות אומרים אשרי וא"א למנצח ואומרים ובא לציון גואל ומדלגין פסוק ואני זאת בריתי דנראה ככורת ברית על הקינות ואף אחר הקינות אסור לישב ע"ג ספסל עד אחר חצות וטוב שכל יחיד יקרא איכה גם ביום (סי' תקנ"ט): [לענין שהיית סיגו"ן כ' בס' שערי תשובה נראה דיש להקל אחר חצות ובצינעא בתוך ביתו]: (ט) אם אירע מת בט"ב א"א צדוק הדין (סי' תקנ"ט) ואם מת אדם גדול מותר לומר עליו הספד (ט"ז פ"מ שם):

דיני מילה בט"ב:

(א) אם יש תינוק למול בט"ב מלין אותו אחר שגומרין הקינות ומברכין על הכוס ונותנין לשתותו לתינוק שהגיע לחינוך (סי' תקנ"ט) ומותר להדליק נרות לצורך המילה (א"ר שם): (ב) הסנדק והמוהלים ואבי הבן לובשין בגדי שבת בשעת המילה וכן מותרים להחליף הכתונות אבל אין ללבוש בגדי שבת חדשים שניכר גיהוץ שלהם (מ"א) ולאחר המילה מיד פושטין הבגדים (א"ר שם):

דיני איסור מלאכה ואיסור נעילת הסנדל ודין שאילת שלום בט"ב:

(א) בליל ט"ב וביום ט"ב עד אחר חצות אסור לעשות כל מלאכה שיש בה שיהוי קצת ואפי' מעשה הדיוט אבל מלאכה שאין בה שיהוי כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה מותרת וחליבת פרה טוב לעשות ע"י עובד כוכבים ואם א"א על ידי עובד כוכבים מותר לחלוב בעצמו וכן פרקמטיא אסור למכור ולקנות ע"י עובד כוכבים משום דהוי פירסום וכן כל מלאכה שאין בה פירסום מותר לעשות ע"י עובד כוכבים אבל בנין אסור לעשות ע"י עובד כוכבים משום דהוי פירסום וכן פרקמטיא אסור אבל ביריד או שיירות באים דהוי דבר האבד מותר למכור ולקנות ע"י עובד כוכבים ואחר חצות מותר לעשות כל מלאכה בעצמו וכן סחורה מותר למכור ולקנות רק שלא יקבע עצמו למלאכה עד שיסיח דעתו מן האבילות וכן אסור למשוך בעסקיו עד שיסיח דעתו מן האבילות (סי' תקנ"ד): (ב) אם הולך בדרך בט"ב מותר לנעול הסנדל וכשיגיע לעיר יחלוץ מנעליו וכן במקום שדרים בין העובדי כוכבים א"צ לחלוץ ברחוב העובדי כוכבים רק ברחוב שישראלים מצוים שם צריך לחלוץ מנעליו (שם): (ג) אין שואלין בשלום חבירו בט"ב והדיוטים שאין יודעין ונותנין שלום משיבין להם בשפה רפה ובכובד ראש (שם): (ד) מי שצריך לאכול בט"ב מחמת חולי וכיוצא בו (המבוארים בסי' תקנ"ד) יאמר נחם בבהמ"ז (סי' תקנ"ז):

דיני תפלת מנחה בט"ב ודין איסור בבשר ויין אחר התענית:

(א) בתשעה באב במנחה מניחין תפילין וציצית ומברכין עליהם ואומרים קודם מנחה שיר של יום ושיר היחוד ואותן שמניחין תפילין של ר"ת יניחו אותן גם עתה ואומרים אשרי וח"ק וקורין ויחל ומפטירין דרשו ומכניסין ספר תורה להיכל ואומרים ח"ק ומתפללים י"ח ואומרים נחם בבונה ירושלים ואם שכח לומר בבונה ירושלים אומר בש"ת (פ"מ סי' תקנ"ז) ואומרים עננו והש"ץ אומר או"א ברכנו בברכה כו' ואין נופלין על פניהם ואומרים אחר תפלת מנחה ק"ש עם תתקבל וחולצין את התפילין ומתפללין ערבית ואם הלבנה נראית מקדשין אותה במוצאי ט"ב ואם חל ט"ב ביום א' מבדיל על הכוס במוצאי ט"ב אבל אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים: (ב) ליל מוצאי ט"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין וכן ביום עשירי עד אחר חצות אסור [כתב בא"ר דמב"ח משמע להחמיר כל היום וכן ראוי לעשות לת"ח. וכן כ' במח"ב] אבל אם חל ט"ב בשבת ונדחה אז אין איסור רק בליל התענית משום אבילות אבל למחר ביום ב' מותרין לאכול בשר ולשתות יין אפילו קודם חצות (סי' תקנ"ט): (ג) בסעודת מצוה בליל מוצאי ט"ב מותרים כל הקרואים בבשר ויין וכן יולדת

אף

אף שמתענה כגון אחר ז' מ"מ מותרת בבשר ויין אחר התענית (א"ר סי' תקנ"ה) : (ד) אסור לספר ולכבס ולרחוץ ביום עשירי עד חצות אם לא שחל ע"ב ביום ה' שיום עשירי הוא ערב שבת מותר אפי' קודם חצות לכבוד שבת (מ"א שם) : (ה) מי שעושה נשואין ביום עשירי לא יהיה שם שום כלי שיר עד אחר חצות :

דברים הנוהגים משום צער חורבן ביהמ"ק

משחרב ביהמ"ק תקנו שלא לבנות בנין מסויד ומכויר במלאכת ציור ופיתוח רק צריך לשייר אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד ובלא ציור וכיור כדי לזכור את ירושלים שנאמר אם אשכחך ירושלים כו'. ודלא כאותן שעושין האמה שחור דזהו ג"כ ציור. ובזמנינו מוסיפין הוה על הוה לא די שעושין האמה שחור אלא שמציירין בשחרות באותיות צבועות או מוזהבות תיבות (זכר לחורבן) אין לך ציור יפה מזה. וכי ע"ז יזכור החורבן ויתאבל עליו: עוד תקנו כשהחתן הולך לחופתו נותן אפר מקלה בראשו במקום הנחת תפלין. גם בזו אינם נזהרים. ואפשר כמה זיווגים שלא הצליחו הוא בעון זה שאינם שמים על לב אבילות ירושלים בעת שמחתם: ועוד גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם. ואפילו בפה כל שאינה שירות ותשבחות [להקב"ה] אפי' בשבתות וי"ט אסור ואסור לשמעו אם לא לשמח חתן וכלה. אודנא דשמעא קל זמרא תעקר. זמרא בביתא חורבא בסיפא: וכתב ט"ז בסעודות נהגו לשורר קדיש וזהו ודאי חטא גדול דלא התירו רק זכרון חסדי ה' וכ"ש שיש עון גדול במה שלוקחים לצים ועושים שחוק בפסוקים או בתיבות קדושות אשרי איש לא יעשה זאת. ועל זה אמרו בניך עשאוני ככנור. אסור למלאות פיו שחוק ואפי' בשמחה של מצוה בחתונה או פורים. מכאן אתה דן לאותן קלי הדעת שמפזרין מעות לחזן לנגן על סעודת ברית כשעושין מי שברך כי הוא עון פלילי ולא ידעתי מהיכן בא המנהג הרע הזה במדינה זו המשובשת בנעו"ת להקל ראש באיסור חמור כזה לא לכבוד שמים כ"א לכבוד עצמו ואף שאמרו חז"ל כל מצוה שקבלו עליהן ישראל בשמחה עדיין עושין אותה בשמחה לא אמרו לעשות בה איסור ח"ו ולא נתכוונו אלא לגבי שמחת בקיום המצוה. לא שנגון המזמור יעורר השמחה. כ"ש אחר שכבר נתקיימה המצוה בשמחה ובטוב לבב. לשמחה מה זו עושה ככה. ובפרט להנאה גופנית בלבד: אמנם בחתונה אין בנו כח לאסור משום שמחת חתן וכלה שהיא מצוה רבה ואפ"ה לא שפיר דמי לגדושי טובא משום דבכל ענין יהיה מותר. והאשה המשוררת במקום שאנשים שומעים איסור כפול הוא. ולפיכך גם לשתק התינוק תזהר שלא להשמיע קולה אם לא תוכל להשתיקו בענין אחר: י"ד באב במנחה אין נפילת אפים:

מעלת ט"ו באב ודיניו :

ט"ו באב לא היה יו"ט לישראל כמוהו. בו כלו מתי מדבר. יום שהותרו שבטים זה בזה. יום שהותר שבט בנימין לבא בקהל. יום שביטל הושע פרדסאות שהושיב ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל. יום תבר מגל. עד אותו יום היו כורתים עצים למערכה ומכאן ואילך פוסקין שתשש כחה של חמה. בו ניתנו הרוגי ביתר לקבורה. אין אומרים בו תחנון ול"ה ול"ץ אבל אח"ח ולמנצח אומרים. ומה שכתב בש"ע סימן קל"א ס"ה ברמ"א שא"א למנצח בט"ו באב. טעות נפל בדפוס במקום ט' באב. ומראה מקום שנרשם סי' תקנ"ט מוכיח כי שם כתוב בענין תשעה באב. ודעת הגאון מהריעב"ץ שאין אומרים אח"ח ולמנצח: מהיום ההוא והלאה ירבה לעסוק בתורה בהוספת הלימוד גם בלילה. והמוסיף מוסיפין לו על שנותיו. אחר ט"ב קורין לעולם פ' ואתחנן ומפטירין (נחמו). מכאן ואילך מפטירין עד תשלום ז' דנחמתא :

דיני חודש אלול וערב ר"ה

[קצת התעוררות לימי אלול מס' חיי אדם וז"ל:

באהבת הקב"ה את עמו ישראל הרבה להיטיב אתנו וצוה לשוב לפניו בכל עת שנחטא ואף שהתשובה טובה בכל עת מ"מ חדש אלול הוא מובחר ומוכן יותר שיקובל תשובתו משאר ימות השנה לפי שהימים אלו הם ימי רצון מעת נבחרו לעם. שכשחטאו ישראל בעגל ונשתברו הלוחות בי"ז בתמוז ואח"ז עלה משה להר והתפלל ואמר לו הקב"ה פסל לך ונתרצה ליתן לו לוחות שניות ואז עלה בר"ח אלול ונשתהה שם עד יוה"כ שהיה גמר כפרה. ואיתא בתנא דבי אליהו ישראל היו נוהגין כל אותן הימים צום ותענית. יום אחרון שבכולם דהיינו בעשרה בתשרי גזרו תענית וצום בתענית ולפיכך נקבע אותו יום דהיינו יום הכפורים לכפרה לעולם ולפי שהיו ימים אלו ימי רצון מאז לכן בכל שנה ושנה מתעורר עוד הרחמים למעלה והם ימי רצון. ולפי שכשעלה משה תקעו בשופר במחנה להודיע לישראל שלא ישעו עוד. לכן גם אנחנו נוהגים לתקוע בשופר בכל יום מר"ח אלול ותוקעין בכל החדש חוץ מער"ה כדי להפסיק בין תקיעות רשות לחובה ויש מקומות שתוקעין גם במנחה ויש מתחילין מיום א' דר"ח ויש מיום

הנהגות חודש אלול :

ראוי לכל הירא דבר השם להשיב אל לבו יום המות. ויאמר ללבו לבי לבי הלא ידעת כי לא נבראת כי אם לשוב לעפר. מיום היותך לא זכרת אחריתך. הלא תדע כי כל הימים אשר אתה חי על האדמה. כצל עובר אתה. כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה. ימיך חרוצים. חייך קצובים. וכל אשר יעבור עליך יום או לילה יחסר חלק מחלקי חייך. ובכל יום תקרב אל הקבר והעוף בלי אבר. ומדוע לא ידעת כי עפר אתה ולא זכרת כי מן האדמה נולדת. ועל מי בטחת כי מרדת. ומדוע לא תשים אל לבך יום המר. יום אשר תאבד עצתך ונסרחה חכמתך. יום תדבק לשונך לחכך. יום ישאוך על כתף יסבלוך. ועל ארץ תחתית ישליכוך. ועל כל מעשה יחשבוך. וכאבק תדכה ואשך לא תכבה. יום תראה החשבון ערוך והספר פתוח ומאזני המשפט ושם התרעלה ביד ה' שם תמצא שמריה ותמצה נפשך בגיריה. ומה תשיב על זדונותיך.

מיום ב'. ועיקר התקיעות הוא לעורר לב העם ולהחריד לבותם שיעוררו לבותם לתשובה כי כן טבע קול השופר להחריד כמש"ה שיתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. וחייב כל אדם עכ"פ להכין את עצמו ליום שיכנס למשפט לפני ה' בר"ה שלשים יום קודם בתשובה ותפלה ויתן כל לבו רק לעבודת ה'. וגתנו רמז לזה "אני "לדודי "ודודי "לי ר"ת אלול. ולכן ירבה בכל החדש בתשובה ותפלה ולדקה וגתנו רמז לזה ומשלוח מנות "איש "לרעהו "ומתנות "לאביונים ר"ת אלול. נרמז שבחדש אלול ירבה במתנות לאביונים ומטעם זה יש נוהגין להתענות מר"ח אלול ואילך. ואמנם אין ראוי לנהוג בתענית אלא מי שהוא אדם בריא ויודע בודאי שהתענית אינו מזיק לו ואינו מבטל מת"ת אבל בדורות הללו שאנו חלושי כח ופשיטא הלומדים ומכ"ש מי שאין לו בלא"ה אלא לחם בדוחק יותר טוב שיאכל מעט וילמוד בכפלים עכ"ל]:

(א) ביום שני של ר"ח אלול מתחילין לתקוע ותוקעין כל חדש אלול חוץ מערב ר"ה (סי' תקפ"א):

(ב) נוהגין לעמוד באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה ואם חל ר"ה ביום ב' או ג' אז מתחילין לעמוד מיום א' שבוע שלפניו כדי שאותן שמתענין עשי"ת יוכלו להתענות ארבעה ימים קודם ר"ה נגד ב' ימים ר"ה ושבת וערב יום כפור שאין מתענין בהם ומי שמתענה בר"ה א"צ להתענות לפני ר"ה רק שני ימים ואף שנהג כמה פעמים להתענות ד' ימים לפני ר"ה אעפ"כ א"צ להתענות רק שני ימים ואין צריך התרה כי לא היתה כוונתו רק לתשלומין ועכשיו שמתענה בר"ה א"צ תשלומין (מ"א): (ג) הש"ץ צריך להתעטף בטלית בשעה שאומר שלש עשרה מדות (שם): (ד) אבל אסור לצאת מביתו לביהכ"נ לומר סליחות מלבד בער"ה שמרבין בסליחות אז צריך לילך לביהכ"נ (שם) אבל תוך י"ב חדש אסור להתפלל בימים נוראים כמו ברגלים אבל בדליכא אחר שרי (מ"א) אמנם סליחות מותר לומר אפי' בערב ר"ה (פ"מ): (ה) ביום ראשון של סליחות נוהגין רוב הקהל להתענות ונוהגין העולם והשלים התענית (מ"א סימן תקס"ב): (ו) ער"ה נוהגין להתענות כולם וא"צ לא קבלה ולא השלמה אפי' אין מתענה עשי"ת ואין קורין ויחל וא"א או"א ברככו במנחה מפני שאינו ת"צ (מ"א סימן תקפ"ב): (ז) אם חל ברית מילה בער"ה השייכים לברית מילה מלוה לאכול וכן מי שמזמין אותו הבעל ברית אף שאינו שייך לברית יכול לאכול שם (שם) רק שלא יאכלו בביתם קודם הברית ואחר שאכלו על הברית מותרין לאכול אפי' בביתם ובי"ב מותר לאכול אפי' קודם הסעודה

רק

שלא אז הראה פרי מעלליך ותמנא גמוליך. ואל מי תנוס לעזרה או מי יהיה עליך סתרה. הלא אז תאמר אוי לי מה עשיתי ומדוע לדבר ה' בזיתי. ואחרי שרירות לבי הרע פניתי. ובמה אתכסה וערום אנכי. התקושש והתבושש והכלם מחטאתיך ותן תודה לאלהיך בעוד נפש בגופך בטרם יחשכו כוכבי נשפך. אל ממשפט הקשה ילילנו. ממות יגאלנו. ויראו עינינו וישמח לבנו:

והנה עיקר זמן התשובה הוא בר"ח אלול שמרומז בר"ת שנאמר אריה שאג מי לא יירא. אריה ר"ת אלול ראש השנה יום כפור הושענא רבה. מי לא יירא באלו הזמנים. ועוד שמו סוד בלשון חז"ל אחורי ארי ולא אחורי אשה ר"ל לשוב אחרי אב שמזלו אריה ולא אחרי אלול שמזלו בתולה. עוד נתנו רמז אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול. עוד שובו אלי ואשובה אליכם. וס"ת ארבעה יודי"ן נגד מ' יום. ובבעל הטורים סדר נלבים אית' ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב ר"ת אלול. לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך. וכן לולא האמנתי לראות בטוב ה' לולא אותיות אלול שמאלול ואילך חרדתי נגד ה' עכ"ל. ובז"ח דף מ"ו ע"ד פי' ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים דא הוא ירחא דאלול עכ"ל. וכתב האר"י ז"ל את אביה זה הקב"ה ואת אמה זו כנסת ישראל יבכה האדם ויתחנן לפני ה' ירח ימים הוא חדש אלול שהמה ימי רחמים ורצון. לכן שירא את דבר ה' בכל החדש הזה ישוב קודם שעודהו וקודם שנתו וישתומם ויפשפש במעשיו ויתודה עליהם ושב ורפא לו. ויפרוש את עצמו ממותר תענוגים רק ההכרח. ויתמיד בלימוד ביותר ולקום בחצות לילה להודות לה'. ויש מוסיפים קדושה שסובלים בכל יום במקום סהרה בשחרית קודם תפלה. ויש להרבות בצדקה. ובספר אמרכל נתן רמז לזה איש לרעהו ומתנות לאביונים רמז מתנות עניים באלול. וכתב בש"ע סי' תקפ"א נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים. וכתב הא"ר מר"ח אלול פי' מיום שאחר ר"ח דבר"ח עצמו אין לומר סליחות. וכתב בס' טור ברקת שיותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים עם הצבור מללמוד. וכתב בר"י שכן ראה לקצת רבנים שתמיד היו עסוקים בגופי הלכות ובחיבורים. ובחודש אלול היו מניחים קצת מסדרם ללמוד גירסא [רק] תחנונים. והרמ"א כתב שמנהג בני אשכנז אינו כן אלא מר"ח ואילך מתחילין לתקוע כו' ועומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ראש השנה. וכמו שאבאר לקמן בסמוך כל אחת ואחת בפרט:

המתענין מ' יום לא יתענו בשבת ור"ח ולהשלים מ' יום יתחילו מט"ו באב (שם) ושל"ה כתב להתחיל מי"ז בתמוז להתענות במפוזרין וימים שמתענה בלא"ה כגון ט' באב וער"ח ויא"צ וכיוצ"ב ותענית חלום אין נתשלום. אבל באלול עצמו עולה הכל ע"כ. אבל במ"א ס"ס תקס"ח כתב בפשיטות דהכל עולה. וצ"ע שלא הזכיר מדברי של"ה הנ"ל (א"ר): כתב מ"א סי' תקס"ב דאותן מ' התעניתים א"צ להשלים דהא מתענין מפני תשובה: **כשמתענה** מר"ח אלול ואילך יאמר מהש"ת שיתן לו שררה וחיים ובנים לעבודתו. בהוצאת ס"ת יאמר י"ג מדות ג' פעמים גם ואני תפלתי לך ה' עת רצון ג"פ (מהר"י מרי"א א"ר). משנכנס אלול כשכותב אדם אגרת לחברו צריך לרמוז בהתחלתו שמבקש עליו לשנה טובה (מהרי"ל א"ר):

תניא בפרקי ר"א בר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות. והעבירו שופר בכל המחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר עבודה זרה והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר (תהלים מ"ז) עלה אלהים בתרועה וגו'. לכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה עכ"ל (פדר"א פרק מ"ו) ור"ל שע"י שופר הודיעום שמשה עלה להר שלא יטעו עוד כמו שטעו בחשבון בראשונה ועשו את העגל, וא"כ על ידי אותו שופר נתעלה השי"ת (ונתיירא) ונמנעו ישראל מלחטוא. ועל זה נאמר עלה אלהים בתרועה. לכן אנו תוקעים ג"כ כדי למנוע העם מחטא ועון כיון שעכשיו מתקרב הזמן של יום שדין הקב"ה יושב בר"ה ודן כל העולם כולו והרי הוא בעבור שיסורו מרע. ואח"כ כיון שהתחיל

רק יזהר לעשות הסעודה קודם שעה עשירית זמניות (שם): (ח) רבים נוהגים לאכול בער"ה קודם עלות השחר מפני חוקות הגוים הנוהגים להתענות בערב חגיהם ויכולין לאכול בלא תנאי אחר שכן נהגו (שם): (ט) אין נופלין על פניהם בער"ה בתפלה אבל באשמורה בסליחות נופלים ואף שנמשך אמירת סליחות על היום אעפ"כ נופלין על פניהם (שם) ואין תוקעין בער"ה אפי' יחיד בביתו אין רשאי לתקוע מפני כדי לערבב השטן (שם): (י) נוהגין לילך על הקברות קודם ר"ה ולהשתטח על קברי צדיקים ויקיף הקברות ולהרבות שם בתחינות ונותנים שם צדקה לעניים קודם שיאמר התחינות ואין לילך על קבר אחד ב"פ ביום אחד (מ"א בשם כתבים) ואומרים בכל סליחה בתחילתה או"א חוץ מן הסליחה המתחלת בשם (מ"א שם): (יא) מסתפרין ומסתפרין בער"ה כדי להראות שאנו בטוחים בהשי"ת שיוציא לאור משפטנו אבל עכ"פ לא ילבש בר"ה בגדים חשובים כמו בשאר יום טוב רק שתהיה אימת הדין עליו ונוהגין לטבול ער"ה משום קרי (שם):

דיני תענית של עשי"ת:

(א) המדקדקין נוהגין להתענות עשי"ת וארבעה ימים שאוכלים בהם היינו ב' ימים של ר"ה שבת ועיו"כ משלימים אותם קודם ר"ה כמו שנתבאר לעיל (בסי' שלפני זה) וכן נכון לעשות: (ב) ובאלו התעניתים א"צ קבלה ולא השלמה וכן מי שאינו מתענה רק יום א' או ב' ימים בעשי"ת אם נוהג כך בכל שנה א"צ לא קבלה ולא השלמה אבל מי שאינו מתענה בכל שנה צריך לקבל עליו אם רוצה להתענות וצריך להשלים רק אם מתנה בשעת קבלה שלא ישלים א"צ להשלים (סימן תקס"ב ע' בא"א): (ג) אלו התעניות אם התענה ג' פעמים בסתם צריך התרה ואם גמר בלבו שינהוג כן לעולם אפילו לא נהג כן רק פעם אחת ועתה מתחרט ג"כ צריך התרה אבל אם לא נהג עדיין אפי' פעם אחת אף שגמר בלבו לנהוג כן לעולם אין צריך התרה (א"ר סי' תקפ"ח): (ד) באלו תעניתים לפי שא"צ קבלה והשלמה אף שקיבל בפירוש התענית במנחה אם אירע ברית מילה באותן הימים יכול לאכול על הסעודת ברית מילה ואחר שאכל על הסעודה מותר אח"כ לאכול בביתו רק הב"ב בעצמו מותר לאכול אפי' קודם הסעודה מפני שיו"ט שלו הוא (מ"א סי' תקס"ח): (ה) כל אלו התעניתים אף שא"צ קבלה והשלמה יש להקל במקום שיש קצת חולי וא"צ התרה דמסתמא הכי קבילו עלייהו אם לא שמתענה יותר ממה שנהגו הצבור (מ"א שם וא"ר):

דיני תפלות של ראש השנה:

(א) יש נוהגים להתפלל בר"ה ויוה"כ בכריעה וצריכים לזקוף בברכת אבות כשיגיע למלך עוזר כדי להראות

מפני סור מרע תוקעים ג"כ כל החדש שיעשו סייג וסמך לדבר תקעו בחדש שופר משמע שיתקעו חדש שלם והוא כדי לעורר העם שיעשו תשובה על הראשונות ויהיו גם חרדים על דבר ה' לעשות להבא להיותם חרדים על דברו כי קול שופר מחריד ומעורר שנאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו מלשון וחרד על דברי שהוא חרד לעשות מצוה יותר מבאחר ימות השנה. והטעם שמזכירין ליום הדין שנאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול (לבוש) וזהו השיים הטור אחר דברי פדר"א הנ"ל וכל החדש כדי להזהיר את ישראל [והעברת שופר תרועה בחדש השביעי. ר"ת תשובה. רמז לתשובה בחדש השביעי. ש"ך על התורה סדר נבר] שיעשו תשובה שנאמר (עמוס ג) אם יתקע שופר בעיר וגו' ע"כ. שהוא לדברי הטור עצמו ולא מפדר"א. ועיין בלבוש שהוכיח שהאי מר"ח אלול דקאמר על כרחך יום א' דר"ח אלול ע"ש. וכתב בא"ז שכן פסק בתשובת מ"ב סי' ב' ורש"ל להתחיל לתקוע מיום א' דר"ח. אבל פה פראג נוהגין מיום ב' דר"ח וטעמא כתב במ"ת דסמכו על תקעו בחדש שופר ועם שני ימים של ר"ה יש שלשים יום. ועיין בב"ח. והנוהגים לתקוע מיום א' דר"ח נ"ל דשני ימים דר"ה חשובים כיום אחד עכ"ל. וכתב הא"ר ומשמע במקום חדש שאין מנהג טוב לקבוע להתחיל מיום א' דר"ח ע"ש. עוד כתב הלבוש שתוקעין בחדש אלול כדי לערבב השטן שלא ידע מתי יום דר"ה ויקטרג ועוד שע"י קול השופר הוא מתערב לפי שזוכר גם יום דינו כמו שאכתוב לקמן בתקיעות דר"ה ע"כ:

נוהגין לעמוד באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה. ואם חל ר"ה ביום ב' או ג' אז מתחילין לעמוד מיום א' שבוע שלפניו. ונוהגין כן משום שמנהג רוב העולם שיתענו עשרה תעניתים עם יום כפור כנגד עשרת ימי תשובה ולעולם יחסרו ד' ימים מר"ה עד יום כפור שלא יוכלו להתענות בהם דהיינו ב' ימים דר"ה ושבת תשובה ועיו"כ לפיכך כשחל ר"ה ביום ה' אז יכולין להתענות ד' ימים קודם ר"ה וה' ימים בין ר"ה ליו"כ ויום כפור והוא עשרה. וכ"ש כשחל בשבת. אבל כשחל בב' או בג' שלא יכלו להתענות ד' ימים באותו השבוע לכך מתחילין בשבוע שלפניו. וכדי שיהיה לעולם יום קבוע שלא יטעו קבעו להתחיל לעולם ביום א' ואז יוכל להפסיק בין התעניתים ולהשלים יו"ד ימי תענית בימים המדולגים (לבוש). עוד טעם לד' ימים אלו שלפני ר"ה משום דבכל הקרבנות נאמר והקרבתם ובר"ה נאמר ועשיתם שיעשה אדם עצמו קרבן בר"ה להכי צריך ד' ימים ע"י התענית בקור ויפשפש בחטאיו דומיא דקרבן מפני מומין: ומשכימין באשמורת ואומרים סליחות ותחנונים. וייט שמתחיל החזן אשרי שבו מתחיל לעולם מפני שהוא תהלה ושבח גדול להשי"ת. וקדיש אחר אשרי שכן דרך לעולם לומר קדיש אחרי פסוקים. ואח"כ אומר סליחות ותחנונים כל עיר ועיר כמנהגה. ומסיים ואנחנו לא נדע. ועושין כן עד יום הכפורים. ומה שנוהגין לעמוד באשמורת קודם עלות השחר הוא לפי שאמרו במדרש שהקב"ה שט בלילה בי"ח עולמות ובג' שעות אחרונות הוא שט בעוה"ז והרי הוא קרוב לנו בכל קראנו אליו באותו זמן (לבוש):

הנה צריך אנו למודעי בקוראי שמו סליחות. ע"ש שבהם קבועים רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה על סליחות עונותינו שעשינו עד עתה. גם נכללים בהם שערי תפלות. והנה בודאי כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך של עולם לבקש מלפניו על סליחות עונותיו בלתי תשובה בלבו. מה כחו כי יאריך נפשו בתפלתו על סליחות עונותיו זולת תשובה לכן יזהר האדם מאד בעת אמירת הסליחות לקבל בלבו תשובה גמורה היינו החרטה על העבר וקבלה על העבר. ומה טוב אם יכול להוריד דמעות בעת אמירת הסליחות כי שערי דמעה

לברכות שהשחיה שסוחה בברוך הוא מיוב ואחר כך ישחה בברוך אתה וכן בברכת ההודאה בסוף כשיגיע לוכל החיים יזקוף עצמו וישחה בברוך אתה ובשאר הברכות שאסור לשחות כשהגיע לברוך יזקוף עצמו וישאר זקוף עד שיתחיל ברכה אחרת ואחר שהתחיל הברכה יכול להתפלל בשחיה וכשיגיע עוד לברוך יזקוף עצמו וישאר ג"כ זקוף עד שיתחיל הברכה האחרת וכך יעשה בכל הברכות שאסור לשחות בהן תחלה וסוף (א"ר סי' תקפ"ב): (ב) דיני זכרנו ומי כמוך והמלך הקדוש והמלך המשפט וכתוב ובספר הכל נתבאר על מקומו בשמו"ע של חול ע"ש: (ג) צריך לומר לחיים בשו"א תחת הלמ"ד ואף דבכל השנה אומר בפת"ח ע"פ דקדוק אבל בר"ה שהוא יום הדין א"א בפת"ח שלא יהא משמע לא חיים (מ"א שם): (ד) אם שכח לומר ובכן תן פחדך וחתם המלך הקדוש א"צ לומר רק אם שכח בחרתנו ואם טעה באתה בחרתנו והתפלל של חול דינו כמו ביו"ט ע"ש: (ה) צריך לומר שהשלטון בקמ"ץ תחת שי"ן השנ' (מ"א שם): (ו) אף שבכל ימות השנה מתפללין בלחש אבל בר"ה ויוה"כ נוהגים להתפלל בקול רם אבל לא יגביהו קולם יותר מדאי ואם יכול לכוין ספי בתפלה כשמתפלל בלחש מוטב שיתפלל בלחש (א"ר שם) מר"ה עד מוצאי יוה"כ כופלין בכל הקדישים לעילא ולעילא (שם):

דברים שנוהגים לאכול בליל ר"ה:

(א) יהא אדם רגיל לאכול בליל ר"ה רוביא דהיינו תלתן כרתי תמרי סלקא קרא וכשאוכל רוביא יאמר יהי רצון מלפניך ה' או"א שירבו זכיותינו. כשאוכל כרתי יאמר יה"ר שיכרתו שונאינו. סלקא יסתלקו אויבינו. תמרי יתמו שונאינו. קרא יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו וכל מה שיקרא בכל מדינה בלשון רוביא יאכל אותו לסימן טוב ויאמר יה"ר שירבו זכיותינו וכו' השל"ה שיתעורר אדם בתשובה כשאומר יה"ר ויתפלל ע"ז בלב שלם (א"ר סי' תקפ"ג): (ב) יאכל דגים בליל ר"ה משום סימן לפרות ולרבות כדגים (שם) ואוכלים בר"ה ראש כבש ואומר יה"ר כו' שנהיה לראש ולא לזנב וגם יש בו זכר אילו של יצחק ואם אין לו ראש כבש יאכל ראש דג או של מין אחר משום טעם הראשון: (ג) נוהגין לאכול בליל ר"ה תפוח מתוק בדבש ואומרים יה"ר מלפניך ה' או"א שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה כדבש ומברכין על התפוח תחלה בורא פרי העץ שהתפוח עיקר ועל הדבש א"צ לברך ואחר שאכל התפוח יאמר יה"ר הנ"ל כדי שלא להפסיק בין ברכה לאכילה ואם אמר היה"ר בין ברכה לאכילה א"צ לברך שנית (מ"א וא"ר שם): (ד) יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים בר"ה שאגוז בגימט' חטא ועוד שהם מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה (שם): (ה) לא ישמש מטתו בשני לילות של ר"ה ואם הוא ליל טבילה שלא היתה יכולה לטבול מקודם לכן מותר (שם) ויחזור ויטבול שחרית משום קרי (א"ר):

דיני ראש השנה:

(א) אומרים אבינו מלכנו בר"ה אחר השמ"ע של שחרית וכן בתפלת מנחה ואם חל בשבת א"א וכן א"א במנחה

לא נענו: והובא בגמרא הקדושה ובזוה"ק בכמה מקומות שדמעות של אדם חביבות לפני הקב"ה יותר מכל התפלות. והובא שם שירחוץ פניו בדמעותיו. וביחוד בסליחה שמזכר שפיכת דמן של צדיקים יעורר לבו אל הבכי ע"ד הכונה שנתבאר לעיל בט"ב. ובכיה זו תהיה כפרה על עונותיו כדאיתא בגמרא כל המוריד דמעות כו'. וצריך לומר הסליחות בנחת ובמתון ובכונה ואסור להזכיר י"ג מדות שלא בכונה (מהר"ב שער אר"י): **הש"ץ** שאומר הסליחות מתעטף בטלית ואינו מברך להתעטף בציצית. דקי"ל ספק ברכות להקל. וכן הסכימו כל האחרונים (א"ז) ואם אפשר בטלית שאולה ודאי עדיף. (הגאון מהריעב"ץ) אבל הא"ר כתב בסימן תקפ"א דאין ליקח טלית שאולה משום דאז יטעו העולם שא"צ ברכה אף ביום אבל לא יאמר החזן הסליחות בלא עטיפת הטלית משום שאומרים בתוך הסליחות הי"ג מדות ואמרו חז"ל נתעטף הקב"ה כש"ץ ולמד למשה הי"ג מדות ש"מ שצריך עטיפה בשעת י"ג מדות. ואחר שגומרין הסליחות אומר הש"ץ ק"ש עם תתקבל אע"ג שבכל ימות השנה א"א תתקבל אלא אחר תפלת י"ח שכן הוא משמעות לשון צלותהון כפירושו תפלה וסתם תפלה ר"ל תפלת י"ח שאני סדר הסליחות שנתקנו כלם על סדר התפלה של כל היום כי הפסוקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי דזמרה והסליחות עם הי"ג מדות שאומרים בין כל אחת ואחת הם במקום תפלת י"ח שעיקר התפלה הוא י"ג מדות ואח"כ נופלין על פניהם כמו אחר כל התפלות ומסיימין ואנחנו לא נדע לכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם התקבל כמו אחר גמר כל תפלות השנה (לבוש): כתב בספר תניא סי' ע"ב דאם אין מנין אין לומר הבקשות בסליחות בלשון ארמית כמו במסותא מלכון שאין מלאכים מכירין בלשון ארמית אם לא המסורין לציבור: טוב לעמוד כשאומרים סליחות ועכ"פ יעמוד כשאומרים אל מלך יושב וכו' וי"ג מדות (א"ר): אבל אסור לצאת מביתו לביהכ"נ לומר סליחות מלבד בער"ה שמרבין בסליחות אז צריך לילך לביהכ"נ (מ"א) אבל תוך י"ב חודש אסור להתפלל בימים נוראים כמו ברגלים. אבל בדליכא אחר שרי (מ"א) אמנם סליחות מותר לומר אפילו בער"ה (פ"מ): אותם שמתענין עשרת ימ"ת אם מתענין בר"ה א"צ להתענות לפני ר"ה רק ב' ימים ואף שנהג כמה פעמים להתענות ד' ימים לפני ר"ה אעפ"כ א"צ להתענות רק שני ימים וא"צ התרה כי לא היתה כוונתו רק לתשלומין ועכשיו שמתענה בר"ה א"צ תשלומין (מ"א): אותם שמתענים עשרת ימי תשובה ראוי להם להשלים התענית ולא כמו שנוהגים רוב המון עם שלא להשלים ואוכלים ב' או ג' שעות אחר חצי היום בודאי יצא שכרם בהפסדם מפני שמתפלל מנחה ביחיד קודם אכילתו. ועוד שמתפלל בביתו ולא בביהכ"נ. ולא עוד אלא שמאבד טובות הרבה. כמה יש"ר וכמה אמנים. גם עניית קדושה עם הצבור. הלא טוב לו אז יותר שלא יתענה כלל. לכן יזהר בזה: ביום ראשון של סליחות נוהגין רוב הקהל להתענות ונוהגין העולם להשלים התענית (מ"א סימן תקס"ב): אומרים ברכות התורה קודם הסליחות. וא"צ לסדרן אח"כ עם הברכות מי שכבר אמרן בביתו (יעב"ץ):

אמרו חז"ל שנתעטף הקב"ה כשליח צבור ואמר י"ג מדות ואמר למשה בעת צרה עשו לפני כסדר הזה וברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם. והנה על זה הקשו כי הרבה עשו כן בי"ג מדות ולא נענו. ומתרץ האלשיך בשם לבנת הספיר שעל כן לא אמר אמרו לפני כסדר אלא עשו לפני כסדר שכוון לומר

במנחה של ע"ש. יש לומר כלה בציר"י תחת הלמ"ד (מ"א) צריך לומר סלח ומחל כי מחילה גדולה מסליחה. צריך לומר קרע רוע במירכא טיפחא ובנשימה אחת (ס"ז) צריך לומר מחה והעבר חטאתינו ופשעינו כו': (ב) מאריכים בפיוטים ובתפלה אפי' יותר מחצות היום רק אם חל בשבת אין להאריך הרבה (שם): (ג) המתפלל מוסף והתוקע הם הזוכים לעלות לתורה ואם נוטלים שכר אינם זוכים (קיצור של"ה): (ד) כשיש מילה מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר ואם המוהל בעצמו הוא התוקע נכון שלא ירחץ מדם המילה ויתקע בפה מלוכלך בדם מילה כדי לערב מצות מילה בשופר (שם ס"ז) וכן אם חל ראש השנה בשבת אף שאין תוקעין מלין קודם אשרי:

לומר כי לא באמירה לבדה תליא מילתא אלא במעשה כי אותן המדות שזוכרין רחום וחנון ארך אפים כו' תעשו אתם כסדר ההוא ועל ידי כן לא ישובו ריקם: **כתב** השל"ה מעלת התבודדות אין שיעור וסימנך אני וה"ו הושיעה נא כשאני וה"ו בהתבודדות שהוא השכינה אז נא' הישועה ולכן ראוי לכל אדם להתבודד באלו הימים ולשוב בתשובה שלמה:

אין מברכין ר"ח תשרי שהוא ר"ה כמו שמברכין שאר ר"ח וגם אין מזכירין ר"ח לא בקרבנות ולא בתפלה בר"ה והכל מטעם כדי לערבב השטן שלא ידע יום בסוף ר"ה כיון שלא קדשוהו וסימן לדבר בכסה ליום חגנו פירוש החודש מכוסה בו שלא יזכרוהו. ומטעם זה גם כן אין מתחילין לקרות פרשת בראשית ביום ר"ה שכן היה ראוי לקרות פ' בראשית בר"ה דהא קי"ל בתשרי נברא העולם דהיינו ביום ר"ה התחילה הבריאה והיה ראוי מפני זה לקרות בו פ' בראשית מ"מ אין קורין אותה כדי שלא ירגיש השטן ויאמר ודאי שהוא ר"ה הואיל ומתחילין בו התורה והוא יום ראשון שנברא בו העולם. וגם בשבת שאחריו אין מתחילין דהואיל ואידחי התחלת התורה מר"ה אידחי עד כלות כל ימי הי"ט דהיינו עד שמ"ת לפי שמאז והלאה יכולין לקרות הפרשיות זו אחר זו בלי הפסק מה שלא היה כן אם היו מתחילין בשבת שאחר ר"ה שהיו צריכין להפסיק לפעמים פרשיות של יו"ט יו"כ וסוכות (לבוש):

דיני וסדר התרת נדרים

(דה"ח) (א) מה שנוהגין בהתרת נדרים לומר אף שמלך הדין המבקש התרה צריך לפרט הנדר אך דעו נא רבותי כי א"א לפורטם כי רבים הם כו' זה אינו מועיל אלא לנדרים ששכח אבל לנדרים שלא שכח וזוכר אותם וצריך להתירם צריך לפרט הנדר ואם לאו אין מתירין לו ודי כשמפרש הנדר לפני אחד מהמתירין (שבלי לקט) ובתנאי מודעא שאנו מתירין אינו מועיל אלא בנדר שבינו לבין עצמו אבל בנדר שבין אדם לחבירו אינו מועיל:

(ערוגות הבושם) תנן במס' נדרים הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה יאמר כל הנדרים שאני עתיד לנדור בזו השנה יהיו בטלים. וכתב הטור מזה נתפשט המנהג לומר כל נדרי בעיו"כ. אבל זריזים מקדימין למצות וראוי להקדים קודם ר"ה ממש לעשות שני ענינים. ענין אחד התרה על העבר או אם היה מחויב איזה נדוי ינהג בעצמו שעה אחת נדוי (אך רבים מערערים ע"ז כמו שאבאר לקמן בשם ס"ח) ואח"כ יבקש מהחכמים ויתירו לו. ענין שני מסירת מודעא לבטל כל מה שיתקשר את עצמו מהיום בשבועה או בחרם או בנדוי וכיוצא בזה שהוא עתה מוסר מודעא ועוקר מעקרו ומבטלן. וכן הוא המנהג בא"י מתאספים בערב ר"ה בבתי מדרשות עדה קדושה מת"ח ויראי שמים. ואם אין פנאי בערב ראש השנה מתאספים בין כסה לעשור ועושין שני ענינים האלה בזה הסדר ויעמוד לפני עדה הקדושה. ואם אינו יכול בפני עדה מכל מקום צריכין להיות בית דין דהיינו ג'. ויאמר זה:

שִׁמְעוּ נָא רַבּוֹתַי דַּיָּנִים מֻמְחִים. כָּל־נֶדֶר אוֹ שְׁבוּעָה אוֹ אִסּוּר אוֹ קוֹנָם אוֹ חֵרֶם. שֶׁנָּדַרְתִּי אוֹ נִשְׁבַּעְתִּי בְּהָקִיץ אוֹ בַחֲלוֹם. אוֹ נִשְׁבַּעְתִּי בְּשֵׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים שֶׁאֵינָם נִמְחָקִים וּבְשֵׁם הוי"ה בָּרוּךְ הוּא. וְכָל־מִינֵי נְזִירוּת שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי וַאֲפִילוּ נְזִירוּת שִׁמְשׁוֹן א) וְכָל־שׁוּם אִסּוּר. וַאֲפִילוּ אִסּוּר הֲנָאָה שֶׁאָסַרְתִּי עָלַי אוֹ עַל אֲחֵרִים בְּכָל־לָשׁוֹן שֶׁל־אִסּוּר. בֵּין בִּלְשׁוֹן אִסּוּר אוֹ חֵרֶם אוֹ קוֹנָם. וְכָל־

שום

גליון הגרי"ב א) בשמעו נא רבותי וכו'. ד"ה „ואפילו נזירות שמשון". גם בנוסחאות השל"ה איתא הכי, ברם בנזיר י"ד ע"א ובמכות כ"ב ע"א מבורר להדיא דנזירות שמשון אין לו התרה כלל, וכ"כ הרמב"ם בפ"ג מהלכות נזירות דין י"ד בזה"ל מי שנדר נזירות כשמשון אינו יכול לשאול על נדרו שנזירות שמשון לעולם היתה עכ"ל. ועל טוב יזכר שמו של רב חביבי החכם השלם מתון ומסיק מהר"ל פערקהיים נ"י שהתעורר ג"כ בזה וכדי להסיר כובד הפליאה לא ינונה ההכרח אם נאמר דקילקול העתקה ושגגת הדפוס גרמו שהחליפו במקום שהיה כתוב אם לא נזירות שמשון וכו'. טעו והדפיסו תיבת אפילו נזירות וכו'. ולמצוה יחשב לכל מי שבידו בלתי הג"ה ליישב דברים שעל הלב מתקבל ומתיישב. ודע עוד דזה ל' השו"ע י"ד סי' רי"ד סעי' א' אם בשעה שהתחיל לנהוג היה דעתו לנהוג כן לעולם ונהג כן אפילו פעם אחת צריך התרה ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג כן לשם נדר לפיכך הרוצה לנהוג בקצת דברים המותרים לסייג ולפרישות יאמר בתחילת הנהגתו שאינו מקבל עליו כן בנדר וגם יאמר שאין בדעתו לנהוג כן אלא בפעם ההוא או בפעמים שירצה ולא לעולם וכו', עכ"ל. אמור מעתה מ"ש המסדר הלזה ז"ל לקמן בסמוך וכל שום קבלה וכו', ובין שום מנהג של מצוה וכו', או איזה הנהגה טובה וכו' שנהגתי שלש פעמים ולא התניתי שיהא בלי נדר וכו'. ולכאורה מחוסר מובן מאי איריא שנהגתי שלש פעמים הלא אפילו כשנהג רק פעם אחת צריך התרה כמש"כ בטור ש"ע, שהעתקתי למעלה ואשר על כן לכאורה עדיפא טפי שלא יאמר אותן שתי תיבות „שלש פעמים" אלא יאמר או איזה הנהגה טובה או איזה דבר שנהגתי ולא התניתי שיהיה בלי נדר וכו'.

שום קבלה אפילו של מצוה שקבלתי עלי. בין בלשון נדר בין בלשון נדבה בין בלשון שבועה בין בלשון נזירות בין בכל־לשון. וגם הנעשה בתקיעת כף. בין כל־נדר ובין כל־נדבה ובין שום מנהג של מצוה שנהגתי את־עצמי. וכל־מוצא שפתי שיצא מפי. או שנדרתי וגמרתי בלבי לעשות שום מצוה מהמצות. או איזה הנהגה טובה. או איזה דבר טוב שנהגתי שלש פעמים. ולא התניתי שיהא בלי נדר. הן דבר שעשיתי הן על עצמי. הן על אחרים. הן אותם הידועים לי. הן אותם שכבר שכחתי. בכלהון אתחרטנא בהון מעקרא. ושואל ומבקש אני ממעלתכם התרה עליהם. כי יראתי פן אכשל ונלכדתי חס ושלום בעון נדרים. ושבועות ונזירות. וחרמות ואסורין. וקונמות והסכמות. ואין אני תוהא חס ושלום על קיום המעשים טובים ההם שעשיתי. רק אני מתחרט על קבלת הענינים בלשון נדר או שבועה. או נזירות או אסור או חרם או קונם או הסכמה או קבלה בלב. ומתחרט אני על זה שלא אמרתי הנני עושה דבר זה בלי נדר ושבועה. ונזירות וחרם ואסור וקונם וקבלה בלב. לכן אני שואל התרה בכלהון. אני מתחרט על כל־הנזכר. בין אם היו המעשים מהדברים הנוגעים בממון. בין מהדברים הנוגעים בגוף. בין מהדברים הנוגעים אל הנשמה. בכלהון אני מתחרט על לשון נדר ושבועה ונזירות ואסור וחרם וקונם וקבלה בלב: והנה מצד הדין. המתחרט והמבקש התרה צריך לפרוט הנדר. אך דעו נא רבותי. כי אי אפשר לפורטם כי רבים הם. ואין אני מבקש התרה על אותן הנדרים שאין להתיר אותן. על כן יהיו נא בעיניכם כאלו הייתי פורטם:

והמתירין משיבין לו שלש פעמים בלשון זה:

הכל יהיו מתרים לך. הכל מחולים לך. הכל שרוים לך. אין כאן לא נדר ולא שבועה ולא נזירות ולא חרם ולא אסור ולא קונם ולא נדוי ולא שמתא ולא ארור. אבל יש כאן מחילה וסליחה וכפרה. וכשם שמתירים הבית דין של מטה. כך יהיו מתרים מבית דין של מעלה:

ואח"כ יהא מוסר מודעה לפניהם ויאמר בלשון זה:

הרי אני מוסר מודעה לפניכם ואני מבטל מכאן ולהבא כל־הנדרים וכל־שבועות ונזירות ואסורין וקונמות וחרמות והסכמות וקבלה בלב שאקבל עלי בעצמי הן בהקיץ הן בחלום. חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה. ובאם שאשכח לתנאי מודעה הזאת ואדור מהיום עוד. מעתה אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כלן בטלין ומבטלין. לא שרירין ולא קימין. ולא יהון חלין כלל וכלל. בכלן אתחרטנא בהון מעתה ועד עולם:

ויועיל זה כשלא יזכור לתנאי בשעת השבועה כמבואר ביו"ד: ואח"כ יאמר זה:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שכל־הקללות והארורים ונדוים ונזופים והחרמות והשמתות שקללתי שארתי או שנדיתי או שהחרמתי

אוֹ שֶׁשָּׁמַּתִּי אֶת־עַצְמִי אוֹ אִשְׁתִּי אוֹ בְּנֵי בֵיתִי אוֹ אֶת־אֲחֵרִים אֲשֶׁר מִזֶּרַע יִשְׂרָאֵל הֵמָּה אוֹ אֲחֵרִים שֶׁקִּלְּלוּ אוֹ שֶׁנִּדּוּ אוֹ שֶׁהֶחֱרִימוּ אוֹ שֶׁשַּׁמְּתוּ אוֹתִי אוֹ אִשְׁתִּי אוֹ אֶת־זַרְעִי אוֹ אֶת־בְּנֵי בֵיתִי. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי. אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ שֶׁאַל יִשְׁלְטוּ בָנוּ וְאַל יַעֲשׂוּ רוֹשֶׁם וְכָל־הַקְּלָלוֹת יִתְהַפְּכוּ עָלֵינוּ לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה כְּדִכְתִיב וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃[א]

ואחר כך העדה הקדושה יחזרו ויאמרו לו שלש פעמים בלשון הזה:

כֻּלָּם מֻתָּרִים לָךְ. כֻּלָּם שְׁרוּיִם לָךְ. כֻּלָּם מְחוּלִים לָךְ. כְּשֵׁם שֶׁאֲנַחְנוּ מַתִּירִין בְּבֵית דִּין שֶׁל מַטָּה. כָּךְ יִהְיוּ מֻתָּרִים בְּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה וְלֹא יַעֲשׂוּ שׁוּם רוֹשֶׁם כְּלָל. וְכָל־הַקְּלָלוֹת יִתְהַפְּכוּ עָלֵינוּ לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה כְּדִכְתִיב וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

הועתק מספר עבודת הקדש

מנהג חסידים בעה"ק ירושלים תוב"ב שראיתי למעלת הרב המקובל המופלא קדוש יאמר לו כמהור"ר כלב ברעבי זלה"ה ויחידי סגולה שלפני ראש השנה אחר התרת נדרים הרגילה בישראל. לא רצו לקבל נזיפה ח"ו לפני ר"ה ולא לפני חודש אלול מטעם שאין אנו יודעים בדור יתום הזה אם אותם עשרה המתירין הנזיפה יהיו כדאים להתיר דלא אפשר לבקש גדולי הדור שיבואו להתיר וכיוצא. ונמצא שהנזיפה ודאי וההתרה ספק. ועוד מטעם שהנזוף מ' יום אין תפלתו עולה לשמים כמ"ש בזוהר ולכן בחרו להתיר ההרה קללות בלי קבלת נזיפה. וההתרה זו היו עושים אותה אף בשאר ימות השנה ולפעמים בערבי שבתות. אך קודם ר"ה לא יעבור מלעשותה בעשרה.
וזה נוסחה כאשר נהגו בתוספת קצת נופך בס"ד:

יתקבצו יותר מעשרה ובכללם יהיו איזה ת"ח ויראי שמים ואם באולי לא ימצאו רק עשרה סגי בשלשה: יעמוד מתוך העדה אחד ויאמר:

הריני מבקש ממעלתכם להתיר לי קללות ונזיפות ודברים אסורים לבטל עין הרע הן וביוצא בהן.

ואם הם שנים או יותר יאמרו בלשון רבים. ואז יאמרו העדה הקדושה נכח פני המבקש התרה בלשון הזה:

מותרים יהיו כל קללות אלות ושמתות וחרמים נדויים וארורים נזיפות ובטויים וכשפים וכל דברים רעים וכל חלומות רעים ופתרונות רעים ומסירות דין ופתחון פה לרעה וכל מיני דברים אסורים וכל מיני גזירות קשות ורעות וכל מיני עין הרע שהושמו עליך או על שום אחד מבני ביתך. וכל קללות שקללו אתכם אחרים או שקללתם עצמכם בכל אופן שיהיה או שנתחייבתם שום קללה או ארור או חרם או נדוי או נזיפה או שום גזירה רעה באיזה צד ואופן שיהיו על הכל מעכשיו אנו מתירין ומבטלים הכל וכן אנו אומרים:

בצירוף וברשות קודשא בריך הוא ושכינתיה ברשות בית דין של מעלה וברשות ב"ד של מטה וברשות תורתנו הקדושה וברשות סנהדרי גדולה וברשות סנהדרי קטנה. מותרים לכם מותרים לכם מותרים לכם שרוים לכם שרוים לכם מחולים לכם מחולים לכם מחולים לכם אין כאן קללות אין כאן אלות אין כאן שמתות אין כאן ארורים אין כאן חרמים אין כאן נדויים אין כאן נזיפות אין כאן בטויים אין כאן כשפים אין כאן חלומות רעים ופתרונות רעים אין כאן מסירת דין אין כאן פתחון פה לרעה אין כאן מחשבות זרות והרהורים רעים אין כאן גזירות קשות ורעות אין כאן עין הרע דאנשים אין כאן עין הרע דנשים אין כאן עין הרע דשונאים ואוהבים כולם יהיו בטלים ומבוטלים וחשובים ככלי חרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש וכל מיני עין הרע יוסרו מעליכם ומבתיכם ויושלכו למצולות ים ככתוב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבותיך:

אנא ה' תתמלא רחמים ויכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין. וזכור לנו עקידתו של יצחק אבינו עליו השלום כאלו אפרו צבור ומונח על המזבח ותבים

א דברים כג,ו.

באפרו להצילנו ולכל ישראל מכל רע וכשם שמסכימים ומתירים לכם ב"ד של מטה כך יסכימו ויתירו ב"ד של מעלה וכל הקללות וחלומות ופתרונות רעים ופתחון פה לרעה וכל גזירות רעות כולם יתהפכו לכם לטובה ולברכה ככתוב ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך. וכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך. ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

נוסח מסירת מודעה שנהגתי לומר לפני ר"ס:

הריני מוסר מודעה לפניכם שכל מחשבה רעה והרהור רע ורעותא דלבא אם יעלה בלבי ומוחי ובפרט בעת התפלה והתלמוד תורה באיזה צד ואופן שאינו לכבוד ורצון הבורא יתברך מעכשיו אני מבטל אותן מחשבות והרהורים רעים ורעותא דלבא אשר הם נגד רצון קב"ה ביטול גמור כחרס הנשבר. וכל שכן אם אדבר איזה דיבור רע ואיסור מעכשיו יהיו הכל בטלים ומבוטלים. ועתה אני מברר ומפרש באר היטב ואני מגלה דעתי ורצוני בכל לבי כי רצוני ומאויי וכונתי לעבוד את בוראנו אלהי אברהם אלהי יצחק וישראל עבודה שלימה עבודה תמה במחשבה ודיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה כדת מה לעשות. וכל מחשבה ודיבור ומעשה נגד רצונו יתברך מעכשיו בטלים ומבוטלים כי הם מצד יצר הרע וההבל הבל. באופן שכל עבודתנו להבורא יתברך במחשבה ודיבור ומעשה הכל הוא לעשות נחת רוח לפניו דוקא בלי שום פניה כלל ועיקר והכל הוא לשם יחוד קב"ה ברחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל לדעת ר"ש בן יוחאי ורבי אלעזר בנו ולדעת הרב יצחק לוריא אשכנזי. המקום ברחמיו יעזרנו על דבר כבוד שמו מעתה ועד עולם: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

הנהגות ערב ר"ה ותפלת ר"ה

כתב השל"ה. ער"ה שהוא ערב ר"ה לא גרע מער"ח דעלמא אדרבה מכ"ש ער"ח זה שהוא יום האחרון בשנה ולמחר יעמוד בדין לכן צריך להיות ירא וחוחל כנוכד ראש וכנכנע מן היום האיום והנורא הבא עלינו וכל המרבה הרי זה משובח. וראוי שיטול צפרניו ויגלח וילבש לבנים ויעטוף לבנים להראות הבטחון שבטוח בחסד האל ית"ש שיוצא בדימוס (פי' ברחמים) אבל כל"פ לא ילבש בר"ה בגדים חשובים כמו בשאר יו"ט רק שתהיה אימת הדין עליו ולא יהא לבו פנוי מהרהורי תשובה והדביקות בהשי"ת בקיום התורה והמצות: וכתב בסדר היום גם צריך שיטהר עצמו וגופו ממש. שירחץ ויטבול במי מקוה אע"פ שאין דרכו בכך כל השנה. ביום הזה הנורא צריך עכ"פ לטבול כדי שיתפלל תפלת ר"ה בטהרה אע"ג שאינו נטהר מטומאת מת בלא הזאה מ"מ מה שיש בידו לעשות יעשה דהיינו לטהר מטומאת קרי עכ"פ. אבל אין מברכין על טבילה זו בהיותה חובה. וישליך מעליו כל המחשבות זרות שנתדבקו עמו כל השנה. וכל רגל ורגל חייב אדם לטהר עצמו קל וחומר בר"ה שצריך אדם לחפש אחר הטהרה והקדושה: כתב הלבוש אין משלימין התענית עד הלילה כדי שיוסיף מחול על הקודש: אם חל ר"ה ביום ג' מי שמתענה הפסקה ג' ימים ביום א' וביום ב' שלפניו ימים ולילות אזי יעמוד במוצ"ש אצל מי שמבדיל ויכוין לצאת עמו בברכה ויענה אמן ובזה יוצא שפיר אפילו אינו טועם מכוס הבדלה: **אחר** תפלת המנחה יכין עצמו לתפלת ערבית בכונה עצומה. ואם חל יום ב' דראש השנה בערב שבת אזי יזהר לעשות בערב ראש השנה עירובי תבשילין:

כתב בספר הפרדס בכל ערב יו"ט קודם שמקבל עליו קדושת היום קודם תפלת ערבית יאמר בפה מלא ובכונה גדולה לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו' הריני מוכן ומזומן לקבל עלי קדושת ימי החג הזה לקיים מ"ע שלוני בוראי ית"ש בתורתו הקדושה וכו':

סדר תפלת ערבית של ראש השנה:

ערבית נכנסין לבית הכנסת וקורין ק"ש בברכותיה וחותמין ופורס. ומה שאין אומרים מערבית בר"ה כמו בשאר יו"ט יש אומרים הטעם משום שהעם מתענין לא רצו לטרוח עליהם להאריך בבהכ"נ שהרי הינם צריכים להשלים. והואיל ובלילה ראשונה אין אומרים מטעם זה. אין אומרים אותו ג"כ בליל ב'. ועיין בלבוש סי' תקפ"ב עוד טעם. ואומרים פסוק תקעו בחדש שופר. ואומרים חצי קדיש וכופלין לעילא ולעילא. ומתפללין ז' ברכות ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע. ואם חל בחול אומר את יום הזכרון הזה יום תרועה מקרא קדש. ואם חל בשבת אומר את יום הזכרון הזה יום זכרון תרועה מקרא קדש ולא יום תרועה. שכיון שאין תוקעין בשבת אלא מזכירין התרועה בפה לא שייך לומר יום תרועה. ואין נוהגין לומר זכרון תרועה באהבה מקרא קדש כמו בשאר מועדים. והטעם משום דלשון תרועה מורה על דין לכך לא רצו לסמוך אחריה מלת באהבה שאין מקבלין הדין באהבה (לבוש). והנה ראוי לידע שכוונת כל נוסח התפלה של ר"ה הוא רק שיתקדש שמו הגדול בכל האומות ובכל העולם כי זה עיקר התפלות עתה בימים הנוראים האלו. לכן יזהר האדם להצטער בלבו ולבכות ביחוד ביום הדין הגדול והנורא הזה בעינן

שמדבר בתפלה מחילול שמו הגדול יתברך שמו. ויתפלל פנין זה מעומקא דלבא יותר מהתפלות שמתפלל בעד עצמו כי זה כל אדם שתה יש לו לבכות ולהצטער בתמידות על חילול כבוד שמו. והתחבולה אל התעוררת לבו אל הבכי שיאמר התיבות במתון גדול. ויפסיק בכל הפסק פנין לעורר לבו אל הבכי: ואחר תפלה בלחש יאמר הש"ץ קדיש שלם עם תתקבל. עלינו. קדיש יתום. אדון עולם. ואם חל ר"ה בשבת אומרים אחר תפלה בלחש ויכולו וברכה אחת מעין שבע ואומרי' בברכת מעין שבע המלך הקדוש וחותם בשל שבת לבד. וא"א במה מדליקין. ועיין מ"ש לעיל בתפלת שבת. ובר"ה מקדשים קידוש על הכוס בבית הכנסת ואומרים שהחיינו:

תפלת ראש השנה

דע שכתב השל"ה כתפלה בשאינה שלימה במחשבה דבור ומעשה היא פסולה כמו קרבן פסול ונמסרה לכלב שבא מכח לילית. ועליה נאמר לכלב תשליכון אותה. על כן יזהר כל אדם לכוין בכל ברכה וברכה ובכל תיבה ותיבה ע"כ: אחז"ל כי הג' ראשונות הוי כעבד המסדר שבח לרבו. וצריך לעמוד באימה וביראה. והן כנגד ג' אבות העולם:

תפלה לראש השנה

בכניסתו לבית הכנסת בליל א' דר"ה יאמר זה. ובראשי החרוזים חתום שם המחבר **אברהם חזן חזק**. ומשקלו ד' ד' תנועות. והחרוז **הקם משפלות** חבר בכל הדפוסים ונמצא בסדור **בית הזכרון** והוא מועל לר"ה לק"ק הספרדים שסידר ס"כ **ישראל קושטא** ז"ל.

אָחוֹת קְטַנָּה תְּפִלּוֹתֶיהָ.
עוֹרְכָה וְעוֹנָה תְהִלּוֹתֶיהָ.
אֵל נָא רְפָא נָא לְמַחֲלוֹתֶיהָ.
תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ:

בְּנֹעַם מִלִּים לָךְ תִּקְרָאֶה.
וְשִׁיר וְהִלּוּלִים כִּי לָךְ נָאֶה.
עַל מָה תַּעְלִים עֵינְךָ וְתִרְאֶה.
זָרִים אוֹכְלִים נַחֲלוֹתֶיהָ.
תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ:

רְאֵה א) אֶת־צֹאנְךָ אֲרָיוֹת זֵרוּ.
וּשְׁפוֹךְ חֲרוֹנְךָ בְּאוֹמְרִים עָרוּ.
וְכַנַּת יְמִינְךָ פָּרְצוּ וְאָרוּ.
לֹא הִשְׁאִירוּ עוֹלְלוֹתֶיהָ.
תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ:

הָקֵם מִשְׁפְּלוּת לְרֹאשׁ מַמְלֶכֶת
כִּי בְּבוֹר גָּלוּת נַפְשָׁהּ נִתֶּכֶת.
וּכְרוּם זֻלּוּת לִבָּהּ שׁוֹפֶכֶת.
בְּדַלֵּי דַלּוּת מִשְׁכְּנוֹתֶיהָ.
תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ:

מָתַי תַּעֲלֶה בְּתוֹךְ מִבּוֹר.
מִבֵּית כֶּלֶא עֶדְרָהּ תִּשְׁבּוֹר.
וְהַפְלֵא פֶּלֶא בְּצֵאתְךָ כְּגִבּוֹר.
לְהָתֵם וְכַלֵּה מְכַלּוֹתֶיהָ.
תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ:

חֵילָהּ קָבְעוּ הַגּוֹי כֻּלּוֹ.
וְטוּבָהּ שָׂבְעוּ בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ.
וְלִבָּהּ קָרְעוּ. וּבְכָל־זֹאת לֹא
מִמְּךָ נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ.
תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ:

זְמִרוֹת הַבַּת וְחֶשְׁקָהּ תַּגְבִּיר.
לַחְפּוֹץ קִרְבַת דּוֹדָהּ. וְתַעֲבִיר
מִלֵּב דַּאֲבַת נַפְשָׁהּ. וְתָעִיר ב)
לְבַקֵּשׁ אַהֲבַת כְּלוּלוֹתֶיהָ.
תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ:

נְחֵה בְנַחַת לִנְוֵה רִבְצָהּ.
רַב נִזְנַחַת מִדּוֹד חֶפְצָהּ.
וְהִיא כְפוּרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ.
לֹא ג) הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלוֹתֶיהָ.
תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ:

חִזְקוּ וְגִילוּ כִּי שׁוֹד גָּמַר.
לְצוּר הוֹחִילוּ בְּרִיתוֹ שָׁמַר
לָכֶם. וְתַעֲלוּ לְצִיּוֹן. וְאָמַר
סֹלּוּ סֹלּוּ מְסִלּוֹתֶיהָ.
תָּחֵל שָׁנָה וּבִרְכוֹתֶיהָ:

א) נ"א רְעֵה. ב) נ א וְתָמִיר או וְתָסִיר. ג) נ"א כִּי.

לערבית. לשחרית. ולמנחה:

למנחה כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מוֹרִיד הַטָּל: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

פירוש רש"י (נעתק ממחזור ויטרי כ"י פאריז עתיק יומין)

זכרנו לחיים. משום דיום דין הוא כדתנן בר"ה השנה עוברין לפניו כבני מרון. וא"ר יוחנן (ר"ה יח.) וכולן נזכרין בזכירה אחת [הנוסחא בגמ' נסקרין בסקירה] ולפיכך תקנו לומר זכרנו לחיים להתפלל שיזכרנו לחיים: **חפץ בחיים.** כדכתיב כי לא אחפוץ במות המת (כי אם) [הלא] בשובו מדרכיו וחיה: **בספר החיים.** הוא ספר הצדיקים הנכתבים לחיי עד: **מי כמוך אב הרחמים.** כלומר ואם לא נזכה במעשינו

עץ יוסף

מלך. בר"ה השנה: **עוזר.** בעשי"ת: **ומושיע.** ביום כפור: **ומגן.** בהושענא רבה (שערי שמים): **בחסד.** יכוון בני' ע"ב: **מחיה.** יכוון בני' ס"ג: **זוכר יצוריו לחיים ברחמים.** שהוא מעביר ראשון ראשון. ומתוך שאנו רואים שאתה רחמן לחיים כך יש לנו להאמין שנאמן אתה וכו' (אבודרהם): **מחיה**

ענף יוסף

בא"י אלהינו כו' אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. מה שאומרים ואלהי יעקב בוא"ו. משום דאיתא בזוהר ריש סדר ויקרא ונתתם לי אות אמת דא אות ו' דדא אקרי אות אמת ע"כ. וכתיב תתן אמת ליעקב: ז"ל הלבוש תקנו להוסיף בברכת מגן זכרנו לחיים מפני שבאלו הימים הקב"ה דן את כל העולם מי יחיה ומי ימות וצריכין אנו להתפלל על החיים. ובחיים נופל לשון זכירה שכן מצינו הלשון במקראות הרבה ומצינו באברהם זכירה דכתיב כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו. לכך תקנו לומר זכרנו לחיים בברכת מגן אברהם. והטור כתב ויש במטבע זה י"א תיבות כנגד י"א תיבות שבפסוק החפץ אחפוץ מות רשע וגו' וי"א תיבות שבפסוק ובשוב רשע מרשעתו (וכתב הב"י ואע"ג די"ב תיבות ניהו. מלת יהיה איננה מן הכלל דכיון שקודם ביזכיר מלת חיים איכא י"א תיבות שפיר קאמר דיש י"א תיבות בפסוק) וכן יש בפסוק (ישעיה ו) ועוד בה עשיריה וגו' (וכתב הב"י דר"ל דמתיבת ושבה ואילך איכא י"א תיבות) ותקנו כנגד אלו הפסוקים שיש בהם תשובה לפי שהן ימי תשובה: **למענך** אלהים חיים. ולכאורה וכי בשביל שהוא אלהים חיים יתן לנו חיים. אך הענין הוא שיש חיים בשני פנים. אופן אחד שיהיה אי לתענוג עוה"ז לאכול ולשתות וכדומה בכבוד המדומה. כמו שרוב החיים מבקשים לתכלית הזו. ועל זה נאמר בזוה"ק שהמה עזי פנים דומים לכלב. הלועק הב הב ולית ליה בושת פנים. אבל אופן ב' כדי לעשות רצון הבורא יתברך כי לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה. וכל זמן שאדם חי יכול לתקן עוותו ולעשות קנין שלימות וכמאמר חז"ל יפה שעה אחת בתורה ובמע"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב. ובזה האופן שהיבו אשר תקנו זכרנו לחיים. ולמה אנו מבקשים חיים. לזה אמר לא לתענוג ח"ו כי אם למענך אלהים חיים לעשות לך נחת רוח על שאמרת ונעשה רצונך. בתורה ומע"ט ולתקן את אשר עוותנו בזה ובדומה הכל ע"ש. (ספר הפרדס): **כתב** הטור מי כמוך יש בו שמונה תיבות כנגד ויזכור כי

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:
אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:
לְדוֹר וָדוֹר הַמְלִיכוּ לָאֵל כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ:
וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלֶךָ:
וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל

פירוש רש"י

כדכתב לחיים אתה ברחמיך הכן דרכך שאתה אב הרחמים וזוכר יצוריו לחיים ברחמים. וגם אחר מיתתו נאמן אתה להחיותם:

ובכן תן פחדך. כלומר ולפי שאתה אב הרחמים וחפץ בחיים של יצריך תן פחדך ואימתך עליהם כדי שייראוך ויעבדוך. ויהיו כולם באגודה אחת לעשות

עץ יוסף

מחיה המתים. ראשי תיבות מ"ה וסופי תיבות מ"ה הרי ב' פעמים מ"ה וזה סוד אם יתמהמה חכה לו: אתה קדוש. בברכה זו ישמח מאד על גודל קדושתו ית"ש: וקדושים. ישראל נקראים קדושים וראוי ג"כ לכוין על המלאכים העליונים:

ובכן. כתב הטור ואבודרהם ותקנו לומר ובכן ע"ש ובכן אבוא אל המל"ך לפי שהוא עתה יום הדין באים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. וכתב בסדור מגיד לדק ונראה שכוון על סוף פסוק שם ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת. כי מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי. ובפרט ביום הדין הגדול והנורא הזה ומי לא יבוש לבוא לפני המלך בלבוש ש"ק שנעשה מן הקליפות ק"ש מאלין שנאמר והרבע מאות איש עמו בגי' ש"ק כי מה אנו ומה חיינו ומה כחנו לסבול את התשובה הראויה לעשות לפי ערך עונינו ואף אם נהיה כל ימינו בתשובה היספיק. ובפרט בימים מועטים כאלה ימי הסליחות ע"ז תקנו לומר ובכן ע"ש מה שאמרה אסתר ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת אף שעשתה כמה תשובות נוראות כמד"א וצומו עלי וגו' וגם אני ונערותי אצום כן וכתיב ותלבש אסתר מלכות שלבשתה רוח הקדש ואף על פי כן אמרה ובכן אבוא אל המלך מלכו של עולם אשר לא כדת וכ"ש אנחנו: תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת וכו'. הנה רש"י כתב

ענף יוסף

בשר ומה וגו' ביב בו ח' תיבות כ"כ. וכתב הב"י כנראה שהוא סובר דהאי קרא בייך למי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים כלומר מפני שזוכר כי יצוריו בשר המה ובטבע הם חוטאים לפיכך מרחם עליהם. ובספר כד הקמח אות רי"ש כתב וז"ל וידוע כי מדת רחמים מליאות החיים וזה שאנו אומרים בתפלה זוכר יצוריו לחיים ברחמים עכ"ל: ובכן. הנה סדר התפלה זה נתקן לאומרו ביום זה מפני שבו הי' תחלת מעשיו של הקב"ה בבריאה ואנו מבקשים מלפניו ביחדם שלמו לטוב ופיקדם כמו כי בזה יודע כי לו הממשלה מעלה ומטה. וכל זה יושלם בביאת משיח כי הוא יודיע זה. וזהו באמת תדוע בעולם ואז ייראוך כל המעשים. ויעשו

עיון תפלה

ובכן תן פחדך. רבותינו ז"ל תארו לפנינו בכמה מקומות אפס קצה הפחד הנורא הנופל על כל דרי מעלה בשעה שמגיעים לקדושת השם, כמבואר בכמה מקומות בפרקי ההיכלות, וכמו שנאמר (ישעיה ו, ד) וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו' וינועו אמות הספים מקול הקורא, ונאמר (יחזקאל ג, יב) ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד וגו' ומתרגמינן קל זיע סגיא, ובברכת יוצר קדושה כלם כאחד עונים ואומרים ביראה והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים; ולפיכך גלוה לשמים התאר נורא אל התאר קדוש, כמו גדול ונורא קדוש הוא (תהלים צט, ג), קדוש ונורא שמו (שם קיא, ט), כי המשיג קדושתו של הקב"ה ירא ויפחד וירתע מפחד הדר גאונו. ולכן אנו מתפללין ביום הדין הגדול והנורא—שיתן פחדו ואימתו גם על כל דרי מטה, שיפקח עיניהם. להשיג קדושתו והדרת גאונו למען יאתיו כלם להשתחות לפניו ולעבדו שכם אחד: ובכן. פירשו ולכן, כמו בודוי ליוה"כ אתה יודע רזי עולם וגו' ובכן יהר"מ וגו', ואחר שאין ערוך ואין שעור ואין קץ לקדושתך—כמו שפקחת עיניהם של דרי מעלה ונתת פחדך ומוראך עליהם, כמו כן פקח עיניהם של דרי מטה ותן פחדך כחד רוחני הבא על ידי דעת והשבון, ולפיכך לא נמצא אלא אצל בני אדם בעלי דעה על כל מעשיך (הם בני האדם שנעשו ונגמרו ונשתלמו והשיגו מעלה יתירה אחרי בריאותם): ואימתך.

תקון תפלה

ובכן תן פחדך כו'. גם התפלה הנשגבה הזאת אמרו הקדמונים שנתחברה בבית מדרשו של רב חברו של שמואל ירחינאה, וסגנונה הנעים מעיד עליה בהיותו דומה לסגנון ברכת קדושת היום שבסדר המלכיות מלוך על כל העולם כלו בכבודך הנקרא בפי חז"ל בשם תקיעתא דבי רב; ובזוהר שמות דף נ"ב סוע"א אשכחנא בתקיעתא דרב בבבל

כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת. לַעֲשׂוֹת

פירוש רש"י

רצונך בלבב שלם ויהיו צדיקים ויכתבו לחיים כמה שידענו שאתה שולט בדבר זה לעשות ועוז בידך וגבורה בימינך לעשות כל זה ויהיה שמך נורא על כל מה שבראת :

עץ יוסף

על כסוק תפול עליהם אימתה ופחד . אימתה על הרחוקים ופחד על הקרובים . והאבודרהם כתב אימה היא גדולה מפחד . וישראל הם קרובים יותר להקב"ה להשיג גדולתו ית' קצת . והו תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך על ישראל שהם מעשיך כמ"ש ישמח ישראל בעושיו . ואימתך על כל מה שבראת על האומות שבראת וייראוך כל המעשים הם ישראל שהם קרובים בהשגה ומכירים רוממותך. וישתחוו לפניך כל הברואים. עשה"כ כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו . ומה שיש להעיר שבכל מקום שתמצא יראה בין אדם לחבירו נאמר ויראו ממך כמד"א וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ויראה שמאדם למקום נאמר וייראוך. אבל הענין הוא כי אצל האדם לא שייך לומר וייראוך או ויראו אותך כי האדם אין יראוי בעצמות מהיותו רק נגד פעולותיו היוצאות ממנו לכן יודלק בו לומר ויראו ממך ר"ל מן הפעולות היוצאות ממך גבורה ואבירות ואכזריות אבל הוא ית"ש יראוי בעצמות מהותו כמד"א ואראה ואפול על פני (יחזק' א). ויודלק בו לומר וייראוך : ויעשו כלם אגדה אחת. כמד"א ואגודתו על ארץ יסדה : לעשות רצונך . כדכתיב לעבדו שכם אחד . וכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם

ענף יוסף

ויעשו כלם אגודה אחת . וזה יהיה כבוד לעמך כשתצמיח קרן לדוד עבדך כי זה כבודן של ישראל וכל תקותם . ואז הסגולה שבעמך שהם צדיקים חסידים ישרים יראו וישמחו . כי כמו שישראל בזמן הגלות הם שפלים כן הסגולה שבהם הם יותר שפלים מכולם ובזמן הגאולה תהיה גדולתם וכבודם בערך שפלותם . ובזמן ההוא עולתה תקפץ פיה . ואז תמלוך אתה ה' לבדך. זו היא הכונה בסדר זה : כתב הטור ובכן עולה ע"ב למנין שם של ע"ב . ושם של ד' מתגלגל בצירופי ע"ב . וכתב הב"י פי' כשתכתוב י' יו"ד ה' ה"א ו' וא"ו ה' ה"א עולה הכל ע"א ועם השם עצמו עולה ע"ב . או בדרך אחר כשתכתוב שם בן ד' בענין זה יו"ד ה"י וי"ו ה"י עולה ע"ב . או כשתכתוב י' י"ה יה"ו יהו"ה עולה ע"ב . ובכן בגימטריא אני והו עכ"ל . ועיין בפרישה : ותיקנו לומר ג"פ ובכן. ובכן תן פחדך . ובכן תן כבוד . ובכן צדיקים . כי ג"פ ע"ב גימטריא רי"ו כנגד אותיות ג' פסוקים של ויסע ויבא ויט. והאבודרהם כתב וז"ל ותמצא באלו שלשה ובכן רמז למלכיות זכרונות שופרות . כי הראשון הוא ובכן תן פחדך כו' וייראוך כו' ויעשו כלם אגודה אחת כנגד מלכיות כי כל זה ענין המלוכה שממליכין אותו . והשני תן כבוד לעמך כנגד זכרונות שהוא הזכרה לטובה . והשלישי צדיקים יראו וישמחו וכו' כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ כנגד שופרות . כדאמרינן בספרי תמליכהו תחלה ואח"כ בקש מלפניו כדי שיזכר לך ובמה בשופר של חירות שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' . פירוש באיזה טובה תהיה זאת ההזכרה בשופר של חירות וזהו כי תעביר כו' ותמלוך אתה ה' לבדך כו' : אגדה אַחַת . בפת"ח וכן בסג"ל (מהרי"ל) והכנה"ג כתב לא ידעתי למה נשנה מלשון הפסוק (שמואל ב ב) ויתקבצו בני בנימין וגו' ויהיו לאגודה אחת בסג"ל. ומ"מ כתב שנהג כמהרי"ל (א"ר סי' תקפ"ב ס"ק י"ב) :

עיון תפלה

אימה נסמית, אימת גבור על חלש : על כל מה שבראת . כל נפש חיה במשמע שאינם משיגים טוב שלמות אחרי בריאותם , לבל ירעו ולבל ישחיתו ולא יגרמו שום היזק בעולם : וייראוך כל המעשים. יראת גדלך ורוממותך : וישתחוו לפניך כל הברואים . יכנעו לרצונך וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ : ויעשו כלם אגדה אחת . לא כהגודות של הימים האלה שכל כנופיא וכנופיא של בני אדם המסכימים לדעה אחת עושים להם אגודה בפני עצמה ופורשים מן הצבור ואומרים כי רק אתם האמת והצדק , באופן שלפי מספר הכנופיות — מספר האמתיות , וכמו שאמרו רבותינו (סנהדרין צ"ז ע"א) ותהי האמת נעדרת שנעשית עדרים עדרים . אבל כשיתגלה הוד קדושתך בעולם ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו — אז יֵעָשׂוּ כל האגודות לאגודה אחת שמסרתה האמת האחת לעשות רצונך בלבב שלם . ואמר בלבב שלם היינו בשני היצרים ביצר הטוב וביצר הרע (ברכות נ"ד א'), כי גם המדות הפחותות שבטבע האדם תשתעבדנה לעבודת השי"ת , יאכל ישתה ויישן כדי להחליף כח לעבודתו ית', ישנא לקיום המין, יכעס על עושי עולה, ויגבה לבו בדרכי השם.— ובאופן הזה יתוקן עולם במלכות שדי יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לו לבדו העוז והגבורה

תקון תפלה

בבבל תלת ובכן ובכן ובכן לקבל הני תלת וכו'.— נוסח רב עמרם בסדורו — למען שמו באהבה זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים כתבנו בספר חיים למענך אלהים חיים אל חי ומגן וגו' ישועה כי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים וגו' המתים לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש ובכן תן פחדך וגו' שֶׁהֶעֱלָמְתָּ וגו' ובכן תן כבוד לעמך וגו' ותקוה לדורשיך וגו' ובכן צדיקים וגו' והרשעה כלה וגו' ותמלוך אתה ה' אלהינו מהרה על וגו'

רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמָה שֶׁיָּדַעְנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשָּׁלְטָן*) לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהֹוָה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן־פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ.

פירוש רש"י

ובכן תן כבוד. וזהו תתן כבוד לעמך שיכירו כל העולם שמך ויכבדו את עמך שיאמרו אין אלהים כי אם בישראל: תהלה ליראיך. שיהללו אותם: ופתחון פה. כלומר כדכתיב ולך אתן פתחון פה בתוכם שיפתחו פיהם ולא ייראו משום אדם. ובזה תהיה שמחה לארצך וכו':

עץ יוסף

ה': בלבב שלם. פי' לא מיראת העונש וההכרת שאין לבו שלם עמו רק מיראת הרוממות שהיא יראה הבאה מן האהבה בלבב שלם בגין דאיהו רב ושליט. וזמש"א. כמה שידענו ה' אלהינו שהשלטן לפניך. ע"ש באשר דבר מלך שלטון. וזולתך אין שליטה כי אין אדם שליט ברוח אפילו לכלוא את הרוח שלא תצא ממנו: עוז בידך. ע"ש תעוז ידך: וגבורה בימינך. ע"ש דכתיב בתריה תרום ימינך. ורוממות היא גבורה שנא' ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל. ועוד ע"ש ימינך ה' נאדרי בכח: ושמך נורא. ע"ש יודו שמך גדול ונורא: על כל מה שבראת. שנאמר גדול שמי בגוים (מלאכי א, יא). וכתיב גדול ה' ומהולל מאד:

דובר שלום

ובכן תן כבוד ה' לעמך וכו'. לדעת הפשט הנלפ"ד מכירים מעלתך מקודם שנאמר תן כבוד. תהלה ליראיך. ולהמעולים מהם שמכירים מעלתך אך כל עבודתם מיראת העונש תן להם תהלה. ותקוה טובה לדורשיך. ולהמעולים בהם דורשי טובך היינו טוב העוה"ב ושכר ג"ע תן להם תקוה טובה שתמלא דרישתם. ופתחון פה למיחלים לך. ולשלימי המדע שכל עבודתם רק לש"ש שהם מיחלים לך מתי תגלה להם איזה מצוה למלאות רצונך. תן להם פתחון פה ע"ד שנאמר הרחב פיך ואמלאהו:

ובכן תן כבוד כו'. פי' כשתתן פחדך כו' ואימתך כו' על כל כו' ויעשו כלם אגודה אחת בזה תתן כבוד לעמך אשר הכירו כבודך מעולם ומורך עליהם שסבלו כל התלאות בעבור כבוד שמך וכסתה כלמה פניהם באמור להם כל היום א"א. אבל אז יתגדל כבוד עם ה'. ואמר ובכן תן כבוד כו' ע"ש אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי כו'. וזמש"א ובכן תן כבוד ה' לעמך תהלה ליראיך: ופתחון פה למיחלים לך. ע"ש ולך אתן פתחון פה בתוכם. ור"ל שעתה הם כרחל נאלמה מפני גוזזיה ואז יפתחו פיהם ויאמרו אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו: שמחה לארצך. ע"ש רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב. על כן מתפלל תשב שבות יעקב ואז

עיון תפלה

ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, כמו שידענו באמת שהשלטון לפניך וגו': ובכן. ובאופן זה, כמו (אסתר ד, טז) ובכן אבוא אל המלך: תן כבוד ה' לעמך. תחת אשר בימים האלה היינו משל בגוים מנוד ראש בלאומים (תהלים מד, טו) וירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו (דניאל ט, טז): תהלה ליראיך. תחת אשר בימים האלה מאשרים זדים (מלאכי ג, טו) וסר מרע משתולל (ישעיה נט, טו): ותקוה טובה לדורשיך. תחת אשר בימים האלה רגילים בני אדם להתיאש ולומר שוא עבוד אלהים (מלאכי שם, יד) אך ריק זכיתי לבבי (תהלים עג, יג): ופתחון פה למיחלים לך. מלה"כ (יחזקאל טז, סג) ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (תהלים לא, כה) חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'. כי בימים האלה אין פתחון פה למיחלים לה' להשיב חורפם דבר ותוחלתם צריכה חזוק גדול: שמחה לארצך. כי, הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן (יחזקאל לו, לה), ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה (ישעיה נא, ג):

תקון תפלה

וגו'. ובמחזור ויטרי — שֶׁהַשִּׁלְטוֹן — ובכן תן כבוד וגו' ותקוה לדורשיך וגו' ואז צדיקים יראו וגו' תקפץ פיה כי כל הרשעה וגו' ותמלוך אתה

---

*) שֶׁהַשָּׁלְטָן לפניך, כצ"ל במשקל קָרְבָּן, והוא שם מקרה, ופירושו הממשלה (דניאל ז, ו וי"ד), כן הוא דעת מהרי"ל, וכן הורה הלבוש, והסכימו עמו בעל מט"ם וט"ז ומג"א והריעב"ץ, וכן נקד ג"כ ר"ז הענא בסדורו, ורבים גורסים שֶׁהַשִּׁלְטוֹן אבל הוא משתמע לתרי אפי, שהוא גם שם מקרה (קהלת ח, ד ח) גם שם תאר למושל ושליט (דניאל ג, ב) אשר בקל יובלו לטעות שפירושו שהמושל לפניך. ועי' בסדור „עבודת ישראל" להריב"א שמבאר זה באריכות ובטוב טעם ודעת. המגיה מרדכי יעקב האבער.

וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:
וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלוֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

פירוש רש"י

ואז לדיקים. כשתלמיח קרן לדוד ותערוך נרו לדיקים יראו וישמחו: ועולתה תקפץ פיה. אותה העולה עתה בגלות תקפוץ פיה שלא תהא לה פתחון פה. תקפוץ תסגור: וכל הרשעה. מלכות רומי. כדכתיב וקראו להם גבול רשעה: ממשלת זדון מן הארץ. מלכות זדון:*)לבדך מהרה. כדכתיב ונשגב ה' לבדו ביום ההוא:

עץ יוסף

תשמח ארצך: וששון לעירך. ע"ש ששון ושמחה ימלא בה: וצמיחת קרן לדוד עבדך. זהו מלך המשיח ע"ש אצמיח קרן לדוד. וכתיב ודוד עבדי. ואמר קרן ע"ש שנמשח דוד בקרן המשחה: ועריכת נר לבן ישי משיחך. ע"ש דכתיב בתריה ערכתי נר למשיחי. אויביו אלביש בשת. וזמש"א כאן ועולתה ת"פ: ועולתה תקפץ פיה. ע"ש ועולתה קפצה פיה (איוב ה, טז). והטעם שלא יהיו רשעים בעולם עוד לימות המשיח: וכל הרשעה. כתב מהרי"ל כעשן תכלה בכ"ף ולא בבי"ת ע"כ. והכנה"ג הקשה הא לשון הפסוק כלו בעשן כלו (תהלים לז). ומ"מ כתב שנהג כמהרי"ל (א"ר סי' תקפ"ב ס"ק י"ב) וכן בהנהגת הגר"א כתב כעשן בכ"ף: הרשעה בחירי"ק שפירושו מעשה הרשעות בעלמה תכלה ומטעם זה אין לומר מלת מהרה שאינו לשון תפלה אלא כשעולתה תקפץ פיה אז הרשעה ממילא תכלה. ולא יאמר הרי"ש בשו"א והשי"ן בקמ"ץ שפירושה האומה הרשעה שאין זה כוונת התפלה בכאן. ולא יאמר כי כל הרשעה אלא וכל הרשעה וכו' דכל כי הוא טעם על מה שלמעלה הימנו ואין זה טעם למעלה הימנו אלא סיפור דברים בעלמא שכן יהיה אז בזמן ההוא כמו שמתחילין ובכן לדיקים שפי' ואז לדיקים יראו כו' (לבוש):

דובר שלום

ובכן לדיקים יראו וישמחו וכו'. לדיקים היינו העושים כמלות התורה יראו וישמחו. והנה מאמר יראו ואינו מבאר מה יראו יתכן שהוא נמשך למה שלפניו. שאמר ובכן תן כבוד ה' לעמך. ע"ז אמר ובכן לדיקים יראו אותו הכבוד וישמחו. וישרים שעבודתם ישר לשם ה' ולא לשום תועלתם יעלוזו. וחסידים שעושים הכל לפנים משוה"ד ברנה יגילו:

עיון תפלה

ובבן צדיקים יראו וישמחו. עפ"ה (תהלים קז, מב) יראו ישרים וישמחו: וחסידים ברנה יגילו. עפ"ה (שם קלב, טז) וחסידיה רנן ירננו: וכל הרשעה כלה. לשון חכמים, כמו כל העולם כלו, ועי' מה שכתבתי בזה בעיון תפלה לברכת יוצר דחול ד"ה ואשר משרתיו כלם: כעשן תִּכְלֶה. כנ"ל בסג"ל הלמ"ד כמשפט גל"ה. והוא עפ"ה (תהלים לז, כ) כלו בעשן כלו ועפ"ה (שם קב, ד) כי כלו בעשן ימי. ונרסת הספרים בעשן תכלה בבי"ת לא תתכן, כי הרשעה איננו חמר אשר יבער באש, ויכלה בעשן, אבל מליצה כעשן תכלה בכ"ף היא מליצה אמיתית, כרשעה תכלה ותתבטל בשפע האמת והטוב כעשן הכלה ומתבטל באויר. ודמה את הרשעה לעשן כי כמו שהעשן יוצא מחמרים בוערים באש כן הרשעה יוצאה מידי זדים ועושי רשעה אשר קרבו כתנור לבם בארבם וגו' בקר הוא בוער כאש להבה (הושע ז, ו): כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ. וכמוהו בתפלת על כן נקוה לך להעביר גלולים מן הארץ, ונוסף על המקרא (זכריה יג, ב) ואת רוח הטומאה

אעביר

תקון תפלה

ותמלוך

אתה הוא ה' אלהינו מהרה על וגו' בדברי קדשך על ידי דוד משיח צדקך ימלוך וגו' קדוש אתה וגו' ונאמר (ס"א ככתוב) ויגבה וגו'. ונוסח הרמב"ם — זוכר יצוריו ברחמים — ובכן וגו' ובכן תן כבוד לעמך וגו' ותקוה טובה וגו' ששון לעירך וגו' ואז צדיקים וגו' לדור ודור הללויה וכתוב ויגבה ה' וגו'. ובסדור תימני כת"י — זכרנו וגו' (כמו ברב עמרם) — יהללוך סלה ובכן יתקדש שמך ה' אלהינו על ישראל עמך ובכן תן פחדך וגו' שהשלטון מלפניך וגו' ובכן תן כבוד לעמך וגו' ותקוה לדורשיך פתחון פה וגו' ששון לעירך צמיחת קרן וגו' משיחך ואת צדיקים וגו' ממשלת זדון מן הארץ ומלכות העליזה מהרה תעקור וְתִשַׁבֵּר והמלוך אתה הוא ה' אלהינו מהרה על וגו' בירושלם עירך ובהר ציון משכן כבודך ונגד זקניך

כבוד

*) שייך לעמוד ב'.

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

עץ יוסף

ותמלוך אתה ה' לבדך. כי אז תבא העת שימלוך ה' לבדו ותשוב המלוכה לבעליה ואז יתגדל ויתקדש שמו הגדול בעולם וכדכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: ימלך ה' לעולם אלהיך ציון. ר"ל אתה ציון שה' הוא אלהיך דעי כי תבא העת שימלוך ה' לעולם שתשוב המלוכה לבעליה אבל עכשו לדור ודור הללויה

עיון תפלה

תעביר מן הארץ. וממשלת זדון פירשו הקדמונים שהיא מלכות רומי הרשעה, ואני כבר גליתי את דעתי בבאורי לשמונה עשרה בברכת ולמלשינים שהיא ממשלת היצר הרע המהסיא את העולם כענין שנאמר ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, וכן נראה מן התפלה שלפנינו המדברת מן הרשעה הַמְּפֻשֶּׁטֶת ולא מן הרשעים:

ותמלוך. ואז כאשר תעביר ממשלת הזדון ויצר הרע מן הארץ, תִּגָּלֶה וְתֵרָאֶה מלכות שדי בטהרתה ומקום מלכותו יהיה בהר ציון ובירושלים, ככתוב ימלך וגו' אלהיך ציון וגו':

תקון תפלה

כבוד ככתוב וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד (ישעיה כד, כג) ונאמר ה' ימלך לעולם ועד ונאמר ויגבה ה' צבאות במשפט וגו'. ובנוסח אבודרהם — זכרנו וגו' (כמו ברב עמרם) אלהים חיים אל חי מלך עוזר ומושיע ומגן (לפי עדותו כן היה בנוסח רב עמרם שנמצא בידו) וגו' מי כמוך אב וגו' (כמו ברב עמרם) מרום וקדוש ובכן יתקדש וגו' (כמו בתימני) אגדה אחת (זה לשונו „עש"ה (ס"ב כ, ס) ויהיו לאגדה אחת, ואמרו בספרי ברכה על פסוק יחד שבטי ישראל כשהם עשוים אגודה אחת ולא כשהם

קדוש

עשוים אגודות אגודות וכו' משל לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמיד עליהם פלטרים כל זמן שהספינות קשורות פלטרים קיימין פרשו הספינות אין פלטרים קיימין וכו' עיי"ש)· וגו' שהשלטון לפניך וגו' ובכן תן כבוד לעמך וגו' ותקוה לדורשיך וגו' שמחה וגו' ששון וגו' צמיחת וגו' משיחך ובכן צדיקים וגו' ותמלך וגו' (כמו במחזור ויטרי) קדוש אתה וגו' ככתוב וגו'. ובמחזור לבני רומא — זכרנו וגו' למענך אל חי גואל עוזר ומושיע ומגן וגו' מי כמוך וגו' זכור יצוריך ברחמים כמית וכחיה ונאמן וגו' מחיה המתים לדור ודור נגיד גדלך וגו' (כנוסח אשכנז לש"צ) וקדוש אתה ובכן וגו' שהשלטון וגו' ובכן וגו' ותקוה טובה וגו' ששון וגו' וצמיחות וגו' ועריכות וגו' בימינו ואז צדיקים וגו' על כל מעשיך על ירושלים עירך ועל ציון משכן וגו' הללויה וכתוב ויגבה וגו': *)המלך הקדוש. בברכות (י"ב ע"ב) אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל השנה כלה אדם מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט, ורב יוסף אמר לעולם האל הקדוש ומלך אוהב וגו' ור' אלעזר ס"ל כרב לכתחלה וכרב יוסף בדיעבד, ופסיק גמ' כרב. ובירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ו) ר' יעקב בר אחא ר' זעירא תנין בר בא בשם רב צריך לומר האל הקדוש. ר' בא בשם אבא בר רב חונה צריך לומר האל הקדוש ומרבה לסלוח, אין אנחנו צריכים לדחוק ולומר דאמוראי ניגהו אליבא דרב, אלא הכי פירושו שאע"פ שחותם המלך הקדוש צריך להזכיר ג"כ האל הקדוש, והיכן מזכירו? במה שהוא קורא סמוך לחתימה את המקרא ויגבה וגו' והאל הקדוש נקדש בצדקה, והטעם פשוט כי ביום הקדוש הזה צריכים להרבות בשבחו של מקום ולא לגרוע ח"ו, והתאר אל קדוש המורה אילותו וכחו וגבורתו ועזוזו תקפו ויכלתו יותר גדול ונכבד ויותר כולל מהתאר מלך קדוש, לפיכך אין ראוי להשמיטו ממקום קביעותו. ואבא בר רב חונה מוסיף שצריך לומר גם מרבה לסלוח, כלומר שצריך לכוין במה שהוא אומר והאל הקדוש נקדש בצדקה באיזה צדקה הוא נקדש במה שהוא מרבה לסלוח לפושעים בו שהיא צדקה גדולה מאין כמוה, כי לפי חקי טבע היצירה הנפש החוטאת היא תמות כתק האוכל סם המות, ובירושלמי (מכות פרק ב' הלכה ו') שאלו לחכמה (סדר השתלשלות הסבות והמסובבים) חוטא מהו עונשו? אמרה להם חטאים תרדף רעה (כאשר ירדוף הרעל את אוכליו ולא יועילו כל כפר וכל סליחה) שאלו לנבואה (לאמת ומשפט) חוטא מהו עונשו? אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל יח, כ) לפי שמרד במלכו של עולם וכבוד מלך לא נִתַּן למחילה (קדושין ל"ב ע"ב), וכששאלו להקב"ה

*) עייך לעמוד ב'.

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּה יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

א ישעיה ה, טז.

פירוש רש"י

קדוש אתה ונורא שמך. כדכתיב ושמי נורא בגוים: המלך הקדוש. כדאמר רבא*) משמיה דרב (ברכות יב:) כל השנה מתפלל אדם האל הקדוש. מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ר"ה ויוה"כ שמתפלל

*) כ"ה גם בכ"י מינכען. עי' בד"ס.

עץ יוסף

הלנויס אין לכס להלל רק שס יש שכך נשבע הקדוש ברוך הוא שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק:

קדוש אתה. כי קדושתך מעצמותך מה שאין כן קדושתנו וקדושת המלאכים אינה קדוש' עצמית לנו רק כי אתה הקב"ה המקדש אותנו ובדרך השאלה אנו נקראים קדושים: ונורא שמך. אפי' על המלאכים: ואין אלוה. פי' אין שום כח (מבלעדיך) שלכן נקרא הוא יתברך אלהי האלהים משום שכל כח פרטי הנמצא בכל העולמות הכל הוא יתברך הבעל כח שלהם שמשפיע בהם הכח והגבורה כל רגע. ועי' מ"ש על הודו לאלהי האלהים: המלך הקדוש. אתה הוא המלך הקדוש שאין יכולת בשום נברא ונאלל להבין ולהעריך קדושתך. והטעם שתקנו לומר מר"ה ועד יוה"כ המלך במקום האל לפי שמראה מלכותו על בני העולם ששופט אותם בימים אלו:

דובר שלום

קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך. כבר באמרנו שענייניו של הב"ה שהוא נעלם מצד עצמותו. ומתגלה מצד מעשיו. זהו קדוש ונעלם אתה מצד עצמותך. שהוראת קדוש מורה על ההבדל וההפרש. ונורא שמך מצד פעולתך. שמשמותיו של הב"ה המה פעולותיו. שמספר שמ'ו כמספר רצו"ן. ובכל אופן המדריגות שבין קדושת העלמך שהוא ספירת כתר עליון. עד הסגלות שמך שהוא ספירת מלכות אין אלוה מבלעדיך. ע"ד שנאמר אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. בכן נאמר ויגבה ה' צבאות במשפט. שגם במשפט הדין גבה ה' צבאות בהוי' שהוא רחמים. והאל הקדוש שהוא נעלם מצד קדושתו. נקדש ונעלם בצדקה היינו בפעולת צדקותיו בעולם שבו יתברך מתאחדים כאחד. ההעלם וההתגלות:

עיון תפלה

קדוש אתה ונורא שמך. כמו שנאמר (תהלים קיא, ט) קדוש ונורא שמו: ואין אלוה מבלעדיך. מקראות הרבה יש בתנ"ך שאין אלוה מבלעדי ה', כמו ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי (דברים לב, לט), ואין אלהים זולתך (ש"ב ז, כב), כי אתה ה' אלהים לבדך (מ"ב יט, יט), ומבלעדי אין אלהים (ישעיה מד, ו) וכיוצא בהם, ומה ענין המקרא ויגבה ה' צבאות במשפט לכאן? לפיכך נמצאו סדורים כהכסים וכת"י הגורסים ונאמר ויגבה ה' וגו', אבל לא הבינו כונת המאמר הזה. המאמר קדוש אתה מדבר מיום הדין הגדול והנורא שעתיד להיות באחרית הימים אחר שתתגלה מלכות שדי בעולם והאלילים כליל יחלוף ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, אז ישב הקב"ה על כסא דין בעמק יהושפט (יואל ד, יב) לשפוט כל יצורי בראשית את הדין האחרון מי לשבט ומי לחסד, הוא היום הגדול והנורא שנזכר בסוף מלאכי כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, ובעמוס (ה, יח) הוי המתאוים את יום ה'. והזכירו יונתן בן עוזיאל בתרגום (ש"ב כג, ו) באיתגלאה בית דינא רבא למתב על כורסי דינא למדן ית עלמא, ובתרגום תהלים (עג, כ) היך חלמא מן גבר דמתער ה' ליום דינא רבא באיתער יתהון נן בית קבורתהון וכו'. ועל אותו הדין אמר ריש לקיש (ע"ז ג' ע"ב) אין גיהנם לע"ל אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומקדיר עליהם וכו' ומפני אותו הדין היה מתירא שמואל הנביא ואמר למשה דילמא חס ושלום לדינא מתבעינא (חגיגה ד' ע"ב) ועל אותו היום אמרו רבותינו (ב"ר פצ"ג סי' י') אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה וכו' לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא וכו' על אחת כו"כ, והמשך המאמרים כך הוא, אחרי אשר תמלוך אתה ה' לבדך וגו' שנאמר ימלך ה' לעולם וגו' אז תתגלה קדושתך

תקון תפלה

להקב"ה חוטא מהו עונשו? אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו, האין זו צדקה וחסד? ובאמרו מרבה לסלות כוון למה שאמר ר' יהודה שבזמן הגלות הקב"ה מוותר הרבה סליחה משלו ילקוט שמעוני תהלים כ"ה רמז תש"ב, וצ"ל שרב היה אומר את המקרא הזה בכל עשרת ימי התשובה אפי' בימות החול שאין אומרים ובכן, והיה אצלו נוסח ברכת הקדושה בימים האלה כמו שהיה בימי הפרקי דר' אליעזר סו"פ ל"ה „קדוש אתה ונורא שמך וגו' והאל הקדוש נקדש בצדקה בא"י המלך הקדוש" ראה מש"כ בזה בתקון תפלה לשמונה עשרה ברכות בברכת קדושת השם:

ועזוז

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

אם חל ליל ב' של ר"ה במוצאי שבת אומרים ותודיענו קודם ותתן לנו:

וַתּוֹדִיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ. וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים. וַתַּנְחִילֵנוּ זְמַנֵּי שָׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ וְחַגֵּי נְדָבָה. וַתּוֹרִישֵׁנוּ קְדֻשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל. וַתַּבְדֵּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. יוֹם (לשבת זִכְרוֹן) תְּרוּעָה (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ. זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

פירוש רש"י

שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט. לפי שאמר הקב"ה המליכוני עליכם בראש השנה כדכתיב אני ה' אלהיכם וסמיך ליה בחודש השביעי: ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הזכרון. לשון המקרא זכרון תרועה מקרא קודש. ואין אומרים ומועדים לשמחה וחגים וגו' לפי שאין קרוי תג

עץ יוסף

אהבת אותנו ורצית בנו. פי' כי אינו דומה אהבתנו אליו יתברך לאהבתו אותנו. כי אנו נאהב אותו מצד הטוב והמועיל והערב. אבל אהבתו אותנו אינו לא מצד הטוב ולא מצד המועיל ולא מצד הערב וגם לא מצד הדמות וההשואה אליו בשום צד ואופן ולא מצד טבע האהבת המוליד כטבע אהבת האב אל הבן. או הפועל למעשה ידיו שטרח בו. כי הבן נתח מן האב. והפועל חס על טרחתו שטרח ועמל. מה שייך בו יתברך כי בדבר ה' הכל נעשה. רק היא אהבה סגולית רצונית בלי שום טעם בעולם וזמש"א אהבת אותנו ורצית בנו לא בצדקתנו כמד"א לא בצדקתך רק בדרך סגולה ממש. וזמש"א והייתם לי סגולה וכה"א כי יעקב בחר לו יה מצד שהוא טוב ומועיל וערב כלהו איתנהו ביה. אבל הקב"ה לקח את ישראל רק לסגולתו בדרך סגולה נפלאה בלי שום טעם כלל: את יום הזכרון הזה. ואינו צריך להזכיר ר"ה לומר ואת יום ר"ח הזה. שגם הוא בכלל יום הזכרון דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם. וכבר אמרנו שיש לטעליס

דובר שלום

אתה בחרתנו וכו'. נגדי האהבה שלשה שמה. היינו מצד הבחירה נגד הגרוע ממנו. ומצד הטוב שהוא טוב באמת. ומצד הרצון בלי שום סבה רק שכן עלה ברצון. זהו אתה בחרתנו אהבה בחירית נגד הגרועים ממנו. אהבת אותנו מצד שלימות הטוב אשר בנו. ורצית בנו אהבה רצונית. והולך ומבאר ורוממתנו מכל הלשונות הייט ענין הבחירה. וקדשתנו במצותיך שהוא מעלת הטוב אשר בנו. וקרבתנו לעבודתך מצד הרצון שרצית לקרב אותנו: ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. כידוע שהכנוי"ת ניכר גדולתו מצד מעשיו. ונעלם מצד קדושת עצמותו. ואנחנו מכירים שהוא הגדול מצד מעשיו והקדוש מצד עצמותו:

זכר ליציאת מצרים. כדאיתא במס' ר"ה. בר"ה נגאלו אבותינו ממצרים אתיא סבילה סבילה יעו"ש:

עיון תפלה

ועזוז נוראותיך לעיני כל חי ויראו הכל כי קדוש אתה ונורא שמך ואז תשב על כסא דין לשפוט תבל בצדק ולתת לכל איש כדרכיו, בעת ההיא ישח אדם וישפל איש ועיני גבוהים תשפלנה ויגבה ה' צבאות במשפט

אלהינו ואלהי אבותינו. יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו. וזכרון אבותינו. וזכרון משיח בן־דוד עבדך. וזכרון ירושלים עיר קדשך. וזכרון כל־עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום ביום הזכרון הזה. זכרנו יהוה אלהינו בו לטובה. ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו. ורחם עלינו והושיענו. כי אליך עינינו. כי אל מלך חנון ורחום אתה:

גליון הגרי"ב ביעלה ויבא בתפלת ר"ה ביום השבת וביום. המנהג שלא להזכיר כמש"כ המג"א סי' תפ"ב סק"ה (אהא שכתב הרמ"א דצריך להזכיר בשל שבת יעו"י) בזה"ל ביש"ש פ"ק דביצה פסק שאין להזכיר שבת ביעלה ויבא וכ"פ הלבוש בשם כמה גדולים וכ"כ ב"ח ומהרי"ל בתשובה ע"כ והט"ז סק"ב האריך ומסיק להזכירו וסיים אפילו לאותן הגדולים שאין מסכימים להזכירו אין למחות בשום אדם אם מזכירו דהא אין כאן ברכה לבטלה וכו'. וז"ל הלבוש סי' תפ"ב סעי' א' ואין נוהגין להזכיר ביעלה ויבא וכו'. ביום השבת וכו'. שהרי כבר הזכיר שבת בריש אתה בחרתנו ולמה לו להזכירו שנית עד סוף הברכה סמוך לחתימה וכו'. ותמהני מאוד על מורי מהרמא"י ז"ל שכתב שמזכירין שבת ביעלה ויבא ואע"פ שהאמת הוא שזהו דעת וקצת גדולי הפוסקים וכו'. אבל שמעתי סכמה וכו'. ולא הזכירוהו וגם כל הדפוסים הישנים יוכיחו שהמנהג כן שהרי לא הודפס בשום אחד שבת ביעלה ויבא בשום וכו'. וכמדומה לי ששמעתי טעם נכון שלא להזכירו שהרי עיקר יעלה ויבא לא נתיסד אלא על הזכירה והפקידה ואין שייך זכרון אלא בר"ח ויו"ט דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון וגו' ולא הוזכרה שבת באותה פרשה לפיכך אין צריכין להזכיר שבת במקום שעיקרו משום זכרון שהוא משום ר"ח ויו"ט וכו'. עכ"ל. והנה בדפוס המחזור הלזה [דפוס אלטונא שנת תקל"ג] המצא פעמים נזכר של שבת ביעלה ויבא ופעמים אינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא כגון בהחזרת הש"ץ ליום א' דר"ה וברור היכא דמזכיר שגגות הדפוס ומאפס ההשגחה נעשתה ואני תקנתיה בע"ה במקומותם למושבותם:

פירוש רש"י

חג אלא חג המצות חג השבועות וחג הסוכות שבהן מביאין שלמי חגיגה ובהן כתיב שמחה ושמחת בחגך. אבל בראש השנה ויום הכפורים אין בהן שמחה ואין קרבן חגים. הלכך אין אומרים בהם ומועדים לשמחה. ואין אומרים בראשי חדשיכם לזכרון שאמר עולה לראש השנה ולראש חודש. דאמר רבא [ערכין מ. ושם הגירסא רבה] כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן מהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה ומסקנא אמר רב חסדא זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. ואומר והשיאנו את ברכת מועדיך דכתיב בפרשת אמור בראש המועדות אלה מועדי ה' וקאי אכולהו ואראש השנה ויום הכפורים. ויש שאין אומרים אותו משום דברכת מועדים לא כתיב אלא אחג ורגלים ורואה אני את דבריהם. ואם שבת הוא אומר את יום המנוח הזה ואת יום הזכרון הזה. ואומר מגן אבות בדברו. ומקדשין על הכוס ואומרים שהחיינו דהכי פסקינן [ערובין מ:] והלכתא אומר זמן בר"ה וביום הכפורים. ואומר במה מדליקין וקדיש:

עץ יוסף

ר"ח מפני השטן בכל מה שיוכל (לבוש). ואם ר"ה בשבת יאמר ותתן לנו כו' באהבה את כו' זכרון תרועה ולא יום תרועה. שכיון שאין תוקעין בשבת אלא מזכירין התרועה בפה. לא שייך לומר יום תרועה. ואין נוהגין לומר זכרון תרועה באהבה מקרא קודש כו'. וכ"ל שטעמא משום דלשון תרועה מורה על הדין לכך לא ראוי לזכור אחריה מלת אהבה שאין מקבלין הדין באהבה (לבוש). וכן במנהגים כתב שאין לומר באהבה. וכן כתב במטה אפרים וז"ל בין בחול בין בשבת אין לומר באהבה מקרא קודש כי תרועה מורה על דין ואין אהבה בדין עד כאן לשונו: יעלה ויבא וכו'. מזכיר כאן חמשה זכרונות כנגד חמש פעמים שקראן ישראל בפסוק אחד שנאמר (במדבר ח) ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש. משל למלך ששואל על בנו ואומר ישן בני קם בני אכל בני הלך בני לבית הספר בא בני מבית הספר. כך הקב"ה מתאוה להזכיר את ישראל בכל שעה:

עיון תפלה

במשפט הנורא הזה והאל הקדוש נקדש בצדקה אשר יעשה לעם סגולתו (ישעיה ה, טז) כמו שנאמר (שם ה, טז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מְלוֹךְ עַל כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ. וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל־הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ. וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ. עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ. וְיֵדַע כָּל־פָּעוּל כִּי אַתָּה

עץ יוסף

אלהינו ואלהי אבותינו כו'. יעורר לבו אל הבכי יותר ויותר על חלול שמו הגדול ויתבונן בזה הלשון עד מתי יהיה שמך הגדול מחולל בין העובדים לכוכבים ומזלות שמשחקים עלינו ואומרים איה אלהיכם יקומו ויעזרוכם. לכך מלוך על כל העולם כו': **מלוך** כו'. בקשתנו שיביא הזמן שתהיה מלכותו כללית על כל העולם על כל הארץ ועל כל יושבי תבל. לא לבד על ישראל והארץ הנבחרת כי אם על הכל בכללות. והיה זה להיות כלם מפעולות השם ובריותיו וראוי שידע כל פעול את פועלו ויבין כל יצור את יוצרו. ואין זה בדוממים ובצמחים ובבע"ח הבלתי מדברים כי אם שיאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו היא כוללת ומושלת על הכל (נחלת אבות):

ענף יוסף

מלוך על כל העולם כלו. עיין מ"ש בענין בזה הלבוש שאין לומר היבת כל. אבל בכל הספרים יש תיבת כל. וכתב הע"ז וכ"ל דמליצה הרבה פעמים כותב כשלא וקמ"ל כאן כולו ממש. והא"ר כתב ובאמת לא מצינו. ות"מ נראה לאמרו. שראיתי בכל הפוסקים ראשונים שכתבו: מלוך על כל העולם כלו. כתב הלבוש שאין לומר מלת כל. שהרי אומר אח"כ כולו:

ועל

דובר שלום

מלוך על כל העולם כלו בכבודך. הבוי"ם שזה בלתי הכליתי. לכן ראוי שתהיה מלכותו בלי גבול ותכלית. לכן לעת כזאת אשר בנ"א מתפרדים באמונתם ומיניהם לא יתכן שתכון מלכותו יתברך בעולם אחר שנמצאים הבלתי מקבלים עול מלכותו עליהם. אך לעתיד שתהיה כל הארץ שפה אחת נקראו כולם בשם ה'. אז תתפשט מלכותו בכל הארץ בלי גבול. והנה מכחישי השגחתו אומרים שאין כבודו לכנות אל מלכותו על שפלי

כשלם

עיון תפלה

מלוך על כל העולם כלו. כמו שאתה מולך עלינו ונקראת מלך ישרון (דברים לג, ה), מלך ישראל (ישעיה מד, ו), מלך יעקב (שם מא, כא), כן גלה כבוד מלכותך על כל העולם כלו והקרא בפעל מלך כל הארץ (תהלים מז, ח): **והנשא על כל הארץ.** עמ"ה (שם צד, ב) הנשא שופט הארץ: **והופע בהדר גאון עזך.** עמ"ה (שם פ, ב) יושב הכרובים הופיעה. וכן השתמש רב במליצה זו בתפלת ומפני חטאינו והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. השרש יפע ממשפחת השרש יפה, כמו חללו יפעתך (יחזקאל כח, ז) נרדף עם ותתעבי את יפיך (שם טז, כה), אלא שהשרש יפה מורה על יפוי גשמי והשרש יפע על יפוי רוחני, עי' מש"כ הרב מהרי"ל מעקלענבורג ז"ל בסדורו בתפלת שלש רגלים ד"ה חג השבועות: **תבל ארצך.** הארץ נקראת תבל בסגנון המליצה, אולי משרש בלל, לפי שנמצאו בה תבלול עמים שונים ותערובת דעות מתחלפות שכשם שאין פרצופיהם דומים זה לזה כך אין דעותיהם דומות זו לזו (ברכות נ"ח פ"א) וכל העולם הגשמי מורכב מששים ושבעה יסודות בעלי סגולות מיוחדות הבלולים ומעורבים זה בזה באופנים שונים. ובתפלה זו אנו מכוונים שיסיר הקב"ה את התבלול הנורא מעל עיני העמים למען יפקחו עיניהם לראות את האמת הטהורה והברורה: **וידע כל פעול כי אתה פעלתו.**

שנאמר

תקון תפלה

מלוך על כל העולם כלו כו'. בנוסח רב עמרם לא מצאתי נטיה מנוסח אשכנז, אלא שהוא מוסיף אחר ומלכותו בכל משלה והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך כמו בכל המועדים עד לעבדך באמת ודברך אמת וגו'. ובמחזור ויטרי — כי אתה יצרתו כל הבריות שאתה בראתם וכל הנשמות שאתה נפחתם ויאמרו וגו' באפו ה' מלך וגו' משלה וקדשנו וגו' ושבענו וגו' ודברך כלכנו אמת וגו'. ובנוסח תימני כת"י ויאמר כל אשר הנשמה באפו והשאר שוה לנוסח אשכנז. ובנוסח הרמב"ם ויאמר כל אשר רוח ונשמה באפו והשאר שוה. ובמחזור לבני רומא וידע כל פעל וגו' כל יצור וגו' ויאמרו כל אשר וגו' משלה והשיאנו וכו' לעבדך באמת והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך ודברך אמת וקים לעד ומבלעדיך אין לנו מלך אלא אתה (וכ"ה בסדור רב עמרם בתפלת מוסף בסדר מלכיות וכ"ה בשבלי הלקט השלם ה' ר"ה סימן רפ"ו) בא"י וגו'. מה שמסיימי' ומבלעדיך וגו' כדי לסיים מעין פתיחה ותתימת סמוך לחתימה. והרד"א כ' בשם בעל משמרת המועדות „הטעם שתקנו בחתימה ודברך אמת וקים לעד מפני שאנו אומרים למעלה מלוך על כל העולם כלו וגו' עד ומלכותו בכל משלה על זה אמר ודברך אמת וקים לעד שהבטחתנו כך בעתידות הגאולה כמו שכתוב והיתה לה' המלוכה ונאמר והיה ה' למלך וגו' ולכך אנו מבקשים שיאמת אותה הבטחה שהבטיחנו:

כי

פעלתו. ויבין כל יצור*) כי אתה יצרתו. ויאמר כל אשר נשמה באפו. יהוה אלהי ישראל מלך. ומלכותו בכל משלה: (לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו) קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך ושמחנו בישועתך. (והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו (בה) (בו) (בם) כל ישראל מקדשי שמך). וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וקים לעד: ברוך אתה יהוה מלך על כל הארץ מקדש (השבת ו) ישראל ויום הזכרון:

*) נ"א **יְצוּר** בשו"א

עץ יוסף

וטהר לבנו כו'. ואע"פ שביד האדם היא להיות צדיק או רשע כמו שאחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. מבקש מאת השם לסייעו כיון שהתחיל ליראה אותו ע"ד מה שאמרו חז"ל בא ליטהר מסייעין אותו (אגודהסס). וכשיאמר וטהר לבנו כו' יחשוב במחשבתו יוצרי ובוראי תטהר רעיוני ולבי בעבודתך הקדושה שתהיה עבודתי רק לשמך הגדול. ואנו מבקשים מלכנו שתקבל תפלתנו שהתפללנו שתמלוך על כל העולם: **כי אתה אלהים אמת** כו'. שהבטחתנו כך בעתידות הגאולה כמ"ש והיה ה' כו'. וכתב הלבוש ומשמין הנוסח משאר המועדים לומר ושהר בסוף. כדי לסמוך מלת באמת לכי אתה אלהים אמת. וכן במוסף: **ודברך אמת וקים לעד**. ולא יאמר ודברך מלכנו אמת שנאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים ולא כתיב מלכנו. ותקנו לומר זה הלשון ע"פ המדרש שאמר כשברא הקב"ה את מדת רחמים אמר לפניו רבש"ע למה בראתני שהרי אי אפשר שלא תדין את העולם אלא במדת הדין הואיל וזו היא דרך היושר. אמר הקב"ה לא אדון ואלך את העולם שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. לכך אנו מבקשים מהשי"ת שיקיים אות. דבר (לבוש): **מקדש ישראל**. אני נותן לך הוד"ע על שבחרת אותנו עם קדוש וקדשת אותנו: **ויום הזכרון**. ועל שנתת לנו יום הזכרון הזה שבודאי הוא לנו מתנה גדולה להיטיב דיננו. ועיין מ"ש בתפלת ר"ח שחל בשבת:

ענף יוסף

לאמרו פכ"ל: **באהבה** וברצון שבת קדשך. אע"פ שכתבתי בתפלת שחרית של שלש רגלים שאין אומרים באהבה בר"ה. היינו דוקא באתה בחרתנו שהוא נ"א בשביל ר"ה. אבל רצה במנוחתנו היה אומר בשבת אפי' אינו ר"ה. לפיכך באהבה האמור בו קאי אשבת שקבלו אותו במרה קודם מ"ת בלי כפיית הר כגיגית מאהבה ולא מיראה:

דובר שלום

העולם כמוהו. אך באמת במקום גדולתו שם ענותנותו. וזהו הודו להמליך מלכות גם על השפלים. וזהו שאנו מבקשים מלוך על כל העולם כולו בכ"ג. בכבודך שהוא כבוד הבלתי גבול. ולא תחשב זאת לך לפחיתות רק בהיפך. והנשא על כל הארץ ביקרך שזהו היקר שאתה מולך גם בתחתונים בעולם השפל: **כי אתה אלהים אמת**. אם כן כמו שאתה אמת כן דברך אמת. אם כן כמו זה מה שרואים בסדר ההנהגה שאין מתקיים יעוד הטוב לטובים ויעוד הרע לרעים בעולם הזה. אך באמת הסבה לזה שאתה קים לעד הנצחי אם כן יתקיימו דבריך באחרית הזמן שהוא זמן הנצחי ולא בעוה"ז הכלה ועבר:

עיון תפלה

שנאמר (משלי טז, ד) כל פעל ה' למענהו: **יצור**. כתב הרמב"ע בלחות שער השמות דף ל"ס שהאומרים **יְצוּר** בשו"א טועים הם וצ"ל **יָצוּר** בקמ"ץ כמשפט הפעול, וכן נקדו הרוו"ה והריב"א בסדוריהם, אלא שזה האחרון נקד גם בתפלת אתה זוכר וגם כל **היְצוּר** כי זכר כל **היָצוּר** בקמ"ץ, אבל הרוו"ה נקד שם בשו"א לפי ששם הוא תאר: **כל אשר נשמה באפו**. עש"ה (ישעיה ב, כב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו: **ומלכותו בכל משלה**. עש"ה (תהלים קג, יט): **כי אתה אלהים אמת**. עש"ה (ירמיה י, י) וה' אלהים אמת: **ודברך אמת**. עש"ה (תהלים קיט, קס) ראש דברך אמת: **וקים לעד**. כמו שנאמר בברכת אמת ויציב ודבריו חיים וקימים וגו' לעד ולעולמי עולמים: **מלך על כל הארץ**. כמו שנאמר (שם מז, ח) כי מלך כל הארץ אלהים: **מקדש ישראל**. כמו שנאמר (יחזקאל לז, כח) אני ה' מקדש את ישראל:

תקון תפלה

כי דברו אמת וקים לעד" עכ"ל. לפי"ז גם ודברך **אמת** מעין חתימה. גם נוסח **אבודרהם** שוה לנוסח **אשכנז**, וגם בימיו היה המנהג לומר **והשיאנו**. **וכתב**

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: אמן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עץ יוסף

ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים. וקשה הלא רק מבקר עד הערב טוב ה' לכל ויפרוש כנפי חסדו על בריותיו ולא בלילה עת שכבנו ונישן ונרדם שנתנו (ועיין מ"ש בתפלת חול). אך האמת יורה דרכו שמלות ערב ובקר וצהרים נמשכים על מה שהתחיל נודה לך ונספר תהלתך ופירושו כפשוטו. כלומר נודה לך ונספר תהלתך על חיינו כו' ועל נסיך כו' ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. על כל אלה נודה לך ונספר תהלתך ערב ובקר וצהרים שהם שלשה זמני התפלות שהם מיוסדים על מה שאמר דהע"ה (תהלים נה) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי. והביא פסוק זה על שלשה זמני תפלה הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות תפלה (ספר לבוד החיים):

ענף יוסף

מודים כו'. פי' אנחנו מודים ומאמינים לך עם זה שאתה הוא ה' אלהינו וראוי לנו להשתחוות ולהודות לך בעבור זה: **צור** חיינו כו'. פי' גם אנחנו מאמינים שאתה הוא יוצר הכל ובפרט היצירה הראשונה. והוא המכוון במאמר צור חיינו. ולא בלבד שאתה הוא סבת היצירה הראשונה אבל גם אתה הסבה המקיימת כל היצורים שאתה מגין עליהם שלא יפסדו. וז"ש מגן ישענו אתה הוא לכל דור **ודור** פי' תמיד ובכל דור ודור אתה מגין עליהם בקיום מציאותנו. ולא בלבד שאנחנו מאמינים דבר זה בנפשנו אבל גם נודה לך בעבור זה בפינו ונספר תהלתך בבקשתנו כאשר אנחנו מאמינים בנפשנו. וזהו שנסמך אליו אומרו על חיינו המסורים בידך. פי' גם נהלל בפה מלא שאתה הסבה המקיימת כי חיינו מסורים בידך ואתה מחיה את כולם כענין שנאמר (איוב לד) אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף. יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב. ומה שיורה על פירוש זה האמיתי הוא מה שאנחנו אומרים בסדר מודים דרבנן יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו. הנה מאמר יוצרנו יוצר בראשית יורה על שהוא סבת היצירה הראשונה ומאמר על שהחייתנו וקיימתנו יורה שהוא הסבה המקיימת. ולפי שהוא ית' ישגיח על מיני בעלי חיים כולם לכן הזכיר אחריו החסד המיוחד למין האדם לבדו. והוא השגחה על מעשה האדם בטחו בו בכל. ועונש אשר לא יתכן בזולת ב"ה. ולפי שהיתה בעת השגחתו הפרטית מפאת הנשמה השכלית אשר עם בנו לכן נאמר ועל נשמותינו הפקודות לך. פי' גם אנחנו

מודים

תקון תפלה

וכתב בשבלי הלקט השלם סי' רפ"ו ולומר והשיאנו בר"ה מצאתי במנהגות מגנצא שנוהגין לאומרו, ובלותיר בר"ת ויוה"כ רובם אומרים אותו, ורבינו יצחק בר' יהודה זצ"ל בשם רבו ר' אליעזר זצ"ל אמרו כל ימיו, ור' משולם בר' משה זצ"ל שאל פי אריות יושבי ירושלים עיה"ק והשיבו שאומרים והשיאנו, והגאון ר' יצחק לוי זצ"ל בטלו בווארמשא מפני שאינו יכול לומר את ברכת מועדיך דברכת מועדיך לא כתיב אלא אשלש רגלים בלבד וכו', ומנהג פשוט בידינו לאמרו בר"ה אבל לא ביוה"כ, עכ"ל.

והדר"א

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: נש"ץ ברכת כהנים

לשחרית ולמנחה

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ (בְּרוֹב עֹז וְשָׁלוֹם):

למעריב

שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: יהיו לרצון וכו'

ענף יוסף

מודים לך על השגחתך הפרטית שאתה משגיח בנו באופן שנשמותינו נזכרות לך תמיד ושאתה יודע דעת כל אחד ואחד ממנו. וביאור מלת הפקודות מענין זכירה והשגחה על הדבר. ומלשון ופקוד גפן זאת. ועיין בשערי תפלה:

וכתוב לחיים טובים. הנה לעיל אין אומרים זכרנו לחיים טובים רק סתם לחיים וכאן לבסוף אומרים לחיים טובים. משום שכן דרך המבקשים על הפתחים ומתחננים מבני אדם. מבקשים תחלה דבר מועט ואח"כ מוסיפין והולכין כדאיתא בילקוט תהלים י"ע אמר ר' אחא הכותים הללו יודעים לסבב על הפתחים. בתחלה הם אומרים יש לכם מעט מים. נותנים לו. אח"כ הוא אומר יש לכם בצל אחד. נותנים לו. אומר להם בצל בלא פת לוקה הלב. כך צדיקים יודעים לרצות את בוראם שנאמר שפתי צדיק ידעון רצון כו':

כתב השל"ה בסדור שער השמים האשכנזים משנים מר"ה עד יו"כ ומסיימין עושה השלום. וכתבו בעלי הסודות שעם [?] בחתימה עושה השלום גימטריא ספריא"ל הוא אחד משבעים שמות של מטטרו"ן גימטריא החסד והרחמים כו'. אבל הספרדים אינם משנים נוסח הברכה מכל ימות השנה. וחלילה לשנות מאחר שלא נמצא זה בתלמוד

דובר שלום

בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום. לכאורה סוף המאמר לחיים טובים ולשלום הוא מיותר וכפול. שכבר אמר בתחלת המאמר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה. אך באמת טועים בזה כל המון המתפללים באמרם נזכר ונכתב לפניך וכו'. רק צריכין להפסיק אחר מלת נזכר. ואחר זה מתחיל ענין בפני עצמו. ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום. שאנו מבקשים על הזכירה בפני עצמה ועל הכתיבה בפני עצמה:

תקון תפלה

והרד"א כתב בדף צ"ח ע"ב „נהגו ברוב המקומות בספרד לאמרו מפני שר"ה בכלל מועדי ה' הוא שהרי כתב בתחלת הענין אלה מועדי ה' ובסוף הענין וידבר משה את מועדי ה' וקאי על כל הענין

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: בשבת אומרים ויכלו. מג"א. המלך הקדוש ואומר בשל שבת

איתא בכתבים וכל הספרים מלאים מזה שטוב לומר אחר תפלה העמידה קודם קדיש בתרא בשני לילות דר"ה ויו"כ בבהכ"נ או בהיותו בביתו קודם קריאת הגבר לדוד מזמור תמלא בשיר של יום ויכוין בכל השמות שיות בזה הנקודות או שו"א כנ"ל קמ"ץ יְדֹוָד או שו"א סג"ל שו"א כזה יְדֹוִד ונקרא שם הפרנסה ושוב שלא יחסר מזונותיו כל השנה. ק"ש. קידוש. שהחיינו. עלינו. ק"י. א"ע:

ענף יוסף

ובפוסקים כמו המלך הקדוש המלך המשפט והלמ"ז שכתבו בעלי הסודות הוא אמת אבל לא בנוסח הברכה. רק אחר התפלה כבפוסק ואומר עושה שלום במרומיו יאמר **עושה השלום** כל"ז כנ"ל. אבל חלילה לשנות נוסח הברכה עכ"ל. ובכתבים איתא כי השלום גימטריא **ספריא"ל** וכן עושה גימטריא **ספריא"ל** והוא סופר וכותב כל בני אדם בספר החיים בעשרת ימי תשובה. השלום גימטריא לרופא ממונה על התורה ופ"ה מרבים שלום בעולם. או לרמז שמזקק ומצרף זכיותיהם של ישראל (א"ר סי' תקפ"ב ס"ק י"ב):

עשה למען כו'. אחז"ל כל הזהיר לומר ד' דברים אלו בתחנוניו זוכה ומקבל פני שכינה. וכתב הלבוש עשה למען שמך עטרת. עשה למען ימינך חסד. עשה למען תורתך ת"ת. עשה למען קדושתך גבורה. ונ"ל שהטעם מפני שבאלו הד' לשונות מיוחד ד' רגלי המרכבה והם העטרת והחסד והת"ת והגבורה שנקרא קודש. ולכך יש מתחילין לומר מלכנו ואלהינו יחד שמך בעולמך ואח"כ יאמרו ע"ל שמך כו' שמייחד העטרת עם עולם העליון וכבן. עכ"ל: **שיבנה בהמ"ק כו'**. משום שהתפלה במקום עבודה ולכן מבקשים אחר התפלה

תקון תפלה

הענין לפסח ועצרת ור"ה ויוה"כ וסוכות ושמיני חג העצרת כלם הוקשו להדדי, וגם מצאנו בו שמחה וכו' דאמר (ברכות מ"ט א') טעה ולא הזכיר של יו"ט אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ואינו מחלק בין פסח ושבועות וסכות לר"ה שגם הוא שייך בו שמחה (אמר המחבר משום דכתיב בר"ה (נחמיה ח, י—יב) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעזכם וגו' וילכו כל העם לאכל ולשתות וגו' ולעשות שמחה גדולה)" עכ"ל.

ובמנהיג הלכות ר"ה סי' ה' כתב „וצ"ל ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה, וי"ל הטעם משום דקי"ל כר"ג דאמר ר"ה ויוה"כ כרגלים לענין אבל וכלהו מועדי ה' מקרא קדש מיקרו" עכ"ל. ובמחזור ויטרי סוס"י שכ"ח דף שס"ח „החבר ר' יעקב נזיר אין מתפלל בזה היום והשיאנו ושאלתי ממנו מה טעם, והשיבני מפני שאין מקריבין בר"ה קרבן חגיגה כ"א בג' רגלים וכתיב איש כמתנת ידו כברכת וגו' אבל בר"ה דלא כתיב ברכת חגיגה לא אמרינן והשיאנו" עכ"ל:

---

*) **אלהי. נצור כו'**. זו צלותא דמר בריה דרבינא. ונראה שייכות חלקי תפלהו זו לזו הוא על כונת העובדא שבמס' גיטין (דף ז' ע"א) שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר בני אדם העומדין עלי ובידי למסרם למלכות מהו. שרטט וכתב ליה אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי אע"פ שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום. שלח ליה קא מצערי לי טובא שלח ליה דום לה' וגו' השכם והערב עליהן לבהמ"ד והן כלין מאליהן הדבר יצא מפי ר"א ונתנוהו לגניבא בקולר ע"כ. וז"ש אלהי נצור לשוני מרע נגד אשמרה דרכי מחטוא בלשוני. ולמקללי נפשי תדום נגד אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי דום לה' וגו'. פתח לבי בתורתך הוא נגד השכם והערב עליהן לבהמ"ד. וכל החושבים עלי רעה וכו' נגד והם כלין מאליהן. ואמר מהרה הפר כמו שאירע שם שתיכף נתנוהו לגניבא בקולר (דובר שלום וס' תולדות יהושע):

(כג"מ)

קודם שיוצאין מבית הכנסת בלילה הראשון נוהגין לברך איש את אחיו:

לזכרים	לזכר
לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵבוּ וְתֵחָתֵמוּ:	לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵב וְתֵחָתֵם:
לנקבות	לנקבה
לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתַבְנָה וְתֵחָתַמְנָה:	לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתְבִי וְתֵחָתְמִי:

בצאתו מבית הכנסת ילך לביתו ושמח לבו ויבטח בהקב"ה שיוציא משפטו לאור ויקדש בלב שלם ונכנס הפנה:

קידוש ליל ראש השנה

כשחל ראש השנה בשבת מתחילין יום הששי עד לעשות ואח"כ אומרים זה:

כשחל ראש השנה בחול מתחילין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה יוֹם (זִכְרוֹן) תְּרוּעָה (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

בליל שני של ראש השנה נוהגין להניח פרי חדש בפני המקדש ויתן עיניו בו ויאמר שהחיינו ואין צריך עוד לחזור ולברך בשהחיינו על הפרי רק הברכה שייך לאותו הפרי. ואם אין פרי חדש מ"מ יאמר שהחיינו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

כשחל ליל ב' של ר"ה במוצאי שבת אומרים גם שתי הברכות הללו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין

ענף יוסף

בית המקדש שנזכה לעשות העבודה ממש (לבוש). ושמתפללים שיתן חלקנו בתורתו באם לא נדע דיני הקרבנות איך נקריב את הקרבנות:

הכתב ונחתם. מע"ל. ובספר ר"מ כתב שנהג לדיקים אין נחתמים אלא ביום כפור רק שנכתבים בראש השנה (אליהו רבה סימן תקפ"ב ס"ק י"ע): **יום** תרועה. כתב הלבוש יש אומרים דבקידוש אפילו כשחל בחול יש לומר זכרון תרועה משום דאין קידוש אלא בלילה ולילה לאו זמן תרועה הוא דאין תרועה אלא ביום שנאמר יום תרועה יהיה לכם. ואין נוהגין כן. דאע"ג דלילה לאו זמן תרועה הוא מ"מ היום של אותו הלילה הוא זמן תרועה משא"כ כשחל בשבת דאין אותו יום זמן תרועה כלל. וכן ה"ה בתפלת ערבית אין אומרים זכרון תרועה כי אם יום תרועה אע"פ דתפלת ערבית הוית בלילה לאו זמן תרועה הוא מן הטעם הנזכר לעיל: זכרון תרועה בהגהה. עיין מ"ש לעיל בסדר הנהגת תפלת ערבית של ר"ה: **שהחינו** וקימנו והגיענו. כתב הרוקח סי' שנ"א לתה ג"פ בשחינו וקימנו והגיענו. כנגד הללי נפשי את ה'. אהללה ה' בחיי. אזמרה לאלהי בעודי ע"כ:

קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ.וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ: ומכרך שהחינו

ויסדר שולחנו ויאכל וישמח כי הוא יו"ט. ואנשי מעשה נוהגים לטבול תפוח בדבש בסעודת ליל ראשון של ראש השנה אחר המוציא ולברך עליו מקודם בורא פרי העץ. ובשכנה"ג מפלפל אם יברך על התפוח או על הדבש לכן בשביל ספק זה נהגו לאכול המוציא עם הדבש והתפוח יחד ויאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה:

וכן נוהגים לאכול כל מיני מתיקה. וכתב עבוה"ק יש מי שנוהגים שלא לאכול בר"ה שום דבר חמוץ ואפילו לימוני"י עכ"ל. ויש אוכלים רמונים ואומרים יהר"מ ה' אלהי ואלהי אבותי שנרבה זכיות ברמון:

גם נוהגים לאכול ראש כבש או איל זכר לעקדת יצחק. עוד טעם לומר נהיה לראש ולא לזנב ומטעם זה אף אם אין ראש כבש יש לאכול ראש דג. כשאוכל ראש יאמר (יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב). גם נוהגים לאכול דגים ואין לבשלם בחומץ. והעיקר בכל הדברים שיזכור האדם ויתעורר בתשובה ויתפלל על הדבר כמ"ש השל"ה הקדוש. גם להאכיל עניים על שולחנו וישלח מנות לעניים ולאביונים כדכתיב אכלו משמנים כו' ושלחו מנות לאין נכון לו:

ערוגות הבושם

הנהגות ראש השנה

הטעם מה שנוהגין בראש השנה לאכול תפוח מתוק בדבש משום שכתוב בתורה שם שם לו חוק ומשפט וגו'. וסמיך ליה וימתקו המים. רמז ביום המשפט יאכל מתוקים. שנוי בנביאים דכתיב (בשמואל א' כ"ה) ויהי כעשרת הימים (ודרשו חז"ל אלו עשרת ימי תשובה) וימת נבל. וסמיך ליה שהביאה אביגיל למנחה נבלי יין ומתוקים. ומשולש בכתובים דכתיב (תהלים י"ט) משפטי ה' אמת צדקו יחדו וסמיך ליה ומתוקים מדבש וגו' כתב המתיקות אצל המשפט. א"כ מצא דכתיב תקעו בחדש שופר וסמיך ליה ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך (תהלים פ"א)(מהרי"ל). ובעזרא כתיב (נחמי' ח) ביום אחד לחדש השביעי וגו' ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו'. והרוקח כתב רמז לזה שבמזמור הרנינו לאלהים עוזנו וגו' תקעו בחדש שופר וגו' ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך מזה רמז לאכילת דבש בליל ר"ה כדי שתהא לו השנה מתוקה דסימנא מלתא הוא כדאמר בפ"ק דכריתות ובפ' בתרא דהוריות אמר אביי יהא רגיל איניש בראש שתא לאכול קרא וכו' עכ"ל:

בימים האלו אין ראוי לאכול ולשתות יותר מדאי אלא פחות מן השיעור כי ימי ר"ה אינם נקראים ימי שמחה כמבואר בזוה"ק פ' אמור דף צ"ה ע"א. וגם כדי שלא יבא ח"ו לידי קרי בלילה. ויאמר קודם השינה ד' מזמורים הראשונים בתהלים בכונה עצומה כי גם בכל השנה נכון לאומרם כי הם מסוגלים שלא יבא לידי קרי ר"ל ומה גם בראש השנה. ובלילה הזה ישבע עצמו מד"ת קודם שכיבתו ושבע ילין בל יפקד רע שאם יבשרוהו ח"ו בשורות רעות יצרך להתענות ימי ר"ה כל ימיו: **בר"ה** משכימים לבית הכנסת שהוא יום אחד מחמש השכמות וסימנך אברהם מהסופי תיבות מהמועדים. (**א**) הושענא רבא (**ב**) תשעה באב (**ר**) יום כפור (**ה**) ראש השנה (**ם**) פורים (א"ר). יטבול עצמו בשחר קודם התפלה:

בתפלת שחרית יזהר האדם מאד שלא יאמר פסוקי דזמרה ונשמת במהירות כדי שיגיע לומר הפיוט של יוצר עם הצבור כי טוב יותר לומר פסוקי דזמרה ונשמת במתון ובכונה עצומה מלומר פיוטים עם הצבור. אך את זה ראוי להזהר מאד להתחיל תפלת השמו"ע עם הצבור בכל המועדים וכ"ש בר"ה. ואף אם יאריך בתפלת השמו"ע כמה שעות אחר שסיימו הצבור תפלתם. מיקרי נמי מתפלל עם הצבור (יוש"ה). ויזהר כל אדם שלא לדבר בעוד שהש"ץ לצבור מחזיר התפלה ויענה אמן אחר כל ברכה וברכה. וז"ל האבודרהם בשם רבי אברהם בן שושן ראה כמה גדול שכר המתפלל עם הצבור. כי בתפלה אחת שמתפלל עמהם נותנים לו שכר כמתפלל ערב ובוקר וצהרים ביחיד. כיצד. תפלתו בלחש. וחייב האדם שלא לדבר בעוד שהש"ץ לצבור מחזיר התפלה ושיכוין לשמוע ברכותיו ושומע כעונה הרי עוד תפלה אחרת. וחייב האדם לענות אמן אחר כל ברכה וברכה ואחז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך הרי עוד תפלה אחרת הרי שלש תפלות עכ"ל: מאריכים בפיוטים ובתפלה אפילו יותר מחצות היום. רק אם חל בשבת אין להאריך הרבה:

אומרים אבינו מלכנו בר"ה אחר חזרת התפלה של שחרית. וכן בתפלת מנחה. ויכוין לבו להוריד דמעות בתפלת אבינו מלכנו שתפלה זו היא גדולה ונפלאה דוגמת תפלת י"ח. ורבי עקיבא נענה בתפלה זו ע"כ צריך לכוין בה מאד. ודעת האר"י ז"ל שלא נומר א"מ חטאנו לפניך בר"ה. והאומרים אותו יכונו אבינו מלכנו אבותינו חטאו לפניך. אבינו מלכנו אבל אנו אין לנו מלך אלא אתה. לפיכך אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך הנקרא עלינו. ויש לומר כלה בציר"י תחת הלמ"ד (מ"א). וצריך לומר סלח ומחל כי מחילה גדולה מסליחה. דסליחה הרחבת הזמן היא. וכתב מהרי"ל דהא דאמרינן כתבנו בספר מחילה וסליחה

וסליחה דהספר נקרא בשם מחילה וסליחה. נוהגין לומר קרע רוע במירכא טפחא ובנשימה אחת (א"ר). וכתב מהר"י לוריא כשאמר א"מ קרע רוע גז"ד תכוון במלת קר"ע לשם מ"ב „קר"ע שט"ן" שעל ידו יקרע גז"ד. ובס"ז ס"ס תרב"ב פיס לומר רוע גזר בנשימה אחת(א"ר). נ"ל מחה והעבר השאתינו ופשעינו כו' משום דחטא הוא שוגג ופשע הוא מרד וצריך לבקש על הקל תחילה ואח"כ על החמור. אך אפשר לומר שאנו מבקשים שימחה ויעביר הפשע לגמרי שלא יעשה ממנו אפילו שוגג. וזהו פשעינו וחטאתינו. כשאומר עשה למען הרוגים יקבל על עצמו מיתת סקילה על קידוש השם. וכשאומר עשה למען טבוחים יקבל ע"ע מסירת נפש של הרג. וכשאומר למען באי באש ובמים יקבל על עצמו מסירת נפש שרפה וחנק: ואם חל ראש השנה בשבת אין אומרים אבינו מלכנו וכן אין אומרים במנחה של ע"ש. ויש אומרים הטעם מפני שהיא תחנה והרעה בפה ואין מריעין בשבת. ואין זה נ"ל טעם נכון בר"ה וביו"כ שמשונים בתפלתם. ועוד שהרי הרבה פיוטים של תחנה וסליחה שאומרים (לבוש). וכתב הא"ר שלא ראה בתשובת רקב"ש סי' תקי"ב שמתרץ כל זה שכל הבקשות והסליחות והפזמונים הנסונות לומר באמצע התפלות בר"ה ויו"כ אין צריכין לשנותן כשחלו בשבת אף שיש בהם משאלת צרכים משום דכיון שנהגו כן כשחלו בחול הוי ליה כטופס ברכה. אבל אבינו מלכנו שהוא שאלת צרכיו לעצמו ואינו באמצע התפלה כדי שנאמר בו טופס ברכה כך הוא אין לאומרו ע"כ. והלבוש כתב הטעם משום שלא נתייסד א"מ אלא כנגד ברכות האמצעיות שבתפלת י"ח. שעיקר תקונם לא היה אלא בחול. לפיכך כשחלים ר"ה ויוה"כ בחול כיון שיום זה אינו קבוע להיות בו ר"ה לעולם ואם לא היה היום ר"ה ויוה"כ היו אומרים אלו הברכות עכשיו לפי שחל היום ר"ה ויוה"כ משלימין אותן על ידי שינוי באבינו מלכנו. אבל כשחלו בשבת אפילו אם לא היה ר"ה ויוה"כ לא היו אומרים ביום זה אלו הברכות. גם כשחלין בו ר"ה ויוה"כ אין צריכין להשלימו בהם נראה לי עכ"ל. וכתב הא"ז והא"ר לפי טעם זה היה ראוי לומר אבינו מלכנו בע"ש במנחה בר"ה שחל ה' ו'. ועוד דבש"ל ותניא כתבו אבינו מלכנו הוא במקום הלל. אבל במהרי"ל ומע"ל כתבו דאין אומרים והכי נוהגין עכ"ל. אחר א"מ אומרים ק"ש. ואומרים אין כמוך כו':

סדר קריאת התורה בר"ה והפטרה

ישתדל לקנות עליה קודם ר"ה לעלות לתורה בר"ה. ועיקר המצוה דווקא לקנות אותה בדמים ולא בחנם כמבואר בזוה"ק בכמה מקומות. מוציאין ב' ס"ת. בשעת פתיחת הארון נוהגין ע"פ האר"י ז"ל לומר י"ג מדות ג"פ [אבל בהנהגת הגר"א כתב שאין לומר הי"ג מדות ולא הרבש"ע בהוצאת ס"ת] רבש"ע. שמע ישראל. אחד הוא כו' קדוש ונורא שמו. ואף שהקב"ה נורא תמיד. יש לומר הטעם שאנו אומרים עכשיו נורא לפי ענין שלנו שבימים אלו אנו אומרים ובכן תן פחדך כו' ואנו מקבלים על עצמנו בימים אלו מוראו ביותר וע"י זה נופל' יראה על כל העולם ומתיראין מלקטרג על ישראל. וכן בענין המלוכה שהוא דבוק כביכול בעצמותו ובימים אלו אנו מאדירים אותו במלוכה וכמ"ש חז"ל אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם. ובזה נכנעות כחות החיצונים בכוד ומלכותו בכל משלה (פתחי שערים). ואומרים גדלו כו'. על הכל. אב הרחמים. ויעזור. בס"ת א' קורין בפרשת וירא וה' פקד את שרה עד ימים רבים לפי שקבלו חז"ל שנפקדה שרה בר"ה. וקורין ה' גברי. כהן עד אותו אלהים. לוי עד זרע. ישראל עד מצרים. ד' עד ברית. ה' עד רבים. ואם הוא שבת צריכים לקרות ז"ג כמו בשאר שבתות. ואז מוסיפין לעשות ב' פרשיות א' ביום הגמל את יצחק. ב' באשר הוא שם ובמקום שנוהגין בשאר שבתות לקרות יותר משבעה גם בשבת זו יכולין להוסיף. ולמשלים הקריאה קורין יעמוד פב"פ אחרון. ואחר שבירך האחרון הברכה השניה על התורה מניחין ס"ת השניה אצל הראשונה ואומר חצי קדיש על שתיהן ומגביה הס"ת הראשונה ומראה כתיבתה לעם. ועיין בפוסקים שהביאו המדרש ארור אשר לא יקים את דברי התורה זה החזן ופירשו קצת דקאי על המגביה לכראות הס"ת לעם כראוי עובה כתיקונה. ואף שהוא אסמכתא מ"מ הא קמן שהקפידו הרבה (פתחי שערים). וגולל. וקורא בשני למפטיר בפרשת פינחס קרבנות היום ובחדש השביעי עד אשה לה'. ומפטיר בשמואל ויהי איש אחד מן הרמתים עד וירם קרן משיחו. ולפי שקבלו חז"ל שחנה נפקדה בר"ה לכך מפטירין בפקידת חנה. ואומר על התורה וכו' ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו לקדושה ולמנוחה ואין אומרים לששון ולשמחה שאין שמחה מן התורה אלא בחגים ואומר ודברך אמת כו' כמו בקידוש: אם טעה והשלים הפרשה בארבעה קרואים או שלש ועדיין לא אמר קדיש אזי ישלים מנין הקרואים בפ' עקידה שאחריה ואם כבר אמר קדיש אם לא חסר ממנין רק א' א"צ לקרות ויסמוך על המפטיר שעולה למנין הראוי. ואם חסר שנים יש לו לחזור ולקרות עוד אחד ויאמר קדיש שנית ואם ירצה גם בזה לקרות עוד שנים הרשות בידו (שערי אפרים): **אם** טעה ביום א' וקרא פ' העקידה. אם האחרון עדיין לא ברך ברכה אחרונה יחזור לראש ויקרא עם עולה זה מן וה' פקד כו' עד סופו ואח"כ יברך ברכה אחרונה אבל אם כבר ברך ברכה אחרונה א"צ לחזור רק יקרא ביום שני מן וה' פקד וגם פ' העקידה עד סוף הסדרה ואם דילג הפקידה והרריון וקרא משם ולהלן. יוכל להשלים ענין זה בהעולה אחריו לקרות מראש הפרשה עד המקום שעומדים (ש"א) ושאר דיני טעות ודילוג כבר נתבאר בענין קריאת התורה של שבת: **לפי** מ"ש המטה משה שלא לקרות לקטן בשבת שובה א"כ כ"ש בר"ה ויוהכ"פ שהם ימי הדין (פתחי שערים). נוהגים לכבוד ימים נוראים מיחדים פרוכת ומעילין ומפות לבנים. לפי שהם ימי דין על דרך אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ונהגו לתלות פרוכת לבנה ולהלביש הספר תורה שקוראים בהם בו ביום במעיל ומפות לבנים. וכן נוהגים לעשות בהושענא רבה. וביום א' דפסח בסילוק הקריאה מלבישין הס"ת במעיל ומפה לבנים ותולין פרוכת לבנה קודם תפלת טל וכן בשמיני עצרת קודם תפלת גשם. ויש שנוהגים בר"ה ויוהכ"פ להלביש כל הס"ת בלבנים אף אותן שאין קוראים בהם וכל אחד יעשה כמנהגו. (שערי אפרים): אם חל ר"ה בשבת אומר יקום פורקן שהוא ברכה לקהל ולתלמידי חכמים (לבוש):

בשיש מילה בר"ה מלין אחר יסקראו בתורה ואין ממתינים עד יצאתם מבית הכנסת כמו בשאר שבתות ויו"ט מפני שבר"ה מאריכין הרבה בפיוט"נ ויבאו לפעמים להתעכב עד אחר חצות היום וצריכין למול קודם חצות משום זריזין מקדימין למצות. וסדרו אותו אחר שקראו בתורה קודם תקיעת שופר שכן הוא סדר הנכון לזכור ברית אברהם שהוא המילה קודם פקידת יצחק שהוא השופר שתוקעין בשל איל זכר לעקידה (לבוש). והפ"ז כתב וז"ל ואני שמעתי טעם שמלין קודם מוסף לפי שאומרים עלינו במוסף ותמיד אומרים עלינו אחר המילה ע"כ. ואם המוהל בעצמו הוא התוקע נכון שלא ירחץ פיו מדם המילה ויתקע בפה מלוכלך בדם מילה כדי לערב מצות מילה בשופר. וכן אם חל ר"ה בשבת אף שאין תוקעין מלין קודם אשרי:

דין תקיעת שופר וברכתו:

(א) צריך לתקוע מעומד ואין לסמוך על שום דבר שאם ינטל אותו דבר יפול אבל הצבור יכולין לישב בתקיעות דמיושב אבל בתקיעות שעל סדר הברכות צריכין הצבור ג"כ לעמוד אבל בדיעבד אם תקע מיושב יצא (מ"א סימן תקפ"ה) ונוהגין לתקוע התקיעות שקודם התפלה על הבימה: (ב) קודם שיתקע יברך אקב"ו לשמוע קול שופר (ולא יאמר בקול שופר כי היכי דלא ליתחזי שהוא לייט בקול שופר) ויברך שהחיינו ואין חילוק בין אם מברך לעצמו או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים כגון הנשים שא"כ יודעין לברך בעצמן הפ"ה מברך שתי ברכות אלו אבל אם תוקע להוציא הנשים שיודעין בעצמן לברך והתוקע בעצמו יצא כבר השומע יברך שתי ברכות אלו (שם) וכן ביום שני בתקיעת שופר אומר שתי ברכות הלו לשמוע קול שופר ושהחיינו ונכון שילבש בגד חדש בתקיעת שופר ביום שני: (ג) טוב לתקוע בצד ימין אם אפשר ולא בשמאל משום דבשמאל התפילין מניחין ולכן איטר שמניח הפילין בימינו צריך לתקוע בשמאלו וגם משום דכתיב והשטן עומד על ימינו (שם מ"א) וצריך לכסות השופר בשעת ברכה (א"ר שם) ויהפוך פי השופר למעלה בשעת תקיעה (שם): (ד) אם בירך תוקע אחד ולא היה יכול לתקוע יכול אחר לתקוע על סמך ברכה שבירך הראשון וכן אם התחיל לתקוע ולא יכול לגמור. וכן אפילו ד' וה' יכולין לתקוע על סמך ברכה שבירך הראשון כיון ששמעו הברכה אבל אם התוקע הב' בא לבהכ"נ אחר שבירך הראשון ולא שמע הברכה מהראשון אם לא יצא השני ידי חובתו יכול לתקוע בברכה ואם יצא השני י"ח תוקע בלא ברכה כיון שהציבור כבר שמעו הברכה מהראשון (שם וא"ר): (ה) בתקיעות שעל סדר התפלה יתקע אחר ולא הש"ץ כדי שלא יתבלבל ואם הוא מובטח שחוזר לתפלתו רשאי לתקוע אפי' יש שם אחר שיכול לתיקוע ולכן האידנא שמתפללין מתוך הסידור אף ביש אחר שיכול להקוע רשאי הש"ץ בעצמו לתקוע וכ"ש בתקיעות דמיושב שיכול הש"ץ לתקוע בעצמו אף שיש שם אחר (שם) אבל אסור לש"ץ להיות מקרא בתקיעות שעל סדר התפלה שאסור להפסיק: (ו) ונוהגין להקרות לפני התוקע מלה במלה כל סדר התקיעות דמיושב ועל סדר הברכות כדי שלא יטעה (שם) וגם נוהגין שמחלקין התקיעות שעל סדר הברכות לכמה תוקעין ואין למחות בהם כדי לחבב המצות (מ"ז שם):

פעם

טעם למה תוקעים קודם מוסף ובמוסף:

כתב הלבוש עיקר תקיעה בשעת מצות תפלה וברכות השייכות להקיעה כגון מלכיות זכרונות ושופרות כדי להחריד ולעורר את העם בעת תפלתם לכוין את לבם לאביהם שבשמים. וגם מן הדין היה לנו לתקוע ולסדר הברכות הללו בעת תפלת השחר ולתקוע משום זריזין מקדימין למצות. אלא שיש לחוש למעשה שהיה בשעת הגזירה שדימו האויבים שמתאספים לתקוע תרועת מלחמה ובקשו להרגן לכך תקנו התקיעות וברכות במוסף דכי חזו דקראו קריאת שמע ומתפללין ותוקעין אומרים הגוים בחוקותיהם ובתורותיהם הם עוסקים וזה מצותן לתקוע ואין זה תרועת מלחמה. ועוד טעם אחר והיינו משום דמתחילה היו תוקעין אותו ביוצר ואח"כ גזרו האויבים שלא יתקעו והיו אורבים להם כל ו' שעות לקץ תפלת שחרית. לכך העבירוה לתקוע במוספין ואע"פ שבטל הגזירה לא עבדינן כדמעיקרא דהיכי דנתא יחזור הדבר לקלקולו. ומיהו אע"ג שעיקר מצות התקיעה היא על סדר הברכות בשעת תפלת מוסף מ"מ תקנו חז"ל לתקוע קודם מוסף כשהן יושבין כדי לערבב השטן שכשישמע קול שופר פעם או שתים הוא סובר שגיע זמנו שיבלע מן העולם כדכתיב בלע המות לנצח. וכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ומתוך כך נבהל ומתערב ואינו יכול לקטרג על הבריות לפיכך כשישמע התקיעה ב' פעמים אחת במיושב ואחת בשעת הברכות לכו"ע יהיה מעורבב בשעת תפלת מוסף שבקול רם. ויש אומרים שמתערב מיד כשישמע תקיעה ראשונה שבמיושב ואינו יכול לקטרג אפלו בשעת תפלה בלחש של הקהל. דא"נ לא יתפחד מ"מ זוכר שלקץ הימים כשיתקע בשופר גדול יגיע זמנו להיות נבלע לנצח ולפיכך כששומע קול שופר זוכר אותה שעה כאדם שרואה מת שזוכר יום המיתה ומעורבב בזה ואינו יכול לקטרג (לבוש והנהות לבוש). וכנס"ג כתב שתוקעין תקיעות דמיושב כדי לערבב השטן ר"ל להכניע סיה"ר דשטן היינו יצה"ר. וכדכתיב אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. פי' דמעורבב מכח דמיד שתוקעין הקב"ה מראה מזבח ואפרו של יצחק צבור עליו ומתערבב שאיי על קטיגורא שלו כתנסה אברהם אבינו ע"ה (א"ר):

התעוררות לתקיעת שופר:

אמרינן בפרק קמא דר"ה אמר ר' אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק ומעלה אני עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני. כלומר שכל אחד ואחד חייב לכוף נפשו ויכוין לבו ויזמין עצמו לעשות רצון יוצרו. ומעלה עליו כאלו עקד עצמו לפניו. ואמרו במדרש שבר"ה נעקד יצחק על גבי המזבח. ואותו היום שמעה שרה אמנו והצעק ותיבב ותילל. ועל כן אמר הכתוב יום תרועה יהיה לכם ומתרגם יום יבבא כדי שיזכור לנו הקב"ה צלת שרה אמנו ויכפר לנו. וכתב בעל המנהגים ונראה בעיני כי האדם צריך שייליל לפני בוראו יתעלה על מזוזתיו לכך נותם התורה לתקוע

כעין

(ז) פעם אחת לא היו יכולין להקוע והפך התוקע השופר וקרא לתוכו ויהי נועם ושוב יכלו לתקוע (מהרי"ל במ"א):

מי הם הראויין לתקיעת שופר:

(א) כל מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן (סי' תקפ"ט): (ב) אשה פטורה מתקיעת שופר משום דהוי מ"ע שהז"ג ואעפ"כ הפטורה יכולה לתקוע וכן אחר אף שיצא כבר יכול לתקוע להוציא אותה אבל אינו רשאי לברך להוציאה בברכה אם הוא יצא כבר רק האשה תברך בעצמה והוא יתקע לה (שם) ואין לתקוע לאשה רק אחר יציאה מבהכ"נ: (ג) סומא חייב בתקיעת שופר ויכול להוציא אחרים ידי חובתן ואם היה מוחזק לתקוע וסלקוהו מחמת שחששו לסברת רי"ו דס"ל כר"י דסומא פטור ממצות אם אין בקי כמוהו יכולין לחזור למנות אותו להיות תוקע ולכתחלה אין לסלקו אף שנמצא בקי כמוהו (מ"א שם): (ד) המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא י"ח וכן השומע מן המתעסק אף שכוון השומע לצאת לא יצא (שם): (ה) נתכוין השומע לצאת ולא נתכוין התוקע להוציאו או להיפך לא יצא י"ח (שם): (ו) שליח צבור שתוקע להוציא כל הצבור ושמע אחד אחורי ביהכ"נ התקיעות וכוון לבו לצאת יצא אף שהש"ץ א"י להוציא זה העומד שם אעפ"כ יצא כי הש"ץ דעתו להוציא לכל מי ששומע תקיעתו ובלבד שלא יעמוד רחוק מבית הכנסת כ"כ שאפשר שלא ישמע קול שופר רק קול הברה (סי' תקפ"ז וסי' תקפ"ח):

סדר התקיעות:

(א) תקיעות דמיושב שלש פעמים תשר"ת ושלש פעמים תש"ת ושלש פעמים תר"ת (סימן תק"צ): (ב) שיעור תקיעה של תשר"ת צריך להיות כשיעור שברים ותרועה והיינו י"ח כוחות כל הפחות ובדיעבד אם לא עשה התקיעה של תשר"ת רק כשיעור תשעה כוחות כל הפחות יצא אבל אם עשה פחות מתשעה כוחות לא יצא (שם): (ג) שברים של תשר"ת לכתחלה לא יעשה יותר מג' שברים ואם עשה הרבה שברים בדיעבד כשר ולא יאריך בשבר אחד יותר מג' כוחות דהיינו שבכל השברים לא יהיו רק ט' כוחות ובדיעבד אם האריך בשבר אחד של תשר"ת עד י"ז כוחות כשר אבל אם האריך עד י"ח לא יצא שכבר נעשה תקיעה (א"ר) אבל אם לא האריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור ח"י כוחות ובשבר האריך לא יצא אליבא דכולי עלמא אף בדיעבד (שם): (ד) תקיעה של תש"ת לכל הפחות צריך לעשותה כשיעור ט' כוחות ואם לא עשה כן אפי' בדיעבד לא יצא ובשבר מהשברים של תש"ת אם האריך כשיעור ט' כוחות אפי' בדיעבד לא יצא (מ"א שם): (ה) תקיעה של תר"ת צריך לכתחלה לעשותה כשיעור ט' כוחות ואם לא עשה בדיעבד רק אפי' כשיעור ג' כוחות כשר (שם): (ו) התרועה של כל הסדרים צריך לעשותה לא פחות מט' כוחות ובדיעבד אם עשאה כשיעור ג' כוחות כשר (שם): (ז) השלשה שברים צריך לעשותן בנשימה אחת ובדיעבד יצא אפי' עשה בב' נשימות (שם): (ח) ג' שברים ותרועה דתשר"ת טעים בשתי נשימות רק שלא ישהה בינתייה כדי נשימה והמקרא צריך להקרות לו בפעם אחת שברים תרועה כדי שלא יפסיק התוקע בינתיים כדי נשימה (שם):

דיני טעות בתקיעות:

(א) אם טעה בתשר"ת ואחר שתקע ב' שברים טעה ולא תקע השבר הג' והתחיל להריע בין אם נזכר באמצע התרועה קודם שתקע ג' כוחות בין אם לא נזכר עד אחר שנגמר התרועה צריך לחזור ולתקוע ג' שברים ותרועה בנשימה אחת אבל תקיעה ראשונה לא הפסיד. וכן אם טעה בתשר"ת וקודם שהתחיל השברים תקע תרועה לא הפסיד תקיעה ראשונה וא"צ לחזור ולתקוע תשר"ת מחדש (סימן תק"צ א"ר דלא כט"ז): (ב) אם טעה בתש"ת ואחר שתקע ב' שברים התחיל להריע או קודם שהתחיל לתקוע השברים התחיל להריע אפי'

כעין יללה וגנוח. ואלמלא דארעא כעין מלכותא דרקיע. כי המלך כשרוצה להלחם משמיע לעמו הכינו כלי המלחמה כי ביום פלוני נלך להלחם. כך לוה הקב"ה הכינו לכם מעשים טובים ותשובו שהם כתרים בפני הפירעניות כי בשופר לחדש יהיה יום מלחמה. שילינו המלאכים אלה מפה ואלה מפה. ועל כן לוה שלא יתעסקו במלאכה כי אם בתפלה ותחנונים ובתשובה להנצל מן הלוחמים לו במרום ושלא יאכל אדם ושלא ישתה כדי להכניע ילרו הרע. ושמעתי כי חז"ל אמרו לעניין על שאמר הכתוב וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עושה דברו כי גדול יום ה' ונורא מאד ומי יכילנו. נתן קולו ביום ר"ה. לפני חילו לפני יום הכפורים. כי גדול יום ה' ונורא מאד זה יום הכפורים. ואמרו במדרש תהלים תקעו בחדש שופר אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא שפרו מעשיכם קדשו מעשיכם ומה שופר זה תוקע מזה ומוליא מזה כך כל קטיגורים שבעולם מקטרגים לפני ואני שומע מזה ומוליא מזה (אבודרהם). ועיין במחזורים בשם ר' סעדיה גאון: **כתב** הרוקח תוקע נ"פ תשר"ת נ"פ תש"ת נ' פעמים תר"ת שהרי השטן בשלשה ענייניס יורד ומחטיא עולה ומקטרג יורד וממית. אין שטן ואין פגע רע ר"ת שופר. ואז זוכר הקב"ה ג' אבות: **אמת** נוטריקון אלהינו מניח תורה. או בדרך זה אלהינו מצוי תמיד הרי מליאת השי"ת. אלהינו מנהיג תחתונים הרי זה השגחה. אלהינו מנחילנו תורתו הרי תורה מן השמים. וכנגד ג' עקרים הראשונים אלו תקנו לנו רז"ל מלכיות מורה על מליאת השי"ת. זכרונות כנגד השגחה. שופרות כנגד תורה שניתנה בקולות ושופר. ויכוין זה כשתוקע (מט"מ וא"ר): **כתב** הלבוש מלוה מן המובחר הוא לכתחלה שיהא השופר של איל כדי שיזכיר לנו זכות של עקדת יצחק שהיה תמורתו איל. וכתב המט"מ ועקדה זו מרמזה לנו עקדת יצה"ר ידים ורגלים כו' ויכוין עלמו כאלו עקד ידיו ורגליו ונתבטלו כל הרגשותיו ויתחרט במעשה ידיו הן בגזל והן בשליחות יד שיש בו חסרון הן ברגל אשר הלך בעלת רשעים. ויהיו לבו ועיניו נשואות לשמים על שני הרהורי עבירה וישוב בתשובה (ח"ז וא"ר). עוד כתב הלבוש וגם סתם קרן של איל דרכו להיות כפוף והוא סימן שנכוף לבבנו בתפלה אל אל שבשמים ביום הדין הזה עכ"ל. ושכנה"ג כתב עוד טעם בשם תלמיד הרשב"א כדי שיזכור שצריך שיהיו עיניו למטה בשעת תפלתו כמו השופר כפוף למטה ע"כ (א"ר): **כתוב** בהגהת הגר"א שאין לומר שום מזמור קודם תקיעת שופר ולא יהי רצון הנדפס במחזורים ולא ובכן יהי רצון בין כל סדר וסדר:

אפי' נזכר באמצע תרועה הפסיד גם תקיעה ראשונה וצריך לתקוע הש"ת מחדש (שם): (ג) אם טעה בתר"ת וקודם שהריע ג' כוחות כשיעור התרועה התחיל שברים או קודם שהתחיל התרועה תקע השברים אפי' לא תקע אלא שבר אחד הפסיד התקיעה ראשונה וצריך לתקוע מחדש (שם): (ד) ואם טעה ותקע שני שברים זה אחר זה או ב' תקיעות זו אחר זו אם לא הפסיק ביניהם בשתיקה הוי כאחד ויצא ואם הפסיק ביניהם בשתיקה הוי הפסק והפסיד גם התקיעה ראשונה וצריך לתקוע מחדש הסדר שעומד בו (שם מ"א) ואם התחיל לתקוע תקיעה אחרונה מהסדר ואין קולו עולה יפה ומתחיל לתקוע שנית נחשבת הכל לתקיעה אחת ולא הוי הפסק (מ"א שם): (ה) ואם טעה ותקע גם תקיעה אחרונה מן הסדר ונזכר בטעה בהסדר אותה תקיעה אחרונה עולה בשביל תקיעה ראשונה ותוקע הסדר שטעה בו מחדש חוץ מתקיעה ראשונה (מ"א שם): (ו) אם טעה בתקיעות דמיושב בתשר"ת אחד ואחר תשר"ת עשה כהוגן ולא נזכר עד שהתחיל לתקוע תש"ת או תר"ת גומר הסימן כולו ואח"כ תוקע התשר"ת שטעה (מ"א שם): (ז) בכל זה אין חילוק בין תקיעות דמיושב ובין התקיעות שעל סדר הברכות אבל התקיעות שתוקעין אחר התפלה אין בכך כלום (מ"א שם):

דיני הפסק בין ברכה לתקיעות:

(א) בין התוקע ובין הצבור לא ישיחו בין הברכה עד סוף התקיעות דמעומד ובין הברכה עד סוף התקיעות דמיושב אסור להפסיק אפי' בתפלות לכן לא יאמר הי"ר הנדפס במחזורים בין התקיעות דמיושב רק יהרהר בלבו ואל יוציא בפיו או שיאמר הי"ר בסוף התקיעות דמיושב ואם הפסיק בין התקיעות אפי' בשיחה שאין צורך כלל א"צ לחזור ולברך אבל אם הפסיק בין הברכה לתחלת התקיעה שלא מענין התקיעות אפילו מענין התפלה צריך לחזור ולברך ואם מענין התקיעות הפסיק כגון שאמר הבא שופר לתקוע או שאמר לשכשך השופר שא"י לתקוע א"צ לחזור ולברך (סי' תקנ"ב):

דיני טלטול השופר:

(א) ר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בו אסור לטלטל השופר אם לא לצורך גופו ומקומו (סימן תקפ"ח): (ב) ר"ה שחל בחול לאחר שתוקעין אסור לתקוע בחנם ואפי' רוצה להתלמד ביום ראשון כדי שיתקע ביום ב' אסור אבל לטלטל השופר אחר שתקע מותר וכן לולב מותר לטלטל אף אחר שכבר יצא בו לפי שראוי עוד להוציא אחרים שלא יצאו עדיין ואף ביה"ש מותרים ביום ראשון שמי ששכח ביום ראשון עד ביה"ש צריך לתקוע ביה"ש וכן ליטול לולב ביה"ש (א"ר סימן תקנ"ו ופ"מ במ"ז שם) וכן קטן אף שהגיע לחינוך מותרים לומר לו לתקוע כל היום כדי שיתחנך (סי' תקצ"ו): (ג) בס"ז האריך בשאלה בר"ה שחל להיות ביום ה' ו' ולא בא להם שופר עד אחר שהתפללו של שבת מבע"י והתיר לתקוע בלא ברכה (סי' ת"ר):

פרטי דיני שופר:

(א) שופר של ר"ה אין מחללין עליו יום טוב ואפי' בדבר שיש בו משום שבות כיצד היה השופר בראש האילן או מעבר הנהר ואין לו שופר אלא הוא אינו עולה באילן ואינו שט על פני המים כדי להביאו וע"י נכרי מותר דהוי שבות דשבות ובמקום מצוה לא גזרו (סי' תקפ"ו): (ב) דיני אמירה לנכרי מחוץ לתחום או מחוץ לי"ב מילין בין בשבת בין ביו"ט דינו כמו בלולב ונתבאר שם בהל' לולב כל פרטי דינים: (ג) יכול ליתן מים או שאר משקין בשופר ביום טוב כדי לצחצחו (שם):

[סדר תקיעות וברכות שופר:

חייב כל אדם מישראל לשמוע בר"ה תשעה קולות. שלשה סדרים של שלש שלש. שהן שלש תרועות וכל אחת פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו אם היא יללה והיינו גניחות דקות. או גנות שהן שברים. או אם הם שניהם יחד. לפיכך לצאת ידי כל ספק הצריכו חז"ל לתקוע תשר"ת ג' פעמים. תש"ת ג' פעמים. תר"ת ג"פ. וסימן לדבר יום תרועה יהי"ה לכם גימטריא תלתין הוי: התחיל לתקוע ולא יוכל להשלים: ישלים אחר ממקום שפסק ראשון. ואפי' ג' או ד' וא"ז די להם בברכה שברך ראשון ותקיעות שתקעו עלו להם. ואפילו לא יוכל לתקוע כלל העומד תחתיו תוקע על סמך ברכות הראשון. ובלבד שהיו שם התוקעים האחרונים בשעת ברכה ותקיעה ושמעו. אבל אם לא שמע הברכה צריך לברך לעצמו. וא"צ לברך בקול רם שהצבור כבר יצאו י"ח בברכה. ואם בא באמצע התקיעות והוצרך להשלים התקיעות שפסק בהן הראשון צריך לחזור לראש התקיעות או לאותן שהפסיד אם שמע מקצתן והלך לתוך באמצע. בד"ה כשלא יצא עדיין י"ח. אבל מי שכבר יצא ובא להוציא הצבור לעולם אינו מתחיל אלא ממקום שפסק ראשון: תקיעת שופר צריכה כונת שומע ומשמיע. לפיכך התוקע והשומע כל אחד צריך לכוין לקיים מ"ע שכתוב בתורה יום תרועה יהיה לכם. ויוציא בשפתיו **לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו' הריני מוכן לקיים מצוה שצונו בוראנו לתקוע בשופר** (השומע אומר **לשמוע קול שופר**). **היום הזה כמו שכתוב בתורה יום תרועה יהיה לכם**. תקיעת שופר צריכה להיות בעמידה. אחד השומע ואחד המשמיע בעמידה. י"א שטוב לתקוע בצד ימין וכן המנהג וי"א דשמאל עדיפא. הלכך אין להקפיד כל כך. יהפוך פי השופר למעלה. וקודם שתוקע מברך הברכה בקול רם]:

נכון לומר קודם תקיעת שופר מאמר הזה גם לעומדו בליל ר"ה [זהר פ' אמור דף נ"ח ע"ב]:

(זהר) בחדש השביעי באחד לחדש. רבי יצחק פתח תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (רעיא מהימנא) בחדש השביעי באחד לחדש וגו'. (פקודא מ"ב) דא לתקוע שופר בר"ה. דהוא

תגנו. וזכאין אינון ישראל דקב"ה קריב לון לגביה מן כל אומין עובדי כוכבים ואתרעי בהו ומאתר רחיקא קריב לון לגביה הה"ד ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם לאחזאה דהא מאתר רחיקא אתרעי בהו וקריב לון לגביה. וכתיב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וגו'. הני קראי אית לאסתכלא בהו וכי כל ישראל לא הוו ידעי דא וב"ש יהושע אלא אורייתא כולא סתים וגלייא כמה דשמא קדישא סתים וגלייא בגין דאורייתא כלא שמא קדישא היא וע"ד איהי סתים וגלייא אי ישראל ויהושע הוו ידעי אמאי כתיב כה אמר ה'. אלא ודאי סתימא דמלה טיבו סגי עבד קב"ה בישראל דאתרעי בהו באבההא ועביד לון רתיכא קדישא עלאה ליקריה ואפיק לון מגו נהרא עלאה יקירא קדישא בוצינא דכל בוצינין בגין דיתעטר בהו. הה"ד כה אמר ה' בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם. הנהר ההוא נהר דאשתמודע ואתידע. מעולם מאי קא בעי הכא. אלא לאחזאה חכמתא מעבר הנהר מעולם. אלא ההוא נהר עולם אקרי ועל דא בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם לאחזאה טיבו וקשוט דעבד קב"ה לישראל. ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר מאי קא מיירי. אלא אברהם לא אתדבק ביה בההוא נהר כמו יצחק דאתדבק ביה בסטריה לאתתקפא. תא חזי האי נהר אע"ג דלאו איהי דינא. דינין נפקי מסטריה ואתתקפו בה. וכד יצחק אתתקף בבנוי (בדינוי) כדין עלאין ותתאין מתכנפין לדינא וכורסייא דדינא אתתקן ומלכא קדישא יתיב על כורסייא דדינא וראין עלמא כדין תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. זכאין אינון ישראל דידעין לסלקא כורסייא דדינא ולתקנא כורסייא דרחמי ובמה בשופר. רבי אבא הוה יתיב קמיה דר"ש אמר ליה הא זמנין סגיאין שאילנא על האי שופר מאי קא מיירי ועד כען לא אתישבנא ביה א"ל ודאי האי הוא ברירא דמלה דישראל בעיין ביומא דדינא שופר ולא קרן בגין דקרן הא אתידע באן אתר איהו ולאתדבקא דינא לא בעינא. אבל הא תנינן במלין ובעובדא בעינן לאחזאה ולאתערא מלין סתימין. תא חזי כד ההוא שופר עלאה דנהירו דכלא ביה אסתלק ולא נהיר לבנין כדין דינין אתערו וכרסוון

יומא דדינא לעלמא כמה דאוקימנא והא אוקמוה. דכתיב תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. והא אתמר. דהאי איהו יומא דסיהרא אתכסי ביה וקאים עלמא בדינא. בגין דההוא מקטרגא חפי וכסי ואנעל פתחא על מלכא. אתר דדינא שריא למתבע דינא על עלמא ואי תימא איך אתיהיב ליה רשו לההוא מקטרגא לחפאה ולמתבע דינא. אלא ודאי בידא דהאי מקטרגא שוי קודשא בריך הוא למתבע דינא על כל עלמא. ושוי ליה יומא ידיעא למתבע קמיה כל דינין דעלמא. דהא קודשא בריך הוא עביד ליה ושוי ליה קמיה למהוי דחילו דקודשא בריך הוא סלקא ושריא על כלא. ורזא דא והאלהים עשה שייראו מלפניו. מאי עשה עשה להאי מקטרגא. ואתקין ליה קמיה למהוי סייפא סננא על כל עלמא. וכל דא בגין דידחלון מקמי קודשא בריך הוא כלא. ודא איהו סנטירא דתבע חובי בני נשא. ותבע דינא. ותפיס בני נשא וקטיל לון. ואלקי לון כלא. כמה דנפיק מן דינא. כגוונא דההוא ממונה ב"ד דלתתא. דאתייהיב ליה רשו לאדכרא קמי בי דינא. פלוני עביד כך. ופלוני עבר על כך. ולמתבע עלייהו דינא. ותנן רשו אתייהיב לההוא ממונה ב"ד. לאנעלא על בי דינא פתחא עד דיגזרון דינא על כל מה דאיהו תבע. ולית רשו לבית דין לדחייא ליה. בגין כי אני ה' אוהב משפט. ואיהו בעי דעלמא יתקיים בדינא. ולמנדע דאית דין ואית דיין. כהאי גוונא שוי קודשא בריך הוא קמיה להאי. דאיהו תבע דינא קמי מלכא על כל בני עלמא. ובהאי יומא אתייהיב ליה רשו לכסאה פתחא דמלכא וסיהרא אתחפיא לגו עד דיתגזר דינא על כל בני עלמא. ואע"ג דכלא אתגלי קמי קודשא בריך הוא לא בעי אלא בדינא. כלא כגוונא חדא עילא ותתא. אתקין כרסיא דדינא בהאי יומא וסנטירא אתא ותבע דינא על כל עובדי בני עלמא. כל חד וחד כפום ארחוי וכפום מה דעבד. וסהדין אתיין וסהדי על כל עובדי בני עלמא ואלין אינון עיני ה' דאינון משטטי בכל עלמא. וכמה אינון עיני ה' דלית לון חושבנא. דקא אזלי ומשטטי בכל עלמא. וחמאן כל עובדי בני עלמא. ווי לאינון דלא משגיחין ולא מסתכלין בעובדיהון דהא לגבייהו קיימין אלין סהדי מלכא ומשגיחין וחמאן כל מה דאינון עבדין. וקאמרי דהא אינון סלקי וסהדי קמי מלכא. והאי סנטירא קאים קמי מלכא ותבע דינא. פלוני עבר דינא. פלוני עבד כך. והא הכא סהדי. ועד דקדשא בריך הוא לא שאיל לון לית לון רשו לסהדא. כדין אינון סהדי סהדותא וכלא אכתיב קמי מלכא בפתקא. בבי מלכא אית חד היכלא. היכלא דא מליא אשא חיורא. והאי אשא מתגלגלא בפלקא

וכרסון אתתקנו לבי דינא ודא שופר אילו
דיצחק אקרי תוקפיה דיצחק תושבחתיה דאבהן
כד אסתלק ההוא שופר גדול דלא ינקא לבנין
כדין יצחק אתתקף ואתתקן לדינא בעלמא.
וכד אתער האי שופר וכד בני נשא תייבין
מחטאיהון בעיין לנגדא קול שופר מתתא
וההוא קלא סליק לעילא כדין אתער שופרא
אחרא עלאה ואתער רחמי ואסתלק דינא ובעינן
לאחזאה עובדא בשופר לאתערא שופרא אתרא
ולאפקא בהאי שופר לתתא אינון קלין לאחזאה
דכל אינון קלין דלעילא דכלילן כולהו בההוא
שופר עלאה יתערון לנפקא. ובהני קלין דלתתא
יהבין ישראל חילא (לרחמי מתתא ואתער שופר
גדול)לעילא וע"ד בעינן לזמנא שופר ביומא דא
ולסדרא קלין ולכוונא ביה דביה כלילן קלי ובגין
לאתערא שופר אחרא לסדרא קלין בשופר:

סדרא קדמאה קלא נפיק ומתעטר
לעילא סליק רקיעין ואתבקע בין טורי רמאי
ומטי לגבי דאברהם ושריא ברישיה ואתעטר
ואתער הוא ואתקן לכורסייא. ובספרא דאגדתא
תנינן בשעתא דההוא קלא קדמאה סליק אתער
ואתעטר אברהם ואתקן לכורסייא. פקיד עליה
אבא ואמא אדהכי סלקא תניינא תקיפא לתברא
תוקפי דרוגזין. ודאי

סדרא תניינא ההוא קלא תבירא בתוקפוי
וכדין סלקין וכל דינין דיתערון (ס"א דאתערן)
קמיה אתברו עד דסליק לאתריה דיצחק כיון
דיצחק אתער וחמי לאברהם מתקן לכורסייא
לקיימא קמיה. כדין אתכפייא ותבר תוקפא
קשיא ובהאי בעי מאן דתקע לכוונא לבא
ורעותא בגין לתברא חילא ותוקפא דדינא
קשיא. הה"ד אשרי העם יודעי תרועה.
יודעי תרועה ודאי:

סדרא תליתאי קלא נפיק וסליק ובקע
כל אינון רקיעין ורחמי מתערין ומטי ההוא
קלא לרישיה דיעקב ויעקב אתער וחמי
לאברהם מתתקן בניסא אחרא כדין אחידן
תרווייהו ביה ביצחק דא מהאי סטרא ודא
מהאי סטרא ולא יכלו תוקפוי לנפקא לבר
והני תלתא סדרין כלהו סדרא חד: סדרא
אחרא קלא נפיק וסליק ונטל לאברהם
כאתריה ונגיד ליה לתתא לאתר דתוקפיהון
דיצחק שריין וקיימין ליה לאברהם בגווייהו.
סדרא תניינא נפיק קלא תבירא לא תקיפא
כקדמאה. לא דחליש ההוא קלא דתקע אלא
דההוא קלא לאו איהו לגבי יצחק בקדמייתא דתמן תוקפא תקיפא שריא אלא לגבי אינון
דלתתא מותבן דינא דאינון רפיין יתיר וכלהו חמאן לאברהם לגבייהו ואתכפיין קמיה אדהכי

(פירוש בגלגל עגול). ולהיט סביבין והאי לא פסיק
לעלמין לגו האי היכלא אית היכלא אחרא מליא אשא
אוכמא דלא פסיק לעלמין. תרין סופרין קיימין
תדיר קמי מלכא. בשעתא דדינא סהדין כל סהדי
קמי מלכא אינון סהדין (סופרין) נטלין מההוא
פלקא דאשא חיורא וכתבי עליה בההוא אשא אוכמא
וכדין מלכא אחמין דינא עד זמנא ידיעא דילמא
בין כך ובין כך יהדרון בתשובה אי יהדרון פתקין
נקרעין ואי לאו מלכא יתיב וכל אינון דבי זכותא
קיימי קמיה כרוזא קם וכריז פלני עבד כך מאן
יוליף עליה זכות אי אית מאן דיוליף עליה זכות יאות
ואי לאו הא אתמסר לסנטירא וכלא ידע קב"ה אמאי
אצטריך לכל דא אלא בגין דלא יהא פטרא דפומא
לבני עלמא אלא לאחזאה דכלא עביד בארח קשוט
וניחא קמיה מאן דאסתזיב מן דיניה ואי תימא
מנלן הא אתמסר לחכימין ואפילו למאן דלא ידע
מאן דבעי לאסתכלא יסתכל במה דאיהו באתגליא
וידע במה דאיהו בסתרא דהא כלא כגוונא חדא
כל מה דפקיד קודשא בריך הוא בארעא כלא איהי
כגוונא דלעילא. יומא דר"ה השנה איהו יומא
דדינא ומלכא יתיב בכורסיא דדינא. סנטירא קא
אתי וחפי פתחא דמלכא ותבע דינא ואע"ג דקודשא
בריך הוא רחים ליה לדינא כד"א כי אני ה' אוהב
משפט גלא רחימו דבעי לרחימו דדינא ובשעתא
דסנטירא קם למטען מלין עלייהו פקיד למתקע
בשופר בגין לאתערא רחמי מתתא לעילא. בההוא
שופר סלקא ההוא קלא כלילא באשא ורוחא ומיא
ואתעביד מנייהו קלא חדא. ואתער קלא אחרא
לעילא. כד ההוא קלא אתער מעילא ומתתא כדין
כל טענות דקא טעין ההוא מקטרגא מתערבבי:
ביומא דר"ה השנה נפיק יצחק בלחודוי וקרי לעשו
לאטעמא ליה תבשילין דכל עלמא כל חד כפום
ארחיה דהא בההיא שעתא ותכהין עיניו מראות.
דנפיק מיניה מאן דאחשך אפי בריין ואתפרש
ושכיב על ערסיה דדינא וקרי לעשו ואמר וצודה
לי ציד ועשה לי מטעמים והביאה לי ורבקה אמרה
אל יעקב בנה רחימא דנפשה בנה רחימא דאתמסר
לה מיומא דאתברי עלמא ופקידת ליה. לאתערא
איהו באינון מטעמים דיליה. ויעקב אתער מתתא
ומתלבש בצלותין ובעותין והקול קול יעקב בההוא
שופר דקא סליק ואתער יעקב לגביה ואתקריב
בהדיה. ויגש לו ויאכל. ואתכליל דא בדא. כיון
דאתכליל בהדיה. ויבא לו יין. דא יין דמנטרא
יין דהוא חדו דלבא רזא דעלמא דאתי כדין וירח.

את

סדרא

סדרא תליתאה קלא נפיק וסליק ואתעטר ברישא דיעקב ונגיד ליה לתתא לההוא אתר דאינון גבוראן שריין וקאים לקבלייהו אברהם מהאי סטרא ויעקב מהאי סטרא ואינון באמצעיתא כדין אתכפיין כלהו ומשתכחין (ס"א ומשתככי) באתרייהו והני כלהו סדרא אתרא תניינא: סדרא בתראה דבעי לסלקא לון לאתרייהו ולישבא (ס"א לישרא) ביניהו ליצחק כמלקדמין בגין דהאי בעי לישרא ליה באתריה ולא יפוק בתוקפוי לבר כדין דינין כלהו אתכפיין ורחמין אתערו על דא בעי לכוונא לבא ורעותא בהני קלי ולמהדר בתיובתא קמי מאריהון. כדין כד ישראל מתקני ומסדרי קלין ברעותא דלבא כדקא יאות בשופרא דא וישראל ברעותא אהדר ההוא שופר עלאה וכד אהדר מעטרא ליה ליעקב ואתקנת על כלא וכורסייא אחרא רמיז וכדין חידו אשתכח בכלא וקב"ה מרחם על עלמא זכאה חולקיהון דישראל דידעין לנגדא ולאמשכא למאריהון מדינא לרחמי ולתקנא כלהו עלמא על ידייהו: תא חזי לקבל דא תלתא ספרין פתוחין ביומא דא ובמה דרחמי מתערין ודינין קשיין אתכפיין ועאלין לדוכתייהו כך הוא לתתא כגוונא דלעילא דינין קשיין אתכפיין ואתעברן מעלמא ומאן אינון. אלין אינון רשיעין גמורין דאינון דינין קשיין דאתכפיין ואתעברו מעלמא וע"ד נכתבים ונחתמים כו':

אמר רבי אבא ודאי דא הוא ברירא דמלה בריך רחמנא דשאילנא ורווחנא בהני מילי. אמר רבי יהודה כתיב זכרון תרועה. זכרון עבדינן לכוונא לבא ורעותא. ישראל עבדין זכרון לתתא בם. בעובדא בגין דיתער מלה בההוא גוונא לעילא. אמר ר' אלעזר כתיב בכם. ליום חגנו דאתכסיא ביה סיהרא והיך אתכסייא אלא כד קיימא עיבא ושמשא לא נהיר כדין סיהרא אתכסייא ולא נהיר וע"ד מקמי עיבא שמשא לא נהיר כל שכן סיהרא דאתכסייא ולא נהיר וע"ד בכסה ליום חגנו בה"א דאתכסייא סיהרא ובמה נהיר כלא בתיובתא ובקל שופרא דכתיב אשרי העם יודעי תרועה כדין ה' באור פניך יהלכון. ת"ח בהאי יומא אתכסייא סיהרא ולא נהיר עד בעשור לחודש דישראל תייבין כלהו בתיובתא שלימתא ואמא עלאה האיבת ונהרית לה והאי יומא נהירו דאבא נטלו ואשתכח חידו בכלא וע"ד כתיב יום הכפורים הוא יום כפור מבעי ליה מאי יום הכפורים אלא בגין דתרי נהורין נהרין בחד בוצינא עלאה נהיר לבוצינא תתאה ובהאי יומא מנהורא עלאה נהיר ולא מנהורא דשמשא ובגין כך בכסה ליום חגנו כתיב:

את ריח בגדיו צלותין דסלקין ובעותין ויברכהו מה רוגזא וחדי לבא וכלא איהו רחמי. כיון דאיהו אתכליל ביעקב כל אינון חיילין ותוקפין ורוגזין דהוו זמינין אתבדרו ולא אשתכחו תמן. וישראל נפקין מן דינא בחדוה ובברכאן. ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ביומא דא בחדוה ובברכאן עילאין ועשו אחיו בא מצידו. טעין טוענין מעובדי דעלמא. ויעש גם הוא מטעמים. חדיד לישניה למיטען טענות. אתקין סהדי. ויבא לאביו ויאמר יקום אבי יתער בדינוי. ויאכל כמה עובדין בישין דכל עלמא דקא אשכחנא. ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד דהא לא יכיל לאתפרשא מכללא דיעקב דאיהו בחדותא. ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד בכמה צלותין ובעותין. ואוכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה. כשמוע עשו את דברי (יצחק) אביו ויצעק צעקה וגו'. דחמי דהא לידו לא הוה כלום. עד לבתר דאמר ליה הנה משמני הארץ יהיה וגו'. אלין תקיפין ואוכלוסין דשאר עמין. ודא קשיא ליה מכלא. וישטום עשו את יעקב. למיזל אבתריה ולקטרגא ליה תדיר ויעקב אזיל באינון יומין דבין ר"ה ליום הכפורים עריק לאשתזבא מניה תב בתיובתא. שוי גרמיה בתעניתא עד דאתי ר"ה ויום הכפורים כדין ידעי ישראל דעשו בא ועמו ארבע מאות איש, כלהו מקטרגי זמינין לקטרגא לון. מיד ויירא יעקב מאד ויצר לו. ואסגי בצלותין ובעותין. ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק וגו'. עד דנטיל עיטא ואמר כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני. ויקח מן הבא בידו מנחה וגו'. עזים מאתים ותישים עשרים וגו' גמלים וגו'. כך הוא סטרא דיליה גמלים הוא נחש כמין גמל. בשעתא דפתי סמאל לאדם ארכיב על נחש כמין גמל. תנינן מאן דחמי גמל בחלמיה. מיתה נקנסה עליו מלמעלה ואשתזיב מניה. וכלא חד. וכדין אהדר עשו אפוטרופסא דיעקב. ויעקב לא בעא דובשיה ועוקציה. יעבר נא אדוני לפני עבדו כדין וישב ביום ההוא עשו לדרכו אימתי בשעת נעילה. דהא אתפרש מעמא קדישא וקוב"ה שביק לחוביהון וכפר עלייהו. כיון דההוא מקטרגא אזל בההוא דורונא ואתפרש מנייהו בעי קוב"ה למחדי בבנוי מה כתיב ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית וגו'. על כן קרא שם המקום סכות. כיון דיתבי בסכות הא אשתזיבו מן מקטרגא וקוב"ה חדי בבנוי זכאה חולקהון בהאי עלמא ובעלמא דאתי:

תפלה להתוקע קודם התקיעות :

רבונו של עולם. בניך בני רחומיך. שמו פניהם לנגדך. ובטחו על רוב חסדיך. ושמוני שליח לתקוע שופר לפניך. כדי שתזכור להם זכות אברהם אבינו עליו השלום. ותפלתו בהר המוריה. וזכות יעקב אבינו ע״ה. ותמימותו אשר התהלך לפניך באמת ובלבב שלם. וזכות יצחק אבינו עליו השלום. ועקדתו שנעקד על גבי המזבח. ותעמוד מכסא הדין ותשב על כסא רחמים עליהם. כדבר שנאמר עלה אלהים בתרועה ה׳ בקול שופר. ואני יודע בעצמי שאיני כדאי לבקש על עצמי וכל שכן על אחרים. וכל שכן כי אין בנו לא דעת ולא חכמה לכוון כונת התקיעות. וצירופי שמותיך הקדושים וכל היחודים וזיווגי המדות העליונות. ומיתוק הדינים קשים ורפין. הראוים לבא על ידיהן. אבל בטחתי ברחמיך הרבים. וידעתי כי לא תביישני. כי לתקן שלחוני ולא לקלקל. ואתה בטובך תעורר רחמיך. ויהי נועם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ותצרף מחשבתנו הטובה דרך כלל למעשה. כאלו אתכוין בכל צירופי שמותיך הקדושים העולים מתוכה. ובכל היחודים וזיווגי מדותיך העליונות. ומיתוק הדינים הראוים לבא על ידיהן. ויעלו תקיעות אלו לעורר רחמיך. עם תקיעות בני עלייה בניך. היודעים והמכוונים כל כוונות שמותיך הקדושים וזיווגי מדות העליונות. המעוררים את הרחמים. ובכן יכבשו רחמיך את כעסך. ויגולו רחמיך על מדותיך. ותרחם על בניך. והפוך להם על ידי תקיעות אלו. מדת הדין החזק למדת החסד ולמדת הרחמים. וזכור לנו זכות אבותינו. ויהיו היום חקוקים אברהם בראש ויצחק בנתיים ויעקב כנגד. ותכנס לנו לפנים משורת הדין. וסתום וחתום פי שטן ואל ישטין עלינו. ובבוא תוכחה שמנו מספרך אל תמח. וכתוב לחיים טובים כל בני ביתינו. אמן וכן יהי רצון. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי :

קודם תקיעת שופר אומרים מזמור זה שבע פעמים ויש בו ז׳ פעמים אלהים. למתקם (מהריעב״ץ):

תהלים מז

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה: כִּי־יְהוָה עֶלְיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־הָאָרֶץ: יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ וּלְאֻמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ: יִבְחַר־לָנוּ אֶת־נַחֲלָתֵנוּ אֶת־א) גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה: עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: זַמְּרוּ אֱלֹהִים זַמֵּרוּ זַמְּרוּ לְמַלְכֵּנוּ זַמֵּרוּ: כִּי מֶלֶךְ כָּל־הָאָרֶץ אֱלֹהִים זַמְּרוּ מַשְׂכִּיל: מָלַךְ אֱלֹהִים עַל־גּוֹיִם אֱלֹהִים יָשַׁב | עַל־כִּסֵּא קָדְשׁוֹ: נְדִיבֵי עַמִּים | נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי־אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה:

א) זה אחד מן ג׳ אֶת נקוד סג״ל ובנגינה בלא מקף. א׳ כאן. ב׳ להלן (ס, ב), ג׳ במשלי (ג, יב) (רד״ק ריש ספר דקדוק תהלים). המגיה מ. י. האבער

עץ יוסף

עלה אלהים בתרועה כו׳. ואיתא בויק״ר פ׳ כ״ט יהודה בר נחמן פתח עלה אלהים בתרועה ה׳ בקול שופר בשעה שהקב״ה יושב ועולה על כסא דין בדין הוא עולה מ״ט עלה אלהים בתרועה. ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב״ה עומד מכסא דין ויושב בכסא רחמים דכתיב ה׳ בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים. אימתי בחדש השביעי. א״ר יאשיה כתיב אשרי העם יודעי תרועה וכי אוה״ע אין יודעים להריע כמה קרנות יש להם כמה בוקינוס (פי׳ שופרות) יש להם כמה סלפירנגס (פי׳ חצוצרות) יש להם ואת אמרת אשרי העם יודעי תרועה אלא שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה והוא עומד מכסא דין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי ע״כ:

תפלה להתוקע מהאר"י זלה"ה:

יהי רצון מלפניך יְהֹוָה אלהי השמים ואלהי הארץ אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא שתשלח לי כל המלאכים הטהורים משרתים הנאמנים בשליחותם והחפצים לזכות את עמך ישראל המלאך הגדול (פִּצְפְּצִיָּה פציפיה) הממונה להוציא זכיותיהן של ישראל בעת שתוקעין עמך ישראל בשופר ואת המלאך הגדול תַּשְׁבַּשׁ המלאך הממונה להשמיע זכיותיהן של ישראל להבעית את השטן בתקיעותם ואת המלאכים הגדולים הַבְּרְגִּיאֵל הממונים על התקיעה המעלים את תקיעתנו לפני כסא כבודך ואת המלאך הממונה שמשיאל הממונה על התרועה ואת המלאך תרסטאל (תוסניאל) הממונה על תשר"ת להיות מזומנים בשליחותם להעלות תקיעתינו לפני הפרוכת ולפני כסא כבודך ותמלא על עמך רחמים ותסתכל באפרו של יצחק אבינו הצבור על גבי המזבח ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין וזכור היום עקדת יצחק לזרעו. כי אתה אל מלך נאמן הברית. ברוך אתה זוכר הברית:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותרחם על בניך ותהפך להם על ידי תקיעותיהם ממדת הדין למדת הרחמים ותזכור להם זכות שלשת אבות ויהיו הם חקוקים בכסא על סדר תולדותם אברהם בראש יצחק כנגדו יעקב בנתיים ואל יעכב כל חטא ועון ותכנס להם לפנים משורת הדין ותרצני לפניך ותרחם עלי אמן:

קודם תקיעת שופר יאמר אלו הפסוקים בקול רם והוא מנהג יפה וטו"ב:

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה:

ויאמר שש פסוקים אלו ר"ת קרע שטן:

קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי:
ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך:
ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים:
שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב:
טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי:
נדבות פי רצה נא יי ומשפטיך למדני:

ואח"כ יאמר תפלה זו:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי המשפט שבזכות אלו השמות היוצאין מר"ת אל נא קרב תשועת מצפיך (אנקתם). פחודיך סר תוציאם ממאסר (פסתם). פדה סעים פתח סומים ימינך מצפים (פספסים). דלה יוקשים וקבץ נפוצים סמוך יה מופלגים (דיונסים). שיהיה עתה עת רצון מלפניך ותקרע ברחמיך הרבים וחסדיך הגדולים כל המסכים המבדילים בינך ובין עמך ישראל עד היום הזה והעבר מלפניך כל המסטינים המקטרגים על עמך ישראל סתום פי שטן ואל יסטין עלינו כי אליך תלויות עינינו ארוממך אלהי המלך אֱלֹהַי המשפט שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים:

כוונת התקיעות הכלליות. צריך לכוין לקיים מ"ע שכתוב בתורה יום תרועה יהיה לכם וצריך לכוין תוקע ומשמיע ויוציא בשפתיו לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו' הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע שצונו הבורא ית"ש לתקוע בשופר. והשומע אומר לשמוע קול שופר כמו שכתוב בתורה יום תרועה יהיה לכם. וע"ע בסה"י ענין שופר צריך רוחב שכל ונחת רוח לכוין לכל הענינים הרמוזים בו. אבל כל אדם צריך לכוין בענין זה כשהוא שומע התקיעה ראשונה יעלה על לבו זכות אברהם אבינו ע"ה ובזכותו ירחם הקב"ה עלינו להוציא לאור משפטינו: בשברים יעלה על לבו זכות יצחק אע"ה שנעקד על גבי המזבח לדעתו ולרצונו: בתרועה יעלה על לבו זכות דוד המלך ע"ה שעם היות שהיה גדול ואדיר לא

הפה עבודת אלהיו בשלימות ועברו עליו כמה צרות ורעות וקבל אותן באהבה וחבה להשליט את נפשו. תקיעה אדרונה יעלה על לבו זכות יעקב אע"ה והם רחמים פשוטים וממלא הדין בין ב' מדות של רחמים. כדי שיהיה כבוש ביניהם ולא יהיה לו כח לקטרג. עכ"ל:

כתב היוש"ר בכל תקיעה שישמע מהתוקע יחשוב במחשבתו בש"ע בזה"ל:

אני מקיים בשמיעת תקיעה זו מ"ע שצוני הבורא ית"ש וכוונתי לתת לו ית"ש נחת רוח בזה:

ויזהרו מאד שלא יהיה לא התוקע, ולא הצבור בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. ויאמר התוקע קודם התקיעות פסוק זה עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר ואח"כ יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִשְׁמֹעַ קוֹל שׁוֹפָר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ויקרא המקריא את התקיעות אחת לאחת והתוקע יתקע:

מלכיות **תקיעה. שברים. תרועה. תקיעה:** ג"פ

ואח"כ קורא המקריא **שב** (כדי להפסיק בין הסדרים):

ויתודה בלחש ומעומד בין שפתותיו ולא ישמיע כי אסור להזכיר חטאיו בר"ה בקול רם ובלחש מותר **והוא** דוקא בין התקיעות כי אז השטן מתערבב ודברי ווידוי עולין למעלה ע"י אמצעית קול שופר ולא יש קטרוג עליו אז. ואחר התקיעות יתפלל זה שיקובל כתשר"ת:

יהי רצון מלפניך שתקיעת תשר"ת שאנו תוקעין תהא מרוקמת ביריעה על יד הממונה (טרטיא"ל) כשם שקבלת על יד אליהו זכור לטוב וממט"ט שר הפנים ותמלא עלינו ברחמים. ברוך אתה בעל הרחמים:

זכרונות **תקיעה. שברים. תקיעה:** ג"פ שב

ויתודה בין התקיעות על כל חטאיו ובלחש בין שפתותיו וכנ"ל ויתפלל על התש"ת:

יהי רצון מלפניך שתקיעת תש"ת שאנחנו תוקעין שתעשה עטרה ממנה ע"י הממונה (שרשי"ה) להיות עולה ויושב בראש אלהי הצבאות ויעשה עמנו אות לטובה:

שופרות **תקיעה. תרועה. תקיעה:** ג"פ שב

והאחרונה תקיעה גדולה מושכין ומאריכין בה שהוא סימן סילוק הכינה:

הך כל הממונים דמלאכים קולות אלו הם (רפ) פרומיפין לבטל כח כרע דילה"ר דפכו"ס והשחתת זרם. ויתפלל:

ובכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיעלו אלו המלאכים היוצאים מן השופר מן התקיעה ומן השברים ומן התרועה ומן תשר"ת ומן תש"ת ומן תר"ת לפני כסא כבודך וימליצו טוב בעדנו לכפר על כל חטאתינו:

ואחר התקיעות יתפלל שתתקבל תפלתו:

אַשְׁרֵי הָעָם יֹדְעֵי תְרוּעָה יְהֹוָה בְּאוֹר־פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן:

א תהלים פט, טז.

עץ יוסף

תקיעה גדולה. כתב מהרי"ל טעם שמאריכין בתקיעה אחרונה דכתיב במשוך היובל המה יעלו בהר **ודרשו חז"ל** שהוא סימן לסלוק שכינה. אף כאן הוא סימן לסלוק התקיעות וידעו הקהל שיאמרו אשרי העם יודעי תרועה כו': **אשרי העם כו'**. כתב המט"מ הטעם שאומרים ג' פסוקים

סדר תקיעת שופר

בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל־הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יָרוּמוּ:
כִּי־תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרוּם קַרְנֵנוּ:
אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אשרי וכו'

ואומרים יהללו ומחזירין ספרי התורה להיכל וש"ץ אומר ח"ק ועומדין להתפלל תפלת מוסף:

דיני תפלת מוסף

(דה"ח) (א) א"א פסוקי מוסף ר"ח אלא אומרים מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד כו' ושני שעירים לכפר כו' וצריך לומר בשני ימים של ר"ה ואת מוספי יום הזכרון ואם אמר ואת מוסף יצא כיון שאמר מלבד עולת החודש כו' ואומר ג"כ ושני שעירים לכפר כו' (הקנ"א): (ב) צריך לומר ועקידת יצחק לזרעו של יעקב תזכור (ס"ז שם): (ג) יחיד המתפלל מוסף לא יתפלל בג' שעות ראשונות של היום (שם):

(ערוגות הבושם) מתפללין הצבור בלחש תפלת מוסף. וגם הש"ץ יתפלל עמהם כדי להסדיר תפלתו שתהא שגורה בפיו כשיחזור אותה להוציא שאינו בקי. והמנהג להתפלל במוסף דר"ה תשע ברכות והן שלש ראשונות ושלש אחרונות ושלש באמצע והם מלכיות זכרונות שופרות. מלכיות לקבל עליו מלכות שמים וכולל עמהם קדושת היום. זכרונות להעלות זכרונינו לפניו לטובה. ועל ידי מה. על ידי תקיעת שופרות. ומנהגנו שלא לפחות מעשרה פסוקים של מלכיות. ועשרה של זכרונות. ועשרה של שופרות. כנגד עשר פעמים הללו במזמור הללו אל בקדשו. וכנגד עשרת הדברות. וכנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. ומה שמקדימין כתובים לנביאים אע"ג דמעלת הנביאים היא גדולה ממעלת הכתובים שהיא ברוח הקודש. מכל מקום כיון שאומרים פסוקים מתהלים שאמרם דוד שהוא היה בזמן קודם לנביאים לכן מקדימין הכתובים (לבוש). וא"ת למה אינו אומר בפסוקי כתובים וע"י עבדיך הקדושים כמו שאומר בפסוקי נביאים וע"י עבדיך הנביאים. וי"ל מפני שפסוקי הנביאים נאמרו בשליחות הנביאים לאמרם לישראל (אבודרהם). ומלכיות מסיימין ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וגו' ואע"ג דלא כתיב ביה מלכות מ"מ כיון דכתיב ביה ה' אלהינו והוי כאילו אומרים שהוא מלכנו. שהרי עיקר קרא דילפינן מיניה שאומרים מלכיות אין כתיב בו מלכות אלא אני ה' אלהיכם ודרשו ממנו לומר מלכיות. ועוד דמלת אחד הוי כמו מלכות כלומר שהוא אחד ומיוחד ואין דומה לו ומלכותו בכל משלה. ובזכרונות אומרים וע"י עבדיך הנביאים כתוב לאמר כו' ואע"ג דהלוך וקראת וגו' ופסוק הבן יקיר לי אפרים וגו' הם שניהם בירמיה (ב. לא) ופסוק וזכרתי אני את בריתי אותך וגו' הוא ביחזקאל (טז). מ"מ כדי לסמוך זכירת ימי נעורים דיחזקאל לזכירת חסד נעורים דירמיה שהם דומין זה לזה הפסיקו בין ב' פסוקים של ירמיה והכניסו ביניהם פסוק מיחזקאל. ואל תתמה בזכרונות ושופרות למה אין משלימין בפסוק של תורה כמו במלכיות שמשלימין בפסוק שמע ישראל וגו'. דבזכרונות פסוק של וזכרתי להם ברית ראשונים הוא השלמה שלהם. ובשופרות פסוק וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ותקעתם בחצוצרות הוא השלמה שלהם. ומה שמרחיקים מאחר הפסוקים מפני שהם נופלים כן בלשון התפלה ואע"ג דבפסוק של ותקעתם וגו' לא הוזכר בו שופר. מ"מ כיון שהוזכר בו לשון תקיעה הוי כמו שופר (לבוש):

יחיד אל יתפלל תפלת מוסף בר"ה בג' שעות הראשונות על היום שבאותו הזמן הקב"ה יושב ודן את כל העולם ויש לו לחוש שמא ידונו אותו בעת תפלתו ויצא חייב ותדחה תפלתו. אבל צבור יכולין להתפלל תפלת מוסף קודם ג' שעות שאין תפלת צבור נדחית כי הן אל כביר לא ימאס דנפיש זכותייהו. ולא תאמר א"כ אפילו תפלת יוצר נמי יחיד לא יתפלל. דשאני יוצר דבאותו זמן הוא זמן תפלה זו בכל צבור שבעולם ותתקבל תפלתו אגבן ולא תדחה. אבל תפלת מוסף זמנה כל היום ויש מקדימין ויש מאחרין ויש לו לחוש שמא עדיין לא התחיל תפלה זו שום צבור בעולם ויותר הוא לבדו ותדחה תפלתו (לבוש) אבל בתוס' פירשו דוקא בשעה ג' שדרכן של מלכים שעובדים להמה לעמוד ומניחין כתריהן ועובדין להמה אז הקב"ה כועס. והביאו ב"י וד"מ (א"ז) ועיין בא"ר שהסכים לדעת הלבוש:

א תהלים פט, יז. ב שם שם, יח. ג שם פד, ה.

עץ יוסף

פסוקים אלו כנגד ג' עקרים: בשמך יגילון כו'. מורה על מציאות השי"ת. כי שמו מורה על מציאותו: תפארת עזמו אין עוז אלא תורה: וברצונך תרום קרננו. כלומר הרוממות הוא בהשגחתך ע"כ. גם יש לומר רמז על שופר של תחיית המתים כמ"ש ברוקח סי' ר"ג כמי שישמע השופר שיתקע הקב"ה יחיה ולזה אמר אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון מרמז למעשה דסוף פרק השואל שהצדיקים חיים ממש בקבר רק שאין להם רשות לילך עד שיקוים הפסוק כי אני ה' בפתחי את קברותיכם (יחזקאל לז). ואמר בשמך יגילון כל היום כמ"ש הרוקח שם דהקב"ה יגלה להם שם המפורש. ואמר כי תפארת עזמו אתה רצה לומר דלעתיד יתחדשו פירושי וטעמי התורה כנודע (א"ר):

כִּי שֵׁם יְהוָֹה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מוֹרִיד הַטָּל: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

לְדוֹר וָדוֹר הַמְלִיכוּ לָאֵל כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלֶךָ:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ

עץ יוסף

אדני שפתי וכו'. הנה ראוי לדעת מה שתקנו לנו חז"ל בתחלת התפלה שם אדני ולא שאר שמות הקדושים. אך יבואר ע"פ מאי דאמרו במסכת יומא הגיע זמן שחיטת התמיד אומר להם הממונה צאו וראו אם הגיע עלית עמוד השחר הרואה אומר ברקאי כו' האיר פני כל המזרח עד שבחברון והוא אומר הן וכל כך למה לו לשאול אם האיר עד חברון כדי להזכיר זכות אברהם הקבור בחברון. הרי שהיו צריכין להזכיר זכות אברהם בתחלת העבודה בסיבוב דברים שלפי הנראה אין צורך בהם רק מטעם זה שנגלגל הזכרת אברהם ע"ד מה שאמר הכתוב ואני ברוב חסדך אבוא ביתך בזכות אברהם הרמוז בחסד. ולכן התחכמו ג"כ ופתחו תחלת סדר העבודה זו תפלה באדני כדי להזכיר זכות אברהם. והוא כמאמר חז"ל מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה מי שקרא להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר אדני אלהים במה אדע כו' ואף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך וגו' למען אדני למענך מיבעי ליה אלא למען אברהם שקראך אדון (מגיד צדק):

ובכן תן כו' על כל מעשיך כו' על כל מה שבראת. יבואר ע"פ מאי דאיתא בתנחומא סדר כי תבוא כל העוסק תורה לאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו עשה וברא את עצמו ע"ש. וזהו מה שאמר כאן ובכן

לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת. לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטָן לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהֹוָה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְהֹוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. יוֹם (לשבת זִכְרוֹן) תְּרוּעָה (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ. זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

עץ יוסף

תן פחדך כו' על כל מעשיך כו'. ר"ל על אותן שנקראים מעשיך ועל אותן שנקראין בריותיך אבל לא על ישראל שהם עוסקים בתורה שהם אינן נקראין מעשיך (סג"ם) ובריותיך. וזהו מה שאמר וייראוך כל המעשים כו' ור"ל שאפילו אותן שנקראו מעשיך ובריותיך יהיו יראים ממך וישתחוו לפניך (ספר קהלת שלמה):

ראוי לומר כל הנוסח של ומפני חטאינו במרירות נפש מאד על חלול שמו הגדול:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו. מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי. וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסְפֵי יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ. כָּאָמוּר:

עץ יוסף

אבינו מלכם. כתב בעל עשרה מאמרים בלדיקים תלמוד גדול ונקראים בניס למקום והקב"ה נקרא אצלם בלשון אב. ואצל בעלי תשובה מעשה גדול והוא נקרא עבד לאדונים והקב"ה נקרא אצלו כאדון ומלך: גלה כבוד מלכותך כו' דאי' בגמ' דחגיגה דף ע' ע"ב כתיב שש כנפים שש כנפים לאחד וכתיב וארבע כנפים לאחת כו' ומשני לא קשיא כאן בזמן שביהמ"ק קיים כאן בזמן שאין ביהמ"ק קיים כביכול שנתמעטו כנפי החיות. הי מינייהו אמעוט א"ר חננאל אמר רב אותן שאומרות שירה נכן כתיב הכא בשתים יעופף וקרא זה"ז וכו' וכתיב התעיף וכו' והוא כנפים האמלעים. והפסוק ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד יש בו שש תיבות והיה כתוב על הכנפים כסדר מלמעלה למטה על כל כנף תיבה אחת. נמלא על הכנפים האמלעים היה כתוב כבוד מלכותו. לכך אמר גלה כבוד מלכותך הוא שתי כנפים האמלעים ויגלה לנו אליהו ז"ל ומשיחנו ב"ב (בליקוטים של הגר"א סוף ספר שנות אליהו):

עיון תפלה

ולירושלים בית מקדשך. כבר ביארתי הלשון הזה במבוא לשמונה עשרה ברכות בד"ה ובדבר מספר הברכות. ועכשו נראה לי עוד כי ירושלים דלעתיד שאנחנו מתפללים עליה תהיה כלה קדושה בקדושת בית המקדש, כמו שנאמר (ירמיה ג, טז — יז) בימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' וגו' בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה', כי אז יכון כבוד ה' בכל העיר כמו לפנים בין שני הכרובים. ונאמר עוד (זכריה יד, כא) והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש לה' צבאות. ועכ"פ אין צרך להגהת הספרדים שהגיהו בנוסחה ולירושלים עיר מקדשך: ואת מוספי יום הזכרון הזה. היינו מוסף ראש השנה ומוסף ראש חדש, דקי"ל (עירובין מ' ע"א) זכרון אחד עולה לכאן ולכאן ופרש"י את יום הזכרון הזה דרחמנא קרייה זכרון דכתיב זכרון תרועה והוא מוסף אכניסה שכן א"א לר"ה בלא ר"ח ויום ר"ח זה קרוי זכרון, לשון רבינו יצחק הלוי הובא בשבלי הלקט השלם סדר ר"ה סי' ר"ל, וזוהי כונת רש"י, אבל התיבות הנוספות ברש"י וכר"ח נמי כתיב זכרון והיו לכם לזכרון, אינו מפרש"י

לשבת וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃

(וְזֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר)׃ ליתא בכ"י ואין לאמרו וכ"כ מהריעב"ץ׃

וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃ וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וּשְׁנֵי שְׂעִירִים לְכַפֵּר. וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם׃ מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃

לשבת יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃

עלינו לשבח כו' תקנו לאמרו כאן. משום שפירושו עלינו הוטל לשבחו ולגדלו בברכות מלכיות זכרונות שופרות מפני שלא עשנו כגויי הארצות כו' (ב"ח בסי' תקצ"א)׃

א במדבר כט, א. ב שם שם, ב. ג שם שם, ו.

ראשי בשמים

בפסוקי קרבן מוסף יש כאן ערבוב ואי אפשר לעמוד ולתקן כי אולי הם מתקוני התפלות ולכן בנוסח התפלה נדפס הנוסח הישן. וכאן הכתוב לך דעת הפוסקים. ואתה המעיין תבחר לך. הנה הנוסח בתוספות סוף ר"ה דף ל"ה ע"א. ובתוספות ערובין דף מ' ע"א ד"ה זכרון. וכן בטור ובהגהות מרדכי סוף ר"ה הוא כך. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו מלבד עולת החדש ומנחתה ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם ומנחתם ונסכיהם כמשפטם לריח ניחוח אשה לה'׃ והדגול מרבבה כתב לומר

נוסח זה כבשים בני שנה שבעה תמימים מלבד עולת החדש ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם ומנחתם ונסכיהם כמשפטם לריח ניחוח אשה לה'׃ ובמהרי"ל כתב הנוסחא ומנחתם כו ויין כנסכו ושעיר לכפר מלבד עולת החדש ומנחתו ושעיר לחטאת ונסכיהם כמשפטם ושני תמידים כהלכתם. וכן הוא בתשובת מהר"מ סימן מ"ח׃ וברוקח כתב מצאתי מנהג בווירמש שכך כתוב בסדר המוספין מלבד עולת החדש אשר לעולת התמיד מנחתם ונסכיהם׃

עיון תפלה

הלא סתרת איזה תלמיד, כי מן המקרא והיו לכם לזכרון (במדבר י, י) אין ראיה שהיום הוא יום זכרון כמו ר"ה אלא שהקרבנות הקרבים בר"ח הם זכרון לישראל, כמו שכתבתי לעיל במוסף לר"ח בד"ה זכרון לכלם יהיו. וכן מבואר בהדיא בתשובת רש"י המובאת במחזור ויטרי הלכות ר"ה סי' שכ"א דף שכ"ח „אבל יום הזכרון אינו אלא בר"ח השביעי ויום ר"ח זה קרוי זכרון כדכתיב באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה לפיכך כשמזכיר יום הזכרון הרי ר"ח

במשמע וזהו פירוש עולה לכאן ולכאן" עכ"ל׃ ושני שעירים לכפר. כנ"ל, היינו שעיר החטאת של ר"ה ושעיר החטאת של ר"ח. ועתוס' ר"ה ח' ע"ב ד"ה שהחדש׃ ושני תמידים כהלכתם וכו' ועולת התמיד ומנחתה. הלשון התמוה הזה הביא את הראשונים ז"ל לידי הגהות שונות, והגאונים ר' משה יצחק אבינדור ז"ל ור' אליהו דוד ראבינאוויץ תאומים ז"ל הגיהו לומר כאבור מלבד עולת החדש, ונכון׃

יאמר השבח הגדול של עלינו לשבח בכונה ובשמחה עצומה עד מאד:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל. לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה. שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל. וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

פירוש רש"י

עלינו לשבח לאדון הכל. שכתב ונתן לנו את תורתו: **ולא** עשנו כגויי הארצות. שאין להם תורה: **חלקנו** כהם. כמו הם שחלקם וגורלם הבל וריק: **ואנו** חלקנו וגורלנו שאנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. שחלק יעקב יוצר הכל הוא: **ומושב** יקרו. כסא כבודו: **ושכינת** עזו. כדכתיב ושם חביון עזו: **אמת** מלכנו. אמת הוא שהוא מלכנו ואין עוד: **ועלינו** לשבח הוא מסדר המלכיות כמו שאומרים בו מלך מלכי המלכים וגם הוא אלהינו שהוא קבלת מלכות. והיינו דתנן [ר"ה ל"ב.] וכולל מלכיות עם קדושת היום. קדושת היום הוא אתה בחרתנו. ומפני חטאינו. שמזכיר בו קדושת היום. וקודם שיחתום ברכתו כולל בברכתו את המלכיות עלינו לשבח וחותם מלך על [כל] הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון. ותניא ר' עקיבא אמר שבתון קדשהו בעשיית מלאכה. זכרון אלו זכרונות. תרועה אלו שופרות. מקרא קדש זו קדושת היום. ומנין שאומרים מלכיות. תניא רבי אומר אני ה' אלהיכם ובחדש השביעי זו מלכות. ר' יוסי אומר אינו צריך הרי הוא אומר והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם שאין ת"ל אני ה' אלהיכם אלא זה

עץ יוסף

עלינו לשבח. כלומר חובה היא עלינו לשבח: **לאדון** הכל. ע"ש אדון כל הארץ: **לתת** גדולה. ע"ש גדלו לה' אתי: **ליוצר** בראשית. לשון חכמים הוא ע"ש בראשית ברא אלהים: **שלא** עשנו כגויי הארצות. נקט לשון זה לפי שלא מצאנו עשייה של הקב"ה בשום אומה כי אם בישראל שנאמר כה אמר ה' עושך (ישעיה מד). ונאמר ישמח ישראל בעושיו: **ולא** שמנו כמשפחות האדמה. ע"ש ונברכו בך כל משפחות האדמה: **שלא** שם חלקנו כהם. שנאמר לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא (ירמיה י). ועד כי חלקנו לשמור דבריך שנאמר חלקי ה' אמרתי לשמור דבריך (תהלים קיט) ולא כן חלקם: **וגורלנו** ככל המונם. שנאמר אתה תומיך גורלי ולא גורלם: **שהוא** נוטה שמים ויוסד ארץ. פסוק הוא (ישעיה נא): **ומושב** יקרו בשמים ממעל. ע"ש ה' בשמים הכין כסאו: **ושכינת** עזו בגבהי מרומים. שיש לו כסא למעלה. ונקט לשון עוז עם מרומים. ע"ש רומה ה' בעזך ונקט לשון גבהי ע"ש ויגבה ה' צבאות במשפט: **הוא** אלהינו ואין עוד אחר. ע"ש כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. ונקט לשון ואין עוד אחר ע"ש אין עוד מלבדו. וע"ש אני ה' ואין עוד אלהים מבלעדי (ישעיה מה): **אמת** מלכנו. ע"ש וה' אלהים אמת (ירמיה י): **ואפס** זולתו. ע"ש ואין עוד אפס אלהים (ישעיה מה):

ענף יוסף

ואנחנו כורעים. יעשה כריעה גדולה בברכים: **ומשתחוים** ומודים. יעשה השתחואה גדולה ובשמחה עצומה על שזכה לכל זה. וכשיזקוף יאמר בשמחה עצומה לפני מלך כו'. וראוי לקבל עליו ת"כ בציור איזה מיתה מרוב החשק על זכיה זו. ובודאי יעשה כ"כ בזה להבורא יתברך:

עיון תפלה

עלינו וגו' לתת גדולה. כ"ה גם במחזור ויטרי בסוף תפלת חול דף ע"ה, אבל בתפלת מוסף לר"ה דף שס"ט גורס ולתת תהלה:

על פי זהר הק׳ [פ׳ משפטים דף קי״ט ע״ב] צריך לומר ועל כן בוא״ו וכן הוא בכתבי האר״י ז״ל:

וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ. לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ. וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי. וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ. לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי־לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן. לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא. וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

פירוש רש״י

זה בנה אב כל המקום שאומרים בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן:

על כן נקוה לך. שתודיע לכל שאתה אלהינו ואין עוד שנראה במהרה בתפארת עוזך. שתעביר גלולים מן הארץ. שנא׳ והאלילים כליל יחלוף. ויהיו כל העולם מתקנים מלכותך וכולם יקראו בשמך יכירו וידעו. כל יושבי תבל את מלכותך שאתה לבדך מלך. ואז יכרעו לך הכל. וישבעו בשמך כל לשון כי כולם יכירוך: יקר יתנו. יתנו לך כבוד. וכלם יקבלו את עול מלכותך עליהם:

עץ יוסף

על כן נקוה כו׳. ע״ש קוה קויתי ה׳ והוא חוזר למה שאמר למעלה שלא שם חלקנו כהם כו׳. כלומר לפי שהשם קרבנו לעבודתו ובחר בנו יותר מכל האומות על כן אנו מקוים לישועתו: לראות מהרה בתפארת עוזך. ע״ש כי תפארת עוזמו אתה. כלומר שנזכה לראות פני השכינה. ולראות בתפארת בית המקדש שכתוב בו ובית תפארתי אפאר: להעביר גלולים מן הארץ. ע״ש והיה ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכריה יג): והאלילים כרות יכרתון. ע״ש והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב). וכתיב לעיל ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא. וזהו שאמר כאן לתקן עולם במלכות שדי כלומר כיון שתכרת הטומאה מן העולם תחזור השכינה בכל העולם ואז יהיה העולם מתוקן. והזכיר כאן שם שדי ולא שם אחר ע״ש דאמרינן בתנחומא כשאמר משה ואמרו לי מה שמו מה אומר אלהם. אמר לו הקב״ה משה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות וכשאני תולה חטאיו של אדם אני נקרא שדי וכשאני יושב במדת רחמים אני נקרא רחום ע״כ. ולפי שבר״ה תולה חטאות האדם עד יום הכפורים לראות אם ישוב אמר כאן שם שדי. ובכאן הוא מדבר בענין הגאולה ואם לא היה תולה להם לראות אם ישובו לא היו נגאלין לעולם: וכל בני בשר יקראו בשמך. ע״ש כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה׳ לעבדו שכם אחד. וזהו לעתיד: להפנות אליך כל רשעי ארץ. ע״ש ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש וגו׳ ולחלות את פני ה׳ (זכריה ח): יכירו וידעו כו׳. שנאמר בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישעיה מה): לפניך ה׳ אלהינו יכרעו ויפלו ולכבוד שמך יקר יתנו. היקר והכבוד תלויים זה בזה שנאמר מאשר יקרת בעיני נכבדת: ויקבלו כלם את עול מלכותך. לשון חכמים הוא שאמרו גבי ק״ש וצריך לקבל עליו עול מלכות שמים כלומר להאמין בו ולא באחר ולעשות כל מצותיו: ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד. ע״ש ה׳ ימלוך לעולם ועד: כי המלכות שלך היא. כלומר עתה דומה בעיני רשעים כאלו מלכות העולם אינה שלך. אבל כשתשפוך עליהם זעמך אז ידעו שהמלכות שלך היא. וזהו ע״ש שכתוב יבושו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו. וידעו כי אתה שמך ה׳ לבדך עליון על כל הארץ: ולעולמי עד תמלוך בכבוד. כפל דבריו כדי להסמיך אותו לפסוק ה׳ ימלוך (אבודרהם): ה׳ ימלוך לעולם ועד. הוא פסוק ראשון של מלכיות. וכשאומר אותו פסוק יחשוב במחשבתו אני מקבל מלכותא ואלהותא עלי ועל בני ועל בני בני עד סוף כל הדורות וישמח שמחה עצומה בלבו עד אחד על שיש לו אלוה קדוש ומלך גדול ונורא. ומרוב גודל תשוקתו ראוי לקבל על עצמו מסירת נפש בציור איזה מיתה להראות אמונתו ביחוד אלהותו ית״ש ויכוין לתת בזה נחת רוח ליתב״ש:

וְנֶאֱמַר לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ: וְנֶאֱמַר וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְנֶאֱמַר יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: וְנֶאֱמַר שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה: וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר. כֹּה־אָמַר יְהוָה

א ישעיה מד, ו.

פירוש רש"י

ותנן [ר"ה ל"ב.] אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות. כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בספר תהלים הללו אל בקדשו. ומזכיר בהן תקיעה דכתיב בתקע שופר. ואומר שלשה פסוקים של מלכיות שכתובין בתורה כגון ה' ימלוך לעולם ועד. וכגון ויהי בישרון מלך. ולא הביט און ביעקב. ואחריהם ג' פסוקים מלכיות של הכתובים ואחריהם ג' פסוקים מלכיות של נביאים הרי ט' ומסיים בשל תורה. שמע ישראל דהוא נמי מלכיות דכתיב ביה ה' אחד כדברי ר' יוסי. הרי י' פסוקים מלכיות:

והופע

עץ יוסף

ונאמר. (במדבר כג, כא): לא הביט און ביעקב. כשהן עוברין עבירה אינו מדקדק אחריהם: עמל. לשון עבירה: ותרועת. לשון חבה וריעות: ויהי. הקב"ה: בישרון. בישראל עם ישר: מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: ובדברי קדשך כתוב לאמר. (תהלים כב): כי לה' המלוכה כו'. ההפרש שבין מלך למושל. מלך הוא כשהעם ממליכים אותו מרצונם. ומושל הוא בחזקה שלא ברצון העם. וז"ש כי לה' המלוכה עתה בגלות ישראל מקבלין מלכותו מרצונם ועל הגוים מושל בחזקה שלא בטובתם. אך לעתיד לבא יתנו כלם שכם אחד לעבדו ויתנו לו כתר מלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ שעל כל יקרא מלך כאשר יקבלו כל הארץ עול מלכותו עליהם (הגר"א משלי כו וישעיה א): ונאמר ה' מלך. (תהלים צג): גאות לבש. כי לא ילבש מלכות גאות כי אם האל יתברך לבדו ולו המלוכה: תבל בל תמוט. כי לא תהיה עוד מלחמה בעולם: שאו שערים ראשיכם. כשהכניסו הארון בהם: מלך הכבוד. לפי ששכן הכבוד בין שני הכרובים על הארון קראו מלך הכבוד: עזוז וגבור. לפי שהארון יוצא עמהם במלחמה והיו מנצחים בו אויביהם: מי הוא זה מלך הכבוד. בפסוק שני לא הזכיר גבור כי אחר ששכן ארון בבית עולמים לא יצא למלחמה: ה' צבאות.

לפי

עיון תפלה

ותרועת מלך בו. מלך מלכי המלכים הקב"ה מתרועע עמו תמיד, וכת"א ושכינת מלכהון ביניהון: ויהי בישרון מלך. (דברים לג, ה), כאשר התאספו ראשי העם יחד עם כל שבטי ישרון אצל הר סיני קבלו את הקב"ה עליהם למלך: שאו שערים ראשיכם. (תהלים כד, ז — י), מזמור זה תקן דוד שיאמרו אותו כשיכניסו הארון לבית קה"ק, שאו שערים ראשיכם כשיכניסו הארון בהם כי כבוד גדול תקבלו היום שיבא בהם מלך הכבוד, ולפי ששכן הכבוד על הארון בין שני הכרובים קראו בשם ה' מלך הכבוד, ואמר פתחי עולם לפי שעד עתה נסע הארון ממקום למקום ועכשו מכניסהו למקום שיהיה שם לעולם (רד"ק). וראשיכם הם חלקי השערים המזוזות והמשקוף, כלומר התרחבו אתם השערים למען יבוא בכם הארון ברוחה: ה' גבור מלחמה. אמר אלה התארים לפי שהארון היה יוצא עמהם למלחמה והיו מנצחים בו אויביהם, אבל בפסוק השני לא הזכיר גבור מלחמה כי אחר ששכן הארון בבית עולמים לא יצא עוד למלחמה לפיכך היתה התשובה השניה: ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה: ועל ידי עבדיך הנביאים. בכ"מ שחז"ל מביאים פסוקים בונים דרכם להקדים פסוקי נביאים לפסוקי הכתובים, כמו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו (מכות י' ע"ב), מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש (מו"ק י"ח ע"ב), עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי (כ"ב ח' ע"א), ובכנסת

אב

מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָֹה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים: וְנֶאֱמַר וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְהוָֹה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָֹה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה אֶחָד:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מְלוֹךְ עַל כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ. וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל־הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ. וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ. עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ. וְיֵדַע כָּל־פָּעוּל כִּי אַתָּה פְעַלְתּוֹ. וְיָבִין כָּל־יְצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ. וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ. יְהוָֹה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ. וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: (לשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. (וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת

א עובדיה פסוק כא. ב זכריה יד, ט. ג דברים ו, ד.

פירוש רש"י

והופע. (ונגלה) [וְהִגָּלֵה] כמו הופיע מהר פארן: משלה. מושלת: והומר והשיאנו כאשר פירשתי למעלה. ותוקעין קשר"ק כדתנן כולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע. זכרונות ותוקע. שופרות ותוקע:

עץ יוסף

לפי שכל צבאות ישראל היו באים לבית המקדש: אני ראשון. קודם בריאת העולם: ואני אחרון. לאחר כילוי העולם: ומבלעדי. ובר מני לית אלוה: מושיעים. המלך המשיח וחביריו ז' רועים וח' נסיכי אדם: לשפוט כו'. לפרוע מהר עשו. ואז תהיה לה' המלוכה לבדו. ועיין מ"ש לעיל משם הגר"א: שמע ישראל כו'. במדרש הנעלם רות [בד"ה פתח ואמר האי קרא] תאי' השתא דכ"ע אמרי שמע ישראל למאן אמרי. אלא הא תנינן יעקב אבינו לא מת וקב"ה אתקן ליה גו כורסיה יקריה למהוי תדיר סהדא על בנוי דקא מיחדי שמיה דקב"ה כדחזי בכל יומא תרין זמני וכל אינון מיחדין שמיה דקב"ה אמרי שמע ישראל הוא סהיד עלן דאנן מיחדי שמיה דקב"ה כדקא חזי בההוא שעתא נטלי ליה ליעקב בד' גדפין פריסן לד' סטרין דעלמא וסלקין ליה לקמי מלכא קדישא עילאה ומברך ליה בז' ברכאן פתח ואמר זכאה איהו אבא דזרעא דא אוליד בארעא. זכאין אינון בנין דקא מעטרין לאבוהון הכי. בההיא שעתא כל חילי שמיא פתחי ואמרי בשכמל"ו ויעקב מתעטר בתליסר נהרי דאפרסמונא דכיא כו':

דובר שלום

אני ראשון ואני אחרון וגו'. מבואר בספרים שקדמוני שמואמר אני אלא הבוי"ת מורה על עצמותו ית' בלי שום כח זולתו. לכן הוא אדון עולם קודם שנברא העולם. ואחרי ככלות הכל לבדו יהי' ואין זולתו. לכן מתואר באלו הזמנים במאמר אני. זהו כמו שאני ראשון קודם הוית העולם במאמר אני. וכן בזמן האחרון אני אחרון במאמר אני. כמ"כ בזמן ההוא מבלעדי אין אלהים שרק אני הנני: ביום ההוא. ולא אמר בימים ההם יתכן לפי שמספר כאן בזמן שתהיה התגלות אחדותו ית' באחדות האמיתי' שיהיה ה' אחד ושמו אחד. והאחדות אין מתרבה בשום

עיון תפלה

אב הרחמים שוכן מרומים ככתוב בתורת משה וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים וגו' ובכתבי הקדש נאמר, וכאן שנינו (ר"ה ל"ב ע"א) מתחיל בתורה ומסיים בנביא ואומר פסוקי הכתובים באמצע? וכבר תמהו שם התוס' על זה, ותירצו משום דקראי דתהלים קדמו לנביאים:

וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

מנהג ספרד לתקוע גם בלחש כמו בחזרה וגם כן לומר בלחש היום הרת עולם וכו' כמו בחזרה:
ותוקעין **תשר"ת תש"ת תר"ת** ואח"כ אומרים זה גם בשבת אע"פ שאין תוקעין:

הַיּוֹם הֲרַת עוֹלָם. הַיּוֹם יַעֲמִיד בַּמִּשְׁפָּט כָּל יְצוּרֵי עוֹלָמִים. אִם כְּבָנִים אִם כַּעֲבָדִים. אִם כְּבָנִים רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים. וְאִם כַּעֲבָדִים עֵינֵינוּ לְךָ תְלוּיוֹת עַד שֶׁתְּחָנֵּנוּ וְתוֹצִיא כָאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ אָיוֹם קָדוֹשׁ:

אַתָּה זוֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם. וּפוֹקֵד כָּל־יְצוּרֵי קֶדֶם. לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל־תַּעֲלֻמוֹת. וַהֲמוֹן נִסְתָּרוֹת שֶׁמִּבְּרֵאשִׁית. כִּי אֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: אַתָּה זוֹכֵר אֶת־כָּל־הַמִּפְעָל. וְגַם

פירוש רש"י

אתה זוכר מעשה עולם ופוקד. מעשה עולם כל מעשים שעשוים בעולם. אתה זוכר ופוקד כל מה שעשו יצורי קדם. לפניך גלוים כל זה שנתעלם מאותם שעשו. וכל הנסתרות שמתעלם בעולם לפניך הם גלוים: כי אין שכחה לפניך. לפיכך אתה זוכר הכל: ואין נסתר. ואין מי שיוכל להסתיר מעשיו לפניך: מנגד עיניך. שהם משוטטות בכל: כל המפעל. כל הפעולות שפועלין בני אדם. ס"א כל המפעל.

פירוש דרך החיים

פירוש התפלה של אתה זוכר שיש בו לכאורה דברים כפולים ושמות משותפים:

זוכר. נאמר על המעשים: **ופוקד**. נאמר על העושים מה שהופקד עליהם מהעונש מה שנגזר עליהם כמו ופקדתי בשבט פשעם (ולכן תקנו ביעלה ויבא זכרנו ה' אלהינו בו לטובה ופקדנו כו' שהכוונה כענין שאמר דוד מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים כן מתפללין אנחנו שיזכור רק המעשים טובים. ופקדנו בו לברכה. שהפקידה דהיינו התגמול יהיה לברכה. והושיענו בו לחיים. היינו שאם ח"ו נתחייבתי עונש יהיה עונש לחיים כלומר בעוה"ז ולא לעוה"ב) ולכן אמר כל

דובר

יצורי קדם שאף המתים הם בדין: **תעלומות**. נאמר על המחשבות שזה נעלם מכל אפי' מן המלאכים שאף המלאכים אינן יודעין מחשבה שבלב ולא באה לפועל כלל: **נסתרות**. נאמר על המעשים שנעשו במסתר מעין הרואה: **כי אין שכחה**. כלומר שלא יטעה אדם לומר שהזכירה סוא כדרך איש הזוכר דהיינו דרמיא אנפשיה ומדכר ולזה אמר כי אין שכחה. כלומר אין שייכות שכחה אלא הקב"ה מזכירת המעשים ולא נסתר שום דבר מעין השגחתו: **אתה זוכר**. אמר היות שמעשים כן נדונין

שלום

בפום ריבוי. לכן גם הזמן יהיה בתכונת האחדות שיהיה מתואר כל הזמן רק בתאר יום אחד. זהו ביום ההוא בתאר האחדות וזהו שנאמר והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור. בזמן העתיד שיתאחדו הענינים בתכלית האחדות אז גם הזמן יתאחד והיה יום אחד לא ימים רבים שאותו יום יודע לה' שהוא ה' אחד לא יהיה בו יום ולילה שע"י הלילה מפסקת בין הימים מתרבים הימים. ואותו יום שיהי' יום אחד יהיה גם לעת ערב אור ולא תפסיק הלילה בין

עיון

הימים כדי שיהיה יום אחד. וזהו שנאמר בתהלים זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. שלימות התקוה שאנחנו מלפים הוא על זה היום אשר עשה ה' שיהיה אחרית הימים ויהיה רק יום זה באחדות לכן נגילה ונשמחה בו שאז יהיה גם ה' אחד והזמן אחד. וזה הוא כונת חז"ל שמכנים זמן העתיד יום שכולו ארוך. כונתו שיהיה רק יום אחד. אחד הבלתי מתלבש בריבוי הימים: **אתה** זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך. שבהיות העם נשכחו מעשיהם אז קיימת מלך מעשיהם.

תפלה

אתה זוכר מעשה עולם. אתה משים בזכרונך כל המעשים שעושים הבריות בכל העולם כלו: **ופקד — מעשי — כל יצורי קדם**. ואתה פוקד מעשיהם ביום הדין להביאם במשפט, כמו פקד עונך בת אדום (איכה ד, כב), יזכור עונם יפקוד חטאתם (הושע ט, ט). ויצורי קדם הם **בריות בראשית** בתפלת אתה גלית, כל הדברים שנוצרו ונבראו בששת ימי בראשית. השמות **יְצוּר** או **יְצִיר** הם האריה ליצירי כפיו של הקב"ה ולא נמצאו במקרא, כי **וִיצֻרַי** כצל כלם (איוב יז, ז) ענין אחר לו: **לפניך נגלו כל תעלומות**. גם המעשים שנתעלמו מעושיהם וגם אותם שנעשו במחבך ובמסתרים כלם גלוים וידועים לפניך ואת כלם תביא במשפט: **אתה זוכר את כל המפעל**. אתה מקיף בזכרונך

את

כָּל־הַיְצוּר לֹא נִכְחָד[א] מִמֶּךָּ. הַכֹּל גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ. צוֹפֶה וּמַבִּיט עַד סוֹף כָּל־הַדּוֹרוֹת. כִּי תָבִיא חֹק זִכָּרוֹן לְהִפָּקֵד כָּל־רוּחַ וָנָפֶשׁ. לְהִזָּכֵר מַעֲשִׂים רַבִּים וַהֲמוֹן בְּרִיּוֹת לְאֵין תַּכְלִית. מֵרֵאשִׁית כָּזֹאת

א) נִכְחָד, בקמ"ץ, כי לשון הוה היא, אבל בפת"ח הוא עבר. המגיה

פירוש רש"י

שפעלת וכל היצור שיצרת לא נסתר ממך: הכל גלוי וידוע לפניך. כל מעשיהם גלוים לפניך. לפי שאתה צופה ומבים כל שיהיה עד סוף כל הדורות כדכתיב מגיד מראשית אחרית: כי תביא חוק זכרון. יום הדין שהוא לישראל וקרוי זכרון כדכתיב זכרון תרועה יהיה לכם: להפקד בדין כל רוח ונפש: להזכר בו מעשים רבים שנעשו בעולם לדון אותם: והמון בריות. הרבה לאין סוף יעמיד בדין:

פירוש דרך החיים

לפי המעשה דרך משל שאם יעברו שנים על איסור גניבה שזה יגנוב מנה וזה יגנוב מנה ומ"מ אפשר שיתחייב אחד בעונש גדול כפל כפלים מחבירו מחמת שזה גנב מעשיר וזה גנב מעני כמו שמצינו שנתן אמר לדוד ולרש אין כל כי אם כבשה אחת שאמר דוד שהאיש הזה יומת ואת הכבשה ישלם ארבעתים אף שדין גניבה הוא רק לכפל ולזה אמר שזוכר כל המפעל. כי מעשה נאמר על מעשה החטא. ומפעל נאמר על פעולה שפעל במעשה ההוא בהאיש הנפעל והשי"ת אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות והוא שוקל מה שפעל במעשה ההוא יותר ממה שפעל חבירו במעשה ההוא. וכן לריכים במעשה להשגיח על העושה שאם העושה הוא ת"ח יגדל העונש שיש בו חלול השם וכן מי שהחזיק לו השי"ת טובה בעושר וכיולא אלו העונש יותר גדול על חטאו וגם מי שטבעו חם ביותר אינו נענש כ"כ על הכעס והניאוף כמו מי שטבעו קר כמ"ש הרמב"ם במ"נ והב"ע ולזה אמר וגם כל היצור לא נכחד ממך כלומר בחינת היצור לפי מה שהוא ולזה כ' בעל עקידה מטעם הגורל לומר שבחינת הטבעי האנושית אינן שוין אחד הוא כעסן בטבע ולפוס לערה אגרא. והגורל הוא כעין התגללות לומר שכך עלה בגורלו (ונראה שזהו שהשטן בא לפני הקב"ה ביוה"כ והומר יש לך עם שהוא כמלאכי השרת מה מלאכים אין להם קפילין כו' והכוונה לדעתי לומר שאין להם הכרעה לחטא ביוה"כ מחמת שאין רשות לשטן ביוה"כ כי קפילין ברגל הוא שיש בהן הכרעה לעשות כהם רלונו לישב או לעמוד ולכך המשיל הבחירה שבאדם להכרעת הקפילין והוא קטרוג מהשטן. וכן מה שאמר שאין בהם אכילה ושתיה הוא ג"כ לקטרוג כי הרבה אכילה ושתיה עושה והמתענה טבעו ככנע מלחטוא ואין דרך השטן להיות מלין): הכל גלוי כו'. אמר זו על העתידות כי מקודם דיבר על העבר שזוכר על מה שעבר ועתה אמר שיודע על מה שעתיד ויודע הוא נגד הנעלם שהוא במחשבה: צופה. נאמר על מי שלופה על קו השוה וגם על לפיס השכלית והמחשבה והבטה הוא מלמעלה למטה וכיון שהקב"ה משיג כל הנשמות מהגופים עד סוף כל הדורות ומה שהוא לופה על הנשמות שהוא חלק אלוה ממעל על זה נקרא לופה ועל הגופות שהן מטה מטה ממדרגתו נקרא מביט: כי תביא. כלומר מחמת שהיית לופה ומביט הכרח שיבוא זמן שתפקוד בו מה שיעשה על כל רוח ונפש וכו ביום יזכרו מעשים רבים והמון בריות לאין תכלית: ולכך מראשית כזאת וכו'. כלומר כמו שמנהג מלך רחמן כשרולה לבוא במשפט עם עמו מודיע להם יום בואו למען יסדרו להם טענותיהם ויבקשו מליצים לעצמם כן מלך מ"ה הקב"ה הודיע יום קביעות משפטו עם עמו: בראשית. היינו מיום בריאת עולם שנקרא ראשית כי כשנברא אדם

דובר שלום

זכשאינם בהכשר מעשיהם אז מתקיימים מלד שהם יצוריו של יוצר העולם כמו שמתקיימים כל הבע"ח אף שאינם בכשרון המפעל מלד שהם יצוריו. זהו אתה זוכר את כל המפעל כשהם בכשרון המפעל. וכשאינם מוכשרים במעשיהם לא נכחד ממך כל היצור כמו כל הבע"ח שהם יצוריו ית': צופה ומביט עד סוף כל הדורות. בבאורנו על התורה

עיון תפלה

את כללות המפעל הגדול והנורא דהיינו כללות היצירה אשר יצרת: וגם כל היצור. כל יצור ויצור בפני עצמו דהיינו פרטות היצירה. כל היצור כמו כל האיש אשר הלך (דברים ז, ג), כל האזרח יעשה ככה (במדבר טו, יג) שפירושם כל איש ואיש, כל אזרח ואזרח. ואמר זה להוציא מלבם של התועים מדרך השכל האומרים שאין הקב"ה משגיח בפרטים: לא נכחד ממך. כמו לא נכחד עצמי ממך (תהלים קלט, טו): צופה ומביט. ולא רק אלה שכבר נוצרו אלא אפילו אותם העתידים להיות נוצרים עד סוף העולם ואינם עוד במציאות הכך צופה ומביט אותם עד סוף כל הדורות: כי תביא. כאשר תביא, כמו כי תבאו אל הארץ (שמות יב, כה), תיזר למעלה, אימתי אתה פוקד מעשיהם של כל יצורי קדם להביאם במשפט — בשעה שאתה מביא לישראל חק של זכרון המעשים דהיינו יום ראש השנה שנאמר בו כי חק לישראל הוא (תהלים פא, ה), באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה (ויקרא כג, כד): להפקד כל רוח ונפש. זהו כלל: להזכר מעשים רבים והמון בריות. זהו פרט. בתחלה אתה

הוֹדָעְתָּ. וּמִלְּפָנִים אוֹתָהּ גִּלִּיתָ. זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ זִכָּרוֹן לְיוֹם רִאשׁוֹן. כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְעַל הַמְּדִינוֹת בּוֹ יֵאָמֵר. אֵיזוֹ לַחֶרֶב. וְאֵיזוֹ לַשָּׁלוֹם. אֵיזוֹ לָרָעָב. וְאֵיזוֹ לָשֹׂבַע. וּבְרִיּוֹת

פירוש רש"י

מראשית כזאת הודעת. שבנית בו את אדם הראשון: ומלפנים. כפל מלה: זה היום תחלת מעשיך. ר"ה תחלת מעשיך שנברא בו אדה"ר שהוא התחלה לכל אדם ודנת אותו בו ביום כדאמרי' [פסיקת' רבתי פסקא דר"ה הביאה הר"נ פ"ק דר"ה וכ"ה בויק"ר ר"פ כ"ט] בכ"ה באלול נברא העולם נמצא אחד בתשרי יום שנברא בו אדם ודנו: כי חק לישראל הוא. כשישראל מקדשין את החדש אז הוא משפט לאלהי יעקב. ואמר לו הקב"ה [ויק"ר פכ"ט] אתה סימן לבניך מה אתה נכנסת לפני בדין ויצאת ברחמים אף בניך נכנסים לפני בדין ויוצאים ברחמים: ועל המדינות. כמו כן גוזר הקב"ה היום משפטים ודינים. וגם הבריות נזכרים בו מי לחיים ומי

פירוש דרך החיים

נתקבל אותו יום בתשובה שתיכף בשעת בריאת עולם הודיע לאדם שיש שכר ועונש דהיינו קודם בריאת עולם נתן גילוי דעת במה שברא מקודם גן עדן וגיהנם ומה שנקרא מלפנים קודם בריאת עולם כענין שאמרו בחגיגה מה לפנים ומה לאחור ולכך נאמר אצל הודעה מראשית ואצל מלפנים גלית כי הודעה נאמר מה שמודיע לאחרים בפה. וגילוי נאמר כשעושה אחד דבר שמתוכה יבינו מה שתהיה כוונתו וכן היה מעשה הש"י שברא הג"ע והגיהנם ובזה גילה שיש שכר ועונש ומחמת כי הבריאה היתה טוב לפניו כדכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. והיום שהוא חדוה לפני הקב"ה קונה אותו היום כשעה טובה (כמ"ש חז"ל בזמן שלא ידע לידת משה) ולכן קבע המשפט באותו יום: כי חק. כלומר החוק הוא שיהיה באותו יום כדי שיעלה לפניו זכרון הבריאה ויתמלא רחמים שלא להחריבו: ועל המדינות. כלומר כי אמרו בש"ס שעומד הקב"ה לדין עמים שאינו מדקדק בדינם משא"כ לדין ישראל הוא מדקדק שלא להחריבן. ומה שאמר ועל המדינות בלשון אמירה כי תיכף הוא אומר דינם אם לחייבם שיחרבו משא"כ הבריות הם יפקדו כלומר מעיין בדינם להזכירם לחיים ולמות ע"ד שאמר ישעיה הנביא

ועומד

עץ יוסף

זה היום תחלת מעשיך. כתב הב"ח ס"ס תקצ"א ואף על גב דקי"ל כר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם מ"מ מתפללין זה היום תחלת מעשיך לפי שהוא תחלת דין ע"כ. וזה לשון הבחיי סדר בראשית צריך אתה לדעת כי עתה במאמר הזה יהי אור התחיל בריאת עולם. ונברא בכ"ה באלול. זכר לדבר יהי אור כלומר מלת יהי. ומה שאמרו בתשרי נברא העולם ביאורו בתשרי נשלמה הבריאה ונגמר הכל. כי בו נברא אדם שהוא תשלום הבריאה וגמר הכל. כי הוא חותם תכנית. ומפני זה לא יכלו לומר באלול נברא העולם כי הלכו אחר הגמר והחתימה:

דובר שלום

בארנו שלפעמים מטיב ה' לאדם מצד הדורות שעתידין לצאת ממנו בראוים לאותה הטובה ע"ד שנאמר יכין (רשע) וצדיק ילבש. זהו צופה ומביט עד סוף כל הדורות להיטיב כעת מצד דורות הבאים אחריו לבסוף: ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום וכו' ובריות בו יפקדו וכו'. בתחלה דן דרך כלל על המדינות מה יהיה בכל

עיון תפלה

פוקד את המעשים אשר נעשו תחת השמש אם נעשו כהלכה, ואח"כ אתה פוקד את הבריות עצמן אשר עשו את המעשים אם ראויות הן להשאירן בעולם או לא: מראשית—כזאת הודעת. ואתה כבר הודעת דבר זה לאדם הראשון מראש ימות עולם שתדין את העולם בר"ה, כמו שאמרו רבותינו בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג) ובויקרא רבה ר"פ כ"ט ובפסיקתא דהחדש הזה לכם הה"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים וכו' נמצאת אומר ביום ר"ה בשעה ראשונה עלה במחשבה וכו' בשמינית הכניסו לגן (באדר"נ פ"א הגירסא ע"פ הגר"א בתשיעית הכניסו לג"ע, ונראה דלא פליגי מר חשיב סופי השעות ומר חשיב תחלת השעות וסוף שמינית היא תחלת תשיעית) באחד עשר נידון בשנים עשר יצא בדימוס, א"ל הקב"ה לאדם כשם שעמדת לפני בדין ביום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאין בדימוס אימתי בחדש השביעי באחד לחדש ע"כ: זה היום תחלת מעשיך. הטעם שיחדת את היום הזה ליום דין, באשר הוא תחלת מעשיך כי בו בראת את עולמך, ואמר ר' שמואל בר יצחק (ר"ה כ"ז ע"א) כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כמאן כר' אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם: זכרון ליום ראשון. זה היום הוא זכרון ליום הדין הראשון שדנת את האדם ויצא בדימוס כאמור לעיל.— לפיכך שמת אותו חק לישראל וגו' פסוק הוא (תהלים פא, ה): ועל המדינות. דין כללי: ובריות. דין פרטי. ונכונה האריך במליצותיו ובכפל ענין במלות שונות, כדי

לעורר

בּוֹ יִפָּקֵדוּ. לְהַזְכִּירָם לְחַיִּים וְלַמָּוֶת: מִי לֹא נִפְקַד כְּהַיּוֹם הַזֶּה. כִּי־זֵכֶר כָּל־הַיְצוּר לְפָנֶיךָ בָּא. מַעֲשֵׂה אִישׁ וּפְקֻדָּתוֹ. וַעֲלִילוֹת מִצְעֲדֵי־גָבֶר. מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו. וְיִצְרֵי מַעַלְלֵי אִישׁ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁלֹּא יִשְׁכָּחֶךָּ. וּבֶן־אָדָם יִתְאַמֶּץ־בָּךְ. כִּי דוֹרְשֶׁיךָ לְעוֹלָם לֹא יִכָּשֵׁלוּ. וְלֹא

פירוש רש"י

ומי למות: מעשה איש. מעשה ופקודתו שנפקד בדין על זה ועלילה הבאה עליו. אפילו זה שמחשב האדם להרע או להטיב נזכר היום: ויצרי מעללי איש. שני יצריו טוב ורע שניהם נזכרים. לפיכך אשרי איש

פירוש דרך החיים

ועומד לדין פעמים כי פקידה לשון איחור ועיכוב: כי לא נפקד כו'. שהכל עומדין היום בדין: כי זכר כל היצור. כי באנשים הוא דן על המעשה ואח"כ על ההכנה למעשה כי אין שוה להעונש שהוא על עבירה שנעשה בפתאום לעבירה שנעשה בהכנות רבות ואח"כ דן על המחשבה כי אין דומה עבירה שנעשה במחשבות מרגל לחכמים לבין שנעשה במחשבות הורגת היתר וכיוצא: ויצרי מעללי איש. כי האנשים אינן על קו המשקל אחד כי יש אנשים אשר טבעם חם מאד ויצרם גדול ויש אשר בטבע אפילו לאשתו אינו מתאוה וגם יש כעסנים ויש אשר בטבעו אינו כעסן ולו נתכנו עלילות לדון כל אחד לפי יצרו ולזה אמר ויצרי מעללי איש: אשרי איש. איש נקרא מי שנתבטלו אצלו כל תאוותיו הגשמיות כלומר שלא יעיין במחשבתו רק כך ולזה קורהו איש שגם המלאכים נקראים אישים ולכך נקרא משה איש: ובן אדם כו'. כלומר כשעוסק בדברים גשמיים ובמשא ובמתן לא יהיה בטחונו אלא בך: כי דורשיך. כלומר שאין לו לאדם לירא מלעיין בהשגות הקב"ה כי אולי יליץ ויפגע לזה אמר כי

דובר שלום

מדינה ומדינה. ואח"ז דן דרך פרט להגמלאים בתוך המדינה להזכירם לחיים וכו' שגם אם נגזר על איזה מדינה לחרב יתכן בהפרטי חיה יחיה: כי זכר כל היצור לפניך בא וכו'. שבשעת הדין מתבונן השופט כל האדם בכל אלה התכונות מאיזה סבה נעשה החטא ובאיזה אופן נעשה. שלפעמים סבת החטא מצד תולדיו שהיו רעים בטבע מתרס הלע ובזה יש להקל בעונש החוטא. זהו כי זכר כל היצור לפניך בא שבא לפניך זכר תכונת היצור באיזו תכונה נולד מצד תולדיו. השני יתכן להקל בעונש החוטא שהוא מצד ממשלתו ע"ד שנאמר עשיר יענה עזות שהוא ענין המוטבע בחוקי הטבע. זהו שמתבונן מעשה איש ופקודתו את המעשים כמה כפי תכונת פקודת ממשלתו. השלישי מתבונן אם עשה החטא בכל רצון כמו או בעל כרחו. זהו עלילות מצעדי גבר לראות מצעדי רגליו בעת החטא אם הלך במרוצה לאות על שמחת העשיה. או לאט לאט צעד בצעד כהולך בע"כ (ע"ד שאמר איוב כי עתה צעדי תספור). הרביעי מתבונן כונת החטא אם כוון החוטא לשום איזו תועלת הנאתו. או כוון למרות לקונו. זהו מחשבות אדם ותחבולותיו בעשיית העבירה. החמישי מתבונן אם בא החטא מסבת פיתוי היצר שהוא בא לפתות האדם להעבירה או שהאדם גרם בעצמו להתגברות היצר הנפשיים. זהו ויצרי מעללי איש שבא היצר מסבת מעללי איש שהאיש פעל את היצר: אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך. שלימות האדם שלא ישכח את ה' רק יהיה תמיד ה' נגד עיניו. והבלתי שלימים כל

עיון תפלה

לעורר את לב המתפלל לתשובה: מי לא נפקד כהיום הזה. אמר כהיום הזה בלשון ספק ולא אמר ביום הזה בלשון ודאי כמו שהוא באמת בסדורי התימנים? כי בימי רב מחבר התפלה הזאת היו מקדשין על פי הראיה והיה ספק להם בבבל מתי קדשו ב"ד של ירושלים את החדש: מעשה איש ופקודתו. הנך פוקד מעשה כל איש והפקודה אשר נפקדה עליו מבית דין הצדק, מלשון ופקודת כל האדם יפקד עליהם (במדבר טז, כט): ועלילות של מצעדי גבר. המעשים שאדם עושה על כל צעד ושעל, שאדם דש בעקביו, כדאמר ר' שמעון בן לקיש מ"ד עון עקבי יסבני עונות שאדם דש בעקביו בעוה"ז מסובין לו ליום הדין (ע"ז י"ח ע"א), ולפיכך בא נסמך על נסמך: מחשבות אדם ותחבולותיו. מחשבות הן פשוטות, העולות על לבו כמו שהן, ותחבולות הן מורכבות היוצאות לו ע"פ דרכי ההקישים (לוגיק פערנונפטשליססע), ושתיהן מחשבות שלא באו לכלל מעשה. ואע"פ שאין הקב"ה עונש על מחשבה רעה, הני מילי בשאר עברות אבל בע"ז ואביזריה ענש שפיר (קדושין ל"ט ע"ב), ומחשבה טובה חשיב מעשה גמור, כ"כ בתשובות מהר"י מברונא סי' ע"ג מהא דאמרינן התם (מ' ע"א) מאי ולחושבי שמו אפי' חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה עיי"ש: ויצרי מעללי איש. הן המחשבות והתחבולות שבאו לכלל מעשה אם טוב ואם רע, את כלם יביא האלהים במשפט ביום הזה, כמו שנאמר (קהלת יב, יד) כי את כל מעשה (עם כל מעשה) האלהים יביא במשפט על כל נעלם, כלומר בהביאו במשפט את המעשה יביא גם את המחשבה הנעלמה הקודמת לו במשפט: יתאמץ בך.

יאמן

יִכָּלְמוּ לָנֶצַח כָּל־הַחוֹסִים בָּךְ: כִּי זֵכֶר כָּל־הַמַּעֲשִׂים לְפָנֶיךָ בָּא. וְאַתָּה דוֹרֵשׁ מַעֲשֵׂה כֻלָּם: וְגַם אֶת־נֹחַ בְּאַהֲבָה זָכַרְתָּ. וַתִּפְקְדֵהוּ בִּדְבַר יְשׁוּעָה

פירוש רש"י

שלא ישכחך. אלא יעבוד אותך: ולא יכלמו לנצח. לפי שזוכר כל המעשים טובים לפניך ואתה דורש כולם:

פירוש דרך החיים

הקב"ה יהיה בעזרו שלא יכשל: ולא יכלמו כו'. כלומר שהבוטח בך לא יכלם: כי זכר כו'. כלומר כאשר חשבון המעשים באים לפניך אתה דורש מעשה כולם אולי ימצא בהם זכות באחד מהם להגין: וגם את נח באהבה זכרת. כלומר כמו שעשית עם נח שהפקדת אותו בדבר ישועה ורחמים כמו כן תפקוד אותנו.

עץ יוסף

וגם את נח באהבה זכרת. כלומר כמו שעשית עם נח שהפקדת אותו בדבר ישועה ורחמים כמו כן תפקוד אותנו. ואמר באהבה זכרת ע"ש ונח מצא חן

דובר שלום

כל כך שמשיגים דעתם מה' עכ"ז מכלאוי אשר בכל לבם יתבוננו שבאה להם הצרה מאת ה' ולא במקרה. זהו אשרי איש שלא ישכחך שתמונת ה' נגד עיניו תמיד. ומדרגה הפחותה מזה בן אדם יתאמץ בך. בכל לו יתאמץ ויתחזק בך. כי דורשיך שאין שוכחים אותך לעולם לא יכשלו לא יחוש להם מכשול שום רעה בעולם. והמתאמצים בך אף שנכשלו באיזה צרה עכ"ז ע"פ כהאמצם בך לא יכלמו לנצח בשביל שחוסים בך, בהתאמצם: וגם את

עיון תפלה

יאמץ חילו להדבק בך, כמו שנאמר (תהלים פד, ו) אשרי אדם עוז לו בך: ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך. עפ"ה (שם לד, כג) ולא יאשמו כל החוסים בו ועפ"ה (ישעיה מה, יז) לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: וגם את נח באהבה זכרת. לפי גרסת התימנים בסדוריהם הלא גם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בהמון רחמיך, נראה שאין זה יפוי דברים בעלמא לתפארת המליצה, אלא טענה היא שאנחנו טוענים לפני הקב"ה ללימוד זכותנו. אמנם אין בנו מעשים כאלה להיות כדאים שתזכרנו לטובה על פי מעשינו הטובים ביחס אל עצמם, כי רוב מעשינו תהו, אבל ביחס אל מעשי זולתנו כבר ראוים אנחנו לאהבתך ולחמלתך, שהרי גם את נח באהבה זכרת, לא על פי מעשיו הטובים מצד עצמם (דאמר ר' יוחנן נח מחוסר אמנה היה אלולי שהגיע המים עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה, ב"ר פל"ב סי' ו') כי אם על פי שפלות בני דורו, וכמו שאמרו רבותינו בסנהדרין ק"ח ע"א וב"ר ריש פל"ט אפי' נח שנשתייר מהם לא היה כדאי אלא שמצא חן בעיני ה', כלומר כאשר הקביל הקב"ה את נח לעומת בני דורו ראה אותו צדיק לפניו בדור הזה (בראשית ז, א), ובזה קנה אהבתו וחמלתו, כי באהבה לאיש איננו תמיד פרי מעשיו הטובים מצד עצמם, אבל פעמים רבות גם פרי ההקבלה נגד זולתו, וכמו שנאמר ריש מלאכי אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אין בנו מעשים מצוינים? ובאה התשובה הלא אח עשו ליעקב ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי, כלומר האהבה הזאת היא פרי ההקבלה. ועל היסוד הזה הבטיח הקב"ה לישראל אהבת עולם, באשר גלוי וידוע לפניו שנגד זולתם יכריעו לעולם את המשקל, לפיכך אמר להם ירמיהו בשם ה' (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד (אהבת חסד, ברכת שים שלום), וכן הוא אומר (ישעיה מג, ד) מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך, כי בערכם לך תמיד היתרון; והתחלת האהבה הזאת היתה מיום שנתנה תורה לישראל כשהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, כמו שאמרו רבותינו (שמות רבה פל"ג סי' ב') אמר הקב"ה משעה שעמדתם בסיני וקבלתם את התורה וכתבתי שאני אוהב אתכם שנאמר (דברים ז, ח) כי מאהבת ה' אתכם האיך אני יכול לשנוא אתכם (אע"פ שאתם ראוים לכך ע"פ מעשיכם). ובכח אהבת נדבה זאת אנחנו באים כפעם בפעם ודופקים על שערי רחמיו של הקב"ה עד שיחננו ויוציא כאור משפטנו. כי הא דמצלינן בברכת העבודה ותפלתם באהבה (בשביל אהבת עולם שהבטחת לנו) תקבל ברצון, ובברכת אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, ובתפלת המועדים אתה בחרתנו מכל העמים (בשביל יתרוננו על כל עמי הקדם אשר הלכו חשכים) אהבת אותנו (זכינו לאהבתך), ובברכת שים שלום כי באור פניך נתת לנו ה"א תורת חיים ואהבת חסד (אהבת נדבה). גם ביום הדין הזה שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון (ר"ה פ"ז פ"א) אנחנו באים לפניו בטענת האהבה, וכך אנו אומרים, הלא גם את נח באהבה זכרת והוא לא היה ממקבלי התורה ובכל זאת קנה אהבתך בשביל יתרונו על בני דורו לבד, ואהבתך הועילתהו להשאירו לטובה ממי המבול, אנו שמלבד היתרון הזה קבלנו גם את תורתך והננו נרדפים ונהרגים עליה כל הימים — על אחת כמה וכמה שצריך אתה לרחם עלינו ולזכרנו לטובה בשביל אהבת עולם אשר הבטחתנו, ולהמשות אותנו ממבול הגלות

אשר

וְרַחֲמִים. בַּהֲבִיאֲךָ אֶת־מֵי הַמַּבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי רוֹעַ מַעַלְלֵיהֶם. עַל־כֵּן זִכְרוֹנוֹ בָּא לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ. לְהַרְבּוֹת זַרְעוֹ כְּעַפְרוֹת תֵּבֵל. וְצֶאֱצָאָיו כְּחוֹל הַיָּם: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם: וְנֶאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: וְנֶאֱמַר וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהֹוָה:

פירוש רש"י

על כן זכרונו בא לפניך. כדי שיירא העולם ממנו:

עץ יוסף

בעיני ה'. ואמר זכרת ע"ש ויזכור אלהים את נח: מפני רוע מעלליהם. שהיו משחיתים את דרכם. לכן מדה כנגד מדה הביא את המבול עליהם לשחת כל בשר: על כן. שהיה נח צדיק ביניהם בא זכרונו לפניך כו': להרבות זרעו. ע"ש פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה: כעפרות. ע"ש שאמר הקב"ה לאברהם שהיה מבני בניו [של נח] ושמתי את זרעך כעפר הארץ. ואמר עפרות תבל ולא עפר הארץ ע"ש שהיה שם בן נח צדיק וחם ויפת רשעים נמלאו רוב בניו מהובלים בקלון והוא מלשון תבל עשו כי על שם הזנות נקראת האדמה תבל: וצאצאיו כחול הים. ע"ש (ושמתי) [ויהי] כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו. וכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים: ככתוב בתירתך. (בראשית ח): ויזכור אלהים. הפך מדת הדין לרחמים: רוח. רוח תנחומין: וישובו. לשון הנחה: נאקתם. צעקתם: וזכרתי את בריתי יעקוב. הוא כדאי. ואם אין יעקב הרי יצחק כדאי

דובר שלום

נח באהבה זכרת. כדעת ר"א דבאחד בתשרי חרבו המים: בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם על כן זכרונו בא לפניך וכו'. מאמר חז"ל ונח איש צדיק תמים היה בדורותיו ולא בדורו של אברהם. הרי שצדקת נח נחשב' לפי ערך פחיתות השלימות שהי' בדורותיו. זהו בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם היינו פחיתות וגריעות שהי' לאותו דור ע"כ לפי ערך רוע מעלליהם. זכרונו של צדקת נח בא לפניך להכיר צדקתו: להרבות זרעו וכו' ככתוב בתורתך ויזכור אלהים את נח וגו'. לא מצינו בנח שהובטח לו להרבות זרעו כעפרות תבל וחול הים. ויתכן הכונה שמרמז על אברהם שבא ממנו ונתברך מפי הקדוש ברוך הוא. ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו' והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים. ואף שנתברך אברהם גם ככוכבי השמים זהו לא לענין הריבוי רק לענין גודל המעלה שיהיה בשיא המעלה ככוכבי השמים. ותכונת בני ההארים עפר וחול יתכן ע"פ המבואר בזה"ק דעפר עושה פירות. וחול אינו עושה פירות רק שהוא צורך עצמו בעולם. ומנח נתמלא העולם מכל

ישובים. פי' בהם צלימי המעשים שפרי מעשיהם עולה יפה. ויש מהם שאין במעשיהם פרי טלולים. רק הם

עיון תפלה

אשר שמכנו על נפש. ואתיא תקיעתא דבי רב כמ"ד (סנהדרין ק"ח ע"א) בדורותיו ולא בדורות אחרים, ובב"ר פרשה ל' סי' ט' משל לאחד שהיה לו מרתף של יין פתח חבית אחת ומצאה חומץ, שניה כן, שלישית מצאה קוהס (פאדע), אמרו לו קוסס הוא! אמר להם כלום יש טוב ממנו? — ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים. שדברת אליו דברים טובים דברי ישועה ורחמים: בהביאך וגו' לשחת כל בשר. כמו שנאמר (בראשית ו, יז) ואני הנני מביא את המבול וגו' לשחת כל בשר: מפני רוע מעלליהם, על כן זכרונו בא לפניך. מפני היתרון אשר היה לו מבני דורו הנשחתים: להרבות זרעו. שנאמר (שם ט, א) פרו ורבו ומלאו את הארץ: ויזכור. (שם ח, א): וישמע אלהים את נאקתם. בשעבוד מצרים נאמר (שמות ב, כד) שהיו הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז כמו שנאמר (יחזקאל כ, ח) איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו, ולא היו ראוים לגאולה, וכמו שאמרו רבותינו (שה"ש רבה פסוק כשושנה בין החוחים) גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן אלא גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלין בלורית ואלו מגדלין בלורית אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים אם כן לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם, ובכל זאת שמע אלהים את נאקתם בשביל ברית אבות הקיימת לעולם, ראה תוס' שבת נ"ה ע"א ד"ה ושמואל: וזכרתי את בריתי. בקללות של תו"כ נאמר (ויקרא כו, מב) כשאין ישראל עושין רצונו של מקום ובכל זאת זוכר הוא את הברית,

וְנֶאֱמַר טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: וְנֶאֱמַר וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָיו: וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: וְנֶאֱמַר וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִמוֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם: וְנֶאֱמַר הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־יְהוָה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ. וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְּׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם. וּזְכָר־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הַשְּׁבוּעָה.

פירוש רש"י

הבן יקיר לי אפרים. אע"פ שהוא תימה אינה של פורענות כי על פסוק של מעלה מוסב והכי קאמר וכי בן יקיר לי אפרים בשביל יקירותו אני זוכרו אלא על שאמר למעלה השיבני ואשובה כי אתה ה' אלהי: על כן. שהוא מתודה ומתנחם על הרעות שעשה על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם:

עץ יוסף

כלאי. ואם אין יצחק הרי אברהם כלאי: כלולתיך. לשון חופה: לכתך אחרי. שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת למדבר ואין צדה לדרך כי האמנת בי: הבן יקיר. הן דברי שכינה בני יקירי הוא אפרים (כל ישראל נקראו ע"ש אפרים) כמי שאין לו אלא בן אחד שלא חטא מעולם: אם ילד שעשועים. כאב משתעשע עם בנו החביב לו: כי מדי דברי בו. בכל עת שאדבר בו זכור אזכרנו עוד. דרך משל אם ראובן מדבר משמעון נסתר. והתחיל הדבור כך אמרתי לשמעון ואחר כך כשבא להזכירו סותם ואומר כך השיב לי ואינו מזכירו בשמו פעם אחרת. אבל כשמזכיר בנו אהוב ושמח בזכרונו כופלו להזכירו כמה פעמים. וכן הוא יתברך אמרו חז"ל ה' פעמים נזכרו ישראל בפסוק אחד (במדבר ח יט) מפני חיבתן: על כן המו מעי לו. נתגלגלו רחמי והוציאנו מהגלות: רחם. גימטריא אברהם:

זכרנו כו' ופקדנו כו' ורחמים. אמר ורחמים ע"ש זכור רחמיך ה'. וזכרון ופקידה אחת היא בכאן: משמי שמי קדם. ע"ש לרוכב בשמי שמי קדם (תהלים סח). ופירושו ברקיע ערבות שעל גבי החיות: את הברית. שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר־

דובר שלום

לצורך העולם שלא ידה העולם בלי ישוב זהו להבטת זרעו כעפרות תבל בעושה פירות הייני שלימי המעלה. וכחול הים שאין עושה פירות היינו פחותי המעלה בהבדל המעשים: ויזכור להם בריתו וינחם כרב חסדיו. במילוי המדות באהרנו שענין הברית הוא שמני הצדדים טורחים ברית להיטיב כל אחד מהם למלאות רצון השני. א"כ מחייב הברית מצדנו למלאות רצון הבוי"ת. ומצד הבוי"ת להיטיב. ואחרי שאנחנו בגדנו בברית מבלי להטיב מעשינו. ממילא אין הברית מחייב הבוי"ת להיטיב עמנו. א"כ זכירת הברית הוא למחסור לפנינו. אך מחסדי ה' שהוא נחם למחול על עונותינו ונחשב לו כאילו עשינו רצונו. לכן יזכור להם בריתו להיטיב גם הוא מצדו. לפי שהוא נחם על רעתם כרוב חסדיו: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים וגו'. מטבע האב לאהוב בנו אף שאין בו מעלת השלימות. וכן ילד שעשועים שיש בו מעלת השלימות מחייב הטבע לאהוב אותו אף שאינו בנו. זהו שאמר הבן יקיר לי אפרים ואהבתי אליו מצד קורבת הבן. או אם ילד שעשועים הנהו שלימותו גורמת האהבה: את הברית ואת החסד ואת השבועה. ברית הוא שמני הצדדים ייסיכו

עיון תפלה

הכל בשביל האהבה: זכר עשה. (תהלים קיא, ד): טרף נתן. (שם שם, ה): ויזכור להם. (שם קו, מה): הלוך וקראת. (ירמיה ב, ב): וזכרתי אני. (יחזקאל טז, ס): הבן יקיר. (ירמיה לא, יט): א"א זכרנו וגו' ופקדנו וגו'. עפ"ה (תהלים קו, ד) זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך. וכן אומרים באבינו מלכנו זכרנו בזכרון טוב לפניך, ונוסד על לשון חז"ל (ר"ה ט"ז ע"א) אמרו לפני זכרונות כדי שיבוא זכרונכם לפני לטובה: בפקודת ישועה ורחמים. ולעיל גבי נח וכן ביעלה ויבא נדבר ישועה ורחמים: משמי שמי קדם. זכרונו ופקדונו יעלו לפניך עד שמי שמי קדם (תהלים סח, לד) הוא:

אֲשֶׁר נִשְׁבַּֽעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִֽינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. וְתֵרָאֶה לְפָנֶֽיךָ עֲקֵדָה שֶׁעָקַד אַבְרָהָם אָבִֽינוּ אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל־גַּבֵּי הַמִּזְבֵּֽחַ. וְכָבַשׁ רַחֲמָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶֽיךָ אֶת־כַּעַסְךָ מֵעָלֵֽינוּ. וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל יָשׁוּב חֲרוֹן אַפְּךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ וּמֵאַרְצְךָ וּמִנַּחֲלָתֶֽךָ. וְקַיֶּם־לָֽנוּ יְהוָה אֱלֹהֵֽינוּ אֶת־הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּֽנוּ בְּתוֹרָתֶֽךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּֽךָ מִפִּי כְבוֹדֶֽךָ כָּאָמוּר: וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵֽאתִי־אֹתָם מֵאֶֽרֶץ מִצְרַֽיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה: כִּי זוֹכֵר כָּל־הַנִּשְׁכָּחוֹת אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם. וְאֵין שִׁכְחָה

פירוש רש״י

ה׳. הרי לך שאינו של פורענות. ואין כאן אלא ט׳ פסוקים של זכרונות וזכרתי להם ברית ראשונים זה עשירי ומסיים בשל תורה: זוכר כל הנשכחות. שהנשכחת זו האדם ומעשיו אתה זוכר לפי שאין שכחה לפניך:

עץ יוסף

לזרעך נתתי את הארץ הזאת: ואת החסד. שנתינת הארץ לאברהם היתה בחסדו של מקום וזהו שכתוב חסד לאברהם. אבל ביעקב כתיב תתן אמת ליעקב שנתינת הארץ ליעקב היא באמת שכבר כרת ברית עם אברהם זקנו ליתנה לו: ותראה לפניך עקדה. כי דשנו נטל ע״ג המזבח של מעלה: וכבש רחמיו. כתב רבינו בחיי בפרשת וירא (כב, א) שהיה גדול כחו של אברהם יותר מיצחק לפי שהמפקיר עצמו ליהרג קל הוא מאד מן האב שבא לשחוט את בנו בידיו. לכן כמו שכבש אברהם רחמיו כדי לעשות רצונך כן ראוי שיכבשו רחמיך את כעסך מעל ישראל: ישוב חרון אפך כו׳. ע״ש שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: וקים לנו כו׳ וזכרתי להם ברית ט׳. זהו זכרון תשיעי. לפי שצריך לסיים בתורה: כי זוכר כל הנשכחות אתה כו׳. פי׳ הנשכחות מבני אדם הוא זוכרם. ואמר זה עתה פעם אחרת כדי

דובר שלום

ייטיבו כל אחד לזולתו בשוה. וחסד הוא שמטיב האחד יותר ממה שמטיב לו רעהו. ושבועה הוא להטיב גם בהעדר שום הטבה מצד השני. ובכל אלה השלשה שבמיחש כבוי״ת. עם האבות כרת ה׳ הברית שהמה בעולם לדקתם יעשו הטוב בעיניו והוא ית׳ בעולם טובו ייטיב להם זהו הברית. עם כלל העדה כרת הברית אף שהם אין בכחם להעלים טוב מעשיהם כל כך. עכ״ז מצד החסד מרבה להיטיב עמהם זהו החסד. ובהר המוריה שם הוסיף ה׳ השבועה כי נשבעתי וגו׳ כי ברך אברכך וגו׳ אף שהם לא ייטיבו זהו השבועה: וזהו כורת ברית לראשונים ומקיים שבועה לאחרונים. לראשונים מועלת כריתת הברית כי גם (המה) הטיבו מצדם פרי מעלליהם. אך לאחרונים הבלתי מטיבים מצדם ונתקו גם מוסרי הברית. להם מקיים שבועה להיטיב למו אף שהם אין מטיבים מעשיהם:

עיון תפלה

הרקיע השמיני הנשוי על ראשי החיה (יחזקאל א, כב) אשר שם חביון עוז (חגיגה י״ג ע״א) ומשם תזכרנו לטובה ותפקדנו בפקודת ישועה ורחמים, ראה מה שכתבנו בביאור יעלה ויבא בתפלת חול: את הברית. שנאמר (בראשית טו, יח) ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית: ואת החסד. שנאמר בסוף מיכה תתן אמת ליעקב חסד לאברהם: ואת השבועה. שנאמר (בראשית כב, טז) בי נשבעתי נאם ה׳: כן יכבשו. כן יגלו רגשי רחמיך את כעסך הגדול אשר הכעסנוך על שיתבטל וישוב מעלינו והפעל ישוב כתוב אח״כ ובטובך הגדול ישוב חרון אפך. ובמחזור רומא וכן בסדורי התימנים ובאבודרהם ובסדורי הספרדים ליתא לתיבת מעלינו: ומנחלתך. זה בית המקדש, ואתיא כתקיעתא דבי רב כר׳ יהודה (זבחים קי״ט ע״א) נחלה זו ירושלים דסתם לן תנא כותיה (שם קי״ב ע״ב) באו לירושלים נאסרו הבמות וכו׳ והיא היתה נחלה, דהיינו בית המקדש הבנוי בירושלים ולא כל העיר כי משנכנסו לעיר עדיין לא נאסרו הבמות עד שנבנה שם ביהמ״ק בימי שלמה, וכ״כ שם רש״י בהדיא בד״ה זו וזו ירושלים „ועד שנבנה הבית לא נאסרו הבמות" עכ״ל: וזכרתי להם. (ויקרא כו,

לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ. וַעֲקֵדַת יִצְחָק לְזַרְעוֹ (שֶׁל יִשְׂרָאֵל) הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכּוֹר: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה זוֹכֵר הַבְּרִית:

ותוקעין תשר"ת תש"ת תר"ת ואח"כ אומרים זה גם בשבת אע"פ שאין תוקעין:

הַיּוֹם הֲרַת עוֹלָם. הַיּוֹם יַעֲמִיד בַּמִּשְׁפָּט כָּל יְצוּרֵי עוֹלָמִים. אִם כְּבָנִים אִם כַּעֲבָדִים. אִם כְּבָנִים רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים. וְאִם כַּעֲבָדִים עֵינֵינוּ לְךָ תְלוּיוֹת עַד שֶׁתְּחָנֵּנוּ וְתוֹצִיא כָאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ אָיוֹם קָדוֹשׁ:

פירוש רש"י

זוכר הברית. שכרת עמו לזכור עקידתו כדכתיב בי נשבעתי נאם ה': ותוקעין קש"ק:

עץ יוסף

להסמיך מעין החתימה סמוך לחתימה: ועקדת יצחק לזרעו היום כצ"ל. וכ"ה גם לדעת האר"י ז"ל. ועיין מ"ש בענף: בא"י זוכר הברית. זהו וזכרתי להם ברית ראשונים (אטודרסס): זוכר הברית. יחשוב במחשבתו ידעתי שבודאי תזכור לנו הברית ההוא אך אני מבקש שתמהר הזכרת הברית ההוא ותזכור אותו ביום הדין הזה:

אתה

ענף יוסף

כתב בש"ע וז"ל ועקדת יצחק לזרעו תזכור כך היא הנוסחא המפורסמת. והמדקדק לומר לזרע יעקב תזכור משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות הוא ואינו אלא טועה עד כאן לשונו. וטעמא הוא משום שאף כשאומרים ועקדת יצחק לזרעו תזכור אינו כולל אלא יעקב וזרעו. שהאדומוני וזרעו אינם נקראים זרע יצחק. דכיון דכתיב גבי אברהם כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך וגו' וכתיב אחר כך כי ביצחק יקרא לך זרע שפירושו ביצחק ולא כל יצחק. וכתיב נמי יצחק כי לך ולזרעך אתן את

:כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך הרי ע"ח דזרע הכתוב גבי יצחק אינו

עיון תפלה

מה). מסיימין בשל תורה כותיקין (ר"ה ל"ב ע"ב): לזרעו. של יצחק. ולפי שלא נמצא בכה"ק שיקראו ישראל בשם זרע יצחק, כי אם זרע אברהם (תהלים קה, ו) זרע יעקב זרע ישראל (שם כב, כג) לפיכך שלחו כאן מסדרי סדורים אחדים את ידיהם ותקנו לזרעו של יעקב, אבל העיקר לזרעו של יצחק עפ"ה (בראשית כא, יב) כי ביצחק יקרא לך זרע, ובפסחים (קי"ט ב') עתיד הקב"ה לעשות סעודה ביום שיגמול חסדו לזרעו של יצחק:

אתה

תקון תפלה

ועקדת יצחק. סיום ברכת אתה זוכר בנוסח ר"ע גאון ועקדת יצחק לזרעו תזכור בא"י. וכ"ה בסדר התפלה להרמב"ם כי זוכר הנשכחות אתה וגו' ועקדת יצחק לזרעו תזכור. וברכת אתה נגלית מסיים הרמב"ם כי שומע קול שופר אתה וכו' בא"י שומע תרועה. ובמחזור ויטרי בחתימת אתה זוכר כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגלו (כן צריכים לנקד, נפעל מכפולים) רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת רחמים בעבור שמך הגדול וכו', ובחתימת אתה נגלית כי אתה שומע בקול שופר וגו' בא"י שומע בקול תרועת עמו וגו' (וכן לענין ברכת תקיעת שופר כתב אבן הירחי במנהיג הלכות ר"ה סי' ט' בשם רב האי גאון „הלכה רווחת בישראל לברך לשמוע בקול שופר ולא תזוז מינה" עכ"ל, וכן הביא ראבי"ה מן הירושלמי תוקע שופר צריך לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע בקול שופר, גם בראב"ן סי' ל"ה ובאור זרוע חלק שני סי' רע"א הביאו את הירושלמי הזה, ובמחזור ויטרי סי' שמ"ח דף שפ"ו „ובנרבונא ופרוונצא אומר לשמוע בקול שופר" עכ"ל, אבל הב"ח באו"ח סי' תקפ"ה בשם אגודה כתב „דאין לומר בקול בבי"ת דמשמע לעשות צוויו ולשמוע בקולו אלא יאמר קול שופר" עכ"ל, והביאו המג"א, וכ"כ הט"ז דאין לומר בקול דמשמע לעשות רצונו ולציית לו). ונוסת בני רומא אתה זוכר וגו' שמבראשית כי אין שכחה וגו' מנגד עיניך אתה זכור (ראה מה שכתבתי בפסוקי דזמרה במזמור יושב בסתר בד"ה מפח יקוש) את כל הנפעל וגו' הכל גלוי לפניך וגו' מי לא נפקד ביום הזה וזכר כל היצור וגו' ותחבולותיו יצורים ומעללי איש אשרי איש לא ישכחך וגו' כי כל דורשיך וגו' לא יכשלו ולא הכלים לנצח וגו' ותפקדהו בפקודת ישועה ורחמים וגו' ויזכר וגו' וכתוב וישמע וגו' וכתוב וזכרתי וגו' חנון ורחום ה' טרף נתן וגו' וכתוב זכר לעולם בריתו וגו' (תהלים קה, ח) ושני הכתובים זכר עשה וגו' טרף נתן וגו' דכתיבי גבי הדדי בחד חשבי להו) וכתוב ויזכר וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים נאמר הליך וגו' וכתוב וזכרתי אני וגו' וכתוב הבן יקיר וגו' יכבשו רחמיך את

אַתָּה נִגְלֵיתָ בַּעֲנַן כְּבוֹדֶךָ. עַל עַם קָדְשְׁךָ לְדַבֵּר עִמָּם. מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּם קוֹלֶךָ. וְנִגְלֵיתָ עֲלֵיהֶם בְּעַרְפַלֵּי טֹהַר. גַּם (כָּל) הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חָל מִפָּנֶיךָ. וּבְרִיּוֹת בְּרֵאשִׁית חָרְדוּ מִמֶּךָּ. בְּהִגָּלוֹתְךָ מַלְכֵּנוּ עַל הַר

פירוש רש"י

אתה נגלית בענן כבודך. בשעת מ"ת: בערפלי טהר. כדכתיב ומשה נגש אל הערפל וכתיב וכעצם השמים לטהר: חל מפניך. פחד. כדכתיב ארץ רעשה גם שמים נטפו. וכל בריות שנבראו מששת ימי בראשית חרדו ממך.

עץ יוסף

אתה נגלית כו'. ע"ש הנגלה נגליתי אל בית אביך. וכתיב ונגלה כבוד ה': מן השמים. ע"ש שנאמר מן השמים השמיעך את קולו: בערפלי טוהר. ע"ש ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים. ואמר טוהר ע"ש וכעצם השמים לטוהר. ואמר תחלה ענן ואח"כ ערפל ע"ש ענן וערפל סביביו: גם העולם כולו חל מלפניך. ע"ש וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק. חל פי' אחזתם הלחלה: ובריות בראשית חרדו ממך. הם האילנות ושאר צמחים. כמו שנאמר וירקידם כמו עגל. וכתיב קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש. כי זה המזמור מדבר בעת מתן תורה שנאמר בסוף המזמור ה' עוז לעמו יתן דהיינו התורה. ואימתי חרדו ממך בהגלותך מלכנו על הר סיני אז חרדו שמא לא יקבלו ישראל את התורה ויחזור העולם לתוהו ובוהו: בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד כו'. ע"ש הכתוב ועל הר סיני ירדת.

ענף יוסף

אלא הזרע הכתוב גבי אברהם וזרע הכתוב גבי אברהם היינו אלא יעקב ובניו כדילפינן מן כי ביצחק יקרא לך זרע א"כ גם זרע הכתוב גבי יצחק היינו אלא יעקב ובניו א"כ כשאומרים ועקדת יצחק לזרעו תזכור לא קאי אלא על יעקב ובניו לפיכך אינו צריך לפרוט לזרע יעקב תזכור והפורט הרי זה טועה. ואע"ג דאברהם נקרא אב המון גוים. הוא נקרא אב אבל הם אין נקראים זרעו. שכן הקב"ה נקרא אבינו ע"ש שמגין ומרחם עלינו כאב כן אברהם אבינו עליו השלום מגין על כל האומות וכולם מתברכין בו דכתיב ונברכו וגו' ומצינו בדוד שקרא לשאול אבי ע"ש שחייב לכבדו כאביו ואע"פ שלא מזרעו. וכן כל הנביאים נקראו אבות דכתיב אבי אבי רכב ישראל ואין הכל זרעם (לבוש). אבל הס"ז כתב שצריך לומר ועקדת יצחק לזרעו של יעקב תזכור. וכן כתב הגאון מליסא בסידור שלו:

עיון תפלה

אתה נגלית בענן כבודך. שנאמר (שמות יט, ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן, ופירוש בענן כבודך בענן אשר שם ישכון כבודך, ולא נמצא במקרא אלא בדרז"ל רא"א ענני כבוד היו (סוכה י"א ע"ב): על עם קדשך. מלה"כ (ישעיה סג, יח) למצער ירשו עם קדשך, ופירוש עם קָדְשֶׁךָ העם אשר הוא קדש לה', כמו שנאמר (ירמיה ב, ג) קדש ישראל לה', אבל מן עם קָדוֹשׁ (דברים ז, ו) היה צריך להיות עם קְדוֹשֶׁךָ: לדבר עמם. שנאמר (שמות כ, כב) מן השמים דברתי עמכם: מן השמים השמעתם קולך. שנאמר (דברים ד, לו) מן השמים השמיעך את קולו: בערפלי טהר. שנאמר (שם ה, יט) את הדברים האלה דבר ה' וגו' מתוך האש הענן והערפל, [ונקוד בְּעַרְפַלֵּי הפ"א פתוחה והלמ"ד דגושה כהוכחת רוו"ה בביאורו למחזור]: כל העולם כלו חל מפניך. כמו שאמרו רבותינו (זבחים קט"ז ע"א) כשנתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי אוה"ע אחזתן רעדה בהיכליהם: ובריות בראשית חרדו ממך. כמו שנאמר

תקון תפלה

כעסך ובטובך הגדול תשיב חרון אפך מעירך ומארצך ומנחלתך ומעמך ישראל (טעם זה הסדר, בתחלה ישוב חרון אפו מעיר הקדש הגדולה בקדושתה ואח"כ מכל ארץ הקדושה, וכן הוא אומר (ישעיה סב, ד) כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה, בתחלה העיר ואח"כ הארץ, ואחרי כן ישיב שבות עמו ישראל וישיבם אל אדמתם, כמו שנאמר (יחזקאל לו, ח) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא (עוד מעט וישובו אליכם) וגו', בתחלה תשועת הארץ ואח"כ תשועת ישראל, בתחלה תקון הבנין ואח"כ הכנסת הדיורין, וביום טהרו את ישראל יטהר בתחלה את שבט הלוי שהוא נחלת ה' כלו לה' המיוחד לעבודתו, ואח"כ יתר השבטים, כמו שאמרו רבותינו (קדושין ע"א א') כשהקב"ה מטהר שבטים שבטו של לוי מטהר תחלה) וזכר לנו וגו' ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור וגו':

אתה נגלית וגו' וגם כל העולם כלו חל מלפניך וגו' וכתוב ויהי קול השופר וגו' וכתוב וכל העם וגו' וכתוב בחצוצרות וגו' וכתוב תקעו וגו' וכתוב הללויה וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים נאמר וגו' וכתוב והיה וגו' וכתוב וה' וגו' ה' צבאות יגן עליהם ה' צבאות יגן עליכם ה' צבאות יגן עלינו ועל כל עמך ישראל בשלומך וגו' וקבץ פזורינו וגו' מירכתי ארץ ככתוב על יד נביאך לכן הנבא ואמרת וגו' אל אדמת ישראל (יחזקאל לו, יב) והביאנו ה' אלהינו לציון וגו' את קרבנות חובותינו

סִינַי. לְלַמֵּד לְעַמְּךָ תּוֹרָה וּמִצְוֹת. וַתַּשְׁמִיעֵם אֶת־הוֹד קוֹלֶךָ. וְדִבְּרוֹת קָדְשְׁךָ מִלַּהֲבוֹת אֵשׁ. בְּקֹלוֹת וּבְרָקִים עֲלֵיהֶם נִגְלֵיתָ. וּבְקוֹל שׁוֹפָר עֲלֵיהֶם הוֹפָעְתָּ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר

עץ יוסף

ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים (נחמיה ט): ותשמיעם את הוד קולך. שנאמר כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים וגו' כמונו ויחי (דברים ה). ואמר הוד ע"ש קול ה' בהדר: ודברות קדשך. שיצא מפיו בקדושה: מלהבות אש. ע"ש קול ה' חוצב להבות אש: בקולות וברקים עליהם נגלית. ע"ש ויהי קולות וברקים: ובקול שופר. ע"ש וקול שופר חזק מאד: עליהם הופעת. ע"ש הופיע מהר פארן. ור"ל עם קול השופר הראית להם זוהר גילוי השכינה: ועתה מזכיר עשרה שופרות. ג' מן התורה וקול שופר חזק מאד. ויהי קול השופר. ואת קול השופר. וג' מן הכתובים ה' בקול שופר. בחצצרות וקול שופר. תקעו בחדש שופר. ואומר מזמור הללויה כו' מהטעם שאכתוב בסמוך. ושלשה מן הנביאים. ותקעו שופר תשמעו. יתקע בשופר. ואדני אלהים בשופר יתקע. ופסוק העשירי של שופרות הוא וביום שמחתכם ובמועדיכם כמו שאכתוב לקמן: ככתוב בתורתך ויהי ביום השלישי. (שמות יט): בהיות הבקר. שהקדים הקב"ה מה שאין דרך ב"ו שיהא הרב ממתין לתלמידו:

עיון תפלה

שנאמר (תהלים סח, ח—ט) אלהים בצאתך לפני עמך וגו' ארץ רעשה אף שמים נטפו וגו', ונאמר (שופטים ה, ד—ה) ה' בצאתך משעיר וגו' ארץ רעשה גם שמים נטפו וגו' הרים נזלו וגו'. ובפרקי ר"א פרק מ"א יצא קול ראשון והשמים והארץ רעשו ממנו והימים והנהרות ברחו ההרים והגבעות שתמוטטו והאילנות כרעו וכו': את הוד קולך. עפ"ה (ישעיה ל, ל) והשמיע ה' את הוד קולו: ודברות קדשך. עפ"ה (דברים לג, ג) ישא מדברותיך: עליהם הופעת. כפ"ה (שם שם, ב) הופיע מהר פארן

תקון תפלה

כִּמְצֻוָּה וגו' כי שומע קול שופר אתה הוא מעולם ומאזין וגו' בא"י שומע תרועה. ובסדורי התימנים אתה זוכר וגו' ולהזכר מעשים רבים וגו' בו יאמר איזו וגו' איזו וגו' איזו וגו' איזו וגו' מי לא נפקד ביום הזה וגו' ויצרי כל מעללי איש וגו' לא יכשלו וגם לא תכלים לנצח כל החוסים בך הלא גם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בהמון רחמיך בהביאך וגו' ככתוב בתורתך וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' (כמו במחזור רומא) ונאמר לעולם בריתו וגו' ונאמר וגו' ועל ידי עבדיך וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' רחם ארחמנו נאם ה' או"א יעלה ויבוא וגו' (כפי נוסחם אשר העתקתי בתפלת חול עד) חנון ורחום אתה וזכרנו בזכרון טוב מלפניך וגו' ותראה לפניך הָעֲקִידָה (בפלס הֲלִיכָה, אֲכִילָה) שעקד את יצחק בנו וגו' רחמיך את כעסך וְיִגָּלוּ (כן נקדו בסדוריהם, אבל נראה בעיני שקריאה מוטעת היא בפיהם, אלא כמו שכתב הרב ר' דוד אבודרהם בדף ק"ב ע"ב שצ"ל וְיִגֹּלּוּ מכפולים, כי נכמרו רחמיו (בראשית מג, ל) תרגם אונקלוס ארי אתגוללו רחמוהי. והפייטנים משתמשים גם כן בלשון זה, גלגל רחמיך ודין אל תמתח (פתיחת יוצר ליום ב' של ר"ה המתחלת אתיתי לחננך), ובפזמון אזכרה אלהים ואהמיה מדת הרחמים עלינו התגלגלי, ובפתיחתא דאיכה רבתי סוף פתיחתא ב"ד מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה) רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו במדת רחמים ואל תתנהג עמנו במדת הדין ובעבור שמך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ישראל ומעירך וגו' כל הנשכחות אתה מעולם כי אין שכחה וגו' וַעֲקֵידַת יצחק אבינו לזרעו היום תזכור בא"י וגו'. אתה נגלית וגו' מַלַּהֲבֵי אש (במקרא תהלים כט, ז להבות אש) ככתוב בתורתך וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' ובדברי קדשך וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים נאמר וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' כן תגן על עמך בשלומך תקע בשופר וגו' לקבץ את כל גליותינו וגו' ונפוצותינו כְּנוּס מירכתי וגו' ושם נעשה לפניך כִּמְצֻוָּה עלינו בתורתך על ידי משה עבדך וביום שמחתכם וגו' כי שומע קול שופר אתה מעולם ומאזין וגו' בא"י וגו' היום ברחמים. ובאבודרהם — כי תביא חק וזכרון לְהִפָּקֵד וגו' לְהַזְכִּיר וגו' והמון נסתרות לאין תכלית וגו' איזו וגו' (בלי ווי"ן) כיום הזה (פירש בו וז"ל „כלומר היום הזה וכיוצא בו בכל שנה ושנה" עכ"ל, ודוחק) כי זכר כל המעשים לפניך בא מעשה איש וגו' ועלילות ומצעדי וגו' דורשיך לא יכשלו ולא תכלים לנצח כל החוסים בך וגם את נח וגו' על כן בא זכרונו לפניך וגו' ארחמנו נאם ה' או"א יעלה ויבא וגו' (כפי נוסחו עד) חנון ורחום אתה. או"א זכרנו וגו' מלפניך וגו' את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך (פירש בו וז"ל „הטעם שיהמו רחמיו על מדותיו כי מדות הקב"ה אם עשה טובה מיטיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו ואנו מבקשים שיהמו רחמיו

וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ א וְנֶאֱמַר וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ב וְנֶאֱמַר וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם. וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר. וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר ג עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ וְנֶאֱמַר בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהֹוָה׃ וְנֶאֱמַר תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ׃ כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ וְנֶאֱמַר הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ׃ הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ׃ הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר׃ הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב*)׃ הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה׃ כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ׃

א שמות יט, יט. ב שם כ, יח. ג תהלים מז, ו. *) חסר ו' והג' רפוי' (ת"ש).

עץ יוסף

הולך וחזק מאד. בשר ודם כל זמן שהוא מאריך לתקוע. קולו מחליש. אבל כאן קול השופר אולך וחזק מאד: משה ידבר כו'. כשהיה משמיע הדברות לישראל הקב"ה מסייעו להיות קולו מגביר ונשמע: ונאמר וכל העם רואים וגו'. שלא היו בהם סומים: את הקולות ואת הלפידים כו'. רואים את הנראה ושומעין את הנשמע (ילקוט): וינועו. אין נוע בכל מקום אלא זיע שנאמר נוע תנוע ארץ כשכור (ילקוט): ויעמדו מרחוק. חוץ לשנים עשר מיל מגיד שהיו ישראל נרתעין לאחוריהן שנים עשר מיל וחוזרין לפניהן י"ב מיל הרי כ"ד מיל על כל דבור ודבור. נמצאו מהלכין באותו היום מאתים וארבעים מיל. באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו וסייעו את אחיכם ולא מלאכי השרת בלבד אלא אף הקב"ה שנאמר שמאלו תחת לראשי (ילקוט): ונאמר הללויה. (תהלים קנ): הללויה כו'. אומרים מזמור זה מפני שיש בו עשרה הלולים והם כנגד עשרה מלכיות ועשרה זכרונות ועשרה שופרות (אבודרהם):

עיון תפלה

כאן: בחצרות. (שם צח, ו): תקעו. (שם פא, ד ה): הללויה הללו. את המזמור הזה הוסיפו על פסוקי הכתובים בשביל שנמצאו בו עשרה הלולים כנגדם תקנו לומר עשרה פסוקים של מלכיות ושל זכרונות

תקון תפלה

רחמיו על מדותיו וידיננו לכף זכות" עכ"ל) ותתנהג עם בניך במדת רחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין (לשון הגמ' ברכות ז' ע"א, ובש"ס כה"י מינכען משנת ק"ג הגרסא ויגלגלו רחמיך וגו' במדת הרחמים בה"א) ובעבור וגו' (כתימנים) מעמך וגו' משה עבדך כאמור וזכרתי וגו' כי זוכר כל הנשכחות אתה ואין שכחה לפני כסא כבודך (לשון המחבר שם „ואמר זה עתה פעם אחרת כדי להסמיך מעין חתימה סמוך לחתימה" עכ"ל) בא"י. אתה נגלית וגו' לדבר עמהם וגו' חל מפניך וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים וגו' והיה ביום ההוא יתקע וגו' כל יושבי תבל וגו' וה' אלהים בשופר יתקע וגו' (וכן סדרו הספרדים, ובכונה שנו מן הסדר שהם כתובים במקרא, כי בתחלה צריכים להודיע שבשעת קבוץ גליות יתקע בשופר גדול ויתקבצו הגליות ואח"כ צריכים לקרוא לכל יושבי תבל ושוכני ארץ לשמוע את קול השופר ההוא ואח"כ מודיעים מי יהיה התוקע בשופר — וה' אלהים בשופר יתקע) ה' צבאות יגן וגו' (כמו במחזור רומא) עלינו או"א תקע וגו' גליותינו וקים לנו ה' אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור וביום שמחתכם וגו' (הקשו הראשונים הא לא נזכר שופר בזה הפסוק? לפיכך היה רבינו יונה מסיים במקרא ובחדש השביעי וגו' יום תרועה יהיה לכם, והרמב"ן היה מסיים במקרא לא הביט און וגו' ותרועת מלך בו, אבל הרא"ש כתב שאין לשנות ממטבע ברכות שנהגו הראשונים וכי היכי דתרועה בלא שופר מקרי שופר הה"ד נמי תקיעה בלא שופר וכו') כי שומע קול שופר אתה ומאזין וגו' בא"י שומע תרועת עמו ישראל היום ברחמים. וכ"ה נוסח הספרדים רק בשנוים קלים. להכר, כהיום הזה, ועלילות מצעדי, כי זכר כל היצור לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם וגם את נח. ובשלשת פסוקי הזכרונות

וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא־נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ: וְנֶאֱמַר וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם: וְנֶאֱמַר וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יֱהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן: יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם. כֵּן תָּגֵן עַל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁלוֹמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ. וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ. וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם.

פירוש רש"י

והלך בסערות תימן. אע"פ שהוא פורענות כל אומות אומרים אותו דהא כתיב בתריה ה' צבאות יגן עליהם דהוא טובה דהכי אמרינן [ר"ה ל"ב:] אם בא להזכיר מלכיות זכרונות ושופרות של פורענות האומות

עץ יוסף

ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר כל יושבי וכו'. פירושו כאלו יאמר להם מה לכם לשלוח צירים לדעת אם אמת שחזרו ישראל. הלא בעיניכם תראו חזרת ישראל כשישא הקב"ה את הנס (פי' כלונס ארוך) על ההרים לקבץ הגליות. וכתקוע שופר תשמעו פורקן של ישראל: יתקע בשופר גדול. להשמיע הקול בכל העולם להתקבץ ולבא: האובדים. לפי שלא חזרו לארצם מעת שגלו שמה לכן קראם אובדים. ורש"י פי' לפי שנכפנו בארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים: בהר הקדש בירושלים. בהר המוריה העומד בירושלים והוא מקום המקדש: עליהם יראה. שילהם להם: תניא כילד הקב"ה מחיה המתים לעוה"ב נוטל שופר גדול בידו שהוא אמה באמה שלו ותוקע בו וקולו הולך מסוף העולם עד סופו. זהו וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן וגו' ונותן לכל צדיק וצדיק כוס של חיים ומגלה להם שם המפורש דכתיב שם עולם אתן לו וכתיב זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. ברוך ה' לעולם אמן ואמן (רוקח): בשופר יתקע. כדרך הנלחמים: והלך. על או"ה: בסערות תימן. ברוח סערה הבאה מרוח דרום: יגן. על יהודה ואפרים. וכתב האבודרהם ואומר אחרי הפסוקים של שופרות ה' צבאות יגן עליהם פי' על יושבי תבל ושוכני ארץ שהזכיר למעלה. ויש שם שאמר כאן וה' עליהם יראה וכתיב בתריה ה' צבאות יגן עליהם תקנו לאמרו כאן. ומתוך שתקנו לבקש רחמים על העם השוכנים בשאר הארצות תקנו ג"כ לבקש רחמים על הקהל ומכניס הש"ץ עצמו בכלל הרחמים ואומר כן תגן על עמך ישראל בשלומך: תקע בשופר גדול לחרותנו. ע"ש והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול: ושא נס. ע"ש ונשא נס לגוים: גליותינו. פ"ש

ענף יוסף

בנשוא נס וכו'. יעורר לבו בבכי עצום ויתפלל במחשבתו עתה לתמן במך הגדול שיתקדש בכל העולם בירחו כנשוא נס הרים ויתקבצו כל הגליות וישמע קול השופר הגדול ובודאי יכירו וידעו כל או"ה את גדולתך ובבורתך ועד מתי יהיה שמך הגדול מחולל בין או"ה. ויכוין זה בכל השלשה פסוקים של נביאים:

דובר שלום

ובאו האובדים בארץ אשור. מכנס גלות אשור בתאר אובדים לפי שהם אבודים ממנו ונעלם ממנו מקומם שגלו: וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן. מבאר ההבדל שבין הנהגתו ליראיו להנהגתו לעוברי רצונו. ע"פ מאחז"ל צדיקים מהפכים מדה"ד למדה"ר והרשעים מהפכים:

עיון תפלה

זכרונות ושל שופרות (ר"ה ל"ב ע"א): כל יושבי תבל. (ישעיה יח, ג): והיה ביום ההוא. (שם כז, יג): וה' עליהם יראה. (זכריה ט, יד): ה' צבאות. התחלת הפסוק שאחריו, וצרפוהו אל הקודם כדי לסיים בתפלה כן תגן על עמך וגו': תקע בשופר גדול. לקוח מנוסח הברכה שבשמונה עשרה: וקרב פזורינו. באותו הלשון השתמש

תקון תפלה

הזכרונות של תורה אינם מזכירים אבודרהם והספרדים את הפסוק וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' אולי מפני שנאמר באמצע קללות שבתורת כהנים הרי הוא בעיניהם כזכרון של פרענות (ר"ה ל"ב ע"ב), וגם יש שמפרשים אותו לפרענות כידוע, ואומרים במקומו פסוק אחר וגם אני שמעתי את נאקת וגו' ואזכור את בריתי (שמות ו, ה):

וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ. וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. כִּמְצֻוֶּה עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ. כָּאָמוּר: וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ קוֹל שׁוֹפָר וּמַאֲזִין תְּרוּעָה וְאֵין דּוֹמֶה לָּךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה שׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים:

ותוקעין תשר״ת תש״ת תר״ת ואח״כ אומרים זה גם בשבת אע״פ שאין תוקעין:

הַיּוֹם הֲרַת עוֹלָם. הַיּוֹם יַעֲמִיד בַּמִּשְׁפָּט כָּל־יְצוּרֵי עוֹלָמִים. אִם כְּבָנִים אִם

פירוש רש״י

כאומות מזכיר: שומע בקול שופר ומאזין תרועה. כדכתיב עלה אלהים בתרועה ה׳ בקול שופר: **שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.** כשעלה הקב״ה על כסא הדין לדון במדת הדין ושומע קול השופר הופך מדת הדין למדת הרחמים כי האלהים זו מדת הדין כדכתיב עד האלהים יבא דבר שניהם ה׳ הוא מדת רחמים שנאמר ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים: ותוקעין קר״ק*): **היום הרת עולם.** היום נברא אדם הראשון שהוא הריון של עולם והיום הוא יום דין ומעמיד כל העולם בדין: **אם כבנים אם כעבדים.** כלומר או כאב שדן את בנו ברחמים או כאדון שדן את עבדו

*) מזה נראה שבזמן רש״י ז״ל היה המנהג לתקוע גם בלחש ולומר היום הרת עולם כמנהג ספרד. **המגיה**

עץ יוסף

פ״ס וגלות החל הזה (עובדיה פסוק כ): **וביום שמחתכם.** זה השבת שהיא משמחת הלב בנשמה יתרה: **ותקעתם בחצוצרות וגו׳.** זהו שופר עשירי. ויש לתמוה כי אינו כתוב שופר בזה הפסוק. ותירץ הרא״ש כי היכי דתרועה בלא שופר מקרי שופר הוא הדין נמי תקיעה. ומשום דכתיב חצוצרות בקרא לא גרע. ובספרי דורש ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם הרי שופרות. והיו לכם לזכרון הרי זכרונות. לפני אלהיכם הרי מלכיות כו׳ ע״ש: **שומע קול שופר ומאזין תרועה.** כדכתיב עלה אלהים בתרועה ה׳ בקול שופר: **ואין דומה לך.** שיתפעל בתרועה (אנדרכס). או פי׳ ואין דומה לך ב״ו שחוטאין כנגדו כמה דורונות צריכין ליתן לו עד שיתפייס והקב״ה אדם חוטא כנגדו מביא לו שוחד דברים שנאמר קחו

דובר שלום

מדה״ר למדה״ד. זהו וה׳ שהוא הוי׳ של רחמים עליהם יבא גם בעת שעושה דין בהם ויצא כברק חצו. לפי שהצדיקים מהפכים דיני אליו כברק לרחמים של הוי׳. היפך מזה לתימן גם כשמתנהג עמהם ברצון של רחמים היינו בקול שופר המורה על הרצון. גם אז מתאחד עם הוי׳ של רחמים אלהים של דין. שהם מהפכים גם הרחמים לדין והלך בסערות תימן וגו׳: **וביום** שמחתכם וגו׳. בספרי וביום שמחתכם אלו שבתות. ובמועדיכם אלו שלש רגלים. ובראשי חדשיכם כמשמעו. ובספרי זוטא וביום שמחתכם אלו הרגלים. ובמועדיכם אלו התמידים. ובראשי חדשיכם ר״ח ור״ה: **כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה.** הקולות

עיון תפלה

רב בתפלת ומפני חטאינו: **ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו.** בסדור אשכנזי דפוס פרין משנת רפ״ה שהיה ביד הריב״א לא נמצאו שלש תיבות את קרבנות חובותינו אלא ושם נעשה לפניך כמצוה עלינו וגו׳, וכ״ה בסדורי התימנים, והדין עמהם, כי מה ענין הקרבנות לכאן? והרב הגאון ר׳ אליהו דוד ראבינאוויץ תאומים ז״ל הגיה בסדורו **את חובת קרבנותינו** דהיינו תקיעת החצוצרות: **וביום שמחתכם.** (במדבר י, י). ומסיימין בפסוק זה שהוא של תורה כותיקין

כַּעֲבָדִים. אִם כְּבָנִים רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים. וְאִם כַּעֲבָדִים עֵינֵינוּ לְךָ תְלוּיוֹת עַד שֶׁתְּחָנֵּנוּ וְתוֹצִיא כָאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ אָיוֹם קָדוֹשׁ:

רְצֵה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן ותערב המלה בתפלת מוסף לשלש רגלים:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: אמן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

פירוש רש"י

שאין דנו ברחמנות. אנו מבקשים רחמים שאנו כבנים בא לדונינו שאנו קרוים לו בנים כדכתיב בנים אתם לה' אלהיכם. ואם כעבדים. שאנו קרוים לך עבדים כדכתיב כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם: עינינו לך תלויות. כמשפט עבדים כדכתיב כי הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם: עד שתחננו ותוציא לאור. כדכתיב והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים. פי' אחר היום הרת עולם. יחיל כמו הרה תחיל ללדת מפני שהוא יום הדין: הרת. רותת ונפול:

עץ יוסף

עמכם דברים ושובו. מלך ב"ו נושא חרפה על קרובו עני והקב"ה אינו כן אלא ואל זה אביט אל עני ונכה רוח. כי אתה עם עני תושיע. והפרי מגדים פי' משם הגאון רבינו חיים כהן ראפאפורט ז"ל אב"ד דק"ק לבוב והגליל שופר קול פשוט צדיק מעיקרא ע"ד שפרו מעשיהם. ותרועה הוא בעל תשובה ששובר לבו ותאותו. והאזנה מקרוב ושמיעה מרחוק ע"ד האזינו השמים ותשמע הארץ וכמו שאח"ע. והו שומע קול שופר צדיק ישמע מרחוק. ומאזין תרועה מקרוב מבעל תשובה. ואין דומה לך שלא כמדת בשר ודם. ובעל עקידה פי' האזנה מרחוק היינו שצריך להטות אזן תחלה ואחר כך שומע. ומקרוב רק שמיעה ומתכוין כרש"י שם. ולדידיה ה"פ שומע קול שופר צדיק בקרוב אין חידוש. אבל מאזין מרחוק לבעל עבירה ומקטרגים עליו ואין מניחין לו ליכנס לשער המלך ה' שומע מכה"כ. ע"ד כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם. ומסיים שומע קול תרועת כו' ברחמים כי אח"כ נתקרב ושומע מקרוב ומזווג זכות ורחמים (פרי מגדים באגרת ב' ובהלכות ראש השנה):

דובר שלום

הקולות היוצאים מהשופר אין בהם אומר ודברים. אך בבואם לעולם העליון נעשה שמה מהקולות רושם היאות לעורר שם הרחמים. וזהו כי אתה שומע קול שופר. ובהגיע אליך הקול אתה מאזין להבין מרומז של מה מרמז רישומו. מאזין לשון הבנה כמו אזין עד תבונותיכם (איוב לב, יא):

עיון תפלה

(ר"ה ל"ב ע"ב), ועוד ראוי לסיים כל הסדרים במקרא זה לפי שממנו דרשו בספרי את הסדרים האלה ותקעתם אלו שופרות והיו לכם לזכרון אלו זכרונות לפני אלהיכם אלו מלכיות א"כ מה ראו חכמים לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות אלא המליכהו עליך תחלה ואח"כ בקש רחמים מלפניו כדי שיזכור אותך ובמה בשופר של חירות, ע"כ:

רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ׃
וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃

וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ׃

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב)׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת׃ נס״ן ברכת כהנים

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ (בְּרוֹב עֹז וְשָׁלוֹם)׃

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם׃ יהיו לרצון וכו׳

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם׃

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך והצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי׃ יִהְיוּ לְרָצוֹן ׀ אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי׃ עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן׃ יהי רצון וכו׳

אחר חזרת הש״ץ אומרים א״ב. עלינו. ק״י. ותוקעין עוד להשלים למאה קולות כאו״א לפי מנהגו. ואח״כ היום הרת עולם:

דרך דיני תענית בר״ה החיים

(א) יש מקומות שקבלה בידם שכל מי שרגיל להתענות בר״ה ומשנה רגילתו ואינו מתענה שאינו משלים שנתו ומי שאין ירא לנפשו א״צ להתענות כל ימיו רק צריך התרה כמו שאר נדר (סי׳ תקל״ג): (ב) שמתענה פעם אחת בר״ה ה״ה אם היה ביום ראשון צריך להתענות כל ימיו שני הימים ואם הוא ביום שני מתענה כל ימיו יום שני לבד (ומי שאינו ירא לנפשו אין צריך להתענות כל ימיו וא״צ התרה אבל אם התענה עוד פעם אחת משום שהיה ירא ואח״כ אינו רוצה להתענות כוד צריך התרה כיון שכבר התענה הוי כמו שגמר בדעתו להתענות יום קבוע בכל שנה והתענה אפילו פעם אחת צריך התרה אבל בשביל פעם ראשונה א״צ התרה כי בפעם הראשונה היה מחמת חיוב ולא מחמת נדר כן נלע״ד ומה שמשמע בא״ר שגם בתענית חלום צריך

צריך להתיר נדרו אפשר כוונתו כשגמר בתחלה בדעתו להתענות כל ימיו ורוצה לחזור בו אז צריך להתיר נדרו: (ג) בלא תענית חלום אסור להתענות בר"ה כמו שאר י"ט ומי שחלם לו חלום שהוא ספק אם מתענין עליו בשבת אין מתענין (מ"א וא"ר): (ד) המתענה בר"ה אין צריך למיתב תענית לתעניתו וא"א עננו בר"ה אם מתענה (שם): (ה) דין המתענה בר"ה אם מותר לבטל לעצמו או לאחרים על יו"ט או שבת ע' לעיל בה' יו"ט בדין עירוב תבשילין: (ו) אפי' מי שנוהג להתענות בר"ה בלילה אסור להתענות (שם במ"א): (ז) ר"ה שחל בשבת א"א לדקדק במנחה (סי' תקצ"ח):

הנהגות אחר התפלה

מטה אפרים

כשיוצאין מביהכ"נ או בהמ"ד יש לצאת בנחת ולא כהמוני עם הרצים יצאו דחופים ומבוהלים כאילו רוצים להיות מעשרה ראשונים היוצאים מביהכ"נ ויש שמתקנים כליהם באמצע זמירות או סמוך לו מלפניו שיהיה הכל מוכן לרוץ אורח מביהכ"נ כשיגמור ואפילו בחול אסור לרוץ בביהכ"נ עצמו או ביניהו מביהכ"נ (כמבואר לעיל) וק"ו ביום הקדוש הזה שאין להראות שנהגו בכבדות ויתנו פ"פ למקטריגין וכן אמר הנביא ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל ולכן אע"פ שהיום רך מאד ועת האוכל גם הלום כל ערום ביראה יעשה בדעת להראות בעצמו כאילו יצא בדימוס בדינו מלפני המלך שמח וטוב לב וילך וישוב לביתו בשובה ונחת ואם יש קצת פנאי שיוכל ללמוד אפי' ענין קצת ילמד ומכ"ש אם יש לו שיעור קבוע אחר התפלה (כמבואר לעיל) ואחד המרבה כו':

קודם הסעודה יקדש על כוס של יין ואינו אומר פסוקים קודם רק תקעו בחדש כו' וברכת בפה"ג. ואם חל בשבת אומר פסוקים קודם כמנהגנו בכל שבת. ואע"פ שאם אחר הקידוש שותה עוד רביעית יין ג"כ חשוב קידוש במקום סעודה מ"מ בר"ה לא יעשה כן פן ישתה וישכח תוקף קדושת היום. ויטול ידיו ויסעוד מיד אחר הקידוש. או יאכל מיני תרגימא מה' מינים לצאת ידי קידוש במקום סעודה ויברך ברכה אחרונה על המחיה ועל הגפן כו':

אוכלים ושותים ושמחים לפי שמובטחים שיצאו בדימוס בדינם אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראשם וכל שכן שלא ירבו בשתיה. ותהיה יראת ה' על פניהם:

דברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה (כמבואר לעיל) יש להם מקום גם בסעודה זו ויש לעשות תבשיל נוסף כמו שעושין בכל יו"ט כיון שי"א שצריך שלש סעודות גם ביו"ט יחשב במקום סעודה ג'. אבל אם חל בשבת אין לסמוך על זה אלא יחלוק סעודתו לשנים וינוח מעט בין שתי הסעודות ויאמר מזמור לדוד ה' רועי כו' ואם זמנו בהול ואי אפשר לו לחלוק סעודתו או ששכח יש לו לאכול מיני תרגימא מה' מינים שי"א שיוצא בכך. ואין לו לסמוך שיצא בעסק התורה:

אחר סעודתו אע"פ שלפעמים עוד היום גדול ויש שהות לישן מעט עד עת תפלת המנחה אין לעשות כן ויחוש למה שאמרו הישן בר"ה גם מזלו ישן ואף שדבריהם נאמרו ברמיזה שמי שישן ואינו מוסיף אומץ בתפלה גם מזלו שהוא המלאך המליץ עליו בשמים הוא אינו מלמד זכות עליו. והחי יתן אל לבו כי עת לעשות לה' לא ינום ולא יישן וכ"ש להיות יושב ובטל שהוא כישן וגרוע ממנו שעי"ז ראשו נמלא מחשבות רבות ולכן יהיה נזהר תיכף לברכת המזון לאכול מעט פירות ולברך עליהם להשלים ממה שחסר ממאה ברכות ואח"כ ישנה גופו ויפנה מחשבותיו חוץ וילך בזריזות אל המקום שקבע לתפלתו ואם עדיין אין עומדין להתפלל ילמוד במקום שרגיל כגון משניות או הלכות ר"ה מה שיכול ללמוד

ערוגות הבושם

בצאתו מבהכ"נ ילך לביתו שמח וטוב לב מבטח בחסדי האל שיצא משפטו לאור. ויאכל וישתה כדכתיב בעזרא ביום אחד לחדש השביעי וגו' ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. ויזמין עניים הגונים על שולחנו. וז"ל הזוהר ר"מ פרשה צו דף כ"ט אמרו ז"ל תלמידי חכמים בני דמלכא ומטרוניתא אתקריאו שבתות וימים טובים ולית לון מדילהון דלאו אינון בעלי מלאכה כשאר עבדין בני דחולין. אגרא דלהון בעלמא דין ובעלמא דאתא לענגא לון בכל מיני מאכל ומשקה וליקרא לון בלבושין שפירין כגוונא דשבת דאתמר ביה כבדוהו בכסות נקיה. כל מה דעבד בר נש לשבתות וימים טובים אית למיעבד לון. ומאן דמחלל לון חייב סקילה ע' ע"ש: **אך** יזהר האדם ביום הדין הקדוש למעט באכילה בכל מה דאפשר כנזכר בש"ע סי' תקצ"ז סעיף א'. וכמה דעות בפוסקים שמצוה להתענות בר"ה והובא ג"כ בש"ע בשם יש אומרים ועכ"פ ראוי שתהיה יראת ה' על פניו לשבר תאוותו הבהמית ויצרו ביום הדין הנורא הזה ולא יאכל כל שבעו והוא עבודה עצומה להבורא ית"ש כדאיתא בגמרא פרק נגמר הדין אמר רבי יהושע בן לוי כל הזובח את יצרו מעלה עליו הכתוב כאלו כבדו להקב"ה בשני עולמות בעוה"ז ובעוה"ב דכתיב זבח תודה יכבדנני ע"כ. וביחוד אם עדיין לא התפלל מנחה שזה ברור כי במילוי כרסו באכילה והיה בלתי אפשרי לבא אל המלך מלכי המלכים הקב"ה להתחנן לו בהכנעה ועניה. עוד מביא את האדם לידי בלבול מחשבה בתפלה ואוי לאותה בושה. שבימים הנוראים אלו יתפלל במחשבות זרות לפני אלהי המשפט שיושב עתה על כסא דין. לכן יזהר מאד למעט באכילה:

מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה. היינו בשעת תפלה ותקיעות. אבל אחר חצות התיר האר"י ז"ל לישון. והיושב בטל כישן דמי: ומי שיושב בתענית צריך שלא יסיח דעתו כלל ועיקר אלא יעכב עצמו בבהכ"נ יושב ועוסק בשירות ותשבחות ובעניני תורה והמלות כל אחד כפי ערכו והשגתו (סדה"י ויוס"ה):

דיני וסדר תשליך

ביום א' של ר"ה לאחר המנחה הולכים אל הנהר שיש בו דגים. וטוב אם הוא מחוץ לעיר ועומדים על שפת הנהר ואומרים סדר תשליך. ואם חל בשבת הולכים ביום ב'. וכתב הפ"מ בא"א סימן תקפ"ג וז"ל ואפשר מטעם הוצאה שנוהגים עמהם [סדר התפלה] עכ"ל: וז"ל הלבוש ורגילין לילך אל הנהר זכר לעקידה. משום דאי' במדרש כשהלך אברהם אבינו ע"ה לעקוד את יצחק בנו הוליכו השטן עד שבא עד צוארו במים. ואמר אברהם הושיעה ה' כי באו מים עד נפש. וניצול. ורגילין לילך למקום שרואין שם דגים לזכור שאנו משולים כדגים חיים הללו שנאחזים במצודה כך אנו נאחזים במצודת המות והדין. ומתוך

בלא עיון עמוק או יאמר תהלים. וטוב מעט בכוונה: בהגיע זמן תפלה מנחה יכוין לבו בכוונה גדולה כמ"ש הז"ל לעולם יהא אדם נזהר בתפלת המנחה שאף אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה וגם כי יצחק תיקן תפלת המנחה, וביום זה אנו מעוררים זכותו ולבא בגבורות זכות עקידתו להפך מדת הדין לרחמים. וי"א קודם מנחה פיוט ידיד נפש לעורר עצמו לאהבה:

כך נהרהר יותר בתשובה עכ"ל. עוד טעם לסימן שלא ישלוט בנו עין הרע כדגים. ונפרה ונרבה כדגים. ויש אומרים כי לדגים אין גבינים ועיניהם פקוחות תמיד כדי להתעורר עין פקיחה דלעילא. כתב מטה משה ואומרים אגב זה תשוב תרחמנו. כתב מהרי"ל שלא יקחו עמהם שום פת לזרוק לדגים. גם לא יקחו מנכרי פת לזרוק לדגים:

סדר תשליך*)

יהוה יהוה אל · רחום וחנון · ארך אפים

מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ

ורב חסד · ואמת · נוצר חסד · לאלפים

כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם

כָּל־חַטֹּאתָם: וְכָל־חַטֹּאת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל תַּשְׁלִיךְ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר לֹא יִזָּכְרוּ

נושא עון · ופשע

וְלֹא יִפָּקְדוּ וְלֹא יַעֲלוּ עַל־לֵב לְעוֹלָם: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־

וחטאה · ונקה · יהוה · ארך · אפים

נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: ג״פ מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְהֹוָה

ורב חסד · נושא עון ופשע · ונקה · לא ינקה

לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהֹוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב

פוקד עון אבות על בנים · על שלשים ועל רבעים

לַחֲסוֹת בַּיהֹוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהֹוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: פ״א

ויאמר הפסוק ה' ה' ארך אפים וגו' עד ועל רבעים ומזמור ל"ג רננו צדיקים. ואח"כ יאמר פסוק זה בנוסח:

לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהֹוָה כַּמַּיִם

לַיָּם מְכַסִּים: ואח"כ יאמר שיר המעלות ממעמקים וגו'

*) טעם פשוט להמנהג ללכת בראש השנה אל הנהר ולנער שם כנפות הבגדים, זה הוא: לפי שביום הזה אנו ממליכים את הקב"ה עלינו, לכן אנו נוהגים בזה — כעין מלכותא דארעא — את המנהגים שנהגו לפנים בישראל בהמליכם עליהם מלך, שהיו מושחין אותו על המעין כמשרז"ל (הוריות י"ב. כריתות ה:) אין מושחין את המלכים אלא על המעין. כדי שתמשך מלכותן. שנאמר (מלכים א, א, לג — לד) ויאמר המלך וגו' והורדתם אותו אל גיחון וגו' ומשח אותו שם וגו' למלך על ישראל — והיינו גם טעמא דשופר לדעת רב סעדיה גאון (מובא באבודרהם) וז"ל: מה שצונו הבורא ית' לתקוע בשופר בר"ה יש בזה עשרה ענינים הענין הראשון, מפני שהיום תחלת הבריאה שבו ברא הקב"ה את העולם ומלך עליו, וכן עושים המלכים בתחלת מלכותם שתוקעין לפניהם בחצוצרות ובקרנות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחלת מלכותם, וכן אנו ממליכים עלינו את הבורא ית' ביום הזה, וכן אמר דוד (תהלים צ"ח ו') בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' עכ"ל בנוגע לענינינו). וכזאת מצינו בהרבה מקראות, כמו שנאמר (ש"ב ט"ו יו"ד) כשמעכם את קול השופר ואמרתם מלך אבשלום בחברון. ונאמר (מלכים א, א, לד) ותקעתם בשופר ואמרתם יחי המלך שלמה. ונאמר (מלכים ב ט, יג) ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא. וכשממליכים מלך אז מטביעים את העם למלכותו (כמו שנוהגים גם היום בכל המדינות) כמו שנאמר

דובר שלום

ותשליך במצולות ים כל חטאתם. איתא בסוף ערכין דמצולה איניה בכלל בתים ושדות לפי שאינו מקום זרע יעו"ש בפרש"י ז"ל. וזהו שאנו מבקשים להשליך החטאים במצולות ים. שלא יצמחו לגדול ולרבות לפי שהמצולה אינו מקום זרע לצמיחה: וזהו שאמר התמולל ואל תבלעני מצולה. לפי שהמצולה היא מקום שאין יכולים לצמוח ולהוציא משם: במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו וכו'. בתפלת יעלה ויבא הסדר ויפקד ויזכור פקידה קודם לזכירה. וכאן בהיפך. אך באמת שניהם כאחד טובים. פקידה היא פקידה כל דהו. וזכירה היא זכירה מעולה מפקידה. והנה בטבעת הטוב מחוקי הטבע בתחלה להטיב מעט ואח"ז להטיב יותר לכן נאמר ביעלה ויבא שמתפללים על ביאת הטוב ויפקד ויזכר בתחלה פקידה ואח"ז זכירה. וכאן מתפללים על עלית הרע. שחוקי הטבע בתחלה לגלול דבר הגדולה ואח"ז לגלול גם הקטנה. לכן נאמר בזה בהיפך לא יזכרו זכירה גדולה ואחר זה לא יפקדו גם פקידה קלה ואחר אז מוסיפים לבקש ולא יעלו וכו':

ז"ע טופס תפלה נהגתי לומר ביום ר"ה בעת ערב אחר מי אל כמוך וגו' בסדר תשליך:

רבש"ע בהעלותנו על לבבנו רוב קיצורנו בעבורתך ובעסק תורתך הקרושה וקיום מצותיך. כל עצמותינו יאחזמו רעד ונמס לבנו והיה למים. מה נענה ומה נאמר כי הצר הצורר בחברת החומר העכור היה בעוכרינו. גם אסור נלוה עמם אסורים ולטושים בגליות קשים גלות הנפש והגוף. האמנם גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ולשקוד על דלתותיך כי טוב יום בחצריך מאלף בחרנו. נוראים וחרדים אנחנו מאימת דינך הקדוש. על כן באנו אליך בכפיפת ראש ונמיכת קומה וחלישת חיל להזכיר ולעורר רחמיך:

ויהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי אל עליון מוכתר בתליסר מכילין דרחמי שתהא שעה זו עת רצון לפניך ויהיה עולה לפניך קריאת י"ג מדות של רחמים שבפסוקים מי אל כמוך המכוונים אל י"ג מדות אל רחום וחנון וגו' אשר קרינו לפניך כאלו השגנו כל הסודות וצרופי שמות הקדושים היוצאים מהם וזווגי מדותיהם אשר אחד באחד יוגשו להמתיק את הדינים תקיפים ובכן תשליך במצולות ים כל חטאתינו ותשפיע עלינו שפע ישועה ורחמים מהם ואתה בטובך תעורר רחמיך ונהיה נקיים מכל טומאה וחלאה וזוהמא ויעלו כל ניצוצי הקדושה אשר נתפזרו ויתבררו ויתלבנו במדת טובך אתה אל ישועתנו נוצ"ר חס"ד לאלפים וברוב רחמיך תתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה טובה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלמה חיים של עושר וכבוד לעבודתך חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת חטא חיים שתמלא כל משאלות לבנו לטובה וזכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים ונזכה לתשובה עילאה כי ימינך פשוטה לקבל שבים וקרע רוע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו והאריך אפך עלינו לטובה אמן:

אל מלא רחמים יהמו נא רחמיך לקבל ברצון הכנעתנו והרהורי תשובה המתנוצצים בנו בשגם לבנו אטום סתום וחתום ולא אתנו יודע זו היא ביאה זו היא שיבה מה אנו ומה באנו לתקן רב להושיע האר עינינו כאשר בגודל רחמיך הבטחתנו פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם וראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ואין חונן ואין מרחם זולתך כי חנוניך הם חנונים ומרוחמיך הם מרוחמים כדכתיב וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ובכן לב טהור ברא לנו אלהים ורוח נכון חדש בקרבנו ורשפי התעוררות לבנו באהבתך ובתורתך יתמידו ויתרבו בלי הפסק. עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך תחל שנה וברכותיה. ותזכנו שיהא לבנו נכון ומסור בידינו ולא נבעים ולא נבעיסך והספיק בידינו להתרחק מכל המדות הרעות והאסורות ובפרט זכנו להתרחק מהגאוה והכעס וההקפדה וכל גבה לב ונהיה מיושבים בדעתנו ונכיר מיעוט ערכנו ונפשנו כעפר לכל תהיה ולא נתכעס ולא נקפיד ונהיה אוהבי שלום ומרבים שלום ובצל כנפיך נחסה ותזכנו להתרחק מליצנות ושקר חנופה ולשון הרע ודבור חול בשבת וכל דבר אסור. ויהי רוב דבורנו בתורה ובסדר ואופן עבודתך עבודת הקדש. ותאזרנו חיל לשמור לפינו מחטוא בלשוננו:

אב הרחמן הן בנו כח ובריאות וזכנו להתרחק מתאוות תענוגי והבלי העוה"ז ונאכל לשובע נפשנו. וכן בכל צרכינו יהיו כל מעשינו לשם שמים ותזכנו להיות שמחים בעסק תורתך ובמצותיך ולהיות בטחוננו בך תדיר ויהיה לנו לב שמח לעבודתך:

(מ"ב יא, ד) ובשנה השביעית שלח יהוידע ויקח את שרי המאות וגו' וישבע אותם בבית ה' וירא אותם את בן המלך וכתיב (דה"ב טו, יב—יג) ויבאו בברית לדרוש את ה' אלהי אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם, וכל אשר לא ידרוש לה' אלהי ישראל יומת. וַיִּשָּׁבְעוּ לַה' בקול גדול ובתרועה ובחצוצרות ובשופרות. — לכן בקבלנו עלינו ביום הזה את מלכותו של הקב"ה ובאים בבריתו, אם אף שבכל השנה מושבעים ועומדים מ"ז, בכ"ז אנו עושים זֵכֶר לשבועה זו שנשבעין למלך. ונשבע כעין שבועות הָאָלָה, ולזאת ננער כנפי הבגדים כדרך שנהגו לְפָנִים בשבועה לחזקה בְּאָלָה ככתוב (נחמיה ה, יב—יג) ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה, גם חָצְנִי נָעַרְתִּי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו, וככה יהיה נעור ורק ויאמרו כל הקהל אמן ויהללו את ה'. המאסף. (וקרוב לזה הפיר הרה"ג אברהם יעקב ז"ל אבד"ק דרוזגעניק).

עוד י"ל: כי הנה אנחנו מתפללים ביום הזה „וכל הרשעה כלה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ וגו' להפנות אליך כל רשעי ארץ וגו' ויקבלו כלם את עול מלכותך וגו' וכתיב (איוב לח, יג) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ולרמז ע"ז ננער כנפות הבגדים בקבלנו מלכות שמים עלינו. דברי המאסף:

אנא מלך רחום וחנון. הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך ובכן יהמו רחמיך עלינו ותזכנו להשלים תקון נר"ן בגלגול זה ולא נאבד ח"ו ותשפיע שפע קדוש על נר"ן להתמיד בעבודתך ולעשות רצוננו כרצונך כל ימי חיינו אנחנו וזרענו וזרע זרענו ותזכנו לעסוק בתורתך הקדושה לשמה ולכוין לאמתה של תורה ותציל מלבנו טעות בהלכה ובהוראה ואל תצל מפינו דבר אמת לעולם ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה ומקיימי מצותיך ולא ימצא בנו ולא בזרענו ולא בזרע זרענו שום פגם ושום פסול ולא יתחלל שמך על ידינו ח"ו:

וראה כי עמך הגוי הגדול הזה זרע אוהביך אברהם יצחק וישראל עבדיך בני בחוניך ובגלותם ודלותם ושפלותם ולחצם ודוחקם זה כמה מאות שנים קוראים בשמך ומאמינים בך ובתורתך וכמה אלפים ורבבות מסרו עצמן להריגה ולשריפה על קדושת שמך נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם ותתמלא רחמים על כל אחינו בית ישראל הנפוצים בארבע כנפות הארץ ובפרט על יושבי ארץ ישראל ועל יושבי העיר הזו ועל כל הקהל הקדוש הזה ותרחם עלינו ועליהם ותצילנו ותצילם מרעה ומרעב ומשבי וביזה ומכל חטא ותשלח רפואה שלימה לכל חולי עמך ישראל אל נא רפא נא להם ותקיים בכל אחד מהם מקרא שכתוב ה' יסעדנו על ער"ש דו"י כל משכבו הפכת בחליו. והבריאים מעמך ישראל תתמיד בריאותם שלא יחלו חס ושלום ותצילנו ותציל לכל ישראל מכל נזק ומכל צר ומשטין ומקטרג ומרוח רעה ומדקדוקי העניות ומכל מיני פורעניות המתרגשות בעולם ותפקוד בזרע של קיימא זרע קודש לכל חשוכי בנים והיושבות על המשבר תוציא אותן מאפילה לאורה ויצא הולד בשעה טובה ולא יארע שום צער ושום נזק לא ליולדות ולא לילדיהן ואל ימשול אסכרה ושדין ורוחין ולילין לכל ילדי עמך בית ישראל והגדלם להורתך ולמצותיך בחיי אביהם ואמם:

ובני ישראל עמך יורדי הים פצם והצילם ממים רבים מיד בני נכר הצילם מטיט ואל יטבעו ינצלו משאונם ומעמקי ים. ובני ישראל ההולכים ביבשה הדריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב ותצילם מכף כל אויב ואורב בדרך וכל האסורים בכלא מעמך ישראל התר מאסריהם והוציאם לרוחה. והשב ליראתך כל האנוסים ביד גאים. ותחון זכות אבית להוציא לאור משפטנו כתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים. והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני: אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו שובה אלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך בנה ביתך כבתחלה וכונן בית מקדשך על מכונו והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו והשב שכינתך לתוכו והשב כהנים לעבודתם ולוים לדוכנם לשירם ולזמרם והשב ישראל לנויהם ומלאה הארץ דעה את יהוה ליראה ולאהבה את שמך הגדול הגבור והנורא אמן כן יהי רצון: כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי: זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאת"י (ור"ת מצוה אהבה תורה יראה) נאם יהוה: לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את יהוה כמים לים מכסים:

יהי רצון מלפניך שעל ידי הארת תיקונים עתיקא קדישא דעתיקין בזעיר שבאריך יכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו במדת הרחמים ותתן לנו חיים ארוכים וטובים בעסקי תורתך ולקיים מצותיך ולעשות רצונך אמן כן יהי רצון:

ומנפנפים שולי הבגדים והוא לרמז בעלמא ליתן לב להשליך החטאים ולחפש ולחקור דרכים מן הוא והלאה שיהיו בגדיו לבנים ונקיים מכל חטא (מט"א):

כשחוזרים הצבור מהליכת תשליך לבית התפלה ועוד לא הגיע זמן תפלת ערבית חלילה להם להקל ראש לישב בטל וגם ירחיק עצמו מחברת ריעים לשוח יחד שאף שנדמה להם שהם מדברים מענין היום והם דברי יראה א"א שלא יומשך מענין לענין של חול ושחוק וקלות ראש וכה"ג. ומכ"ש שלא ליקח מקטרתו בידו להיות מעלה עשן כמעשהו בחול כי אף מי שנוהג להקל בשאר יו"ט להעלות עשן (טאבאק) אף ביום ראשון יש לו לפרוש מזה בשני יו"ט של ר"ה ויש מי שכ' שלא לעשן ביו"ט ראשון ולהקל לצורך ביום שני וכן אני נוהג אבל בר"ה יש לבעל נפש לפרוש מזה בשני הימים אם לא שיש צורך גדול לרפואה. אלא כ"א יהיה עסוק בשלו ללמוד או לומר תהלים הכל לפי מה שהוא אדם (גם זה לשון מט"א):

דרך דיני ליל ב' דר"ה החיים

[כשיבא לביתו מבהכ"נ לא יעשה קידוש מיד עד שידע שהכל מתוקן לסעודה כי אם יפסיק בין קידוש לסעודה גם ידי קידוש לא יצא. ואם לא יוכל לאכול מיד ימתין עם הקידוש ויאחז צדיק דרכו והלוכו בקדש שלא להפסיק מדברי קודש וילמוד או יעיין בספרים המדברים בקדושת היום עד שיגיע עת האוכל יקדש ויאכל מיד ואם יש לו איזו צורך לקדש מיד אזי ישהה אחר שתיית הקידוש עוד רביעית יין או

או יאכל מיני תרגימא שחייב עליהם ברכה מעין ג' ויצא בזה ידי קידוש במקום סעודה (מ"א)] : (א) בקידוש ליל ב' של ר"ה ילבוש בגד חדש או שיניח פרי חדשה כדי שיסתלק מן הספק ויאמר שהחיינו אם אין לו בגד חדש או פרי חדשה אעפ"כ יאמר שהחיינו (סי' ת"ר). וכן אשה בשעה שדלקת נרות שצריכה לומר שהחיינו אם אפשר לה בבגד חדש או בפרי חדשה מוטב ואם לאו אעפ"כ תאמר שהחיינו : (ב) במוצאי ראש השנה מבדיל על הכוס כמו בשאר י"ט (סי' תר"א) :

בשחרית יום שני מתפללין כמו בראשון וקורין בפ' וירא חמשה בני אדם מן אחר הדברים האלה עד סוף הסדר. והשני למפטיר כדאתמול. ומפטירין בירמיה כה אמר ה' מצא חן וגו' עד הבן יקיר לי אפרים משום דכתיב ביה זכור אזכרנו עוד וחובת היום הוא לומר זכרונות. ותוקעין כדאתמול. ואם חל יום ראשון בשבת אומרים שהחיינו על השופר ביום שני. ובק"ק אומרים אותו לעולם. וטוב ללבוש בגד חדש. ומתפללין מוסף הכל על סדר דאתמול :

מנחה כדאתמול. ואם חל בע"ש אין אומרים א"מ :

מעריב במוצאי ראש השנה מתפללין ומבדילין בתפלה ועל הכוס כבשאר מו"ט. ואם הוא שבת מתפללין כבשארי שבתות :

דרך החיים — סדר עשרת ימי תשובה — ערוגות הבושם

(א) בכל הימים שבין ר"ה ליוה"כ חוץ מערב יוה"כ אומרים אבינו מלכנו ערב ובוקר מלבד בשבת שא"א אפי' במנחה של ערב שבת ואם יש ברית מילה באותן הימים שאף שאין אומרים תחנון אבל א"מ אומרים (סי' תר"ב) : (ב) אין נותנים חרם וכן אין משביעין אדם בב"ד עד אחר יוה"כ (שם) : (ג) אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יוה"כ. שבת שבין ר"ה ליוה"כ אומרים צ"ץ במנחה (שם) :

ידוע מה שדרשו חז"ל על פסוק דרשו ה' בהמצאו וגו' אלו עשרת ימים שמר"ה עד יוה"כ ראוי לאדם לחקור ולחפש אחר כל פרט של סור מרע ועשה טוב. ולעזוב דרך רשע בחרטה גמורה על העבר. ויעשה גדרים על להבא. וכתב האר"י ז"ל בענין חברת ימי תשובה המתענה בה"ב ומרבה תשובה גמורה בכל לבו שלא יחזור לאותן העבירות לעולם אז מוחלין לו בכל יום מימי השבוע שבעשרת ימי תשובה מה שחטא ביום ההוא לעולם עכ"ל. איתא בגמרא אגרא דתעניתא צדקתא. עיין במהרש"א שפירש שלא יהנה מתעניתו בממונו שיעור מה שלא אכל היום. לכן יתן שיעור זה הממון שנהנה לצדקה עכ"ל. וכתב בספר חיי היה סמך לזה מדברי ישעיה ע"ה הלוא פרוס לרעב לחמך. ולא אמר לחם בלא כינוי כמ"ש להלן ועניים מרודים תביא בית. שר"ל אותו הלחם והמזון אשר יחדת לך לאכילה זה היום. אותו הלחם פרוס לרעב עכ"ל. ואומרים וידוי נ"פ בכל יום כנגד עון ופשע וחטאה (רוקח). ולהאר"י ז"ל אין לומר רק פ"א. וכן הנהיג הגר"א ז"ל. וכתב הרא"ש לקרות באלו הימים אגרת התשובה לרבינו יונה: **צום גדליה** הוא הנקרא לעולם צום השביעי בג' תשרי (ואם הוא שבת נדחה ליום א') ואי' בב"י דבר"ה נהרג גדליה ונדחה תעניתו על יום חול. כי אחר חורבן בהמ"ק ראשון נשאר גדליה עם יתר הפליטה מדלת עם בנ"י בארץ הקדושה. ואלמלא לא נהרג גדליה היה קצת פליטה לעם קדוש. כי נבוכדנצר הפקיד אותו בארץ יהודה על כל דלת עם בנ"י אשר נשארו שם כמפורש בירמיה סימן מ'. אך כשנהרג גדליה ברחו כל ישראל מארץ יהודה והלכו למצרים ושם נהרגו כולם. וגם ארץ יהודה נשארה אז שממה וחריבה מכל וכל. ובסוד מישרים אי' על פסוק ויכו את גדליהו (מלכים ב' כ"ה) אלמלא לא הכו את גדליה היה נבנה בית המקדש בימיו ושוב לא היה נחרב. ועל כן נקרא גדליה גדול יה עכ"ל. ועל כן נקבע צום זה על הריגת הצדיק הגדול הזה. ועל הריגת עם קדוש בנ"י לאלפים ולרבבות ע"י הריגתו ג"כ. ועל חורבן ארץ הקדושה מכל וכל. לכן בכל עת ורגע של יום הצום הזה יכניס בלבו צער ואנחות גדול על כל הנ"ל. וביחוד בעת אמירות הסליחות יתן את קולו בבכי על כל הנ"ל. הש"ץ אומר עננו בין גואל לרופא. וקורין ויחל שחרית ומנחה. ומפטירין דרשו: **שבת שובה**. נקרא כך ע"ש ההפטרה. ועוד כי עיקר ושורש גדול ויסוד מוסד אל התשובה הוא שמירת שבת כהלכתו גם בכל השנה. כמ"ש חז"ל כל השומר שבת אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו. ולכן זה שמו אשר יקראו לו שבת שובה. ולפיכך יזהר מאד לשמור ולעשות אותו כהלכתו בכל פרטיו ודקדוקיו. ושלא לדבר שיחת חולין. גם לטהר רעיונו שלא יחשוב בעניני עוה"ז כלל רק ביראת ה' כל היום. ואז מוחלין לו על כל מה שחטא בכל שבתות השנה מיום הולדו ועד עתה כנ"ל בשם האר"י ז"ל. וכבר נהגו אף המון העם לטהר עצמם במקוה בשחרית קודם התפלה אף שאינם נזהרים בכל השנה. גם תיכף אחר סעודת שחרית הולכים לבית הכנסת לשמוע דרשות הרב שמזכיר את המון עם בתשובה ולהכשיר מעשיהם. ואמרינן במדרש משלי בשעה שהחכם יושב ודורש והצבור שומעים לקולו. הקב"ה מכפר להם את כל עונותיהם: **ערבית** אומר המלך הקדוש אף במגן אבות. **שחרית** קורין ז' גברי בפרשה דסדרא. כתב מטה משה שלא לקרות קטן למפטיר בשבת שובה. וכתב בפמ"ג א"ח כ"ה בר"ה ויוה"כ שהם ימי הדין : ומפטיר בהושע שובה ישראל. ומדלגין ליואל תקעו שופר עד עמי לעולם כדי להשלים כ"א פסוקים. שהחשוב שבקהל אומר אותה. במנחה אומרים צו לצדקתך צדק. ואין אומרים פרק וברכי נפשי. במוצ"ש אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש שהרי לא יעשו העם מעשה ידיהם בכל ימות השבוע הבא ושהרי יום אחד יהיה בו יום הכפורים. מלבד כשחל יו"כ בשבת אז אומרים ו"נ ואתה קדוש. ואומרים ויתן לך :

דרך — מנהג כפרות בערב יו"כ — החיים

(א) מה שנהגין לעשות כפרות בעיו"כ הוא מנהג ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר ולנקבה לוקחין תרנגולת ותיקין וכ"כ האר"י ז"ל ע"ד הקבלה והש"ס ולאשה מעוברת לוקחין תרנגול ותרנגולת משום

שמא תלד זכר ואם נקבה תלד די לה ולבתה בתרנגולת שניהם דספיקא יקח כפרה אחת (מ"א): (ב) ובוחרים בתרנגולים לבנים אבל אין לחזור אחר לבנים דוקא משום דרכי אמורי רק אם נזדמן לו לבן יקח. ומכל המינים בע"ח יכול ליקח לכפרה אפי' דגים אבל אסור ליקח בע"ח הראוין להקרבה כמו תורים או בני יונה שנראה כמקדיש קדשים בחוץ (מ"א): (ג) ושוחטים אותם באשמורת כי אז רחמים גוברים (של"ה בשם האר"י ז"ל) וטוב לפדותן בממון ונותנין המעות לעניים ויש להסמיך שחיטת הכפרות ג"כ לאחר שהחזירו עליו. וזורקין הבני מעיים על הגגות או בחצר במקום שהעופות יכולין לקחת משם (שם):

סדר כפרות

לעולם יסבב אדם התחלה לעצמו קודם שיסבב לבני ביתו כדי שיבא זכאי ויכפר על החייב וכן הוא אומר בכה"ג וכפר בעדו ואח"כ ובעד ביתו. ותיכף אחר שיסבב יניח ידו עליו וישחט:

קודם בני אדם יאמר זה:

לשם יחוד קב"ה ושכינתיה וכו' הנה אנכי בא לעשות כפרה זו לתקן את שרשה במקום עליון ויהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שתהא שעה זו אשר חוט חסדך גובר בעולם עת רצון ורחמים ובכח סגולת שחיטת גבר זה יומתקו ה' גבורות יסוד גבר בעלכ"א נוקבא קדישא דזעיר אנפין בהינותינו אשר בו דרך מעבר נשמהנו ואתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד ותבנה בית המקדש במהרה בימינו ושם נעשה לפניך משפט שעיר המשתלח ושעירי עזים נעשה ברצון להמתיק תוקפא וגבורתא של המלכה יראו עינינו וישמח לבנו. יהיו לרצון וכו'

לוקח הכפרה בידו הימנית ואומר נפש תחת נפש וקורא:

בְּנֵי אָדָם יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל: יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק: אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ:

עיון תפלה

בני אדם יושבי חשך. (תהלים קז, י), ומסדרי הנוסח הוסיפו מלות בני אדם: יושבי חשך, האסירים היושבים במקום חשך וצלמות והאסורים בעוני ובכבלי ברזל: יוציאם מחשך (שם שם, יד): ומוסרותיהם ינתק. ינתק את היתרים שנאסרו בהם, כמו ננתקה את מוסרותימו (שם ב, ג): אולים מדרך פשעם (שם שם יז — כא). האוילים ההולכים בדרך פשעם ומפני זה נתענו בתחלואים והוכחו במכאוב

תקון **הערה על מנהג הכפרות** תפלה

*) כתב רמ"י ז"ל בערדס הגדול סי' קפ"ו רגילין אנו לקחת תרנגול ששמו גבר (עש"ה בתהלים פ"ט מי גבר יחיה ולא יראה מות) וכן עושין, לוקח תרנגול אחד ומניח ידו על ראש המתכפר ואומר זה תחת זה זה חליפת זה זה מחול על זה ומחזירו עליו פעם אחת ואומר יושבי חשך וצלמות וגו' (בימיו לא הוסיפו עדיין מלות בני אדם) אוילים מדרך פשעם וגומר הפסוק והמזמור ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר נפש תחת נפש. ויעשה כסדר הזה שבע פעמים, ואח"כ מניח ידו על ראש התרנגול ואומר יצא זה למיתה וזה לחיים ולא למות. ויעשה כסדר הזה ג' פעמים, ומניח ידו על ראש התרנגול תבנית סמיכה וסומך עליו ושוחטו לאלתר תיכף לסמיכה שחיטה עכ"ל. ובתשובה לרב נטרונאי גאון ז"ל נעתקה מגת"י בספר בית נכאת ההלכה או תורתן של ראשונים דף ג' סי' ט"ו ז"ל „ערב יוה"כ יקח תרנגול וישים המכפר את ידו על ראש התרנגול ויאמר זה תחת זה זה חלופי זה זה מחול על זה, וישים ידו על ראש המתכפר ואומר כל זה חמש פעמים ויקרא ז' פעמים יושבי חשך וצלמות וגו' כי המרו אמרי אל וגו' ויכנע בעמל לבם וגו' ויצעקו אל ה' וגו' יוציאם מחשך וגו' יודו לה' וגו' עד ויספרו מעשיו ברנה, ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר. ובכל פעם שיסיים מן יושבי עד כפר ישים ידו על ראש התרנגול ויאמר נפש תחת נפש ומשים ידו על ראש המתכפר ויחזור ויעשה סדר זה ז' פעמים, ואחר שיסיים מלקרות כל ז' פעמים יסמוך ידו על ראש התרנגול ויאמר זה יצא למיתה תחת זה, ואח"כ ישים ידו על ראשו ואומר תכנס אתה פב"פ לחיים ולא תמות (שתי פעמים) ויחזור ויאמר על ראש התרנגול זה יצא למיתה ויאמר על ראש המתכפר תכנס אתה וגו', ואחר שמסיים פעם ג' ישחט את התרנגול" עכ"ל. ושם סי' ט"ז ז"ל „ובערב יוה"כ שוחטין תרנגולים על כל אחד ואחד שבבית ומחזירין אותם בחייהם על כל אחד ואחד מבני הבית ואומר זה תחת זה זה חלוף זה זה בשביל זה זה מחול על זה יצא זה למיתה ותכנס אתה פב"פ לחיים ולא תמות, ושוחטין אותו ומחלקין אותו לעניים וליתומים ואומר יהא כפר זה כפר שלנו ויהיה עלינו כפרה, וחכמים ובעלי בתים עושים כך, ויש שעושים באילים וכבשים" עכ"ל. — ובימי חכמי התלמוד היו נוהגין לעשות כעין כפרה בערב ר"ה בעלין נקוב שזרעו בו זרעונים, כמו שזכר רש"י (שבת פ"א ע"ב) ד"ה האי פרפיסא וז"ל „ובתשובות הגאונים מצאתי שעושין חותלות מכפות תמרים וממלאין אותם

כָּל־אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי־מָוֶת: וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהֹוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַיהֹוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: אִם־יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ: וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שָׁחַת מָצָאתִי כֹפֶר:

(ערוגות הבושם) סומך ידו על ראשו של התרנגול ומסבבו סביב ראשו. ואומר זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי. ר"ת חת"ך וזהו השם החותך חיים לכל חי. ויחשוב בלבו שהוא חייב מיתה כמו זה. וזורקו לארץ כפיון סקילה. שוחטו הרג. תופסו בידו בגרונו היינו חנק. שורפו היינו שריפה. וכתב בספר אמרכל שעושין זכר לעקידת יצחק שעל כל אבר ואבר שהקריב אמר זה תחת אבר של פלוני בני. וכתב מטה משה חת"ך הוא שם המלאך הממונה על זה. ויוצא מפסוק פות"ח א"ת יד"ך ס"ת חת"ך. גם חת"ך בגימטריא זה יהיה לך לכפרה רמז שמלאך זה ממונה על זה הענין. מחזיק הכפרה בידו השמאלית. ומניח ידו הימנית על ראש התרנגול. ואומר זה התרנגול כו' וחוזר וקורא בני אדם כו' ומסבב ואומר זה חליפתי כו'. וכך עושה ג"פ. אחר כך שוחטו מיד סמוך לסמיכה. וכבר כתבתי לעיל שישחטנו באשמורת הבוקר אחר סליחות כי אז רחמים גוברים. וזהו דעת האר"י ז"ל. אבל במע"ל כתב אחר תפלת שחרית כמנהגנו:

מי שמסבב לעצמו יאמר בלשון הזה שלש פעמים:

זֶה חֲלִיפָתִי. זֶה תְּמוּרָתִי. זֶה כַּפָּרָתִי. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנִי אֶכָּנֵס וְאֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם: וחוזר וקורא בני אדם וכו' וכן עושה ג"פ

עיון

במכאוב על משכבו; וקראם אוילים מה שלא אמר כן בחסירים? כי הסביה באה בבת אחת אבל החולי מתחלתו הוא קל ואח"כ יכבד יום יום עד שמביאהו לשערי מות, ותחלת המחלה להעיר למוסר אזני בני אדם כי ישובון מאון, אבל אותם האוילים אינם שמים על לבם ואינם מתעוררים לתשובה בתחלת הצערה ואומרים אך חֳלִי הוא ואשאנו, עד שתכבד עליהם מחלתם לאין מרפא (ופי' רד"ק) ואז התשובה מאוחרת לפי שכבר נגמר דינו למיתה, רק אם יש עליו מלאך מליץ וגו' להגיד ישרו לפני הקב"ה אז יחננו וגו', כמו שאמרו רבותינו (שבת ל"ב ע"א) הם בראשו יהי דומה בעיניו כמי שהעלוהו בקולר עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כאלו העלוהו לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול ואם לאו אינו ניצול: אם יש עליו (איוב לג, כג כד): פדעהו. כמו

תפלה

פדאהו באל"ף בלשון התלמוד, כאלו פדאני לי ולבני מבין אוה"ע (ברכות ח' ע"א), כי אותיות הגרון מתחלפות, כמו מתאב אנכי (עמוס ו, ח) ת' מתעב, ושרשו פדה מנחי ל"ה וראוי להיות פְּדֵהוּ: מצאתי כפר. הקב"ה אומר אל המלאך המליץ שיפדהו מרדת שחת כי מצאתי לו כפר ופדיון נפשו:

זה חליפתי זה תמורתי. החלוף הוא מרע לטוב והתמורה היא מטוב לרע, והמקרא לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב (ויקרא כז, י) מפרש ממאי דסליק. והחליף את משכרתי (בראשית לא, ז) עצת לבן היתה להמיר את משכרתי אבל הקב"ה סבל עצתו והחליף את משכרתי מרע לטוב. האדם החוטא גרוע מן החי לפיכך התרנגול הזה הוא חליפתו, וכששב אל ה' בתשובה שלמה אז היא מעולה מן החי והתרנגול הוא המורתו:

תקון תפלה

עפר וזבל בהמה וכ"ב או ט"ו יום לפני ר"ה עושין כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית וזורעים לתוכן פול מצרי או קטנית וקורין לו פורפיסא וצומח, ובער"ה נוטל כל אחד שלו ומחזירו סביבות ראשו שבע פעמים ואומר זה תחת זה וזה חליפתי וזה תמורתי ומשליכו לנהר' עכ"ל. וכל המנהגים האלו יסודו על אמרם ז"ל (הוריות י"ב ע"א) השתא דאמרת סימנא מילתא היא לעולם יהא רגיל למיכל בריש שתא קרא ורוביא כרתי וסילקא ותמרי. אין הכונה שהאכילות האלו פועלות לאדם שנה טובה, אלא שהן מזכירות אותו שעכשו היא העת הראויה ביותר להשיג מידו של הקב"ה כל משאלות לבו על ידי תשובה ותפלה ומעשים טובים, כי כל מזונותיו וכל חסרונותיו של אדם קצובין לו מר"ה (ביצה ט"ז ע"א, ב"ב י' ע"ב), וכמו כן ענין עשיית הכפרה בערב יוה"כ מזכיר את האדם שעכשיו עת רצון להתאמץ בשביל כפרת עונותיו, כי בתפלה ובודוי דברים בעלמא אפשר שלא יכוון לבו, אבל המעשה שאינו רגיל בו מביאהו לידי זכרון חזק. וכן המנהג שזכר הגאון בעל מטה משה בחלק ה' סי' תתל"ח להדר אחר תרנגול לבן הוא ג"כ כדי להזכיר את האדם שעל ידי תשובה ומעשים טובים ילבינו חטאתיו כשלג, ומורו מהרש"ל לא הקפיד על זה מאחר שאינו אלא לסימנא בעלמא. —

לעצמו ולאחר עמו יאמר זה שלש פעמים:

זֶה חֲלִיפָתֵנוּ. זֶה תְּמוּרָתֵנוּ. זֶה כַּפָּרָתֵנוּ. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

לזכר אחד יאמר זה שלש פעמים:

זֶה חֲלִיפָתְךָ. זֶה תְּמוּרָתְךָ. זֶה כַּפָּרָתְךָ. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתָּה תִּכָּנֵס וְתֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

לשני זכרים או לשלשה זכרים יאמר זה שלש פעמים:

זֶה חֲלִיפַתְכֶם. זֶה תְּמוּרַתְכֶם. זֶה כַּפָּרַתְכֶם. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתֶּם תִּכָּנְסוּ וְתֵלְכוּ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

לנקבה אחת יאמר זה שלש פעמים:

זֹאת חֲלִיפָתֵךְ. זֹאת תְּמוּרָתֵךְ. זֹאת כַּפָּרָתֵךְ. זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתְּ תִּכָּנְסִי וְתֵלְכִי לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

אשה האומרת בעד עצמה:

זֹאת חֲלִיפָתִי. זֹאת תְּמוּרָתִי. זֹאת כַּפָּרָתִי. זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנִי אֶכָּנֵס וְאֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

לשתי נקבות או יותר יאמר זה שלש פעמים:

זֹאת חֲלִיפַתְכֶן. זֹאת תְּמוּרַתְכֶן. זֹאת כַּפָּרַתְכֶן. זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתֶּן תִּכָּנַסְנָה וְתֵלַכְנָה לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

שתי נשים בתרנגולת אחת:

זֹאת חֲלִיפָתֵנוּ. זֹאת תְּמוּרָתֵנוּ. זֹאת כַּפָּרָתֵנוּ. זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

מי שמסבב לאשה מעוברת יאמר זה שלש פעמים:

אֵלּוּ חֲלִיפוֹתֵיכֶם. אֵלּוּ תְּמוּרוֹתֵיכֶם. אֵלּוּ כַּפָּרוֹתֵיכֶם. אֵלּוּ הַתַּרְנְגוֹלִים יֵלְכוּ לְמִיתָה. וְאַתֶּם תִּכָּנְסוּ וְתֵלְכוּ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

אשה מעוברת לעצמה תאמר זה:

אֵלּוּ חֲלִיפוֹתֵינוּ. אֵלּוּ תְּמוּרוֹתֵינוּ. אֵלּוּ כַּפָּרוֹתֵינוּ: אֵלּוּ הַתַּרְנְגוֹלִים יֵלְכוּ לְמִיתָה. וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

נהגו לפדות הכפרות בממון. וכך טוב יותר מלתת לעניים הכפרות. ומי שנזהר תמיד ליתן מעשר מכל ריוח לעניים אזי לא יתן ממעות מעשר זה הפדיון רק ממעות שלו:

דיני ערב יום הכפורים

דרך החיים

(א) מצוה לאכול ולשתות בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה ויכול למעט מלימודו כדי לאכול ולשתות ומ"מ לא יאכל אלא דברים קלים כגון דגים או עופות כדי שלא יבא שבע ומתגאה (סי' תר"ד ס"ז ומ"א): (ב) אסור להתענות בו אפילו תענית חלום ואפי' עד סעודה המפסקת אסור לו להתענות (א"ר בשם של"ה דלא כמ"א

ערוגות הבושם

ערב יום הכפורים אומר בהשכמה לך ס' הלדקה עד שומע תפלה. אדון בפקדך. אדון דין. פזמון ירצה. ווידוי פעם אחת מתחיל לדקך עד הרחמים והסליחות. קדיש וא"כ: **כתב** הטור ריש הלכות יוה"כ תני רבי חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש. וכי בתשעה לחדש מתענין והלא בעשרה מתענין. אלא ללמדך שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי. והכי קאמר קרא הכינו עצמכם בתשיעי לעינוי של מחר. ומדאפסקי' רחמנא לאכילה בלשון

כמ"א) כיון דאכילה בעצמה נחשבת כעינוי ואם טעה והתענה אם לא התענה רק עד סעודה המפסקת א"צ למיתב תענית לתעניתו (מ"א שם): (ג) אין נופלים על פניהם בעיה"כ גם א] א"א למנצח יענך ומזמור לתודה גם א"א בו א"מ בעיה"כ שחרית. אם לא שחל יוה"כ בשבת אז אומרים א"מ עיה"כ שחרית אבל במנחה א"א אפי' כשחל יוה"כ בשבת (מ"א שם): (ד) אבל בערב שלפני עיה"כ נופלים על פניהם במנחה וכן אם חל עיה"כ ביום א' אומרים צו"צ בשבת במנחה (שם) והנוהגים שלא לאכול בשר כ"א בימים שא"א בו תחנון או במקומות שאין מרבין בסליחות בשחרית נמלא שמחזיקין גם בלילה קצת ליו"ט מותרים לאכול בשר בלילה אחר צ"ה אבל לפני צאת הכוכבים אף שהתפלל ערבית אסור לאכול בשר אבל במקומות שמרבין בסליחות בשחרית אסורים לאכול בשר אפי' אחר צ"ה. אבל מי שנדר בפירוש שלא לאכול בשר כ"א ביו"ט אסור לאכול בשר בלילה אפי' במקומות שאין מרבין בסליחות שחרית אבל בערב יוה"כ ביום מותרין (מ"א שם):

שיפייס אדם את חבירו [ושיטבול עצמו] בערב יום הכפורים:

(א) עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו ואפי' לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור פעם שנית ושלישית ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לו מיהו אם רוצה לפייסו יותר רשאי אם אין שם בזיון תורה. מיהו יאמר אח"כ בפני יו"ד שביקש ממנו מחילה ולא רצה למחול לו (סי' תר"ו) ואם הוא רבו צריך לילך כמה פעמים עד שיתפייס (שם): (ב) המוחל לא יהא אכזרי מלמחול אם לא שמכוין לטובת המבקש מחילה (וכעין מעשה דרב ודר"ח) ואם הוציא עליו שם רע א"צ למחול לו ומ"מ מדת ענוה למחול לו (מ"א): (ג) אם מת אשר חטא לו מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר חטאתי לאלהי ישראל ולפ' זה שחטאתי לו והם ישיבו מחול לך מחול לך מחול לך וצריך לילך שם יחף ואם הוא חוץ לשלשה פרסאות יכול לשלוח שלוחו לילך על קברו ולפייסו עם י' בני אדם ויאמר הנני השליח של פלוני מודה ברבים שפ' שלחני לבקש מחילה. וכל בקשת מחילה יהיה בערב יה"כ (שם): (ד) תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים ואם חרפו אחר מיתה א"צ לילך על קברו רק יבקש מחילה במקום שחרפו (מ"א): (ה) נוהגין לטבול בעיוה"כ משום קרי [וגם לשם תשובה ולכן אפי' נערים ובתולות שהם בני מצוה יש להם לטבול ויש לדקדק בחניכם יותר מבשאר טבילות שטובלים הזכרים בכל ימות השנה שאין מדקדקים בה כ"כ (מס"א)] ולאדם הלא די בהטלת ט' קבין מים שהוכין והפילו מג' כלים ולא מד' וכששופכין מב' או מג' כלים אז צריך שלא יפסיק הראשון עד שיתחיל הב' ואם היה מקלח נופו במקוה ושפך עליו ט' קבין יצא אבל אם עמד בעריבת שיש בו מים שמכסין אפילו מקלת רגלו ושפכו עליו השעה קבין לא יצא (שם במ"א) [שיעור ט' קבין לכתחלה צריך להיות כ"ד קווארט ובשעת הדחק שאין כלים

בלשון עינוי א"כ חשיב כמו עינוי כאלו התענה תשיעי ועשירי. פירוש כאלו נלטוה להתענות בשניהם. וכתב הב"ח מ"ש רבינו וה"ק קרא כו' כוונתו לייסב לבון עינוי המורה על שאכילה והוא הפך כעינוי. לכך פירש דה"ק ועניתם השעה לאחד כלומר הכינו עלמיכם לעינוי בתשעה לחדש. ומפני שקשה למה לא כתב בפירוש שיאכלו. על כן אמר דכונת התורה להורות שסרי הוא כאלו התענה תשעה ועשרה. ומפני שעדיין קשה דכיון שזה חשוב כמו זה א"כ לגוה כזהירה התורה שיאכלו ולא יתענו. על כן קאמר פירוש כאלו נלטוו להתענות בשניהם. אבל עכשיו שלא נלטוו להתענות אסיר להתענות ולפי שעדיין קשה מה צורך נלמדנו באכילת ערב יוה"כ שהיא מצוה גדולה כאלו נלטוו להתענות כו' יותר מאכילת שאר שבתות וי"ט שהיא ג"כ מצוה על כן קאמר והוא מאהבת הקב"ה את ישראל (ר"ל כונת הקב"ה בזה להראות חיבתו לישראל ביום הכפורים) שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטיבהם לכפר על עונותיהם. וליום (ר"ל שגזר עליהם במצוה) שיאכלו וישתו תחלה כדי שיוכלו להתענות ובלא להזיק להם העינוי (ולכך למדנו בו שהאוכל כאלו נלטווה להתענות. דמעתה ודאי כל אחד יהיה זריז לאכול הרבה. כיון שהאכילה נופא חשיבה כעינוי ומקבל עליה שכר כאלו נלטווה להתענות בערב יום הכפורים) משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה להאכילו ולהשקותו קודם כדי שיוכל לסבול. וכן נוהגין להרבות בסעודה ע"כ:

אמרו חז"ל שמצוה לאכול ולשתות בערב יום הכפורים ולהרבות בסעודה. ויכול למעט מלימודו כדי לאכול ולשתות. וחכמינו ז"ל הפליגו הרבה בזו המצוה. והטעם בזה שאחר שהוא שמח וטוב לב בהאמינו אמונה שלימה שליום המחרת יהיה יום סליחה וכפרה לכל עדת ישראל ובאותה שמחה אוכל ושותה ומטיב את לבו על כן למצוה יחשב לו וכל כך זכות יש לו באותה מצוה של שמחה כאילו התענה. שמודה בעצמו להאמין אמונה שלימה שודאי היום מכפר בסגולתו שנתן לו הקב"ה לקבוע אותו ליום סליחה וכפרה בכל שנה ושנה ומראה בזה רחמיו יתברך על עמו ישראל שעם היות שכל השנה מכעיסין לפניו והיה ראוי להנקם מהם על עונותיהם ורוע מעלליהם ואעפ"כ מאריך אפו ולא נבי דיליה ואומר להם שובו אלי ואשובה אליכם וביום הזה יכפר עליכם. ויזהר מאד בעניים על שלהכו ובלמוד אחר הסעודה. ואם ירצה לישן יזהר מאד למסור שינתו לשומר שיקיץ אותו בכדי שיהיה לו שהות אחר השינה לעשות הכל כתיקון היינו לטבול במקוה בלב נשבר מאד. וחיוב טבילה ביום זה מבואר בזוה"ק בפ' פינחס דף רי"ח ע"ב וז"ל בעיין בני היכלא בתשעה לירחא למיעבד חדוותא ולמסבל בנהרא לזכאה גרמייהו עכ"ל. גם שיהיה לו שהות להתפלל מנחה בנקיות הגוף. ובכנסת הגדולה כתב דרך לחות שמעתי שזה שאחז"ל כאלו התענה תשיעי פי' שהוא תשעה באב. עשירי שהוא יום כפור עכ"ל. ובספר המרכל כתב תשיעי תשעה באב. ועשירי עשרה בטבת ע"כ וצ"ע. ובש"ל כתב שמפני שאוכל יפה בערב יום כפור. וביום כפור מהענג קשה לו עינוי יותר (א"ר). לכן לא יעשה שאדם אותה כמלות אנשים מלומדה. רק יכוון

שעושה בסעודה ע נחת רוח להבורא ית"ש. וקודם הסעודה יאמר זה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה

גליון רע"ק בדה"ח סי' ג' גם א"א למנצח יענך ומזמור לתודה א] [איה"ל בהגהות רז"א כשו"ע או"ח סי' א במג"א סק"א. כתב וז"ל בערב יו"כ לא יאמר פרשת חטאת ואשם ושלמים מה"ט נ"ש]:

כלים מחזיקים כ"כ יש להקל בי"ח קווארט (מע"א)]: (ו) אשה ששמשה תוך ג' ימים צריכה לכבד ביתה בחמין שלא תפלוט ש"ז ביוה"כ אבל אם היא סמוך לווסתה או לטבילתה לא תעשה כן כי או רגילות להתעבר ויש לחוש שמא תשחית זרע הריון (שם במ"א): (ז) אבל תוך שבעה בעיוה"כ מותר לרחוץ אפילו שעה או ב' קודם הלילה שיוה"כ מבטל גזירת שבעה ואפי' ברחיצה בחמין ופשוט דשאר דיני אבילות כגון ישיבת הקרקע נוהגים עד הלילה דלא הוי לענין זה כיו"ט דרק אכילה מצוה בערב יוה"כ (מ"א שם):

סדר הוידוי במנחה בערב יום הכפורים:

(א) צריך להתודות במנחה בערב יוה"כ קודם סעודה המפסקת ויחיד אומרה אחר שסיים תפלת י"ח וקודם הוידוי יאמר יהיו לרצון וש"ץ שמחזיר התפלה בקול רם במנחה אינו חוזר הוידוי וא"א אבינו מלכנו ולא שום תחנה (סי' תר"ז): (ב) כשמתודה בלחש נכון לפרש החטא הידוע לו שעשה אבל בקו"ר אסור לפרט החטא שאינו מפורסם וצריך לעמוד בשעת וידוי וצריך לשחות כמו במודים ולא יסמוך לשום דבר דסמיכה חשוב כישיבה (שם במ"א): (בעל חטא) צריך לומר בסתר ובגלוי. בשגגה ובזדון. כפרה לחטאים מחילה לעונות סליחה לפשעים. וכשמתודה יכה באגרוף על החזה (שם במ"א) אין לדבר בשעת הוידוי (שם): (על חטא שחטאנו לפניך ביצה"ר) פי' היינו מה שגירה יצה"ר בנפשו כמאמר חז"ל רב לייט אמאן דמגרי יצר הרע בנפשו: (ג) אחר מנחה לוקין ל"ט מלקות ברצועה של עגל כל דהו שהוא רק לזכרון בעלמא והנלקה יהיו פניו לצפון ואחוריו לדרום והמלקה יאמר ג"פ והוא רחום שהוא ל"ט תיבות כנגד ל"ט מלקות והנלקה יאמר וידוי (שם): [מצאתי עוד טעם לזה לפי שבתורה כתיב ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרי חדא. וכתב בתורת חיים בב"ב דף קס"ז הטעם להורות כי יש רחמים בדין שלא יריק כל העונש לכן משייר קצת ע"ש. ומה"ט כשמכים מלקות אומרים פסוק והוא רחום כו' ומסיים ולא יעיר כל חמתו (עץ יוסף):

סדר סעודה המפסקת:

(א) צריך לאכול סעודה המפסקת קודם בין השמשות ושיעור בין השמשות הוא כמו רביעית שעה קודם צאת הכוכבים וצריך להוסיף מעט (סי' תר"ח): (ב) אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול אין להקל לאכול אח"כ אם לא שהתנה בפירוש שאינו מקבל תענית וקבלה בלב קודם פלג המנחה אין בכך כלום אם לא שקיבל בפירוש (שם במ"א בשם מהרי"ל): (ג) בסעודה המפסקת לא יאכל דברים המחממים כגון מיני בשמים וחלב חמה אסור אף בשחרית שמרבה זרע וראוי לאכול בסעודה המפסקת מאכלים קלים להתעכל ולא יאכל בומשמין ולא אכילה גסה ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו תוך פיו ביום הכפורים כדי להקיא (שם במגן אברהם):

דיני הטמנת חמין בערב יום הכפורים:

(א) אין להטמין מעיוה"כ על מוצאי יום הכפורים כמו שמטמינים מע"ש לשבת והטעם משום הסכנה או משום דמיחזי כרעבתנותא (סי' תר"ס) וזה לא שייך רק כשמטמין

ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: **ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.** ומה טוב לכוין לתקן בכח סגולת אכילתו היום אשר רבה היא למעלה מאד כל אכילה של איסור וכל אשר הרבה לאכול ולשתות בשמחת מריעות בשחוק וקלות ראש אשר נכשל ונלכד גם כמה ימים ולילות. ובכח סגולת מצות אכילה זו בקדושה ובטהרה ובמורא גדול יתוקן את אשר עוותו בכל השנה באכילה ושתיה. וגם אע"פ שמצוה לאכול ולשתות ולשמוח מ"מ אין צריך להראות עידונין בעצמו ואכילות גסות שיבא מהם לקלות ראש ושיחה בטלה. שא"כ הוא עושה. עבירה היא בידו. ולא צוו חז"ל על ככה. אלא שישמח שמחה של מצוה בענין רבוי אכילה שמראה בה שמאמין בתענית שלמחר שיעלה לרצון לפני בורא עולם ויכפר חטאתיו: **עוד** כתבו הטעם זה שמצוה לאכול ולשתות בערב יוה"כ. כדי שיוכל לסבול התענית של מחר שאחר שאכל ושתה היום כראוי דברים טובים סומכים את הלב ולא יזיק התענית לבטל כוונתו ותפלתו ויוכל לעמוד כל היום בתשובתו ועבודתו כי זהו העיקר. וזהו מעלין עליו כאלו התענה ט' וי' שאחר שהאכילה צורך התענית הרי לתענית וצדקה יחשב לו באכילתו:

נוהגין שכל איש עושין לו נר הנקרא נר נשמה משום דכתיב באורים כבדו ה' שפירושו באורים במלאפו"ם כמו באורים בחול"ם שהוא לשון אור. וכן תרגם יונתן בפנסיא יקרו ה' ויבא זה הנר ויכפר על הנשמה שנקראת נר אלהים שנאמר נר אלהים נשמת אדם (לבוש). אי נמי זכרון להתורה שנגמרה ביוה"כ דלוחות אחרונים ניתנו ביום כפור כי נר מצוה ותורה אור. ולכך לא נהגו הנשים להדליק שאינן מחויבין בתלמוד תורה. עוד טעם אחר משום דנר שקול כנגד איבריו של אדם לכפר עליהם והם רמ"ח. ורוח ונשמה הם ר"ן. אבל הנשים יש להן גם דלת ומפתח. עוד טעם דאנשים מחוייבים ברמ"ח מצות עשה ושתי לאווין הניתק לעשה והם ר"ן. אבל נשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא (א"ז וא"ר). ובספר חמדת הימים כתב טוב לאדם לכוין בעת שהוא מדליק את נרו להאיר למעלה אורות עליונים. דבאתערותא דלתתא אתערותא דלעילא. ובזוהר במדבר אמרו כי הנרות דוגמתו השופר בר"ה לבטל המקטריגים ומעורר את הרחמים ע"ש עכ"ל. גם נוהגין לעשות נר נשמה לאביו ולאמו שמתו שיש להם נחת רוח בו. וכתב בספר א"ר משמע דבשניהם סגי באחד. אך מצאתי בספר אמרכל מצינו בתרגום מגילה במלשינות של המן בליל צומא רבה מדליקין נרות סגום בביהם סגום אבהתהון ע"כ ויש ליישב עכ"ל של האליהו רבה: אם כבה נרו ביום הכפורים התקנתו היא שיחזור וידליק אותו לאחר יוה"כ ולא יכבנו עוד אלא יניחנו לדלוק ג"כ עד גמירא וכן כל ימיו (כן נמצא במנהגים ישנים). וז"ל חמדת הימים גם כוונת הנרות אמרו על כי נר גימטריא רמ"ח כו' כמו שכתבתי לעיל. והכונה שאם נתחייב שריפה יהיה הנר ההוא הדולק בהם שלהבת כאילו נשרף גופו ונפשו ונתכת השעוה אשר ניתך ממנו כאילו ניתך חלבו ודמו ע"ג המזבח וכל רמ"ח איבריו כולן כליל לאישים. לכן אמרינן במדרש לקדוש ה' מכובד זה יוה"כ שאין בו לא אכילה ולא שתיה כבדוהו בכסות נקיה. ועל כן מכבדין אותו

בכל

שמטמינין מאכלים לצורך אכילה של מוצאי יוה"כ אבל אם מטמין בתנור דברים שאינן לצורך אכילה של מוצאי יוה"כ כגון במדינתנו שעושין הפאווידל"ע ועושין הרבה בפעם אחת שצריך על זמן רב ושורק פי התנור בטיט מותר להטמין בערב יוה"כ בתנור שיתבשל שם ביום הכפורים ואפי' אחר חצות מותר מידי דהוי אמלאכות שמותר לעשותן בערב שבת מבעו"י ונעשין מאליהן בשבת במקום שאין חשש שמא יחתה ואפי' אם רוצה לאכול מהפאווידל"ע במוצאי יוה"כ מותר לאכול ממנה :

דיני הדלקת נרות ביום הכפורים :

(א) נוהגין להרבות נרות ביוה"כ בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וגם בבית מדליק ומברכין להדליק נר של יום הכפורים ואם חל בשבת אומר בברכה של שבת ושל יוה"כ וצריך להדליק גם בחדר שישן שם כדי שלא יבא לשמש עם אשתו (סי' תר"י במ"א) : (ב) נוהגין שכל איש עושה לו נר ועוד נר לאביו ולאמו שמתו ונוהגין לעשות לנר בית הכנסת פתילות עבות כדי להרבות אורן ואם כבו נרות אלו ביוה"כ אסור לומר לנכרי להדליקם או לקבל שעוה הנוטף מהם רק לוקחין נכרי לשמור הנרות שלא יבא ח"ו לידי דליקה (שם) : (ג) אם כבו הנרות נוהגין שמדליקין אותם במוצאי יום הכפורים ואל יכבם עוד אלא יניחם לדלוק עד גמירא וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה נרו במוצאי יום הכפורים לא הוא ולא אחר . ויש להציע השלחנות ביום הכפורים כמו בשבת :

איסור רחיצה ביום הכפורים:

(א) אסור לרחוץ ביוה"כ ואפי' להושיט אצבעו במים אסור ואם היו רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה או שנטף דם מחוטמו מותר לרחצם וצריך ליזהר שלא ירחץ רק מקום המלוכלך בלבד ולא יותר (סי' תרי"ג מ"א שם) אבל אם היו ידיו מלוכלכות בצואה או שנגע בגופו במקומות המכוסים אפי' לא נגע רק באצבע אחת צריך לרחוץ כל ידיו עד קשרי אצבעותיו ואם נגע בידו בטיט או ברפש א"צ לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד (ועיין פ"מ סי' ק"ח במ"ז) : (ב) בשחרית נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו ומברך ענ"י ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרו"ר מעל הידים (שם) : (ג) אם הטיל מים ושפשף הניצוצות או עשה צרכיו מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו וכן כהן שעולה לדוכן נוטל ידיו אף שהן טהורות (שם). אסור לרחוץ פיו ביוה"כ (שם) : (ד) אם ראה קרי ביוה"כ אסור לו לטבול אפי' רגיל לטבול בשאר ימות השנה אסור רק רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד ומתפלל (שם) : (ה) אשה אסורה לטבול בליל יוה"כ אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום אבל ללבוש לבנים מותרת ביוה"כ ורואה בין ירכותיה כדרכה ואם תרצה לטבול במוצאי יום הכפורים תעשה החפיפה ערב יום הכפורים (שם) :

בכל מיני כבודים . ומטעם זה נוהגים נמי להציע בגדים נאים בבתי כנסיות . גם בבתים להציע מפה יפה על השלחן כמו בשבת . נוהגין ללבוש בגדים לבנים נקיים דוגמת מלאכי השרת . ולפי זה אין הנשים לובשות לבנים דאין יכולות להיות כמלאכים דעיר גברים כתיב (מ"א) וגם לפי טעם זה אבל אסור ללבוש קיטל (ט"ז) ועוד משום טעם זה נהגו ללבוש הקיטל לפי שהוא בגד מתים וע"י זה לב האדם נכנע ונשבר . ולפי טעם זה מותר לאבל ללבוש הקיטל (ט"ז) וכן הנשים יכולות ללבוש לבנים שיכנע לבם (מ"א). וכתב הא"ר במדינות אלו נוהגין שאבל אין לובש הקיטל . ואפשר שסבר לבו נכנע ועוד דהוה כמלבוש של שבת עכ"ל. אין ליכנס בקיטל לבית הכסא . אפילו מי שלובש שק מחמת תשובה אסור ללבשו ביוה"כ (מ"א) :

אתה תחזה משלומי אמוני ישראל בכל שנה ושנה בהגיע ימי הרצון וימי התשובה ובפרט ביוה"כ כלם כאחד עושין תשובה בכל לבם ונפשם ומקבלין עליהם לעזוב פשעיהם ולחזור מדרכיהם ומעתה מוכנים לעבוד את ה' באהבה רבה כ"א לפי ערך זכות נשמתו וטוב לבו והכנתו קודם יוה"כ כן מקבל עליו בלבבו בלום שעשור לעבוד לבוראו בשנה הבאה לקראתו ויהי כאשר יעברו ימים האדירים האלה ימי משפט חוזר לקדמותו ולעשות כמעשהו בשנה העברה בל יחסר דבר ולא הועיל לו כל אמירתו בפה וקבלתו בלב מה שקיבל ע"ע שלא לחזור לעבור העבירות האלו שהתודה ביוה"כ זה כו'. שאין הדבר תלוי באמירה מה שאומר שלא לחזור עוד לסורו אף לא בקבלת הלב שיקבל עליו בלב שלם שלא יעשה עוד העבירה יתוקן להיות כן אך הנה בזאת נאות לנו שיעקור השורש מלבו שהוא מדותיו הרעים של כל העבירות שמרגיש בנפשו שמורגל לעשותם וישבר ויכניע מורשי לבו שלא יחמוד להרבות הון מהבל ויסתפק במה שנותן לו הבורא יתברך אם מעט ואם הרבה כו' עיי"ש באורך . (מס' סדורו של שבת) :

דין סיכה ונעילת הסנדל ביום הכפורים :

(א) אסור לסוך אפי' מקצת גופו ביוה"כ אפי' אינו אלא להעביר הזוהמא אסור אבל אם הוא חולה אפי' אין בו סכנה או שיש לו חטטין בראשו מותר (סי' תרי"ד) והיינו דוקא במקום שנוהגין לסוך בחול אפי' איש בריא אבל במקום שאין נוהגין לסוך בחול איש בריא אסור לסוך ע"ג חטטין בין ביו"ט בין בשבת משום דמוכח דהוא משום רפואה (ועיין בט"ז בסי' שכ"ז ס"ק ב') : (ב) [כתב הטור בשם פדר"א פ' מ"ו ראה סמאל שלא נמצא חטא בישראל ביוה"כ אמר לפניו רבון העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלה"ש מה מלה"ש יחפי רגל אף ישראל יחפי רגל ביוה"כ. מה מלה"ש אין להם קפיצין אף ישראל אין להם קפיצין עומדין על רגליהם ביוה"כ. מה מה"ש נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא. מה מה"ש שלום ביניהם כך ישראל ביוה"כ. והקב"ה שומע עדותן מן המקטריגין ומכפר עליהם עכ"ל. וכתב הדרישה אע"פ שישראל אינם יחפים לגמרי שהרי מותר להם להלוך באנפילאות חוץ משל עור . אפשר שר"ל שהם יחפים ומופשטים מהגשמות כמלאך שהרי הפשיטו מנעליהם שבא מבהמות ע"ש שאינם רוצים לדבק עוד בבהמות; ואסרו דוקא מנעלים לפי שעליהם עומד כל הגוף וע"ד של נעליך מעל רגליך. וכן אין להם קפיצין ג"כ רמז להתפשטות הגשמיות שאינם מפושטים אנה ואנה לילך אחר צרכיהם אלא עומדים מוכנים ומזומנים לעשות רצון קונם כמו מלאכים העומדים תמיד על משמרתם

מכ"ל (ענף יוסף): אסור לנעול מנעל או סנדל של עור והולכים המנעלים מבעו"י (היינו שגם בזה צריך לעשות תוספת כמו באכילה): אפי' מנעל של עץ ומחופה עור אסור לנעול אבל של גמי או של קש ושאר מינים מותר אפי' לצאת בהם לרה"ר (שם): (ג) מותר לעמוד ע"ג כרים וכסתות אפי' של עור אם צריך לו מחמת כאב רגל או צינה והמחמיר גם בזה תע"ב אבל בשעת תפלת ש"ע אסור לעמוד על גביהם משום דאסור לעמוד ע"ג מקום גבוה בשעה שמתפלל. ועוד נראה כמתגאה אם עומד ע"ג כרים (שם ובמ"א): (ד) היולדת כל שלשים יום מותרת לנעול סנדל וכן חולה אף שאין בהם סכנה וכן מי שיש לו מכה ברגליו מותרים לנעול סנדל (שם): (ה) כל אדם מותר לנעול סנדל במקום שמצוין שם נחשים ועקרבים הנושכים (שם): (ו) ואם ירדו גשמים ורוצה לילך מביתו לביהכ"נ או להיפוך והוא איסטניס מותר לנעול מנעליו ויניחם בביהכ"נ במקום מוצנע ולא יגע בהם כ"א ע"י בגד אבל אם נוגע במנעליו שלא ע"י בגד צריך ליטול ידיו אבל מי שאינו איסטניס לא ינעול מנעליו אם צריך לו לילך אפי' אם ירדו גשמים ובפרט שהולכין באנפילאות א"כ אין להם צער כ"כ בלא מנעלים ואם רוצה לילך לביה"כ ויודע שילכלך שם רגליו במקום מטונף מותר לנעול מנעליו אבל תיכף כשיוצא משם צריך להסיר אותם וכן איסטניס תיכף כשיבוא למקום שאין לו צער צריך להסיר אותם דלא כאותן שנוהגין שהולכין בסנדלין אפי' בביהכ"נ עד שיושבין על מקומם ואיסור גדול הוא ואפי' במקום שמותר לנעול צריך להחליף המנעלים של ימין לשל שמאל (שם ובמ"א): (ז) אם צריך לילך לבין העובדי כוכבים אעפ"כ אסור לנעול סנדל אף דאיכא למיחש שילעיגו עליו כיון די"א שהוא דאורייתא (שם מ"א). יוה"כ אסור בתשמיש המטה ואסור ליגע באשתו אפי' ביום כאילו היא נדה וגם לא ירבה דברים עמה (סי' תרע"ו):

הקטנים מתי יתחילו להתענות:

(א) הקטנים פחות מבן ט' אין מענין אותם אפילו לשעות כדי שלא יבואו לידי סכנה אפי' אם רוצים להחמיר על עצמן מוחין בידם. קטן הבריא וכן קטנה הבריאה בני ט' שנים או עשר שנים מחנכין אותם לשעות. כיצד היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכילין אותו בג' ובשלש מאכילין אותו בד' ולפי כוחם מוסיפים לענות אותם וכן בני י"א שנה אין מחנכין אותם אלא לשעות ולפי שבזמן הזה חשובין כחולין (סימן תרע"ו): (ב) קטנה בת י"ב שנה ויום אחד וקטן בן י"ג שנה ויום אחד אם הביאו שתי שערות מתענין ומשלימין [מדאורייתא' ואם לא הביאו שתי שערות מתענין ומשלימין] מדברי סופרים ואפי' אם נעשו בני י"ב וי"ג ביוה"כ עצמו צריכים להתענות ולהשלים (שם): (ג) חולה שאכל ביוה"כ אם מתיישב דעתו אח"כ ויכול לברך צריך להזכיר יעלה ויבא בבהמ"ז ואם הוא שבת צ"ל ג"כ רצה ואם שכח להזכיר עד שסיים ברכת בונה ירושלים א"צ להזכיר אבל קידוש א"צ (סי' תרי"ח):

סדר ליל יום הכפורים:

(א) קודם כל נדרי הולכים שנים מחשובי העיר שמתפללים שם בבית הכנסת ועומדים שם אצל הש"ץ עד אחר ברכו ואומר הרב או הגדול שעומד אצל הש"ץ בישיבה של מעלה כו' (סימן תרי"ט): (ב) ומתעטפים בטליתים מבעו"י ומברכין עליו ואם לא נתעטף מבעו"י אלא בלילה אין מברכין עליו (סי' י"ח): (ג) ונוהגין שאומר כל נדרי ג"פ מבעו"י וממשיך בנגונים עד הלילה ובכל פעם מגביה קולו יותר מבראשונה (שם): (ד) ואומר הש"ץ קודם מעריב שהחיינו בלא כוס ואם חל בשבת אומרים קודם ברכו מזמור שיר ליום השבת ואומרים בליל יום כפור ומחרתו בשכמל"ו בקול רם (שם): (ה) אם חל יוה"כ בשבת א"א א"מ ואחר שמו"ע אומרים ויכולו וברכה מעין שבע וחותם מקדש השבת (שם) וא"א ביוה"כ או"א רצה במנוחתנו אפי' חל בשבת רק מתחילין קדשנו במצותיך כמו ביוה"כ שחל בחול ואם חל בשבת אומרים ותתן לנו ה' אלהינו (באהבה וברצון) ואם חל בחול א"א באהבה רק מקרא קודש זכר ליצ"מ (שם): (ו) אל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו בנגונים או בפיוטים שאומרים (שם): (ז) יש שעומדים על רגליהם כל היום וכן בלילה בשעת תפלת ערבית אבל כל הלילה אין לעמוד מפני שלא יוכל להתפלל אח"כ בכונה ביום ואם נחלשו יכולין לסמוך עצמם לשום דבר ומי שעושה כן פעם אחת ודעתו לעשות כן תמיד ואחר כך אין רוצה לעשות כן צריך התרה וטעם שעומדים ביוה"כ שהוא דוגמת המלאכים ולכן לנשים אין תועלת בעמידה (שם במ"א וא"ר): (ח) יש נוהגין ללון בבית הכנסת ואומרים שירות ותשבחות בלילה וטוב ונכון לישון רחוק מן הארון ומי שאינו רוצה לומר שירות ותשבחות לא יישן שם ומי שיודע בעצמו שאם יהיה ניעור בלילה לא יוכל להתפלל ביום בכונה טוב שילך לביתו לישון ויאמר קודם שיישן ד' מזמורים ראשונים של תהלים שהם שמורים לקרי וכן החזנים שמתפללים ביום לא יהיו נעורים בלילה שלא יאבדו קולם (שם):

דין יום הכפורים:

(א) טוב לקצר בפיוטים בשחרית יוה"כ כדי למהר בענין שיתפללו מוסף קודם שבע שעות על היום ואם התפללו שחרית ורואים שהוא סוף שש שעות לא יאמרו א"מ כדי להתפלל מוסף קודם שבע (סי' תר"ך): (ב) סדר קריאת התורה נתבאר לעיל בהל' קה"ת: בזוהר כתיב כל מי שמצטער על מיתת בני אהרן ומוריד דמעות עליהם מוחלים לו עונותיו ובניו אינן מתים בחייו וכן כתב האר"י ז"ל (סי' תרכ"א מ"א שם): (ג) בהפטרה א"א מלך מוחל וסולח כו' רק ודברך אמת וקים לעד בא"י מלך על כל הארץ כו' (מ"א שם): (ד) מילה ביום הכפורים מלין אחר קה"ת ואחר המילה אומרים אשרי (וכ"כ א"ר). ומברכין על הכוס ונוהגין ליתן הכוס לתינוק הנימול אבל לתינוק אחר אין ליתן משום דבכוס של מצוה חיישינן דילמא אתי לאיסרך וצריך ליתן לתינוק הנימול לשתות מן הכוס חוץ ממה שנותנין לו כשאומר בדמיך חיי (שם במ"א וט"ז): (ה) נוהגים להזכיר נשמות ביוה"כ וצריך לידור לצדקה ביוה"כ בעד המתים כי גם המתים יש להם כפרה ביוה"כ (שם). א"א אין כאלהינו ביוה"כ (סי' תרכ"ג):

מטה מנהגי ערב יום כפור אפרים

בהגו שהאב והאם מברכים את בניהם טרם לכתם לביהכ"נ ומעתירים בברכה זו ג"כ שיחתמו לחיים טובים

טובים ושיהיה לבם נכון ביראת ה' ושים בלבבם אהבתו ויראתו בלב שלם וכל אחד כפי מערכי לבו ושיכון לשונו שופך תחנונים בבכי ובדמעות שליש למען יקים ה' את דברו והקובל תפלתו ויעתר אל ה' וירצהו. ואגב זה מעוררים הבנים והבנות שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמורו. ולחזק לבבם להוה"ק. כי בעת ההיא מורך בלבבם מאימת הדין והדברים עושים רושם ונכנסים ללב ביותר. ורבים הולכים גם לקרוביהם אנשים של תורה וחסידים ואנשי מעשה שיברכו אותם ומבקשים. מהם שיתפללו בעדם ביום הקדוש בשאלה תפלה בעד השארית הנמצאת לפקדם ולהזכירם לטובה. ויש להקדים לעשות כן בעוד היום גדול. שבעת אשר היום פנה לערוב ראוי שיהיה לבם נכון לקבל קדושת היום בהשקט ובישוב הדעת (מט"א).

הנוסח שאנו מברכים הוא. ישימך כו'. יברכך כו'. ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיתן בלבך אהבתו ויראתו. ותהיה יראת ה' על פניך כל ימי חייך שלא תחטא ותהי חשקך בתורה ובמצות. עיניך לנוכח יביטו. פיך ידבר חכמות. ולבך יהגה אימות. ידיך יהיו עסוקים במצות. רגליך ירוצו לעשות רצון אביך שבשמים. יתן לך בנים ובנות צדיקים וצדיקות עוסקים בתורה ומצות כל ימיהם. ויהי מקורך ברוך. ויזמין לך פרנסתך בהיתר ובנחת וברוח מתחת ידו הרחבה ולא ע"י מתנת בשר ודם. פרנסה שתהיה פנוי לעבודת ה' ותכתב ותחתם לחיים טובים וארוכים בתוך כל צדיקי ישראל אמן (חיי אדם).

בקשה לרבינו סעדיה גאון ז"ל

נדפסה בס' שרביט הזהב (מנטובה של"ג), ואח"כ בס' קובץ מעשה ידי גאונים קדמונים, והיא אחת משתי התפלות של רבינו סעדיה גאון שהראב"ע מפליג בשבחן מאד (בפירושו לקהלת על פסוק אל תבהל על פיך):

ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך*).

תהלתך אין לה תחלה. ושבחיך אין להם תכלה. ולדעתנו יש גבול ומסלה. אשר ממנו לא יעלה מעלה. ומה שאין לו תכלית במעלה. איך יקיפנו בעל תכלית ותחלה. לכן לך דומיה תהלה. וממך נאוה כל שאלה. ומרומם על כל ברכה ותהלה. גם לשאלותינו יש קצה. ולחסדיך אין קצה. כי מה שהוא בעל קצה. יוכרח להיותו רוצה. מאחר אשר לו מוצא. ויגיעו שאלותיו לתכליתו. ומה שאינו בעל קץ. די לעצם ולכל זולתו. ואין לחסדו קץ. כמו שאין לעצמו קץ. לכן טוב ויחיל ודומם לתשועת ה'. אכן מצד שאנו ברואים הבינונו כי יש בורא. ויחס ברוא אל בורא נדון. כיחס העבד אל האדון. והיחס הזה הוא אשר קרבנו. והערך הזה הוא העירנו. לגשת לפניך להגיד תהלה ולבקש שאלה. ואף גם זאת בהיות לנו מערכי לב. ובתקנותנו סדרי שיר. עוד לך נקוה אל. לתת לנו מענה לשון. וממך תמיד נבקש. לפתוח שפתינו להגיד תהלתך). גם היום ידענו. והשיבונו אל לבבנו. כי ה' הוא האלהים. בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. אין עוד: על כן נקרא שמך ה' אחד. כי אין עמך שני במלכותך ובממשלתך. ואין אחר לעשות כמעשיך וכגבורותיך: כי כל אחר שהוא זולתך נוצר הוא וחדש. ואיך ידמה לך ואתה בראתו. או יערוך לך ואתה יצרתו. לכן יאמינו הלבבות. ותדענה הנפשות. כי אתה אל אחד. ומיוחד בכל שמותיך. ונפלא בכל מעשיך. ונשגב בכל דרכיך. ונעלם מעיני כל חי. ועין לא תשורך: ואמת ה' אלהינו. אתה היית עד לא עולם מאז. ואתה הוא בהיות העולם ובהתיצבו. ואתה הוא אחר אבדו יחלופו. ושנותיך לא יתמו:

ואמת ה' אלהינו. אתה בראת את כל הברואים במאמר ולא ביגיעה. וקראת אליהם בקריאה ויעמדו יחדו. ולך היכולת להעבירם ולהאבידם. ובידך כח וגבורה לחדשם ולהשיבם כקדמתם: ואמת ה' אלהינו אתה יצרת את העולם הזה עולם עובר. לבחון בו את כל בני האדם בחקים ובמשפטים אשר צויתם. ובדרך החיים והטוב והמות והרע אשר נתתה לפניהם. ואת העולם הבא עולם עומד לשלם בו שכר טוב

לבל

*) מה שנסגר בשני חצאי עגולה הוא הוספה מהרב שלמה שרביט הזהב.

לכל חסידיך ולהנקם בו נקם ברית מן הבוגדים בך: ואמת ה׳ אלהינו אתה הוא אשר בחרת את זרע ישרון מכל העמים אשר על פני האדמה. ותעש לנו מימי קדם המסת הגדלת אשר ראו עינינו והאתת והמפתים והיד החזקה והזרוע הנטויה אשר לא נבראו כהנה בכל הארץ ובכל הגוים: ואמת ה׳ אלהינו אתה אשר יסרתנו בעת שהכעסנו אותך. בגולה ובשבי. ולמות לא נתתנו: ואמת ה׳ אלהינו אתה הוא הגואלנו והמושיענו והמשיב שבותנו והמקבץ נפוצותינו והכונה בית מקדשנו. כאשר דברת בפיך ובידך תמלא: על אלה נודה לך ה׳ אלהינו על העצומות וגדולות ונפלאות מאלה עד אין הקר ואין מספר ממעשיך האימים וממפעלותיך הנוראים אשר לא יכילום השמים והארץ ואף כי בני האדם. לא יוכלו כל החיים לתור ולהקור קצתם ואף כי אדם אחד: ומי זה ימלל גבורותיך או מי ישמיע כל תהלתך ואתה הוא המתנשא לכל לראש והמרומם על כל ברכה ותהלה: הן אלה קצות דרכיך זכרנו ונבהלנו. ועוד קטוננו בעיני נפשנו ונדכינו ושפלנו עד מאד. כי מה האדם הזה להתיצב לפניך ואנוש מה כחו לעמד נגדך. ותהלת יכודו מן העפר. ובעודנו חי בעפר מדורו. ואחרי מותו אל עפר ישוב. ובמה יתגאה או יעוז אם בגבורה. אכן הלש הוא בהיותו בריא ואף כי בחלותו. היגון והאנחה שוברים כחו. הצרות והמצוקות נושתות גבורתו: ואם בחכמה. הנה הוא נבער מדעת. גלמו וחדריו לא ידע. שבתו וקומו ארחו ורבעו. שבעו ונוחו חמיו [נ"א ונומו הליו] ומותו. וגם מה ילד יום לא ידע ומה יהי למחר לא יבין. על כן מלא לבו פחד ועצבון. ואם בעושר. הנה הוא עני ודל. ערום יצא מבטן אמו וערום ישוב ללכת כשבא. ומאומה לא ישא בעמלו שיולך בידו. ואם ישמח כי רב חילו וכי כביר מצאה ידו. הן עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו: ואם בימי חייו ושנותיו. הנה טפחות נתתה ימיו וחלדו כאין נגדך. ושנותיו כצל עובר. כציץ יצא וימל. ויברח כצל ולא יעמוד: ואם במפעליו ובמעשיו. אך בצלם יתהלך איש אך הבל יהמיון יצבור לא ידע מי אספם: בשנה מהם יקח ויבוש ויכלם מעצתו. ילין וישכים יום אחר יום. ויקוה לרמה ולתולעה. ויסע מסע אחרי מסע אל ארץ חשך וצלמות. עד בא יומו עת פקודתו: בעת ההיא ימס כעש חמודו וביום ההוא אבדו עשתונותיו. מלבד עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיו. והוא ילונו בעמלו שיולך בידו. וגבר אשר אלה מעלליו. מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. לולי רחמיך וחסדיך אשר גמלתו מראש. ותכירהו לעמוד לפניך. ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו. תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו: גם אנו עבדיך בני אמתך עפר ואפר רמה ותולעה עניים ואביונים רשים ואנשי תככים. ידענו ה׳ אלהינו כי לא כצדקתנו חננתנו ולא כיושר לבבנו גמלתנו הטובות. כי אם כרוב רחמיך אשר נבהו כגבוה שמים על הארץ. וחסדך ואמתך אשר נישאו עד שחקים: ידענו ה׳ אלהינו כי לא היינו ואתה יצרתנו. ואתה עשיתנו וכוננתנו. חיים וחסד עשית עמנו ופקודתך שמרה רוחנו. וחכמה ותבונה השכלתנו. ומכח גבורתך אזרתנו: ומן העושר הכבוד אשר מלפניך הענקתנו. ולמעלה מעלה רוממתנו. כמו מימים עד ימים תשלימנו. עד אשר הביאותנו עד הלום. והגעתנו עד הקץ הזה. ונפשנו יודעת מאד כי חסדך גדול עלינו והצלת נפשנו משאול תחתיה. צר ומצוק מצאונו ואתה הושעתנו. זדים קמו עלינו ומידם פדיתנו. פעמים רבות הגענו עד שערי מות והחייתנו. ומה נשיב לך. כי כל תגמוליך עלינו: ואם נפיק שבח כמימי הים ונרחיבה פינו בשיר כהללו של

עולם

עולם ועל משמרתנו נעמוד כארזי הלבנון. ונתיצבה על מצור כתבור וחרמון. או נפרשת כפינו ככנפי הנשרים. ונשא עינינו תמיד ככוכבי השמים: ונרימה קולנו כאיל תערוג על אפיקי מים. ונכרעה על ברכינו כל ימי חיינו. ונדדה כל שנותינו במספר השנים אשר נתת לנו ה׳ אלהינו. לא נשיג אחת מני אלף‌ומגמול הטוב והחסד והרחמים אשר עשית עמנו מעודנו עד היום הזה: ולא כגמול עלינו השיבונו לך ה׳ אלהינו בלתי כאשר הוכחת לאמר הלה׳ תגמלו זאת. *) כי שכחנו את רוב הסדיך ונשינו את כל טובותיך. וממשפטיך כרנו והרע בעיניך עשינו ובהבלי העולם הזה נהבלנו. ואל רהבים ושטי כזב פנינו. ונסכלנו ונשגה הרבה מאד. ואהבנו רע מטוב ושקר מדבר צדק סלה. וטומאה מטהרה ושקוץ תחת זכות. והחלפנו עולם עומד בעולם עובר. מדי יום ביומו השכם וחטא. עד אשר עברו עונותינו ראשנו. ורבו משערותינו. ועצמו מדברי פינו. וגדלו ממצעדי רגלינו. ונכרו מנשמת רוח אפינו. טבענו ביון מצולה ואין מעמד באנו במעמקי מים ושבולת שטפתנו:

ולא לך הרעונו ה׳ אלהינו כי אם אותנו. ולא אותך הכעסנו בלתי כי אם לנפשנו: כי אנוש אם חטא מה יפעל לך. ואם רבו פשעיו מה יעשה לך: אבל אוי לבני האדם אשר פשעו בך. ואוי לנפשם כי גמלו להם רעה: אלהינו על זאת בושנו ונכלמנו להרים אלהינו פנינו אליך. וככלי נמאס כן היינו בעיני נפשנו. וכגבר אשר הטבל בשחת ותעבוהו שלמותיו. וכמו בעון אשר חוללנו בו מראשית. על כן בשת פנינו כסתנו: אלה נזכרה ונשפכה עלינו נפשנו. כי איככה נוכל לעמוד לפניך אם תאספנו אליך. על חטאתינו אלה. היעמוד לבנו אם תחזקנה ידינו. בקוראך אותנו למשפט על רוע מעללינו. כעלה נדף נחשבנו בזכרנו זאת. וכקש יבש נדמינו בעלותה על לבנו. וכמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפני זעמך וקצפך אשר חויבנו על רוב פשעינו: כי השמים והארץ לא יכילו זעמך. וכל שכן אנו עניים ונדכים: אבל מדי נדבר בשמך זכור נזכור חסדיך. ונערוך למולם חטאתינו ופשעינו. נמס לבנו. וסמר בשרנו. ורהפו עצמותינו. והמו מעינו. ורפה ידינו. ומעדו אשורינו. וכפף ראשינו. ונגרה דמעתנו. וייבש חכנו. וכשל כחנו. ונאלמנו דומיה. ויצורינו כצל כלם. ונעוינו משמוע ונבהלנו מראות. כי מלך גדול וקדוש אתה. וזה אשר נמלתנו ואלה מעשה ידינו: *) ועתה ה׳ אלהינו אחרי שובנו נחמנו. ואחרי הודענו ספקנו כף על ירך. בושנו וגם נכלמנו כי נשאנו חרפת נעורינו. ועל זאת נשא בשרנו בשיננו ונפשנו נשים בכפנו: ובמה נקדמה פניך ה׳. ובמה נכף לאלהי מרום. ובמה תכפר ותתרצה לנו על חטאתינו אלה אשר חלפו ועברו כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו: אם בתשובה ותודה תתרצה. הנה אנחנו שבים ומתודים לפניך ה׳ אלהינו. ואומרים חטאנו ועוינו ופשענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך וישר העוינו ולא שוה לנו: ואם בשבר רוח תכפר. הנה נשבר לבנו בקרבנו ונדכתה רוחנו מן הצרות והתלאות אשר עברו עלינו בעונינו. עד אשר לא נותר מתום בבשרנו. לולי רחמיך הרבים או אבדנו בעניינו. ומה יש לנו כח להתיסרה. כמעט רגע תואל ידך בנו ואיננו: אז אם תהשה ממנה ונמשלנו עם יורדי בור: ואם בבכי ובזעקה תסלח. הנה במסתרים תבכה נפשנו מפני חטאתינו. ובחדרים תאנח רוחנו על רוב פשעינו. ולו יש בנו כח. אכן עיננו נגרה ולא תדמה. עד כלו בדמעות עינינו לזאת: ואם בתפלה ותחנונים תמחול. הנה אנחנו מפילים תחנונינו לפניך ה׳ אלהינו. וכעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו נשואות אליך ה׳

*) מחברי הסליחות בסליחות ער"ה השתמשו בבקשה זאת. (סג"ם) ס׳ 69—10

ה׳ . ולו יכולנו להתיצבה תמיד נגדך . או כל ימי היינו נעמוד לפניך : ועתה ה׳ אלהינו אתה ידעת את הטיה אשר כוננת בנו. כי דלה היא . ואת מחשבתה אשר בה כי היא נבערה. ואת השאור שבעסה כי רע הוא : *) לכן ה׳ אדונינו אם עשינו אנו כאולתנו ופשענו . עשה אתה כחכמתך וסלח . כי תמים דעים אתה. ואם שלמנו לפניך רעה תחת טובה . גמלנו טוב ואל רע. כי יתר מרעהו צדיק וכל שכן הבורא . ואם הרבינו לפשוע . אתה הוא רב חסד ומרבה לסלוח. ורחום לכפר עון ומרבה להשיב אף . אשר צדקותיך וחסדיך רבו מהררי אל . ועמקו מתהום רבה . כסה שמים הודך ותהלתך מלאה הארץ : ה׳ שמענו שמעך יראנו. כי באחת מן המדות האלה תסלה לכל אשר חטאו לך . ואף כי בכלם. סלח נא לעונותינו ולחטאתינו ולעונות כל עמך בית ישראל ולחטאתם. וכבסנו מעונינו ומחטאתינו טהרנו . ואל תטור לנו לעולם . כאשר דברת בפיך כי חסיד אני נאם ה׳ לא אטור לעולם. ואל תקצוף עלינו עד מאד ואל לעד תזכור עון. כאשר אמרת כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. כי ימים רבים מחיינו כלינו בינון . ועליהם אמרנו הנהלנו לנו ירחי שוא ולילות רבות יגענו בם באנחתנו. נשחה באשמורותם על מטתנו. ואומרים להם ולילות עמל מנו לנו. *) ורבות משנותינו ספו באנהה. וקוראים אנו להם כי כל ימינו פנו בעברתך. וכמה ימי שני חיינו הנשארים ונדעם. ונשא קצנו ומדת ימינו ונאריך רוחנו. והלא גרים אנו עמך בארץ. ותושבים לפניך ככל אבותינו הראשונים . מהר תקרא (ואנו נענה) [ואנכי אענך]. תשלח דברך ארץ. עד מהרה ירוץ. ומה בצע בדמנו ה׳ אלהינו אם תשחיתנו. או מה יתרון אם תורידנו שאול כחטאתינו. או מה כשרון אם תפקוד עלינו כדרכינו. ולא באלה שבחך. ולא בזאת שמך ותהלתך עד קצוי ארץ . אבל הדבר אשר הוא לך לתהלה. להתנהג עם עבדיך במדת רחמים. ולגלגל אשר דברת למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך. וגם המדה אשר היא לך לתפארת המחילה והסליחה ועבור על פשע . כאשר אמרת על בריותיך שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע . ולמעלה מזאת אלהי עולם אנא ה׳ האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד . אל ימעטו לפניך את כל התלאות אשר מצאו את עבדיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה. וראה את עניינו ואל תרא את עונינו. ופנה אל עשקנו ואל תפן אל קשינו . והבט בעמלנו ואל תביט במעלנו. ושים נא צרותינו כופר חטאתינו. ומצוקותינו תחת אשמותינו . ועלבון הנפש תחת עון הנפש. ומחה והעבר פשעינו מנגד עיניך ואל יזכרו עוד. והשכנו מזדים וטהרנו משגיאות ומנסתרות נקנו. קרבנו אליך ורצנו וזכנו. כי אתה אלוה הסליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד. דרכיך ה׳ הודיענו אורחותיך למדנו. הדריכנו באמתך ולמדנו. ונחנו באורח מישור . ויחד לבבנו ליראה את שמך. והט לבנו לסליחותיך ואל עדותיך. כי אתה תקרא שלום שלום . לרחוק תחלה ואחרי כן לקרוב אמר ה׳ ורפאתיו . נחמנו ה׳ אלהינו על כל הצרות אשר צפו על ראשנו בימים ההם אשר עברו . בישועתך ובטובותיך ובתורתך וברצונך ובאור פניך . כי צמאים אנו לרחמיך בארץ עיפה למים. והשמיענו ששון ושמחה . תגלנה עצמות דכית. והושיבנו בטח ושאנן מפחד רעה. ושמרנו ועזרנו ובצל כנפיך תסתירנו. ולא נירא רע. כי אתה עמנו ואתה ידעת ה׳ כי לא נוכל להועיל לנפשנו בלעדיך. אבל אתה עשית ואתה תשא. האר עינינו בתורתך. והנחילנו מחכמתך. והשכילנו שכל טוב מן הדעת והתבונה אשר תתן מפיך והטריפנו לחם חקנו בנחת ולא בצער. בהתר ולא באיסור. בבטח. לא בפחד.

*) מחברי הסליחות בסליחות ער״ה כתמצא בבקשה זאת.

ואל תבטיחנו בהם על הבריות. כי כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה. ואנו עליך בטחנו ה'. אל נבוש כי חסינו בך. והצילנו מאויבינו וממתקוממינו תשיבנו. ואל תתננו בנפש צרינו. ואל יאמרו בלענום. והשב חרפתם על ראשם. והצילה נפשנו משואיהם מכפירים יחידתנו. כי אתה מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו. רפאנו ה' ונרפא. חבוש שברנו ומחץ מכתנו רפא. וסוככנו בשלומך הגדול וספק על ידינו לשמור מצותיך. ולהקים חוקותיך. ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ושימנו מבני העולם הבא. מן המשכימים ומן המעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. אשר להם עוז בך מסלות בלבבם. ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם ונהיה מבני העולם הבא אשר בצל כנפיך יחסיון ירוון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם. ונזכה למה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. ושואל אם ישאלך מעט תענהו בכפל שאלתו להרבה מאד. כי עבדיך כפי כחם וכקוצר ידם ישאלו. ואתה כגודל ידך וכעוצם זרועך תעמס לנו האל ישועתנו סלה. *) יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיהא הקץ הזה קץ תכלית לשבי עמך בית ישראל ועת סוף לגלותנו ולאבלנו. ואחרית לימי עניינו ומרודנו. כי משך עלינו השעבוד וארך עלינו עול המלכויות. והננו בכל יום הולכים ודלים ונמעטים ברבות השנים. ונצערים בשגיאות הזמנים. ואין לנו מנהל ולא מחזיק בידינו. כאשר אמרת אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה. ולא מי יחמול עלינו ולא מי ינוד לנו ומי יסור לשאול לשלומנו ומי ינחמנו כאשר אמרת כי מי יחמול עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך. או מי זה יגדור גדר או מי יעמוד בפרץ בעדנו ואין עוד נביא וחוזה. ולא אתנו יודע עד מה. ואין קורא בשמך באמת מתעורר להחזיק בך. כי כולנו כצאן תעינו. איש לדרכו פנינו. כל גבר אחרי בצעו. וכל איש אחרי שרירות לבו הרע הולך. ולא דיינו עונות אבותינו הראשונים. עד אשר הוספנו עליהם עונות חדשים. ולא הוזהרנו בכל התוכחות אשר עברו עלינו. ולא הועיל לנו בכל האזהרות אשר הוזהרנו: ואתה ה' חשבת לצרף את סיגנו ולהסיר את בדילינו. ולשבור את לבנו הזונה ולהתם את טומאתנו ממנו. על כן הגליתנו ובגוים זריתנו. והנה בשאון מי המלכיות צללנו. וכהתוך כסף בתוך כור באשם כן נתכנו וכמוץ הרים כי רודפנו. ועונינו כרוח ישאונו. ולא מקוצר ידך ה' לא הושעתנו. ולא מכובד אזנך לא שמעת את תפלתנו. כי אם עונותינו הבדילו בינינו ובין ישועתך. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. ואתה ה' גואל ישראל וקדושו. הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור. חלילה. לא לעולמים תזנח ולא תוסיף לרצות עוד ולא אפס לנצח חסדך. ולא כלו רחמיך. כי המה חדשים לבקרים. יחולו בכל עת ובכל רגע. למען שמך ה' עשה עמנו אות לטובה. כי תוחלת הכל אתה. כי נקרא שמך עלינו ה' אלהי ישראל. ולמען ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב אשר כרת לנו ולשאריתנו. ולמען תורתך ולומדיה אשר נמעטו וישוחו. הבטחתנו על אודותיה כי לא תשכח מפי זרעו. ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו. ולמען עמך ונחלתך אשר נשארו מעט מהרבה. כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה. ולמען ירושלם עיר הקדש אשר היתה מדבר שממה ויצא ממנה כל הדרה. ובית קדשנו ותפארתנו אשר היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה. וראה נא כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב. הנה העת אשר יאתה לך להושיע. ובה יודע עוז רחמיך וחסדיך. כי אין בנו מעשים. וגם גמר חסיד מן הארץ מהר יקדמונו רחמיך ויבואונו חסדיך ויהי עלינו נעמך ויכבשו

*) מחברי הסליחות בסליחות לער"ס הכהמצו בבקשה ז"ת.

רחמיך את כעסך. וטובך הגדול ישיב חרון אפך מעמך ישראל ונחלתך. והושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. שובה ה' עד מתי והנחם על עבדיך. שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו. שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו. שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה. שלח הגואל ויגאלנו והעלנו שמחים אל אדמתנו ואור שכינתך בינותינו. וחזון נביאיך בתוכנו. ובדברך יחיו מתינו ויקיצו וירננו שוכני עפרותינו. ושמחת עולם תהיה לנו כאשר אמרת ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. ועוד אמרת עתה אשיב שבות יעקב ורחמתי על בית ישראל וקנאתי לשם קדשי. ועוד אמרת כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'. ועוד אמרת בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'. ואומר בימים ההם ובעת ההיא נאם ה' יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה כי אסלח לאשר אשאיר. ורבות מאלה נחמות והבטחות אשר כרת לנו ולשאריתנו. ואומר ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד. אלה אמרת וכאלה עשית. וכאלה תעשה. וכהנה רבות עמך. זכרנו ה' ברצון עמך פקדנו בישועתך. לראות בטובת בחיריך לשמוח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך. כי אתה שומע תפלה ומאזין צעקה לכל בריה ואין זולתך. ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

תפלה זכה

בס' חיי אדם (כלל קמ"ד סימן כ') העתיק תפלה בלשון קלה מספרים קדמונים שראוי לכל אדם לאמרה קודם כל נדרי ואשרי מי שיאמר אותה גם קודם תפלת מוסף. וזה נוסחתה:

רבון כל העולמים אב הרחמים והסליחות אשר ימינך פשוטה לקבל שבים ואתה בראת את האדם להיטיב לו באחריתו. ובראת לו שני יצרים יצר טוב ויצר רע. כדי שיהיה הבחירה בידו לבחור בטוב או ברע כדי ליתן לו שכר טוב על טוב בחירתו כי כן גזרה חכמתך. כמו שכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחיים. ועתה אלהי לא שמעתי לקולך והלכתי בעצת יצרי הרע ובדרכי לבי. ומאסתי בטוב ובחרתי ברע. ולא די לי שלא קדשתי את איברי אלא טמאתי אותם. בראת בי מוח ולב ובהם חוש המחשבה להשוב מחשבות טובות והרהורים טובים ולב להבין דברי קדשך ולהתפלל ולברך כל הברכות במחשבה טהורה. ואני טמאתי אותם בהרהורים ומחשבות זרות. ולא די לי בזה אלא שע"י ההרהורים רעים באתי לידי הוצאת זרע לבטלה פעם ברצון ופעם באונס בטומאת קרי המטמא את כל הגוף ומהם בראתי משחיתים ומחבלים הנקראים נגעי בני אדם. אוי לי כי תחת המחשבות הטובות שיכולתי לברוא על ידי זה מלאכים קדושים שיהיו סנגורים ופרקליטים טובים עלי. תחתיהם בראתי משחיתים לחבל את עצמי כמו שכתוב והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. בראת בי עינים ובהם חוש הראות לראות בהם מה שכתוב בתורה ולקדש אותם בראית כל דבר שבקדושה. והזהרת בתורתך ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. אוי לי כי הלכתי אחרי

עיני וטמאתי אותם להסתכל בנשים ובכל דבר טומאה: בראת כי אזנים לשמוע דברי קדושה ודברי תורה. אוי לי כי טמאתי אותם לשמוע דברי נבלה ולה"ר וכל דברים האסורים אוי לאזנים שכך שומעות. בראת בי פה ולשון ושנים וחך וגרון ונתת בהם כח לדבר בהם חמשה מוצאות האותיות הקדושים של א"ב אשר בהם בראת שמים וארץ ומלואם ובהם ארגת תורתך הקדושה. ובכח הדבור הבדלת את האדם מן הבהמה. ואפילו כבהמה לא הייתי כי טמאתי פי בדברי נבלה. בלשון הרע. בשקרים. בליצנות. רכילות. מחלוקת. מלבין פני חבירו. מקלל את חבירו. מתכבד בקלון חבירו. דברי משא ומתן בשבת ויו"ט. בשבועות ונדרים. בראת בי ידים וחוש המישוש לעסוק בהם במצות. ואני טמאתי אותם במשמושים של איסור. להכות באגרוף רשע. ולהרים יד להכות את ישראל. ולטלטל דברים המוקצים בשבת ויו"ט. בראת בי רגלים להלוך לכל דבר מצוה. ואני טמאתי אותם ברגלים ממהרות לרוץ לרעה. בראת בי ראש הגויה והחתמת אותו באות ברית קודש להיות עבד נאמן לעבודתך. ואני טמאתי אותו בהוצאת זרע לבטלה. ובקרי. ולקשות עצמי לדעת שלא במקום מצוה (ובעלתי בעילות אסורות). מששתי את כל איברי ומצאתי אותם בעלי מומין מכף רגלי ועד ראשי אין בי מתום. בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך. כי באלה האברים והחושים שחננתני בהם ובכח החיים שהשפעת עליהם תמיד. בהם נשתמשתי לעשות הרע בעיניך ולעבור על רצונך. אוי לי ואוי לנפשי:

ועתה ה' אלהי גלוי וידוע לפניך שלא נתכוונתי בכל החטאים והעונות להכעיס אותך ולמרוד כנגדך אך הלכתי בעצת יצרי הרע אשר תמיד פורש רשת לרגלי ללכדני. ואני עני ואביון תולעת ולא איש כשל כחי לעמוד כנגדו. ועמל הפרנסה לפרנס את בני ביתי וטרדת הזמן ומקריו הם היו בעוכרי. ולפי שכל זה גלוי וידוע לפניך כי אין אדם צדיק בארץ אשר לא יחטא. לכן ברחמיך הרבים נתת לנו יום אחד בשנה. יום אדיר וקדוש. יום הכפורים הזה הבא עלינו לטובה לשוב לפניך ולכפר את כל עונותינו ולטהר אותנו מכל טומאותינו כמו שכתוב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ועתה ראה עמך ישראל אשר לקחת אותם לך לעם. מי כעמך ישראל טהורים וקדושים המיחלים ומצפים למחילתך. באנו לפניך בלב נשבר ונדכה כעניים ודלים ורשים לבקש ממך מחילה וסליחה וכפרה על כל מה שחטאנו ועוינו ופשענו לפניך. ידענו ה' רשענו ועון אבותינו. בושנו ונכלמנו להרים פנינו אליך. כבושת גנב כי ימצא. ואיך נפתח פה ונרים ראש. כי ברוב עונינו העברנו מעלינו הצלם הקדוש אשר הוא מלביש אותנו אשר כל המזיקים והמקטרגים אינם יכולים להביט בפניו כמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. והחלפנו אותו בצלם טמא ולבשנו בגדים צואים ואיך נבוא בשער המלך בלבוש שק מלוכלך בצואה. מתמיהים אנחנו על נפשנו איך נעשתה התועבה הזאת כי הוצאנו נפשנו ורוחנו מעולם הקדוש וברחנו למקום מדבר ציה וצלמות. למקום הטומאה והקליפות. ואתה ה' אלהינו הרוצה בתשובת רשעים כמ"ש שובו [שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו] בית ישראל. [ונאמר] כי לא אחפוץ במות המת [נאם אדני אלהים והשיבו וחיו. ונאמר החפץ אחפוץ מות רשע נאם אדני אלהים הלא] (כי אם) בשובו מדרכיו וחיה. עתה שמנו אל לבנו לשוב ולבא לפניך בבושת פנים. אבינו מלכנו רחם עלינו כרחם אב על בנו שמרד באביו ויצא מביתו ובשובו אל אביו בבושת פנים ובכי וצעקה ומתנפל לפניו מדרך האב לרחם על בנו. ואם עבדים אנחנו המכה את עבדו ביסורים כשמרד בו. הנה כבר לקינו בשעבוד מלכיות ויסורים שבגוף. או עניות. וצער גידול בנים ושאר מכאובים. יסרנו ה' אך במשפט ואל באפך פן תמעיטנו רחם עלינו וצוה למלאכיך הקדושים הממונים על הטהרה להפשיט את הבגדים הצואים מעלינו ולטהרנו מכל חטאתינו

וילבישו אותנו שנית בלבוש הקדושה כמ"ש הסירו הבגדים הצואים וגו' והלבש אותך מחלצות. וכתפלת דוד המלך ע"ה השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני. לב טהור ברא לנו אלהים ורוח חדשה תתן בקרבנו. ואם פשענו ומרדנו כמדת בשר ודם. אתה עשה כמדתך למחול ולסלוח. ואל יעכבו עונותינו לשוב לפניך כמדתך לקבל שבים. ותחזק לבנו בתורתך וביראתך שתהיה יראתך תמיד קבועה בלבנו. וטהר רעיונינו ומהשבותינו לעבודתך. וראה בשברון לבי כי מתנחם אני על מעשי הרעים שעשיתי עד היום הזה. ובוכה ומתאונן ומתודה עליהם ואומר חטאתי עויתי פשעתי לפניך וקבל תשובתי בתוך תשובת כל עמך ישראל השבים לפניך בכל לבם. כי גם אני מבני אברהם יצחק ויעקב ואל יעכבוני עונותי הרבים מלשוב לפניך בכל לב. וזכני שאשוב לפניך בלב שלם ולהתחרט על עונותי חרטה גמורה ולעזוב מעשי הרעים עזיבה עולמית. ורחם עלי והצילני עד עולם מכל חטא ועון כי לולא רחמיך יחסדיך הרבים אי אפשר לעמוד נגד היצה"ר אשר הוא כאש בוער בעצמותי. ולכן רחם עלי ותן בי כח לעמוד כנגדו כמ"ש חכמים הצדיקים בדברי קדשם הבא לטהר מסייעין אותו. והנה אני מקבל עלי קדושת יום הכפורים ולהתענות בו בחמשה ענויים שצוית לנו ע"י משה עבדך בתורתך הקדושה. אכילה. שתיה. רחיצה. סיכה. נעילת הסנדל. תשמיש המטה. ולשבות ביום הקדוש הזה מכל מלאכה. ועל ידי עינוי של אכילה ושתיה תכפר לנו מה שחטאנו באכילות ושתיות אסורות. ועל ידי עינוי רחיצה וסיכה תכפר לנו מה שחטאנו בתענוגי עולם הזה אשר התענגנו בימי החול ובפרט בתענוגים האסורים. וע"י עינוי נעילת הסנדל תכפר לנו מה שחטאנו ברגלים ממהרות לרוץ לרע. ואת אשר עברנו על כ"ד דברים שב"ד היו מנדין עליהם ונתחייבנו להיות יחפי רגלים כמנודים. וע"י עינוי מתשמיש המטה תכפר לנו מה שחטאנו ופגמנו בברית קודש בקשוי שלא במקום מצוה ובטומאת קרי ובהוצאת זרע לבטלה (ומה שכעלנו בעילות אסורות) וע"י חמשת תפלות ותחנות ובקשות יתוקן מה שפגמנו בחמשה מוצאות הפה החך והגרון והלשון והשנים ושפתים. שמהם יוצא הדיבור וטמאתי אותם בכל דברים האסורים ונדרים ושבועות. וע"י חיבוק ונישוק הס"ת וע"י זכות התפלות שנתפלל ביום הקדוש הזה יעלו ויבאו ויגיעו ויצטרפו עמהם כל התפלות שהתפללנו כל השנה בלא כונה ויהיו כולם נכללות בתפלות היום הזה ויגיעו לראשך להיות עטרה לראשך בכלל תפלות ישראל. וע"י דמעות עינינו יתוקן מה שפגמנו בראיית עינים בכל דבר טמא והסתכלות בנשים. וע"י רתיחת גופנו ע"י התענית ותפלות יתוקן מה שהרתחנו רמ"ח אברינו ושס"ה גידינו באש של יצה"ר. ובמיעוט חלבנו ודמינו ע"י התענית יכופר כל מה שחטאנו ושעוינו ושפשענו לפניך ויהיה נחשב לפניך התענית כאלו הקרבנו את גופנו על גבי המזבח ויקובל לפניך לריח ניחוח כקרבן וכעולה:

והנה ידענו כי אנחנו מחויבים להתענות ע"פ תיקוני התשובה על כל חטא וחטא ולסגף את גופנו בתשובת המשקל נגד מה שהתעננו בעבירות אך גלוי וידוע לפניך שאין בנו כח להתענות אפילו על חטא אחד ומכ"ש על כל עון ועון כי רבו עונותינו מלספור וכשל כחנו. ולכן יהי"ר מלפניך ה' אלהינו שיהיה צום התענית ביום הקדוש הזה יום הכפורים הבא עלינו לטובה לכפרה על כל עונותינו: ויהי רצון מלפניך אל מלך יושב על כסא רחמים הרוצה בתשובת רשעים שתתן בלבנו ובלב כל עמך בית ישראל אהבתך ויראתך ליראה אותך כל הימים. ובתוכם תרחם על פושעי עמך בית ישראל ותן בלבם פחד הדר גאונך ותכניע לבם האבן וישובו לפניך בלב שלם כמו שהבטחתנו ע"י נביאך לבל ידח ממנו נדח. גם כי הרבו אשמה לפניך עד שננעלו בפניהם דרכי תשובה אתה ברחמיך הרבים תחתור להם חתירה מתחת כסא כבודך וקבלם בתשובה. ורחם עלינו ותן בנו כח לעבוד אותך

כל הימים והסר ממנו כל המניעות והסבות המונעים אותנו מלעבוד אותך כי אתה יצרתנו ותדע כל מהכורי בני אדם וטבעם המבלבלים אותנו מעבודתך ובידך להסירם ולמנעם ולא תטריף עלינו את השעה עד שנשוב אליך בלב שלם. ונהיה כל ימינו בתשובה ומעשים טובים עד סוף רגע אהרונה אשר יהיה לרצון לפניך לאסוף את נשמותינו אליך אז יהיו כל מחשבותינו דבוקות בך ואז תצא נשמתנו בקדושה ובטהרה ואז נזכה להיות נוקבא לעלות ממטה למעלה ולהשפיע שפע בכל העולמות ממעלה למטה. ותן בנו כח להתענות ביום הקדוש הזה ולהשלים התענית בכל חמשה עינוים ושלא יגרמו מעשינו להיות נכשלים ח"ו בשום אחד מן חמשה עינוים כי כולנו בני זרע אברהם יצחק ויעקב ידידיך. וזכנו לגדל בנינו לתורה ולמעשים טובים ולא יתפסו ח"ו בעונותינו. ותחתמנו בספר חיים טובים. חיים של יראת שמך. חיים שנעבוד אותך בלב שלם. חיים שלא נכשל ח"ו בשום חטא ועון ואשמה. חיים של פרנסה בנחת ובכבוד ובהיתר ולא יטרידנו הפרנסה בטרדת הזמן. ותן לנו פרנסה בהשקט ושלוה. פרנסה שלא נצטרך זה לזה ולא לעם אחר כדי שיהיה לבנו פנוי תמיד לעבודתך. וטהר רעיונינו ומחשבותינו כדי שנהיה אנחנו דבוקים בך תמיד:

ולהיות שידעתי שכמעט אין צדיק בארץ אשר לא יחטא בין אדם לחבירו בממון או בגופו במעשה או בדבור פה ועל זה דוה לבי בקרבי כי על חטא שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו ועל זה נשבר לבי בקרבי ורחפו עצמותי כי אפילו אין יום המיתה מכפר. ולכן אני מפיל תחנתי לפניך שתרחם עלי ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל בני אדם. והנני מוחל במחילה גמורה לכל מי שחטא נגדי בין בגופי ובין בממוני או שדיבר עלי לשון הרע ואפי' הוצאת שם רע. וכן לכל מי שהזיק לי בגופי או בממוני ולכל חטאת האדם אשר בין אדם לחבירו חוץ מממון אשר אוכל להוציא ע"פ דין והוץ מי שחוטא כנגדי ואומר אחטא לו והוא ימחול לי. והוץ מאלו אני מוחל במחילה גמורה ולא יענש שום אדם בסבתי יכשם שאני מוחל לכל אדם כן תתן את חני בעיני כל אדם שימחלו לי מחילה גמורה. ובכן יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע תפלותינו קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא ותוציא כל הניצוצות הקדושות שנפלו לקליפה ע"י חטאתינו. וע"י קדושת יוה"כ תתעורר מדותיך הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. ותתפשט עליהם קדושת יוה"כ לכפר עלינו כמ"ש בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ותעביר ממשלת זדון מן הארץ ומלוך על כל העולם כולו בכבודך והנשא על כל הארץ ביקרך. ותן שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך אמן כן יהי רצון. יהיו לרצון כו':

ואח"כ אומרים זה וזהו מתקוני זהר [ליוס ל"ו סקון ס']:

קם רבי שמעון על רגלוי וסליק ידוי לגבי עילא ושבח למארי עלמא ואמר רבון עלמא עביד בגין שכינתא דאיהי בגלותא. ואם איהי באומאה הא אבא ואמא דאינון חכמה ובינה יכלין למעבד התרה הה"ד ה' צבאות יעץ ומי יפר. אם התלמיד אומי. הרב יכיל למעבד התרה. ואם נדר או נשבע. בן דאיהו ו' דלא יפרוק לה אלא דתהא בגלותא עד זמנא ידיעה ונדר או שבועה איהו בי"ה דאינון חכמה ובינה. דאיהו אתחרט. הא תלת בני נשא יכלין למפטר ליה. ואינון תלת אבהן לעילא לקבלייהו ואם לא תתחרט אנא בעינא מינך ומכל אינון דמתיבתא דלעילא ותתא דתעביד בגין רעיא מהימנא דלא זז משכינתא בכל אתר. ואיהו עאל שלם בינך ובינה זמנין סגיאין.

יפסור גרמיה למיתה בגינה ובגין בנהא הה"ד ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ואם הוא נדר מסטרא דאבא ואמא ולא בעי אנא סליק לגבי ההוא דאתמר ביה כי יפלא ממך דבר דאתמר ביה במופלא ממך אל תדרוש דיפטור נדר ואע"ג דשכינתא איהי בגלותא לגבי בעלה כנדה. דאיהו יפריש בין דם לדם ואתפתח מקורה דילה לדכאה לה במים דאורייתא מים חיים דלא פסקין. ואפריש בינה דם נדה דא יהי לילי"ת דלא אתקריבת בהדה. דאיהי חובה דנשמתא דקאיבת לה. ולית לה רשו לסלקא נשמתא לגבי בעלה לההוא אתר דאתיהיבת מתמן. ואתדנת בין דין לדין בין דיני נפשות לדיני ממונות. דאית מאן דפרע בממוניה ואית מאן דפרע בנפשיה. ובין נגע לנגע כמה דאוקמוהו איכה ישבה בדד דאיהו השיבא שכינתא בגלותא כמצורע דאתמר ביה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. מחוץ ודאי דא גלותא דאיהי לבר מארעא דישראל דאיהי מותבא דאות ה' ואי מקורה לא יכיל למפתח עד דיפתח ליה ההוא דסגיר ליה. אנא מפייסנא ליה בגין יו"ד ה"א וא"ו ה"א. דאיהו יחידא (דיחודיה המן) ובגין לבושין דאתלבש מיד אתפתחת מקורה ואתדכיאת שכינתא ורזא דמלה מקוה ישראל ה' מושיעו בעת צרה. מושיעו ודאי. ההוא דמקורה דמקוה בידיה אמן:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו לטהר מערכי רעיוננו ולכונן מענה לשוננו. ותחשבנו מזדונות ותנקנו משגיאות. ותהיה עם לבבנו בעת מחשבנו. ועם פינו בעת הטיפנו. ועם ידינו בעת מעבדנו ועם רגלינו באחוז שבילנו ולא נוציא מפינו רק הישר בעיניך. ולא נאמר לפני המלאך דבר שלא ברצונך ינער בשטן. ואל יבהילנו ביצר הרע ואל יכשילנו. והאר פניך אלינו. ונתת מהודך עלינו. וקבל תחנונינו. ושמע בקול הגיגנו. ועזרנו על דבר כבוד שמך. והצילנו וכפר על חטאתינו ועל חטאת עמך בית ישראל למען שמך. יהיו לרצון כו': (כל בו)

מסדור של רש"י (כתב יד נעתק מעקד הספרים באקספארד).

בערב יום הכפורים אוכלים מבעוד יום קודם שקיעת החמה דתניא [יומא פ"א:] ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה מתענין והלא בעשירי מתענין אלא כל האוכל ושותה בתשעה בו כאלו התענה תשיעי ועשירי. דכיון שאכל מבעוד יום ומתחיל להתענות כאלו התענה תשיעי ועשירי:

וכשבאין לבית הכנסת מתחיל החזן כל נדרי. יש מפרשים משום דאמרי' בנדרים [כ"ג:] הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה יעמוד בראש השנה [ויאמר כל נדר וכו']. וא"כ בר"ה הוה לן למעבד. ועוד שאין אנו מתנים על נדרים הבאים אלא על נדרים שעברו ונראה לומר משום דיום הכפורים יום סליחה הוא ויום תשובה. ורוב העולם נכשלים בנדרים ושבועות וצריכין התרה בשלשה. ואין מתירין נדרים לא בשבת ולא ביום טוב אלא נדרים שהן לצורכי שבת ויום טוב. לפיכך מתחיל החזן בהתרת נדרים מקודם שקדשו היום שאם יש אדם שעליו נדר ולא התירו חכם בחרטה. או אם שכח שום אדם נדר שנדר ולא שאלו לחכם עליו. באותו [שעה] שיזכור יפרשנו לפני חכם ויתחרט ויתיר לו ואשר לא זכר נעשה שליח צבור שלוחו להתחרט בעדו. וגם כל אחד כששומע כן מפי שליח ציבור מתחרט גם הוא ונדרו מותר על ידי חרטה:

קונמי קונה הוא כינוי נדרים ובלשון אמוראי [נדרים י.] יש אומרים לשון גוים הן שיש לשון שקורין לנדר קונם וכ"א בשאר כינוים וי"א (כל) לשון שבדו להם חכמים להיות נודר בו הוא: וכינויי. הם כשאר כינויים המפורשים בנדרים: נדרנא לא נדרי. לא יהי נדרים ויש לומר דאנדרים של שנה הבאה קאי ואגב דהתחיל בנדרי שנה שעברה והתירן מסיים בנדרי שנה הבאה: שרן. מותרין: שביקין. מחולין: שביתין. בטילין מלשון השביתו שאור מבתיכם: לא שרירין. לא יהיו חזקים מלשון שריר וקיים. ולהכי תקנו בלשון ארמית לפי שבבבל היו מדברים בלשון ארמית שיבינו הכל ויתחרטו על נדריהם ויפתחו בחרטה שהרי אדם פותח לעצמו. ומה שאומרים אותו ג' פעמים נראה לי משום שאם יש אדם שלא שמע ליה בראשונה ישמע בשניה. ומה שנאמר בכל פעם ככתוב בתורת משה עבדך. אין נראה לי כי הפסוק לא נאמר על התרת נדרים. ועוד מה שייך סליחה על התרת נדרים. לפיכך נראה לי מה שראיתי בארץ כנען. כשאמר החזן ג' פעמים כל נדרי אין אומר ככתוב בתורת משה עבדך כל פעם. אלא אחר גמרו שלש פעמים כל נדרי אומר בקול רם. ונסלח לכל עדת בני ישראל. כלומר הנה יום בא שכתוב בו והבטיחנו ונסלח כלומר לסלוח לנו. ושמעתי שה"ר מאיר ש"ן זצ"ל כמו כן לא היה אומר ככתוב בתורת משה עבדך מפי כבודך אלא כך אומר ושבועתנא לא שבועות ונסלח לכל עדת בני ישראל:

ומברך שהחיינו בלא כוס לפי שברכת זמן אומרים אותו על כל דבר ואפילו [בשוק] ואין צריך כוס, ואומר אבינו מלכנו בתפלת ערבית: כלסדר יום הכפורים פשוטה כמו שפירש במנהגים שלנו:

ולשחרית קורין שסה בתורה בפרשת אחרי מות דיום הכפורים

הכפורים חמור משאר המועדים לפיכך מוסיף לקרא [וה"ס מגילה כ"ג:] ואם שבת הוא קורין שבעה ואומרין קדיש. ומפטיר קורין בפינחס ובעשור לחדש השביעי: והפטרה ואמר סולו סולו. ולפני המנחה קורין ג' בפרשת עריות כמעשה ארץ מצרים. וטעמא מפני שעריות דבר שנפשו של אדם מחמדתו ואם יש אדם שעבירה זו בידו יתן אל לבו וישוב [וכ"ה בפירש"י מגילה ל"א.] ושלישי הקורא בתורה מפטיר ביונה בן אמתי לפי שיש שם תשובת אנשי נינוה. והמפטיר מסיים מגן דוד. ויש שאומרים על התורה ועל העבודה. ואין נראה לי כי אין אומרים על העבודה אלא על עבודת היום וכבר נשלמה שכבר בירך על העבודה לפני מוסף והויא ברכה אחרונה לבטלה [וע"ע בהג"מ סוף הל' יו"כ] ומשום האי טעמא נמי מסיימין במגן דוד בהענית דליכא עבודה וליכא קידוש היום. ואין אומרין קדיש*) מפני שמתחילין אשרי יושבי ובא לציון גואל וסדר קדושה וקדיש ומתפללין תפלת נעילה: שחרית ומוסף יש בהן נשיאת כפים ומנחה אין בה נשיאת כפים דהלכה כר' יוסי דאמר הכי [תענית כ"ו.] משום דבמנחה דכל יומא שכיחא שכרות ושכור אסור בנשיאת כפים לפיכך נסמכה פרשת נזיר לברכת כהנים לומר לך מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין. לפיכך ביוה"כ אע"ג דליכא שכרות אין נושאין כפיהם דגזרינן אטו מנחה דכל השנה. אבל בנעילה דליכא כל השנה נושאין כפים. א"מ אומרים ביוצר ובמנחה ומתפללין נעילה ואומרים במקום אתה יודע אתה נותן יד כו':

*) דקאי על קדיש יתום שאחר המנחה.

סדר תפלות יום כפור

לערבית. לשחרית. ולמנחה.

למנחה כִּי שֵׁם יְהוָֹה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם:

עץ יוסף

הגדול הגבור והנורא. ביומא דף ס"ט אמרו למה נקראין אנשי כנסת הגדולה. שהחזירו העטרה ליושנה. משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיהו ואמר חיילותיו של נ"נ מרקדים בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא. אתא דניאל ואמר גוים משתעבדין בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור. אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש את כעסו שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין ע' אומות כו'. ולהבין גבורת ה' בזה הוא על דרך משל לאדם שנתחב קוץ ביד בנו הקטן. ויודע אשר אם ישאר הקוץ בתחיבה בידו יתפשט לו מזה כאב גדול ולא תועיל לו אח"כ שום רפואה. ורוצה להוציאו משם אבל אינו יכול כי נתחב בעומק ונחוק רב שקשה לו מאד להוציאו. מה הוא עושה נוטל סכין חד וחריף וחותך ביד בנו בגבורה ואכזריות גדולה. והתינוק צועק וקוצ הולך עד לשמים. אבל הוא אינו משגיח עליו וחותך בעומק עד מקום שידו מגעת ונוטל הקוץ מיד בנו

ענף יוסף

זכרנו לחיים כו'. כתב השל"ה סוד זכרנו לחיים ומי כמוך אב כו'. כי בשאר ימות השנה אנו מבקשים לצרכי הגוף ועכשיו אנו מניחים לצרכי הגוף ואנו בוחרים בסוד החיים שהם לצרכי הנפש ע"כ: **כתב** בשער בני' חקפ"ב וז"ל הר"ם מרוטנבורג היה אומר לחיים בש"א ולא לחיים בפת"ח. כי לחיים בפת"ח משמע לא חיים כדאיתא בנדרים דף י' כי לחולין בפת"ח משמע לא חולין ע"כ. וכתב הב"ח הא דהקפידו כאן יותר משאר מה שאנו אומרים בכל יום בהשכיבנו והעמידנו מלכנו לחיים ושמור צאתנו ובואנו לחיים. משום שלא הקפידו אלא בר"ה ויוה"כ שאנו תלוים בדין והשטן מקטרג לומר פיו הכשילו שאומר לחיים בפת"ח דמשמעו לא חיים וברית כרותה לשפתים לפסוק עליו הדין למות ע"פ משפיו ולא ליכנס עמו לפנים משורת הדין ע"פ החסד והרחמים. אבל בשאר ימות השנה צריכין לומר לחיים בפת"ח ע"פ דקדוק דכשהשו"א בא בתחלת התיבה באותיות שאינן אהח"ע קורין בפת"ח עכ"ל:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מוֹרִיד הַטָּל: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמָן. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים קדושת כתר בכל התפלות:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

לְדוֹר וָדוֹר הַמְלִיכוּ לָאֵל כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

וּבְכֵן יִתְקַדֵּשׁ שִׁמְךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלָךְ:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. (כְּמוֹ) שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטָן לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהוָֹה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן־פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

עץ יוסף

בנו. והנה לא כל מבין יבין וידע מה רב גודל הצער ועגמת נפש שיש לאביו בעת התיכת יד בנו שממש קשה עליו לסובלו. אבל לגודל אהבת בנו משים לבו כלב האבן ומתאכזר על בנו החביב עליו ומתאזר בגבורה גדולה וכובש רחמנותו וחסדו על בנו ואינו שומע לקול צעקתו ועושה את שלו בשביל אהבת בנו. כן ממש כאשר חטאו ישראל בעבירות גדולות וחמורות אז נתאחזו בנפשותיהם קוצים ודרדרים מכל בחינת הקליפות והחיצונים באופן שח"ו אם היה מניחם כך היה מתפשט כאבם עוד יותר ויותר ולא היתה ח"ו תקומה למפלתם. וע"כ שלח עליהם אויבים לייסרם בכל מיני יסורין ולהכשיל כוחם בכל מיני פורעניות בדבר וחרב ורעב ושבי ומשחית אשר עד אחר יגיע שע"י זה יוסרו מהם הקוצים והדרדרים אשר סביבותיהם ותהיה להם תקומה הי"ה בסוף הימים. והנה ודאי אשר לא יאמן כי יסופר ולא יערכנה האדם על הספר בדיו רב גודל הצער שהגיע אליו יתברך מצרתם של ישראל בכל זה. וביותר חלול שמו הגדול שאומרים אומות העולם אי אלהימו צור חסיו בו. ובודאי היה ביד הקב"ה לכלות שונאיו כרגע. אך כ"כ גדלה אצלו אהבת ישראל עד שכבש רחמיו בגבורה גדולה מאד מאד לראות בכל מה שהם עושים לעמו ולסבול כל החרופים והגדופים ולשתוק להם. והכל בשביל שתבא טובה מזה לישראל. וזהו שאמרו הן הן גבורותיו. כי גבורה גדולה מאד הוא עד אין שיעור לסבול כל כך ולראות אשר חרפו אויבים בבית מקדשו ושוחטין את בניו לעיניו כביכול ועושים להם כל מיני פורעניות ולשתוק להם עד עת קץ (באר מים חיים):

למחילה

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְהֹוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה וְאֶת־יוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה וְלִמְחָל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ. וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה.

עץ יוסף

למחילה. לשון חכמים הוא: **ולסליחה.** ע"ש סלח נא לעון העם הזה (במדבר יד, יט): **ולכפרה.** ע"ש כפר לעמך ישראל אשר פדית (דברים כא, ח): **ולמחל בו את כל עונותינו מקרא קדש.** שנא' יום הכפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם (ויקרא כג, כז):

דובר שלום

את יום הכפורים הזה. מה שמתנה כפרים בלשון רבים. לפי שבו מכפרים לחיים ולמתים. וכן בשניהם גוף ונפש. וכן בשניהם החטא והעונה כמו שיתבאר אח"ז: **ולמחל בו את כל עונותינו.** יש בענין המחילה שני סוגים. מחילה לחוטא. אף שהחטא אינו נמחק עכ"ז מוחל להחוטא. ומחילה לחטא שלא ישאר רושם החטא. אמר את יום הכפורים הזה למחילה ולסליחה ולכפרה להחוטא. וגם למחל בו את כל עונותינו שיהו מחילה להחטא שלא ישאר רושם כלל: **זכר ליציאת מצרים.** דביוה"כ נמחל ליוצאי מצרים חטא העגל:

וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה: אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מְחוֹל | לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּבְיוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה. מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ. כָּאָמוּר אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: וְנֶאֱמַר כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה

עין יוסף

מחל לעונותינו. מחילה לשון הכמים הוא. ועד ע"ש דאמרינן בספרי ותשכח אל מחוללך האל שמוחל לך על כל עונותיך: **מחה.** ע"ש מחיתי כעב פשעיך: **והעבר** פשעינו. ע"ש ועובר על פשע: **מנגד** עיניך. ע"ש ואם יסתרו מנגד עיני (עמוס ט, ג): **אנכי** אנכי כו' למעני. פי' למען שמי אמחה מרד שלך מלפני. ואם תאמר יהיו זכורין לאחר מכאן ת"ל וחטאתיך לא אזכור (עוד): **מחיתי** כו'. (ישעיה מד, כב). ופי' מעולם מחיתי פשעיך כעב הזה הנמחה במים וכענן כו' לכן שובה אלי כי אני הוא הגואל אותך מחטאתיך: **כי** ביום הזה כו'. (ויקרא טז, ל). פירוש הפסוק דבסוף יומא רבי חמא רמי כתיב שובו בנים שובבים דמעיקרא משמע. דהיינו כאלו לא היה חטא כלל. וכתיב ארפא משובותיכם פירש"י כבעל מום שנתרפא ומקנת שמו עליו. ומשני כאן מאהבה כאן מיראה. וכבר נודע דעובד מאהבה נקרא עובד ה'. ועובד מיראה נקרא עובד אלהים. וזהו פי' הפסוק כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' מכל חטאתיכם ר"ל שנעקר לגמרי. וקשה הא

דובר שלום

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם. היינו כפרה החוטא. גם לפני ה' תטהרו. שלא יהיה שום רושם ולכלוך מחטא ועון. ויתכן עוד ע"פ מה שאחז"ל עצומו של יום מכפר. אך ההבדל שבין הכפרה של עצומו של יום לכפרה מחמת תשובה. שכפרה שבאה מכח התשובה לא נשאר שום רושם החטא שהזדונות נעשו זכיות. אך כשעצומו של יום מכפר בלי תשובה. אז מכפר רק העונש והחטא נשאר רשומו ליום הפקודה. וזהו כי ביום הזה יכפר עליכם. עצם היום הזה יכפר עליכם. אך לטהר אתכם מכל חטאתיכם. שלא יהיה רושם ולכלוך החטא זה לא יתכן מכפרת עצומו של יום. רק

אחרית לשלום

מחל לעוונינו ביום השבת הזה. השייכות המתיגה ליום השבת יתכן ע"פ מאמר חז"ל דשבת נעשית סניגור לאדם הראשון. לכן מבקשים למחילת העון ע"י סניגורא של יום השבת:

עיון תפלה

או"א מחל וגו' מחה והעבר פשעינו והטאתינו. עפ"ה (ש"ב יב, יג) גם ה' העביר חטאתך לא תמות. ופירוש העבר פשעינו הסר פשעינו מנגד עיניך שלא ישאר מן הפשע כלום, אבל ועובר על פשע (מיכה ז, יח) הפשע נשאר במקומו והקב"ה עובר עליו ועושה את עצמו כלא רואהו: **מנגד** עיניך. עפה"כ (ישעיה א, טז) הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני, וכ"ה באבינו מלכנו: **אנכי** אנכי. (שם מג, כה), ופירוש הכפל רק אנכי לבדי, וכמוהו (דברים לב, לט) ראו עתה כי אני אני הוא רק אני לבדי ואין לזרים אתי, ומלת הוא לקשור (קאפולא), כמו אתה הוא ה' לבדך (נחמיה ט, ו):

מלך

תקון תפלה

אלהינו ואלהי אבותינו מחל. היא אחת משמונה הברכות שהתפלל הכהן הגדול ביום הכפורים לאחר קריאת התורה, כמו שכתב רש"י (יומא ס"ח ע"ב) בד"ה על מחילת העון „מחל לעונותינו ביום הכפורים הזה וכו' עד מלך מוחל וסולח לעונותינו וכו'" עכ"ל. ובמסכת סופרים פרק י"ט הלכה ח' „כשם שחתימתן של ר"ה ויוה"כ משונה משאר ימים טובים כך תפלתן" ע"כ. וחתימת מלך מוחל וסולח לעונותינו נוסדה על דרשת הספרי האזינו פסוק ותשכח אל מחוללך אל שמוחל לך על כל עונותיך.— נוסח רב עמרם גאון, בברכת מגן הוא מזכיר מעין המאורע, אחר באהבה הוא אומר ורצה והנחל לבניהם את יום הכפורים הזה באהבה לסליחה ולמחילה וכפרה ולמחל בו את כל עונותינו זכרנו לחיים וכו' אתה בחרתנו וכו' את יום הכפורים הזה את יום מקרא קדש הזה את יום סליחת העון הזה למחילה וכו' עונותינו זכר ליציאת מצרים אבל חטאנו אנחנו

ואבותינו

תטהרו: (לשבת א) אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו) קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך. ושמחנו בישועתך. (והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו (בה) (בו) (בם) כל ישראל מקדשי שמך) וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל דור ודור. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה): ברוך אתה יהוה מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל.

א) במג"א סי' תר"ט ס"ק ה' כתב בשם הלבוש שאין לומר או"א רצה במנוחתנו אפילו בשבת.

עץ יוסף

כתיב הרפה. ומתרץ לפני ה' תטהרו דהיינו מאהבה (א"ר סי' תר"ז): וטהר לבנו לעבדך באמת. ואע"פ שביד האדם הוא להיות צדיק או רשע כמו שאחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. הוא מבקש מאת ה' לסייעו כיון שהתחיל. ע"ד מה שאחז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו (אבודרהם):

ענף יוסף

כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל דור ודור ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח. קשה למה שינוי. שבתחלה הוא סלחן ומחלן ובסיום הוא מוחל וסולח. ומה היה חסר אם היו שניהם בלשון אחד סלחן ומחלן או מוחל וסולח. ומה חילוק בין סלחן ומחלן לסולח ומוחל. ויש ליישב ע"פ גמרא מסכת ב"מ דיש דף ל"ג ע"א רובץ ולא רבצן. ופירש"י רובץ מקרה הוא לו שרובץ תחת משאו בפעם הזאת ולא רבצן הרגיל בכך ע"כ. ולפ"ז יש לומר שיהיה סלחן ומחלן ג"כ פירושו הרגיל בכך ומוחל וסולח וכו' הוא דרך מקרה. ויומתק לפ"ז כי אתה סלחן לישראל ומחלן פירושו הרגיל בכך. ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח פי' אפילו דרך מקרה. אך זאת קשה שתחלה נאמר סלחן ומחלן והקדימו לשון הסליחה למחילה. ואח"כ נאמר מוחל וסולח. ויש ליישב ע"פ מ"ש הב"י בש"ע א"ח סי' תרכ"א סעיף ה'. סדר הוידוי חטאתי עויתי פשעתי. וכתב עליו המ"א ס"ק ז' וז"ל חטא שוגג. עון מזיד. פשע מורד. וצריך לומר הקל תחלה. עיי"ש. ובסדר על חטא הנוספת הוא קלח לנו מחל לנו כפר לנו (הגה שבת"א ס"ג בסי' תר"ז לא

דובר שלום

רק כאשר לפני ה' תטהרו בתשובה עילאה: כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל דור ודור ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח. מבואר בספרי אמת שתאר ישרון מעולה מישראל. וכמ"כ מחילה מעולה מסליחה. דמחילה הוא לחטא הקל וסליחה לעון החמור. וזהו כי אתה סלחן לישראל. לתאר ישראל אתה סלחן. ולתאר ישרון אתה מחלן. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח לא במחילה ולא בסליחה. ושינוי הסדר שבתחלה אמר סלחן ומחלן הקדים סליחה למחילה. ואח"ז מקדים מוחל לסולח. הוא כי בעשיית הענין מתחלה סולח מעט ואח"ז מוחל בשלמות. אך בשלילה הוא ההיפך בתחלה אינו חפץ למחול בשלמות. ואח"ז מוסיף להרע שאין חפץ גם לסלוח מעט. וגם סלחן מחלן הוא מורה על תמידות הענין. ומוחל וסולח הוא באקראי. ואף שאמרנו דמחילה מעולה מסליחה וראויה הסליחה קודם המחילה. אעפ"כ אנו אומרים למחילה ולסליחה ולכפרה. דהתם קחשיב החטאים כסדרן. דמחילה היא לחטאים הקלים שעליהם מוחל בשלמות. וסליחה היא לעונות החמורים שעליהם אינו מוחל רק סולח: מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל. חטא היחידים מוחל מחילה שלמות. וחטא הצבור דמפורסם חטאייהו אינו מוחל רק סולח כמו במליצה

עיון תפלה

מלך וגו' לעונותינו. ראה מה שכתבנו בברכות השחר עיון תפלה ד"ה גומל חסדים טובים: ולעונות עמו בית ישראל. ראה מה שכתבנו בעיון תפלה לשמונה עשרה של חול פיסקא אלהי נצור בד"ה עלינו ועל כל ישראל:

תקון תפלה

ואבותינו, אשמנו בגדנו גזלנו וכו' או"א מחל לעונותינו ביום הכפורים הזה ביום מקרא קדש הזה ביום סליחת העון הזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך וכו' עד תטהרו כי אתה סלחן וכו' ישרון ומבלעדיך וכו' אלא אתה וכו' עמו ישראל וכו', וכן בטור סי' תרי"ט עמו ישראל בלי תיבת בית, וכתב שם וז"ל „וכתב הרי"צ גיאת שאומר יעלה ויבוא מלוך מחל ורב עמרם לא כתב לא מלוך ולא יעלה ויבא אלא מחל לעונותינו" עכ"ל. וחידוש גדול שרב עמרם היה מתודה ביחיד באמצע התפלה נגד סתמא דברייתא (יומא פ"ז ע"ב) יחיד אחר תפלתו, ואולי סובר הגאון שאחר התפלה חובה ע"פ תקנת חכמים אבל באמצע התפלה רשות, תדע שהרי מנהג ברוב הקהלות בין אשכנזים ובין ספרדים להתודות בכל יום בשומע תפלה ולומר אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך וגו' ומכש"כ יוה"כ

ומעביר אשמותינו בכל־שנה ושנה, מלך על כל־הארץ מקדש השבת ו ישראל ויום הכפרים:

ענף יוסף

משמע כן) משמע שמתחלה יוסר מחילה לפ"ז אנחנו אומרים הקל מחלה וכמו כן אנו משבחים לשמו יתברך כי אתה סלחן לישראל. ואח"כ לבותא מפי ואפילו ומהלן אמנם על זולתו המבונן כי הרבותא היא להיפך על כן אנו אומרים ומבלעדיך אין לנו מוחל. ויותר רבותא אח"כ אפי' סולח אין לנו (ספר אור כשלמה):

דובר שלום

בשגל דאמר וביום פקדי וגו'. זהו מלך מוחל מחילה לעונותינו של היחידים. וסולח לעונות עמו בית ישראל הוא הצבור. ויתכן עוד דע"פ חטאת היחיד מכריע אילה כל העולם לכף חוב. וכאשר מוחל ליחיד יש בזה תועלת לכלל הצבור זהו מוחל וסולח לעונותינו היחידים ובזה עצמו הוא מוחל וסולח לעונות עמו ב"י שאין הצבור מוכרעין לחוב ח"ו: ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. יתכן הכונה ע"פ מה שאחז"ל במס' יומא עבירות שהתודה יוה"כ זה לא יתודה עליהן יוה"כ אחר ט' ר"א בר יהודה אומר כ"ש ה"ז משובח שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. ומפרש המהרש"א ביוה"כ הראשון שהתודה נעשו הזדונות כשגגות לכן חטאתי של שוגג נגדי תמיד וצריך להתודות עליהן יעו"ש. זהו ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. בשנה ראשונה העביר הזדונות כשגגות. ובשנה הבאה מעביר גם השגגות: מלך על כל הארץ. לכל האומות. אעפ"כ הוא מקדש ישראל ויום הכפורים שיוה"כ מכפר על ישראל:

אחרית לשלום

מקדש ישראל ויוה"כ. השנוי מנוסח הברכה ממה שהיא בכל הרגלים שאומרים מקדש ישראל והזמנים. ובר"ה אומרים ויום הזכרון. וביוה"כ ויום הכפורים. יתכן לפי דבכל הרגלים המה רק לזכרון מה שהיו בימי קדם. פסח זכר ליצ"מ. סכות זכר לענני הכבוד. שבועות זכר למ"ת. כל אלה הענינים אינם כעת רק שהיו הדברים בזה הזמן. לכן מברכין מקדש ישראל והזמנים דהזמן מתיחס לזכרון הנס. אך ענין ר"ה שהוא יום הדין הוא היום ממש שבשם היום נידונין בו וכן יוה"כ הוא היום ממש שמכפרין בו. לכן נוסח הברכה עפ"י המאורע שהיום יום הזכרון והיום יום הכפורים. ומה שאומרים יום הזכרון ולא יום המשפט וכאלה הוא ע"פ שנא' והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה':

תקון תפלה

יוה"כ שכלו יום ודוי. ונוסח הרמב"ם בסדורו אתה בחרתנו וגו' ותתן לנו ה' אלהינו את יום הכפורים הזה ואת יום מקרא קדש הזה למחילה וכו' או"א יעלה ויבוא וכו' או"א מחל לעונותינו ביום צום הכפורים הזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך וכו' עד ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (בתפלת מוסף כתוב אחר מוחל וסולח מלת וכולי והיא ט"ס) או"א מלוך וכו' (כמו בר"ה) קדשנו וגו' לעבדך באמת ודברך אמת וקים לעד בא"י מלך על כל הארץ מלך מוחל וסולח לעונות עמו בית ישראל מקדש ישראל וגו'. וקרוב לזה נוסח התימנים או"א מחל וגו' ביום צום הכפורים וגו' פשעינו מנגד וגו' אזכור וכתוב מחיתי וגו' וכתוב כי ביום וגו' תטהרו כי אתה סלחן וגו' ישרון ומבלעדיך וגו' וסולח או"א מלוך וגו' לעבדך באמת ודברך אמת וקים לעד בא"י מלך על כל הארץ מוחל וסולח וגו' (כמו ברמב"ם). ובמחזור ויטרי ותתן לנו וגו' עונותינו זכר ליציאת מצרים (תימה אמאי לא זכר מקרא קדש הרי גם ביוה"כ כתוב מקרא קדש (ויקרא כג, כז; במדבר כט, ז), ובגמ' (שבועות י"ג פ"א) לא התענה בו ולא קראו מקרא קדש תעשה בו מלאכה מנין? ואולי ט"ס הוא) או"א יעלה ויבא וגו' או"א מחל וגו' ביום צום הכפורים הזה וגו' פשעינו מנגד וגו' תטהרו וקדשנו וגו' (כפי נוסחו בר"ה) וקים לעד בא"י וגו' לעונותינו ולעונות עמך בית ישראל מעביר אשמותינו וגו'. ובשבת הוא אומר וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו ה' אלהינו באהבה ורצון שבת קדשך כי אתה אלהים אמת וגו'. ובמחזור רומא — או"א מחל וגו' פשעינו וחטאתינו וגו' תטהרו כי אתה סלחן לישראל מן העולם ומחלן וגו' דור ודור ודברך אמת וקים לעד ומבלעדיך וגו' אלא אתה וגו' ולעונות עמו ישראל וגו'. ובאבודרהם ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה את יום סליחת העון הזה את יום מקרא קדש הזה (הקדים סליחת עון למקרא קדש בהפך מסדר רב עמרם? לפי שסליחת עון קודמת בתורה שהיא כתובה בפ' אחרי (ויקרא טז, ל) ומקרא קדש בפ' אמור (שם כג, כז), ורב עמרם מסדרן כסדר שהן כתובין בפ' אמור בלבד, בתחלה יום הכפורים ואח"כ מקרא קדש ואח"כ לכפר עליכם) למחילה וגו' עונותינו באהבה מקרא קדש וגו' או"א מחל וגו' פשעינו מנגד וגו' תטהרו או"א יעלה ויבא וגו' ביום הכפורים הזה ביום סליחת העון הזה ביום מקרא קדש הזה וגו' או"א מלוך על כל העולם כלו וגו' (כמו בר"ה) בבכל משלה והשיאנו ה' אלהינו וגו' (כפי נוסחו ברגלים הנזכר למעלה) לעבדך באמת ודברך אמת וקים לעד בא"י מלך מוחל וסולח לעונות עמו ישראל מלך על כל הארץ וגו'. ובסדורי הספרדים

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ וִיבָרְכוּ אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לשחרית ולמנחה

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד (יַחַד) בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה (וְרַחֲמִים) וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ לְבָרְכֵנוּ וּלְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ (בְּרוֹב עֹז וְשָׁלוֹם):

למעריב

שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

תקון תפלה

ותתן לנו וגו' את יום הכפורים הזה יום סליחת העון הזה את יום מקרא קדש הזה למחילה וגו' זכר ליציאת מצרים או"א מחל וגו' ביום הכפורים הזה ביום סליחת העון הזה ביום מקרא קדש הזה מחה פשעינו מנגד וגו' תטהרו או"א יעלה ויבא וגו' או"א מלוך וגו' קדשנו במצותיך תן חלקנו וגו' מטובך שמח נפשנו בישועתך וטהר וגו' כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וקים לעד ברוך אתה ה' מלך מוחל וגו':

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ.(נ"א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

עין יוסף

שאין אנו עזי פנים. ע"ש והנכים (עזי) [קשי] פנים (יחז' ב). וכתיב העז איש רשע בפניו: וקשי ערף. ע"ש כי עם קשה ערף הוא: לומר לפניך ה' אלהינו וכו' צדיקים אנחנו ולא חטאנו. ע"ש לדקה נפשה משובה ישראל (ירמיה ג): אבל אנחנו ואבותינו חטאנו. אבל פירושו אלא חטאנו. או פירושו כמו אבל אשמים אנחנו. כלומר באמת חטאנו. אנחנו ואבותינו. ע"ש ומתודה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך (נחמיה א). וע"ש ואני ובית אבי חטאנו (שם). וע"ש ויתודו על חטאתיהם ועונות אבותיהם (שם ט). וכתיב כי לה' אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו (ירמיה ג) (אבודרהם). וכ"ה הנוסחא ברמב"ם אנחנו ואבותינו חטאנו. אבל בגמ' ליתא תיבת אבותינו רק אבל אנחנו חטאנו. ולכאורה לגי' הרמב"ם ואבודרהם היה להם לגרוס בהיפך אבל אבותינו ואנחנו חטאנו. אלא שהרמב"ם ואבודרהם מיירי כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. וזהו אבל אנחנו כו' שכיון שאנחנו חטאנו לכן אנו מתודים גם על עון אבותינו. אבל אם לא היינו אנחנו חוטאים לא היינו מתודים על עון אבותינו. וז"ל שערי תשובה לרבינו יונה שער א' סימן מ' הלכה י"ד הודוי שנאמר (ויקרא ה) והתודה אשר חטא עליה. ויש עליו להזכיר עונותיו ועונות אבותיו כי היה נענש עליהן באחזו מעשה אבותיו בידו. וכן כתוב (שם כו) והתודו את עונם ואת עון אבותם עכ"ל. כתב התשבי ודוי שרשו ידה. והוא כמו הודאה. אלא שלשון הודאה נופל ג"כ על לשון שבח והלל לשם יתברך שמו. והודוי לא נופל רק על הודאת חטא ועון עכ"ל: אבל כו' חטאנו.

עיון תפלה

תבא לפניך תפלתנו. עשה"כ (תהלים פח, ג) תבוא לפניך תפלתי: ואל תתעלם מתחנתנו. עשה"כ (שם נה, ב) ואל תתעלם מתחנתי: שאין אנו עזי פנים וקשי ערף. אע"פ שהקב"ה העיד עלינו (ירמיה ג, ג) ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם, (שמות לג, ג) כי עם קשה ערף אתה, מ"מ לא הגיעה עזותנו וקשיות ערפנו למדרגה כזו שנאמר לפניך צדיקים אנחנו ולא חטאנו כמו שאמרו אבותינו בימי ירמיהו הנביא שנאמר (ירמיה ב, לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי: אבל. באמת, כמו אבל אשמים אנחנו (בראשית מב, כא): אנחנו ואבותינו חטאנו. כ"ה בהרבה סדורי אשכנז ובסדורי הספרדים והתימנים, עשה"כ (תהלים קו, ו) חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו, ונאמר (ויקרא כו, מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם. אבל בסדורים הרבה הנוסחא אבל אנחנו חטאנו, וכ"ה בגמ' (יומא פ"ז ע"ב) אבל אנחנו חטאנו עקר ודוי

תקון תפלה

אלהינו ואלהי אבותינו תבא. ביומא (ל"ז פ"א) יליף תלמודא שהכהן הגדול היה מתודה באנא, ולפיכך יש סדורים הרבה הגורסים גם כאן אנא תבא: אבל וגו' חטאנו. כתב אבודרהם „אע"פ שנתקן ודוי זה על סדר האלפא ביתא אומרים תחלה חטאנו קודם לשאר וידוין כדאמרינן בתנחומא פ' חקת ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו וכיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם, וברבה במדבר פ' כ' סי' ט"ו ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי שהיה רשע ערום ויודע שאין עומד בפני הפורענות אלא תשובה שכל מי שחוטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו" עכ"ל. והמתבונן בסדר התפתחות הודוי יראה שבימי חכמי התלמוד לא היה אצלם אלא ודוי קצר כמו אנא תבוא ואשמנו, אבל האריכו בפיוטים ותפלות כמו פיוט אתה מבין תעלומות לב ורבון העולמים לא על צדקותינו הנזכרים בשלהי יומא, גם אתה יודע רזי עולם בלא על חטא. ובימי הגאונים הראשונים נתחבר על חטא קצר שלא בסדר אלפא ביתא ופרטו שם קצת ענינים כוללים, באנס ברצון בשוגג במזיד ביודעים בלא יודעים וכיוצא בהם. ומזכירו ראשונה רב אחא משבחא (שאלתות דרב אחאי סי' קס"ז) שחי בשנת תק"ר

אָשַׁמְנוּ • בָּגַדְנוּ • גָּזַלְנוּ • דִּבַּרְנוּ דֹפִי : הֶעֱוִינוּ • וְהִרְשַׁעְנוּ •

עץ יוסף

אע"פ שנתקן ודוי זה על סדר הא"ב אמר תחלה חטאנו קודם לשאר ודויין כדאמרי' בתנחומא ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו (במדבר כא) וכיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם. ואומר במקום אחר שכל מי שחטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו (אבודרהם). ועיקר הטעם של הודוי שהוא דבר גדול כתבו הספרים משום דהוה מודה בקנס ואח"כ באו עדים דפטור: **אשמנו**. ע"ש ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזרא ט). ור"ל עשינו אשם לנפשנו. ואשמנו נגד בוראנו. גם הוא לשון ואשמה הנפש ההיא ופי' הרמב"ן בחומש שהוא לשון שממה שמהראוי שתהיה הנפש שוממה: **בגדנו**. עפה"כ בה' בגדו (הושע ה). מלת בגידה הוא כאשר ייטיב אדם לחבירו וא"כ בודאי מהראוי שיחזיק לו טובה עבור זה ומכ"ש שלא יעשה כנגדו רעה. וכשאינו עושה כן נקרא בגידה גדולה. ואנו בוגדים בהקב"ה שמטיב עמנו לעולם ונותן לנו חיים ופרנסה. וגם נכלל בזה שאנו בוגדים בין אדם לחבירו: **גזלנו**. ע"ש הכתוב (מלאכי ג) כי אתם קובעים אותי. ועפה"כ גוזל אביו ואמו ואחז"ל אביו זה הקב"ה ואמו זו כנסת ישראל. וגם נכלל בזה מה שגוזל לחבירו. וזו עבירה צריכה הרחקה מאד כי אפילו הסגת גבול נקרא גזל וכמעט שאין לו תשובה כי אינו יודע כמה גזל לחבירו בריוח שהיה יכול לו להגיע מסחורה זו. וכ"ש בגזל גמור מי קא מיירי. ואחז"ל סאה של עונות מי מקטרג בראש כולם גזל מקטרג בראש כולם. ואף זה נקרא גזל במה שהעשירים מכבידים המסים על העניים והבינונים בכדי להקל מעליהם: **דברנו דופי**. ר"ל שדברנו דופי בהקב"ה ובבני אדם ע"ד כי דברנו בה' ובך וכתיב בבן אמך תתן דופי. ודופי הוא דבר גנאי כדכתיב חזקו עלי דבריכם וגו' אמרתם שוא עבוד אלהים (שם). וגם דופי הוא מלשון יהדפני. ור"ל שדוחה את חבירו ממקום שיש לו תועלת ממנו. והחכם ר' יוסף קמחי ז"ל פירשו מורכב משתי מלות דו פי. ודו הוא שנים. ופירוש המלה שתי פיות ידבר אחד בפה ואחד בלב. ואמרינן בפ' ע"פ ג' שונא הקב"ה ואחד מהם המדבר אחד בפה ואחד בלב. וגם נכלל במלת דופי שמדבר אחד בפניו ואחד שלא בפניו: **העוינו**. זה נמצא בפסוק כמה פעמים. והוא פועל יוצא. ר"ל שגרמנו לעוות מה שהיה ישר כענין המחטיא את חבירו: **והרשענו**. גם זה נמצא לרוב בפסוק והוא ג"כ פועל יוצא שעשינו גם אחרים שנעשו רשעים על

ענף יוסף

מנהג ישראל שמכים באגרוף על לבם בשעה שאומרים הודוי. הטעם בזה משום דאי' בגמרא עיני ולבא תרין סרסורי דעבירה אינון כי העין רואה והלב חומד וגומר. וכמו שהמלוה אינה נקראת אלא ע"ש הגומרה כך העבירה אינה נקראת אלא ע"ש הגומרה ועליו החיוב. וכל חייבי מיתות היתה בהם יד העדים תחלה כמש"כ יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו. והיד היא העדות כמאמר התנא התנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת. וכמו שאמר הפייטן ותותם יד כל אדם בו. לפיכך ההכאה היא מן הידים על הלב היינו מן הידים שהם העדות (מהלת הקודש). וכן המ"א והא"ר הביאו בשם מדרש קהלת מיכה על הלב לומר

דובר שלום

אשמנו. הילאת אשם מורה על הרוב על חטא בוגג כמו לא ידע ואשם. וגם במקום שמורה על המזיד כמו כי יחטא ואשם שנאמר גבי גזל ועושק שהוא במזיד. עכ"ז אינו דלך מלי להכעיס רק למלא תאותו. לכן על אלה העבירות שחטאנו בשוגג או במזיד למלא אוות נפשנו אנו מתודים במלת אשמנו: **בגדנו**. הוראת בגד הוא על הבגידה שאחד בוגד ומשקר באוהבו. ושכנגדו מחזיק באמונת אהבתו. כן בגדנו בה' נאמנות כבודו והוא ית' צדיק באמונתו מטיב עמנו בכל עת: **דברנו** דופי. י"מ דופי לשון דו פי היינו שתי פיות שמדבר אחד בפה ואחד בלב. וי"מ דופי לשון מום כמו שאינו יוצא מידי דופיו לעולם (פסחים ל:). היינו עניני הסרונות שמיחסים לזולתו אף שאינו נוגע לו כלל כדלך מבפרי לה"ר לדבר מחברותת בני אדם. ופרט בזה עבירות שבין אדם למקום בשוגג ובמזיד ובמלי כפי שבארנו הוראת אשמנו בגדנו. ואח"ז פרט עבירות שבין אדם לחבירו. גזלנו במעשה דברנו דופי קלקול הדבור והמחשבה: **העוינו** והרשענו. הוראת העוינו הוא המעשה לזולתו לבל ישר

עיון תפלה

ודוי: **אשמנו**. עפה"כ (במדבר ה, ו) ואשמה הנפש ההיא. ונתקן הודוי בא"ב כדי לזכרו בעל פה, כמו שכתבנו בתקון תפלה לפסוקי דזמרה בפיסקא אשרי וגו' תהלה לדוד בשם מדרש תדשא, לקיים מה שנאמר (תהלים נא, ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד; ובכדי לרמז שעברנו על כל התורה כולה שנתנה בכ"ב אותיות: **בגדנו**. עפה"כ (ירמיה ג, כ) אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי בית-ישראל: **גזלנו**. עפה"כ (ישעיה ג, יד) גזלת העני בבתיכם: **דברנו דפי**. ע"ש הכתוב (תהלים נ, כ) בבן אמך תתן דפי פירש"י לשון גנאי שראוי להדפו ממלכו: **העוינו והרשענו**. על שם הכתוב (שם קו, ו) העוינו את הישרה, כמו שנאמר (איוב לג, כז) וישר העויתי. **והרשענו**

תקון תפלה

לאלף החמישי בשם „על חטא" ובעל הלכות גדולות אף על פי שאיננו מזכירו בפירוש נראה שבימיו כבר היה, שהרי כתב בסוף הלכות יוה"כ „ויחיד דלא גמיר אתה יודע ואתה נותן יד וכו' כד אמר בצלותיה אבל אנחנו חטאנו אשמנו בגדנו נפיק ביה" כוונתו בלא ספק על אתה יודע רזי עולם הנזכר בגמ', ומדחזינן

דאיכא

אביה

זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ.

עץ יוסף

זדנו. ר"ל היינו אנשי רוע לב כמש"כ זדון לבך השיאך (עובדיה פ' ג). גם פירושו שעשינו עבירות במזיד: חמסנו. עש"כ החמס קם למטה רשע (יחזקאל ז). והוא כמו גזל. כגון שיש לחבירו איזה חפץ והוא אינו רוצה למכרו. והוא לוקח ממנו בחזקה ומשלם לו מעות כדי שויו או אפילו יותר רק כיון שאינו מוכר לו ברצון זה נקרא חמס: טפלנו שקר. ע"ש הכתוב (יחזקאל יג) והנם טחים אותו טפל. כי הקליפות הן תמיד בפירוד וזה מחסדו יתברך שלא יתחברו לקטרג כמש"כ יתפרדו כל פועלי און. ובעונותינו. גרמנו שנמפטו יחד הפועלי שקר. ועוד טפלנו שקר פירושו שנתחברנו ונטפלנו עצמנו לעוברי עבירה. ובאבות דר"נ איתא המדבק לעוברי עבירה אע"פ שאינו עושה כמעשיהם מקבל עונש כיוצא בהן. וכן הוא במשנה במכות פ"א. עוד פי' טפלנו שקר חברנו שקר אל שקר פעמים רבות: יעצנו רע. עש"כ (היועצים על ה' רעה) [והיועצים עצת רע] (יחז' יא). שלפעמים מיעץ את חבירו כדי להביאים ריוח בפני בנ"א. או שנותן לו עצה להנאתו כפי דרכו וגורם לחבירו הפסד: כזבנו. עש"כ והמה דברו עלי כזבים (הושע ז). ר"ל שדברנו דברי כזב בין להועלת או ללא תועלת. וכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. ולמדו חז"ל מזה הפסוק שהדובר שקרים הוא מארבע כתות שאינן מקבלות פני שכינה: לצנו. עש"כ שמעו [דבר ה'] אנשי לצון. וכת לצים אינם מקבלים פני השכינה. ואמרו כל המתלוצץ נופל בגיהנם: מרדנו. על שם הכתוב שולח אני אותך אל

ענף יוסף

אשם גרמת לי ע"כ. אבל בכתבי האר"י ז"ל אי' שיכה באגרוף על החזה:

אע"ג דאמרו חז"ל במסכת מכות א"ר יוסי בר' חנינא ד' גזירות גזר משה על ישראל ובאו ד' נביאים ובטלון. משה אמר פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל ובטלה שנאמר הנפש החוטאת היא תמות. וכ' המהרש"א ז"ל הא דבטלה יחזקאל הוא אף באוחזין מעשה אבותיהם בידיהם והוא פשוט דבשלא אוחזין לא הוצרך יחזקאל לבטל דבלא"ה לא יענשו כדכתיב לא יומתו כו'. מ"מ כיון שודוי של דניאל היה בסוף שבעים שנה של גלות בבל כנראה היה הודוי שלו אחר נבואה זו של יחזקאל. ומכל מקום אמר דניאל (ט, ח) ולאבותינו אשר חטאנו לך. מ"מ שאף אחר שביטל יחזקאל אפילו הכי

דובר שלום

בדרך הטוב והישר ע"ד שנאמר וישר העויתי. והוראה הרשעו הוא המטעה לזולתו לעשות הרע. וגודל חומר המחטיא לזולתו מודעת בדברי חז"ל. והסבה לזה הוא כי שביית הרע בעצמו מקורו מכח המרו המתאוה לעשות איסורים וכדומה. לכן יש לו לאדם התנצלות מה בטענה הוא בשר החומרי המתאוה מטבעו לתענוגי הזמן. אך בהחטיא לזולתו אין זה בחוק טבע החומר. כי מה יוסיף לו בתענוגים כשיחטא זולתו. אך כונתו למרות פני בוראו. לכן גדול עונו מנשוא: זדנו. היינו רעת המחשבה

מזיד כמו זדון לבך השיאך. ומודעת גודל חומר מחשבה רעה דהרהורי עבירה קשה מעבירה וגם בגוף העבירה נערך הכל לפי תכונת המחשבה שהית' בעשייתה. וזד הוראתו על רוע המחשבה בתכלית הרוע ע"ד שנאמר כי ידעת כי הזידו עליהם וגו': טפלנו שקר. השקר אין לו רגלים. והרוצים לאמת שקריהם המה טופלים ומחברים להשקר דברים והבלים לאמת השקר ולחזקו זהו טפלנו שקר מחברנו וטפלנו אל השקר דברים שוים לאמתו ולקיימו: יעצנו רע. יעצנו לזולתנו עצה רעה

עיון תפלה

אנשים צדיקים כמ"ש (משלי יז, טו) מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם: זדנו. עשינו מעשים רעים בזדון ולא בשגגה, עש"כ (נחמיה ט, טז) והם ואבותינו הזידו: חמסנו. עש"כ (ישעיה נט, ו) ופעל חמס בכפיהם, ובגמ' (ב"ק ס"ב א') מה בין גזלן לחמסן חמסן יהיב דמי גזלן לא יהיב דמי, וגם (קי"ט א) כל הגוזל שוה פרוטה מחבירו כאלו נוטל נשמתו ואפי' יהיב דמי שנאמר (יואל ד, יט) מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם: טפלנו שקר. עש"כ (איוב יג, ד) ואולם אתם טופלי שקר פרש"י מחברי דברי שקר, והרמב"ן פירש „אתם תוסיפו שקר על הדברים (האמתיים)" עכ"ל, מענין ותטפול על עוני (שם יד, יז) שפירש בו הרלב"ג „ותחבר ותוסיף עון על עוני" כלומר הגדלת את עוני יותר ממה שהוא: יעצנו רע. יעצנו לחברינו לעשות רע, כעצת ירבעם בן נבט (מ"א יב, כח) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם וגו', או יעצנו עצה לפי דרכנו ואמרו רבותינו (סנהדרין ע"ו ע"ב) הוי זהיר מן היועץ לפי דרכו: כזבנו. הבטחנו ולא קיימנו, כמו אם לדוד אכזב (תהלים פט, לו), אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד, טז) האמינה בו ובקשה מאתו שיקיים הבטחתו, ובלשונם יכזבו לו (תהלים עח, לו), מבטיחים להיטיב דרכם ואינם מקיימים: לצנו. דתניא במס' ד"א זוטא פרק ו' תחלת עבירה הרהור הלב שניה לה ליצנות, ואמרינן (ע"ז י"ח ע"ב) כל המתלוצץ גורם כליה לעולם ויסורים באים עליו ומזונותיו מתמעטין ונופל בגיהנם: מרדנו. ידענו את רבון העולם

תקון תפלה

דאיכא דלא גמירי ליה ואין הכל בקיאים בו נראה שהיה אצלו מטבע ארוך, והיינו בצירוף על חטא. וכמאה שנה אח"כ בימי רב עמרם גאון הורחב אצלם ונתוספו עליו על חטאים. ובארצות צרפת ואשכנז מהר העל חטא להתרחב מאשר בארצות ספרד ואיטליאה, כן במחזור ויטרי עלה העל חטא עד ל"ו חרוזים, אבל בסדור הרמב"ם ובסדורי הספרדים והאיטליאנים לא נמצאו יותר מכ"ד חרוזים:

ונתכוונו

נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ.

עץ יוסף

בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי (יחז' ב). ועשה"כ המורדים והפושעים בי (שם כ). וענין מרד הוא חמור מכולם. כי יש שעושה עבירה לתיאבון שתקפו יצרו וזה נקרא רשע ופושע אבל יש שעושה עבירה אע"פ שאין יצרו תקפו עליו רק מחמת שאינו מאמין במצוה זו: נאצנו. ע"ש נאצו את קדוש ישראל. ר"ל שגרמנו בעונינו על שהכעסנו את ה'. כמ"ש וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו. ואוי לו לעבד שמכעיס את רבו: סררנו. על שם הכתוב כפרה סוררה. ונאמר וסרתם מן הדרך. ר"ל סר לבנו מעבודת הבורא כמש"כ ולעם הזה היה לב סורר ומורה (ירמיה ה). ר"ל סורר מלקיים מ"ע ומורה מלקיים שלא לעבור על ל"ת: עוינו. ע"ש מסך בקרבה רוח עועים (ישעיה יט): פשענו. ע"ש המה ואבותם פשעו בי (יחזקאל ב). ופשע הוא מרד. ויש ב' מרדים. אחד שמאמין בה' ובתורה ואעפ"כ מורד ואינו רוצה לקיים המצות. ב' שמורד מחמת שכופר בכל: צררנו. עשה"כ צרר רוח אותה בכנפיה (הושע ד). ר"ל שהיינו צוררים אחד לחבירו: קשינו ערף. ע"ש כי עם קשה ערף הוא. ור"ל שמהראוי לאדם כשישמע לדברי המוכיח או כשרואה שנענש בממון או בחולי הוא או בניו שיכנע לבו וישוב אל ה'. אבל אנחנו קשינו ערף ולא עשינו תשובה ותלינו שזה בא במקרה ולא מן ה': רשענו. עשינו מעשים שעי"ז נקרא רשע כגון המרים יד על חבירו כדכתיב ויאמר לרשע למה תכה רעך. וכן הגוזל והגונב נקרא רשע בקרא: שחתנו. ע"ש כי שחת עמך. והשחתה היא דבר ערוה ועבודה זרה. ור"ל שעשינו דבר ערוה. ולאו דוקא שבעל ערוה. אלא אפילו חבוק ונשוק והנאה מראיתה. ובכלל זה המשחית ומוציא זרע לבטלה אפילו על ידי הרהור. וכל שכן אם ניאף בידו חס ושלום. ודברים הדומים לעבודה זרה כל המתגאה כאלו עובד עבודה זרה. המעלים עיניו מן הצדקה. וכן כל הכועס. וכיוצא בו הרבה:

ענף יוסף

יש להתוודות על עון אבות כשאוחזים מעשיהם: **כתוב** בספר חמדת ימים. בסוף התפלה יכון עצמו לקיים מצות עשה להתוודות עונותיו בסדר הא"ב. ויכוין לתקן כל הפגמות שנבראו בכ"ב אותיות ופגמו בחטאתו ואשמו. וכן סדר על הפה שחטאנו לפניך ע"פ הא"ב בתשובה. ואחר כך על סדר תשר"ק כדי שאות התי"ו הרשומות בפסוק והתוית תו על מצחות האנשים (יחז' ט) תי"ו של מות. עתה על ידי ודוי תהיה נרשמת על מצחו תי"ו תחיה. ויוסדת ע"ד תשר"ק כשאומר ע"ח שחטאנו לפניך

דובר שלום

שידענו שהוא לרע לנו. ויתכן עוד יעצנו לשון החלט והסכמה וגזירה מלשון ה' צבאות יעץ. והכונה כשאדם עשה רע יתכן שעוד מעט ישוב בתשובה אך כשמחליט שרוצה לעשות הרע בהחלט אז אין מקום עוד שישוב לעד. וזהו יעצנו רע החלטנו בהחלט וגזירה לעשות הרע בלי שום חרטה ותשובה: **צררנו**. מבואר באפיקי יהודה הוראת אויב הוא המסתיר איבתו וצר הוא גלוי ממנו שמגלה ומפרסם איבתו לכל רואה. וזהו צררנו נגד רצון הבורא יתברך לעשות בפרהסיא ובמכוון היפך רצונו: **קשינו עורף**. ענין קשיות ערף היא לעת חזקה שאינה נחלשת רק הולכת ומתחזקת ע"ד שנאמר ומקשה לבו יפול ברעה. לפי שהוא מקשה לבו שמתחזק ברעתו ואינו שב לכן יפול ברעה. וזהו לאות על קשיות נפשו בזה שרעתו הולכת ומתחזקת בלי ליאות. כי החוטא מחמת חמדו תאותו היא הולכת ונחלשת בכל עת. וזהו שנאמר בישעיה הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. שרעתם הולכת ומתחזקת בהחלה בחבלי השוא ואחר זה כעבות העגלה. וזהו שנאמר בירמיה (ה) כי רבו פשעיהם עצמו משובותיהם. בזה אשר פשעיהם רבו שהולכים ורבים בכל עת יותר. בזה נודע אשר עצמו משובותיהם. שעצומה משובת נפשם והשחתתם:

וזהו שנאמר באיוב (כב) הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך. אחרי ברעתך הולכת ורבה אם כן אין קץ ותכלית לעונותיך. כי כאשר התאוה הולכת ומתמעטת אז יש תקוה שיגיע לקץ. אך כאשר היא הולכת ורבה אין קץ וסוף לעונותיך: **רשענו**. רשע יש לו הוראת עשיית הרשע. ויש לו עוד הוראת ממשלה על דרך שנאמר ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א יד). והנה בשפל המצב ונכנע לזולתו יתכן שזהו סבה למנוע רשעו. כי מתירא או מפחד מהמושל עליו. אך מי שהוא נעלה

עיון תפלה

ונתכוונו למרוד בו **לַמְרוֹת** עיני כבודו (ישעיה ג, ח): **נאצנו**. לא די לנו שמרדנו בו אלא שבזינו את כבוד שם קדשו. נאוץ ענינו חלול כבוד כמה דאת אמר (תהלים עד, יח) זכר זאת אויב חרף ה' ועם נבל נאצו שמך: **סררנו**. עשה"כ (הושע ד, טז) כי כפרה סוררה סרר ישראל מתורגם ארי כתורא דאיתפטים ובעיט כן בעטנו בהקב"ה מרוב טובה, וכמו שנאמר (דברים לב טו) וישמן ישרון ויבעט: **עוינו פשענו**. **מָלֵאנוּ** עונות ופשעים: **צררנו**. מלשון צרור את המדינים (במדבר כה, יז), כי צוררים הם לכם (שם שם יח) — אונגליק פערהארזאכטן — גרמנו צרות לחברינו ע"י עצמנו וע"י אחרים: **קִשִּׁינוּ ערף**. כ"ה בכל הספרים בבנין פיעל. ולא נמצא בכתבי הקדש רק בהפעיל, איש תוכחות **מַקְשֶׁה** ערף (משלי כט, א), ונראה בעיני שצריכים לנקד **קָשִׁינוּ** ערף מבנין הקל והוא פעל עומד ופירושו **הָיִינוּ** קשי ערף: **רשענו**. עשה"כ (מ"א ח, מז) חטאנו והעוינו רשענו, ופירוש רשענו עשינו **רֶשַׁע**, כמו תועבת מלכים עשות **רֶשַׁע** (משלי טז, יב): **שחתנו**. את דרכנו או את מעשינו, כי **שִׁחֵת** פעל יוצא, **וְשִׁחֵת** עמך (שמות לב, ז) חסר

דרך

תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ: מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם. וּמַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. הֲלֹא כָּל־הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ:

עץ יוסף

תעבנו. ע"ש המתעבים משפט (מיכה ג). ועשינו מעשים רעים שע"י האדם נקרא תועבה כמש"כ לא תאכל כל תועבה. וכן ע"ז ע"ש ולא תביא תועבה אל ביתך: **תעינו.** ע"ש עם תועי לבב הם. וזהו ודוי כללית: **תעתענו.** ע"ש ומתעתעים בנביאיו (דה"ב לו). או פי' תעינו שלא הלכנו בדרך הישר כמש"כ כלנו כצאן תעינו (ישעיה נג). ולכן אף אתה לא עזרתנו לשוב. וז"ש תעתענו ר"ל שהנחת אותנו על בחירתנו להיות תועים על שלא שמנו על לב לשוב אליך: **סרנו** ממצותיך כו'. ואלו היינו בוחרים בדבר השוה למצותיך לא היה רע כל כך. אבל בחרנו בדבר שלא שוה לנו ולכן ואתה צדיק כו'. או פי' ולא שוה לנו כלומר ולא עלתה בידינו הצלחה מאותו מרד על שם הכתוב חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי: **כי אמת** כו'. המשפטים שעשית עמנו הוא אמת. ע"ש מה נאמר אלהינו אחרי זאת כי עזבנו מצותיך (עזרא ט): **יושב מרום.** שנא' שוכן מרום (ישעיה לג). ואמר יושב מרום ע"ש יושבת לכסא שופט צדק. רמז שיעשה לנו צדק במשפטו: **ומה נספר לפניך שוכן שחקים.** לפי שהניח שוכן דכתיב אצל מרום חזר ואמרו אצל שחקים. ולקח לשון מה נספר על שם מי יספר שחקים בחכמה (איוב לח): **הנסתרות והנגלות אתה יודע.** על שם הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. וכל שכן לה' אלהינו שהם ידועים ונגלים:

אתה

ענף יוסף

לפניך בתשובת יד ע"ס הא"ב לאחור וע"י זה השפע יורד על ראשו לחזור ולהאיר את תמונת צלם אלהים ומעביר כל החטאים והפשעים. אך ורק אין גומר אותו דרך שפה"ק באותו הנוסח שאמרו ע"ד א"ב. דהוי ככלב שב על קאו. אלא יסדרנו בשאר פרטי הודוים הנ"ל. וז"ל החיי אדם ולפי שהחוטא פוגם בכ"ב אותיות התורה לכן תקנו הודוי ע"פ א"ב כו':

דובר שלום

הוא על אחרים. אז אין מעצור לרשעו. וזהו שאנו מתודים רשענו. בעשינו רשע לאין קץ כי היתה לנו ממשלת הרשע והצלחה על זולתנו ואין גודל בעד רשענו: **תעבנו.** תעוב היינו תכלית המאוסה שנלוע עוד מהשחתה וכליון לכן נאמר במקרא השחיתו התעיבו עלילה. בתחלה השחיתו ואח"ז הרשו יותר והתעיבו עלילה במיעוב: **תעינו.** טעה בשי"ת הוא שגגה שנתודע לו אח"ז הטעות והשגגה וישוב מטעותו לדרך ישרה. והוראת תעה בעי"ן הוא השגיאה והתעות שאין יכול לצאת ממנה לאור ישר. זהו שמתודים שכל כך אנחנו משוקעים בחטא עד אשר תעינו בתעות שאין אנחנו יכולים לצאת מהטעות: **וזהו** כונת משלי (כא) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח. כל זמן שאין האדם תועה רק שוגג ומוטעה. יש תקוה שיבין טעותו ושגגתו ושב ורפא לו. אך כשאדם תועה מדרך השכל בתעות הבלתי מתודע לו לחזור הוא ינוח בקהל רפאים. שאין לו תקוה לשוב מתעותו: **תעתענו.** ואותו התעות שתעינו לא היתה בסבה מחוץ ממנו שאתעה אותנו. רק שאנחנו מעצמנו תעתענו. ע"ד כי התעיתם בנפשותיכם (ירמי' מב): **סרנו** ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. קבלת הענין הוא משתי פנים. או מצד **המְצַוֶּה** הש' טוב. או מצד המצוה עצמה כי טובה היא. זהו אנחנו סרנו ממצותיך שלא קבלנו אף שאתה צויתם שהם מצותיך. וכמ"כ סרנו מהם אף שהם משפטיך הטובים שהם טובים בעצמם. ולא שוה לנו לא נחשבו לנו בשום שווי וחשיבות. שוה לשון חשיבות ויקר כמו וכל זה איננו שוה לי: **הלא כל** הנסתרות

עיון תפלה

דרך או מעשה, ותולדתו **נִשְׁחַת** בנפעל, ראה ספרי מסלול ודרך סי' מ' דוגמאות הרבה לזה: **תִּעַבְנוּ.** גם כן פעל יוצא ופירושו תעבנו את נפשנו, ותולדתו ג"כ הנפעל **נִתְעָב** ונאלח (איוב טו, טז): **תעינו.** מני דרך: **תעתענו.** מלה"כ (בראשית כז, יב) והייתי בעיניו כמתעתע ת"א כמהלעב, וכן תרגם יונתן על ויתקלסו בו (מ"ב ב, כג) —פאססענשפיעלעריי—: **סרנו ממצותיך וגו' ולא שוה לנו.** לא היתה לנו שום תועלת מזה כי הפסדנו הרבה יותר ממה שהרוחנו, עמש"כ (איוב לג, כז) חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי, וכן (אסתר ג, ח) ולמלך אין שוה להניחם אין שום תועלת להניחם בחיים, וכן (שם ה, יג) וכל זה איננו שוה לי מכל הכבוד הזה אין לי שום תועלת: **ואתה צדיק וגו' הרשענו**, פסוק הוא (נחמיה ט, לג), ופירוש הרשענו הרבינו לרשוע. ובפסיקתא רבתי פיסקא רני ושמחי אמר להם הקב"ה למלאכי השרת בואו ואודיע לכם צדקתן של בני שאני שעניתים בעוה"ז צרות ויסורים הבאתי עליהם בכל דור ודור ובכל שעה ולא בעטו בי אלא קוראים את עצמן רשעים וקוראים אותי צדיק בפני רשעם והם אומרים בלשון הזה אבל אנחנו חטאנו העוינו והרשענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו ואנחנו הרשענו, ע"כ: **מה נאמר לפניך.** עמש"כ (בראשית מד, טז) מה נאמר לאדני מה נדבר

ומה

אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם. וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָּל־חָי: אַתָּה חוֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי בָטֶן וּבוֹחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב. אֵין (כָּל־)דָּבָר

נימוקי הגרי"ב אתה יודע רזי עולם וכו'. אין כל דבר נעלם. כתב הלבוש א"ח סי' תר"ז דהאומר אין כל דבר נעלם וכו'. טועה גמור הוא וכו' רק יאמר אין דבר נעלם ממך וע"ש אכן הא"ר מקיים נוסחת כל דבר ע"ש ודע שכתב התשבי בשורש כל בזה"ל ידוע כי נמצא מלת כל משמשת במקום מאומה כמו כל מלאכה לא תעשו והראשונים לא נתנו בהם סימן ואני אתניהו לך דע שלא יתפרש כל במקום מאומה רק במקום שסמוך לו למלת לא או אין כמו כל מלאכה לא תעשו ולרש אין כל ודומיהם ע"כ ועי' ב"ק ע' ע"ב וב"ב נ"ו ע"ב דר"נ אמר דבר ולא חצי דבר וגם חזקית סנהדרין פ"ו ע"א ס"ל הכי ובעינן כל עיי' סנהדרין ע"ח ע"א פלוגתא דר"י בן בתירה

עץ יוסף

אתה יודע רזי עולם. כל הרזים של בני אדם: ותעלומות סתרי כל חי. מה שעשה בחדר משכבו: **אתה** חופש כל חדרי בטן. על שה"כ נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ופירושו שחופש לראות מחשבות בני אדם: ובוחן כליות ולב. כליות

ענף יוסף

כתב בספר מרפא לשון שמדברי הרמב"ם תשמע ליש הלכות תשובה שצריך לומר בודוי ולעולם איני חוזר לדבר זה. (רצ"ל שאיני חוזר לעשות העבירות שעשיתי) וכן כתב הסמ"ג. אבל לא נמצא כן בסדר הודוי של יוה"כ בסדורי תפלה שלנו. גם ברמב"ם לא נזכר זה בודוי של יוה"כ. ואפשר שזו שאנו אומרים

אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי כו' הכונה הוא כל"ל שמעיד עליו בפני השם ב"ה שיודע כל תעלומות

דובר שלום

הנסתרות והנגלות אתה יודע. שהאדם שידיעתו מחוץ ממנו שאין יודע בכח עצמו לבד רק גם בכח המתודע אליו ע"פ חושיו אין יכול לידע רק בנגלות. אך הבורא ברוך הוא שהוא מקור הידיעה עצמה אין בידיעתו הבדל בין נגלה לנסתר. זהו הנסתרות והנגלות אתה יודע. ומוץ לזה שאתה יודע הנסתרות כנגלות. יודע אתה הנסתרות קודם לנגלות. כי כל ענין הנגלה טרם נאתו למוחש הנגלה היה תחלה בנסתר המחשבה. א"כ גם הנגלה ידוע לך בעוד היה בנסתר. לכן כל הנסתרות והנגלות אתה יודע תחלה הנסתרות ואח"ז הנגלות: **אתה** יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. הוראת רז הוא ענין הנעלם

שלא נודע מעולם כמו שיתבאר אחר זה. והוראת עלם הוא דבר הנעלם מצד איזה סבה המעלימו. ובאלה השני שונים כלולים כל ענינים הנסתרים ואתה יודע רזי עולם שלא נודעו מעולם. וכמו כן יודע אתה תעלומות סתרי כל חי הנעלמים מאיזה סבה: **אתה** חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב. השאלה יתכן מסבת החומר שמבעו להרע. או מסבת השחתת הדעת. זהו אתה חופש כל חדרי בטן היינו סבת טבע החומר שמקורו ממאכל ומשתה שהם בחדרי בטן של אדם. ובוחן כליות ולב היינו השחתת הדעת שמקורה בכליות ולב: **אין** דבר נעלם ממך ואין נסתר

עיון תפלה

ומה נצטדק, ועפה"כ (עזרא ט, י) ועתה מה נאמר אלהינו אחרי זאת כי עזבנו מצותיך: **אתה יודע רזי עולם**. נזכר בגמ' (יומא פ"ז פ"ב) מאי אמר אמר רב אתה יודע רזי עולם, ושמואל אמר ממעמקי הלב, הוא פיוט מפורסם בימיהם שהתחלתו ממעמקי הלב, והרא"ש גורס בדשמואל אתה מבין תעלומות לב, והוא הפיוט הנדפס בכל המחזורים בערבית ליוה"כ לפני אתה יודע רזי עולם, והקהלות אינם אומרים ממנו כי אם החרוז האחרון שמך מעולם עובר על פשע וכו'. ר' יוחנן אמר רבון העולמים פירש"י לא על צדקותינו וכו', והוא הרבון שאומרים בברכות השחר אחר לעולם יהא אדם ירא שמים הנזכר בתדב"א רבא פרק כ"א, ובימיהם היה שם ודוי ואצלנו נשמט הודוי ונשארה התפלה. ולוי אמר בתורתך כתוב לאמר, גם זה היה פיוט מפורסם בימיהם שהתחלתו בתורתך כתוב לאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וכו' והיה שם ודוי. ולבעל הטטור ז"ל שטה אחרת באלו המאמרים, וז"ל בחלק עשרת הדברות בסוף הלכות יוה"כ „אמר מר זוטרא וכו' אבל אמר אבל חטאנו אין צריך

ומסתברא דמר זוטרא אדרב המנונא קאי אבל מעמקי הלב דשמואל היינו ותעלומות סתרי כל חי (שאנו אומרים כאן) ודלוי אנו אומרים תחלה כי ביום הזה יכפר עליכם וכו' (בברכת או"א מחל לעונותינו) ורבון העולמים דר' יוחנן הוא שאנו אומרים יהר"מ רבון העולמים שתמחל לנו (באתה יודע רזי עולם) וכו' ודרב יהודה בתחלת פסוקי דרחמי (פי' המפרש הג' ר' מאיר יונה נר"ו דקאי אדבריו לעיל „כשמגיע הש"ץ אל ולמחל בו את כל עונותינו וכו' לפני ה' תטהרו מתחיל בפסוקים ודברי רצוי וחותם באתה סלחן לישראל" וכן הוא בטור סי' תר"כ בשם רב עמרם ועי' ר"ן שלהי יומא, ועל זה אמר שמתחיל אלין פסוקי דרחמי בפסוק כי עונותינו רבו מלמנות)" עכ"ל: רזי עולם. סתרי כל העולם כלו, והיא מלה ארמית וגלה רזין די יכלת למגלא רזא דנה (דניאל ב, מז): חופש כל חדרי בטן. לשון הכתוב (משלי כ, כז) פירש הראב"ע הוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות: ובחן כליות ולב. נה"כ (ירמיה יא, כ), ופירוש בוחן חוקר, כמו שכתוב (שם יז, י) חוקר לב בוחן כליות: אין דבר נעלם ממך. עפה"כ (בראשית יח, יד) היפלא

נֶעְלָם מִמֶּךָּ. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתְּכַפֶּר־לָנוּ עַל כָּל־חַטֹּאתֵינוּ. וְתִסְלַח־לָנוּ עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ. וְתִמְחָל־לָנוּ עַל כָּל־פְּשָׁעֵינוּ:

נימוקי הגרי"ב ורבנן וכשיבא הקורא על העיון ימצא דברים נכונים ומ"ש הא"ר בשם קיצור של"ה דר"ל שום דבר בל"א קיינערלייא כמו לא תעשה כל מלאכה ע"כ וקצת צריך ביאור שהרי פעמים הרבה אין מספר שפירושו של כל כמ"ש הלבוש אבל לפי הכלל שמסר התשבי אתי שפיר וע"ע רש"י בכורות ג' ד"ה לגרועי וע"ע תוס' שם ד"ה ורעהו וכו'. ותוס' מנחות י"א ד"ה ר"י: **שתכפר** ותסלח ותמחול. ויאמר „שתכפר לנו על כל חטאתינו ותסלח לנו על כל עונותינו ותמחול לנו על כל פשעינו" דכפרה שייך גבי חטא כדכתיב אולי אכפרה בעד חטאתכם סליחה גבי עון שנאמר סלח נא לעון העם הזה ומחילה גבי פשע שנאמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך ומחילה הוא ענין מחייה ודע שכן איתא במנהגים של ר"ה אות קמ"ב וכן כתבו הרמ"א בדרכי משה ס' תרכ"א אות קטן ב' בשם מנהגים כפרה שייך לחטא וסליחה לעון ומחילה לפשע וז"ל המג"א ס' תר"ז ס"ק ג' יאמר כפרה לחטאים וסליחה לעונות ומחילה לפשעים (מנהגים ושל"ה בשם רמ"א) עכ"ל אמנם דע כי השל"ה עמוד התשובה דף רכ"ח בשם אביו העיר שמהר"ם איסרלן ז"ל*) היה נוהג לומר כפרה לחטאים ומחילה לעונות וסליחה לפשעים וע"ש מלתא בטעמא וסיים שם חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה גברא רבה וטעמו כצפיחית בדבש עכ"ל וצ"ע משני טעמים לכל מבין:

*) עיין מה שהאריך בזה רבינו הגרי"ב בהגהותיו לאו"ח סי' תר"ז מג"א ס"ק ג'. המגיה.

עץ יוסף

היוצאות מהלב שהוא חושב אתה בוחן וחוקר אותם. לכן אין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך: **שתסלח לנו כו'**. באבודרהם הנוסחא יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתמחל לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותמחול ותסלח לכל פשעינו. והשל"ה דף רכ"ח ע"ב כתב בשם אביו כפרה לחטאים מחילה לעונות סליחה לפשעים. וכן הוא במנהגים. וכן איתא בוי"ר פ"נ ובדף רל"א ע"א מביא השל"ה בשם הירושלמי הנוסח כפרה לפשעים מחילה לחטאים סליחה לעונות. ואין לשנות שום מנהג:

ענף יוסף

שלא יעשה עוד. עוד י"ל מה שאנו אומרים יה"ר שלא אחטא עוד מזה ניכר מחשבותיו שאינו רוצה לחטוא עוד. ולכן ראוי לכל איש מישראל באמרו אתה יודע רזי עולם לכוין בזה שמעיד על עצמו בפני השם ב"ה שאינו רוצה לשוב בדבר הזה עוד ע"כ:

דובר שלום

נסתר מנגד עיניך. הפעל הידיעה וההכרה הוא בשני אלה. או פעל היודע שאין מתבונן היטב להכיר ולידע. או פעל המודע שהוא נסתר ואין מתודע לו. זהו אין דבר נעלם ממך מלכך. ואין נסתר מנגד עיניך מלך

עיון תפלה

היפלא מה' דבר, ולא נעלם דבר משלמה (דה"ב ט, ב), ואין צרך להגיה כל דבר: **ואין נסתר וגו'**. עפה"כ (ירמיה כג, כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה': **ובכן יהר"ם**. ראה מש"כ לעיל בעיון תפלה לשחרית ר"ה ד"ה ובכן תן פחדך: **שתסלח וגו' חטאתינו ותמחל וגו' עונותינו ותכפר וגו' פשעינו**. במוסף נר"ח למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע, ובתפלת אל מלך יושב בסדר סליחות מוחל עונות עמו וגו' מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים נתן מחילה לעונות וחטאים, ובתפלת י"ח סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו (ראה ביאורנו שם) נתן מחילה גם לפשעים: ובמקרא לא נמצא השרש מחל כלל, וסליחה נמצאת בשלשתם, בחטא ועון ופשע, כמו וסלחת לעוננו ולחטאתנו (שמות לד, ט), וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך (מ"א ח, נ). גם הכפרה נמצאת בשלשתם, ולכפר עון (דניאל ט, כד), וכפר על חטאתינו (תהלים עט, ט), פשעינו אתה תכפרם (שם סה, ד), וכן בלשון המשנה (יומא ל"ו ע"ב; מ"א ע"ב; ס"ו ע"א) כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים. מזה נראה שאין להקפיד על חלוף הלשונות הללו כלל. — ועל דבר השרש **מחל** נראה ששרשו מחה בתוספת למ"ד מיחס שאליו, מחה — ל(עון), כמו השרש נטל עקרו נטה — ל(ידו) נטה — ל(מעלה). ואפשר לומר עוד שנתהפכו אותיות השרש חמל ועל ידי זה נתהפכה הוראתו, כי החומל על דבר מחזיקו לעצמו, כמו ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח (ש"ב יב, ד) שעור הכתוב ויחמול על צאנו לקחת מהם לעשות לאורח, והמוחל מוציא את הדבר מתחת ידו, ולפי שהחטא שמור בידו של הקב"ה עד זמן הפרעון כמו שנאמר (הושע יג, יב) צרור עון אפרים צפונה חטאתו, ונאמר (איוב יד, יז) חתום בצרור פשעי, ונאמר (איכה א, יד) נשקד עול פשעי בידו, באה המחילה והוציאתו מתחת ידו והיה כלא היה. וכן נתהפכו אותיות השרש **חסר** ונבנה מהם השרש **סרח** בהפוך ההוראה, וסרח העודף (שמות כו, יב), וכן חלץ לחץ, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם (איוב לו, טו), וכן השרש **רחם** ענינו אהבה ארחמך ה' חזקי (תהלים יח, ב), והשרש **חרם** ענינו שנאה ורחוק, וכאלה הרבה בלשון הקדש:

בעל חטא יזהר להרהר בתשובה בכל פרטי הודוי שמזכיר בו. וצ"ל ג"כ בהכנעה גדולה ובמתון ולא כמו שנוהגין המון עם שאומרים במרוצה ובהלה הכי נהגב זה לודוי. השם יכפר בעדם. ובודוי שיתודה פעם שנית עם הש"ץ יזהר מאד להתוודות בהכנעה גדולה ובהרהור התשובה כי הוא דינא דגמרא להתוודות עם הש"ץ ובעוה"ר המון עם אינם נזהרים בזה: הודוי הזה נתקן על סדר א"ב כפול ומפרטים בו החטאים:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאֹנֶס וּבְרָצוֹן:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִמּוּץ הַלֵּב:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּבְלִי דָעַת:

עץ יוסף

באונס. שאנסוהו לעבור על אחת מכל המצות האמורות בתורה שדינם יהרג ואל יעבור כגון עבודה זרה וג"ע וש"ד והוא עבר ולא נהרג (חמדת הימים): **באמוץ הלב**. שאמצנו לבנו לעבור עבירה: **בבלי דעת**. כמו שנאמר אשר יכה את

דובר שלום

המסתתר שנעלם מנגד עיניך. ויתכן עוד ע"פ מה שבארנו שמצפוני הבוי"ת יתכן או ע"פ ראיה או ע"פ ידיעה. זהו מה שאתה שופט ע"י הידיעה אין דבר נעלם ממך. מה שאתה שופט ע"פ הראיה אין נסתר מנגד עיניך: **על חטא שחטאנו לפניך**. הערכת החטא הוא בשני פנים. מצד ערך החוטא ומצד תכונת החטא. זהו תכפר לנו על כל חטאתינו כפי ערך החטא. ועל חטא שחטאנו לפניך אנחנו כפי ערך החוטא. ויתכן עוד שהערכת החטא הוא או ע"פ ערך החוטא שבגם הוא בשר החמרי או מצד הערכת הבורא יתברך שאין קץ לתמרה ולגונו. זהו בתחלה מבקשים תכפר לנו על כל חטאתינו מצדנו שאנחנו חטאנו. הב' מצדך שאנחנו חטאנו לפניך כפי ערכך: ויתכן שחטאנו לפניך היינו אותן חטאים שהם חטאים לפניך לפי ערכך. ולא לפי ערכנו שאנחנו בעלי חומר ביצה"ר. ואח"ז אומרים ועל חטאים שאנחנו חייבים עליהם. שגם מצדנו נחשב לחטא להתחייב עליהם: **באמוץ הלב**. האדם נברא בבחירה חפשית. לאמץ כח החכמה שהיא כח הנפש על כח טבע החומר. שאז יכריעהו לצדק להבדיל הטוב על הרע או בהיפך שמגביר כח החומר על כח החכמה ובזה יפול ברע. זהו שמתודים על חטא שחטאנו באמוץ הלב היינו מה שאמצנו לב הרע להגבירו על כח הנפש: **וכולל** עוד במאמר **באמוץ** הלב מה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון. ואיתא בספרי לא תאמץ את לבבך יש אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן. וכונת הענין שיש בנתינת הצדקה שני תנאים. היינו גוף הנתינה ביד. וחפץ הנתינה שיהיה בלב טוב. זהו לא תאמץ את לבבך שלא תצטער במחשבת הלב. ולא תקפוץ את ידך מגוף הנתינה. ובנוסח הודוי שבספרי הרמב"ם ז"ל איתא באות ק' ע"ח שחטאנו לפניך בקפיצת יד: **וכולל** עוד במאמר באמוץ הלב. שמחוקי הטבע כשאדם בינוני עושה איזה עבירה לבו נוקפו. דאע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי גודל הרעה שגרם לעצמו והפגם שגרם בעולם העליון. אך היצר בתחבולותיו ירא פן ישוב וינחם על הרעה ויעשה תשובה. לכן מתהפך באופני תחבולותיו לאמץ לבבו כי אין בזה גודל החטא כל כך וממציא לו היתרים שונים בנויים על מוקדי הבל ושוא למען לא ישית לב לשוב. זהו באמוץ הלב אחרי עשיית העבירה: **בבלי דעת**. שכל עניני העבודה כשהם נערכים לפי ערך הבוי"ת אז גדול העון מנשוא. וביותר כשום האדם אל לבו אשר ה' מלא כל הארץ כבודו וחוטא ממש לפניו. כי אז לא במהרה יחטא. אך מתחבולת היצר לעור עיני חכמים לבל ישים תמונת ה' נגד עיניו במלאת ספק תאותו ע"ד שנאמר נאם פשע לרשע וגו' אין פחד אלהים לנגד עיניו. זהו ע"ח שחטאנו לפניך ממש בבלי דעת שלא היתה בנו דעה לדעת שחטאנו לפניך ממש: **וכולל** עוד בזה מה שנאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל. היינו עבירות שעושה האדם בלי שום הנאה לתועלת החומר. ובלי שום ענין מושכל בתעשהו. שנחשב במעשיו כבהמה סוררת. זהו שחטאנו לפניך בבלי דעת. שזר מעשנו כפרה סוררה

שמפעים

עיון תפלה

על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון. יש חטאים שחייבים עליהם אפילו באונס, כדאמרינן (סנהדרין ע"ד ע"א) דבשעת הגזרה או בפרהסיא אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור, והנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו אע"ג דלא אפשר לו ליבדל ממנה אם הוא מתכוין ליהנות אסור (פסחים כ"ה ע"ב): **באמוץ הלב**. שאמצנו את לבנו לבלתי חונן דלים, שנאמר (דברים טו, ז) לא תאמץ את לבבך. והוא הדין בשאר דברים שאמצנו את לבנו הזונה לבלתי עשות טוב ולבלתי שמוע בקול ה' ובקול הורים ומורים: **בבלי דעת**. שלא השתמשנו כראוי בכח הדעת אשר נתת בנו לעסק התורה ולדעת אותך, כמו שנאמר

(סג"מ)

תקון תפלה

נוסח הודוי בסדור רב עמרם **או"א תבא** וגו' אתה יודע רזי וגו' על חטא שחטאנו לפניך במזיד עחש"ל בשוגג עחש"ל בסתר עחש"ל בגלוי עחש"ל באנס עחש"ל ברצון עחש"ל ביודעים עחש"ל בלא יודעים. על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם עחשח"ע קרבן (ואין אנו יודעים איזה קרבן, כגון שגזל מחבירו חפץ ספק שוה פרוטה ספק אינו ש"פ ונשבע והודה, אם היה ש"פ הויא כפירת ממון וחייב באשם גזילות ואם לא היה ש"פ הוי בטוי שפתים וחייב חטאת (ב"מ נ"ו ע"א), או כי האי בעיא דר"א ב"מ (שם נ"ח ע"ב) שאלה בבעלים שכרה שלא בבעלים

וגנבה

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּבִטּוּי שְׂפָתָיִם:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגָלוּי וּבַסָּתֶר:

נימוקי הגרי"ב על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר. דע כפי המבואר ביומא ל"ו דמבקשין על הקל תחילה ובסדר דהכא בגלוי ובסתר הוא הקל בסוף י"ל ע"פ מה דאיתא ב"ק ע"ט שאלו תלמידיו את ר"י בן זכאי מפני מה החמירה הזורה בגנב (לשלם כפל ד' וה' רש"י) יותר מגזלן אמר להם זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו (ופי' רש"י לא ירא מבני אדם כדרך שלא ירא מהקב"ה אבל גנב לא השוה עבד לקונו אלא כיבד העבד יותר מקונו שהוא ירא מבני אדם ומעין של מעלה לא נזהר. עכ"ל רש"י). אר"מ משלו משל וכו'. איזה מהן עונשו מרובה הוי אומר זה שזימן את בני העיר ולא זימן וכו'. גם מה שסידר בזדון ובשגגת אפשר לומר ע"פ מה דאיתא ב"מ ל"ג מאי דכתיב הגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות נעשו להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשו להם כשגגות ובכן לפי הסדר א' ב' סידר בזדון (ע"ה שהוא שוגג) ובשגגה (של ת"ח שעולה זדון) ועיינתי בכל זה בלבוש ולא מצאתי שום טעם לכל זה והמג"א סי' תר"ז סק"נ כתב בזה"ל

עץ יוסף

רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו מתמול שלשום: **בבטוי שפתים**. ע"ש הכתוב (ויקרא ה) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבועה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה: **בגלוי ובסתר**. על שם הכתוב הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם (דברים כט, כח):

ענף יוסף

בגלוי ובסתר. כתב המג"א שצריך לומר בסתר ובגלוי. משום שצריך לומר ולבקש הקל תחלה. ולכאורה הוא היפך ממה שאחז"ל מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מן הגזלן שהגנב משלם תשלומי כפל תשלומי ד' וה' והגזלן משיב רק את הגזילה לבד. משום שהגזלן השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מעלה*) כאילו אינה רואה ואזן של מעלה כאלו אינה שומעת שנאמר (ישעי' כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם וגו' וכתיב

*) כן הגירסא בתנחומא.

דובר שלום

שמשפיע בלי דעת: **בבטוי** שפתים. במנחת אהרן מבואר כשהדבור יוצא מצד השכל הטבעי לבד נקרא הויה ואין בו ממש. רק הוא כקול הברת בעל חי. וכשהוא בשכל הנקנה נקרא דבור האדם. וכשהוא בשכל הנאצל נקרא דבור אלהי יעוי"ש. ובאלה השלשה סוגים נכללים כל אדם יחד. הפחותים הבהמיים מתיחסים בדבורם רק לכלי המבטא כאחד כחי. המעולים הנפשיים מתיחס דבורם שהוא דבור אלהי. הבינונים הבלתי רודפים אחר הבל כבהמה רק לפעמים טועים לעניני הזמן ודבורו המה מתיחסים לשכל הנקנה שהוא דבור האדם. וזהו שמתודים על עניני הדבור שהם בגריעות ופחיתות המתוארים בתאר בטוי שפתים. שמתיחס הדבור לכלי מבטא השפתים כבע"ח: וכולל עוד איסורים הנעשים בבטוי שפתים אף שאין בהדבורים עצמם עון אשר חטא. רק מצד המקום או מצד הזמן. שמבטא ד"ת במבואות המטונפות. או שמבטא ומפסיק בתפלה ובאמצע למודו כמאמר חז"ל הקוטפים מלוח עלי שיח. או ע"ד שנאמר יש בוטה כמדקרות חרב. או שמדבר בפני רבו ובפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין. והמדבר בבהכ"נ. והלומד בד"א של מת. או בט"ב ובימי אבל. ומרבה שיחה עם אשה. מספר שבח חבירו בפני מי ששונאים אותו לרעה. תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. מפרסם חטאיו שבצנעה. הוגה השם. דורש במרכבה. אומר ד"ת ואין מזכיר שם אומרם. אומר איזה דבר רע ובלית כוונה בשפתים. אומר לך ושוב ומחר אתן. אומר מחר אעשה דבר הזה ואין מזכיר לזה גם שמים לומר ברצות ה'. כופל דברי הבטחתו פעמים הוא מעין שבועה. מוציא דבר מגונה מפיו ואין מעקם דבריו. מאריך לשון לתלמידיו במקום שאפשר לקצר. מוציא ש"ש לבטלה. מברך ומתפלל בלי כונה. והאומר כמה נאה עו"א זה: **בגלוי** ובסתר. ענין החטא לפעמים הוא למחסור וגנוב כשהוא בגלוי יש בזה חלול השם. ולפעמים הוא

עיון תפלה

(משלי יג, טז) כל ערום יעשה בדעת, אבל נפתינו לעצת יצר לבנו הרע ואבדנו את הדעת (הושע ד, ו) ושוטטנו בעולם כבהמה בבקעה, ובמקום שאין דעת יש סכלות והוללות, והסכלות אם כל הטאת, כמו שאמרו רבותינו (סוטה ג' ע"א) אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות: **בבטוי שפתים**. בנדרים ושבועות שנאמר בהם לבטא בשפתים (ויקרא ה, ד), ובבטויים קשים כנגד חבריו שנאמר בהם (משלי יב, יח) יש בוטה כמדקרות חרב, ובהטחת דברים קשים כלפי מעלה שנאמר בהם (קהלת ה, א) אל תבהל על פיך וגו' להוציא דבר לפני האלהים; ומרע"ה שהטיח דברים כלפי מעלה שאמר למה הרעותה לעם הזה וגו' והצל לא הצלת את עמך (שמות ה, כב כג) נענש על כך שנאמר לו עתה תראה אבל במלחמות ל"א מלכים לא תראה:

תקון תפלה

ונגנבה וכשתבעו כפר ונשבע שלא שברה ואח"כ הודה, אי נימא דשבירות לחודה קיימא הרי שנה מחובה לפטור וחייב באשם, ואי נימא דשבירת בשאלה מישך שייכא הוי שנוי מפטור לפטור דבין כך ובין כך מפטר פטור חייב חטאת, וכיוצא בזה דוגמאות הרבה) עחשח"ע הטאת (ועולה לא חשיב כלל, משום דס"ל כרבא (זבחים ז' ע"ב) דאינה באה לכפר אעשה כפרה ממש אלא אחר שכפרה התשובה על העשה היא באה לדורון והתשובה מכפרת

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוּי עֲרָיוֹת:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדִבּוּר פֶּה:

נימוקי הגרי"ב בעל חטא יאמר בסתר ובגלוי בשגגה ובזדון (ש"ל) וכן נראה דצריך לבקש על הקל תחילה ומיהו צ"ע דא"כ לא יהיה כסדר א' ב' לכן נראה לי כיון דאמרינן חטאנו בסתר ובגלוי אנו מבקשים על שניהם כאחד כדאי' בתמורה פ"ה (דף כ"ב) וברמב"ם הגי' בגלוי לבד וכן בזדון לבד ע"כ והנה המשכיל יבין דבזה שכתב המג"א לכן נראה לי כיון וכו'. דרצונו להיות מסכים לנוסחא דאיתא לפנינו בגלוי ובסתר כיון דאנו מבקשין על שניהם כאחד הוי מבקש כראוי וטעות בדפוס שלפני במג"א וצ"ל לכן נראה לי כיון דאמרינן חטאנו בגלוי ובסתר אנו מבקשין וכו'. ונשאר עתה סדר א' ב' על מכונו. והנה בסדר יודעים ובלא יודעים לא הערה המ"א כלום ולפי מש"כ הרמב"ם הנוסחא ע"ח שח"ל ביודעים ע"ח שח"ל בלא יודעים אין לומר בזה כתירוצו של מג"א שהרי אין מבקשים שניהם כאחד אלא בזה אחר זה. ולכן נראה שפירושו ביודעים היינו שחטא נגד חבירו וחבירו יודע כגון חמסן דיהיב דמי עיי' ב"ק ס"ב. או שנטל ממנו ריבית דידע ומחל עיי' ב"מ ס"א. ואחר זה מבקש בלא יודעים דהיא חמורה ממנו דלא ידע חבירו ואינו מוחל אי נמי י"ל שפירושו ביודעים שהוא בינוני לרבים כמו יודע ליחיד וכלומר בחטא שידוע לרבים שחטא וע"ד דאמרינן ברכות י"ב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו וכו' ע"ש:

עץ יוסף

בגלוי עריות. עפ"כ (ויקרא יח) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. ור"ל כל קירוב בשר אסור כגון הנוגע בידי א"א. ופי' לגלות ערוה כי הקריבה מביאה לידי ערוה (ועיין ברבינו יונה שערי התשובה שער ב' סימן פ'): בדבור פה. ר"ל ברוב דברים וזהו שכתוב ברוב דברים לא יחדל פשע. ויש גורסין

ענף יוסף

(תהלים לד) ויאמרו לא יראה יה וגו' הרי דעבירה שעושין בסתר חמור מעביר' שעושין בגלוי. אם לא כשיוצא חלול השם:

דובר שלום

לפחיזות וגליצות כשהוא בסתר הייט כמסתיר מעשהו מפני השופט מבנ"א. שבזה מחשיב כבוד הבריות יותר מכבוד המקום. או שמכחיש השגחת ה' בארץ באין מכיר מעשהו בסתר נמלא חוץ מגוף העבירה יש עוד עון טסף במעשהו כשעושה בגלוי או בסתר כרוע מחשבתו. לכשהוא עושה בגלוי בחטאו כי אין יכול להסתיר מעשהו ממשגיח בארץ. וכן כשעושה בסתר שלא יתחלל ש"ש על ידו. אז אין במעשהו רק גוף החטא. אכן בעשותו בסתר להסתיר מעין של מעלה. או בגלוי בחטאו שאין לו לחוש לחלול שמים. אז נוסף עון זה על גוף החטא.

עיון תפלה

תראה. וכן יהושע (סנהדרין מ"ד פ"א) וכן אליהו (ברכות ל"א פ"ב) וכן רבא (תענית כ"ד ע"ב) וכן לוי (שם כ"ה פ"א) וכלם נענשו על כך, ואכן מאי כינוי אבתרייהו. ונכלל בזה גם פתיחת הפה לשטן, דאמרינן (כתובות ח' פ"ב) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, ובסנהדרין (ק"כ ע"א) ברית כרותה לשפתים. ונכלל בזה של הא דאמר מר (פסחים ג' ע"א) לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, וברצותו לומר דרך משל דבר זה שקר יאמר דבר זה לא אמת, ותחת דבר זה טמא יאמר דבר זה לא טהור. ושם לעולם יספר אדם בלשון נקיה עיי"ש: בגלוי עריות. סוג כולל עברות הרבה קלות וחמורות לאין מספר, כל עון וכל חטאת בעניני אישות נדה זבה ויולדת, כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהם (קדושין ו' פ"א) וכמה מורים בעוה"ר בגיטין וקדושין שאינם בקיאים בהלכותיהם, משחית דרכו על הארץ, מרבה שיחה עם האשה (אבות פ"א מ"ה), מהלך אחר אשה (ברכות ס"א ע"א), מרצה מעות מידו ליד אשה וכו' (שם), מסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה (שם כ"ד א'), מתקשט בתכשיטים המיוחדים לאשה, ולדעת כמה גדולים המחליק זקנו אפילו ע"י סם הרי הוא בכלל ולא ילבש גבר וגו', מסתכל בהן בשעת כביסה היכא דמלי' למינס נפשו (ב"ב נ"ז ע"ב), הרהור עברה (כתובות מ"ו פ"א). שכרות מביאה לידי עברה (יומא ע"ה פ"א), עזות מביאה לידי עברה (תענית ז' פ"ב), יחוד (קדושין פ"א פ"ב), וכיוצא בהם אין מספר: בדבור פה. סוג כולל כל מיני עברות התלויות בדבור, כגון שיחות בטלות, הזכרת השם שלא בכונה, מחלקת, דברי שקר, וכיוצא בהם הרבה; ואלה העברות התלויות בדבור שקלקולן גדול ביותר חושבן לקמן בפני עצמן. ופירוש זה הודוי — על חטא שחטאנו לפניך מה שלא

תקון תפלה

מכפרת אפי' בלא עולה) עחשח"ע מלקות ארבעים: עחשח"ע כרת עחשח"ע מיתה וכרת (הם החטאים שנאמר בהם הכרת תכרת ודרשו רבותינו הכרת בעוה"ז שימות לפני זמנו תכרת לעולם הבא שאין לו חלק לעוה"ב) עחשח"ע מיתה בידי שמים עחשח"ע ד' מיתות ב"ד וגו' אבל לא ע"י יסורים אלהי נצור וכו'. ובסדור הרמב"ם או"א תבא וגו' שאין אנו עזי פנים וקשי ערף שנאמר לפניך צדיקים וגו' אבל אנחנו ואבותינו אשמנו בגדנו גזלנו וגו' מה נאמר לפניך ה' אלהינו יושב מרום וגו' אין כל דבר נעלם וגו' שתמחל לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו. על חטא ש"ל באנס. בבלי דעת. בגלוי. בדעת ובמרמה. בהרהור הלב. בודוי פה. בזדון

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַעַת וּבְמִרְמָה:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהַרְהוֹר הַלֵּב:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהוֹנָאַת רֵעַ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּוִדּוּי פֶּה:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּוְעִידַת זְנוּת:

עץ יוסף

בפתחון פה ומפרשים כהנזכר לעיל: **בדעת ובמרמה**. שחטא מדעתו. או רימה את חבירו: **בהרהור הלב**. לשון חכמים הוא. ואחז"ל הרהורי עבירה קשין מעבירה: **בהונאת רע**. אונאת ממון ואונאת דברים: **בודוי פה**. ר"ל שמתודה בפה לבד ולא בלב שלם. ופיו ולבו בעינן שוין (חמדת הימים): **בועידת זנות**. בועידת לשון

סתר

דובר שלום

זהו שמתודים שחטאנו בגלוי ובסתר: **בדעת ובמרמה**. פתויי היצר המה בשני פנים. לפעמים מפתה לאדם לעשות הדבר אף שיודע שהוא חטא ועון למלאות תאותו.. ולפעמים מרמהו שאין איסור בדבר. זהו בדעת ובמרמה. ויתכן עוד בדעת בהשכלת הדעת והוא בדברים שבין אדם למקום. ובמרמה היינו פעולת רמיה שבין אדם לחבירו: **בהרהור הלב**. אף שמחשבה רעה אין מצטרפת למעשה יש מחשבה שנענשים עליה. מחשבת ע"ז כמען תפוש את בית ישראל בלבם. מחשבה שעושה פירוד. המהרהר אחר השכינה. המהרהר אחר רבו. מהרהר ד"ת במבואות המטונפות. מהרהר הרהורי עבירה שקשים מעבירה. און יחשוב על משכבו. וגם באותן ההרהורים רעים שאין מצטרפין למעשה. עכ"פ יש בהם איזה חטא במה שמגלה הרהוריו לרעה והיה ספוק בידו להרהר באותו זמן בתורה ומצוה. וכולל עוד בזה הכהנה בלב מדברי תורה שלומד להתפאר בה. והמגיס לבו בהוראה. וכל ענין שעושה שלא לש"ש שמקורם בהרהור הלב. וכן המהרהר בד"ע בתפלה: **בודוי פה**. עיקר הודוי שיתחרט החוטא ויעזוב פשעו ממקור לבו. אך בהתודותו בפה ולבו בל עמו. או מוסיף בזה חטא ועון לחשוב תועה על ה' שאין מבין מחשבות לבו ח"ו. וכולל עוד בזה ענינים שהם חטא בגוף הודוי כגון עבירות שהתודה עליהם ביוה"כ העבר וחוזר ומתודה עליהם ביוה"כ זה למ"ד דהוה ככלב שב על קאו. או שמתודה בפרהסיא על חטאים שבצנעה: **בועידת זנות**.

מנואר

עיון תפלה

שמרנו לדבור פינו שהוא היתרון הגדול אשר חנן הקב"ה לאדם על כל החי: **בדעת ובמרמה**. ממה שלא אמר בידיעה אלא בדעת נראה שכונתו לדעת התורה, דבר שאסרוהו חכמים מגאנו לו היתר מן התורה, כדאמרינן (ב"מ פ"ח ע"ב) מפני מה חרבו חנויות של בית היינו ג' שנים קודם ירושלים מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה שהיו אומרים ואכלת ולא מוכר, ושם (ל' ע"ב) לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה (כי הא דאמרינן התם (ל"ג ע"א) שלך קודם לשל כל אדם — כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך) ולא עבדו בה לפנים משורת הדין. **ובמרמה**, **שֶׁבְּבָמָה** ומערים להפקיע עצמו מחיוב מצוה, שמכניס תבואתו דרך גגות חצרות וקרפיפין כדי לפוטרה ממעשר (ברכות ל"ה ע"ב), ולובש סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא כדי להפקיע עצמו ממצות ציצית (מנחות מ"א ע"א), ומשתתף בבהמתו עם הכהן או עם הנכרי כדי להפטר מן המתנות (חולין קל"ב ע"א), ומערים הערמות ברבית, כמו המקדש בהנאת מלוה (קדושין ו' ע"ב), וכגון דא"ל הלוני מנה (כ"ה סלעים) ונתן לו חטים במנה והזר ולקחן הימנו בכ"ד סלעים (ב"מ ס"ב ע"ב) דאסור לעשות כן משום הערמת רבית. וכגון הא דכתב המרדכי בשם רש"י הובא במשנה למלך פ"ה מהל' מלוה ולוה הי"ד דהלואה ברבית ע"י שליח מותר משום דאשלד"ע, ומסיק דאין לפרסם הדבר. וכיוצא בהם הרבה. ובכלל זה מה שאמרו רבותינו (סוטה כ"א ע"ב) איזהו רשע ערום אר"י זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בע"ד חבירו ר' אבהו אמר זה הנותן דינר לעני להשלים לו מאתים זוז וכו' ר"א אר"י זה המשיא עצה למכור נכסים מועטים אביי אמר זה המשיא עצה למכור נכסים דאחריך לפלוני עיי"ש: **בהרהור הלב**. שטמאנו את נפשותינו במחשבות טמאות, ואע"פ שאין הקב"ה מצרפן למעשה אם לא באו לכלל מעשה, כמו שכתבנו לעיל במוסף לר"ה פיסקא אתה זוכר בד"ה מחשבות אדם ותחבולותיו, מ"מ הנפש נטמאת על ידיהן: **בהונאת רע**. אונאת מו"מ ואונאת דברים (ב"מ נ"ח ע"ב). ובכלל זה **חנף** וחלקות — הייכעלייא — גנישת — שיינהייליגקייט — לב ולב — צווייאלדייטיג: **בודוי פה**. שהתודה בפיו ולבו בל עמו: **בועידת זנות**.

תקון תפלה

בזדון. בחוזק יד. **בטמאת שפתים**. **ביצר הרע**. **ביודעים**. **בלא יודעים**. **בכחש ובכזב**. **בלשון הרע**. **במראית העין**. **בנשך ובמרבית**. **בשיח שפתותינו** (מה נשתנה ודוי זה שאומרים אותו בבגוי מד"ב ולא נאמר **בשיח שפתים** כמו

שאמר

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזָדוֹן וּבִשְׁגָגָה:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזִלְזוּל הוֹרִים וּמוֹרִים:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחֹזֶק יָד:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחִלּוּל הַשֵּׁם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטִפְּשׁוּת פֶּה:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטֻמְאַת שְׂפָתָיִם:

עץ יוסף

סתר. שנסתרנו עם הזונות: **בזלזול הורים.** אב ואם: **ומורים.** אלו רבנים. ואחז"ל המבזה ת"ח הוא בוזה דבר ה' ואין לו חלק לעוה"ב. עוד אחז"ל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו. ובפרט כשמזלזל רבו. ואחז"ל כל החולק עליו כאילו חולק על השכינה. כל העושה מריבה עם רבו כאלו עושה מריבה עם השכינה. כל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה: **בחזק יד.** כגון שנתחזק על חבירו וחמס לו (אבודרהם): **בחלול השם.** ואחז"ל מי שיש בידו חלול השם תשובה ויוה"כ ויסורין תולין ומיתה ממרקת: **בטפשות פה.** ל' שטות: **בטמאת שפתים.** ע"ש כי איש טמא שפתים אנכי. וזהו נבלת הפה (אבודרהם):

ענף יוסף

בזדון ובשגגה. כתב המגן אברהם דצריך לומר בשגגה ובזדון דצריך לבקש על הקל תחלה. ואפשר לתרץ משום שהמפרשים הקשו איך אפשר שיבא אדם לידי שוגג. הא כתיב רגלי חסידיו ישמור. ותירצו דבאמת אם לא עבר תמול שלשום עבירה במזיד הוא בכלל רגלי חסידיו ישמור

דובר שלום

מבואר בעקידה שזה היה עון קדום גדול מעון פילגש בגבעה לפי שבסדום היתה הזנות ע"פ הסכם ותקנה מבית דיניהם. ובפילגש בגבעה לא הי' הדבר על פי עצה והסכמה. רק במקרה מאנשי בליעל שנסבו את הבית. וזהו שמתודים על ועידת זנות היינו כגון הסכמה ועצה מלשון משנה בית ועד לחכמים: **בזדון ובשגגה.** לכאורה הוא שלא על הסדר. דמבקש השבה מבקש תחלה למחול על דבר קטן ואח"כ לגדול הימנו. וכאן הוא בהיפך מתחיל בזדון ומסיים בשגגה. ויתכן ע"פ מה שאחז"ל לזדונות נעשים כשגגות. זהו שמתודים שחטאנו לפניך בזדון וכשהתודוי כולה לרצון ונעשה מהזדונות שגגות חוזרים תיכף להתודות על השגגות שנעשו מהזדונות: **בזלזול הורים ומורים.** בזלזול מורה יחד על הסדר הכבוד כראוי כמו מה תזלי מאד (ירמיה ב). ומורה גם על זלזול בבזיון כמו כל מכבדיה הזילוה. ואיתא בזהר חדש שמי שאינו נוהג כבוד לס"ת נידון במדור הראשון של גיהנם שהוא בור ריק עם נחשים ועקרבים. והמבזה ס"ת נידון במדור הרביעי. שהוא טיט היון: **בטמאת שפתים.**

עיון תפלה

התועדות אנשים ונשים לשחוק וקלות ראש: **בזדון ובשגגה.** שוגג נ"כ חוטא הוא שהרי מביא קרבן על שגגתו. עיין מה שכתבנו בעיון תפלה בתחלת אבינו מלכנו: **בזלזול הורים ומורים.** אבי אבות כל החטאים: **בחזק יד.** היא זרוע רמה שנאמר (איוב לח, טו) וזרוע רמה תשבר, המכריח את אחרים בגבורה ובאלמות לעשות כרצונו, ואמרינן (ר"ה י"ז ע"א) הנותן חתיתו בארץ חיים זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים יורד לגיהנם ונידון שם לדורי דורות, ועי' (ב"ק כ"ת ע"א): **בחלול השם.** איש איש על פי דרכו ושכל לפי מה שהוא אדם, יש אדם חשוב שגם העברה היותר קלה שאנחנו דשים אותה בעקבנו נחשבת אצלו לחלול שם שמים, כגון אביי אי שקיל בשרא מטבחא ולא יהיב דמי לאלתר, וכגון ר' יוחנן אי מסגי ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין (יומא פ"ו ע"א), ושם כל שחבריו מתביישין מפני שמועתו, ובפסחים (מ"ט ע"א) כל תלמיד חכם המרבה סעודה בכל מקום הרי זה מחלל שם שמים ושם רבו ושם אביו, ובגמרא (ב"ק קי"ג ע"א) המפקיע הלואת נכרי בעקיפין הרי זה מחלל את השם. ועי' רמב"ם פרק ה' מיסודי התורה הלכה י"א: **בטפשות פה.** הם השיחות הבטילות שבני אדם יושבים ומשוחחים זה עם זה שאין בהם לא מוסר ולא דעת ולא הכרה אלא טפשות פה בעלמא לכל כמה טיפש הוא שמאבד זמנו לריק, ועי' מה שהאריך הרמב"ם על המשנה (אבות פ"א משנה י"ז) כל המרבה דברים מביא חטא. ובגמ' (יומא י"ט ע"ב) השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים אחרים וכו' ובלאו שנאמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר: **בטמאת שפתים.** הוא ניבול פה. ובגמ' (שבת ל"ג ע"א) כל המנבל פיו מעמיקין לו

תקון תפלה

שאמר לעיל בטמאת שפתים וכן בשאר האיברים? ונראה שרמז על המקרא (תהלים יב, ה) שפתינו אתנו מי אדון לנו)— בעינים רמות. בפתחון פה (מה שפתחנו את פינו לדבר דברים אסורים ודברים יתרים

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיֵצֶר הָרָע:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיוֹדְעִים וּבְלֹא יוֹדְעִים:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַ סְלִיחוֹת סְלַח־לָנוּ מְחַל־לָנוּ כַּפֶּר־לָנוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַפַּת שֹׁחַד:

נימוקי הגרי״ב. על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע. ודע עוד פירושו של ע״ח שח״ל ביצר הרע דצריך ביאור כתבתי פירוש נכון בחיבורי יש סדר למשנה פ״א מ״ה דברכות דאיתא בספרא הביאו רש״י פרשת קדושים כ׳ כ״ו ואבדיל אתכם וכו׳ ר״א בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר וכו׳. אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כו׳ ובשמונה פרקים להרמב״ם פ״ו כתב כל זה בשם ר״ש בן גמליאל ביתר ביאור נמצא דע״י יצר ניכר מה שהאדם מונע היא לעשות רצון בוראו ומבטל יצרו מפני יוצרו;

עץ יוסף

ביצר הרע. הכונה לומר שחטאנו ביצה״ר שהתגלגלנו לאמר שאור שבעסה מעכב. ולפי האמת אנו מתודים שאין התגלגלות הזאת כלום. שכונת היצה״ר אדרבה לטוב כמשל המובא בזוהר. או הכונה שחטא ביצה״ר במעשה יצה״ר מה הוא מסית את הבריות לעבירה אף אני הייתי עושה כן. או פי׳ שהלך הוא מדעתו אחר היצה״ר. כגון שראה אשה נאה והלך אחריה על שגירה היצה״ר עליו ומילא תאותו. או שראה גנב והלך אחריו על שחיבר עמו בגנבתו. וכל כיוצא בזה (שערת הקודש): **ביודעים**. כמו שנאמר או הודע אליו חטאתו: **ובלא יודעים**. כמו שנאמר והוא (לא) ידע ואשם. החילוק בין בבלי דעת בין בלא יודעים. א׳ דלא ידע מתחלה אבל בסוף ידע. וה׳ לא ידע מתחלה ועד סוף. או הכונה על פי מה דאיתא בסוטה (דף כ״ב) ובע״ז (דף י״ט) מאי דכתיב (משלי ז) כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה. וזוהי כוונת **ביודעים** פי׳ שיודעים להורות ואינם מורים **ובלא יודעים** להורות ומורים (מנאהי): **בכפת שוחד**. שכפינו את חבירנו לתת שוחד. ואמרו חז״ל ושחד לא תקח אפילו שוחד דברים. שאם אמר לו אחד מהם דברי חנף. יתחוק נפשו מן הדין ההוא. ואמרו חז״ל ושחד לא תקח אפילו על מנת לזכות את הזכאי ולחייב את החייב:

ענף יוסף

והיינו בא לידי שוגג. אבל אם עבר פעם אחד עבירה במזיד יצא מכלל רגלי חסידיו ישמור ויכול לבא לידי שוגג ע״כ. ולפ״ז י״ל דלהכי הקדימו כאן מזיד לשוגג לפי שאין אפשר לבא לידי שוגג אם לא עבר תחלה על מזיד:

דובר שרום

שמוציא דבר תגונה מפיו ומטמא בזה שפתיו. שעיקר צליתות האדם הוא ברוח שפתיו ע״ד שמתרגם אונקלוס לנפש חיה לרוח ממללא. לכן כמו שהנפש טהורה כן האותיות השפתים להיות טהורות. ע״כ עיקס הכתוב י״ו אותיות שלא להוציא דבר מגונה כדאיתא בפסחים (ג.) לפי שדבר המגונה הוא בכלל טומאה. ובכלל זה דברי נבלות

עיון תפלה

ניהכס, ובעון נבלות הפה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות ובחורים מתים ויתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין: **ביצר הרע**. מי שמגרה יצר הרע על עצמו ומביא עצמו לידי הרהורים כדי שיתאוה לעברה (ספר נשמת חיים). ויש לפרש עוד על חטא שחטאנו ביצר הרע מה שלא השתמשנו ביצרנו הרע לעבודת השי״ת המצווה עלינו בכל לבבך בשני יצריך (ברכות נ״ד פ״א), במדת הכעס — לכעוס על עושי רשעה ולנטור בס. במדת הקנאה — לקנא ביראי ה׳ (משלי כג, יז) ובתלמידי חכמים (ב״ב כ״א פ״א). במדת הערמימות — להיות ערום ביראה (ברכות י״ז פ״א) פירש״י להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו, עכ״ל. במדת הגאוה — להגביה לבו בדרכי ה׳ (דה״ב יז, ו). במדת השנאה — לשנוא כל מרגיזי אל כמו שנאמר (תהלים קלט, כא) הלוא משנאיך ה׳ אשנא. במדת הנקמה — נקמת תלמיד חכם (יומא כ״ג פ״א), וכיוצא בזה. והרי״ל מעקלענבורג פירש כי היצה״ר בתחלה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף כעבותות העגלה (סוכה נ״ב פ״א), והפשאנו בזה מה שלא הסירונו את היצור הרע מן הלב בתחלת הולדו בעודנו קל ורפה כחוט של בוכיא אלא שהשלטנוהו עלינו עד שהתגבר ונעשה כעבותות העגלה ואז קשה למחותו לגמרי: **ביודעים ובלא יודעים**. על חטא שחטאנו לבני אדם מדעתם שיודעים מה שעשינו להם, ועל חטא שחטאנו להם שלא מדעתם (הגאון יעב״ץ): **בכפת שחד**. נוסף על המקרא (משלי כא, יד)

תקון תפלה

יתרים). **בצעדי רגלים**. **בקפיצת יד** (שנאמר (דברים טו, ז) ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון). **ברצון ובדעת**. **בשגגה**. **בתמהון לבב**. וכלו בדרך **על חטא**. **ועל חטא**. הראשון בלא וי״ו והשני בוי״ו. ואח״כ מתחיל על **חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת**. **עחשח״ע עולה**. **עחשח״ע קרבן**. **אשם ודאי**. **אשם תלוי**. **קרבן עולה ויורד**. **עשה**. **לא תעשה שנתקו לעשה** (עונש עשה או עונש לאו הניתק לעשה).

מיתה

ושחד

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַחַשׁ וּבְכָזָב:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָשׁוֹן הָרָע:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָצוֹן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן (נ"א במראית עין):

עץ יוסף

בכחש ובכזב. כחש הוא כמו שנאמר וכחש בעמיתו בפקדון. כזב כמ"ש ובלשונם יכזבו לו: בלשון הרע. אחז"ל המספר לשה"ר כאלו כופר בעיקר שנא' ללשוננו נגביר וגו' מי אדון לנו. והמקבל לשון הרע יותר מהאומרו וכנודע שהורג ג' נפשות: בלצון. אחז"ל כל המתלוצץ יסורים באים עליו שנאמר (ישעיה כח) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם. וגם אמרו שכת ליצנים אין מקבלת פני השכינה: במשא ובמתן. שלא נשאנו ונתננו עם חברינו באמונה אלא בעוות ובמרמה והפסדנו לחברינו הן בחובות הן בעניינים אחרים:
(נ"א במראית עין. כגון שראה בעיניו דבר ערוה וחמד אותה וזהו שכתוב ולא תתורו אחרי לבבכם

דובר שלום

שאדם מוציא מפיו: בלצון. טולל כל מיני לצון הן המלעיג על חבירו או על ד"ת. או שמים שיושבין ואין ביניהם ד"ת. והמתלוצץ עם הנשים כמאחז"ל אל תרבה בשיחה משום דליצני ימשכו נד. ועפשו מבואר בדברי חז"ל יסורין באים עליו ונופל בגיהנם וגורם כליה. ותורה היא הגודלת נגד הליצנות ע"ד שנא' זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי: במשא ובמתן. פניניס הנוגעים למו"מ וענפים רבים המה ונפולים על כל ספרי מוסר הן בגוף המו"מ שיהיה באמונה. ושלא ישבח סחורתו ולא יגנה סחורת שלמו. ולא יוסיף ליקח יותר
מן

עיון תפלה

ושחד בחק (יכפה) חמה עזה, פירשו הראב"ע והרלב"ג יכפה יכניע וישפיל, נתינת השחד תכניע ותשפיל לפניו חמת השופט לבל יראה לו חובה אע"פ שיודע בעצמו שהוא חייב, והנותן שחד עובר בלאו דולפני עור לא תתן מכשול (רמב"ם פכ"ג מסנהדרין הלכה ב). וְכַפַּת קאור ממלת כְּפִית, ובחר בלשון כפיה ולא בלשון נתינה כדי לכלול גם הדיינים, הם יכוונו בודוי זה שנשפלנו ונכנענו לפני בעל הדין ע"י קבלת השחד. ומיירי בין בשחד ממון ובין בשחד דברים או הטבה בעלמא, כדאמרינן (כתובות ק"ה ע"ב) לא לידון איניש דינא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה דרחים ליה לא חזי ליה חובה דסני ליה לא חזי ליה זכותא. עיי"ש בסוגיא ובתוס' ד"ה לא: בכחש ובכזב. כחש, מכחש במה שעשה או במה שהיה, ותכחש שרה (בראשית יח, טו), וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח, יח), או באמתיות מפורסמות, כחשו בה' (ירמיה ה, יב), ובלשון התלמוד כפר, הכופר בפקדון (ב"מ ד' ע"א), אל תכפירני בשעת הדין (פסחים ס"ט ע"א). כזב, עקרו מבטיח ואינו עושה והיה כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמיה טו, יח), עי' באורנו לאשמנו ד"ה כזבנו: בלשון הרע. וכמוהו עין הרע (אבות פ"ב משנה ט"ז) לפי חקי הלשון היה צריך להיות לשון רעה, עין רעה, אלא שכבר הורגל ההמון לדבר כך שניחוהו רז"ל כמו שהוא, וכבר אמרו רבותינו (חולין קל"ז ע"ב) לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן. וז"ל הרמב"ם (אבות פרק א) על המשנה וכל המרבה דברים מביא חטא „לשון הרע הוא החטא הגדול שבבני אדם תמיד וכה"כ במה שאמרו חכמים שאבק לה"ר לא ינצל אדם ממנו בכל יום, ומי יתן שינצל מלשון הרע עצמו, ולשון הרע הוא ספור רעות האדם ומומיו ולגנות אדם מישראל באיזה צד שיהיה מן הגנות, ואפילו היה המגנה חסר (שהיו בו החסרונות שספר עליו), שאין לשון הרע שיכזב על אדם וייחס לו מה שאין בו, כי זה יקרא מוציא שם רע, ואמנם לשון הרע הוא שיגנה גנות האדם אפי' בפעולותיו אשר יעשה באמת, שהאומרו יחטא ואשר ישמעהו יחטא. אמרו חכמים שלשה לשון הרע הורגתן האומרו והמקבלו ושאומרים עליו, ואמרו המקבלו יותר מן האומרו; ואבק לה"ר הוא זכרון מומי האדם בלתי באור אלא ברמז באיזה אופן שיהיה" עיי"ש שהאריך. ואסרו חכמים לספר אפי' בשבחו של חברו יותר מדאי שמתוך שבחו בא לידי גנותו (ב"ב קס"ד ע"ב): במשא ובמתן. מה שלא היה משאנו ומתננו באמונה, ולא רק בחטאים גלוים כגון גזל וחמס ועשק ואונאה, אלא אפילו בחטאים בלתי גלוים כ"כ בתחלת העיון, כגון דמורה היתירא לנפשיה
כדרכן

תקון תפלה

מיתה ביד"ש. כרת. מלקות. ד' מיתות ב"ד וגו' והנך על הגלוים לנו ועל שאינם גלוים לנו הגלוים לנו כבר אמרנום לפניך ה' אלהינו ושאינם גלוים לנו כל חטאינו אתה יודע (כי אתה יודע) כל הנסתרות ככתוב הנסתרות וגו' כי אתה סלחן לישראל מן העולם ומחלן לשבטי ישרון ומבלעדיך וגו' וסולח, אלהי עד שלא וגו' הרי אני לפניך ה' אלהי כבלי וגו' יהר"מ שלא אחטא וגו' שחטאתי מחה ברחמיך וגו' יסורים יהיו לרצון וגו', ואינו מזכיר אלהי נצור. וגוסח מחזור ויטרי — שאין אנו עזי פנים
וקשי

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית:

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּנְטִיַּת גָּרוֹן (נ"א בנבול פה):

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂקּוּר עָיִן:

עץ יוסף

ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם): במאכל ובמשתה. היינו שאכלנו מדברים הצריכים נטילה ולא נטלנו: וידוע שכל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם. ואכלתי ושתיתי בלא ברכה לפניה ולאחריה ואחז"ל אסור לו לאדם ליהנות מעוה"ז בלא ברכה. וכל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה מעל. ועוד אמרו כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה (את ברכתו) ולכנסת ישראל (שבשחטאו הפירות לוקין). גם נכלל בעל חטא זה שאכלנו מסעודה שאינה מספקת לבעליה. וגם נכלל שאכלנו מסעודת הרשות דתנן כל הנהנה מסעודת רשות לסוף גולה. גם נכלל מה שאכל ושתה חוץ לסוכה בשבעת ימי החג: בנשך ובמרבית. כמו שנאמר אל תקח מאתו נשך ותרבית. ואחז"ל שהמלוה והלוה והערב והעדים עוברים בלא תעשה: בנטית גרון. לשון גאוה. והגאוה מסבבת כמה עבירות. ומגברת יצר לב האדם עליו שנאמר (דברים ח) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. ומלבד שהגאוה גורמת חטאים. המדה עצמה חטאת כמו שנאמר (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב. ובעל הגאוה נמסר ביד יצרו. כי אין עוזר השם עמו. אחרי אשר הוא תועבת השם: (נ"א בנבול פה. אחז"ל כל המנבל פיו אפי' נגזר עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה נהפך עליו לרעה. וגם השומע דבר נבלות הפה עונשו גדול כי לא יאטם אזנו ולא יבדל מתוך דוברי נבלה. ועליו נאמר שוחה עמוקה פי זרות): בשקור עין. בסקור לשון ראיית

דובר שלום

מן המקח שנגמר בדעתו למכור. ולא יעמוד על המקח בשעה שאין לו דמים. ולא יהי' בכלל מפקיעי שערים. ולדקדק במדה במשקל ובמשורה. ולהיות נזהר מהשגת גבול. ולבל לקרוב להרגיל הילדים לקנות ממנו יותר מן חביריו. ושלא להחניף הקונה בדברים. ושלא להיות מיושבי קרנות בשעת הבטלה. ושלא לכעוס על הקונה כשאין נותן לו כרצונו. ושלא להשהות שכר פועל: בשקור עין. לשון הבטה וראיה מלשון בסקירה אחת וכולל בזה ראיית נשים. ראיה בדיוקנאות. ראיה בע"ז.

ראיית

עיון תפלה

כדרכן של בני אדם להיות מורים היתר לעצמם (ראה במ' ריש בבא מציעא) לפי שדעתם קרובה אצל עצמם. ובכלל זה הא דקי"ל (שם מ"ט ע"א) כר' יוחנן דדברים יש בהם מחוסרי אמנה: במאכל ובמשתה. תכלית המשא והמתן המאכל והמשתה שנאמר (קהלת ו, ז) כל עמל האדם לפיהו. ועונות המאכל והמשתה רבים לאין חקר, בנטילת ידים וברכות, במאכלות אסורות, בשמירת הבריאות, בדרך ארץ אשר באכילה ושתיה, בתעניות, בתת מלחמו לדל, ופרטיהם ופרטי פרטיהם ככל המבואר בש"ס ופוסקים: בנשך ובמרבית. עשה"כ (ויקרא כה, לז) את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך. היא כולל פרטים הרבה, נשך כסף נשך אוכל, רבית קצוצה, אבק רביה, הערמת רבית, כמו"ש לעיל בד"ה בדעת ובמרמה, רבית מוקדמת, רבית מאוחרת, כתיבת רבית, לקיחת רבית, עד וערב וסרסור ומסייע בהלואת רבית, ופרטי פרטיהם רבים מאד: בנטית גרון. עשה"כ (ישעיה ג, טז) יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון. הוא פרט קטן ממדות הגאוה וכולל כל אופני הגאוה שבעולם, גבה עינים ורחב לבב (תהלים קא, ה), לשון מדברת גדולות (שם יב, ד), התפארות הלול פי עצמו (משלי כז, ב), החזקת טובה לעצמו (אבות פרק ב' משנה ח'), הקפידה בראש (מגילה י"ב ע"ב), נטילת השם (ברכות י"ז ע"ב רש"י ד"ה לא כל הרוצה ליטול) מנהג סלסול בעצמו (עי' בכורות ל' ע"ב), אהבת הכבוד והרדיפה אחריו (עירובין י"ג ע"ב), הגם לבו בהוראה (אבות פ"ד משנה ט'), האמונה בעצמו (ברכות כ"ט ע"א), וכיוצא בהם הרבה: בשקור עין. על שם הכתוב (ישעיה ג, טז) ומשקרות עינים. לפעמים דיה קריצת עין כל שהיא או תנועה קלה אחרת מתנועות איברי הגוף המוסכמות אצל הבריות לפחיתות ובזיון — להביא שואה על איש על שיתמוטטו רגליו, אדם שואל אותנו כיצד עניינו של פלוני שאני חפץ להתחתן בו או להלוות לו כסף? ואנחנו תחת לתת מענה ברורה — קורצים אנו בעינינו קריצת אירדלון או מורים באצבעותינו ידינו להפוך את האמנה מְשֹׁרֶשׁ וּלְהָשִׁים עליו נוהו, כמו שאמר שלמה (משלי י, י) קורץ עין יתן עצבת, ויזהירנו שלא נסמוך על תנועות זרות כאלה לשפוט על פיהן משפט איש, כי המשתמשים בהן חרשי

מבחים

תקון תפלה

יקשי ערף בדבר הזה לומר לפניך וגו' אבל אנחנו חטאנו אשמנו וגו' קְשִׁינוּ ערף וגו' שחתנו תעינו תעבנו תעתענו וגו' הטובים וישר העוינו ולא שוה וגו' אין כל דבר נעלם ממך וגו' עיניך יהר"מ וגו' שתסלח לנו על

כל

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵינַיִם רָמוֹת:

עץ יוסף

עין. ור"ל שראינו ראיות האסורות: בשיח שפתותינו. כגון שדבר רעה על חבירו: בעינים רמות. ע"ש עינים רמות לשון שקר. ועינים רמות הוא ענין הגאוה:

דובר שלום

ראיית ערוה. ראיית קשת שלא לצורך. שקור פניס בשעת תפלת שמונה עשרה. ראיית הכתב בעל גבי קבר. רואה פני הכועס. רואה בקלקלת חבירו. רואה דבר ערוה בחבירו ואינו מודיעו בינו לבינו. רואה לפני בשעת דחקו ואינו מלוהו עד שמבקש ממנו. ראיית בגדי לבעונים של אשה. ראיית שדהו בשבת מה צריכה לתקנה. ראיית תמך בזמן איסורו. ראיית אגרת של חבירו שלא מדעתו. ראיית זווג בעלי חיים. ראיית עין רעה בנתינת הצדקה. רואה אילני דמלבלבי ביומי ניסן ואין מברך עליהם. רואה חמה בזמן תקופתה וכן הרואה בריות משונות בלי ברכה. מסתכל בפני העני בשעה שאוכל על שלחנו. רואה ת"ח שבא ועומד שלא לעשות קים והידור מפניו. רואה באצבעות הכהנים בשעת הדוכן. רואה ערום ואין מכסהו. הרואה כלאים בשדהו ומקיימם. הרואה אבדת אחיו ומתעלם ממנה. רואה בהמת אחיו נופלת בדרך ואין מקימה. רואה בהמתו רובצת תחת משאה ואין עוזב לה. רואה ספרים או אוכלים מושלכים בארץ בבזיון ואין מגביהם. רואה מלכים או חכמים או אוכלוסא ואין מברך עליהם. רואה הולכת המת ואין מלוהו. הרואה ערי יהודה וירושלים ובהמ"ק ואין קורע. הרואה ס"ת או תפלין שנשרף בזרוע ואין קורע עליהם שתי קריעות. רואה חביריו נמנים לדבר מצוה ואין נמנה עמהם. רואה בפני נשיא בשעה שהולכות מן המת. רואה אשה עוברת בנהר ואין מצילה. רואה קן לפור ואין מקיים מצותה. רואה במראה כמעשה נשים: ועל"ל עוד בזה שחטאנו בשקור עין שלא כטבע. היינו שלא הסתכלנו בס"ת בשעה שמגביהים אותה. לא הסתכלנו בציצית לקיים וראיתם אותו. לא הסתכלנו באצבעות הידים בשעת ברכת מאורי אש. לא הסתכלנו במאור הלבנה בראש הברכה. לא הסתכלנו בכוס של קדוש ובהמ"ז. אין מסתכל בפני רבו לקיים עיניך רואות את מוריך. אין רואה בחכמת בע"ח לקיים ראה דרכיה וחכם: ויתכן עוד שלימות הראיה היא כאשר הראיה נובעת ממקור הלב כמאחז"ל שורייני דעינא באוסנתא דלבא תליא (ע"ז כח:). ואז יוכל האדם לכוין לאותו שיהי' על מוסדי השלימות בלי חטא וחסרון ע"ד שאמר שהמע"ה ולבי ראה הרבה חכמה. שע"י הלב ראה ראיית החכמה. וכן נאמר בתהלים און אם ראיתי בלבי ראיית האון אינו ממקור הלב. רק מתיחס לעינים לבדם. כי בלעדי הלב בנקל שנכשל חוץ הראות לראות עמל ואון. זהו שחטאנו לפניך בשקור עין. שלא היתה ראייתנו סקירת הלב רק סקור עין. וזהו שאמר איוב ואחר עיני הלך לבי. כשהעינים נכנעות אל הלב הוא השלימות. וכאשר הלב נכנע אל העינים הוא תכלית הגריעות. זהו שאם הלך לבי אחר עיני שיהיה הלב נכנע לעין. רק בהיפך שהעין נכנע אל הלב: בעינים רמות. הוא מדת הגאוה. וכולל בין שהוא במחשבה ודבור ומעשה. הן נגד שמים והן נגד הבריות. אף במילי דעלמא. וכן בד"ת. וגודל העון מבואר בדברי חז"ל מורידין לו מגדולתו והוא כאילו עובד עבודה זרה. וכופר בעיקר. וכאילו בא על עריות. וכאילו בנה במה. ולא ינקה מדינה של גיהנם. וסופו מתמעט ואיננו וראוי לגדעו כאשירה. ואין עפרו ננער. ושכינה מיללת עליו. והקב"ה אומר אין אני והוא יכולין לדור כאחת. וכוח:

עיון תפלה

משחית המס ולא לאמונה גברו בארץ, קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו — תהפוכות בלבו חורש רע בכל עת וגו' (משלי ו, יג יד): בשיח שפתותינו. שיח שפתים הוא הדבור מן השפה ולחוץ בלי כונת הלב כלל, בודוי זה אנו מתודים על כל הדברים הצריכים כונת הלב מצורפת אל הדבור החיצוני, כקריאת שמע ותפלה שמצוה לכוין בכלם (שו"ע אורח חיים רסי' ס"א ורסי' צ"ח) ואם לא כוון בקריאת שמע לכל הפחות בפסוק ראשון ובתפלה לכל הפחות בברכת אבות לא יצא ידי חובתו כלל (שו"ע סוסי' ס' ורסי' ק"א), וכן בכל הברכות ובכל דברים שבקדושה עיקר מצותן בכונת הלב שידע למי הוא מברך ועל מה הוא מברך ומה פתרון ברכתו. וכן בעניית אמן (שו"ע סי' קכ"ד סעיף ו', ועי' מג"א סק"י אופן הכונה), ואם לא כוון בתהלה לדוד בפסוק פותח את ידך לא יצא ידי חובתו (שו"ע סי' נ"א סעיף ז'). וכן בדברי תורה צריכים כונת הלב ללמוד להבין, שנאמר (יהושע א, ח) והגית בו יומם ולילה, ונאמר (תהלים א, ב) ובתורתו יהגה יומם ולילה, ואמרינן (ברכות ו' ע"ב) אגרא דשמעתא סברא, ליגרס איניש והדר ליסבר, ואמרו עליו על דואג האדומי שאין תורתו אלא מן השפה ולחוץ (סנהדרין ק"ו ע"ב). ואנחנו הוצאנו את כל הדברים האלה אך בשיח שפתים בלבד בלי שים על לב, כשיחת עופות ושיחת דקלים שאין בהן לא דעת ולא תבונה: בעינים רמית. אחת משבע המדות הרעות שחשב שלמה (משלי ו, יז), סוג כולל הרבה סימני שמחה שבנפש נשחתה, הגאוה,

תקון תפלה

כל פשעינו ותמחל לנו על כל עונותינו ותכפר לנו על כל חטאתינו (מלה"ב (תהלים פט, ס) וכפר על חטאתינו) עחש"ל באנס ועחש"ל ברצון. בבלי דעת. בדעת ובמרמה. בגלוי. בסתר. בגלוי עריות. בדבור פה. בהרהור הלב. בועידת זנות. בזדון. בשוגג. בחלול השם. בחזק יד. בטפשות פה. ביצר הרע. ביודעים. בלא יודעים. סלח לנו מחל לנו כפר לנו

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעַזּוּת מֵצַח:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת סְלַח־לָנוּ מְחַל־לָנוּ כַּפֶּר־לָנוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְרִיקַת עוֹל:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְלִילוּת:

עץ יוסף

בעזות מצח. ר"ל עז פנים וסרבן ע"ש ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם: **בפריקת** עול. שפרקנו עולו של הקב"ה מעלינו: **בפלילות**. מלשון ונתן

ענף יוסף

על חטא שחטאנו לפניך בפריקת עול. ע"ד שאמרו ז"ל בפרק הישן בשביל ד' דברים נכסי בע"ב יורדין לטמיון שפורקין עול מעליהן ונותנין על חבריהן:

דובר שלום

קימפא עוכרתו. ולסוף נפחת ונעשה טפל. ובא לידי עניות. ומורידתו מן העולם. ונופל בגיהנם. ואין מכניסים אותו במחיצתו של הקב"ה. וחכמתו משתכחת ממנו: **בעזות** מצח. היא מדת העזות שגינו חז"ל שהוא ממזר ובן הנדה וסופו נכשל בעבירה. ונק' רשע ומותר לשנאתו. וגורם חורבן ירושלים וגשמים נעצרין. ונידון בגיהנם. ומדה הרעה הזאת מתוארת תמיד לאברים החיצונים עזי פנים. עזות מצח. לפי שבאמת יש במדת העזות מדה טובה כמאמר חז"ל הוי עז כנמר לעשות רצ"ש. לא הביישן למד. אך ההבדל ביניהם. במדת העזות הטובה הוא בסתרי הנפש לא בגלוי. לפי שמקורה בתועלת הנפש שהיא פנימה. ומדת העזות המגונה היא עזות בגלויה שמקורה בכחי החומר לא בנפש. לכן מתוארת תמיד בהתיחסות אברי הגוף עזות פנים. עזות מצח:

בפלילות. פלילות הוא שפיטת הענין ע"פ מחשבת שכלו. והוא עון אשר חטא הכולל לשמים ולבריות. החושב רעה ומשפט מעוקל על היישרת ההנהגה העליונה ברעת הצדיק וטובת הרשע או מהרהר אחר משפטי התורה שהם מנגדים לשכל. או מהרהר אחר דברי החכמים ז"ל ומנהגיהם הטובים שאינם נכונים לפי פלילות שכלו. והדן את חבירו לכף חוב לשפוט פלילות שלא טוב עשה. וכולל עוד בזה דברים הנוגעים בעניני משפט שבין אדם לחבירו. המשמיע טענתו לדיין קודם שבא חבירו. טוען יותר כדי לגלגל עליו שבועה ע"מ שחייב לו. וכן שלא יכפור הכל כשחייב במקצת להפטר משבועה. וכן הדיין שלא ידבר לאחד קשות ולאחד רכות. ושלא לכתוב פסק דין לאחד לרך אם כן. ושיהא הדיין זהיר בדבריו שלא ילמדו מדבריו לשקר. ושיהיו שניהם בעיניו

עיון תפלה

חושב את עצמו רם ונשא ומביט על הבריות מגבוה שכל העולם כלו כדאי הוא לו, מאושר האדם שזוכה להתקרב אליו ומאושרת האדמה שזוכה לדריכת רגליו, ועל זה נאמר (תהלים יח, כח) ועינים רמות תשפיל. החמדה, מרים עיניו להביט בשל זולתו ולחמוד אותו בלבו, ועל זה נאמר (משלי כא, ד) רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת מתורגם שרגא דרשיעיא לחטאה, הרי זה נרם של הרשעים להאיר לפניהם הדרך אל החטא. שבל חפצי, מהלך בגדולות ובנפלאות ממש „הורס אל הדברים המופלאים לחקור במכוסה מעיני כל חי" (ר' דוד בן יחייא בהערה לפירושו קב ונקי), ועל זה אמר דוד (תהלים קלא, א) ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני: **בעזות מצח**. על שם הכתוב (יחזקאל ג, ז) כי כל בית ישראל חזקי מצח, ועשה"כ (ירמיה ג, ג) ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם. לא השתמשנו במדת העזות לעבודתו ית' כמו שצוונו רבותינו (אבות פ"ה משנה כ"ג) הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים שלא להתבייש מפני בנ"א המלעיגים עלינו בעבודת השי"ת, אלא השתמשנו בה להעיז פנים כנגד רבותינו (ברכות ס"ב ע"א; תענית ט' ע"ב) ולבייש פניהם בהלכה (ברכות ד' ע"א; ב"ב פ"א ע"ב; הוריות י"ג ע"ב) ובחוצפא כלפי שמיא (סנהדרין ק"ה ע"א). ובשביל עזי הפנים הגשמים נעצרים (תענית ז' ע"ב) וירושלים חרבה (שבת קי"ט ע"ב): **בפריקת עול**. האדם השלם צריך לשאת עליו עולים הרבה, עול מלכות שמים ועול מצות (ברכות י"ג ע"א), עול תורה ועול דרך ארץ (אבות פ"ג משנה ו'), עול מלכותא דארעא לדרוש שלומה וטובתה (שם שם משנה ב') ולקבל משפטיה (ב"ק קי"ג ע"א), עול הצבור לעמול עמהם לשם שמים (אבות פ"ב משנה ב') ולשאת בהוצאותיהם (ב"ב ז' ע"ב), נושא בעול עם חברו (אבות פרק ו' משנה ו'), עול אשתו ובניו (כתובות מ"ט ע"א וקדושין כ"ט ע"ב ריעים באורו). ועל פריקת העולים הללו מתודים אנחנו בודוי זה: **בפלילות**. שעשינו פלילות

תקון תפלה

לנו. עחש"ל בכפת שחד ועחש"ל בכחש ובכזב. בלשון הרע. במשא ובמתן. בנטית גרון. בסקור עינים. בנשך ובתרבית. בשיח שפתים. בעינים רמות. בעזות מצח. בפריקת עול. בצדית רע. בקלות ראש. בקשיות ערף. בקפיצת יד. בריצת רגלים להרע. בשמע אזן. בתשומת יד. סלח לנו מחל לנו כפר לנו. על חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת. עחשח"ע אשם. כרת. מיתה בידי"ש. מלקות ארבעים. מכת מרדות. ד' מיתות ב"ד וגו'

לא

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּצְדִיַּת רֵעַ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּצָרוּת עָיִן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַלּוּת רֹאשׁ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַשְׁיוּת עֹרֶף:

עץ יוסף

בפלילים (שמות כא): בצדית רע. שארבנו לחברינו. מלשון ואשר לא צדה (שם): בצרות עין. שהיה צר עין על ממון חבירו: בקלות ראש. לשון פריצות:

ענף יוסף

בצרות עין. שעשינו המצות בעצבות ולא בשמחה: בקלות ראש. כגון בביהכ"נ כדאיתא בפ' בני העיר: בקשיות ערף. שהקשינו ערפנו:

דובר שלום

כרשעים. ושלא יאמר הדיין חבירי כנו עלי. ובכלל זה שלא לחשוד לכושי מצוה שמכוונים שלא לשם שמים: **בצדית רע.** היינו ארובה למצוא התחבולה להרע לזולתו. אף שאין מריע לו או שאין יכול לו. האריבה עצמה הוא חטא. ובכלל זה כשאחד רוצה לקנות איזה סחורה מחבירו. ובא אחד שא"צ לקנות ואומר שרוצה גם הוא לקנות כדי שלא יקנה בזול. או שאין לו למכור ואומר שיש לו מסחורה זו עצמה כדי שימכור בזול. וכן העודה שיכשל חבירו בהלכה. או בדברי הכלות או בבזיון כבודו. אף שלא נתקיימה לדיתו בפועל המעשה. זכולל עוד מלשון צידה הלד את חבירו בדברים שמחזיקו נריע ואהוב ולבו בל עמו. וככלל בזה כל מיני חונאה שמאנה לחבירו וכודהו. הן בעניני עבודת שמים והן בדברים שבין אדם לחבירו. ובכלל זה כל עניים הנעשים שלא לשם שמים רק להיזה תועלת לעצמו שמודה רואיו לחשוב שהוא ירא שמים. והמוכעו מלעשות מצוה: **בצרות עין.** היינו מי שעוין בעין רעה וצר לו על טובת זולתו במה שטוב לו בבריאות גופו. והצלחת קינו. וילדי נאנאיו. וכבודו ושלימות תורתו ומעשיו. ובכלל זה מי שאינו מקבל בסבר פנים יפות לכל אדם וכולל צר עין בהוצאותיו שהוא כילי ביותר. וצר עינו בהוצאת שבתות וי"ט וקניית אתרוג והדור סוכה. ודקדוק הכנת פסח וכהלה בכל דבר מצוה. ועל עין הרע נענים באים. ורבים חללים הפילה ל"ע מתים בעה"ר. ולפעמים גורם מדת צרת העין שעינו רעה על עצמו וגורם רעה לעצמו. וכמו שעינו צרה להיטיב לזולתו. כמדתו צרה עין של מעלה להיטיב לו. והיא מדתו של בלעם הרשע. ומוציאה את האדם מן העולם: **בקלות ראש.** האדם יש לו שני כחות הפכיים. הדעת שבראש מאויו רק לעניינים נפשיים לשם ה'. והטבע שהוא בכח חמרי אברי הגוף כל מגמתם רק לתענוגי הזמן. ושלימות האדם להחשיב כח הדעת על כחי החומר להכניע כחי החומר תחת כח הדעת כמאחז"ל הוי קל לראש. שמהיה קל ונכנע לראש הוא הדעת. והעושה בהיפך שמיקל ומבזה לכח הראש להכניע כח הדעת לכוחי החומר הוא השחתת הבריאות. זהו שחטאנו בקלות ראש להקל ולבזות כח הדעת שבראש. קלות לשון בזיון כמו ואקל בעיניה

עיון תפלה

עם קוננו ב"ה ומענינו טענות כנגד הנהגתו כי לא את הכל עשה יפה בעתו ודבר פלוני היה צריך להיות באופן אחר ממה שהוא (סנהדרין מ"ד ע"א). ועל טענות ותביעות כאלה שיש לאדם על הקב"ה אמר שלמה (משלי יט, ג) אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו, והנביאים התאוננו על זה בשם ה' (ישעיה נח, ב) ישאלוני משפטי צדק (דורשים מאתי להגיד להם משפט צדקי) קרבת אלהים יחפצון (חפצים להביאני במשפט, מלשון ונקרב בעל הבית אל האלהים) למה צמנו ולא ראית וגו' (ר' יוסף שיינהאק), ואמרתם לא יתכן דרך ה' שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו (יחזקאל יח, כט); פליליות כאלה עון פלילי הם ותוספת נוראה כלפי שמיא: **בצדית רע.** עשינו פעולות נחבאי ובהתחבולה לגרום לרענו היזק ממון או פחיתות כבוד, ובכדי שלא יתגלה מי ומי המסבב עשינו מן הצד (הרב מהרי"ל מעקלענבורג), מלה"כ (שמות כא, יג) ואשר לא צדה ופירש"י שהוא נגזר מן השם צד: **בצרות עין.** זוהי עין רעה הנזכרת במשנה (אבות פ"ב משנה י"ד), שעינו רעה בשל אחרים (שם פ"ה משנה ט ז) צר עין בטובת חברו — מיסגינססינג —, בהפוך מן עין טובה שנאמר (משלי כב, ט) טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל, ובהפוך ורעה עינך באחיך האביון (דברים טו, ט): **בקלות ראש.** הוא מה שאמר ר' עקיבא (אבות פ"ג משנה י"ז) שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה, הפוך מן כֹּבֶד ראש — ערנסט — (ברכות ל' ע"ב). והפעל ממנו לא יָקֵל אדם ראשו (שם נ"ד ע"א): **בקשיות ערף.** עשה"כ (ירמיה יט, טו) כי

תקון תפלה

לא תעשה את שגלוים לנו וגו' כבר אמרנו לפניך והודינו עליהם וגו' לשבטי ישרון ומבלעדיך וגו' אלא אתה, אלהי עד שלא וגו' יהר"מ ה' או"א שלא אחטא ומה שחטאתי וגו' יסורים קשים וחלים רעים ויהיו לרצון וגו' עושה שלום וגו', וגם הוא אינו מזכיר אלהי נצור. ונוסח בני רומא — **שאין אנו עזי פנים וקשי ערף**

על חטא שחטאנו לפניך בריצת רגלים להרע :
ועל חטא שחטאנו לפניך ברכילות :
על חטא שחטאנו לפניך בשבועת שוא :

עץ יוסף

בריצת רגלים לרע. שרצנו והלכנו לדבר עבירה: ברכילות. והתורה הזהירה (ויקרא יט) לא תלך רכיל בעמיך. ונזק הרכילות חדל לספור כי אין מספר. כי היא מרבה שנאה בעולם. והנה העולם קיים על השלום ומפני השנאה נמוגים ארץ וכל יושביה: בשבועת שוא. אחז"ל חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא. וכתיב (שמות כ) כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. ואסור להשבע בחנם אע"פ שהוא נשבע על האמת

דובר שלום

בעיניה. וגודל העון אחז"ל קלות ראש מרגלת את האדם לערוה. ואפילו בקלות ראש במקום מצוה אין ראוי לנהוג כדאיתא בברכות בהילולא דמר בריה דרבינא דבדחו טובא ותבר קמייהו כסא מיוקרא. רק צריך האדם להתנהג בכובד ראש. כי בכל תענוגי הזמן יחד אין בהם שיווי למלא שחוק וקלות ראש כמעט רגע. כמאחז"ל אסור לאדם למלא שחוק פיו בעוה"ז. שאין בעניני עוה"ז די מילוי השחוק. דלשמחה מה זו עושה. ודבר זה מתהפך לפי תכונת האדם שכל מה שהאדם בשלימות המעלה יותר מחבירו. נחשב לו לקלות הקטן שבמעשים. כדאיתא בתלמוד שת"ח צריך להיות ניכר במלבושיו. ובמספר צעדיו. ובישיבתו. ועמידתו. והלוכות מבחכו. בכיסו בכוסו ובכעסו. ואיתא במס' ד"א אל יבייסון מיניך. אל יבזך פיך. אל יקללך לשונך ואל יכלימוך שפתיך. מן שכל לפקיעותיך. עין טובה ונפש שפלה. עלוב ואהוב לכל אדם. שפל לאנשי ביתו. יושב ומשנה ומפיל כסותו לפני ת"ח. נאה בביאתו נאה ביציאתו. חסיד בישיבתו. ענוס ביראה. פקח בדעת. חכם בדרכיו. לא יאכל מעומד. לא ילקלק באצבעותיו. לא יגסה בפני חבירו. מעוט שיחה. מעוט שחוק. מעוט שינה. מעוט תענוג. מעוט הן הן. מעוט לאו לאו. יודע אצל מי יושב. ואצל מי עומד. ואצל מי מיסב. ואצל מי משיח. ואצל מי חותם שטרותיו. לא יהי מתביך בדרך. לא יצא מבושם. לא יכנס לבהכ"נ באחרונה. לא ירבה בישיבה של ע"ה. לא נוקדן ולא עומקן ולא גרגרן. נוטע באכילה ושתיה רחיצה סיכה ונעילת הסנדל. בהליכתו. בעטיפתו. בקולו. ברוקו. במעשיו. מעביר על מדותיו. בימו פתוח לרוחה ואין נטול בשעה שמיסב לאכול. כאלה וכאלה לאין קץ. ובבלתי מתנהג בהם כפי תכונתו הראויה לזה הוא בכלל קלות ראש. וכן אמרו חז"ל אל יפנה אדם מן הרבנות שהרי הנביא מישאל ועזריה הוו כפיתו בסרבליהון וגו' בשעה שהושלכו לכבשן האש. הטעם בזה שלא יהיו בכלל קלות ראש: בריצת רגלים. באמרו במ"א שמלבד גוף העבירה שוקל תמיד דעים ענין עשיית העבירה. אם עשאה החוטא בתשוקת נפשו בשמחה ובזריזות. ובאמרנו במס' אבות בשוקלת ריצה מורה על הריצה בזריזות להשיג איזה תועלת נבחר במקום שהוא רץ לשם. זהו שחטאנו בריצת רגלים במהירות הריצה והשמחה להרע. כאלו הרעה היא תועלת הטוב. וכולל בזה הריצה שאדם רץ בחזירתו מבהכ"נ ובהמ"ד. והרץ בשבת והרץ לשית שיח הבל וריק. והרץ לקלקל קנין זולתו אף שלא קלקל באמת וכדומה: בשבועת שוא. בין שהוא שוא כגון על עץ שהוא אבן. גמל פורח באויר. נחש כקורת בית הבד. נשבע לבטל המצוה. וכן שהוא שוא שאינו כן כגון אכלתי ולא אכלתי. ובכלל אף שהוא אמת רק בחנם. ובכלל האומר הן הן. לאו לאו דהוה שבועה. ואפילו נשבע באמת לצורך נחשב לחטא. וגודל העון שכל העולם נזדעזע כשאמר הקב"ה לא תשא. ונפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם ונפרעין ממנו לאלתר. ומכלה עציו ואבניו. וכאילו כופר בהקב"ה ואין לו מחילה בעולם. ורעב בא לעולם. וחיה רעה באה לעולם. ובכלל זה המקבל עליו לישבע אף שאינו נשבע. והמושב חולה ואין מכפר עד יוה"כ. ואין חילוק בזה כשאומר בלה"ק או בכל לשון. וביותר נכשלים בזה תגרי סחורה שנשבעים להקונה לא אמת ולא כתים בשם ה' לשבח מקחם ודמיו הקצובים.

עיון תפלה

כי הקשו את ערפם: בריצת רגלים להרע. עשה"כ (ישעיה נט, ז) רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם נקי: ברכילות. לדעת ר"א (כתובות מ"ו ע"א) הוא הוצאת שם רע על חברו, דאמר התם אזהרה למוציא שם רע מנלן ר"א אומר מלא תלך רכיל בעמיך (ויקרא יט, טז), ולפי"ז רכילות היא שקר. ולדעת ר' יוחנן (סנהדרין ל' ע"א) דלא נכתבו פלוני ופלוני מזכין פלוני ופלוני מחייבין משום לא תלך רכיל, ועיי"ש ל"א ע"א, ולפי"ז רכילות אפי' אומר אמת, והוא נ"כ לשון הרע, ועי' רש"י ויקרא שם. ותולדות הרכילות — מגלה סוד, שנאמר (משלי יא, יג) הולך רכיל מגלה סוד. ועשיית מחלקת בין אדם לחברו (סדר אליהו רבה פרק י"ח): בשבועת שוא. קשה טובא מפני מה אנו מתודים דוקא על שבועת שוא דהיינו לשנות או לקיים את הידוע לאדם או לבטל את המצות או שנשבע על דבר שאי אפשר, דשבועה כהנהו גווני לא שכיחי כולי האי, ואין אנו מתודים

תקון תפלה

ערף בדבר הזה שנאמר לפניך וגו' אבל אנחנו חטאנו אשמנו וגו' אין כל דבר נעלם וגו' עיניך יהר"מ ה' או"א שתסלח ותמחל לנו על כל עונותינו ופשעינו ותכפר לנו על כל חטאתינו על חטא שחטאנו לפניך וגו' (כפי שסדר הרמב"ם רק בשנוי אחד, ברמב"ם כתוב ברצון

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂנְאַת חִנָּם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּתְשׂוּמֶת יָד:

עץ יוסף

אמת שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ותרגומו למגנא: **בשנאת חנם.** אחז"ל בעון שנאת חנם נחרב בית שני: **בתשומת יד.** לשון הלואה. ור"ע שלא

דובר שלום

ולכזב הוא שקר. ואף אם הוא אמת יש בו עון גדול: **בשנאת חנם.** היא המדה הרעה שמוציאה את האדם מן העולם. והחריבה בהמ"ק ועדיין מרקדת בינינו וכל כך מורגלים בה כאילו היא מוטבעת בחוקי הטבע אשר גם בין אוהבים וריעים משתרר השנאה על לא דבר. שההלוכות זולתו בהנהגתו כל אשר מוכשרים ביותר ישנאם חבירו. וכ"ש שמקנא בהצלחתו ממון. אף שאינו נוגע כלל לעניניו. וכ"ש בהשיגו איזה פאר וכבוד מהמלך או מהעם אשר מגדל שנאתו. וכל כך מורגלים בה. עד שאין מרגיש כלל האדם שהיא מדה מגונה מאד ומשתמש בה. רק ידמה בלבבו שאף הוא מעון שנאת חנם. ולא אויב לשום אדם. ולא ידע כי בנפשו הוא בכל רגע. כל אומן שונא בני אומנתו. השכן שונא רעהו בהצלחתו. הת"ח שונא לת"ח זולתו כשדבריו מתקבלים לשומעיהם. והשנאה מעוררתו לחפש מומין בכשרון זולתו. לתלות בו סבת השנאה. ובאמת לא זאת היא הגרמת שנאתו אך מקור השנאה הוא מכשרון המפעל של זולתו ומתכונת שלימותו לא מצא דופי שממליא עליו. והיא נובעת ממקור הקנאה והכבוד. שנים המה מוציאין את האדם מן העולם. והיא האוגרת תחת כנפיה מדות מגונות למכביר. בשנאתו הוא שמח לאיד חבירו. ומתכבד בקלון חבירו. ושש בתקלת חבירו. וחושד בכשרים. ומוציא שם רע ומדבר לשון הרע. ומעורר מדנים בין אחים וריעים. ומונע את עצמו להתחבר לעושי מצוה ופועלי טוב. ואביזרייהו דשנאת חנם היא נקימה ונטירה והכעס. וגודל העון של שנאת חנם וענפיה המבוארים למעלה מבואר במאמרי חכמינו ז"ל מוציאה את האדם מן העולם. וגורמת הגלות. ומסבבת שפיכות דמים דכ' וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וגו'. וכל מיני גיהנם שולטין בו. ותתהוויות שולטת בו. ושכינה אין השובה נגדו. ומשכחת לימודו. ומוסיף עפעות. ועונותיו מרובין מזכיותיו. והוא כאילו עובד עבדה זרה. ולא ינקה מאיד. ולוקה בגופו. וכאלה כל עונשי לשון הרע המבוארים למעלה: **בתשומת יד.** במסכת בבא מציעא איתא כגון שיחד לו כלי להלואתו. דמפרש תשומת יד שמשים לו מקום אל הכלי ליחד לו המקום והכלי.

יד

עיון תפלה

על שבועת שקר כגון אכלתי ולא אכלתי (שבועות כ"א ע"א) דשכיחי טובא? ועוד קשה אמאי לא חשיב נדרים? ועוד קשה הא שבועות ונדרים בכלל בטוי שפתים הנזכר לעיל? והגאון ר' אליהו דוד ראבינאוויץ תאומים ז"ל הגיה בסדורו **בשמועת שוא** עפה"כ (שמות כג, א) לא תשא שמע שוא דאמרינן התם במכילתא שהוא אזהרה למקבלי לה"ר (וכ"ה בפסחים קי"ח א') ואזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיהא בעל דינו עמו, ואזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו (וכ"ה בסנהדרין ז' ע"ב). ואזהרה לדיין שלא יגרוס שבועת שוא עיי"ש וכדאמרינן (שבועות מ"ה ע"א) כיצד אלו ואלו באין לידי שבועת שוא, ועי' תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ט. וכאן מתודים אנחנו על העונות המיוחסים לאזן מה שלא התודינו עד כה; ובמחזור ויטרי גרס **בשמע און**, וכולל ג"כ כל השמיעות האסורות,

תקון תפלה

ברצון ובדעת ואצלם ברצון לחוד, וכלם בלי וי"ו). על חטאים ג"כ בלי וי"ו, וסדרם **חטאת עולה קרבן** (?) **מיתה כרת מיתה וכרת** (מיתה בידי שמים וכרת בידי שמים) (נראה שהוא תוספת איזה מגיה לביאור ונכנס אח"כ בפנים) **ארבע מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק ומלקות ארבעים** (ס"ל כרבא בסנהדרין י' ע"א מלקות במקום מיתה עומדת ולשון רש"י שם „דכיון דעבר על אזהרת בוראו ראוי הוא למות" (כדאיתא בירושלמי מכות פ"ב ה"ז שאלו לנבואה חוטא מהו ענשו אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות) ומיתה זו קנס עליו הכתוב והרי היא כאחת מן המיתות וכי היכי דסקילה בפ"ע שריפה בפ"ע הוי נמי מלקות כאחת מן המיתות" עכ"ל) **מצות עשה ומצות לא תעשה בין שיש בה קום ועשה ובין שאין בה קום ועשה בין**

שגלוים

כמו שמיעת דברים בטלים וליצנות, ושירי עגבים, זמיר עריצים, ואפי' שירי רשות בין בכלי בין בפה, כדאמרינן (גיטין ז' א') זמרא מנלן דאסור שנאמר אל תשמח ישראל אל גיל כעמים (הושע ט, א) ונאמר בשיר לא ישתו יין (ישעיה כד, ט), וקול באשה ערוה (ברכות כ"ד ע"א): **בשנאת חנם.** שנאמר (ויקרא יט, יז) לא תשנא את אחיך בלבבך, כשהוא אחיך בתורה ובמצות אסור לך לשנאתו. ואמרו רבותינו (יומא ט' ע"ב) אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עברות (שהיו במקדש ראשון) ע"ז ג"ע ושפיכות דמים (צ"ע אמאי לא חשיב שמיטת הארץ כדחשיב במשנה פ"ה דאבות): **בתשומת יד.** כל המפרשים פרשוהו ע"ש הכתוב (ויקרא ה, כא) וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד, דהיינו שותפות או מלוה שהשוה ממון תחת ידו, אבל דבר זה כבר נכלל בודוי משא ומתן האמור למעלה. ולפי דעתי הוא ודוי כללי על כל עברות שנופל עליהם לשון שימת יד, כגון שימת יד עם רשע להיות עד חמס (שמות כג, א), שימת יד

שם

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִמְהוֹן לֵבָב:

וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת סְלַח־לָנוּ מְחַל־לָנוּ כַּפֶּר־לָנוּ:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם עוֹלָה:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם חַטָּאת:

עץ יוסף

הלויתו לעני בשעת לחצו: **בתמהון לבב.** שלגלגנו על דברי חכמים. ואחז"ל כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר זה האומר אין תורה מן השמים והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמבזה ת"ח והמבזה את המועדות כו' אין להם חלק לעולם הבא:

ענף יוסף

בתמהון לבב. שמתמיה הבאות עליו לרוח. או פי' שתוהה על הראשונות:

כתוב בספר חמדת ימים שנכון לפרש על חטאים שאנו חייבים עליהם על ביטול מצות עשה. ועל חטאים שאנו חייבים על לאו הניתק לעשה. על חטאים שאנו חייבים

עולה. באה על מי שביטל מ"ע או על הרהורי הלב: **חטאת.** באה אם נכשל בשוגג בדבר שזדונו

דובר שלום

יד לשון מקום כמו ויד תהיה לך. ומצאתי בתורה מפרשים שהוא לשון שותפות שכן דרך השותפים לתקוע יד ליד בעת הגמר. ויש בעניני שותפות דינים הרבים השגוים בשפלה שנוגעין באיסור גזל ובאיסור רבית. ואינו רשאי להשתתף עם אחרים. ולא להתעסק בסחורה אחרת. וכן בשותפות קרקעות ובתים יש בהם איסורי היזק ראיה. גם בשותפות חיוב נתינת המסים. שכל א' פוטר עצמו ומטיל חיובו על חבירו. וכן בדקדוק הוצאות איזו הוצאה חל על השותפות ואיזו על עצמו. וכן כשקונים אנשים הרבה איזה מצוה הגבהת ס"ת וכדומה ואין מדקדקין ליטול כ"א חלקו בהסכמת שותפיו דהוה מצוה הבאה בעבירה. וכן בעניינים הצריכים לצבור. בהכ"נ. ספרים. חזן. דיין ומורה. וכהנה כל צרכי צבור כשאין נותנין כ"א כראוי ה"ז גוזל הרבים. וכן כשכופין לתת למי שפטור מן הדין ה"ז גזל וביזוי ת"ח:

בתמהון לבב. ע"ד שנאמר אם עושק רש וגו' אל תתמה על החפץ. שאין לתמוה על הנהגה עליונה ברעת הצדיק וטובת הרשע. וכן בהיפך כשרואה פלאי יוצר ואין מתפלא מהם להכיר בהם גדולת הבוי"ת ולתמוה בפעלו רק חושב שמקרה המה ע"פ הטבע והזמן: **שאנו** חייבים עליהם עולה. היינו ביטול מצות עשה. ועל הרהור הלב. קרבן נזיר. קרבן זבין ויולדות. שגגת ב"ד בהוראת ע"ז: **חטאת**. היינו שגגת חייבי כריתות. הבא על אמו. על אם אשתו. אם אמו. אם אביו. על בתו. על בת בתו. על בת בנו. על בת אשתו. על בת בתה. על בת בנה. על חמותו. על אחותו שהיא בת אשת אביו. על אחות אביו. על אחות אמו. על אחות אשתו. על אשת אביו. על הנדה. השוכב עם זכר. הבא על אביו. הבא על אחי אביו. השוכב עם בהמה. האשה שמביאה עליה בהמה. הבא על אשת אחי אביו.

עיון תפלה

עם גנבים לחלוק עמהם שנאמר (משלי כט, כד) חולק עם גנב שונא נפשו, שימת יד עם מנאפים שנאמר (תהלים נ, יח) ועם מנאפים חלקך, משך ידו את לוצצים (הושע ז, ה), מחזיק ביד מרעים ע"ד הכתוב (איוב ח, כ) דהיינו מסייע ידי עוברי עבירה. ובכלל היות שותף לעוברי עבירה נקרא שימת יד, וסדר האלפא ביתא הכריחו להשתמש במלת תשומת בתי"ו, אבל אין כונתו כלל על תשומת יד שבמקרא:

תקון תפלה

שגלוים לנו ובין שאינם גלוים לנו הגלוים לנו כבר אמרנו לפניך ושאינם גלוים לנו כבר לפניך גלוים וידועים כדבר וגו' התורה הזאת יהיו לרצון וגו' עושה שלום וגו'. ואין אצלם לא אלהי עד שלא נוצרתי ולא אלהי נצור. ונוסח התימנים או"א תבוא וגו' ואל תתעלם מלכנו מתחנתנו וגו' (כמו ברמב"ם) אבל חטאנו אנחנו ואבותינו

בתמהון לבב. יפה פירש הרב מהרי"ל מעקלענבורג ז"ל שהוא החטא הגדול והנורא מה שנתן את נפשו להלכד ברשת המתפלספים ריקי הלב להסתפק באמתת עקרי תורתנו הקדושה, במציאות השי"ת, בהשגחה, בנבואה, בתורה מן השמים, וכיוצא בהם. והוא מה שקראו הלועזים — סקעפטיציזמוס — והעברי קורא תמהון לבב, כי הלב החלול מלא תמהון ושאלות וספקות על כל דבר וחזיון, אחרי שהאמונה וקבלת אבות רופפו בעיניו. והיא הקללה הנוראה הכתובה במשנה תורה (דברים כח, כח) יככה ה' **בשגעון ובעורון ובתמהון לבב**, ישלח ה' בך מבוכת הדעות וערבוביית המחשבות עד שתבוא לידי עורון בלי דעת מה לחשוב ומה לעשות ולבך יִמָּלֵא תמהון זרות וספקות, ואז הנך אמלל בארץ, כי אין שקט ואין מרגוע לרוחך ואין שלום בעצמיך: **ועל כלם אתה אלוה סליחות.** על דרך לשון הכתוב (נחמיה ט, יז) בבקשה ממך סלח לנו וגו'. עיין מה שכתבתי לעיל בפיסקא אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי בדבור המתחיל שתסלח: **ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עולה.** עולה מכפרת אעשה (זבחים ז' ע"א) ועל הרהורי עברה (ירושלמי יומא פ"ח ה"ו ובויק"ר פ"ז סי' ג'): **שאנו חייבים עליהם חטאת.** כל מעשה שזדונו

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם קָרְבַּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אָשָׁם וַדַּאי וְתָלוּי:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַכַּת מַרְדּוּת:

עץ יוסף

כרת כגון הכי דקחשיב בפרק קמא דכריתות כמו אכילת חמץ בפסח בשוגג וכדומה: עולה ויורד. באם אם השביעוהו ב"ד שאם יודע עדות לחבירו שיעיד לו. והוא כובש עדותו. או מי שנשבע על איזה דבר שיעשה או לא יעשה ונעלם ממנו ועבר על השבועה. או שנשבע לשקר לעבר או לעתיד חייב קרבן עולה ויורד. ונקרא כן לפי שאינו קבוע אלא עולה ויורד דאם הוא עשיר מביא כשבה או שעירה. ובדלות הורים ובני יונה. ובדלי דלות מביא עשירית האיפה: אשם ודאי. בא על מי שהיה בידו ממון חבירו וכחש בו. כגון שהיה בידו פקדון או שהיה לו עסק עמו ונשאר בידו מממונו אפילו פרוטה אחת או שגזל וגנב ממון חבירו. או שכבש שכרו. או מצא אבדה וכחש ונשבע לשקר חייב קרבן אשם ודאי: אשם תלוי. בא על מי שבא לידו ספק כרת. כגון שהיו לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ואכל חתיכה אחת ואינו יודע איזה מהן. חייב אשם תלוי: מכת מרדות. הוא י"ג מכות (מהרא"י ס"פ כי תצא):

ענף יוסף

על לאו שאין בו מעשה. על חטאים שאנו חייבים מיתה בידי שמים או מיתה בידי אדם. על חטאים שאנו חייבים מיתות משונות. על חטאים שאנו חייבים כרת ועריריי. על חטאים שאנו חייבים כל מיני יסורין וכל מיני עונשים ע"כ:

דובר שלום

על אשת בנו. על אשת אחיו. על אשת איש. העובד ע"ז במעשה. הנותן מזרעו למולך. בעל אוב. בעל ידעוני. מחלל שבת. העושה מלאכה ביוה"כ. אוכל ושותה ביוה"כ. אוכל נותר. אוכל חמץ בפסח. אוכל חלב. אוכל דם. אוכל פגול. שוחט קדשים חוץ לעזרה. מפטם שמן המשחה. מפטם קטורת. סך בשמן המשחה. מעלה קרבן חוץ לעזרה וכן על שגגת ב"ד בהוראת ע"ז. קרבן נזיר. קרבן מצורע. קרבן זבין ויולדות: קרבן עולה ויורד. היינו מצורע. יולדת. נשבע שבועת עדות. בין בזדון בין בשגגה. נשבע שבועת בטוי לשקר בשגגה. טמא שאכל קודש בשגגה. טמא שנכנס למקדש בשגגה: אשם ודאי. על שפחה חרופה. על הגזל. על המעילה. על טומאת נזיר. על המצורע כשיטהר ממנו: ותלוי. היינו כל שחייבין על שגגתו חטאת קבועה. חייבין על לא הודע שלו אשם תלוי: מכת מרדות. המוסא שלא קיבל עליו התראה. והעובר על דברי סופרים מכין אותו

עיון תפלה

כרת שגגתו חטאת קבועה: קרבן עולה ויורד. העשיר ירבה והדל ימעיט, והם חמשה, טומאת מקדש וקדשיו, שבועת בטוי שפתים, שבועת העדות, יולדת, מצורע: אשם ודאי ותלוי. אשם ודאי חמשה, אשם גזלות, הכופר בממון חברו ונשבע והודה, ועי' (ב"מ מ"ח פ"א), אשם מעילות, הנהנה מן ההקדש שוה פרוטה בשוגג, אשם שפחה חרופה, הבא על שפחה כנענית המיועדת לעבד עברי, אשם נזיר שנטמא במת, אשם מצורע ביום טהרתו. אשם תלוי. ספק שגג בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת קבועה (כריתות כ"ה פ"א) מביא אשם להגין עליו מן הפורענות עד שיודע לו שבודאי שגג: מכת מרדות. מלקות מדרבנן, דתניא (כתובות פ"ו פ"א) במה דברים אמורים (דסגי בארבעים) במצות לא תעשה (שכבר עבר) אבל במצות עשה כגון שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה וכו' היו מכין אותו עד שתצא נפשו. וכן ב"ד היו מכין ועונשין שלא מן הדין כדי לעשות סייג לתורה כהשוא מעשה באחד וכו' והביאוהו לבית דין והלקוהו (סנהדרין מ"ו פ"א) ועי' רמב"ם הל' סנהדרין פי"ח ה"ה ופכ"ד ה"ד, ומלקין על לא טובה השמועה (קדושין פ"א פ"א), וכן האוכל חצי שעור (רמב"ם פי"ד מהל' מאכלות אסורות ה"ב), וכל פטור אבל אסור לשבת היו מכין אותו מכת מרדות (רמב"ם ריש הלכות שבת), ואמירה לנכרי (שם פ"ו ה"א), ועוד

תקון תפלה

ואבותינו אשמנו וגו' צָרַרְנוּ (לא ידעתי טעם הנקוד הזה) וגו' תעינו תעבנו תעתענו מה נאמר לפניך וגו' מה נספר וגו' כל חדרי בטן ורואה כליות ולב ואין דבר נעלם וגו' יהר"מ ה' או"א וגו' (כמו ברמב"ם) ותסלח לכל פשעינו ועל חטא ש"ל בשגגה. ובזדון. בסתר. בגלוי. באנם. ברצון (כלם בווי"ו), ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עשה (ענש עשה). לא תעשה שנתק לעשה. לא תעשה. קרבן. מלקות ארבעים. מיתה. כרת. ארבע מיתות בית דין (כלם בווי"ו) וגו' על הגלוים לנו ועל שאינם גלוים לנו הגלוים לנו כבר אמרנום לפניך ה' אלהינו ושאינם גלוים לנו חטאנו על כלם ואתה יודע כל הנסתרות ככתוב וגו' כי אתה וגו' (כמו ברמב"ם) ומה שחטאתי מרק וגו' יסורים יהיו לרצון וגו'. ובסדורי הספרדים בערבית מתחילים הודוי אנא ה' או"א תבא וגו' אבל חטאנו אנחנו ואבותינו, ובתפלות היום מתחילים או"א תבוא וגו', ובמוסף

מנחה

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַלְקוּת אַרְבָּעִים:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מִיתָה בִּידֵי שָׁמָיִם:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם כָּרֵת וַעֲרִירִי (נ"א ועריות):

עץ יוסף

ומרמב"ם לא משמע כן (מ"א): **מיתה בידי שמים. כרת** כו'. החילוק שביניהם הוא. כי בידי שמים הוא פחות מן הכרת. שהכרת יש עליו עונש לאחר מיתה אם לא עשה תשובה כראוי. ומיתה בידי שמים אין לאחר מיתה עליו כלום. ורש"י כתב דמיתה בידי שמים ימיו נקצרים ואינו הולך ערירי. אבל כרת אית ביה ב'. ימיו נכרתים והולך ערירי בלא בנים. ומחויב מיתה בידי שמים מפורשים הם:

ענף יוסף

כתוב בספר חמדת הימים בעת אומרך כל אלה ישים לנגד עיניך אשר חכמים הגידו דאע"פ שבטלו סנהדרין דין ד' מיתות לא בטלו. מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו. ומי שנתחייב שריפה.

דובר שלום

י"ג מצות: **מלקות** ארבעים. מנוים ברמב"ם ז"ל הל' סנהדרין בפי"ט ר"ז במספר ולא נזכיר פה רק הנוהגין בזמה"ז. ואלו הן. הבא על אחותו. אחות אביו. אחות אמו. אחות אשתו. אשת אחיו. אשת אחי אביו. על הנדה. אוכל חלב. אוכל דם. אוכל חמץ בפסח. אוכל ביום הכפורים. עושה מלאכה ביום הכפורים. עושה ע"ז. פונה אל ע"ז. נודר בשם ע"ז. נשבע בשמה. נהנה מהם. העושה כחקותיהם. קוסם. מעונן. מנחש. החובר. דורש אל המתים. מוחק השם. וכיוצא בו הורס אבן מן המזבח או שורף עץ מן המקדש. האוכל בהמה טמאה. עוף טמא. דג טמא. שרץ העוף. שרץ הארץ. שרץ המים. רמש האדמה. תולעים שבפירות. נבילה. טריפה. אבר מן החי. גיד הנשה. בשר בחלב. המבשל בשר בחלב. אוכל תבואה חדשה קודם לעומר. אוכל ערלה. כלאי כרם. המעובת חמץ בפסח. חמץ אחר חצות. המקיים חמץ ברשותו כגון שחימץ עיסתו. שותה יין נסך. נזיר שגילח. שנטמא למת. זורע ארץ ישראל בשביעית. זומר. קוצר ספיח. בוצר. זורע ביובל. קוצר. בוצר. מכלה פאת שדהו. מעולל כרמו. מלקט לקטו. פורט כרמו ולא נתן לעני. לוקח שומר שכחתו. לוקח אם על בנים. זורע כלאים בארץ בזרעים. כלאי כרם בארץ. מרכיב אילנות כלאים בכל מקום. מרביע בהמה כלאים. מנהיג בכלאים. חוסם בהמה בעת המלאכה. שוחט אותו ואת בנו. הממשכן חבירו בידו ולא החזיר לו העבוט. חובל אלמנה ולא החזיר המשכון. חובל כלים שעושין בהם אוכל נפש. עד זומם שאין בו תשלומין. מכה חבירו הכאה שאין בה שוה פרוטה. מוציא שם רע שנמצא דברו שקר. מקלל חבירו בשם. נשבע לשקר. נשבע לשוא. מחלל נדרו. יוצא חוץ לתחום בשבת. עושה מלאכה ביום טוב. מקיף פאת הראש. מקיף פאת הזקן. שורט על המת. קורח קרחה על המת. כותב כתובת קעקע. לובש שעטנז. קוצץ אילני מאכל דרך השחתה. איש שלבש מלבוש אשה. אשה שלבשה מלבוש איש. כהן שנטמא למת. כהן שקידש אשה זונה ובעלה. כהן שקידש גרושה או חללה ובעלה. מחזיר גרושתו אחר שנתקדשה. הנושא זקוקה ליבם. הבא על הקדשה. ממזר שנשא בת ישראל ובעל. פצוע דכה שנשא בת ישראל ובעל. מסרס איש וכן שאר זכרי בהמה חיה ועוף. אונס שגירש אנוסתו ולא החזירה. מוציא שם רע שגירש אשתו ולא החזירה. הקרב אל עריות בדרך מדרכי זנות. המתחתן בעממין: **מיתה** בידי שמים. זר שאכל חלה. אוכל עיסה שלא הורמה חלתה. ועוד ע"ז חייבי מיתה שאינן נוהגין בזמה"ז ומפורשים ברמב"ם ז"ל פי"ט מהל' סנהדרין: **כרת** וערירי. כל האמורים למעלה

עיון תפלה

הלכה בקדושין (י"ב ע"ב) ובדוכתין טובא. ופירוש מרדות מוסר חכמים דתרגום מוסר מרדותא: **מלקות ארבעים**. הם מלקות דאורייתא, ואע"ג דאינן אלא ל"ט לישנא דקרא נקט ארבעים יכנו (דברים כה, ג): **מיתה בידי שמים**. אותן דחשיב בברייתא (סנהדרין פ"ג ע"א) ואלו שבמיתה האוכל את הטבל וכו', ושם (פ"ט ע"א) המוותר על דברי נביא וכו', ובברכות (ד' ע"א) כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה (בידי שמים), ושם (י"א ע"א) עבר כדברי ב"ש חייב מיתה (בידי שמים), ובעירובין (ס"ג ע"א) המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ביד"ש), ובנדה (י"ג ע"א) כל המוציא ש"ז לבטלה חייב מיתה (בידי שמים), וכיוצא בהם הרבה: **כרת וערירי**. י"ג עריות. והחמור המור אחרון עדוי. כרת היא כריתת הנפש בעוה"ב, והעד מצות מילה, כל זמן שהוא חי עדיין לא ביטל מצוה זו, ואינו חייב כרת אלא כשמת ערל. ובמכילתא בא (שמות יב, טו) ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה (מעולם הבא), מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל מלפני אני ה' (ויקרא כב, ג). כ"מ שהוא רשותי. והם ל"ו כריתות השנוין בריש מס' כריתות: **ערירי**, היא המיתה בלא בנים כערער בערבה:

תקון תפלה

מנחה ונעילה מוסיפים בו **אבל חטאנו** „עוינו ופשענו" אנחנו ואבותינו, אשמנו וגו' דברנו דפי ולשון הרע העוינו וגו' זדנו זנינו חמסנו חמדנו טפלנו שקר ומרמה יעצנו עצות רעות כזבנו לצנו לוצצנו מרדנו מרינו נאצנו נאפנו (מוסיף על זנינו האמור למעלה דתנא דבי ר"י לא

תנאף

ארבע

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין *)
סְקִילָה. שְׂרֵפָה. הֶרֶג. וְחֶנֶק. עַל מִצְוַת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה.
בֵּין שֶׁיֶּשׁ־בָּהּ קוּם עֲשֵׂה. וּבֵין שֶׁאֵין בָּהּ קוּם עֲשֵׂה. אֶת־הַגְּלוּיִם
לָנוּ וְאֶת־שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ. אֶת־הַגְּלוּיִם לָנוּ כְּבָר אֲמַרְנוּם לְפָנֶיךָ וְהוֹדִינוּ
לְךָ עֲלֵיהֶם. וְאֶת־שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ. לְפָנֶיךָ הֵם גְּלוּיִם וִידוּעִים. כַּדָּבָר

*) כתב אבודרהם שבסדור רב עמרם גאון ורב סעדיה גאון כתיב סקילה שרפה סמוך עם מה שלפניו בלא פירוד עכ"ל, ולא טוב עשו המדפיסים שהפרידו בין הדבקים.

עץ יוסף

סקילה. הוא הבא על האם וכו'. על הזכור והמחלל את השבת והמקלל אביו ואמו ושאר הנזכר בפרק ד' מיתות: שרפה. הבא על אשה ובתה חמותו כו' כמבואר פרק אלו הן הנשרפין: הרג. הוא ברוצח כנודע: חנק. הוא במכה אביו ואמו והבא על אשת איש וגונב נפש מישראל כמפורש בפרק הנחנקין: בין שיש בה קום עשה. היינו לאו הניתק לעשה: ובין שאין בה קום עשה. היינו לאו שאינו ניתק לעשה: כבר אמרנום לפניך. שעד עתה פרטנו הגלויות לנו:

ענף יוסף

או נופל בדליקה ונשרף או נחש מכישו. ומי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטים באין עליו. ומי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי למתנא ליצלן. וזה עיקר גדול שצריך האדם לשים אל לבו להתפלל אליו יתברך להציל ממות נפשו. ולא עוד אלא ממיתה משונה רחמנא ליצלן ע"כ:

דובר

למעלה בחייבי מיתות. ונוסף עליהם מגדף ומבטל מילה: סקילה. הבא על האם. על אשת אב. על כלתו. על נערה המאורסה, על הזכור. השוכב עם בהמה. אשה המביאה בהמה עליה. מגדף. עובד ע"ז. נותן מזרעו למולך. בעל אוב. בעל ידעוני. מסית. מדיח. מכשף. מחלל שבת. מקלל אביו או אמו. בן סורר ומורה:

שלום

שרפה. בת כהן שזנתה תחת בעלה. בא על בתו. על בת בתו. על בת בנו. על בת אשתו. על בת בתה. על בת בנה. על חמותו. על אם חמותו. על אם חמיו בחיי אשתו: הרג. רוצח. נדח: חנק. הבא על אשת איש. חובל באביו או באמו. גונב נפש מישראל. זקן ממרא. נביא שקר. מתנבא בשם ע"ז. וסימנם זמ"ן חג"א:

עיון תפלה

ארבע מיתות ב"ד. דתני ר"ח (כתובות ל' ע"ב) מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שבטלו סנהדרין דין ארבע מיתות לא בטלו: סקילה שריפה הרג וחנק. שהם לן כת"ק דר' שמעון (סנהדרין מ"ט ע"ב): על מצות עשה. שב למעלה על מה שהתחיל. וכן יהי רצון מלפניך שתכפר לנו על כל חטאתינו, על עברת מצות עשה ועל עברת מצות לא תעשה, בין שיש בה בהלא תעשה קום ועשה דהיינו לאו הניתק לעשה כנותר שכתוב בה ולא תותירו וגו' והנותר וגו' באש תשרופו (ופי' סוגיא דמכות ט"ז פ"א), ובין שאין בה קום עשה דהיינו לאו גרידא: את הגלוים לנו. תכפר לנו את החטאים הגלוים לנו. ומצינו בפר נקשר ביחס הפעול פשעינו אתה תכפרם (תהלים סה, ד): והודינו לך עליהם. והתודינו לפניך עליהם באשמנו ועל חטא ועל חטאים, מלשון ומודה ועוזב

תקון תפלה

תנאף לא יהא בך נאוף בין ביד בין ברגל (נדה י"ג ע"ב) ותניא שמעון בן טרפון אומר אזהרה לעוקב אחר נואף מנין ת"ל לא תנאף (שבועות מ"ז פ"ב); ד"א זנות בפנויה שנאמר (ויקרא יט, כט) אל תחלל את בתך להזנותה, ונאוף באשת איש שנאמר (שם כ, י) ואיש אשר ינאף את אשת איש) נשבענו לשוא ולשקר סררנו וגו' תעינו ותעתענו וסרנו ממצותיך וגו' הלא הנסתרות והנגלות וגו' כל חדרי בטן רואה כליות ולב אין כל דבר נעלם וגו' עיניך יהר"מ ה' או"א שתרחם עלינו ותמחל לנו את כל חטאתינו ותכפר לנו את כל עונותינו ותמחל ותסלח לכל פשעינו, על חטא ש"ל באנס. בבלי דעת. בגלוי. בדעת ובמרמה. בהרהור הלב. בודוי פה. בזדון. בחזק יד. בטמאת שפתים. ביצר הרע. ביודעים ובלא יודעים (ממה שאנו רואים שהספרדים אינם כופלים את האלפא ביתא וכאן כפלו את היו"ד, נראה שהם מפרשים ידעים ולא יודעים על חטא היצר הרע, על חטא שחטאנו לפניך מה שנמשכנו אחר היצר הרע בהיותנו יודעים שזו היא עצת היצר, ועל חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע שעשינו מעשים כאלה אשר לכאורה הם מעשים מותרים או גם מעשים טובים ולא היינו יודעים או עשינו עצמנו כלא יודעים שהנחש כרוך בעקביהם, ודוגמאות לזה יכול כל אדם למצוא בנפשו). בכחש ובכזב. בלשון הרע. במראית העין. במזיד (מזיד הוא באור על מראית העין, כי הא דאמרינן (ככא כתרא נ"ז פ"ב) ועוצם עיניו מראות ברע זה שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה, ומבעי ליה למינס נפשיה ולא

שֶׁנֶּאֱמַר. הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהַי. עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְדַאי וְעַכְשָׁו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי. עָפָר אֲנִי בְּחַיָּי. קַל וָחֹמֶר בְּמִיתָתִי. הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא

עץ יוסף

ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח. כן הוא הנוסחא באבודרהם. ויש אומרים ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלא אתה. וכתב רבינו סעדיה המוסיף אלא אתה אחר שאומר ומבלעדיך טועה הוא: עד שלא נוצרתי. פי' קודם שלא נוצרתי איני כדאי לא הייתי חשוב והגון להיות נוצר: איני כדאי. פי' אינני כמו שהוא טובת היצירה. כמו והמלאכה היתה דים פי' שוה לכל צרכם: ועכשו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי. כי מה אני ומה חשיבותי: ק"ו במיתתי. שאני עפר: יהי רצון כו' שלא אחטא עוד. כלומר לסייעני שלא אחטא. ע"ד מאמרם ז"ל הבא

ענף יוסף

כתוב בספר חמדת הימים וז"ל ביהי רצון שלא אחטא יוסיף מקודם זה הנוסח. וצריך הייתי לומר שוב לא אעשה. לולא כי יגורתי מהיצר הרע כי הוא מאש ואני בשר ודם ולא אוכל לו. ואז אהיה מוסיף ע"י חטאתי פשע. אבל יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי

עיון תפלה

ועוזב ירוחם (משלי כח, יג), המודה שפשע ועוזב אותו ולא יפשע עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו: הנסתרות. (דברים כט, כח): עד שלא נוצרתי. עי' מש"כ בתקון תפלה לברכות השחר פיסקא לעולם יהא אדם ד"ה עד שלא נברא העולם שכן הוא לשון חז"ל: איני כדאי. לא הייתי שוה וראוי להיות נוצר, כדאמרינן (עירובין י"ג ע"ב) נוח לאדם שלא נברא יותר משנברא; ואע"פ שהאדם בכלל היה מוכרח להיות נוצר שהרי הוא תכלית כל היצירה כולה, מ"מ כל אדם בפרט יכול לומר על עצמו שאני לפי מעשי והנהגתי לא הייתי כדאי לעולם, כי הפסדתי וקלקלתי אותו יותר מאשר תקנתיו: ועכשו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי. שפשטתי ומשמשתי את כל מעשי ומלאתי שמעשי הטובים ומעשי הרעים שוקלים עין בעין, לא אלו יתר על אלו ולא אלו יתר על אלו, רבא לטעמיה (התפלה הזאת היא תפלת רבא בתר צלותיה) (ברכות י"ז ע"א) דאמר (שם ס"א ע"ב) כגון אנו בינונים, ומאחר שאני בינוני ולא העדפתי במעשים טובים אם כן לא הרויח העולם ביצירתי: עפר אני בחיי ק"ו במיתתי. כמו שנאמר (בראשית ג, יט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב: הרי אני וגו'. דברי כבושין לרדות את הלב: שלא אחטא עוד. [ע"ד הבא ליטהר

תקון תפלה

ולא אנס והסתכל במזיד, אבל כל היכא דלא אפשר ולא קמכוין פטור (פסחים כ"ה ע"ב) — בנשך ובמרבית. בסתר. בעינים רמות. בפתחון פה. בצעדי רגלים. בקשיות ערף. ברכילות. בשגגה. בתמהון לבב. על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם ודאי ותלוי עחשח"ע קרבן עולה ויורד. עולה. חטאת קבועה. מיתה בידי שמים. כרת. מלקות ארבעים. מכת מרדות. נדוי. ארבע מיתות ב"ד וגו' ובין שאין בה קום עשה בין שגלוים לנו ובין שאינם גלוים לנו וגו' כבר אמרנום לפניך ה' או"א ואת שאינם גלוים לנו הכל גלוי וצפוי לפניך ה' אלהינו כמו שנאמר הנסתרות וגו' לשבטי ישרון ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלהי עד שלא וגו' הרי אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי ככלי וגו' וכלמה וצריך הייתי לומר שוב לא אעשה לולא יגורתי מהיצר הרע כי הוא מאש ואני בשר ודם ולא אוכל לו ואז אהיה מוסיף על חטאותי פשע אבל יהר"מ ה' אלהי ואלהי אבותי שלא אחטא עוד וגו' מחוק ברחמיך וגו'. ונוסח אבודרהם או"א תבא וגו' לומר לפניך ה' אלהינו צדיקים וגו' אבל חטאנו אנחנו ואבותינו אשמנו וגו' סרנו ממצותיך וממשפטיך ולא שוה וגו'. מה נאמר וגו' מה נספר וגו' שחקים הנסתרות והנגלות וגו' (כספרדים) מלפניך ה' אלהינו שתמחל לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל וגו' (כספרדים, אלא שהוא מחלק על חטא וגו' ביודעים על חטא וגו' בלא יודעים) — במראית העין. בנשך ובתרבית. בשיח שפתותינו — בסתר וגו' (כספרדים) — בצעדי רגלים. בקפיצת יד. ברצון. בשגגה. בתמהון לבב. על חטאים וגו' אשם. קרבן. חטאת. מיתה בידי"ש. כרת. מלקות ארבעים. ארבע מיתות

אֶחֱטָא עוֹד. וּמַה־שֶּׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. אֲבָל לֹא עַל־יְדֵי יִסּוּרִים וָחֳלָיִם רָעִים:

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלהי כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ־לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

עץ יוסף

הבא ליטהר מסייעים אותו: מרק. ענין שטיפה והדחה. כמו ומורק ושוטף במים. כלומר הפרע ממני אך ברחמים. ובקשה זו היא שנויה בברכות בסוף פרק היה קורא בתורה. וכתוב בספר משפט צדק סימן פ"ג שמה שאנו מבקשים אבל לא ע"י יסורים וכו' הכונה אותן יסורין אשר באים על האדם לנקמה מהשי"ת. היינו כשהוא נמאס בעיני הבורא ח"ו שולח עליו יסורין כדי שיהיה כלה ובטל מהעולם רחמנא ליצלן. אבל יסורים הבאים לנקות אותו מהחטא כדי שיהיה זך ונקי. או לסבות אחרות טובות להגדיל זכות וכיוצא. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה עכ"ל:

ענף יוסף

אבותי שלא אחטא וכו'. וכן כ' בספרים ישנים והאחר־הדבל יען לפי הנוסח שלנו אין קשר לדבריו עכ"ל:

כתוב בספר חמדת הימים יהא זהיר לומר אלהי נצור לשוני כו' אחר אלהי עד שלא נוצרתי כו'. כי למה יגרע יוה"כ משאר הימים מלאומרו. כי כל דבריו טובים ונכוחים ומעוררים לבו של אדם ליראה ולאהבה את השם הנכבד והנורא במצות וביראה. אלא שטעו המדפיסים וסברו כי אלהי עד שלא נוצרתי הוא במקום אלהי נצור. לכן נכון לומר יהיו לרצון אחר אלהי עד שלא נוצרתי ושוב אחר אלהי נצור כו' יאמר גם כן יהיו לרצון אמרי פי כו':

ולמקללי נפשי תדום. הכונה כי במקום קדושה אין כעס ורוגז שורה. רק במקום שריית טומאה. וכמו למעלה במחנה קדושים נאמר כולם ברורים אין ביניהם שנאה ותחרות. וכן למטה במקום קדוש אין כעס. ולכן תפלתנו להסיר כעס כי אם אהבה אחוה ושלום. וזו אות על רב קדושת השם בנו. כי לפי גודל קדושת המקום יותר ימעט הכעס ויתרבה השלום והאהבה. וזהו ולמקללי נפשי תדום שהוא למעט מדת הכעס והרון כי אם אהבה וזהו לאות על קדושה:

עיון תפלה

ליטהר מסייעין אותו (יומא ל"ח ע"ב)] שתסיר ממני הסבות המכריחות אותי לחטוא, כמו לבי האבן וטרדות הזמן, ותעמידני על הבחירה החפשית, ואז אסבל שאתקן את אשר עותי עד היום:

תקון תפלה

מיהות ב"ד וגו' (כספרדים בלי תיבות ואלהי אבותינו) וצפוי לפניך ה' אלהינו וחטאנו על כלם (והוא מוחק אח"כ תיבות וחטאנו על כלם מסדור תפלתו) כמו שנאמר וגו' (כספרדים) לפניך ה' אלהי ככלי וגו' שלא אחטא ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים; ונוסח רבינו צדקיה הרופא בשבלי הלקט השלם סי' ש"ש וסי' ש"כ אומר בסדר הודוי אבל אנחנו חטאנו ואינו מזכיר אבותינו. ובסדור רב סעדיה גאון קורא תגר על האומרים בחתימה אין לנו מוחל וסולח אלא אתה ומוחק שתי התיבות האלה. ובימים קדמונים היו קהלות שנהגו לחתום סדר הודוי בחתימת ברכה בא"י האל (כן מצא אבן הירחי ז"ל בסדורים ישנים עי' מנהיג הלכות צום כפור סי' נ"ג, וכן גרס רש"י (יומא פ"ז ע"ב) בד"ה אינו חותם, ואבודרהם דף ק"ו ע"א גריס המלך) הסלחן. ורבינו סעדיה גאון כתב שכל מי שחותם בודוי טועה הוא, וכתב אבודרהם הטעם שאם יחתום בודוי הוו להו שמונה ברכות בתפלה ואנן שבע תנן:

בערבית אחר שמו"ע אומרים בשבת ויכולו. מגן אבות. המלך הקדוש. וחותם מקדש השבת וא"א ב"מ. וש"ץ מתחיל בנעימות יעלה תחנונינו. ומסיים א"מ אם הוא חול. ובשבת א"א. לדוד מזמור. ק"ש. עלינו. ק"י. שה"י כולו. שה"כ בפתיחת הארון. ק"י. ויש גומרים ספר תהלים: **יש** נשרים כל הלילה זכר למקדש. וטוב הדבר למי שכחו יפה ומובטח בעצמו שלא יטרוד למחר בתפלתו ולא יזיק לו בתעניתו. דאל"כ יצא שכרו בהפסדו. ולא יתעטף עצמו בכרים וכסתות המחממים. ויסיר הפוזמקאות מרגליו קודם השינה. ויזהר שלא יכסה אותן בדבר המחמם ח"ו. ויזהר מאד קודם השינה לנקות גופו מנקבים גדולים וזהו ג"כ זהירות להנצל מטומאת קרי ר"ל בעת השינה. וקודם יזהר לומר הד' מזמורים הראשונים של תהלים ויש בהם ש"ו תיבות וד' מזמורים יעלה למנין קרי. ויקרא ק"ש שעל המטה. וברכת המפיל בכונה עצומה. והישן בבית הכנסת יישן במערב. ויזהר להכין אצלו מים. גם כלי אחר שיוכל לרחוץ ידיו תיכף אחר השינה ולא ילך ד' אמות בלא נט"י ח"ו ביום הכפורים יום הנורא. הרואה קרי ביום הכפורים ידאג כל השנה כולה שמראים לו שלא קבלו תעניתו והשביעוהו במה שבידם להשביעו. כעבד שמוזג כוס לרבו ושפך לו הקיתון על פניו *). ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן עוה"ב ויראה זרע ויאריך ימים. וכתב הלבוש ויש פנים ג"כ לאידך גיסא שכשעלתה לו השנה אדרבה ידאג יותר ויפשפש במעשיו ויתקנם שמא קיבל זכיותיו ושחטו על חייו ונשאר ערום ממצות שכבר קיבל שכרו עכ"ל. ועיין בא"ר. כתוב בספר עשרה הלולים אלו עשרה מזמורים בתהלים שצריך לאמרם ביום שאירע לו מקרה בלתי טהור ח"ו. וצריך לומר באותו יום דוקא ובודאי יתוקן העון עי"ז. ואלו הן. ט"ז. ל"ב. מ"א. מ"ב. נ"ט. ע"ז. צ'. ק"ה. קל"ז. ק"נ עכ"ל. וכתבו בספרים הקדושים מי שמתודה באותו יום שאירע לו וטובל במקוה באותו יום ומתענה באותו יום דוקא אזי נמחה אותו מזיק שנברא מאותו עון ובזה מעבירו מן העולם לגמרי. אבל הרואה קרי ביוה"כ אסור לו לרחוץ או לטבול אע"פ שרגיל בזה כל השנה. אלא אם לח הוא מקנחו במפה ודיו. ואם יבש או נתלכלך [illegible] רוחץ מקומות המלוכלכים שבגופו: **כתב** עמק ברכה דף כ"ט משום ונשלמה פרים שפתינו מנוה רבה שילמוד ביוה"כ משניות מסכת יומא עם פירושיהם שבה מוזכר עבודת יוה"כ. גם נכון ללמוד בש"ס בסוף יומא מהמאמרים המדברים ממעלת התשובה. ודע כי כל מאמר ומאמר מדברי רז"ל כולל הרבה עניינים מתשובה ומוסרים אשר לא הוצרכו המחברים לכתוב על כמה דפין. על כן צריך לתת לב במאמרי רז"ל ללמוד וללמד ולעשות ולקיים עכ"ל: **שחרית** משכימין לבית הכנסת כדי לקרות ק"ש בזמנה. ויזהר שלא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי אצבעותיו ומברך ענט"י. ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים. אם הטיל מים ושפשף הניצוצות או עשה צרכיו מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. אסור לרחוץ פיו ביוה"כ: כתב מהרי"ל הכהנים כשהן עולין לדוכן אז יטלו ידיהם נטילה גמורה עד הפרק וכן היה קידוש כהנים במקדש: **יזהר** מאד לומר הי"ג מדות בכונה עצומה. כי אמירתם מעוררים רחמים גדולים בעולמות העליונים. **והזכרתם** היא סגולה נפלאה לכפרת העונות. וכשישמע שהתחילו הצבור לומר הי"ג מדות אף אם הוא עדיין לא סיים הסליחה יפסיק באמצע ויאמר הי"ג מדות עם הצבור. ויתחיל מפסוק ויעבור ה' על פניו ויקרא. ולא כמו שנוהגין להתחיל מתיבת ה' ה' אל כו'. ואת מספר ששה ועשרים פעמים ויעבור ביוה"כ ימלא כאשר הובא בטור סימן תר"ך. בערבית ה' פעמים. בשחרית ה'. במוסף ז'. במנחה ו'. בנעילה ג'. וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל. שהם עולים כ"ו כמספר הוי"ה ב"ה ואין לזוז ממספר זה (יוש"ה): **מוציאין** ב' ס"ת ואומרים י"ג מדות. רבש"ע. ואף אם חל בשבת אומרים הרבש"ע אף במקום שאין אומרים בר"ה שחל בשבת מ"מ ביוה"כ שחל בשבת אומרים אותו (משה אפריס). ואני תפלתי. בריך שמיה. שמע כו'. על הכל. באחת קורין אחרי מות ששה גברי עד את משה. בשבת ז' גברי. מניח ס"ת ב' אצל הא' ואומר ח"ק. מגביה וגולל. וקורא בשניה בפרשת פינחס ובעשור לחדש. ומפטירין בישעיה ואמר סולו סולו עד כי פי ה' דבר ומברך לאחריה. ואין אומרים מלך מוחל וסולח. אלא ודברך אמת וקיים לעד. ויזהר מהיסח הדעת ח"ו בעת הקריאה. וגם ההפטרה יקרא בכונה עצומה ויעורר לבו אל המוסר והתוכחה הנאמר בה. ויקבל על עצמו קבלה אמיתית לקיים מה שנאמר בה. כי לכן נתקנה ההפטרה זאת ביום הדין הנורא הזה. אם הוא שבת אומרים יקום פורקן ומי שברך: **כתב** הכל בו הטעם שקורין ביוה"כ בפרשת אחרי מות כדי שיתנו אל לבם השומעים כמה צריך אדם להזהר מן החטא שהרי אהרן כו' לא עמדה לו זכותו במיתת שני בניו הגדולים על שחטאו כו'. וכן בזוה"ק ז"ל ומיתתהון דצדיקייא מכפרא על חובי דרא. ועל דא פרשתא דבני אהרן ביומי דכפורי קרינן לה כו'. ובזהר פ' ויקרא דף נ"ז איתא דלכן נזכרה מיתתן של בני אהרן ביום הכפורים שבשעה' שבית המקדש חרב שאין שני שעירים זכרון מיתת שני בני אהרן מכפרים. לכן מזכירים עם קרבנות יוה"כ. וכתב בכתבי הערים וזה לשונו ובאמת שאין צריך טעם על קריאת פרשה זו ביום הכפורים שהרי הדבר מבואר שכל עצמו של יום ועבודתו ושביתתו ועינויו כתוב בפרשה זאת. אך ר"ל ע"ד שאחז"ל למה נסמכה מיתת בני אהרן ליוה"כ לומר לך מה יוה"כ מכפר וכו' ור"ל גם בזה שהתורה סמכה מיתתם לפרשה זו כי יום זה יום הכפורים הוא שמכפר עם התשובה ולזה התחיל במיתת בני אהרן שיש בזה התעוררות גדולה לתשובה וגם זכר למיתת צדיקים שמכפר עון: **נוהגין** אנשי מעשה למרר בבכי בעת קריאת הפסוק אחרי מות שני בני אהרן. ולהוריד דמעות על פטירת הצדיקים האלה. והוא סגולה נפלאה לכפר עון ושלא ימותו בניו בחייו. והעיקר בזה שע"י זה יתן לב לשוב מעבירות שבידו והאזי יתן אל לבו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר. ואם צדיקים כאלה פגעה בהם מדת הדין על חטא קל כאשר חכמים הגידו. רק הקב"ה דקדק עם הצדיקים כמ"ש בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד. וכן דרשו חז"ל נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך בשעה שהקב"ה עושה דין במקודשיו מתיירא ומתעלה ומתקלס. ומה יענו מלאי עון. הלא המס ימס לבב אנוש אשר עצמו חטאיו. ופשעיו רבו מלמנות. ואשמתו גדלה עד לשמים. והרי זה בכי יתן ויצטער על מיתת הצדיקים. וגם ישתתף ויצר בצרת אביהם אהרן קדוש ה'. כי

*) והאריך לזה עי' בק"נ פ' יוה"כ מ"ש בשם האר"י ז"ל. ואם עלתה לו שנה יאמר נוסח התפלה המובא בק"נ שם. המגיה

תקריבה אותו כאלה. ויתן מורך בלבבו לבב האבן. ויעתר אל ה' וירצהו וישוב אל ה' וירחמהו. ותהיה תשובתו רצויה ומקובלת ביותר בעת ההיא בזכות הצדיקים הללו (שערי אפרים): **מילה** ביום הכפורים מלין אחר קריאת התורה. דבגילוי שכינה הבאה מחמת המילה ראויה להיות אחר קריאת התורה. ואחר המילה אומרים אשרי (לבוש א"ר דרך החיים). ומברכין על הכוס. ונוהגין ליתן הכוס לתינוק הנימול. אבל לתינוק אחר אין ליתן. משום דבכוס של מצוה חיישינן דלמא אתי למיסרך. וצריך ליתן לתינוק הנימול לשתות מן הכוס חוץ ממה שנותנין לו כשאומר בדמיך חיי (לבוש ומ"א וס"ז). כתב קיצור של"ה אסור לעשות מילה ביוה"כ ביין או שום משקה. רק ימצוץ בפה בלא משקה (א"ר): **מזכירין** נשמות לפי שהזכרת המיתה שובר לבו של אדם ומכניע יצרו (כל בו). ועוד כדי לזכור זכות המתים. ונודרים צדקה בעדם. כי גם הם צריכים כפרה ומתכפרים בצדקה שנותנים בעדם (ועיין מה שכתבתי סמך לזה בתפלת שבת). עוד יש סמך מדכתיב בפרשת חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר וסמיך ליה ונתנו איש כופר נפשו לה'. וכ"ת מה זכות יש למת שהחיים נותנים צדקה בעבורם. יש לומר כי הש"י בוחן לבות החיים ואגב זוכר מעשה המתים ואומר אם היה אותו המת בחיים היה ג"כ נותן צדקה. ואגב זוכר לו זכותו. ואם היה עני אותו המת אם היה לבו טוב והיה נותן לרצונו אם היה לו. אז תועיל לו קצת. כי החי יכול לבקש להקל דין המת כדוד המלך ע"ה על אבשלום. וכר' מאיר על אחר. הילכך נותנים לכבודם כדי שגם הם אם היו הם צדיקים יהיו מליצים על צאצאיהם וקרוביהם. כתבו הספרים לכן נקרא יום הכפורים לשון רבים משום שהוא יום כפרה לחיים ולמתים: **מה** שנהגו כשאומרים יזכור יוצאים מבית הכנסת אותן שיש להם אב ואם. אפשר שטעם המנהג לפי שהכל אומרים יזכור ועסוקים בדבר זה ואלו יהיו שותקים אמרינן בברכות כה"ג שלא יהיו הכל עסוקים כו'. וקצת יש לחוש לעין הרע בכה"ג. וכדאמרינן ביבמות דף ק"ו אית לך אבא ואמא במתא. א"ל אין. יהב בהו עיניו ושכיב ע"ש (פתחי שערים):

הזכרת נשמות

נוהגים בתפלות ישראל להזכיר נשמות אחר ברכות ההפטרה ביום כפור ובשלש רגלים:

מי שאין לו אב יאמר זה:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אָבִי מוֹרִי (פלוני בן פלונית) שֶׁהָלַךְ לְעוֹלָמוֹ. בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בַּעֲדוֹ. בִּשְׂכַר זֶה תְּהֵא נַפְשׁוֹ צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמַת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן. וְנֹאמַר אָמֵן:

מי שאין לו אם יאמר זה:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אִמִּי מוֹרָתִי (פלונית בת פלונית) שֶׁהָלְכָה לְעוֹלָמָהּ. בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בַּעֲדָהּ. בִּשְׂכַר זֶה תְּהֵא נַפְשָׁהּ צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמַת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן. וְנֹאמַר אָמֵן:

בעבור אב ואם הזקנים ויתר הקרובים יאמר זה:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אָבִי וְאִמִּי זְקֵנַי וּזְקֵנוֹתַי דּוֹדַי וְדוֹדוֹתַי בָּנַי וּבְנוֹתַי אַחַי וְאַחְיוֹתַי בֵּין מִצַּד אָבִי וּבֵין מִצַּד אִמִּי שֶׁהָלְכוּ לְעוֹלָמָם. בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בַּעֲדָם. בִּשְׂכַר זֶה תִּהְיֶינָה נַפְשׁוֹתָם צְרוּרוֹת בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמַת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן. וְנֹאמַר אָמֵן:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת (פב"פ) וְנִשְׁמַת כָּל־קְרוֹבַי וּקְרוֹבוֹתַי הֵן מִצַּד אָבִי וְהֵן מִצַּד אִמִּי. הֵן שֶׁהוּמְתוּ הֵן שֶׁנֶּהֶרְגוּ הֵן שֶׁנִּשְׁחֲטוּ וְשֶׁנִּשְׂרְפוּ וְשֶׁנִּטְבְּעוּ וְשֶׁנֶּחְנְקוּ *) עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם. בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בְּעַד הַזְכָּרַת

*) וְשֶׁנֶּחְנְקוּ, כנ"ל הנו"ח סגולה בסלם שֶׁנֶּהֶרְגוּ.

נִשְׁמוֹתֵיהֶם. וּבִשְׂכַר זֶה תִּהְיֶינָה נַפְשׁוֹתֵיהֶם צְרוּרוֹת בִּצְרוֹר הַחַיִּים. עִם נִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה. וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן. וְנֹאמַר אָמֵן:

לזכר אל מלא רחמים שוכן במרומים. המצא מנוחה נכונה. (תחת) [על] כנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים. כזוהר הרקיע מזהירים. את נשמת (פב"פ) שהלך לעולמו. בעבור שבלי נדר אתן צדקה בעד הזכרת נשמתו. בגן עדן תהא מנוחתו. לכן בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו. ה' הוא נחלתו. וינוח בשלום על משכבו. ונאמר אמן:

לנקבה אל מלא רחמים שוכן במרומים. המצא מנוחה נכונה. (תחת) [על] כנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים. כזוהר הרקיע מזהירים. את נשמת (פב"פ) שהלכה לעולמה בעבור שבלי נדר אתן צדקה בעד הזכרת נשמתה. בגן עדן תהא מנוחתה. לכן בעל הרחמים יסתירה בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתה. ה' הוא נחלתה. ותנוח בשלום על משכבה. ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את ר' (פב"פ) בעבור שנדב צדקה בעד הנשמות שהזכיר היום לכבוד המקום ולכבוד התורה ולכבוד הרגל (ביו"כ ולכבוד יום הדין). בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה (ביו"כ ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין) וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו (בשלש רגלים ויזכהו לעלות לרגל) עם כל ישראל אחיו. ונאמר אמן:

ואומרים אב הרחמים. אשרי. יהללו. ומחזירין הספר תורה, ובנוחה יאמר וכו':

[מט"א אפרים] אח"כ אומר הש"ץ התפלה לפני התיבה שנתקן לש"ץ. ויש לומר באימה ובהכנעה בבכי ובתחנונים להתעורר הלב שהוא הולך לפני מלך גדול ונורא שימחול לאשר חטא ופשע ויקבל ברחמים וברצון את תפלתו ויחמול על עמו. ולבב איש בקרבו המס ימס בהעלותו על לב שבזמן שביהמ"ק היה קיים היה הכה"ג עוסק בעבודה בחיל ורעדה ומחשבה טהורה ונקי' וכבוד ה' חופף עליו כל היום. ועתה בעונותינו הרבים שחרב בית המקדש הוא נכנס במקומו להעתיר ולרצות לכלות פשע ולהתם חטאת ואיך לא יקרע סגור לבו או אז יכנע לבבו הערל אם אבן הוא נמוח ידכה ישוח בתפלותיו עד שיתפקקו כל חוליותיו ויהיו עיניו תלויות ומיחלות לרחמי שמים לתת נפשו בשאלתו ועמו בבקשתו. ואל שדי יתן להם רחמים. ויש הזנים שיש להם קול ערב מנגנים קולם קצת באמירת התפלה בשפה ברורה ובנעימה בקול בכיית לעורר לב העם וע"י זה הצבור מתעורר יותר בתפלתם. ואעפ"כ לא יאריך הרבה. כי ע"פ הרוב בעת הזאת כבר הוא קרוב לשבע שעות שעל היום (ושעות הללו הם שעות זמניות כמבואר בשו"ע בסי' רל"ג ורפ"ו) וצריך להתפלל מוסף קודם שבע:

תפלת מוסף ליום כפור

כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:
אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מוֹרִיד הַטָּל: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:
מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:
וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:
אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:
לְדוֹר וָדוֹר הַמְלִיכוּ לָאֵל כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ:
וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלֶךָ:
וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. (כְּמוֹ) שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:
וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהוָה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:
וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כֶּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:
וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהוָה׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב

וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה וְאֶת־יוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה וְלִמְחָל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו. מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי. וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ.

ענף יוסף

ואין אנחנו יכולים. בסדורים הישנים היה כתוב כאן ואין אנו. וכן בברכת המזון על הכל ה' אלהינו אנו מודים. וכן בתפלת השחר מה אנו מה חיינו. וראיתי בא"ר שכתב בברכת המזון שצ"ל אנחנו מודים לך שאנו הוא לשון אניות כמו ואנו הדיגים (ישעי' יט,ח). ולכן הגיהו בכל המקומות אנחנו במקום אנו. ובאמת תיבת אנו איננה בכל המקרא רק הוא לשון חכמים ועיין ברד"ק (ירמיה מב, ו). אבל ואנו עם וא"ו מצינו במקרא ב' פעמים אבל אינות כמו ואנו הדיגים. ואנו ואבלו פתחיה (ישעיה ג, כו). ולכן בעלינו לשבח צ"ל ואנחנו כורעים ולא ואנו כורעים:

תקון תפלה

ומפני חטאינו. נוסח רב עמרם בתפלת מוסף או"א מפני חטאינו וכו' על ידי משה עבדך מפי כבודך עלינו לשבח וכו' מתחת ואין עוד אוהילה לאל וכו' מענה לשון וכו' צורי וגואלי או"א מחל לעונותינו וכו' לפני ה' תטהרו או"א יעלה ויבוא וכו' חנון ורחום אתה או"א מלוך על כל העולם וכו' בכל ממשלה קדשנו וכו' ולעונות עמו ישראל וכו'. ונוסח הרמב"ם בסדורו ומפני חטאינו וכו' ואת מוספי יום מקרא קדש הזה וכו' (בכל קרבנות המוספין גורס הרמב"ם ואת מוספי יום פלוני כלומר כל קרבנות המוספין העולות והחטאת, מלבד במוסף של חג

תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם: ואת מוסף יום (לשבת ואת מוספי יום השבת הזה ויום) הכפרים הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך. כמו שכתבת עלינו בתורתך. על ידי משה עבדך מפי כבודך. כאמור:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:

(זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור): ליתא בכ"י ואין לאמרו וכ"כ מהריעב"ץ:

ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם כל מלאכה לא תעשו: והקרבתם עלה ליהוה ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדבר. שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושני שעירים לכפר (כ"א ושעיר לכפר מלבד חטאת הכפורים*) ושני תמידים כהלכתם:

לשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

*) ועי' מ"ש על זה בעו"ב תפלה חלק או"ח סי' קכ"ז. א ב במדבר כט, ז ח.

עץ יוסף

ובעשור. לא נזכר בו יום. כי לא יחד בימי שנה. דכולא שתא אית רשותא לאסטוני. בר מהאי יומא. זהו שאמר הכתוב: ימים יוצרו ולא אחד בהם. הוא יוה"כ שאינו נחשב עם שאר ימים. ולפיכך ולו קרי. כי הוא של הקב"ה מיוחס לו בלבד. ואין לשטן רשות בו לקטרג. ועי' עוד ברוקח: פר כו'. כל אלו עולות המוסף ולא מנה כאן אלא של צבור והיה שם עוד לקרבן היום פר של כה"ג חטאת הנשרף. ואילו של כ"ג לעולה. ושני שעירים. א' נעשה בחוץ ונאכל לערב. והב' נעשה בפנים ונשרף וחבירו משתלח:

עיון תפלה

ושני שעירים לכפר. האחד הוא שעיר הנעשה בפנים שחברו משתלח לעזאזל הנזכר בסדר אחרי מות (ויקרא טז, טו) והשני הוא שעיר הנעשה בחוץ הנזכר בפרשת המוספין (במדבר כט, יא). וגרסת מהרי"ל ושעיר לכפר מלבד חטאת הכפורים. ונראה דקמיפלגי בהאי סברא, גרסא דידן סברה כיון דאיתקושי איתקוש להדדי (שבועות ח' ע"א) דתרוייהו מכפרין על דבר שיש בו ידיעה אם בתחלה או בסוף צריכים לכוללם ביחד ולמימר שני שעירים, כדאשכחן (יומא ס"כ ע"ב) דלשון „שני שעירים" משום אותם להדדי. ומהרי"ל סבר כיון דלאו לגמרי איתקוש שהרי פנימי תולה וחיצון מכפר כפרה גמורה כדתנן בריש שבועות לפיכך צריכים לחלק ביניהם. אבל במחזור ויטרי ובמחזור רומא ובסדורים הקדמונים אינם מזכירים חטאת הכפורים כלל אלא. ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם ותו לא:

תקון תפלה

המצות גורס ואת מוסף בלשון יחיד, ונעלם ממני הטעם. ולומר דטעמו של הרמב"ם ז"ל משום דקי"ל (מנחות מ"ט ע"א) דאין קרבנות המוספין מעכבין זה את זה וכל קרבן וקרבן הוא מוסף בפני עצמו, אם כן בחג מאי איכא למימר הא מוספי חג הסכות מעכבין זא"ז כדאמר רבינא (זבחים צ' ע"ב) דכתיב כמשפטם וכי היכי דמעכבי לענין קדימה ה"ה לענין הקרבת כלם? ומ"ש חג המצות?) או"א מחל לעונותינו וכו' תטהרו כי אתה סלחן וכו' מלך מוחל וסולח או"א מלוך וכו' משלה. קדשנו וכו' לעבדך באמת ודברך אמת וכו' בא"י מקדש וכו'. ונוסח התימנים קרוב לנוסח

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מְחוֹל | לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּבְיוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה. מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ. כָּאָמוּר אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: וְנֶאֱמַר כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ: (לשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ. וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. (וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל־יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ (אֶלָּא אָתָּה): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה. מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפֻּרִים:

רצה ומודים וכו' או"א תבא וכו' על חטא וכו' תמצא לעיל בתפלת יום כפור:

סדר עֲבודה

(ערוגות הבושם) כתב ביוה"כ איך ומה צריך האדם להתעורר בבכי גדול ועלוס בשעה בבא לומר (והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם כו' יוצא מפי כהן גדול כו') על הסדר הכבוד של הבורא ית"ש שהיה אז כשהיו שומעין את השם יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה וכל העם העומדים בעזרה נתנו כבוד גדול לקדושת שמו הגדול. ונפלו על פניהם ואמרו בשמחה רבה בשכמל"ו ובזה

דובר שלום

מחל לעונותינו וכו'. פחיתות העבירה שתים הנה. פחיתות החוטא בנפשו. ופחיתות הפגם נגד רצון קונו. וזהו מחל לעונותינו ביוה"כ הזה הוא העון בפחיתות נפשנו. ומחה והעבר פשעינו שהוא נגד עיניך הפגם בעולם העליון. כאמור מוחה פשעיך למעני מה שהוא נגד עיני. וחטאתיך מפחיתות עצמך לא אזכור:

תקון תפלה

לנוסח הרמב"ם, וחותמים כמו בשחרית. ונוסח הספרדים אלהינו ואלהי אבותינו מפני חטאינו וכו' על ידי משה עבדך עלינו לשבח וכו' אין עוד אלהינו ואלהי אבותינו מחל לעונותינו וכו' תטהרו אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא וכו' ורחום אתה או"א מלוך וכו' משלה קדשנו וכו'. ונוסח אבודרהם או"א מפני חטאינו וכו' עלינו לשבח וכו' אוחילה לאל וכו' או"א מחל לעונותינו וכו' או"א יעלה ויבוא וכו' או"א מלוך וכו' משלה והשיאנו וכו'. ובשבלי הלקט השלם סי' רפ"ו כתב וז"ל „מנהג פשוט בידינו לומר והשיאנו בר"ה אבל לא ביוה"כ" עכ"ל, העתקתי כל לשונו בתקון תפלה לתפלת ר"ה פיסקא מלוך על כל העולם:

נתגדל ונתקדש אז שמו הגדול בכל העולמות עליונים ותחתונים. ועתה מיום שחרב ביהמ"ק נהפך כ"ז לתוגה ואנחה. ולא עוד אלא שאנו גורמים בעונותינו בכל עת ובכל רגע חלול שמו הגדול כביכול ואנה נוליך חרפתנו. אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה ואחז"ל כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו ואיך לא יעורר לבו הספור אל הבכי הגדול ואנינות גדול' בלבו על זה. וביחוד כשנופל על פניו ואומר (היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם) יבכה על העדר כבודו כנ"ל ואין דומה כלל כוונות ג' כריעות הללו של סדר העבודה לכוונת כריעה הראשונה של (עלינו לשבח). כי בכריעה של עלינו צריך להכניס בלבו ש"ע עד מאד על שזכה להיות בחלקו הקדוש של הבורא ית"ש ויתן במחשבתו הודאה על זה. אבל בג' כריעות הללו היו' גדול על כל איש הישראלי לבכות בכי רב על שאפת עתה נעדר כבודו שהגיע לו אז כנ"ל. ואיתא בכתבים דע כי כשהיה כה"ג מזכיר שם המפורש היה השם יוצא מאליו מפיו ולזה לא אמרו כשהיה מזכיר אלא יוצא מפי כה"ג כי מאליו היה יוצא והיו כולם שומעים אותו וזה שאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא כו' ולא אמר תזכור אלא אזכיר ר"ל אני מזכירו עכ"ל. וכשיתחיל (כל אלה בהיות ההיכל על יסודותיו) יעורר לבו אל הבכי גדול באשרי עין ראתה כל אלה עד סיום כל התפלות שקודם הסליחות אחר כך יאמר סליחות ויעורר לב אל הבכי עצום בסליחה של עשרה הרוגי מלכות (אלה אזכרה) וידוע סגולת הבכיה עליהם מגמ' ומזוה"ק שהיא מכפרת על כל עונותיו:

סדר עבודה ליום כפור*)

מיוסד ע"פ א"ב

אַתָּה כּוֹנַנְתָּ עוֹלָם מֵרֹאשׁ. יָסַדְתָּ תֵּבֵל וְהַכֹּל פָּעַלְתָּ וּבְרִיּוֹת בּוֹ יָצַרְתָּ: בְּשׁוּרְךָ עוֹלָם תֹּהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם גֵּרַשְׁתָּ אֹפֶל וְהִצַּבְתָּ נֹגַהּ: גֹּלֶם הַבְנִיתְךָ מִן הָאֲדָמָה יָצַרְתָּ וְעַל עֵץ הַדַּעַת אוֹתוֹ פִּקַּדְתָּ: דְּבָרְךָ זָנַח וְנִזְנַח מֵעֵדֶן וְלֹא כִלִּיתוֹ לְמַעַן אֶרֶךְ אַפֶּךָ: הִגְדַּלְתָּ פִּרְיוֹ וּבֵרַכְתָּ זַרְעוֹ וְהִפְרִיתָם בְּטוּבְךָ וְהוֹשַׁבְתָּם שָׁקֶט: וַיִּפְרְקוּ עוֹל וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וַהֲסִירוֹתָ יָד כְּרֶגַע כֶּחָצִיר

עץ יוסף

אתה כו'. אחז"ל במדרש רבה ב"ה אומרים ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים. והטעם כדי להיות הארץ יסוד מוסד וזה שאמר אתה כוננת עולם מראש. פי' בתחילה יסדת תבל שהוא הארץ. דעשרה שמות נקראו לה ואחת מהם תבל. ואח"כ **והכל פעלת** דהיינו השמים וכל צבאם: **ובריות בו יצרת.** היינו דומם צומח חי בלתי מדבר. דאילו המדבר הרי מזכירו בסמוך גולם תבנית. ונברא אחר כולם: **בשורך.** לשון הבטה. כמו תשורי מראש אמנה: **גרשת אופל.** הרחקת החשך: **נוגה.** אור: **גולם תבנית.** תבנית מלשון בנין והוא חומר ממשיי. ופירושו כשיצרתו על מלאותו נברא. גולם שלם. ולא מעט מעט. ויש גורסין גולם האדם מן האדמה יצרת: **דברך זנח.** הרחיק את דבריך שצויתי לו שלא לאכול מעץ הדעת: **ונזנח מעדן.** ונתרחק מג"ע: **הגדלת פריו.** לשון גדלות ואדירות. שיצאו ממנו הנפלים המה הגבורים אשר מעולם: **וברכת זרעו.** כדכתיב ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה: **והושבתם שקט.** כאשר חכמים הגידו דור המבול לא נתגאו אלא על שהשפיע עליהם רוב טובה. ועוד אמרו ויבאו בני האלהים שהאריכו ימים בלי צער ובלא יסורים: **ויפרקו עול.** זה דור המבול שפרקו עולו של הקב"ה:

והסירות

*) נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם לומר סדר עבודת כה"ג ביוה"כ בחזרת תפלת מוס' כמ"ש הגאונים (כמובא בשבלי הלקט השלם סימן ש"כ והאומר סדר עבודה **אתה כוננת** או סדר אחר ובמרדכי יומא סימן תשכ"ז ובהגה"מ פ"ם אהבה ובטור א"ח סוף סי' תרכ"א) ע"ש ונשלמה פרים שפתינו. וכבר היו רגילים לומר סדר עבודה בימי חכמי התלמוד כמו יומא דף ל"ו ע"ב ההוא דנחית קמיה דרבה ועבד כר"מ ופירש"י ש"ל שסדר בתפלת יוה"כ סדר עבודתו של כה"ג. עוד שם דף נ"ו ע"ב ההוא דנחית קמיה דרבא [וכר"ה גרס רבה ולפה"נ ששני המקרים בזמן אחד היה] אמר יצא והניחו על כן שני שבהיכל [וכ"ה בנוסח שלנו של אתה כוננת] ופירש"י ש"ל דנחית קמיה דרבא והיה אומר סדר יוה"כ בתפלה כמו שאנו אומרים. וכתב ע"ז הריטב"א בשם ספר העיטור שמעינן מהכא שבלשון המשנה אומר אותו כגון אתה כוננת דיוסי בן יוסי. ויש מהם כמה סדרים לגדולי הדורות. ונוסח של אתה כוננת שלנו הוא היותר קדמון מכולם ונזכר בסדר רב עמרם גאון בזה הלשון „והכי אמר רב נטרונאי גאון מתחיה במנחה של יום הכפורים אין אומר שליח צבור אתה כוננת וסדר עבודה לא בשחרית אלא במוסף לבד כו' וכך הוא המנהג בבתי הישיבות" עכ"ל. ודבר זה הזכירו המרדכי יומא בסי' תשכ"ז ואור זרוע סימן רפ"א בשם סדר רע"ג ובשניהם נזכר בטעות גם סדר של אמיץ כח (לרבינו משולם ב"ר קלונימוס) מה שלא נזכר בסרע"ג. ועוד נראה מלשונו של אתה כוננת שלנו שהוא קדמון מאד מפני שלשונו צח ואין בהם מלות שהם קשה הסבנה וגם לא נעשה בחרוזים כמו בפיוטי הקליר. וכן הוא דעת של חכמי זמננו. וגדולי משוררי ספרד הראשונים עשו רבות לסדר של אתה כוננת של עבודת יום הכפורים, כמו ר' שלמה בן גבירול המתחיל „ארוממך חזקי וחלקי" המיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתם שמו, ור' משה בן עזרא המתחיל „אברוך מדברי דתי אכונן סדר עבודתי" וכו' וחתם בראשי החרוזות „אני משה הקטן חזק", ונדפסו במחזור ליום הכפורים כמנהג ספרדים. ואע"פ שבעל חמדת הימים הרבה להקשות על סדר עבודה של אתה כוננת, עד שמפני זה הוצרך הג"מ ר' דוד פארדו ז"ל לשנות הנוסחא (וקראו בשם „שפעת רביבים" ונדפס במחזור הספרדים). אבל הרוו"ה כתב (על סדר העבודה של אמיץ כח) בשם תוס' יומא דף ח' ע"א ד"ה דכו"ע שמנהגם היה שלא היו מקפידין בפיוטים לכתוב כהלכתן. ולפ"ז אין לתמוה כ"כ על הפייטן אם לפעמים אינו מסכים הליבא דהלכתא. וזה תשובה לכמה פיוטים. עכ"ל הרוו"ה. ויש לי בזה הרבה דברים ואכמ"ל.

המגיה בנימין עזריאל ראם.

אֻמְלָלוּ: זָכַרְתָּ בְּרִית לְתָמִים בְּדוֹרוֹ וּבִזְכוּתוֹ שַׂמְתָּ לְעוֹלָם שְׁאֵרִית: חֹק בְּרִית קֶשֶׁת לְמַעֲנוֹ כָּרַתָּ וּבְאַהֲבַת נִיחוֹחוֹ בָּנָיו בֵּרַכְתָּ: טָעוּ בְעָשְׁרָם וַיִּבְנוּ מִגְדָּל וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה וְנִבְקִיעַ הָרָקִיעַ לְהִלָּחֶם בּוֹ: יָחִיד אַב הֲמוֹן פִּתְאֹם כְּכוֹכָב זָרַח מֵאוּר כַּשְׂדִּים לְהָאִיר בַּחֹשֶׁךְ: כַּעַסְךָ הֵפַרְתָּ בְּשׁוּרְךָ פָּעֳלוֹ וּלְעֵת שֵׂיבָתוֹ לְבָבוֹ חָקַרְתָּ: לִוְיַת חֵן מִמֶּנּוּ הוֹצֵאתָ טָלֶה טָהוֹר מִכֶּבֶשׂ נִבְחָר: מִגִּזְעוֹ אִישׁ תָּם הוֹצֵאתָ חָתוּם בִּבְרִיתְךָ מֵרֶחֶם לָקָח: נָתַתָּ לוֹ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים אֲהוּבֵי עֶלְיוֹן עֲמוּסִים מִבֶּטֶן נִקְרָאוּ: שַׂמְתָּ עַל לֵוִי לִוְיַת חֵן וָחֶסֶד וּמִכָּל־אֶחָיו כֶּתֶר לוֹ עִטַּרְתָּ: עַמְרָם נִבְחַר מִזֶּרַע לֵוִי וְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה לְשָׁרֶתְךָ קִדַּשְׁתָּ: פֵּאַרְתּוֹ בְּבִגְדֵי שְׂרָד וּבְקָרְבְּנוֹתָיו הֵפֵר כַּעַסְךָ: צִיץ וּמְעִיל חֹשֶׁן וְאֵפוֹד כְּתֹנֶת וּמִכְנְסֵי בַד מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט: קָרְבְּנוֹת פָּרִים וְעוֹלוֹת כְּבָשִׂים וּשְׁחִיטַת שְׂעִירִים וְנִיתּוּחַ אֵילִם: רֵיחַ קְטֹרֶת רֹקַח מִרְקַחַת וּבִעוּר גֶּחָלִים וּזְרִיקַת דַּם וּסְפִירַת יֹשֶׁר: שַׁוְעַת קְטֹרֶת וּתְפִלַּת אֱמֶת וּקְדֻשָּׁתוֹ מְכַפֶּרֶת עֲוֹנוֹתֵינוּ: תֹּכֶן בּוּץ וַעֲרִיכַת אֶבֶן מְחֻגָּר בְּכֻלָּם כְּמַלְאַךְ מִיכָאֵל מְשָׁרֵת:

עץ יוסף

הסירות יד כרגע. הסירות השנחתך מעליהם כרגע: בחציר אומללו. כעשב נכרתו: לתמים בדורו. זה נח שכתוב בו תמים היה בדורותיו. וכתיב ויזכור אלהים את נח: חק ברית קשת. זאת אות הברית שכרת עם נח על ידי הקשת. כמ"ש את קשתי נתתי בענן: ובאהבת ניחוחו כו'. שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח וכתיב בתריה ויברך אלהים את נח ואת בניו: טעו בעשרם כו'. שנאמר ישלחו כצאן עויליהם: ויבנו מגדל כו' ונבקיע הרקיע להלחם בו. כדאיתא בתנחומא סדר נח. וז"ל אותיות דר"ע וכת אחת אומרת נבנה מגדל מארץ עד לרקיע ונחתוך השמים ושמי השמים חתיכות ונעשה מלחמה עם הקב"ה ולא ניחנו במקומו ע"כ: יחיד אב המון. זה אברהם שהיה יחיד באמונתו. וכתיב והיית לאב המון גוים: להאיר בחשך. להאיר את העולם להחזירם לעבודתו יתברך: בשורך. לשון הבטה: לבבו חקרת. בנסיון המילה: לוית חן. זה יצחק: טלה טהור. ע"ש שעקדו אביו ככבש לשוחטו. וכתיב אלהים יראה לו השה לעולה בני: מגזעו. משרשו: איש תם. זה יעקב: חתום בבריתך כו'. פי' שנולד מהול. כדאיתא בתנחומא ובאבות דר' נתן: עמוסים מבטן נקראו. כן צריך להיות והוא גם כן לשון אהבה כדתרגם דרחימין ודחביבין: שמת על לוי לוית חן וחסד. כמו שנאמר תומיך ואוריך לאיש חסידך. ולשון לוית רמז ללויה: כתר לו עטרת. כתר כהונה: פארתו בבגדי שרד. בבגדי כהונה שבבגדי כהונה כתיב לכבוד ולתפארת: ובקרבנותיו. אמר ובקרבנותיו בוא"ו השיתוף. כלומר פארתו בבגדי כהונה ובאותם הבגדים והקרבנות הפרת כעסך. כמ"ש חז"ל מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרים: ציץ ומעיל כו'. יכוין בשמונה בגדי כהונה על מה הם מכפרים כל אחד ואחד. הציץ היה מכפר על עזי פנים. ולחד מאן דאמר על המגדפים. המעיל היה מכפר על לשה"ר. הכתונת היתה מכפרת על לובשי כלאים. המכנסים היו מכפרים על ג"ע. חושן היה מכפר על מטי דינין. ואפוד היה מכפר על עובדי עבודה זרה. מצנפת היתה מכפרת על גסות הרוח. ואבנט היה מכפר לחד מאן דאמר על עוקמנין שבלב. ולחד מ"ד על הגנבים וכדאי' בויק"ר פ"י סי' ו': קרבנות פרים. הם ב' פרים. האחד של מוסף היה קרב עולה. והב' חטאת שהיה מתודה עליו והיה נשרף: ועולת כבשים. הם תשעה כבשים. ב' לתמיד היום. וז' למוסף קרבים עולות: ושחיטת שעירים. הם ג' שעירים הא' שעיר עזים אחד לחטאת הוא של מוסף. ועוד שני שעירים אחד קרב חטאת ונשרף. והב' משתלח לעזאזל: ונתוח אילים. הם ב' אילים. הא' איל מוסף קרב עולה והוא הנקרא איל העם. והב' איל כהן גדול וקרב עולה: ובעור גחלים. הוא לשון הבערה. כלומר שמבער את הקטורת על גבי גחלים: וזריקת דם. הם ט"ז הזאות שהיה מזה לפני ולפנים. וט"ז הזאות מחוץ לפרוכת: וספירת יושר. הם הספירות שהיה סופר דתנן וכך היה מונה כו': שועת קטורת. פירוש קבלת קטורת ברצון טוב. כמו וישע ה' אל הבל: ותפלת אמת. היא התפלה קצרה שהיה מתפלל על ישראל בהיכל: מכפרת עונותינו. ר"ל הקטורת והתפלה והקדושה היתה מכפרת עונותינו: תוכן בוץ. שכוס ה' עבודות בבגדי לבן: ועריכת אבן. הם בגדי זהב שמשובצים באבנים טובות יקרות הערך: במלאך מיכאל משרת. עש"כ כי מלאך ה' צבאות

הוא

מיוסד ע"פ תשר"ק

תְּכוּנַת כָּל אֵלֶּה לִכְבוֹד אַהֲרֹן. כְּלִי כַפָּרָה לְיִשְׂרָאֵל שַׂמְתּוֹ. עַל יָדוֹ סְלִיחַת הֶעָוֹן נָתַתָּ. תַּחַת אַהֲרֹן מִגִּזְעוֹ יַעֲמוֹד כֹּהֵן גָּדוֹל לְשָׁרֵת לְפָנֶיךָ בְּיוֹם הַסְּלִיחָה. תּוֹרַת מַעֲשֶׂה וַעֲבוֹדַת הַיּוֹם שִׁבְעָה יָמִים בִּזְבוּלֵנוּ יִלְמוֹד. וּמַזִּין עָלָיו שְׁלִישִׁי וּשְׁבִיעִי: שְׁלוּמֵי זִקְנֵי עָם וְחַכְמֵי אֶחָיו הַכֹּהֲנִים תָּמִיד יְסוֹבְבוּהוּ. עַד בֹּא יוֹם הֶעָשׂוֹר וְעֶרֶב יוֹם הַכִּפֻּרִים שַׁחֲרִית. מַשְׁבִּיעִין אוֹתוֹ בְּמִי שֶׁשִּׁכֵּן שְׁמוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה. שֶׁלֹּא יְשַׁנֶּה דָבָר מִכָּל־מַה שֶּׁאָמְרוּ לוֹ. שֶׁמָּא יֵשׁ בְּלִבּוֹ צַד מִינוּת: הוּא פוֹרֵשׁ וּבוֹכֶה עַל שֶׁחֲשָׁדוּהוּ. וְהֵם פּוֹרְשִׁים וּבוֹכִים שֶׁחָשְׁדוּ לְמִי שֶׁמַּעֲשָׂיו סְתוּמִים שֶׁמָּא אֵין בְּלִבּוֹ כְּלוּם. וְאוֹמְרִים לוֹ. רְאֵה לִפְנֵי מִי אַתָּה נִכְנָס לִמְקוֹם אֵשׁ לַהֶבֶת שַׁלְהָבֶת: קְהַל עֲדָתֵנוּ עָלֶיךָ יִסְמוֹכוּ. וְעַל יָדְךָ תְּהֵא סְלִיחָתֵנוּ: צִוּוּהוּ וְהִרְגִּילוּהוּ עַד בֹּא יוֹם הֶעָשׂוֹר. וְעֶרֶב יוֹם כִּפּוּר שַׁחֲרִית הָיוּ מַעֲמִידִין אוֹתוֹ בְּשַׁעַר הַמִּזְרָח. וּמַעֲבִירִים לְפָנָיו פָּרִים וְאֵילִים וּכְבָשִׂים. כְּדֵי שֶׁיְּהֵא מַכִּיר וְרָגִיל בַּעֲבוֹדָה: פָּרְשׂוּ לוֹ סָדִין שֶׁל בּוּץ בְּהַגִּיעַ עֵת שְׁחִיטַת כֶּבֶשׂ הַתָּמִיד. לַעֲשׂוֹת מְחִיצָה בֵּינוֹ וּבֵין הָעָם: עוֹשֶׂה מִצְוַת טְבִילָה בְּאֵימָה וְיִרְאָה. וּבוֹדֵק עַצְמוֹ

עץ

הוא. כתיב הכא כתונת בד וכתיב התם את האיש לבוש הבדים. והוא המלאך מיכאל:

תכנת כל אלה לכבוד אהרן. פי' כל תקוני יום הכפורים הוא לכבודו של כהן גדול: **כלי כפרה לישראל שמתו.** דכתיב ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר: **תחת אהרן מגזעו כו'.** והוא לפי שנאמר כל הפרשה באהרן הוצרך לומר כאן בכהן גדול שיהא כמוהו כמ"ש ימלא את ידו לכהן תחת אביו שהבן קודם אם הוא ממלא מקומו: **תורת מעשה כו'.** דתנן ז' ימים קודם יום הכפורים מפרישים כהן גדול מביתו. וכל אותם ז' ימים הוא זורק את הדם הוא מקטיר את הקטורת כדי שיהא רגיל בעבודה. וז"ש תורת מעשה שדיני מעשה כל ז' ימים קודם יוה"כ ועבודתם ז' ימים היה לומד בזבולנו שהוא הבית המקדש שהיה מקטיר וזורק כדי להרגיל עצמו: **שלומי כו'.** שנינו במשנה מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורים לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כה"ג קרא אתה בפיך שמא שכחת או שמא לא למדת עבודת יוה"כ ומעמידין אותו בשער המזרח ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים ומסרוהו זקני ב"ד לזקני כהונה והעלוהו לבית אבטינס. ופרש"י שמסרוהו לזקני כהונה ללמדו חפינת הקטורת המוטלת עליו ביום הכפורים. ועבודה קשה היא. מזה נראה שב' מיני זקנים מתועדים עמו בז' ימים אלו. זקני ב"ד ללמדו דיני היום וזקני כהונה ללמדו חפינה. והמסדר כלל אותם ביחד. ואומר שלומי זקני וחכמי אחיו הכהנים שהם ב' מלמדים עד בא יום העשור סבבוהו אלו ללמדו הדינים ואלו ללמדו החפינה: **משביעין אותו כו'.** בגמרא פירשו שבועה זו שלא יתקן מבחוץ ויכנוס מבפנים כמו שפירשו הצדוקים כי

יוסף

בענן אראה על הכפורת כלומר כי בענן הקטורת יבא הכהן ואז אראה על הכפורת ח"ו. אלא צריך ליתן הקטורת בתוך המחתה לפני הארון בקדש הקדשים שנאמר ונתן את הקטרת על האש לפני ה'. וקרא דכי בענן אראה הצריכוהו ללמד שנותן בה מעלה עשן כמ"ש וכסה ענן הקטרת: **למקום אש כו'.** רמז למ"ש במדרש הנעלם ז"ל א"ר אחא בשם רבי הונא לפני לפנים היא דוגמתו של ג"ע. דכתיב ביה וישכן מקדם לג"ע את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת. וכשנכנס הכהן גדול שם נכנס בנשמה ולא בגוף באימה ביראה ברתת ובזיע ונקיות. והכרובים עומדים שם שוערים. זכה הכהן נכנס בשלום ויצא בשלום, לא זכה מבין שני הכרובים יוצא להב ותשרף בפנים ומת. וזה טעם אומרם ראה לפני מי אתה נכנס למקום אש להבת שלהבת: **קהל עדתנו עליך יסמוכו.** לרמוז אל לשון המשנה אנו שלוחי ב"ד ואתה שלוחנו ושליח ב"ד: **צווהו והרגילוהו.** כצ"ל דאילו למדוהו כבר אמור לעיל תורת מעשה ועבודת היום כו' וזקני עם וחכמי אחיו כו' דהיינו ללמדו. וכאן דיבר על ההרגל (חמדת הימים): **פרשו לו סדין כו'.** כאן הוא התחלת סדר העבודה. והנה בחצות הלילה היו מפיסים לתרומת הדשן ומסדרים את המערכה ומדשנים את המזבח כסדר כל יום עד שיגיע לעת שחיטת התמיד. ואז פרשו לו סדין של בוץ. וטעם היות דבוץ כדי שיכיר שיש עבודה ביום זה שהוא בבגדי בוץ: **בהגיע עת שחיטת כבש התמיד.** הוא תמיד של שחר. וכשהוא בא להתחיל בעבודה מורידין אותו לבית הטבילה ובחול היתה ובגד לשכתו היתה. וחמש טבילות שהיו טובל ביום הכפורים כולם היו בקדש על גבי בית הפרוה חוץ מזו בלבד שהיה בחול בשער המים. וטבילה

הזאת

מֵהוֹצָאֵי טְבִילָה: שָׂשׂ עַל מִצְוָה לְקַיֵּם דָּתוֹ. וּפָשַׁט בִּגְדֵי חֹל וְיָרַד וְטָבַל וְעָלָה וְנִסְתַּפַּג כְּמוֹ שֶׁהֻזְהַר: נָתְנוּ לוֹ בִּגְדֵי זָהָב וְלָבַשׁ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו מִקִּיתוֹן שֶׁל זָהָב: מִיָּד מְקַבֵּל אֶת־כֶּבֶשׂ הַתָּמִיד וְשׁוֹחֵט בּוֹ רֹב שְׁנַיִם. וּמַנִּיחַ לְאַחֵר לִגְמוֹר הַשְּׁחִיטָה. וּמְקַבֵּל אֶת־הַדָּם וְזוֹרְקוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ כְּמִצְוָתוֹ: לִפְנִים לַהֵיכָל יִכָּנֵס לְהֵיטִיב חָמֵשׁ נֵרוֹת. וּלְהַקְטִיר קְטֹרֶת הַבֹּקֶר. וּלְהֵיטִיב אֶת־שְׁתֵּי הַנֵּרוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת. וְיָצָא וְהִקְרִיב אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הָאֵבָרִים כְּמִצְוָתָן. וּמַקְטִיר מִנְחַת הַתָּמִיד כְּמִשְׁפָּטָהּ: בְּכָל־יוֹם יַעֲשֶׂה מִנְחַת הַסֹּלֶת וּמִנְחַת חֲבִתִּין וִינַסֵּךְ אֶת־הַיַּיִן בְּכָל־כְּלֵי שִׁיר. וְאַחַר הַתָּמִיד מַקְרִיב פַּר הָעוֹלָה וְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים שֶׁל מוּסַף הַיּוֹם וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם. (לשבת וביום השבת מקריב קודם מוסף היום כבשים של מוסף שבת*): יָבֹא מִיָּד לְבֵית הַפַּרְוָה. וּבַקֹּדֶשׁ הָיְתָה וּפֵרְשׁוּ לוֹ סָדִין

*) נ"ל ומנחתם ועורך לחם הפנים ומקטיר הבזיכין כמשפטם.

עץ יוסף

הזאת נאו משום חובת יום הכפורים היא באה כי אף באחר ימות השנה הדין כן שאין טהור נכנס אפילו לעזרה אלא א"כ טובל גזרה שמא יש בידו טומאה ישנה: שש על מצוה לקיים דתו. הוצרך לומר כך שש על מצוה זו מפני שאמרנו שאם הכ"ג היה אסטניס שהיו מחממין לו חמין בעששיות של ברזל בערב יוה"כ ומטילים לתוך המים כדי להפיג צינתן שלא יצטער. ולזה אמרו כאן שהוא היה כל כך מכוין למצוה שלא היה עושה מעשה אסטנים שמצטער בקרירת המים עד שיוצרך לחמין אלא שש על המצוה לקיים דתו על אותה מצוה שירד וטבל כמו שהוזהר בשם אזהרת שמים ולא היה מבקש תיקונים על הנאה: נתנו לו בגדי זהב. הם ח' בגדי כהונה שהזכיר לעיל: ולבש וקדש ידיו ורגליו. זה היה קדוש הראשון מעשרה קדושים שהיה עושה כה"ג ביוה"כ. כמ"ש ביומא גמירי דחמש טבילות ועשרה קדושין היה כה"ג עושה ביוה"כ. שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה. בין משנה מבגדי לבן לבגדי זהב בין מבגדי זהב לבגדי לבן כדאמרי' התם וחמש עבודות היו שם ומשנה בגדיו בין עבודה לעבודה נמצא טעון טבילה ה' פעמים. ועשרה קידושים הם שצריך לכל חליפות בגדי היום קידוש לפשיטה וקידוש ללבישה. וחמש פעמים מחליף נמצאו עשרה קידושין. ובטבילה ראשונה זו של הפשטה של בגדי חול לא הוצרך קידוש על הפשיטה וכבר הקשו בגמרא הכי תשעה הוו. ותירצו קידוש בתרא כי פשיט בגדי קודש ולבש בגדי חול עביד ליה התם. ואית ספרים דגרסי וקדש ידיו ורגליו מקתון של זהב. ופלוגתא היא בפרק טרף בקלפי יש אומרים דהיום היה בקתון של זהב ויש אומרים דגם כל הימים כן. ולכ"ע שפיר גרסינן ליה: ושוחט בו רוב שנים. הטעם שאינו שוחט בו אלא רוב שנים ומניח כהן אחר לגמור את השחיטה לפי שהיה צריך למהר ולקבל את דמו הוא בעצמו. ואם יתמהמה לא ישיג לקבלו ויהיה כהן אחר צריך לקבל את הדם ועבודה היא וכל עבודת יום הכפורים אינה אלא בו. אבל גמר שחיטה הנעשית על ידי אחר אינה עבודה אחר ששחט רוב שנים, ואע"פ ששחיטה בזר כשרה עשאוה היום חובה בכהן גדול מפני שהיא תחלת עבודה: וזורקו על המזבח כמצותו. כלומר שחט רוב שנים בלבד ולא גמר השחיטה כדי למהר ולקבל הדם כמצותו כלומר כמו שנצטווה הוא שכל עבודה של יוה"כ לא תהא בה ידים אלא של כה"ג ובכללם קבלת הדם: לפנים. להיכל יכנס להיטיב חמש נרות ולהקטיר קטרת הבקר ולהיטיב את שתי נרות הנשארות ויצא והקריב את הראש ואת האברים כמשפטם ומקטיר מנחת התמיד כנ"ל והכי פירושו להטיב את החמש נרות כלומר לתת בהן שמן חדש ופתילות חדשות. אבל לא היו מדליק אותם עד הערב. ואח"כ היה מקטיר קטרת של שחר על המזבח של זהב כדרך כל יום שנא' והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר. ואחר שהקטיר היה חוזר להטיב במנורה שתי נרות הנשארות. ואח"כ יצא משם והקטיר את הראש ואת הרגל תחלה ושאר האברין כולן כנ"ל. ומקטיר את מנחת התמיד היינו עשירית האיפה סלת בלולה רביעית ההין: בכל יום יעשה מנחת הסלת ומנחת חביתין כנ"ל ולא בכל' והיא מנחת סלת של נסכים ומנחת חביתין היא מנחת מחבת המוטלת על כה"ג דלעשותה בכל יום שנא' זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה סלת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב. ונקרא חביתין על שם הכלי שנעשה בו שנאמר על מחבת בשמן תעשה: וינסך את היין בכל כלי שיר. כדאמרינן במסכת תמיד נתנו למנסך את היין הקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר. ועיין ברמב"ם פ"י דהלכות תמידין: ואחר התמיד מקריב פר העולה. אליבא דרבי עקיבא דהלכתא כוותיה דס"ל דפר ושבעה כבשים היו קרבין בתמיד של שחר ולא בין הערבים: לבית הפרוה. פירשו בגמרא מאי פרוה אמגושא, ופרש"י מכשף אחד בנאה ושמו פרוה, ורבינו חננאל פירש יש חכמים

אומרים

שֶׁל בּוּץ בֵּינוֹ לְבֵין הָעָם כְּבָרִאשׁוֹנָה: טֶרֶם יִפְשׁוֹט בִּגְדֵי זָהָב. מְקַדֵּשׁ בִּנְקִיּוּת יָדָיו וְרַגְלָיו מִקִּתּוֹן שֶׁל זָהָב: חָל וּפָשַׁט בִּגְדֵי זָהָב וְיָרַד וְטָבַל כְּמוֹ שֶׁהֻזְהַר. וְעָלָה וְנִסְתַּפָּג: זְהָבִים מַעֲבִיר וּלְבָנִים לוֹבֵשׁ. שֶׁעֲבוֹדַת הַיּוֹם בְּבִגְדֵי לָבָן: וּמִהֵר וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּבָא לוֹ תְּחִלָּה אֵצֶל פָּרוֹ. וּפָרוֹ הָיָה עוֹמֵד בִּצְפוֹן הָעֲזָרָה כְּנֶגֶד בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ. רֹאשׁוֹ לְדָרוֹם וּפָנָיו לְמַעֲרָב. וְהַכֹּהֵן עוֹמֵד בְּמִזְרָח וּפָנָיו לְמַעֲרָב: הָיָה עוֹמֵד בְּאֵימָה לִפְנֵי אֵל עֶלְיוֹן, וְאוֹמֵר עָלָיו דִּבְרֵי וִדּוּי וְסָמַךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וְהִתְוַדָּה:

אסור להוציא השמות מן השפה ולחוץ. רק יאמר השם או בשם ויכוין בהם במחשבה לבד:

וְכַךְ הָיָה אוֹמֵר. אָנָּא הַשֵּׁם (יְהֹוָה) חָטָאתִי. עָוִיתִי. פָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי. אָנָּא בַשֵּׁם (יְהֹוָה) כַּפֶּר־נָא לַחֲטָאִים וְלַעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים שֶׁחָטָאתִי וְשֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי. כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת משֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ. כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהֹוָה:

עץ יוסף

אומרים שחפר מחילה תחת הקרקע בקלש כדי לראות עבודת כה"ג ביוה"כ והרגישו חכמים בחפירה ומלאוהו והרגוהו ויקראו אותה על שמו: ובקדש היתה. ולפיכך היה טובל עכשיו שמה. דאי"ט בראשונה לאו משום חובת היום היתה כנזכר לעיל. אבל משניה ואילך הארבעה טבילות אחרות צריכות במקום קדוש: כבראשונה. תיבת כבראשונה קאי אתרוייהו אפריסה ואסדין של בוץ: טרם יפשוט בגדי זהב מקדש. זהו קדוש שני כנזכר לעיל דהפשיטה והלבישה טעון קדוש. וכרבנן. ולאפוקי דר"מ דפליג במתניתין ואמר פושט תחלה ואח"כ מקדש. לזה אמר טרם יפשוט שהיה הקדוש קודם הפשיטה ולא אחר הפשיטה בין הפשט לטבילה. אלא התחלת הטבילה היה ההפשט. ולזה אמר אחר כך: חל ופשט בגדי זהב. חל הוא לשון התחלה. נרמז דלא היה ההפשט אלא בתחלת הטבילה כמדובר: וירד וטבל. והוא טבילה ג': ולבנים לובש. הם בגדי הבד שכהן גדול משמש לעבודת היום. כמ"ש כתונת בד קדש ילבש וגו' ואח"ל מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה. לפי שאין קטיגור נעשה סניגור: ומהר וקדש ידיו ורגליו. הרי קידוש ג': ובא לו תחלה אצל פרו. הוא הנאמר עליו בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת: ופרו היה עומד כו'. אף כי כל צפון העזרה היה כשר מן הדין להעמדת הפר דכולה לפני ה' הוא. אעפ"כ לא היו מעמידין אותו אלא בין האולם ולמזבח מפני שהוא קרוב להיכל משום חולשא דכ"ג שלא יכבד עליו טורח משא לזרוק הדם למרחוק: ראשו לדרום ופניו למערב. והיכי משכחת לה בעוקם את ראשו. ובדין היה שיהיה ראשו להיכל שהוא במערב ואחוריו למזרח. אלא שמא יטיל גללים ונגאי הוא להראות בית הריעי שלו נגד מזרח, ולפיכך היה ראשו לדרום וזנבו לצפון דהכי שפיר טפי: וכך היה אומר אנא השם. מה שאומרים אותו בלשון אנא השם ולא בכינוי בא"ד. מפני שהכהן לא היה קורא אותו במקדש כמו שאנו קורין אותו בא"ד כשאר השמות. אלא היה קורא אותו במקדש בד' אותיותיו ככתיבתו, מה שאין אנו רשאין לקורא כן. הוא הנקרא שם המפורש שהוא המקור לכל השמות, וכל השמות נאצלים ממנו ועליו אמרו ההוגה את השם באותיותיו בגבולים נעקר מן העולם חוץ מכה"ג ביוה"כ. ואם היינו אומרים אנא ה' בא"ד היה משמע שכן היה לשון כ"ג ביום הכפורים בבית המקדש בודויו ולזה אנו אומרים אנא בשם אנא השם (לבוש) ולזה הסכים בספר חמדת הימים שהכ"ג היה מזכיר השם בן ד' אותיות ולא השם מ"ב [א], אבל השם שבפסוק מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו אנו קורין בכינוי בא"ד וכן לה' חטאת (מג"א א"ר) אע"ג שגם אותו היה הכ"ג קורא ככתיבה. מ"מ כיון שפסוק בתורה הוא אנו קורין אותו כמו שאנו קורין אותו כשקורין בתורה (לבוש). ומכ"ש בויהי רצון וכו' שאף הכהן גדול לא היה אומר אותו השם ככתבו. ועוד שאנו אומרים בו כמה בקשות בשבילנו שלא היה כ"ג אומר. וכן נוהגין (פ"א א"ר): חטאתי כו'. חטאים הם השגגות. ועונות אלו הזדונות. כלומר העבירות שעשה אותם במזיד אלא שיש לו הנאה מהם ועשה אותם להנאתו. ופשעים אלו המורדים שעושה להכעיס בלא הנאתו: אנא בשם. כן הוא הגירסא בירושלמי. הראשון השם. ובשני בשם. והביאו התוס'. וכתב הט"ז וכ"ל הטעם דכשמבקש רחמים אומר בשם דהיינו שמתפלל שהוא יתברך יושיע על ידי שם העצם שהוא רחמים גמורים בלי תערובת דין כלל. אי נמי ר"ל בשביל השם. על דרך למען שמך ה' (חמדת הימים):

[א] אבל בספר כד הקמח כתב שהעיקר כאומרים שם בן מ"ב היה מזכיר שהרי צריכין אנו ביום הקדוש הזה להתחנן אל הדיין. (ענף יוסף)

וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מְפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה. הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם: וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאַף הוּא הָיָה מִתְכַּוֵּן כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים לִגְמוֹר אֶת־הַשֵּׁם וְאוֹמֵר לָהֶם תִּטְהָרוּ. וְאַתָּה בְּטוּבְךָ מְעוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסוֹלֵחַ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ: הָלַךְ וּבָא לוֹ לְשַׁעַר נִקָּנוֹר וְהוּא לְמִזְרַח הָעֲזָרָה לִצְפוֹן הַמִּזְבֵּחַ. הַסְּגָן מִימִינוֹ וְרֹאשׁ בֵּית אָב מִשְּׂמֹאלוֹ. וְשָׁם שְׁנֵי שְׂעִירִים פְּנֵיהֶם לְמַעֲרָב וַאֲחוֹרֵיהֶם לְמִזְרָח. אֶחָד לִימִינוֹ וְאֶחָד לִשְׂמֹאלוֹ. טָרַף בְּקַלְפִּי וְהֶעֱלָה שְׁנֵי גוֹרָלוֹת. גּוֹרָל יָמִין כְּשֶׁהוּא שֶׁל שֵׁם יִתְּנֶהוּ עַל הַשָּׂעִיר וְאוֹמֵר לַיהוָה חַטָּאת:

כאן אין צריך לכרוע:

וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מְפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה. הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם: וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

נימוקי הגרי"ב היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם. כתוב בתשו' הרדב"ז חלק ב' סי' תת"י במשנה ובגמ' דילן לא נמצא שהיו נופלין על פניהם אך בירושלמי איתא בפ"ק אמר להם הסמונה עשרה פעמים היה מזכיר הכה"ג את השם ביום הכפורים ששה בפר וג' בשעיר ואחד בגורלות הקרובים היו נופלים על פניהם והרחוקים היו אומרים בשכמל"ו וכו' והנה אין ספק שאף הקרובים שהיו נופלים על פניהם [כי שמעו אמרי פיו של כה"ג אשר הוציא מפיו שם המפורש ולכן כדי לתת גדולה ליוצר בראשית היו נופלין כאלו אינם יכולין לעמוד על מעמדם על דרך וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם היו אומרים נ"כ בשכמל"ו] משא"כ הרחוקים שלא היו שומעים השם מפי כה"ג לא היו צריכין לנפילת אפים רק בשעה שראו הקרובים כי נופלים על פניהם אז ידעו כי יצא השם מפי כה"ג וכוונו דעתם לומר בשכמל"ו והמסדר כאן כוון אל האמת לומר והכהנים והעם העומדים בעזרה דהיינו הקרובים כשהיו שומעין וכו'. וע"ע תוס' סוטה מ' ד"ה יכל:

עץ יוסף

שם המפורש יוצא מפי כה"ג. קשה מאי לשון יוצא. גם מה שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי כו' ה"ל למימר תזכיר. אך ר"ל השם המפורש יהיה באיזו אופן שיהיה הוא מן הנמנע כלל אשר פה של ב"ו יכול להזכירו ואפי' מלאכים שרפים ואופנים חיות הקודש אין יכולת בידם להזכירו ולבטא בשפתים. ולא יש לשון אשר יכלהו. הוא סתום מכל סתום דק מכל דק נעלם מכל נעלם כו'. ולתוקף גבורתו אי אפשר להזכירו בפה. וא"כ איך הזכירו כ"ג ביום הכפורים, אמנם האמת הוא שההזכרה לא היה בפועל אלא בכח, ובאותו יום הקדוש בעת העבודה הקדושה ושהיה בקה"ק היה הכ"ג מקדש עצמו אז בשעת קדושות וטהרות והיה מחשבתו מכוון ומטהר עצמו ליוצר נשמתו על שהיה בגדר התפשטות הגשמיות והזדככות הנפלא. וכשבא להזכיר את השם היה פותח פיו לבדו והשם הקדוש יוצא מפיו ממילא כפי כח קדושת המזכיר. ובזה יוצדק לומר יוצא אבל לעולם לא היה ביטוי בשפתים ולא הרגשת השנים ולא לחיסת הגרון כי זה בלתי אפשר כמו שאי אפשר לערוך צורה ודמיון לה' ית' כי הוא נעלם כך שמו נעלם וז"ש בכ"מ אשר אזכיר היינו בק"ק שמשם השפע בא לעולם כולו. אם כן נסים לב מה אבדנו כו' (בס' שפת אמת מהגאון החסיד מ' משה חאגיז בעהמ"ס ספר לקט הקמח בשם רבינו האר"י ז"ל) ועל דרך זה מתיישב לשון אף הוא היה מתכוין ולא אמר והוא היה מתכוין. אלא קאי על אהזכרת השם עצמו שהוא היה נזכר מעצמו ואף הוא הכהן גדול היה מתכוין לגמור את השם. כלומר בעוד שהיו הכהנים כורעים ואומרים בשכמל"ו היה הוא מתכוין לגמור את השם כלומר שהיה מאריך בשם בנעימות קול באופן שלא יביס אותו שכשהיו משלימין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לא היו שומעין מן הכהן אלא תטהרו שהוא סוף הפסוק של לפני ה' תטהרו (חמדת ימים):

והוא למזרח העזרה כו'. לפי שלא היו מכניסים השעירים להגריל. אלא בעזרה היו כדכתיב והעמיד אותם לפני ה' אבל לא להניחם כל כך נגד ההיכל עד זמן השחיטה שהיו מקריבין אותו כדתנן לקמן הביאו לו את השעיר ושחטו כו': **הסגן**. הוא הכהן שהיו ממנים בערב יוה"כ שמא יארע בו פסול בכהן גדול: **טרף בקלפי**. קלפי עניננו ארגז של עץ ומחזיק ב' ידים ובה שני גורלות האחד חקוק בו לשם והשני לעזאזל, והם כשרים מכל דבר וטורף ידיו בקלפי בענין שלא יוכל לכוין איזה של שם ואיזה של עזאזל, והעלה בכל יד גורל אחד לשם שני השעירים, ופותח ידיו ושני השעירים לפניו. אם של שם עלה בימינו הסגן אומר לו אישי כה"ג הגבה ימינך שיראוהו שהוא של שם. וכל ישראל היו שמחים שסימן טוב היה להם ושבח לכ"ג כשהגורל שכתוב בו לה' עולה בימין.

בְּשָׂעִיר עֲזָאזֵל לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית מִשְׁקַל שְׁתֵּי סְלָעִים בֵּין קַרְנָיו יִקְשׁוֹר, וְיַעֲמִידֵהוּ בְּשַׁעַר הַמִּזְרָח כְּנֶגֶד בֵּית שִׁלּוּחוֹ:

אַף בְּשָׂעִיר שֶׁהוּא שֶׁל שֵׁם יִקְשׁוֹר לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית כְּנֶגֶד בֵּית שְׁחִיטָתוֹ בְּצַוָּארוֹ. וּבָא לוֹ שֵׁנִית אֵצֶל פָּרוֹ וְאוֹמֵר עָלָיו וִדּוּי בֵּיתוֹ וִדּוּי אֶחָיו הַכֹּהֲנִים וְסָמַךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וְהִתְוַדָּה:

וְכַךְ הָיָה אוֹמֵר. אָנָּא הַשֵּׁם (יְהוָה) חָטָאתִי. עָוִיתִי. פָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אַהֲרֹן עַם קְדוֹשֶׁךָ: אָנָּא בַּשֵּׁם (יְהוָה) כַּפֶּר־נָא לַחֲטָאִים וְלַעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים שֶׁחָטָאתִי וְשֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אַהֲרֹן עַם קְדוֹשֶׁךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ. כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם | מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה:

וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מְפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה. הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם. וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאַף הוּא הָיָה מִתְכַּוֵּן כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים לִגְמוֹר אֶת־הַשֵּׁם וְאוֹמֵר לָהֶם תִּטְהָרוּ. וְאַתָּה בְּטוּבְךָ מְעוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסוֹלֵחַ לְשֵׁבֶט מְשָׁרְתֶךָ:

מיוסד ע"פ א"ב

אַחַר וִדּוּי שָׁקַד בְּעַצְמוֹ (נ"א בְּעָצְמָה) לַעֲשׂוֹת חַטָּאתוֹ וְחַטַּאת הָעָם: בָּדַק סַכִּין וְשָׁחַט פָּרוֹ רֹב שְׁנַיִם וּמֵרַק אַחֵר אֶת־הַשְּׁחִיטָה וְקִבֵּל דָּמוֹ בְּמִזְרָק טָהוֹר: גַּם לַחֲבֵרוֹ יִתֵּן מִיַּד לְמָרֵס בְּדָמוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקְרוֹשׁ: דָּם זֶה הִנִּיחוֹ בְּיַד מִי שֶׁמְּמָרֵס בּוֹ בָּעֲזָרָה עַל הָרוֹבֶד הָרְבִיעִי שֶׁמִּן הַהֵיכָל וְלַחוּץ וְנָטַל מַחְתָּה שֶׁל

עץ יוסף

ואם בשמאלו עלה ראש בית אב אומר לו הגבה שמאלך כדי שיראו וליכא שום חשדא. ונתנם על השעירים: לשון של זהורית. הוא צמר צבוע אדום. רומז לאם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: כנגד בית שלוחו. פירוש כנגד השער שהוא יוצא דרך שם להשתלח. וזה לאות שעיר זה היא הנשלח. ולא הנשחט: אף בשעיר כו' יקשור כו'. וטעם קשירה זו שלא יתחלף בשעיר המשתלח. והיה לאות ג"כ בהיות הקשירה על בית שחיטתו שזהו הנשחט ולא המשתלח: שקד בעצמה. שקד פי' מהר מלשון כי שוקד אני. בעצמה פי' בחוזק מלשון עצמה ירבה, לפי שקי"ל תיכף לסמיכה שחיטה על כן אמר אחר ודוי פי' אחר סמוך לודוי היה ממהר לשחוט את הפר שלא להפסיק בינתיים: לעשות חטאתו וחטאת העם. הוא פר ושעיר. כמו שמפרש והולך: ושחט פרו. רוב ב'. ומירק אחר תחתיו וכו' כמו שעשה בשחיטת תמיד של שחר. דטעם אחד להם. מה התם מפני שצריך כה"ג לקבל הדם שכל עבודות של יוה"כ על ידו ולא ע"י זולתו אף כאן כן: למרס בדמו. פירוש שהיה משכשך ומנענע בו כדי שלא יקרוש ויקפה הדם. אלא שישאר בלחותו. מפני שיש לו להפסיק

בין קבלת הדם להזאתו במעשה הקטרת שהיה מקטיר לפני ולפנים שכך הוא הסדר בפרשה. והממרס היה עומד על הרובד הרביעי של היכל מבחוץ. ורובד פירושו שורה. כי כל העזרה עשויה שורות שורות סבלאות אבני שיש. וכל שורה ושורה קרויה רובד, והרמב"ם פי' שהוא כמין מושב. וכתב בפ"ד מהלכות בית המקדש ונמלא רובדין מקיפין לכותלים מבחוץ. רוחב כל רובד ג' אמות. ובין כל רובד ורובד אמה ע"כ. ור"ל כאן על הרובד דהיינו איצטבא הד' שיש בכותל ההיכל מבחוץ, שכשיוצא מן ההיכל מונה ד' רובדין והוי האי רביעי להיכל מבחוץ: ונוטל מחתה של זהב כו'. פי' דבכל יום מי שזוכה במחתה לחתות גחלים לקטורת חותה במחתה של כסף ומערה במחתה של זהב. שהתורה חסה על ממונם של ישראל. ואין חותין בשל זהב כדי שלא תהיה חתיית גחלים שוחקת אותה, והיום כה"ג לקטורת לפני ולפנים חותה בשל זהב וכה היה מכוין כדי שלא לייגעו לטרוח לערות מכלי אל כלי. וטעם דיוה"כ בכלהו משום חולשא דכה"ג. בכל יום חותה במחתה מחזקת ד' קבין ומערה לתוך מחתה שאינה מחזקת אלא ג' קבין ומתפזר קב גחלים בארץ. וביוה"כ חותה בשל שלש קבין וכה

היה

זָהָב אָדוֹם קַלָּה מַחֲזֶקֶת שְׁלֹשָׁה קַבִּין וְיָדָהּ אֲרוּכָּה וְעָלָה לְרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ וּפִנָּה גֶחָלִים שֶׁמֵּהֶצְיָתָן גַּחֶלֶת וּמֵהֶצְיָתָן שַׁלְהֶבֶת אֵילָךְ וְאֵילָךְ וְחָתָה מִן הַלּוֹחֲשׁוֹת מִצַּד מַעֲרַב הַמִּזְבֵּחַ. הוֹרִידָהּ מְלֵאָה גַחֲלֵי אֵשׁ לוֹחֲשׁוֹת וְהִנִּיחָהּ עַל הָרוֹבֶד הָרְבִיעִי שֶׁבָּעֲזָרָה: הוֹצִיאוּ לוֹ כַּף רֵיקָן וּמַחְתָּה מְלֵאָה קְטֹרֶת דַּקָּה מִן הַדַּקָּה: וְחָפַן מִמֶּנָּה מְלֹא חָפְנָיו לֹא מְחוּקוֹת וְלֹא גְדוּשׁוֹת אֶלָּא טְפוּפוֹת וְנָתַן לְתוֹךְ הַכַּף וְנוֹתֵן (נ״א וְנוֹטֵל) בִּימִינוֹ הַמַּחְתָּה שֶׁל גֶּחָלִים וּבִשְׂמֹאלוֹ הַכַּף שֶׁל קְטֹרֶת: זָרִיז עַצְמוֹ וְנִכְנַס לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עַד שֶׁמַּגִּיעַ לָאָרוֹן וְהִנִּיחַ הַמַּחְתָּה בֵּין בַּדֵּי הָאָרוֹן וּבַבַּיִת שֵׁנִי מַנִּיחַ עַל אֶבֶן הַשְּׁתִיָּה: הָפַךְ כָּל־הַקְּטֹרֶת שֶׁבַּכַּף בְּחָפְנָיו וְנָתַן עַל הַגֶּחָלִים לְצַד מַעֲרָב וּמַמְתִּין שָׁם עַד שֶׁנִּתְמַלֵּא הַבַּיִת כֻּלּוֹ עָשָׁן: טְהָר־לֵב פָּסַע וְשָׁב לַאֲחוֹרָיו פָּנָיו לְקֹדֶשׁ וַאֲחוֹרָיו לַהֵיכָל עַד שֶׁיָּצָא מִן הַפָּרֹכֶת וּמִתְפַּלֵּל בַּהֵיכָל תְּפִלָּה קְצָרָה סָמוּךְ לַפָּרֹכֶת:

וְכָךְ הָיְתָה תְּפִלָּתוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא שָׁנָה זוֹ הַבָּאָה עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מָקוֹם שֶׁהֵם אִם שְׁחוּנָה תְּהֵא גְשׁוּמָה וְאַל יִכָּנֵס לְפָנֶיךָ תְּפִלַּת עוֹבְרֵי דְרָכִים לְעִנְיַן הַגֶּשֶׁם בְּשָׁעָה שֶׁהָעוֹלָם צָרִיךְ לוֹ וְשֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּפַרְנָסָה זֶה לָזֶה וְלֹא לְעַם אַחֵר. שָׁנָה שֶׁלֹּא תַפִּיל אִשָּׁה אֶת־פְּרִי בִטְנָהּ וְשֶׁיִּתְּנוּ עֲצֵי הַשָּׂדֶה אֶת־תְּנוּבָתָם וְלָא יַעֲדֵי עָבִיד שֻׁלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה:

יָצָא וְנָטַל דַּם הַפָּר מִמִּי שֶׁמְּמָרֵס בּוֹ וְנִכְנַס לְמָקוֹם שֶׁנִּכְנַס וְעָמַד בְּמָקוֹם שֶׁעָמַד וְהִזָּה מִמֶּנּוּ לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת בֵּין בַּדֵּי הָאָרוֹן. אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף:

עץ יוסף

היה נוכנים בכל יום היתה המחתה כבדה אף אותה שהיה מערה לתוכה מפני שהיה גלדה עבה. ושל יוה״כ קלה שהיה גלדה דק משום חולשא דכ״ג שהיה מכניסה בידו אחת והכף בידו השניה. שאילו בשאר הימים היה מכניסה בב׳ ידיו וכהן אחר נוכנים הכף למזבח הזהב. בכל יומי היה בית יד המחתה קצר. ושל יוה״כ בית יד שלה ארוך כדי שתהא זרוע של כ״ג מסייעת. כלומר שיהא מכניס ראש בית יד המחתה תחת אצילי ידיו וכורך זרועו בבית יד הנשאר כדי שלא לייגעו. בכל יום היה זהבה ירוק. והיום אדום. והיינו זהב פרווים שדומה לדם הפרים: ועלה לראש המזבח. פי׳ המזבח החיצון אצל המערכה שמוסיפים ביום זה כדי ליטול ממנה אש להקטיר קטורת לפני ולפנים: על הרובד הרביעי. הנזכר לעיל: הוציאו לו. מלשכת הכלים כף ריקן. ומלשכת בית אבטינס הוציאו לו מחתה גדושה של קטרת: דקה מן הדקה. כי בכל יום היתה דקה והיום דקה מן הדקה: אלא טפופות. פי׳ דבר הצף בגובה מעט לשון דאטפת. והכל לפי מלא חפניו של כה״ג היו מוציאין לו את הכף בדומה לו. וכבר העידו על כה״ג אחד שהיה חופן בחפניו ד׳ קבין קטורת והיו צריכים להיות מחתה של גחלים גדולה יותר משיעור ג׳ קבין. אלא שבשיעור חפניו של אדם בינוני די לנו במחתה של גחלים מחזקת ג׳ קבין: טהר וכו׳. הרא״ש גורס טמטם עיניו וצ״ל אוטם עיניו. ויש שאין גורסין אותו ע״פ הירושלמי: ובזהר הגי׳ פסע. לעד: ושב לאחוריו פניו לקדש כו׳. ר״ל כשיוצא אינו מסיב פניו לצאת אלא יוצא דרך אחוריו ופניו לארון: תפלה קצרה. הטעם שאינו מתפלל תפלה ארוכה כדי שלא להבעית את ישראל שלא יחשבו שמא מת ח״ו: למקום שנכנס. פי׳ למקום שנכנס עם הקטורת דהיינו לבית ק״ק: במקום שעמד. עם הקטורת והוא בין ב׳ הבדים: אחת למעלה. כנגד עביה של כפורת: ושבע למטה. מעביה של כפורת: ולא היה מתכוין כו׳. פי׳ לא היה מתכוין אותה הזאה שהיא למעלה שתהיה בחודה של כפורת העליון, ואותן השבעה שהן למטה שיהיו למטה ממש למטה מאמצעה של כפורת. שהרי לא על הכפורת נוגעים אלא לארץ נופלים: אלא כמצליף. מפרש ביומא דף ס״ו כמצליף כמנגדא. ופרש״י כשליח ב״ד המכה ברצועה זו מלקה בין הכתפים ויורד אח״כ למטה ממנו. כך במונה ההזאות היו בשורה זו תחת זו ועוד נאמרו

וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה. אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע. יָצָא מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים וְהִנִּיחוֹ עַל כַּן הַזָּהָב שֶׁהָיָה בַּהֵיכָל:

כְּצֵאתוֹ הֵבִיאוּ לוֹ שְׂעִיר חַטָּאת שֶׁל שֵׁם שְׁחָטוֹ וְקִבֵּל דָּמוֹ בְּמִזְרָק טָהוֹר: לִפְנִים יִכָּנֵס לְהַזּוֹת מִדָּמוֹ בֵּין שְׁנֵי בַדֵּי הָאָרוֹן כְּסֵדֶר דַּם הַפָּר. אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף:

וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה. אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע. יָצָא וְהִנִּיחוֹ עַל כַּן הַזָּהָב הַשֵּׁנִי שֶׁהָיָה בַּהֵיכָל:

מִהַר וְנָטַל דַּם הַפָּר מִן הַכַּן הַזָּהָב שֶׁהִנִּיחַ עָלָיו וְטוֹבֵל אֶצְבָּעוֹ עַל כָּל־הַזָּיָה. וְהִזָּה מִמֶּנּוּ עַל הַפָּרֹכֶת כְּנֶגֶד הָאָרוֹן מִבַּחוּץ. אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף:

וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה. אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע:

נָחַץ וְהִנִּיחַ דַּם הַפָּר וְנָטַל דַּם הַשָּׂעִיר וְעָשָׂה לְדָמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה עַל הַפָּרֹכֶת כְּנֶגֶד הָאָרוֹן מִבַּחוּץ. אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף:

וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה. אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע:

שָׁשׁ וְעֵרָה דַּם הַפָּר לְתוֹךְ הַמִּזְרָק שֶׁבּוֹ דַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן הַמָּלֵא בְּרֵיקָן כְּדֵי שֶׁיִּתְעָרְבוּ יָפֶה יָפֶה זֶה בָּזֶה וּבָא וְעָמַד לִפְנִים מִמִּזְבַּח הַזָּהָב בֵּין הַמִּזְבֵּחַ וְהַמְּנוֹרָה וּמַתְחִיל לְהַזּוֹת מִדַּם הַתַּעֲרֹבֶת: עַל אַרְבַּע קַרְנוֹתָיו יִתֵּן כְּסִדְרָן מַתְחִיל

עץ יוסף

נאמרו בו הרבה פירושים אחרים. וזהו נ"ל עיקר: **וכך** היה מונה כו'. פי' כשהיה מונה כח' הזאות לא היה מונה בראשונה א' ובב' ב' וכן בכולם, אלא כשהוא מגיע לב' אמר אחת ואחת. וכשהוא מגיע לג' אמר אחת ושתים וכן בכולם. נמצא שהזאה ראשונה נמנית עם כולם. ועיין תוס' ישנים יומא דף נ"ה ע"א: **והניחו על כן.** פירוש מניח מזרק שבו דם הפר ועל כן הזהב שהיה בהיכל עד שישחוט את השעיר ויזה מדמו כמו שהזה מדם הפר: **כצאתו.** לאו איציאה מקדש הקדשים קאי. שהרי הזכיר יציאתו ואמר יצא מקדש הקדשים והניחו כו' אלא היא יציאה אחרת שנית שיצא מן ההיכל לשחוט את השעיר. וכן כתב הרמב"ם יצא והניחו על כן הזהב שהיה בהיכל ואחר כך יצא מן ההיכל ושחט את השעיר ע"כ. הרי שמלבד היציאה הא' צריך יציאה שנית. ולכך הוצרך לומר כצאתו הביאו לו שעיר

חטאת והוא השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת: **שחטו.** פי' שחטו חוץ להיכל בצפון המזבח מקום שחיטה. וגם זה שחט בו רוב שנים ומירק אחר על ידו כמו שעשה לפרו ולתמיד של שחר דזיל בתר טעמא כדי שיקבל הכהן גדול את דמו כמוזכר לעיל: **לפנים יכנס.** פירוש לבית קדש הקדשים. ועמד בין בדי הארון להזות מדמו כו' כנ"ל: **ועמד** בין מזבח הזהב כו'. אלו ההזאות היו בהיכל חוץ מקה"ק שעומד בין מזבח הזהב להפרוכת ומזה על הפרוכת מבחוץ כנגד בין הבדים כדרך שהזה על הכפורת: **נחץ.** פי' מיהר: **ועירה** כו' וחזר כו'. פי' אחר שעירה דם הפר לדם השעיר חוזר ומערה המזרק המלא הזה שבו הדמים דם הפר ודם השעיר בתוכו. במזרק שהריק ממנו דם הפר: **ובא ועמד לפנים כו'.** זה מסכים לדינו של הרמב"ם בשילהי פ"ד מהלכות עבודה ע"ם: **על טהרו של מזבח.** פי' על גלויו. כלומר

מִקֶּרֶן מִזְרָחִית צְפוֹנִית וּמְסַיֵּם בְּקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. וְחוֹתֶה הַגֶּחָלִים וְהָאֵפֶר בְּמִזְבַּח הַזָּהָב הֵילָךְ וְהֵילָךְ עַד שֶׁמְּגַלֶּה זְהָבוֹ וּמַזֶּה מִדַּם הַתַּעֲרוֹבֶת עַל טָהֳרוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ שֶׁבַע פְּעָמִים: פָּסַע וְיָצָא לְצַד דָּרוֹם חוּץ לְאוּלָם וְשָׁפַךְ אֶת־הַשִּׁירַיִם עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן: צָעַד וּבָא לוֹ אֵצֶל הַשָּׂעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ לַעֲזָאזֵל לְהִתְוַדּוֹת עָלָיו אַשְׁמַת קְהָלוֹ. וְסָמַךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וְהִתְוַדָּה:

וְכַךְ הָיָה אוֹמֵר. אָנָּא הַשֵּׁם (יְהוָה) חָטְאוּ עָווּ פָּשְׁעוּ לְפָנֶיךָ, עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. אָנָּא בַּשֵּׁם (יְהוָה) כַּפֶּר־נָא לַחֲטָאִים וְלַעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים שֶׁחָטְאוּ וְשֶׁעָווּ וְשֶׁפָּשְׁעוּ לְפָנֶיךָ עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ. כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה:

וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מְפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם: וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאַף הוּא הָיָה מִתְכַּוֵּן כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים לִגְמוֹר אֶת־הַשֵּׁם וְאוֹמֵר תִּטְהָרוּ. וְאַתָּה בְּטוּבְךָ מְעוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסוֹלֵחַ לַעֲדַת יְשֻׁרוּן:

קָרָא לְאֶחָד מִן הַכֹּהֲנִים הַמְזֻמָּן מֵאֶתְמוֹל לְהוֹלִיכוֹ וּמְסָרוֹ לוֹ לְהוֹלִיכוֹ אֶל אֶרֶץ גְּזֵרָה לַמִּדְבָּר שָׁמָּה. וּכְשֶׁהִגִּיעַ לַצּוּק חוֹלֵק לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית שֶׁבְּקַרְנָיו חֶצְיוֹ קוֹשֵׁר בַּסֶּלַע וְחֶצְיוֹ בֵּין קַרְנָיו וּדְחָפוֹ בִּשְׁתֵּי יָדָיו לַאֲחוֹרָיו וְהוּא הָיָה מִתְגַּלְגֵּל

עץ יוסף

כלומר על זהבו של מזבח לפי שהיה מסיר הדשן לכאן ולכאן. והוא מלבין וכעצם השמים לטוהר: בצד דרום. במקום שכלתו כו'. ר"ל שחיתה הגחלים והאפר שבמזבח דרומית מזרחית. כי במקום שכלתו מתנותיו שם היה חותה הגחלים והאפר הילך והילך ומזה על זהבו: פסע ויצא לצד דרום. פסע הוא לשון פסיעה והליכה. ור"ל שיצא מלפנים היינו ממזבח הזהב שנתן המתנות על קרנותיו. לחוץ. היינו למזבח החיצון הוא מזבח העולה לשפוך את השיריים על יסוד מערבי של מזבח החיצון: צעד. פי' דרך: לעזאזל. פי' בגמרא עזאזל קשה שבהרים. תנא דבי רבי ישמעאל שכיפר על מעשה עזא ועזאל כלומר על העריות: **להתודות** עליו אשמת קהלו. אתא לאשמועינן שאינו כולל עצמו נ"כ בודוי זה **לומר** אני וביתי ובני בית ישראל כולן. כלדך שכלל עצמו בכלל ודוי אחיו הכהנים שגם הוא בכלל ישראל והיה ראוי להכלל עצמו עמהם. ועיין ברדב"ז הטעם:

כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו. כתב הס"ז והא"ר ושפיר עבדו אותן המכוין על לנס כמו באשמנו. דאנו מלמין עצמנו כאלו אנחנו אותן בית ישראל ומתחרטין על עונותינו ולא כקצת מליזין על זה עכ"ל:

חולק לשון של זהורית. יש מפרשים שהוא לשון של זהורית שנתן עליו כהן גדול בשעת ההגרלה. ויש מפרשים שהוא לשון של זהורית אחר חוץ ממנו. אבל לשון שבין קרניו הוא מורה שהוא הלשון של זהורית הראשון. כלומר אותו הנודע שהיה בין קרניו וזה הלשון של זהורית מניחו חציו בסלע וחציו בין קרניו לראות בהלבנתם כמ"ש אם יהיו חטאיכם כשנים כו'. ובראשונה היו קושרין אותה על פתח האולם מבחוץ. הלבין היו שמחים. לא הלבין היו עצבים והיו מתביישין. התקינו שיהיו קושרין מבפנים. ועדיין היו מציצים ורואים הלבין היו שמחים כו' התקינו שיהיו קושרים חציו בסלע וחציו בין קרניו לשני חלקים. ולא שהיה קושר כולה בסלע שמא תלבין מיד קודם דחיפת השעיר ורואה אותו ומשמחתו שמראה שכבר נתכפרו העונות וישכח מצות הדחיפה וידמה שכבר נשלמה המצוה נאחר שהלבין הלשון. ומצות השעיר הוא לדוחפו דוקא דכתיב אל ארץ גזרה. ומה שלא היה קושר כולה בין קרניו שמא בשעת דחיפה יכוף השעיר את ראשו תחת גופו כשיפול לאחוריו ולא יוכל לראות הלשון כשהלבין ויהיו כל ישראל עצבים לפיכך קושר חציה בסלע ואם יכוף ראשו הרי הוא רואה בסלע. ולא תקדים להתלבין בסלע אלא כשתלבין בין קרניו שלא תלבין נחציין. ובין קרניו לא תלבין עד שעת דחיפתו. ורש"י ז"ל כתב לפיכך קושר חציה בסלע והיא לא תלבין עד שתגמר מלאכת כולה. וכשקושר באחרונה חציה בין קרניו אע"פ שתלבין

מיד

וְיוֹרֵד וְלֹא הָיָה מַגִּיעַ לַחֲצִי הָהָר עַד שֶׁנַּעֲשָׂה אֵבָרִים אֵבָרִים וְאוֹמֵר כָּךְ יִמָּחוּ עֲוֹנוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל: רָץ וּבָא לוֹ אֵצֶל הַפָּר וְאֵצֶל הַשָּׂעִיר הַנִּשְׂרָפִים וְקָרְעָן וְהוֹצִיא אֵמוּרֵיהֶם וּנְתָנָם בְּמָגֵס לְהַקְטִירָם עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. וּבְשָׂרָן קְלָעָן בְּמִקְלָעוֹת וּמְשַׁלְּחָן בְּיַד אֲחֵרִים לְהוֹצִיאָם לְבֵית הַשְּׂרֵפָה: שָׁב וּבָא לְעֶזְרַת נָשִׁים אַחַר שֶׁהִגִּיעַ הַשָּׂעִיר לַמִּדְבָּר. לִקְרוֹת בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים פָּרָשַׁת אַחֲרֵי מוֹת וְאַךְ בֶּעָשׂוֹר. וְגוֹלֵל סֵפֶר הַתּוֹרָה וּמַנִּיחוֹ בְּחֵיקוֹ וְאוֹמֵר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁקָּרִיתִי לִפְנֵיכֶם כָּתוּב כָּאן וּבֶעָשׂוֹר שֶׁבְּחֻמַּשׁ הַפְּקוּדִים קוֹרֵא עַל פֶּה וּמְבָרֵךְ לְאַחֲרֵיהֶם שְׁמוֹנֶה בְרָכוֹת עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַהוֹדָאָה וְעַל מְחִילַת הֶעָוֹן וְעַל הַמִּקְדָּשׁ וְעַל יִשְׂרָאֵל וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל שְׁאָר הַתְּפִלָּה:

תִּכֵּן צְעָדָיו וּבָא לְבֵית הַטְּבִילָה וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּפָשַׁט בִּגְדֵי לָבָן. וְיָרַד וְטָבַל עָלָה וְנִסְתַּפָּג. הֵבִיאוּ לוֹ בִּגְדֵי זָהָב וְלָבַשׁ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו. וְעָשָׂה שָׂעִיר הַנַּעֲשֶׂה בַּחוּץ שֶׁהוּא מִמּוּסַף הַיּוֹם. וְאַחַר כָּךְ מַקְרִיב אֶת־אֵילוֹ וְאֶת־אֵיל הָעָם וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם. וּמַקְטִיר הָאֵמוּרִים שֶׁל פָּר וְשָׂעִיר הַנִּשְׂרָפִים. וְאַחַר כָּךְ מַקְרִיב תָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם כְּהִלְכָתוֹ:

אַחַר כְּלוֹתוֹ מַעֲשׂוֹת כָּל־אֵלֶּה עוֹד בָּא לוֹ לְבֵית הַטְּבִילָה מַהֵר וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּפָשַׁט בִּגְדֵי זָהָב וְיָרַד וְטָבַל עָלָה וְנִסְתַּפָּג. הֵבִיאוּ לוֹ בִּגְדֵי לָבָן לָבַשׁ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו נִכְנַס לְבֵית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְהוֹצִיא אֶת־הַכַּף וְאֶת־הַמַּחְתָּה שֶׁהִכְנִיס בְּשַׁחֲרִית וְעוֹד בָּא לְבֵית הַטְּבִילָה וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּפָשַׁט בִּגְדֵי לָבָן וְיָרַד וְטָבַל עָלָה וְנִסְתַּפָּג. הֵבִיאוּ לוֹ בִּגְדֵי זָהָב לָבַשׁ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו נִכְנַס לַהֵיכָל לְהַקְטִיר אֶת־הַקְּטֹרֶת שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם וּלְהַדְלִיק אֶת־הַנֵּרוֹת כִּבִשְׁאָר יָמִים וְיָצָא וְהִקְרִיב מִנְחַת הַתָּמִיד וּמוֹתַר מִנְחַת חֲבִתִּין וּמְנַסֵּךְ הַיַּיִן

עץ יוסף

מיד לא יניח מלדחפו הואיל והוא עסוק בה: דחפו בשתי ידיו לאחוריו. פי' לאחוריו של שעיר: והוא היה מתגלגל כו' עד שנעשה כו'. לאו בכל זמן קאמר. אלא כשהיו ישראל עושים רצונו של מקום. ורמז לזמן שמעון הצדיק דתנו רבנן כל זמן ששמעון הצדיק היה קיים לא הגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים. וסימן טוב היה להם כשהוא מתפרק יפה יפה. אבל לפעמים שלא היה מת מאותה הדחיפה והוא היה יורד אחריו וממית:

אצל הפר ואצל השעיר הנשרפים. כלומר שעומדים לישרף. והם הפר והשעיר הפנימים שהזה את דמן לפנים ולחוץ שהיו נשרפים. והיה זה אחר שילוח השעיר: במגס. פי' בקערה: ובשרן קלען במקלעות. מפרש בגמרא כמין קליעה. ופירש ר"ת היה תולן במוטות כעין קלע: ואך בעשור. בפרשת אמור אל הכהנים: ואומר יותר ממה שקריתי כו'. כדי שלא להוציא לעז על ספר תורה כשרואין אותו קורא פרשה שלישית על פה יהו סבורים שבספר תורה חסר אותה פרשה: ועל העבודה. רצה בעמך ישראל ותפלתם והעבודה בדביר ביתך כו' שאותך לבדך ביראה נעבוד: ועל ההודאה. מודים אנחנו לך עד הטוב לך להודות: ועל מחילת העון. מחל לעונותינו ביום הכפורים הזה כו' עד מלך מוחל וסולח לעונותינו וכו': ועל המקדש. ומתפלל על המקדש וחותם ברוך שבחר במקדש: ועל הכהנים. מתפלל על הכהנים וחותם ברוך שבחר בזרעו של אהרן. וכן על ישראל: ועל שאר התפלה. רנה תחנה בקשה מלפניך על עמך ישראל שצריכים להושע וחותם בשומע תפלה: וקדש ידיו ורגליו. זהו קידוש ד': וירד וטבל. זו היא טבילה ג': עלה ונסתפג. לשון ניגוב: ולבש וקדש כו'. זהו קידוש ה' אחר שלבש בגדי זהב: שהוא ממוסף היום. פי' הוא הנאמר בפרשת פינחס במוסף יוה"כ שעיר עזים אחד חטאת מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד:

שהכנים בשחרית. פי' שהניח בין ב' בדי הארון: ועוד בא לו לבית הטבילה וקידש. הוא

קידוש

בְּכָל־כְּלֵי שִׁיר כְּהִלְכָתוֹ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּפָשַׁט בִּגְדֵי זָהָב הֵבִיאוּ לוֹ בִּגְדֵי עַצְמוֹ וְלָבַשׁ וּמְלַוִּין אוֹתוֹ עַד בֵּיתוֹ וְיוֹם טוֹב הָיָה עוֹשֶׂה לְאוֹהֲבָיו בְּצֵאתוֹ בְשָׁלוֹם מִן הַקֹּדֶשׁ. אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהֹוָה אֱלֹהָיו:

וּבְכֵן כְּמוֹ שֶׁשָּׁמַעְתָּ תְּפִלַּת כֹּהֵן גָּדוֹל בַּהֵיכָל כְּמוֹ כֵן מִפִּינוּ תִּשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא הַשָּׁנָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מָקוֹם שֶׁהֵם. (ע"פ א"ב) שְׁנַת אוֹרָה. שְׁנַת בְּרָכָה. שְׁנַת גִּילָה. שְׁנַת דִּיצָה. שְׁנַת הוֹד. שְׁנַת וַעַד טוֹב. שְׁנַת זִמְרָה. שְׁנַת חֶדְוָה. שְׁנַת טוֹבָה. שְׁנַת טְלוּלָה וּגְשׁוּמָה לִבְרָכָה. שְׁנַת יְשׁוּעָה. שְׁנַת כַּלְכָּלָה. שְׁנַת לִמּוּד. שְׁנַת מְנוּחָה. שְׁנַת נֶחָמָה. שְׁנַת שָׂשׂוֹן. שְׁנַת עֶלְצוֹן. שְׁנַת פְּדוּת. שְׁנַת צָהֳלָה. שְׁנַת קוֹמְמִיּוּת. שְׁנַת קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת. שְׁנַת קִבּוּל תְּפִלּוֹת. שְׁנַת רָצוֹן. שְׁנַת שָׁלוֹם. שְׁנַת שֹׂבַע. שָׁנָה שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ בָהּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. שָׁנָה שֶׁתַּדְבֵּר בָּהּ עַמִּים תַּחְתֵּינוּ. שָׁנָה שֶׁתִּכְתְּבֵנוּ בָהּ לְחַיִּים טוֹבִים. שָׁנָה שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפַרְנָסָה זֶה לָזֶה וְלֹא לְעַם אַחֵר (בזכות סמך נגדו: דיקרנוסא סממוגם על הפרנסה). שָׁנָה שֶׁתַּעֲצוֹר הַמַּגֵּפָה וְהַמַּשְׁחִית מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. שָׁנָה שֶׁלֹּא תַפִּיל אִשָּׁה אֶת־פְּרִי בִטְנָהּ. שָׁנָה שֶׁלֹּא תֶאֱרַע שׁוּם צַעַר וְנֶזֶק לְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם. שָׁנָה שֶׁתִּטַּע אַהֲבָתְךָ וְיִרְאָתְךָ בְּלֵב הַתּוֹעִים מִדַּרְכְּךָ מִצְוֹתֶיךָ. שָׁנָה שֶׁתָּסִיר שִׂנְאָה וְקִנְאָה מִבֵּינֵינוּ לְעָבְדְּךָ בַּאֲגֻדָּה אֶחָת:

וּבְכֵן וְעַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אָנוּ בְטוּחִים וְעַל חֲסָדֶיךָ אָנוּ נִשְׁעָנִים וְלִסְלִיחוֹתֶיךָ אָנוּ מְקַוִּים כִּי אַתָּה יְהֹוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וּמַרְבֶּה לְהֵטִיב וּמַנְהִיג אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּמִדַּת הַחֶסֶד וּבְמִדַּת הָרַחֲמִים. כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת משֶׁה עַבְדֶּךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהֹוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם: וּבְכֵן מַה נֶּהְדָּר הָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל בְּצֵאתוֹ בְּשָׁלוֹם מִן הַקֹּדֶשׁ:

אח"כ יאמר הבקשות על הסדר, וסדר הודוי בכונה אף שהוא תלוי עתה מלוא הק' אך יחזק במעוזו והתלם יאמר גבור אני ויתודה בכונה עצומה ולב נשבר. ולא כהמון עם שאומרים הודויים במוסף וכן במנחה בבהלה. הכוה נחשב לו ודוי שמוזכרים אנחנו להתוודות פעמיים בכל תפלה של יום הק' בעמידה ובחזרת הש"ץ. השם יכפר בעדם:

לדעת מהריעב"ץ יאמר אף היחיד במקום שאין מנהג לומר בלבור קוה אל ה' כו' א"כ כו' ופטום הקטרת כמו אחר כל המוספין כדי להכרית הקליפות והחילונים שלא יתאחזו בתפלה כנ"ל. ויאמר הסדר הנ"ל בשעה שהחזן מנגן היום תאמצנו. כי אחר קדיש בתרא לא תהיה לו שהות והתכס עיניו בראשו להשתדל לראות באיזו שעה יש שהות והעיקר לומר בכונה. שבלתי כונה יותר טוב העדר:

אחר גמר התפלה נשיאת כפים. קדיש שלם. ואין אומרים אין כאלהינו ביום הכפורים. וגם פטום הקטרת אין צריך לומר:

א שמות לג, יט

עץ יוסף

קידוש א': וטבל. הוא טבילה ה': והביאו לו בגדי זהב קידוש העשירי: ויו"ט היה עושה. פי' אחר יוה"כ היה לבש וקידש. הוא קידוש ט': וקדש ידיו ורגליו. הוא עושה יו"ט בעבור נאתו בשלום מן המקדש ביוה"כ:

(א) א"א במנחה של יוה"כ אשרי ובא לציון וא"א ואני תפלתי כו אפי' אם חל בשבת (תרכ"ב): (ב) וקורין בתורה ונתבאר לעיל בהל' קה"ת ומפטירין בנביא ונתבאר לעיל בדיני הפטרה וחותמין מגן דוד וא"א על התורה ועל העבודה (שם): (ג) אם חל בחול אומרים א"מ ואם אין שהות ביום ידלג א"מ כדי להתפלל נעילה בזמנה (שם) ואין נושאין כפיהם במנחה של יוה"כ (שם):

קודם תפלת מנחה יאמר פרשת התמיד ופרשת הקטורת כמו בכל תפלת מנחה. מוציאין ס"ת אחת ואומרים רבש"ע של מנחת יוה"כ. גדלו. וקורין ג' גברי באחרי מות פרשת עריות. משום שנפשו של אדם מתאוה להם ומזהירים לעם שצריכים לקדש א"ע מהם (לבוש). עוד טעם שמא יש בצבור אדם שנכשל בערוה ויזכור ויתודה (כל בו). [וכן איתא בשבלי הלקט השלם סי' ש"ב וז"ל לפיכך קרינן בעריות שאם ח"ו יש בר ישראל שפרץ בעריות או בנדה כיון שקורין לפניו זוכר עבירה שבאת לידו וחוזר בתשובה כדי שיכופר לו עון ההוא. וכן מביא שם בשם תשובות הגאונים]. עוד טעם לפי שביוה"כ הנשים מתקשטות לכבוד היום כדאמרינן בפ"ק דיומא(יט:) והא אידנא יומא דכפורי הוא אבטול כמה בתולתא בנהרדעא לכן קורין להן עונש העריות. עוד טעם ע"פ מדרש רבש"ע אתה הזהרתנו שלא נגלות ערוה אף אתה לא תגלה ערותנו ותכפר לנו (אבודרהם*). והשלישי מפטיר ביונה לפי שיש בו גודל כח התשובה (לבוש). וגם ללמד לבני העולם שאין אדם יכול לברוח מפני השם אם עבר עבירות. כמו שכתוב אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח. אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (אבודרהם). עוד טעם כדי שמתשובת אנשי נינוה יקח מוסר בלבו אל התשובה (יוסף"ע). ומסיים ההפטרה בפסוקי מיכה מי אל כמוך. ומברך לאחריה עד מגן דוד ואין אומר על התורה ועל העבודה. ומכניסין הס"ת להיכל. ח"ק. ומתפללין כמו בשחרית. אין בה נ"כ. רק אומר או"א ברכנו כו'. ואין אומרים צ"צ אפילו בשבת:

דרך החיים דיני תפלת נעילה נהורא השלם

(א) קודם תפלת נעילה אומרים אשרי ובא לציון גואל וכו' (סימן תרכ"ג): (ב) זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות כדי שישלים אותה עם צאת הכוכבים והנוהגים להמשיך אותה עד הלילה אין למחות בידם רק שיאמרו על"פ החרוז היום יפנה בעוד השמש נראה דאל"כ דובר שקרים לפני השם (שם): (ג) בכל מקום שאומרים בתפלת יוה"כ כתבנו אומרים בנעילה חתמנו (שם): (ד) אם חל בשבת מזכיר בה של שבת אבל בוידוי שאחר התפלה אין מזכירין של שבת והני מילי ביחיד אבל ש"ץ שאומר אותה תוך תפלתו מזכיר בה של שבת ואם לא הזכיר אין מחזירין אותו כיון שהזכיר בתפלה אבל אם לא הזכיר של שבת כלל בין יחיד בין ש"ץ מחזירין אותו (שם): (ה) אין נ"כ בנעילה אבל או"א ברכנו בברכה כו' אומרי' ואומרים א"מ אפי' אם חל בשבת ואפי' סיימו תפלת נעילה בעוד קצת יום אעפ"כ אומרים א"מ ובמקום כתבנו אומרים חתמנו (שם מ"א): (ו) בסוף הסליחות אומרים ז' פעמים ה' הוא האלהים ופעם אחת שמע ישראל וג"פ בשכמל"ו ותוקעין תקיעה אחת ואף שלא יצאו כוכבים עדיין רק שהוא בין השמשות מותר לתקוע (שם):

אחר תפלת המנחה יכין עצמו לתפלת נעילה ויאמר (אשרי וקדושא דסדרא) בכוונה. ואח"ז יכין עצמו לתפלת העמידה. וז"ל האריז"ל ופתח בנעילה הוא חתימת הגז"ד שנכתב בר"ה על בני אדם לטוב ופוגע שכ"ל בקילור. ולכן נתוסף תפלה זו ביום הקדוש הזה בעת נעילת שערי היכל העליון שקודם שינעלו יכנסו תפלותינו תפלה ויקבלו אותם ברצון למלאות שאלותינו ולמחול ולסלוח את כל עונותינו. ולכן יזדרז אדם מאד בכונת תפלה זו. ויכניס בלבו דאגה ופחד גדול על חתימת הגז"ד הנורא הנעשה עליו בעולם העליון בעת הזאת. ומה טוב אם יכול להוריד דמעות לעורר הרחמים בעולם העליון כי כל השערים ננעלו חוץ משערי דמעה. ואף אם נחתך עליו הגז"ד לרעה ח"ו ע"י הבכי יוכל להתהפך לטובה כמבואר בזוה"ק ע"פ ותראהו והנה נער בוכה מיד ותחמול עליו:

תפלת נעילה זמנה סמוך לשקיעת החמה כשהיא בראש האילנות. ויש ליזהר שלא להרבה להתפלל בנעילה. אלא יראו לסיימה עם צה"כ. ואמרו (היום יפנה) צריך לאמרו קודם הערב שמש דאל"כ דובר שקרים לפני ה': **והובא** בספרים שאין עון בעולם שמעכב תפלתו של אדם כמו עון הגזל ר"ל עד שמשיב פרוטה שגזל את חבירו צריך להיות מגולגל בעולם להחזיר הפרוטה לבעליו או ליורשיו וידוע שמוטב הגלגול קשה מגיהנם. ומבואר בס"ח לפעמים אם גזל אדם את חבירו שלשה זהובים ואם לא היה גוזל השלשה זהובים מאתו היה מרויח מהם חצי זהב ואח"כ משלשה וחצי זהובים היה מרויח יותר מחצי זהב ובהארכת הזמן יכול להיות שבין הגזל ויורשיו ויורשי

*) אמר המאסף: מה תמוהים הטעמים הללו. הלא אמרו חז"ל (ב"ב קס"ה ריש ע"א) רוב בגזל ומיעוט בעריות ומדוע לא תקנו הקריאה בפרשת עשק וגזל שרובם נכשלים בהם וחששו יותר למיעוטא? ועוד הרי בתפלת נעילה תקנו אנשי כנה"ג לאמר פעמים למען נחדל מעשק ידינו ולא חששו להזכיר עון עריות. ובלי ספק מטעם שלא חששו למיעוטא. אבל **הטעם הפשוט והאמתי** הוא שהקריאה נתקנה לענינא דיומא. לפי שנהגו לפנים בט"ו באב וביוה"כ שהיו בנות ישראל יוצאות ומחולות בכרמים והיו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תענית כ"ו ע"ב). לכן תקנו אז לקרות פ' עריות כדי להורות לעם איזה נשים אסורות לבא"ה ולא תקשי למה לא תקנו הקריאה הזאת גם בט"ו באב שהיא ג"כ מענינא דיומא כזה, לפי שלא תקנו קריאה לענינא דיומא רק ליום שהוא בר קריאה. אבל ליום שאינו בר קריאה לא תקנו. כדאיתא בתוספות.

דורשי יורשיו עד סוף כל הדורות שיש הריוח משלשה הראשונים דמי הקרן למאות ולאלפים זהובים והוסף הגילה ית"ש לגזלן כאלו גזל שוה זהובים הקרן והריוח למאות ולאלפים. הרי לך שעון הגזל חמור מאד. עוד דע בהזכירו אכה"ג בתפלת נעילה בפירוש (למען נחדל מעושק ידינו) ואחרי עבירות הזכירו דרך כלל (להתודות לפניך על כל עונותינו) לכן אם יודע בעצמו איזה נדנוד גזל חס ושלום שיש עושק בידו יהרהר עתה בתשובה בתיבת (למען נחדל כו'). ויקבל ע"ע קבלה אמתית בתיכף אחר יוה"כ ישיב את הגזילה לאשר הוא לו או יפייס אותו :

תפלת נעילה

כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְחָתְמֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מוֹרִיד הַטָּל: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

לְדוֹר וָדוֹר הַמְלִיכוּ לָאֵל כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלֶךָ:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. (כְּמוֹ) שֶׁיָּדַעְנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטָן לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהֹוָה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה

לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן־פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ.
וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר
לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים
בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ
כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־
מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם
עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהוָה׀ לְעוֹלָם.
אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב
וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ
בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ.
וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ.
וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ
עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה לִקְדֻשָּׁה
וְלִמְנוּחָה וְאֶת־יוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה
וְלִמְחָל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד
וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ. וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד
עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל
לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם
הַכִּפֻּרִים הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה.
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם
עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מְחוֹל | לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּבְיוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה. מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ. כָּאָמוּר אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: וְנֶאֱמַר כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ: (לשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ. וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. (וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל־יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ (אֶלָּא אָתָּה): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה. מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפֻּרִים:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם (וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה). וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם (מְהֵרָה) בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד (צוּרֵנוּ) צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא (תָּמִיד) שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וחתום לחיים טובים כל־בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו ויברכו את־שמך הגדול באמת לעולם כי טוב האל ישועתנו ועזרתנו סלה (האל הטוב): ברוך אתה יהוה הטוב שמך ולך נאה להודות:

שים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל־ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד (יחד) באור פניך. כי באור פניך נתת לנו יהוה אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה (ורחמים) וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב יהיה בעיניך לברכנו ולברך את־כל־עמך ישראל בכל־עת ובכל־שעה בשלומך (ברוב עוז ושלום):

בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה וגזרות טובות ישועות ונחמות נזכר ונחתם לפניך אנחנו וכל־עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום:

ברוך אתה יהוה המברך את־עמו ישראל בשלום:

יהיו לרצון | אמרי־פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי:

אלהינו ואלהי אבותינו.(נ"א אנא) תבא לפניך תפלתנו. ואל־תתעלם מתחנתנו. שאין אנו עזי פנים וקשי ערף לומר לפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו. אבל אנחנו ואבותינו חטאנו:

אשמנו. בגדנו. גזלנו. דברנו דפי: העוינו. והרשענו. זדנו. חמסנו. טפלנו שקר: יעצנו רע. כזבנו. לצנו. מרדנו. נאצנו. סררנו. עוינו. פשענו. צררנו. קשינו ערף: רשענו. שחתנו. תעבנו. תעינו. תעתענו: סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה צדיק על כל־הבא עלינו כי־אמת עשית ואנחנו הרשענו:

מה נאמר לפניך יושב מרום. ומה נספר לפניך שוכן שחקים. הלא כל־הנסתרות והנגלות אתה יודע:

אתה נותן יד לפושעים וימינך פשוטה לקבל שבים.

פירוש רש"י מכ"י

אתה נותן יד לפושעים. מצאתי כתב יד נושן לאחד הקדמונים שהי בדורו של רמ"י ז"ל והס

עץ יוסף

אתה נותן יד לפושעים. אתה מניח לפושעים לעשות רצון לבם. ואם ישובו אז: וימינך פשוטה לקבל

תקון תפלה

נוסח רב עמרם בברכת אתה נותן יד לפושעים וגו' ותלמדנו להתודות וגו' עונותינו למען תקבלנו

וַתְּלַמְּדֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְהִתְוַדּוֹת לְפָנֶיךָ עַל כָּל־
עֲוֹנוֹתֵינוּ. לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ. וּתְקַבְּלֵנוּ בִּתְשׁוּבָה
שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ כְּאִשִּׁים וּכְנִיחוֹחִים. לְמַעַן דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר אָמָרְתָּ:
אֵין קֵץ לְאִשֵּׁי חוֹבוֹתֵינוּ. וְאֵין מִסְפָּר לְנִיחוֹחֵי אַשְׁמָתֵנוּ. וְאַתָּה
יוֹדֵעַ שֶׁאַחֲרִיתֵנוּ רִמָּה וְתוֹלֵעָה לְפִיכָךְ הִרְבֵּיתָ סְלִיחָתֵנוּ. מָה

פירוש רש"י מב"י

בהורים ופסקים בתפלות ר"ה ויוה"כ וז"ל „אתה נותן יד לפושעים לקבל תשובה דכתיב שובו בנים שובבים זהם הפושעים. וימינך פשוטה ככל מלה. עין אחר אתה נותן יד לפושעים שאתה מניתן לעשות רע, יד מקום *), שהבא ליטמא פותחין לו. וימינך פשוטה לסייעו בתשובתו, בא ליטהר מסייעין אותו, לפי שימינך פשוטה לקבל שבים: ותלמדנו להתודות לפניך וכו', למען תקבלנו בתשובה כאשים וכניחוחים, למען דבריך אשר אמרת קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ורחמנא לבא בעי, ובעבור כן אמרת לשוב אליך בדברים שאם באנו להתכפר בקרבנות חובותינו ואשמתנו אין קץ ואין מספר לקרבנות, אבל אתה יודע שאחריתנו רמה ותולעה לפיכך הרבית סליחתנו על ידי דברים (באמרו הרבית סליחתנו כוון למה שאמר ר' יהודה (ילקוט תהלים כ"ה רמז תש"ב) בזמן הגלות הקב"ה מנתר הרבה סליחה נשלו) כי מה אנוש מה אנו ומה

עץ יוסף

שבים: ותלמדנו כו' להתודות כו'. לא כמדת בשר ודם אם נתפש לפני השופט אם מודה יהרגו אותו. אבל לא כן מנהגך שאמרת הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמיה ב) אבל מודה ועוזב ירוחם: למען נחדל מעושק ידינו. אם יודע בעצמו איזה בדבר גזל ח"ו שיש ת"י להרהר עתה בתשובה שלימה ויקבל על עצמו קבלה אמתית שתיכף אחר יום כפורים יתקן עון זה וישיב את הגזלה אשר גזל ואשר הוא לו. או יפייס אותו. וכבר האריכו הספרים מעון החמור הזה. ודע וראה חומר עון זה שהזכירו אנשי כנה"ג בתפלת נעילה בפרוטרוט למען נחדל מעושק ידינו ואחר עבירות הזכירו דרך כלל להתודות לפניך על כל עונותינו גם לא נחתם גזר דין של דור המבול אלא על הגזל. גם בעון גזל ר"ל אין מקבלין תפלותיו בעולם העליון ודוחין כל התפלות שלו חוץ לפרגוד אל הקליפות רחמנא ליצלן: למען דבריך. שאמרת קחו עמכם דברים ושובו. ורחמנא לבא בעי. ובעבור כן אמרת לשוב אליך בדברים. שאם באנו לכפר בקרבנות חובותינו ואשמותינו אין קץ ואין מספר לקרבנות. אבל אתה יודע שאחריתנו רמה ותולעה

דובר שלום.

ותקבלנו בתשובה שלמה לפניך. שלימות התשובה שתהיה בדבור ובמעשה ובמחשבה. וזהו להתודות לפניך. בדבור. נחדל מעושק ידינו. במעשה. ותקבלנו בתשובה. במחשבה. וכולל עוד שאלמלא לא היתה מועלת התשובה להחוטא היה החוטא נשאר בקלקול מעשיו לעולם ולא היה מתקן קלקולו. זהו ותלמדנו להתודות וכו' שמועלת התשובה. והתועלת מזה למען נחדל מעושק ידינו לתקן קלקול העושק אשר בידינו: באשים וכניחוחים. אשים המה גם קרבנות הנאכלים לכהנים ובעלים ע"ד כמאמר אשי ה' ונחלתו יאכלון. וניחוחים היינו חלק הנקרב לגבוה שמוזכר בו ע"פ הרוב ניחוח לה'. והנה בזאת עניני הקרבנות אינן מובנים מה תועלתן

תקון תפלה

תקבלנו בתשובה וגו' וכניחוחים למען דבריך ודברי פה אל פה בעבור אמרת אין קץ וגו' רמה לפיכך הרבית וגו' מה ישענו מה מעשינו מה כחנו וגו' לפניך ה' אלהינו הלא הגבורים כאין וגו' אנשי וגו' כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל וגו' את יום הכפורים הזה את יום מקרא קדש הזה את יום סליחת העון הזה קץ ומחילה לכל עונותינו למען וגו' ונשוב לעשות וגו' קרוב יעזוב וגו' ורב חסד ואמת (במקרא לא נאמרה מלת ואמת) ונחם על הרעה ומרבה וגו' לשבטי ישרון ומבלעדיך וגו' אלא אתה (בא"י המלך הסלחן), תיבות אלו מוקפות שם, אלהי עד שלא יכו'. ונוסח הרמב"ם — מה נאמר לפניך יושב מרום וכו' כי עונותינו רבו מלמנות

*) יד מקום. לדעתי הבאור דחוק ומלת „וימינך' המקבילה למלת „יד" מוכיחה שבאורו „יד שמאל" כמ"ש במכילתא פ' י"ז „הא אינו יד בכל מקום אלא שמאל", והכונה שהקב"ה נותן יד (שמאלו) כלומר נותן יכולת — לפושעים לפשוע כמאמז"ל הבא ליטמא פותחין לו, אולם לתשוה אינו נותן רק יד שמאל אבל לשבים פושט ימינו לסייע אותם כמאמז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו, לפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות. דברי המאסף.

אֲנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ. מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. הֲלֹא כָּל־הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ. וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ.

פירוש רש"י מכ"י

חיינו וכו' הלא כל הגבורים כאין, שאינם חשובים לכלום, והחכמים והנבונים כבלי מדע וכבלי השכל היו לפניך, לפי שכל מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כמות זה כן מות זה ומה יתרון לזה מזה. אלא שאתה הבדלת אנוש מראש מן הבהמה והכרתו ונתת בו דעת ובינה לעמוד לפניך לשרתך, כי מי יאמר לך מה תפעל (וכי למשרתים אתה צריך?), כלומר מי יוכל לומר לך למה פעלת כן וטעות הוא, ואם יצדק מה יתן לך כי אינך צריך לבריותיך. ולפי שהכרתו נתת לו יום הכפורים הזה לסליחה ולמחילה למען נחדל מעושק ידינו כלומר (דבריו האחרונים אינם מובנים, ונראה לי דכונת התפלה כך היא, התשובה מוכרחת לקיום העולם, שאם לא היתה התשובה מועלת חס ושלום, וכל אדם שחטא כבר נגמר דינו לאבדון — לעולם לא חדלנו מן העושק אשר בידינו, אחרי שבין כך ובין כך אבדה כל תקוה לתקן את אשר עותנו על כי ישוב ירחמנו, מה בצע כי נשמור משמרתו מן הוא והלאה? וזה היאוש היה מכה ברבבותינו הלוך והכות כי היינו מוסיפים לשקוע במצולות העונות הלוך ושקוע ומלאנו את הארץ חמס ושוד עד שהחזרנו אותו לתהו ובהו. לפיכך גזרה חכמתו ב"ה לקבלנו בתשובה אחרי אשר הרבינו לחטוא, למען נחדל מעושק ידינו. ובדרך זה שקדו גם רבותינו ז"ל על תקנת השבים

עץ יוסף

לפיכך הרבית סליחתנו על ידי דברים כי מה אנו ומה חיינו כו': מה אנו כו'. המסדרי התפלות סדרו לנו ח' פעמים מה. כי סימני הגאוה והענוה נראים בח' מקומות. וכולם הם בראש. א' המחשבה המתפשטת בלב וגורם לגבה לב. אבל לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. ב' מצח נחושה מצד הגאוה. אבל צריך להיות לאדם מצח הרצון. ג' גבה עינים רמות. אבל צריך להיות עין טובה. ד' אזנים רחבות שמע שוא. אבל צריך להיות שומעים חרפתם ואינם משיבים. ולשמוע צעקת דל. ה' חרון אף הוא הכעס מצד הגאוה. אבל ראוי להיות כמ"ש ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (ישעיה מח). וריח ניחוח נחת רוח. ו' לשון מדברת גדולות. אבל נאור לשונך רק לשון חכמים מרפא. ז' החיך טועם וכתיב פן תאכל ושבעת וגו'. אבל צריך להיות מדת הסתפקות מצד הענוה. ח' פני זעם אבל צריך להיות פנים שוחקות סבר פנים. וכל אלו הם בראש. נגד ח' אלו הם ח' מה. מה אנו נגד השמיעה כמ"ש חז"ל חרשו נותן לו דמי כולו. מה חיינו נגד אכילה ושתיה כדי חיינו מזונות. מה חסדנו נגד העינים כמ"ש כי חסדך לנגד עיני. מה צדקתנו נגד מצח הראש. דבפ"ק דתענית דף ח' דריש רבי אמי צדק משמים נשקף על גשמים שהם צדקה. ולעיל דף ז' שם אמר רב שילא אמר רב המנונא אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנאמר (ירמיה ג) וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך ע"כ. אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש. ובצדקה מרים ראש דכתיב (וצדקה) [וברכה] לראש משביר. מה ישועתנו נגד הפנים כמ"ש האר פניך ונושעה. וכתיב ישועות פני ואלהי. מה כחנו גבור ורב כח איזהו גבור הכובש כעסו וחרון אף. מה גבורתנו גבור כארי בלב לא להיות לב חומד והוא מצד רחב לב הגאוה. מה נאמר לפניך נגד לשון מדברת גדולות (של"ס): **הלא כל הגבורים**. הם אדם שת מתושלח שם ועבר. זכותם נבאי עולם כאין.

אנשי

דובר שלום

תועלתן לשמים. רק שכן עלתה ברצונו ית' וטוב למשותף לעורר בזה נחת רצונו. זהו כאשים וכניחוחים המקרבים לפניך. לא לצורך אכילת גבוה ח"ו. רק למען דבריך אשר אמרת להקריבם:

תקון תפלה

וכו' (בשאר הודוים לא זכר את המאמר הזה כאשר העתקנו למעלה, ור' יהודה שהיה אומר כי עונותינו רבו סלמנות (יומא פ"ז ע"ב) נראה שכונתו על הנוסח הזה, ועי' מה שכתבנו לעיל בעיון תפלה בר"ה אתה יודע רזי עולם שלבעל העטור כונה אחרת בזה) מה אנו וגו' מה צדקנו מה מעשינו מה נאמר לפניך ה' אלהינו הלא כל וגו' כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך ככתוב ומותר וגו' אבל אתה הבדלת וגו' מה תעשה וגו' ותתן לנו ה' אלהינו את יום וגו' קץ מחילה לכל חטאתינו למען וגו' ונשוב לעשות וגו' שלם כדבר שנאמר דרשו וגו' קרוב יעזוב וגו' סליחות טוב ומיטיב חנון וגו' חסד מרבה להיטיב רוצה בתשובתן של רשעים ואין אתה חפץ במיתתם (טעם הוא מפני מה אתה רוצה בתשובתן של רשעים לפי שאין לך חפץ ותועלת במיתתם כי מעשי ידיך המה) ככתוב חי אני וגו' בית ישראל השיבנו וקבלנו ומחל לנו וסלח

כגדל

וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע. וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל. כִּי רֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ. וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן. כִּי הַכֹּל הָבֶל:

בודאי בנוסח זה של אתה הבדלת ראוי לאדם לעורר את עצמו מאד אך בכי רב ועצום מאד שהוא עת חתימת הגז"ד ולהרהר בתשובה שלימה ואמתית:

אַתָּה הִבְדַּלְתָּ אֱנוֹשׁ מֵרֹאשׁ. וַתַּכִּירֵהוּ לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ. כִּי

א קהלת ג, יט.

פירוש רש"י מכ"י

(ב"ק צ"ד ע"ב) באותה שעה אמרו הגזלנין ומלוי רבית שהחזירו אין מקבלין מהן וכל המקבל מהן אין רוח חכמים נוחה הימנו, וכן לא הכביד הקב"ה על השב אלא מתפיים בדברים בעלמא, חרטה גמורה על לשעבר וקבלה חזקה על להבא (יומא פ"ו ע"ב), ובשמו"ר פל"ח סי' ד' דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואני מוחל על כל עונותיכם. וכל כך למה למען נחדל מן העושק אשר בידינו) אם נחדל מעושק ידינו ונשוב וכו' כדבר שנאמר יעזוב רשע דרכו": ואומרין קדיש. ותוקעין זכר לתקיעת משה שתקע ביוה"כ כשירד מן ההר וזכר לתקיעת היובל דכתיב ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ואם היה יובל נוהג היינו תוקעין קר"ק שאין תרועה בלא תקיעה לבדה שאנו תוקעין לזכר. ואני הכותב שמעתי מהר"ר חיים מה שתוקעין זכר ליובל לא לזכרון שנת היובל שאם כן היו תוקעין קר"ק אלא זכר ליובל פירוש כמו שכתוב לגבי סיני במשוך היובל המה יעלו בהר. וזה משך תקיעה לבדה היא סימן לסילוק שכינה לי' ימים שישב הקב"ה לדון את עולמו ועתה נסתלק מן הדין. ואומרים והוא רחום יכפר עון. ומתפללין

עץ יוסף

שהרי הכל כלה במבול לבד נח. ואנשי השם הם האבות אברהם יצחק ויעקב הם כלא היו. כמו שאחז"ל כבר תמה זכות אבות. וחכמים הם השבטים שהיה זכרונם תמיד לפניו יתברך בחשן המשפט וממנו הגיעה הידיעה ע"י אורים ותומים. ועתה כבלי מדע. ונבונים הם משנב אמהות כי אם לבינה תקרא. כבלי השכל מה' אשה משכלת. והנה בעת החורבן לא השגיח ה' בדברי האמהות כי אם למענך רחל. וזהו כבלי השכל א"כ על מי נסמוך. ואף אם לו היתה זכות אבות מ"מ מעשיהם אין מועיל לנו אלא בעוה"ז מלד התהו. שזכות אבות אינה מועלת לבנים רק לעוה"ז דוקא אבל לא לעולם הבא כמו שאחז"ל. וימי חייהם כו' אף שאחז"ל כל המניח בן ת"ח כאלו הוא חי. עכ"ז בבואנו לפניך הכל יקוים ויכל בהבל ימיהם (שליס): ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. כתבו הספרים אי"ן הוא ר"ת אדם יש נשמה. והשאר הכל הבל. וקשה למה רמזו זה בתיבת אין ולא פירשו זה לומר ומותר האדם מן הבהמה הנשמה כי הכל הבל. אך נראה כי נודע אשר הגוף הנגוף הוא כלי הרס שבבירתו הוא טהרתו. שלא יטהר הגוף מחטאיו כי אם בשבירתו מכל וכל להפך החומר לצורה. לשבור כל כוחי גופו המתאוים לכל דברי הגופניות ולעשות כלי חלם כרוחניות ממש. ואז הנפש מעלה את הגוף עמה במחילה. אבל ברשעים הוא להיפך כי המה מהפכין את הצורה לחומר שגם נפשם מתגשמת ומתעבה עד שנעשה בבחינת רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. כי מגבירי נפש הבהמית על נפש המשכלת ונעשה כולו כרוח הבהמה. וזהו ומותר האדם מן הבהמה היינו הנשמה שמרומז במלת אין זה המותר ג"כ אין ולא כלום כי הכל הבל כשמבלה כל ימיו וזמנו בהבל. שגם הנשמה מתגשמת ויורדת היא למטה בארץ כרוח הבהמה:

אתה הבדלת אנוש מראש. בעבור שחטא אדה"ר נטרד מג"ע שנאמר וישלחהו ה' אלהים מג"ע. ואמר הבדלת ע"ש והבדילו ה' לרעה. ואמר אנוש בעבור שחטא על שם לערוץ אנוש מן הארץ: **ותכירהו** לעמוד לפניך. בעבור שנתחרט אדם הראשון לא גרשו מכל וכל אלא השכינו מקדם לג"ע לעמוד לפניו. והוא

תקון תפלה

כגדל חסדך יהיו לרצון וגו' עושה שלום וגו'.— ונוסח מחזור ויטרי אתה נותן יד לפושעים וימינך פרושה לקבל וגו' וכניחוחים בעבור דברי פיך ובעבור אמרתך כי אין קץ וגו' לניחוחי אשמתנו וגו' ותולעה לפניך לפיכך וגו' מה צדקנו מה מעשינו מה כחנו וגו' ואלהי אבינו (?) וגו' כי רוב מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך שכך כתוב ומותר וגו' מה יתאונן וגו' ומה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (איכה ג, לט) ותתן לנו ה' אלהינו את וגו' קץ וגו' ומחילה לכל עונותינו וגו' ונשוב לעשות וגו' הסדר ומרבה להיטיב רוצה אתה בתשובתן של

מִי יֹאמַר לְךָ מַה־תִּפְעָל וְאִם־יִצְדַּק מַה־יִּתֶּן־לָךְ: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (היחיד אינו מזכיר של שבת) אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם (צוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה קֵץ וּמְחִילָה וּסְלִיחָה עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ. וְנָשׁוּב אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם[א] עָלֵינוּ. כִּי לֹא תַחְפֹּץ בְּהַשְׁחָתַת עוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר[ב]. דִּרְשׁוּ יְהֹוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: וְנֶאֱמַר. יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהֹוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: וְאַתָּה[ג] אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם

א ב ישעיה נה, ו ז. ג נחמיה ט, יז (בשינוי לשון).

פירוש רש"י מכ"י

תפלת ערבית ואומרין הבדלה בחונן הדעת. ומבדילין על הכוס. ומברכין על הבשמים [מרדכי יומא כגהוג רבינו גרשון מ"ה] ועל הנר כמו שעושין בשבת. ואין מברכין אלא על האור ששבת ממלאכה. ואם מוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם מפני חג הסכוה ואין אומרים סדר קדושה. ואומרים ויתן לך בלא נחלוק בין זה לשאר מוצאי שבת:

סליק סדר יום הכפורים

עץ יוסף

ע"ם אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד (ירמיה טו). ואמר והכירהו כלומר הכרת אותו ולא התנכרתו אע"פ שחטא והיה בידך לעשות לו רע כי מי יאמר לך מה תפעל. ע"ם באמר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה: ואם יצדק מה יתן לך. ע"ם אם צדקת מה תתן לו. כלומר אם ירצה להיות צדיק ולעבדך מה יתן לך כי הטוב שלו הוא: ותתן לנו כו'. ר"ל ולפי שהכרתו נתת את יוה"כ למחילה כו': למען נחדל מעושק ידינו. כלומר אם נחדל וכו' כדבר שנאמר יעזוב רשע דרכו:

דובר שלום

קץ ומחילה וסליחה על כל עונותינו למען נחדל מעושק ידינו ונשוב אליך לעשות חקי רצונך. ע"ד שנאמר כי עמך הסליחה למען תורא. כי אם לא היה סולח לחוטא היה החוטא מוסיף להרע אחרי שאין תרופה למכתו. וכולל עוד בהמאמר כי באמת אין הקב"ה

עיון תפלה

ואם יצדק. על שם הכתוב (איוב לה, ז) אם צדקת מה תתן לו:

תקון תפלה

רשעים ואי אתה חפץ במיתתן שנאמר וגו' ונאמר שובו וגו' ישראל כי לא אחפוץ וגו' וחיו כי אתה סלחן וגו' ישרון ואין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה אלהי עד שלא נוצרתי וכו'. ונוסח בני רומא אתה נותן יד לפושעים וימין פרושה לקבל שבים (שעור המאמר ואתה נותן ימין פרושה לקבל שבים) ותלמדנו ה' אלהינו להתודות לפניך על כל עונותינו (פירש הגאון ר' יוחנן טריווש בקמחא דאבישונא „כתוב בתורה והתודה אשר חטא עליה" עכ"ל) למען תקבלנו בתשובה שלמה לפניך כאשים וכניחוחים למען דברך ודבר פה (הנכון בכונתם למען דברך אשר כתבת בתורה שבכתב שהתשובה מועלת אפילו בזולת קרבנות שנאמר (דברים ל, ב) ושבת עד ה' אלהיך וגו', ודבר פה אשר מסרת לנביאיך בעל פה כששאלו מאתך חוטא מהו עונשו היתה תשובתך יעשה תשובה ויתכפר לו (ירושלמי מכות פרק ב' הלכה ז'), וגרסת רב עמרם ודברי פה אל פה יש לישב שמסרת לאבי הנביאים בתורה שבעל פה שלמדת אותו פה אל פה שנאמר (במדבר יב, ח) פה אל פה אדבר בו) בעבור אמרת אין קץ וגו' אישותינו אהה יודע שאחריתנו וגו' מה צדקנו מה כחנו מה גבורתנו לפניך ה' או"א וגו' כאין נגדך ואנשי וגו' השכל הלא כל מעשינו תהו ובהו וימי חיינו הבל לפניך שכן כתוב בדברי קדשך ומותר וגו' מה תפעל ומה יתאונן וגו' (כמו במחזור ויטרי) אלהינו באהבה את וגו' קץ סליחה ומחילה וכפרה על כל עונותינו (הלשון הזה נוסד על חלוקי הכפרה דחשיב תלמודא ביומא פ"ו א' שיוה"כ גומר כל כפרות שבעולם אם קדמו

אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת וּמַרְבֶּה לְהֵיטִיב וְרוֹצֶה אַתָּה
בִּתְשׁוּבַת רְשָׁעִים וְאֵין אַתָּה חָפֵץ בְּמִיתָתָם. שֶׁנֶּאֱמַר.[א]
אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי אָנִי | נְאֻם | אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת
הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ
מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְנֶאֱמַר.[ב] הֶחָפֹץ
אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה:
וְנֶאֱמַר.[ג] כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהָשִׁיבוּ
וִחְיוּ: כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל־
דּוֹר וָדוֹר. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ (אֶלָּא אָתָּה):
אֱלֹהַי. עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְדַאי. וְעַכְשָׁו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא
נוֹצַרְתִּי. עָפָר אֲנִי בְּחַיָּי. קַל וָחֹמֶר בְּמִיתָתִי. הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ
כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי

א יחזקאל לג, יא. ב שם יח, כג. ג שם שם, לב.

עץ יוסף

ומרבה להיטיב. על שם הכתוב (תהלים יז, ח) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

דובר שלום

סולח לשב רק כשמכיר תשובתו באמת בעזיבת החטא ובהחלטה על העבר זהו קץ וסליחה לעונותינו רק באופן למען נחדל מעושק ידינו היינו עזיבת החטא. ונשוב אליך בהחלטה על הכפרה מלעשות חקי רצונך: ורוצה אתה בתשובת רשעים ואין אתה חפץ במיתתם. בתפלה שמואל בארנו שהוצאת רצון יוצא על הסבה והוצאת חפץ הוא על התכלית. והנה התשובה איננה תכלית העבודה. רק ע"י התשובה יגיע לשלימות העבודה התכליתית לה'. וכמ"כ המיתה הבאה לאדם על החטא איננה תכלית הכונה מהשי"ת. רק ע"י המיתה מזדכך חטאו. וגם כן מועיל המות שיירא בנ"א לחטוא מפחד המות. ע"ד מאחז"ל יזכור לו יום המיתה. זהו אתה רוצה בתשובת רשעים בהוצאת רצון אף שאין זה תכלית החפץ ואין אתה חפץ במיתתם שיהיה המות חפץ התכלית שנאמר חי אני וגו' אם אחפוץ במות הרשע שיהיה המות חפץ תכליתי. כי אם שיהיה המות סבה בשוב רשע מדרכו ע"י פחד המות וחיה. לכן אחרי שכונת המות הוא רק בשביל תכלית התשובה. לכן שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו. ובתפלה שמואל בארנו בזה מאמרים נאותים:

תקון תפלה

לו היסורין) וגו' ידינו ובו נשוב לעשות רצונך בלבב שלם כדבר שנאמר דרשו וגו' אלוה הסליחות וגו' ורב חסד ומרבה להיטיב וגו' במיתתם כדבר שנאמר החפוץ וגו' ונאמר אמור וגו' ונאמר שובו וגו' ונאמר כי לא וגו' וחיו יהיו לרצון וגו' עושה שלום וגו'. ונוסח התימנים קרוב לנוסח הרמב"ם אך בנטיות קלות, כי רוב מעשינו תהו, כמו שכתוב בדברי קדשך ומותר, מה תפעל, אלוה הסליחות, מרבה להשיב (להשיב בני אדם לדרך הטובה), כגדל חסדך אלהי עד שלא נוצרתי וכו'. ובנוסח הספרדים אתר הנסתרות והנגלות אתה יודע אומרים מה אנו וגו' חסדנו מה כחנו וגו' כי רוב מעשינו תהו וימי חיינו וגו' ותתן לנו ה' אלהינו את יוה"כ הזה את יום סליחת העון הזה את יום מקרא קדש הזה למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל בו את כל עונותינו למען נחדל וגו' ונשוב לעשות וגו' חסד ומרבה להיטיב ורוצה אתה בתשובתן של רשעים וגו'. ונוסח אבודרהם כנוסח הספרדים אך בנטיות קלות — מה חסדנו מה צדקנו מה מעשינו מה כחנו (וכתב שם וז"ל "ואין לומר מה ישענו כי השם הגדול והנורא הוא ישענו" עכ"ל, ותימה שלפי זה לא היה לנו לומר ג"כ מה כחנו מה גבורתנו שהרי הוא ית' כחנו וגבורתנו אלא רצוננו לומר כח וגבורת עצמנו ה"נ הכונה ישע עצמנו כמו שנאמר (תהלים ס, יג) ושוא תשועת אדם) וגו' כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך וגו' באהבה את יום הכפורים הזה וגו' (כנוסח הספרדים) ואתה אלוה הסליחות חנון ורחום וגו' (כנוסח הספרדים):

אֱבוֹתַי שֶׁלֹּא אֶחֱטָא עוֹד. וּמַה שֶּׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. אֲבָל לֹא עַל־יְדֵי יִסּוּרִים וָחֳלָיִם רָעִים:

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל־הַקָּמִים וְהַחוֹשְׁבִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו (אלהי כל בשר) יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן ׀ אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: יהי רצון מלפניך וכו'

הש"ץ חוזר התפלה ופותחין הארון עד סוף התפלה, והקדושה אומר קדושת מוסף. ואין בה נ"כ רק הש"ץ אומר א"א ברכנו כו'. ואומרים א"מ אפי' בשבת ועדיין יום הוא:

שמע ישראל יאמר בכוונה המבוארת למעלה ביחוד של ק"ש דחול. אך בקיצור בכדי שיוכל לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ג' פעמים עם הצבור:

שמע ישראל פעם אחת מפני דכל האומר שמע שמע משתקין אותו. **וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד** ג' פעמים כנגד היה הוה ויהיה:

פעם אחת **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד:**

ג' פעמים **בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:**

ה' הוא האלהים ז"פ כנגד ז' רקיעים שבקע ליעלות והראה להם שאין עוד מלבדו:

ז' פעמים **יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים:**

נימוקי הגרי"ב שמע ישראל וכו' כ' בלחם חמודות פ' אין עומדין סעיף מ"ח (אהא שכ' הרא"ש אותן שאומרים ביוה"כ אחר סיום תפלת נעילה ב' או ג' פעמים שמע ישראל משתקין אותן) בזה"ל בנעילת יוה"כ כבר נתבטל אבל באשמורת ישנם עדיין בני אדם שבכל פעם שאמר החזן ויעבור הם אומרים שמע ישראל ונמצא שמכפלים הפסוק פעמים רבות ואע"פ שאין כופלין אותו במיד זה אחר זה מ"מ נראה לי דהוי מכלל דמשתקין אותו ולפיכך מגונה הוא וראוי לבטלו עכ"ל. והשל"ה ד' רנ"ג (דפוס אמ"ש) כתב בזה"ל האומר שמע שמע וכו' ואותן הנוהגים לומר שמע ישראל בשעה שהש"ץ אומר ויעבור אין בכלל זה מאחר שאין תיכף באמירתו ותמיד סליחה מפסיק בין ויעבור לויעבור ויישר כוחם ומנהג טוב הוא בעיני. אחד בגימ' י"ג ראוי להזכיר בי"ג מדות עכ"ל. ודע דסברות חלוקות של הגדולים הנ"ל הזכיר המג"א סי' ס"א ס"ק ז' בזה"ל שמע ב"פ ומהאי טעמא אסור לומר שמע בכל פעם שאומרים בסליחות ויעבור (לחם חמודות) ובשל"ה כתב דנכון לאומרו ע"ש. וכן נראה לי מאחר שמפסיק הרבה בינתיים לא מחזי כשתי רשויות עכ"ל. הנה הרואה לשון השל"ה כפי שהעתקתי לעיל אות באות יראה דלכאורה לא חידש המג"א בנתינת טעם כלום במה שכתב מאחר שמפסיק וכו'. ודבריו כבר כתב השל"ה בעצמו ובכן לכאורה דע"כ טעות הדפוס (דשכיחא טובא כנודע) איתרמי וכך צ"ל ובשל"ה כתב דנכון לאומרו מאחר שמפסיק הרבה בינתיים וכו'. ועתה תחזה כי המג"א לא הכריע בין חילוקי דעות הנזכרים ואולם ברור ראיתי כי מש"כ מארי דודי זקני בלחם חמודות בדברי חמודות. עלינו לשבח להודות באשר שמוצא שפתינו ברור מללו, כמו שכתב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'" (כי תשא) "ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום" וכו'. וא"כ אם יאמר שמע ישראל בין הפסוק הרי אינו כמו שכתוב והוי כאילו מעיד שקר שהרי התחיל לומר כמו שכתוב ואח"כ אומר מה שאינו כתיב הכא וגם מי נתן רשות להפסיק בפסוק דלא פסקי משה (עיין ברכות יב: תענית כז: מגילה כב.) ולולי דמסתפינא ה"א דגם השל"ה לא העמיד דבריו וכמעט חזר מסברתו כי בסידור שערי שמים (שנדפס אחר שחבר ספרו של"ה) הנתקן ע"פ ועצתו וצוואתו של הקדוש השל"ה ז"ל לא שינה כלום לא נזכר שם כלל אלא נדפס בנוסחא שלפניו פה וגם בשום מחזור וסידור הנפוצים בקרב ישראל לא נשמע הכא ענין שמע:

עץ יוסף

הטעם שאומרים ה' הוא האלהים בקול רם. משום דכתיב גבי ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וענו כל העם ואמרו אמן לשון עניה בקו"ר גבי יחיד. אבל בכל ארור כתיב ואמר כל העם (רוקח). וז"ל הלבוש ותוקעין תקיעה אחת שהוא סימן לסילוק השכינה שמסתלקת ועולה עד לרקיע כמו שהיה במתן

בכתבי האריז"ל מבואר התקון הגדול והנפלא בעולמות העליונים הקדושים ע"י אמירת ז' פעמים ה' הוא האלהים. לכן ראוי שבכל פעם יקבל עליו מסירת נפש להראות אמתת אמונתו ביחוד אלהותו יתברך ויאמר כל הנ"ל בכל עוז כחו ובשמחה עצומה: הש"ץ יאמר **קדיש שלם** ותוקעין תקיעה אחת וזהו סילוק שכינה. וזכר לתקיעת יוה"כ ביובל. שעבדים יוצאין בה לחירות. ואות נצחון שנצחנו השטן שלא היה רשאי להסטין. ומפרסמין עי"ז שהוא יו"ט כדי לשמוח בסעודת הלילה. וכשישמע התקיעה של שופר יכניס בלבו תשוקה עצומה מתי נגיע ונזכה לשמוע קול שופר לעתיד בעת ביאת משיח צדקנו. ועיקר התשוקה יהיה שבזה יתגדל ויתקדש שמו הגדול בכל האומות ובכל העולם. ובזה יכוין ג"כ בתיבות לשנה הבאה בירושלים:

ותוקעין תקיעה אחת ע"ש עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר ואח"כ אומרים זה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם:

סדר מוצאי יום כפור

חיד החיים

(א) מתפללין תפלת ערבית ואומרים הבדלה בחונן הדעת וצריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו בימתינו מעט אחר צ"ה (סי' תרכ"ד) ואם חל בשבת אומרים ויתן לך וא"א ויהי נועם וא"ק (שם) לפי שחג הסוכות חל באמצע השבוע: **(ב)** יש מקומות שנוהגין שאין מבדילין בביהכ"נ על הכוס אפילו כשחל יוה"כ בשבת (לבוש): **(ג)** בביתו מבדילין על הכוס וכן על הבשמים אם חל בשבת. ואותן שכתבו שלא לברך על הבשמים אפילו כשחל בשבת אין למחות בהם משום דיש פוסקים דס"ל דאין מברכין על הבשמים במוצאי יוה"כ אפילו חל בשבת ואם כן הוי הפסק בין ברכה לשתיית הכוס ואותן הנוהגים שלא לברך יכולין לברך על הבשמים אחר שתיית הכוס (שם ועיין ס"ז): **(ד)** מברכין על האור במוצאי יוה"כ אף כשאינו חל בשבת ואין מברכין אלא על האור ששבת מבעו"י ואין מברכין על הנר שהוציא עתה מהבית אף שבמוצ"ש מברכין אבל

עץ יוסף

במתן תורה דכתיב במשוך היובל המה יעלו בהר. וכתיב עלה אלהים בתרועה. וגם התקיעה סימן שמחה ונצוח לומר נצחנו את השטן. וגם הוא מתערבב בתקיעה זו שיזכור יום מיתתו ולא יוכל לקטרג ומערבבין אותו עתה כי עתה הוא חוזר לשלוט עלינו שהרי היום לא שלט עלינו וסימן לזה שכן השט"ן בגימטריא שס"ד וימי החמה הם שס"ה לומר שאין ממשלת השטן לקטרג רק שס"ד ימים בשנה והיינו חוץ מיוה"כ ועכשיו הוא חוזר לבלמסותו וממשלתו לכך מערבבין אותו. ועוד כי תקיעת שופר הוא סימן חירות כי ביום הזה נעשו הנשמות חירות מעבירות גם הגופות נשתחררו משעבוד עונשין. ועוד טעם אחר משום שהוא זכר לתקיעת היובל שהיתה ביום הכפורים. לכך תוקעין עכ"ל. ותוספות פרק אלו קשרים כתבו טעם תקיעה זו להראות שהוא יום טוב להרבות בסעודה. וכ"כ בסמ"ג סי' ס"ט מפני שאין יום טוב זה מפורסם עשו בו תקנה לפרסמו. וכתב מט"מ לכן יפקידו איש את אחיו בצאתו מבית הכנס: כדרך שאומרים בשבת ויו"ט (א"ר): תפלת ערבית. הנה אף שמצער בעצמו שאין בו עוד כח מפאת חולשת הצום להתפלל בהתלהבות ובכוונה אעפ"כ וחזקת והיית לאיש והבא ליטהר מסייעין לו.

תקון תפלה

ומנהג העולם לתקוע אחר תפלת נעילה תקיעה פשוטה זכר ליובל, וכתב בהגהות הרמב"ם לה' שביתת עשור „מי שאומר שהוא זכר ליובל טועה דא"כ לא היה לו לתקוע אלא בשנת יובל" עכ"ל, ולשון רב האי גאון בתשובה „לא מצאנו טעם לומר שהוא חובה אלא דומה שהוא זכר ליובל שנאמר בו ביוה"כ תעבירו שופר בכל ארצכם ולפי שאינו ברור בחשבון זמן היובל התקינו לתקוע בכל שנה זכר ליובל שהיו עושין בזמן הבית" עכ"ל. וגאונים הרבה מקשים על זה, דאם היה זכר ליובל של שלוח העבדים היו צריכים לתקוע קר"ק דהא שנינו שוה היובל לר"ה לתקיעה (ר"ה כ"ו פ"ב). ומצאתי כתוב בכת"י קדמון שנכתב בדורו של רש"י ז"ל אשר זכרתיו לעיל בריש תפלת נעילה וז"ל „ואני הכותב שמעתי מהר"ר חיים מה שתוקעין זכר ליובל לא לזכרון שנת היובל שאם כן היו תוקעין קר"ק אלא זכר ליובל פירוש כמו שכתוב לגבי הר סיני במשוך היובל המה יעלו בהר אף כאן זכר ליובל ההוא, משך תקיעה לבדה הוא סימן לסילוק שכינה מי' ימים שישב הקב"ה לדון את עולמו ועתה נסתלק מן הדין" עכ"ל. ורבינו צדקיה בשבלי הלקט השלם סדר יוה"כ סי' שכ"ב כ' בשם ר' בנימין אחיו וז"ל „לפי מה שמצינו בפרקי ר"א (פרק מ"ז פיו"ט) שכשעלה מש"ר לקבל לוחות האחרונים עלה בר"ח אלול וירד בי' בתשרי וצוה לתקוע בעלייתו וירידתו לכך התקינו דורות האחרונים לתקוע בליל ר"ח אלול בשופר ובמוצאי יוה"כ לזכר אותן התקיעות שקבלו לוחות האחרונים בשמחה" עכ"ל, ושם לא היתה אלא תקיעה גרידא כמו בהקהיל את הקהל (במדבר י, ז) [וצ"ע מה ענין לילה לכאן הרי כל עליותיו לא היו אלא בהשכמה שנאמר (שמות לד, ד) וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני. ובפדר"א שם ליתא לתיבת לילה]: ובאור זרוע חלק שני הלכות יוה"כ סי' רפ"א כתב וז"ל „ובסדר רב עמרם וכן בתשובות רב פלטוי גאון כתב ותוקעין בשופר תקיעה (ג') שברים תרועה תקיעה וסי' קשר"ק, וכן מנהג שתי ישיבות" עכ"ל:

ביוה"כ אף כשחל בשבת אין מברכין עליו ואם הודלק נר ביוה"כ לחולה שיש בו סכנה אפילו ע"י ישראל הוי נר ששבת ויכולים לברך עליו (שם): (ה) ישראל שהדליק מעובד כוכבים במוצאי יוה"כ וכן באור היוצא מן העצים ומן אבנים מן שעמוד ראשון ופינך בשעת הדחק מברכין עליו (א"ר): (ו) אין מבדילין על נר ביהכ"נ שבת מבעוד" אלא בשעת הדחק שאין לו נר אחר אבל אם יש לו נר אחר מדליק נר אחר מנר ביהכ"נ ויברך על שניהן ביחד אבל גם בזה יש קלא נגמגם כיון דעל נר ביהכ"נ לבדו אין לברך כיון דנעשה רק לכבוד מה שבני שמדליק נר אחר ממנו מידי דהוי שאין מברכין על הנר שהדליק מן האש שהוציא מן פנים והכניס במוצאי יוה"כ אלא בשעת הדחק כמש"ל (רמ"א) כיון דעל העיקר אינו מברך לכן היותר טוב שיניח בביתו נר דלוק מעיוה"כ שידלוק עד מוצאי יוה"כ ומברך עליו ויצא כל הדעות: (ז) בין יוה"כ לסוכות אין מתפללין יה"ל אבל תענית חתן ביום חופתו מתענין (סי' תקע"ג וסי' תרכ"ד): (ח) אין אומרים תחנון וצדקתך צדק ולא פרקים ולא ב"נ ושיר המעלות בין יוה"כ לסוכות (מ"א וא"ר שם). המדקדקים מתחילין תיכף במוצאי יום הכפורים לעשות סוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה (שם):

דיני סוכה:

(א) א] העושה סוכתו תחת הגג שהסירו הרעפים שקורין (שינדלי"ן) ונשאר הלאטי"ס צריך ליזהר שיהי' בין הלאטי"ס אויר ד"ט (ס"ז סי' תרכ"ו): (ב) אם עושה תחת גג העשוי להפתח ולהסגר בשעה שמסכך הסוכה יש ליזהר שיהי' הגג פתוח ומותר לפותחן ולסוגרן בשבת וי"ט כיון שיש להם צירין אבל כשאין להם צירין אסור בשבת ב] כ"א ע"י עכו"ם (שם): (ג) יש ליזהר שלא לתלות צוי סוכה רק שלא יהיו רחוקין מהסכך ד' טפחים (סי' תרכ"ז): (ד) הסכך צריך להיות מדבר הגומח מארץ ותלוש מהארץ דכשהוא מחובר עדיין לארץ כגון תחת האילן שיהי' הסכך מענפי האילן וכיוצא בו פסול ושלא יהי' מקבל טומאה ואף אם כבר פעם אחת היה ראוי לקבל טומאה אף שעכשיו אינו מקבל טומאה כגון עץ שהי' פעם אחת יד לכלי ונשבר כגון עצי המטה שנשברה או סולם הנשבר או עץ שהיה יד לגרזן או שהיה ומחובר לברזל שקורין (ריסקא"ל או האק"ע) פסול לסכך ואפי' אם לא עשאו לסכך רק שהניחו להניח הסכך עליו שהדבר פסול לסכך מעמיד הסכך הכשר לכתחילה אסור (ס"ז וא"ר) וכן אין להניח מרה ומגריפה על הסכך אפי' נשברה וכן אסור להעמיד בהם הסכך לכתחילה משום גזירה שלא יבאו לסכך בהן (סי' תרכ"ט): (ה) מחללת או מה שקורין ליסק"ע שעשאה בפירוש לסיכוך מסככין בהם ג] אבל עשאן לשכיבה או להניח עליו אוכלין לייבש פסול לסכך (שם) והנ"מ באם אין לה שפה אבל אם יש לה שפה שראוי לקבל בתוכה פירות אע"פ שהסיר אח"כ השפה פסול לסכך בה (שם): (ו) אסור לסכך לכתחילה בדבר שריחו רע או שעליו שנושרין להיות נושרין וכן בחבילה שקשר כ"ה קנים ביחד וקשור משני ראשיה פסול ואם סיכך בחבילה והתיר אותה על הסוכה כשר (שם): (ז) כל הדברים כשרות לדפנות ונוהגין לעשות מחיצות שלימות (סי' תר"ל):

הנהגות ערב סכות וחג הסכות:

בערב סוכות יתעסק בהדור הסוכה ומושבה. ולנאותה בכלים ומלבושות נאות כפי כחו. כמכין מושב וכסא למלך. לכבוד השכינה ושבעה אושפיזין דילה. וע"י כך יזכה לסוכה הרוחנית. והיה נפשו יושבת במנוחה רבה בג"ע כפי ערך מה שמקיים המצוה בכוונה טובה. כך יעשה לו שם סוכה לנשמתו: ערב סוכות אומרים למנצח. ולדעת הריעב"ץ אין אומרים:

אסור לאכול ממנחה ולמעלה בערב יו"ט מפני כבוד יו"ט. וכן ביו"ט ראשון מפני שהוא ערב יו"ט שני. מיהו אם ערב יו"ט הוא שבת יכול לקיים סעודה שלישית קודם מנחה קטנה. ויאכל מעט פת לכבוד יו"ט. ואם שכח לעשותה קודם. יעשה אח"כ. ומצוה ללוש בעיו"ט כדי שיעור חלה לעשות מהם לחמים לכבוד יו"ט כמו לשבת. ואין לשנות. ואל יקמצם בהוצאות יו"ט. וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת. וחייב לבצוע על שתי ככרות. ולקבוע כל סעודה על היין. ומצוה לאכול בשר. ומצוה לרחוץ ולגלח בערב יו"ט. ולתקן הצפרנים. ויטבול עצמו לכבוד הרגל כמובא בספרים גודל חיובה. ואסור להקיז דם. ובגדי יו"ט יהיו טובים יותר משל שבת. ובימי יו"ט מאחרין ליכנס לבית הכנסת וממהרין לצאת משום שמחת יו"ט:

ערבית מתפללין של יו"ט. ואם חל בשבת אומרים מזמור שיר ליום השבת קודם ערבית. וא"א מעריב. ואומרים ויכלו. מגן אבות וחותם בשל שבת לבד. ומקדשין על הכוס בביהכ"נ. בפה"ג. אב"ב עד והזמנים. שהחינו. עלינו. ק"י:

באשמורת הבוקר של יום א' דסוכות אם חל בחול יכין עצמו אל קיום מ"ע מה"ת נטילת הד' מינים. ועל פי האר"י ז"ל יברך על הלולב בסוכה דוקא ויעשה שם הנענועין. ואח"כ שאר הנענועין והקפה בבית הכנסת: בכל נענוע יכוין במחשבתו בזה הלשון לשם יחוד קודשא ב"ה ושכינתיה לעשות נ"ר ליוצרי ובוראי. ויזהר מאד שלא יתנהג במצות שבורא יתברך כמצות אנשים מלומדה. וקודם נטילת לולב יאמר יה"ר כו' בפרי עץ הדר וכו' (הנדפס לעיל קודם הלל):

כוונת

גליון רע"ק בדה"ה א] [אות א' העושה סוכתו ס"ז סי' תרכ"ו נ"ב בתשובת. פמ"א ח"א סי' [מ"ד] חולק ע"ז בדברים נכוחים]: ב] [אות ב' אם עושה כו' אבל כשאין להם צירין אסור בשבת כו'. נ"ב צ"ל ביו"ט: ג] [אות ה' מחללת

*) בסדור דה"ח שנדפס בחיי הרב המחבר בזאלקווא בשנת תקצ"ח וכן בכל הסדורים שנדפסו אח"כ עד שנת תר"כ נדפסו בו אלה הסעיפים מסימן א' (ד"ה העושה סוכתו) עד אחר סימן ז' (ד"ה כל הדברים). ועל דפוס הראשון באו הגהות רבינו עקיבא איגר ז"ל בעגלס כי"ק. ובסדורים שנדפסו משנת תר"כ והלאה נשמטו הסעיפים האלה ובאו תחתיהם הסעיפים מסימן א' (ד"ה כתיב בסוכות תשבו) עד סי' ח' (ד"ה צריך שיהיו) ונראה שהיא הוספת הג"מ שלמה גנצפריד ז"ל שהו"ל הסדור דה"ח בשנת הר"כ בהוצאת קעניגסבערג.

(א) [כתיב בסכות תשבו שבעת ימים וגו' כי בסכות הושבתי את בנ"י הם ענני כבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש. ויכוין בישיבתה שצונו הקב"ה לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים. וגם יכוין שיושבנו בסכות ענני כבוד. ובדיעבד אם כוון רק לצאת לבד יצא (מג"א ופ"מ תרכ"ה) : (ב) פירס סדין תחת הסכך לנוי אם שהוא בתוך ד' טפחים לגג כשרה. ואם הוא רחוק ד"ט מן הגג פסולה. ואם אינו לנוי אע"פ שהוא בתוך ד"ט פסולה. ויש ליזהר שלא לתלות שום מי סוכה רק בפחות מהרבעה לסוכה. אפילו אינו רחב ז"ט (מג"א תרכ"ז) : (ג) עשה סוכה בראש האילן כשרה. ואין עולין לה ביו"ט. מקצתה על האילן ומקצתה בדבר אחר אם הוא בענין שאם ינטל האילן השאר היא עומדת ולא תפול עולין לה ביו"ט ואם לאו אין עולין לה ביום טוב. אפילו הסוכה על הארץ והקים כל הסכך על האילן אסור (מג"א תרכ"ח) : (ד) פרס עליה סדין מפני החמה. או תחתיה מפני הנשר. פירוש שלא יהיו עלין נושרין על שולחנו פסולה. אבל אם פירס לנאותה כשרה : (ה) דבר שמסככין בו צריך שיהיה גדל מן הארץ ותלוש ואינו מקבל טומאה. אין מסככין בדבר שנושרין עליו ודוקא שנושרין תמיד אבל אם אינן נושרים אלא בשעת הרוח כשרה (מג"א תרכ"ט) : (ו) כל הדברים כשרים לדפנות וא"צ להעמידם דרך גדילתן ואפי' חמתה מרובה מצלתה מחמת הדפנות כשרה ומ"מ לא יעשה הדפנות מדבר שריחו רע או שמתייבש תוך ז' (תר"ל) : (ז) כשהכשירו בשתי דפנות העשויות כמין ג"ם בשבת וצורת פתח אפי' אם יש בשתי הדפנות פתחים הרבה שאין בהם צורת פתח שכשנצרף כל הפרוץ יהיה מרובה על העומד כשרה רק שלא יהיו הפתחים בקרנות ונוהגין עכשיו לעשות מחיצות שלימות (סימן תר"ל)] : (ח) צריך שיהיו הדפנות גבוהין עשרה טפחים ולא יהיה אויר בין הדפנות לארץ ג' טפחים ושיהיו חזקין שהרוח מצויה לא יהיה יכול להניע אותם (שם) : (ט) רוב א] הסוכה צריך שיהיה עכ"פ ז"ט על ז"ט במרובע ואפי' אם ארכה מאה אמה אם אין רחבה ז' פסולה וצריך שיהיה ראשו ורובו ושלחנו בסוכה ובלא"ה אין יוצא ידי סוכה ואם היא עגולה צריך שיהא בה שיעור גדול שיכול לרבע ממנה שבעה טפחים על ז"ט ואם יש בסוכה גדולה קרן זוית שאין שם באותו קרן זע"ז רוחב אסור לישב באותו קרן ומביא ראיה מהא דאמרינן סוכה דף ג' לא נצרכה אלא לקיטוניות שבה (סי' תרל"ד) ודוקא כשהקרן אינו רחב ז' אבל כשהקרן רחב ז' רק אין ארוך ז' כשר כיון שמצורף להסוכה הגדולה תדע דהא בעגולה ויש לרבע ז' על ז' מותר לישב סמוך להדופן אף דבעגולה סמוך לדופן ליכא זע"ז אפ"ה כיון דמצורף לגדולה כשר דבשלמא כשהקרן אינו רחב ז' י"ל דחשוב כלול של תרנגולים כמ"ש רש"י ותוס' ופסולה אבל כשרחב ז' רק שאינו ארוך ז' ודאי דכשירה דמצורף לסוכה גדולה ומה בכך אם ראשו ורובו בסוכה קטנה ושלחנו בסוכה גדולה כנ"ל : (י) צריך שיהיה הסכך מסוכך עד שיהיה מחמת הסכך צלתה מרובה מחמתה על הארץ ועכ"פ לכתחלה יהיה הסכך קלוש שיהיו הכוכבים נראין מתוכה ובדיעבד אפי' אין הכוכבים נראין כשר אבל אם אפי' הגשמים אינן יכולין לירד לתוכה יש להחמיר ולפסול (סי' תרל"א ומ"א) : (יא) סכך פסול מן הצד פחות מד' אמות

כוונת התפלה שאומרים קודם נטילת לולב לפי שכל מצוה ומצוה שצונו ה' ב"ה היא כמו כן וכסים להשראת קדושתו ית' אשר על ידיהן מתעורר אור חיות הרוחניות מאור קדושתו יתברך לבוא לשכון בינינו ולהופיע עלינו כל מיני שפע אור וברכה. כי אין הקב"ה חפץ כי אם באתערותא דלתתא לראות נדבות ישרות לבבנו אם אנו רוצים לעבדו יתברך באמת ובאהבה ולהתקרב ולהתדבק אליו בכל כוחנו להמשיך אור קדושתו אלינו בכדי שנהיה בו דבוקים תמיד. ומיד כשאנו עושין מצותיו באלה הדברים שלמטה בפרי עץ ופרי אדמה וכל גידולי קרקע בהכנה בכדי לעובדו. הרי תיכף מעורר הוא למול כל מצוה ומצוה אורות גדולים ונפלאים אורות הרוחניים זכים ובהירים אשר בשמי השמים המכוונים נגד כל מצוה. ועי"ז הוא בא בכל האורות האלה אלינו ושוכן בתוכנו ומופיע עלינו אור שפעו וחיותו בכל הטוב והמטיב וכל מצוה ומצוה נעשה בו כסא להשראת קדושתו ית' (במ"ח):

כתב הרוקח ד' מינים שבלולב יהיו לכם ולא גזל שהגזל פסול. לכך בתמניא אפי בד' פסוקים יש בהן ד' תיבות וסימנך בוס"ק בפקודיך אשיחה ואביטה אורחותיך. ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי. סעפים שנאתי ותורתך אהבתי. קראתיך הושיעני ואשמרה עדותיך. בד' פסוקים אלו יש בכל פסוק ד' תיבות. ויש בהן כל אותיות א"ב לבד גז"ל כי ד' מינים. שבלולב פסול אם הם גזולים :

שחרית מסדרין הברכות כסדורו בכל יום. ופסד"ז כמו בשאר י"ט. ותפלת י"ח כבערב. וגומרין את הלל כל ס': אחר הלל ק"ש. בש"י. לד"א. אתה הראת. מוציאין ב' ס"ת. י"ג מדות. רבש"ע נמצא בתפלת שבת. בריך שמיה כו'. באחד קורין ה' גברי בפרשת אמור שור או כשב. בשבת ז' גברי. מניח ס"ת שניה על השלחן. ח"ק. בשניה קורא בפינחס ובחמשה עשר יום. ומפטירין בזכריה הנה יום בא. ותתם בהזמנים. יה אלי. (בשבת יקום פורקן מי שבירך. ואין נוטלין לולב). אשרי. יהללו. ומכניסין הס"ת להיכל :

מוסף תפלה בלחש. מחזיר ש"ץ התפלה. נ"כ. יש אומרים שבשבת אין נ"כ. גומר התפלה. ומוציאין ס"ת ומעלין על הבימה (בשבת אין מוציאין ס"ת אלא פותחין ארון הקודש ואומרים הושענא) ומצוה לנוותו. ונוטל כל אחד לולבו ואתרוגו בידו. הש"ץ מתחיל הושענא. ומקיפין פ"א את הבימה בלולב ומיניו שבידו. ומנענעין קצת בכשכוש עליו. וראוי להשתדל שיהיו בידו הד' מינים לעשות כל התיקונים הנ"ל ולהקיף הבימה. כי הוא תיקון גדול בעולמות העליונים הקדושים. ויאמר **אני מקיף ס"ת בד' מינים אלו לשם יחוד קוב"ה לעשות בזה נחת רוח ליוצרי ובוראי.** וקודם שיתחיל להקיף יאמר פסוק ויהי נועם כו' בכוונה עצומה במתון. וכשמגיעין לפני התיבה מסיימין פיוט הושענא. ומכניסין הס"ת להיכל. קדיש שלם. א"כ. עלינו. ק"י. שיר היחוד. בק"ק נוהגין לומר מזמור מ"ב ומ"ג כל ימי החג (הגאון ר' יעב"ץ) :

בבואו לסוכתו יאמר עולו אושפיזין כו' כדאתמול. ויאמר אלה מועדי כו' ויברך בפה"ג. לישב בסוכה. וכן ביום שני. ובשבת שבסוכות. אבל ביום שאין בו קידוש מברך על הפת המוציא ולישב בסוכה :

מנחה

גליון רע"ק מחצלת כו' מסככין בהם. נ"ב ובענין שרוב העיר עושין אותם לסיכוך דאל"כ אסור משום מראית העין דלא ידעי שעשאו לסיכוך] : א] [ס"ק ט' רוב הסוכה כו'. תיבת רוב נמחק] :

אמות והסכך כשר יש בו שיעור סוכה דהיינו זע"ז רק בהסכך פסול מרחיק הסכך כשר מהדפנות פחות מד"א כשר ואסור לישב תחת הסכך פסול ואפי' כל הדפנות רחוקים מן הסכך כגון שהסכך באמצע הבית כשר כיון שיש בהסכך כשר שיעור הכשר סוכה רק שאין יושבין תחת הסכך פסול ודוקא שמסוכך מהצד עכ"פ בסכך פסול אבל כשיש אויר בין הדופן לסכך אפי' רק שלשה טפחים פסולה דאויר פוסל בין באמצע בין מהצד בג' טפחים אבל אם רק דופן אחת רחוק מהסכך ג' טפחים כשירה דהא נשתיירו עדיין ג' דפנות ויש נשאר הכשר סוכה בלא האויר אבל פחות מג"ט כשר ואין ישנים תחתיו ומצטרף לשלים הסוכה לכשיעור ודוקא כשהאויר הולך באורך שיעור ראשו ורובו אבל בפחות מכן באורך וגם אין ברוחב שלשה כשר וישנים תחתיו (סי' תרל"ג): (יב) סכך פסול כשהוא פחות מארבעה טפחים מותר לישב ולישן תחתיו (שם) אבל כשהוא רחב ארבעה מן הצד ניזון כדופן עקומה. כדלעיל בסעיף י"א ובאמצע פסול: (יג) סוכה שעשאה קודם לחג ל' יום בלא לשם חג כשירה רק שיחדש בה דבר היינו סכך טפח על טפח מרובע או על פני כולה אפי' כל דהו ואם עשאה לשם חג אפילו מתחלת השנה כשירה בלא חידוש (סי' תרל"ו): (יד) יכול לעשות סוכה אפי' בחוה"מ (סי' תרל"ז): (טו) יוצאין בסוכה שאולה אבל אסור לעשות סוכה על קרקע חבירו שלא מדעתו או ברה"ר אף שבדיעבד יוצא בה דקרקע אינה נגזלת מ"מ אסור לברך עליה ואם גזל עליה וסיכך בהם אם החזיר הדמים יושב בה אח"כ

מנחה אשרי. ובלצ"ג. ח"ק. (בשבת ואני תפלתי. וקורין וזאת הברכה ואין אומרים אח"כ ח"ק. יהללו. ח"ק). תפלה כערבית. ק"ש. עלינו. ק"י. אין עושין מלאכה לצורך הלילה עד אחר ברכו: **שחרית** יום שני כדאתמול. מברך על נטילת לולב ואינו מברך זמן. וכן בכל שאר הימים. ואם חל יום א' בשבת אזי מברך זמן בשני. קריאת ס"ת כדאתמול. ומפטירין במלכים ויקהלו עד מארץ מצרים: **מוסף** כדאתמול. ומקיפין ואומרים הושענה. בבואו לסוכתו יאמר עולו כו' כערבית. מנחה כדאתמול: **במוציו"ט** הא' התחילה שמחת בית השואבה. ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה. אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדים ומספקים ומנגנים ומשמחים במקדש בימי חג הסוכות והשמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בה עבודה גדולה היא. לכן נהגו בזמן הזה ג"כ אנשי מעשה לזכר שמחת בית השואבה להיות נעורים כמעט כל לילות של חול המועד בזמירות ושבחים. ומרבים נרות בסוכה בלילות אלו. גם בהרבה בתי מדרשות נהגו להרבות בנרות בתפלות ערבית דחוה"מ בחג הזה. וכל מי שעושה זכר למקדש אשרי חלקו. לכן יזדרז האדם בלילות אלו בזמירות ובשבחות אף ביחיד. ויזמר השבחים של פיוטים דר"ה. אתה הוא ה' אלהינו בשמים ובארץ. מלך עליון. וכיוצא. גם מזמורי תהלים שהם שבחים נפלאים. היינו מזמורים של קבלת שבת ושבת ברכות וכיוצא. גם החמשה בתים (אין כאלהינו).

ואחר כל השבחים ראוי לומר הפסוק מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו. וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי הוא להפרע ממנו שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב. וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו. הוא חוטא ושוטה. וכן המשפיל עצמו ומקיל גופו במקומות הנו. הוא הגדול והמכובד מאהבה. וכן דוד מלך ישראל אמר ונקלותי עוד מזאת כו' לפיכך זכה לכתר מלכות לו ולבניו: **ערבית** אומר אתה חוננתנו בחונן הדעת. יעלה ויבא בעבודה והבדלה בפה"ג והמבדיל. ואינו מברך על הבשמים ולא על הנר. בסוכתו יאמר עולו כו': **א' דחוה"מ** י"ז בתשרי. הנהגת תפלין ותפלה כמו בחול המועד פסח. אלא שהחילוק הוא בתפלה שבחול המועד סוכות אומרים מזמור לתודה. ובחול המועד פסח אין אומרים. גם בחול המועד פסח אין גומרין הלל. ובחול המועד סוכות גומרין הלל: **במדרש** הנעלם איתא על פסוק שנים שנים באו אל נח אל התבה. וז"ל אילין אינון יומין דמשלימין בהון הלל. והמדרש הזה נעלם מאד. ואמר הגאון ר' שמשון מאסטרפאלי ז"ל שהכוונה בזה הלא כבר נתנו סימן להשלמת הלל שסימנו בבט"ח ר"ל ב' ימים של פסח. ב' ימים של שבועות. ט' ימים של סוכות. ח' ימים של חנוכה. ואתרין בעלמא כל מלין רמוזה לנו הקב"ה באורייתא. והיכן רמיזא הנ"ל. ואחשוב שכאן רמוז שנים שנים באו אל נח. ור"ל שנים שנים דכפל קרא רומז לשני ימים דפסח ולשני ימים דשבועות. באו מספרו תשעה רומז לתשעה ימי הסוכות. אל נח מספרו ממש חנוכה. באלו הימים משלימין הלל עכ"ל: אחר הלל ק"ש. מוציאין ס"ת וקורין בו ארבעה בקרבנות החג שבפרשת פינחס. כהן (וביום השני). לוי (וביום השלישי). ישראל (וביום הרביעי). רביעי חוזר וקורא (וביום השני וביום השלישי). ח"ק. גולל. מכניסין הס"ת. אשרי ובא לציון. ח"ק. מוסף של יו"ט. ואומרים (וביום השני וביום השלישי) אומרים הושענא ומקיפין התיבה כל ז'. ק"ש. עלינו. ק"י. בסוכתו יאמר עולו כו' כדאתמול: **ערבית ב' דחוה"מ** כדאתמול. בסוכתו יאמר עולו כו': **ב' דחוה"מ** י"ח בו. קורא כהן (וביום השלישי). לוי (וביום הרביעי). ישראל (וביום החמישי). רביעי (וביום השלישי וביום הרביעי). תפלת מוסף כביום א'. בסוכתו יאמר עולו כדאתמול בערבית: **ערבית ג' דחוה"מ** כדאתמול. בסוכתו יאמר עולו כו': **ג' דחוה"מ** י"ט בו. כהן (וביום הרביעי). לוי (וביום החמישי). ישראל (וביום הששי). רביעי (וביום הרביעי וביום החמישי): **ערבית ד' דחוה"מ** כדאתמול. בסוכתו יאמר עולו כו': **ד' דחוה"מ** כ' בו. כהן (וביום החמישי). לוי (וביום הששי). ישראל (וביום השביעי). רביעי (וביום החמישי וביום הששי): **שבת חוה"מ** עיין בשבת חוה"מ פסח. אחר תפלת שחרית וק"ש קורין קהלת בברכה ושהחינו, והטעם לפי שיש בקהלת תן חלק לשבעה וגם לשמונה. ונדרש על חג הסוכות. ואבודרהם פ' כומר כתב דשלמה המלך בחג אמרו בהקהל כמ"ש בחג הסכות בבוא כל ישראל וגו' הקהל את העם וגו' (דברים לא) וכתיב ויקהלו אל המלך שלמה וגו' בחג (מ"א ח). ואז אמרו בהקהל להוכיח ישראל (ס"ר).ועוד טעם שאומרים קהלת בסוכות הוא משום שסוכות הוא זמן שמחתנו. וספר קהלת משבח ומזרז את הבריות שישמחו בחלקם ולא ירדפו אחר רבוי הממון. והנהגה נמה שיש לו מתת אלהים היא (לבוש).ק"י.שש"י.לד"א.אתה הראת.מוציאין ב' ס"ת וקורין בא' בפרשת כי תשא ראה אתה אומר אלי. שיש בה ענין סוכה. ובשניה קורא למפטיר מספיקא דיומא

אח"כ אפי' לכתחלה ואם לא החזיר הדמים פסולה (מ"א שם) אבל אם ראובן בנה סוכה בקרקע שמעון והקף שמעון והוציא לראובן וישב בה אפי' החזיר דמי העצים לא יצא כיון שלא הוציא עליה הוצאות הוי של הגירו ולא מהני מה שמחזיר הדמים וראובן אינו רוצה ליקח הדמים (שם): (טז) לא יקנה הישראל בעצמו לכתחלה סכך לסוכה רק יקנה מעובד כוכבים סכך שקנה העובד כוכבים בעצמו (שם):

דיני סוכה ונויה:

(א) עצי סוכה אסורים כל שמונת ימי החג בין עצי הדפנות בין עצי הסכך ואפי' קיסם לחצוץ בו שניו אסור ואין נאותין מהם לשום דבר כל שמונת הימים ואפי' נפלה הסוכה אסורים ולא מהני בה תנאי ודוקא שישב בה פעם אחת אבל אם הזמינה ולא ישב בה לא נאסרה דהזמנה לאו מילתא היא וה"ה בסוכה שעומדת משנה לשנה לא נאסרה אא"כ ישב בה בשנה זו אף שישב בה שנה שעברה לא נאסרה (סימן תרל"ח ומ"א שם): (ב) נויי סוכה אסור להסתפק בהם כל שמונה ואפילו נפלו וביוה"כ ושבת אסור לטלטלם משום דהוקצו למצותם והמנהג שאפי' תנאי לא מהני נמי התלוי בסכך רק שבנוי התלוי בדפנות כגון סדינים המצויירין נוהגים לטלטלם מפני הגשמים או בלילה שלא יגנבו אותן אפי' בלא תנאי מ"מ לכתחלה טוב להתנות עליהם דהיינו שיאמר בשעה שתולה אפי' מבע"י איני בודל מהם כל בין השמשות של ח' ימים (שם): (ג) אם תלה בסוכה אתרוג או הדס לנוי מותר להריח בו דלא הוקצה מהריח רק שלא יגע בו דאסור בטלטול (שם): (ד) לא יקבור הגויין של הדפנות דאסור להתירן ביו"ט אלא יעשה עניבה (מ"א שם): (ה) אין לתלות שעבנו בסוכה אא"כ נבוהים מתשמיש אדם (מ"א שם): (ו) אותן החוקקים פסוק בסוכות תשבו שבעת ימים על הדלעת לא יפה עושים (מ"א שם): (ז) אף אחר סוכות לא יבעט על עצי סוכה דתשמישי מצוה הם כמו ציצית ולולב וכן לא יפה עושין ההמונים שאחר סוכות עושין מסכך סוכה שמסככים בתריות של דקל מכבדות לכבד הבית ואיסור גדול יש בדבר (שם):

לפי מה שהוא היום. ומפטיר ביחזקאל ביום בוא גוג. וטעמא משום דיש לנו קבלה מפי חז"ל כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונלחמת גוג ומגוג בתשרי. מש"ה בניסן מפטירין החיית העצמות היבשות שביחזקאל. ובתשרי בשבת דחוה"מ סוכות ביום בוא גוג. ובברכת ההפטרה אומר לקדושה ולמנוחה לששון ולשמחה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים. אע"ג שההפטרה אינה באה בשביל חוה"מ אלא בשביל שבת שהרי אם לא היה שבת לא היו אומרים ההפטרה. מ"מ כיון שענין ההפטרה הוא מענין השייך לחוה"מ חותמין גם בהזמנים. ואע"ג דבשבת דחוה"מ דפסח אינו חותם והזמנים. שאני חוה"מ דסוכות כיון שגומרין בו הלל וכל יום הוא כרגל בפני עצמו כיון שמשתנין קרבנותיו חשוב טפי י"ט מחוה"מ דפסח. גם לפי הסוד יש בזה כל יום הוא חג בפ"ע ורומז כל יום בסודו למה שירמזו כל ז' ימי הפסח. דהיינו ז' ימי הפסח רומזין לשמיטה אחת. וז' ימי הסוכות כל אחד רומז לשמיטה בפ"ע ז'. ואחריהם יבא שמיני עצרת שרומז לסוף יובל הגדול והבן (לבוש): במוסף יאמר ספיקא דיומא:

ערוגות **ענייני סוכה** הבושם

טעם למה מברכין על הסוכה כל ז' יותר ממצה שאין מברכין אלא לילה ראשון לבד. גם טעם למה אין מברכין זמן ביום שני על הלולב. גם טעם למה אין נוטלין לולב בשמיני בלא ברכה כמו שאנו עושין בסוכה:

צריך ליתן טעם למה מברכים על הסוכה כל ז' יותר ממצה שאין מברכין אלא לילה ראשון לבד. כתב הר"ד ז"ל דכיון דאיכא חיוב שינה בסוכה כל ז' זאי אפשר לאדם להיות ז' ימים בלא שינה. נמצא חיוב הסוכה נמשך כל ז' יותר ממצה דאפשר בפירות בלא מצה כלל. והרב ר' שמואל סקילי ז"ל כתב דשאני מצה שאכילתה בשאר ימים אינה לשום מצות מצה אלא להשביע רעבונו לפי שאינו רשאי לאכול חמץ ולהשביע עצמו ודומה למי שאוכל בשר בהמה טהורה לפי שאינו רשאי לאכול בשר בהמה טמאה שאינו מברך אקב"ו לאכול בשר בהמה טהורה. אבל הישיבה בסוכה ודאי לא נוכל ניפו הוא להשביע רעבונו אלא לקיים המצוה לבד ולפי זה צריך לברך (כל בו):

זה שאין מברכין זמן ביום שני על הלולב כמו שמברכין זמן על השופר ביום ב'. ותירץ הלבוש בסימן תרס"ב וז"ל לולב שאני דממ"נ יצא בזמן שאמר ביום ראשון. שאם היה יו"ט שפיר יצא. ואף אם היה חול והיום יו"ט אפ"ה יצא דלא גרע מאילו היה אומרו בשעת עשייתו שהיה יוצא ולא היה צריך לברך זמן כלל בשעת נטילה מה שאין שייך לומר כן בשופר דבשופר אינו חייב לברך בשעת עשייתו מכמה טעמים. חדא שאין כל אדם אומן לעשות שופר. וכיון שרוב בני אדם אינם יכולים לעשותו לעצמם אלא אחרים עושים להם א"כ אין הברכה מוטל עליהם אלא עד שתוקעין בו הלכך זמן שברכו אתמול על התקיעה אינו פוטר זמן של תקיעה דהיום דשמא אתמול חול היה. ועוד אפשר לומר אפילו העושה שופר לעצמו אינו צריך לברך עליו שהחיינו. חדא דאין עשיית השופר מזמן לזמן קאתי כמו עשיית הלולב שהרי בשופר אחד יכול לתקוע כמה שנים ואין צריך לעשותו מחדש בכל שנה. מה שאין כן בלולב שצריך לעשותו מחדש בכל שנה ושנה לאוגדו עם מיניו שאין מיניו קיימין משנה לשנה וצריך לאוגדו בכל שנה מחדש (כתב מלבושי יו"ט לאו דוקא לאוגדו אלא להביא להמציאם ולהזמינם יחדיו) ולכן מוטל עליו לברך שהחיינו בשעת אגודו דאתי מזמן לזמן. ועוד נ"ל טעם אחר שאין צריך לברך שהחיינו על עשיית שופר אפילו העושה אותו לעצמו. דבשלמא גבי לולב שייך ביה עשייה מה שצריך לתקנו ולאגדו עם מיניו זה הוא עשייתו. אבל מה שחותך אותו עם מיניו מן האילן אין זה נקרא עשייתו שאינו עושה בו שום דבר בהרי כך הוא נברא אלא שחותכו מן האילן ואינו מחדש בו שום דבר עד שאוגד אותו עם מיניו דקיי"ל מצוה לאוגדו וזהו עשייתו והוא מוטל עליו לברך זמן בשעת אגודה אלא שמשהין אותה ברכה עד שעת נטילה מטעמים בכתבתי

שכתבתי למעלה. אבל גבי שופר אין שייך בו עשייה כלל שהרי יכול ליקח קרן מן האיל כמו שהוא נברא ויכול לתקוע בו בלי שום תיקון ומה שחותך את ראשו עד חללו אין זה נקרא עשייה שהרי אינו משנהו מברייתו אלא שחותך ראשו והוא דומה לחתיכת הלולב ומינו מן האילן שאין מברכין עליו משום שבעצמו אינו עושה שום מעשה. הילכך לא דמי כלל לולב לשופר ואין שייך בו לברך שהחיינו בשופר בשעת עשייה אלא בשעת תקיעה. ואין שהחיינו דתקיעת יום ראשון פוטר שהחיינו דתקיעות יום שני דתקיעתא אחריתא היא ויום אחר הוא. אבל שהחיינו דלולב היה לנו לומר שאם אתמול לא היה יו"ט יהיה כשהחיינו על עשייתו שייך שפיר לומר דשהחיינו דאתמול פוטר את הלולב מלברך עליו שהחיינו היום דלא גרע מאילו בירך עליו בשעת עשייה. ולא דמי לזמן דקידוש שצריך לאומרו בליל שני. שאותו הזמן הוא בשביל קדושת היום ולא בשביל הסוכה ואי אפשר לברך אותו זמן קודם שיתקדש היום ואם היה אתמול חול פשיטא דלא יצא בזמן של אתמול על קדושת היום של עכשיו ולכך צריך לחזור ולאומרו בליל ב'. משא"כ בלולב. מיהו אם חל יום א' בשבת שלא נטלו את הלולב בשבת פשיטא דצריך לברך זמן בשני שהוא פעם ראשון שנוטלו כיון שלא אמרו בראשון עכ"ל של הלבוש: ולי קשה שהרי בכל בו מקשה למה מברכין שהחיינו כלל בליל שני מי גרע ליל ראשון משעת עשיית הסוכה דאמרינן בגמ' אם בירך שהחיינו בשעת עשיית הסוכה לא יחזור ויברכנו על הכוס. ומתרץ אין גרע. וגרע משום דכי בירך בליל ראשון נתכוין הוא שהיום הוא עקר מצותו ושמא אינו עד למחר ולכך צריך לברכו בליל שני עכ"ל. א"כ לפ"ז נסתר תירוץ הלבוש. אבל אחר העיון נראה שהלבוש לא ס"ל תירוץ הכל בו. וקושיית הכל בו מתרץ שהזמן שאומרים בקידוש ליל שני אינו בשביל הסוכה אלא בשביל קדושת היום וכנזכר בדבריו. ועל כל פנים לדברי הכל בו זמן דליל שני קאי גם על סוכה ואם כן צריך לברך זמן אחר ברכת לישב בסוכה. ולהלבוש קודם ברכת לישב בסוכה:

ואם תאמר למה אין נוטלין לולב בשמיני בלא ברכה כמו שאנו עושין בסוכה. וי"ל משום דנטילת לולב במדינה כל שבעה אינו אלא משום זכר למקדש שמן התורה אינו חובה בגבולין אלא יום אחד. לפיכך די לנו בשבעה ואין חוששין לספק. אבל סוכה מן התורה שבעה ולפיכך חוששין לשמיני ספק שביעי. ועוד כי בנטילת לולב בשמיני יש בו איסור טלטול. אבל סוכה אין בה אלא ישיבה. (אבודרהם):

תפלה כשנכנסין לסוכה

בבואו מבית הכנסת יעמוד בפתח הסוכה מבחוץ ויאמר:

עוּלוּ אוּשְׁפִּיזִין עִילָּאִין קַדִּישִׁין. עוּלוּ אֲבָהָן עִילָּאִין קַדִּישִׁין לְמֵיתַב בְּצִלָּא דִּמְהֵימְנוּתָא עִילָּאָה בְּצִלָּא דקב״ה. לֵיעוּל אַבְרָהָם וְעִמֵּהּ יִצְחָק וְיַעֲקֹב מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יוֹסֵף וְדָוִד:

ותיכף ישב ויאמר:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת סֻכָּה כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת: לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: תִּיבוּ תִּיבוּ אוּשְׁפִּיזִין עִילָּאִין. תִּיבוּ תִּיבוּ אוּשְׁפִּיזִין קַדִּישִׁין. תִּיבוּ תִּיבוּ אוּשְׁפִּיזִין דִּמְהֵימְנוּתָא בְּצִלָּא דקב״ה. זַכָּאָה חוּלָקָנָא וְזַכָּאָה חוּלָקֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל דִּכְתִיב כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ: לְשֵׁם יִחוּד קב״ה וּשְׁכִינְתֵּהּ לְיַחֲדָא שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל: ויהי נועם וכו' עד כוננהו

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּשְׁרֶה שְׁכִינָתְךָ בֵּינֵינוּ וְתִפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ בִּזְכוּת מִצְוַת סֻכָּה שֶׁאָנוּ מְקַיְּמִין לְיַחֲדָא שְׁמָא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֲדָא שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא.

א ב ויק״א כג, מ: מג. ג דברים לב, ט.

ענף יוסף

כי בסכות הושבתי את בנ"י. הסוכות היו ענני כבוד ובזה אנו מודים ומורים גדולת הקב"ה כי שם סוכה גימטריא הוי"ה אדנ"י. קשה למה אנו עושים סוכות בתשרי כיון שהוא נגד היקף ענני כבוד היה ראוי לעשות בניסן כי היה תחילתו בניסן. ויש לומר כיון שעשו את העגל נסתלקו העננים ולא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן. ובמחרת יוה"כ ויקהל משה את בני ישראל וצוה על מלאכת המשכן והיה בי"א בתשרי. וכתיב והם הביאו וגו' בבקר בבקר. עוד ב' ימים הרי י"ג. ובי"ג בתשרי לקחו כל חכם לב ממשה את הזהב. ובט"ו

שְׁלֵמִים בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל. וּלְהַקִּיף אוֹתָנוּ מִזִּיו כְּבוֹדְךָ הַקָּדוֹשׁ וְהַטָּהוֹר נָטוּי עַל רָאשֵׁיהֶם מִלְמַעְלָה כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ. וּמִשָּׁם יֻשְׁפַּע שֶׁפַע הַחַיִּים לְעַבְדְּךָ (פב"פ אֲמָתֶךָ). וּבִזְכוּת צֵאתִי מִבֵּיתִי הַחוּצָה וְדֶרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ אָרוּצָה יֵחָשֶׁב־לִי זֹאת כְּאִלּוּ הִרְחַקְתִּי נְדוֹד. וְהֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי. וּמֵאוּשְׁפִּיזִין עִלָּאִין אוּשְׁפִּיזִין דִּמְהֵימְנוּתָא תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת רַב בְּרָכוֹת וְלָרְעֵבִים גַּם צְמֵאִים תֵּן לַחְמָם וּמֵימָם הַנֶּאֱמָנִים. וְתִתֶּן־לִי זְכוּת לָשֶׁבֶת וְלַחֲסוֹת בְּסֵתֶר צֵל כְּנָפֶיךָ בְּעֵת פְּטִירָתִי מִן הָעוֹלָם וְלַחֲסוֹת מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר כִּי תַמְטִיר עַל רְשָׁעִים פַּחִים. וּתְהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת סֻכָּה זוֹ שֶׁאֲנִי מְקַיֵּם כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל־פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וּתְנָאֶיהָ וְכָל־מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ. וְתֵיטִיב לָנוּ הַחֲתִימָה. וּתְזַכֵּנוּ לֵישֵׁב יָמִים רַבִּים עַל הָאֲדָמָה אַדְמַת קֹדֶשׁ בַּעֲבוֹדָתְךָ וּבְיִרְאָתֶךָ. בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן:

סדר האושפיזין

בליל ראשון כשנכנס לסוכה וקודם שמיסב לאכול ובכל יום ויום. קודם סעודתו יאמר זה:

אַזַמִּין לִסְעוּדָתִי אוּשְׁפִּיזִין עִלָּאִין אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום הראשון אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ אַבְרָהָם אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאִי דְּיַתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום השני אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ יִצְחָק אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאִי דְּיַתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יַעֲקֹב יוֹסֵף מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום השלישי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ יַעֲקֹב אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאִי דְּיַתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יוֹסֵף מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום הרביעי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ יוֹסֵף אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאִי דְּיַתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ענף יוסף

וגם"ו התחילו לעשות וחזרו השבנים. ולכך עושים סוכות בע"ו בתשרי (הגר"א בשה"ש):

כל ירא שמים ירצה שיהא לו עני בכל יום ויום על שולחנו וירצה בעיניו כאלו הוא מאבות הנ"ל שזימן אצלו ביומו. ויתן לו מנה יפה כאילו הוא היה אחד מאבות מיסב אצלו (וזה לשון הרמב"ם בסוף הלכות איסורי מזבח שכל דבר שהוא לשם האל הטוב. יהא מן הנאה והטוב כאשר יש לו. בנה בית תפלה יהיה נאה מבית ישיבתו. המאכיל רעב יאכילו מן הטוב והמתוק בשלחנו. כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו. הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו. וכן הוא אומר כל חלב לה' וגו'. וז"ל בעל תולעת יעקב כשאדם מאכיל העניים על שולחנו הנה קרבנו זבח שלמים לה' לפיכך צריך להאכילם המשובח שעל השלחן. שכן חלב ודם קרב לגבוה. וכתיב בהרימכם את חלבו ממנו וגו'. כי זה עיקר גדול בשולחנו של אדם שיהיו עניים והורחים על השלחן ועי"ש עוד). ומי שאפשר לו שיהיו לו ז' עניים בכל יום ויום כנגד כולם בודאי תנוח ברכה על ראשו. ובספר נגיד ומצוה שהרב רבינו חיים ויטאל היה נותן ערב סוכות הקופה לעניים ואמר שאז מועלת הצדקה מאד מפני שאז רחל הנקראת צדק עולה במקום הצדקה: וכתב בספר לחם הפנים אמר מורי זלה"ה כי כל מצוה שהאדם עושה נרשמת ומאירה לו במצחו. וכשעושה מצוה שנית אות של מצוה ראשונה נסתלק ונבלע בפנים אבל במצוה של צדקה אינו מסתלק מהר כשאר כל המצות אלא מאיר במצחו כל אותו השבוע בסוד וצדקתו עומדת לעד:

וענין לקיחת ארבעה מינים. מלבד הטעמים המפורסים על דבר אגודת הד' מינים במדרשים. והפייטנים יסדו בפייט. עוד יש בו ענין השכלה לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן בבית ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה. ומפני כך נקרא חג האסיף. וצוה האל לעמו לעשות לפניו חג באותו העת לזכותם להיות עיקר השמחה לשמו יתברך. ובהיות השמחה מושכת החומר הרבה ומשכחת ממנו יראת אלהים בעת ההיא. צונו הש"ת לקחת בידינו דברים המזכירים אותנו. האתרוג דומה ללב שהוא משכן השכל. לרמז שיעבוד בוראו בשכלו. והלולב דומה לשדרה שהיא העיקר שבאדם. רמז שיישר כל גופו לעבודתו ב"ה. וההדס דומה

ביום החמישי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ משֶׁה אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאִי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום הששי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ אַהֲרֹן אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאִי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף משֶׁה וְדָוִד:

ביום השביעי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ דָּוִד אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאִי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף משֶׁה וְאַהֲרֹן:

כל ירא שמים יראה שיהא לו עני בכל יום ויום על שלחנו ויראה בעיניו כאילו הוא מאבות הכ"ע שזימן אצלו ביומו ויתן לו מנה יפה כאילו הוא היה אחד מאבות מיסב אצלו. ומי שאפשר לו שיהיו לו ז' עניים בכל יום ויום כנגד כולם בודאי תנוח ברכה על ראשו:

וראוי לומר בכל פעם שיכנס לסעודה בסוכה תפלה קצרה זו:

רבון כל העולמים יהי רצון מלפניך שתהא חשובה לפניך מצות ישיבת סוכה זו כאילו קיימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה ותרי"ג מצות התלוים בה וכאילו כוונתי בכל הכוונות שכוונו בה אנשי כנסת הגדולה:

וימתין מלקדש בלילה הראשון עד שיהא לילה. וסדר הקידוש בסוכה [יקנ"ז]. שזמן קאי על היו"ט ועל הסוכה:

ענף יוסף

דומה לעינים לרמז שלא יתור אחר עיניו ביום שמחתנו. והערבה דומה לשפתים שבהן ימיר האדם כל מעשיו בדיבור. לרמז שישים רסן בפיו ויכוין דבריו וירא מהשי"ת אף בעת השמחה (ספר החינוך). והרוקח כתב לולב בגימטריא חיי"ם. לכך יבש פסול שהוא מת ע"ש לא המתים יהללו יה. החומש התחיל בבי"ת בראשית. ומסיים בלמ"ד כל ישראל. הנביאים מתחיל בו' ויהי אחרי מות משה. ומסיים בלמ"ד עמו ויעל. הרי לולב ששקול ככל התורה כולה. ד' מינים שבלולב יהיו לכם ולא גזול שהגזול פסול. לכן בתמניא אפי בארבעה פסוקים יש בהם בכל א' ד' תיבות. וסימנך בוס"ק. בפקודיך אשיחה ואביטה אורחותיך. ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי. סעפים שנאתי ותורתך אהבתי. קראתיך הושיעני ואשמרה עדותיך. בארבעה פסוקים אלו יש בכל פסוק ד' תיבות ויש בהן כל אותיות א"ב. לבד נז"ל. כי ד' מינים שבלולב פסול אם הם גזולים. עוד כתב דלולב גימטריא חיי"ם כי ממנו משפיע חיים לעולם: כתב האליהו רבה בשם מהרי"ו מצות הד' מינים הללו שיקח כל אחד מישראל לולב אחד ואתרוג אחד. ג' בדי הדס ושני בדי ערבה. בין הכל ז' כנגד ז' רקיעים: ירושלמי פרי עץ הדר כנגד אל אחד. כף אחד נגד גוי אחד. וענף עץ עבות ג' נגד ג' אבות. וערבי נחל שתים נגד שני לוחות ע"כ: ובספר נחל קדומים כתב וז"ל מצאתי בספר קדמון אתרוג לולב הדס ערבה גימטריא אלף כ"ד. והמזבח היה ל"ב אמות. וכשתחשוב בהכפלה ל"ב פעמים ל"ב. הוא אלף כ"ד. וזהו מ"ש חז"ל כל המקיים לולב באוגדו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח. וזהו תשב אנוש עד דכ"א ס"ת אלף כ"ד. דעד יום הושענא רבה מועלת תשובה כמ"ש חלו נא פני אל. כ"א יום מר"ה אלול עד הושענא רבה שהם ימי סליחה עכ"ל: כתב רמ"א יש שכתבו לעשות בלולב ג' קשרים וכן נוהגין. וכתב הא"ר משמע בלא קשר הדס וערבה עם הלולב. קושרים ג' למעלה בלולב וכן מסתבר. וכתב מהרי"ו ג' אגודות נגד ג'

אבות ולולב בגימטריא ס"ח נגד ע"א סנהדרין עכ"ל: מברכין על נטילת לולב מפני שהוא הגדול והגבוה בתוך האגודה. והוא מלך על כל אילני מאכל (רוקח): אמרינן באגדה למה באתרוג שהוא דומה ללב לכפר על הרהור הלב. ולמה בהדס שהוא דומה לעינים לכפר על סקור העינים. שנאמר ולא התורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו'. ולמה בערבה שדומה לשפתים לכפר על בטוי שפתים. ולמה בלולב לומר לך מה לולב אין לו אלא לב אחד כך ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים: ואמרו במדרש שכל המקיים מצות אתרוג עם שלשת המינים הללו כאלו קיים כל המצות. והטעם מפני שחשבון אתרוג עם ג' מינים עולה למנין תרי"ג: מה שמברכים על נטילת לולב ולא על לקיחת לולב כלשון הכתוב ולקחתם לכם וגו' כתב האבודרהם הטעם. כי נטילה היא כמו לקיחה. שנאמר ולקחת לכם. ונטילה לשון חכמים הוא במקום לקיחה. כדאמרינן נוטל אדם את לולבו. ועוד ע"ש שהוא מעלה ומוריד וכתיב וינטלם וינשאם כל ימי עולם. ולכך אמר לשון נטילה שהיא הרמה. וגם מדכתיב אשר הונף ואשר הורם גמרינן בקרבנות מעלה ומוריד מלשון הורם. וינטלם. הרי הוא כמו וירומם וכפל לשון הוא של וינשאם עכ"ל: והלבוש כתב מה שמברכים על נטילת לולב ואין מברכין כלשון הפסוק על לקיחת לולב כדכתיב ולקחתם לכם. יראה לי הטעם משום דלשון לקיחה יש במשמעו לשון קנין אע"פ שאינו אוחזו בידו. אלא שקנהו ע"י אחד מן הקניינים שבידו ברשותו שני. אלא מדכתיב ולקחתם שצריך לקיחה תמה ילפינן שצריך להגביהם ולאחוז בידו. לפיכך תקנו לומר לשון נטילה שזהו פירושו שאוחזו בידו ועומסו עליו כמשא. כלומר שמגביהו כלשון הפסוק וינטלם וינשאם וגו'. לפיכך תקנו לברך על נטילת לולב לומר שצריכין להגביהו: שהחיינו כו'. יחשוב במחשבתו אני נותן לך יתברך הודיה על שהארכתי ימי חיי עד זמן זה לקיים מצותיך הקדושים השייכים ברגל זה:

(א) כל שבעת ימים עושה אדם את סוכתו קבע ואת ביתו עראי דהיינו שיהא אוכל ושותה וישן ומטייל בסוכה ודר בסוכה כל ז' ימים כמו שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה וכלים הנאים ומצעות הנאות בסוכה וכלי שתיה כגון אשישות וכוסות בסוכה וכלי אכילה היינו קדירות אפי' קודם אכילה חוץ לסוכה אבל קערות קודם אכילה מותרות להיות בסוכה אבל אחר אכילה חוץ לסוכה (מ"א סי' תרל"ט) וכן מנורה שיש לו צורך מותר להיות בסוכה והמנהג שלא להכניס שום כלי חרס כגון כד של חרס או מקידה של חרס וכן כל הכלים של תשמיש שאין צורך אכילה ושתיה חוץ לסוכה ואם הכניס בסוכה דברים שאין להניח בסוכה אין נפסלת הסוכה בכך (שם): (ב) אל יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה כגון שטיפות קדירות וקערות כדי שלא יהא מצות בזויות עליו (שם במ"א): (ג) אכילת קבע דהיינו יותר מכביצה פת אפי' לא קבע עליו צריך לאכול בסוכה אבל פחות משיעור זה מותר לאכול חוץ לסוכה וכן תבשיל העשוי מחמשת המינים יותר מכביצה וקבע עלייהו חייב בסוכה ולברך עלייהו אבל פירות אפילו אוכל הרבה וקבע עלייהו מותר לאכול חוץ לסוכה וכן יין או שאר משקים או בשר וגבינה מותר לאכול ולשתות חוץ לסוכה ודוקא שלא קבע אבל אם רוצה לשתות יין או שאר משקים ולקבוע עליהם או שרוצה לאכול בשר או גבינה ולקבוע עליהם צריך סוכה אבל לא יברך עליהם ולכתחילה יראה שיאכל קודם יותר מכביצה פת ואפי' לא יקבע עליו או דבר העשוי מה' מינים יותר מכביצה ויקבע עליהם ויברך לישב בסוכה ויוצא לכל הדיעות (ועי' פ"מ שם) (שם): (ד) וכל זה מדינא אבל מי שמחמיר על עצמו ואינו שותה חוץ לסוכה אפילו מים הרי זה משובח (שם): (ה) מדינא צריך לישן בסוכה אפי' שינת עראי וכן נוהגין המדקדקין במצות ועתה שנוהגין רבים להקל בשינה כתבו האחרונים טעמים רבים בזה ומ"מ טוב להחמיר ולעשות סוכה שיכול לדור שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה כולה אם אפשר לו (שם) ולכל הפחות שיהיה ראוי לישון שם הוא לבדו דבלא"ה אפי' בדיעבד פסולה (מ"א שם): (ו) אכילה בסוכה בליל יו"ט ראשון חובה שצריך לאכול כזית פת בסוכה ומברך לישב בסוכה אף אם אין לו אלא כזית אף שבשאר ימים אינו מברך אם אוכל רק כזית מ"מ בלילה הראשונה הואיל ואינו רשאי לאכול כזית ראשון חוץ לסוכה מברך אפילו על כזית ולא יאכל בלילה ראשונה ולא יקדש עד שתחשך שיהא ודאי לילה ובערב סוכות מחצות היום ואילך לא יאכל פת כדי שיאכל בסוכה לתיאבון (מ"א שם): (ז) בליל שני חייב לאכול בסוכה ג"כ אפי' אין לו רק כזית משום ספיקא ולא יקדש עד שתחשך אבל אינו רשאי לברך לישב בסוכה אם אינו אוכל רק כזית רק צריך לאכול יותר מכביצה ואז מברך כי בקיאין אנו בקביעא דירחא כיון דיש ספק דמי ליל ב' כשאר ימים דפטורין מסוכה בפחות מכזית: (ח) ירדו גשמים בלילה ראשונה צריך לקדש בסוכה ולברך שהחיינו אבל אין מברך לישב בסוכה דספק ברכות להקל (פ"מ) ואוכל שם כזית וגומר סעודתו בבית ובליל שני אם ירדו גשמים יקדש בבית ואוכל סעודתו ואח"כ אוכל כזית בסוכה ואינו מברך לישב בסוכה ואם אחר כך פסקו הגשמים בין בלילה הראשונה בין בלילה שניה צריך לאכול יותר מכביצה פת בסוכה ומברך לישב בסוכה ואם אינו רוצה לאכול רק כזית אוכלו בסוכה אח"כ בלא ברכה ואם רואה שיפסקו הגשמים אחר שעה או ב' צריך להמתין בין בלילה הראשונה בין בלילה שניה (א"ר ופ"מ שם): (ט) בשאר הימים חוץ מלילה הראשונה ושניה אינו חייב לאכול בסוכה רק אם רוצה לאכול סעודת קבע כמו שנתבאר לעיל צריך לאכול בסוכה ואם אינו רוצה לאכול רק פירות הרשות בידו ויכול לאוכלם חוץ לסוכה ואפי' בשבת ויו"ט שחובה לאכול פת מ"מ אם אינו רוצה לאכול רק כזית פת שבזה יוצא שיעור החיוב של אכילת שבת ויו"ט יכול לאכול חוץ לסוכה(שם) אבל לכתחלה צריך לאכול גם בשביל חיוב של אכילת פת שבת ויו"ט יותר מכביצה וצריך לאכלו בסוכה (שם): (י) ירדו גשמים כ"כ שאם ירדו טיפות תוך הסוכה ואם יפול תוך התבשיל יתקלקל המאכל א"צ לאכול בסוכה ואפי' אכל בסוכה והתחילו הגשמים לירד יכול לצאת מן הסוכה לביתו ומי שאינו בקי בזה השיעור ישער אם ירדו כ"כ לבית אם היה יוצא מביתו יוצא נ"כ (בה"ט): (יא) היה אוכל בסוכה וירדו גשמים והלך לביתו ופסקו הגשמים או שלא הלך לאכול בסוכה רק אכל בביתו מפני שירדו הגשמים וכשישב לאכול פסקו הגשמים גומר סעודתו בביתו ואין מחייבין אותו לילך לסוכתו עד שיגמור סעודתו (שם ועי' בר"ן) אבל אם לא ישב עדיין לאכול בביתו אף שפסק מלאכול בסוכה והלך לבית צריך לחזור לסוכה אם פסקו הגשמים (א"ר שם): (יב) היה ישן בסוכה וירדו גשמים בלילה ונכנס לתוך הבית או שירדו גשמים ולא נכנס לסוכה ושכב בביתו לישן ופסקו הגשמים אין מטריחין אותו לילך לסוכה כל אותו הלילה אלא ישן בביתו עד הבוקר עד שיעלה ע"ה וינעור משנתו ואם לא שכב עדיין בביתו ופסקו הגשמים צריך לילך לסוכה (שם מ"א): (יג) לענין שינה בסוכה א"צ לשער ירידת הגשמים בכדי שיתקלקל התבשיל דבגשמים מועטין אי לער לישן ויכול לצאת (שם) וכשיוצא מן הסוכה לביתו בשביל גשמים לא יבעט בסוכתו ויצא רק יצא בהכנעה כעבד שמוזג כוס לרבו ושפך לו רבו קיתון על פניו (שם): (יד) כשם שיוצאין מן הסוכה מפני הגשמים כך מפנים נן הסוכה נופני השרב ויתושים וכן כשהטת קר והמאכלים השמנים נקרשים אוכל סעודתו בביתו (מ"א שם) ודינו כמו בירדו גשמים: (טו) ובמקום שפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם נקרא הדיוט ואינו מקבל שכר עליה (שם) ואינו רשאי לברך משום דהוי ברכה לבטלה: (טז) אין מברכין לישב בסוכה אלא בשעת אכילת קבע אבל בשעת אכילת פירות או שיושב ומטייל שם א"צ לברך כי ברכת האכילה פוטרת הכל אפילו שינה ואם בירך פעם אחת בשעת אכילה ולא יצא מסוכתו לעשות עסקיו או לביהכ"נ להתפלל אף אם יצא מסוכתו רק שהיה דעתו לחזור מיד א"צ לברך שנית לישב בסוכה אפי' אם אוכל סעודה שניה כיון שמצוה אחת היא ולכן מי שיושב כל היום בסוכה וישן בלילה בסוכה ומתפלל שם ואינו יוצא לשום עסק רק אדעתא לחזור מיד א"צ לברך רק בשעת אכילה ראשונה ואח"כ א"צ לברך מידי דהוי אתפלין אם לא חלצן שלא ע"מ להחזירן דא"צ לברך כשמניח אחר כך אבל אם יצא לעשות עסקיו או לביהכ"נ להתפלל צריך לברך שנית בשעת אכילה שניה וכן מי שמקדש בסוכה בשבת או ביו"ט ואוכל שם יותר מכביצה מדבר העשוי מחמשת המינים כדי לצאת ידי קידוש במקום סעודה והולך לבית ללמוד שם ואחר כך הולך לסוכה לאכול שם סעודת שבת או יו"ט צריך לברך פעם שנית לישב בסוכה (שם): (יז) מי שהולך באמצע סעודתו לסוכת חבירו ואוכל שם שיעור שצריך ברכה צריך לברך שם לישב בסוכה (שם): (יח) מי ששכח לברך לישב בסוכה

בסוכה ונזכר באמצע סעודה או אחר שכבר אכל צריך לברך כי הישיבה מן המצוה והיא מצוה שיש לה משך זמן דצריך לברך (שם): (יט) מי שמתענה תענית חלום בסוכות צריך לברך כ"ז שנכנס לישב בה ולהתעכב שם או לטייל שם או לישן בה ודוקא אם הפסיק כגון שיצא לעסקיו או כיוצא בו כמו שנתבאר לעיל אבל בלא"ה מברך פעם אחת בשחרית ויוצא בזה כל היום כמו לעיל לענין ברכת אכילה (ע"ז שם):

דין מי הם הפטורין מן הסוכה:

(א) נשים פטורות מסוכה ואעפ"כ רשאים לברך אבל אחרים לא יברכו להם אפי' אם אינן יודעות בעצמם לברך כמו שנתבאר לעיל גבי שופר (מ"א סימן תר"מ): (ב) קטנים פטורין מסוכה אבל קטן שהוא בן חמש שנים חייב אביו לחנכו שיאכל בסוכה וכן אף שאין אביו בביתו אין להקל שיאכל חוץ לסוכה מבן חמש שנים (שם ובמ"א): (ג) חולה ומשמשיו פטורין מסוכה ואם הוא חולה שאין בו סכנה או המשמשין אינן פטורין רק בשעה שהחולה צריך להן ובשעה שא"צ להן חייבין בסוכה ואם הוא חולה שיש בו סכנה המשמשין פטורים אף בשעה שאין החולה צריך להם כל כך (שם א"ר): (ד) מי שמקיז דם בחוה"מ של סוכות חייב בסוכה ודוקא כשעושה הקזה להתענג ליתר בריאות אבל המקיז דם מחמת שמרגיש קצת חולי וכשיושב בסוכה מרגיש קרירות פטור מסוכה וכן מי שרגיל לשתות משקה המשלשל שלא מחמת חולי אין לשתות בסוכות כי על ידי כן לא יוכל לישב בסוכה דהא סכנה הוא לו (מ"א שם): (ה) מצטער פטור מן הסוכה הוא ולא משמשיו אבל בלילה ראשונה אפילו מצטער חייב לאכול בסוכה ודינו כמו בירדו גשמים. איזה מצטער זה שאינו יכול לאכול ולישן שם מפני הרוח או מפני הזבובים וכיוצא בהם או מפני הריח וכל אלו הדברים וכיוצא בהם אם מצטער בשעת שינה ואינו מצטער בשעת אכילה חייב לאכול בסוכה ופטור לישן ואם הוא מצטער גם בשעת אכילה פטור מלאכול שם גם כן (ועי' פ"מ שם) והא דיוצא באכילה אף שמצטער בשינה או להיפך היינו שבא לו הצער במקרה אבל אם עשה הסוכה בתחלה במקום שמצטער בשינה אף באכילה לא יצא (שם): (ו) מי שאין יכול לישן בסוכה מחמת שצר לו בפישוט ידיו ורגליו בסוכה לא מיקרי מצטער וחייב בסוכה (ונראה ששיעור סוכה זע"ז טפחים שבודאי צריך לכוף ידיו ורגליו לישן שם) ולא יכול אדם לומר מצטער אני אא"כ בדבר שרוב בני אדם מצטערים כן אבל בלא"ה לא ואין המצטער פטור אא"כ ינצל מצערו כשיוצא מן הסוכה אבל בלא"ה חייב לישב בסוכה (שם): (ז) מי שכבו לו הנרות בסוכה בליל שבת ויש לו נר בביתו אין מטריחין אותו לילך לסוכת חבירו אלא אוכל בביתו ודוקא בשאר הלילות אבל בלילה ראשונה ושניה אם אפשר לו לילך לסוכת חבירו צריך לילך ואם א"א לו לילך לסוכת חבירו כגון שדר בכפר דינו כמו בירדו גשמים (שם א"ר): (ח) חתן פטור מסוכה כל שבעת ימי המשתה ורשאי להחמיר על עצמו ולישב בסוכה ואינו רשאי לברך וכן השושבינים כשאוכלין אצל החתן ומשמחין אותו בתוך ז' ימי המשתה ויושבים שם בסוכה א"צ לברך אבל כשאוכלים בביתם חייבים בסוכה וצריכים לברך (שם ובא"ר): (ט) האוכלים בסעודת ברית מילה חייבים בסוכה (שם) אבל בשמיני עצרת אם רוצים יכולים לאכול בבית בסעודת ברית מילה (א"ר שם): (י) שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה בין ביום בין בלילה אף שאין הולכין רק ביום ודוקא כשצריכים לטרוח אחר סוכה או שאינן יכולין לישן כ"כ בטוב בסוכה ויהיו יגיעים למחר ולא יוכלו לקיים המצוה כראוי אבל בלא"ה חייבין (שם): (יא) הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום כיון שאין להם שהות לטרוח אחר סוכה כיון שצריכים לילך תיכף לדרכן אבל אם יכול לישב בסוכה בלי טורח צריך לישב אבל בלילה במלון צריך לטרוח כדי לישב בסוכה ואפי' הוא לן בכפר בין הנכרים ויכול לעשות שם סוכה במעט ממון חייב להשתדל להיות לו שם סוכה כדי שילין בה ודוקא שאין הולך בלילה אבל אם הולך גם בלילה פטור גם בלילה לטרוח אחר סוכה מטעם הנ"ל (שם): (יב) ההולכים לתבוע חובותיהם בכפרים בסוכות באופן המותר וכמו שנתבאר בהל' חוה"מ ע"ש אם אין יכולים לעשות להם שם סוכה יחמירו על עצמם לחזור לבתיהם בכל לילה כדי לקיים מצות סוכה (שם): (יג) השומרים גנות ופרדסים והתבואה וכיוצא בו אם אפשר לשמור כולו ממקום אחד יעשה סוכה וישב שם (שם): (יד) העושין יין אצל העכו"ם בסוכות פטורין בין ביום בין בלילה דצריכים לשמור שלא יגעו בהן העכו"ם ואם הוא בענין שא"צ שימור חייבין (שם): (טו) היושבים בחנות אף על פי שרגילין כל השנה ברוב פעמים לאכול בחנות ביום מ"מ בסוכות חייבים לאכול בסוכה אפילו אם דרים חוץ לעיר וחנויותיהם בתוך העיר חייבים לעשות להם סוכה כדי לאכול בעת שיצטרכו אם אינם יכולים לילך לביתם ולאכול (שם): (טז) כל הפטורין מן הסוכה שנתבאר לעיל שפטורין מחמת צער או מחמת כאב וחולי שאין בו סכנה או מחמת טורח חייבין בלילה הראשון לאכול עכ"פ כזית בלא ברכה בסוכה כמו בירדו גשמים:

דיני ברכת שהחיינו על הסוכה:

(א) העושה סוכה בין לעצמו בין לאחר אין מברך זמן בשעת עשייתו כי סומכין על זמן דרגל שאומרים על הכוס של קידוש (סימן תרמ"א): (ב) בליל ראשון של סוכות סדר הקידוש כך הוא יין קידוש וסוכה ואח"כ זמן לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה (סי' תרמ"ג): (ג) אם לא אכל בלילה ראשונה בסוכה אף שאמר זמן בביתו על הכוס כשאוכל פעם ראשון בסוכה צריך לברך זמן על הסוכה (שם): (ד) בליל שני אומר יין קידוש וזמן ואח"כ סוכה ומי שלא אכל בסוכה לא בליל א' ולא ביום א' כשאוכל בליל ב' בסוכה צריך לברך סוכה ואח"כ זמן (סי' תרס"א בא"ר דלא כמ"א וט"ז): (ה) בשאר הימים מברך לישב בסוכה תיכף אחר ברכת המוציא קודם שיטעום ובליל שבת ויו"ט אומר ברכת הסוכה אחר הקידוש קודם שיטעום (שם): (ו) מי ששכח לומר זמן בקידוש ליל א' ובליל ב' אמר זמן אין צריך לברך עוד זמן להשלמה לליל א' (דממ"נ אם היום יו"ט הרי אמר זמן ואם אתמול היה יו"ט הרי השלים) ואם אמר בליל א' ובליל ב' לא אמר או שלא אמר בשניהם יש לו תשלומין כל שבעה אימת שיזכור אפי' שנזכר כשהוא הולך בשוק אומר אותו ואפי' בלא כוס אבל בשמיני אם נזכר יוצא בזמן דשמיני אף להשלמה בשביל יו"ט א' (פ"מ סי' תע"ג):

נוהגים

בס' כד הקמח באר טעם מצות סוכה ע"ד השכל ידוע כי בחודש הזה בראשיתו נברא העולם ובאמצעיתו נצטוינו לעשות סוכה ויש בבנין הסוכה רמז וזכרון לשני העולמות העוה"ז והעוה"ב. העוה"ז הוא שהסוכה יש לה ג' דפנות רמז לבנין העוה"ז שיש לו שלש דפנות מזרח ומערב ודרום כי לצפון אין לו דופן כו' משפט הסוכה שיעשה לה צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וצורת הפתח על גביהן וזהו צורת הפתח והיא צורת ה' וכבר ידעת מאמרז"ל העוה"ז נברא בה' וכו' העוה"ב ביו"ד. כי יש צורך מוכרח להיות גובה הסוכה למטה עשרה טפחים כו' ובפירוש אמרו העוה"ב נברא ביו"ד כי כל מה שמשיג האדם בעוה"ז אינו יכול להשיג כ"א באמצעות המשת חושיו וכל מה שאפשר לו להשיג לו לעוה"ב הוא השגות עשר ספירות וזהו ביאור המאמר לרז"ל העה"ז נברא בה' העוה"ב נברא ביו"ד והרי לך שני עולמות נרמזים במצות הסוכה כי כאשר ישתדל האדם ויטרח במעשה הסוכה עם חמשת חושיו ויעשה תכונתה וציורה הדבר גופי קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן ואח"כ יכנס לפנים בחלל הסוכה להיות צל על ראשו הנה זה רמז ודוגמא להשתדלות האדם וטרחו בעוה"ז במעשה המצות עם חמשת חושיו ואח"כ יורש חיי העוה"ב בעשר ספירות להיות האור הברור הנק' עטרה חופף וסוכך על ראשו כמארז"ל ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה כי לא יתכן לו לאדם לירש העוה"ב אם לא יטרח בו בעוה"ז וזהו שארז"ל מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח מהיכן אוכל ואח"כ כל המקיים מצות סוכה ונכנס בה ועיניו אל הסכך העשוי לצל ומסכים בדעתו כי הקב"ה צלן של ישראל והוא המגין עליהם כצל המגין מפני החמה כו' עיי"ש באורך:

נראה לי לומר בד' מינים אלו כי האתרוג והלולב הן רמז לשכר העוה"ז והעוה"ב וההדס והערבה הן רמז לדרכי התשובה והן הצער וההכנעה, פרי עץ הדר ירמוז לשכר העוה"ז לפי שיש מצות שהאדם אוכל פירותם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב... עליהם פירות משנה לשנה כמו שהאתרוג דר באילנו משנה לשנה. כפות תמרים ירמוז לשכר העוה"ב כמו שהלולב גדול כך שכר העוה"ב גדול כמו שהלולב עלין שלו זו למעלה מזו כך מדרגות העוה"ב זו למעלה מזו וכמו שהלולב אין פריו אלא לסוף שבעים שנה כך שכר העוה"ב אינו אלא בסוף ימיו של אדם שכתוב בו (תהלים צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. הדס יש בו מרירות וריחו טוב ירמוז על הצער שהוא מדרכי התשובה והוא שיצער אדם עצמו ושיכנף את גופו בתעניות ומלקיות ונגדרים רבים כפי מה שהטא ושיצטער כפי מה שנהנה ועם זה יעלה ריחו לשמים. וערבה רמז להכנעה ושפלות ולכך אינה גדלה על ההרים אלא היא גדלה בנחל במקום נמוך ושפל כדי שיכניע לבו וישפיל עצמו ויתכפר לו (ר"כ בפי' על התורה):

בס' עקידת יצחק הנה הדעת נותן כי כמו שמצות סוכה בכללה תרמוז ותקרוץ אל העיקר הנכבד בכללו כן פרטיה וכלליה יכוונו אל העיקר הזה ועניני פרטיותם. הענין הא' בשיעור הכשרה בארכה ורחבה וגבהה שהיא שבעה טפחים באורך ושבעה ברוחב ועשרה בגובה כי ירמזו אלו השיעורים למספר ימי האדם אשר הוא עומד בזאת המצודה וע"ד שאמר המשורר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' והם כמספר טפחי האורך והרוחב כשיעלו לעשיריות כמנהג וכבר אמר דוד ע"ה המספר הנה טפחות נתת ימי מי יודע אם לא כוון לזה ולפי שכבר היה התחלת חיי האדם הג' ענינים שכתבנו בשער כ"ד (עיי"ש) אמנם היתה תכלית ימי חייו ענין נכבד מאוד כמ"ש המליץ ראשו אחוז בחבלי השעדר הקודם להווייתו ואחריתו בנועם מתמיד לראות באור פני מלך לזו יהיו הדפנות לגודות לארץ מתחת בתוך ג"ט כמספר החומר והצורה והשעדר והיא נאחזת בכבוד אשר למעלה מעשרה כמו ששנינו בגמרא סוכה הארון ט' טפחים והכפורת טפח ונאמר ודברתי אתך מעל הכפורת וא"ר יוסי מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא כו'. הענין הב' שצריכה להיות תחת השמים ולא יהיה בכך אחד מבדיל כלומר הבט מה למעלה ממך השמים ושמי השמים וכל צבאם וראה מי ברא אלה וקבל עליך עול מלכות שמים וכמ"ש ויהי מורא שמים עליכם ואל יפסוק בינך לבינו ית' דבר בליעל מהדיעות הנפסדות והדעות המשולחות כי זה מה שיתקן כלל המעשים וכמ"ש וכל מעשיך יהיו לש"ש ויהיה הסכך הכשר מדברים שאינן מקבלין טומאה לומר שהדברים ההם הסרים ובלתי מתוקנים במינם כגון גולמי העצים אשר אין להם שום צורה ובית קיבול שבשבילה יקראו כלים או הדברים אשר אינן ראויין למאכל וכיוצא בזה לרמוז רמז חזק שהפחיתות והחסרון הנמצא בטבע האדם אם מצד הרכבתו ואם מצד צורך הדברים אשר הוא חסר מהם או שנמצאו בלתי שלמים הוא המבדיל הבדל רב ועצום בינו ובין אלהיו אשר כבודו שוכן למעלה מעשרה כמו שאמרנו. והענין הג' שיהיה צלתה מרובה מחמתה. כי זה מה שיורה הוראה שלימה על שיהיה עיקר היותו על החסיה והבטחון בצל סוכתו של הקב"ה בכל מעשיו ועסקיו יותר ממה שיבטח בעצמו ולא בטוב מזלו כי אע"פ שפרנסת העולם מוטל על ב' ההנהגות יחד המחויב שיהיה ענין הצל הנזכר רב על החמה והוא שיאמין כי מה שיתנהג בו הוא יותר ויותר מצד ההשגחה ומעט על צד ההנהגה השמימיות הנכונה בחמה וע"ד שאמר שלמה בספרו (קהלת א') תחת השמש. כלומר תחת השמים אמנם צריך שיראו בו כוכבי שמים כי צריך האדם שיכיר את בוראו מפאת מעשיו המפורסמים כמ"ש השמים מספרים כבוד אל וגו' ולכן המעובה כמין בית עד שלא יראו בו כוכבי חמה או שאין המטר יורד בתוכה הוא סכך פסול שהוא יורה על הפתיות הגמור והחי יתן אל לבו עיי"ש באריכות:

(א) נוהגים בכל תפוצות ישראל להיות נעורים בליל ערבה וכבר נדפס הסדר: ביום השביעי שהוא הושענא רבה נוהגים לומר למנצח כמו ביו"ט ואומרים מזמור לתודה וא"א נשמת ואומרים קדיש שלאחר התפלה בניגון כמו ביו"ט ואו' את"ה שמע ישראל כמו ביו"ט ואומרים בקדושת מוסף כתר כו' כבודו מלא עולם כו' ואין עושין מלאכה של חול עד אחר יציאת מביהכ"נ ומרבים קצת בנרות כמו ביו"כ והמדקדקים נוהגין לטבול ערב הושענא רבה ונוהגין ללבוש בגדי שבת והש"ץ לובש הקיט"ל ומקיפים ביום זה ז"פ עם הלולב וערבה ואוחז שניהם בידו עד שמגיע לתענה אמונים ויניח האתרוג והלולב מידו ואוחז הערבה לבדה (סימן תרס"ד ומ"א): **(ב)** ערבה שבלולב אף שנזרקת אסור ליפסוע עליה משום בזיון (שם): **(ג)** ואסור ליהנות מן ההושענא כל אותו היום אף אחר נטילתה משום דלכולא יומא איתקצאי אח"כ התנה עליה מעיקרא וטוב להצניע ההושענא ולזרוק אותה לתוך התנור בשעת אפיית מצות מצוה הואיל ואיתעבד בה חדא מצוה ליתעבד בה מצוה אחריתא (שם): **(ד)** יש ליזהר שלא יקוץ הישראל בעצמו ערבה למצוה משדה נכרי אפי' ברשות נכרי רק הנכרי יקוץ בעצמו ויקח הישראל ממנו (שם): **(ה)** אם חל יום הושענא רבה ביום א' וקצצו ערבה בשבת והביאו בשירה ללאת בה מיהו אם לוה הישראל לקוצצה ואפי' לא לוה לקוצצה בפירוש רק שאמר שתהא מזומנת למוצ"ש ואיכא פרהסיא בדבר יש להחמיר אם יש לו ערבה אחרת (שם וע' במ"א): **(ו)** שיעור ערבה זו אפי' עלה אחד בבד אחד מיהו מהראוי ונכון לעשות ערבה יפה משום זה אלי ואנוהו (שם):

הושענא רבה כ"א בו. ונקרא כן. לפי שמרבין בה בערבה (לבוש). עוד טעם אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עונותם וזהו הושענא רבה כשמי אהיה בגימטריא כ"א. ואברהם הוי כ"א מאדם. תרבע כ"א פעמים כ"א יעלה תמ"א. למפרע הוא אמת חותמו של הקב"ה. ועוד כי יום הכפורים בעשור לחדש כנגד יו"ד של שם. ואחר ה' ימים סוכות כנגד ה' של שם. והושענא רבה אחר ששה ימים הרי תשלום של שם ד' דה"א אחרונה כפולה (מס"מ א"ר). בסוכתו יאמר טוב כו': והנה גודל התיקונים שנעשים בעולמות העליונים הקדושים על ידי למודינו בלילה הזה הובא בכתבי האר"י ז"ל. לכן יזהר מאד למעט באכילה בסעודת הלילה. שהאכילה מביאה לידי שינה. ויזהר בקריאת משנה תורה בדקדוק התיבות. אח"כ יקרא האדרא זוטא כולה. ואח"ז יאמר ספר תהלים עם הצבור במתון ובדקדוק האותיות ובכוונה עצומה. ואחר אמירת תהלים ילך לטהר במקוה. ונכון לטבול מבערב הושענא רבה ללמוד כל הלילה בטהרה (בכנה"ג ושל"ה). ויזהר לחבר יום ולילה בתורה או בתפלה או בבקשות או בברכות השחר. כי הוא חיוב גדול בכל הלילות. ומכ"ש בלילה הזה. ולא יישן באשמורת אחר גמר סדר לימודו כאשר עשו רבים מעמי הארץ. אין ראוי לאדם לשמש מטתו בליל זה שהוא ליל החתום (בכנה"ג וא"ר) ובא"ז כתב ודין הזיווג דינו כמו בליל שבועות: **שחרית** נוהגין להרבות בו במזמורים כמו ביו"ט. וכן אומרים מה"ס קדושה רבה במוסף והוא כתר וכו' כבודו מלא עולם כו'. מפני שהוא סוף החג. והקפה. והשלום ע' פרים. וקודם החתימה. ולכך נהגו להדליק שיורי נרות של יום הכפורים (מס"מ וכנה"ג): והב"ל כתב דמדליקים נרות לכבוד התורה שמוציאין ע"כ. ולפ"ז גם בשמחת תורה בלילה ויום יש להרבות בנרות (א"ר). והלבוש כתב שמרבים בנרות כמו ביוה"כ לפי שבחג נדונים על המים והיום הוא יום האחרון של דין המים אשר כל חיי האדם תלויין במים והכל הולך אחר החיתום. ויש נוהגין ללבוש הקיטי"ל כמו ביוה"כ. ואומרים מזמור לתודה שהרי מכל מקום חול הוא לענין שהיו מקריבין קרבן יחיד במקדש ביום זה. ואומרים מזמורים של שבת גם כן שיש בו קדושה יותר משאר הימים. ואין אומרים נשמת שאין הנשמה מתאמלת בשמחת יום זה כמו בשאר יום טוב גמור. אלא אומרים ישתבח כמו בשאר ימי חול המועד. ואם ישער שלא יוכל להתפלל עם הצבור ידלג מזמורים של שבת כי אין כל כך חיוב לאומרם כמו בשבת ויום טוב: נוהגין להתיר האגודה של הלולב בהושענא רבה וסמך לדבר דכתיב כפת חסר וא"ו לומר ו' ימים יהיה כפות דהיינו באגודה ולא יותר. אבל עיקר הטעם משום להרבות השמחה שיש בו יותר שמחה כשמנענעים בלא אגודה אלא דאסמכוה אקרא זה (לבוש). והב"ח כתב דנענוע לעגור עלים רעים ובהושענא רבה מתיר אגוד לנענע ביותר לעגור. מאחר שעכשיו גמר החתימה דמים. ואומרים הלל גמור וקדיש. אתה הראת. מוציאין ס"ת. שמע ישראל כמו ביו"ט. על הכל. ויעזור ויגן. כהן (וביום השני). לוי (וביום החמישי). ישראל (וביום השביעי). רביעי (וביום הששי. וביום השביעי). חצי קדיש. יהללו. ומחזירין הס"ת למקומה. אשרי ובא לציון. חצי קדיש. ומוסף עם ספיקא דיומא כמו בשאר הימים וש"ץ אומר קדושת כתר כו' כמו ביו"ט וגומר התפלה ומתחיל הושענות: **וכתבו** הספרים ראוי ונכון להוריד אדם חשוב וחסיד לתפלת מוסף כמו בר"ה ויום הכפורים שיעורר לב כל הקהל אל הכוונה באימה וביראה. ויזהר כל אדם מאד בכוונת התפלה ביום הנורא הזה. שבו נמסרים הפתקים ליד השלוחים. אמנם לא נשלם לגמרי עד שמיני עצרת. ויתפלל בכל עוצם כחו ובקול רם כי הוא מניעה גדולה לחטיפת שינה. אחר החזרת התפלה מוציאין כל ס"ת שבהיכל. ומקיפין הבימה היום ז' פעמים עם הלולב וערבה ואוחז שניהם בידו עד שמגיע לתענה אמונים ויניח האתרוג והלולב מידו ואוחז הערבה לבדה (סי' תרס"ד):

בספר נוהג כצאן יוסף כתב ליל שקודם הושענא רבה מדליקין נר של שעוה משיורי נרות של יוה"כ ועושין הושענות ודוקא נר זה הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה יתעביד ביה מצוה אחריתא. ונוהגין ליקח ה' נכשולין כנגד חמשה חומשי תורה. ובכל אחד לפחות שלשה עלין שהם בין הכל ט"ו עלין נגד ט"ו שיר המעלות ונגד ט"ו תיבות שבברכת כהנים. עכ"ל:

סדר הושענות *)

כשחל יום א' של סכות ביום ב' אומרים:

למען אמתך. אבן שתיה. אערוך שועי. אום אני חומה. אל למושעות. אום נצורה:

כשחל יום א' של סכות ביום ג' אומרים:

למען אמתך. אבן שתיה. אערוך שועי. אל למושעות. אום נצורה. אדון המושיע:

כשחל יום א' של סכות ביום ה' אומרים:

למען אמתך. אבן שתיה. אום נצורה. אערוך שועי. אל למושעות. אדון המושיע:

כשחל יום א' של סכות ביום השבת אומרים:

אום נצורה. למען אמתך. אערוך שועי. אבן שתיה. אל למושעות. אדון המושיע:

בכל יום אחר ההושענות אומרים כהושעת אלים בלוד עמך וגו'. הושיעה את עמך וגו'. ובשבת אחר הושענא אום נצורה אומרים כהושעת אדם יציר כפיך וגו':

הוֹשַׁע נָא:
לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ הוֹשַׁע נָא:
לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ הוֹשַׁע נָא:
לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ הוֹשַׁע נָא:
לְמַעַנְךָ דּוֹרְשֵׁנוּ הוֹשַׁע נָא:

סימן א"ב

לְמַעַן אֲמִתָּךְ. לְמַעַן בְּרִיתָךְ. לְמַעַן גָּדְלָךְ וְתִפְאַרְתָּךְ. לְמַעַן דָּתָךְ. לְמַעַן הוֹדָךְ. לְמַעַן וִעוּדָךְ. לְמַעַן זִכְרָךְ. לְמַעַן חַסְדָּךְ. לְמַעַן טוּבָךְ. לְמַעַן יִחוּדָךְ.

*) הושענות יסד הקליר. בספרי בהושענות שמתחלות אדמה מארר כו' לקט מהרבה פרש"י לקט לשון למה וכן יסד הקליר לקט מהרבה. הרי הקליר יסד הושענות: כתב בתשבי אגודת ערבי נחל שנוטלין בחג הסכות קורין הושענות לפי שאומרים עליהם הושענא ר"ל הושיעה נא והרכיבו שתי המלות יחד לקצר ואמרו הושענא. ובפסוק ישא עם אחד תרגום ירושלמי ועבדין לטון הושענא וכו' עד והדרין בהושענא עכ"ל (ענף יוסף):

פירוש רש"י ז"ל מכ"י והערות המחבר עיון תפלה

וכפי הנראה היה הכת"י הזה בידי הגאון ר' יוחנן טריווש ז"ל ובו השתמש הרבה בפירושו להושענות במחזור לבני רומא מבלי הזכיר שמו:

הושענא. מלה מורכבת משתי מלות הושע נא *) וחז"ל הרכיבום למלה אחת מפני הרגילות בלשון: למענך אלהינו הושענא. כי כל זמן שישראל בגלות שכינה עמהם בגלות כמו שנאמר (ישעיה סג, ט) בכל צרתם לו צר, ונאמר (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה (עי' תענית ט"ז ע"א), ובמגילה (כ"ט ע"א) בא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהם וכו' ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהם וכו' מלמד שהקב"ה שב עמהם מבין הגליות. ולכך אנו אומרים הושע אותנו למענך. ובשוחר טוב בזמור פ' ט' סי' י"ד וסוף פרשה צ"א ובויקרא רבה פ"ט סי' ג' אמר ר' אבא זו אחד מחמשה מקראות הקשים שהם מלמדין שישועתו של הקב"ה היא ישועתן של ישראל:

למען אמתך. מוסב על הושענא, בתחלה אמר הושענא למען עצמך וכאן הוסיף הושענא למען מדותיך, אף כי באמת עצמותו ומדותיו ב"ה אחת הן, אך כן דרך הלשון: למען אמתך. לקיים את דבריך שהבטחת להושיענו תשועת עולמים ועדיין לא קיימת: למען בריתך. דהע"ג דזכות אבות תמה ברית אבות לא תמה (תוס' שבת נ"ה א' ד"ה ושמואל): למען גדלך ותפארתך. כי על ידי תשועתנו יתגדל ויתקדש שמיה רבא. ובמחזור רומא למען גדלך יתו נא: למען דתך. וכן אומרים באלהי נצור עשה למען תורתך: למען ועודך. עמ"ה (תהלים עד, ח) שרפו כל מועדי אל בארץ. ופרש"י כל בתי ועד שלו פלשתים החריבו שילה נבוכדנצר החריב בית ראשון טיטוס החריב בית שני" עכ"ל,

*) [וכן הוא בסדור הנדפס בשנת רס"ז ובכ"י וכנ"ל] (מסדור עבודת ישראל).

למען כבודך. למען למודך. למען מלכותך. למען נצחך. למען סודך.
למען עזך. למען פארך. למען צדקתך. למען קדשתך. למען רחמיך הרבים.
למען שכינתך. הושע נא: למען תהלתך. הושע נא: כהושעת אלים

להי״ר כי־אמרתי עולם חסד יבנה:

מיוסד ע״ס א״ב

אבן שתיה. בית הבחירה. גרן ארנן. דביר המצנע. הר המוריה. והר יראה.
זבול תפארתך. חנה דוד. טוב הלבנון. יפה נוף משוש כל־הארץ.
כלילת יפי. לינת הצדק. מכון לשבתך. נוה שאנן. סכת שלם. עלית שבטים.

פירוש רש״י מב״י והערות

שעליהם נאמר (שמות כט, מג) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, ופירוש ועודך מקום הויעוד שלך: למען למודך. למוד תורתך לישראל שישראל עוסקין בה (רש״י מכתב יד): למען סודך. עצתך כמו שנאמר (תהלים לג, יא) עצת ה׳ לעולם תעמד (סדור דובר שלום): למען רחמיך הרבים. במחזור רומא רחמיך ותו לא:

אבן שתיה. שמונחת במקום הארון ולכן נקראת שתיה שממנה הושתת העולם (רש״י מכת״י), והוא ביומא (נ״ג ב׳) משניטל ארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת: בית הבחירה. שבחר הקב״ה להשרות שכינתו בו (רש״י מכת״י): גרן ארנן. הגרן של ארונה היבוסי (רש״י מכת״י), כך שמו בדה״א (כא, יח): דביר המצנע. זה בית המקדש ע״ש והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו, ח) כדאמר בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא ויהי ביום כלות משה הוצאת בובער) משל למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנים היה המלך מדבר עמה בגלוי משהגדילה אמר המלך אין כבודי לדבר עמה בגלוי אעשה לה פאפיליון „פירוש אהל״ ומה שאדבר עמה אדבר מתוך פאפיליון כך ישראל כתיב כי נער ישראל ואוהבהו (הושע יא, א) במצרים ראו אותות דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וכן בסיני פנים בפנים דבר וכיון שבאו וקבלו את התורה בכבוד ובגדולה אמר הקב״ה אין כבודן של ישראל שאהא מדבר עמהם בפרהסיא אלא ועשו לי מקדש ואח״כ בית המקדש, ולכן יסד דביר המצנע, ענין אחר זהו לפני ולפנים (רש״י מכת״י): הר המוריה. שממנו יוצאה הוראה לעולם כדכתיב כי מציון תצא תורה (רש״י מכת״י). והוא בתענית (ט״ז פ״א) חד אמר הר שיצאה ממנו הוראה לישראל, פרש״י תורה לישראל כי מציון תצא תורה יורו מפסיק ליעקב ולשכת הגזית שבה עמדו הנביאים המוכיחים לישראל עכ״ל: והר יראה. שנאמר (בראשית כב, יד) בהר ה׳ יראה (רש״י מכת״י): זבול תפארתך. כדכתיב (מ״א ח, יג) בנה בניתי בית זבול לך (רש״י מכת״י). זבחגיגה (י״ב ע״ב) זבול שבו ירושלים וביהמ״ק ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן שנאמר בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים:

חנה דוד טוב הלבנון. הכל מדבר מבית המקדש, חנה דוד ששם היתה חנייתו של דוד שנאמר (ישעיה כט, א) הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד. טוב הלבנון דכתיב (דברים ג, כה) ההר הטוב הזה והלבנון וע״כ נקרא לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל (רש״י מכת״י), והמאמר הזה בספרי שם ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: יפה נוף משוש כל הארץ. שהיא ככלה, שכן בכרכי הים קורין לכלה נינפי: כלילת יפי. שנאמר (איכה ב, טו) הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי, ולפי שחביב בית המקדש להקב״ה ככלה נחתן לכך נקראה נוף (רש״י מכת״י). והמאמר הוא בר״ה (כ״ו ע״א) אמר רשב״ל כשהלכתי לתחום קן נשרייא היו קורין לכלה נינפי מאי קרא יפה נוף משוש כל הארץ: לינת הצדק. כדכתיב (ריש ישעיה) צדק ילין בה, כדאמר ר׳ יהודה בר׳ סימון בבמדבר רבה פכ״א סי׳ כ״א לא לן אדם בירושלם ובידו עון כיצד תמיד של שחר [מכפר על עברות שבלילה ושל בין הערבים מכפר על עברות שנעשו ביום] (רש״י מכת״י): מכון לשבתך. עפ״ה (מ״א ח, יג) מכון לשבתך עולמים: נוה שאנן. שכל זמן שביהמ״ק קיים היו ישראל שלוים ושקטים ושאננים דכתיב (ישעיה לג, כ) עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן (רש״י מכת״י): סכת שלם. דכתיב (תהלים עו, ג) ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון (רש״י מכת״י): עלית שבטים. כדכתיב (שם קכב, ד) ששם עלו שבטים שבטי יה, כלומר עילוי כל השבטים היה שם שירושלים [illegible] נחלקה לשבטים (יומא י״ב ע״א). ענין אחר עליית שבטים כי בשפה שקנה אותה דוד העלה מכל השבטים (שנגבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהם שש מאות שקל, ספרי נשא ס״ס ישא ה׳ פניו אליך וזבחים קט״ז ע״ב. ועליה זו היא מענין שומא בלשון התלמוד (כ״ב י״ג ע״ב) מעלין אותו בדמים) וקנה אותה (רש״י מכת״י): פנת יקרת. פנה יקרה ששם היו יושבין סנהדרין ועוסקים בתורה שאומרים עליה יקרה היא מפנינים, ענין אחר ע״ש ופנית בבקר והלכת לאהליך (דברים טז, ז), ענין אחר ע״ש שפונים שם ישראל מכל הגליות שמתפללים כנגד ירושלם (ברכות ל׳ א׳) יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה תלמוד לומר נגד ירושלם), ועל שם

פִּנַּת יִקְרַת. צִיּוֹן הַמְּצֻיֶּנֶת. קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים. רָצוּף אַהֲבָה. שְׁכִינַת כְּבוֹדֶךָ. הוֹשַׁע נָא: תֵּל תַּלְפִּיּוֹת. הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ אֵלִים

לְהוֹ׳ לְךָ זְרוֹעַ עִם־גְּבוּרָה תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם יְמִינֶךָ:

סימן א״ב
אוֹם אֲנִי חוֹמָה. בָּרָה כַּחַמָּה. גּוֹלָה וְסוּרָה. דָּמְתָה לְתָמָר. הַהֲרוּגָה עָלֶיךָ. וְנֶחֱשֶׁבֶת כְּצֹאן טִבְחָה. זְרוּיָה בֵּין מַכְעִיסֶיהָ. חֲבוּקָה וּדְבוּקָה בָּךְ. טוֹעֶנֶת עֻלָּךְ. יְחִידָה לְיַחֲדָךְ. כְּבוּשָׁה בַּגּוֹלָה. לוֹמֶדֶת יִרְאָתָךְ. מְרוּטַת לֶחִי. נְתוּנָה לְמַכִּים. סוֹבֶלֶת סִבְלָךְ. עֲנִיָּה סֹעֲרָה. פְּדוּיַת טוֹבִיָּה. צֹאן קָדָשִׁים. קְהִלּוֹת יַעֲקֹב. רְשׁוּמִים בִּשְׁמָךְ. שׁוֹאֲגִים. הוֹשַׁע נָא: תְּמוּכִים עָלֶיךָ. הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ אֵלִים

לְהוֹ׳ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם:

סימן א״ב
אָדוֹן הַמּוֹשִׁיעַ. בִּלְתְּךָ אֵין לְהוֹשִׁיעַ. גִּבּוֹר וְרַב לְהוֹשִׁיעַ. דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ.

פירוש רש״י מכ״י והערות

המקרא תפס כן דכתיב (ישעיה כח, טז) הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת (רש״י מכת״י): ציון המצוינת. שנאמר (תהלים פז, ב) אוהב ה׳ שערי ציון שערים המצוינים בהלכה (רש״י מכת״י), ורמז למאמרם (ברכות ח׳ ע״א). ור׳ יוחנן פריוס בפי׳ קמחא דאבישונא למחזור בני רומא כתב „ציון המצוינת כדאמר בני ציון היקרים לפי שהם מצוינים במצות ובמעשים טובים" עכ״ל: רצוף אהבה. יש אומרים על הלוחות שמונחים בארון הראשונות והשניות שהם כתיב אהבת התורה, אי נמי תלופות ביחד וכתוב בהו אהבתה של תורה, ענין אחר ריצוף אהבה שהיה הקב״ה מכניס שכינתו שם עם ישראל כדאמ׳ אמר שמעון בן עזאי כתיב הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וראה חיבתן של ישראל כביכול דוחק שכינתו בין הכרובים מפני חיבתן של ישראל (רש״י מכת״י): תל תלפיות. תל שכל פיות פונים בו (ברכות ל׳ ע״א):

[אום אני חומה. אומות ישראל קחשיב ואזיל שהם מכונים בהם בשביל עבודת השי״ת והם מבקשים שבזכותם יושיעם וקאי אהושענא שלפניו ור״ל הושענא לעם ישראל המכונים בשמות אלה (ר׳ הערץ פריוס)]:

אום אני חומה. כנסת ישראל שנאמר (שה״ש ח, י) אני חומה ושדי כמגדלות שמחזקת בתורה ובמצות כחומה. ענין אחר, כלומר אני שנקראתי ולאם מלאם יאמץ מצפה מתי תבא גאולתי, חומה לשון ראיה כמו וירא ישראל (שמות יד, לא) מתרגם וחמון ישראל: ברה כחמה זו כנסת ישראל שנאמר (שה״ש ו, י) יפה כלבנה ברה כחמה: [גולה וסורה. עפ״ה (ישעיה מט, כא) ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה, גולה וסורה מארצה]: דמתה לתמר. דכתיב (שה״ש ז, ח) זאת קומתך דמתה לתמר: ההרוגה עליך ונחשבת כצאן טבחה. דכתיב (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה: זרויה בין מכעיסיה. דכתיב (שם שם, יב) תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו: חבוקה ודבוקה בך. כדכתיב (דברים ד, ד) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם (עי׳ מה שכתבנו בעיון תפלה לפסוקי דזמרה מזמור יושב בסתר ד״ה מפח יקוש: [טוענת עלך. כדלקמן סובלת סבלך]: יחידה ליחדך. שהיא יחידה בין האומות (כדכתיב (ש״ב ז, כג) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ) ומיחדת אותך ה׳ אחד: [כבושה בגולה. שכבשוה אוה״ע]: לומדת יראתך. תורתך (עפ״ה (דברים יד, כג) למען תלמד ליראה את ה׳): מרוטת לחי. שהאומות מכים אותה וממרטים אותה כדכתיב (ישעיה יח, ז) עם ממשך ומרט (עפ״ה (שם נ, ו) גוי נתתי למכים ולחיי למורטים): [עניה סוערה. כנוי לכנסת ישראל (שם נד, יא) ע״ש שהיא עניה בכח ומתנודדת בין סערות תבל הסוערים להפילה]: פדוית טוביה. שגאלה משה רבינו שנקרא טוביה (סוטה י״ב א׳): [צאן קדשים. כנוי לישראל עפ״ה (יחזקאל לו, לח) כצאן קדשים וגו׳ מלאות צאן אדם: קהלות יעקב. עפ״ה (דברים לג, ד) מורשה קהלת יעקב, ואמר קהלות בל״ר ע״ש כהנים לוים וישראלים]: רשומים בשמך. ששמם משותף בשמו של הקב״ה (רש״י מכת״י). כוון למש״כ בפירושו (במדבר כו, ה) לפי שהיו האומות מבזין אותן ואומרים מה אלו מתיחסין על שבטיהם סבורין הן שלא שלטו המצרים באמותיהם אם בגופן היו מושלים ק״ו בנשותיהם? לפיכך הטיל הקב״ה שמו עליהם ה״א מצד זה ויו״ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם, וזהו שמפורש ע״י דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם, לפיכך בכלם כתב החנוכי הפלואי, עכ״ל, ודבריו אלה לקוחים משיר השירים רבה פרשה ד׳ פסוק גן נעול אחותי כלה בשנוי לשון ע״ש:

[אדון המושיע. לפי חקי הלשון היו ראוים להיות שניהם בה״א או שניהם בלי ה״א, כמו האל הגדול (דברי׳ י, יז), אל גדול (שם ז, כא): בלתך אין להושיע. עפ״ה (הושע יג, ד) ומושיע אין בלתי: גבור

האל המושיע. ומציל ומושיע. זועקיך תושיע. חוכיך הושיע. טלאיך תשביע. יבול להשפיע. כל שיח תדשא ותושיע. לגיא בל תרשיע. מגדים תמתיק ותושיע. נשיאים להסיע. שעירים להניע. עננים מלהמניע. פותח יד ומשביע. צמאיך תשביע. קוראיך תושיע. רחומיך תושיע. שוחריך הושיע. הושע נא: תמימיך תושיע. הושע נא: כהושעת אלים

להו"ר נעמות בימינך נצח:

מיוסד ע"פ א"ב

אדם ובהמה. בשר ורוח ונשמה. גיד ועצם וקרמה. דמות וצלם ורקמה. הוד להבל דמה. ונמשל כבהמות נדמה. זיו ותאר וקומה. חדוש פני

פירוש רש"י מכ"י והערות

ורב להושיע. על שם הכתוב (ישעיה סג, א) אני מדבר בצדקה רב להושיע. ובספר העקרים מאמר ד' פרק ל"ה ז"ל „אין גבורתך כגבורת בו"ד, כי גבורת ב"ד היא להמית את החיים וגבורת השי"ת היא בהפך גם כן להחיות המתים" עכ"ל. ולזה אמר גבור אתה וגבורתך היא להושיע לא כגבורת בו"ד שהיא לילך ולהזיק. ובמחזור רומא הגירסא גואל ומושיע: דלותי ולי יהושיע. לה"כ (תהלים קטז,) ובארטוהו לעיל בבאור הכלל: זועקיך. הזועקים אליך: חוכיך. המחכים לך כמו שנאמר (ישעיה ל, יח) אשרי כל חוכי לו: טלאיך. צאן מרעיתך כמו שנאמר (יחזקאל לד, לא) ואתן צאני צאן מרעיתי: יבול. תבואה כמו ונתנה הארץ יבולה (ויקרא כו, ד), וכולל ג"כ פניניס אחרים נקובים לחיי החברה והשרה, דרור, וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל היא (שם כה, י), פלגי מים, כערבים על יבלי מים (ישעיה מד, ד), הכהנה מסודרה, ובשלום תובלון (שם נה, יב): להשפיע. להרבות כמו שפע ימים (דברים לג, יט) ובתלמוד השפעת עליהם רוב טובה (תענית כ"ג א'), המשפיעין במדה גסה (דמאי פ"ב מ"ד): כל שיח תדשא. תדשיא את הארץ בכל מיני שיח השדה, והפייטן הוציא את הפעל תדשא העומד במקרא (בראשית א, יא) ערש"י שם: לגיא בל תרשיע. לפירוש המפרשים שמלת גיא כנוי לארץ היושבת בשפל קשה מאד איך נדחקה כל הארץ בקרב הנמחים? לפיכך נכונה בעיני הגהת הרה"ג ר' יצחק אליאו נלדא ז"ל בסדור דובר שלום שהגיה לגא בלי יו"ד ופירשו צמח שם נגזר משעל היגאה נמא בלא בצה (איוב ח, יא), ופירושו בל תרשיע לשום צמח בעולם]: מגדים תמתיק. אלו הפירות כמו וממגד תבואות שמש (דברים לג, יד): נשיאים להסיע. ממקומן ולהעלותם למעלה להמטיר על הארץ בעת שצריכה, וכן הוא אומר (תהלים קלה, ז) מעלה נשיאים מקצה הארץ. ולכן נקראו ענניס נשיאים לפי שכשממטירין נעשים בני אדם מפירות הארץ נשיאים ועשירים (הדברים האלה לקוחים מתלמוד ירושלמי תענית פ"ג ה"ג שהוא עושה בעלי בתים כנשיאים, ובב"ר פי"ג

סי' י"ב שעושה את הבריות נשיאים אלו על אלו. וע"ד הפשט כתב הרד"ק „לפי שהם עולים מן הארץ ומתנשאים למעלה" עכ"ל): שעירים. כמו כשעירים עלי דשא (דברים לב, ב) גשמים גדולים המשליכים מן הפירות התולעים והכנימה שלא יאכלום (ובחומש כתב רש"י שאינו לשון מטר אלא לשון רוח סערה הבלוה עם המטר כתרגומו כרוחי מטרא וסגולתם לחזק העשבים ולגדל אותם ע"ש): צמאיך תושיע. (וכ"ה גירסת בני רומא) שצמאים לישועתך (רש"י מכת"י): [שוחריך. דורשיך, כמו שוחר טוב יבקש רצון ודורש רעה תבואנו (משלי יא, כז) פירוש הדורש טובת חברו ומבקש רצונו או הדורש רעתו הכל תבואנו, כאשר ידרוש בעד חברו כן יהיה לו]:

[אדם ובהמה. מוסב על הושענא כלומר הושענא אדם ובהמה כמו שנאמר (תהלים לו, ז) אדם ובהמה תושיע ה': גיד ועצם וקרמה. כצ"ל והוא עפ"ה (יחזקאל לז, ה—ו) כה אמר ה' לעצמות האלה וגו' ונתתי עליכם גידים וגו' וקרמתי עליכם עור, כלומר הושענא את האדם שהוא גידים ועצמות וקרום. ורש"י בכת"י גורס] ועצם וקומה. כמו ואת כל היקום אשר ברגליהם (דברים יא, ו): [דמות וצלם ורקמה. תאר לאדם שנעשה בדמותו של הקב"ה וצלמו, וגופו רקמת עור ובשר וגידים כמו שנאמר (תהלים קלט, טו) רקמתי בתחתיות ארץ, המביט על בשר אדם דרך זכוכית מגדלת יראהו בתבנית רקמה נפלאה: הוד להבל דמה. תאר לאדם שניתן עליו הוד נפלא אבל להבל דמה כמו שנאמר (שם קמד, ד) אדם להבל דמה: ונמשל כבהמות נדמה. (שם מט, יג): זיו ותאר וקומה. הושענא את האדם שחננתו בזיו ותאר הפנים ובקומה זקופה, לא עשית כן לכל החי אשר על פני האדמה: חדוש פני אדמה. מסקנת הקודם, במה תושיע את האדם — בחדוש פני אדמה, עפ"ה (שם קד, ל) ותחדש פני אדמה. ובמה תחדש את פני אדמה בטיעת עצי נשמה]: טיעת עצי נשמה. אפי' לנטיעות אשר באי נשמה ושממה (כלומר תחיה את כל הנטיעות הנטועות באדמה אפי' במדבר ואיים שוממים). ענין

אחר

אֲדָמָה. טִיעַת עֲצֵי נְשַׁמָּה. יְקָבִים וְקָמָה. כְּרָמִים וְשִׁקְמָה. לְתֵבֵל הַמְּסֻיָּמָה. מִטְרוֹת עֹז לְסַמְּמָה. נְשִׁיָּה לְקַיְּמָה. שִׂיחִים לְקוֹמְמָה. עֲדָנִים לְעָצְמָה. פְּרָחִים לְהַעֲצִימָה. צְמָחִים לְגָשְׁמָה. קָרִים לְזָרְמָה. רְבִיבִים לְשַׁלְּמָה. שְׁתִיָּה לְרוֹמְמָה. הוֹשַׁע נָא: תְּלוּיָה עַל־בְּלִימָה. הוֹשַׁע נָא: כהושעת אלים

להד׳ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם:

מיוסד ע״פ א״ב

אֲדָמָה מֵאֶרֶר. בְּהֵמָה מִמְּשַׁכֶּלֶת. גֹּרֶן מִגָּזָם. דָּגָן מִדַּלֶּקֶת. הוֹן מִמְּאֵרָה. וְאֹכֶל מִמְּהוּמָה. זַיִת מִנֶּשֶׁל. חִטָּה מֵחָגָב. טֶרֶף מִגּוֹבַי. יֶקֶב מִיֶּלֶק. כֶּרֶם מִתּוֹלַעַת. לֶקֶשׁ מֵאַרְבֶּה. מֶגֶד מִצְּלָצַל. נֶפֶשׁ מִבֶּהָלָה.

פירוש רש״י מכ״י והערות

אחר נטישת שבארץ ישראל שכתב בה (יחזקאל לו, לד) והארץ הנשמה תעבד: יקבים. שבהם דורכים הענבים: וקמה (תבואת השדה): כרמים ושקמה (התן) לתבל המסימה במצות, לא תחרוש בשור ובחמור, לא תחסום שור בדישו, לא תזרע כרמך כלאים: מטרות עוז לסממה. לתקן הארץ במטרות גדולות כמו בסממנים: [נשיה לקימה. לקיים על ידיהם את הארץ ומצוה שבלעדים היא נשיה ונשכחה מני רגל, עפ״ה (תהלים פח, יג) וצדקתך בארץ נשיה פירשו הראב״ע והרד״ק מלשון שכחה ומתורגם בבית אובדנא]: שיחים. אילנות: [עדנים לעצמה. להרבות בה מעדנים ומגדים, מלשון וירבו ויעצמו (שמות א, ז)]: פרחים להעצימה. פרחי אילנות להפליא בם: צמחים לגשמה. להגשים את צמחי האדמה: [קרים לזרמה. לזרום עליהם זרמי מים קרים הנובעים מן האדמה, וקרים פירושו נובעים כמו (ירמיה ו, ז) כהקיר ביר מימיה כן הקרה רעתה, וכוונתו שתתן על הצמחים מי גשמים מן השמים וגם תזרם עליהם מים נובעים מן האדמה. ולשון רש״י בכת״י] קרים לזרמה. כמו כזרם מים כבירים שוטפים (ישעיה כח, ב): רביבים לשלמה. אלו מי מטר קטנים שיורדים על העשבים ומנקים אותם ומפטמים אותם (ובדברים לב, ב׳ פרש״י טפי מטר ופ״ה שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר רובה קשת, עכ״ל): שתיה לרוממה. הר המוריה, (כלומר אבן שתיה המונחת בהר המוריה בבית קה״ק (יומא נ״ג ע״ב) שממנה הושתת העולם (ברייתא שם נ״ד ב׳). ענין אחר שתיה לרוממה זו אדמה ששותה מי גשמים: תלויה על בלימה. דכתיב תולה ארץ על בלימה (איוב כו, ז) שתלה אותה הקב״ה בעשר ספירות בלימה. ענין אחר שנבראת בשביל הצדיקים שבולמין חרפתם ואינם משיבין, בלימה לשון סתימה כמו בלום פיך מלדבר (ספר יצירה פרק א׳ משנה ח׳ עשר ספירות בלימה בלום פיך מלדבר). ענין אחר שנבראת בשביל הצדיקים שמשימין עצמם כאין כגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה (רש״י מכת״י):

אדמה מארר. עפ״ה (בראשית ה, כט) מן האדמה אשר אררה ה׳. ומוסב על הושענא, כלומר הושענא את האדמה מן הקללה אשר קללת אותה מיום שחרב ביהמ״ק, שנאמר (דברים כט, כב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה, וכמו שיסד הפייטן בודוי הגדול שאחר עבודת יוה״כ בד״ה ומעת חטאנו כל אלה תכפו עלינו צרות צבי ארץ חנפה עלינו צמחה ולא נברכה פניה להרבה והנה מעט, ושם בד״ה ומרוב עונינו תאות לב לא השגנו — שמחה ערבה מארץ נארו יבולי שדה וגו׳ כחה לא תוסיף תת וגו׳: בהמה ממשכלת. הושענא את הבהמה מהיותה משכלת ולדותיה: גרן מגזם. מין ארבה כמו שנאמר (יואל א, ד) יתר הגזם אכל הארבה: דגן מדלקת. קארנבראנד והוא השדפון (מ״א ח, לז), ובמקרא לא מצינו דלקת אצל תבואה אלא אצל מחלות האדם (דברים כח, כב): הון וגו׳. הושענא הונו של אדם שהיא התבואה הנזרעת באדמה ממארה מקללה, ואכל היא התבואה שבאסם ממהומה שלא יאכלנה במהומה ע״ד שנאמר (משלי טו, טז) טוב מעט ביראת ה׳ מאוצר רב ומהומה בו. והוא עפ״ה (דברים כח, כ) ישלח וגו׳ את המארה את המהומה ואת המגערת: זית מנשל. עפ״ה (שם שם, מ) כי ישל זיתך, ובב״מ (כ״א ע״ב) אע״ג דנתרין זיתי וכו׳: טרף. מזון (תהלים קיא, ה): גובי. מין ארבה (עמוס ז, א) וכן חגב וילק (ויקרא יא, כב; יואל א, ד): כרם מתולעת. עפ״ה (דברים כח, לט) כרמים תטע וגו׳ כי תאכלנו התולעת: לקש. (עמוס ז, א) המטר היורד בסוף ימות הגשמים נקרא מלקוש (דברים יא, יד) והעשב היוצא אחריו נקרא לקש, כך כתב הרד״ק: מגד. פרש״י (דברים לג, יג) לשון עדנים ומתק: מצלצל. עפ״ה (שם כח, מב) יירש הצלצל ופרש״י מין ארבה: נפש מבהלה. עפ״ה (ויקרא כו, טז) והפקדתי עליכם בהלה וגו׳ מכלות עינים ומדיבות נפש. ובאשר כל הפיוט הזה מדבר מתבואות השנה לפיכך פירש ר׳ הירץ טריווש בפירושו לסדור כל בו „נפש האדם לא תבהל בראותה שהתבואה אינה

נעשית

שְׂבַע מִסַּלְעָם. עֲדָרִים מִדַּלּוּת. פֵּרוֹת מִשִּׁדָּפוֹן. צֹאן מִצְּמִיתוּת. קָצִיר מִקְּלָלָה.
רֹב מֵרָזוֹן. שִׁבֹּלֶת מִצִּנָּמוֹן. הוֹשַׁע נָא: תְּבוּאָה מֵחָסִיל. הוֹשַׁע נָא:

להו"ר צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו:

מיוסד ע"פ א"ב
לְמַעַן אֵיתָן הַנִּזְרָק בְּלַהַב אֵשׁ: לְמַעַן בֵּן הַנֶּעֱקַד עַל עֵצִים וָאֵשׁ: לְמַעַן גִּבּוֹר הַנֶּאֱבָק עִם שַׂר אֵשׁ: לְמַעַן דְּגָלִים נָחִיתָ בְּאוֹר וַעֲנַן אֵשׁ: לְמַעַן הֹעֲלָה לַמָּרוֹם וְנִתְעַלָּה כְּמַלְאֲכֵי־אֵשׁ: לְמַעַן וְהוּא לָךְ כְּסֶגֶן בְּאֶרְאֶלֵּי־אֵשׁ:

פירוש רש"י מכ"י והערות

נעשית יפה" עכ"ל: שובע מסלעם. שׂבע הוא אחר הפעל כמו ואכלתם לחמכם לָשֹׂבַע (ויקרא כו, ה), לפיכך צריכים לנקד כאן שָׂבָע והוא שפעת תבואה כמו שנאמר (משלי ג, י) וימלאו אסמיך שָׂבָע, את השָׂבָע הזה תושיע מסלעם לבל יבוא ויאכלנו כמו שנאמר (דברים כח, לח) זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה: עדרים מדלות. בשנת בצרת יתדלדלו עדרי הבהמות ונעשות דלות ורעות תאר (בראשית מא, יט): צאן מצמיתות. שלא יצמתו בחסרון דשא עשב: רב מרזון. כדי להדאיב נפשות החוטאים תוציא השדה זרע רב ומעט יאספו כי ישולח רזון במשמניהם כמו שנאמר בקללות (דברים כח, לח) ונאמר (ישעיה יז, יא) ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי (ואתה בראותך מהירות הצמיחה התקוה בלא ספק על קציר היותר טוב, אבל להכאות את לבך) נד קציר (הקציר ידד ויברח מאתך) ביום נחלה (ביום קותך נחלו ואספו הביתה) וכאב אנוש (ואיך יגדל כאבך אז!), לפיכך אנו מתפללים להקב"ה שיושיע את הקציר הרב אשר תוציא השדה לבל ישולח בו רזון. ואלה המפרשים רוב מן רוביא שבתלמוד (חולין נ"ב ע"א; הוריות י"ב ע"א) ופרש"י תלתן, הרחיקו ללכת, כי התלתן הוא מין קטנית מרה ונאכל על ידי הדחק ואין כדאי להתפלל על זה: שבלת מצנמון. עש"ה (בראשית מא, כג) שבלים צנומות: למען איתן הנזרק. בזכות אברהם (שנקרא איתן האזרחי, ב"ב ט"ו ע"א) שהושלך לכבשן האש: בן הנעקד. יצחק (כונת הפייטן באמרו בן הנעקד על עצים ואש שהעצים והאמרים מולידי האש כבר היו ערוכים על גבי המזבח ועליהם נעקד יצחק, אבל האש עדיין לא יצאה אל הפועל כדי שלא ישרף הקרבן לפני שחיטתו): גבור הנאבק. יעקב: דגלים נחית באור אש. ישראל, כדכתיב (שמות יג, כא) ולילה בעמוד אש להאיר להם (כ"ה גי' רש"י בכת"י, ובסדור הריעב"ץ נחית באור וענן אש, וכ"ה בסדור עיון תפלה למהרי"ל מעקלענבורג ובסדור תורה אור ושערי תפלה ע"פ נוסח האר"י ז"ל למהרא"ד לאוואוט ובסדור כל בו לר' הירץ טריווש, אבל ברוב הסדורים המדויקים הנחית בְּעָנָן ואור אש על פי הכתוב (תהלים עח, יד) וַיַּנְחֵם בענן יומם וכל הלילה באור אש, וכ"ה בסדור הרוו"ה וס' עבודת ישראל וס' דובר שלום למהרי"א לנדא): הֹעֲלָה ונתעלה באש. משה רבינו שנתעלה בין המלאכים דכתיב (שמות יט, ג) ומשה עלה אל האלהים (ובסדור ר' הירץ טריווש העלה למרום ונתעלה במלאכי אש, ובסדורים אחרים במלאכי בכ"ף): ומלאך כסגן. אהרן שנקרא מלאך שנאמר (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא (כ"ה גי' רש"י בכת"י, וברוב הסדורים הגי' והוא לך כסגן באראלי אש. והרה"ג ר' יצחק אליהו לנדא ז"ל בסדור דובר שלום היה מפרש את שני החרוזים ה' ו' על העלאת חנוך בן ירד השמימה שנאמר (בראשית ה, כד) ואיננו כי לקח אותו אלהים משמע שלקחו שלא על פי בחירתו כדרך בני אדם שנלקחים מן העולם שלא על פי בחירתם, ולפיכך נופל עליו הלשון הֹעֲלָה מבנין הָפְעַל דהיינו על ידי אחרים ולא על ידי עצמו, אבל מרע"ה עלה למרום על פי רצונו ובחירתו כמו שנאמר (שמות יט, ג) ומשה עלה אל האלהים מבנין הקל שפעולת העליה מיוחסת אליו, וכמו כן אליהו הנביא הכין את עצמו ביום הִלָּקְחוֹ לעלות ברצונו השמימה כמו שנאמר (מ"ב ב, יא) ויעל אליהו בסערה השמים מבנין הקל שהפעולה מיוחסת אליו. ולפיכך דקדק הפייטן לומר עליו לקמן באות צ' למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש ולא אמר הֹעֲלָה כמו שאמר כאן. וכמו כן החרוז השני למען והוא לך כסגן באראלי אש קאי ג"כ על חנוך שנעשה ברקיע כמשנה למלך ה' צבאות שר השרים על כל שרי מעלה, כמבואר בספר היכלות דר' ישמעאל, וז"ל בפרק ג' „כשחטאו בני דור המבול וסרחו במעשיהם ואמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו נטלני הקב"ה מביניהם (שלא מדעתי ובחירתי) להיות עד עליהם בשמי מרום לכל באי עולם שלא יאמרו הרחמן אכזרי הוא מה חטאו כל אותן האוכלסין וכו' ואם הללו בני אדם דור המבול חטאו בהמה חיה ועוף מה חטאו, לפיכך העלני בחייהם לעיניהם לשמי מרום להיות עד עליהם לעולם הבא וכו' משיב הקב"ה ואומר למלאכים אני חפצתי בזה יותר מכלכם להיות שר ולנגיד עליכם בשמי מרום" עכ"ל, ושם פרק ו' „והעמידני לשמש בכל יום ויום את כסא הכבוד" עכ"ל, ושם פרק ט' „כל זאת עשה לי הקב"ה עשה לי כסא מעין כסא הכבוד וכו' והכרוז יוצא יצא עלי בכל רקיע ורקיע לאמר מט"ט עבדי שמתיו לשר ולנגיד

כל

למען זבד דברות הנתונות מאש: למען חפוי יריעות וענן־אש: למען טכס הר ירדת עליו באש: למען ידידות בית אשר אהבת משמי־אש: למען כמה עד שקעה האש: למען לקח מחתת־אש והסיר חרון אש: למען מקנא קנאה גדולה באש: למען נף ידו וירדו אבני־אש: למען שם טלה חלב כליל אש: למען עמד בגרן ונתרצה באש: למען פלל בעזרה וירדה האש: למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש: למען קדושים משלכים באש: למען רבו רבבן חז ונהרי אש: למען שממות עירך השרופה באש. הושע נא:
למען תולדות אלופי יהודה תשים כביור אש. הושע נא:

פירוש רש"י מב"י והערות

של כל שרי מלכותי ועל כל בני מרומים" עכ"ל. וכשראה זאת אלישע אמר שנים הוא יושב על כסא כבוד אמר שמא ח"ו שתי רשויות הן (חגיגה ט"ו ע"א). ואולי כונת הפייטן והוא לך כשגן באראלי אש כלומר כמשנה למלך): **זבד דברות הנתונות מאש.** שנאמר (שמות כ, יח) ואת הלפידים ואת קול השופר (לשון רש"י בכת"י, וזבד תרגם אונקלוס (בראשית ל, כ) לשון מתנה וחלק, כלומר עשה למען הדברות שנתנו לנו מתוך האש הענן והערפל, כדרך שאנו אומרים בסוף שמונה עשרה עשה למען תורתך): **חפוי יריעות וענן אש.** זה המשכן שהיה מכוסה ביריעות וענן שוכן עליו שנאמר (שמות מ, לח) כי ענן ה' על המשכן יומם: **טכס הר ירדת.** שירד הקב"ה והשרה שכינתו על הר סיני (וטכס פירושו תקון ומערכה מלשון טכסיסי מלחמה): **ידידות אשר אהבת.** המשכן אשר הקב"ה אהב להשרות שכינתו בו (**יותר משמי אש**) דכתיב (שם כו, ל) והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר (א"כ ראה משה משכן של אש בנוי למעלה ובכל זאת עזב הקב"ה את המשכן ההוא והשרה שכינתו במשכן של משה (כן נראה כונת רש"י ז"ל, ויש ספרים שכתוב בהם **למען ידידות בית** עפ"ה (תהלים פד, ב) מה ידידות משכנותיך. ור' הירץ טריווש כתב שכולל בזה כל אלה הנקראים ידיד דחשיב בגמ' (מנחות נ"ג ב') יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים, יבא ידיד זה שלמה דכתיב ויקרא שמו ידידיה בן ידיד זה אברהם דכתיב מה לידידי בביתי ויבנה ידיד זה בהמ"ק דכתיב מה ידידות משכנותיך לידיד זה הקב"ה דכתיב אשירה נא לידידי בחלקו של ידיד זה בנימין דכתיב ולבנימין אמר ידיד ה' ויתכפרו בו ידידים אלו ישראל דכתיב נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה, ולא גרס תיבת בית): **כמה עד שקעה האש.** דכתיב (במדבר יא, ב) ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש, כמה כמו כמה לך בשרי (תהלים סג, ב) (שהתפלל בכלות הנפש עד ששקעה האש, הר"י יעב"ץ בסדורו): [**לקח מחתת אש והסיר חרון אש.** זה אהרן דכתיב (במדבר יז, יב) ויתן את הקטרת ויכפר על העם]: **מקנא** **קנאה גדולה באש.** זה אליהו שקנא קנאה גדולה, **באש**, כשירדה האש בשבילו שנאמר (מ"א יח, לח) ותפול אש ה' ותאכל את העולה. ויש אומרים זה פינחס במעשה זמרי דכתיב בקנאו את קנאתי (במדבר כה, יא) (ופירוש באש בקנאת אש כמו באש קנאתי דברתי) (יחזקאל לו, ה): **נף ידו וירדו אבני אש.** זה יהושע שהתפלל עד שירדו אבני אש דכתיב (יהושע י, יא) וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים: **שם טלה חלב כליל אש.** זה שמואל דכתיב (ש"א ז, ט) ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה': **עמד בגרן ונתרצה באש.** זה דוד דכתיב (ש"ב כד, כג) ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך וכתיב (שם) ויבן שם דוד מזבח לה' ויעל עולות ושלמים ויעתר ה' לארץ: **פלל בעזרה.** זה שלמה (דכתיב (דה"ב ז, א) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים): **ציר העלה.** זה אליהו שנאמר (מ"ב ב, יא) ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש (זוהי גרסת רש"י ז"ל בכת"י, אבל בכל הסדורים המדויקים שלנו הגרסא ציר עלה בבנין הקל וכמו שכתבנו לעיל ד"ה העלה למרום): **קטנים משלכים באש.** אלו חנניה מישאל ועזריה דכתיב (דניאל א, ד) ילדים אשר אין בהם כל מום (זוהי גרסת רש"י בכת"י, אבל בכל סדורינו הגי' **קדושים משלכים באש**, ופירש המפרש לסדור כל בו שהושלכו באש על קדושת שמך וכדרך שאנו אומרים באבינו מלכנו עשה למען באי באש ובמים על קדוש שמך): **רבו רבבן חז ונהרי אש.** זה דניאל שראה המלאכים שנאמר (שם ז, י) נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפים ישמשונה ורבו רבון קדמוהי יקומון: **שמשות עירך תבנה באש.** עפ"ה (ישעיה נד, יב) ושמתי כדכד שמשותיך, ויש אומרים שמשות עירך עבודת עירך ענין שירות, ושרת את אחיו (במדבר ח, כו) תרגם אונקלוס וישמש עם אחוהי: **תבנה באש.** שנאמר (זכריה ב, ט) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב (זוהי גרסת רש"י בכת"י, גם בסדור עבודת ישראל זכר את הגי' הזאת, אבל ברוב הסדורים הגירסא **שממות עירך השרופה באש**): **תולדות בית יעקב ובית יוסף**

כסו״ף בהקפה שביעית יקפלם ביחד ויאמר זה :

לְךָ יְהוָה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל ׀ לְרֹאשׁ: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

ע״פ א״ב כהושעת אלים וכו׳ : אערוך שועי ואל למושעות אין אומרים בהושענא רבה:

אֶעֱרוֹךְ שׁוּעִי. בְּבֵית שַׁוְעִי. גִּלִּיתִי בַצּוֹם פִּשְׁעִי. דְּרַשְׁתִּיךָ בּוֹ לְהוֹשִׁיעִי. הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי. וְקוּמָה וְהוֹשִׁיעִי. זְכוֹר וְרַחֵם מוֹשִׁיעִי. חַי כֵּן תְּשַׁעַשְׁעִי. טוֹב בְּאֶנֶק שְׁעִי. יָחִישׁ מוֹשִׁיעִי. כַּלֵּה מַרְשִׁיעִי. לְבַל עוֹד תַּרְשִׁיעִי. מַהֵר אֱלֹהֵי יִשְׁעִי. נֶצַח לְהוֹשִׁיעִי. שָׂא־נָא עֲוֹן רִשְׁעִי. עֲבוֹר עַל פִּשְׁעִי. פְּנֵה־נָא לְהוֹשִׁיעִי. צוּר צַדִּיק מוֹשִׁיעִי. קַבֵּל־נָא שַׁוְעִי. רוֹמֵם קֶרֶן יִשְׁעִי. שַׁדַּי מוֹשִׁיעִי.
תּוֹפִיעַ וְתוֹשִׁיעִי. הוֹשַׁע נָא: כהושעת אלים

ע״פ א״ב
אֵל לְמוֹשָׁעוֹת. בְּאַרְבַּע שְׁבֻעוֹת. נִגָּשִׁים בְּשַׁוְעוֹת. דּוֹפְקֵי עֶרְכָּךְ שׁוּעוֹת (נ״א שְׁעוֹת).

פירוש רש״י מכ״י והערות

תשים אלופים בכיור אש. בית יעקב ובית יוסף נמשלו כאש שנא׳ (עובדי׳ פ׳ יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, תשים אלופי עשו ככיור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר של קש (זוהי גרסת רש״י בכת״י, אבל אצלנו הגי׳ תולדות אלופי יהודה תשים בכיור אש, והוא לה״כ (זכריה יב, ו). וכיור אש פרש״י שם כמדורת אש גדולה מלי תנור וכירים וכן הברו מגחם): **אערוך שועי בבית שועי.** כלומר אסדיר תפלתי בביהכ״נ שהוא בית התפלה: **גליתי בצום פשעי.** ביוה״כ התודיתי אותם לפני בוראי: **דרשתיך בו וכו׳.** דרשתיך ביוה״כ (רש״י מכת״י): **זכור ורחם מושיעי.** זכור לנו ברית אברהם, שכן רחם עולה בגימט׳ אברהם (רש״י מכת״י): **חי כן תשעשעי.** אתה אל חי — כמו שדרשתיך להושיעני כן תשעשע אותי (תשמחני) בישועתך. והיו״ד של תשעשעי איננה לנכחת אלא לכנוי מדבר בעדו ור״ל תשעשעני ובשביל שויון החרוז השמיט הנו״ן כדרך הפייטנים, וכמ״ש קודם לכן דרשתיך בו להושיעי תחת להושיעני, וקומה והושיעי תחת והושיעני, וכן מנהג הקליר בפיוט אשא דעי למרחוק במוסף ליוה״כ נא אל יַצְרִעִי תחת יצריעני (יקרני) : **טוב, באנק שעי.** בשביל אנק של תפלה הרבני, שְׁעִי כלומר שְׁעֵה אני כמו וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד, ד). לשון רש״י בכת״י. והחליף את הה״א ביו״ד לשויון החרוז. ובספרים ראיתי דברי רש״י ז״ל שהייתי רגיל לפרש הבי״ת של באנק במקום מלת אל או למ״ד שאליו, שכן מצאנו (שמות ה, ט) ואל ישעו בדברי שקר תחת לדברי, וכן הפעל שעה נקשר תמיד עם יהם שאליו מצאנוהו נקשר לפעמים עם בי״ת, כמו הואילו פנו בי (איוב ו, כח), ופניתי אני בכל מעשי (קהלת ב, יא), ותהיה כוונת הפייטן בפשיטות — אתה אל טוב, שְׁעֵה לאנקתי, דוגמת לשון הפייטן ביוצר לר״ה **שְׁעֵה שַׁוְעַת** עם משחריך מלך בחסדך למ״ד: **יחיש מושיעי.** הוא משיח צדקנו, ואז: **כלה מרשיעי.** הוא השטן הוא היצה״ר, אי נמי אומה הרשעה (רש״י מכת״י): **לבל עוד תרשיעי.** לבל תרשיעני עוד במשפט : **רומם קרן ישעי.** שאתה מגני וקרן ישעי (תהלים יח, ג), ל׳ רש״י בכת״י. וכ״פ המפרש לסדור „כל בו״ תרומם אותי אתה הקב״ה שאתה קרן ישעי, עכ״ל: **אל למושעות.** כדכתיב (תהלים סח, כא), כלומר רבש״ע היה לנו למושעות להצילנו מן הגלות כמו שנשבעת בארבע **שבועות**, ראשונה כביכול שנשבע בעצמו שנאמר (ירמיה נא, יד) נשבע ה׳ צבאות בנפשו וגו׳ לא כאלה חלק יעקב וגו׳, שניה שנשבע בתורה שנאמר (ישעיה סב, ח) נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עזו וגו׳ ואין ימינו אלא תורה שנאמר מימינו אש דת למו לשון הגמ׳ (ברכות ו׳ ע״א), שלישית שנא׳ (ישעיה נד, ט) אשר נשבעתי מעבור מי נח וגו׳ כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך, רביעית דכתיב (שם מה, כג) בי נשבעתי יצא מפי צדקה וגו׳. ויש אומרים אלו ארבע שבועות שכתובים בשיר השירים השבעתי אתכם וגו׳ שהשביע הקב״ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ ושלא יגלו את הקץ (פרש״י בכתובות קי״א ע״א נביאים שביניהם, ר״ל היודעים אשר באו בסוד ה׳, והני תרתי חשיב להו בחד), שלא ימרדו באומות העולם, שלא יעלו בחומה (בתנחומא בובער הוספה לפ׳ דברים סי׳ ג׳ „וכשיעלו מן הגולה שלא יעלו כמונים כמוכים", ובשה״ש רבה פרשה ב׳ פסוק השבעתי אתכם „ושלא יעלו חומה מן הגולה"), ושלא יגלו סוד לאוה״ע פרש״י אמרי לה סוד העבור ואמרי לה סוד טעמי התורה. ובשיר רבה שם „ושלא יגלו מסתירין שלהם לאוה״ע" (ושם אמר ר׳ חלבו ארבע שבועות יש כאן). ובאותן שבועות כתב אם תעירו ואם תעוררו את האהבה

הוֹגֵי שַׁעֲשׁוּעוֹת. וְחִידוֹתָם מִשְׁתַּעַשְׁעוֹת. זוֹעֲקִים לְהִשָּׁעוֹת. חוֹכֵי יְשׁוּעוֹת. טְפוּלִים בְּךָ שְׁעוֹת. יוֹדְעֵי בֵּין שָׁעוֹת. כּוֹרְעֶיךָ בְּשַׁוְעוֹת. לְהָבִין שְׁמוּעוֹת. מִפִּיךָ נִשְׁמָעוֹת. נוֹתֵן תְּשׁוּעוֹת. סְפוּרוֹת מַשְׁמִעוֹת (נ״א מְשַׁמְּעוֹת).

פירוש רש״י מכ״י והערות

שאהבה עד שתחפץ ועכשו מבקשת כנסת ישראל רצונו של עולם יהר"מ שתהיה לנו למושעות (שלש פעמים הזכיר רש"י ז"ל כאן המבטא „רבש"ע" כדי להודיענו שמלת „אל" איננה נמשכת ביחד עם מלת למושעות כמו במקרא אלא נאמרת בפני עצמה, אתה האל — **היה** לנו למושעות) שהשבעתנו באותן שבועות שלא נמרוד במלכיות ואנו במלכיות שומרים את שבועתנו וסובלין עול גלות, ואתה אמרת עד שתחפץ — עכשו יהי רצונך וחפצך להושיענו מיד האומות. ענין אחר בארבע שבועות כלומר רבש"ע **היה** לנו למושעות לשום אותנו ברחמים באלו ארבע **שבועות** של תשרי שהעולם נדון בהם, כמו שבועות חקות קציר ישמר לנו (ירמיה ה, **כד**) (והרב ר' יצחק אליהו לנדא בסדור דובר שלום הזכיר פירוש זה ומעיר עליו שא"כ היה ראוי לומר בארבעה שבועות כי שבוע לשון זכר כמו שנאמר (**דברים טז, ט**) שבעה שבועות תספר לך). דבר אחר שבועות חקות קציר ישמר לנו כלומר שיהא לנו למושעות וישמור את התבואות מן החרב ומן רוחות הקשין, ושמא רוצה לומר על קור וחום קיץ וחרף שהם ד' עתים. ענין אחר בארבע שבועות הכתובים בפסוק אחד (**דה"א טז, טז—יז**) (בענין אחד) אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק הרי שתים ויעמידה ליעקב לחק הרי שלש לישראל (לבניו אחריו) ברית עולם הרי ארבע, ומה הן השבועות לאמר לך אתן ארץ כנען (רש"י מכת"י): **גשים בשועות.** נשים בתפלות. הגשה זו תפלה כמו (מ"א יח, לו) ויגש אליהו. בשועות כמו היערוך שועך (איוב לו, יט) דהיינו תפלות כלומר מתפללים בתפלות. ד"א מתפללים בתרעומת גדולה על האומות לפרק עולם מעליהם, בשועות כמו ותעל שועתם (שמות ב, כג) ומתרגמינן וסליקת קבילתהון (רש"י מכת"י): **דופקי ערך שועות.** שדופקים על דלתות בתי כנסיות בתפלה, כמו היערוך שועך (איוב לו, יט). **הוגי שעשועות.** שלומדים את התורה שכתוב בה (משלי ח, ל) ואהיה שעשועים יום יום: **וחידותם משתעשעות.** אלו דברי תורה כדכתיב (שם א, ו) דברי חכמים וחידותם (ובסדור דובר שלום הוגי שעשועות היינו תורה שבכתב וחידותם משתעשעות היינו תורה שבע"פ שהיא דברי חכמים וחידותם): **זועקים להשעות.** שתרצה אותם כמו וישע ה' אל הבל (להשעות אותך אליהם): **חוכי ישועות.** שמקוים לישועתך כמו וחכיתי לה' (ישעיה ח, יז): **טפולים בך שעות.** כלומר שמחוברים בך, **שעות** לה"כ ביום ההוא ישעה האדם על עושהו (שם יז, ז): **יודעי בין שעות.** שעוסקין בסוד העבור להבין מולדות ושעות של תקופות לקבוע מועדות כתקנן. ענין אחר אלו סנהדרין שנאמר (דה"א יב, לג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל (הם שתי הדעות בב"ר פע"ב סי' ה' מהו לעתים ר' תנחומא אמר לקורסין, ופירש בעל מוסף הערוך בערך קרס בל"י הוא עת וזמן, כלומר שבקיאין בהלכות מועדי ה', ר' יוסי בן קצרי אמר לעיבורים): [**כורעיך בשועות.** הכורעים לפניך בתפלתם (המפרש לסדור כל בו)]: **להבין שמועות.** שיגעים בתורה כדי להבין שמועות של הלכות: **מפיך נשמעות.** מהר סיני שמענום. ויש מפרשים יודעי בין שעות כלומר שעוסקים חכמי ישראל בחשבון השנים והשעות כדי לידע קץ הגאולה ולהבין אותן שמועות ובשורות שבשרום נביאים מפי הגבורה כגון נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם וכגון אנכי אנכי הוא מנחמכם וכיוצא בהם, והרבה מקראות שמוכיחים לידע וחושבים מתי קץ הגאולה, ובסמוך מורה על הטעם הזה שמדבר מקץ הגאולה: [**נותן תשועות.** שב על שלפניו, מפיך נשמעות אתה הנותן תשועות, עפ"ה (תהלים קמד, י) הנותן תשועה למלכים]: **ספורות מְשַׁמְּעוֹת.** כלומר חשבונות מקבלים לידע מתי עת הגאולה, משמעות כמו **וַיְשַׁמַּע** שאול את העם (ש"א טו, ד) כמו ויקבץ שאול (ולשון נקבה קאי על ישיבות חכמי ישראל). ענין אחר ספורות משמיעות מספר הפרים שמקריבין באלו ז' ימי החג על האומות משמיעים היום (ובפרט ראיתי דברי רש"י ז"ל שהייתי רגיל לפרש על פי הירושלמי דשקלים ריש פרק ה' א"ר אבהו מה תלמוד לומר סופרים (דה"א ב, נה) שעשו את התורה ספורות ספורות חמשה לא יתרומו. ה' דברים חייבין בחלה. ט"ו נשים פוטרות צרותיהן. ל"ו כריתות בתורה. י"ג דברים בנבלת העוף הטהור. ד' אבות נזיקין. אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, מת"ל עזרא הסופר אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה (את המסורות) כך היה סופר בדברי חכמים (את הספורות הנ"ל), ובקדושין ל' ע"א לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, ובחגיגה ט"ו ע"ב איה סופר שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, וזהו ספורות משמיעות שישיבות החכמים משמיעות אותנו את כל הספורות אשר בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ. ודע שבכת"י אשר לפני נוסחא אחרת באות נו"ן נפשותינו שומעות צו שבועות, ובמחזור רומא הנוסחא **נְפָשׁוֹת** צו שומעות. ופרש"י נפשותינו שומעות -- נפשות החוטאות כדכתיב נפש כי תחטא, צו שמועות — ששמעו מפיך במה הן מתכפרות כדכתיב צו את בני ישראל וגו' את קרבני לחמי ואמרי' (בפסיקתא דרב כהנא בובער פיסקא ו' סי' ק"ז) ר' יודן בר' סימון בשם ר' יוחנן מעולם לא לן אדם

בירושלם

עדות משמיעות. פועל ישועות. צדיק נושעות. קרית (נ״א קרב) תשועות. רגש תשואות. שלש שעות. הושע נא: תחיש לתשועות. הושע נא:

אני והו הושיעה נא:

פיוסר ע״ש א״ב
כהושעת אלים בלוד עמך. בצאתך לישע עמך. כן הושע נא:

ציוני הגר״ב אני והו הושיעה נא. כ״ה הלשון במשנה סוכה פ״ד מ״א ר׳ יהודה אומר אני והו הושיעה נא. הנה בפי׳ הרב מברטנורה וכן הרמב״ם בפירושו לא כתבו הלכתא כמאן וסתמא כפירושו דהלכה כת״ק וכ״כ הרמב״ם בחיבורו פ״ד מהל׳ לולב דין כ״ג בכל יום ויום מקיפין את המזבח בלולביהן בדיהן פעם א״ית ואומרים אנא ה׳ הושיעה נא וכו׳ וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להניח תיבה באמצע בית הכנסת ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח זכר למקדש. וכתב הכ״מ בכל יום ויום כו׳ משנה כלשונה דף מ״ה ע״א זכת״ק והמנהג שהזכיר רבינו פשוט הוא ע״כ. ואחר הרצאת דברים אלו נעלם ממני מנהגנו שאנו אומרים אני והו הושיעה נא. ומבואר נ״כ בלבוש או״ח ס׳ תר״ס סעיף ב׳ ונוהגים להקיף המגדל פעם אחת וכו׳ ואומרים אני והו הושיעה נא וכו׳ עכ״ל. וכן יסד הפייטן בפיוט הושענא של שבת חוה״מ כהושעת יקב מחצביך סובבים ברעננה רוננים

פירוש רש״י מכ״י והערות

ירושלים ובידו עון הא כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו ביום ושל בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו בלילה. ספורות משמעות — ספורות כל מועד ומועד כדאמר במס׳ שבועות שעירי ראשי חדשים מכפרין על טומאת מקדש וקדשיו וכן שעירי הרגלים היו מכפרין, וזהו ספורות משמישות כמו שבעה כבשים וכן כל מועד ומועד, עכ״ל, וזהו לשון אחר): [עדות משמיעות. התורה שנקראת עדות דכתיב עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי (תהלים יט, ח) לומדים ומלמדים (המפרש לסדור כל בו): פועל ישועות. כלומר אתה ה׳ הפועל ישועות בקרב הארץ (שם עד, יב) הושענא את האים הנקרא צדיק נושעות שנאמר (זכריה ט, ט) הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא: קרב תשועות. ובמחזור רומא הגירסא קרית תשועות, ולפי גירסתנו הכי פירושה קרב נא תשועות עיר ירושלים שהיתה מלאה בימי קדם רגש תשואות של מרבית תושביה כמו שנאמר (ישעיה כב, ב) תשואות מלאה עיר הומיה]: שלש שעות תחיש לתשועות. כלומר אותן שלש שעות שכתובין במקרא אחד תחיש שיבואו מהרה, ואלו הן, עתה אקום יאמר ה׳ עתה ארומם עתה אנשא (שם לג, י) הרי ג׳ עתים ועתים ושעות אחת הן. ענין אחר כדכתיב והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד, ז) לפי שמחצי היום ואילך נוטים צללי ערב עד ג׳ שעות וג׳ שעות אחרונות עת ערב הוא ואותן ג׳ שעות תחיש לתשועות. ענין אחר ג׳ שעות כדאמרינן (ע״ז ג׳ ב׳) שג׳ שעות הראשונות הקב״ה יושב: בדין שניות זן את כל העולם מקרני ראמים עד ביצי כנים שלישיות מלמד תינוקות של בית רבן (פיי״ט) ומבקש ש״ל שיחיש הקב״ה לתשועות באותן ג׳ שעות (רש״י מכת״י): אני והו הושיעה נא. מאמרו של ר׳ יהודה בשעת הקפת המזבח (סוכה מ״ה ע״א). פרש״י „בגימטריא אנא ה׳, ועוד משבעים ושנים שמות הם הנקובים בשלש מקראות הסמוכין בפרשת ויהי בשלח ויסע ויבא ויט בני שבעים ושתים אותיות וכו׳ השם הראשון והו וכו׳ ושם השלשים ושבע הוא אני וכו׳" עכ״ל. וכתב הריעב״ץ ז״ל בסדורו „והקדים אני עש״ה (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון, ובחר שני אלו לפי שפירושם שיושיע לי וכביכול גם לעצמו עמי" עכ״ל, וכן כתבו התוס׳ שם ע״פ דברי המדרש (פתיחתא דאיכה רבתי פתיחה ל״ד) משום דדרשינן באיכה רבתי קרא דכתיב ואני בתוך הגולה וקרא דכתיב והוא אסור באזקים כביכול הוא בעצמו והיינו הושענא שיושיע לעצמו, עכ״ל. ובספר בית נכאת ההלכה חלק א׳ תשובה לרב נטרונאי גאון „ושאלתם הא דתנן ר׳ יהודה אומר אני והו הושיעה נא אשכחן בפירושו שכך היו ישראל אומרים אני והוא אני ומזבח הושיעה נא היו מבקשים רחמים על המזבח מפני שהוא כפרתן (ופירוש אני והוא אותי ואותו, והשמוש ביחס הישר תחת יחס הפעול מצינו דוגמתו (יומא ס״ו ע״ב) יכול הוא להרכיב אני ואתם פרש״י אותי ואתכם). ויש אומרים טעם אחר מה פירוש אני והוא כך שמעתי כי כלפי שמים אמר והכי קאמרי קמי שמיא לר׳ יהודה אני ואותך הושיעה נא כלומר שבזמן שישראל שרויין בצער כאלו שכינה שרויה עמהן ומביאין טעם לדבר אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו (ש״ב ז, כג) כביכול הוא פדוי עמהן ומדמין אותו לזו שנא׳ (תהלים ס, ז) למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו" עכ״ל. ויש מפרשים טעמיה דר׳ יהודה משום דס״ל כאבא שאול (שבת קל״ג ע״ב) אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום, ופרש״י „לשון אני והוא אעשה עצמי כמותו לדבק בדרכיו" עכ״ל, והכוונה בשביל שאני מתאמץ להדמות לך במדותי לפיכך ראוי להושיעני, ומה שאמר בלשון נסתר אני והוא ע״ש המקרא ואנוהו*):

כהושעת אלים בלוד עמך בצאתך לישע עמך כן הושענא. כלומר כמו שהושעת לישראל שנקראו אילי הצדק (ישעיה סא, ג), במצרים שנקרא לוד שנאמר (בראשית י, יג) ומצרים ילד את לודים, עמך, אתה היית בעצמך בשעבוד עמהם כמה דכתיב (שמות כד, י) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שהראה הקב״ה מעשה לבנה של ספיר תחת רגליו לאמר עמו

*) והגרו״ה כתב נראה שר״י כיון אל ב׳ שמות הקדושים אדני והויה ובלשון נוטריקון הזכירו אני מהשם אדני, והו מהשם הויה. (כב״מ)

כהו' גוי ואלהים. דרושים לישע אלהים. כ"ה: כהו' המון צבאות. ועמם מלאכי צבאות. כ"ה: כהו' זכים מבית עבדים. חנון בידם מעבידים. כ"ה: כהו'

נמוקי הגר"ב אני והו הושיעה נא וכן יסד בעזם של יום שני המזבח בכפות וערבות כאני לאובננו היות בהם ערבות אני והו הושיעה נא. ובעי טעמא שבקת רבנן ועביד כיחידאי [ובטור סי' תר"ס הביא המשנה בצורתה פלוגתא דת"ק ור' יהודה ולא הכריע]. ולכאורה קצת איכא למימר דנשתרבב המנהג מדעת רב צמח גאון דפסק בכל מקום כר"י נגד סתמא דת"ק אמנם כבר מחו ליה מאה עוכלא בעוכלא. ותמצא במ"ש בס"ד משמי' דהרא"ש פ"ב פ"ב דפאה והארכתי שם. ולכן שפיר פסק נמי הרמב"ם ואומרים אנא ה' הושיעה נא ואשר על כן עודנה צ"ע:

פירוש רש"י מכ"י והערות

אנכי בצרה (כ"ה בירושלמי סוכה פ"ד ה"ג, ובויק"ר פכ"ג סי' ח' ע"ש). בצאתך לישע עמך, לשון המקרא (חבקוק ג, יג) יצאת לישע עמך. ולכן נקט אלים (חסר יו"ד ולא מלא כמו שהוא בישעיה שם) לפי שבישע ישראל ממצרים כתיב מי כמוכה באלם (שמות טו, יא). כן הושענא, עכשו מזה הגלות. ולכך אמר בלשון הזה כן הושענא לפי שנאמר (מיכה ז, טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: **כהושעת גוי ואלהים.** בספר שמואל (ש"ב ז, כג) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו: **דרושים לישע אלהים.** כלומר אלו שתי תיבות (גוים ואלהיו) נדרשים הם (בקוה"ר ריש פרשה ז' ובשמו"ר פט"ו סי' י"ב) שהושיע הקב"ה לישראל וכביכול לעצמו. דבר אחר גוי ואלהים משה ואהרן שנקראו אלהים שנאמר (שמות ז, א) ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן בכלל משה (בקוה"ר שם כתיב אשר הלך האלהים (דה"א יז, כא) ולהלן הוא אומר אשר הלכו אלהים (ש"ב ז, כג) הלך זה הקב"ה הלכו זה משה ואהרן, משמע כדברי רש"י דשניהם נקראים אלהים): **כהושעת המון צבאות.** אלו ישראל שנקראו צבאות שנאמר בהם (שמות ז, ד) והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל, ונקראו המון על שם שיצאו מאברהם שנאמר בו (בראשית יז, ה) כי אב המון גוים נתתיך (לדברי רש"י אלה מפרש הפייטן את התואר אב המון גוים אביהם של שבטי ישראל שנקראו גוים שנאמר (שם לה, יא) גוי וקהל גוים יהיה ממך ופירשו בב"ר פרשה פ"ב סימן ד' גוי זה בנימין וקהל גוים זה מנשה ואפרים, הרי מבואר דגם שבט אחד אקרי גוי, וכל השבטים נקראו המון גוים. וכן מפורש על ידי יחזקאל (יחזקאל לו, יג) יען אומרים לכם אוכלת אדם את (אלו ז' עממין שגם הם נקראים אדם עי' תוס' סנהדרין נ"ט ע"א ד"ה לא) ומשכלת גויך היית (אלו שבטי ישראל) הרי מבואר כי ישראל נקראו גוים בלשון רבים. אבל רש"י דידיה לא מפרש הכי אלא מפרש אב המון גוים אב לכל העולם וגוים הם כל גויי הארץ, וכן מפורש בגמ' (שבת ק"ה ע"א) המון חביב נתתיך באומות מלך נתתיך לאומות ותיק נתתיך באומות נאמן נתתיך לאומות): **ועמם מלאכי צבאות.** שהיו עמם מלאכים בשעה שיצאו ממצרים כדמפורש במכילתא (בא סוף פרשה י"ד וסוף ס' י"ד לגרסת הגר"א ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' אלו צבאות מלאכי השרת (שהיו במצרים עם השכינה) אתה אומר כן או אינו אלא צבאות ישראל כשהוא אומר הוצאתי את צבאותיכם הרי צבאות ישראל אמורים הא מה ת"ל יצאו כל צבאות ה' אלו צבאות מלה"ש, וכן אתה מוצא שכל זמן שישראל משועבדים כביכול שכינה עמהם וכו'), ולכך המקרא נקט בנ"א (תהלים סח, יג) מלכי צבאות ידודון ידודון (וכן אמרו בגמ' (שבת פ"ח ע"ב) והיו מלאכי השרת מדדין אותן שנאמר מלכי צבאות ידודון, אבל רש"י עצמו מפרש התם מלכים ממש והם מלכי הגוים): **כהושעת זכים מבית עבדים.** אלו ישראל כשיצאו ממצרים היו זכים וטהורים כדדרש בפסיקתא (שה"ש רבה פרשה ב' סי' י"ג התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלם מתו בג' ימי אפלה והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הבינונים (בשה"ש רבה שם אלו הכשרים) שעשו תשובה מיד קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (בשה"ש רבה שם שעשו תשובה ונגאלו אתא משה לגבייהו אמר לון כל הדין ריחא טבא אית בגיכון ואתון יתיבין הכא קומי לך רעיתי יפתי), לכך אמר זכים שכלם היו צדיקים גמורים, וכמו כן סדר ר' שלמה הבבלי (פייטן קדמון בזמן רב אלפסי ז"ל) סלית סולת ספוגיה התאנה חנטה פגיה: **חנון בידם מעבידים.** כלומר אתה אל רחום וחנון אתה הושעתם בשעה שהיו מעבידים בידם (ר"ל שהיו המצרים מעבידים אותם בכח ידיהם וממשלתם: והר"ר יצחק אליהו לנדא פירש האל החנון מסר בידם של ישראל את המעבידים אשר העבידו אותם בפרך שהם משלו עכשו במעבידיהם, וכדרך רבינו שמעון הגדול ביוצר ליום שביעי של פסח בפיוט המתחיל אמרו לאלהים על פי הפסיקתא דר"כ הוצאת בובער ריש פיסקא דויהי בשלח וסוף אסתר רבתי מה דהוין איגון מגנייא די'ד הנהרגין הורגין את הורגיהן והנצלבין צולבין את צולביהן המשוקעים שוקעים את שוקעיהם, והגאון ר' אפרים זלמן מרגליות ז"ל הגיה כאן של"ל חנם במקום חנון, והכונה שהיו מעבידים את בנ"י בידם החזקה בעל כרחם שלא ברצונם וגם בחנם בלי תשלום שכר עבודתם, וכ"כ מהרי"ל משקלענבורג בסדור עיון תפלה: **כהושעת טבועים בצול גזרים.** אלו ישראל שהיו טבועים בצול ים בשעה שנעשה לגזרים בשביל שהיו נושאים פסל מיכה (סנהדרין ק"ג ע"ב ועבר בים צרה ר"י אמר זה פסלו של מיכה, ובשמו"ר פכ"א סי' ז' מקטרגה מדת הדין ואמרה עד עכשו היו אלו עובדי ע"ז ואתה קורע להם את הים. ושם

טְבוּעִים בְּצוּל גְּזָרִים. יְקָרְךָ עִמָּם מַעֲבִירִים. כ״ה: כְּהוֹ' כַּנָּה מְשׁוֹרֶרֶת וַיִּוָּשַׁע.
לְגוֹחָה מְצֻיֶּנֶת וַיִּוָּשַׁע. כ״ה: כְּהוֹ' מַאֲמָר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם. נָקוּב וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם.
כ״ה: כְּהוֹ' סוֹבְבֵי מִזְבֵּחַ. עוֹמְסֵי עֲרָבָה לְהַקִּיף מִזְבֵּחַ. כ״ה: כְּהוֹ' פִּלְאֵי אָרוֹן
כְּהָפְשַׁע. צִעֵר פְּלֶשֶׁת בַּחֲרוֹן אַף וְנוֹשַׁע. כ״ה: כְּהוֹ' קְהִלּוֹת בָּבֶלָה שִׁלַּחְתָּ.
רַחוּם לְמַעֲנָם שֻׁלַּחְתָּ. כ״ה: כְּהוֹשַׁעְתָּ שְׁבוּת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב. תָּשׁוּב וְתָשִׁיב
שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב. וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

פירוש רש״י מכ״י והעדות

סי' יו״ד מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן, באופן שכבר היו טבועים בתוכו ונושעו), והיינו דכתיב וקמים להם חומה מימינם ומשמאלם אף הם היו ראוים לטבוע אלמלא זכות התורה שכתוב בה מימינו אש דת למו (בשוחר טוב מזמור קי״ד ר' נחמיה אומר בזכות התורה שעתידין לקבל יצאו ממצרים) וזכות תפלין שהיו נושאים על יד שמאל (וכ״ה בפסיקתא זוטרתא לרבינו טוביה פרשת בשלח פסוק ובני ישראל הלכו ביבשה „חמה כתיב חסר וי״ו כלומר חימה נתמלאו מלאכי השרת עליהם לפי שהיה בידיהם ע״ז ובזכות מה נגלו בזכות התורה והתפלין" עכ״ל. ומתי התחילה מצות תפלין לנהוג בישראל, אמר הגאון ר' יהושע ליב דיסקין ז״ל מבריסק שתיכף אחר שנגמרו לאכול את פסחיהם ונשאר להם זמן רב עד שעת יציאתן אמר להם משה פרשת קדש לי כל בכור והזהירם על מצות תפלין והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך והם הלכו תיכף ועשו להם תפלין מעורות הפסחים וגידיהם, ומאז והלאה היו הולכין מוכתרין בתפליהם כל זמן מצותן. ולפי דעתו ז״ל זהו שיסד הפייטן כאן יקרך עמם מעבירים הם התפלין כמו שדרשו רבותינו (מגילה ט״ז ע״ב) ויקר אלו תפלין, כי בזכות התפלין נצלו משטף מים רבים כנ״ל): יקרך עמם מעבירים. שהקב״ה היה מושיעם בידו שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה (ונאמר (ישעיה סג, יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו), ומנין שיד נקראת יקר שנאמר (שמות לג, כג) והסירותי את כפי ומתרגמינן ואעדי ית דברת יקרי, כף זהו יד. ויש מפרשים יקרך כלומר זיו שכינתך וכבודך. ועוד דבר אחר יקרך כלומר בזכות יוסף שהיו ישראל נושאים אותו עמהם בזכותו נקרע הים שנאמר (תהלים קיד, ג) הים ראה וינס מה ראה ראה ארונו של יוסף ונקרע כתיב הכא וינס וכתיב התם גבי יוסף וינס ויצא החוצה (בב״ר פ' פ״ד סימן ה' הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף), ועל כן קרא ליוסף יקרך על שם שיצא ממנו אפרים שנאמר (ירמיה לא, יט) הבן יקיר לי אפרים (והר״ר הירץ טריוש בסדור כל בו כתב ח״ל „יקרך עמם מעבירים שהקב״ה בעצמו ירד לים ועבר עמהם כדכתיב (חבקוק ג, טו) דרכת בים סוסיך" עכ״ל נוסכים לפירוש הים מפרשים שבת״י): כהושעת כנה משוררת ויושע. אלו ישראל שכתוב בהם (תהלים פ, טז) וכנה אשר נטעה ימינך, שהיתה משוררת ויושע ה' ביום ההוא, לגוחה מצוינת ויִוָּשַׁע (לפני הקב״ה שהוא גוחה מבטן (תהלים כב, י) מוציאה מבטן — מצוינת ומסומנת המלה הזאת בנקודות וַיִּוָּשַׁע כדאמרינן במדבר רבה פרשה ב' סי' ב' וַיִּוָּשַׁע כתיב כביכול ישראל נגאלים וכאלו הוא נגאל):[כהושעת מאמר והוצאתי אתכם. (שמות ו, ו), כמו שהושעת את עמך במאמר שאמרת והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, שהמאמר הזה נקוב ומבוטא בנקודות וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם כאמור לעיל, כן הושיעה גם עתה את עמך וְהִוָּשַׁע עמהם]: כהו' סובבי מזבח. כלומר כמו שהושעת לישראל בשעה שסבבו (במזבח) את יריחו שבע פעמים שנאמר (יהושע ו, טו) ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים — כן תושיע גם עכשו לישראל שעומסים (נושאים) ערבה (ארבעה מינים) להקיף מזבח (בימת הקריאה שהיא במקום המזבח): כהושעת פלאי ארון כהופשע. כלומר כמו שהושעת לישראל בשעה שנשבה ארון ה' בארץ פלשתים שבעה חדשים שציער הקב״ה את פלשתים בחרונו והכם למות ונושע הארון מידם. לכך אמר פלאי ארון לפי שהשם המפורש היה כתוב בקלף ומונח בארון עם ספר התורה (בב״ב י״ד ע״ב א״ר יוחנן א״ר שמעון בן יוחאי מלמד שהשם וכל כנוייו מונחין בארון), ומנין שפלאי הן השמות שנאמר (שופטים יג, יח) למה זה תשאל לשמי והוא פלאי, כך אמר לו המלאך לפי שאני משתמש בשם המפורש שפעמים אני של אש ופעמים אני של ברד לכך אין אתה יכול לידע את שמי. ומה שיסד הפייט כהופשע רמז על אותו פשע שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשות תקח מידי כי בעבור זאת נלכד הארון בארץ פלשתים שבעה חדשים (כ״ה במדרש שמואל פרשה י״ב אמר לו הקב״ה לאברהם אתה נתת לו ז' כבשות חייך שארוני מחזר בשדה פלשתים ז' חדשים): כהושעת קהלות, בבלה שלחת. כלומר כמו שהושעת לקהלות ישראל שגלתה בגלות בבל: רחום למענם שֻׁלַּחְתָּ. שנאמר (ישעיה מג, יד) למענכם שלחתי בבלה (וקרינן שֻׁלַּחְתִּי) לפי שבכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם (מגילה כ״ט ע״א): [כהושעת שבות שבטי יעקב. הנכון בעיני שזה קאי על גלות עשרת השבטים כמאן דאמר (שם י״ד ב') שירמיהו החזירן לארץ ישראל:

כְּהוֹשַׁעְתָּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת. וְחוֹכֵי יְשׁוּעוֹת. אֵל לְמוֹשָׁעוֹת. וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:

הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: ק״ש

יסוד ע״פ א־ב לשבת **אוֹם** נְצוּרָה כְּבָבַת. בּוֹנֶנֶת בְּדַת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. גּוֹמֶרֶת הִלְכוֹת שַׁבָּת. דּוֹרֶשֶׁת מַשְׂאַת שַׁבָּת. הַקּוֹבַעַת אַלְפַּיִם תְּחוּם שַׁבָּת. וּמְשִׁיבַת רֶגֶל מִשַּׁבָּת. זָכוֹר וְשָׁמוֹר מְקַיֶּמֶת בַּשַּׁבָּת. חָשָׁה לְמַהֵר בִּיאַת שַׁבָּת. טוֹרַחַת כֹּל מִשְׁשָׁה לַשַּׁבָּת. יוֹשֶׁבֶת וּמַמְתֶּנֶת עַד כְּלוֹת שַׁבָּת.

א ב מ״א ח, נט ס.

פירוש רש״י מכ״י והערות

ישראל ויאמינו מלך יהודה מלך עליהם, ואמר הפייטן כמו שהושעת בעת ההיא לעשרת השבטים שהחזרתם לארצם, אך אהלי יעקב כלומר הארץ עצמה עדיין לא נושעת אז, כי הארץ היתה נתונה תחת ממשלת נבוכדנצר, כן מבקשים אנחנו עכשו שתשוב בעצמך מהגלות ותשיב עמך גם שבות אהלי יעקב. והנה מן החמשה דברים שחסרו בבית שני היה חסרון השכינה, שלא חזרה השכינה לארץ מפני שהארץ לא חזרה לישראל חזרה גמורה שהיתה משועבדת למלכי פרס ואח״כ למלכי יון ואח״כ למלכי רומא, ואפי׳ בזמן החשמונאים הור הזהב לישראל היו קשורים עם מלכי רומא בברית דלא אשתעבידו בהו (ע״ז ס׳ פ״א) אבל עמרי ברשות עצמם לא עמדו לעולם כידוע בקורות ישראל, אבל לעתיד לבוא תשוב גם השכינה למקומה כי ישיב שבות אהלי יעקב: כהושעת שומרי מצות. החרוז הזה הוא הוספת מחבר מאוחר ששמו שמואל וחתם שמו בראשי התיבות של החרוז שומרי מצות וחוכי ישועות אל למושעות, ובדורו של רש״י עדיין לא היה בעולם לפיכך לא פירשו. אבל מחבר הפיוט כהושעת אלים כתב ר׳ מנחם בר׳ מאיר בציוני פ׳ לך לך שהוא ר׳ אליעזר הקליר עיי״ש ואם קבלה היא נקבל. וכונת החרוז כמו שהושעת עד היום כל שומרי מצות (מלה״כ (קהלת ח, ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע) או אפי׳ רק חוכי ישועות בלבד הבוטחים בך ומצפים לישועתך אע״פ שאינם שומרי מצות כראוי, כמו שאמרו רבותינו בשוחר טוב מזמור א׳ מהו להולכים בתמים אלא מה אברהם שהלך לפני הקב״ה בתמימות נעשה לו מגן אף כל מי שמהלך לפניו בתמימות נעשה לו מגן, ואחריו מה כתיב אשרי אדם בוטח בך אשרי אברהם אין כתיב כאן אלא אשרי אדם כל אדם, ובאיכה רבתי פרשה ד׳ פסוק רוח אפינו משיח ה׳ אפי׳ רשע ובוטח בה׳ הקב״ה מקבלו שנאמר והבוטח בה׳ חסד יסובבנו, כן היא גרסת היפה ענף עיי״ש, וכבר כתבנו מזה בברכות השחר אחר ברייתא דפסוק הקטרת בד״ה ה׳ צבאות עמנו ע״ש. כן [היה גם לנו אל למושעות כי כלנו מצפים לישועתך והושיעה נא]:

אום נצורה כבבת. כלומר כנסת ישראל שמורה כאישון בת עין דכתיב (דברים לב, י) יצרנהו כאישון עינו וכן הוא אומר (זכריה ב, יב) כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו: בוננת. כלומר שמבינה בתורה שכתוב בה (תהלים יט, ח) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש: גומרת. לומדת: דורשת משאות שבת. שדורשין כמה שיעור משא בשבת דכתיב (ירמיה יז, כב) ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת כדתנן (שבת פרק ז׳ משנה ד׳) המוציא אוכלין כגרוגרת וכו׳: ומשיבת רגל משבת. דכתיב (ישעיה נח יג) אם תשיב משבת רגלך: חשה למהר ביאת שבת. שממהרין לבוא (כלשון הפייטן בזמרות לי׳ שבת שמאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא). והיינו דכתיב זכור את יום השבת לקדשו וכתיב שמור זכור מלפניו ושמור מלאחריו (במכילתא פ׳ יתרו עניא דבחדש השלישי פרשה ז׳ מסיק מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש משל לזאב שהוא טורף מלפניו ומלאחריו): טורחת כל משׁשה לשבת. כדאמר במכילתא (שם) אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת (כדעת בית שמאי (ביצה ט״ז א׳) מחד שבין לשביך) שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת, ויש אומר משמש כדכתיב (שמות טז, ה) והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו (זה אינו מהמכילתא אלא דברי רש״י הם והיא דעת ב״ה שם שא״צ להכין לשבת אלא מערב שבת כי בטוח היה שתזדמן לו [בהמה נאה לשבת]): יושבת וממתנת עד כלות שבת. כלומר שממתינים עד שתחשך הלילה של מוצאי שבת, שמאחרים לצאת. ויש אומר ממתנת (ר״ל בלי י״ן)

כָּבוֹד וָעֹנֶג קוֹרְאָה לַשַּׁבָּת. לְבוּשׁ וּכְסוּת מַחֲלֶפֶת בַּשַּׁבָּת. מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה מְכִינָה לַשַּׁבָּת. נֹעַם מְגָדִים מַנְעֶמֶת לַשַּׁבָּת. סְעוּדוֹת שָׁלֹשׁ מְקַיֶּמֶת בַּשַּׁבָּת. עַל־שְׁתֵּי כִכָּרוֹת בּוֹצַעַת בַּשַּׁבָּת. פּוֹרֶטֶת אַרְבַּע רְשֻׁיּוֹת בַּשַּׁבָּת. צִוּוּי הַדְלָקַת נֵר מַדְלֶקֶת בַּשַּׁבָּת. קִדּוּשׁ הַיּוֹם מְקַדֶּשֶׁת בַּשַּׁבָּת. רֶנֶן שֶׁבַע מְפַלֶּלֶת בַּשַּׁבָּת. שִׁבְעָה בַדָּת קוֹרְאָה בַּשַּׁבָּת. תַּנְחִילֶנָּה לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת. הוֹשַׁע נָא:

אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:

סימן א"ב ובסוף חתום מנחם ברבי מכיר. [חזק לעד אמן].

כְּהוֹשַׁעְתָּ אָדָם יְצִיר כַּפֶּיךָ לְגוֹנְנָה. בְּשַׁבַּת קֹדֶשׁ הִמְצֵאתוֹ כֹּפֶר וַחֲנִינָה. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹ' גּוֹי מְצֻיָּן מְקַוִּים חֹפֶשׁ. דֵּעָה כִּוְּנוּ לָבוֹר שְׁבִיעִי לְנֹפֶשׁ.

פירוש רש"י מכ"י והערות

והיא היא: כבוד וענג וכו'. שנאמר (ישעיה נח, יג) וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד: לבוש וכסות. שמחליפים בגדים נאים לשבת: נעם מגדים. כלומר פירות נעימים מטעמת לשבת: שלש סעודות. דכתיב (שמות טז, כה) אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה, ג' היום כתיב בפסוק כנגד שלש סעודות (שבת קי"ז ע"ב): על שתי ככרות. דכתיב (שם שם, כב) לחם משנה כנגד זה משימין שתי ככרות על השלחן ובוצעין עליהם: פורטת ארבע רשויות. כדתנן (ריש שבת) יציאות השבת שתים שהן ארבע ומפרש בגמ' רשויות השבת: צווי הדלקת נר. כדכתיב (איוב ה, כד) וידעת כי שלום אהלך מכאן רמז להדלקת נר בשבת (שבת ל"ד ע"א): קדוש היום מקדשת. שאין קדוש אלא במקום סעודה (פסחי' ק"א ע"א): רנן שבע מתפללת. מתפללין שבע ברכות מגן ומחיה והאל הקדוש מקדש השבת עבודה והודאה וברכת כהנים: שבעה בדת קוראה. שקוראין שבעה בתורה בשבת: תנחילנו ליום שכלו שבת. זה העולם הבא שכלו שבת ומנוחה (ובסדרים תנחילנה. ולמ"ד ליום קשה, ובברכהמ"ז ג"כ כתוב הסדורים הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו שבת, והרוו"ה בסי' וכן הריב"א בסי' ענו"י תקנו כתם יום, אבל כאן לא תקן הרוו"ה. וצ"ל שהלמ"ד בכאן היא במקום יחס הפעול כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג, ל) וכיו"ב הרבה): כהושעת אדם. הפיוט הזה חברו ר' מנחם ב"ר מכיר אשר חי בזמן גזרת תתנ"ו ויקונן עליה את הקינה המפורסמת אבל אעורר אנינות אגרר אויה לי. ורש"י ז"ל לא פרשו, ואפרשהו אני בעזה"ת כפי כחי הדל. כהושעת אדם הראשון שהוא יציר כפיך לגוננה לגונן עליו מפני עונו שלא יבוא ללכדו כמו שנאמר (משלי ה, כב) עוונותיו ילכדונו, וכמו שאמרו רבותינו בפרקי ר"א פרק כ' היה אדם יושב ומהרהר בלבו ואמר אוי לי שמא יבא נחש שהטעה אותי בערב שבת שנאמר תשופנו עקב שנתלה לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע, ועי' בב"ר פי"א סי' ב': בשבת קדש המצאתו כפר וחנינה. בשבת קבלתו בתשובה והמצאת לו כפרה, מלשון (איוב לג, כד) מצאתי כפר. המצאתו, כמו שמצאת לו, וכמוהו הרבה כתובים במקרא, כמו כי ארץ הנגב נתתני (שופטים א, טו) תחת נתת לי, מי יתנני במדבר (ירמיה ט, א) תחת יתן לי, תבואהו שואה (תהלים לה, ח) תחת תבא אליו. ובב"ר שם כ"ב התחיל אדה"ר מספק על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת. ובשוחר טוב מזמור צ"ב יום השבת נעשה סניגור לאדם הראשון והצילו ניצול מדינה של גיהנם: גוי מצוין. אלו ישראל בהיותם במצרים כמו שאמרו רבותינו בהגדת פסח ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינים שם. ובמה היו מצוינים במצרים? בארבע מדות שאין כל העולם כדאי בהם, שלא נחשדו על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם ולא שנו את לשונם, כדברי ר' אליעזר הקפר ברבי במכילתא בא בענינא דהחדש הזה לכם פרשה ה': דעה כונו וכו'. מצינו ששמרו בני ישראל את השבת בהיותם במצרים עד שלא נתנה, כדאמרינן בשמו"ר פ"ה סי' י"ח תכבד העבודה על האנשים מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת (לדעת הרז"ו היו מגילות של ספר בראשית, ואולי כבר כתב אז מרע"ה את ספר איוב להורות השגחת השי"ת על בנ"א) לומר שהקב"ה גואלן, לפי שהיו נחין בשבת. ומאיכן התחילו לשמור את השבת? אמרו שם פרשה א' סי' כ"ח ראה משה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת וכו' א"ל לך ועשה להם כמו שתאמר הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח. וזהו שאמר הפייטן דעה כונו שכונו לדעת התורה וברכו להם את יום השביעי וזהו מ"ש ישמח משה במתנת חלקו:

כ״ה: כְּהוֹ׳ הָעָם נִהַגְתָּ כַּצֹּאן לְהַנְחוֹת. וְחֹק שַׂמְתָּ בְּמָרָה עַל־מֵי מְנוּחוֹת. כ״ה: כְּהוֹ׳ זְבוּדֶיךָ בְּמִדְבַּר־סִין בְּמַתָּנָה. חָכְמוּ וְלָקְטוּ בַּשִּׁשִּׁי לֶחֶם מִשְׁנֶה. כ״ה: כְּהוֹ׳ טְפוּלֶיךָ הוֹרוּ הֲבָנָה בְּמַדָּעָם. יִשַּׁר כֹּחָם וְהוֹדָה לָמוֹ רוֹעָם. כ״ה: כְּהוֹ׳ כִּלְכְּלוּ בְּעֹנֶג מָן הַמִּשְׁמָר. לֹא הָפַךְ עֵינוֹ וְרֵיחוֹ לֹא נָמָר. כ״ה: כְּהוֹ׳ מִשְׁפְּטֵי מַשְּׂאוֹת שַׁבָּת גָּמָרוּ. נָחוּ וְשָׁבְתוּ רְשֻׁיּוֹת וּתְחוּמִים שָׁמָרוּ. כ״ה: כְּהוֹ׳ סִינַי הֻשְׁמְעוּ בְּדִבּוּר רְבִיעִי. עִנְיַן זָכוֹר וְשָׁמוֹר לְקַדֵּשׁ שְׁבִיעִי. כ״ה: כְּהוֹ׳ פֻּקְּדוּ יְרִיחוֹ שֶׁבַע לְהַקֵּף. צָרוּ עַד־רִדְתָּהּ בַּשַּׁבָּת לְתַקֵּף. כ״ה: כְּהוֹ׳ קֹהֶלֶת וְעַמּוֹ בְּבֵית עוֹלָמִים. רִצּוּךָ בְּחָגְגָם שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה יָמִים. כ״ה: כְּהוֹ׳ שָׁבִים עוֹלֵי גוֹלָה לְפִדְיוֹם. תּוֹרָתְךָ בְּקָרְאָם בֶּחָג יוֹם יוֹם. כ״ה: כְּהוֹ׳ מְשַׂמְּחֶיךָ בְּבִנְיָן שֵׁנִי הַמְּחֻדָּשׁ. נוֹטְלִין לוּלָב כָּל־שִׁבְעָה בַּמִּקְדָּשׁ. כ״ה: כְּהוֹ׳ חִבּוּט עֲרָבָה שַׁבָּת מַדְחִים. מְרֻבִּיּוֹת מוֹצָא לִיסוֹד מִזְבֵּחַ

עיון תפלה

העם נהגת כצאן להנחות. על שם הכתוב (תהלים עז, כא) נחית כצאן עמך: **וחק שמת במרה.** כמו שנאמר (שמות טו, כה) שם שם לו חק ומשפט, והיה זה במרה אחר שנמתקו המים: **זבודיך.** חלקך ונחלתך מלה״כ (בראשית ל, כ) זבדני וגו׳ זבד טוב ת״א חולק טב: **במדבר סין.** ששם ירד להם המן: **טפוליך.** ישראל הדבקים בך כמו שנאמר (דברים ד, ד) ואתם הדבקים וגו׳: **הורו הבנה במדעם.** הפייטן מפרש שכשלקטו ביום הששי לחם משנה ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה (שמות טז, כב) לא באו אך להודיע לו את הדבר המוזר, שא״כ היה לו לומר ויודיעו למשה, ולמה דוקא נשיאי העדה שהם החכמים? אלא שבאו להורות דעה שיש ללמוד מזה דין הבנה (עירובין ל״ח פ״ב) ומשה הודה לדעתם ויישר כחם שכוונו להאמת ואמר להם הוא אשר דבר ה׳ וגו׳: **כלכלו בענג מן המשומר.** נתפרנסו ביום השבת מן העודף אשר הניחו למשמרת עד הבקר (שם פסוק כג) ונתענגו עליו ביותר. ואלה המפרשים מן המשומר מששת ימי בראשית תעו מכונת הפייטן ומן האמת, וכי בשבת בלבד אכלו מן המשומר הלא גם בכל ימי השבוע היו אוכלים מן המשומר מבין השמשות של ו׳ ימי בראשית כדתנן (אבות פ״ה מ״ט) עשרה דברים נבראו בע״ש ביה״ש וכו׳ והמן: **לא הפך עינו.** מראיתו, מלה״כ (במדבר יא, ז) ועינו כעין הבדלח, לא הפך הנגע את עינו (ויקרא יג, נה): **וריחו לא נמר.** כה״כ (ירמיה מח, יא) לא נתחלף ריחו כמו שהיה ממיר ריחו ביום אחר שנאמר (שמות טז, כ) וירם תולעים ויבאש. ואמר לא הפך עינו כנגד ורמה לא היתה בו וריחו לא נמר כנגד ולא הבאיש: **משפטי משאות שבת גמרו.** למדו הלכות משאות בשבת כמה נחשב למשא בכל דבר להתחייב על הוצאתו, והוא ממשנת המוציא אוכלין (שבת פ״ז פ״ב) עד סו״פ המוציא יין (שם פ״ב פ״א) ומריש פ״ו (שם ל״א פ״ב) עד סו״פ במה אשה (שם ס״ו פ״א): **נחו ושבתו רשיות ותחומים שמרו.** במכילתא דפ׳ המן פסוק ראו כי ה׳ נתן לכם (את) השבת וגו׳ שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות (לשלול רשות הרבים ולעולם תוך לתחום) אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה, ומכין ששמעו דבר זה וקבלו עליהם שנאמר וישבתו העם ביום השביעי: **כהושעת את העם השמדים על הר סיני אשר הושמעו בדבור רביעי** (ואמר הושמעו ע״י אחרים כי הם בעצמם לא שמעו מפי הגבורה את הדבור הזה אלא מפי משה, כמו שאמרו רבותינו בשלהי מכות אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ולא שאר הדברות וכר׳ יהושע בן לוי בשה״ש רבה פ״א פסוק ישקני סי׳ ב׳): **פקדו יריחו שבע להקף.** נצטוו להקיף את יריחו ז״פ ביום השבת (יהושע ו, ד) ופרש״י מרז״ל בפסוק ט״ו שבת היה: **צרו עד רדתה בשבת.** הפייטן תפס לשון הברייתא בספרי פ׳ שופטים סי׳ קכ״ח עד רדתה אפי׳ בשבת: **לתקף.** להתחזק: **קהלת ועמו בבית עולמים.** כמו שהושעת את שלמה וישראל בשעת חנוך בית העולמים כמו״ש במלכים א׳ פרשה ח׳. ולעומת המשכן שהיה אך מקדש לפי שעה נקרא בנין שלמה בית עולמים: **רצוך בחגגם שבעה ושבעה ימים.** בגמ׳ (מו״ק ט׳ פ״א) אר״י אותה שנה לא עשו ישראל את יוה״כ והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה יצתה ב״ק ואמרה כלכם מזומנים לחיי העוה״ב, וזוהי כונת הפייטן רצוך שחלו את פניך למחול להם אותו העון: **שבים עולי גולה לפדיום** וכו׳. עולי בבל אשר שבו מגלותם ובאו פדוים לציון ויקרא עזרא לפניהם בספר תורת האלהים יום ביום שמונת ימי החג (נחמיה סו״פ ח): **משמחיך בבנין שני המחודש.** שנתחדשו בו שני דברים נוסף הבנין ואורך הזמן, כדאמרינן (ב״ב ג׳ פ״א) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון רב ושמואל וכו׳ חד אמר בבנין וחד אמר בשנים ואיתא להא ואיתא להא: **נוטלין לולב וכו׳.** (סוכה מ״ג א׳) במקדש נוטלין לולב כל שבעה ואפי׳ בשבת: **חבוט ערבה שבת מדחים.** (שם שם פ״ב): **מורביות**

מניחים. כה: כהו' ברכות וארוכות וגבוהות מעלסים. בפטירתן יפי לך מזבח מקלסים. כה: כהו' מודים ומיחלים ולא משנים. כלנו אנו ליה ועינינו ליה שונים. כה: כהו' יקב מחצביך סובבים ברעננה. רוננים אני והו הושיעה נא. כה: כהו' חיל זריזים משרתים במנוחה. קרבן שבת כפול עולה ומנחה. כה: כהו' לוייך על דוכנם להרבת. אומרים מזמור שיר ליום השבת. כה: כהו' נחומיך במצותיך תמיד ישתעשעון. רצם והחליצם בשובה ונחת ישעון. כה: כהו' שבות שבטי יעקב. תשוב ותשיב שבות אהלי יעקב. והושיעה נא:

(כהושעת שומרי מצות. וחכי ישועות. אל למושעות. והושיעה נא):

אני והו הושיעה נא: הושיעה את עמך וכו'

ערוגות הנהגות הושענא רבה הבושם

טעם למה מקיפין בהושענא רבה ז"פ. גם טעם למה שאומרים אני והו הושיעה נא:

כתב הלבוש וז"ל ביום השביעי מקיפין התיבה שבע פעמים זכר שהיו סובבים את המזבח בלולב וערבה ז"פ משום שמחת החג שנקרא זמן שמחה על כן אנו מקיפין את המגדל והס"ת עליו באמצע מזבח נ"ל משום שמחה ז"פ עכ"ל. ואבודרהם כתב שמקיפין ז' פעמים כנגד ז' רקיעים. ויש אומרים כנגד שבע פעמים שסבבו יריחו. ויש סמך לזה מהמסורה כי תמצא שני ואסובבה במסורה. ואלו הן. אקומה נא ואסובבה בעיר. ואסובבה את מזבחך ה'. כלומר כנגד שסבבתי עיר יריחו ז"פ אסובבה מזבחך. עכ"ל הכל בו: כתב הלבוש אומרים אני והו הושיעה נא ושם שני שמות משם של ע"ב היוצא מפסוקים של ויסע ויבא ויט (והנה הה"ר ולפ"ז צריך לומר וה"ו בלא א'. וכן במה שסיים אנ"י וה"ו בגימטריא אנא ה' מוכח כן. והוא מפרש"י ותוס' דף מ"ה. וכן מבואר ממ"ש בפירוש אנ"י וה"ו בגימטריא וכו'. ואבודרהם כתב דרמב"ם היה גורס והוא בא"ל"ף ופי' שרומז לפסוק אני אני הוא כו' שהבאיהו בזה ליגופה ע"כ. גם צ"ע דהא טעם שסיים הלבוש מדכתיב והוא אסור באזקים וה"כ תוס' וזה בא"ל"ף בירמיה מ' וי"ל פכ"ג) וה"ו הוא השם הראשון כי ג' פסוקים הללו בכל אחד יש ע"ב אותיות. והמקובלים קבלו שיש בהם שם המפורש

עיון תפלה

מוצא. משנה (שם מ"ה פ"א) מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (פירש הערוך ענפים גדולים של ערבה) ובאין וזוקפין אותם בצדי המזבח, ופירש מר זוטרא בגמ' על היסוד מנח להו: **ברכות וארוכות וגבוהות.** שם בגמרא תנא רכות וארוכות וגבוהות י"א אמה כדי שיהו נוחות ע"ג המזבח: **בפטירתן וכו'.** שם במשנה בשעת פטירתן מה הן אומרים יופי לך מזבח יופי לך מזבח: **מודים ומיחלים ולא משנים.** במשנה (שם נ"א פ"ב) כפי מסקנת הגמרא (שם נ"ג פ"ב) רבי יהודה אומר היו שונין ואומרים ואנו ליה מודים ועינינו ליה מיחלות. ומה שאמר ולא משנים פירוש ולא היו כופלים ליה וליה עינינו דזה אסור משום דהוי כמודים מודים ושמע שמע: **יקב מחצביך.** כנוי למזבח על שם הכתוב (ישעיה ה, ב) וגם יקב חצב בו, ובסוכה (מ"ט ע"א) לפי גי' הילקוט ישעיה רמז ת"א מגדל זה בית המקדש יקב זה מזבח וגם יקב אלו השיתין: **סובבים ברעננה.** מקיפים את מזבחך בענפי ערבות רעננים (שם מ"ה ע"א): **חיל זריזים.** הם הכהנים בבית המקדש דאמרינן בכמה דוכתי כהנים זריזין הן (שבת כ' ע"א ת"נ): **משרתים במנוחה.** עובדים עבודה ביום השבת שהוא יום המנוחה דהא עבודה דוחה שבת (סנהדרין ל"ה ע"א): **קרבן שבת כפול.** עובדים עבודת קרבן שבת שהוא כפול, ובשוחר טוב מזמור צ"ב כל פיסקא דשבת כפול לחם משנה שנאמר שני העמר לאחד קרבנה כפול שנאמר וביום השבת שני כבשים (ומנחתם שני עשרונים) עונשה כפול שנאמר מחלליה מות יומת שכרה כפול שנאמר וקראת לשבת ענג וגו' אז תתענג על ה' (בעוה"ב) והרכבתיך על במתי ארץ (בעוה"ז) אזהרותיה כפולות זכור ושמור מזמור כפול מזמור שיר ליום השבת: **לוייך על דוכנם.** העומדים שם להרבות שיר לפניך, מלה"כ (ישעיה כג, טז) הרבי שיר למען תזכרי: **נחומיך.** ישראל המנוחמים בך: **במצותיך תמיד ישתעשעון.** מלשון הכתוב (תהלים קיט, קמג) מצותיך שעשועי, ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי (שם שם, מז): **ורצם והחליצם.** לקוח מנוסח ברכת המזון לשבת רצה והחליצנו. ופעור החרוז הזה כן הושיענו אותם גם עכשו ורצם והחליצם וגו' אלא שהחליף סדר המלות לשמירת החרוזים:

של פ"ב שמות ע"ד זה אות ראשון של פסוק ראשון ואות אחרון של פסוק אמצעי ואות ראשון של פסוק אחרון וכן זה הסדר בכולם. נמצא שהשם הראשון הוא והו ו' מוסיף ה' אחרונה של הויה. ו' דוים, ואני הוא השם האמצעי של אלו השמות לפי חשבון זה. א' דיסבאל (כתב הא"ר המהני שאין זה אמצעי שזה תיבת אלהים. ועיינתי בפרש"י דסוכה דף מ"ה וכתב שהוא א' דמפרשים. והיינו ממש תיבת אלהים ושבע דומיא דע"ן ויו"ד. והיה נראה בעיני שיש פ"ס בלבוש. אך ראיתי שגם הב"י והאבודרהם ותויו"ט גם כהנו כלבוש. וצ"ע להשוות טעות בכולם עכ"ל) נו"ן ראשונה דהפסק (כתב הא"ר משום דבפסוק ויב"א שהוא אמצעי חשבינן הכל למפרע, וא"כ מסוף הפסוק הנו"ן ראשונה הוא תיבת אלהים ושבע עכ"ל) ויו"ד דקדים. ומה שמזכירין אלו השני שמות יותר מן האחרים. פ"ס עמו אני בצרה. ומקדימין שם אני קודם והו על שם הכתוב ואני בתוך הגולה והו"א אסור בזיקים כביכול. וגם אני והו בגמטריא אנא ה' עכ"ל. והתוס' יו"ט כתב שעושין משמות ע"ב שתי מערכות. א"כ השם ל"ו הוא הראשון ממערכה שניה ונמצא אני והו הם ראשונים לשתיהם המערכות. והקדים שם אני כשהוא ראשית המערכה שניה כדרך אני ראשון ואני אחרון ע"כ. וכ"ג בחזקוני ז"ל לפי שקרע משה המים בע"ב שמות. לכך בהושענות על המים מזכירים ממנו שתי תיבות הראשונות לשני אלין ונראה כאלו הוזכרו כולו (אליהו רבה):

בק"ק אומרים בהושענא רבה הושענות אלו על הסדר שנדפס כאן: למען אמתך. אבן שתיה. אום אני חומה. אדון המושיע. אדם ובהמה. אדמה מארר. למען איתן. כהושעת אלים. ואח"כ אומרים תתננו וכל ההושענות כמו שנדפס כאן. ובקראקא אין אומרים תתננו:

אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:

מיוסד ע"פ תשר"ק ושח"ם אלעזר חזק (והוא הקליר)

תִּתְּנֵנוּ לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה. תְּשִׁיבֵנוּ אֶל־הַחֶבֶל וְאֶל־הַנַּחֲלָה. תְּרוֹמְמֵנוּ לְמַעְלָה לְמָעְלָה. תְּקַבְּצֵנוּ לְבֵית הַתְּפִלָּה. תַּצִּיבֵנוּ כְּעֵץ עַל־פַּלְגֵי־מַיִם שְׁתוּלָה. תִּפְדֵּנוּ מִכָּל־נֶגַע וּמַחֲלָה. תְּעַטְּרֵנוּ בְּאַהֲבָה כְלוּלָה. תְּשַׂמְּחֵנוּ בְּבֵית הַתְּפִלָּה. תַּנְהִלֵנוּ עַל־מֵי מְנוּחוֹת סֶלָה. תְּמַלְּאֵנוּ חָכְמָה וְשִׂכְלָה. תַּלְבִּישֵׁנוּ עֹז וּגְדֻלָּה. תַּכְתִּירֵנוּ בְּכֶתֶר כְּלוּלָה. תְּיַשְּׁרֵנוּ בְּאֹרַח סְלוּלָה. תִּטָּעֵנוּ בְּיֹשֶׁר מְסִלָּה. תְּחָנֵּנוּ בְּרַחֲמִים וּבְחֶמְלָה. תַּזְכִּירֵנוּ בְּמִי

עיון תפלה

תתננו לשם. הפיוט הזה לא נהגו לאמרו בהרבה קהלות וגם רש"י בהלכ"י לא ביארו ואבארנו אף בעז"ה. והוא מיוסד ע"ס תשר"ק ולבסוף חתום אלעזר חזק: תתננו לשם ולתהלה. עפ"ה (דברים כו, יט) ולתתך וגו' לתהלה ולשם ולתפארת: תשיבנו אל החבל. כן הגיהו הרו"ה והריב"א על פי כת"י. והגאון ריעב"ץ ז"ל מקיים הגי' תשיתנו: אל החבל ואל הנחלה. עפ"ה (תהלים עח, נה) ויפילם בחבל נחלה: תקוממנו לכרם סגלה. עפ"ה (ישעיה ה, ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל ועפ"ה (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה מכל העמים. ופירוש כרם סגולה כרם שהוא סגולת כל הכרמים, ובגמ' (ב"ב ד"ב פ"א) פי' הרשב"ם יעשה לו סגולה אוצר: תציבנו. תטעכו, בלשון ארמית הפרש נצב כמו נטע בעברית, ומי האיש אשר נטע כרם (דברים כ, ו) ת"א די נציב כרמא: כעץ וגו'. עפ"ה (תהלים א, ג) והיה כעץ שתול על פלגי מים, והפייטן החליף זכר בנקבה לעוין הרוז: תעטרנו באהבה כלולה. עפ"ה (ירמיה ב, ב) זכרתי לך וגו' אהבת כלולתיך, והפייטן הינו מפרש כפירושם של המפרשים אהבת חופתך או התונתך אלא אהבתך הכלולה כלומר השלמה בלי החסרון. כמו כליל הוא (יחזקאל טז, יד) פאללקאממען. ושד"ל בפיוטיו לד 119 כותב שמצא בספרים רבים החרוז תעודדנו על כל אום להתחלה נוסד על המקרא (תהלים כ, ט) ואנחנו קמנו ונתעודד ומתורגם ואנחנא אזדקפנא ואתחילנן: תשמחנו וגו'. על שם הכתוב (ישעיה נו, ז) ושמחתים בבית תפלתי: תנהלנו וגו'. עפ"ה (תהלים כג, ב) על מי מנוחות ינהלני: בכתר כלולה. כתר הכלול בהדרו. והריעב"ץ ז"ל פירש כלולה כמו כלה, תעטרנו בכתרה של כלה: תישרנו בארח סלולה. עפ"ה (ישעיה מ, ג) ישרו בערבה מסלה לאלהינו: תטענו בישר מסלה. המסלה היא דרך סלולה המובלת לאיזה מקום, והנטיעה היא הקביעות באיזה מקום קבוע, וכמו בתפלת מוסף לשבת ותטענו בגבולנו, וכמו שנאמר (שמות טו, יז) תבאמו ותטעמו בהר נחלתך, וכשנבקש לנטוע אותנו באמצע הדרך — קללה היא ולא ברכה? לפיכך נראה בעיני שצ"ל תשענו והכ על החרוז הקודם, תישרנו ללכת בארח סלולה המובלת לאשרנו, ואם נטינו מן הדרך — תשענו ללכת בישר המסלה: תזכירנו במי זאת עולה. מן המדבר מתרפקת על דודה (שה"ש ח, ה), רוצה לומר תזכור אותנו

זאת עולה. תושיענו לקץ הגאלה. תהדרנו בזיו המולה*). תדביקנו כאזור חתולה. תגדלנו ביד הגדולה. תביאנו לביתך ברנה וצהלת. תאדרנו בישע וגילה. תאמצנו ברוח והצלה. תלבבנו בבנין עירך כבתחלה. תעוררנו לציון בשכלולה. תזכנו בנבנתה העיר על תלה. תרביצנו בששון וגילה. הושע נא: תחזקנו אלהי יעקב סלה. הושע נא:

חזן וקהל **אנא הושיעה נא:**

סימן א"ב

אנא אזון חין תאבי ישעך. בערבי נחל לשעשעך. והושיעה נא: **אנא** גאל כנת נטעך. דומה בטאטאך. והושיעה נא: **אנא** הבט לברית טבעך. ומחשכי ארץ בהטביעך. והושיעה נא: **אנא** זכר לנו אב ידעך. חסדך למו בהודיעך. והושיעה נא: **אנא** טהורי לב בהפליאך. יודע כי הוא פלאך. והושיעה נא:

*) דגש אחר שורוק (ירמיה יח, טז) גם המלה (יחזקאל א, כד).

עיון

אותנו לקול זכות לכתנו אחריך במדבר כמו שנאמר (ירמיה ב, ב) זכרתי לך וגו' לכתך אחרי במדבר, והפייטן נקט רישיה דקרא לשויין החרוז. ובשמות רבה פ"ב סי' ד' למה היה משה רודף למדבר לפי שראה שישראל נתעלו מן המדבר (מעלות לכתם אחר הקב"ה במדבר) המן והשלו והבאר והמשכן והשכינה כהונה ומלכות וענני כבוד (בשה"ש רבה פרשה ג' תורה ונבואה): תהדרנו בזיו המולה. תהדרנו ותפארנו בזיוה של חיות הקדש שנאמר בהם (יחזקאל א, כד) קול המולה כקול מחנה: תדביקנו כאזור חתולה. כאזור של חתולת ברושאים — שפרגאנד-האלבנד הינה, עש"ה (ירמיה יג, יא) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל: תאדרנו. תחזקנו ותפארם: תלבבנו. מלה"כ (שה"ש ד, ט) לבבתני אחותי כלה ופרש"י משכת את לבי אליך: תרביצנו במרעה שמן. עש"ה (תהלים כג, ב) בנאות דשא ירביצני ועש"ה (יחזקאל לד, יד) ומרעה שמן תרעינה: תחזקנו אלהי יעקב סלה. עש"ה (תהלים כ, ב) ישגבך שם אלהי יעקב:

פירש"י מכתב יד והגהות ממחזור ויטרי והערות:

אנא אזון חין תאבי ישעך. אזון תחנתם של ישראל שהם תאבים לישועתך: בערבי נחל. שלוקחין ערבי נחל כדי לשעשעך לשמחך, כמו ושעשע יונק (ישעיה יא, ח) ותרגם יונקא ויחייך: גאל כנת נטעך. ישראל שכתוב בהן (תהלים פ, טז) וכנה אשר נטעה ימינך: דומה בטאטאך. אומה הרשעה כדכתיב (ישעיה כא, יא) משא דומה אלי קורא משעיר, בטאטאך, כדכתיב (שם יד, כג) וטאטאתיה במטאטא

תפלה

השמד (במחזור ויטרי דרוך פורה בטאטאך עש"ה (שם סג, ג) פורה דרכתי לבדי, ר"ל טאטא אותם אל מקום אחד ודרכם שם כענבים בפורה, כדרך שנאמר (זכריה יד, ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה וגו' ויצא ה' ונלחם בגוים ההם): הבט לברית טבעך. זו ברית מילה שחתומה בבשרם של ישראל כחותם בטבעת: ומחשכי ארץ בהטביעך. עובדי האלילים שמחשיכין את העולם במעשיהם הרעים: כדכתיב (ישעיה כט, טו) והיה במחשך מעשיהם. בהטביעך, שעתיד הקב"ה להטביען בגיהנם על שלא קבלו ברית מילה כנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (שם ה, יד) ואין חק אלא תורה ומילה שנאמר (תהלים קה, י) ויעמידה ליעקב לחק וגו' (בשמות רבה פרשה י"ט סי' ד' וכן ישעיה אומר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק לעובדי האלילים שמבזים חק מילה שנאמר ויעמידה ליעקב לחק): זכר לנו אב ידעך. זה אברהם שהכירך בן ג' שנים (נדרים ל"ב ע"א. ולפירוש זה צריכים לקרא ידעך בבנין קל, וכן נקד הריב"א בסדור עבודת ישראל, וכ"ה בסיום לתפלת נעילה אב ידעך מנער על כונה זו. עיי"ש בפירוש הרוו"ה. אבל במחזור ויטרי נקוד כאן ידעך וכן נקד הרוו"ה בסדוריו ובמחזורו בבנין פיעל, ופירשו הריעב"ץ ובסדור דובר שלום שהודיע שבחך בעולם, וכמו שאז"ל (סוטה י, ע"ב) שהקרית לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב): חסדך למו בהודיעך. דכתיב (סוף מיכה) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם (שהודעת להם מדות חסדך ואמתך): טהורי לב בהפליאך. כשאתה מפליא נסים לאותן שהם טהורי לב יודע לכל העולם כי הוא פלאך (אבל עובדי האלילים רגילים לומר ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת) (דברים לב, כז):

אָנָּא כַּבִּיר כֹּחַ תְּדַלֵּנוּ יִשְׁעָךְ. לַאֲבוֹתֵינוּ כְּהִשָּׁבְעָךְ. והושיעה נא: אָנָּא מַלֵּא
מִשְׁאֲלוֹת עַם מְשַׁוְּעָךְ. נֶעֱקַד בְּהַר מוֹר כְּמוֹ שַׁוְּעָךְ. והושיעה נא: אָנָּא סַגֵּב
אֶשְׁלֵי נִטְעָךְ. עָרִיצִים בַּהֲנִיעָךְ. והושיעה נא: אָנָּא פְּתַח לָנוּ אוֹצְרוֹת רִבְעָךְ. צִיָּה
מֵהֶם בְּהַרְבִּיעָךְ. והושיעה נא: אָנָּא קוֹרְאֶיךָ אֶרֶץ בְּרוֹעֲעָךְ. רְעֵם כְּטוּב מִרְעָךְ.
והושיעה נא: אָנָּא שְׁעָרֶיךָ תַּעַל מִמַּשּׁוֹאָךְ. תֵּל תַּלְפִּיּוֹת בְּהַשִּׂיאָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

חזן וקהל אָנָּא אֵל נָא הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

ע"פ תשר"ק

אֵל נָא תָּעִינוּ כְּשֶׂה אוֹבֵד. שְׁמֵנוּ מִסִּפְרְךָ אַל תְּאַבֵּד. הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
אֵל נָא רְעֵה אֶת צֹאן הַהֲרֵגָה. קְצוּפָה וְעָלֶיךָ הֲרוּגָה. הו' וה"נ: אֵל נָא

פירוש רש"י מב"י והגהות מחז"נ

כביר כח תן ישעך. לישראל והושיעם מאויביהם (גם במחזור ויטרי ליתא תיבת לנו): לאבותינו כהשבעך. כאשר נשבעת לאבותינו בהר המוריה (ובמחזור ויטרי גרס לנו בהשפיעך): מלא משאלות עם משועך, נעקד בהר מור שועך — בהשועך. מלמד שהתפלל (יצחק) לפני הקב"ה שיזכור עקידתו בכל שעה שמתפללין לפניו (ושאר החרוז לגרסתו ולפירושו כך הוא, יצחק הנעקד בהר מור שוע אליך אז נאמר — מלא משאלות עם המשועים אליך בכל שעה שאתה נשוע מהם, והפייטן בנה בנין נפעל להורות על הקב"ה השומע את השועה, ובהכת"י היה כתוב בהושעך בחסרון יו"ד ואיננו מובן. ובפעלים מקבלים פעולת הפיעל מצאנו הרבה, כמו מהם נמלט רפאנו את בבל ולא נרפתה (ירמיה נא, ט), פתיתני ה' ואפת (שם כ, ז). וגרסתנו נעקד כמו בהר מור שועך פירושה כמו שנשא אליך הנעקד בהר המוריה. וי"ס שכתוב בהם נעקד בהר מור כמו שועך וכ"ה ני' הריטב"ץ, ובמחזור ויטרי נעקד בהר מור בשועך כלומר בשועו אליך, כמו ושמחתים בבית תפלתי (ישעיה נו, ז) שמתפללים בתוכו אני). [שגב אשלי נטעך. הגן את ישראל שהם הנטע שלך דכתיב (תהלים פ, טז) וכנה אשר נטעה ימינך, אשלי לשון אילנות כמו ויטע אשל (בראשית כא, לג). ר' הירץ טריוש בפירושו לסדור כל בו]: עריצים בהניעך. עובדי האלילים ינועו כשכור (ואולי צ"ל עריצים בהענך עפ"ה (ישעיה כה, ה) זמיר עריצים יענה מלשון הכנעה, כמו (שמות י, ג) עד מתי מאנת לענות מפני. ויהיה בהענה תחת בהענותך): פתח לנו אוצרות רבעך. אוצרות גשמים כדגרסינן (תענית ו' ע"א) שלש רביעות: ציה מהם בהרביעך. להכי קרי המטר רביעה על שם שמרביע הגשם את הארץ ומולידה כדכתיב (ישעיה נה, י) כי כאשר ירד הגשם והשלג וגו' כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וגו' (ובמחזור ויטרי פתח אוצרות רבעך ציה בהרביעך. והחרוז הזה נוסד על לשון הכתוב (דברים כח, יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' לתת מטר ארצך וגו', וציה כנוי לארץ עיפה בלי מים): [קוראיך ארץ ברועעך. עתיד הקב"ה לרועע את הארץ בקומו למשפט עם כל רשעי הארץ כמ"ש (ישעיה כד, יט) רוע התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ וגו'. ועל העת ההיא אנו מבקשים שירעה עדי הצאן הקוראים בשמו — בטוב מרעהו כמו שנאמר (יחזקאל לד, יד) במרעה טוב ארעה אותם]: שעריך תעל. מאותה טביעה דכתיב (איכה ב, ט) טבעו בארץ שעריה: ממשואך. כמו הרימה פעמיך למשואות נצח (שממות עולם): תל תלפיות. זה בית המקדש שכל פיות פונות שם להתפלל (ברכות ל' ע"א): [בהשיאך. כאשר תנשאהו למעלה לע"ל. ובמחזור ויטרי גרס בהודיעך. כלומר בהודיעך שיבו בכל העולם]:

אל נא תעינו כשה אובד. תעינו בין האומות בגלות כשה שנאבד מן העדר ותועה בשדה. תעינו לשון גלות הוא (כמו (בראשית כ, יג) ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי): שמנו מספרך אל תאבד. ששמך משותף בשמנו. משל למלך שהיה לו מפתח של פלמנטר קטנה אמר המלך אם מניחה אני כמות שהיא הרי אבודה אלא הריני עושה לה שלשלת שאם אבדה תהא השלשלת מוכחת עליה, כך אמר הקב"ה אם מניח אני את ישראל כמות שהן יהיו נבלעין בין האומות אלא אני משתף שמי בהן והם חיים, וזהו שאמר יהושע (יהושע ז, ט) ומה תעשה לשמך הגדול וסמיך ליה ויאמר ה' אל יהושע קום לך — קם לך הוא דאדכרת (בכת"י שלפני אמר רב חסדא קם לך ובירושלמי תענית פרק ב' הלכה ו' ששם מקור המאמר ליתא) השם הגדול שהזכרת הוא עומד לך שאלמלא שמי משותף בשמכם לא נשתייר שריד ופליט (ור' יוחנן טריוש בקמחא דאבישונא למחזור בני רומא גורס גם מחזורים ישנים שמנו משמך אל האבד, וכן הביא ר' הירץ טריוש בפירושו לסדור כל בו): רעה את צאן ההרגה. אלו ישראל שנקראו צאן ההרגה (זכריה יא, ד). קצופה. שאוה"ע מכעיסים אותה: ועליך הרוגה. שנאמר (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום:

צֹאנְךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ. פְּעֻלָּתְךָ וְרַעְיָתֶךָ. הו׳ והו״נ: אֵל נָא עֲנִיֵּי הַצֹּאן. שִׂיחָם עֲנֵה בְּעֵת רָצוֹן. הו׳ והו״נ: אֵל נָא נוֹשְׂאֵי לְךָ עַיִן. מִתְקוֹמְמֶיךָ יִהְיוּ כְּאָיִן. הו׳ והו״נ: אֵל נָא לִמְנַסְּכֵי לְךָ מַיִם. בְּמִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה יִשְׁאֲבוּן מַיִם. הו׳ והו״נ: אֵל נָא יַעֲלוּ לְצִיּוֹן מוֹשִׁיעִים. טְפוּלִים בְּךָ וּבְשִׁמְךָ נוֹשָׁעִים. הו׳ והו״נ: אֵל נָא חֲמוּץ בְּגָדִים. זְעוֹם לְנַעֵר כָּל בּוֹגְדִים. הו׳ והו״נ: אֵל נָא וְזָכוֹר תִּזְכּוֹר. הַנְּכוּרֵי בְּלֶתֶךְ וְכוֹר. הו׳ והו״נ: אֵל נָא דּוֹרְשֶׁיךָ בְּעַנְפֵי עֲרָבוֹת. גְּעִיָּם שְׁעֵה מֵעֲרָבוֹת. הו׳ והו״נ: אֵל נָא בָּרֵךְ בְּעִטּוּר שָׁנָה. אֲמָרֵי רְצֵה בִּפְלוּלֵי בְּיוֹם הוֹשַׁעְנָא. הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

חזן וקהל אָנָּא אֵל נָא הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:

ע״פ תשר״ק ברלת וע״פ א״ב בסוגר כלשון המקרא.

לְמַעַן תָּמִים בְּדוֹרוֹתָיו. הַנִּמְלָט בְּרוֹב צִדְקוֹתָיו. מֻצָּל מִשֶּׁטֶף בְּבֹא מַבּוּל מַיִם. לְאֹם אֲנִי חוֹמָה. הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה: לְמַעַן שָׁלֵם בְּכָל מַעֲשִׂים. הַמְנֻסֶּה בַּעֲשָׂרָה נִסִּים. כְּשַׂר מַלְאָכִים נָם יֻקַּח נָא מְעַט־

פירוש רש״י מכ״י ומחז״ו

צאנך וצאן מרעיתך. שנאמר (יחזקאל לד, לא) ואתן צאני צאן מרעיתי (פעמים צאנך ופעמים צאן מרעיתך, כשאין ישראל עושים רצ״מ הם צאנו של הקב״ה שנמסרו לרועה, וכשעושים רצ״מ הם צאן מרעיתו שהוא בעצמו רועה אותם ולא מסרם לרועה, ולפיכך אנו מתפללים בתפלת שמונה עשרה ומלוך עלינו אתה ה׳ לבדך. והריב״א בסדור עבודת ישראל מחק בחנם את הוי״ו של וצאן): עניי הצאן. אלו ישראל שהם בגלות (עפ״ה (זכריה יא, ז) לכן עניי הצאן): שיחם ענה בעת רצון. כמו שנאמר (תהלים סט, יד) ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון: נושאי לך עין. שנושאים לך עין בתפלה כדכתיב (תהלים קכג, א) אליך נשאתי את עיני וגו׳: מתקוממיהם יהיו באין. שונאיהם כמו (תהלים יז, ז) ממתקוממים בימינך (וכ״ה במחזור רומא מתקוממיהם, ובמחזור ויטרי גרס כאן נושאי לך עינים ממעיני הישועה ישאבון מים): למנסכי לך מים. שבחג היו מנסכים נסוך המים (סוכה מ״ח ע״א): ממעיני הישועה ישאבון מים. כדכתיב (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (נ״ל כממעיני בכ״ף לפי סדר התשר״ק. וכ״ה בכדורינו ובמחזור רומא. ובמחזור ויטרי גרס למנסכי לך מים כל צריהם יהיו באין, על שם הכתוב (ישעיה לד, יב) וכל שריה יהיו אפס): יעלו לציון מושיעים. אלו שני משיחים (סוכה נ״ב ע״א) שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון (סוף עובדיה): טפולים — ובשמך נושעים. אלו ישראל שטפולים ודבקים בהקב״ה ובשמו נושעים כדכתיב (ישעיה מה, יז) ישראל נושע בה׳ (ור׳ יוחנן טריוש בפירושו למחזור רומא מביא המקרא (דברים לג, כט) עם נושע בה׳. ושם הגירסא טפולים בשמך ובך נושעים. ובמחזור ויטרי גרס טפולים — ובך נושעים): חמוץ בגדים. דכתיב מי זה בא מאדום חמוץ בגדים (ישעיה סג, א): זעום לנער בוגדים. רשעים, דכתיב (איוב לח, יג) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (גם במחזור ויטרי ליתא לתיבת כל): וזכור תזכור. לכך אומר כפול אחד כנגד הארץ ואחד כנגד ישראל כדכתיב (ויקרא כו, מב) ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור: הנכורי בלתך וכור. אלו ישראל שכתוב בהם (הושע ג, ב) וָאֶכְּרֶהָ לי (מחמ״כ) וגו׳ וחמר שעורים (הוא כור) ולתך שעורים (חצי כור. ובמחזור רומא המבורים, ובמחזור ויטרי הנבורים): דורשיך בענפי ערבות. שדורשים אותך בתפלה עם ענפי ערבות: געים שעה מערבות. צעקת תפלתם כמו אם יגעה שור על בלילו (איוב ו, ה). (ובמחזור רומא גַּעְיָתָם): ברך בעטור שנה. שתעטר שנה זו בכל מיני ברכות (מלשון הכתוב (תהלים סה, יב) עִטַּרְתָּ שנת טובתך. ובמחזור חמא ברך עטור שנה, אִמְרֵי בִּפְלָלֵי שעה נא ביום הושענא. ובמחזור ויטרי ברך בעטור שנה אומרי בפלולם שעה נא. ובסדור הריעב״ץ אִמְרֵי רְצֵה בפלולי ביום הושענא):

למען תמים בדורותיו. זה נח: הנמלט ברוב צדקותיו (מן המבול) שנאמר (בראשית ז, א) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה: לאום אני חומה. לכך נקרא לאום אני חומה נגד תיבת נח שהגינה על נח כספינה שמגינה מגלי הים דכתיב ויסגור ה׳ בעדו ות״א ואגין ה׳ (שם שם, טז). ענין אחר לומר לך כשם שהגין על ישראל בים דכתיב והמים להם חומה וכמו שהגנת על נח כן תגן עתה עלינו שנאמר על ישראל אני חומה (שה״ש ח, י): למען שלם. זה אברהם שנאמר (בראשית יז, א) התהלך לפני והיה תמים: כשר. כמו אשורנו (במדבר כג, ט) כשראה מלאכים דכתיב וירא והנה שלשה אנשים (בראשית

יח

מים. לברה כחמה. הו' וה"נ אבינו אתה: למען רך ויחיד נתעט פרי למאה. זעק
איה השה לעולה. בשרוהו עבדיו מצאנו מים. לגולה וסורה. הו' וה"נ אבינו אתה:
למען קדם שאת ברכה. הנשטם ולשמך חכה. מיחם במקלות בשקתות המים.
לדמתה לתמר. הו' וה"נ אבינו אתה: למען צדק היות לך לכהן. כחתן פאר
יכהן. מנסה במסה במי מריבת מים. להר הטוב. הו' וה"נ אבינו אתה: למען
פאר היות גביר לאחיו. יהודה אשר גבר באחיו. מספר רבע מדליו יזל מים.
ולא לנו כי אם למענך. הו' וה"נ אבינו אתה: למען עניו מכל ונאמן. אשר בצדקו

פירוש רש"י מכ"י ומחז"ו

יח, ב): **לברה כחמה.** למען אברהם שבררת אותו והיה מומן שאמרת לו התהלך לפני והיה תמים וזכות אותה ברירות שהיה נקי כחמה כלומר שקיים דבריך מיד כדכתיב בעצם היום הזה נמול אברהם וכתיב והוא יושב פתח האהל כחם היום: **למען רך ויחיד.** זה יצחק דכתיב את בנך את יחידך שהיה יחיד לאמו: [**נתעט פרי למאה.** שהוא פרי אשר עמל כעץ למאה שנה שנאמר (בראשית כא, ה) ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו, וכה"ג מלה"כ (שה"ש ב, יג) התאנה חנטה פגיה]: **זעק לפני אביו איה השה לעולה** (ובמחזור ויטרי צעק): [**בשרוהו עבדיו מצאנו מים.** (בראשית כו, לב)]: **לגולה וסורה.** לאחר שגלה וסר מאבימלך כדכתיב (שם שם, טז) לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד, וכתיב וילך משם ויחן בנחל גרר, כשם ששמעת תפלתו כך תשמע תפלת עדתך שהיא גולה וסורה בין האומות: **למען קדם שאת ברכה.** שקידם מטעמים לפני אביו כדי שיברכהו: **הנשטם ולשמך חכה.** דכתיב (שם כז, מא) וישטם עשו את יעקב על כל זאת חכה לשמך שתוחלתו היתה על שמך: **פצל ברהטים.** כדכתיב (שם ל, לח) ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים (פלא. ובכל הספרים מיחם במקלות בשקתות המים. ובמחזור ויטרי ליחם): **לדמתה לתמר.** מה תמר אין לו אלא לב אחד (בב"ר ריש פמ"א ובבמד"ר ריש פ"ג ובשוח"ט מזמור צ"ב מה התמרה הזו לבה מכוון למעלה כך ישראל לבם מכוון לאביהם שבשמים, ומאמרו של רש"י „אין לו אלא לב אחד" לא מצאתי) כך יעקב היה לפני הקב"ה „בלב אחד" וכך ישראל נמשלו לתמר שנאמר (שה"ש ז, ח) זאת קומתך דמתה לתמר, וכשם שהגנת ליעקב מפני עשו לפי שהיה לפניך כתמר בלב אחד כן תגן על עדתך שהן כתמר שאין להם אלא לב אחד דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: וגם נדרש בפסחים (נו ע"א) כשבירך יעקב את בניו ענו לו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד: **למען צדק היות לך לכהן.** זה לוי שיצא ממנו אהרן שהיה כחתן יכהן פאר: [**מנסה במסה במי מריבת מים.** זה כאמר בשבט לוי (דברים לג, ח) אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה]: **להר הטוב.** זה בית המקדש שנאמר בו (שם ג, כה) ההר הטוב הזה, לכך יסד ההר הטוב כנגד מריבת מים שנאמר שם (שמות יז, ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב (חסרון הנכר יש כאן, ואפשר להשלים כך, ובבית המקדש הוא אומר (זכריה יד, ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (סמוך להר הבית) ונבקע הר הזיתים וגו', וכמו שמעמידתו על הצור נבקע הצור ויצאו מים חיים, כן מעמידתו על הר הזיתים יבקע ההר ויצאו ממנו מים חיים (שם שם, ח) עיי"ש רש"י, וכשם ששמעת צעקת משה בחורב ליתן מים לעדה כן תשמע צעקתנו להר הטוב שתבנהו במהרה בימינו: **למען פאר היות גביר לאחיו.** זה יהודה שגבר באחיו דכתיב (דה"א ה, ב) כי יהודה גבר באחיו: [**מספר רבע.** הנכון בכונת הפייטן כמו שאמרו רבותינו (נדה ל"א ע"א) מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעותיהם של ישראל מתי תבא טפה שהצדיק נולד ממנה וכאן ישב הקב"ה והמתין על מעשה יהודה ותמר (כדאמר ר' יוחנן בב"ר ספ"ה סי' ח' בקש יהודה לעבור על בית תמר וזמן לו הקב"ה מלאך וכו' ויט אליה אל הדרך בע"כ שלא בטובתו) כדי להוציא מהם מלכות בית דוד המדת כל ישראל וכדאמרי' (סוטה י' ע"ב) יצתה בת קול ואמרה ממני יצאו הדברים כבושים, וזהו שאמר הפייטן מספר רובע הקב"ה ספר רביעותיו של יהודה כדי להזיל מים מדליו וכמו שתרגם אונקלוס על מקרא זה (במדבר כד, ז) יסגי מלכא דיתרבא מבנוהי, ולפי שהיה מנהגם למשוח את המלכים על המעין כדתניא (הוריות י"ב ע"א) לפיכך המשיל את המלוכה במים]: **לא לנו כי אם למענך.** לפי שדבר מענין מלוכה דכתיב (ש"א ח, ה ו) שימה [תנה] לנו מלך לשפטנו לכך אמר לא לנו המלוכה כי אם למענך עשה, שלך היא המלוכה (ראשי הבתים של פיוט הזה הולכים בסדר תשר"ק וסופיהם בסדר אל"ף בי"ת, וכאן לוי"ו אנו צריכים? וכבר עמד ע"ז הריעב"ץ ז"ל בסדור, והנסחת הרוו"ה והריב"א בסדור עבודת ישראל **לוא** בוי"ו באמצע לא נראית בעיני. אבל האמת כגרסת המחזור ויטרי ולא לנו בוי"ו וכ"ה במחזור רומא): **למען עניו מכל ונאמן.** זה משה שנאמר (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאד מכל האדם, בכל ביתי נאמן הוא: **אשר בצדקו**

כלכל המן. משוך לגואל ומשוי ממים. לזאת הנשקפה. הו' וה"נ אבינו אתה: למען שמתו כמלאכי מרומים. הלובש אורים ותמים. מצוה לבא במקדש בקדוש ידים ורגלים ורחיצת מים. לחולת אהבה. הו' וה"נ אבינו אתה: למען נביאה מחולת מחנים. לבמהי לב הושמה עינים. לרגלה רצה עלות וירדת באר מים. לטובו אהליו. הו' וה"נ אבינו אתה: למען משרת לא־מש מאהל. ורוח הקדש עליו אהל. בעברו בירדן נכרתו המים. ליפה וברה. הו' וה"נ אבינו אתה: למען לכד ראות לטובה אות. זעק איה נפלאות. מצה טל מגזה

פירוש רש"י מכ"י ומחז"ו

בלכל המן. שבזכותו ירד המן לישראל (תענית ט' ע"א): משוך לגואל. לפדות לישראל [ואמר משוך שנמשך בעל כרחו שלא רצה לילך לפי שראה שאין הגאולה היא שלמה שהרי שמע מפי הקב"ה אשר אהיה עמהם בשעבוד שאר מלכיות, נפיק רצה שיגמרו ישראל את כל שעבודם במצרים כדי שלא יצטרכו להשתעבד עוד לעולם ותהיה גאולתם שלמה. ולזה אמר משה להקב"ה (שמות ד, יג) בי ה' שלח נא ביד תשלח ואמרו רבותינו בפרקי ר' אליעזר פרק מ' ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלוח והוא אליהו שנאמר (סוף מלאכי) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, ובתרגום יונתן ביד פינחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא, כלומר המתן להם עד שיגמרו כל שעבודם ואז תביא להם את הגואל האחרון]: משוי ממים. שנאמר (שמות ב, י) כי מן המים משיתיהו: לזאת הנשקפה. זו כנסת ישראל שנשקפה במים דכתיב ונשקפה על פני הישימון (במדבר כא, כ) ולמעלה כתיב ומשם בארה היא הבאר [אשר אמר ה' להם כו' ואתנה להם מים]: למען שמתו כמלאכי מרומים. זה אהרן דכתיב (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא: מצוה לבא למקדש בקדוש דם ושמן ורחיצת מים. בקדוש דם, דכתיב (שמות כט, כ) ושחטת את האיל ולקחת מדמו ונתתה על תנוך אזן אהרן ועל תנוך אזן בניו הימנית. ושמן, דכתיב (שם שם, כא) ומשמן המשחה והזית על אהרן ועל בגדיו וגו'. ורחיצת מים, דכתיב (שם ל, כ) בבואם אל אהל מועד ירחצו מים (ובסדורינו הגירסא בקדוש ידים ורגלים ורחיצת מים. ובסדור כל בו עם פירוש ר' הערץ שריוש בקידוש ידים ורחיצת מים. ובמחזור לבני רומא לבא במקדש ברחיצת מים. ובמחזור ויטרי — מצוה להביא לבית קדשי הקדשים דם ושמן ברחיצת מים, וז"ע): לחולת אהבה. לכנסת ישראל שהיא חולת אהבה בגלות על הריסות בית המקדש שכתוב בו (תהלים פד, ב) מה ידידות משכנותיך, וכתיב ה' אהבתי מעון ביתך (שם כו, ח): למען נביאה מחולת מחנים. זו מרים שיצאה בתפים ובמחולות (ואחריה יצאו כל מחנות הנשים (שמות טו, כ), והוא עפ"ה (שה"ש ז, א) מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים): לבמהי לב. (במחזור ויטרי לתמהי לב) הושמה עינים. שנחשבת מן הרועים דכתיב (זכריה יא, ח) ואכחיד את שלשת הרועים דהיינו משה ואהרן ומרים (תענית ט' ע"א): לרגלה רצה. שבזכותה נתנה באר לישראל (בכל הספרים עלות וירדה, ובמחזור ויטרי ועלהה וירדה): לטובו אהליו, לישראל שנאמר בהם (במדבר כד, ה) מה טובו אהליך יעקב. לכך סמך אהליו לבאר שכל נשיא היה מושך הבאר לאהליו שנאמר (שם כא, יח) במחוקק במשענתם (כ"ה במדב"ר פרשה י"ט סי' כ"ו): למען משרת. זה יהושע משרת משה דכתיב (שמות לג, יא) ומשרתו יהושע בן נון: ורוח הקדש עליו אהל. שערתה עליו רוה"ק, אהל לשון אורה כמו (איוב כט, ג) בהלו נרו עלי ראשי וכתיב (תהלים יט, ה) לשמש שם אהל בהם (ובמחזור ויטרי גרס ורוח חכמה עליו אהל, שמרע"ה הופיע עליו רוח חכמה כמו שנאמר (דברים לד, ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך וגו'): בעברו בירדן. שקרע הקדוש ברוך הוא את הירדן לפניו: ליונה תמה (כן גרס גם במחזור ויטרי ובמחזור רומא). זו כנסת ישראל (שנמשלה ליונה, שבת מ"ט ע"א): למען לכד ראות לטובה אות. (כן מנוקד גם במחזור ויטרי ובמחזור רומא בחיר"ק הלמ"ד, ובמחזור ויטרי ליתא תיבת ראות). זה גדעון דכתיב (שופטים ו, לט) יהי נא חרב אל הגזה לבדה (הפייטן מפרש שיש הבדל גדול בין האות הראשון אשר שאל מהקב"ה (שם שם, יז) ועשית לי אות שאתה מדבר עמי, ובין שני האותות האחרונים. האות הראשון שאל לו לעצמו ברצותו להבחן שה' צבאות מדבר עמו ולא דמיון כזב הוא, וע"ז הראהו הקב"ה את האות בקרבנו. וכשהאמין כבר שהוא שליח מאת השי"ת להושיע את ישראל שלח לקבץ אליו את אנשי החיל ואז בקש עוד שני האותות בגזת הצמר לא בשביל עצמו כי אם בשביל ישראל כדי שיאמינו בשליחותו ויחרפו את נפשם במלחמה. וזהו שאמר הפייטן לכד להנשי חילו ראות במעשה גזת הצמר לטובה אות, שהגזה משל לישראל שהם כרחל לפני גוזזיה נאלמה, והטל משל אל השפע שיורד מן השמים לרוות את הארץ. והנה האות הראשון לא היה בו כדי להפיס דעתן של ישראל לראות השגחת ה' עליהם בפרט, כי היה אפשר לבארו

של

כְּלֹא הַסֵּפֶל מַיִם. לְכַלַּת לְבָנוֹן. הו' וה'נ אבינו אתה: לְמַעַן כְּלוּלֵי עֲשׂוֹת מִלְחַמְתֶּךָ. אֲשֶׁר בְּיָדָם תַּתָּה יְשׁוּעָתֶךָ. צְרוּפֵי מִגּוֹי בְּלָקְקָם בְּיָדָם מַיִם. לְלֹא בָּגְדוּ בָךְ. הו' וה'נ אבינו אתה: לְמַעַן יָחִיד צוֹרְרִים דָּשׁ. אֲשֶׁר מֵרֶחֶם לְנָזִיר הַקֹּדֶשׁ. מִמַּכְתֵּשׁ לֶחִי הִבְקַעְתָּ לוֹ מַיִם. לְמַעַן שֵׁם קָדְשֶׁךָ. הו' וה'נ אבינו אתה: לְמַעַן טוֹב הוֹלֵךְ וְגָדֵל. אֲשֶׁר מֵעֹשֶׁק עֵדָה חִיֵּל. בְּשׁוּב עָם מֵחֵטְא צִוָּה שְׁאָב־מַיִם. לְנָאוָה כִּירוּשָׁלָיִם. הו' וה'נ אבינו אתה: לְמַעַן חִיךְ מְכַרְכֵּר בְּשִׁיר. הַמְלַמֵּד תּוֹרָה בְּכָל־כְּלֵי שִׁיר.

פירוש רש"י מכ"י ומחז"ו

על פי חקי הטבע הכוללים, שטבע הגזה לספוג את הטל ולהחזיקו בתוכו זמן הרבה, וטבע הטל היורד על הארץ להתנדף באויר כעלות השחר. ומסרת גדעון באות הזה היתה רק להראות לישראל אות ודוגמא שככה ימותו חלב אנשי מלחמתם ושפע עמים יינקו. וכדי לחזק את לבם בהשגחת ה' הפרטית בקש אות שני, שהוא מהפך גידול הטבע, ולפיכך הביא רש"י ז"ל את המקרא של האות השני יהי נא חרב אל הגזה לבדה שהוא עקר האות): זעק איה נפלאות. דכתיב (שופטים ו, יג) ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו: מץ טל מגזה. (כ"ה גם גרסת בני רומא), דכתיב (שם שם, לח) וימץ טל מן הגזה: לכלת לבנון. זו כנסת ישראל, ולפי שהזכיר למעלה לטובה אות לכך סדר כנגדה לכלת לבנון שכמו כן היו עושים ישראל אות וסימן אם ילבינו עונותיהם (בלשון של זהורית. ורמז לאמרם ביומא ל"ט ע"ב למה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל. ודברי רש"י הללו מורים כפירושי לעיל שהאות הראשון של הגזה היה לאות ולסימן לישראל שיינקו שפע עמים): למען כלולים (כ"ה גם במחזור ויטרי בלשון נפרד) עשות מלחמתך. אלו שלש מאות המלקקים בידם אל פיהם שלא להשתחוות לעבודה זרה (ובדפוסים פרש"י שפסל את הכורעים לפי שכך הם למודים לכרוע לע"ז): [תתה ישועתך. במחזור ויטרי תשועתך: צרופי מגוי. במחזור ויטרי צרופי מבין]. ולכך סדר ללא בגדו בך כנגד המלקקים בידם לפי שגם הם לא בגדו בהקב"ה ולכך היתה תשועה על ידם: למען יחיד צוררים דש. זה שמשון שהיה מכלה את הפלשתים (והיה יחיד לדורו, ואמר דש עש"ה (שם ח, ז) ודשתי את בשרכם): אשר מרחם לנזיר הקדש. דכתיב (שם יג, ה) כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן: ממכתש לחי הבקעת לו מים. זהו הנאמר בלחי החמור שנאמר (שם טו, יט) ויבקע אלהים את המכתש: למי זאת עולה. זו כנסת ישראל (דכתיב בה (שה"ש ח, ה) מי זאת עולה מן המדבר), ולכך סמך למי זאת עולה גבי שמשון לפי שכתוב בו כשבישר המלאך לאביו ואם תעשה עולה לה' תעלנה: למען טוב הולך וגדל. זה שמואל דכתיב (ש"א ב, כו) והנער שמואל הולך וגדל וטוב: אשר מעקשות (במחזור ויטרי גרס מעקשיות) לב (ובמחזור רומא אשר מעשק) עדה חיל (במחזור רומא מחיל). שהיה מחזק את לב ישראל (מחטא) שעשו תשובה דכתיב (שם ז, ג) ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה': בשוב עם מחטא (כ"ה גם במחזור ויטרי). שעשו תשובה שנאמר וילוו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לה': צוה שאב מים (במחזור ויטרי צו לשאב מים). שנאמר וישאבו מים וישפכו לפני ה' ופירשו שם מהו וישפכו ששפכו לב כמים בתשובה (שם הביא רש"י דבר זה מתרגום יונתן): לנאוה בירושלם. זו כנסת ישראל (דכתיב בה (שה"ש ו, ד) נאוה כירושלם). ולכך הזכיר ירושלם כנגד אותו מעשה לפי שבאותו זמן נבחרה ירושלם (אחר חרבן שילה ע"י פלשתים) כמו שמצינו ויטש משכן שילו (תהלים עח, ס) וכתיב בתריה ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב ויבן כמו רמים מקדשו: למען חיך מכרכר בשיר. זה דוד דכתיב (ש"ב ו, יד) ודוד מכרכר בכל עז (ודרשו רבותינו במדב"ר פ"ד סי' כ' מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו ומטפח ואומר כירי רם, מזה למד הפייטן שהכרכור היה בפה, ולזה אמר חיך מכרכר כד"א (שה"ש ה, טז) חכו ממתקים על הקול הנעים. וממה שאנו רואים שדרך המחזור ויטרי לכתוב שתי יודי"ן כשהיו"ד נקראת במבטא וכאן לא כתב אלא יו"ד אחת, נראה שגם הוא קרא חיך ביו"ד נסתרת). ויש אומרים חיך לשון צחוק כמו ותצחק שרה (בראשית יח, יב) ת"א וחייכת שרה, ותרגום מכרכר מחייך (אין כונתו שהתרגום אשר לפנינו תרגם מחייך, שהרי בכל התרגומים כתוב משבח וכן הביא הרד"ק בשם יונתן אלא ר"ל שהפייטן יתרגם מלת מכרכר מחייך ולפיכך קרא לדוד חיך): המלמד הורה בכל כלי שיר. כדאמר (ברכות ג' ע"ב) כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד שהיה מנגן מאליו וכו' מיד היה עומד ועוסק בתורה (אפשר שלדעת הפייטן היה לדוד כלי שיר אחד הנקרא כבוד, וזהו שאמר (תהלים ל, יג) למען יזמרך כבוד ולא ידם, וכן (שם סו, ב) שימו כבוד תהלתו, פירוש יחדו את כלי השיר כבוד אל תהלת ה'. ודוד השתמש בשלשה מיני כלי שיר להעיר אותו משנתו לעסוק בתורה, כמו שנאמר (שם נז, ט) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר,

מְנַסֵּךְ לְפָנָיו כְּתָאֵב שְׁתוֹת מָיִם: לְשָׂמוּ בְךָ סִבְרָם. הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן זָךְ
עָלָה בַסְּעָרָה. הַמְקַנֵּא וּמֵשִׁיב עֶבְרָה. לְפִלּוּלוֹ יָרְדָה אֵשׁ וְלִחֲכָה עָפָר וּמַיִם.
לְעֵינֶיהָ בְּרֵכוֹת. הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן וְשֵׁרֵת בֶּאֱמֶת לְרַבּוֹ. פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחוֹ
נֶאֱצַל בּוֹ. בְּקַחְתּוֹ מְנַגֵּן נִתְמַלְּאוּ גֵבִים מָיִם. לְפָצוּ מִי כָמֹכָה. הו' וה"נ אבינו אתה:
לְמַעַן הַדָּר עֲשׂוֹת רְצוֹנֶךְ. הַמַּבְרִיחַ תְּשׁוּבָה לְצֹאנֶךְ. אָז בְּבוֹא מְחָרֵף סָתַם

פירוש רש"י

ולדעת הראב"ע והרד"ק בריש מזמור כ"ב שאילת השחר הוא שם כלי שיר הזכיר כאן גם את הכלי הזה ופירוש איילת שחר אתעוררה משנתי ע"י כלי השחר, ולפי הראב"ע שהפעל איילה עומד כמו העירה והקיצה למשפטי (תהלים לה, כג), ועל"פ הזכיר כאן שלשה כלי שיר אשר השתמשו בהם לתעוררתו ללמוד תורה, ועל המספר שלשה נופל הלשון בל כמו"ש הגאון מלבי"ם בהתורה והמצוה ויקרא סי' קל"ז בשם הראשונים, וכ"כ הגאון ר' יהודה מוסקאטי בספרו נפוצות יהודה דרוש כ"ז „כתב הפילוסוף בראשון מספר השמים לא תצדק מלת כל על פחות משלשה" עיי"ש. וכ"כ ר' שמואל ארקוואלטי בספרו ערוגות הבשם פרק ס', וכ"כ הכסף משנה בפרק ו' מיסודי התורה ה"ט, וכ"כ הרמב"ן בספר הזכות סופ"ב דמכות, וכ"כ הראנ"ח בדרושיו הכהן אמרי שפר פ' חיי שרה, וכ"כ הגאון בעל סדר הדורות חלק ב' אות יו"ד בערך יוסי בן יועזר עיי"ש. ולזה אמר הפייטן המלמד תורה בכל כלי שיר): מנסך לפניך (במחזור ויטרי לפניו) כתאב שתות מים. דכתיב (ש"ב כג, טו) ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם וכתיב (שם) ולא אבה לשתותם ויסך אותם לה'. באגדה דשמואל (מדרש שמואל פרשה כ') מפרש שאינו מדבר אלא בדברי תורה, מי ישקני מים ואין מים אלא תורה כלומר מי יאמר לי מאותן הלכות של בית לחם שעם היו יושבין סנהדרין (עיי"ש בענין אחר): לשמו בך סברם. אלו ישראל ששמו בטחונם בהקב"ה. לפיכך חבר חרוז זה כנגד מעשה דוד שאמר (תהלים קמו, ה) אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו (ובמחזור ויטרי גרס תחת זה לסגולה מעמים עמ"ה (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה מכל העמים): למען זך עלה בסערה. זה אליהו שנאמר (מ"ב ב, יא) ויעל אליהו בסערה השמים (וקראו זך שהזדכך חמרו ושב להיות רוחני ועלה בגופו השמימה, ותלמידי אלישע לא ידעו מזה וחשבו שגופו נשאר בארץ ואך נשמתו עלתה השמימה ולפיכך הלכו לבקשו ולא מצאוהו): המקנא ומשיב (במחזור ויטרי ומשכך) עברה. דכתיב (מ"א יט, י) קנא קנאתי לה' (ופינחס זה אליהו ובפינחס נאמר (במדבר כה, יא) השיב את חמתי מעל בני ישראל): לפלולו ירדה אש ולחכה עפר ומים. דכתיב (מ"א יח, לז) ענני ה' ענני, ענני שתרד אש מן השמים ענני שלא יאמרו מעשה כשפים

מכ"י ומחז"ו

הם (כריתות ו' ע"ב) וכתיב בתריה ותפול אש ה' (במחזור ויטרי גרס לפלולו ירדה אש ואכלה עצים ואבנים ועפר ולחכה מים): לעיניה ברכות. זו כנסת ישראל שכתוב בהן (שה"ש ז, ה) עיניך ברכות בחשבון, על סנהדרי גדולה אמר, וזהו שאמר הכתוב (במדבר טו, כד) והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה (צ"ע אמאי לא הביא רש"י את המקרא הקודם (ויקרא ד, יג) שקרא ג"כ את הסנהדרין עיני הקהל). לעיניה ברכות, שהם כמעין הנובע רזי תורה, וכתיב במעשה אליהו ויעש תעלה כבית סאתים וגו' וגם את התעלה מלא מים, ולכך יסד חרוז זו לעיניה ברכות דכתיב (ישעיה ז, ג) אל קצה תעלת הברכה העליונה: למען ושרת (במחזור ויטרי ומשרת) באמת לרבו. זה אלישע שהיה משרת לאליהו רבו באמת דכתיב (מ"ב ג, יא) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ואמרינן בגמ' (ברכות ז' ע"ב) למד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה של תורה יותר מלמודה: פי (במחזור ויטרי ופי) שנים ברוחו נאצל בו. דכתיב (שם ב, ט) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי (ונתקיים בו שהרי ראהו לקח מאתו וכדאמרינן בחולין ז' ע"ב): בקחתו מנגן. שנאמר (שם ג, טו) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': נתמלאו גבים מים. שנאמר כה אמר ה' עשה הנחל הזה גבים (ובמחזור ויטרי גרס כנגן המנגן נתמלאו הגבים מים): לפצו מי כמוכה. אלו ישראל שאמרו בים מי כמכה באלם. ולפי שכתוב למעלה מן הענין (שם שם, ז) כמוך כמוך לכך חבר חרוז זו כנגדה: למען הדר עשות רצונך. זה חזקיהו מלך יהודה שהיה צדיק גמור דכתיב (שם יח, ה) בה' אלהי ישראל בטח (כלומר שמחשבתו היתה דבוקה תמיד בהקב"ה. ובפרט ראיתי דברי רש"י ז"ל הייתי רגיל לפרש כונת הפייטן שרמז בזה על שלשת הדברים שעשה חזקיהו ולא הודו לו חכמים (פסחים נ"ו ע"א) אע"פ שמעשיו לא היו רצויים אבל מחשבתו היתה לשם שמים ונחשב בלבו שבזה עושה רצונו של מקום ב"ה, ורבותינו ז"ל באדר"ן פרק ב' פירשו באחד משלשה דברים הללו שהיתה כונתו לשם שמים, והוא סתימת מי גיחון, אמרו שם שסתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום, והס"ד בכל שלשת הדברים, אבל באיזה אופן היתה כונתו לטובה — דבר זה נמסר לכל מבין להבין): המבריח תשובה לעשות
רצונך

עֵינוֹת מַיִם. לְצִיּוֹן מִכְלַל יֹפִי. הו׳ וה״נ אבינו אתה: לְמַעַן דָּרְשׁוּךָ בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה. וְסוֹדְךָ לָמוֹ נִגְלָה. בְּלִי לְהִתְגָּאֵל דָּרְשׁוּ זֵרְעוֹנִים וּמַיִם. לְקוֹרְאֶיךָ בַּצַּר. הו׳ וה״נ אבינו אתה: לְמַעַן גְּמַר חָכְמָה וּבִינָה. סוֹפֵר מָהִיר מְפַלֵּשׂ אָמָנָה. מַחְכִּימֵנוּ אֲמָרִים הַמְּשׁוּלִים בְּרַהֲבֵי מַיִם. לְרַבָּתִי עָם. הו׳ וה״נ אבינו אתה: לְמַעַן בָּאֵי לְךָ הַיּוֹם בְּכָל־לֵב. שׁוֹפְכִים לְךָ שִׂיחַ בְּלֹא לֵב וָלֵב. שׁוֹאֲלִים מִמְּךָ עֹז מְטְרוֹת מַיִם. לְשׁוֹרְרוּךָ בַּיָּם. הו׳ וה״נ אבינו אתה: לְמַעַן אוֹמְרֵי יִגְדַּל שְׁמֶךָ. וְהֵם נַחֲלָתְךָ וְעַמֶּךָ. צְמֵאִים לְיֶשְׁעֲךָ כְּאֶרֶץ עֲיֵפָה לַמַּיִם. לְתַרְתָּ לָמוֹ מְנוּחָה. הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:

חזן וקהל הוֹשַׁע נָא. אֵל נָא. אָנָּא הוֹשִׁיעָה נָּא:

הוֹשַׁע נָא. סְלַח נָא. וְהַצְלִיחָה נָא. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:

פירוש רש״י מב״י ומחז״ו

רצונך. שנא׳ (מ״ב יט, א) ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית ה׳, וכתיב (שם פ׳ ג) כה אמר חזקיהו יום צרה וגו׳, וכתיב (דה״ב ל, ו) וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל ה׳ וגו׳ וישוב אל הפליטה הנשארת וגו׳: בבוא מתרף. כשבא סנחריב והיה מחרף כלפי מעלה (גם במחזור ויטרי ליתא מלת או, ובמחזור רומא אך בבוא מתרף): ההם מעינות מים (כ״ה גם במחזור ויטרי ובמחזור רומא). כדאמרינן ששה דברים עשה חזקיהו המלך סתם מי גיחון (והפייטן זכר דוקא את הדבר הזה — לפי שעליו אמרו בפירוש באדר״ן הנ״ל שהסכימה דעתו לדעת המקום, וכמו שהעירותו לעיל): לציון מכלל יפי. לכך תקן חרוזה זו כנגדו, לפי שכתוב באותו ענין (מ״ב יט, כא) בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון, וכתיב (שם שם, לא) כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון (והוא עפ״ה (תהלים ג, ב) מציון מכלל יפי אלהים הופיע): למען דרשוך בתוך הגולה. דניאל חנניה מישאל ועזריה (ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא דורשיך): וסודך למו נגלה. שגלה להם חלומו של נבוכדנצר (במחזור רומא וסוד הקדש להם נגלה): לקוראיך בצר. אלו ישראל שקוראים להקב״ה בעת צרתם, לכך נקט חרוזה זו כנגדם לפי שגם הם קראו בעת צרתם. להקב״ה שנאמר (דניאל ב, יח) ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה: למען גמר חכמה ובינה (במחזור ויטרי ליתא, ובמחזור רומא למען גמור בחכמה ובינה). זה עזרא הסופר: מפלש אמנה (במחזור ויטרי אמונה, ובמחזור רומא המפלש דברי אמנה וסופר מהיר ליתא). דכתיב (עזרא ז, י) כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה׳, והוא סופר מהיר מפרסם התורה לישראל. ויש מפרשים אמנה אמונה: מחכמנו אמרים המשולים למים. זו התורה דכתיב (משלי ה, טז) יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים (תימה אמאי לא הביא רש״י את המקרא דנביאים (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים דנדרש על התורה (תענית ז׳ ע״א) למה נמשלו ד״ת למים דכתיב הוי כל צמא וגו׳. ולגירסת המחז״ו ניחא, דגרס מחכם אמרים ברחבה ממים, ובמחזור רומא מחכמנו רחבה מרחבי מים (מחכמנו את התורה שהיא רחבה מרחבי מים. כמו שנאמר (איוב יא, ט) ורחבה מני ים) לכך הביא את המקרא יפוצו מעינותיך משום שנאמר שם ברחובות פלגי מים, ואולי כך היה כתוב בספרי רש״י ועל זה כוון פירושו אך המעתיקים ערבבו גירסא אחרת): [לרבתי עם. זו ירושלים דכתיב (ריש איכה) העיר רבתי עם]: למען באי היום בכל לב (גם במחזור ויטרי ובמחזור רומא ליתא תיבת לך). שהיום נידונים על המים. (ר״ה פ״ז ע״א): שופכים שיחה. כמו ישפך שיחו (תהלים קב, א) (ובמחזור ויטרי שופכים לך כמים לב, ובמחזור רומא שופכים לפניך שועה בלא לב ולב): מטרות עוך שואלים... (במחזור ויטרי שואלים ממך מטרות עז מים, ובמחזור רומא שואלי ממך מטרות עז ומים): לשוררוך בים (כ״ה גם במחזור רומא, ובמחזור ויטרי לשחורה ונאוה) ולכך נקט חרוזה זו לפי שאמרו ישראל עזי וזמרת יה כנגד מטרות עוך: למען אומרי יגדל שמך. אלו ישראל שאומרים גדול ה׳ ומהולל מאד (עפ״ה (ש״ב ז, כו) ויגדל שמך עד עולם): [והם נחלתך ועמך. על שם הכתוב (דברים ט, כט) והם עמך ונחלתך]: צמאים לישעך. הצמאים לישועתו של הקדוש ברוך הוא: בארץ עיפה למים. כארץ שצמאה למי גשמים, זו ארץ ישראל שנאמר (שם יא, יא) למטר השמים תשתה מים (עפ״ה (תהלים קמג, ו) נפשי כארץ עיפה): לתרת למו מנוחה. זו ארץ ישראל שנאמר (דברים יב, ט) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה, וכתיב (במדבר יג, ב) שלח לך אנשים ויתורו את הארץ כנען (על שם הכתוב (שם י, לג) לתור להם מנוחה):

מהר"ל היה נוהג כשאמר שהלולב בידו לא לקח כלל הערבה אפילו בשעת הקפה עד שהיה מגיע לאותיות תענה אמונים שופכים לך לב כמים אז הניח הלולב והאתרוג מידו ונתן כבוד לערבה ולקחה בידו משום שבאותיות אלו הוזכר תמיד מים והערבה גדלה על המים והפסק עד הגיעת הערבה:

מיוסד ע"פ א"ב

תַּעֲנֶה אֱמוּנִים שׁוֹפְכִים לְךָ לֵב כַּמַּיִם. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: לְמַעַן בָּא בָאֵשׁ וּבַמַּיִם. גָּזַר וְנָם יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם. וְהַצְלִיחָה נָא וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ: תַּעֲנֶה דְגָלִים גָּזוּ גִּזְרֵי מַיִם. והושיעה נא: לְמַעַן הַנֶּעֱקָד בְּשַׁעַר הַשָּׁמַיִם. וְשָׁב וְחָפַר בְּאֵרוֹת מַיִם. והצליחה נא והושיענו אל מעוזנו: תַּעֲנֶה זַכִּים חוֹנִים עֲלֵי מַיִם. וה"נ: לְמַעַן חָלָק מְפַצֵּל מַקְלוֹת בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם. טָעַן וְגָל אֶבֶן מִבְּאֵר מַיִם. והצליחה נא והושיענו אל מעוזנו: תַּעֲנֶה יְדִידִים נוֹחֲלֵי דָת מְשׁוּלַת מַיִם. וה"נ: לְמַעַן כָּרוּ בְּמִשְׁעֲנוֹתָם מַיִם. לְהָכִין לָמוֹ וּלְצֶאֱצָאֵימוֹ מַיִם. והצליחה נא והושיענו אל מעוזנו: תַּעֲנֶה מִתְחַנְּנִים כְּבִישִׁימוֹן עֲלֵי־מַיִם. וה"נ: לְמַעַן נֶאֱמַן בַּיִת מַסְפִּיק לָעָם מַיִם. סֶלַע הָךְ וַיָּזוּבוּ מַיִם. והצליחה נא והושיענו אל מעוזנו: תַּעֲנֶה עוֹנִים עֲלֵי בְאֵר מַיִם.

עיון תפלה

תענה אמונים. הפיוט הזה לא נמצא בסכת"י, ואדבריהו אני בעזר הש"ית. אמונים. אלו ישראל שנאמר (ישעיה כו, ב) גוי צדיק שומר אמונים, לפי שהם נאמנים להקב"ה ואמונים ומחונכים על דרכי התורה: שופכים לך לב. עפ"ה (תהלים סב, ט) שפכו לפניו לבבכם, וכן אמר הפייטן בפיוט הקודם שופכים לך שיח תחת לפניך, ובמחזור רומא שופכי לב: למען בא באש ובמים. זה אברהם שהשליכו נמרוד לכבשן אש (ב"ר פל"ח סי' י"ג) וכשהלך לעקוד את יצחק בנו נכנס עד צוארו במים (תנחומא פ' וירא סי' כ"ג): והצליחה נא. במחזור ויטרי הוא ובכל מקום שכתוב בסדורינו „והושיענו אל מעוזנו" דהיינו אחר הסוגר כתוב במחזור ויטרי „והצליחה נא" והחרוז השני נמשך עם הסוגר בלי הפסק כלל בנתים: גזר ונם יקח נא. (בראשית יח, ד). ונם, כמו ונאם, כן דרך חז"ל להשתמש בשרש זה כמו נמתי לו לבן עזאי וכו' נם לי (חולין פ' ע"ב) ועי' בערוך ערך נם א': דגלים. ישראל המסודרים לדגלים: גזו גזרי מים. עפ"ה (תהלים קלו, יג) לגוזר ים סוף לגזרים, וגזו פירושו עברו כמו וכן נגוזו ועבר (נחום א, יב): הנעקד בשער השמים. זה יצחק שנעקד בהר המוריה שהוא שער השמים כמו שאמר יעקב (בראשית כח, יז) וזה שער השמים: ושב וחפר. (שם כו, יח) וישב יצחק ויחפור את בארות המים: זכים. אלו ישראל שנאמר (איכה ד ז) זכו נזיריה משלג: חונים עלי מים. שנא' (שמות טו, כז) ויחנו שם על המים ואמרו רבותינו במכילתא מלמד שהיו עוסקין בד"ת שנתנו להם במרה: חלק מפצל מקלות (כדי להציגם) בשקתות המים. זה יעקב שנקרא איש חלק (בראשית כז, יא). וכונת הפייטן בהרכבה זו להעיר אותנו לבל נחשוב חלילה שיעקב אע"ה בחיר צדיקי עולם שהמונתו חקוקה בכסא הכבוד (ב"ר פס"ח סי' י"ב) השתמש בערמומיות כנגד לבן, חלילה לו מזאת כי איש חלק הוא בלי שום ערמומית בעולם, וכל מעשיו היו מסכימים עם משפטי הצדק, שהרי הקב"ה יוצר כל אשר יצר את יעקב והוא לבן ואת רכושה הסכים על ידו בדבר הזה כמו שנאמר (שם לא, יב) שא נא עיניך וראה וגו' עקודים נקודים וברודים וגו'. וענין המקלות ביארו המפרשים בטוב טעם ודעת*): טען. הרים כמו טענו את בעירכם (שם מה, יז) הרימו משאותיכם על בעירכם: וגל אבן. (שם כט, י): ידידים. אלו ישראל שנקראו ידידים (מנחות נ"ג ע"ב): נוחלי דת. יורשי תורה, כמו שנאמר (דברים לג, ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב: משולת מים. שנמשלה למים (תענית ז' ע"א): כרו במשענותם מים. (במדבר כא, יח): להכין למו ולצאצאימו מים. במחזור ויטרי ובמחזור רומא ליתא מלת למו. ופירוש לצאצאימו לצאצאיהם של אברהם יצחק ויעקב הנזכרים מקודם לכן, ורמז למאמר המדרש במדב"ר פרשה י"ט סי' כ"ו וכי חפירה היתה שם אלא שנתנה בזכות אבות שנקראו שרים שנאמר (תהלים קה, מא) פתח צור ויזובו מים וגו' כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו: תענה מתחננים בישימון. כ"ה גירסת המחזור ויטרי, וגרסת בני חמא מתחננים בישימון. וגרסתנו כבישימון בכ"ף וכ"ה בסדור הרוו"ה — תענה עכשו לעמך ישראל המתחננים אליך עלי מים כמו שהתחננו אבותינו במדבר. ול"ע כי לא התחננו דור המדבר אלא התלוננו [והפי' הנכון תענה לעמך כמו שעניתם בישימון]: למען נאמן בית. זה משה דכתיב (במדבר יב, ז) בכל ביתי נאמן הוא: מספיק לעם מים. במחזור רומא מספיק למו מים, ובמחזור ויטרי מספיק מים ותו לא: סלע הך ויזובו מים. עפ"ה (תהלים עח, כ) הן הכה צור ויזובו מים, ובמחזור ויטרי סלע הכה, ובפיוט לשמ"ע בסוף תפלת גשם על הסלע הך ויצאו מים: עונים

*) עיין באור זרוע פי' הבש"ע מ"ב ע"ז. המגיה

זה"נ: לְמַעַן פָּקַד בְּמֵי מְרִיבַת מָיִם. צְמֵאִים לְהַשְׁקוֹתָם מָיִם. והצליחה נא והושיענו אל מעוזנו: תַּעֲנֶה קְדוֹשִׁים מְנַסְּכִים לְךָ מָיִם. זה"נ: לְמַעַן רֹאשׁ מְשׁוֹרְרִים כְּתָאֵב שְׁתוֹת מָיִם. שָׁב וְנָסַךְ לְךָ מָיִם. והצליחה נא והושיענו אל מעוזנו: תַּעֲנֶה שׁוֹאֲלִים בְּרִבּוּעַ אֶשְׁלֵי מָיִם. זה"נ: לְמַעַן תֵּל תַּלְפִּיּוֹת מוֹצָא מָיִם. תִּפְתַּח אֶרֶץ וְתַרְעִיף שָׁמַיִם. והצליחה נא והושיענו אל מעוזנו:

חז"ק רַחֶם־נָא קְהַל עֲדַת יְשֻׁרוּן. סְלַח וּמְחַל עֲוֹנָם. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

מוסד ע"ס א"ב
אָז כְּעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנִים. בָּאנוּ לְפָנֶיךָ נְדוֹנִים. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

גֵּאֶה אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים. נִתְגָּרוּ בָנוּ מְדָנִים. דָּשׁוּנוּ וּבְעָלוּנוּ זוּלָתְךָ אֲדוֹנִים. והושיענו אלהי ישענו: הֵן גַּשְׁנוּ הַיּוֹם בְּתַחֲנוּן. עָדֶיךָ רַחוּם וְחַנּוּן. וְסִפַּרְנוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ בְּשִׁנּוּן. והושיענו אלהי ישענו: זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ. נָא אַל־תִּיבַשׁ. חַשְׁרַת מַיִם בְּאַבָּהּ תֶּחְבַּשׁ. והושיענו אלהי ישענו: טָעֲנוּ בְּשְׁמֹנֶה. בְּיַד שִׁבְעָה וּשְׁמוֹנָה. יָשָׁר צַדִּיק אֵל אֱמוּנָה. והושיענו אלהי ישענו: כָּרַתָּ בְּרִית לָאָרֶץ. עוֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ.

עיון תפלה

עלי באר. אלו ישראל במדבר שנאמר עלי באר ענו לה (במדבר כא, יז): פקד וגו' צמאים להשקות. זה משה שנלטוה מפי הקדוש ברוך הוא להשקות את ישראל הצמאים למים: ראש משוררים. זה דוד: שב ונסך לך מים. במחזור ויטרי גרס שח חלילה ויסך לך מים, שנאמר (ש"ב כג, יז) ולא אבה לשתותם ויסך אותם לה' ויאמר חלילה וגו': שואלים ברבוע אשלי מים. ר"ל העדה אותנו שאנו שואלים ומבקשים בארבעה מיני נטיעות מים לולב ואתרוג והדס וערבה, אשלי לשון ויטע אשל (ר' סירש מריוש בסדור כל בו): תל תלפיות מוצא מים. זה בית המקדש כדכתיב (זכריה יד, ח) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (ר' יוחנן פריוש בפירושו למחזור רומא). ובסדורינו נוספה מלת בית, אבל במחזורי הקדמונים ליתא: תפתח ארץ והרעיף שמים. במחזור ויטרי ותרעיף מים. ולגרסתנו הכי פירושו שהארץ תרעיף את השמים, כי האדים עולים מן הארץ ומתעבים ברקיע השמים לטפות גשם הנופלות ארצה:

אז כעיני עבדים וגו'. מלה"כ (תהלים קכג, ב): נדונים. כן צריכים לנקד הנו"ן בשו"א, ובאמת ס"ג משנה י"ס ובטוב הטעם נדון כך נקד הרוו"ה בסדוריו, וכאן נקד נדונים שלא כדין: נתגרו בנו מדנים. מלה"כ (משלי טו, יח) איש חמה יגרה מדון: דשונו. עשונו מרמס לרגליהם: ובעלונו זולתך אדונים. עפה"כ (ישעיה כו, יג) בעלונו אדונים זולתך, נעשו עלינו בעלים: וספרנו נפלאותיך בשנון. שתי פעמים ספרנו היום נפלאותיך בתפלת שחרית ובתפלת מוסף, כי אמירת ההושענות היא אחר תפלת מוסף: זבת חלב וגו' אל תיבש. ארץ ישראל שהיא זבת חלב ודבש אל תיבש בחסרון גשם: חשרת מים באביה תחבש. כ"ה ברוב הסדורים, והבי"ת של באביה נורעין ומוסיפין אותה על מלת חשרת, כמו במקרא ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט, ל) תחת ותשם פוך בעיניה, ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ, ו) למפות בשליש, ור"ל הארץ תחבש (תלבש) אביה (לחיה) בחשרת מים, מלה"כ (יחזקאל טז, י) ואחבשך בשש. וחשרת מים פירש"י (ש"ב כב, יב) על פי דברי המדרש ב"ר פ' י"ג סי' י' והעננים מתגברין וכו' ומקבלין אותם כמפי הנוד וכו' וחושרין אותן כמין כברה ואין טפה נוגעת בחברתה, ופירוש חשרת מים — דאס אויסזייבען, אויסשפרייען דעם וואסערס,; וכן אמר המשורר במקום אחר (תהלים סח, י) גשם נדבות תניף אלהים תכבר על פני האדמה גשם נדבות כמו על ידי נפה: טענו בשמנה. הטענו בארץ ישראל השמנה (נחמיה ט, לה): ביד שבעה ושמונה. המזכרים במקרא (מיכה ה, ד) והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם וקבלו רבותינו (סוכה נ"ב ע"ב) מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע — אדם שת ומתושלח בימינו אברהם יעקב ומשה בשמאלו, ומאן נינהו שמונה נסיכי אדם ישי ושאול ושמואל עמוס וצפניה צדקיה ומשיח ואליהו. ויש מפרשים דקאי אהא דאמר ר' יהושע (עירובין פ' פ"ג) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. שבעה אלו שבעה ימי פסח שמונה אלו שמונה ימי החג, ובזה פירושו בשביל, כלומר בזכות המצות שאנו מקיימין בפסח ובסכות מלה עמר ד' מינים נסוך המים והבוע ערבה שכלם תולדות מי השמים. תתן לנו מים בשנה זו: כרת ברית לארץ. רומז על הברית שכרת הקב"ה לארץ אחר המבול ע"ד הזרע והקציר לפיכך תן לנו

לְבִלְתִּי פְרָץ־בָּה פָּרֶץ. והושיענו אלהי ישענו: מִתְחַנְּנִים עֲלֵי־מָיִם. כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי מָיִם. נָא זְכָר־לָמוֹ נִסּוּךְ הַמָּיִם. והושיענו אלהי ישענו: שִׂיחִים בְּדֶרֶךְ מַטָּעָתָם. עוֹמְסִים בְּשַׁוְעָתָם. עֲנֵם בְּקוֹל פְּגִיעָתָם. והושיענו אלהי ישענו: פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת. פְּנֵה לְפִלּוּלָם שְׁעוֹת. צַדְּקֵם אֵל לְמוֹשָׁעוֹת. והושיענו אלהי ישענו: קוֹל רְגִשָׁם תְּשַׁע. תִּפְתַּח אֶרֶץ וְיִפְרוּ יֶשַׁע. רַב לְהוֹשִׁיעַ וְלֹא חָפֵץ רֶשַׁע. והושיענו אלהי ישענו:

חז״ק שַׁעֲרֵי*) שָׁמַיִם פְּתַח. וְאוֹצָרְךָ הַטּוֹב לָנוּ תִפְתַּח. תּוֹשִׁיעֵנוּ וְרִיב אַל תִּמְתַּח. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

חזן קוֹל מְבַשֵּׂר מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: והקהל חוזר

מיוסד ע״פ א״ב

אֹמֶץ יֶשְׁעֲךָ בָּא. קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא. מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל בָּא בְּרִבְבוֹת

עיון תפלה

מים: מתחננים עלי מים. אנחנו עמך מתחננים לפניך על דבר המים: בערבים (הנדלים) על יבלי מים. כצ"ל בבי"ת וכן גרס ר' הערץ שריוב בפירושו לסדור כל בו, והמליצה לקוחה מלה"כ (ישעיה מד, ד) כערבים על יבלי מים: שיחים בדרך מטעתם עוממים וגו'. נושאים את השיחים (דהיינו ארבעת המינים הצומחים) בדרך מטעתם, כדרך שהם נטועים וגדלים, כדאמרינן (סוכה מ"ה ע"ב) כל המצות כלן אין אדם יוצא בהם אלא דרך גדילתן שנאמר עצי שטים עומדים: ענם בקול פגיעתם. ענה אותם בשמעך קול פגיעתם. ואפשר שכוון עוד בזה לרמז על מאמר המדרש שמו"ר פ"ה סי' ט' בא וראה איך הקול יוצא אצל כל ישראל כל אחד ואחד לפי כחו, הזקנים לפי כחן הבחורים לפי כחן וכו' ואף משה לפי כחו שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול שהיה יכול לסובלו, ע"כ, והכא נמי עֲנֵה אותם בקול פגיעתם, בערך קול תפלתו של כל אחד ואחד כן תענהו, וכמו שאמר שלמה (מ"א ח, לט) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו וגו' וכמו שהם לוקחים את ארבעת המינים דרך גדילתן כן תקח גם אתה את קול פגיעתם דרך גדילתו וצמיחתו מן הלב: פנה לפלולם — שעות. פנה לתפלתם בשעתם ופנותם אליך בכל לבם: תפתח ארץ ויפרו ישע. לשון הכתוב (ישעיה מה, ח), והפייטן אינו מפרש כפירוש הרד"ק מפני נגינת ישע, אלא תפתח ארץ את מקורה ויפרו כל מיני ישע: שערי שמים פתח. וכן אנו אומרים באבינו מלכנו פתח שערי שמים לתפלתנו. וכבר דברנו לעיל בהערה לשמונה עשרה ברכות בד"ה ואולם לסמקובלים ע"ד השערים הללו עיי"ש: ואוצרך הטוב. הנזכר (דברים כח, יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו'. ושעור התפלה הזאת כך הוא, פתח שערי שמים לתפלתנו, ומה היא תפלתנו — שתפתח לנו את אוצרך הטוב לתת מטר ארצנו בעתו, כי רוב התפלות הנוספות בהושענא רבה הם תפלות גשם, לפי שבחג נדונים על המים (ר"ה ט"ז א'): וריב אל תמתח. מתח ענינו המשכה חזקה לכל רוח, כמו וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ, כב). ובב"ר פ"א סי' ג' שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע, ור"ל אל תמשוך עלינו את הדין בחוזק כי לפני דינך מי יעמוד. ועוד רמז בזה על מה שאמרו רבותינו (ב"מ פ"ה ע"א) קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא, ואחר שבקש רחמים לפתוח לנו אוצרות הגשמים הוסיף לבקש שירדו עלינו ברחמים ולא יהיו קשים לנו כיום הדין, לפיכך אמר וריב אל תמתח. ומזה נראה שהפייטן יסד את התפלה הזאת להושענא רבה שאז מתפללין על גשמי השנה ונעתקה אח"כ גם בתפלת נעילה:

קול מבשר. כשגמרו להתפלל על הגשמים מבשרים על הגאולה ועל תחית המתים, נוסד על מאמר בראשית רבה פ' י"ג סי' ד' א"ר הושעיא קשה היא גבורת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מע"ב וכו' ר' סימון אומר אף מכנסת את הגליות וכו' ר' חייא בר אבא אמר ושקולה כנגד תחית המתים וכו' וגדולה מתחית המתים שתחה"מ לאדם וזו לאדם ולבהמה תחה"מ לישראל וזו לכל העולם. ובתענית ז' ע"א הגירסא א"ר אבהו גדול יום הגשמים מתחה"מ דאלו תחה"מ לצדיקים ואלו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים, ועיי"ש בהגהות הריעב"ץ בש"ס ד' ווילנא שגם הרשעים יעמדו — אך לרעתם כמוש"כ (סוף דניאל) ואלה לחרפות. וכן מצאנו שאחר שנת גשמי ברכה נתבשר על הגאולה דתניא (סנהדרין צ"ז ע"א) שבוע שבן דוד בא וכו' בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין וכו' בששית קולות דהיינו קולות מבשרים ועי' רש"י: אמץ ישעך. במחזור רומא גרס אֹמֶן, אמונת הישועה שהייתי מאמין בה ומצפה אליה עד היום — הנה באה והיתה: קול דודי. (שה"ש ב, ח): בא ברבבות כתים. בהרבה כתות מלאכי

*) פירוש שערי שמים הוא סוף הא"ב שבפיוט הזה. „שערי" הוא השי"ן, „תושיענו" התי"ו. והפרידוהו מהפיוט כדי שיאמר אותו הש"ץ בקול. וכבר קבעוהו בנעילה לתחלת החתימה ובכו"ל חוזרים אותו בגמר החתימה (סי' כתר נהורא):

בַּתִּים. לַעֲמוֹד עַל הַר הַזֵּיתִים. מ״ו: קוֹל גִּשְׁתּוֹ בַּשּׁוֹפָר לִתְקַע. תַּחְתָּיו הַר יִבָּקֵעַ. מ״ו: קוֹל דָּפַק וְהֵצִיץ וְזָרַח. וּמָשׁ חֲצִי הָהָר מִמִּזְרָח. מ״ו: קוֹל הֵקִים מִלּוּל נְאֻמוֹ. וּבָא הוּא וְכָל־קְדוֹשָׁיו עִמּוֹ. מ״ו: קוֹל וּלְכָל־בָּאֵי הָעוֹלָם. בַּת־קוֹל יִשָּׁמַע בָּעוֹלָם מ״ו: קוֹל זֶרַע עֲמוּסֵי רַחְמוֹ. נוֹלְדוּ כְּיֶלֶד מִמְּעֵי אִמּוֹ מ״ו: קוֹל חָלָה וְיָלְדָה מִי זֹאת. מִי שָׁמַע כָּזֹאת. מ״ו: קוֹל טָהוֹר פָּעַל כָּל־אֵלֶּה. וּמִי רָאָה כָּאֵלֶּה מ״ו: קוֹל יֶשַׁע וּזְמַן הוּחַד. הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד מ״ו: קוֹל כַּבִּיר רוּם וָתַחַת אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת מ״ו: קוֹל לְעֵת יִגְאַל עַמּוֹ נָאוֹר. וְהָיָה לְעֶת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר מ״ו: קוֹל מוֹשִׁיעִים יַעֲלוּ לְהַר צִיּוֹן. כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן מ״ו: קוֹל נִשְׁמַע בְּכָל־

ציון

הצרת כמו שנאמר (זכריה יד, ה) ובא ה' אלהי כל קדושים עמך. ובמחזור ויטרי גרס מרבבות כתים במ״ש עה״כ (דברים לג, ב) ואתה מרבבות קדש: לעמד על הר הזיתים. שנאמר (זכריה יד, ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים. ובמחזור ויטרי בהר הזיתים: גשתו בשופר להקע. מסרת גשתו אל ההר הזה כדי לתקוע בשופר גדול ובאו האובדים וגו' והנדחים וגו' (ישעיה כז, יג). ומלת לתקע בהא ע״ד לשכב (בראשית לד, ז): תחתיו הר יבקע. כמו שכתוב בזכריה שם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה. ובמחזור ויטרי ההר בה״א: דפק והציץ וזרח. דפק, עה״כ (שה״ש ה, ב) קול דודי דופק. והציץ, עה״כ (שם ב, ט) מציץ מן החרכים. וזרח, עה״כ (ישעיה ס, ב) ועליך יזרח ה', בתחלה ידפוק על פתחינו לעורר אותנו לתשובה, ואחר כך יציץ עלינו מן החרכים, התגלות מעט תחת אשר עד העת ההיא הסתיר פניו מאתנו, ולבסוף יזרח עלינו במלואו והיה לנו ה' לאור עולם (ישעיה שם יט), ובמחזור רומא דפק והאיר וזרח: ומש חצי ההר (ממזרח) [צפונה]. (זכריה יד, ד): הקים מלול נאמו. הקים את כל דבריו הטובים אשר דבר עלינו: ובא הוא וכל קדושים עמו. (זכריה שם). ובמחזור ויטרי שתי התיבות ובא הוא ליתא. ובמחזור רומא ובא ה' אלהים וכל קדושים עמו: ולכל באי העולם. במחזור ויטרי עולם בלי ה״א, ובמשנה שבגמרא (ר״ה פ״א מ״ב) כל באי עולם בלי ה״א, אבל במשנה שבמשניות באי העולם. ובפיוט ונתנה תקף בכל הספרים המדויקים וכל באי עולם בלי ה״א ובמחזור רומא בה״א: בת קול ישמע. במחזור ויטרי בת קול תשמיע: זרע עמוסי רַחְמוֹ. כן נקוד במחזור רומא ונכון, ובכל הסדורים נקדו רֶחְמוֹ שלא כדת. והוא עה״כ (ישעיה מו, ג) העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם. ופירוש זרע עמוסי רחמו — זרע עמו שעמוסים עליו מרחם אמם: חלה וילדה מי זאת. ציון תשאל לנפשה מי זאת אשר חלה וילדה לי את אלה? כמו שנאמר (שם מט, כא) ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, ועה״כ (שם סו, ח) כי חלה גם ילדה ציון את בניה. ויש

תפלה

לומר שכל אלה הם דברי הבת קול, הבת קול תשאל לכל באי עולם — מי זאת אשר חלה וילדה? מי שמע כזאת, מי ראה כאלה? אף היא השיב אמריה — טהור פעל כל אלה! — ובמחזור ויטרי גרים חִבְּלָה וילדה, וכ״ה במחזור רומא, ובהרוז השני גורס במחזור רומא מי ראה כְּנִסְיוֹנוֹת אלה, ונראה שזו שליחות יד נגאר כונת הפייטן: ישע (אופן הישועה) וזמן (זמנה של הישועה) הוחד (נתיחד ונקבע מראש ימות עולם): היוחל ארץ ביום אחד. זהו אופן הישועה שיוחל ארץ ביום אחד, וה״א היוחל תחת שי״ן כמו ההלכוא אתו (יהושע י, כד), והפייטן תפס לשון הכתוב (ישעיה סו, ח) וגם הה״א לתמיהה. ויוחל מגזרת חלה גם ילדה הרגשת הלידה. וכתב הרד״ק „היוחל ארץ בא בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ" עכ״ל. וכונת הפייטן באופן הישועה, שהגאולה העתידה לא תמשך שנים רבות כמו שנמשכה גאולת מצרים ארבעים שנה עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה וגאולת בבל י״ח שנה מתחלת מלכות כורש עד שנת תרתין למלכות דריוש ארתחשסתא אבל הגאולה העתידה תהיה במהרה בלי המשך זמן כ״כ, כמו שנאמר (שם ס, כב) אני ה' בעתה אחישנה פשטיה דקרא בעתה כאשר הגיע העת הקבועה מאתי אז אחישנה אמהר להשלים את הגאולה במהרה בלי המשך זמן, ויהיה דומה כאלו נולד הגוי כלו ביום אחד: כביר רום ותחת. במחזור רומא הגירסא כבירי רום ותחת — ראו אם יולד גוי פעם אחת. אתם הכבירים אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת — התבוננו וראו הנהיה כדבר הגדול הזה שיולד גוי פעם אחת, בזמן קצר כזה — לעת יגאל עמו נאור. במחזור ויטרי ליתא תיבת עמו, ובמחזור רומא לעת יִגָּלֶה עמו נאור. כלומר יִגָּלֶה לפני עמו מהסתרת פניו. ונאור תאר להקב״ה (תהלים עו, ה): והיה לעת ערב וגו'. במחזור ויטרי ובמחזור רומא ליתא תיבת והיה, והוא לשון הכתוב (זכריה יד, ז): מושיעים יעלו בהר ציון. עה״כ (סוף עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון. ובמחזור ויטרי להר ציון. ובמחזור רומא לציון: כי חלה גם ילדה ציון. (ישעיה סו, ח). ובמחזור ויטרי גרס כי פקד ה' את

ציון

גְּבוּלֵךְ. הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ מ״ו: קוֹל שִׂימִי עַד דַּמֶּשֶׂק מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ. קַבְּלִי בָנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ מ״ו: קוֹל עִלְזִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. כִּי קָמוּ יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן מ״ו: קוֹל פְּנוּ אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ. הַיּוֹם אִם בְּקוֹלִי תִשְׁמָעוּ מ״ו: קוֹל צֶמַח אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ. הוּא דָוִד בְּעַצְמוֹ מ״ו: קוֹל קוּמוּ כְּפוּשֵׁי עָפָר. הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עָפָר מ״ו: קוֹל כַּבָּתִי עָם בְּהַמְלִיכוֹ. מַגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ מ״ו: קוֹל שֵׁם רְשָׁעִים לְהַאֲבִיד. עֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד מ״ו: קוֹל תְּנָה יְשׁוּעוֹת לְעַם עוֹלָם. לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם: מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר:

ג״פ קוֹל מְבַשֵּׂר מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר:

ובמחזור רומא אחר גמר האלפא ביתא נמצאו עוד י״ו חרוזים שראשיהם אלעזר בירבי קליר חזק. ואלו הן:

אֲבִי עַד חָשׁ לְפָאֲרֵךְ. קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ: לְחַזֵּק לֵב נִמְהָרִים. בָּא מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים: עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ. וְהוֹשִׁיעִי כָּל מָעֻזֵּךְ: זְרוֹעֵךְ יוּדַע בְּהוֹדִי. וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי: רָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמָעְלָה. כִּי יָשַׁב בָּהּ שׁוֹכֵן מָעְלָה: בְּרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע. בְּיָמָיו יְהוּדָה תִּוָּשַׁע: יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס. כִּי בְשִׂמְחָה שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ: רְבָבוֹת וַאֲלָפִים בְּהִקָּבֵץ. וּנְפוּצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ: בְּבִנְיַן הֵיכָל לְיִפּוּת. חִזְקוּ יָדַיִם רָפוֹת: יִנּוֹן לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ שְׁמוֹ. הוּא דָוִד בְּעַצְמוֹ: קוֹל דּוֹדִי בָּא תַּגִּידִי. כִּסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי: לְהָקִים בֵּית הָאוּלָם. מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: יוֹם הֱיִיתֶם מְחַכִּים בּוֹ. גִּילָה וְשִׂמְחָה בוֹ: רֶוַח וְהַצָּלָה דָּת וָהוֹד. כִּי לְשִׁמְךָ

עיון תפלה

ציון: הרחיבי מקום אהלך. (ישעיה נד, ב): שימי עד דמשק משכנותיך. על שה״כ (זכריה ט, א) ודמשק מנוחתו ודרשו רבותינו (שה״ש רבה פ״ז) פסוק שאמר כמגדל השן עתידה ירושלים שתהי מגעת עד שערי דמשק וגליות באות ונינוחות תחתיה: קבלי בניך. במחזור ויטרי הביאי בניך: עלזי חבצלת השרון. כנוי לישראל (שה״ש ב, א): ישני חברון, אלו האבות: פנו אלי והושעו. (ישעיה מה, כב): היום אם בקולו תשמעו. רומז למאמרם (סנהדרין צ״ח ע״א) דאמר לי היום אתינא ולא אתא א״ל הכי אמר לך היום אם בקולו תשמעו. ובמחזור רומא חרוז אחר לאות פ״א פדוניך עוד לא אקשים צץ מלך המשיח: צמח איש צמח שמו. כמו שנאמר (זכריה ו, יב) הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח: הוא דוד בעצמו. בירושלמי ברכות פ״ב ה״ד ריב״ל אמר צמח שמו של משיח, ובאיכה רבתי פרשה א׳ סי׳ נ״א מסיק שנאמר הנה איש צמח שמו וגו׳, א״כ איננו דוד בעצמו כי אם יוצא חלציו? ועי׳ בסדור היעב״ץ ז״ל. וי״ל דר׳ אלעזר הקליר סבר כרבנן דהתם דאמרי ששמו של משיח הוא דוד ולא צמח, והכי סבר גם רב בתלמודא (סנהדרין צ״ח ע״ב) דאמר עתיד הקב״ה להעמיד להם דוד אחר ודוד הראשון יהיה שני לו, וקרא דצמח שמו מיירי בדוד הראשון שנאמר בו (ירמיה לג, ט״ו) אצמיח לדוד צמח צדקה: קומו כפושי עפר. המתים הטמונים בעפר, מלשה״כ (איכה ג׳ טז) הכפישני באפר, ובתלמוד (יבמות ק״ז ע״ב) כמלא גם שקל במדה כפישה מדל: כבתי עם בהמליכו. במחזור ויטרי גרס רשו עם במלכו: מגדיל וגו׳. במחזור ויטרי ובמחזור רומא מגדול: שם רשעים. במחזור ויטרי ובמחזור רומא שם עדינה, היא מלכות בבל הנקראת עדינה (ישעיה מז, ח) ועתה שמעי זאת עדינה. ור׳ יוחנן טריוש בפירושו קמחא דאבישונא למחזור רומא כתב „עדינה אומה הרשעה שהיא מתעדנת בעולם הזה" עכ״ל: תנה ישועות. במחזור ויטרי תנה תשועה. ובמחזור רומא תנה ישועה: לעם עולם. כן נקרא עם ה׳ שנאמר (שם מד, ז) משומי עם עולם: ינון לפני שמש שמו וגו׳. המקרא הזה מדבר מדוד בעצמו ולא ממשיח כדאמרי דבי ר׳ ינאי (סנהדרין צ״ח ע״ב) ינון שמו, דהא משיח דוד שמו כדלעיל: תגידי כסאו כשמש נגדי. גם זה קאי על דוד בעצמו: גילה ונשמחה בו. כונתו של ימי אבלנו כט״ב וי״ז בתמוז, כי האבל שהיינו לחכות לישועת ה׳, והימים האלה יהפכו לנו לששון ולשמחה (זכריה ח, יט): רוח והצלה דת והוד. כונתו שבזמן הגאולה יעמוד ליהודים רוח והצלה

תֵּן כָּבוֹד: חַיִּים נִמְצָא וַהֲנָחָה. כְּהַיּוֹם הַזֶּה בְּשִׂמְחָה: זֶבֶד טוֹב לַאֲנוּחִים.
כְּהַיּוֹם הַזֶּה שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים: קָדוֹשׁ הַעֲלֵנוּ וּבְלֵב נִתְחַדֵּשׁ. כְּבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ:
שַׁדַּי בָּרְכֵנוּ וְנִחְיֶה. וְכֻלְּכֶם בְּרוּכִים תִּהְיוּ. וְאִמְרוּ לִי בָּרוּךְ תִּהְיֶה:
כַּכָּתוּב [א]מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם:

אופן חביטה של הערבה ביום הזה מוזכר בגמ' הקדושה. אך על איזה דבר יחבטנו מקומו מוזכר בזוה"ק בפרשת צו דף ל"א ע"ב שיחבטנו על הקרקע דוקא וכן כתב האר"י ז"ל וז"ל וביומא שביעאה דחג הוא ביומא דדינא דעלמא ופסקין נפקין מבי מלכא וגבורן מתערין ומסתיימין בהאי יומא וערבי נחל תליין בהו וכו' וכג"כ בעינן לבטשא לון בארעא עכ"ל בקיצור: עוד כתב שלא יהיו בערבה רק ה' בדים לא פחות ולא יותר. ולא יחבוט רק ה' חבטות ולא יותר והוא ע"פ סוד:

אחר חבטת הערבה יאמר תפלה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הַבּוֹחֵר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וּבְמִנְהֲגֵיהֶם הַטּוֹבִים שֶׁתְּקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ וְהַקָּפוֹתֵינוּ וּזְכָר־לָנוּ זְכוּת שִׁבְעַת תְּמִימֶיךָ וְתָסִיר מְחִיצַת הַבַּרְזֶל הַמַּפְסֶקֶת בֵּינֵינוּ וּבֵינֶיךָ. וְתַאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתֵיטִיב לָנוּ הַחֲתִימָה. תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה. וְתַחְתְּמֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים. וְהַיּוֹם הַזֶּה תִּתֵּן בִּשְׁכִינַת עֻזֶּךָ חֲמִשָּׁה גְבוּרוֹת מְמֻתָּקוֹת עַל־יְדֵי חֲבִיטַת עֲרָבָה מִנְהַג נְבִיאֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים. וְתִתְעוֹרֵר הָאַהֲבָה בֵּינֵיהֶם וּתְנַשְּׁקֶנּוּ כִּנְשִׁיקוֹת פִּיךָ מְמַתֶּקֶת כָּל־הַגְּבוּרוֹת וְכָל־הַדִּינִין וְתָאִיר[*] לִשְׁכִינַת עֻזֶּךָ בְּשֵׁם (יוד ה"א וא"ו) שֶׁהוּא טַל אוֹרוֹת טַלֶּךָ וּמִשָּׁם תַּשְׁפִּיעַ שֶׁפַע לְעַבְדְּךָ הַמִּתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ מְחִילָה שֶׁתַּאֲרִיךְ יָמַי וְתִמְחָל־לִי חֲטָאַי וַעֲוֹנוֹתַי וּפְשָׁעַי. וְתִפְשׁוֹט יְמִינְךָ וְיָדְךָ לְקַבְּלֵנִי בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ. וְאוֹצָרְךָ הַטּוֹב תִּפְתַּח לְהַשְׂבִּיעַ מַיִם נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב [ב]יִפְתַּח יְהוָֹה | לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ. אָמֵן:

הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָֹה קְרֹבִים אֶל־יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְהוָֹה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד:

[*] נ"א ותעיר בע'.

ואח"כ מכניסין הספר תורה, והש"ץ אומר ק"ש. אין כאלהינו, עלינו, ק"י. שה"ב. ומצניעין הערבה לשריפת החמץ. האחרון בשביעי אם לא נהנה אסור. ובח"ל אסור גם בשמיני. ואם נפסל כתב ט"ז דיש להקל בשמיני ובתשיעי מותר. ויש אוסרים בתשיעי אם חל באחד בשבת. בסוכתו יאמר עולו כו' כדאתמול בערבית. ואחר הסעודה ילמוד. כי עפ"י האר"י ז"ל יש להרבות בלימוד ביום הזה. ואח"כ בשמ"ז, ואם ירצה לישון יזהר למסור שנתו לשומר כי צריך עדיין לשבת לכבוד הרגל של שמיני עצרת ולהתפלל מנחה עם הצבור:

א ש"ב כב, נא. ב דברים כח, יב.

עיון תפלה

ויעירה עליהם רוח דעת להבין עמקי מחשבות הוה"ק על בוריין מה שלא היה אפשר להבין קודם לכן [שלעתיד יגלה לנו הקב"ה כל טעמי התורה והמצות הנסתרים ממנו כיום וכמ"ש (במדרש פ' חקת פ' י"ט סי' ו') דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידים להיות צופים לעוה"ב] ועי"ז תדמה בעיניהם כאלו היא דת חדשה אשר נתנה עכשו מראש. וידיעת התורה בידיעה אמתית תשוה עליהם הוד והדר, וכל זה יתן כבוד לשמו של הקב"ה, וכן מה שאמר הקליר בסלוק לפרשת החדש המתחיל הוא נקרא ראש וראשון להנתן דת חדשה לכרות ברית חדשה, וכן המאמר באותיות דר"ע אות ז' עתיד הקב"ה יושב ודורש תורה חדשה, וכן בת"י (ישעיה יב, ג) ותקבלון אולפן חדת בחדוה מבחירי צדיקיא. הכל על כונה זו חדושי תורה שלא שמעתן אזן מעולם. ואחר כל חרוז וחרוז התיבות מבשר ואומר כמו בסדורינו. ואח"כ נוסף עוד חרוז בודד שאינו שייך לחתימה ולשונו מוכיח עליו שאיננו מהקליר:

(א) בקידוש ליל שמיני אומר זמן (סי' תרס"ג):
(ב) יושבים בסוכה ליל שמיני ויום שמיני ואין מברכין לישב בסוכה ואפילו אותה"י ליה סעודה ביה"ש צריך לאכול בסוכה אבל לא ישנים בסוכה לא בליל שמיני ולא ביום שמיני וכן אין לאכול פירות בסוכה ביום שמיני וכן פת שאין בה כביצה. כללא דמילתא כל דבר שא"צ ברכה לישב בסוכה בשאר ימי הסוכות אין אוכלין בסוכה בח' משום דלית היכרא כמו בשינה שאין ישנים בשמיני משום דלית היכרא שהוא מדרבנן משום דבלא"ה אין מברכין אשינה (ועי' סימן תרס"ח):
(ג) כשיוצאין מן הסוכה ביום שמיני אומרים יהי רצון כשם שזכינו כו' ואסור להכין ביו"ט לצורך יו"ט חבירו וכשרוצה להכניס השולחנות מהסוכה לביתו יכול להכניסם אבל לא יסדר אותם לצורך הלילה אבל אם צריך אותם לצורך היום וכן אם צריך לסדר אותם שלא יהא נראה הבית כחורבה מותר לסדר אותם (סי' תרס"ז):
(ד) אין לאכול בליל שמיני עצרת עד שתחשך מהאי דאין מברכין אז לישב בסוכה ומ"מ אם ישב לאכול אחר תפלת ערבית אף שהוא מבע"י אין צריך לברך (סי' תרס"ה): בקידוש יאמר זמן מפני שהוא רגל בפ"ע (שם).

ביום השמיני בצאת הסוכה יאמר כו'. על פתח להפלג תפלת ערבית בכוונה משום כי עדיין לא נגמר הנ"ד עד למחר כמבואר בזוה"ק פ' ויחי דף ר"כ ע"א. וכבר נדפס בזוה"ק בתקון ליל שבועות. והמנהג בא"י לעשות שמחת תורה ביום שמיני עצרת בהקפות עם ס"ת בשירות ותשבחות וריקודים לפני הס"ת כמבואר בזוה"ק פרשת פינחס דף רנ"ו ע"ב. ובתקונים תקון כ"א דף נ"ו ע"ב. וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל. ואחר תפלת ערבית ילך בשמחה לביתו ויאכל סעודתו קודם קידוש היום בשמע"צ. ויזהר בלימוד על השלחן. שמע"צ הוא יום מילת יצחק אע"ה. בו שלח המלך שלמה את העם. בשמע"צ רגל בפ"ע לענין פז"ר קש"ב. אסור בתשמיש המטה אם לא ליל טבילה. כהאר"י ז"ל. ובאר"י בשם הרמ"ז כתב דלבני חו"ל גם בשמח"ת אסור ע"פ מילתא בעלמא (שע"ת תרס"ט):
אחר תפלת המנחה יקיים התורה הקדושה ויק' א' פרשה וזאת הברכה שמו"ת ואח"כ יקרא ההפטרה. והטעם כיון בלאו שלא ישהה כדרך משקין המשכרים. כי אם טרדי לא שהיה שפלתו זכה. והוא משום לא יוכל לתקן. ואם ישבו לשתות ואח"כ לכם יקדשו הבדלה על יין ואומרים זמן ואח"כ ישתו:

תפלה כשיוצאין מן הסוכה:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו כשם שקימתי וישבתי בסכה זו כן אזכה לשנה הבאה לישב בסכת עורו של לויתן: לשנה הבאה בירושלים:

תפלה קצרה לומר ביום שמע"צ כשפונה מסוכה לביתו וכה יאמר הוא עם בניו (מספר יסוד יוסף):

רבונא דעלמא יהא רעוא מן קדמך שאותן מלאכים הקדושים השיכים למצות סכה ולמצות ארבעה מינים לולב ואתרג הדס וערבה הנוהגים בחג הסכות הם יתלוו עמנו בצאתנו מהסכה ויכנסו עמנו לבתינו לחיים ולשלום ולהיות תמיד עלינו שמירה עליונה ממעון קדשך ולהצילנו מכל חטא ועון ומכל פגעים רעים ומכל שעות רעות המתרגשות לבא לעולם. והערה עלינו רוח ממרום וחדש כליותינו לעבדך באמת ביראה ובאהבה ונתמיד מאד בלמוד תורתך הקדושה ללמוד וללמד. וזכות ארבעה מינים ומצות סכה תעמד לנו שתאריך אפך עד שובנו אליך בתשובה שלמה לפניך ותתקן כל אשר פגמנו ונזכה לשתי שלחנות בלי צער ויגון אני ובני ביתי ויוצאי חלצי ונהיה כלנו שקטים ושלוים דשנים ורעננים ועובדי יהוה באמת לאמתו כרצונך הטוב בכלל כל בני ישראל אמן: יהיו לרצון וכו'

דובר שלום

כשם שישבנו בסוכה זו כן נזכה לישב בסוכה של לויתן. הוא ע"פ מאמר המדרש א"ר לוי כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז אף הקב"ה מושיבו בסוכת עורו של לויתן לעוה"ב. והנה אף שהדבר מובטח בודאי שמי שקיים מצות סוכה עתיד לישב בסוכה של לויתן ואין צריך להתפלל ע"ז מכ"מ אנו מתפללין ע"ז לפי שאין אנו בטוחין שישיבתנו בסוכה היתה כראוי כפי המצוה לכן אנו מבקשים כשם שישבנו בסוכה זו אף אם לא היתה הישיבה בשלימות המצוה יחשב להקב"ה כאילו קיימתיה כראוי ועפ"י כן נזכה לישב בסוכה של לויתן: ויתכן דזהו ענין ג' פעמים בקטע שנא' בפ' אמור בסכת תשבו ז' ימים. כל האזרח בישראל ישבו בסכת. למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בנ"י. שמזהיר הכתוב בסכות תשבו ז' ימים. שעפי"ז יזכו כל האזרח בישראל אשר ישבו בסוכת עורו של לויתן למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל באשר מתגלים בענני הכבוד. ולכן בסכת ב"פ חסר לפי שבסכת לויתן ישבו כל ישראל בסוכה אחת: וענין הסוכה שעתיד לבוא מעורו של לויתן יובן. לפי שנאמר בחטא עה"ד של אדה"ר ויעש ה' א' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם. ואיתא בפדר"א מן העור שהפשיט מן הנחש עשה להם כתנות עור. והכתונת שהם מלובשים בחטא של עה"ד. לכן לעתיד לבוא כשיתוקן החטא לא יהיה עוד העור עליהם למלבוש רק יהיה נעשה מזה סוכה ליהנות מזיוו: וזה טעם מאמר המדרש. וא"ת

דיני שמחת תורה:

(א) ליל הש"ע מקדשין ואומרים זמן: (ב) ונהגו להוציא כל הס"ת שבהיכל בין בערבית בין בשחרית. ובערבית נהגו אחר שמקיפין ז' פעמים עם הס"ת מחזירין הס"ת להיכל ומשיירין ס"ת אחת וקורין בה ג' גברי בפ' וזאת הברכה וצריכין לומר קדיש על הס"ת אחר הקריאה ואין סומכין על הקדיש שלאחר עלינו משום דהוי הפסק: (ג) בשחרית אחר שמקיפים ז' פעמים עם כל הס"ת משיירין שלשה ס"ת באחת קורין וזאת הברכה ובשניה בראשית ובשלישית מפטיר בעניני של יום ואם אין שם אלא שני ס"ת קורין באחת וזאת הברכה ובשניה בראשית ואח"כ לוקחין הראשונה שקורין בה מפטיר והקדיש יאמר על הספר תורה השניה ולא על הראשונה ואם שכח ואמר קדיש על הראשונה יאמר פעם אחרת על השניה (כ' הרמ"ע): ונהגו להרבות הקרואים בס"ת וקורין פרשה אחת הרבה פעמים (שם). מוציאין שלשה ס"ת באחת קורין וזאת הברכה והמסיים הוא חתן תורה ובספר ב' קורין בראשית ונקרא חתן בראשית ונוהגין שאף מי שעלה כבר בפרשת וזאת הברכה עולה לחתן תורה או לחתן בראשית דהכל יודעין דמשום שמחת תורה ליכא פגמא אף בב' ס"ת ומיהו חתן תורה לא יעלה לחתן בראשית (שם בפ"מ) ולענין ברכה על התורה כשקורין הרבה כהנים או לוים או נערים ראוי שאחד יברך והשאר ישמעו ויצאו בברכתו ונהגו לקרות כל הנערים לס"ת ראוי שהגדול יברך ברכת התורה והקטנים ישמעו ויצאו וקורין להם פ' המלאך הגואל (שם בפ"מ ופ"ד בסי' זה):

שמחת תורה: נקרא כך על שם ששמחין בו לעשות שמחה ומשתה לסיומה של תורה שקורין למחר פ' וזאת הברכה. שכן אמרו במדרש (בה"ט [קה"ר ריש פ"א] מ"ד ויבוא ירושלים ויעמוד לפני הארון וגו' ויעש משתה לכל עבדיו (מ"א ג) א"ר יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה ע"כ. עוד טעם ע"ש שבשעה שסיימו ישראל את התורה בא שטן לפני הקב"ה לקטרג עליהם ואומר ישראל לומדין תורה ואין גומרין אותה וכיון שמסיימים אותה אומר לו הקב"ה הלא סיימוה. וחוזר ומשיב אף על פי שסיימוה אין מתחילין אותה. וכשמתחילין אותה בפרשת בראשית משיב לו הקב"ה הלא התחילוה כמלא שאין יכול לקטרג. על שום זה נקרא שמחת תורה (חמדת ימים). ובספר המנהיג כתב לפי שהיום יום שמחה שנתכפרו עונותינו ע"כ. ועוד שהוא תשלום קרבנות החג וכל האחד ולענין שנת הניסור שהיתה בחג מתוך שמחה אנחנו רוצים להשלים ולהתחיל ולהיות השכינה שורה מתוך שמחה (א"ר). ונשתרבב המנהג להיות מליפין בבהכ"נ כלים נאים ומלבושים נאות ומוציאין כל הספרים ומעטרין אותן בכסף וזהב וכלי חמדי ורוקדים ואומרים בקול רנה ותודה הפסוק צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו. וכל המרבה לרקוד את בית אלהים לכבד את ספרי התורה הרי זה משובח ונותן טובה גדולה בשמים ממעל. וכן לענין השמחה לפי כי כל דבר הנעשה פה למטה לאתו מניע השמימה:

לשמחת תורה

קודם הוצאת ס"ת אומר הש"ץ אתה הראת ואומרים עונים אחריו כל פסוק ופסוק:

אתה הראת לדעת כי יהוה הוא האלהים אין עוד מלבדו: לעשה נפלאות גדלות לבדו כי לעולם חסדו: אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: יהי כבוד יהוה לעולם ישמח יהוה במעשיו: יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם: יהי יהוה אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל יעזבנו ואל יטשנו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו:

א דברים ד, לה. ב תהלים קלו, ד. ג שם פו, ח. ד שם קד, לא. ה שם קיג, ב. ו מ"א ח, נז. ז דה"א טז, לה.

עץ יוסף

הראת. כתרגומו איתחזיתא. כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים. וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי. לכך נאמר אתה הראת לדעת (רש"י): לעושה נפלאות גדולות לבדו. בראשון לא נברא מלאך כשפאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש והירח (רש"י): אין כמוך. יכול לאשיע: ואין כמעשיך. תפלה לעשות (ספורנו): יהי כבוד ה' לעולם. יהי רצון שיגלה כבודו ואז ישמח ה' במעשיו. וכדאי' במדרש שמח ה' במעשיו אין כתיב כאן אלא ישמח עתיד הוא לשמוח במעשיו ור"ל כשיגלה כבודו ואז תהיה מלאה הארץ דעה את ה' אז ישמח ה' במעשיו: כאשר היה עם אבותינו. דור המדבר. ולפי

דובר שלום

שורו של לויתן אינו דבר משובח אלא הכהן בר' חייא. ור' ילמדיה בשם רב שמואל בר' יצחק שפשפי הלוחות הללו מכאות גלגל החמה וכו'. לפי שבאדה"ר נאמר בו שתפוח עקיבו מכהה גלגל חמה. וזה הי' קודם החטא. ובחטאו של אדה"ר הלבישו הקב"ה כתנות עור של הנחש המחטיא ואותו העור כסה והכהה אורו שהיה מכהה גלגל חמה. ולעתיד כשיתוקן החטא יחזור הדבר לכמו שהיה. שאותו עור שהכהה בחטא אורו של אדה"ר שמכהה גלגל חמה. חזר אותו עור עצמו להבהיק אור המכהה גלגל חמה כמאמר חז"ל זדונות נעשו כזכיות. ובתיקום הענין אל לויתן הוא לפי שנאמר לויתן נחש בריח. שבחטא היה ע"י הנחש. והתקון ע"י לויתן:

וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃

יְהֹוָה מֶלֶךְ יְהֹוָה מָלָךְ יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ א

יְהֹוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהֹוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃ ב

וְיִהְיוּ־נָא אֲמָרֵינוּ לְרָצוֹן לִפְנֵי אֲדוֹן כֹּל׃

פותחין הארון וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְהֹוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ ג קוּמָה יְהֹוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ ד כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃ ה בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ ו וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ. זֶה יְהֹוָה קִוִּינוּ לוֹ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ ז מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר׃ ח

כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהֹוָה מִירוּשָׁלָיִם׃ ט

אַב הָרַחֲמִים. הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם׃ י כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים׃

ואח"כ מוציאין כל הס"ת שבהיכל ומסבבין הבימה ז"פ ומתחיל החזן אנא ה' כו' ועוד מזמורים כפי המנהג:

הקפה א' חזן אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא. אָנָּא יְהֹוָה הַצְלִיחָה נָא. כ אָנָּא יְהֹוָה עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ׃ אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. בּוֹחֵן לְבָבוֹת הַצְלִיחָה נָא. גּוֹאֵל חָזָק עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ׃

א אינו פסוק שלם יחד רק מצורף מג' פסוקים וה' ימלוך לעולם ועד הוא פסוק שלם בשמות טו, יח, ונזכר במס' סופרים פרק י"ד הל"ח ע"ש. ב תהלים כט, יא. ג במדבר י, לה. ד תהלים קלב, ח. ה שם שם ט. ו שם שם י. ז ישעיה כה, ט. ח תהלים קמה, יג. ט ישעיה ב, ג. י תהלים נא, כ. כ שם קיח, כה.

עץ יוסף

שבאחרונה עזבם ושמם בנרגלים עד תומם במדבר לזה אמר אל יעזבנו ואל יטשנו (מהרי"א): ה' מלך כו'. אין זה מן הכתובים אבל הוא שיר של מלאכים ושובא בפרקי היכלות: ה' עוז לעמו יתן. פי' כשהשי"ת עוז ותעצומות לעמו יתן: ה' יברך את עמו בשלום. תהלה שהוא כלי המחזיק העוז והטובה כמו שאחז"ל שאין כלי מחזיק ברכה וטובה כמו השלום (כלי פז): ויהיו נא כו'. שגה"כ יהיו לרצון אמרי פי (תהלים יט, טו): קומה ה'. כדרך בנ"א לעמוד להלחם. וכאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך המכונסים: וינוסו משנאיך. אלו הרודפים. אויביך משנאיך אלו אויבי ושונאי ישראל שכל האויב ושונא את ישראל הוא אויב ושונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש. ומי הם על עמך יערימו סוד: קומה ה' למנוחתך. דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו. כי המקדש היה ראוי להיות בית עולמים ומקום מנוחה לעולם עלי החטאים: אתה וארון עזך. רמז באומרו אתה אור אלהי השוכן אתם בתוך טומאתם. וארון עזך ר"ל עוזך להיות שם לוחות ושברי לוחות שהם עוז לישראל: כהניך. הם בני אהרן: ילבשו. בגדי: צדק. כי הם מורים את התורה ותופשי ישראל: וחסידיך. הם הלוים: ירננו. שיר: בעבור דוד כו'. התפלל שכמו כן בזכותו לא תשב פני משיחך שלמה שתרד אש מן השמים לקבל קרבנותיו: ואמר ביום ההוא כו'. הכונה שאחר שהאל יתברך נקרא שמו עלינו ואלהי ישראל יקרא. א"כ בהיותם בגלות שמו גם כן בגלות כדרך המאמרים. הנה עמו אנכי בצרה. וכמו כן כשישוע מהגלות הוא יתברך שב עמהם. א"כ אחר שהוא גולה ג"כ כי אין השם שלם בזה נבטח שכשיושיע את עצמו יושיענו ג"כ. וזהו הנה אלהינו זה קוינו לו שיושיענו בלי ספק. ונתן טעם זה ה' קוינו לו וכו' ירצה התקוה היא לפי שבישועתו רצוני בישועת עצמו נגילה ונשמחה כי גם ישמח לבנו שיגאלנו ובזה הותר למה אמר פעם יושיענו ופעם בישועתו (אורים ותומים): מלכותך מלכות כל עולמים כו'. ולא כמלכות וממשלת בנ"א שהן נפסדות: כי מציון. שהוא המקום המוכן לקבלת השפע. [illegible] שם צוה ה' את הברכה: תצא תורה. ומשם לכל העמים:

שמע ישראל וכו׳: ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד. נ״פ: תורת ה׳ תמימה משיבת נפש: מזמור לדוד הבו לה׳ בני אלים הבו לה׳ כבוד ועוז: הבו לה׳ כבוד שמו השתחוו לה׳ בהדרת קודש: קול ה׳ על המים אל הכבוד הרעים ה׳ על מים רבים: למנצח בנגינות מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה: כי אמרתי עולם חסד יבנה:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו אב הרחמן שבזכות הקפה ראשונה שהקפנו לתיבה בשמחת תורתך הרומזת לחס״ד יהי חסדך ה׳ עלינו ותזכנו לעבדך ביראת ואהבה ותהיה אהבתך תקועה בלבנו תמיד כל ימי חיינו ותהיה יראתך תמיד על פנינו לבלתי נחטא. ובכל מדה ומדה שתמדוד לנו נודה לך במאד מאד. ותזכנו להשכיל להיטיב ולגמול חסד בכל כחנו בגופנו וממוננו בלב שלם. ויהיו כל מעשינו לשמך ולזכרך תאות נפש. ותזכנו להתרחק מהקנאה ואכזריות וכעס. ולקנות מדת החסד בקנין גמור. ולמען תורתך הקדושה הנתנת בימין ולמען אברהם אוהבך איש החסד תמלא משאלות לבנו לטובה. יודע לעיני הכל טובך וחסדך עמנו. (ר״ת חסד) ״חסדי ה׳ עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך בפי: ״סתרי ומגני אתה לדברך יחלתי: ״דרכיך ה׳ הודיעני אורחותיך למדני: יהיו לרצון כו׳:

הקפה ב׳ **דּוֹבֵר צְדָקוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ הַצְלִיחָה נָא. וָתִיק וְחָסִיד עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:**

שמע ישראל כו׳: ה׳ מלך כו׳ נ״פ: עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי: קול ה׳ בכח: לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך: קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא: לך זרוע עם גבורה תעוז ידך תרום ימינך: עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו: עתה ידעתי כי הושיע ה׳ משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שבזכות הקפה הזאת השניה הרומזת לגבורה תזכנו להתגבר על יצרנו. ותן בנו כח לכבוש תאוותינו הגופניות. ולמען יצחק עקידך אזור בגבורה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו. וכמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו ה׳ אלהינו במדת החסד ותכנס לנו לפנים משורת הדין ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומארצך ומנחלתך. ותבטל מעלינו כל גזרה קשות ורעות. ותגזור עלינו גזרות טובות כרוב רחמיך. (ר״ת גבורה) ״גם מזדים חשוך עבדך אל ימשלו בי אז איתם: ״באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: ״ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך: ״רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה: ״הורני ה׳ דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך: יהיו לרצון כו׳:

הקפה ג׳ **זַךְ וְיָשָׁר הוֹשִׁיעָה נָּא. חוֹמֵל דַּלִּים הַצְלִיחָה נָא. טוֹב וּמֵטִיב עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:**

שמע ישראל כו׳: ה׳ מלך כו׳ נ״פ: פקודי ה׳ ישרים משמחי לב: קול ה׳ בהדר: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם: כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרום קרננו: תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך: ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה׳ אלהיך כאשר דבר:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שבזכות הקפה שלישית הרומזת לתפארת תזכנו להיות מעבדיך הנאמר עליהם ישראל אשר בך אתפא״ר ותזכנו לעסוק בתורתך הקדושה תורת אמת ותהיה כל מגמתנו לבקש האמת ותחננו למען דעת אמיתות דיני התורה. ותזכנו להתרחק מהשקר והכזב וכל פינות שנפנה יהיו על דבר אמת. ובזכות תורת אמת ובזכות יעקב אבינו החתום בתפארת מדת האמת וכתיב תתן אמת ליעקב תעננו ותעשה

בקשתנו ונקראה ירושלים עיר האמת. על כן נקוה לך ה׳ אלהינו לראות מהרה בתפארת עוזך. (ר״ת הפארת) ״תקרב רנתי לפניך ה׳ כדברך הבינני: ״פעמי הכן באמרתך ואל תשלט בי כל און: ״אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם: ״רחמיך רבים ה׳ כמשפטיך חיני: ״תהלת ה׳ ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: יהיו לרצון כו׳:

הקפה ד׳ יוֹדֵעַ מַחֲשָׁבוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. כַּבִּיר וְנָאוֹר הַצְלִיחָה נָא. לוֹבֵשׁ צְדָקוֹת עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו׳: ה׳ מלך כו׳ ג״פ: מצות ה׳ ברה מאירת עינים: קול ה׳ שובר ארזים וישבר ה׳ את ארזי הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים: ישמחו וירננו לאומים כי תשפוט עמים מישור ולאומים בארץ תנחם סלה: ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם: ה׳ אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה: תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו אל מלא רחמים שתעשה למען זכות הקפה ד׳ הרומזת למדת נצ״ח ברחמיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד. ונשמחה ונראה נעימות בימינך נצח. ותזכנו לכל הבטחות ונחמות שהבטחתנו על ידי נביאיך הקדושים וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. ותחזקנו ותאמצנו לנצח ותנצח אויבינו ותסתום ותחתום פי כל המקטריגים עלינו. ולמען זכות משה רעיא מהימנא החתום במדת הנצ״ח תאיר עינינו בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשנו ותגאלנו גאולת עולם מגלות התל הזה בזכות משה רעיא מהימנא ותבנה בית המקדש במהרה בימינו. וקול בן לוי תסוב על שיר״ת ונבל ה׳ עמו. כנור נעים עם נבל לנצח על מלאכת בית ה׳. (ר״ת נצח) ״נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו; ״צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו: ״חנני ה׳ כי אליך אקרא כל היום: יהיו לרצון אמרי פי וגו׳:

הקפה ה׳ מֶלֶךְ עוֹלָמִים הוֹשִׁיעָה נָּא. נָאוֹר וְאַדִּיר הַצְלִיחָה נָא. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו׳: ה׳ מלך כו׳ ג״פ: ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים: גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו: יראת ה׳ טהורה עומדת לעד: קול ה׳ חוצב להבות אש: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתעשה למען רחמיך ולמען הקפה חמישית הרומזת להוד ותזכנו שלא נלך בעצת רשעים ולא נהיה מהולכי רכיל. ולמען זכות אהרן קדוש ה׳ החתום במדת הו״ד לטובה תזכנו לרדוף שלום ולבקש שלום ולשים שלום ולהרבות שלום בעולם ולמעבר עובדא דאהרן ותשים שלום בינינו ותברכנו לחיים טובים ולשלום ובא לציון גואל. גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו במהרה בימינו. (ר״ת הו״ד) ״השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו: ״ויהי ה׳ לי למשגב ואלהי לצור מחסי: ״דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי: יהיו לרצון כו׳:

הקפה ו׳ עוֹזֵר דַּלִּים הוֹשִׁיעָה נָּא. פּוֹדֶה וּמַצִּיל הַצְלִיחָה נָא. צוּר עוֹלָמִים עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו׳: ה׳ מלך כו׳ ג״פ: משפטי ה׳ אמת צדקו יחדו: קול ה׳ יחיל מדבר יחיל ה׳ מדבר קדש: ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים אלהינו: יחיד גאה לעמך פנה זוכרי קדושתך: צדיק ה׳ בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: יצאת לישע עמך לישע את משיחך. מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר סלה:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתעשה למען רחמיך ולמען זכות הקפה הששית הרומזת ליסוד ותצילנו מכל חטא ועון והרהור הרע ואתה בטובך הגדול

תלקט את אשר פזרנו ותיחד את אשר הפרדנו ותתקן את אשר העוינו ותוציא לאור כל הניצוצות של קדושה אשר נטמעו בין הקליפות חי"ל בל"ע ויקיאנ"ו מבטנו יורישנו אל. ותזכנו לשבור עצמנו ודרכנו מכל חטא. ולא ימצא בנו ובזרענו שום פגם ויהיה כל זרענו זרע קדש. ובזכות יוסף צדיקך החתום במדת היסו"ד תרחם עלינו. אל שדי יסד יסוד ציון הרומסנה קרנות צדיק. ובזכות יוסף יוסיף ה' שנית ידו ויגאלנו גאולת עולם במהרה בימינו. (ר"ת יסוד) "ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו: "סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח: "דרכי ספרתי ותענני למדני חקיך: יהיו לרצון כו':

הקפה ז' קָדוֹשׁ וְנוֹרָא הוֹשִׁיעָה נָּא. רַחוּם וְחַנּוּן הַצְלִיחָה נָא. שׁוֹמֵר הַבְּרִית עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: תּוֹמֵךְ תְּמִימִים הוֹשִׁיעָה נָּא. תַּקִּיף לָעַד הַצְלִיחָה נָא. תָּמִים בְּמַעֲשָׂיו עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו': ה' מלך כו' ג"פ: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים: קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד: ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם: ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ: כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש: והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אל מלא רחמים שתעשה למען רחמיך ובזכות הקפה שביעית הרומזת למלכות. ותגלה ותראה מלכותך עלינו מהרה ומלוך על כל העולם כלו בכבודך והיתה לה' המלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ועשה למען דוד המלך ע"ה החתום במדת מלכו"ת ותשרה שכינתך עלינו ויהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו. (ר"ת מלכות) "מהולל אקרא ה' ומן איבי אושע: "לעולם ה' דברך נצב בשמים: "כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה: "ואני כזית רענן בבית אלהים בטחתי בחסד אלהים עולם ועד: "תאות ענוים שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזנך:

עוד אני מדבר בתפלה אחר הז' הקפות:

רבונו של עולם הנה אנחנו באים ביראה ובאהבה ושמחה רבה להודות לך על אשר קדשתנו במצותיך ובחרת בנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ותתן לנו את תורתך הקדושה תורה שבכתב ותורה שבע"פ וקרבתנו לעבודתך. מה אנו מה חיינו אשר עשית עמנו חסדים גדולים רבים ועצומים כאלה ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך. אמנם גדול צערנו בהעלותנו על לבבנו כל אשר נתרשלנו מלעסוק בתורתך הקדושה וכל אשר פגמנו בלימודנו הן מצד לימוד להתגדל והן מצד שלא למדנו בקדושה ויראה כדת מה לעשות והן שלא טרחנו להבין דבר על בוריו מיצוי הדין ועומק ההלכה והן אשר קטפנו מלות עלי שיח והן אשר לא המכנו וחזקנו ברכי רבנן דשלהי ולא אמצנו ברכים כושלות. וכזאת וכזאת פגמנו בכ"ב אותיות תורתך וטעינו בלימוד ובהוראה ולא נהגנו בטכסים תלמיד חכם. ועוד אחרת אשר נפלו ניצוצי תורתנו ומצוותינו לבורות נשברים וישב ממנו שבי:

על הכל בושנו ונכלמנו ובמסתרים תבכה נפשנו. יראה ורעד יבא בנו ותכסנו פלצות. והן עתה בבושת פנים אנו שבים ומתחרטים ואנו רוצים לעשות רצונך כרצוננו. ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אל רחום וחנון הטוב והמטיב שתקבל כוונתנו כי אתה בוחן לבות וידעת שרצוננו לעשות רצונך ולעסוק בתורתך הקדושה כדת מה לעשות ואתה הבטחתנו על ידי עבדיך חכמי ישראל הבא ליטהר מסייעין אותו. ובכן יהמו נא

רחמיך וראה כי אולת יד ואפס עצור ועזוב. ואויר ארץ העמים וביטול הטהרה ותוקף גלות גוף ונפש הן הנה היו בעוכרינו. כי גבר אויב יצרנו הרע ועשה אשר זמם להדיחנו מתורתך ומעבודתך:

ובכן אין לנו גואל ומושיע בלתך. הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך. ובכח שבע הקפות שהקפנו לתיבה שבה ספר התורה ושמחנו לכבוד תורתך תתמלא רחמים עלינו והשיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך ויתמתקו הדינים ויכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך והוציא לאור כל ניצוצי תורתנו ומצותינו וישוב הכל לאיתנו ולא ידח ממנו נדח ותזכנו לעסוק בתורה לשמה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהוציא לאור כל חלקי פרד"ס תורתנו השייכים לנפשנו רוחנו ונשמתנו. ותחננו מאתך חכמה ובינה ודעת לחדש חידושים רבים אמתיים בפרד"ס תורתך הקדושה וקושיות והויות וישובים אמתיים וחידושי דינים לאמתה של תורה. וברוב רחמיך תזכנו לזרע קדש בנים חכמים וחסידים זרע אנשים ובריא מולייהו. ולא ימצא בנו ולא בזרענו שום פגם ושום פיסול. ואתה ברוב רחמיך תתן בנו כח ובריאות ויכולת מספיק וחוזק ואומץ באברינו וגידינו וגופנו לעמוד על המשמר. ולא יארע לנו שום מיחוש ושום כאב. ונהיה שמחים וטובים ובריאים לעבודתך. ותצילנו מכל רע:

אלהינו ואלהי אבותינו. מלוך על כל העולם כלו בכבודך והנשא על כל הארץ ביקרך והופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך וידע כל פעול (עשי"ה) כי אתה פעלתו ויבין כל יצור (יציר"ה) כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה (בריא"ה) באפו ה' אלהי (אצילו"ת) ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת ואל תדיחנו כפני שום נברא שבעולם ותאריך ימינו בטוב ושנותינו בנעימים ומלא שנותינו שמונים שנה. אורך ימים ושנות חיים תוסיף לנו לעבודתך. ובצל כנפיך תסתירנו ותצילנו לנו ולכל בני ביתינו מכל גזרות קשות ורעות ותחדש עלינו שנה טובה ונהיה שוקטים ושאננים דשנים ורעננים לעבודתך וליראתך כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך: הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה:

בלילה אחר הקפות מכניסין כל הס"ת להיכל ומשאירין ס"ת א' ואומרים שמע ישראל. גדלו. ומגן על הכל וקורין בהס"ת כל מקום כפי מנהגו. ואומרים ח"ק ומגביהין הס"ת ואח"כ אומרים זה:

שָׂשׂוֹן (חן) וְשִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה. כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִכָּל־סְחוֹרָה. מִפָּז וּמִפְּנִינִים יְקָרָה: קהל נָגִיל וְנָשִׂישׂ בְּזֹאת הַתּוֹרָה. כִּי הִיא לָנוּ עֹז וְאוֹרָה: אֲהַלְלָה אֱלֹהַי וְאֶשְׂמְחָה בוֹ. וְאָשִׂימָה תִקְוָתִי בוֹ. אֲהוֹדֶנּוּ בְּסוֹד עַם־קְרוֹבוֹ. אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ: נגיל

בְּכָל־לֵב אֲרַנֵּן צִדְקוֹתֶיךָ. וַאֲסַפְּרָה תְהִלָּתֶךָ. בְּשָׂשׂוֹן הֲשִׁיבֵנוּ לְבֵיתֶךָ (נ"א בְּעוֹדִי אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ). עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ: נגיל

הִתְקַבְּצוּ מַלְאָכִים זֶה אֶל־זֶה. זֶה לְקַבֵּל זֶה. וְאָמַר זֶה לָזֶה. מִי הוּא זֶה וְאֵי־זֶה הוּא. מְאַחֵז פְּנֵי כִסֵּא. פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ. מִי עָלָה

עץ יוסף

מאחז פני כסא וגו'. פסוק הוא באיוב כ"ו פ' וקאי על משה כדאי' במסכת שבת דף פ"ח וכש"ר פ' מ"ב: מי עלה למרום כו'. עשה"כ עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה (משלי כא, כב) וקאי משה כמו שפירש רש"י וכדאיתא בויקרא רבה פרשה ל"א:

לַמָּרוֹם. מִי עָלָה לַמָּרוֹם. וְהוֹרִיד עֹז מִבְטֶחָה: התקבצו מֹשֶׁה עָלָה לַמָּרוֹם. *)נְתַנְאֵל. שְׁמַעְיָה. אֲבִי שׂוֹכוֹ. אֲבִי זָנוֹחַ. חֶבֶר. יְקוּתִיאֵל. טוֹבִיָּה. יֶרֶד. אֲבִי גְדוֹר עָלָה לַמָּרוֹם. וְהוֹרִיד עֹז מִבְטֶחָה: התקבצו אָגִיל וְאֶשְׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. בֹּא יָבֹא צֶמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה: תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים. לְכֻלָּם חַיִּים. כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים: אַבְרָהָם שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. יִצְחָק שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. יַעֲקֹב שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. מֹשֶׁה שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. אַהֲרֹן שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. אֵלִיָּהוּ שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. שְׁמוּאֵל שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. דָּוִד שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. שְׁלֹמֹה שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים. לְכֻלָּם חַיִּים. כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים: אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אֲשֶׁר בָּחַר בָּכֶם אֵל. וְהִנְחִילְכֶם הַתּוֹרָה מִמִּדְבָּר (נ"א מִסִּינַי) מַתָּנָה:

יש נוהגין לומר הדרן עלך אחר השלמת התורה:

הדרן עלך אורייתא קדישא. דעתן עלך ודעתך עלן אורייתא קדישא. לא נתנשא מנך ולא תתנשא מנן. לא בעלמא הדן. ולא בעלמא דאתי: ג"פ

יהי רעוא קדמך למהוי עמנא לעלמא דאתי משה רעיא מהימנא (ויו פיא"ל) רב ממונא. וחמשין ותלת רתיכן מתחות ידי דממונא בשימושא דאורייתא. כל חד וחד על משריין וסלקן לכל פרשתא ופרשתא. להתעטרא קמי קודשא בריך הוא. להתיחדא לעילא ולעילא:

יהי רעוא קדמך דיתכללון השתא בשלימתא דאורייתא כולהו כחדא וכללא חדא להתעטרא בגו כורסייא קדישא. עם ממונן רתיכין שמשון דלהון. זכאה חולקנא וזכאה חולקיהון דישראל דכתיב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו:

יהי רצון מלפניך ה' או"א הבוחר בתורה ובמשה עבדו שבזכות חמשה חומשי תורה ובזכות פרשיותיהן ובזכות פסוקיהן ותיבותיהן ואותיותיהן ונקודותיהן וטעמיהן ושמותיהן הקדושים היוצאים מהן. בזכות אבינו רוענו משה רבינו ע"ה. להיות נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. להיות זוכים היום ביום חתונתנו וביום שמחת לבנו. לעורר אם הבנים שמחה. ולבער קוצים מן הכרם. וליחד סוד תורה שבכתב עם סוד תורה שבעל פה. ביחודא שלים באהבה ואחוה וריעות. ומשם ימשוך לנו שפע אור החיים. לנפש רוח ונשמה. להאריך ימינו בטוב וביראת ה' כל הימים. והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפי עמך בית ישראל. ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו. וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך הקדושה לשמה. ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ובמצותיך ובחקותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה. יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו. אל יעזבנו ואל יטשנו להטות לבבנו אליו. ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו וחקותיו ומשפטיו אשר צוה את אבותינו. ותפתח לבבנו הערל בסודות תורתך. ותאציל עלינו אור מקור נשמותינו בכל בהינותינו. ושיתנוצצו ניצוצי אבינו רוענו משה רבינו ע"ה אשר על ידו גליה עמקי סוד תורתך. וזכותו וזכות

*) משה רבינו נקרא בתשעה שמות האלה. ועי' בדה"א (ד, יח) ובמגלה (יג.) ובסוטה (יב.).

תורתו וענותנותו וקדושתו תעמד לנו לכל נכשל לעולם ועד. מתט אשורינו מתורתך הקדושה ה"ו. ולהיות דבריו נאמנים ונחמדים חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים. עלינו ועל בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך. על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים באמת ובאמונה חוק ולא יעבור. ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לחיי עולם הבא. ובכח חמשה חומשי תורה המכוונים לחמשה חסדי אבא קדישא עלאה. ובזכות תורה שבעל פה המכוונת לחמש גבורות אמא. הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים ומלוך על כל העולם כולו בכבודך. והנשא על כל הארץ ביקרך. והשפיע עלינו אור ישועה ורחמים ממעיני הישועה. אבא ואמא עלאה בהם עולים ונושעה. אמן כן יהי רצון. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגאלי:

כשמסיימין עם החתן תורה לעיני כל ישראל אומרים בקו"ר חזק ג"פ. רמז למשה רבינו. שג"פ חזק בגימטריא משה (מעגלי צדק. א"ר). ואחר השלמת המפטיר אומרים שישו ושמחו. אשרי. ואח"כ אומרים זה:

חזן **יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ**

והקהל עונים **הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:**

לדוד מזמור. ובנחה יאמר. והש"ץ אומר ח"ק ומתפללין תפלת מוסף. והש"ץ חוזר התפלה בקול ואומרים קדושת נעריצך ואדיר אדירנו ואומר או"א ברכנו בברכה. ואין נושאין כפים. וגומר התפלה ואומר קדיש תתקבל. אי"כ. עלינו. ק"י. שה"י. שה"כ. שיר של יום. (נוהגין לומר מזמור תפלה למשה):

(ערוגות הבושם) במוצאי יום טוב אתה חוננתנו. ומבדילין. ואין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים: **א"ח** כ"ד ט. אין אומרים תחנונים. ואומרים הא"ס ולמנצח. ועיין מ"ש בא"ס"ח דפסח. ואין אומרים בו צ"ה אם לא לחכם בפניו. ואין מתענין בו אפילו יא"צ ולא חתו"כ. לבד ת"ח: **שבת** שאחר החג נקרא שבת בראשית לפי שקורין בו פרשת בראשית. ומברכין החדש. ואין מברכין תענית בה"ב שצריכין להתענות אחר הסוכות משום שנאמר מהיות טוב כלומר שמברכין ר"ח שהוא טוב. אל תקרי רע שהוא התענית. ואין אומרין בשבת זה אב הרחמים. ובמנחה מתחילין לומר ברכי נפשי. והטעם שמתחילין אותו בשבת זה משום שכל אותו המזמור מדבר בענין מעשה בראשית לכך מתחילין אותו בשבת של פ' בראשית. וקורין אותו משם ואילך בכל השבתות במנחה כדי לזכור ענין מעשה בראשית באפוקי יומא דשבת שהוא זכר למעשה בראשית. ונראה שמה שקורין הט"ו שיר המעלות עמו הוא ג"כ מהאי טעמא שהרי אמרם דוד כשכרה השתין וקפאו תהומות ובעי למשטפי עלמא לחזור אותו לתהו ובהו ח"ו כדאיתא במדרש וע"י אלו הט"ו שיר המעלות חזר התהום לאחוריו ונעשה קיום למעשה בראשית. לכן אומרים אותם ג"כ עם מזמור של ברכי נפשי (לבוש). ובא"ר הקשה ע"ז דהא בפרק החליל מסקינן דע"י כתיבת השם נחית תהומא אלא דנחית טובא אמר כמה דמילי טפי מרטיב לעלמא אמר ט"ו שיר המעלות ואסקי' עיי"ש עכ"ל. וגם לפי דבריו עכ"פ הוי מזה קיום למעשה בראשית לכן אומרים אותם עם מזמור של ברכי נפשי. ואומרים כן ברכי נפשי ושיר המעלות עד שבת הגדול שאז נוהגין לומר במנחה ההגדה מעבדים היינו עד לכפר על כל עונותינו כדי לזכור נס יציאת מצרים ביום שבת הגדול שנעשה בו הנס הגדול במצרים. ומה שאין אומרים לא ברכי נפשי ולא פרקים בשבתות שחל בהן יו"ט. היינו משום דקיי"ל בכל הימים טובים חציו לה' וחציו לכם. וכיון שהוא במנחה שהוא אחר חצות היא בחצי שלנו אין אומרים כלום. מה שאין כן בשאר שבתות השנה שהם כולם שבת לה' (וק"ק דבסימן רצ"ב כתב הלבוש דאומרים ואני תפלתי בשבת ולא ביו"ט משום דשבת כולה לה. ע"ש. א"ר). וכיון שצריכין להפסיק מלומר בשבת שחל ביו"ט עצמו לכך אין אומרים כלום גם בשבת דחה"מ ושבתות שבינתים כגון בין ר"ה ליוה"כ או בין יוה"כ לסוכות: מרחשון. ר"ח שלו באחד מימי בדה"ז. שבת שאחר ר"ח חדש מברכין תענית בה"ב אחר אשרי קודם יהללו. ומי שאמר אמן זו היא קבלתו ואין צריך לקבלו יותר (לבוש). כשיש חתונה או מילה בשבת זו מברכין התענית במנחה משום מהיות טוב אל תקרי רע (אליהו רבא). ודיני בה"ב וסליחותיו מבוארים במקום אחר:

דרך החיים — דיני חנוכה — בששים ראש

(א) [בבית שני כשמלכי יון גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות. ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם. ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות. וצר להם לישראל מאד מפניהם

אמרינן בפרק קמא דמגילה לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חמ"ו. ולא געלתים בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיה כהן גדול וכו'. ובפרק ב"מ מאי חנוכה דת"ר בכ"ה

מפניהם ולחוש לחן גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום. והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני. וכשנגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה בחדש כסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד (שהיה מונח בחותמו של כ"ג) ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה ח' ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו ימי שמחה והלל (לשון הרמב"ם ז"ל)]: בכ"ה בכסליו מתחילין שמונת ימי חנוכה ויום שלפניהם ויום שלאחריהם אסור לגזור בו ת"צ וכן יחיד אין לקבוע לכתחילה תענית ביום שלפניהם ושלאחריהם אבל אם נהג כבר להתענות בהם אין לשנות מנהגיו (סימן תר"ע מ"א): (ב) שמונת ימי חנוכה אסורים בהספד ותענית ואין מתענין בו אפי' יא"צ אבל מותרים בעשיית מלאכה ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקים בבית משום דהנס נעשה על ידיהן והוא חצי שעה (א"ר סי' תר"ע) ואין להקל להן (שם): (ג) תענית חלום אין מתענין בהם רק אותן תעניתים שמתענין בהם בשבת ואם עבר והתענה ת"ח או יא"צ צריך למיתב תענית לתעניתו אחר חנוכה ואם התענה בכ"ד בכסליו יכול למיתב תענית לתעניתו בכ"ח משום דהוא תענית צדיקים וכן אם התענה ת"ח או יא"צ א"צ למיתב תענית לתעניתו משום האי טעמא (שם ועיין פ"מ): (ד) חכם בפניו מותר להספיד ולענין צדוק הדין יתבאר במקומו:

סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו:

(א) בלילה הראשון מדליק אחד. מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל ח' יהיו שמונה ומי שאין לו שמן הרבה כגון שדר בכפר ואין מצוי אצלו שמן הרבה לדלוק ואין לו נרות האחרים יתן בכל לילה על נר אחד כשיעור והמותר יחלק לכולם כדי שידליק כ"פ בכל לילה נר אחד כשיעור וכן אם יש לו שמן מצומצם ולחבירו אין לו כלל מוטב שידליק בכל לילה רק אחד ויתן לחבירו (מ"א סי' תרע"א): (ב) צריך להעמיד הנרות בשורה בשוה ולא בעיגול דהוי כמדורה ולא ידליקו שני אנשים במנורה אחת אף שיש לה פיות הרבה משום דאין היכר כמה נרות מדליקין (מ"א שם): (ג) צריך להניחו למעלה מג' טפחים ויניחו בטפח הסמוך לפתח בשמאל כדי שתהא המזוזה בימין ונ"ח בשמאל ואם ב"ב הם רבים ידליקו האחרים במקומות אחרים ולא ידליקו כולם אצל הפתח משום דלא יהיה היכר כמה נרות מדליקין (שם) וגם יזהרו שלא ידליקו במקום שמדליקים שם כל השנה שא"כ לא יהיה היכר שהוא בשביל המצוה (שם): (ד) בביהכ"נ מדליקין נ"ח בין מנחה למעריב ומניחין בכותל דרום או על השלחן שעומד אצל כותל דרום ומסדרין ממזרח למערב ומברכין עליהם ואין אדם יוצא בנרות ביהכ"נ רק צריך לחזור ולהדליק בביתו ואם הש"ץ אבל אין לו להדליק בלילה הראשון בביהכ"נ משום דצריך לומר שהחיינו ואבל אין אומר שהחיינו בציבור רק אחר ידליק בלילה הראשון אבל בשאר לילות יכול האבל להדליק בביהכ"נ (מ"ז שם): (ה) אם רוצים למהר ולהתפלל יכול הש"ץ לברך ולהדליק נר אחד ואחר ידליק הנותרים והש"ץ יתפלל (שם): (ו) אונן בחנוכה ידליק אחר ויברך והוא יענה אמן ואם אין אחר ידליק הוא בעצמו בלא ברכה (א"ר ופ"מ):

בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענאה בהון. שכשנכנסו היוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול. ולא היה בו להדליק אלא יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום יו"ט בהלל ובהודאה. פי' ונקראת חנוכה ע"ש שחנו בכ"ה. ר"ל כל היום כולו. לאפוקי מיום כ"ד שלא חנו אלא בערב. ומדברי הרמב"ם מוכח בהדיא שנצחו ביום כ"ה. וקשה איך אנו מדליקין בליל כ"ה הי"ל להדליק בליל כ"ו. ויש ליישב עם מאי דמקשינן שז' לילות ה"ל להדליק שכך היה הנס. ובהכי ניחא דלילה ראשון הוא משום הנצחון. והשבעה לילות האחרים הוא משום הנס. ויש מתרצים מאי דמקשינן שז' לילות ה"ל להדליק שכך היה הנס. שחלקו שמן שבפך לשמונה חלקים ובכל לילה היו נותנים שמינית השמן והיה דולק עד הבקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס. עוד תירצו שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה נשאר הפך מלא כבתחלה וניכר הנס אף בלילה הראשון. עוד תירצו שבליל א' נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבקר מצאו הנרות מלאים שמן. עוד מתרצים דהפך היה להדליק יום אחד אבל כשעירו מהפך למנורה נחסר מהשמן מה שנשאר על דופני הפך ונמצא שלא היה אפילו להדליק יום אחד שלם. והיה נס גם ביום ראשון. ובשאר העתים מתרץ שאף שלפי טעם נס השמן לא היה ראוי לתקן להדליק אלא ז' ימים. מ"מ תקנו להדליק ח' ימים לפי שבטלו המילה שהיא לשמונה ימים. ובפ"ג מתרץ שתקנו ח' ימים לפי שאז חנכו הבית מעבודה שבטלו היוונים כדאיתא בספר המכבי ובפיוט דשבת שני של חנוכה ובמגילת תענית שחנכוה באלו ח' ימים. שהיוונים של אנטיוכס שקצו וסתרו המזבח ובנאוה מחדש וחנכוה. ובנ"ג תירץ דראשון קבעו על שמצאו פך טהור: והטעם שהוצרכו להדליק שמונה ימים לא פחות ולא יותר הוא שהיו טמאים לנפש אדם והיו צריכין להמתין ז' ימים מטומאתם ויום אחד לכתוש הזיתים להוציא מהם שמן טהור ובין כך ובין כך היתה נשארת המנורה בלתי דולקת לולי שעשה להם הקב"ה נס שהדליקו באותו פך שמצאו כל השמונה ימים. והר"ן כתב שהיה להם שמן טהור רחוק ד' ימים והולכו ח' ימים בין הליכה וחזרה עכ"ל: והטעם שלא קבעו השבעה ימים משום ספיקא דיומא. הוא דכיון דהוי מידי דרבנן לא אטרחום רבנן. אי נמי דלו ג"כ לכמות ביטול מצות מילה. אי נמי הכי עדיף טפי שידעו בכוון כמה היה הנס לא פחות ולא יותר. עיין בב"י ובלבוש ובא"ר ובפ"ח: כתב הלבוש וקראום חנוכה ב' תיבות.

זמן הדלקת הנרות:

(א) חצי שעה קודם זמן הדלקת נר חנוכה אסור לאכול יותר מכביצה פת או לשתות משקה המשכר יותר מכביצה וכן אפי' ללמוד אסור משיגיע זמנה ואם התחיל פוסק משיגיע זמנה (מ"א סימן תרע"ב): (ב) זמן הדלקת

נר חנוכה לכתחילה בשעת צ"ה עד שתכלה רגל מן השוק וידליק כשבני בית מקובצים יחד. עבר זה הזמן ולא הדליק מדליק והולך כ"ז שבני בית נעורים אפי' עד ע"ה אבל אם בני הבית ישנים אין לברך עליהם וידליק בלא ברכה (מ"א סי' תרע"ב): (ג) ואם עבר ולא הדליק בלילה אין לו תשלומין ומ"מ בלילות האחרים ידליק כמו שאר בני אדם היינו אם שכח בלילה הראשונה מדליק בלילה השנית שנים כמו שאר בני אדם ובברכה ויברך שהחיינו (שם): (ד) צריך ליתן בה שמן כ"כ שתדלוק עכ"פ חצי שעה ואם נתן בה יותר והולכת יותר מחצי שעה יכול לכבותה שאינו מוקצה השמן רק מה שצריך לשיעור חצי שעה ואז מותר לכבותו ולהנות ממנו (שם) אבל בשעה שדולק אפי' אחר חצי שעה והתנה מעיקרא לא מהני מפני שהרואה יאמר שמותר להשתמש בנר חנוכה וכן אסור לטלטל הנרות בעוד שדולקים אפילו אחר חצי שעה מפני הרואה שלא יאמר להשתמש נטלו (א"ר שם): (ה) אסור להשתמש לאורה ואפי' תשמיש של קדושה אסור להשתמש לאורה ונוהגים להדליק נר נוסף כדי שאם יבא להשתמש לאורה יהיה לאור הנוסף וצריך להניח נר הנוסף למעלה קצת מהנרות של חנוכה וטוב להדליק נר על השלחן חוץ מנר המוסיף (סימן תרע"ג): (ו) הדלקה עושה מצוה ובשעת הדלקה צריך ליתן בה כשיעור ואם לא נתן בה כשיעור אין מברך עליה וכן אם אח"כ רוצה ליתן בה כשיעור צריך לכבותה ולהדליקה מחדש ויברך (פ"ח ופ"מ הביאו בסי' תרע"ג ותרע"ה): (ז) אם כבתה אף שהעמידה במקום שרוח וכיבתה הרוח אפילו בע"ש שהוא עדיין מבע"י קודם בין השמשות צריך להדליק אבל לא יברך והטעם דדמי לשמנים שאין נמשכים אחר הפתילה (ס"ז סי' תרע"ג):

דיני הדלקה מנר לנר:

(א) המנהג להחמיר שלא להדליק אפי' מנר חנוכה לנ"ח וכ"ש שאסור להדליק נר חול מנר חנוכה וכן אם נכבה השמש שאסור להדליק מנר חנוכה אפילו אחר שדלק השיעור דהיינו חצי שעה אין להדליק ממנו (א"ר סי' תרע"ד) אבל נר ביהכ"נ או של שבת או של ת"ת או של חולה הצריך נר יכול להדליק מנר חנוכה וכן נר חנוכה יכול להדליק מהם (שם):

דיני הדלקה עושה מצוה ולא הנחה:

(א) הדלקה עושה מצוה ולא הנחה שאם היתה מונחת במקומה שלא לשם מצות חנוכה מדליקה שם וא"צ להסירה ולהניחה לשם מצות חנוכה ואם היתה דולקת ועומדת מכבה אותה ומדליקה לשם מצוה וצריך להדליק במקום הנחתה ומניחה שם חצי שעה ואם אחוז בידו במקומה כ"ז מצותה לא יצא שהרואה אומר לצרכו הוא דלקה לה (סימן תרע"ה וט"ז שם): (ב) אשה חייבת בנ"ח ויכולה להדליק בעד כל ב"ב ותינוק שהגיע לחינוך חייב בנ"ח (שם): (ג) סומא אם יכול להשתתף בפרוטה מוטב ואם יש לו אשה אשתו מדלקת עליו ואם אין לו אשה ויש לו בית מיוחד שאין יכול להשתתף בפרוטה מדליק ע"י סיוע אחר דסומא חייב בכל המצות ולא דמי לנר שבת דפטור דהתם בעינן שיאותו לאורו משא"כ הכא דהיכא פרסומי ניסא להאחרים (מ"א שם):

דיני ברכת הדלקת נרות של חנוכה:

(א) המדליק בליל א' מברך ג' ברכות. להדליק. ושעשה נסים. ושהחינו. ואם לא בירך זמן בליל ראשון יברך בליל שני או כשיזכור (סי' תרע"ו): (ב) מליל ראשון ואילך מברך שתים להדליק ושעשה נסים ויברך קודם שיתחיל להדליק כדי שתהא עובר לעשייתו ואם שכח והדליק נר אחד פחות מהראוי להדליק באותו לילה ידליק עוד ואין מברך עליו (מ"א שם): (ג) נר יאמר בנוסח הברכה שעשה נסים לישראל בימים ההם בזמן הזה ואם

הוא בכ"ס. ולשון הוא תשמש שהוא מנסיפסא למלחמה מלשון ויסעו ויחנו ולא מלשון שביתה ממלאכה. ולכך מותרים בה במלאכה. והא"ל כתב עוד י"ל נטריקון ח' נ'רות ו'הלכה כ'בית ה'לל (כד"א. בפרשה מקץ ושבת שבת והכן ח' משבת [ותיבה] והכן הם אותיות חנוכה. וסמך לסעודות שעושים בחנוכה. ואותיות ושבת שבת בגימט' מ"ד כמו הנרות של חנוכה (פ"ג) אבל לא קבעום למשתה ושמחה. ועיין עוד לקמן:

הקשה הב"ח למה לא קבעום למשתה ולשמחה כמו בפורים. ותירץ דבפורים עיקר הגזירה שהיה לפי שנהנו מסעודתו של אחשורוש על כן נגזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שנהנו מאכילה ושתיה של איסור ושמחה ומשתה של איסור. וכשעשו תשובה עינו נפשותם וכמ"ש אסתר לך כנוס את כל היהודים וגו' ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים וגו' ולפיכך קבעום למשתה יום טוב לזכור עיקר הנס. אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה כדתניא בברייתא שגזר עליהם אנטיוכס לבטל התמיד ועוד אמר להם לחיילותיו מצוה אחת יש בידם אם אתם מבטלין אותן מיד כבר הם אבודים ואיזה זה הדלקת מנורה שכתוב בה להעלות נר תמיד כל זמן שמדליקין אותן תמיד הן עומדים וכו' עמדו וטמאו כל השמנים וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' ע"י כהנים עובדי העבודה בבית ה' על כן נעשה הנס ג"כ בנרות שהם אשר מסרו נפשם למות על קיום העבודה. ולפיכך לא קבעוה אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב עכ"ל. והט"ז מחלק דבימי המן הנס מפורסם להצלת נפשות לכן יש משתה בעולם הזה. משא"כ בחנוכה אף שהישועה היתה במלחמה מ"מ לא הית' מפורסמ' ע"כ הנס רק בנרות. והלבוש מתרץ וז"ל ומפני שלא נמסרו ישראל באותו זמן ביד מושל אחד שהיה מושל עליהם להריגה כמו שהיה בימי המן. אלא שבאו האויבים עליהם למלחמה ולא בקשו מהם אלא השתעבד ולהיות ידם תקיפה על ישראל ולהעבירם על דתם כידוע ממעשה אנטיוכס שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק לכוף ושמדות כדי להעביר דתם. ואם היו ישראל מכניעים להם להיות כבושים תחת ידם ולהעלות להם מס ומוזרים לאמונתם חלילה לא היו מבקשים יותר. אלא שנתן הש"ת וגברה יד ישראל ונצחום לכך לא קבעום אלא להלל ולהודות ולא למשתה ושמחה. כלומר כיון שהם רצו למנוע אותנו מזה לכפור בדת ח"ו ובעזרתו ית' לא הפיקו זממם וגברה ידנו. לכך קבעו אותם להלל ולשבח ולהודות לו על שהיה לנו לאלהים ולא עזבנו מעבודתו. אבל בימי המן שהיתה הגזרה להרוג ולהשמיד את הגופות שהוא ביטול משתה ושמחה ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם לכך כשנצלו ממנו קבעו להללו ולשבחו
יתי'

אמר שעשה נסים לאבותינו יצא (שם בא"ר בשם אגרת הרמב"ם): (ד) מי שלא הדליק כגון שהוא בספינה וכיוצא בו ואין עתיד להדליק באותו לילה וגם אין מדליקין עליו בביתו כשרואה נר חנוכה של אחר מברך שעשה נסים כו' ואם הוא בליל ראשון מברך שהחיינו ואח"כ כשבא לביתו ביום ב' ומדליק א"צ לברך עוד שהחיינו כיון שבירך בשעת ראיה אבל אם מדליקין עליו בביתו אף שהוא בעצמו לא הדליק ואין עתיד להדליק אין מברך כשרואה וכן כשמדליק בעצמו ביום ב' אין מברך שהחיינו (שם). אחר שהדליק הנר הראשון בעוד שמדליק שאר הנרות אומר הנרות הללו אנו כו' (שם): (ה) אשה שאינה יכולה להדליק יכול אדם אחר אף שכבר יצא להדליק בשבילה ולברך ובלבד שתהא עומדת אצלו בשעת הברכה ובשעת הדלקה וכן אם יכולה להדליק בעצמה רק שא"י לברך יכול אחר לברך בשבילה והיא בעצמה תדליק (שם):

סדר הדלקת הנרות:

(א) הנרות של חנוכה צריך ליתן בטפח הסמוך לפתח משמאל הכניסה והיותר טוב לסדרם בטפח הסמוך באורך כגון אם הפתח במזרח יסדרם ממזרח למערב ואם א"א לסדרם כך יסדרם בשוה עם הכותל שהפתח בו בטפח הסמוך לפתח ויתן בלילה הראשון הנר אצל הפתח ובליל ב' יתן הנר הנוסף לצד חוץ הבית דהיינו שהנר הנוסף יהיה לימינו ונר הראשון יהיה לשמאלו ויתחיל להדליק מן הנר הנוסף וידליק מימין לשמאל (ע"ז סימן תרע"ו וכ"כ הפ"מ במ"ז):

דין אכסנאי בחנוכה

(א) אכסנאי אף שמדליקין עליו בביתו ואין לו אצל הבע"ה שמתאכסן שם חדר מיוחד צריך להדליק נר חנוכה (א"ר סי' תרע"ז דלא כמ"א) ובחורים הסמוכין אצל בעה"ב הן בכלל ב"ב וא"צ להדליק בפ"ע אא"כ רוצין להיות מן המהדרין שעושין נר לכל אחד אבל אם אינם סמוכין על שולחן בעה"ב צריכין להדליק בפ"ע וכ"ש שני ב"ב הדרים ביחד שצריכין להדליק כ"א בפ"ע ומי שאוכל בקביעות בבית אחר כגון בן אצל אביו אף שהולך לחדר אחר ליישן מדליק במקום שאוכל אבל מי שאוכל אצל חבירו באקראי צריך לילך לביתו ולהדליק (שם): (ב) מי שנתאכסן אצל בעה"ב ואין לו בעצמו נרות להדליק ואין מדליקין עליו בביתו צריך להשתתף עם הבעה"ב בפרוטה דהיינו שיתן לו סך מה שיהיה לו חלק גם כן בנרות ויוצא בזה והבעה"ב צריך להוסיף מעט שמן בשביל האורח חוץ השיעור שצריך ליתן לצורך חצי שעה (שם) וכן יכול הבעה"ב להקנות לאורח קצת שמן במתנה והוי כמשתתף בפרוטה (מ"א שם):

נר שבת קודם לנר חנוכה:

(א) מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת נר שבת עדיף מפני שלום בית ואם יש לו על נר

יש' ג"כ ע"י מצתה ושמחה. הילכך ריבוי סעודות שעושין בחנוכה אינן אלא סעודות הרשות. וי"א שגם בחנוכה יש קצת מצוה בריבוי הסעודות. וכן נוהגים באלו המדינות (וכן פסקו רש"ל בתשובה סי' ס"ה וב"ח. ואחרונים. ושיים בשכנה"ג דהעושה סעודה בכל יום של חנוכה הרי זה משובח) והטעם משום דבאותם הימים הי' ג"כ חנוכת המזבח שבמדבר (לבוש). ואף שחנוכת המזבח שבמדבר הי' בניסן. כוונת הלבוש כדאיתא במדרש דמלאכת המשכן נגמרה כ"ה בכסליו אלא שהמתינו בהקמה עד ניסן שנולד בו יצחק ואמר הקב"ה עלי לשלם לכסליו ושילם לו חנוכת בית חשמונאי ע"כ. וא"כ דין ימים אלו כאלו הי' חנוכת המזבח שבמדבר (א"ז וא"ר):

נרסינן בפרק ב"מ אמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים ת"ח. ופירש"י דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ע"י נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה. וכתב הפר"ח ונראה האי דנקיט הויין ליה בנים ת"ח ולא קאמר דאיהו גופיה הוי צורבא מרבנן. משום דמיירי אם הוא כבר ת"ח. או דלאו בר הכי הוא. אי נמי נקט הכי משום נר חנוכה דכיון דזריז בה וכח' ימים רומזים ג"כ למצות מילה שבשלו תהא זוכה לתרתי שיהיו לו בנים למולם ושיהיו ת"ח. והא"ז והא"כ תירצו בתמוה הכי לא קאמר דאיהו גופיה הוי צורבא מרבנן משום דקרא ע"כ עיקרו לנר שבת אתא שהוא דאורייתא וקי"ל דעיקר מצות הדלקת נר שבת הוא בנשים. ובנשים לא שייך איהו גופיה הוי צורבא מרבנן דכל המלמד בתו תורה כו': **כתב** רמ"א יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה (ולמון הכלבו תבשיל של גבינה. וכ"כ בשכנה"ג) לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב ע"כ. ובהגהות מרדכי כתב שהיתה בת יוחנן כה"ג והיתה יפת תואר מאד ואמרה למלך שתשכב עמו והאכילתו תבשיל של גבינה כדי שיצמא וישתה לחלב וישתכר כמו מן היין וישן ויירדם. וכן היה וחתכה ראשו והביאתו לירושלים וכאו שרי הצבא כי מת גבורם וינוסו (פ"ח):

בכל השנים תבוא פ' מקץ בשבת חנוכה ובעלי הגימט' נתנו סימן שכהי"ש ימי"ש. שכהי"ש נוטריקון שמאל נר תדליק ימין מזוזה. ימי"ש יחסר מזוזה ימי מדליק. ובהגהות מרדכי נתן הסימן נחש"ת. נר חנוכה שמאל תדליק. כי נחשת הוא מלכות יון:

שחרית גומרין הלל בכל הח' ימים. ח"ק. זה הכלל יום שיש בו מוסף אומר ק"ש. ואם אין בו מוסף ח"ק. ביום א' קורא הכהן מן ויהי ביום כלות משה עד לפני המשכן. לוי עד לחנוכת המזבח. ישראל עד נחשון בן עמינדב. ח"ק. יהללו. אשרי. ובלצ"ג וכו': **ביום ב'** קורא הכהן מן ביום השני עד מלאה קטרת שביום השני. לוי עד נתנאל בן צוער. ישראל וביום השלישי כולו: **ביום ג'** קורא הכהן מן ביום השלישי עד מלאה קטרת. לוי עד אליאב בן חלון. ישראל עד אליצור בן שדיאור: **ביום ד'** קורא הכהן וביום הרביעי עד מלאה קטרת. לוי עד אליצור בן שדיאור. ישראל וביום

שבת ואין מספיק לו על נר חנוכה וקידוש היום נ"ח עדיף מקידוש היום והיינו נר אחד אבל אם יש לו נר אחד בכל לילה לחנוכה יין קידוש קודם (משום דמדינא אין צריך להדליק רק נר אחד והמהדרין מוסיפין בכל לילה נר אחד) וכן נר אחד של חנוכה קודם להבדלה (סימן תרע"ח):

דין הדלקת נר חנוכה בערב שבת:

(א) בע"ש מדליקין נ"ח תחלה ואח"כ נר שבת ומברך עליהם כמו בחול אף שמדליקין מבע"י והיינו מפלג המנחה (סג"מ)

המנחה ולמעלה (היינו שעה ורביע קודם הלילה). אבל קודם פלג המנחה לא יצא (ואם הדליק קודם פלג המנחה צריך לכבותה ולהדליקה קודם ביה"ש ולברך עליהם) (סי' תרע"ב): (ב) ואם הדליק נר של שבת קודם אם לא קיבל עליו שבת בשעת הדלקה יכול להדליק נר של חנוכה אבל אם קיבל עליו שבת בשעת הדלקה אסור הוא בעצמו להדליק רק יצוה לאחר מב"י להדליק בשבילו נר חנוכה וכן אשה בעצמה שמדלקת נ"ח אף שהדליקה בסתם נר שבת קודם ולא קיבלה עליה שבת בשעת הדלקה הוי כקיבלה בפירוש ותאמר גם כן לאחר להדליק נר של חנוכה בשבילה (מ"א שם): (ג) בע"ש מתפללין מנחה תחלה ואח"כ מדליקין בין בביתו בין בביהכ"נ ואם רואין שבעוד שיתפללו מנחה יחשך ידליקו תחלה ואח"כ יתפללו מנחה: (ד) בע"ש יתן בה שמן יותר כדי שתהא דולקת עד חצי שעה אחר צה"כ (שם פ"מ): (ה) בע"ש צריך ליתן שום דבר לחוץ בין הנרות לפתח בשביל הרוח שלא יכבה הנרות כשפותח הדלת (סי' תר"פ):

דין הדלקת נר חנוכה במוצאי שבת:

(א) במוצ"ש מדליקין בבהכ"נ קודם ויתן לך וקודם הבדלה על הכוס ואם שכח לומר אתה חוננתנו בתפלה יאמר המבדיל בין קודש לחול בלא כוס וידליק ואח"כ מבדילין ובביתו מבדיל תחלה ואחר כך ידליק (משום דאפוקי יומא מאחרינן) ויחיד שמתפלל בביתו יבדיל תיכף אחר סדר קדושה וידליק ואחר כך יאמר ויתן לך (סי' תרפ"א פ"מ כמ"ש הט"ז והפר"ח הסכים לזה דלא כמ"ר): (ב) אין מבדילין בנ"ח (משום שאינן נאותין לאורו דהא אסור להשתמש לאורו) (שם): (ג) אומרים על הנסים בבהמ"ז בחנוכה אצל ועל הכל וכו' ואם לא אמר אצל ועל הכל יאמר אצל הרחמן הוא יזכנו כו' הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם כו' בימי מתתיהו (סימן תרפ"ב):

וביום החמישי כולו: **ביום ה'** קורא הכהן מן ביום החמישי עד מלאה קטרת. לוי עד שלומיאל בן צורישדי. ישראל וביום הששי כולו: **ביום ו'** הוא ר"ח. אחר הלל ק"ש. ומוציאין ב' ס"ת. בראשונה קורא הכהן בפרשת פרשת התמיד עד רביעית ההין. לוי עד סוף מוסף של שבת. שלישי ובראשי חדשיכם. רביעי קורא בס"ת שניה וביום הששי עד אליסף בן דעואל. ואומרים ח"ק על ס"ת שניה. זה הכלל לעולם אומרים קדיש אחר שקראו מנין הקרואים של אותו יום. **אך** אם שנין טעפות בשבת לא נכלל בכלל זה לומר קדיש אחר שקרא הרביעי אלא אחר שגמר הסדרא. יהללו. אשרי. ובל"ג. ח"ק. ומתפללים מוסף ר"ח. וקורין על הנסים בהודאה מפני שהוא יום שמחויב בארבע תפלות: **ביום ז'** אם הוא ר"ח קורין בתורה כדאתמול בס"ת א'. ובס"ת ב' רביעי וביום השביעי. ואם אינו ר"ח מנהגו כשאר ימי חנוכה. ומוציאין ס"ת אחת וקורין ג' גברי. כהן קורא מן ביום השביעי עד מלאה קטרת. לוי עד אלישמע בן עמיהוד. ישראל עד אחיעזר בן עמישדי: **ביום ח'** הכהן קורא וביום השמיני. לוי ביום התשיעי. ישראל ביום העשירי עד את המנורה: **שחרית** דשבת חנוכה מוציאין ב' ס"ת. בא' קורין ז' גברי בפרשת השבוע. ח"ק. וקורא בב' של חנוכה. ומפטירין רני ושמחי בת ציון. ואם חל ב' שבתות אזי מפטירין בשבת ב' ויעש חירם בנרות דשלמה: **שבת ור"ח** מוציאין ג' ספרים. באחד קורין ששה בפ' השבוע. בשני קורא הז' בשל ר"ח ומתחיל וביום השבת עד ונסכו. ואומר ח"ק. בג' קורא למפטיר בשל חנוכה: **גודל** מעלת נתינת צדקה בשמונת ימי חנוכה אלו יותר מבכל השנה הובא בספרים. כי ימים אלו מסוגלים מאד לתקן פגמי נפשו בבחינת הצדקה. וביחוד לגומלי תורה להחזיקם. ועיין בתיקונים של הז"ח דף ע"ב ע"ג ד"ה מי ברא אלה. ובתיקונים תיקון י"ג דף כ"ט ע"א ד"ה התמיה יזמין כו'. ומזה נתפשט המנהג שהתינוקות מוליכין מעות לרבן בחנוכה ועניים חוזרים על הפתחים. אכן עיקר המצוה לעניי תורה: **כתבו** הספרים הוכחת מגולה על האנשים שמשחקים בקארטי"ן. ועיין בלוקח. ובתורת אדם. וברבינו יונה. ובספר אור ישראל:

קודם הדלקת נר חנוכה בכל לילה יאמר תפלה זו:

יהי רצון מלפניך ה' או"א שיהיה עתה עת רצון לפניך להיות עולה מצות הדלקת נר חנוכה כאלו השגתי כל הסודות הנוראים אשר הם חתומים בה. ותעלה לפניך עם כוונת מעשה מצוה זאת הנעשית על ידי בני ידידיך המכוונים כל שמותיך הקדושים הראוים לבא בהדלקה זו. המעלים יחוד וזיווג מדות הקדושות העליונות. ולהאיר בשכינת עוזך המאירות הגדולים. ומשם יושפע שפע לי אני עבדך (פב"פ) לאור באור החיים. כי אתה האיר נרי ה' אלהי יגיה חשכי. שלח אורך ואמתך. המה ינחוני ליראה ולאהבה את שמך. ללמוד וללמד את תורתך הקדושה תורה שבכתב ותורה שבע"פ בהתמדה גדולה ולכבוד שמך יתברך ויתעלה. ובכח סגולת נר חנוכה. תחכמנו באור תורתך. אנו וזרענו וזרע זרענו. ויקוים בי מקרא שכתוב. לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. ויהיו זרעי וזרע זרעי תלמידי חכמים וחסידים. אהובים למעלה ונחמדים למטה. ותחזיק את לבבם לתורה ועבודה. הכל ברצונך הטוב. ואזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצות באמת. גל עינינו ונביטה נפלאות מתורתך הקדושה לכוון לאמתה של תורה וסודותיה. ובזכות מתתיהו כהן גדול ובניו. הראנו נפלאות. ובאורך נראה אור. וטהר את לבבנו לעבודתך. והרחיקנו ממדות רעות וממחשבות זרות ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים. בהעלותך את הנרות. ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי: ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך: ויהי נועם וכו':

סדר הדלקת נרות של חנוכה

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני בא לקים מצות הדלקת נר חנוכה להקן את שרשה במקום עליון:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל חֲנֻכָּה: ולפי דעת הגר"א ז"ל צ"ע שלחנכה תיבה אחת

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה: הבי"ת נפת"ח והזי"ן דגושה. וכן לזמן.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה: ובשבת כ"ג אומרים רק הברכה הראשונה בלחש וברמ"ש נזכרו גם שתי הברכות בלחש וגום

ואחר שהדליק נר הראשון שהוא עיקר יאמר הנרות הללו כו' ויגמור הדלקתן בעוד שאומר הנרות הללו כו':

הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ אֲנַחְנוּ מַדְלִיקִין עַל הַנִּסִּים וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה עַל־יְדֵי כֹּהֲנֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים. וְכָל־(מִצְוַת) שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ קֹדֶשׁ הֵם וְאֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם אֶלָּא לִרְאוֹתָם בִּלְבָד כְּדֵי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל נִסֶּיךָ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְעַל יְשׁוּעָתֶךָ:

הנרות הללו מובא במס' סופרים פ' כ' ה"ו:

ושיר זה אומרים אחר ההדלקה והוא בעל שש שש תנועות והשם"ח מתוס בראשי החרוזות מרדכי חזק.

מָעוֹז צוּר יְשׁוּעָתִי. לְךָ נָאֶה לְשַׁבֵּחַ. תִּכּוֹן בֵּית תְּפִלָּתִי. וְשָׁם תּוֹדָה נְזַבֵּחַ. לְעֵת תָּכִין מַטְבֵּחַ. מִצָּר הַמְנַבֵּחַ. אָז אֶגְמוֹר. בְּשִׁיר מִזְמוֹר. חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ:

רָעוֹת שָׂבְעָה נַפְשִׁי. בְּיָגוֹן כֹּחִי כִּלָּה. חַיַּי מֵרְרוּ בְקֹשִׁי. בְּשִׁעְבּוּד מַלְכוּת עֶגְלָה. וּבְיָדוֹ הַגְּדוֹלָה. הוֹצִיא אֶת הַסְּגֻלָּה. חֵיל פַּרְעֹה. וְכָל־זַרְעוֹ. יָרְדוּ כְּאֶבֶן בִּמְצוּלָה:

דְּבִיר קָדְשׁוֹ הֱבִיאַנִי. וְגַם שָׁם לֹא שָׁקַטְתִּי. וּבָא נוֹגֵשׂ וְהִגְלַנִי. כִּי זָרִים עָבַדְתִּי. וְיֵין רַעַל מָסַכְתִּי. כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי. קֵץ בָּבֶל. זְרֻבָּבֶל. לְקֵץ שִׁבְעִים נוֹשַׁעְתִּי:

כְּרוֹת*) קוֹמַת בְּרוֹשׁ בִּקֵּשׁ. אֲגָגִי בֶּן הַמְּדָתָא. וְנִהְיְתָה לוֹ לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ. וְגַאֲוָתוֹ נִשְׁבָּתָה. רֹאשׁ יְמִינִי נִשֵּׂאתָ. וְאוֹיֵב שְׁמוֹ מָחִיתָ. רֹב בָּנָיו. וְקִנְיָנָיו. עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:

יְוָנִים נִקְבְּצוּ עָלַי. אֲזַי בִּימֵי חַשְׁמַנִּים. וּפָרְצוּ חוֹמוֹת מִגְדָּלַי. וְטִמְּאוּ כָּל־הַשְּׁמָנִים. וּמִנּוֹתַר קַנְקַנִּים. נַעֲשָׂה נֵס לַשּׁוֹשַׁנִּים. בְּנֵי בִינָה. יְמֵי שְׁמוֹנָה. קָבְעוּ שִׁיר וּרְנָנִים:

חֲשׂוֹף זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ. וְקָרֵב קֵץ הַיְשׁוּעָה. נְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ. מֵאֻמָּה הָרְשָׁעָה. כִּי אָרְכָה לָנוּ הַיְשׁוּעָה. וְאֵין קֵץ לִימֵי הָרָעָה. דְּחֵה אַדְמוֹן. בְּצֵל צַלְמוֹן. הָקֵם לָנוּ רוֹעִים שִׁבְעָה:

ויאמר ויהי נועם. יושב בסתר. למנצח בנגינות. אנא בכח. מזמור שיר חנוכת. שיר המעלות לדוד הנה מה טוב. רננו צדיקים

---

*) כרות קומת ברוש. כל"ל, ור"ל לכרות קומתו של עץ ברוש בקש המן בן המדתא. וברוש רמז למרדכי וכדאיתא במסכת מגילה דף י' ע"ב (שפה ברורה).

מגלה יונית היא מגלת אנטיוכס*)

בסדור כמנהג כפא וק"ק קרא סוב כתוב נוהגין לקרות מגלת אנטיוכס [בשבת] במנחה אחר קדיש תתקבל משום פרסומי ניסא ואומר [בהתלה] כל ישראל ואח"כ קורין את המגלה:

א וַיְהִי בִּימֵי אַנְטִיּוֹכַס מֶלֶךְ יָוָן מֶלֶךְ גָּדוֹל וְחָזָק הָיָה וְתַקִּיף בְּמֶמְשַׁלְתּוֹ וְכָל־הַמְּלָכִים יִשְׁמְעוּ לוֹ:
ב וְהוּא כָּבַשׁ מְדִינוֹת רַבּוֹת וּמְלָכִים חֲזָקִים וְהֶחֱרִיב טִירוֹתָם וְהֵיכְלֵיהֶם שָׂרַף בָּאֵשׁ
וְאַנְשֵׁיהֶם בְּבֵית הָאֲסוּרִים אָסַר: ג מִימֵי אֲלֶכְּסַנְדְּרוּס הַמֶּלֶךְ לֹא קָם מֶלֶךְ כָּמֹהוּ בְּכָל־עֵבֶר
הַנָּהָר: ד וְהוּא בָנָה מְדִינָה גְדוֹלָה עַל־חוֹף הַיָּם לִהְיוֹת לוֹ לְבֵית מַלְכוּת וַיִּקְרָא־לָהּ מְדִינַת
אַנְטִיּוֹכְיָא עַל־שְׁמוֹ: ה וְגַם בַּגְרִיס מִשְׁנֵהוּ בָּנָה מְדִינָה אַחֶרֶת לְנֶגְדָּהּ וַיִּקְרָא־לָהּ בַּגְרִיס עַל־שְׁמוֹ
וְכֵן שְׁמוֹתָן עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים לְמָלְכוֹ הִיא שְׁנַת מָאתַיִם וּשְׁלֹשׁ
עֶשְׂרֵה שָׁנִים לְבִנְיַן בֵּית הָאֱלֹהִים שָׂם פָּנָיו לַעֲלוֹת לִירוּשָׁלָיִם: ז וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לְשָׂרָיו הֲלֹא
יְדַעְתֶּם כִּי יֵשׁ עַם הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם בֵּינֵינוּ: ח לֵאלֹהֵינוּ אֵינָם מַקְרִיבִים וְדָתֵינוּ אֵינָם
עוֹשִׂים וְדָתֵי הַמֶּלֶךְ עוֹזְבִים, לַעֲשׂוֹת דָּתָם: ט וְגַם הֵם מְיַחֲלִים לְיוֹם שִׁבְרוֹן הַמְּלָכִים וְהַשִּׁלְטוֹנִים
וְאוֹמְרִים מָתַי יִמְלֹךְ עָלֵינוּ מַלְכֵּנוּ וְנִשְׁלוֹט בַּיָּם וּבַיַּבָּשָׁה וְכָל־הָעוֹלָם יִנָּתֵן בְּיָדֵנוּ: י אֵין כָּבוֹד
לַמַּלְכוּת לְהַנִּיחַ אֵלֶּה עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: יא עַתָּה בּוֹאוּ וְנַעֲלֶה עֲלֵיהֶם וּנְבַטֵּל מֵהֶם אֶת־הַבְּרִית
אֲשֶׁר כָּרַת לָהֶם שַׁבָּת רֹאשׁ־חֹדֶשׁ וּמִילָה. וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי שָׂרָיו וּבְעֵינֵי כָל־חֵילוֹ: יב בְּאוֹתָהּ
שָׁעָה קָם אַנְטִיּוֹכַס הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח אֶת־נִיקָנוֹר מִשְׁנֵהוּ בְּחַיִל גָּדוֹל וְעַם רָב וַיָּבֹא לְעִיר יְהוּדָה
לִירוּשָׁלָיִם: יג וַיַּהֲרוֹג בָּהּ הֶרֶג רַב וַיִּבֶן בָּמָה בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לַעֲבָדָיו הַנְּבִיאִים שָׁם אֲשַׁכֵּן שְׁכִינָתִי לְעוֹלָם, בַּמָּקוֹם הַהוּא שָׁחֲטוּ אֶת־הַחֲזִיר וַיָּבִיאוּ אֶת־דָּמוֹ
לַעֲזָרַת הַקֹּדֶשׁ: יד וּבִהְיוֹת זֶה כַּאֲשֶׁר שָׁמַע יוֹחָנָן בֶּן־מַתִּתְיָה כֹּהֵן גָּדוֹל כִּי זֶה הַמַּעֲשֶׂה נַעֲשָׂה
נִמְלָא קֶצֶף וְחֵמָה וְזִיו פָּנָיו נִשְׁתַּנָּה וַיִּוָּעֵץ בְּלִבּוֹ מַה־שֶּׁיּוּכַל לַעֲשׂוֹת עַל־זֶה: טו וְאָז יוֹחָנָן בֶּן־
מַתִּתְיָה עָשָׂה לוֹ חֶרֶב שְׁתֵּי זְרָתוֹת אָרְכָּהּ וְזֶרֶת אַחַת רָחְבָּהּ תַּחַת בְּגָדָיו עֲטוּפָה: טז וַיָּבֹא לִירוּשָׁלַיִם
וַיַּעֲמֹד בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לַשּׁוֹעֲרִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֲנִי יוֹחָנָן בֶּן־מַתִּתְיָה בָּאתִי לָבֹא לִפְנֵי
נִיקָנוֹר: יז וְאָז בָּאוּ הַשּׁוֹעֲרִים וְהַשּׁוֹמְרִים וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל שֶׁל־הַיְּהוּדִים עוֹמֵד בַּפֶּתַח וַיַּעַן
נִיקָנוֹר וַיֹּאמֶר לָהֶם בּוֹא יָבוֹא: יח וְאָז יוֹחָנָן הוּבָא לִפְנֵי נִיקָנוֹר וַיַּעַן נִיקָנוֹר וַיֹּאמֶר לְיוֹחָנָן אַתָּה
הוּא אֶחָד מִן־הַמּוֹרְדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ בַּמֶּלֶךְ וְאֵינָם רוֹצִים בִּשְׁלוֹם מַלְכוּתוֹ: יט וַיַּעַן יוֹחָנָן לִפְנֵי
נִיקָנוֹר וַיֹּאמֶר אֲדוֹנִי אֲנִי הוּא עַתָּה בָּאתִי לְפָנֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְצֶה אֶעֱשֶׂה: כ וַיַּעַן נִיקָנוֹר וַיֹּאמֶר
לְיוֹחָנָן אִם כִּרְצוֹנִי אַתָּה עוֹשֶׂה קַח חֲזִיר וְשָׁחֲטֵהוּ עַל־הַבָּמָה וְתִלְבַּשׁ בִּגְדֵי מַלְכוּת וְתִרְכַּב עַל־
סוּס הַמֶּלֶךְ וּכְאַחַד מֵאוֹהֲבֵי הַמֶּלֶךְ תִּהְיֶה: כא וְכַאֲשֶׁר שָׁמַע יוֹחָנָן הֱשִׁיבוֹ דְּבַר אֲדוֹנִי אֲנִי יָרֵא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל פֶּן־יִשְׁמְעוּ כִּי עָשִׂיתִי כֵן וְיִסְקְלוּנִי בָּאֲבָנִים: כב עַתָּה יֵצֵא כָל־אִישׁ מִלְּפָנֶיךָ פֶּן
יוֹדִיעוּם, אָז נִיקָנוֹר הוֹצִיא מִלְּפָנָיו כָּל־אִישׁ: כג בָּעֵת הַהִיא נָשָׂא יוֹחָנָן בֶּן־מַתִּתְיָה עֵינָיו לַשָּׁמַיִם
וְתִקֵּן תְּפִלָּתוֹ לִפְנֵי אֱלֹהָיו וַיֹּאמַר אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אַל־תִּתְּנֵנִי נָא בְּיַד
הֶעָרֵל הַזֶּה כִּי אִם־יַהַרְגֵנִי יֵלֵךְ וְיִשְׁתַּבַּח בְּבֵית דָּגוֹן אֱלֹהָיו וְיֹאמַר אֱלֹהַי נְתָנוֹ בְּיָדִי: כד בְּאוֹתָהּ
שָׁעָה פָּסַע עָלָיו שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת וַיִּתְקַע הַחֶרֶב בְּלִבּוֹ וַיַּשְׁלֵךְ אוֹתוֹ חָלָל בַּעֲזָרַת הַקֹּדֶשׁ: כה לִפְנֵי
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם עָנָה יוֹחָנָן וְאָמַר אֱלֹהַי לֹא תָשִׂים עָלַי חֵטְא כִּי הֲרַגְתִּיו בַּקֹּדֶשׁ עַתָּה כֵּן תִּתֵּן
אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בָּאוּ עִמּוֹ לְהָצֵר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלָיִם: כו אָז יָצָא יוֹחָנָן בֶּן־מַתִּתְיָה בַּיּוֹם
הַהוּא וַיִּלָּחֶם בָּעַמִּים וַיַּהֲרֹג בָּהֶם הֶרֶג רָב: כז מִסְפַּר הַהֲרוּגִים אֲשֶׁר הָרַג בַּיּוֹם הַהוּא שֶׁבַע מֵאוֹת

---

*) המגלה היקרה הזאת הנמצאה במחזור ישן דפוס שאלוניק (ונעתקה משם לסדר תפלת הספרדים דפוס וויען שנת תק"ם) היא אחת מפליטת הספרים של סופרינו הקדמונים. והיא כתובה בעקר לשונה בל' ארמית ברורה ואח"כ נעתקה מלשון זו לל' עברית וכן באה בדפוס אך לשונה הארמית היתה טמונה במסתרים עד כי בשנת תרי"א קם החכם פיליפאווסקי והדפיסה בשתי לשונותיה ארמית ועברית ע"פ כ"י שמצא באוצר ספרי עמדון הבירה. ויפה העיר עליה שהיא קדומה בזמן לספרי המכבים הנמצאים באפוקריפא (סדור עבודי"ש):

ושנים (ושבעים) אלף אשר היו הורגים אלה לאלה: כח בשובו בנה עמד על־שמו ויקרא־לו מכבי
ממית החזקים: כט ויהי כאשר שמע אנטיוכס המלך כי נהרג ניקנור משנהו צר לו
מאד וישלח להביא לו בגרים הרשע המטעה את־עמו: ל ויען אנטיוכס ויאמר לבגרים הלא
ידעת אם־לא שמעת אשר־עשו לי בני ישראל הרגו חילי ויבזו מחנותי ושרי: לא עתה על
ממוניכם אתם בוטחים או בתיכם לכם הם. באו ונעלה עליהם ונבטל מהם הברית אשר
כרת להם אלהיהם שבת ראש־חדש ומילה: לב אז בגרים הרשע וכל־מחנותיו באו לירושלים
ויהרג בהם הרג רב ויגזור בה גזרה גמורה על־שבת ראש־חדש ומילה: לג בהיות זה כאשר
היה דבר המלך נחפזו מצאו איש אשר־מל בנו ויביאו האיש ואשתו ויתלו אותם כנגד הילד:
לד גם אשה אשר ילדה בן אחרי־מות בעלה ותמל אותו לשמונה ימים ותעל על־חומת ירושלים
ובנה מהול בידה: לה ותען ותאמר לך אומרים בגרים הרשע אתם חושבים לבטל מאתנו הברית
אשר כרת עמנו ברית אבותינו לא־נבטל ממנו שבת ראש־חדש ומילה מבני בנינו לא יוסר:
לו ותפל בנה לארץ ותפול אחריו וימותו שניהם כאחד ורבים מבני ישראל אשר היו עושים
כן בימים ההם ולא שנו ברית אבותם: לז בזמן ההוא אמרו בני־ישראל אלה לאלה באו
ונלך תשבות במערה פן נחלל את־יום השבת ויגישנו אותם לפני בגרים: לח אז בגרים הרשע
שלח אנשים חלוצים ויבאו וישבו על־פי המערה ויאמרו אליהם, יהודים צאו אלינו אכלו
מלחמנו ושתו מיינינו ומעשינו תהיו עושים: לט ויענו בני ישראל ויאמרו אלה לאלה זוכרים
אנחנו אשר צונו יי על־הר סיני ששת ימים תעבד ועשית כל־מלאכתך וביום השביעי תשבות
עתה טוב לנו אשר נמות במערה מאשר נחלל את־יום השבת: מ בהיות זה כאשר לא־יצאו
אליהם היהודים ויביאו עצים וישרפו על־פי המערה וימותו כאלף איש ואשה: מא אחרי כן
יצאו חמשה בני־מתתיה יוחנן וארבעה אחיו וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב ויגרשום
לאיי הים כי בטחו באלהי השמים: מב אז בגרים הרשע נכנס בספינה אחת וינס אל־
אנטיוכס המלך ועמו אנשים פליטי חרב: מג ויען בגרים ויאמר לאנטיוכס המלך אתה המלך
שמת צווי לבטל מן־היהודים שבת ראש־חדש ומילה מרמה גדולה ומרד בתוכה: מד אשר
אם־ילכו כל־העמים והאמות והלשונות לא יוכלו לחמשה בני מתתיהו, מאריות הם חזקים
ומנשרים הם קלים ומדבים הם ממהרים: מה עתה המלך עצתי תיטב עליך ולא תלחם
באנשים מעט כי אם־תלחם בהם ותבוש בעיני כל־המלכים: מו לכן כתוב ושלח ספרים
בכל־מדינות מלכותך ויבאו שרי החילות ולא־ישאר מהם אחד וגם פילים מלבשים שריונים
יהיו עמהם: מז וייטב הדבר בעיני אנטיוכס המלך וישלח ספרים לכל־מדינות מלכותו
ויבאו שרי כל־העמים והממלכות וגם פילים מלבשים שריונים עמהם באו: מח שנית קם בגרים
הרשע ויבוא לירושלים בקע החומה וינתק המבוא וישבר במקדש שלש־עשרה פרצות*) וגם
מן־האבנים שבר עד־אשר היו כעפר ויחשוב בלבו ויאמר הפעם הזאת לא יוכלו לי כי רב
חילי ועז ידי. ואלהי השמים לא חשב כן: מט וכשמוע חמשה בני מתתיה קמו ויבאו למצפה
גלעד אשר היה־שם פליטה לבית ישראל בימי שמואל הנביא: נ צום גזרו וישבו על־האפר
לבקש רחמים מלפני אלהי השמים: נא אז נפל בלבם עצה טובה יהודה הבכור שמעון השני
השלישי יוחנן הרביעי יונתן החמישי אלעזר: נב ויברך אותם אביהם וכן אמר יהודה בני אדמה
אותך ליהודה בן־יעקב אשר־היה נמשל לאריה: נג שמעון בני אדמה אותך לשמעון בן־יעקב
אשר הרג יושבי שכם: נד יוחנן בני אדמה אותך לאבנר בן־נר שר צבא ישראל. יונתן בני

---

*) וזה שאמרו במדות פרק ב', י"ג פרצות היו בו בסורג שפרצום מלכי יון, חזרו וגדרום וגזרו כנגדם י"ג השתחויות (סדר עבודת ישראל):

אדמה אותך ליונתן בן שאול אשר הרג עם פלשתים : נה אלעזר בני אדמה אותך לפינחס
בן אלעזר אשר קנא לאלהיו והציל את בני ישראל : נו על זה יצאו חמשה בני מתתיה ביום
הזה וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב ויהרג מהם יהודה : נז באותה שעה כאשר ראו בני מתתיה
כי נהרג יהודה שבו ויבאו אל אביהם : נח ויאמר להם למה שבתם ויענו ויאמרו על אשר
נהרג אחינו אשר היה חשוב ככלנו : נט ויען מתתיה אביהם ויאמר אליהם אני אצא עמכם
ואלחם בעמים פן יאבדו בית ישראל ואתם נבהלתם על אחיכם : ס ויצא מתתיה ביום ההוא
עם בניו וילחמו בעמים : סא ואלהי השמים נתן כל גבורי העמים בידם ויהרגו בהם הרג רב
כל אחוזי חרב וכל מושכי קשת שרי החיל והסגנים לא נותר בהם שריד וינוסו שאר העמים
למדינות הים : סב ואלעזר היה מתעסק להמית הפילים ויטבע בפרש הפילים וכאשר שבו בקשוהו
בין החיים ובין המתים ולא מצאוהו ואחר כן מצאוהו אשר טבע בפרש הפילים : סג וישמחו
בני ישראל כי נתנו בידיהם שונאיהם מהם שרפו באש ומהם דקרו בחרב ומהם תלו על העץ :
סד ובגריס הרשע המטעה את עמו שרפו אותו בית ישראל באש : סה ואז אנטיוכס המלך
כאשר שמע אשר נהרגו בגריס הרשע וכל שרי החיל אשר עמו נכנס בספינה וינס למדינות
הים ויהי כל מקום אשר היה בא שמה מורדים בו וקוראים אותו הבורח : סו אחרי כן
באו בני חשמונאי לבית המקדש ויבנו השערים הנשברים ויסגרו הפרצות ויטהרו את העזרה
מן ההרוגים ומן הטמאות : סז ויבקשו שמן זית זך להדליק המנורה ולא מצאו כי אם צלוחית
אחת אשר היתה חתומה בטבעת הכהן הגדול וידעו כי היתה טהור והיה בה כשעור הדלקת
יום אחד*) סח ואלהי השמים אשר שכן שמו שם נתן ברכה והדליקו ממנה שמונה ימים**) :
סט על כן קימו בני חשמונאי קיום וחזקו אסר ובני ישראל עמהם כאחד לעשות שמונה ימים
האלה ימי משתה ושמחה כימי מועדים הכתובים בתורה ולהדליק בהם נרות להודיע אשר
עשה להם אלהי השמים נצחונות : ע ובהם אין לספוד ולא לגזור צום ותענית זולתי אשר
מקבל עליו מלפני זה ויתפלל לפני אלהיו : עא אך חשמונאי ובניו ואחיהם לא גזרו בהם לבטל
עבודת מלאכה • ומן העת ההיא לא היה שם למלכות יון : עב ויקבלו המלכות בני חשמונאי
ובני בניהם מהעת הזאת עד חרבן בית האלהים מאתים ושש שנים : עג על כן בני ישראל
מהיום ההוא בכל גלותם שומרים הימים האלה וקוראים להם ימי משתה ושמחה מחמשה
ועשרים לחדש כסלו שמנה ימים : עד מן העת ההיא ועד העולם לא יסורו מהם אשר היו
בבית מקדשם הכהנים והלוים וחכמיהם אשר קימו עליהם ועל בני בניהם עד עולם :

נשלמה המגלה היונית ופסוקיה שבעים וארבעה :

אבל בסדור ק"ק כפא וקרא סוב שנדפס בשנת תס"ב נוספו המקראות האלה :

והימים האלה קימו וקבלו עליהם ועל בניהם ועל בני בניהם עד עולם הכהנים והלוים
והחכמים אשר היו בבית המקדש ולא יסורו מזרעם עד עולם : האל אשר עשה
עמהם נס ופלא הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות ויקים בנו מקרא שכתוב כימי צאתך מארץ
מצרים אראנו נפלאות אמן :

לדוד ברוך ה' צורי עד ה' אלהיו. רבי חנניא וקדיש על ישראל עד כאן נדפס בסדור הנ"ל :

---

*) בשאילתות דרב אחאי גאון פ' וישלח גרים כאן „ולא היה בו להדליק אפילו יום אחד" ובזה מסולק קושית הגאונים מפני מה קבעו שמונה ימי חנוכה · לא הנס היה רק שבעה ימים. ועיין שאילת שלום שם לוח קטן ל"ט.
**) מעשה הנס הזה יוסף נס נגמר' שבת דף כ"א ב'. על פי מגלת תעניות פרק ט'.

דיני ברכת המגילה:

(א) הקורא את המגילה מברך לפניה שלש ברכות. על מקרא מגילה. ושעשה נסים. ושהחיינו. וכן ביום מברך שלש ברכות הללו (סי' תרצ"ב): (ב) יכוין ביום בברכה שהחיינו על המגילה שיצא בברכה זו על מצות משלוח מנות וסעודת פורים (שם) וכן הש"ץ צריך לכוין להוציאם בשביל זה (שם). אם אבל קורא את המגילה יברך אחר הברכות משום ברכה שהחיינו שאין האבל מברך להוציא רבים בברכת שהחיינו והאבל יקרא את המגילה. גר יאמר שעשה נסים לישראל ואם שמע מהש"ץ יצא וכן אם אמר בעצמו לאבותינו כל דינים אלו נתבארו בהל' חנוכה. ולאחריה מברך הרב את ריבנו כו' אשר הניא. שושנת יעקב כו' וביום א"א אשר הניא רק אומרים שושנת יעקב ואין מברך אחריה רק בצבור אבל ביחיד אין מברך לאחריה ויכול לברך בלא שם ומלכות ואם לא בירך לא לפניה ולא לאחריה אפי' בצבור יצא בדיעבד (סי' תרצ"ב): (ג) מי שיצא כבר מברך להוציא אחרים ידי חובתן ואם יודעין לברך בעצמן רק שאין יודעין לקרות בעצמן יברכו הם בעצמם והאחר יקרא והנשים אם מברכות בעצמן יאמרו בנוסח הברכה אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע מגילה וטוב שיקראו לנשים אחר יציאת בית הכנסת דמצוה שיצא הוא בקריאת הצבור ואם צריך לקרותה לנשים קודם יכוין שאין רוצה לצאת באותה קריאה י"ח ושפיר דמי (שם בפ"מ):

דיני זמן קריאת המגילה:

(א) חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום ושל לילה זמנה כל הלילה משעת צה"כ (סי' תרפ"ז): (ב) מי שהוא אנוס קצת ואינו יכול לילך לביהכ"נ וצריך להמתין עד אחר שקראו הקהל וקשה עליו לישב בתענית כ"כ וקודם קריאת המגילה אסור לאכול יכול לשמוע קריאתה מבע"י מפלג המנחה ולמעלה (היינו שעה ורביע קודם הלילה) ויתפלל מעריב בתחלה ואחר כך יקרא המגילה חצי שעה קודם הלילה אפילו מי שאינו מתענה כגון שהוא חולה קצת אסור לאכול עד אחר קריאת המגילה אבל טעימה קודם קריאת המגילה יש להתיר לצורך גדול היינו חולה קצת או מי שמתענה והתענית קשה עליו מאד יכול לטעום קודם קריאת המגילה ושיעור טעימה היינו כביצה פת או משקין כשיעור ביצה (מ"א וא"ר סי' תרצ"ב) [אם אירע בחדש אדר שכלות זמן קידוש לבנה שהוא חצי כ"ט י"ב תשל"ג היה בליל י"ד בזמן קריאת המגילה יש להקדים קידוש הלבנה לקריאת המגילה לפי שקידוש לבנה הוא תדיר וגם יש לחוש שיעבור זמנה שיכסוה עננים ואם קודם קריאת המגילה לא נראית רק באמצע הקריאה נתפזרו העבים וזרחה הלבנה אזי אם רוב הצבור קדשו הלבנה מקודם רק איזה יחידים נשארו אין להם לצאת באמצע הקריאה אפילו אם אין כאן חשש הפסק כגון שעדיין לא התחילו לקרותה כלל מ"מ כיון שאין לצבור להמתין עליהם א"כ יצטרכו לקרות אח"כ ביחיד שלא ברוב עם ואין זה נכון שהקריאה בצבור הוא דוחה אותה. ואם כל הצבור לא קידשו מקודם ובאמצע קריאת המגילה זרחה הלבנה אין להפסיק באמצע הקריאה אם לא שזמן קידוש הלבנה יהיה כלה טרם יגמרו המגילה אז אם כל הצבור לא קדשו יפסיקו כולם ויקדשו הלבנה ואח"כ יגמרו קריאת המגילה אבל אם יחיד או יחידים שלא קידשו עדיין אירע להם כך אין להם להפסיק ולבטל הקריאה בצבור בשביל זה (שערי אפרים)]: (ג) קריאת המגילה ביום זמנה כל היום מהנץ החמה

דיני מחצית השקל:

(א) יש ליתן בליל פורים קודם שמתפללים מנחה מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן זכר למחצית השקל שהיו נותנין באדר כדי להקריב מהם קרבנות צבור מר"ח ניסן שהוא תחלת השנה לכל השנה. ומאחר שכתוב ג' פעמים תרומה יש ליתן ג' חצאין. ולפיכך עתה במדינות אלו ג' חצאי גדולים שאין לנו שם מטבע שהם מחצית עליה מלבד זו. ואין חייב ליתנו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ומעלה שכן כתיב בפרשת שקלים מבן עשרים שנה ומעלה יתן וגו' (כמ"א בסי' תרצ"ד). וכתב בא"ז פי' חיובא ליכא אבל מנהגא איכא. ובהגהות מנהגים אי' שאפילו אשה המעוברת תתן מעות פורים בעד העובר. וסמך לדבר זה ישנו על הפוס"ל: (ב) כתב הבאה"ט בסי' תרצ"ד ס"ק ב' במקום דנהיגי לתת המעות מחצית השקל לחזן אין איסור בדבר דכל הנותן אדעתא דמנהג נותן (מ"ב סי' כ"ד) וכתב בשערי תשובה שנהג בזה ע"י מעות שנפל בנ"א וחסר הגיון על סעיף ב' אין עושים מעות פורים ט' ופ"ז קאי המג"א כמבואר בנ"ב. ומעולם לא עלה על הדעת שיהיה מנהג לתת מחצית השקל לחזן. והגאו"ל היעב"ץ שהוסיף מדעתו תיבות מחצית השקל לא כוון יפה. והוא מכשול הגורם לגנאי לדקה שהם יד עניים נגרע כוחה של עניים מצדקה זו שנותנים למחצית השקל לתתם לחזן. וז"ל המ"ב מה שנוהגים בכמה קהלות שנותנים מעות פורים הכל לש"ץ הקורא את המגילה לו לבדו ואין מחלקים לעניים מעות פורים כלום. ודאי דלאו שפיר למיעבד הכי. ומנהג כשר הוא לחלקם לעניים. אמנם היינו דוקא היכי שנתנו בהדיא לצורך העניים כו' או שמנהג אותה העיר כו'. אבל באותן מקומות שכבר נהגו ליתן מעות פורים הכל לחזן הקורא המגילה איני רואה איסור שהכל הנותן ע' ומחשבתו על כל אחד אדעתא דחזן:

המפרשים הקשו מ"ש פורים מחנוכה. עד שבחנוכה אין אנו קוראים מגילה. רק בפורים. והוא כי נס חנוכה לא היה רק נפשיי. ע"כ לא נתקן לסעודה רק להודות להלל. אבל בפורים יש בה בנס כפלים. נפשיי. גם גופני. שהרי נמכרו להשמיד. וא"ל כי נצלו משניהם. על כן נתחייבו בקריאת מגילה לאמר שמחה וששון ליהודים (חיי אדם):

במדרש משלי (פסוק מנחם מנחה) על שהמועדים עתידין ליבטל וימי הפורים אינם בטלים לעולם. וכתב בעל ראש אמנה פ' י"ג שאין כוונתו על ביטול המועדות חלילה. כי אם ביטול זכירתם. והיינו שישראל בזמן הגאולה לא ישימו לב לזכרון הנסים שעשה ה' באבותם ממצרים. שבראותם המסות הגדולות שיעשה להם בימות המשיח תשכחנה הראשונות ולא תעלינה על לב. וכמו שאמר הנביא ולא יאמרו עוד וגו' כי אם חי ה' אשר עלה והביא וגו'. חוץ מפורים. כי מפני שהוא מן הנסים שנעשו בגלות שגילולו ממות לחיים שזה אין תלוי ביציאת מצרים:

כתב האבודרהם לזכר מחה תמחה את זכר עמלק נוהגים שהתינוקות מציירים צורת המן או כותבים שמו על עצים ואבנים ומכין עליו כדי לקיים מחה תמחה וגו' וכתב הב"י בא"ח סימן תר"צ דאין לבטל המנהג.

עד

עד סוף היום ואם קראה משעלה ע"ה יצא בדיעבד (סי' תרס"ז) ולכן מי שאנוס שלא יכול לשמוע של יום משעלה ע"ה דהוי כדיעבד (מ"א שם בסי' תרנ"ב): (ד) המפרש בים והיוצא בשיירא ואינו מוצא מגילה להוליך עמו יקראנה בי"ד או בי"ג או בי"א בלא ברכה תחלה וסוף וצריך לקרותה בעשרה (דשלא בזמנה בעי י') ואם א"א להמתין עד הימים האלו יכול לקרותה מר"ח אדר ואילך רק בעשרה ובלא ברכה ואם נזדמן לו אח"כ מגילה בי"ד צריך לחזור ולקרותה בברכה אפי' קראה בי"ג (סי' תרפ"ח ושם בס"ו): (ה) בן עיר שהיה בדרך או בספינה ביום י"ד ולא היתה בידו מגילה ואח"כ נזדמנה לו מגילה בט"ו קורא אותה בט"ו בלא ברכה (מ"א שם):

דיני קריאת המגילה:

(א) הכל חייבים בקריאת המגילה אנשים ונשים [א] (ולכן יקרא המגילה בביתו לפני נשים) וגרים. ומחנכים את הקטנים: (ב) אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא י"ח והוא שישמע ממי שחייב בקריאה אבל השומע מן הקטן הקורא לא יצא ואפי' אשה השומעת מן הקטן לא יצאה (שם ובסימן קפ"ו במ"א ס"ק ג'). [אם אין מי שיודע לקרות בטעמים אעפ"כ יש לברך הברכות כדינם ואין להעמיד אחר שיקרא לפניו מתוך החומש. ומ"מ אם אין רוצים לקרות בלא טעמים עכ"פ יש ליזהר שיקרא בלחש שלא יהיה נשמע רק לאזני הקורא. ואם אין מי שיודע לקרות הנקודות כראוי יש לקרות אחר לפניו מתוך החומש בלחש ומ"מ יש לזה שקרא מתוך החומש לקרות אח"כ מתוך המגילה כי מן הסתם לא היה יכול לכוין דעתו לשמוע היטב בשעה שקרא זה המגילה מחמת טרדתו להשמיע לאזני הקורא: אם אין מגילה כשרה כדינה מ"מ אם היה כתובה בקלף כהלכתה רק שיש חסרון תיבות באמצע ואין חסר ענין אחד שלם יכולין לקרות בברכה והחסרות יקרא הקורא בע"פ או יאמרו לפניו מתוך החומש אבל אם אין מגילה בכתב כלל רק בדפוס ומכ"ש מתוך החומש לא יברכו כלל ויקרא כ"א לעצמו בלא ברכה ולא ישאלו בזה רק לזכר הנס בלבד וכשיזדמן להם מגילה כשרה מחויבים לקרות בה בזמן קריאתה כל היום. ויחיד שיש בידו מגילה פסולה יקרא ולא יברך (ח"א פ"ס)]: (ג) אשה לכתחלה תשמע המגילה מאנשים ואם א"א יכולה לקרות בעצמה אם יודעת או לשמוע מאשה אחרת היודעת לקרות ואשה אינה מוציאה את האיש בקריאת המגילה [ב] (משום דפסולה לקרות המגילה בצבור מפני כבוד הצבור ולכן אף ביחיד אינה מוציאה משום דלא פלוג) (שם): (ד) מקום שאין מנין כגון בכפר אם אחד יודע והאחרים אינן יודעים אחד קורא והאחרים שומעים ויוצאים ואם כולם יודעים כל אחד קורא לעצמו (א"ר שם דלא כמ"א): (ה) ראוי ונכון שיהא לכ"א מגילה כשירה כדי שיאמר בעצמו מלה במלה בלחש כי א"א לשמוע כל תיבה מהש"ץ מחמת הרעש ובלבול שמבלבלים שמכים בעצים ואם חיסר תיבה אחת לא יצא וכן כל אשה חכמת לב שעומדת בעזרת נשים אם אפשר ראוי ונכון שיהא לה מגילה כשירה לקרות בתוכה כי שם א"א לשמוע מן הש"ץ בשום אופן וכן חייבות לשמוע כמו אנשים (פ"מ שם):

וסמך לזה דכתיב והיה אם בן ס"ת המ"ן. וכתיב בתריה הכות הרשע. וצריך הש"ץ להמתין בשעת ההכאה כדי שישמעו הקהל מה שהוא קורא. והמדקדקים קוראים פסוק אחד או ב' בשעת ההכאה כדי שאם יקרא הש"ץ ואינם שומעים יוצאים במה שקראו הם:

כתב אבודרהם הטעם שאין מברכין לשמוע מקרא מגילה כמו לשמוע קול שופר. או יברכו על תקיעת שופר כמו על מקרא מגילה. מפני שבשופר צריך לברך לשמוע ואין לברך לתקוע. ולפי שצריך שישמע התוקע קול ואם לא שמע לא יצא נמצא שהשמיעה עיקר ולא התקיעה שאין הנאת הלב תלוי' בה. אבל במגילה יוצא בה בקריאה לבדה אע"פ שלא השמיע לאזנו כדאי' בברכות. נמצא שהקריאה עיקר שהנאת הלב תלוי' בה. ויש אומרים טעם אחר כי בשופר צריך לברך לשמוע ואין לברך לתקוע מפני שיש שם תרועה ושברים שאינן נקראין תקיעה. וגם אין לברך להריע בשופר מפני שיש שם תקיעה שהיא פשוטה. אבל במגילה אם היו מברכין לשמוע יש לספק שצריך שיבינו השומעים כי לשון שמיעה הוא לשון הבנה כמו כי שומע יוסף ויהיה משמע נשים שאינן מבינות לא יצאו ואנן קיימא לן דיוצאות אע"פ שאינן מבינות וכן עמי הארץ יוצאין אע"פ שאינם מבינים. לכן מברכין על מקרא מגילה כי די לשם בקריאה בלבד אע"פ שלא יבינו עכ"ל:

כתב יסוד ושורש העבודה לפי שיסוד קוטב קריאת המגילה הוסד על פרסום עולם גודל הנס. לכן כל איש אשר נתן לו השי"ת לב לדעת פירוש המלות של המגילה יזהר שבכל נס ונס שישמע או קורא במגילה יחשוב במחשבתו אני רואה בזה נפלאותיך ואני נותן לך ית"ש הודאה על זה שהצלתנו מכף כל אויבינו ושמת נפשנו בחיים ולא נתת למוט רגלנו ולא עוד אלא שהדרכתנו על במות אויבינו ותרם קרננו על כל שונאינו:

כתב אבן הירחי נהגו בצרפת ובפרובינציא שהצבור אומרים אותם פסוקים בקול רם ואח"כ חוזר שליח צבור אותם. **איש יהודי. ומרדכי יצא. ליהודים. כי מרדכי**. וכל זה להרבות השמחה לילדים ולכל. וכן כתב בעל משמרת המועדות. ופירש כי הטעם הוא כדי לעורר לב אם יתנמנם אחד מהם שלא ירדם. ואומרים אלו הפסוקים מפני שהם כתובים גבי מרדכי. ומשום כבודו. ושעיקר הנס היה על ידו. ואף המקרא שהוא בסוף צריך לעורר משום טורח הברכה האחרונה ומשום כבודו של מרדכי (אבודרהם):

דיני תפלת פורים:

(א) בערבית אומר אחר תפלת ש"ע ק"ש עם תתקבל וקורין את המגילה ואחר שיברך ברכה אחרונה על מגילה אומרים ואתה קדוש ואם חל במוצאי שבת אומרים ויהי נועם ואתה קדוש ואחר קריאת המגילה קדיש שלם בלא תתקבל ואומרים ויתן לך אם חל במוצ"ש והבדלה על הכוס בבית הכנסת ואומרים אחר קריאת המגילה. (היינו כמו בשאר ימות השנה אחר סדר קדושה) (סי' תרצ"ג ובמ"א): (ב) בשחרית אחר שמונה עשרה אומרים חצי קדיש ומוציאין ספר תורה וקורין בה בפרשת ויבא עמלק ואחר כך מכניסין הספר תורה להיכל וקורין המגילה ואומרים אשרי ובא לציון ואומרים ק"ש עם תתקבל ואין לחלוץ התפלין

גליון רע"ק [א] ונשים. נ"ב ומברכות לשמוע מגילה: [ב] משום דפסולה כו'. נ"ב ויש עוד טעם דנשים מחויבות רק בשמיעה ולא בקריאה. וגבי קריאה מקרי אינה מחויבת בדבר:

על אחר קריאת המגילה (משום דדרשינן ויקר אלו תפלין) ואם יש מילה בפורים מלין קודם קריאת המגילה (משום דכתיב וששון זו מילה) (שם ובמ"א):

דיני משלוח מנות ומתנות לאביונים:

(א) אפי' עני המתפרנס מן הצדקה צריך ליתן שתי מתנות לשני עניים אחרים. וכן צריך לקיים משלוח מנות איש לרעהו כו' וצריך שתי מנות לאיש אחד (סי' תרצ"ד) אבל מי שהיכולת בידו ומרבה מתנה לאביונים ומשלוח מנות איש לרעהו הרי זה משובח והעיקר לשמח לב אלמנות ויתומים בפורים ולשלוח מתנות (שם) והמתנות לאביונים שצריך לקיים לא יתן ממעות מעשר (מ"א שם): (ב) משלוח מנות צריך לשלוח שני דברים ממיני אוכלים אבל מתנה לאביונים יוצא לקיים אפילו שולח לעני חיצה בגד (פ"מ שם): (ג) אשה חייבת במשלוח מנות ומתנות לאביונים ומשלוח מנות תשלח אשה לאשה ואיש לאיש אבל מתנות לאביונים יכולה אשה לשלוח לאיש וכן להיפוך (סי' תרצ"ה): (ד) צריך לקיים משלוח מנות ביום וכן מתנות לאביונים צריך לקיים ביום (שם):

דיני סעודת פורים:

(א) מצוה להרבות בסעודת פורים ועיקר מצותה לעשותה בשחרית (רק גם בלילה צריך לשמוח קצת) [אפי' בליל י"ד וילבש בגדי שבת מבערב וימצא בביתו נרות דולקים ושלחן ערוך ומטה מוצעת] (כדה"י) רק משום דטרידי במשלוח מנות עושין אותה מקצתה בלילה ומתפללין מנחה בעוד היום גדול ועושין אותה אחר מנחה וצריך לעשות עכ"פ רוב הסעודה ביום וכשחל פורים בע"ש עושין אותה בשחרית משום כבוד שבת וטוב לעסוק קצת בתורה קודם שיתחיל הסעודה (וסמך לדבר ליהודים היתה אורה ודרשי' אורה זו תורה) וי"א שיש לאכול מיני זרעונין בפורים זכר לזרעונין שאכל דניאל וחבריו בבבל (סי' תרצ"ה). [חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וי"א דאין צריך להשתכר כ"כ אלא ישתה יותר מלימודו וישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי]:

דיני תענית בפורים:

(א) אסור להתענות בפורים שום תענית בשני הימים י"ד וט"ו בין בני כרכים שעושין רק ט"ו בלבד בין בני עיירות שעושין רק י"ד בלבד אבל ה"ח מותר להתענות בפורים ומתענה עד סמוך ללילה ויאכל הסעודה מבע"י אבל ביום ט"ו לבני עיירות מתענה ת"ח ומשלים וצריך למיתב תענית לתעניתו תיכף אחר ימי הפורים וכן אם עבר והתענה תענית אחר בשני הימים צריך אחר כך למיתב תענית להעניתו (שם סי' תרצ"ה). דיני הספד יתבארו אצל לדוק הדין ע"ש:

דיני אבילות ואנינות בפורים:

(א) אונן בפורים בליל י"ד ישמע קריאת המגילה מאחר ואסור בבשר ויין וביום אסור בהנחת תפלין אפי' אחר הקבורה כיון דהמ"א בעצמו כ' דיש ליזהר בכל מיני אבילות חוץ מישיבת קרקע ונעילת סנדל מפני הבריות א"כ הוא יום מר ופשיטא דאסור בתפלין ואחר יציאת בהכ"נ יקברו את המת ואחר הקבורה יקרא ק"ש ויתפלל ויקרא את המגילה או ישמע מאחר (א"ר סי' תרצ"ו דלא כמ"א) אבל בבשר ויין מותר אונן ביום י"ד וט"ו (פ"מ שם): (ב) אבילות אינו נוהג בשני הימים ביום י"ד וט"ו רק דברים שבצינעא נוהג בהם ועולין למנין שבעה ימי אבילות כמו שבת ואין חולץ מנעליו ואינו יושב על הקרקע אבל ממעט קצת לראות כל מיני שמחה שעושין ובליל י"ד לא ילך לבית הכנסת רק יתפלל מעריב בביתו ואח"כ ילך לבית הכנסת לשמוע קריאת המגלה ואם חל פורים במוצ"ש ילך אבל אחר סעודה ג' בעוד היום גדול לביהכ"נ וימתין שם עד הלילה ויתפלל מעריב וישמע קריאת המגילה ובשחרית ילך לביהכ"נ אפי' להתפלל ולקריאת המגילה (שם) אבל לשאר דברים לא יצא מביתו ואפילו להתפלל מעריב וכן ביום ט"ו לא ילך לבית הכנסת להתפלל אפילו שחרית (פ"מ שם): (ג) האבל חייב לקיים משלוח מנות (אבל לא ישלח מיני שמחה) וכ"ש שצריך לקיים לשלוח מתנות לאביונים ולשלוח מנות לאבל תוך יב"ח אסור (אבל לא ישלחו לו מיני שמחה) אבל תוך שלשים אין לשלוח מנות לאבל אא"כ אין שם אלא אבל וכהאבל כגון שדר בכפר ישלחו זה לזה כדי לקיים מצוה משלוח מנות אבל מתנות לאביונים יכול לשלוח אפי' לאבל תוך ז' דלא גרע מצדקה (שם ובס"ז ובמ"א): (ד) אין לעשות מלאכה בפורים ומי שעושה בו מלאכה אין רואה באותה מלאכה סימן ברכה לעולם (וע"י עכו"ם מותר) אבל בנין של שמחה מותר וכן מותר לעסוק בפרקמטיא וכן אגרת של שאלת שלום מותר לכתוב וכן כל מלאכה של מצוה כגון לכתוב פסקי הלכות וכן לעשות אפילו מלאכות גמורות לצורך פורים ג"כ מותר (שם): (ה) בכרכים שקורין המגילה בט"ו מותר לישא אשה בי"ד ובעיירות שקורין בי"ד מותר לישא בט"ו (פ"מ שם):

ברכות המגלה

קודם שברכות יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל. הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה של קריאת המגלה. יהי רצון מלפניך רבון כל העולמים שתהא חשובה לפניך קריאת המגלה שאקרא (שאשמע) כאלו כוונתי בכל צירופי שמות הקדושים היוצאים מר"ת ומסופי היבות וכאלו כוונתי בכל הכוונות שכוונו בהן אנשי כנסת הגדולה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה׃

ביום יכוין הש"ץ להוציא בשהחיינו גם על מצות משלוח מנות והסעודה. וגם הקהל יכוונו לצאת על זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה׃

אחר קריאת המגילה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָרָב אֶת־רִיבֵנוּ. וְהַדָּן אֶת־דִּינֵנוּ. וְהַנּוֹקֵם אֶת־נִקְמָתֵנוּ. וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַנִּפְרָע לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל־צָרֵיהֶם. הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ׃

בשחרית לאחר שסיים האל המושיע אומר שושנת יעקב אם לא במקום שאין אומרים פיוטים בשחרית אזי אומר גם אשר הניא הכל כמו בלילה:

מיוסד ע"פ א"ב

אֲשֶׁר הֵנִיא עֲצַת גּוֹיִם. וַיָּפֶר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים׃ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם רָשָׁע. נֵצֶר זָדוֹן מִזֶּרַע עֲמָלֵק׃ גָּאָה בְעָשְׁרוֹ וְכָרָה לוֹ בּוֹר. וּגְדֻלָּתוֹ יָקְשָׁה לּוֹ לָכֶד׃ דִּמָּה בְנַפְשׁוֹ לִלְכּוֹד וְנִלְכַּד. בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד וְנִשְׁמַד מְהֵרָה׃ הָמָן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו. וְעוֹרֵר שִׂנְאַת אַחִים לַבָּנִים׃ וְלֹא זָכַר רַחֲמֵי שָׁאוּל. כִּי בְחֶמְלָתוֹ עַל

עץ יוסף

כתב הטור והאבודרהם בשם רבינו סעדיה ורב נחמן דלא אמרינן האל הרב. אלא הרב. דהא אמרינן אלהינו: יש גורסין ברוך אתה יי האל הנפרע כו' כנגד שם אהיה שבראשי תיבות אתה יי האל הנפרע: הרב כו'. הנה הב"י בסי' תרצ"ב תמה עצמו על שינוי הלשונות וכפל הדברים שבברכה זו. ונראה לפרש דהנה (באיוב ט, פסוק לב) פירש"י ז"ל משפט משמש ג' דברים. טענת הבעלי דינים. וגמר דין. ועונש הדין. ע"ש. וזה כוונת הברכה שמברכין להקב"ה שהיה הוא הטוען טענותינו מה שיש לטעון נגד מדת הדין הקשה. וזהו שאמר הרב את ריבנו. כי ריב משמש על טענת הבעלי דינים כדכתיב אשר להם הריב וגו'. והדן את דיננו היינו שהוא השופט אותנו ואין מוסר נפשנו לאחר. והנוקם את נקמתנו שהוא בעצמו המעניש את המצירים לנו. והמשלם גמול וכו' והנפרע לנו. לכאורה הלשון קשה שהיה לו לכתוב והפורע לצרינו. רק הכוונה שנפרע מחטאינו על ידי צרינו כמאמרם ז"ל באדר"נ שנפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו. ועם כל זה אף שחטאינו גורמים מה שאויבינו מצירים לנו. ועל ידיהם נפרעים אנחנו מחטאינו. מ"מ הוא משלם גמול לכל אויבי נפשנו עבור הצרות שהצירו לנו. ועל ידי זה מסיים בברכה האל הנפרע לנו מצרינו האל המושיע. כלומר אחר שנפרע מחטאינו על ידי צרינו הוא בעצמו המושיע לנו (מסגאון בעל תות דעת). והאבודרהם פי' בא"י הנפרע כו' כלומר כי בפורענות צרינו מושיע אותנו. כי לפעמים תהיה נקמה שלא תהיה בשבילה ישועה לאיש שלקה. אך לישראל באה ישועה על ידי הנקמה. כמו זאת. שעל ידי הנקמה מהמן וממשפחתו ועוזריו. באה ישועה לישראל. ואמר האל המושיע כלומר חזקו של שם ה' הושיענו מצרינו ונקמנו מהם. וזהו שנאמר אלהי ישראל מושיע: כתב האבודרהם שתקנו בברכה זו שש לשונות כנגד ששה מישראל שנלחמו בעמלק: הרב את ריבנו על ידי יהושע שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. והדן את דיננו ע"י אהוד בן גרא בן הימיני שהרג את עגלון מלך מואב והיו עמו עמון ועמלק שנאמר ויאסוף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל. וכתיב ויקם ה' להם מושיע את אהוד בן גרא. והנוקם את נקמתנו על ידי גדעון שנאמר שם וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדו. והנפרע לנו מצרינו על ידי שאול שנלחם בעמלק. והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו ע"י דוד בצקלג שנא' שם והעמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג. והחתימה והנפרע לעמו ישראל מכל צריהם כנגד הנס של מרדכי ואסתר. האל המושיע לימות המשיח עכ"ל:

הניא. ביטל: נצר. מלשון ונצר משרשיו יפרה. ר"ל ענף: דמה. חישב: איבת אבותיו. עמלק: שנאת אחים: שנאת עשו ליעקב שהם אחים: לבנים. הם ישראל: כי בחמלתו על אגג מלך אויב.

אֲגַג נוֹלַד אוֹיֵב: זָמַם רָשָׁע לְהַכְרִית צַדִּיק. וְנִלְכַּד טָמֵא בִּידֵי טָהוֹר: חֶסֶד גָּבַר עַל שִׁגְגַת אָב. וְרָשָׁע הוֹסִיף חֵטְא עַל חֲטָאָיו: טָמַן בְּלִבּוֹ מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמָיו. וַיִּתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת רָעָה: יָדוֹ שָׁלַח בִּקְדוֹשֵׁי אֵל. כַּסְפּוֹ נָתַן לְהַכְרִית זִכְרָם: כִּרְאוֹת מָרְדְּכַי כִּי יָצָא קֶצֶף. וְדָתֵי הָמָן נִתְּנוּ בְשׁוּשָׁן: לָבַשׁ שַׂק וְקָשַׁר מִסְפֵּד. וְגָזַר צוֹם וַיֵּשֶׁב עַל הָאֵפֶר: מִי זֶה יַעֲמוֹד לְכַפֵּר שְׁגָגָה. וְלִמְחוֹל חַטַּאת עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ: נֵץ פָּרַח מִלּוּלָב. הֵן הֲדַסָּה עָמְדָה לְעוֹרֵר יְשֵׁנִים: סָרִיסֶיהָ הִבְהִילוּ לְהָמָן. לְהַשְׁקוֹתוֹ יֵין חֲמַת תַּנִּינִים: עָמַד בְּעָשְׁרוֹ וְנָפַל בְּרִשְׁעוֹ. עָשָׂה לוֹ עֵץ וְנִתְלָה עָלָיו: פִּיהֶם פָּתְחוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי פוּר הָמָן נֶהְפַּךְ לְפוּרֵנוּ: צַדִּיק נֶחֱלַץ מִיַּד רָשָׁע. אוֹיֵב נִתַּן תַּחַת נַפְשׁוֹ: קִיְּמוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת פּוּרִים. וְלִשְׂמוֹחַ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה: רָאִיתָ אֶת־תְּפִלַּת מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר. הָמָן וּבָנָיו עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:

שׁוֹשַׁנַּת יַעֲקֹב צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה. בִּרְאוֹתָם יַחַד תְּכֵלֶת מָרְדְּכָי: תְּשׁוּעָתָם הָיִיתָ לָנֶצַח. וְתִקְוָתָם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: לְהוֹדִיעַ שֶׁכָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ. וְלֹא יִכָּלְמוּ לָנֶצַח כָּל־הַחוֹסִים בָּךְ: אָרוּר הָמָן אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לְאַבְּדִי. בָּרוּךְ מָרְדְּכַי הַיְּהוּדִי: אֲרוּרָה זֶרֶשׁ אֵשֶׁת מַפְחִידִי. בְּרוּכָה אֶסְתֵּר בַּעֲדִי. בְּרוּכִים כָּל־יִשְׂרָאֵל. אֲרוּרִים כָּל־הָרְשָׁעִים. בְּרוּכִים כָּל־הַצַּדִּיקִים. וְגַם חַרְבוֹנָה זָכוּר לַטּוֹב:

הקרוב"ץ לפורים נמצא אחר פרשת זכור:

(ראשי בשמים) אחר תפלת ערבית ילך לביתו וימלא בביתו נרות דולקים וערוך שולחנו ומטה מוצעת ויאכל וישתה בשמחה גדולה ובטוב לב. וישמח אנשי ביתו וירחיק מהם כל ריב ומלה (סדר היום). וכן כתב הב"ח דחייב לשמוח בלילה זה. אלא שכתוב סוס עדיף. כמו ליל שבת ויומו. וכ"כ בשכנה"ג שנוהגין להרבות בסעודה. וכ"כ רמ"א בהג"ה בסי' תרצ"ה וז"ל ומ"מ גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה עכ"ל. ויאמר על הנסים בברכת המזון:

תבוקר אור והאנשים ישלחו את ידם להדר בקיום המצוה של מתנות לאביונים קודם התפלה. **בכדי** שיוכל האביון להכין צרכי הסעודה. וקודם יאמר בשמחה עצומה (לשם יחוד כו' הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע שכתוב בתורה הקדושה שציונו הבורא יתברך שמו של נתון תתן ושל פתוח תפתח. ומ"ע של קבלה ומשלוח מנות איש לרעהו) ומוטל על האדם להזהיר הטליה שלא יבוא לאביון שום בזיון שלא יתן לו בפני רבים. וגם אשתו ובניו יקיימו מתנות לאביונים. שמ"ע זו היא חיוב על איש ואשה כמבואר ברמ"א. ולחנך גם בניו הקטנים כמו בשאר כל המצות. ומה נכבד היום הזה שעולה על כל שאר ימות השנה במצות צדקה. כי ביום הזה פועל כמה תיקונים גדולים בעולמות העליונים: כמבואר בכתבי האר"י ז"ל. וכל הפושט יד נותנים לו. וינהוג ביום זה במדת וותרנות:

עץ יוסף

שמתוך תמלה שחמל על אגג והניח אותו בחיים לילה אחד בא על השפחה באותו לילה ונולד מזה האויב המן. ולאו דוקא שנולד המן מביאה זו אלא ר"ל מאותה התולדה: **חסד** גבר על שגגת אב. ר"ל אם אבינו יעקב חטא חטא נח בשוגג. מ"מ החסד שעשה גובר על שגגו. אבל הרשע עשו הוסיף חטא על חטאיו: **טמן** בלבו מחשבות ערומיו. שבזה שזימנם המן לסעודה במחשבתו היה כדי להחטיאם כדאיתא במדרש: **בכספו** נתן כו'. שאמר לאחשורוש ועשרת אלפים ככר כסף אשקול וגו': **מי** זה יעמוד כו'. ר"ל מרדכי לבש שק כו' וישב על האפר לראות מי זה האיש יעמוד לכפר שגגה של ישראל ושימחול הקב"ה חטאת עון אבותינו. והנה **נץ** פרח מלולב. בן הדסה. היא אסתר: **עמדה** לעורר ישנים. דכתיב בלילה ההוא נדדה שנת המלך ודרשו במדרש שנת אחשורוש ושנת מלך מלכי המלכים הקב"ה ע"ש: **ראית** את תפלת מרדכי. ובמחזור כל בו כתב נוסח אחר תכלת מרדכי. ומפרש בלבוש תכלת וחור. או פי' לשון תכלית וסוף מה שאירע למרדכי:

ענף יוסף

אמרינן בירוש' שצ"ל אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי. ארורה זרש אשתו ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל. גם חרבונה זכור לטוב משום שנא' ז"ל ובר"י: חרבונה צ"ל בה' ולא בא' כי ב'חרבונא כיו אחד בא' היה רשע וא' בה' טוב במדרש זה אליהו:

הש"ץ מתחיל ברכו וכו' עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

מיוסד ע"פ א"ב ונשמטו החרוזים מאות ט עד נ:

ליל שמרים. אותו אל חצה. בחצות לילה בתוך מצרים כיצא. גבור
על קמיו יחצנו כחצה. דוד מעריב ערב ונזמרנו בנפש חפצה:
ברוך אתה יהוה המעריב ערבים: אהבת עולם עד ממנו לעולמים

ליל שמרים. הוא זה הלילה. ועתדו אל באמר בחצות הלילה.
זה אשר הוא לו יום ולו לילה. חק אהבתו יזכור לניני חלק
לילה: ברוך אתה יהוה אוהב עמו ישראל:

שמע ישראל. אמת ואמונה עד לך ענו שירה:

מיוסד ע"פ א"ב

פסח אכלו פחוזים. ונפלא'ת חוזים. בימי חג פסח: פסח בנו לשמר לדורות.
פנה לנו להורות. כימי חג פסח: פסח גזר ענוי אמונים. ארבע מאות
נמנים. בימי חג פסח: פסח דת שבועים ימלא. ויום נקם יגלה. כימי חג
פסח: פסח הרג בכורי חם. ובן בכורו רחם. בימי חג פסח: פסח ועד לשפט
מרשיעים. ולהעלות לציון מושיעים. כימי חג פסח: פסח זמר בנף נתן.
לגאול בני איתן. בימי חג פסח: פסח חרב על רשעי הדום. ביד צח ואדום.
כימי חג פסח: פסח טביחת ניני כוש. להוציא עמו ברכוש. בימי חג פסח:
פסח ידידות קן שדודה. כנס אום נדודה. כימי חג פסח: פסח כרת לשמו
מסים. והוציא עמו בנסים. בימי חג פסח: פסח לוחצינו ילחץ. וירפאנו
ממחץ. כימי חג פסח: פסח מלא המון הרקה. והסיע גפן שורקה. בימי חג
פסח: פסח נגינות צר ישפיל. וגיל עמו יכפיל. כימי חג פסח: פסח סגר

באור תרוו"ה

ליל שמורים, עש"ה ליל הוא לה' שמורים לכל בני ישראל (שמות יב, מב). כיצא, כאשר יצא. גבור, הקב"ה שהוא גבור מלחמה. כחצה, כאשר חצה. דוד, אמר לשי"ת:

ליל שמורים וכו'. ועתדו, והזמינו בזמן מסים באמרו בחצות בכ', ולא כחצות בכ' הדמיון לפי שזה הקב"ה הוא אשר לו יום ולו לילה ויודע עתיו ורגעיו, כמו שפירש"י שמות י"א ד'. לניני וכו', לבני אברהם אבינו שנאמר בו ויחלק עליהם לילה (בראשית יד, טו), וכמו שפירש שם רש"י ז"ל עיין עליו:

פסח אכלו וכו', המעיין בפיוט הזה ימצא כי החרוז הראשון לעולם עונה על מה שעבר ולכן רק לסיימו בימי ח"פ, בכ', והחרוז השני עונה על מה שעתיד להיות ולכן מסיימו כימי ח"פ, בכ', וכן הגירסא בדפוס ישן ובכתב יד של שנת י"ח ועל הדרך הזה פרשתיו ותרגמתיו. פסח, קרבן פסח. ונפלאות חוזים, כמו שאז"ל שבשעה שאכלו הפסח ראו בכורי מצרים נהרגים. פנה לנו להורות, כמאמר הנביא כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז, ו). פסח גזר וכו', בפסח נגזר על בני האמונים העינוי של ד' מאות שנה, בברית בין הבתרים שהיה בליל פסח, כדאיתא בפרקי דר"א פ' כ"ח. דת שבועים, מבואר בדניאל סי' ט'. ויום נקם יגלה, כדכתיב כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (ישעיה סג, ד) והגאולה שעתידה נס היא בפסח, כמו שקבלו רז"ל. ועד לשפוט, עש"ה ועלו מושיעים וגו' (עובדיה פ' כא). זמר, לשון כריתה, כמעט זמיר עריצים (ישעיה כה, ה). בנוף, נוף מארץ מצרים הוא. איתן, אברהם שנקרא איתן האזרחי. ידידות קן, צור המעטירה וכתיב ואם בין כוכבים שים קנך (עובדיה פ' ד וירמיה מט, טז). שדודה, תשודד, כאמרו כהתימך שודד תושד (ישעיה לג, א). אום. נדודה, המנודדת בגוים, עש"ה כי מפני חרב נדדו (ישעיה כא, טו). מלא, כמו בלא יומו תמלא (איוב טו, לב), והוא לשון כריתה. המון הרקה, אנשים ריקים ופוחזים והם אנשי מצרים, כלומר כרת והכחיד המון רקים. והסיע גפן שורקה, אלו ישראל, כדכתיב גפן ממצרים תסיע (תהלים פ, ט). וגיל עמו יכפיל, כמאמר הנביא (ישעיה סא, ז), לכן בארצם משנה יירשו שמחת עולם. סגר, מסר.

זֵדִים לַדֶּבֶר. וְרִפֵּא עַמּוֹ מִשֶּׁבֶר. בִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח עֲבוּר כָּל־צוֹרֵר שָׁמוּר. וְנָקָם עַמּוֹ כָּאָמוּר. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח פַּחַד בָּתֵּי מִצְרַיִם. וּבֵן בְּעָנְוֵי נוֹצְרִים. בִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח צְפִירַת צַר לַעֲלוּקָה. כַּנֵּס אוֹם חֲקוּקָה. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח קֶשֶׁר לְצַר אֲבָדָה. וְגָאַל יְדִידִים מֵעֲבוֹדָה. בִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח רָמִים זֵדִים תְּהָרֵס. וְרַעְיָתְךָ תְּאָרֵשׂ. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח שָׁת בְּכָל־בַּיִת יְלֵל. בְּצֵאתוֹ בַּחֲצוֹת לֵיל. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח תְּכַּן וְהוּחַק לְאוֹת. לְהַרְאֵנוּ בוֹ נִפְלָאוֹת. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח תְּהִלָּה לְשֵׁם שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. תָּקְפּוֹ יַבִּיעוּ קְרוֹבִים וּרְחוֹקִים. תֹּקֶף כְּבוֹדוֹ בַּיָּם מְרַקְּדִים. שִׁיר וְתִשְׁבָּחוֹת מְשׁוֹרְרִים וּמְשַׂחֲקִים: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד לפני משה

לֵיל שִׁמֻּרִים. סִמָּן הוּא לֶעָתִיד לָבֹא. עֶלְיוֹן כִּי בֹא יָבֹא. פָּקוֹד יִפְקוֹד עַם קְרוֹבוֹ. צוּרֵנוּ הוּא נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ:

ה' ימלך. ונאמר עד חזק ממנו

לֵיל שִׁמֻּרִים. קְרָאוֹ נוֹרָא עֲלִילָה. כִּי בוֹ שָׁבַר מוֹטוֹת עֶגְלָה. רָעוֹץ יְרָעֵץ אוֹם מְדַקָּה וְאֹכְלָה. יוֹסִיף שֵׁנִית בּוֹ לְהִגָּאֵלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

(נ"א מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ): השכיבנו עד סכת שלומך

לֵיל שִׁמֻּרִים. שִׁמְעוּ לְעַם אֲהֻבִים. אֲשֶׁר הִצִּיל מִיַּד לְהָבִים. תְּשׁוּעָה הִיא לְבַת רַבִּים. בְּנַחַת וְשָׁלוֹם בְּלִי פַחַד שׁוֹכְבִים: לֵיל שִׁמֻּרִים לְשׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל:

דרך הפייטן, יום יביע אומר, ובלילה יחוה דעת מעניני אותו הלילה בפסוק. כמו בלילה ב' אור יום הנף לקצירת עומר, ובליל ש"ע שמחת בית השואבה, אף כי לא באותו הלילה היה מ"ת אחרי במוצאי יו"ט ראשון של חג יאינך נעשתה בחל לו לילה האחרון ולא הראשון, גם להיום תעין חתימת ברכת פורס סוכת וכו' שעלה ירושלים על לבבנו, וכן שמר הסדר בליל ראשון של פסח מהקרבת פסח ואכילתו שהיה בערב ובלילה, ופעמים לא באחרונה ופעמים בקצרה:

(כל אלה מהג"ה משה טוביה:)

בקצת קהלות אין אומרים אזכרה:

מיוסד ע"פ א"ב

אֶזְכְּרָה שְׁנוֹת עוֹלָמִים יָמִים מִקֶּדֶם. בַּנְּעָלִים יָפְיָפִית בַּת נָדִיב הַקֶּדֶם. גְּבוּל

באור הרווי"ה

זדים, אנשי מצרים אשר זדו. עבור כל צורר שמור, עש"ה ועברתו שמרה נצח (עמוס א, יא). כאמור, ודם עבדיו יקום (דברים לב, מג). ובן בענוי, של ישראל נוצרי עדותיו, והוא עש"ה וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. צפירת, תפארת. לעלוקה, כנוי לשאול במשלי ל, ט"ו, כלומר ישליך תפארתם לשאול. אום חקוקה. אום המוכתר בחקים ומצות, והוא דוגמת נוצרים הקודם לו. רמים זדים תהרס וכו', כ"כ בכ"י ישן נושן וכן עיקר משום שכת בתי בתחלת הפיוט. ורעיתך תארש, ישראל רעיתך תארש לך והוא עש"ה וארשתיך לי לעולם:

ליל שמורים. סמן הוא וכו', כאמרם ז"ל לילה המשומר ובא לעתיד לבוא.

ליל שמורים מוטות עגלה, המוטות שנתנו המצרים על צוארנו. עגלה כנוי למצרים כדכתיב עגלה יפה פיה מצרים (ירמיה מו, כ). רעוץ ירעץ, ל' שבירה. מדקה ואכלה, עש"ה אכלה מדקה (דניאל ז, יט):

ליל שמורים. לילה המשומר מן המזיקין כמאמרם ז"ל. שמעו, כמו את שמעי (ישעיה סו, יט, ובל"א רוף, רופס). להבים, גוי מבני מצרים, כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים (בראשית י, יג) ועיין מה שפירשנו שם. לבת רבים, לישראל שהיא בת עדים ונדיבים. רבים, פירושו נגידים כמו לא רבים יחכמו (איוב לב, ט) ורבי המלך (ירמיה מא, א) היחיד מסס על כל רב ביתו (אסתר א, ח), ובכמה מקומות נקראים ישראל בת נגידים ובת נדיבים על שם האבות הקדושים. בלי פחד שוכבים, בלילה הזה כי ל"ש הוא מן המזיקים ולא יאונה להם כל רע:

באור לאזכרה שנות עולמים להרב הגדול הגאון מו"ה משה טוביה נר"ו אב"ד דק"ק האניא יע"א:

אזכרה, מיוסד ע"פ א"ב ושם המחבר יהודה ברבי יצחק. בנעלים, בהליכתך יפית בת אברהם שהלך לבו תחלה להתגייר, עש"ה מה יפו פעמיך (שיר ז, ב) וכדדרש רבא (סוכה מ"ט ב') מה יפו פעמותיהם של ישראל בשעה שעולים לרגל. בת נדיב, בתו של אברהם

נָּבוֹהַּ תְּחוּם צָעִיר רֹדֵם. דֻּגְמַת מְלָכִים בֵּית אֱלֹהִים אֲדַדֵּם. הֵרָאוֹת
בָּעֲזָרָה בְּקָרְבָּן פָּנִים לְקַדֵּם. וּבִדְמֵי פְּסָחֵי מִזְבַּח הַקֹּדֶשׁ לְאַדֵּם: זֶבַח הַמְיֻחָד
לְשֵׁם בֹּקֶר וָעֶרֶב. חֹק הֲלִיכָתוֹ כָּל־הַשָּׁנָה קָרֵב. טָעוּן הַקְדָּמָה עֶרֶב פְּסָחִים
לְהִתְקָרֵב. יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה צֶדֶק יָלִין בָּהּ בְּקֶרֶב. כְּאֵין אַחֲרֶיהָ הֶתֵּר וְהַמִּקְדָּשׁ
חָרֵב. לַעֲבוֹד בְּפֶה נִכְסַפְתִּי לְרֵיחַ עָרֵב: מִדְבָּר נָוֶה מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ וְעַלּוּסֶיהָ.
נִשְׁחַט בָּהּ הַפֶּסַח בְּשִׁלּוּשׁ אוֹכְלוּסֶיהָ. סוֹדֶרֶת עֲנִיַּת הַלֵּל יָוְיָה בִּקְלוּסֶיהָ.
פִּרְחֵי אַהֲרֹן עוֹמְדִים בְּשׁוּרוֹת פְּלוּסֶיהָ. צְדֵי הַיְסוֹד זֹרֶק דְּמֵי מְקֻלָּסֶיהָ. קַטֵּר
אֵמוּרִין עַל מִזְבַּח מְלוּסֶיהָ: רֵעִים לִמְנוּיָו בַּלַּיְלָה נֶאֱכָל צָלִיל. שִׁשִּׁים מִצְוֹת

באור מהרמ"ש

אברהם שנקרא נדיב וכו' שהיה תחלה לגרים, (פרש"י נדבת לבו להתגייר), ולפ"ז פי' הקודם הוא מלשון קדימה והקדמה (ובל"א שאכשטער דעז ערזטען דער גראשמיסהיגען). ודלא כהמפרש שפי' שבא ממזרח, וא"כ הוא מלשון פאה מזרחית, שאינו נופל עליו לשון הקודם ולא נמשך עם הקודם. גבוה וכו', מקום הליכתך הוא לירושלים שגבוה במעלה מכל א"י, וע"פ דרשת רז"ל (סנהדרין פ"ז א') בה"מ גבוה מא"י וא"י גבוה משאר ארצות, והוא תחום לצעיר רודם, עמ"ש בנימין לעיר רודם (תהלים סח, כח). דוגמת מלכים וכו' הראות [וכו'] פנים וכו', כדרך שרואין פני מלכים בדורון (כדאמרינן בזבחים דף ז' ב' עולה דורון הוא וכו' ופירש"י שם) כן אדדם בית אלהים. הראות פנים וכו', ע"פ הכתוב ולא יראו פני ריקם ואמרינן בחגיגה (דף ז.) ראית פנים בקרבן, והוא חגיגה, והמפרש פירשו ע"פ מדרש באופן אחר. ובדמי פסחי וכו', הוא מבואר. זבח המיוחד וכו', היות תמיד נשחט קודם הפסח, ונקרא מיוחד ע"פ דברי ר"י בפסחים (דף ס"ד) זבחי המיוחד לי, ומאי ניהו ? תמיד. חוק וכו' טעון וכו', תמיד נשחט בח' ומחצה ובע"פ נשחט בז' ומחצה, משנה רפ"ה דפסחים. וכל זה היה ירושלים הבנויה וכו' ע"י הקרבת תמידין. צדק ילין בה, ע"פ מדרש תנחומא אר"י בר סימון לא לן אדם בירושלים ובידו עון, כיצד ? תמיד של שחר מכפר על עבירות של לילה ושל בה"ע על עבירות של יום, ועתה אין לנו להקריב אפילו בבמה כאין אחריה התר וכו', משנה זבחים פי"ד מ"ח. אשר לזאת לעבוד בפה וכו', עמ"ש ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד, ג), ומבאר בקיצור סדר הפסח. מדבר נוה וכו', מקדש שהוא עתה מדבר היה נוה. משוש וכו'. עמ"ש נוה משולח ונעזב כמדבר (ישעיה כז, י). עלוסיה, ל' שמחה כמו נתעלסה באהבים (משלי ז, יח). נשחט וכו' עד רעים, הפי' מבואר ע"פ מתניתין פ"ה דפסחים, הפסח נשחט בג' כתות וכו' ובשעת השחיטה וההקרבה קוראים הלל, ולקבל הדם עומדים הכהנים בשורות מיוסדות (ובל"א אין איהרען וואהל געארדנעטען רייהען). פלוסיה, לשון יושר כמו פלס מעגל רגלך (משלי ד, כו). מלוסיה, פירש המפרש אוירה, והיינו ע"פ מ"ש ב"ב דף ס"ז ר"א אמר המוכר את החצר לא מכר אלא מלוסא של חצר, ופירש רשב"ם מלוסי' אויר, ול"נ עפ"י מה שתרגם ירושלמי ובשלו בפרור (במדבר יא, ח) ובלשון במלכא, (ובל"א מאפף), וזהו קטר וכו' מזבח מלוסיה שהמזבח נקרא הפרור של האמורים בדרך העתק לשון, ולפירוש המפרש יש פקפוק כי אויר לא יונח על דבר המונח. רעים למנויו וכו', משנה ספ"ה דזבחים הפסח אינו נאכל אלא למנויו וכו'. ששים מצות, ע"פ מדרש רבה ריש פ' קדושים, וילקוט במטוני ריש פ' משפטים, והכי איתא התם, אמר ר"י משום רשב"י ג' פרשיות כתב לנו משה בתורה וכל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצות, ואלו הן, פ' פסחים ופ' נזיקים ופ' קדושים, ר"ל בשם ר"ש דכפר תמרתא אמר משבעים שבעים, אמר ר' תנחומא ולא פליגין מאן דעבד פרשת פסחים שבעים כלל עמה פ' תפלין, ומאן דעבד פ' נזיקין שבעים כלל עמה פ' שמטה, ומאן דעבד פ' קדושים שבעים כלל עמה פרשת עריות עד כאן לשונם. והמפרשים כולם תמהו על ככה כי לא יכלו למצוא מנין ששים אף כי שבעים, ודקדקתי בדברי בעל המאמר שאמר פ' פסחים ולא אמר פ' הפסח, או מהו הפרשה, ואנה ימצאו ס' או ע' עם פ' תפלין. ונראה לענ"ד, הנה בוודאי למנין מצות תרי"ג לא יומנה מנין העשה ול"ת שבאו על מצוה אחת אף כי רבים הם רק לאחת וכמ"ש הרמב"ם בשרשיו בס' המצות, ועכ"ז מצאנו כהנה כמה וכמה, וכמו דאמרינן במנחות דף מ"ד אמר ר"ם כל שאינו מניח תפלין עובר בשמנה עשה וכל שאין לו ציצית עובר בחמשה עשה וכו' וע"ש פירש"י, ובב"מ דף נ"ט ע"ב ת"ר המאנה את הגר וכו', תניא ר"א הגדול אומר מפני מה הזהירה תורה בל"ו מקומות בגר וכו' ולפ"ז י"ל שהכי פירושו יש בה מס' ס' מצות אם נעמיד למנין בכל פרשת פסח הנאמרים בהורה ימצאו כן א); ואלה הם, בפ׳

הערה מהרווי"ה

א) אמר המבאר והמתרגם. הנה הצגתי לך את דברי הרב נר"ו ביסוד הפסיקתא במועצות ודעת, ולולי

טָעוּן וְרִבּוּעַ הַכְלִיל. תֹּף וְחָלִיל יִשְּׂאוּ יְהוּדָה וְגָלִיל. מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצָתוֹ בַּעֲלִיל. אוֹמֵר לִירוּשָׁלַיִם תּוּשַׁב וְחָרְבוֹתֶיהָ אַתְלִיל. בְּרִבְיוֹן יָפִי צִיּוֹן הֵיךְ תַּכְלִיל.

באור מהרמ"ש

בא מתחלת סי' י"ב עד פסוק כ"א ימצאו שם כ"א מצות, וזה מניינם: 1 לקדש חדשים. 2 מקח הפסח מבעשור (ואינו נוהג לדורות). 3 שה תמים. 4 בקור ד' ימים (פסחים דף צ"ו). 5 שחיטתו. 6 הזאה (ואינה לדורות). 7 אכילת הפסח. 8 שלא יאכלו נא. 9 שלא יאכלו מבושל. 10 שלא יאכלו כ"א צלי אש (פסחים דף מ"א א'). 11 שלא יותירו. 12 לשרוף הנותר. 13 שיאכלו בחפזון (ואינו נוהג לדורות). 14 לחוג ביום ראשון. 15 השבתת שאור. 16 שלא לאכול חמץ. 17 שלא לעשות מלאכה ביום ראשון. 18 שלא לעשות מלאכה ביום השביעי. 19 לאכול מצה בליל ראשון. 20 שלא ימצא שאור. 21 שלא יאכלו דברים שיש בהם תערובת חמץ, כל מחמצת וכו' (רמב"ם במנין המצות מ"ע קל"ח), הרי כ"א מצות, ומן פסוק מ"ג עד כ"א ה' מצות ואלו הם. 22 שלא יאכל ממנו ישראל שמר מאת ה' (רמב"ם מצוה קכ"ח). 23 שלא יאכל ממנו גר תושב. 24 שלא יוציא מבשר הפסח. 25 שלא ישבר עצם. 26 שלא יאכל ממנו ערל. ובפ' משפטים סי' כ"ג פ' י"ד עד פסוק י"ט לעניני הפסח שש מצות וזה סידורם. 27 לחוג ברגלים. 28 אכילת מצה. 29 שלא יראה ריקם. 30 להראות בעזרה ג"פ וכו' (מנין מצות כ"ג). 31 שלא לשחוט פסח על חמץ. 32 שלא יניח אימורי הפסח (מצוה קט"ז). בפ' כי תשא סי' ל"ד מן פ' י"ח עד כ"ו לעניני פסח ה' מצות. 33 אכילת מצה. 34 שלא יראה ריקם. 35 להראות בעזרה ג' פעמים. 36 שלא ישחט פסח על החמץ. 37 שלא ילין לבקר. בפ' אמור סי' כ"ג פסוק ה' חמש מצות. 38 לעשות הפסח בחדש הראשון. 39 לאכול מצה. 40 שלא יעשה מלאכה ביום הראשון. 41 שלא יעשה מלאכה ביום השביעי. 42 להקריב קרבנות בחג הפסח. בפרשת בהעלותך ארבע מצות. 43 לשחוט פסח שני. 44 לאכול בשר זבח פ"ש. 45 שלא ישאירו ממנו עד בקר. 46 שלא לשבור בו עצם. בפ' פינחס סי' כ"ח פ' ט"ז חמש מצות. 47 לעשות הפסח בי"ד. 48 לאכול מצה. 49 שלא לעשות מלאכה ביום ראשון. 50 להקריב קרבנות החג. 51 שלא לעשות מלאכה ביום השביעי. בפ' ראה סי' ט"ז תשע מצות. 52 לזבוח חגיגה עם הפסח. 53 שלא לאכול חמץ, לא תאכל עליו חמץ (להרמב"ם מצוה קנ"ט הוא אזהרה שלא לאכול חמץ אחר חצות ביום י"ד). 54 לאכול מצה. 55 לא יראה. 56 שלא ילין מן הבשר. 57 שלא לזבחו בחוץ. 58 לזבוח הזבח בערב. 59 לאכול הפסח, ובשלת ואכלת וגו'. 60 שלא לעשות מלאכה ביום ז'. נמצאו עולים למנין ששים וסימנך ששים המה מלכות ואם ימנה עמהם פ' קדש וגו' ימצאו שבעים, וממילא יובן הפסיקתא. ורבוע הכליל א), ונסך רביעית ההין יין וכו'. כך היה סדר הפסח שבפינו נמלל ונפשנו הכתה, עכ"ל הרב נר"ו. ברביון יופי וכו', כן שיעורו, ברבוי יופי.

הערה מהרוו"ה

ולולי דמסתפינא מלאת מדרך הרב נר"ו הייתי אומר כי מנין הששים צריך שיהא כלול בפ' בא לבד, וכן היה נראה ממשמעות לשון הפסיקתא, שאמר מאן דעבד פ' פסחים ע' כ"ל עמה פ' תפלין וכו' נשמע מיניה כי מאן דאמר ששים מונה עד פ' תפלין ותו לא, והיה נראה לכאורה להמציא ס' מצות בפ' בא מתחלת פ' החדש הזה לכם עד פ' תפלין והיינו פ' קדש לי כל בכור, ואין מן הצורך למנות מצוה אחת פעמים. אך בתנאי שנמנה כל מצוה לפי מספר נושאיה אף שהיא מצוה אחת בעינה, וכן ראוי בעבור שיש שם גופים מחולקים ולכך אחד תצטרף עשי' מיוחדת לכן גם למצו' מיוחדת תחשב. והנני מונה אותם על סדר הכתובים. 1 קדוש החודש. 2 לקיחת הפסח בעשור. 3 שה לבית אבות. 4 לקיחת הוא ושכנו בשותפות. 5 שה (מן הכשבים או מן העזים). 6 תמים. 7 זכר. 8 בן שנה. 9 בקור ד' ימים. 10 שחיטה בין הערבים. 11 לקיחת הדם והיינו הקבלה כפרש"י. 12 נתינתו על המשקוף והיינו ע"י הגעה באגודת אזוב כמבואר בפ' הסמוכה. 13 וכמוהו נתינתו על המזוזות. 14 אכילת הבשר. 15 צלי אש. 16 על מצות כמו שפירש רמב"ן. 17 על מרורים. 18 אזהרת נא. 19 אזהרת מבושל. 20 אזהרה על הבלתי צלי אש. 21 שלא להותיר. 22 לדון הנותר בשרפה. 23 אכילתו חגור מתנים. 24 במנעל. 25 במקל יד. 26 בחפזון. 27 זכרון היום. 28 חגיגתו. 29 אכילת מצה. 30 השבתת שאור. 31 אזהרת חמץ. 32 קדושת יום א'. 33 קדושת יום ז'. 34 איסור מלאכה. 35 התר אוכל נפש. 36 ושמרתם את המצות שלא יחמיצו כפרש"י, או שיהיו שמורים מימות הקציר כפי' ראב"ע. 37 ושמרתם את היום הזה ממלאכה

א) ורבוע הכליל. פ' הרב נר"ו ונסך רביעית ההין וכו', וכן פי' המפרש ועתה בסופי עוסק במלאכת ההגהה ועברתי על זה בעינא פקיחא עמדתי משתומם, נסך מאי בעי הכא? הלא משנה ערוכה היא במנחות דף צ' ע"ב, כל הקרבנות צבור ויחיד טעונים נסכים חוץ מן הבכור והמעשר והפסח וכו'? וזמן קצר כעת לשאול בזה את פי הרב נר"ו מגלי השבים המלאכה מלאכת הדפוס, ובלי ספק משמעו פתו, והיה לעת בוא דבריו הנעימים אשובה להדפיסם. ולפע"ד נראה שרבוע הכליל טעמו ארבע כוסות יין אדום, כמו חכלילי עינים (בראשית מ"ט י"ב) והיא מצוה דרבנן, ולכן אינה נכללת בסדר הששים: (הרוו"ה).

חֵלָה וְאַרְמְנוֹתֶיהָ בְּסֻכַּת שָׁלֵם תַּטְלִיל. אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם:

לשבת ושמרו. כמו וידבר משה וכש"ץ אומר ח"ק.

מעריב ליל שני של פסח

הש"ץ מתחיל ברכו עד ימלך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

ע"פ א"ב אלה שבין אות ח' וט' נתמעט הפיוט אריר ונאה וכו' וכל מאמר תחלתו ליל שמורים וסופו פ"א ממקראי קדש:

לֵיל שִׁמֻּרִים. אוֹר יִשְׂרָאֵל קָדוֹשׁ אֻיְּמָה כַּנִּדְגָּלוֹת. בְּצֹעַן עֲצַת מַלְאָכָיו הִשְׁלִים בְּהִגָּלוֹת. גְּדֻלָּתוֹ מֵאָז יְרַנְּנוּ בְּמַקְהֵלוֹת הַלֵּלוֹת. לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד לעולמים.

לֵיל שִׁמֻּרִים. הִפְלִיא עֵצוֹת מֵרָחוֹק עָמוֹק וְנֶעְלָם. וּבוֹ כְּאָמֶן נִינָיו מִשִּׁעְבּוּד הֶעֱלָם. זִקַּת חֲטִיבָה אַחַת עֲשָׂאָם לְעָלָם. בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה.

באור הרוו"ה

יופי תכליל חיק ציון. חיק, כמו ומחיק הארץ, והחיק זה אמה (יחזקאל מג, יז) ואמרו רז"ל חיק האמה זה היסוד. הכליל, היופי, כמו כללו יפיך (יחזקאל כז, ד). חלה, כמו ישית חומות וחל (ישעיה כו, א). בסכת שלם, כמו ויהי בשלם סכו (תהלים עו, ג). תטליל, כמו והוא יבננו ויטללנו (נחמיה ג, טו) פירושו ויסככנו, ול' ארמי הוא, כי כן כל לשון סכך מתורגם בלשון טלל:

אור ישראל קדוש אימה כנדגלות, כ"כ בכ"י, ושלשתם התארים אל האל ית' הנקרא אור ישראל בקדושו בישעיה י, יז, והוא איום כמחנות בעלות דגלים, ובספרים הגורסים קדוש איומה כנדגלות, פירושו קדושה של כנ"י המכונה איומה כנדגלות בשיר ו' ד'. בצוען, היא היתה עיר מטרופולין של מצרים כדכתיב כי היו בצוען שריו (ישעיה ל, ד). עצת מלאכיו השלים, כדאיתא בילמדנו ובילקוט וז"ל, מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מד, כו) זה משה, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ, טז), אמר הקב"ה למשה, לך אמור לישראל ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, הלך משה ואמר להם, כה אמר ה' כחצות הלילה, אמר הקב"ה אף אני עושה בחצי הלילה, לקיים גזרתו של משה, ע"כ. בהגלות, בהגלותו בצוען. גדולתו מאז, משעת מכת בכורות כבר התחילו לרנן ולהלל במקהלות, כדאי' בתנחומא ובילקוט וז"ל, מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח, ז), ר' נתן אמר בכושרות אלו בוכים ואלו משוררים (דרש בכושרות לתרין תבות) מצרים בוכים ישראל משוררים דכתיב קול רנה וישועה באהלי צדיקים, ע"כ. נמצא שהיו משוררים בלילה וביום, וזה שמסיים להגיד בבקר וכו':

הפליא עצות מרחוק... **כאמן**, וכו', כ"כ בכ' כ"י, ופירושו שהקב"ה הפליא בדרך עמוק ונעלם עצות אשר יעץ מזמן רחוק לאברהם בברית בין הבתרים, ובו בלילה העלה ניניו של אברהם משעבוד כפי האומן שהבטיח; והמאמר מיוסד על הכתוב אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אמן (ישעיה כה, א), וע"ש פי' רש"י. זקת, לשון קשור ודבוק, כענין הדבקתי אלי את כל בני ישראל (ירמיה יג, יא). חטיבה אחת, כמאמרם ז"ל (חגיגה דף ג' ב') אמר הקדוש ברוך הוא אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. לעלם, ל' עלוף וכמו' לכנוי הרבים:

הערה מהרוו"ה

ממלאכה כפרש"י. 38 אכילת מצה בערב ראשון. 39 שאור לא ימצא. 40 אזהרת מחמצת שאור כפרש"י. 41 כל מחמצת לרבות תערובתו כפרש"י. 42 אכילת מצה בכל מושבות למעט מע"ש. 43 משכו ידיכם מגלולי מצרים וקחו לכם צאן. 44 לקיחת אגודת אזוב. 45 טבילתו בדם אשר בסף. 46 אזהרת יציאה. 47 שמירת הדבר הזה כפי' ראב"ע ורמב"ן. 48 שמירת עבודת הפסח כמו ראשו על כרעיו ועל קרבו — ויתר הענינים המעוררים לבן שישאל. 49 תשובה לבן השואל ואמרתם זבח פסח. 50 כל בן נכר מהנכר. 51 כל עבד איש ומלתה אותו. 52 גר תושב. 53 נכרי. 54 בבית אחד יאכל. 55 לא תוציא. 56 שבירת עצם. 57 כל עדת ישראל יעשו. 58 מילת גר. 59 ערל שמתו אחיו מחמת מילה. 60 להשוות גר לאזרח. הרי לך ששים מצות מתחלת פרשת החדש עד פ' קדש לי:

מיוסד ע"פ א"ב כפול ובסוף חתום שם המחבר מאיר. והפייטן מונה והולך על סדר כל הענינים והנסים שנעשו בליל שמורים מאז ועד עתה:

לֵיל שִׁמֻּרִים. אַדִּיר וְנָאֶה לִתְהִלּוֹתָיו. זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים אַנְוֶה גּוֹמֵל חֲסָדִים. תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים בָּא מִבְּרֵאשִׁית לְהִתְאַמֵּר. לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים בְּגִין קָרְבַּן פִּסְחִי. יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים גִּיהַּ עוֹלָם הֵתְאִיר. פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים גָּשׁ רָצוּי לְכַהֵן. מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵיהֶן. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים דֶּרֶךְ כּוֹכָב מִזְרָחִי. מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים דָּלַק מְלָכִים וְלִבָּם. חַרְבָּם תָּבוֹא בְלִבָּם. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים הַלַּיְלָה יִסְכָּה בַּפֶּלֶךְ. לִרְקָמוֹת תּוּבַל לַמֶּלֶךְ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים הֻדְחַף וְנִסְחַף אֲחוֹרַיִם. מוֹפֵת עַל מִצְרַיִם. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים וָעַד לִבְרֹא עָלֵינוּ. נִפְלְאוֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים וְכַה חֲשָׁאי בְּחִילָה. אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים זֵדִים רִדּוּי שֶׁפֶךְ. שָׁלַח יָדוֹ הָפֵךְ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים זְרִיזָה בִּרְכוֹת כִּוְּנָה. אֶל יַעֲקֹב בְּנָהּ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים חָסַם בְּטוֹב לֶאֱלוֹם. לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלוֹם. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח:

באור הרוו"ה

אנוה, אשבח, מן ואנוהו (שמות טו, ב). **בא מבראשית** וכו'. כדאיתא בר"ה השנה דף י"א, ר"י אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל דכתיב ליל שמרים הוא לה', לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית, שמורים לכל בני ישראל, ליל המשומר לע"ל. **להתאמר**, ל' מעלה וגדולה, כמו יתאמרו (תהלים צד, ד). **בגין**, בשביל. **שיחי**, דברי, כענין ונשלמה פרים שפתינו. **גיה עולם**, נוגה של עולם האיר בל"ש כמ"ד בניסן נברא העולם, ופתח דברו יהי אור ויהי אור. **גש**, הגיש. **רצוי לכהן**, זה הבל שהקריב קרבנו בל"ש, כדאי' בפרקי ר"א פ' כ"א. **כוכב מזרחי** ואיתן האזרחי, שניהם תארים לאברהם והוא דלק ורדף המלכים בליל פסח כדאיתא שם פ' כ"ו. **ולבם**, כ"ה בכל כ"י וטעמו מחץ לבם, א) מן לבבתני (שיר ד, ט) כפרוש רד"ק. **יסכה**, זו שרה. **הוללה**, כדכתיב ויהללו אותה (בראשית יב, טו). **בפלך**, במחוז המלך, מן חצי פלך (נחמיה ג, ט). **הודחף**, ל' דחוי, מן והמן נדחף אל ביתו (אסתר ו, יב). **ונסחף**, ל' נגעים, מן מדוע נסחף אביריך (ירמיה מו, טו). **אחורים**, במכות אחורים כתנגע אבימלך, כדאיתא בב"ר פ' מ"א, וזה הוא אות ומופת על מצרים לעתיד כדאי' בפרקי ר"א פ' כ"ו, ר' טרפון אומר באותו לילה שנלקחה שרה אמנו ליל פסח היה והביא הקדוש ברוך הוא על פרעה ועל ביתו נגעים גדולים להודיע שכן הוא עתיד להכות את מצרים בנגעים גדולים וכו'. **ועד**, ל' מיועד ומזומן לגאולה עתידה. **לברא**, לשון כריתה, מן וברא אותהן (יחזקאל כג, מז). **וכה חשאי**, הוכה בדברים שבצנעה והיינו העצור. **זדים**, אנשי סדום. **רדוי**, לשון רדיה ומוסר, ואיתא בילקוט על פסוק מהר המלט שמה, שבי"ו בניסן היה רודה אנשי סדום. **זריזה**, רבקה היתה זריזה לכוון הברכות לבנה, ופסח היה כמו שפרש"י וכדאיתא בפ' ר"א פ' ל"ב. **חסם בטוב** וכו', חסם פיו של לבן בחלום שלא ידבר עם יעקב מטוב ועד רע. ויש נוסחאות כתוב זהר בטוב . . . חמודם ברכות וכו', ואין הבדל בכונה כ"א בסידור.

חקוק

באר מיכל

מהרה"ג החכם מוהר"ר יחיאל מיכל זקש ז"ל דרשן ודיין בברלין.

א) **דלק מלכים ולבם.** פירש הרוו"ה „וטעמו מחץ לבם" וכו'. לפע"ד אין פירושו עולה יפה. ונראה כי הוא מלשון המורגל בדברי חז"ל ל ב ה מלשון להבה, כמו בא אחר ו ל ב ה ה מ ל ב ה חייב (ב"ק פ"ו משנה ד'), ל ב ת ה הרוח כו' (שם), שמסר לו גחלת ו ל ב ה (גמרא ב"ק ס' ע"ב). וממנו בבנין השפעל, כמו קטמה ו נ ת ל ב ת ה (שבת לז, ע"א). ואז יחדו יהיו תמים הכתובים ד ל ק ו ל ב ם.

לֵיל שִׁמֻּרִים חָקוּק בְּהוֹד כִּסְאָךְ. וַיָּשַׂר אֶל מַלְאָךְ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים טוֹב הַסְּכִים עַל יָדוֹ. מְקַיֵּם דְּבַר עַבְדּוֹ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים טָעֲמָה כִּי טוֹב סַחְרָהּ. לֹא יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים יָלְדָה בְּנוֹף נָפְלָה. וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים יוֹצְרוֹ חִלְּקוֹ בְּחָכְמָה. יוֹדֵעַ עַד מָה. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים כְּדָן וּשְׁבוּי לוֹקֶה. שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים כּוֹכָם נֶחְטַט וְנִבְאוּ. הָפַךְ לַיְלָה וַיִּדַּכָּאוּ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים[ב] לְהַדֵּק נִשְׁחַק אִקּוּנָם. רֵאשִׁית לְכָל־אוֹנָם. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים לְבָטָה יִרְאָתָם וְלָקָה. בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים מְאוֹדֵי הוֹדָאוֹת לְאַדְּקָךְ. עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקָךְ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים מְאוֹרֵי יֶשַׁע לְהַזְמִינִי. אֲחֻזַּת בְּיַד יְמִינִי. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים נוֹרָאוֹת בַּעֲשׂוֹתְךָ נְקַוֶּה. וְלַיְלָה לְלַיְלָה יְחַוֶּה. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים נִלְחֲמוּ כּוֹכְבֵי אוֹרִים. לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים סִיַּע צֶדֶק נְעוּרִים. צְלִיל לֶחֶם שְׂעֹרִים. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל

באור הרוו"ה

חקוק וכו', צורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד. וישר אל מלאך, (הושע יב, ה), ע"ש פי' רש"י. טוב הסכים וכו', כמבואר שם בפי' רש"י. טוב, תואר נאה ית' כמו זכה ישראל טוב (שם ח, ג). טעמה כי טוב... ילדה בנוף נפלה ותקם וכו', מיוסדים על הא דאיתא בפסיקתא רבתי דף ל"ב ובשמות רבה פ' י"ח וז"ל, טעמה כי טוב סחרה וגו', אתה מוצא שאמר הכתוב כי אין בית אשר אין שם מת וכו'. הנקבות הבכורות אף הן מתין חוץ מן בתיה בת פרעה שנמצא לה פרקלים טוב, זה משה שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (טוב שמו) לפיכך אמר שלמה (בסוף משלי) טעמה כי טוב סחרה, לא יכבה בלילה נרה (בליל כתיב, כד"א ליל שמורים הוא), באיזו לילה? ויהי בחצי הלילה, עכ"ל; ולדעתו יהיה פעם נרה נשמתה ע"ד נר ה' נשמת אדם (משלי כ, כז). יוצרו, יוצרו של לילה חלקו בחכמה כדאי' בילקוט על ויהי בחצי הלילה. יודע עד מה, הוא יודע העתיד, כמבואר בריש מעריב דאתמול. כדן, עבד משועבד. ושבוי, והשבוים גם הם נלקו לפי שהיו שמחין לאיד של ישראל כדאיתא בילקוט וז"ל, עד בכור השבי, וכי שבוים מה חטאו? ללמדך שכל גזרות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבוים שמחין בהן ועליהם הכתוב אומר שמח לאיד לא ינקה (משלי יז, ה) עכ"ל. כוכם... להדק וכו', שני המאמרים מבוארים ע"פ מה דאיתא בילקוט וז"ל, ומת כל בכור, בכור לאיש בכור לאשה וכו', תנא בשם ר' נתן ביום שמת בכורו של אחד מהם היה צר איקונין שלו בתוך ביתו ואותו היום נדוקת ונשחקת והיה קשה עליהם כאלו אותו היום קברוה, אמר ר' יודן, לפי שהיו מצרים קוברין בתוך בתיהם והיו הכלבים נכנסים דרך הכוכים (המערות) ומשמטין הבכורות ומתעדנין בהם וכו', עד כאן לשונו. והפך לילה וידכאו. (איוב לד, כה). להדק נשחק, לשון ושחקת ממנו הדק (שמות ל, לו). אקונם, צורתם שהיתה מצוירת בכותל או בטבלא. לבטה, נכשלת. יראתם, עבודה זרה שלהם שלא יאמרו קשה יראתם כדאי' בפרש"י ובילקוט שמות י"א ה'. בוקה ומבוקה ומבלקה, פסוק הוא בנחום ב' י"א, וכולן ל' כליון והשחתה. מאודי הודאות, הודאות עד למאוד יש לאדק ולחבר לך. מאורי וכו', ל"ש הוכן להזמין לי מאורי ישע. נלחמו כוכבי אורים, במלחמת סיסרא, כמבואר בשופטים סי' ד'. סיע צדק וכו', לנערים מן הצדק ולדור צלול היה מסייע לחם שעורים, כדאיתא בפסיקתא, א"ר יהושע בן לוי מצות העמר עמדה להם בימי גדעון שנאמר

באר מיכל

ב) **להדק נשחק איקונם** כו'. עיין שו"ת רשב"ץ ח"ב סימן רמ"ו וז"ל „פוד במנן של פרעת שהדש יש ומקיר קרקר ומשוה סיהם, ושאלת פירושו. אינו מן הסתום אם לא שנת אותו מעצמך כי בזה צריך קבלה, והנה פירושו הוא כי נמצא במדרש (מכילתא בא פרשה י"ג) שהמצרים היו נוהגין כשמת להם בכור היו חוקקים צורתו בקירות הבית, וכשמתו הבכורות אותם שבקירות ג"כ נפלו ונשתברו וגם שהקברים הוציאום הכלבים ממקומותיהם וזהו ויך כל בכור פטר רחם וכל איש מבתור באהלי חם שאם אין שם בכור גדול הבית ומבהרם היה מת כמו שאמרו במדרש. ומקיר שהיו חקוקים בקירות ושברם מלשון מקרקר קיר, ומשוה וקבר סיהם אותם על ידי הכלבים, מלשון ושחיתי (את) עפרה (יחזקאל כו, ד) שהוא לשון שחיקה וגרירה בארץ”, עכ"ד.

שמרים שגב במבטח ומעוז. גבר חכם בעוז. בלילי חג פסח: ליל שמרים
עריצי פול שקד. ותחת כבודו יקד. בלילי חג פסח: ליל שמרים עמר חרמשו
פלחם. ובמלחמות תנופה נלחם. בלילי חג פסח: ליל שמרים פאר עליון
באמירות. מכנף הארץ זמרות. בלילי חג פסח: ליל שמרים פענח צפנת
מעבדיו. סודו אל עבדיו. בלילי חג פסח: ליל שמרים צפית סדורה
וארוחה. והנה יד שלוחה. בלילי חג פסח: ליל שמרים צמת בו בליל. קדש
יהוה חלל. בלילי חג פסח: ליל שמרים קומת תמר הצלה. ההדסים אשר
במצלה. בלילי חג פסח: ליל שמרים קמץ השביע לשנה. יתן לידידו שנא.
בלילי חג פסח: ליל שמרים רוחי יחפש למללה. אזכרה נגינתי בלילה.
בלילי חג פסח: ליל שמרים רוח והצלה עמדה. בלילה ההוא נדדה. בלילי
חג פסח: ליל שמרים שמע מצרים לנצור. יחילו כשמע צר. בלילי חג פסח:
ליל שמרים שמור לנקמה נטורה. על צר המעטירה. בלילי חג פסח: ליל
שמרים א) תבוע מספר התורה. אחת מהנה לא נעדרה. בלילי חג פסח: ליל

באור הרוו"ה

שנאמר והנה איש מספר לרעהו חלום והנה צליל לחם שעורים (שופטים ז, יג), מהו צליל? רבנן אמרין על שלא צלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים, וזכות מה נצלו? בזכות לחם שעורים ואי זו? מצות העומר, עכ"ל. וסוגת דבריהם כפי שפירשם החכם בעל קרבן אהרן בספרו לב אהרן באמרו, וז"ל דרשו הכתיב דכתיב צלול בו' והוא מל' רקות ועניין הכתוב לומר שהיה הדור צלול ונעור ורק מן הצדיקים אלא שעמד להם להושיעם לחם שעורים שהוא קרבן העומר אשר הקריבו אז, כי ליל פסח היה דבר האל עם גדעון כמ"ש ז"ל, והיום הזה היה יום ט"ז בניסן אשר הוא זמן הקרבת העומר, ופרוש הפסוק והנה צלול הדור ועם כל זה לחם שעורים הוא המתהפך במחנה מדין ומכה אותם, ולזה בעל הטעמים נקד מלת צליל בגריש להפסיקו מאמרו לחם שערים, ע"כ דפה"ח. שוגב, שגב ונתאמץ. גבר וכו', בעוז, כדאי' בילקוט וז"ל, גבר חכם בעוז (משלי כד, ה) זה בועז, ואיש דעת מאמץ כח (שם) שנדרו על יצר הרע בשבועה. פול, מלך אשור. שקד, ליל שמורים שקד ומסר הרעה עליהם. ותחת כבודו יקד, (ישעיה י, טז), שנשרפו שרפת נשמה וגוף קיים. פלחם, בקע אותם ובמלחמות תנופת העומר כלהם גם כי ליל ט"ז בניסן היה כמבואר בפירש"י ישעיה ל' כ"ב. פאר עליון, הקב"ה נתפאר ע"י המשפט השכר באמירות ושירות ומכנף הארץ זמרות כי גם הארץ אמרה שירה במפלתו של מלך אשור כמ"ש בסנהדרין דף צ"ד א'. פענח צפנת מעבדיו, גלה סתרי מעשיו לדניאל, מעבדיו, מעשיו, מן יכיר מעבדיהם (איוב לד, כה). צפית הדורה, המנורה היתה ערוכה עם הארוחה והנה יד שלוחה כותבת כמבואר בדניאל סי' ה' וליל פסח היה וגו בלילה נלמת ונכרת כדכתיב ביה בליליא קטיל בלשאצר, על אשר חלל כלי הקדש כמבואר שם, ועיין בפירש"י בישעיה כ"א ה'. קומת תמר, קומתן של ישראל המכונים בשם תמר הוצלה מכליון שהיה ראוי להם על שהשתחוו לצלם, והוצלה בשביל ההדסים הם הצדיקים חנניה מישאל ועזריה. אשר במצולה, בבל, כמו שאמרו ז"ל בסנהדרין צ"ג א', מאי דכתיב אמרתי אעלה בתמר וכו'? בקש הקב"ה להפוך את העולם לדם כיון שנסתכל בחנניה מ"ע נתקררה דעתו דכתיב והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ואין הדסים אלא צדיקים ואין מצולה אלא בבל וכו'. קומץ השביע לשנה, מרדכי השביע והספיק לשנן הלכות קמיצה בליל פסח, כדאיתא בפ' ר"א פ' נ'. יתן לידידו שנא, היה נותן ומותר שנתו לידידו הקב"ה כי היה נעור כל הלילה וזאת עמדה להם בימי המן. וי"מ לידידו לשון כדוד שהיה מנדד שנה מעיניו, ע"ד שדרשוהו ביומא דף ע"ז א'; אבל אין לשון הפייטן מתישב עליו. רוחי יחפש למללה, לזמר שירות כי אזכרה נגינתי הייתי מנגן בלילה בזה מקדש, והוא מוסד ע"ש אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (תהלים עז, ז), ואמרו עליו באיכה רבתי דף ס"ב ד', בלילה, זה לילו של פרעה ושל סנחריב ושל גדעון וכו' ע"ש. ל"ש שמור וכו', טעמו ל"ש הוא נצור ונשמור שמע של פורענות שהיו שומעין על מצרים וכן יחילו השומעים כשיצא שמע צור כי גם

באר מיכל

א) תבוע מספר התורה. נראה בעליל כי הפייטן כוון אל מאמר הנביא (ישעיה ל"ד ט"ז) דרשו מעל ספר ה' ובדקו שלוטו בנבואות האלה אתו לשון הפסוקים:

שִׁמּוּרִים תִּכְּנוּ לְיֶשַׁע וָנֵס. נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים מַאֲמָרֵי יִרְצֶה לְשַׁעוֹת. מִקֶּדֶם פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים אָז בַּהֲנִיחָךְ שַׁלְוֹתֵיהֶם. הוֹדִינוּ לְךָ אֱלֹהִים. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים יֶשַׁע לָנוּ תֶּחְדֶּה. וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח: לֵיל שִׁמֻּרִים רֶנֶן הַשִּׁיר בְּחַדְּשֶׁךָ. לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ. בְּלֵילֵי חַג פֶּסַח:

לֵיל שִׁמֻּרִים. טֶכֶס פְּלָאֶיךָ מִשִּׁירֵי הוֹדָאוֹת נִתְיַחֶדֶת. יוֹמָם לְחֶסֶד וְלַיְלָה לְשִׁיר נִתְוַעֶדֶת. כְּלוּלַיִךְ אָז בֶּאֱמוּנַת רוּחֵךְ הַפְּרֶדֶת. מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים עֹז יִסַּדְתָּ. בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מי כמכה עד לפני משה

לֵיל שִׁמֻּרִים. מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ חַי וְקַיָּם. נִפְתַּח שִׁבְחֲךָ בִּלְשׁוֹן עָתִיד וְנִסְתַּיֵּם. [ד]סַכּוּ לִימִין מֹשֶׁה בּוֹקֵעַ יָם. וְהֵנִיף יָדוֹ עַל הַנָּהָר בַּעְיָם:

זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה' ימלך עד חוק ממנו:

לֵיל שִׁמֻּרִים. עָטוּר פְּלָאֵי צִדְקָךְ בְּצָבָא וָאוֹת. קִרְבָתְךָ לִי טוֹב יְשׁוּעוֹת הַבָּאוֹת. שַׁתִּי בְךָ מַחְסִי בְּמַלְאֲכוֹת הַנְּבוּאוֹת. מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ

באור הרוו"ה

שם ילקו באותן הפורעניות שלקו מצרים כמבואר בפי' רש"י במקרא כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור (ישעיה כג ה). תכנו, דרוש, ורצונו כל המאורעות של ל"ש אחוזים הם מעל ספרי קדש וכלן נקבעו באו הנה. אחת אחת מהנה לא נעדרה. תכנו וכו', הקב"ה תכן והכין ל"ש לישע ונס וגם הגאולה העתידה תהיה בו. מאמרי, תפלתי. מקדם, הקב"ה שהוא פועל ישועות מקדם. בהניחך שלותיהם, בתתך מנוח לעיפים. תחדה, תחדש. ל"ש רנן וכו', ל"ש מעותד לשיר חדש בזמן הגאולה, כענין שירו לה' שיר חדש (תהלים צו, א).

טכס, תקון, ורצונו ל"ש מתוקן הוא לנפלאות לכן נתיחדת בו משירי הודאות, ל' ומשירי אהודנו (שם כח, ז). יומם וכו', עפ"ה יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי (שם מב, ט), ואמרו עליו (ע"ז דף ג') ביום הקב"ה עוסק בחסד לדון ולזון את העולם ובלילה הוא יושב ושומע שירה וכו', וזהו שיסד ובלילה לשיר נתועדת. כלוליך, ישראל, כענין אהבת כלולותיך (ירמיה ב, ב). באמונה רוחך הפרדת, בזכות האמונה יסדת בם רוח קדשך, כאמרם ז"ל בילקוט ויאמינו בה' וגו' בזכות האמונה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה אז ישיר משה ובני ישראל וכו', ואפילו עוללים ויונקים אמרו שיר, כדאיתא בסוטה דף ל' ב'. הפרדת, כ"כ בכ"י ונכון הוא בעבור שהם' אותיות השריקה, כמו שפרשנו היטב בברא"שית כ"א כ"ח אצל ויצב אברהם, ע"ש, וכמו שתאמר מן יצב הצבת כן תאמר מן יסד הפרדת:

מלכותך וכו', בניך ראו מלכותך חי וקים ופתחו לשבחך בל' עתיד אז ישיר, כמ"ש ז"ל, שר לא נאמר אלא ישיר לעתיד לבא, וכן בסיום השירה אמרו ה' ימלוך לעו"ו, וזהו ונסתיים, שהפתיחה גם הסיום היו בל' עתיד נרמה על העו"ל וכדאיתא בילקוט, אמר ר' יוסי אלו אמרו ישראל ה' מלך ע"ו לא היתה אומה שולטת בהם לעולם אלא אמרו ה' ימלוך לעתיד לבא, עכ"ל, וכלשון הזה בעצמו יסד בשירה ליום אחרון דפסח ובל' עתיד פתחה וסימה לאעד, ה' ימלוך לעולם ועד. והמ"רם הוסיף דברים על לשון המאמר מדיליה ודחק כדי לקים פרושו, והנכון מה שבארתי. סכו, הביטו, ונופל לשון סכה על ההבטה בעתיד, כמו סכה ברוה"ק. והניף ידו וגו', פסוק הוא בישעיה י"א ט"ו, וסוא מדבר על הגאולה העתידה, ורצונו שהסתכל לימין משה בוקע ים שעתיד הוא להניף ידו על נהר פרת בזמן קבוץ הגליות, ע"ש פי' רש"י:

ליל שמורים עטור וכו', מוכתר בפלאי צדקך כי הרבה נסים נעשו בו כמדובר. בצבא, בישראל. ואות, סמן הוא לעתיד על קרבתך לי וכו', ומיוסד ע"פ בתהלים ע"ג כ"ח ואני קרבת אלהים לי טוב שתי בה' אלהים מחסי לספר כל מלאכותיך, ואמרו עליו בילקוט לפי ששאלו את בלעם הים להן קץ של ישועה? אמר להן הן ורחוק הוא, שאלו לנביאי ישראל ואמרו קרוב הוא וכו'. במלאכות הנבאות, בנביאים המתנבאים במלאכות ה' (חגי א, יג):

באר מיכל

ד) סכו לימין משה, נראה שכוון אל דברי הנביא (ישעיה ס"ג י"ב) מוליך לימין משה. ר"ל כוח ה' מוליכם לימין משה והיא עומדת על ימינו לעזרו:

יְהוָֹה צְבָאוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: (נ"א מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ): השכיבנו כו' סכת שלומך.

בכור לספירה

כיוסד ע"פ א"ל ב"ם. ובסוף חתום שם *המחבר מאיר חזק.

אור יום הנף ספירה הכשרה בנוגהים. לציון נדחה קרוא דרושה עלות גהים. בנין מפאר כרך מחמד לב ונהים. משכני עליון בעשר מעלות קדש גבהים. גיל לבבות לבנון המלבן נצוחים שלוהים. נכבדות מדבר בך עיר האלהים: דרישות לדרוש בשכנך מקום כפור שלים. סלולי ציון מבקשים תפקידם הרם מכשולים. המון חוגג עלות יראה התר שלשלים. עת כי בא לחנכה בלי רשולים. ומהקרוב לה בכורי נדבה להקריב בטהר שולים. פצחו רננו יחדו חרבות ירושלים. זרזו להקדים שלוחים דיני גיא נבואות. צאת מבערב עשות כריכות מאביבי תבואות. חל ושבת כרבים מלאכותיו בשלוש באות. קבצו עירות הסמוכות עסק גדול לנאות. חשכה קצרוהו ונתנוהו בקפה ולעזרה מובאות. מה ידידות משכנותיך יהוה צבאות: טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו לאמר. רבה עמרים במדבר כנגדם אחד לתמור. יחבט ונתן לאבוב האור בכלו לגמור. שטחוהו בעזרה עמלו לרוח חיים

באור מהרנ"ח

באור לאור יום הנף לרבינו הגדול הגאון המפורסם מוהר"ר **נח חיים צבי** נר"ו: איתן מושבו כעת על כסא ההוראה בק"ק **המבורג** יע"א ולפנים בק"ק **מגנצא** יע"א:

אור יום הנף, לילה הקודמת ליום הנף כמו אור לארבעה עשר. (הנף כ"כ בב' כ"י ונכון הוא). ספירה הוכשרה בנוגהים, ע"פ מאמרם במנחות דף ס"ו, קצירה וספירה בלילה, ואומרו בנוגהים כפי דעת התוס' שם דביום סמוך לחשיכה עדיף. לציון נדחה קרוא דרושה, כי הספירה בזמננו זכר למקדש כמאמרם שם וכמאמר ר"י בסוכה, מנ"ל דעבדינן זכר למקדש? דא"ק כי אעלה ארוכה... כי נדחה ציון דורש אין לה, מכלל דבעי דרישה, ונגד אעלה ארוכה אמר עלות גהים מל' לא יגהה מכם מזור (הושע ה, יג). בנין וכו' מחמד לב ונהים, פי' עניים כמו אספו נגהם. משכני עליון בעשר מעלות וכו', כמו עשר קדושות במתניתין פ"ק דכלים מונה אותה בל' מעלות ובפ' טרף בקלפי (דף פ"ד ב') ש"מ מעלות דאורייתא. גיל לבבות לבנון המלבן, כמאמר ריב"ש בפ' הנ"ל למה נקרא שמו לבנון וכו'. נצוחים שלוהים, זדונות ושגגות. נכבדות מדובר וכו', פסוק בתהלים (פז, ג). דרישות לדרוש וכו', ע"פ מאמרם בפסיקתא (ילקוט ראה רמז תתפ"ט), יכול תמתין עד שיאמרו לך נביאים? ת"ל לשכנו וכו' דרוש ואתה מוצא! (א"ה, עיין בסנהדרין דף י"א ב'. שלוהים, שגגות). סלולי, דרכי ציון השוממים מבקשים הנפקד עליהם להרים מכשול מהם, כמאמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישעיה נז, יד), למען יראו עלות המון חוגג מפתוח אסירי התקוה עת ביאה לחנכה מהר חיש ולהקריב בכורי נדבה בטוהר טומאת שולים ואז פצחו וכו'. זרזו וכו', עתה מתחיל לספר סדר הקצירה ע"פ מתניתין דפרק ר' ישמעאל דף ס"ה שלוחי ב"ד יוצאין מעיו"ט וכו'. חול ושבת כרבים וכו', ע"פ מחלוקת תנאים ר"ש הנ"ל וחכ"א אחד שבת ואחד חול וכו'. קבצו עירות, שם במתניתין. חשכה קצרוהו וכו', במשנה שלאחריה. מה ידידות וכו', פסוק בתהלים פ"ד. טובה כפולה וכו'. רבה עמרים וכו', יתכן ע"פ מאמר ר' בני בפסיקתא הובא בילקוט פ' בשלח, אמר השם לישראל בני כשהייתי נותן לכם... לכל אחד עומר לגלגולת ועכשו שאתם נותנים את העומר אין לי אלא עומר אחד בשביל כלכם. ולתמור, (טעמו להמורה) מלשון לא יחליפנו ולא ימיר. יחבט ונתן וכו', מבואר במשנה דמנחות נתנוהו לאבוב וכו' שיהא האור שולט בכלו. שטחוהו בעזרה, גם זה שם במשנה והרוח מנשבת בו, ואמר לרוח חיים לגמור, ע"פ מאמר ר' לוי שם בפסיקתא על משנה זו, הרי שעמלת וחרשת... אם איני מוצא לך רוח שתזרה מהיכן אותו האיש חי? —.

לכמור. כמה כברי מור לשכר הלז לזמור. שבעות חקות קציר לנו ישמור:
תכן בלתת וצבור ונגרס בלי חסרון. בשלש עשרה נפה יוציאו ממנו עשרון.
נתן שמנו ולבונתו יצק ובלל בהדרון. הניף והגיש קמץ ומלח והקטיר הזכרון.
מזר שלחן גבוה זכו כשירי הדורון. כל זכר בבני אהרן: קרב העמר שוקי
ירושלים בפרות מעטרים. בזריזות בית דין מחצות רחוקים מהרים. מרחוק
את יהוה מעזכם זכרו מזכירים ונוהרים. ירושלים הבנויה תעלה על לבבכם
נמהרים. חזקו ותזכו לשמוע שיר ישורר להרים. הר בית יהוה בראש ההרים:
לביתך נאוה קדש נוה תהלה חומל. בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל.
זהב פרוים פרות פרחיו עוד מהאמל. לזרעו של יצחק חסד ביום הגמל.
ארוממך בעטור בכורי בקלתות מזהבות ולא בתורמל. כבוד הלבנון נתן לה
הדר הכרמל: יראה כפת המוקד תשלום שלם סביביך. שמך כשם מלכך
שעריך כשבטיך בהסביך. העת בעדי תלבשי הדר סביך במסביך: שרות
כהניך באביביך. נעימות לויך באבוביך. עוד תעדי תפיך. טלול רוביך
ברחוביך. שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך: יתרה חבתך ירושלים

באור

לכמור, לשון חמוץ כמו כומר של זיתים בב"מ דף ע"ד ובתוס' שם דכמור מלאכה בידי שמים כמו מטרא ושמשא לעמלו נרות לזרות שממנו תולאות חיים, כמאמר רז"ל הנ"ל. כמה כברי וכו', ע"פ מאמר ר"ש בן חלפתא לבנו, שם דף פ"ו. שבעות חקות וכו', מקרא בנבואת ירמיה (ה, כד) ומאמר ר"א בפסיקתא הנ"ל. ישמור לנו, מן השרב וכו', ואימתי? בשבעה שבועות שבין פסח לעצרת. (א"ה. שני המאמרים יתקשרו היטב ע"פ מאמרם בפסיקתא והובא בילקוט על מקומו וז"ל, ולא אמרו נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו, יהב לכון כלה לית אתון צריכין ליה, מן כדין שבועות קציר ישמר לנו, ישמר לנו מן השרב ומן הרוחות הקשים, אמר ר"י בן לוי ה ש כ ר ך (שומר שלך) אנא, לית את יהב לי שכירותי (שכר שמירתי)? עכ"ל, וכנגד זה יסד כמה כברי מור ראוים לזמור ל ש כ ר הלז שהרי שבועות חקות קציר לנו ישמור וראוי לתת לו שכירותיה. ולזמור, טעמו לכרות כמו לא תזמור, כי המור צמח הוא). תכן וכו', ברייתא בפסחים ל"ז מנחת העומר לותתין ומוברין אותה. ונגרס וכו', משנה במנחות ס"ו נתנוהו לרחים וכו'. נתן שמנו וכו', שם ס"ח. מזר שלחן וכו', הכל במשנה שם. קרב העומר, שם במשנה. בזריזות ב"ד וכו', משנה בדף ס"ח מ"מ הרחוקים וכו' שאין בית דין מתעצלין. מרחוק את ה' וכו', מבואר מעצמו. (א"ה, שיר ישורר להרים הר בית ה' וכו', הכוונה [illegible] כי הר בית ה' בעצמו ירים שיר וישורר בראש ההרים כדאיתא בשוחר טוב מזמור פ"ז אמר ר' פנחס עתיד

מהרנ"ח

הקב"ה להביא לסיני ולתבור ולכרמל ולתן ירושלים בראשן שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישעיה ב, ב), ולא עוד אלא שעתיד להיות מזמר והן עונין אחריו שירין וזמירין, שנאמר ו נ ש א מגבעות (שם) וכתיב וכנניהו שר הלוים ב מ ש א יסור במשא (דה"א טו, כב ופ"ש פי' רש"י). לביתך וכו', מתפלל אל החומל לעשות בית נאות קדשו לנוה תהלה כמאמר ר"ח בר פפא סוטה דף מ' אל תקרא נאוה אלא נוה תהלה וכו' שלא שלטו שונאיהם וכו'. בית יער וכו', מאמר ר"ז בר טוביה יומא ל"ט (ובמ"ר פ' י"א), וגומל מלשון ויגמול שקדים. זהב וכו', פרות פרחי זהב העתידים לחזור לא יאמלו עוד כפרח לבנון האמלל. לזרעו וכו', כדדרש רב עירא פסחים קי"ט מאי דכתיב ויגדל וכו'. ארוממך וכו', משנה פ"ג דביכורים העשירים מביאים וכו'. ולא בתורמל, הוא כלי פחות הערך כמו הרועה בתורמילו שגם הסלים נותנים לכהנים ובתר עניא וכו' סוף פרק הגוזל עצים. כבוד וכו', פסוק בנבואת ישעיה ל"ה. יראה וכו', משנה בתמיד בית המוקד כפה. תשלום שלם וכו', יראה ע"פ נבואת יחזקאל בסופו. סביב י"ח אלף, וכנגד מאמרם ע"ז בסוכה מ"ה, תמני' סרי אלפי וכו' קראו תשלום שלם. שמך... שעריך וכו', כנאמר בנבואת יחזקאל י"ב, שערים בשם שבטי יה נקראים ושם העיר על שמו ית'. העת בעדי... הדר וכו', רומז לסנהדרין המסובין כעוגלת חצי גורן. עוד תעדי וכו', נבואת ירמיה (לא, ג) ויצאת במחול משחקים. טלול רוביך, רקידת ילדיך, כנבואת זכריה (ח, ה) ורחובות העיר וגו'. שירות וכו', בסדר הבאת בכורים,

בְּנוֹי שִׁבְעִים שְׁמוֹתֶיךָ. כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ הִפְקַדְתּוּ שׁוֹמְרֵי חוֹמוֹתֶיךָ. מַזְכִּירִים לְרַחֲמֵךְ וּלְשִׁמְךָ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ לְיַשֵּׁב שׁוֹמְמוֹתַיִךְ. בְּאַחֲוָה וּבְרֵעוּת וּמִקְדַּשׁ אֵל בְּרָמָה נְוִיוֹתַיִךְ. אֲדַבְּרָה וַאֲבַקְשָׁה טוֹב וְשָׁלוֹם בְּאֵר מְנוּחוֹתַיִךְ. יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם׃

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

הש"ץ אומר ח"ק ומתפללין שמו"ע של שלש רגלים:

מַעֲרִיב לֵיל שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח

הש"ץ מתחיל ברכו עד לעולם ועד ואחר כך מתחילין כאן:

הפיוט הזה סודר ע"פ א"ב אלא שמקדים בראש כל אות תיבה אחת או ב' מפסוקי שירת הים ושם ה' והאותיות המסבים כאן הפליט בזכרונם הפיוט פסח אמונים וכו':

וַיּוֹשַׁע יְהוָה. אוֹם לְמוֹשָׁעוֹת. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל. בִּפְרוֹעַ פְּרָעוֹת. אָז יָשִׁיר. גִּלָּה חֹסֶן יְשׁוּעוֹת. עָזִּי. דָּגוּל גִּיהַּ וְאִישׁוֹן לְהַשְׁעוֹת׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים׃ אהבת עולם עד ממנו לעולמים

יְהוָה. הֵכִין כְּלֵי מִלְחָמָה. מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה. וּשְׁלִשָׁיו נָהַג בִּמְהוּמָה. תְּהֹמֹת. זִמְּנָם בְּאַף וּבְחֵמָה. יְמִינְךָ. חֵבֶל נַחֲלָתְךָ רִחֲמָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃ ק"ש עד לך ענו שירה.

באור

וידברו הלוים בשיר והוא אבוב של קנה, כדאי' בערכי':

(בנוי שבעים שמותיך, במדבר רבה פרשה י"ד על פסוק בנשים שקל, כנגד שבעים שמות שיש להקב"ה, שבעים שמות לישראל, ע' שמות לתורה, ע' שמות לירושלים. ועיין בבעל הטורים פ' בהעלותך):

ויושע ה'. אום, ישראל. למושעות, ר' האל לנו אל למושעות (תהלים סח, כא). בפרוע פרעות, בנקמו נקמות בשונאיו, ר' בפרוע פרעות בישראל (שופטים ה, ב) שפירש רד"ק בנקמו נקמות כי כן ת"א נקום נקמת בני ישראל (במדבר לא, ב) אתפרע פורענות בני ישראל, ור' פרעון ופרענות ידוע מדברי רז"ל שהוא ל' תשלומין והשבת גמול. אז ישיר גלה וכו', טעמו אז ישיר משה הוא האיש אשר גלה חוסן ישועות היינו התורה שהיא חוזק ישועתנו, והוא עפ"ה המוכח עתיך חוסן ישועות. (ישעיה לג, ו) והוא נדרש על תורה שבע"פ במס' שבת דף ל"א א'. עזי דגול וכו', אחר שהזכיר זאת התורה אשר שם משה אמר להאריך בעזי דגול שטעמו עוז של דגול כלומר תורת ה' כי עוז היינו תורה ודגול תואר לאל ית' וכמו שאמרו רז"ל עזי וזמרת יה, אין עזי אלא תורה

הרווחה

שנאמר ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט, יא) ואמרו עוד על פסוק דודי צח ואדום דגול מרבבה (שיר ה, י) שרומז על התגלותו בסיני שהיה דגול ומוקף מרבבות מלאכים כדכתיב ואתה מרבבות קדש (דברים לג, ב) ובן פרש"י ז"ל, וטעם גיה ואישון, אור וחשך היינו יומם ולילה, וטעם להשעות להגות כדכתיב ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קיט, קיז), ושני המאמרים נחברים, אז ישיר (משה) אשר גלה חוסן ישועות הוא עזי דגול כלומר תורת ה' להגות בו יומם ולילה כדכתיב והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח), או יהיה עזי דגול תאר לאל ית' וטעם להשעות להעביר ר' ועיין הטע (ישעיה ו, י) כענין ומעביר יום ומביא לילה:

ה' הכין כלי מלחמה, איתא במכילתא והובא בילקוט פ' בשלח רמז רמ"ו ה' איש מלחמה מגיד שנגלה עליהם הקב"ה בכל כלי זין וכו'. תהומות זמנם באף ובחמה, הקב"ה העלה עליהם תהום העליון ותהום התחתון והיו נלחמים בהם באף וחימה ובכל מיני פורעניות כדאיתא שם בילקוט. חבל נחלתך, ישראל שהם חבל נחלתך. ריחמה, ימינך:

מיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום שם המחבר יוסף בר יעקב

פֶּסַח אֱמוּנִים שִׁיר שׁוֹרְרוּהוּ. וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח בַּת קוֹל יִשָּׁמַע מִמְּרוֹמִים. יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח גְּאוּלִים עָבְרוּ בְּמַשְּׂאַת יָד. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח דָּגוּל בְּעוֹז כְּבוֹדוֹ. יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח הֲמוֹן חֲיָלָיו בְּטוּב דַּיָּם. הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח וְהֵנִיף יָדוֹ בְּרוּחַ בַּעְיָם. וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח זִלְעַף בְּמִכְתָּב שְׁנָן. מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח חִדּוּשׁ מוֹפֵת עֲלֵי יָשָׁן. דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח טִבֵּס בְּצָרָיו לְהַחֲרִימָה. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח יֶשַׁע וְתַעֲצוּם שָׁלוֹם. בְּשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח כְּלִיל עֲנָמִים לְהַצְמֵת. כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח לְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק לְנֶגְפָּה. וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה.

באור הרוו"ה

פסח אמונים וכו', הפייטן מונה והולך כל הנסים שנעשו בגאולת מצרים וכנגדו הנסים והגבורות שהוא עתיד לעשות לנו ויסודו על הכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז, טו) ועל הכתוב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור (ישעיה כג, ה) וכמו שפירשוהו במדרש, ולכן העמיד פסח מצרים מול פסח לעתיד זה לעומת זה כי בניסן נגאלנו ובניסן אנו עתידין להגאל, ובו יעשה לנו כל הנסים האלה. אמונים, ישראל. ישראל נושע וגו', ישעיה מ"ה י"ז, ואמרו בתנחומא סוף פ' אחרי אמר הקב"ה בעוה"ז הייתם נושעים ע"י בני אדם אבל לעתיד לבוא אני בעצמי גואל אתכם ושוב אין אתם משתעבדים שנאמר ישראל נושע בה'. במשאת יד, ביד רמה. דגול, הקב"ה. יוסיף אדני שנית ידו, ישעיה י"א י"א. המון חיליו, ישראל. בטוב דים מלאים כל טוב די ספוקם. והניף ידו ברוח בעים והחרים וכו', כדכתיב שם (פסוק טו) והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו וגו' והיינו לעתיד. זלעף, ל' מהומה או לשון שרפה כדכתיב אש וגפרית ורוח זלעפות (תהלים יא, ו). במכתב שנן, כ"כ בכ"י, וטעמו בכתב מפורש, ל' ושננתם לבניך (דברים ו, ז), ויסודו בלשון ארמי וכתב הנשתון (עזרא ד, ז) ופירשוהו כתב מפורש והוא מגזרת שין ושנן והתמלא בו ת' ההתפעל בעבור הש' דוגמת והשתדלים מדינים נשתוה (משלי כז, טו) שהוא מן שוה כן נשתון מן שון ולפעמים יפול הע' ויכפל הל' כידוע מדרך הדקדוק. ויהכן שרומז במכתב שונן למטה האלהים שהיה חקוק עליו שם המפורש, גם יתכן שרומז אל כתב הדת שנתנה להומם בעמוד אש וענן, ובענין, גם זאת מעם ה' יצאה הפליא עצה (ישעיה כח, כט). חדוש מופת עלי ישן דם ואש ותימרות עשן, כ"כ בכ"י וד"י, וטעמו שלעתיד יחדש מופת חדש על הישן ככתוב בנבואת יואל (ג, ג) ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן, השמש יהפך לחשך והירח לדם וגו'. ואמרו בתנחומא פרשת בא וז"ל, כל מכות שהביא הקב"ה במצרים הוא עתיד להביא על צור שנאמר כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור (ישעיה כג, ה) במצרים הכה בדם, בצור ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש וגו' השמש יהפך לחשך והירח לדם וכו' עכ"ל. טבס בצריו, בא בצריו בטכסיסי מלחמה כדאיתא במדרש והובא בפי' רש"י בפסוק הנני משליח בך (שמות ח, יז). ישע ותעצום שלום, כ"כ בכ"י. בשמחה תצאו ובשלום, ישעיה נ"ה י"ב. כליל ענמים להצמת, כלילם ואפרם של מצרים להכרית והיינו הבכורות ראשית אונם. או יהיה טעם כליל כמו והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב, יח), וענמים מבני מצרים כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים (בראשית י, יג), ולקח החלק בעד הכל כמנהג הלשון. לאומים וכו', עפ"ה למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק (תהלים ב). וזאת תהיה וכו', פסוק הוא בזכריה י"ד י"ב, ואמרו עליו בתנחומא והובא שם בילקוט וז"ל: אמר ר"ל אוי להם לרשעים שהם מעמיקים עצות על ישראל וכו' ואף גוג ומגוג עתיד לומר כן, שוטים היו הראשונים לא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים אני איני עושה כן אלא בתחלה אזדווג לפטרונם ואח"כ אזדווג להם, הה"ד למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, ואמר לו הקב"ה, רשע, לי באת להזדווג? חייך, שאני עשה עמך מלחמה שנאמר ה' כגבור יצא ואומר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וגו' וזאת תהיה המגפה וגו', עכ"ל; וע"פ הדברים האלה דברי הפייטן מבוארים ומחברים.

פלוי

פסח לעתיד: פסח מלוי שערים פתח. ופסח יהוה על־הפתח. פסח מצרים:
פסח נוראות עזוז רב ושליט. גנון והציל פסוח והמליט. פסח לעתיד: פסח
סגולים למטע שירים. כי יהוה נלחם להם במצרים. פסח מצרים: פסח עתיד
לפדיון שבוים. ויצא יהוה ונלחם בגוים. פסח לעתיד: פסח פתיחת קול
ענתה נביאה. שירו ליהוה כי־גאה גאה. פסח מצרים: פסח צפוי באות
אשר נעשה. זמרו יהוה כי גאות עשה. פסח לעתיד: פסח קדר לצריו מאורי
אור. ולכל־בני ישראל היה אור. פסח מצרים: פסח רצוי במאמר צורך.
קומי אורי כי־בא אורך. פסח לעתיד: פסח שבחוהו בעוז תעצומו. כי־
פקד יהוה את־עמו. פסח מצרים: חזן פסח תקף תהלות רשומו. גאלנו יהוה
צבאות שמו. פסח לעתיד:

פסח יוסף על ישועות ישועה. בריתו יזכור להושיעה: עם קרובו
באהב להושיעה. כאשר שמע למצרים לצר נשמעה: בגילה
ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמכה עד בוקע ים לפני משה.

וברב. טובך נחית ידידים. וברוחו ים עברו גדודים. אמר כושל
להצליל נדודים. נשפת להיות בסאסאה נמדדים: זה צור
ישענו פצו פה ואמרו: ה' ימלך עד חזק ממנו

באור הרווי"ה

מלוי שערים, שערים סגורים ומהודקים בחלל הפתח, ובעבור שהשערים המהודקים יפה ממלאים את כל חלל הפתח נפל עליהם לשון מלוי, דוגמת ומלאת בו מלואת אבן (שמות כח, יז) וכמו שפי' עליו רש"י ז"ל; וכל לשון מילוי נופל גם על הממלא גם על המתמלא, וכן לשון חסרון נופל על המחסר ועל המתחסר, כמו שפירשנו בתורת אלהים מפורש בראשית י"א כ"ח. גנון והציל וכו', עפ"ה כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט (ישעיה לא, ה). סגולים למטע שירים, אותן שירים שלא מתו בג' ימי אפלה היו מסוגלים למטע ה', שנאמר תבאמו ותטעמו בהר נחלתך וגו'. עתיד, מעותד. ויצא ה' וכו', זכריה יד, ג'. פתיחת קול ענתה נביאה, טעמו מרים הנביאה לא ענתה כ"א פתיחת השירה, וגמר השירה יהיה לעתיד. ובכת"י גרס פתיחת קול עניית נבואה. צפוי באות אשר נעשה, כך כתוב בכת"י, וטעמו, צפוי גאות אשר נעשה בשירת הים, שאנו עתידים לזמר לו על כי גאות עשה, והיינו בעבור שנכפל תיבת גאה דכתיב כי גאה גאה, ואמרו עליו בילקוט גאה ועתיד להתגאות, וזהו זמרו ה' כי גאות עשה (ישעיה יב, ה). קדר, לשון שמש וירח קדרו (יואל ב, י), שטעמו הוחשכו, ורומז לחשך אפלה. רצוי, לשון רצון. במאמר צורך, במאמרו של הקב"ה צור שלך, שנאמר קומי אורי כי בא אורך (ישעיה ס, א). כי פקד ה' את עמו, כצ"ל, וכדכתיב במגילת רות א' ו', וכן כל החרוזים מסיימים על לשון הכתוב ממש, אבל כי גאל ה' את עמו לא מצאתי בכל המקרא, כי לשון המקרא בישעיה מ"ד כ"ג הוא כי גאל ה' (עמו) [יעקב], בחסרון מלת את. גאלנו ה' צבאות שמו, ל"ש בישעיה מ"ז ד': פסח. בריתו יזכור להושיעה, כמאמר הנביא וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך (יחזקאל טז, ס). עם קרובו, ישראל שנאמר לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמח, יד). באהב, באהבה. כאשר שמע למצרים וכו', פסוק הוא בישעיה כ"ג ה', ועיין בילקוט וברכות פרשת וארא סוף פרשה ט' ובלשון התנחומא שהעתקתי לעיל אות ח':

וברב. עברו גדודים, עברו בגדוד וחיל. אמר כושל להצליל נדודים, כ"כ בכ"י והוא עיקר, וטעמו הכושל הייתי פרעה שרצה להכשיל ישראל אמר בלבו להצליל ולהשקיע בים את ישראל שהיו נדודים כצפור נודד מן קן, והיינו כשצוה השם ית' שישובו ויחנו לפני פי החירות ראה פרעה שהם נדודים ואמר נבוכים הם בארץ ואמר לרדוף אחריהם ולהטביעם בים — כמבואר בכתובים — ונשף השם יתברך ברוחו, ונטבעו בים, כדכתיב נשפת ברוחך כסמו ים. ושלם להם מדה כנגד מדה, הם חשבו להטביע ונטבעו. וזהו שיסד, נשפת להיות בסאסאה נמדדים, והוא עפ"ה בסאסאה בשלחה תריבנה הגה

ברוחו

מִי כָמֹכָה. מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה. נָטִיתָ נוֹאָצֶיךָ בְּזַעַם וְעֶבְרָה. נָחִיתָ. סְגֻלָּתְךָ בִּזְרוֹעַ גְּבוּרָה. שָׁמְעוּ. עַמִּים גְּאֻלָּתְךָ לְהַגְבִּירָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ: כשאין אומרים מעריבים חותמים בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: [עיין מ"א או"ח סי' רל"ו].

השכיבנו עד סכת שלומך

אָז נִבְהֲלוּ. פַּחֲזֵי דִינִים. תִּפֹּל עֲלֵיהֶם. צָוָחוֹת וּמְדָנִים. תְּבִאֵמוֹ. קְדוֹשֶׁיךָ רֶגֶשׁ מְעוֹנִים. יְהוָֹה יִמְלֹךְ. שׁוֹמֵר תְּשׁוּעַת אֱמוּנִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: ושמרו לשבת

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָֹה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כס"ד אומר ח"ק

מַעֲרִיב לֵיל אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח

סס"ד מתחיל ברכו וכו' עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

מיוסד ע"פ א"ב. אלא שהקדים לכל חרוז תיבה אחת מגילת ויושע. ומסיים תמיד על לשון הפסוק ובין קום ח נאום ט כמתלע הפיוט פסח אושרו. ומפסח טכסיסי ואילך כבלים הא"ב על הסדר:

וַיּוֹשַׁע. אוֹמֶן אֶשְׁכְּלוֹת קֹדֶשׁ פֶּרַח תְּהִלָּה. וַיַּרְא. בְּעָנְוֵי זִקְשֵׁי נוֹרָא עֲלִילָה. אָז. גְּדֻלָּתוֹ הִפְלִיא וְהֵאִיר אֲפֵלָה. אֱלוֹהַּ עֹשִׂי נוֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

עֻזִּי. הָרִים דִּלֵּג כְּזָכַר בְּרִית אָבוֹת וָחֶסֶד. וּגְבָעוֹת קִפֵּץ טָהוֹר כָּל

באור הרוו"ה

ברוחו הקשה (ישעיה כז, ח), והיה אומר עליו ר"א. במדה שאדם מודד מודדין לו (סנהדרין ק"ח ב'): מי. משגב לעתות וכו', פסוק הוא בתהלים ט' י'. נואציך, פרעה וחילו. בזעם ועברה, שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם (תהלים עח, מט). סגולתך, ישראל עם סגולתך:

אז נבהלו פחזי דינים, כדכתיב אז נבהלו אלופי אדום, ובעבור שהאלופים הם היושבים על מדין והם היו קלים ונמהרים בדין הפך הראוי להיות מתונים בדין לכן קראם דרך לעג פחזי דינים כלומר קלי ומהירי הדינים, והוא מלשון אנשים ריקים ופוחזים (שופטים ט, ד) שפירשו קלים ונמהרים ומגזרת פחז כמים (בראשית מט, ד). צווחות ומדנים, ל' שנאה תעורר מדנים (משלי י, יב). תבאמו וכו', שיעורו, קדושיך ישראל תביא אותם ברגש ובמהירות אל מעונים שלהם ועכ"ה תבאמו ותטעמו וגו'. שומר תשועת אמונים, טעמו ה' ימלוך לעתיד שהוא שומר התשועה לאמונים היינו בני ישראל, ורומז למאמרם ז"ל ה' מלך לא נאמר אלא ה' ימלוך לעתיד לבוא, והוא עכ"ה אמונים נוצר ה' (תהלים לא, כד) וכמו שפירש עליו רש"י ז"ל שומר ה' את המאמינים בישועתו וסומכין עליו, גם יתכן שהוא עכ"ה גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כו, ב) וכדאיתא עליו בתנחומא פ' בשלח גדולה אמונה שבזכות אמונה שרתה עליהם שכינה ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' וכתיב ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו, ואין הגליות עתידין לגאל אלא בשכר אמונה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכולו לילות כדכתיב ואמונתך בלילות וכתיב וצדיק באמונתו יחיה וכו': ויושע. אומן, כ"כ בכ"י בציר"י, וא"כ הוא תאר נאל ית' שנשא את ישראל כאשר ישא האומן את היונק, ואשכלות קדש ופרח תהלה שניהם תארים לישראל עכ"ה וקרא להם אילי הצדק מטע ה' להתפאר (ישעיה סא, ג). אלוה עושי וגו', פסוק הוא באיוב ל"ה י': עזי. הרים וכו', עכ"ה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות (שיר ב, ח). ואמרו במכילתא מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבעות בזכות

יסד: זרע אהבת חולת שמע להוסד. ואהבת עולם אהבתיך על־כן משכתיך חסד: ברוך אתה יהוה אוהב עמו ישראל: ק"ש עד לך ענו שירה:

סיסד ע"פ א"ב וכל סוגר לשון המקרא ממש ובסוף חתום שם המחבר יקותיאל בר יוסף חזק:

פסח אשרו באור החיים לאור. ולכל־בני ישראל היה אור. פסח מצרים: פסח באות זה עוד להתברך. קומי אורי כי־בא אורך. פסח לעתיד: פסח גאולים אז הללוהו. ויושע יהוה ביום ההוא. פסח מצרים: פסח דגול יהיש ישענו. יהוה מלכנו הוא יושיענו. פסח לעתיד: פסח המררו בקשי ונלאו. ממחרת הפסח יצאו. פסח מצרים: פסח ויום נקם תראו. כי־בשמחה תצאו. פסח לעתיד: פסח זכים אימו לעצמה. והמים להם חומה. פסח מצרים: פסח חוכיו טובו להנהילם. ועל־מבועי מים ינהלם. פסח לעתיד: פסח טהור ענותו הרבה עליהם. ויהוה הלך לפניהם. פסח מצרים: פסח יעיר נאם חזיוני. כי־הלך לפניכם יהוה. פסח לעתיד: פסח כראוי ענתה נביאה. שירו ליהוה כי־גאה גאה. פסח מצרים: פסח לועגיו יהיו למשסה. זמרו יהוה כי גאות עשה. פסח לעתיד: פסח מנעם שיר הודיה. עזי וזמרת יה. פסח מצרים: פסח נגן שיר המוני. כי עזי וזמרת יה יהוה. פסח לעתיד: פסח סגולים לשוב למאוים. הלכו ביבשה בתוך הים. פסח מצרים: פסח עתיד להשיב שבים. מחמת ומאיי הים. פסח לעתיד: פסח פורכים נסו לפניהם. כי יהוה נלחם להם. פסח מצרים: פסח צרות עמו יסיר ונחם. ויצא יהוה ונלחם. פסח לעתיד: פסח קרץ נאור הרעם. ותחזק מצרים על־העם. פסח מצרים: פסח רוח עריצים להנשים. יחזיקו עשרה אנשים. פסח לעתיד: פסח שארם נמק ונבחד. לא נשאר בהם עד־אחד. פסח מצרים: פסח תתן ישועות חוסיו. ולא־יהיה שריד לבית עשו. פסח לעתיד: פסח תופפו יונקים ליחדהו. זה אלי

א ירמיה לח, ג'

באור הרוו"ה

בזכות האמהות. זרע אהבת חולת שמע, ישראל עש"ה כי חולת אהבה אני (שם) וכדדרש עליו ר' יצחק.[בשיר רבה פ"ב פסוק ה' ובפסיקתא דר"כ פסקא בחודש השלישי (דף קא ב)] בראשונה כשהיתה הפרוטה מצויה היה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה דבר הלכה דבר תלמוד, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שאנו חולים מן המלכיות אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא דבר אגדה עכ"ל: פסח. אשרו וכו', כהאשרו ישראל לאור באור החיים,

כלומר באור של אוצר החיים כי בכל מקום שהיה ישראל נכנס היה האור נכנס עמו כדאיתא ברבות וזהו ולכל בני ישראל וגו'. באות זה, של אור עתידים עוד להתברך שנאמר קומי אורי וגו' (ישעיה ס, א). דגול, הקב"ה דגול מרבבה. ה' מלכנו וגו', ישעיה ל"ג כ"ב. הומררו, שנאמר וימררו את חייהם. כי בשמחה תצאו, ישעיה נ"ה י"ב. זכים, ישראל. אוימו לעצמה, כתיראו למאד. חוכיו, ישראל המחכים לו. ועל מבועי וגו', ישעיה מ"ט י'. טהור, הקב"ה. כאוס חזיוני, מאמר חוזי שאמר כי הולך וגו' שם נ"ב י"ב. כראוי ענתה וכו'. לועגיו יהיו וכו', מבואר במערבית דאתמול ד"ה פסח פתיחת וכו'. כי עזי וזמרת וגו', שם י"ב ב'. מחמת ומאיי הים, שם י"א י"א. פורכים, מצרים שהיו מעבידים ישראל בפרך. ויצא ה' ונלחם, זכריה י"ד ג'. קרץ, ענין כריתה וגזירה לי קרץ מצפון בא (ירמיה מו, כ). נאור, האר נאל יתי' עש"ה נאור אתה אדיר (תהלים עו, ה). הרעם, כתתם ושברם לי' תרועם בשבט ברזל (שם ב, ט), ומעט המאמר הקב"ה הכרית ושבר אותם. להנשים, פעל נגזר מן נשמה ע"ד לדשנו (שמות כז, ג). יחזיקו עשרה אנשים, זכריה ח' כ"ג. שארם נמק, בשרם נמס, לי' המק בשרו וגו' ועיניו תמקנה (שם יד, יב). ולא יהיה שריד וגו', עובדיה א' י"ח. תופפו יונקים, אף היונקים היו מכים בתוף והיו מייחדים שמו ית' ואמרו

וְאַנְוֵהוּ. פֶּסַח מִצְרַיִם: פֶּסַח יְקָרִים יֹאמְרוּ כָּזֶה. הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח קְדֻשָּׁה נְקֵבָה בַּעֲלִיזוּת. אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת. פֶּסַח מִצְרַיִם: פֶּסַח וְגֶבֶר יְסוֹבֵב וְיִקְדַּשׁ. שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח תְּבִיעַת עִנּוּי קָפַצְתָּ. וּמְבִיאַת כְּלָא עַם־זוּ קָנִיתָ. פֶּסַח מִצְרַיִם: פֶּסַח יַחֲשׂוֹף זְרוֹעוֹ וְתַעֲצוּמוֹ. לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח אוֹהֲבָיו הוֹצִיא צָהֳרַיִם. וַיָּהָם אֶת מַחֲנֵה מִצְרָיִם. פֶּסַח מִצְרַיִם: פֶּסַח לְהָשִׁיב לְקָמָיו גְּמוּלֵיהֶם. מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח בִּרְאוֹתָם נָמוֹ לְסַלְסְלָה. אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה. פֶּסַח מִצְרַיִם: פֶּסַח רַוּוֹת בְּזִיו כְּבוֹדוֹ. יוֹסִיף אֲדֹנָי | שֵׁנִית יָדוֹ. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח חִזָּיוֹן שִׁירָה קִדְּמוּ לְנֶעְלָם. יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם. פֶּסַח מִצְרַיִם: חזן פֶּסַח בְּצִיּוֹן יְשׁוֹרְרוּ לְגוֹאֲלָם. יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם. פֶּסַח לֶעָתִיד:

פֶּסַח טַכְסִיסֵי הוֹד מְאֻשֶּׁרֶת לְהִגָּאֵל. יְדִידֶיךָ הוֹשַׁעְתָּ שַׁעֲשַׁעְתָּ יִשְׂרֵי אֵל. כְּשֶׁר לְקוּחֶיךָ חָזוּ מִפְעֲלוֹת אֵל. אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מי כמכה עד בוקע ים לפני משה

מִי. מְלַל נוֹי כֹּחַ סִפּוּר מְלַאכְתּוֹ. סִלְסוּל תִּפְאַרְתּוֹ בְּעַזִּים הִדְרִיךְ הֲלִיכָתוֹ. עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים שִׁבְּחוּהוּ וְצָפוּ מְסִלָּתוֹ. גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה׳ ימלך עד חוק ממנו נָחִיתָ. פְּנִינֶיךָ בְּעֻזְּךָ עִמְּךָ לְהִתְנָאוֹת. צוֹרְרֵיהֶם הֲמַמְתָּ בְּמַכּוֹת לְהַלְאוֹת. קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מְיַחֲדִים מִסֵּבֶל וּתְלָאוֹת: גּוֹאֲלָם

באור הרוו״ה

ואמרו זה אלי שהיו מראים אותו באצבע כמו שאז״ל. יקרים, צדיקים. יאמרו, לעתיד. קדושה, רוח הקדש. נקבה, שוררה בלשון נקבה כדכתיב את השירה הזאת, אבל לעתיד יסובב לגבר שישוררו שיר בלשון זכר כמו שנאמר שירו לה׳ שיר חדש (תהלים צו, א) ועיין מה שכתבתי בסוף פיוט אי פתרוס. תביעת ענוי קפצת, קפצת לתבוע ענוי עמך, וטעם קפצת על מהירת הקץ וכמ״ד קושי השעבוד השלים המנין. יחשוף וכו׳, עפ״ה חשף ה׳ את זרוע קדשו (ישעיה נב, י). לקנות וגו׳, שם י״א י״א. להשיב לקמיו גמוליהם, כנבואת ישעיה (לה, ד) הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים. מהומת ה׳ וגו׳, זכריה י״ד י״ג. בראותם נמו וכו׳, שיעורו בראותם את היד הגדולה נמו לסלסלה ולשורר כדכתיב וירא ישראל את היד הגדולה אז ישיר משה ובני ישראל. נמו כמו כ מ ו בהעלם הא׳ והוא מורגל בדברי רז״ל. רוות וכו׳, טעמו להשביע ולרוות בזיו כבודו את ישראל יוסיף אדני שנית ידו, והוא עפ״ה בישעיה י״א י״א וס״ו י״א. חזיון שירה, שירה נבואית, והטעם כי כבר קדמו ישראל לשורר לאל העלם שירה נבואית באמרם ה׳ ימלוך לעולם בלשון עתיד שהתנבאו שישוררו עוד לעתיד, וזהו פסח בציון ישוררו וכו׳ והיינו לעתיד כנאמר ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור (תהלים קמו, י). טכסיסי הוד, טכסיסי מלכות. מאושרת, ישראל, והטעם כי לגאל ישראל בא הקדוש ברוך הוא להלחם בצריהם בטכסיסי מלכות כמבואר ברכות ובפי׳ רש״י שמות ח׳ י״ז. כושר, בזמן כושר היינו בניסן. לקוחיך, ישראל שלקחת לך לעם:

סלסול תפארתו, שבח תפארתו. בעזים, במים עזים. וצפו מסלתו, וראו הליכתו כדכתיב ראו הליכותיך אלהים (תהלים סח, כה), וכתיב נבי׳ במקהלות ברכו אלהים וכמו שדרשוהו במסכת ברכות דף נ׳ ע״א, ואמרו עוד ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וישעיה וכו׳; וזהו גבורתיו וכבוד הדר מלכותו, ופסוק הוא בתהלים קמ״ה י״ב. נחית פניניך, אלו דברי התורה עפ״ה יקרה היא מפנינים (משלי ג, טו). בעוזך, אין עוז אלא תורה ואין עוז אלא מלכות, וכן אמרו במדרש נהלת בעזך

שְׁמוֹ יְהוָה צְבָאוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ:

בשאין אומרים מעריבים חותמים בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

השכיבנו עד סכת שלומך:

בְּחַסְדְּךָ. רוֹמֵמְתָּ קֶרֶן עַמְּךָ יָצְאוּ מְרֻוָּחִים. שֶׁבַח וּרְנָנוֹת לְשִׁמְךָ מְסַלְּדִים וּמְשַׁבְּחִים. תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ עִיר מְנוּחִים. בִּנְוַת שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: לשבת ושמרו.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

הש"ץ אומר ח"ק ומתפללין תפלת שלש רגלים:

דרך דיני חג השבועות החיים

(א) אין אומרים תחנון מן ראש חודש סיון עד אחר אסרו חג וביום חמשים לספירת העומר הוא חג השבועות ומאחרין להתחיל להתפלל ערבית בכניסת שבועות כדי שיהיו ימי הספירה תמימים ואם התפלל ערבית קודם חשיכה על כל פנים לא יקדש על הכוס עד אחר צאת הכוכבים מטעם זה (סי' תצ"ד): (ב) כבר נהגו כל ישראל להיות נעורים בליל שבועות ואומרים הסדר שנדפס בתקוני שבועות ואם ניעור כל הלילה אם מברך על טלית קטן וכן ברכת ענט"י נתבאר לעיל על מקומן בהלכות ברכות (שם): (ג. אם מזמן ליל חבילה בליל שבועות מותר לשמט משהו (שם): (ד) נוהגין לאכול מאכלי חלב בחג השבועות ויזהר ליקח מפה אחרת על השלחן לאכול עליה מאכלי חלב וכן אם רוצה לאפות פת עם חלב וחמאה צריך ליקח מרדה חדשה ואין מועיל מה שמשפשף על גבי הראשון (מ"א שם):

מעריב ליל ראשון של שבועות

הש"ץ מתחיל ברכו עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

הפיוט הזה סוסד פ"ש א"ב אלא שמקדים בראש כל אות תבה אחת מפסוקי הדברות והתחיל מן וירד משה אל העם וגו' (שמות יט, כה) ובהשלום הא"ב חתום שם המחבר יוסף הקטן בר שמואל:

וַיֵּרֶד. אֲבִיר יַעֲקֹב נוֹרָא עֲלִילָה. וַיְדַבֵּר. בְּטוּי עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בַּהֲמוּלָּה*). אָנֹכִי. גִּלָּה וְהֵאִיר לְעַמּוֹ תְּהִלָּה. דּוֹד מַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד לעולמים.

*) בוא"ו ואחריו דגש (ירמיה יא, טז), וכן בלי וא"ו, (יחזקאל א, כד).

באור הרוו"ה

בעוך בזכות התורה ובזכות מלכות בית דוד שהן שהידין לקבל, וטעם המאמר, נחית וסולכת הבינך כדי להתנאות עמך בעוך:

רוממת קרן עמך, עפ"ה וירם קרן לעמו (תהלים קמח, יד). מסלדים, לשון ואסלדה בחילה (איוב ו, י) ופתרונו לפי ענינו ל' תפלה.. עיר מנוחים, ציון ובית המקדש כדכתיב כי בחר ה' בציון אוה למושב לו. זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קלב, יג יד) וכתיב לבנות בית מנוחה (דה"א כח, ב). בנוה שלום וכו', כדכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות (ישעיה לב, יח):

וירד. אביר יעקב נורא עלילה, שניהם תארים לאל יתברך, כדכתיב וגואלך אביר יעקב (ישעיה מט, כו) וכתיב לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה (תהלים סו, ה). בטוי, דבור לשון לבטא בשפתים (ויקרא ה, ד). בהמולה, בקול המולה, כדכתיב קול גדול ולא יסף (דברים ה, יט), ואמרו עליו בשמות רבה סוף פרשה כ"ח, ר"י אומר קול אחד נחלק לשבעה קולות והם נחלקים לשבעים לשונות; ואמרו במדרש הנעלם פרשת ויקרא, גם בפסיקתא עשר דברות כנגד עשרה מאמרות ודבור אנכי כנגד מאמר יהי אור, וזהו לשון אנכי גלה והאיר לעמו תהלה, וכתיב לשם ויהי ערב וגו' וזהו דוד מעביר יום וכו':

לא יהיה לך הבל תבנית אליל נכלם. לא תשא. ותמיד קדשת שם נעלם. זכור. זריזות משפטי נועם וסלכולם. חנון יזכר לנו אהבת עולם: ברוך אתה יהוה אוהב עמו ישראל: ק"ש עד לך ענו שירה.

נהגים הא"ב מן אות ט' ואילך:

טוביה למרום עלה. והוריד דת כלולה. בחג השבועות: ירד צור בעצמי ונתן עז לעמו. ברעמים וזועות: כל עצי היער. אחוזים חיל וסער. והרים וגבעות: למד לעם קדושים. סדר תקופות וחדשים. וחשבון השעות: מכל אם חבבם. ולהר סיני קרבם. אל למושעות: נשאם בכנפי נשרים. שוכן ברום אורים. ומהרת זרעת: סוררים בעת שמעם. צבי תפארת עם. ירגזו יריעות: עלובים חפו ראשם. ולהרגה צור הקדישם. בפרע פרעות: פרישת הוד שלמה. ורקועת גבה אדמה. שתיהן נוגעות: צדיק הר כפה. עלי נאוה ויפה. כגיגית וכיריעות: קשבו עם בחירים. חקים ומשפטים ישרים. לאזן השמעות: רם בחסדו שמרם. מכף כל צוררם. ומגזרות רעות: שלח אותות ומופתים. והנחילם דתות חרותים. בחכמה ובדעות: יי תפארתם הגדיל למעלה. לחתם לשם ולתהלה. בברכת כוס ישועות:

ישועות רבות הראם פודה וגואל. ועטרם והנם בדת יקותיאל. סוהסים רנן והודיה לאל. פארו ושבחו משה ובני ישראל:

באור הר"וה

לא. אליל נכלם, ע"ש המכלמת מבקשיה, כענין בושו וגם נכלמו כלם יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים (ישעיה מה, טז). קדשת שם נעלם, שמו של הקב"ה ואמרו רז"ל זה שמי לעלם כתיב, והנשבע לשקר ממיר קדושת השם. זכור זריזות, כן בהוג כתב יד ובדפוסים ישנים וכן עיקר כי באות ז' קאמינא ולאו מלת זכור מן המנין כי הוא תחלת הדבור השלישי שהוא זכור את יום השבת, ועל שביתת שבת ישל זכור זריזות וטעמו לזכור ולהיות זריז במשפטי שבת שנקרא נועם ועונג כדכתיב וקראת לשבת ענג וגו' וכבדתו (ישעיה נח, יג) וסלסול הוא לשון כבוד כדכתיב סלסלה ותרוממך (משלי ד, ח). חנון וגו', הוסד כנגד הכתוב שם בישעיה בשכר שמירת שבת והאכלתיך נחלת יעקב אביך:

טוביה. זה משה כדאי' במס' סוטה דף י"ב א'. למרום עלה, שנאמר ומשה עלה אל האלהים. צור, הקב"ה. ברעמים וזועות, עפ"ה ויהי קולות וברקים וגו' (שמות יט, טז) ואמרו עליו במכילתא קולות, קול קולות מינים משונים זה מזה, וברקים ברק ברקים משונים זה מזה, ואמרו עוד ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שהיו מתיראין מפני המזיקין ומפני הזועות ומפני הרעמים ומפני הברקים. כל עצי וכו', כדכתיב קול ה' שובר ארזים וגו' ובמתן תורה משתעי כדכתיב בסוף ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט, יא). כן פי' רש"י ז"ל, וכל זה מבואר בפרקי דר"א פרק מ"א. והרים וגבעות, כדכתיב הרים נזלו מפני ה' (שופטים ה, ה). למד לעם קדושים סדר תקופות וכו', כדכתיב החדש הזה לכם ואיתא עליו בפסיקתא והובא בילקוט ס' בא. נשאם בכנפי נשרים, עפ"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט, ד) וכמו שפי' רש"י ז"ל. סוררים, שלא קבלו התורה, והוא עפ"ה אך סוררים שכנו צחיחה (תהלים סח, ז) ואז"ל במד"ר פ' נ' דף רי"ג להיתה נמאה בלא תורה. ירגזון יריעות, כדכתי' ירגזון יריעות ארץ מדין (חבקוק ג, ז). עלובים, חפו ראשם כעלובים. ולהרגה וכו', כדכתיב שם בחבקוק ראה ויתר גוים וכאמרם ז"ל. בפרוע פרעות, ל"ה שופטים ה' ב' והוא לשון פרעון או ל' גילוי או ל' ביטול. פרישת הוד שלמה, כינוי לשמים. ורקועת וכו', כינוי לארץ. שתיהן נוגעות, כמו שפי' רש"י על וירד ה' על הר סיני, שהרכין שמים ושמי השמים והציען על גבי הר סיני. ועיין בפרקי דר"א פ' מ"א. צדיק, הקב"ה. הר כפה. כמו שאמרו ז"ל (שבת דף פ"ח) ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הקב"ה ההר כגיגית וכו'. נאוה, ויפה, האר לכי"ע. חרותים, ע"ש חרות על הלוחות. והטס, ל' נאוה ויפה. בדת יקותיאל, בתורת משה. סוהסים, ל' שיח ודבור:

בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד בוקע ים לפני משה.

כַּבֵּד. הוֹנֶיךָ בְּדִבּוּר חֲמִישִׁי הִשְׁמִיעָם. לֹא תִרְצָח. קְרוּצֵי חֹמֶר לְהַכְרִית בְּזַעַם. לֹא תִנְאָף. טוֹבַת חֵן וְסָרַת טָעַם. נֶצַח צוּר יִשְׁעֲךָ הִמְלִיכֻהוּ בְּרֹב עָם: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ:

ה' ימלך עד חזק ממנו.

לֹא תִגְנֹב. בְּמִסְתָּרִים. לֵישֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים. לֹא תַעֲנֶה. רֵיעַ חָמָס הֱיוֹת עֵד שְׁקָרִים. לֹא תַחְמֹד. שִׁפְעַת רֵיעַ וַחֲפָצִים יְקָרִים. מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ קַיָּם לְדוֹר דּוֹרִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

(נ"א מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ: (עיין מ"א או"ח סי' רל"ו). השכיבנו עד סכת שלומך.

וְכָל־הָעָם רֹאִים. וְשׁוֹמְעִים אֶת־הַקּוֹלוֹת. אֲגוּדִים יַחַד לְקַבֵּל חֲמוּרוֹת וְקַלּוֹת. לָבֶטַח הוֹשִׁיבָם עוֹשֶׂה גְדוֹלוֹת. כֵּן יִפְרוֹשׂ שְׁלוֹמוֹ עַל כָּל־מַקְהֵלוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם:

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: הש"ץ אומר ח"ק

מעריב ליל שני של שבועות

סש"ץ מתחיל ברכו עד לעולם ועד ואחר כך מתחילין כאן:

בק"ק אשכנז ובמדינותינו אומרים כאן וירד הנדפס למטה:

אֵל | אֱלֹהִים יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ. בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת כִּלֵּל עוֹלָם בְּמֶרֶץ.

באור הרוו"ה

כבד הוריך, אביך ואמך. קרוצי חמר, בני אדם עפ"ס מאמר קרצתי גם אני (איוב לג, ו). טובת חן וכו', אשר לאשה מנאפת: לא תגנוב, במסתרים. כל ל' גניבה נופל על הלקיחה בסתר; ויגנוב יעקב ת"א וכסי, ותגנוב את לבבי וכסית א. ריע חמס, ל"כ בכ"י והוא עיקר. שפעת ריע, מה שהשפיע ה' לרעך: וכל העם רואים ושומעים את הקולות, כדאיתא בפרקי דר"א פ' מ"א שהיו רואים את הקול יוצא מפי הגבורה בברקים ורעמים וכו'. אגודים יחד וכו', כדכתיב כל העם יחדו, שהשוו כלם בלב אחד: אל אלהים וכו', נ"ס בתהלים נ' א' והזכיר הפסוק הזה בעבור היחס שבין בריאת העולם ובין נתינת התורה וכדאיתא עליו בשוחר טוב, אל אלהים ה' דבר, למה הזכיר שמו של הקב"ה ג' פעמים? ללמדך שבשלשה שמות הללו ברא הקב"ה את עולמו כנגד שלש מדות שבהן נברא העולם ואלו הן החכמה והדעת והתבונה וכו', וכן הוא אומר (במתן תורה) כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וכו', אל אלהים ה' שבהם ניתנה התורה, אל אלהים ה' שבהם נברא העולם וכו' עכ"ל. בעשרה מאמרות, כמו שאז"ל (אבות פרק ה') בעשרה מאמרות נברא העולם. כלל, השלים. במרץ, בתוקף ועוז. גבולות ישב בדברות עשרה וכו', כמו שאז"ל במסכת פסחים דף ס"ח ב': אמר ר"א

מיוסד ע"פ א"ב אלא שהקדים בראש כל אות תיבה אחת בראשי פסוקי הדברות מן וירד. משה וגו' ובסוף חתום שהמ"ח יצחק בן משה:

וַיֵּרֶד. אֱלֹהִים עַל־הַר סִינַי. בֵּאֵר דָּת לִנְבוֹנַי. וַיְדַבֵּר. גְּדוֹלוֹת וְנוֹרָאוֹת

באור*)

וירד וכו'. ביאר דת. התורה נקראת דת שנאמר אש דת למו, ופי' ה' אמר עשרת הדברות בדבור אחד

*) מסדור כל בו (פראג ת"ס"ו).

גְּבוּלוֹת יָשֵׁב בְּדִבְּרוֹת עֲשָׂרָה בְּלִי־פֶרֶץ. אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה לֹא־שַׂמְתִּי חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ *): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

דִּבְּרוֹת עֲשָׂרָה כָּתַב אֵל לַהֲמוֹנַי. הִכְלִיל בָּהֶם שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה פִּקּוּדַי. וּמֵאַהֲבָתָם נִגְלָה עַל־הַר סִינַי. אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה

בק"ק אמסטרדם וברוב קהלות באשכנז אומרים תחת אנכי הפיוט איומה הנמצא מעבר לדף:

מיוסד ע"פ א"ב ותשר"ק וכל חרוז מסיים על־לשון הכתוב ממש ובסוף חתום שם המחבר אליעזר ברבי נתן.

אָנֹכִי רֹאשׁ לְדִבְּרוֹת הַבְּאִיר. פֶּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר. בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה: בּוֹ נִכְלְלוּ שְׁמֹנִים מִצְוֹת מִלְּנֻשֶּׁה. תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה. מוֹרָשָׁה בְּרוּרָה:

*) בשמי לשון מהמקרא בעבור סחרת.

באור הרוו"ה

אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג, כה) עכ"ל. וזהו שמסיים אם לא בריתי וכו': דברות עשרה וכו' הכליל בהם תרי"ג פקודי, בעשרת הדברות נכללו כל תרי"ג מצות כמו שמבאר הפייטן בפיוט הבא. ומאהבתם נגלה, שנאמר כי מאהבת ה' אתכם (דברים ז, ח). אהבתי אתכם אמר ה', ל"ה במלאכי א' ב':

אנכי. דברי הפייטן הזה המה כדברי הספר החתום כי לא באר לנו איזה מן המצות נכללו בדבור זה ואיזה מכן בזולתו, ומדוע נכללו בזה כך וכך מצות ובזולתו כך וכך דוקא, ולולי שהאיר אחריו ברכה בספר מאמר השכל *) לא מצאנו ידינו ורגלינו בכל דברי הפיוט הזה, ואולם בספר הנזכר באר במופתים ודעת כל עניני המצות והאזהרות, בטעמים וסברות, נכונות וברורות, וערך וספר ומנה ושקל כך מצות היוצאות מכל דבור ודבור והמתיחסות אליהם על שבכלל העשרה נכללו תרי"ג, ובעבור שהספר הנחמד הזה הוא גדול הכמות עם רב האיכות גלא יכולתי להעתיק אותו הנה, לכן הדפסתי אותו לבדו עם כמה תוספות והערות הנצרכות לשלימות ולהבנות הספר, והיה כל מבקש ה' יקחהו וידביקהו בערך הזה ודעת לנפשו ינעם. ועתה אפרש: אנכי ראש וכו' פתח דבריך יאיר, ל"ה בתהלים קי"ט וידמוז למה שאז"ל במכילתא והובא בילקוט יתרו בשעה שעמד המקום ואמר אנכי ה' אלהיך נתמלאו בתיהם מזיו השכינה וכו'. בו נכללו שמונים וכו', כולם מבוארים בס' מאמר השכל מדף י"א ואילך.

לְעֵינַי. דָּגוּל מַעֲרִיב שִׁמְשׁוֹ מִפָּנַי: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

אָנֹכִי הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא. וְהוֹצֵאתִיךָ מִבֵּית כֶּלֶא. לֹא־יִהְיֶה לְךָ. זָדוֹן צָמְאָה לְהַעֲלֶה. חָשַׁקְתִּי בְּאַהֲבָה עָלֶיךָ לְהִגָּלֶה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה.

באור

אחד, ובאר אחר כך כל דבור ודבור בפני עצמו. לעיני, הם דור המדבר שקבלו התורה, כדאיתא במכילתא, כשהיה הדבור יוצא מפי ה' היו תיכף מקבלים אותו ומבינים ומפרשים אותו. וידבר גדולות, מכילתא שאמר ה' י' דברות בדבור אחד מה שאי אפשר לב"ו וזהו נוראות. דגול, זה הקב"ה שהוא דגול מרבבה. מעריב שמשו, מעין החתימה:

אנכי וכו', ע"פ אתה האל עושה פלא תהלים ע"ז. מבית כלא, ישראל היו כלואים ואסורים במצרים. לא יהי' וכו' צמאה, פי' מזיק, כי רוה הוא שוגג אדם כשהוא שכור, וכשהוא צמא הוא ביישוב הדעת, וכן תרגם אונקלוס למען ספות הרוה את הצמאה שגגתא על זדנותא. חשקתי באהבה וכו', ע"פ כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות ישעיה נ"ו א':

איומה

*) אמנם הרה"ח מו"ה חיים מיכל ז"ל מהאמבורג במבוא למחזור הרוו"ה דפוס הנובר. השיג על הרוו"ה בזה. והוכיח שהמחבר מאמר השכל איננו הרמב"ן כי אם מחבר אחר בחי כמאתים שנה אחרי הרמב"ן, ונכנסו אצל הספרים ערך מאמר השכל הארוך בזה ע"ש:

גְּבוֹהִים וְנָאִים בְּמַאֲמָר רִאשׁוֹן נִפְרְשׁוּ. בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ. בְּרֵאשִׁית
בָּרָא: דִּבֵּר־בּוֹ חָמֵשׁ פְּעָמִים אוֹר. כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי
תוֹרָה: הִזְהִיר לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֵל מִבַּלְעָדַי. כִּי אֲנִי אֵל נְאֻם־יְהוָה וְאַתֶּם עֵדָי.
יָפָה וּבָרָה: וְשִׁשִּׁים מִצְוֹת כָּלוּל וְנִפְשָׁה. כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה. הֵיטִיבָה
דִּבְּרָה: זוּג לוֹ חֶלְקַת כַּבִּירִים. מַיִם רַבִּים אַדִּירִים. מִתְנַשְּׂאִים בִּגְבוּרָה: חָצַב

באו"ר הרוו"ה

גבוהים ונאים, כ"כ בלי"ו בא' ושעמו השמים והארץ נקבעו ונמתחו במאמר ראשון שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ואז"ל בראשית נמי מאמר הוא. גבוהים כנוי לשמים ונאים כנוי לארץ, וכן מדרך הפייטנים לכנות הארץ בשם נאה בהרבה מקומות ואין צריך להביא עדות על זה כי רבים הם. והפייטן רצה לפרש כאן היחס שבין כל מאמר ודבור אלא שקיצר מאד בלשונו כדרכו לכן דבריו צריכים ביאור, והנה מצאתי הענין הזה בשלשה מקומות: הא' בפסיקתא רבתי דף ל"ט ב', והב' במדרש הנעלם בפ' ויקרא, והג' והוא הלשון שיותר צח וברור בלקוטי החכם ר' יוסף ג'יקאטילא אשר העתיק בעל באר מים חיים בחלק שני בספרו אשר קרא מקור חיים בסי' י"ט, ואעתיק הנה כל דבריו על סדר הפיוט ומתוכם יתבארו דברי הפייטן באר היטב. וז"ל החכם הנזכר: אמרו ז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם; ומה"ל והלא במאמר אחד יכול להבראות? דע כי מעשה בראשית הוא כלל ופרט, ע"ד כלל הוא מאמר אחד דכתיב בדבר ה' שמים נעשו (תהלים לג ו), וע"ד פרט הם עשרה מאמרות למעשה בראשית והפרט בתוך הכלל, וכן הוא ע"ד האמת כשברא הקב"ה את עולמו רשם אותו בכחותיו כדי שיודו כל הנבראים על מהות שמו ומעלותיו ותעיד כל ברי' וברי' על שפע העליון שבא לה מאת הש"י, ולכן נברא בעשרה מאמרות כנגד עשר ספירות וכנגדם עשרת הדברות, ואור ישראל היה שוקל אותם עשרה מאמרות כנגד עשרת הדברות בשקל הקדש ואמר: כתיב במ"ת אנכי ה' אלהיך וכתיב במעשה בראשית יהי אור ויהי אור בהאי דעת דקדשא ב"ה איקרא אור דכתיב ה' אורי וישעי (שם כז, א). דבר בו חמש פעמים אור, כ"כ בספריט, ובכ"י גרס דודי לא הבהיק בו חמשה אור, ור"ל ה' פעמים כתיב אור במעשה בראשית כנגד חמשה חומשי תורה, ודבר זה מבואר היטב בבראשית רבה פ' ג' ע"ש. כי נר מצוה ותורה אור, כ"ה במשלי ו' כ"ג. ונכללו בו ששים מצות. ונפשה, מה שכתב המפרש בזה הם דברי הטעות ורעיון רוח כי לא מחסרון יד המחבר יחסרו שם ששה מצות שא"כ לא יעלו מספר תרי"ג, ואולם החסרון הזה נעשה משגגת הסופרים או המדפיסים אשר השמיטו כמה דבורים ועניינים מגוף הספר, וכבר השלמתי החסרון ותקנתי הבלבולים והוצאתיו לאור על נכון וכמו שהעירותי שם בהקדמה, ואולם ונפשה טעמו התפשטות ור"ל כי אף שדבור אחד הוא מ"מ הוא מתפשט ומתחלק לששים מצות, ובכ"י גרס וששים מצות כלול ונפשה, ור"ל הדבור כולל ומקיף ס' מצות. היטיבו דברה, היטיבו לדבר. דִּבְּרָה מקור בתוספת ה"א מלה"ל (דברים ה, כה). זוג לו, חבר לו לדבור שני חלקת מים כבירים, וז"ל הרב רי"ג כתיב במ"ת לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכתיב במעשה בראשית יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים, יהי רקיע אלו ישראל שהם חלקו של הקב"ה ואחוז לחלקם מדה הנקראת שמים וזהו שאלה אחת שלח ר' ייסא סבא לרבי אלעאי אמר לו האומות נתן להם הקב"ה תחת שרים ממונים עליהם הם שבעים שרים הסובבים כסא כבודו, ישראל באיזה מקום נתנם? שלח לו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, והאמת שלח לו בתוך המים בתוך ד"ת שנמשלו למים ולכן כשהם עוסקים בתורה אין כל אומה ולשון שולטת בהם ולא עין הרע כדגים הללו שהם בתוך המים תוך ממש שאין שום מצודה נכנסת שם ואפילו יצה"ר שהוא המצודה אם מקטרג עם התורה שומרת אותן שלא ילכדו במצודתו, ויהי מבדיל בין מים למים בין הקב"ה שהוא מים חיים ובין עובדי אלילים שהם בורות נשברים אשר לא יכילו המים והם מים סרוחים

מכונסים

מיוסד ע"פ א"ב בראשי החרוזות.

אֻמָּה נִבְחָרָה. עֲדוּיָה וּמְעֻטָּרָה. בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה: בְּחוּרָה מֵעֲמָמִים. בַּת
שְׁלֹשֶׁת הַתְּמִימִים. מִפּוּט וְתָרָה: גְּרוּרָה בְּרֹב נִסִּים. אֲדוֹן כָּל־הַמַּעֲשִׂים.

באור

אומה, כנסת ישראל נקראים אומה עליהם אימת ה' ודוד אמר אמיך אפונה. עדויה ומעוטרה, שבשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע באו ס' רבוא מלאכים וקשרו לכל אחד מישראל ב' כתרים (כג"מ) כדאיתא בפ' ר"ע: מעממים, פירוש אומות. בת שלשת, בני שלשה אבות שהיו תמימים לה'. פוט, הם מצרים שנא' ובני חם כוש ומצרים ופוט. ותרה, ל' הותרה מגלות מצרים. גרורה, ל' גורר, פי' הוצאה ברוב

נסים

בּוֹר לְנוֹזְלִים אַל־תַּדְמֵהוּ. כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא הוּא. בְּעוֹבְדֵי זָרָה: טַעַם לֹא תִשָּׂא שֵׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא. וְהוֹגֵי דָּת יְקָרָה: יֻסְּדוּ בְּאַדְנָיו אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה. תַּעֲבָרְנָה עַל־יְדֵי מוֹנֶה. לַחֲכָמִים מְסוּרָה: כִּבְּדוּהוּ אַדִּירִים כְּפִנּוֹתָם לְמִקְוֵיהֶם. אֶל־מָקוֹם זֶה יָסַף לָהֶם. חֹק מְעֻבּוֹרָה: לְכַבְּדוֹ בְּגוּף נָקִי וּמִלִּשָּׂא־בוֹ. זֶרַע אַבְרָהָם אוֹהֲבוֹ. כֶּפֶל אַזְהָרָה: מִצְוַת זָכוֹר וְשָׁמוֹר כְּאַחַת נֶאֱמָרוּ. לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ. זְכִירָה וּשְׁמִירָה: נֶחֱרְתוּ בוֹ שִׁבְעִים וְחָמֵשׁ אֲמָרוֹת. אִמְרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת. פְּרִישׁוּת וְטָהֳרָה: סֵדֶר דְּשָׁאִים וּפֵרוֹת לְכַבְּדֵהוּ. כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ. לִכְבוֹדוֹ בָּרָא: עֵרֶךְ עֵדֶן מֵעֵין שַׁבָּת. לְהוֹגֵי תְמִימָה נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. מִצְוַת יְהוָה בָּרָה: פִּצַּת כַּבֵּד

באור הרוו"ה

מכונסים ועל זה ישראל עומדים להבדיל בין מים למים עכ"ל; וכנה העטרת אגלים: בבור חצוב והקב"ה למקור מים חיים נוזלים מש"ה אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים (ירמיה יח, יד) וע"ש אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות (שם ב, יג). והוגי דת יקרה, היינו ת"ח ההוגים בתורה גם אותם תירא וכשאז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח. יוסדו באדניו ארבעים ושמונה, מנויים בס' מאמר השכל בדבור ג'. וכן כולם מנויים שם. ע"ש הדברות עיין עליהם: לחכמים מסורה, כמו שאז"ל במס' תמורה דף כ' כי לא ינקה ה' ב"ד של מעלה אין מנקים אותו אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקים אותו. כבדוהו אדירים, המים האדירים כבדוהו כי הלכו למקוייהם, וז"ל הרי"נ: כתיב במ"ת לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכתיב במעשה בראשית יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד בוא וראה שכל הנשבע בשם הגדול לשקר כאילו מפריד אלוף בין הקב"ה ובין כנסת ישראל. וכל המדות אינן מתיישבות במקומן בדלך אותו עץ החיים הנקרא קו האמצעי כדכתיב ונרגן מפריד אלוף ואין אלוף אלא הקדוש ב"ה וכתיב יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ולא תשים פרוד בין שמים אל מקום אחד בחותמו הנקרא אמת תשבע ולא לשקר ומאי שקרא הוא שהולכים המים אל מקום אחר שאינו שלו עכ"ל. לכבדו בגוף נקי. לכבד שמו ית' בגוף נקי הנשבע בב"ד שהוא מ"ע שנאמר ובשמו תשבע, ושלא ישא בו בני אברהם כפל אזהרה, לא תשא ולא תשבעו בשמי לשקר. מצות זכור ושמור וכו', כתיב במ"ת זכור את יום השבת לקדשו וכתיב במעשה בראשית תדשא הארץ דשא אימתי ארץ החיים מעוטרת ומוכללת כמו הכלה הכלולה מהכל? הוי אומר ביום השבת כי אז מתברכת ארץ ישראל ומתחברת למעלה (במדרש הנעלם פ' ויקרא גרס איתחברת כלה במלכא) להוציא דשאים וברכות ונשמות לעולם ואז היא מריקה נשמות על בנים המזומנים מערב שבת לערב שבת ועליהם הוא אומר כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי (ישעיה נו, ד) מאי סריסים? אלו ת"ח שמסרסין עצמן כל השבוע וממתינים לשבת, ישמרו כמו דאת אומר ואביו שמר את הדבר, ועיין עוד בזוהר פ' יתרו בפסוק זכור. לסריסים אשר ישמרו, כשעם ואביו שמר את הדבר וזהו זכירה ושמירה וכדאמרן. סדר דשאים וכו', כדאמרן. פצת כבד וכו', יודוך ה' כל מלכי

בָּאָה לַמִּדְבָּרָה: דִּבֵּר עַל־לִבָּהּ. יוֹשֵׁב בְּבֵם רְבָבָה. עָדָיו לְהִתְחַבְּרָה: הֵרִיץ לָהּ שְׁלִישִׁי. בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. לִיצִיאַת שֶׂה פְזוּרָה: וַחֲמוּדָה בְּצִלּוֹ חָסוּת. וְהֵשִׁיבָה כֵּן לַעֲשׂוֹת. וְנִתְיַפְּתָה נְזוּרָה: זְמַנָּהּ רָם וְאָיוֹם. וְנִתְקַדְּשָׁה לִשְׁלֹשֶׁת

באור

נסים. וי"ג גודרה בלי"ת ל' גדר שגדרה והקיפה בענן הכבוד. עדיו, ל' אליו כמו עדיך כל בשר יבואו. שלישי, על ידי משה רבינו שהוא שלישי לבטן. בחדש השלישי, סיון הוא שלישי לניסן וליציאת מצרים. כדאי' פ' ר"ע בריך רחמנא דיהיב לנא אוריין תליתאי ע"י תליתאי וכו', או פי' ע"י שלישי משה נעשה שליש בין העם וה' שכתב אנכי עומד בין ה' וביניכם. פזורה, ע"ש שה פזורה ישראל ירמיה נ'. וחמדה, ע"ש בצלו חמדתי שיר ב' וכתיב ובצל כנפיך אחסה תהלים כ"ז. והשיבה, כשאמר ויענו כל העם וכו'. ונתיפתה נזורה, ע"י נעשה ונשמע קבלו כתרים כדפי' לעיל. זמנה רם, זה הקב"ה שנקרא רם ונשא. ואיום, ע"ש איומה כנדגלות שיר ו' וכתיב וקדשתם היום ומחר וגו' והיו נכונים ליום השלישי, פי' להתחלת יום שלישי, ומשה אמר

כהשמע בתבל. יודוך יהוה כל מלכי ארץ. כי שמעו אמרה: צמרו שבעים
ושבעה בגבולו. כאשר דבר יהוה ביד משה לו. בעלות ההרה: קבוע
להורים מאורים חבור. על אפניו דבר דבור. במאורות להאירה: רחומיך
מנהריך השוו לקונך. כבד את יהוה מהונך. בכבוד ובמורא: שנן לא
תרצח מהצריח הדם. שפך דם האדם באדם. דמו להגירה: תקף מצות
חמשים באפניו. הטעים. חרב פתחו רשעים. בלבם לדקרה: תאם לו
מעופפים ושרץ המים. על פני רקיע השמים. לחברים כרה (נ"א וארח
לחברה): שלא יבלע גדול לקטן כדגים. כי עיפה נפשי להרגים. מחניפי
ארורה: רמז לא תנאף יחוסים לרוממו. כי חלק יהוה עמו. נחלת שפרה:

באור הרוו"ה

מלכי ארץ, מבואר ע"פ מאמר הז"ל (קדושין ל"א א'). למדו שבעים ושבעה בגבולו כנ"ל, וכן הוא בס' מאמר השכל ולולי כן יחסרו שנים ממנין הרי"ג. קבוע להורים וכו', כתיב במ"ת כבד את אביך ואת אמך וכתיב במ"ב יהי מאורות ברקיע השמים אלו המאורות הם אביך ואמך, אביך זה השמש אמך זו ירח ואין שמש אלא הקב"ה שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים (תהלים פד, יב) ואין ירח אלא כנסת ישראל כדכתיב וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם (ישעיה ס, כ) וכל זה הכל אחד עכ"ל. וי"ג קבוע מארות להורים הידור והגירסא הזאת מתיישבת יותר על הלשון. רחומיך מנהריך, אביך ואמך המרחמים אותך ומנהירים עיניך. השוו לקונך וכו', כמו שאז"ל במס' קדושין דף ל' א' נאמר כבד את אביך ואת אמך ונאמר כבד את ה' מהונך השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום, נאמר איש אמו ואביו תיראו ונאמר את ה' אלהיך תירא השוה הכתוב מורא אב ואם למורא המקום וכו'. שנן, ל' דיבור כמו ושננתם לבניך. מהצריח הדם, ל' צעקה כענין קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. להגירה, ל' וכמים הנגרים ארצה (ש"ב יד) ענין הולה. לדקרה, ל' דקירה ונטילת החרב. תאם לו, כ"כ בכ"י ועיקר וטעמו חיבר ב' תאומים. מעופפים ושרץ המים על פני וכו', פרשהו שרץ המים ומעופפים על פני רקיע השמים ובא הפוך בעבור החרוז. וז"ל הרי"ג, כתוב במ"ת לא תרצח וכתיב במ"ב ישרצו המים שרץ נפש חיה, גם אתה לא תהרוג אדם שנקרא כן דכתיב ויהי האדם לנפש חיה, ולא תהא כדגים שהגדולים אוכלים הקטנים עכ"ל. לחברים כרה, ל"ה יכרו עליו חברים (איוב מ, ל) וטעמו לחברים וחכמים השכיל והחכים. ללמד ממנו שלא יבלע. כרה, ל' השכלה לדעת רש"י שם, ובכ"י גרס וארח לחבריה והוא ל"ה באיוב ל"ד ח'. מחניפי ארורה, כענין שנא' בריאתה ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ (במדבר לה, לג) וכתיב ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמיה ג, ב), והארורה תאר לארץ ע"ש ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג, יז) כי בעבור החטא נתקללה. יחוסים לרוממו, כדי לרומם ולגדל לו בנים מיוחסים כי חלק ה' עמו ונחלה יפה לכן צריכים להיות קדושים כדכתיב בסוף פ' עריות קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם וכמו שאמרו עליו. ת"ל הוו פרושים מן העריות שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה. לרוממו, לרומם לו ול' גידול הוא כמו בנים גדלתי ורוממתי
ישעיה

יום. כרמים נוטרה: חלאים נתקשטה. ובלאותיה פשטה. ממור מקטרה:
טהור באש וזהר. ירד לראש ההר. ונזדעזעה ברה: ישבה בנקיקים.

באור

אמר היו נכונים לשלשת ימים לסוף שלשה, והסכים ה' עמו ולא ירדה שכינה עד לצפרא דשבתא, וזהו כרמים נוטרה, כלומר כנסת ישראל נוטרה דברי משה שהפרנסים נקראים כרמים, שנא' ונתתי לה את כרמיה משם הושע ב' ומתרגם ואמני לה פרנסים. חלאים, ל' תכשיטים ע"ש חמוקי ירכיך כמו חלאים שיר ז'. ובלאותיה, פי' בגדיה הישנים. ממור, ע"ש מקוטרת מור שיר ג'. טהור, זה הקב"ה. וזהר, ל' זורח ע"ש וזרח משעיר וגו'. ונזדעזעה, ל' חרדה. ברה, כנסת ישראל, ע"ש ברה כחמה שיר ו', הם חרדו כנאמר ויחרד כל העם אשר במחנה. ישבה בנקיקים, מכילתא ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שחרדו וזעו וכו' מאימת זיקין וברקים. בתחתית מלמד שנתלש ההר ממקומו, ועמדו תחתיו שנאמר ותעמדון תחת ההר עליהם נאמר בקבלה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה. ונקיקים ע"ש ובנקיקי הסלעים ישעיה ז'.
ומקול

קֶצֶב חֲמִשִּׁים וּשְׁמֹנֶה בּוֹ נוֹעָדוּ. אֲשֶׁר־חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ. לְעַלֵּם וּלְהַסְתִּירָה: צִוּוּי תּוֹצֵא הָאָרֶץ לְמוּלוֹ מִנָּה. נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ. וְחַיְתוֹ יְעָרָה: פָּרְצוּ בְטָהֳרָה מִפְּלֵי בְשָׂרוֹ דָּבֵקוּ. אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבָּקוּ. כֶּתֶר לְהַכְתִּירָה: עֵרָבוֹן רֵעֲךָ מִגְּנוֹב הִזְהִיר אֵל בְּקָדְשׁוֹ. חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ. וּבְבֵיתוֹ מְאֵרָה: סְפִירַת תֵּשַׁע וַחֲמִשִּׁים בּוֹ תִמָּצֶאנָה. וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה. וּמִשָּׁם בְּאֵרָה: נִסְמַךְ־לוֹ מַאֲמַר נָתַתִּי לָכֶם לֶאֱכוֹל. כְּיֶרֶק עֵשֶׂב אֶת־כֹּל. לָכֶם לְהַתִּירָה: מֵהֶפְקֵר וְלֹא מִגְּנֵבָה תֹּאכְלוּ וּשְׂבַעְתֶּם. אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם. שֵׁם הַנּוֹרָא: לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ שְׁקָרִים לְכָזָב. רֵעֲךָ | וְרֵעַ אָבִיךָ אַל־תַּעֲזֹב. תְּהִלָּתוֹ לְסַפְּרָה:

באור הרוו"ה

(ישעיה א, ג), וכינוי הוא"ו במקום שימוש ל' כמו מספר צעדי אגידנו (איוב לא, לז) אגיד לו. קצב, מנין. בו נועדו, בדבור זה נקבצו כ"ח מצות והיינו כל איסורי ביאה והמתגלגלים על ידיהם כמבואר בספר מאמר השכל. לעלם ולהסתירה, כמו שאז"ל אין דורשין בעריות בשלשה. צווי תוצא וכו', כתיב במ"ת לא תנאף וכתיב במ"ב תוצא הארץ נפש חיה למינה וגו' וחיתו ארץ למינה, שלא יבוא אדם על אשת חבירו שלא הוא מינה ולא היא בת זוגו ועל כיוצא בזה כתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה שלא תוליד האשה אלא מינה ומי הוא מינה? בן זוגה. למולו מנה, לנגדו הזמין, ל' אשר מנה את מאכלכם (דניאל א, י). פרצו בטהרה וכו', מלשון פריצה בפריה ורביה כן ירבה וכן יפרוץ (שמות א, יב), הזנו ולא יפרוצו (הושע ד, י) ת"י יסבון נשין ולא יולדון, וטעם המאמר מיני בעלי החיים כולם פרים ורבים בטהרה להיותם מתדבקים במינם כולם ולא יזדווג מין אל שאינו מינו, וכן ראוי לכל איש מאישי מין האנושי שהוא בבחינת המין ממיני סוג החיים לפי המונח שנפש החי הוא חומר המדבר ולא מצאנו מינים במדבר כמו שמצאנום בחי לכן אישי האדם הם כנגד מיני החי, וזאת תורת ההשגחה לפי דעת תורתנו הקדושה כמו שכתב הרב רבינו המורה ז"ל סוף פי"ז מחלק ג' והחכם ר"י אלבו בעיקרים שלו מאמר ג' פי"א ע"ש, ועיין עוד בפי' אוהב משפט לאיוב פרק י"ד וט"ו, וטעם ידבקו כטעם ודבק באשתו. וכתר להכתירה, ע"ד אשת חיל עטרת בעלה (משלי יב, ד) ולצחות המליצה אמר מפלי בשרו דבקו כלשון הכתוב באיוב מ"א ט"ו ור"ל מין במינו ובשרו מפלי, ל' נפילות חתיכות כמו שפי' רש"י ז"ל, ובשרו, ל' קורבה ומשפחה כמו ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח, ז). ערבון רעך, קנין רעך, וכינה הקנין בשם ערבון כי קניניו של אדם עורבים ערובתו. חולק עם גנב שונא נפשו, ל"ה במשלי כ"ט כ"ד. ובביתו מארה, כנאמר ואת האלה היוצאת וגו' ובאה אל בית הגנב וגו' וכלתו (זכריה ה, ג ד). ספירת, מספר. ואיש תבונה ידלנה, כצ"ל כלשון הכתוב משלי כ' ה'. ומשם בארה, ומשם לבאר אותם. נסמך לו וכו', ז"ל הרי"נ, כתיב במ"ה לא תגנוב וכתיב במ"ב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו', מה שנתתי לכם יהיה שלכם לא תגנובו מאחר עכ"ל, וזה טעם מהפקר ולא מגנבה וכו', ואמר ושבעתם אכול וכו' כל"ה יואל ב' כ"ו, ואמר והללתם שם הנורא לרמז אל מה שאז"ל במס' ב"ק צ"ד א' הרי שגזל ובירך אין זה מברך אלא מנאץ. וכבר כתבתי לעיל כי לפי פשוטו לא תגנוב כולל כל עניני גניבה הנעשה בסתר יהיה ממון או נפשות. רעך ורע אביך אל תעזוב, ל"ה במשלי כ"ז י', ואמרו ז"ל בויקרא רבה ריש פ' ה' ונפש כי תחטא ושמעה

קול

מַחֲרֶדֶת הַבְּרָקִים. וּמִקּוֹל הַהֲבָרָה: כְּלוּלָה עֲדָיִים. וְנָכוֹנוּ שָׁדַיִם. לְיוֹנָה מִסְתָּרָה: לְמִדָּה בַּמֶּה לְעָבְדוֹ. בְּכָל־לִבָּהּ לְכַבְּדוֹ. וְהַדָּת נִפְתָּרָה: מְלֵאָה פִיהָ שְׂחוֹק. בְּיוֹם נְתִינַת חֹק. בְּכֹל מְפֹאָרָה: נֶחֱמָדִים יְרֻשָּׁה. לִהְיוֹת לָהּ מוֹרָשָׁה. לִצְבִי

באור

ומקול הברה, כמו שאמרו בר"ה אם קול הברה שמע. כללה, ע"ש כלילת יופי. שדים, הם משה ואהרן שנא' שני שדיך כשני עפרים, או התורה נקראת שדים. ע"ש דדיה ירווך בכל עת כלומר הגיע זמן שראויה לקבל התורה. ליונה מסתרה, ע"ש יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה. למדה וכו', שנא' תעבדון את האלהים על ההר הזה. והדת נפתרה, דת היא התורה פי' להם. מלאה וכו', ע"ש אז ימלא שחוק פינו תהלים קכ"ו. ביום נתינת חוק, הם חוקי התורה. נחמדים, ע"ש הנחמדים מזהב ומפז. מורשה, ע"ש תורה צוה לנו משה מורשה. לצבי וכו', על שם לצבי תפארתו (ישעיה כ"ח) ולצבי פירוש לשון חפץ או הדר.

סלסל

כלולת חמשים ושתים בו נסכם. ידע לב חכם. במשפט לחקרה: יצירת אדם ללא תענה הקבע. ששהנה שנא יהוה ושבע. תעוב נקרא: טפיפת שטים והולמים תעקר. יפיח כזבים עד שקר. כי דבר סרה: חמדת רעך בל־התאוה. והיית כגן רוה. וכנהר להתגברה: זבודים אתו חמשים וארבע למנות דברי חכמים כדרבנות. נטועים כמשמרה: ומאמר לא־טוב היות האדם לבדו. אעשה־לו עזר כנגדו. לחמוד מחברה: הלא אצל לך עזר להשעך. לא־תחמד אשת רעך. ותזכה לעטרה: יי דבורי כל־המצות באפני עשרה נכללות. וכל־העם ראים את־הקולת. ואש בערה:

גואלם כזקן בישיבה נגלה לכללם. במאנכי עד לרעך אותיות מנין מצות

באור הרוו"ה

קול אלה והוא עד וגו' זהו שאמר הכתוב אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתיך (משלי כד, כח) אל תהי עד חנם אלו ישראל שנאמר ואתם עדי נאם ה' ואני אל (ישעיה מג, יב) ברעך זה הקב"ה שנא' רעך ורע אביך אל תעזוב וגו' והפתית בשפתיך מאחר שפתיתם אותו בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכו' ע"ש, וזהו שמסיים תהלתו לספרה, ואולם בכ"י גרס מדליקך ישרה. ידע לב חכם, כצ"ל כלשון הכתוב קהלת ח' ה'. יצירת אדם וכו', ז"ל הרי"ג, כתיב במ"ת לא תענה וכתיב במ"ב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, מי שהוא בצלם ודמות לא תעיד בו עדות שקר שכל המעיד בו שקר כאילו מעיד למעלה עכ"ל. שש הנה שנא ה', שנא' שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו (משלי ו, טז) וזהו ושבע תעוב נקרא, ובלשון יפיח כזבים עד שקר. טפיפת שטים והולמים, דברי שוא של אנשים שטים והולמים. טפיפת ל' דבור מן והטף אל דרום (יחזקאל כא, ב). והולמים, מי שדבריהם כמתהלמים והיינו נרגן שנאמר דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח, ח) ולהם והלם אחד הוא כמו שפירש"י שם. חמדת רעך, הדברים החמודים אשר לרעך בל התאוה. והיית כגן רוה, ל"ס בישעיה נ"ח י"א. זבודים אתו, מתוים ונחברים עמו. זבודים, ל' זבד טוב (בראשית ל, כ) ע"ש בפירוש רמב"ן. דברי חכמים וכו', ל"ה בקהלת י"ב י"א. ומאמר לא טוב וכו', הוא מחובר ונלמד ללא תחמוד בעבור היחס שביניהם והוא אחרי שהאציל לך ה' עזר להשעך לכן לא תחמוד אשת רעך. ותזכה לעטרה, שימציא לך השם יתברך אשה לעטרת לך שנאמר אשת חיל עטרת בעלה (משלי יב, ד):

גואלם, הקב"ה. כזקן בישיבה, כמו שפי' רש"י ז"ל אצל דבור אנכי. במאנכי עד לרעך אותיות מנין מצות הכללים, נראה לגרוס עד אשר לרעך וכלשון זה איתא בבמדבר רבה פ' י"ג דף רכ"ד א', תרי"ג אותיות יש מן אנכי עד אשר לרעך כנגד תרי"ג מצות, וז' אותיות יתרות כנגד ז' ימי בראשית ללמדך שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה עכ"ל וכן איתא שם בפ' י"ח דף רע"ב א' תרי"ג מצות כנגד אותיות מאנכי עד אשר לרעך לא פחות ולא יותר (זולת ז' כנגד ז' י"ב). וכולן נתנו למשה בסיני שבהם חקים ומשפטים תורה ומשנה תלמוד ואגדה עכ"ל, ולא לחנם דייק הדורש בלשונו לאמור עד אשר לרעך ולא אמר עד לרעך להורות

ותפארה: סלסול פניניה. חגרה בעוז מתניה. עקב טוב סחרה: ערכה שלחנה. ומלכה שם חנה. וללחום נסחרה: פתוכי אש ומים. ירדו מן־השמים. לרקד בחבורה: צורה תוך עירין. נודע בשערים. כי לו הגבורה:

באור

סלסול, ל' רוממות ע"ש סלסלה ותרוממך. פניניה, ע"ש יקרה היא מפנינים. חגרה וכו', פ"ה במשלי ל"א. עקב וכו', פי' טוב סחרה מכל הסחורות. ערכה וכו', ע"ש טבחה וגו' אף ערכה שלחנה משלי ט' והוא משל על התורה. ומלכה שם חנה, זה הקדוש ברוך הוא. וללחום, ע"ש לכו לחמו בלחמי. נסחרה, ל' מסבה, וישבו לאכל לחם תרגומו ואסחרו. פתוכי, ל' מעורבין, מלאכים שהם מעורבין מאש ומים. וירדו, עם הקב"ה מן השמים שנאמר רכב אלהים רבותים תהלים ס"ח. לרקד, שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון. צורה תוך עירין, ספרי ופסיקתא רבתי אלפי שנאן ה' בם אמר רבי אלעזר אלפי שנאן של עמו הנאים והמשובחים שבהם ואף על פי כן ה' בם מסוים ביניהם שנאמר

הַכְּלִילָם. אָז כְּגִבּוֹר נִגְלָה וְשִׁבְּחוּהוּ עַם עוֹלָם. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה וְאָמְרוּ כֻלָּם: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מי כמכה עד לפני משה:

אֱמוּנָה אֹמֶן שֶׁבַע אוֹתִיּוֹת נוֹתָרוּ. לְעֻמַּת יְמֵי בְרֵאשִׁית נֶאֶמְרוּ. יִפְרַחַת עֹז יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה שׁוֹרְרוּ. זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: (זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ): יְהוָֹה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

ונאמר כי פדה עד חזק ממנו:

עֵצוֹת מֵרָחוֹק מִקְרָא אַחֲרוֹן מְעִידֵנוּ. זְכוּת לַעֲלוֹת לְצִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ. רְאוֹת מוֹפְתֵי גְאֻלָּה בִּיאַת מְשִׁיחֵנוּ. לְגָאֳלֵנוּ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: השכיבנו עד סכת שלומך:

בְּרִבֵּי תוֹרוֹת נִתְחַכְּמוּ נְעִימִים. נִתְעַטְּרוּ נִכְתְּרוּ כְּתָרִים מְסֻיָּמִים. נִתְאַשְּׁרוּ בְּמִי יִתֵּן לָהֶם לְטוֹב כָּל־הַיָּמִים. יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָֹה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים:

באור הרוו"ה

להורות כי שתי התיבות האלה שהם שבע אותיות יהם העודפים על תרי"ג לעומת ז' ימי בראשית. ובדרך הצחה נראה לומר כי לקח שתי התיבות האלה רומזות לז' י"ב בעבור שגימטריא שלהם בצירוף ז' אותיותיהם הוא גימטריא של שבעת יום דוק ותמצא. אזי כגבור וכו', אז כשגאלם נגלה כגבור וכמו שפירש ורש"י שם: אמונה אומן, טעמו אכן אמת והאמונה הוא כי שבע אותיות וכו' וכלשון המדרש הנ"ל: עצות מרחוק, הוא רישא דקרא של אמונה אומן (ישעיה כה, א) וטעמו מה שיעצת מרחוק לגאלנו מקרא אחרון מעידו לנו, שכן המקרא האחרון שבנביאים הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' בסוף מלאכי, והוא היה סוף הנביאים: ברבי תורות, בריבוי תורות, והוא עפ"ה אכתב לו רבי תורתי (הושע ח, יב). נתחכמו, נעשו חכמים מחוכמים. נעימים, ישראל. נתעטרו וכו', כמו שאחז"ל במסכת שבת דף פ"ח בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא של מלה"ש וקשרו לכל אחד ואחד ב' כתרים. נתאשרו, נעשו מאושרים במאמרו ית' כדכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' (דברים ה, כו). ישראל נושע וכו', לשון הכתוב בישעיה מ"ה י"ז:

קְצִיעוֹת וַאֲהָלוֹת. מְבֻסֶּמֶת בְּשִׁיר וּתְהִלּוֹת. וְחֶסֶד מְקֻשָּׁרָה: רַבּוֹת עָשׂוּ הֲמוֹנָה. וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה. בְּזֹאת מְאֻשָּׁרָה: שׁוֹשַׁנַּת עֲמָקִים. קִבְּלָה מִצְוֹת וְחֻקִּים.

באור

בנאמר ואתה מרבבות קדש אות הוא ברבבה שלו, וכתיב ה' צבאות אות הוא בצבא שלו ומפורש שם בארוכות, וכן פתח אנכי ה' אלהיך. וצור הוא תאר לה' ע"ש צור ילדך תשי. הצור תמים פעלו, ועירין הם המלאכים כמו בגזרת עירין דניאל ד' ע"ש שהם קיימים לעולם. קציעות, ע"ש ואהלות קציעות כל בגדותיך. וחסד מקושרה, ע"ש ותורת חסד על לשונה משלי ל"א. רבות, ע"ש רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה גם ל"א. פסיקתא ואת עלית על כולנה, אדם נצטוה ז' מצות, נח על אבר מן החי, אברהם על המילה, יצחק נימול לח', יעקב על גיד הנשה, יהודה על מצות יבום, ואת עלית על כולנה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות ל"ת, ויסד עשו המונה, ע"ש ומי אוהב בהמון בקהלה שנדרש על התורה, אף שרבים עשו המונה את עלית וגו'. בזאת וכו', התורה שנקראת זאת שנאמר וזאת התורה. מאושרה, כל הגוים יאשרוה ופי' הצלחה וברכה. שושנת עמקים, פסוק הוא בשיר ב', ודרשו חז"ל דימה ישראל לשושנה שבמינים והט"ב שבמין ומפורש שם באריכות, וכתיב לעיל מזה אני חבצלת השרון, אמרה כנסת ישראל להקדוש ברוך הוא חביבה אני שהייתי חבויה בצלו בסיני, ולשעה קלה הרטבתי לפניו מעשים טובים כשושנים ואמרתי כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וזהו קבלה מצות וחקים.

איוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום שמו"ח אליעזר ברבי נתן יגדל ויאמץ בתורה אמן ואמן [חזק ואמץ סלה]:
והשיטה האחרונה מכל חרוז חתום על ל' הכתוב:

אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם סְגֻלָּתוֹ. בִּשְׁתֵּי קְדֻשּׁוֹת קִדְּשְׁךָ לִשְׁמוֹ בִּקְדֻשָּׁתוֹ. גּוֹרָלְךָ תּוֹמֵךְ וְחֶלְקוֹ אַתָּה וְחֶבֶל נַחֲלָתוֹ. דּוֹדֶיךָ אָהַב וְהִקְדִּימְךָ לְכָל יְסוֹדֵי אֲגֻדָּתוֹ. הַכָּתוּב מֵעִיד וּבְהֵ"א כָּתוּב שִׁטָּתוֹ. קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה: וְאֶרֶץ פְּרוּשָׁה בְּעֶשֶׂר מַעֲלוֹת מְקֻדָּשָׁה. זִכָּם לְעַם מִכָּל אֹם נִפְרָשִׁים בִּקְדֻשָּׁה. חֲבִיבִים בָּנִים נוֹחֲלֵי דַּת מוֹרָשָׁה. טֻנָּא בִכּוּרִים מִשֶּׁבַח הָאָרֶץ בִּזְרִיזוּת לְהַפְרִישָׁה. יָפָה מִצְוָה בִּשְׁעָתָהּ בְּעִתָּהּ לְהָחִישָׁה. בְּיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה: כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן בֵּית כֹּפֶר אֶשְׁכֹּל. לְהַעֲלוֹת וּלְהָבִיא מֵרֵאשִׁית פְּרִי כֹל. מִצְוַת בִּכּוּרִים רָאָה תְּאֵנָה רִמּוֹן וְאֶשְׁכֹּל. נִבְכַּר

באור הרוו"ה

אשריך. בשתי קדושות וכו', בויקרא רבה פ' כ"ד בכל יום ויום העליונים מכתירים להקב"ה ג' קדושות. מה הקב"ה עושה? נותן כתרו אחת ושתים בראשם של ישראל שנא' דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו, והתקדשתם והייתם קדושים עכ"ל. גורלך תומך, הוא תומך וסומך גורלך שנאמר אתה תומיך גורלי חבלים נפלו לי בנעימים (תהלים טז, ו) ואמרו עליו בשוחר טוב שגורל הזה תמכני בסיני, חבלים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, אמר ר' פנחס הפלת גורלות על עובדי כוכבים ושלי נגלה בנעימים בהנחל עליון גוים וכו', וזהו וחלקו אתה וחבל נחלתו. דודיך, ידידותיך. והקדימך לכל יסודי אגודתו, בבראשית רבה פ' א' ששה דברים קדמו לבריאת העולם יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו במחשבה להבראות, התורה וכסא כבוד והאבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח וכו', איזה מהם קודם? ראב"כ אמר התורה קדמה וכו' ר"ה ור' ירמיה בשם ר"ש בר"י אמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר וכו' עכ"ל, ואמרו עוד שם בראשית ברא אלהים בזכות ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה (ירמיה ב, ג) עכ"ל, ושני המאמרים יתאחדו ולא יתפרדו והכוונה בהם כי ששת הדברים הם יסודי הבריאה, ויסוד היסודות ישראל, וזהו שדקדק הפייטן ואמר והקדימך לכל יסודי אגודתו כי חמשת הדברים הם יסודי העולם וישראל קדמו להם והנה הם יסודי היסודות.

ודקדק עוד ויאמר, הכתוב מעיד ובה' כתוב שטתו וכו' ור"ל כי מן הכתוב הזה בעצמו יש עוד ראיה שישראל קדמו מדכתי' ראשית תבואתה בה' והיה ראוי תבואתו בו' כמשפט הכינוי לנסתר אלא שלכך כתב בה' לרמוז שישראל הם ראשית חמשת היסודות הנזכרים — וזה דקדוק נכון מאד אף שבעל הדרש לא הזכירו בפירוש. ויש להטעים הענין עוד באמרנו שהבריאה תכונה בשם תבואה בהצטרפות אל הדברים הקדומים לה שהם סבת ההוויה. בעשר מעלות, כמפורש במס' כלים פ"א מ"ו. מכל אום וכו', כדכתיב כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגלה מכל העמים (דברים יד, ב). משבח הארץ, מן ז' מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. בזריזות להפרישה, ראשון ראשון שניכר מפריש כדתנן בריש פ"ג דבכורים. ביום הבכורים וכו', כ"ה במדבר כ"ח כ"ו. כבוד הלבנון, לבנון ביהמ"ק כמו שאז"ל על ההר הטוב הזה והלבנון. בית כופר אשכול, ביתו של הקב"ה שמתואר אשכול הכופר בשיר השירים וכמאמרם ז"ל במסכת שבת דף פ"ח. מראשית פרי כל, שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה וגו' (דברים כו, ב). מצות בכורים רואה וכו', כ"ה בריש פ"ג דבכורים אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים וכו'. נבכר, כ"כ בכ"י וכן עיקר לשון ביכור, ומה שאמר מבושל ר"ל מבושל מעט אע"פ שלא נתבשל כל צרכו שהרי
יכול

בִּכְתָב מְהֻדָּרָה: חזו תּוֹרָה מִנְיָנָם. וּשְׁתַּיִם בְּרֹאשׁ בִּנְיָנָם. כְּהַגָּדָה מְזֻהָרָה: לֹא תִשָּׂא. טִכּוּס שֵׁם נוֹרָא עֲלִילָה. יַחֵד שְׁמוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה: זָכוֹר.

באור

מוהרה. ל' מתן כמו כמהר הבתולות, לפי שבמתן תורה היו ישראל ככלה. תורה וכו', שמנין המצות כמנין תורה תרי"א ששתי הדברות אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו וזה ושתים בראש וכו': לא תשא. טכוס, ל' תיקון שחייב על כמו הסם נ"ל. נורא עלילה, נורא במעשים ופ"ה בתהלים סו.

כלכו'

מְבַשֵּׁל מְסַמְּנוֹ לְהָבִיאוֹ לְאַמַרְכָּל. סוֹדֵר בִּכּוּרָיו לְהַדְּרָן וּלְעַטְּרָן מִכֹּל. רֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל: עִירוֹ שֶׁל־מַעֲמָד מִתְכַּנְּסוֹת כָּל־הֶעָיָרוֹת. פֶּן יְאַהֲלוּ לָנִים בִּרְחוֹב כָּל־הַשְּׁיָרוֹת. צֹהַר עָלָה מְמֻנֶּה אוֹמֵר קוּמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן בְּשִׁירוֹת. קְרוֹבִים מְבִיאִים תְּאֵנִים וַעֲנָבִים בַּהֲדָרוֹת. רְחוֹקִים מְבִיאִים צִמּוּקִים וּגְרוֹגָרוֹת. טֹבוֹת מְאֹד כִּתְאֵנֵי הַבַּכֻּרוֹת: שׁוֹר הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְקַרְנָיו מְצֻפּוֹת זָהָב. תַּג זַיִת בְּרֹאשׁוֹ וְחָלִיל מַכֶּה לְהַצְבִּיא. אָז בְּהַגִּיעָם בְּקָרוֹב לְקִרְיַת לָבִיא. לְעַטֵּר בִּכּוּרֵיהֶם שְׁלוּחִים רָצִים לִפְנֵיהֶם כַּצְּבִי. יְפִי תִּפְאַרְתּוֹ בְּשִׁבְעָה כֵּלִים לְהָבִיא. רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תָּבִיא: עִטְּרוּ בִכּוּרֵיהֶם יוֹצְאִים לִקְרָאתָם בַּשָּׂדֶה. וְרָצוּ לְפִי כְבוֹד הַנִּכְנָסִים לָצֵאת וְלַעֲדָה. רָצִים לִשְׁאוֹל בִּשְׁלוֹמָם סְגָנִים וְאֻמָּנִים לְהַחֲדָה. בְּאָמְרָם בֹּאֲכֶם לְשָׁלוֹם לְהַרְגִּילָם לֶעָתִיד לְדַדֶּה. רְגִילִים הָיוּ לָבוֹא וּלְהָבִיא וְלָחֹג מוֹעֲדֶה. וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה: בְּהַגִּיעָם לְהַר הַבַּיִת אַף הַמֶּלֶךְ סַלּוֹ מֵרִים. יַחַד בְּבוֹאָם לָעֲזָרָה דִּבְּרוּ הַלְוִיִּם בְּשִׁירִים. נוֹאֲמִים אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי וְגוֹמְרִים: תּוֹרִים וְגוֹזָלוֹת שֶׁבְּצַד הַסַּלִּים עוֹלוֹת לְהַדָּרִים. נוֹתְנִים מַה שֶּׁבְּיָדָם לַכֹּהֲנִים וְכָל־הַפָּרָשָׁה קוֹרִים. וְהֵנִיף הַכֹּהֵן | אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכּוּרִים: יוֹדֵעַ מַקְרִין וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מִלְּהַכְסִיפָה. גְּבוּל

באור הרוו"ה

יש לקרוא שם כשהם פגים. משנה ג, כ"כ בכ"י והוא ל' סמן והיינו שכורך עליו גמי או דבר אחר לסמן, ובספרינו מ ז מ כו בו' ויהיה טעמו שהיה ממתין לביכורים על ידי סמן. לאמרכול, הראש שממונה על הדבר נקרא אמרכול, וכאן ר"ל ראש שמעמד כי לעירו היו מתכנסים. סודר בכוריו, כל אחד היה מסדר בכוריו בכלים והיה מהדרן ומעטרן מכל המינים הטובים והיפים להביאם למעלה. ראשית כל בכורי וכו', ל"ה ביחזקאל מ"ד ל'. עירו של מעמד וכו', שם משנה ב'. צוהר עלה וכו', שם משנה ג'. טובות מאד וכו', ל"ה בירמיה כ"ד ב'. תג זית, עטרת של זית. להצביא, להשלותם בצבא. לקרית לביא, אחר לירושלים כדכתיב אריאל קרית חנה דוד (ישעיה כט, א) ע"ש פירוש רש"י והיינו לביא והיינו ארי, או שיהיה טעמו עירו של דוד המכונה לביא. לעטר בכוריהם וכו', שם במשנה. יפי תפארתו, שעמר מלא מן המובחר להביא הבכורים בשבעה כלים כל מין בכלי מיוחד כדאי' בתוספתא. עטרו בכוריהם וכו', שם מ"ג. להרגילם לעתיד לדדה, שעל ידי זה שנתקבלו בסבר פנים יפות היו מרגילים לבוא לעתיד. לדדה, ל' הלוך, ונתפס בלשון זה בעבור שמלאכתו בשלש רגלים כדכתיב אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה (תהלים מב, ה) וע"ש פי' רש"י. בהגיעם להר הבית וכו', שם מ"ד. תורים וגוזלות שבצד הסלים וכו', היו תולים אצל הסלים תורים ובני יונה כדי לעטר את הביכורים והם היו עולות כדאי' שם מ"ה ובירושלמי, ועולות העוף נעשים בקרן דרומית מזרחית כדאיתא במשנה ה' פ"ו דזבחים וזהו עולות להדרים. יודע וכו', שם משנה ז'. מלהכסיפה, שלא לבייש את שאינו יודע. גבול קריאה וכו', שם פ"א משנה ו'.
פאה

בְּלִכּוּל עֹנֶג לִכְפֻלָּה. לְיוֹצְרְךָ תְּשׁוֹרֵר כְּעוֹבְרֵי מְצוּלָה: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד לפני משה.

כַּבֵּד. מְאֹד אָבִיךָ וְאִמֶּךָ. נֶצַח יִרְבּוּ יָמֶיךָ. לֹא תִרְצָח. סָדוּר בְּצַלְמִי

באור

בלכול עונג, שבת נקרא עונג שנאמר וקראת לשבת עונג, ובלכול הוא ל' סיפוק ומזון לכפלה בלחם משנה. כעוברי מצולה, שישראל שרו כשעברו בים מי כמכה: כבד, ע"ש כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך, ודרשו חז"ל במס' חולין לעולם שכולו ארוך וזהו שיסד נצח. בצלמי, ע"ש נעשה אדם בצלמנו. בצלמך, ע"ש גלמי ראו עיניך תהלים קל"ט, ופי' רד"ק היא הטיפה קודם שהוכרו האיברים והוא כמו
גולם

קְרִיאָה מֵעֲצֶרֶת וְעַד זְמַן אֲסִיפָה. דְּבַר שִׂמְחָה מֵאָז וָהָלְאָה לֹא חֲשׂוּפָה. לֹא קוֹרִין וּמְבִיאִים עַד־חֲנֻכָּה לְעָרְפָּה. וּמֵאָז אֵין מְבִיאִים קֹדֶם יוֹם הֲנָפָה. מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ | לֶחֶם תְּנוּפָה: וּמַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה. יָשִׁירוּ בַעֲלוֹתָם שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי נֵלֵךְ בֵּית יָהּ. אוֹמְרִים עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בְּשַׁעֲרֵי בְנוּיָה. מְזַמְּרִים בְּהַר הַבַּיִת הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ בְּהַגְיָה. צוֹהֲלִים וְרוֹנְנִים בְּבוֹאָם לָעֲזָרָה בְּהוֹדָיָה. כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: בִּהְיוֹת כָּל־אֵלֶּה תָּקְפוּ מַשְׁעֵנַי. תְּשׁוּרָתִי וּמִנְחָתִי הוֹלֶכֶת וּמְכַפֶּרֶת לְפָנָי. וְעַתָּה אֵין זֶבַח וְאָפְסוּ דוֹרוֹנָי. רֻתַּקְנוּ מֵעַל גְּבוּלְךָ וְאֵין לְהַתְשִׁירְךָ בְּקָרְבָּנָי. הֲשִׁיבֵנוּ יְהֹוָה אֵלֶיךָ וְנַעַבְדְךָ כְּמַאֲמַר חֶזְיוֹנָי. כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהֹוָה: אֲרִיאֵל בִּהְיוֹתוֹ בְּמוּסָדוֹ רְבָעָיו מְכַפְּרִים. מֵעֵת נֶחֱרַב לֹא כֻפְּרוּ חוֹבוֹת וּנְדָרִים. נִסּוּךְ נֶחְשַׁב מְמַלֵּא גְּרוֹן מוֹרִים. וְנִזְקָק לַחֲכָמִים כְּאִלּוּ בִּכּוּרִים מֵרִים. מִקְרָא מָלֵא כָּתוּב רְאָיָה לַדְּבָרִים. וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים: אָפְסוּ דוֹבְרֵי

באור הרוו"ה

מאז והלאה, מן החג ואילך עד חנוכה. לא חשופה, לא גלויה לכן אין קורין אבל מ"מ מביאין עד חנוכה אבל מן אחר חנוכה ואילך אין מביאין עד עצרת וכל זה מבואר שם במשנה. יום הנפה, עצרת יום הנפת העומר [נ"ל שתי הלחם]. ומה יפו פעמיך וכו', פסוק הוא בשיר השירים ז' ב' וכמו שאמרו עליו רז"ל במסכת סוכה דף מ"ט ב' מה יפו פעמותיהם של ישראל בשעה שעולים לרגל. ישירו בעלותם וכו', כל הענין הזה מבואר בירושלמי פ"ג דבכורים כדרך היו אומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, בירושלים היו אומרים עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם, בהר הבית היו אומרים הללויה הללו אל בקדשו, בעזרה היו אומרים כל הנשמה תהלל יה. תקפו משעני, הדברים שהיו למשען לי היו חזקים ותקיפים. ואין להתשיך, להביא תשורה לך. כמאמר חזיוני, כמאמר הנבואה ישעיה ס"ו כ'. אריאל, אחר למקדש ע"ש המזבח. רבעיו מכפרים, פי' המפרש „ע"ש ונסכו רביעית ההין", ואיננו נכון כי לא מצאנו בשום מקום שיהיה נסך רביעית ההין לכפרה גם אין טעם לומר רבעיו מכפרים כאלו לא הקריבו כ"א רבעים. ואולם הפי' האמתי הוא הכתוב המפורש ביחזקאל מ"ג ט"ז שנאמר שם: והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו, וע"ש פי' רש"י; ואז"ל במס' ברכות דף נ"ה ובמנחות צ"ז א' בזמן שביהמ"ק קיים מזבח מכפר וכו', והן הן דברי הפייטן. נסוך נחשב וכו', ר"ל עכשיו שאין ביהמ"ק קיים נחשב כנסך וקרבן כשאנו ממלאים גרון מורי התורה ומזקקים לחכמים; ומקרא מלא ראיה לדברים שנא' ויבא לאיש האלהים לחם בכורים (מ"ב ד, מב) ואז"ל במס' כתובות דף ק"ה וכי אלישע אוכל בכורים היה? אלא לומר לך המביא דורון לת"ח כאלו מקריב בכורים. אפסו דוברי בנאוה, הצדיקים, כמו שאז"ל במס' ברכות דף י"ז ב' כל העולם כולו נזון בצדקה

וּבְגָלְמְךָ. עֶלְיוֹן צוּרְךָ הִמְלִיכָהוּ כִּנְאֻמְךָ: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה' ימלך עד חזק ממנו:

לֹא תִנְאָף. פְּעָמוֹת חוּצוֹת וּמַחֲלִיקוֹת. צוֹדוֹת נְפָשׁוֹת בְּשׁוּחוֹת עֲמֻקּוֹת. לֹא תִגְנֹב. קְבוּצוֹת זָהָב חֲשׁוּקוֹת. רַחוּם יִגְאָלְךָ מִמְּצוּקוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ: השכיבנו עד סכת שלומך.

באור

גולם עץ קודש שעשה כלי. עליון וכו', הקב"ה שהוא עליון צורך כמו שדברתי. לא תנאף וכו', ע"ש והנה אשה לקראתו וגו' בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות משלי ז' וכתי' בפ' ה' אמריה החליקה. ופי' פעמות ל' פעם וי"ל פועמות, ופי' צועדות כמו מה יפו פעמיך שיר ז'. צודות וכו', ע"ש נפש יקרה תצוד משלי ו'. בשוחות עמוקות, ע"ש שוחה עמוקה פי זרות זעום ה' יפול שם משלי כ"ב ופי' שוחה בור והוא כנוי לגיהנם. קבוצות זהב, ע"ש קבוצת כסף ונחשת יחזקאל כ"ב. חשוקות לשון חשק ותאוה. ממצוקות,

בְּגַאֲוָה אִישׁ צָרְכֵּנוּ שׁוֹאֵל. מָטוּ וּפַסּוּ אֱמוּנִים וְאֵין יָד לָאֵל. נַפְשֵׁנוּ תְאֵבָה וּמְצַפָּה לְבִיאַת גּוֹאֵל. חַזְּקֵנוּ וְאַמְּצֵנוּ בְּבִנְיַן אֲרִיאֵל. סְגוֹל הַשָּׁלוֹם פְּרוֹשׂ עַל־עַמְּךָ הוֹאֵל. הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: בשבת ושמרו

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָֹה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח"ק

ומתפללים שמ"ע ואחר כך אומר הש"ץ קדיש תתקבל. וכשחל בשבת אומרים ויכלו והש"ץ אומר בא"י עד קונה שמים וארץ. ואח"כ אומרים זה בקשת הקהלות אשכנז:

יוֹם שַׁבָּת זָכוֹר הִשְׁמִיעַ בְּסִינַי. נָגִיד עֲלֵי יָמִים הוּא קוּם מְשָׁחֵהוּ. וּמַעֲשֵׂה מֵאָבוֹת מְלָאכוֹת אַרְבָּעִים חָסֵר אֶחָת. בְּיוֹם זֶה לֹא תוּכַל עֲשׂוֹהוּ:

מגן אבות. או"א. ק"ש. קדוש. עלינו. ק"י. ארון עולם.

מעריב ליל ראשון של סכות

הש"ץ מתחיל ברכו עד ימלוך עלינו לעולם ועד.

כשחל בשבת אומרים בכמה קהלות המערבית מיום שני ובקהלות אחרות אין אומרים כלל מערבית:

מיוסד ע"פ א"ב ושם המחבר יוסף הקטן ב"ר שמואל.

אוֹחֲזֵי בְיָדָם אַרְבָּעָה מִינִים. בָּאִים לְסַלְּדָךְ בְּעֻגָב וּבְמִנִּים. גְּמוּנֵי פָּז אוֹגְדִים וּמְזֻמָּנִים. דְּגָלֵימוֹ יָשִׁים כְּכוֹכְבֵי שַׁחַק נִמְנִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד מסנו לעולמים.

הוֹגֵי דָת מֵרֹאשׁ נְסוּכָה. וּבָאִים וְלָנִים שִׁבְעָה בַּסֻּכָּה. זְכוּת הַמְצִיאֵם וְגוֹנְנֵם מִמְּשׂוּכָה. חֹק אַהֲבָתָם בְּלִי לְחַשְּׁכָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה

באור הרוו"ה

(של הקב"ה) והם (הצדיקים) מונים בזרוע (בזכות שבידם). אמונים, כשמואל הנביא שאמר עני בי. סגול השלום וכו', נפרוש סוכת השלום על עמך הואיל והתרצה. השקיפה וגו', ל"ס בדברים כ"ו ט"ו: אוחזי. לסלדך, לשון ואסלדה בחילה (איוב ו, י) שהוא ענין הודאה לדעת קצת. גמוני פז, כדאמרינן במשנה (סוכה ל"ו ב') והם חופי זהב כפופין כאגמון. דגלימו וכו', שעורו דגלים שלהם נמנים ככוכבי שחק, והוא כענין הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם (בראשית טו, ה): הוגי דת, ישראל ההוגים בתורה הנסוכה מראש כדכתיב מעולם נסכתי מראש (משלי ח, כג). ממשכה, ל' משוכת חדק (שם טו, יט), דבר המכאיב כגדר של קוצים:

לֹא תַעֲנֶה. שְׁקָרִים לַעֲנוֹת בַּעֲדוֹתֶיךָ. תִּרְדֹּף צֶדֶק בְּכָל־אָרְחוֹתֶיךָ. לֹא תַחְמֹד. יְפִי צָחוֹת קִנְיַן עֲמִיתֶךָ. בִּנְוֵה מִשְׁכְּנוֹת הַשָּׁלוֹם תִּשְׁכַּב וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: בשבת ושמרו.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָֹה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח"ק

באור

פירוש מגרה. לא תחמוד יפי צחות, צחות לשון על שם והסכת וערבה שנתך שגלי ג' והוא זכות ובהירות כלומר כספו וזהבו. וערבה שנתך, ענין התענוג:

טוֹעֲנֵי נִטְעֵי צְמָחוֹת. יַשִּׂיגוּ שֹׂבַע שְׂמָחוֹת. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: כִּסֵּם בְּצֵל יְמִינֶךָ. לְמַעַן זְכוּת מַאֲמִינֶךָ. נָתַן מַסֵּכוֹת: מְחַנְּנִים בְּלֵב בָּשָׂר. נַהֲלֵם כְּיָחִיד נִתְבַּשָּׂר. בַּעֲצֵי הַסְּבָכוֹת: סֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל. עֲבוּר תָּם הַמְּפַצֵּל. חָנָה בַסֻּכּוֹת: פְּלֵטִים בְּצִלְּךָ תַּסְתִּירֵם. צְנִיף יֶשַׁע תַּכְתִּירֵם. מְנֻשָּׁק לְסֻכַּת: קָדוֹשׁ בְּרִית תַּגְבִּיר. רוּחַ טֻמְאָה תַּעֲבִיר. פְּרָעוֹת וְסֻכָּבוֹת: שְׁבֹר זְרוֹעַ רֶשַׁע. שְׁלַח לְצֶדֶק יֶשַׁע. אֹמֶץ וּסְמָכוֹת: תָּחֹן חוֹגְגֵי שִׁבְעָה. תּוֹפְשֵׂי מְגָדִים אַרְבָּעָה. וְשַׁוְעָתָם סְכוֹת: יִשְׁעֵי אֵל סְכוֹת שַׁוְעַת עַמֶּךָ. וּרְעֵם וְעַנְּגֵם בְּטוּב טַעְמֶךָ. שַׂגִּיא *)כְּרֶשֶׁת צָרִים בְּזַעְמֶךָ. פְּאֵר וָזֶמֶר נִתְּנוּ לְהַנְעִימֶךָ: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד לפני משה.

הַלֵּל גּוֹמְרִים כָּל־שְׁמוֹנָה. קוֹרְאֵי פָּרָשַׁת קָרְבָּנוֹת בִּזְמַנָּהּ. טַעַם וְהוֹשִׁיבֵם בְּאֶרֶץ שְׁמֵנָה. נֶצַח צוּר יִשְׁעֵנוּ לְהֵאָמְנָה: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה' ימלך עד חזק ממנו.

בַּהֲדָרַת קֹדֶשׁ שׁוֹרְרוּ בְמִקְדָּשׁוֹ. רוֹחֲשִׁים שִׁיר וָשֶׁבַח לְחַדְּשׁוֹ. שָׁלוֹם תִּשְׁפֹּת לְהַגְדִּישׁוֹ. מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וּקְדוֹשׁוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ: (נ"א בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: עיין א"ח סימן רל"ו) השכיבנו עד סכת שלומך.

וָתִיק חַדֵּשׁ מְכוֹן אוּלָמֶךָ. אֱמֹץ אֲהוּבִים כּוֹנְנַת בְּצַלְמֶךָ. לְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ. תָּגֵן עָלֵינוּ בִּבְרִית שְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: לסכת ושמרו

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָֹה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: הש"ץ אומר ח"ק.

א) נ"א כהכנעת זדים וכ"ה נוסחת כרוו"ה.

באור הרוו"ה

טוענֵי, נושאי. נטעי צמחות, ר' נטעי נעמנים (ישעיה יז, י), ורומז לד' מינים. כסם, תכסה אותם. מאמינך, אברהם שהאמין בך ונתן פסילים ומסכות של תרח אביו כאשר בא בקבלה. בלב בשר, בלב רך ומכנע לעבודתך, כענין והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו, כו), ות"י לב דחיל קדמי למעבד רעותי. כיחיד וכו', בזכות יצחק הבן היחיד שנתבשר כשהיה האיל נאחז בסבך. תם המפצל, יעקב איש תם אשר פצל המקלות והוא בסוכות. פלטים, ישראל. מנשק לסכות, ר' ס כ ו ת ה לראשי ביום נ ש ק (תהלים קמ, ח). ברית תגביר וכו', כנבואת זכריה (יג, ב) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, והוא רומז ליצה"ר המחטיא. פרעות וסככות, העונות הגלויות והנסתרות. עיין בפרק ז' דמיר מ"נ גם בפרק ח' דאהלות מ"ב ובפ"ז דנדה. שבור כו', בקצת נוסחאות יחסר חרוז אות ש' ובקצתם חרוז בלתי הגון, והנכון כתבתי וטעמו כענין שאמרה ברוריא לביתהו דר"מ: מי כתיב חוטאים? חטאים כתיב! שיכלה יצר הרע, (ברכות דף י' א'). שגיא, אל שגיא (איוב לו, כו). כהכנעת זדים, פרעה וחילו. טעם, נטע אותם. בארץ שמנה, א"י. רוחשים, הוגים, ר' רחש לבי (תהלים מה, ב). תשפות, תערוך, כמו ה' תשפות שלום לנו (ישעיה כו, יב). להגדישו, למדוד לו שלום במדה גדושה המלאה גם על כל גדותיה, והלשון ידוע בדברי חז"ל: ותיק, תאר לאל ית' אולמך, ביהמ"ק. אהובים, ישראל אשר כוננת בצלמך:

החזן מתחיל ברכו וכו' עד ימלך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

אם חל יום א' של סוכות בשבת אומרים בליל השני המערבית הנ"ל כאן:

שם המחבר חתום יחיאל בר יצחק.

יִשְׂמְחוּ בְחַגֵּיהֶם יְדִידִים וּנְעִימִים. חֲסוּת בְּצֵל סֻכָּה שִׁבְעַת יָמִים. יִתְעַנְּגוּ בָהּ בְּמִינֵי מַטְעַמִּים. אֲהוּבִים מִצְוֹתֶיהָ מְקַיְּמִים, לֵילוֹת וְיָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד ממנו לעולמים

בְּרֹנֶן וְהַלֵּל וְחֶדְוָה רַבָּה. יְצַהֲלוּ כָּל־שִׁבְעָה כְּדַת הַכְּתוּבָה. חֲגִיגוֹתֵיהֶם וְשַׁלְמֵיהֶם וּפִרְיֵיהֶם לְקָרְבָה. קָרְבְּנוֹתֵיהֶם וְעוֹלוֹתֵיהֶם יֵרָצוּ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה.

עיין א"ב

אַנְווּ בְּמִצְוֹת וְאַדְּרוּ. תֵּשְׁבוּ כְּעֵין תָּדוּרוּ. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: בָּרִאשׁוֹן תִּקְּחוּ אַרְבַּעַת מִינִים. לְרַצּוֹת עַל מֵי עֲנָנִים. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: גַּם בַּשֵּׁנִי רָמַז לְנִסּוּךְ הַמַּיִם לְעָרָה. תְּהוֹם אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: דֶּרֶךְ יוֹם רְבָעִי לְהַעֲלוֹת בְּשִׁירוֹת. לְעַטֵּר שׁוּקֵי יְרוּשָׁלַיִם בְּפֵרוֹת. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: הֲמוֹנִים עָלוּ לְצִיּוֹן בְּרִנָּה. בְּחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: וְשָׁם חוֹגְגִים בְּשִׂמְחָה רַבָּה. שִׂמְחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: זְמִרוֹת וּנְגִינוֹת לְהַעֲלִיל. בִּכְלֵי שִׁיר וּבֶחָלִיל. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: חֲדִים כֻּלָּם בִּנְגִינָה. עִם יְלָדִים פִּרְחֵי כְהֻנָּה. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: טוֹעֲנִים וּמְקַפְּצִים לְדֶלֶג. וּבִידֵיהֶם כַּדֵּי־שֶׁמֶן שֶׁל־שְׁלֹשִׁים לֹג.

באור הרו"ה

ישמחו, עפ"ס ושמחת בחגך. אהובים, ישראל שאוהבים מקיימים מצותיה. לילות, בשינה. וימים, באכילה ושתיה וטיול. חגיגותיהם, קרבן חגיגה. ושלמיהם, נדריה ונדבות, שלמי שמחה. פריהם, פרי החג:

אנוו, הנוו ל' הפעיל, כמו שאז"ל אנוה במצות סוכה נאה. ואדרו, גם זה ל' נוי והידור. לרצות על מי ענגים, כמו שאז"ל אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. גם בשני רמז וכו', כדאי' בספרי והובא בפי' רש"י פ' פינחס נאמר בשני ונסכיהם וכו' רמז לניסוך המים מן התורה. לערה, לערות ולשפוך ל' והער כדה. תהום אל תהום קורא, ל"ה בתהלים מ"ב וכמו שאמרו עליו בסוף פרק סדר תעניות אלו כשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו וכו'. דרך יום רבעי וכו', בפ' קמא דביצה דף ה' כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד וכו' ואמר ר"י מה טעם? כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות, והיכא רבעי הוא תאר לכרם או לנטע רבעי והזכירו הפייטן בחסרון המתואר וכן מנהג רז"ל כאמרם הערלה והרבעי, והנה בכל הסדורים גם בכ"י מצאתי כתוב דרך יום רביעי וכן גרס רש"ס במעדניות שלו ונקד הבי"ת בחיר"ק ואינו נכון כי בכל מקום שהזכירוהו רז"ל במשנה או בגמרא הוא כתוב רבעי בלא יו"ד בין הבי"ת והעי"ן, וכן אמרו בהדיא בריש מס' פרה אמר ר"י לא שמעתי אלא שלשית אמרו לו מה ל' שלשית? אמר להם וכו' כיוצא בו אמר כרם רבעי אמרו לו מה ל' רבעי? אמר להם כך שמעתי סתם, אמר בן עזאי אני אפרש אם אתה אומר רביעי רביעי לאחרים במנין, וכשאתה אומר רבעי בן ארבע שנים עכ"ל, והנה הרב בעל תויו"ט הזכיר שני מיני ניקוד שמצא בספרים האחד שְׁלָשִׁית והשני שִׁלְשִׁית ולא הכריע ביניהם, וייפה עשה כי לא ידקדקו גם שניהם לעיקר מדקדק ל' עברי אבל הראשון הנ"ל קמ"ץ ליו"ד שאין לו משקל בל' עברי והשני גם הוא לאחרים במנין כמו על שִׁלֵּשִׁים ועל רִבֵּעִים לכן הניקוד הנכון הוא שְׁלָשִׁית רְבָעִי שו"א קמ"ץ חיר"ק והניקוד הזה כבר הזכיר הרב רד"ק במועלות ודעת בס' השרשים שלו בשרש זמן עיין עליו, ותימה על הרב בעל תויו"ט שנתעלמה ממנו הלכה רווחת מרד"ק*): המונים, המון עם רב. להעליל, לרומם ולהעלות. חדים, שמחים. וכל עניני החרוזים האלה הלא המה מבוארים בפרק החליל דף נ"א. טוענים, נושאים. ובידיהם כדי שמן של שלשים לוג, ביד כל אחד מארבעה פרחי כהונה היו כדי שמן של שלשים לוג כמו שמנינו שם וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם

*) וכן בבאור המקרא פ' לך לך (ע"ו ס') האריך הרו"ה בזה, ע"ש בחימה אורים גדולים (מדפוסנו).

בְּחַג הַסֻּכּוֹת: יוֹדְעֵי דָת וְחַכְמֵי עֵדָה. מַרְאִים לִפְנֵיהֶם קִדָּה. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם מְצַלְצְלִים וּמוֹדִים. הַחֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה מְרַקְּדִים. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: לַאֲנָשִׁים מִדַּהֲנָשִׁים לְהַפְרִישָׁם. מְתַקְּנִים תִּקּוּן גָּדוֹל שָׁם. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: מַרְבִּים הָיוּ בְּשִׂמְחָה וּבִצְלְצוּלִים. מַה־יָּפוּ פְּעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: נוֹטְלִים לוּלָב שִׁבְעָה בְּהִלּוּלִים. זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ לַעֲשׂוֹת בִּגְבוּלִים. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: סֻכָּה לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם. לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: עִדּוּנִים לִהְיוֹת שֶׁבַע בְּצֵל רַעֲנַנִּים. סִמָּן לְשִׁבְעָה עֲנָנִים. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: פַּחִים לְהָצֵן לֶהָבָה וְשָׁרָב. וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מֵחֹרֶב. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: צִלָּתָהּ לְהָגֵן מִלַּהַט וּלְסַכּוֹת. כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: קָמִים יְנַתְּקוּ מוֹסֵרוֹת לְיִרְאָתֶךָ. וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: רוֹזְנִים נוֹסְדוּ יַחַד מֵרֹב אֲנָחָה. וְכָל־יִשְׂרָאֵל יְשִׂישׂוּ בְּהַלֵּל וּבְשִׂמְחָה. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: שֵׁם הַנִּכְבָּד שִׁבְעַת לְהַדֵּר. בְּלוּלָב וּבִפְרִי עֵץ הָדָר. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: חזן תִּשְׁבָּחוֹת לוֹ לְמַלֵּל. וְלִגְמָר־בּוֹ אֶת־הַהַלֵּל. בְּחַג הַסֻּכּוֹת:

סס המחבר יחיאל חזק ואמץ

יְקַר חַסְדְּךָ בְּרִנָּה בַּבֹּקֶר לְמַלְּלָם. אֱמוּנָתְךָ לְסַפֵּר בַּלֵּילוֹת מֵעֵין כֹּל נֶעְלָם. חָזָק וְאַמִּיץ נְפָאֵר שִׁמְךָ לְעוֹלָם: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד לפני משה.

דלתי סמתים יחיאל בן יצחק יגדל

יְפִי עֲנָנֶיךָ סִכַּכְתָּ עַל גְּאוּלִים. חֻפַּת כְּבוֹדְךָ פָּרַשְׂתָּ עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת

באור הרוו״ה

כדי שמן של מלה ועברים לוג שהם מסילין לכל ספל וספל. נוטלים לולב שבעה וכו׳, כפ׳ לולב וערבה שתקין ר״י ב״ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש. עידונים וכו׳, כ״כ (במ״ס) [בס״מ] והוא ל׳ עידן חמן וי״ג עדויים ל׳ עדי וקישוט וטעמו להיות מקושטים שבע בסוכה תחת צל עלי רעננים. סמן לשבעה ענים, שהיו מניחים עליהם כדאיתא בילקוט פ׳ בשלח רמז רכ״ח. פחים להצן וכו׳, לקרר חום של יום ככה וכמאמרם ז״ל בפסיקתא דרב כהנא; ל׳ הצנן פעל נגזר מן צנים פחים (משלי כב, ה) ל׳ צנה וקור, ולא אוכל להתאפק מלהעיר על שיבוש גדול שהשתבש בזה המדקדק החכם הר״ר אינק שנואב נר״ו בסידור שיח יצחק שלו שכתב בזה״ל: להצן לקרר והוא בנין מחודש ול״ל הה״א והנד״י בציר״י כמו להסב אליך (ש״ב ג, יב) כי הוא מהכפולים, וכן להגן שבסמוך גם הוא בנין מחודש שרשו גנן וצ״ל כולו ציר״י כמו להסב האמור עכ״ל, ונגלה מזה אחר יסודותיו בשפתי רננות שלו ונכשל בדבר ידוע לתינוקות של בית רבן שה״א מקור בנין הפעיל בגזרת הכפולים קמוץ, ומה שהביא לראיה מן להסב אליך דשמואל הוא ראיה לסתור כי גם זה קמוץ בכל הספרים המדויקים, ואם נמצאו באיזה ספר מוטעה שנזדמן לו בציר״י היה לו לפקוח עיניו על חברו להסב מלכות שאול (דה״א יב, כג) שהוא קמוץ וכן כל הסב האל מהאל הגם כהתם להתם כולהון קמצין כמשפט הלשון; ויען שהמחבר הנזכר חכם גדול בחכמת הלשון כנראה מחבוריו לזאת חשבתי למשפט להוכיח על פניו שגגתו אשר שגג ולהרים מכשול מדרך עמי. קמים, מתקוממיך. ינתקו מוסרות, עפ״ה ננתקה את מוסרותימו (תהלים ב, ג) המדבר על ביעוט שבועטין במצות סוכה כדאיתא במס׳ ע״ז דף ג׳ א׳. ליראתך, כ״כ בספרינו ובכ״י נרס לרעיתך. רוזנים נוסדו יחד, הוא רישא דקרא כנ״ל. ולגמר בו את ההלל, כ״כ בכ״י:

יקר חסדך וכו׳, עפ״ה מה יקר חסדך אלהים (תהלים לו, ח) ועפ״ה והרנן לבקר חסדך, וכתיב להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות:

להיות סלולים, מחופין והוא מגזרת סל וכן אמרו ז״ל מן הסלולין אסורה (ע״ג דף ל״ט כ׳). ופארוך כמעברי גלים, ישראל היו מיהדים ומפארים שמך כראוי לעוברי גלי

סְלוּלִים. יִחוּדְךָ וּפְאֵרוּךָ כְּעוֹבְרֵי גַלִּים. אָז לְשִׁמְךָ שִׁבְּחוּ בְּנֵי אֵלִים: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה׳ ימלך עד מיד חזק ממנו.

בְּנֵה סֻכָּתְךָ וְהָקֵם הַנְּפוּלָה. יְסוֹדוֹתֶיהָ לְשַׁתֵּת וְלִבְנוֹתָהּ עַל־תִּלָּהּ. צֹאנְךָ לִרְעוֹת עַל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ לְהַנְחִילָה. חָפוּץ כְּמִקֶּדֶם זִבְחֵי־צֶדֶק וְעוֹלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ:

עיין ט״ז א״ח סי׳ כל״ו ובסדור שנ״ה דף פ״ב ע״ב:

השכיבנו עד סכת שלומך.

קוֹרֵא מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּמְשַׁמְּרוֹ. יְקַבֵּל לַיּוֹם הַבָּא שְׂכָרוֹ. גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סְגוּרוֹ. דּוֹד לְמַלֹּאת לוֹ בְּשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָֹה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: הש״ץ אומר ח״ק.

מעריב ליל שמיני עצרת

החזן מתחיל ברכו עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח״כ מתחילין כאן:

מיוסד ע״פ א״ב אלא שבין אות ח׳ לאות ט׳ נשמט פיוט אחד עם שם המחבר דניאל [בר יעקב]:

אַעֲנִיד לְךָ תִּפְאָרָה וְהַלֵּל. בְּיוֹם שְׁמִינִי הָעֲצֶרֶת בְּלֵיל. גְּבוּרוֹתֶיךָ בְּרָב־עַם אֲמַלֵּל. דּוֹד מַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לַיִל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

הַזּוֹכֵר לְעַטְּרֵנוּ בִּשְׁנַת טוֹבוֹתֶיךָ. וְנִרְוֶה מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ. זְכוֹר לְדוֹרְשֶׁיךָ יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ. חֶסֶד נְעוּרִים וְכָלוּל אַהֲבָתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק״ש. אמת ואמונה עד לך ענו שירה.

מיוסד ע״פ א״ב

שְׁמִינִי אֶשְׁפּוֹךְ לֵב וָנֶפֶשׁ כַּמַּיִם. לִפְנֵי רוֹכֵב בְּגַאֲוָתוֹ שָׁמַיִם. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי:

באור הרוו״ה

גלי יש שצריכין להודות. אז לשמך וכו׳, תחלה אמרו ישראל שירה ואח״כ המלאכים בני אלים:

בנה סכתך וכו׳, סכת דויד הנופלת (עמוס ט, יא) והיינו המקדש. לשתת, ליסד:

קורא מקרא קודש ומשמרו וכו׳, הקורא ושומר מקרא קודש של סוכה יקבל שכרו לעתיד לבוא ויזכה לישב בסוכת עורו של לויתן כמו שאחז״ל. גאוה אפיקי מגנים סגורו, כ״ל בכ״י והוא כינוי אל לויתן שנאמר עליו גאוה אפיקי מגנים סגור (איוב מא, ז). דוד, הקב״ה דודי. למלאות לו וכו׳, ק כתיב אבל לויתן התמלא בשוכות עורו, ועליה דרש ר״י עתיד הקב״ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן, ול׳ מלא ומילוי נופל גם על המלא גם על הממולא דוק ותמצא וכן פי׳ רש״י שמות כ״ח י״ז אבל ומלאת בו מלואת אבן ע״ש. [לא ידעתי איפה פירש״י כן, אבל מצאתי על ל׳ הרקה אבל אריק חרבי]:

אעניד. אעטיר ואקשור לשון אענדנו עטרות לי (איוב לא, לו):

הזוכר לעטרנו וכו׳, לעשר לנו את השנה בכל טוב ע״י הגשמים והוא עפה״כ עטרת שנת טובתך (תהלים סה, יב). ונרוה וכו׳, עפה״כ ירוין מדשן ביתך (שם לו, ט). זכור לדורשיך וכו׳, עפה״כ זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך (ירמיה ב, ב):

שמיני אשפוך וכו׳, בשמיני מתפללין על הגשמים

מטרת

שְׁמִינִי בִּכְהֻנָּה לְשָׁרֵת מְשָׁרֵת וְנִינָיו. קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי גְּזֵרַת דַּת גְּשָׁמִים. אִם רַב וְאִם מְעַט נִרְשָׁמִים. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי דָרַשׁ לְאוֹת בְּרִית. לְהִנָּצֵל בּוֹ מֵאַף שְׁאֵרִית. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי הוּכַן לְנֶאֱמָנָה. תְּחַלֵּק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי וְתֵר לְסֻכָּה עוֹצְרִים. לֵישֵׁב בְּבָתִּים וּבַחֲצֵרִים. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי זְמַן לִבְהֵמָה. לְהֵרָצוֹת פְּנֵי שׁוֹכֵן רוּמָה. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי חָקַר לְאָסְפוֹ עִם שִׁבְעָה. מִפְּנֵי טֹרַח יוֹלֶדֶת הַשִּׁבְעָה. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי טְכֵס לְבָרֵךְ קְהַל מַלְכָּם. בְּשַׁלַּח אֶת־הָעָם לְדַרְכָּם. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי יִחַד אוֹר עַם. לְקָרְבָּן טוֹב מְעַט. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי כִּפּוּר וּמְנוֹחַ דּוֹחֶה. לְקַיֵּם צִוּוּי עֲוֹנוֹת מוֹחֶה. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי לְעֹדֶף שִׂמְחָה לִרְאוֹת. לְנַעֲנֵעַ שְׁמִינִי בַּעֲשׂוֹתוֹ נוֹרָאוֹת. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי מְזֻמָּן לֶעָתִיד לָבוֹא. לִשְׂמֹחַ בּוֹ עַם קְרוֹבוֹ. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי נִקְרָא עֲצֶרֶת. לְאֹם כְּאִישׁוֹן נִנְצֶרֶת. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי סְדוּרָה בְדָתוֹת. וּבוֹ נִכְרְתוּ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בְּרִיתוֹת. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי עָרוּךְ הַחֲתוּמִים בּוֹ לְהַצִּיל. מְפוֹעֶרֶת גָּנוֹן וְהַצִּיל. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי פִּיִּם בּוֹ לְהִתְחַנֵּן. לִמְבוֹחַ

באור . הרוו"ה

משרת, אהרן. וניניו, בניו. שמיני גזרת וכו', בחג נידונין על המים אם רב או מעט יהיו. שמיני דורש, כן כתוב בכ"י והוא עיקר וטעמו היום השמיני נדרש לאות ברית מילה להנצל בזכותו שארית ישראל מאף של גיהנם. לנאמנה, לישראל העדה הנאמנה בבריתו. תן חלק לשבעה, אלו ז' ימי החג וגם לשמונה זה שמיני עצרת כדאיתא במדרש. שמיני ותר כו', בשמיני היה מתיר לעוצרים בסוכה לישב בבתים ובחצרים. שמיני זמן וכו', כדכתיב ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה'. שמיני חקר וכו', טעמו לזאת חקר והכן לאסוף ולצרף שמיני עצרת עם שבעת ימי החג מפני טורח ישראל וכדאיתא בילקוט פ' פינחס אתה מוצא כשם שעצרת של פסח רחוקה נ' יום אף זאת היה צריך להיות רחוקה נ' יום, ולמה היא סמוכה לחג? מפני שאחר החג ימות הגשמים הם (ולא רצה להטריח עליהם לשוב ולעלות לירושלים), לפיכך אמר הקב"ה עד שהן כאן יעשו את העצרת עכ"ל. יולדת השבעה, תאר לישראל בירמיה ט"ו ט'. שמיני טכס, נתקן. לברך קהל מלכם, שיברך הקהל את מלכם וכן כתיב גבי שלמה ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך (מ"א ח, סו): שמיני יחד אור עם לקרבן וכו', הקב"ה העושה אור כשלמה יחד השמיני לקרבן טוב מעט כי בשבעת ימי החג הקריבו את ישראל בשבעה פרים אבל בשמיני פר אחד ואיל אחד לפי שהוא כנגד ישראל כמבואר שם בפירש"י ז"ל ובמסכת סוכה דף נ"ה, ויתכן כי טוב תאר לכנסת ישראל. שמיני כפור וכו', היום השמיני למילה הוא דוחה יו"כ ויום מנוח היינו שבת כדי לקיים ציווי של הקב"ה שהוא מוחל עונות כי הוא צוה ביום השמיני ימול, ביום אפי' בשבת ואפי' ביו"כ. שמיני לעודף שמחה לראות, כדאיתא במסכת סוכה דף מ"ח א' והיית אך שמח לרבות ליל יו"ט אחרון לשמחה, מלמד שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יו"ט אחרון של חג וכו', וזה טעם לעודף שמחה והיינו לרצות שמחת שמיני. לראות, את פני ה'. לנענע שמיני, לזמר מזמור על השמינית, לנענע פעל נגזר מן משחקים לפני ה' וגו' ובכנורות וגו' ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו, ה) ואמרינן במס' סופרים, כי בשמיני היו אומרים שיר למנצח על השמינית, כן נראה עיקר בפירוש החרוז הזה, והמפרשים אשר ראיתי פירשוהו על נענוע של לולב, ומלבד שהפי' הזה בלתי מתיישב על הלשון, לא ידעתי מה ענין לולב ליום השמיני. נקרא עצרת לאום וכו', מבואר ע"פ מאמרם ברבות פ' פינחס: ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל שבעת ימי החג ישראל עוסקין בקרבנותיהם של אומות העולם, ביום השמיני אמר להם הקב"ה עכשיו אני ואתם נשמח יחד וכו'. שמיני סדורה וכו', הרבה מצות נסדרו על יום השמיני כגון עצרת וקרבן בהמה ומילה ביום השמיני ועליה נכרתו י"ג בריתות כדאיתא בפרק ארבעה נדרים דף ל"א ב'. ערוך להציל וכו', דם המילה שבשמיני, הוא מוכן וערוך להציל החתומים בברית מילה מן הגיהנם. מפוערת, תאר לגיהנם כדכתיב לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק (ישעיה ה, יד). שמיני פיים וכו', עתה מפרש הפייטן ענין מהמרם ז"ל:

שמיני

טבח והכן. ביום השמיני: שמיני צווי לומר זמן. לברך האל הנאמן. ביום השמיני: שמיני קבוע רגל בפני עצמו. לשמוח בו עמו. ביום השמיני: שמיני רצוי להקריב קרבן בו לבדו. למלא כל־הארץ כבודו. ביום השמיני: שמיני שיר בו לבדו למלל. לגמר־בו את־ההלל. ביום השמיני: ח׳ שמיני תת ברכה בפני עצמה. לנותן ליעף כח ועצמה. ביום השמיני:

שמיני הורשי נצוח יחודך. אנא להשתחות באים ברב חסדך. יוחש עזרם מקדש בזכות חסידיך. בעזרת שוררו על־הים סהדיך: בגילה ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמכה עד לפני משה

טועני על מלך אל אמונה. ישבו בסכה שבעה באמונה. כנתנו חלק לשבעה וגם לשמונה. לקראתם זה ישענו להחיש שבעה ושמונה: זה צור ישענו פצו פה ואמרו:

ה׳ ימלך עד חזק כמנו

מחיל אל־חיל הולכים. נסעו מסכה ולשמוח בשמיני נמלכים. סבר יהבם עליך משליכים. עוזר ישראל וגואלו ממליכים: ברוך אתה יהוה מלך צור ישראל וגואלו:

השכיבנו עד סכת שלומך

באור הרוו"ה

שמיני חלוק לענין פו"ר קש"ב, והוא מבואר בפ׳ החליל ואות פ׳ רומז לפיס לפי שבשמיני היו מפייסין אנשי משמרות על הקרבן מה שלא היו עושין כן בשאר החג, אלא היו חוזרין עליהם חלילה כ"ד המשמרות, ופירוש פייס גורל, והאתבש ל׳ תיכן. זמן, אות ז׳ ירמוז על זמן בפני עצמו שמברכין בו שהחיינו כמו ביום ראשון של חג. קבוע רגל וכו׳, על זה ירמוז אות ר׳ שהוא רגל בפני עצמו לענין אבלות, כדאמרינן בפ׳ ואלו מגלחין אמר רבינא יום א׳ לפני החג וחג ושמיני עצרת שלו הרי כאן עשרים ואחד, פי׳ לענין שלשים יום ואין צריך להשלים לשלשים יום אחר הרגל אלא תשעה ימים נמצא שהשמיני כולה שבעה כשבעת ימי החג. שמיני רצוי וכו׳, אות ק׳ ירמוז על קרבן בפני עצמו שהיו מקריבין כל ימי החג שבעים פרים והיו מתמעטין והולכין ולפי סדר מיעוטם היה להם להקריב בשמיני ששה פרים ואין מקריבין בו אלא אחד והוא כנגד אומה יחידי, ועוד שבכל שבעת הימים היו מקריבין בכל יום אילים שנים וי"ד כבשים ובשמיני איל אחד וז׳ כבשים. שמיני שיר בו לבדו וכו׳, השיר שהיו הלוים אומרים ביום השמיני ולא היה מכלל שירות החג כדאמרינן בפ׳ החליל בחולו של מועד בראשון אומר: הבו לה׳ בני אלים (פי׳ חולו של מועד הוא קורא ליום שני, כי זה מדבר בזמן שבית המקדש קיים שלא היו עושין יו"ט אלא יום אחד), בשני: ונרשע אמר אלהים, בשלישי: מי יקום לי, ברביעי: בינו בוערים, בחמישי: הסירותי מסבל שכמו, בששי: ימוטו כל מוסדי ארץ, רב ספרא מותיב בהא סימנא: ה"ו מבה"י, ואם חל שבת באחד מהן דוחין שיר של אותו יום למחר והיו אומרים במקומו שיר של שבת וכן היו דוחין שיר של כל יום ליום שאחריו בענין שיהיה נדחה השיר האחרון שהוא ימוטו כל מוסדי ארץ, וביום השמיני אין לומר נחזור בתחלה ונאמר שיר של יום ראשון שהוא הבו לה׳ בני אלים אלא אומר שיר אחר בפני עצמו ומפרש במס׳ סופרים שהוא למנצח על השמינית. שמיני תת ברכה וכו׳, שבתפלה ובברכת המזון אין אומרים את יום חג הסכות הזה אלא את יום שמיני חג עצרת הזה: שמיני דורשי נצוח וכו׳, ישראל דורשים נצחות יחודו ית׳. יוחש, יומהר. סהדיך, עדותיך. טועני עול, ישראל הטוענים עולו של הקב"ה. לקראתם, כנגד זה, יחיש ישענו ע"י שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם, כנבואת מיכה (ה, ד) והמה מבוארים בפ׳ החליל דף נ"ב: מחיל וכו׳, עפה"כ ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון (תהלים פד, ח) ואמרינן עליו סוף פ׳ הרואה היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לביהכ"נ זוכה להקביל פני שכינה עכ"ל. ופ"ו יסד נסעו מסוכה וכו׳. נמלכים, מתיעצים. סבר יהבם, תקות משאם, ל׳ השלך על ה׳ יהבך (שם נה, כג):

פונים

פונים מספה לביתם לישב. צקון לחשם הקשב. קוראי רוממותיך שמך לחשב. תפרוש עלימו סכת שלומך תהלות יושב: ברוך אתה יהוה הפורש סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים: לשנת ושמרו. וידבר משה.

ח"ק. שמ"ע. ק"ש. עלינו. ק"י.

צופה הזכרת החג בתפלה ובברכת המזון יש להזכיר את יום שמיני חג העצרת הזה, כ"ה בסוא"ח וב"י ומנהיג ואבודרהם ואשכול ותניא סימן פ"ח ושבלי הלקט ומנהגי רא"ק, והרב בעל ט"ז הקל ושרי להוכיח ע"פ רמ"א שבשמע"צ נקרא חג ע"ש והרב בעל ויעי"ל כתב שבשמע"צ נקרא חג מכלל ושמחת בחגך ונעלם זה מעיני האחרונים הפוסקים עכ"ל, ולדעתי זה ראיה לסתור מדאיצטריך קרא לרבות יו"ט האחרון לשמחה ש"מ דאיננו בכלל ושמחת בחגך וכי אתרבי לשמחה אתרבי, ומנגד נראה להביא ראיה דאקרי חג מן הירושלמי הובא בתוספות בחגיגה דף ט' א', וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים, לא מכן שבת שכבר למדנו שאין חגיגה דוחה שבת ומה ת"ל תחגוהו? לרבות יו"ט האחרון לתשלומין וכו' עכ"ל. הרי לך שיו"ט אחרון נקרא חג מן התורה, וצ"ל השמיני בה' ברא"ש כמנהג הלשון אחר מגלה את וכ"כ בפי' רש"י ברכה את יום השמיני, ולא תמצא בכל המקרא לא ביום שמיני עצרת ולא ביום שמיני העצרת כ"א ביום השמיני עצרת, לעולם השמיני בה' ברא"ש ועצרת בלא ה' כדין חבור הנשוא עם נושאו, וזה ראיה ברורה שאין שמיני סמוך לעצרת אבל הם נפרדים וגם בעל הטעמים הפרידם לעולם, ועוד ראיה דכתיב עצרת היא בלשון נקבה ולא יחובר כלל עם שמיני שהוא זכר לכן נוסחת בעל ט"ז את יום שמיני העצרת חג הזה היא תמוה ומוקשה בכל צדדי' וכדאמרן ועוד שהמובן מנוסחה זו היא שמיני של העצרת וכאלו יש לעצרת ימים ממונה וזה שקר. והולם ע"פ דרכי יתכן ג"כ לומר את יום השמיני עצרת החג הזה ויהיה טעמו היום השמיני שהוא עצרת של חג הסוכות הזה וגירסא זו גם היא נכונה וברורה, וקצת קהלות אוחזות בזאת וקצתן בגירסא הקדמונית ושתיהן נכונות ואין לאחת תפיסה על האחרת, לכן אין לשנות המנהג:

מעריב ליל שמחת תורה

החזן מתחיל ברכו עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

את יום השמיני. בטוב יזמיני. רני פלט יסובבני. לעת ערב בצלו ילונני: ברוך אתה יהוה המעריב ערבים: אהבת עולם עד לעולמים

אומה אהב ברך בכסף. במדה מרבה מראש בתוסף. בזה עצרת חג אסף. אוהביו יקרב אליו להאסף: ברוך אתה יהוה אוהב עמו ישראל: ק"ש עד לך ענו שירה.

מיוסד ע"פ א"ב ושם המחבר יצחק הקטן חזק אמן בסוף

שמיני אמץ בפני עצמו. בחוק קבוע לשמו. ביום השמיני: שמיני גמרו בפים רגל וזמן. דבר שיר וקרבן מזמן. ביום השמיני: שמיני הוסיף לגוי נכבד. ובמוספי קדש מכבד. ביום השמיני: שמיני זמן והקבע לרצות.

באור הרוו"ה

פונים. צקון לחשם, שפיכת תפלתם שמתפללים בלחש. שמך לחשב, על שה"כ ליראי ה' ולחושבי שמו (מלאכי ג, טז). תהלות יושב, תאר לאל יתברך: את יום. יזמיני, יזמין ויכין לי. רני פלט יסובבני, רנה של הצלה יסובבני תמיד, והוא עש"ה רני פלט תסובבני סלה (תהלים לב, ז). לעת ערב, לעת נטות השמש לערב, והוא עש"ה והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד, ז) וירמוז למלחמות גוג. בצלו ילונני, עש"ה בצל שדי יתלונן (תהלים צא, א): אומה אהב, האומה אשר אהב. בכסף, בתאוה. בתוסף, בתוספת יום, וכמו שאז"ל קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום א' וכו', כדאי' בפירש"י סוף פ' פינחס: אמץ, נתחזק להיות רגל בפני עצמו והוא קובע חג קבוע לשמו, והיינו פז"ר קש"ב כמו שיבואר. גמרו, הקב"ה גמר והשלים אותו בפיים ורגל וכו'. דבר, כ"כ בכ"י בב' קמצין וכן עיקר כי הוא רומז לברכה; ולולי כן יחסר הב' מפז"ר קש"ב, ודבר נוסף על התפלה וברכת המזון ולדעתו יהיה טעם ברכה שאומרים בתפלה ובבהמ"ז את יום שמיני חג העצרת, וכדעת מקצת מפרשים; וכבר מבואר זה במעריבית

חֹק נוֹלַד בּוֹ לְהֵרָצוֹת. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי טֶבַע חֲתוּמֵי חוֹתָם. יְדִידוּת נֵצֶר מִכְתָּם. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי כָּלוּל לְשִׂמְחָה גְדוֹלָה. לִמְכַהֵן בְּחִנּוּךְ עוֹלָה. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי מִלִּפְנֵי פְנֵי פָנָיו. נֶחֱלָק בְּכָל־עִנְיָנָיו. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי סֻכַּם לִשְׁלוֹחַ מֶלֶךְ. עֵת וַיְבָרְכוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי פְּנוֹת בֹּקֶר הֲלָנָתוֹ. צֶדֶק יָלִין מְעוֹנָתוֹ. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי קוֹל שֶׁמַע בְּאַהֲבָה. רִנַּת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי: שְׁמִינִי שָׁלוֹם שׁוֹמֵר אָהֳלוֹ. תּוֹךְ יְמֵי עֲלִיַּת רַגְלוֹ. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי:

שְׁמִינִי יְצַוֶּה חַסְדּוֹ קָדוֹשׁ לְעַמּוֹ. וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמּוֹ. מוֹשֵׁל הַשַּׁלִּיט בְּעוֹלָמוֹ. עָלֵינוּ כְּמֵאָז יְהִי נֹעֲמוֹ: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד לפני משה.

שְׁמִינִי הֵיטִיבָה יְהֹוָה לַטּוֹבִים. קוֹרְאֶיךָ בִּדְבָרִים עֲרֵבִים. טוֹבוֹת יַשְׁמִיעַ לַאֲהוּבִים. נֹעַם מַלְכוּתְךָ עֲנוֹת תְּאֵבִים: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה' ימלך עד מיד חזק ממנו.

שְׁמִינִי חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה. מִצְוָה עָלֵינוּ לָתֵת מָנָה. זִכְרוֹן אָבוֹת יִזָּכֵר־בָּם שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קְנוֹת שֵׁנִית עֲדַת מִי מָנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: (נ"א מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ):

השכיבנו. עד סכת שלומך.

שְׁמִינִי אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ. מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ לְבָרְכֵנוּ. נְאֻמוֹ יָקֵם מַלְכֵּנוּ. בִּפְרִישַׂת שְׁלוֹמוֹ לְסוֹכְכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: וידבר משה.

ח"ק. שמו"ע כדאתמול (וכשחל במוצ"ש אומרים ותודיענו). ק"ש. ומקדשין יק"ז. (ובמוצ"ש יקנה"ז). עלינו. ק"י. אדון עולם.

באור הרוו"ה

במעריבית דאתמול. הוסיף לגוי וכו', מבואר ע"פ המדרש שהעתקנו שם, והוא עפ"ה יוספת לגוי נכבדת (ישעיה ס, טו). שמיני זומן וכו', שור או כשב או עז כי יולד מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן. טבע, הטביע וחתם את ברית קדש בבשרנו: ידידות נצר מכתם, ירמוז לאברהם ראש הנמולים, ומכתם מטמו מכה תם כלומר נימול כמו שאז"ל. כלול, ל' כלילת יופי שכין עטרה כי אותו היום נטל עשר עטרות, כדאיתא במסכת שבת דף פ"ז ב'. למכהן וכו', אהרן שנתחנך בשמיני למלואים. מלפני פני פניו נחלק וכו', שמיני עצרת נחלק מיום שלפניו ומיום שלפני פני פניו כדאיתא בפ' החליל. שמיני סכם וכו', מבואר במעריבית דאתמול. שמיני פנות בקר וכו', דכתיב ופנית בבקר והלכת לאהליך (דברים טז, ז) מלמד שטעון לינה. מעונתו, ירושלים עפ"ה צדק ילין בה (ישעיה א, כא) ועפ"ה ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון (תהלים עו, ג), וע"ד שאז"ל לא לן אדם בירושלים ובידו עון וכו'. שמיני שלום שומר אהלו וכו', כמו שאז"ל במס' פסחים דף ח' ב' ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום וכו':

יצוה חסדו וכו', עפ"ה יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי (תהלים מב, ט). קדוש, תאר לאל יתברך:

שמיני היטיבה, ל' פיוט הוא. קוראיך, הקוראים לך. טובות שמע, כ"כ בכ"י:

שמיני חלק לשבעה וכו', כ"כ בכ"י והוא עקר, כי לאות ח' אנו צריכים בראש החרוז; וטעמו מצוה עלינו לתת מנה וחלק לשבעת ימי החג וגם לשמיני עצרת. זכות אבות יזכיר בם שוכן מעונה, קנות שנית עדת נאמנה, כ"כ בכ"י וכן מסתבר:

שמיני. נאמו יקם מלכנו, הקב"ה יקיים נאמו לסוככנו בפריסת שלומו. ובכתב יד גרס נאמן יקים מלכנו:

קצת הלכות תענית

קצור לי הרמב"ם ז"ל פ"א מהל' תענית. מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שלא תבא שתבא על הצבור שנא' על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהם והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא שבזמן שתבא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם ככתוב עונותיכם הטו וגו' וזהו שיגרום להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם לדבק במעשיהם הרעים. ותוסיף הצרה צרות אחרות. הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי (גם אני) עמכם בחמת קרי. כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי: ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבא על הצבור עד שירוחמו מן השמים: כשם שהצבור מתענין על צרתן כך היחיד מתענה על צרתו. כיצד הרי שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית האסורין יש לו להתענות עליו ולבקש רחמים בתפלתו: כל השרוי בתענית בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו בין שהיה מתענה עם הצבור על צרתם הרי זה לא ינהג עידונין בעצמו. ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. עכ"ל: וכתב השל"ה ז"ל ע"ז [מס תענית דף ר"א] ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העיפוי שמענה את עצמו כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עוה"ב שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו השכינה. כן יתנהג ג"כ להיות כל היום דבוק בו ית' בתשובה תפלה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם. וק"ו שיהיה סור מרע להרחיק מעליו כל מגול עבירה וכל מדה מגונה ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתיה ע"כ יגבור על הכעס וכן כ' ר"ת בס' הישר. גם לא ישיח שום שיחה בטלה רק כל מגמתו תהיה על דביקותו בהשם יתברך. ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום התענית יעסוק באמונה ובנחת וימהר לחזור לדביקותו. עכ"ל: עוד כתב. אמרו הקדמונים תעני"ת אותיות ת"ת עני' וזהו ענין מ"ש רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא. הפי' הוא כשאדם מתענה אז הוא חסר לחם שאינו אוכל וכואב לו אז מרגיש צער העני שתמיד הוא חסר לחם איך הוא בצער ובכאב ומרחם עליו. ויש ליתן מה שלא אכל היום לעני לערב שאם לא עשה כן נראה כמו שלא התענה לשם שמים רק כדי להרויח בתעניתו מיעוט הפיזור. ואפשר לדקדק ענין זה בדברי הנביא שאמר הלא פרוס לרעב לחמך. הלחם שלך שהיה מגיע להלכך. ואיתא בירושלמי (בפ' הפלה נתנת) על הפסוק שאמר דוד המע"ה לשלמה בנו ואני בעניי הכינותי לבית ה' זהב כו'. ופריך בירושלמי מאי בעניי אם היה זה הסך הגדול בידו קודם שהקדיש ועשיר היה ותירצו בעניי בעינוי שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים. וכן הוא ברד"ק בדברי הימים בפסוק הזה עכ"ל:

היושב בתענית אם יכול לסבול התענית נקרא קדוש: ואם לאו כגון שאינו בריא וחזק אם רוצה להתענות דרך פרישות נקרא חוטא. אבל אם ידוע לו שחטא חייב להתענות: ת"ח אינו רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים אא"כ כשהצבור מתענים שלא יפרוש עצמו מהם: ומלמדי התינוקות וכל העוסקים בצרכי רבים דינם כת"ח: וכתבו ספרי המוסר [והזכרתי לעיל בהל' סעודה] דבאמצע אכילתו בעוד שהוא מתאוה לאכול ימשוך ידו ממנה וזה נחשב לו לסיגוף גדול: [וי"ל לענ"ד שגם דרך זה מכוון בפסוק הלוא פרוס לרעב לחמך. היינו מה שעדיין היה צריך לך לאכול די שבעך מזה תפרוס פרוסה ותתן לרעב. ולז"א לשון פרוס ולא לשון נתינה]:

עיר שהקיפוה גוים וכן יחיד הנרדף מפני גוים או מפני לסטים או מפני רוח רעה אינם רשאים להתענות שלא לשבר כחם אלא יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות לכשינצלו וכן אם גזרו גזירה וגזרו שלא להתענות עלי' יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות כשתעבור הגזירה (שו"ע או"ח תקע"א):

דיני תענית שני וחמישי ושני:

(א) אחר פסח וכן אחר סוכות נוהגין להתענות תענית שני וחמישי ושני וממתינים עד שיעבור כל חודש ניסן ותשרי ואז מתענים ובשבת הראשון אחר ראש חודש מברכין מי שיקבל עליו תענית שני וחמישי ושני ומי שעונה אמן אין צריך קבלה אם ירצה להתענות ואם יש מילה או חתונה באותו שבת נוהגין לברכו במנחה (משום מכיות טוב כו') (מ"א סימן תצ"ב):

סליחות לשני

התפלות האלה נתחברו בימי הגזירות הנוראות שעברו על היהודים. ובזמננו זה אחרי אשר כבר עברו עלינו כל מלכי הארץ חסד. אין אנחנו מתפללים אותם כי אם לזכר החסדים אשר עשה עמנו ה' בימים ההם והצילנו מכל צר ואויב.

קודם אמירת הסליחות מתחילין כאן ואומרים אל ארך אפים וכו':

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ. כִּי בְּרֹב אִוַּלְתֵּנוּ שָׁגִינוּ. מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ. כִּי רַבּוּ עֲוֹנֵינוּ:

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה. וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ. וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ: גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ. תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ: תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָרַחֲמִים: בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם. כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם: מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב. כְּמוֹ בְתוֹרָתְךָ כָּתוּב: וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן. כְּיוֹם וַיֵּרֶד יְהוָֹה בֶּעָנָן: תַּעֲבוֹר עַל־פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם. כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם: תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמָר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָֹה וְשָׁם נֶאֱמַר:

אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים. מִתְנַהֵג בַּחֲסִידוּת. מוֹחֵל עֲוֹנוֹת עַמּוֹ. מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. מַרְבֶּה מְחִילָה לְחַטָּאִים וּסְלִיחָה לְפוֹשְׁעִים. עוֹשֶׂה צְדָקוֹת עִם־כָּל־בָּשָׂר וָרוּחַ. לֹא כְרָעָתָם תִּגְמוֹל: אֵל הוֹרֵיתָ לָּנוּ לוֹמַר שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. וּזְכָר־לָנוּ הַיּוֹם בְּרִית שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. כְּמוֹ שֶׁהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב. וַיֵּרֶד יְהוָֹה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם. וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָֹה:

וַיַּעֲבֹר יְהוָֹה׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא:

יְהוָֹה׀ יְהוָֹה. אֵל. רַחוּם. וְחַנּוּן. אֶרֶךְ אַפַּיִם. וְרַב־חֶסֶד. וֶאֱמֶת: נֹצֵר

א ב ג שמות לד ה ו ז.

עיון תפלה

אל מלך. לך האיל והכח ולך המלוכה ואין מי ימחה בידך, לפיכך כשאתה דן בכל יום את העולם ואתה רואה שנתחייב עולם כליה הנך עומד מכסא הדין ואתה יושב **על כסא רחמים** (ע"ז ג' ע"ב). ופירוש יושב שוהה במדת הרחמים, כמו ומושב ב"י אשר ישבו במצרים (שמות יב, מ): **מתנהג בחסידות.** שעושה חסד עם בריותיו לפנים משורת הדין, כמו שנאמר (ירמיה ג, יב) כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם: **מעביר ראשון ראשון.** עון שבראשונים הבאים להתם לכף מעבירו ומוחקו, שאם היו מחצה על מחצה כיון שחיסר אחד מהם יכרעו הזכיות, וכך היא המדה (רש"י ר"ה י"ז ע"א): **עושה צדקות עם כל בשר ורוח.** לפי שהוא יודע שהם אך בשר ורוח לפיכך עושה עמהם צדקות, וכמו שנאמר (תהלים עח, לט) ויזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב: **הורית לנו לומר שלש עשרה.** לשון רש"י (שמות לג, יט) „אני רואה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה וכו' אני צריך ללמדך סדר בקשת רחמים וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים" עכ"ל: **וירד ה' בענן.** (שם לד, ה):

ה' ה'. מדת רחמים היא, אחת קודם שיחטא (כי גם קודם שיחטא האדם מי הוא אך ברחמיו של הקב"ה, וכמו שאמרו רבותינו ויקרא רבה פכ"ז סימן ב' רוה"ק אומרת מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה, מי מל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום, מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים, מי עשה לי ציצת עד שלא נתתי לו טלית, מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גורן, מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה, מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה) ואחת לאחר שיחטא וישוב כי קבלת התשובה איננה על פי מדת הדין שהרי הדין נותן „הנפש החוטאת היא תמות" ואיך תועיל תשובה למי שאכל סם המות ואיבד את עצמו בידים, אבל מרחמיו של הקב"ה לקבל את החוטאים בשובם מדרכם הרעה): **אל.** גם זו מדת רחמים וכך

היא

חֶסֶד לָאֲלָפִים. נֹשֵׂא עָוֹן. וָפֶשַׁע. וְחַטָּאָה. וְנַקֵּה: וְסָלַחְתָּ[א] לַעֲוֹנֵנוּ
וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי
פָשָׁעְנוּ: כִּי־אַתָּה[ב] אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ:

הוֹשִׁיעָה[ג] יְהֹוָה כִּי־גָמַר חָסִיד כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם: לוּלֵי[ד] יְהֹוָה
שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: אֲזַי[ה] חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ:
כְּרַחֵם[ו] אָב עַל־בָּנִים כֵּן תְּרַחֵם יְהֹוָה עָלֵינוּ: לַיהֹוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ
סֶּלָה: יְהֹוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהֹוָה צְבָאוֹת
אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: סְלַח־נָא[ז] לַעֲוֹן
הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה: וְשָׁם
נֶאֱמַר. וַיֹּאמֶר[ח] יְהֹוָה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ: הַטֵּה[ט] אֱלֹהַי ׀ אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה
שֹׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי ׀ לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים
תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: אֲדֹנָי[י] שְׁמָעָה אֲדֹנָי סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה
וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ:

שה"מ יצחק הקטן		אלהינו ואלהי אבותינו		ברבי מאיר חזק ואמץ

יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תְּחִנָּה עוֹרְכִים. שֶׁהֵם מְצֵרִים וּלְהִוָּשַׁע צְרִיכִים. צָרֵיהֶם עֲלֵיהֶם

א שמות לד, ט. ב תהלים פו, ה. ג שם יב, ב. ד שם קכד, ב. ה שם שם, ג. ו שם קג, יג (בשנוי לשון). ז במדבר יד, יט. ח שם שם, כ. ט דניאל ט, יח. י שם שם, יט.

עיון תפלה

הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני (רש"י): **ונקה לא ינקה.** לפי פשוטו משמע שאיננו מוחל על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט (כי הא דאמרינן בב"ק נ' ע"א כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו שנאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, ומסיק בירושלמי ביצה פ"ג ה"ח אלא מאריך רוחיה וגבי דיליה, ובמדרש שוחר טוב תהלים מז' ו' סי' ג' הר"א לנוה התוכחות (קללות שבתו"כ ובמ"ת) דומות למלך שכעס על בנו והיה בידו חרב שנדויית ונשבע שהיא עוברת על ראש בנו וכשנתפייס אמר אם עברה על ראש בני אין לו חיים וטוב אין לי יורש מלכותי ולבטל גזירתי אי אפשר מה עשה המלך הכניסה לנרתקה והעבירה על ראש בנו ונמצא בנו ניצל וגזירתו נתקיימת (זה היה בגלות מצרים שקבע להם מקום מיוחד בארץ גושן והבדילם מבין המצרים כנרתק הזה המבדיל בין החרב לבין הצואר). ר' חנינא אמר למלך שכעס על בנו והיתה לפניו אבן גדולה ונשבע המלך שהוא זורקה על בנו וחזר ואמר אם אני זורקה בו טוב אין לו חיים מה עשה המלך נטלה וכתתה לצרורות קטנות והתחילו זורקין עליו אחת אחת והמלך הציל את בנו וקיים שבועתו (זה הוא בגלות אדום שהאריך הזמן תחת כובד הפורענות). רשב"ל אמר למלך שכעס על בנו והיה לפניו חבל ונשבע שהוא מכהו מאה מכות בחבל הזה חזר ואמר אם הוא לוקה מאה מלקיות טוב אין לו חיים מה עשה המלך כפלה למאה על מאה והכהו באותו חבל כפוף פעם אחת ונמצא המלך הציל את בנו וקיים גזירתו (זה היה בימי אחשורוש שגזר עליהם פחד כליון חרוץ בפעם אחת), והוא ע"ד שאמרו רבותינו (ר"ה י"ז א') ועון עצמו אינו נמחק. כך פירש רש"י בפ' כי תשא, ובירמיה ל, יא פרש"י לשון פיאוס השמד, וכן פירש שם הרד"ק „ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב כי הנכרת מן העולם נקי ממנו, ות"י ושיצאה לא אשיציך" עכ"ל. והכל לפי הענין, כאן הוא מדבר במדת רחמים אמר שבכל זאת לא ינקה לגמרי אע"פ שהוא נושא עון ופשע וחטאה, ושם הוא מדבר ממדת הדין כמו שאמר ויסרתיך למשפט אמר שבכל תקף הדין נקה לא אנקך מן העולם. ולפי"ז ונקה מקור מחובר אל הפעל שאחריו, כמו והמת אל תמיתוהו (מ"א ג, כו), ואכול לא תאכלוהו (ויקרא ז, כד). ורבותינו דרשו (יומא פ"ו ע"א) מלת ונקה למדה בפני עצמה מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים, ולפיכך נוהגין העולם להפסיק בקריאת י"ג מדות במלה זו, כי בשעת הזכרת מדות הרחמים לא יתכן להזכיר מדות פורעניות. ויש מקשין איך מפסיקין באמצע פסוק? ונראה לתרץ לפי ששלש עשרה המדות הן ענין בפני עצמו ואינו מתקשר לא לפניו ולא לאחריו, ובכל ענין בפני עצמו מותר להפסיק בין לפניו ומן לאחריו. וכהאי גוונא מצינו שהפסיקו אנכה"ג בקדושת יוצר הפסוק של קדושה ממה שלפניו והתחילו קדוש קדוש קדוש וגו'. וכמו כן הפסיקו את המקרא ברוך כבוד ה' ממקומו ממה שלפניו:

ישראל עמך. חתום שהמ"ח **יצחק הקטן ברבי מאיר חזק ואמץ**; והוא הריב"ס בעל התוספות אחיו של רבינו תם ז"ל: **שהם מצרים.**

על מאריכים. כל־זאת הגעתם ושמך מברכים: חלי ומכאוב להכתב לא נמסר. עלובים מנער ומהם לא הוסר. קדוש בידך לפתח מוסר. כאמונתך הנקיה ולא כאמנות בשר: הלובש צדקה ולו כמעיל עטיה. וממכה עצמה מתקן רטיה. קומם עדתך מנפילתה המטויה. בכחך הגדול ובזרועך הנטויה: טמאים (נ״א טועים) אמרו נחלתך לחבל. כבודך להמיר ואחר הבלם להתבלבל*). נתעב אליל לאלה לקבל. יראתך הקדושה לנטוש ולנבל: באהבתך ובחמלתך מנשא ומנטל. עצת צורריך תסכל. ומחשבותם תבטל. רבה מהומה ביניהם הטל. ומלאך אכזרי דוחה ומטלטל: בעבור כבוד עצמך ושם קדשך המהלל. נוראות הפלא לבל בגוים יתחלל. יועציהם ואיתניהם תוליך שולל. ובהם תעולל כאשר בי התעולל: מקים מעפר דל ואביון מאשפה. כנסתך אל תתן לכלה ולחרפה. אם בפקודיך מתעצלת ומרפה. על כל־פשעיה אהבתך תהא מחפה: יתרה חבתם לפניך אדוני האדונים. בין כך ובין כך קרואים לך בנים. רחמיך יקדמונו אלהי עליונים ותחתונים. טרם ישטפונו המים הזידונים: חפצי קרבתך על כל־הבאות. החישה למו ישועות הנבאות. קדוש עשה עמם לטובה אות. חזק ואמיץ גואלם יהוה צבאות: אל מלך ויעבור וכו׳

נשא[א] לבבנו אל־כפים אל־אל בשמים: תבוא לפניך אנקת אסיר כגדל זרועך[ג] הותר בני תמותה: לאדני אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו:

מיוסד ע״פ א״ב — כרחם אב וכו׳

אלהים[ב] בישראל גדול נודעת. אתה יהוה אבינו אתה: בכל־קראנו אליך קרבנו. רם ונשא אתה בקרבנו: גמלתנו הטובות גם בחובנו. לא

*) נ״א להתהבל. א איכה ג, מא. ב תהלים עט, יא. ג דניאל ט, ט.

עיון תפלה

מלשון כלב אשר מלרה (ירמיה מח, מא) כי לר להם: עול מאריכים. מלה״כ (תהלים קכט. ג) על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם: כל זאת הגיעתם. עשה״כ (שם מד, יח) כל זאת באתנו ולא שכחנוך: עלובים מנער ומהם לא הוסר. כל״ל וכ״ה בסדור כל בו. מנעורתם הם עלובים והינם עולבים ולא הוסר מהם העלבון עד היום: בידך לפתח מוסר. מלה״כ (איוב יב, יח) מוסר מלכים פתח, בידך לפתח מוסרותינו ולקרא לנו דרור: הלובש צדקה. מלה״כ (ישעיה נט, יז) וילבש לדקה כשרין: ולו במעיל עטויה. מלה״כ (שם שם) ויעט כמעיל קנאה: וממכה עצמה מתקן רטיה. כדאמרינן בשמו״ר פרשה נ׳ סי׳ ג׳ אין מדותיו של הקב״ה כמדת בו״ד. מדת בו״ד שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטייה אבל הקב״ה במה שהוא מכה הוא מרפא וכו׳ הוי וממכותיך ארפאך (ירמיה ל, יז): מנפילתה המטויה. שנפלה מטה מטה: מנשא ומנטל. עשה״כ (ישעיה סג, ט) וינטלם וינשאם כל ימי עולם: עצתם הסכל. מלה״כ (ש״ב טו, לא) סכל נא את עצת אחיתפל ה׳: ומחשבותם תבטל. כי הא דמללינן א״מ בטל מחשבות שונאינו: רבה מהומה. עשה״כ (זכריה יד, יג) מהומת ה׳ רבה: ביניהם הטל. כן לריכים לנקד, מגזרת כע״ו כמו וה׳ הטיל רוח גדולה (יונה א, ד), וטועים המנקדים הטל בפת״ח ודגש: ומלאך אכזרי. עש״ה (משלי יז, יא) ומלאך אכזרי ישולח בו: דוחה ומטלטל. עש״ה (תהלים לה, ה) ומלאך ה׳ דחה: יועציהם ואיתניהם תוליך שולל. עש״ה (איוב יב, יז) מוליך יועצים שולל, ופירוש שולל משוללי דעת: ובהם תעולל. עשה״כ (איכה א, כב) ועולל למו כאשר עוללת לי: מקים מעפר. עשה״כ (תהלים קיג, ז) מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון: כנסתך. כנסת ישראל: בין כך ובין כך. בין כשעושים רצונו של מקום ובין כשאין עושים: קרואים לך בנים. שנאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם (דברים יד, א), ונאמר בנים משחיתים (ישעיה א, ד): בטרם ישטפונו המים הזידונים. עש״ה (תהלים קכד, ד ה) אזי המים שטפונו וגו׳ המים הזידונים: חפצי קרבתך. עש״ה (ישעיה נח, ב) קרבת אלהים יחפצון: על כל הבאות. על כל הבא עליהם, שהם מברכים על הרעה כמו על הטובה: ישועות הנבאות. הישועות האמורות על ידי הנביאים: עשה עמם לטובה אות. עש״ה (תהלים פו, יז) עשה עמי אות לטובה: חזק ואמיץ וגו׳. עש״ה (ירמיה נ, לד) גואלם חזק ה׳ צבאות שמו:

אלהים בישראל גדול נודעת. על שם הכתוב (תהלים עו, ב) נודע וגו׳ בישראל גדול שמו:

בצדקותינו וביושר לבבנו: זנחתנו [illegible] כי זנחתנו*). גאלנו כי עבדים אנחנו: הננו בעונינו עד דכא. ותקצר נפש לך מחכה: ואיה חסדיך הראשונים עמנו. מעולם ועד עולם נאמנו: וזעף נשא ותש כחנו. יהוה אל באפך תוכיחנו: תחלאות רבות בלו בשרנו. נא אל בחמתך תיסרנו: טרח הצרות אין להספר. איה שקל ואיה ספר: ידענו רשענו כי פשענו. כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: כעס וחרון מנו יחדל. כי קטן יעקב ודל: לחץ יוסר ועול מנו יחבל. כי כשל כח הסבל: מנת מדתנו לא תגבה. כי נשארנו מעט מהרבה: נחם על הרעה לאימתך. מטה כלפי חסד אמונתך: סלחה אם עונינו ענו בנו. עזרנו כי עליך נשענו: ערפנו כף לך להשתעבד. באהבה וביראה אותך לעבוד ולכבד: פוקדיך קדשו צומות לקבוע. דעתם קצרה צרכם לתבוע: צקון לחשם אליך תבא. חתל לאיש איש נגעו ומכאובו: קול יעקב נוהם מתהומותיך. תשמע השמים מכון שבתך: רודה רודף באף תכלה. שנת שלומים לריב ציון תגלה: שרת וירדת מנער קנותנו. ואל תשליכנו לעת זקנתנו: תעינו לשמאל וימינך תקרבנו. ככלות כחנו אל תעזבנו: תביט ותציץ ותשגיח לרחומיך. תתאזר בחנינותיך תתלבש בצדקותיך. תתכסה ברחמיך ותתעטף בחסידותך. ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך: אל מלך וכו'

פזמון שהמ"ח שמואל כהן יחיה

מלאכי רחמים משרתי עליון. חלו נא פני אל במיטב הגיון. אולי יחוס עם עני ואביון. אולי ירחם: אולי ירחם שארית יוסף. שפלים ונבזים פשוחי**) שסף. שבויי חנם מכורי בלא כסף. שואגים בתפלה ומבקשים רשיון. אולי יחוס: אולי ירחם מעני בבל. מלמדי

עיון תפלה

הננו בעונינו עד דכא. עה"כ (תהלים צ, ג) תשב אנוש עד דכא. על המדרגה התחתונה של השפלות: וזעף נשא. עה"כ (מיכה ז, ט) זעף ה' אשא: בלו בשרנו. כ"ה בסדור כל בו ובני"ח ועול מנו יחבל. מלה"כ (ישעי' י, כז) וחבל על מפני שמן: מנת מדתנו לא תגבה. לא הגדל מאתנו חלק מדתנו הרעה: לאימתך. לאומתך: מטה כלפי חסד (ר"ה י"ז, ע"א): פוקדיך. זוכריך: קדשו צומות. מלה"כ (יואל ב, טו) קדשו צום קראו עצרה: דעתם קצרה. המליצה הזאת לוקחה מן הסליחה כ"ו אשר בסדר הסליחות לער"ה ומחברה ר' יוסף בר' יצחק, והכניסה לקחוה מן התפלה הקצרה המוזכרת בברכות כ"ט ע"ב צרכי עמך מרובים ודעתם קצרה: צקון לחשם. וכ"ה בפזמון ישראל נושע בה' לר' שפטיה ולוקחה ממליצת הכתוב (ישעיה כו, טז) צקון לחש מוסרך למו, הראב"ע והרד"ק פרשו את המלה הזאת לשון כבר בתוספת נו"ן יצקו לפניך לחשם ותפלתם, ורש"י פירש „שפך שיח ותפלה" לדעתו הוא גם המקרה יציקת לחש, וכן פרשוה הפייטנים שלפנינו: רודה רודף. עה"כ (ישעיה יד, ו) רודה באף גוים: שרת ורדת. שרת מענין ראיה מגזרת השורש [illegible]

קרוב (במדבר כד, יז), ירדת מעמך ירידה, כי הפייטנים הולכים בשיטת בעלי הדרשים האומרים לסיבת אינם נמנעים מלהחליף גזרה בגזרה. וכונתו שהקב"ה ראה את עניים וירד להצילנו ולקנות אותנו לו לעם בעודנו בנוער, וכמו שנאמר (שמות ג, ז) ראה ראיתי את עני עמי וגו' וארד להצילו וגו'. ואמר מנוער ע"ש שנאמר (הושע יא, א) כי נער ישראל ואוהבהו ונאמר (יחזקאל טז, ו) ואעבור עליך ואראך וגו': ואל תשליכנו וגו' ככלות כחנו. עה"כ (תהלים עא, ט) אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני: תביט ותציץ וכו'. לוקח מתפלת ר' יוחנן בתר צלותיה (ברכות ט"ז ע"ב) שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבוא לפניך מדת טובך וענותנותך: מלאכי רחמים. שם המחבר שמואל כהן יחיה. ועל דבר תפלות למלאכים ראה מה שהארכתי במבוא הסדור בפרק ג': פשוחי שסף. נקועים וקרועים דווים סחופים ומטורפים, מלשון וישסעני (איכה ג, יא), ומלשון וישסף שמואל את אגג (ש"א טו, לג): מעוני בבל, מעונים בבבלים, מלה"כ (תהלים קה, יח)

*) כשוגל אינו במקרא, ובסדור ענו"י זנחתנו. **) נ"א שפוחי ובש"ך שמאל, ועיין סדור ענו"י.

מכות בעני סבל. מנוד ראש נתונים ביושבי תבל. משל בעמים בקצף ובזיון. אולי יחום: אולי ירחם ויראה בעני עמו. תקשב ותשמע הצגים לעמו. ועודים בלחש מוסר למו. ועיניהם תולים למצוא רציון. אולי יחום: אולי ירחם אומרי סלח נא. אומצי שבחו בכל עת ועונה. אגודים בצרה לשפוך תחנה. את פני אלהיהם שופכים לב דוויון. אולי יחום: אולי ירחם לקוחה בכפלים. לעוטה אריות כמו בפי שחלים. לוקה ומשתלמת בעון שולים. לא שכחה בכל זאת מכתב עז חביון. אולי יחום: אולי ירחם כבושי פנים. השומעים חרפתם ולא משיבים ועונים. נצחו מקוים וישעו נשענים. כי לא כלו רחמיך בכליון. אולי יחום: אולי ירחם יחלץ עני בעניו. חבושו יתיר מארץ שביו. יגהה מזורו ויחבוש חליו. צעקתו ישמע ויחיש עת פדיון.

אולי יחום עם עני ואביון אולי ירחם: אל מלך יושב

זכר רחמיך יהוה וחסדיך כי מעולם המה: זכרנו יהוה ברצון עמך פקדנו בישועתך: זכר עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך הר ציון זה שכנת בו: זכר יהוה חבת ירושלם אהבת ציון אל תשכח לנצח: אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד: זכר יהוה לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם: זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו:

סליחות לתחלואי ילדים ר"ל

אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו:
חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו:

פיוט ע"פ א"ב

אל נא רפא נא תחלואי גפן פוריה. בושה וחפורה (א) ואמלל

א תהלים כה,ו. ב שם קו,ד. ג שם עד,ב. ד אין זה פסוק במקרא. ה שם קב, יד. ו שם קלז, ז. ז שמות לב, יג. ח דברים ט, כז. ט במדבר יב, יג.

ציון

שם בכל רגלו: **הצגים לעמו.** הנצבים לעמתו בתפלה: **ועודים בלחש.** מתקבלים בתפלה: **מוסר למו.** מלה"כ (ישעיה כו, טז) צקון לחש מוסרך למו: **אומצי שבחו.** מתאמצים בשבחו של מקום: **לקחה בכפלים.** עפ"ה (שם מ, ב) כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. ובפסיקתא דר"כ הובאת בוכר סוף פיסקא דנחמו נחמו חטאו בכפלים ולקו בכפלים ומתנחמים בכפלים: **לוקה ומשתלמת.** מלשון התלמוד (מכות ד' ע"ב) אין אדם לוקה ומשלם: **בעון שולים.** עפ"ה (איכה א, ט) טמאתה בשוליה:

תפלה

לעוטה. בלועה מלה"כ (בראשית כה, ל) הלעיטני: **שחלים.** אריות: **מכתב עז חביון.** התורה, ועפ"ה (חבקוק ג, ד) ושם חביון עזו: **כבושי פנים.** מלשון התלמוד (סנהדרין י"ח ע"ב) כבשו פניהם בקרקע: **נצחו מקוים.** הם מקוים לנצחונו שיגאל את אויביו: **יחלץ עני בעניו.** מה"כ (איוב לו, טו): **חבושו יתיר.** יתיר את עמו החבוש: **יגהה מזורו.** ירפא כאבו: **ויחבוש חליו.** מלשון כי הוא יכאיב ויחבש (שם ה, יח): **אל נא רפא.** נס"כ (במדבר יב, יג): **גפן פוריה.** כמו פרי הגפן, כי ישראל נמשלו לגפן כמו שנאמר־

א) נ"ל ותפורה, כלה"כ (ירמיה נו, ט), וכ"ה בסדורים המדויקים.

פריה. גאלנה משחת וממכה טריה. עננו כשענית לאברהם אבינו בהר המוריה: חטאנו דגלי עם פדויי בזרוע חשוף. הצל מנגף ואל יהיו לשסוף. ותענה קריאתנו ולמעשה ידיך תכסוף. עננו כשענית לאבותינו על ים סוף: חטאנו זכות צור חצב היום לנו תגל. חשכנו מאנף ונחנו בישר מעגל. טהר טמאתנו ולמאור תורתך עינינו גל. עננו כשענית ליהושע בגלגל: חטאנו יה ראה דשן עקוד והצמח לנו תרופה. כלה שוד ושבר סער וסופה. למדנו וחכמנו אמרתך הצרופה. עננו כשענית לשמואל במצפה: חטאנו מתמם מרחם שרשיו אל תקמל. נקנו מכתם ושמן ולא נאמל. סעדנו ונושעה וארחות חסדיך נגמל. עננו כשענית לאליהו בהר הכרמל: חטאנו עודדנו בצדק משוי ממים וכפר זדון ומשוגה. פדנו ממהומת מות ואחור כל נסוגה. צוה ישועתנו ובעונותינו אל נתמוגגה. עננו כשענית ליונה במעי הדגה: חטאנו קדשת איש חסידך זכור ליפת פעמים. רחמיך תעורר כי לקינו בכפלים. שובנו ליראתך ולא נחשף שולים. עננו כשענית לדוד ולשלמה בנו בירושלים: חטאנו תענה לקוראיך. והסכת ממעונים. תשמע שועת צועקיך. שומע אל אביונים. תרחם על בניך. כרחם אב על בנים. עננו

עיון תפלה

(תהלים ס, ס) נכון ממלרים חסים, וילדיהם הם פרי סכמן: דגלי עם. כל דגלי ישראל הפדויים בזרוע נסויס: לשסוף. להיותם כמו וישסף שמואל את אגג (ש"א טו, לג): ולמעשה ידיך תכסוף. לשון הפסוק (איוב יד, טו): זכות צור חצבנו. כל"ל וכ"ה בכי"י. ר"ל זכותו של א"א שהוא הלור אשר ממנו חלבנו (ישעיה נא, א): דשן עקוד. אפרו של ילחק כאלו לבור על גב המזבח: מתמם מרחם. יעקב אבינו איש תם שנולד מהול (ב"ר פס"ג): שרשיו אל תקמל. אל תכרית זרעו: ולא נאמל. מלשון מה אמלה לבתך (יחזקאל טז, ל): עודדנו. חזקנו: בצדק משוי ממים. בלדקו של מרע"ה המשוי ממים: פדנו ממהומת מות ואחור כל נסוגה (כל"ל). מהומת המות מביאה לפעמים את האדם להסוג מאחרי ה' כמו המעשה דאליהו (סנהדרין ס"ג ע"ב) הס כי לא להזכיר בשם ה': קדושת איש חסידך. קדושת אהרן קדוש ה', וקראו איש חסידך עפ"ה (דברים לג, ח): ליפת פעמים. לישראל היפים בפעמי רגליהם כמו שדרשו רבותינו בשה"ש רבה פרשה ז' פסוק ב': לקינו בכפלים. כמו שנאמר (ישעיה מ, ב) כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה: שובנו ליראתך ולא נחשף שולים. לא נהיה לחרפה וכלמה, עפ"ה (ירמיה יג, כו) וגם אני חשפתי שוליך על פניך:

כְּמוֹ שֶׁעָנִיתָ לְמָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר. וְתָלוּ עַל־הָעֵץ חֲמִשִּׁים הָאָב עִם הַבָּנִים): חטאנו

זְכוֹר לָנוּ בְּרִית אָבוֹת כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ. וְזָכַרְתִּי[א] אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: זְכוֹר לָנוּ בְּרִית רִאשׁוֹנִים כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ. וְזָכַרְתִּי[ב] לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָֹה: עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמָה שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ. וְאַף[ג] גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיהֶם: הָשֵׁב שְׁבוּתֵנוּ וְרַחֲמֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וְשָׁב[ד] יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: קַבֵּץ נִדָּחֵינוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. אִם־יִהְיֶה[ה] נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: מְחֵה פְשָׁעֵינוּ כָּעָב וְכֶעָנָן כְּמָה שֶׁכָּתוּב. מָחִיתִי[ו] כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: מְחֵה פְשָׁעֵינוּ לְמַעַנְךָ כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ. אָנֹכִי[ז] אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: הַלְבֵּן חֲטָאֵינוּ כַּשֶּׁלֶג וְכַצֶּמֶר כְּמָה שֶׁכָּתוּב. לְכוּ־נָא[ח] וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָֹה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: זְרוֹק עָלֵינוּ מַיִם טְהוֹרִים וְטַהֲרֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וְזָרַקְתִּי[ט] עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם: רַחֵם עָלֵינוּ וְאַל תַּשְׁחִיתֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. כִּי אֵל[י] רַחוּם יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם: מוֹל אֶת־לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה אֶת־שְׁמֶךָ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וּמָל[כ] יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ: הִמָּצֵא לָנוּ בְּבַקָּשָׁתֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וּבִקַּשְׁתֶּם[ל] מִשָּׁם אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: תְּבִיאֵנוּ אֶל הַר קָדְשֶׁךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבֵית תְּפִלָּתֶךָ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וַהֲבִיאוֹתִים[מ] אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ: הֲשִׁיבֵנוּ[נ] יְהוָֹה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: אֲמָרֵינוּ[ס] הַאֲזִינָה יְהוָֹה בִּינָה הֲגִיגֵנוּ: יִהְיוּ[ע] לְרָצוֹן אִמְרֵי פִינוּ וְהֶגְיוֹן לִבֵּנוּ לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ: אַל־תַּשְׁלִיכֵנוּ[פ] מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנּוּ: אַל־תַּשְׁלִיכֵנוּ[צ] לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחֵנוּ אַל־תַּעַזְבֵנוּ: אַל־תַּעַזְבֵנוּ[ק] יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אַל־תִּרְחַק מִמֶּנּוּ: עֲשֵׂה[ר] עִמָּנוּ אוֹת לְטוֹבָה

א ויקרא כו, מב. ב שם כו, מה. ג שם שם, מד. ד דברים ל, ג. ה שם ל, ד. ו ישעיה מד, כב. ז שם מג, כה. ח שם א, יח. ט יחזקאל לו, כה. י דברים ד, לא. כ שם ל, ו. ל שם ד, כט. מ ישעיה נו, ז. נ איכה ה, כא. ס תהלים ה, ב (בשנוי). ע שם יט, טו (בשנוי). פ שם נא, יג (בשנוי). צ שם עא, ט (בשנוי). ק שם לח, כב (בשנוי). ר שם פו, יז (בשנוי).

וְיִרְאוּ שׂוֹנְאֵינוּ וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהֹוָה עֲזַרְתָּנוּ וְנִחַמְתָּנוּ: כִּי־לְךָ יְהֹוָה הוֹחָלְנוּ אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. (נ״א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

הִרְשַׁעְנוּ וּפָשַׁעְנוּ לָכֵן לֹא נוֹשָׁעְנוּ. וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לַעֲזוֹב דֶּרֶךְ רֶשַׁע. וְחִישׁ לָנוּ יֶשַׁע. כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהֹוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ אָמַר לְפָנֶיךָ שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: נַקֵּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מִכָּל־פְּשָׁעֵינוּ וְטַהֲרֵנוּ מִכָּל־טֻמְאוֹתֵינוּ וּזְרוֹק עָלֵינוּ מַיִם טְהוֹרִים וְטַהֲרֵנוּ. כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם: עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ רְעֵבֵי טוּבְךָ צְמֵאֵי חַסְדֶּךָ תְּאֵבֵי יִשְׁעֲךָ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כִּי לַיהֹוָה אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת:

אֵל רַחוּם שְׁמֶךָ. אֵל חַנּוּן שְׁמֶךָ. בָּנוּ נִקְרָא שְׁמֶךָ. יְהֹוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: עֲשֵׂה לְמַעַן אֲמִתֶּךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן בְּרִיתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן גָּדְלְךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן דָּתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן הוֹדֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן וִעוּדֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן זִכְרֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן חַסְדֶּךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן טוּבֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יִחוּדֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן כְּבוֹדֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן לִמּוּדֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן מַלְכוּתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן נִצְחֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן סוֹדֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן עֻזֶּךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן פְּאֵרֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן צִדְקָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁכִינָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תְּהִלָּתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן אוֹהֲבֶיךָ שׁוֹכְנֵי עָפָר. עֲשֵׂה לְמַעַן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. עֲשֵׂה לְמַעַן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. עֲשֵׂה לְמַעַן דָּוִד וּשְׁלֹמֹה. עֲשֵׂה לְמַעַן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְמוֹת הֵיכָלֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרִיסוּת מִזְבְּחֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל שֵׁם קָדְשֶׁךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל יִחוּדֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יוֹנְקֵי שָׁדַיִם שֶׁלֹּא חָטְאוּ. עֲשֵׂה לְמַעַן גְּמוּלֵי חָלָב שֶׁלֹּא פָשְׁעוּ. עֲשֵׂה לְמַעַן תִּינוֹקוֹת שֶׁל־בֵּית רַבָּן. עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ. עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

א תהלים פו, יז (בשנוי לשון). ב נחמיה ט, לג. ג יחזקאל לו, כה.

עֲנֵנוּ יְהֹוָה עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֱלֹהֵינוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אָבִינוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ גּוֹאֲלֵנוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ דּוֹרְשֵׁנוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ הָאֵל הַנֶּאֱמָן עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ וָתִיק וְחָסִיד עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ זַךְ וְיָשָׁר עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ חַי וְקַיָּם עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ טוֹב וּמֵטִיב עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ יוֹדֵעַ יֵצֶר עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ כּוֹבֵשׁ כְּעָסִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ לוֹבֵשׁ צְדָקוֹת עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ נוֹרָא וְנִשְׂגָּב עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ סוֹלֵחַ וּמוֹחֵל עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ עוֹנֶה בְּעֵת צָרָה עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ פּוֹדֶה וּמַצִּיל עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ צַדִּיק וְיָשָׁר עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ קָרוֹב לְקוֹרְאָיו עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ רַחוּם וְחַנּוּן עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ שׁוֹמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ תּוֹמֵךְ תְּמִימִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ קָשֶׁה לִכְעוֹס עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ רַךְ לִרְצוֹת עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ פַּחַד יִצְחָק עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֲבִיר יַעֲקֹב עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ עֶזְרַת הַשְּׁבָטִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ מִשְׂגַּב אִמָּהוֹת עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ עוֹנֶה בְּעֵת רָצוֹן עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֲבִי יְתוֹמִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ דַּיַּן אַלְמָנוֹת עֲנֵנוּ:

יסוד הפיוט הזה הוא במשנה תענית פרק ב':

מִי שֶׁעָנָה[א] לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְיִצְחָק[ב] בְּנוֹ כְּשֶׁנֶּעֱקַד עַל־גַּב הַמִּזְבֵּחַ הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְיַעֲקֹב[ג] בְּבֵית־אֵל הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְיוֹסֵף[ד] בְּבֵית הָאֲסוּרִים הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לַאֲבוֹתֵינוּ עַל יַם־סוּף הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְמֹשֶׁה בְּחוֹרֵב הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְאַהֲרֹן בַּמַּחְתָּה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְפִינְחָס בְּקוּמוֹ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לִיהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לִשְׁמוּאֵל בַּמִּצְפָּה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְדָוִד וּשְׁלֹמֹה בְנוֹ בִּירוּשָׁלַיִם הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לֶאֱלִישָׁע בִּירִיחוֹ הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְיוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּגָה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּחָלְיוֹ הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה בְּתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְדָנִיֵּאל בְּגוֹב הָאֲרָיוֹת הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְמָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְעֶזְרָא בַּגּוֹלָה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְכָל־הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים וְהַתְּמִימִים וְהַיְשָׁרִים הוּא יַעֲנֵנוּ:

רַחֲמָנָא דְּעָנֵי לַעֲנִיֵּי עֲנֵינָן*). רַחֲמָנָא דְּעָנֵי לִתְבִירֵי לִבָּא עֲנֵינָן. רַחֲמָנָא דְּעָנֵי לְמַכִּיכֵי רוּחָא עֲנֵינָן. רַחֲמָנָא עֲנֵינָן. רַחֲמָנָא חוּס. רַחֲמָנָא פְּרוֹק. רַחֲמָנָא שֵׁזִיב. רַחֲמָנָא רַחֵם עֲלָן. הַשְׁתָּא בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב: ואח"כ אומרים א"מ

נוסחת מחזור לבני רומא הנדפס בבולוניא עם פירוש קמחא דאבישונא שנת ש"א:

*) רַחֲמָנָא דְּעָנֵי לַעֲנִיֵּי עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לַעֲשִׁיקֵי עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לִתְבִירֵי לִבָּא עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לְמַכִּיכֵי רוּחָא עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לִשְׁפִילֵי דַעְתָּא עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לִבְזִיזֵי וְלִמְטוּלְטְלֵי עֲנֵנָן. דְּעָנֵי וּלְאַרְמְלָתֵי עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לִקְצִירֵי עַל עַרְסֵיהוֹן עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לְאַיַּלְתָּא בְּטוּרֵי עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לְיַתְמֵי בְּעִדָּן מוֹלְדֵיהוֹן עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לְחֵיוָתָא עַל מִתְבְּרֵיהוֹן עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לִבְנֵי עוֹרְבֵי עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לְיַעֲלְתָא. דְּעָנֵי לְכָל־מָאן דְּצָוֵיק לֵיהּ עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לְכָל־מָאן דְּדָחִיק לֵיהּ עֲנֵנָן. דְּעָנֵי לַעֲנִיֵּי עֲנֵנָן:

א בראשית כב. ב שם לה, ג. ג שם לט, ם, מא. ד שמות יד. ה שם יז. ו במדבר יז. ז שם כה. ח יהושע ה. ט ש"א ז. י מ"א ט. כ מ"א יח. ל מ"ב ב. מ יונה ב'. נ ישעיה לח. ס דניאל ג. ע שם ו. פ אסתר ח. צ עזרא ט.

מתחיל סלח לנו אבינו עד לכל קוראיך ואח"כ מתחיל כאן. וכן בכל תענית צבור:

האזינה יהוה תפלתנו והקשיבה לקול תחנונותינו: הקשיבה לקול שועתנו מלכנו ואלהינו כי אליך נתפלל: שמע יהוה וחננו יהוה היה עוזר לנו: כרחם אב וכו'

סליחה מיוסד ע"פ תשר"ק ובסוף חתום שם המחבר מאיר הצעיר חזק בתורה ובמעשים טובים.

אלהינו ואלהי אבותינו

תענית צבור[א] קבעו תבוע צרכים. שוב עדיך חפש ולחקור דרכים. רך לרצות בשלש עשרה ערכים. קשה לכעוס תת לאפים ארכים: צדדיך מקששים עדים בלי תפשיט. פאר הרחמים והסליחות הוד תכשיט. ערך שועתנו לך לבד נושיט. סדר חיים ופרנסה ליצורים תושיט: נסתמה הבירה[ב] ונתרוקן טהר השלחן. מזין ומזיח סתר מעבודת פלחן. לשפיכת הנפש חשוב כבשית זלחן. כמעטר ומשביע גואל ורופא וסלחן: יאות לך יען ממנתך נשנסת. טוב רוחך היות נזונת ומתפרנסת. חלף שואלת קובלת ומתנוססת. זכר באגותיה לפניך משיחה ובכנסת: ואליך היא נשויה ובך חסיה. הווהיה העבר מי כמוך חסין יה. דרך אמנותך בחלקך ללגיונך אפסניא. גמול חסד לעלובה הלזו אכסניא: בקיאים ומישבים לרצותך בדברים ערבים. אפסו פסו בכחם קטגור מערבבים. מאהבי לאביהם שבשמים

א תהלים פו, ו (בשנוי לשון). ב שם ה, ג (בשנוי לשון). ג שם ל, יא (בשנוי לשון).

עיון תפלה

תבוע צרכים. לבקש לרכיה: **שוב עדיך.** לשוב אליך: **חפש וחקור דרכים.** עפ"ה (איכה ג, מ) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה': **ערכים.** מדות: **תת לאפים ארכים.** להאריך אף: **צדדיך מקששטים.** בפארן של מדות הרחמים הנך מקושט מכל צדדיך: **עדים בלי תפשיט.** אינך הפשיט מעליך את עדיים; ומה המה העדיים שלך? **פאר הרחמים וכו':** כ"א **עטרת כלילה קלוס ופלול הקשיט.** כלי עטרת קלוסים והתפלות שאנחנו מגישים לפניך: **תקשיט.** תעדה, וכמו שכתבו התוס' חגיגה י"ג ב' ד"ה וקושר כתרים לקונו „מתפלתן של צדיקים הוא עושה עטרות": **ערך שועתנו.** מלה"כ (תהלים ה, ד) בקר אערך לך (תפלתי) ואצפה (שתתקבל): **נסתמה הבירה.** המעין שממנו פרנסה יוצאת לכל העולם והוא בית המקדש נסתם בעונינו: **מזין ומזיח.** הבית הגדול אשר היה **מזין** לכל העולם ואשר הזיח אותם מעונותיהם: **סתר מעבודת פלחן.** נהרס ובטלה העבודה: **לשפיכות הנפש.** לתפלה: **חשוב כבשית זלחן.** תחשוב בעיניך כבשים שהיו זורקין לשתין של מזבח (סוכה מ"ח ומעילה י"א): **כמעטר ומשביע.** החרוז הזה נוסד על המקרא (תהלים קג, ג ד ה) הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי, הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים, המשביע בטוב עדיך וגו'. ופירוש **היה** לנו מעטר ומשביע וגואל ורופא וסלחן, ומפני סדר הא"ב הוסיף כ' על מלת מעטר וכנה מסדר הכתוב: **יאות לך.** לעשות לאומתך כזאת, יען אשר **ממנתך** התורה שהיא מתנתך הטובה (ברכות ה' ע"א) היא **נשנסת** ונאזרת, מלשון וישנס מתניו (מ"א יח, מו): **טוב רוחך היות נזונת ומתפרנסת.** ראוי ונכון כי ברוחך הטובה תהיה נזונת ומתפרנסת: **חלף לך שואלה קובלת ומתנוססת.** בשביל שהיא שואלת כל צרכיה רק ממך, ובצר לה היא קובלת ומתאוננת אך באזניך, ומתנוססת ומצליחה בדרכיך הטובים: **ואליך היא נשויה.** תחת נשואה וכדי להשוות החרוז החליף האל"ף ביו"ד, ורומז אל המקרא (תהלים כה, א) אליך ה' נפשי אשא: **הווהיה העבר.** השבר לרותיה, מלה"כ (שם נז, ב) עד יעבור הוות: **מי כמוך חסין יה.** (שם פט, ט): **דרך אמנותך.** כן היא מדתך: **בחלקך ללגיונך אפסניא.** במה שתחלק לצבאך **את שכר** עבודתם, מלשון התלמוד (סנהדרין כ"א ע"ב) כדי ליתן אפסניא: **גמול חסד לעלובה הלזו אכסניא.** החרוז הזה לקוח ממליצת הלל הזקן כמסופר בויקרא רבה פל"ד סי' ג' ד"ה גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם א"ל תלמידיו רבי להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא א"ל כל יום אית לך אכסניא? אמר להן והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא היא בגו גופא יומא דין הכא למחר לית היא הכא: **אפסו פסו בכחם קטגור מערבבים.** כבר תמו מקרבנו אלה הצדיקים שיכולים במעשיהם הטובים לערבב קטגור: **מאהבי לאביהם שבשמים.** היה בכחם

א) כשאין יו"ד המתענים אף שאומרים סליחות מ"מ אין לומר תענית צבור וכו' (באה"ע בשם עס"ג).
ב) כתב בשו"ת בית אפרים א"ח סוס ע"פ וז"ל הבירה בכ' והוא מלשון הש"ס בילה דף כ' מה במקום שבירתך אומה ע"ש [סוכה בשע"ת].

זְרִיזִים וּמְעֻרְבָּבִים. יְרֵאָיו נִדְבָּרִים דָּתוֹ שְׁחָרִים וַעֲרָבִים: הִקְדַּשְׁנוּ צוֹם עוֹלְלִים וְזִקְנֵי אֲסֻפּוֹת. יְשַׁרְנוּ רִנָּה וּתְפִלָּה וְשָׁקַדְנוּ סִפּוֹת. חֲשׂוֹךְ לְמַטָּה מֵעָוֹן וּשְׁלוּמֵנוּ תִּשְׁפּוֹת. זְקוֹף דַּל מֵעָפָר וְאֶבְיוֹן מֵאַשְׁפּוֹת: בְּתוֹר הַמַּעֲלָה וּבְמִדּוֹת הֲגוּנוֹת תְּרוּמוֹת. עֲרֻבָּתֵנוּ שִׂים לְטוֹב יוֹשֵׁב מְרוֹמוֹת. וּבְמִקְוֵה טֹהַר תָּדִיחַ קַלּוֹת וְרָמוֹת. מְצוֹא תְּפִלָּתֵנוּ חֶסֶד לְאַדְּרָךְ רוֹמֵמוֹת: אל מלך וכו'

הוֹשִׁיעָה[א] יְהוָה כִּי־גָמַר חָסִיד כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם: כִּי[ב] אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא: הוֹשַׁע[ג] יְהוָה אֶת־עַמְּךָ אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל: יִשְׂרָאֵל[ד] נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים: כרחם אב וכו'

סליחה מיוסד ע"פ א"ב　　　אלהינו ואלהי אבותינו

אַנְשֵׁי אֱמָנָה אָבָדוּ. בָּאִים בְּכֹחַ מַעֲשֵׂיהֶם. גִּבּוֹרִים לַעֲמוֹד בַּפֶּרֶץ. דּוֹחִים אֶת־הַגְּזֵרוֹת: הָיוּ לָנוּ לְחוֹמָה. וּלְמַחֲסֶה בְּיוֹם זָעַם. זוֹעֲכִים אַף בְּלַחֲשָׁם. חֵמָה עוֹצְרִים בְּשַׁוְעָם: טֶרֶם קְרָאוּךָ עֲנִיתָם. יוֹדְעִים לַעְתּוֹר וּלְרַצֵּךָ. כְּאָב רִחַמְתָּ לְמַעֲנָם. לֹא הֱשִׁיבוֹתָ פְּנֵיהֶם רֵיקָם: מֵרוֹב עֲוֹנֵינוּ אֲבַדְנוּם. נֶאֶסְפוּ מֶנּוּ בַּחֲטָאֵינוּ. סָעוּ הֵמָּה לִמְנוּחוֹת. עָזְבוּ אוֹתָנוּ לַאֲנָחוֹת: פַּסּוּ גּוֹדְרֵי פֶרֶץ. צָמְתוּ מְשִׁיבֵי חֵמָה. קָמִים בַּפֶּרֶץ אָיִן. רְאוּיִם לְרַצּוֹתְךָ בְּעֶתֶר: שֻׁטַּטְנוּ בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת. תְּרוּפָה לֹא מָצָאנוּ. שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ בְּבֹשֶׁת פָּנִים. לְשַׁחֶרְךָ אֵל בְּעֵת צָרוֹתֵינוּ: אל מלך יושב וכו'

פזמון שם המחבר בראשי החרוזים שפטיה.

יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים. גַּם הַיּוֹם יִוָּשְׁעוּ מִפִּיךָ שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. כִּי אַתָּה רַב סְלִיחוֹת וּבַעַל הָרַחֲמִים: שְׁעָרֶיךָ הֵם

א תהלים יב, ב. ב קהלת ז, כ. ג ירמיה לא, ו. ד ישעיה מה, יז.

עיון תפלה

לאהב את הגבור לאביהם שבשמים: **זריזים ומעורבבים**. הזריזים במצות, ומעורבבים לא ידעתי כונתו: **יראיו נדברים דתו**. עפ"ה (מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו: **וזקני אסופות**. זקני הדור בעלי אסופות: **ישרנו**. סדרנו: **ושקדנו ספות**. שקדנו על מזוזות בתי התפלה, מלה"כ (משלי ח, לד) לשקוד על דלתותי יום יום: **חשוך למטה מעון**. עפ"ה (עזרא ט, יג) כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו, ופרש"י מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו, עכ"ל: **ושלומנו תשפות**. עפ"ה (ישעיה כו, יב) ה' תשפות שלום לנו, תרגם שלומנו: **בתור המעלה**. בשורה העליונה, מלה"כ (דה"א יז, יז) כתור האדם המעלה: **ובמדות הגונות תרומות**. מלשון התלמוד שמדותיו תרומות מתרומות מדותיו (גיטין ס"ז ע"א): **ערובתנו שים לטוב**. עפ"ה (תהלים קיט, קכב) ערוב עבדך לטוב: **ובמקוה טהר תדיח קלות ורמות**. וכמו במקוה טהרה תכבס חטאתינו הקלות והחמורות: **מצוא תפלתנו חסד**. למען תמצא תפלתנו חסד מלפניך: **לאדרך רוממות**. להלך בשבחות רוממות:

אנשי אמנה אבדו. הסליחה הזאת נרשמה אצל הקדמונים בשם **רהוטה** ובאה לכל תענית לצבור, ונזכרת בסדור רב עמרם גאון ח"ב במערבית ליום הכפורים ובסדורי התימנים ח"א. ובגנונה מעיד עליה שנתחברה בזמן חכמי התלמוד עוד בטרם לדת חק החרוזים בישראל, ועניניה להתאונן על אבדן הצדיקים המגינים על הדור: **גבורים לעמוד בפרץ**. עפ"ה (יחזקאל כב, ל) ואבקש מהם איש גודר גדר ועומד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה: **זועכים אף בלחשם**. בכח תפלתם יכולים לזעוך ולהרפות את האף, מלשון ימי נזעכו (איוב יז, א): **טרם קראוך עניתם**. כמו שנאמר (ישעיה סה, כד) והיה טרם יקראו ואני אענה: **יודעים לעתור** כצ"ל: **ראוים לרצותך בעתר**. בכ"ף, ורומז למאמרם (יבמות ס"ד ע"א) למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר (רחת) מה עתר זה מהפך את התבואה ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות. ובסדור רב עמרם והתימנים **ראוים לרצותך אִשַּׁי**:

ישראל נושע בה'. מצאתי בסדר סליחות הנדפס באמסטרדם בשנת תקכ"ו כתוב בראש הסליחה הזאת וז"ל „זה הפזמון וסליחה ס' אני יום אירא מצאתי שיסד אותם ר' שפטיה (זה אי אפשר שהרי בסליחה אני יום אירא חתום שלמה הקטן יגדל בתורה. אלא ששתי הסליחות הללו נתחברו משני פייטנים על

דּוֹפְקִים כַּעֲנִיִּים וְדַלִּים. צָקוּן לַחֲשָׁם קְשׁוֹב יָהּ שׁוֹכֵן מְעֻלִּים. כי אתה: פְּחוּדִים הֵם מִכָּל־צָרֵיהֶם. מִמְחָרְפֵיהֶם וּמִלּוֹחֲצֵיהֶם. נָא אַל תַּעַזְבֵם יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם. כי אתה: טוֹבוֹתֶיךָ יְקַדְּמוּ לָהֶם בְּיוֹם תּוֹכֵחָה. וּמִתּוֹךְ צָרָה הַמְצִיאֵם פְּדוּת וּרְוָחָה. כי אתה: יִוָּשְׁעוּ לְעֵין כֹּל וְאַל־יִמְשְׁלוּ בָם רְשָׁעִים. כַּלֵּה שֵׂעִיר וְחוֹתְנוֹ וְיַעֲלוּ לְצִיּוֹן מוֹשִׁיעִים. כי אתה: הַקְשִׁיבָה אָזְנְךָ לְקוֹל שַׁוְעָתָם. וְלִמְכוֹן שִׁבְתְּךָ הַשָּׁמַיִם תַּעֲלֶה תְּפִלָּתָם. כִּי אַתָּה רַב סְלִיחוֹת וּבַעַל הָרַחֲמִים: אל מלך וכו' זכור רחמיך וכו'

סליחות לשני תנינא

אומרים סלח לנו עד ורב חסד לכל קוראיך:

אַל־תִּקְצֹף יְהֹוָה עַד־מְאֹד וְאַל־לָעַד תִּזְכֹּר עָוֺן הֵן הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ: הַעַל־אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְהֹוָה תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ עַד־מְאֹד: שׁוּבָה יְהֹוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ: כרחם אב וכו'

סליחה מיוסד ע"פ א"ב אלהינו ואלהי אבותינו ובסוף חתום שם המחבר אמתי

אֲפָפוּנוּ מַיִם עַד־נֶפֶשׁ. בָּאנוּ בְּעִמְקֵי מְצוּלָה. גַּלֵּי יָם עָבְרוּ עָלֵינוּ. דָּכְיוֹת תְּהוֹם כִּסָּתְנוּ: הוֹדֵנוּ נֶהְפַּךְ לְמַשְׁחִית. וְעוֹד לֹא־עָצַרְנוּ כֹחַ. זִלְעָפוּנוּ עַל חַטֹּאתֵינוּ. חִלְחַלְנוּ עַל־רֹב פְּשָׁעֵינוּ: *טִכַּסְנוּ עֵצָה מַה לַּעֲשׂוֹת. יוֹעֵץ בְּקִרְבֵּנוּ אַיִן. כּוֹנַנּוּ בְּלֵב מַחֲשָׁבוֹת. לְמֵרָחוֹק שְׂאֵת דֵּעָה מְסֹרֶת בְּיָדֵינוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ. נְאָקָה תְּשׁוּבָה וּצְדָקָה. סוֹתְרוֹת רֹעַ גְּזֵרוֹת. עוֹד מַעֲנוֹת עָם: פִּצְנוּ בְּהַסְכָּמָה אַחַת. צוֹם שֵׁנִי וַחֲמִישִׁי וְשֵׁנִי. קָדוֹשׁ אוּלַי יַשְׁקִיף. רַחֲמָיו

א יבמות סד, א. ב שם שם, יא. ג תהלים ל, יג. *) טכסנו, ערכנו. שהם לשון סדר וערך כל' ארמית (ס' ענו"י).

עיון תפלה

מקרה אחד בגזירת פולו הרשע (באסיליוס השני או באסיליוס מאקעדא, ראה קורות היהודים ח"ב דף רמ"ה) שגזר שמד בכל ארץ יון והכריח יותר מאלף קהלות להמיר דתם ולא נשארו בכל ארץ יון אך ורק חמש קהלות שהציל ר' שפטיה על ידי שריפא בתו של אותו רשע שנטרפה דעתה וריפא אותה על ידי שם ובשל אותה גזירה שלא פשטה באותן חמש קהלות שבמלכות יון, וכך היו מכריחין את כל אחד ואחד שהיה ממאן להמיר דתו היו מכניסין אותו לבית הבד ונותנין עליו עץ שכותשין זיתים בבית הבד, וזהו פיסד בסליחה אני יום אירא חשוך השאר כָּתְשֵׁם בבית הבד. ושמו ההוא בפזמון הזה דהיינו שעריך פחודים טובותיך יושעו הקשיבה ר"ת שפטיה עכ"ל: יושעו מפיך. כמאמר פיך: מעולים. השמים העליונים: ומתוך צרה המציאם פדות ורוחה. נוסד על המאמר בילקוט ירמיה ל' רמז ש"א בשם שוחר טוב שנו רבותינו מתוך כעס רצון מתוך רוגז רחמים מתוך צרה רוחה מתוך ריחוק קירוב מתוך נפילה קימה מתוך אפילה אורה, וכמו כן בגזירה הנזכרת עמדה להם פדות ורוחה מתוך הצרה: כלה שעיר וחותנו. כמו שנאמר (בראשית כח, ט) וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל וגו': אפפונו מים. בסליחה זו חתום שם המחבר אמתי והוא בנו של ר' שפטיה הנזכר: הודנו נהפך למשחית. מלשה"כ (דניאל י, ח): זלעפנו. מלשון זלעפה אחזתני (תהלים קיט, נג): חלחלנו. מלשון ותתחלחל המלכה (אסתר ד, ד): טכסנו עצה. מבטא רגיל בפי הפייטנים והוא פעל נבנה מן השם טכסיסי מלכות, ובפסיקתא דרב כהנא הוצאת בובר בסוף פסיקתא דויהי בחצי הלילה ר' ברכיה אמר בטכסיסי מלכים בא עליהם: למרחוק שאת דעה. עפ"ה (איוב לו, ג) אשא דעי למרחוק: מסרת בידינו מאבותינו. בירושלמי תענית פ"ב ה"א א"ר אלעזר ג' דברים מבטלין גזירה קשה ואלו הן תפלה וצדקה ותשובה ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו זו תפלה ויבקשו פני זו צדקה כמה דאת אמר אני בצדק אחזה פניך וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה, אם עשו כן מה כתיב תמן ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם: עוד מענות עם. לבלתי ענות עוד את העם בגזירות רעות:

לְקַדֵּם קִרְבֵּנוּ: שַׁדַּי עֲשֵׂינוּ אֶת־שֶׁלָּנוּ. תַּקִּיף עֲשֵׂה אֶת־שֶׁלָּךְ. אַל־תָּשֵׁב עִמָּנוּ בַּדִּין. מִדֶּבֶר וּמֵחֶרֶב וּמֵרָעָב מַלְּטֵנוּ: תִּיקַר נַפְשֵׁנוּ בְּעֵינֶיךָ. יָהּ סְלַח לָנוּ. מְחַל לָנוּ. כַּפֶּר־לָנוּ. כְּיוֹם רַדְתְּךָ בֶּעָנָן: אל מלך יושב וכו'

הַאֲזִינָה יְהוָה תְּפִלָּתֵנוּ וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתֵינוּ: שְׁמַע־יְהוָה קוֹלֵנוּ נִקְרָא וְחָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ: שִׁמְעָה יְהוָה צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתֵנוּ הַאֲזִינָה תְּפִלָּתֵנוּ: שְׁמַע־יְהוָה וְחָנֵּנוּ יְהוָה הֱיֵה עוֹזֵר לָנוּ: כרחם אב וכו'

סליחה ע"פ א"ב כפול — אלהינו ואלהי אבותינו

אֹזֶן תַּחַן וְהַסְכֵּת עֲתִירָה. אַף הָפֵר וְשַׁכֵּךְ עֶבְרָה. בָּאֵי לְחַלּוֹתְךָ בְּנֶפֶשׁ מָרָה. בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל יִמְצְאוּ עֶזְרָה: גְּעִיַּת נֶאֱנָחִים עֲנוֹתָם חֱזֵה. גְּחִינַת קוֹמָתָם נָא אַל תִּבְזֶה. דְּרוֹשׁ עֶלְבּוֹנָם מִצַּר וּבוֹזֶה. דְּרוֹךְ פּוּרָה וְנִצְחָם יִזֶּה: הֲלֹא אַתָּה הָיִיתָ וְהִנְּךָ. הָיוֹ תִהְיֶה בַּהֲדַר גְּאוֹנֶךָ. וְנַמַּת יִכּוֹן זֶרַע אֱמוּנֶיךָ. וְהִנָּם כָּלִים מִתִּגְרַת חֲרוֹנֶךָ: זְעֲמוּ בַּעֲוֹנִים וּמִמְּאוּיִים נָסָחוּ. זֹרוּ בָּאֲפָסִים וְלֹא נָחוּ. חֶבְלָה רוּחָם וְלֶעָפָר שָׁחוּ. חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁים וּמַעֲנִית הִמְתִּיחוּ: טָבְעוּ בַבּוֹץ וְאֵין פּוֹצֶה. טוֹרְפֵיהֶם שָׁלוּ מִקָּצֶה אֶל קָצֶה. יוֹם יוֹם לוֹחֲמָם מְנַצֶּה. יַד פּוֹרְשִׂים מִכַּחַץ לִיצָא: כָּלוּ חַיֵּיהֶם בְּיָגוֹן וַאֲנָחָה. כָּשַׁל הַכֹּחַ וְעָרְבָה שִׂמְחָה. לְיֵשַׁע חוֹכִים וְהִנֵּה צְוָחָה. לְבַטּוּם קָמִים וְכָרוּ שׁוּחָה: מַעֲרִימִים סוֹד מִמְּךָ לְהַדִּיחָם. מַכְפִּידִים עַל לְהַכְשִׁיל כֹּחָם. נֶאֱקִים אֵלֶיךָ בְּהִתְעַטֵּף רוּחָם. נַחַת לִמְצוֹא מִכֹּבֶד טָרְחָם: שִׂיחַ צְקִים*) בְּמַעֲמָד צָפוּף. סְלִיחָה מְבַקְּשִׁים בְּקָדְקֹד כָּפוּף. עוֹשְׁקֵיהֶם יְקַנְּאוּם וּנְתָנוּם לְשִׁסּוּף. עוֹעִים יִמְסְכוּ וְיִהְיוּ לְסִפּוּף: פְּדֵה דְּבֵקֶיךָ מֵחָרֶץ וְכִלּוּי. פַּלְּטֵם מִצּוֹרֵר וּתְנֵם לְעִלּוּי. צַוֵּה יְשׁוּעוֹת מְשַׁחֲרֶיךָ בְּחִלּוּי. צוּר עוֹלָמִים הוֹשִׁיעֵנוּ בְּגִלּוּי: קַנּוֹא וְנוֹקֵם קַנֵּא לְשִׁמְךָ. קַצֵּץ עֲלָּם מִצַּוַּאר עַמְּךָ. רְאֵה עֲמָלֵנוּ וְשׁוּב מִזַּעְמְךָ. רִיבָה רִיבֵנוּ מֵעַם חֶרְמְךָ: שִׁבְעָתַיִם הָשֵׁב לְחֵיק מְאַנְנַי. שַׁכֵּר חִצֶּיךָ מִדַּם מְעַנַּי. תַּטֶּה אָזְנְךָ לְקוֹל תַּחֲנוּנַי. תִּרְצֵנִי בְּקָרְאִי יְהוָה. יְהוָה: אל מלך יושב וכו'

א תהלים פו,ו (בשנוי לשון). ב שם כז,ז (בשנוי לשון). ג שם יז,א (בשנוי לשון). ד שם ל, יא (בשנוי לשון). *) א"א צועקים.

עיון תפלה

אזון תחן. בסדר הסליחות היא ביום החמישי של עשי"ת סליחה פ"ס: **נחינת קומתם**. כפיפת קומתם: **דרוך פורה ונצחם יזה**. עפ"ה (ישעיה סג, ג) פורה דרכתי לבדי וגו' ויז נצחם (דמם) על בגדי: **ונמת**. אמרת: **והנם כלים מתגרת חרונך**. עפ"ה (תהלים לט, יא) מתגרת ידך אני כליתי: **וממאוים נסחו**. נתרחקו מבית מקדשם שהוא תאות נפש ומשא נפשם כמו שנאמר (יחזקאל כד, כא) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם: **זרו באפסים**. נפוצו לכל אפסי ארץ: **חבלה רוחם**. עפ"ה (איוב יז, א) רוחי חבלה: **ולעפר שחו**. עפ"ה (תהלים מד, כו) כי שחה לעפר נפשנו: **חרשו חורשים ומענית המתיחו**. עפ"ה (שם קכט, ג) על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם: **טבעו בבוץ**. עפ"ה (ירמיה לח, כב) הטבעו בבץ רגלך: **ואין פוצה**. אין קורא דרור, מלה"כ (תהלים קמד, ז) פצני והצילני: **לוחמם מנצה**. מגרה עמהם מלחמה: **וערבה שמחה**. מלה"כ (ישעיה כד, יא) ערבה כל שמחה, מלשון שערב שמש: **לבטום קמים**. שכשילו כחם מלשון ועם לא יבין ילבט (הושע ד, יד): **מערימים סוד**. מלה"כ (תהלים פג, ד) על עמך יערימו סוד: **במעמד צפוף**. בגלל דחוק מלשון המשנה (אבות פ"ה) עומדים צפופים: **ונתנום לשסוף**. מלה"כ (ש"א טו, לג) וישסף שמואל את אגג: **עועים ימסכו**. מלה"כ (ישעיה יט, יד) ה' מסך בקרבה רוח עועים וה"ו רוח דמעו: **ויהיו לספוף**. יסופו ויתמו מן בלהות ומוסב על עושקיהם: **מחרץ וכלוי**. מלשון חרוץ: **משחריך בחלוי**. בתפלה מן ויחל משה: **קצץ סמלונים**. הם היתדות התקועים בעול להחזיק הצואר (שבת נ"ח סוע"ב):

כתב הא"ר בסימן תקפ"א שלא יתכן לומר הפזמון ה' ה' אלא א"כ בכה שמתפלל או שבוכים הקהל כדי שלא יהא דובר שקרים שאומר יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות וכו' עכ"ל. וכדי להראות לך מעלת הבכי אכתוב לך מה שכתב החסיד בעל ראשית חכמה בשער התשובה פ"ה וז"ל גם יכוין לבכות ולמתוק הקטרוגים והמקטריגים עליו. כי השוער פותח שער אחת קונה לו קטיגור אחד. ובאמר יצ"ר עליו נמתקו בתפלה וכמה קטרוגין מקטריגין עליו ודוחין אותו נתון לחוץ סיבכה ויתאבל ויבוש מחטאתו. ועי"י שדמעה מתבטלין קטרוגיו כמ"ש הפייטן שכך אב דמעה לך מתם חטאתי בדמעתי ולכן ראוי להסביר שדמעה על פלתו ועל פניו שהם נכבשים השעים (אדרת אליהו):

פזמון שם המחבר בראשי החרוזים אמתי:

יהוה. יהוה. אל רחום. וחנון. ארך אפים. ורב־חסד. ואמת: נצר חסד לאלפים. נשא עון. ופשע. וחטאה. ונקה: וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: אזכרה אלהים ואהמיה. בראותי כל־עיר על־תלה בנויה. ועיר האלהים משפלת עד שאול תחתיה. ובכל־זאת אנו ליה ועינינו ליה: יהוה. מדת הרחמים עלינו התגלגלי. ולפני קונך תחנתנו הפילי. ובעד עמך רחמים שאלי. כי כל־לבב דוי וכל־ראש לחלי: יהוה. תמכתי יתדותי בשלש עשרה תבות. ובשערי דמעות כי לא נשלבות. לכן שפכתי שיח פני בוחן לבות. בטוח אני באלה א) ובזכות שלשת אבות: יהוה. יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות. שתשים דמעותינו בנאדך להיות. ותצילנו מכל־גזרות אכזריות. כי לך לבד עינינו תלויות: ה' ה'. אל מלך וכו'. זכור רחמיך וכו' תמצא לעיל

סליחות לעשרה בטבת

כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ה מהלכות תעניות) יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשי אבותינו שהיו כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וכו' עכ"ל: ואלו הן הימים כולם עשרה בטבת שבו התחיל מלך בבל לצור על ירושלים כדכתיב ביחזקאל (כ"ד) ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים:

אומרים סלח לנו. אל ארך אפים עד ורב חסד לכל קוראיך:

כי־עם־יהוה החסד[א] והרבה עמו פדות: פדה־אלהים[ב] את־ישראל מכל צרותיו: והוא יפדה[ג] את־ישראל מכל עונותיו: פודה יהוה[ד] נפש עבדיו ולא יאשמו כל־החסים בו: כרחם אב. יהוה צבאות. סלח נא וכו'.

א תהלים קל, ז. ב שם כה, כב. ג שם קל, ח. ד שם לד, כג.

עיון תפלה

אנו ליה ועינינו ליה. לשון המשנה (סוכה נ"א ע"ב): מדת הרחמים. ראה מה שכתבנו במבוא לסדורנו סוף פרק ג': כי כל לבב דוי וכל ראש לחלי. עפה"כ (ישעיה א, ה): תמכתי יתדותי. סומך אני את עצמי כעל יתד במקום נאמן על אלו עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם: ובשערי דמעות כי לא נשלבות. ואני סומך על פתיחת שערי הדמעות אשר לא נשלבו ולא נסגרו בפנינו לעולם, כדאמרינן (ברכות ל"ב ע"ב) כל השערים ננעלו חוץ משערי דמעות: שתשים דמעותינו בנאדך. על שם הכתוב (תהלים נו, ט) שימה דמעתי בנאדך:

חסר

א) לדעת הגר"א מוטעה צריך לומר בטוח אני בזאת ר"ל בזאת התורה ולא לזכור מעשה העגל שאמרו אלה וגו' ישראל.

סליחה. מיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום שם המחבר יוסף. וכל סומי החרוזים על לשון הכתוב.

אלהינו ואלהי אבותינו

אזכרה מצוק אשר קראני. בשלש מכות בחדש הזה הכני. גדעני הניאני הכאני. אך עתה הלאני: דעכני בשמונה בו שמאלית וימנית. הלא שלשתן קבעתי תענית. ומלך יון אנסני[א] לכתוב דת יונית. על גבי חרשו חורשים האריכו מענית: ועמתי בתשעה בו בכלמה וחפר. השך מעלי מעיל הוד וצפר. טרף טרף בו הנותן אמרי שפר. הוא עזרא הסופר: יום עשירי צוה בן בוזי החוזה. כתב לך בספר המחזה. לזכרון לעם נמס ונבזה. את עצם היום הזה[ב]: מנין סדר חדשים בעשרה בו העיר. נהי ויליל במר פי אפעיר.

א) ובסדור עבו"י גרס ע"פ כתה"י אנסני כצ"ל. ב יחזקאל כד, ב.

עיון תפלה

אשר קראני. ענין מקרה כמו פחד קראני (איוב ד, יד): **בשלש מכות.** יש ספרים שכתוב בהם **בארבע** מכות והוא נכון כמו שיתבאר להלן: **גדעני.** מן נגדע בחרי אף (איכה ב, ג) ענין כריתה: **הניאני.** הסיר את לבי מאחרי ה' אלהי ולמה תניאון את לב בני ישראל (במדבר לב, ז): **הכאני.** צערני, מלשון הכאות לב צדיק (יחזקאל יג, כב): **אך עתה הלאני.** על כל צרותי ותלאותי הייתי מוחלת — אך במה שהסיר את לבי מאחרי אלהי בזה הלאני, והוא לה"כ (איוב טז, ז): **דעכני.** השביתני, מלשון ידעך נרו (משלי כ, כ): **בשמונה בו.** במגלת תענית פרק בתרא בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך (תלמי פילאדעלפוס) והחשך בא לעולם שלשה ימים, ובמס' סופרים פרק א' מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להיתרגם כל צרכה, כלומר שלא יבוא התרגום ברבות הימים לידי זיוף, כמו שבא באמת אחרי כן בתרגום השבעים הנקרא סעפטואגינטא עד שכמעט אין להכיר מתוכו תורת ישראל במקורה העברי, ורוב היהודים ההעלעניסטים בימים ההם אשר לקחו חלק גדול בהשכלת האומה לא ידעו את התורה אלא מתוך התרגום הזה, ומתוכם הפילוסוף ידידיה האלכסנדרוני ושר הצבא הסופר לדברי ימי ישראל יוסף בן מתתיהו הכהן וכיוצא בהם: **ומלך יון אנסני.** כך חשבו היהודים בימים ההם שהדבר הזה הוא גזירת המלכות שאין לעבור עליה, כי עדיין היה פחד אביו תלמי לאגוס הרשע לנגד עיניהם אשר שבה מן היהודים כמאה ועשרים אלף איש ואשה וימכרם לעבדים ולשפחות, אבל תלמי השני היה באמת מלך של חסד ואהב את היהודים ועשה להם הנחות רבות והטיב את רעת אביו, ואם היו משיבים את פניו ריקם והיו אומרים לו שדבר זה אי אפשר לעשות כי כן צוה אותנו ממ"ה הקב"ה לבלתי תת את תורתו לגוי אומה ולשון אשר לא קבלוה — אפשר וקרוב להיות שהיה מניחם. ועכ"פ היה להם למסור נפשם על הדבר הזה, ולא ולנגד מאחאב מלך ישראל שכתוב בו (מ"א כא, כה) רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' וגו' ורבותינו ז"ל חשבוהו בין אלה שאין להם חלק לעוה"ב, ובכל זאת כשבא בן הדד מלך ארם לדרוש ממנו לתרגם לו את התורה ארמית למען ידע את הכתוב גם ענה אותו לאמר: אמרו לאדוני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה (נשי ובני כספי וזהבי) אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות (שם כ, ט). וקבלו רבותינו ז"ל (בסנהדרין ק"ב ע"ב) מאי מחמד עיניך, ספר תורה, ובלא ספק לא דרש ממנו את ספר התורה כמו שהיא כתובה עברית כי מה חפץ לו בה? והסברא נותנת שלא היתה כונתו אך לבזותה, דהא הקיש ס"ת לבניו וכספו וזהבו ובאלה הרי נתכוין להנאתו ולתועלתו. לפיכך אומר לי לבי שדרש ממנו העתקת התורה בתרגום ארמי והיה עושה כדרך שעשה תלמי שהכניס את הזקנים לחדרים בס"ע כדי שלא יוכלו לזייף, ולפיכך השיב את פניו ריקם ומסר עצמו על אלהיו להריגה. ואלעזר בן חוני אחי שמעון הצדיק הכהן הגדול בימים ההם שמע לבקשת המלך ויצא לתרגם לו את התורה יונית ואת פי הסנהדרין לא שאל, לפיכך חרה בו אפם ויעבירוהו מכהונתו, כמו שהבררתי בספרי תולדות ישראל בלקח כ"ב: **ועמתי בתשעת בו בכלמה וחפר.** בכל בו סי' ס"ג ובארחות חיים להרא"ה מלוניל כתבו בט' בטבת מתו עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה. בשלהי מגלת תענית נזכר שגזרו תענית בט' בטבת וסבת התענית לא נזכר שם, וקשה לומר שמיתת עזרא ונחמיה היה הסבה להתענית הזאת, כי לא מצאנו שגזרו שום תענית על מיתת אדם גדול אלא על הריגת גדליה בן אחיקם לפי שאז פסקה מלכות ישראל לגמרי והיה נחשב כחרבן ביהמ"ק. גם אין להבין כונת הפייטן „ועמתי בט' בו בכלמה והפר" איזו חרפה וכלמה היא לנו מיתת הצדיקים, הלא סוף כל אדם למות ואפילו מרע"ה מת? ואפשר לומר שגזירת התענית לא היתה בשביל מיתת עזרא אלא בשביל שבמיתתו פסקה נבואה מישראל, כי מלאכי זה עזרא, ונשארנו כצאן בלא רועה. אבל מדוע לא זכרו רבותינו במג"ת שם את הסבה הזאת לגזירת התענית? אבל ברור אצלי שסבת התענית היא ענין אחר, שלא היה ראוי לפרסמו, ועיין בספר העטור לר' אברהם בר חייא הנשיא בשער האחרון מה שכתב במאורע של היום הזה. ועיין מה שהאריך בזה הג"מ יהודה ליב בר' מנחם ז"ל דיין בקראטאשין בפירושו על מגלת תענית בפרק י"ג. ועי' אגרות שי"ר מכתב ל"ג: **מנין סדר החדשים.** בגמ' ר"ה י"ח ע"ב צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים וכו' ואמאי קרי ליה עשירי

סדר פרעניות בתוך לבבי יבעיר. בבא אלי הפליט לאמר הכתה העיר: על אלה על פני אבק זריתי. פצתי על ארבעתן. לו חין בלבי יריתי. צרות על אלה קבר לי כריתי. צדיק הוא יהוה כי פיהו מריתי: קראתי שמך מתנחם על רעתי. ראה עניי ושמע קול פגיעתי. שמע תחנתי חיש נא ישועתי. אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי: חוז ירחת טבת מאד לקיתי בו. ונשתנו עלי סדרי נתיבו. סררתי פשעתי ינקה לי טובו. האומר לים עד פה תבוא: אל מלך ויעבור וכו'

אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים לעיים: א

אלהים זדים קמו עלינו ועדת עריצים בקשו נפשנו ולא שמוך לנגדם: ב כרחם אב וכו'

אלהינו ואלהי אבותינו

סליחה ושם המחבר חתום בראשי החרוזים אברהם בר מנחם חזק

אבן הראשה. לעיים ולחרישה. ונוחלי מורשה. מנוד ראש בלאמים: בקרבי לב נכאב. נדוה ונדאב. נשארנו כאין אב. והיינו כיתומים: רכה וענגה. בשושנים סוגה. ועתה היא נוגה. מסורה ביד קמים: היתה כאלמנה. קריה נאמנה. וזרע מי מנה. נמכרו בלא דמים: מעננה ורכה. צלחה למלוכה. ומעניתה ארכה. זה כמה שנים וימים: בית יעקב לבזה. ללעג ולעיזה. והעיר העליזה. למטעי כרמים: רויה תרעלה. ביד בני עולה. הרצויה כעולה. וכקטרת הסמים: מאסה לזנות. תורת אבי זנוח. ולא מצאה מנוח. לילות וגם ימים: נורא אל עליון. ממך יהי צביון. להשיב

א תהלים עט, א. ב שם פו, יד (בשנוי לשון).

עיון תפלה

עשירי לחדשים ולא היה ראוי זה ליכתב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקן וכו' אלא שהוא מונה לסדר חדשים: **העיר.** כנביא יחזקאל: הוי ויליל **במו פי אפעיר.** כאותו גם אני אספר פי ואליל: **פצתי על ארבעתן.** דברתי על ארבע המכות אשר הוכיתי בחדש שבת. א) הרגת ההורס יומת: ב) סמיכת מלך בבל. ג) מיתת עזרא ועמו מתה הנבואה. ד) כניסת ירושלים: **צרות על אלה.** על אלה הצרות: **צדיק הוא ה'.** (איכה א, יח): **קראתי שמך** בהיותי מתנחם ומתחרט על **רעתי.** על עונותי: **קול פגיעתי.** קול תפלתי, מלשון אל תפגעי בי (רות א, טז): **אל תעלם.** (איכה ג, נו): **סדרי נתיבו.** סדרי בראשית נתיבות הטבע: **האומר לים עד פה תבוא.** עה"כ (איוב לח, יא) ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף, כלומר מי שאמר לים עד פה תבוא יאמר גם לצרותינו עד פה תבואו ולא תוסיפו. וכדרך שאמר יעקב אע"ה (בראשית מג, יד) ואל שדי יתן לכם רחמים ופרשו רבותינו הובא ברש"י מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותי:

אבן הראשה. שם המחבר חתום **אברהם בר מנחם חזק: אבן הראשה.** בית המקדש, וכה"כ (זכריה ד, ז): **לעיים.** לחרבן, ועה"כ (תהלים עט, א) ופרשו **עוה** (יחזקאל כא, לב) שם פועל עוה אשימנה, וכמו שנאמר מן **הוה הוי** ומן **רוה רוי** (איוב לז, יח) ומן **כוה כוי** (ישעיה ג, כד **לדעת רד"ק**) כן נאמר מן עוה עי: **מורשה.** התורה שהיא מורשה לקהלת יעקב: **מנוד ראש.** (תהלים מד, טו): **נכאב נדוה נדאב.** הוראתם שוה: **רכה וענגה.** (דברים כח, נו): **בשושנים סוגה.** (שה"ש ז, ג) אמר לישראל המסוגים ומגודרים במצות: **נוגה.** לשון יגון: **זרע מי מנה.** עה"כ (במדבר כג, י) מי מנה עפר יעקב: **צלחה למלוכה.** מלה"כ (יחזקאל טז, יג) ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה: **ומעניתה ארכה.** מלה"כ (תהלים קכט, ג) על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם. ושיעור המאמר, האומה המעונגה והרכה אשר צלחה למלוכה **ארכה** מעניתה אשר חרשו חורשים על גבה, ואפשר שהוי"ו פ"ה, ואפשר לפרשה לוי"ו ההתנגדות כטעם אף על פי כן כמו הנמלים עם לא עז (אעפ"כ) ויכינו בקיץ לחמם (משלי ל, כה). ובלשון התלמוד (סנהדרין כ"ו ע"א) כאן — וחורש, כאן — וזומר: **ולעיזה.** בלמ"ד שרשית מלשון לעז: **למטעי כרמים.** מלה"כ (מיכה א, ו): **אבי זנוח.** אחד משמותיו של מרע"ה (מגילה י"ג ע"א): **יהי צביון.** יהי רצון, ויואל משה (שמות ב, כא) רק באבותיך חשק (דברים י, טו) ת"א צבי, מחפץ דלים (איוב לא, טז) מתורגם מצבות מסכניא. אבל רוב שאר לשונות רצון מתורגמים רעוא ובלשון רז"ל צביון תמונה יפה שלמה ורצויה (חולין ס' ע"א)

לְרִיב צִיּוֹן. שְׁנַת שִׁלּוּמִים: חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם. מְעוֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם. וְלַבֵּן כַּצֶּמֶר
אֹדֶם. וְכַשֶּׁלֶג כְּתָמִים: ה׳ חַזְּקֵנוּ בְּיִרְאָתֶךָ. וּבְקִיּוּם תּוֹרָתֶךָ. וּפָקְדֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ.
אֵל מֶלֶא רַחֲמִים: אל מלך וכו׳

פזמון שם המחבר בראשי החרוזים אברהם יצחק אפרים.

אֲבוֹתַי כִּי בָטְחוּ. בְּשֵׁם אֱלֹהֵי צוּרִי. גָּדְלוּ וְהִצְלִיחוּ. וְגַם עָשׂוּ פֶּרִי.
וּמֵעֵת הֻדָּחוּ. וְהָלְכוּ עִמּוֹ קֶרִי. הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ
הָעֲשִׂירִי: בָּעֲשִׂירִי לַחֹדֶשׁ. סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל. וְצָר עַל־עִיר הַקֹּדֶשׁ.
וְנִקְרַב רַב הַחוֹבֵל. נָתַתִּי הֶרֶשׁ. וְעֻנֵּיתִי בַּהֶבֶל. וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ. לְאֵבֶל
כִּנּוֹרִי: אבותי. רֵאשִׁית בִּכּוּרָה. לְרֵאשִׁית הַחֵרֶם. שָׁם אֲחֵרִים הִזְכִּירָה
וְהֶעָוֹן גּוֹרֵם. פְּנֵי אֵל לֹא הִכִּירָה. וְשֻׁטְּפָה בְּזֶרֶם. צָרָה כְּמַבְכִּירָה. כְּעֵת
בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא: אבותי. הָאֱלֹהִים הֵבִיא. יוֹם רָעָה וּמָצוֹר. צִוָּה צָרַי
סְבִיבַי. עוֹלָלַי לִבְצוֹר. יוֹם הֵרַךְ לְבָבִי. וְאֵין כֹּחַ לַעֲצוֹר. וְדִבֶּר אֶל־
נָבִיא. מְשׁוֹל אֶל־בֵּית הַמֶּרִי: אבותי. מִיּוֹשְׁבֵי שַׁעַר. הֶעֱבִיר אַדֶּרֶת.
חֲמָתוֹ כְּאֵשׁ בָּעַר. וְהֵרִים עֲטֶרֶת. וּמִלְּבָנוֹן יַעַר. הִשְׁלִיךְ תִּפְאֶרֶת. וְרוּחַ
סוֹעָה וָסַעַר. תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי: אבותי. יְפֵיפִיָּת נִמְשֶׁלֶת. וְעַתָּה
קְדוֹרַנִּית. בֶּעָוֹן כִּי כָשַׁלְתְּ. וְלִבֵּךְ אֲחוֹרַנִּית. זִנְבוּךְ וְנֶחֱשַׁלְתְּ. רִאשׁוֹנָה
וְשֵׁנִית. וְהִתְחִיל לֹא חֻתַּלְתְּ. מְעַט צֳרִי: אבותי. צַדִּיק הַצּוּר תָּם. נָשׂוּא
עָוֹן נִלְאָה. מִכְּרוּב לְמִפְתָּן. לְפִנַּת גַּג דָּאָה. מֵעוֹן הַנִּכְתָּם. וְצַעֲקָתָם
בָּאָה. רַבָּה רָעָתָם. כְּעֵץ עֹשֶׂה פֶּרִי: אבותי. חִזֵּק כָּל־קָמַי. תּוֹכַךְ

עיון

ע״א) כל מע״ב בגליונה נבראו: לריב ציון שנת שלומים. עפה״כ (ישעיה לד, ח) שנת שלומים לריב ציון: חדש. (סוף איכה): מעונה. (דברים לג, כז): ולבן כצמר. עפה״כ (ישעיה א, יח) אם יאדימו כתולע כצמר יהיו:

אבותי כי בטחו. חתום שם המחבר אברהם יצחק אפרים, והוא רבנו אפרים בר׳ יצחק בר׳ אברהם ז״ל מרעגענסבורג, וכתב מהרי״ל בדיני יוה״כ שמת בשנת תתקל״ה, וחבר הרבה סליחות ופיוטים, כמו בסדר הסליחות סליחה נ״ב אם אפס רובע הקן וסליחה נ׳ אלהים ה׳ חילי, ובסליחה זו חתם שם זקנו ושם אביו קודם לשמו מפני הכבוד: ומעת הודחו. מלשון ונדחת (דברים ד, יט): והלכו עמו קרי. לה״כ (ויקרא כו, כא): היו הלוך וחסור. לה״כ (בראשית ח, ה): בעשירי סמך. (יחזקאל כד, ב): רב החובל. נבוזראדן רב הטבחים: נתתי הרש. שמוני כעפר לדוש: והיה מדי חדש. לה״כ (ישעיה סו, כג): לאבל כנורי. לה״כ (איוב ל, לא): ראשית בכורה. עפה״כ (הושע ט, י) כבכורה בתאנה בראשיתה: צרה כמבכירה. כאשה מבכרת, לה״כ (ירמיה ד, לא): כעת במרום תמריא. לה״כ (איוב לט, יח), הגרה גדולה עד לשמים: צוה צרי

(סג״מ)

תפלה

סביבי. עפה״כ (איכה א, יז) צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו: עוללי לבצור. לוקח ממליצת הכתוב (מיכה ז, א) כעוללות בציר בדרך העתקה: ודבר אל נביא. (יחזקאל כד, ג): מיושבי שער. הסנהדרין: ומלבנון יער. בית המקדש, עפה״כ (מ״א ז, ב) בית יער הלבנון ונדרש על ביהמ״ק (יומא ל״ט ע״ב): השליך תפארת. עפה״כ (איכה ב, א) השליך משמים ארץ תפארת ישראל: קדורנית. חשך ושחרחרת: בעון כי כשלת. עפה״כ (הושע יד, ב) כי כשלת בעונך: זנבוך ונחשלת. עפה״כ (דברים כה, יח) ויזנב בך כל הנחשלים אחריך: ראשונה ושנית. בגלות בבל ובגלות אדום: והחתל לא חתלת. לה״כ (יחזקאל טז, ד) אפי׳ רפואה קלה לא נרפאת: מכרוב למפתן. (ר״ה ל״א ע״א) עשר מסעות נסעה שכינה וכו׳ ומכרוב למפתן: לפנת גג דאה. לוקח ממליצת (משלי כא, ט) טוב לשבת על פנת גג. ודאה מן כנשר יעלה וידאה (ירמיה מט, כב). ושם בגמ׳ וממפתן וכו׳ לגג: מעון הנכתם. עפה״כ (ירמיה ב, כב) נכתם עונך לפני: וצעקתם באה. עפה״כ (בראשית יח, כא) הכצעקתה הבאה אלי עשו: רבה רעתם. עפה״כ (שם ו, ה) כי רבה רעת האדם: תוכן העלילות. עפ״ה (ש״א ב, ג) ולו נתכנו עלילות

הָעֲלִילוֹת. כִּי מָלְאוּ יָמַי. בְּרוֹעַ מִפְעָלוֹת. וּמְבֹשֶׁת עֲלוּמַי. שָׁכַחְתִּי גְמוּלוֹת. נוֹתֵן לַחְמִי וּמֵימַי. פִּשְׁתִּי וְצַמְרִי: אבותי. קָמוּ פִּיהֶם פָּעֲרוּ. וְנַחֲלָתִי בִּלְּעוּ. מְאֹד עָלַי גָּבְרוּ. וְדָמַי שָׁתוּ וְלָעוּ. נָכְרִים עָלַי צָרוּ. וְאֶת־אַחַי הֵרֵעוּ. הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ. בְּנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי: אבותי. אָמְרוּ לְכוּ נְכַלֵּם. וְנִשְׁבֵּיתָה זְכָרָם. אֵל קַנּוֹא וְנוֹקֵם גְּמֻלָּם. יִשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם. כְּמַעֲשֵׂיהֶם שַׁלֵּם. וְיֵבֹשׁוּ מִשִּׁבְרָם. כְּאִישׁ חֲלוֹם חוֹלֵם. שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי: אבותי. פְּצָעַי לֹא רֻכְּכָה. וְחַבּוּרוֹתַי רֻצָּח. וְעֵינַי הִכְהֲתָה. צוֹפָה לְדוֹדִי צַח. הַעוֹד לֹא שָׁכְכָה. חֲמָתוֹ לָנֶצַח. עַל־מָה עָשָׂה כָּכָה. וּמֶה חֳרִי: אבותי. רַחוּם זֶה אֵלִי. אַל־לָעַד תִּזְנַח. אָרְכוּ יְמֵי אֶבְלִי. וְעוֹד לִבִּי נֶאֱנָח. שׁוּבָה אֶל לְאָהֳלִי. מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח. שָׁלֵם יְמֵי אֶבְלִי. כִּי־תָבוֹא עַל־שִׁבְרִי: אבותי. יְהֹוָה מְנָת חֶלְקִי. חוּשָׁה־לִּי לְעֶזְרָה. וּפְתִחַת שַׂקִּי. שִׂמְחָה לִי לְאוֹרָה. וְתַגִּיהַּ אֶת־חָשְׁכִּי. בְּאוֹרְךָ לְהָאִירָה. אֶת־נֶשֶׁף חִשְׁקִי. כִּי אַתָּה נֵרִי: אבותי. מִיגוֹן וַאֲנָחָה. פְּדֵה אֵל אֶת־נַפְשִׁי. עֲשֵׂה לְעַמְּךָ הֲנָחָה. מַלְכִּי וּקְדוֹשִׁי. תַּהֲפוֹךְ לִרְוָחָה. אֶת־צוֹם הַחֲמִישִׁי. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי: אבותי.

אל מלך ויעבור וכו'. זכור רחמיך וכו' כמבואר לעיל:

ענין שובבי״ם ת״ת

כתב הלבוש בסימן תרפ״ה יש מקומות שנוהגין בשנת העיבור לקבוע תענית בכל יום ה' לפרשיות שובבי״ם ת״ת, (וכיון שקבעום התענות משנת עיבור לשנת עיבור, לא הוי בכלל אין גוזרים בתחלה ביום ה' דבר״ם תקע״ג (א״ר) והם פרשת שמות ותרמ״א כל בשנה יחדו משפטים תרומה תצוה (וי״א גם פ'

עיון תפלה

עלילות: ומבשת עלומי. חטאת נעורי, עפ״ה (ישעיה נד, ד) כי בשת עלומיך תשכחי: שכחתי גמולות. מהמת חטאות נעורי שכחתי כל הטובות שגמל עלי, עפ״ה (תהלים קג, ב) ואל תשכחי כל גמוליו: נותן לחמי. עפ״ה (הושע ב, ז): פיהם פערו. עפ״ה (ישעיה ה, יד) ופערה פיה לבלי חק: ונחלתי בלעו. עפ״ה (ש״ב כ, יט) למה תבלע נחלת ה': שתו ולעו. עפה״כ (עובדיה פ' טז): ואת אחי הרעו. מלה״כ (במדבר כ, טו) ולא הרעותי את אחד מהם: האומרים. (תהלים קלז, ז): בני שעיר. (בראשית לו, כ): ונשביתה זכרם. עפ״ה (דברים לב, כו) אשביתה מאנוש זכרם: ישאו את שברם. לוקח מלישנא דמקרא (בראשית מב, כו) ויבאו את שברם על חמוריהם בלשון הפתקא: ויבושו משברם. מלה״כ (תהלים קיט, קטז) אל תבישני משברי, מתקותי: כאיש חלום חולם. שר האופים (בראשית מ, טז) כשראה את הפתרון הטוב שפתר יוסף לשר המשקים קוה גם הוא לפתרון טוב כמוהו, אבל גם משברו, ככה יבושו גם המה משברם, שתבן וקש וממון מדיינים זה עם זה, זה אומר בשבילי נזרעה השדה וזה אומר בשבילי, אמרו החסים המתינו עד עת הגרן ואנו יודעים בשביל מי נזרעה השדה, באו אל הגרן השליכו התבן לארץ והמוץ הלך לרוח, והחטה עלתה על שלחן מלכים (ב״ר סו״פ פ״ג) עיי״ש: פצעי לא רככה. עפ״ה (ישעיה א, ו) ולא רככה בשמן. ופצע הוא זכר והעד נאמנים פצעי אוהב (משלי כז, ו) לפיכך נדרש בחסרון מכת: לדודי צח. להקב״ה שנאמר בו (שה״ש ה, י) דודי צח ואדום: לא שככה חמתו. מלה״כ (אסתר ז, י) וחמת המלך שככה: על מה עשה ככה. לה״כ (דברים כט, כג): מקומך אל תנח. לה״כ (קהלת י, ד): שלם ימי אבלי. מלה״כ (ישעיה ס, כ) ושלמו ימי אבלך מהקל, ולפי הכונה היה צריך לומר כאן השלם ימי אבלי, אלא רוצה לומר שלם לי שכר טוב בעד ימי אבלי: באורך להאירה. מלה״כ (תהלים לו, י) באורך נראה אור: את נשף חשקי. מלה״כ (ישעיה כא, ד): כי אתה נירי. לה״כ (ש״ב כב, כט) כי אתה נירי ה': צום החמישי. פי' באב: צום הרביעי. י״ז בתמוז:

א בראשית ל, לג. ב תהלים פז, ס. ג שם לז, יב. ד מלה״כ ש״ב כב, כט. ה מלה״כ זכריה ח, יט.

(ויקהל פקודי) (מ"א א"ר) וקורין בשחרית בפרשת השבוע ואומרים שומר ישראל. ובמנחה קורין ויחל ומפטירין דרשו. ונוהגין כן מפני שהשנה ארוכה בים יותר מחצי שנה בין בה"ב דמרחשון לבה"ב דאייר שהם ימי תענית וכפרה לישראל לכך מתענה שמונה ימים כנגד החדש העיבור שהוא ד' שבועות בכל שבוע ב' ימים דהיינו ה' וב'. וכדי שלא להכביד על הציבור חלקום ואין מתענין אלא פעם אחת בשבוע. עוד טעם אחר והוא כי ראו קדמונינו שהנשים המעוברות הן עלולות להפיל עובריהן בשנה המעוברת תקנו להתענות אלו השמנה התעניתים כנגד כל ב' וה' של חדש העיבור משום הנשים המעוברות שלא יפילו (ותקנו ביום ה' ולא ביום ב' משום דאנשי מעמד התענו והתפללו ביום ה' שלא תפיל אשה מפרי בטנה). ונראה שמטעם זה אתי שפיר מה שהתחילו להתענות בפרשת שמות, משום שאותה פרשה מדברת בפריין ורביין של ישראל שנעשו לעם גדול ורב כדכתיב ובני ישראל פרו וישרצו וגו' לכך מתפללין ג"כ שעכשיו ג"כ יפרו וירבו ולא יפילו (ואפשר שמטעם זה תקנו להתענות ביום ה' ולא ביום ב' משום שנאמר בבריאת יום ה' ברכה לדגים פרו ורבו ומלאו את המים. וכל הפריות ורביות נקראים על שמו דכתיב וידגו לרוב בקרב הארץ שהוא מזה השורש ג"כ מפני שהדגים פרים ורבים ביותר) ואפשר שמטעם זה ג"כ לא נהגו לקרות בבוקר פרשת התענית שהוא ויחל. אלא פרשת השבוע. כדי לקרות אותה פרשה שבתחילת שמות ביום התענית הראשון וכיון שהתחילו כן נהגו כך כל התעניתים עכ"ל של הלבוש: **והשל"ה** כתב וז"ל החמה והלבנה שוים נבראו ואלולי מעוט הירח לא היה בעולם שום עיבור שהיה מהלכם שוה. ועתה שנפרדו צריך לעשות שבעה עבורים במחזור קטן והם גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט כדי להשוות י"ב חדשי שנת הלבנה שיהיו שס"ה יום כנגד שנות החמה. כדי שיבא פסח באביב. וסוכות בזמן האסיף. נמצאו העבורים שבאו מכח הקטרוג הם גרמו שנתהוה הקטרוג שלמטה המביא לידי חטא. ולכן שנת העיבור ראוי יותר לתשובה. ובו פוסים תעניות שובבי"ם ת"ת עכ"ל: **והאר"י** ז"ל בפירוש התורה כתב שימים אלו מסוגלים לתקן עון קרי יותר מכל השנה לאותן שמתענים בהם. לכן מתחילין בפרשת שמות שאז התחיל השעבוד שנתקן הקרי דאדם הראשון ע"ש: **והנה** גודל עון קרי ר"ל מבואר בזוהר בכמה מקומות ובכל ספרי מוסר. ובודאי לתקן עון זה צריכין סגופים גדולים. אך לא כל אינש יכול לסבול הגופים, לכן אכתוב התיקונים שיכול כל אדם לעשותם, ראשית כל דבר מה שכתבו המקובלים שצריך טבילה במי מקוה. ובאם לא אפשר כגון לסבה הקור הגדול שבימות החורף. אז לפחות ישפוך עליו מראשו ועד רגליו תשעה קבים מים ואפילו פושרים וטהר, וכל מה דאפשר להקדים לטבול עצמו ולרחוק מעליו הרוחות רעות והטומאות שנתהוו מהזרע לבטלה הרי זה זריז ונשכר וטוב לו בעוה"ז ובעוה"ב. וגם הלא ידעת כי האדם הוא ככל עוף הפורח היום כאן ומחר בקבר. ופן ח"ו ימות וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא כי מי נדה לא זורק עליו טמא הוא ויתלוו ויתחברו עמו הטומאות (הגהות יש נוחלין). עוד מצאתי בספר מצות השם לתקן עון קרי מועלת היותה שיזיע בשעת עשיית המצות. כגון מצה של מצוה. ונשיאת מת לקבורה וכדומה. ויראה להיות סנדק למולידים על ברכיו. ויהדר לעלות לס"ת עכ"פ פעם אחת בחדש. בשעת הוצאת ספר תורה יאמר בריך שמיה בכוונה גדולה. וירבה בנתינת צדקה לעניים. וישמור שבת כהלכתו. ויזהר בהדלקת נרות הרבה לכבוד שבת. ויתפלל תפלתו בכוונה. וילמוד קודם השכיבה משניות או אגדה. ויקרא ק"ש על מטתו בשערי ציון ויאמר וידוים. ויאמר ד' מזמורים הראשונים של תהלים. וילמוד ח"י פרקים משניות בכל יום. ויכבד לומדי תורה. ויבחר במדת הענוה. ויאמר בכל יום פסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. ויכוין ס"ת קר"ע לקרוע הקליפות שנבראו מהזרע לבטלה, ולישרי לב שמחה. ס"ת בגימטריא טוב. גם יכוין ס"ת לצדי"ק ולישר"י ל"ב שם יב"ק:

דיני שובבי"ם ת"ת

הש"ץ אומר עננו בנצור בשחרית ומנחה דתענית צבור ממש כן כמו בה"ב (א"ר א"ז). אם ר"ח וט"ו בשבט ביום ה' של שובבי"ם ת"ת יתענו במקומן ויקהל פקודי כיום מקומות דלעיל (א"ר סי' תרפ"ה):

סליחות לשובבי"ם ת"ת

שמות

סלח לנו אבינו וכו' אל ארך אפים וכו' כדלעיל בסליחות לשני:

[א] יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלֵנוּ בֹּקֶר נַעֲרָךְ־לְךָ וּנְצַפֶּה: [ב] שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵנוּ בְּשַׁוְּעֵנוּ אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאֵנוּ יָדֵינוּ אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: [ג] שְׁמַע יְהוָה קוֹלֵנוּ נִקְרָא וְחָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ: [ד] שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ: [ה] אֵין־קוֹרֵא בְשִׁמְךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בָּךְ: [ו] שִׁמְעָה תְפִלָּתֵנוּ יְהוָה וְשַׁוְעָתֵנוּ הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתֵנוּ אַל־תֶּחֱרַשׁ:

כרחם אב וכו'

א תהלים ה, ד. ב שם כח, ב. ג שם כז, ז. ד שם פה, ה. ה ישעיה סד ו. ו תהלים לט, יג.

*) הפסוקים נשתנו מכפי שהם בכתבי הקודש מיחיד לרבים ומרבים ליחיד:

סליחה זו נתיסדה ע"פ א"ב כפול   אלהינו ואלהי אבותינו   ושה"ס חתום בסוף שלמה

אֵין מִי יִקְרָא בְצֶדֶק. אִישׁ טוֹב נִמְשַׁל כְּחֵדֶק. בַּקֵּשׁ רַחֲמִים בְּעַד שְׁתוּקֵי הַדֶּק. בְּשׁוּם פָּנִים אֵין בֶּדֶק: גֶּבֶר תָּמִים וְנֶבֶר אָפֵס. גָּמַר חָסִיד וְצַדִּיק נִרְפַּס. דּוֹר עָנִי בַּעֲוֹנוֹ נִתְפַּס. דְּרָכָיו לְהַגִּיד מִי יְחַפֵּשׂ: הוֹסַפְנוּ בְחַטָּאֵינוּ חֵמָה לְהַבְעִיר. הַמִּתְעַבְּרִים כִּבְנֵי בַיִת לְהַפְעִיר. וּמַה־יַּעֲצוֹר כֹּחַ רַב וְצָעִיר. וְדוּי וְפִלֵּל לְקַדִּישׁ וְעִיר: זִחַלְתִּי וָאִירָא בְּעַד מֵחַן. זַעַק לְחַוּוֹת לְחוֹקֵר וּבוֹחֵן א). חָסֵר חֶסֶד וְיִתּוּר צָחַן. חֵן אֵיךְ אֶמְצָא בְּתַחַן: טוֹב לְקוֹרְאֶיךָ בְּנֶפֶשׁ רָהַב. טְרַחַם נָשׂוֹא וּלְכַלְכֵּל יָהַב. יְקַר חַסְדְּךָ עָלַי יְרַהֵב. יַעַן קוֹלִי לְהַאֲזִין בְּאַהַב: כְּהָגוּן מִדּוֹת וּבִתְפִלָּה שָׁלֵם. כְּזָקֵן וְרָגִיל וְלֹא כְגֹלֶם. לְהֵחָשֵׁב נֶגְדְּךָ דְּכָאֵי מִלְּהִכָּלֵם. לְרַוְחָתִי זָכְרָה רַחֲמֶיךָ מֵהִתְעַלֵּם: מְרֻבִּים צָרְכֵינוּ וְאֵין לְהֵאָמֵר. מִקֹּצֶר דֵּעָה וּמֵרֹב מֶמֶר. נֶגְדְּךָ הַכֹּל יוֹצֵר חֹמֶר. נוֹהֵג וְרוֹעֶה צֵל וְשׁוֹמֵר: שׂוֹרַדְנוּ כְּתֹרֶן הַר בְּדוֹדֵנוּ. סְחִי וּמָאוֹס הוּשַׂם כְּבוֹדֵנוּ. עֲנֵנוּ וּתְנֵנוּ מִחְיָה בְּשִׁעְבּוּדֵנוּ. עוֹד לְמִנְיָנְךָ בַּקֵּשׁ אֲבוֹתֵינוּ: פְּגִיעָתִי ב) נִגְעֵי תוֹכְחוֹתֶיךָ שְׁבָטִים. פְּזוּרִים פְּרוּדִים וּבָעַמִּים נֶעֱבָטִים ג). צְפוּנִים בְּסֻכְּךָ מֵרִיב וּשְׁפָטִים. צְפִית תִּפְאַרְתְּךָ לָמוֹ מַבָּטִים: קוֹל כֹּחֲךָ לַהַב חוֹצֵב. קֶצֶב טוֹב וְחִדּוּשׁוֹ קוֹצֵב. רֵעֶיךָ דּוֹפְקִים בְּקוֹל עָצֵב. רְצוֹת נִדְבָתָם וּבְקִרְבָּם הִתְיַצֵּב: שׁוֹקְדִים בְּצוֹם לִבָּם לְהַכְנִיעַ. שְׁאוֹנָם מִזַּעַם בַּחֲדָרֶיךָ תַּצְנִיעַ. תּוֹבְעִים בְּלַחַשׁ שָׂפָה לְהָנִיעַ. תַּאֲוָתָם אַל נָא תַמְנִיעַ: שִׁמְךָ אֱלֹהִים חַיִּים מִתְפָּאֵר. לְחַיִּים טוֹבִים מִמְּךָ נִשְׁאָר. מְקוֹר חַיִּים עִמְּךָ מִתְבָּאֵר. הַבִּיטָה וַעֲנֵנוּ וְעֵינֵינוּ הָאֵר: אל מלך. ויעבור וכו'

תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ: תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ: תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה: אֱלֹהֵינוּ בֹּשְׁנוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ וְנִכְלַמְנוּ בַּעֲוֹנֵינוּ: כרחם אב וכו'

סליחה מיוסד ע"פ תשר"ק כפול ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן והצעיר יחי.

אלהינו ואלהי אבותינו

תָּבֹא לְפָנֶיךָ שַׁוְעַת חִנּוּן. תְּהִי נָא אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת תַּחֲנוּן. שִׁמְעָה יְהֹוָה צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנּוּן. שַׂר מְיַשְּׁרִים וּמַעֲלִים מְרַנּוּן: רֹאשׁ לְהָרִים נִכְלַמְנוּ בָּשְׁנוּ. רֵיחַ נִרְדֵּנוּ כִּי הִבְאַשְׁנוּ. קִלְקַלְנוּ יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת שִׁבַּשְׁנוּ. קַרְקַע פָּנֵינוּ בְּבֵן כָּבַשְׁנוּ: צַר וּמָצוֹק מִכָּל־צַד. צֹאן נִדָּחָה מֵאֵין מִצַּד. פָּנוּ לְיָמִין וַיִּגְזוֹר מֵעֶצֶד. פַּחַד מִשְּׂמֹאל וְצִידָיו ד) הַצָּד: עֵינֶיךָ רוֹאוֹת תִּהְיֶינָה פְקוּחוֹת. עָנִי וְעָנוּי מִצָּרוֹת הַמְּתוּחוֹת. סֶפֶד לְרִנָּה וּלְרִצּוּי תּוֹכָחוֹת. סִבּוֹת וַהֲפוֹךְ בְּדַרְכֶיךָ הַנְּכֹחוֹת: נִתַּנּוּ בַּעֲוֹנֵינוּ לִשְׁבִי וּלְבִזָּה. נִתְּנוּ מְלָכֵינוּ וְכֹהֲנֵינוּ לְבוּזָה. מָרוֹם נִכְבָּדוֹת וְאַהֲבָה עַזָּה.

א מורכב משני פסוקים (בשנוי לשון). תהלים סח, ג. סט, כ. ב יונה ב, ח (בשנוי לשון). ג תהלים עט, יא. ד מלשון הכתוב עזרא ט, ו.

א) נ"א לְחוֹקֵר בְּבֹחַן, ופי' לחוקר כליות ולב כבחינה גדולה. ב) נ"א פְּקֻדַּת וכו' שְׁבוּטִים, ופי' מֻכִּים בשבט ונגופים על ידי פקודת תוכחותיך, והוא מלה"כ ופקדתי בשבט פשעם (תהלים פט, לג). ג) נ"א עֲבוּטִים, ופי' מְשֻׁכָּנִים. ד) נ"א וְצָד הַצָּד.

מגרת לארץ לשמה ולעזה: לא הלינו פניך להפיל תחנה. להשכיל באמתך מעלות צחנה. כלינו כסדום בשפל קול הטחנה. כמעט רגע לולי תחנה: יתר הפליטה להשאיר חסת. יתד וגדר תתה וכנסת. טלטלתנו (א) כנגר שלש מאסת. טירת כסף (ב) בגללנו רמסת: חבול (ג) חבלנו מעל למעול. חבלנו מעול אל עול. זכור צוית בלי לגעול. זרוים לקבץ ובם לבעול: ואתה אחרי כל־הבא. ודאי וצדיק ולנו הדבה. היום כמאז בלי סבה. הננו לפניך באשמה רבה: דלת עם לקלס ותרוף. דחופים סחופים נתונים לטרוף. גלות ושעבור ונסיון (ד) וצרוף. גלגל בחסד לסליחה ותרוף: ברחמיך עוד ברבות עתים. בך נושע קים והושעתים. אלה מרחוק יבואו כתים. אלה מצפון ציים (ה) וכתים: שלך הם עבדיך ועמך. לבב כימי קדם מנעימך (ו). משכנו אחריך שימנו ברשומך (ז). הכל חפצים ליראה את־שמך: הקטן לאלף גדל רחומינו. והצעיר לגוי להעצים בתחומינו. יחד בכל־צדקותיך לרחמינו. ישב־נא אפך ותנחמנו:

אל מלך. ויעבור. יי יי. וסלחת. סלח לנו. כי אתה.

פזמון מלאכי רחמים תמצא לעיל אצל סוף קמא זכור רחמיך וגו׳ אל נא רפא נא. זכור לנו וכו׳:

וארא

אומרים סלח לנו אבינו עד ורב חסד לכל קוראיך:

יש׳ראל עמך. אלהים בישראל אצל סוף קמא. פזמון ישראל נושע אצל החמישי. זכור לנו וכו׳:

בא

אומרים סלח לנו אבינו עד ורב חסד לכל קוראיך:

לא כחטאינו תעשה־לנו ולא כעונותינו תגמול עלינו: אם־עונינו ענו בנו יהוה עשה למען שמך: אם־עונות תשמר־יה אדני מי יעמד: אם־בניך חטאו־לך אל תשלחם ביד־פשעם: נפשנו חכתה ליהוה עזרנו ומגננו הוא: כרחם אב וכו׳

פיוטי ע"פ א"ב כפול — אלהינו ואלהי אבותינו

אין כמדת בשר מדתך. איה קנאתך ועצת עמדתך. בת בררת לבית המדתך. בעלוה אדונים ואין לצמדתך: נועה לדודי אני מאורסת. גועל רודי איך נדרסת. דין הרג לעצמה מקנסת. דחויה גם כי נאנסת: האם בלי ספר שלוחה (ח). הבן כיתום אובד שלוחה. וגן נעול הפקר כמקוחה. ומעין חתום נרפס דלוחה: זעם כרגע ועתה להפוך. זרע (ט) קדש עתה לשפוך. חבת רע כקרן הפוך. חשובה עזובה כקורעת בפוך: טוב התאר קדרנית מפרך. טריה מכה מבלי ארך. יום נקם נסתם דרך. יום שרום נחתם חרך: כח הסבל הכשיל נטל. כסול ושחול הנשאר מקטל. לא למרגוע נד ומטלטל. לעמל ויגע ואחר נוטל: מטע קרן שמן (י) המדשן. מרמס מדוע כחרולי כבשן. נוצר למעלה לא יישן. נטעו למשלוחה (כ) פרות הכשן: שורקה מה־בצע ונקטפת.

א תהלים קג, י (כנוי לשון). ב ירמיה יח, ז. ג תהלים קל, ג. ד איוב ח, ד (כנוי לשון). ה תהלים לג, כ.

א) נ"א טלטלנו. ב) נ"א כסף. ג) נ"א חבל. ד) נ"א בנסיון. ה) נ"א ומצים. ו) נעימיך (ז) נ"א רשומך. ח) נ"א לשלוח. ט) נ"א זרע קדש. י) מלס"כ נקרן בן שמן (ישעיה ה, א). כ) נ"א למשלח.

סוכחת מה יתרון ונחטפת. על יד הקוקה וטוטפת. על מה אהבתה נשטפת: פעלת הרובים מעוט(א) מלאכת. פריעת שכר רבה והולכת. צופה הפנות ועתה(ב) נמשכת. צרה פקודה ואחרת נסמכת: קדש ראשית ערמת שערים. קצני ארץ זרוים כשעורים. רוח מנשבת בעלי(ג) יערים. רדוף נשמטת נסים ונסערים: שמונה ותשעים האלות האלה. שלמו אלה מאלה וכאלה. תרחם תקבצם(ד) מקרנות אלה. אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם אלה:

אל מלך. ויעבור. יי יי. וסלחת. סלח לנו. כי אתה. ואח"כ אומרים תענית צבור בסליחות לחמישי:

פזמן עם המחבר שלמה הקטן

חננו יהוה חננו. עננו יהוה עננו. עזרנו אלהי ישענו כי עליך נשענו: אלה בשלשמו(ה). ואלה בפרשימו בקרב. ואנחנו בשם קדשך להתערב. שוכן שחק לישענו תקרב. עזרנו: אלה בלגיונם. ואלה בגאונם מתפארים. ואנחנו ברב להושיע מתגברים. לעזור לאין כח מכבירים. עזרנו: אלה במגנתם. ואלה בצנתם מסתחרים. ואנחנו באמרתך מחם תרים. מרוח עריצים היות נסתרים. עזרנו: אלה בהצהלה ושעט. ואלה בצחצוח ומעט. ואנחנו באור כשלמה עט. מרום שרם דכוי(ו) בעט. עזרנו: אלה בהגפת תרסים. ואלה בשפעת קלגסים. ואנחנו במגון(ז) חוסים. במגון מתגיסים. מטה גאון גסים. עזרנו: אלה בקרני נבחים. ואלה בקול צוחים. ואנחנו בקול מי שבחים(ח). מפרק ומפוצץ סלעי צחיחים. עזרנו: אלה בטכוס ערכן. ואלה בטכסים צרכן. ואנחנו באין כערכו ערכן. וארכן מקים מורכן לבמות דורכן. עזרנו: אלה בנצחנימו. ואלה ברצחנימו הבטחות. ואנחנו בשם נצח ישראל כפינו שטוחות. מלערוץ ומלירא ומלרך(ט) טוחות. עזרנו אלהי ישענו כי עליך נשענו: אל מלך. זכור רחמיך וכו'

בשלח

אומרים סלח לנו אבינו עד ורב חסד לכל קוראיך:

אם עונינו ענו בנו יהוה עשה למען שמך: הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה: שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו: כרחם אב וכו'

סליחה ע"פ א"ת ב"ש ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן יגדל בתורה חזק.

אלהינו ואלהי אבותינו

אם אמרי אשכחה מרי שיחי. תוגות דאגותי(י) תוגיון נפשי להשיחי(יא). בלי

א ירמיה יד, ז. ב תהלים סו, יב. ג שם פה, ה.

מלשון הכתוב נמבלת שור ולמשלח שה (ישעיה ז, כה). א) כ"א במעוט. ב) כ"א ועתה. ג) כ"א כבע"י כל"ף. ד) כ"א תקבצנו. ה) כ"א בשלישימו, ופי' כרחשי לבחיהם, מלשון ושלישים על כלו (שמות יד, ז). ו) כ"א דכה. ז) במגן. ח) בקולו במי שבחים ומלשון משביח שאון גלים (תהלים סה, ח). ט) כ"א ומלבך. י) כ"א דאגות. יא) י"א מלשון שיחה ודבור, וי"ג להשיחי וכפי"ן לגוסס מלשון הקתת הדעת,

נוח עצב למותר מטריחי: שחותי עד מאד ותקצר רוחי: גישות(א) צרות שרוג שתים שתים. רוח אין בינתים מעיקות כנחשתים. דובקות דולקות בלי עצלתים. קץ המצר סור שחוק ומצלתים: הרכבת אנוש לראש עמך חורש על גבם. צאת לרויה צועקים אליך משגבם. ותרבינה סרעפותיו כל היום בקרבם. פארותיו תארכנה וישוב ויהפוך בם: זעו דכו נעו מאנוש מושיעים. עתקו גם גברו חיל רשעים. חדלו פרזון ולא נכרים שועים. ספר תנחומיך למרת נפש שעשועים: טופלים שקר ותרמית לבם להסביר. נושאים הבל פיצת פימו להגביר. יוצרי עמל עלי חק להכביר. מציקים צוררים עמך ממך להעביר: כוננו להשחית בנים לאביהם. לא תחשה לענותם ולכבותם בארץ אויביהם. שלמה הוית קויך מרודי נויהם. יעורו גאולים דאות לקרית מועדיהם: אדמת קדש מקום דביריך נהלנו. בקול תודה ורנה המון חוגגנו. זבחי צדק נקריב לך מגננו. אמרינו האזינה יהוה בינה הגיגנו: אל מלך. ויעבור וכו'.

כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים: כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו: שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: כרחם אב וכו'

בסליחה הזאת נוסף ברומי בזמן מסע הגלג בגזרת תתנ"ו.

סליחה מיוסד א"ב תשר"ק ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן.

אלהינו ואלהי אבותינו

תערוג אליך כאיל על אפיקים. שחה לקץ רויה ואין מפיקים. רחוק ועמק ולדלות לא מספיקים. קוים וחוכים נאמנה לא מפסיקים: צמאיך צוק להם יחיל לבבם. פניך לראות בית מעון חביבם. עבור בסך ועמוד אש סביבם. סור נכר וטמא בעלי דבבם: נכחידם נירשה נמו(ב) חרש. מירשתך אשר הורשת עמך גרשו. להשמיד יום יום ידרושו. כנוס מס וחמס ועניך ירוששו: יבזו יבוזו ידידיך יכנוס כלבים. טהורי לב עליך משליכים יהבים. חרפתם שומעים עלובים ולא עולבים. זר לא נשלבים ועליך נצלבים: ואנחנו עמך נגדך זה ענוינו. העל אלה תתאפק תחשה ותעננו. דכיתנו במקום תנים ואליך עינינו. גם גיא צלמות שמו מעונינו: בנו נקרא שמך אל יתחלל. בך כל זרע ישראל יתהלל. אם עונינו רבו ומלאו חלל. אנכי מחה פשעיך פיך מלל: שגיאות שים זדים ולא קונס. לפנים משורת הדין לנו הכנס. מפני קשט סלה יבוש האונס. הנס יתנוסס ונדחי ישראל יכנס: הרץ בת פוצי וקרבן תשע. קבץ יחד עשירית עם תשע. טבע חטא ולא יזכר רשע. נושא עון ועובר על פשע: אל מלך. ויעבור וכו'. וסלחת. סלח לנו. כי אתה.

א תהלים מב, ב (בשנוי לשון). ב שם מב, ג. ג שם מד, כו. ד שם עט, ו. ה שם שם, ז. ו שם מד, כג. ז מלא"כ ישעיה סג, ט.

א) נ"א גשות. ב) נ"א נרשה למו, כלומר נעשה אותם דלים ורשים.

חוקר הכל וסוקר. ומבין אל מפעלי. אם פעלתי שקר. ומהתלות בעמלי. את־עוני לא תבקר. ואל תדרוש למעללי. יהוה בקר תשמע קולי: יוצרי אשר בזרת. תכן מרומי קרת. לך אכונה עטרת. בשלישי אשמרת. אשר תאזין העתרת. ולישעך סוברת. ותשלח המגערת. להומיה וסוררת. אשר גאוה מדברת. ואין כלתה אומרת. ומקום מקטר קטרת. והדביר והכפרת. אשר ישרתו בם שרת. שמוהו מעברת. תדבק בה מִמארת. כמו כבד ליותרת. וחמת קרי יקר. כל מכה וכל־חלי. יי בקר: צור לשמך אל קנא. אתה מה־לך בשנה. שנה אחר שנה. ימינך נטעה כנה. מאד נגש והוא נענה. זה מכר וזה קנה. לאום בשפלות נתכנה. ושפלה איננה. משפטך נכונה. אין דינא בלא דינא. אך קנא לנאמנה. בימינך נתנה. ובה כתוב מי מנה. ועתה כצאן נמנה. צורי עוררה נא. והשחיתה מכנה. ואת־עמלק תעקר. אלהים יהוה חילי. יי בקר: חסין קרוב לקוראיו. ושומע אל אביונים. דן דין עני ואביון. ומשפט רצוצים ומענים. ועליונים ותחתונים. בידך ארון האדונים. ומשפטי מאתך יצא. כנגה אל אמונים. לא איש אל ויכזב. אשר יחליף עניינים. וגזרת שש שנים. אשר לעבדים נקנים. וכמה שש חלפו לי. ולא אהבתי אדונים. ואם נמכרתי לעקר. ולא אגאל בשנים. בקרובים דין עקר. ואתה קרובי וגואלי. יי בקר: אל מלך וכו'. זכור רחמיך וכו'. אל נא רפא נא וכו'.

יתרו

אומרים סלח לנו אבינו. אל ארך אפים אתה עד ורב חסד לכל קוראיך:

אין־קורא בשמך מתעורר להחזיק בך: הושיעה[ב] יהוה כי־גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם: הושע יהוה את־עמך את שארית ישראל: כרחם אב וכו'.

מוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום שם המחבר אליה בר שמעיה חזק ואמץ.

אלהינו ואלהי אבותינו

איתיך קויתיך מארץ מרחקים. בקרבי שחרתיך קראתיך ממעמקים. גרסתי לתאותך*) כאיל על־אפיקים. דרשתיך ובקשתיך ברחובות ובשוקים: הנה העת פרויה לדחוקים. ותעשה דין ומשפט לעשוקים. זמוריהם שחתו ובקקום בוקקים. חמוסים נגושים ביד מדיקים: טפולך שעשעת כילדים רכים. ימים רבים לחוצים ודפוקים. כל חסרו מטוב רקים. לבאים שנם עלימו חורקים: מאסת וזנחת ונטשת דבקים. נארת ברית שלשת החשוקים. סחי שמתנו מכים ולוקים עצומי גזם ואכולי ילקים: פצועי חבורות ואברים

*) מלבה"כ גרסה נפשי לתאבה (תהלים קיט, כ). א ישעיה סד,ו. ב תהלים יב, ב. ג ירמיה לא׳ ו.

מתפרקים: צרי חדלנו ודלנו מתמרוקים. קומה עזרתה לנאנחים ונאנקים. רומם מאשפות ומעפר תקים: שלטון בידך ירודיך להקים. תקפך בשחק וממשלתך בארקים. אך לשמך יודו הצדיקים. בנשאך ראש שבעתים מזוקקים: עתה יאמרו הקרובים והרחוקים. כהושיעך חוכיך במצותיך מתחזקים. חזק ואמיץ דברו הקים. קים מאמרו שכן שחקים. לחבצלת השרון שושנת העמקים. בזכות שלשת ארץ מצוקים: אל מלך יושב וכו'

א
אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד: אלהים אל־דמי־לך אל־תחרש ואל־תשקט אל: אל־תרחק ממנו כי־צרה קרובה כי אין עוזר:
ד
ויאמרו לא יראה־יה ולא־יבין אלהי יעקב: למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך: כרחם אב וכו'

שלישיה מיוסד ע"פ א"ב ובסוף חרוזים שם המחבר זבדיה.

אלהים אין בלתך. לדור דורים ממשלתך. ולעד קיום בריתך: בימינך אין מעצר. וידך לא תקצר. אל עונה בצר: גברו מאד נפלאותיך. ולעד שלטון מלכותך. ולא יתמו שנותיך: דורש דמים. הצלתנו כמה פעמים. והשפלת מלכים רמים: הן אתה לא שנית. ואתה הוא שהיית. בני יעקב לא כלית: ומבני בניהם אנחנו. למה לנצח זנחתנו. וכמת מלב נשכחנו: זרוים בכל־פנה. עבודים[א] בכל־מדינה. ואין לנו חנינה: חשוכים[ב] בין כל־אמה. נתונים לבשת ולכלמה. לכל־גויי אדמה: טבענו בצול מעמקים. ירדנו ואין מקים. לך לבד נואקים: יושבים כעדי שקרים. בלי ראש להרים. לענה ורוש שכורים: כשלנו בצהרים כבלילה. כעורים נגשש באפלה. ואין לידע קץ הגאלה: לקוחי כסף להרות יוצאים. ואנחנו יום וליל נלאים. ומנוח לא מוצאים: מה־כחי לסבול טיט רפשי. ומה־קצי כי אאריך נפשי. עד זמן תוציאני לחפשי: נאמר בבקר מי־יתן ערב. ובערב מי־יתן בקר יקרב. מפחד לב וקרב: שה פזורה אנו משולים. כל־מוצאינו אותנו אוכלים. ועל נפשותינו לא חומלים: עיני סביב הרימותי. שמאל וימין צפיתי. ומכיר לי לא ראיתי: פניתי לכל־צד ואין עזרה. צעקתי לך ואקרא. אל עונה בעת צרה: צור ידך לא קצרה. לך הכח והגבורה. למה תישן עורה: קשוב תחן שיחנו. ראה בתשות כחנו. ואל באפך תוכיחנו: שור בשפלות דורנו. תביט בכבד צערנו. נא אל בחמתך תיסרנו: זעקנו[ג] שעה ממעונך. בימה באנקת בניך. ואל תשיבנו ריקם מלפניך: דרשנוך בחין ושועה. יה הרצה לנו בזו השעה. אמרינו[ד] יהוה שמעה: אל מלך יושב וכו'

פזמון שם המחבר יצחק חזק.

יושב בסתר עליון. מגני וצנתי. צעקתי הקשיבה. והאזינה רנתי. חטא את־חטאתי. קדוש תן תקותי. נפשי בשאלתי ועמי

א תהלים מו, ב. ב שם פג, ב. ג שם כב, יב (בשנוי לשון). ד שם לד, ז. ה שם עד, א.

א) כ"א אבודים כאל"ף. ב) וי"ג חשובים בשי"ן שמאל. ג) כ"א זעקתנו. ד) כ"א והחנונינו.

בְּבַקָּשָׁתִי: צְדָקָה עֲשֵׂה לְעַמֶּךָ. קָדוֹשׁ לְמַעַן שְׁמֶךָ. כִּי פַּסּוּ תְמִימֶיךָ. מַעֲבִירֵי זַעְמֶךָ. וּמַגִּישֵׁי לַחְמֶךָ. לָכֵן עַתָּה בָּאתִי. נפשי: חַטֹּאת נְעוּרַי תַּצְלִיל. וְיָם יֵהָפְכוּ כְּצָלִיל. וְצֶדֶק זְקֵנִים תַּסְלִיל. וְשַׁוְעַת נְבִאִים תַּכְלִיל. דַּעַת תִּנֹּקְנִי כְּבַעֲלִיל. מַסְטִינַי אָז יְיֵלִיל. כִּי לִבִּי לְךָ כָּלִיל. עַתָּה הִנֵּה בָאתִי. נפשי: חַנּוּן חַי חָנֵּנִי. לְקוֹל זַעֲקִי בִּגְרוֹנִי. כְּשָׁמְעֲךָ תַּעֲנֵנִי. סְלִיחָתְךָ תַּרְבֵּנִי. חַיִּים תִּכְתְּבֵנִי. וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי. נפשי: זֶה אֵלִי הוֹשִׁיעָה. וְזָכִיּוֹת הַכְרִיעָה. וּמִזְּבוּלְךָ הוֹפִיעָה. חֹן סְעָרָה וְסוֹעָה. וּמִלָּשְׁנִי הַבְלִיעָה. צֹאנְךָ מִלְּהַפְשִׁיעָה. פֶּן אֶרְאֶה בְרָעָה. בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי. נפשי: קַדֵּשׁ שֵׁם קָדְשֶׁךָ. חִלְּלוּ בְּמִקְדָּשֶׁךָ. וְאַהֲרֹנִים קְדוֹשֶׁיךָ. מַגִּישֵׁי אִשֶּׁיךָ. וּמַה־יַּעֲשׂוּ קְדוֹשֶׁיךָ. כְּפַסּוּ קָדָשֶׁיךָ. שְׁעֵה נָא מַקְדִּישֶׁיךָ. כְּפָרִים אִם שִׁלַּמְתִּי. נפשי: יִרְצוּ עֲבָדֶיךָ. לְמַעַן שֵׁם כְּבוֹדֶךָ. מְיַחֲדֶיךָ מְעִידֶיךָ. כִּי אֵין בִּלְעָדֶיךָ. בַּקֶּשׁ־נָא אוֹבְדֶיךָ. הֵן בָּאוּ עָדֶיךָ. כִּי טוֹבִים דּוֹדֶיךָ. פָּנֶיךָ בְּבַקָּשָׁתִי. נפשי: קוֹלִי יֶעֱרַב נָא. כְּמֵחִים תּוֹךְ צִיּוֹנָה. לְטוֹבָה הַפָּנֶה נָא. לְהַמְצִיאֵנִי חֲנִינָה. כִּי אֶל מִי אֶפְנֶה נָא. בְּאֵין מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה. לִמְיַחֲלֶיךָ סְלַח נָא. הַשְׁמִיעֵם סָלַחְתִּי. נפשי:

אל מלך. ויעבור וכו'. ואח"כ זכור עד חטאתו. חטאנו וכו' אל נא רפא נא וכו':

משפטים

אומרים סלח לנו אבינו. אל ארך אפים עד ורב חסד לכל קוראיך:

אֱלֹהֵינוּ בֹּשְׁנוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ וְנִכְלַמְנוּ בַּעֲוֹנֵינוּ: בְּקָרְאֵנוּ עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי צִדְקֵנוּ בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לָּנוּ חָנֵּנוּ וּשְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ: שִׁמְעָה תְפִלָּתֵנוּ יְהוָה וְשַׁוְעָתֵנוּ הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתֵנוּ אַל־תֶּחֱרַשׁ: כרחם אב וכו'.

סליחה מיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום שם המחבר אליה בר שמעיה חזק.

אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים פָּנַי. בַּעֲבוּר כִּי חָשַׁבְתָּ לְמַטָּה מֵעֲוֹנִי. גָּמַר חָסִיד וְגַם פַּסּוּ אֱמוּנַי. דְּרָכֶיךָ מִשְׁפָּט וֶאֱמוּנָה וַאֲנִי בוֹשׁ מֵעֲוֹנַי: הֵפַרְנוּ בְּרִיתְךָ וּמִצְוֹתֶיךָ לֹא שָׁמַרְנוּ. וִיקַר כְּבוֹדֵנוּ בְּלֹא יוֹעִיל הֵמַרְנוּ. זְלִזֵּל יְקָרֵנוּ וְטוֹב לָרַע אָמַרְנוּ. חֲפָצֵי רְצוֹנְךָ בִּטַּלְנוּ וּרְצוֹנֵנוּ גָּמַרְנוּ: טוֹב מַעַשׂ חָסַרְנוּ וְדַלּוּנוּ כִּשְׁרוֹן. יָשָׁר נָתִיב עִקַּלְנוּ וּמָאַסְנוּ כִּשְׁרוֹן. כָּל־אִשִּׁים בָּטְלוּ וְנִיחוֹחֵי עִשָּׂרוֹן. לִסְלוֹת וּלְכַפֵּר לַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן: מֵרָחוֹק נָשְׂאָה דֵעָה אֻמָּה נִכְסָפָה. נָאוֹר בַּמֶּה לְקַדֵּם מַחֲשֶׁבֶת יָסָפָה. שִׂיחָה אֵין בְּפִינוּ וְתַשְׁלוּם פָּרִים שָׂפָה. עֲצָרָה לָכֵן קָרְאָה וְעַם אָסְפָה: פָּנֶיךָ אַל תַּסְתִּיר אֵלֶיךָ בְּשַׁוְעֵנוּ. צַדֵּק דִּינֵנוּ וּבְמִשְׁפָּט אַל תַּרְשִׁיעֵנוּ. קְרָאנוּךָ בֶּאֱמֶת מְהֵרָה חוּשָׁה לְהוֹשִׁיעֵנוּ. רֹגֶז הָנִיחַ וְנִקְרָאֲךָ וַעֲנֵנוּ יִשְׁעֵנוּ: שְׁבוּעוֹתֶיךָ לְבוּטֶיךָ לָמוֹ לְמַסֹּרֶת עֲצָרָה. תָּמִיד חֵן וּתְפִלָּה לְהַקְדִּים לְצָרָה. אוּוּי צָרְכֵימוֹ מְרֻבִּים וְדַעְתָּם קְצָרָה. לְהָפֵק זְמָמָם יָדְךָ לֹא קָצְרָה: יִשְׂרָאֵל זָנַח טוֹב

ומאויב מרדף. הודש כמתבן וכמוץ הרים רדף. בבחרו בטוב וצדקה וחסד רדף. רם הצל עשוק ובקש נרדף: שופטנו מחוקקנו אובדות צאן תדרוש. מוניהם הדמום וישקום מי ראש. על גבם האריכו מענית כפרה לחרוש. יחודיך הפשחו וצורר רענן כברוש: חפצנו בכל־לב אליך לשובה. זרועך קבץ שביונם השיבה. קבע והעבר זדון ורפא משובה. השיבנו יהוה אליך ונשובה: אל מלך וכו'.

היטיבה ברצונך את־ציון תבנה חומות ירושלים: הושיענו אלהים כי באו מים עד־נפש: הראנו יהוה חסדך וישעך תתן־לנו: כרחם אב וכו'.

שלישיה מיוסד ע"פ א"ב משולש | אלהינו ואלהי אבותינו | וכל חרוז ג' מיוסד על לשון הכתוב

אורך ואמתך שלח. אמונך בטוב הצלח. כי־אתה אדני טוב וסלח: ביטה בעני נפש. בטובך הוציאנו לחפש. כי באו מים עד־נפש: געיותינו יהיו נקשבים. גלותנו השב לישובים. כי גרים אנחנו ותושבים: דפקנו דלתיך לתמוד. דבקנו אליך לצמוד. כי דלונו מאד: הליצונו זדים במצרינו. הצילנו ונודך צורנו. כי הושעתנו מצרינו: זרועך מיהלים לעודדם. זכם* ביראתך לסעדם. כי־זה כל־האדם: חקות העמים תהו. חשוקיו אחריו ינהו. כי חנון ורחום הוא: טירתך הושמה לעיים. טיבה בחומות בנוים. כי טוב חסדך מחיים: יגעתי ואשיחה במעני. יבוש ויכלם מעני. כי־יעשה יהוה דין עני: כבדו שפתי קמי. כל־היום מזעימי. כי כלו בעשן ימי: להם ישיב כפעלם. לעמו ילמד להועילם. כי לא יזנח לעולם: מרחמו יתן מאויו. ממנו יסיר דפיו. כי מה־טובו ומה־יפיו: נשמות הושתו ערי. נכרים באו שערי. כי נשאתי חרפת נעורי: שוש אשיש עליך. שיח לענות גאוליך. כי שמחתני יהוה בפעלך: עוזו נורא ואיום. עתה המציאנו פדיום. כי עליך הורגנו כל־היום: פנה דרך עקוב. פאר הלולך לנקוב. כי פדה יהוה את־יעקב: צרים לכלות בחרץ. צפה משמי ערץ. כי צל ימינו עלי ארץ: קרב קץ עדני. קול להשמיע לעוני. כי קרוב יום יהוה: רם זרועך הראה. רעיתך פנים התראה. כי רם יהוה ושפל יראה: שמע קול תחנוני. שועתי תעלה ממעוני. כי שומע אל אביונים יהוה: תתן כתודה תרצה. תאמר לעמך אתרצה. כי תורה מאתי תצא: שקל מאזנים יכבש. עז יעטה וילבש. כי הוא יכאיב ויחבש: אל מלך ויעבור וכו'.

פזמון מיוסד ע"ס א"ב והחתום שמו בראש יצחק

יחביאנו צל ידו. תחת כנפי השכינה. חן יחן כי יבחון. לב עקוב להכינה. קומה־נא. אלהינו עזי. עזה נא. יהוה לשועתנו האזינה: אנה אלך מרוחך. ואנה מפניך אברח. בינותי אין מנוס. פאת מערב ומזרח. גלגלתי אחריך לשחרך. יחד כגר כאזרח. בהשפטי לצדקתי. השמאילה והימינה. יי לשועתנו: דוק שמיך

ברכתיהם

● תהלים נה, כ. שם סט. כ(בעצי לשון). ג שם פס, ס.

*) נ"א זכים, ש"ת.

בירכתיהם. גם שם אם אפסק. הודך שם לשפטני. על כל־הנעסק.
והגיגי ברב שגגי. כביור אש נסק. נצרה דל שפתינו. תת לנו חנינה.
יי לשועתנו: זוי שאול במחתרתו. אף כי אציע. חזיתי והנך שם.
לחברה ולהפציע. טפש לבי והחרד. כי לבין מות כפסיע. שמור
שארית נדחי. בכל־פנה ופנה. יי לשועתנו: ים גדול באחריתו. אף כי
אשכונה. כף ימינך תאחזני. ומה־לנפשי אכונה. לולי רב רחמיך.
דרכי לא אסכונה. משוך חסד לנגשים. תחת יד עדינה. יי לשועתנו:
מדת לילה תסובבני. אז ישופני חשך. נגהות לך האפלות. כאור
יהל ומושך. סמר בשרי מפחדך. כשוך נחש נושך. ועל הדם. כמו
נרדם. בירכתי הספינה. יי לשועתנו: עלי שתה כסכה. אחור וקדם
צרתני. פנה אפנה אנה ואנה. ארחי ורבעי זריתני. צרפתני בל־תמצא.
יהוה חקרתני. אח ואחות. וצחצחות. בלעג לשון ואין בינה. יי לשועתנו:
קדמה נא רחמיך. כי לך טוב להודות. רצה שועת גדייך. ועמל צאן
אובדות. תפלתנו היה לנו. לצור מעוז לבית מצודות. לכה לנו
לישועה. כלשמעון ולוי אחי דינה. יהוה לשועתנו האזינה:

אל מלך ויעבור וכו'. זכור רחמיך וכו'

תרומה

אומרים סלח לנו. אל ארך אפים על לכל קוראיך:

אתה יהוה לא־תכלא רחמיך ממנו חסדך ואמתך תמיד יצרונו[א]: שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך[ב]: כי־שמע אל־אביונים יהוה ואת־אסיריו לא בזה[ג]: כרחם אב וכו'.

סליחה מיוסד ע"פ א"ב כפול — אלהינו ואלהי אבותינו

אנחנו החמר ואתה יוצרנו. אמתך וחסדך תמיד יצרונו. באפך אל תוכיחנו צורנו. בשצף חמתך אל תיסרנו: גשתנו לפניך בקיחת דברים. גלגל רחמיך משוב חפורים. דורשים שכנך בלבות נשברים. דלנו מחטא ורפא שברים: העבר חרפתנו אשר נגור. האלם מלשני ואמץ סנגור. ושערי תפלתנו אל תסגור. ועל שוטנינו אימה תחגור: זכנו מחטא והחסנו בסתר צלך. זדונינו תמחה ותשליך במצולך. חבאנו והסתירנו בסתר אהלך. חוסה על עמך וקהלך: טהר טמאותינו וערלת לבבנו מול. טוב מדתך לנו תגמול. יען וביען אותנו מלגמול. יהמו מעיך וסגירתך תחמול: כמו הרה תחיל ותזעק. כן מפניך נחיל ונזעק. לא תשקץ ענות זעק. לא תבזה ערך צעק: משובה ישראל הבת השובבה. מלא לה דברך ולנוה קדש תשובבה. נאור השיבנו אליך ונשובה.

נאם

א תהלים מ, יב (בשנוי לשון). ב הושע יד, ב. ג תהלים סט, לד.

נְאֻם גֶּבֶר תְּסוֹבֵב נְקֵבָה: שְׂרוּפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה מְגֹעֲרָתֶךָ. סְלוּלָה וַאֲרוּזָה מוֹאֲסֵי בְּרִיתֶךָ. עוֹלָלֶיהָ תְּעוֹלֵל וְתָחֹן שְׁאֵרִיתֶךָ. עוֹד כְּקֶדֶם תְּכוֹנֵן עֲדָתֶךָ: פְּקֹד גֶּפֶן וְאֵת הַבְּקוּקָה. פְּרַע בּוֹקְקֶיהָ כְּחֻקָּה הַמְּחֻקָּקָה. צְרָרוּהָ צָרִים בְּבוּקָה וּמְבֻלָּקָה. צוֹרְרֶיהָ תָּצוּר לְהַבְהֵב עֲלוּקָה: קוֹמֵם נְפוּלָה כַּמָּה שָׁנִים. קְדֹרַנִּית יוֹשֶׁבֶת בְּמַחֲשַׁכֵּי אִישׁוֹנִים. רָם תִּזְכּוֹר בְּרִית רִאשׁוֹנִים. רוֹמֵם דְּבִירְךָ מֵחֳרָבוֹת מִיְּשָׁנִים: שְׁעֵה שַׁוְעָה וְקַבֵּל פְּגִיעָה. שְׁבוֹר רִשְׁעָה וַחֲבוֹשׁ צוֹלֵעָה. תָּקִים שְׁבוּעָה תָּחִישׁ יְשׁוּעָה. תַּמָּה הוֹשִׁיעָה. כִּי גָעָה קֵץ וְשָׁעָה: אל מלך. ויעבור וכו'.

הַבֵּט[א] מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ: אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּיִם: אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהֹוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כרחם אב וכו'

מיוסד ע"פ א"ב כפול ובבסוף החתום שם המחבר גרשם בר יהודה (והוא רבינו גרשם מאור הגולה).

אלהינו ואלהי אבותינו

אַיֵּה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ הַגְּדוֹלוֹת וְהַנּוֹרָאוֹת. אֲשֶׁר סִפְּרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ יְהֹוָה צְבָאוֹת. בְּרֶדֶת יִשְׂרָאֵל מִצְרַיְמָה בְּשִׁעְבּוּד וּתְלָאוֹת. בְּחַבְלֵי אָדָם מְשַׁכְתָּם וְלֹא בְשַׁלְשְׁלָאוֹת: גַּם מַעֲבִידֵיהֶם בְּקָשָׁה עֲבוֹדָה. גָּזְרוּ בַּיְאוֹר זְכוּרֵיהֶם לְאַבְּדָה. דַּנְתָּם סְאָה בִסְאָה מִדָּה כְּמִדָּה. דְּגָלִים הוֹצֵאתָ בִּרְכוּשׁ כָּל־חֶמְדָּה: הַיָּם וְגַלָּיו בְּעָזְּךָ פוֹרָרוּ. הַיַּרְדֵּן הוֹבַשְׁתָּ וּבְרֶגֶל עָבָרוּ. וּבַמִּדְבָּר כִּלְכַּלְתָּם וְדָבָר לֹא חָסֵרוּ. וּמַמְלָכוֹת וַעֲמָמִים בְּיָדָם נִמְסָרוּ: זָנְחוּ הַטּוֹב וְרָדְפוּ מַכְנִיעִים. זָעֲקוּךָ וְשָׁמַעְתָּ וְהֶעֱמַדְתָּ לָהֶם מוֹשִׁיעִים. חָנוּ בְאַרְצָם כָּל־טוּב שְׂבֵעִים. חָטְאוּ וְגָלוּ וּפְקַדְתָּם לְשִׁבְעִים: טָפְלוּ שֶׁקֶר וְנִתְּנוּ לְמִרְמָס. טְרָדוּם לְמַדְהֵפוֹת אַנְשֵׁי חָמָס. יָצְאוּ מֵאַרְצָם וְקֵץ חֵרוּתָם נִכְמָס. יָשְׁבוּ בַגּוֹיִם וְהָיוּ לָמַס: כֹּחַ אַמֵּץ פְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת. כָּשְׁלוּ כֹּחַ מִכֹּבֶד רָעָה מְמָאֶרֶת. לְעֵת רִאשׁוֹנָה פְּקֻדָּה מִשַּׁמֶּרֶת לָבֹא שְׁנִיָּה אָצָה וּמְמַהֶרֶת: מֵעֵת לְעֵת צָרָתִי מְרֻבָּה. מִיּוֹם שֶׁעָבַר קָשֶׁה הַבָּא. נִלְאֵיתִי נְשׂוֹא עוֹל מַדְהֵבָה. נוֹאֶמֶת מִדּוֹד וְהָבֵא הַבָּאָה רַבָּה: סְגֻלָּתְךָ דּוֹחֵק צוֹרֵר הַצָּר. סְבָרָהּ הָרִשְׁעָה לְהָמִיר אֱמוּנַת הָאֵל הַיּוֹצֵר. עַד אָנָה יְהֹוָה אֶקְרָא מִמֵּצַר. עֲנֵנִי בַמֶּרְחָב יָהּ כִּי יָדְךָ לֹא תִקְצַר: פְּשָׁעִים אִם עָצְמוּ בֵּינֵנוּ וּבֵינְךָ לְהַבְדִּילָה. פַּרְגּוֹד אִם נִנְעַל בִּפְנֵי הַתְּפִלָּה. צוּר בְּכִסֵּא כְבוֹדְךָ חֲתוֹר מְחִלָּה. צַעֲקָתֵנוּ לְפָנֶיךָ תָּבֹא פְּנֵי כְבוֹדְךָ לְהִתְקַבְּלָה: קְרָא שְׁנַת רָצוֹן מֵעֶצֶב לְהַנְפִּישִׁי. קַבֵּץ נְפוּצוֹתַי וַעֲבוֹר בְּרֹאשִׁי. רִיבָה יְהֹוָה רִיבֵי נַפְשִׁי. רְצֵה לְהַחֲלִיצֵנִי אֱלֹהֵי קְדוֹשִׁי: שִׁנֵּי רְשָׁעִים בְּחָצָץ תְּגָרֵס. שְׁכוֹל וְאַלְמוֹן אוֹתָם תַּהֲרֹס. תִּשְׁפּוֹךְ דָּמָם אַרְצָה לָרוֹס. תְּמוּתָה הוֹתֵר בֶּאֱמוּנָה לְאָרוֹס: גְּדוֹר פִּרְצַת סֻכַּת דָּוִד הַנּוֹפֶלֶת. רוֹמֵם קִרְיָה עַד עָפָר מֻשְׁפֶּלֶת. שְׁבוּיָה נַחֵם נֶחָמָה מְכֻפֶּלֶת. מְאוֹרָהּ הָאֵר וְתָאֵר מֵאֲפֵלֶת: בְּנֵה עִירְךָ כִּימֵי עוֹלָם. רַפֵּא מִזְבַּחֲךָ הֵיכָל וְאוּלָם. יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל שָׁם יַעַבְדוּךָ כֻּלָּם. וְיִתְגַּדֵּל שִׁמְךָ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: אל מלך ויעבור וכו'

א ישעיה סג, טו (בשנוי לשון). ב תהלים עד, יג. ג ירמיה יד, ז.

פזמון שם המחבר שלמה ברבי שמואל ברבי יואל חזק.

ישמיענו סלחתי. יושב בסתר עליון. בימין ישע להושע. עם עני ואביון. בשועינו אליך. נוראות בצדק תעננו. יהוה היה עוזר לנו: שניתי עזרתי. על גבור ונשא. לפני נוחי. אשפוך שיחי. אולי פני ישא. מדתי כונתי. כסדר אשר עשה. הלא יקיר. מקרקר קיר. עוד זכור תזכרנו. יי היה: כבא כגל. הגלגל להחריף השטה. רעיתך. יונתך. לך פונה הביתה. באות נפשה. הגישה. לפתוח בחרטה. ימין פשוטה. מלמטה. בצפיתנו צפינו. יי היה: שואל חסד. בהוסד. הנני תאמר. מרות[א] יצר. הבצר. קבוע כבמסמר. ולצואר. כמו סואר[ב]. הוטל למשמר. ומי אזר. זר לזר. ומי אכזר כי יעורנו. יי היה: להבצלת. פתח דלת. אלוה ממעל. בינה הגיגי. להציגי. בתוך שער הננעל. רחמנו. קדמנו. צרי ומזור התעל. ברר תכי[ג]. להצדיקי. יבקש עון ואיננו. יי היה: יונת אלם. משלם. חלק יפה הגיע. אות צדק. בהצטדק. ביראתך להושיע. לך תקרא. עת לשחררה. ארון בזו השעה. ותק תיק. מנרתיק. כאור תוציא דיננו. יי היה: תצליחי. במשלחי. ואשיב שלחי דבר. חזקת. חק חקת. עשר ושלש כמדבר. מחזיקם. ולא ריקם. שלחתי להתגבר. וכה תעשה. עון נושא. עתה תשוב תרחמנו. יהוה היה עוזר לנו:

אל מלך ויעבור וכו'. ואח"כ אומרים זכור רחמיך וכו' עד גמירא:

תצוה

אומרים כל סדר הסליחות והפזמון משני תנינא ואח"כ אומרים זכור רחמיך וכו' עד גמירא:

ערוגות הבושם | השמטה | נימוקי הגרי"ב

כתב בספר כל הקמח עינוי הגוף עם עינוי הנפש הוא התענית המקובל והצום הנבחר. והוא חשוב כקרבן. וגדול שכרו מן הקרבן. שהקרבן בממוני והתענית בגופו. שהרי חלבו ודמו מתמעט. וראוי לאדם בתענית שיתאונן על חטאיו ושיורד עליהם דמעות. כי הדמעות יוצאות ממעמקי הכנעה והכוונה הרצויה. והן עדות על לב נשבר ונדכה. ועם הדמעה, תפלתו של אדם נשמעת. שכן אמר דוד (תהלים לט) שמעה תפלתי ה' וגו' אל דמעתי אל תחרש. וכן בתפלתו של חזקיהו כתיב (מלכים ב, כ) ויבך חזקיהו בכי גדול. וכן בתפלת חנה כתיב (שמואל א, א) ותתפלל על ה' ובכה תבכה. ומתוך הדמעה נתקבלה תפלתה. והדמעה עם התענית דומות כנסוך המים עם הקרבן וכאשר יאמן אדם את עצמו בתפלה ודמעה יחדו יהיו תמים לפני ה' ביום התענית מובטח לו שתהיה תפלתו נשמעת אם אין בידו מאותן כ"ד

דברים

בסליחות ד"ה פזמון: כתב התשבי שורש פזם בזה הלשון פזם קורין לקצת הפיוטים פזמונים ולא ידעו מה הוא ושמעתי אומרים שתרגום של ויען איוב הראשון ופזים לשון צעקה ואני חפשתי בהרבה נוסחאות מדויקות ולא מצאתי רק ואתיב כמו שמתורגמים שאר חבריו ואולי כן הוא בתרגום ירושל' או בתרגום עקילוס או בתרגום רב יוסי [צ"ל יוסף] אשר לא נמצאו בינינו היום וכו' עכ"ל. וראיתי בערוך ערך פזמא בפסקא דבחודש השלישי יחלצני כי חפץ בי אמר ר' יוחנן פזמא דידיה היא סלקת ביה במיתן לי אוריתא ע"כ וכתב הרב המוסיף פי' בלשון יוני פזירות ונדיבות ע"כ. ואולי על דרך זה נקרא פזמון כדרך שם סליחות כך נקרא זה

שמבקשים

א) נ"א מדות. ב) פי' קורס, והיא מלה תלמודית (סוכה ל"פ הישן סוף דף כ. ואהלות סופ"ג). ג) נ"א חכי.

דברים המעכבים את התשובה עכ"ל. וכן כתב ברבינו בחיי סדר בראשית וז"ל שתענית הוא כקרבן. שנתמעט הבשר והחלב והדם. וכשם שהתענית קרבן כך הדמעה בשעת תפלה קרבן כנגד נסוך המים עם הקרבנות. וכן דרשו ז"ל שערי דמעה לא ננעלו (ושמעתי אומרים בשם גדול אחד ז"ל ה"ה שהקשה אם לעולם אין ננעלים למה לכו השערים. הלא משמעות שערים הוא שלפעמים ננעלים ופעמים פתוחים. ותירץ הרב הנ"ל שאם יבכה במה שאינה ראויה יסגרו השערים. שעיקר הבכיה צריך להיות לא לבד על עונות וחטאים אשר פעל ועשה. רק העיקר הוא על חילול כבוד שמו יתברך כמבואר בתקונים (תקון ו.) כי הדמעה מכת המים שהוא מכה החסד שהוא סימן וסימן פשוטה לקבל שבים בכל עת ובכל שעה. והבן זה כי הוא עיקר גדול עכ"ל):

שמבקשים נדיבות וותרנות כשם שמבקשין סליחה. עוד אפשר לומר דפזמון ר"ת פ"יוט ז"ה מ"הדרין. (כי כך עושים שמחזורים דבור הראשון וגם מסיימין בו בין כל פרק ופרק) או מ"שובח ו"עושין נ"גינה כי כל פיוט ופיוט הפזמון יש עליו נגינה מיוחדת שאינו בשארי משא"כ בפיוטים סליחה נגינה אחת לכולן (ועוד נשמע טעם מוטעם לשבח יותר השומע והבורר טעמים הנזכרים יקיימם ולא יהיה סותר) ואודיעך עוד למאן דבעי למידע כי כל פיוטי הסליחות הם בארבעה בתים בחרוז ופיוט. שנייה נקראת כי היא בשתי חרוזות. ושלישיה נקראת על שם שהיא בת שלש חרוזות. ושלמוניות על שם שהיא תשלום ובסוף והסלת של ענינים הנזכרים

ועל חשלמות נקראת כך והגם למראה עין דברים פשוטים הם אמנם מפני שנשאלתי מכמה בעלי תורה על השמות האלו והצרכתי להשיב להם לכן חקקתי על הספר גבדיו למצוא נכון איו*):

*) ועי' במנוא סרוו"ה למחזור של שבועות שהאריך בזה.

בשמים ראש

חמשה עשר בשבט:

חמשה עשר בשבט הוא ר"ה לאילנות. שכבר יצאו רוב גשמי שנה. ועולה השרף באילנות. ונמלא הפירות חונטין מעתה. ואילן הולך אחר החנטה. לפיכך אין מעשרין מפירות אילן שחנטו קודם לכן על פירות האילן שחנטו אח"כ: ואין נופלים על פניהם בט"ו בשבט אבל למנלה אומרים (א"ר סי' קל"א ס"ק י"ד) ונוהגים האשכנזים להרבות בו מיני פירות של אילנות לכבוד שמו של יום (תקון יששכר): א"א נ"ה הלא לחכם בפניו. ומלבד תע"ח אפילו יא"צ אין מתענין. ולא חו"כ. ואם חל בשבת א"א א"ה ול"צ ואין מ"כ:

חודש אדר:

ר"ח אדר הסמוך לניסן שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים. ומוציאין ג' ס"ת. בא' קורין פ' השבוע ששה גברי. בב' בפ' פינחס וביום השבת עד ונסכו. בג' קורין למפטיר בכי תשא עד לכפר על נפשותיכם. ומפטירין ויכרות יהוידע. וקודם קריאת הפ' של שקלים יאמר בשמחה עצומה לשם יחוד כו' הריני מוכן ומזומן לשמוע קריאת פרשת שקלים שנכתב' בתורתנו הקדושה כמו שתקנו חז"ל לנו. וישמע בפנים החומש כל תיבה ותיבה מפי הקורא בכדי שלא יפנה מחשבתו לבטלה ח"ו. וכן בכל הד' פרשיות:

דיני פורים קטן:

יום י"ד וט"ו שבאדר ראשון אין נופלים על פניהם ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה. ואסור בהספד ותענית (מחבר סי' תרצ"ז) אבל אבילות נוהג לכו"ע. וכן מותר במלאכה. ואין אומרים על הנסים (א"ר): ירבה קצת בסעודה אף בט"ו וטוב לב משתה תמיד (רמ"א סוף ש"ע אורח חיים) אך יקיים שויתי ה' לנגדי תמיד (רמ"א תחלת ש"ע א"ח) שאף בעת שעוסק במשתה ושמחה ישים יראת ה' לנגדו ובזה מחובר סוף דברי רמ"א בשלחן ערוך עם תחלת דבריו:

טעם לארבע פרשיות:

פרשת שקלים קורין אותה בשבת הסמוך לר"ח אדר לפניו. או בשבת שחל להיות בר"ח עצמו. מפני שבאדר היו משמיעין על השקלים. וטעמא משום דבניסן בר"ח מתחיל השנה דכתיב ראשון הוא לכם וגו'. וכו מתחילין להביא קרבן התמיד מנדבה חדשה מתרומת השקל משנה זו. לכך היו משמיעים באדר הסמוך לו שיביאו שקליהם בר"ח ניסן. ואנו מדמין פרים שפתינו בקריאת הפרשה וקוראין בר"ח אדר או סמוך לו פרשה להשמיע על השקלים. וזאת תחלת פרשת כי תשא דכתיב בה ענין השקלים ונתנו איש כפר נפשו וגו' זה יתנו וגו' מחצית השקל (לבוש): ועוד טעם במסכת סופרים גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהמן הרשע עתיד לשקול שקליו בעד ישראל. לפיכך הקדים לשקליו. זכר לאותן שקלים קורין פרשת שקלים (א"ר). וקורין פרשת זכור קודם פורים להקדים זכירה לעשיה כמו שכתוב והימים האלה נזכרים ונעשים. ועוד דכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק. ואמרו חז"ל יכול בלב. כשהוא אומר לא תשכח הרי זכירה בלב אמור. הא מה אני מקיים זכור. הוי אומר בפה. וקורין אותה בשבת שלפני הפורים לסמכה למעשה המן שהיה מזרע עמלק. ויש אומרים שהיא דאורייתא: וקורין פרשת פרה בשבת שקודם פרשת החדש. שכן היתה שריפתה במדבר סמוך לניסן כדי להזות בה את ישראל באפר החטאת מיד אחר הקמת המשכן כדי שיהיו טהורים ויוכלו לעשות את הפסח בזמנו. לכך קורין פרשה זו להתפלל לפניו יתברך שגם עלינו יזרוק מים טהורים במהרה (לבוש). ויש אומרים נ"כ שהיא דאורייתא: וקורין פרשת החדש בשבת הסמוך לר"ח ניסן כדי לקדש חדש ניסן דכתיב בתורה החדש הזה לכם ראש חדשים. אבל אין זה עיקר הקידוש. כי עיקר הקידוש הוא בעת הראייה שמקדשין אותו הב"ד ואין הקריאה הזאת אלא מדרבנן (לבוש): עוד טעם דרך רמז למה שאנו קורין ד' פרשיות סמוך לפסח. דהיינו לרמוז על סיבת הגאולה של ארבע גליות. פרשת שקלים על גלות בבל דהיינו בימי אחשורוש שבאה הישועה לישראל ע"י שהקדים שקליהם לשקלי המן. פרשת זכור מרמז

של

של גלות אדום דכתיב כי יד על כס יה שנשבע הקב"ה שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זכר עמלק ויבא משיח צדקנו: פרשת פרה מרמז על גלות אנטיוכוס בימי החשמונאי ובניו שטמאו את המקדש בטומאת של אפר הפרה והדליקו נרות בחצרות קדשו: פרשת החדש מרמז על גאולה של גלות מצרים (ספר לחמי תודה): כתב הלבוש ולמ"ד שזכור ופרה הם מדאורייתא צריכין בני הישובים שאין להם שם מנין עשרה. לבא לבתי כנסיות שיש שם מנין עשרה בשבתות הללו כדי לשמוע פרשיות הלו בקהל עם ברכותיהן וקריאתן מתוך הס"ת כיון שהן דאורייתא. ומ"מ מדאורייתא יוצא כששומע בפורים ויבא עמלק (מ"א): כתב הלבוש בסי' רפ"ב סעיף ד' ומפטיר אפילו קטן ואפילו בד' פרשיות שבאדר שקצת מהן דאורייתא אין מקפידין במפטיר אם הוא קטן. וכן נוהגין. והא"ר פסק בסי' הנ"ל סק"ח שיש להחמיר במפטיר ד' פרשיות שלא יעלה קטן. ופרשת זכור פשיטא דאסור עכ"ל. אב הרחמים נוהגין לומר בד' פרשיות כבשאר שבתות (שם):

בשבת שני מוציאין ב' ס"ת. באחת קורין פ' השבוע. בב' קורין בפ' כי תצא זכור את אשר עשה לך עמלק עס"ה. ומפטירין פקדתי. ופרשת זכור הוא מ"ע דאורייתא. ויאמר קודם קריאתה לשם יחוד כו' הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע מה"ת לשמוע פ' מחית עמלק כמ"ש בתורתנו הקדושה זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' לא תשכח: **בשבת** שלישי שהוא ט"ו באדר מפסיקין: **בשבת** רביעי שהוא כ"ב באדר מוציאין ב' ס"ת. באחת קורין בפ' השבוע. ובב' קורין בפרשה חקת מתחלת הסדרא עד תטמא עד הערב. ומקודם יאמר לשם יחוד כו': **בשבת** חמישי שהוא כ"ט באדר מוציאין ב' ס"ת. באחת קורין בפ' השבוע. ובב' קורין למפטיר בפ' בא החדש הזה לכם עד תאכלו מצות: **אם** חל ר"ח אדר הסמוך לניסן בתוך ימי השבוע ואפילו בע"ש. מקדימין לקרות פ' שקלים בשבת שלפניו. ומפסיקין בשניה כדי שתהא זכור בשבת הסמוכה לפורים שלפניה. ואפי' אם חל פורים בע"ש מקדימין לקרות פ' זכור בשבת שלפניו: **הימים** שראוי לקבוע בהם ר"ח אדר הסמוך לניסן **זבד"ו**. וסימן לשבתות ההפסקה **זט"ו ב"ו ד"ד** **ובי"ו**. כלומר כשחל ר"ח אדר בשבת מפסיקין בט"ו בו וסימן זט"ו. וכשחל ביום ב' מפסיקין בו' בו וסימן ב"ו. וכשחל ביום ד' מפסיקין בד' בו וסימן ד"ד. וכשחל ביום ו' מפסיקין בב' שבתות ב' בו וי"ו בו וסי' ובי"ו: **בכל ד'** פרשיות ראוי שלא לומר הקטן ההפטרה (א"ר סי' תרפ"ה ס"ק י"ח). אב הרחמים נוהגים לומר בד' פרשיות כדין שאר שבתות (שם): דין חתונה ומילה בד' פרשיות יש חלופי מנהגים: אומרים צדקתך צדק: **ז' באדר** מת משה רבינו ע"ה. והיראים מתענים בו. ובשנת העיבור העיקר להתענות בשני. וכבר הודפס בספרים תיקון ז' אדר:

הנהגות תענית אסתר:

י"ג באדר הוא תענית אסתר. ויש מתענין לילה ויום. ואם חל פורים באחד בשבת מקדימין התענית ליום ה'. תענית זה יש להקל בו לעת הצורך כגון מעוברות או מיניקות או חולה שאין בו סכנה ואפילו רק כאבי עינים. וכ"ש יולדות כל ל' יום שאם מצטערים הרבה לא יתענו ויפרעו אח"כ. והא"ר בסי' תרפ"ו ס"ק ב' כתב במעוברות להחמיר אם לא שהן חלושות מאד אבל שאר בריאים לא יפרשו מן הצבור אפילו הולך בדרך וקשה עליו התענית והוא תענית צבור לכל ענינים:

כוונת תענית אסתר תמצא בספרים שראוי בכל שעות התענית הזה לעורר לבבו אל הסליחה גדולה במחשבתו ליתברך שניצל ממש הוא ובניו בקרב כל ישראל בעלם היום הזה ממות לחיים. ונמצא בספרים שראוי להרבות בלימוד ביום זה. ונמצא כתוב על הרח"ו ז"ל שקודם מנחה זו היה טובל את עצמו במקוה טהרה בשביל קריאת המגילה לערב. ורבים נוהגים כן. גם הובא בספרים שקודם תפלת מנחה זו ראוי ללבוש בגדי שבת ולהתפלל בהם תפלת מנחה:

סליחות לתענית אסתר

א אומרים סלח לנו. אל ארך אפים. תמצא ב לעיל:

קַוֵּה קִוִּינוּ (אֶל) יְהוָה וַיֵּט אֵלֵינוּ וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתֵנוּ: אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ: כרחם אב וכו'

סליחה ע"פ א"ב ואחר הא"ב חתום שם המחבר מנחם ברבי מכיר יחיה אמן ואמן:

אלהינו ואלהי אבותינו

אָדָם בְּקוּם עָלֵינוּ חִיל אֲחָזָתְנוּ לִרְעוֹד. בְּהִסְתַּפְּחוֹ לְמַלְכוּת חָנֵף כִּמְעַט כָּשַׁלְנוּ לְמוֹעֵד. גָּמְרוּ לְמָכְרֵנוּ כְּתֵל וְחָרִיץ בְּלִי מִסְעוֹד. אָמְרוּ לְכוּ

א תהלים מ, ב (בשנוי לשון). ב ישעיה כו, ח.

עיון תפלה

אדם בקום עלינו. לה"כ (תהלים קכד, ב) ונדרש במגילה י"א על המן: **בהסתפחו**. מלה"כ (ש"א כו, יט) מהסתפח בנחלת ה': **למלכות חנף**, למלכות אחשורוש שדרשו עליו את המקרא (איוב לד, ל) ממלוך אדם חנף זה אחשורוש שהיה אדם חנף שהרג את אשתו מפני אוהבו ופעם אחרת הרג אוהבו מפני אשתו

פתיחתא

וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד: דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם קְרָאתִיךָ אוֹיְבִי
לָקֹב. הַכְרֵת שֵׁם וּשְׁאָר וּמְחֵה שֵׁם לִרְקוֹב. וְצָר צוֹרְרֵי בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ
לַעֲקוֹב. וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ. וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: זְרוּיִם עֻנָּה וַיֻּגֶּה וְלֹא מֵדֵב
לְכַלּוֹתָם. חָבוּ לְפָנִים וְרָדָּם בַּהֲסָרַת טַבַּעַת לְהַחֲלוֹתָם. טוּב דְּבָרוֹ הֵקִים לְעֵינֵי
הַגּוֹיִם לְהַעֲלוֹתָם. בְּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלּוֹתָם: יָדַע
רֶמֶז הַקּוֹרוֹת לְעַם מְעֻפָּר וּמְהֻדָּס. כְּתַב הַסֵּתֶר אַסְתִּיר וּמָר־דְּרוֹר מְפֻרְדָּס.
לְשַׁבּוֹת הָמָן מִמְּחֻתֶּרֶת הָמָן הָעֵץ קִנְדָּס. תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ וְתַחַת
הַסִּרְפָּד יַעֲלֶה הֲדַס: מַקְשִׁיב דְּבַר שֶׁקֶר כָּתַב שִׂטְנָה וָעֶצֶב. נִתְעַטֵּף בְּבִגְדֵי
שְׂרָד כְּטָעָה בְּמִנְיַן קֶצֶב. סָדַר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשׁוֹנִים כְּלֵי בֵית הַמַּחְצֵב. וַיָּבֹא גַם
הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם לְהִתְיַצֵּב: עָם הַנִּמְצָאִים בְּשׁוּשַׁן בְּאָכְלָם מִזֶּבַח עִכְּרָם. פָּעַר פִּיו
לְהַשְׂטִינָם וּלְהַסְגִּירָם בְּיַד נוֹתֵן מִכְרָם. צוּר הִסְכִּים לִכְתּוֹב אִגֶּרֶת לְאַבֵּד שִׁבְרָם.
אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם: קְדוֹשִׁים מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן
בִּצְעָקָה. רַחוּם הַבֵּט לַבְּרִית וְאַל־תָּפֵר לְהַרְחִיקָהּ. שָׁמְעָה מוֹרָשָׁה וַתִּלְבַּשׁ
בִּגְדֵי אַלְמְנוּת וּמוּעָקָה. וַתָּשֶׂם יָדָהּ עַל רֹאשָׁהּ וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְזָעָקָה: תִּשְׁבִּי
שָׂם אֵזוֹר שַׂק בְּמָתְנָיו תַּחְבֹּשֶׁת. מִהֵר וְהוֹדִיעַ יְשֵׁנֵי מַכְפֵּל אָבוֹת שְׁלֹשֶׁת.
נָחַץ לְרוֹעֶה מַה־לְּךָ נִרְדָּם לְהִתְעַשֶּׁת. קוּם קְרָא אֶל־אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת:
חוֹתַם טִיט אֲשֶׁר נַעֲשָׂה לִבְלֹשֶׁן סִפֵּר. מְנִינָוֵה לָמְדוּ לְאַחַר גְּזֵרָה כַּעַס לְהָפֵר.

עיון תפלה

(כתיחתא דאסתר רבתי פתיחה ט). ור"ל שנתחבר המן למלכות אחשורוש לאבד את ישראל, וכמשל של אותו תל וחריץ (במגילה י"ד ע"א): **קראתיך אויבי לקב**. עפ"ה (במדבר כד, י) לקב אויבי קראתיך: **ומחה שם לרקוב**. עפ"ה (משלי י, ז) ושם רשעים ירקב: **וצ'ר צוררי בנכליהם**. צרור את צוררי בנכליהם ויפלו במועצותיהם, עפ"ה (במדבר כה, יז) צרור את המדינים וגו': **ורדם בהסרת טבעת**. (מגילה י"ד א') גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים וז' נביאות: **לחלותם**. כ"ה בכ"י. להביא בלבם חיל ורעדה, ולא היתה כונתו להשמידם אלא להפחידם, וכמו שאמרו (מגילה י"ב ע"א) הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה אלא לפנים: **ידע רמז הקורות**. הקב"ה הודיע בתורה מראש רמז קורות אלה, כמו שאמרו רבותינו (חולין קל"ט ב'): **כתב הסתר אסתיר**. (שם) אסתר מן התורה מנין שנאמר ואנכי הסתר אסתיר: **ומר דרור מפרדס**. (שם) מרדכי מה"ת מנין דכתיב מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא. **מפורדס**, הגדל בפרדס: **המן העץ**. (שם) המן מה"ת מנין שנאמר המן העץ: **קנדס**. עץ חד הנתקע בארץ, ומפרשים רבותינו שהעץ הנזכר שם רומז על קונדסו ותלייתו של המן: **תחת הנעצוץ** וגו' **ותחת הסרפד**. במגילה י' ע"ב תחת הנעצוץ תחת המן יעלה ברוש זה מרדכי שנקרא ראש לכל הבשמים (מירא דכיא) שנאמר ואתה קח לך בשמים ראש ותחת הסרפד זו ושתי יעלה הדס זו אסתר: **מקשיב דבר שקר**. לה"כ (משלי כט, יב) אחשורוש המושל המקשיב על דבר שקר: **כתב שטנה ועצב**. כמו שנאמר (עזרא ד, ו) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים: **נתעטף בבגדי שרד כטעה** וכו'. במגילה י"א ע"ב כיון דחזי דמלו שבעין ולא אפריקו אמר השתא ודאי תו לא מיפריקי אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו בא שטן ורקד ביניהם, ובאסתר רבתי ריש פ"ב בהראותו וגו' בגדי כהונה גדולה לבש, והן הן דברי הפייטן: **סדר להשתמש**. נוה להשתמש: **בשונים כלי בית המחצב**. מה שנאמר כרים אסתר וכלים מכלים שונים היינו כלי בית המקדש, והפייטן קרא לבית המקדש בית המחצב, לפי ששם אבן השתיה שממנה הושתת ונחצב העולם (יומא נ"ד ע"ב): **מזבח עכרם**. מזבחו של אחשורוש עוכר שארס: **שמעה מורשה**. התורה שהיא מורשה קהלת יעקב. ובאסתר רבתי פ"ז סוס"י י"ג מיד יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקב"ה וגם מלאכי השרת צעקו לקול בכייתה: **תשבי שם אזור** וכו' **מהר והודיע** וכו'. שם באסתר רבתי באותה שעה רץ אליהו זכור לטוב בבהלה אצל אבות העולם ואצל משה בן עמרם: **נחץ לרועה**. הכוונה את משה רבינו ע"ה הרועה הנאמן: **אולי יתעשת**. אולי ינחם, מלה"כ (יונה א, ו): **חותם טיט**. שם באסתר רבתי א"ל אליהו למרדכי הנקרא בלשן בפיס היא החותם: **מנינוה למדו**. שנאמר (שם ג, י) וירא האלהים את מעשיהם

בֶּן קִישׁ הִקִּישׁ דַּלְתוֹת בֵּית הַכֹּפֶר. וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר: רִבֵּץ תִּינוֹקוֹת לְפָנָיו יָמִים שְׁלשָׁה צְמֵאִים וּמְכֻפָּנִים. בְּקוֹל יַעֲקֹב לַחֲלוֹשׁ יְדֵי עַז פָּנִים. יָדָיו אֱמוּנָה לָאֵל הַצִּילֵנִי נָא מֵעַלְבּוֹנִים. פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים: מִזֶּה אֵלֶּה וּמִזֶּה אֵלֶּה בְּנֵי אֵיתָנֵי וְרַבָּנַי. כֻּלָּם צָעֲקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־יְהֹוָה. יָהּ לְקוֹל רִנּוּן כְּבוֹא שָׁאַל לְפָנָי. וּמֶה קוֹל הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי: רוֹעֶה הֱשִׁיבוּ הֵם קְטַנֵּי קֹדֶשׁ זֶרַע. יָהּ הַצֵּל לְקוּחִים לַמָּוֶת מֵאוֹיֵב הָרָע. חַנּוּן נִכְמְרוּ רַחֲמָיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת הַמְּאוֹרָע. וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע: *)יְהוּדִי הוֹקִיעַ יְלָדָיו לְמַטָּה וַאֲבִיהֶם לְמַעְלָה. אִישׁ אִישׁ בְּשָׁלשׁ אַמּוֹת וְהָרְבִיעִית אֲוִיר מְגֻלֶּה. מִשְׁנֶה נָקַם חָזָה וְשָׂמַח וְשָׁת תְּהִלָּה. אוֹתִי הֵשִׁיב עַל כַּנִּי וְאוֹתוֹ תָלָה: ח׳ וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר תֹּקֶף לִקְרֹא כְּבְהַלֵּל מְהוֹדִים. מִלְמַעְלָה קִיְּמוּ מַה־שֶּׁקִּבְּלוּ לְמַטָּה דוֹדִים. נֵס יְנוֹסֵס לְפַרְסֵם כְּאָז פְּלָאוֹ מַסְהִידִים. בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים: אל מלך וכו׳

א כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר: ב בְּקָרְאֵנוּ עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי צִדְקֵנוּ בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לָּנוּ חָנֵּנוּ וּשְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ: ג וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר:

כרחם אב וכו׳

סליחה מיוסד ע״פ א״ב ואחר הא״ב חתום שם המחבר שמעון בר יצחק חזק ואמץ.

אלהינו ואלהי אבותינו

אַתָּה הָאֵל עוֹשֵׂה פְלָאוֹת. בָּעַמִּים הוֹדַעְתָּ עוֹז נוֹרָאוֹת. גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמְּךָ מִתְּלָאוֹת. דִּכִּיתָ צָרֵיהֶם בְּמוֹתֵי תַחֲלוּאוֹת: הָאוֹיֵב בְּקוּמוֹ לְעוֹרֵר מְדָנִים. וְדִמָּה לְהַכְרִית פִּרְחֵי עֲדָנִים. זָמַם לִשְׁקוֹל לְגִנְזֵי אֲדוֹנִים. חֲלִיפֵי מְאַת כִּכְּרֵי אֲדָנִים: טְלָאֶיךָ הִזְהַרְתָּ שִׁקְלֵיהֶם לְהַקְדִּים. יָדַעְתָּ הָעֲתִידוֹת וְדָרַשְׁתָּ נִשְׁקָדִים. כִּבּוּי לְהַמְצִיא לַהַב יוֹקְדִים. לְקוּחִים לַמָּוֶת לְתֶחִי נִפְקָדִים: מְסִבָּה צָרָה בְּעָבְדָם לְפָנִים. נִמְסְרוּ לְהַתֵּז קוּנְקָנוֹת וּגְפָנִים. סְבָבוּם מוֹקְשִׁים בְּכָל־דְּפָנִים. עֵינֵיהֶם

א תהלים לו, י. ב שם ד, ב. ג במדבר יד, יז.

עיון תפלה

כי שבו מדרכם הרעה וינחם וגו׳: בן קיש. מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש: הקיש. דפק מלשון התלמוד (סנהדרין כ״ה ע״ב) בירכא תליא מילתא ואנא ידענא לנקושי ששי: רבץ תינוקות. שם פרשה ט׳ סי׳ ב׳ בחיי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות: ידיו אמונה. היה עומד בתפלה, מלה״כ (שמות יז, יב) ויהי ידיו אמונה עד בא השמש: מעלבונים. מחרפות חורפיך: לקול רנון כבוא. כאשר עלתה לעקתם באזניו: ויבקש לבכות המאורע. נתעורר עד לבכיה על המקרה הזה: ויהי בקרוא. לה״כ (מ״ב ה, ז) שקרע את כתב הגזירה: יהירים הוקיע. תלה את הגאים בלב עץ הארז שגבוה חמשים אמה: איש בשלש אמות. כן מסופר בתרגום ירושלמי (אסתר ט, יד) הביאו תוס׳ (חגיגה י״א ע״א) ד״ה ברוש: אותי השיב. מלשון הכתוב (בראשית מא, יג): לקרוא כבהלל מהודים. כדאמר רב נחמן (מגילה י״ד ע״א) קרייתא זו הלילא: כלמעלה קימו. שהסכימו בשמים לתקנת קריאת המגילה כדאמר שמואל התם (ז׳ ע״א) קימו למעלה מה שקבלו למטה: בעת הזאת. לה״כ (אסתר ד, יד). ומחבר הפיוט הזה חתם שמו בראשי הבתים מנחם ברבי מכיר יחיה אמן ואמן: בעמים הודעת. עפ״ה (תהלים עז, טו): גאלת בזרוע. עפ״ה (שם שם, טז): במותי תחלואות. מלה״כ (ירמיה טז, ד) ממותי תחלואים ימותו: עדנים. ס״א שושנים: חליפי מאת ככרי אדנים. כמ״ש (שמות לח, כז) ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש, וידמה המן לתת למלך חליפיהם עשרת אלפים ככר: שקליהם להקדים. כאחד באדר משמיעין על השקלים: נשקדים. ממהרים להקדים שקליהם: להתז קונקנות וגפנים. להשמיד נער וזקן. קונקנות הם ענבים קטנים מלשון התלמוד (חולין נ״ב ע״א): בכל דפנים. מכל הצדדים

*) נ״א יהירים הוקיע בלב הארז למטה וכו׳. ופירושו עי׳ בעיון תפלה.

לְךָ תוֹלִים וּבְסִתְרְךָ נִצְפָּנִים : פּוּר נֶהְפַּךְ בְּאוֹיְבִים לְשָׁלוֹט . צְלִיבָה הוּכַן אֲגָגִי לְקָלוֹט . קָלַע וּבִלַּע פְּנֵי הַלּוֹט הַלּוֹט . רִיבֵי עָם בְּאַשְׁמַנִּים לַעֲלוֹט : שָׁלוֹם וֶאֱמֶת נִכְתַּב מִכָּל־צַד . תְּקֶף יֶשַׁע סֶלַע וּמְצָד . שׁוֹדֵד הַשֻּׁדַּד וּבְרִשְׁתּוֹ נוֹצָד . מְלָשְׁנִי נִסְחַף נִצְמַת וְנִרְצָד : עָשׂוּ שְׂמָחוֹת וְלַדּוֹרוֹת קְבָעוּם . וּמִקְרָאוֹת שִׁלְּשׁוּם וְלֹא רִבְּעוּם . נִסְכְּמוּ מִמַּעַל וּלְמַטָּה טִבְּעוּם . בְּסֵפֶר נֶחְקַק עַל־מָה קְבָעוּם : רָמָה יָדְךָ לִסְלוֹחַ לַפּוֹשְׁעִים . יְהוּדִי וַהֲדַסָּה הֲקִמוֹתָ מוֹשִׁיעִים . צִדְקָתָם עוֹמֶדֶת לָעַד לְשַׁעֲשׁוּעִים . חֵקֶר כְּבוֹדָם לְהִזָּכֵר לְנוֹשָׁעִים : קַנֵּא לְשִׁמְךָ נוֹרָא וְנִקְדָּשׁ . חֲזֵה כַרְמְךָ נֶהֱרַס וְנִדָּשׁ . זָרְוֵינוּ קַבֵּץ וְשִׁיר לְךָ יְחֻדָּשׁ . קַיְּמֵם וְהַחֲיֵם בְּבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ : ה' וְכַעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת בְּאוֹתָן הַיָּמִים . אִתָּנוּ הַפְלֵא תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים . מָצוֹא לְפָנֶיךָ כֹּפֶר וְתַנְחוּמִים . אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רַחֲמִים : אל מלך ויעבור וכו'

פזמון מיוסד ע"פ תשר"ק ובסוף חתום שם המחבר משלם ,

בְּמָתַי מִסְפָּר חִלִּינוּ פָּנֶיךָ . לְשַׁוְעַת נְכֵאִים אַל־תַּעְלֵם אָזְנֶךָ . הַקְשֵׁב תְּחִנָּתָם מִשְּׁמֵי מְעוֹנֶךָ . כְּבִימֵי מוֹר וַהֲדַס הוֹשַׁעְתָּ בָנֶיךָ :
תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אַתָּה יוֹשֵׁב . שַׁוְעָתָם *) מַאֲזִין וְרִנָּתָם קוֹשֵׁב . רְפוּאוֹת לְמַחַץ מַקְדִּים וּמְחַשֵּׁב . קְנוּיֶיךָ לְהֵיטִיב וְנָוֵיהֶם לְיַשֵּׁב : במתי צַר וְאוֹיֵב הִלְטִישׁ עֵינָיו . פִּיהוּ פָּעַר לִשְׁאוֹף עֲנָיו . עָשַׁת בְּשֶׁלּוֹ לְהַשְׁמִיד קְהַל הֲמוֹנָיו . סִגֵּל לְאַבֵּד חֶרֶת בְּנִשְׁתְּוָנָיו : במתי נוֹקֵם לְצָרִים וְנוֹטֵר לְאוֹיְבִים . מִדַּת מִדָּתָם כְּזָדוּ לַאֲהוּבִים . לוּחַם וְנִינָיו הָתְלוּ מְצֻלָּבִים . כְּבַחֲרֹזֶת דָּגִים חֹרְזוּ תְּחוּבִים : במתי יוֹם אֲשֶׁר שִׁבְּרוּ צוֹרְרִים . טִבְחָה לָשִׁית בְּעַם

*) תאזין, תקשיב, תקדם ותחשב כ"ה בכ"י ונכון הוא.

עיון תפלה

אלדים : צלוב. עץ התלייה : לקלוט. לקבל. מלשון מקלט: קולע ובולע. הקב"ה קולע את הרשעים בכף הקלע ובולע מעליהם פני הלוט (המסכה) ומלינם לֵרָאוֹת בם לחרפות ולדראון עולם, מלה"כ (ישעיה כה, ז) ובלע בהר הזה פני הלוט: ריבי עם. צוררי ישראל: באשמנים. בחשך, מלה"כ (ישעיה נט, י) באשמנים כמתים : לעלוט. להחשיך, פעל נגזר משם עלטה : שלום ואמת נכתב. עפ"ה (אסתר ט, ל) : סלע ומצד. עפ"ה (ישעיה לג, טז) מצדות סלעים משגבו : מלשני. המן המלשין : נסחף. מלשון נסחף אביריך (ירמיה מו, טו) נסחף ממקומו : ונרצד. נרקד ונקפץ כמו למה תרצדון (תהלים סח. יז) : ומקראות שלשום ולא רבעום. במגילה (ז' ע"א) שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים. שלישים ולא רביעים עד שמצאו לה מקרא מה"ת : ועמם טבעום. כ"ה בכי"י וכל"נ,העליונים הסכימו עם התחתונים לעשות למגילה זו מטבע:חקר כבודם.מלה"כ (משלי כה, כז) וחקר כבודם כבוד : ומחבר הפיוט הזה הוא רבינו שמעון הגדול תלמיד רב אלפס ז"ל :
במתי מספר. שם המחבר חתום בסוף משלם, והוא רבינו משולם בן רבינו קלונימוס בן רבינו משה הזקן, ועי' רש"י (זבחים מ"ה ע"ב) בד"ה הי"נ וכך שמעתי מפי מדרשו של רבינו יעקב ול"נ שכך פירש משולם בר קלונימוס גאון בשעת מיתתו , עכ"ל ואולי הוא זה, ובתוס' (נידה כ"ד ע"ב) ד"ה אמר אביי וכן פסק רבינו משולם בן רבינו קלונימוס, עכ"ל : מור והדם. מרדכי ואסתר : קנוייך. ישראל עמך אשר קנית : לשאוף ענו. לבלוע את מרדכי : עשת בשלו. הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות ז"ל הגיה כסלו. ופי' חשב במחשבתו כי עישת מלשון עשתונות וכסל נאמר על הכליות מקום המחשבה. והכם אחד הגיה גם הוא בשלי, אבל באמת כוונת הפייטן ברורה כשמש שכיון למאמרם (מגילה ד' ט"ז ע"א) וכי הכסף שנתת שלך הוא ? עבד שקנה נכסים , נכסים למי ? ובשמות רבה פרשה ל"ג סוף סי' ה' אמר הקב"ה כך אתם מוכרים שלי על שלי שנאמר כי לי בני ישראל עבדים ונאמר לי הכסף ולי הזהב : בנשתוניו. באגרותיו , מלשון וכתב הנשתון (עזרא ד, ז) : נתלו צלובים. בתחלה נצלבום (שתלו את ידיהם בתמונת צלב כמנהג הרומים לנוצרים) ואחר כך תלום : כבחרזת דגים. מלשון התלמוד (ב"מ כ"א ע"א) מחרוזת של דגים : בעם נגורים

בְּצוּרִים. חֻלְּפָה הַדָּת וְנָפְלוּ פְּגָרִים. זַלְעֲפוּ זְעָמוּ מוּבָסִים מְגֻרִים: במתי יִבְּכֶן יִתְעַלֶּה שִׁמְךָ וְיִתְנַשָּׂא. הוֹדְךָ שְׁמֵי שָׁמַיִם כִּסָּה. דַּכִּים בְּרוֹמְמָךְ נְתוּנִים לִמְשִׁסָּה. גַּיְא וַאֲפֵסֶיהָ תְּהִלָּתְךָ מְכַסָּה: במתי בִּינָה הֲגִיגֵנוּ עַתָּה דְּרָאֵה בַּצָּר. בְּאַפְּךָ קוּמָה עַל־צוֹרֵר הַצָּר. אָרוֹן קְרָאנוּךָ מִן הַמֵּצַר. אָנָּא הוֹצִיאֵנוּ לַמֶּרְחָב וְחַלְּצֵנוּ מִצָּר: במתי מְאֹד תַּרְבֶּה־לָּנוּ מְחִילָה. שְׁמַע תְּפִלָּה וְהַעֲבֵר תִּפְלָה. לוֹחֲצֵינוּ מַשְׂטִינֵינוּ הַמְעֵד וּמַלֵּאם חַלְחָלָה. מִמֶּנּוּ רַחֲמֶיךָ לָעַד לֹא תִכְלָא. במתי: אל מלך, זכור רחמיך וכו'

עיון תפלה

בצורים. בעת ששומר ישראל נוצרם לרגעים. כנאמר (דברים לב, י) יצרנהו כאישון עינו: זלעפו. פעל נגזר משם זלעפה (תהלים קיט, נג): מובסים. מלשון כפגר מובס (ישעיה יד, יט): מגרים. מלשון (מיכה א, ד) כמים מגרים במורד (צערפלאססען): והעבר תפלה. מלשון ולא נתן תפלה (איוב א, כב) כלומר העבר פשע: המעד. המעד מתניהם. אפשר שפירש מעד מהופך מפירש עמד, ופירושו עקירת המעמד, וכמוהו הרבה, רחם חרם, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם (איוב לו, טו): ממנו רחמיך. מלשון הכתוב (תהלים מ, יב) לא תכלא רחמיך ממנו:

על דבר התענית של כ' סיון

כוונת כ' סיון. כ' בו קבעו תענית אחינו בני פולין ועיקר ויסוד תענית זה של כ' סיון שהיה עת צרה ליעקב גזירות ושמדות גדולות בשנת (ת"ח ות"ט) לאלף הששי. ושפך דמן של אומה קדושה הישראלית כמים המוגרים ארצה. והגדולים אשר היו בארץ בדור ההוא גזרו על זה תענית וקבעו בזה לדורות יום א' בשנה. ושורש התענית על ענין זה מפורש בתורה הקדושה. במיתת נדב ואביהוא כתיב ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה כו'. הרי לפניך מפורש יוצא מזה. שעל מיתת הצדיקים חיוב מוטל על כל איש הישראלי לקונן ולבכות ולהצטער: לכן עיקר התענית הזה של כ' סיון לתת אל לבו כמעט בכל רגע על הריגת הצדיקים והחסידים ועל כלל אומה הישראלית הקדושה שנהרגו במיתות אכזריות משונות. ולקונן ולהצטער בלבו על הריגת בניו של מקום ב"ה. ובודאי היה מזה להבורא ית' צער גדול כביכול. ואם נשארו בחיים היו לומדים תורתו הקדושה ועושים מצותיו הק' והיה מגיע להקב"ה נחת רוח גדול מזה ואין שכחה לפניו יתברך לצער זה של הריגת בניו הנחמדים. עוד על הצער ויסורי הגופים שנעשו בהם שפטים יסורים קשים ומרים בעת הריגתם יש לנו להצטער הרבה מאד. וכוונה זו לא תעדר מאדם כל יום התענית. ובודאי יחשב לו לעבודה גדולה ועצומה להבורא ית' ושכרו הרבה מאד. וזולת זה השכר שנחשב לו כאילו הקריב חלבו ודמו ע"ג המזבח אף גם זאת כי נוטל עליו שכר גדול גם כן על שהיה מצטער ומקונן על העדר הנ"ר מהבורא ית' כביכול ועל צערם של בניו הקדושים. (מחזור כל בו);

ועל הגזירה של שנת ת"ח ות"ט יסדו הגאונים רבותינו שהיו קרוב לזמן הנ"ל סליחות שונות: א) רבינו הגאון שבתי כהן (בעל הש"ך) ז"ל ונדפסו בסוף סליחות באמשטרדם שנת תי"א ומקודם כתב רבינו הש"ך מאמר הנקרא בשם מגלה עפה ספור מעשה הגזירות רעות שארעו בשנ"ט בארץ אוקריינא וואלין ופאדאליא וליטא: וכתב המג"א בסוף סימן תק"פ וז"ל וגם בשנת ת"ח נחרבו (שני) [נ"ל הרבה] קהלות גדולות (באותו היום) [נ"ל באותה השנה] כמ"ש בסליחות שחבר בעל הש"ך. (גם) [על כן] נוהגין להתענות בעשרים בסיון בכל מלכות פולין עכ"ל. גם רבינו בעל תוס' יו"ט חיבר סליחות לכ' סיון ונדפסו בפראג: וכתוב בשערי תשובה (סי' תק"פ ס"ק ט') וז"ל ומה שקבעוהו בכ' סיון אע"פ שהיתה עת צרה תכופה שתי שנים וגם אח"כ. לפי שבשנים קדמוניות שנת תתקל"א היתה ג"כ עת צרה ליעקב ביום זה כמ"ש בסליחות וגם בסוף ס' שבט יהודה בתוך הנעתק כתב רוע הגזירה שהיתה אז כאשר כתב בס' הגאון בעל הש"ך ז"ל ושם כתוב שבחרו ביום זה מפני שאינו חל בשבת ע"ש. עכ"ל השע"ת: והקהלות בחרו בסליחות שנוסדו על גזירת תתנ"ו שיסד רבינו גרשום מאור הגולה ור' שלמה הקטן הנקרא הבבלי הביאו רש"י בפירושו (שמות כז, סו). ור' מאיר ברבי יצחק הזכירו רש"י בתהלים ע"ג. ור' מאיר ברבי יצחק זה עשה אקדמות לשבועות. בסליחה המתחלת אמוני שלומי ישראל מזכר בפירוש כ' סיון זה הלשון „בעשרים בסיון גומל פירות ומפריה. בתתקל"א נפרץ נתנו בידו להכריה. על כן בחרו הקהלות את יום כ' סיון והסליחות הנ"ל:

אומרים סלח לנו. אל ארך אפים עד ורב חסד לכל קוראיך תמצא לעיל:

לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: לָמָּה פָנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ: וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ כִּי־צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי: עֲנֵנוּ יְהוָה כִּי־טוֹב חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ פְּנֵה אֵלֵינוּ: אַל־יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ: כרחם אב וכו׳.

סימן א״ב ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן יגדל בתורה.

אלהינו ואלהי אבותינו

אֲנִי יוֹם אִירָא אֵלֶיךָ אֶקְרָא. בַּל יַעַשְׁקוּנִי זֵדִים עוֹזְבֵי יְקָרָה. גְּמוּל לָהֶם לְהָשִׁיב שֵׁב לְבַקָּרָה. דִּין רָשָׁע וְעַוָּל מְלוֹאָם יִקְרָא: הַחוֹשְׁבִים לְהַשְׁכִּיחַ שֵׁם קֹדֶשׁ הַנִּכְבָּד. וּלְהַרְגִּיל שֵׁם טֻמְאָה נִקְלֶה וְנֶעֱבָד. זֶה דַרְכָּם טוֹבֵי עַם אַבֵּד. חָשׂוּךְ הַשְּׁאָר מִכַּתָּשׁ בְּבֵית הַבָּד: טְרוֹף טֶרֶף לָמְדוּ אָדָם כְּמִדְבָּר. יַדּוּ גוֹרָל כְּעַל הֶפְקֵר בַּמִּדְבָּר. כִּמְעַט כִּלּוּ וְלֹא יֶעְדְּרוּ דָבָר. לוּלֵי רַחֲמֶיךָ אָדוֹן בְּחֶסֶד דִּבֵּר: מִי יְהַרְהֵר אַחַר מִדּוֹתֶיךָ לְדִינָה. נִכְחָךְ לְהָשִׁיב מֵחֲלָצָיו לְזַיְּנָה. סַרְנוּ וְסוֹעַרְנוּ וְנִשְׁמְטָה חֶרֶב הַיּוֹנָה. עִמְּךָ הַדִּין וְיָדְךָ עַל הָעֶלְיוֹנָה: פֶּן־יֹאמַר יְכָלְתִּי

א תהלים י, א. ב שם מד, כה. ג שם סט, יח. ד שם שם יז (בשנוי לשון). ה שם עד, כא.

פירוש

אני כו׳. יום שאני ירא אני קורא אליך: בל כו׳. שלא יעשקו אותי האנשים שעוזבים את התורה: גמול כו׳. השב על רשע דין לחקור ולדרוש להשיב להם גמול: דין כו׳. תעשה אסיפה על דינו של רשע ועושה עול להתאסף לעשות בהם דין: החושבים כו׳. שחשבו להשכיח את ישראל את שמו של הקב״ה: ולהרגיל כו׳. ר״ל שרצו שגם ישראל יעבדו פסל עץ ואבן הנעשה ע״י אש ונעשה ע״י אדם: זה כו׳. כך דרכם היה לאבד את הטובים שבישראל: חשוך כו׳. השארנו מלפניך מעט והכל שארית עמך מכתתים אותם כמו שדורכים ענבים בבית הבד: טרוף כו׳. למדו והרגילו א״ע להרוג בני אדם כמו שנאמר וילמד לטרף טרף אדם: ידו כו׳. היו משליכים גורל עלינו כמו על דבר הפקר שכל אחד רוצה לזכות בו: כמעט כו׳. כמעט שהיו מכלים אותנו מכל וכל ולא נחסר ונמנע מהם הדבר שהיה ברצונם לכלותנו: לולי כו׳. אם לא רחמיך שאתה מרחם עלינו אתה אדונינו שמנהיג אותנו בחסד וברחמים היו עושים בנו כלה: מי כו׳. מי יחשוב איזה דבר נגד הנהגותיך להשוות ולדין עמך: נכחך כו׳. מי יאזר את חלציו לסדר טענות נגדך שלא כאמת והמשפט שלך שוה: סרנו. שסרנו מדרכיך הטובים לכן וסוערנו. נתפזרנו בכל כנפות הארץ כמוץ הנפזר על ידי רוח סערה: ונשמטה חרב היונה. ושמטה אחרינו חרב שנשכרת מדם חללים כשכור מיין: עמך הדין. שודאי אנו חייבין ביסורין הללו: וידך על העליונה. לעשות עמנו כרצונך. אבל פן יאמר יכולתי בעל המום. מחמת שיאמר השטן את מומים השטן על שאחרינו אני יכולתי ידו רמה ולא ה׳ פעל כל זאת:

מסדור אור לישרים

שרשים

אני יום אירא אליך אקרא. כלה״כ תהלים נו: בל יעשקוני כו׳. לשון עושק וגזל כלה״כ אל יעשקוני זדים תהלים קיט קכב: יקרה. תאר לתוה״ק עש״ה יקרה היא מפנינים משלי ג טו: גמול להשיב. מלה״כ השב גמולם להם תהלים כח ד: לבקרה. ל׳ בקור ודרישה כמו לא יבקר בין טוב לרע ויקרא כז לג: עול. לשון עולה: מלואם תקרא. לשון קריאת אסיפה כלה״כ קראו מלאו ירמיה ד ה: החושבים כו׳. מלה״כ החושבים להשכיח את עמי את שמי ירמיה כג כז: נקלה. לשון קלוי באש ויקרא ב יד: ונעבד. ל׳ מלאכה ועבודה: חשוך. לשון מניעה כמו ולא חשכת את בנך בראשית כב יב: כתשם. ל׳ כתישה ורציצה כמו אם תכתוש את האויל משלי כז כב: בבית הבד. הוא מקום שמכבישים שם ענבים ליין: טרוף טרף אדם למדו. מלה״כ וילמד לטרף טרף אדם אכל יחזקאל יט ג ו: ידו. ל׳ השלכה יואל ד ג: כמעט כלו. כלה״כ כמעט כלונו בארץ תהלים קיט פז: לא יעדרו כו׳. ל׳ חסרון ש״א ל יט: דבר. לשון הנהגה כמו בעדר בתוך הדברו מיכה ב יב: לדינה. לשון דין ומשפט: להשיב. לשון עניית ותשובה: מחלציו. ענינו מתנים כמו אזר נא כגבר חלציך איוב לח ג: לזיינה. ל׳ כלי זיין: וסוערנו. לשון סערה: חרב היונה. ת״י חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא. ויונה מל׳ יין ירמיה מו טז: פן כו׳ יכולתי. כלה״כ פן יאמר אויבי יכלתיו תהלים יג ה

בַּעַל הַמּוֹט. צָרַי יְהוּדָה יָגִילוּ כִּי אָמוּט. קְרָא לִמְכוּרֵי חִנָּם שְׁנַת שְׁמִטּוּת. רֶשַׁע הַפּוֹשֵׁט יִסּוֹג אָחוֹר וְיִקָּמוּט: שְׁטָרְךָ קֹדֶם וְלוֹ נוֹשִׁים מְבַקְּשִׁים. שִׁעְבּוּדְךָ לְהַרְחִיק רַבּוּ אֲדוֹנִים קָשִׁים. תְּחוּמֵי סִמָּנֵי מִצְוֹתֶיךָ לַעֲקוֹר מְבַקְּשִׁים. תְּבוּאָה קִדַּשְׁתָּ בְּלוֹעָה מְלִילוֹת וְקַשִּׁים: שְׁפֹט רָעָה תָּבִיא עֲלֵיהֶם וְהַאֲשִׁימֵם. לָמוֹ עוֹלֵל וְהִתְעוֹלֵל בְּכָבֵד יְשִׁימֵם. מְנַת כּוֹסָם פַּחֵי מַפַּח הַגְשִׁימֵם. הֲשִׁיבֵם שִׁבְעָתַיִם נְקַם בְּרִית וְהַשִּׁימֵם: הָעִיר קִרְיַת טִירַת נָוְךָ נַהֲלֵנוּ. יָם גְּאוּלִים דֶּרֶךְ לַעֲבוֹר קְהָלֵנוּ. בְּךָ תוֹחַלְתֵּנוּ וְאַתָּה רַב מְחוֹלְלֵנוּ. נְהֶמְנוּ נָא יְהִי חַסְדְּךָ עָלֵינוּ:

אל מלך ויעבור וכו'

הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ: אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּיִם: אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כרחם אב וכו'

מיוסד ע"פ א"ב כפול ובסוף חתום שם המחבר גרשם בר יהודה (והוא רבינו גרשם מאור הגולה).

אלהינו ואלהי אבותינו

אַיֵּה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ הַגְּדוֹלוֹת וְהַנּוֹרָאוֹת. אֲשֶׁר סִפְּרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ יְהוָה צְבָאוֹת.

א ישעיה סג, טו (בשנוי לשון). ב תהלים עד, יג. ג ירמיה יד, ז.

פירוש

צרי כו'. ובודאי ישראל ישמחו כאשר יתמוטטו רגלי האומות בקשתנו **קרא כו'**. שתקרא שנת השמטה וחרות לישראל שתגאל אותם בלי קבלת מחיר: **רשע הפושט**. שפשט ידו להרע לישראל: **יסוג אחור**. יהיה שב לאחור ויפול מלפנות לשה: **ויקמוט**. ויהיה נכרת: **שטרך כו'**. השטר שיש לך עלינו שאנו חייבים לעבוד אותך הוא קודם לכל השטרי שיעבוד שיש עלינו מהאומות: **ולו כו'**. והם תובעים את השטר הזה שנהיה משועבדים להם: **שעבודך כו'**. כל אחד מהם רצו להיות אדונים עלינו ולהרחיק את שעבודך שלא נעבוד אותך: **התחומי כו'**. בקשו לעקור את מצותיך אשר [illegible] אנו מצווים ומוגבלים שאנחנו עמך: **תבואה קדשת**. ישראל אשר קדשת אותם והם ראשית תבואתך היו רוצים **לבלוע כו'**. להרוג ולהשמיד נער וזקן טף ונשים כמו שמקללים את התבואה שטורפים השבולת והקש: **שפט כו'**. תשפוט אותם בביאתם לפה ותביאם במשפטם: **למו עולל כו'**. עשה להם כגמולם ויהיו לנחוק והמשפט שלך יוכנס בכבדות לעשות אתם שממון: **מנת כו'**. תמטיר עליהם חלק פורעניתם כשת נפיחה וכאב (והוא כינוי אל רבוי מכה בגיהנם): **השיבם**. תשיב להם גמול ונקמה על שחללו בריתך שבע פעמים יותר מכפי אשר עשו ותעשם חרבה ושממון: **העיר כו'**. הוליכנו להעיר אשר בה הארמון של מדור שלך ר"ל לירושלים ששם הבית המק"ק: **ים כו'**. עושה בים דרך להעביר את קהל ישראל: **בך כו'**. תקותנו בך ואתה יוליכנו:

איה כל נפלאותיך כו' ה' צבאות. פי' נראות עכשיו הם נפלאותיך אשר ספרו לנו אבותינו:

שרשים

המוט. כן יקראו מוסרות העול כמו ואשבור מוטות עלכם ויקרא כו יג: **צרי וכו' אמוט**. כלה"כ צרי יגילו כי אמוט תהלים יג ה: **קרא וכו' שנת שמוט**. מלה"כ כי קרא שמטה דברים טו, ב: **למכורי חנם**. מלה"כ חנם נמכרתם ישעיה נב, ג: **ויקמוט**. ל' כריתה כמו ותקמטני לעד איוב טז, ח: **נושים**. ל' תביעה: **מצריך**. לשון תחום וגבול: **לבלוע**. לשון השחתה כמו למה תבלע נחלת ה' ש"ב כ יט: **מלילות**. שבלים דברים כג כו: **וקשים**. לשון קש: **והאשימם**. ל' אשם: **למו עולל כו'**. לשון פעולה מלה"כ ועולל למו איכה א כב: **והתעולל**. ענינו ליצנות כמו כי התעללת בי במדבר כב כט: **ישימם**. לשון חורבה ושממון כמו אל האשדודים וישמם שמואל א ה ו: **מנת כוסם**. תהלים יא ו: **פחי**. לשון פח ורשת: **מפח**. ל' נפיחה וכאב כמו ותקותם מפח נפש איוב יא כ: **הגשימם**. לשון גשם מלה"כ ימטר על רשעים פחים כו' תהלים יא ו: **השיבם שבעתים**. מלשון הכתוב והשב לשכנינו שבעתים תהלים עט יב: **נקם ברית**. ויקרא כו כה: **והשימם**. לשון חורבה ושממון: **טירת**. ארמון כמו בחצריהם ובטירותם בראשית כה טז: **נוך נהלנו**. ל' מדור מלה"כ נהלת בעזך אל נוה קדשך שמות טו יג: **נהלנו**. לשון הולכה: **ים כו' לעבור**. כלה"כ השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים ישעיה נא י: **תוחלתנו**. לשון תוחלת ותקוה: **רב מחוללנו**. ל' יצירה כלה"כ רב מחולל כל משלי כו י: **יהי חסדך עלינו**. כלה"כ תהלים לג כב:

איה כו'. כלה"כ ואיה כל נפלאותיו שופטים ו יג: **ספרו וכו'**. כלה"כ ואבותינו ספרו לנו תהלים עח ג:

ברדת ישראל מצרימה בשעבוד ותלאות. בחבלי אדם משכתם ולא
בשלשלאות: גם מעבידיהם בקשה עבודה. גזרו ביאור זכוריהם לאבדה.
דנתם סאה בסאה מדה במדה. דגלים הוצאת ברכוש כל־חמדה: הים וגליו
בעזך פוררו. הירדן הובשת וברגל עברו. ובמדבר כלכלתם ודבר לא חסרו.
וממלכות ועממים בידם נמסרו: זנחו הטוב ורדפום מכניעים. ויעקוך ושמעת
והעמדת להם מושיעים. חנו בארצם כל־טוב שבעים. חטאו וגלו ופקדתם
לשבעים: טפלו שקר ונתנו למרמס. טרדום למדחפות אנשי חמס. יצאו
מארצם וקץ חזותם נכמס. ישבו בגוים והיו למס: כח אמץ פלטה הנשארת.
כשלו כח מכבד רעה ממארת. לעת ראשונה פקדה משמרת. לבא שניה
אצה וממהרת: מעת לעת צרתי מרבה. מיום שעבר קשה הבא. נלאיתי
נשוא עול מדהבה. נואמת מדוד והבא הבאה רבה: סגלתך דוחק צורר הצר.
סברה הרשעה להמיר אמונת האל היוצר. עד אנה יהוה אקרא ממצר. ענני
במרחב יה כי ידך לא תקצר: פשעים אם עצמו בינינו ובינך להבדילה. פרגוד
אם ננעל בפני התפלה. צור בכסא כבודך חתור מחלה. צעקתנו לפניך תבא

פירוש

ברדת כו'. כאשר ירדו ישראל למצרים להיות משועבדים בגלות: **בחבלי** כו'. כמאמרז"ל (שבת פט ב') ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל (שגזירת ועבדום וענו אותם משמע בבזיון) אלא שזכותו גרם לו שנמשך לשם בכבוד ובגדולה: **גם** כו'. ואף המצריים שעבדו בהם בעבודה קשה: **גזרו** כו'. וגזרו שכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: **דנת** כו'. דנת אותם מדה כנגד מדה והטבעת אותם בים סוף אבל **דגלים** כו'. ישראל שהיו ד' דגלים יצאו ברכוש גדול: **בעוז פוררו**. כשעברו ונתפררו ע"י כחך הגדול: **הירדן** כו'. וכשהוצרכו לעבור את הירדן עשית אותו יבש עד שעברוהו ברגליהם: **וממלכות**. זה סיחון ועוג: **ועממים**. אלו שבעה עממין: **זנחו** כו'. כאשר עזבו את התורה ורדפו אותם שונאיהם להכניע אותם תחת ידם: **ויעקוך**. היו צועקים אליך: **מושיעים**. השופטים ומלכי ישראל: **ופקדתם לשבעים**. אחר שבעים שנה לגלות בבל נפקדו בישועה: **טפלו** כו'. חברו בשקר. ר"ל שחטאו בימי בית שני ע"כ נתנו למרמס תחת יון ופרס: **טרדום** כו'. שרדו ודחפו אותם מארצם: **וקץ** כו'. ר"ל שלא נודע מתי יהיה הקץ: **כח** כו'. שחזק את כח יתר הפליטה שנשאר מישראל. כי **כשלו** כו'. נכשל כחן של ישראל מהרדפות המאויבים את נפש: **לעת** כו' **לבוא** כו' **וממהרת**. פי' הגזירה השנית ממהרת לבוא קודם לעת שהגזירה הראשונה כלתה משתלמת ונעשתה. פקודה מלשון לא נפקד ממנו איש (עיין רש"י בסנהדרין צ"ז): **נלאיתי** כו'. נתעיפי עיף ואיני יכול נשא עוד עול של מלכות בבל: **נואמת** כו'. שאומרת אמדוד ואביא לנפש מס תלונה: **סגולתך** כו'. בני בבל דוחקים ולוחצים את ישראל שנקראו עם סגולה: **סברה**. חקותה: **פרגוד** כו'. אם נסגרו שערי התפלה: **חתור מחלה**. תפור חפירה לנכנים דרך שם אל

שרשים

בחבלי אדם משכתם. מלשון הכתוב בחבלי אדם אמשכם הושע יא ד: **דגלים**. תאר לישראל: **הים** כו' פוררו. כלה"כ פוררת בעזך ים תהלים עד יג: **הובשת**. ל' יבשת: **וברגל עברו**. כלה"כ בנהר יעברו ברגל תהלים סו ו: **ודבר** כו'. מלה"כ לא חסרת דבר דברים ב ז: **זנחו** כו'. ענין עזיבת מלה"כ זנח ישראל טוב הושע ח ג: **טוב שבעים**. מלה"כ את טובי ישבעו ירמיה לא יג: **ופקדתם**. לשון זכרון: **טפלו שקר**. לשון חבור מלה"כ אתם טפלי שקר איוב יג ד: **למרמס**. לשון דריסה: **למדחפות**. ל' דחיה תהלים קמ יב: **נכמס**. לשון טמון כמו הלא הוא כמוס עמדי דברים לב לד: **ישבו בגוים**. כלה"כ איכה א ג: **והיו למס**. כלה"כ שם א: **ממארת**. לשון מכאוב ויקרא יג נא: **ראשונה פקודה**. סנהד' צז: **אצה**. ל' מהירות כמו ויאיצו המלאכים בראשית יט טו: **נלאיתי נשוא**. ישעי' א יד: **מדהבה**. תאר למלכות בבל שם יד ד. עיין שבת דף קל ע"א: **נואמת**. לשון דבור: **סגולתך**. תאר לישראל: **ה' אקרא** כו' **במרחב**. מלה"כ מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה תהלים קיח ה: **ידך לא תקצר**. מלה"כ הן לא קצרה יד ה' ישעיה נט א: **פרגוד**. וילון והיא מלה תלמודית: **ננעל**. ל' הסגר: **חתור**. ל' חפירה כמו אם במחתרת שמות כב א: **מחלה**. מערה. והוא מושאל אל מקום הכנסת התפלה כמו ובמחלות עפר

פני כבודך להתקבלה: קרא שנת רצון מעצב להנפישי. קבץ נפוצותי ועבור בראשי. ריבה יהוה ריבי נפשי. רצה להחליצני אלהי קדושי: שני רשעים בחצץ תגרום. שכול ואלמון אותם תהרוס. תשפוך דמם ארצה לרוס. תמותה הותר באמונה לארוס: גדור פרצת סכת דוד הנופלת. רומם קריה עד עפר משפלת. שבויה נחם נחמה מכפלת. מאורה האר ותאיר מאפלת: בנה עירך כימי עולם. רפא מזבחך היכל ואולם. יהודה וישראל שם יעבדוך כלם. ויתגדל שמך מעולם ועד עולם: אל מלך ויעבור וכו'

אלהים אל־דמי־לך אל־תחרש ואל־תשקט אל: כי־הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש: הנשא שפט הארץ השב גמול על־גאים:

כרחם אב וכו'

סימן ע"פ א"ב כפול ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן חזק.

אלהים אל־דמי לדמי. אל־תחרש ואל־תשקט למתקוממי. בקשהו דרשהו מיד מחרימי. בל תכסהו ארץ בכל־מקומי: גול יגלה לפניך ישפך ויזלף. גם בפורפרך מלא גויות יגלף. דון ידין שופך חלף בחלף. דמי עניך הנשפכים כשגרי אלף: התיעצו יחד סוך מסך רעל. הלוט הלוט פני כל־

א תהלים פג, ב. ב שם שם, ג. ג שם לו, ב.

פירוש

אם הפלושים : מעוצב להנפישי. מאמללה תמוה ויגע מעצבוני : ועבור בראשי. לך לפניו בראשונה : להחליצני. להוציאני מגלותי : שני כו'. תשבור ותכרות את שיני רשעי בגל האבנים והוא מושאל על מפעם בניהם : שכול כו'. תהרוס אותם ע"י שכול ובדידות להיות יושבים בניהם במקום מושב ואלמנות אשר לא ישב בהם איש : ארצה לרוס. שיהיה נשפך ונגלף על הארץ : תמותה כו'. וישראל השוממים עליך תשאיר ויהיו מאורסים לך באמונה כמ"ש וארשתיך לי באמונה : סוכה. זה ירושלים : רומם כו'. תרים את ירושלים שהיא עתה מושפלת עד עפר : נחמה מכופלת. כמ"ש נחמו נחמו עמי : בימי עולם. כימים קדמונים : רפא כו'. תתקן את המזבח וההיכל והאולם מחורבנם : יהודה כו' כלם. ועל ידי זה. ינדל. כבוד שמך מעולם ועד עולם :

אל כו'. לא תשקוט על דמי השפך : למתקוממי. לאויבי הקם עלי : בקשהו כו'. תתבע את דמי מיד המחרים אותי : בל כו'. שלא תכסה הארץ את הדם בכל מקום שנשפך כדי שיראה לפניך לנקום את נקמתי : גול כו'. יהיה הדם גלוי לפניך ויהיה נשפך וזב לפניך : גם כו'. אף בלבושך יהיה נחקק דמות כל הגופים שנהרגו על קידוש שמך : דון כו' הקב"ה ידין וישפוט את אלו אשר שפכו בכל עת את דמי כו'. את דם ישראל כמו דם בהמות : סוך מסך רעל. להשקות ולמסוך אותנו כוס מר : הלוט כו'. ר"ל הכמעים

שרשים

עפר ישעיה ב יט : קרא שנת רצון. בלה"כ לקרא שנת רצון לה' שם סא ב : להנפישי. ל' מנוחה כמו שבת וינפש שמות לא יז : קבץ נפוצותי. מלה"כ ונפוצות יהודה יקבץ ישעיה יא יב : ועבור בראשי. עשה"כ ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם מיכה ב יג: ריבה כו' נפשי. כלה"כ איכה ג נח: להחליצני. ל' הוצאה כמו חלצה נפשי תהלים ו ה : שני רשעים. שם ג ח : בחצץ. ענינו אבנים : תגרום. ל' כריתה מלה"כ ויגרס בחצץ שני איכה ג טז: שכול ואלמון. ישעיה מז ט : לרוס. ל' זילוף כמו לרוס את הסולת יחזקאל מו יד : תמותה הותר. כלה"כ הותר בני תמותה תהלים עט יא : באמונה לארוס. עש"ה וארשתיך לי באמונה הושע ב כב: גדור פרצת. מלה"כ וגדרתי את פרציהן עמוס ט יא : סוכת דויד הנפלת. תאר לביהמ"ק שם : עד עפר מושפלת. עש"ה ישפילנה וגו' עד עפר ישעיה כו ה : מאופלת. ל' חשך ואפלה : בנה כו' עולם. מלה"כ ובניתיה כימי עולם עמוס ט יא : רפא מזבחך. מלה"כ וירפא את מזבח ה' מ"א יח ל: אלהים אל דמי. ל' דומיה ושתיקה תהלים פג ב: לדמי. ל' דם : אל כו' תשקוט. שם: למתקוממי. ל' אויב : מחרימי. ל' שממון ואיבוד כמו זובח לאלהים יחרם שמות כב יט : בל תכסהו ארץ. מלה"כ ארץ אל תכסי דמי איוב טז יח : גול יגלה. ל' גלוי : ויזלף. ג"כ ל' שפיכה. והיא מלה ארמית : בפורפרך. תרגום של לבוש : מלא גויות. תהלים קי ו : יגלף. תרגום של תקיקה: חלף בחלף. זמן בזמן כמו חליפות וצבא עמי איוב י יז : כשגרי אלף. ל' שגר אלפיך דברים ז יג : סוך מסך. ל' ערבוב כמו ויין חמר מלא מסך תהלים עה ט : רעל. סם המות זכריה יב ב : הלוט

הארץ להעל. ולא־יזכר שם־ישראל המועל: זרע קדש בנים לא ישקרו. זה
אלי ואנוהו ועקו ושירו. חבל נחלתנו הוא ובו נתאמרו. חית יחידתם בצרור
החיים צררו: טף ונשים השלימו יחד לעקד. טלאים המבקרים בלשכת בית
המוקד. יחיד ונשא עליו נהרג ונשקד. יחודו ניחד לו לבד ראש לקוד:
כבשים בני־שנה תמימים. כבשו כזבחי אמורי שלמים. לאמותם אומרים
לא תכמרו רחמים. לקרבן אשה ליהוה נתבקשנו ממרומים: מפרפרים
הילדים וזה על־זה מפרכסים. ממהרים שחוט אחרים ובדמיהם מתבוססים.
נתון על רובד היכלך ואף למרמסים. נגד עיניך לעד יהיו תוססים: סדרו
לפניך סדר מערכה גדולה. סובב וגם היסוד קטון מהכילה. עוללים ויונקים
הנזבחים כליל לעולה. עולתך ידשנה יזכר כל־מנחתיך סלה: פנות ועזרות
מלאו קרבני זבחים. פדרים ואברים הראש והרגל והנתחים. צרידי מנחות

פירוש

זה: היה את כל הארץ יהיו במעלה עליונה: ולא כו'. וגם ישראל: הגולה והלה לא יזכר: בה"א הנוספה וללכת אחרי התהו. ר"ל לעבוד מעשים רעים: פסל משוקץ ומגועל. פירוש שקוץ ותיעוב בעיני הקב"ה: זרע קדש. הם ישראל: בנים. אשר לא ישקרו. בהקב"ה: חבל נחלתנו הוא. הקב"ה חלק גורלנו הוא ולא נעבוד דבר המתועב בעיניו: ובו נתאמרו. בהקב"ה נשתבחו: חית כו'. ר"ל בהרגו על קידוש השם וצררו את נשמתם בצרור החיים: טף ונשים. ברצו האויבים לכופם לדבר תיעוב זה עם זה: לעקד. להיות קשורים לשחיטה: טלאים כו'. ר"ל שבקרו ודרשו מהם בחדר בשעה אותם לשריפה אם יתרצו לעבוד את דבר המתועב בעיני הקב"ה. והם ענו ואמרו. יחיד כו'. נהרג ונדקר בשביל הקב"ה שהוא יחיד ונשא: כבשים וכו'. ר"ל קטני ישראל בני שנה: כבשו כו'. נכבשו אותם האויבים להריגה כמו שהיו כובשים הקרבנות בביהמ"ק: לאמותם כו'. והיו הקטנים אומרים לאמותיהם אל תבכו ואל יכמרו רחמיכם עלינו כי לקרבן כו'. ר"ל שאנחנו נחשבים לפני הקב"ה כקרבנות: נתון כו'. בקשתנו שיהיה דם ההרוגים נתון על רצפות הבנין שבהיכל שלך וגם שתן אותו למי שיכנסו וירמסו בו ברגלים כדי שלא יקברו: נגד כו'. כדי שיהיה תוסס ועולה נגד עיניך לנקום נקם על האויבים: סדרו לפניך. ישראל: סדר מערכה גדולה. ע"י שנהרגו על קידוש שמך עד שגם סובב וגם היסוד. של מזבח של מעלה: קטון מהכילה. לא מלהחזיק את נפשות ההרוגים: עולתך ידשנה. העולה הזאת תהיה שמינה בעיניך. ר"ל שתתקבל לריח ניחוח: יזכור כו'. ותזכור את המנחות שקרבו ישראל לפניך בקודש הקדשים: פנות ועזרות. של בתי כנסיות ובתי מדרשות: מלאו קרבני זבחים. ר"ל שנהרגו שם מנער ועד זקן טף ונשים: פדרים כו'. ר"ל שנחתכו לחתיכות רבות: צרידי כו'. תחת שהיו מקודם מקריבים מנחות יבשות עתה נהרגו ונמלא נשפך מהם כמה מדות של מוח כדוגמא דאיתא בחיבה רבתי על אבן אחת

שרשים

הלוט. ל׳ מכסה ישעיה כה ז: להעל. ל׳ עליה: ולא כו׳ ישראל. תהלים פג ה: המועל. לשון מעלה ורוממות: זרע קודש. ישעיה ו יג: בנים לא ישקרו. שם סג ח: חבל נחלתנו. כלה"כ תהלים קה יא: נתאמרו. ל׳ רוממות כמו את ה׳ האמרת דברים כו יז: יחידתם. תאר לנשמה: בצרור החיים. ש"א כה כט: השלימו. ל׳ שלומות: לעקד. ל׳ עקדה: טלאים כו׳ המוקד. מל׳ רז"ל: טלאים. שיים: המבוקרים. ל׳ ביקור ודרישה: בלשכת. ל׳ חדר: המוקד. ל׳ שריפה: יחיד ונשא. תאר להקב"ה: ונשקד. ל׳ דקירה. מלמד שדוקרין בו הבקר גקרא בל׳ ארמי מסקרא: לקוד. ל׳ קידה והשתחויה: כבשים כו׳. תאר לבנים קטני ישראל עשה"כ במדבר כח ג: כבשו. לשון רדייה ותפישה כמו ומלאו את הארץ וכבשוה בראשית א כח: אמורי. כן יקראו הקרבנות בדרז"ל סוכה נד: לאמותם אומרים. כלה"כ לאמותם יאמרו איכה ב יב: תכמרו רחמים. מלה"כ כי נכמרו רחמיו בראשית מג ל: לקרבן אשה לה׳. ויקרא כב כז: מפרפרים. ענין תנועה ופרכוס שעושה ההרוג בטרם תצא נפשו מל׳ רז"ל ונמצאו שהוא מפרפר יומא כג ע"א: מפרכסים. ל׳ פרכוס: ובדמיהם מתבוססים. ל׳ התגאל ושינוף מלה"כ מתבוססת בדמיך יחזקאל טז ו: רובד. עמוד, מל׳ רז"ל על הרובד הרביעי שבהיכל יומא דף מג: למרמסים. לשון ערבוב ובדרז"ל כלום מירסו בדם מגילה ד׳ יג ע"ב: תוססים. ענינו העלאת רתיחה ובדרז"ל יין תוסס תענית כו: סובב וגם היסוד. הם צידי המזבח ידוע בדרז"ל: קטון מהכילה. לשון החזקה כלה"כ קטן מהכיל את העולה מ"א ח סד: עוללים ויונקים. תהלים ח ג: עולתך כו׳ סלה. כלה"כ שם כ ד: פנות. ל׳ זויות: ועזרות. חדרים: פדרים. ל׳ חלב כמו את הראש ואת הפדר ויקרא א ח: והנתחים. ל׳ חתיכה: צרידי. כל׳ רז"ל

במה עשרוני מוחים. צדקניות קניהם המה עוללי טפוחים: קיץ למזבח הם בני בי רב. קרבן העם לכפר תלמיד עם צורב. רחש מרבך זה מאז לא נתקרב. ריח ניחוח מנחת יהודה תערב: שרתי כהנה כשרו נשים כאנשים. שחיטה זריקה וקבלה מקריבים ומגישים. תקרבת מנחה טהורה נפשות הקדושים. תנופת הזה ושוק ולחיי הראשים: דמעות מפה ומפה נובעים ומקלחים. שוחטים ונשחטים אלו על אלו גונחים. דמי אבות ובנים נוגעים וטופחים. שמע ישראל צורחים: יראה יראה פעלת בנות בוטחות. כחם היום ערמות לשמש נשטחות. יפה בנשים מבקעי כרס נמתחות. מבין רגליה שליה ולד מפרידות: שמוע אם נשמע או נראה. להאמין מי יאמין גדולה פליאה. מוליכין בניהם לטבח כלחפה נאה. העל אלה תתאפק רם גאה גאה: קדם נשעננו ותעמד עקדת הר מור. טמון לישע בכל דור ודור לשמור. נתוספו אלה וכאלה עד בלתי לאמר. חי זכוך קום תשמר לנו וצרותינו תגמר: אל מלך ויעבור וכו׳

א אלהים באו גוים | בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים: ב על פרי בטן לא ירחמו ועל בנים לא תחוס עינם: כרחם אב וכו׳

א תהלים עט, א. ב ישעיה יג, יח (בשנוי לשון).

פירוש

מאלו הכנפים קנין של מוחי תינוקות: **צדקניות** כו׳. ר״ל כמו שהיו הנשים מקודם מקריבות את קיניהן עתה הקריבו את בניהן היקרים בעיניהן שהיו מגדלין אותם ונותנין את מאכלם בצדקה: **קיץ למזבח**. כמו שהיו מקריבים קרבנות על המזבח משקלי ישראל כן עתה הם. **בני בי רב**. בנים ת״ח שנהרגו על קידוש השם: **קרבן העם לכפר**. כמו שבמקדש הקרבן שהיה מכפר לעונות ישראל כן עתה. **תלמיד עם צורב**. שנהרגו על קידוש השם: **רחש כו׳**. מנחה חלוטה ברותחין לא נתקרב מיום שחרב ביהמ״ק: **ריח כו׳**. בקשתנו שתמתק לך המנחה הזאת שהקריבו ישראל ה״ע על קדושת שמך: **שרתי כו׳**. הנשים נתכשרו לעבוד עבודת כהונה כאנשים: **שחיטה זריקה וקבלה** של דם בניהן **מקריבים ומגישים**: **גונחים**. צועקים אנחה בהכאה רבה: **וטופחים**. מתחברים: **שמע** כו׳. וצועקים שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד: **יראה**. הקב״ה וגם **יראה** לפניו לזכרון תמיד: **פעולת** כו׳. מעשה הנשים שבטחו בה׳: **כחום כו׳**. ר״ל באמצע היום בשעה שהחמה בתקפה היו מפשיטין בנות ישראל ערומות ומוטחים אותן לנגד השמש עד שיצאה נשמתן: **יפה** כו׳. ואפי׳ מי יפה שבנשים לא היו מרחמין והיו מבקעין כריסן והיו הנשים מונחות כך פתוחות ומוטלות על הארץ: **מבין** כו׳. ר״ל וע״י שבקעו את כריסן היה יוצא מהמתגלגלות שבאן השליא שנולד: **קדם** כו׳. מקודם היינו נשענים ונסמכים שעמוד לנו בעת צרה עקידת יצחק שהיתה בהר המוריה: **נתוספו** כו׳. עתה נתרבו הרבה מקודם שהמה אבות ואמהות שמסרו בניהם על קדושת השי״ת עד שא״א לספר את כולם: **חי** כו׳. אתה ה׳ שאתה חי וקיים לעד תשמור לנו לזכור את מדוחיהם הזכות והיסורות ותפשה קץ וסוף לכל צרותינו:

שרשים

פסחים דף כ צריד של מנחות: **מוחים**. ל׳ מוח: קניהם. ל׳ קן: **עוללי טפוחים**. איכה ב כ: **קיץ למזבח**. בעת שהיה המזבח פנוי שלא היה להקריב עליו קרבן היו מקריבין עליו קרבנות מקופת הבית המקדש והוא היה נקרא קיץ המזבח ועיין שבועות ד׳ יב ע״ב ברש״י ד״ה קיץ: **בני בי רב**. תינוקות של בית רבן: **צורב**. ת״ח ל׳ צורבא מרבנן: רחש. ל׳ מנחת מרחשת ויקרא ב ז: **מורבך**. ל׳ חליטה ברותחין מלה״כ מרבכת תביאנה שם ו יד: **מנחת יהודה תערב**. מלה״כ וערבה לה׳ מנחת יהודה מלאכי ג ד: **כושרו**. ל׳ הכשר: **נובעים**. ל׳ מקור כמו נחל נובע משלי יח ד: **מקלחים**. ל׳ קילוח וזיבה: **גונחים**. ל׳ צעקה ויללה והיא מלה תלמודית: **וטופחים**. ל׳ דבוק כמו ספחני נא שמואל א ב לו: **צורחים**. ל׳ צעקה בהרמת קול כמו קול יום ה׳ מר צורח צפניה א יד: **בנות בוטחות**. ישעיה לב ט: **לשמש נשטחות**. ל׳ פרישה מלה״כ ושטחום לשמש ירמיה ח ב: **יפה בנשים**. שה״ש א ח: **כרס**. בטן: **נמתחות**. ל׳ משיכה כמו וימתחם כאהל ישעיה מ כב: **שליה**. הוא מקום שהולד מונח בו בבטן אמו: **העל אלה תתאפק**. ישעיה סד יב: **גאה גאה**. שמות טו א: **חי**. תאר להקב״ה: **זכוך**. ל׳ זכות ובהירות: **קום**. ל׳ מדה כמו בכל הארץ יצא קום תהלים יט, ה:

אמוני

אמוני

אלהינו ואלהי אבותינו

סימן א"ב כל חרוז נשלם על לשון המקרא ובסוף חתום. שמ"ח הילל בן יעקב חזק ואמץ אמן ואמן :

אמוני שלומי ישראל גזרתם כשהם. נטשתם זנחתם והיית כגבור נדהם. בתתך ביד רשע המזהם. נדיבי עמים | נאספו עם אלהי אברהם : בעשרים בסיון גומר פרות ומפריח. בתתקל"א לפרט נתנו בידו להכריח. כאחד נתרצו להעלות לאשים להריח. הדודאים נתנו ריח : גמר לכלות נפשם בלי פדיום. בעצת הרשע המנול להרחיק התיום. נתנם במגדל להכריחם איום. אך בי ישב יהפך ידו כל־היום : דבר זה כשמעם נתרצו יחד. כבסין נעשה ונשמע להשיב כאחד. כלם בני איש אחד. מטה המשלמת מלהכחד. שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד : הם כענו עליו נשליך יהב. ולא נשים כסלנו באלהי זהב. לערך מערכה צוה קדושים להבהב. ויהי בעלות הלהב : ויאמרו להוציא אותם לבית השרפה. יחדו שמחו כהכנסת כלה לחפה. עלינו לשבח שבחו בנפש כסופה. הנך יפה רעיתי הנך יפה : זוגו יחד פרחי כהנה בעניבתם. יחיאל ויקותיאל בכהנה ובשרותם. באהב נמתחו על העמוד לכפותם. הנעימים בחייהם ובמותם : חתמו בחותם קדש בחורים וישישים. ועלו למנין והם אחד ושלשים. יהודה ויצחק משה חסידים מאששים. ויהודה עד רד עם־אל ועם־קדושים : טבועים בחותם ארבעה בלי כחד. ברוך ושמואל אחיו נגועו כאחד. מנחם ויהודה אחים באימה ופחד. הנה מה־טוב ומה־נעים שבת אחים גם־יחד : יחד הנשים לבית המוקד

פירוש

אמוני כו'. ישראל שהם נאמנים ושלמים במעשה ופרצוף פניהם מאיר כאבן השהם : **נטשתם כו'.** עזבת אותם ועשית את עצמך כגבור המשתומם ואינו יודע מה לעשות : **נדיבי עמים נאספו.** הכרנו ישראל שהתנדבו מכל העמים שיהיו עמו של הקב"ה **עם אלהי אברהם : בעשרים בסיון** שהוא **גומר פירות ומפריח.** האילנות : **הדודאים כו'.** אפי' הרקים שבישראל נתנו אז ריח טוב להשרף על ק"ה : **גמר כו'.** שהשלים בדעתו לכלות את ישראל ולא יועיל להם שום פדיון לנפשם : **דבר זה.** שרצונו שיעבדו ישראל פסילי עץ ואבן : **כבסין.** כמו בהר סיני : **כלם כו'.** אנחנו כולנו בניו של יעקב אבינו ע"ה שהיתה מטתו שלימה ולא נמצא **פסול** בזרעו לכן לא נכרת גם אנחנו ממטתו השלימה ע"י שנתכלה לו לכפור באלהי ישראל : **הם כו'.** כאשר צונו שעל הקב"ה נשליך את משא חלקנו : **כסלנו.** בטחוננו : **לערוך כו'.** אז צוה לערוך מדורה גדולה לשרוף את הקדושים : **עלינו כו'.** ואמרו עלינו לשבח בחשק גדול ומקיים שכתוב **הנך יפה** כו' : **זווגו.** נתחברו : **בעניבתם.** בקשר אמיץ שביניהם : **באהב כו'.** שקבלו עליהם באהבה להיות נמשכים על העמוד לקשור אותם : **מאוששים.** מחוזקים : **רד כו'.** מושל נילאת אלהים ונמנה בין הקדושים : **טבועים כו'.** שנראים שמקקים בחותם של קודש ולא נכרתו מקדושתם : **מנחם ויהודה אחים.** נהרגו : **באימה ופחד.** ועליהם כאלו נאמר **הנה מה טוב** כו' : **יחד הנשים** וכו' ולילך.כל

שרשים

אמוני שלומי ישראל. כלה"כ ש"ב כ יט : **גזרתם.** איכה ד ז : **נטשתם זנחתם.** שניהם ל' עזיבה : **נדהם.** ל' בהלה ירמיה יד ט : **נדיבי כו' אברהם.** תהלים מז י : **להכריח.** ל' הכרח : **הדודאים נתנו ריח.** שה"ש ז יד : **התיום.** ל' דבוק וחבור נגזר מל' תאומים : **איום.** אימה : **אך כו' היום.** איכה ג ג : **כלם כו' אחד.** כלה"כ בראשית מב יא : **מלהכחד.** ל' הסרה וכריתה כמו ותכחד מן הארץ שמות ט טו : **שמע כו' אחד.** דברים ו ד : **עליו נשליך יהב.** מלה"כ השלך על ה' יהבך תהלים נה כג : **להבהב.** ל' שריפה כמו זבחי הבהבי הושע ח יג : **ויהי בעלות הלהב.** שופטים יג כ : **בנפש כסופה.** ל' חשק מלה"כ נכספה וגם כלתה נפשי תהלים פד ג : **הנך כו' יפה.** שה"ש ד א : **זווגו.** לשון חבור : **פרחי כהונה.** כהנים צעירים כל' רז"ל מדות פ"א : **בעניבתם.** ל' קשר ועניבה ובדרז"ל עניבה קשירה מעלייתא פסחים יא : **ובשרותם.** לשון שורות ועבודות : **לכפותם.** ל' קשירה : **הנעימים בחייהם ובמותם.** ש"ב א כג : **מאוששים.** ל' חוזק כמו זכרו זאת והתאוששו ישעי' מו ח : **ויהודה כו' קדושים.** הושע יב א : **טבועים.** ל' ציור : **כחד.** לשון הסרה : **הנה כו' יחד.** תהלים

בחילך. אשה רעותה מזרזת למהר ולילך. שבע עשרה מהם נמנו בפלך. בשמחות וגיל תבואינה בהיכל מלך: כהגיע האש לאסירי ידי הכהנים. נתקו המוסרות מעל ידי הבנים. צרחו צרפתנו האש ויצאנו כנים. יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים: לא שך חרון הצורר מעליהם. צוה עבדיו להחזירם לבית מוקדיהם. הכה ופצוע הכום באלות*) ובמקלותיהם. תשיב להם גמול יהוה כמעשה ידיהם: מלאכי מעלה יבכיון על דאבוני. כי רבו מכאובי וגדלו יגוני. שלשת הגבורים אשר נפלו לפני. ויצקם לפני יהוה: נורא ואדיר צופה בעלבון יראיו. לברר לקרבנותיו משבחיו בנאיו. באלה החסידים אשר נקראו מקראיו. הכין יהוה זבח הקדיש קראיו: סמך ותקף אות ופלא לגדלה. שרפת נשמה וגוף לא כלה. עין ראתה ואזן שמעה ומללה. נס להתנוסס מפני קשט סלה: עמדו בנסיונם וקבלו דין בעליזות. ולא נסג אחור לב ועינים נלוזות. ראוים לקבוע תפלות עזיזות. ונצומה ונבקשה על זאת: פדות וכפרה יחוקקו לישרון בספר. תעמוד זכותם לעמם כעם להפר. על הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר: צדיק יצרח אפסו חסידי הזבח. חנניה וחבריו מסרו נפשם לאבח. רבי עקיבא וחבריו בעלי הטבח. כרתי בריתי עלי

*) בקמץ הא׳, כ״ה בכל הס׳, ואולי צ״ל בפתח, מלה״כ (יהושע כד, כו), או כמ״ש במשנה ולא באלה ולא ברמח (שבת סג).

פירוש

הכנסים היו מזרעת ע את זו לילך לבית השריפה שהוכן להם בשביל מילך: נמנו בפלך. ר״ל מספר הכנסים שהלכנו במתנו הזאת היו שבע עשרה: בשמחות כו׳. ר״ל שהלכו בשמחה להיות נהרגות ולהכנס בהיכלו של מלך מלכי המלכים הקב״ה: נתקו המוסרות. החבלים שעליהם נשרפו והוסר הקשר שלהם והם בעצמם לא נשרפו: צרחו כו׳. אז צעקו האש זיכך אותנו וכנים אנחנו מלהשרפם כי הלא זה סימן שהאש אינה שולטת בנו: יתיצבו כו׳. לראות איך שהם מצילים אותנו מהם. ואף בהאש כל זה. לא שך כו׳. לא שקעה חמתו מעליהם: תשיב כו׳. אתה ה׳ תשלם להם כאשר עשו לנו: ויציקום. ושפכו את דמם: צופה כו׳. הקב״ה הרואה בחלפת ר״ל בטונות ישראל שצריכים לירא ממנו: לברר כו׳. לכן הוא בוחר את הצדיקים המשבחים אותו ועוסקים בבניינו של עולם שיהיו הם הקרבנות לכפר על עון הדור: הכין ה׳ זבח. שיהיו הם הקרבנות: הקדיש קרואיו. הזמין את הקרואים שלו להיות הם מכפרים על עון הדור: סמך ותקף. עשה ה׳: אות ופלא לגדלה. להגדיל הפליאה: שרפת כו׳. שלא נשרף גופן של הקדושים רק נשמתן יצאה: עין כו׳. כל עין שראתה וכל אזן ששמעה הפליאה הזאת אמרה: נם כו׳. כי הקב״ה מנסה את ישראל כדי לקשט את מדותיו בעולם ובכיון להם טובה יאמרו האומות יפה הטיב להם כי הם עמדו בכמה נסיונות: בעליזות. בשמחה: ולא כו׳. לבם לא סר לאחור ועיניהם לא נתעוותו: ראוים כו׳. הקדושים ההם ראוים לקבוע אותם לזכרון זכותם בתפלות חזקות: לעומם. נגד ישראל: צדיק כו׳. הקב״ה צועק שכלו החסידים שנשמתו על קידוש שמו: חנניה כו׳. זה חנניה מישאל ועזריה: לאבח. ללהט האש: כורתי כו׳. שכרתו עמו ברית ע״י שנזבחו על

שרשים

קלג א: בחילך. שם עיר: בפלך. מחוז כמו שר חצי פלך נחמיה ג ט: בשמחות כו׳ מלך. תהלים מה טז: נתקו כו׳. ל׳ קריעה ועקירה כלה״כ ירמיה ה ה: המוסרות. חבלים: צרחו. ל׳ צעקה בהרמת קול כמו קול יום ה׳ מר צורח צפניה א יד: צרפתנו. ל׳ זיכוך כמו כסף צרוף תהלים יב ז: כנים. ל׳ כנים אנחנו בראשית מב יא: יתיצבו כו׳ ורוזנים. תהלים ב ב: הכה ופצוע. ל׳ פצע וחבורה מ״א כ לז: באלות. ענפי אילן מה כמו תחת האלה בראשית לה ד: תשיב כו׳ ידיהם. איכה ג סד: מלאכי מעלה יבכיון. מלה״כ מלאכי שלום מר יבכיון ישעיה לג ז: דאבוני. ל׳ מכאוב: ויציקום כו׳. ל׳ שפיכה יהושע ז כג: בעלבון. ל׳ חרפה וקלון: בנאיו. תאר לת״ח כמארז״ל שבת ד׳ קיד ע״א שהת״ח נקראו בנאים מפני שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהם: הכין ה׳ זבח כו׳. צפניה א ז: הקדיש. ל׳ הזמנה: שרפת נשמה כו׳. כל׳ רז״ל שבת ד׳ קיג ע״ב: נם כו׳ סלה. תהלים ס ו: בעליזות. ל׳ שמחה: ולא נסוג אחור לב. כלה״כ שם מד יט: נלוזות. לשון נטיה מלשון הכתוב אל ילוזו מעיניך משלי ג כא: עזיזות. ל׳ כח ועוז: ונצומה כו׳ זאת. עזרא ח כג: לישרון. תאר לישראל: לעמם. לשון נגד: על הכהנים. ויקרא טז לג: צדיק. תאר להקב״ה: יצרח ל׳ צעקה: אפסו. כלו ותמו מלה״כ האפס לנצח חסדו תהלים עז ט: לאבח. ל׳ להט כמו אבחת חרב יחזקאל כא כ: כורתי כו׳ זבח. תהלים נ ה:

זָבַח: קָדוֹשׁ זָכֹר יִזְכֹּר זֹאת הָעֲקֵדָה. עִם עֲקֵדַת יִצְחָק אוֹתָהּ לְהַעֲנְדָה. רְצוּיָה וַעֲשׂוּיָה כַּדָּת וְכַתְּעוּדָה. זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִיא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה: רָאֹה תִרְאֶה בָּעֳנִי יִשְׂרָאֵל. וְקַנֵּא לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּלְחָרְבוֹת אֲרִיאֵל. וּלְדַם חֲסִידֶיךָ הַשָּׁפוּךְ הוֹאֵל. נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: שְׁפִיכַת דַּם חֲסִידֶיךָ לְעֵינֵינוּ תוֹדִיעַ. וְעַד מָתַי תִּהְיֶה כְּגִבּוֹר לֹא־יוּכַל לְהוֹשִׁיעַ. אוֹיְבֵי רִיב תָּרִיב וּדְמֵיהֶם תַּשְׁפִּיעַ. אֵל־נְקָמוֹת יְהֹוָה אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: תָּבֹא תְפִלָּתִי לְפָנֶיךָ לְמַעְלָה לְמָעְלָה. אֶנְקַת אָסִיר וּדְמֵי חֲסִידֶיךָ לְהִתְקַבְּלָה. בַּהֲבִיאֲךָ עַל הָאוֹיֵב נֶחֱרָצָה וְכָלָה. תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה: הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב בִּצְוָחָה וּבִנְהִימָה. מִדַּם שֶׁשָּׁפְכוּ יְדֵי עֵשָׂו לְהִנָּקְמָה. שְׂרֵפַת בֵּית הַבְּחִירָה וְתוֹרָתְךָ הַמְרוֹמָמָה. תּוֹרַת יְהֹוָה תְּמִימָה: יִתְאַשְּׁרוּ עַל מְחִיצָתָן הֲרוּגֵי בְלוּיִשׁ. לֹא נִסְתַּפְּקוּ לוֹמַר יְהֹוָה בְּקִרְבֵּנוּ הֲיֵשׁ. נִתְחַזְּקוּ בְּמָעוּזָם כְּמוֹ אַרְיֵה וָלָיִשׁ. לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ: לָנֶצַח יָרִיב רִיבָם לְמַעַן שְׁמוֹ. יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ תְּשׁוּעַת נוֹאֲמוֹ. מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב מְהֵרָה בְּהִנָּקְמוֹ. הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ: לְעֵמֶק הוֹרִידוּם בְּלֹא קֶבֶר לְהִשָּׁפֵט. רְאֵה וְהַבִּיטָה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט. קוּם־נָא בְּאוֹיְבֵי הֶחָזוֹן וְהַמִּשְׁפָּט. וְהוֹרַדְתִּים אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט: בִּינָה הֲגִיגִי אֱלֹהֵי תְהִלָּתִי וְתוֹחַלְתִּי. שִׂימָה בְנֹאדְךָ וּלְפָנֶיךָ דִּמְעַת לֶחָיָתִי.

פירוש

ק"ס: **זאת העקדה**. ר"ל אלו הקדושים שנשרפו: **להענדה**. לקשור ולחבר: **העולה על מוקדה**. שעלו להשרף על ק"ה: **הואל**. התחלה: **תשפיע**. הרבה: **נחרצה וכלה**. כריתה וכליון. אז. **תבענה** תדברנה: **שפתי תהלה**: **הקול כו'**. קולו של יעקב צועק בצעקה גדולה: **מדם כו'**. להתנקם מהדם ששפכו ידיו של עשו: **שרפת כו'**. ועל ששרפו את בית המקדש והתורה המהוללה: **יתאשרו כו'**. הרוגי עיר בלויש ראוים להתהלל במחילתן ר"ל במקום שהם שם כי. **לא כו'**. ר"ל שקבלו עליהם היסורין באהבה והצדיקו עליהם את הדין בודאי ה' עשה זאת בעבור עונותיהם ולא היה דבר זה בעיניהם ספק כלל: **נתחזקו כו'**. חזקו א"ע כמו אריה בהקב"ה שהוא מעוז להם: **להנחיל כו'**. ר"ל בכדי שינחלו את השכר המיוחד לצדיקים: **יריב ריבם**. של אלו ההרוגים הצועקים חמס על הורגיהם: **למען שמו**. כי בזה יתגדל כבוד שמו: **תשועת נואמו**. ר"ל התשועה שדיבר והבטיח לנו: **מראש כו'**. כאשר יתנקם מהאויב מהתחלת הפרצות שפרץ בישראל ועד עתה אז. **הרנינו כו'**. ישבחו האומות את ישראל לאמר מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ושבחו: **לעמק כו'**. השליכו את המומתים לבור שלא יבואו לקבר: **החזון**. הנבואה שניבא יואל הנביא: **והורדתים כו'**. פי' לפ"י אדון עמם בעומק הדין: **בינה כו'**. הבן הגיון לבי אתה ה' שאני מהללך בכל עת ותקותי עליך: **שימה כו'**. הדמעות הנופלות של לחיי תשימן לפניך בנאד המיוחד למשקה למען תזכרם

שרשים

להענדה. לשון קשר כמו ענדם על גרגרותיך משלי ו כא: **וכתעודה**. תאר לתורה: **זאת כו' מוקדה**. ויקרא ו ב: **ראה תראה בעני**. ל' עניי ש"א א יא: **אריאל**. תאר לביהמ"ק: **הואל**. ל' רצון כמו ויואל משה שמות ב כא: **נקום כו' ישראל**. במדבר לא ב: **שפיכת כו' תודיע**. מלה"כ תהלים עט י: **כגבור כו' להושיע**. ירמיה יד ט: **תשפיע**. ל' רבוי ושפע: **אל כו' הופיע**. תהלים צד א: **תבוא** תפלתי לפניך. כלה"כ שם פח ג: **אנקת אסיר**, שם עט יא: **נחרצה וכלה**. לשון כריתה וכליון כלה"כ ישעיה י כג: **תבענה** שפתי תהלה. תהלים קיט קעא: **הקל קול יעקב**. בראשית כז כב: **בצוחה**, ל' צעקה: **ובנהימה**. ג"כ ל' צעקה: **בית הבחירה**. תאר לביהמ"ק: **תורת וכו'**. תהלים יט ח: **יתאשרו**. ל' הלול ושבח כמו אשרי האיש תהלים א א: **בלויש**. שם מקום: **ה' בקרבנו היש**. כלה"כ שמות יז ז: **נתחזקו במעוזם**. מלה"כ או יחזק במעוזי ישעיה כז ה: **וליש**. שם ארי: **להנחיל כו'**. משלי ח כא: **לנצח יריב**. תהלים קג ט: **יריב ריבם**. משלי כב כג: **יודע בגוים לעינינו**. תהלים עט י: **נואמו**. ל' דבור: **מראש פרעות אויב**. ל' פרצה דברים לב מב: **הרנינו גוים עמו**. שם מג: **החזון**. ל' נבואה: **והורדתים כו'**. יואל ד ב: **בינה הגיגי**. תהלים ה ב: **אלהי תהלתי**. שם קט א: **והוחלתי**. לשון תוחלת ותקוה: **שימה וכו'**. מלה"כ שימה דמעתי בנאדך שם נו ט: **דמעת לחיתי**. מלה"כ ודמעתה

קוּם־נָא מַהֵרָה חָזוֹן נְבוּאָתִי. וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי: יַעַן עָבְרוּ חֹק וְחָלְפוּ תְּעוּדָה. מִקְדָּשִׁי וְצִיּוֹן חָרְשׁוּ רֵיקָם לְהַעֲמִידָה. נִקְמַת הַדָּם וְנִקְמַת הֶחָמָס תַּצְמִידָה. מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה: קַבֶּל־נָא צְקוּנִי אֵל עֶלְיוֹן. חִישׁ מִפְלָט וְהַצֵּל עַמְּךָ הָאֶבְיוֹן. תָּשִׁיב עִירְךָ וְנָוְךָ כְּמִקֶּדֶם בִּצְבִיּוֹן. וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: חָזָק וְאַמִּיץ אָמֵן יֵאָמֵן בֶּאֱמוּנָה. דְּבָרוֹ הַטּוֹב יְמַהֵר וְיָחִישׁ לַהֲקִימֶנָּה. הֲמוֹן עִיר לְמַלְאוֹת וְאַרְמוֹן לְכוֹנְנָה. וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה: אל מלך וכו׳

הַאֲזִינָה[א] יְהוָה תְּפִלָּתֵנוּ וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתֵינוּ: שְׁמַע־יְהוָה[ב] קוֹלֵנוּ נִקְרָא וְחָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ: שִׁמְעָה[ג] יְהוָה צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתֵנוּ הַאֲזִינָה תְּפִלָּתֵנוּ: שְׁמַע־יְהוָה[ד] וְחָנֵּנוּ יְהוָה הֱיֵה עֹזֵר לָנוּ: כרחם אב וכו׳

סליחה ע״פ א״ב כפול — אלהינו ואלהי אבותינו

אֹזֶן תֵּתֵן וְהַסְכֵּת עֲתִירָה. אַף הָפֵר וְשַׁכֵּךְ עֶבְרָה. בָּאֵי לְחַלּוֹתְךָ בְּנֶפֶשׁ מָרָה. בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל יִמְצְאוּ עֶזְרָה: גַּעְיַת נֶאֱנָחִים עֱנוּתָם חֲזֵה. גְּחִינַת קוֹמָתָם נָא אַל תִּבְזֶה. דְּרוֹשׁ עֶלְבּוֹנָם מִצַּר וּבוֹזֶה. דְּרוֹךְ פּוּרָה וְנִצְחָם יַזֶּה: הֲלֹא אַתָּה

[א] תהלים פו, ו (בשנוי לשון). [ב] שם כז, ז (בשנוי לשון). [ג] שם יז, א (בשנוי לשון). [ד] שם ל, יא (בשנוי לשון).

פירוש

היינו מזכרות לפניך: חזיון נבואתי. הנבואה לי יואל הנביא: ונקיתי כו'. פי' כב"י. אף אם אנקה אותם מאלה עבירות שבידם ומהרעות שעשו לי. דמם של בני יהודה לא אנקה: יען כו'. עבור שהעבירו את חוקו של הקב"ה והחליפו את התורה: מקדשי כו'. והחריבו את בית המקדש והעיר ציון שהיא לחריבה ונשארו ריקם מבנין ומאנשים: נקמת הדם. של הרוגי ישראל: ונקמת החמס. שגזלו את רכושם: תצמידה. תחברם יחד להנקם: מחמס כו'. עבור אשר חמסו וגזלו את ישראל: צקוני. שפיכת תפלתי: חיש מפלט. מהר הושיעה בניה נמלטים מהגלה: בצביון. ביופי: וה'. יהיה. שוכן בציון: אמן יאמן. ר"ל שיאמנו דבריו שהבטיח לנו: להקימנה. לקיים: המון כו'. למלאות את ירושלים בהמון עם ישראל ולהשיב את בית המקדש על מכונו: ופדויי ה' ישובון. לירושלים:

אזון. האזן תחנתנו והקשב תפלתנו: אף. השבת אפך והשקט עברתך מעלינו: באי. הבאים לבקש אותך בלב מר: בשמך. בשביל כבוד שמך: געית כו'. צעקת ישראל הנאנחים מרוב צרותיהם ועינויהם ראה: גחינת כו'. מה שכופפים קומתם ומתפללים לפניך בהכנעה לא יהיה בזוי בעיניך: דרוש כו'. נקום את העלבון הבוזה אותם בחרפה: דרוך כו'. תדרוך את העם כמו שדורכים ענבים בגת עד שיהיה מזה ממנו דמו:

שרשים

על לחיה: ונקיתי כו'. יואל ד כא: תעודה. ל' עדות: חרשו. ל' חרישה: תצמידה. ל' חבור כמו ויצמד ישראל במדבר כה ג: מחמס בני יהודה. יואל ד יט: צקוני. ל' שפיכת תפלה כמו צקון לחש ישעיה כו טז: חיש מפלט. מלה"כ אחישה מפלט תהלים נה ט: ונוך. ל' דירה תאר לביהמ"ק עש"ה אל נוה קדשך שמות טו יג: בצביון. לשון יופי. ע' חולין ד' ס ע"א תור"ה אל תקרי: וה' שוכן בציון. יואל ד כא: דברו כו' להקימנה. מלה"כ והקימותי את הדבר הטוב ירמיה לג יד: המון עיר. ישעיה לב יד: וארמון. תאר לבית המקדש: לכוננה. לשון יסוד ומכון: ופדויי וכו'. ישעיה לה י:

אוזן תתן. מלה"כ האזינה ה' קול תחנוני תהלים קמ ז: והסכת. ל' האזנה כמו הסכת ושמע דברים כז ט: עתירה. ל' תפלה: אף הפר. עש"ה והפר כעסך עמנו תהלים פה ה: ושכך. ל' הנחה כמו כשך חמת המלך אסתר ב א: לחלותך. לשון תפלה: בנפש מרה. מלה"כ והיא מרת נפש ש"א א י: בשמך כו' עזרה. עש"ה עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך תהלים עט ט: געית. ל' צעקה כמו אם יגעה שור איוב ו ה: ענותם. ל' הכנעתם כמו לענות מפני שמות י ג: הזה. לשון ראיה: גחינת. ל' כפיפה וברז"ל גחין והלחוש לה בבא מציעא דף נט ע"א: עלבונם. ל' חרפה וקלון בדרז"ל עלובה כלה שזנתה גיטין ד' לז ע"ב: דרוך פורה. גת ע"ש שמפררים שם הענבים להוציא מהם יין מלשון הכתוב פורה דרכתי ישעיה סג ג: ונצחם. כן יקרא הדם על שם שהוא נצחו וחזקו של חי מלשון הכתוב ויז נצחם

היית והנך. היו תהיה בהדר גאונך. ונמת יכון זרע אמוניך. והנם כלים מתגרת חרונך: זועמו בעווים וממאוים נסחו. זרו באפסים ולא נחו. חבלה רוחם ולעפר שחו. חרשו חרשים ומענית המתיחו: טבעו בבץ ואין פוצה. טורפיהם שלו מקצה אל קצה. יום יום לוחמם מנצה. יד פורשים מלחץ ליצא: כלו חייהם ביגון ואנחה. כשל רבה וערבה שמחה. לישע חוכים והנה צוחה. לבטום קמים וכרו שוחה: מערימים סוד ממך להדיחם. מכבידים על להכשיל כחם. נאקים אליך בהתעטף רוחם. נחת למצוא מכבד טרחם: שיח צקים*) במעמד צפוף. סליחה מבקשים בקדקד כפוף. עושקיהם יקניאום ונתנום לשסוף. עועים ימסכו ויהיו לספוף: פדה דבקיך מחרץ וכלוי. פלטם

פירוש

בהדר גאונך. בתפארת גדולתך: **ונמת כו'.** ודברת אבל ישראל שהם בני א"ו שהאמינו בך יתקיימו לעולם: **והנם כו'.** והנה עתה הם כלים ע"י שאתה מתגרה בם באף וחרון: **זועמו כו'.** יצא עליהם זעמך ע"י שהטו את דרכם ועי"כ נעתקו מישיבת בארצם אשר היא היתה אוות נפש: **זורו כו'.** נתפזרו בכל קצוי ארץ ואין להם מנוחה: **חובלה כו'.** נשחתה נפשם ונשפלו עד לעפר: **חרשו כו'.** החורשים את האדמה הרשו והאריכו מענית שהחרישם ר"ל הכבידו על ישראל עול כבד זמן מרובה: **טבעו.** נבללו בטיט ר"ל הגלות ואין מציל אותם: **טורפיהם.** האומות שטורפים אותם שללו אותם מכל צדדים: **יום.** הא"ה הלוחמים עמם מריבים עמהם יום יום: **יד.** ישראל פורשים את ידיהם לאויביהם שיצילום כאדם הטובע בנהר שפושט את ידיו להצילו: **כושל.** נתרפו בהם מכשולות וצרות ועי"כ נתערבבה שמחתם ולא יוכלו לשמוח: **לבטום.** שמו אותם בוגדיהם ושפכו עוד להפילם: **מערימים.** מתחכמים במחשבות על ישראל להדיח אותה מאחרי ה': **מכבידים** על ישראל **עול** כדי **להכשיל כחם**: **נואקים.** ועל שהגיעום הצרות האלה הם צועקים אליך כאשר נתעטף רוחם בקרבם. ר"ל שמעונים וכפופים וכאילו מעוטף רוחם קלתו בקלתו: **שיח.** מעתידים דבורי תפלה במקום דוחק וצר: **בקדקוד כפוף.** ר"ל בהשתחויה: **עושקיהם.** א"ה העושקים אותם הם מתגרים בישראל ואומרים שבכל אשר נביאים עליהם שהם סרו מאחרי ה' ואם כן אינם עמו עוד: **עועים.** לכן בקשתנו שתערב בהם רוח תעתועים ויהיו לכליון: **פדה.** את ישראל הדבקים בך מכריתה וכליה

שרשים

נצחם ישעיה סג ג: **בהדר גאונך.** מלה"כ ומהדר גאונו שם ב י: **ונמת.** לשון דבור ובקז"ל ונומיתי לו יבמות ד' קכב א': **יכון זרע.** מלה"כ וזרעם לפניך יכון תהלים קב כט: **כלים מתגרת.** ל' ריב ותגר מלה"כ מתגרת ידך אני כליתי שם לט יא: **זועמו.** מל' זעם וכעס: **בעווים.** מל' עוות וסילוף: **וממאוים.** ל' תאוה והוא תאר לארץ ישראל: **נסחו.** ל' הריסת ונתיצה כמו ונסחתם מעל האדמה דברים כח סג: **זורו.** ל' פיזור כמו ויזר על פני המים שמות לב כ: **באפסים.** ל' קצוות כמו אפסי ארץ ש"א ב י: **חבלה רוחם.** ל' השחתה מלה"כ רוחי חבלה איוב יז א: **ולעפר שחו.** נכפפו מלה"כ כי שחה לעפר נפשנו תהלים מד כו: **חרשו חורשים ומענית.** כן יקרא תלם המחרישה כלה"כ על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם שם קכט ג: **טבעו בבוץ.** ענינו טיט ורקק מלה"כ הטבעו בבוץ רגלך ירמיה לח כב: **פוצה.** ל' הצלה כמו פצני והצילני תהלים קמד ז: **שלו.** ל' שלל כמו שלות גוים רבים חבקוק ב ח: **מנצה.** ל' ריב ומחלוקת כמו עברים נצים שמות ב יג: **יד פורשים.** מלה"כ פרשתי ידי אליך תהלים קמג ו: **כלו כו'.** כלה"כ כלו ביגון חיי ושנותי באנחה שם לא יא: **כושל רבה.** מלה"כ הרבה כושל ירמיה מו טז: **וערבה כו'.** ל' ערבוב מלה"כ ערבה כל שמחה ישעיה כד יא: **חוכים.** ל' תקוה כמו נפשנו חכתה לה' תהלים לג כ: **צוחה.** ל' צעקה כמו ואין צוחה שם קמד יד: **לבטום.** ל' עוות כמו ואויל שפתים ילבט משלי י י: **קמים.** מלשון איביך הקמים עליך דברים כח ז: **וכרו שוחה.** לשון חפירת בור כמו כרו שוחה לנפשי ירמיה יח כ: **מערימים סוד.** כלשון הכתוב על עמך יערימו סוד תהלים פג ד: **להדיח.** לשון דחיה על שם הכתוב להדיחך מעל ה' אלהיך דברים יג יא: **בהתעטף רוחם.** מלשון הכתוב בהתעטף עלי רוחי תהלים קמב ד: **נחת.** לשון מנוחה: **צגים.** לשון עמידה כמו ויצג את המקלות בראשית ל לח: **צפוף.** לשון דוחק כמו עומדים צפופים אבות פ"ה מ"ה: **בקדקד.** שם אמצעית הראש יחלוק שם השיער אילך ואילך: **עושקיהם.** ל' ביזה כמו או עשק את עמיתו ויקרא ה כא: **יקניאום.** לשון הכעסה כמו יקניאוהו בזרים דברים לב טז: **עועים.** שם חולי של טרוף הדעת: **יומסכו.** ל' ערבוב מלה"כ ה' מסך בקרבה רוח עועים ישעיה יט יד: **לספוף.** ל' בסף הבית מלכים א יד יז: **דבקיך.** תאר לישראל עש"ה ואתם הדבקים בה' דברים ד ד: **מחרץ כו'.** ל' כריתה וכליון מלה"כ כלה ונחרצה

מצורר ותנם לעלוי. צוה ישועות משחריך בחלוי. צור עולמים הושיענו בגלוי: קנוא ונוקם קנא לשמך. קצץ עלם מצואר עמך. ראה עמלנו ושוב מזעמך. ריבה ריבנו מעם חרמך: שבעתים השב לחיק מאניני. שכר חציך מדם מעני. תטה אזנך לקול תחנוני. תרצני בקראי יהוה. יהוה: אל מלך יושב וכו׳.

עקדה מיוסד ע״פ א״ב ובסוף חתום שם המחבר **מאיר ברבי יצחק אלעזר חזק ואמץ.**

אל הר המור גבעת הוריה. בית עקד הרועים ותשר העליה. גדול בענקים כהשכים לזבח והשתחויה. דבקתו וחבקתו ותוציאו לרויה: הן בעשירית כנסיתו בפיוסים. וזרזתו כגבור מלמד במלחמת אונסים. זרח ממזרח והודיע בכל־אפסים. חית בנו ליקוד כקדח אש המסים א): טוב כהקרין והאיר השחר. יחד הוא ושני נעריו בעצלתים לא אחר. כהולך בחליל וסופו לחזור מחר. לקח בנו בדברים ועצי המערכה בחר: מאכלת שנונה מעטה ב) לטבח. נדנה נתן מלהבעיתו באבח. שב ובחור לשניהם השבח. ערכו עצים לשם הזבח: פרי צדיק כהאזין במדה. צור יראה־לו השה ואם לאו בני לעולה.

א) נ״ל כה״א, כלה״כ (ישעיה סד, א). ב) בטי״ת דגושה והיא אמר מלה״כ (יחזקאל כא, כ).

פירוש

זכליס: **קצץ**. מתוך לטעות פי׳ הגלות מנוחל ישראל זמליאה לחיכותס **ריבה**. התבע את דיננו מעם שאתה סתיד לנלחס אתס: **שבעתים**. תשב גמול רע ז״פ יותר מכפי אשר הרשו לנו: **לחיק מאניני**. לאנשים אשר היו מעלים אותנו באניות לב: **תרצני**. תקבלני ברצון: **בית עקד הרועים**. מקום אסיפת הרועים כ״ל האבות שעסקו שם בעקידה זה עוקד וזה נעקד: **ותשר העליה**. מקום שהיו מעלים הקרבנות והמנחות: **גדול כו׳**. כאשר השכים אברהם לשם לילך להשתחות ולזבוח: **והוציאו לרויה**. שהוציא אותו בשובע שמחות: **הן כו׳**. כאשר נסית אותו בדברי פיוס שיעמוד גם בנסיון העשירי: **וזרזתו**. להזדרז לדבר הנסיון ושלא יעמוד לפניו היצר הרע: **כגבור כו׳**. כמו הגבור שהוא מלומד להלחם נגד אנשים הבאים לקחת דבר מה ממנו אז **זרח**. אור צדקתו: **ממזרח**. מארץ ארם שהיא במזרחו של עולם: **והודיע בכל**. אפסי ארץ את שם ה׳. ע״י שנתגלה: **חית כו׳**. לשרוף את נפש בנו כאשר השורף דבר הנמס והניתך: **טוב כו׳**. אברהם שהיה טוב בעיני אלהים ואדם כאשר זרח והאיר השחר אז. **יחד כו׳**. לא נתפרד מלהלוך ולקח עמו שני נעריו: **כהולך בחליל**. והלך בשמחה כאדם שהולך בתופים ובמחולות: **מאכלת כו׳**. חרב חדה שהוטחה לשחוט בה: **נדנה כו׳**. נתן אל התיק כדי שלא להבעית את יצחק בלכתו שהרג: **פרי כו׳**. כאשר שמע יצחק את דברו של אברהם שאמר לו **צור יראה**

שרשים

ישעיה י כג: **ותנם לעלוי**. ל׳ מעלה ועליונות עש״ה ונתנך ה׳ אלהיך עליון דברים כח א: **צוה ישועות**. תהלים מד ה: **משחריך**. ל׳ דרישה כמו אלי אתה אשחרך. תהלים סג ב: **בחלוי**, ל׳ תפלה: **צור** עולמים. ישעיה כו ד: **קצץ** סמלונים. כן יקראו רצועת העול בדרז״ל ועיין במדרש שוח״ט על פסוק ה׳ צדיק קצץ עבות רשעים: **ראה עמלנו**. מלה״כ ראה עניי ועמלי תהלים כה יח: **ריבה כו׳**. מלה״כ ריבה ריבי וגאלני תהלים קיט קנד: **חרמך**. לשון מלחמה מלה״כ ועל עם חרמי ישעיה לד ה: **שבעתים** השב לחיק. מלה״כ והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם תהלים עט יב: **מאניני**. ל׳ תאניה ואניה איכה ב ה: **שכר חציך** מדם לה״כ אשכיר חצי מדם דברים לב מב: **מעני**. ל׳ עינוי: **תרצני**. ל׳ רצון: **אל הר המור**. שה״ש ד ו: **המור**. המוריה: **גבעת הוריה**. ע״ש מאמרם ז״ל למה נקרא שמו הר המוריה שהוראה יוצאה ממנו לעולם: **בית עקד הרועים**. מלכים ב י יב: **ותשר**. ל׳ מתנה כמו ותשורת אין להביא ש״א ט ז: **גדול בענקים**. יהושע יד טו ונדרש על אברהם ב״ר פרשה מ״ט: **ותוציאו לרויה**. כלה״כ תהלים סו יב: **כנסיתו**. לשון נסיון: **בפיוסים**, לשון בקשה: **אונסים**. ל׳ בוזזים ע״ש שלוקחים הכל באונס והכרח: **זרח ממזרח**. עיין סנהדרין דף ק״ח: **אפסים**. ל׳ קצוות: **ליקוד**. לשון שריפה: **כקדוח כו׳**. ישעיה סד א: **טוב** תאר לאברהם: **כהקרין**. ל׳ זריחה כמו כי קרן עור פניו שמות לד כט: **בעצלתים**. לשון עצלות: **אחר**. ל׳ עיכוב ושיהוי כמו ואחר עד עתה בראשית לב ה: **כהולך בחליל**. ישעיה ל כט: **מאכלת**. פי׳ חרב: **שנונה**. ל׳ חדוד כמו שננו כחרב תהלים סד ד: **מעוטה לטבח**. יחזקאל כא כ ופי׳ מעוטה ל׳ חדוד ולטוש: **נדנה**. פי׳ תיק כמו וישב חרבו אל נדנה דה״א כא כז: **מלהבעיתו**. לשון בעתה ורעדה: **באבח**. כמו באבחת הרב יחזקאל כא ז: **סב**. זקן: **פרי צדיק**. תואר ליצחק משלי יא ל:

קָרַץ עַצְמוֹ הִזְמִין וְתָלָה עַיִן לְמַעְלָה. רָחַשׁ לְעָקְדוֹ הֵיטֵב מִלְּהִפָּסֵל בְּמַעִילָה׃
שָׁאַג זָקֵן וּבִשְׁנוּנָה אָחַז. תָּקְפוּ אֶרְאֶלִּים וְצָעֲקוּ מִמָּחַז. מָרוֹם כְּהִסְכִּית צִמְצֵם
שְׁכִינָתוֹ בְּחָז. אַיִל הֶרְאָהוּ אַחַר בַּסְּבַךְ נֶאֱחָז׃ יָחִיד הַנֶּאֱהָב כְּשָׁלַף הַתַּעַר. רָחַף
מָגִנּוֹ וְעָמַד בַּשַּׁעַר. בִּנְךָ יְחִידְךָ אָהוּב מִנַּעַר. רַב לְךָ אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר׃
כִּי נִשְׁבַּעְתִּי בְּקִיּוּם רָזֶה. יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה. צָקוּן לַחַשׁ בָּנֶיךָ
בַּצַּר לָמוֹ אֶחֱזֶה. חַקּוֹתָם לַחַיִּים כִּי אֶסְלַח לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה׃ אָנָּא הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד
וְהַנּוֹרָא. לְעֵת צָרָה פְּקַדְנוּךָ שְׁחַרְנוּךָ בְּמוֹרָא. זְנַחְתָּנִי רִחַקְתָּנוּ קָרְבֵנוּ וְהָכֵן עֲתִירָה.
לֹא־נָסוֹג מִמֶּךָּ תְּחַיֵּינוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא׃ חַזְּקֵנוּ וְאַמְּצֵנוּ לְמַעַן כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ. קוֹמְמֵנוּ
וְהַחֲיֵנוּ בְּטַל אוֹרוֹת הוֹדֶךָ. וְכַלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב מִנַּחֲלַת שְׂרִידֶיךָ. וְתֹאמַר
לַמַּלְאָךְ הֶרֶף יָדֶךָ׃ קִדַּמְנוּ פָּנֶיךָ אַדִּיר וְנָאוֹר. בִּתְפִלָּה וּבְבַקָּשָׁה וּבְהַכְנָעַת שְׂאוֹר.
הֲקִימֵנוּ בְּאוֹר־פָּנֶיךָ אָמַרְתָּ לְבָאוֹר. כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר׃

אל מלך וכו׳ ואומרים סימן ה׳ ה׳. אזכרה אלהים אל מקך. זכור רחמיך. אל נא רפא נא. תמצא לעיל.

פירוש

לו השה ואם לאו בני לעולה קרוץ כו׳. את הזמין את עצמו להנחס: רחש כו׳. אמר לאברהם שיעקדנו היטב שלא יוכל לזוז אנ"ע ולא יפסל במום: שאג כו׳. התחיל אברהם לצעוק ואחז בחרב השנונה ומושחזת: תקפו כו׳. נתחזקו המלאכים וצעקו מגבול שלהם: מרום כו׳. כאשר הקשיב הקדוש ב"ה בקולם אז למלא את שכינתו להיות נדמה כאילו משפיל עיניו לראות את מעשה אברהם ויצחק: איל כו׳. וכראות אברהם איל שנסתבכו קרניו בסבך: יחיד כו׳. כאשר שלף והוציא אברהם את החרב מנרתיקה: רחף וכו׳. הגין עליו הקב"ה שהיה מגן לו: ועמד בשער. לשער הדבר כאדם העומד בשער לשער שלא יצא ויכנס בוש אדם: מנער. מנעוריו: רזה. חזק: צקון כו׳. שפיכת תפלת בניך שיתפללו אליך בגלותם אליהם: חקותם כו׳. לחקוק אותם לחיים כי אכפר על עונם: פקדנוך. זכרנו אותך: שחרנוך. דרשנו אותך: זנחתנו. עזבת אותנו: רחקתנו. הרחקת אותנו מלפניך. עתה בקשנו ממך. קרבנו כו׳. קרב אותנו והכן דבורים בלשוננו איך שנבקש ממך: לא נסוג ממך. לא נהיה סרים מלפניך: תחיינו כו׳. האריך את ימינו ונוכל להתפלל אליך: בטל אורות. תטל אל בני השובה: למלאך. השולח ממך להפרע מאתנו: הרף ידך. עצור את ידך מלהכות כמה: ונאור. שופע אור: לבאור. לגאול:

שרשים

קרוץ. ל׳ חתוך וכריתה כמו קרץ מצפון ירמיה מו כ: רחש. ל׳ דבור: שאג זקן. כדאיתא במדרש עיי"ש: אראלים. מלאכים: ממחו. ל׳ מחוז: מרום. תואר להקב"ה: כהסכית. ל׳ האזנה כמו הסכת ושמע דברים כז ט: איל כו׳. כלה"כ בראשית כב יג: כשלף. ל׳ הוצאה וחליצה כלה"כ וישלפה מתערה ש"א יז נא: התער. התיק: רחף. ל׳ תנועה וטיסה כמו ורוח אלהים מרחפת בראשית א ב: מגנו. תאר להקב"ה עש"ה אנכי מגן לך שם טו א: אל תשלח כו׳. שם כב יב: בקיום. תרגום של שבועה קימא: רזה. ל׳ חזק ובדרז"ל דתיתי מרזיא מכות דף ו ע"א: צקון לחש. שפיכת תפלה ישעיה כו טז: חקותם. ל׳ חקיקה וכתיבה: כי אסלח כו׳. מלשון הכתוב סלח נא לעון העם הזה במדבר יד יט: לעת צרה פקדנוך. ל׳ זכרון מלה"כ בצר פקדוך ישעיה כו טז: שחרנוך. ל׳ דרישה מלה"כ בצר להם ישחרונני הושע ה טו: זנחתנו. ל׳ עזיבה: עתירה. ל׳ בקשה: לא נסוג כו׳. תהלים פ יט: בטל אורות. ישעיה כו יט: שרידיך. תואר לישראל עש"ה ובשרידים אשר ה׳ קורא יואל ג׳ ה: ותאמר למלאך כו׳. מלה"כ ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ש"ב כד טז: אדיר ונאור. תאר להקב"ה עש"ה נאור אתה אדיר וגו׳ תהלים עו ה: שאור. תאר ליצה"ר ע"ש מארז"ל שאור שבעיסה מעכב: לבאור. ל׳ באור: כי עמך כו׳. תהלים לו י:

הערת המדפיסים

ראינו לנכון להביא בזה מה שכתב רבינו בעל תוי"ט (בקינה הנדפסת באוצר הספרות ח"ג. „יום העשרים בסיון קדושים היו לאוד אש ועשנים. והגאון מוהר"ר יחיאל מבוסר בחכמות לאין מנין ומניניס מסר נפשו ולבו וגויתו לאל כבן שבעים ושמונים בו", ורבינו בעל הש"ך ז"ל כתב (אצל הסליחות לכ׳ סיון) בזה"ל. „זכיר חריז במצות אל, האלוף הגאון הרב מוהר"ר יחיאל, נשא ידו ולבו לאל,

הוי אריאל אריאל. חמיד ורגיג לעילא ותתא. בדרי מעלה ובדרי מטה. גזרו ראשו בחרב להוטה. ראה ה׳ חרפתנו והביטה״. וכן כתב ב„מגלת איפה״ שלו ונדפסה בסליחות שלו באמסטרדם שנת תי״א (הנספחה לס׳ „שבט יהודה״ ד׳ פיעטרקוב הרס״א) וז״ל „ובאו לק״ק נ ע מ ר ו ב וכו׳ והרגו בעיר כששת אלפים נפשות קדושים גאונים ורבנים. חכמים ונבונים. זקנים וישישים. ובפרט הגאון מורינו הרב מוהר״ר יחיאל מיכל חכם הרשים״. ובספר „עטרת צבי ונחלת צבי״ על שו״ע או״ח (מובא בפמ״ג) בס׳ ש״א סעי׳ ב׳ כתב: והובאו דברי כבר אל הגאון קדוש והטהור מו״ה יחיאל מיכל מק״ק נעמרוב אשר בעוה״ר שנה זו שנת ת״ח נהרג בגזרת הרקים. והרבה להשיב באריכות״ ובס׳ „יון מצולה״ להג״מ נתן נטע בן הקדוש ר׳ משה הנובר הי״ד ז״ל מק״ק זסלב כ׳ בספור הקורות דק״ק נעמרוב וז״ל. „והיה שם ראש הישיבה הגאון מו״ה יחיאל מיכל בן הגאון מו״ה אליעזר ז״ל, שהיה יודע כל התורה כולה בעל פה ובקי בהרבה חכמות. ודרש להם בשבת שלפני הגזירה והזהיר את העם שאם יבוא השונא חלילה שיקדשו את השם ולא ימירו דתם. וכן עשו העם הקדוש כו׳ וברח הגאון ואף הוא קפץ לתוך המים וכו׳ ותפסו נכרי אחד ורצה להרגו, ובקש הגאון ממנו שלא יהרגהו ונתן לו כסף וזהב לרוב, ושמע הנכרי לו והוליכו לביתו אשר כספו וזהבו טמון שם. ופטרו זה הנכרי והניחו בחיים והלך הגאון משם עם אמו לבית החיים כדי שאם יהרגוהו יהיו על ביה״ח ויבואו לקבורה. ויהי כאשר הגיע סמוך לביה״ח רץ אחריו נכרי תופר מנעלים ויכהו ויפצעהו במקלו ובקשה ממנו אמו של הגאון שיהרוג אותה תחת בנה ולא שמע לה, והרג תחלה להגאון ואח״כ לאמו. ה׳ ינקום דמם״: והגאון ז״ל חבר ספר גדול על כל פרשיות התורה בנגלה ובנסתר וגם ביאור על כל „אל תקרי״ שבכל התלמוד כו׳ ולא הציל ממנו רק איזה פרפראות שנדפסו בס׳ „שברי לוחות״ בלובלין שנת ת״מ, ובווארשא בשנת תרע״א (כל הדברים האלה נלקטו מדברי המו״ל השני הג״מ יעקב חיים זעליג חוגה בווארשא): על גזירת ת״ח ות״ט חברו גאוני הזמן הרבה ספרים וכולם נדפסו לפני איזה שנים בשם „לקורות הגזירות״ בבית אוצר הספרות:

אל מלא רחמים של כ׳ סיון

להרב המאור הגדול מו״ה יחיאל מיכל דק״ק נעמרוב הגדולה שנהרג על קידוש השם בשנת ת״ח לפ״ק:

מיוסד ע״ס א״ב

א) אל מלא רחמים. שוכן במרומים. אין כמוך באלמים. שומע לשועת עגומים. המציא מנוחה נכונה על כנפי השכינה:

ב) במעלות קדושים וטהורים. כזוהר הרקיע מזהירים. את נשמת הגבורים. דורשי קלים וחמורים. מנהיגי עדת ישרים. נשחטים כאילים וכפרים. באו זדים ארורים. כדוב אורב במסתרים. נחלתנו נהפכה לזרים. השביענו לענה ומרורים:

ג) גאוני עולם חסידי ארץ. גודרי גדר ועומדים בפרץ. געו על כליון וחרץ. נמוגו כל יושבי ארץ:

ד) דוה לבנו. על עטרת ראשנו. לשמע אזן דאבה נפשנו. כי הפלא ה׳ את מכותינו. והכה שבע על חטאתינו:

ה) הוגי תורת ה׳ לילות וימים. דורשי רשומות בהורים וחכמים. הושלכו לארץ למטעי כרמים. נהפכו לדם נהרות ואגמים:

ו) ווי העמודים. ומעשה חדודים. הרביצו והעמידו תלמידים. ביד בוגדים ושודדים. הסה היו לשריפת אש יקודים:

ז) זהיר וזריז במצות אל. האלוף הגאון הרב מוהר״ר יחיאל. נשא ידו ולבו לאל. הוי אריאל אריאל:

ח) חמיד ורגיג לעילא ולתתא. בדרי מעלה ובדרי מטה. גזרו ראשו בחרב להוטה. ראה ה׳ חרפתנו והביטה:

ט) טפסרי טוהר קדושי עליון. צעקו חוצה מר יבכיון. איכה היו לחרפה ולבזיון. שוד ושבר וכליון:

י) יון וקדר הסכימו יחד. לעקור ביצתן באימה ופחד. ה׳ אחד ושמו אחד. תפול עליהם אימתה ופחד:

כ) כל מחמדי עין. קדמו בכל בלי זיין. שמו לנגדם כאין. ובלעום כחרף עין:

ל) לא האמינו יושבי העיר. כי יבא עליהם אויב וצר. דלו עיניהם וצעקו מר. ותיטב לה' משור פר:

מ) מסרו נפשם וגויתם. מפרפרים הילדים בחיק אמותם. כלו חייהם ורבו אנחותם. נקום ה' נקמתך ונקמתם:

נ) נקום ה' נקמה. ה' איש מלחמה. הטל ביניהם מהומה. והיו לביזה ולשמה:

ס) ספר תורה קרעו בחמתם. שרפוהו ודרסוהו בהליכתם. למה יאמרו הגוים איה יראתם. אין אלהים כל מזמותם:

ע) עורה למה תישן. אומה בלא כתב ולשון. פשטו יד בבת אישון. תבהלם ותרדפם כבנחל קישון:

פ) פתאום נקנסה מיתה חמורה. על ארזי הלבנון אדירי התורה. גם לא היתה להם קבורה. אריאל צעקו מרה:

צ) צהלו ורונו הרוגי הקהלות. כי נפשם צרורה בעילוי העילות. לריח ניחוח זבחים ועולות:

ק) קומה ה' ויפוצו אויביך. כי הורגנו כל היום עליך. מלטה נפשי מרשע חרבך. נקום נקמת דם עבדיך:

ר) ראה ה' והביטה. כי ירדנו מטה מטה. ע"י אומה שפלה ותתא. והיו למשסה ולמחתה:

ש) שמים הושלכו לארץ שאיה. הרבה והענוגה נכאה וצמאה. איכה ירדפון אחד מאה. כפר לעמך פשע וחטאה:

ת) תורה תורה חגרי שק והתפלשי באפרים. אשר נשפך דמם כמים הנגרים. קנא לתורתך אשר שרפוה זרים. העל אלה תתאפק יוצר הרים. לכן בעל הרחמים. יסתירם בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתם. ה' הוא נחלתם. וינוחו בשלום על משכבותם. ונאמר אמן:

סליחות לשבעה עשר בתמוז

אומרים סלח לנו אבינו אל ארך אפים עד ורב חסד לכל קוראיך תמצא לעיל. ואח"כ אומרים זה:

אַל־תִּתְּנוּ[א] דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַםִ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ: כִּי־עִמְּךָ[ב] מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר: אֱלֹהֵינוּ בֹּשְׁנוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ וְנִכְלַמְנוּ בַּעֲוֹנֵינוּ:

כרחם אב וכו'

סליחה מיוסד. ע"פ א"ב

אלהינו ואלהי אבותינו

אֶתָּנוּ*) לְךָ יוֹצֵר רוּחוֹת. בְּרֹב עֲוֹנֵינוּ כָּבְדוּ אֲנָחוֹת גְּזֵרוֹת עָצְמוּ וְרַבּוּ צְרִיחוֹת. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז נִשְׁתַּבְּרוּ הַלֻּחוֹת: גָּלִינוּ מִבֵּית הַבְּחִירָה. דִּינֵנוּ נֶחְתַּם וּנְגְזָרָה גְזֵרָה. וְחָשַׁךְ בַּעֲדֵנוּ אוֹרָה. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז

א ישעיה סב, ז. ב תהלים לו, י.

עיון תפלה

אלהינו בושנו. על שם הכתוב (עזרא ט, ו). אתאנו. בסליחה זו מונה הפייטן את החמשה מאורעות שאירעו לאבותינו בי"ז בתמוז כדאיתא במס' תענית דף כ"ו ע"ב: צריחות. יללות מלשון ירים אף

*) מלת אתנו נמצאת במקרא רק פ"א (ירמיה ג, כב) וגלי אל"ף:

בִּשְׂרֵפַת הַתּוֹרָה: הָרְסוּ אוֹיְבֵינוּ הַהֵיכָל. וּבָרְחָה שְׁכִינָה מִזָּוִית הֵיכָל. וְנִמְסַרְנוּ בִּידֵי זֵדִים לְהִתְאַכָּל. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הָעֳמַד צֶלֶם בַּהֵיכָל: זֹרַנוּ מֵעִיר אֶל עִיר. וְנִלְכַּד מִמֶּנּוּ רַב וְצָעִיר. חָרְבָה מְשׂוֹשֵׂנוּ וְאֵשׁ בָּהּ הִבְעִיר. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הָבְקְעָה הָעִיר: טָפַשׁ מִקְדָּשֵׁנוּ צַר הַמַּשְׁמִיד. וְנָטַל מֵחָתָן וְכַלָּה אֶצְעָדָה וְצָמִיד. יַעַן כְּעַסְנוּךָ נִתַּנּוּ לְהַשְׁמִיד. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז בָּטֵל הַתָּמִיד: כָּלָה מִנּוּ כָּל־הוֹד וָשֶׁבַח. חַרְבּוֹ שָׁלַף אוֹיֵב עָלֵינוּ לְאֶבְחָה. לִהְיוֹת עוֹלָלִים וְיוֹנְקִים מוּכָנִים לַטֶּבַח. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז בָּטְלוּ עוֹלָה וָזֶבַח: מָרַדְנוּ לְשׁוֹכֵן מְעוֹנוֹת. לָכֵן נִתְפַּזַּרְנוּ בְּכָל־פִּנּוֹת. נֶהְפַּךְ מְחוֹלֵנוּ לְקִינוֹת. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז בָּטְלוּ קָרְבָּנוֹת: סָרַרְנוּ לְפָנֶיךָ מֵרִיב לְשׁוֹנוֹת. לָכֵן לָמְדָה לְשׁוֹנֵנוּ לוֹמַר קִינוֹת. עָזַבְנוּ בְּלִי לְהִמָּנוֹת. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז גָּרְמוּ לָנוּ עֲוֹנוֹת: פֻּזַּרְנוּ בְּלִי מְצוֹא רְוָחָה. לָכֵן רַבְּתָה בָּנוּ אֲנָחָה. צוּר רְאֵה נַפְשֵׁנוּ כִּי שָׁחָה. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הֲפָךְ־לָנוּ לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה: קָשִׁינוּ עֹרֶף וְרַבְּתָה בָּנוּ אָסוֹן. לָכֵן נִתַּנּוּ לִמְשִׁסָּה וְרִפְשׁוֹן*). רְאֵה יְהֹוָה וְחַלְּצֵנוּ מֵאָסוֹן. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הֲפָךְ־לָנוּ לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן: שְׁעֵנוּ שׁוֹכֵן רוּמָה. וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵינוּ מִקַּצְוֹת אֲדָמָה. תֹּאמַר לְצִיּוֹן קוּמָה. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הֲפָךְ לָנוּ לְיוֹם יְשׁוּעָה וְנֶחָמָה: אל מלך ויעבור וכו'

אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל: כִּי־הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ: אֵל־נְקָמוֹת יְהֹוָה אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: רחום אב וכו'

אלהינו ואלהי אבותינו

סליחה מיוסד ע"פ א"ב שם המחבר מנחם ברבי מכיר יגדל ויחי לנצח חיים עד סלה.

אֶמְרַר בִּבְכִי מִפְּנֵי יַד שְׁלוּחָה בְּעִי. בְּנֶאֱצִי בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ בְּבִגְדִי וְקִבְעִי. נָח וּבָרַח וְנָסַע עֶשֶׂר וְעָלָה לַשְּׁבִיעִי. דִּמַּנִי הֱצִיקַנִי הִשִּׁיקַנִי בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי:

א תהלים פג, ב. ב שם שם, ג. ג שם צד, א. *) נ"א ברפשון בשי"ן שמאל ר"ל מרמס רגל.

עיון תפלה

אף יצריח (ישעיה מב, יג): טפש במקדשנו צר. שנא' (איכה א, י) ידו פרש צר על כל מחמדיה. ומה שאמר טפש רמז למה שספרו רבותינו בפתיחתא דאיכה רבתי פתיחה ט' בשעה שנכנסו שונאים לירושלם נכנסו עמונים ומואבים עמהם וכו' נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנום בכליבה והיו מחזירין אותם בחוצות ירושלם ואומרים לא הייתם אומרים שאין אומה זו עובדת עבודה זרה ראו מה מצינו להם ומה היו עובדין? זהו שאמר הפייטן טפש במקדשנו צר המשמיד שהשכיל להשוב את הכרובים לע"ז, ובאשר היו הכרובים מעורים זה בזה כמעשה חתן וכלה לפיכך אמר ונטל מחתן וכלה אצעדה וצמיד ירצה שנטלה מהם תפארתם והוריד עדים מעליהם: לאבח. מל' אבחת חרב (יחזקאל כא, כ): ורפשון. מן רפש וטיט: אמרר בבכי. בטעות נדפס בסדורים שם מחבר הסליחה הזאת חיים עד סלה. כי מחבר הסליחה הזאת הוא הפייטן המפורסם מנחם ברבי מכיר יגדל ויחי לנצח. כן חתם שמו בהעלם באות השנים מראש כל בית מבתי הפיוט, וצריכים להגיה בתחלת הבית השלישי נח וברח, כלומר שהניח ממקומו וברח, ובאופן זה תצא לנו חתימתו בבירור אמרר בנאצי נח דמי הביא ורבה זבולו איכמי סמנו יכלו כי נרועי מידו (כצ"ל) מגרות סדר על פור צי קחתה ריבות שלחה שבנו תצעק תחמוד. וכן היה דרכו של הפייטן הזה להעלים לפעמים שמו, וכן העירני הגאון ר' חיים בר לין (הי"ו) [ז"ל] על הפיוט נשמת מלומדי מורשה ביוצר לשמחת תורה מלמדי נגה חכמי תמליך בני הרנינו בני תישר מדע תבנה ידידים הרון: מפני יד שלוחה בעי. מלה"כ (איוב ל, כד) אך לא בעי ישלח יד, מפני היד השלוחה בירושלם אשר שמוה האויבים לעיים (תהלים עט, א): ונסע עשר. שנסע עשר מסעות (ר"ה ל"א ע"א): ועלה לשביעי. שנסתלק מן העולם ועלה לרקיע השביעי: בבגדי וקבעי. פי' מעשי הרעים שבגדתי וקבעתי, מלשון אתם קובעים אותי (מלאכי ג, ח): דמני. הכריתני מלשון ודמיתי אמך (הושע ד, ה): השיקני. שלח אש

הביא מועד במלאתו לשבור בחורי גמזו. ורבה בו פעמים במסמוס ומזמוז. זבולו כשר שאננות מבכות את התמוז. חייבני איבני אזי בירח תמוז: טמנו פחים חמשה במקרא תלאות משלחות. יכלו לי בשבעה עשר בו באליחות. כי נוקשתי כבכה עלובה בחפת שלוה והצלחות. לרועי לא הכתנתי שש ונשתברו הלוחות: מידו עדיתי חלי כתם אצעדה וצמיד. נגרות ביום אפו בשחתי דרכי להשמיד. סדר עבודתו וקיץ מזבחו קצתי להעמיד. על כן משכת הטלאים בטל התמיד: פור התפוררה ונתפזרה סערה עניה. צי נמשלה מבלי חובל ונטרפה כאניה. קחתה בחטאתה בראשה ובכפל תאניה ואניה. ריבוה צריה כחיום והבקעה העיר בשניה. שלחה כצבי מדח מאין חורש להסתירה. שננו לשונם ונתנוה כשה צמרה וחלבה להתירה. תצעק על כלי חמדה שבו נכתרה. תחמוד עיניה נצל כשרף אפוסטמוס התורה: חרף עשוקים ורצוצים בעבור הרעימם סכל. ירודים בוהיה לאכל ובהסתר פנים מלהסתכל. יד השלים מכנף שקוצים נאכל. עת צרה בהתכנס והעמד צלם בהיכל: דווים סגופים בנים היו מקדם ראשונים. סמוכות צרותיהם זו לזו במה שנים. לוקים כאשר תעשינה הדברים והעקרבים שונים. הוגים אבד

עיון תפלה

אם בעלמותי, מלשון אף יסיק ואפה לחם (ישעיה מד, טו): **בחורי גמזו.** בחורים לעירים שעומדים בפריחתם כלשון התלמוד גמזיות של הקדש (פסחים נ"ה ע"ב): **ורבה בו פעמים.** מלשון רבה קשת (בראשית כא, כ), יסבו עלי רביו (איוב טז, יג), בחדש הזה זרק בי הקב"ה חציו פעמים בחרבן ראשון ובחרבן שני: **במסמוס ומזמוז.** בכל חלי ומכה, מלשון התלמוד (גיטין מ"ה ע"ב) נתמסמס פסול נתמזמז כשר: **טמנו פחים חמשה,** חמשה פחים טמנו לי האויבים, כמפורש במשנה (תענית כ"ו ע"א) חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז: **באליחות.** בשביל האליחות מלשון יחדו נאלחו (תהלים יד, ג): **לרועי לא המתנתי שש.** בשבת פ"ט ע"א ויראה העם כי בושש משה אל תקרי בושש אלא באו שש שעות: **מידו.** כצ"ל לפי חתימת המחבר, מידו של הקב"ה: **עדיתי חלי כתם.** כמו שאמרו חז"ל (שם פ"ח ע"א) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא של מלאכי השרת לכל אחד מישראל קשרו לו שני כתרים: **נגרות ביום אפו.** מלה"כ (איוב כ' כח), הוסרו מעלי העדיים האלה ביום חרון אף ה' כאשר שחתי דרכי: **להשמיד.** כמו להשתמד, וכמו שאמר מרע"ה שם פ"ז ע"א התורה כלה [כאן] וישראל **משומדים** של אחת כ"כ: **וקיץ מזבחו.** הוא קיץ המזבח (כתובות ק"ו ע"ב): **פור התפוררה.** לה"כ (ישעיה כד, יט): **סערה עניה.** מלה"כ (שם נד, יא): **צי נמשלה.** נמשלה בעת ההיא כלי אדיר מבלי מנהיג: **קחתה בחטאתה בראשה.** לקחת אותה בשביל חטאתה ואחזת אותה בראשה והשלכתה לפני האויבים להתעלל בה: **ובכפל תאניה ואניה.** אחזת אותה בכפל (כפל הרסן איוב מא, ה) חזק שכפול משני חבלים, מתאניה ואניה, והוא דרך מליצה: **ריבוה צריה.** נלחמו בה לריה: **כצבי מדח.** לה"כ (ישעיה יג, יד): **על כלי חמדה.** על התורה: **תחמוד עיניה נצל.** התורה שהיא מחמד עיניה נצלה והוסרה ממנה: **כשרף אפוסטמוס התורה.** (תענית כ"ו ע"ב): **חרף.** שהכל חרף את העשוקים בעבור הרעימם, מלה"כ (ש"א א, ו). ומכאן מתחלת חתימת ראשי הבתים **חיי עד סלה,** ואין זה חתימת מחבר ששמו חייה, אבל נמשך אל שהחתימה הנעלמת שקודם לכן **יגדל ויחי לנצח חיי עד סלה,** והמ"ם של מכנף שקוצים אינגו בכלל החתימה כאשר דמו המחברים, כי אין זה בית בפני עצמו: **ירודים.** ישראל אשר ירדו מטה מטה: **בוהיה לאכול ובהסתר פנים.** נתקיים בהם מה שכתוב בתורה (דברים לא, יז) והסתרתי פני מהם והיה לאכול: **יד השלים.** נוסד על דברי הגמ' (תענית כ"ח ע"ב) וחד (צלם) הוה והכתיב ועל כנף שקוצים משומם? אמר רבא תרי הוו (שהעמידם מנשה בהיכל) ונפל חד על חבריה ותבריה ליה לידיה ואשתכח דהוה כתיב את נבית לחרובא ביתא ידך אשלימת ליה, והפייטן גריס בגמ' כגי' הראשונה שהביא רש"י ידך אשלימת: **מכנף שקוצים נאכל.** מכנף הצלם ההיכל, כלומר שמאוכל ונעשה זבל: **עת צרה בהתכנס.** לה"כ (ישעיה כח, כ) ונדרש על הצלם שהכניס מנשה להיכל (סנהדרין ק"ג ע"ב): **דווים סגופים.** כל' הזה כ"פ בתלמוד, ובספרי דברים (א, מ) נוטלים את בניהם ואומרים להם אי לכם דווים אי לכם סגופים: **ההיו מקדם ראשונים.** שהיו בימי קדם ראשונים במעלה: **כאשר תעשינה הדבורים.** לה"כ (דברים א, מד): **הדבורים והעקרבים שונים.** נוסד על המאמר (חגיגה ה' ע"א) רעות שנעשו צרות זו לזו כגון זבורא ועקרבא ופי' התוס' (הובא ברש"י) לפי שרבואותיהם סותרות זו לזו עיי"ש: **הוגים אבד.**

שִׁבְרָם וּבָטֵל סִכּוּיָם בְּאִישׁוֹנִים: אֵל קַנָּא בְּהִתְאַפֵּק בִּמְקַנְאֶיךָ דְּשֵׁנִים רְטֻבִּים. מְחַכִּים תָּקִים עוֹמְדִים לְעוֹלָמִים. כִּנְטִיעִים מְחֻטָּבִים בְּאֳהָבִים. הָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם בְּצוֹמוֹת הַטּוֹבִים. נֵצַח הֱיוֹתָם לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים: אל מלך וכו׳

פזמון. שם המחבר שלמה (גבירול) (מיוסד במשקל יתד ושתי תנועות). בזה הפזמון יש הרבה שנויי נסחאות.

שָׁעָה נֶאֱסָר. אֲשֶׁר נִמְסַר. בְּיַד בָּבֶל וְגַם שֵׂעִיר. לְךָ יֶהֱמֶה. זֶה כַּמֶּה. וְיִתְחַנֵּן כְּבֶן־צָעִיר. יוֹם גָּבַר הָאוֹיֵב וַתִּבָּקַע הָעִיר: לְזֹאת אֶכֹּף. וְאֶסְפּוֹק כַּף. בְּיוֹם חָמֵשׁ פִּזְּרוּנִי. וְעַל רֶגֶל. הָעֵגֶל. הַלֻּחוֹת יְצָאוּנִי. וְגַם הִשְׁמִיד. הַתָּמִיד. וּבַסּוֹגַר הֱבִיאָנִי. וְהוּשַׂם אֱלִיל. בְּהֵיכַל כָּלִיל. וּמֵעֲצָתוֹ כְּלָאָנִי. וְהַמִּנְחָה. הוּנָחָה. וְדָתְךָ צָר בָּאֵשׁ הִבְעִיר. יום: מְאֹד אֶתְחַל. וְאֶתְחַלְחַל. בְּיוֹם שַׁדַּי דְּחָפַנִי. וְהַשְּׁפִיפוֹן. מִצָּפוֹן. כְּשִׁבֹּלֶת שְׁטָפַנִי. מְאוֹר חָשַׁךְ. וְגַם שֵׁשַׁךְ. כְּמוֹ כַדּוּר צְנָפַנִי. וְהַצַּיָּד. שָׁלַח יָד. וְהַצָּפִיר וְהַשָּׂעִיר. יום: הוֹד לִבִּי. וּמִשְׂגַּבִּי. הֲלָעַד אַפְּךָ יֶעְשַׁן. הֲלֹא תִרְאֶה. עַם נִלְאֶה. אֲשֶׁר הֻשְׁחַר כְּמוֹ כִבְשָׁן. גְּדוֹר פִּרְצִי. בְּבֶן־פַּרְצִי. (שַׂמְּחֵנִי וְהַעֲלֵנִי). וּמֵחֵדֶק לְקוֹט שׁוֹשָׁן. בְּנֵה בֵּית זְבוּל. וְהָשֵׁב גְּבוּל. הַכַּרְמֶל וְהַבָּשָׁן. וְעַיִן פְּקַח. וְנָקָם קַח. מֵאֶצֶר וּמִדִּישָׁן. שְׁפוֹט אִלֵּם. וְאָז יְשַׁלֵּם. הַמַּבְעֶה וְהַמַּבְעִיר. יוֹם גָּבַר הָאוֹיֵב וַתִּבָּקַע הָעִיר:

אל מלך, ויעבור. זכור רחמיך וכו׳ עד גמירא

עיון

סברם ובטל סכוים. חושבים בלבם שכבר אבדה תקותם, ותפס לשון הגמרא (בבא מציעא ל"ג ע"ב) וביומא (ע"ב ע"א) פירש רש"י סיכוין מה שאנו סוכין ומצפין להם: **באישונים.** כך הם חושבים בשבתם בחשכת הגלות: **אל קנוא.** אתה אל קנוא שכתוב בך (נחום א, ב) אל קנוא ונוקם ה׳ וגו׳ נוקם ה׳ לצריו ונוטר הוא לאויביו: **בהתאפק במקניאיך.** על ידי אריכות אפך לעוברי רצונך — שָׁמְנוּ. עבתו. כל כך עד שנעשו **דשנים רטובים**, ועד מתי אלהים יחרף צר? — **מחכים תקים עומדים לעולמים.** כבר בא מועד להקים את בניך המחכים לישועה מנפילתם המשויה ולהעמידם **עמידה עולמית: בנטיעים מחטבים.** מלה"כ (תהלים קמד, יב): **בצומות חטובים.** האמת והשלום הרוחים בצומות: **שעה נאסר.** השיר הזה השקול במשקל ג׳ נ׳ תנועות חתום שם המחבר **שלמה**, ושכינוי הנפגש מעיד עליו שהוא רבינו שלמה בן יהודה ן׳ גבירול ז"ל: **שעה** לשועת אסיר כתקוה: **ביום חמש פזרוני.** בן צריכים לנקד, אכף ואספוק כף ביום הזה שארעו בו חמש המאורעות הנוראות (תענית כ"ו ב׳) אשר פזרוני לכל אפסי ארץ: **יצאוני.** יצאו ממני: **ומעצתו כלאני.** נבואי אל ההיכל מלאתי תמיד עלה ותושיה איך להתנהג בדרכי, ועכשו כלאני מעלתו ודוחק: **ובסוגר הביאני.** לה"כ (יחזקאל יט, ט) ויתנהו בסוגר: **בצול ששך.** כ"ל בבקעת בבל, בבל בא"ת ב"ש ששך (ירמיה כה, כו), ונקראת צולה (ישעיה מד, כז) האומר

תפלה

לצולה חרבי: **כמו כדור צנפני.** עפ"ה (שם כב, יח) צנוף יצנפך צנפה כדור: **והשפיפון.** כנוי לנבוכדנצר: **מצפון.** מארץ בבל שהיא לצפונה של א"י כמו שנאמר (ירמיה א, יד) מצפון תפתח הרעה: **כשבלת שטפני.** מלה"כ (תהלים סט, ג) ושבלת שטפתני: **הצפיר והשעיר.** מלכות יון (דניאל ח, כא): **בבן פרצי.** במשיח בן דוד שהוא מחלצי פרץ בן יהודה: **ומחדק.** מבין קוצים: **מאצר ומדישן.** אלופי שעיר בארץ אדום (בראשית לו, כא): **המבעה והמבעיר.** לשון המשנה ריש בבא קמא ארבעה אבות נזיקין. ובסדורי התימנים השיר הזה בנוסח אחר. **ביד בבל ושר תעיר** וכו׳ **כבן צעיר.** מולך **צור בלבב עצור תמית מעיו יסעיר, יום גבר וכו׳, לזאת אכף** וכו׳ **חמש קראוני, ועל רגל** וכו׳ **יצאוני ולכד צר המבצר ובמסגר הביאני וגם השמיד התמיד ומעשותו כלאני. והושם אליל בהיכל כליל, ודתך זר באש הבעיר. יום גבר** וגו׳ **ביום שדי חשפני, והשפיפון מצפון כשבלת שטפני, ונהג שבי ארץ צבי וגם כדור צנפני, יום חָשַׁךְ מאור ששך ליד פרס דחפני** (כששקעה שמשה של בבל נדחתי למלכות כורש ודריוש), **אכלני הממני וקינה עלי זאת אעיר** (אין זה לשון משוררנו הנשגב) **יום גבר** וכו׳, **הלעד בי משגבי הלעד אפך יעשן** וכו׳ **לקוט שושן, עין פקח תפלתי קח כמו חלב המדושן, בנה בית זבול וכו׳ והבשן, שפוט אלם** וכו׳:

כאן מתחיל שוכן עד וכו׳ עד ובורא את הכל. ואח״כ מתחילין כאן:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

מיוסד ע״פ א״ב

אֵל מִתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ. בָּחַר בְּאֹם דַּלַּת רֹאשׁ. כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֹאשׁ: בִּיטָה אֵל וְאוֹתָהּ דְּרוֹשׁ. מִכָּל־אֹם לִפְרוֹשׁ. לְנַשְּׂאָהּ עַל כָּל־רֹאשׁ: גּוֹעֲלָהּ תָּשִׁית לְמָנוֹד רֹאשׁ. וְהִיא תָּרִים רֹאשׁ. בְּכִסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרֹאשׁ: כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי. עַתָּה יַעֲבוֹר בְּרֹאשִׁי. וְיִדְרְשִׁי וִיבַקְּשִׁי. קָדוֹשׁ:

דָּבָר בְּזֶה סֵפֶר. וְקַיָּם בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. לִמְשׁוּלֵי עָפָר וָאֵפֶר: הֱיוֹתָם נוֹתְנִים כֹּפֶר. בְּלִי דֹּפִי וְחֵפֶר. בְּעַד עֲוֹנָם לְכַפֵּר: וְצִדְקָתָם תִּכְתֹּב בַּסֵּפֶר. בְּזִכְרוֹן הַסֵּפֶר. לִמְנוֹתָם עִם נָם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר: זֶה אֵלִי נָם לַאֲבִי חוֹזֶה. וְהֶרְאָהוּ כְּמִין מַטְבֵּעַ אֵשׁ בְּמַחֲזֶה. וְנָם הַכֹּל יִתְּנוּ בָּזֶה: חַסְדָּם יוֹשֵׁת בָּזֶה. וְאֶחָד מֵהֶם אַל יִתְבַּזֶּה. וְצוֹרְרָם יִרְזֶה: טוֹבוֹת יוֹטְבוּ עַל זֶה. וּשְׁכִינָה יִזְכּוּ לֶחֱזֶה. וְעַמִּים רַבִּים יַזֶּה: יָחִיד שׁוֹכֵן רוּמָה. הִתְנָה בְּתוֹרָה תְמִימָה. לְיוֹנָה שֶׁהִיא תַמָּה: כָּל־הָעֹבֵר בְּיַמָּה. יִשְׁקְלוּ שֶׁקֶל בְּלִי מְהוּמָה. מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה: לְטוֹבָתָם בְּלִי לְעַלְמָה. וְתִהְיֶה לָהּ כְּחוֹמָה. תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה: מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה. יִתְנַדְּבוּ בַּחֲנִינָה. פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה: נְשִׂיאִים וְדַכִּים בְּמַשְׁעֵנָה. כֻּלָּם יָשׁוּוּ בִּנְתִינָה. בְּלִי עוֹד לְהִתְמַתְּנָה: סֶלָה יַסְכִּית תְּחִנָּה. בְּכָל־עֵת וּבְכָל־עוֹנָה. וְיִתְקַיְּמוּ בְּרִנָּה: עַל נַפְשׁוֹתֵיהֶם יְכַפֵּרוּ. וְחַטֹּאתֵיהֶם יוּפֵרוּ. וּבְחֵלֶק טוֹב יִסְפֵּרוּ: פְּאֵרָם הַכֹּל יְסַפֵּרוּ. וְשֶׁבַח יִתְּנוּ וְיִגְמְרוּ. וְהוֹדָיָה לְצוּר יְשׁוֹרְרוּ: צָרֵיהֶם יִמְעֲטוּ וְיֶחְסְרוּ. וְעַל צַוְּארֵיהֶם יִגְבְּרוּ. וּבְשֹׂבַע שְׂמָחוֹת יְחַבְּרוּ: קְהָלָם לְהִתְחַזֵּק בִּתְעוּדָה. בְּלִי עוֹד לְמָעֳדָה. בְּהַקְרִיבָם זֶה לַעֲבוֹדָה: רָם עַמָּם הוֹעֲדָה. בְּאַהֲבָה וּבְחֶמְדָּה.

כל בו

אל מתנשא. התחיל הפייטן בל׳ הפרשה כי תשא את ראש והוא ל״ה המתנשא לכל לראש: **בחר באום דלת ראש.** באומה הישראלית כשהיתה דלי חשבון ומתי מספר כשירדו למצרים בשבעים נפש: **כבכורה בתאנה.** כמי שרואה תאנה אחת באילן שנתבשלה קודם לאחרות שהוא חומד אותה. והוא לשון הכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה: **מכל אום לפרוש.** שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: **בכסא כבוד מרום מראש.** ביהמ״ק שנקרא כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: **יעבור בראשי.** ויגאלנו שנא׳ ויעבור מלכם לפניהם וה׳ בראשם: **וידרשי ויבקשי.** לקבצנו מן הגלות: **בזה ספר.** בס׳ ואלה שמות: **וקים באמרי שפר.** במגלת אסתר שהיתה התשועה להם בזכות שקל כסף כפורים: **למשולי עפר ואפר.** לזרע אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר: **בלי דופי וחפר.** כדי שיהיו בלי בושת וחרפה ממעשה העגל: **וצדקתם הכתוב בספר.** שנא׳ ולדקה תהיה לנו וגו׳ וכתיב ויקשב ה׳ וישמע ויכתב בספר זכרון: **אבי חוזה.** מרע״ה אב לנביאים וחוזים: **אל יתבוזה.** שעני לא יהא מבוזה בפני העשיר מאחר שמניהם יתנו בשוה: **טובות יוטבו.** על זה שבעד כסף השקלים היו קונין קרבנות צבור וע״י הקרבנות וכו׳ השרה שכינתו בביהמ״ק שנקרא טוב שנקרא ההר הטוב והלבנון: **ושכינה יזכו לחזה.** ע״י הצדקה שנאמר אני בצדק אחזה פניך וגו׳: **כל העובר בימה.** כהנים לוים וישראלים שכלם עברו הים וכדאיתא בירושלמי דשקלים זה יתנו כל העובר. כל העובר בים סוף יתן. והזכיר ל׳ יונה תמה שהיו אז כהים דומין ליונתי בתגוי הסלע כמפורש באגדה: **ישקלו שקל** כדי שיהיו **בלי מהומה.** שנאמר ולא יהיה בהם נגף: **נשיאים.** עשירים: **ודכים.** עניים: **להתמתנה.** מלשון מתון שלא יעכב עוד בנתינת צדקה זו כדי שיסכים ויקבל ויאזין תפלתם: **קהלם.** של ישראל: **בתעודה.** הורה שקורין בתורה פ׳ שקלים בכל שנה: **בלי עוד למעדה.** שלא ימעדו ויכשלו רגלם ל׳ מעדו קרסולי: **בהקריבם.** יחשב להם

לימוד

בִּישִׁיבָה וּבַעֲמִידָה: שָׁמַם כַּחַיִּים הַתְּמִידָה. בְּכָל־כְּלוּל חֶמְדָּה. לַזָּר בְּלִי לַעֲבֹדָה: יוו תָּמִיד תִּהְיֶה לְזִכָּרוֹן. לַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. בְּכִפּוּר וְיִתָּרוֹן. לִפְנֵי מָרוֹם וְקָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'

אופן ואם הוא ר"ח אומרים אופן של ר"ח:

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא. בְּגוֹי אֲשֶׁר לְפָנָיו מַתְמִידִים וְהוּא לָהֶם מַחֲסֶה. וְעַל פְּשָׁעֵיהֶם אַהֲבָה מְכַסֶּה. וְהַכֹּל יְרוֹמְמוּהוּ כְּסוֹבְבִים כִּסֵּא:

זולת מיוסד ע"פ א"ב והחיות וכו' עד זולתך:

אַתָּה אָהַבְתָּ עַמֶּךָ. בַּעֲבוּרָם יָרַדְתָּ מִמְּרוֹמֶךָ. גָּזַרְתָּ לָהֶם יָמֶךָ. דִּבַּקְתָּם בְּאַהַב לִשְׁמֶךָ. הֵם נַחֲלָתְךָ וְעַמֶּךָ. וּמַתְמִידִים לְרוֹמְמֶךָ. זְכוֹר בְּרִית נְאָמֶךָ. חֲמוֹל וְקָרֵב לָהֶם יוֹמֶךָ: טוֹב נַמְתָּ לְאַדִּירִים. יִשְׁקְלוּ כֶּסֶף כִּפֻּרִים. כַּפֵּר עָוֹן מְכַפְּרִים. לָעַד יִהְיוּ מְשֻׁמָּרִים: מִנְיַן מָעוֹת עֶשְׂרִים. נְתִינַת עֲנִיִּים וַעֲשִׁירִים. סְמִיכַת כָּל־הַנִּסְפָּרִים. עוֹלְצִים בְּכָל־עֲבָרִים: פְּקֻדֵיהֶם וּשְׁמוֹתָם. צְבָאָם וְרִבְבוֹתָם. קוֹמָם בְּמַחֲנוֹתָם. רָם הַשּׁוֹכֵן אִתָּם. שִׁבְטֵי שְׁאֵרִיתָם. תְּהִי תִקְוָה לְאַחֲרִיתָם. תֵּפֶן לְבִרְכָתָם. כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֵיהֶם לְהַכּוֹתָם: עזרת וכו'

החזן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן ואח"כ מתחילין כאן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה
פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

כל בו

לימוד תורתם ותפלתם כאלו הקריבו שקלים לעבודה: **בכפור ויתרון**. שיהא להם יתרון כפרה בזה לפני הקדוש ברוך הוא: כסובבים כסא. כמלאכים: **מיסוד חכמים ונבונים**. כצ"ל ביו"ד. וטעם ההקדמה הזאת לפני הפיוטים הנאמרים בחזרת הש"ץ. כי בימי קדם נחלקו חכמי ישראל הגאונים אם מותר להתפלל קרובות ופיוטים באמצע התפלה, ויסוד מחלוקתם משום דאמרו רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות, וכתב ע"ז רבינו חננאל ז"ל קים להו לרבנן דליחיד, אבל שאילות שואלין הצבור כגון זכרנו לחיים שרי דהא שלש אחרונות כלהו שאלה נינהו ושרי דשאילות צבור הן, ועוד כתב דאסור לכל מאן דמשני או מוסיף או גורע בשלש ראשונות מן המטבע שטבעו חכמים בברכות, ואלו החזנין שמניחין מטבע הברכות ואומרין קרובות לאו שפיר עבדי, עכ"ל. אבל רבינו גרשום מאור הגולה ז"ל בתשובתו המועתקת בשבלי הלקט ענין תפלה סי' כ"ח כתיב וז"ל מה שהורה לכם החבר שלא להתפלל קרובות בתוך התפלה בחגים ומועדים ובר"ה ויוה"כ ואפי' זכרנו לחיים לפי שאינו מעניין מגן, שאילה זו נשאלה לפני רב כהן צדק ז"ל ויסיבתו והשיבו לשאול אדם בשלש ראשונות ובשלש אחרונות ולומר זכרנו לחיים במגן כמנהג שלנו אתם עושים כי הוא מנהג ישיבה שאנו שואלים במגן זכרנו ובאתה גבור מי כמוך ובמודים וכתוב לחיים ובשים שלום בספר חיים מר"ה עד יוה"כ, ואם הא דרב יהודה דאמר אל ישאל אדם צרכיו כו' הלכה הוא אם כן אנו עושים שלא כהלכה, אלא אין אנו חלוקין על הלכה זו, דרב יהודה לא דיבר אלא בצרכי יחיד כדאיתא במסכתא ע"ז היה לו חולה בתוך ביתו וכו' אבל צרכי צבור שואלין כגון זכרנו לחיים ובספר חיים. ועוד השיב רב נטרונאי גאון זצ"ל שאומרין פיוטין באבות ובגבורות ובכל תפלה ותפלה דלכל רגל ורגל מעניינו ומרבין בו דברי אגדה, ובחנוכה ובפורים אומרין בכל ברכה וברכה מעין אותה ברכה ובר"ה ויוה"כ דברי רצוי וסליחות ובתשעה באב דברי חרבן הבית הרשות בידו, ועיקר שאומרין בכל ברכה וברכה מעין פתיחתה וחתימתה של ברכה, ובאמצע אומרין דברי אגדה ודברי שבח של הקב"ה שפיר דמי, וגם יש לנו ללמוד מן הפייטנים הראשונים שהיו חכמים גדולים, הרי ר' ינאי *) שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל סדר וסדר של כל השנה, וגם ר' אלעזר ברי' קליר מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל הרגלים והזכיר באבות וגבורות דברי אגדה ועניינים הרבה, וגם רבינו קלונימוס זצ"ל שחכם גדול היה ופייט קרובות לכל הרגלים והזכיר בם אגדה ועניינים הרבה, ור' משולם בנו ידענו שחכם גדול היה ופייט קרובה ליום כפור ובתוך הברכה אמר עניינים הרבה, ובסוף סמוך לחתימה

*) הערה ע"ז נדפס בסוף היוצרות.

מיוסד ע"פ א"ב

אָז מֵאָז זַמּוֹתָ בְּכָל־פֹּעַל. בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל כֹּל לְךָ לְהָעַל. גַּדְתָּ בְּכֵן לְמָשׁוּי מִמֵּי שֹׁעַל. דַּעַת מִפְקַד יְפִי פַעֲמֵי נָעַל: הָעַל הֵמִירוּ כְּבוֹד רֵעַ בְּבַעַל. וְזֶה לְלֹא זֶה פִּצְחוּ בְּמַעַל. זֻנְּחוּ בַּחֲרוֹן אַף לְנֶגֶף וָגַעַל. חָל בַּעֲדָם חֶבֶר וְהַצֳּרִי תָעַל: טֹרַח מַשָּׂאָם הֻגַּד לוֹ שְׂאֵת. יְשָׁרָם לְהָלִיץ תְּלוּי רֹאשׁ לָשֵׂאת. חזן כָּפְרָם פָּץ תֵּת לְאֻמִּים מַשְׂאֵת. לְנַטְּלָם לְנַשְּׂאָם בְּכִי תִשָּׂא אֶת:

רֹאשִׁי עַל כָּל־רֹאשׁ נִשֵּׂאתָ. גּוֹי עַל גַּפֵּי מְרוֹמֵי קֶרֶת הִתְנַשֵּׂאתָ. חזן אַהֲבָה עַל כָּל־פֶּשַׁע כִּסִּיתָ. בְּגִין צֵל יְמִינְךָ לְגוֹנְנִי הִתְנַשֵּׂאתָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים

מַעְתִּיק פְּלוּסִים צָר וּבוֹרֵא רוּחַ. מְמַדֵּד וּמְשַׁקֵּל נֹזֵל עִם רוּחַ. נֶגֶף לְבַל יַזִּיק לְנִדְכְּאֵי רוּחַ. נוֹבַבְתָּם תֵּת פִּדְיוֹן לְכָל־רוּחַ: שְׂרִיג זֵד שָׂעִיר טֶרֶם

עיון תפלה

הזכיר מעין הברכה, ויש ללמוד מזה ולא לבטל קרובות שהן שבח הקב"ה. עכ"ל תשובת רמב"ם ז"ל. ולפיכך כשמתחיל החזן לומר הפיוטים, כדי להפיס דעתם של הצבור שלא יתלוננו עליו איך הוא מרשה לעצמו להפסיק באמצע התפלה בג' ראשונות — הוא מתנצל לפניהם ואומר כי לא מדעת עצמי אני עושה זאת אלא מיסוד **חכמים ונבונים** שהם ברוב חכמתם יסדו לומר כך, וכדי שלא תחשב ההקדמה הזו להפסק לפיכך הוא מזכיר גם בה דברי שבח להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

אז מאז זמות בכל פעל. כאשר עלה על לבך לחשוב על דבר פעליך ולהעלות לך על הכנאים מן האין אל היש שיהיו כלם במספר ובמשקל לך עודף וגרעון: **גדת**. הגדת: **למשוי ממי שעל**. למרע"ה המשוי מן המים שנאמר בהם (ישעיה מ, יב) מי מדד בשעלו מים: **דעת מפקד יפי פעמי נעל**. לדעת אל נכון מספר בני ישראל שכתוב בהם (שה"ש ז, ב) מה יפו פעמיך בנעלים. ירצה — מאז עלה במחשבתך לקרוא את העולם היו ישראל ראשית כונתך, ולפיכך צוית למשה רבינו ע"ה תומ"י למנות מספרם: **העל המירו כבוד רע בבעל**. ולפי שהמירו כבודו של הקב"ה שנאמר בו (שם ה, טז) **זה דודי וזה רעי**: **בבעל**, בעגל: **וזה ללא זה פצחו במעל**. ובמעלה אשר נועלו פצחו ואמרו זה אלהיך (נחמיה ט, יח) לשור אוכל עשב שאיננו זה כי אין בו ממש: **זנחו בחרון אף לנגף וגעל**. מנחו בחרון אפו של הקב"ה שנאמר (שמות לב, י) ויחר אפי בהם ואכלם, **לנגף** שנאמר (שם שם, לה) ויגוף ה' את העם, **וגעל**, כי געלה נפשו בם שנאמר (שם לג, ג) כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה: **חל בעדם חבר**. ויחל משה את פני ה' אלהיו (שם לב, יא), וחבר הוא אחד משמותיו של משה רבינו ע"ה: **והצרי תעל**. ורפואת מרע"ה היתה להם לתעלה: **טורת משאם הגד לו שאת**. בש"ר פ"ז סי' ג' א"ל הקב"ה בני סרבנין הם רגזנין הם סרחנין הם ע"מ כן תהיו מקבלים עליכם שיהיו מקללין אתכם שיהיו מסקלין אתכם באבנים: **ישרם להליץ**. להמליץ ישרם לפני: **תלוי ראש לשאת**. בפסיקתא דר"כ הוצאת בובר פסיקתא בפרשת שקלים סי' ה' בשעה שהביאו ישראל למלאכת המשכן ולאהל **מועד** ניתן להם תלוי ראש ע"י משה ואמר כי תשא את ראש. וכלשון הזה בריש במדבר רבה פ"א סי' ה' רוממתי קרנם ונתתי להם תלוי ראש: **כפרם פץ תת לאמים משאת**. כמו שנאמר (ישעיה מג, ג) נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך. **פץ** בלשון הפייטנים **דבר**, ובמקרא (שופטים יא, לה) פציתי פי, והפייטנים רגילים להחליף גזרות הנחים זו בזו: **משאת**. נתונים נתונים לכל עבודה, וכמ"ש (ישעיה ס, יב) כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו: **על גפי מרומי קרת**. לה"כ (משלי ט, ג): **התנשאת**. לא ידעתי בכאן טעם ההתפעל: **אהבה**. עש"ה (שם י, יב) ועל כל פשעים תכסה אהבה: **בגין צל ימינך**. בגנון של ימינך המגין עלינו ומציל אותנו מיד שבעים זאבים: **התנשאת**. כמו שאמרו רבותינו (יומא ס"ט ע"ב) אלו הן גבורותיו אלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה האיך אומה אחת יכולה להתקיים בין שבעים אומות: **מעתיק פלוסים**. מעתיק ומסיע ממקומם ההרים אשר שקלם בפלס (ישעיה מ, יב), ועש"ה (איוב ט, ה) המעתיק הרים ולא ידעו: **צר ובורא רוח**. עש"ה (עמוס ד, יג) יוצר הרים ובורא רוח: **ממדד ומשקל נזל עם רוח**. עש"ה (איוב כח, כה) לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה: **נגף לבל יזיק**. בויק"ר פט"ו סי' א' בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תזיק לבריותי: **נובבת תת פדיון לכל רוח**. דברת לתת פדיון לכל נפש: **שריג זד שעיר טרם עמד**. עוד בטרם נולד

הנגר

עָמַד. סָקַרְתָּ כִּי לְמוֹקֵשׁ וּלְצִנִּין יַעֲמַד. עֲצַת זֶה לָזֶה שֶׁמַע בְּמַעֲמָד. עָתוֹד שְׁקָלִים מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ לִלְמֹד: פָּרָשָׁה זֹאת לַהֲגוֹת בְּקֵץ זֶה. פִּלְסֶיהָ לְהַקְדִּים לְפֶלֶס צַר וּבוֹזֶה. חזן צוּרַת מַטְבֵּעַ כְּחָזוּ אֲבִי חוֹזֶה. צִוָּה צוּר לְצִיר כֵּן תֵּת מַתָּן זֶה:

שְׁמוֹ מְשֻׁתָּף בְּעַם לוֹ עֲמוּתִים. וְעָלָיו כָּל־הַיּוֹם הֵם מוּמָתִים. חזן יָעִיר וְיַחְשׂוֹף זְרוֹעַ וְיַד מְמִתִּים. בְּזִיל נִטְפֵי לֶקֶשׁ לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קְצוּבָה הִיא זֹאת לְשׁוֹעִים וְקַלִּים. קְצִינִים וְרָשִׁים יַחַד בָּהּ שְׁקוּלִים. קָצִין לְבַל יָעוֹז מוּל מַקְהֵלִים. קְרֹא לוֹמַר הוֹנִי פְּדָעֲנִי[א] מֵעֲקוּלִים: רַב עָם אֲשֶׁר לֹא יִסָּפֵר. רַב עָם צָעִיר מֵעֶשְׂרִים לְהִסָּפֵר. רְאוּיִם לְעֹנֶשׁ וָזֹהַר בְּסֵדֶר לְהִתְפַּר. רֶשַׁע וְכָל־פֶּשַׁע לְכַפֵּר וּלְהָפֵר: שִׁעוּרִים בָּזֶה שִׁעוּר בְּמִפְקַד לְהַגְבֵּר. שְׁתִילֵמוֹ לִנְשִׂיאַת רֹאשׁ אוֹתָם לְחַבֵּר. חזן שִׁקְלֵי כֶסֶף כִּפּוּרִים כְּפָרָם לְהַדְבֵּר. שְׁמוּרִים לְזִכָּרוֹן תֵּת כָּל־הָעֹבֵר:

תָּמְדוּ מֵאָז כָּל־עֲדַת קְדוֹשִׁים. תְּרוֹם בִּשְׁלֹשָׁה פְרָקִים תְּרוּמַת קֳדָשִׁים. חזן תְּכוּנָה לְבֶדֶק הַבַּיִת וְכָל־אִשִּׁים. תֵּת בְּיַד הַכֹּהֲנִים כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים:

א) פדעני, כצ"ל בעי"ן, עפה"כ (איוב לג, כד)

עיון

כלל מגזע עשו הוא המן הרשע: סקרת. ראית מראש: עצת זה לזה שמע במעמד. לפיכך יעצת אותנו במעמד הר סיני להשמיע על השקלים מר"ח אדר כדי להקדים שקלינו לשקליו: פרשה זאת להגות. לקרוא את הפרשה הזאת בזמן הזה: פלסיה. משקליה: צורת מטבע כחזו אבי חוזה. כשראה משה אבי הנביאים את המטבע של אש אשר הראה לו הקב"ה: צוה צור לציר. אז צוה הקב"ה צור ישראל למרע"ה הציר הנאמן: כן תת מתן זה. כזה יתנו. וכן מפורש בירושלמי שקלים פרק א' ה"ו ובפסיקתא דפ' שקלים סי' קמ"ד:

שמו משותף. גם בקרובות יום שני של סוכות בפיוט ארחץ בנקיון כפות יסד הקליר „שמך משותף בשמנו" ובפיוט ונתנה תוקף לרבי אמנון „ושמנו קראת בשמך" והוא ע"פ דברי רבותינו במדבר רבה פ"כ סי' כ"א כיון שראה בלעם האיך משמרין ישראל אפי' המצות הקלות אמר מי יוכל לקלל את אלה ששומרין מצותיו ושמו משותף בהן. וגם פ"ה סי' ו' למען שמי אאריך אפי אלו ישראל שיחד הקב"ה שמו עליהם ושיתף שמו בשמם ישר אל, ובתנחומא פ' קדושים סי' ה' אבל ישראל נקראו על שמו של הקב"ה נקרא אלהים וקרא לישראל אלהים שנא' אני אמרתי אלהים אתם וכו': בעם לו עמותים. מחוברים ומדובקים: ועליו כל היום הם מומתים. שנאמר (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום: ויחשוף זרוע. עפ"ה (ישעיה נב, י) חשף ה' את זרוע קדשו: ויד ממתים. על שם הכתוב (תהלים

תפלה

א, יד): בזיל נטפי לקש. כאזלת טפות גשמים: לשועים וקלים. משקל קצוב לעשיר ולרש, כמו שנאמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט: קצין לבל יעוז. הטעם שהעשיר לא ירבה, כדי שלא יעוז לומר הוני פלאני, וכן כתב ר' טוביה בר' אליעזר ז"ל בפסיקתא זוטרתי „שלא יתרברב העשיר על העני" אבל בשאר מתנות ולדקות כתיב איש כמתנת ידו, עכ"ל: מעקולים. מעותות: ראוים לענש וזהר. מבן עשרים שנה ומעלה שאז נעשים בני עונשין ואזהרה בב"ד של מעלה: בסדר להתפר. וגם בסדרי טכסיסי מלחמה ראוים הם להתחבר אל הצבא, כמו שנאמר ריש במדבר מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל. ואמר התנא באבות פ"ה בן עשרים לרדוף: שעורים בזה שעור. הקב"ה שיער בחכמתו שבזה השיעור של מחצית השקל. במפקד להגבר. לא לבד שלא יתמעטו על ידי המנין אלא שיתגברו ויתוספו עליהם ככהנה וכהנה: שתילמו. אפשר שכוון למה שאמרו במשנה שקלים פ"א כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק, וכ"כ בסדור דובר שלום. ויותר נראה כמו שכתב בספר נחל איתן על פי מה שאמרו במדבר רבה פ"ג סימ' א' ד"א צדיק כתמר יפרח מדבר בשבטו של לוי וכו' שלא בחר בכל השבטים לעמוד בשמושו אלא בשבטו של לוי הדא הוא דכתיב שתולים בבית ה':

תמדו. התמידו במנהג זה: תרום בשלשה פרקים. שקלים ריש פרק ג':

תֵּפֶן בְּאוֹן פִּיד טִיט רִפְשֵׁנוּ. תַּבִּיט בְּדָכְיֵנוּ וְעוֹד בַּל־תַּכְפִּישֵׁנוּ. חיו תִּקְרָא דְּרוֹר כְּמֵאָז בּוֹ לְהַחְפִּישֵׁנוּ. נָתַתָּ הָמוֹן לְאֻמִּים תַּחְתּוֹ נַפְשֵׁנוּ:

תִּזְכּוֹר לְהַעֲלוֹת נְשׂוּאֵי רָחַם מִדְּכָיִם. תְּמוּכִים נְזוּרִים בְּהוֹד טוּב עֲדָיִם. חיו תֹּקֶף עֹז אַדְּרוּךְ עַל יָם. תִּזְכּוֹר לְעַם מִסְפָּרָם כְּחוֹל הַיָּם:

יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

מִי יוּכַל לְשַׁעֵר כָּל־הַפְּקוּדִים. אֲשֶׁר בְּחֶבֶל וּבְחֶלֶשׁ לֹא נִפְקָדִים. בְּרִית כְּרוּתָה לָמוֹ מֵאָז בִּפְקוּדִים. לְבַל יֶחְסַר הַמֶּזֶג מֵחֹמֶשׁ פְּקוּדִים: וְאִם כְּתֹרֶן וְכַנֵּס יְשָׁרְדוּ מְפֻקָּדִים. לֹא יְמֻעֲטוּ מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא מְנֻקָּדִים. וְאִם לְנֶגֶף וָאֶנֶף בְּאַף מְפֻקָּדִים. כֶּסֶף תֵּת כֹּפֶר הֵם מְפֻקָּדִים. וּבְכָל־עֶרֶב נִשְׁמָתָם בְּיָדְךָ מַפְקִידִים. וּבְכָל־רִגְעֵי בֹקֶר נִבְחָנִים וְנִפְקָדִים. וְלִי מַה יָּקְרוּ עָלַי הַפְּקוּדִים. אֵלֶּה הַפְּקֻדִים וְהַמִּתְפַּקְּדִים. שֹׁמֵר פְּקוּדִים. וְנִפְקָדִים וְשׁוֹקְדִים. הֱיוֹת מְשֻׁקָּדִים. וְלָךְ קוֹדִים:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

עיון תפלה

תפן באון פיד. עתה בקשתנו מלפניך כי תפן להביט בחוזק השבר איך נטבענו בטיט ורפש: **ברבינו**. בשפלותנו: **בל תכפישנו**. מלה"כ (איכה ג, טז) הכפישני באפר: **נשואי רחם**. ישראל הנשואים מני רחם (ישעיה מו, ג): **נזורים**. מוכתרים, פעל נגזר מהשם נזר: **אדרוך**. שבחוך: **מי יוכל לשער כל הפקודים**. מי יוכל לחשוב בדיוק כמה היה מספר בני ישראל: **אשר בחבל ובחלש לא נפקדים**. אשר לא נמנו בגורל, כי עד בן עשרים שנה לא נמנו וכן מששים שנה ומעלה לא נמנו, שנאמר כל יוצא צבא ואלה אינם יוצאים לצבא. וחלש וחבל הם לשונות גורל, ובילקוט שמות רמז רס"ה ארבעה שמות נקראו לגורל חליש פור גורל חבל: ואני הדל בכל בית ישראל שערתי מספר מפקד העם היוצא ממצרים שלא בדיוק כ"כ. נתבונן בינה בדברי התלמיד (בכורות ה' פ"א) שאל קונטריקוס השר את רבן יוחנן בן זכאי בפרטן של לוים אתה מוצא כ"ב אלף ושלש מאות ובכללן אתה מוצא כ"ב אלף, אותן ש' להיכן הלכו? א"ל ג' מאות בכורים היו ואין בכור מפקיע בכור. ועי' במדבר רבה פ"ג סי' י"ד ופ"ד סי' ח'. עינינו הרואות כי על ג' מאות בכורים היו כ"ב אלף פשוטים, ולפי חשבון זה על כ"ב אלף ורע"ג בכורים היו 1,633353 וביחד עם הבכורים והלוים 1,677926, ובצרוף הנשים שהיו לא פחות ממספר האנשים -- יותר הרבה מן 3,355852, ובלא ספק מספר המפורש במ"ר ריש פרשה מ"ב שהיו אז ס' רבוא זקנים ס' רבוא בחורים וס' רבוא נערים וכן נשים עיי"ש. ובתרגום יונתן (שמות יב, לז) בר מטפלא חמשא לכל גברא, לדברי שניהם היו שש פעמים ששים רבוא, ולדברינו החשבון הזה מבואר: **ברית כרותה וכו' לבל יחסר המזג וכו'**. שנאמר אתם נצבים היום כלכם (דברים כט, ט) כמספרכם זה שאתם היום יהיה קיים לעולם ועד ולא יחסר ממנו איש אפי' בשעה שחוטאים, ובבמדבר רבה פ"א סי' ד' זש"ה וכו' אל יחסר המזג אלו הסנהדרין וכו' בטנך ערמת חטים וכו' מה חטים כשהם יוצאין לזרע יוצאים במנין וכשהם נכנסין לגורן נכנסים ג"כ במנין כך ישראל וכו', והוא דעת הפייטן שהבטחת אל יחסר דרישא דקרא אכונה מילתא קאי גם אערמת חטים: **מחומש פקודים**. לבל יחסר המנין ממה שנזכר בחומש הפקודים הייעו ספר במדבר: **ואם כתורן וכנס יושרדו**. לה"כ (ישעיה ל, יז) ואפילו אם ישארו רק מעט לא ימעטו משישים רבוא: **מנוקדים**. מצוינים, מלשון עקודים נקודים: **ואם לנגף**. ואם נגזר עליהם להפקד בנגף וחרון אף אז. **כסף תת כפר הם מופקדים**. נצטוו לתת כסף כפר נפשם, כי צדקה תציל ממות: **ובכל רגעי בקר**. עה"כ (איוב ז, יח) ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו: **הפקודים והמתפקדים**. ישראל והלוים כי בלוים נאמר לשון התפקדו: **שמור פקודים ונפקדים**. אנא ה' שמור את הפקודים אשר ישנם עמנו עומדים ונפקדים אשר נפקדו ממנו שמרם בעוה"ב: **ושוקדים היות משוקדים**. ומתאמצים להיות משוקדים ומצוירים לפניך במצות ובמעשים טובים

בראשי החרוזים, שם המחבר אלעזר בירבי קליר

אוֹמֶן בְּשָׁמְעוֹ כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ. חָל וַיֵּחַת אֵיךְ אוֹתָם דָּרוֹשׁ: לְעַם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר. אֵיכָכָה אֲסַפְּרֵם וְלֹא נִתְּנוּ לְהִסָּפֵר: עֲקָרָם כְּנֶאֱמַר לוֹ הַבֵּט וּסְפֹר. שָׁב וַיּוֹשַׁב אִם תּוּכַל לִסְפֹּר: זַרְעָם כְּחוֹל יַמִּים וְכוֹכָבִים סְפוּרִים. וַאֲנִי אֵיךְ אֲסַפְּרֵם וְלַעַד פָּרִים: רָם חִוָּה לוֹ אוֹת מִסְפָּרָם. אֵיךְ לִמְנוֹתָם וְלַעֲמוֹד עַל סִפְרָם: בְּקוֹר רָאשֵׁי שְׁמוֹתָם לְחֶשְׁבּוֹן תַּעֲלֶה. וּמִדַּת מִנְיָנָם בְּיָדְךָ אָז תַּעֲלֶה: יְקַר שְׁלִישִׁי בְּתוֹכָם לֹא הָפְקַד. כִּי לִגְיוֹן מֶלֶךְ לְבַדּוֹ נִפְקָד: רָשׁוּם מִבֶּטֶן לְהִפָּקֵד בְּמִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ. וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו נִמְנִים מִבֶּן חֹדֶשׁ: בְּשָׁמְעוֹ אֹמֶר וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר. פָּץ בַּמֶּה יִתְרַצֶּה אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר: יְצִיר מַה יִּתֵּן פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ. וְיִמְצָא חֲנִינָה פְּנֵי שָׁם נַפְשׁוֹ: קָדוֹשׁ כְּחָפֵץ לְהַצְדִּיק עַם זֶה. כְּמִין מַטְבֵּעַ אֵשׁ הֶרְאָהוּ בְּמַחֲזֶה: לִמְּדוֹ זֶה יִתְּנוּ וְלֹא יִתְמַהְמְהוּ. וְלַכֹּל יִתְּנוּ אֵת אֲשֶׁר נָתְנוּ: יָהּ לֹא מְצָאנוּךָ שַׂגִּיא כֹחַ. כַּאֲשֶׁר נִקִּיתָ חֵטְא גִּבּוֹרֵי כֹחַ: חזן רַחוּם כְּרִחַמְתָּ נְשׂוּאֶיךָ בְּכֶסֶף כִּפּוּרִים. כֵּן שְׁעֵה שְׂפָתֵינוּ כְּשִׁלּוּם פָּרִים:

חזן **אֵל** נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשָּׂא. הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

חזן וקהל עַד אֶשָּׂא רֹאשׁ. כְּמוֹ מֵרֹאשׁ. לְהַקְדִּישׁ לְקָדוֹשׁ:

חזן וקהל עַד בְּמֹאזְנֵי צֶדֶק. יַכְרִיעֵנִי לְצֶדֶק. נוֹרָא וְקָדוֹשׁ:

עיון תפלה

אומן. זה מרע"ה ע"ש הכתוב כאשר ישא האומן את היונק (במדבר יא, יב): **חל ויחת.** בילקוט ר"פ כי תשא אמר הקב"ה למשה לך מנה את ישראל אמר משה לפני הקב"ה כתיב והיה זרעך כעפר הארץ וכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים ואתה אומר לך מנה את ישראל, איני יכול לעמוד על מנינם. א"ל הקב"ה לא כמו שאתה סבור אלא אם בקשת לעמוד על מנינם של ישראל טול ראשי אותיות של שבטים ואתה עומד על מנינם רי"ש מראובן נו"ן מנפתלי שי"ן משמעון יו"ד מיהודה יו"ד מיששכר יו"ד מיוסף ז' מזבולון דל"ת מדן ג' מגד בי"ת מבנימין אל"ף מאשר (כל אות נחשבת למספר אלפים) הרי תקנ"ז אלפים ואותן ג' אלפים שנשתיירו הן שנהרגו על עון העגל, ע"כ: **עקרם.** שרשם זה אברהם: **יקר שלישי.** השבט השלישי היקר הוא שבט לוי: **לגיון מלך.** חילו של מלך מלכי המלכים הקב"ה: **רשום מבטן.** נרשם בקדושה בעודנו במעי אמו, כמו שאמרו בבמדב"ר פ"ג למוד השבט הזה להיות הקב"ה מונה אותו עד שהן במעי אמן: **במה יתרצה אשכול הכופר.** במה יתרצה ויתפייס הקב"ה שנקרא אשכול הכפר (שה"ש א, יד). ובתנחומא כי תשא סי' ו' כיון ששמע משה כן נתירא ואמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו וכו' ככר מצינו שפדיון נפשו של אדם ככר כסף שנאמר והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול וכו' ממוציא שם רע שנאמר וענשו אותו מאה כסף וכו' מן האונס למד משה כתיב באונס ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וכו' משור נגח למד משה שנאמר כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו, א"ל הקב"ה חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים כסף ולא שלשים שקלים אלא זה יתנו, ע"כ: **ולא יתמהמהו.** לא יתמהמהו מלתת: **יתנו.** יספרו: **לא מצאנוך שגיא כח.** עפ"ה (איוב לז, כג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח, לא מצאנו שתכביד עלינו כרוב כחך. ובפסיקתא בפ' שקלים הוצאת בובר סי' קס"ז אין הקב"ה בא בטרחות על ישראל, ובשמו"ר פל"ד סי' א' לא בא על האדם אלא לפי כחו עיי"ש: **שפתינו בשלום פרים.** תשעה אל תפלתנו אשר בה נשלם את הקרבנות, על שם הכתוב (הושע יד, ג) ונשלמה פרים שפתינו:

אל נא לעולם תוערץ ולעולם תקדש. לפי שבשביל אריכות הפיוטים מאחרים אמירת הקדושה לפיכך תקנו הפייטנים לומר נוסח זה שהוא כעין קדושה: **עד אשא ראש.** הוא סיום לפיוט אומן בשמעו, כלומר

מיוסד ע"פ א"ב

אלה אזכרה את אשר נעשה בהיותי בטח ושקט בנכון ונשא. געלתי בעבר ושקלי איך אשא: די שקלי עד לא שקלתי. הנם למס עובד היום שקלתי. ובחטא עוול שקל לרשע נשקלתי: זוזי ללא תתי לשכני בגילה. חבתי לתשלום דרכמון לעולי גולה. טבעו גם הם והערמתי מגלה: ישר שלש קפות משלשות סאים. כנוסות למקח שי מריאים ושיים. לקחו ואין עוד בצעי נושאים: מדת שופרות תקלין חדתין ועתיקין. נדבות אשר בם היו מעתקין. סרו כמה מני והדברים עתיקין: עצם המון חוגג ושוטף כנהר. פזר ונותרתי כתרן בראש ההר. צדק מלוני שערר כתל הר: קן צפור קרא למרום הרים. ראש נשואיך כמאז בו להרים. שבעה ושמנה עליהם לראש תרים: חזן עד אשא ראש. כמו מראש. להקדיש לקדוש:

חזן ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

סלוק

אז ראית וספרת והכנת וחקרת. ומדדת וכלת ושקלת ואמדת וצברת

עיון תפלה

כלומר שעה אל תפלתנו וקבל אותה במקום הקרבנות עד אשר אזכה לשוב לשאת ראש כמו מראש בימי קדם, או עד אשר יכריעני לצדק ולזכות ויגאלני גואל שלמה ויבנה בית המקדש במהרה בימינו — אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים:

בנכון ונשא. בטוח ושאנן בבית המקדש שכתוב בו נכון יהיה הר בית ה' וגו' ונשא מגבעות (ישעיה ב, ב): געלתי בעבר. נפלטתי ונזרקתי מארץ ישראל לעבר הנהר כלומר בחוץ לארץ, מלשון שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא, י): די שקלי עד לא שקלתי. בעד שלא בקשתי לשקול די שקלי (שעור מחצית השקל): הנם למס. נתחייבתי לתתם למסים וארנוניות: ובחטא עוול שקל. בשביל שעשיתי עול במדות ובמשקולות: לרשע נשקלתי. נמכרתי בידי רשע כמו שאמרו רבותינו במדרש רות פרשה א' סי' ב' אם ראית דור שמדותיו של שקרים מלכות באה ומתגרה באותו הדור שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' וסמיך ליה בא זדון ויבא קלון, ובפסיקתא דרב כהנא הוצאת בובר פסיקתא דפ' זכור סי' ע"ד לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וכתיב בתריה זכור את אשר עשה לך עמלק: זוזי ללא תתי לשכני בגילה. בשביל שלא בקשתי ליתן מחצית השקל שהוא שני זוזים: חבתי לתשלום דרכמון לעולי גולה. בבנין הבית השני כמו שכתוב (עזרא ב, סט) ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים: טבעו גם הם. גם הדרכמונים ההם טבעו בחרבן הבית: והערמתי מגולה. ואז נשארתי עירום ועריה מבלי מגוה זו: משלושות סאים. שקלים פ"ג מ"ב בשלש קופות של שלש שלש סאין תורמין את הלשכה: כנוסות למקח. נאספות לקנות בהם קרבנות לצור פרים וכבשים: לקחו מאתנו ואין עוד בצעי נושאים. איכה מכפרים עוד על עון בצעי: תקלין חדתין ועתיקין. שם פ"ו מ"ה י"ג שופרות (קופות) היו במקדש וכתוב עליהם, תקלין חדתין ותקלין עתיקין: אשר בהם היו מעתקין. בשבת אלה הנדבות עתקו וגם גברו חיל, מלשון הון עתק (משלי ח, יח): סרו וכו' והדברים עתיקין. לה"כ (דה"א ד, כב) כל הדברים היקרים האלה סרו ונעתקו ממני: עצם המון חוגג. בפרש"י (תהלים מב, ה) המון חוגג שהיו עולים לרגל והולכים לחוג ועל ככה יחד הפייט שלם המון חוגג ושוטף כנהר, עכ"ל: צדק מלוני. כמו מלון לצדקי שהוא ביהמ"ק אשר צדק ילין בו: שערר. נחרב מלשון שמה ושערורה (ירמיה ה, ל): קן צפור. ישראל: קרא למרום הרים. כנס אותם לבית המקדש שנקרא מרום הרים (מ"ב יט, כג): ראש נשואיך כמאז בו להרים. ובו תרים ראשם של נשואיך הם ישראל הנשואים מני רחם: שבעה ושמונה. רומז על המקרא (מיכה ה, ד) והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם וכמנו בסוכה נ"ב ע"ב:

אז. בתחלת בריאת העולם: ראית וספרת וכו'.

מצאתי בהקדמת הגאון ר' ישראל ז"ל לספרו פאת השלחן בשם רבינו אליהו גאון ז"ל ששאלו אותו תלמידיו מה טעם כל כך תיבות? והשיב שהם ל"ט תיבות ובהם מרומזים ל"ט מלאכות של מעשה בראשית שבהן ברא הקב"ה את עולמו ומכולן שבת ביום השבת ולכן נאסרו לנו ל"ט מלאכות בשבת, עכ"ל. ואני מוסיף מעט על דבריו, שלפיכך אנו לומדים מלאכות שבת ממלאכת המשכן, כי טעם שביתת שבת לפי ששבת אל מכל מלאכתו

בבריאה

ופקדת והשבת וסכמת ומנית וספרת וקצבת וחרצת וגזרת וטפחת ושערת והבטת והבנת והשכלת ושרת וסקרת וכתבת וחרטת והקקת וצינת וחרת ולמדת והודעת והורית וחוית וגזרת וצוית וקראת וענית ודברת ואמרת: כל־מנין ומפקד וחשבון ומספריו. כל־משקל ופלס וכים וגזוריו. כל־כיל לח ויבש ומשוריו. כל־קו וקצב ומדד ושעוריו: היך לדקדק חשבון לכל־דבר. לבל יגלם חשבון וישטף ויעבר: מתחיל במדידה מחמש מאות שנה. עד שהוא מכלה באצבע הקטנה: דרך יום הוא בעשר פרסה. וארבעת מיל היא כל פרסה: ומדת המיל שבעה ומחצה ריס. ובשלשים קנים הוא קצב הריס: ושעור הקנה שש אמות וזרת. וכל־אמה מודדת שליש בזרת: והזרת מותחת עד שנים בפיט. וארבע אצבעות הוא הטפח והפיט: וכמו נתנה מדה למדידת הארץ. כן נתן כיל לתולדות הארץ: מתחיל ממאה וששים ושש שנה. עד שהוא מכלה בשתות אצבע קטנה: זה הים הגדול בשליש יושב. במאה וששים ושש ועוד מתחשב: ועמקו בעשרים וארבעה למטה סוף. וסוף בשבעים ושנים לעגל גיחון. וגיחון מכפיל ששים במדת פרת. והפרת תקפו כנגד שני הנהרות. ושני הנהרות מעדיפים באורך הירדן. והירדן מרחיב חמשה כים הזבול. וים הזבול מאה וחמשים מקואות. ומדת המקוה כשני חמרים ביבש. ושעור כל־חמר כשני לתכים. וכל־לתך יכיל חמש איפות. וכל־איפה עושה עשרה עמרים. וכל־עמר שבעת רבע וכלה. והכלה אחד ממאה ועוד בסאה. וסאת יבש חסרה שליש בלח. וסאת הלח אחד משלשה בבת. וכל־בת מחזקת ששה בהין. וההין כדו שנים עשר לג ועוד. הלג מתחלק לארבעת רבעים. ורבע מוכן לרבוע כוס ישועות. והכוס

עיון תפלה

בבריאת עולם, ומי בא בסוד ה' לדעת איזה מלאכה הוצרכה בבריאת העולם ונשבית ממנה ואיזה מלאכה לא הוצרכה שם ואין צריך לשבות ממנה, ונאשר ידענו מדברי רבותינו הקדמונים ז"ל שהמשכן היה מכוון כנגד כל העולם כלו, א"כ כל מלאכות המשכן היו ג"כ בבריאת העולם, לפיכך עלינו להתבונן במלאכת המשכן למען דעת מלאכות הבריאה: וספרת. עפ"ה (איוב כח, כז) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה: וכלת. לשון מדידה כמו וכל בשלים (ישעיה מ, יב): וסכמת. לשון תכן והשבון, יתכן לבנים (שמות ה, יח) ת"א וסכום לבנין: וחרצת. ושפטת: ושרת וסקרת. לשון ראיה: וגזרת. גם לעיל נזכר הפעל הזה אחר וחרצת: וכים. לשון משקל כי אבני המשקל נתונים בכים כמו האזכה במאזני רשע ובכים אבני מרמה (מיכה ו, יא): כיל וכו' ומשוריו. כיל ומשורה הם מדות: לבל יגלם חשבון. לשון רש"י (ב"ק קי"ג ב') עגום יכפול ויוסיף לתבוע מה שלא נתן: וישטף ויעבר. מלש"כ (דניאל יא, י) ובא בוא ושטף ועבר: דרך יום הוא בעשר פרסה. מהלך אדם בינוני, ובב"ב (ל"ח ע"א) לא אמרו שלש שנים אלא כדי שיהא באיספמיא ויחזיק שנה וילכו ויודיעוהו שנה וכו' ופירשב"ם ויותר משנה אין דרך ב"א להרחיק מביתם, ולכי אומר לי שרז"ל דברו תמיד מחשבון הבינוני הרגיל והשכיח, ולפי החשבון הבינוני אין אדם יכול להרחיק מביתו יותר משנה, כי מדת כדור הארץ (הקו הסובב) קבעו רז"ל (בפסחים צ"ד ע"א) שתא אלפי פרסה, וחציו ג' אלפים, א"כ המרחק היותר גדול ממקום עמידת האדם באיזה מקום בכדור הוא ג' אלפים פרסאות, ומדת שנת ישראל היא שנ"ד יום לא מהם נ"ד יום לשבתות ומועדים נשארו ש' יום ימי הליכה, ומהלך אדם בינוני יו"ד פרסאות, א"כ לא יוכל ללכת בשנה תמימה רק ג' אלפים פרסאות שהוא המרחק היותר גדול: שבעה ומחצה ריס. (ב"מ ל"ג ע"א) שיערו חכמים אחד מז' ומחצה בנויל וזהו ריס: ורבע מוכן לרבוע

כוס

סוֹבֵב אֶצְבָּעַיִם עַל אֶצְבָּעַיִם. וְעַל גָּבְהָהּ חָסֵר שְׁתוֹת מֵאֶצְבָּעַיִם: וּכְמוֹ נָתַן
כֵּיל לְתוֹלְדוֹת הָאָרֶץ. כֵּן נָתַן קֵץ לִימֵי הָאָרֶץ: מַתְחִיל לִמְנוֹת מִשֵּׁשֶׁת אַלְפֵי
אֶרֶץ, עַד שֶׁהוּא מְכַלֶּה בְּרִגְעֵי אֶרֶץ: כִּי (כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ שֵׁשֶׁת אֲלָפִים. עוֹשִׂים
חֲמִשָּׁה וּשְׁתֵּי יָדַיִם מַחֲזוֹרוֹת. וּמִנְיַן הַמַּחֲזוֹר בְּעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם יוֹבְלוֹת. וּשְׁנַת
הַיּוֹבֵל שֶׁבַע שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנִים. וְשַׁבְּתוֹת הַשָּׁנִים בְּעֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה תְּקוּפוֹת.
וִימוֹת הַתְּקוּפָה תִּשְׁעִים וְאֶחָד יוֹם וּשְׁלִישׁ. וְעוֹנוֹת הַיּוֹם חָמֵשׁ מֵאוֹת וְשִׁבְעִים
וָשֵׁשׁ. וְרִגְעֵי הָעוֹנָה כְּעוֹנוֹת כָּל־הַיּוֹם. וְהַמְדַקְדֵּק מְחַלֵּק הָרֶגַע לְכַמָּה רְגָעִים:
וּכְמוֹ נָתַן הֶשְׁבּוֹן עַל כֹּל. כֵּן נָתַן מִשְׁקָל וָפֶלֶס לַכֹּל: מַתְחִיל מִכִּכָּר עַד פְּרוּטָה
הַקְּטַנָּה. כִּכַּר הַגָּדוֹל כְּגֹדֶל שְׁנֵי מָנֶה. (נוסח הגר״א כִּכָּר הַגָּדוֹל כְּגֹדֶל שִׁשִּׁים
מָנֶה. וְהַמָּנֶה מִתְחַשֵּׁב בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ סֶלַע וְהַסֶּלַע וכו׳ כי בקע ושקל הכל אחד). וְהַמָּנֶה
עוֹלֶה עַד שִׁשִּׁים שֶׁקֶל. וְהַשֶּׁקֶל מִתְחַשֵּׁב בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ סֶלַע. וְהַסֶּלַע הָצִיר
בֶּקַע וּרְבִיעַ זוּז. וְהַזּוּז מִתְחַלֵּק לְפֶלֶג וְחָמְשׁוֹ מָעָה. נִמְצָא הַזּוּז חָמֵשׁ מָעוֹת
כֶּסֶף. וְהַמָּעָה שְׁתֵּי פוּנְדְּיוֹנוֹת בְּאִסַּר דָּת. וְהָאִסָּר עוֹלֶה עַד שְׁמוֹנָה פְּרוּטוֹת.
נִמְצָא הַבֶּקַע כְּאַרְבַּע מֵאוֹת פְּרוּטוֹת. וְהֵם בִּכְתָב הַרוּטוֹת. וּבְפֶה מִפְרָטוֹת:
וְעַד מְקוֹם שֶׁאֱנוֹשׁ יָכוֹל לִמְנוֹת. נִמְסַר לוֹ לִמְדּוֹד וְגַם לִמְנוֹת: לְפִי כֹחוֹ וּלְפִי
מִעוּט חֵילוֹ. הָקְצַב לוֹ מִעוּט הוֹן שִׁקְלוֹ: וּלְפִי שִׂכְלוֹ כֵּן יְהֵא הִלּוּלוֹ. גָּדוֹל
אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ חֵילוֹ. (לָכֵן) עַל כֵּן אוֹחִיל לוֹ: כִּי מִדָּתוֹ וְשִׁקְלוֹ לְפִי גָדְלוֹ. כָּל־
אוֹצְרוֹת שֶׁלֶג וְרוּחַ פִּלֵּס בְּמִשְׁקָלוֹ. וּמִי בְרֵאשִׁית מָדַד מְלֹא שָׁעֳלוֹ. וּשְׁמֵי רוּם תִּכֵּן
זִרְתּוֹ מְלֹא. וְכָל־הַרְרֵי קֶדֶם בְּאֶצְבָּעוֹ שְׁקָלוֹ. וְגִבְעוֹת עוֹלָם תָּמַךְ בְּהוֹד אֲגֻדָּלוֹ.
גַּיְא וְכָל־עֲפָרָהּ בִּצְרָדָה הֱכִילוֹ. לְחוּלַל תַּנִּין מִיֻּמֶּנֶת הֵכִין לוֹ: נִמְצֵאת כָּל־
מִדַּת יְצִירַת עוֹלָמוֹ. כִּמְלֹא פִסַּת יָד הִיא רִשּׁוּמוֹ. וּכְקָמִיעַ בְּיַד גִּבּוֹר בִּזְרוֹעַ
הוֹתָמוֹ. וְאֵין לִקְצוֹב רֹב מֶחְקְרֵי תַעֲצוּמוֹ. אֲשֶׁר מָדַד וְקָצַב וְשִׁעֵר בִּמְרוֹמוֹ.
עַל כָּל־מִדַּת כִּסְאוֹ וַהֲדוֹמוֹ: מִדַּת בַּת מֶלֶךְ בְּכָל מַעֲדָה. בְּאֹרֶךְ בְּרֹחַב בְּעֹמֶק
בְּגָבְהָהּ מִתְעַלָּה. כִּי יֵשׁ קֵץ לְכָל־תִּכְלָה. וְאִמְרָהּ רְחָבָה לָעַד לֹא כָלָה: מִדַּת עוֹלָם
כִּמְלֹא פִסַּת יָד. וּמִדָּתָהּ נְתוּנָה בְּיָמִין וּזְרוֹעַ וָיָד: מִדַּת עוֹלָם כְּמֶזֶרֶת וְעַד אֲגֻדָּל.
וּמִדָּתָהּ בְּקַו אֲשֶׁר מְאֹד גָּדַל: מִדַּת עוֹלָם נִמְדֶּדֶת בִּשְׁלִישׁ אַמָּה. וּמִדָּתָהּ
עוֹלָה וְנוֹסֶבֶת כְּאַלְפַּיִם אַמָּה: כְּמַרְאֵה הַמִּדָּה אֲשֶׁר צִיר רָאָה. מְגִלָּה עֶשְׂרִים
עַל עֶשֶׂר אַמָּה. עֵפָה אַרְבָּעִים עַל עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת אַמָּה. (נ״א עֵפָה
אַרְבָּעִים עַל עֶשְׂרִים אַמָּה. אַרְבָּעִים מֵעֶשְׂרִים שְׁמוֹנֶה מֵאוֹת אַמָּה). וְכָל־הָעוֹלָם

עיון תפלה

כוס ישועות. הרביעית הוא שיר הכוס ששותין בליל פסח שמספרין עליו ישועות ה׳: **ועונות היום תקע״ו.** בתוספתא ריש ברכות עונה אחת מכ״ד בשעה והעת אחת מכ״ד לעונה ורגע אחד מכ״ד בעת: **ולפי שכלו כן יהי הלולו.** כמו שנאמר (משלי יב, ח) לפי שכלו יהולל איש: **לכן על כן אוחיל לו.** לכן נאמר (איכה ג, כד) על כן אוחיל לו:

ושמי רום תכן זרתו מלא. עפ״ה (ישעיה מ, יב) מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן: **גיא וכל עפרה בצרדה הכילו.** ביומא י״ט ע״ב מאי צרדא אמר רב יהודה צרתא דלא מאי היא גודל, ועי׳ מש״כ התוס׳ על דברי הפייטן בעירובין כ״א ע״א ד״ה אחד: **מדת בת מלך.** מדת התורה: **אשר ציר ראה.** הוא זכריה הנביא (זכריה ה, ב) וכימינם

כְּפוֹ בְּשָׁלִישׁ אַמָּה: נִמְצֵאת דָּת בְּמִדּוֹתֶיהָ רְחָבָה וַאֲרֻכָּה. אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת בָּעוֹלָם מַאֲרִיכָה. וְהִיא נָתְנָה לָעוֹלָם מַרְפֵּא וַאֲרוּכָה. וּבִימִינָהּ קוֹצֶבֶת כָּל־יְמֵי אֲרֻכָּה. וּבִשְׂמֹאלָהּ שׁוֹקֶלֶת עֹשֶׁר וְכָבוֹד וּבְרָכָה: וְהִיא הוֹדִיעָה אֶת־כָּל־חֶבְיוֹן סְתוּרוֹת. וְהִיא קָצְבָה כָּל־מִדּוֹת סְפוּרוֹת. וְהִיא פָּתְחָה אֶת־כָּל־סְגוּרוֹת. וְהִיא שָׁקְלָה וְאָצְרָה אֶת־כָּל־אוֹצָרוֹת: וְהִיא חָקְרָה הֲמוֹן מִפְקַד תַּחְתּוֹנִים. וְהִיא נָתְנָה מִסְפַּר גְּדוּדֵי עֶלְיוֹנִים. וְהִיא שִׁעֲרָה קוֹמַת אַלְפֵי שִׁנְאַנִּים. אֲשֶׁר זֶה מִזֶּה בְּקוֹמָתָם מְשֻׁנִּים: יֵשׁ כְּמִדַּת הַיָּם הַגָּדוֹל קוֹמָתָם. וְיֵשׁ כַּחֲלָלוֹ שֶׁל־עוֹלָם הֲקָמָתָם. וְיֵשׁ כִּמְלֹא כָל־הָעוֹלָם תְּקוּמָתָם: יֵשׁ לִשְׁתֵּי טִישׁוֹת טָשִׁים עוֹלָם. וְיֵשׁ לְטִישָׁה אַחַת עָפִים עוֹלָם. וְכָל־אֶחָד וְאֶחָד בְּמַחֲנֵהוּ נֶעְלָם. וּבִמְחִיצָתוֹ צָג וְחָשׁ וְדוֹמֵם וְנֶאֱלָם. עַד יִתֵּן רְשׁוּת מֶלֶךְ הָעוֹלָם. וְחָשִׁים עַד יַמְלִיכוּהוּ עַם עוֹלָם. וְאָז יִפְצְחוּ לְפָאֵר אֱלֹהֵי עוֹלָם: וּמִשֶּׁהֵם מְפָאֲרִים עוֹד לֹא שׁוֹנִים. כִּי בִּנְהַר דִּי־נוּר שָׁחִים וְנִתָּנִים. וְעוֹד מִנּוֹ נֶחֱצָבִים וּמִתְחַדְּשִׁים כָּרִאשׁוֹנִים. שֶׁבַח וְהַלֵּל וָרֹן לָאֵל מְשַׁנְּנִים. וְכִפֵּי קֶשֶׁת עִם כְּנַף רְנָנִים. זֶמֶר וָשִׁיר וָעֹז וָרֶנֶן מְרַנְּנִים. וּשְׂרָפִים הַמְּעֻלִּים עַל כָּל־שִׁנְאַנִּים. שֵׁשׁ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם בְּגֵוָיִם חֲנוּנִים. מִמַּעַל לְיוֹשֵׁב עֲרָבוֹת בַּכֵּס נְתוּנִים. וּלְיוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא בְּחִילָה מְנַגְּנִים. מְצוֹא חֵן בְּנִגּוּנָם הֵם מִתְחַנְּנִים. וְקֹדֶם לְכָל־צְבָא מַעַל עוֹנִים. וְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְרָם וְנִשָּׂא נוֹתְנִים. כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים. לְנַעֲרָץ בְּסוֹד הֲמוֹן גְּדוּדֵי עֶלְיוֹנִים. וְנִקְדָּשׁ בְּאַלְפֵי רִבְבוֹת תַּחְתּוֹנִים: ככתוב וכו'

מוסף לפרשת שקלים

הש"ץ מתחיל ברוך אתה עד מלך עוזר ומושיע ומגן ואומרים זה:

יסוד ע"פ א"ב וראשי החרוזים ע"פ הכתוב שה"ש א' י"ד:

אֶשְׁכֹּל. אִוּוּי תַּאֲוַת כָּל־נֶפֶשׁ. בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי שֶׁבֶת מְצֹא נֹפֶשׁ. בְּקַשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו וּפָצִתִי בְּטֶפֶשׁ. חָמַק עָבַר מִלְּהַדְרִיר לִי חֹפֶשׁ. גָּזַלְתִּי שִׁקְלֵי מִתַּת כֹּפֶר נֶפֶשׁ. וְטָבַעְתִּי בְּמֵי צוּל בְּטִיט

עיון תפלה

ובימינה קוצבת וכו' ובשמאלה שוקלת וכו'. עפ"ה (משלי ג, טז) ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד: יש לשתי טיסות וכו'. (ברכות ד' ע"ב) מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע: וחשים עד ימליכוהו עם עולם. בב"ר פס"ה סי' כ"א בשעה שישראל אומרים שמע ישראל המלאכים שותקין ואח"כ תרפינה כנפיהם ומה הן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו וברוך שם כבוד וגו': ומשהם מפארים עוד לא שונים. בחגיגה י"ד כל יום ויום נבראים מלאכי השרת מנהר די נור ואמרי שירה ובטלי שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך: אשכול אווי. הקב"ה שהוא אשכל תאוה, ובשבת פ"ח ב' אשכול הכפר מי שהכל שלו מכפר לי וכו': בצלו חמדתי שבת וגו'. עפ"ה (שה"ש ב, ג) בצלו חמדתי וישבתי: ופצתי בטפש. דברתי בטפשות פה לעגל אלה אלהיך: חמק ועבר מלהדריר לי חפש. ע"י קבלת התורה קרא לי דרור משעבוד מלכיות ואפי' ממלאך המות כמ"ש רבותינו (פ"ז ס' פ"א) אני אמרתי אלהים אתם וגו' אכן כאדם תמותון, ובשמו"ר פל"ב סי' א' אלו המתינו ישראל למשה ולא היו עושים אותו מעשה לא היתה גלות ולא מה"מ שולט בהם וכו' חרות מגליות וכו' חירות ממה"מ וכו' כיון שאמרו אלה אלהיך בא מות עליהם: חמק ועבר. מלה"כ (שם ה'

וְרֶפֶשׁ: חוּן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְסֵה. וְשֶׁקֶל אִשָּׁא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. גּוֹנְנֵנוּ בְּמָגֵן אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים

הַכֹּפֶר. דְּעוּ דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר. כְּמוֹ הוּא חָרוּת בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. הִתְשִׁירוּ בוֹ פְּנֵי נִדְמָה לְעֹפֶר. וְיִזְכּוֹר לָכֶם זְכוּת נָם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר: וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף וְחֵפֶר. בְּהִתְּכֶם מַתָּן זֶה לְשֵׁם כֹּפֶר: חוּן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְסֵה. וְשֶׁקֶל אִשָּׁא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. הַחֲיֵנוּ בְּגֶשֶׁם אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

נעריצך. לדור ודור עד וקדוש אתה:

דּוֹדִי. זְכָר־לִי שִׁקְלֵי עֶפְרוֹן. אֲשֶׁר שָׁקַל אָב בְּמַכְפֵּל חֶבְרוֹן. חֵקֶר שִׁקְלֵי יְבוּס מַשְׁבִּיתֵי חָרוֹן. זָכְרָה־לִּי עַד לְדוֹר אַחֲרוֹן. טַעַם חִין אֲשֶׁר אֶקְרָא בְגָרוֹן. שְׁעֵה מִנִּי אֵל בְּשׁוּבִי לְבִצָּרוֹן: חוּן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְסֵה. וְשֶׁקֶל אִשָּׁא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. וְנַקְדִּישְׁךָ קָדוֹשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

תכנת שבת עד מקדשי שמך (ובסר"ח אתה יצרת עד קבעת):

לִי. יִשָּׂא עַל אֶבְרַת נֶשֶׁר. כִּי יַגִּיד מֵלִיץ עָלַי שִׂיחַ יֹשֶׁר. כֹּפֶר מִשֶּׁלּוֹ אֶתֶּן־לוֹ תְּשֶׁר. כִּי מִלְּפָנָיו הוֹן וְכָבוֹד וָעֹשֶׁר. לְהַצְדִּיק אֱנוֹשׁ וּלְהַמְצִיא לוֹ כֹּשֶׁר. שָׁת לוֹ פִּדְיוֹן לִמְצוֹא אֹשֶׁר: חוּן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְסֵה. וְשֶׁקֶל אִשָּׁא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. עַנְּגֵנוּ בְּנֶפֶשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (לשר"ח וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים): רצה עד לציון ברחמים

בִּכְרָמַי. מְלוֹן בֵּין שְׁנֵי שָׁדַי. אַרְבַּע מֵאוֹת וָעֶשֶׂר הֱלִינוֹתִי שַׁדַּי. נָח

עיון תפלה

ס, ו) ודודי חמק עבר: ושקל אשא בבית נכון ונשא. אשובה לשקול שקלי בהיות הבית נכון בראש ההרים ונשא מגבעות (ישעיה ב, ב): ובצדק הגה ערך כי תשא. בזכות קריאת פרשת כי תשא שאנו קוראים היום:

הכפר דעו דרשו מעל ספר. מצות כפר פדיון נפש דעו ודרשוה מעל ספר תורת ה' תושב"כ: כמו הוא חרות באמרי שפר. וכמו שהוא מפורש בתורה שבע"פ: התשירו בו. מלשון תשורה: נדמה לעפר. הקב"ה שכתוב בו (שה"ש ב, ט) דומה דודי לצבי או לעפר האילים: אור פניך עלינו אדון נסה. עפ"ה (תהלים ד, ז):

חקר שקלי יבוס. אשר שקל דוד לארונה היבוסי (ש"ב כד, יח) להשיב חרון אף ה': שעה מני. קבל ממני: לבצרון. מה שתשיבני לארצי, על שם הכתוב (זכריה ט, יב) שובו לבצרון אסירי התקוה:

כפר משלו אתן לו תשר. הכפר שאני נותן לו בתור תשורה משלו הוא כמו שנאמר (דה"א כט, יד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

בכרמי מלון. בבית המקדש: בין שני שדי. הקב"ה השרה שכינתו בין שני בדי הארון שהיו בולטין מן הפרכת כשני דדי אשה: ארבע מאות ועשר הלינותי שדי. ת"י שנים עמד הבית בכרמי

בשכנם ונם יש די. ובכס והדום לא נם שדי. סע ועף בבצע שקלי חשדי. ונשאו את־רדידי מעלי שודדי: חזן אור פניך עלינו אדון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הגה ערך כי תשא. רצנו כשי אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון:

מודים עד ועזרתנו סלה:

עין. עצם המון מספר שני עפרים. מי מנה ופקד בחלש ופורים. פקדם פוקד בחמוש ספרים. וגם עוד חמש בכל־הספרים. צחות ניב שפתינו ישלם פרים. כי אפס כסף שקלי כפרים: חזן אור פניך עלינו אדון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הגה ערך כי תשא. ותיטיב לנו בטובך אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה הטוב שמך ולך נאה להודות: או"א. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך:

גדי. קשור ידים ברכות לשא. באהב עור גדיו שכינה נתעלסה. רעה גדיותיו על אבן מעמסה. צאנו על שכם וחצן נעמסה. שחות בני מעניה באף מעשה. תלבשת הוד עדי עדיים טכוסה: חזן אור פניך עלינו אדון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הגה ערך כי תשא. ברכנו בשלום אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה המברך את־עמו ישראל בשלום: ק"ש. אין כאלהינו. עלינו. ק"י.

עיון תפלה

הראשון ולן הקב"ה בביתי: **ונם יש די**. ואמר הקב"ה שהדירה הזאת די לי: **ובכס והדום**. בשמים ובארץ שהם כסאו והדם רגליו (ישעיה סו, א): **לא נם שדי**. לא אמר שהם די לו: **סע ועף**. נסע ויעף מעלי ונסתלק ממני: **בבצע שקלי חשדי**. ע"י מה שגזלתי את השקלים ונחשדתי עליהם: **ונשאו את רדידי מעלי שודדי**. אויבי שדדוני והפשיטו עדיי מעלי, עש"ה (שה"ש ה, ז): **עין עצם מספר עפרים**. מראית תוקף מספר בני ישראל שנמשלו לעופר האילים: **מי מנה ופקד בחל"ש ופורים**. מי יוכל למנותם באיזה גורל: **פקדם פוקד בחמוש ספרים**. הפוקד פקד אותם בחמשת ספרי התורה: **וגם עוד חמש בכל הספרים**. ועוד נמנו חמש פעמים ביתר ספרי נ"ך, שתי פעמים ע"י שאול (ש"א יא, ח; שם טו, ד), פעם אחת ע"י דוד (ש"ב כד, ט), פעם אחת נמנו עולי הגולה ע"י עזרא (עזרא ב), ועוד פעם אחת עתידים להמנות לעתיד לבוא שנאמר (ירמיה לג, יג) עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה. והוא במדרש תנחומא פ' כי תשא סי' ח' אתה מוצא עשר פעמים נמנו ישראל, אחת בירידתן למצרים ואחת בעלייתן ואחת בס' כי תשא ושנים בס' וידבר, אחת בדגלים ואחת בחלוק הארץ ושנים בימי שאול ואחת בימי דוד ואחת בעלייתן מן הגולה, ואחת לעתיד לבוא: **צחות ניב וגו' כי אפס כסף וגו'**. ובאשר בכסף השקלים שהיו קונים בהם קרבנות צבור לכפר על כל עונותינו, ועכשו חסרנו כל אלה, לכן יהר"מ שיהיו צחות ניב שפתינו שקולים להפרים ההם:

גדי. בזכות יעקב שקשר ב' גדיי עזים כדי לקבל הברכות: **באהב עור גדיו שכינה נתעלסה**. שהשרה שכינתו במשכן שהיה מכוסה בעורות אילם מאדמים דהיינו כעין את עורות גדיים ובזכותו רעה גדיותיו בירושלים שנקראת אבן מעמסה שנאמר אשים את ירושלים אבן מעמסה וגו': **צאנו**. של יעקב: **על שכם וחצן**. שיביאו את ישראל על כתפם להביאם לירושלים שנאמר והביאו בניך בחצן ובנותיך על כתף תנשאנה: **תלבשת הוד**. תלביש את ישראל בגדי הוד ועדיים שנטלו מהר חורב: **טכוסה**. מתוקנים במכסים של הוד:

כל פיוטי מוסף מתחילים כל אחד בתיבה אחת מפסוק אשכול הכפר דודי לי בכרמי עין גדי, והם כלם לר"א הקליר:

מיוסד ע"פ א"ב בראשי החרוזים ושם המחבר משולש מנחם ברבי מכיר הצעיר .

אוֹר זָרוּעַ זוֹרֵחַ כְּבוֹדוֹ . אָצַר וְנָצַר לַאֲשֶׁר עֲבָדוֹ . אֲהָבוֹ זֶבֶד טוֹב זְבָדוֹ : בֵּן בְּיוֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה מֵרֵאשִׁית. בְּטֶרֶם יָרָה פִּנָּה וּבָרָא שִׁית. מְצוּקֵי אֶרֶץ עֲלֵיהֶם תֵּבֵל הֵשִׁית : גִּלָּה סוֹדוֹ לִישָׁרָיו וְלִירֵאָיו . לָחֹג מוֹעֲדָיו קְרֹא מִקְרָאָיו . בָּרוּךְ שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו : יי מֵנִיחַ מְבָרְכָיו בְּיוֹם קָדְשׁוֹ . מְכַבֵּד יְרֻשַּׁת עַם קְדוֹשׁוֹ . שֹׁמֵר שַׁבַּתּוֹ וּמוֹרָא מִקְדָּשׁוֹ . קָדוֹשׁ :

דַּעַת לִמֵּד חָבֵר אֶת־הָעָם. וְאִזֵּן וְתִקֵּן לִקְרוֹא בְּכָל־פַּעַם. וְלִשְׁאוֹל וְלִדְרוֹשׁ בְּעִנְיָן טַעַם : הוֹסִיפוּ לֶקַח שֶׁבֶת תַּחְכְּמוֹנִים. וְהִתְקִינוּ לְהַקְדִּים שְׁלֹשִׁים יָמִים. לִהְיוֹת שׁוֹאֲלִים בְּהִלְכוֹת זְמַנִּים : וּבְשַׁבָּת שְׁלוּחִים יוֹצְאִים בְּעֵדִים. עַל נִיסָן וְעַל תִּשְׁרֵי יְהוּ נוֹעָדִים. שֶׁבָּהֶם מְתַקְּנִים אֶת־הַמּוֹעֲדִים : זִכְרוֹן סֵפֶר נִדְבָּרִים לְהִכָּתֵב וּלְהֵחָתֵם. הַאֻמְנָם אַתֶּם לְשַׁתֵּק חוֹלֵק וְלִסְתֹּם. מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם אַתֶּם: חָכְמוּ לִקְבּוֹעַ רִאשׁוֹן וְלִיסְּדוּ. בְּאַגְהַ"ז לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ. זֵכֶר לַדָּבָר הוּא לְבַדּוֹ וְלֹא בְדַ"ו: טֹרַד וְגֹעַר שָׂטָן בְּאֵיתָן הָאָצֵל. בַּעֲבוּר אַדּ"וּ וְיַגִּיעוּ בִּגְהַ"ז אֶל אָצֵל. סֶמֶךְ לְמִקְרָא הֲלֹא זֶה אוּד מֻצָּל: יָסְפוּ לְהַצִּיב צִיּוּנִים לָשׂוּם תַּמְרוּרִים. לֵיל הַלֵּל וִילֵל בְּשָׁוֶה נִגְרָרִים. יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים: כִּוְּנוּ יוֹם חִנּוּךְ וְיוֹם בִּכּוּר לְתָאֵר. כְּסִדְרָן וְחַסְרָן וְלֹא

כל בו

אור זרוע. ששת ימי בראשית שהוא זרוע מכבודו והיה אור גדול שלא היו יכולים להשתמש ט נתנו ה' באוצרו: **בן**. הבין בת"א ששם משע ה' להתפאר: ובגדר התורה שנבראה מראשית בטרם ירה פינה העולם: **שית**. ר"ל היסוד אשר תבל ומצוקי ארץ עליו השית ובתורה זאת גלה עליהם סודו בקריאת מקרא קדש: **דעת למד חבר**. זה משה רע"ה שתקן להם לישראל שיהו קוראים בכל מועד בענינו שנאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם וגו': **ולדרוש בענין**. להודיע טעם ר"ל דברי המועד: **הוסיפו לקח**. ת"ח ששם שבת תחכמונים להקדים ל' יום לפני הפסח ששואלים בהלכות פסח: **ובשבת שלוחים יוצאים בעדים**. דתנן בפ' ראוהו ב"ד על שני חדשים מחללים את השבת ר"ל שהשלוחים יוצאים בעדים נאמנים לראות הלבנה: **שבהם מתקנים את המועדים**. כשפסח ביום ראשון עצרת ביום ב' ור"ה ביום ג' הרי כל המועדים נמשכים אחרי ניסן ותשרי כמו שמבאר והולך: **זכרון**. זה הוא בספר שמאז נדברו יראי ה' בקביעות המועדים: **האמת אתם לשתק חולק**. כי הדין עמם אפילו מוטעים דכתיב מועדי ה' **אשר תקראו אתם** כתיב אתם חסר לומר שאין ב"ד של מעלה קובעים עד שיקבעו ב"ד למטה: **חכמו לקבוע**. יום ראשון של חודש ניסן שהוא יום הפסח בימי אגה"ז: **זכר לדבר**. הוא לבדו יעשה לכם אל תקרי לבדו אלא לא בד"ו יעשה לכם א"כ נשאר מימי השבוע אגה"ז והטעם שאם פסח ביום ב' ר"ה יהיה ביום ד' נמצא יום כפור ביום ו' ואם היה פסח ביום ד' נמצא ר"ה ביום ו' ויו"כ ביום א' ואם פסח ביום ו' נמצא ר"ה ביום א' אע"פ שיו"כ ביום ג' וביום הגון ומ"מ ערבה יהיה בשבת ותקנו חכמים שלא יביא ערבה בשבת משום שרק יסוד נביאים הוא ואסור לחלל שבת. וכן משום כשיום כפור חל ביום ו' או ביום א' תקנו משום מת שלא יסריח בעמדו שני ימים בלי קבורה. נמצא שמה שקבע ר"ח ניסן רק בימי אגה"ז ולא בד"ו הוא כדי שלא יבא ר"ה בימי אד"ו והכל שב אל מקום אחד כדי שלא יהא הרי שני סמוכין היינו שבת ויו"כ או שלא יבא ערבה בשבת נמצא כל המועדים נמשכים אחרי ניסן ותשרי וזהו מה שאמר. **י"נ טורד ונורע**. דאו ונרעו הקביעות מר"ה שהחדש ההוא נקרא ירח האיתנים שבו נורעים השטן בתקיעת השופר: **אצל**. מל' ויאצל אלהים את מקנה אביכם. ר"ל הופרש בעבור שלא יהיה ר"ה באד"ו. רק במה שאצל **אד"ו** ר"ל יתר הימים שיוכל ליפול שהם בגה"ז. והביא פסוק לאסמכתא וסימן או"ד מוצל. ר"ל אד"ו מופרש: **יספו להציב ציונים לשום תמרורים**. פסח נקרא כן ע"ש וימררו את חייהם. ותקנו עוד סימנים והוא ליל הלל שהוא פסח: ויליל שהוא ט"ב ביום א' והוא סימן אל"ף ת"ו שבא"ת ב"ש: וסימנך **יעשו אותו על מצות** שהוא פסח ומרורים שהוא ט"ב: **יום חנוך** חנוכה **יום בכור** שבועות. גם הם ביום אחד כששנה כסדרה או חסרים. אבל כשהם

שַׁלְמִין לְבָאוֹר. כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר: לְאַרְבַּעַת זְמַנִּים צֵרֵף רֶצֶף מִלָּסוּר. אַ"תְּ בַּ"שׁ גַּ"ר דַּ"ק הַ"ץ זֶה לָזֶה אָסוּר. מִפְּנֵי כִּפּוּר וַעֲרָבָה חֹק זֶה מָסוּר: מַשְׂכִּילִים בְּשָׁמוֹר חֹדֶשׁ הָאָבִיב רִאשׁוֹנָה. וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה כְּחֻקָּה יְשָׁנָה. מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה: נִמְסַר בְּיָדָם לְמַלֹּאת וּלְהַחֵסֵר פְּעָמִים. לִקְבּוֹעַ וְלִדְחוֹת וְלִפְשׁוֹט וּלְעַבֵּר מִטְּעָמִים. כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים: סֵדֶר יְסוֹד עוֹלָם לְבָרָה וּלְלְבָנָה. מוֹנִים אֱמוּנִים יוֹדְעֵי לָעִתִּים בִּינָה. תְּקוּפוֹת מִנִּיסָן לְחַמָּה וְשָׁנִים כְּתִשְׁרֵי לִלְּבָנָה: עֵרֶךְ פָּרָשִׁיּוֹת הוֹרוּ יְשִׁישֵׁי עֲקָרִים. שְׁתַּיִם לִפְנֵי מְגִלָּה וּשְׁתַּיִם לְאַחֲרֶיהָ קוֹרִים. לַעֲלוֹת זְכִירָתָן כַּעֲשִׂיָּתָן לְעַם יְקָרִים: פּוֹתְחִים שַׁבָּת רִאשׁוֹנָה בִּשְׁקָלִים. וּבַשְּׁנִיָּה זָכוֹר מְחִיַּת מְקַלְקְלִים. לְהַקְדִּים וּלְהַכְרִיעַ בֶּקַע לְמֵאָה זוּזִים קַלִּים: צִוּוּי פָּרָה בַּשְּׁלִישִׁית לְהִתְרַגֵּל. וּבָרְבִיעִית הַחֹדֶשׁ לְהִתְחַבֵּר עִם סְגֻלָּה. בְּזֵרוּז קְדֻשָּׁה וְטָהֳרָה לָרֶגֶל: קָבוּעַ

כל בו

שלמים חנוכה כמו ר"ה. ונתן סימן לדבר: לבאור. כמו לפרש מלשון באר היטב: כי נר מצוה ר"ל חנכה: ותורה. זה שבועות גם הוא אור וראוי לפול ביום א': לארבעת זמנים. ר"ל ארבעה מועדים צורפו לארבעה ימים הראשונים של פסח: רצף. שלא יסור וכם א"ת ב"ש ג"ר ד"ק. יום א' של פסח וט"ב. יום ב' ושבועות. יום ג' ור"ה. יום ה' והוא כפור: מפני כפור וערבה. כמו שפירשנו חוק זה מסור וכן מה שאמר זה לזה אסור ר"ל ד' המועדים הללו אסורים לפול א' ביום חבירו משום שאז היה חל יום כפור ביום ו' או ביום א' או ערבה ביום השבת: משכילים בשמור חדש האביב ראשונה. כתיב שמור את חדש האביב וכתיב וחג האסיף תקופת השנה וזה חוק ישן שהשם הקב"ה שהצריך לנו לשמור ראשית השנה שהוא ניסן לרבי אליעזר שבו נברא העולם ושבו צריך למנות התקופות שיהיה בזמן האביב ותקופת כתוב סוף השנה שהוא תשרי שבו מונים השנים יהיה בזמן האסיף ולהיות שעודף שנת החמה שהיא שס"ה ימים ורביע על הלבנה שהיא שנ"ד ימים ח' שעות תתע"ו חלקים י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים ואביב הפירות והתבואות הגורמים שאוספים אותם: בתקופת השנה תלוי בחמה לסבת רום השמש ממגל תבואות שמש ובלבנה לסבת המים ממגל גרש ירחים לכן הוצרכנו המשכילים על פי מסורת שבידם: למלאות ולחסר. חדש מרחשון שהיה דינו להיות תמיד חסר שאז יהיו כל החדשים כסדרן אחד חסר ואחד מלא: ולדחות. קביעות יום ר"ה כמו שאמרו לא אד"ו ראש. ובזמן שמקדשין ע"פ הראיה היו דוחין גם מפני מולד זקן. ולקבוע גם בימי בנה"ז: ולפשוט. לעשות השנה פשוטה מן י"ב חדשים: ולעבר. עוד חדש אדר לאדר הסמוך לניסן וכל זה כדי למלאות י' כ"א ר"ד מה שהסרה שנת הלבנה משנת החמה כדי להשוותה. ושיהיה ניסן באביב וסוכות באסיף והם שמת העבור שנמסרו ג' ו' ח' י"א י"ד י"ז י"ט. פי' ממתינים עד שהתוספת הזה מגיע לחדש שאינו מגיע עד ג' שנה שעולים ג' פעמים י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים שכבר פרשנו לכם לחדשי השנה. חדשים אתה מונה לשנה ולא ימים. ומשום שעוד נשאר לנו משלש שנים מיתרון חמה על לבנה עוד ב' ימים ו' שעות לכן עשור שני בשנת ו' לסוף י"ט שנה אחרי עבורים הללו אין מותר לחמה על לבנה יותר מן א' שעה תפ"ה חלקים לששת אלפי שני דהוה שלמא לא יעלה רק קרוב לחצי חדש ולכן לא חשבו לאותו מותר. כך נ"ל: ערך פרשיות. מערכת הארבע פרשיות. שקלים. וזכור. ופרה. וחדש: הורו ישישי עקרים. חכמי ישראל: שתים לפני מגלה. שקלים וזכור: ושתים לאחריה. פרה וחדש: לעלות זכירה לעשיה. שתהיה הזכירה כעשיית הקרבן: פותחים שבת. משום שפנויין ממלאכה: ובשניה זכור מחיית מכת מקולקלים. מחיית תרגום למה תכה למה תמחי. מקולקלים זה עמלק: ולהכריע בקע למאה זוזים. כי בקע הוא ד' זוזי ובמסכת שקלים מפרש שם שכל שוקל שקל שלם נותן קלבון פונדיון אחד שהוא חצי מעה ובקע הוא חצי שקל כבר נעשה החשבון בסלוק פרשת שקלים שהוא ש"ף פרוטות ופונדיון מ"ז פרוטות נמצא נותנים קלבון ד' למאה בקרוב ולכן אמר בקע למאה זוזים קלים. כאומר ד' מכל מאה: צווי פרה. בשבת: בשלישית להתרגל. בטהרתה ודינה: וברביעית החדש להתחבר. להיות לו לעם סגלה לזרז ולהתקדש ברגל: קבוע. יום א' ר"ח אדר הסמוך לניסן אינו יכול להיות לא בזבד"ו אלא באג"ה והוא סימן מחוסן לסמוך גאולת מרדכי לגאולת הפסח ומשם נעתק הסייטן להודיע ענין ההפסקות ר"ל שמפסיקין בשבת אחד בין הד' פרשיות ואין בו שום פרשה. ויסוד הענין הוא כי בשבת ראשונה סמוך

אדר הסמוך לניסן. וב"ו סמן מזמן ומחסן. לסמוך גאלה לגאלה במצות יתחסן: ראוי לבא בשבת ראש מנינו. (וקורים ביומו) ובשמונה בו בפרשת ענינו. ומפסיקים אחר מגלה וט"ו סמנו: שני חל בו מקדימים לשעבר. ומפסיקים לשבת הבאה וסמן ב"ו ידבר. והשלש בשלש רצופות ענינם יחבר: תר לבא ברביעי מקדימין. ומפסיקים לשבת הבאה מסרת ד"ד מסמין. והשלש משלבות זו אחר זו משלימין: מדי בוא בששי שתי הפסקות יהיו. למחר ולאחר הפורים בציון ובי"ו. והשניות לבד כמשפטן לחבר יבעיו: נדיבים משמיעים על השקלים מראש חדש. חדשים וגם ישנים לתרום ראשון בהתחדש. מצוה להביא קרבן מתרומה חדשה בקדש: ברית עולם לעמר ישמרנה ויגבירנה. בעתה יחיש כל־מוטה ינתק וישברנה. ייטיב ציון ויחזיר שלם ברנה: מתי להתראות פנים בקדש יקהלו. כימי עולם מנחתם יובילו וינהלו. רנו ליעקב שמחה וצהלו: הנה צופות עיני למועדי עדני. ימים על ימים אהבה כסוד סודני. רנו שמים כי־עשה יהוה: מנחיל חמדת יום מימים. ברית שם בינו לאבותינו בדולי מעמים. מי כמוך ירוא חי העולמים. קדוש:

הכל יודוך וכו'

אופן. שם המחבר חתום בראשי החרוזות מנחם ברבי מכיר ארבע פעמים.

מלאכי צבאות בעלצון. מחן שנאן גדודיך. מאזרי זיקות חלצון. מראה כזק כידודיך. נגידי פנים וחיצון. נצוח עז ידידיך. טעדים לשער

כל בו

סמוך לר"ח הסמוך לר"ח ניסן שמשמיעין על השקלים בזמן הבית בא' באדר שתקנו בזמן הזה להזכירם בשבת א"כ צריך שתהיה פ' שקלים בשבת סמוך לר"ח אדר הסמוך לניסן. פ' זכור צריכה להיות בשבת שלפני פורים שלשבת פורים אנו עושים אותו ומזכירים עמלק. ופ' החדש בשבת קודם לחדש ניסן שבשבילו עושין אותה ולכן אם אחר פרשת שקלים יהיו עד ב' שבתות קודם פורים עושים הפסקה בשבת שאחר פ' שקלים כדי שבשבת קודם פורים תהיה פ' זכור וזה יהיה כשר"ח אדר ביום ב' שמקדימין פ' שקלים לשעבר קודם ר"ח ביום כ"ט שבט ובשבת לאדר מפסיקין שהיא שבת שניה ובשבת שלישית שהוא י"ג בו פ' זכור וזהו מ"ש הפייטן שני חל בו מקדימים לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה: ואז נשארים בו בשבת הרביעית פ' פרה ובשבת חמישית שהוא כ"ז בו פ' החדש וזהו מה שאמר הפייטן והשלש. פרשיות: בשלש. שבתות: רצופות. בלי הפסקה: ענינם יחובר. ונתן סימן לזה ב"ו. ר"ל ר"ח אדר הסמוך לניסן ביום ב' הפסקה ו' בו: ראוי לבא בשבת. פ' שקלים: ראש מנינו. של ר"ח: ובשמונה בו. שבת שניה בפ' זכור בפניינו ואחר קריאת המגילה בט"ו בו מפסיקין שהוא שבת שלישית ובשבת רביעית שהוא כ"ב בו פרשת פרה ובשבת חמישית שהוא כ"ט בו פ' החדש ונתן סימן לזה זט"ו. רצה לומר ר"ח אדר ביום ז' הפסקה ט"ו בו: תר לבא. ר"ח: ברביעי מקדימין. פ' שקלים בשבט כ"ו בו: ומפסיקין. באדר בו בשבת שניה. בשבת שלישית י"א בו פ' זכור. בשבת רביעית י"ח בו פ' פרה. בשבת חמישית כ"ה בו פרשת החדש. וזהו מה שאמר הפייטן והשלש משולבות זו אחר זו משלימין. ונתן סימן לזה ד"ד. ר"ל ר"ח אדר ביום ד' ד' בו הפסקה: מדי בוא בששי בשתי הפסקות: למחר שהוא שבת שניה ב' אדר כי בשבת ראשונה שהוא כ"ט שבט פ' שקלים. ובשבת שלישית באדר פ' זכור. ובשבת רביעית שהוא ט"ז בו הפסקה שניה. ובשבת חמישית שהוא כ"ג בו פ' פרה. ובשבת ששית שהוא ל' בו פ' החדש. וזהו מה שאמר הפייטן והשניות לבד כמשפטן לחבר יבעיו. ר"ל יתפלו. מלה"כ אם תבעיון בעיו. וסימן לזה ובי"ו: ר"ל ר"ח אדר ביום ו' הפסקה ביום ב' וביום ט"ז. וזהו מה שאמר למחר ולאחר הפורים בציון ובי"ו: חדשים וגם ישנים. מקופות: לתרום בהתחדש מתרומה חדשה. כי מצוה להביא ממנה וישן מפני חדש תוציאו: בעתה יחיש. לא זכו בעתה זכו יחיש: כל מוטה ישברנה. ר"ל אסבור מוטות ר"ל עול או רצועה שקושרין בעול: למועדי עדני. שאמר דניאל למועד מועדים עדן ועדין:

קִיצוֹן. נֹעַם שִׁיר סוֹדֶךָ. וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְהוָה עֵת רָצוֹן. אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ: חָלִים וְזָעִים כֻּלָּם. חֲרֵדִים מִכַּבִּי עָקוֹב. חִילִים מְזִיעִים בְּחִילָם. חֲלוּצִים חָשִׁים מִכַּעֲקוֹב. מְחַשִׁים וּמְמַלְּלִים בְּקוֹלָם. מְבַקְּעִים רְקִיעִים לְקֹב. מַזְכִּירִים תָּם בְּסֻלְּסוּלָם. מְבָרְכִים בְּשְׁמוֹ לִנְקוֹב. וַאֲנִי אַגִּיד לְעֹלָם. אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בָּרוּךְ זִכְרָךְ אֻמָּתִי. בָּרוּךְ דְּבָרְךָ וְתוֹתָמֶךָ. רִבְבוֹת הֲמוֹנַי וְכִתַּי. רָצוֹא וָשׁוֹב בְּטַעְמֶךָ. בִּגְבוּרָה וְלֹא בְשָׁתִי. בָּאִים לְהַקְדִּישׁ שְׁמֶךָ. יַחַד כָּל־עִתִּי. יְצַפּוּר יָרִיעַ לְרוֹמְמֶךָ. וַאֲנִי | אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי. וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָ: מְרַצִּים כִּדְרוֹן מֵבִיא. מְרַנְּנִים מְחַנְּנִים בְּקוֹלָם. מְכַסִּים פָּנִים לְהַחְבִּיא. מִפַּחְדְּךָ מִסְתַּתֵּר וְנֶעְלָם. כְּמוֹ חָזָה נָבִיא. כְּבוֹד גַּלְגַּלִּים וְאֶרְאֶלָּם. כְּרוּב נֶשֶׁר וְלָבִיא. וּבְקָדְאָדָם לְמוּלָם: וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי. וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם: יִדְּדוּן כְּנֵי עֲלִיָּתִי. יְחַדְּוּ חֵיל מְשָׁרְתֶיךָ. יִדְּמוּ לְמוֹ תְהִלָּתִי. יְחִלּוּ אֱלֵי קְדֻשָּׁתֶךָ. רוֹעֲשִׁים אָז לְעֻמָּתִי. רַחֲמִים דְּרוֹשׁ וְחֶמְלָתֶךָ. רְווּי רִבּוּי רִנָּתִי. רָצוֹן הֱיוֹת לִקְרָאתֶךָ.

וַאֲנִי | בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי. יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ:

וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ. פְּנֵי כָל־חַיָּה וְאוֹפָן וּכְרוּב לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: לאל ברוך עד עזרת.

זולת מיוסד ע"פ א"ב כפול ואח"כ חתום שם המחבר מנחם ברבי מכיר חזק ואמץ אמן סלה.

אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּ. אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ. בְּלַעְתִּי כִּמְעַט בְּצָרָתָהּ. לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה: גְּאַלְתַּנִי מֵרֹאשׁ מִמִּסְתּוֹלְלִי. גָּדַעְתָּ שֵׁבֶט מִשְׁתּוֹלְלִי. דִּכִּיתָ תַּנִּין מְהַתְּלִי. הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי: הַצִּיר הִגְבַּרְתּוֹ כְּאַרְיֵה. הוֹדַעְתּוֹ עַתָּה אֶהְיֶה. וּבְשִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת אֶהְיֶה. וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה: זוּלָתְךָ בְּעָלוּנִי אֲדֹנָי. זֵדִים עוֹדְנִי מְעֻדָּנַי. חֲזִיר כִּרְסֵם מְעֻדָּנַי. עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה: טוֹב לְכָל־יְצוּרֶיךָ. טוֹב וּמֵטִיב לְמַאֲמִירֶיךָ. יֶעֱרַף טוּבְךָ כְּאָמְרֶךָ. כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ: כּוֹרַתִּי בְרִיתְךָ בְּגֵזֶר. כְּאֵזוֹר לְמָתְנַיִם אוֹזֵר. לְךָ הִדְבַּקְתָּם מִלְּהִנָּזֵר. הִנֵּה אֱלֹהִים עֹזֵר: מְרִימֵי עֹל לְיַסְּרָם. מְשׁוּכֵי בַחֲבָלִים לְאָסְרָם. נִרְתָּקִים בַּעֲבֹתוֹת שְׁזוּרָם. בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם: סוֹקֵר בְּעֵינוֹ לִיצִירוֹ. סַב כַּצִּבְּי בַּחֲזָרוֹ. עֵר וְיָשֵׁן מְנַצְּרוֹ. שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ: פּוֹנֶה לַדַּל לִרְאוֹתוֹ. פֶּלֶל בַּהֲכִינוֹ לִקְרָאתוֹ. צַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע בִּקְרִיאָתוֹ. מֶלֶךְ עוֹזֵר אֹתוֹ: קָמִים כָּאֵפֶר פִּזֵּר. קְדוֹשִׁים הֶעֱנִיד בְּנֵזֶר. רִבְּדָם בְּשִׁלּוּשׁ זֵר. יְהוָה הֱיֵה עֹזֵר: שׁוֹקֵקָה נַפְשִׁי תּוֹהֵי. שׁוֹאֲלִים בְּחַסְדְּךָ מִשְׁתָּהֵי. תֵּפֶן לִפְנוֹת מִבַּלְּהֵי. עָזְרֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי: מְרוּדִים בְּעוּטֵי בַעַט. נַחֲרַת סוּסִים וָשַׁעַט. מִתַּלְּעוֹת כְּפִירִים וְלַעַט. יַעְזְרוּ עֵזֶר מְעַט: בְּרִיתְךָ עֲדִינָה כְּחֻשָּׁה. בְּקָשָׁה קָשָׁה כַּנְּחֻשָׁה. יְקוֹד לֶהָבָה הַכְחִישָׁה. אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: מַהֵר יִשְׁעֲךָ תְּבַשְּׂרֵנִי. כֶּתֶם הָתֵם מְבַסְּרֵנִי*). יְרוּשָׁלַיִם נָוְךָ הַחֲזִירֵנִי. תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי: חֶזְיוֹן צוֹפֶיךָ שַׁחֲרִתִּיךָ. קְרָאתִיךָ בְּשֵׁם בְּחַרְתִּיךָ. וּבִימִין צִדְקִי תְמַכְתִּיךָ אֲזַרְתִּיךָ.

*) כתם וגו' מבסרני. פירוש של סתמה אשר עשוי מבזה ומאס. דבר ה' בזה (במדבר טו, לא) תרגומו פתגמא דה' בסר. מסדור „עבודת ישראל".

אִמְּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ: אֱמוּנַת בְּרִית הַנִּכְרָתָה. סַגֵּב בְּעֻזְּךָ כְּנֶהֱרָתָה. לְהָשִׁיב
מִכְּבָשָׁן וּמִפְּרָתָה. הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָתָה: עזרת וכו׳

יוצר לפרשת זכור

החזן מתחיל שוכן עד עד אמר ויהי ואח״כ מתחילין כאן ׃

מיוסד ע״פ א״ב אלא שבראש כל חרוז יקדים לו תיבת זכור.

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְהִי לָבַז וְלִמְשִׁסָּה. וְגִזְעוֹ יַעֲקֹר בְּכַעְסָה. בִּיטָּה אֵל וְחֶטְאוֹ אַל־תִּשָּׂא. כִּי קְהָלְךָ יַעֲשֶׂה. בְּכָל־צָרָה וּדְרִיסָה. גַּם בְּךָ לֹא חָסָה. וּבְעַזּוּת הִדְלִיל עֲמוּסָה. בְּתוֹךְ אֶבֶן מַעֲמָסָה: אַתָּה זוֹכֵר נִשְׁכָּחִים. זְכוֹר אִם לְךָ מְשַׁבְּחִים. וּקְדֻשָּׁה לְךָ מַפְצִיחִים. קָדוֹשׁ:

זָכוֹר דִּבֵּר עָתָק בְּכָל־עֶרְכְּךָ. עַל חַמּוּקֵי יְרֵכְךָ. לִדְרוֹרֵי מַפְרֵךְ. הִקְדִּים וְיָצָא כְּדַרְכְּךָ. לְזַנֵּב כָּל־בִּרְכְּךָ. לָדוּשׁ בְּגֵאוּת וּלְהַדְרִיכְךָ. וּכְבוֹדְךָ צָץ מֵחֶרְכְּךָ. בְּכָל־רֹחַב וָאֹרֶךְ. וְעַמְּךָ בְּטוּבְךָ לְהַאֲרִיךְ: זָכוֹר זְמוֹרָה שֶׁהִשְׁלִיךְ לְמַעְלָה. וְאֹהֲבֶיךָ אֵין לְהַחֲלִילָה. עֲשׂוֹתָם כִּמְעֵי מַפָּלָה. חִזֵּק לְשִׁיתָם כָּלָה. אוֹתָם לְהַפִּילָה. בְּהַכְנָעָה וּבְהַשְׁפָּלָה. טוֹב שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. הַפַּלְתּוֹ בַּבֶּהָלָה. וְאַחֲרִיתוֹ לְקַלְקָלָה: זָכוֹר יָהִיר רָשָׁע. כִּי לִמְאֹד פָּשַׁע. וְהֵצִיק בֵּן מְשַׁעֲשָׁע. כָּבֵד חֵטְא וָרֶשַׁע. וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע. וּלְיִרְאָתְךָ לֹא שָׁע. לְמַעַנְךָ צַדִּיק וְנוֹשָׁע. חִישׁ לְנוֹשָׁעִים יֶשַׁע. עֹבֵר עַל־פֶּשַׁע: זָכוֹר מִלּוּלוֹ לְמוּלָךְ. וּמָאַס בְּפָעֳלָךְ. לִבְחוּרֵי קְהָלָךְ. נָא זְכוֹר יוֹם זְבוּלָךְ. וִישֻׁלַּם לוֹ מִשֶּׁלָּךְ. גְּמוּל רַע מֵחֵילָךְ. סַעֲרֵהוּ בְּשֶׁצֶף עָלָךְ. וְכָל־פֶּה יְהַלְלָךְ. עַל פֶּלֶא מִפְעָלָךְ: זָכוֹר עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ. אֲשֶׁר הֵם אַהֲבָתֶךָ. וּמְקַוִּים לִישׁוּעָתֶךָ. פְּנֵה בִּתְהִלָּתֶךָ. וְרַחֵם עַל עֲדָתֶךָ. הַהוֹגִים בְּשַׁעֲשׁוּעַ דָּתֶךָ. צַהֲלֵם בְּיִרְאָתֶךָ. וְתַטְּעֵם בְּקִרְיָתֶךָ. וְשָׁם תְּצַמְצֵם שְׁכִינָתֶךָ: זָכוֹר קִרְיַת חָנָה. וַעֲדַת מִי מָנָה. הַמְפֻזֶּרֶת בְּכָל־פִּנָּה. רוֹמְמָה בַּחֲנִינָה. כִּי גָעָה עוֹנָה. וְעֵת לְחֶנְנָהּ. שַׁכַּח שֵׁם עֲדִינָה. מִכָּל־צַד וּמִכָּל־פִּנָּה. וְהַמַּלְכוּת לְבַעֲלֶיהָ הָשֶׁב־נָא: תִּפְקוֹד עַתָּה בְּרַחֲמִים. וְתוֹפִיעַ מִמְּרוֹמִים. לְהוֹשִׁיעַ מְעוּטֵי עַמִּים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳:

אופן

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמַם בְּפִי כָל־הַנְּשָׁמָה. וַיַּשְׁמִיעַ לְמַקְדִּישָׁיו הַמַּקְדִּישִׁים שְׁמוֹ

כל בו

זכור. ישראל אומרים להקב״ה שיזכור את אשר עשה עמלק וזה יסד ע״פ המדרש אמרו ישראל להקב״ה אתה צוית לנו זכור את אשר עשה לך עמלק אנו יש לנו שכחה אבל אתה שאין לך שכחה זכור אתה: ויהי לבז. עמלק: עשה. דרך תחת כפות רגליו: הדליל עמוסה. לשון דלות. השפיל את ישראל העמוסים מבטן: בתוך. ירושלים שנקראה אבן מעמסה: מפציחים. פותחים: בכל ערך. בכל פעם שערך אתם מלחמה: חמוקי ירך. ישראל שנמשלים: לדרורי. לשון חפשי: לזנב. להרוג כל ברכים משבט דן שהרש לפסל מיכה: וכבודך צץ. הקב״ה מציץ מן החרכים לשון חלון: להארך. לרפאות: זמורה שהשליך. עמלק למעלה שחתך ערלתם של ישראל וזרקם כלפי מעלה ואמר הא לך מה שבחרת. זמורה לשון כריתה: לשיתם. לעשותם: והציק. והציר לישראל שנקרא ילד שעשועים: תצמצם. כמאז שכינתך בין בדי ארון והוא לשון חבור ודבוק: קרית חנה דוד. זו ירושלים: וישמיע. לשון וישמע שאול פירוש יקבץ מקהלות את ישראל המקדישים שמו:

בְּנְעִימָה. וְיִתְפָּאֵר לְהִתְרוֹמְמָה. בְּמַעְלָה וּבְמַטָּה שׁוֹכֵן רוּמָה: והחיות וכו׳

זולת. מיוסד ע״פ א״ב

אַתָּה מָלֵא רַחֲמִים. בְּרַחֲמֶיךָ שַׂמַּח עֲגוּמִים. גָּאֳלֵם כִּי הֵם יְתוֹמִים. דָּתְךָ בְּהִגָּיוֹן נוֹאֲמִים. הֵם מַבְדִּילִים מֵעַמִּים. וְאוֹתְךָ בְּהַתְמֵד מְרוֹמְמִים. זְכוֹר שְׁלֹשֶׁת קְדוּמִים. חָפוּף בְּבָנוּי כְּמוֹ רָמִים: טוֹב זְכוֹר יְדִידֶיךָ. יַחַד שַׂמְּחֵם כְּרֹב חֲסָדֶיךָ. כִּי הֵם עֲבָדֶיךָ. לְמוֹדִים לְעָבְדֶךָ. מַהֵרָה קוֹמֵם נְגִידֶיךָ. נַהֲלֵם בְּחֹזֶק יָדֶךָ. סַמְּכֵם בְּשֵׁם יִחוּדֶךָ. עָנְדֵם בִּמְאֹדֶךָ. פְּדֵה תִּפְדֶּה מַזְכִּירֶיךָ. צוֹעֲקִים בְּכָל־לֵב לְשַׁחֲרֶךָ. קַיֵּם עָלֵימוֹ דְּבָרֶיךָ. רַבְּצֵם בְּבֵית בְּחִירֶךָ. שׁוֹבְבֵם לַחֲדָרֶיךָ. שַׁכְּנֵם בְּעִירֶךָ. תִּשְׁתַּבַּח בַּהֲדָרֶךָ. תִּפְדֵּם כְּבִקְרִיעַת פֶּלֶג עֲדָרֶיךָ:

עזרת וכו׳. שמו״ע. והחזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן ואח״כ מתחילין כאן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

קרובות. מיוסד ע״פ א״ב

אֶזְכִּיר סֶלָה זִכְרוֹן מַעֲשִׂים. בַּיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים. גָּחוֹן גָּח מִבֵּין עֲכָסִים. דֵּרָאוֹנוֹ לְהַזְכִּיר לְרָקָב כְּעָסִים: הַחוֹחַ הַנֵּץ מְגַלְגֵּל וְהַדַּרְדַּר. וּמִדּוֹר לְדוֹר גִּלְגֵּל וְדַרְדַּר. זֶכֶר עֲוֹן אֲבוֹתָיו הַקְּדַר. חַטַּאת אִמּוֹ בְּלִי לְהֵעָדֵר: טָרַף אַף וַיְשַׁחֵת רַחַם. יְחוּמָתוֹ מִקְּלוֹת בְּהֵרָיוֹן יַחַם. כְּהֻפְקַד לְשָׁלִישׁוֹ חֵטְא

עיון תפלה

בהתמד. ל׳ תמיד: **שלשת קדומים** ג׳ אבות: **חפוף.** שכינתך בבהמ״ק שהיה בנוי כמו רמים שנא׳ ויבן כמו רמים מקדשו. חפוף לשון חופף ומגינה: **קומם נגידך.** הקם משיחך לשון נגיד ומושל: **במאודך.** כמובן: **שובבם.** החזירם לחדריך. כמו שאמר הביאני המלך חדריו: **פלג.** הים נקרא פלג שנפלגו המים מששת ימי בראשית חצים למעלה וחצים למטה: **עדריך.** ישראל (כנ״ל ט):

גחון גח מבין עכסים. בב״ר פס״ז סי׳ ד׳ ושם שנהר השני גיחון זו מדי שהיה המן שף עמה כנחש, פרש״י שנתחבר עם אחשורוש לפורענותן של ישראל ונחש נקרא גחון על שם על גחונך תלך, ועל זה יסד הפייט גחון גח מבין עכסים, עכ״ל, גח—נמשך, מבין עכסים — מבין הנחשים הארסיים מלשון וכעכס אל מוסר אויל (משלי ז, כב): **דראונו להזכיר.** חובה עלינו להזכיר שמו לדראון עולם: **לרקב כעסים.** שיהיה שמו נרקב על כל הכעסים אשר הכעיס להקב״ה: **החוח.** המן כמו שדרשו רז״ל (מגילה י, ע״ב) תחת הנעצוץ זה המן הרשע: **הנץ.** צמח מלשון הנצו הרמונים (שה״ש ו, יא): **מגלגל.** מעמלק שנתגלגל עם ישראל (שנזדווג להם) כמה פעמים בימי משה ובימי שאול ובימי דוד, בימי משה ג״פ ויבא עמלק (שמות יז, ח), וירד העמלקי (במדבר יד, מה), וישמע הכנעני וגו׳ וישב ממנו שבי (שם כא, א) עי׳ רש״י שזה היה עמלק, ובימי שאול (ש״א טו), ובימי דוד (שם ל, א), ועוד פעם אחת נזכר במלכים א׳ (יא, טז) כי ששת חדשים וגו׳ עד הכרית כל זכר באדום ולפי דעת חז״ל (ב״ב כ״א א׳) היינו עמלק, ופעם אחת בימי גדעון (שופטים ו, לג): **ודרדר.** אגב: **ומדור לדור גלגל ודרדר.** בכמה דורות נתגלגל ונזדווג עם ישראל והיה לצנינים ולדרדרים בצדיהם, מלשון התלמוד (כתובות נ׳ ע״א) עד י״ב שנה מתגלגל אדם עם בנו: **זכר עון אבותיו הקדר.** כן ראוי לנקד החשך עליו עון אבותיו: **חטאת אמו בלי להעדר.** גם חטאת אמו לא תחסר מלהזכירה, אמו של עמלק תמנע היתה ממזרת (רש״י בראשית לו, יב), והוא עפ״ה (תהלים קט, יד) יזכר עון אבותיו אל ה׳ וחטאת אמו אל תמח: **טרף אף וישחת רחם.** עפ״ה (עמוס א, יא) ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו. ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא זכור סי׳ כ״ו מפרש עון אבותיו וחטאת אמו על העון והחטא שחטא עשו הרשע כנגד אביו ואמו, ועון אבותיו היינו אברהם ויצחק שקיצר חיי אברהם בחמש שנים וגרם שכהו עיני יצחק, וחטאת אמו שבשעה שיצא מרחמה חתך מיטרון שלה שלא תלד, עיי״ש: **יחומתו מקלות בהריון יחם.** בפסיקתא גם שלא תלד הה״ד ושחת

נחם. לבט להלחם בלוחמי לחם: מהלך ארבע מאות פרסה. נע ונד מכמרת לפרשה. סע משעיר והכמין פרוסה. עיף ויגע מבושיו לפרסה: פעל שטימת בכורה לעכור. צמיתות צאן קדשים למכור. קלונו החרט בעט לזכור. ראשית גוים לגלע בזכור: שדי זכר לילה חולק. שרש וענף בחלקלק להחלק. חזן תמור כי חשליו המלק. תבע להזכר מעש עמלק:

לאחרונה יסעו שבם שלט. כי הענן מטם פלט. חזן לעת יומה ולא ימלט. יגונן עם גנון ומפלט: ברוך אתה יהוה מגן אברהם:

אתה גבור על להחיות מתים:

סיומו ע"פ תשר"ק.

תמימים בעודם בסין רפודים. שבוץ עדי עדיים אפודים. רצו שלול מתן לפידים. קפצו ידים רפות ברפידים: צורר אסף כל־אספסוף.

עיון תפלה

דחמיו וכו' גרס לה שלא תעמיד י"ב שבטים. דאמר רב הונא ראויה היתה רבקה להעמיד י"ב שבטים ויחומתו כנוי לאמו מלשון ובחטא יחמתני אמי (תהלים נא, ז) שלא תקלוס אמו בהריון יחס, ר"ל שלא תתעבר ותלד: בהפקד לעלישו. כאשר נלמה עמלק גכלו שהוא עליפי לו: חטא נחם. להנקם מזרע יעקב בשביל חטא הברכות שנאמר בהם (בראשית כז, מב) הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך: לבט להלחם. נתלבט והתאמץ להלחם: בלוחמי לחם. בישראל העוסקים בתורה שנאמר בהם (משלי ט, ה) לכו לחמו בלחמי: מהלך ארבע מאות פרסה. בפסיקתא דזכור סי' ק"ג תני בשם ר' נתן ד' מאות פרסה פסע עמלק ובא לעשות מלחמה עם ישראל ברפידים. ובתרגום יונתן (שמות יז, ח) ואתא עמלק מארע דרומא ושוור בליליא ההוא אלף ושית מאה מילין, דהיינו ת' פרסא: מכמרת לפרשה. לפרוש מכמרת: והכמין פרוסה. הטמין לרגליהם מלודה פרוסה: עיף ויגע מבושיו לפרסה. בהיות ישראל עיף ויגע זנב בהם כל הנחשלים, מלשון והחזיקה במבושיו (דברים כה, יא): פעל שטימת בכורה לעכור צמיתות וגו' למכור. בתנחומא פ' תצא סי' י"ג אשר קרך בדרך ר' יהודה אומר אשר קרך שמאך כל"א מקרה לילה ר' נחמיה אומר קראך ממש ירד לארכיוס ונטל דימוסיהון של שבטים שהיה שמם חקוק עליהם במתכונת הלבנים והיה עומד חוץ לענן והיה קורא להם ראובן שמעון לוי פוקו דאנא אחוכון ובעינא למעבד עמכון פרגמטיא כיון שהיו יוצאין היה הורג אותן (ובפסיקתא רבתי פסקא י"ב סי' י"ג היה קורא לכל אחד ואחד בשמו ואומר פלוני בן פלוני לא שאני מבקש לעשות עמך סחורה), חוסי כוונת הפייטן פעל (הפעל הרע שעשה עמלק) שטימת בבורה (שבשביל שנאתו ע"ד בכורת זקנו) לעכור (עכר את ישראל ומאסם וטמאם) צמיתות צאן קדשים למכור (ונם הנמית והרג אותם על ידי התואנה שבא למכור להם נרכיהם, ובלשון הזה השתמש הקלירי בהושענא אדמה מארר לאן מלמיתות) בשביל זאת: קלונו החרט. נכתב ונחרת בעט בחל: ראשית גוים. עמלק (במדבר כד, כ): לגלע. לגרוע שמו ולאבד זכרו מבין כל גויי הארץ, לגלע כמו לגרע, וכן מצינו בלשון המשנה בירושלמי (שביעית פ"ז מ"ז) קליפי אגוזין והגלעינין שהם הגרעינין: זכר לילה חולק. זכר זכותו של אברהם שנאמר בו (בראשית יד, טו) ויחלק עליהם לילה: בחלקלק. בעמלק שדבר אליהם בשפת חלקות פוקו דאנא אחוכון: להחלק. להשמיד, מלשון הכתוב (תהלים לה, ו) יהי דרכם חשך וחלקלקות: תמור כי חשליו המלק. תחת אשר המליק (מלשון מליקה) ויזנב בו כל הנחשלים: תבע. לפיכך דרש הקב"ה מאתנו לזכור מעשה עמלק:

לאחרונה יסעו שבם שלט. עקר שליטתו של עמלק היתה בשבט דן שנסעו באחרונה במסע הדגלים, ובשביל שהיו בידם פסל מיכה פלטם הענן, כ"ה בפסיקתא דר"כ זכור סי' קכ"ה: גנון ומופלט. מלשה"כ (ישעיה לא, ה) גנון והציל:

בעודם בסין רפודים. מחוקקים אצל הר סיני, מלשון רפדוני בתפוחים (שה"ש ב, ה): שבוץ עדי עדיים. משובצים בכל מיני תכשיטין: רצו שלול מתן לפידים. רצו למהר בקבלת התורה שנתנה בלפידים: קפצו ידים רפות ברפידים. במכילתא (שמות יז, ח) אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה (כי כבר קבלו הרבה תורה במרה) לכך בא בוזא עליהם לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מדברי תורה. ובב"ק פ"ב ע"א כיון שהלכו

פושע סביבות מחנם אסוף. עלות פעמיו ממצולות סוף: סבר לקמלם
בקנה וסוף: נדד ויעף שלש פעמים. מחזר בניני חמשה עממים. לץ הכה
ופתי העמים. כלל להתיחס נדיבי עמים: יהר לץ והעמיד מסלה. טבום
בחורי בזמה סלה. חמוקי ירכי בם לפסלה. זרע להרביע ולהתעיב סגלה:
וישטם שטימת ישישו המחבא. החל לבוא מראש במחבא. דגר שנית

עיון תפלה

שהלכו ג' ימים בלא תורה מיד נלאו: סבר לקמלם. חשב לשברם ולהכריתם, מלה"כ (ישעיה יט, ו) קנה וסוף קמלו: נדד ויעף שלש פעמים. ראה לעיל בפיוט נחון נח בד"ה מגלגל: מחזר בניני חמשה עממים. במכילתא שם ר"י אומר חמשה עממים פסע עמלק ובא ונלחם עם ישראל: לץ הכה. ופתי העמים. בפסיקתא דזכור סי' א' כתיב לץ תכה ופתי יערים, לץ תכה זה עמלק ופתי יערים זה יתרו. שעמים הסתיר והטמין את עצמו כמ"ש ביתרו (במדבר כד, כא) ושים בסלע קנך: כלל. נתעטר, בלשון התפלה בשחרית לשבת כליל תפארת בראשו נתת: להתיחס נדיבי עמים. זכה להקרא בשם המיוחס ראשית גוים (במדבר שם) כמו שנקראו ישראל נדיבי העמים בשם ראשית תבואתה (ירמיה ב, ג): יהר לץ. מלה"כ (משלי כא, כד) זד יהיר לץ שמו: והעמיד מסלה. רמז למה שנא' (עובדיה פ' יד) ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו: טבום בחורי. פאר בחורי ישראל: בזמה סלה. זהו שהבאנו לעיל בשם התנחומא ר"י אומר אשר קרך טמאך: לפסלה וגו' ולהתעיב. כמו שאמר לעיל לעבור: וישטם שטימת ישישו המחובא. בפסיקתא דרבינו טוביה ברי' אליעזר פ' בשלח פסוק ויבא עמלק מה ראה עמלק לבוא להלחם עם ישראל כדי לנקום נקמת עשו זקנו שנאמר וישטום עשו וגו'. ואפשר שטור החרוז הזה כך הוא וישטום המחובא שטימת ישישו, ומחובא הוא עמלק שנתחבא והסתיר את עצמו תחת השם הכנעני מלך ערד כמו שכ' רש"י (במדבר כא, א). ואפשר עוד שבזה רמז הפייטן על שנאה אחרת שהיתה בלבו של עמלק על ישראל. כי שני ישישים היו לו לעמלק, האחד ישיש גלוי והוא עשו אבי אביו, והשני ישיש אבי אמו תמנע שהיתה בת שעיר החורי (בראשית לו, כב) וחורי וחוי אחד הם כמ"ש הרמב"ן שהרי בצבעון בנו נאמר בת צבעון החוי (שם שם ב), ולפיכך הזכירה התורה ואחות לוטן תמנע כדי להודיע יחוסו של עמלק שהיה ממשפחת החוי ועל פי זה נדע שנאתו לישראל וסבת נקמתו המוזרה כריתת המילות, כי היה מזרע שכם בן חמור החוי (שם לד, ב), ולפי שבני ישראל הרגו את עיר שכם במרמת המילה ולפיכך הוה נקם בהשליכו מילות ישראל כלפי מעלה והטעו איש רשע לומר טול מה שבקשת. והפייטן קוראו ישיש מחובא כלומר ישיש נסתר הבלתי נודע, כי בסברא טובה אחרי שתמנע אמו נולדה בממזרות כמ"ש רש"י (שם לו, יב) שהתלו בני משפחתה להסתיר מולדתה ולא קראוה בת שעיר אלא אחות לוטן; ובזה מתורצת קושיית מנשה בן חזקיהו (סנהדרין צ"ט ב') למה נכתב בתורה תולדת תמנע? ואפשר שכל גויי הארץ בימים ההם הצדיקו מעשה עמלק בדבר הזה על פי חק משפט גואל הדם שהיה נוהג בימי קדם ועודנו נוהג גם היום בקרב העמים הפראים בארצות המזרח, והחק הזה קדוש הוא להם בקדושת דתם. אלא שאם לא היו בני יעקב שולחים ידם בביזת שכם — היו נחשבים גם הם בעיני גויי הארץ למקיימי חק גאולת הדם, כי גואלי הדם של דינה היו, ומה גם לפי מה שקבלו רבותינו בב"ר פרשה ע' סי' י"ב שרועי חרן היו מביטים על יעקב אבינו בבישות בשעה שנשק את רחל ואמרו מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה, שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו אומות העולם וגדרו עצמן מן הערוה, הלא אמרת שאנשי מזרח גדורים מן הערוה, וכשהגיע ליעקב אותו מעשה בלא ספק כעסו כל העולם כלו על שכם ועל אנשי עירו שלא מיחו בידו, והיו מצדיקים את בני יעקב בנקמתם בפורץ גדרו של עולם, ולא היו רודפים אחריהם ויעקב לא היה מתאונן עליהם ונאספו עלי והכוני, כי למה יכוהו? אבל משראו ששלחו את ידם בביזה אז אמרו בלבם שאין אלו נוקמים כלל נקמת הדבר המכוער אלא כונתם לשם ממון. ומזה מצא עמלק מקום להתיצב הוא לגואל הדם בעד הריגת בני משפחתו. ובכדי להודיע לכל באי עולם שבאמת היתה כונת בני יעקב טהורה ונקיה רק לשם שמים ולא לשם ממון, מקפידים בני ישראל בכל המלחמות עם עמלק שלא לנגוע בבזה, בימי משה אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כא, ב), ובימי שאול כעס שמואל הנביא על שאול על אשר שלח ידו בבזה ראשית החרם, ובימי המן הודיעו כפעם בפעם שלא שלחו ידם בבזה. ובמלחמת דוד את העמלקי (ש"א ל, יח) נאמר ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק דהיינו של היהודים והפלשתים ולא נגע בכל אשר לעמלק מחוט ועד שרוך נעל, ומה שכתוב שם וישלח (דוד) מהשלל לזקני יהודה, היינו מהשלל שגזלו העמלקים מאת הפלשתים: החל לבוא מראש במחבא. הוא ביאור על השלש פעמים שזכר למעלה בד"ה נדד ויעף, בהתחלה בא עליהם בהתחפשות ואמר להם פוקו דלנא אתוכון וכו'": דגר שנית בחרב להובה.

בְּחֶרֶב לְהוּבָה. גָּשׁ בַּשְּׁלִישִׁי בְּעָלִיל בְּחוּבָה: בְּמָשְׁלוֹ שֵׁשְׁבִּי בְּאֹם מוֹשְׁלִים. בְּפֶרֶק עָמַד מְסוֹר נְשׁוּלִים: חזן אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִיד נִכְשָׁלִים. אָז כְּמֵאָז זִנֵּב כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים:

שׂוֹנְאֶיךָ הֵם יִלְבְּשׁוּ בֹשֶׁת. כְּמוֹ בְצַלְעִי שָׂמְחוּ בְּיַבֶּשֶׁת. חזן בַּעֲטוֹתְךָ עֲשֶׂרֶת עֲדָיֵי תִּלְבֹּשֶׁת. לְהַגְשִׁים תְּחִי לְצֹלַעַת תַּחְבֹּשֶׁת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

סיוסד ע"פ א"ת ב"ש ובסוף החתום יהודה*).

אֲצִילֵי מְרֵעַי נֶגֶד שֵׂעִיר. תּוֹלְדוֹת אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר. בְּקַשְׁם אָצוּ אִשִּׁי לְהַבְעִיר. שְׁאוֹנָם חָרְשׁוּ כְּשָׂדֶה עִיר: גּוֹי גָּדוֹל שֶׁלֹּא הִזְכַּרְתָּ. רִשְׁיוֹנוֹתָיו לָמָּה אָז זָכַרְתָּ. דְּגָלִים בְּלֹא הוֹן מָכַרְתָּ. קְדוֹשִׁים בַּזּוֹנָה וּבַיַּיִן הִמְכַּרְתָּ: הִזָּכֵר לָאֲדוֹמִים נָוֶה נֵאֲרוּ. צָרִים אֲשֶׁר חוֹמוֹת עִרְעֲרוּ. וְעַד הַיְסוֹד עָרוּ עָרוּ. פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת וּפָעֲרוּ: זֶה אֵין לְפָנֶיךָ שִׁכְחָה. עֶבְרָתָם שְׁמָרָה נֶצַח מִלְּשַׁכְּחָה. חָלְלָה לֹא יָדְעוּ עֲשׂוֹת נְכוֹחָה. סִפְרָם חָתוּם לְיוֹם תּוֹכֵחָה: טַעַם חֹק בְּדָת מוּכָח. נִזְכַּר כִּי לֹא תִשָּׁכַח: חזן יוֹם בּוֹא עִמָּם לְהִתְוַכַּח. מִכֵּן צִוִּיתָ לְעַמְּךָ לֹא תִשְׁכָּח:

*) כתב הגאון ר' אפרים זלמן מרגלית בהקדמת מחזור קרבן אהרן בשם הרמב"ן כ"י שהיה אח לר' אלעזר הקליר ושמו יהודה והקליר מאהבתו את אחיו זכר אותו בתוך פיוטיו.

עיון תפלה

בפעם השנית קפץ עליהם בפרהסיא בחרב לפושה כמו שנאמר (במדבר יד, מה) וירד העמלקי והכנעני וגו' ויכום ויכתום: גש בשלישי. בפעם השלישי (שם כא, א) וישמע הכנעני (והוא העמלקי) וגו' וילחם בישראל: בעליל בחובה. שב על שלחתם שכל אלה המלחמות היו בסבת החובות והעונות: במשלו ששבי. במשול נבוכדנאצר מלך בבל הנקרא ששך (ירמיה כה, כו): באום מושלים. באומה מקבלת התורה שנותנת להם מלכות וממשלה (אבות פרק ו'): בפרק עמד מסור נשולים. עמד עמלק על הפרק להסגיר הפליטים (עובדיה פ' יד). נשולים מל' כי ישל זיתך (דברים כח, מ). ובילקוט (במדבר כא, א) בשם ילמדנו כיון שרואה אותם עונותיהם קשים בירושלים וביהודה מיד קפץ ובא שנאמר ביום עמדך מנגד מי' היה רחוק מהם אמר בלבו אם נצחו ישראל אני אומר לסייע אתכם באתי ואם נצחה מלכות בבל אני הופך את פני על ישראל והורגן וכתיב ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו:

כמו בצלעי שמחו ביבשת. כמו ששמחו העמלקים בצרתי בעת יבשת המים ברפידים. ורמז לדברי הילמדנו המובא בילקוט שם זהו שאמר הכתוב ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים כשאני צולע ממש נאספו עלי: עשרת עדיי תלבשת. שעתיד הקב"ה ללבוש ביום הנקמה ועי' ילקוט (תהלים נג, א): להגשים תחי. להוריד גשם של תחיה: לצולעת תחבשת. עש"ה (מיכה ד, ו) אספה הצולעה: אצילי קרעי. האלופים שהתרועעו עמדי בפיהם בימי הטובה: בקשם אצו אשי להבעיר.

המה מהרו להבעיר את אשי בתבנם וקשם: שאונם. המונם: חרשו כשדה עיר. עש"ה (מיכה ג, יב) ציון שדה תחרש: גוי גדול שלא הזכרת. לא נזכרת ביום אשר את התאר הנכבד גוי גדול (דברים ד, ז): רשיונותיו למה אז זכרת. למה זכרת את רשיונך שאתה נושה בו כלומר את חטאתיו, וכדרך שהתאונן איוב (י, יג—יד) ואלה (מה שפקודתך שמרה רוחי) צפנת בלבבך, אם חטאתי ושמרתני (מה שחטאתי הנך שומר וזוכר תמיד): דגלים בלא הון מכרת. עש"ה (תהלים מד, יג): קדושים בזונה וביין המכרת. עש"ה (יואל ד, ג) ויתנו (את) הילד בזונה והילדה מכרו ביין, כלומר גרמת לנו לבוא לידי מדרגה שפלה כזו: נוה נארו. החריבו נוה קדשך: חומות ערערו. מלה"כ (ירמיה נא, נח) חומות בבל וגו' ערער תתערער: ערו ערו. מלה"כ (תהלים קלז, ז) האומרים ערו ערו עד היסוד בה: פימו דברו בגאות. לה"כ (שם יז, י): ופערו. מלה"כ (ישעיה ה, יד) ופערה פיה: עברתם שמרה נצח. מלה"כ (עמוס א, יא) ועברתו שמרה נצח: טעם חק בדת. ממה שצוית בתורתך לחק עולם כתוב זאת זכרון בספר: מוכח. מזה מוכח: נזכר. כי יבוא יום אשר נזכר לפניך: כי לא תשכח. כי התורה לא תשכח לעולם: יום בוא עמם להתוכח. עתיד הקב"ה להתוכח עם כל הגוים צוררי ישראל ולהשפט אתם על רעתם שנאמר (יואל ד, ב) והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי וגו', ונאמר (יחזקאל לח, יח) והיה ביום ההוא וגו' ונשפטתי אתו בדבר ובדם: מכאן צוית. לפיכך צוית:

לחרף

יִקַּשׁ לֵץ לְחָרֵף צְבָאוֹת. הַחֲתוּמֵי בְּרִית בְּצָבָא וָאוֹת. וְהִפְקַד מִדָּה בְּמִדָּה לְתוֹצָאוֹת. חזן דַּעַת כִּי לְעֵת הַמְּצִיאוֹת. הוּא יִפָּקֵד בְּשֵׁם יְהֹוָה צְבָאוֹת:

יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אֵל נָא בְּלָשׁוֹן אֲשֶׁר הִזְכַּרְתָּ לְזוֹכְרֶיךָ זְכוֹר. בּוֹ בְּלָשׁוֹן הִזְכִּירוּךָ נָא אַתָּה זְכוֹר. וְאִם הֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְּרִית מִלִּזְכּוֹר. וְאַתָּה אֵל וְלֹא אִישׁ לָמָּה לֹא תִזְכּוֹר: בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי יֶשׁ־לְךָ לִזְכּוֹר. אֲבָל תָּשׁוּחַ עָלַי נַפְשִׁי עַד זָכוֹר תִּזְכּוֹר. וּמַה כֹּחִי כִּי אֲיַחֵל לְקֵץ זָכוֹר. וּמַה קִּצִּי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי עַד שֶׁתִּזְכּוֹר: אִם לֹא לְמַעֲנִי תִּזְכּוֹר. לְמַעַנְךָ וּלְמַעַן וּשְׁלָמִים זְכוֹר. חזן כִּי לֹא תִשָּׁכַח עֵדוּת זְכוֹר. וְאָמַר אִם אֶשְׁכָּחֵךְ עַתָּה לָהּ זְכוֹר. וְתִפְקֹד וְתִזְכּוֹר. כְּאֵב צַר לַעֲכוֹר. פִּיהוּ לִסְכּוֹר. לָנוּעַ כַּשִּׁכּוֹר. וְעוֹד כַּל תִּמְכּוֹר. נְקוּבֵי בֵּן בְּכוֹר: חזן נְכוּרֵי בְּלֶתֶךְ וָכוֹר. וּפְאֵרְךָ אֶזְכּוֹר. וְאַרְצְךָ לִזְכּוֹר. בְּפָרָשַׁת זָכוֹר:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

שם המחבר חתום בראשי החרוזות אלעזר בירבי קליר.

אָץ קוֹצֵץ בֶּן קוֹצֵץ. קְצוּצֵי לְקַצֵּץ. בְּדִבּוּר מְפוֹצֵץ. רְצוּצֵי לְרַצֵּץ: לֵץ בְּבוֹא לְלוֹצֵץ. פְּלַץ וְנִתְלוֹצֵץ. כְּעֵץ מְחַצְּצִים לְהַצֵּץ. כְּנֵץ עַל צִפּוֹר לְנַצֵּץ: עָב

עיון תפלה

לחרף צבאות. לחרף מערכות ישראל: **בצבא ואות.** בשה"ש רבה פרשה ב' פסוק השבעתי אתכם ריב"ש אומר השביען במילה בצבאות בצבא שיש בה אות: **והפקד מדה במדה.** בפסיקתא דרב כהנא פרשת זכור סי' נ"ה ויסף שמואל את אגג ר' יצחק אמר סירסו, והיינו מדה כנגד מדה כשם שאבותיו היו מחתכין מילותיהן של ישראל: **דעת.** למען דעת: **כי לעת המציאות.** בבוא פקודתו: **בלשון אשר הזכרת לזוכריך זכור.** באותו לשון אשר צוית לישראל שהם זוכרים אותך תמיד אמרת להם זכור את אשר עשה וגו', באותו הלשון היו מזכירים אותך ואמרו **זכור ה' לבני אדום** (תהלים קלז, ז). ובפסיקתא שם סי' נ"ב עד שאתה אומר לנו זכור אתה זכור אנו שכחה מצויה בנו אבל אתה שאין לפניך שכחה אתה הוי זכור לו את אשר עשה לך עמלק וכו' זכור ה' לבני אדום וגו': **ואם המה כאדם עברו ברית.** נה"כ (הושע ו, ז): **בזאת ידעתי וכו' אבל תשוח עלי נפשי.** לשון רש"י (איכה ג, כ) ומדרש אגדה **זכור תזכור ידעתי** שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה, ומכאן יסד הפייטן בזאת ידעתי וכו', עכ"ל: **ומה כחי וגו' ומה קצי וגו'.** נה"כ (איוב ו, יא): **חק כי לא תשכח עדות.** כלומר זכות התורה שנאמר בה כי לא תשכח מפי זרעו (דברים לא, כא) זכור לנו עתה: **ואמר אם אשכחך.** המאמר שאמרתי אם אשכחך ירושלם (תהלים קלז, ה) זכור לה עכשו: **כאב צר לעכור.** לעכור צרינו במכאובים, מלה"כ (תהלים לט, ג) וכאבי נעכר: **נקובי בן בכור.** ישראל הקרוים בני בכורי (שמות ד, כב): **נכורי בלתך וכור.** כמו שנאמר (הושע ג, ב) ואכרה לי וגו' וחמר שעורים ולתך שעורים. ובלשון הזה השתמש פייטנו בהושענא אל נא תעינו: **אץ.** מיהר: **קוצץ בן קוצץ.** כלשון הזה במכילתא יתרו סוף פרשה ו' רשע בן רשע קוצץ בן קוצץ, ובילקוט אסתר רמז תתרנ"ט פי' ויתלו את המן יתלה קוצץ בן קוצץ על הקוץ יבוא מין אצל מינו: **קצוצי.** מהולי: **לקצץ.** לחתוך מילותיהם: **בדבור כפוצץ.** על ידי שרפו ידיהם מדברי תורה שנאמר בהם (ירמיה כג, כט) וכפטיש יפוצץ סלע: **לץ בבוא ללוצץ.** השירסן: **פלץ ונתלוצץ.** נפל בידי יהושע: **כעץ.** כאשר יעץ: **מחצצים.** ישראל המתנים לדקות ה' מקול מחצצים בין משאבים (שופטים ה, יא): **לחצץ.** לשלוח בהם חצים ומות: **לנצץ.** פעל נבנה מהשם נץ: **עב בקע מראש.** מתחלה נזדווג לאותה שפלסת

בְּקַע מֵרֹאשׁ. יְחִידִים מִמֶּנּוּ גֵּרוּשׁ. חָל וַיֵּלֶךְ וַיִּפְרוֹשׁ. וַיֵּשֶׁב עַל גַּבֵּי חָרוּשׁ: זְמַן וְהֻנְקַב לְרֹאשׁ. רֵאשִׁית גּוֹיִם לָרַע לִדְרוֹשׁ. הֱיוֹת לְכָל־בּוֹגְדִים רֹאשׁ. וְצִפְּעוּ תְּלוּת בְּמִבְחַר פְּרוּשׁ: רָץ וְהִקְרָה בַּדֶּרֶךְ. עֵינֵי טַרְחוּת דֶּרֶךְ. וּפָץ לֹא זוּ הַדֶּרֶךְ. תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ: בְּנָחָשׁ עֲלֵי דֶרֶךְ. שָׁלַח יָד בְּחַמּוּקֵי יֶרֶךְ. וְעַל כָּל־רֹאשׁ דֶּרֶךְ. זִנֵּב כָּל־עוֹבְרֵי דֶרֶךְ: יָעֵף וְעָף וְחָשׁ. וּמֵחוּר פֶּתֶן רָחַשׁ. וְנוֹדַע כִּי הוּחַשׁ. מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ: רָגַשׁ וְלָחַשׁ. וְעֵת לְדָתוֹ נִחֵשׁ. וּבִכְשָׁפָיו הִכְחִשׁ. וּבְחַלִּישׁ נֶחֱלַשׁ וְלֹא חָשׁ: בִּכְשָׁפָיו הַלָּלוּ. וּבִקְסָמָיו הִלְלוּ. יוֹם הֶעֱמִיד וְזִלְלוּ. שֶׁמֶשׁ הִדְמִים וְזִלְזְלוּ: יָגַע וְלֹא הוּנַח לוֹ. וְלַחֲרָפוֹת נְחָלוֹ. עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ הוּחִילוֹ. לְהִשָּׁחוֹת הוּא וְכָל־חֵילוֹ: קָט וְשֵׁן חָרַק. וְנֶאָצוֹת שָׁרַק. וּזְמוֹרָה בְּאַפּוֹ הֵרַק. וְחַרְבּוֹ הִבְרַק: לְמִילָה פָּרַק. וּכְלַפֵּי מַעְלָה זָרַק. וּלְשֵׁם שֶׁמֶן תּוּרַק. בְּעַזּוּת יָרוֹק יָרַק: יָהּ אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר. צַו אֶל מְשׁוֹל עֹפֶר. זִכְרוֹן מִשְׁלֵי אֵפֶר. כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר: רְשֹׁם בְּזֶה סֵפֶר. בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים

עיון תפלה

שפלטה הענן והם שבט דן: **יחידים מנו גרוש.** וגם אנשים יחידים כמו זבים ומצורעים שנגרשו ממנו: **חל וילך ויפרוש.** רק החל החל לעשות זר מעשהו ולא בא עדיין במלחמה תנופה, אלא שהלך ט ויפרוש מהם והמתין לעת מצוא כזבוב הזה שמבקש פצע וכמו שאמרו רבותינו בפסיקתא דזכור פי׳ ק״א ר׳ שמעון אומר למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא לה ם אחר המכה, ונצוחת עשו לעמלק ככלו בילקוט חקת על פסוק וישמע הכנעני מלך ערד א״ל המסורת הזה יהי בידיך כשתראה שנתקלו בדבר הוי קופץ עליהם: **וישב על גבי חרוש.** אח״כ כשהרגים ברפידים שרפו ידיהם מד״ת שב ונלחם עמהם בפרהסיא: **זמן והנקב לראש.** עמלק נזדמן להיות ראש לכל הגויים הגוררים את ישראל ונקב בתורה ראשית גוים (במדבר כד, כ) ות״א ריש קרביא דישראל: **וצפעו.** זרעו מלשון צאצאים וצפיעות (ישעיה כב, כד) והוא המן: **ופץ לא זו הדרך.** דבר להטעותם באמרו לא זו הדרך הישר בלכם: **תעו במדבר.** (תהלים קז, ד): **בנחש עלי דרך.** כך עלתה בידו להתעות שבט דן שכתוב בו יהי דן נחש עלי דרך (בראשית מט, יז) והוא עמד מחוץ לענן עד שהעתיקו ממחנה ישראל ואז נלחם עמו: **בחמוקי ירך.** במילה הסמוכה בין הירכים: **יעף ועף וחש.** שלש פעמים עף ומהר ונלחם עמהם כנזכר לעיל: **ומחור פתן רחש.** זחל מחור פתן: **ונודע.** למרע״ה: **כי הוחש משרש נחש.** כי עמלק אשר יצא משרש נחש מהר לבוא למלחמה: **רגש ולחש.** התרגש והתפלל: **ועת לדתו נחש.** בילקוט חבקוק רמז תקס״ד כשפן גדול היה עמלק ומה היה עושה היה מעמיד ב״א ביום גנוסיא שלו לומר לא במהרה אדם נופל ביום גנוסיא שלו מה עשה משה ערבב את המזלות הה״ד שמש ירח עמד זבולה: **ובחלש.** וענולו אשר הפיל להצלחתו: **נחלש.** ויחלש יהושע (שמות יז, יג): **ולא חש.** ולא הרגיש מאין באה לו הצרה הזאת. או ר״ל ולא חשש לזה אלא בא פעם שנית ושלישית: **בכשפיו הללו.** מלשון הוללות וסכלות, מרע״ה שכל כשפיו: **יום העמיד.** שהעמיד החמה. ובסדר אליהו רבא פרק ב׳ זה חמה שעמדה לו למשה בשעה שעשה מלחמה עם עמלק. ובע״ז כ״ה א׳ כשם שעמדה לו חמה ליהושע כך עמדה לו למשה: **וזללו, וזלזלו.** ענינם אחד: **ולחרפות נחלו.** שמהו לחרפות: **עד בא השמש** (שמות יז, יב): **הוחילו.** השפילו כזוחלי עפר: **קט.** קצף מלשון אקוט בדור (תהלים צה, י): **ונאצות שרק.** חרף ונדף: **וזמורה באפו הרק.** הריק מקרבו זמורתו אל אפיו מלה״כ (יחזקאל ח, יז) והנם שולחים את הזמורה אל אפם: **למילה פרק.** פרק אותה וחתכה מן הגוף: **ולשם שמן תורק.** ולשמו של הקב״ה אשר הוא שמן תורק (שה״ש א, ג): **בעזות ירוק ירק.** בעזות נמרצה כזאת ירק לשמו: **צו אל משול עופר.** גם למשה רבינו ע״ה הנמשל לעופר האילים כמו שאמרו רבותינו בשה״ש רבה פ״ב מה צבי זה נראה ונכסה נראה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה: **זכרון משלי אפר.** בפסיקתא דזכור ר׳ תנחום בר חנילאי פתח זכרוניכם משלי אפר אמר הקב״ה לישראל בני הוו זהירין בשתי זכירות שכתבתי לכם בתורה המחה את זכר עמלק מחה אמחה את זכר עמלק: **בתורה ובנביאים ובכתובים.** במגילה ז׳ ע״א כתב זאת זכרון בספר, כתב זאת מה שכתוב בתורה, זכרון מה שכתוב בנביאים (בספר שמואל), בספר מה שכתוב במגילה

לְהֵחָפֵר. לְהִמָּחוֹת מִסֵּפֶר. וְלֹא יִכָּתֵב עִם כָּל־הַכָּתוּב לְחַיִּים בַּסֵּפֶר:

אל נא לעולם תערץ וכו'

חזן וּבְכֵן זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק:

חזן וקהל וּמַח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ. וְנִמַּח זְכוּרוֹ. מִלְּהַזְכִּירוֹ. בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

חזן וקהל יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר. וְנֶחֱשַׁב כַּנָּכְרִי. מִלְּהִזָּכֵר. בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

סימנו ע"פ א"ב וזה סדרו אב ג בג"ד גד"ה.

זָכוֹר אִישׁ אֲשֶׁר הִגְוִיעַ אָב לְלֹא עִתּוֹ. בִּרְצוֹחַ וְגָנוֹב וְנָאוֹף בְּעֵתוֹ. גֶּרַע חָמֵשׁ שָׁנִים מִמְּחִיָּתוֹ: זָכוֹר בּוֹזֶה עַל גְּמִילוּת חֶסֶד. גּוֹעֵל אָח עָשׂ לִזְקֵנוֹ חֶסֶד*. דּוֹמֶה לָמָּס מֵרֵעֵהוּ חֶסֶד: זָכוֹר גִּלָּה עֶרְוַת מְצוּאַת שָׂדֶה. דָּם שָׁפַךְ בְּבוֹאוֹ מִן הַשָּׂדֶה. הָפַךְ לֵב אָב שָׂח בַּשָּׂדֶה: זָכוֹר דָּחוּי בְּאֹזֶן הָעֲרֵלָה. הַבּוֹזֶה בְּכוֹרָה בְּכוֹס הַתַּרְעֵלָה. וּפָרַק מֶנּוּ עֹל וּמָשַׁךְ לוֹ עָרְלָה: זָכוֹר הַהֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר. וְהִכְהָה מְאוֹר אָב בְּעֶשֶׁן עֲבוֹדַת זָר. זָמַם בְּלֵב הֱיוֹת לְאָח לְאַכְזָר: זָכוֹר וְנִתְעוֹלֵל לְרֶבַע כְּאִשָּׁה. זְדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ בְּאִשָּׁה. חַתּוּ גִבּוֹרָיו לִהְיוֹת כְּלֵב אִשָּׁה: זָכוֹר זֶרַע מְרֵעִים נִתְעָב וְנֶאֱלָח. חָלָק לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הֶאָח. טָמְנוּ גֵאִים פַּח לְחַבֵּל אָח: זָכוֹר חָנַט מֶנּוּ עֲמָלֵקִי. טָשׁ כַּיֶּלֶק לְאַבֵּד חֶלְקִי. יָרֹעַ כַּבִּירִים לְעֵין כֹּל לְלוֹקְקִי: זָכוֹר טָפֵשׁ מֵהָעֲרֵימָה. יָרַד וְכִתֵּת עַמִּי עַד חָרְמָה.

*) נ"א גועל אח בעשותו חסד.

עיון

במגילה: להחפר. להיות לו לחרפת עולם: עם כל הכתוב לחיים. מלה"כ (ישעיה ד, ג): אשר הגויע אב ללא עתו. שהוא גרם מיתת אברהם אביו חמש שנים לפני זמנו כדי שלא יראה נכדו יוצא לת"ר: ברצוח וגנוב ונאוף בעתו. ב"ב ט"ז ע"ב חמש עברות עבר אותו רשע באותו היום בא על נערה מאורסה והרג את הנפש וכו', ובשמו"ר פס"ג סי' י"ב ר' אומר אף גנב: ממחיתו. מימי חייו: בוזה על גמילות חסד. שבזה ליעקב על שגמל חסד לאברהם והתאבל עליו: למס מרעהו חסד. לה"כ (איוב ו, יד): ערות מצואת שדה. ערות נערה מאורסה שכתוב בה (דברים כב, כה) ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורסה: הפך לב אב. גנב לבו של אביו במרמה: שח בשדה. אשר יצא לשוח בשדה (בראשית כד, סג): דחוי באזן הערלה. שנדחה לאבדון ע"י ערלת אזנו מלקבל מוסר: הבוזה בכורה בכוס התרעלה. שבשביל כוס יין מכר בכורתו כמ"ש ויאכל וישת וגו' ויבז עשו את הבכורה (בראשית כה, לד): ופרק מנו עול. שכפר בעקר: ומשך לו ערלה. בפרקי ר"א פרק כ"ט עשו מאס במילה כשם שמאס את הבכורה. ובתנא דבי אליהו רבא פרק כ"ד אבל זרעו של עשו כל זמן שיצחק היה קים היו מקיימים ברית המילה וכיון שמת יצחק היו מבטלים ברית המילה: זכור ההפכפך דרך איש וזר. בפתיחתא דרות רבה סי' ג'

תפלה

ההפכפך דרך איש וזר זה עשו הרשע שהוא מתהפך ובא על ישראל בגזרות וכו' וזר שעשה עצמו זר למילה וזר למצות: ונתעולל לרבע. שנזקק לרביעה, מלשון ויתעללו בה כל הלילה (שופטים יט, כה): זדון לבו השיאו. מלה"כ (עובדיה פ' ג): באשה. לעשות מעשים מכוערים כאלה: חתו גבוריו. מלה"כ (שם פ' ט) וחתו גבוריך תימן: כלב אשה. עש"ה (ירמיה מח, מא): זרע מרעים. ישמעאל בן הגר המצרית ועשו נכד בתואל הארמי: חלק להשחית. להשחית את יעקב החלק (בראשית כז, יא): ולומר האח. שמחה לאיד: טמנו גאים פח. בב"ר פס"ז סי' ח' אלא הריני הולך ומתחתן לישמעאל והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו ואני עומד עליו כגואל הדם והורגו ואני יורש שתי המשפחות: לחבל אח. לפי המדרש הנ"ל אפשר שכונתו על יצחק: זכור חנט מנו עמלקי. זכור את עשו אשר ממנו חנט ופרח עמלק: טש כילק. בפסיקתא דזכור סי' ג"ע עמלק עם לק פרח (מתעופף) כהדין דחגא, ודהלא הוא ילק, כי אם מלאתיך אדם כילק (ירמיה נא, יד) תרגום יונתן כזהלא וזי"ן ודל"ת מתחלפים בארמית מן זכר זרוע דכרא דרועא: ירוע כבירים. לשון (איוב לד, כד): ללוקקי. בפסיקתא שם דבר אחר עמלק עם לק אומה שבאה ללוק דמן של ישראל ככלב: טפש מהעריבה. נבער מחכמה: וכתת עמי עד חרמה.

במדבר

כְּמוֹ כֵן חַיָּב לְהַחֲרִימָהּ: זָכוֹר יֹשֵׁב הַנֶּגֶב בְּלִי עֹל כַּעֲרָד. כְּסוּת וְלָשׁוֹן שִׁנָּה הֱיוֹת מֶלֶךְ עֲרָד. לִשְׁבּוֹת שְׁבִי מָרַד וְחָרַד: זָכוֹר כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ. לְתַעֲרוּבַת מִדְיָן בַּעֲלוֹתוֹ. מִהֵר יְרֻבֶּשֶׁת וְגִלָּה נַבְלוּתוֹ: זָכוֹר לְקַעְקַע בִּצָּתוֹ מִשֹּׁרֶשׁ. מִלַּעֲזָב־לוֹ עָנָף וְגַם שֹׁרֶשׁ. נֶעֱנַשׁ קִישִׁי כִּי הִשְׁאִיר לוֹ שֹׁרֶשׁ: זָכוֹר מַעֲשֵׂה אֲגַג מַעֲדַנּוֹת. נָשִׁים כְּשִׁכְּלָה חַרְבּוֹ לְעַנּוֹת. סֹרַס שְׁאֵרוֹ לְשַׁסּוּף יַעֲנוֹת: זָכוֹר נָגִיד לְחָמְלוֹ הִסְכִּים. סָר מִמְּלוּכָה מִבֵּין נְסִיכִים. עוֹלֵל הַנּוֹתָר עָמַד לְשִׂכִּים: זָכוֹר סִבֵּב צִקְלַג וָנֶגֶב. עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. פִּגְּרוֹ טוֹב רֹאִי מְנַשֵּׁף בְּעֶגֶב: זָכוֹר עָרִיץ בָּעַמּוֹנִים נֶחְבָּא. פֶּרֶץ כַּרְמֵי עֵין גֶּדִי כְּהוּבָא. צֵרְבוּ אִישׁ בְּאָחִיו בְּחֶרֶב לְהוּבָה: זָכוֹר פְּלֵטִים אֲשֶׁר בְּאַף הִסְעִיר. צְבָאֵי בְּלֶכְתָּם אֶל־הַר שֵׂעִיר. קִנֵּא לִנְקוֹם עֲיָרוֹת שֵׂעִיר: זָכוֹר צָג בְּפֶרֶק לְהַסְגִּיר שְׂרִידַי. קָם בְּרֹאשׁ דְּרָכִים

עיון תפלה

(במדבר יד, מה): **כמו כן חיב להחרימה.** אע"פ שאלה העמלקים עשו כדת וכמו שהתרה אותם משה כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב, מ"מ גם הם בכלל החובה להחרימם: **יושב הנגב.** עפ"ה (שם יג, כט) עמלק יושב בארץ הנגב: **בלי עול כערד.** בר"ה ג' ע"א **ערד** שדומה לערוד במדבר דהיינו בלי עול: **כסות ולשון שנה.** ששנה מלבושיו ולשונו למלבושיהם ולשונם של הכנענים למען יחשב למלך ערד ולא לעמלק ויטעו ישראל בתפלתם להכניע את הכנעמים: **לשבות שבי.** כמ"ש (שם כא, א) וישב ממנו שבי: **וחרד.** מהר, כמו הנה חרדת אלינו (מ"ב ד, יג): **כסיל שונה באולתו.** לה"כ (משלי כו, יא): **לתערובת מדין.** שנתערב ונתחבר עם מדין ללחוץ את ישראל (שופטים ו, ג לג): **ירבשת.** גדעון (ש"ב יא, כא): **וגלה נבלותו.** עפ"ה (הושע ב, יב): **לקעקע בצתו משרש.** מלשון התלמוד (תענית פ"ז ע"א) נוקעקע כל הבירה, סותר ומהרס, בלתו עקרו, ובויק"ר פכ"ו סי' ח' בקש לזרקן ולקעקע בלתן, ובפסיקתא רבתי פרשה י"ג אמר הקב"ה בעוה"ז אמרתי להם למחות שמו של עמלק אבל לע"ל השבט אשר הכינותי לו הוא פורע ממנו ומשרש בצתו מן העולם מני אפרים שרשם בעמלק וכו' מהו אחריך בנימין וכו' תדע לך אים מזרעו של עמלק עמד ונזדווג לישראל וכו' א"ל הקב"ה חייך של בנימין מוכן לך לבוא ולקעקע את שרשך ומי הוא זה זה מרדכי: **מלעזב לו ענף וגם שרש.** לה"כ (מלאכי ג, יט) אשר לא יעזוב להם שרש וענף: **נענש קיש.** הוא שאול בנו, וכש"א הגי' קישי: **כי השאיר לו שרש.** שהשאיר את אגג בחיים ובא על שפחה וילדה את המדתא: **מעשה אגג מעדנות.** זכר מעשה אגג אשר במותו הלך אל שמואל מעדנות (ש"א טו, לב): **נשים כשכלה חרבו.** כמו שנאמר שם: **סרס שארו לשסוף יענות.** בפסיקתא רבתי שם ובפסיקתא דר"כ זכור סי' פ"ד ויסף שמואל את אגג ומה עשה לו היה מחתך מבשרו זיתים זיתים ומאכילו לנעמיות (ואת בת היענה (ויקרא יא, טז) ת"א וית בת נעמיתא) ר' יצחק אמר סירסו, וזש"א סורס שארו: **נגיד.** שאול המלך: **לחמלו הסכים.** שנאמר (ש"א טו, ט) ויחמול שאול והעם על אגג: **עולל הנותר.** הוא המן: **עמד לשכים.** מלה"כ (במדבר לג, נה) והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם: **סבב צקלג ונגב.** העמלקי אשר פשט אל נגב ואל צקלג (ש"א ל, א): **עמלק יושב וגו'.** לה"כ (במדבר יג, כט): **פגרו.** שמהו פגר מוכם: **טוב רואי.** דוד הנקרא טוב רואי (ש"א טז, יב): **מנשף בעגב.** המתעורר לעבודת יוצרו על ידי קול כנורו שרוח צפונית מנשבת בו בחצות הלילה (ברכות ג' ע"ב): **עריץ בעמונים נחבא.** בדה"ב ריש פ' כ' ובני עמון ועמהם **מהעמונים**, כתב בפירוש המיוחס לרש"י „זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששנה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובאו להלחם בישראל, וכן מוכח למטה בענין (פסוק כב) נתן ה' מארבים על בני עמון מואב והר שעיר, מכלל שהעמונים שנאמרו כאן הם עמלקים ששנו לשונם וכסותם, והוא שיסד הקליר בפ' זכור זכור עריץ בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא, כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב שם (פ' ב') והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנאמר בלך לך ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר" עד כאן לשונו: **צרבו איש באחיו.** כדכתיב (שם פ' כג) וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו למשחית: **זכור פלטים.** פליטי ישראל במלחמת נבוכדנצר אשר בקשו מסלט לנוס להר שעיר בחשבם אותם לקרוביהם, והוא הסגיר להפילם באפו: **עירות שעיר.** שנאת עשו: **צג בפרק להסגיר שרידי.** כמו שנא' (עובדיה פ' יד) ואל

לִסְעוֹד אֶת־רוּדַי. רָדַף וּמָסַר בְּיָדָם פְּרוּדֵי רְפוּדַי: זָכוֹר קָפַץ לְשַׁעַר הַשָּׁמַיִם. רָעַשׁ וְשָׁאַג מִרְלִי בַשָּׁמַיִם. שָׁלַט וַיִּגְדַּל עַד לַשָּׁמָיִם: זָכוֹר רַד אֶל־חָנֵף לְהַחֲנִיף מַמְלֶכֶת. שִׁמְשַׁי אֲשֶׁר שִׁמְשׁוֹ מְאֻמֶּשֶׁת וְהוֹלֶכֶת. תַּמָּה הִלְשִׁין לְרַפּוֹתָהּ מִמְּלָאכֶת: זָכוֹר שָׁקַל אֲלָפִים עֲשָׂרָה. שְׁתִילִים מֵאָה הֶחֱנִיט לְסַבְּרָה (נ"א לְשַׁבְּרָה). שִׁעֵר מֵהֶם עֲשָׂרָה לְשְׂרָרָה: ח' זָכוֹר תָּבַע לְהָפֵר חֻמָּשִׁים. תְּמִימָה קָצַב לְכַלּוֹת חֲמֻשִׁים. תַּכְלִית שִׁבְעִים נִתְלָה עַל חֲמִשִּׁים:

ח' וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

סלוק

אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי לָךְ. כְּקוֹל מַיִם רַבִּים נִשְׁמַע קוֹלָךְ. מַשְׁמִיעַ וּמְצַוֶּה לְעַמָּךְ בְּקִנְיַן פָּעֳלָךְ. זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לָךְ. אֲשֶׁר קָרְךָ וַיְחַשִּׁילָךְ. וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לָךְ. תִּמְחֶה זִכְרוֹ מִכָּל־גְּבוּלָךְ. וְהֵם יָשִׁיבוּ וְיֹאמְרוּ לָךְ. וּמִשֶּׁלָּךְ עוֹד יִתְּנוּ לָךְ. אָנָּא הָקֵם אֶת־דְּבַר מִלּוּלָךְ. עַד שֶׁאַתָּה מְצַוֵּנוּ הַזָּכֵר לָךְ. אַתָּה זְכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשׂוּ לָךְ. זְכוֹר יְהוָֹה אֶת־יוֹם זְבוּלָךְ. הַמִּתְגָּאִים וְנוֹאֲמִים פֶּה מַה לָּךְ. הַשּׁוֹלְחִים זְמוֹרוֹת בְּאַף לְחַלְּלָךְ. זְכוֹר כִּסֵּא כְבוֹד גָּדְלָךְ. אֲשֶׁר מֵרוּ וְנִאֲצוּ לְמוּלָךְ. וְשִׁלְּחוּ בָאֵשׁ הֵיכָלָךְ. וַיָּשִׂימוּ כָּל־גְּבוּלָךְ. וְשָׁדְדוּ

עיון תפלה

ואל העמוד על הפרק וגו' ואל תסגר שרידיו: **לסעוד את רודי**. לתמוך בידי הרודים בי: **פרודי רפודי**. הנפרדים מן המחנה ונרפדים על הארץ מן ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא, כב): **קפץ לשער השמים**. בית המקדש: **שלט ויגדל עד לשמים**. זה קאי על חרבן בית שני, שהורמה ממשלתו עד לשמים: **זכור רד אל חנף**. זכור את המן אשר ירד והתחבר עם המלך החנף, וכמו שדרשו רבותינו בפתיחתא דאסתר סי' ס' ממלוך אדם חנף זה אחשורוש: **שמשי**. הוא בנו של המן: **אשר שמשו מאמשת**. משהזכיר את הרשע מקללו, שמשו ידעך ויאמש חשך: **תמה הלשין**. שכתב שטנה על ישראל במלכות אחשורוש (עזרא ד, ח): **לרפותה ממלאכה**. לרפות ידיה ממלאכת בנין הבית: **שתילים מאה החניט**. סובר כמ"ד בילקוט (קהלת ו, ג) אם יוליד איש מאה זה המן. אבל במגילה ט"ו ב' וכמה רוב בניו אמר רב שלשים, ורבנן אמרי אותן שמחזירין על הפתחים שבעים הוו, ורבא בר אבא אמר כלן מאתים ושמונה הוו: **לסברה**. עליהם שם סברו ותקותו: **שער מהם עשרה לשררה**. לפי השערתו בחר עשרה מתוכם ונתן להם שררה, ואם הם אלו שנתלו, צ"ל כי שמשי בנו לא היה שר אלא סופר: **תבע להפר חומשים**. בקש לבטל חמשה חומשי תורה: **תמימה קצב**. קבע שנה תמימה מיום ליום ומחדש לחדש עד חדש אדר: **לכלות חמושים**. לאבד את ישראל שנאמר בהם (שמות יג, יח) וחמושים עלו בני ישראל, ומהאהבה שאהב אותם הקב"ה ומשמחתו ששמח בהם הזכירם חמש פעמים בפסוק אחד (במדבר ח, יט): **תכלית שבעים נתלה על חמשים**. בבמדבר רבה פרשה י"ד א"ר פינחס שני אויבים לא נאררו עד שהשלים עליהם ע' פסוקים הנחש והמן הרשע הנחש וכו' המן מאחר הדברים האלה גדל המלך עד ויתלו את המן ע' פסוקים **לתכלית שבעים נתלה על חמשים** ע"כ, ונתלה על חמשים היינו עץ גבוה נ' אמה: **אל דמי לך**. (תהלים פג, ב): **בקול מים רבים נשמע קולך**. בהגלותך על הר סיני נשמע קולך כקול מים רבים שנאמר (שם כט, ג) קול ה' וגו' על מים רבים: **בקנין פעלך**. בתורתך שנאמר בה (משלי ח, כב) ה' קנני ראשית דרכו: **אשר קרך ויחשילך**. מלה"כ (דברים כה, יח) ויזנב בך כל הנחשלים אחריך: **ומשלך עוד יתנו לך**. לשון הגמ' (יומא ל"ח רע"ב), וישראל עמך יוסיפו לעורר אותך כי יזהר ממה שעשה להם עשה לך כדלקמן: **עד שאתה מצונו**. בפסיקתא לזכור סי' נ"ב עד שאתה אומר לנו זכור אתה זכור אנו שכחה מצויה בנו אבל אתה שאין שכחה לפניך אתה הוי זכור לנו את אשר עשה לך: **זכור ה' את יום זבולך**. בפסיקתא שם לנו עשה ולא לך עשה? זכור ה' לבני אדום את יום ירושלם וגו', ובאיכה רבתי פסוק זכור ה' מה היה לנו א"ר ברכיה וכו' לי עשה ולא לך עשה — לא החריב את מקדשך: **המתגאים ונואמים פה מה לך**. אשר נאמו בגאותם מה לך פה: **השולחים זמורות באף לחללך**. בילקוט יחזקאל רמז שמ"ח והנם שולחים את הזמורה אל אפם לפי שלא היו ישראל יודעים מה טיבה של זמורה עד שבא עמלק ולימדם להם וממי למדה מעשו דכתיב הכי קרא שמו יעקב חיכך בגרונו והוציא את הזמורה: **ושדדו ונתקו יריעות אהלך**. עפ"ש (ירמיה י, כ) אהלי

וְנִתְּקוּ יְרִיעוֹת אָהֳלָךְ. אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ. אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי בִּגְלָלָךְ. וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם הַהוֹלֵךְ. עָלֶיךָ יַעֲזֹב הֵלֶךְ. וְיוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עָשׂוּ לָנוּ עָשׂוּ לָךְ: אוֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר נִלְהָמוּ. וְאוֹתְךָ בַּיִּשּׁוּב נִתְלַהֲמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ לַמַּחֲנֶה הָמוּ. וְאוֹתְךָ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה נָהֲמוּ. אוֹתָנוּ פְּלֵטֵי עָנָן זָמֲמוּ. וְאוֹתְךָ כַּפֹּרֶת עָנָן גָּמֲמוּ. אוֹתָנוּ לַחֲשׁוּלֵי עָב דִּמּוּ. וְאוֹתְךָ עֲלוֹת עַל־בָּמֳתֵי עָב דָּמֲמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ מִמְּחִיצָה קָמוּ. וְאוֹתְךָ לִפְנַי וְלִפְנִים קִדְּמוּ. אוֹתָנוּ בְּרָדוּק מָקוֹם אִשְּׁמוּ. וְאוֹתְךָ בְּקֶרֶב מְקוֹמְךָ שִׁמְּמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ מִישִׁיבָתֵנוּ רָמוּ (נ״א דָּמוּ). וְאוֹתְךָ בִּמְכוֹן שִׁבְתְּךָ דִּמּוּ. אוֹתָנוּ אוֹת בְּרִית מִשְּׁאָר הֵרִימוּ. וְאוֹתְךָ עֲשֶׂרֶת אַבִּירֵי בְרִית הֶחֱרִימוּ. אוֹתָנוּ בַּהֲנָחַת יְדֵי עָנָו הֵרִימוּ. וְאוֹתְךָ תְּלוֹת יָד לְמוֹלְךָ הֵרִימוּ. אוֹתָנוּ נִתְיָעֲצוּ וְסוֹד הֶעֱרִימוּ. וְאוֹתְךָ כְּרוּבֵי סוֹדְךָ לַחֲרָפוֹת הִגְרִימוּ: וְאַתָּה יְהֹוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב. וְהוּא נֶגְדְּךָ בְּמִטָּה יוֹשֵׁב. תָּפוּשׂ מִדְבָּר וְכָל־הַיִּשּׁוּב. אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד בְּלֵב מִתְחַשֵּׁב. אִם לֹא עַתָּה תָקוּם וְתַקְשֵׁב. בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה קִימוֹת נְקָמוֹת לְחַשֵּׁב. בְּפַחַד וָפַחַת וָפַח לִפְקֹד עַל הַיּוֹשֵׁב. וְאִם אַיִן כַּגֵּר תֵּחָשֵׁב: וְכָל־הַמּוֹנֶה וְסוֹפֵר וְחוֹשֵׁב. קֵץ הַפְּלָאוֹת לְהָבִין וּלְהַשֵּׁב. נָשְׁתָה גְבוּרָתוֹ מִמְּחַשֵּׁב. וְלֹא יִמְצָא מַעֲנֶה לְהָשֵׁב. וְיֶהֱשֶׁה דוּמִיָּה מֵהַקְשֵׁב. וּבֶאֱמוּנָה כְּסָלָיו יְיַשֵּׁב. וְזֹאת עַל לִבּוֹ יָשֵׁב. וַיֹּאמַר עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא וְיַקְשֵׁב: וְנֶחֱשַׁבְתִּי כְּעֵד זוֹמֵם. כָּל־

עיון תפלה

הפליסדד וכל מיתרי נתקו: אשר צויתה לא יבאו וגו׳. ומי עשה זאת — אלה אשר צוית לבלתי בוא בקהל ה׳ (איכה א, י): לכו ונכחידם מגוי בגללך. כל שנאהם אותנו היא בשביל שאנחנו עובדים אותך וכמו שנאמר (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום: עליך יעזוב חלך. (שם י, יד): פ״טי ענן זממו. בפסיקתא דזכור סי׳ קכ״ג כל מי שהיה הענן פולטו היה ניטול: גממו. ענין כריתה מלשון המשנה (שביעית א׳ ח׳) אילן שנגמם ושם (ד׳ ד׳) ב״ש אומרים ינמוס. והכונה על מיטוס שגידר את הפרכת (גיטין נ״ו ע״ב): לחשולי עב. הנחשלים ונפלטים מן הענן: עלות על במתי עב דממו. אעלה על במתי עב (ישעיה יד, יד): דממו. חשבו בלבם: רמו. השליכו: חוץ מישיבתנו דמו. הכריתו: במכון שבתך דמו. הכתיקו: אות ברית. המילה: עשרת אנשי ברית. עשרה הרוגי מלכות: ברום ידי ענו החרמו. כ״ה בנוסח בד״י וכ״י, וכי׳ כשהרים משה רבינו את ידיו וגבר ישראל (שמות יז, יא): תלות יד למולך. עש״ה (שם א, י) ידו פרש צר: נתיעצו וסוד הערימו. מלה״כ (תהלים פג, ד) על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך: כרובי סודך. בפתיחתא דאיכה רבתי פתיחה ט׳ ומצאו שם שני כרובים נטלום ונתנו אותם בכליבה והיו מחזירין אותם בחוצות יחשלם ואומרים לא הייתם אומרים שהאומה הזאת אינה עובדת עכו״ם ראו מה מצינו להם ומה היו עובדים הא כל אפיין שוין: הגרימו. הסבו להם חרפות. ויש אומרים מלשון הכרעם בתלמוד (ב״ב פ״ח ע״ב) נותן לו גירומין, כלומר שהכריעו אותן להרפות: והוא נגדך במטה יושב. אפי׳ כשהאלם למעלה והגבור למטה העליון מנלח כש״כ שהגבור למעלה והחלש למטה: תפוש וכו׳. ולמה זה תהלהו לתפוש כל העולם כלו וחושב בלבו אני ואפסי עוד (ישעיה מז, ח): בשלש עשרה קימות. י״ג פעמים נאמרו בתנ״ך קומה ה׳ ואלו הן, קומה ה׳ ויפוצו אויביך (במדבר י, לה), קומה ה׳ הושיעני (תהלים ג, ח), ועתה קומה ה׳ אלהים (דה״ב ו, מא), קומה ה׳ באפך (תהלים ז, ז), קומה ה׳ אל יעז אנוש (שם ט, כ), קומה ה׳ אל נשא ידך (שם י, יב), קומה ה׳ קדמה פניו (שם יז, יג), קומה עזרתה לנו (שם מד, כז), קומה אלהים ריבה ריבך (שם עד, כב), קומה אלהים שפטה הארץ (שם פב, ח), קומה ה׳ למנוחתך (שם קלב, ח), קומה והושיענו (ירמיה ב, כז), וקומה בעזרתי (תהלים לה, ב): בפחד ופחת. לה״כ (ישעיה כד, יז) פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ: ואם אין. ואם לא תעשה ככה: כגר תחשב. עש״ה (ירמיה יד, ח) למה תהיה כגר בארץ: נשתה גבורתו. מלה״כ (שם נא, ל): ויחשה דומיה. מלה״כ (תהלים לט, ג) נאלמתי דומיה החשיתי: ובאמונה כסליו יישב. ויצטרך ליישב ולהפיס דעתו באמונתו אשר יאמין כי בוא יבוא: וזאת על לבו ישב. מלה״כ (איכה ג, כא) זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל: עד ישקיף וירא. (שם שם, נ): ונחשבתי.

הַיּוֹם מְדַמֵּם. וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וּמִשְׁתּוֹמֵם. וְאַתָּה יְהוָה עַד־מָתַי רוֹאֶה וְדוֹמֵם. זְכוֹר בֵּית מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם. כָּל־עוֹבֵר עָלָיו מִשְׁתּוֹמֵם. מָתַי תִּתְנַשֵּׂא וְתִתְרוֹמֵם. וְזֵכֶר אֹמֶר פִּיךָ קוֹמֵם. בְּשָׁלֹשׁ עִתּוֹת עֲמָלֵק לְהָמֵם. בְּשָׁלֹשׁ מִיתוֹת זִכְרָם לְהַדְמֵם. בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה נָגְהָם לְהַעֲמֵם. בְּשִׁבְעָה יְמֵי עֶבְרָה לְהַרְשִׁימֵם. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי שְׁמַד לְהַאֲשִׁימֵם: וּכְמוֹ מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים עִכְּבוּ עַם מֵעֲנוֹת. וּמִשֶּׁבַע מִצְוֹת הַמְּיֻשָּׁנוֹת. כֵּן בְּעֶשֶׂר וָשֶׁבַע יִשְׁכְּרוּ לַעֲנוֹת. וּבַת־קוֹל תֵּצֵא מִמְּעוֹנוֹת. וְתָפוּצ בְּכָל־הַמַּחֲנוֹת. זִכְרוֹן דְּבָרִים לְהַגִּיד וְלַעֲנוֹת. אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשׁוֹנוֹת. בִּינוּ נָא יְשׁוּעוֹת אַחֲרוֹנוֹת. וְהַזְכִּירוּ זֵכֶר רְנָנוֹת. עֲמָלֵק אֲשֶׁר בָּא וְעִוֵּת מַחֲנוֹת. וְהֵקַר אֶתְכֶם בִּפְנֵי בָנוֹת. וַיֵּצֵא לוֹ שֵׁם בְּכָל־הַמְּדִינוֹת. רְאוּ עַתָּה זֹאת לְהִתְבּוֹנֵן. אֵיךְ נִמְחָה כְּחֶתֶף בְּכָל־פִּנּוֹת. וּצְבָא הַמָּרוֹם אֲשֶׁר בִּמְּעוֹנוֹת. אֲשֶׁר הָסַךְ עֲלֵיהֶם בְּמִשְׁעֲנוֹת. יִפְקוֹד עֲלֵיהֶם אֶת־הָעֲוֹנוֹת. לְרֹב יָמִים לְהִמָּנוֹת. לַחֲשׁוֹב לָהֶם חֶשְׁבּוֹנוֹת. לְהַפִּילָם לְתֹפֶת דֵּרָאוֹנוֹת. וַהֲמוֹן לְאֻמִּים וְכָל־הַלְּשׁוֹנוֹת. עַל עוֹזֵר וְעָזוּר יִשְׂאוּ קִינוֹת. וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר מְקוֹנְנוֹת: וְיֵדַע כָּל־פָּעוּל כִּי לֹא שָׁכַחְתָּ. וְיָבִין כָּל־יָצוּר כִּי שָׁמָּה שִׁבַּחְתָּ. וְשֵׂעִיר וְשָׂרָיו אָז וִכַּחְתָּ. וַעֲמָלֵק וְטַפְסְרָיו הוֹכַחְתָּ. וְאִתָּם בְּמִשְׁפָּט נִתְוַכַּחְתָּ: וְיִזְכְּרוּ עַם אֲשֶׁר זָכַרְתָּ. כִּי לְטוֹבָה אוֹתָם הִזְכַּרְתָּ. וּבְזִכְרוֹן טוֹב אִתָּם נִזְכַּרְתָּ: חזן [א]וְהַמַּזְכִּירִים אֶת־יְהוָה. [ב]יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה. [ג]וְיֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְהוָה. [ד]כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה. [ה]וְהָעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה. [ו]וְהַבֹּטְחִים בַּיהוָה. [ז]וְהַשְּׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה. [ח]יֶחֱזוּ בְּנֹעַם יְהוָה. וְיַגִּידוּ [ט]כִּי אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה. [י]כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה. [כ]אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה. [ל]טוֹב לְהוֹדוֹת לַיהוָה. [מ]טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה. [נ]רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה.

א ישעיה סב, ו. ב תהלים מ, יז. ג שם קז, ב. ד שופטים ה, לא. ה תהלים קלד, א. ו שם קכה, א. ז שם צב, יד. ח שם כז, ד. ט ש"א ב, ב. י דברים ד, לא. כ תהלים קכח, א. ל שם צב, ב. מ שם קיח, ח. נ שם לג, א.

עיון תפלה

בעד זומם. בעיני אוה"ע: בשלש עתות. בשלש תיבות הנזכרות ביום הנקמה (ישעיה לג, י) עתה אקום יאמר ה' עתה ארומם עתה אנשא: בשלש מיתות. דבר וחרב ורעב: בשלשת ימי אפלה. כמו שהיה במצרים: בשבעה ימי עברה. (צפניה א, טו) יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שואה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל יום שופר ותרועה, ז"פ יום: בעשרת מיני שמד. האמורים בישעיה פרשה ל"ד: מעשרה דברים. מעשרת הדברות: מענות. מלהתעסק בהם ולקיימם, מלשון נתן אלהים לבני האדם לענות בו (קהלת א, יג): כן בעשר ושבע ישכרו. פירש ר' מנחם בר' חלבו כי בפסוק (תהלים עה, ט) כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ יש בו י"ז תיבות: והקר אתכם בפני בנות. בפסיקתא דזכור אשר קרך בדרך רבנן אמרי הקירן לפני אומות העולם, לאמבטי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה ובא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה אע"פ שנכוה אלא שהקירה לפני אחרים, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל אוה"ע כיון שבא עמלק ונזדווג עמהן אע"פ שנטל את שלו מתחת ידיהם אלא הקירן לפני אוה"ע: כחתף. פתאום: וצבא המרום אשר במעונות. הם שרי מעלה שרי עמלק: יפקוד עליהם. בשה"ש רבה (ח, יד) אין הקב"ה פורע מאומה למטה עד שמשפיל שריה מלמעלה וכו' והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ ועל מלכי האדמה על האדמה: לרוב ימים להמנות. כ' רש"י (ישעיה כד, כב) ומרוב ימים יפקדו עונות ימים רבים יפקדו עליהם, וזהו שיסד הקליר לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות, עכ"ל: וכשל עוזר ונפל עזור. (שם לא, ג): וידע כל פעל וגו' ויבין כל יצור. לוקח מלשון התפלה בר"ה מלוך על כל העולם כלו בכבודך: ושעיר ושריו אז וכחת. מכחת עמהם והרשעתם: ובזכרון טוב אתם נזכרת. בזכרון גאולת עמך זכרת גם את עצמך, והשיב לא נאמר אלא ושב ה',

קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת־יְהוָֹה. כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָֹה. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָֹה. כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָֹה. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָֹה. שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָֹה: ו״כ וְאִם כָּל־הַמּוֹעֲדִים יִהְיוּ בְּטֵלִים. יְמֵי הַפּוּרִים לֹא נִבְטָלִים. וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִנְּטָלִים. וְיִזָּכְרוּ לָעַד גְּאוּלִים. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחַת גִּילִים. מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים מְגַלִּים. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו מַגְדִּילִים. וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי עָשׂוֹר מְסַלְסְלִים. בְּכִנּוֹרוֹת וּבִנְבָלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי הַלֵּל מְהַלְּלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי שִׂמְחָה (נ״א לְשׁוֹנוֹת שִׂמְחָה) צַהֲלִים. וְשַׂרְפֵי הַקֹּדֶשׁ הַמַּעֲלִים. כְּתַלְמִיד לָרַב יִהְיוּ לָמוֹ שׁוֹאֲלִים. מַה פָּעַל אֵל אֵלִים: כִּי אֵלֶּה יִהְיוּ מִבִּפְנִים. וְאֵלֶּה מִלִּפְנֵיהֶם מִפְּנִים. וְאֵלֶּה חוּצָה לָמוֹ פוֹנִים. וְאֵלֶּה לִפְנַי וְלִפְנִים. בְּצֵל שַׁדַּי מִתְלוֹנְנִים. וּבַחֲמִשָּׁה קוֹלוֹת הַצְּפוּנִים. קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה מְצַפִּינִים. בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים צְפוּנִים. הַהוֹגִים בִּיקָרָה מִפְּנִינִים. וְקִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נֹגְנִים. לָדַעַת אֵיךְ הֵם מְנַגְּנִים. בְּגַאֲוַת אֲפִיקֵי מָגִנִּים. בְּצַלְמָם הֱיוֹת גְּנוּנִים. וּבְאֶבְרָתָם מִתְגּוֹנְנִים. וְעַל חוֹמֹתָם מִתְחַנְּנִים. לְשׁוֹעֲרִים וּלְשׁוֹמְרִים מְמֻנִּים. כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה מְזֻמָּנִים. לְהַזְכִּיר קְדֻשַּׁת נוֹצֵר אֱמוּנִים. לְהַעֲרִיץ זְכִירַת גּוֹי שֹׁמֵר אֱמֻנִים. וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתְכַּנִּים. וּבִשְׁלוֹשׁ קְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מִתְכַּוְּנִים. שְׁתַּיִם בְּרֹאשׁ בָּנִים מַשְׁכִּינִים. וְאַחַת בְּרֹאשׁ מַלְכָּם מַתְקִינִים. וּבִשְׁלָשְׁתָּם הֵם נְכוֹנִים. כִּסֵּא שָׁלֵם וְשֵׁם שָׁלֵם בָּם מְכִינִים. וּבִשְׁלוֹשׁ קְדֻשָּׁה עֲנוֹת כְּאָז מְבִינִים (נ״א מוּכָנִים). קְרוֹא זֶה אֶל־זֶה מְכֻוָּנִים. וּבְכִנּוּי שֵׁם קָדוֹשׁ קוֹרְאִים וּמְכַנִּים: כַּכָּתוּב וְכוּ׳

א ירמיה לג, יא. ב ישעיה סא, ט. ג תהלים קיח, כד. ד שם צה, ג. ה שם קיח, כו. ו ישעיה סא, י.

עיון תפלה

דאה ביאורנו להושענא כהושעת אלים בלוד עמך: ואם כל המועדים יהיו בטלים. כ״ה במדרש משלי (ט, ב) ע״פ טבחה טבחה מסכה יינה, ופירש הגאון ר׳ מרדכי נימפא יפה ז״ל שאין הכונה על מועדי ה׳ הנזכרים בתורה, כי אפי׳ אות אחת מן התורה אינה עתידה להתבטל, אלא הכונה על המועדים הנזכרים במגילת תענית שגם פורים נזכר שם, ועי׳ בתשובות הרשב״א ח״א סי׳ ל״ג מה שכתב בזה עיי״ש: מנטלים. הם ישראל שכתוב בהם (ישעיה סג, ט) וינטלם וינשאם: ושרים כחוללים. לה״כ (תהלים פז, ז): בעשרת מיני עשור. בילקוט תהלים רמז תרל״ג כנור של מקדש היה של שבע נימין ושל ימות המשיח שמונה ושל לעתיד לבוא עשרה: מסלסלים. לשון הגון בלשון הפייטנים ומקורו בכתוב (תהלים סח, ה) סלו לרוכב בערבות: בעשרת מיני הלל. בעשר לשונות של הלול המזכרים בספר תהלים בנצוח בנגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה (פסחים קי״ז א׳): בעשרת לשונות שמחה. גילה רנה דיצה חדוה שמחה ששון עלז עלס עלץ צהל: מה פעל. כמו שנאמר (במדבר כג, כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל: ובחמשה קולות הצפונים. (ירמיה לג, יא) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו: ההוגים ביקרה מפנינים. בתורה שנאמר בה (משלי ג, טו) יקרה היא מפנינים: וקדמו שרים אחר נוגנים. לה״כ (תהלים סח, כו) והם ישראל הקודמים בשירה להמלאכים כדאי׳ בשמות רבה פכ״ג סי׳ ז׳ וכיון שיצאו ישראל מן הים בקשו המלאכים להקדים שירה לפני הקב״ה אמר להם הקב״ה יקדמו בני תחלה, וכן דוד אומר קדמו שרים אלו ישראל וכו׳ אחר נוגנים אלו המלאכים וכו׳: בגאות אפיקי מגנים. לה״כ (איוב מא, ז) גאוה אפיקי מגנים: בצלם היות גנונים. המלאכים יהיו גנונים בצלם של ישראל: ועל חומותם מתכנים. המלאכים יהיו ממונים להשגיח על חומות ישראל כמו שנאמר (ישעיה סב, ו) על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו: להזכיר קדושת וגו׳ להעריץ זכירת. המלאכים יהיו מזומנים להזכיר קדושת השם ולשבח את ישראל שהם גוי שומר אמונים ובשם ישראל יכנו: שתים בראש בנים משכינים. בויקרא רבה פכ״ד סי׳ ח׳ משל לבני מדינה שעשו ג׳ עטרות למלך מה עשה המלך נתן בראשו אחת ושתים בראש בניו כך בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב״ה ג׳ קדושות מה הקב״ה עושה נותן בראשו אחת ושתים בראשן של ישראל:

מצאתי כתוב בשם הרב הגאון מוהר"ר יצחק יוסף תאומים זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ דק"ק ברעסלויא זצ"ל: טעם נכון למה קורין פרשת זכור בכל שנה ושנה אי משום דכתיב זכור דלמא כשמזכיר פעם אחת בשבוע או ביובל סגי. ותירץ כמו דכתיב האי לישנא של זכרון בשופר זכרון תרועה והיינו בכל שנה ושנה כמו כן משמע האי זכור עכ"ל: טעם אחר בשם הגאון הגדול מוהר"ר ישעיה בערלין זללה"ה וז"ל ואני השגתי דיש רמז בהאי ענינא גופא להזכיר זכירת עמלק בכל שנה. בהקדם להוסיף עוד להעיר למה דווקא פרשת זכור קורין בכל שנה משא"כ שארי זכירות אשר ישנן עוד שלש זכירות מרים וכה"ג. משום דבשארי זכירות י"ל מה דסגיא בפעם אחת בלבד משא"כ בזכירת עמלק עפ"י דאמר רב (ברכות דף נח:) אין המת משתכח מן הלב עד לאחר י"ב חודש שנאמר (תהלים לא, יג) נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד ופירש"י בזה"ל ככלי אובד. ושם כלי לאחר י"ב חודש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חודש בפ' אלו מציאות (דף כח.) מי שמצא כלי או שום מציאה חייב להכריז שלש רגלים ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג דהיינו שנים עשר חודש ושוב א"צ להכריז עכ"ל. והנה בפ' זכור כתבה התורה זכור את אשר עשה לך עמלק ומסיים תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח וקשיא למה כתבה התורה שוב לא תשכח אחרי אשר הזהיר כבר זכור. ע"כ טעמו זכור עד שלא תשכח דהיינו שלא תבוא לכלל שכחה דהיינו י"ב חודש כדאמרן:

מוסף לפרשת זכור

בםחזור כ"י קדמון על קלף הנמצא בירושלים ומכיל פיוט לארבע פרשיות ולפסח ולשבועות נמצא בו קרוב"ץ גם למוסף פ' זכור ופרה, ומוכח שכלם כאחד חוברו מר"א הקליר. ויצא לאור בספר גנזי ירושלים ח"ג להרא"ש ווערטהיימער. מיוסדים ע"פ א"ב כפול.

זיבן. אומן אמנות אבות מעמד שחר שמש, אלם שיח צדק עטרת פגיעת רמש, בזכרון משלי אפר חתום ברכות רמש, בכבד ידי חבר מזה ומזה משמש. גבעות עתד בלוחמת עד האמש. ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. חזן השמש מוצאו ומובאו לפני ירח

עיון תפלה

ויבן אומן. כל ההתחלות מאלה הפיוטים מצטרפים למקרא ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי, וכן כתב הקליר במוסף לפ' שקלים ובמוסף לפ' החדש, וכן העתיק לקמן את פיוטיו במוסף לפ' פרה שלא נמצאו עדיין בדפוס: **אומן.** זה משה שקרא את עצמו אומן (במדבר יא, יב): **אמנות אבות.** במלחמת עמלק הכם אומנות אבות נצר להם והיא התפלה: **מעמד שחר שמש.** שב על ויבן, מה בנה? בנה מעמד תפלת הבקר, כמו שנאמר (שמות יז, ט) מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי והיינו בשחר, והתפלה נקראת מעמד (בתענית כ"ו פ"א) על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם: **אלם שיח צדק.** אלומתה ותקפה של תפלת אברהם אבינו שתקן תפלת השחר, ואברהם נקרא צדק (ישעיה מא, ב) וכפי דרשת רבותינו (שבת קנ"ו ב'), והפייטן תפס לשון המקרא (תהלים נח, ב) האמנם אלם צדק תדברון: **עטרה פגיעת רמש.** היתה עטרה גם לתפלתו של יצחק שתקן תפלת המנחה שבזכותו של אברהם נתקבלה גם תפלתו כמש"כ רש"י (בראשית כה, כא) ויעתר לו לו ולא לה שאינה דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע, ורמש הוא מלה ארמית כי על ויהי בערב (שם כד, סג) ת"א והוה ברמשא, והיינו לעת פנות השמש: **בזכרון משלי אפר**, בהזכרת שם אברהם הנקרא משלי אפר כמו שאמרו רבותינו בפסיקתא דזכור סי' כ"ט משלי אפר אם זכיתם הרי אתם בניו של אברהם שהמשיל עצמו באפר שנאמר ואנכי עפר ואפר: **חתום ברכות רמש**, והאמין גם בתפלת המנחה שאומרים מגן אברהם ולא מגן יצחק (פסחים קי"ז ב') ומזה ראיה ברורה שתפלת אברהם היא עטרה לתפלות יתר האבות, ואמר ברכות בל"ר לכלול גם תפלת ערבית: **בכבד ידי חבר.** על ידי כבדות ידיו של משה הנקרא חבר (ויק"ר פ"א סי' ג') חבר שחבר הבנים לאביהם שבשמים: **מזה ומזה משמש.** פעם גבר ישראל ופעם גבר עמלק: **ויהי ידיו אמונה.** (שמות יז, יב): **השמש וגו' לפני ירח.** אין כונתו שהשמש משמש במעל"ע לפני הירח, כי במעל"ע לילה ואח"כ יום כמו שנאמר במע"ב ויהי

בְּמוֹרָאוֹת, אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד בְּחֶסֶד וּבֶאֱמוּנָה נָאוֹת. יְרַנְּנוּ עֲטוּרֵי רָצוֹן כַּצִּנָּה שִׁבְחוֹ לְנָאוֹת, כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְיָ צְבָאוֹת:

בא"י מגן אברהם. אתה גבור עד להחיות מתים:

מֹשֶׁה, דְּבַר גְּבוּרוֹת עָרוּךְ בְּחִין הֲלִיכָתוֹ, דֶּרֶךְ אֶרֶץ לִמֵּד לָנוּ לְפִי הֲלִיכָתוֹ, הִיא מַסֹּרֶת קַשׁ בְּיַד לֶהָבָה הִשְׁלַכְתּוֹ, הַכֶּתֶר אֶפְרָתִי הָדַר צָרוֹת הַלָּחֵם בְּמַלְאָכוּתוֹ, וְאַחֲרָיו בְּשָׁלוֹשׁ מִפְקָד נִתְמַנָּה טוֹרֵף בִּמְלַאכְתּוֹ, וַיָּרָם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנָּשֵׂא מַלְכֻתוֹ. חַן מַלְכוּתוֹ אָז נִטְּלָה וּבֻטְּלָה בְּחֶמְלָה בְּמִתְקוֹמְמֵנוּ, יְרִידָתָהּ לְנַחַל אֵיתָן דִּבְרֵי רִיבוֹת בְּעָקְמֵנוּ, אוֹיְנוּ מַלְכֵּנוּ בְּחֵיל יָבוּם צָרֵינוּ, יְחַיֵּנוּ מִיּוֹמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִימֵנוּ:

בא"י מחיה המתים: נעריצך עד וקדוש אתה.

עיון תפלה

ערב ויהי בקר, אלא הכונה שהשמש הולך לפני הירח ומפיץ עליו אורו כי הירח גוף אפל, וכמו שהקב"ה מפיץ אורו על עמו ישראל שנאמר (שמות יג, כא) וה' הולך לפניהם וגו' בעמוד אש להאיר להם. ובע"ז (י"א א') הקב"ה נקט נורא קמי ישראל: במוראות. במוראו של הקב"ה, וכמו שאמרו רבותינו (נדרים ל"ט ב') ובכל יום ויום מורין בהם חצים וחניתות ומזירים: בחסד ובאמונה נאוה. השמש נאות לפני הקב"ה ומספר כבוד אל בחסד ובאמונה היינו ממזרחו עד מבואו, כי בקר נקרא חסד וערב אמונה, כמו שנאמר (תהלים צב, ג) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, ועי' ברכות (י"ב ע"א): ירננו עטורי רצון כצנה. כנוי לישראל ועה"פ (שם ה, יג) כצנה רצון תעטרנו, וכמו שהשמש מספר תמיד גדולתו של הקב"ה כן עושים גם ישראל:

דבר גבורות. מלה"כ (איוב מא, ד) ודבר גבורות וחין ערכו. בחין ונעם הליכות נוו של מרע"ה ובתנועות איבריו ערוכים גבורות נוראות, בהרימו את ידו על הים נקרע, וישראל על אויביו יתגבר, כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל: דרך ארץ וגו' לפי הליכתו. לפי דרכו ומנהגיו הטובים לימדנו עקרים גדולים בהלכות דרך ארץ, כרים תורת כהנים הי' ג' זמה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה וכו' מה אם מי שהוא שומע מפי הקב"ה ומדבר ברוה"ק צריך להתבונן בין פרשה לפרשה על אחת כו"כ הדיוט הלומד מן ההדיוט. ובדברים רבה פ"ג הי' י"א ירד משה מן הרקיע והיו הלוחות בידו ולא שברן עד שראה בעיניו מנין שנאמר ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל אותה שעה ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות א"ע הקב"ה משה לא היית מאמין לי שעשו את העגל? ולא השיבו כלום, אלא ללמדנו דרך ארץ לדיינים וכמו שכ' רש"י (בראשית יח, כא) ושם (יא, ה) וירד ה' לראות לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו, וכן כאן לִמְּדָנוּ דרך ארץ שהמלך בעצמו לא ילכו פניו בקרב אלא ישלח את שר צבאו והוא יעמוד כצופה לפקח על סדרי המלחמה, וכה"א בדוד (ש"ב כא, יז) לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל: קש ביד להבה. מסרת קדומים היא שאין עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף שנא' (עובדיה א' יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום: הכתר אפרתי. לפיכך הוכתר יהושע שהוא משבט אפרים: הדר צרות (?): הלחם במלאכותו. להלחם בשליחותו של משה: ואחריו בשלוש מפקד. בפסיקתא דזכור הי' קל"ח ר' עזריה וריב"ש בשם ר"י בר אלעאי אמר על שלשה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולמחות את זכר עמלק: נתמנה טורף במלאכתו. נתמנה שאול המלך שהוא משבט בנימין שכתוב בו (בראשית מט, כז) בנימין זאב יטרף למחות זכר עמלק: וירם מאגג. לה"כ (במדבר כד, ז): בחמלה במתקוממנו. לפי שחמל על צרינו לפיכך נטלה ממנו מלכותו: ירידתה לנחל איתן. מלשון הגמ' (קדושין ל"ז ע"א) גבי עגלה ערופה ירידתה לנחל איתן אוסרתה. וכאן הכונה על המקרא (ש"א טו, ה) ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל, ופירוש ירידתה ירידת המלחמה: דברי ריבות בעקמנו. בעקמנו את דברי המלחמה הזאת אשר מסרו לנו מפי הקב"ה והמתה מאיש עד אשה וגו' בלי שום יוצא מן הכלל, והנחנו עקמנו את הדברים על פי איזה הוראה היתר מבואר (יומא כ"ב ע"ב) עד שנלקה הכרס הזאת: אוינו מלכנו בחיל יבום צרינו. התאוינו להיות לנו מלך ככל הגוים אשר יעשם נריט בחילו ובצאותיו ושכחנו כי לה' המלחמה: יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו. בשתי הגאולות

מזבח. זבול קדש מקום כסא כבודך, זד פשט יד ערער יסוד מעבדיך, חיקם השב שבעתים גבול רשעה באבדך, חיק הארץ ועזרה יקר שכינתך בזכרך, טכסים מלכותך יתגאה ויתיחד בכנת לבודיך, וידעו כי אתה שמך יי לבדך. חזן לבדך מנצחים על אילת השחר ישרי אל, יבא גורל טבחה להשיב שלחן קריאי אל, לילה לא דומיה יומם אקרא אל, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל:

בא"י האל הקדוש. תכנת שבת עד מקדשי שמך.

ויקרא. יקרי שם יום מעמד לחשו, ירד ידהו נשא קלקל מזלות ברחשו, כדרך מלכות בסיף דנו והתישו וחלשו, כתב זאת זכרון בספר חזיונו משלשו, למחות מזה ולבא שמו וזכרו וחלשו, זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו. חזן קדשו מכבד שבות מפעל ודבור יחסר, אז תתענג במעשר, שירי ארבעה עשר,

---

עיון תפלה

הראשונות גאולת מצרים וגאולת בבל רק **החיינו** אבל לא **קיימנו** קיום חזק, ואולם בגאולה השלישית בביאת האחרונה מקוים אנחנו שיקימנו לעד ונחיה לפניו לעולמים:

מזבח זבול קדש. בית המקדש נקרא זבול שנאמר (מ"א ח, יג) בנה בניתי בית זבול לך: **זד פשט יד.** האויב פשט ידו בזבול: **ערער יסוד מעבדיך.** להחריב את אבן השתיה שהיא היסוד שממנה הושתת כל העולם (יומא נ"ד ע"ב): **חיקם השב שבעתים.** עפ"ה (תהלים עט, יב) והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם: **גבול רשעה.** גבולו של עשו כמו שנאמר (מלאכי א, ד) וקראו להם גבול רשעה: **חיק הארץ.** בפסיקתא דפ' זכור סי' פ"ג יזכר עון אבותיו אל ה' רבנן אמרי יזכר להם מה שעשו לנו במקדש שהוא נתון בחיקו של עולם, ובפסיקתא **רבתי** פרשה י"ב סי' י' א"ר הונא אין חיק אלא בית המקדש: **טכסים מלכותך.** סדרי מלכותך: **בכנת לבודיך.** בישראל שהם **כנה** אשר נטעה ימינך (תהלים פ, טז), והם לבודים ומדובקים בך, ולבוד לשון חבור ודבוק בלשון התלמוד כדאמרי' בכמה דוכתי כל פחות מג' כלבוד דמי: **וידעו כי אתה שמך.** לה"כ (שם פג, יט): **מנצחים על אילת השחר.** מלה"כ (שם כב, א) למנצח על אילת השחר: **יבא גורל טבחה.** יבוא הגורל הכתוב באדום (ישעיה לד, ו) כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום: **להשיב שלחן קריאי אל.** המקדש נקרא שלחן שממנו מתפרנסים כל באי עולם, ובברכות (נ"ה ע"א) ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם: **לילה לא דומיה.** עפ"ה (תהלים כב, ג) אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי: **ואתה קדוש.** (שם שם, ד): **ויקרא יקרי שם.** קרא לזקני ישראל ששמותיהם יקרים, או שקרא לאבות העולם: **יום מעמד לחשו.** לעזור אותו בתפלתם ביום עמדו להתפלל על ישראל: **ירד.** מרע"ה הנקרא ירד: **ידהו נשא.** הרים ידו בתפלה: **קלקל מזלות ברחשו.** בילקוט חבקוק רמז תקס"ד היה מעמיד ב"א ביום גנוסיא שלו לומר לא במהרה אדם נופל ביום גנוסיא שלו מה עשה משה ערבב את המזלות: **ברחשו.** בתפלתו: **כדרך מלכות בסיף דנו.** דרך המלכים לדון בסיף למחויבי מיתה, ובזה כלאה לו משה שאין לו לבטוח על ברכת יצחק ועל חרבך תחיה: **ותלשו.** מן ויחלוש יהושע: **חזיונו משולשו.** במגילה ז' ע"א כתוב זאת מה שכתוב בתורה זכרון מה שכתוב בנביאים בספר מה שכתוב במגילה: **מזה ולבא.** מהעולם הזה ומהעוה"ב: **וחלשו.** גורלו, ובלשון זה השתמש הפייטן בפסוק שחרית יוה"כ ואבלו מכל הנעמת וחלבו מכל השפרת: **זמרו לה' חסידיו.** מקרא (תהלים ל, ה): **קדשו מכבד.** שבת קדשו מכובד: **שבות מפעל ודבור יחסר.** לשבות ממעשה ומדברים יתרים, כמו שנאמר (ישעיה נח, יג) וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: **אז תתענג.** לה"כ שם: **במעשר.** בכנור שלעתיד לבוא שיהיו בו עשרה נימין, בילקוט תהלים רמז תרל"ג כנור של מקדש היה של שבע נימין ושל ימות המשיח שמונה ושל לעתיד לבוא עשרה: **שירי ארבעה עשר.** אפשר שכונתו על השיר שעתידים לשורר לעתיד לבוא ועפ"ה (שם ל, כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, דהייט ליל ארבעה עשר בניסן,

ואפשר

יְרוּשָׁלַםִ תּוּשָׁב לְהִשְׁתַּחֲווֹת לַמֶּלֶךְ בָּרְהָטִים נֶאֱסָר, מִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר: בא"י מקדש השבת: רצה עד לציון ברחמים

שְׁמוֹ. מְיֻחָד שָׁלֵם בְּדָת זוֹ, מוֹרֶה מַה יְּכֻנֶּה עוֹד שֵׁם רָשָׁע בְּהַתִּיזוֹ, נֶחֱשָׁל נָשׁוּךְ לָהוּט מַכַּת זָנָב בְּהַלְעִיזוֹ, נִכְוֶה קָפַץ רוֹתַחַת הֵיקָר פָּנָיו בַּהֲעִזּוֹ, סוֹף נָטַל שֶׁלּוֹ מְחוֹת חֵילוֹ וֶעֱזוּזוֹ, נִשְׁבַּע יְיָ בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ. חזן עֻזּוֹ יִשְׁלַח מֵעִיר קָדְשׁוֹ בְּהֵיטִיבוֹ צִיּוֹן, אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי צֶדֶק וְעוֹלָה וְכָלִיל לְרָצוֹן, זְכוֹר יְיָ חִבַּת יְרוּשָׁלַםִ וְאַהֲבַת צִיּוֹן, עִיר־אֱלֹהִים קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן: בא"י המחזיר שכינתו לציון: מודים עד ועזרתנו סלה.

יְיָ. עוֹלָם מֶלֶךְ כְּגִבּוֹר יֵצֵא רוּחַ יָעִיר, עָקוֹר עֲקַר עֲמָלֵק תֵּכֶף עוֹל לְהַסְעִיר, פְּארוֹת חֲבִילֵי קוֹצָיו נִפְקַד כַּלְכַּל לְהַבְעִיר, וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר. חזן מֵעִיר קוֹל שָׁאוֹן מֵהֵיכָל מְקַטְרֵג מוֹרְדֶיךָ, אֲשֶׁר לֹא כְדַת כָּרוּ שׁוּחָה לַחֲרֵדֶיךָ, יְרַנְּנוּ כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה חוֹסֶיךָ וַחֲסִידֶיךָ, יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות: אלהינו עד בשלומך.

עיון תפלה

ואפשר עוד שכוונתו על ארבעה עשר מזמורים שבספר תהלים שלפי ענינם נכבדות מדובר בהם על המצב המאושר של האומה הישראלית לעתיד לבוא, למה רגשו (ב), למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ (סו), לכו נרננה (צה), שירו לה' שיר חדש (צו), ה' מלך תגל הארץ (צז), מזמור שירו (צח), ה' מלך ירגזו עמים (צט), לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש (פז), הללי נפשי (קמו), כי טוב זמרה (קמז), הללו את ה' מן השמים (קמח), שירו לה' שיר חדש (קמט), הללו אל בקדשו (קנ), אלהים משפטיך למלך תן (עב) על מלך המשיח: **ירושלם תושב.** עפ"ה (ישעיה מד, כו) האומר לירושלם תושב: **למלך ברהטים באסר.** עפ"ה (שה"ש ז, ו): **מדי שבת בשבתו.** (ישעיה סו, כג):

שמו מיוחד. שמו של הקב"ה המיוחד: **יהיה שלם בדת זו.** כאשר תתקיים הדת הזאת של מחית עמלק אז יהיה השם שלם: **שם רשע בהתיזו.** כאשר יתיז וימחק שמו של הרשע: **נחשל.** הנחשל מתוך הענן נשכו עמלק והכשו נחש: **מכת זנב בהלעיזו.** בהכותו אותו מכת זנב: **נבוה קפץ.** בפסיקתא בפ' זכור סי' קס"ו אמר קרן מדרך לאמבטי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה ובא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה אע"פ שנכוה אלא שהקירה לפני אחרים, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל אוה"ע שנאמר אז נבהלו וגו' תפול עליהם אימתה וגו' כיון שבא עמלק ונזדווג עמהם אע"פ שנטל את שלו מתחת ידיהם אלא הקירן לפני אוה"ע: **נשבע ה'.** (ישעיה סב, ח): **אז תחפוץ.** (תהלים נא, כא): **זכור ה' חבת.** לשון החכמים הקדמונים בסדר סליחות בקובץ המקראות המתחיל זכור רחמיך ה': **עיר אלהים.** (שם מו, ה): **ה' עולם מלך.** מלשון הכתוב (שם י, טז) ה' מלך עולם ועד: **כגבור יצא.** מלשה"כ (ישעיה מב, יג) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה: **רוח יעיר.** יעיר רוח משחית: **עקור עקר עמלק.** עקור שרשו של עמלק: **תכף עול להסעיר.** להסעיר ולהסיר עולו מעל צוארנו: **פארות.** זמורות וענפי עצים: **חבילי קוציו.** מלשון המשנה (נגעים פי"ב מ"ט) ואפי' חבילי עצים: **נפקד כלכל להבעיר.** יוסף שנקרא כלכל בפסיקתא דרב כהנא פסיקתא דפרה אדומה סי' ע' הואלת טבר כלכל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף, יוסף נפקד להבעיר אשו של עמלק שנא' (עובדיה פ' יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש: **וירד מיעקב.** (במדבר כד, יט): **מעיר קול שאון מהיכל.** עפ"ה (ישעיה סו, ו) קול שאון מעיר קול מהיכל: **ירננו כאשר יהגה האריה חוסיך וחסידיך.** שעורו ירננו חוסיך וחסידיך בקול נורא כאשר יהגה האריה, מלשה"כ (שם לא, ד) כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו: **יזמרך כבוד.** (תהלים ל, יג):

נִסִּי. קֶשֶׁט כֵּנֵם מַשְׂכִּיל חַיֵּי מְסִלָּה, רֹאשׁ בְּשָׁמַיִם הֶעֱלָה נַעֲצוּץ שָׁב לְכִסְלָה, שָׁרָשָׁיו סְבִיבָיו תַּחַת כְּנָפָיו תּוּחְבוּ לְחַסְלָה, שְׁבִיל מִכַּנְפֵי שְׁכִינָה גּוֹזָלָיו שָׁקַד לְפַסְּלָה, תִּכֵּן שֵׁם וְאוֹת עוֹלָם רוֹמֶמֶת בְּסַלְסוּלָה, נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה. חזן סֶלָה מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב רָזָיו וְסוֹדָיו. מִי־חָכָם וְיִשְׁמָר־אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו. אֲשֶׁר הִפְלִיא לָנוּ בְּצֶדֶק שְׁלֹשֶׁת יְסוֹדָיו. יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־חֲסִידָיו:

בא"י המברך את עמו ישראל בשלום.

מאורה לפורים

באשכנז אין אומרים מאורה. שם המחבר חתום בראשי החרוזים שמואל:

שִׁיר אֵל נֶעְלָם. לְיוֹם אוֹת עוֹלָם. וְהָיָה שֵׁם לְמִנַּשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: יְהַלְלוּ יַחְדָּו. יוֹם יוֹם מְעִידָיו. כִּי בִלְעָדָיו. אֵין מִי לִדְרוֹשׁ: עֶזְרִי מִשְּׁמֵי. מְרוֹמֵי כַּמֶּה. הָיָה בִּימֵי. אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: בְּקוּם רַע חוֹרֵשׁ. גֹּרֵשׁ יְגֹרֵשׁ. פֹּרֶה שֹׁרֶשׁ. לַעֲנָה וָרֹאשׁ: נֵצֶר רֵאשִׁית. גּוֹי אֲשֶׁר הֵשִׁית. רוּחַ חֲרִישִׁית. לַעֲקוֹר וְלִשְׁרוֹשׁ: אוֹרִי וְיִשְׁעִי. אַמֵּץ זְרוֹעִי. יָאִיר לְעֶבְרָה. שֶׁמֶשׁ זָרְחָה: יְרוֹמְמוּ יְדִידִים. כִּי לַיְּהוּדִים. הָיְתָה אוֹרָה. שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה: מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל בְּעֵת צָרָה. הִלְבִּישׁ גְּבוּרָה. בֶּן־אֶפְרָתִי: לִנְקוֹם נְקַם אֵל. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּלֵץ הַמְגָאֵל. אִישׁ חֶרְפָּתִי: בָּא זְדוֹן קָלוֹן. עַד קֵץ מָלוֹן. פְּלֵיטֵי וִילוֹן. לִכְרוֹת בְּרִיתִי: זִכְרוּ

עיון תפלה

נסי קשט. הנה שני שמי נמנה על דגלו הוא האמת: כנם משכיל. כראוי למשכיל על דבר אמת להיות כנו אמת: חיי מסלה. חיי הם מסלה ישרה לכל אדם החפץ ללכת בארחות חיים, ילך בדרך שאני הולך: ראש בשמים וגו׳ נעצוץ וגו׳. במגילה (י׳ ע"ב) תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת המן יעלה מרדכי, וראש בשמים רמז למרדכי כדאמרינן בחולין (קל"ט ב׳) בשמים ראש מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא, והפייט מתמה על המן אחרי שכבר העלה בעצמו את מרדכי על הסוס ועשה לו את כל הכבוד הזה — שב עוד לכסלה להאמין כי עוד ידו רוממה, שהרי אחרי כל אלה נאמר ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר: שרשיו סביביו. בניו היו סביבותיו אשר שמם לשרים: תחת כנפיו תוחבו. עליהם בטח לבו כי כל אחד מהם יסתירהו בסתר כנפיו בבוא עליו שואה. ותחב לשון המשנה (כלאים פ"א מ"ח) אין תוחבין זמורה של גפן באבטיח: לחסלה. להשמד, מלשון יחסלנו הארבה (דברים כח, לח): שביל מכנפי שכינה. קאי על עמלק שגנב בני ישראל מתוך הענן והשתדל לפסלם בכריעה או בסירוס כנזכר לעיל, ויותר נראה דקאי על המן שהשתדל למצוא שביל איך להוציא את ישראל מתחת כנפי השכינה במה שהסיתם ליהנות מסעודת אחשורוש כדי למצוא עונם לשנוא: תכן שם ואות עולם. עפ"ה (ישעיה נה, יג) ודרשו במגילה (י׳ ע"ב) והיה לה׳ לשם זו מקרא מגילה לאות עולם לא יכרת אלו ימי פורים: בסלסולה. בסלסול המגילה מלה"כ (משלי ד, ח) סלסלה ותרוממך: נתתה ליראיך. (תהלים ס, ו): סלה משגב לנו. עפ"ה (שם מו, ח) משגב לנו אלהי יעקב סלה: מי חכם. (שם קז, מג). בצדק שלשת יסודיו. בצדקת שלשת האבות שהם יסודי עולם: ידבר שלום. (שם פה, ט) (ע"כ עיון תפלה): שיר אל נעלם וכו׳. השיר שעתיד לשורר לאל נעלם. מתי נשיר אותו שיבא היום שיעשה הקב"ה אותות ומופתים בעולם שנאמר ונתתי מופתים בשמים וגו׳. וזהו ליום אות עולם. ואז יהיה השם אחד מתנשא לכל לראש ויהללו יחד ישראל מעידיו וכו׳: מעידיו. הם ישראל שמעידים על אלהותו בכל יום: חורש. חושב: גרש. ישראל: נצר. ל׳ נוע: ראשית. עמלק: רוח חרישית. סוא רוח קדים עזה: אמץ. הקב"ה זרועי ע"י מרדכי בן יאיר: לעברה. לעדת ישראל העכורה האיר שמשו וזרחה להם: אפרתי. יהושע שבא מאפרים: עד מלון. עד מחנה ישראל: פליטי וילון. שגם דן שפלט אותם הענן: לכרות בריתי. שכרת

להכרית. שמו עד אחרית. מצות עברית. היתה אתי: ואתמוגג. מאשר שגג. חמול על אגג. ראש מלכותי: לולי אור לי. אתני חילי. מצר עזרה. המציא רוחה. ירוממו: ויוצא רענן פרח רע. המן הרע. בן המדתא: זמם באפו. להכביד אכפו. עד אין רפוא. להשית בתה: כי הוקם על. כל ממעל. כוס הרעל. כדי לשתותה: נקלה בנכבד. במרדכי לבד. בז ותכבד. כפי כסיל מחתה: אלהי מחסי. הפכה לשוסי. בלי תת לחסידיו המותה: האיר דרכי. אחרי מלכי. בבא לו צרה. לצר ואנחה. ירוממו: אלהי צורי. שמתי שברי. בו כי בעזרי. קשתו דורך: השיב פשע. גמול יד רשע. צדיק ונושע. קרא לו אברך: פרי מעשהו. להאכילהו. להשביעהו. ימים ארך: זה לי כמה. לבבי הומה. שני מגורי מעבודת פרך: זרע להחיות. אבודות שיות. אבקש להיות. במות דורך: ובאורך אור. נראה באור. וכנס פזורה. הנדחה: ירוממו ידידים. כי ליהודים. היתה אורה. ששון ושמחה: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יהוה יוצר המאורות:

אהבה רבה וכו'.

קרובץ לפורים

הש"ץ חוזר התפלה עד מלך עוזר ומושיע ומגן ואח"כ אומרים זה:

מיוסד ע"פ א"ב מתומש, לבד התיבה הראשונה מכל חרוז. וחמש האותיות, שקצר"ת החסרות בפיוט הזה, נכללות בחרוז האחרון „ושתי צואנה", ופיוט הזה נוסד על שני הפסוקים ממגלת אסתר. א) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים וגו' (ב' י"ז). ב) ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' (ח' ט"ו), וכל תיבה מפסוק הראשון תבא בראש החרוז, וכל תיבה מפסוק השני תבא בסוף אות החמישי מתא"ב, ואחרי התיבות ומרדכי יצא וכו' חתום שם המחבר אלעזר בירבי קליר חזק:

ויאהב. אומן יתומת הגן. אמנה שבעים וחמש בעדה להגן. אז מאז כחו יודע נגן. אריה בן זאב לישע הוגן. אין להזכיר

עיון תפלה

מילותם וזרקן למעלה: זכרו להכרית. כי אחריתו עדי אובד: ואתמוגג. ג' כמוגג: ראש מלכותי. שאול: ויוצא רענן. אגג הוציא מענפיו פרח רע: אכפו. ל' שררה כי גדלו המלך כך גזר הקב"ה ממעל לפני שבר גאון כדי שישתה כוס התרעלה: נקלה בנכבד וכו'. המן שנאמר ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו. נקלה המן. נכבד מרדכי. ותהיה מחתה בפיו שפתח אף לא הביאה אסתר וגו': לשוסי. לחמוס אותי. אחר שנכשל שאול בא מרדכי שהיה לו ג"כ לוקה ע"י המן והקב"ה השיב דרכו והפך הגזירה להמן איש צר ואויב לינון ואנחה: קשתו דורך. נלחם מלחמתי: צדיק ונושע. זה מרדכי: אברך. שנא' ויקראו לפניו ככה וגו': במות דורך. שתקיים ואתה על במותימו תדרוך: ובאורך. כשתאיר אור חדש על ציון אזי גם אנחנו נהיה נראים כאור (כל בו):

ויאהב אומן. זה מרדכי (אסתר ב, ז): יתומת הגן. היתומה ההגונה זו אסתר: אמנה שבעים וחמש. זכותו של אברהם אבינו ע"ה שהיה בן ע"ה בצאתו מבית אביו, ובב"ר פל"ט סי' י"ג אתה יצאת מבית אביך בן ע"ה שנים חייך אף גואל שאני מעמיד ממך יהיה בן ע"ה שנים כמנין הדס"ה (ושנים עבר חדש ימי מרוקיהן): אז מאז כחו יודע נגן. כאשר חזה דוד המלך ברוח קדשו שעתיד לצאת משמעי בן גרא מרדכי המושיע ולפיכך לא אבה להרגו (שמואל ב יט, כג) בילקוט שמואל רמז קנ"א: אריה בן זאב. מרדכי אביו מבנימין שנקרא בנימין זאב יטרף ואמו מיהודה שנקראת יהודה גור אריה (מגילה י"ג פ"ב): אין להזכיר אותו מנגן. כאמרו לאבישי (שם) היום יומת איש בישראל? והיינו מרדכי שנקרא איש יהודי

איש

אותו מנגן. ומרדכי. אמץ באלף המגן: ברוך אתה יהוה מגן אברהם:

אתה גבור עד להחיות מתים.

המלך. בכס יה חק לזרע כה יהיה. בקמים כל־נשם לא תחיה. בן־בכורת חל דבר אהיה. בקוץ אשר נכמר ויחיה. בכן צפעו צץ לצדים שיהיה. יצא למררו מור בגשמים מחיה: ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

נקדש עד וקדוש אתה.

את־אסתר. גל ממסתיר לגואל. גוי כנואש מלהגאל. גוזר אם אין לאיש גואל. גלף מישפה תבנית הגואל. גש כאח לצרה לצחצח הגואל. מפני. עיר וקדיש להקדיש אאל: ברוך אתה יהוה האל הקדוש:

אתה חונן עד בינה והשכל.

מכל. דורו בן להתבונן. דעת מאי־זה חטא צג צר שונן. דברת אב כזכר אונן. דלתי צור כנסה דפק וחנן. דגלים לשלש תען

עיון תפלה

איש ימיני: ומרדכי. כמו שהפיוטים הללו מתחילים כל אחד ואחד בתיבה אחת מן הפסוק ויאהב המלך את אסתר וגו' ככה מתחיל כל הרוז אחרון בתיבה אחת מן הפסוק ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו': אמץ באלף המגן. בשה"ש רבה פסוק זה א"ל הקב"ה לאברהם לך אני מגן אחד אבל לבניך אני נעשה מגנים הרבה הדא הוא דכתיב אלף המגן תלוי עליו:

המלך בכס יה. הקב"ה נשבע בכסאו שנאמר כי יד על כס יה: חק לזרע כה יהיה. ונתן חק לזרעו של אברהם שנאמר לו כה יהיה זרעך: בקמים כל נשם לא תחיה. שלא להיות כל נשמה בעמלק אשר קמו עלינו: בן בכורת. שאול בן קיש (ש"א ט, א): חל דבר אהיה. חלל דבר ה' הנקרא אהיה אשר אהיה: בקוץ אשר נכמר ויחיה. במה שנכמרו רחמיו על אגג שנמשל לקוץ מכאיב ויחיהו: בכן צפעו צץ. נולד ממנו בן, ופשו הוא בנו מלשון הצאצאים והצפיעות (ישעיה כב, כד): לצדים שיהיה. להיות לישראל לשכים בעיניהם ולצנינים בצדיהם (במדבר לג, נה): יצא למררו מור. על שיצא כנגדו מרדכי הנקרא מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא בעזרת הקב"ה הנקרא צרור המור (שה"ש א, יג) והעתיד להחיות מתים בגשמי רצון ובטל של תחיה, הוא יצא כנגדו למרר את חייו ולהורידו דומה:

את אסתר גל ממסתיר לגואל. הקב"ה גלה את אסתר ממרדכי שהיה מסתיר אותה או שהסתירה את עצמה שנים רבות מפני סריסי אחשורוש: לגואל. להיותה גואל לישראל: גוי. קדוש: כנואש מלהגאל. באשר נתיאשו מן הגאולה בראותם שכבר הגיעה שנת השבעים בתחלת מלכות כורש ועדיין לא נגאלו וכמו שאמרו רבותינו (מגילה י"ב א') שאף דניאל חשב וטעה: גוזר אם אין לאיש גואל. גזר הקב"ה אחרי שהם סבורים שאין להם עוד גואל, עפ"ה (במדבר ס, ח): גלף מישפה תבנית הגואל. ישפה הוא אבנו של בנימין בחשן. וכך הוא דרכו של הקב"ה בכל הגאולות שלא להביאן אלא אחרי היאוש ואחרי שהסיתו דעתן ממנה (סנהדרין צ"ז ע"א), כך היה במצרים שנאמר ולא שמעו אל משה (שמות ו, ט) וכן יהיה לעתיד לבוא: גש כאח לצרה. מרדכי נגש לכל אחד מישראל לעוררו בתשובה: לצחצח הגאל. לטהר ניאולם שנטעו את עצמן בסעודתו של אחשורוש ושהשתחוו לצלמו של נ"נ: מפני עיר וקדיש להקדיש אאל. נכון לקרות אואל בחולם אית"ן ויהיה מלשון הנה נא הואלתי לדבר (בראשית יח, כז), ורצה לומר אכין את עצמי לקדש את ה' קודם המלאכים שנקראים עירין קדישין (דניאל ד, יד) וכדאמרינן (בחולין צ"א סע"ב):

מכל דורו בן. יותר מכל בני דורו נתן מרדכי את לבו לדעת מאיזה חטא קם הצורר לשנון לשונו כמו נחש: דברת אב כזכר אונן. מרדכי נקרא אונן בשביל אבינותו שיצא וזעק זעקה גדולה ומרה ורחל אמו קראה שמו בן אוני לרמז על הצער שעתיד להצטער בימי המן והתחיל להתיאש, אז זכר דברת אביו שקרא לו בן ימין לרמז על הישועה על דרך הושיעה לו ימינו (תהלים צח, א): דלתי צור כנסה. דלתי בתי הכנסיות שבהם מתפללים לצור ישראל: דפק וחנן. שהקיש על שערי רחמים (ילקוט אסתר גרס שהקיש על דלתי תפלה) ונפתחו לו (מגילה י"ב ע"ב): דגלים לשלש תען. גזר תענית על ישראל

וּלְחַנֵּן. הַמֶּלֶךְ. וְעָקַם בֶּן דֵּעָה חוֹנֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה חוֹנֵן הַדָּעַת:

השיבנו אבינו עד בתשובה שלמה לפניך.

הַנָּשִׁים. הַהֲגוּנוֹת לְכֵס יְשִׁיבָה. הָכְעֲרוּ וּסְעָרָה בָם נָשְׁבָה. הֲדַסָּה זֹאת כְּנֶגַע לָהּ תּוֹר וּמַחֲשָׁבָה. הֻלְּלָה לְכָל־רוֹאֶיהָ וְעֵזֶר לוֹ שָׁוָה. הֲדַר יְמִינִי לְשׁוֹבֵב שׁוֹבֵבָה. בִּלְבוּשׁ. רַצּוֹת רוֹצָה בִּתְשׁוּבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה: סלח לנו עד וסולח אתה.

וַתִּשָּׂא. וַתָּבֹא בֶּאֱלוֹהַּ. וְלֹא יָדְעָה כִּי זֹאת עָשְׂתָה יַד אֱלוֹהַּ. וַיְבַעֵר חָנֵף בְּכָל־גְּבוּל לְשָׁלוֹחַ. וּבְהַגִּיעַ תּוֹר בִּנְיָן לְצָלוֹחַ. וּבַת אֲבִיחַיִל לָבְשָׁה צָלוֹחַ. מַלְכוּת. בָּהּ רַבָּה מַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ: ראה נא בעניינו עד גואל חזק אתה.

חֵן. זְבָדָהּ מֵהַרְרֵי אֵל. וּזְכוּתָהּ עִמְעֵם בְּיַד בֶּן אֲבִיאֵל. זֹאת בְּבוֹאָהּ הֲלוֹם נָשְׂאָה עַיִן לָאֵל. זָכְרָה־נָא לִי צִדְקַת הַרְרֵי אֵל. זֶה הֱכִינָהּ לְאוֹת לְתִקּוּן אֲרִיאֵל. תְּכֵלֶת. יָדָהּ עָשׂוֹת לִגְאוּלֵי אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל: רפאנו עד ורחמן אתה.

עיון תפלה

שהיו בארבע' דגלים לצום שלשת ימים: בן. הבין: הנשים ההגונות. כל הנשים שהיו גם הן ראויות לשבת על כסא מלוכה: הכערו. נמאסו בעיני המלך: וסערה בם נשבה. ונשבה גם סערתו וכעסו והדיחן מלפניו כי לא ישרו בעיניו: כנגע לה תור ומחשבה. כאשר הגיע תור אסתר: ועזר לו שוה. שם אותה לעזר כנגדו: הדר ימיני לשובב שובבה. כשראה מרדכי שישראל יסמכו על אהבת המלך לאסתר בשביל יפיה העולה על כל נשי דורה ויאמרו בלבם אחות לנו בבית המלך ולא יתנו לב לחזור בתשובה, חזר על כל בני ישראל והבינם כי אין להם לסמוך על יפיה וחנה כלל שאינו על דרך הטבע שהרי באמת ירקרוקית היתה ואינה מסוגלת להכריע את כל חברותיה ורק על פי נס חוט של חסד משוך עליה (מגילה י"ג ע"א) והחוט הנסי הזה אם יפסוק רגע אחד אבדה תקותכם ממנה, לפיכך חזרו אתם בנים שובבים בתשובה והחזיקו את החוט לבל יפסק: בלבוש רצות. לרצות ולפייס להקב"ה בלבשכם שק ואפר:

ותשא ותבא באלוה. ואסתר נשאה עיניה השמימה ותבא לפני המלך בבטחה באלהים: ולא ידעה כי זאת עשתה יד אלוה. לא ידעה כי אך בשביל עת צרה כזאת הגיעה למלכות כדי לבא לפני המלך להתחנן לו על עמה, לפיכך לבשה חרדות ומאנה ללכת בתחלה: ויבער חנף. ויסכל המלך החנף, מלשון יבערו ויכסלו (ירמיה י, ח): בכל גבול לשלוח. לבקש נשים יפות: ובהגיע תור בנין לצלוח. כאשר הגיע הזמן להצלחת בנין ביהמ"ק, כי בתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובטל הבנין (עזרא ד, ו), ובימי אסתר התחילה הצלחתו כי דריוש בנה בנינו: לבשה צלוח. לבשה רוה"ק שנאמר (אסתר ה, א) ותלבש אסתר מלכות, וצלוח מלשון ותצלח עליו רוח אלהים (ש"א י, י): מלכות בה רבה. הקב"ה גדל מלכותה כי מלכה על קכ"ז מדינות: חן זבדה מהררי אל. נתן לה חן על ידי זכות אבות שנמשלו להרים כמ"ש רבותינו (ר"ה י"א א') מדלג על ההרים בזכות אבות, ובבראשית רבה פנ"ו סי' א' ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות באיזה זכות וכו' בזכות יום השלישי של מתן תורה וכו' בזכות יום שלישי של אברהם אבינו: זכותה עמעם ביד בן אביאל. גם זכות עצמה נתחבר לזה על ידי בן אביאל הוא מרדכי בן שאול בן אביאל (ש"א ט, א) שהתפלל לאלהיו והזכיר זכות הצדקת הזאת, ועמעם לשון חבור כגון ממלת המעט עם: זה. הקב"ה שנאמר בו זה אלי (שמות טו, ב): הכינה לאות לתקון אריאל. הכין אותה להיות לאות גאולה וישועה ולבנין ביהמ"ק הנקרא אריאל שכבר החלו ישראל להתיאש ממנו בביטול בנינו: תכלת ידה עשות לגאולי אל. התכלת סימן לחירות זכר לתכלת הרקיע ששם עבד חפשי מאדוניו,

ולפיכך

וְחָסֵד. חִסְּדָהּ חָסִיד הַמְּהוּלָּלִי. חוּר וְכַרְפַּס וְכֶתֶם וַחֲלִי. חֵילָהּ רוּץ רֹאשׁ פֶּתֶן מִגַּחֲלִי. חָרוֹן בּוֹ לְשַׁלַּח עוֹד מֵאֲכָלִי. חִלַּת פְּנֵי אֱלֹהִים יְהוָֹה חֵילִי. וְחוּר. רַב חִתְּלִי רוֹפֵא חֳלִי: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ברך עלינו עד כשנים הטובות.

לְפָנָיו. טָבַע הוֹד אַבְרֵךְ. טָבוּעַ הָיָה וּמוּכָן לְהָאֲרֵךְ. טְמוּנָה וְסְתוּרָה מִפְּרוּעַ יָרֵךְ. טָמֵא כְּהָגְרַל גַּפְנָהּ לְהַבְרֵךְ. טוֹב פָּץ לָהּ קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ. וַעֲטֶרֶת. בִּשְׁנַת טוֹבָתֵךְ בְּגֶשֶׁם אֲבָרֵךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים: תקע בשופר עד כנפות הארץ.

מִכֹּל. יוֹדְעֵי דָת שִׂפְתֵי מַרְבֵּץ. יְקַר יְמִינִי בְּדַת יָמִין רוֹבֵץ. יְפִי עֲדִי עֲדָיִים מַשְׁבֵּץ. יָצָא מְלֻבָּשׁ עַל יַד קוֹבֵץ. יָרַשׁ מַתַּן שְׁאֵלוֹת יַעְבֵּץ. זָהָב. יִמֵּן לֶאֱסוֹף נִדָּחִים מְקַבֵּץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: השיבה שופטינו עד וצדקנו במשפט.

עיון תפלה

ולפיכך הלבישו את מרדכי לבוש מלכות תכלת וחור, והתכלת הזאת באה לו מידה של אסתר אשר עשתה למען גאולת ישראל:

וחסד חסדה חסיד המהוללי. הקב"ה שהוא החסיד האמתי והמהולל כ"ל חסד את אסתר בתוס של חסד: חור וגו' וחלי. מיני תכשיטין: חילה. ובכח החסד המשוך עליה נזדיינה: רוץ ראש פתן. לרוצץ ראשו של המן: מגחלי. שהותה גחלים על ראשי: מאכלי. מלשרוף אותי, מלשון והסנה איננו אכל (שמות ג, ב): חלת פני אלהים ה' חילי. באשר חליתי את פני אלהים לפיכך היה ה' חילי, ותפס לשון המקרא (חבקוק ג, יט) אלהים ה' חילי: וחור רב. נקב גדול בבשרי מלשון ויקב חר בדלתו (מ"ב יב, י), כלומר מכה גדולה ונאמנה: חתלי רופא חלי. חתל וחבש אותי הרופא כל חלי וכל מכה, מלשון והחתל לא חתלת (יחזקאל טז, ד): לפניו טבע הוד אברך. עוד ימים רבים לפני זמנו של מרדכי טבע הקב"ה על יוסף [אחי] אבי אביו מטבע של הוד ותפארת, ויוסף נקרא אברך (בראשית מא, מג): טבוע היה ומוכן להארך. ההוד הזה היה טבוע מאז ומוכן לרפואה וגאולת ישראל ע"י מרדכי בן בנו, מלשון הנני מעלה לה ארוכה ומרפא (ירמיה לג, ו), ובאסתר רבתי פסוק ויהי כאמרם אליו יום יום בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה, ביוסף כתיב כדברה אל יוסף יום יום ובמרדכי כאמרם אליו יום יום, ביוסף כתיב ויקראו לפניו אברך וכאן וקראו לפניו ככה וגו': טמנה וסתרה מפרוע ירך. אסתר טמנה והסתירה את עצמה לבלתי גלות ירכה לפני אחשורוש: טמא כהגרל גפנה להברך. אבל כאשר עלה הגורל לפני הקב"ה להבריך גפנה בטמא והיא נצטערה על זה מאד: טוב. הקב"ה: פץ לה. דבר אליה: קומי אורי כי בא אורך. לה"כ (ישעיה ס, א) קומי אורי כי בא עתך לקבל מלוכה: ועטרת בשנת טובתך בגשם אברך. עש"ה (תהלים סה, יב) עטרת שנת טובתך, כלומר עכשו תחלינה שנות הצלחתך ובימיך אברך את ישראל בהניפי עליהם גשם נדבות: מכל יודעי דת שפתי מרבץ. יותר מכל בני יששכר הרובצים בין המשפתים אלו ב' שורות של תלמידי חכמים היושבים לפני הסנהדרין בלשכת הגזית (ב"ר פצ"ח סי' י"ב): יקר ימיני. נתיקר מרדכי, שהיה גדול הסנהדרין ונכבד בכלן כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו, ועי' מנחות ס"ה א': בדת ימין רובץ. הרובץ ומרביץ תורה בנתנה מימינו של הקב"ה: יפי וגו' יצא מלבש על יד קובץ. מרדכי הקובץ על יד דברי תורה (עי' ע"ז י"ט ע"א שדרשו את המקרא הזה על ד"ת) יצא מלפני המלך מלובש בעדי עדיים: ירש מתן שאלות יעבץ. בתמורה ט"ז ע"א ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני בתורה והרבית את גבולי בתלמידים והיתה ידך עמי שלא ישתכח תלמודי מלבי ועשית מרעה שיזדמנו לי רעים כמותי, כל השאלות הללו נתקיימו במרדכי: זהב ימן לאסוף נדחים מקבץ. ימן מגזרת וימן ה' דג (יונה ב, א) והשריש הפייטן את יו"ד האית"ן בשרש כדרכו, ור"ל הקב"ה המקבץ נדחים הזמין את המן ונתן בלבו לאסוף זהב, ובקוה"ר פסוק ולחוטא נתן ענין כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי וכו' ולחוטא

הַבְּתוּלוֹת. בְּהִקָּבֵץ שֵׁנִית בְּמַאֲהַב. כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ הִשְׁלִיכָה יְהַב. כִּי צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב. כְּמַס דֹּב רִשְׁפֵּי לַהַב מַלְהִיב לְלַהֵב. כָּרָה שׁוּחָה לָעַד לְחוּמוֹ לְהַבְהֵב. גְּדוֹלָה. קָפַץ בְּדִין מִשְׁפָּט אָהֵב: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט: ולמלשינים עד במהרה ביבינו

וַיָּשֶׂם. לַיְלָה וּתְנוּמָה הֵמְנִיעַ. לֵיל אֲשֶׁר תַּנִּין וַיָּרֶב הֵנִיעַ. לַדּוֹרוֹת אוֹתוֹ הִצְנִיעַ. לִהְיוֹת לְפִלְאוֹ צָנוּעַ. לָכַד זֵד יָהִיר וּבְאַשְׁמוּרוֹ הִכְנִיעַ. וְתַכְרִיךְ. יְחוּמָיו שַׁח זֵדִים מַכְנִיעַ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים: על הצדיקים עד כי בך בטחנו.

יוסד ע"פ א"ב

אֶזְרָח בַּט חוּץ. בְּכֶסֶל נָחוּץ. בִּנְתִיב נָחוּץ. סַבַּת צֵאת חוּץ: בַּמָּה אֵדַע. פִּתּוּל יֵדַע. וּפִלּוּלוֹ נוֹדַע. בְּיָדֹעַ תֵּדַע: גְּמוּלָיו חִבֵּל. בְּעֹל הַמְּסֻבָּל. וְעָנוּ בְּסֵבֶל. קוֹדִי נִסְבָּל: דָּלָיו בְּלוּד דְּאוּת. אַרְבַּע מֵאוֹת. בְּלִבְנַת יָוֵן לְאוּת.

עיון תפלה

נתן ענין לאסוף ולכנוס זה המן ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי שנאמר ביום ההוא נתן המלך אחשורוש וגו' את בית המן: הבתולות בהקבץ שנית. נראותה שאין אסתר מגדת מולדתה אמרו נקבץ בתולות שנית להוכות את אסתר כי אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה אולי תגיד: כבודה בת מלך. בכל זאת החזיקה בת שאול את כבודה פנימה ולא הגידה דבר כאשר בתחלה, ונה"כ הוא (תהלים מה, יד) כל כבודה בת מלך פנימה, והשליכה יהבה ומשאה על ה', מנה"כ (שם נה, כג): כי צדיק ה'. (שם יא, ז): כמס דוב רשפי להב. אחשורוש הפרסי הנמשל לדוב (דניאל ז, ה) שמן נלבו רשפי אהבה והשק לאסתר ולא יכול להפרד ממנה, מנה"כ (שה"ש ח, ו) כי עזה כמות אהבה וגו' רשפיה רשפי אש: מלהיב ללהב. כדי שעי"ז ילהב הקב"ה לנכוף את המן המלהיב לישראל בלהבת שנאתו: כרה שיח. המן אשר כרה שוחה לישראל: לעד לחומו להבהב. לשרוף בשרו לעדי עד, לחומו מלשון ולחומם כגללים (צפניה א, יז), להבהב מלשון זבחי הבהבי (הושע ח, יג): גדולה. מלכות מדי הנרמזת בפסוק והנה אימה חשיכה גדולה (ב"ר פמ"ד סי' י"ז ושם נדרש גדולה על מלכות יון). ויותר נראה כמו שכתב המפרש לסדור כל בו גדולה זו מדת הרחמים וקראה הפייטן גדולה כי מדת הרחמים גדולה ממדת הדין כי מדה טובה מרובה ממדת פורענות (יומא פ"ו פ"א): קפץ בדין. שהיתף הקב"ה מדת רחמים, למדת הדין כדי לזכות את ישראל שהיו חייבים כליה: וישם לילה ותנומה המניע. הקב"ה שם נילה ומנע תנומה מעיני אחשורוש: לילה אשר תנין וירב הניע. הוא הלילה אשר בו הניע והניד גם את פרעה התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו הוא פרעה מלך מצרים וגם את סנחריב והוא הנקרא מלך ירב (הושע ה, יג): לדורות אותו הצניע. הלילה הזה שמורים הוא לכל בני ישראל לדורותם לעשות בו נסים ונפלאות: לכד זד יהיר ובלילה הזה לכד את המן: ובאשמורו הכניע. ובאשמורה האחרונה הכניעו: ותכריך יחומיו. וקבוצת בניו: שח זדים מכניע. השח השפיל הקדוש ברוך הוא המכניע זדים:

פירוש מסדור אור לישרים

אורח. זה אברהם: בט חוץ. שהביט חוץ למערכות המזלות כמ"ש חז"ל ע"פ ויוצא אותו החוצה שהוציאו למעלה מכיפת השמים והביט: בכסל נחוץ. במזל הצח: בנתיב נחוץ. במסלות הכוכבים שהולכים בנחוץ ורואה אברהם שנולד במזל שלא יולד בניו: סבת צאת חוץ. הוקשב אברהם מהקב"ה לצאת חוץ מאצטגנינותו לפי שאין מזל לישראל ועל שאמר במה אדע, כי אירשנה. פתול ידע. סודיע בזה דבר עקשות נגד הקב"ה: ופלולו. ודינו נודע בגזירת. ידוע תדע. כי גר וגו': גמוליו. בניו גמולי חלב: חובל. נשחתו בשל מצרים: קודי. קדקוד שלי: נסבל. בעבודת מצרים: דליו. בניו של אברהם: בלוד דאות. פרחו לגוד הוא מצרים עש"ה ומצרים ילד את לודים: ארבע מאות. שנה היו ינעים בטיט ובלבנים

עד יוחש אות: הרים צח דלג. וגבעות בלג. וענם מלג. בצלמון משלג: ותנין כזמם. בו בים זמם. בגיחו עמם. באצבע המם: זרו לועזים. מצח מעזים. וקפאו בעזים. כנבל רעוזים: חיל צבא פרעה. בסאסאה פרעו. ובט בנם וקרעו. מול אב וזרעו: טבועים אז כשרו. תופפות בבן שרו. ופז בסוף אשרו. ואל שור נושרו: יקשו אמרים. שוב לגיא חמורים. ומי חשובים מורים. נתמרו למרים: כשר ציר תחן. לוט באושי צחן. להמתיק מר למחן. לבל לקוט בבחן: לוו לאילם. ואף להט האלים. ונקבו אלים. בצדק בני אלים: מהרו לאלוש. וכל בצק מלוש. ורגנו בפלוש. עדי דק חלוש: נסו פעמים. בתקון יומים. בדגן שמים. ובצית מים: סעו לרפידים. ברפיון לפידים. בעודם שם רפודים. חלו בצר קפודים: עד הנם בחם. אץ להאליחם. ובסוף האחם. ופה בחשף נלחם: פסע פרסאות. ארבע מאות. לזנב צבאות. נצי צבאות: צג במלחמות. ראשית עלמות. ופן במהלמות. והושת לכלמות: קצץ אשלים. בחיק נחשלים. וקלס מושלים. בחטא נשולים: רדף שלשה.

אור לישרים

יובלבניס: **עד יוחש**. עד שמיהר את הגאולה בזכות הרים. אלו האבות: **צח** הקב"ה: **דלג**. את הקץ. ובזכות האמהות שנקראו גבעות **בלג**. חיזק ומיהר לגאלם: **וענם**. מצרים שילד ענמים. **מלג**. לשון מליגה פי' דגה ברותחין: **בצלמון**. באש של גיהנם: ימשלג. ל' שלג: **ותנין**. זה פרעה: **כזמם**. כמו שחשב לדון לב"י במים: **זומם**. נידון כשעד זומם לטבוע אותו ועמו במים: **בגיחו**. במלחמתו: **עמם**. שהחשך אורו: **ובאצבע**. אלהים: **המם**. ל' ויהם ה' את מחנה מצרים: **זורו לועזים**. נתנכרו מצרים עם לועז ולא זכרו טובת יוסף שהצילם ממיתת רעב והעיזו מצחם נגד ב"י ואח"כ. **קפאו**. במים עזים. **כנבל רעוזים**. כנבל שבור: **בסאסאה**. נפרעו סאה בסאה: **ובט בנם וקרעו**. הניע הקב"ה בים וקרע אותו. **בנם** זה הים שאח"כ הים ראה וינוס: **מול אב**. נגד יעקב סבא שהיה שם כמ"ש וירא ישראל ל' יחיד זה ישראל סבא שהרי אח"כ כתיב ויראו העם לשון רבים: **וזרעו**. נגד כל ב"י: **טבועים אז כשרו**. ל' אשורנו. פי' כשראו ישראל את המצרים טבועים: **תופפות**. אז אמרו שירה בתופים: **ופז בסוף אושרו**. נתחזקו בזהב וכסף בביזת מצרים ומים סוף: **ואל שור נשרו**. הלכו במישור למדבר שור ואח"כ. **יקשו אמרים**. שהקשו לומר. **שוב לגיא חמורים**. לשוב למצרים שנקראו ביחזקאל בשר חמורים ובעון זה. **ומי חשובים מורים**. המים שהיו חשובים כמור ואהלות: **נתמרו**. נתחלפו למרים: **כשר ציר תחן**. הכשיר משה בתפלה: **לוט באושי צחן**. לכסות סרחון חטא שלהם: **להמתיק**. מים המרים: **למחן**. למחנה ישראל: **לבל לקוט בבוחן**. והתפלל משה שלא להכריתם בהבחנת המשפט: **לקוט**. ל' כריתה כמו ונקטתם בפניכם יחזקאל כ': **לוו לאלים**. נתלוו ממרה לאלים: **ואף של להט החרב**: **האלים**. שנשתתק הבטן מלקטרג עליהם: **ונקבו אלים**. שנקראו גבורים כדאיתא בילקוט ושם נשהו ר"י אומר ל' גדולה והרמה: **בצדק**. בזכות האבות שישראל הם בניהם וזהו בני אלים: **לאלוש**. שם מקום במדבר וכו'. כמו וכלה: **בצק מלוש**. שכלה בצק הנילוש שהוציאו ממצרים: **ורגנו**. ל' תלונה: **בפלוש**. בפרהסיא: **עדי דוק חלוש**. עד שנפל להם בגורל המן שהוא דק ככפור: **נסו פעמים**. הקב"ה ניסה אותם ב' פעמים ולא עמדו בנסיון: **בתקון יומים בדגן שמים**. זה המן ניסה אותם וציוה לתקן ולהכין בששי לחם יומים והם יצאו בשבת ועוד אל יותר והותירו: **ובצית מים**. יבשת המים שאמרו מה נשתה: **סעו**. נסעו לרפידים. ולכך נקרא רפידים ע"ש שרפו ידיהם מן התורה: **ברפיון לפידים**. שניתנה כלפיד אש: **רפודים**. ל' הצעה פי' בעוד שחנו שם: **חלו בצר קפודים**. נענו חולים מצרות עמלק שקיפדם והכריתם: **עד הנם בחם**. בעוד שהם במצרים בן חם כמ"ש ובני חם מצרים: **אץ להאליחם**. מיהר עמלק לבזותם בעיני פרעה: **ובסוף**. כשיצאו ממצרים: **האחם**. הראה להם אחוה ונזדווג להם כדי להרגם: **ופה**. ברפידים: **בחשף**. בגלוי נלחם: **פסע**. ד' מאות. שעמלק ישב בארץ הנגב של א"י והלך דרך אורך כל א"י שארכו ד' מאות פרסה: **ניצי צבאות**. בניו של הקב"ה: **צג**. עמד להלחם בהם ראשון לכל האומות שנקראו עלמות: **ופן**. שפנה עמלק משם: **במהלומות**. ל' שבירה שהחלישו יהושע: **קצץ אשלים**. כרת ענפים: **בחיק נחשלים**. עשה"כ ויזנב בך כל הנחשלים: **וקלס מושלים**. היה מבזה לישראל המושלים בינרם: **בחטא נשולים**. מחמת חטא של שנשלכים ונפלטים חוץ לענן מפני פסל מיכה: **רדף**

שלשה

ובשתו שלושה. ועדתו חלושה. ביד אזן חלושה: שדי חק בכם. קרבו
לרבכם. זכרו לכסבכם (נ"א לכרכבם). מהדום ומכם: תו תחור עם איבה. במשול
הבה. ושמרה לו איבה. בבוז ובגאוה:

מיוסד ע"פ תשר"ק

תמימים כרשו ארץ. והקצינו שר בערץ. פקד לרוץ במרץ. לכלותו
בחרץ: שדי שוכן עד. צו ללועט עד. אחריו לצעד. לטאטא
עדי עד: בחן עמעם. ואכזר רעם. ומאז זעם. ממלוך עלי עם: קצין מכבר.
נין צוף כמר. ונשסף וישמר. ולארבעה זמר: צפע מנו חש. משרש נחש.
בגיחו כחש. לחוץ עם נחש: פיו שלח ברע. כלילת יפי לגרע. כבבת עין
הרע. גמול אב לפרע: עץ בתרמית תער. להשגיא איש בער. ורפא ידי
נער. ממלאכת יער: שטנה חרת. לערער יקרת. ויער ערת. מגזע בכורת:
נשא כדב וזאב. ונסה בבן זאב. ובו נעכר כאב. כעורב וכזאב: מסכה
נעשה. לעבדו כל עסה. וכאפר עשה. ביד מאמר עשה: לענה ורוש.
נועץ לפרוש. לסמוך לברוש. בשם אחשורוש: כחש סלופים. והתעה

אור לישרים

שלשה. פעמים להלחם: **ובשתו שולשה**. בתורה בנביאים במגילה: **ועדתו**. של עמלק חולשה: **ביד אזן חלושה**. ע"י יהושע שאזן והאזין לו משה אין קול ענות חלושה: **חק בכם**. נשבע הקב"ה בכסאו: **קרבו לרכם**. מלחמת עמלק לחבר: **לכסבכם**. לספוף ולמחות אותו: **מהדום ומכם**. שריו של מעלה וזרעו שלמטה: **תחור**. ל' רוגז: **במשול הבה**. כשתתן לו ממשלת על עמלק נעשה בו נקמה באיבה השמורה: **בבוז ובגאוה**. בשביל בוז וגאוה שעשה בגאותו לישראל: **תמימים**. ישראל שהם תמימים במעשיהם כאשר ירשו א"י: **והקצינו שר**. המליכו את שאול עליהם: **בערץ**. בכח. פי' נגד רצון הקב"ה כמ"ש בשמואל א' ח': **פקד**. אז נפרד שאול לרוץ במרוצה ולכלות לעמלק: **בחרץ**. ל' כריתה: **צו ללועט עד**. צוה הקב"ה לשאול שבא מבנימין שנאמר בו בבקר יאכל עד: **ואחריו לצעד**. שיפשע וירדוף אחר עמלק: **לטאטאו**. להשמידו: **רחן**. בלשון ישמעאל משכון: זה שמואל שהיה ממושכן בבית המקדש: **עמעם**. החשיך. פי' שהחשיך וביטל שאול את דברי שמואל שאמר לו ולא תחמול והוא חמל על אגג: **ואכזר**. הוא אגג: **רעם**. לשון ריעות פי' שרחם עליו: **ומאז זעם**. הקב"ה על שאול וטרדו: **ממלוך עלי עם**. ישראל: **קצין**. זה שאול: **מוכמר**. שנכמרו רחמיו על אגג: **נין צוף**. שמואל בן תחו בן צוף: **כבר**. אחז לאגג במכמר ורשת: **וישסף**. הבקיע אותו: **וישמר**. נקבו בקוצים ל' שמיר ושית: **ולארבעה זמר**. נכרת לד' חלקים: **צפע**. זה המן: **מנו חש**. מיהר לבא מאגג והוא משורש נחש מאגג: **בגיחו כחש**. שכחש בהקב"ה: **בגיחו**. ל' הכתוב כי אתה גוחי: **לחוץ**. כמו ללחץ עם ישראל מחש בכישוף ובגורל: **פיו שלח ברע**. שלוה לשמשי כמו לכתוב ששנה לבטל בנין בית המקדש וזהו. **כלילת יופי**. זו בהמ"ק: **לגרע**. לבטל אותו: **בבבת עין**. לישראל שהם שמורים כבבת עין: **הרע**. המן להם: **גמול אב**. שרצה המן לנקום ממרדכי נקמת אגג אבי זקינו: **עץ בתרמית תער**. יעץ המן בלשונו שהיא חדה כתער: **להשגיא איש בער**. להתעות לאחשורוש השוטה: **ורפה ידי נער**. לרפות ידי ישראל שנאמר בהם כי נער ישראל: **ממלאכת יער**. מבנין בהמ"ק שנקרא יער הלבנון: **שטנה חרת**. כתב שטנה וקטרוג על יהודה וירושלים: **לערער יקרת**. להחריב לציון שנקרא' פנת יקרת: **ויער ערת**. הקב"ה העיר עליו שנאה: **מגזע בכורת**. ממרדכי ואסתר שהם מגזע שאול נכד בכורת: **נשא כדב וזאב**. התנשא המן כאחשורוש שנקרא דוב וזאב: **ונוסה**. ל' קלף וזהו בל' תרגום. פירוש המן כזעם ונתקלף ע"י מרדכי שנקרא בן זאב כמבואר לעיל: **ובו נעכר כאב**. ע"י מרדכי נעכר הכאב להמן: **כעורב וכזאב**. שמות ב' מלכים שנפלו ביד גדעון: **מסכה**. שעשה המן א"ע ע"ז: **לעבדו כל עסה**. ל' דריכה שהדריך והכריח לכולם שיעבדוהו. **וכאפר** עושה שנידוש ונדרך כעפר: **ביד**. ע"י אסתר שנאמר בה ואת מאמר מרדכי אסתר עושה: **לענה ורוש**. המריר המן לישראל במה שהיה נועץ. שאל עצה מאוהביו. **לפרוש**. לו איך להמית למרדכי. ויעצוהו לסמוך לברוש. לתלות את מרדכי שנקרא ברוש: **בשם אחשורוש**. בהסכמתו: **כחש סלופים**. דיבר המן לפני אחשורוש דברי כחש ועיוות על ב"י: **והתעה אלופים**. שהטעה המלך ושריו כדי

אלופים. להכחיד עלופים. בפלס אלפים: יקראו סופרים. וכתבו ספרים. ושלחו צירים. בדבר המלך מהירים: טשים בהליכה. לעין כל ממלכה. והדת נמלכה. והעיר שושן נבוכה: חלום יהודי הלם. והבין כסלם. מדיו קרע להכשילם. ונפרע למו גמולם: זעק במר נפש. באפר להתכפש. בצום ובטיט ורפש. ישב בעצת טפש: ומתליל שפלות. כחז עבודות כפולות. הקשיב תפלות. והגיה אפלות: הסכית שועה. מאמולת שבעה. ואז אל שעה. ואיל ישועה: דפי בן קיש. הבין נין קיש. ותחן הלקיש. עד לדק הקיש: גל לאילת אהב. לבוא אל רהב. להדעיך יקוד להב. מגזי רהב: בבינה עשתה. בגוחה חסתה. שדוש צום פצתה. וצר בפלס (נ"א פלץ) כסתה: חזן ארחה שונא. כרת אל עונה. בלי מצוא מענה. מה יענה:

שם המחבר חתום בראשי החרוזות אלעזר בירבי קליר.

אותו מבהלת. החות לו גחלת. במנות תוחלת. מנו מתחלת: לאונדריו הבאיר. את אשר התאיר. ולעב בן יאיר. מחוגו הכאיר: עברה נמלא. וצרה המלא. וכורכיו כשמלה. זמוהו מלה: זם והכין עץ. תקוע הג דת עץ. תרעלות כהועץ. ותשועה ברב יועץ: רק כנחשב כמר. והחשב לו כימר (נ"א והושב לו כימר). ואל מניף עמר. שב וחנן אמר: בן שמעי בשר.

אור לישרים

להכחיד עלופים. אלו ב"י העלופים ויגעים: בפלס אלפים. במשקל עשרת אלפים ככר כסף: צירים. שלוחים: טשים. מיהרו לשוף: כל ממלכה. בכל מדינות המלך: והדת נמלכה. והגזירה נתייעצה: חלום יהודי. שבא אליהו בחלום למרדכי וגלה לו עצת המן: והבין כסלם. מחשבת המן ויועציו: מדיו. מלבושיו קרע מרדכי והתפלל: להכשילם. להמן ויועציו: להתכפש. לשון הכפישני באפר: בעצת. לבטל עצת המן הטפש: ומתליל. ל' תל וגובה. פירוש הקב"ה שהוא מגביה שפלים: כחז עבודות כפולות. כשראה התענית ותפלה: והגיה. האיר אפילתן של ב"י: הסכית שועה. קבל תפלתם: מאמולת שבעה. מישראל שהם חסרים שבעה רועים: שעה. פנה לתפלתם: ואיל. וחיזק: דפי בן קיש. עון של שאול בן קיש שהחיה את אגג הבין מרדכי נכד קיש: ותחן הלקיש. תפלה האריך. ובהעטיף תרגום ובלקישו: עד לדוק. עד דלתי שמים דפק: גל. גלה לאסתר שהיא אילת אהבים ונוה עליה לבוא אל רהב. לאחשורוש ברהבו עמל ואון: להדעיך. לפזר ולפוצץ כעסו של אחשורוש: מגזי רהב. מישראל שעברו וגזו ים שנקרא רהב: בבינה עשתה. במה שהזמינה את המן לסעודתה: בגוחה חסתה. בטחה בהקב"ה: פצתה. שאמרה וצומו עלי: בפלס כסתה. בתפלתה כסתה משקל הכסף של המן הצר: ארחה שונא. זימנה להמן לסעודתה: כרת. כמו שנאמר אם רעב שונאך וגו':

בלי מצוא מענה. שפתאום הזמינה להמן וקבלה עליו לפני המלך בכדי שלא ימצא מה להשיב: אותו מבהלת. להמן כדי להכניעו ולחתות גחלים על ראשו: במנות תוחלת. במתנות שהכינה להמן היתה תוחלת ותקוה לישראל: מנו. מהמן: מתחלת. ליתן לו קודם לאחשורוש כדי שיתקנא בו המלך: לאונדריו. לאוהביו האוגדים עמו ביאר ופירש: אשר התאיר. איך שתאר פניו יקר בעיני המלך: ולעב ל' מלעיבים: בן יאיר. מרדכי בן יאיר שהלעיג עליו: מחוגו הכאיר. השחיר המן מתארו מחמת צער בזיונו: וכורכיו כשמלה. שהיו הנגררים אחריו כשמלה: זמוהו מלה. יעצוהו אותו דבר זה שיתלה למרדכי זם חשב המן והכין עץ: תקוע. לתלות כמו והוקע אותם: הג דת עץ. לתלות למרדכי שהיה עוסק בתורה שנקראת עץ חיים: תרעלות כהועץ. כאשר יעץ מרורות על ב"י: ותשועה. באה: ברוב יועץ. הוא הקב"ה: רק. אים רק זה המן כנחשב כומר שחשב לתפוס את ב"י ברשת: והוחשב לו כימר. לשון תמורה. פי' שנתחלפה עצתו ומחשבתו ע"ע: ואל מניף עומר. פי' המן הלך ומצא למרדכי שהיה עוסק בהלכות עומר בט"ז בניסן וכשראה את המן אמר שלהרגנו הוא בא ואז התעטף מרדכי ועמד בתפלה. וזהו. שב וחנן אומר. מרדכי עשה תשובה ותפלה לפני הקב"ה ואח"כ ביסר המן למרדכי הבשורה ואסר את רכבו ואמר וי

ורכב לו אסר. כי הכריע אכר. מהון מעשר: יחד בהל שנית. לסעד תכנית. ועלתה תענית. ותקצץ חנית: רעל מר המרירו. וחרבון האירו. והדס העירירו. ולשחת גררו: ברוש נער. נעצוץ ננער. וכל מתיו ערער. ופן לשוע ערער: יתומים מאה. אשר יחמה טמאה. סערו בקמעה. ספות רוה וצמאה: קועו ונשחתו. ועם יולדיו נאחתו. ובאע אחד (נ״א חד) נחתו (נ״א נוחתו). וכל מצרים חתו: לרם נגנו זו. באשר חזו. ועלצו ועלזו. ובזו לא בזו (נ״א ובז לא בזזו): יען במיר ספרים. רצו עפרים. בפלכי כפרים. במשוש פורים:

חזו רנן וגאלה. רוח והצלה. רננה סגלה. בקריאת מגלה:

מוסף ע״פ א״ב

אספרה אלחק. פלאות לחוק. אשא דעי למרחוק. בבוא צר לדחוק: בקום עלי צפע. משרש אפע. והון פלס בשפע. והוקע בעץ משפע: גש והפיל פור. מיום ליום ספור. ויצא חפור. בהביעו ספור: דרש ימי שבוע. לשוט יום קבוע. באיזה חדש תבוע (נ״א טבוע). לקעקע דגלי רבוע (נ״א קוב ספר רבוע): הן יום ראשון. הגיב להשון. ומי זה בא ללשון. נצורי כאישון: וגיא ודק כי נבראו. ועל שמם נקראו. ואם ימדו ויחקרו. אז אלה יעקרו: זע יום שני. להצדיק שפת שני. ואלם מלשני. מלהלשיני: חי כי הרקיע. והבדיל רקיע. ומי זה בא להשקיע. זהר הרקיע: טש יום

אור לישרים

להקוא נברא. כי הכריע. השומר שהוא איסר. מהון מעשר. מעשרת אלפים ככר כסף: יחד בהל. שהבהל במשתה השני לבוא עם המלך יחד: לסעד תכנית. להכנת הסעודה: ועלתה תענית. של ישראל לפני המקום. ותקצץ חנית. לשונו של המן שהיה חד כחנית: רעל מור. זה מרדכי המריר להמן בכוס התרעלה: וחרבון. חרבונה האירו וקללו: והדס. זה אסתר: העירירו. נ׳ עיריריס יהיו שע״י נתלה המן ובניו: ברוש נוער. מרדכי נתעורר לגדולה: נעצוץ. קוץ זה המן: ננער. נטרד מן העולם: וכל מתיו. כל אנשי עצתו השחית הקב״ה אשר פן לשוע ערער. לתפלה המדוכה בצרה: יתומים מאה. מאה בנים אשר ילדה לו אשתו הטמאה: סוערו לקמעה. נפולו בזמן מועט: כפות רוה וצמאה. לפקוד עליהם להוסיף הבנות על הזדונות. עי׳ רש״י דברים כ״ט י״ח: קועו. נתלו: ועם יולדם נאחתו. עם אביהם נאבדו: ובאע אחד טחתו. בעץ אחד נשברו: וכל מצרים חתו. כל רשעי ארץ אחזם רעדה: לרם נגנו זו. ישראל שנקראו עם זו אמרו שירה להקדוש ברוך הוא כשראו מפלת המן: ובזו. בבזה לא שלחו את ידם: יען במיר ספרים. כשהחליפו הספרים בשם המלך להכחיש ספרי המן הראשונים: רצו עפרים. שמחו ישראל עפר יעקב: בפלכי כפרים. בכל פלך ואפרכוס: אספרה אל חוק. חוק הוא עלי לספר הנס של פורים ונפלאות שעשה הקב״ה אתנו: אשא. עוררתי דעתי לספר הצרות שעברו בזמן רחוק כשבא המן הצר לדחוק אותי: צפע. נחש זה המן משרש אפע. שרף זה עמלק: והון. וממון רב שקל בשפע: והוקע. ונתלה בעץ שתחוב בקרקע בשיפוע: מיום. שספר הימים באיזה יום יוכל לאבד ח״ו לישראל: ויצא חפור. נבושה: בהביעו ספור. כשהגיד לו הגורל זכות של ישראל בכל יום: לשוט. נ׳ מלשינות. פי׳ באיזה יום יוכל להלשין עליהם: לקעקע. לעקר ח״ו לישראל שנסעו בד׳ דגלים: הגיב להשון. דיבר בלחש לבעל הגורל: ומי זה. ואיזהו אשר יבוא להלשין על ישראל שהם נצורים כאישון: וגיא ודוק. שמים וארץ נבראו ביום א׳: ועל שמם. פירוש שנבראו בלשון בראשית וישראל ג״כ נקראו ראשית: ואם ימדו ויחקרו. פי׳ כאשר א״א למדוד השמים ולחקור הארץ כן א״א לעקר ח״ו לישראל: זע. נזדעזע יום שני: להצדיק. לישראל: שפת שני. עש״ה כחוט השני שפתותיך: ואלם. נשתתק הקטגור: חי. הקב״ה: בי הרקיע. ביום ב׳ אמר יהי רקיע להבדיל בין מים למים: ומי זה. אשר יבוא להשקיע לישראל המשכילים ומזהירים כזוהר הרקיע: טש. פרח המן ליום ג׳ להטיל

שלישי. והטיל חלשי. במעוז פלשי. וחילי ושלשי: ישר עץ וגן. כי נטעו בגן. ואם כדברי נרגן. למה נבראת גן: כהפיל מרעי. פור עלי רביעי. מול פני רועי. אמצה זרועי: למזלות דמם. בכור שור בשמם. וצר מה זמם. לאבדם ולהמם: מהר חמישי. בפורו להמשי. והגיה אמשי. כהעריב שמשי: נוצה יונה (נ"א זיו) ונשר. כי עופפו (נ"א עפפו) בישר. מי יוביל תשר. אם יועפו (נ"א עפו) נשואי נשר: סבר לרושישי. צר בפור ששי. ועלה ואששי. כהצהיר עששי: ערך בהמות. מוכן לנחמות. שאג בעדי הומות. ושכך חמות: פאר שיר שבת. חל פני משיבת. ואם זו תשבת. מי בי ישבת: צפה עלי חדשים. והטיל חלשים. ומזלות הרשים. להכחיד קדושים: קדם ועלה. ראש חדשים למעלה. טלה חלב העלה. פסוח במי זאת עלה: רץ שני באמן (נ"א כאמן). ובידו זכות מן. ורץ אל־שור מזמן. ויתלו את־המן: שלישי שמר. מתן דת במשמר. וכתאומי תמר. הדס ומר תומר (נ"א המר): חוו תמוז הן לשמים. בלי קום צרה פעמים. וסרטן גדל במים. העיר צדק משוי ממים:

שם המחבר חתום אלעזר בירבי קליר.

אמל ורבך. חמישי כהנבך. די בי סובך. אריה מסבך: לעשור בהמה. ששי המה. ומבתולה הומה. שכך חמה: עלצו עלות בסגל. ריע

אור לישרים

להפיל גורל: במעוז פלשי. בכח מגולה ומפולש: וחילי. ויום ג' אימץ אותי: ושלשי. והגביר אותי. לשון שליש וכך היתה מגילת יום ג': ואם כדברי נרגן. המן שמלשין לאבד לישראל: למה נבראת גן. מי יתעדן שם: כהפיל מרעי. המן שרשע להרע לי כשהפיל פור על יום ד': מול פני רועי. מול הקב"ה שנקרא ה' רועי נתאמץ כחי וכך אמר יום ד' שבו נתלו המאורות הנא. למזלות דמם. נדמו השבטים. בבכור שור. כאריה שכב. ואיך חשב המן הצר לאבדם: מיהר. המן ליום ה': בפורו. בגורלו להמיש ולסלק אותי: והגיה. הקב"ה האיר לי מהחושך בעת ערב שמשי על ידי המן וכך אמר יום ה'. נוצה יונה. כנפי יונה ונשר: כי עופפו. שנבראו ביום ה': ומי יוביל תשר. מי יביא קרבן מנחה תורים ובני יונה: אם יועפו. אם יוחשך אור ישראל: נשואי נשר. כמ"ש ואשא אתכם על וגו': סבר לרוששי. חשב המן להעני ולשבר אותי בגורל יום ו': ועלה. יום ו'. ואששי. חיזק ואימץ אותי: והצהיר עששי. האיר חשכי וכך אמר ערך בהמות. בהררי אלף. מוכן לנחמות. לצדיקים לעתיד: שאג בעדי הומות. בשבילי ישאג הרבה הומות ויאמר אם אין ישראל למה זה אנכי עד שישך חמת המלך שהקב"ה מכלי: חל פני משיבת. התפלל פני תורת ה' תמימה משיבת נפש: ואם. אם זו יושבת ויבוטל ח"ו מי ישמרו בשבת: צפה. המן להפיל גורלות על החדשים:

הרשים. חקק המזלות לפניו: להכחיד. לישראל עם קדוש: קדם ועלה. להפיל גורל בניסן שהוא ראש לחדשים וניסן המליץ טלה חלב. שבו מקריבין שה לפסח: רץ שני. להודש אייר והיה החודש כאומן המליץ בעדי: ובידו. של אייר זכות המן: ורץ אל שור. אייר מזלו שור וזכות של שור אל הבקר רץ אברהם שניהם היו מזומנים ובזכותם ויתלו את המן: מתן דת. שבו ניתנה התורה: וכתאומי המר, זה משה ואהרן ובזכותם הדס ומור. מרדכי ואסתר. תומר. עלה זכותם כעשן הקטורת: תמוז חן. חודש תמוז התפלל לשמים שלא תקום בו הצרה פעמים מאחר שכבר אירעו בו צרות שהובקעה בו העיר ונשתברו הלוחות: וסרטן. מזלו של תמוז ודרך הסרטן לגדל במים: העיר. העיר זכות של משה ויונה שהומשו ממים:

אמל. אומלל ונכרת: ורבך. לשון מורבכת כלומר ונמג הגורל: חמישי. לחודש אב: כהונבך. כשבאו בעמקי הצרות אז אמר אב. די בי סובך. די לפני הצרה שעלה בי ארי מסובכו זה נבוכדנצר שהחריב הבית: לעשור בהמה. באחד באלול ר"ה למעשר בהמה: ששי. והוא חודש אלול: ומבתולה. שהיא מזל אלול עלתה הומים על צרות בני ישראל לשכך החמה: עלצו עלות בסגל. בחודש תשרי שמחו לעלות בסגולה זכות ריע. הוא ראש השנה יום תרועה ויום הכפורים וסוכות:

ונוסף

וְכִפּוּר וָרֶגֶל. וְנוֹסַף מְנוֹחַ רֶגֶל. לְמַרְבְּעֵי דֶגֶל: זְכוּת סָר מֵרַע. בְּמֹאזְנֵי צֶדֶק הָכְרַע. וְהָזְכַּר לְהִפָּרַע. מֵהָמָן הָרָע: רָאָה בְּיֶרַח בּוּל. כִּי בוֹ רַד מַבּוּל. וְלֹא יָדַע כִּי קֵץ זְבוּל. בְּאִבּוֹ סָבוּל: בּוֹ תָר לִקְרָב. לְעוֹרֵר בְּיוֹם קְרָב. וְיוֹשֵׁב עַל עַקְרָב. עֲקָצוֹ כְּעַקְרָב: יְסוֹד הֵיכַל קֹדֶשׁ. חִנּוּךְ מְנוֹרַת קֹדֶשׁ. תְּשִׁיעִי הַחֹדֶשׁ. הָזְכַּר לְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ: רָע פֵּרַשׂ רִשְׁתּוֹ. וְנִהְיְתָה לְבָשְׁתּוֹ. כִּי בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ. נִשְׁבְּרָה קַשְׁיוּתוֹ: בַּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר בַּל סָמַךְ. תָּר הֱיוֹת מֻסְמָךְ. וּבִשְׁבָט הָרָשָׁע תָּמַךְ. וּבְעֵץ חֲמִשִּׁים נִסְמָךְ: יֹשֶׁר עוֹרוֹת גְּדָיִים. וְזִילַת מֵי דְלָיִם. יָדְעוּ פְלָאִים. בְּיֶרַח דּוּדָאִים: קוֹץ וְדַרְדַּר. יָזַם לְפוּר אֲדָר. בִּגְבוּלוֹ הוּא דָר. כִּי לֹא נִמְצָא בוֹ הָדָר: לֶאֱחוֹז לַנִּדְאָגִים (נ"א לַנִּדְגִּים). קָרָא לְדַיָּגִים. וּבְסִיר דּוּגִים. נִבְלַע כְּדָגִים: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר. דָּרוֹשׁ קַל וָחֹמֶר. וּבִקְצִירַת הָעֹמֶר. חִלָּה לְיוֹצֵר חֹמֶר: חזן רָאשֵׁי קוֹמוֹתָיו (נ"א קָמוֹתָיו) לִקְצוֹר. וְאַשְׁכְּלוֹתָיו לִבְצוֹר. יוֹמוֹ לָעַד לַעֲצוֹר. מִיּוֹם לְיוֹם לִנְצוֹר:

כֶּתֶר. מְלוּכָה מֵאָז הָיָה מֻבְטָח. מֵאֵלָיו הָיָה לְהִנָּתֵן לְבַת הָבְטַח. מַלְכוּת כְּשָׁרוּהָ מַרְאָם הוּטַח. מְטּוּבַת זִיו הוֹד מִבְטָח. מֵרֹאשׁ עַד עָקֵב לִבָּהּ בָּטַח. בּוּץ. לְהַאֲמִירָהּ בְּמָעוֹז וּמִבְטָח: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים: ולירושלים עירך עד לתוכה תכין.

אור לישרים

ונוסף מנוח. זה שמיני עצרת שניתן למנוחה: סר מרע. שחוזרים בתשובה בתשרי והוכרע זכותם לטוב ולהמן הוזכר להפרע מאתו: בול. הוא מרחשון וסבר המן שבו יגלה לישראל מחמת שבו ירד המבול: ולא ידע. כי בו נשלם בנין בהמ"ק: באבו סבול. בפריו טעון ונגמר המקדש: בו תר לקרב. במרחשון ראה לקרב למלחמה: ויושב על עקרב. הקב"ה היושב גבוה ממזל מרחשון שהוא עקרב עקצו להמן כעקרב: יסודי. הוזכר לישראל זאת שבכסליו התחילו ליסד בנין בהמ"ק: חנוך מנורת קדש. בנס חנוכה: רע. המן פרש רשת לב"י: לבשתו. שנלכד בה הוא עצמו: באיתן קשתו. במזל כסליו שהוא קשת נשברה קשיות ערפו: אשר בל סמך. נ"נ אשר כרע לבל סמך להצר על ירושלים בשנת: תר. ראה המן להיות מוסמך על התקלה שאירע בו: ובשבט הרשע. סמך על נ"נ שהגלית בחודש זה: ובעץ. וסופו שנתלה על העץ גבוה נ' אמה: יושר עורות. זכות יעקב שנאמר בו עורות גדיי עזים: וזילת. וזכות שבטים שיצאו ממנו: ידעו. בזכות הודיעו נסים ונפלאים: בירח דודאים. בחודש שבט שהוא ר"ה לאילנות וריחם נודף כדודאים: קוץ. זה המן: יזם. חשב להפיל גורל באדר: בגבולו. בגבול חודש אדר היה המן דר שלא מצא בו שום זכות על ב"י וחשב לאחוז לנדאגים. לישראל הדואגים מגזרתה: קרא לדיגים. נבלע. מצודה לאחת ישראל ואחרית המן היתה ובסיר דוגים. כספינה שמניחים בה הדגים נבלע המן: יום ליום. כל היום היה מלמד זכות על ב"י: דרוש ק"ו. לדרוש מצות קלות וחמורות שעשו ב"י ובזכות קצירת העומר התפלל ליוצר חומר: ראשי קומותיו. להכרית גבהות ראש המן: ואשכלותיו. בניו: לבצור. לקטוף אותם: יומו. ימי הפורים לא יעברו לעולם ויהיו לנס כעצרת: מיום ליום. משנה לשנה (ע"כ אור לישרים):

כתר מלוכה מאז היה מבטח. מאז מקדם היה בנימין מובטח מהקב"ה שיצאו ממנו שני מלכים כמו שנאמר (בראשית לה, יא) ומלכים מחלציך יצאו ופירש רש"י שם דהיינו שאול ואיש בשת בנו וכן דמה אפשר שהמלך השני הוא איש בשת: מאליו היה להנתן לבת הובטח. מאליו היה הכתר הזה בא להנתן אל הבת אסתר שעליה הובטח מראש: מלכות כשרוה. כאשר ראוה מלכית: מראם הוטח. לא יכלו להביט בפניה מרוב ההוד אשר לבש אותה, כמש"כ (ישעיה מד, יח) טח מראות עיניהם: מזיו הוד כם אשר הובטח. מזיוו והודו של כסא מעלה. ובנוסח אחר מטובת זיו הוד מבטח: מראש עד עקב. מתחלה ועד סוף: בוץ להאמירה. להחשיבה ולרוממה בבגדי מלוכה: במעוז ומבטח. בשביל בטחונה בהקב"ה:

מלכות

מלכות. נחפזה כחזו רביד נבל נתון על ידיד מיד מעביד. נשאו מעל כל וטרחו הכביד. ניניו כתרו להאביד. נשואי רחם זבד טוב הזביד. וארגמן ימנם לכונן עיר דוד: ברוך אתה יהוה בונה ירושלים: את צמח. שמע קולנו עד ישראל ברחמים.

בראשה. סים זר אשר הפלא. סוגת שושן עלות משפלה. שיחת רדומים עלות ממכפלה. שעיר ואת שרידיו לשחת הפילה. סגורי כלא הפן מאפלה. והעיר רן כפלה לשומע תפלה: ברוך אתה יהוה שומע תפלה: רצה עד לציון ברחמים.

וימליכה. עזור לאם מוראה. עצורה היתה לכן מעת נבראה. עמיתה הפגיע בעדה קריאה. עד עת בא דברו אשר ראה. ענותם לחוזים שדי הראה. שושן. חוחים לעבדו ביראה: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון: מודים. על הנסים עד ועזרתנו סלה.

תחת. פלפול יגיע לקח טוב. פעלת צדיק פעלם לטוב. פאר אמר

עיון תפלה

מלכות. אחשורוש בכל קכ"ז מדינותיו: נחפזה. נבהלה: כחזו רביד נבל. כאשר ראה רבידו של המן: נתון על ידיד. של מרדכי בן בנימין שהוא ידיד ה': מיד מעביד. מידו של המלך המעביד את עבדיו: נשאו מעל כל. שב על המן שבתחלה נשאו המלך על כל שריו והכביד עליהם מוראו לכרוע ולהשתחוות לפניו: ניניו כתרו להאביד. שב על כחזו, כאשר ראה עכשו שכל בניו כתרו ונגעלו להאבידם נכלה, ותרו לשון התלמוד (חולין נ"ח פ"א) כאן בשותתת כאן במתרזת: נשואי רחם. ישראל הנשואים מני רחם (ישעיה מו, ג): זבד טוב הזביד. נתן להם חלק טוב כי נפל פחדם על כל העמים: וארגמן ימנם. והזמין להם הקדוש ברוך הוא כבוד מלכים: לכונן עיר דוד. לבנות חרבות ירושלים:

בראשה סים זר אשר הפלא. בראשה של אסתר היה הכתר מסוים בסימן מופלא שהיה הולמתה כאלו בתחלה לא נעשה אלא בשבילה: סוגת שושן עלות משפלה. ועל ידו עלו ישראל משפלותם, וסוגת שושן הם ישראל (שה"ש ז, ג): שיחת רדומים. תפלת האבות: עלות ממכפלה. שעלתה לפני הקב"ה מתוך מערת המכפלה כמבואר בדברי רז"ל: שעיר ואת שרידיו לשחת הפילה. התפלה הזאת הפילה לשחת את עשו, עשה"כ (עובדיה פ' יח) ולא יהיה שריד לבית עשו: סגורי כלא. ישראל הסגורים בשבית הגלות: הפן מאפלה. הפכה אותם מאפלה לאורה: והעיר רון כפלה. והעיר שושן צהלה ושמחה:

וימליכה עזור לאם מוראה. הקב"ה המליך את אסתר כדי לעזור לאומה המוראה ונבזה בעיני אוה"ע, וה"כ (צפניה ג, א) הוי מוראה ונגאלה העיר היונה: עצורה היתה. עצורה ומזומנת היתה לכך מתחלת בריאתה: עמיתה. מרדכי חברה: הפגיע בעדה. התפלל בעדה: עד עת בוא דברו אשר ראה. אשר ראה בחלומו, כמו שספרו רבותינו באסתר רבתי פרשה ח' פסוק ה' ובעת אשר הגיד לו המן אמר לאסתר ע"י שליחה הנה החלום אשר ספרתי לך בימי נעוריך: ענותם. מלשון כי לא בזה ולא שקץ ענות עני (תהלים כב, כה): לחוזים שדי הראה. הקב"ה הראה לחוזיו שעתיד הוא להסתיר פניו במדרגה זו שהיתה בימי אסתר: שושן חוחים. ישראל שנמשלו לשושנה בין החוחים: לעבדו ביראה. על שם הברכה שהיתה נהוגה בימי הקליר לחתום שאותך לבדך ביראה נעבוד וכמו שהוכחנו בהעתקתנו הגדולה אשר הקדמנו לברכות שמונה עשרה:

תחת פלפול יגיע לקח טוב. תחת אשר עסק ונתיגע מרדכי תמיד בפלפול התורה: פעולת צדיק פעלם לטוב. לפיכך הגיע לו שכר פעולת כל הצדיקים הפועלים טוב: פאר אמר אשר הוא טוב. פאר התפלה שהתפלל מרדכי והתפלה נקראת טוב שנאמר (הושע יד, ג) כל תשא עון וקח טוב, ובבמדבר רבה פי"ח סי' כ"א אמרו ישראל רבש"ע בזמן שביהמ"ק קיים היינו מקריבין קרבן ומתכפרים ועכשיו אין בידנו אלא תפלה, טו"ב בגימטריא י"ז, וכבר ביארנו את המאמר הנפלא הזה במבוא לתפלת

שמונה

אשר הוא טוב. פור הפך למשתה ויום טוב. פרזות (כן) תחיש
להדר הטוב. צהלה. וזמרה להודות לאל טוב: ברוך אתה יהוה
הטוב שמך ולך נאה להודות: או"א ברכנו. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך.

ושתי. צאנה למערכות. קצינות כהכתרה ממלכות. רגלי אילת
במות דורכות. שבעים ימי צר עלות לה ארוכות. תקפת
עם הוד לעיניה ברכות. ושמחה. קול נשמע מתרכות. ודובר שלום
מטעון הברכות: ברוך אתה יהוה המברך את עמו ישראל בשלום:

חצי קדיש. ומוציאין ספר תורה וקורין בו שלשה גברי בפרשת בשלח ויבא עמלק עד סוף הסדר. ואח"כ אומר יהללו ומכניסין הס"ת להיכל ועומד על הבימה ומברך ג' ברכות על מקרא מגלה. ושעשה נסים. ושהחינו (יכוין הש"ץ בברכת שהחינו גם על מצות משלוח מנות והסעודה וגם הקהל יכוינו לצאת על זה) וקורא המגלה. ולאחר המגלה מברך ברכת האל הרב. ואומרים שושנת יעקב. אשרי ובא לציון. ק"ש. עלינו. שיר של יום (מזמור כ"ב):

יוצר להפסקה שניה

כחזן מתחיל שוכן עד עד אמר ויהי ואח"כ מתחילין כאן:

בשנה שהקביעות השי"א או זח"א או הח"א שאז יהיה סימן להפסקה זט"ו ואינה רק הפסקה אחת דהיינו בשבת שבין פרשת זכור לפרשת פרה אומרים יוצר להפסקה ראשונה שאין אומרים יוצר להפסקה שניה רק כשיהיו ב' הפסקות. אחת בשבת לאחר פרשת שקלים ואחת בשבת לאחר פרשת זכור אז אומרים בהפסקה שלאחר פרשת זכור יוצר להפסקה שניה:

מיוסד ע"פ א"ב וכל סופי החרוזים על לשה"כ ושהט"ח משה בן חבוב חזק ואמץ חתום באמצע ובסוף.

את פני המלך אתיצבה במועד מקהלות. ועזוז נוראותיו לספר במערכי
תהלות. אלהים עד מרום אשר עשית גדלות: אז בטרם נמתחו ואבני
פנותיך יסדת. כס ישיבתך עלה במחשבת חשבת. נכון כסאך מאז מעולם
אתה: בנים חביבים בחבה יתרה ונודעת. עלו במחשבה להשכילם עצה
מודעת. אמונת עתיך חסן ישועת חכמת ודעת: משמיע שלום השמיע
הכונו דרכיכם. בני חסו בצלי וזכו במקחכם. כי לקח טוב נתתי לכם. קדוש:
גמילות חסד תמיד אביעה ואוקירה. אלהי ובדני בלקח טוב

עיון תפלה

שמונה עשרה: פור הפך. שאומר הוא הפך את פור סמן למשתה ויו"ט:
ושתי צאנה למערכות. ושתי המלכה שאנה ברעה לצאת למערכות שמספה מדה כנגד מדה שהיתה מביאה בנות ישראל ערומות לעשות מלאכה בשבת לפיכך הכסילות לעמוד ערומה למשפטה (מגילה י"ב ב'), והחליף השמ"ך בצד"י בשביל סדר האלפא ביתא, וזהר בלשון שאנה נרמז על המקרא כי כל שאון סואן ברעש (ישעיה ט, ד) שדרשוהו רבותינו (סוטה ח' פ"ב) על העונש מדה כנגד מדה (סדור כל בו הגדול) וכוון הוא: קצינות כהכתרה ממלכות. בזו הרגע כאשר הוכתרה בקצינות והררות יותר מכל הממלכות שבעולם, כלומר מאינרא רמא לבירא עמיקתא כדי להגדיל שברה: רגלי אילת במות דורכות. כי הגיע הזמן שרגלי אסתר אשר נדמתה לאילת השחר תדרוכנה על במת הההלתה ואין המלכות נוגעת בחברתה: שבעים ימי צר. מן האגרות הראשונות להאגרות האחרונות שהוא שבעים ימי צרה ויגון לישראל: עלות לה ארוכות. לעלות רפואה למכתה: תקפה עם דוד. זה מרדכי דודה שניהם כתבו אגרות לישראל שנאמר (אסתר ט, כט) ותכתוב אסתר וגו' ומרדכי היהודי את כל תקף: לעיניה ברכות. לשמחה הישראלים שנאמר שה (שה"ש ז, ה) עיניך ברכות בחשבון: ושמחה קול נשמע מתרכות. ואז נשמע הקול כי העיר שושן צהלה ושמחה:

להתפארה. חפץ למען צדקו יגדיל תורה: מרפא ושקוי עצם למחזיקיהם
ומימיניהם. חיי נצח הנחיל יש למצאיהם. יעשה אתם האדם וחי בהם:
דבריו נחמדים מפז ומדבש מתוקים. לוית חן ועטרת לגרון מעניקים. אשר
לו חקים ומשפטים צדיקם: הורונו ישישי לכת נתיבו. זו הדרך לכו בה עם
קרובו. השער ליהוה צדיקים יבאו בו: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם במרץ.
אלהיכם המשכילכם לחסר ולעבר בתרץ. ראה נתתי לפניכם את־הארץ:
התחזקו והזהרו במנהג אבתיכם בידיכם. לדחות ולקבע כמסרת מסורה
לכם. הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם: זהרו לדחות פסח מבד"ו ומאד"ו
ראש השנה. לקבוע פסח באגה"ז ובבגה"ז כסה לתקנה. ככתבם וכזמנם
בכל־שנה ושנה: ימים יצרו והבחרו זבד"ו סמניהם. אדר הסמוך לניסן
קבוע בהם. לקים את־ימי הפרים האלה בזמניהם: חכמי לבב חכמו קבוע
ולתקנה. ארבע פרשיות תמיד לקרות ברננה. לעתים מזמנים שנה בשנה:
טהורים באחד באדר משמיעים על השקלים ברנה. בניסן להביא קרבן
מתרומה חדשה בתקונה. ראשון הוא לכם לחדשי השנה: מתכיפים אחריה
מחית שוטן להשמיעה. שקלינו להקדים גאון קמינו להכניעה. אמר עם־
הספר ישוב מחשבתו הרעה: ישמיעו בשלישי על טהרת הרגל בקריאתם.
להזהר בהזיות ובטבילות טהרתם. והזרתם את־בני ישראל מטמאתם:
כבוד הרגל להשמיע לדרוש ולשאול. הלכות חקותיו בשמחה ומחול. ואת־
עמי יורו בין קדש לחל: ברביעית ענין החדש לבאר כצהרים. נסי נפלאותיו
להגיד אתוי נהרים. תזכר את־יום צאתך מארץ מצרים: למדו פעמים
להקדים ופעמים להפסיק קריאתם. זט"ו ב"ז ד"ד וב"ו נתיבתם. חכמים יגידו
ולא כחדו מאבותם: מדי חל אדר בכשר מצוה. קוראים פרשת שקלים
בשבתו באחוה. את־ספר תורת משה אשר־צוה: בשמנה בו פרשת זכור
להשמיעה ולהזכירה. להשמיענו ששון ושמחה גילה ואורה. ואזני כל־העם
אל־ספר התורה: נמנים ומפסיקים בחמשה עשר בו מקראיהם. ופרה והחדש
בשתי שבתות יצרפו קוראיהם. חברת אשה אל־אחותה כנפיהם: ספירתו
כהקבע בשני מפי ראשי. נקדים קריאתנו לפניו ולא נחשה. ביום ההוא
נקרא בספר (תורת) משה*: בששה בו מפסיקים פרשת זכירותיהם. לסמוך
גאלה לגאלה ימי מחמדיהם. אשר־נחו בהם היהודים מאיביהם: עבר יום
פור קוראים כל־אחת בשבתה. פרה והחדש אחת אחת בקריאתה. חברת
אשה אל־אחתה: פורו בנפול לקבעו ברביעי בחכמה והשכל. קריאת שקלינו
בו נקדים ברוח נדיבה ושכל. בתורת האלהים מפרש ושום שכל: בארבעה
בו מפסיקים מחית שוטניהם. לצרף יחד גאלתם ולהשמיעם נסי אלהיהם.
התורה הזאת נגד כל־ישראל באזניהם: צרוף פרה והחדש השמיעו
בקריאתכם. טהרת הרגל וחדות יהוה היא מעזכם. ובני ציון גילו ושמחו

*) נחמיה יג, א.

בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: קִבּוּעוּ כְּהָל בַּשִּׁשִּׁי מִפִּי חֲכָמִים נִרְמָזוֹת. לְהַקְדִּים קְרִיאַת
שְׁקָלִים בְּחֶדְוָה וּבַעֲלִיזוּת. שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת: שְׁתֵּי
הַפְסָקוֹת קָבְעוּ נְבוֹנִים וּתְמִימִים. אַחַת בַּשֵּׁנִי בוֹ וְאַחַת בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר מַתְאִימִים.
כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים: רֵעִים סִבְּבוּ לְטָהֳרַת הָרֶגֶל לְקָרְבָּנוֹ.
וְעִנְיַן הַחֹדֶשׁ בְּיוֹם קִדּוּשׁוֹ לְזָכְרֵהוּ. וְקִדֵּשׁ אֶת־רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: שִׁוִּינוּךָ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ תָּמִיד לְנֶגְדֵּנוּ. עֲבוֹדָתְךָ לַעֲבוֹד בְּמִבְטָא שְׂפָתֵינוּ וְהֶגְיוֹנֵנוּ. אֲמָרֵינוּ
הַאֲזִינָה יְהוָה בִּינָה הֲגִיגֵנוּ: צָמְאָה נַפְשֵׁנוּ לְהִסְתּוֹפֵף בְּבָתֵּלֵי בֵיתֶךָ. חָדְשֶׁיךָ
לְקַדֵּשׁ בְּוַעַד זְקֵנֶיךָ וּמְשָׁרְתֶיךָ. יְהוָה צְבָאוֹת מַה־יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ: תְּמִימֶיךָ
לְבוּשִׁים בַּעֲדִי עֲדָיִים נְגֹהִים. מְקַבְּלִים עֵדוּת הַחֹדֶשׁ דּוֹמִים כְּמַלְאָכִים תְּמֵהִים.
מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים: מִשְׂגָּב שֵׁם הַגָּדוֹל צִדְקָתוֹ כְּהַרְרֵי אֵל. חֶסֶד
זְכִירַת קְדוֹשָׁיו אָמֵּץ לְיִשְׁרֵי אֵל. שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל. קָדוֹשׁ:

הכל יודוך וכו׳

אופן. שם המחבר חתום בראשי החרוזים **שלום** והוא מיוסד על משקל נ׳ ג׳ תנועות.

שִׁמְךָ לָעַד. בְּפִי מוֹעֵד. וְאֶקּוֹד לְךָ אַפַּיִם: וְגַם אֶדְרוֹשׁ. לְךָ אֶפְרוֹשׂ. הֲגוּת
שִׁירֵי מְצִלְתַּיִם: וְרֹאשׁ אַחֲרִית. וְהִיא הַבְּרִית. כְּרוּתָה לִשְׂפָתַיִם: הֲגוּת
חַסְדְּךָ. וְרֹב הוֹדְךָ. תְּצִלֶּינָה אָזְנַיִם: וְאָכֵן כֹּל. בְּפִי הַכֹּל. מְקֻדָּשׁ הוּא בְּמַחֲנַיִם:
יְהַלְלוּ־יָהּ. בְּהַבְטָיָה. וּבוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם: לְבֵית מַעֲלוֹת. בְּהֵיכָלוֹת. וְגַלְגַּלֵּי
כְרוּב תָּנָה: וְהָאוֹפַן. לְצַד נֶאֱפַן. וְהַחַיּוֹת אַרְבַּעְתָּנָה (נ״א רִבְעֵינָה): וְהֵן נִרְאוֹת
כְּמוֹ נוֹשְׂאוֹת. מְקוֹם כִּסֵּא וְתַחְתֶּנָה: וְהָאֻמְנָם. הֲלֹא יֶשְׁנָם. בְּכֹחוֹ רַב וְתַרְעֶינָה:
קְצוֹת תֵּבֵל. וְהוּא סוֹבֵל. וּבִזְרוֹעוֹ תְּעוֹפֶינָה: וְעֵת צוֹפַי. בְּצִפְצוּפַי. אֲזַי יִשְׂאוּ
לְךָ רִנָּה: וְאָז יַעֲנוּ. וִירַנֵּנוּ. בְּכַנְפֵיהֶן תְּרַפֶּינָה: חֲמִשִּׁים הֵם. בְּגַבֵּיהֶם. וְהַשִּׁשָּׁה
וּמָאתָיִם. יהללויה: וְהוּא נוֹשֵׂא. לְכָל־מַעֲשֵׂי. יְמֵי בְרֵאשִׁית אֲשֶׁר בָּרָא: וְהוּא
גוֹמֵר. כֹּל בְּאֹמֶר (נ״א לְכָל־אֹמֶר). מְעוֹנוֹ שָׁת בְּתוֹךְ סִתְרָה: וּבַעֲרָפֶל. מְקוֹם
אֹפֶל. הֲלֹא יַכְפִּיל לְהָאִירָה: וּבִסְבִיבוֹ. בְּתוֹךְ רְכוּבוֹ. יְקַר נֹגַהּ לְהַצְהִירָה:
יְגוֹרֵהוּ. בְּמַחֲנֵהוּ. מְכוֹן צֶדֶק לְהִתְאַזְּרָה: וְהָרָקִיעַ. וְהִבְקִיעַ. פֶּלֶג מֵיוֹת
לְהִשָּׁבֵרָה: וּמַחֲצִיתָם. בְּדַרְכֵּיתָם. יְאַדְּרוּ שֵׁם בְּתִפְאָרָה: וּבִמְרוֹמוֹ. מִמְּקוֹמוֹ.
בְּקוֹל יַעֲנוּ בְּנֵי זִמְרָה: יְהִי בָרוּךְ. בְּשִׁיר עָרוּךְ. לְשׁוֹכֵן בְּרָמָתָיִם. יהללויה: מִי
יִדְמֶה. לָךְ. וּבַמֶּה. נְקַדֵּם אֶת־פְּנֵי אֵימָתָן: וּמִבַּלְעֲדֵי כֹּל. וְאֵין אֶשְׁכֹּל. בְּרֹאשׁ
גּוֹפֵי זְמוֹרָתָן: וְנִפְזַרְתִּי. וְנוֹתַרְתִּי. כְּמוֹ תֹרֶן בְּהַר אֵיתָן: וְאֵין קָרְבָּן. וְהַדָּרְבָן
(נ״א וְהַקָּרְבָן*). מְאֹד גָּבַר לְהַכְרִיתָן: וְרַק לָהּ זֹאת. בַּעֲלִיזוּת. וְהִיא בָאָה
לְתוֹחַלְתָּן: אֲשֶׁר דָּרְשׁוּ. וְסוֹד פֵּרְשׁוּ. הֱיוֹת קוֹרְאִין בְּתוֹרָתָן: וְסוֹד שֶׁקֶל.
מְחֵה עֵקֶל. וְגַם פָּרָה לְטָהֳרָתָן: וְאַחֲרוֹנָה. בְּחָדְשָׁנָה. סְמוּכָה לִגְאֻלָּתָן: הַאִם
פַּסּוּ. וְגַם אָפְסוּ. לְנִיחוֹחִים בְּתִמְרָתָן: וְשִׁית סִפּוּר. מְקוֹם כִּפּוּר. וְתִרְצֶה

ברנתן

*) כן נקוד בכ״י ונכון, והוא מלשון קרב עם הכנוי, ופירושו אין לי קרבן ואין לי כהן שמקריב את הקרבנות (מסדור עבודת ישראל).

בִּרְנָתָן: וַתְּנַפִּישֵׁם. וַתַּחְפִּישֵׁם. וְתֵיטִיבָה לְאַחֲרִיתָן: אֱוִי אֶקּוֹד. בְּעֵת אֶפְקוֹד. וְאֶכְרַע לְךָ בִּרְכַּיִם: יְהַלְלוּדָ״יהּ. בְּהַבְטָּיָה. וּבוֹרֵא נִיב שְׂפָתַיִם: והחיות עד עזרת

זולת. מיוסד ע״פ א״ב ובסוף חתום שהמ״ח משה חזק וכל סוף החרוזים על לשון הכתוב.

אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת אַתָּה הַחִלּוֹתָ. הַרְאוֹת כֹּחֲךָ וַחֲסָדֶיךָ לְעַם זוּ יָצַרְתָּ. בִּימִין יֶשַׁע וּגְבוּרָה בְּעֻזְּךָ נִתְאַזַּרְתָּ. הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ: גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמְּךָ וְלוֹחֲצֵיהֶם דִּכִּיתָ. שְׂפָתֶיךָ בָּרוּר מִלְּלוּ בְּחָזוֹן דִּבַּרְתָּ. דְּבָרְךָ הַטּוֹב לֹא נָפַל כְּמֵאָז הִבְטַחְתָּ. וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ: הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה נְתוּנִים בְּיַד אוֹיְבִי. וַיְגָרֶס בֶּחָצָץ שִׁנַּי לְהַעֲבִיר כָּל־טוּבִי. וּמִדֵּי יוֹם בְּיוֹם לִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי (נ״א מְהָרְסַי וּמַחֲרִיבַי). וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: זֶרַע מְרֵעִים וְעַם לֹא בִינוֹת. עָרוּ יְסוֹדוֹתֶיךָ וְהָרְסוּ כָּל־פִּנּוֹת. חָרְשׁוּ וְעָקְרוּ גְוּוֹתֶיךָ (נ״א נְוִיוֹתֶיךָ*) וְנִבְעוּ מַצְפּוּנוֹת. גַּם כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת: מִבְּנֵךְ יָצָא בָּעוֹלָם לְהַכְחִיד כָּל־צוֹרְרֶיךָ. שְׁאוֹן קָמֶיךָ תְּהוֹמֵם לְנַעֵר כָּל־צָרֶיךָ. יוֹם בְּשׂוֹרָה וּשְׁנַת גְּאוּלִים גַּלֵּה לִבְחִירֶיךָ. שַׂלְמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ: כַּבִּיר פְּדֵה יַקִּירְךָ מִיַּד מַעֲבִידוֹ. זֶה כַּמֶּה שָׁנִים לוֹחֲצוֹ וּמַרְעִידוֹ. לוֹ תְּשׁוּבָה נָשִׁיב כִּי יִרְאוּ עֵינָיו כִּידוֹ. הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ: מִכּוּר הַבַּרְזֶל יְדִידֶיךָ הַחִישָׁה לְנַחֲמָם. רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבֵב לְנַהֲלָם וּלְרַחֲמָם. נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם לְשַׂמְּחָם וּלְרוֹמְמָם. מַלְכוּתָם הָקֵם וְגַדֵּל אֶת־שְׁמָם: שֶׁבֶר תּוֹחַלְתֵּנוּ הַרְאֵנוּ אֶת־פָּנֶיךָ נְעִימוֹת. צִיּוֹן הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת. עֲבָדֶיךָ רָצוּ אֲבָנֶיהָ וּמְפִיקִים לְךָ רוֹמֵמוֹת. תְּחַלֵּק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת: פְּדֵה וְהַצֵּל לְקוֹיֶיךָ וִירַנְּנוּ פְלָאֶיךָ. יִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ בּוֹגְדֶיךָ וּמְקַנְאֶיךָ. צַמְּתֵם וְהַצְמִיתֵם וְרַבֵּה עֲלֵיהֶם צְבָאֶיךָ. כִּי־הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ: קַנָּא אֵל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל קוּמָה וְהָחֵל רָשׁ. אוֹיְבֶיךָ דִּירָתְךָ הֶחֱרִיבוּ וּמְעוֹנְךָ נֶחֱרָשׁ. רֵעֶיךָ יִירְשׁוּ נַחֲלָתְךָ יַחַד עִיר וּמִגְרָשׁ. הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ: שִׁמְךָ יְקֻדַּשׁ בְּעוֹלָמְךָ מוֹשִׁיעַ וְגוֹאֵל. מְפֹרָשׁ שֵׁם הַנִּכְבָּד צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל. תָּמִיד חֹסֶן וְכִירַת קָדְשָׁתְךָ יַזְכִּירוּ יִשְׁרֵי אֵל. חַי־יְהוָה הַמּוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל:

עזרת עד גאל ישראל.

יוצר לפרשת פרה

חזן מתחיל שוכן עד עד אמר ויהי ואח״כ מתחילין כאן:

מיוסד ע״פ א״ב בכל ראשי החרוזות:

אֹם אֲשֶׁר בְּךָ דְבוּקָה. חָפַצְתָּ וְרָצִיתָ לִצְדָקָה. לְהַנְחִילָהּ מִדְּבַשׁ מְתוּקָה:

*) לשון עי גם לשון נוה, וזהו בית המקדש (מסלול ענודת ישראל).

כל בו

אום אשר בך דבוקה. ישראל שנאמר כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל: חפצת כו׳. חפלת לטהר ולהצדיק את ישראל בתורה שהיא מתוקה מדבש ונופת צופים

באור ארכה ועמקה. בהם באהב לחשקה. כרביד לצואר לחבקה: גם היא במאד מחזקה. בתקף ובתנאי נחקקה. מעטו בלי לסלקה: אשרי מי זאת. בהתחזקם בתורה זאת. בפתחי מזוזות. קדוש:

דרש בעד נטרה. וגם להביא פרה. בעדם עבוד לכפרה: הלא כחטאו בבן פרה. חרת עליהם גזרה. והנם באמירה סרה: וזה המקבל עתירה. חשך מהם עברה. וכל צוקה וצרה: זכרון פרה אדמה. בפי יונה תמה. לעד בלי לעלמה: חסד דת תמימה. יעטו בה להתרוממה. לפני יוצר נשמה: טועמיה בטוב נעימה. בלי היות לשמה. בהושיבך הארץ הנשמה:

זאת חקת התורה. ערוכה בכל ושמורה. בה להקדיש לנורא. קדוש:

יקרה והרבה תמימה. ומכל מום שלמה. ובנקיות ובטהרה מסימה: כתב חקוק רשומה. לשמח נפש עגומה. למעלה לזקוף ולרוממה: לטהר חטא ואשמה. ולמחל עון זעומה. עוד בלי להאשימה: מטהרת גוי אחד.

כל בו

טפים: באור ארכה ועמוקה. אין אדם יכול לעמוד ע"פ התורה שהיא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וטעמי פרה אין אדם יכול להבין: בהם באהב לחשקה. כדכתיב לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' כי מאהבת ה' אתכם ופי' לא מרוב חכמה שבכם מכל העמים חשק בכם שהרי חקת פרה ותורה נתתי לכם ואין אתם יכולים לעמוד בסודה: כרביד. לחבק לתורה כרביד לצואר: גם היא כו'. דברי תורה צריכין חיזוק שנא' חזק ואמץ: בתקף ובתנאי נחקקה. שחוקי תורה כתובים בתנאי ואם תשמעו ואם לא תשמעו וגם תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית ע"מ שיקבלו ישראל את התורה: מעטו בלי לסלקה. כל התנאים הללו עשה הקב"ה שיתעסקו ישראל בתורה ולא יסלק שכינה מהם: אשרי מי זאת. כנסת ישראל שנקראו מי זאת עולה מן המדבר: בתורה. זהו פרשת פרה שמתחלת זאת חקת התורה: בפתחי מזוזות. לפי שקורין הפ' בבהכ"נ בקהל והוא ל"ה לשקוד על דלתותי יום יום:

דרש בעד נוטרה. דרש בעד ישראל שנאמר עליהם שמוני נוטרה את הכרמים לטהרם ממעשה העגל: הלא כחטאו. כשחטאו בעגל: חרת. גזרת: והנם באמירה סורה. שדברו ישראל סרה על הקב"ה וכתיב כפרה סוררה סרר ישראל: וזה המקבל עתירה. הקדוש ברוך הוא שנקרא זה אלי ואנוהו המקבל תפלתן של ישראל קיבל תפלת משה רבינו עליו השלום: לעד בלי לעלמה. שלא נעלם ונכסות פ' פרה אלא מצותה לקרותה בכל שנה: חסד דת כו'. תורה תחלתה חסד שהלביש ערומים שנא' ויעש ה' אלהים וגו' כתנות עור כו'. אמצעיתה חסד שביקר חולים שנאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא ופי' לבקר את החולה. סופה חסד שקבר את המתים שהוא חסד של אמת שנאמר ויקבור אותו בגי ופירושו שהקב"ה קבר בעצמו למרע"ה: יעטו בה להתרוממה. באותו חסד היו ישראל מעוטפים שהם היו מלבישי ערומים ומקברי מתים והיו רמים וחשובים לפני הקב"ה. יעטו ל' מעוטף ומכוסה: טעמיה בטוב נעימה. מי שטועם טעם זה הנעימות להרבות טהרה בישראל וגורם שלא תסתלק שכינה מישראל וישראל לא יגלו מעל אדמתם וא"י לא תהיה שממה ובה יחיו המתים. וזהו בלי היות לשמה וכו': ערוכה בכל ושמורה. אע"פ שהיא ערוכה כשלחן ערוך וכתובה בביאור בפ' מ"מ בכל טעמיה שמורה שאין טעמים גלוים עד שיבא אליהו ואז יקדש הקב"ה את שמו בעולם כדכתיב והתגדלתי והתקדשתי וגו' ואז יגלה טעמי פרה אדומה וכל דבר סתום לישראל כדכתיב לא יהיה אור יקרות וקפאון (זכריה יד, ו) ודרשו חכמינו זכרונם לברכה אור שהוא יקר בעולם הזה קפוי הוא לעולם הבא:

יקרה והרבה תמימה. אדומה: ובנקיות ובטהרה. שכל מעשיה היו גומרין בטהרה שנא' ואסף איש טהור: מסימה. ל' גמרה: כתב חקוק רשומה. פ' פרה כתובה בתורה: לשמח נפש עגומה. לשמח הטמא שמטהרתו מטומאתו ויכול לבא למחנה השכינה ממנו וכל זמן טומאה הוא יושב בעגמת נפש מחוץ למחנה: למעלה לזקוף וכו'. לגדל ישראל שיהיו טהורין וישבו במקום הראשון בקומה זקופה: עון זעומה. עון העגל אשר בשבילו יצא הזעם מלפני הש"י: עוד בלי להאשימה. שלא יזכור עוד אותו

לרצות לשם המיחד. אשר בכל־פה מתיחד. נפשם תחשך מפחד. והגיונם בל יתכחד. בהתפללם בלב אחד: שונאיהם יודשו כאחד. בפחת ופחת ופחד. בעבדם לצור שכם אחד: על־יד כהן נתינתה. לכבודו מתנתה. דקדק בכל־פנתה: פעלתה והקרבתה. הוא יקריב אותה. והוא יוציא אתה: צופים הכל בטובתה. ומתנים את־ברכתה. כל־קהל רעיתה: קדושה ולא פסולה. בלי מום ועולה. כקרבן כליל ועולה: רם אותה עלה. בחפץ ולא בגעילה. קהלו בה להועילה: שומריה ינצרו מחלחלה. ומכל־נגע ומחלה. בשוררם שיר ותהלה: תפן בכלם ברורים. אשר שמך מזכירים. וזרוק עלימו מים טהורים. קדוש: הכל יודוך וכו'.

אופן

כבודו יתרומם ויתהדר. והוא בערבות דר. עטוי הוד והדר. והכל יגדלוהו בתמיד ובתדר: והחיות יד עזרת

זולת מיוסד ע"פ א"ב

אשרי כל־חוסי בך. באהב יאהבך. גוי אשר אהבך. דבקתם בך. הלא אתה תריב ריבך. ותיסד את־גנך. זכור בנך ואהובך. חתומי על לבך: טהרם מכל־טמאותם. יה כפר־נא אשמתם. כשר תהי אחריתם. לעד יתקים שמותם. מהר עתה תשועתם. נאור כי אתה תקותם. שמחם בשבע שמחתם. עזך תפאר אותם: פנה אותם לצדקם. צמחי צמח לחבקם: קדוש מכל־עון נקם. רם בטוב חזקם. שמרם ובצלך דבקם. שכנם ובאזור תדביקם. תאמר בדתך להמתיקם. כקריעת ים סוף ובמכת בכורים שונאיך להבקיקם: עזרת וכו'

חזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן ואח"כ מתחילין כאן:

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה
פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

קרובות מיוסד ע"פ א"ב

אצולת אמן בצרוף זקוקה. בנבכיה זאת בלט פקוקה. גלומה עלומה

כל בו

יעון נהאסימכ: לרצות. כשישראל טהורים אז רצוים הם להקב"ה כירבנס: בכל פה. בפי כל האומות שנא' גדול שמי בגוים וגו': נפשם תחשך מפחד. של האומות וניכנס. תחשך המנע: והגיונם בלי יתכחד וכו'. תפלתם בל יתעלם ויתמנע כשמתפללין בלב שלם ואין שנאה ביניהם: צופים. כל ישראל היו מצפים לאפר הפרה שהיא נעשה בטוב כראוי: ומתנים את ברכתה. היום מספרים שבחה של פרה אדומה: כקרבן כליל. כל ישראל היו מצפים שתהא נעשית בלא פסול כקרבן וכו': רם. הקב"ה הגביה ושבח אותה מכל הקרבנות שהזכיר בה כמה אזהרות שלא הזכיר בשאר קרבנות: ולא בגעילה. בראוי ולא בכנול: שומריה. שיהיו ישראל שמורים מכל פחד ובהלה בזכות אותם השומרים אפר הפרה יונצרו לעתיד מכל צרה: ברורים. ישראל הנבררים ביראתך: בנך. היינו ישראל שנקראו בני בכורי ישראל: ואהובך. זה אברהם כדכתיב זרע אברהם אוהבי (ישעיה מא,ח): חתומי על לבך. שנא' שימני כחותם על לבך: עזך. התורה שנקראת עוז היא תפארה לישראל: צמחי צמח. זה זכות משיח שנאמר צמח שמו (זכריה ו,יב) (פ"כ כל בו):
אצולת אמן. התורה שהיא אצולה מהקב"ה שהוא האומן והתורה כלי אומנותו כדאמרינן בב"ר רפ"א התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו: בצרוף זקוקה. היא צרופה ומזוקקת שבעתים: בנבכיה. בעמקותה. מלשון נבכי ים (איוב לח,טז): זאת. פרשת פרה אדומה המתחלת זאת חקת התורה: בלט פקוקה. סתומה ולוטה במעטה סתר: גלומה.

ונקוקה. דבורה על אפן חקוקה. המסקלה והמעזקה. ודשונה דישון למשמר חקה. זר שבעתים מזקקה. חק טהור מטמא מחזקה. טבועה בלא רחוקה. והיא רחוקה. יחוסה אטורה ודחוקה: חזן כתמת חמוקה בה מחוקה. לטהרת חשוקה. נחקקה זאת חקה:

מקומה יגלה. מעמקיה ידלה. חזן לעת יגלה. גנוניו יעלה: ברוך אתה יהוה מגן אברהם: אתה גבור עד להחיות מתים

ממרה חקה גזר. מגבנון אמרה נגזר. נאמן לאזנה נתאזר. נצח עדי כן בנזרה נזר. סלול צפוניה חלץ אזר. שקר באביה ונחשב למוזר. ערך בה חק לעם מפזר. עבור מלפתל עקש כמין נזר. פאר בקוריה באגד

עיון תפלה

כגולמי הכלים (חולין כ"ה א') הצריכים לקבל צורה, צורתה היא התורה שבע"פ: ונקוקה. עלומה כ"כ כמו ובנקיקי הסלעים (ישעיה ז, יט): דבורה על אפן חקוקה. כל דבריה דבר דבור על אפניו (משלי כה, יא) וכך היא חקוקה בלוחות: המסוקלה והמעוזקה. מלה"כ (ישעיה ה, ב) ויעזקהו ויסקלהו, גדורה בסייגים לבל יפרצו בה פרצות וכדאמרינן באבות דר"נ רפ"ב איזהו סייג שעשתה תורה לדברים. הרי הוא אומר ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב אפילו קריבה בעלמא: ודשונה דשון למשמר חקה. מוסב על זאת הנזכר לעיל, ואפרה של הפרה הזאת אשר עשה משה נשאר למשמרת לדורות עולם: זר שבעתים מזוקקה. בפסיקתא דפרה סי' כ"ו מזוקק שבעתים רחב"פ פתר קרא בפרשת פרה שיש בה משבעה שבעה ז' פרות ז' שרפות ז' הזאות ז' כבוסים ז' טמאים ז' טהורים ז' כהנים (משה ואהרן בכהניו וחמש פעמים כהן כתובים בפרשה, הגר"א ז"ל): חק טהור מטמא מחוזקה. הפרשה הזאת מחוזקה בחוק המוזר של טהור מטמא וכדאמרינן בפסיקתא ריש פרשת פרה זש"ה מי יתן טהור מטמא לא אחד, כגון אברהם מתרח וחזקיהו מאחז ומרדכי משמעי וישראל מאוה"ע ועוה"ב מן העוה"ז וכו' תמן תנינן כל העוסקין בפרה מתחלתה ועד סופה מטמאין בגדים וכו' היא עצמה מטהרת טמאים וכו' חוקה חקקתי גזרה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור על גזרתי: טבועה בלא רחוקה. הפרשה הזאת כתובה בתורה שנאמר בה לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא (דברים ל, יא): והיא רחוקה. ובכל זאת אמר עליה שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני פרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי והיא רחוקה ממני (במדבר רבה פי"ט סוסי' ג'): יחוסה. מיוחסת היא פרת משה שמאפרה היו מקדשין כל הפרות שנעשו אח"כ: אטורה ודחוקה. סודה סתום וחתום ואי אפשר לעמוד עליו, מל' ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים סט, טז): כתמת חמוקה בה מחוקה. ביסודו של ר' משה הדרשן (מובא ברש"י

משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך אמרו תבוא אמו ותקנח כך תבוא פרה ותכפר על העגל. וחמוקה מלשון עד מתי תתחמקין הבת השובבה (ירמיה לא, כא): חשוקה. ישראל שחשק בהם הקב"ה:

מקומה יגלה. לע"ל יתגלה המקום שבו נטמן אפרה של פרת משה: מעמקיה. סודותיה העמוקים, עפ"ה (משלי כ, ה) מים עמוקים וגו' ואיש תבונה ידלנה: לעת יגלה. כאשר יתגלה הקדוש ברוך הוא: גנוניו יעלה. לרומם ולנשא את המתגוננים וחוסים בצלו:

ממרה חקה גזר. במרה נתנו לישראל שבת ודינים ומצות פרה אדומה בכלל: מגבנון אמרה נגזר. מהר סיני שנבחר מבין כל הרים גבנונים (תהלים סח, יז) נגזר אמרה של חקת הפרה בפרט: נאמן לאזנה נתאזר. משה הנאמן בכל בית ה' התאזר עוז להאזינה ולהבינה: נצח עדי כן בנזרה נזר. לפיכך זכה להעטר בתרה לנצח כי אפר פרתו קיים לעולם: סלול צפוניה חלץ אזר. אזר חלציו כגבור לסלול לו דרך בהבנת צפוניה: שקר באביה. התבונן בכל סעיפיה המסתעפים ממנה: ונחשב למו זר. אז ראה את עצמו כמו זר למו, מלה"כ (הושע ח, יב) אכתב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו שאי אפשר לו להבינם: ערך בה חק לעם מפזר. לפיכך ערך את המצוה הזאת לפני העם המפוזר בין אוה"ע בתור חק וגזרת מלך והקדים לכתוב זאת חקת התורה שאי אפשר להבין טעמה: עבור מלפתל עקש כמין זר. כדי שלא יתפתלו כנגדה בנפתוליהם אלה העקשים המונים את ישראל כמין אפיקורוס וזר השטן שרותו זרם לתמימי דרך: פאר בקוריה באגד משזר. כוון למה שספר ר' פנחס הכהן בפסיקתא רבתי דפוס ברעסלא פרשה י"ד גוי אחד שבקש להונות את ישראל והעלה על פרתו האדומה את העול כל אותו הלילה וכשבאו חכמי ישראל בבקר בקרו שתי שערות שנלואים במקום שהעול נתון ומנאום כפופות ומשוזרות כאגודה ופסלוה והתחיל הגוי ואמר ברוך שבחר באומה זו והיה לכם

מְשֻׁזָּר. פְּעֻלָּתָהּ בְּסֶגֶן בְּעֶדְיֵי מָשְׁזָר. חזן צְפוּנָה לְטָהֳרַת עַם אֵל עָזָר. צִוָּה צוּר לְצִיר צוֹר צְרוּרָה לְאֶלְעָזָר:

עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ שֶׁלָּךְ. חָפַצְתָּ לְהַצְדִּיק קְהָלָךְ. חזן עַל כֵּן אוֹחִיל לָךְ. לְהַגְשִׁים תְּחִי אֲטוּמֵי פָעֳלָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִפָּאוֹן חֹק אַלְפַת הַיְקָר. לוּטָה בְּאוֹר יְקָר. חָשׂוֹף לְעַם מִיקָר. לַעֲמוֹד עַל עִקָּר: רְעֵבִים לְפַעֲנֵחַ דָּתֶיהָ. פַּעֲנַח מִדּוֹתֶיהָ. צְמֵאִים גְּמוֹת חִידוֹתֶיהָ. גַּלֵּה לָהֶם עֵדוֹתֶיהָ: שֶׁמֶץ דְּגָלִים טַהֵר. מְצָרֵף וּמְטַהֵר. הֶרֶב לְכַבְּסָם תְּטַהֵר. מֵעֲוֹנָם אוֹתָם לְטַהֵר: תִּקָּרֵא כֹהֵן. בְּחַטֵּאֲךָ בְּאֵזוֹב מִתְכַּהֵן. חזן טְהוֹרִים זְרוֹק כִּמְכַהֵן. תְּמוּר דַּם מִקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן:

יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה. שָׂח אִיתִיאֵל עֲדֵי זֹאת חֻקָּה. בְּלֹא נִפְלֵאת הִיא וְלֹא רְחֹקָה: זֹאת פְּלִיאָה הִיא וּמְרֻחָקָה. מִלְּפָנֶיהָ מִשְׁפָּט וְחֻקָּה.

עיון תפלה

לפאר גדול: פעלתה בסגן בעדי משזר. פרה משה נעשית ע"י אלעזר הסגן ובבגדי לבן הנעשים משש משזר, וכל הפרות כשרות אפי' בכהן הדיוט (יומא מ"ב ב') אותה לאלעזר ולא לדורות לאלעזר: לעם אל עזר. לעם ישראל שרוכב שמים בעזרם (דברים לג, כו): צוה צור לציר. הקב"ה שהוא צור ישראל צוה למשה צירו הנאמן, ובאותו לשון השתמש פייטנו ביוצר לפרשת שקלים בברכת אתה גבור: צור צרורה לאלעזר. קשור כל פרטי המצוה הצרורה והתומה הזאת ומסור אותה לאלעזר:

להגשים תחי אטומי פעלך. להוריד גשמי נדבה ושל טל תחיה להחיות המתים האטומים בקבריהם — והם פעלך ויצירי כפך:

קפאון. גלוי הנסתר, ויצף הברזל (מ"ב ו, ו) ת"י וקפא פרזלא: אלפת היקר. כן צריכים לנקד מן אַלְפָה כנוי לפרה האדומה שדמיה יקרים, השור נקרא אֶלֶף (ישעיה ל, כד) והפרה אַלְפָה כמו מן צֶדֶק צְדָקָה; ופירוש קפאון חק אלפת היקר — גלוי החק של פרה אדומה: לוטה באור יקר. שפרשתה מכוסה בימים האלה מעיני כל חי: חשוף לעם מיקר. גלה נא אותה לעמך היקר: לעמוד על עקר. שיוכלו לעמוד על עקרו של הסוד ולהבינו. והדברים הללו נוסדו על מאמרם בפסיקתא רבתי פרשה י"ד והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב הדברים שהם מכוסים מכם בעוה"ז עתידים שיהיו צפוים (גלוים) לכם לעוה"ב דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' אלה הדברים עשיתים אעשה אין כתיב כאן אלא עשיתים כבר עשיתי לר"ע וחבריו וכו': פענח מדותיה. גלה נא להם מדות הפרשה הזאת: צמאים גמות חידותיה. כי צמאים הם לגמוע ולבלוע אל קרבם חידותיה הנפלאות: שמץ דגלים. טהר נא שמצת עמך בית ישראל שהיו חונים בדגלים, שמץ מלשון לשמצה בקמיהם (שמות לב, כה): מצרף ומטהר. אתה ה' המצרף והמטהר כמו שנאמר (מלאכי ג, ג) וישב מצרף ומטהר כסף: הרב לכבסם תטהר. תטהר לכבסם הרבה, מלה"כ (תהלים נא, ד) הרב כבסני מעוני: בחטאך באזוב מתכהן. כאשר תחטא באזוב את עמך המתכהן שעשיתם ממלכת כהנים, ועל שם הכתוב (שם שם, ט) תחטאני באזוב ואטהר: טהורים זרוק כמכהן. זרוק עלינו מים טהורים וטהרנו ככהן הזורק על הטמאים לטהרם: תמור דם. תמורת הדם: מקח אלעזר הכהן. שנאמר (במדבר יט, ד) ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה:

שח איתיאל. הוא שלמה (משלי ל, א): בלא נפלאת. הפרשה הזאת כתובה בתורה שנאמר בה לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה: זאת פליאה. והפרשה הזאת פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה: מלפניה וכו' ומאחריה וכו'. לפני אמירת הפרשה הזאת נאמר במרה שם שם לו חק ומשפט (שמות טו, כה) ודרשו רבותינו על חקת פרה אדומה, ומאחריה, ואחרי הפרשה הזאת נאמר תורה וחקה בפרשת כלי מדין:

ומאחריה תורה וחקה. בחרות חקוקה. ובלות לב מחקה. מדק תלולה
ומשאול עמקה. ומדרי ארקא. מסלתה חמוקה: בכן אין לעמוד בסודה.
ואין להגיע יסודה. ואין לחקור חקה. ואין להחליש חלקה. ואין לידע ערכה.
ואין להבין דרכה. אלהים הבין דרכה:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

שם המח־ר חתום בראשי החרוזות אלעזר בירבי קליר.

אצורה ומפרשה. עצורה ולא מפרשה. זאת חקת הפרשה. בכל־שנה
מתפרשה: לבעלי אספות. חידותיה חשופות. וכל־צרורות
בסופות. דקדוקיה ספות: ערוכה ושמורה. קצובה ותמורה. דרושה ואמורה.
בקלה וחמורה: זינה לענו. בפניני מעוניו. והגיה עיניו. בפוץ מעיניו:
רעד כהסכית טעם תחלת משנתה. פרה בת שתים עגלה בת שנתה. בצר
ציר תחן כקשב שמועתה. נא מני יפרה מורה הלכה לשעתה: ידעו בה
הליכות. ושנון הלכות. אלה הנערכות. ואלה המתהלכות: ראיתה איך

עיון תפלה

מדין זאת חקת התורה וגו' אך במי נדה יתחטא (במדבר לא, כא — כג): בחרות חקוקה. הרי היא חקוקה בלוח התורה באר היטב, ובכל זאת ובלות לב מחוקה. נמחקה מן הלב כי אי אפשר לעמוד על עניה: מדוק תלולה ומשאול עמוקה. גבוהה משמים ועמוקה משאול עפ"ה (איוב יא, ח) גבהי שמים מה תפעל עמוקה משאול מה תדע. דק כנוי לשמים, הנוטה כדק שמים (ישעיה מ, כב), תלולה גבוהה הר גבוה ותלול (יחזקאל יז, כב): ומדרי ארקא. מדרי הארץ מלה"כ (ירמי' י, יא) די שמיא וארקא: מסלתה חמוקה. נסתרה דרכה: ואין להחליש חלקה. אם הגורל לא יודיענה, מל' חולש על גוים (ישעיה יד, יב): אצורה ומפרשה. הפרשה הזאת סגורה באוצר ונבדלת מהשגת האדם: עצורה. מלה"כ (ש"א כא, ו) כי אם אשה עצורה לנו, מופרשת ומובדלת ממנו: ולא מפרשה. לא נתפרשה לנו: בכל שנה מתפרשה. הפרשה הזאת נקראת ומתורגמת בכל שנה ואין מי יבין אותה: לבעלי אספות חידותיה חשופות. לחכמינו הקדמונים כגון ר' עקיבא וחבריו גלויות חידותיה, וכמו שאמר ר' אחא בפסיקתא רבתי פרשה י"ד דברים שלא נגלו למשה נגלו לר"ע וכל יקר ראתה עינו זה ר"ע: וכל צרורות בסופות. וכל הנשמות הנחמדות שעל ידי מעשיהם הטובים בעוה"ז זכו להצרר בצרור החיים אחר המות, גם המה דקדוקיה ספות. אוכלות והנות ומתענגות מהבנת דקדוקיה, מלשון התלמוד (ב"ב כ"א א') וספי ליה כתורא פרש"י האכילהו והשקהו דברי תורה: ערוכה ושמורה. עפ"ה (ש"ב כג, ה) ערוכה בכל ושמורה ודרשו רז"ל (עירובין נ"ד ע"א) על תלמוד תורה: קצובה. הלכותיה קצובות: תמורה. הלכה למשה מסיני: זינה לענו. חגרה למשה ככלי זין על גבור: בפניני מעוניו. חגרו בפניני השמים, כלומר בסודות הפרשה הידועים רק בשמים: בפוץ מעיניו. מלה"כ (משלי ה, טז) יפוצו מעינותיך חוצה: רעד כהסכית וכו' פרה בת שתים. במדבר רבה פי"ט סי' ז' בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה שיושב ועוסק בפ' פרה ואומר וכו' ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים אמר לפניו רבון העולמים (בתנחומא בובר חקת סי' כ"ד והלא העליונים והתחתונים שלך הם ואתה אומר הלכה משמו של בשר ודם? א"ל צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפ' פרה תחלה אמר לפניו רבש"ע) יהי רצון שיהא מחלצי א"ל חייך שהוא מחלציך. ופי' רעד כהסכית במרע"ה חרד חרדה גדולה כששמע זאת שהקב"ה אומר הלכה משמו של יליד כפיו: בצר ציר תחן. בצר לשון תפלה, ובדברים רבה פרשה ב' סי' א' אר"י עשר לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה נאקה רנה פגיעה ביצור קריאה ניפול פלול ותחנונים (עי' בריש פרשת ואתחנן בספרי ג"א): ציר. זה מרע"ה: נא מני יפרה. יהי רצון שיצא מחלצי: ידעו בה הליכות. הקב"ה הודיע למשה הלכותיה: אלה הנערכות ואלה המתהלכות. אלה הנערכות הם טעמי ההלכות הערוכים בלב המשכילים שאין בהם נפ"מ למעשה, ואלה המתהלכות הם ההלכות עצמם איך יעשוה ובאיזה אופן יעשוה בהם מתהלכות בארץ בקרב העם, את כלם הודיע הש"י למשה רבינו ע"ה: ראיתה איך לחזות. איך נראתה ונבדקה ולהכיר
אם

לַחֲזוֹת. דָּמָה אֵיךְ לְהַזּוֹת. בְּאוֹרָהּ מִלְּהַבְזוֹת. לְחַוּוֹת לְמִי זֹאת: בְּדִבּוּר אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים שֻׁנָּא׳* עֹז פָּנָיו. שָׁב וַיֶּעֱרַךְ־זֹאת לְפָנָיו. וְהֵאִיר עֵינָיו: יַעַן כְּנֶאֱמַר לוֹ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא. פַּלָּצוּת בְּעֶתָתוֹ וְשַׁח מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא: קֹשֶׁט אִמְרֵי פָרָה. כָּל־טָהוֹר מְטַמְּאָה. אֵיךְ הִיא תַעֲבִיר רוּחַ הַטֻּמְאָה: לוּ הִגִּיד אֵל חֻקָּה חָקַקְתִּי. וּמַה תִּיגַּע לֵידַע. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע: יָבֹא אֵפֶר פָּרָה. לְהַלְבִּין טִנּוּף בֶּן־פָּרָה. הֱיוֹת כַּפָּרָה. לְסוֹרְרָה כַּפָּרָה: חי׳ רָמַז בְּוְיִקְחוּ אֵלֶיךָ (פָרָה). הֱיוֹת פָּרָתוֹ מִתְמֶדֶת. שֶׁכָּל־הַפָּרוֹת כָּלוֹת. וְשֶׁלְּךָ לָעַד עוֹמֶדֶת: אל נא וכו׳

חז״ק לְטַהֵר טְמֵאִים. לְטַמֵּא טְהוֹרִים. בְּאֹמֶר קָדוֹשׁ:

מיוסד ע״פ א״ב

אֲמוּרָה סְנוּנָה וּצְרוּפָה. בְּדוּלָה בְדָתָהּ מֵעֲרוּפָה. גְּדֵלָה כְּרַעֲנָן לִתְרוּפָה: דְּרוּשָׁה בְּזִקּוּק שִׁבְעָה מִשִּׁבְעָה. הַזָּיוֹת טְבִילוֹת וְכִבּוּסִים שִׁבְעָה. וּפָרוֹת וְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וּטְמֵאִים שִׁבְעָה: זִקְנֵי גָזִית תְּמִימִים מִמּוּם. חֲבוּאֶיהָ יְבַקְּרוּ לְבַל הֱיוֹת בָּהּ מוּם. טְהוֹרָה תִהְיֶה לְאַדְמוּת כִּמְמוּם: יֵעָשֶׂה מֵהוֹן כֹּהֵן כֶּבֶשׁ פָּרָה. כִּפָּה מוּל אֹטֶם בְּהוֹד תִּפְאָרָה. לְהוֹצִיא בָהּ תְּמִימָה חֵטְא תַּמָּה

*) בא״ף, עשה״כ (קהלת ה, ה).

עיון תפלה

לה עלה עליה עול, כדרך שספר ר׳ פנחס הכהן שהבאנו לעיל בד״ה פאר בקוריה בברכת מחיה המתים: **באורה מלהבזות.** שזהיר שלא להבזות ביאורי ההלכות אע״פ שהם נראים כמו זר: **לחוות למי זאת.** להגיד לישראל שנאמר בהם (שה״ש ח, ה) מי זאת עולה מן המדבר: **בדבור אמור וכו׳.** בתנחומא חוקת סי׳ ו׳ כי על כל דבור ודבור שהיה אומר הקב״ה למשה היה אומר לו טומאתו וטהרתו כיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים אמר לפניו רבש״ע ואם נטמא במה טהרתו ולא השיבו באותה שעה נתכרכמו פניו של משה הה״ד ועז פניו ישונא, וכיון שהגיע לפרשת פרה א״ל הקב״ה למשה אותה אמירה שאמרתי לך וכו׳ זו היא טהרתו ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת: **מי יתן טהור מטמא.** שם סי׳ ד׳ וז״ה מי יתן טהור מטמא: **כל טהור מטמאה.** כל העסוקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים: **להלבין טנוף בן פרה.** לכפר עון העגל שם סי׳ כ״ו תבא פרה ותכפר על מעשה העגל: **לסוררה כפרה.** לישראל שנקראו פרה סוררה (הושע ד, טז): **רמז בויקחו אליך.** בפסיקתא דר״כ סי׳ קע״ו במה שאמר ויקחו אליך רמזו שכל הפרות יהיו בטלות ושלך קיימת. **לטהר טמאים.** הדברים הנראים בענין הפרה שהיא מטהרת טמאים ומטמאת טהורים אינם על פי השכל אלא על פי גזירת מאמרו של הקב״ה: **סנונה.** מסוגלת כמים המסוננים: **בדולה בדתה מערופה.** נבדלת בתורתה מעגלה ערופה כי פרה בת שתים ועגלה בת שנתה: **דרושה.** נדרשת בדרשות מזוקקות שבעתים, ובפסיקתא דפרה סי׳ כ״ה מהו מזוקק שבעתים אלו מעשי פרה שיש בה משבעה שבעה: **הזיות טבילות וכבוסים שבעה.** שבע הזיות ושבע טבילות באצבעו כמו שנאמר (במדבר יט, ד) ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה וגו׳ שבע פעמים, ושבע פעמים כבוס בגדים וכבס בגדיו הכהן קאי על ג״פ הכהן שכתוב למעלה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן ולקח אלעזר הכהן ולקח הכהן עץ ארז הרי ג׳ כבוסים, והשורף אותה יכבס בגדיו, וכבס האוסף וגו׳ והזה הטהור וגו׳ וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו, ומזה מי הנדה יכבס בגדיו (הגר״א ז״ל): **ופרות וכהנים טהורים וטמאים שבעה.** ז׳ פרות נעשו, הראשונה עשה משה, השניה עזרא שמעון הצדיק יוחנן כה״ג אליהועיני בן הקוף חנמאל המצרי ישמעאל בן פיאבי (פרה פ״ג מ״ה). שבעה כהנים כתובים בפרשה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן ולקח אלעזר הכהן ולקח הכהן וטמא הכהן וכבס בגדיו הכהן הרי חמשה והפרשה הזו נאמרה למשה ולאהרן שהיו כהנים כמו שנאמר משה ואהרן בכהניו. ז׳ טומאות כל הבא אל האהל, וכל אשר באהל, וכל כלי פתוח, בחלל חרב, או במת, או בעצם אדם, או בקבר (הגר״א ז״ל): **זקני גזית התמימים ממום.** זקני הסנהדרין התמימים מכל מום כמ״ש (שה״ש ד, ז) כלך יפה רעיתי ומום אין בך: **חבואיה יבקרו.** יבקרו את כל המקומות הנסתרים שבה שלא היות בה מום: **טהורה תהיה לאדמות ממום.** צריכה להיות לטהרת ישראל שהאדימו כתולע ממום העגל: **יעשה מהון כהן כבש פרה.** במס׳ פרה פ״ג מ״ו וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה כיפין ע״ג כיפין כנגד האטם (כנגד העמודים שתומכים הכיפה ולא היו מכוונים עליונים נגד התחתונים) והכבש הזה הכהנים הגדולים עושין אותו משל עצמן (שקלים פ״ד מ״ב): **להוציא בה תמימה.** להוליך על הכבש הזה את הפרה התמימה: **חטא תמה מפירה.**

לפיכך

מְפִירָה: מְסַעֲדָיו אִתּוֹ יָצְאוּ לְהַר הַמִּשְׁחָה. נֶחַץ טְבוֹל שֵׁנִית עֲבוּר כּוֹרָה שׁוּחָה: סִדֵּר מַעֲרֶכֶת וְלֹא שָׁהָה: עָמַד מִקֶּדֶם וּפָנָיו לְמַעֲרָב. פָּרָה שָׁחַט וְדָם לֹא עֵרַב. צָת בָּהּ חֲרָיוֹת וּמוֹקְדָהּ הֵרַב: קָם מוּל שַׁעַר אִיתוֹן וְדָם שֶׁבַע יַזֶּה. רַעֲנַן אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי יֶחֱזֶה. שִׁמַּע לַכֹּל עֵץ אֶרֶז זֶה וְאֵזוֹב זֶה: תִּרְגֵּל וְחִלְּקָהּ לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים. כָּל־מִשְׁמָרוֹת הָיוּ מֶנָּה מְחַלְּקִים. תְּכוּנָה לְמִשְׁמֶרֶת עַד נְקוּקִים יָקִים: לטהר וכו׳

חזן וקהל זֹאת הַקָּשָׁה מְאֹד בְּעֵינֵיהֶם. אֵיךְ לְטַהֵר בֵּית מְעוֹנֵיהֶם. טָהוֹר וְקָדוֹשׁ הֵאִיר עֵינֵיהֶם. קָדוֹשׁ:

מיוסד על שהמ״ת בראשי חרוזים אלעזר בירבי קליר. בקצת מקומות אומרים ג״כ זה:

אֲצִילֵי עַם עוֹלֵי גוֹלָה. בְּחָשְׁבוּ (נ״א כְּחָשׁ בּוֹא) קֵץ גְּאֻלָּה. עֲלוֹת (נ״א עָלוּ) בְּנוֹת בַּיִת בְּגִילָה: לְחַגַּי זְכַרְיָה וּמַלְאָכִי נִגְלָה. וְלָהֶם אֵל בְּמַחֲזֶה גִלָּה. קֵץ זְמַן פָּרָה וְעֶגְלָה: עָרוּךְ מוּל גֹּרֶן עֲגֻלָּה. זֹאת עֲשׂוֹת כְּחֹק מְגֻלָּה. לְטַהֵר טֻמְאַת סוּרָה וְגוֹלָה: זִמְּמוּ בְּנוֹת בָּתֵּי חֲצֵרִים. עַל צְחִיחַ סֶלַע מְבֻצָּרִים. מִפְּנֵי טֻמְאַת תְּהוֹם מְאֻצָּרִים: רֻגְּלוּ בָם מְלֵאוֹת עֻבָּרִים (נ״א עֲבָרִים). בְּתוֹכָם נוֹלָדִים וְשָׁם בָּרִים. עַד יִגְדְּלוּ בַּכֹּחַ כַּגִּבּוֹרִים: בְּעֵת יַפְרִיחוּ כְּבַעֲלֵי דְבָרִים. יַגִּישׁוּ לָמוֹ אֵיתָנֵי שְׁוָרִים. מַדְפִּינִים לְהַחֲזִיק יְלָדִים גִּבּוֹרִים: יַרְכִּיבוּ עַל גַּבָּם דְּלָתוֹת. כְּאִישׁ עַל־דֶּגְלוֹ בְּאֹתֹת. עַל דֶּרֶךְ שִׁקּוּחַ לְאָתוֹת: רֶגֶל מִלְּהוֹצִיא חוּץ מִדְּלָתוֹת. בְּלִי לְהֵאָהֵל בְּטֻמְאַת מֵיתוֹת. דִּקְדּוּק טְהָרוֹת שָׁמוּר בְּדָתוֹת: בְּיָדָם כּוֹסוֹת אֶבֶן לְמַלֹּאת. מַיִם קְדוֹשִׁים בָּם לִדְלוֹת. מֵי נִדָּה לְקַיֵּם לְהַעֲלוֹת: יַעֲלוּ מִשָּׁם לְבֵית עֲזָרָה. זַכִּים מִשְּׁגִיאוֹת הִרְהוּר זָרָה. לְהוֹצִיא דֶשֶׁן הַשָּׁמוּר לָעֲזָרָה: קַנְקַן הֻחְבּוּי שָׁם בַּחֲפִירָה. מָלֵא מֵאָז אֵפֶר פָּרָה. לְתֵשַׁע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים לְתִפְאָרָה: יָבִיאוּ אַיִל מִקֶּרֶן בִּמְטָרָה. בְּרֹאשׁוֹ חֶבֶל וְשׁוֹט טְהוֹרָה. לְטַהֲרַת

עיון תפלה

לפיכך צריכה הפרה להיות משורפת בתכלית הטהרה בשביל שהיא מכפרת חטאן של ישראל הנקראים רעיתי תמתי. ואע״פ שאין בעלי חיים מקבלין טומאה עשו בפרה בשביל קולת טבול יום שהקילו בה: מסעדיו. עוזריו: נחץ טבול שנית. לפי שהיו מטמאים אותו במגען להוציא מלבן של צדוקים לפיכך הוצרך לטבול שנית: עבור כורה שוחה. בשביל הצדוקים שהיו כורים שוחה להכשיל את החכמים: סדר מערכת. סדר מערכת העצים לשריפתה: עמד מקדם. במזרח: ודם לא ערב. לא היה מערב הדם ביחד כי לא קיבל אלא דם הנפש בלבד ולא היה מערבו עם דם התמצית: צת בה חריות. הצית את האור בחריות של דקל והרבה הלהב: קם מול שער איתון. כוון פניו כנגד שער המזרח הנקרא שער האיתון והזה שבע פעמים: רענן ארז ואזוב ושני יחזה. היה מתבונן באזוב ועץ הארז הרעננים (שלא יהיו כמושים) ובשני התולעת: שמע לכל. במשנה פרה פרק ג׳ משנה י׳ נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת אמר להם עץ ארז זה וכו׳ אזוב זה וכו׳ שני תולעת זה וכו׳ שלש פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו הין הין ג״פ על כל דבר ודבר: תרגלה וחלקה לשלשה חלקים. שם משנה י״א וחולקים אותה לשלשה חלקים אחד נתן בחיל ואחד בהר המשחה ואחד היה מתחלק לכל המשמרות, ותרגלה וחלקה פירוש היה רגיל לחלקה, ולשון כזה בסדר עבודה ליוה״כ תרגל ומגל: כל משמרות שְׁלִישָׁהּ מחלקים. השליש הנתן לכל המשמרות היו מחלקים ביניהם: תכונה למשמרת. השליש הניתן בחיל הוא למשמרת עד תחיית המתים שנאמר (במדבר יט, ט) והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: עד נקוקים יקים. עד אשר יקומו המתים הקבורים בנקיקי קבריהם:

זֹאת כְּרָמִים נְטֻרָה: לְקָחוּ מֵעֲפַר אֲשֶׁר בַּכֵּלִי. וְטִהֲרוּ וְקִדְּשׁוּ הוֹד הֵיכָלִי. מִפִּי
בַּעַת יֵין תַּכְלִילִי: יָדְעוּ כֹּחַ נִצּוּחַ חֵילִי (נ״א נְחִילִי). רָחֲצוּ וְהִזַּכּוּ כָּל־קְהָלִי. וְחִתְּלוּ
חָבֹשׁ עֶצֶב מַחֲלִי: רֶגֶל מָהִיר עוֹד לְאֵילִי. וּפָרָה שְׁנִיָּה עָשׂ וְהוֹלִי. וְנִקְדַּשׁ
יְהֹוָה אֲדֹנָי חֵילִי:

חזן וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

כוונת הפייטן לבאר כי מי חכם ויבין דרכי ה׳ כי הם למעלה משכל האנושי ומבאר והולך מה יש כמה דברים בטומאה וטהרה ואיסור והיתר והם הפוכיים ומתנגדים לשכל האנושי:

סלוק

אֵין לְשׁוֹחֵחַ עֹצֶם נִפְלְאוֹתֶיךָ: (בכ״י נוסף אֵין לְהַרְהֵר אַחַר מִדּוֹתֶיךָ). אֵין לְהַגִּיד
חֵקֶר דָּתוֹתֶיךָ. אֵין לְהָבִין תֹּקֶף מִפְעֲלוֹתֶיךָ. אֵין לְפַעֲנֵחַ עֹמֶק פְּלָאוֹתֶיךָ.
אֵין לַעֲמוֹד עַל סְפֻן מִדּוֹתֶיךָ. אֵין לַחֲקוֹר סוֹד (נ״א חֵקֶר) חִידוֹתֶיךָ. אֵין לְהַשְׁמִיעַ
כָּל־תְּהִלּוֹתֶיךָ. אֵין לְגַלּוֹת סוֹד עֵדוֹתֶיךָ. הַמְפֹרָשׁוֹת סְתוּמוֹת. הַגְּלוּיוֹת
עֲלוּמוֹת. הַמְבֹאָרוֹת חֲתוּמוֹת. הַמְשֻׁנָּנוֹת עֲצוּמוֹת. הַחֲקוּקוֹת רְשׁוּמוֹת.
הַחֲסֵרוֹת מְיֻתָּרוֹת. הָאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. הַשְּׁחוֹרוֹת צְחוֹרוֹת. הַחֲשׂוּפוֹת אֲטוּרוֹת.
הַפְּרוּטוֹת אֲצוּרוֹת. הַכְּלוּלוֹת עֲצוּרוֹת. הַקַּלּוֹת חֲמוּרוֹת. מוֹצִיא מִזָּלוֹת יְקָרוֹת.
מַתִּיר מֵאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. נוֹתֵן מִטְּמֵאוֹת טְהוֹרוֹת: מִן הַחֵלֶב. שֶׁמֶן הַלֵּב.
וּמִן הַדָּם. טְחוֹל (נ״א וְכָבֵד) הַדָּם: וּמִבָּשָׂר בֶּחָלָב. כְּחַל הֶחָלָב: מִכִּלְאֵי בְגָדִים.
תְּכֵלֶת בְּסָדִין: מֵאֵשֶׁת אָח. יִבּוּם הָאָח: מֵאֵשֶׁת אִישׁ. יְפַת תֹּאַר לְאִישׁ: מִטְּמֵאַת
נִדַּת אִשָּׁה. טָהֳרַת בְּתוּלֵי אִשָּׁה: מֵהֶתֵּר אָסוּר. וּמֵאָסוּר הֶתֵּר. מִטָּמֵא טָהוֹר.
וּמִטָּהוֹר טָמֵא: בַּהֶרֶת מִמֻּעָט תְּטַמֵּא. פָּרְחָה בְכֻלּוֹ עוֹד בַּל־תְּטַמֵּא: הַמֵּת

עיון תפלה

אין לעמוד על ספן מדותיך. על מדותיך הגנוזות מעיני כל חי, מלה״כ (דברים לג, כא): המשננות עצומות. אפי׳ אותן הדברים המשוננות היטב ומבוארות כל צרכן גם הם עצומות מלשון ועוצם עיניו (ישעיה לג, טו): החקוקות רשומות. אפי׳ אלה החקוקות באר היטב אינן אלא רשומות ברמז מלשון התלמוד (ב״ק פ״ב ע״א) דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה: החסרות מיותרות. אפי׳ אותן הפרשיות הנראות בעינינו כחסרות באור וטעם. כשנדע סודן נראה עין בעין שהן מבוארות די והותר: האסורות מותרות. אפי׳ אותן הפרשיות שבתורה הצרורות וסגורות חותם צר הן באמת מותרות ומרווחות למשכילים על דבר אמת: השחורות צחורות. אפי׳ הפרשיות החשכות שבתורה הרי הן בהירות מלשון רוכבי אתונות צחורות (שופטים ה, י) פרש״י לבנות: החשופות אטורות. אפי׳ הגלויות סתומות מלשון ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים סט, טז): הכלולות. אפי׳ אותן הפרשיות הכלולות בהדר מליצתן כפרשת יבום והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת שכוונתה פשוטה ומבוארת שהבכור אשר תלד היבמה הזאת יתחשב לאחיו המת וכמו שמפורש בהדיא אצל תמר בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך (בראשית לח, ח), ובכל זאת: עצורות. מלפרשן כפשוטן ואתאי ג״ש אפיקתיה מפשטיה לגמרי והיה הבכור פירושו שמלוה בגדול ליבם אשר תלד פרט לאיילונית יקום על שם אחיו לנחלה (יבמות כ״ד ע״א) וכיוצא בהן הרבה: מוציא מזלות יקרות. הקב״ה מוציא מדברים זלים הדברים היותר נכבדים כמו שהוציא את אברהם מתרח, והוא עפ״ה (ירמיה טו, יט) ואם תוציא יקר מזולל: מתיר מאסורות מותרות. חולין ק״ט ע״ב מיכדי כל דאסר לן רחמנא שרא לן כותיה, אסר לן דמא, שרא לן כבדא, נדה, דם טהר, חלב בהמה, חלב חיה, חזיר, מוחא דשיבוטא, גירותא, לישנא דכוורא, אשת איש, גרושה בחיי בעלה, אשת אח יבמה, כותית, יפת תאר, בשר בחלב, כחל: שמן הלב. יש לו טעם חלב: טחול וכבד. התוס׳ בחולין שם ד״ה נדה לא גרסו כבד וכתבו שר״א הקליר יסד פיוטו זה ע״פ הירושלמי: תכלת בסדין. תכלת היא צמר וסדין הוא פשתן: יפת תאר לאיש. מותרת אפי׳ כשהיא אשת איש: מהתר אסור. כגון בשר בחלב שכ״א בפני עצמו מותר וכן צמר ופשתים: ומאסור התר. כמו שפירשנו לעיל מגמ׳ דחולין: בהרת ממועט תטמא. בפסיקתא דפרה סי׳ ו׳ תמן תנינן (נגעים
פ״ס

בַּבַּיִת אֵינוֹ טָמֵא. יָצָא מִמֶּנּוּ אוֹתוֹ מְטַמֵּא: שְׂעִיר יוֹם כִּפּוּר מְכַפֵּר עַל כָּל־טָמֵא.
וְכָל־מַעֲשִׂיקָיו בְּגָדִים מְטַמֵּא: פָּרָה אֲדֻמָּה עוֹשֶׂיהָ מְטַמְּאָה. וְהִיא עֲשׂוּיָה
לְטַהֵר כָּל־טֻמְאָה: וְאֶפְרָהּ נַעֲשֶׂה אַב הַטֻּמְאָה. וְהִיא מְטַהֶרֶת אֲבִי אֲבוֹת
הַטֻּמְאָה: בְּכֵן אֵין לְהָבִין סוֹד תּוֹרָתֶךָ. וְלֹא זִקּוּק אִמְרָתֶךָ. וְלֹא צֵרוּף גְּזֵרוֹתֶיךָ:
בְּכֵן אֵין לְהָמִיר וְלֹא לְהִתְמִיר. אֵין לְהַרְהֵר וְלֹא לְהִרְהֵר: אֵין לֵידַע וְלֹא לְיַדַּע.
עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה־תֵּדָע. נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: זוּ בַּאֲמִירָה וְזוּ בִּגְזֵרָה. זוּ
בַּאֲסִיפָה וְזוּ בַּחֲשִׂיפָה. זוּ בִּנְשִׁיקָה וְזוּ בִּתְשׁוּקָה. זוּ בִּכְבִישָׁה וְזוּ בְּהַפְרָשָׁה.
זוּ בִּדְרִישָׁה וְזוּ בַּחֲרִישָׁה: וְכָל־אִמְרָה הֶחָקוּק בָּהּ חֻקָּה. אֵין לְהַרְהֵר וְלוֹמַר עַל־
מָה נֶחֱקְקָה. שֶׁכָּךְ נִתְּנָה בִּנְשִׁיקָה: וְכֻלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין. וְכָל־הַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

עיון תפלה

פ"ח מ"ב) בהרה כגריס שמא פרחה בכלו טהור מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן לא יחידו של עולם: המת בבית אינו טמא. בפסיקתא שם המן תנינן (חולין ע"א ע"א) האשה שמת ולדה בתוך מעיה ופשטה חיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה טומאת ז' והאשה טהורה עד שיצא הולד. המת בבית (האשה בית להולד) שבית טהור יצא מתוכו הרי הוא טמא מי עשה כן וכו' לא יחידו של עולם: שעיר יום כפור. שעיר יום הכפורים הנעשה בפנים שהוא מכפר על טומאת מקדש וקדשיו (ריש שבועות) וכן שעיר המשתלח שמכפר על טומאת כל עבירות שבעולם: וכל מעסיקיו בגדים מטמא. שנאמר בשעיר הנעשה בפנים והשורף אותם יכבס בגדיו ובשעיר המשתלח והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו בפרשת אחרי מות: ואפרה נעשה אב הטומאה. שמטמא אדם וכלים: והיא מטהרת אבי אבות הטומאה. המתכת הנוגעת במת הרי היא כיוצא בו דגמרינן מן בחלל חרב, חרב הרי הוא כחלל והויא החרב אבי אבות הטומאה כמת עצמו ופרה מטהרתו: אין להמיר ואין להתמיר. אין להמיר פירושי חז"ל על פירושים אחרים שאינם מקובלים ואפילו נראים יותר מתקבלים על הלב, אם אך סותרים קבלת רבותינו שקר בימינם: התמיר כמו המיר פעל נבנה משם תמורה כפעל התחיל מן תחלה תרם מן תרומה, ראה פירוש המשנה להרמב"ם ריש מס' תרומות. ויש מפרשים התמיר פעל נבנה מן שם הארמי תְּמָרָא, לעפעפי תנומה (תהלים קלב, ד) ת"י לתמורי ניומתא, כלומר אין להגיד עפעף נגד פירושי חז"ל: אין להרהר. אחרי דבריהם: ואין להרהר. ריב כנגדם: אין לידע ואין לידע. אי אפשר לדעת ואי אפשר להודיע לאחרים: עמוקה משאול. לשון הכתוב (איוב יא, ח): נעו מעגלותיה. לשון הכתוב (משלי ה, ו): זו באמירה וזו בגזרה. יש מדברי תורה שנתנו באמירה מבוארות בטעם וסברא, ויש מהם שנתנו בגזרה שא"א לידע טעמם: זו באסיפה וזו בחשיפה. בהתאסף ראשי עם להתיעץ על לפנותיהם דרכם לשער בית ועדם מפני ההמון, ומזה שאל פייטננו את הפעל אסף להוראת השגר והסתר. וגם האסיף נקרא לפי שאוסף תבואות השנה לאוצר, וכונתו שיש מדברי תורה הנדרשות בסתר רק ליחידי סגולה מפה לאזן ויש שנדרשות בחשיפה פירוש בגלוי מלשון אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו (ירמיה מט, י): זו בנשיקה וזו בתשוקה. נראה לי להגיה בחשיקה וע"פ הגהה זו אחשוב להבין כונת הפייטן, יש מן המצות שכששואלין מה טעמן? משיבין עליהם המבינים דברים נכחים ונאמר שפתים ישק משיב דברים נכחים (משלי כד, כו) ויש מן המצות שצריכים לחשוק השפתים שלא לשאול טעמן כלל וכלל מלשון התלמוד (ע"ז ל"ה ע"א) ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ופירש"י שם כדמתרגמינן וחשוקיהם וכבושיהון: זו בכבישה. דברים שהם כבשונו של עולם פירש"י (חגיגה י"ג, א') סתרו של עולם כמו בהדי כבשי דרחמנא למה לך (ברכות י' א): וזו בהפרשה. מתפרשים בגלוי: וזו בחרישה. בשתיקה: וכל אִמְרָה. כצ"ל בלי מפיק ה"א, כל מצוה שבתורה נקראת אִמְרָה מלשון אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יב, ז): החקוק בה חקה. שכתוב בה חקה כגון חקת הפרה ושעטנז ושעיר המשתלח ואשת אחיו שזכרו רבותינו בפסיקתא דפרה סי' קנ"ז שיצה"ר משיב עליהן: שכך נתנה בנשיקה. שכל התורה כולה נתנה בנשיקה וחבור והתקשרות כל מצותיה וכל פקודיה אלה עם אלה, וכל מי שאינו מקיף בהשגתו פרטי כל התורה כולה ודרך אגודתן זה בזה כמרע"ה או כר"ע וחבריו — רוב חקותיה כמו זר נחשבו בעיניו. ונשיקה מצאנו בתלמוד מלשון חבור ושיק שמשיקין את המים בכלי אבן לטהרן שמחבר אותן המים שבכלי למי המקוה (ביצה י"ז ע"ב) ופירש בערוך שהוא מלשון המקרא ותשק ידי לפי (איוב לא, כז). ובענין הזה דמתה התורה להעולם, גם על העולם יכל לומר שנברא בנשיקה, כלומר בחבור והתקשרות כל חלקיו ופרטיו אלה עם אלה, ואנחנו קצרי השיגים שאין אנו מקיפין את הבריאה כולה מראש ועד

חוּץ מִטַּעֲמֵי פָרָה שֶׁאֵין לְהָבִין. וְכָל־חֲכַם לֵב יָדֹל מֵבִין. חֲפָצֶיהָ אֵין לְהָבִין ־ וּבִשְׁמוֹת תְּעוּדָה הִיא נְקוּבָה. לְכָל קָרְבַּן שַׁי לֹא שָׁוָה. שֶׁהֵם זְכָרִים וְהִיא נְקֵבָה. לְטַהֵר שִׁמְצַת עֵגֶל תּוֹעֵבָה: הֵם הֵמִירוּ כָבוֹד בְּבֶן־פָּרָה. וְסָרוּ בוֹ כַּפָּרָה. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא פָרָה. וְתִהְיֶה לָעָם כַּפָּרָה: הֵם הֶאְדִּימוּ בוֹ פָנִים. וְאָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא אֲדֻמַּת פָּנִים. וּבָהּ צַח וְאָדוֹם יִשָּׂא פָנִים: הֵם חֲרָטוּהוּ הֱיוֹת צָג כִּתְמִים. וּבוֹ חִיְּבוּ מִהְיוֹת תְּמִימִים. תָּבֹא אִמּוֹ תְּמִימַת תְּמִימִים. וּבָהּ יְטַהֵר תַּמָּה הַצּוּר תָּמִים: הֵם שָׁחֲחוּ לְפֶסֶל כָּל־מוּם. וְנֶעֶנְשׁוּ בוֹ הֱיוֹת בַּעֲלֵי מוּם. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם. לְהַדִּיחַ דְּמֵי יָפָה וְאֵין בָּהּ מוּם: הֵם זָמְמוּ בְּעֵגֶל לִמְעוֹל. וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיִּפְרְקוּ עֹל. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר לֹא עָלָה.

עיון תפלה

סוף נראים בעינינו פרשים הרבה כמו שאין לשום צורך בהם כי מה היה העולם חסר אם לא היו בתוכו זבובים ופרעושים פשפשים ויתושים האוכלים את האדם בכל פה ומכרו לא ישבעו? וזקני ב"ש וב"ה נמנו ונגמרו שנוח היה לו לאדם שלא נברא יותר משנברא (עירובין י"ג ע"ב), והחכם הקדמון ר' חייא בר אבא ע"ה היה מסתפק באריכות ימי האדם הכתובה בדברות האחרונות אם טובים המה לאדם שאיני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו אחרי שקלקלתו מרובה מתקנתו? (ב"ק נ"ה ע"א). אבל הקב"ה יוצר בראשית המקיף את כל הבריאה כולה ומשקיף בסקירה אחת — הוא לבדו היודע שגם הרקבון גם המות גם הרשע גם הכסל גם היסורים והצרות הם בכלל טוב מאד (בראשית רבה פ"ט סי' ה' עד סוף הפרשה) אפי' דברים שאתה רואה אותם יתירים בעולם כגון זבובים ופרעושים ויתושים הם בכלל בריותו של עולם (שם פרשה י' סי' ז'). לפיכך לא נאמר בכל המאמרות אלא טוב בלבד, ובבריאת הרקיע לא נאמר אפי' טוב סתם שעדיין לא נגמרה פעולת הבריאה ביום ההוא, אבל בכלות כל הבריאה כולה מראש ועד סוף — נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד הכל בכלל ברך שלמות הבריאה והכל מוביל אל התכלית הנשגב שכוון יוצר הכל: **וכלם נכחים למבין.** וה"כ (משלי ח' ט) כללות התורה נכחה למבין וכמו שנאמר (תהלים יט, י) משפטי ה' אמת צדקו יחדו: **ובשמות תעודה היא נקובה.** עכשו מתחיל הפייטן לבאר קצת טעמי פרה כפי שביארו קדמונינו ז"ל מפני מה בחר הקב"ה לטהרת ישראל במין שור לפי שהוא המובחר שבקרבנות שאדה"ר הקריב שור פר ויש לו חמשה שמות כמספר חמשי התורה וחשבם הפייטן ביוצר ליום שני של פסח בפיוט המתחיל אז על כל חיתו יער נשאת שור „עלה ויוחס שמות חמשה עגל פר אלף שור בקר כדת חמשה" עכ"ל, ותעודה כנוי לתורה שהיא עדות לישראל: **שהם זכרים והיא נקבה.** דהא חטאת זכריה רחמנא (חולין י"א א') וחטאת של בהמה נקבה היא פר ולא פרה: **לטהר שמצת עגל תועבה:** הטעם למה היא באה נקבה כמש"ל רז"ל בפסיקתא דפרה סי' ד' משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל. וכדאסברא לן הגאון ר' אפרים לונשיץ ז"ל שמשקבלו ישראל את התורה בנעשה ונשמע פסק מהם מלאך המות וכדאמר ר' יוסי (ע"ז ה' ע"א) לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם, והיו אז כמו שהיה אדה"ר לפני אכילת עה"ד שלא היו מתים במובן המיתה אלא שהיו פושטים גופם מעליהם והיו עולים השמימה כאדם הפושט מלבושו, או כאותן התשעה שנכנסו לגן עדן בחייהן שמנו בפרקי רבינו הקדוש הוצאת גריגהוט פרק ט' ובילקוט יחזקאל רמז שס"ז, ואז לא היתה טומאת מת בעולם, ומשעשו ישראל את העגל שב מה"מ לשלוט בהם כמ"ש שם בע"ז חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון, לפיכך נתן הקב"ה את הפרה לטהר טומאת המיתה שגרם בנה העגל: **המירו כבוד בבן פרה.** עפ"ה (תהלים קו, כ) וימירו את כבודם בתבנית שור: **הם האדימו בו פנים.** שאדמו פניהם מהוללות ושכרות שנאמר וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק (שמות לב, ו): **ואדמו עצם מפנינים.** עפ"ה (איכה ד, ז) שבתחלה היה גופם צח ואדום יותר מפנינים: **צח ואדום.** כנוי להקב"ה (שה"ש ה, י): **הם חרטוהו.** מלשה"כ ויצר אותו בחרט: **היות צג כתמים.** להיות עומד להם במקום משה שנקרא תמים בשוחר טוב מזמור י"ח סי' כ"ב ואימתי בא עמו בתמימות בשעה שאמר לו ואמרו לי מה שמו: **תמה.** כנוי לישראל **רעיתי תמתי: ונענשו בו היות בעלי מום.** בבמדבר רבה ריש פרשה ז' כשבאו ישראל למדבר סיני אמר האלהים כך כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומין? אמר למלאכים שירדו אצל ישראל וירפאו אותן וכו' אבל כיון שעשו אותו מעשה של עגל חזרו למומן ונעשו זבין ומצורעין וכו': **יפה ואין בה מום.** עפ"ה (שיר השירים ד, ז) כלך יפה רעיתי ומום אין בך:

ותגאן

עָלֶיהָ עֹל. וְתִנָּתֵן עַל שִׁכְמָם כְּעֹל: הֵם נִקְהֲלוּ עֲבוּר אֱלֹהִים. וְאָנַף בְּהַשְׁמֵד אִישׁ מְכַהֵן. תָּבֹא אִמּוֹ וְתִנָּתֵן לַכֹּהֵן. וִיכַפֵּר בָּהּ עֲוֹן כֹּהֵן: וּכְמוֹ בָּאֵשׁ נִשְׂרַף. כֵּן בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: וּכְמוֹ טָחַן וְהוּדַק עַד עָפָר. כֵּן תּוּדַק וְתֵעָשֶׂה עָפָר: וּכְמוֹ הֻשְׁלַךְ עֲפָרוֹ אֶל־הַמָּיִם. כֵּן יֻשְׁלַךְ אֶפְרָהּ אֶל־הַמָּיִם: וּכְמוֹ נָפְלוּ בוֹ שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי יָשָׁר. כֵּן יִפְּלוּ בָהּ שְׁלֹשֶׁת מִינֵי כָשֵׁר: וּכְמוֹ טִנֵּף עַם טָהוֹר. כֵּן תְּטַמֵּא בְּמַגָּע כָּל־טָהוֹר: וּכְמוֹ טִהֵר עַם בּוֹ נִטְמָא. כֵּן תְּטַהֵר אִישׁ אֲשֶׁר נִטְמָא: וּכְמוֹ פִּזֵּר פִּשְׁעוֹ לְכָל־דּוֹר שָׁמוּר לְחַטָּאת. כֵּן תְּהִי לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי חַטָּאת: לְהָדִיחַ דָּמִים. לְכַבֵּס כְּתָמִים. לְנַקּוֹת טִנּוּפִים. לְהַרְחִיץ צוֹאִים. לְהַלְבִּין חֲטָאִים. לְטַהֵר טְמֵאִים. לְקַדֵּשׁ קְדוֹשִׁים. לְהַצְדִּיק עֲמוּסִים. בְּעֵץ אֶרֶז. לַעֲנוּפִים כְּאֶרֶז. בְּאֵזוֹב לְנִדְכָּאִים כָּאֵזוֹב. בַּשָּׁנִי לְשִׂפְתוֹתֶיהָ כַּשָּׁנִי. בְּתוֹלַעַת לְאַל תִּירְאִי תוֹלַעַת. לְבַל יִתְגָּאֶה מִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז. שֶׁאִם לֹא יָמַךְ כְּאֵזוֹב וְיֵחָשֵׁב כְּתוֹלַעַת. לֹא יִטְהַר בְּאֵזוֹב וּבִשְׁנֵי תוֹלַעַת. וְאִם לֹא יִשְׁפּוֹךְ לֵב כַּמַּיִם. לֹא יִטְהַר בִּזְרִיקַת מָיִם: וּמַה יִתְגָּאֶה חָצִיר יָבֵשׁ. נֹכַח אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ. וּמַה יָּעֹז צִיץ גֵּאֶה. נֹכַח אֵל גָּאֹה גָּאָה. וְהוּא רוֹכֵב שְׁחָקִים בְּגַאֲוָה: גֵּאֶה עַל גֵּאִים. מִתְנַשֵּׂא עַל נִשָּׂאִים. וּמִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז עַל מִתְגָּאִים. וְעָנָו כָּאֵזוֹב עַל נִדְכָּאִים. וְצָר בְּעוֹלָמוֹ חֲמִשָּׁה מִינֵי גֵאִים. שׁוֹר בַּבְּהֵמָה. אַרְיֵה בַּחַיָּה. נֶשֶׁר בַּמְּעוֹפְפִים. אֶרֶז בָּעֵצִים. וְאָדָם בְּכֻלָּם. וּמֶלֶךְ מִתְגָּאֶה עַל כֻּלָּם. לָבֵשׁ גֵּאוּת מִכֻּלָּם: חֲקָקָם בְּכֵס שְׁבִיבֵי אֵשׁ. אַרְבָּעָה בְּכֵס מַעְלָה. וְאֶחָד בְּכֵס מַטָּה: כִּי כֵס מַעְלָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד כֵּס מַטָּה. וְכָל־אֲשֶׁר יֵשׁ בְּמַעְלָה יֵשׁ בְּמַטָּה. כִּסֵּא מוּל כִּסֵּא. הֵיכָל מוּל הֵיכָל. מִקְדָּשׁ מוּל מִקְדָּשׁ. זְבוּל מוּל זְבוּל. מִזְבֵּחַ מוּל מִזְבֵּחַ.

עיון תפלה

ותנתן על שכמם כעול. היא גזירת מלך שאין לשנותה: **ואנף בהשמד.** שנא' (דברים ט, כ) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו: **שלשת מיני כשר.** עץ ארז ואזוב ושני תולעת: **וכמו טהר עם בו נטמא.** העגל עצמו טהר את ישראל מטומאתן, כי בו השקה משה את ישראל ובדק את כלן כסוטות "וכל מי שהיה נושק את העגל בכל לבו היו שפתיו נעשות של זהב ושבט לוי היו הורגין אותו" (פרקי ר"א פרק מ"ה) ונמצא זה מבער את הטומאה מישראל: **וכמו פזר פשעו לכל דור.** סנהדרין (ק"ב ע"א) א"ר יצחק אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מכ"ד בהכרע ליטרא של עגל הראשון. — מכל הדברים והאמת האלה נראה סברת חז"ל שכל מעשה הפרה הוא תולדת מעשה העגל, ואע"ג דלעיל בברכת אתה נגור כתב הפייטן סמרה חקה גזר ומרה שהיה קודם חטא העגל? לא קשיא לפי שהקב"ה ידע שעתידים לחטוא בעגל והקדים רפואה למכה: **לענופים כארז.** לישראל שענפיהם מתפשטים כארזי אל בשעת שלותן שנאמר (תהלים פ, יא) כסו הרים צלם וענפיה ארזי אל: **לנדכאים כאזוב.** בשעת מפלתן: **לשפתותיה כשני.** שנאמר (שה"ש ד, ג) כחוט השני שפתותיך, כלומר בין בשלותן ובין בגלותן תמיד שפתותיהם נאות בדברי תורה: **לאל תיראי תולעת.** לישראל שנאמר בהם אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מא, יד) אפי' בשעה שהיא נרמסת כתולעת אין לה ליראה כי גואלה חי. ולפי"ז שלשת הדברים הללו רומזים לשבחן של ישראל. ועוד רומזים הדברים הללו לתוכחת מוסר כמו שמבאר והולך: **ציץ גאה.** אין לך דל מציץ השדה אשר בבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש, ופתרון התאר "ציץ גאה" כמו דל גאה בתלמוד (פסחים קי"ג ב') שאין הדעת סובלתו: **חמשה מיני גאים.** בחגיגה י"ג ב' השיב ר"ל ד' מיני גאים מ"ד כי גאה גאה שירה למי שמתגאה על הגאים דאמר מר מלך שבחיות ארי מלך שבבהמות שור מלך שבעופות נשר ואדם מתגאה עליהם והקב"ה מתגאה על כלם, והפייטן מוסיף גאה חמישי של צמחים, ומה שלא הוסיף גאה ששי על הדוממים והוא הזהב או השהם? כי מן הגאים החיים הוא מדבר ולא מן הגאים המתים לומר לך שאל חי וקיים מתגאה על כל הגאים החיים. והצמחים גם כן לחיים יחשבו

בָּנִים מוּל בָּנִים. עֲבָדִים מוּל עֲבָדִים. מַלְאָכִים מוּל מַלְאָכִים. מְשָׁרְתִים מוּל מְשָׁרְתִים. צְבָאוֹת מוּל צְבָאוֹת. כְּרוּבִים מוּל כְּרוּבִים. אֲלָפִים מוּל אֲלָפִים, רְבָבוֹת מוּל רְבָבוֹת. קְדוֹשִׁים מוּל קְדוֹשִׁים. מַחֲנוֹת מוּל מַחֲנוֹת. מַעֲרִיצִים מוּל מַעֲרִיצִים. מַקְדִּישִׁים מוּל מַקְדִּישִׁים. וּקְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מְשַׁלְּשִׁים: ככתוב וכו׳

מוסף לפרשת פרה

במחזור כ"י קדמון על קלף הנמצא בירושלים ומכיל פיוט לארבע פרשיות ולפסח ולשבועות נמצא בו קרוב"ץ גם למוסף פ׳ זכור ופרה, ומוכח שכלם כאחד חוברו מרבי אלעזר הקליר. ויצא לאור בספר גנזי ירושלים מהח׳ הרא"ש ווערטהיימער. מיוסדים ע"פ א"ב כפול.

אֱלֹהִים אֱמֶת אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם. אִמְרוֹתָיו אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת צָדְקוּ יַחַד. בְּצֵרוּף שִׁבְעָתַיִם בַּעֲלִיל נִתְיַחַד. בְּמִשְׁנֶה אָמַר זִיו פָּנָיו נִפְחַד. גִּיחוֹ הֵאִיר בְּחָכְמַת שֵׁם הַמְיֻחָד. וּמִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא

עיון תפלה

יחשבו, כי בחכמת השמים שהיא חכמת הטבע האמתית משפט אחד לחיים ולמתים, שתי הממלכות האלה נקראות „בעלי אברים": **בנים מול בנים.** ישראל נקראים בנים למקום והמלאכים נקראים בני אלהים (איוב א, ו): **מלאכים מול מלאכים.** כל ישראל הם מלאכי אלהים שלוחי דרחמנא לאוה"ע להורותם דרך ה׳: **אלפים וכו׳ רבבות וכו׳.** למטה רבבות אלפי ישראל (במדבר י, לו) ולמעלה אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן (דניאל ז, י). — ודברי הפייטן הללו נוסדו על המדרש שמות רבה פל"ג סי׳ ד׳ ר׳ ברכיה פתח לך ה׳ הגדולה וגו׳ כי כל בשמים ובארץ את מוצא כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן וכו׳ עיי"ש:

אלהים. כל ההתחלות מאלה שבעת הפיוטים מצטרפים למקרא **אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה.** (איוב כח, כג). פסוק בן שבע תיבות לשבע ברכות השבת. כדרכו של הקליר בשאר המוספים להשתמש בפסוק כזה. וטעמו של זה הפסוק שייך לפרשת פרה כי אך אלהים לבדו הבין דרכה ועניניה: **אלהים אמת.** ככתוב (ירמיה י, י) וה׳ אלהים אמת: **אלהים חיים ומלך עולם.** ג"כ שם: **אמרותיו וגו׳.** ג"כ (תהלים יב, ז) ונדרש בפסיקתא דפרה: **צדקו יחד.** אפילו החקים הבלתי מובנים בפני עצמן כחקת הפרה לדקתם מובנת בכללות התורה, וכמו שהעירונו על דבריו בסלוק לשחרית בד"ה **שכך נתנה בנשיקה** עיי"ש: **בצרוף שבעתים בעליל.** בתורה שנא׳ בה (שם שם, ז) כסף צרוף בעליל לארץ: **נתיחד.** הקב"ה לאחד יחיד ומיוחד שנאמר (דברים ו, ד) שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד: **במשנה אמר.** זה של פסוק היחוד אמר במשנה תורה שכתב מרע"ה, הוא האיש אשר. **זיו פניו נפחד.** שקרן עור פניו עד כי יראו מגשת אליו (שמות לד, ל): **גיחו.** ברגע תולדתו מלשון בגיחו מרחם יצא (איוב לח, ח): **האיר בחכמת שם המיוחד.** נחה עליו רוח ה׳ והאיר את בית אביו כדאיתא במו"ר פ"א סי׳ כ׳ ורבנן אמרי בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית כולו אורה וראו הכל שקדושה ושכינת שם המפורש עמו: **ומי יתן טהור מטמא.** בריש פסיקתא דפרה זש"ה מי יתן טהור מטמא ותשיב שם אברהם מתרח חזקיה מאחז מרדכי משמעי ישראל מאוה"ע עוה"ב מעוה"ז, השנוים הנפלאים האלה מעוררים תמהון בלבות בנ"א, אבל מלאכים מבני אדם כגון מטטרון מחנוך ומלאך הברית מאליהו לא קחשיב לפי שהם בכלל עוה"ב מעוה"ז. ואולם ר׳ אלעזר הקליר יפה כחו להוסיף עוד אחד על הנזכרים בפסיקתא והוא — משה שבעודנו חי נתהפך למלאך ה׳, וכמו שתמהו מלאכי השרת בשעה שעלה למרום (שבת פ"ח ב׳) אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו? וזהו שהוסיף הפייטן וי"ו על המקרא מי יתן טהור ומי יתן, כלומר אף מוסיף עוד אחד שגם עליו נופלת השאלה מי יתן טהור מטמא, שהרי מרע"ה בא ממקום טמא מטפה סרוחה ככל ילוד אשה ונתעלה בעודנו חי להתהלך בקרב טהורים, מי עשה כן מי זה כן מי גזר כן? כי אי אפשר לומר שזכה לזה בעצמו על פי מעשיו, שהרי ברגע תולדתו בגיחו מרחם ראו הכל שנולד מלאך ה׳, ואיך אפשר שמאשה יולד מלאך? לא אחד, לא יחידו של עולם עשה זאת? —

לֹא אֶחָד: חזן אֶחָד יָחִיד אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרוֹמְמֶנְהוּ. רֵאשִׁית הֲלִיכוֹתָיו הַתְּמִים וְאֻשַּׁר מֻנְהוּ. בְּרְחִיצָתוֹ חֲנִיכָיו קֹדֶשׁ יְסוֹבְבֶנְהוּ יִצְּרֶנְהוּ. אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה גבור עד להחיות מתים.

הֵבִין דִּבְרֵי חֵפֶץ צִוּוּי עֲשׂוֹת וְאַזְהָרוֹת. דַּת פְּרִישׁוּת שִׁבְעָה לְלִשְׁכָּה לְהִזָּרוֹת. הַזָּאוֹת לְכַוֵּן בְּסוֹד חַכְמֵי תוֹרוֹת. הָפְרַשׁ בְּרְבִיעִי מֵהַקְּעוֹת בְּדֵעוֹת יְתֵרוֹת. וְתַעֲלוּמוֹת אוֹר וְכָל־יְקָר לְהוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת: חזן טְהוֹרוֹת מְבִינִים תִּזְרוֹק לָעוֹלָם. אוֹרוֹת טַל תָּנִיף

עיון תפלה

אחד יחיד. באור על לא אחד: אלהי אבי. (שמות טו, ב): ראשית הליכותיו התמים. כוון למה שאמרו (כרכות ז' ע"א) בשכר שלש זכה לשלש בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים. בראשית הליכותיו עם הש"ת דהיינו במראה הסנה התמים הלך בתמימות והסתיר פניו: ואושר מנהו. מזה נתאשר באושר גדול שזכה לקרני הוד: ברחיצתו חניכיו קדש. במה שרחץ את חניכי הכהונה את אהרן ואת בניו כמו שנאמר (ויקרא ח, ו) ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים, בזה חנך וקדש אותם לכהונתם: יסובבנהו יצרנהו. בכל המעשים שעשה משה אין לעצמו חלק בהם כי לא עשה מדעת עצמו דבר רק הקב"ה היה שכנו ונצרו על כל צעדיו לבל ישנה בהם משנה כל שהוא, לפי שכל מעשיו לדורות והמשנה בהם היה קלקול לדורות, לפיכך שמר הקב"ה רגלי חסידו לעשות הכל כתורה, וכמו שאמר (במדבר טז, כח) בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי: אמרת וגו'. (משלי ל, ה). הביא את המקרא ממשלי להסמיכו להתימת מגן אברהם ולא את המקרא דדוד אביו (תהלים יח, לא) אמרת ה' צרופה מגן הוא? לפי שכתוב שם אח"כ אל תוסף על דבריו ללמדנו שמשה לא הוסיף ולא שנה מדבריו של הקדוש ברוך הוא כחוט השערה, ולרמז על מה שאמרו רבותינו בדברים רבה פרשה ב' סימן ו' תכתב חפייה שלי לדורות שלא יהיו ישראל אומרים זייף משה בתורה או אמר דבר שלא נצטוה (בתורה שבעל פה, הרש"ש). ועיין ספר אליהו רבה פרק ד' וביארתיו בספרי חזון האמונה והשגחה מכתב ג':

הבין דברי חפץ. משה רבינו ע"ה הבין ענייני הפרה, וקרא הפייטן לענייני הפרה „דברי חפץ" לפי שאמרו רבותינו בשוחר טוב מזמור ס' סי' ב' זה"ס בקש קהלת למצוא דברי חפץ בקש שלמה לעמוד על עסקי פרה אדומה: צווי עשות ואזהרות. מצות עשה ולא תעשה שבה: דת פרישות שבעת

במס' פרה ריש פרק ג' שבעת ימים קודם לשרפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה לפונה מזרחה וכו' ומזין עליו כל שבעת הימים מכל חטאות שהיו שם: להזרות. להזיר מן הטמא: הזאות לכוין. בהזאות שמזין עליו כל שבעת הימים היו מכונין הסודות שגלו לנו חכמי תורה: הופרש ברביעי מהקעות. ביומא (ח' ע"ב) אמר רבא כהן השורף את הפרה מפרישין אותו ברביעי בשבת כי היכי דנתרמי רביעי שלו בשבת. ופירוש מהקעות מלשון והוקענום לה' (ש"ב כא, ו) כלומר הוא צריך להזהר מכל טמא לא לבד בשביל טהרתו אלא גם כדי שיהא לבו פנוי להתהלך באור ה' ולצלתי התלות בדעות יתרות של הצדוקים שהיו משנין ענייני הפרה לפי שיטתם והיו עושין אותה במעורבי שמש להוסיף טהרה על טהרתה, וגם ישמעאל בן פיאבי בקש לעשותה במעורבי שמש כדי להוסיף בה קדושה וטהרה ולא הניחוהו חבריו שלא להוציא לעז על פרות הראשונות (תוספתא הובאה בר"ש פרה פ"ג מ"ה), וזהו שאמר הפייטן „בדעות יתרות" לא קרא אותן „דעות נפסדות" אלא דעות יתרות שזו היא קדושה יתירה שאין צרך בה: ותעלומות להורות. שתהיה דעתו צלולה לגלות בה תעלומות חכמה: אמרות יי. (תהלים יב, ז): טהורות מבינים תזרוק לעולם. תזרוק על כל העולם כנר מים טהורים כמו שנאמר (יחזקאל לו, כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, והמים הללו הם כנוי לרוח הקדש הטכר (יואל ג, א) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, וכפי הידוע אין הקב"ה נותן חכמה אלא לחכמים ולמבינים המוכשרים לקבל אותה כמו שנאמר (דניאל ב, כא) יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה, לפיכך אמר הפייטן טהורות רוח טהורה למבינים תזרוק לעולם: אורות טל. על שם הכתוב (ישעיה כו, יט) כי טל אורות טלך: תניף. על שם הכתוב (תהלים סח, י) גשם נדבות תניף

ומתהומות תעלם. ירננו שוכני עפר בחיים פעלם. יקיצו אלה לחיי עולם: ברוך אתה יי מחיה המתים: נעריצך. לדור ודור עד וקדוש אתה.

דרכה זקוקה בסלסול כבש כבושה ממעד. זקנים צאת פרה לכל מסעד. חש לטמוי וטבילה מחנפי רעד. חבל כפותה מערכתה מערכה ועד. טוב בראשונה גזבר לדבר נתועד. יראת יי טהורה עומדת לעד: חזן לעד מקימת טהרת חבר כתקון וחקה. אמץ והרצה בנים לאביהם לזקקה. ראשונה קדשה ולעתיד זקוקה. והאל הקדוש נקדש בצדקה: ברוך אתה יי האל הקדוש:

תכנת שבת עד מקדשי שמך.

והוא יסד המעלה שניה תכף ליקותיאל. יסוד הבית לטהר כבנין איתיאל. כיום כפור כבכתב ימנית הואל. בהזאות טבילות

עיון תפלה

ומתהומות תעלם. עפ"ה (תהלים עא כ) ומתהומות הארץ תשוב תעלני: ירננו שוכני עפר. עפ"ה (ישעיה כו, יט) הקיצו ורננו שוכני עפר: בחיים פעלם. בעד כל הטוב אשר פעלו בחייהם: יקיצו אלה לחיי עולם. עפ"ה (דניאל יב, ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו': דרכה זקוקה בסלסול כבש. במס' פרה פ"ג מ"ו וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה. והוא שאמר הפייטן דרכה של פרה שהיא זקוקה ומטוהרה מכל טומאה ע"י מה שסללו כבש כמין גשר בדרך הלוכה לבית עשייתה והכבש הזה היה תחתיו חלול מפני קבר התהום: כבושה. סלולה מלשון התלמוד דרך כבושה לרבים: ממעד. מתוקנת באופן שלא ימעדו רגלי ההולכים: זקנים צאת פרה לכל מסעד. במשנה שם ופרה וכל מסעדיה (עוזרים בעשייתה) יוצאין להר המשחה, והעוזרים הללו היו מזקני העדה ונכבדים: חש לטמוי וטבילה. חשש להטמא ולטבול קודם שריפתה כדתנן התם ומטמאין היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקים: מחנפי רעד. מפני הצדוקים החנפים שהיו עושין במחשך מעשיהם לפי שהיו מתיראין מפני הפרושים וכמו שאמר הצדוקי לבנו שהיה מתקן מבחוץ ומכניס אע"פ שצדוקים אנו מתיראין אנו מן הפרושים (יומא י"ט ע"ב): חבל כפותה מערכתה. שם משנה ט' כפתוה בחבל של מגג ונתנוה על גבי המערכה (מערכת העצים): מערכה ועד. הכין שם מערכה כדתנן התם משנה ח' ועצים היו מסודרים שם וכו' ועושין אותה כמין מגדל וכו': טוב. זה משה שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב, ב): גזבר לדבר נתועד. הוכן בתחלת עשייתה להיות גזבר ומשגיח על הדבר הזה: יראת ה' טהורה. (תהלים יט, י) כדי להשגיח שתיעשה הפרה הזאת הצריכה לעמוד ולהתקיים לדורות עולמים — בתכלית היראה הטהורה: לעד מקימת. הפרה הזאת מקוימת לעד: טהרת חבר. אותה הפרה שטהר משה הנקרא חבר: אמץ והרצה בנים. אמץ את בני ישראל בתשובה והרצה אותם לאביהם שבשמים: לזקקה. לטהר אותם מלשון מזקק שבעתים (תה' יב, ז): ראשונה קדשה ולעתיד זקוקה. אותה הפרה קדש משה והיא זקוקה לכל הפרות שנעשו אחר כך: והאל הקדוש. (ישעיה ה, טז), נקדש בצדקה שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל שכפר עון העגל נקדש בפי כל:

והוא יסד המעלה. עזרא הסופר היה יסוד העליה מבבל (עזרא ז, ט): שניה תכף ליקותיאל. עשה את הפרה השניה תיכף אחר פרתו של משה: יסוד הבית לטהר. עזרא עשה את הפרה כדי לטהר בה שתיסדות הבית השני שנבנה ע"י טמאי מתים: כבנין איתיאל. כבנין הבית הראשון אשר בנה שלמה שבנהו ג"כ ע"י טהורים. ומה שזכר הפייטן בכאן „יסוד הבית לטהר" השמיענו בזה השבח הגדול שבין פרת משה ליתר הפרות שעשו אחרים, כי פרת משה עקרה נעשית לכפר על עון העגל כמו שביאר בסלוק לשחרית, אבל שאר הפרות נעשו רק לטהרה, ולפי שאמרו רבותינו (סנהדרין ק"ב ע"א) אין לך פורענות שבאה לעולם שאין בה מעט מעגל הראשון לפיכך הוצרכו לערב מעט מאפר פרת משה בכל הפרות שעשו אח"כ כדי לעכב את הפורעניות: כיום כפור. אין לך קרבן צבור שטעון שבע הזאות אלא פר ושעיר של יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ופר כהן משיח שהוקש לצבור שנאמר לאשמת העם, וכלם צריכין להשרף מחוץ לעיר ומתנה אחת

מְכֻוָּן פְּנֵי אֲרִיאֵל. לְעַכּוּב בְּמַתְּנוֹת בַּדִּים פָּרֹכֶת וְהַרְאֵל. וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: חזן יִשְׂרָאֵל מְנָת חֶלְקְךָ חֶבֶל נְעִים נִזְבָּד. אַף נַחֲלַת שָׁפְרָה לְשֵׁם הַנִּכְבָּד. יִקְרוּ רֵעֶיךָ קְרָא נֶפֶשׁ מִמְּעַבָּד. לְשַׁבָּת עֹנֶג וְלִקְדוֹשׁ יְיָ מְכֻבָּד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רצה עד לציון ברחמים.

יָדַע מְקוֹם מַעֲרָכָה לְסַדֵּר בָּנָי. מְפַתְּחָהּ כְּמִגְדָּל בְּחַלּוֹנוֹת כְּסוֹד דַּרְבּוֹנָי. נִשְׂרְפָה בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי עִדָּנָי. וּבִקְעָהּ מְשֻׁתֶּלֶשֶׁת

עיון תפלה

מכן מעכבת, וכן הדין בפרת חטאת שבאה ג"כ לכפר על צבור עון העגל, שצריכה שבע הזאות נכח פני אהל מועד ומתנה אחת מהן מעכבת ונשרפת מחוץ לעיר: ככתב ימנית הואל. כמו שהואיל הקב"ה לצוות אותנו בתורה שניתנה בימינו שנאמר מימינו אש דת למו: בהזאות טבילות. שגל והזה שבע פעמים כנגד בית קה"ק על כל הזאה טבילה (פרה פ"ג מ"ט): לעכוב במתנות בדים פרכת והראל. כמו שביום הכפורים צריכים להזות על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב ומתנה אחת מעכבת כך בפרת חטאת צריך להעמיד פניו כנגד אלו ולהזות וכל ההזאות מעכבות. הראל. והוא המזבח (יחזקאל מג, טו): וטהרו וקדשו וגו'. (ויקרא טז, יט): מנת חלקך חבל נעים. עם ישראל הם מנת חלקך כמו שנאמר (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ועשה"כ (תהלים טז, ו) חבלים נפלו לי בנעימים: נזבד. מלשון זבדני אלהים אותי זבד טוב (בראשית ל, כ) נפל לחלקו של הקב"ה, ובפרקי ר"א פכ"ד ומנין שהפיל גורלות ביניהם שנאמר בהנחל עליון גוים ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ועל זרעו שנאמר כי חלק ה' עמו אמר הקב"ה חבל וגורל זה שנפל עלי רצתה נפשי שנאמר חבלים נפלו לי בנעימים, עיי"ש: אף נחלת שפרה לשם הנכבד. סיפא דקרא של חבלים נפלו לי: יקרו רעיך. ישראל נקראו רעים להקב"ה כמו שאמרו בשמו"ר ר"פ יתרו זש"ה רעך ורע אביך אל תעזוב רעך זה הקדוש ברוך הוא כד"א למען אחי ורעי: קרא נפש ממעבד. לקרא להם נופש ומנוחה לנפש ממעבדיהם וממעשיהם: לשבת ענג. (ישעיה נח, יג):

ידע מקום מערכה לסדר בני. המערכה לא נבנתה כפי רצונו של הבונה וחפצו, כי שבנאי ידע איך לסדרה בארזים וברושים על פי הוראת חכמים: מפתחה כמגדל בחלונות. במשנה פרה פ"ג מ"ח ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים וארנים וברושים ועצי תאנה חלקה ועושין אותה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות: כסוד דרבוני. ותכנית הבנין הזה נעשה על פי סוד ה' ליראיו חכמי ישראל ולא במקרה, ודרבונים כנוי לחכמי התורה על פי דרשת ר' אלעזר ב"ע (חגיגה ג' ע"ב) נמשלו דברי תורה לדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה אף ד"ת מכוונין את לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים: בראשון לחדשי עדני. בשני לחדש ניסן אחר שהוקם המשכן כ"ה בסדר עולם סופ"ז בשני בניסן שרף אלעזר הכהן פרת חטאת והזו כל ישראל ושנו, ובפסיקתא זוטרתא פ' חקת שנויא בסדר עולם באחד בניסן הוקם המשכן וכו' ביום השני נשרפה פרה אדומה ובו נטהרו הלוים וכו' וכתיב הזה עליהם מי חטאת, ושם פ' בהעלותך על פסוק וכה תעשה להם לטהרם מכאן אמרו שפרה אדומה נשרפה ביום השני בניסן והלוים הוזו שנפקדו באחד בניסן, ופולק על מדרשו של ר' משה הדרשן האומר שבשלישי בניסן היתה הזאת הלוים כדאיתא בבמדבר רבה פי"ב סי' ט"ו „נמצינו למדים שבכ"ג באדר התחילו ימי המלואים (ואלעזר השורף את הפרה שנפרש לקודשה נפרש ג"כ לפסרה כי פרישת הכהן השורף את הפרה דאורייתא היא כדיליף ר' יוחנן בריש יומא לעשות אלו מעשה פרה) וכו' בר"ח ניסן הוקם המשכן בשני נשרפה פרה אדומה בשלישי הזה ממנה על הלוים כמה דתימא הזה עליהם מי חטאת ותתן הזאה שניה שהיו צריכים שלוש להזות מפני שהיו כלם טמאי מתים במה שהרגו בעובדי העגל וכו' נוה המקום נגלחם במקום הזיה של יום השביעי" ע"כ. וברש"י ניסן ס' ע"ב בד"ה ופרשת פרה אדומה „לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נטהרין לפסחיהן וקודם לכן לא יוכלו לעשותה דבעינן והזה אל נכח פני אהל מועד והכי אמרינן במס' מגילה ירושלמי (פרק ג' ה"ה) באחד בניסן הוקם המשכן ושני לו נשרפה הפרה" עכ"ל, ופלא שלא זכר רש"י ז"ל שהיא ברייתא מפורשת בסדר עולם: ובקעה משתלשת. אסר הפרה שנבקעה באש כדשנינו התם משנה יו"ד נבקעה ועמד חוץ מגתה, קורא הפייטן בקע בלשון נקבה, הבקע הזאת משתלשת מתחלקת לשלשה חלקים שהם:

נכתשת נכברת לעירני. סימה נגנזת במקום טהרת אדני. כאשר יביאון בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יי: חון בית יי יהודה וישראל תערב. אז כהיטיבך הר ציון שחרב. יעלו על מזבחך פרים לעלות תקרב. ירכתי צפון קרית מלך רב: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון: מודים על ועזרתנו סלה.

את־עם למד דעה ואזן התורה. ערוב ונטילת חלין תקן והורה. פניני חכמה זה נסה לתורה. פרש בעצי יערה שנה יתרה. צפפה לרצוי פרקליט עט אורה. מקטר ומגש לשמי מנחה טהורה: חון טהורה מצבת קדש בדביר הנפלא. אשר בשלכת מתמרת ועולה מנפילה. יד ושם חומותיה ומגדלותיה הכפולה. ראש התחלה יהודה לתפלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

אלהינו על בשלומך.

מקומה קבוע לשלשה חלקים להרים. ראשי משמרות חיל ומרום

עיון תפלה

נכתשת נכברת לעירני. במשנה י"א נשרפה חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות וכו' שחור שיש בו אפר כותשין אותו וכו' וחולקין אותו לשלשה חלקים וכו' ואחד היה מתחלק לכל המשמורות, וזהו שאמר **לעירני** כלומר לצורך הערים שלי מלשון התלמוד (שבת פ' פ"א) כי תניא ההיא בעירניות פרש"י בנות כפרים. ונראה דעת הפייטן שאין כותשין וכוברין אלא דוקא השליש הנמסר להמשמורות להשתמש בו אבל שני השלישים הנגנזים בחיל ובהר המשחה אינם צריכים כתישה וכבירה אלא גונזין אותן כמו שהם: **סימה.** כשכלתה שריפתה: **נגנזת במקום טהרת אדני.** בחיל מקום המקדש ששם האדנים הטהורים: **כאשר יביאון וגו'.** (ישעיה סו, כ): **בית ה' וגו' תערוב.** מלשון הכתוב (תהלים קיט, קכב) ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים, ככה תערוב נא בעד הבנין העתיד ובעד יהודה וישראל לבל יוסיפו זדים לעשקם עוד: **כהיטיבך.** עש"ה (שם נא, כ) היטיבה ברצונך את ציון: **יעלו על מזבחך פרים.** (שם שם, כא): **לעלות תקרב.** אשר תבחר ותקרב שיעלו על מזבחך לרצון: **ירכתי צפון.** (שם מח, ג) כהיטיבך הר ציון שהוא ירכתי צפון:

את עם למד דעה. שלמה המלך למד דעת את העם (קהלת יב, ט): **ואזן.** מה שכתוב שם ואזן וגו' תקן וגו' הכונה שאזן התורה שעשה אזנים לתורה ותקן תקנות שלא מן התורה כעירובין ונטילת ידים, ואמרינן (עירובין כ"א ע"ב) בשעה שתקן שלמה עירובין ונט"י יצתה ב"ק ואמרה בני אם חכם לבך וגו'. ומה שאמר הפייטן **ונטילת חולין**, פליאה דעת ממני דהא מסקינן (שבת ט"ו א') שלמה גזר לקדשים ואתו אינהו וגזור אף לתרומה, וכ"כ הרמב"ם בפ"ח מאבות הטומאות ה"ח „שלמה ובית דינו גזרו על הידים שיהיו שניות ולא גזר אלא לקדש ואח"כ גזרו חכמים שאחריו אף לתרומה, והוסיף הראב"ד „ואח"כ גזרו על אכילת חולין שצריך נטילת ידים" עכ"ל, וצ"ע: **פניני חכמה זה נסה לתורה.** עש"ה (קהלת ז, כג) כל זה נסיתי בחכמה ודרשו רז"ל בקוה"ר אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופשפשתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי כיון שהייתי יגע בה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, נסה להבין דברי תורה בכל פניני חכמתו הגדולה: **פרש וגו' רצוי פרקליט וגו'.** סתומים וחתומים הדברים ולא אדע פתרונם: **מקטר ומגש וגו'.** (מלאכי א, יא): **טהורה מצבת קדש.** בית המקדש שהוא מצבת קדש לישראל: **אשר בשלכת.** בהיות המצבת הזאת מושלכת מלפני הקב"ה כלומר נחורבנה: **מתמרת ועולה כנפילה.** עתידה להיות מתמרת ועולה (מלשון התלמוד יומא כ"ג א' מתמר ועולה כמקל) ולהרומם מנפילתה שנאמר (עמוס ט, יא) ביום ההוא אקים את סכת דויד הנופלת: **יד ושם חומותיה.** עש"ה (ישעיה נו, ה) ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם: **יהודה לתפלה.** מלה"כ (נחמיה יב, לא):

לשלשה חלקים להרים. מחלקים את האפר לשלשה חלקים: **ראשי משמרות חיל ומרום הרים.** החלק האחד נמסר לראשי המשמרות והחלק השני נתן בחיל והחלק השלישי בהר המשחה:

הָרִים. שִׁלּוֹחַ שְׂרֵפָתָהּ רֶמֶז לְרִבּוּעַ נְהָרִים: תִּקְבֹּצֶת אֶפְרָהּ לְקִבּוּץ נִמְהָרִים. תְּחַטֵּא תְּכַבֵּס תְּקַיֵּם חֶזְיוֹן הוֹרִים. וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים: חזן טְהוֹרִים מְגֻדָּלִים בְּתוֹכְכֵי יְרוּשָׁלָיִם בְּחַצְרוֹת מְעוֹנוֹתֶיךָ. אֶת־מֵי הַשִּׁלּוֹחַ לְמַלֹּאת לְקִדּוּשׁ מַחֲנוֹתֶיךָ. יְרוּשָׁלַיִם תּוּשַׁב תְּיֻסַּד בְּחֶסֶד אֱמָנוּתֶךָ. יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

יוצר לפרשת החודש

החזן מתחיל שוכן עד עד ובורא את הכל ואח"כ מתחילין כאן:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

מיוסד ע"פ א"ב

אוֹת זֶה הַחֹדֶשׁ. אַצְתָּ מִכֹּל לְקַדֵּשׁ. וּבוֹ יֶשַׁע לְחַדֵּשׁ: בּוֹחֲרֶיךָ תּוֹבְעִים אוֹתְךָ לְקַדֵּשׁ. וְאַתָּה אוֹתָם מְקַדֵּשׁ. אֵל נַעֲרָץ בְּקֹדֶשׁ: גְּאֻלָּתָם עַתָּה תְּחַדֵּשׁ. שׁוֹנְאֶיךָ פִּתְאֹם לְהָדֵשׁ. וְכָל־פֶּה יְרוֹמֵם וִיקַדֵּשׁ: חזן הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם. בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם. נַחֲלָה בְּכָל־קְהַלְכֶם. קָדוֹשׁ:

דְּרַשְׁתּוֹ מִכָּל־חֳדָשִׁים. וְהִנְחַלְתּוֹ לִקְדוֹשִׁים. הֱיוֹת בּוֹ מְקֻדָּשִׁים: הִזְמַנְתּוֹ לַשָּׁלִישִׁים. לְאֶפְרָתִים מְגֻלָּשִׁים. לִמְנוֹת בּוֹ עַד שְׁלֹשִׁים: וּבוֹ תַּפִּיל קֳדָשִׁים. וְתַחְמוֹל עַל צֹאן קָדָשִׁים. בְּבֵית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: זִכְרוֹן שְׁבוּעַת בְּרוּכִים. הִנְחַלְתָּ לִמְבֹרָכִים. לְהוֹשִׁיעָם מִיַּד מַפְרִיכִים: חוֹנֵן דַּלִּים וְדַכִּים. חֶמְלַתְךָ עַל נְמוּכִים. אֲשֶׁר אַחֲרֶיךָ מְשׁוּכִים: טוּב טַעַם מַאֲרִיכִים. וּלְפָנֶיךָ לֵב שׁוֹפְכִים. בְּרֹאשׁ יֶרַח מַמְלִיכִים: יְקַבְּצוּ עַתָּה מַקְהֵלִים. בְּיִפִי תֹאַר מַכְלוּלִים.

כל בו

שלות שרפתה. מן השלוח מלאו מים לשרפת הפרה: רמז לרבוע נהרים. לארבעת הנהרות היוצאים מעדן (בראשית ב, י): תקבצת אפרה. קבוצת האפר: לקבוץ נמהרים. רמז לקבוץ גליות: תחטא תכבס. עפ"ה (תהלים נא, ט) תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין: תקים חזיון הורים. תקיים לנו נבואת הנביאים שהם לנו כהורים: וזרקתי עליכם. (יחזקאל לו, כה): ירושלים תושב, עפ"ה (ישעיה מד, כו) האומר לירושלם תושב: תיסד בחסד אמנותך. כי זאת היא אומנותך לעשות חסד עם בריותיך: יהי שלום בחילך. עפ"ה (תהלים קכב, ז): (ע"כ עיון תפלה)

אות זה החדש אצת מכל לקדש. פי' בשביל האותות שהיו ביציאת מצרים שנעשו בזה החדש לפיכך נטל העטרה להיות מקודש מכל החדשים דהיינו שיהיה ראש לחדשים: מכל לקדש. שהוא מקודש קודם שבתות וי"ט. אצת. כמו מהרת: ובו ישע לחדש. כך יחדש לנו גאולה לעתיד בחדש ניסן: בוחריך. ישראל שהם בחרו תובעים ומתפללים לקדש אותך באותו חדש: ואתה אותם. כדאמרינן רחמנא קדשינהו לישראל וישראל מקדשים להקב"ה וגם מקדישים לראשי חדשים וזהו שחותמים מקדש ישראל ור"ח כלומר אתה מקדש לישראל והם מקדשים החדש: נחלה קדה"ח בידכם יהיה קיים לעד: דרשתו מכל חדשים. ר"ח ניסן היות בו מקודשים שחייבים ישראל לטהר עצמן ברגל: היות. מוכנים לקדושת הרגל: הזמנתו לשלישים. הכנתו לישראל שהם משולשים בני שלשת אבות ונחלקו לשלשה כהנים לוים וישראלים וקבלו התורה משולש דהיינו תורה נביאים וכתובים: לאפרתים מוגלשים. לישראל שהם חשובים וסגנים וגלוים לכל רואיהם כקש מוגלשים עפ"ה שגלשו מהר גלעד: למנות בו עד שלשים. לעולם חדש ניסן מלא ל' יום: זכרון שבועת ברוכים. פי' זכרון שבועה שנשבעת לאבות שהם היו ברוכים: למבורכים. ישראל שהיו מבורכים מן האבות ומן משה: מפריכים. הם פרעה ועבדיו שהיו מעבידים את ישראל בעבודת פרך: בראש ירח ממליכים. ישראל ממליכים להקדוש ברוך הוא

ומרבים

ושם תשמע פלולים: כבוד שמך מעלים. בשיר ובתחן מתפללים. בחשבון ראש רגלים: לפניך יהיו מסגלים. כל גזעי דגלים. משוררים ומהללים: מה גדלו מעשים. לעשה נפלאות ונסים. לבנים אהובים ועמוסים: נצלו מיד פתרוסים. אשר אותם מעשים. והעמתו היות ששים: שונאיהם ביין דורסים. וכנת ראשימו רופסים. כי בגוהם היו חוסים: עולצי בשמחות. ישישו ברב הצלחות. ויתמלטו מכל אנחות: פודה אלהי הרוחות. המעלה בכל שבחות. ימה און לשיחות: צורריהם תפיל בשוחות. ונפשותם תהיינה שחות. בכל רע מוכחות: קדוש יקבץ עדרים. ויזכור ברית אבירים. אשר לפניו היו ברורים: רצה בבנים מבחרים. מכל צד ועברים. לפניו היות משמרים: שקד עליהם בליל שמורים. וקטל למענם בכורים. והוציאם בפדות מדררים: תפן באני ישנה. ותצילנה מעדינה. בראשון לחדשי השנה. קדוש:

הכל יודוך וכו׳.

אופן. כשחל ר״ח ניסן בשבת אומרים כאן אופן של שבת ר״ח:

כבודו משבחים בכל העולם. והוא מעין כל נעלם. ובאי בפתחי אולם. והכל ירוממוהו כאופנים לעולם: והחיות וכו׳ עד עזרת.

זולת. מיוסד ע״פ א״ב.

אל עשה נפלאות בעבורם. עשית נוראות. גלית ברבבי צבאות. דגלים להוציא מתלאות. הם כנשרים נשואות. ומשארותם נושאות. זבד טוב מלאות. חסד בעיניהם רואות: טוב בנים כלם. ידע פרי מעללם. כל הדרך נהלם. לפני כל התלילם. מלא כל משאלם. נואמי רעתם הפילם. שבע מן האכילם. על כל אם עלם: פצו פה בשירה. צדקו לאיום ונורא. קול תודה וזמרה. רננו לשורה. שם הנכבד והנורא. שבחו להעיר במורא. תקפו כלם להתאזרה. תנות כקריעת ים סוף ובמכת בכורים להגבירה: עזרת וכו׳

כל בו

ומרנים ומאריכים טעמי תפלה ושופכין לבן כמים בתפלתן בכל ראש חדש וכן ממליכים אותך בנוה שמקדשין הלבנה בכל חדש ונקט לשון בראש ירח ממליכים לפי שר״ח ניסן הוא ראש השנה למלכים כדאיתא בריש ר״ה: מכלולים. מעוטרים ביופי ונתאר שניה. ויש מפרשים בירושלים שנקראת ציון מכלל יופי: פלולים. לשון תפלה כמו ויעמוד פינחס ויפלל: מעלים. משבחים ומרוממים: בחשבון ראש רגלים. בחדש ניסן שהוא בחשבון ראש לכל רגלים: מסגלים. חביבים: גזעי. עם ישראל שהם גזע וחלק מאותן שהיו ארבעה דגלים במדבר: פתרוסים. מצרים: מעשים. אונסין ודוחקים וחברו ועמותם רשעים וגו׳: והועמתו. נתחברו כמו עמיתו: רופסים. כמו שדורסין יין בגת: כי בגוהם. בהקב״ה שהוציאם משם: לשיחות. לתפלות: אבירים. חזקים האבות: שקד עליהם בליל שמורים. שקדים ומיסר לגאלם בליל ט״ו בחדש ניסן שהיה לילה משומר מן המזיקין: וקטל. והמית: מודדרים. חפשים: תפן באני ישנה. תפן בתפלת ישראל שנקראת אני ישנה בגלות: ובאי בפתחי אולם. ישראל הבאים בשער ופתחי היכל מרוממים ומשבחים: כאופנים. כמלאכים: גלית ברבבי צבאות. גלית את עצמך ברבבות צבאות מלאכים: טוב בנים כלם. הקב״ה שנקרא טוב עושה לבני ישראל: התלילם. לשון כניסה: משאלם. בקשתם: נואמי רעתם הפילם. אותם שדברו רע על ישראל הפילם בתהום רבה: עילם. נשאם והגביהם על כל: פצו. כמו פתחו: להעיר. להתעורר: להתאזרה. להתקשר בחוזק לשבח להקב״ה: תנות. לספר כמו יתנו צדקות ה׳: בקריעת ים סוף וכו׳. כמו שספרו בשעה שקרע הים והכה כל בכורי מצרים:

הש"ץ מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן ואח"כ מתחילין כאן:

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה
פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

קרובות הפיוט חוה מיוסד ע"פ א"ב. סיום זה עד החודש הזה לכם לשמור.

אתית עת דודים כגעה. באחת ועשר פוט נגעה. גישת צקון כבפל
כפגעה. דלג פעם וזאת רגעה: השגיח עפר מתוך ארבות. וחתל
ארך בתבם תערובות. זמן קפץ עשות רבות. חדשים וגם ישנים להרבות:
טש וידא ועדן שנה. יקץ כישן וער כמשנה: חוז כסף ודפק בפתחי ישנה.
לחפשה בראשון לחדשי השנה:
לי עוד תגנון. בפסוח וגנון: חוז בגוננך לבנון. במגנת ינון: ברוך אתה
יהוה מגן אברהם: אתה גבור עד להחיות מתים:

מרימי על עגלה להלאות. מכאב הגתה להראות אות. נאקה החישה קץ
הפלאות. נחצו למאתים ועשר ארבע מאות: שה המסבך לעקד

עיון תפלה

אתית עת דודים כגעה. כאשר הגיעה ואתתה עת חדש לישראל הוא זמן הגאולה, עפ"ה (יחזקאל טז, ח) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים: באחת ועשר פוט נגעה. פוט זה מצרים לפי שנאמר (בראשית י, ו) ובני חם כוש ומצרים ופוט, נגעה בעשר מכות ועם כל מכה ומכה היה הדבר, כמו שאמר ריב"ל בשמו"ר פ"י סי' ב' כל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים במצרים היה הדבר המתמא ובא עמה, וזהו בעשר ואחת: גישת צקון מכפל כפגעה. גישה צקון ופגיעה כלם לשון תפלה, גישה שנאמר ויגש אברהם (שם יח, כג), צקון שנאמר צקון לחש (ישעיה כו, טז), פגיעה שנאמר ויפגע במקום (בראשית כח, יא), תפלת האבות השוכנים במערת המכפלה: דלג פעם. דלג הקב"ה קץ שניט כמנין פע"ם: וזאת רגעה. ובזאת הגיעה כנסת ישראל מעבודתה הקשה: השגיח עפר. השגיח הקדוש ב"ה הדומה לצבי או לעפר האילים: מתוך ארבות. מארובות השמים ומחרכיהם כמ"ש (שה"ש ב, ט) משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, משם השגיח וראה עני עמו: וחתל ארך. וחבש החבשת רפואה: בתבם תערובות. הדם מל' מתבוססת בדמיך (יחזקאל טז, ו) וכמו שנאמר מן בלל תבל כן אפשר לומר מן בסס תבם, ודרשו רז"ל על המקרא הזה (שמו"ר פי"ז סי' ג) בשני דמים ניצולו ישראל ממצרים בדם פסח ובדם מילה שנאמר ואומר לך בדמיך חיי שנתערבו שני הדמים האלה ביחד: זמן קפץ עשות רבות. קפץ על הזמן של ד' מאות שנה ועשה במצרים נפלאות רבות: חדשים וגם ישנים להרבות. ולפרטם לנו תורה ומצות חדשים נוספים על שבע מצות הישנים: טש וידא. עפף במהירות: ועדן שנה. והגה זמן הגאולה: יקץ כישן ועור כמשנה. עפ"ה (תהלים עח, סה) ויקץ כישן ה' שהקיץ והתעורר כמו משנתו: כסף ודפק בפתחי ישנה. נכסף לגאלנו ודפק על פתחי ישראל להעירם משנתם: לחפשה. לקרא לה דרור וחופש: לי עוד תגנון. עודך עתיד לגנון עלי לעתיד לבא: בפסוח וגנון. עפ"ה (ישעיה לא, ה) גנון והציל פסוח והמליט: בגוננך לבנון. כאשר הגן על ביהמ"ק העתיד להבנות: במגנת ינון. בישועת המשיח ששמו ינון (סנהדרין צ"ח ע"ב). מרימי עול עגלה להלאות. אתה ה' היית לנו במרימי עול (הושע יא, ד) שהרימות מעל שכמנו עלה של מצרים הנקראת עגלה יפהפיה (ירמיה מו, כ) הסר הכביד עלינו עד להלאות: מכאב הגתה. הסירות אותנו מן הכאב כי ידעת את מכאובינו (שמות ג, ז), והגתה מלשון כאשר הגה מן המסלה (ש"ב כ, יג): להראות אות. להראות לנו אות לטובה, מתחלה הסירות מעלינו כאב השעבוד הקשה כמ"ש רבותינו (ר"ה י"א א) בר"ה בטלה עבודה מאבותינו והיינו ששה חדשים לפני הגאולה, ובזה הראית לנו אות לטובה לחכות על הגאולה השלמה: נאקה החישה קץ הפלאות. נאקת בני ישראל (שמות ו, ה) מהרה את הקץ לפני זמנו: נחצו למאתים ועשר ארבע מאות. הד' מאות שנה שנאמרו לאברהם נמהרו ונתקצרו לרד"ו: שה המסובך. השה אשר נאחז בסבך בקרניו: לעקד צור. לעקידת אברהם הנקרא צור (ישעיה נא, א) שעקד את יצחק בנו:

צוּר. סִים זִכְרוֹ בְּפֶקֶד נָצוּר. עֲמוּסִים כְּאָתְיוּ לְעֵת בְּצוּר. עֲדִימוֹ לְשַׂי יְהִי עָצוּר: פֶּלֶא עֲשׂוֹת נֶגֶד אָבוֹת. פָּץ מִבֶּעָשׂוֹר לְאָסְרוֹ בַּעֲבוֹת. חיו צְלִיחַת יַרְדֵּן בּוֹ לְהִתְווֹת. צְפִיַּת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת:

לְךָ עוֹד נַקְשִׁיבָה. מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאָבָה. חיו שְׂשׂוֹן יִשְׁעֲךָ לָנוּ הָשִׁיבָה. וּבִתְחִיַּת גֶּשֶׁם נֶחְשָׁבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִיחַת עֲלִיַּת עֶקֶד. הִיא נִצְּבָה בְּפֶקֶד. תְּוִיכַת בִּתְרֵי שָׁקֶד. רִשְׁפֵּי לוּד לְיָקֶד: רַחַשׁ יְשֵׁנִים כְּעֶרֶב. דַּם תְּבוּסָה כְּעָרַב. קֵץ חָשׁ וְקָרַב. לְעוֹרֵר בְּתַנִּין קְרָב: שֶׁמַע מִכְסַת פְּסָחִים. אֲשֶׁר כָּסוּ פְסוּחִים. הִיא צִמְּתָה כַּסְלוּחִים. לְהַצִּיתָם כְּקוֹצִים כְּסוּחִים: תְּרָפִים כְּדֵי לְמַעֵט. מְנוּיֵי מְתֵי מְעַט. חיו תֹּקֶף הַדְרַת מֶלֶךְ מִלְּהִמָּעֵט. הָרְשַׁם לְהִמָּנוֹת בּוֹאָם יִמְעַט:

עיון תפלה

סים זכרו. נראה זכרונו: **בפקד נצור**. בפקדון שמור לדורות: **עמוסים**. ישראל העמוסים מני בטן: **כאתיו לעת בצור**. כאשר יבואו לעת צרה, או לעת תפלה כשיצטרכו להתפלל על צרותיהם, בצור לשון תפלה (דברים רבה ריש פרשת ואתחנן): **עדימו לשי יהא עצור**. יהיה השה הזה עצור בשבילם לשי ולקרבן להאזין שועתם ולהושיעם: **פלא עשות נגד אבות**. עה"כ (תהלים עח, יב) נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים. כי לא בצדקתם וביושר לבבם נגאלו אבותינו ממצרים אלא משמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו (דברים ט, ה): **פץ מבעשור לאסרו בעבות**. הקב"ה דבר לאסור את קרבן הפסח מבעשור לחדש ולבקרו יום יום: **צליחת ירדן בו להתוות**. זה לקחתו בעשור לחדש לרמז שיעברו את הירדן להכנס לארץ בעשור לחדש, צליחת לשון העברה מלשון וצלחו הירדן (ש"ב יט, יח). ובפסיקתא דפרשת החדש ר' אבא בשם ר' יוחנן אמר הכא אתה אומר בעשור לחדש הזה ולהלן הוא אומר והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש למדנו שלקיחת הפסח עמדה להם בירדן: **צפית שה לבית אבות**. צפית לשון בקור שבארבעה ימים הללו היו מבקרים את הפסח ממום:

ממעיני הישועה נשאבה. עה"כ (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה:

ששון ישעך לנו השיבה. עה"כ (תהלים נא, יד) השיבה לי ששון ישעך: **ובתחית גשם נחשבה**. כאשר תוריד גשמי תחיה להחיות מתים נחשב גם אנחנו בעיניך להחיותנו:

קיחת עלית עקד. לקיחת אברהם את יצחק בנו להעלותו לעקידה: **היא נצבה בפקד**. היא שעמדה לישראל בפקדון: **תויכת בתרי שקד**. מה ששקד אברהם לבתר את כל אלה בתוך (בראשית טו, י) והיה צריך הפייטן לומר שקידת בתרי תוך אך מפני החרוז שנה סדר המלות: **רשפי לוד ליקד**. בזכות הדבר הזה שרף הרשף של תנור העשן ולפיד האש אשר עבר בין הגזרים — את מצרים, וקרא אותה לוד עה"כ (שם י, יג) ומצרים ילד את לודים: **רחש ישנים בערב**. כאשר ערבה להם תפלת האבות ישיני עפר: **דם תבוסה כערב**. ויחד עם תפלת האבות ערב הקב"ה זכות דם תבוסת ישראל שהיו מתבוססים בדם פסח ובדם מילה כמבואר לעיל: **קץ חש וקרב**. החיש הקב"ה ומהר את הקץ: **לעורר בתנין קרב**. לעורר מלחמה עם פרעה התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו (יחזקאל כט, ג): **שמע**. לשון קבוץ מלשון וישמע שאול את העם (ש"א טו, ד): **מכסת פסחים**. קבוץ העם ומנותם לשחיטת הפסח במכסת נפשות: **אשר כסו פסוחים**. אשר שחטו ישראל הפסוחים במכת בכורות, כסו בארמית שחטו, ושחטו אותו (שמות יב, ו) ת"א ויכסון יתיה: **היא צמתה כסלוחים**. המצוה הזאת הכריתה את המצרים הנקראים כסלוחים (בראשית י, יד): **להציתם בקוצים כסוחים**. מלה"כ (ישעיה לג, יב) קוצים כסוחים באש יצתו: **תרפים כדי למעט**. כדי להמעיט מספר התרפים והאלילים בארץ מצרים העובדים לשה: **מנויי מתי מעט**. זה הקב"ה סימנו על הפסח בני ישראל הנקראים מתי מעט (דברים כו, ה) וישחטום ויאכלום: **תקף הדרת מלך מלהמעט**. כדי שלא ימעט כבודו ותוקפו של מלך מלכי המלכים הקב"ה ברוך הוא ברבות התרפים והאלילים בארץ: **הרשם להמנות בואם ימעט**. שורשם בתורה התנאי של ואם ימעט הבית וגו' ולקח הוא ושכנו וגו' למען יֹאכַל השה על תמו ולא ישארו ממנו אלא עצמות וגידים קרנים וטלפים הנזרקים לכלבים ויראו המצרים אחרית אלהיהם ועיניהם תמקנה בחוריהם, ועי"ז יתרבה כבוד שמים:

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם לִשְׁמוֹר. בְּסֶכֶם אֲסוּפֵי הַר מוֹר. חזן וְאַתֶּם אַל יִגְמוֹר. שְׁלֹשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לִשְׁמוֹר:

דּוֹרֵשׁ זֶה חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. לְאוֹת וּלְמוֹפֵת קָדְשׁוֹ. חזן יְדִידֵי עַם קְדוֹשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

הֲדוֹם אֲשֶׁר מְגַר וְהוּדַשׁ. כְּהַיּוֹם הַזֶּה יְחֻדַּשׁ בְּגֹדֶשׁ. חזן וְנוֹבִיל שַׁי בְּקֹדֶשׁ. בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

רַבּוֹת עָשִׂיתָ וְחָשַׁבְתָּ וְסִפַּרְתָּ. מִפְּעֻלּוֹתֶיךָ פָּעוֹל בְּסַהַר סָפַרְתָּ. לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חֶבְלוֹ שִׁפַּרְתָּ. לִתְקוּפוֹת וּמַחֲזוֹרוֹת קִצּוֹ צִפַּרְתָּ. לְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה זְמַנּוֹ בֵּאַרְתָּ. וּבְתְשַׁע מֵאוֹת עִבּוּרִים עָדָיו

עיון

החדש הזה לכם לשמור. עליכם בני ישראל לשמור את המצות הנוהגות בחדש הזה הוא חדש ניסן: **בסכם אסופי הר מור.** שנתקדש על פי הסכמת הסנהדרין הנאספים בהר מור הוא בית המקדש: **ואתם אל יגמור.** בשמו"ר פט"ו סי' ב' א"ל מה"ש להקב"ה אימתי אתה עושה את המועדות? א"ל אני ואתם נסכים על מה שישראל גומרין ומעברין את השנה שנאמר אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. והכ"א אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם בין בזמנן ובין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו. ושם סי' כ' באותה שעה יצא אור מבית המדרש ובא לפניהם (לפני הזקנים המעברין את השנה) והיו יודעים שנתרצה להם האלהים מה שהם גוזרים הקב"ה מסכים עמהם שנאמר אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. ובירושלמי כתובות פ"א ה"ב א"ר אבין אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי בת שלש שנים ויום אחד ונמלכין ב"ד לעברו הבתולין חוזרין ואם לאו אין הבתולין חוזרין: **שלשת אותות בו לשמור.** בסנהדרין (י"א ע"ב) ת"ר על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה: **דורש זה חדש בחדשו.** הקדוש ברוך הוא שנקרא זה שנא' זה אלי ואנוהו דורש חדש ניסן בהתחלתו: **לאות ולמופת קדשו.** לעשות בו אותות ומופתים במצרים: **הושיעה לו ימינו.** (תהלים צח, א). כשראה הקב"ה שאין זכות לישראל להגאל אז הושיעה לו ימינו על דרך שנאמר (ישעיה סג, ה) ואביט ואין עוזר וגו' ותושע לי זרועי: **הדום מגר ונודש.** ביהמ"ק שהוא הדום רגליו של הקב"ה החריבו עשו שמכר בכורתו בעד נזיד עדשים: **כהיום הזה יחודש.** כמ"ד בניסן נגאלו בניסן עתידין להגאל (ר"ה י"א ע"א): **בגדש.** ביותר

תפלה

שלמות מאשר לפניו, מלשון התלמוד (ב"ב פ"א ע"ב) למחוק לא יגדום:

רבות עשית. בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג א"ר סימון כתיב רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו לשעבר רבות עשית מכאן ואילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, המאמר הזה נתקצר ממאמר יותר ארוך ובא בשלימותו בפסיקתא דרב כהנא פיסקא דהחדש הזה סי' ל"ז אר"ס בחשבונותיך אלינו כל אותן אלפים ותמ"ח שנה עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב"ה יושב ומחשב חשבונות ומעבר עבורים ומקדש את השנים ומחשב את החדשים, כיון שיצאו ישראל ממצרים מסרן להם וכו' שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים: **מפעלותיך פעול בסהר ספרת.** כל הנסים שעשית לישראל לא עשית אלא בלילה בזמן ממשלת הסהר, ובבמדבר רבה פ"כ סי' י"ב זש"ה ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה כל הנסים שנעשו לישראל ופרע להם מן הרשעים בלילה היה, ועי' מש"כ בבאור ההגדה בפיוט אז רוב נסים: **לאותות ולמועדים חבלו שפרת.** שפרת ויפית את גורלו של הסהר להיות לאותות ולמועדים: **לתקופות ומחזורות קצו צפרת.** צפרת מלשון ולצפירת תפארה (ישעיה כח, ה), עטרת ופארת את החדש ניסן להיות ראש לתקופות החמה ולמחזורות כי ניסן ר"ה לתקופות ומחזורות לפי שבו התחלו המאורות וכמ"ד בניסן נברא העולם (ר"ה י"א ע"א): **לאלפים ותמ"ח זמנו בארת.** כשהגיעה שנת ב'אלפים תמ"ח לבריאת העולם ונתת תורה לעמך אז בארת להם זמנו של הירח ודרכו והלוכו: **ובתשע מאות עבורים עדיו עברת.** ועד העת ההיא עברת אתה בעצמך ט' מאות העבורים כמו שהבאנו לעיל בשם הפסיקתא, והעבור הנוסף של ט' מאות לא קחשיב:

עִבַּרְתָּ. וְהַיּוֹם הוֹרֵיתָ לָעָם אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ. לָכֵן עַל כָּל־חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ הִגְבַּרְתָּ. סִפְּרוֹ בִּקַּרְתָּ. קִצְבּוֹ חָקַרְתָּ. גִּלּוּ הֵקַרְתָּ. פִּלְאוֹ סָקַרְתָּ. מוֹעֲדוֹ יִקַּרְתָּ. וּבוֹ יְקָרְתָּ וְנִתְיַקַּרְתָּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

כוונת המחבר לבאר כאשר נתקשה משה במולד הלבנה אז נתעסק הקב"ה והושיב בית דינו וקדש החודש בפני משה וחתום שם המחבר בראשי החרוזים אלעזר בירבי קליר:

אֱבִי כָּל־חוֹזֶה. חָל בּוֹ בְּמַחֲזֶה. כְּנֶאֱמַר לוֹ חֱזֵה. תַּבְנִית הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לְהָבִין קֶצֶב מוֹלַדְתּוֹ. מִתְּחִלָּתוֹ. וְאֹרֶךְ מְלֵאתוֹ. עַד תַּכְלִיתוֹ: עִמְּתוֹ לְהַרְאֵהוּ. וְלֹא הִכִּיר מַרְאֵהוּ. עַד בְּאֶצְבַּע הֶרְאֵהוּ. אָז בֵּן וְרָאָהוּ: זְהַר לְשָׁעוֹת שֵׁשׁ. תָּאֲרוֹ לְהִתְאַשֵּׁשׁ. פָּחוֹת מִשֵּׁשׁ. כָּל־עַיִן יְעַשֵּׁשׁ: רוֹאָיו לְבַקֵּר. עֵדָיו לְחַקֵּר. מַאֲמִירָיו לְיַקֵּר. מַמְרָיו לְעַקֵּר: בְּמֵמַד לוֹ שֵׁעַר. עָבְיוֹ אֵיךְ לְשַׁעֵר. עַד שְׁטִיפַת שֵׂעָר. יְקַבְּלוּ יֹשְׁבֵי שַׁעַר: יָדְעוּ תְבוּנָה. לְחַוּוֹת לְאֹם נְכוֹנָה. לְהוֹרוֹת לְיֹדְעֵי בִינָה. עֶרֶךְ לְבָנָה: רְגָלִים לְיַשֵּׁב. זְמַנִּים לְחַשֵּׁב. בַּעֲבוּר אֵיךְ

עיון תפלה

חדשו הגברת. שהשבת חדש ניסן על כל חדשי השנה לשומו לראשון: **ספרו.** מספר ימיו: **קצבו חקרת.** קצב מדת החדש שהוא כ"ט י"ב תשל"ג: **גלו הקרת.** המניעות בניסן קרים: **פלאו סקרת.** ראית את הנפלאות שעשית בחדש הזה: **מועדו יקרת.** הוקרת את מועדו שהוא חג המצות יותר מכל המועדים:

אבי כל חוזה. משה אדון הנביאים: **חל בו במחזה.** התפלל אל ה' על דבר מחזה הירח: **כנאמר לו חזה.** כאשר אמר לו הקב"ה ראה: **תבנית החדש הזה.** תמונת הלבנה בחדושה: **להבין קצב מולדתו מתחלתו.** להבין שעור הלבנה ברגע המולד: **וארך מלאתו עד תכליתו.** בכמה ימים תהיה הלבנה במלואה ובכמה ימים תכלה ותחסר: **עמתו.** הגרו אליו כחבר ועמית: **להראהו.** למען יראה ויבין: **ולא הכיר מראהו.** ובכל זאת לא הבין: **עד באצבע הראהו.** עד שהראה לו באצבע ואמר כזה ראה וקדש: **זהר לשעות שש.** אם הזהיר מולד הלבנה החדשה ביום כ"ט לחדש בשש שעות על היום או יותר: **תארו להתאשש.** התאר הזה מורה שיתאשש ויתאמץ החדש שעבר בכדי יום א' כלומר מצרפין את יום השלשים לחדש שעבר ועושין אותו מלא, והטעם שא"א להלבנה להיות נראית עד שיחשך יום כ"ט ויתחיל יום השלשים משום דשית שעי אחר המולד מיכסי סיהרא ומאחר שהיה המולד אחר חצות תתחיל הלבנה להראות עד אחר התחלת המעל"ע השלשים לפיכך אין מקדשין אותו ביום ההוא כי צריך להיות לילה ויום מן החדש (ר"ה כ' ע"ב): **פחות משש כל עין יעשש.** הוא טעם למה שקדם מפני מה תארו להתאשש לפי שאין הלבנה נראית לעינים שעור שש שעות אחר הִוָּלְדוֹ, הירח יעשש ויכהה כל עין אשר תבקש לראותו בשש השעות האלה: **רואיו לבקר.** זאת הודיע הקב"ה למשה כדי לבקר עי"ז את העדים כשיבואו ויאמרו ראינו את החדשה לפני שקיעת החמה והמולד היה מחצות היום ואילך אז יודעים אנו כי עדי שקר הם: **מאמיריו ליקר.** להוקיר את העדים המאמירים ומסכימים עם זה הכלל: **ממריו לעקר.** הממירין את הכלל הזה בשקר לעקרם משרש, ורמז על המסופר בברייתא (ר"ה כ"ב ב') פעם אחת בקשו בייתוסים להטעות את החכמים וכו' והשוכרך ימתח על העמוד: **במדד לו שער עביו איך לשער.** כי הא דתנן התם (כ"ד ע"א) דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה: **עד שטיפת שער.** אפי' אם נראתה הלבנה אך כחוט השערה מקדשין אותה, ולשון שטיפת שער לוקח מלשון התלמוד (ויק"ר פט"ז סי' ג') כי פלג לשטף תעלה א"ר נרכיס אית אתרא דצווחין לשערא שיטפא, עיי"ש ובגמ' ב"ב ס"ז ע"א: **יקבלו יושבי שער.** אפילו כשיעור קטן כזה יקבלו הסנהדרין היושבים בשער המשפט ויקדשו על פיו: **ידעו תבונה.** הקב"ה הודיע למשה דרך תבונות כדי **לחוות** ולהורות **לאם** ישראל **נכונה** אמת מלשון כי אין בפיהו נכונה (תהלים ה, י): **רגלים לישב.** להושיב ולקבוע את המועדים על מכונם: **בעבור איך לישב.** כמה צריכים לישב ולעיין בעבור השנה דתנן ברים סנהדרין רשב"ג אומר בשלשה מתחילין ובחמשה נושאין ונותנין וגומרין

לַיֵּשֵׁב. וְסוֹד מַה לְּהַקְשֵׁב: בְּפָנָיו צִגּוּ אֵלֵי קֹדֶשׁ. לְהָעִיד עֵדוּת חֹדֶשׁ. וְאֵל נִתְעַטֵּף בַּקֹּדֶשׁ. כִּמְקַדְּשֵׁי חֹדֶשׁ: יָהּ בְּדָקָם לְעֵינוֹ. וְעֵדוּתָם הִקְדִּיק בְּמַחֲנוֹ (נ״א בִּמְעוֹנוֹ). וְהַכֹּל צְוָחוֹ בִּמְעוֹנוֹ. מְקַדֵּשׁ הַחֹדֶשׁ בִּזְמַנּוֹ: קֵץ מוֹלַדְתּוֹ (נ״א מוֹלָדוֹ) חָל לְהַקְצוֹת. בְּיוֹם רְבִיעִי בֶּחָצוֹת. וְעַד שְׁלֹשִׁים מְרוּצוֹת. לֹא נִכַּר בַּחוּצוֹת: לָאָה צִיר וּפָחַד. וְתָר מְעַט לְעֵת סִפּוּר אֶחָד. וְצוּר פָּץ לוֹ יַחַד. מֵעֶרֶב וְעַד עֶרֶב מְנוֹת אֶחָד: יַלְדוּת חֶרֶס וְסַהַר בּוֹ בְּיוֹם חֶשְׁבּוֹן מִצּוֹ. וּכְתִחִלַּת בְּרִיָּתָם בַּחַלּוֹן אֶחָד נִמְצָאוּ: חזן רֵעִים כִּנְתַן לָמוֹ מָסֹרֶת אִמְּצוּ. לַחְשֹׁב לְעַבֵּר וּלְקַדֵּשׁ סְפוּרוֹת בִּמְצָאוּ: אל נא וכו׳

חזן וקהל רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם. לִפְסֹחַ עֲלֵיכֶם. לְהִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹכְכֶם. קָדוֹשׁ:

חזן וקהל לָכֶם הוּא רִאשׁוֹן. נְצוּרֵי כָּאִישׁוֹן. לְהַעֲרִיץ לְאֵל אַחֲרוֹן וְרִאשׁוֹן. קָדוֹשׁ:

עיון תפלה

בשנה: **וסוד מה להקשב.** בשמו"ר פט"ו סי' ב' באותה שעה יצא אור מבית המדרש ובא לפניהם ולא היו יודעים שנתגלה להם האלהים: **בפניו צגו אלי קדש.** בפסיקתא דהחדש הזה לכם הואת בוכר סי' ר"ב ר' ברכיה בשם ר' יוחנן אמר נתעטף הקב"ה בטלית מצוייצת והעמיד למשה מכאן ולאהרן מכאן וקרא לגבריאל ולמיכאל ועשה אותן כשלוחי החדש ואמר להם כיצד ראיתם את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה וכמה היתה גבוהה ולאן היתה נוטה וכמה היה רחבה? ואמר להם כסדר הזה שאתם רואים כך יהיו בניי מעברין את השנה למטה על ידי זקן ועל ידי עדים ועל ידי טלית מצוייצת: **מקדש החדש בזמנו.** הלשון הזה במסכת סופרים פרק י"ט הלכה ח' מקודש בזמנו מקודש בעבורו מקודש בתורה מקודש בהלכה מקודש בעליונים מקודש בתחתונים מקודש בארץ ישראל מקודש בציון מקודש בירושלים מקודש בכל מקומות ישראל מקודש בפי רבותינו מקודש בבית ועד, עד כאן: **קץ מולדתו חל להקצות.** מולד ניסן של שנת יציאת מצרים המקצה ומפליג חדש ניסן מחדש אדר שלפניו חל: **ביום רביעי בחצות.** המולד הוא חל ביום ד' בחצות היום: **ועד שלשים מרוצות לא נכר בתיצות.** שש שעות של יום ד' מחצות עד השקיעה לא נראה כלל משום דשית שעי אחר המולד מיכסי סיהרא, ובכל י"ב שעות של ליל חמישי לא נראה ליושבי מצרים אלא למשה ולאהרן בלבד שהקב"ה הראה להם באצבע, וקדשוהו ביום החמישי אבל כל ישראל לא ראוהו, גם בכל י"ב שעות היום החמישי לא נכר בחוצות מפני אור השמש, ולעת ערב נראה לכל. ובירושלמי ר"ה ספ"ב ר' סילא דכפר תמרתא עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו מכאן ידע מבואו עשה ירח למועדים, א"ר ברכיה כתיב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בט"ו יום לחדש כל ימשע (כשישקע השמש) בליל מוצאי י"ד משמיעין אית בה הוי משקיעת החמה את מונה ללבנה, כי מולד ניסן היה ביום ד' בחצות היום ותחלת **הראות** הירח לכל היה בתחלת ליל ו', ואם אתה מונה לחדש הלבנה מיום השני לא תמלא אלא י"ד שקיעות מר"ח ניסן עד היום שיצאו ממצרים. והרי כתוב בט"ו לחדש, וכן אי אפשר למנות מיום המולד דהיינו מיום הרביעי דא"כ היתה יציאת מצרים בט"ז לחדש, אלא ע"כ שר"ח היה ביום החמישי, כי ימים אנחנו מונים לחדש ולא שעות לפיכך ראוי למנות משקיעת החמה של יום ד' דהיינו מיום ה': **לאה ציר ופחד.** משה נלאה בחשבונו ונמלא פחד כשהראהו את המולד בחצות יום ד': **ותר מעט לעת ספור אחד.** תר במחשבתו לעשות ר"ח בחצי היום ולמנות מעל"ע עד למחרת בחצי היום וכן כל החדש: **וצור פץ לו ויחד.** והקב"ה אמר לו שאין ראוי לעשות כן כי ימים אנחנו מונים לחדשים ולא חצאי ימים: **מערב ועד ערב מנות אחד.** כדמסיק התם בירושלמי אמר רבי יוחנן ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ולפיכך צריכים לחשוב ראש חדש ניסן מיום ה' ואילך ועל זה שמח משה כשנתבררה לו האמת: **ילדות חרס וסהר בו ביום חשבון מצו.** משה ראה בזה מעין דוגמא של בריאת העולם, כי המולד והתקופה אירע אז ביום הרביעי כאשר **מצה** את חשבונם, וביום הרביעי נתלו המאורות ברקיע בתחלת בריאתם, ותחלת חשבון התקופה היה אז בתחלת ליל ה' בשנת השתים עשרה למחזור גדול פ"ח לפי סדר **דבי"ז הגא"ו**, וגם ר"ח ניסן נחשב מתחלת ליל ה': **רעים.** ישראל הנקראים רעים למקום כמו שנאמר למען אחי ורעי: **כנתן למו מסורת.** כאשר נתנה להם מסורת סוד העבור: **אמצו לחשב וגו' ספורות במצאו.** התאמצו לחשב ולעבר על פי הספורות והסימנים שמצאו לזה:

מיוסד ע"פ א"ב בראשי החרוזות

אָדוֹן מִקֶּדֶם תִּכְּנוֹ רֹאשׁ. בִּינוֹ לֹא גָל בְּסֵפֶר תּוֹלְדוֹת רֹאשׁ. גִּלָּהוּ תְּחִלָּה לָכֶם לִדְרוֹשׁ: דֹּרֵשׁ לְהַשְׁווֹת בּוֹ גִּיהַ וְאִישׁוֹן. הֻפְלָא מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן. וְלֹא הֻמְסַר לְאָדָם הָרִאשׁוֹן: זְמַן עֶדְנָה בּוֹ בְּשָׂרָה. חָנוּט לְקִצּוֹ עָקוּד לְמוֹסֵרָה. טַפֶּיהָ בְּבֵן בּוֹ בִּשְּׂרוּ בְשׂוֹרָה: יֶרַח אֲשֶׁר לֹא פִעְנַח לָרִאשׁוֹנִים. כָּמוּס לִצְפּוֹן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. לְרֹאשׁ הוּשַּׂם לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: מוֹעֲדִים מְזַמֵּן לִנְדָגָלִים. נוֹעֲדִים בּוֹ עֵינֵימוֹ צִירֵי רוֹגְלִים. סָפוּר הוּא לִמְלָכִים וְלִרְגָלִים: עִבּוּר מְעַבְּרִים לְשָׁמְרוֹ בְּמוֹעֲדוֹ. פֶּרַח וְאָבִיב תְּקוּפָה בָם לְוַעֲדוֹ. צִיּוּן שְׁלָשְׁתָּם יְצָרְפוּ לְסַעֲדוֹ: קֻדַּשׁ בְּרֹאשׁוֹ וּשְׁלִישׁוֹ חֶצְיוֹ וְרֻבּוֹ לִשְׁמֹר. לְקַדֵּשׁ לָקַחַת לָחֹג לִקְצוֹר וְלִגְמוֹר. רָשָׁם בְּכָל־דּוֹר. שָׁמוּר הוּא לְרֹכֵב עַל חֲמוֹר: שְׁמִירַת שְׁלִישׁוֹ בְּיַרְדֵּן עָמָדָה. שַׁלְהֶבֶת חֶצְיוֹ שְׁאוֹן פּוּל הִשְׁמִידָה. תְּשׁוּעַת קְצִירוֹ יְמִינֵי הֶעֱמִידָה: לָכֶם הוּא רִאשׁוֹן. נְצוּרֵי כְּאִישׁוֹן. לְהַעֲרִיץ לְאֵל אַחֲרוֹן וְרִאשׁוֹן. קָדוֹשׁ:

עיון תפלה

אדון. הקב"ה: **מקדם תכנו ראש.** מתחלת היצירה תכנו להיות ראש חדשים, כמ"ד בניסן נברא העולם: **בינו לא גל בספר תולדות ראש.** סודו לא גלה אפי' לאדה"ר בספר תולדות אדם: **גלהו תחלה לכם לדרוש.** מתחלה גלהו לכם בני ישראל כמש"נ החדש הזה לכם: **דרש להשוות בו גיה ואישון.** צריך להשוות על ידו מהלך השמש אשר נגה לו עם מהלך הלבנה שהיא נוף אפל ואישון מלשון באישון לילה ואפלה (משלי ז, ט): **הופלא מכל עם ולשון.** הסוד הזה של עבור השנה מכוסה מכל העמים שהם מונים לחמה: **זמן עדנה בו בשרה.** בזה החדש נתבשרה שרה על יצחק ואחרי בלותה היתה לה עדנה: **חנוט לקצו.** לקץ השנה השיא כחנט ונולד יצחק שנעקד אחרי כן **למוסרה**, מלשון התלמוד חנט, וגם במקרא (איוב לט, ה) ומוסרות ערוד מי פתח: **טפיה.** ילדיה: **בבן.** על כן בזכות העקידה: **בו בשרו בשורה.** נתבשרו להגאל בניסן בזכות עקידת יצחק שנולד בניסן: **אשר לא פענח.** שלא גלהו הקב"ה: **כמוס לצפון חדשים וגם ישנים.** החדש הזה כמוס ונעלם לצפון ולאצור נקרבו גם הנסים החדשים שעתיד הקב"ה לעשות וגם הנסים הישנים שכבר נעשו בו ביציאת מצרים: **לראש הושם.** ומפני חשיבותו הושם לראש לכל ראשי השנים: **מועדים מזמין לנדגלים.** החדש הזה מזמין את כל מועדי השנה לישראל הדגולים בארבעה דגלים: **נועדים בו עינימו.** עיני העדה הם הסנהדרין נועדים ומתאספים בשבילו בבית ועדם **ושולחים. צירי רוגלים.** שלוחים לרגל ולתור את מעמד הירח כדי לקדשו בזמנו: **ספור הוא למלכים ולרגלים.** כדתנן מס' ר"ה באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים: **לשמרו במועדו.** כדאמרינן (שם כ"א א,) שמור את חדש האביב שמור אביב של תקופה (ניסן של חמה) שיהא בחדש ניסן (של לבנה):

פרח ואביב. בסנהדרין (י"א פ"ב) ת"ר על ג' דברים מעברין את השנה על האביב (שלא בשלה עדיין תבואת השדה) ועל פירות האילן (אם מתאחר בישולם יותר מזמן העצרת שצריכים להביא בכורים בבואו לרגל) ועל התקופה (שאין תקופת תשרי נופלת עד אחר החג או תקופה ניסן אינה נופלת עד ט"ז בניסן): **ציון שלשתם יצרפו לסעדו.** שם פ"א אבל עושין אותן סעד לשנה עיי"ש בפרש"י: **קדש בראשו וכו'.** החדש הזה הוכן ונתקדש בראשו ובשלישו ובחציו וברובו: **לשמור.** להיות שמור לדורות: **לקדש.** תחלת החדש: **לקחת.** שה לק"פ **לחגג.** בקר לחגיגה: **לקצור.** קציר העומר: **ולגמור.** כל החדש בקדושה, עי' ב"י במוא"ח סי' תכ"ט בד"ה והכי איתא. — וארבעה זמנים הללו סונך הפייטן ומפרש: **ראשו בכל דור.** כן הגיה הגאון ר' חיים ברלין (הי"ו) [זצ"ל] ונכון וקאי על ראשו דלעיל, מהו קודש בראשו שסוזמן לביאת המשיח שנאמר בו עני ורוכב על חמור (זכריה ט, ט): **שמירת שלישו בירדן עמדה.** מה שאמרנו למעלה ושלישו לשמור, דבר זה נתקיים בירדן שהעם עברו את הירדן בעשור לחדש הראשון (יהושע ד, יט): **שלהבת חציו שאון פול השמידה.** השלהבת אשר יצאה מאת ה' לשרוף כל חילו של מלך אשור היתה בחצי חדש ניסן, עי' מש"כ בבאור ההגדה בפיוט אמץ גבורותיך בד"ה שורפו משמני פול ולוד. ורמז עוד במלת שאון על פרעה עפ"ה (ירמיה מו, יז) קראו שם פרעה מלך מצרים שאון: **תשועת קצירו ימיני העמידה.** רמז על המסופר במנחות (ס"ד ע"ב) כי מטא עומר לא הוו ידעי מהיכא מייתו עומר אכרזו אתא ההוא חרשא אותיב חדא ידא אאיגרא וחדא ידיה אאיגרא אמר להו מרדכי (הימיני) איכא דוכתא דשמיה גגות צריפין וכו' בדקו ואשכחוהו:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

סלוק. מאמר והולך כל הנקרא ראשון כמו שר"ח ניסן נקרא ראשון ומאמר שהגאולה תהיה בניסן:

הוא נקרא ראש וראשון. ונאמו נקרא ראש וראשון. ומועדו נקרא ראש וראשון. ואוויו נקרא ראש וראשון. ונוחליו נקראו ראש וראשון. ואויבם נקרא ראש וראשון. ואוהבם נקרא ראש וראשון. וגואלם נקרא ראש וראשון: הנה העת יבא בראש וראשון. בקץ אשר הוא ראש וראשון. לעבור בראש וראשון. לכונן נכון בראש וראשון. ואתו נוצר ברוח ראש וראשון. לקעקע שרידי אדמת ראש וראשון. לעורר צורים החצובים מראש וראשון. לפעול חדשות בראש וראשון. לרצות חדוש תשורת ראש וראשון. להוביל בו שי לראש וראשון: ועוד בל־יזכרו ראשונים. כי יחדשו חדשים וגם ישנים. פלאים מפלאים משנים. ויקיצו כל־ישנים. מהללים ומשוררים שירים משירים משננים: ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה בנביא. כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא. ואז אל ישאג כלביא. לערוך קרבי. חדשות להביא. ביד איש נביא. משבט לוי. להשיב לבבי. לחדש קרבי: ויצמיח

עיון תפלה

הוא נקרא ראש וראשון. החדש ניסן נקרא ראש וראשון שנא' החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם (שמות יב, ב) ודברי הפייטן מקורם בשמו"ר פט"ו סי' א' ד"א ראשון הוא לכם כביכול הקב"ה שנקרא ראשון וציון נקראת ראשון ועשו נקרא ראשון ומשיח נקרא ראשון יבא הקב"ה שנקרא ראשון ויבנה ביהמ"ק שנקרא ראשון ויפרע מן עשו שנקרא ראשון ויביא משיח שנקרא ראשון בחדש הראשון: **ונאמו.** ודברו, הדבור הזה של החדש הזה לכם הוא תחלת לדבורי התורה: **ומועדו.** ראשון לכל מועדי השנה: **ואוויו.** זה בית המקדש שנאמר (ירמיה יז, יב) כסא כבוד מרום מראשון, וקרא אותו אווי עפ"ה (יחזקאל כד, כא) גאון עזכם מחמד עיניכם: **ונוחליו.** ישראל שנאמר בהם ראשית תבואתו (ירמיה ב, ג): **ואויבם.** זה עמלק שנקרא ראשית גוים (במדבר כד, כ): **ואוהבם.** זה אברהם שנאמר הראשון אדם תולד (איוב טו, ז) ודרש על א"א: **וגואלם.** זה משיח שנאמר ראשון לציון הנה הנם (ישעיה מא, כז): **העת יבוא בראש וראשון.** הזמן אשר יבא המשיח הוא בחדש הנקראת לעיל ראש וראשון: **בקץ אשר הוא ראש וראשון.** בהגיע קצו של עשו שהוא ראש וראשון כדלעיל, כלומר כשתתמלא סאתו: **לעבור בראש וראשון.** אז הזמן הנועד להקב"ה לעבור לפנינו בראש שנאמר (מיכה ב, יג) ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם: **לכונן נכון בראש וראשון.** לכונן לנו את ביהמ"ק שנאמר בו (ישעיה ב, ב) נכון יהיה הר בית ה' בציון הנקראת ראש וראשון שנאמר (שם מא, כז) ראשון לציון הנה הנם: **ואתו נוצר רוח ראש וראשון.** ויחד עם ביהמ"ק נוצר רוחו של מלך המשיח הנקרא ראש וראשון כדלעיל, ובבראשית רבה פ"ב סי' ד' ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח, ושם סי' ה' מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה ביהמ"ק בנוי וחרב ובנוי בראשית ברא אלהים הרי בנוי וכו': **לעורר צורים החצובים בראש וראשון.** להחיות האבות שנאמר בהם (שם נא, א) הביטו אל צור חצבתם, שהם יתעוררו מקברם בחדש ניסן הנקרא ראש וראשון: **לפעול חדשות בראש וראשון.** לפעול נפלאות חדשות. בחדש ראש וראשון: **לרצות חדוש תשורת ראש וראשון.** לקבל ברצון את הקרבן שהחדש אשר נקריב בר"ה ניסן לע"ל כמו שנאמר (יחזקאל מה, יח) בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש: **להוביל בו שי לראש וראשון.** בהקרבן ההוא נוביל שי להקב"ה הנקרא ראש וראשון: **ועוד בל יזכרו ראשונים.** עפ"ה (ישעיה מג, יח) אל תזכרו ראשונות וגו' הנני עושה חדשה עתה תצמח: **משננים.** מלשון ושננתם לבניך (דברים ו, ז): **ולא יאמרו עוד.** (ירמיה כג, ז) ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את ב"י מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות וגו': **ואז אל ישאג כלביא.** עפ"ה (ירמיה כה, ל) ה' ממרום ישאג וגו' ומלה"כ (ישעיה ה, כט) שאגה לו כלביא: **לערוך קרבי.** להלחם מלחמתי: **ביד איש נביא משבט לוי.** אליהו שהוא פינחס הכהן: **להשיב לבבי.** כמו שנאמר (מלאכי ג, כד) והשיב לב אבות על בנים: **לחדש קרבי.** נברך את ה' בכל קרבי: **ויצמיח צמח.** הוא מלך המשיח עפ"ה

זכריה

צֶמַח נָקוּב שִׁבְעָה. וְאִתּוֹ יִהְיוּ רֹעִים שִׁבְעָה. וַיְחֻדְּשׁוּ לְאֵם דְּבָרִים שִׁבְעָה. וְיִתְכַּסֶּה מֵהֶם שָׁבֻעִים שִׁבְעָה: וְיָשׁוּב וְיִגָּלֶה לְעַם קְדוֹשִׁים. אֲשֶׁר עִמּוֹ יִהְיוּ מְקֻדָּשִׁים. וְלֹא לְעֶדְרֵי צֹאן קֳדָשִׁים. עַד קֵץ שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים. עַד בֹּא רִאשׁוֹן לְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים. וְאָז יֵרָאֶה לַעֲדַת קְדוֹשִׁים. הַנִּשְׁאָרִים מֵעֹל קֳדָשִׁים. וְיַרְאֶה לָמוֹ אוֹתוֹת חֲדָשִׁים. לְחַדֵּשׁ שָׁמַיִם הַחֲדָשִׁים. לִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים. לִפְתּוֹחַ דֶּלֶת לִקְדוֹשִׁים. בְּשַׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים: וְאָז יְצַוֶּה חִדּוּשׁ עֲבוֹדַת חֹדֶשׁ. מַה כְּהַעֲלוֹת בְּרֹאשׁ כָּל־חֹדֶשׁ. וַעֲבוֹדַת רִאשׁוֹן כָּל־חֹדֶשׁ. הִיא תַקְדִּים תְּחִלָּה לְכָל־חֹדֶשׁ. כִּי כְמוֹ הָיָה רֹאשׁ לְכָל־חֹדֶשׁ. כֵּן יִהְיֶה רֹאשׁ לְכָל־חֹדֶשׁ: וְתֵעָשֶׂה בּוֹ חֲדָשָׁה. לִבְרֹאת אֶרֶץ חֲדָשָׁה. לְהִנָּתֵן דָּת *) דֵּעָה חֲדָשָׁה. לִכְרוֹת בְּרִית חֲדָשָׁה.

עיון תפלה

(זכריה ג, ח) כי הנני מביא את עבדי צמח: נקוב שבעה. כמ"ש שם (ט) על אבן אחת שבעה עינים: ואתו יהיו רועים שבעה. דוד באמצע אדם שת ומתושלח בימינו אברהם יעקב ומשה בשמאלו (סוכה נ"ב ב'): ויחדשו לאם דברים שבעה. ארון ולוחות וכפרת וכרובים ומקלו של אהרן וצנצנת המן ורוה"ק, ועי' יומא כ"א ב': ויתכסה מהם שבועים שבעה. רש"י (דניאל יב, יב) גרס כאן שבועים ששה: ולא לעדרי צאן קדשים. ולא יתגלה לכל ישראל על סוף ו' חדשים מתשרי עד ניסן כי אם לקדושים אשר בארץ: הנשארים מעול קדשים. מעולם של בני מלכות הרביעית: למשוח קדש קדשים. (דניאל ט, כד): לפתוח דלת לקדושים. (יחזקאל מו, א) שער החצר הפנימית וגו' יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: חדוש עבודת חדש. (שם שם ו) וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים ואיל תמימים יהיו: להנתן דת חדשה. כאשר פרשו האחרונים ושלחו יד והגיהו דעה חדשה. וכבר ביארתי דבר זה בביאורי להושענות, ועיין היטב מש"כ בספר העקרים מאמר ג' פרק י"ג. ואין זה סותר כלל וכלל להעיקר הגדול השרש אצלנו שהתורה הזאת אשר בידינו היום לא תוחלף ולא תומר אפי' בהמיר ארץ, כי אין כונת חז"ל באמרם תורה חדשה או דת חדשה שינתנו לנו מצות חדשות או יתבטלו הישנות, זה אי אפשר (ובהמאמר מצות בטילות לעתיד לבא כונו על אחר

*) אמר המאסף: לדעתי נוסדו הדברים על הכתובים (ירמיה לא, ל—לב) „הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל... ברית חדשה, לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי (לפי שהיה אז טבעם נוטה אל הרע והפרו התורה לכן הופרה הברית שנכרתה על תנאי שלא יחטאו) כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל... נתתי את תורתי בקרבם (תורתי הידועה שנתנה מסיני בספר, אתננה אז בקרבם, כלומר שתהיה להם כדבר טבעי שבקרבם ויקיימוה מצד הערת השכל) ועל לבם אכתבנה: (כי לבם יהיה מלא מחוקי התורה הטבועה בקרבם ולא תתעורר אצלם בחירה תיפך התורה ואז לא תופר עוד הברית). והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (שדבקות האלהות עמהם לא תפסק עוד)", וזאת כונת הדברים להנתן דת חדשה שהתורה שנתנה מסיני בספר, תנתן לעתיד מחדש נתינה חדשה בקרבם (ככתוב „נתתי את תורתי בקרבם") ותכתב על לבם (ככתוב, ועל לבם אכתבנה תחת שנכתבת בספר, ותהיה להם כדיוטגמא חדשה (דיוטגמא מצות המלך בכתב) (כמ"ש בספרי, אשר אנכי מצוך היום, שלא יהו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה (פי' שאינה דבר חשוב) אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה) ואז תתחדש הברית בין ה' וישראל שלא תופר עוד, והיו כבריאה חדשה, דבוקה בה' להתחדש רוח חדשה שתהיה נטייתה אל הטוב והישר..

וכדי שלא יטעה אדם לתרגם הפיוט כצורתו, אביא בזה איזה דברים מרבותינו הראשונים ז"ל:

רב סעדיה גאון ז"ל כתב בספר האמונות והדעות מאמר ג' פ"ז וז"ל „כבר קבלו בני ישראל קבלה גמורה שמצות התורה אמרו להם הנביאים עליהם שלא יבוטלו, ואמרו ששמעו זה במאמר המפורש, יסתלק ממנו כל מחשב וכל סברא... מורה על זה תחלה מה שרוב המצות כתוב בהן לדורותיכם, ועוד מ"ש תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים לג, ד) ועוד "כי אומתנו איננה אומה כ"א בתורותיה כיון שאמר הבורא שהאומה תעמוד כל זמן עמידת שמים וארץ מן ההכרח שתעמוד תורותה כל ימיהם והוא שאמר הנביא „כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים כו' אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל וגו' (ירמיה לא, לה) וראיתי באחרית הנבואות מזהיר על שמירת התורה

להבראות בריאה חדשה. להתחדש רוח חדשה. להוביל בו שי מנחה חדשה: והחמה ולבנה תתחדש. ואורם שבעתים יחדש. שתים בשנה יתחדש. ויצמצם שכינתו בתוך שער החדש. ויקרא לו שם חדש. כשם העיר מיום המקדש. ויתן לעם לב חדש. לשורר בפיהם שיר חדש. שיר מפאר ומחדש. על כל שיר מהלל ומקדש: כי שירי אראלים. אשר שיר ותשבחות מהללים. לפני שיר זה לא חלים: ונצות אלים. אשר קול המלה צוהלים. לפני שיר זה לא ממללים: ורנן גלגלים. אשר אם הרשו כל

עיון תפלה

אז התחיה שנא׳ במתים חפשי, אלא כשהם שיתגלו לנו טעמי התורה והמצות שנסתרים ממנו עתה ועל ידי זה תתראה לפנינו כתורה חדשה מטעמיה נגלים: ואורם שבעתים יחדש. (ישעיה ל, כו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים: שתים בשנה יתחדש. קבלה בידו שבשתי התקופות ניסן ותשרי יתחדש אורם: ויקרא לו שם חדש כשם העיר וכו׳. (יחזקאל מח) בפסוק האחרון ושם העיר מיום ה׳ שמה: ורנן גלגלים אשר אם הרשו כל גוללים. אם מיתנם רשות להגלגלים

התורה אשר נתן משה עד יום הדין, ושליחות אליהו הנביא קודם הוא אמרו „זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב וגו׳ הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה׳ הגדול והנורא (מלאכי ג), עד כאן לשונו של רב סעדיה גאון ז״ל.

הרמב״ם ז״ל כ׳(הלכות יסוה״ת פ״ט ה״א) דבר ברור ומפורש בתורה שהיא [התורה] מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר (דברים יג, א) את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו, [ובמו״נ מסיים שהתורה נתנה תמימה ככתוב (תהלים יט), תורת ה׳ תמימה ואי אפשר שתשתנה בשום זמן] ונאמר (דברים כט, כח) והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, הא למדת שכל דברי התורה מצווין אנו לעשותן עד עולם וכה״א (ויקרא ג, יז) חקת עולם לדורותיכם ... הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש ... ויעשה אות ומופת ויאמר שה׳ שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה ... או שיאמר שאותן המצות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצות לפי זמן היו הרי זה אסור להאמין לו (תמצית מסקנת הרמב״ם).

ובהלכות תשובה פ״ג ה״ח כתב „שלשה הם הכופרים בתורה ... והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אע״פ שהיתה מעם ה׳... ובהלכות מלכים (פי״ב ה״ג) כתב אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד... ואינו בא מלך המשיח לא לטמא הטהור ולא לטהר הטמא ... עד כאן לשונו של הרמב״ם ז״ל.

וזאת תמצית לשון הרד״ק (ירמיה לא, לא) ... והנביא מלאכי חותם הנביאים אמר בחתימת דבריו „זכרו תורת משה עבדי״ וגו׳ וכל אותה הפרשה היא לעתיד כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ הרי מבואר כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמ״ש אשר צויתי אותו בחורב ...

וכתב הסמ״ג (בהקדמתו לחלק שני) וז״ל ... וכאשר רצה אדון הכל ליתן תורה הטה השמים ושמי השמים על הר סיני בקולות ולפידים נוראים וקרא למשה בחירו ואמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות יט, ט). ולמההוצרך לזה והלא כבר כתוב על הים (שם יד, לא) ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו, אלא כך אמר הקב״ה למשה אני רוצה שיאמינו בך ישראל שאתה נביא ע״י אותות ומופתים שעשית, אבל בתורה שאני רוצה ליתן איני רוצה שיאמינו בך ע״י שום אות ומופת, אלא ע״י שישמעו באזניהם שאני מדבר עמך, ולכך עשה הקב״ה את הדבר הזה שאם יאמר להם איש לעזוב תורתם ולעבוד אלהים אחרים ויתן להם אות ומופת, יכולין ישראל לענות לו אם אפילו תרבה אותות ומופתים כמשה בן עמרם לא נאמין אותך בחילוף תורתנו אלא אם כן נשמע באזנינו שידבר ה׳ עמך כמו שדיבר עם משה, כי אפילו משה בחירו נאמן ביתו לא רצה שנאמינהו בתורה אלא ע״י מה ששמענו שדיבר עמו. ולאחר שנתן את התורה אמר (שם כ, כג) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, כלומר אין לכם להאמין עוד לשום

גוללים. לפני שיר זה לא כוללים: ואימת כרובים. אשר הם צגים כמו רובים. לפני שיר זה לא מרבים: והדרת אופנים. אשר הם מרבעי פנים. לפני שיר זה לא סופנים: והמון גדודים. אשר הם הוד אל מגידים. לפני שיר זה לא נאגדים: וסוד עירין. אשר כעין קלל בוערים. לפני שיר זה לא מפארים: ורגש קדישין. אשר לבקרים מתחדשים. לפני שיר זה לא מקדישים: ונהם שנאנים. אשר טעמם לא משנים. לפני שיר זה לא משננים: ופחד שרפים. אשר ברגע כל שורפים. לפני שיר זה לא רופפים: כי כל־מחנות משרתים קדושים. משרתיו יהו מקדישים: וגם המון צבא מלאכים. מנעימיו יהו ממליכים: ומרוצות חיל זקים. כחם יהו מחזקים. וזיו משלהבת ברקים. פניהם יהו מבריקים. וחוצה למו הוים. מתעלסים באהבים: ועד מחיצתם לא

עיון תפלה

לכנגלים המתגוללים על פני רקיע השמים להשמיע שירתם הנעימה נעימות אין קץ: לפני שיר זה. שעתידים ישראל להשמיע לעתיד לבוא: לא כוללים. לא היו עדיין שלמים בתכלית השלמות, מלשון כללו יפיך (יחזקאל כז, ד): אשר הם צגים כמו רובים. העומדים כמו נערים, מלשון התלמוד (ריש תמיד) הרובים שומרים שם. ומפרש בגמ' דלא מפו למעבד עבודה קרי להו רובים: לא סופנים. אינם נחשבים: לא רופפים. אינם נעים ונדים אבל עומדים במקומם במנוחה ומטים אזן לשמוע שיר זה: כי כל מחנות משרתים קדושים. כל מחנות המלאכים: משרתיו יהו מקדישים. יהיו מקדישים לישראל משרתי ה': מנעימיו. יהו ממליכים. יהיו ממליכים לישראל אשר ינעימו זמירות לפני הקב"ה: וחוצה למו הוים מתעלסים באהבים

אדם שיאמר שהחלפתי תורה זאת אם לא תראו שאדבר עמכם מן השמים להחליפה, ולפי שאמרנו שאין לנו להאמין שום איש באות או מופת שיעשה להחליף תורתנו פירש בתורה היאך יש לו יכולת לעשות אות או מופת שנאמר (דברים יג, ב) כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת וגו' לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וגו' כי מנסה ה' אלהיכם אתכם, הרי פירש לך שזה האות והמופת אינו מכח ע"ז שלו אלא הקב"ה עושה זה האות לנסות בו את ישראל. ואחר פטירת משה רבינו עמדו נביאים לישראל ודברו בחידות ומשלים ודברים סתומים ועל ידי כך אמרו הגוים כי הנביאים התנבאו בתורה חדשה שלהם לכך שלח להם הקב"ה ביד מלאכי שהוא אחרון לכל הנביאים ואמר שני דברים בסוף דבריו לחתום כל הנבואות הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, כלומר הנני אחרון לכל הנביאים וממני עד שיבוא אליהו [הנביא] לא יעמוד [שום] נביא והנני אומר לכם בשם הקב"ה זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים, כלומר אל יעלה על לבבכם שהנביאים שעמדו לפני נתנבאו בחילוף תורת משה כי כלם לחזק תורת משה באו עכ"ל.

והריעב"ץ ז"ל כתב בספר מגדל עז טוסר ה' וז"ל... אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, אבל בעוה"ב פשיטא שאין שם מקום לקיום מצות התורה שאין שם אכילה ושתיה ולא שום דבר מעניני הגוף אלא א"כ לא יסופק שיפסק בהכרח קיום התורה בפועל וזה מושכל ראשון, עכ"ז אין התורה בטלה כל עיקר והיא קיימת בודאי לעולמי עולמים כמו שהקב"ה קיים לעד ולעולמי עולמים שהתורה כלה שמותיו של הקב"ה היא ואינה מקבלת הבטול אבל יעסקו בה הצדיקים והיא ההזנה מזיו השכינה. עד כאן לשונו.

ועיין בספר הברית (מאמר כ' פ' ל"ד) שהאריך בערעור על המלות דת חדשה. והמדקדק ר' זלמן הענא ז"ל הגיה „דעה חדשה" תחת המלות דת חדשה. — וכבר נקבע העיקר הזה (שלא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים) בין י"ג העקרים שנזכרים בכל יום בשיר יגדל ובאני מאמין:

ואל תתמה שבמד"ר שמיני פי"ג ס"ג (ומובא בילקוט שמיני רמז תקל"ה) יש דרש הסותר לעיקר זה, כי הדרש נוסד על המלה „חדשה" שנוספה במקרא (ישעיה נ"א, ד) כי תורה מאתי תצא. והכתוב עומד וצווח כי המלה „חדשה" לא בו היא (וכבר עורר הרד"ל ע"ז) ובלעדיה נופל כל הדרש. וצריך חקירה גדולה לתולדות המאמר הזה . . ובמדרש תנחומא ליתא כלל, וכן לא היה לפני הראשונים

בָּאִים. בְּאִשָּׁם נִלְהָבִים. וּבְגַחַלְתָּם נִכְוִים. וּבְפְאֵרָם הֵם נֶאֱלָמִים: וְעֵת כִּי יַתְחִילוּ יָחִישׁוּ. וְעֵת כִּי יַתְכִּילוּ יָחִילוּ. וְעֵת כִּי יִגְמְרוּ יַעֲרִיצוּ. וְעֵת כִּי יָחִישׁוּ (נ״א יָחֱשׁוּ) יַקְדִּישׁוּ. וְעֵת כִּי יִשְׁתְּקוּ יְשַׁלֵּשׁוּ קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת: ככתוב וכו׳.

מוסף לפרשת החודש

הש״ץ מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן ואח״כ אומרים זה:

מיוסד ע״פ א״ב כפול אלא שהקדים בראש כל פסקא תיבה אחת מפסוק ראשון לציון הנ׳ (ישעיה מא, כז):

רִאשׁוֹן. אִמַּצְתָּ לְפֶרַח שׁוֹשַׁנִּים. אִמֵּץ (נ״א אָמוּץ) לְעוֹרֵר מֵרֶדֶם יְשֵׁנִים. בְּזָכְרְךָ בְּרִית רִאשׁוֹנִים. בִּצְפוֹן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. גִּלּוּתוֹ בְּדָת שְׁנוּנִים. גָּזַר רֹאשׁ לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: חזן אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים בַּמַּחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. גּוֹנְנֵנוּ כְּמָגֵן בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה גבור עד להחיות מתים:

לְצִיּוֹן. דְּרוֹר חַשְׁתָּ בּוֹ קְפוֹת. דְּבַר אוֹר יְקָרוֹת לִקְפּוֹת. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר יְשׁוּעוֹת בּוֹ מַקִּיפוֹת. הַחוֹסִים בּוֹ מַתְקִיפוֹת. וּמִמֶּנּוּ מַתְחִילוֹת וְתוֹקְפוֹת. וְעַד רֹאשׁ לְאַרְבַּע תְּקוּפוֹת: חזן אַרְבַּע תְּקוּפוֹת בַּשָּׁנָה. תְּחַדֵּשׁ אוֹרָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. הַחֲיֵנוּ בְּגֶשֶׁם בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קדושה. לדור ודור עד וקדוש אתה:

עיון תפלה

באהבים. לעתיד לבא תהיה מחילת ישראל לפנים ממחילת המלאכים. בימי רבי אלעזר הקליר היו מבטאים את הבי״ת הרפויה כמו וי״ו כמו שנהגו האשכנזים מבטאים לא כמו הספרדים. וכן חרז בסמוך באשם נלהבים ובגחלתם נכוים: יחישו. יחרישו ויחשו וישמעו: יתכילו. יכלו מלשון תכלית:

ראשון. את החודש הראשון: אמצת. הכינות: לפרח שושנים. לישראל הנמשלים לשושנה בין החוחים: אמוץ לעורר מרדם ישנים. הוכן להעיר ולהחיות בו את המתים הנרדמים בקבריהם: בצפון חדשים וגם ישנים. עפ״י (שה״ש ז, יד) חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. וכונתו שהעונות החדשים וגם הישנים יכופר וכלם ויהיו צפונים מעדן כמו שנא׳ (ירמיה נ, כ) בימים ההם וגו׳ יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר: גלותו בדת שנונים. כמו שנגלה לנו בתורה הכתובה והמסורה: גזר ראש לארבעה ראשי שנים. הקב״ה גזר שיהיה ניסן ראש לארבעה ראשי השנים: בארת זה מזה לחוזה. אתה ה׳ שנקראת זה כמו שנאמר זה אלי ואנוהו הואלת לבאר ענין ארבעה ראשי השנים למשה החוזה, מזה, בתורה שכתוב בה מזה ומזה הם כתובים: כאשר שמענו. שעשית נסים לאבותינו בהוציאך אותם מארץ מצרים: כן עוד נחזה. לעתיד לבא:

לציון דרור חשת בו קפות. אתה מהרת להביא בניסן דרור לציון, קפות מל׳ התלמוד (ביצה ל״ב ב׳) אין מקיפין שתי חביות: דבר אור יקרות לקפות. לגלות האור הצפון בתורה: החדש אשר ישועות בו מקיפות. באור לתיבת בו בחרוז הקודם, החדש ניסן אשר בו מקיפות הישועות זו אחר זו: החוסים בו מתקיפות. להחוסים בהקב״ה מתקיפות הישועות ומתגברות לבוא עליהם: וממנו מתחילות ותוקפות. ומזה החדש מתחילות הישועות והולכות ותוקפות ומתגברות: ועד ראש לארבע תקופות. החדש הזה נועד להיות ראש לארבע תקופות השנה:

הִנֵּה. זֶה בָּא לִפְרָקִים. זְמַן לִגְאוֹל רְצוּצִים מֵאֲרָקִים. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר רְבִיבִים בּוֹ מְרִיקִים. חֲשְׁרַת מַיִם לְמַלֹּאת רֵיקִים. טִיעוֹת לְרַוּוֹת וִירָקִים. טְלָאִים בּוֹ לְהָקִים בְּאַרְבָּעָה פְרָקִים: חזן אַרְבָּעָה פְּרָקִים כְּבְמַחֲזֶה. בֵּאֲרָתָ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. וְנַעֲרִיצְךָ קָדוֹשׁ בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

תכנת שבת עד מקדשי שמך (ובר"ח אתה יצרת עד קבעת).

הִנָּם. יָמִים הַמְבֹרָכִים. יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּאִבָּם פּוֹרְכִים. כֹּחַ תֵּת בַּאֲבִיבִים רַכִּים. כַּרְמֶל לְהַקְלִיא אָבִיב פְּרוּכִים. לְשַׁנֵּן מִפְעֲלוֹת מֵצִיץ מֵחֲרַכִּים. לְפָנָיו קוֹרְאִים עִנְיַן אַרְבָּעָה עֲרָכִים: חזן אַרְבָּעָה עֲרָכִים אֲשַׁנְּנָה. סִפּוּר מַסּוֹת פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנָּה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. עַנְּגֵנוּ בְנֶפֶשׁ בְּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (ובר"ח וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים):

רצה עד לציון ברחמים.

וְלִירוּשָׁלַיִם. מוֹפֵת הוּחַק בּוֹ כַּסּוֹת. מֵעֵין כָּל חַי לְהִתְכַּסּוֹת. נְקָמוֹת אֲשֶׁר בְּלֵב מְכֻסּוֹת. נִתְכְּנוּ בְּמוֹעֵד זֶה הֱיוֹת תְּכוּסוֹת. שֶׂה לְבֵית־אָבֹת מְנוֹת בְּמִכְסוֹת. סַבּוֹת עָלָיו עָסִים אַרְבָּעָה כוֹסוֹת: חזן אַרְבָּעָה כוֹסוֹת כְּבְמַחֲזֶה. בֵּאֲרָתָ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. רְצֵנוּ כְּשֵׂי בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד ועזרתנו סלה.

עיון

הנה זה בא לפרקים. עפה"כ (שה"ש ב, ח) קול דודי הנה זה בא, ואמר הפייטן שלפרקים ידועים הקב"ה מזומן לגאול את בניו אלו זכו כמ"ש רבותינו זכו אחישנה: רצוצים. ישראל: מארקים. מארצות אויביהם: חדש אשר רביבים בו מריקים. חדש ניסן אשר בו יריקו העבים גשם מלקוש על הארץ: חשרת מים למלאת ריקים. למלאות את הבורות הריקים מים: טיעות. נטיעות: וירקים. וירקות: בארבעה פרקים. בשנה שבהם העולם נידון (ר"ה פ"א א,) ופסח הראשון שבהם. — והארבעה פרקים אלו ביאר הקב"ה למשה במחזה:

הנה ימים המברכים. ימי ניסן מתברכים בעצמי ברכה: באבם. בתוך התבואות והפירות: פורכים. נוקפים ונכנסים אל תוכם: באביבים. בתבואות, מלשון אביב קלוי באש (ויקרא ב, יד): כרמל להקליא. מלה"כ קלוי באש גרש כרמל (שם): פרוכים. שקולאים את הכרמל הרך באבוב של קלאים כדי שיהיבש ויתפרך: ענין ארבעה

תפלה

ערכים. ענין ארבע הפרשיות הערוכות על הסדר: אשננה. אלמד: ספור מסות פרחי שושנה. לספר ולזכור כדבות ישראל מה שהתגלגלו והקריבו בזמנן, ובכל אלו הזמנים הם מתהלים (כל בו): ולירושלם מופת הוחק בו כסות. שמופתים שעתידים להעשות בזמן גאולת ירושלם בחדש הזה — הוחקו ונגזרו להתכסות מעין כל חי שנאמר (דניאל יב, ד) סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ: נקמות אשר בלב מכסות. עפה"כ (ישעיה סג, ד) כי יום נקם בלבי: נתכנו. הוכנו: במועד זה, בחג המצות: היות טכוסות. להיות מסודרות ומתוקנות לבוא: מנות במכסות. נצטוינו לקחת לנו שה לבית אב ולהמנות עליו במכסת נפשות: סבות עליו עסים ארבעה כוסות. גם נצטוינו לשתות על אכילתו ד' כוסות יין בהסיבה, רמז לישראל הנמשלים לשה שנאמר (ירמיה נ, יז) שה פזורה ישראל שעתידים להגאל מיד ארבע מלכיות גאולת עולמים: ארבעה כוסות כבמחזה

ארבעה

מְבַשֵּׂר. עַם זְכִיּוֹת. עֲצוּרִים לְהַעֲלוֹת מִצּוּל דָּכְיוֹת. פְּדוּיִם חִוָּה בְּמַשְׂכִּיּוֹת. פְּצוֹת שִׁירִים תְּמוּר בְּכִיּוֹת. צְבָאוֹת כָּל־חֶמְדַּת שְׂכִיּוֹת. צֵאת לַמֶּרְחָב מִלַּחַץ אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת *): חזן אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת נָדוּשׁ נָא. בְּמִדּוֹתְךָ פְּעֻלָּתָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד תָּחִישׁ נָא. וְתֵיטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: או"א. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך.

אֶתֵּן. קוֹל כְּשׁוֹרְרוּ רָאשִׁים. קְרָא בְגָרוֹן בְּגֵי הַחֲרָשִׁים. רָאשֵׁי תַנִּינִים אֲשֶׁר עַל־גַּבֵּי חֹרְשִׁים. רְאוּתָם בְּזֶה חֹדֶשׁ מְגֹרָשִׁים. שִׁיר חָדָשׁ וְהֶגֶה מִדְרָשִׁים. תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי בְּשׂוּרֵי אַרְבָּעָה חָרָשִׁים: חזן אַרְבָּעָה חָרָשִׁים כְּבַמַּחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. בָּרְכֵנוּ בַשָּׁלוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: ק"ש. אין כאלהינו. קדיש דרבנן. עלינו. ק"י.

יוצר לשבת הגדול

החזן מתחיל שוכן עד וכו' עד ובורא את הכל. והש"ץ מתחילין כאן:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

מיוסד ע"פ א"ב ואחר אות ב' ובסופו חתום שהמ"ח בנימן בן זרח חזק. בק"ק אומרים כאן אאמיר.

אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה מֵרֹאשׁ אֲמָנָה תָּשׁוּרִי. בְּטֹהַר עֲדָיַי לָבוּשׁ (נ"א לוּבָשׁ)

עיון תפלה

ארבעה כוסות של תרעלה שעתיד הקב"ה להשקות לעובדי כוכבים ביום הנקמה כמו שראה שר המשקים במחזה חלומו (בראשית רבה פ' פ"ח סי' ה'): מבשר עם זכיות. עתיד הקב"ה להיות מבשר לעמו זכיותיהם: עצורים להעלות. להעלות את העצורים בשביה: מצול דכיות. ממצולת הגלות אשר דכאו שמה: פדוים חוה במשכיות. הקב"ה הגיד לפדויו על ידי עבדיו הנביאים שראו במשכיות לבבם ובעיני השגתם, ומשכיות לשון נבואה מלשון התלמוד (מגילה י"ד ע"א) ישכה שסכתה ברוה"ק, ומגבעות אשורנו (במדבר כג, ט) ת"א ומרמתא סכיתיה: פצח שירים. שנאמר (ישעיה נד, א) פצחי רנה וצהלי: צבאות כל חמדת שכיות. הקב"ה יביא ויאסוף לנו כל שכיות החמדה: צאנן יציע. צאנן היתה מקדש עיר נטרים כמו שנאמר (מיכה א, יא) לא יצאה יושבת צאנן ות"י לא יפקון משיזבין יתבי צאנן, כלומר אפי' גבורי צאנן לא יצאו נושעים ביום חרון אף ה', והעיר הזאת נחרבה עד היסוד, ועתיד הקב"ה לבנותה ולהציעה באבנים טובות כמ"ש וכל גבולך לאבני חפץ וזה יהיה מהון של ארבע מלכיות הנזכרים בדניאל י"א. וזהו גרושה לשון רש ודלות: נדוש נא. נזכה נא לדוש אותם כהדש מתבן במו מדמנה: במדותך. עפ"ה (ישעיה סה, ז) ומדותי פעולתם ראשונה על חיקם. — ויש ספרים שכתוב בהם צאת למרחב מלחץ ארבע מלכיות נראה נא במדותך פעולתם וגו' וזו נוסחה מזייפת: אתן קול כשוררו ראשים. מאמר כנסת ישראל עתידה אני ליתן קול שירה וזמרה כאשר שוררו ראשי אלפי ישראל משה ואהרן על הים: קרא בגרון בני החרשים. שם עיר נזכרת (נחמיה יא, לה) והיא מוקפת חומה מימות יהושע ב"נ (מגילה ד' ע"א), ואולי כונת הפייטן על ירושלם ע"ש שנחרשה כשדה (מיכה ג, יב): ראשי תנינים. מלכים עפ"ה (תהלים עד, יג) שברת ראשי תנינים על המים: אשר על גבי חורשים. עפ"ה (שם קכט, ג) על גבי חרשו חורשים: ראותם. כאשר נזכה לראותם בזה החדש אך הם מגורשים מבתי תענוגיהם: והגה מדרשים. הגיונות לקוחים ממדרשי רבותינו: ארבעה חרשים. משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק (סוכה נ"ב ע"ב):

*) שנזכרו בדניאל י"א שאלכסנדרוס חלק מלכותו לארבע מלכיות עם ד' ראשי נמר שראה דניאל, ועי' פירש"י.

התכהני והתפארי. בשם רקוח התבשמי מר ולבונה התקטרי. כי בא עת והגיעה שעה. אשר למלך תשורי: חזו בין שדי ילין אשכל הכפר. מצפצפת נואמת כלה באמרי שפר. בני מכון זבולו רחשים בלי חפר. חק זכר קדשתו נעריץ ונספר. במעלה יתקדש ובמטה יסתלסל תמיד ליל וצפר. קדוש: גן נעול קראני דודי. חמק עבר ושמרים נשאו רדידי. דלפה עיני ונרסה בזכר עניי ומרודי. דודי אהבת חסד (נ"א חשק) תאות דודי: הן בלא לב ולב ונפש חפצה. חתן מתנדב וכלה רוצה. ועל מה זה כתאחר דין העליצה. שלוחים הריצו לזה ולזו במרוצה: זכר בה ברית ושבועת אלה. אשר בשעת ארושיה כרתי למהללה. חפצי ורצוני לקים בבהלה. השיב חתן לשלוחי כלה: טענה סגלה אף היא ישר אמרים. נכונה אני ומקימת בהן הן הדברים. יגמול רק עמי חסד ויזכור אהבת נעורים. וימהר לפדותי מבין חמורים: כצירי מרפא ושלוחי אמונים. נתמצעו תאומים בזווג חתנים. לדבר על לב כלה דברים הגונים. ולהבעיר לב חתן בקנאת מגנים: מלוכה בהתבשרה כלה בתמרוקיה מאד השביחה. רמוניה הנצו וסמדרה פתחה. נכנו שדיה ושערה צמחה. ותתנוה לכתר ולמלכות הצליחה: סא מפריכה בראותה תמהה בעיניה. הלא זאת הנמבזה והנקלה השיבה לסגניה. על זאת שלחה וקראה לאצטגניניה. עליה חושבת וחורקת שניה: פריץ חיות נוהם ולבו מכבד. כלה לענות בקשי לשעבד. צערה בפרך ובעל כבד. אולי תתגנה ותהיה ככלי אבד: קרא עליו מועד בחוריו לשבר. צפרדע חנמל וכנים חמרים חמרים לצבור. רשף ודבר וברד לפניו לעבור. וראשית כל אונים באהלי חם לקבור: שלחה פרוכה בעל כרח מסתולל. ותצאן כל הנשים אחריה בתף לחולל. תנות לאל זמר והודיות ושבח והלל. שבכה אתות בדים מפר וקסמים יהולל: חזו בין שדי ילין אשכל הכפר. מצפצפת נואמת כלה באמרי שפר. בני מכון זבולו רחשים בלי חפר. חק זכר קדשתו נעריץ ונספר. במעלה יתקדש ובמטה יסתלסל תמיד ליל וצפר. קדוש: תכל יודוך וכו׳

בקצת מקומות אומרים יוצר זה:

מיוסד ע"פ א"ב לר׳ יוסף בר שמואל טוב עלם, וכל החרוזים מסיימים על לשון הכתוב.

אאמיר מסתתר במעון חביון. אערכה פלאותיו זו לזו בהגיון. אזמרה שם אלהים עליון: באור פלאיו אטיף במען. בעשותו נוראות לרווי לען. בארץ מצרים שדה צען: גאה הראה נוראותיו. ולעתיד כן

כל בו

אאמיר. אספר: מסתתר במעון חביון. הש"י שהוא מסתתר במעון חביון בשמים על שם הכתוב יושב בסתר עליון: זו לזו. רוב פלאותיו ומכותיו הם מדה כנגד מדה: בהגיון. בדבור: אטיף. לשון דבור: במען. במענה פי: לרווי לען. לישראל בגלות שהן כמו שכורים ורוויים ראש ולענה: גאה. הש"י שהוא גאה על כל גאים: ולעתיד כדכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות

יִרְאֶה מִפְּעֻלּוֹתָיו. זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו. יָזַם וְהֶרְאָה גְּבוּרוֹת מָעֻזּוֹ. סִדֵּר (נ״א סִדְּרוּ) פְּלָאָיו זוּ לְעֻמַּת זוּ. בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ. קָדוֹשׁ:

דָּלָה בָרִאשׁוֹן זְרוֹעַ מַחְצֶבֶת. נְטוֹת יְרִיעוֹתָיו כְּעָלָה בְּמַחֲשֶׁבֶת. וַיִּמְתָּחֵם כְּאֹהֶל לָשָׁבֶת: הֲדוּרִים בְּצֵאתָם מֵעַם מְסַכְסֵךְ. מַחֲסֶה מֵעֲלֵיהֶם לֹא נֶחְשָׂךְ. פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ: וְלֶעָתִיד בְּהִשָּׁמַע קוֹל הַתּוֹר. קְנוֹת פְּזוּרָיו מִפְּלֶשֶׁת וְכַפְתּוֹר. בְּסֻכָּה יְסוֹכְכֵם לְמַחֲסֶה וּלְמִסְתּוֹר: זַךְ בַּשֵּׁנִי חָצָה מְצוּלוֹתָיו. חֲצָיִם בַּתְּהוֹם וַחֲצָיִם בִּמְעֻלּוֹתָיו. הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו: חֲמֻשִׁים בַּעֲלוֹתָם בְּיוֹם קְרָב. בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם בְּעֻזּוֹ הֶחָרֵב*). וַיִּגְעַר בְּיַם־סוּף וַיֶּחֱרָב: וְלֶעָתִיד טְרוּפִים בִּהְיוֹתָם פְּדוּיִים. בְּאֱסוֹף נִדְּחֵימוֹ מִכָּל־אִיִּים. בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם חַיִּים: יָהּ בַּשְּׁלִישִׁי הִטְרִיחַ בְּרִי. הִדְשִׁיא דְשָׁאִים וְהִפְרִיא. עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי: כְּמֵהִים בְּבוֹא עִתָּם עֵת דּוֹדִים. הֵצִיץ לְבוֹנָה וּפְרִי מְגָדִים. כְּפָרִים עִם־נְרָדִים: וְלֶעָתִיד לְהִגָּאֵל כֹּל יוּכָל. בְּצֵאת נַחַל מִמִּפְתַּן הֵיכָל. יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה | וּמִזֶּה | כָּל־עֵץ־מַאֲכָל: מָרוֹם בָּרְבִיעִי הִזְרִיחַ מוֹשְׁלִים. לְאוֹר יוֹם וְלַיְלָה בְּרוּם זְבוּלִים. אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים: נָאוֹר דְּמוּתָם לְעַם זוּ הִתְאִיר. וַיַּנְחֵם יוֹמָם בֶּעָנָן מְבַעִיר. וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר: וְלֶעָתִיד סְגֻלִּים בְּהִגָּאֵל כִּימֵי עוֹלָם. קוּמִי אוֹרִי יַשְׁמִיעֵם גּוֹאֲלָם. וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם: עֶלְיוֹן בַּחֲמִישִׁי הִשְׁרִיץ בְּמֶרֶץ. דְּגַת הַיָּם מַשְׁרִיצֵי שֶׁרֶץ. וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ: פְּדוּיִים עֵת הִתְאַוּוּ

כל טו

יזם. חשב כך עלה במחשבה לפניו קודם בריאת עולם: זו לעמת זו. כנגד כל מה שברא בששת ימי בראשית כנגדו עשה פלאות לישראל ויעשה עוד לע״ל כמו שמפרש והולך:

דלה בראשון זרוע מחצבת. שהגביה זרוע דהיינו ימינו. ביום ראשון כדי לעשות ולחצוב שמים כדכתיב וימיני טפחה שמים. דלה ל׳ הגבהה. מחצבת לשון חצבה עמודיה שבעה: יריעותיו. היינו שמים כדכתיב נוטה שמים כיריעה (תהלים קד): הדורים וכו׳. וכמו שפרס ביום ראשון שמים כאהל על הארץ כן היה בשעה שהוציא ישראל המהודרים במצות: מעם מסוכסך. ממצרים שנאמר במצרים וסכסכתי מצרים במצרים: פרש ענן. עליהם ולא מנע שום מחסה מעליהם כי בשעה ענני כבוד סיבב אותם הש״י: ולעתיד וכו׳. וכמו כן לע״ל: בהשמע קול התור היינו משיח: פזוריו. היינו ישראל שהם פזורים: מפלשת וכפתור. מיני או״ה הם: בסוכה יסוככם וכו׳. כדכתיב וסוכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור וגו׳ ישעיה ד: זך וכו׳. הקב״ה שהוא זך ביום שני של בריאת עולם: חצה. שחילק תלולת מים ועשה רקיע ביניהם: חמושים בעלותם וכו׳. וכמו שעשה מהלך במים דהיינו שרקע הארץ על המים ביום ב׳ כן חמושים היינו ישראל דכתיב וחמושים עלו בני ישראל: ביום קרב. ביום מלחמה עם מצרים: בעזו. שנאמר ברוח קדים עזה: טרופים היינו ישראל שטרופים בין האוה״ע בגלות כאשר יהיו פדויים אז יצאו ג״כ מים חיים מירושלים והיה ג״כ גאולתם ע״י מים כדכתיב ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים זכריה י״ד: הטריח ברי. הטריח הענן או המלאך שנקרא ברי כמו שכתוב אף ברי יטריח: והפריא. לשון פרו ורבו או לשון פירות: כמהים. ישראל שתאבים ומתאוים בהקב״ה ל׳ כמה לך בשרי תהלים ס״ג: בבוא עתם וכו׳. כאשר בא עת לגאול ישראל שנקראו דודים ל״ה ביחזקאל ט״ז: הציץ. הצמיח: לבונה. עס״ש בשה״ש שלחיך וגו׳ עם פרי מגדים כפרים עם נרדים נרד וגו׳ עם כל עצי לבונה. ור״ל שהש״י הוציא לישראל ממצרים בכשרות בשעה שצמחו וגדלו כל פרי מגדים וריח טוב: ולעתיד. כאשר יגאל אותנו הש״י שהוא כל יכול יצא נחל מתחת מפתן ההיכל כדכתיב ביחזקאל מ״ז והנה מים יוצאים מתחת מפתן הבית וגו׳: על שפתו וכו׳. כדכתיב שם והנה על שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה: מושלים. היינו חמה ולבנה כדכתיב את השמש לממשלת ביום וכו׳: זבולים. שמים כדכתיב ירח עמד זבולה: נאור. הקב״ה כדכתיב נאור אתה תהלים ע״ו: עם זו. ישראל שנקראו עם זו: התאיר. תאיר: מבעיר. לשון ביעור שהיה מבער לפניהם הנחשים ועקרבים: קומי וכו׳. כדכתיב קומי אורי כי בא אורך וגו׳: במרץ. לשון במהירות

*) נ״א חרב בחו״ס:

ובתלונה

במאמים. ויתן שאלתם אל חי וקים. ויגז שלוים מקדים: ולעתיד צאת הנחל יפרוץ. בדגת הים יפרוץ במרוץ. והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ: קדוש בששי השלים בתרץ. ויאמר אלהים תוצא הארץ. בהמה ורמש וחיתו ארץ: רקם יציר בעז נאמו. והבדילו מכל ברואי עולמו. ויברא אלהים את האדם בצלמו: שדי כן משבעים עממים. חשך והבדיל מעוטי (נ"א מעטי) עמים. כנם ואבדל אתכם מן העמים: תקיף כחש תנופת ימנית. קנות פזוריו ממאריכי מענית. כן יוסיף אדני ידו שנית: תמימי לב המיחלים לגדלו. ברנה ינהלם למעון היכלו. שם יעבדוהו כל בית ישראל כלה: תרום יד כפלאה. לשמח אם נהלאה. בירושלים לשנה הבאה:

קומה יהוה וחדש גבורות מפעליה. המזרחת נגהות ורבו תעליה. המאיר לארץ ולדרים עליה. קדוש: הכל יודוך וכו'

אופן. שם המחבר בראשי התרוזים בנימן (בר זרח בעל שם).

בלולי אש ומימות. גבורי עיר מרומות. נצבים כחומות. בר־תתים ואימות. מרבים תעצומות. לאל יוסד הדומות. ואני אם מאמות. בחך וגרון רוממות: נוהם מיכאל. וגועה גבריאל. זועק אוריאל. וגועש רפאל. ומהדר הדרניאל. הוד ליה אכתריאל. ואני כנסת ישראל. מעידה כי אין כאל: ירוצצו כברקים. חיל זועות וזקים. לפידים דולקים. וכבזק בוזקים. תשבחות מפיקים. ושעור רן מדקדקים. ואני שושנת העמקים. עשוקה במצות וחקים: מאת אלפי אלפים רבבות (נ"א מאה ואלפי רבבות). מרכבות אש ושלהבות. מקיפות וסובבות. עלוי כם ערבות. שלש קדשות דובבות. וקול דממה

כל בו

ובמרוצה : ולעתיד צאת הנחל יפרוץ וכו'. כדכתיב ביחזקאל מ"ז ויאמר אלי המים האלה יוצאים וגו' והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד וגו' : השלים. גמר בריאותו : בתרץ . באמת : רקם יציר . צייר ועשה האדם שהוא יציר כפיו : בעוז נאמו . בכח דבורו כדכתיב ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו וגו' : והבדילו . בדבור ובשכל : כנם. כפי הדיבר : כחש. כאשר ימהר : תנופת . להניף יד ימינו על הרשעים כדכתיב בישעיה י"א והניף ידו על הנהר וגו' והיא תנופה הוא ביד ימין : ממאריכי מענית. מן הרשעים שמשעבדין בישראל ועל שם הכתוב על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם : בן יוסיף ה' וכו'. ועל שם הכתוב והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו ישעיה י"א : תרום יד. ל"ה תרום ידך על צריך מיכה ה' : וחדש גבורות וכו'. תחדש גבורות בשביל מעשיהם הטובים והמוקים של ישראל : המזרחת נגוהות. ל"ה והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך ישעיה ס' : ורבו תעליה. ותרבה תרופתה אתה הק"י שהוא מאיר לארץ ולדרים עליה : בלולי אש ומימות. שיש מלאכים שכולם אש כגבריאל ויש שכולם מים כמיכאל ויש מלאכים שהם חציים אש וחציים מים ומעורבים יחד ואין המים מכבים האש : גבורי עיר . מלאכים מל' כגזירת עירין פתגמא : כרומות . מרוממים : תעצומות . שירות חזקות : הדומות . ארץ כדכתיב והארץ הדום רגלי : ואני. ישראל אומה מע' אומות : בחך וגרון. משבחת ומרוממת להק"י : ונועה. וזועק : וגועש. לשון צעקה בכח : ירוצצו כברקים . פ"ה בנחום ב' ופירש"י ירוצצו את השומעים כברקים הללו המורדים את הבריות וכאן קאי אמלאכים : חיל . לשון חיל אחז יושבי פלשת : זועות. רוחות : וזקים. ל' נהבת אש וניצוצין : וכבזק . כברק : מפיקים . מוציאים : ושיעור רן מדקדקים . שכל אחד מדקדק שירה שלו כי אינו יכול לומר שירה אם לא בזמנו ובשיעור שנקצב לו : ואני. ישראל שנקראת שושנת העמקים : עלוי כם ערבות . ר"ל כסא הכבוד שהוא ברקיע עליון מז' רקיעים : דובבות . לשון דבור : וקול דממה . כדכתיב מלכים א' י"ט ואחר האש קול

דממה

מקשיבות. ואני בת־שלשת אבות. תמיד תפלותי ערבות: נהרי אימה וחילה. זעת חיות מגדילה. ועל ארבעתן מלמעלה. חיה חמישית גדולה. לסלסל היא מתחילה. ואחריה פמליא כלה. ואני בבית התפלה. תבענה שפתי תהלה: והחיות עד עזרת.

זולת. מיוסד ע"פ א"ב כפול ובסוף חתום שם המחבר יוסף בן שמואל.

אז כארשת בתולה במהר וקדושים. בארץ פתרוס הגררה בין קדשים. בהגיע זמן חפה בראשון לחדשים. בעדה שתה שדכנים ישרים וקדושים: גשו אי כפתור כהפקדו ידידים. גם הרצו דברים למסתולל וגדודים. דעו כי עלמה בבתיכם שודדים. דרושה לנשואין ועתה עת דדים: המלך הקדוש כמו קדשה בחתנה. הרבה סבלונות שגר לה במתנה. ונשבע לה להכניסה כשתעמד באיתנה. ומאז ועד עתה לדודה המתינה: זדון לבבכם השיאכם המלכה לכבוש. זמנה להעביר ולעכבה עד בוש. חושו נא והחלצו מכתה לחבוש. חתן פן־יעבור נקם יעט ללבוש: טף אויל והשיב דברי מרמה. טובת חן שאמרתם מצאתיה ערמה. ירודה עד עפר פרועה ופרומה. ידיה אסורות אבל רכמה בערמה: כנסתיה בהיכלי כעין פרתמים ופחה. כלכלתיה ברעבון פן־נפשה נפחה. לעת חזותי כי גדלה משפחה.

כל בו

דממה דקה: ערבות. לשון וערבה לה' מנחת יהודה. שהמלאכים לפעמים שותקים ואני תמיד בפי תפלתי שגורה ועריבה: נהרי אימה וכו'. שמזיעות החיות מכח אימה וחילה יתירה ומאותן זיעות נעשה נהר גדול של אש: על ארבעתן. על הד' חיות: לסלסל. לשבח ל' סולו לרוכב בערבות: פמליא. חיל של מעלה: בתולה. תאר לישראל: במוהר. דהיינו קצת מצות שצוה להם וקצת נסים שעשה להם ויסוד זה הזולת ע"פ המדרש פ' בא החדש הזה לכם משל למלך שקידש אשה וכתב לה מתנות מועטות כיון שבא ליקחה כותב לה מתנות רבות כבעל כך העולם הזה אירוסין הן שנא' וארשתיך לי לעולם הושע ב' ולא מסר להם אלא הלבנה בלבד שנא' החדש הזה לכם אבל לימות המשיח יהיו נשואין שנאמר כי בועליך עושיך באותה שעה מוסר להם הכל שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו': בארץ פתרוס. מצרים: הוגררה. לשון נגרר אדם כשהוא נפסל: בין קדשים. ל' לא תהיה קדשה ור"ל בין הטמאים ואנשי זימה: שתה. שמה: שדכנים וכו'. משה ואהרן: גשו. משה ואהרן: אי כפתור. ל"ה בירמיה מ"ז כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור מצרים: כהופקדו ידידים. כאשר הוזכרו לפני הש"י ישראל שנקראו ידידים לגאול אותם ואמר לישראל פקד פקדתי: הרצו. ספרו ר"ל דברו כל הדברים האלה דלקמן: למסתולל. לפרעה ע"ש דכתיב עודך מסתולל בעמי וגדודים. והיילות: עלמה. ישראל: דרושה לנשואין וכו'. שהגיע עתה עת שמחת החתונה להכנס לאישה היא נדרשת ומתבקשת: סבלונות. המתנות ששולח לכלה קודם החתונה והיינו חג הפסח שעשה לאבותיהם ונתן להם קצת המצות: באיתנה. בחזקתה ובתקפה כאשה לא תזנה ותרצה לאיש אחר ור"ל כאשר לא תעבוד אלהים אחרים ותקיימה מצות שלה: זמנה להעביר ולעכבה. עד בוש. ואתם כובשים המלכה מלהכנס לאישה בזמנה שקבע לה המלך ומעכבים אתם אותה עד בוש כלומר עכבה מרובה ל"ה ויחילו עד בוש שופטים ג': לחבוש. לשון רפואה ור"ל תמהרו ותשלחו להחתן שלה לעשות הנשואין ושירפא מכתה ולהיות נגאלת מצרותיה ומשעבודיה: חתן פן יעבור. החתן בעצמו אחריה וילבש בגדי נקם לנקום נקמתה: נקם יעט. ל"ה וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה ישעיה נ"ט: טף. דבר: אויל. פרעה ור"ל שכך השיב למשה ואהרן: ערומה. בלא שום מתנות בידה לא ממון ולא מצות: פרומה. קרועה: ידיה אסורות. חלשה כאילו ידיה אסורות. אבל באמת חכמה היא להרע ברמאות ובערמה ורמז ליוסף שהיה בבית הסורים והיה חכם לפתור חלומות: כנסתיה וכו'. שקבלתיה מתחילה במדינתי ובמקומי כאלו היתה פרתמים לשון הפרתמים ושרי המדינות לפניו: ופחה. לשון פחות וסגנים: פן נפשה נפחה. אולי שפרנסתיה בשנות הרעב היתה נפחה מחמת רעב: לעת חזותי וכו'. בשביל שראיתי שממשפחת

לְקַחְתִּיהָ בְּעַד כַּסְפִּי הֱיוֹת לִי לְשִׁפְחָה: מַה־יִּקָּחֲךָ לִבְּךָ תְּאֲנִים בְּהַשִּׁיבְךָ. מָוֶת קְרָאתְכֶם כִּכְלוֹת כָּל־תְּנוּבָךְ. נְצַלְּחֶם בְּחָכְמָתָהּ וּפִיךְ עָנָה בָךְ. נָדַרְתְּ בִּרְצוֹנְךָ לְהוֹרִישָׁהּ כָּל־טוּבָךְ: סֵפֶר מַתָּנָה הָפְרַע לָהּ בִּנְחִיצָה. סַב הַיְצֵא כַּלָּה מֵאַרְצְךָ חוּצָה. עַמְלָהּ תְּשַׁלֵּם אִם תִּשְׁמַע לְעֵצָה. עַד לֹא תִּתְחַבֵּל בְּכָלָה וְנֶחֱרָצָה: פִּשְׁפַּשְׁתִּי בְּבֵית גִּנְזֵי פִּנְקָסִים וּסְפָרִים. פֶּן־אֶמְצָא הֶחָתָן שֶׁאַתֶּם מְסַפְּרִים. צְבָא הֲיֵשׁ לוֹ וַעֲיָרִים וּכְפָרִים. צִפִּיתִי וְאֵין שֶׁעוּ לָכֶם עֲפָרִים: קְצַפְתְּ בְּנִבְלוּת פֶּה וְקָלוֹנְךָ נִתְגַּלָּה. קְדוֹשֵׁנוּ רַב חֵילוֹ וּמְפֹאָר בַּעֲגֻלָּה. רִיב כְּהִתְגַּלַּע נוֹדַע לְמִי הַסְּגֻלָּה. רְדַתְּךָ לְסוּף בְּעַצְמְךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְרַגְלָהּ: שֹׁרֶשׁ נָחָשׁ בְּשָׁמְעוֹ מַאֲמַר פֵּרוּשָׁם. שָׁב וְהִתְעַבֵּר וְצִוָּה חוּצָה לְגָרְשָׁם. תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עֲלֵי כַלָּה כְּהֻרְשָׁם. תְּאוֹמִים סִפְּרוּ מַעֲשֶׂה לַהוֹלֵךְ בְּרֹאשָׁם: יָרַד וְהִתְאִיר חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה. וַיְשַׁלַּח חִצָּיו לַהֲפֹךְ עִיר וְקִרְיָה. סְבָבוּם עֲשָׂרָה עֵדִים בְּמַכָּה טְרִיָּה. פָּצוּ צְאִי כַּלָּה עֲנֻפָּה וּפוֹרִיָּה: בְּמָחוֹל מְשַׂחֲקִים אָז יָצְאָה אֲהוּבָה. נֹהֶגֶת לְרִקְמוֹת עִם כֶּסֶף וְזָהָב. שׁוֹדְדִים בַּחֲזוֹתָם בָּעֲרָה בָם לֶהָבָה. מַהֲרוּ לִרְדּוֹף כִּי שָׁבְתָה מַדְהֵבָה: וַיְנַעֵר בְּיַם סוּף וַיִּדְרְכוּ בְּנֶעְלָם. אוֹיְבִים הִטְבִּיעַ

כל בו

חשובים היא מאברהם יצחק ויעקב אמרתי אפרנסה ותהיה קנויה לי בעד אותה פרנסה לשפחה ולכן לא אוציא אותה מתחת ידי. עד כאן הם תשובת פרעה וחזרו משה ואהרן ואמרו מה יקחך לבך תואנים בהשיבך. להשיב אותנו תואנים לשון תואנה הוא מבקש: מות קראתכם וכו'. אלולי יוסף שנתן לך עצה לעשות אוצרות תבואה הייתם כולם מתים כאשר כלתה תבואתכם בשנות רעבון ואתם נצלתם ממות בחכמתו: ופיך ענה בך. שהעדת בעצמך עליו שאמרת הנמצא כזה וגו' ונדרת לו ברצון הטוב להוריש כל טוב וליתן לו מתנות שאמרת ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ ולכן במהרה הפרע לה מתנות: הפרע. לשון פרעון: בנחיצה. במהרה: עמלה תשלם. לה ותשלם להם מה שעבדו אותך כמה שנים בחנם: בכלה ונחרצה. ל"ה בישעיה כי כלה ונחרצה והוא ענין כריתה: תתחבל. לשון השחתה ועד כאן דברי משה מכאן ואילך חוזר פרעה ואומר פשפשתי וכו': פשפשתי וכו'. שמות רבה נכנס לבית ארמון שלו זהיה מבין בכל אומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב וכו' ואמר להם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו ולא ידעתי את ה' וישראל לא אשלח וכו': צבא היש לו וכו'. נס זה שם. א"ל כמה מדינות לכד כמה עיירות כבש וכו': צפיתי ואין כו'. ר"ל אחר כל זה ראיתי בספרי ולא מצאתי בו כלום שעו. קבלו ממני אלו דברים: עפרים. הם משה ואהרן שנמשלו לעפרים בשיר השירים. ע"כ דברי פרעה וחזרו משה ואהרן ואמרו קצפת וכו': וקלונך נתגלה. שנתגלה קלונך במה שעד עתה לא עבדת אל כזה ועבדת עבודה זרה שלך: קדושנו רב חילו. כדאיתא שם שהשיבו לו משה ואהרן ואמרו לו אלהינו כחו וגבורתו מלא עולם וכו': ומפואר בעגולה. שהוא מפואר בעולמו שברא וכינה העולם לעגולה כי העולם כדור הוא: ריב וכו'. כאשר יתגלע ריב עמך אז נודע לכל למי היא הסגולה האהובה הזאת ישראל: למי הסגולה. למי המלוכה: רדתך לסוף בעצמך. תלך לבסוף להשתחות לרגליה: שורש נחש. פרעה שנקרא התנים הגדול ביחזקאל כ"ט: עלי כלה. על ישראל: כהורשם. כמ"ש בתורה תכבד וגו': תאומים וכו'. משה ואהרן שנקראו תאומי צביה בשה"ש הלכו וספרו דברים אלו להש"י שהוא ההולך בראשם: ירד. הש"י בעצמו ובכבודו: והתאיר. והלמים: חנית מסע ושריה. פסוק באיוב מ"א. חנית רומח. מסע ג"כ כלי זיין מה שהוא וכן שריה: עשרה עדים. והם היו"ד מכות: פצו כו'. ואז פתחו פיהם פרעה ועמו ואמרו צאי מעלי כלה: ענפה ופוריה. ל"ה ביחזקאל י"ט פוריה וענפה היתה ממים רבים ר"ל פרה ורבה: נוהגת לרקמות. ל"ה בתהלים מ"ה לרקמות תובל למלך ופירש"י בבגדי רקמה יביאו מנחה למלך ופי' נוהגת שהיו נוהגים בהיותם טעונים משא בגדים מרוקמים וכסף וזהב: שודדים. מצרים: בחזותם. כאשר ראו שישראל יגזלו את מצרים: כי שבתה מדהבה. פ"ה בישעיה י"ד איך שבת נוגש שבתה מדהבה שנלקח ממונם: בנעלם. לשון מה יפו פעמיך בנעלים:

כפי

וְהִמְצִיאָם כְּפִי פָּעֳלָם. לָכֵן יוֹרוּ יְדִידִים לְמֶלֶךְ נֶעְלָם. עוֹזֵר אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם: עזרת וכו׳ שמונה עשרה וכו׳.

הש"ץ חוזר התפלה עד ומושיע ומגן ואח"כ מתחילין כאן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

קרובות. מיוסד ע"פ א"ב ואח"כ חתום שם המחבר יוסף בר שמואל.

אֱלֹהִים בְּצַעְדְּךָ הַכּוֹת פַּתְרוֹס. בְּתַקְתָּ הֵילָם מִבְּצָרֵיהֶם לַהֲרוֹס. גָּאַלְתָּ עַמְּךָ בְּנֵבֶל קַתְרוֹס. דְּרַרְתָּם וְהִבְרַרְתָּם כְּסֹלֶת לָרוֹס: הִגַּרְתָּ לַגַּי הֲמוֹן פִּיבֶסֶת. וְנִקְּתָה לָאָרֶץ בְּטִירֶיהָ נֶחְבֶּסֶת. זְנוּחָה זָרְחָה בְּדָם מִתְבּוֹסֶסֶת. חֲלָצָה וְנִגְהָצָה בְּרְחִיצָה וְהִתְכַּבֶּסֶת: טֶרֶם מֵרוֹר מִמַּעֲנִים יֻשְׁבַּת. יְשׁוּעָה צָמְחָה לִנְצוּרֵי כְבָבַת. חזן כְּתַרְתָּ כְּלִיל לְנֶפֶשׁ מְשִׁיבַת: לְשֶׁעָבַר קִדַּמְתָּ מַתַּן שַׁבָּת:

עיון תפלה

כפי פעלם. שעילם להם מדה כנגד מדה: נעלם. להש"י שהוא נעלם מכל ולהם היה נגלה כדכתיב זה אלי ואנוהו ואמרו רז"ל שכל אחד מישראל מראה באצבעו ואומר זה אלהינו וכו׳ (ע"ב מפרש כל בו): אלהים וגו׳ הכות פתרום. להכות את מצרים (בראשית י, יד): בתקת. דקרת מלשון ובתקוך בחרבותם (יחזקאל טז, מ): קתרוס. שם כלי זמר (דניאל ג, ה): דררתם. קראת להם דרור: לרוס. לערב מלה"כ (יחזקאל מו, יד) לרוס את הסלת, כלומר בררתם כסלת נקיה המוכנת להקדוש ולהעשות פת יפה: הגרת לגי. השלכת לארץ מלה"כ (מיכה א, ו): פיבסת. כנוי למצרים (יחזקאל ל, יז): ונקתה לארץ. לה"כ (ישעיה ג, כו): נחבסת. מל׳ התלמוד (חולין מ"ב ע"ב) נגלגלת שנחבסה פרש"י הוכתה מכות רבות: זנוחה זרחה בדם מתבוססת. האומה הזנוחה והנעזבה זרחה לה מאז זכות דם פסח ודם מילה שהיתה מתבוססת בהם (יחזקאל טז, ו): חלצה. נגלה: ונגהצה. לשון התלמוד (פסחים ק"ט ע"א) בבגדי פשתן מגוהצין: טרם וגו׳ ישועה וגו׳ כתרת וגו׳. עוד בטרם סר מן המענים מר העבודה ובטרם צמחה עוד הישועה -- כבר הקדמת להכתיר להם כליל תפארת המשיבת נפש בתתך למו מתנת שבת, וכמו שאמרו רבותינו בשמו"ר פ"א סי׳ כ"ח וירא בסבלותם ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת וכו׳ הלך משה ותקן להם יום השבת לנוח, ושם פ"ה סי׳ י"ח מלמד שהיו בידם מגלות (ספר בראשית וספר איוב) שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת:

יש מקומות שאומרים פיוט זה:

החזן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן. מסוד חכמים וכו׳.

קרובות. מיוסד ע"פ א"ב וחתום שם המחבר ינאי ונראה שהוא ר׳ ינאי הנזכר בתלמוד בבלי, ובירושלמי נזכר בשם „ינאי" *).

אוֹנֵי פִּטְרֵי רַחֲמָתַיִם. בְּתַקְתָּ בִּמְשׁוּלֵי חֲמוֹרוֹתַיִם. גָּדַלְתָּ פָּסַע בֵּינָתַיִם. דֶּבֶר לְהַמְשִׁיל בֵּינוֹתַיִם. הֵן רֶגַע יָמוּתוּ דִּבַּרְתָּ. וּגְאוֹנָם בַּדֶּבֶר הִדְבַּרְתָּ. זְרוֹעַ צָר בִּבְכוֹרָיו שִׁבַּרְתָּ. חֲצוֹת לַיְלָה שָׁם עָבַרְתָּ: טְמֵאִים זֶה בָּזֶה נִצִּיתָ. יְדִידִים זֶה בָּזֶה

רצית

*) פיוטי ר׳ ינאי כבר נזכרו לתהלה בתשובותיהם של תלמידי דונש. ובתשובת רבינו גרשום מאור הגולה שהובאה בשבלי הלקט השלם סי׳ כ"ח כתב רגמ"ה על הפייטנים ר׳ ינאי ור׳ אלעזר הקליר שהיו מן החכמים הראשונים (ומקדים את ר׳ ינאי להקליר) ועל ר׳ ינאי ביחוד אמר שהוא פייט קרובות לכל סדר וסדר של כל השנה, ע"ש. אכן מכל פיוטיו לא נודע לנו כ"א אוני פטרי רחמתים שהוא קרובות לשבת הגדול מנהג אשכנז ע"ס א"ב ונדפס כבר במחזור אשכנז בקרימונא שכ"א ובוויניציאה ש"ס ובסדור שער השמים לשל"ה ז"ל דפוס אמ"ד ובמחזור לאשכנזים שבאיטליא ווין תקס"ג. והרה"ח מהרי"ל צונץ מצא בפיוט יוצרות כתב יד וז"ל „אוני פטרי רחמתים" הוא יסוד של ר׳ ינאי רבו של

סֶלָה אֲרוֹמִמְךָ מוֹשִׁיעַ וְשַׁלִּיט. מוֹצִיאִי לְחָפְשִׁי מִבֵּית מַעֲלִיט: חזן סְבוּתָהּ לְרָאשֵׁי לְהַשְׁאִיר פָּלִיט. גּוֹנֵן וְהִצִּיל פָּסוֹחַ וְהִמְלִיט: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מִמְּסַגֵּר אַסִּיר בְּצֵאת לְחָפְשׁ. נִתְנוֹסֵס נֵס בְּטְּבִיעַת רֶפֶשׁ. שֶׁגִּבְּהָתָם חֹק מַרְגּוֹעַ וָנֶפֶשׁ. עָרוּךְ תְּחִלָּה לְמְשִׁיבַת נֶפֶשׁ: פֵּרוּשׁוֹ וְטַעְמוֹ צִוִּיתָהּ בְּמָרָה. צַחְצוּחַ דָּתוֹ לְהָבִין וְלִגְמוֹרָה. קְבִיעַת קְדֻשָּׁתוֹ בִּזְכִירָה וּשְׁמִירָה. רֹן לְהָפִיק בְּתוֹדָה וְזִמְרָה: שְׁפָטִים גְּדוֹלִים עָשִׂיתָ בְּצֹעַן. שִׁפְרַרְתָּ אֹהֶל כָּל יִצְעָן. חזן תְּעוּבִים פַּסּוּ בְּאַף לְהַכְנִיעָן. תְּקָפָה חֲרָדָה בֶּאֱדוֹם וּכְנָעַן:

לְבָבְךָ וְעֵינֶיךָ לְהֵיכָלְךָ תְּשׁוֹבֵב. דֶּשֶׁן וְשֶׁמֶן לְעַמְּךָ יְנוֹבֵב. חזן תְּכוֹנֵן אֻלַמְּךָ מִזְבֵּחַ וְסוֹבֵב. לְהַגְשִׁים תְּחִי יְשֵׁנִים דּוֹבֵב: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

עיון תפלה

מבית מעליט. מבית פרעה אשר הושיבני בעלטה: סבותה לראשי. מלה"כ (תהלים קמ, ח): גנון והציל. (ישעיה לא, ה): ממסגר וגו'. גאלת ישראל ממצרים: נתנוסס נס. נתת אז לירא׳ך נס להתנוסס בו ולהאמין ע"י מכל עמי התבל: בטביעת רפש. בעודנו מטוע ברפש עבודתו: סגבהם חק מרגוע. חזקתם בשמירת חק השבת כאשר זכרנו לעיל: ערוך תחלה למשיבת נפש. לערוך לפניו את החק הזה קודם מתן תורה שהיא משיבת נפש (תהלים יט, ח): פרושו וטעמו. בתחלה נתת לישראל את השבת בלדך חק בלי טעם אמתי ובמרה באמרת להם פירושו וטעמו ואח"כ בסיני הוספת לאהא ונברר דתו: רון להפיק. ביאור הקודם מהו זכירת השבת? להפיק רננות ולהרבות תודה וזמרה, כי מדאורייתא אין זכירת השבת אלא בפה כמוש"כ התוס' (נזיר ד' ע"א) ד"ה מאי היא, ובשוחר טוב מזמור צ"ב סימן ג' (הוצאת מהרש"ב) ולא עוד אלא כשהוא נכנס אנו מקבלין אותו בשירין וזמרין: שפררת אהל כל יצען. ההכתה בענין מלה"כ (ישעיה לג, כ), ושפררת פעל נגזר מהשם שפריר (ירמיה מג, י) ונטה את שפרירו עליהם: תעובים. מצרים: פסו. תמו נכרתו: באדום וכנען. כאמר (שמות טו, טו) אז נבהלו אלופי אדום וגו' נמוגו כל יושבי כנען: דשן ושמן לעמך ינובב. פרי דשן ושמן יפרה לעמך: מזבח וסובב. לשון המשנה (זבחים נ"ג ע"א) עלה בכבש ופנה לסובב, תחת כרכב המזבח (שמות כז, ה) ת"א תחות סובבא דמדבחא: להגשים תחי. להוריד טל של תחיה הדובב שפתי ישנים:

רְצִיתָ. חזן כָּל בְּכוֹר שֶׁהוּא בְּכִלָּיוֹן מִצִּיתָ. לַיְלָה כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה בְּעֵת חָצִיתָ: בְּיָד וּבְיָמִין תִּסְמְכֵנוּ. וּמִנֶּגֶף תְּחַסְּנֵנוּ: חזן בְּאֶבְרָתְךָ תְּסוֹכְכֵנוּ. בְּצֵל מָגִנְּךָ תְּגוֹנְנֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

ר' אלעזר בירבי קליר עכ"ל הכ"י. והחכם הנ"ל מצא חתימתו אחר ברכת מחיה המתים בראשי התרוזים ישמע, נפרעת, ירדו, ישע, והיה א"כ שמו ינאי ולא ינאי, והיה מארץ ישראל. ובתלמוד ירושלמי נמצא ר' ינאי במקום ר' ינאי שבבבלי, וכן זכיי במקום זכאי שבבבלי. שמיי במקום שמאי וכדומה, וכל פיוטיו תמת בא"ב ובחרוזים שוויי הברות ע"ד פיוטי הקליר, רק בלתי כבד כל כך. וכתב מהרשד"ל ז"ל שהפיוט אז רוב נסים הוא ג"כ לר' ינאי, והוא לקוח מן הקדושה לשבת הגדול (מנהג אשכנז), כי המלות ובכן כי אין לפניך לילה בסלוק הגדולה ההיא דבקות עם הפיוט ההוא שתחלתו וסופו „ויהי בחצי הלילה", ובתחלת הקדושה ההיא חתום שמו יניי, והפיוט אומץ גבורותיך הוא לר"א הקליר והוא לקוח מן הקדושה ליום שני של פסח (מנהג אשכנז). ובקדושה ההיא נרשם אלעזר בירבי קליר (ועי' בס' עמודי העבודה עמוד 104—102) שהאריך על דבר ר' ינאי הפייטן.

ובשבלי הלקט הנ"ל כתב מצינו שגם בימי רבותינו נוהגין בקרובות ופיוטים כדאמרינן בפסיקתא רבתי דסוכה כד דמך ר' אלעזר בר' שמעון היה דורו קורא עלין מכל אבקת רוכל דהוי קריי ותניי קרוב ופייטן. ובעל שבה"ל סובר שר' אליעזר בר' שמעון הוא ר' אליעזר הקליר ע"ש. ועיין במבוא למחזור הרוו"ה שחולק ע"ז ע"ש כמה ראיות. אבל בכל אופן נראה שכבר נהגו רבותינו

ישעי וכבודי משגבי ומנוסי. ונצב לריב על אונסי: סוכבי באברתו יהוה נסי. פורע וגובה דין קנסי. בהלו נרו עלי ראשי. רכב על עב קל מענוי לגרשי: שחת מבצר מחלישי וחורשי. מלון קצו נתני חורשי: וממעון קדשו חבש כאבי. אדון ממעיני הישועה השאיבי. חזן למדני לנוח בשבת מהדאיבי. להאכילי נחלת יעקב אבי:

ימלך יהוה לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:
ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

כרם חמד נטע שעשועים. בלוסה ומכסכסת שני רשעים. ונגלית לחלצה מבין פושעים. בחיל אלפים רבבות תשעים. ובצדק נפקד לתשע

עיון תפלה

ונצב לריב על אונסי. להשפט עם יריבי האונסים ולוחצים אותי: **דין קנסי.** שהיל לפרוע ממעני כל הקנסות שנתחייבו בשבילי: **בהלו נרו עלי ראשי.** כאשר יגיע הזמן שיזריח עלי אורו (איוב כט, ג): **רכב על עב קל.** עפ"ה (ישעיה יט, א) הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים: **מענוי לגרשי.** כמו שנאמר (שמות יב, לט) כי גרשו ממצרים: **שחת מבצר מחלישי וחורשי.** שחת מבצריהם של המצרים אשר החלישו אותי וחרשו על גבי כדאמרינן (סוטה י"א ע"ב) ומביאין שורים וחורשין על גבן: **מלון קצו.** ירושלים (מ"ב יט, כג): **השאיבי.** שמני שואב: **מהדאיבי.** הזהירני לבלתי הדאיב את נפשי ביום השבת בשום דאגה ויגון כמו שנאמר וקראת לשבת ענג: **להאכילי וגו'.** (ישעיה נח, יד) והאכלתיך נחלת יעקב אביך:

בלוסה. בלתי נקיה כמו עיסה בלוסה (שבת ע"ו פ"ב) מעורבת בסובנה ובמורסנה: **ומכסכסת.** מדולדלת ומסורפת בין שני הרשעים, בב"מ שלהי פ' הזהב רב יהודה שרי לכסכוסי קסמי לדעת רש"י הוא ההחלקה (אפפרעטירען) ובנדה ס"ב א' וצריך לכסכס פרש"י לשפשף כדרך הכובסין שכופל הבגד ומשפשפו בין ידיו, והוא לכאורה הפך ההחלקה, כי ע"י השפשוף יתכווץ הבגד ויעשו בו קמטים ונ"ל שעיקרו של הפעל הזה מורה על העבודה הרבה הנעשית בבגד אם להחליקו או להסיר כתמיו, וכונת הפייטן שכל כך עמלו הרשעים לכוסס את ישראל בין שניהם ולגרס עצמותיו עד שעשוהו כעיסה נלושה: **בחיל אלפים רבבות תשעים.** בלא ספק לקח הפייטן את הדברים האלה מאיזה מדרש קדמון, ואולי מן הפיוט הזה לקח רבינו אליעזר מגרמיזא בספרו סודי רזא את מאמרו המובא בספר מגלה עמוקות אופן ר"ב „הקב"ה נקרא מלך בגימטריא צ' ע"ש שהוא שוכן בצ' אלפים רבבות" עכ"ל: **ובצדק נפקד לתשע ותשעים.** ובצדקתו של אברהם (כלומר בזכותו) אשר נפקד לצ"ט שנה. וכן השתמש הקליר במלת בצדק על מובן בזכות, כמו במוסף לפרשת

מתים בכל בית בנף כנחנקו. נאקות חללים נאקו. סברו ולבותם נמקו. עלפו ורוחותם נבקו: פגרים מתים למו עשית. צורת כל בכור גם במעיהם לא חסת. קומי לך לבכורך שתת. רפוא ונגוף שמה שמת: שואה ומשואה ובהלה. שמות ושאון וחלחלה. חזו תקפה בהם הילה. תמהון קמו ויצאו בלילה:

התנאים והאמוראים בקרובות ופיוטים, וכן איתא בויק"ר פ' ל'. ובפסיקתא דרב כהנא פ' ולקחתם לכם, ובמדרש שה"ש פסוק מי זאת, ובקה"ר (י' י"ד) על פסוק ונתתי את לבי איתא **שצינו שהפייטנים היו עושים שירים על סדר אלפא ביתא.** ובס' זכרון לראשונים מחברת ה' הביא ב' מקומות מחבור כת"י מבן דורו של רב סעדיה גאון שהוא מזכיר שם פיוטי ר' ינאי. ונראה אפוא שכבר בימי רב סעדיה גאון נודעו פיוטי ר' ינאי בישראל וחבל כי מכל פיוטיו לא נשארו לנו לפליטה רק שני הפיוטים האלה אוני פטרי רחמתים ואז רוב נסים כו' וסדר אדיר דר מתוחים ובו נכללו דיני בדיקת חמץ ואפיית המצה ודיני סדר של ליל פסח כמו שעשה ר' יוסף טוב עלם. ויש לי עוד להאריך בזה ואכמ"ל.

דברי המגיה **בנימין עזריאל ראם.**

וְתִשְׁעִים. הָעֲמָסָה מַשָּׂא פְּרָדִים תִּשְׁעִים. פָּנִיתָ לְפָנֶיהָ מְלָכִים וְשׁוֹעִים. שִׁלְּחָה קְצִירֶיהָ וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים. וּלְחֶלְקָהּ נָטְלָה שִׁבְעָה מִשִּׁבְעִים. שֶׁעִשּׂוּר נְכָסִים לְבָנוֹת קְבוּעִים. וּבִישִׁימוֹן דֶּרֶךְ הָלְכוּ אַרְבָּעִים. מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ אוֹכְלִים וּשְׂבֵעִים. קְדֻשָּׁתוֹ מְתַנִּים וְרֶנֶן מַבִּיעִים:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

ראשי החרוזות יוסף בר שמואל חזק.

יָרַדְתָּ לְהַצִּיל עַמֶּךָ. לְהוֹדִיעָם אֹרַח נְעָמֶךָ. לְמַשּׁוּאוֹת תָּרִים פְּעָמֶיךָ. לְהַכְנִיעַ חזן רוֹדִים בְּזַעְמֶךָ: וּכְהִתֵּם הֲמוֹן שׁוֹדְדִים. כָּלוּ שָׂרִים וּגְדוּדִים. וְהִגִּיעָה עֵת דּוֹדִים. צָמְחָה יְשׁוּעָה לִידִידִים: סוֹד כְּיָצָא בְּהַגְוִיָּה. צֵאת עֲגוּמִים לָרְוָיָה. נָחֲצוּ צִירִים לַשְּׁבִיָּה. שְׁנֵי תָאֳמֵי צְבִיָּה: פְּרוֹס כֵּרָה שֶׁל־מֶלֶךְ. אֲרָעֵהוּ לְשַׂר

עיון תפלה

שקלים ונצדק הנה ערך כי תשא, ובפיוט זכור אב בסוף תפלת גשם נצדקו חון חסרת מים: **העמסה משא פרדים תשעים.** בבכורות ה' ע"ב ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים טעונים מכספה וזהבה של מצרים, וכן הגירסא במכילתא בשלח ריש פרשת ויבא עמלק שאין לך וכו' שלא העלה עמו תשעים חמורים טעונין כסף וזהב, ולא ידעתי למה שנה הפייטן מחמורים לפרדים? ולפי דעת הגאון ר"ח בזלין (נר"ו) [ז"ל] היתה כונת מרע"ה באמרו לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז, טו) על החמורים הללו, בשעה שחלקו ביניהם בזת מצרים וכאו"א כשל צ' חמורים טעונים לא לקחתי אני אפי' חמור אחד כמנהג שאר מלכים שנוטלין חלק בראש (רש"י שמות יד, ו). אני לא לקחתי אפי' חלק בשוה כדי שלא להמעיט חלקם. וכשתרגמו את התורה לפני תלמי המלך שנו וכתבו לא חמד אחד (מגילה ט' ע"ב) משום דאמרינן (סנהדרין כ"ח א') שזה הרכוש אשר לקחו ממצרים היה שכר שעבוד, ולא אבו לתת מקום לבעל הדין לשאול מאי רבותיה דמשה שלא לקח. שכר שעבוד הרי הוא ושבטו לא עבדו במצרים: **פנית לפניה וגו' שלחה קציריה וגו'.** עפ"ה (תהלים פ, י — יב) פנית לפניה וגו' תשלח קציריה עד ים: **ולחלקה נטלה שבעה משבעים.** לקחה את החלק העשירי משבעים האומות שבעת גויי ארץ כנען: **שעשור נכסים לבנות קבועים.** כתובות ס"ח ע"א א"ר בת הניזונית מן האחין נוטלת עישור נכסים, והיה לו לומר קבוע שהרי שם על עשור ומפני החרוז אמר בלשון רבים. ומשוררי קדש דמו את ישראל לפני זמן הגאולה האחרונה לבת, שמעי בת וראי, כל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מה), בת נדיב (שה"ש ז), בתולת בת ציון (ישעיה לז), שבר בת עמי (ירמיה ח): **למשואות תרים פעמיך.** עפ"ה (תהלים עד, ג) הרימה פעמיך למשואות נצח: **רודים.** מושלים ורודים בנו בפרך: **וכהתם המון שודדים.** כאשר תמו המצרים: **עת דודים.** זמן מתן תורה: **סוד כיצא בהגויה.** כאשר הוסכם בסוד קדושים במעון השמים. ובעל דובר שלום פירש כאשר יצא הסוד מלפני הקב"ה ונתגלה למשה כי **ההגויה** שהגוו האבות בארץ פלשתים נחשבה בכלל ארבע מאות שנות **הגרות** וא"כ באמת הגיע זמן גאולתם, אז מהרו הצירים לבשר זאת לישראל: **צאת עגומים לרויה.** שיצאו ישראל עגומי הנפש לרויה, מלה"כ (שם סו, יב) ותוציאנו לרויה: **נחצו צירים לשביה.** מהרו השלוחים משה ואהרן לשביה בת ציון: **שני תאמי צביה.** שנדמו זה לזה כשני תאמי צביה כמו שאמרו רבותינו במכילתא ריש פרשה דהחדש הזה לכם ובבראשית רבה סו"פ א' בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה מלמד ששניהם שקולין ובשה"ש רבה פ"ד סי' ה' שני שדיך אלו משה ואהרן מה השדים הללו אין אחד גדול מחבירו כך היו משה ואהרן: **פרוס כרה של מלך.** לפרוס סעודה כיד המלך: **ארעהו לשר**

שׁוֹאָה וּמְשׁוֹאָה. חזן תַּפִּיל אוֹיְבֶיךָ לְשׁוּחָה. וְנִחְיֶה בְּגֶשֶׁם יְשׁוּעָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

חתום שם ינאי

יִשְׁמַע לְצִיר כְּשֵׁמַע מִצְרָיִם. מַשָּׂא דוּמָה כְּמַשָּׂא מִצְרָיִם: נִפְרַעְתָּ מִפַּתְרוֹס בְּתַכְלִית מַכָּה עֲשִׂירִית. בְּצַר תִּפָּרַע בְּתַכְלִית קֶרֶן עֲשִׂירִית: יָרְדוּ

פֶּלֶךְ. כָּל־הַבָּא לַמֶּלֶךְ. אֶשְׁכָּר לְפָנָיו מְהַלֵּךְ: בְּשַׁעַר בַּת כַּסְלוּחַ. נִצָּבִים מַלְאֲכֵי שָׁלוּחַ. נִסְתַּכְּלוּ קוֹטְפֵי מַלּוּחַ. בְּאֵין קֹמֶץ וְקִלּוּחַ: רַהַב לֵבָב גִּנָּה. לְלַגְיוֹנָיו קָפַץ וּמִנָּה. יִכָּנֵס הַבָּא בְּמָנָה. וְאֵלֶּה לְבַד בָּאַחֲרוֹנָה: שָׁאַל פֶּתֶן חֵרֵשׁ. מִי נִדְרָשׁ וְהַדּוֹרֵשׁ. הֱשִׁיבוּהוּ הֹפֵךְ מִשֹּׁרֶשׁ. כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ: מָרַד זֵד בְּעִקּוּלוֹ. מַה לִּי וּלְקוֹלוֹ. וְלֹא הֻרְצֵנִי בְּשִׁקְלוֹ. כְּנִשְׁעָן עַל מַקְלוֹ: וְאָז צָפָה בָּאֱלִילִים. הֲיֵשׁ יָדָיו גְּלִילִים. צָגוּ עָלָיו בִּפְלִילִים. אֵין פְּנוֹת בַּחֲלָלִים: אֱוִיל מוּכָן לַעֲבָרוֹת. מַה לַּכֹּהֵן בִּקְבָרוֹת. הֲלֹא בְּתֶכֶל הַדִּבְּרוֹת. טֵרַע בַּעַל גְּבוּרוֹת:

עיון תפלה

פלך. קרא למושל ארץ מצרים. כי ביום שבאו משה ואהרן בפעם הראשונה להגיד לו דבר ה' עשה משתה גדול והיו שם כל מושלי המדינות שתחת ידו, כמו שקבלו רבותינו בשמ"ר פ"ה סי' י"ד אותו היום יום פרוזבוטי של פרעה היה ובאו כל המלכים לכבדו והביאו לו דורונות של עטרות והיו מעטירין אותו שהיה קוזמוקרטור (מושל בכיפה) וכו' מעטרו אותו היו משה ואהרן עומדין על פתח פלטרין שלו נכנסו עבדיו ואמרו שני זקנים עומדים על הפתח אמר להם יעלו כיון שעלו היה מסתכל בהם שמא יעטרו אותו וכו' אמר להם מי אתם וכו' כה אמר ה' שלח את עמי. ואפשר שקרא הפייטן לפרעה שר פלך שהיה שר ומושל על כל בני מצרים על פתרוסים ועל לודים ועל כסלוחים (בראשית י, יג) שראשי תיבותיהם פלך: כל הבא וגו' אשכר וגו' בשער וגו'. שעורו כל מי שבא בשער בת כסלוח לראות פני המלך אשכר היה מהלך לפניו: נצבים וגו' נסתכלו וגו'. שעורו קוטפי מלוח נסתכלו בנצבים מלאכי שלוח על הפתח, וקוטפי מלוח הם עבדי פרעה הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם (איוב ל, ד) כלומר אנשים נבערים מדעת, ומלאכי שלוח הם משה ואהרן השלוחים אליו מאת הקב"ה: באין קמץ וקלוח. הם נצבים על הפתח באין שום מנחה ודורון בידיהם ואפילו קומץ קטן ואפי' קנה אחד של כרוב: רהב לבב גנה. פרעה רהב הלב גנה ובזה למי שאין בידו כלום לשיך קפץ ונתן פקודה למשרתיו עושי רצונו שמתחלה יכנס כל הבא במנה בהשורה ואלה הזקנים למה יבואו באחרונה, ובמדרש שם משמע שתיכף כשהודיעוהו דבר הזקנים לוה להכניסם לפניו, ואפשר שעבדי המושל המקשיב על דבר שקר לא הודיעוהו דבר בואם כי אם באחרונה לפי שהבינו שכך היא כונתו ופקודתו: שאל פתן חרש. פרעה: מי נדרש והדורש. מי הוא הדורש אותי? ומה מעשהו כשמדרש לדעת? ולשון המדרש שם אמר להם פרעה בחור הוא או זקן? כמה שנותיו כמה עיירות כבש כמה מדינות לכד כמה שנים יש לו מיום שעלה למלכה: הפך משרש. לשון המדרש מפרק הרים ומשבר סלעים מלה"כ (איוב כח, ט) הפך משרש הרים: כלה גרש יגרש. המורדים בו יגרשם מן העולם מלה"כ (שמות יא, א) כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה: בעקולו. בעקלקלותיו: ולא הרצני בשקלו כנשען על מקלו. מה לי לשמוע בקולו אחרי אשר לא הרצה לפני שקליו ובהכנעה יתרה: ואז צפה באלילים. לשון המדרש שם נכנס לבית ארכון שלו והיה מביא בכל אומה ואומה ואלהיה אמר לשם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו: היש ידיו גלילים. חפש בספרי תעתועיו אם ימצא שם זכר אלהי העברים שנאמר בו ידיו גלילי זהב (שה"ש ה, יד): צגו ע"יו בפלילים. עמדו עליו בשעטות נוצחות: אין פנות בחללים. אל תפנה לבקש את החי בקרב חללים: אויל וגו' מה לכהן וגו'. אתה האויל המוכן ליום עברה חשב איך תואל לבקש כהן בבית הקברות? הלא בתכל הדברות.

רְאֵמִים עַמָּם. בְּכוֹרֵי מַלְכוּת עַמָּם. מִזֵּר תַּעֲרִימֵם. בְּאַף תַּחֲרִימֵם: חזן יֶשַׁע שָׁמוּר. הוּא לֵיל שִׁמּוּר. אָמַר שֹׁמֵר אָתָא קֵץ אַשְׁמוּר:

יִמְלֹךְ יְהוָֹה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אֵל נָא לְיֶשַׁע עַמְּךָ בַּחֲצִי לֵיל יָצָאתָ. וּבְעֶצֶם הַיּוֹם אוֹתָם הוֹצֵאתָ: הֲדַן עַמּוֹ בַּיּוֹם וַעֲמִים בַּלַּיְלָה. כִּי לְךָ יוֹם אַף לְךָ לַיְלָה: לַיְלָה אֲשֶׁר בּוֹ נִפְרַד

לוֹבֵשׁ צֶדֶק נֶאְזָר. לְהָשִׁיב גְּמוּל לְאַכְזָר. הָפַךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר. עָמְלוֹ בְּרֹאשׁוֹ חָזַר: חזן חֲנָמַל בָּרָד וּרְשָׁפִים. וְזִלְעַף בַּעֲלֵי כְשָׁפִים. קָרְסוּ כָּרְעוּ כְּשׁוּפִים. עֲפַר אֶרֶץ שׁוֹאֲפִים: אל נא וכו׳

בחרוז יוצאי החפזון חתום שם המחבר יוסף ומיוסד ע״פ א״ב ובסוף החרוז חתום טוב עלם.

חו״ק יוֹצְאֵי הַחִפָּזוֹן. סִפְּקָם מָזוֹן. לְשֹׂבַע וְלֹא לְרָזוֹן. קָדוֹשׁ:

אֱמָנָה גְדוֹלָה הָיְתָה בָעָם. בְּלִי לְהִתְלוֹנֵן זֹאת הַפַּעַם. גּוֹעָה לֵאמֹר מַה נִּטְעָם. יוצאי: דֶּרֶךְ שְׁלֹשָׁה נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר. הִגִּיד מֵאָז מַנְהִיג וְדַבָּר. וְלֹא כִחֵד מֵהֶם דָּבָר. יוצאי: זְרִיזִים חָשׁוּ לְהַקְדִּישׁ קְרוּאָיו. חָסוּ בְּמַטְרִיף כָּל בְּרוּאָיו. טוֹב אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו. יוצאי: יָחִיד שָׁמְרָה לְמִדָּה שְׁרוּעָה. כְּלוּלֹתַיִךְ אֶזְכּוֹר חֶסֶד לְפַרְעָה. לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה. יוצאי: מְקוֹם צִפְעוֹנִים נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב. נָסְעוּ קְדוֹשִׁים לְשֶׁמֶשׁ וְשָׁרָב. שָׁב וְעוֹלֵל וּמִקְנֶה רָב. יוצאי: עֲדָרִים הִשְׂכִּילוּ מַדָּע לְהַחְכִּימָם. פִּסַּת מִשְׁאָרוֹת נָשְׂאוּ בְּהַשְׁכִּימָם. צְרוּרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם. יוצאי: קְטוּף הָעִסָּה בַּחֲרָרָה קְמוּצָה. רְצוּפָה בְרָאשֵׁיהֶם שֶׁלֹּא חָמְצָה. שֶׁמֶשׁ שְׁזָפַתָּה וַאֲכָלוּהָ מַצָּה. יוצאי: תּוּפִינֵי שִׁשִּׁים וְאַחַת בְּמִשְׁטָר. טְעָמוּ וְאָרְחוּ בְּשִׁיעוּר הַמְּנֻטָּר. עַד לֶחֶם מִשָּׁמַיִם הָמְטָר. יוצאי:

עיון

בסוף הדברות שדבר משה אל פרעה סוף נודע מי הוא בעל הנצוחות: **הפך** דרך איש וזר. עפ״ה (משלי כא, ח) הפכפך דרך איש וזר: **זלעף** בעלי כשפים. החריד את מצרים המלאים כשפים: **קרסו כרעו כשופים**. צריך לקרות כְּשׁוּפִים בסי״ן, המצרים קרסו כרעו ונפלו כסופים ומבוזים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, מלשון התלמוד משום כסיפותא הוא דאמר הכי (ב״מ כ״ב א׳): **עפר ארץ שואפים**. עפ״ה (עמוס ב, ז) השואפים על עפר ארץ: **יוצאי חפזון**. ישראל יצאו ממצרים בחפזון: **ספקם מזון**. סיפק להם הקב״ה מזון במדבר, כי בחפזם לצאת לא הספיקו להכין להם צידה: **אמנה גדולה היתה בעם**. מה שהאמינו להקב״ה ולא אמרו מה נאכל במדבר, וכמו שנאמר בריש ירמיה זכרתי לך חסד נעוריך וגו׳ לכתך אחרי במדבר וגו׳: **גוע לומר מה נטעם**. לגעות ולצעוק לומר מה נטעם: **דרך שלשה ימים**. ואם תאמר מכאן אין ראיה שאמנה גדולה היתה בעם, כי אפשר שבעבדותם לא ידעו דרך ארץ כנען וסברו שהיא קרובה מאד ואין צורך לצידה, לזה אמר כי מנהיגם אמר מראש לדרך ג׳ ימים נלך ולא לקחו צידה אפי׳ לג׳ ימים: **חסו במטריף**. חסו בהקב״ה: **טוב**

תפלה

אין מחסור. ידעו כי האל הטוב אין מחסור ליראיו: **יחיד**. הקב״ה: **שמרה**. שמר לישראל את האמנה הזאת: **למדה שרועה**. למדה גדולה ורחבה המשתרעת לדורות עולם, כמו שנאמר בריש ירמיה זכרתי לך חסד נעוריך וגו׳ לכתך אחרי במדבר וגו׳: **עדרים**. ישראל הנמשלים לעדרי צאן: **השכילו מדע להחכימם**. השכילו לעשות בחכמה ובדעת: **קטוף העסה בחררה קמוצה**. העסה הקטופה (מלשון התלמוד ב״מ פ״ב א׳ יצא הלש והמקטף, ופרש״י שורך הלחם ושח פניה) לחררות קמוצות: **רצופה בראשיהם**. היתה סדורה על ראשיהם, והעיסה הזאת לא הספיקה להחמיץ: **שמש שזפתה**. השמש בערה בה עד שנאפית יפה וכה אכלוה מצה: **תופיני ששים ואחת במשטר**. מן התופינים הללו אכלו ס״א סעודות על הסדר (עי׳ רש״י שמות טז, א): **טעמו**. טעמם היה טוב: **וארחו**. אכלו, מלה״כ (מ״ב כה, ל) וארוחתו ארוחת תמיד: **בשיור המנטר**. בזה השיור שנשאר להם מן המצות והמרורים ושמרוהו בידיהם: **עד לחם משמים המטר**. עד יום ט״ז אייר שאז התחיל המן לרדת להם. וזה היה בדרך נס ובאמת לא הספיקה סעודה אפי׳ לג׳ ימים כנ״ל:

רִאשׁוֹנִים. שְׁמָרִים נִמַּת יְהִי לָאַחֲרוֹנִים: וּמַה שֶּׁהָיָה בָּרִאשׁוֹנָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה לָאַחֲרוֹנָה. כְּשֶׁמַע מִצְרַיִם תַּשְׁמִיעַ לְצָרִים: חזן תִּצְנַח וְתִצְרַח וְתִצְלַח תִּרְכַּב תִּתְקַע וְתִתְקַף עַל עָם. נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

ובכן ויהי בחצי הלילה:

מיוסד ע"פ א"ב. מחברו ר' ינאי (ונמצא בפיוטו אוני פטרי רחמתים שנדפס למטה).

אז רב נסים הפלאת בלילה. בראש אשמרת זה הלילה. גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה. ויהי בחצי הלילה: דנת מלך גרר בחלום הלילה. הפחדת ארמי באמש לילה. וישראל ישר למלאך (נ"א לאל) ויוכל לו לילה. ויהי בחצי הלילה: זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה. חילם לא מצאו בקומם בלילה. טיסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה. ויהי בחצי הלילה: יעץ מחרף לנופף אווי הובשת פגריו בלילה. כרע בל ומצבו באישון לילה. לאיש חמדות נגלה רז חזות לילה. ויהי בחצי הלילה: משתכר בכלי קדש נהרג בו בלילה. נושע מבור אריות פותר בעתותי*) לילה. שנאה נטר אגגי וכתב ספרים בלילה. ויהי בחצי הלילה: עוררת נצחך עליו בנדד שנת לילה. פורה תדרוך לשומר מה מלילה. צרח כשומר ושח אתא בקר וגם לילה. ויהי בחצי הלילה: קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה. רם הודע כי לך היום אף לך הלילה. שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה. תאיר כאור יום חשכת לילה. ויהי בחצי הלילה:

ובכן כל־מחמצת לא תאכלו:

מיוסד ע"פ א"ב והוא רשות לש"ץ.

אבא בחיל להתיצבה. במעמד פני תבה. גשתי לרומם ולשגבה. מרשות דגול מרבבה: הלול קוני אקשיבה. ובחקר דתו אתישבה. זאת לדעת אחשבה. מטעם חכמי ישיבה: טוען עולם אמליכה. יהבי עליו אשליכה. כרש לפניו אתהלכה. לפתוח בדבר הלכה: מלת פי גדושה.

*) נ"ל בעתותי לילה וכ"ה נוסחת ר' ינאי בפיוט אוני פטרי רחמתים וכ"ה דעת בעל עבודת ישראל.

עיון תפלה

במעמד פני תיבה. תיבה היא מקום מעמד הש"ץ בלשון התלמוד (ברכות ל"ד א'). העובר לפני התיבה, ובתענית (ט"ו א') מוציאין את התיבה לרחובה של עיר: גשתי. הגשה לתפלה איך מה דאת אמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא (בראשית רבה פמ"ט סי' ח'): הלול קוני אקשיבה. אשמיע לפני הגבור תהלת קוני. במקרא הפעל הקשיב יורה לשני והפייטן עשהו ליוצא לשלישי: טוען עולם אמליכה. אתיעץ עם הקב"ה הטוען עליו את כל העולם כלו: יהבי עליו אשליכה. מלה"כ (תהלים נה, כג) השלך על ה' יהבך, ויהב הוא משא (ר"ה כ"ו ע"ב): מלת פי גדושה.

מיוסד ע"פ א"ב.

אז תשע מכות היו אדונים קשה. אשר בם סברת גוי לבו מקשה: בעזוז מלך עז היתה מכה עשירית. אשר המשלת בנוגשי בני נסה עשירית: גדיעת בכורות היתה תכליתם. אשר שתה אפך על תבליתם: דנת לפניהם את־אלהיהם. וגם צורתם הפלת באהליהם: הכית כל־בכור לכל־ראש משפחה. בכור לאיש ואשה בכור לעבד ושפחה. ובכור לבהמה ובכור לכל־דבר. בבית ובחוץ דבר שת לכל־דבר: זעף ונחת נגלית נגוף ורפא. לבכורי צר נגוף ולבנך בכרך רפא: חצות לילה בכן יודוך מודיך. על משפטי צדקך

יוצר חסד אקדישה. סלסל בדת חדשה. מרשות עדה הקדושה: פני ישרים דובר. צחצוח אמרים אגבר. קדמתי לטול בסבר. רשות מרב וחבר: שדי חילי תאמץ. תעדיף קט וקמץ. לבאר בלי שמץ. הלכות בעור חמץ:

מבאר הלכות פסח בקצרה ומיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום יוסף הקטן בר שמואל חזק (והוא רבינו יוסף טוב עלם).

אלהי הרוחות לכל בשר. חק לעמו מסר. והזהירם בכתב מוסר. לבדוק חמץ אור לארבעה עשר: בשעה שאין בני אדם מצויים בשוקא. ואור הנר יפה לבדיקה. אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה. וצריך לברך על בעור חמץ כחקה: גמר מנטריה עד דבתרא. ומיד צריך לבטל השאר באמירה. ולימא הכי כל חמירא דאכא בהדא דירה. דלא חמתיה ודלא בערתיה לבטל ולהוי כעפרא: דאי משתכח לאחר אותה שעה. אינו חיב בבל יראה ובבל ימצא לפשעה. והרוצה אחר בדיקתו לאכול חמץ ולשבעה. מה שמשיר יניחנו בצנעה: היכא דבדק בחורי ביתא. והניח ארבע או חמש רפתא. ואשכח חדא מניהו פחתא. לבדוק מרישא שמא

עיון תפלה

אדבר דברים מלאים שיש בהם טעם: סלסל בדת חדשה. לסלסל בהלכות האלה ולחדש בהם דברים: בסבר. בהסברת פנים: תעדיף קט וקמץ. אנא תן יתרון לזה המעט קט כקומץ יד שאני מקריב לפני הגבור וזכני גם שאוכל לבאר בלי מגרעת הלכות בעור חמץ: אלהי הרוחות. פירוש הפיוט הזה לקטתי מפירושו של רבינו שמואל משלייזא ז"ל כפי המובא ממנו בספר אור זרוע חלק ב' הלכות פסחים סי' ת"ו: אלהי הרוחות לכל בשר. לה"כ (במדבר טז, כב): חק לעמו מסר. באכילת חמץ יש כמה דברים שהם בלתי מפורשים בכתוב בהדיא כגון שיעור וסידור ומסרו לחכמים בעל פה: והזהירם בכתב מוסר. — והזהירם בכתב שביאורו מסור לחכמים: אור לארבעה עשר. בתחלת הערב של י"ד: ואור הנר יפה לבדיקה. (פסחים ח, פ"א): לא לאור החמה וכו'. (שם ז, פ"ב): על בעור חמץ. כך פסקינן שם. ואע"ג דאמרינן שהם בלבער כו"ע לא פליגי, אליבא כה"ג (ברכות ל"ח ב') דפסקינן הילכתא המוציא אע"ג דבהמוציא כו"ע לא פליגי כדי לאשמועינן חידושא (הרע"פ והרא"ש ז"ל): גמר מנטריה עד דבתרא. גמר בדיקתו שומר הפרוסות שמנא עד למחרת, תרגום ממחרת יומא דבתרא: ומיד צריך לבטל. תפס הפייט דרך רב שאמר (פסחים ו' ב') הבודק צריך שיבטל מיד (בגמ' דילן ליתא תיבת מיד) ולישנא משמע כן מדתלי בטול בבדיקה דאמר הבודק צריך לבטל ולא אמר אדם: באמירה. נראה דלאו דוקא דהא אמרינן השבתה בלב סגי, אלא לפי החרוז תפס לשונו: לפשעה. תפס לישנא דרבא שם דילמא פשע ולא מבטל ליה: והניח ארבע או חמש רפתא. שמא

ועל צדק אהביך: טכס אצבעך עשתה תשע מכות. ידך עשתה מכת בכורות: ימין עזך טבעה: צר וירוממוך הכל. וזרוע קדשך תפדנו ותרום על כל: אל נא וכו' ובכן ויהי בחצי הלילה אז רוב נסים וכו' ע"ל לעיל.

בהרבה קהלות אומרים כאן ובכן לך תעלה קדושה וכו' ואומרים אדיר דר מתוחים בתפלת מוסף קודם או"א רצה במנוחתנו.

יסד"ה. מיוסד ע"פ א"ב כפול

אדיר דר מתוחים. בחסד כל מלהים. אזן אנקת אנוחים. והוציאם מבין החוחים: אז ברב חמלתו. רד ממעון דירתו. ופדה מפרך אימתו. וכנס חבל נחלתו: בט בשבעים עממים. ונמצאו לפניו עמומים. והגריל במלאכי מרומים. ונפל חבלו בנעימים: בשורו גוזר ומקים. שמח בעם

חלדה לקחתה: וכן תנו רבנן בפרקין. דחורי ביתא ונקיקין. עלאי ותתאי אינן נבדקין. ואמצעים זקוקין: זהרו גג היציע וגג מגדלין. ורפת בקר ומתבן ולולין. ואוצרות יין ושמן הנעולין. לבדוק חמץ בלי עולין: חור שבין אדם לחברו. זה וזה בודק עד שמגיע ומבטל שארו. וכן בין יהודי ועובד כוכבים חיב לבערו. פלימו מקל שמא יאמר העובד כוכבים כשפו וחברו: טענו המפרש והיוצא בשירא. ואין דעתו קדם פסח לחזרה. תוך שלשים יום בעי לבער חמירא. לפני שלשים יום אין זקוק לבערה: ישראל דחמץ אתפקד לה. וליתה למרה למשקלה. נטרה עד ארבע דחזי לאכלה. שלים ארבע ולא אתא לנכרי מזבין לה: כשנפלה מפלת על חמץ בערבי פסחים. וכלב אין יכול לחפש אחריו בטוחים. הרי הוא כמבער לרעים פקחים. וכמה חפישת הכלב שלשה טפחים: למדו בי מלחי ובי קירי נקובים. ובי תמרים

עיון תפלה

חלדה לקחתה. וגררתה לבית הבדוק: וכן תנו רבנן בפרקין. (פסחים ח׳ ע״א) ת״ר חורי הבית העליונים והתחתונים (הגבוהים יותר מדאי והנמוכים יותר מדאי, רש״י) וגג היציע והמגדל ורפת בקר ולולין ומתבן ואוצרות יין ואוצרות שמן אין צריכין בדיקה ופירש״י מקומות שאין יד אדם מגעת לשם או שאין מחזיקין את החמץ כגון מפופפין או שהבהמות והעופות אוכלין אותו: ונקיקין. כמו נקיקי הסלעים: זהרו. הזהירו: ואוצרות יין ושמן הנעולין. נראה דל״צ שמן דבשמן למה לי נעולין אפי׳ במסתפק יש קבע לאכילה (יודע הוא כמה שמן צריך ומביאו קודם סעודה. רש״י), ולתקון הלשון נוכל לומר ואוצרות שמן ויין הנעולין וקאי נעולין איין: בלי עולין. אין צריכים לעלות עליהם לבדקן: עד שמגיע. עד מקום שידו מגעת: ומבטל שארו. והשאר מבטלו בלבו: פלימו מקל ואמרו. מפני הסכנה: בשפו וחברו. מלשון חובר חבר (דברים יח, יא) כדאמרינן התם הכא ליליא ופרגא הוא ומסיק אדעתיה: טענו. חכמים נשאו ונתנו בדבר ופסקו: המפרש. לים: והיוצא בשיירא. למקום רחוק. ובגמ׳ (שם ו, ע״א) המפרש והיוצא בשיירא קודם שלשים יום (לפסח שעדיין לא חלה עליו חובת ביעור) אין זקוק לבער תוך שלשים יום (שחלה עליו חובת בעור מפום דשואלין ודורשין בהלכות פסח ל׳ יום מקודם) זקוק לבער, ומפרש רבא לא אמרן אלא שאין דעתו לחזור אבל דעתו לחזור בימי הפסח אפי׳ מראש השנה זקוק לבער, דכי הדר ביה בזמן איסורו עבר עליה והכיא שעתא לאו ברשותיה הוא דליבטליה (רש״י): נטריה עד ארבע. שומרו עד ארבע שעות בע״פ שמא יבואו בעליו ויטלוהו. והפייטן יסד כר׳ יהודה (שם יא, ב) אוכלין כל ארבע: כשנפלה מפלת. משנה (שם [illegible] ב׳) חמץ שנפלה עליו מפלת הרי הוא כמבוער רשב״ג אומר כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו: וכמה. שם תנא כמה חפישת הכלב ג״ט: בי מלחי ובי קירי נקובים. שמקומות הנקובים בשמותם בי מלחי ובי קירי בתי מלח ושעוה שנכנסים שם באמצע הסעודה להביא מלח ונרות: ובי תמרים וציבים, בתי תמרים ותאים: מפני

חשוקים. כיום נטית דק וארקים. תת למו דתות וחקים: גשתי בתוך ענגה ורבה. אסור והתר להעריכה. לכל אכשל להמרכה. היום בדבר הלכה: גשתי כשאני אבור. לפשוט בעם צבור. כמזכיר ולא כמזהיר בדבור. להוציא חובת צבור: דהרת דת מכללה. דרשו והורו חכמי גרן עגלה. והנו בסדר הנעלה. להכניס יורה קטנה בתוך יורה גדולה: דרך גדולה חשופה. עושין לה כמין שפה. וברתוח נמצאת חפופה. ממי רותחין גופה: *) הכנת קערות ומיהן. בכלי שני שמושיהן. כשופכין מסיר בהן. כך שופכין רותחין

עליהן

*) הדברים האלה הביאו התוס׳ זבחים דף נ״ה סוף ע״ב בזה הלשון ומה שכתב בסדר של פסח שמתחיל אדיר מתוסים, הכנות קערות כו׳ כך שופכין רותחין עליהן ע״ש.

וְצִיבִים. לִבְדוֹק אוֹתָם חַיָּבִים. וְחָצֵר פְּטוּרָה מִפְּנֵי הָעוֹרְבִים: מוֹצֵא חָמֵץ בַּפֶּסַח בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. כּוֹפֶה עָלָיו כְּלִי בְּלִי רְאוּתוֹ. וְאִם שֶׁל הֶקְדֵּשׁ הוּא אֵין צָרִיךְ לְכַסּוֹתוֹ. לְפִי שֶׁבְּדֵלִין מֵאוֹתוֹ: נָפֵי וּפַטִּילֵי וְיוֹרָה. דְּאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּהוּ חַמִּין חֲמִירָא. צָרִיךְ לְגַעֲלִינְהוּ וְיַנִּיחַ בְּגוֹ רַבָּא זְעִירָא. וּלְרַבָּא לְעֶבֶד גִּדַנְפָּא וּלְרַתְחֵהּ בְּנוּרָא: סַכִּינֵי דְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּהוּ חֲמִירָא לַאֲרוּחִין. אִם אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָן חֲדָשִׁים הֵם מְשֻׁבָּחִין. וְאִי לָא מַגְעִילָן בְּרוֹתְחִין. וּבִכְלֵי רִאשׁוֹן הֵם מְצַחְצְחִין. וְעֵץ פָּרוּר מַגְעִילִין בְּרוֹתְחִין: עֻנְדּוֹ אַגָּנֵי וְקִצִּיעֵי דְקוּנְיָא וּפַחְרָא. אַף עַל גַּב דְּמַפְלִיט לְהוּ שַׁפִּיר. לְאִשְׁתַּמּוּשֵׁי בְּהוּ אֲסִירָא. וְאַף עַל גַּב דְּרָוִיחָן וְאִכָּא לְמֵימַר דְּשַׁלִּיט בְּהוּ אַוִּירָא. אֲפִילוּ הָכִי קַיְמָא אִסּוּרָא: פְּחַר*) קְדֵרוֹת אֵין צָרִיךְ לְפַלְּחָא. אֲבָל מַשְׁהֵי לֵהּ עַד בָּתַר פִּסְחָא. וּקְעָרוֹת מֻתָּרוֹת כִּי שָׁקִיל מִדּוּדָא עֲלַיְהוּ לְאַנָּחָא.

*) התוס' בפ"ז (עד:) ד"ה דרש רבא כ' וכן פירשתי בסדר בעור חמץ בקרובץ שבת הגדול ע"סד רבנו יוסף טוב עלם ע"ש.

עיון תפלה

העורבים. שהם מבערים את החמץ מתוך החצר: מוצא חמץ. שם (ו' א') המוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה עליו כלי (שלא ישכח ויאכלנו, רש"י) ואם של הקדש הוא אינו צריך מ"ט מבדל בדילי מיניה (אפי' בחול למוד הוא לפרוש ממנו, רש"י): הלכות הגעלה: נפי. כלי ברזל מנוקבים ככברה: ופטילי. שלים המקולעים מחוטי ברזל, ודומה לו (כלים פט"ז מ"ס) פסילי קופת גלים: ויורה. קלחת: חמירא. תרגום של שאור (שמות יב, יט) חמיר, ולאו דוקא שאור אלא אפילו חמץ שתרגומו חמיע צריך הגעלה ומפני החרוז כתב חמירא: צריך לגעלינהו. להפליט האיסור הנבלע בתוכו ע"י מים רותחין, מלשון שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא, י): ויניח בגו רבא זעירא. ירתיח המים בכלי גדול ובהיותם רותחים יניח שמה כלים קטנים והמים יבטלו את האיסור הנבלע בשניהם: ולרבא לעביד גדנפא. שפה לפיו מטיט כדי שילכו המים הרותחים גם על שפת הכלי הגדול, ובגמ' (פ"ז ע"ו ע"א) יורה קטנה בתוך יורה גדולה יורה גדולה מאי ת"ש דההוא דולא דהוה בי ר"ע אהדר ליה גדנפא וכו' אפומיה ומליה מיא וארתחה: סכיני דאשתמש בהו חמירא. הסכינים שנשתמשו בהם בחמץ: חדשים הם משובחין. בגמ' (פסחים ל' ע"ב) א"ל רבינא לרב אשי הני סכיני בפסחא היכא עבדינן להו, א"ל לדידי חדתא קא עבדינן וכו' כעין חדתא קאמינא קתייהו בטינא ופרזלייהו בנורא והדר מעלינן לקתייהו ברותחין והילכתא אידי ואידי ברותחין (בין הקתא ובין הברזל) ובכלי ראשון: ועץ פרור. כף גדולה שמגיסין בו הקדירה (רש"י): עֻנְדּוּ. הורו החכמים ואות העי"ן לחן את הפייטן להשתמש במלה זו, ואולי הוא מלשון אענדנו עטרות לי (איוב לא, לו) כלומר החכמים עטרונו בהלכה זו, כי התורה מעטרת את לומדיה עטרת תפארת כמו שנאמר (משלי ד, ט) עטרת תפארת תמגנך: אגני. מיני כלי חרס מלשון וישם באגנות (שמות כד, ו): וקציעי דקוניא ופחרא. קערות של חרס המצופים עופרת (גלאזירט), וקציעי כמו נעי (שיסעל) במגילה (ז' ע"ב) קריבו לי שתין נעי דשתין מיני קדרה: אף על גב דמפליט להו שפיר. אע"פ שהגעילן היטב: לאשתמושי בהו אסירא. אסור להשתמש בהם בפסח כדאמר התם (פסחים ל' ע"ב) התורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: ואף על גב דרויחן וכו'. שם מהו דתימא כיון דרויחי שליט בהו אוירא ולא בלעי קמל"ן: פחר קדרות. קדרות של חרס דלא מהני להו הגעלה לפסח והייתי אומר שישברם כרב (שם ע"א): אין צריך לפלחה. כשמואל דאמר לא ישברו אבל משהי להו לאחר זמנו ועביד בהו בין במינו ובין שלא במינו. לפלחה מלשון יפלח כליותי (איוב טז, יג): וקערות מותרות. לשון רבינו שמואל מפלייזא „לפי דעתי

עֲלֵיהֶן: הַגָּבִית כֻּלָּן וְצַחְצוּחָן. מֵעֵץ וְאֶבֶן שָׁרְיָן בַּהֲדָחָן. וּמֵחֶרֶס מִצְוָה לְהַזְנִיחָן. עַד לְאַחַר הַפֶּסַח יָכוֹל לְהַנִּיחָן: וְשִׁמּוּשׁ סַכִּין וְעִנְיָנוֹ. מְדִיחִים אוֹתוֹ לְתַקְּנוֹ. בִּכְלִי רִאשׁוֹן תִּקּוּנוֹ. כָּךְ הַגְעָלָתוֹ וּבְחוּנוֹ: וְלִבּוּן בַּרְזֶל בָּאוּר בְּגִלְשׁוֹן. לְטַהֲרוֹ מִכָּל רִפְשׁוֹן. וְקַתָּא בַּחַמִּין נְצוּרֵי כָּאִישׁוֹן. וְהִלְכְתָא כֻּלּוֹ בְּרוֹתְחִין וּבִכְלִי רִאשׁוֹן: זְקוּק עֵץ פָּרוּר וְחִטּוּטוֹ. בִּכְלִי רִאשׁוֹן צִבְטוֹ. בְּרוֹתְחִין הַגְעָלַת קִשּׁוּטוֹ. כְּבוֹלְעוֹ

וּבוּרְמֵי דִגְלָלָא שָׁרְיָין בַּהֲדָחָה: צָעֵי דְמַשְׁהֵי בְהוּ חֲמִירָא בִּשְׁאָר יוֹמֵי. כְּבֵית שְׂאוֹר שֶׁחִמּוּצוֹ קָשֶׁה דָמֵי. וְאִי אַקְרָאֵי אוֹתִיבֵהּ וְלָא אִשְׁתָּהֵי עִמֵּהּ. לְאִשְׁתַּמּוּשֵׁי בְהוּ שַׁפִּיר דָּמֵי: קִטּוּף בְּיַיִן וְשֶׁמֶן עֲבִידִין. מִלְּמֵילַשׁ בְּהוּ לֵילֵי קַמָּאֵי קַפְּדִין. וְאַמְהָן דְּלָא טְבִילִין וְעַבְדִין. דְּלָא לְמֵילַשׁ בְּהוּ הוּא הַדִּין: רְקִיקֵי מַצּוֹת עוֹשִׂין זֵכֶר לְעִגּוּן. וְלִשְׁמָן צָרִיךְ לְשָׁמְרָן מֵחִמּוּץ כְּהֹגֶן. וְחֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן אֵין לָשִׁין דִּילְמָא יִשְׁגּוּן. אַף עַל גַּב דְּאַפֵּיהּ יִשְׂרָאֵל בַּר דֵּעָה לָא יִנְהֲגוּן: שָׁנוּ שֶׁאֵין לָשִׁין בְּבַת אַחַת לְמַעְלָה מֵחֲמֵשֶׁת רְבָעִים קֶמַח וְכֵן לְחַלָּה. וְהֵן בֵּיצִים כְּמִנְיַן חַלָּה.

עיון תפלה

תפס הפייטן לשון הלכות גדולות שכתבו דקערות שתשמישן בכלי שני כי שקיל מדורא ויהיב עלייהו שפיר דמי, וכבר פרשתי שצריכין כלי ראשון לפי שבולעין בהם מן המחבות הגדולות וגם מכסין בהם פעמים רבות הקדרה. וצ"ל דה"פ כי שקיל מדורה בר"ה דקי"ל דאפי' קדרות אי הוי הסיקן מבפנים היו מותרות ומפני שהסיקן מבחוץ חיישינן אי עביד להו היסק מבפנים חייס עלייהו והקערות של חרס הן חלולות ורחבות והסיקן מבפנים כמו מבחוץ וליכא חיישא עלייהו, וזהו הפירוש כי שקיל מדורה של אש ונותן על הקערות של חרס טוב: ובורמי דגללא. כלים הנעשים מאבן שיש מלה"כ נדבכין די אבן גלל (עזרא ו, ד): שריין בהדחה. לשון הרש"פ „ופליאה היא להתירן בהדחה, וצ"ל שהפייטן תפס הדחה מפני החרוז שלו, וגם בתוספתא דזבחים מצינו וכלי אבנים אין צריכים מריקה ושטיפה אלא מדיחן והיינו מגעילן כמו קדשים קלים דאמר ר"ש אין טעונין מריקה ושטיפה אלא מדיחן שנותן טעם ומדקאמר שנותן טעם א"כ היינו הגעלה, וממריקה ושטיפה דלגון ממעט להו דהיינו לאחר ההגעלה, וכך הפירוש גבי כלי האבנים, ובתוספתא דע"ז פרק בתרא שונה מדיחן בחמין" עכ"ל: צעי דמשהי בהו חמירא בשאר יומי. הקערות שנותנין בהם שאור כל השנה והיינו אגני דמחוזא דאמר רבא התם הואיל ותדירי למילש בהו חמירא ומשהו בהו חמירא כבית שאור שחימוצו קשה דמי: ואי אקראי אותיביה. ואם במקרה יניח שאור בתוכו: הלכות אפיית המצות: קיטוף ביין ושמן. קיטוף הוא טיחה על פני המצה, ותופס הפייטן כר"א ור' יהושע (פסחים ל"ו ע"א) שאכלו מצה שנילושה בדבש מעשה רב, או שמא ס"ל כתנא דאמר התם אע"פ שאין לשין בו מקטפין בו:

מלמילש בהו בלילי קמאי קפדין. היינו למצה של מצוה דבעינן לחם עוני: ואמהן וגו' ועבדין. עבדים כנענים ושפחות שלא טבלו ולא נכנסו לקדושת ישראל אין להם לעסוק באפיית מצת מצוה דאין זה שמור לשם מצה כדאמרינן (גיטין כ"ג א') עכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד: רקיקי מצות. מצות דקות: זכר לעגון. שהיינו מקושרים במצרים בעבותות העבדות, וראה ביאורנו בהגדת פסח על פיסקא הא לחמא: ולשמן צריך לשמרן מחמוץ. הרתי בעינן שצריך לשמרן מחמוץ וצריך לשמרן ולעשותן לשם מצות מצוה: אף על גב דבאפיה ישראל בר דעה. אע"פ שעומד על גביו ישראל בן דעת ומשגיח עליו שלא ישנה — אין לנהוג כן לכתחלה, וכמו בשחיטת חולין שאין ניתן לכתחלה לחש"ו לשחוט ואפי' באחרים רואין אותן שמא לא ישגיחו היטב ויקלקלו, כ"ה גרסת רבינו יעקב מאורליינ"ש ז"ל, ומסיק דאע"ג דבגט מועיל אפי' לכתחלה (גיטין כ"ג ב') ולגבי שחיטה דיעבד מ"מ לכתחלה החמירו משום חומרא דחמץ. ורבינו שמואל מפלייזא גריס אע"ג דאפייה ישראל אע"פ שפקד השמור מן האפיה וישראל חכם אופה אעפ"כ בשעת לישה כמו כן צריך שמור גדול והא פשיטא דעיקר השמור בשעת הלישה, עכ"ל. ועי' סוגיא דפסחים (מ, ע"א): שנו. חכמים: שאין לשין. מימרא דרב (פסחים מ"ח א') קבא מלוגנאה לפיסחא וכן לחלה, ופרש"י שלא ללוש יותר כדי שיוכל לשמרו מן החמוץ: וכן לחלה. נכון שיעור עיסה נמי כל ימות השנה להתחייב בחלה (רש"י): והן ביצים כמנין חלה. מ"ג ביצים, והש"ך ביו"ד סי' שכ"ד סק"ב מבקש רמז בתיבת חלה גם לתחמש ביצה ודבריו נפלאו ממני וצריכים ביאור:

כָּךְ פּוֹלְטָן: זָלְפוּ חֲכָמִים בִּשְׁנוּנָם. קְדֵרוֹת חֶרֶס בְּשִׁבְרוֹנָם. וְהִתִּירוּ בִּמְחִיצוֹת מִן הָעַיִן לְטָמְנָם. עֲשׂוּת בָּהֶם אַחַר הָרֶגֶל בֵּין בְּמִינָם וּבֵין שֶׁלֹּא בְמִינָם: חִקּוּר קְדֵרֵי נַפָּה וּשְׁפוּד וּפַטִּילָה. מְעִלּוֹת הֵן כֻּלָּם בְּהַגְעָלָה. מָאנֵי דְקוּנְיָא כְּפַחְרָא מְשׁוּלָה. מַתִּירִין הֵן בַּהֲדָחָה כְּבוּרְמֵי דִגְלָלָא: חִיּוּב כֵּלִים הֲרֵי הֵן מְרֻוָּחִין. וּמֵאִסּוּרָן מְצֻחְצָחִין. וְכַדַּת הֵן מוּנָחִין: תַּמּוּ הִלְכוֹת הַגְעָלָה בְּרוּחָתִין: טַעֲמֵי

וְהָעֹמֶר מוּכָח לָהּ. וְהָאִשָּׁה לֹא תָלוּשׁ אֶלָּא בְּמַיִם שֶׁלָּנוּ הַלַּיְלָה: תְּמִימִים שָׁנוּ בְּמִשְׁנָה הַמְּהֻלָּלָה. מֵי תַשְׁמִישׁוֹ שֶׁל־נַחְתּוֹם יִשָּׁפְכוּ מִפְּנֵי שֶׁמַּחְמִיצִין סֶלָה. וְאָמְרִינַן שַׁדֵּי לְהוּ בְּמָקוֹם מוּדְרָן דְּלָא לֵיתֵי בְהוּ לִידֵי תַקָּלָה: תַּמּוּ הִלְכוֹת בִּעוּר וְהַגְעָלָה: חתום שם המחבר יוסף הקטן בר שמואל חזק יַיִן כִּי יִתְאַדָּם. לְמִצְוָה הוּא מְקֻדָּם. לָצֵאת בּוֹ חוֹבַת יְדֵי אָדָם. אִם אֵין קוֹנְדִּיטוֹן וּמְבֻשָּׁל נֶגְדָּם: וְאַרְבָּעָה כּוֹסוֹת הַלָּלוּ צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא (בָהֶן) כְּדֵי רְבִיעִית בְּלִי יָקֵלּוּ (נ"א יָקִילוּ). אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים אֵלּוּ כְּאֵלּוּ. וּמְחַלְּקִין לְתִינוֹקוֹת קְלִיּוֹת וֶאֱגוֹזִים כְּדֵי שֶׁיִּשְׁאֲלוּ: סָחוּ שֶׁהַנָּשִׁים צְרִיכוֹת לְאַמְּצָה. בְּכָל־מִלֵּי דְּפִסְחָא בְּלִי שִׁמְצָה. אַף עַל גַּב דְּמִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָא בָּם לָא נִמְצָא. שֶׁכָּל־שֶׁיֶּשְׁנוֹ בְּבַל תֹּאכַל חָמֵץ יֶשְׁנוֹ בְּקוּם אֱכוֹל מַצָּה: פֵּרְשׁוּ בְּשָׂפָה נְדִיבָה. מַצָּה וְיַיִן צָרִיךְ הֲסִבָּה. מָרוֹר אֵין בּוֹ כֵּן חוֹבָה. וּמִבָּעֵי לֵהּ לְכַסְכּוּסֵי טוּבָא: הֲסִבַּת יָמִין הֲסִבָּה אֵינָהּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמָּא יַקְדִּים קָנֶה לַוֶּשֶׁט וְיָבוֹא לִידֵי סַכָּנָה. פְּרַקְדָּן לָא מִן הַשְּׁבָנָא. וְאִשָּׁה אֵינָהּ צְרִיכָה וְאִם חֲשׁוּבָה הִיא נִדּוֹנָה: קַמֵּי אָב מֵסֵב הַבֵּן בְּדִיצָה. תַּלְמִיד בִּפְנֵי רַבּוֹ אֵינוֹ רָאוּי לְפָרְצָה. אֲבָל בְּשׁוּלְיָא דְּנַגָּרֵי

עיון תפלה

והעומר מוכח לה. דהעומר הוא עשירית האיפה והאיפה שלשה סאין והסאה ששה קבין וקב ארבע לוגין ולוג ששה ביצים הרי דבאיפה תל"ב ביצים והחלק העשירי ממנו שהוא עומר ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה, ושעור חלה הוא עומר כדאמר (שמות טז, כב) לקטו לחם משנה שני העומר לאחד וילפינן לחם הדיוט מלחם גבוה דכתיב גבי חלה (במדבר טו, יט) והיה באכלכם מלחם הארץ וגו' חלה תרימו: שלנו הלילה. הוסיף תיבת הלילה לאפוקי מטעותם של בני פפוניא דסברו מיא דידן (פסחים מ"ב א'), וטעם הדבר פירש הר"ר חיים כהן משום דאמרינן (שם צ"ד ב') חכמי אוה"ע אומרים בלילה חמה מהלכת מתחת לארץ ומחממת המעינות לפיכך מלינין עד הבקר ומשמרין בעמוד השחר, וכתב בה"ג מצוה למימלי ביני שמשי וכוכבי כדי שירד עליהם הטל ויצטננו יפה: במשנה המהוללה (שם מ' ע"ב): ואמרינן שדי להו וכו'. (שם מ"ב א'): תמו הלכות בעור והגעלה. וצירף בהדייהו הלכות אפיית המצות בתכלית. כל ההלכות האלה אחד להתרחק מן החמץ: הלכות הכנת הסדר: יין כי יתאדם למצוה הוא מקדם. כר' יהודה (שם ק"ח ע"ב) דאמר צריך שיהא בו טעם יין ומראה אדום: קונדיטון. מבושל בתערובת סממנים בירושלמי (שקלים פ"ג ה"ב) מהו לצאת בקונדיטון מדתני בר קפרא קונדיטון כיין הדא אמרה יוצאין ביין קונדיטון: ומחלקין לתינוקות קליות. פרש"י (שם ק"ט א') קלי חטים ישנים לחדש אסור עדיין בלילה הראשון: צריכות לאמצה. צריכות להתאמץ ולקיים כל הלכות פסח בין הל"ת ובין העשה: שבכל שישנו וכו'. (שם מ"ג ב'): מצה ויין צריך הסבה. (שם ק"ח א'): ומבעי ליה לכסכוסי טובא. צריך ללעוס המרור הרבה עד שירגיש טעמו כדאמרינן התם (קט"ו ב') בלע מרור לא יצא משום דבעינן טעם מרור: הסבה ימין וכו' ולא עוד וכו', לשון הגמ' שם (ק"ח א'): פרקדן. השוכב על גבו: ואשה. אצל בעלה: בדיצה. בשמחה: לפרצה. לפרוץ מדת דרך ארץ: בשוליא דנגרי. תלמידו של נגר במלמדו אומנות:

דָּת מוּסָר. מֵהֶם בְּלִי לְהָסֵר. בְּדִיקַת חָמֵץ לָנוּ נִמְסָר. מֵאוֹר לְאַרְבָּעָה עָשָׂר: טִירַת גֶּפֶן בּוֹדְקָה. אֵין בּוֹדְקִין לַחַמָּה וַאֲבוּקָה. כִּי אִם לְנֵר דְּלוּקָה. שֶׁהַנֵּר יָפֶה לִבְדִיקָה: יְדוּעִים בֵּאֲרוּ לְאַמֵּץ. הַמַּתְחִיל לְבָעֵר חָמֵץ. מְבָרֵךְ כְּזֹאת בְּאֹמֶץ. בָּרוּךְ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּעוּר חָמֵץ: יִשְׂרָאֵל אֵימָתַי מְצֻוֶּה עֲלֵיהֶם. לִבְדּוֹק בְּיֹשֶׁר נְוֵיהֶם. עֲשׂוֹת פִּקּוּד רְקָמֵיהֶם. כְּשֶׁבְּנֵי אָדָם מְצוּיִים בְּבָתֵּיהֶם: כְּגוֹן בֵּית עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים. לִבְדִיקָה אֵינָם מְזֻמָּנִים.

צריך להסב במרוצה. והשמש שאכל כזית מצה כשהוא מסב יצא: טענו לחטוף מצה בלילי פסחים. כדי שלא יישנו הפרחים. וחיבים ברגל להיות שמחים. במקדש בבשר והשתא ביין רקוחים: נשים חיבות לשמוח ולהרנין. בבבל בבגדי צבעונין. בארץ ישראל בבגדי פשתן המלבנין. והאנשים ביין מתעדנין: בערב הפסח סמוך למנחת ראשון. לא יאכל אדם עד האישון. ובבואו מבית רחשון. מוזגין לו כוס ראשון: ראשון מברך על היין. ואחר כך קדוש וזמן ואינו אומר גם עדין. שצריך לאמרו באגדה וראוי לכפלו אין. ושתי ומשי ידיה ואינו מברך (נ"א ומברך) על נטילת ידים. שקל גרגירא או כרפסא או כסברתא או חסא*). ויטבל בחרסת ויברך בורא פרי האדמה. וכד

עיון תפלה

והע"מש וכו' יצא. לשון הגמ' שם: טענו. חכמים: לחטוף מצה וכו'. שם (ק"ט א'): הפרחים. הקטנים מלשון פרחי כהונה (יומא י"ט ב'): במקדש בבשר. שם: ביין רקוחים. מלה"כ (שה"ש ח, ב) אשקך מיין הרקח: נשים חיבות. פסחים שם: סמוך למנחת ראשון. נראה שכונתו סמוך להנחת יום הראשון של פסח, אבל ביום הראשון סמוך למנחת יום השני לא איירי, וקרי לה מנחת יום הראשון אע"פ שהיא מנחת ערב פסח לפי שהיא סמוכה ליום הראשון, והטעם לפי שסדר הלילה השני אינו אלא מנהגא בעלמא דהא אנן בקיאינן השתא בקביעא דירחא, לפיכך לא החמירו בו רבנן שלא לאכל סמוך למנחה אלא כשאר שבתות וימים טובים. ור"ש מפלייזא מפרש סמוך למנחת ראשון למנחת יום י"ד שקראו הכתוב ראשון כדתנא דבי ר' ישמעאל (שם ה' ע"א) מצינו י"ד שנקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר יום לחדש: לא יאכל אדם עד האישון. עד הלילה אפי' אם התפלל תפלת מנחה, כדי שתאכל מצה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה: מבית רחשון. מבית התפלה: ראשון מברך על היין. בתחלה צריך לברך בורא פה"ג משום דיין תדיר ותדיר קודם: ואחר כך קדוש. אשר בחר בנו: וזמן. שהחינו: ואינו אומר גם עדיין. אינו מברך שעשה נסים לאבותינו כמו בחנוכה ופורים: שצריך לאמרו בהגדה. ברכת אשר גאלנו שתקנוה כדי לומר שירה על היין ויוצאין בה נ"כ ידי חובת ברכת שעשה נסים: וראוי לכפלו אין. ואין ראוי לכפל ברכה על ענין אחד: ומשי ידיה. ונוטל ידיו לצורך טבול ראשון דכל שטבולו במשקה צריך נטילה (ע"ז סי' תס"ג סק"ו): ואינו מברך על נטילת ידים. משום דלא איפסקא הילכתא אי צריך נטילה או לא וספק ברכות להקל. וטעם הטיבול ככל שאר הכוס שעושים בלילה הזה בשביל התינוקות שישאלו: כרפסא. מפרש בירושלמי רפ"ס דשביעית מהו כרפס שנוהחת ר' יוסי ב"ח אמר פיטרוסילינון (פעטערזיליען) הידוע: חסא. כ"א חמא. לנון, קפא דחסא חמא (פסחים קס"ז א') פרש"י לנון: ויברך בורא פרי האדמה. ויכוין בברכה זו להוציא גם את המרור כדאמרינן (שם קי"ד ב') פשיטא היכא דאיכא שאר ירקות מברך אשאר ירקות בפה"א ואכיל והדר מברך (בתוך הסעודה) על אכילת מרור ואכיל, כן הוא לדעת הסוברין שהמרור אינו נחשב לדברים הבאים בתוך הסעודה למפטר מברכה, לפי שאכילתו אינה לצורך סעודה אלא לצורך מצוה, ואמירת ההגדה אינה הפסק לדעתם: וכד אכיל יהצה. ובשעת אכילת הכרפס

ואמצעים לבד פונים. שחמץ בם נותנים: כלל גג יציע ומגדל ורפת בקר. ולולין ומתבנים בלי לספר. ואצרות יין ושמן מתחקר. אלו בודקין כל עקר: לאמצעית חור בינו ובין קרובו. זה בודק עד מקום הגעת ידו בארכו. וזה

בודק

*) שקיל גרגירא או כרפסא או כוסברתא או חסא. ראיתי בס' אור השלמה שכ' שיש להפליא בפיוט זה כי חסא אין כאן מקומו כי אח"כ אחר שעשה המוציא (כן אמת דאם אין לו אלא חסא הדין הוא ליטלו גם לטיבול ראשון אבל מ"מ יפה הקשה דודאי אין כוונת הפייטן בכה"ג שאין לו כ"א חסא דבכה"ג פסקינן בגמרא וש"ע דמברך תחלה בפה"א גם על אכילת מרור. והפייטן לא הזכיר רק בפה"א) גם בחרוזים נשתנו מכל החרוזים שבפיוט הזה שכולם בד' חרוזים. ובית זה אינו כן. לכן כתב שטעות נפל בכל הדפוסים ובמקום חסא צ"ל חמא והוא לשון בל' גמרא (פסחים דף קס"ז א') עכ"ד. והנה אנכי ראיתי במחזור דפוס טורקא איתא בהמה חמא בפנים ובמפרש. נמצא שיפה כוון זה המחבר. (סג"מ)

אבל יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה. מחצה בקערה ומחצה בשלחן להשימה: מושך מהקערה שני תבשילי. דאנון בשרא וכוורא צלילי. אי נמי גרמא ובשלי. ומגביה קערה ולימא הא לחמא עניא כיה: ומוזגים לו כוס שני מארבעת האל. וכן הבן מאביו שואל. מה נשתנה מלילות זה ליל. וגומר האגדה עד גאל ישראל: אחר דשתי משי ידיה. ומברך על נטילת ידים לחודיה. ושרי המוציא על השלמה דעלוי תרתי דידיה. ולא אכל מנה אכתי כדי: לוקח פרוסה ומברך לאכול מצה במלל. ובהדי דההיא דהמוציא אוכל וכולל. ומברך בחזרת לאכול מרור וטובל ובולל. והדר אכל מצה ומרור בלא ברכה וכורכן בבת אחת כהלל: חלף לכמה בתי ועבד כי האי גונא עד

עיון תפלה

יחצה וכו'. ולא ימתין בפעולת החצוי עד אחר גמר אכילתו, כדי למהר בהתחלת אמירת ההגדה שזהו העקר בלילה הזה לקיים והגדת לבנך וגו' לפיכך לא יצריך הברכה בפעולות בלתי עקריות: ואין ברכה עמה. פעולת החצוי אע"פ שזה מנהג קדמונינו ז"ל להצות מצה אחת לשנים כדי לקיים מצות לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה (שם קט"ו, א') וכדי להכין חציה לאפיקומן והמנהגא מדרכינן, מ"מ לא מצינו שתקנו ברכה על מנהג זה, ומאחר שהחצוי הוא פעולה גרידתא בלא ברכה אפשר לעשותה בשעת אכילת הכרפס, כי אם היו צריכים לברך עליה היו צריכים להמתין עד אחר גמר האכילה, כי אי אפשר לברך בשעת אכילה: מושך מהקערה. יסירם מעל הקערה קודם הגבהתה כדי שלא יהא נראה כמניף קדשים בחוץ: שני תבשילי. אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה: בשרא וכוורא צלילי. בשר ודג צלויים אחר בשולה: גרמא ובשולא. שניהם בשר אחד צלי ואחד מבושל: ומגביה קערה. כדי שיראו התינוקות וידמו בלבבם שמסירים המאכלים מעל השלחן קודם האכילה וישאלו מה נשתנה הרי עדיין לא אכלנו: על נט"י לחודיה. כתב הרש"פ ז"ל שתיבת לחודיה מיותרת ותפס אותה הפייטן לצרך החרוז: ושרי המוציא. ובוצע, מלשון התלמוד (ברכות מ"ו א') ליטרי לן מר פרס"י ליטנא דשירותא כלומר לפרוס ברכת המוציא: דעלוי תרתי דידיה. כלומר המצה העליונה המונחת על השתים האחרות, ורבינו שמואל מפלייזא היתה הגירסא „תרתי ידיה" ופירש שיקח המצה בשתי ידיו שמצוה לבצוע בעשר אצבעות כנגד עשר תיבות שבברכה אי נמי כנגד עשר מצות התלויות בתבואה: לאכול מצה. וכן לקמן לאכול מרור. כך היא שיטת הרבה ראשונים שצריכין לברך לאכול מצה לאכול מרור ולא על אכילת מצה על אכילת מרור, וכבר בארתי זה בהגדה של פסח: לוקח פרוסה. היא הפרוסה הנזכרת לעיל בד"ה וכד אכיל: אוכל וכולל. כורך שתי הפרוסות ביחד ואוכלן: וטובל ובולל. טובל החזרת היטב בתוך החרוסת משום קפא (שם קט"ו ב'): והדר אכיל מצה וכו'. פירש רש"פ לוקח המצה השלישית ואוכלה בהסבה עם המרור כהלל, וכ"כ התוס' שם (קט"ו א' ד"ה מה דרכו) דר"י היה מברך המוציא על השלמה והדר על אכילת מצה על הפרוסה ובוצע משתיהן יחד, ולכך עושין על השלישית כריכה כדי לקיים מצוה בשלשתן" עכ"ל: חליף לכמה בתי. כשצריך לילך לכמה אנשים שאינם יודעים לעשות הסדר ולהוציאם ידי חובתם — ילך אחר הכריכה ועושה להם כל הסדר עד אחר הכריכה וחוזר

בודק למחצית ארבו. והשאר מבטלו בלבו: לחק יהודי וגוי בחור שהפין. לא יבדוק נמו צופים. מפני סכנת גופים. פן יחשדו לכשפים: מפלת על חמץ עבורו בל נטרחים. והוא כמבער במקום נדוחים. לבל חופשים אחריו נבחים. וחפישתן שלשה טפחים: מרחף בשתי שורות. בהכנסת חמץ מתחקרות. ואצרות יין (ושמן) מסורות. במסתפק אסורות. ואם בדקן מתרות: נוי דגים קטנים. לבדיקה הם מזמנים. ובתי תמרים ועצי אפונים. צריכין בדיקה והם בחונים: גצת בית מלח וצרי גלוים. לבדיקה הם ראוים. וחצר פטורים מנה קנוים. שהעורבים שם מצוים: סוף ארבע שעות לבשש.

הָכָא. וְאַחַר כָּךְ עוֹשִׂים סְעוּדָתָן כָּל־צָרְכָּהּ. וְכַזַּיִת מַצָּה בָּאַחֲרוֹנָה צְרִיכִין לְבָרְכָהּ. וְנוֹטְלִין וְלֹא מְבָרְכִין שֶׁמַּיִם אַחֲרוֹנִים חוֹבָה וְאֵין טְעוּנִין בְּרָכָה: זוֹכֵר בַּשְּׁלִישִׁי בִּרְכַּת מְזוֹנוֹ. וְלִשְׁאָר הַבָּתִּים תְּחִלָּה וְטוֹעֵם הַכּוֹס עַד מִשֶּׁלּוֹ אֵינוֹ. וּבָרְבִיעִי הַלֵּל מִצְרִי לְהַתְנוֹ. בַּל יִטְעוֹם כְּלוּם בְּאִישׁוֹנוֹ: קִמְעָא לִשְׁתּוֹת מַיִם יָכְנָם. אִם חוֹלֶה הוּא אוֹ אִסְטְנִס. וּבָעֵי לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא מִשּׁוּם אֹנֶס. לוֹמַר בַּחֲמִישִׁי הַלֵּל הַגָּדוֹל יִשְׁתַּנֵּס:

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל־מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל עֲדַת מִי מָנָה. בְּקָרוֹב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

כוונת הפייטן לבאר בקיצור מופלג טעמים על חוקת הפסח ומצותו.

סלוק

אֵין עָרוֹךְ אֵלֶיךָ לְהַגִּיד וּלְדַבֵּר. יֵחָקֵר פִּלְאֵי נִסֶּיךָ לְהָבִין וּלְסַבֵּר (נ״א וּלְסַפֵּר). מַה יָּקָר חַסְדְּךָ מֵכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר. כְּאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבוֹתֶיךָ נוֹתֵן תַּעֲצֻמוֹת וָעֹז לְהִתְגַּבֵּר.

עיון תפלה

לסעודתו (כג' ר"י יעבץ ז"ל בסדורו): וכזית מצה באחרונה. היא פרוסת האפיקומן: באחרונה. זכר לפסח: צריכין לְבָרְכָה. צריכים לאכל, מלשון התלמוד (ברכות כ"ב כ') כריכו רפתא נהדי הדדי: ונוטלין. ידים במים אחרונים: ואין טעונין ברכה. לפי שמים האחרונים אינם אלא מפני מלח סדומית שמסמא את העינים (רש"פ): זוכר בשלישי ברכת מזונו. על כוס שלישי אומר ברכת המזון: ולשאר הבתים תחלה. אם יצטרך לילך גם לצורך ברכת המזון לשאר הבתים כל"ל אז יפסיק סעודתו וילך לפטור שאר הבתים בתחלה ולא ישתה עמהם ואח"כ יחזור לסעודתו ויגמור סדרו: וטועם הכוס עד משלו אינו. המאמר מכורס וכך שורו ואינו טועם הכוס עד משלו, כלומר שכאשר יסדר הסדר מברכת המזון וילך בבתים אחרים אז יזהר שלא לטעום מכוסם עד שיחזור לביתו לסעודתו ולסדרו וישתה משלו: וברביעי. ובכוס רביעי: הלל המצרי. ראה מה שכתבנו בהערה לקריאת הלל: להתנו. מלה"כ (שופטים ה, יא) שם יתנו צדקות ה': בל יטעם כלום באישונו. אחר ד' כוסות אסור לטעום שום דבר בלילה הזה כמו שאסור לטעום אחר אכילת הפסח: קמעא לשתות מים יִכְּנֵם. רק לְהִכָּנֵם לשתות מעט מים רשאי: ואם חולה הוא או אסטנס. ואם הוא דחוק לשתות יין דוקא ע"פ מצות הרופאים: לומר בחמישי. אז יתחזק לומר על כוס חמישי הלל הגדול: ישתנס. יתחזק: כן נזכה לעשותו. לעשות סדר הפסח בזמנו, ולא קאי על עשיית קרבן פסח, שהרי לא דבר בכאן מקרבן הפסח אלא מסדר ליל פסח, אבל בהגדה פירושו כן נזכה לעשות קרבן הפסח בעצמו: אין ערוך אליך. (תהלים מ, ו): מה יקר חסדך (שם לו, ח): מכין מצעדי גבר. לקח מלשון הכתוב (שם לז, כג) מה' מצעדי גבר כוננו: מאד עמקו מחשבותיך. (שם צב, ו): נותן תעצמות

וְאַחַר כֵּן לְבַעֵר וְלֹא לְמַשֵּׁשׁ. אוֹכְלִין כָּל־אַרְבַּע וְתוֹלִין כָּל־חָמֵשׁ. וְשׂוֹרְפִין בִּתְחִלַּת שֵׁשׁ: שָׁם יְהוּדִי חָמֵץ אֵצֶל חֲבֵרוֹ. עַד אַרְבַּע צָרִיךְ לְאַחֲרוֹ. בְּשֵׁשׁ שׂוֹרְפוֹ וּבְחָמֵשׁ מוֹכְרוֹ. שֶׁהַכֹּל מְצֻוִּין עָלָיו לְבַעֲרוֹ: עָרֵל שֶׁהִפְקִיד חָמֵץ לְיִשְׂרָאֵל בְּבֵיתוֹ. וְקִבֵּל עָלָיו שְׁמִירוֹ וְאַחֲרָיוּתוֹ. וְנִגְנַב אוֹ אָבַד חַיָּב עַל פְּרִיעָתוֹ. בְּהַגָּעַת שֵׁשׁ חַיָּב בְּהַבְעָרָתוֹ: עָמַד וְיִחֵד לוֹ מְקוֹמוֹ. וַיּוֹצִיא כִּרְשׁוּת עַצְמוֹ. בְּבֵאוּר תּוֹרָה פִּרְסְמוֹ. וְאֵין עָלָיו אַשְׁמוֹ: פֵּרֵשׁ לַיָּם וְיוֹצֵא בִּשְׁיָרָה. בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים זָקוּק לְבַעֲרָה. וְקֹדֶם שְׁלֹשִׁים נָמוּ חַכְמֵי יְקָרָה. אֵינוֹ זָקוּק לְפַנּוֹת בֵּית דִּירָה: פָּצוּ לְהָסוּר רַפְתָּא יְהֵא נָעוּר. וְהוֹזֵר וּבוֹדֵק מְקוֹם בִּעוּר. וְאוֹמֵר כָּל־

ובני אדם בצלך יחסיון ארך האבר. הרבית הגוי והגדלת השמחה לבני עבר. במשול רשע על עם דל לישועתך שובר. ונתאזרת בחנינותיך מפזר ומפרד לכנס ולחבר. ועוררת אהבת ישני חברון שוכני קבר. ודנת דיני קנסות וחבלות על חוברי חבר. והכנעתם בדם וצפרדעים וכנים וערוב ודבר. ושברת ראשי (נ"א ראש) תנין על ריב לא לו מתעבר. כי לפני כשלון גבה וגאון לפני שבר. ומה יעז ציץ השדה וימיו כצל עובר. לגבה מעל גבה מפרק הרים ומשבר. והוא בעל נקמות אלהי המשפט מישרים דובר. ומצמיח ישע לקויו ועמים תחתיהם ידבר: ועלינו הפליא חסדיו ונשא נס. ונקם נקמתנו מכל בעלי אנס. והכניע בזעם וצרה בחורי און וחנס. ומלוש בצק עד חמצתו דנם באונים להקנס. ואזור חלציו חזק ואמץ להשתנס. בקע ים ויעבירם וכנד נוזלים כנס. ובארץ לא זרועה אותם כלכל ופרנס. לכן לנו להודות על כל נס ונס: למה פסח בא מן הצאן. שפסח וחמל על קרואי צאן. וכרועה מקבץ טלאים משכם וגאלם מבעלי לצון: ולמה לקיחתו קדם לשחיטתו ימים ארבעה. ונתן למוליב, ולערלים נפסל בהיא השעה. כדי שיהיו בידם מצות מצויות להשתעשעה. שכבר בא עת דודים וזמן שבועה. והיו מתבוססים בשני דמים שתצמיח ישועה: ולמה נתינת דמו על המשקוף ושתי המזוזות. שהן שלש מזבחות במקום רואים אותם לחזות. זכר שלש

עיון תפלה

ועז. מלה"כ (שם סח, לו) נותן עז ותעצמות לעם: ובני אדם בצלך יחסיון. מלה"כ (שם לו, ח) ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ארך האבר. לשון הכתוב (יחזקאל יז, ג) גדול הכנפים ארך האבר: הרבית הגוי. מלה"כ (ישעיה ט, ב) הרבית הגוי לו הגדלת השמחה: במשול רשע. מלה"כ (משלי כח, טו) מושל רשע על עם דל: לישועתך שובר. המקוה לישועתך: על חוברי חבר. על מצרים המלאים כשפים: ושברת ראשי תנין. עפ"ה (תהלים עד, יג) שברת ראשי תנינים על המים ונדרש על מצרים התנין הרובץ בתוך יאוריו שכשתה גבורתו על ים סוף: על ריב לא לו מתעבר. מלה"כ (משלי כו, יז) עובר מתעבר על ריב לא לו, כי פרעה בבאתו להלחם עם ישראל על ים סוף היה נחשב למתעבר על ריב לא לו אחרי שכבר הוציאם לחירות גמורה מבלי שום תנאי כי לא זכר שום תנאי באמרו קומו צאו מתוך עמי, ולמה זה רדף אחריהם? כי לפני כשלון. (משלי טז יח) לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח: לגבוה על גבוה. להלחם נגד הקב"ה שהוא גבוה על כל גבוה: מפרק הרים ומשבר. לה"כ (מ"א יט, יא): ושונאים תחתיהם ידבר. עפה"כ (תהלים מז, ד) ידבר עמים תחתינו: ונשא נס. עפה"כ (ישעיה יח, ג) ונשא נס לגוים: בחורי און ותנם. מלה"כ (יחזקאל ל, יז) בחורי און ופי בסת והנם ג"כ כנוי למצרים (ישעיה ל, ד): ומלוש בצק עד חמצתו. לה"כ (הושע ז, ד), כלומר במהירות נפלאה: דנם באונים. במכת בכורות שהם ראשית אונם: והיו מתבוססים בשני דמים. דם פסח ודם מילה: שהן שלש מזבחות. זריקת הדם היתה על שלש המקומות האלה לזכר שלש המזבחות שבנה אברהם אבינו ע"ה (בראשית יב, ז, ח; יג, יח): במקום רואים. כדי שיראו המצרים ויבושו

חמירא כשיעור. תמו הלכות בעור: צווי לישת עסה מגלה. במים שלנו הכילה. וחמין וחמי חמה פסולה. ובמים גרופים נמי לא: צריכות שלש נשים להכניפה. עשקות בבצק בעין יפה. אחת לשה ואחת מקטפה ואחת אופה: קטן וחרש ושוטה וגוי ארבעתן. כשאור פרשו לישתן. ועבד ושפחה שלא כדת מבילתן. בראשונות אסורות עסתן: קיחת כלים שנים איש איש

מִזְבְּחוֹת שֶׁל־אַב הֲמוֹן נִרְמָזוֹת. שֶׁבְּדָן וּבֵית־אֵל וְאֵלוֹן מוֹרֶה נֶחֱרָזוֹת: וְלָמָּה אֲכִילַת חָמֵץ לְשֵׁשׁ שָׁעוֹת. זֵכֶר לְחִפָּזוֹן שְׁכִינָה לְהַעֲבִיר גְּזֵרוֹת רָעוֹת. מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת: וְלָמָּה אֲכִילַת מַצָּה לֶחֶם עֹנִי. שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בָּצֵק לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁגְּאָלָם מֵעֳנִי: וְלָמָּה בְּמָרוֹר שֶׁתְּחִלָּתוֹ רַךְ וְסוֹפוֹ קָשֶׁה. שֶׁנִּמְרְרוּ תְּחִלָּה בְּפֶה רַךְ וּלְבַסּוֹף בְּעֹל קָשֶׁה: וְלָמָּה טִבּוּלוֹ בַּחֲרֹסֶת. זֵכֶר לְטִיט שֶׁאִשָּׁה וּבַעְלָהּ דּוֹרֶסֶת: וְלָמָּה תַּבְלִין בְּתוֹכוֹ מְגֻבָּלִים כְּמוֹ מַלְבֵּן. זֵכֶר לְנָפוֹץ עַם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן: וְלָמָּה שְׁנֵי מִינֵי בָשָׂר בְּצַד עוּגָה. אֶחָד זֵכֶר

עיון

מאלהיהם: שבדן ובית אל ואלון מורה. בבראשית רבה סוף פרשה ל"ט שלשה מזבחות בנה אברהם אחד לבשורת ארץ ישראל ואחד לקנינה ואחד שלא יפלו בניו. ותמה בסדור עבודת ישראל איפה מצאנו שבנה מזבח בדן? ולפיכך הגיה בחברון והוא המזבח שבנה באלוני ממרא אשר בחברון (יג, יח): זכר לחפזון שכינה. ז"ל רש"י (שמות יט, ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים זה היום שבאו ישראל לרעמסס שהיו מפוזרין בכל ארץ גשן ולשעה קלה נקבצו כלם לרעמסס. עכ"ל, עוד כתב (במדבר י, לג) מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד, עכ"ל, עוד כתב (דברים א, ב) מחורב לקדש ברנע מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בג' ימים וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ, עכ"ל, כל זה בכלל חפזון השכינה עוד מצאנו בחפזון השכינה בנבואת מרע"ה על מכת בכורות, שאמר לפרעה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' ומפרש סתמא דתלמודא (ברכות ג' ע"ב) שדבר עמו בחצות ואמר למחר כי השתא, עיי"ש בחלופי גרסאות שבגליון, ועדיין אין אנו יודעים באיזה חצות אם בחצות ליל י"ד או בחצות יום י"ד, אבל למה שכתב רש"י (שמות י"א ד) "בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו" עכ"ל, בהכרח היה זה בחצות יום י"ד דהא אמר ר' שמעון בן יוחאי במכילתא דהחדש הזה לכם כל הדברים שנדבר הקדוש ברוך הוא עם משה לא נדבר אלא ביום, ורש"י (שם י"ב, ג) למד זה ממה

תפלה

שכתיב ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים (שם ו, כח), ופירוש למחר כי השתא בחצות הקרוב דהיינו בחצות ליל ט"ו. והנה ידוע שכל הדברים שדבר הקב"ה עם משה בארץ מצרים היה מדבר עמו מחוץ לכרך וכמו שאמרו שם במכילתא דהחדש הי' ד' מפני מה לא נדבר עמו תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שקוצים וגלולים, ובכל זאת מהר הקב"ה להגיד למשה נבואה זו ולא המתין עד שיצא מן הכרך, וזהו חפזון השכינה שזכר הפייטן, ולזכר החפזון הזה הזהרנו מלאכול החמץ מחצות יום י"ד זמן שחיטת הפסח: להעביר גזרות רעות מדלג על ההרים. בשה"ש רבה פרשה ב' סי' ח' בשעה שבא משה ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אמרו לו היאך אנו נגאלים והלא אמר הקב"ה לאברהם ד' מאות שנה ועדיין אין בידינו אלא ר"י שנה אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים ואין הרים וגבעות האמורים כאן אלא קצים ועבורים מדלג על החשבונות והקצים והעבורים ובחדש הזה אתם נגאלין, וזהו שאמר הפייטן בכדי להעביר הגזרות הרעות שנגזרו להאריך זמני הגליות מדלג הקב"ה על החשבונות הקצובים ומקרב: שתחלתו רך וסופו קשה. (פסחים ל"ט א'): תבלין בתוכו מגבלים. בלולים בתוכו: כמו מלבן. כלים שעושין ממנו לבנים: זכר לנפוץ עם לקושש וגו'. שנאמר (שמות ה, יב) ויפץ העם וגו' לקושש קש וגו' ככה מגבלים בתוך החרסת תבלין הדומין לקש ותבן כקנמון בשם: שני מיני בשר. כמו שאמר לעיל בהלכותיו

בְּמוֹשָׁבוֹ. לְלִישַׁת עִסַּת פִּקּוּד לְהֵיטִיבוֹ. אַחַת שֶׁמְּקַטֶּפֶת בּוֹ. וְאַחַת שֶׁמְּצַנֶּנֶת בּוֹ: רְחִיצַת כְּלֵי תַשְׁמִישׁוֹ שֶׁל נַחְתּוֹם נְחֻצִּים. לְהַכְשִׁירָן בְּשֶׁל עֵצִים. לְשָׁפְכָן בְּמַדְרוֹן הֱיוֹת נְפוֹצִים. מִפְּנֵי שֶׁהֵם מַחֲמִיצִים: רוֹעַ מַכַּת טְרִיָּתוֹ. לֹא יִלְעוֹס חִטִּים לְאִסְפְּלָנִיתוֹ. לִתֵּן עַל גַּבֵּי מַכָּתוֹ. מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַחֲמִיצָתוֹ: שַׁמָּשׁ שֶׁאָכַל כְּזַיִת מַצָּה. כְּשֶׁהוּא מֵסֵב יְדֵי חוֹבָתוֹ יָצָא. וְיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ בְּעִסָּה מִתְחַמְּצָה. בָּרִאשׁוֹנוֹת אֲסוּרוֹת אֲבָל בִּשְׁאָר נִרְצָה: שֶׂר מַצָּה דְּמוּיָה לַחֲרָרָה. שֶׁלֹּא בִשְּׁלָהּ כַּשּׁוּרָה. וְנַעֲשֵׂית חוּטִין כְּשֶׁהִכְסִיפָה מְדוּרָה. חַיָּבִין עָלֶיהָ וְהִיא אֲסוּרָה:

לפסח ואחד זכר לחגיגה: ולמה מגביהים קערה קודם זמנה. כדי שיראה התינוק וישאל מה־נשתנה: ולמה*) שאר ירקות באים תחלה. לפטור חזרת של־מצוה ברכה ראויה לה. ושאין לומר שתי ברכות כאחת שתיה או אכילה. ואי אפשר לאכול ולשתות כאחת בשכבר כרשו מכא. וכן בשתי מצות פוטרין מחלה לחלה (נ״א חלה מחלה). על כי אין לשנות בשתי ברכות. מברך על זו ועל זו ואינו אוכל עד שיגמור שתי ברכות: ולמה ארבעה כוסות מצותן בזה הלילה. זכר לארבע גאולות שנתבשרו בהם עם

עיון תפלה

תוסף מהקערה שני תבשילי: לפטור חזרת של מצוה. בברכה שאנו מברכין על הכרפס בפה"א כונתנו לפטור בה את המרור מברכה זו וכמו שכתבנו לעיל בבאור ההלכות, והתוס' (פסחים קט"ו א' ד"ה יסדר) חולקין עליו בזה עיי"ש: ושאין לומר שתי ברכות כאחת. ואם תאמר אמאי תקנו לאכול את הכרפס בשביל לפטור בברכתו את המרור יברכו על המרור בעצמו שתי הברכות בפה"א ולאכול מרור? ע"ז שאין מברכין שתי ברכות כאחת. לא על משקין ולא על אוכלין לפי שאין עושין מצוות חבילות (פסחים ק"ב ב'). ולשיטתו כתב לעיל בהלכותיו שמברך המוציא על השלימה ולאכול מצה על הפרוסה: דאי אפשר לאכל ולשנות כאחת. כצ"ל וכן הגיה הגאון ר' חיים ברלין (נר"ו)[ז"ל], וכ' זה לאפוקי מדרב הונא (שם קי"ד ב') דאמר מברך מעיקרא המרור בפה"א ואכיל ולבסוף מברך עליה על אכילת מרור ואכיל וכקושיית רב חסדא לאחר שמלא כרסו הימנו חוזר ומברך, וזהו שאמר הפייטן שאי אפשר לאכול מרור ולחזור לאכלו פעם שנית ולברך עליו; והגריעב"ץ בסדורו הגיה באחת בחזרת: וכן בשתי מצות פוטרין מחלה לחלה. כן גרים הגריעב"ץ ז"ל בסדורו. וקשי אשתי מצות של מצוה דכתב לעיל בהלכותיו שמברך על השלמה המוציא ועל הפרוסה לאכל מצה ואינו מברך שתי הברכות על מצה אחת „לא כשבת ושאר יו"ט שאף שמברך על לחם משנה אינו בוצע ואוכל רק מא'. אך מפני שצריך לברך עתה ב' ברכות ואין עושין [מצות] חבילות [חבילות] לכך מברך על אחד המוציא ופוטר השנית

תמיכות נשים במצות פסח לבררה. כאנשים בקודם לשמרה לבערי חמירא ולמיכל פטירא. ולמשתי ארבע כסי דחמרא: תת מצה ומרור וחרסת בסעודה. לפני כל־אחד ואחד בעגידה. ואין עוקרין את־השלחן להעמידה. ונמו כלהו לפני מי שאומר ההגדה:

סלוק ובכן לך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

ובכן כי אין לפניך לילה. והכל לפניך יום. ויום ליום יביע אמר. ולילה ללילה בעת יודיע: וחשך לא יחשיך ממך. ונהורא שרא עמך. בקרים יגידו חסדך. ולילות ישננו אמונתך: ושחר ובקר וצהרים ונגה. וערבים ונשף ולילה. וכל־עת ועדן וזמן ורגע. יזכירו נסי פלאיך. ויגידו אותות

ומופתי

---

*) שאר ירקות. שברכתן האדמה. ולא מין [שברכתו] שהכל: ראויה לה. דהוי דבר הבא תוך הסעודה שלא מחמתה. ולכן יכוין בהאדמה שמברך על הירקות קודם הסעודה לפטור המרור [שבתוך הסעודה]. והגדה והלל לא הוי הפסק: כאחת. [מדוע] לא יברך על המרור עצמו האדמה ועל אכילת מרור. [משום] שאין לומר ב' ברכות יחד. (שאין עושין מצות חבילות חבילות): על שהיה. כמו שאין אומרים שבע ברכות על כוס של בהמ"ז: או אכילה: באחה. בחזרת עצמו לברך עליו קודם הסעודה ולאכלו שלא לשם מצוה, ולכ"ן לפטור גם של מצוה שאח"כ. כי אין נכון לאכלו למצוה אחר שמילא כריסו ממנו: וכן. הוא הדין והוא הטעם במה שמברך על מצה אחת המוציא ועל השניה על אכילת מצה ובוצע ואוכל משתיהן יחד. לא כשבת ושאר יו"ט. שאף שמברך על לחם משנה אינו בוצע ואוכל רק מאחת. אך מפני שצריך לברך [עכשיו] שתי ברכות, ואין עושין מצות חבילות לכן מברך על אחת המוציא ופוטר השניה. ועל הב' [מברך] על אכילת מצה ופוטר הראשונה ואוכל משניהם יחד. ואין לברך על מצה א' תחלה המוציא ולאכול. ואח"כ על אכילת מצה ולאכול עוד ממנה למצוה אחר שכבר מילא כריסו ממנה (מהריעב"ץ):

סגלה. יציאה והצלה לקיחה וגאלה. ולהודות בהם ולתן בם תהלה. לחובש ארבעה כוסות של יפה־פיה עגלה. וכדי לשבר אמות עממות משקצות בגעילה. בארבעה כוסות הכתובים בם שהן כוס התרעלה. וכנגדם להשקותנו ארבעה כוסות של־חמלה: ולמה מסבין במטה כבדה וכלולה. זכר לחרות ורבוץ ענגי כבוד בחחלה. שכן דרך בני מלכים לנהג כבוד ולסלסלה. שעטרנו קדוש יעקב עטרת מלוכה ותהלה. וברר להודיע עם מרעיתו להיות לו לעם נחלה. כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה: נעלה בקדשתו מרום וקדוש. כי אלהים קדושים הוא בכל־מיני קדשה. דרכו בקדשה. והלוכו בקדשה. ישיבתו בקדשה. דבורו בקדשה. חשיפת זרועו בקדשה. נאה ואדיר בקדשה: הוא קדוש ועמו קדוש וכל־משרתיו קדושים. אין כקדשתו. ואין דומה לו. מקדש בקרוביו. ונורא על כל־סביביו. ונערץ בסוד קדושים. נשגב ברבבות אראלים. אילי קדש. משוררים ומהללים בשיר קדש. עירין וקדישין. רועשים ומרעישים. בקדש הקדשים. עתים חשים ועתים ממללים. ולבקרים מתחדשים. מקיפים בם המרכבה וקדשת השם מפרשים. ושלוש קדשה לקדוש ונורא מקדישים: ככתוב וכו׳

עיון תפלה

ויעל השמית לאכל מצה ופוסח הראשונה ואוכל מבתיהן נחל עכ"ל: יציאה והצלה לקיחה וגאולה. ארבע לשונות הכתובים בריש פרשה וארא והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, והפייטן החליף הסדר בשביל החרוז: לחובש. לשון שהסיר מלשון כי תחבש זיקך (דברים כד, כ): ארבע כוסות. בשמו"ר פ"ו סי' ד' ארבע גאולות יש כאן והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי כנגד ארבע גזירות שגזר עליהם פרעה (עבודת פרך, השלכת הזכרים ליאור, שחיטת הילדים לרחוץ בדמם (שם פרשה א' סימן ל"ד), תבן לא ינתן והכבדת העבודה) וכנגדן תקנו חכמים ד' כוסות בליל פסח. וכונת הפייטן בארבע כוסות ארבע גזרות כמו שיקראו הנביאים להגזרות שיגזור הקב"ה על רודפינו בשם שתית הכוס כמו גם עליך תעבר כוס (איכה ד, כא), קח את כוס היין החמה וגו' והשקית אותו את כל הגוים (ירמיה כה, טו), כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים (עובדיה פ' טז): ארבע כוסות של חמלה. בבראשית רבה פפ"ח סימן ה' וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל ד' כוסות של ישועה לעתיד לבוא שנא' ה' מנת חלקי וכוסי (תהלים טז, ה), כוסי רויה (שם כג, ה), כוס ישועות אשא (שם קטז, יג) כוס ישועה אכ"כ אלא כוס ישועות: נאה ואדיר בקדושה. שנאמר (שמות טו, יא) מי כמוכה נאדר בקדש, ופירשו ח"ל במכילתא שם נאה אתה ואדיר בקדש. וכונת הפייטן בכל אלה שלילת הגשמיות כי השרש קדש הוראתו הבדלה והפרשה כמו שביארנו בפירוש התפלה בברכת אתה קדוש בד"ה ושמך קדוש, וכמו שאמר רבנו המורה ז"ל שאין דרכו והלוכו כדרכנו וכו': וכן של בו"ד ואין ישיבתו כישיבת בו"ד ואין דבורו כדבורו של בו"ד בחמשה מוצאות ואין חשיפת זרועו כחשיפת זרועו של בו"ד אלא נעלה ומרומם על כל ציור גשמי: עתים חשים ועתים ממללים. חגיגה (י"ג ע"ב) מאי חשמל במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות: ולבקרים מתחדשים. שם י"ד ע"א כל יומא ויומא נבראים מלאכי השרת מנהר די נור ואמרי שירה ובטלי שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך: מקיפין בם המרכבה. מל' התקרבות כמו בתלמוד (חולין מ"ו ב') אין מקיפין בגט, אין מקיפין שתי חביות (כלים ל"ג ב') כלומר מתקרבים במעלתם למדרגת המרכבה:

ומופתי נפלאותיך: המחדש ישועות. ומפליא פלאות. ועשה נוראות. הספר ימים. ומנה עתים: ויומך אלף שנים. ושנותיך לא יתמו. כי הכל כלה. ואתה לא כלה. וכאשר אתה חי כן משרתיך חיים. טהור והם טהורים. קדוש והם קדושים. וקדשה לקדוש מקדישים ומשלשים: ככתוב וכו׳

יוצר לשבת ראשון אחר פסח

סם כמהנר מאיר ברבי יצחק

נושע אור ישראל אימתו מיד כובשים. מכור הברזל שמטה מאדונים קשים. כצפור נמלטה מפח יוקשים: בעבור זאת ראתה עלוף כובשה. אמנה מהקטין ותורי זהב הבושה. ותרא אויבתי ותכסה בושה: וירא ישראל גדלת גלילים. מאתים וחמשים נמנים. יקר רוח הקדש הלבשו בחזיונים. גוי צדיק שומר אמונים: חזן מראש אמנה ירש יש נחלתו. ברביוני צאצאיו חתמו קדוש מעלתו. ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו. קדוש: אז ישיר דוגמת תחי ועל השמינית הודות. ראויות לנאה ומשבח מדותיו חמודות. במשל פי אביעה חידות: הדור גאני וגאיתיו שבח נעדף. במתגאים נתגאה ועתיד שרם נהדף. והאלהים יבקש את נרדף: עזי וזמרת יה האמרתיו מלכות ותפארת מרבה. יקרתיו והכרתיו בסוד קדושים רבה. דודי צח ואדום דגול מרבבה: חזן מדת שבח שויתיו במצותיו נויתיו. ארסני כבת מלכים נוהו לויתיו. ולא ארפנו עד שהבאתיו. קדוש: יי זין עטה כגאה גותן נגהו. לא שצריך כתוב תשובתו בצדו. כי נשגב שמו לבדו. חבת ישראל גרמה ענין הדמויות. והשם מוכיח מלהרהר בשתי רשויות. משומי עם עולם ואותיות. טכסיסי גבורותיו נצח במדות נאות. במלחמה גאות מזין ומספיק אפסניאות. שם יי צבאות: חזן מי ימלל גבורות אל שדי. אין העולם ומלואו לאלהותו כדי. ברכה עד בלי די. קדוש: מרכבות יוקש מוטות ומשתמטות מלהב מרוץ. סגניות ערבב כשרבב טעונות לרוץ. הון אדם יקר חרוץ: תהומות כסו כנכנסו טרקת כוי גליך. ירית הין בנץ החזר גלגליך. צנוריך וכל משבריך וגליך: ימינך לבאי עולם פשוטה בחסדי אופניך. ארכה תת עשות רצונך צפוניך. ימינך וזרועך ואור פניך: חזן לבשי עז זרוע מהוללת הפין בקצה. האויב תרעץ ותעטר אדיר בפצה. הגדלה והגבורה והתפארת והנצח. לקדוש: וברב גאונך תהרוס מול בניך מתגברים. באלו לנגדך כביכול לעזרתם מתחברים. באו לעזרת יי בגבורים: נמשלו בארזים כחיות יער עולים. יהרסו בבא מהבנות כקש בעלעולים. ידי חרב מנת שועלים: וברוח סוף הרקיח מעלפים ערמומית נלקחה. ולעדת קדושים לריחני בשמים נפקחה. מצולת ים ישים כמרקחה: חזן לב ים כלב האבן עשה. מלבב הוכן לב בגאולתם יתנשא. רנו שמים כי עשה. קדוש: אמר אויב עומד אחרי פטין נאצות להרבות. בן המלך לרפוס להמיתו בקרבות. הנה יביעון בפיהם חרבות: פיו לבדו בשפתיו כסיל ונעלם. עשרו וכבודו להוריש עמך כלם. רוחך הטובה נתת להשכילם: נשפת צורר בגאון וחרון מימיניו לנקשה. מחמש חמש בסאסאה בשדחה לעקשה. תריבנה הגה ברוחו הקשה: חזן מלך אדיר לאדיריו גלה מסים. ירה אדירים רמה בצול דכים. רבים אדירים משברי ים. קדוש: מי כמוך קרוביך קלסוך רחקיך כפרו בהבלם. ולעתיד בראותך בעלבון בניך בהתעלם. אלהים ידוך עמים כלם: רב מחולל כל במדות נוראות. רבות

עָשִׂיתָ לְאָבוֹת וְלַבָּנִים לְמַלְאוֹת. מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת: נָטִיתָ שְׁבִיל דִּין מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ יָרֵאָה. פָּרוּעַ לְחַיָּבִים שְׂכַר שִׂיחָה נָאָה. קַצְוֵי אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה: חזן מְגַעֶרֶת אֱלֹהֵי יַעֲקֹב חֵיל יֶעֱזוֹ. רֶכֶב וָסוּס נִרְדָּם אֲגַדֵּם מִלָּזוֹ. מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז. קָדוֹשׁ: נָחִיתָ תָּמַכְתָּ עוֹלָמְךָ בְּחֶסֶד וָעֹז מְלֻוֶּה. עַל הָעֲבוֹדָה מָתַי יִתְבַּסֵּס בְּשָׁוֶה. עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה יְרוּשָׁלַיִם נָוֶה: שִׁמְעוּ מְלָכִים הַגְבָּהַת קֶרֶן עַמְּךָ וְנִרְעֲמִים. וּבְרוֹמְמְךָ קַרְנוֹת צַדִּיקִים לָעַד נְזֻעָמִים. יְיָ מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים: אָז אֱדוֹם רָפְתָה אֲחֻזָּתָהּ בַּהֵל וְתִתִּית. כְּתִית כְּנִשְׁבֶּרֶת כְּתִית הַשִּׁירָה עִתִּית. לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר עַל הַגִּתִּית: חזן מִפְּנֵי אֲנִינוּת לוֹטֵי לָטוּי נִמְעַד. יֹאחֲזֻמוֹ רַעַד וְנָמַסּוּ עִמָּנוּ כְּנִתְוַעַד. רָם וְנִשָּׂא שׁוֹכֵן עַד. קָדוֹשׁ: תִּפֹּל יִרְאָה וָפַחַד כֹּחַ צָרִים לְהַעֲדִיר. בְּרִנָּה חֲסִידִים שִׁבְחֲךָ לְהַסְדִּיר. יְיָ אֲדוֹנֵינוּ מָה אַדִּיר: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ מִפְּאַתַיִם וְקֵדְמָה כְּשׁוּרוֹת כְּרָמִים. וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵהַר נַחֲלַת מְרוֹמִים. לְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים: חִבַּת יְדִידוּת זְכוֹר יְדִיד לִידִידֶיךָ. קוֹל מֵהֵיכָל יְקַטְרֵג מַחֲרִיבָיו מוֹרְדֶיךָ. מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: חזן מֵאַחַת יְסוֹד עוֹלָם נִקְבַּע בְּמֶרֶץ. רוֹמֵם מִקְדָּשׁ בְּתוֹסֶפֶת שֵׁנִית לְתָרֵץ. מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ. קָדוֹשׁ: יְיָ יִמְלוֹךְ בְּהֵיכָלֶךָ פָּשְׁטָה בְּיָדַיִם תִּתְפַּשׂ. בְּמָלֵא גְוִיּוֹת שָׁם תֵּשֵׁב וְתִחַפֵּשׂ. אַבִּירִים בְּעֶגְלֵי עַמִּים מִתְרַפֵּס: אָז מַלְכוּת שָׁמַיִם בִּכְבוּדָּה תִּוָּעֵד. יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְּלוּ בְךָ מְיַחֲלֶיךָ לָעַד. יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: רוֹמֵם בְּמַלְכוּתְךָ זֶרַע אַבְרָהָם נֶאֱמָנֶךָ. בְּנֵי יִצְחָק יְחִידֶךָ וְיַעֲקֹב מַאֲמִינֶךָ. וְכַנָּה אֲשֶׁר נָטְעָה יְמִינֶךָ: חזן מְפוֹרָשׁ יִחוּד רָז שִׁמְךָ לְבָאוֹר. הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב יִתְיַחֵד אַדִּיר וְנָאוֹר. חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'

אופן אֲרוּגֵּי עוֹז. בְּקוֹל מָעוֹז. לְנַעֲרָץ בְּצָבָא הַמְּלָה: בּוֹטִים רוֹן. בְּחֵךְ וְגָרוֹן. לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה: גְּזוּרֵי אֵשׁ. אֲזוּרֵי אֵשׁ. עֲטוּר עוֹז וּתְהִלָּה: דִּמְיוֹנָם. וְחֶזְיוֹנָם. כְּזוֹהַר סוֹבְבֵי חִילָה: הֲגוּת בְּאֵימָה. וּבִנְעִימָה. בְּקוֹל עָרֵב וְקוֹל מִלָּה: וַיַּעֲנִידוּן. וְיָעִידוּן. וְיַגִּידוּן אֲמִתֶּךָ. אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ: זָהֳרֵי גֵו. מִחוּץ וּמִגֵּו. יְקוּדֵי לַהֲבֵי רְשָׁפִים: חֲקוּקֵי הוֹד. בְּלֵב וּמְאֹד. תְּהִלָּתְךָ מַטִּיפִים: טוֹטְפֵי שִׁיר. לוֹ לְהָשִׁיר. בַּשַּׁחַרִים וּבַנְּשָׁפִים: יִרְהֲטוּן. יִלְהֲטוּן. לָכֵן נִקְרְאוּ שְׂרָפִים: כּוֹפְפִים רֹאשׁ. בְּחִיל לִדְרוֹשׁ. רָאוּת הוֹדוֹ לֹא זוֹקְפִים: לְבַל יָלִיזוּן. וְלֹא יֶחֱזוּן. כְּבוֹדְךָ בְּלֶכְתְּךָ. אין קדוש כה': מַלְאָכִים. נֶעֱרָכִים. לְהוֹדוֹת לְךָ נִצָּבִים: נֶאֱזָרִים. וְנִגְזָרִים. מִגַּחַל נֶחֱצָבִים: סִלְסוּלָם. וְצִלְצוּלָם. עֲנוֹת שִׁירוֹת נִקְצָבִים: עֲנוּדֵי חֵן. וְלִוְיַת חֵן. שְׂמֵחִים וְלֹא נֶעֱצָבִים: פְּאֵר פּוֹצְחִים. וּמְנַצְּחִים. סָבִיב מָכוֹן לְשִׁבְתֶּךָ.

אין קדוש כה' וכו': והחיות וכו'

אופן זה אומרים כפיסס:

אֶרְאֶלִּים. וְחַשְׁמַלִּים. יִתְּנוּ שִׁיר לְשֵׁם הָאֵל: בְּטוּב הִגָּיוֹן. לְצוּר עֶלְיוֹן. הַפּוֹדֶה וְהַגּוֹאֵל: וְכֵן יַחַד. גּוֹי אֶחָד. בְּרֹב שֶׁבַח וּבְרֹב הַלֵּל: יַקְדִּישׁוּן. וִישַׁלְּשׁוּן. קְדֻשָּׁתְךָ בְּכָל יוֹם וָלֵיל: וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: גְּדוּדֵי רוּם. יַכְתִּירוּם. לְךָ זֶמֶר וְתִפְאָרָה: דְּמוּת פְּנֵיהֶם. וּמַרְאֵיהֶם. כְּמַרְאֵה אֵשׁ בּוֹעֲרָה:

המון קולם. בסלסולם. לך נאזר בגבורה: ושיר פוצחים. ולך שוחחים.
ואומרים כי אין כאל. ואתה: זהרי אור. כעין מאור. פני נשר לארבעתם: חצובי
אש. יצוקי אש. וסוסי אש מרכבותם: שמך יברכון. בעת ילכון. לא יסבו
בלכתם: סוד מבקשים. בעת רוחשים. איה מקום כבוד האל. ואתה: טכוסי
הוד. לך סהוד יסהדון. כי אתה צורם: יהודוך. ויודוך. במהללם וטוב שירם:
כגבריאל. קדוש האל. וסנדלפון טפסרם: פאר קושר. בתם ויושר. עם השר
מיכאל. ואתה: לך יחד. גוי אחד. תהלתך יעריצון: מחנותם. ארבעתם. למול
כסאך יתחצצון: נוראים. ונשאים. כעין קלל יתנוצצון: זה יעריץ. וזה ימריץ.
וזה יהלל. וזה יסלסל. ואתה: סגלתך. ונחלתך. לך תמיד ישררו: עבדיך.
מעידיך. כבוד זכרך יזמרו: שרפים. בשש עפים. ברום ארץ יפארו: בקול
הדר. לצור נאדר. אשר אילות יחולל. ואתה: פתוכי אש. טסים בשש כנפים.
ברום זבולך: צהלתם. ורנתם. עורכים תדיר למולך: ועם נושע. שב פשע.
יקדישו כבוד גדלך: אדון הכל. כל יכול. גבורתך מי ימלל. ואתה: קדושים.
כתרשישים. קרואים מלאכי האל: רון רוחשים. בעת רוגשים. ואומרים יה
אבתריאל: ועם נדבות. בני אבות. קוראי שמע ישראל: רצה ניבם. מחל
חובם. מעביר יום ומביא ליל. ואתה: שנאנים. ואופנים. סובבים כס מרכבתך:
תהלתך. וחלתך. מעריצים תפארתך: וגוי קדוש. לך שלוש. ישלשון את
קדשתך: המוניך. ובניך. נצבים כדל שואל. ואתה קדוש וכו': וחיות וכו'

אחרת מסתגר יוסף

אלהי ימי שנותי כלו בארך גלותי. כלא ולא אצא מצר לרוחתי. עזוב ולא
עזור ואין כי עזרתי. גולה ואין גולה סוד קץ תשועתי. מנודד בלי
מעדד מאסף חרפתי. דבת עם אשמע ומוסר כלמתי. באמור לי איה אפוא
תקותי. אכן כל היום זאת היא שיחתי. חלקי וצור לבבי ותורתי מנתי. איחל ולא
אחל דברו עד היותי. אצפה ולא ארפה ולאל צפיתי. אמר לי יי מחסי ומצודתי:
אלהי. עמי ונחלתי שמתי ביד עוברי רצוני. בפשע יעקב זאת אמר צור קוני. לי
צר ותקצר רוחי לעם עני. קלני מראשי ומזרועי קלני. ואניע בראשי אוי לי
מעוני. ואנקמה מאיבי ואבריתם ביד ימיני. אפיר עצת גוים ומחשבותם אניא.
יזמו והערימו עצה ולא מני. נוטע אזן הלא קול שמעה אזני. יוצר עין הן כל
ראתה עיני. ראה ראיתי את עני. עמי: אלהי. סברי בך שתי ומתי מתאות נפשי.
ואין דורשי. ובלבבי מכות אש. על הר קדשי. ששמם ונות בית. קן אין לה
אמללה דות. לי זרים אמרים בגדל ובגאות רוח. על רוח תבטחי ותותרי
בשבי כצבי מדח ומה תקות עם נענה. אענה על דבר אמת וענות צדק. געל
עקר דת וכל יקר שות. אל תרבו תדברו אלי בני נעות. סרו ממני מרעים
יאצרה מצות: אלהי. עמי פניתי עניתי אל תפלת הערער. נאם יי לישראל

אהבתי

אָהַבְתִּי נַעַר . וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא אִם מִזְּכוּת נוֹעַר . אֵדַע כִּי יִכְבַּד וְאָבִין כִּי יִצְעַר . עֵינַי בְּכָל עֲוֹנָיו וּמַסְטִינָיו אֶגְעַר . בְּהַר שֵׂעִיר אַסְעִיר וְעַרְעֵר יִתְעַרְעַר . לֹא לָךְ חֲזִיר הַיַּעַר כְּבוֹד בֵּית הַיַּעַר . צֵא אִישׁ הַדָּמִים מֵעַמִּים נִבְעַר . לַחֲרָפוֹת עוֹלָם לְחֵמָה וּלְצַעַר . וְאַל תָּבֹא בְּשַׁעַר עַמִּי : וקרבתו וכו'

זולת — פ"ס א"ב ובסוף התוס יצחק חזק :

אֵין כָּמוֹךָ בָּאֵלִמִים . דּוֹמֵם וְשׁוֹתֵק לְמַעֲגִימִים . צָרֵינוּ רַבִּים קָמִים . בְּהוָֹסְדָם יַחַד לְגַדְּפֵנוּ . אַיֵּה מַלְכְּכֶם חֵרְפוּנוּ . לֹא שְׁבַחְנוּהוּ וְלֹא שִׁקַּרְנוּ . אַל דֳּמִי לָךְ : גְּרוּשִׁים מִן גֵּו גָּאוּ . וְעַמְּךָ בְּפֶרֶךְ דִּכְּאוּ . מִשַּׂנְאֶיךָ רֹאשׁ נָשָׂאוּ . דּוֹרְשֵׁי אוֹבוֹת וְאֱלִילִים . יֹאמְרוּ אוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים . מָה הַיְּהוּדִים הָאֻמְלָלִים . אל דמי לך : הָבוּ לָכֶם עֵצָה . פֶּן תִּהְיוּ לִשְׁמִצָה . הֵן לָרִיב וּמַצָּה . וְאִם תִּהְיוּ כָּמוֹנוּ . לָנוּ תִקְרְבוּ וְתִפְנוּ . לְעַם אֶחָד וְהָיִינוּ . אל דמי לך : זָעֲקוּ לוֹקִים וַיַּעֲנוּ . לֹא נָשׁוּב וְלֹא נַעַבְדֶנּוּ . שֶׁקֶץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ : חַי וְקַיָּם גֹּאֲלֵנוּ . אוֹתוֹ נַעֲבוֹד וּנְהַטְבֶנּוּ . בְּעֵת צָרָה יְשׁוּעָתֵנוּ . אל דמי לך : טְבוֹחַ יְלָדִים הֵכִינוּ . בִּרְכַּת הַזֶּבַח כִּוְּנוּ . שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד וּנְיַחֲדֶנּוּ . וְעַל קָדוֹשׁ שְׁמוֹ הֹרַגְנוּ . לִנְפּוֹל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ . אל דמי לך : כֹּהֲנִים לְזֶבַח עוֹלָתָם . עָקְדוּ יְלָדִים וְאִמּוֹתָם . וְשָׂרְפוּ בָּאֵשׁ אֶת עוֹרוֹתָם : לִזְרוֹק דְּמֵי אַחְיוֹת וְאַחִים . וּלְקַטֵּר אֵמוּרֵי נִיחוֹחִים . אֶת הָרֹאשׁ וְאֶת הַנְּתָחִים . אל דמי לך : מַעֲרָכָה גְּדוּשָׁה שְׁזוּפָה . כְּבִירָה לֹא קְטוּמָה וּגְרוּפָה . וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה : נוֹפְלִים לְרִשְׁפֵּי שַׁלְהֶבֶת יָהּ . נוֹעָדִים לִמְחִיצַת בְּנֵי עֲלִיָּה . חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה . אל דמי לך : סְחִי שָׂמוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה . וְתַלְמוּד רְבִינָא וְרַב אַשִׁי . הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפַּק וְתֶחֱשֶׁה : עַמּוּדִים וּגְוִילִים לַאֲבָחוֹת . וְאוֹתִיּוֹת קְדוֹשׁוֹת פּוֹרְחוֹת . מִכְתָּב אֱלֹהִים חָרוּת עַל הַלֻּחוֹת . אל דמי לך : פָּסַע אוֹיֵב בְּזָיִן . וְאִבַּד טוּבִי וְשָׂם לְאַיִן . וַיַּהֲרוֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי עָיִן : צִיּוֹן לִפְרָט וַאֲרֶשֶׁת . צָרָה אֶל אֲחוֹתָהּ נִגֶּשֶׁת . הֵכִינוּ לְפַעֲמֵי רֶשֶׁת . אל דמי לך : קֵץ קָדוֹשׁ נַהֲשׁוֹן . נָגַע צָר בְּאִישׁוֹן . בְּעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן : רְטֻשׁוּ דּוֹרְשֵׁי חֲמוּרוֹת . וְקַלּוֹת וְשָׁווֹת גְּזֵרוֹת . הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרוֹת . אל דמי לך : שַׁדַּי קַנָּא לְתוֹרָתֶךָ . לְבַשׁ נִקְמָתְךָ וְקִנְאָתֶךָ . וְעוֹרְרָה אֶת גְּבוּרָתֶךָ : גָּעַרְתָּ חַיַּת נוֹבֵר . בְּכִלָּיוֹן שׁוֹד וָשֶׁבֶר . אוֹתוֹ וְאֶת עַמּוֹ בַּדֶּבֶר . אל דמי לך : יְמִינְךָ רַהַב מַחֲצֶבֶת . הָרֵץ גֻּלְגֹּלֶת בְּמַקֶּבֶת . זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת : צַח וְאָדוֹם מִשֵּׂעִיר . נְסוּבָה בְּכִלָּיוֹן תַּסְעִיר . כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת קִנְאָה תָּעִיר . אל דמי לך : קַנָּה שְׁנִית שְׂרִידֵינוּ . בְּרַבִּים נִסֶּיךָ הַרְאֵנוּ . שָׁלוֹם תִּשְׁפּוֹת לָנוּ : חֲמוֹל זְרוֹעֲךָ קְדוֹשֵׁנוּ . וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנוּ . קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ . אל דמי לך : עזרת וכו'

גאולה — סס כמהר"ר שלמה

שְׁבִיָּה עֲנִיָּה . בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה . לְקוּחָה לְאֻמָּה . לְאָמָּה מִצְרִיָּה : מִיּוֹם עֲזִבְתָּהּ . לָךְ הִיא צוֹפִיָּה : הָשֵׁב שְׁבוּתָהּ . רַב הָעֲלִילִיָּה : וְאוֹם עֲשִׂירִיָּה . תְּהִי שְׁלִישִׁיָּה . וְתָחִישׁ קַל מְהֵרָה . וּבַשְּׂרָה בְּאֵלִיָּה : רָנִּי בַּת צִיּוֹן . הִנֵּה מְשִׁיחֵנוּ . לָמָּה

לנצח

לנצח תשכחנו. יי חננו לך קוינו. יי מלכנו הוא יושיענו: לכל תכלה יש קץ.
ואין קץ לפרצי. כלו שנותי. ואין מתום למחצי. שכנתי בגלות. טבועה בבצי.
ואין תופש משוט. אניה להוציא. עד אנה יי. תאריך קצי. מתי קול התור.
ישמע בארצי. שמך בנו נקרא. אל תניחנו. למה לנצח: מחוצים לחוצים. סובלי
מעמס. בזוזים גזוזים נתונים למרמס. עד אנה יי. אזעק חמס. זה כמה שנים
עובדים למס. ישמעאל כאריה. ועשו כתחמס. זה יניתנו וזה יקחנו. למה לנצח:
הקולך זה הקול גולת אריאל. עמדי וצהלי בתולת ישראל. לעת הרשום.
בספר דניאל. ובעת ההיא. יעמד מיכאל. ויקרא על ההר. ובא לציון גואל.
אמן ואמן. כן יעשה יי האל. כימות עניתנו כן תשמחנו. למה לנצח וכו':

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת שני אחר הפסח

פ"ס א"ב וחתום בו יוסף בר שמואל ז

ארנן חסדך לבקר. אמיץ כליות חוקר. בכל קצוי ארץ משוטט וסוקר.
בדבורו מפרק הרים סלעים ועוקר. גבורותיו אשנן בלי שפת שקר.
גבהי דוק מתח ורקע תבל להתיקר. עשה גדולות עד אין חקר: חון יוקר ספסירו
ברקים. שכן מושבו ארקים. לימים שם חקים. גאותו ועזו בשחקים. קדוש:
דגול אל געלם. דברו נצב לעולם. הוא אלהים חיים ומלך עולם. הכין ופעל
יסודי עולם. אמץ וחזק בריחם ומגעולם. והקריש מצוקים כתקון מפעלם. חסד
יי מעולם ועד עולם. יוקר ספסירו: זמן משרתיו במרומים. זוהר נוגה בהדומים.
חשכה וגם אורה יחדו מתאמים. חלקם למשמרותם וגזרה מקימים. טף אפל
לאשמנים ונגוהות לימים. טוב הצפין לישרים הולכי תמים. חשך יכסה ארץ
וערפל לאמים. יוקר ספסירו: ימים הקוה כלם. יבשה להראות השכילם. כונן
בשעלו מדת משקלם. כנס חצים למעלה וחצים שקע במעקולם. למר בכו
תחתונים ליה כי קלם. לרון תחלה התנה תמורת קלקולם. נשאו נהרות יי
נשאו נהרות קולם. יוקר ספסירו: מלך רב מנה. מארץ דשאים להזמינה. נצנים
ודשאים הצמיח ממנה. נשוא קל וחומר וגם בתנוב למינה. סמל בריה צאת
בערבוביא לאו כל הימנה. שורק משמר בענביו צר מהם להטמינה. כי ישר
דבר יי וכל מעשהו באמונה. יוקר ספסירו: ערך מאורי מופתו. עששיות זוהרות
בעפתו. פער האחד לרגל ברעו בשפתו. פעלו הושב בראשו ולא רעננה כפתו.
צאת כמין שופר נגזר בו לחרפתו. צדיקים נקראים בו וגם כחברו ליפותו. והוא
כחתן יוצא מחפתו. יוקר ספסירו: קנין ודגים ואנקה. קרץ והשריץ עלי ארקא. רמש
ובהמה גסה וגם דקה. רובץ בהררי אלף הטריפו חקה. שת נחש בריח במצולה
עמוקה. שמור עד יפקדנו מדבר בצדקה. בחרבו הקשה הגדולה והחזקה.
יוקר ספסירו: תמונה גבל משבחה. תבנית אנוש בטפיחה. יצרו בכפו היות דרכו
צלהה

צלחה. והמשיל ידו בכל מערבה ומזרחה. סח לא טוב היותו לבדו במנוחה. פרש לו מצלעו היות גפן פורחה. לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה. יוסף ספסירו: בששה שכלל כל המנזר. רם אתו אין זר. שם קדשו יבורך שבו נאזר. מאומה מדברו אחור לא חזר. ויום מנוחה הנחיל לעם מפוזר. אשר בו בצע אמרתו שגזר. לבש יי עוז התאזר. יוסף ספסירו: הכל יודוך וכו'

[illegible] זה אומרים בפיוט ובכרין. שם המחבר יעקב:

יחיד ערץ. יסד ארץ. ברוב חכמה ותושיה: ענותו. וגדלתו. מפרסמת וגלויה: נוראותיו. ונפלאותיו. יהודון דרי נשיה: מלאכים. נערכים. להקדישו ברום עליה: יי אלהי צבאות מי כמוך חסין יה: עליונים. ותחתונים. שמו לעד יזמרו: ואופנים. ברננים. כבוד זכרו יפארו: ממעונו. וחביונו. בחיל זה לזה ידברו: ובנעימות. ובתמימות. תהלתו יספרו: ואין בהם. ובניהם. לשון שקר ורמיה. ה' אלהי: קדישין רון רוחשים. עם כרובים ושרפים: והם עומדים ומסלדים. וכסא אל מקיפים: במרכבות. לרבבות. למאות ולאלפים: ורגליהם. בכנפיהם. מסתירים ובם עפים: יקדישון. וישלשון. קדשת רב עליליה. ה' אלהי: בעת לכתם. לארבעתם. ואופניהם אצלם: ובעמדם. במעמדם. יקומון המה למולם: ושם ירימון. ויעצימון. אדוניהם ברום עולם: בקדשה. משלשה. כבוד האל מלא עולם: קדוש יענו. קדוש ישנו. קדוש ישלשו שלישיה:

ה' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה. והחיות וכו':

מאורה שם המחבר שמואל כהן

אימתי שמחי ועלזי כי בא עת הדרך. קרוב יום ישעך ופעלת שברך. הנה מלכך יבא אל שערך: התפתחי ציון מוסרי צוארך. קומי אורי כי בא אורך. אימתי: אילותי שמחתי ערבה וגלה מקום מקדשי. שבת משוש חגי שבתי וחדשי. וסתם רחשי ופס קרבן אשי. אויב דלקני ויקם בי כחשי. ראית ודוממת מלכי וקדושי. ותזנח משלום נפשי. אילותי: אימתי. מזרות ושמשים וכל שטרי מזרח. עבורך קבעתי עולם בלי נקרח. אם לא בריתי כתוב הוא ונארח. השיתי מעולם לראשון אשר סרח. עת בא אתוי נהרים אשר זרח ממזרח. העלט באפל ובעשור נטרח. וכבוד יי עליך זרח. אימתי: אילותי. מן המצר קראתיך בשנוני. דלגת קץ והושעת המוני. אף כי עמדה לי זכות איתני. ועתה נטשתני וכלו חשבוני. אפסו עתותי וגם עברו זמני. וכצאן לטבח נתתי ביד מעני. העל אלה תתאפק יי. אילותי: אימתי. ועוד איך אניחך תחת יד מוני. כי עליך השתתו והטבעו אדני. פעלתי למענך רב טוב מצפוני. שמאל בגלותך אחזתיך בימיני. ידעתיך בצר לצמצם שם שכיני. בספר תנחומיך העידותי נאמני. יום נקם בלבי באה שנת פדיוני. ועליך יזרח יי. אימתי: אילותי. אמנם ידעתי כי חסדך גבר. אכן הייתי בוזה בכל מעבר. ואל מי אשוה ואוכל

להתחבר

להתחבר. אם לקנוי ונרצע דינם נגדע ונשבר. כלו במה שמטים ועלי לא נשבר. הודיעני קצי מתי אתגבר. קום ועשה כי עליך הדבר. אילותי: אומתי. לבשי עזך וצהלי פאר רקמה אחבישך. מהר אשמיעך שובי שובי לנפשך. מהרה קל יבא מבשר טוב לחפשך. משמיע שלום תשועת קדושך. גאלך כי חזק מלון בית מקדשך. השתחוי לבוראך בשבתך וחדשך. לא יבא עוד שמשך. אומתי: אילותי. לעזרתי חושה וגלה קץ פדעי. עזרה בצרות נמצאת רועי. הנה העת יאתה לך להושיעי. איבי חרפני עד אנה תנועי. כריתות שלוחך עוד בל תושעי. להם אשיב תשובת מדעי. ואני בה׳ אצפה אוחילה לאלהי ישעי. אילותי: אומתי. כמוס יום נקם צריך להרעילם. כנבואות כהני בחמה להובילם. הן שבועה לנגדי על ידך לעולם. העת כי תבא אשיב להם גמולם. נדחיך אקבץ אוסיף שנית לגאלם. נר משיחי יאיר עמוסי להנחילם. והיה לך ה׳ לאור עולם.

אומתי. אור חדש וכו׳

זולת פ״ס א״ב

אל אל חי ארנן. בלב ובשר אתחנן. שדי דעה חונן. בעמל יגוני הבט. כי כקצח אחבט. הסר מעלי שבט. אל דמי לך: גברה עלי גלות. בחוסר כל ודלות. בראתי כרום זלות: דכאוני ערב ובקר. זכרך מפי לעקר. בהיכלך בלי לבקר. אל דמי לך: הונוני מוני בתלאה. וטנפוני ברבבת חלאה. ואמרו הנה מתלאה: ומה לכם להעלב: נשכחתם כמת מלב. אל דמי לך: זנחתי עדני תענוגם. משתיהם ופת בגם. וכל מועדי חגם: חי עליך הרגנו. וכלי ריק הצגנו. נפש עליך ערגנו. אל דמי לך: טמנו לנו פח ומוקש. ישור כשך יוקש. עבור ממך להעקש: יעוללו עלילות ברשע. בלי עון ופשע. ממך נוחיל ישע. אל דמי לך: כל שמחה ערבה. אלי גיל בלי לקרבה. רעתנו כי רבה: למה הבט בוגדיך. תחריש כבלעם ידידיך. בהתאפק המון חסדיך. אל דמי לך: מעת היכלי שמם. בדד ישבתי ודומם. כל היום משתומם: נטלו זבחים ועולות. ובטלו עונג היכלות. ועטרות חתנים וכלות: אל דמי לך: סוד סנהדרי ערער. זקנים שבתו משער. מבית לבנון יער: עדן נהפך לעגן. יבטלו שירי נגן. מבית משתאות מנגן. אל דמי לך: פקוד גפן וכנתך. גורל חבל מנתך. כרם חמד גנתך: צור ישעך תמהרנה. גיה אורך תנהרנה. לילה ויום תנצרנה. אל דמי לך: קרית משושך בנה. נער חית קנה. שנית עמך תקנה: רבה כחול צבאיה. וקים חזון נביאיה. חפת כבוד ומקראיה. אל דמי לך: שית פארה כחתן. להושיבה בנוה איתן. ברכוי מהר ומתן: תשיב מלוכה לבעליה. וצלך תפרוש עליה. וככלה תעדה כליה. אל דמי לך: שלח מעמך פדות. ונשיר שיר ידידות. כאז בצאתי מעבדות: בים בעיתך בגוות. יצאה חפשי בעליזות. קדוש שבחה על זאת. אל דמי לך: עזרת וכו׳

סימן המחבר שלמה חזק:

גאולה

שנותינו ספו בדלות ובקלות. לאור נקוה והנה בוז ושפלות. משלו בנו עבדים

ואנחנו בגלות: הושיעה יי כי בך אילות. למען שמך יי עשה לטובה אות. יי עד מתי קץ הפלאות: לקחוני זרים לנחלת אחזה. אזלת ידי ונדם עזה. הייתי לבזה לשמה ולמזה. נאלמתי כרחל לפני גוזזה. עד ישקיף וירא יי צבאות. ה' עד מתי: משל בי ששך עד אשר קרם. לכדני שעיר ויון ופרס. הפיצוני בעילם משך ותירס. וגם עוד ישמעאל הרס וגרס. הרי ששים ואחת וארבע מאות. ה' עד מתי: הן כל אלה אם משלו בי. ממך אלהי לא נואש לבי. יען כי אתה אלהי אבי. תשוב תרחם ותרפא כאבי. שכחוני ישועות צרות הבאות. ה' עד מתי: חשבון קץ ראשון לאב המון נסתר. זמן קץ שני לירמיה נפתר. קץ השלישי לדניאל נעטר. וקץ הרביעי מכל עין נסתר. ישוטט כל דורש ויחסום כל פתר. ונעלם החזון ונעדרו המראות. ה' עד מתי וכו'

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת שלישי אחר פסח

פ"ס א"ב כפול. ותמ"ס נו שלמה הקטן חזק:

אמץ דר חזקים. אבאר לפי ספוקים. בתוך קהל ועד שומרי חקים. בחיל וזיעה אביעה מעשיו החקוקים. גבוהים הרקיע ונטם ומראם תמיד נרתקים. גם ידו יסדה יסודות ארקים. דלק וזרח אורה לישרים ולצדיקים: חיו שפר אמר יבטא. לעליונים כדוק נטה. מבין בחכמה מטה. האור כשלמה עטה. קדוש: המים עולם מלמחות. הכין רקיע מתוחות. ובתוך שמהו חצים במי רום להשחות. וחצים בים היותם מלתיחות. רגנו ונשבע לקבל מהם שבחות. זמן נעשים רוחות. בלכתם במשלחות. זרם מים מתחלפים בשרתם לאלהי הרוחות. חשוש וקבח ערך למכעיסיו במפלחות: שכן בם אכזר. ליסר עובדי זר. מיחליו שאול להחזר. היותם חלקו גזר. קדוש: טוב כראות נסים. טבועות ארץ מכסים. ישום בגער במעמקים וגלגלם במכנסים. יהרו עולם להציפה וגבולם חול השים. ככל פני הארץ אילנות ופרדסים. כגן גן בעדן ומאכל עסיסים. להנחיל אוהביו יש לניני אב עמוסים: שאונו כחול נגררים. לנאמן עדותו מאדרים. משברי ים מהדרים. המשביח שאון אדירים. קדוש: מאורות וכוכבי רננים. מזרות ונחית בנים. נפח ברוח פיו והכניסם בעליונים. נסתר אין מחמתו ומתהל עננים. סדרם ברקיע לאותות ולמועדים ושנים. סלה למשל ולהאיר ימים ואישונים. עליונים לכן משקיעם עבור עושי כונים: שמו להלל בראם. לכלם שמות קראם. מסדר מוצאם ומובאם. המוציא במספר צבאם. קדוש: פקד מים להשריצה. פורשי אברה ונוצה. צפה ארחות ימים להרבות ולהפריצה. צד מהם ומהם לעתיד דיצה. קראו זיו במעופפים לעונג נמצא. קש חושב תותח במתניו שחיצה. רעים כרות עליו וביניהם להתחצה: שאון גדל תנינים. לתוך פיו נתנים. מדורו במים התחתונים. הכינו ליום תתונים. קדוש:

שַׁדַּי לְנֶפֶשׁ תַּאֲוָה. שׁוֹכֵן שְׁחָקִים בְּגַאֲוָה. תֵּבֵל עָשָׂה בְּכֹחוֹ לְהוֹצִיא צִוָּה. שֶׁפַע
נֶפֶשׁ חַיָּה וְזִמֵּן לְיוֹם חֶדְוָה. לְעֵת שׁוּב לְבִצָּרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה. מֵטִיל בַּרְזֶל גְּרָמָיו
דִּמָּה וְהִשְׁוָה. הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי אֵל הַכְּתָב וְהַתָּוָה: שָׁמְרוּ לְעָתִיד לָבֹא. לְיִשְׂרָאֵל
עַם קְרוֹבוֹ. מֵרֵעֵהוּ אֶלֶף מִסְּבִבוֹ. הָעוֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ. קָדוֹשׁ: הֵכִין קָרוּץ מֵחוֹמֶר.
קְדוּמָה הִכְנִיסוֹ לְשׁוֹמֵר. טַכּוּס עֶשֶׂר חֻפּוֹת טִלְלוֹ מְגַדֶּה טוֹמֶר. נָאוֹר צִוָּהוּ וְעָבַר
וְנִתְחַיֵּב לְהִגָּמֵר. חִנֵּן בַּעֲדוֹ שְׁבִיעִי לִמְקַיֵּם אוֹמֶר. וְזִמֵּן מִיַּד לָאֵל שִׁיר וָזֶמֶר. קִדֵּשׁ
לְכֵן שַׁבָּת לְהִזָּכֵר וּלְהִשָּׁמֵר: חיו שׁוֹמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ. לַעֲוֹנוֹתָיו מָחוּל לוֹ. מוּטָב
וְנוֹחַ לוֹ. הָעוֹלָם הַבָּא לְהַנְחִילוֹ. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳

אופן — סי׳ המחבר בנימין

לְבַעַל הַתִּפְאֶרֶת. מְתַקֵּן רוּם בַּזֶּרֶת. מַעֲצִימִים אַדֶּרֶת. מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. נוֹחִים
לוֹ לְתִשְׁחֹרֶת. כַּהֲלָכָה וּמַסֹּרֶת. וַאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת. תְּהִלָּה בְּפִי סוֹדֶרֶת:
לְנִקְרָא רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן. מֶלֶךְ אַדִּירִירוֹן. מַבִּיעִים סֶלֶד וָרוֹן. בְּיוֹשֶׁר וְכִשְׁרוֹן. וְאִתָּם
מְטַטְרוֹן. פִּסְקוֹן אִטְמוֹן וְסִגְרוֹן. וַאֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. מִשְׁתַּחֲוָה פְּנֵי אָרוֹן: לְיָהּ
חוֹצֵב לֶהָבָה. נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים רַבָּה. וְעִירֵי מֶרְכָּבָה. וְקַדִּישֵׁי שַׁלְהָבָה.
מִתְגַּבְּרִים לְהַקְשִׁיבָה. קְדֻשָּׁה כְּאַחַת הֵטִיבָה. וַאֲנִי חוֹלַת אַהֲבָה. בְּיוֹשֶׁר עֲרֵבָה:
לְמַפְלִיא פְּלָאוֹת. אֲדוֹן כָּל הַנִּפְלָאוֹת. כִּתִּים וַחֲיָלוֹת. בְּחַדְרֵי הֵיכָלוֹת. רוֹעֲשִׁים
בְּקוֹלוֹת. נוֹעָדִים בְּמַקְהֵלוֹת. וַאֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת. תִּשְׁבָּחוֹת וּתְהִלּוֹת:
לְנֶאֱמָן בִּבְרִיתוֹ. וְקַיָּם בִּשְׁבוּעָתוֹ. מִתְנַטְּלִים מֵאֵימָתוֹ. מַגִּידִים אֱלָהוּתוֹ. חַשְׁמַלֵּי
שֵׁרוּתוֹ. מִתְבַּהֲלִים מִשְּׂאֵתוֹ. וַאֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ. בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד
מַלְכוּתוֹ: והחיות ישוררו וכו׳

אהבה — סי׳ המחבר משלם

סְגֻלָּתִי. מְלוּכָה אֲזַרְתִּיךְ. וְלִמְאֹד לִבַּבְתִּיךְ. רַחֵם רִחַמְתִּיךְ. עַל כַּף חַקּוֹתִיךְ.
מִכּוּר הִצַּלְתִּיךְ. וְאַחֲרֵי הִמְשַׁכְתִּיךְ. אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ. סגולתי:
דּוֹדִי. שִׁמְךָ עוֹז בָּנַי. וְזִכְרְךָ אוֹר פָּנַי. וּמִקַּחַץ מוֹנַי. לְךָ רֹב תַּחֲנוּנַי. וְכָל יָמַי וְשָׁנַי.
לְךָ אַרְבֶּה רְנָנַי. אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת עֵינַי. דּוֹדִי. סגולתי: לְקַחְתִּיךְ לִי בְּשֶׁפֶר. וְחֶבְלֵךְ
לִי שָׁפַר. וּמַחְשַׁב צַר הוּפַר. אֲשֶׁר בִּשְׁמִי כָּפַר. וְהוֹצֵאתִיךְ מִכְּפַר. וְצִירַי לְךָ
סִפֵּר. הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר. סגולתי: דּוֹדִי. מְנוּסִי בְּעֵת צָרָה. לְךָ אָנוּס לְעֶזְרָה. מְאֹד
נַפְשִׁי קָצְרָה. בְּכָל אוֹם נִפְזָרָה. וְקוֹרְאִים לִי מָרָה. אָוֶן וַעֲצָרָה. וְלֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט
הֶהָרָה. דּוֹדִי. סגולתי: בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים. אֲקַבְּצֵךְ מֵעַמִּים. וְאֶשְׁבֹּר
עֹל קָמִים. וְשָׁבִים וַעֲלָמִים. יוֹדוּן לְעוֹלָמִים. לִפְנֵי כָּל הַיָּמִים. סגולתי: דּוֹדִי.
רְצוֹנְךָ תִּתֵּן לִי. אֵלִי וְגַם גּוֹאֲלִי. וְשׁוֹבֵב אֶת קְהָלִי. מְהֵרָה לִגְבוּלִי. וְשָׁלְמוּ יְמֵי
אֶבְלִי. בְּךָ שִׂמְחַת גִּילִי. יְיָ אוֹר לִי. דּוֹדִי. סגולתי: הֵן אָזְנִי קַשֶּׁבֶת תְּפִלָּתֵךְ הָעֲרֵבָה.
עַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה. בְּנַחַת וּבְשׁוּבָה. וְכָל מִינֵי טוֹבָה. לְשִׁיתֵךְ לִרְבָבָה. מַיִם
רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאַהֲבָה. סגולתי: וקרבתנו וכו׳

אריות

מלת ע״ס א״ב וכסוף חתום יוסף בר שמואל טוב עלם :

אריות הדיחו פזורה. מבית לשכות ועזרה. מאין אבקש עזרה: באו כלם
בברית. נועצים לב להכרית. מבלי תת שארית. חושה לעזרתי:
גבר חטא ואשמה. אויב מקיף לנשמה. שם גפני לשמה: דבים ואריות נהמו.
חפצי קרבתך המו. מעי כים יהמו. חושה לעזרתי: הרסו מרום הרים. ארצי באו
נהרים. לשפוך דם ממהרים: ותמיד בתוך לבאות. יחלתי לאלהי הצבאות.
הראנו לטובה אות. חושה לעזרתי: זדים מאד הליצוני. כעצב נבזה הפיצוני. מה
תחכה נאצוני: חלף זמן ועדן. נגרע עונג ומעדן. ארכו קצים ומועדן. חושה לעזרתי:
טמנו פח לנשכה. גלות מאד נמשכה. הנה אימה וחשכה: ידידות משכנותיך
ירשו. בנים מגו גורשו. על גבי חרשו. חושה לעזרתי: כזכרי בית מנוחה. מקום זבח
ומנחה. מלאתי יגון ואנחה: לאבל נהפך כנורי. מתי אגע בצנורי. ואתה תאיר
נרי. חושה לעזרתי: מלך עוזר מפורש. רואה עני ורש. איכה תביט ותחרש: נאץ
שמך מתאגדים. לשמש וירח סוגדים. למה תביט בוגדים. חושה לעזרתי: סמר
בשרי מפחד. הודי נהפך ונכחד. בהוסדם עלי יחד: ערף מאד מקשים. להניא
יחודך מבקשים. יספו לטמון מוקשים. חושה לעזרתי: פרשו מכמרת מצרים.
אויב לוחץ עצורים. ישב במארב חצרים: צור אלהי עולם. למה תחשה ותתעלם.
תן להם כפעלם. חושה לעזרתי: קבצו עלי געולים. במרירות אותי מרעילים. אהלי
אדום וישמעאלים: רבתי עם דמומה. מקוה ישעך שוממה. ימין יי רוממה.
חושה לעזרתי: שירות היכל גנוזים. פסו נביאים וחוזים. שבת גאון עליזים: תמיד
נשמעה צוחה. נפשי לעפר שחה. ערבה כל שמחה. חושה לעזרתי: יריבי בוססים
בפרך. ורוחי נבקה ממרך. ספקתי על ירך: פונה לצור מבטה. בשבט אנוש
נחבטה. ראה יי והביטה. חושה לעזרתי: שואגים בקול שועה. מחכים ברית
ושבועה. והנה רק זועה: אנא חיש עליצותם. להאזין חין מליצתם. כאז מנוף
בצאתם. חושה לעזרתי: טוב סוכך באברה. ונותן מלוכה ומעבירה. בידך כח
וגבורה: עדריך השב למאוים. למענך חי וקים. מושל בגאות הים.

חושה לעזרתי: עזרת וכו׳

גאולה סס כמתכר שלמה

שדודים נדודים לציון תקבץ. מכורים בלא הון תשובב למרבץ. השב עבודת
לבושי תשבץ. תרעת שמעת משפחות יעבץ: להודות ולזמר לשמך
עליון. אתה תקום תרחם ציון. חיש קל מהרה את פדותנו. למה לנצח תשכחנו. יי
חננו לך קוינו יי מלכנו הוא יושיענו: לגויי הארצות תחיש שאת נס. יון תגבר ומתניו
תשנס. עדרי תאסוף ופוצי תכנס. תחדש גאלה כטאנס וחנס. חושה והשב את
שבותנו. למה לנצח: משנאי ידבר עזות בפני. מבקש לאבד תוחלת אמוני. יריבני
עד אן תוחיל לעיני. עניתיו הן כתוב בספר חזיוני. כי לא יזנח לעולם יי. ישוב
ירחם ויכבוש עונותינו. למה לנצח: השב גרושה. לנחלת ירשה. ופקוד אנושה.

כיד צר ענושה. אכולה בכל פה נתוצה ורטושה. ותחדש צדקת אבות שלשה. שמים חדשים וארץ חדשה. ואז נשורר ברננו. לפה לנצח:

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת רביעי אחר פסח

פ״ס א״ב ותהוס ט אמתי:

אשיחה בדברי נפלאותיך. אספרה כבוד מעשה אצבעותיך. בעמידה ארגן פני יושבי ביתך. בריאת עולם לבאר כי אין כאמונתך. גבלת אש ומים לכם שכינתך. גוש ושלג הקפאת לדור בריותיך. דליקת נר ערכת מהוד שלמותיך: אזכור זאת ואנהים. מי אל גדול כאלהים. תומך תקרת גבוהים. יסד הדום וגהים. קדוש: הקרשת מעזיבת בנינים. הבדל עליונים מתחתונים. ולא אבו ברצינים. לפיכך נקראו זדונים. וממעל הורדו בבערת עשנים. זמנת בו ביום עוף כנף רננים. זריבת תפתה הכנת משני דינים. חדשים שנים עשר הכוות כל סרבנים: אמנם על שם שא מים. מיוחס שמו שמים. תקיף קולו על המים. יחיד ומיוחד פעמים. קדוש: טבס חול לרהבים. טרוד אותם ברביבים. יען אלולי הוא עולם מחריבים. ימן תדשא הארץ אילנות ועשבים. כונו רמש למינהו בלי צאת מעורבבים. כי טוב פעמים בפרשה כתובים. להודיע כי נבראת גן לבני שלשת אהובים: אל אמיץ ותמים. מקולו מים הומים. תהלתו לעד נואמים. יה אדיר במרומים. קדוש: מנה חמה ולבנה. מראה אדם להנה. נתינתם ברביעי ובריתם מראש נתמנה. נמשל משל לבונה בית מיד מדליק בוצינא. סיום יהי מאורות למאורות נשתנה: סדר מעמדות לפיכך מתענות בתחנה. על אסכרת תינוקות וגמולי שנה: אין כשליחותם. מי ראה כמותם. תדירים במלאכותם. יודעי מועדי ביאתם. קדוש: פץ השרץ אדירים. פורחים שחים טמאים וטהורים. צפים התיר בשנים בקשקשת וסנפירים. צפרים הכשיר בשלשה זפק וקרקבן ואצבע מיתרים. קים מאדה ומאדה לעתיד שמורים. קהל בסעודתם חבורת חברים. רמז רמוז באיוב יכרו עליו חברים: אדון אל שדי. מקדים לעולם די. תמך חלק לידידי. ירתיח צול וזיז שדי. קדוש: שמע עוד לאדמה. שרוץ חיה ובהמה. שפר און בשרידיו ונתיעץ בחכמה. תאר גולם ביפיו הכהות גלגל חמה. תרדמה הטפתו תבנית מצלעו לרקמה. תיום מצוה אחת לא יכלו לקימה. תחת כן גרמו ליום תולעה ורמה: אדם בל ילין ביקר. מגן גורש והפקר. תמור כי מעקר. גנב ויען כי שקר. קדוש: אמץ יום מימים. אחד אותו לתמימים. מעין עולם הבא ענייניו מסימים. מכפל בלהמו ועגשו ואזהרתו ושיריו הנעימים. תבלו בהבל משנה בכבוד מטעמים. תענוג בלבוש משי ומנוח לעגומים. יהי לנו מורשה לעולמי עולמים. אספר קצת פעלותיו ארבע רשיותיו. שתים שהן ארבע יציאותיו. שלשים ושש אזהרותיו. ארבעים

תסדר אדת אבות מלאכותיו. להודיע לכל בריותיו. ששקול בכל מדותיו. קדוש:

הכל יודוך וכו'

אופן שם המחבר יעקב:

ידודון ידודון שנאני שלהבת. עם פתכים ותוכים מהסק צרבת: קרניהם. וזיו
פניהם. כזיו זיקת שלהבת: יקדישון. וישלשון. עם אופני מרכבת: מי
כיי אלהינו המגביהי לשבת: עטופים. וצעופים. לאחד שש כנפים: בם מכסים.
ובם טסים. בפתע חוג שמים: וגופותם. ונבותם. הם מלאות עינים: שבח
עוזרים. לצור צורים. תת תהלה מהטבת. מי כיי אלהינו המגביהי לשבת:
קביעתם במשמרתם. תמיד לילה ויומם: לכל יליזון. לכל יזיזון. עדי עד
ממקומם: כי צורם. שם סדרם על מעמדם קימם: מיכאל. וגבריאל. סביב
כסאו שם שמם: וצר חיות. שם היות. שכינתו מוסבת. מי כיי אלהינו המגביהי
לשבת: ברעישה. ובגעישה. כבוד זכרו יפארו: ועבדיו. בני ידידיו. למטה הם
יספרו: בקול קדוש קדוש קדוש יי צבאות יזמרו: וגם יהגון. בקול הגון. וברעת
מישבת. מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: והחיות וכו'

אהבה

סגלתי. אימה נשאתי. ועריה כסיתי. חדרי הביאותי. לבנון הושבתי. ואשכול
עשיתי. ויושביו המסיתי. ועתידותיהם שוסתי. סגלתי: דודי. עזבתי
נטושה. כאשה מגרשה. חלושה. ואנושה. ביד נוגש ענושה. זמן ישעי חושה.
ואקרא דרושה. ותרא אויבתי ותכסה בושה. דודי: סגלתי. ראיתיך בכבליך.
בצער עליך. פשוטה מעיליך. פרועה קדליך. ופעמוני זהב עלי תלתליך. מעי
המו לך ואבא אליך. ואפרוש כנפי עליך. סגלתי: דודי. באתי במצודה. ברשת
צר לכודה. ביד בבל בדודה. ביד פרס נדודה. ביד יון שדודה. באדום גלמודה.
שימני כחותם בקדם מיסדה. ותגלנה בנות יהודה. דודי. סגלתי: רחם ארחמך. וגם
זכור אזכרך. חסתי על נעורך. וראיתי מגורך. עוד אפאר תארך. ואצהיר מאד
זהרך. ויבא לך צורך. ויחבוש את שברך. התפתחי ציון מוסרי צוארך. קומי
אורי כי בא אורך. סגלתי: דודי. אכלוני שני דבים ואריות. ושמו בית קדשי למעון
פריץ חיות. מואב ועמלק קדר ונביות. תקרא שנת גאלה לשיות השבויות.
וקרבנו לעבודתך כמשר איש ולויות. דודי. סגלתי: נחיתיך בשביה. בכבל צר
כלויה. נפוצה וזרויה. בארץ מאפליה. ונותי שבויה. תשוב לעליה. כי יעקב
בחר לו יה. סגלתי: וקרבתנו וכו'

זולת סס המחבר רבינו אפרים ברבי יצחק חזק:

אלהי בך אחבק. כטובע לגמל יאבק. אומר טוב לדבק: בשמך תמיד
התפללתי. אף כי עליך נקטלתי. נפתולי אלהים נפתלתי. אל תרחק ממני:
גרתי עם משך ותובל. נמשכתי ביד שובל. כשה לטבח יובל: דבקתי מאד
בעדותיך. הסתופף בכנף מדותיך. קציעות כל בגדותיך. אל תרחק ממני: הרחקתי
נדוד ממך. ולבי קרוב לשמך. וראה כי עמך: וצאן ידך נמונה. ואחור לא

נמצאה

נָסוֹגָה . רְעֵה אֶת צֹאן הַהֲרֵגָה . אל תרחק ממני : זְכוֹר הֶרֶג רַב . עָלֶיךָ נַפְשִׁי נִקְרַב . וְנָפַל
מִמֶּנִּי רָב : חֲסִידֶיךָ וּמְיַחֲדֶיךָ מִקֶּרֶב . בֹּקֶר וְצָהֳרַיִם וָעֶרֶב . עִם שְׂרִידֵי חֶרֶב . אל תרחק ממני :
טְחֵי תָפֵל וּמַדּוּחִים . אֱלֵי גִיל הַשְּׂמֵחִים . וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים : יְרֵאֶיךָ נִסְקָלִים
וְנֶחֱנָקִים . וְאֵלּוּ הֵן הַלּוֹקִים . בְּנֵי הַדְּבֵקִים . אל תרחק ממני : כּוֹרְעִים לְמַזָּרֵי שָׁמַיִם . יְעָצוּנִי
בְּךָ לִבְגּוֹד . וְלָהֶם לִסְגּוֹד : לֹא אָבִיתִי לִרְעוֹת אַחֲרֵיהֶם . נַמְתִּי יֵבוֹשׁוּ כָּל חַבְרֵיהֶם .
רַע יֵרוֹעַ כִּי עָרַב . אל תרחק ממני : מֵחֲמַת עָפָר זוֹחֵל . לְיָרְחֵי שָׁוְא אֲנִי נוֹחֵל . וּמַה כֹּחִי
כִּי אֲיַחֵל : נַפְשִׁי בְּךָ דְּבֵקָה . כְּיוֹנֵק נִכְנַס לְרַבָּקָה . הַשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה . אל תרחק ממני :
שׂוֹנְאֶיךָ כְּלָבוֹת זְהוּהִים . לְשׁוֹנָם מְדַבֶּרֶת גְּבוֹהִים . שָׁוְא עֲבוֹד אֱלֹהִים : עַמְּךָ
בַּעֲצָתָם לֹא יָשָׁב . וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב . הַשּׁוֹמְרִים הַבְלֵי שָׁוְא . אל תרחק ממני . פְּלִיאָה
בְּעֵינַי נִשְׂגָּבָה . לְמַדְהֵבָה הֲיֵשׁ קִצְבָה . הִנֵּה קָמָה וְגַם נִצָּבָה : צוֹעֶקֶת הָבָא מְדוֹד .
אוֹמֶרֶת לִי מַה לָּךְ גְּדוֹד . וּמַה דּוֹדֵךְ מִדּוֹד . אל תרחק ממני : קוּמָה לָצֵאת כְּפַעַם בְּפַעַם .
תְּרוֹעֵם בְּשֵׁבֶט רַעַם . הָעָם אֲשֶׁר זָעַם : רוֹדֵף אַחֲרַי כְּלֶב יָהֵם . תָּמִיד בִּי מִתְרַגֵּז
וּמִתְלַהֵם . אָכְלוּ עַמִּי אָכְלוּ לָחֶם . אל תרחק ממני : שׁוֹפֵךְ דָּמוֹ לֹא כִסָּה . נָתַן יַעֲקֹב
לִמְשִׁסָּה . וְאוֹכְלָיו עֲוֹנוֹ יִשָּׂא : תּוֹעֵי רוּחַ כָּלוּ . רַעְיָתֶךָ בְּהָלוּ וְשִׁכְּלוּ . וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה
יֹאכֵלוּ . אל תרחק ממני : אֵלִי גוֹאֲלִי דָּמִי דּוֹרֵשׁ . לֹא יַעֲזוֹב לָהֶם שׁוֹרֶשׁ . כָּלָה גָרֵשׁ
יְגָרֵשׁ . תּוֹצִיא אוֹתָהּ אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה . אל תרחק ממני : רוֹמָה יַחַד תְּצִיתֶנָּה . לְיַרְכְּתֵי
בוֹר תַּשְׁפִּילֶנָּה . עַוָּה עַוָּה תְּשִׁיתֶנָּה . יַעַן מְשַׁבַּחְתְּנִי בַּעֲבֹדוֹת . נִשְׁפַּטְתִּי בְּכָל מִינֵי
מַרְדּוּת . הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדְךָ מִפְּדוּת . אל תרחק ממני : מְשַׁבְּנִי בַּעֲלוֹ הִשְׁתַּטֵּחַ . לְתַבְנִית
כָּל בּוֹטֵחַ . מוֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ : בְּרַבִּים רַחֲמֶיךָ שׁוּב . לְנַשֵּׁחַ כְּמֵת מִלֵּב
חָשׁוּב . אֶל אֲחֻזַּת אֲבוֹתָיו יָשׁוּב . אל תרחק ממני : יָדַעְתִּי כִּי לֹא לַצְּמִיתוּת . נִמְכַּר עַמְּךָ
לַחֲלִיטוּת . וְאַיֵּה סֵפֶר כְּרִיתוּת : צֵא וַהֲשׁוּב עִם קוֹנָם . מַה מִּכְרָם וּמַה קִנְיָנָם . כִּי
לְקַח עַמִּי חִנָּם . אל תרחק ממני : חוּשָׁה לְהַסְעִיר בְּשֵׂעִיר . בִּרְכַּת אָב תָּעִיר . וְרַב יַעֲבוֹד
צָעִיר : קֶרֶן עַמְּךָ תָּרִים . תְּקַפּוֹץ קֵץ וְתַעֲרִים . מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים . אל תרחק ממני :
חִשַּׁבְתִּי עִדָּן עִדָּנִים . עֵינַי כָּלוֹת לִזְמַנִּים . לְפִי רוֹב הַשָּׁנִים : זַמּוֹתִי לְקֵץ זֶה אֵין
חֵקֶר . אַךְ לְעֵת עֶרֶב יִהְיֶה בֹּקֶר . נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר . אל תרחק ממני : קִוִּיתִי לוֹ אֵצֵא
בַּיּוֹבֵל . וְיָסַר שִׁכְמִי מִסֵּבֶל . וְהָיְתָה צִיצַת נוֹבֵל : קֶרֶן נוֹגַהּ כְּאוֹר צָהֳרָיִם . לְנִדְחֵי
יְהוּדָה וְאֶפְרָיִם . כְּיוֹם עֲלוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם : אל תרחק ממני : עזרת וכו׳

באולה כרלבי החרוזות שלמה . כמחולקים בהר ובחוקותי למרים יקוש בעניו מן שבת תמיסי :

שְׁכוּלָה אֲכוּלָה לָמָּה תִבְכִּי . הֲנוֹאָשׁ לִבֵּךְ מֵאֲשֶׁר תְּחַכִּי . קִצִּי נִמְשַׁךְ וְאָרַךְ
חֶשְׁבִּי : הוֹחִילִי עֲנִיָּה . כִּי עוֹד מְעַט כִּי אֶשְׁלַח מַלְאָךְ לְפַנּוֹת דַּרְכִּי . וְעַל
הַר צִיּוֹן אֶסּוֹף מַלְכִּי : יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ . אִמְרוּ לְצִיּוֹן יְיָ יִמְלוֹךְ . הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבֹא לָךְ :
לָאֵל אֵלִי כַּמָּה אֲיַחֵל . וְעַד אָן תִּמְשׁוֹךְ גָּלוּת הַחֵל . וּבְנֵי רָחֵל גְּזוּזִים כְּרָחֵל . וַאֲנִי
בְּכָל זֹאת תָּמִיד אֲיַחֵל . הוֹחִילִי עֲנִיָּה לְפוֹקֵד וּמוֹחֵל . כִּי לֹא לְעוֹלָם בָּךְ אֲנִי בוֹחֵל .
עוֹד מְעַט וְהָיִית לִי וַאֲנִי לָךְ . ה׳ מלך : מָתַי יִקְרַב וְיַגִּיעַ הַתּוֹר . סָתוּם וְחָתוּם מָתַי
תִּפְתּוֹר . אַרְמוֹן זָרִים מָתַי תִּסְתּוֹר . הוֹחִילִי עֲנִיָּה לְמַחֲסֶה וּמִסְתּוֹר . כִּי עוֹד יֵשׁ לָךְ

מרפא ומעתור. ויפרח עוד כפתור כיום אי כפתור. ויציץ במצחך ציץ אשר נשבך. ה׳ מלך: המוני לפנים באחת נטבע. מנוף ובבל בקרוב נתבע. היות אני עוד כעיט נצבע. נקבצו עלי שרים ארבע. ואכל בשרי ועוד לא נשבע: הוחילי עניה לצור אשר נשבע. כי בא יבא דוד אשר הלך: ה׳ מלך וכו׳

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת חמישי אחר פסח

ע״ס א״ב וחתום כסוף אליה:

אגורה באהלך עולמים. אחסה בסתר כנפיך לילות וימים. בחכמה יסדת הדומים. ובתבונה כוננת מרומים. בנית רקמת אמצת שרשת יפית תמכת חשבת בקיומים. גמרת הכל בשש אותיות המסימים. גנזתם ששתם בטבעת אהיה חתומים. דרוש אותם הדורש על כן הם סתומים: אלו שש מדות. למעשה ידי אמן נמדדות. יען כי נועדות. התחיל בספר תעודות. קדוש: הצבת גבולות אדמה. השרות שכינתך בהמה. ושם העיר מיום יי שמה. ואחר כן נתעלה וישב בחכמה. זרח אורה לישרים גנוז לתעלומה: זמן כפת רקיע הבדיל שליש המימה. חפצם להשתמש אלו לאלו במהומה: ארון אין בלתך. לא יעברון אדירים גזרותיך. ינוסון מגערתך. המקרה במים עליותיך. קדוש: טבע ערוך מקדמונים. טירתו מהלך אלפים ומאה שנים. יחסו שבע שמות ובתוכו חמשה בתי דינים. יחד כלם נגלו לבן אמוץ בחזיונים. כנן תשעים ושנים אלף לארבעה מבונים. כנס למקום אחד כל מים התחתונים. ליבשה קרא ארץ ולימים למקוה זידונים: אתה מושל בהם. לדכאות כהלל רהביהם. יהמו ויחמרו מימיהם. השבחת שאון גליהם. קדוש: מגיא הדשיא זרעונים. מטע נטעי נעמנים. נטע כל עץ מאכל וכל מיני עדונים. נבראו לקומתם ומאליהם פרי טעונים. סדורים לקץ שלחן לחבורת רבנים. שש בעל המלאכה בצאת הכל בעניניהם. עשות חפצו ורצונו כלם נכונים: אל מלא רחמים. לפי מעשיו העצומים. יתהלל בצדקו בתמים. המתקן מזון לכל יקומים. קדוש: פקד בשמי זבולים. פאר שני מאורות הגדולים. צו למשול ביום בחלון כל גבולים. צוה אור בעריפים. בגדודי חילים. קשט ממשלתו מהיות שקולים. קשקשת ומעופפים שרצו נוזלים. רשש תנין ליום נחמה לסעודות משכילים: אין מי ימשול בו. לשום אליו ארבו. יצוק כפלח לבו. העושו יגש חרבו. קדוש: שכלל עוד במאמרות. שקצים ורמשים וחיות ובהמות טמאות וטהורות. שלשה מיני בהמה לקרבן נבחרות. תכלית כלם ברא מושל כל יצירות. תכן כל צבאיו על עבודתן סדורות. תלל מלאך בראש כלם וגבריאל בראש שורות. וכל שבחות בגרונם ובפיהם טעמי שירות: אין ערכו ואין זולתו. לא ימצא ציר כמותו. יגיד עליו אמנותו. הכל יפה בעתו. קדוש: אפד אפריון אהליו. אבני

יקרה

יקרה מסוכתו ועצי פרי זבוליו. לבנה ואלונים לפרות מאליו. לבד מעץ הדעת
שלא הגריל בגורליו. יעודתו השיאתו באהל בל יצען ונתקו חבליו. יום מנוחה
באח לצרה נולד והשך מרשת מעגליו. לכן שר לנוח בו שבטי דגליו: אדון
איום ונורא. לעמו חקק עונג ואהדה. יחד לקדשו בזכירה ושמירה. היות
חציו לעונג וחציו לשמירה. קדוש: הכל יודוך

אופן — שם כמחבר חתום בראשי החרוזים יעקב:

יקודי אש. כידודי אש. יצורי צור כרובים דר: עיניהם. ומראיהם. כעין
סוהרת וכעין דר: קול ינופפון. ויתעופפון. עשות חפץ אל נאדר: בטוב
שירה. ברון וזמרה. ישוררון איש בלי נעדר. קול יי בכח קול יי בהדר: עצבתם.
וקומתם. וקופה כקומת תמר: ליל ויום. למול איום. מטיבים שבח וזמר:
המולות. מחילות. ומחנות כילק סמר: מצבם. ומושבם. משמר לעמת משמר:
כי קונם. התקינם. ומערכותם סדר. קול ה' בכח קול ה' בהדר: קול ירימון. ויעצימון.
לאל כביר ממקומו: ועל מעונו. וחביונו. זה ישאל כנאמו: והם עומדים וחרדים.
כפחדו ומאימו: יעריצון. ויקדישון. כבוד יי ממקומו: כי סכו. מכה ומכה.
כסופה וסער לגדר. קול ה' בכח קול ה' בהדר: ונשר ניציר. ושור וכפיר. מוכנים
במרכבתו: ותחנותם. ומחנותם. סביבות תכונות שבתו: לפניהם. אופניהם.
סובלי כס תפארתו: לשרת פני המחנה. והסדר הנסדר. קול ה' בכח קול ה' בהדר:
בימינו. על שכנו. שת מחנה מיכאל: ולשמאלו. וממולו. גבריאל ואוריאל:
ומאחריו. במשמריו. הכין מחנה רפאל: יקדישון. וישלשון. קדשה בעתות
האל: לדר חביון. לאל עליון. שמו מרומם ומהדר. קול ה' בכח קול ה' בהדר: והחיות

אהבה — שם כמחבר חתום בראשי חרוזות מנחם חזק:

סגלתי. משבתיך חסד עטרת הלומים. התכללי בשלך שתים מתאמים. וגם
שתים שדי בכתרך משלמים. בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים.
סגלתי: דודי. נשבעת ובאת בברית כרת. ואותי באלתך אתך העברת. לבל
תמירני ולא אמירך גזרת. כן תעשה כאשר דברת. דודי: סגלתי. חקותיך על
כף כנסת מי מנה. אני אם אשכחך תשכח מימנה. חטיבה מול חטיבה.
גמלתיך לי למנה. וארשתיך לי באמונה. סגלתי: דודי. מצאתי הנך היות
אמתך. ומי אנכי למול עוז אימתך. לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך.
ופרשת כנפיך על אמתך. דודי: סגלתי. חזקתיך בדבק ובאהבה כסכן. ובדבור
על לב ובחשק להסכן. ארבעת אלה וכאלה בתוכן. אהבת עולם אהבתיך
על כן. סגלתי: וקרבתנו וכו'

זולת — פ"ס א"ב וחתום בסופו אפרים ברבי יצחק:

אלהים לא אדע זולתך. מושיע אין בלתך. גאל לך את גאלתך: ביתך קדש
נאוה. היה לאש ולהבה. הר האלהים חורבה. עד מתי יי: גם כי
אזעק ואשוע. מיד נפשי קובע. ואני עני ונגוע: דתך להעביר בקש. דור
פתלתול

פתלתול ועקש. זה לנו למוקש. עד מתי ה': הייתי כנתק לרעיה. כנוס לכפה
לדחיה. הייתי בארץ נכריה: ואהי נגוע בתוכחות. מפני שקר טוחות. חרות
על הלחות. עד מתי ה': זדים אומרים מתי ימות. ואבד שמו על מות. הכמות נבל
אמות: חי רוכב על עב קל. המירו באליל נקל. ולו פנים קלקל. עד מתי ה':
טופלי שקר כלם. המכעיסים בהבלם. שם יי עולם: ירצצו כל קדושים. לנפשם
עולים לאשים. על גבי חרישו חורשים. עד מתי ה': כמה עלי יעבור. אהרג ולא
אעבור. חק עולם ולא יעבר: לנפשי הגיעו זידונים. ערכו עלי כידונים. בעלונו
זולתך אדונים. עד מתי ה': משולים תורך ויונך. בניך בני בחוניך. שורך טבות
לעיניך. נא הבט ממעלותיך. טבחה טבחה סגלתך. התיצב על עולתך.
עד מתי ה': שנאתי מעשה תעתועים. והדמים מודיעים. לבקרים ולרגעים: עליך
פרחי נמלקים. קול דמיהם צועקים. והנה עבדיך מכים. עד מתי ה': פתח שער
אנך. מוני כלה בחרונך. מתקוממים בימינך: צרור את מחלליך. ועל כל
הקמים עליך. שא נא בליך. עד מתי ה': קנא בעריץ בער. מתערה כרענן יער.
ומדוע לא יבער: רודף פלטה הנשארת. השכם לו כבמחתרת. ועשית לו
מסגרת. עד מתי ה': שלח ברשת רגליו. שלם כרוע מעלליו. וחמישיתו יוסף עליו:
תבער מארצי קמים. ורשע מהרי בשמים. כי ארכו לו שם הימים. עד מתי ה':
אהלי שחד אכלו. יגיע כפי כלו. בנבליהם אשר נבלו: פערו לבלעני חנם. חרקו
עלי שנם. תנה עון על עונם. עד מתי ה': ראה תראה בעני. דלפה לך עיני. אך
אם אתה לו שמעני: ימינך מחיקך כלה. ותגדיל לעשות עם אלה. אתה האל
עשה פלא. עד מתי ה': מה ארך עלי פרך. כבשו עלי דרך. והלכו גוים לאורך:
בקול עלה נדף. הייתי תמיד נהדף. והאלהים יבקש את נרדף. עד מתי ה': ראיתי קץ
לכל תכלה. ואין קץ ליושבת בגולה. חפשה לא נתן לה: רחמיך מיום ליום
צופה. למתי תעלה תרופה. עושה שחר עיפה. עד מתי ה': בידו לפדות עם
קרובו. ועד מתי אצפה ליום שובו. ולא אין לבא: יערה ממרום רוחו. וירם
קרן משיחו. השיב המלך את נדחו. עד מתי ה': צוה ישועות עמך. עזרתי היתה
מעמך. אין גואל קרוב ממך: חי גואלי חכתה. נפשי לך כלתה. כי גואל
אתה. עד מתי ה': קים קול צופיך. עוד תעבורנה אלפיך. ופרשת עלי כנפיך: קרב
שנת הגאלה. הסר מעלי כלי גולה. כי לך משפט הירשה והגאלה. ועתה יי: עזרת וכו׳

אם בהר ובחקותי חלוקים אומרים כאן שכולה מן שבת רביעי:

גאולה

ברלשי כהרוזות יצחק:

יקוש בעניו. ולכוד בפח חבלו. וצבי עדיו. הורד ועגילו. ופאר חליו. הפשט
ומעילו. ונתפש על מריו. ונשבה על מעלו. מתי משביו תעלהו עלה.
אחרי נמכר גאלה תהיה לו: צואר עבדים בפרך אין פתות. לקונם כי לא נמכרו
לצמיתות. כי בשביעית יצאו משחיתות. או בשנת יובל חפשי לחליטות.
נעדה עם קדש לעד בתוך עבדות. ומעוך וכרות ונתוק וכתות. אפסו שבתיו
ובטל

ובטל יובלו : אחרי נמכר גאולה תהיה לו : חק שמת למסכן בעניו ומרודו . וחננתו במכרת שדה אחזת יולדו . גאלה תהיה לו אם מצאה ידו . או ביובל ישוב לידו ועבדו . ואם לעקר נמכר באפס כל מאדו . אז קרובו פדו . דודו או בן דודו . וזה כמה שנים לא רמה ידו . נטושה ביד בוגדו . נחלתו וחבלו : אחרי נמכר גאלה תהיה לו : קרובי אם אפסו הן אתה נותרת . גאלי אם פסו הן אתה נשארת . ומי יחמול אם לא חמלת . אם לזדון שרת . ועון שמרת . אי ברית כרת . וחסד נשבעת . הלא מלך אתה . צור ישראל וגואלו . אחרי נמכר גאלה תהיה לו :

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם : ברוך אתה יי גאל ישראל :

יוצר לשבת שלפני שבועות

ע"ס א"ב וחתום בסוף בנימין :

אהלל בצלצלי שמע לאל אלהים יי . אותיות תורתו אבאר לעם המוני . אשר הפליא והגדיל ומסר למשה מסיני : אלף אות ראשונה אחת היא ונקראת בשלש . רמז ליחוד השם הנקדש בקדשות שלש . זה פרושו אחד ואתיות שלש : בית בין שתים מנויה וטעמיה מודיעים . כי עתיד עולם לחרב פעמים בשקועים . אחת בדור המבול ואחת בששת אלפים ושלש ותשעים : גימל גמול חסדו אשר גמל בעולמו . מכין נשמות ומחיה ועצה מעמו . ושאר צרכי יצוריו החוסים בשמו . קדוש : דלת דמות פניה למה כלפי הא מובא . כי כל מצליח בזה ידל לעולם הבא . כגון עשו וחבריו עושי רעה רבה : הא הגיונה משנה מכל האותיות . בכלם הרגש שפה ובהא אינו מצוי להיות . ללמדך כי בהא נבראו תולדות חוג ועליות : וו ווי עמודי אש אשר צגים פני אל אלים . הם שמות המפורשים ומכל שמות מעלים . בסוד רזיהם משמשים אראלים : זין זה כח שש עשרה מפתחות . כגון רחם ומטר וקברי מתי רוחות . ואחרונה שבכלם מפתח עלוקות שוחות : חית חטא פרושו אשר חוטאים רשעי ישראל . עתידים לעשות תשובה ולהעיד אין כאל . ומיד יחשבו כשאר צדיקי ישראל : טית טיט העולם הבא שחסידים ממנו נצמחים . כתות וחבורות יקרים ומשבחים . וריח לבושיהם כריח ניחוחים : יוד יד ושם ועטרת תפארת . יעניד לסגלתו בראיה ומסורת . שם עולם אתן לו אשר לא יכרת : כף כפיו אל יספוק בשמח אום מאמות . בנחלת שלש מאות ועשרה עולמות . ותענוג זיו שדי לויתן ובהמות : למד לב אדם שקול ככל האברים . בעין ואזן ודבור וברוב שאר דברים . ובו סמוכה ותלויה יראת משפיל ומרים : מם מה טעם משל לשנים דרים באחד מדור . כי בכסא הכבוד מקדסים ושותחים לסדור . מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור : נון נר אלהים נשמת אדם ולא נשמת בהמה . אף כי לפי מיתתם זו לזו דומה . לתחית המתים לרוח אדם תקומה : סמך סוד משכן שסומכין לו אמנה . מחנה יהודה מזרחה ומחנה ראובן תימנה . ומחנה אפרים ימה ומחנה דן צפונה : עין עץ חיים

היא לעושיה כאפרכסת אזנים. מעידה על עין ומכרעת צדק במאזנים. מצות ה' ברה מאירת עינים: פא פה של כבד פה וכבד לשון. פץ תנה לי שיחה כי לכך נוצר הלשון. והשיבו מי שם פה לאדם הראשון: צדי צדקת אלהינו עם בשר ודם. מלמדם דרך צדק ורב טוב להעתידם. גבורות מפעלותיו להודיע לבני אדם: קוף קרן עור פני פדה הקיף כל דבר חכמה. דבורו כצאת שלהבת ופניו כזיו החמה. להקל עול הכבד מעל יונה תמה: ריש ראשית תבואת בני שלשת אבות. נתונים לכל אמה לראש ולא לזנבות. היושבים ראשונה במלכות רוכב ערבות: שין שלשה ענפים יש לה כמו כסא משבר. כי שלשה פעמים שני רשעים ישבר. ולעמו יתרון הכשר וחילים יגבר: תיו תאות אדם מתאוה לדברים רבים. לעושר וגדלה וכבוד וגבורות חצובים. ובמותו לא ילווהו כי אם תורה ומעשים טובים. בכן אשר בחן וצר בהם כל מלאכתו. נטע חוג להדומו ושחק למכון שבתו. יפה צר ואור ומזלות ממשלתו: מימות שעלו לצד העולם הששים. ישב ומלא כל קצות ארץ ואפסים. נפש לסוף פעל ושבת מכל המעשים:

ניסל גמול חסדו אשר גמל בעולמו. מכין נשמות ומחיה גבורה ועצה מעמו. ושאר צרכי יצוריו ההוסים בשמו. קדוש: הכל יודוך וכו'

אופן ע"ס א"ב

אורחות אראלים. יקדישו ברדתו לסיני. מלא כל הארץ כבודו: ברואי ברקים. ירעדו בבואו לסיני. מלא כל הארץ כבודו: גנוזי גלגלים. הללו ורוממו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: דגלי דבקים. יאירו בפוצצו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: הוגי הדורים. מפארים בשורו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: ורצים ושבים. מתיחדים בהטותו לסיני. מלא כל הארץ כבודו: זקי זהרים. זרזו בהשגיחו על הר סיני. מלא כל הארץ כבודו: חבורת חשמלים. רעשו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: טפסרי טפוחים. רקדו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: יקרים יוקדים רצו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: קהל קדושים. קמו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: רכב רבותים. אלפי שנאן בסיני. מלא כל הארץ כבודו: שאג שופרות. שמעו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: תורה תמימה. תכבדתם בסיני. מלא כל הארץ כבודו: כבודו נגלה על הר סיני. ומלכותו על הר סיני. אמון אצלו מתנת סיני. ודברות עשרה שמעו בסיני. ויקבלו הלכה למשה מסיני. קדוש: והחיות וכו'

כשקורין פרשת נשא קודם שבועות אז אומרים אשר יחדו הלל אור חדש מן שבת אחר שבועות:

אהבה כלהי התוורות ר' יצחק בן ר' יהודה:

אימתי. יונה יעלת חן מה לך כי תבכי. משיחך יבא לך קומי לך ולכי. כי אני מושיעך וגואלך אשר תחכי. ועתה אמנם כי גואל אנכי. אימתי: אילותי צופים אשר צפו נבואה החרושה. לקרא לעזובה אשר היום גרושה. חשוקה להיות עוד וגם תהיה דרושה. כי לך משפט הגאלה והירשה. אילותי: איומתי חשקתיך יפיפיה אותך בראותי. בעברי עליך בכרתי את בריתי. ועוד אני אקבצך אל בית מנוחתי. אל המקום אשר הכינותי. איומתי: אילותי קרב ציר נאמן בגנתנו

תושיה

תושיה. וצוני להיות טהורה ונקיה. אם תשמורי ואם לא תלכי בשביה. ויהי כאשר פתר לנו כן היה. אילותי : איומתי בחונה בכור עני במסגר מנעולך. עוד תעדי עדיך בזמר מהללך. עטרת תפארת אשר היא מכלולך. טוב תתי אותה לך. איומתי : אילותי נדיבה הייתי מקשטת בכל פאר. יצאוני בני נין ונכד ושאר. בחשך בור עמוק אין לי מי יאיר. והאבן גדולה על פי הבאר. אילותי : איומתי רעיתי צאי לך מבין ידי צרים. אשר מפתים לך בפתוי דברים. יען לא אבית דלוק אחרי זרים. לבלתי לכת אחרי הבחורים. איומתי : אילותי ואני בגלות עצורה ברגזות. בהבלם פתוני ויענוני עזות. לעזוב את שמך ואת עד הזות. יי אלהי אם עשיתי זאת. אילותי : איומתי הן כי נשבעתי לאסוף נכבשי. הלא אז המלכים לך יובילו שי. הן עד לאמים שמתי לקדושי. הנה ראיתי בן לישי. איומתי : וקרבתנו וכו'

זולת ע"ס א"ב ותמוס ט שמואל בר' יהודה חזק בתורה אמן :

אלהי אקראך במחשב. שיר מעני להקשב. ואתה קדוש יושב : בעזך תפאר בהמוני. מכלל יופי בהגיוני. מקוה ישראל יי. אל דמי לך : געוני ימי עברה. וצר בזדון נתגרה. כי דבר סרה : דאו מארץ רחוקה. אגפי תימן להחזיקה. יום צרה ומצוקה. אל דמי לך : המון חיל שעיר. להקתם בכלה להסעיר. קול שאון מעיר : ועדו לקרן אפלה. בכבודם להתהללה. והנה אימה חשכה גדולה. אל דמי לך : זעו ונתפרצו אבירים. רשע כאסוף עדרים. עבר בין הגזרים : חבל ילדי שעשועים. ישרי לב מדעים. על משכנות הרועים. אל דמי לך : טבחה כצאן נחשבו. המסלאים בפז נסחבו. האמת והשלום אהבו : יחדו שמך לקדש. ונפשם השלימו להדש. ביום אחד לחדש. אל דמי לך : כל אדופי תורה. דורשי מצוה ברה. יראת יי טהורה : ליום מצות הגבלה. הזכחו בני הקהלה. מנורת זהב כלה. אל דמי לך : משחקת קרועה ושרופה. רמוסה ובדם הוצפה. אמרת אלוה צרופה : נוצריה הקדשו להתחיב. זוללו חוללו לדיב. כי גבר האויב. אל דמי לך : סמוך להג השבועות. קראוני רבות רעות. בישראל בפרוע פרעות : עיניך פקח איום. בימה להחיש פדיום. כי עליך הורגנו כל היום. אל דמי לך : פרחי לוים וכהנים. תמו בהסתר פנים. הדשים וגם ישנים : ציון שערי תעודה. רעוצים בישיבת בדודה. ואני שכולה וגלמודה. אל דמי לך : קרב קץ הפלאות. הצל עמך מתלאות. גואלנו יי צבאות : רחפם באברתך להנחות. אמצם להשיג רוחות. ארח חיים ושבע שמחות. אל דמי לך : שאון קמיך הדק. מהר בנה עיר הצדק. לחזק את בדק : תמלא שמך בערץ. נעם כסאך להתרץ. עליון על כל הארץ. אל דמי לך : שנת חמשים וששה. מחץ מכתי אנושה. יי לעזרתי חושה : חנון זקוף מטוי קרננו. כימות עניתנו שמחנו. האל ישועתנו ועזרתנו : אל דמי לך : עזרת וכו'

מאלה ס כמתגל יהודה :

יונה נשאתה על כנפי נשרים. וקננה בחיקך בחדרי חדרים. למה נטשתה נדודה ביערים. ומכל עברים. פורשי מכמורים. יסיתוה זרים. לאלהים

אחרים. והיא במסתרים. תבכה לבעל נעורים: ותשא אישון. לבעלה הראשון. ובין אצר ודישון. תחליק לו לשון: למה תעזוב נפשי לשאול. ואדעה כי אין זולתך לגאול: הלנצח תמה. תהא גולית צמה. מזה ושמה. לבזה ושמה. ובן האמה. בעתני אימה. כי ביד רמה. קשת רמה. ואהלי במה. לאהליבמה. ואהליבה. מה תיחל עוד וכמה: אין מופת ואין אות. ואין חזות ומראות. ואם אשאל לראות. מתי קץ הפלאות. יענו נבואות: הקשית לשאול. ואדעה כי אין זולתך לגאול: ובנות עדינות. הגלו ממדינות. וממטות רעננות. ומנוחות שאננות. ונפזרו בינות. עם דמיונות. בלעגי שפה ולשונות שונות. איך שומרי אמונות. כם היו טמונות. ולאלילי תמונות. אין חפצם לענות: למה במרחק תעמוד דר שחק. דודי רחק. ורודי דחק. ולקץ הימין נשאל נשאול. ואדעה: דגל אהבה. מעלי הוסר. ורגל גאוה. עלי על מסר. ואני מיסר. באכזריות מוסר. גולה ונאסר ומר וזעף וסר. אין מנזר וטפסר. אין קצין ואין שר. צר אלי סר. וצור מני סר: החריב בקצפו. מקום מדרך כפו. והצית בזעפו. מזוזתו וספו. ואש קדחה באפו. ותיקד עד שאול. ואדעה: הלעולמים יזנח יי. האין קצה למופת חזיוני. קומה יי. ויפצו שוטני. ושוב אל מעוני. אל היכל לפני. והשב לשונאיך גמולות יגוני. ותגלה לעיני. כבואך מסיני: ובטל ישע רד. על ירא וחרד. ומכסאי הורד. בן האמה מורד. עד לא ארד. ביגון אל שאול. ואדעה כי אין זולתך לגאול:

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת אחר שבועות

ע"ס א"ב שם המחבר מאיר ברבי יצחק:

אדיר ונאה בקדש קדשת מתנאים. אות ודוגמא דגול ברבבות קדש משבחים ונאים. אמן מופלא משבח בסוד בנאים. באמנותו פליאה דבר הסתר והאסם. בכבוד מלכים חקר כבודם לפרסם. כשבח מלך עולם תך לבסם. גאותו לנצח להשכיל שיר ידידות. גבורה ועשר שלו חכמה וחסידות. גדלתו אין לפרש מקראות כמה לעדות: מלך הכבוד מלכי המלכים אכלוסיו. אמן לממלכת כהנים שעשועי עדוסיו. יתרומם רם ומתנשא לראש קלוסיו. קדוש: דעתו נקיה כנתישבה אותיות לצרף. דקדק נתיבותם בשלשים ושתים לפרף. דבק במועצות דת וכס ושרפרף: הארץ ומלואה לכבודו הקנה וקנאה. האור כי טוב ובו נתנאה. הבדילו כמלך לבנו מנה נאה: והן באלה קצות דרכיו שנן. ובהבראם בוראם שבחם ומי מגנן. ורעם גבורותיו מי חכם ויתבונן: ביום הראשון באין המשל ופחד. ביחידי מתח ורקע יום אחד: נשגב לבדו כן בהודאות נתיחד. קדוש: זמן לחצות לחים והקרישם באמצעם. וכך רקיע ומעל גבם הציעם. זויות ים השאיר והקליט והסיעם: חלד עשות רצון קונה רצתה. חדשה עדנה בעין לא חזתה. חד במעשיו תהלה לו יאתה: טיב מאורות ואחד

להמעט זמן . טבעו יצא להתחדש ולהתקדש נאמן . טכסו בכפרה ובלנין לציון סמן : יהי אור הלבנה כאור החמה בעצומו . צדקה ומרפא בכנפי החמה בצמצומו . יחבוש יי את שבר עמו . קדוש : יוצר הכל פעלו תמים מבצר . יהודו להרנין בריות במים צר . יום אחרון לשחק לויתן יצר : כביר כח מושל ושליט בתבל . כעברה המליטה בטרם יבא חבל . כחו במתניו לסעודת נחלת חבל : לכל תכלה השגיח ממכון שבתו . ללבו ערב הכל לצביונו ולדעתו . לכונות ולשבח ואין מסב בסעודתו : חסד וצדק לגיונו שוכן ערץ . זקקוהו לבראת אדם שבחו לתרץ . יי אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ . קדוש : מציון מכלל יופי חותם הופיע . ממקום טהרה תרמו וחכמתו השפיע . משכו לעדן עסקו בצפונות מופיע : נצטוה שש וראו זה לזה ספר . נזדווגה לו לולא הזקיקתו להפר . נועם יום נופש המציאם כופר . שגיא כח חסדיו מעולם וחמלתו . סבב לרוח היום בעבור נחלתו . סיני להעמידה שבת להתאים לסגלתו : לבאי עולם אנוה נויותיו ושבחו . מאז זכדני חלק יפה במקחו . יוסיף אומץ יגדל וישר כחו . קדוש : עת דודים כהגיע ופרק אישות . עקב ענוה עניו נתבקש בדרישות . עדת קדש לקדש בקדשה ופרישות : פדויה מצוען תשה הכנס לתושיה . פנוקים שלשה חדשה ונתרפאה שלישיה . פתח וראית גרות שחרור ושביה : צנת שלג ביום בכורי קציר . צנן לשולח ולמשתקה כדי ציר . צפונה לקבל חמדה אלפים האציר : ממתנה אל הנחילות באש ובמים . ירד זכה וזכה בשעשוע יומים : יתרה חבה חביבין לאביהם שבשמים . קדוש : קרבו להר סיני בלב שוה . קול ערב השמיעו ומראה נאוה . קדמו נעשה לנשמע באהב לחוה : רדו מלאכי צבאות שנונים בתרבם . רשם ואות רבם מסים בקרבם . רבותים אלפי שנאן אדני בם : ששים רבוא הוכפלו למגלי סתרם . שקדו בשמחת עולם להעטירם כתרם . שמעיה הסופר הגבילם זרזם והתרם . מסיני בא בקדש נאה וזותן . את פני כלה להקביל כחתן . יתרומם שמו לפי הגדרה ענותן . קדוש : תאום עשרת הדברים בכללם הקדם . תוקף שאי אפשר לבשר ודם . תעצומות למרעים בקולו נפלאות ליסדם : מתוך שנראה בים כגבור בנלחמים . אתא לסיני כזקן מלא רחמים . יציאת מצרים לכך הזכרה בנאמים . ראו עתה אנכי בלי סבה . בורא וסובל כל עד זקנה ושיבה . יחיד במלכות קדם ותוך ולבא . בזכרי דוב כבודו לבי יתיחם . ביום חתונה נתקדשתי בסיני להתחם . אקוה בגלותי באנכי אותי ינחם . קדוש : ראוי למלך צרכי חילותיו לספק . בחבה לקבל מלכותו רצונו להפק . יקר תאותו להשלים עליו ולהתרפק : יחוד אלהותו קבלו שוב חזר . צווי גזרותיו כמלך בשלטנותו גזר . לא יהיה בך אל זר : רק על פני עתיק יומין . חי וקים לעולם ולעולמי עולמים . קנא ונוקם שליט בקנאה ובנאומים : יצאה מדת מורדיו רבועה בקצבותיו . חסד וברית שמורים לאלפי רבבותיו . קבועים לעולם לאהביו לשומרי מצותיו . קדוש : השם בשתי מדות אמור בענין . קודם קבלת שבועה

ברחמים

בְּרַחֲמִים מְצֻיָּן. טוֹרֵד לְשָׁבַע נַעֲשָׂה לוֹ דַּיָּן: יָמִים יוּצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם: זָכוֹר
וְשָׁמוֹר לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו יָחַד. כִּבְיָכוֹל הִכְתִּיב לְעַצְמוֹ בִּמְנוּחָה נִתְיַחֵד: הִקִּישׁ אָב
וָאֵם לְכָבוֹד וּמוֹרָא. לְהַיֵּי עַד לְהַאֲרִיךְ בְּקַלָּה כְּבַחֲמוּרָה. לְבֵית דִּין בְּמַטָּה אֵינָן
בְּאַזְהָרָה: מַלְכֵי אֶרֶץ הוֹדוּ לְמֶלֶךְ עוֹלָם. יִשְׁרוּ מַאֲמָרוֹת הָרִאשׁוֹנִים לְקַיְּמֵם
לְעוֹלָם. רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת נִצָּב לְעוֹלָם. קָדוֹשׁ: אֵשׁ דָּת כְּנִתְּנָה בִּפְרַט וְהִבּוּר.
מִכֹּחַ הָאֵשׁ נִרְתָּעִים וְשָׁבִים הַצִּבּוּר. נָאוִים מְכַבְּדִים וּמְחַבְּבִים אֶת הַדִּבּוּר: אַזְהָרַת
רֶצַח וְעִקּוּף שֶׁמַּעְנוּ בַּאֲרֶשֶׁת. בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת. נִלְמַד
לְגוֹנֵב נְפָשׁוֹת סְתוּמָה מִמְּפוֹרֶשֶׁת: סִיַּם דִּין וְחֶשְׁבּוֹן בְּלֹא תַעֲנֶה. לִכְלָל וּפְרָט
וּכְלָל חִמּוּד לְהִמָּנֶה. הַפְּרָט מְפוֹרָשׁ דְּבַר קוֹנֶה וּמִקְנֶה. חֲמִשָּׁה מוּל חֲמִשָּׁה
בַּלּוּחוֹת הַסְּדִירָם. זֶה כְּנֶגֶד זֶה מְכֻוָּנִים כְּסִדְרָם. קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל לְזַכּוֹתָם הִגְדִּילָם
וְהֶאְדִּירָם. קָדוֹשׁ: מִנְּשִׁיקוֹת פֶּה נִבְחֲרָה סְעוּדַת מֶלֶךְ. אוֹתָהּ נַפְשִׁי בְּצִלּוֹ הֶחֱמַדְתִּי
לְהִמָּלֵךְ. יֵין הַטּוֹב הִכִּי לְדוֹדִי הוֹלֵךְ: רְצוּיָה הָיִיתִי אָז כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם. יָחִיד
לְאֹרֶךְ יָמִים עֲזָבַנִי הֲלוֹם. מָתַי אָבֹא וְאֵרָאֶה לְאֵל עוֹלָם: בְּרֶגֶג נִכְסְפָה נַפְשִׁי
חֲצֵרוֹתָיו לְדָרְשָׁה. בְּיוֹם הַבִּכּוּרִים לְהַקְרִיב מִנְחָה חֲדָשָׁה. אֲדוֹן עוֹלָם יָחִיד
לְהַמְלִיכוֹ בִּקְדֻשָּׁה: מִמְּעוֹנוֹת אֲרָיוֹת יִרְאֶה יְשַׁלֵּם נִכְלָאִים. חָשׂוּף זְרוֹעֲךָ קַבֵּץ
וְנַהֵל טְלָאִים. וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם. קָדוֹשׁ: הכל יודוך

אופן — במשקל יתד ושתי תנועות:

כְּבוֹדוֹ אוֹת. בְּרִבּוֹאוֹת. מְשֻׁבָּחוֹת וּמְפֻלָּאוֹת: בְּהֵיכָלוֹת. מְשֻׁכְלָלוֹת. בְּסִלְסוּל
הוֹד וְנִפְלָאוֹת: וּבָם כִּסְאוֹת. מְנֻשָּׂאוֹת. בְּכָל כָּבוֹד מְסֻלָּאוֹת. וּמִתְעַלּוֹת.
בְּנוּיֵ מַעֲלוֹת. שִׁבְעָתָן אוֹר מְמֻלָּאוֹת: פְּאֵר אוֹרָה. וְבָם נוֹרָא. שְׁבִיעִית הִיא
לְהַעֲלָאוֹת: וְשָׁם אֵימָה. וּבִדְמָמָה. פְּלָדוֹת אִצְטַבְּלָאוֹת: יְיָ בָּם. וְעַל לִבָּם. שְׁמוֹ
חָקוּק בְּטַבְלָאוֹת: וּבָם נָאוֹת. בִּצְבָא וָאוֹת. לְהַקְרָאוֹת בְּמוֹרָאוֹת: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ
קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת: בְּסָמוּךְ לָהּ. יְקַר מַעֲלָה. וְבָם מַלְכוּת לְחַי עוֹלָם: בְּזָוִיּוֹת כְּבוֹד
חַיּוֹת. כְּהָז חוֹזֶה בְּמִפְעָלָם: וּבַחֲמִישִׁית. הֲדַר הַשִּׁית. וְבָם צֶדֶק לְכָל נֶעְלָם:
וְשָׁם יָדִין. אֱמֶת הַדִּין. כְּבָט מַשְׂכִּיל בְּקֵץ עוֹלָם: רְבִיעִית לָהּ. כְּמוֹ כַלָּה. וְבָם
קָדוֹשׁ בְּשִׁכְלוּלָם: וְהוּא כֵּוֵן. לְכָל גּוֹנֵן. לְמוּל הַזְּבוּל וּבֵית עוֹלָם: וְשָׁם יוֹשֵׁב. וְגַם
יַקְשִׁיב. לְהִין אָבוֹת וְהִלּוּלָם: מְקוֹם מִקְדָּשׁ. וְשִׁיר חָדָשׁ. לְמַלְאָכִים וְאֶרְאֶלָּם:
קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת: מְשֻׁלֶּשֶׁת. מְקֻדֶּשֶׁת. בְּרֶכֶב אֵשׁ וְבָם גַּאֲוָה: גָּאוֹן
זְהָיוֹן. וְעוֹז חֶבְיוֹן. לְשֵׁם יוֹשֵׁב בְּמַעֲרָבָה: וְהוּא נִפְתָּח. וְגַם נִמְתָּח. בְּהַר סִינַי
בְּאֵשׁ לַבָּה: וְשָׁם מוֹדִים. וְגַם קוֹדִים. מְאוֹרֵי אוֹר וְלֶהָבָה: וְהַשֵּׁנִית. לְהוֹד תַּבְנִית.
בְּבָם גְּדֻלָּה וּמֶרְכָּבָה. וְשָׁם הַשַּׂר. שְׁנֵים עָשָׂר. כְּלַ״שׁ צְמֻחָן וְכָל צָבָא: וְרִאשׁוֹנָה.
בְּהוֹד יְשָׁנָה. בְּבָם גְּבוּרָה לְהִתְיַצְּבָה: וְשָׁם פְּשׁוּטָה. בְּעוֹז קְשׁוּטָה. לְמוּל שָׁבִים
לַהֲשִׁיבָה: מְזוֹן מְחִיָּה. לְכָל בְּרִיָּה. בְּתִקּוּן רַב לְהִתְחַשְּׁבָה. וּבוֹ זַכִּים. מַלְאָכִים.
קְדֻשָּׁתָהּ לְהַקְשִׁיבָה: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת: בְּהַגִּיעַ. לְהַפְגִּיעַ. וְיוֹם נָכוֹן
בְּמוֹצָאוֹ: אֲזַי נָעִים. בְּקוֹל יָרֵעִים. אֱלֵי חַיּוֹת בְּהַרְצָאוֹ: כְּבוֹד כִּסְאוֹ. הֲדַר שִׂיאוֹ.

תנו כבוד לנמצאו : דמות כנף . עדי יצנף . בקול יעקב וצאצאו : בעת עמדם . במעמדם . לכון לב למוראו : שאת עינם . למשעם . להקדישו במקראו : אני פונה . ואז יהגה . בעולמו אשר בראו : בענותו . וחבתו . מנשק זיו מקוראו :

קדוש קדוש קדוש יי צבאות : והחיות וכו'

כשקורין בהעלותך בשבת אחר שבועות אומרים אשר יצר למאורה . ולפרשת נשא אחר שבועות אשר יחדו למאורה . תמלא בשבת חנוכה :

מאורה

אשר יחדו . עם ידידיו . עובדים לו אחד שכם : אל יראיו . ביד נביאיו . פן ירום לרחמכם : אל תיראו . עת תראו . מפלת שונאיכם : זה חלקם . יום נקם . שנת שלום לריב עירכם : והרג רב . בגוי הרב . משכני אשר בתוככם . שמי על בני ישראל נצח ואני אברכם : בעדת אל . ישראל . ישאו קול כהני . אמור להם . לבניהם . יברכך יי : וישמרך . ויחיך מצריך . ורוממה ימין יי אליך . באהליך . יאר פניו יי : ויחנך . ועונך . ישא ברחמיו יי : ויום מהומה . למזה ושפה . ונקמה ביד גאלכם . שמי על בני : רבות גדלך . וישם לך . שלום לחזות בנועם : להם נשבע . על ארבע . לאב המון בכל העם : לשום שמו . בתוך עמו . ממצוקות להושיעם : בלי להכרית . שומרי הברית . ביום צרה עברה וזעם : שמי יקראו . והם יראו . ברבות כחול זרעם : בגיל ורנה . תביאנה . בהיכל מלך צורכם . שמי על בני : ההזקתי . זעקתי . לפני שוכן מרומים : פן יקשיב . שבות להשיב . מפוזרת במתקוממים : ובא לכנם . עומד לנס . ונשא נס לעמים . אז יאמרו . לכו ובחרו . ארחות יעקב תמימים : כי מלכם . הדריכם . להתהלל בנעימים : מעון האל . בישראל . מהמד הוא בכל אמים . שמו אהבו . לכו ושובו . לכם לאהליכם : שמי על בני ישראל נצח ואני אברכם : אור חדש

זולת ע"ס א"ב והתום בן יוסף בן שמואל :

אור ישראל וקדושו . בפארן הרקיע ודשו . גלה כל טעם וחדושו . עוז ותפארת במקדשו : דת צרופה ומזקקה . הדור באצבעו חקקה . ומרווי דדיה לדקקה . השביע נפש שוקקה : זוהר השמיע בארקים . חרות בשני פרקים . טסי שלהבת נזרקים . ויהי קולות וברקים : ימה נדמה בשפתו . כשלח בני אשפתו . לסין רעננה כפתו . כחתן יוצא מחפתו : מנה למאמרו חרד . נתעטף בבגדי השרד . נחם אצלו מלהפרד . ויט שמים וירד : סדר והודיע למי מנה . עדות יי נאמנה . פרשת דרכים מזמנה . ארך ימים בימינה : צעד ארץ בזעמו . קדושים הרעיד ברעמו . רחומים הבטיח בנאמו . כי חלק יי עמו : שפל הגביה בזקיפה . שיתותיו כגינת כפה . תחתיו צוה להקיפה . מי זאת הנשקפה : ידידים נוגנים ושרים . ונזר תהלה קושרים . ששים בקבלת מכשרים . פקודי יי ישרים : בתשפך אדיר זרועך . נבהלו נחפזו מרעיך . שבטים נהלת במרעך . מה יקרו רעיך : וכמו הזקת אזרתי . אספת מנוף פזורתי . לציון תמהר חזרתי . כי אתה עזרתי : עזרת וכו'

לפרשת בהעלותך מאורה אשר יצר תמלא בשבת שניה של חנוכה :

אהבה לפרשת שלח

ר"ת שלמה חזק :

שֵׁשׁ מֵאוֹת. נִקְרָאוֹת. בְּדַת הָאֵל יְסוֹדֵיהֶם: לְבַת מִי זֹאת. נִרְמָזוֹת. עַל כַּנְפֵי רְדִידֵיהֶם: מְחֻקָּקוֹת. מְזֻקָּקוֹת. כְּמוֹ צִיצִית פִּקּוּדֵיהֶם: הִזְהִיר אֵל. לְיִשְׂרָאֵל. חֹק שָׁמוּר בִּידֵיהֶם: וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם. שָׁמוּר לָבָן. כְּמוֹ דַרְבָּן. מְקוֹם תְּכֵלֶת הַנִּצְבָּע: לְךָ נִפְתָּר. סוֹד נִסְתָּר. חוּט צִיצִית הֱיוֹת מְרֻבָּע: מִשְׁפָּטָיו. הֱיוֹת חוּטָיו. כְּפוּלִים תּוֹךְ שָׁלֹשׁ אֶצְבַּע: הַמְשֻׁלְשָׁל. יְהִי נִפְשָׁל. כְּדֵי אֶצְבָּעוֹת אַרְבַּע: חֹק סְדִינָה. כְּרַב קְטִינָה. בְּדַת צִיצִית לֹא נִקְבַּע: זָקוּף עֶרֶךְ. לְחוּט כֶּרֶךְ. עֲלוֹת מִמְּנִינֵיהֶם. ועשו להם ציצית: שָׁקוּד עָנָף. עֲלֵי כָנָף. וּמִקֶּרֶן יְהִי נִבְדָּל: לֹא יַרְחִיק. אֲבָל יַרְחִיק. כִּמְלֹא קֶשֶׁר אֲגוּדָל. מְנַת טַלִּית. נִכְפֶּלֶת. כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן פָּטוּר וְהֶדֵּל: הֵן כְּפָלָהּ. וְתָפַר לָהּ. וּמִצִּיצִית לֹא תֶחְדָּל: חוּט בֶּגֶד. וְעוֹר נֶגֶד. כְּמִין בֶּגֶד לְחוֹק תִּגְדָּל. חֲקוּקֵי עוֹר. זָנַח וְנֵעוֹר. וְאִם בֶּגֶד בְּכַנְפֵיהֶם. ועשו להם ציצית: שְׁלֹשִׁים יוֹם. כְּדַת אָיוֹם. כְּסוּת שְׁאוּלָה מְעַכֶּבֶת: לְעֵת הֲלָךְ. כָּאן וְאֵילָךְ. הֲלֹא צִיצִית חַיֶּבֶת: מְכוּרַת שׁוּק. לְעַם חָשׁוּק. כְּחֻקָּה הִיא נֶחְשֶׁבֶת: הֲמוֹן תַּגָּר. וְגוֹי מִתְגָּר. כְּשֵׁרָה הִיא מְחֻטֶּבֶת: חוֹק נִפְרָץ. וְחוּט נִקְרָץ. פְּסוּלָה הִיא וְנֶעֱזֶבֶת: זָכוֹר וְהָתֵם. וּרְאִיתֶם. פְּרַט לְלַיְלָה מְעַכֶּבֶת: קֵץ נִקְבַּע. עַל אַרְבַּע. וְלֹא שָׁלֹשׁ בְּסוֹדֵיהֶם:

ועשו להם ציצית וכו'. וקרבתנו וכו':

אהבה לפרשת חוקת

אֵל מְחוֹלְלִי. שְׁמַע קוֹלִי. כְּפִי חֵילִי. אֲהַלְלָה: אֶת שִׁמְךָ. אֲרוֹמִמְךָ. כִּי מִמְּךָ לִי תְהִלָּה: אַזְכִּיר אוֹת. וְנִפְלָאוֹת. בִּצְבָאוֹת. צוּר נִגְלָה: הוֹשַׁעְתָּם. אֶת בְּנֵי תָם. בַּעֲלוֹתָם. מְעֻגָּלָה: כְּבוֹאָם אֶל. מְקוֹם בֵּית אֵל. הֶרְאָם אֵל. הַגְּדוֹלָה. אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ: הֵן אֶפְתּוֹר. נֵס לִפְתּוֹר. בְּבוֹא הַתּוֹר. עַם לַחְמוֹל: הָרְשָׁעִים. נִקְבָּעִים. בְּתוֹךְ סְלָעִים. עָמֹק קָמוֹל: יָעַצְתָּ. וְדִבַּרְתָּ. וְהֵשַׁבְתָּ. לָהֶם גְּמוּל: עַם פְּלִיאִים. הֵם בָּאִים. בְּתוֹךְ חֲצוּיִם. יָמִין וּשְׂמֹאל: הֵן יָצְתָה. הַר אַדְמָתָהּ. לִקְרָאתָהּ. לְהַקְבִּילָהּ: אז ישיר ישראל עלי באר ענו לה. נִדְכָּאוּ. עַד שָׁאוּ. וְהֵם רָאוּ. בְּשׂוֹנְאֵיהֶם: נִקְמָתָם. הוֹדַעְתָּם. מַפַּלְתָּם. לְאַחֲרֵיהֶם: בְּאֵר הָלְכָה. וְהוֹלִיכָה. אֶת דַּכָּא. לִפְנֵיהֶם: כְּמוֹ חָזוּ. אֲנִי עַם זוּ. כֵּן יֶחֱזוּ. פְּלָאֵיהֶם: בְּאַהֲבָתְךָ. וְחִבָּתְךָ. בְּהַרְאוֹתְךָ. אֶת פְּלִילָה: אז ישיר ישראל עלי באר ענו לה. וקרבתנו וכו'

יוצר לשבת נחמו

פ"ס א"ב ופ"פ והתם כדנקים. וחתום כי מנחם ציון ברבי מכיר חזק :

אֵל אֵל שַׁדַּי אֶתְחַנֵּן מַזְרִיחַ כְּבוֹד נָגְהֵיכֶם. אוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וְרָצוֹן לְקָמֵיהֶכֶם. נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: בְּנוּיָה וְנִשָּׂאָה לְמַעְלָה עַד כִּסְאוֹ מֵאֵלֶיהָ. בְּאָרֶךְ בְּרוֹחַב נוֹטֶה לְהַחֲזִיק בְּנִיָּה אֵלֶיהָ. דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ: גְּאוּלֵי אֲנַהֵל וַאֲנַהֵג עַל מַבּוּעֵי עֵינָי. גְּנוּגִים עֲנוּגִים כְּיוֹם עֲלוֹתָם מִפֶּרֶךְ מְעַנָּי. קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְיָ: וְאַתֶּם מַטַּע נֵצֶר חֶמֶד שַׁעֲשׁוּעֵי נָעֳמוֹ. כְּדֶרֶךְ אֵם לְנַחֵם וְאָב לְרַחֵם תְּרַחֲמוּ. כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַיִם תְּנֻחָמוּ. קָדוֹשׁ: דְּגָלַי אוֹלִיךְ

בעמיד

בעמוד אש להאיר כל אפלו. דרכי הדורים אישר ומעקשי עקוב יקפלו. כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו: השכילו זה הדרך לכו עמי יבשר. הן לא יכנף עוד מורה מוסר. ונגלה כבוד יי וראו כל בשר: והחדש נהפך מיגון לששון ולשמחה יקרה. ויחגו חדש ושבת קרא מקרא. קול אומר קרא ואמר מה אקרא: הדבקים ברוב ישועה יתענגו בדשן חלבם. מכהני יי יקראו רע שהכל בם. וינחם אותם וידבר על לבם. קדוש: זה עומד אחר כתלנו מחרביו מציץ. זבול בית יער הלבנון יפריח פטורי ציץ. יבש חציר נבל ציץ: חזה אבן כדכד שמשות היכל ואולם. חוצבים משרתיו לשער מזרח אקדח משלם. ודבר אלהינו יקום לעולם: מעם ישמיע לבת ציון מלך מלך. טירת הר הקדש התראי פנים כקדך. על הר גבוה עלי לך: כי מבטח נצחך חמלתו על עמך. ברחמים ינחמך משוד ושבר קורות זעמך. מי כמוך ירפא לך לרחמך ומי ינחמך. קדוש: יכנס נדחי ישראל מיד כובשו ואויבו. ישיב את שבותו עד עיר מבא. הנה אדני אלהים בחזק יבא: כחתן יוצא לקראת כלה כלולת משבץ. כן יקדים אתי מלבנון תבואי למרבץ. כרועה עדרו ירעה ובזרועו יקבץ: לנו יעמוס אחורים שבר ופעלת יומים. לפי כוחו וגדלו הסובל ארץ ושמים. מי מדד בשעלו מים: אלהיכם משמח ציון בבניה נחומים ירחם. סמן ועיש על בניה תנחם. כי נחם יי עמו ועניו ירחם. קדוש: מהרה יקים צמח צדיק על שוקדני. מלך מעון ברחים מריח ודן דיני. מי תכן את רוח יי: נעים שמו לפני שמש ינון מונהו. נכתב בשש מדות בהוד והדר קונהו. את מי נועץ ויבינהו: שגל ירום ונשא תבוהו ממלאי עינים. שורק לנס עמים ידרשוהו לשמע אזנים. הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים: חיים בשאלו נתת לו צפה תחכמוני. רבית מאד כבודו יעטר ראשו בהמוני. חרב גדרתו ותשוב אפך ותנחמני. קדוש: עתק דוברת חית קנה גבוה למעלה. על מוקדה היא העולה היה מעלה. ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה: פוקד עון יסחיף אבירה ויגע חלדו. פורה בבצרה לא קולמת ידרוך לבדו. כל הגוים כאין נגדו: ציצית אדרת שער ילבש שר המגאל. צונחו ומורידו מבין כוכבים ושרה בפנואל. ואל מי תדמיון אל: כלכם מצבים נגד חיל צבא מעוני. בראתי אלה כינו עם שעוני. מספר כלם יריתי באלה דיני. נחם יי. קדוש: קדושנו רחוק וקרוב לשמוע נושא באהב. קורס כרע קרוב ורחוק נסבל להתיהב. הפסל נסך חרש וצורף בזהב. רב כח וגבורה עושה עיפה שחר. רקוע אין לו שחר ונשבר כפחר. המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר: שחו נכרים וזרים כמות יראתם ויגעו. שדי חלק יעקב חלקם בחיים נודעו. הלא תדעו הלא תשמעו: היום אם בקולו תשמעו יחישנה ברצון. אולם נכון יביא בעתה כגשם בציון. ונחם יי את ציון. קדוש: תקיף בערבות אות ברבבות נערץ בשגובים. תולה ארץ על בלימה ומדביק רגבים. היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים: חיל גדר ואדום פושטי ידיהם בנוהו. זוקף מוסר כנגד

רודף לדונם במטהו. הנותן רוזנים לאין שופטי ארץ כתוהו. יאספו לירושלים כל המצירים ושם יפרעו. מצוי דינם ישפטו מקום אשר הרעו. אף בל נטעו אף בל זרעו: אל מלך נאמן ומהימן בנחומי כפלים. מבשר טוב נחץ מה נאוו לו רגלים. נחם יי עמו וגאל ירושלים. קדוש: בת ציון עזבני שכחני למה תאמר. איה צרתה ומי מנושי בה התעמר. ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר: רבוא כוכבים לגסטרא כימות חמה ברה. השטרתי חיל לגיון קרטון והטון בעבורה. שאו מרום עיניכם וראו מי ברא: אשה עולת רחם האשכח להיטיב כחך. מאמר נעשה ונשמע אזכור בשור מלוכחך. גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: אמת מה נהמד ברור ביע מרהמכם. כונן ירושלים שם שלום גבול תחומכם. אנכי אנכי הוא מנחמכם. קדוש: הכל יודוך

אופן

שאו מנחה. משבחה. ביום מנוחה. התשירו: מרום דר. בעוז נאדר. הוד והדר. הכשירו: עיניכם. לנגדיכם. עפעפיכם הישירו: וראו אור. צר נאור. מאורי אור. תשירו: מרנני שפר. וכוכבי צפר. שיר חדש ישירו: והחיות ישוררו וכרובים יפארו: מי מסר. שנים עשר. מזלות ברקיע: ברא למול. בני תם ומול. אשר בחשן השקיע: אלה הם. חיליהם. משלשים התקיע: המוציא גלגל. חצי עליל. וחצי משקיע: במספר כן. אפוד תכן. שבטים חצים הבקיע: נגדו לכן. הם בתכן. בגלגל האירו: והחיות ישוררו וכרובים יפארו. צבאם נצור. בתוך צר צור. יצו שרימו למעלה: לכלם חיל. שומרי חיל. וחומות עיר על תלה: בשם יפקוד. שמור ושקוד. תמיד יום ולילה: יקרא לצאן. שנת רצון. אל תתנו דמי סלה: חשמלים. ואראלים. איש את רעהו יעזורו: והחיות ישוררו וכרובים יפארו. מרוב חיל. הלא מזהיל. זיע היות מסכה: אונים לו. והללו. שוכן את דכא ונכה: ואמיץ יה. בני עליה. לפניו אשרי זוכה: כח רב. למי נקרב. בכנין לו כל חוכה: איש איש בבר. ויש בלא בר. נכנס במראית סוכה: מליצי עם. הן בנועם. יגשו אז ידברו: והחיות ישוררו וכרובים יפארו. לא מורשים. הרשישים. בשיר כחביבים אמונים: נעדר אך. כל מלאך. רון להתמיד בכל זמנים: ברוך שמו. בברכימו. אחרי קלוס משננים: כבוד עמדם. בעת עם דם. הרפינה כנף רננים: יי שם. בהקדישם. פעם אחת נמנים: ממקומו. יתמהו למו. היות לשאלם פונים: אן אביר תם. בכם נחתם. ובאלהי ישראל יזכירו: והחיות ישוררו וכרובים יפארו:

מעורר לפרשת ואתחנן ויש גם מעורר לפרשת יתרו סמנה לעיל:

אהבה

שם המחבר חתום בראשי חרוזות שלמה בר יהודה:

שתי פעמים. מקימים. בכל יום על המוננו: ליחד צור. בלב עצור. בהגיון לשוננו: ממקומו. ממרומו. ישלח אור לעינינו: הוא לבדו. יצו חסדו. ויאזין קול רנונינו. בקראי שמע ישראל יי אלהינו: שאר יעקב. לך אקוב. דת אל אשר נתן: לכה ושמע. תורת שמע. אשר נחלו בני איתן: מצותה. לקרותה.

לנוהלי

לנוחלי גן הביתן: הגה ערבית. אל תשבית. כתנאים במשנתן: בהכנס. כהני
נס. לאכול בתרומתן: רשות נועד. לקרא עד. עלות שחר כמו התן: יסיד
מרבע. לה נקבע. לעד לא להבריתן: הן ערוכות. שתי ברכות. לפניה
כהלכתן: וחוק כרותה. לאחריתה. שתי ברכות להורותן: דת וחוק. מרחוק.
הגות בה על מלוננו. בקראי שמע ישראל ה' אלהינו: שתי ברכות. נערכות. בראש שחרית
להתהלל: לאחריתה. בבריתה. סמוך אחת להתפלל: מסובתה. הליכתה.
עם הנץ מאור הילל: הלא נסעד. לקוראי עד. שלש שעות להתהולל: בעת
הלך. כאן ואילך. לא הפסיד ולא חלל: רוחשים כה. איש כדרכו. והלכה כבית
הלל: יד יפסוק. אשר יעסוק. בראש פרקים להתמלל: היה רץ. ולא יחרץ. אבל
יעמוד ויפלל: וכה יפעל. קרוא עד על. לבבך מסתולל: דין נשמע. תורת
שמע. בכל לשון להתמלל: הלא נודעה. בארבעה. אשר פרשו זקנינו.
בקראי שמע ישראל ה' אלהינו: שם אחד. ירא ופחד. והשמר באותיותיו: לבד החת. אל
תשחת. הארך דלית כחקותיו: מאריכו. להמליכו. על ארבע רוחותיו:
המפחד. לא יכחד. באמצעו שאלותיו: ברית יקים. בין פרקים. להשיב לכל
שלומותיו: רוח יקים. בין דבקים. וידקדק באותיותיו: ירא ועשה. כרבי יוסי.
והאזנת למצותיו: הקורא. אל יורה. באצבעותיו ושפתותיו: ואם טעה.
בארבעה. יחזור לראש קריאותיו: דת ספק. להתאפק. הלא יחזור לראשיתיו:
הלך אן. ומצאן. והן קוראין לעמתיו: הוי עסוק. בפסוק. הראשון כדיננו:

בקראי שמע ישראל ה' אלהינו: וקרבתני וכו'

זולת — ע"ס א"ב ותתוס בסופו מאיר בר רב יצחק חזק ואמץ:

אמת משל היה. באמתת קדמוני משליכם. גבר תם וישר דמיון קרית
מושליכם. הכפל במשנה נהמות וביד הנביאים אליכם. נחמו נחמו
עמי יאמר אלהיכם: זורז גבר חכם בעוז. חסות באה לנחם. טכסה במשכורת
שלמה ידיד מבית להם. ככה וככה יאמרו. לירושלים כבודך בהתנחם. נחם
יי עמו ועניו ירחם: משוח מחבריו לבשר נבואותיו ונחמותיו בכפלים. שוש
אשיש התעוררי עורי ירודה פלאים. פורץ עלה מנחם צדקנו טהור שולים. נחם
יי ציון ובחר עוד בירושלים: קבוע כזה וכזה רום עשרים ארבותיה. שמשותיה
לאבני חפץ שלום לשום גבולותיה. תקן מדברה כעדן כגן יי ערבותיה. נחם יי
ציון נחם כל חרבותיה: מאהביה ירויון דשן מנחל עדני נחומיה. ברצותך
תנחומים לדבר על לב רחומיה. יצדקו ויתהללו בך הוכי קשוט תחומיה. תינקו
ושבעתם משוד תנחומיה: חזיון קדושים עשרה עמך בהשתתף בקימתנו.
ואותיות מצטרפות לתנחומיך לצאנך וכרמך כסימתנו. בשיר ותודות אזמרך
כאז מנות הקמתנו. כי אתה יי עזרתנו ונחמתנו: עזרת וכו'

רלמי סמנים : יהודה :

יְדִיד עֶלְיוֹן . שְׁמַע הִגָּיוֹן . כַּאֲשֶׁר אַשְׁמִיעֶךָּ : כְּחַן מִלִּין . בְּדַת תְּפִלִּין . בְּמִדַּת
שַׁעֲשׁוּעֶיךָ : וְאַרְבָּעָה . לְרֹאשׁ קְבוּעָה . וְנִצְרָם לְרִגְעֶיךָ : וְשֶׁל הַיָּד . יְהִי
אֶחָד . לְיָד כֵּהָה בְּקִבְעֶךָ : כַּחוֹתָם עַל לִבֶּךָ . וְכַחוֹתָם עַל זְרוֹעֶךָ : הֲדַר תְּפִלִּין .
הֱיוֹת אֲצוּלִין . מִמְּתַּר לְפִי קְדוֹשִׁים : וְהַעֲמִידָם . וְהַפְרִידָם . הֱיוֹת לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים :
וְרָאשֵׁי שִׁין . כְּמוֹ רִישִׁין . מְרֻבָּעִים מְשֻׁלָּשִׁים : וְלָצוּר דָּלֵית . אַל תְּחַדֵּל . וְיוּד מִיַּד
אַל תְּאַשִּׁים : עֲשֵׂה לִשְׁמָם . עַד תֻּמָּם . וּמִצְוָתָם לַאֲנָשִׁים : הֲכִי מֵהֶם . פְּטוּרִים
הֵם . קְטַנִּים עֲבָדִים וְנָשִׁים : וַחֲתָנִים . וּמִתְאוֹנְנִים . וַאֲשֶׁר לְמִצְוָה חֲמִשִּׁים : וְלֹא
נִתַּן . לַעֲשׂוֹתָן . לְתִשְׁעָה הֵם מְפוֹרָשִׁים : וְשִׁים אוֹתוֹת . עֲלֵי אוֹתוֹת . בְּתַגִּין
כְּתַבְנִית גְּרָשִׁים : רְצוּעֵיהֶם . לְבַר פְּנֵיהֶם . לְכָל הֶפְצֵיהֶן דְּרוּשִׁים : וְאֵין לְחַזְּקָם .
בְּהִתְפַּסְּקָם . אֲבָל לַעֲשׂוֹתָן חֲדָשִׁים : בְּזֹאת תַּרְבֶּה . וְלֹא תִכְבֶּה . וְכַחוֹל יְמֵי זַרְעֶךָ :
כחותם על לבך . הָרְצוּעוֹת . יְהוּ צְבוּעוֹת . שְׁחוֹרוֹת לְמֹשֶׁה הֲלָכָה : רְצוּעַת יָד . קְשׁוּרָה
עַד . אֶצְבַּע צְרָדָה אֲרֻכָּה : וְהָרְצוּעָה . לְרֹאשׁ יְדוּעָה . עֲדֵי טַבּוּר מִמֻּשָּׁכָה : וְדַת
שְׁתֵּיהֶן . בְּרָחְבֵּיהֶן . כְּאֹרֶךְ שְׂעוֹרָה אֲרוּכָה : וְהַתּוֹתְרָא . וּמַעְבַּרְתָּא . הֱיוֹת בְּשֵׂעָר
נִבְרָכָה : קְשׁוֹר קִשְׁרָן . וְתֵן סִדְרָן . כַּאֲשֶׁר אֲצוּ אֹתְכָה : שְׁמַע וְהָיָה . תֵּן בְּחוּלְיָא .
לִפְאַת יְמִינְךָ סְמוּכָה : וְתֵן מִמּוּל . פְּאַת הַשְּׂמֹאל . קַדֶּשׁ לִי וְכִי יְבִיאֲךָ : וְאַל תָּמֵר .
וְהִשָּׁמֵר . מִלְּהַחֲלִיף וּמִלְּהַפְכָה : וְגַם תִּדְרוֹשׁ . לְיָד וּלְרֹאשׁ . אַחַת הִיא הַבְּרָכָה :
וְדִינָם אִם לֹא תַתְאִים . בְּרָכָה לְהַחֲזִיר צְרִיכָה : כֵּן נֶאֱמַר . וְכֵן נִגְמַר . וְגַם אֲנִי
מוֹדִיעֲךָ : כחותם על לבך . דָּרוֹשׁ וּמְצָא . אֱנוֹשׁ רָצָה . בְּחֻקַּת אֵל כְּהִלְכָתָם : חוֹב
עָלָיו . הֱיוֹת תְּפִלָּיו . עֲלֵי קְלָף כְּתִיבָתָם : דָּת וָדִין . תְּפוֹר בְּגִידִין . וְאֵין שִׂרְטוּט
כְּתוּרָתָם : וְדִין לִהְיוֹת . לְאוֹתִיּוֹת . אֲוִיר מִכָּל סְבִיבוֹתָם : וְאַל יוֹרֵד . מֵרֹאשׁ לְיָד .
לְבַל תָּקֵל קְדֻשָּׁתָם : וּמֵעֶשֶׂר . עַד עֶשֶׂר . וְאַרְבַּע קֵץ תְּפִירָתָם : וְעֵת שׁוּמָם .
בְּעוֹד יוֹמָם . אֱנוֹשׁ חַיָּב בְּבִרְכָתָם : וְיָד יַקְדִּים . בְּעֵת יַעְדִּים . וְרֹאשׁ עֵת יַחֲלוֹץ
אוֹתָם : וְזֹאת בְּזֹאת . לֹא אֲחוּזוֹת . וְלֹא מְעַכְּבוֹת חוֹבָתָם : וְשַׁבָּתוֹת . יְמֵי אוֹתוֹת .
דַּי לָהֶם בְּאוֹתוֹתָם : וְתוֹפְשֵׂיהֶם . אֲסוּרִים הֵם . לִקְבּוֹעַ תְּנוּמָתָם : תְּנָה דַעְתְּךָ .
וּמַחֲשַׁבְתְּךָ . וְשִׂים בָּם שַׁעֲשׁוּעֶיךָ : כחותם על לבך . הֱוֵי זָהִיר . בְּאוֹר בָּהִיר . צַח אֵין
עָלָיו עֲנָנָה : דָּת נְתוּנָה . לְךָ לְמָנָה . כְּהַר מוֹר גִּבְעַת לְבוֹנָה : וְדַת תְּפִלִּין : אַל
תַּעְלִים . פֶּן תַּעֲבוֹר בִּשְׁמוֹנָה : צַר לְמָגֵן . לְךָ לְמָגֵן . יְהוּ כְּמוֹ כַּנְפֵי יוֹנָה : וּמוֹרָאֲךָ .
בְּלֵב רוֹאֶיךָ . בְּשֵׁם שַׁדַּי אֵל אֱמוּנָה : בְּךָ בָּחַר . וְלֹא אַחֵר . לְגַוּוֹת בְּרָכָה צְפוּנָה :
צִיר בְּשָׁלְחוֹ . לְךָ בְּרוּחוֹ . אֵין בְּפִיהוּ רַק נְכוֹנָה : וְאִם עָנְךָ . עַל עֲוֹנֶךָ . בְּרִיתוֹ לְךָ
נֶאֱמָנָה : אַל תִּירָא . כִּי מְהֵרָה . קַל יָבֹאוּן יְמֵי עֶדְנָה : וְהָאַהֲבָה . כְּטַל נְדָבָה .
בָּרִאשׁוֹנָה וּבָאַחֲרוֹנָה : כֵּן יֹאמַר . צוּר שָׁמַר . בְּרִית לְאֵיתָנִים נְתוּנָה : גּוֹי אֶחָד .
אַל תִּפְחַד . כִּי אֲנִי מוֹשִׁיעֶךָ . כַּחוֹתָם עַל לִבֶּךָ . וְכַחוֹתָם עַל זְרוֹעֶךָ : וקדשנו וכו׳

פ״ס א״ב כפול ובסוף חתום יצחק ברבי משה חזק :

אֵל אֱלֹהִים יְיָ דִּבֶּר וַיִּקְרָא. אֵל הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְהָאָרֶץ בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא. שִׁמְעָה עַמִּי וַאֲדַבֵּרָה: בְּרוּחוֹ שְׁפְרוּ שִׁבְעָתַיִם וַיַּחְדָּו עָמָדוּ. בְּרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָיו וָעֵדוּ. הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ וְהוֹדוּ: גֵּאוּת לָבֵשׁ וְכִסֵּא מֵאָז נָכוֹן. גְּבוּרוֹת עֶרְכָּם לְסַפֵּר מִי יָכוֹן. לְךָ דוּמִיָּה תְהִלָּה אַף תִּכּוֹן: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד וְנִסֶּךָ. תְּהִלּוֹת שִׁמְךָ יְסַפְּרוּ חוֹסֶיךָ. דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ. קָדוֹשׁ: דֶּרֶךְ זוּ אֵלֵךְ הַשְׂכִּילֵנִי. דָּבַקְתִּי בְעֵדְוֹתֶיךָ לְמַעֲנִי. דֶּרֶךְ פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי: הֵן מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד יַרְכְּתֵיהֶם. הִגְבִּיל חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה אַפְאֵיהֶם. מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה מְדֵּיהֶם. וְתִכֵּן אֶחָד שָׁם בְּמַעֲבֵיהֶם. וַאֲוִיר חֲלָלִים וּתְקוּפוֹתֵיהֶם. לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: לְכוּ חֲזוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים וְהַשְׂכִּילוּ. נוֹרָאוֹת בְּהַקָּפוֹתָם יְהַלְלוּ. יִרְאֵי יְיָ הַלְלוּ. קָדוֹשׁ: זָכַרְתִּי שִׁמְךָ וּבוֹ אֶתְהַלָּלָה. זַמֵּר לְשִׁמְךָ סֶלָה. מִפְעֲלוֹת תְּמִים דֵּעִים נוֹרָא עֲלִילָה: חֶבֶל מִדַּת שִׁבְעָה רְקִיעִים וְשִׁבְעָה אֲוִירִים. חוֹק שָׁנִים לְמִדָּתָם מְעוֹרָרִים. **חָשַׁ**ק שִׁבְעָה אֲרָצוֹת מְחֻזָּרִים: טוּבוֹ הֶעְדִּיף בָּם בְּחַסְדּוֹ מְגֻבָּר. טִיֵּב כָּל תַּבְנִיתָם לֹא יֶעְדְּרוּ דָּבָר. טוֹב הֶעֱמִידָם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא עָבָר: יְדוּדוּן מְשָׁרְתָיו וּצְבָאָיו בְּכֻלָּם לְיַחֲדוֹ. וְהוּא אֱלֹהִים חַיִּים וְאֵין בִּלְעָדוֹ. כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ. קָדוֹשׁ: יְקוֹב שֵׁם רִאשׁוֹן וִילוֹן שָׁמַיִם. יַחַד בּוֹ שִׁבְעָה מַחֲנַיִם. יִשְׁמְעוּ לְשִׁבְעָה שׁוֹמְרִים עַל שִׁבְעָה כִּסְאוֹתַיִם: כֻּלָּם לְשֵׁם נוֹרָא יַקְדִּישׁוּן. כָּבוֹד שֶׁגּוּבוֹ יְשַׁלֵּשׁוּן. כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם וְיִרְשׁוּן: לַהַט הָאֵשׁ וּמֵהָאֵשׁ יָצָאוּ. לְמִצְוֹתָיו הֵמָּה יְמַלֵּאוּ. לְמַלְאוֹת דְּבָרוֹ בְּשֵׁם יִקְרָאוּ: קוּמָה יְיָ אֱלֹהִים וּרְדוֹף אֹיְבֶיךָ עַד חוֹבָה. וְיָפוּצוּ אֹיְבֶיךָ בְּלִי סִבָּה. אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים רַבָּה. קָדוֹשׁ: מַה נּוֹרָא מַעֲשׂ יוֹצֵר כֹּל בְּהַפְלֵא וָפֶלֶא. מַעֲלוֹת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה בָּרָקִיעַ שֵׁנִי אֵלֶּה. מַלְאֲכֵי זִיעַ וָרֶתֶת עַל כָּל מַעֲלָה לָעֵלָּה. נֶרְאִים בּוֹ אוֹצְרוֹת בָּרָד וָשֶׁלֶג וּכְפוֹר אֵלֶּה וְכָאֵלֶּה. נוֹרָאִים מַלְאָכִים מָלֵא. נוֹרָא מְנֵה שׁוֹטְרִים עֲלֵיהֶם דְּבָרוֹ לְמַלֵּא: סוֹד אֱלֹהִים לִירֵאָיו לְהַשְׂכִּיל. סַפֵּר עֱזוּז שְׁמוֹ כֹּחַ מִי יָכִיל. סַפְּרוּ עֻזּוֹ סוֹדוֹת צְבָאָיו אֱלֹהִים זַמְּרוּ מַשְׂכִּיל: חֵקֶר כְּבוֹד אֱלֹהִים נוֹרָא. מִצְוַת יְיָ בָּרָה. כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמוֹ לִכְבוֹדוֹ בָּרָא. קָדוֹשׁ: עוֹצֶם שְׁחָקִים אוֹצְרוֹת עֲרָפֶל וְרוּחוֹת. עֱזוּז בְּרָקִים וּרְעָמִים בָּרָא מַגִּיד שִׂיחוֹת. עֲמִידַת שְׁלֹשָׁה עַל כִּסְאוֹת שְׁלֹשָׁה מוּכָחוֹת: פְּאֵר לְשֵׁם קָדְשׁוֹ יִתְּנוּ. פַּחַד וְאֵימָה יִשְׂאוּ קוֹל וִירַנֵּנוּ. פְּנוֹת לְמִשְׁלַחְתּוֹ יְזֻמָּנוּ: צַחֲצוּחַ זְבוּל נָטוּי בְּרוּחַ סְעָרָה. צְמוּדִים בּוֹ גִּנְזֵי גְבוּרָה. וְאוֹצְרוֹת טְלָלִים וְנַהֲרֵי אֵשׁ וּמַיִם מִזֶּה וּמִזֶּה בְּעֶבְרָה: יְיָ שָׁלוֹם עֹשֶׂה בִּמְרוֹמָיו. לְהַלֵּל לְשֵׁם קָדְשׁוֹ צְבָאָיו וּמַחֲנָיו. מִי יַעֲרוֹךְ לְהוֹדוֹת הִלּוּלָיו וּרְנָנָיו. קָדוֹשׁ: קֶרֶן מָכוֹן יְקַר מְעֻלָּה. בְּמַלְאֲכֵי הוֹד וְגַאֲוַת מִפְלָא. חֲיָלוֹת מְהַלְלִים לְבוֹרֵא אֶהְיֶה: רְבֵּי נְשִׂיאִים שְׁנֵים עָשָׂר. שָׁלֹשׁ לְכָל רוּחַ שָׂר. מְכֻנִּים עַל חָדְשֵׁי תְּרֵיסָר: שִׁשִּׁי מָעוֹן וְאוֹצְרוֹתָיו מְלֵאִים נוֹפֶת. לְצַדִּיקִים לְאוֹת וּלְמוֹפֵת. וְאוֹר גָּדוֹל וְרִבּוֹתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן לָעוּף בְּעוֹפֶפֶת: **שׁוֹנִים שִׁיר** וְ**ת**ִשְׁבָּחוֹת בְּמוֹרָאוֹת. לְיוֹצֵר הַכֹּל וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת. הוּא הַמֶּלֶךְ יְיָ צְבָאוֹת. קָדוֹשׁ:

תקף ערבות אורו אור שבעתים. וכסא על חיות באויר ארבעתים. נושא ונראה נשא לעינים: תוכו אוצרות חיים ונפשות. וכתות מלאכים משמשים קדשות. ועיניהם נוצצים כברק אשות: יושב במעון קדש קדוש ונורא. דורש אמונה ומשפט עוטה כשלמה אורה. כל לא שרים תמונתו ותמונה ממנו לא נסתרה: צדיק מפלס שופט באמונה. ספרי איש פתוחים לפניו הנה והנה. וכתות טובלים בנהר טהר ומתעטפים איש לבנה. להקדיש קדוש: חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו. קדוש: צוה להם לעולם בריתו. ברבי תורותיו להשתעשע אום סגלתו. משך לעמו חסדו וגלה סוד דתו. הוקם אחד בשביעי למשפט בריתו. חיים כגמל לנוצר ראשון בדמותו. זכרון חוק לעולם בריתו. דברו נצב לכל תולדתו. למשפט עמוד חרדים מחרדתו. קדוש: לרחמים לדור ודור אמונתו. תקעו בחדש ליום הגנו כסה. והחרדו לשוב באמת מרוע מעשה. על כל יביא במשפט יושב על כסא. קדוש: הכל יודוך וכו׳

אופן — סס כמתכל יצחק ברבי:

שאו לבבכם. לכפיכם. ורחצו נא והזכו: והסירו. והעבירו. מראות שוא והדבקו: ביראת אל. ישראל. הישירו לב והצדיקו: ביום כי בא. חקור חובה. ויושר לב וגם תזכו: והבו עוז. למלך עוז. ותפארת במקדשו. רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו: והתקוששו. והקדישו. לחי יושב על כסא: ותקעו. והריעו. ביום חגנו כסה: והחרדו. והתודו. להסיר רוע מעשה: ולב קרעו. והדמיעו. פני אל עון נשא: כי על כל. יעביר קול. ושלם אותו בראשו: רוממו ה׳ אלהינו. ירומם צור. כלב עצור. בקרא מקרא קדש: צמוד תחנון. וגם רנון. כשי קרב בקדש. חפוץ לטהר. לב נמהר. ורוח נכון חדש: קנה עמך. בך נסמך. פרוש ביראה והתקדש: בר לבב. חשוב נעלב. כזבח שי בקדש: ביום יקרב. עון רב. בארד לשביעי לחדש: משוך חסדך. לבן עבדך. ברוח חדשה לחדשו: רוממו ה׳ אלהינו. בני מעלה. בעוז גדלה. מיכאל וגבריאל: בעד עמכם. שאו קולכם. בני יעקב וישראל: ערוך תפלה. מהללה. רפאל והדרניאל: ושרפים. לאלפים. צעוק חושו לעזיאל: והחיות. בכל פיות. ערוך תחן למלכיאל: בנות עירו. ברוב הדרו. אשר עמו לו שואל: ונפוצים. נקבצים. במאמרו ימלא אל: עבור מלכם. ביום חקם. ויי ילך בראשו: רוממו ה׳ אלהינו. בקול ירון. מטטרון. לפתוח במישרים: זכות אבות. ואמהות. וזכר חסד נעורים: והרוגים. ושרופים. באש יוקד תבערים: לקדוש שם. מאד ונשם. בכל כחם מתעוררים: והתורה. הטהורה. בפי העם נחזרים. התעודד זכות ללמד. עלי הוגים מצוערים: ברוב צרות. ומהסורות. אשר גולים לכל שערים: שפוך תחנון. פני חנון. לפאר מקום מקדשו: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו: והחיות וכו׳

זולת

פ"ס א"ב ובסוף מתוס יצחק ברבי משה חזק הלוי :

אלהים אלי אתה אשחרך. באשמורת אהגה בכל תגמוליך. תנחומיך ישעשעו נפשי ורחמיך. גדול חסדך עלי מעולם וצדקותיך. דרכיך יי הודיעני למען אמצא חן בעיניך: דרכי טובך מעולם המה הראשון אדם חננתו. וברוב טובך יום הארכתו. לעולם דברך נצב לחוק ומשפט כוננתו. סוד יי ליראיו להודיעם בריתו: זכר דבר לעבדך אמת נצב לעולם. חנון תולדותיו במשפט כי תביא על כל נעלם. טוב טעם ודעת מדת שחת משלם. רחמיך יבאום ותטה לארץ מנלם: יבואוני רחמיך ואהיה ליום כסה יבא. כונן למשפט חוק לישראל בו. למשפטיך עמוד אשר בקרבו ישים ארבו. יתנחם על עונו פשעו מטמון בחבו: מכל מלמדי השכלתי דברך נצב בשמים. נאמנו עדותיך להחיות לשביך מיומים. סעד ימינך פשוטה לקבל תוהים על עון עקבים. שובו בנים שובבים ארפא משובתים: פלאות עדותיך ביד נביאך השכם ושלוח. צדקו ישראל ושובו אל יי כי ירבה לסלוח. קראנוך השיבנו אליך ואתה תשמע השמים ברא לנו לב טהור ונוח: ראה עניי וצרי רבו חרשי על גבי. שתוני תועבות למו ויבזו טובי. תחת רדפי טוב השקוני רוש במסבי. קרבו רודפי זמה וחציהם נחתו בי: יבשו שקר עותוני כי לדברך יחלתי. צר ומצוק המציאוני ואני אליך שועתי. חליתי פניך בכל לב לא תבזה ולא תשקץ ענותי. קרבה אל נפשי גאלה כי אתה אלהי תשועתי: ברבים צוקותי עיני נגרה ולא תדמה. משך מעניתם ארכו עלי במה. הקם דברך הטוב לעבדך לך הומה. שימה דמעתי בנאדך בספרתך להומה. חשבתי דרכי יגרתי מאימת דיניך. זכרתי משפטיך ליום כסה בא לפניך. קול שופר לחרדה חשתי לשמור מצותיך. באור פניך יתהלכון להודות לך על משפטי צדקך: קדם ידעתיך חנון לדל עזרתה. שערי דמע ואנח לא נעלתה. ואמונה מאד נגד עיניך שתה. אל תשכח קול צורריך עולה תמיד עולתה: על עמך יערימו סוד ועל צפונך יתיעצו. עליך הרגו ושמך לא נאצו. שפכו דמם כמים ויצוריהם רצצו. ובכל זאת שמך לא שכחו ואת קדשתך יעריצו: עורה למה תישן הקיצה לפקוד כל הגוים. הודע בעמים עזך וישמחו רבים איים. לא יבשו קויך הנפוצים ארץ וירכתים.
וידעו כי עזרי מעם יי עשה ארץ ושמים: עזרת וכו'

יוצר לשבת תשובה

פ"ס א"ב ובסוף מתוס מנחם ברבי מכיר :

אשחר אל אל כל שנות עדני. אלהי מרחוק נמצא וקרוב מצדיקי בדיני.
שובה ישראל עד יי: בטרם יעלה הבימה לגרדון לדון ההשבו.
בינו דרשו מעל ספר ובצלו שבו. קחו עמכם דברים ושובו: גדל חסר מטה כלפיו כפיד שוענו. גבר טוב חסיונו מבטיחת אדם שעוננו. אשור לא יושיענו: מושיענו נקיון הטוי מקונו נפשנו מלהדאיבה. באור בטוי קווי בסמכי רוח

נדיבה

גְּרִיבָה. אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אוֹהֲבֵם נְדָבָה. קָדוֹשׁ: דּוֹלְקִים הַצְּבָאִים עַל אֲרִיאֵל
יִקְחוּ בְּשָׁנָה. דְּבֵקִים צְבָאוֹת יִשְׁרֵי אֵל יִפְקוֹד כְּבָרִאשׁוֹנָה. אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל
יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה: הַלֵּב יָכוֹן לְמַעְלָה מַעֲלוֹת שָׁמִיר וָשָׁיִת. חַתּוּל חַלְחוּלִיּוֹת מַדִּיחַ
יָדַיִם יַקְצִיעַ מִבַּיִת. יֵלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת: וְתִיקָיו יַעֲצִים וַיַּשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ בִּרְצוֹנוֹ
לְהַצִּילוֹ. וּמוֹרֶה דֶרֶךְ לַשּׁוֹבָבִים עַד כִּסְאוֹ אֶצְלוֹ. יָשֻׁבוּ יוֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ: זְמוֹרוֹת
גְּמָזִיּוֹת זֶרַע קֹדֶשׁ מִפְּנֵי צוּרִים וּבוֹרוֹת חֲצוּבִים. זְרִיזִים קוּם מְאַחֲרֵי שֶׁבֶת בְּלֶחֶם
הָעֲצָבִים. אֶפְרַיִם מַה לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים: הַנּוֹן חָפֵץ לְצַדְּקָם וּלְהַחֲיוֹתָם בְּלִי לְכַלֵּה.
חַוֵּה חַדְּשׁוּ שַׁפְּרוּ מַעֲשֵׂיכֶם בַּעֲשָׂרָה תִּלֶּה. מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה: טוֹב שְׁלוֹמוֹ
לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב מַקְדִּים לְהַחִילוֹ. טְלָאִים שׁוּבוּ לַאֲבִיכֶם לְיַחֲדוּ לְהַלְּלוֹ. וַייָ נָתַן
קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ: יְשַׁדְּלֵם וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר בְּסָטֵי לְבִלְעָדַי. יְשׁוּבוּן וַאֲנִי נַעֲשָׂה
עֵד לְטוֹבָה לְעֵדַי. וְגַם עַתָּה נְאֻם יְיָ שׁוּבוּ עָדַי: כְּלִיל זְבָחָיו רוּחַ נִשְׁבָּרָה
וְנִדְכָּאִים לוֹ הִקְשִׁיבוּ. כְּבוֹד שִׁמּוּשׁוֹ כֵּלִים שְׁבוּרִים שִׁבְחוּ חָשָׁבוּ. קִרְעוּ לְבַבְכֶם
וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ: לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵלִים כְּדִבְרֵי בֶּן יְרֹחָם. לְשַׁלֵּם פָּרִים שָׂפָה
וּמוֹדֶה וְעוֹזֵב יְרֻחָם. מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם: מַחֲנֶה גְבוּרָה אֲשֶׁר כֹּחַ מַעֲצִימִים
עָצוּם. מְשׁוֹבָבִים בִּנְתַיִם בְּדִבְרֵי כְבוּשִׁים בְּחֶרֶט לִפְצוֹם. תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן
קַדְּשׁוּ צוֹם: נוֹשֵׂא נַעֲשָׂה נוֹשֶׁה וְכִסָּה עָוֹן תָּהֵל. נֶחְשְׁבוּ כָּל הַבְּגִידוֹת מוֹר
וּקְצִיעוֹת וַאֲהָל. אִסְפוּ עָם קַדְּשׁוּ קָהָל: סֵדֶר תְּשׁוּבָה וּתְפִלָּה וּצְדָקָה בְּכַפָּרָתָן
לְהִשְׁתַּבֵּחַ. סֵבֶר נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה כְּמַעֲלֶה חֶלְבּוֹ וּמִזַּבֵּחַ. בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ: עֵרֶךְ
מוֹעֲדִים בְּהַקְרָבָה וְכֶסֶה בַּעֲשִׂיָּה טַעְמוֹ. עוֹלִים בְּדִימוּס נַעֲשִׂים בְּרִיָּה חֲדָשָׁה
בְּנָאֳמוֹ. וַיְקַנֵּא יְיָ לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל עַמּוֹ: פְּלוּאֵי יְמֵי תְשׁוּבָה כְּמוּסְפֵי עֲשָׂרָה
צוֹלֵחַ. פָּגוֹעַ בָּמוֹ פָּשׁוּט יָד יְקַבְּלֵנוּ סוֹלֵחַ. וַיַּעַן יְיָ וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שׁוֹלֵחַ: צוּר
מִכְשׁוֹל סַתְּתוּ בוֹ לְכָבְשׁוֹ מֵהַמְעִילְכֶם. צַדְּקוּ עַד אַעֲבִירוֹ וְרוּחִי תְחַדֵּשׁ מַעַלְלֵיכֶם.
וְאֶת הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם: קַו עוֹלָם בִּנְטוֹתוֹ לְהַחֲרִיט יְסוֹדוֹתָיו וּלְהַתְמָהּ.
קַרְקָסָיו לֹא עָמְדוּ עַד תְּשׁוּבָה קָדְמָה. אַל תִּירְאִי אֲדָמָה: רֵעִים הַמִּשְׁתּוֹקְקִים
עָלֶיהָ לְבִלְתִּי מוֹט יְסוֹדַי. רוֹעָם יַשְׁבִּית אַרְבַּע חַיּוֹת הָאָרֶץ מֵחֲסִידַי. אַל תִּירְאוּ
בַּהֲמוֹת שָׂדַי: שְׁפוּלִים מֵאֶרֶץ דּוֹבְרִים וְיִתְנַעֲרוּ מֵעָפָר וְיִצְמָחוּ. שְׁלֵמִים בְּסֵפֶר
הַחַיִּים יִכָּתֵבוּ וְלֹא יִמָּחוּ. וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ: תְּמִימָיו עוֹד יֵאָמְנוּ וְיִתְמַנּוּ גִּדְבָּר
וּדְתָבָר. תְּמַלֵּא בִטְנָם צְפוּן חֶלְקָם וּמַתְּנָם הַמִּדְבָּר. וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר: תְּמֻנֵּינָה
וְתִתְמַנֶּה שְׁנֵי רָעָה אָדָם שָׁנִים. תַּחְמוּד אִמְרוֹ יֵאָמֵן לְשַׂמְּחֵנוּ כְּנֶגְדָּם מְדֻשָּׁנִים.
וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת הַשָּׁנִים: תְּחַבְּרוּ וְתֻנְּקוּ בְּצוּרִים חֶצְבַּתְכֶם וּגְבָעוֹת חוֹלַלְתֶּם. תָּבִיאוּ
טֶרֶף בְּבֵיתִי רֵאשִׁית קְצִירְכֶם וְחַלַּתְכֶם. וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם: אֶת שֵׁם
מְכֻבָּד וְנוֹרָא צִדְקָתוֹ כְּהַרְרֵי אֵל. יָרֵחַ כְּנִיחוֹחַ מִנְחַת מְנוּחָתוֹ בַּאֲרִיאֵל וְהַהַרְאֵל.
וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'

אופן   ע"ס א"ב וקדיס כרלש כל תבות סימנ להת מפסוקי פ' האזינו:

הַאֲזִינוּ אַבִּירִים בְּנֵי אֵלִים מוֹרָא מַקְדִּשׁ כְּמֵהֵינוּ. בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ שִׂימוּ פְּנֵיכֶם
לתלפיות

לתלפיות גבהנו . גם במקדש מעט הישירו עפעפי גיהנו . והשתחוו להר קדשו
כי קדוש יי אלהינו : יערף דבב לקח לקוחה . ונפת תטוף למתקה . העת יושבת
בגנים קול קלוס לותקה . ועודים חברים מקשיבים מחשים דממה דקה ויגבה יי
צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה : כי שם יי אקרא זה יושב תהלות
חלף גיאיתיו גאני . חין קדשות שלשתן להתפאר בם נשאני . טכס שתים מהם
גמול טוב הראני . והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני : הצור ידודון
מלאכי צבאות מרצתם בלי לעקב . כוון עת רצון כני רקיעים לקוב . להעריץ להמליץ
סגלה מכתב מבאר לנקב . יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב : מסים
באלפי שנאן בקדושי רבי רבואות . נורא בבני אלים בתוך צבאו אות . סובבים
כסא כבודו בשלוש כתות להנאות . קדוש קדוש קדוש יי צבאות : והחיות וכו׳

זולת שם המחבר מנחם ברבי מכיר חזק :

ארעה כי אין זולתך לגאול נצורי כאישון . בעוטה ולעוטה ועבוטה בין אצר
ודישון . גועה אחרי שובי נחמתי בלב ובלשון . ואמרה אלכה ואשובה
אל אישי הראשון : דמתה לאשה עזובה ועצובה התשכח בעזבך . הנך לא
שנית ולא תאלמן מהשזיבך . ותחזור לחבתה הראשונה ספר כריתות בהכזיבך .
שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך : זמנת לה תשובה תלבין כסוף
מאדם . חשבה בשבעה קדומים תעלה לבשר ודם . טרם הרים יולדו ותחולל
ארץ ותקדם . תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם : ידידות סגלת נערות חולת
אהבה בלהלוהי . כמער איש ולויות הוראות חבת שלהי . לכעבור גדלת כחך
לשא כבד מבלהי . השיבנו ואשובה כי אתה יי אלהי : מרוד וטרוד בפתוי
גרש און לאלח . נורא לא יתבונן כיד פשעו לשלח . סיעו בבא לטהר וטהרו
במקוה שלח . וישוב אל יי וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח : עון בעלי
תשובה יכבוש ויעביר לפשול . פשעי זדונות עשה כחטא שגיאות לרשול . צרור
וצפונה ומסית יבער ינער לנחשול . שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם
למכשול : קווי זה אחר זה יעל במהשבותיכם . רחום יחון חנם וצדקה ירצה
תשובותיכם : שאון קולו יפוצץ בכל מחנות מושבותיכם . שובו בנים שובבים
ארפא משובותיכם : תמיד הולך שובב גבוהה ועתק להשיחה . תכליתו מרעתו
נחם ובא כפוף להשתטחה . תוחלתו חיך מתוק מגטור בראשיתו הטיחה .
בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה : תמימיו בעתרם נעתר להם להטיב
אות : תחרות ברחמנות יהפוך כעתר לתבואות . תוהים מדרכם בשובם נכונו
לנחומי נבואות . שובו אלי ואשובה אליכם אמר יי צבאות : תקיף ידידיך רצה
ומכשול הרם והדם . תודת חוגג זכנו נעבד בסך ונדדם . תשוב קננו כמנוח
תביאנו מים ומקדם . השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם : עזרת וכו׳

מיוסד ע״פ א״ב כפול וחתם המחבר מאיר בר יצחק :

את השם הנכבד והנורא נאה לתהלותיו . אביע זכר רב טוב מפעלותיו .
הבונה בשמים מעלותיו : בכתרת מלכים נתיעץ ונמלך בסודה . בחכמה
אמריה תאמר נאה וחסודה . ואגדתו על ארץ יסדה : גבה תקרה קרה במקראי
אל . גבולות הדרים הצפין והציב בהר אל . למספר בני ישראל : מאהב יראיו
ברר בסוס שעינתו . ידידות ציון חמד קדשת שכינתו . בשלם סכו ומעונתו .
קדוש : דגלים סכות סביבותיו הקיף והתקיע. דמיון קרח הנורא האיר והרקיע .
והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע : הרי בשמים הטביר וכביר הצביר . הצמיח
משמח ומסעד ופנים מסביר . וברכה לראש משביר : והגי מלכים בקו משקלת
עקם . ויתרון הכשר בחשר אשר פעלם . כירח יכון עולם : מעשה אצבעותיך
פלאים תמהים ונאוים . ירח וכוכבים יקר כבודך מחוים . וצבא השמים לך
משתחוים . קדוש : זריז ומשבח השביח שפע ימים . זיז ובריח להאריח לכרת
מטעמים . חבלים נפלו לי בנעימים : חלד הוציאה מקנה ומנת סבר . חביב נברא
בצלם הורד לגבר . כי הוא רודה בכל עבר : טבסו בקשב חברים גנת ישיבת .
טרדו בהמראה ובמזרהית קלטת שבת . מזמור שיר ליום השבת : מאין כמוך
לך יאתה להאמר . רב מחולל כל בתחל ובגמר . טוב להודות ליי ולזמר .
קדוש : ידיד אתוי בהררי קדש לעשרים הנסבת. יחידו הכליל וחוט משלשו
סבות . ויעקב נסע סכתה : כאילן מברך שתילי זית העטר . כמעשה לבנת
הספיר בשעבודם נטר . למחסה ולמסתור מזרם וממטר : לקץ פדאם דבר
בחזון לחסידו . ולא נחם בדרך ארץ יסודו : ברוך יי כי הפליא חסדו : מאהבה
יהרה רצם והחליף השורה . בקהל רב יבשר צדקו להכשירה . הסדי יי לעולם
אשירה . קדוש : מנהג עולם תלמיד טוען פנס . מרחיץ ומנעיל ומלביש משמר
ומכנס . נתת ליראיך נס : נס ודוגמא להראות לאמות נשי . נתת לכבוד והרי
שעבוד קושי . ואתה יי מגן בעדי כבודי ומרים ראשי : סכות לראשי לך
אדרוש תהלות . סלסולך להגות בסוד חסידי קהלות . חסדי יי אזכיר תהלות :
מענם אדרת יצתה אשכלותיה שפרו . רב עליה באגד דבוקם יתכפרו . עם זו
יצרתי לי תהלתי יספרו . קדוש : ענני כבוד שבע ועטר אדני . ענית הלל שבע
אענדנו בעדני . כעל כל אשר גמלנו יי . פקד אבי סוכו בטובות כפלותיו . פעלתו
להודיע לרוממו בבית תפלותיו . זכר עשה לנפלאותיו : צדק אתן לפועלי
ושבחו אסדיר . צופה ושוקד לזכות ישראל תדיר . למען צדקו יגדיל תורה
ויאדיר : ממשלת אדיר מתאמצת בישיבת ממלכתו . בהתאסף ראשים בישרון
יצחצחו קדוש הליכתו . נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו . קדוש : קביעות
הסדר תקן כי טוב . קרות ודרוש בענין היום לחטוב . ודבר בעתו מה טוב : ראיה
וזכות מקקית אזוב נסכמים . ראה מעמדה וכמה ברבוע מחכמים . קטני ארץ
והמה חכמים : שביעי חביב לשבועת איתנים אחות . שבע במצות ובכל טובות

נִצְמָחוֹת. אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת: מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ יְסוֹדוֹ. אָז יְרַנְּנוּ אֲגֻנּוֹת בְּקִדּוּשָׁם בְּהוֹסְדוֹ. הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. קָדוֹשׁ: תִּכָּתֵב זֹאת לְעַם נִבְרָא לְהִתְכַּפֵּר. מָה עָלֵינוּ לָקַחַת לוּלָב וָשֶׁפֶר. לַשְׁמִיעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר: עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת. יְרוּשָׁלַיִם בִּרְצוֹתְךָ תָּקִים וְתָאִיר מֵאֲפֵלֶת. סֻכַּת דָּוִד הַנֹּפֶלֶת: בִּירוּשָׁלַיִם תִּהְיֶה פְּלֵיטָה וּבַשְּׂרִידִים קְרוּאֶיהָ. יְקַר צְפִירַת קֹדֶשׁ קְרוּאֶיהָ. מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֶיהָ: מֵחִיל אֶל חַיִל יְטַיְּלוּ כְּמַחֲזֶה. יִרְאוּ שְׁכִינָתְךָ בְּאֶצְבַּע נֶהֱנִים מִזִּיוְךָ לֶחֱזֶה. וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה.

קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳

אופן ☙ סימנו חתום כרלחי מכוות · יהודה:

יִתְּנוּ לָשׁוֹן. חֲזוּת אִישׁוֹן. אֲשֶׁר יֶחֱזֶה פְּלָאֶיךָ: כְּפִי כֹּחוֹ. יָשִׂיחוּ שִׂיחוֹ. וְלֹא כְּפִי מוֹרָאֶיךָ: לְךָ מְעֻגָּל. בְּרוּם גַּלְגַּל. וְהוּא לֹא יִשָּׂאֶךָ: כָּל נוֹצָר. הֲלֹא תִבָּצֵר. מִתַּחַת לְכִסְאֶךָ: וּמִפְעָלֶךָ. יָעִיד לָךְ. נֶגֶד כָּל בְּרוּאֶיךָ: וְעֵדוּתָם. כִּי בְרָאתָם. וְלֹא יָדְעוּ אֵיכָה: כָּרִאשׁוֹנִים כָּאַחֲרוֹנִים. יַחַד בְּאֵימָה עוֹנִים: הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים: הַזְּמַנִּים. מִשְׁתַּנִּים. וְהוֹדוֹ לֹא יִשְׁתַּנֶּה: הַמְּקָרֶה. שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה. וּמַעֲלוֹת בְּשִׁבְעָה בּוֹנֶה: וּבְחָכְמָה. כְּסִיל וְכִימָה. שִׁבְעָה עוֹלִים בְּקָנֶה: וְהַשֶּׁמֶשׁ. כִּי יֶאֱמַשׁ. עַל פִּיו יִסַּע וְיִחֲנֶה: וְיִתְהַלֵּךְ. כְּמוֹ מֶלֶךְ. מִמַּחֲנֶה אֶל מַחֲנֶה: וְאוֹר סֵדֶר. לַטֹּהַר. בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה: וּמְסִבָּיו. כּוֹכָבָיו. לְכֻלָּם מִסְפָּר מוֹנֶה: וּפֶלֶךְ רַב. לְמוּל מַעֲרָב. בְּכָל יוֹם יִפְנֶה: מִשְׁתַּחֲוֶה. וּמְהַוֶּה. כִּי לַכֹּל יֵשׁ קוֹנֶה: וְאִם נַעֲלָה. הֲלֹא נִגְלָה. בְּמַעֲשָׂיו פָּנִים בְּפָנִים: הוא אלהי האלהים. וְשָׁם קִבָּה. בִּמְסִבָּה. וְתָלָה בְּתוֹכָהּ אֲדָמָה: וְתַעֲמוֹד. עַל נֵד לֹא יְסוֹד. אֲבָל תְּלוּיָה עַל בְּלִימָה: כִּי כְבֵדָה. לָכֵן יָרְדָה. וּבִקְּשָׁה לְמַטָּה מְקוֹמָהּ: וְאֵשׁ דָּרְשָׁה. אֶת שָׁרְשָׁהּ. וַתַּעֲלֶה לַמְּרוֹמָה: וְתוֹךְ שְׁתֵּיהֶן. וּבֵינֵיהֶן. הָאֲוִיר וְהַמַּיִמָה: לְכָל פְּרוּדוֹת. וּצְמוּדוֹת. וְהֵם יְסוֹדוֹת לֶהֱמָה: וּבָם צֶמַח. כָּל צֶמַח. הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה: וְאֵד יַעֲלֶה. וְיִכְלֶה. לְרַחֲמִים אוֹ לִנְקָמָה: כִּי חִצָּיו. בְּלֵב מְנַאֲצָיו. חֲנוּנָיו הֵמָּה חֲנוּנִים: הוא אלהי האלהים. דּוֹר נִשְׁמַד. וְדוֹר עָמַד. וְהוּא קַיָּם לְדוֹר דּוֹרִים: בְּרֹאשׁ כָּל אֵל. הוּא הָאֵל. וְאַחַר כָּל הַדְּבָרִים: לֹא בְכֹחַ. כִּי בְרוּחַ. יוֹצֵר כָּל הַיְצוּרִים: הַנְּשָׁמוֹת. וְהַחָכְמוֹת. וְהַשֵּׂכֶל הַמְּאִירִים: וְרָקִיעַ. הִרְקִיעַ. וַעֲלֵיהֶם מַיִם הַזֵּדִים. מְאוֹרוֹת וּמַזָּרוֹת. עֲלֵי אֶרֶץ מַזְהִירִים: וְאֶרְאֶלִּים. וְחַשְׁמַלִּים. שֵׁם כְּבוֹדוֹ מַזְכִּירִים: וְתַרְשִׁישִׁים. מְפָרְשִׁים. שָׁם אוֹמְרִים וּמַאֲמִירִים. וּשְׂרָפִים מַקִּיפִים. וּכְרוּבִים וְאוֹפַנִּים: הוא אלהי האלהים. הָאוֹמֵר. וְהַגּוֹמֵר. וְהַמַּגִּיד אֹתִיּוֹת: וְהַצּוֹפֶה. רַע וְיָפֶה. וְיוֹדֵעַ מַה לִּהְיוֹת: אֱסוֹף עֶדְרְךָ. לְתוֹךְ חֶדְרְךָ. מִבֵּין שְׁנֵי אֲרָיוֹת: הַשֵּׁיוֹת. הַשְּׁבוּיוֹת. אֵילֵי קֵדָר וּנְבָיוֹת: כִּי בְחַנְתָּם. וּצְרַפְתָּם. וְהוֹרַדְתָּם בְּתַחְתִּיּוֹת. הֵן בְּכָל זֹאת. בְּךָ אֲחוּזוֹת. וְלִישְׁעֲךָ צוֹפִיּוֹת: קְדֻשַּׁת שִׁמְךָ. בְּעוֹלָמֶךָ. קוֹרְאוֹת בְּרֹאשׁ הוֹמִיּוֹת: קוֹל מְרִימוֹת. לְהִדַּמּוֹת. לִכְרוּבִים וּלְחַיּוֹת: מַקְדִּישִׁים וּמְשַׁלְּשִׁים. כֶּתֶר לְיוֹצְרָם נוֹתְנִים: הוא אלהי האלהים. והחיות וכו׳:

זולת — מיוסד ע״ס א״ב עד אות למ״ד ושם המחבר יצחק :

אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פְּלָאֶיךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תֵּשֶׁק. בְּךָ גִּילָה שְׁלֹמֹה מַחְמַד חֲפָצַי חֵשֶׁק. גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמְּךָ גִּהַלְתָּ בְּחֶסֶד מֶשֶׁק. עֹז יְשׁוּעָתִי סַכּוֹתָ לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נָשֶׁק: הֲדַרְךָ אֶרֶץ שְׁנִיַּת סִדַּרְתָּ מִשְׁחַק נִטְחָן. הַטַּל עוֹלֶה וּמְחַסְפֵּס עֲלוּמוֹת מַלְבִּין וּבוֹחֵן. וּמִדֵּי יוֹם בְּיוֹם פָּנֶיךָ לְהַקְבִּיל בְּתַחַן. דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי תַּעֲרוֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן: זִיו עֲנַן כָּבוֹד צָרִיךְ אֶחָד לִכְנֵס. חֶדֶר לִפְנִים מֵחֶדֶר קֶרֶן עִמּוֹ כְּפַנֵּס. טֹהַר וְגֹהַר וּמַשְׁלִים רֶמֶז לְשַׁבָּת בְּהִכָּנֵס. מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה נָתַתָּ לִירֵאֶיךָ נֵס: יְחוֹקְקוּ נְדִיבֵי עַם שִׁירַת הַבְּאֵר לִתְהִלָּה. כְּמִין כְּבָרָה קְטַנָּה מַחֲזֶקֶת וּמְעֻגֶּנֶת בְּסַלְסוּלָהּ. תְּקוּפַת עִבּוּר בְּצִיּוּת שְׁנֵים עָשָׂר מְסִלָּה. נְהָרוֹת תְּבַקַּע אֶרֶץ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה: יְדִידוּת קַדְמוֹנִיּוֹת זְכֹר פְּלִיאוֹת גְּמִילוּת חֲסָדֶיךָ. צִיּוֹן סֻכַּת דָּוִד הֵיטִיבָה כְּסוֹדְךָ לַחֲסִידֶיךָ. חַדֵּשׁ עֹז מֵיחֲדֶךָ כְּבַיִם צָפִים כְּבוֹדֶךָ. קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: עזרת וכו׳ :

יוצר לברית מילה

אוֹת בְּרִיתוֹת שָׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. בִּכְרוֹת אֵל רָם. אָמַר לְעַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ קוּם לְשָׁמְרָם. וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם: בְּתֻמּוֹ הָלַךְ צַדִּיק שָׂב בָּא בַיָּמִים. בְּאֶמוֹר לוֹ אֵל הֱיֵה חֲתַן דָּמִים. הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: גּוֹזֵר אוֹמֵר עָלָיו הַמְּלָאכָה לִגְמוֹר. גַּם אֵל בְּעַצְמוֹ הוֹאִיל בְּרִית לִשְׁמוֹר. כָּרַת יְיָ אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר: אַחֲרֵי בְלוֹתוֹ רַבָּה הָאֵל מַעֲדַנָּיו. בְּרַבִּים יַעֲשֶׂה צָחוֹק לִגְדוֹל כֹּהֲנָיו. וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו. לִפְנֵי קָדוֹשׁ: דַּם בְּרִית אֶת יוֹם מְנוּחָתוֹ. דּוֹחֶה אֶת הַנֶּגַע בְּהֵרָאוֹתוֹ. וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: הִפְלִיא חֲסָדָיו שֵׁם הַמְּפוֹרָשׁ לְעֵילוֹם. הֵכִין לִמְקַנֵּא כֵּס כַּשֶּׁמֶשׁ וְיָהֲלוֹם. בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם: וְלָקַח הַכֹּהֵן בְּשַׂר בְּרִיתוֹ וְדָמוֹ. וּמִיכָאֵל הַשַּׂר מַקְרִיב בִּמְרוֹמוֹ. מִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ: זֶה דַּם הַבְּרִית אֲשֶׁר בּוֹ יֶעֱרַב. זֶבַח פֶּסַח צָעִיר וָרָב. בְּהִמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר וְאָז יִקְרַב: חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכַל אִישׁ בְּמִסְבּוֹ. חָלַץ מֵהֶם אִישׁ נֵכָר מִלִּבּוֹ. וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ: טֻמְאַת בְּשָׂרוֹ אִישׁ בֶּעָפָר יְעַפֵּר. טוּבוֹ וְיָפְיוֹ עָצְמוֹ מִלְּסַפֵּר. כִּי הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר: יַבֶּלֶת נֶחְתֶּכֶת לְזִבְחֵי שְׁלָמִים. יַעֲשֶׂה בֶּן לִבְנֵי שְׁמוֹנַת יָמִים. וַיְחַדּוּ מִלְּמַטָּה יִהְיוּ תַּמִּים: כָּל סְפִירוֹת בְּלִימָה בְּמִילָה יָסְּדוּ. כַּמָּה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֱמֶת יָעִידוּ. אֲשֶׁר חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ: לוּלֵי דַם בְּרִית אָמַר אֱלֹהִים נִחַמְתִּי. לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶרֶץ וְשָׁמַיִם לֹא רוֹמַמְתִּי. חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי: מִילַת מָעוֹר וְלֵב וְלָשׁוֹן הֵמָּה. מַכְרִיעִים בֵּין הַחֲמִשִּׁים שָׁמָּה: יְיָ יִתֵּן חָכְמָה: נַעֲרֵי יִשְׂרָאֵל בְּחוֹק בְּרִיתוֹתֵיהֶם. נִמּוֹלִים אֲשֶׁר לֹא יְמוּתוּן אֲחֵיהֶם. אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם: שֶׂה תָמִים נִמּוֹל רִאשׁוֹן לִשְׁמוֹנָה. סְעָדוּהוּ מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם בַּחֲנִינָה. עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפוֹנָה: עָרְלַת בֶּן אִישׁ טוֹב פָּשָׂה תִפְשֶׂה. עִבְרָה קְרָאַתְהוּ וְאָדוֹן קָשֶׁה. וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרוֹג אֶת מֹשֶׁה: פְּנִימָה כְּבוּדָּה פִּשְׁפְּשָׁה

במעלליו

בִּמְעַלָּלָיו. פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ שָׁתָה עָלָיו. אֶת עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו: צַדִּיק בֶּן נוּן מָל שֵׁנִית נְדִיבִים. צוּר יְשׁוּעָתָם שְׁמָרָם מִכַּף אוֹיְבִים. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כּוֹאֲבִים: קָם עַל נְדִיבוֹת נַפְשׁוֹ מִמֶּרְחָץ נִבְהָלָה. קִדְּמוּהוּ סְעִפָּיו בִּמְשׁוֹשׁ בְּרִית מִילָה. תְּשׁוּאוֹת חֵן חֵן לָהּ: רֵיחוֹ נִיחוֹחַ כִּצְרוֹר הַמּוֹר. רַבָּה תְּהִלּוֹתָיו לָאֵל לֵאמֹר. לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר: שִׁיבַת צִיּוֹן אֵל בַּהֲשִׁיבוֹ. שִׁבְטֵי יָהּ יִנְהֲרוּ אֵלָיו וְאֶל טוּבוֹ. עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבֹא: תּוֹרַת הַבְּרִית שְׁמוּרָה וַעֲרוּכָה. תֵּעָשֶׂה בְּעִבְרִי מָהוֹל כָּכָה. כִּי שָׁם צִוָּה יְיָ אֶת הַבְּרָכָה: אַךְ אִם אֵין אִישׁ וּזְמַן עוֹבֵר. בְּנָשִׁים מִשְׁפָּחוֹת תִּהְיֶה אַחַת גֶּבֶר. תְּבוֹרַךְ מִנָּשִׁים אֵשֶׁת חָבֶר: רוּחַ יְיָ דִּבֶּר עַל פִּי נָבִיא. הַמּוֹל יָמוֹל וְעָרֵל וְכוּתִי וַעֲרָבִי. יִכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא: הֵן גָּאַלְתָּ אֵל בִּדְמֵי שִׁירַיִם. כָּל בֵּית יְהוּדָה וּשְׁאֵרִית אֶפְרַיִם. הַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְעַתָּה לָמָּה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת. בָּנֶיךָ הַחֲתוּמִים בִּבְרִית וָאוֹת. נְתוּנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רוֹאוֹת: שַׁלַּח מִבּוֹר אֲסִירִים בְּדַם בְּרִית חֲתוּמִים. עַם אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפוֹרָד בֵּין הָעַמִּים. כִּי אָרְכוּ לוֹ שָׁם הַיָּמִים: אֲנַחְנוּ כּוֹרְתִים בְּרִית אֵל בְּאַהֲבָתוֹ. וְהוּא יָמוֹל לְבָבֵנוּ לְיִרְאָה אוֹתוֹ. וְיִזְכּוֹר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳

אופן

אֲזוּרֵי אֵימָה בְּרוּאֵי יִרְאָה. אַמִּיצֵי כֹחַ כְּבוֹדוֹ לְנַשְּׂאָה. אֵימִים רוֹעֲדִים וְעוֹבְדִים בְּיִרְאָה. אוֹמְרִים לְמַלְכָּם תְּהִלָּה נָאָה. וְעַמּוֹ כּוֹרְתֵי בְרִית. מְהַלְּלִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: לְמֶלֶךְ הַמְּהֻלָּל מִי לֹא יְהַדֵּר. לְמֶלֶךְ הַמְשֻׁבָּח מִי לֹא יְאַדֵּר. לְמֶלֶךְ הַקָּדוֹשׁ לְעַלֵּה וּלְהַדֵּר. לְסַלְסֵל וּלְפָאֵר שִׁבְחוֹ לְסַדֵּר: וְעַמּוֹ עַרְבִית וְשַׁחֲרִית. מְיַחֲדִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: יִתְגַּבְּרוּ יִתְגַּבְּרוּ מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן. יִתְנַשְּׂאוּ יִתְעַלּוּ בַּעֲלֵי זֶהִיוֹן. יְפָאֲרוּ יְבָאֲרוּ לְהַלְּלוֹ בְּצִבְיוֹן. יִשְׂאוּ כְּנוֹר עֲלֵי הִגָּיוֹן: וְעַמּוֹ כְּטַל שְׁאֵרִית. מְפָאֲרִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: עִירֵי גְבוּרָה מִמַּעֲמַד שְׁכִינָה. עוֹטְרֵי כְתָרִים לֵאלֹהֵי מְעוֹנָה. עֶלְיוֹן מְרַנְּנִים בְּגִילָה וְרִנָּה. עוֹשִׂים מְלַאכְתָּם בְּאֹמֶן אֱמוּנָה: וְאוּם בַּת עִבְרִית. מְהַדֶּרֶת לְזוֹכֵר הַבְּרִית: זִמְרָה וּבְרָכָה שֶׁבַח וְהוֹדָאָה וְהַלֵּל. זַכֵּי חַשְׁמַלִּים פּוֹצְחִים לְמַלֵּל. זָהֳרֵי מַעְלָה מַכְתִּירִים לְכַלֵּל. זְהִירִים זְרִיזִים גַּדְּלוֹ לְמַלֵּל: וְאוּם נָאוָה שְׁחַרְחוֹרֶת. מְשַׁבְּחִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: רֶכֶב אֱלֹהִים אַלְפֵי רִבּוֹתַיִם. רוֹגְשִׁים קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ בְּמַחֲנוֹתַיִם. רוֹחֲשִׁים בָּרוּךְ בְּלִי עֲצַלְתַּיִם. רוֹעֲשִׁים וּמְנִיעִים סִפֵּי אַמּוֹתַיִם. וְאוּם חֲתוּמָה בִּבְרִית. מְבָרֶכֶת לְזוֹכֵר הַבְּרִית: והחיות וכו׳

זולת

אוֹת בְּרִית שַׁלְּשְׁתִּי לְמַרְפֵּא עוֹלָם. בַּעֲנִינַת קֶשֶׁת לְזוֹכֵר בְּרִית עוֹלָם. גְּזֵרָה וְיוֹם נוֹפֶשׁ נָתַן בִּגְבוּלָם. בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעוֹלָם: דּוֹדִי בָּם מְעֻטָּרִים בַּחוּרֵי בְחוּנַי. הַמְסֻמָּנִים וּמְאֻתָּתִים לְהִנָּצֵל מֵרִשְׁפֵּי כִּוְיוֹנַי. וְכָל רוֹאֵיהֶם יַכִּירוּם מְתֻמָּמִים לְפָנַי. כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ: זָבְדוּ צוּרִים חֲמִשָּׁה לִבְרִית בְּשָׂרִים. חֻצַּב אָבוֹת שְׁנַיִם הֵמָּה הַיּוֹצְרִים. טְהוֹרָה שְׁלֹשָׁה וּבֶן נוּן שְׁתַּיִם הָרִים. וַיַּעַשׂ לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צֻרִים. יוּסְבּוּ צֻרִים לְחַרְבוֹת בָּמוֹ לְהִמּוֹל.

כאשר

כַּאֲשֶׁר מָלוֹ בְּצוּר שְׁלִשּׁוּם וּתְמוֹל. לָכֵן סִמְּכָם בְּצִוּוּי מְשָׁרֵת לָמוֹל. עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מוֹל: מֵטִיב לְנַגֵּן אִישׁ הַבֵּינַיִם כְּפִלְחוֹ. נִזְדַּמְּנוּ חֲמִשְׁתָּן וְנַעֲשׂוּ אַחַת לְצַלְחוֹ. סִלֵּק הַבַּרְזֶל עַצְמוֹ כְּזָכָר אוֹרְחוֹ. וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ: עֵסֶק מִילָה שַׁבָּת דּוֹחָה עֲשִׂיָּתָהּ. פְּרִיעָתָהּ וּמְצִיצָתָהּ רְחִיצָתָהּ וְאִסְפְּלָנִיתָהּ. צוֹרֶךְ מְלָאכָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר מִבְּעֶרֶב לַעֲשׂוֹתָהּ. לְקָרְבָה אֶל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ: קָנִיתָ קֶדֶם נַחֲלָתְךָ מִבֵּין חֲמוֹרִים. רְאוּתְךָ תְּבוּסַת דָּם בְּהַכּוֹתְךָ בְּכוֹרִים. שַׁדַּי תְּפַדֵּנוּ וְאוֹיְבֵינוּ תְּפַסֵּג גְּזָרִים. כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרַיִם יָחִילוּ צוֹרִים: אֵל יָקוּם בְּחַסְדּוֹ נִיבוֹ שֵׁנִית לְמַלְאוֹת. יָחִישׁ לְרַחֲמֵנוּ לְמַלְּטֵנוּ מִתְּלָאוֹת. כִּימֵי קֶדֶם יַרְאֵנוּ נִפְלָאוֹת. גּוֹאֲלֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ יְיָ צְבָאוֹת: עזרת וכו׳

גאולה לפרשת בשלח ולברית מילה

יוֹם לַיַּבָּשָׁה נֶהֶפְכוּ מְצוּלִים. שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים: הַטְבַּעְתָּ בְּתַרְמִית רַגְלֵי בַּת עֲנָמִית. וּפַעֲמֵי שׁוּלַמִּית. יָפוּ בַּנְּעָלִים. שירה: וְכָל רוֹאֵי יְשֻׁרוּן. בְּבֵית הוֹדֵי יְשׁוּרוּן. אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן. וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים. שירה: דִּגְלֵי כֵּן תָּרִים. עַל הַנִּשְׁאָרִים. וּתְלַקֵּט נְפוּצָרִים. כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים. שירה: הַבָּאִים עִמְּךָ. בִּבְרִית חוֹתָמְךָ. וּמִבֶּטֶן לִשְׁמְךָ. הֵמָּה נִמּוֹלִים. שירה: הַרְאֵה אוֹתוֹתָם. לְכָל רוֹאֵי אוֹתָם. וְעַל כַּנְפֵי כְסוּתָם. יַעֲשׂוּ גְּדִילִים. שירה: לְמִי זֹאת נִרְשֶׁמֶת. הַכֶּר נָא דְּבַר אֱמֶת. לְמִי הַחוֹתֶמֶת. וּלְמִי הַפְּתִילִים. שירה: וְשׁוּב שֵׁנִית לְקַדְּשָׁהּ. וְאַל תּוֹסִיף לְגָרְשָׁהּ. וְהַעֲלֵה אוֹר שִׁמְשָׁהּ. וְנָסוּ הַצְּלָלִים. שירה: יְדִידִים רוֹמְמוּךָ. בְּשִׁירָה קִדְּמוּךָ. מִי כָמֹכָה יְיָ בָּאֵלִים. שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים:

בִּגְלַל אָבוֹת תּוֹשִׁיעַ בָּנִים וְתָבִיא גְאֻלָּה לִבְנֵי בְנֵיהֶם. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

יוצר לשבת וראש חודש

ע״ס א״ב מרובע וסס כמתכל מאיר:

אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר. אוֹרָה בְּהַצְהַר. אֲרוֹמֵם בְּמִשְׁחַר. אָמָן מְבֻחַר: בְּרֵאשִׁית קִנְיָנוֹ. בִּינוֹתַי בִּנְיָנוֹ. בְּאֵר מַעְיָנוֹ. בַּחֲבוּרַת מִנְיָנוֹ:
מַאֲמָרַי יִרְצֶה וְשִׁבְחִי. חֵלֶף זִבְחִי. קָדוֹשׁ:

גְּבוּרוֹת שַׁדַּי. גָּאוֹ מִדַּי. גְּדֻלָּתוֹ וַדַּאי. גָּמוּר בִּבְדַי: הֲדַךְ שָׁם. דּוֹרְשָׁם מְבַשָּׁם. דֵּעָה שָׂם. דּוּמִיָּה וּמַחְסָם: הָאָמָן מִדַּעְתּוֹ. הַכֹּל בְּעִתּוֹ. הִשְׂכִּיל בְּדָתוֹ. הִסְכִּימָה חֶמְדָּתוֹ: וְטֶרֶם קְנָאוֹ. וְעוֹלָם מְנָאוֹ. וְיַעַד תְּנָאוֹ. וּבְחֶסֶד בְּנָאוֹ: זַקַּק מְטֻלֶּלֶת. זִיהֵר טַלִּית. זִוָּה אִצְטְלִית. זִכְרוֹ מְנֻטֶּלֶת: חִשַּׁר לוֹבֶן. חִבֵּר מַלְבֵּן. חָמוּשׁ מִתְלַבֵּן. חָבוּי לַבֵּן: טִפָּה הִגְלִיד. טְפוּחִים הִפְלִיד. טִיֵּק וְהִקְלִיד. טוֹעֵן וּמוֹלִיד: יַעֲרֶץ בְּסוֹדָם. יָחִיד יְסָדָם. יָקְדוּ בְּסִדְּדָם. יוֹצֵק יְסוֹדָם: כַּבִּירִים הִבְזִיק. כְּגַסָּם כְּבָזִיק. בְּהַחֲזִיק הֶעֱזִיק. בְּאַזִּיק מַחֲזִיק: לִיבָּשָׁה

פרסם. לבלב ובסם. לערגת הבשם. ליראיו אסם: מאורי פנם. משטרם
הגנם. מצר נכנם. מאורו נקנם: נקרא בנמוסו. נגלה ברמוסו. נתכפר
בעמוסו. נאה לקלוסו: סובב בהקפתו. סדר תקפתו. סדר תכיפתו. סתר
כפתו: עשוי למועדים. ערכיו מיעדים. עבורו מועדים. עדה ועדים: פועל
מפלא. פלג מלא. פרץ להעלה. פורח ונשלה: צהל נוגים. צפן לתענגים.
צירו בקנגים. צלצל ותנגים: קים לעד. קנינו ייעד. קדם ויעד. קרואיו
למסעד: רבת עשר. רמש והכשר. רצויו התשר. ראשית אשר: שר
ממדורו. שכלל חדרו. שלחן בסדורו. שבחו בהדורו: תרוד עפר. תקון כפר.
תרם ושפר. תאמו בשפר: מצוה כהפרים. מרד מארים. מזרחי החרים.
מנוח התרים: ארח מוסר. אוהביו מסר. ארבעים אסר. אחת חסר: יתרת
מעלה. יפה פעלה. יחיד עלה. יתרומם במעלה: ראש החדש. רצוף לקדש.
רגן בהתחדש. רם יתקדש: מאמרי ירצה ושבחי. חלף זבחי. קדוש: הכל יודוך וכו'

אופן — י"ב א"ב

אביר הגביר. אשר העביד. עלי ארץ מלכותו: בוחן און. וכל גאון. מעדה תוא בעז
שבטו: גזל כם. פקח קם. משוטט כל במבטו: דברו רץ, בהוד נערץ. בסוד
קדשים מצבתו: הלא ערוך. בפי ברוך. כבוד מלך במרכבתו: מדי חדש בחדשו ומדי
שבת בשבתו: ומי יורה. דרוש אחרי. הרכב והמחנה: זכור נלהט. אשר רהט. דרוש
חשמל והוא מקנא: השוק ושתוק. אכול מתוק. כדיך ולא תענה: טעון מלול. בלי חלול.
במרכבת המשנה: יבורך אל וידו לאל בכל מקומות ממשלתו: מדי חדש. כבוד אלהים.
ברום גבוהים. שבילי אש במעלותיו: לבדו דר. בעוז נאדר. ערפל שת למרגלותיו: מאד
מקרין. מקום עירין. וקדישין במעגלותיו: נהר נחל. אש יזחל. ושם הדריך מסלותיו: שאו
זמרה. לאל נורא. בכם ממלכת שבתו: מדי חדש. עלי כסא. הוא מנשא. פני אריה למול כון:
פני השור. בהוד מישור. כמו בכתב הנשתון: צפיר יהלום. עשות שלום. באש ומים אשר
ערבן: קדושים הם. לאלפיהם. ישמשו רבוא רבבן: רשות אין. לכל עין. ראות רמיו
דברסון: שמו מעלה. והוא פלא. שער ראשו מאד לבן: תהלות כל. יתנו בקול. נרמתה
תשובתו: מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו: והחיות וכו'

זולת

אמונתך אמתי רבה בסוד קדושים מתקדש. בהציבך ציון ישע בעמוד השחר המתחדש.
גאולים יאמירוך ויאמרו מדי שבת וחדש. עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש:
דרך פרי תאר תת כנר למאור. הלוך השמשות המנורות כבו נבול לתאר. וסמוך לבקר אערוך
ואצפה לך נאור. כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: זהר מקום כבודך יראה לבחיך
כפעלם. חלונות מקטינות ומרחיבות כזה וכזה לעלם. טעם חונך יאמן צר ואור להתעלם. כי יי
יהיה לך לאור עולם: יוף מכלל דבירך ישב יסד שתיות: כס ושם השלם מה שתמש בשתי אותיות.
לעבדיך שם חדש כחדשים וחדשה אותיות. רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות: מראש אמנה
ולפנים גליות משבים בהשחל. נקבה תסובב גבר פרק שיר נחל. סוד נהוג עלמות כעלמות תופפות
אחר חיל. עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל: פה פקידה בחנם העירה ברית ישנינו. צמח צדיק
קרב שנים תחדש שנינו. תהלוך מורא כמלך וארים נטיל שנינו. אז ימלא רנה ושחוק פינו ולשוננו:
ברביצת פוך וספיר חזק חיק עזרתי. ברוש תדהר ותאשור רהיטי ברותי חזרתי. ובמען שיר
מטיבים כאז בים גזרתי. החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי: עזרת וכו'

פ"ס א"ב סס סמחבר שלמה הקטן :

אל נשא . ארגן בהתעלסה . אמץ עשה . אגיד בכנסה : **בסוד** ברה . ביושר אתחברה . בראשית ברא . באר ולדברה : שיתו לב לעבד . למלך הכבוד . קדוש : גדול פלל . גבורותיו נמלל . גיה וליל . גדלו נסלל : דרוש כיצד . די מעצר . דל ינצר . דעה מהתקצר : האל בחשבו . העולם לישבו . התיעץ במחשבו . המשחקת במושבו : ורצונה נשוה . והסכימה במחשבה . ולבראות השיבה . ורוחו נשבה : וממו הרהר . זרוז מהר . זמן מזהר . זבולי טהר : חלד האריך . תור הזריק . חץ המריק . חלף מעריק : טלול הקריש . טיעתו השריש . טמונים להגריש . טרד להפריש : יצר פצחים . יחודו לנצחים . ימן קדוחים . יסר נדחים : כנס באגדו . כבירי מדודו . כהזידם נגדו . כבשם בפחדו : לראשי הנשי . לח הדשיא . להרבות ולהפשיא . למזריע ומדשיא : מעשים זמנם . מאמר ימנם . מאורות והמונם . מרוחו מנם : נעלץ צעד . נאמן עד . נטרים מועד . נתקפים מהמעד : סלק מתבואים . שחים ודאים . סמן לנבראים . סור מטמאים : ערוך בחר . עיניו בשחר . עתיד לסחר . עמוסי משחר : פעל בחכמה . פקד אדמה . פלט ביחומה . פראים ובהמה : צאלים יסכוהו . צפה לערכהו . צדו לנכסהו . צנועים לכוסהו : קדוש מארצו . קצע קרוצו . קוממיות הפריצו . קשטו ממעריצו : רק כשחת . רוחו נפחת . רשת שחת . רדת לתחת : שלם פעלו . שבת בזבולו . שביעי עלו . שמר מחללו : תנוי שפר . תמור שפר . תת כפר . תאב עפר : שמרו להנחילו . לעם נחילו . מן בהשחילו . השמיעו התחילו : התענג להתנאות . קלט יציאות . טען משאות . נח מלאות : שיתו לב לעבוד . למלך הכבוד . קדוש : הכל יודוך וכו'

איזן

שאלו שחקים ושיחו לאדמה . לכם יספרו כבוד זרוע רמה . מותח דוק וחלד ותולה על בלימה . הגוף טפח ונפח בו הנשמה : אשר בידו נפש כל חי ורוח . יוצר הרים ובורא רוח : לבדו היה בטרם יומים . ועד לא עשה חוג שמים . ובאין מעינות נכבדי מים . בשום חשך על פני תהום ורוח : אשר בידו . מקום ממשלתו מעלה הציבו . ובדמות אבן ספיר חצבו . ורוח וענן ואש שם סביבו . נאור השם עבים רכובו . המהלך על כנפי רוח : אשר בידו . הכין ברום מלאכי רוח . וחיה נשאת אופן ברוח . אל כל אשר יפנה שמה הרוח . ושבים ורצים וטסים ברוח . להקדיש ליוצרם בנחת רוח : אשר בידו וכו' . והחיות וכו'

זולת פ"ס א"ב ובסוף חתום שלמה הקטן יגדל בתורה חזק ואמץ :

אחשבה לדעת עמל ודברים יגעים . למה כאבי נצח אנוש ממרגועים . ברית באים יסורים ונגעים נגעים . ורשות רפאים נתנה לפגעים פגעים : גזו גם גנזו מבשלי הסמנים . סרו אף חסרו סרחו האמנים . דרכי כנסתרה אחד אצל ממנים מחזרת . שאלת מצא תשובת מונים : השאננים

יוצר לשבת בראשית

במטח ובעמל אנוש איגימו . ועם אדם לא ינגעו אוגימו . ובריאים כמריאים יצא מחלב עינימו . יביעו ידברו רע ומר עניגימו : זאת העיזה ומצחה לא בישן . לה לדעת רק הדת לישן . חתול סם הישם ונגע ידשן . זה כמה שנים ישן נושן : טעתי אחריהם חיתם לא פסקת . כפחם לגחלים ועצים לאש נסוקת . יריעותיך שכני בשכונה לא נזוקת . וספרי רפואתך מה תיגעי עסקת : כללי יפיך במכה לא שלטת . בחן אם תבקשי השלוה מהלטת . לבת לבי אף כי קלטת . קרבתך לי טוב חלטת פלטת : מהלי ולכם מחן הדגל . אף הטנפת פגל ולא התגלגל . נעים וטוב מה מתוק מתרגל . מצוי לרצוי אב לבן יפרגל : ספירת החשבונות אף לפי כלתה . וארוכת בת עמי לא עלתה . ענין הכה לו מצבת גלתה . תאות נפש חבת דוד לא חלתה : פתגם זה תרתי בלבי המצע . המכות אשר הכתי רב המרצע . צור מדות שונות טרם הקציע . כונן מטלת מקציע . ואספלנית הציע : קשר קמיע מומחה ולחישות מעלות . דברו בדוק ומהימן כמה מעלות . רפא אמן לו נתכנו עלילות . אשר בידו נרתק רב תעלות : שקצתי חיי משבשת מרב בשת . טעונה כלמות ורק מני דבשת . תבע אשית עד יבשת תהבשת . אחר המכה צדקה לך תלבשת : שפט לטרף טרף עיניו תצפינה . לא לשחת בריותיו דרכיו תרפינה . מתוך דין לרחם מדותיו תסבינה . הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה . המפליא לעשות עם בריא ואמל . קרובים רחמיו ולא כחציר קמל . טריה לרטיה יגלגל בו באזמל . נס בתוך נס ינוסס וחמל : יצוריו חיבים להודות חסד גמל . גלי ים ירדים ונכנסים לנמל . דרך תועים יישר יער וכרמל . לבוטים ירפא ומתיר חבוש ועמל : בין ושמר אלה עם נבון וחכם . תר בנף מכאובם ובכשר משכם . וינחם לבטח וים כסה פרכם . רגלם המדברה וארבעים ספק צרכם : חזקו ויאמץ לבבכם מיחלים לו קוים . סלו לרכב בערבות מכלכל יהבים . הודו לזכר קדשו מחץ רהבים . כעל זאת רצו ושבחו אהובים :

עזרת וכו'

אהבה לפרשת וירא .

סס המחבר שמואל וכוה כ' שמואל ב"ר אברהם הלוי :

שננו לשונם . בני אונם . ואת אונם . לא השבת : זה כמה : עליהם מערבות מאז רכבת : וביד טבח . כשה לטבח . בלי רוח . בן עזבת : ונלוה חם גם על נחם . והוא כי נלחם . ואתה לא רבת : אחרי אהב . כרשפי להב . כי ואהב . צור כתבת : יה רם ונאה . הקריבה אלם רחוק . אליו אמרת : ובכן קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת : מלכות אמר . ביין חמר . מר לי מר ואראל : ובנב אשא . סבלות משא . נשיאי משא . בן ישמעאל : זה חמס . וזה רמס . וזה מאס . וזה גועל : השב יעלם . כי עד עולם . אהיה נכלם . וכל אל גועל : וכאיש יעבד . חנם עבוד . יום יום עד אבוד . כחו פועל : על כן תמנע . פה לא ימנע . מנד ונע . קרא לו מועל : יה העירה . וגם הגבירה . כיום

סִיסְרָא. בִּימֵי יָעֵל: וּקְחָה נְוִי מִיַּד אֱדוֹמִי. קָרֵב כַּאֲשֶׁר מִיּוֹם קָרַבְתָּ: ובכן קח נא:
נִיטּוּר וּשְׁכוּ. וַהֲדַד וּצְפוֹ. צָפוֹ צָפָה. וּסְבָבוּנִי: וַיָּרֵשׁ יָרוֹשׁ. נְסוּכָה מֵרֹאשׁ.
וְהִשְׁקוּנִי רֹאשׁ. וַיְעַנּוּנִי: וּבֶן עַלְוָה. עַמָּם נִלְוָה. בְּנֵי קֵדָר. וַיִּלָּחֲמוּנִי: זֶה בִּי
יְכַפּוּר. וְזֶה לִי יִתְחַפּוּר בּוֹ. וּכְצִפּוֹר. צוֹד צָדוּנִי: פַּעֲמֵי נָעִים. וְאוֹר לִי נָעִים. לִי
מַרְשִׁיעִים. זוּ שַׁדּוּנִי: אֵלֶּה בְשִׁגָּיוֹן. וְאֵלֶּה בְהֶגְיוֹן שָׁוְא קִנְאוּנִי: וּבְפַחֲזוּתָם.
וּבַחֲזוּתָם. וּבַעֲלִיזוּתָם. יַכְעִיסוּנִי: יָהּ בָּם רִיבָה. וְיַד הַרְחִיבָה. כִּי מֵרֹאשׁ בַּצַּר
הִרְחַבְתָּ: ובכן קח נא. אַלּוּף נַחַת. וּמְנַחַת. מֵאֵין נַחַת. כַּאֲרִי פּוֹרֵק: וּמְבַשֵּׁם אַתֶּם.
יַךְ עִם גַּעְתָּם. יֹאמַר גַּעְתָּם. קֵץ וְאֵין פּוֹרֵק: זֶה מוֹרֵט. וְזֶה שׁוֹרֵט. וְזֶה פּוֹרֵט.
וְשֵׁן חוֹרֵק: וְזֶה יוֹרֶה חֵץ. לְבָבִי מוֹחֵץ. וְזֶה לוֹחֵץ. וְאֶבֶן זוֹרֵק: וּבְנֵי זִמְרָן.
יוֹעֲצִים בְּחוּבְרָן. וְיִתְרָן וּכְרָן. זֶה לָזֶה שׁוֹרֵק: הֵקִילוּ מַשְׂאֵת. כֹּבֶד וּשְׂאֵת. וַיְעַקְּרוּ
אֶת מַטַּע שׂוֹרֵק: וּבְפִיהֶם כִּי כְאִישׁוֹן חֲשֹׁבִי. יִהְיֶה דַּרְכִּי. וּבִטְחוֹנִי רֵק: אָן נוֹרָאוֹת.
יַד הַקַּנָּאוֹת. וּלְשֵׁם וּלְאוֹת. יָם הֶחֱרַבְתָּ: ובכן קח נא. לָמָּה תִישָׁן. וּבְנֵי דִישָׁן. וְגִינֵי
יָקְשָׁן. רְדוּ רָדָה: נַפְשִׁי נָקְטָה. מֵעוֹל וּמוֹטָה. כִּי בִי נָטָה. אֶל אֵל יָדוֹ: בֶּאֱמוֹר
אוֹיְבִי. אַךְ אֲנִי נָבִיא. וְרוּחַ אֵל בִּי. וּדְבַר סוֹדוֹ: וּבֶן הָאָמָה. קָם עַל בָּמָה. וּבְיַד
רָמָה. הֵבִיא עֵדוֹ: וְיָהּ אֵל מְקַנֵּא. כַּאֲשֶׁר שָׂנֵא. כִּי שָׁם יַעֲנֶה. עָלָיו אֵידוֹ. לָאוּ
יָלְאוּ. מֵתִים כִּי יִגְעוּ. וְעֵינָיו יִרְאוּ. עֲדֵי כִידוֹ: וּבוֹשָׁה עֵדָה. הִיא לֹא עֵדָה. עַל
רֵיק כַּבָּדָה. מִלֵּב בָּדוֹ: וְאֶת הָאַהֲבָה. עוֹרְרָה. כִּי בָא מוֹעֵד וְצָבָא. אֲשֶׁר קָצַבְתָּ:
וּבְכֵן קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ: וקרבתנו וכו'

יוצר לשבת ראשון של חנוכה

מיוסד א"ב כפול תשרק. סס המחבר יוסף בר שלמה:

אוֹדְךָ כִּי אָנַפְתָּ בִּי וַתָּשֹׁב. אָזְנְךָ הַטִּיתָ שַׁוְעִי לִקְשֹׁב. אוֹיְבָתִי בִּקֵּשׁ בַּעֲלֶעֶלֶת
לְנֶשֶׁב: אָבִינָה וְאֶזְכְּרָה יְמֵי קֶדֶם. אֲשֶׁר קְרָאוּנִי בְּנָכְתָּם אָדָם. אוֹדוֹתָם
אֲגִידָה וְלֹא אֶרְדֹּם: אָשִׂיחָה צָרוֹת וְנִקְמַת אַנְטִיוּכָס. אִבַּח הֲסִידָיו וּמְשִׁיחַי נָכָס.
אֱוִילֵי עַמִּי כְּהִתְקָרִיצוּנִי לְהַרְכֵּס: יַעַן וְעַד סוּסֵי פְּלָדוֹת. בָּמוֹ רֹכְבִים שְׁנוּסֵי לַפִּידוֹת.
מוֹפֵת הַרְאֹת בְּעִיר נִכְבָּדוֹת. קָדוֹשׁ: בָּאוּ אָכֵן פָּרִיצִים לְלַשֵּׁן. בָּתְרֵי אַף הַמֶּלֶךְ
לְעַשֵּׁן. בְּעַד לְהַכְרִית שְׁרוּצֵי גוֹשֶׁן: בָּעֲרָה חֲמָתוֹ וַיֵּתֵא בְּפֶתַע. בִּלָּה בְּשָׂרֵי
וְחַיָּתִי שִׁסַּע. בִּיעֲרִים חֻבֵּאתִי כַּבְּהֵמוֹת לְהִתַּע. בְּכַלּוֹתוֹ לְהַשְׁמִיד עַם וְלִרְפֹּס.
בְּאֵר לְשַׂר צְבָאוֹ פִּלִּיפּוֹס. בְּרִית לְהַעֲבִירִי וּפִסְלוֹ לִתְפּוֹס: גָּזַר מִי בַּחֲזִיר יִפַּגֵּל. גַּם
מוֹשֵׁךְ עָרְלָה מִלְעַגֵּל. גְּוִיָּתוֹ לְהַשְׁאִיר וְהַמְמָאֵן מִלְּסַגֵּל: גָּאֲלוּ בְּפַת בַּגּוֹ וּבֶאֱלִיל
חַיָּה. גָּבְרוּ בְּתֻמָּם שָׁת לְשְׁאִיָּה. גָּדַע וְכִלָּה נוֹצְרֵי תוּשִׁיָּה: גְּבִירוֹת שְׁתַּיִם בְּנֵיהֶם
מָלוּ. גָּלַל כֵּן בְּשָׁדֵיהֶן נִתְלוּ. גּוֹרִים וְאִמּוֹתָם מִמִּגְדָּל הִפִּילוּ: דָּמוּ לְטַנֵּף בְּזִבְחֵיהֶם
אֶלְעָזָר. דָּתוֹ שָׁמַר וְעֹז נֶאְזָר. דָּח וַיָּבֶז דִּבְרֵי הָאַכְזָר: דִּבֵּב דָּאַבְתִּי עַל נַפְשֶׁךָ.
דָּרוֹשׁ אֶדְרֹשׁ מִבְּשַׂר קָדְשֶׁךָ. דּוֹם כְּמוֹ הֶאֱמַנְתִּי וְאַנְטִשֶׁךָ: דֻּקַּף בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה
אָנֹכִי. דָּחוֹל אֱלֹהַי בְּמִרְמָה תַּמְלִיכִי. דַּרְכְּךָ כַּלֵּה זַנְחָתִים מִתְהַפְּכִי: הֲלָזֶה יֹאחַז

צדיק דרכו. הבחור יוסף אומץ ברכו. הישיש בשורו נהרג בערכו: העל אלה
לא תפקוד. הצפיר והשעיר בהדונך ליקוד. הראש והרגל הזקן והקדקוד: הבט
וזכור את כל התלאה. ההשיגה עדת צולעה ונהלאה. הלעולמים תזנח ברבבת
הלאה: ואביעה עוד מקרה שבעה ותיקים. אחים תמימי דעה. וקלם באש
בשוא נתעה: ועל לא אכלו מזבחו. וידבקו בעשה תבל בכוחו. ושספם נבל
באכזריות רוחו: ומחבת נחשת באור רתח. ויפשח הראשון נתח נתח. ועור
ראשו חשף בתותח: זמם להרוג ששת אחיו. זד יהיר בעברת טוחיו. זבחם
כבבש אלוף בחוחיו: זמם אפתה השביעי קטנם. זהב אעשירך אליו נם.
זמנתיך לי למשנה קונם. זרז העלם הטוב לבחר. זעק הרגני נא למה תאחר.
זנחתי להשתחוות לאל אחר: חס ויחר מושל רשע. חזק מכותיו בלי פשע.
חסן הילד ולסובלם שועשע: חזתה הורתם משפטי בניה. חמטה נפשה על
ניניה. חלפה ותשב רוחה לקוניה: חמסי אם גבר מלעבור. חסידים אלו
יהרינתם זכור. חנון כרויי בלחך וכור: טפש עיד מדון מגרה. טפטופי אשר
לא נמרה. טימוסי יוני החי יקרא: טכס זוכר שמו יהודי. טבוח וקרוץ כמו גדי.
טריה ובקרת להכביד בשלדי: טהר טבילות מקוה החדיל. טס קדושים
מנשיהם להבדיל. טרדם סקרת נס להגדיל: יחיד ונשא שוכן שמים. ימן
לכלם מקואות מים. יען חסידיו מיחדיו פעמים: יוסיף ידו לתעב המון. ידידות
בית לאיש כזמון. ישכבנה אז תחלה ההגמון: יתד זאת נתקעה לגרש. ירחים
ארבעים וארבעה חדש. יהודה הסיע כהן הקדש: כנתמלא ספק ושדי חנן.
כנס לחשמנאי בת יוחנן. כנסום לחפה במשתה להתרונן: כל עדיה פרחה
הכלה. כוס מזגה לקרואי הלולה. כבשו פניהם מהביט צלה: כבר שצף האח
לעמה. כבירים קרואים פה להנעימה. כנגדם איך עמדת כקדשה ערומה:
למו השיבה נות יפיפיה. לי איך תמסרוני ברמיה. לערל וטמא תשגילוני
הלילה עריה: לבשה רוח אז יהודה. לבו מלאו גבורה ועגודה. לחש ויקנא
קנאה כבדה: לקט הדם ומיני בשמים. להכין כמו בגיל והנומים. להתעות
עול חקו משלימים: מרחוק בשקפם מזמרים ומהגנים. מלל אלה השרים
והמנהיגים. מעתה יכנסו בנמוסי ערוגים: משרתיו ומהנהו חוצה הניס.
מתתיהו ואחיו פנימה הכניס. מכבי יהודה גבורה השנים: מואסת כל עץ
הדקיר המזנה. מעבו לנמרים רדף המחנה. מהצם וכלם ויגד לאלפרנה: נסע
ויאסוף המונו להקמיל. נח קרוב מציון מיל. נע לבבי כיער וכרמיל: נדבו
העם לשוב למחוללם. נאנחים בצום ובכי כלם. נחמדים מפז הגו בפלפולם:
נבא למלך הגמונו אכיור. נדיב יועץ חכם ואפפיור. נצרו חקם ויציתוך כביור:
סוטן כהאזין עליו הגעיר. סח להוקיע כבודו להבעיר. סמוך מבא שער העיר:
סחף למחר הקריה כאנחיל. סיפי בראש זה יתחיל. סנגרון משנאי תמור
השחיל: סבכתני בהילה היא יהודית. סודה ברוך וטעמה עידית. סותרה

לעמה

לעמה וליון לפידית: עיד וישביה בכשר בחזותה. עלתה ותולך עמה שפחתה.
על יי השליכה יהבתה: עמדה בראש מחנות האויב. עליצותיו להפג וחילותיו
לדיב. על ראשו גמולו לחיב: עדי יפיה הגידו למלך. עלמה שאין כמוה
במלך. ערבה עליו ולהביאה הלך: פץ מה דרכך השמיעני. פצתה ממשפחת
נביאים אני. פותרים עליך מלכי וקציני: פתע פתאום בבוא מחר. פגוזיך יתצו
העיר כפחר. פסעתי לבשרך לבל תאחר: פורה תדרוך כמו חמתך. פקוד
וזכור את אמתך. פרחי משפחתי ישרתוך בביתך. צפצף כל שאלתך אמלא.
צביוני אם תעשי מקבלה. צאצאי בית אביך אעלה: צוחה לו אינני טהורה צר
להעביר קול וגזרה. צורו מהגיע בעלמה המטהרה: צהל כסוס מזין ומכרכר.
צבאיו במשתה שמנים השכר. צוארו לצוד שתה וישכר: קפחתו אז שנת
תרדמה. קרואיו נמו הנערה לפזמה. קדקדו השכיב וכישן נרדמה: קמו חיש
ופנו לדרכם. קלו רגל מעל מלכם. קדמו וירצו לאהלי סכם: קרואה יראת יי
ומשכלת. קצצה גלגלתו כראש שבלת. קחתו והביאתו להטיב תוחלת:
ראוהו ולא האמינו לה. רצו לאיש אשר בקצפו תלה. רחש הוא ראשו באלה.
רמש ההוא גדלו שמחות. רחקו ויגסו יגון ואנחות. רודף ומתנקם כחרף למחות:
רקדו וחדו כל הלילה. רנן הנעימו לנורא עלילה. רחפם ופקדם בפסוח וחמלה:
שחר כהקרין והבקר אור. שאגו בקול חזק ונאור. שמע ישראל יי לבאור:
שודדים כשמעם המולת ההמון. שקדו להקיץ המלך ולכמון. שזפוהו מת
משכב בארמון: שאונם נכנע ותברח רוחם. שחתו והגרו בפחד אבחם. שוביהם
רדפום והכום לפלחם: תמום והרגום תלי תלים. תודות והלל סימו סגולים.
תקף הנס קבעו משכילים: תממו הלל לגמור שמונה. תכן נרות להעלות
ברננה. תמיד בכל שנה ושנה: תאמו היום שבת (ראש חודש) וחנכה. תפאר
מעננים מעננה ורכה. תעידך נצח כי לך המלוכה: יחידך וידידך סלה
פקדוך. בל נרמית שגבוך לבדוך. משבי הדריכם והכל יודוך קדוש: הכל יודוך וכו׳

אופן — פ״ס א״ב

כבודו אור יזריח במקדש קדש. גיה נרות נחזה דולקים בקדש. השב
כהנים למחלקותם וישרתוך בקדש. זרויך יקבצו חזות חנכת מקדש
קדש. טכס מצות נרות שבעה יערכו בקדש. כהנים קדשים לבושי בגדי
קדש. מנורת זהב כלה נרותיה שבעה בקדש. שרד מקבלים עת תשיב
בקדש. פאר מגבעות ציץ נזר הקדש. קרב לתבואת ראשית קדש. שובה
ברחמים לעיר הקדש. תתפאר ותתקדש בפי שרפי קדש: והחיות וכו׳

מאורה — סס המחבר שלמה:

שני זיתים נכרתים. בגן נעול יצהירו: לראש קהתים ואפרתים. שתי עטרות
יכתירו: מול מנורה הטהורה. כמו נרות יזהירו: הן במחנה אל מול פני
המנורה יאירו: לבן אפרת ציץ נברת. אשר היה כציץ טבל: לבן המשת

אשר

אֲשֶׁר הֻשַּׁת. כְּמוֹ אֳנִיָּה בְּלִי חוֹבֵל: זְכוֹר מַרְאֶה אֲשֶׁר רָאָה. זְכַרְיָהוּ בְּעִיר בָּבֶל:
כְּמוֹ זְכַרְתָּם וְהוֹשַׁעְתָּם. אֱזַי עַל יַד זְרֻבָּבֶל: זְכוֹר זַרְעָם לְהוֹשִׁיעָם. וְגַם תִּקְרָא
שְׁנַת יוֹבֵל: וְשִׂים אוֹתָם מְקוֹם אֲבוֹתָם. הֱיוֹת מוֹשְׁלִים בְּתֵבֵל: וּמֵעַל יַד אִישׁ
צַיִד. טַבְּעוֹתָם יָסִירוּ: הן במחנה מַמְלָכָה מְמֻשָּׁכָה. לְעִיר צִיּוֹן תְּשִׁיבֶנָּה. וּבַת
כְּבוּדָּה בְּרוֹב עֲבוֹדָה. לְבֵית אִמָּהּ תְּבִיאֶנָּה: וְהַצְּפִירָה וְהַגְּבִירָה. בְּרֹאשׁ דָּוִד
תְּקִימֶנָּה: וּמִצְנֶפֶת מְעֻטֶּפֶת. בְּרֹאשׁ אַהֲרֹן תְּשִׂימֶנָּה: וְהַתָּמִיד אֱזַי תַּעֲמִיד.
וְהַמִּנְחָה תְּרִימֶנָּה: וְהַמֶּרְקָח אֲשֶׁר לָקַח. וְלֹא רְאִיתִיו עַד הֵנָּה: וְהַנֵּרוֹת
בַּמְּנוֹרוֹת. בְּנֵי אַהֲרֹן יַבְעִירוּ: הן במחנה הַנִּכְאָה וְהַצְּמֵאָה. אֲשֶׁר תָּמִיד לְךָ תְּיַלִּיל:
סְמוֹךְ יָדָהּ בְּבֶן דּוֹדָהּ. הַנִּקְרָא שְׁמוֹ הַכְּלִיל: וְהַכְנִיסֵם לְגַן בֹּשֶׂם. וְחִפִּתָם בְּהוֹד
תַּכְלִיל: וְתוֹלִיכֵם וְתַמְלִיכֵם. בְּהַר צִיּוֹן וְהַגָּלִיל: וְחֹק יֹשֶׁר אֱזַי יוֹשַׁר. עֲלֵי נֵבֶל וְגַם
חָלִיל: וְעַם אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ. וְעוֹזְבֵי חֲזוֹן שֶׁקֶר שָׁוְא וֶאֱלִיל: וְאוֹם פְּרוּכִים יִהְיוּ
בְּרוּכִים. וְכָל רֹאֵיהֶם יַכִּירוּ: הֵן בְּמַחֲנֶה אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ: אור חדש וכו'

ע"ס א"ב סס המחבר שלמה הקטן ברבי יהודה חזק : זולת

אֵין צוּר חֶלֶף. תַּבְנִית כֹּל גּוֹלֵף: לְכוֹשֵׁל חַיּוּל חוֹלֵף. לְמַכְשֵׁל חַיַּת שׁוֹלֵף:
בְּעַר שָׁקַד לְסַיֵּף. עַם דַּת אִלֵּף: מְעַט פִּרְחֵי חֶלֶף. גִּבֵּר מֵרוֹב אֶלֶף:
גְּמוּצֵי שִׁיחוֹת כַּר. שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה קַרְקַר: רְאוֹת בִּרְכוֹת סִקֵּר. בְּעִנּוּי נֶפֶשׁ נִקַּר:
דִּבֵּר שֵׁם יָקָר. כָּל הַמַּזְכִּיר יְדֻקָּר: וְאָז לְרוֹב הֻפְקָר. מְרוֹד כְּפוֹר בְּעִקָּר: הֶעֱרִים
סוֹד בְּלִיַּעַל. לְהוֹגֵי חֵן יַעַל: סְמוֹךְ סַף רַעַל. חַיִּימוֹ הַמֵּרֵר וְהִרְעַל: וְעוֹד הוֹסִיף
מַעַל. לָאֵל מוֹדֵד שֹׁעַל: בִּטֵּל עוֹד מֵהַעַל. קָרְבַּן תָּמִיד מוֹעַל: זֶרַע קֹדֶשׁ הֶחֱרִץ.
חֲכָמוּ קַדֵּי מֶרֶץ: גָּזוֹר אֶצְבַּע קֶרֶץ. כּוֹתֵב כְּתֹבֶת פֶּרֶץ: חִבּוּל טֻמְאַת שֶׁרֶץ. גַּן
נָעוּל הַשְּׁרֶץ: שִׁתּוּק אִסּוּף הַפְּרֶץ. זָמָה סִפֵּק אָרֶץ. טָסוּ חַרְגּוֹלֵי יֶלֶק. זְמוֹרֵי
הַבְּקָק וְהַבְּלֵק: כְּנֵץ עַל צִפּוֹר דּוֹלֵק. גּוֹזְלֵי בֶּתֶר וְהַמְלֵק: יָקְדוּ כְּהַבְהֲבֵי עֶלֶק.
תַּרְחַר רִיב וְחֵלֶק: עָקוֹר מַתַּן חֵלֶק. חָג וּמְנוֹרָה דוֹלֵק: כְּנוּיִם שְׁפַנֵּי סֶלַע. הוֹמְרוּ
תַּנִּינֵי בֶלַע: לְבָאֵי שֵׁן וּמַתְלַע. תְּבוּאַת קֹדֶשׁ יָלַע: לָאֵיד הֵכִינוּ צֶלַע. נְטוּשׁ
מְדָנֵי גֶּלַע: בְּשַׂר קֹדֶשׁ קָלַע. מְעַם מָשׁוֹל תּוֹלָע: מִדַּת חָמָס גְּמָלוּ: כֵּן גְּמוּל
הִגְמָלוּ: כְּסוּף יְאוֹר קֻמָּלוּ. כְּרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת נִמָּלוּ: נְטִיוֹן רָעוֹת נִכְלוּ. בַּל יוּכְלוּ
סְקָלוּ: כְּקַשׁ יָבֵשׁ אֻכָּלוּ. כָּלוּ כֶעָשָׁן כָּלוּ: סוֹד שֵׁם לְחַלֵּל. תְּמוּר רֶשַׁע מִתְחוֹלֵל:
לְיוֹם הָפַךְ לֵיל. בְּכֵן יִגְמַר הַלֵּל: עֹז בְּכֵן יִתְסַלֵּל. מִפִּי יוֹנֵק וְעוֹלֵל: לְמַשְׁבִּית צָר
וּמִתְעוֹלֵל. כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל: פִּלְּגוּ לְשִׁבְעָה חֲלוּצִים. וְקָבְעוּ שְׁמוֹנָה מְלִיצִים:
נֶגֶד שְׁקוּדַת נִיצִים. וּתְקוּפַת שְׁנַת קִצִּים: צָעֲרוּ כְּעַקְרַבֵּי עֲקָצִים. וְצָעֲרוּ כִּנְמָלֵי
שְׁקָצִים: לְהָטוּ כַּעֲצֵי קְצָצִים. דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים: קְהָלִים נוֹסְדוּ מְדָנַי. בִּשְׁנֵים
עָשָׂר עִדָּנַי: רָב רִיבָם יְיָ. עַל חוֹשְׁבֵי סוֹטְנַי: שָׁפוּט בֶּן דִּינָי. אֵין עוֹד זוּלָתְךָ אֲדֹנָי:
תְּאַבֵּד בֶּן זְדוֹנָי. כָּל אוֹיְבֶיךָ יְיָ: שְׁמוֹר לְפִי מִדַּיִם. הַט הַקְשֵׁב קוֹבְלִים: טְרוּד נוֹף
בְּהוֹלִים. יָחִיל רוֹזְנֵי בְעָלִים: יְצִיאַת יוֹם הַהוֹלִים. וְקָרַע דִּין הוֹלְלִים: חֲזוֹת קְרוֹא
כִּמְהַלְלִים. מִי כָמוֹךָ בָּאֵלִים: עזרת וכו'

אודך

ע״ס א״ב כפול שם המחבר מנחם ברבי מכיר חזק :

אודך כי עניתני חייתני ולא כליתני. אויבי לא שמחת עלי. ומשאול העליתני. ארוממך יי כי דליתני: בינת מרחוק לחוק דבר מכון. בטרם תבאנה חדשות אמרת כן. ועוררתי בניך ציון על בניך יון. גאלתני מראש מחמר ולבנת פיכסת ואון. גם כי מיין מצולה פועלי און. מבור שאון ומטיט היון: מנורה וחג חק ושם מנעו לשמור. נתנני חלק שבעה ושמונה הלל לגמור. למנצח על השמינית מזמור. קדוש: דברת מלכות שלישית חלם חמודות בפרושים. דמות נמר ארבע כנפים להרשים. ויראני יי ארבעה ראשים: הראה שנית צפיר גדל ועצם להתאימה. הקרן הגדולה ורוחות ארבע תחתיה לקימה. צפונה ונגבה וקדמה וימה: וזה החלם לעשות במשול בעלי כדני. ויצוו חקוק בקרן השור ובבריחי אפדני. אין לכם חלק ביי: זד מלך עז משושך ושושך. זהר למשנהו גזרותיו על עמי משך. ויכס את עין כל הארץ ותחשך: חדש ושבת חשב להפר חוטא ואשם. חק ויעבר קול וגם במכתב רשם. ואמר הס כי לא להזכיר בשם: טכסיסי חפה וברית נועד יהרגו קוסטנר. טהורים נוסדו בהתאסף עם בשנוס להסתנר. קול רחים ואור נר: יעצו לבטל טבילת עם בזוי ומשסה. יזמו לעשות נבלה ארסה טרם תנשא. לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה: כנס אלעזר חנה בת סגנים וחורים. כנס אנשי המקום למשתה שמנים מבחרים. כי כן יעשו הבחורים: לוית חן לעיני הקרואים ראש פרעה. לוינה מסבה בדמעה על אדות הרעה. וכתונת הפסים אשר עליה קרעה: מכל יהודה אחיה חנה למה תבכי. מה לך איפה כשכורה תשתוחחי ותשתפכי. ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי: נבל פן יתעולל בי ביום חפתי. נמצאתי מחללת את אבי ומצאת לשרפתי. ואנכי אנה אוליך את חרפתי: שיחת מרת נפש בבכי ובתחנונים זעקה. שם אחיה ללבו ויחרד חרדה מעקה. ויכר יהודה ויאמר צדקה: עצה הבו לכם בקנאת עשה נוראים. עמדו השרים משחו מגן הטא יראים. ויחרדו ויקומו כל הקרואים: פצו חזק ונתחזק בעד עדתנו. פן תתחללנה בנותינו ויתערבו בנו משחיתנו. ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו: צבאו פתח ארמון הגמון מעדן נבל וכלי. צהל לקראתם ואמר באו לברכה אלי. ויקרא הוציאו כל איש מעלי: קפצו יהודה ואחיו במרמה כבאים לחתונו. קרב ולקח אשרה העומדת לפניו לשטנו. ויתקעה בבטנו: ראשו כרת אלעזר וישלך חוצה לנדוף. ראו עבדיו כי מת אדניהם וינסו להדוף. ויקח את אחיו עמו וירדף: שדדום ויכום ויכתום ומחניהם החרידו והרגיזו. שלטו היהודים בשונאיהם אשר אתם בזו. באו על החללים ויבזו: תקף המלך ורכב פילו הטוב והמבהור. תשועת חץ בא בשריריו ויקוב חור. ויפול רוכבו אחור: מכה ונשבר עצמות ברח ויצא יצא. מרדו עבדיו ולאפרכוס הגיסוהו רצא. וישב בבשת פנים אל ארצו: נלחמים באנטוכיא עיר

גְּדוֹלָה בְּעַם וְהוּדִים. נָצְחוּ בָנִים יוֹצְאִים לַצָּבָא בְּקָשְׁרוּ כְּמֵהִים. וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל יְיָ אֱלֹהִים: הוֹלֶלֶת יוֹשֶׁבֶת יָחַד תְּקוּעָה לְהַצְעִיר וּלְהַסְעִיר. חָרְבָה עֶקְרוֹן תֵּעָקֵר קִסְרֵי בַּת שֵׂעִיר. עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הָעִיר: מֵאָז כִּבְשׁוּהָ קְצִינֵי בְּשֵׁם יְיָ נִסִּי. מְסִבַּת שֵׁם נִקְרֵאת אֲחוּזַת מִגְדַּל נָשִׂיא. וְהָיָה כְּאַלּוּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי: בְּהִנָּכֵד צוֹר וְצִידוֹן וְעָרֵי דִירָתָם. בְּרַבִּים יוֹשְׁבִים לִפְנֵי יְיָ יִלְמְדוּ תוֹרָתָם. בַּחֲצֵרֵיהֶם וּבְטִירוֹתָם: רוֹזְנִים עָשׂוּ בְּשׂוֹנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם כְּמִשְׁפַּט אֲדוֹנִים. רָדוּ בְּנוֹגְשֵׂיהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ מְדִינִים וּמְדָנִים: וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדוֹדָנִים: בַּעֲבוּר נִמְכְּרוּ יוֹנִים לְיָוָנִים שְׁנַיִם מֵאָה וּשְׁמוֹנִים. בְּרַצֵּי כֶסֶף לְהִתְרַפֵּס יֶאֱתָיוּ חֲשְׁמַנִּים לַחֲשְׁמוֹנִים. נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמֶּלֶךְ זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים: יְדִידוּת מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ הַמְּבֻכָּר. יָשְׁבוּ מֵאָה וְשָׁלֹשׁ וְלָמוֹ שָׁלְחוּ כָּר. מְנֹרָה יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר: מֵחֲמִשִּׁים חֻלְצוּ חֲמִשִּׁים עַד חַג שֶׁלּוֹ. מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה בָּאוּ בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה בְּכִסְלֵו. וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב: כָּל אַבְנֵי מִזְבֵּחַ אֲשֶׁר שִׁקְּצוּ יְוָנִים. כְּנָסוּם וּגְנָזוּם בְּמִזְרָחִית צְפוֹנִית לְשִׁכַּת תּוֹנִים. וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל תַּחַת הָאֲבָנִים: יַחַד לְוִיִּם נֶאֶסְפוּ לָשִׁיר וּלְשַׁבֵּחַ. יְשָׁרִים מְשָׁרְתִים בָּאוּ לְהַקְרִיב וּלְזַבֵּחַ. אֶת קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ: רְצוּי הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו מוֹחֵץ קָמָיו בְּכִלָּיוֹן. רָצָה בְּפֹעַל מִלְאוּ יָדָיו כְּדַת גִּלָּיוֹן. לֶחֶם וָיַיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן: חֵיל פְּרִיצִים בְּבֹא לְחַלֵּל בֵּית הַיַּעַר: חֵל סוֹרֵג הָיָה גָּבְהוֹ עֲשָׂרָה בְּמִשְׁעָר. פָּרְצוּ וַיַּעַבְרוּ שַׁעַר: יְדִידִים כְּחִזְקוּ שָׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בִּדְקָן לְגָרֵשׁ. יַעַן כֵּן תִּקְנוּ לְמִסְפָּרָם הִשְׁתַּחֲוָיוֹת לְחַדֵּשׁ. וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַר הַקֹּדֶשׁ: הָאוֹיֵב וְכָל חֵילוֹ עֵת מְהֵרָה נִמְחָה. הָרָצִים יָצְאוּ לְבַשֵּׂר בִּגְבוּלִים יְשׁוּעָה צָמְחָה: לַהֲבִיאָם לִירוּשָׁלַיִם לַעֲשׂוֹת חֲנֻכָּה בְּשִׂמְחָה: חִנְּכוּ וְכִבְּדוּ אֶת הַהֵיכָל לְהַעֲלוֹת נֵרוֹת בְּאֹמֶן. דִּפְּשׂוּ וּמָצְאוּ בְּשִׁיתִין פַּךְ שֶׁיֵּשׁ נִסְמָן בְּטָמֶן. כִּי אִם אָסוּךְ שָׁמֶן: זָהֳרוּ מָצָא בְּנֵס לְיָמִים שְׁמוֹנָה לִשְׁקֵדוּנִי. קָבְעוּ לָכֵן הַיָּמִים הָאֵלֶּה לְדוֹרוֹת עֲדָנַי. לְהַזְכִּיר גְּבוּרוֹת וּלְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לַיְיָ: מְכַהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק כְּהֶצִּיתְךָ שָׁמִיר וָשַׁיִת. נִצַּחְתָּ חֲסִידֶיךָ וַיְרַנְּנוּ בְּהַדְלִיקָם שֶׁמֶן זַיִת. מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת.

קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'

תתוס כמו בר״ח אברהם:

אופן

אָמְצוֹ בְּתוֹפֵף. בִּשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף. רֹאשׁוֹ כּוֹפֵף. וְתָאֳרוֹ חוֹפֵף. אוֹמֵר בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: בְּהַיּוֹת כִּסֵּא. נִשָּׂא מִנַּשֵּׂא. וְהוּא נוֹשֵׂא. מַשְּׂאוֹת כִּסֵּא. יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: רוֹחֵשׁ חַשְׁמַל. אֲשֶׁר חָשׁ וּמַל. שִׁבְּחוּ לְמַל. וּמֵעֲצוּמוֹ יְאֻמַּל. אוֹמֵר בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: הֲמוֹן גְּדוּדִים. סְבִיבָיו מִתְגּוֹדְדִים. תְּהִלָּתוֹ מַגִּידִים. וּקְדֻשָּׁתוֹ מְיַחֲדִים. יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: מַחֲנוֹת צָבָא. לְיוֹשֵׁב מֶרְכָּבָה. מְשׁוֹרְרִים בְּאַהֲבָה. שִׁיר עֲרֵבָה. אוֹמֵר בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: והחיות וכו'

ע"ס א"ב סמ"מ אפרים בר יצחק :

אשר יצר . אור וצר . ונר עורכים . לך לפני : בני יצהר . לך צהר . הלא
ממך מאור עיני : גבול שמש . לך ישמש . ומה יפו לך שמני : דברך
אור . ומה מאור . אשר ערכו לך כהני : הלא תהלך . בני מלך . בעמוד אש
לפני : ומי יאיר . לך מאיר . ואתה נרי יי : זבול מקדש . אשר יחדש . וממנו
אור יקרות : חזות אשנב . וחלוניו . שקופים פני המאורות : טהר טהר . והזהר .
לך בחשכה אורות : יקר חסידך . לאיש חסידך . בלאותיו לך מאירות :
באהבתך . וחבתך . תצוה לערוך נרות : לך איום . באישון יום . שמש ומגן
יי . ומי יאיר : מלון שדי . בין שדי . והיה לעד נר מערב : נות בית . כאור זית .
לנר אלהים מלך רב : ספות חלק . בנר דולק . ולא יכבה ככל חבריו : עריכתו .
כמדתו . חצי רובע במשוריו : פנות ערב . הלא יקרב . להדליק בו בכל
עבריו : צבאותיו . ונפלאותיו . לכו ונלכה באור יי . ומי יאיר : קנה מקשה . פני
ששה . למול פונה למערבו : ראשון הוא . באורהו . ואחרון הוא בהיטיבו :
שביעי עד . בבית מועד . לישראל עם קרובו : תחלה לכל . ולא יכול . מאור
נגה בשלהבו : אשר ברכו . לפי ערכו . להעלות נר בלהבו : פלאתיו .
ועדותיו . לבן נבחר לו בטובו : רצון שוכן . כבן סוכן . אשר אביו לא עצבו :
ידיד משעשע . בך נושע . כיונק ואביו אהבו : משוך אליו חסדך . נסה עליו .
באור פניך יי . ומי יאיר : בנה אריאל . וחיש גואל . שלח אלי ממך פדות : רצה
והיצא . לעמך פצה . פדהו מן ידי עבדות : רבות הסדו . לבן ידידו . לנהגהו
מכבדות : יחלצהו . ויפצהו . ירויצהו מבור ודות : יצו אורו . לבן בכורו . חבוש
מזורו . בכל מרדות : חסדים גמול . כמו מתמול . במשכנותיך ידידות : קני
מנורה . אשר לאורה . עוד תהיה לי לעדות : אני מקדש . לאור חדש . ועלי
יזרח יי . ומי יאיר : אור חדש וכו' :

זולת — ע"ס א"ב מתכנו ר' מנחם ברבי מכיר :

אין מושיע וגואל . זולתך אלהים אל . הפליא פלאות האל . על אדות ישראל :
ברוב עלילותיו אשעה . עולל ביון הרשעה . ואל שועתי שעה . ויהי לי
לישועה : גוי נבל וכלים . נשתרגו בכפל כפלים . שפן וצעירת רגלים . צבאו על
ירושלים : דמו לטורף בנהימה . שקוח שן במהומה . ולהם סמני בהמה .
מעלה גרה המה : העמידו יון ותרשישים . עקרבים כשוך נחשים . ושרצו
ופרצו אשישים . כל נפש ששים : והצו דברי ריבות . אצו פתח חרבות .
והמציאו צרות רבות . והשכו הראות בארבות : זדו אנשי מרמה . ועדפו טמאה
בהמה . והביאו את דמה . אל הקדש פנימה : חשבו להניא תורתי . ולטמאות
את טהרתי . נתנו געול בברותי . הפרו את בריתי : טפש מושל מוקדון . בזדון
החזיק בידון . ואמר מי אדון . ויהי איש מדון . ישוך כשוך שפיפון . חבלו
סמן לספון . נוסף ידו לאפון . הר ציון ירכתי צפון : כלו לרס העיר . לאבד רב

וצעיר

וְצָעִיר. לְבַלַּע פִּיהוּ הַמְּעִיר. וַיָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר: לָצוּ וְלָחֲצוּ לְרָפְסָהּ. אָמְרָה יְשׁוּעָתָהּ אָפְסָה. נַעֲלָה וְנִבְקִיעֶנָּה לְחַפְּשָׂהּ. לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ: מוֹנִים לְנוֹקֵם לְהַעֲלִילוֹ. נוֹסְדוּ יַחַד לְמוּלוֹ. הִתְכַּוְּנוּ עֲלִילוֹת מַעֲלָלוֹ. הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ: נוֹעֲצוּ לֵב לְמַעְלָה. בְּגֹדֶל עֵצָה וּפְלִילָה. לְנָאֵץ שְׁמוֹ וּלְחַלְּלָהּ. הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה: שָׂפָה אַחַת מְזִמָּתָם. לִרְכּוֹב פִּילִים בִּבְהֶמְתָּם. וְלָסוּךְ בְּדַם זוֹהֲמָתָם. וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: עָרוֹב וְחַיָּה לְשַׁבְּרֵנוּ. וְכוֹכָבִים וּמַלְאָךְ לְיַסְּרֵנוּ. לֹא יָגֹרָה לְצַעֲרֵנוּ. כִּי לֹא יְרָאֻנוּ: פּוֹעֵל כָּל אֹתוֹת וּמַסּוֹת. שָׂחַק עֲלֵיהֶם לְנַסּוֹת. אֵיךְ נִכְלֵיהֶם לְהַמְסוֹת. כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת: צָאוּי רֶכֶשׁ וְאוֹפָן. מִנְּגוֹעַ שָׂרָף וְאוֹפָן. חִיָּתָם לְשֹׁד וּלְכָפָן. וַיָּשָׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן: קִשְּׁרָם הִתִּיר לִפְרוֹם. לְגַמְּלָם הֶעָרִים עָרוֹם. כְּפוֹת שָׂרֵיהֶם בְּמַגְרִים. צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם: רְצָעָם בְּמַחְבֵּט אִשּׁוֹ. וּפְקָדָם נַפְשׁוֹ בְּנַפְשׁוֹ. כָּל אֶחָד לְהָאֲשִׁישׁוֹ. וַיַּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ: שׁוֹדְדֵי עָם בְּקִרְבָּם. בִּכְלֵי מַשְׁחִית קְרָבָם. חִצָּם שָׂם בְּקִרְבָּם. חַרְבָּם תָּבֹא בְלִבָּם: תְּלָשָׁם נְטָשָׁם כְּעוֹלְלוֹת. נְטָפָם קְטָפָם כִּמְלִילוֹת. צוֹפֶה צְפוּנוֹת כַּעֲלִילוֹת. וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִילוֹת: מוֹתַר נִסָּיו לְסַפֵּר. אַיֵּה שׁוֹקֵל וְסוֹפֵר. הֲקוּקִים בִּמְגִלַּת סֵפֶר. הַנּוֹתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר: מוֹפְתֵי בַּת מְרָרִי. לְמַטֵּה רְאוּבֵן הַבְּכוֹרִי. יְחוּסָה לְשֵׁבֶט כָּאֲרִי. יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי: בְּרוּכָה בִּמְעֻנָּה רַךְ. כְּיָעֵל בְּכָל מַעֲרָךְ. בְּיָדָהּ צוֹרֵר נִפְרָךְ. מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ: מְבִיכֵי רוּחַ תְּמָהוּ. חֲזוֹתָם יֶשַׁע כָּמֹהוּ. קְדוֹשֵׁנוּ אֵין כָּמוֹהוּ. עֻזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: עזרת וכו'

גאולה לפרשת בשלח תמצא לעיל אצל יוצר לברית מילה:

מאורה לפרשת יתרו ופרשת ואתחנן

אִמְרוֹת הָאֵל טְהוֹרוֹת. מִפְּנִינִים הֵם יְקָרוֹת. בִּלְבָבוֹת הֵם צְרוּרוֹת. בִּנְפָשׁוֹת הֵם קְשׁוּרוֹת: יִיגְעוּ כָּל הַדְּבָרִים. מִדְּלוֹק אַחַר שְׁבָחָיו. מַה קֵּץ יָמִים סְפוּרִים. אַחֲרֵי נֶצַח נְצָחָיו. כִּשְׁחָקִים מְעֻפָּרִים. גָּבְהוּ מִנִּי אוֹרְחָיו: מַה לְּדֵעוֹת הַחֲסֵרוֹת. וּתְבוּנוֹת הַקְּצָרוֹת. לֶאֱחוֹז דַּרְכֵי גְּבוּרוֹת. הַגְּבוֹהוֹת וְהַבְּצוּרוֹת: הֵם לְפָנָיו כָּל מְדַבֵּר בּוֹ. וְאָבַד רַעְיוֹנוֹ. אַךְ בְּמִפְעָלָיו יְחַבֵּר קוֹל וְיַרְחִיב אֶת גְּרוֹנוֹ. וּבְדִבְרֵי שִׁיר יְגַבֵּר פִּיו וְיַאֲרִיךְ לְשׁוֹנוֹ: הַלְּשׁוֹנוֹת מַאֲמִירוֹת. מַעֲרִיצוֹת וּמַעֲטִירוֹת. הַנְּשָׁמוֹת מַאְדִּירוֹת. בֵּין לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת: וּבַמֶּה אִכַּף אֲקַדֵּם. אֲדַבֵּר לִפְנֵי יְיָ. בֵּית אֱלֹהִים אֲדַדֵּם. בַּעֲגָלִים קָרְבָּנָי. מִשְּׁאוֹל יֹאמַר אֶפְדֵּם. אֶהְיֶה כְּאָב לְבָנָי: הֵן כָּל אֲרָצוֹת לְזָרוֹת. מִבְּלִי הַקְרִיב טְהוֹרוֹת. תִּבְנֶה רֵאשִׁית עֲיָרוֹת. תַּחְפּוֹץ שַׁי בַּעֲזָרוֹת: דַּלְּלוּ חָכְמוֹת וְחָרְבוּ. מִלְּבַב כַּלְכֹּל וְדַרְדַּע. כָּל אֲשֶׁר יָזְמוּ וְחָשְׁבוּ. לֹא כְּמוֹ חָשַׁב וְיָדַע. מַעֲשָׂיו עָצְמוּ וְרַבּוּ. מֵחֵקֶר חָכְמָה וּמַדָּע. נִפְלְאוֹתָיו לֹא סְפוּרוֹת. יוֹם לְיוֹם רַבּוֹת וּפָרוֹת. תְּנוּ תָמִיד זְמִרוֹת לוֹ. וְלֹא יָדְעוּ סְפוּרוֹת: הֵא לָךְ צְדָדִים בְּרוּרִים. מִלְאוּ כָּל הַר וָגֶבַע. כִּי בְּכָל צוּרוֹת יְצוּרִים. יֵשׁ לָאֵל חוֹתָם וָטֶבַע. זָהֳרֵי כָּל מְאוֹרִים. שֶׁבַע לְשֶׁבַע: כַּאֲשֶׁר שֶׁבַע הַמְּאוֹרוֹת. כֵּן לְשֶׁבַע הַמְּנוֹרוֹת. שָׂם לְעֵינַיִם מְאִירוֹת. לַחֲזוֹת אֶת הַמְּאוֹרוֹת: אור חדש וכו'

חדושי הג"ם ישעיה ברלין זצ"ל שכתב על גליון מחזור כל בו הנדפס באלטונא שנת תקמ"ג ונמצא בכי"ק בבהמ"ד בברעסלוי. ונדפס ע"י חברת מקיצי נרדמים בקובץ על יד שנת י"ט (תרס"ג). ובאו לידינו באמצע הדפסת הסדור.

ישלח לקץ הימין משיחנו. על זה הפסוק שנאמר בסוף דניאל וז"ל רש"י שפירושו לקץ הימין כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת וכו' ע"ש. ודע דבפסחים נ"ו איתא דאיתמר שם ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין כתב רש"י בזה"ל קץ הימין שיחזור ימינו לפניו בהשיב אחור ימינו מפני אויב ע"כ. והנה בזה י"ל דרש"י בפירושו אליבא דגמרא ניחא לי' לפרש בפשיטות דקאי איד הימנית, רק בלישנא דקרא בדניאל מוכרח לפרש כמו ימים משום שמנוי במסורה הכי, מיהו בסנהדרין צ"ב ע"א כתב (הכא דאיתא התם מניין לתחיית המתים וכו' מקרא ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין) בזה"ל ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד וגם רמז לו שימות ויעמוד לאחר מכן לקץ שעתיד הקב"ה להחזיר ימינו לפניו שהרי השיב אחור ימינו ע"כ. הרי מבורר בפירושו דקץ כהאי דכתיב בקרא פי' קץ הימים, ועל קץ הימין פי' יד הימנית נגד המסורה וקל"ע עכ"פ הרב המפרש בכ"ב שכתב לקץ הימין ענינו קץ שהוא ישר ונכון וכו'. קץ הימין וכו'. רצונו לפרש הימין כמו המיומן (דמצינו בחולין נ"ח ע"א מיומן שבידך וכן עוד שם קל"ד ע"ב המיומן שבזרוע) לא ידענו למה לא פירש כרש"י ע"פ המסורה או כפרש"י בסנהדרין הנזכר:

ד"ה רופא כל בשר. כתב המפרש לפי שאין תינוק נולד בלי ניקוב איברים. ע"כ פי' חולין נ"א בית הרחם אין בו משום ניקובי אברים וכו' תינוק יום אחד מטמא בזיבה וכו' והכי קיימ"ל ועיי"ש בתוס' ד"ה בית הרחם וכו'. מוכח דלגמרי בין באדם ובין בבהמה אין בשולדו איכות ניקובי אברים וא"כ פי' של המפרש צריך ישוב, אכן הב"י א"ח סי' ו' פירש על שם הנקבים שבהם בו להוציא פסולת מאכלו וכו'. ע"ש:

לעולם יהא אדם כו' עד ועלומים ע"כ נדפס. וצריך להוסיף, דאיתי בספר תניא בזה"ל תניא בסדר אליהו רבא העטופים ברעב בראש כל חוצות אין רעב אלא מדברי תורה כמו שנאמר הנה ימים באים נאום ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' ועל אותו הדור אמור לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ישכים אדם וישכיר ויאמר רבון כל העולמים וכו'. ומנהגינו להתחיל קודם זמירות לעולם יהא אדם ירא שמים וכו'. ויש אנשים שמתחילין רבון כל העולמים ואינם אומרים לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר מפני שאומרים וכי בסתר יהא אדם ירא שמים ולא בגלוי ודעת חילונים הוא אמנם טוב והגון לומר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר שיבא לזכות את האדם להיות ירא שמים ואפילו בסתר ודובר אמת אפילו בלבבו כגון שפסק בלבו לתן דינר או מעט לקופה של צדקה אע"פ שלא הוציא בשפתיו יקיים, ומקרא מלא הוא ודובר אמת בלבבו ויש אומרים שראוי לומר בסתר שלא אמר אנא אליהו אלא כנגד דורו של שמד שגזרו שלא לקרות קריאת שמע ולא היו יכולין לקרותו בגלוי ע"כ הזהירם וזרזם לקבל עליהם עול מלכות שמים בסתר וכו'. וע"כ הוא אומר המקדש שמו ברבים לפי שבשעת השמד אין שמו מקודש ברבים אלא בסתר ואין לשנות המנהג עכ"ל ספר התניא:

ד"ה (זרע). כתב בספר תניא בזה"ל מה שאנו אומרים זרע יצחק יחידך יחיד שמך שקראת לו הגם אברהם ויעקב לא היו יחידים בשם אחד אברם אברהם יעקב ישראל וכן נמצא בירושלמי בברכות בסוף פ"א למה נשתנה שמו של אברהם ויצחק לא נשתנה מפני שקראו הקב"ה בעצמו וי"מ יחידך על שם שנתייחד לקרבן:

ד"ה (ישורון). הטעם שנקרא ישורון. ראיתי בכתב הרמב"ן בפירוש החומש דברים ב' פסוק י"ב ובשעיר ישבו החורים וגם השמות ישנו הטעם ויחליפו המלות כמו זרח וטהר וכן ישנו לשבח יכנו יעקב בזה לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן שם ויושר עכ"ל ובתחילת פ' עקב כתב הרמב"ן וגם יקראו יעקב ישורון כי הפך העקוב למישור וכו' ע"כ:

יחיד חי העולמים. עיי' תוס' יו"ט סוף תמיד כתב הנכון לומר חי בציר"י ודע דהמג"א סי' ר"ז בברכת בורא נפשות וכו' כתב לומר חי העולמים הה' בציר"י שהוא דבוק וכ"ה בתוי"ט סוף תמיד עכ"ל וצ"ע שלא כתב זה לא בסימן נ"א גבי ברוך שאמר ולא בסי' נ"ג גבי ישתבח דהלא התוי"ט כ"כ להדיא בנוסח ב"ש ובנוסח ישתבח. ודע דבספר אגי' רבא סי' נ"ד כתב שמע מאדם נאמן שחזר התוי"ט אלא יאמרו חי בפת"ח. אכן אני מודה כי גם אור חדש סבירא דברי התוי"ט לאומרו חי בציר"י וסמך ידיו על זה בכמה מקומות שאין עליהם תשובה דבכל מקום שאומרים חי "העולמים" צריך לומר חי בציר"י אבל במקום שאומרים חי "עולמים" כגון האדרת והאמונה לחי עולמים יאמרנו בפת"ח:

באז ישיר ה' ימלוך לעולם ועד. יש מסדרין לומר כאן כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. והנה בלבוש לא רמז מזה ע כלום—רק במג"א סי' נ"א סק"ט כתב בשם ס' הכוונות טוב לומר עם השירה כי בא סוס פרעה וכו'. וחפשתי עוד בבאר היטב סי' נ"א ומצאתי שכתב סק"ו בזה"ל בספר נגיד ומצוה בשם האר"י ז"ל כתב שיש לומר ג"כ תרגום פסוק זה דהיינו שנים מקרא ואחד תרגום ויש לומר פרשה כי בא סוס פרעה שגם פרשה זו מעיקר שירה ע"ש ועיין בינת ולדים חלק א"ח כלל ב' סי' ח' עכ"ל. הנה גוף ספרים הללו אינם לפני עתה ומהכרח אלי דהא בהא תליא דלכאורה לפי הטעם שכתב הרמ"א בהגה שם סעי' ז' בזה"ל וכופלין פסוק "כל הנשמה תהלל יה" לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה וכן פסוק "ה' ימלוך לעולם ועד" ע"כ וכן לשון הלבוש וכופלין הפסוק ה' ימלוך לע"ו וכו'. וכן הטעם דכופלין ה' ימלוך לעולם ועד להודיע שנגמרה השירה וע"כ מתמה לאותן המוסיפין לומר כי בא סוס פרעה וס"ל שגם פרשה זו מעיקר השירה יקשה למה כופלין ה' ימלוך לעולם ועד כי לדבריהם בטלה הטעם של הרמ"א והלבוש אכן אם אמרינן תרגום על כך פסוק הוא עיקר דכופלין כדי שיהיה שנים מקרא ואחד תרגום ובזה הוכחתי על פני גברא רבא ששמעתי ממנו עומד ומתפלל והוסיף לומר כי בא סוס וכו'. ומתרגומא דהאי קרא לא ידע כלום ולא אמרו והגדתי אליו דלא יצא ידי חובתו מת"כ דכתב שכופל

בטעם ה' ימלוך לעו"ו מלאה בגמר השירה וא"כ מה במוסיף גורע וסותר טעם דאמרו רבנן בכפילא לפי"ז אלא דקא מוסיף באופן זה לאו שפיר קמוסיף רק באופן שיאמר ג"כ התרגום אחר שאמר בעברי „ה' ימלוך לעולם ועד" ולכן אנ"ש פה לשון התרגום „ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא ואגב גררא אסבירי אסברי' ליתן טעם לכל לב מבין . דהרמ"א והלבוש שכתבו שיגמור השירה בפסוק ה' ימלוך לע"ו סבירי להו כפי' הרשב"ם בחומש בזה"ל כי בא סוס פרעה וכו'. ויעברו בני ישראל כבר הלכו ביבשה בתוך הים אז ותקח מרים הנביאה וכו'. וכמוהו כאשר צוה ה' את משה ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת (פ' בשלח ט"ז פסוק ל"ד) וכן בירמיה . והנה לפי' הרשב"ם שפיר כתבו הרמ"א והלבוש דכופלין פסוק ה' ימלוך לעולם ועד להודיע שנגמרה השירה אמנם רב החולקים ואומרים שיש לומר ג"כ פסוק כי בא סוס פרעה אפשר דס"ל כפי' הר"א שהביאו הרמב"ן בזה"ל כי בא סוס פרעה אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והוא נס בתוך נס וכו' ע"ש :

יתגדל וכו'. כתב הרמ"א ריש סי' נ"ו כשמתחיל יש לומר ועתה יגדל נא כח וגו' זכור רחמיך וכו'. וכתב המ"א דאין לאמרו בין ישתבח ליוצר אור בין גאולה לתפלה ובכל מקום שאסור להפסיק (של"ה וב"ח בשם רש"ל) ובתשובה כתב רש"ל שאומרים אותו בין ישתבח ליוצר עכ"ל ועי"ש במג"א סק"ו דהא שכתב הרמ"א כשמתחיל ש"ץ ועתה וכו'. כוונתו קודם שהתחיל דבשעה שאומר החזן יתגדל צריך לשמוע ולשתוק וכו' ע"ש . אמנם דע בתשובת רש"ל סי' ס"ד לא משמע כן שכתב בזה הל' והפסוקים שאומרים דהיינו כשהש"ץ אומר יתגדל אז אומר ועתה יגדל נא וכו'. עוד כתב שם אומר אני אילו הפסוקים אפי' בתפילת יוצר וכו'. אבל בתפילת ערבית דבעינן סמיכת גאולה לתפלה אין אני אומרה ואף שהרשב"א (כתב) דבעינן סמיכת גאולה לתפלה בתפלת ערבית הביא ראיות אכן כבר כתבתי בחיבורי הגדול בפרק במה מדליקין שאין חילוק בתפילת י"ח עכ"ל וז"ל הא"ר ס"ק ד' ועתה יגדל נא וכו'. ומהרי"ל כתב שאין לומר כלל ועתה יגדל ופסקי תוס' מסיק דבקדיש בין ישתבח ליוצר ובקדיש שקודם תפילת ערבית אין לאומרו אבל בשאר קדישים אומרים וכ"פ בשל"ה דף רכ"ד ע"כ :

ד"ה ואופנים . כתבו תוס' חגיגה י"ג ע"ב ד"ה מזיעתן של חיות ויוצאים ממנו מלאכים ואומרים שירה ומיד נשרפים והכי תניא במדרש איכה חדשים לבקרים שבורא מלאכים בכל יום ואומרים שירה ונטרדין לאן כדאמר בסמוך משום שיש אות במלאכים הקבועים שממתינים זה לזה לומר שירה ואלו החדשים שאינם יודעים הדת ממהרין לשורר ונתחייבו כליה והיינו אשר תקנו ויסדו אנשי כנסת הגדולה ונותנין רשות זה לזה קדושה כולם כאחד עונים ואומרים :

ד"ה ובנו . כשיאמר „ובנו בחרת" יכוין במעמד הר סיני שאז בחר בנו מכל העמים וקרבנו לקבל תורתו . „לשמך הגדול" יכוין מעשה עמלק כי אין השם שלם עד שימחה שם של עמלק . „להודות לך" יכוין שהפה והלשון נבראו כדי להודות ולהלל שמו ולא לדבר לשון הרע ובזה יזכור מעשה מרים, וזכירת מצרים יכוין בפרשת ציצית על פסוק אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים (בשם ספר הכוונות) וכתב המג"א סי' ס' שצריך ג"כ לכוין זכור את אשר הקצפת וכו'. ויכוין זה באומרו באהבה לאפוקי באותו פעם שלא היה באהבה ע"ש :

ד"ה ברוך בתפלת שמונה עשרה . טעם שאומרים אלהי גבי כל אחד ולא סגי לתקן ולומר אלקי אברהם יצחק ויעקב תמצא מבואר בפנים מאירות ח"א סי' ל"ט דמצינו דאמר דוד גבי בד"ה א' סי' כ"ח פ"ט ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו הפירוש הפשוט שאין לאדם להאמין באלוה מצד מנהג אבותיו כי זה מנהג האומות אלא מצד החקירה ע"פ תורתינו הקדושה שהוא אל הבורא יתברך ויתעלה שמו ולכך אמר דע את אלקי אביך מצד החקירה ומצינו באברהם שהוא היה חוקר להשיג אלקותו והוא הודיע אלקותו בעולם כי בימיו היו עובדים לכו"ם ואם היינו אומרים אלקי אברהם יצחק ויעקב הייתי יכול לומר שאברהם היה חוקר ראשון שחקר אלקותו ויצחק ויעקב בניו סמכו על אמונת אבות ומנהגם ולכך אנו אומרים אלקי אצל כל אחד ואחד כדי להודיע שכל אחד מצד עצמו עמד על החקירה ומצא האמת והוא אמונתנו הקדושה עכ"ל. ומפני שאין הספר מצוי אצל הכל העתקתי לשון הגאון וע"פ דבריו של גדול הנזכר הרחיב ה' לי בדבר שיש לי מקום עיון וגם נשאלתי עליו מפני מה אין אומרים א ל ק י א ב ו ת י נ ו ו א ל ק י נ ו כפי הסדר כל המוקדם מוקדם לברכה ובכן הוי מן הראוי להקדים אבותינו ואולם ברור ראיתי כי יתכן להקדים אלקינו כדי להורות כי לא מצד המנהג ומפני אבותינו בידינו וכמ"ש בפנים מאירות בטעם מסבירות ולכאורה יש ליישב עוד ע"פ מ"ש התוס' ברכות מ' ע"ב ד"ה אמר אביי וכו' וברכות של י"ח וכו'. אבל אלקי אברהם הוי כמו מלכות דאברהם אבינו המליך הקב"ה על כל העולם כולו שהודיע מלכותו וכו' ע"ש וא"כ כיון דנוסח הברכות בכל מקום אלקינו מלך העולם לכך מקדים הכא ג"כ נומר אלקינו קודם שיאמר ואלקי אבותינו אלקי אברהם . [דהוא כמו מלכות שהודיע מלכותו של הקב"ה] אך דע דלקמן ברכות מ"ט ע"א כתבו התוס' בד"ה ברוך וכו'. וברכות של י"ח ברכות כולם סמוכות לברכת אל חי וקיים אי נמי אלקי אברהם מלכות וכו'. הרי דלאידך נסתר קושיתנו מדוכתא ותו בלאו הכי קשה נמי מטבע יהי רצון שאנו אומרים אחר המעביר שינה וכו'. ויהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתרגילנו בתורתך וכו'. יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שתצילני היום וכו'. וכן בישתבח וכן מה שאומרים בכל תפלת ערבית שחרית מוסף ומנחה בשבת וכן בכל תפילות ימים טובים אלקינו ואלקי אבותינו רצה במנוחתנו וכו'. ובכולם מקדימין אלקינו קודם לאלקי אבותינו אכן ליישב קדמייתא שכתבתי לעיל ניחא הכל בדעת והשכל :

בתפילת י"ח אמירת שנינו בסוף בא"י העונה בעת צרה . בטור וש"ע א"ח ריש סי' תקס"ו איתא דש"ץ מסיים בא"י העונה לעמו ישראל בעת צרה וכתב הפו"ז דבסידורים שלנו יש חסרון הני שתי תיבות לעמו ישראל מיהו הט"ה כתב דנוסחת הרמב"ם וכן במשנה העונה בעת צרה וכן הוא בסידורים עכ"ל. והנה באליהו רבה ג"כ לא הכריע אלא כתב בזה"ל ריש סימן תקס"ו בטור וש"ע לעמו ישראל ובסידורים שלנו העונה בעת צרה כנוסחת הרמב"ם עכ"ל. אמנם דע לפימ"ש הא"ז ר"ס תקס"ו בשם הכל בו דבענינו יש ס"ג תיבות כנגד ס"ג אותיות שיש בפסוק וכו'. ובאגודה כתב כנגד ס"ג אותיות שיש בב' אבות וי"ג שבטים וכו'. וג"ל דלזה

כרמות וכו'. ובעיניו ה"ג הינות להגן מאלו עכ"ל. א"כ יש ראיה לנוסחת הרמב"ם וכדאיתא במחזורים וסדורים הישנים הש"ץ הנוהג בעת צרה:

באבינו מלכנו כו' כל משטיני. עיין נוסחאות שונות בפירוש המחזור אבל העיקר והנכון כמו שנדפס בחידו"ק תחת השי"ן ושו"א תחת השי"ן ולר"י פתח הרי"ש וכ"כ התשבי ול"ע שִׁבְרִי ונוטים כל האומרים שְׁבָרֵי ע"ש שהאריך וכן הסכים על ידו מהרא דודי זקיני הגאון תוי"ט משנה ו' פ"א דנ"מ:

ד"ה קרע רוע גזר דיננו. יש לומר "רוע גזר" בנשימה אחת עמ"ש הט"ז סי' תרכ"ב ס"ק ב' מילתא בטעמא כי שייכא להדדי דהיינו שיקרע הוא רוע שיש בגזירה ומה שנאמר בגזירה יהיה לרחמים וכו'. וכן ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה הוא ג"כ בדרך הזה ולא כמו שרבים מפסיקים בניגון בין רוע וגזירה דזה אינו נכון וכו'. ע"כ צריך למחות בפרעי החזנים שלא יעשו כן ע"כ. וראיתי בקיצור של"ה דפוס פיורדא שנת תק"י לפ"ק ד' פ"ד כתב בזה"ל כשאומרים בא"מ קרע רוע גזר דיננו יש לומר קרע רוע בנשימה אחת כי שייכן להדדי דהיינו שיקרע הקב"ה רוע שיש בגזירה ומה שנאמר יהיה לרחמים עכ"ל ואולי טעות נפל בדפוס וכן צריך להיות יש לומר "קרע רוע גזר" בנשימה אחת וכו'. ויהיה דבריו מכוון:

אמר ר' אליעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. כ"ה בברכות ס"ד ע"א יבמות קכ"ב ע"ב נזיר ס"ו ע"ב כריתות כ"ח ע"ב. בכל המקומות האלו איתא אמר ר' אלעזר (בלא יו"ד והיינו ר"א בן פדת אמוראי תלמידו של ר' יוחנן חבירו של ר' חנינא. דאלו ר"א ביו"ד שהוא ר"א בן הורקנוס הוי זמן רב קודם לר' חנינא) ודע שבש"ס שלפני דפוס פ"פ דמיין איתא בתמיד ל"ב ע"ב אמר ר' אליעזר בן עזריה תלמידי חכמים מרבים וכו'. וכתבתי בתקוני כלי שר"ת דנדפס בטעות ובדקתי בעין יעקב סוף פ"ד דמסכת תמיד מצאתי יושר אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא ת"ח מרבים וכו'. ובהרבה סידורי תפלות הנדפסים צריכין תיקון בזה לאומרו בשם אומרו אמר ר' אלעזר אמר ר"ח ת"ח מרבים שלום וכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם.

ועל ידי עבדיך הנביאים וכו' ונקיתי דמם וכו'. צריך ביאור שהקדים נביאים לכתובים ובדין הוא להקדים כתובים לנביאים כמו שאנו מסדרים בזכרונות מלכיות ושופרות וכתבו התוס' ר"ה ל"ב ע"א ד"ה מתחיל וכו' טעם לדבר דקראי בתהלים משלי איוב קדמי לנביאים וכו' ע"כ. ובקונטרס בעלי המאוחרין (ובחיבורי יש סדר למשנה פ"ע מ"ז דשביעית) קבעתי מסמורות דיש קפידא בהכי מסוגיא דתענית י"ז ע"א דפריך מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוי מ"ש מקדים לי' בריש' ע"ש גם מה שיסד ידין בגוים מלא גויות וכו'. הך ק"א כתיב תהלים ק"י ופרש"י דקאי על פרעה וכו'. מחץ ראש שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים מנחל בדרך ישתה מילום היתה ארצו שותה ע"כ ירים ראש שהיה מתגאה וכו'. עוד פרש"י פירוש שני דקאי על סנחריב בימי חזקיה שהוא ראש של נינוה אשר מנחל בדרך היה שותה שנתפאר שאתו אוכלוסיו מימי הירדן על כן ירים ראש היה מתגאה ומתפאר בגדלו ע"ש הרי קרא זה אינו מענין שעסק המחבר על העתיד רק להדי' מורה על העבר ומלוה לפרש הלא דבר ואם בדוחק י"ל בקרא ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה דכתיב בפסוק ו' הביאו המיסד על דרך אחלה והסינו על העתיד אבל מה נאמר באידך קרא שהביא עוד מנחל בדרך ישתה דכתיב בפסוק ז' שאין לו שום שייכות כי אם עפ"י פירוש שכתב רש"י ז"ל על פרעה או על סנחריב ולכן אעתיק מה שכתב התרגום כתובים על פסוקים הללו [ידין בגוים] אסמכא לדיין על עממיא מלי גויות גושמי רשיען קטילין מחא רישי מלכיא על ארעא סגיאן לחדא: [מנחל בדרך] מפום נבייא באורחא אולפן יקבל מטול היכנא יזקוף רישא. ואולי על דרך זו יסד המחבר והוא כפירש רש"י ואב"ע ושאר גדולי המפרשים:

ד"ה השיר שהלוים היו אומרים וכו'. אמירת שיר הלוים בכל יום ויום טעמם מבואר הכל בברייתא ר"ה ל"א ע"א ע"ש פלוגתא בין ר' נחמיה ור' יהודה וכן במשנה סוף תמיד מבואר כפי' הרמב"ם והרב מברטנורה ועיי' מש"כ בחיבורי יש סדר למשנה:

ד"ה מזמור שיר ליום השבת ע"ש. בברייתא דר"ה ל"א ע"א מפרש ר' יהודה משום ר"ע בשבעי היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת (שעתיד להיות העולם חרב ואין אדם וכל המלאכות שובתות ועל אותו יום אומרים שיר של שבת. רש"י) אמר ר' נחמיה מה ראה ר"ע לחלק בין הפרקים הללו (שכל ששת הימים נאמרין הפרקים הללו על שם שעבר וכל שבת על שם להבא. רש"י) אלא וכו' בשביעי על שם ששבת. והנה לפי מה שקיים המשנה בשבת היו אומרים וכו' ליום שכולו שבת וכו' מוכח דס"ל כר"י והיו אומרים על העתיד לבא וכ"מ בפירוש הרב מברטנורא ע"ש ואשר על כן לא הבינותי מ"ש המפרש על שם ששבת בו ובחדושי הלכתי בס"ד גם בחיבורי יש סדר למשנה בסוף תמיד האריכתי בזה.

ובוא לך ד"ה אמר רבי יוחנן בכל מקום וכו'. מגילה ל"א ע"א אמר ר"י בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה וכו'. וכן בילקוט וכ"כ רש"י בפרשת עקב וכו'. שאתה מוצא גבורתו וכו'. ועיין מהרש"א בח"א מיהו מה שהניח המהרש"א דברי רש"י בפרשת עקב בצריך עיון יעיין היטב ע"פ מ"ש השפתי חכמים ע"ש וכפי' הש"ח מוכרח שהרי הפסוקים מתחלפים ברש"י שלפנים ובכן זה שכתב רש"י ואוהב גר וכו'. הוא דיבור בפני עצמו ולא כמו שהבין המהרש"א דשייך לדיבור שלפניו וכל זה מבואר להמעיין שלא יבוז עכ"פ הא דשינה המסדר הכא להעתיק גדולתו במקום גבורתו צריך ביאור, מיהו בזה ודאי יפה עשה המסדר דגבי תורה העתיק וכתיב בתרי' אבי יתומים וכו' אבל גבי שנו בנביאים לא העתיק וכתיב בתריה ומפני שבא דבתורה ובנביאים כתיב גבורה בפסוק אחד ובקרא הסמוך כתיב הענוה משא"כ בנביאים (ישעי' נ"ז) כתיבי גבורה וענוה בחד קרא והלכך דילג מלהעתיק דלא שייך וכתיב בתריה וכו'. ובגמרא שלא הובא אלא איזה תיבות מרישא דקרא וגומר יש שייכות לומר וכתיב בתרי' אבל המסדר הכא שהעתיק כל הפסוק למען דעת כל עמי הארץ אחד אנשים ואחד נשים למגדול ועד קטן התמן הפסוק לפיכך מוכרח להשמיט העתקת וכתיב בתריה וזה טעם ברור והגאון יחזקאל לאנדוי אב"ד דק"ק פראג הסכים על זה והאריך עוד ליישב בטעם דשינה המסדר להעתיק גדולתו במקום גבורתו דאיתא בגמרא וכאן אין מקום לקבל אריכות ובחיבורי הכנסת חכמי ישראל תמצא מבואר היטב בס"ד:

במוסף לר"ה ואת מוספי היינו מוספי ראש השנה שיש פר אחד איל אחד ז' כבשים ושעיר אבל הכא

קחשיב

קשיא מוספי חודש דהיינו הבאים בר"ה בשביל ראש החודש והן פרים שנים ואיל אחד וכבשים ז' ושעיר אחד ועולה מספרם אחד עשר ובזה הוכיחו תוס' בשם ר"ת נגד רבינו שמואל פי' ר"ה ח' ע"ב ד"ה שהחדש וכו' ודע דמש"כ התוס' בשם התוספתא דריש שבועות שלשים שעירים מקריבים ישראל בכל שנה וכו'. נ"ל שלשים ושנים, גם בתוס' ביצה ע"ז פ"א ד"ה איזה וכו'. השמיטו בשם התוספתא ל"ו שעירים כי כך איתא בתוספתא [שבועות פ"א] בחשבון י"ב שעירים לי"ב חדשי השנה ז' בפסח וח' בחג ב' ביום הכפורים אחד בר"ה ושנים בעצרת אחד בגלל (לחם הפנים ול"ל) שתי הלחם ואחד בגלל היום ע"כ:

(רבש"ע כו' כפלא כחזקיהו מלך יהודה). הנוסחא שלפנינו תמוה דלא נאמר על סדר הדורות והקדים חזקיה למרים ונעמן למשה רבינו, והנה בנוסחת הגמ' דברכות נ"ה ע"ב הם על הסדר רק במה דהקדים חזקיהו לאלישע צ"ע אכן בהרא"ש פרק הרואה סי' ה' איתא כפלא כמי מרה על ידי משה רבינו וכצרעת מרים על ידי משה וכצרעת נעמן ע"י אלישע וכחליו של יחזקיהו שבשעתא אתי שפיר על הסדר. אמנם בלבוש סי' ק"ל איתא כפלא כמי מרה ע"י מרע"ה וכמי יריחו ע"י אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו וכן איתא בטור וכן הוא על הסדר הזה בריי"ף בקצת שינוי בנוסח וראיתי באליהו רבה סק"ה שהסכים לנוסחת הלבוש וכתב הא דחשב מי יריחו קודם למרים היינו לסמוך מי יריחו למי מרה ע"ש (ואולי אם ראה הא"ר נוסחא שכתב הרא"ש שהעתקתי היה מסכים לו) ודע עוד מש"כ המג"א בסימן ק"ל ס"ק ב' דיאמר תחילה בין חלמתי על אחרים דצריך לבקש על חבירו תחילה חולק עליו הא"ר הנ"ל בסק"ג וכתב הנוסחא שלפנינו בין חלמתי על עצמי וכו' היא העיקר. ודע דבחיבורי יש סדר למשנה מ"ז פ"ע דשביעית בקונטרס שערי המאורין כתבתי בשעייתא דשמיה רביש חזקה מהעשים ד' י"ז דפריך מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוה מאי טעמא מקדים ליה ומתרץ משום דבעי למיחתם וכו' ע"ש. הרי מוכח דאיכא קפידא רבה שלא לשנות בתפלה מסדר הדורות ודי בזה למבין ולהורות:

הגהות הג"מ ישעיה ברלין ז"ל שנדפסו מכי"ק בסידור דפוס אלטונא (והוא יקר המציאות כאר) נעתקו ע"י הרהג"מ אליעזר ליפמאן פרינס שליט"א מאמשטרדם כעת בפד"מ ובא לידנו באמצע הדפסת הסדור:

יהי רצון שאומרים אחר התפלה לתחנה נזכר בגמ' ברכות י"ז:

באבינו מלכנו חטאנו. אין להכות באגרוף על החזה בר"ה דאין זה וידוי וכמ"ש במחזור והביא מג"א סימן תקפ"ה ס"ק ב' [עיין שם פרי מגדים] דאלו הוי וידוי הא אין מתודין בר"ה. אמנם השל"ה בדפוס אמשטרדם (דף כז ע"ב) [נ"ל דף רי"ד ע"א מס' ר"ה עמוד הדין ד"ה וראיתי] הוא פי' דרך וידוי ול"ע דאזיל לשיטתיה שפסק דשלא בשעת תפלה מותר להתודות:

קרע רוע גזר. רוע גזר נ"ל בנשימה אחת עיין ט"ז סימן תרכ"ב:

והוא רחום שאומרים בב' וה' אומרים אותו בלחש. עיין בש"ע א"ח סימן קל"ד ובמג"א:

ה' אלהי ישראל כשאומרים והוא רחום אומרים ה' אלהי ישראל ובשאין אומרים מתחילין ואנחנו לא נדע:

הבט משמים וכו'. כתוב בס' פענח רזא פרשת כי תשא כשאומרים זה מקדימין לו התיבות ה' אלקי ישראל שהם בגימטריא תרי"ג וכשמזכירין תרי"ג הקב"ה מעלה שכינתו ושב מחרון אפו:

אל ארך אפים צריך לאומרו מעומד מפני שיש בו וידוי מג"א ר"ס קל"ד:

קצת דיני ספר תורה:

בשבת יכולין להוסיף. בר"ח בי"ט בב' וה' אין מוסיפין. לחזן אין קוראין כמו לבעל הפולין. ומי שאביו מומר לע"ז קורין אותו בשם אבי אביו. אם קוראין לכהן וקורא ק"ש קורין ישראל במקומו וכן בתענית אם אין הכהן מתענה קורין ישראל ועוד שילך הכהן מבהכ"נ אם אין לוי בבהכ"נ קורין לכהן שיעלה במקום לוי ויברך שנית. אם התחילו לקרות בי' ויצאו מקצתם גומרין. נמצא טעות בס"ת אם כבר קרא עמו ג' פסוקים ואפשר להפסיק פוסקין שם ומברך ומשלימין מנין הקרואים בס"ת אחרת אם אין ס"ת אחרת שם או שנמצא טעות בשביעי, ישלים ז' קרואים בס"ת זה ובשביעי יאמר מפטיר ודוקא שנמצא טעות גמור במקום שכתב כגון רחבה רחבו וכיוצא בו אבל משום חסירות ויתירות שאין הענין והלשון משתנה או נדבקו אות באות אין להוציא ס"ת אחרת עיין ביו"ד סימן רע"ט:

אין אומרים למנצח בר"ח כל זה מבואר בש"ע א"ח סי' קל"א וסי' תכ"ג אמנם הא דפורים קטן וערבי יו"ט המעיין יעיין סי' תל"ה ס"ב וס"ק תכ"ע שם לא משמע הכי:

ובא לציון אין לאדם לצאת מבהכ"נ עד אחר קדושת ובא לציון:

ומקבלין כל לשון תרגום דהכא אין לאומרו בקול רם סי' קל"ב בש"ע א"ח:

ברוך אלהינו שבראנו. ברוך אלהינו יאמר בכוונה ובשמחת הלב שזכינו לכל זה ועל ידי זה יתעורר לשרות עליו רוח הקדש ויבא לידי השגה גדולה ויכוין בו היטב כאלו הוא כפות להשליך בתנור וישרף על קדושת השם והקב"ה מציל אותו:

אין לומר ועתה יגדל וגו' בשעה שאומר החזן יתגדל אך יש לשמוע ולכוין ולשתוק אמנם יש לאומרו קודם שמתחיל החזן. ש"ע א"ח סימן נ"ו סק"א מ"א ס"ק ז':

אמן יהא שמיה רבא יתן ריוח בין אמירת אמן ליהא שמיה רבא כמבואר בשל"ה:

ונחמתא פי' על ונחמתא תמצא בטור סי' נ"ו:

עושה שלום פוסע לאחוריו ג' פסיעות בכריעה אחת ולא יאמר עושה שלום בשעה שפוסע אך אחר שפסע ג' פסיעות ישתחוה לצד שמאל ויאמר עשה שלום במרומיו וישתחוה לצד ימין ויאמר הוא יעשה שלום עלינו וישתחוה לפניו ויאמר ועל כל ישראל וגו':

בענין קדיש דרבנן. עי' בפי' המשניות לרמב"ם סוף פרק ו' דאבות ומה שכתבתי שם על גליון בש"ס דפוס דיהרנפורט:

שמור וזכור. ר"ה כ"ז שבועות כ:

תמיד ימלוך. לפמ"ש המג"א סי' רל"ז יקרא מלת תמיד למטה תמיד ימלוך והא"ר כתב שיקראנו למעלה:

ברוך ה' לעולם או"ת צריך לישב אבל אם המתפלל עם הצבור וקרא אח"כ ק"ש וברכותיה אז יאמר ברוך ה' לעולם דוקא מעומד עי' מג"א סימן רל"ז ס"ק ב':

המלך בכבודו תמיד. מלת תמיד יקרא למטה תמיד ימלוך עלינו סימן רל"ו מג"א ס"ק ד':

תפלת ערבית של שבת. הא דמגביהין קולם השמעת קול בשבתות וי"ט סמך להם כמהרש"א הידועים (בעין יעקב ברכות סי' ע"ח ד"ה כנגד י"ח אזכרות ע"ש) אך לא יגביהו קולם יותר מדאי עי' בש"ע א"ח סי' ק"א סעיף ב' בהג"ה:

אתה קדשת. לשמך תכלית צריך להפסיק בין לשמך לתכלית שלא יהא נראה כחוזר למעלה ח"ו (של"ה מס' שבת):

ויכל אלהים—את יום השביעי יזהר שלא ירהיט אלהים על את אלא יבינם האל"ף של את מאד פן יחריב העולם ח"ו (של"ה שם):

לעבדך באמת. המג"א וא"ר סי' רס"ח הביאו בשם ספר חסידים סי' תתפ"ב לומר לעובדך שלא בוא"ו וכן שבת קודשך:

במה מדליקין. דיני במה מדליקין בש"ע א"ח סימן רע"ד:

קדוש יום השבת צ"ל בעמידה:

הברכה לפני ההפטרה אחר באמת אין לענות אמן כמ"ש התוספ' פסחים ק"ד ע"א:

יהי רצון קודם ברכת החדש אחר ותתן לנו צלותא דרב ברכות ט"ז ע"ב:

מי שעשה. במנהגים מספר התיבות כמנין אותיות בגמטריא אך טוב ובפי' המחזור. איתא כ"ב תיבות וא"כ אין לדלג תיבת בקרוב:

פטום הקטרת. כריתות ו' ופ"ה איזהו מקום:

כשפותחין הארון הקודש לומר אנעים זמירות כ"ב עי' ט"ז יו"ד סי' רמ"ב ס"ק י"ג שכתב דבזמן שס"ת מונחת בארון הקודש אע"פ שהוא פתוח אין צריך לעמוד אלא שהעולם עושין כן דרך כבוד לעמוד כל זמן שהארון הקודש פתוח ואין חיוב בדבר עכ"ל:

ויחזו בך זקנה ובחרות. פי' חגיגה י"ד כתוב אחד אומר לבושיה כתלג חיור וכו' לא קשיא כאן בישיבה וכו' ועי' רש"י יתרו כ' פסוק ב' אשר הוצאתיך וכו' משם בין הבין את אמר לפניך המילוך ברוב חזיונות ויחזו בך וכו' זקנה ביום דין וכו':

קשר תפילין. ברכות ז' מנחות ל"ה וראית את אחורי מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין:

קודם קדושא רבא מי ה' וברוך צורי כהלל ולא כשמאי ביצה דף ט"ז:

זמירות ליום שבת ברוך ה' יום יום. ישיב לא נאמר כי אם ושב וקבץ. מגילה כ"ט ושם איתא והשיב לא נאמר:

מנוחה וקדושה לעמך נתת. פי' בית יוסף בסי' רצ"ב בשם השבלי לקט שיש לומר יום מנוחה ומי שאינו אומר יום מנוחה צ"ל לקמן וינוחו בה שכל הלשון שלמעלה לשון נקבה ובספר אליהו רבה מסיים לומר יום מנוחה ומיישב קושית הט"ז ע"ש:

צדקתך. בטור ס' רצ"ב כתב מנהג ספרדים אומרים תחלה צדקתך כהררי ואחריו צדקתך צדק והסכים הטור עמהם לפי שאומרים על הסדר בכתובים בספר תהלים ואני בקונטרס שערי המאוחרין שלי כתבתי טעם לדבר על מנהגנו:

ברוך אתה בעיר מטה ליתן טעם על היפוך סדר הפסוקים ממה שכתובים בתורה:

אז תשמח בתולה. ז"ל ספר חסידים סימן קס"ח אל תשב בחור עם בתולה פן יחטיאו. בתולה במחול לבד ובחורים וזקנים יחדיו עכ"ל*):

ברכת הלבנה פועל אמת שפעולתו אמת סנהדרין מ"ב ושם איתא פועלי אמת שפעולתן אמת והתוס' כתבו הגירסא פועל אמת והטור הביא שני הגירסאות ולא הכריע:

דוד מלך ישראל חי וקים. ר"ה כ"ה. אמר המעתיק שמעתי לכך שלח רבי הסימנא דוד מלך ישראל חי וקים שהסימן הלז הוא בגימטריא תתי"ט ורש"י אמר בשם מורו שבזה עמד במקומו שלא יקדשו את החדש כאשר התיבות ראש חודש הוא ג"כ בגימטריא תתי"ט כן שמעתי מהר' החסיד כמר מיכאל בינג נר"ו:

תנא דבי ר' ישמעאל אלמלא סנהדרין מ"ב ע"א אלמלי פי' תוס' מגילה כ"א:

פעם אחת בחודש בגמ' איתא כל חודש וחודש:

מוסף ר"ח זכרון לכלם יהיו באבודרהם זכרון לכלם יהיה על שם הכתוב ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון:

ולכפרת פשע בס' א"ר סי' תכ"ג כתב שאומרו כל שנת העבור אמנם נהגו שאומרו אך עד חודש העבור ונ"ל הטעם לפי שהוספה זו נגד חודש הי"ג כמ"ש הא"ר וכדי שידעו שהשנה מעוברת וכיון שאמר אדר שני אין תועלת בהודעה זו לכך לא נהגו לאומרו:

עירוב תבשילין ויתן ביד אחר לזכות שאינו מאוכלי שלחנו פי' בא"ח סי' תקכ"ז ועי' שם סעיף י"ב:

אחר כך לברכה צ"ל גם ולשחוק:

ותודיענו פי' תוס' פסחים ק"ד ד"ה נפי:

ברכת כהנים בין שלושתי הא"ר סי' ק"ל ס"ק ג' מסכים לשטה דהכא שלפניו שהיא עיקר ודלא כמג"א שם ס"ק ב':

שושנת יעקב אחר כל הפיוטים כן אחר המן ארורים בניו כ"ה בירושלמי:

וגם חרבונה ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים כ"ה בירושלמי:

ברכת המזון מגדיל עשה לשבת שאומרים בשבת מגדול שמעתי מפי אבא מארי הגאון יחיד בזמנו זצ"ל ע"פ מאי דקי"ל שבת קט"ו אין קורין בכתובים בשבת אבל בנביאים שרי וידוע דבתהלים י"ח נאמר מגדיל ובשמואל ב' כ"ב נאמר מגדול לכך אומרים בשבת מגדול ודפח"ח ולדבריו אומרים גם בר"ח וחה"מ מגדיל ועי' במג"א סימן קפ"ט בשם אבודרהם:

ברכת אירוסין וקידושין צ"ל בכל פעם בקדושין והכית ועי' כ"כ החלקת מחוקק באה"ע סי' ל"ד ס"ק ב':

ברכת בורא נפשות צ"ל וחסרונן כתוב בשלמה שלום שלי וכן יאמר חי העולמים:

---

*) רבינו הגרי"ב הזכיר דבר זה גם כן לעיל דף 226 בפסוק בחורים וגם בתולות. ויש שם הערה מ"ז מגה"ש
זכרון יוסף : המגיה

להג"ם אליעזר ליפמאן פרינס שליט"א מאמשטרדם

אדון עולם. הוא אלי וחי גואלי וצור חבלי בעת צרה. לפע"ד צריך להפסיק בין „אלי וחי" לתיבת „גואלי" כאשר הפיל אשר אין אנחנו יודעים מחבדו בנוי על עיקר אמונתנו הקדושה אשר ה' היה הוה ויהיה — הוא היה קדמון לכל יציר ואחר עשית כל הוא מלך על כל בריאה. ואף אחר שכלה הכל הוא לבדו ימלוך והוא אלי וחי הוא לשון הפסוק יהושע ג' י' כי אל חי בקרבכם ובאשר הוא חי הוא גואלי לעתיד ועתה בגלותנו הוא צור חבלי בעת הצרה:

בידו אפקיד רוחי בעת אישן — ואעירה צריך להפסיק בין „אישן" לתיבת „ואעירה". בשעת השינה אנו מפקידים הרוח אשר בקרבנו ביד ה' ואעירה ואז הרוח החיוני שב לגויתנו וזהו ועם רוחי גויתי אז לא אירא. כאשר ה' עמנו (עי' בלקוטי יוסף שארית ישראל נר' אלי' פוסק אב"ד דק"ק אלאפאליא):

לעסוק בדברי תורה צריך להיות בסמך לעסוק ולא בשין שמאלית שיין ערוך ערך עסק ב':

ברוך אתה ה' כו' אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה. נלפ"ד אשר ברכה זו מיוסדת זכר לעבודת בית המקדש תובב"א כאשר העבודה מתחלת בתרומת הדשן והעבודה הזאת היתה בעת קריאת הגבר או סמוך לו כי אז בעת קריאת הגבר העם העומדים בעזרה היו עונים להתכריז בלקאי ברוך הנותן לשכוי בינה והודאה הזאת היא פתיחת העבודה ועיין בס' תורת העולה חלק ג' פ"ו:

ת"ר פעוס הקפרת כילב. מדברי הרדב"ז חלק ד' שאלה ה' (הוא שאלה אלף ק"ע) נראה שברייתא זו אינה שנויה בשום מקום בלשון הזה אלא מסדרי התפלה חברוה מפסקי ברייתות השנויות בכריתות ועיין בתשובת דבר משה חלק ב' בסופו:

הללויה ט' כל הנשמה תהלל" כל בחולם ואינו דבוק לתיבה שלאחריו והוא מלה באפי נפשי' בפסוק הראשון אנחנו אומרים איה מקום כבודו להללו ולשבחו והוא „בקדשו" „ברקיע עזו" ואח"כ אומרים על מה להללו „בגבורותיו" „כרב גדלו" ואח"כ אומרים במה להללו „בתקע שופר" „בנבל וכנור" כו' ואח"כ מסיימים „כל" ר"ל ועל כלם אנחנו מהללים את שמו יתברך אשר הנשמה תהלל יה ור"ל כי הכלי זמר של הנשמה עולה על כל כלי זמר ודו"ק כי נכון הוא עיין סדור עיון תפלה:

צללו כעופרת במים אדירים. עיין בעל היעב"ש שיש להפסיק בין במים לבין אדירים עיין בגמרא (מנחות דף כ"ג) ובש"ע א"ח סי' כ"א ס"ק ו' וכן הנגינה מורה על זה שהטפחה הוא טעם מפסיק כי אדירים קאי על המצרים:

כי בא סוס פרעה. עיין במגן אברהם סי' נ"א ס"ק ט' בשם ספר הכוונות טוב לומר עם השירה כי בא סוס פרעה אע"פ שכתב רש"י ז"ל בגיטין (ד' נ'.) ד"ה כי משמע וז"ל כי בא סוס פרעה וגו' מפני שבא סוס פרעה וגו' לפיכך ותקח מרים וגו':

תתברך צורנו. ונראה לפי דעתי כי תתברך צורנו ט' טרא קדושים הוא הרז א' ישתבח כו' יוצר משרתים ג"כ הרז א' והנקודות המפסיקין בין תיבות נעד מלכנו לתיבות יוצר משרתים הוא טעות וגם לפי דעתי צ"ל ואשר משרתיו כלם ומפסיקין מעט ואומרים עומדים ברום עולם:

את שם ט' ובנעימה אחר תיבת ובנעימה יש להפסיק קצת ואח"כ אומרים קדושה ט' עיין רש"י ז"ל ישעיה ו' ג'. כלם כאחד עונים צ"ל בנעימה אחת:

עזרת אבותינו ט' הנקודות המפסיקין בין תיבות אי וקים לתיבות רם ונשא הוא טעות כי אין להפסיק עד סיום התיבות בעת שופט אליו וכן נכון:

משיב הרוח ומוריד הגשם. צ"ל הגשם בסג"ל תחת הגימל ולא בקמ"ץ כי בתיבה הזאת לא בא נגינת אתנחתא וגם סוף פסוק כי תיבות ומוריד הגשם מכלכל חיים כו' צ"ל בלא טעם מפסיק כמובן:

השיבה שופטינו כבראשונה. יש לדקדק איך שייך תפלת והסר יגון ואנחה לברכת השיבה שופטינו ועוד איך שייך בברכה זו להתפלל ומלוך עלינו ט' לבדך ועוד אנו מבקשים „וצדקנו במשפט" האיך הלשון וצדקנו במשפט אם פר"ל לשפוט משפט צדק וכי צריכין אנו לבקש מאת הקב"ה אשר הוא בעצמו כתב בתורתו לא תטה משפט שהוא ישפוט משפט צדק ואם נאמר שפירושו הוא שיעשה צדקה עמנו במשפט הלא שני הפכים המה כי במקום שיש צדקה אין משפט ובמקום שיש משפט אין צדקה: ונראה לפענ"ד לפרש ע"פ מאי דאיתא בגמרא (שבת דף ל.) שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות כו' אמר רב יהודה וכן לדבר הלכה וע"ד דאמרינן במגילה (דף יב:) ויאמר המלך לחכמים מאן חכמים רבנן כו' אמר להו דיינוה לי כו' אמרו ליה כו' זיל לגבי עמון ומואב דיתבי בדוכתייהו כחמרא דיתיב על דורדייהו וטעמא אמרי לי' דכתיב שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו ט' ובגולה לא הלך ע"כ עמד טעמו בו וריחו לא נמר הרי חזינן דאנחה מפיל טעות וזהו פי' השיבה שופטינו כבראשונה ויועצנו כבתחלה ע"ד הפסוק (ישעיה א' כ') ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה והנה אין לדיין הלא מה שעיניו רואות ולאיות עינים תלוי ברגשת הלב כדאיתא [ע"ז כ"ח סע"ב] שוריני דעינא באובנתא דליבא תליא לכן אנו מתפללים ואומרים היאך להשיב שופטינו כבראשונה ויועצנו כבתחלה אי „והסר ממנו יגון ואנחה" כדאמר רב יהודה שבת הנ"ל וכן לדבר הלכה וכדאמרינן בגמרא מגילה הנ"ל ומתי לא יהיה לנו יגון ואנחה, אם תמלוך עלינו אתה לבדך ואולי היגון ואנחה באים עלינו להדריכנו על דרך הטוב והישר כמ"ש את אשר יאהב ה' יוכיח לזאת אנו מבקשים הלא אתה כל יכול ויש לך גם להדריכנו „בחסד וברחמים" „וצדקנו" פירושו תן לנו לב צדק „במשפט" בעת המשפט לשפוט דין אמת וגם עליך לעשות כן כי „ברוך אתה ה' מלך אוהב צדקה ומשפט" לכן עשה עמנו צדקה לתת לנו לב צדק לשפוט דין אמת:

בעשי"ת אנו אומרים המלך המשפט משום שה' בעצמו הוא המשפט והבן ולפ"ז יש לומר דשפיר סמכו ברכת ולמלשינים אחר ברכת השיבה כי ע"י המלשינות של בר קמצא ועי"י שהיו לישראל יגון ואנחה מאומת המלכות נמר טעמם ועלתם ושמעו לדברי זכריה בן אבקולס וחרבה ירושלים תובב"א עיין גיטין (דף נ"ה נ"ו):

מודים אנחנו לך. ונראה לפענ"ד שיש להפסיק בין תיבות „אתה הוא" לתיבות „לדור ודור" וכן נומר לדור ודור נודה לך כו' כי זה הוא לשון הכתוב (תהלים ע"ט י"ג):

שים שלום איתא במפרשים שנכון לומר „אהבת חסד וצדקה" ולהפסיק מעט ואח"כ לומר וברכה כו':

כתב השל"ה סגולה שלא ישכח שמו ליום הדין לומר אחר סיום התפלה קודם „יהיו לרצון" פסוק אחד המתחיל באות ראשון משמו ומסיים באות אחרון משמו ועיין ברמ"י יגן (מיכה ו' ט') שכתב שכל מי שאומר בכל יום מקרא המתחיל ומסיים כמו שמתחיל ומסיים שמו. התורה מצילו מגיהנם על שם הכתוב ותושיה יראה שמך:

בתפלת ערבית ברוך ה' לעולם אמן ואמן כ' בפסיקתא רבתי שיש לומר הפסוק שבתהלים הושיענו ה' אלהינו וקבצנו כי הפסוק שבדברי הימים מתחיל ואמרו עיין במכתב עתי „תורה מציון" שנה חמישי חוברת רביעי:

בתפלת שמ"ע של יום השבת חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית. עיין בשבלי הלקט השלם סי' ע"ו שכ' יש מפרשים שנקרא שבת חמדת ימים על שם הכתוב ויכל אלהים ביום השביעי אין ויכל אלא לשון חמדה כמה דתימא נכספה וגם כלתה נפשי. ויש מפרשים לא שהשבת נקרא כן אלא כך הלשון של התפלה והשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו כלומר קדשת אותו להיות נחמד מכל הימים ור' מאיר ב"ר נתן ז"ל היה מתקן הדבר כך והשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים. ואותו קראת זכר למעשה בראשית ועי' בית יוסף א"ח סי' רפ"א שהסכים לזה ועי' תו' יו"ט אבות פ"ג ד"ה כלי חמדה תרגום ירושלמי ויכל וחמיד ועיין לקוטי חבר בן חיים בהגהותיו על הטור חלק ד' ובס' ספרדים לא כתוב זכר למעשה בראשית ובשכנה"ג כתוב שהיה מנהג לומר חמדת ימים „ענג" קראת ע"ש וקראת לשבת עונג:

יום כפור קטן. יום זה יהי משקל — נגד מספר זכיותי ע' ס' מאורי אור חלק ה' שנקרא עוד למועד [דף ע"ג] שבמקום תיבת „נגד" צ"ל מעט":

תפלת מוסף ר"ח בסוף. ועולת ר"ח נעלה עליו ושעירי עזים נעשה ברצון. עיין פתח עינים להרב חיד"א שבועות דף ט' אמר ר"ל מה נשתנה שעיר ר"ח דכתיב לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהיה כפרה עלי שמעטתי את הירח ולפי"ז פירש הרב מהר"ש פירשו מה שתקנו במוסף של ר"ח לומר מפי כבודך כאמור כלומר דאלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרם רק כביכול הוא אמר הביאו עלי וכו' וזה באמר מפי כבודך שכ"ד והרב"ז ז"ל פי' כפשטן של דברים אמנם הרי"ף ז"ל בהלכות שבועות פי' אמר הקב"ה הביאו כפרה לפני בר"ח לכפר עליכם וזהו הכבוד שאמרתי לעשות להירח בשביל שמיעטתי וכתב הרשב"א ז"ל הובא בעין יעקב דמ"ש הביאו עלי פי' הביאו אלי כפרה עיי"ש ולפי"ז מפי כבודך פי' היינו שהבטחתנו לכפר לנו לכבוד הירח וכתיב לה' בשעיר של ר"ח ולכן תקנו מפי כבודך דכתיב לה':

„**דוד** מלך ישראל חי וקים" ר"ה דף כ"ה א"ל רבי לר"ח זיל לעין טב וקדשא לירחא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים וכתב רש"י ז"ל שם ומורי פירש שגזרו שמד במקומו שלא יקדשו את החודש. ואמר לי אחובי ר' מיכאל בינג נ"י לפיכך נאמר בסימן זה יען כי תיבות „דוד מלך ישראל חי וקים" בגימטריא ר"ח:

„**ותודיענו** וכו' ותגי כדבש". עיין מהרש"א בחי' אגדות ברכות דף ל"ג ותגי כדבש קאי על יו"ט שני שעושים בח"ל:

סדר הושענות לשבת. „כהושעת גזעו מסר יחידתו לשחט" פי' גזעו זה יצחק (גזע של אברהם אבינו עליו השלום) יחידתו זהו אחת מן השמות של הנשמה והמפרש יחידתו זה יצחק בנו יחידו לא הבין כוונת הפייטן:

ורצונו על הבריות. עיין בשו"ת חתם סופר חלק א"ח המובא ל"ד ר"ה שפי' על הבריות של הדביקות של מצוה והיינו בעילת מצוה לקיום המין כי ע"ז נצטוינו כמ"ש פרו ורבו והבריות הוא לשון כמער איש ולויות (מלכים ז' ל"ו):

לפדיון הבן. יש מהפוסקים שהביאו ברכה אחרת שיברך הכהן בנוסח „בא"י אמ"ה אשר קדש" ועיין בש"ס דפוס ווילנא סוף מסכת קידושין של"ע אשר קדש על שם הפסוק (איוב י' י') וכגבינה תקפיאני ומתרגם והיך גובנין קרשתא יתי והפסוקים שם על סדר יצירת העובר במעי אמו מדבר וקרב לפ"ז שמיהם רבינו הרא"ש ז"ל:

יוצר לשבת ור"ח. „אלהינו אלהים אמת כו' שחי ים השריץ שבע מאות מיני שרצים": ע"פ א' ב' המסודר כאן צ"ל שחי בשי"ן עיין בסידור של"ה הקדוש ושחי הוא לשון שחי ומשוט וקאי על מיני דגים טמאים במספרם שבע מאות עיין חולין (דף סג:) ואחר תיבות שבע מאות צריך להיות נקודה המפסקת ואח"כ צ"ל מיני שרצים כו':

סלוק לפרשת שקלים „גיא וכל עפרה בגרדה הכילו" עיין בני יששכר יומא פ"א מבנה ז' אות ה' וז"ל ותוס' במס' עירובין (דף כא.) הקשו על הפייט שיסד בפרשת שקלים גיא וכל עפרה בגרדה הכילו והוא תרגומו של הפסוק בשפיה וכל בשליש עפר הארץ משמע לפ"ז דגרדה הוא שליש ובמתני' דהכא מפרשינן גרסא דלא והניח בקושיא עיי"ש ולפי מה שכתב התוספות יו"ט גם קושיא זו מיושב שפיר עיי"ש מ"ש על הש"ס מאי גרדה גרסא דלא ומשני גודל הוא השליש ע"ש באריכות:

יוצר לשבת הגדול. את מצה ומרור וחרוסת בשמורה עד ונתנו כולם לפני מי שיאמר ההגדה. נראה לפענ"ד לפרש ע"פ מה דאמרינן בפסחים (דף קטו:) שאין עוקרין את השלחן ואין נותנין מצה ומרור וחרוסת אלא לפני מי שאומר ההגדה כר"ה דהלכתא כוותיה ולא כר' שימי בר אשי:

סדר הפרשיות

שקורין בשבת למנחה ובשני ובחמישי

בראשית ברא אלהים את השמים ואת
הארץ: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על־פני
תהום ורוח אלהים מרחפת על־פני המים: ויאמר
אלהים יהי אור ויהי־אור: וירא אלהים את־האור
כי־טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך:
ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי־
ערב ויהי־בקר יום אחד: לוי ויאמר אלהים יהי
רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים:
ויעש אלהים את־הרקיע ויבדל בין המים אשר
מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי־
כן: ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי־ערב ויהי־
בקר יום שני: ישראל ויאמר אלהים יקוו המים
מתחת השמים אל־מקום אחד ותראה היבשה
ויהי־כן: ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים
קרא ימים וירא אלהים כי־טוב: ויאמר אלהים
תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי
עשה פרי למינו אשר זרעו־בו על־הארץ ויהי־
כן: ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו
ועץ עשה־פרי אשר זרעו־בו למינהו וירא אלהים
כי־טוב: ויהי־ערב ויהי־בקר יום שלישי:

סדר נח אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים
היה בדרתיו את־האלהים התהלך־נח: ויולד
נח שלשה בנים את־שם את־חם ואת־יפת:
ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ
חמס: וירא אלהים את־הארץ והנה נשחתה
כי־השחית כל־בשר את־דרכו על־הארץ:
ויאמר אלהים לנח קץ כל־בשר בא לפני כי־
מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם
את־הארץ: עשה לך תבת עצי־גפר קנים
תעשה את־התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ
בכפר: וזה אשר תעשה אתה שלש מאות אמה
ארך התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה
קומתה: צהר | תעשה לתבה ואל־אמה תכלנה
מלמעלה ופתח התבה בצדה תשים תחתים
שנים ושלשים תעשה: לוי ואני הנני מביא את־
המבול מים על־הארץ לשחת כל־בשר אשר־בו
רוח חיים מתחת השמים כל אשר־בארץ יגוע:
והקמתי את־בריתי אתך ובאת אל־התבה אתה
ובניך ואשתך ונשי־בניך אתך: ומכל־החי מכל־
בשר שנים מכל תביא אל־התבה להחית אתך
זכר ונקבה יהיו: ישראל מהעוף למינהו ומן־

הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו
שנים מכל יבאו אליך להחיות: ואתה קח־לך
מכל־מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך
ולהם לאכלה: ויעש נח ככל אשר צוה אתו
אלהים כן עשה:

סדר לך ויאמר יהוה אל־אברם לך־לך מארצך
וממולדתך ומבית אביך אל־הארץ אשר
אראך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך
והיה ברכה: ואברכה מברכיך ומקללך אאר
ונברכו בך כל משפחת האדמה: לוי וילך אברם
כאשר דבר אליו יהוה וילך אתו לוט ואברם
בן־חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן:
ויקח אברם את־שרי אשתו ואת־לוט בן־אחיו
ואת־כל־רכושם אשר רכשו ואת־הנפש אשר־
עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה
כנען: ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד
אלון מורה והכנעני אז בארץ: וירא יהוה אל־
אברם ויאמר לזרעך אתן את־הארץ הזאת
ויבן שם מזבח ליהוה הנראה אליו: ויעתק משם
ההרה מקדם לבית־אל ויט אהלה בית־אל מים
והעי מקדם ויבן־שם מזבח ליהוה ויקרא בשם
יהוה: ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה: ישראל ויהי
רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי־
כבד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא
מצרימה ויאמר אל־שרי אשתו הנה־נא ידעתי
כי אשה יפת־מראה את: והיה כי־יראו אתך
המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך
יחיו: אמרי־נא אחתי את למען ייטב־לי בעבורך
וחיתה נפשי בגללך:

סדר וירא וירא אליו יהוה באלני ממרא והוא
ישב פתח־האהל כחם היום: וישא עיניו וירא
והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ
לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה: ויאמר
אדני אם־נא מצאתי חן בעיניך אל־נא תעבר
מעל עבדך: יקח־נא מעט־מים ורחצו רגליכם
והשענו תחת העץ: ואקחה פת־לחם וסעדו
לבכם אחר תעברו כי־על־כן עברתם על־
עבדכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת: לוי
וימהר אברהם האהלה אל־שרה ויאמר מהרי
שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עגות: ואל־
הבקר רץ אברהם ויקח בן־בקר רך וטוב ויתן

אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ ישראל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃ הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃

סדר חיי שרה וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ לוי וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ ישראל וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃

סדר תולדות וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ לוי וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים גוים קרי בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ ישראל וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃

סדר ויצא וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ׃ לוי וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה

ונגבה

וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃ וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃ ישראל וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃

סדר וישלח וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ לוי וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ ישראל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃ וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃

סדר וישב וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ לוי וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃ וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ ישראל וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃ וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃

סדר מקץ וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃ וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ לוי וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ ישראל וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃ וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־

יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃

סדר ויגש וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ לוי וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ ישראל וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃

סדר ויחי וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃ וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀ לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם׃ וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃ וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃ לוי וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי׃ ישראל וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם׃ וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי׃ וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם׃ וַאֲנִי ׀ בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃ וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃

סדר שמות וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ לוי וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃ וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ישראל וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃ וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה׃ וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃

סדר וארא וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה׃ וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ לוי לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם

ונאלתי

וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים: ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: והבאתי אתכם אל־הארץ אשר נשאתי את־ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יהוה: וידבר משה כן אל־בני ישראל ולא שמעו אל־משה מקצר רוח ומעבדה קשה: ישראל וידבר יהוה אל־משה לאמר: בא דבר אל־פרעה מלך מצרים וישלח את־בני־ישראל מארצו: וידבר משה לפני יהוה לאמר הן בני־ישראל לא־שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים: וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן ויצום אל־בני ישראל ואל־פרעה מלך מצרים להוציא את־בני־ישראל מארץ מצרים:

סדר בא ויאמר יהוה אל־משה בא אל־פרעה כי־אני הכבדתי את־לבו ואת־לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו: ולמען תספר באזני בנך ובן־בנך את אשר התעללתי במצרים ואת־אתתי אשר־שמתי בם וידעתם כי־אני יהוה: ויבא משה ואהרן אל־פרעה ויאמרו אליו כה־אמר יהוה אלהי העברים עד־מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני: לוי כי אם־מאן אתה לשלח את־עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך: וכסה את־עין הארץ ולא יוכל לראת את־הארץ ואכל ׀ את־יתר הפלטה הנשארת לכם מן־הברד ואכל את־כל־העץ הצמח לכם מן־השדה: ומלאו בתיך ובתי כל־עבדיך ובתי כל־מצרים אשר לא־ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על־האדמה עד היום הזה ויפן ויצא מעם פרעה: ישראל ויאמרו עבדי פרעה אליו עד־מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את־האנשים ויעבדו את־יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים: ויושב את־משה ואת־אהרן אל־פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את־יהוה אלהיכם מי ומי ההלכים: ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג־יהוה לנו: ויאמר אלהם יהי כן יהוה עמכם כאשר אשלח אתכם ואת־טפכם ראו כי רעה נגד פניכם: לא כן לכו־נא הגברים ועבדו את־יהוה כי אתה אתם מבקשים ויגרש אתם מאת פני פרעה:

סדר בשלח ויהי בשלח פרעה את־העם ולא־נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי ׀ אמר אלהים פן־ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה: ויסב אלהים ׀ את־העם דרך המדבר ים־סוף וחמשים עלו בני־ישראל מארץ מצרים: ויקח משה את־עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את־בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את־עצמתי מזה אתכם: ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר: ויהוה הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה: לא־ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם: לוי וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על־הים: ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר: וחזקתי את־לב־פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל־חילו וידעו מצרים כי־אני יהוה ויעשו־כן: ישראל ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל־העם ויאמרו מה־זאת עשינו כי־שלחנו את־ישראל מעבדנו: ויאסר את־רכבו ואת־עמו לקח עמו: ויקח שש־מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשם על־כלו: ויחזק יהוה את־לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים ביד רמה:

סדר יתרו וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל־אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי־הוציא יהוה את־ישראל ממצרים: ויקח יתרו חתן משה את־צפרה אשת משה אחר שלוחיה: ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: ושם האחד אליעזר כי־אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה: לוי ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל־משה אל־המדבר אשר־הוא חנה שם הר האלהים: ויאמר אל־משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה: ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק־לו וישאלו איש־לרעהו לשלום ויבאו האהלה: ויספר משה לחתנו את כל־אשר עשה יהוה לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל־התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם יהוה: ישראל ויחד יתרו על כל־הטובה אשר־עשה יהוה לישראל אשר הצילו מיד מצרים: ויאמר יתרו ברוך יהוה אשר הציל אתכם מיד מצרים

ומיד

וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃

סדר משפטים וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ לוי וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא לו ק׳ יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃ וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ישראל מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת׃ וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃ אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא׃

סדר תרומה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ לוי שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ישראל וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃

סדר תצוה וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃ וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ לוי וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ישראל שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃ מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃

סדר תשא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל

מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה: לוי כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה: הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: ישראל וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

סדר ויקהל וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם: שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת: לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת: לוי וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן: וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: ישראל אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־בְּרִיחָו בריחיו קרי אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו: אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ: אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים: וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר: וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן: אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ: אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר: אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם: אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן: וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה:

סדר פקודי אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן: וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ: לוי כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן: ישראל וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם: וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל: וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ: וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב: וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה:

סדר ויקרא וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם: אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה: וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו: לוי וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ: וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ: וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים

אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיהוָה׃ ישראל וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃

כדר צו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃ וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ לוי וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃ וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ישראל וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃ וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃ לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃ כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃

כדר שמיני וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה׃ וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה׃ וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם׃ וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה׃

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה׃ לוי וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ישראל וְאֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃ וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃ וַיַּקְרֵב אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃

סדר תזריע וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ לוי וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה׃ וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה׃ ישראל וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵּאמֹר׃ אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ׃ וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר

הכהן את־הנגע שבעת ימים׃ וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בעיניו לא־פשה הנגע בעור והסגירו הכהן שבעת ימים שנית׃

סדר מצורע וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והובא אל־הכהן׃ ויצא הכהן אל־מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע־הצרעת מן־הצרוע׃ וצוה הכהן ולקח למטהר שתי־צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואזב׃ וצוה הכהן ושחט את־הצפור האחת אל־כלי־חרש על־מים חיים׃ לוי את־הצפר החיה יקח אתה ואת־עץ הארז ואת־שני התולעת ואת־האזב וטבל אותם ואת הצפר החיה בדם הצפר השחטה על המים החיים׃ והזה על המטהר מן־הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את־הצפר החיה על־פני השדה׃ וכבס המטהר את־בגדיו וגלח את־כל־שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל־המחנה וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים׃ והיה ביום השביעי יגלח את־כל־שערו את־ראשו ואת־זקנו ואת גבת עיניו ואת־כל־שערו יגלח וכבס את־בגדיו ורחץ את־בשרו במים וטהר׃ ישראל וביום השמיני יקח שני־כבשים תמימם וכבשה אחת בת־שנתה תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ולג אחד שמן׃ והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יהוה פתח אהל מועד׃ ולקח הכהן את־הכבש האחד והקריב אתו לאשם ואת־לג השמן והניף אתם תנופה לפני יהוה׃

סדר אחרי מות וידבר יהוה אל־משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני־יהוה וימתו׃ ויאמר יהוה אל־משה דבר אל־אהרן אחיך ואל־יבא בכל־עת אל־הקדש מבית לפרכת אל־פני הכפרת אשר על־הארן ולא ימות כי בענן אראה על־הכפרת׃ בזאת יבא אהרן אל־הקדש בפר בן־בקר לחטאת ואיל לעלה׃ כתנת־בד קדש ילבש ומכנסי־בד יהיו על־בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי־קדש הם ורחץ במים את־בשרו ולבשם׃ ומאת עדת בני ישראל יקח שני־שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה׃ והקריב אהרן את־פר החטאת אשר־לו וכפר בעדו ובעד ביתו׃ לוי ולקח את־שני השעירם והעמיד אתם לפני יהוה פתח אהל מועד׃ ונתן אהרן על־שני השעירם גרלות גורל אחד ליהוה וגורל אחד לעזאזל׃ והקריב אהרן את־השעיר אשר עלה עליו הגורל ליהוה ועשהו חטאת׃ והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד־חי לפני יהוה לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה׃ והקריב אהרן את־פר החטאת אשר־לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את־פר החטאת אשר־לו׃ ישראל ולקח מלא־המחתה גחלי־אש מעל המזבח מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת׃ ונתן את־הקטרת על־האש לפני יהוה וכסה ענן הקטרת את־הכפרת אשר על־העדות ולא ימות׃ ולקח מדם הפר והזה באצבעו על־פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע־פעמים מן־הדם באצבעו׃ ושחט את־שעיר החטאת אשר לעם והביא את־דמו אל־מבית לפרכת ועשה את־דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אתו על־הכפרת ולפני הכפרת׃ וכפר על־הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל־חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם׃ וכל־אדם לא־יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד־צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל־קהל ישראל׃

סדר קדושים וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ דבר אל־כל־עדת בני־ישראל ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש אני יהוה אלהיכם׃ איש אמו ואביו תיראו ואת־שבתתי תשמרו אני יהוה אלהיכם׃ אל־תפנו אל־האלילם ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני יהוה אלהיכם׃ לוי וכי תזבחו זבח שלמים ליהוה לרצנכם תזבחהו׃ ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד־יום השלישי באש ישרף׃ ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה׃ ואכליו עונו ישא כי־את־קדש יהוה חלל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה׃ ובקצרכם את־קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט׃ וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני יהוה אלהיכם׃ ישראל לא תגנבו ולא־תכחשו ולא־תשקרו איש בעמיתו׃ ולא־תשבעו בשמי לשקר וחללת את־שם אלהיך אני יהוה׃ לא־תעשק את־רעך ולא תגזל לא־תלין פעלת שכיר אתך עד־בקר׃ לא־תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך אני יהוה׃

סדר אמור ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש לא־יטמא בעמיו: כי אם־לשארו הקרב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו: ולאחתו הבתולה הקרובה אליו אשר לא־היתה לאיש לה יטמא: לא יטמא בעל בעמיו להחלו: לא־יקרחה יקרחו ק׳ קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת: קדשים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את־אשי יהוה לחם אלהיהם הם מקריבם והיו קדש: לוי אשה זנה וחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי־קדש הוא לאלהיו: וקדשתו כי־את־לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה־לך כי קדוש אני יהוה מקדשכם: ובת איש כהן כי תחל לזנות את־אביה היא מחללת באש תשרף: והכהן הגדול מאחיו אשר־יוצק על־ראשו ׀ שמן המשחה ומלא את־ידו ללבש את־הבגדים את־ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם: ועל כל־נפשת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא: ומן־המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יהוה: ישראל והוא אשה בבתוליה יקח: אלמנה וגרושה וחללה זנה את־אלה לא יקח כי אם־בתולה מעמיו יקח אשה: ולא־יחלל זרעו בעמיו כי אני יהוה מקדשו:

סדר בהר וידבר יהוה אל־משה בהר סיני לאמר: דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל־הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליהוה: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את־תבואתה: לוי ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: את ספיח קצירך לא תקצור ואת־ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל־תבואתה לאכל: ישראל וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה: והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל־ארצכם: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל־ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל־אחזתו ואיש אל־משפחתו תשבו: יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את־ספיחיה ולא תבצרו את־נזריה: כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן־השדה תאכלו את־תבואתה: בשנת היובל הזאת תשבו איש אל־אחזתו:

סדר בחקתי אם־בחקתי תלכו ואת־מצותי תשמרו ועשיתם אתם: ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו: והשיג לכם דיש את־בציר ובציר ישיג את־זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם: לוי ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן־הארץ וחרב לא־תעבר בארצכם: ורדפתם את־איביכם ונפלו לפניכם לחרב: ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לחרב: ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את־בריתי אתכם: ישראל ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו: ונתתי משכני בתוככם ולא־תגעל נפשי אתכם: והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו־לי לעם: אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות:

סדר במדבר וידבר יהוה אל־משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר: שאו את־ראש כל־עדת בני־ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל־זכר לגלגלתם: מבן עשרים שנה ומעלה כל־יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן: ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית־אבתיו הוא: לוי ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם לראובן אליצור בן־שדיאור: לשמעון שלמיאל בן־צורישדי: ליהודה נחשון בן־עמינדב: ליששכר נתנאל בן־צוער: לזבולן אליאב בן־חלן: לבני יוסף לאפרים אלישמע בן־עמיהוד למנשה גמליאל בן־פדהצור: לבנימן אבידן בן־גדעני: לדן אחיעזר בן־עמישדי: לאשר פגעיאל בן־עכרן: לגד אליסף בן־דעואל: לנפתלי אחירע בן־עינן: אלה קריאי קרואי ק׳ העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם:

ישראל ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות: ואת כל־העדה הקהילו באחד לחדש השני ויתילדו על־משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגלגלתם: כאשר צוה יהוה את־משה ויפקדם במדבר סיני:

סדר נשא וידבר יהוה אל־משה לאמר: נשא את־ראש בני גרשון גם־הם לבית אבתם למשפחתם: מבן שלשים שנה ומעלה עד בן־חמשים שנה תפקד אותם כל־הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד: זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: לוי ונשאו את־יריעת המשכן ואת־אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר־עליו מלמעלה ואת־מסך פתח אהל מועד: ואת קלעי החצר ואת־מסך פתח שער החצר אשר על־המשכן ועל־המזבח סביב ואת מיתריהם ואת־כל־כלי עבדתם ואת כל־אשר יעשה להם ועבדו: על־פי אהרן ובניו תהיה כל־עבדת בני הגרשני לכל־משאם ולכל עבדתם ופקדתם עלהם במשמרת את כל־משאם: זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן: ישראל בני מררי למשפחתם לבית־אבתם תפקד אתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה תפקדם כל־הבא לצבא לעבד את־עבדת אהל מועד: וזאת משמרת משאם לכל־עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל־כליהם ולכל עבדתם ובשמת תפקדו את־כלי משמרת משאם: זאת עבדת משפחת בני מררי לכל־עבדתם באהל מועד ביד איתמר בן־אהרן הכהן:

עד כאן קורין באשכנז. ובק״ק מוסיפין זה

ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את־בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: אלה פקודי משפחת הקהתי כל־העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על־פי יהוה ביד־משה:

סדר בהעלתך וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־אהרן ואמרת אליו בהעלתך את־הנרת אל־מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: ויעש כן אהרן אל־מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה יהוה את־משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד־ירכה עד־פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יהוה את־משה כן עשה את־המנרה: לוי וידבר יהוה אל־משה לאמר: קח את־הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם: וכה־תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על־כל־בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו: ולקחו פר בן־בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר־שני בן־בקר תקח לחטאת: והקרבת את־הלוים לפני אהל מועד והקהלת את־כל־עדת בני ישראל: ישראל והקרבת את־הלוים לפני יהוה וסמכו בני־ישראל את־ידיהם על־הלוים: והניף אהרן את־הלוים תנופה לפני יהוה מאת בני ישראל והיו לעבד את־עבדת יהוה: והלוים יסמכו את־ידיהם על ראש הפרים ועשה את־האחד חטאת ואת־האחד עלה ליהוה לכפר על־הלוים: והעמדת את־הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליהוה: והבדלת את־הלוים מתוך בני ישראל והיו לי הלוים:

סדר שלח וידבר יהוה אל־משה לאמר: שלח־לך אנשים ויתרו את־ארץ כנען אשר־אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם: וישלח אתם משה ממדבר פארן על־פי יהוה כלם אנשים ראשי בני־ישראל המה: לוי ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן־זכור: למטה שמעון שפט בן־חורי: למטה יהודה כלב בן־יפנה: למטה יששכר יגאל בן־יוסף: למטה אפרים הושע בן־נון: למטה בנימן פלטי בן־רפוא: למטה זבולן גדיאל בן־סודי: למטה יוסף למטה מנשה גדי בן־סוסי: למטה דן עמיאל בן־גמלי: למטה אשר סתור בן־מיכאל: למטה נפתלי נחבי בן־ופסי: למטה גד גאואל בן־מכי: אלה שמות האנשים אשר־שלח משה לתור את־הארץ ויקרא משה להושע בן־נון יהושע: ישראל וישלח אתם משה לתור את־ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את־ההר: וראיתם את־הארץ מה־הוא ואת־העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם־רב: ומה הארץ אשר־הוא ישב בה הטובה הוא אם־רעה ומה הערים אשר־הוא ישב בהנה הבמחנים אם במבצרים: ומה

הארץ

הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃

סדר קרח וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד אַנְשֵׁי־שֵׁם׃ וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם יְהוָה וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְהוָה׃ לוי וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו׃ וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח וְאֶל־כָּל־עֲדָתוֹ לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ׃ וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן ׀ קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי׃ ישראל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי׃ הַמְעַט מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם׃ וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה׃ לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלּוּנוּ תלינו קרי עָלָיו׃ וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה׃ הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר׃

סדר חקת וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ לוי וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ ישראל וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃

סדר בלק וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ לוי וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃ וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק׃ ישראל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־מוֹאָב עִם־בִּלְעָם׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי׃ הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃

סדר פינחס וידבר יהוה אל־משה לאמר: פינחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן השיב את־חמתי מעל בני־ישראל בקנאו את־קנאתי בתוכם ולא־כליתי את־בני־ישראל בקנאתי: לכן אמר הנני נתן לו את־בריתי שלום: לוי והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על־בני ישראל: ושם איש ישראל המכה אשר הכה את־המדינית זמרי בן־סלוא נשיא בית־אב לשמעני: ושם האשה המכה המדינית כזבי בת־צור ראש אמות בית־אב במדין הוא: ישראל וידבר יהוה אל־משה לאמר: צרור את־המדינים והכיתם אותם: כי צררים הם לכם בנכליהם אשר־נכלו לכם על־דבר פעור ועל־דבר כזבי בת־נשיא מדין אחתם המכה ביום־המגפה על־דבר־פעור: ויהי אחרי המגפה פבא״פ ויאמר יהוה אל־משה ואל אלעזר בן־אהרן הכהן לאמר: שאו את־ראש ׀ כל־עדת בני־ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל־יצא צבא בישראל: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על־ירדן ירחו לאמר: מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה יהוה את־משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים:

סדר מטות וידבר משה אל־ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה: איש כי־ידר נדר ליהוה או־השבע שבעה לאסר אסר על־נפשו לא יחל דברו ככל־היצא מפיו יעשה: ואשה כי־תדר נדר ליהוה ואסרה אסר בבית אביה בנעריה: ושמע אביה את־נדרה ואסרה אשר אסרה על־נפשה והחריש לה אביה וקמו כל־נדריה וכל־אסר אשר־אסרה על־נפשה יקום: ואם־הניא אביה אתה ביום שמעו כל־נדריה ואסריה אשר־אסרה על־נפשה לא יקום ויהוה יסלח־לה כי־הניא אביה אתה: ואם־היו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על־נפשה: ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר־אסרה על־נפשה יקמו: ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את־נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על־נפשה ויהוה יסלח־לה: לוי ונדר אלמנה וגרושה כל אשר־אסרה על־נפשה יקום עליה: ואם־בית אישה נדרה או־אסרה אסר על־נפשה בשבעה: ושמע אישה והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל־נדריה וכל־אסר אשר־אסרה על־נפשה יקום: ואם־הפר יפר אתם ׀ אישה ביום שמעו כל־מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויהוה יסלח־לה: ישראל כל־נדר וכל־שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו: ואם־החרש יחריש לה אישה מיום אל־יום והקים את־כל־נדריה או את־כל־אסריה אשר עליה הקים אתם כי־החרש לה ביום שמעו: ואם־הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את־עונה: אלה החקים אשר צוה יהוה את־משה בין איש לאשתו בין־אב לבתו בנעריה בית אביה:

סדר מסעי אלה מסעי בני־ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד־משה ואהרן: ויכתב משה את־מוצאיהם למסעיהם על־פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני־ישראל ביד רמה לעיני כל־מצרים: לוי ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל־בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ויסעו בני־ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ישראל ויסעו מאתם וישב על־פי החירת אשר על־פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל: ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך־הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו־שם: ויסעו מאילם ויחנו על־ים־סוף:

סדר דברים אלה הדברים אשר דבר משה אל־כל־ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין־פארן ובין־תפל ולבן וחצרת ודי זהב: אחד עשר יום מחרב דרך הר־שעיר עד קדש ברנע: ויהי בארבעים שנה בעשתי־עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל־בני ישראל ככל אשר צוה יהוה אתו אלהם: לוי אחרי הכתו את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר־יושב בעשתרת באדרעי: בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את־התורה הזאת לאמר: יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב־לכם שבת בהר הזה: פנו ׀ וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל־כל־שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני

והלבנון

והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת: ישראל ראה
נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ
אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ליצחק
וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם: ואמר אלכם
בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם:
יהוה אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי
השמים לרב: יהוה אלהי אבותכם יסף עליכם
ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:
סדר ואתחנן ואתחנן אל יהוה בעת ההוא
לאמר: אדני יהוה אתה החלות להראות את
עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל
בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך:
אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר
בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנן: לוי
ויתעבר יהוה בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר
יהוה אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר
הזה: עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה
ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי לא תעבר
את הירדן הזה: וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו
כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם
את הארץ אשר תראה: ונשב בגיא מול בית
פעור: ועתה ישראל שמע אל החקים ואל
המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות
למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר
יהוה אלהי אבתיכם נתן לכם: לא תספו על
הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו
לשמר את מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה
אתכם: עיניכם הראות את אשר עשה יהוה
בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל
פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך: ואתם
הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום: ישראל
ראה | למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר
צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר
אתם באים שמה לרשתה: ושמרתם ועשיתם
כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר
ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם
חכם ונבון הגוי הגדול הזה: כי מי גוי גדול
אשר לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו
בכל קראנו אליו: ומי גוי גדול אשר לו חקים
ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר
אנכי נתן לפניכם היום:
סדר עקב והיה | עקב תשמעון את המשפטים
האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יהוה
אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע
לאבתיך: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי
בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר
אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר נשבע
לאבתיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא
יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יהוה
ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר
ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך: ואכלת
את כל העמים אשר יהוה אלהיך נתן לך לא
תחוס עינך עליהם ולא תעבד את אלהיהם כי
מוקש הוא לך: כי תאמר בלבבך רבים הגוים
האלה ממני איכה אוכל להורישם: לא תירא
מהם זכר תזכר את אשר עשה יהוה אלהיך
לפרעה ולכל מצרים: המסת הגדלת אשר ראו
עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע
הנטויה אשר הוצאך יהוה אלהיך כן יעשה
יהוה אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא
מפניהם: וגם את הצרעה ישלח יהוה אלהיך
בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך: לא
תערץ מפניהם כי יהוה אלהיך בקרבך אל גדול
ונורא: לוי ונשל יהוה אלהיך את הגוים האל
מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן
תרבה עליך חית השדה: ונתנם יהוה אלהיך
לפניך והמם מהומה גדלה עד השמדם: ונתן
מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת
השמים לא יתיצב איש בפניך עד השמדך
אתם: פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד
כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי
תועבת יהוה אלהיך הוא: ולא תביא תועבה
אל ביתך והיית חרם כמהו שקץ | תשקצנו
ותעב | תתעבנו כי חרם הוא: כל המצוה אשר
אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון
ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר
נשבע יהוה לאבתיכם: וזכרת את כל הדרך
אשר הוליכך יהוה אלהיך זה ארבעים שנה במדבר
למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך
התשמר מצותו מצותיו קרי אם לא: ויענך וירעבך
ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון
אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו
יחיה האדם כי על כל מוצא פי יהוה יחיה
האדם: ישראל שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך
לא בצקה זה ארבעים שנה: וידעת עם לבבך
כי כאשר ייסר איש את בנו יהוה אלהיך מיסרך:

ושמרת את־מצות יהוה אלהיך ללכת בדרכיו
וליראה אתו: כי יהוה אלהיך מביאך אל־ארץ
טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים
בבקעה ובהר: ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה
ורמון ארץ־זית שמן ודבש: ארץ אשר לא
במסכנת תאכל־בה לחם לא־תחסר כל בה ארץ
אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת:
ואכלת ושבעת וברכת את־יהוה אלהיך על־
הארץ הטבה אשר נתן־לך:

סדר ראה ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה
וקללה: את־הברכה אשר תשמעו אל־מצות
יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום:
והקללה אם־לא תשמעו אל־מצות יהוה
אלהיכם וסרתם מן־הדרך אשר אנכי מצוה
אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר
לא־ידעתם: והיה כי יביאך יהוה אלהיך אל־
הארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה ונתתה
את־הברכה על־הר גרזים ואת־הקללה על־הר
עיבל: הלא־המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא
השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל
אצל אלוני מרה: כי אתם עברים את־הירדן
לבא לרשת את־הארץ אשר־יהוה אלהיכם נתן
לכם וירשתם אתה וישבתם־בה: לוי ושמרתם
לעשות את כל־החקים ואת־המשפטים אשר
אנכי נתן לפניכם היום: אלה החקים והמשפטים
אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן יהוה
אלהי אבתיך לך לרשתה כל־הימים אשר־אתם
חיים על־האדמה: אבד תאבדון את־כל־
המקמות אשר עבדו־שם הגוים אשר אתם
ירשים אתם את־אלהיהם על־ההרים הרמים
ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן: ונתצתם את־
מזבחתם ושברתם את־מצבתם ואשריהם
תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם
את־שמם מן־המקום ההוא: לא־תעשון כן
ליהוה אלהיכם: כי אם־אל־המקום אשר־יבחר
יהוה אלהיכם מכל־שבטיכם לשום את־שמו
שם לשכנו תדרשו ובאת שמה: ישראל והבאתם
שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת
תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרת
בקרכם וצאנכם: ואכלתם־שם לפני יהוה
אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם
ובתיכם אשר ברכך יהוה אלהיך: לא תעשון
בכל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל־הישר
בעיניו: כי לא־באתם עד־עתה אל־המנוחה
ואל־הנחלה אשר־יהוה אלהיך נתן לך: ועברתם
את־הירדן וישבתם בארץ אשר־יהוה אלהיכם
מנחיל אתכם והניח לכם מכל־איביכם מסביב
וישבתם־בטח:

סדר שופטים שפטים ושטרים תתן־לך בכל־
שעריך אשר יהוה אלהיך נתן לך לשבטיך
ושפטו את־העם משפט־צדק: לא־תטה משפט
לא תכיר פנים ולא־תקח שחד כי השחד יעור
עיני חכמים ויסלף דברי צדיקם: צדק צדק
תרדף למען תחיה וירשת את־הארץ אשר־
יהוה אלהיך נתן לך: לוי לא־תטע לך אשרה
כל־עץ אצל מזבח יהוה אלהיך אשר תעשה־
לך: ולא־תקים לך מצבה אשר שנא יהוה
אלהיך: לא־תזבח ליהוה אלהיך שור ושה אשר
יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת יהוה אלהיך
הוא: כי־ימצא בקרבך באחד שעריך אשר־
יהוה אלהיך נתן לך איש או־אשה אשר יעשה
את־הרע בעיני יהוה־אלהיך לעבר בריתו:
וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש
או לירח או לכל־צבא השמים אשר לא־צויתי:
והגד־לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון
הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל: והוצאת
את־האיש ההוא או את־האשה ההוא אשר
עשו את־הדבר הרע הזה אל־שעריך את־האיש
או את־האשה וסקלתם באבנים ומתו: על־פי
שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא
יומת על־פי עד אחד: יד העדים תהיה־בו
בראשנה להמיתו ויד כל־העם באחרנה ובערת
הרע מקרבך: כי יפלא ממך דבר למשפט בין־
דם ׀ לדם בין־דין לדין ובין נגע לנגע דברי
ריבת בשעריך וקמת ועלית אל־המקום אשר
יבחר יהוה אלהיך בו: ובאת אל־הכהנים
הלוים ואל־השפט אשר יהיה בימים ההם
ודרשת והגידו לך את דבר המשפט: ועשית
על־פי הדבר אשר יגידו לך מן־המקום ההוא
אשר יבחר יהוה ושמרת לעשות ככל אשר
יורוך: ישראל על־פי התורה אשר יורוך ועל־
המשפט אשר־יאמרו לך תעשה לא תסור מן־
הדבר אשר־יגידו לך ימין ושמאל: והאיש
אשר־יעשה בזדון לבלתי שמע אל־הכהן
העמד לשרת שם את־יהוה אלהיך או אל־
השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע

מישראל

מִיִּשְׂרָאֵל: וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד:

סדר תצא כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וּנְתָנוֹ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ: וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה: וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ: וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה: וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ: לוי כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה: וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר: כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה: ישראל כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם: וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ: וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא: וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ:

סדר תבוא וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ: וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ: לוי וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ: וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב: וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: וַנִּצְעַק אֶל־יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהֹוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ: וַיּוֹצִאֵנוּ יְהֹוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים: וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהֹוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ: וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ: ישראל כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ: וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי: לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהֹוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

סדר נצבים אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ: לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם: לוי לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת: כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם: ישראל כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם: וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם: פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה: וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה: לֹא־יֹאבֶה יְהֹוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהֹוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהֹוָה אֶת־שְׁמוֹ

מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם וצבוים קרי אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃

סדר וילך וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ לוי וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ישראל וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ וַיהוָה הוּא הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃

סדר האזינו הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃ יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ לוי הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ הא רבתי והיא תיבה בפני עצמה הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שלישי זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃ יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃ יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃

סדר ברכה וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ׃ אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ לוי וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃ הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו בניו קרי לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל

ישימו קטורה באפך וכליל על־מזבחך: ברך יהוה חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן־יקומון: לבנימן אמר ידיד יהוה ישכן לבטח עליו חפף עליו כל־היום ובין כתפיו שכן: ישראל וליוסף אמר מברכת יהוה ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת: וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים: ומראש הררי־קדם וממגד גבעות עולם: וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי־ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה:

קריאה לתענית צבור

ויחל משה את־פני יהוה אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על־הרעה לעמך: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את־זרעכם ככוכבי השמים וכל־הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: וינחם יהוה על־הרעה אשר דבר לעשות לעמו: לוי ויאמר יהוה אל־משה פסל־לך שני־לחת אבנים כראשנים וכתבתי על־הלחת את־הדברים אשר היו על־הלחת הראשנים אשר שברת: והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל־הר סיני ונצבת לי שם על־ראש ההר: ואיש לא־יעלה עמך וגם־איש אל־ירא בכל־ההר גם־הצאן והבקר אל־ירעו אל־מול ההר ההוא: ישראל ויפסל שני־לחת אבנים כראשנים וישכם משה בבקר ויעל אל־הר סיני כאשר צוה יהוה אתו ויקח בידו שני לחת אבנים: וירד יהוה בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יהוה: ויעבר יהוה על־פניו ויקרא יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על־בנים ועל־בני בנים על־שלשים ועל־רבעים: וימהר משה ויקד ארצה וישתחו: ויאמר אם־נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך־נא אדני בקרבנו כי עם־קשה־ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד כל־עמך אעשה נפלאת אשר לא־נבראו בכל־הארץ ובכל־הגוים וראה כל־העם אשר־אתה בקרבו את־מעשה יהוה כי־נורא הוא אשר אני עשה עמך:

ברכות הפטרה

קודם קריאת ההפטרה יאמר ברכה זו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת ברוך אתה יהוה הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק:

הפטרה לתענית צבור (בישעיה נ"ה ו')

דרשו יהוה בהמצאו קראהו בהיותו קרוב: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל־יהוה וירחמהו ואל־אלהינו כי־ירבה לסלוח: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם יהוה: כי־גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן־השמים ושמה לא ישוב כי אם־הרוה את־הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל: כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא־ישוב אלי ריקם כי אם־עשה את־אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו: כי־בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל־עצי השדה ימחאו־כף: תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה ליהוה לשם לאות עולם לא יכרת: כה אמר יהוה שמרו משפט ועשו צדקה כי־קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות: אשרי אנוש יעשה־זאת ובן־אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל־רע: ואל־יאמר בן־הנכר הנלוה אל־יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה מעל עמו ואל־יאמר הסריס הן אני עץ יבש: כי־כה אמר יהוה לסריסים אשר ישמרו את־שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי: ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן־לו אשר לא יכרת: ובני הנכר הנלוים על־יהוה לשרתו ולאהבה את־שם יהוה להיות לו לעבדים כל־שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי: והביאותים אל־הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על־מזבחי כי ביתי בית־תפלה יקרא לכל־העמים:

נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃

אחר ההפטרה יאמר ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד׃

סימן לקריאת חול המועד פסח

משך. תורא. קדש. בכספא. פסל. במדברא. שלח. בוכרא.

וזהו כשחל יום א' של פסח בשבת או באחד בשבת או בג' בשבת: ואם חל פסח בחמישי בשבת מהפכין סדר הקריאות על דרך זה:

משך. תורא. פסל. קדש. בכספא. במדברא. שלח. בוכרא.

ובשבת חוה"מ פסח קורין ראה אתה אומר אלי כו' פסל לך כו' עד בחלב אמו ומפטיר והקרבתם:

ליום ראשון דחול המועד פסח

שמות י"ג וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהֹוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ׃ הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ לוי וְהָיָה כִי־יְבִיאֲךָ יְהֹוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהֹוָה׃ מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהֹוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהֹוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהֹוָה מִמִּצְרָיִם׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ ישראל וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהֹוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ׃ וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהֹוָה וְכָל־פֶּטֶר ׀ שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהֹוָה׃ וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהֹוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהֹוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהֹוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃ וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהֹוָה מִמִּצְרָיִם׃

לרביעי

במדבר כ"ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיהֹוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃ כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהֹוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃

ליום שני

שמות כ"ב אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כִּי הִוא כְסוּתֹה כסותו קרי לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ לוי אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי׃ כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃ וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃

כי־תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו: ישראל לא תטה משפט אבינך בריבו: מדבר־שקר תרחק ונקי וצדיק אל־תהרג כי לא־אצדיק רשע: ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים: וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את־נפש הגר כי־גרים הייתם בארץ מצרים: ושש שנים תזרע את־ארצך ואספת את־תבואתה: והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אבינֵי עמך ויתרם תאכל חית השדה כן־תעשה לכרמך לזיתך: ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן־אמתך והגר: ובכל אשר־אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על־פיך: שלש רגלים תחג לי בשנה: את־חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי־בו יצאת ממצרים ולא־יראו פני ריקם: וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באספך את־מעשיך מן־השדה: שלש פעמים בשנה יראה כל־זכורך אל־פני האדן | יהוה: לא־תזבח על־חמץ דם־זבחי ולא־ילין חלב־חגי עד־בקר: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא־תבשל גדי בחלב אמו: לרביעי (והקרבתם)

ליום שלישי

שמות לד ויאמר יהוה אל־משה פסל־לך שני־לחת אבנים כראשנים וכתבתי על־הלחת את־הדברים אשר היו על־הלחת הראשנים אשר שברת: והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל־הר סיני ונצבת לי שם על־ראש ההר: ואיש לא־יעלה עמך וגם־איש אל־ירא בכל־ההר גם־הצאן והבקר אל־ירעו אל־מול ההר ההוא: לוי ויפסל שני־לחת אבנים כראשנים וישכם משה בבקר ויעל אל־הר סיני כאשר צוה יהוה אתו ויקח בידו שני לחת אבנים: וירד יהוה בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יהוה: ויעבר יהוה | על־פניו ויקרא יהוה | יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד | עון אבות על־בנים ועל־בני בנים על־שלשים ועל־רבעים: וימהר משה ויקד ארצה וישתחו: ויאמר אם־נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך־נא אדני בקרבנו כי עם־קשה־ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד כל־עמך אעשה נפלאת אשר לא־נבראו בכל־הארץ ובכל־הגוים וראה כל־העם אשר־אתה בקרבו את־מעשה יהוה כי־נורא הוא אשר אני עשה עמך: שמר־לך את אשר אנכי מצוך היום הנני גרש מפניך את־האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי: השמר לך פן־תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן־יהיה למוקש בקרבך: כי את־מזבחתם תתצון ואת־מצבתם תשברון ואת־אשריו תכרתון: כי לא תשתחוה לאל אחר כי יהוה קנא שמו אל קנא הוא: פן־תכרת ברית ליושב הארץ וזנו | אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו: ולקחת מבנתיו לבניך וזנו בנתיו אחרי אלהיהן והזנו את־בניך אחרי אלהיהן: אלהי מסכה לא תעשה־לך: ישראל את־חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים: כל־פטר רחם לי וכל־מקנך תזכר פטר שור ושה: ופטר חמור תפדה בשה ואם־לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא־יראו פני ריקם: ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת השנה: שלש פעמים בשנה יראה כל־זכורך את־פני האדן | יהוה אלהי ישראל: כי־אוריש גוים מפניך והרחבתי את־גבלך ולא־יחמד איש את־ארצך בעלתך לראות את־פני יהוה אלהיך שלש פעמים בשנה: לא־תשחט על־חמץ דם־זבחי ולא־ילין לבקר זבח חג הפסח: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא־תבשל גדי בחלב אמו: לרביעי (והקרבתם)

ליום רביעי

במדבר ט וידבר יהוה אל־משה במדבר־סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: ויעשו בני־ישראל את־הפסח במועדו: בארבעה עשר־יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במעדו ככל־חקתיו וככל־משפטיו תעשו אתו: וידבר משה אל־בני ישראל לעשת הפסח: ויעשו את־הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר

סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לוי וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְהוָה לָכֶם׃ ישראל וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ **אוֹ** בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה׃ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ לֹא־יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי ׀ קָרְבַּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא׃ וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃

לרביעי (והקרבתם)

לחול המועד של סכות

ביום הראשון דחוה"מ סכות קורין בפ' פינחס לכהן וביום השני. לוי וביום השלישי. ישראל וביום הרביעי. ולרביעי קורין ספיקא דיומא וביום השני וביום השלישי:

ביום ב' דחוה"מ קורין לכהן וביום השלישי. לוי וביום הרביעי. ישראל וביום החמישי. ולרביעי וביום השלישי וביום הרביעי:

ביום ג' דחוה"מ קורין לכהן וביום הרביעי. לוי וביום החמישי. ישראל וביום הששי. ולרביעי וביום הרביעי וביום החמישי:

ביום ד' דחוה"מ קורין לכהן וביום החמישי. לוי וביום הששי. ישראל וביום השביעי. ולרביעי וביום החמישי וביום הששי:

ביום הושענא רבה קורין לכהן וביום החמישי. לוי וביום הששי. ישראל וביום השביעי. ולרביעי קורין וביום הששי וביום השביעי:

וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ **וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים** לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃

וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃

וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃

וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃

וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ׃

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃

קריאה לימי חנוכה

ביום ראשון של חנוכה קורין לכהן מן ויהי ביום כלות משה עד לחנוכת המזבח. לוי עד מלאה קטרת. לישראל פר אחד עד בן עמינדב. ביום שני של חנוכה קורין לכהן ביום השני עד מלאה קטרת. לוי עד בן צוער. לישראל ביום השלישי. וכן בסדר הזה בשאר הימים. ביום שלישי קורין ביום השלישי וביום הרביעי. ביום רביעי קורין ביום הרביעי וביום החמישי. ביום חמישי קורין ביום החמישי וביום הששי. ביום ששי הוא לעולם ר"ח ומוציאין ב' ס"ת כהן עד רביעית ההין. לוי עד ונסכה. ישראל פ' ר"ח כולה. רביעי קורא בס"ת ב' ביום הששי. ביום ז' קורין ביום השביעי וביום השמיני. ואם הוא ר"ח קורין כדלהעיל ורביעי ביום השביעי. ביום השמיני קורין כהן ביום השמיני עד מלאה קטרת. לוי עד פדהצור. ולישראל ביום התשיעי עד כן עשה את המנורה:

במדבר ז'

°) וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם׃ וְאֵת ׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ לוי וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ ישראל פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד

לחטאת

°) יש לקרות בכל יום ויום מן ר"ח ניסן עד י"ב בו דבר יום ביומו מי"ב נשיאים · וביום י"ג וזאת חנוכת המזבח ואחר שקרא הפרשה של אותו יום יאמר יהי רצון של אחר הנשיאים:

לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר:

בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי:

בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל:

בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד:

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר:

בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי:

בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי:

בַּיּוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן:

בַּיּוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי

אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃

זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃ כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃

יהי רצון שאומרים אחר קריאת הנשיאים כל יום

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתָּאִיר הַיּוֹם בְּחַסְדְּךָ הַגָּדוֹל עַל נִשְׁמָתִין קַדִּישִׁין דְּמִתְחַדְּשִׁין כְּצִפֳּרִים וּמְצַפְצְפִין וּמְשַׁבְּחִין וּמְצַלְּאִין עַל עַמָּא קַדִּישָׁא יִשְׂרָאֵל׃ רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם תַּכְנִיס וְתַעֲיֵל הָנֵךְ צִפֳּרָא קַדִּישָׁא לַאֲתַר קַדִּישָׁא דְּאִתְּמַר עֲלֵיהּ עַיִן לֹא רָאֲתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ׃ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁבְּאִם אֲנִי עַבְדְּךָ מִשֵּׁבֶט (פלוני) שֶׁקָּרָאתִי בְּתוֹרָתְךָ פָּרָשָׁה שֶׁל הַנָּשִׂיא הַיּוֹם אֲזַי יָאִירוּ נָא עָלַי כָּל נִיצוֹצִין קַדִּישִׁין וְכָל הָאוֹרוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת הַכְּלוּלוֹת בִּקְדֻשַּׁת זֶה הַשֵּׁבֶט לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּתוֹרָתְךָ וּבְיִרְאָתְךָ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ כָּל יְמֵי חַיַּי אֲנִי וְזַרְעִי וְזֶרַע זַרְעִי מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם אָמֵן׃

קריאה לפורים

שמות י״ז ח׳

וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ ישראל וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃

שירי היחוד.

בהרבה קהלות נוהגים לומר בכל יום ויום שיר היחוד של אותו יום, ואחריו מזמור פ"ג ואחריו קדיש יתום. והנוהגים כך יזהרו לאמרו בנחת ובמתון ובדרך שיר ולא במרוצה:

ליום ראשון

אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי. הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי:
עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֶחֱזַקְתָּ בְּיָדִי. חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי:
בָּרוּךְ יְהֹוָה וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ. כִּי עַל עַבְדּוֹ הִפְלִיא חַסְדּוֹ:
אֱלֹהֵי מָרוֹם בַּמָּה אֲקַדֵּם. וּבַמֶּה אִכַּף לֵאלֹהֵי קֶדֶם:
אִלּוּ הָרִים הֵם לַמַּעֲרָכָה. וְכָל־עֲצֵי לְבָנוֹן בְּכָל עֲרוּכָה:
וְאִם כָּל־בְּהֵמוֹת וְחַיּוֹת קְרוּצִים. נְתָחִים עֲרוּכִים עַל הָעֵצִים:
וְאַף זָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ מְבוּסִים, דָּם, כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים:
וְכַחוֹל סֹלֶת דָּשֵׁן וְשָׁמֵן. בָּלוּל בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן:
וּלְאַזְכָּרָה לְבוֹנָה, וְסַמִּים לִקְטֹרֶת, וְכָל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים:
(וְאִלּוּ נֵרוֹת עַל הַמְּנוֹרוֹת. יִהְיוּ מְאִירוֹת כִּשְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת):
(וְכַהֲרָרֵי אֵל לֶחֶם הַפָּנִים. עַל שֻׁלְחָנוֹת עֲרוּכִים בִּפְנִים):
וְיַיִן כְּמוֹ מְטַר הַשָּׁמַיִם. וְשֵׁכָר לְנֶסֶךְ כְּעֵינוֹת מָיִם:
וְאִלּוּ כָּל־בְּנֵי אָדָם כֹּהֲנִים. לְוִיִּם מְשׁוֹרְרִים כִּכְנַף־רְנָנִים:
וְכָל־עֲצֵי עֵדֶן וְכָל־עֲצֵי יְעָרִים. כִּנֹּרוֹת וּנְבָלִים לַשָּׁרִים:
וְכָל־בְּנֵי אֱלֹהִים בְּקוֹל תְּרוּעָתָם. וְהַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם:
וְכָל־הַלְּבָנוֹן וְחַיָּה כָּלָּה. אֵין דֵּי בָּעֵר וְאֵין דֵּי עוֹלָה:

באור מסדור עבודת ישראל

אשירה, שירי היחוד הולכים כלם על משקל מרובע מן חרוז אלהי מרום והלאה (כי ג' חרוזים הראשונים הם כדמות הקדמה) והוא שכל חרוז יתחלק לב' חלקים ובכל חלק אין בו יותר מן ח' הברות בד' תנועות, ככה לרוב, ואם ימצאו לפעמים ה' או ו' תנועות אזי מוקפת תבה אל תבה ונחשבות שתיהן כאחת. והמחבר של שירים אלה לא נודע בברור מי הוא, יש מיחסים אותם לר' יצחק החסיד ויש לר' יהודה החסיד ויש לר' בצלאל ויש לר' ברכיה הנקדן, והנראה הנכון הוא שר' **שמואל בר קלונימוס** אביו של ר' יהודה החסיד חברן וכמו שכתב בעל נאמן בסי' קכ"ד ושל"ג וכמו שהוכיח רוו"ה במאמרו על הפייטנים למחזור שמיני עצרת. וכן נראה שחתום **שמואל** בחרוז שדי מאורי בסוף שיר יום ד'. וחרוזי השירים רובם ע"פ פסוקי המקרא, והרבה מהם שתוכנם מוסד על ס' אמונות ודעות של רב סעדיה גאון, והשתמש הרבה בסגנון לשונו של ר' אלעזר בעל הרוקח בשרש קדושת היחוד. והנה שירים הללו כבר הגיהם רוו"ה ז"ל כפי אשר השיג ידו לתקן ע"פ כי"י וד"י והוא הביא הרבה חרוזים במסגרות שלא מצאם בס"י וכמוהו עשיתי גם אני. מלבד מה שהגהתי עוד הפעם את כלם בהגהה נמרצת. — **בעודי**, בעוד שאני חי, והוא ל' תהלים קמ"ו, ב'. **האלהים**, בראשית מ"ח, ט"ו. **חיים**, איוב י', י"ב. **הפליא**, הגדיל. **במה אקדם**, ל' מיכה ו', ו', ומהם נשמע שצ"ל אלהי מרום ולא לאלהי בלמ"ד כי כן כתוב שם במה אקדם ה' ולא כתוב לה', וככה תקן רוו"ה ע"פ כ"י. **למערכה**, למערכת המזבח. **קרוצים**. שחוטים מל' מחמר קרצתי (איוב ל"ג, ו') שפירושו נחתכתי. **נתחים**, נתחי הבהמות. **מבוסים דם**, ל' מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ז, ו'). **ברבבות**, מיכה ו', ו'. **ולאזכרה**, שעור החרוז, לבונה לאזכרה (של קרבן מנחה) וסמים וכל ראשי בשמים לקטרת. **וכהררי אל**, פירוש, אם היו לחם הפנים גדולים כהררי אל. **כבנף רננים**, ל' איוב ל"ט, י"ג. והשתמשו הפייטנים בלשון זו להורות על שיר של המלאכים וראה בסוף אופן שאו מנחה משובחה לשבת נחמו. **כנורות**, ל' מ"א י', י"ב. **וכל בני**, עש"ה איוב ל"ח, ז'. **והכוכבים**, שופטים ה', כ'. **וכל הלבנון וכו'**. יסודו על ישעיה מ', ט"ז. **אין די בער**, לא יהיה די לשרפה, ומוסב על לבנון. **ואין די עולה**,

הן בכל־אלה אין־די לעבוד . ואין־די לקדם אל הכבוד :
כי נכבדת מאד מלכנו . ובמה נכף לאדנינו :
אמנם לא יוכלו כבדך . כל־חי, אף כי אני עבדך :
ואני נבזה וחדל אישים . נמאס בעיני ושפל אנשים :
ואין לעבדך כל לכבדך . להשיב לך גמול על־חסדיך :
כי הרבית טובות אלי . כי הגדלת חסדך עלי :
ורב שלומים לך חיבתי . כי עשית טובות אתי :
ולא חיבת לי גמוליך . כל־טובתי בל־עליך :
על הטובות לא עבדתיך . אחת לרבא לא גמלתיך :
אם אמרתי אספרה־נא כמו . לא ידעתי ספרות למו :
ומה־אשיב לך והכל שלך . לך שמים אף־ארץ לך :
ימים וכל־אשר־בם בידך . וכלם ישבעון מידך :
ואנחנו עמך וצאנך . וחפצים לעשות רצונך :
ואיך נעבד ואין לאל ידנו . ולשרפת אש בית קדשנו :
ואיך נעבד ואין זבח ומנחה . כי לא באנו אל־המנוחה :
ומים אין להעביר טמאה . ואנחנו על אדמה טמאה :
שש אנכי על אמריך . ואני באתי בדבריך :
כי כתוב, לא על־זבחיך . ועולתיך אוכיחך :
על דבר־זבח ועולותיכם . לא צויתי את־אבותיכם :
מה־שאלתי ומה־דרשתי . ממך, כי אם־ליראה אותי :
לעבוד בשמחה ובלבב טוב . הנה שמע מזבח טוב :
ולב נשבר ממנחה טהורה . זבחי אלהים רוח נשברה :
זבח ומנחה לא־חפצת . חטאת ועולה לא שאלת :
מזבח אבנה בשברון לבי . ואשברה אף־רוחי בקרבי :
רום לב אשפיל ואת־רום עיני . ואקרע לבבי למען אדני :
שברי רוחי הם זבחיך . יעלו לרצון על מזבחך :
ואשמיע בקול הודיותיך . ואספרה כל־נפלאותיך :

מוסב על חיה. בכל אלה, בכל מה שמנה מן סחרות אלו הרים הם למערכה עד כה. נבזה, ישעיה כ"ג ג. ואין לעבדך כל, אין שום דבר לעבדך. כל טובתי בל עליך, בל עליך לעשות עמי כל הטובות כי אם בחסדך הגדול, ותפס בל׳ תהלים ט"ז, ב׳. אספרה נא כמו, פירוש מספר הטובות כולן כמה הן, ול׳ תהלים ע"ג, ט"ו. ספרות, תהלים ע"א, ט"ו. ואין לאל, כח (נחמיה ה׳, ה׳). ולשרפת אש, עפ"ה ישעיה ס"ד, י׳. אל המנוחה, זו ירושלים (דברים י"ב, ט׳). שש, תהלים קי"ט, קס"ב. וכתב אמריך במקום אמרתך בעבור החרוז. ואני באתי, דניאל י׳, י"ב. לא על זבחיך, תהלים נ׳, ח׳. על דבר זבח, עפ"ה ירמיה ז׳, כ"ב. מה שאלתי, עפ"ה דברים י׳, י"ב. הנה שמע, ש"א ט"ו, כ"ב. ולב נשבר, פירוש, ולב נשבר טוב ממנחה טהורה. זבחי, תהלים נ"א, י"ט. זבח ומנחה, שם מ׳, ז׳. ואקרע לבבי, אקרע מחשבה רעה מן הלב ועל שם הכתוב יואל ב׳, י"ג.

אֲשֶׁר יָדְעָה נַפְשִׁי אַחְבִּירָה. אֲמַלֵּל גְּבוּרוֹת וַאֲדַבֵּרָה:
וּמָה אֶעֱרוֹךְ וְלֹא־יָדַעְתִּי מָה. הֲיָכוֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה:
כִּי אֵין חֵקֶר לִגְדֻלָּתוֹ. וְגַם אֵין מִסְפָּר לִתְבוּנָתוֹ:
חֲכַם לֵבָב הוּא. מִי כָמוֹהוּ. שַׂגִּיא כֹחַ. לֹא מְצָאנוּהוּ:
עוֹשֶׂה גְדוֹלוֹת וְרַב נוֹרָאוֹת. גָּדוֹל אַתָּה וְעוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת:
עַד־אֵין מִסְפָּר וְעַד־אֵין חֵקֶר. וְלֹא נוֹדַע כִּי לֹא יֵחָקֵר:
אֵיזוֹ עַיִן אֲשֶׁר תְּעִידֶךָ. וְאֵיזֶה פֶּה אֲשֶׁר יַגִּידֶךָ:
חַי לֹא רָאֲךָ וְלֵב לֹא יְדָעֲךָ. וְאֵיזֶה שֶׁבַח אֲשֶׁר יַגִּיעֲךָ:
גַּם מְשָׁרְתֶיךָ לֹא רָאוּךָ. וְכָל־חַכְמֵי לֵב לֹא מְצָאוּךָ:
אַתָּה לְבַדְּךָ מַכִּיר שִׁבְחֲךָ. וְאֵין זוּלָתְךָ יוֹדֵעַ כֹּחֲךָ:
וְאֵין יוֹדֵעַ בִּלְעָדֶיךָ שְׁבָחוֹת רְאוּיוֹת לִכְבוֹדֶךָ:
עַל־כֵּן תְּבֹרַךְ כָּרָאוּי לָךְ. כְּפִי קָדְשְׁךָ כְּבוֹדְךָ וְגָדְלָךְ:
וּמִפִּי הַכֹּל בְּכָל־אֱלוּתָם. כְּפִי מַדָּע אֲשֶׁר אַתָּה חֲנַנְתָּם:
יוֹדוּ פִלְאֲךָ הַשָּׁמַיִם. וַיַּאְדִּירוּךָ קוֹלוֹת מַיִם:
וְיָרִיעוּ לְךָ כָּל־הָאָרֶץ. יוֹדוּךָ כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ:
אַף יוֹדוּךָ כָּל־הָעַמִּים. וִישַׁבְּחוּךָ כָּל־הָאֻמִּים:
כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב עֲבָדֶיךָ. כִּי עֲלֵיהֶם גָּבְרוּ חֲסָדֶיךָ:
אֶת־שֵׁם יְהֹוָה יְהַלְלוּ כֻלָּם. אֵל אֱלֹהִים אֱמֶת וּמֶלֶךְ עוֹלָם:
בָּרוּךְ אַתָּה יָחִיד וּמְיֻחָד. יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

ליום שני

וַאֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ. אֲדַבֵּר אֲמַלֵּל גְּבוּרוֹתֶיךָ:
דַּרְכֵי שִׁבְחֲךָ קְצָתָם אֲסַפְּרָה. מַעֲשֶׂיךָ מַה־נּוֹרָא אוֹמְרָה:
אֵין אֱלֶיךָ עֲרוֹךְ בַּסֵּפֶר. אַגִּיד שְׁבָחוֹת עָצְמוּ מִסַּפֵּר:
חֵקֶר אֱלוֹהַ לֹא יִמָּצֵא. וְתַכְלִית שַׁדַּי לֹא תִקָּצֶה:
וְלִתְבוּנָתוֹ הֲלֹא אֵין חֵקֶר. וּמִסְפַּר שָׁנָיו לֹא יֵחָקֵר:
וְגַם אֵין מִסְפָּר לִגְדוּדֶיךָ. בִּצְבָאוֹתֶיךָ אוֹת כְּבוֹדֶךָ:
אֵיזוֹ עַיִן אֲשֶׁר תְּעִידֶךָ. וְחַי לֹא־רָאָה פְּנֵי כְבוֹדֶךָ:

אחבירה, ל' חבור, ונמצא באיוב ט"ז, ד'. אערוך, ל' עריכת דברים. כי אין חקר, עש"ה תהלים קמ"ה ג'. וגם אין מספר, שם קמ"ז, ה'. שגיא כח, איוב ל"ז, כ"ג. גדול אתה, תהלים פ"ו, י'. עד אין מספר, הוא מחובר עול עם חרוז הקודם לו. תעידך, אשר תעיד שראתה אותך. אשר יגיעך, אשר יגיע לשבח אותך כראוי. אילותם, ל' כח. יודו, פלאך, תהלים פ"ט, ו'. ויאדרוך, ל' פאר והדר והוא עש"ה תהלים צ"ג, ה'. ויריעו לך, עש"ה תהלים צ"ח, ד'. יודוך, שם קל"ח, ד'. אף יודוך, שם ס"ז, ד'. וישבחוך, שם קי"ז, א'. כל זרע, שם כ"ב, כ"ד. כי עליהם גברו, עש"ה שם קי"ז, ב'. אין אליך ערוך, עש"ה תהלים מ', ו'. חקר אלוה, עש"ה איוב י"א, ז'. תקצה, ל' סוף ר"ל לא תבוא לסופה. ולתבונתו, (ישעיה מ', נ, כ"ח. לגדודיך, עש"ה איוב כ"ה, ג'. אות כבודך, כבודך הוא אות בצבאותיך, ויסודו

נָבוֹן וְחָכָם הֵן לֹא־יָדַע. וְאֵיךְ אֶעֱרוֹךְ עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדַע:
וְאִם יֹאמַר אִישׁ עַד תַּכְלִיתוֹ. אֶעֱרוֹךְ אֵלָיו וּבְמִתְבּוֹנְנוּתוֹ:
אָבֹא וְאֶמְצָא תַּכְלִית שִׁבְחוֹ. לֹא־נֶאֶמְנָה אֶת־אֵל רוּחוֹ:
יְבֻלַּע כִּי לֹא יָדַע עֶרְכּוֹ. אַחֲרִית פִּיהוּ רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ:
וְעָמְדִי לֹא־כֵן אָנֹכִי. וּפִי לֹא־אֶתֵּן לַחֲטוֹא וְחִכִּי:
אֲסַפְּרָה לְאַחַי קְצוֹת דַּרְכֵי־אֵל. וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל:
כַּכָּתוּב אִמְרוּ לֵאלֹהִים. מַה־נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ אֱלֹהִים:
וְאָמַרְתָּ עַם־זוּ יָצַרְתִּי, לִי־יְסַפְּרוּ שְׁמִי וּתְהִלָּתִי:
בְּמִצְרַיִם שַׂמְתִּי עֲלִילוֹתַי. לְמַעַן תְּסַפֵּר אֶת־אוֹתוֹתַי:
וַאֲנִי עַבְדְּךָ עַל־כֵּן אֲסַפֵּר. כַּאֲשֶׁר אֶדְרוֹשׁ מֵעַל סֵפֶר:
תְּהַלֵּל נַפְשִׁי כֹּחַ מַעֲשֶׂיךָ. וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשֶׁךָ:
וַאֲבָרֶכְכָה בְּכָל־עִנְיָנַי. וּבְכָל־לִבִּי אוֹדֶה אֶת־אֲדֹנָי:
גַּם בִּגְרוֹנִי רוֹמְמוֹתֶיךָ. וְאֶת־פִּי אֲמַלֵּא תְּהִלָּתֶךָ:
כִּי־פִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ. כָּל־הַיּוֹם אֶת־תִּפְאַרְתֶּךָ:
וְאָמְרָה־נָּא עֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ. וְאָשִׂיחָה דִּבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ:
וְאַזְכִּיר טוּבְךָ וְצִדְקוֹתֶיךָ. חֲסָדֶיךָ וּגְבוּרוֹתֶיךָ:
יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל אַתָּה. עַל כָּל־אֱלֹהִים מְאֹד גָּדַלְתָּ:
כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים הֵם. אֱלִילִים אִלְּמִים, רוּחַ אֵין בָּהֶם:
הֵן לְעוֹבְדֵיהֶם גְּמוּל אֵין מְשִׁיבִים. וְלָמָּה לָהֶם הֵמָּה מְטִיבִים:
וּבְעֵת צָרָה אָז יִתְפַּלָּלוּ. וְלֹא יַעֲנוּם כִּי־לֹא יוֹעִילוּ:
דּוֹרְשִׁים בְּכָל־לֵב לְרוּחַ אֵידָם. וְקָרוֹב יְהוָֹה אֶל־עַם קְרוֹבוֹ:
הַיּוֹצֵר כֹּל הוּא אֱלֹהֵינוּ. הוּא עָשָׂנוּ וְלוֹ לְבַד אֲנַחְנוּ:
עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ. נְבָרֵךְ שְׁמוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּצַר לָנוּ מְאֹד נִמְצֵאתָ. כִּי דֹרְשֶׁיךָ לֹא עָזַבְתָּ:
וְתָמִיד בְּפִינוּ תְּהִלָּתֶךָ. וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
עַד אַתָּה בָּךְ וּבִכְבוֹדֶךָ. וּמְשָׁרְתֶיךָ אַף עֲבָדֶיךָ:

בחגיגה דס"ז. עד תכליתו, שעור החרוז, אם יאמר איש אערוך עד תכליתו, אליו ובמתבונתו אבוא ואמצא תכלית שבחו איש אשר יאמר כך לא נאמנה רוחו את אל. יבולע, איש כזה יושחת, לשון פן יבלע למלך, ש"ב י"ז ט"ז. אחרית פיהו, אם היה מספר את שבח השם כל ימיו היה באחריתו עוד בהחלת שבחו של הקב"ה. ולישראל, במדבר כ"ג, כ"ג. אמרו, תהלים ס"ו, ג'. עם זו, ישעיה מ"ג, כ"א. במצרים שמתי, עש"ה שמות י', ב'. וכל קרבי, תהלים ק"ג, א'. גם בגרוני עש"ה שם קמ"ט, ו'. כי פי יגיד, שם נ"א, י"ז. ואמרה נא, שם קמ"ה, ה' ו'. ידעתי, שם קל"ה, ה'. על כל אלהים, שם צ"ה, ד'. כי כל, שם צ"ו, ה'. אלמים, כן כתוב בחבקוק ב', י"ח אלילים אלמים, וגם אלמים בגימטריא אלילים. וקרוב ה', אבל קרוב ה'. הוא אלהינו, הוא עשנו, תהלים ק', ג'. כי דורשיך, שם ט', י"א. ומהללים, דה"א כ"ט, י"ג. ומשרתיך, רצונו לומר משרתיך, הם המלאכים, ואף עבדיך בני ישראל גם הם עדים לכבודך.

אֲשֶׁר כְּבוֹדְךָ מְלֹא כָל־הָאָרֶץ • וּכְבוֹדְךָ עַל כָּל־הָאָרֶץ:
וַאֲבוֹתֵינוּ בָּחֲרוּ אוֹתְךָ • לְבַדְּךָ לַעֲבוֹד וְאֵין לְזָר אִתָּךְ:
גַּם אֲנַחְנוּ אוֹתְךָ לְבַדֶּךָ • נַעֲבוֹד, כְּבֵן אֶת־אָב נְכַבְּדֶךָ:
וְהִנְנוּ עַל יִחוּדֶךָ • יוֹמָם וָלַיְלָה עֵדֶיךָ:
כְּפִי כֹּחֵנוּ וּבִלְבָבֵנוּ • שֶׁאַתָּה לְבַדְּךָ אֱלֹהֵינוּ:
(אֱלֹהֵינוּ עַל יִחוּדֶךָ • עֵדִים אֲנַחְנוּ וַעֲבָדֶיךָ:)
אֵין תְּחִלָּה אֶל־רֵאשִׁיתֶךָ • וְאֵין קֵץ וְתִכְלָה לְאַחֲרִיתֶךָ:
רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן מִבְּלִי רֵאשִׁית • וּמִבְּלִי אַחֲרִית, וְאֵין לֵב לְהָשִׁית:
אֵין קָצֶה אֶל־גַּבְהוּתֶךָ • וְאֵין סוֹף לְעֹמֶק מִדּוֹתֶיךָ:
אֵין לְךָ סוֹבֵב וְאֵין לְךָ פֵּאָה • עַל כֵּן אוֹתְךָ חַי לֹא רָאָה:
אֵין צַד וְצֶלַע יַצְלִיעוּךָ • וְרֹחַב וְאֹרֶךְ (ועומק) לֹא יְמַצְּעוּךָ:
(אֵין פֵּאָה לִסְבִיבוֹתֶיךָ • וְאֵין תָּוֶךְ מַבְדִּיל בֵּינוֹתֶיךָ:)
אֵין חָכְמָה אֲשֶׁר תֵּדָעֶךָ • וְאֵין מַדָּע אֲשֶׁר יַגִּיעֶךָ:
וְלֹא יַשִּׂיג אוֹתְךָ כָּל־מַדָּע • וְאֵין שֵׂכֶל אֲשֶׁר יָבִין וְיֵדָע:
מִמְּךָ מְאוּמָה וְאֵיכָה אַתָּה • וְאֵיךְ בְּלִי מְאוּמָה כֹּל בָּרָאתָ:

לְיוֹם שְׁלִישִׁי

אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה • אֱלֹהֵי יַעֲקֹב כֹּל יָצַרְתָּ:
אַתָּה בּוֹרֵא וְלֹא נִבְרֵאתָ • אַתָּה יוֹצֵר וְלֹא נוֹצַרְתָּ:
אַתָּה מֵמִית וְאֶת־כֹּל תְּבַלֶּה • אַתָּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וְאַף תַּעֲלֶה:
וְנֶאֱמָן לְהַחֲיוֹת מֵתִים אָתָּה • וְעַל יְדֵי נְבִיאֲךָ כֵּן הוֹדַעְתָּ:
וְלֹא תָמוּת אֵל חַי וְלֹא מַתָּה • מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אָתָּה:
מַשְׁבִּיר וּמוֹלִיד וְלֹא נוֹלַדְתָּ • מוֹחֵץ וְרוֹפֵא וְלֹא חָלִיתָ:
מָוֶת וּמַדְוֶה אֵין לְפָנֶיךָ • תְּנוּמָה וְשֵׁנָה אֵין לְעֵינֶיךָ:
הֲלֹא מִקֶּדֶם אֵל חַי אָתָּה • מֵאֲשֶׁר בְּךָ לֹא נִשְׁתַּנֵּיתָ:
וְעַד הָעוֹלָם לֹא תִשְׁתַּנֶּה • וּמֵאֱלָהוּתְךָ לֹא תִתְגַּנֶּה:
חָדָשׁ וְנוֹשָׁן לֹא נִמְצֵאתָ • חִדַּשְׁתָּ כֹּל וְלֹא חֻדַּשְׁתָּ:

בכודך מלא, עש"ה במדבר י"ד, כ"א. **כבן את אב נכבדך**, עש"ה מלאכי א', ו'. **ואין לב להשית**, מענין שיתו לבכם (תהלים מ"ח, י"ד), אל תשיתו לב (שם ס"ב, י"א), ר"ל לא יכול הלב להבין ולהשיג את זאת וע"כ לא יעמוק בחקירה על זאת. **יצליעוך**, הוא פעל משם דבר צלע. **ימצעוך**, פעל מל' אמצע. **ממך מאומה**, דבוק עם הקודם, ר"ל אין שכל אשר יבין ויידע ממך מאומה וכו'.

תבלה, תביא לרקבון וכליון מל' בלה בשרי (איכה ג' ד'), ומובא הרוז זה בס' נותן סימן תל"ג: **מוריד שאול**, (ש"א ב', ו'). **מתה**, עבר נוכח קל משורש מות. **משביר**, לשון משבר אשה היולדת והוא עפה"כ (ישעיה ס"ו ט'). **חלית**, ל' חולי, ומלאכה בבנין פועל (ישעיה י"ד, י'). **ומדוה**, ל' צער כמו כל מדוה מצרים (דברים כ"ח, ס'). **מאשר בך**, ר"ל מכל מדותיך. **חדש ונושן**, כי לשון חדש לא יתכן (בג"מ) לומר

לא יָחוּלוּ זִקְנָה וּבַחֲרוּת עָלֶיךָ, גַּם שֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:
וְלֹא־חָלוּ בְךָ שִׂמְחָה וָעֶצֶב. וְדִמְיוֹן נוֹצָר וְכָל־דְּבַר קֶצֶב:
כִּי לֹא יְסוֹבֵב אוֹתְךָ גֶּשֶׁם. אַף לֹא תִדְמֶה אֶל כָּל־נֶשֶׁם:
כָּל־הַיְצוּרִים גְּבוּל סְבִיבָתָם. אֶל־רֵאשִׁיתָם וּלְאַחֲרִיתָם:
כִּי הַבְּרוּאִים בִּגְבוּל שִׂמְתָּם. וְלִימֵי צְבָאָם גְּבוּל הִקַּפְתָּם:
וּלְךָ אֵין גְּבוּל וְלִימֶיךָ וְלִשְׁנוֹתֶיךָ וּלְעָצְמֶךָ:
עַל כֵּן אֵינְךָ צָרִיךְ לַכֹּל. לְיָדְךָ וּלְחַסְדְּךָ צְרִיכִים הַכֹּל:
הַכֹּל צְרִיכִים לְצִדְקוֹתֶיךָ. וְאֵינְךָ צָרִיךְ לִבְרִיּוֹתֶיךָ:
כִּי טֶרֶם כָּל־יְצִיר הָיִיתָ לְבַדְּךָ, מְאוּמָה לֹא נִצְרַכְתָּ:
רֵאשִׁית וְאַחֲרִית בְּיָדְךָ עֲרוּכִים. אַתָּה־בָם וְהֵם בְּרוּחֲךָ שְׂרוּכִים:
כָּל אֲשֶׁר הָיָה בָּרִאשׁוֹנָה. וַאֲשֶׁר יִהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה:
כָּל־הַיְצוּרִים וְכָל־מַעֲשֵׂיהֶם. וְכָל־דִּבְרֵיהֶם וּמַחְשְׁבוֹתֵיהֶם:
מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף תֵּדַע כֻּלָּם. וְלֹא תִשְׁכַּח כִּי־אַתָּה אֶצְלָם:
אַתָּה בְרָאתָם וּלְבַדְּךָ עֲרַכְתָּם. לְבַדְּךָ תֵּדַע מְקוֹמָם וְדַרְכָּם:
הֵן אֵין־דָּבָר מִמְּךָ נֶעְלָם. כִּי לְפָנֶיךָ נְכוֹנִים כֻּלָּם:
אֵין חֹשֶׁךְ וְאֵין מָנוֹס וָסֵתֶר. לָנוּס שָׁמָּה וּלְהִסָּתֵר:
אֶת אֲשֶׁר תְּבַקֵּשׁ אַתָּה מוֹצֵא. בְּלִי נְטוֹת אֲלֵיהֶם בְּעֵת שֶׁתִּרְצֶה:
כִּי אֶת־הַכֹּל כְּאַחַת תִּרְאֶה. לְבַדְּךָ תַעֲשֶׂה וְאֵינְךָ נִלְאֶה:
(כִּי עַל־גּוֹי וְעַל־אָדָם יָחַד. עַל כֹּל תְּדַבֵּר בְּרֶגַע אֶחָד):
(תִּשְׁמַע בְּרֶגַע כָּל־הַקּוֹלוֹת. זַעַק וְלַחַשׁ וְכָל־הַתְּפִלּוֹת):
(אַף תָּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם. בְּרֶגַע תַּחְקוֹר כָּל־לִבְבֵיהֶם):
וְלֹא תַאֲרִיךְ עַל מַחְשְׁבוֹתֶיךָ. וְלֹא תִתְמַהְמַהּ עַל עֲצָתֶךָ:
(אֵצֶל עֲצָתְךָ גְּזֵרָתֶךָ. לְקֵץ וּלְמוֹעֵד קְרִיאָתֶךָ):

שומר אלא על דבר שיש לו התחלה והנה הקב"ה הוא קדמון בלי התחלה וכמו שאין לו התחלה כן אין לו סוף וע"כ גם ל' נושן לא יתכן בו. **לא יחולו**, לא ינוחו כמו יחולו על ראש יואב (ש"ב ג', כ"ט) כלומר לא יתכנו. **ובחרות**, ל' בימי בחורותיך (קהלת י"א, ט'). **ושחרות**, נערות כמו הילדות והשחרות (שם י"א, י'). **ולא חלו בך**, ולא יתכנו בך. **שמחה ועצב**, הם שני מקרים הפכיים שיפלו ברוח האדם והם שנויים בהרגשת הרוח וע"כ לא יתכנו לתאר בהם את השם שהוא נעלם מכל שנוי, ומה שנמצא ישמח ה' במעשיו, ויתעצב אל לבו, אינו אלא דרך העברה וכמו שבאר זאת ר' סעדיה גאון בס' האמונות מאמר ב', והרמב"ם ביסודי התורה סוף פרק א'. **ודמיון נוצר**, פירוש ולא אל בך דמות שום נוצר. **וכל דבר קצב**, כל מה שיש לו קצבה, ר"ל אין לך דמות כלל וכלל. **גשם**, גוף. **נשם**, שיש בו נשמה. **צבאם**, זמנם מענין הלא צבא לאנוש (איוב ז', א'). **ולעצמך**, עיין בקמץ חטוף בכל ס"י ול' עוצם הוא. **שרוכים**, נסי"ן, ל' קשירה מל' שרוך נעל (בראשית י"ד, כ"ג) וכ"א המובים. **נלאה**, ל' עיפות. **כי על גוי**, ל' איוב ל"ד, כ"ט. **ברגע אחד**, כעין מה שאמרו חז"ל הכל נסקרים בסקירה אחת. **תשמע ברגע**, במדרש ילקוט רמז ר"כ דרך בשר ודם אינו יכול לשמוע משני בני אדם כשהם צועקים כאחת אבל הקב"ה אפילו כל באי העולם באים וצועקים לפניו הוא שומע לצעקתן. **אף תבין**, ל' תהלים ל"ג, ט"ו. **ולא תאריך**, ר"ל אינך צריך להאריך במחשבות ולהתיעץ כשתרצה לגזור גזרה, אלא עצתך וגזרתך אחת הן. **לקץ**, פירוש

(וכלם באמת בתם וביושר . מבלי עודף ומבלי חסר) :
ממך דבר לא יאבד . ודבר ממך לא יכבד :
כל אשר תחפוץ תוכל לעשות . ואין מי מוחה בידך מעשות :
יכלת יהוה בחפצו קשורה . וברצות יהוה לא אחרה :
אין דבר סתר ממך נכחד . עתידות ועוברות לך הם יחד :
אשר מעולם ועד העולם . הם כלם בך, ואתה בכלם :
חדשות תגיד וסוד דרכיך . אל עבדיך ומלאכיך :
ואינך צריך להשמיעך . דבר סוד וסתר להודיעך :
כי ממך כל סוד יגלה . בטרם על לב כל יציר יעלה :
בלב כל נברא לא תמצא . מפינו עתק לא יצא :
באין לו קצה ולא יחצה . לב לא יתור ואין פה פוצה :
באין לו רוחות ואין בו רוחות . אין לו שיחות בו מוכיחות :
למרחוק מי ישא דעו . ללא תחלה ולא סוף להגיעו :
אגודים אחודים תוך וסוף וראש . פה ולב אבלום מדרוש ומחרוש :
גבה ועמק נעוצים בסובב . חכם לב ונבון לא ילבב :
סובב הכל ומלא את כל . ובהיות הכל אתה בכל :
אין עליך ואין תחתיך . אין חוץ לך ואין בינותיך :
אין מראה וגב לאחודך . ואין גוף לעצם יחודך :
ואין בתוך ממך נבדל . ואין מקום דק ממך נחדל :
ואינך נאצל מכל ונבדל . ואין מקום רק ממך ונחדל :
מקרה ושנוי אין בך נמצא . ולא זמן וערער ולא כל שמצה :
כל זמן וכל עת אתה מכינם . אתה עורכם ואתה משנם :
כל מדע לא ישיג אותך . אין שכל אשר ימצא אותך :

מה שגזרת הם יבוא למועד ולקץ אשר זמנת לו. **עודף**, יתרון. **חוסר**, חסרון. **מוחה**, מונע. **עתידות ועוברות לך הם יחד**, יסודו בס' אמונות דף י"ט עמוד א' שאמר שם שהקב"ה יודע כל מה שהיה וכל מה שיהיה וידיעתם אצלו שוה. ובהעתקה אחרת של הספר שעשה ר' ברכיה הנקדן כך הלשון, הוא יודע העוברות והעתידות לאחר ומלפנים הוא אצלו יחד, וזו הלשון שאחז הפייטן. **כלם בך**, כולם תלויים בך. **ואתה בכלם**, ואתה משגיח בכולם. **להשמיעך**, שיגידו לך החדשות והסודות. **כי ממך**, בה"א כי לך. **לא תמצא**, פירוש, כל לב לא יוכל להשיג מעלתך. **מפינו**, ל' ש"א ב', ג'. **לא יתור**, לא יחשוב על דבר זה, ל' ולא תתורו. **רוחות**, צדדים. **רווחות**, שטח וגבול. **שיחות**, ספורים, והם הנשואים על הנושא הנקראים ספורים, ועיין מלות הגיון א'. **למרחוק**, דבר שהוא רחוק כל כך לשכל האנושי, ותפסו ל' איוב ל"ו, ג'. **אבלום**, אסגור. **נעוצים בסובב**, מל' נעוץ סופו בתחלתו והוא משל שדוגמת היקף עגול שלא יודע היכן התחלה והיכן הסוף כן אין תחלה ואין סוף להש"י. **לא ילבב**, לא יוכל להבינו מל' ואיש נבוב ילבב (איוב י"א, י"ב). **סובב הכל וכו'**, ר"ל הקב"ה סובב כבודו את הכל ומלא כבודו את הכל ואין מקום בכל העולם שלא יהיה שם, ועל"ה וימלא כבוד ה' את כל הארץ, מלוא כל הארץ כבודו: **אין עליך**, זה החרוז מביאו בעל השלחן בסימן קכ"ד. **וגב**, בכי"י וְגַן. **נאצל**, ל' פרישה. **וערער**, פגיעה ל' ערעי. **שמצה**, מל' ומה שמץ דבר נשמע בו, ויסוד החרוז בס' אמונות דף ס"ו עמוד ד'

כְּמִדָּתְךָ כֵּן חָכְמָתֶךָ. כְּגָדְלָתְךָ תְּבוּנָתֶךָ:
חָכָם אַתָּה מֵאֵלֶיךָ. חַי מֵעַצְמְךָ וְאֵין כְּגִילֶךָ:
זוּלַת חָכְמָתְךָ אֵין חָכְמָה. בִּלְתִּי בִינָתְךָ אֵין מְזִמָּה:
חָלַקְתָּ בְּלֵב חֲכָמִים שֵׂכֶל. וְרוּחֲךָ תְּמַלְּאֵם וְדַעְתָּם תַּשְׂכֵּל:
מִבַּלְעֲדֵי כֹחֲךָ אֵין גְּבוּרָה. וּמִבַּלְעֲדֵי עֻזְּךָ אֵין עֶזְרָה:
אֵין נִכְבָּד כִּי־אִם כִּבַּדְתּוֹ. וְאֵין גָּדוֹל כִּי־אִם גִּדַּלְתּוֹ:
כָּל־יְקָר וְכָל־טוּב מִיָּדֶךָ. לַאֲשֶׁר תַּחְפּוֹץ עֲשׂוֹת חֲסָדֶיךָ:
אֵין חֵקֶר לִגְדֻלָּתֶךָ. וְאֵין מִסְפָּר לִתְבוּנָתֶךָ:
אֵין עוֹד זוּלַת הֲוָיָתֶךָ. חַי וְכֹל תּוּכַל וְאֵין בִּלְתֶּךָ:
וְלִפְנֵי הַכֹּל כֹּל הָיִיתָ. וּבִהְיוֹת הַכֹּל כֹּל מִלֵּאתָ:
(לֹא לְחָצוּךָ וְלֹא הֵתוֹךְ. יְצוּרֶיךָ אַף לֹא מִעֲטוּךָ:)
(בַּעֲשׂוֹתְךָ כֹּל לֹא נִבְדַּלְתָּ. מִתּוֹךְ מְלַאכְתְּךָ לֹא נֶחְדַּלְתָּ:)
(בַּעֲשׂוֹתְךָ אֶת־הַשָּׁמַיִם. וְאֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־הַמָּיִם:)
(לֹא קֵרְבוּךָ וְלֹא רִחֲקוּךָ. כִּי כָל־קִירוֹת לֹא יְחַלְּקוּךָ:)
(זֶרֶם מַיִם לֹא יִשְׁטְפֶךָ. וְרוּחַ כַּבִּיר לֹא יֶהְדָּפֶךָ:)
(אַף כָּל־טִנֹּפֶת לֹא תְטַנְּפֶךָ. אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ לֹא־תִשְׂרְפֶךָ:)
לַהֲוָיָתְךָ אֵין חִסָּרוֹן. וְלִיחוּדְךָ אֵין יִתָּרוֹן:
כְּמוֹ הָיִיתָ לְעוֹלָם תִּהְיֶה. חָסֵר וְעָדֵף בְּךָ לֹא־יִהְיֶה:
וְשִׁמְךָ מְעִידְךָ כִּי הָיִיתָ. וְהֹוֶה וְתִהְיֶה וּבַכֹּל אַתָּה:
הֹוֶה לְעוֹלָם וְכֵן נוֹדַעְתָּ. נְעִידְךָ וְכֵן בְּךָ הַעִידוֹתָ:

חכם אתה, לשון זו ג"כ יסודה בס' אמונות דף ס"ז ע"א. **כגילך**, הדומה לך, כמו הילדים אשר כגילכם (דניאל א', י'): **זולת הויותך**, כי הקב"ה הוא ההוה האמתי, כי כל הדברים יבלו ויאבדו והוא יעמוד בהויתו. **חי וכל תוכל**, גם זה יסודו באמונות דף ס"ו עמוד ג'. **ולפני הכל**, טרם בראת את הכל. **כל היית**, אז היית כבר בכל כבודך ולא נצרכת לברואיך מאומה. **ובהיות הכל**, ואחר שנעשה הכל באפנך. **כל מלאת**, מלאת את כל העולם בכבודך, ועד"ה מלא כל הארץ כבודו. ויש לדעת כי ר' משה תק"ו בספרו כתב תמים שלח לשונו בחרוז זה ובחרוזים של מעלה „הם כלם בך וכו' סובב הכל ומלא" וכו' ואמר שאינם אלא גדוף, אבל תלונתו אינם ומעידה על מעוט הבנתו בעומק כוונת הפייטן בחרוזים האלה שהוא מספר בהם את הויית השם בכל מקום (אללגעגענווארט) ושאין מקום בכל שלא יהי נמצא, וזה באמת שבח גדול. **כי כל קירות**, יסודו באמונות דף י"ס ע"א, שאמר שם הגאון כי אין המקומות מפרידים בין חלקיו וכו' וכדמיון שקצת הכתלים אין סותרין בעד הקול וכו' ואור השמש לא יזיקוהו הגלגלים וכו' ובהעתקת הספר שעשה ר' ברכיה הנקדן כתוב בלשון הזה כיון שנתברר לנו שהוא קדם לכל מוקדם וברא לכל מקום, לפיכך אלו היו המקומות מחלקים אותו ומפרדים אותו כבר לא יברא וכו' ואומר אין ראוי שנתמה על אלו הנפלאות הנזכרות לאנשים ואפילו קטנם, ואומר אילו לא ראינו שהקירות אינם מונעים את הקולות מלהשמע כבר תמהנו וכו' ואילו לא ראינו שהזכוכית אין מכסין את האור כבר תמהנו וכו'. ופ"ה לשון זו יסד המחבר את חרוזיו ואף הרוקח בשורש קדושת היחוד תפס בלשון זו באמרו, הבורא אינו צריך למקום ומכון, כי היה קדם כל הויות, ואין קירות והקורות חוצצין לפניו, כי לא היה בורא לדבר שהוא מזיק כנגדו. **אש אוכלה אש**, ביומא כ"א ע"ב תנו רבנן שש אשות הן וכו' אש אוכלת אש היא אש דשכינה. **ושמך מעידך**, הוא שם המפורש של הוי"ה המורה עבר והוה ועתיד. **נעידך**, ר"ל וכן נעיד עליך בכל יום באמרנו שמע ישראל ה' אלהינו וכו'. **וכן בך העידות**, דבק עם

(סג"ם) הבא

שֶׁאַתָּה הוּא וְהֹוֶה בַכֹּל. שֶׁלְּךָ הַכֹּל וּמִמְּךָ הַכֹּל: —
שְׁמוֹת יְקָרְךָ יַעֲנוּ וְיָעִידוּ. בְּתָקְפְּ יְקָרְךָ בְּךָ יְסַהֲדוּ:

לְיוֹם רְבִיעִי

ע"ס א"ב מרובע.

אֲרוֹמֵם אֱלֹהֵי אָבִי וְאֵלִי. אַנְוֶה אֱלֹהֵי צוּרִי וְגוֹאֲלִי:
אֲיַחֵד אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם, וְהָאָרֶץ. בְּכָל־יוֹם פַּעֲמַיִם:
אֵל חַי אֶחָד הוּא בְּרָאָנוּ. אֲבִיר יַעֲקֹב (נ"א יִשְׂרָאֵל) אָב לְכֻלָּנוּ:
אֲדֹנֵינוּ. אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ. מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ:
אֵין כָּאֵל אֵשׁ אֹכְלָה וְקַנָּא. לְעוֹלָם יְהוָֹה אֱמֶת אֵל־אֱמוּנָה:
אוֹרִי וְיִשְׁעִי מָעוֹז חַיַּי. עָלָיו תְּלוּיִם כָּל־מַאֲוַיַּי:
אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא אֱלֹהִים חַיִּים. לֹא יָכִילוּ זַעְמוֹ גּוֹיִם (וְאִיִּים):
אַדִּיר וְאַמִּיץ כֹּחַ וְרַב אוֹנִים. אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים:
אֱלוֹהַּ עֹשֵׂי אִישִׁי וּבוֹעֲלִי. אַלּוּף נְעוּרַי שׁוֹמְרִי וְצִלִּי:
בּוֹרֵא כֹל וְיִשְׂרָאֵל גּוֹאֵל. בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:
בּוֹרֵא רוּחַ הָרִים יוֹצֵר. מִמְּךָ מְזִמָּה לֹא יִבָּצֵר:
גֵּאֶה מֵשִׁיב גְּמוּל עַל־גֵּאִים. עַל־הָרָמִים וְעַל־הַנִּשָּׂאִים:
גִּבּוֹר בְּקוּמוֹ לַעֲרוֹץ בְּעֶבְרָה. מֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ מִי לֹא יִירָא:
גָּבֹהַּ כָּל־אֲשֶׁר תַּחְתָּיו נוֹשֵׂא. וּגְדָל־כֹּחַ גְּדוֹלוֹת עוֹשֶׂה:
גָּדוֹל הוּא וּשְׁמוֹ בִּגְבוּרָה. אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא:
דּוֹדִי דָּגוּל הוּא מֵרְבָבָה. אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד־קְדֹשִׁים רַבָּה:
דַּיָּן יָתִיב כְּעַתִּיק יוֹמִין. וּצְבָאוֹ עַל שְׂמֹאל וְעַל יָמִין:
הֲדָרוֹ וְהוֹדוֹ עַל־בְּנֵי עֲבָדָיו. הָדוּר הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו:
הוּא אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־ בָּשָׂר. שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה מִכֹּל:
וַדַּי וָתִיק יוֹדֵעַ וָעֵד. יְהוָֹה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:
וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֵנוּ. לְהִלָּחֵם מִלְחֲמֹתֵינוּ (נ"א עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ):
זוֹכֵר לְעוֹלָם בְּרִית רִאשׁוֹנִים. כְּיוֹם אֶתְמוֹל לוֹ אֶלֶף שָׁנִים:
זֶה אֱלֹהֵינוּ וְלוֹ קִוִּינוּ. וְזִמְרַת יָהּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ:

הבא אחריו, ר"ל וכן העידות בך שאתה הוא וסוף וכו׳ ככתוב בשמות ג׳, י"ד. שמות יקרך, ר"ל השמות שמתארים אנחנו בהם את הש"י כמו הגדול הגבור והנורא רחום וחנון הם לסעד בהם על יקרו ותקפו ורוממותו:

ארומם עפ"ה שמות טו, ב. בכל יום פעמים, בק"ש של שחרית וערבית. אדיר שמך, תהלים ח, ב׳. ארי וישעי, שם כ"ז, א׳. מאויי, ל׳ תאוה. לא יכילו, ירמי׳ י׳, י׳. בורא רוח, עפ"ה עמוס ד׳, י"ג. יבצר ימנע. לערוץ, לשבר. אריה שאג, עמוס ג, ח׳, ובנ"א מהדר גאונו מי לא יירא. דודי, שיר ה׳ י׳. אל נערץ, תהלים פ"ט, ח׳. יתיב בעתיק יומין, ע"פ דניאל ז׳, ט׳. הדר הוא, תהלים קמ"ט, ט׳. אל אלהי, במדבר ט"ז, כ"ב. ותיק, חסיד. ה׳ ימלך, שמות ט"ו, י"ח. ואשר חרב, דברים ל"ג, כ"ט. עזרנו ומגננו, תהלים ל"ג, כ׳. כיום אתמול, שם צ׳, ד׳. זה אלהינו,

חֵלֶק יַעֲקֹב יוֹצֵר הַכֹּל. חַנּוּן יְהוָה וְחָסִיד בַּכֹּל:
חַי הָעוֹלָם יְהוָה חֶלְקִי. חֲכַם הָרָזִים יְהוָה חִזְקִי:
טוֹב וּמֵטִיב הַמְלַמֵּד דֵּעָה. טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת בְּרָעָה:
יָשָׁר יְהוָה וְיָשָׁר דְּבָרוֹ. יְדִידֵי יְדִידוּת מִשְׁכְּנוֹת דְּבִירוֹ:
יוֹעֵץ וְגוֹזֵר מִי יְפִירֶנָּה. וַיַחְתֹּף וַיִפְעַל מִי יְשִׁיבֶנָּה:
(יָפֶה דוֹדִי, יָפְיוֹ וְטוּבוֹ. יִרְאוּ וְיֶחֱזוּ צִיּוֹן בְּשׁוּבוֹ):
כְּגִבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת. יָעִיר קִנְאָה לַעֲשׂוֹת נְקָמוֹת:
(כְּנֶשֶׁר עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים. נָשָׂא עֲבָדָיו, וְיָשֵׁר הַדּוּרִים):
(כְּדֹב שַׁכּוּל וּכְנָמֵר שָׁחַל. כְּרֶקֶב וּכְעָשׁ וְרוּחוֹ כְּנַחַל):
(כְּדוֹב שַׁכּוּל וּכְנָמֵר שׁוֹקֵד. דְּבָרוֹ לַעֲשׂוֹת, כְּמַקֵּל שָׁקֵד):
כַּבִּיר כֹּחַ לֵב כְּמוֹ שָׁחַל. כְּלָבִיא וְכַאֲרִי וְרוּחוֹ כְּנָחַל:
(כְּאֶרֶז בָּחוּר בְּגַדְלָתוֹ. כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן עַנְוְתָנוּתוֹ):
(כְּתַפּוּחַ בְּרֵיחוֹ עֹז אַהֲבָתוֹ. עַל־(עַם) יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ):
(כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר. כֵּן דּוֹדִי עִם־יוֹשְׁבֵי שָׁעַר):
(כַּבִּיר כֹּחַ לְמַרְגִּיזֵי אֵל, נוֹקֵם. וְכַטַּל הוּא לְיִשְׂרָאֵל):
(כּוֹסִי מְנָת חֶלְקִי וְגוֹרָלִי. אֲנִי לְדוֹדִי נַחֲלָה וְדוֹדִי לִי):
(כְּבוֹדִי יְהוָה לֹא אֲמִירֶנּוּ. הֶאֱמַרְנוּהוּ וְהֶאֱמִירָנוּ):
(כְּאַרְיֵה יִשְׁאַג וְכִכְפִיר יִנְהָם. אַל־יִהְיֶה כְּגֵר וּכְאִישׁ נִדְהָם):
(כְּרוֹעֶה גִּבּוֹר אֲשֶׁר לֹא יוּכַל. צֹאנוֹ לְהַצִּיל, וְהָיָה לְמַאֲכָל):
(כְּגִבּוֹר אֵין אֱיָל וּכְאֹרַח. נָס וּבָרַח מַר צָרַח):
(כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית וְכִכְפִיר לְעֹזְבָיו. כְּרֶקֶב גַּם כָּעָשׁ לְאֹיְבָיו):
(כַּבִּיר כֹּחַ כְּשָׁמִיר וָשַׁיִת. וְלֹא יַשְׁאִיר כְּנֹקֶף זַיִת):
(כְּשָׁמִיר וָשַׁיִת צָרִים יְמַגֵּן. כְּצִפֳּרִים עָפוֹת לְעִיר יָגֵן):

עש"ה ישעיה כ"ה, ט'. חי העולם, כן הוא בד"י כמו בדניאל י"ב, ז', ובנ"א חי לעולם כמו בדברים ל"ב, מ'. טהור עינים, חבקוק א', י"ג. ידידי ידידות, הרצון על המלאכים העומדים במשכנות דבירו. דבירו, היכלו. ויחתוף, יכה, ול' איוב ט', י"ב הוא. כנשר, ל' שמות י"ט, ד'. הדורים, עקומים ל' הדורות וחרוקות (חולין נ"ט, ב'), הדרא דכנתא (שם קי"ג). והנה יש לנו כאן כמה חרוזים של אות כ"ף ואינן בכ"י ואשר ע"כ הביאם רוו"ה ז"ל במסגרות ובד"י אחוו במקלתן והשמיטו קלתן, ובאמת יראה כל המעיין כי ענין כל החרוזים המוסגרים כבר אמור בחרוזים אחרים וע"כ אך למותר הם ונראה כי המחבר היה כותב לו כמה חרוזים בכל אות מאופיות א"ב במהדורא קמא, וחזר עליהם במהדורא תניה וברר מהם הנאותים יותר, והסופרים שלאחריו באו שתי המהדורות לידם והעתיק כל אחד ע"ס ספרו, זה ע"פ מהדורא קמא וזה ע"פ מהדורא תניה וכן נתהוה השנוי בספרים. כנחל, כנחל שוטף. כמקל שקד, ירמיה א', י"א ועיין שם במפרשים. על עם ישראל, על שם הכתוב תהלים ס"ח ל"ה. וצריך להוסיף פה על עם בעבור המשקל. כתפוח, שיר ב', ג'. וכטל הוא עש"ה הושע י"ד, ו'. כוסי. עש"ה תהלים ט"ז, ה. אני לדודי, שיר ו', ג'. כבודי ה', פירושו כבודי שהוא ה' לא אמיר ואחליף אותו. אמירנו, ל' תמורה. האמרנוהו, ל' חבה מל' את ה' האמרת (דברים כ"ו, י"ז). וכאיש נדהם, חלוש, ול' ירמיה י"ד, ט'. אין איל, בלי כח. צורח, צועק, בשמיר ושית, ל' קוץ וחרבן ופירושו כביר כח הוא יעשה אויביו כשמיר ושית. כנקף זית, ישעיה י"ז, ו'. ימגן, (מג"ם)

> (כְּגִשְׁמֵי נְדָבָה לָנוּ יָבֹא. כְּמַלְקוֹשׁ וְכַטַּל לַדְּבֵקִים בּוֹ:

(כְּנֶשֶׁר יְרַחֵף עַל־גּוֹזָלָיו. וּבְצֵל כְּנָפָיו יֶחֱסוּ מְיַחֲלָיו):

> כְּצִפֳּרִים עַל עִירוֹ יָגֵן. וּבְצֵל כְּנָפָיו רְנָנוֹת נְנַגֵּן:

לְבַדּוֹ (יְהוָה) הוּא וְנִפְלָאוֹת גְּדוֹלוֹת. עוֹשֶׂה. אֵל נוֹרָא עֲלִילוֹת):

> לִצְבִי וְעֹפֶר דּוֹמֶה דוֹדִי. כִּי יְקַדְּמֵנִי אֱלֹהֵי חַסְדִּי:

לִפְנֵי עַמּוֹ יְיַשֵּׁר הֲדוּרִים. וַיִּנַּשְּׂאֵם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים:

> לְעוֹלָם חֶלְקִי הוּא וְצוּר לְבָבִי. כָּלָה שְׁאֵרִי לְךָ וּלְבָבִי:

לְבַדּוֹ יְהוָה הוּא וְנִפְלָאוֹת, גְּדוֹלוֹת עוֹשֶׂה, וְרַב נוֹרָאוֹת:

> מָקוֹם וּמָעוֹן (נ״א אַתָּה) לְעוֹלָמֶךָ. וְאֵין יוֹדֵעַ אֶת־מְקוֹמֶךָ:

מוֹרָאִי אֵל רוֹעִי וְיוֹצְרִי. צוּר יְלָדַנִי מְחוֹלְלִי וְצוּרִי:

> מָרוֹם וּמָעוֹז הוּא לִי וּמַחְסִי. מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְהוָה מְנוּסִי:

מֶלֶךְ יַעֲקֹב מִשְׂגָּב־לָנוּ. הוּא מְחֹקְקֵנוּ וּמוֹשִׁיעֵנוּ:

> מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מִשְׁעָן יְהִי־לִי. מִבְטַח אֱלֹהִים יְהוָה חֵילִי:

מוֹשֵׁל עוֹלָם מַלְכוּתֶךָ. בְּכָל־דּוֹר וָדֹר מֶמְשַׁלְתֶּךָ:

> (מִי יְחָנְּךָ כֹּאַח לִי לְצָרָה. הוֹשַׁע יְהוָה כִּי יָדְךָ לֹא קָצְרָה):

מְקוֹר חַיִּים מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל, לֹא אֶעֱזֹב, כִּי מָעֻזִּי אֵל:

> מָגֵן יִשְׁעִי וְחֶרֶב גַּאֲוָה. לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ נֶפֶשׁ תַּאֲוָה:

מָגֵן הוּא לְכֹל הַחוֹסִים בּוֹ. אַשְׁרֵי אָדָם אֲשֶׁר עוֹז־לוֹ בּוֹ:

> נֶבֶר תָּמִים נָאוֹר וְנוֹרָא. נֶאְדָּר וְנֶאְזָר שְׁמוֹ בִּגְבוּרָה:

נֶאֱמָן נֵצַח יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ. לֹא יְשַׁקֵּר, אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ:

> נֵצַח יְשֻׁרוּן הָאֵל הַנֶּאֱמָן. מֵאֱלֹהָיו יְהוּדָה לֹא אַלְמָן:

נִפְלָא עַל כָּל־הַנִּפְלָאִים. וּמִתְנַשֵּׂא עַל כָּל־הַנִּשָּׂאִים:

> נִקְדָּשׁ וְנַעֲרָץ אֱלֹהֵי קְדוֹשִׁי. נָכוֹן וְנִשְׂגָּב יְהוָה נִסִּי:

נוֹקֵם וְנוֹטֵר וּבַעַל חֵמָה. לְצָרָיו, לְאֹיְבָיו אִישׁ מִלְחָמָה:

> נֵרִי יְהוָה בְּהִלּוֹ נֵרוֹ. עֲלֵי רֹאשִׁי, וְנֵר לְרַגְלִי דְּבָרוֹ:

סוֹמֵךְ וְסוֹעֵד יְהוָה סַלְעִי. סוֹבֵל וְסוֹלֵחַ וְנוֹשֵׂא פִּשְׁעִי:

יתנה למשחית. כצפרים, ל׳ ישעיה ל״א, ה׳. כנשר, ע״פ דברים ל״ב, י״א. לצבי ועופר, על שם הכתוב שיר ב׳, ט׳. יישר הדורים, מבואר למעלה. חלקי הוא, על שם הכתוב תהלים ע״ג, כ״ו. מקום ומעון, ע״פ ב״ר פ׳ ס״ח הקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, הקב״ה משום של עולם ואין עולמו מעונו, משל לגבור שהוא רוכב על הסוס וכליו משופעים אילך ואילך הסוס טפלה לרוכב ואין הרוכב טפלה לסוס. צור ילדני, על שם הכתוב דברים ל״ב, י״ח. מגדל עז, משלי י״ח, י׳. בכל דור, תהלים קמ״ה׳ י״ג: מי יתנך, שיר ח׳ א׳. מגן הוא, תהלים י״ח, ל״א. אשרי, שם פ״ד, ו׳. נבר, ל׳ ברור ונקי. נצח ישראל. תקפו של ישראל ועל שם הכתוב שמואל א, ט״ו, כ״ט. חוכי לו, מקוים לו. מאלהיו יהודה. על שם הכתוב ירמיה נ״א, ה׳. נוקם, ע״פ נחום א, ב׳. בהלו לשון האיר והוא באיוב כ״ט ג׳: ונר לרגלי, תהלים קי״ט ק״ה.

שַׂדַּי יְהֹוָה סַלְעִי וְסִתְרִי. סוֹלֵחַ וְסוֹבֵל סַעֲרִי וְסִבְרִי:
סַלְעֵנוּ (יְהֹוָה) וּמְצוּדָתֵנוּ. עֶזְרָתֵנוּ וּמְפַלְטֵנוּ:
עִזּוּז וְגִבּוֹר עֻזִּי וְעֶזְרִי. עֶלְיוֹן עוֹדְלִי אֱלֹהֵי עָרִי:
עִיר וְקַדִּישׁ שָׁת סְבִיבָיו סֵתֶר. אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר:
עַד מְמַהֵר לְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו. שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו:
פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם יְדִידוֹ. הוּא יִפְדֶּה יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ:
פַּחַד יִצְחָק יִתֵּן פַּחְדּוֹ. עַל־צָרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב עַבְדּוֹ:
פּוֹעֵל וְחוֹקֵר וְדוֹרֵשׁ וּבוֹדֵק. כָּל־לְבָבוֹת, לוֹ אֶתֵּן צֶדֶק:
צְרוֹר הַמֹּר אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר. נוֹתֵן לְעַמּוֹ צָרָיו כֹּפֶר:
צַח וְאָדוֹם דּוֹדִי בִּצְבָאָיו אוֹת. עַל כֵּן נִקְרָא יְהֹוָה צְבָאוֹת:
צַדִּיק יְהֹוָה הַצּוּר תָּמִים. אֶבְטַח עֲדֵי־עַד בְּצוּר עוֹלָמִים:
צְבָא הַשָּׁמַיִם מִשְׁתַּחֲוִים לוֹ. שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ:
קָדוֹשׁ הוּא בְּכָל־מִינֵי קְדֻשּׁוֹת. כִּתּוֹת שָׁלֹשׁ קָדוֹשׁ מְשַׁלְּשׁוֹת:
קַיָּם לְעָלְמִין אֱלָהָא חַיָּא. מָרֵא דִי־אַרְעָא וְדִי שְׁמַיָּא:
קוֹנִי מְרַחֵם מְקַנֵּא לְשׂוֹנְאָיו. קָרֵן יִשְׁעִי וְקָרוֹב לְקוֹרְאָיו:
רָחוֹק מִכֹּל וְאֶת־כֹּל רוֹאֶה. כִּי־רָם יְהֹוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה:
רֹעִי יְהֹוָה לֹא אֶחְסַר־כֹּל. וְרַב־כֹּחַ וְרַב־חֶסֶד לַכֹּל:
רַחוּם יְהֹוָה רוֹפֵא וּמְחַבֵּשׁ. לִשְׁבוּרֵי לֵב, וְעָוֹן כּוֹבֵשׁ:
רֵעִי כֻּלּוֹ הוּא מַחֲמַדִּים. מִשְׁפָּטָיו אֱמֶת מְתוּקִים וְהַחֲמוּדִים:
רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם. אַתָּה אֵל שׁוֹכֵן עַד:
שַׁלִּיט מֶלֶךְ שְׁמַיָּא בְּכָל־דָּר וְדָר. לָהּ אֲנָא מְשַׁבַּח מְרוֹמֵם וּמְהַדֵּר:
שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְהֹוָה אֱלֹהִים. שֹׁפֵט צֶדֶק וּמַשְׁפִּיל גְּבֹהִים:
שַׂגִּיא־כֹחַ לֹא־מְצָאנֻהוּ. יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ וּמִי כָמֹהוּ:
שְׁלֹמֹה שְׁמוֹ כִּי שֶׁלּוֹ שָׁלוֹם. כִּי יְדַבֵּר אֶל־חֲסִידָיו שָׁלוֹם:
שֵׁם יְהֹוָה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה. כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ כִּכְפִיר וּכְאַרְיֵה:
שַׁדַּי מְאוֹרִי מַלְכִּי וְאֵלִי. הַלְלוּיָהּ שְׁמוֹ נַפְשִׁי הַלְלִי:

וסברי, לשון תקוה. אל יהי ערי, מוגא מענין ויהי ערך (ש"א כ"ח, ט"ז). עיר וקדיש, שמות מלאכים (דניאל ד', י'). אכן אתה, ישעיה מ"ה, ט"ו: שומר הברית, נחמיה א', ה'. פדה, ישעיה כ"ט, כ"ב. הוא יפדה, תהלים ק"ל, ח'. צרור המור, שיר א', י"ג י"ד. הכופר, מין בושם. כופר, כפרה. בצבאיו אות, ע"פ חגיגה דף ט"ז וילקוט תהלים רמז תשל"ז ואתא מרבבות קדש, אות הוא בתוך רבבות קדש, ה' צבאות שמו אדון הוא בצבא שלו. אבטח, ל' ישעיה כ"ו, ד'. צבא השמים, ל' נחמיה ט', ו'. שרפים, ישעיה ו' ב'. כי רם, תהלים קל"ח, ו'. רועי ה', על שם הכתוב שם כ"ג, א'. רופא ומחבש, שם קמ"ז, ג': משבח, ל' דניאל ד', ל"ד. שמש ומגן, תהלים פ"ד, י"ב: שגיא כח, הפס ל' איוב ל"ז, כ"ג. ישגיב, שם ל"ו, כ"ב. שלמה שמו, ע"פ שבועות דף ל"ה ע"ב ומסכת סופרים פרק ה' כל שלמה האמורין בשיר השירים קדש, שיר למי שהשלום שלו: כי ידבר, מל' תהלים פ"ה, ט': כתועפות ראם, במדבר כ"ג, כ"ב.

תִּתַּמָּם עִם־יוֹשְׁבֵי נְטָעִים. הַשָּׂרִינִים שְׁלֹשֶׁת הָרוֹעִים (נ"א רֵעִים):
תִּתְחַסַּד תִּתָּבַר עִמָּם. וְעִם־עִקְּשִׁים תִּתַּפַּל לְהַמָּם:
תָּמִים דַּרְכְּךָ תַּקִּיף מִכֹּל. תּוּכַל לְבַדְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־כֹּל:
תּוֹחַלְתִּי וְסִבְרִי וְתִקְוָתִי. תַּאֲוַת נַפְשִׁי וּתְשׁוּקָתִי:
תְּהִלָּתִי וְתִפְאַרְתִּי וְעֻזִּי. מִמְּעֵי אִמִּי גּוֹחִי וְגוֹזִי:
תְּמִים דֵּעִים אֵל דֵּעוֹת אֶחָד. כָּל־הַלְּבָבוֹת דּוֹרֵשׁ יָחַד:

ליום חמישי

מִי כָמוֹךָ דֵּעָה מוֹרֶה. נִיב שְׂפָתַיִם אַתָּה בוֹרֵא:
מַחְשְׁבֹתֶיךָ עָמְקוּ וָרָמוּ. וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמוּ:
לֹא לִמְּדוּךָ חָכְמָתֶךָ. וְלֹא הֱבִינוּךָ תְּבוּנָתֶךָ:
לֹא קִבַּלְתָּ מַלְכוּתֶךָ. וְלֹא יָרַשְׁתָּ מֶמְשַׁלְתֶּךָ:
לְעוֹלָם יְהִי לְךָ לְבַדְּךָ. וְלֹא לַאֲחֵרִים כְּבוֹד הוֹדְךָ:
וְלֹא תִתֵּן לֵאלֹהִים אֲחֵרִים תְּהִלָּתְךָ לַפְּסִילִים וְזָרִים:
וְכָבוֹד וְגַם כָּל־יְקָר מֵאִתָּךְ. וּכְבוֹדְךָ לֹא־לְזָרִים אִתָּךְ:
אַתָּה תָעִיד בְּיִחוּדֶךָ. וְתוֹרָתְךָ וַעֲבָדֶיךָ:
אֱלֹהֵינוּ עַל יִחוּדֶךָ. אַתָּה עֵד אֱמֶת וַאֲנַחְנוּ עֲבָדֶיךָ:
לְפָנֶיךָ לֹא אֵל הִקְדִּימְךָ. וּבִמְלַאכְתְּךָ אֵין זָר עִמְּךָ:
לֹא נוֹעַצְתָּ וְלֹא לָמַדְתָּ. בְּחַדֶּשְׁךָ בְּרִיאוֹת (נ"א בְּרִיּוֹת) כִּי נְבוֹנוֹתָ:
מִמַּעֲמַקֵּי מַחְשְׁבוֹתֶיךָ. וּמִלִּבְּךָ כָּל־פְּעֻלּוֹתֶיךָ:
קְצוֹת דְּרָכֶיךָ הֲלֹא הִכַּרְנוּ. וּמִמַּעֲשֶׂיךָ הֵן יָדַעְנוּ:
שֶׁאַתָּה אֵל כֹּל יָצַרְתָּ. לְבַדְּךָ מְאוּמָה לֹא נִגְרַעְתָּ:
לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתְּךָ לֹא לָחַצְתָּ. וְגַם לְעֵזֶר לֹא נִצְרַכְתָּ:
כִּי הָיִיתָ לִפְנֵי הַכֹּל. וְאָז בְּאֵין כֹּל לֹא־נִצְרַכְתָּ כֹּל:
כִּי מֵאַהֲבָתְךָ עֲבָדֶיךָ. כֹּל בָּרָאתָ לִכְבוֹדֶךָ:

יושבי נטעים, ל' דה"א ד', כ"ג. ומדרש בב"ר פ' ח' גם במדרש רות דף מ"ב ע"ב על נפשותן של צדיקים. שלשת הרועים, ר' אבות אברהם יצחק ויעקב, וע"פ ילקוט פ' בלק רמז תשס"ו מהררי קדם, צופה אני שבהרים גדולים תלוים ועומדים אברהם יצחק ויעקב. ועוד שם מראש צורים אני רואה אותם שקדמו לבראשית וכו'. והנה פירוש השרינים של שלשת הרועים, הם בני ישראל. תתחסד, תתבר, ל' ש"ב כ"ב, כ"ו. תתבר עמם, ר"ל עם השרינים של שלשת הרועים. גוחי, ל' הוצאה כמו גוחי מבטן (תהלים כ"ב, י'). וגוזי, ל' העברה כמו ממעי אמי אתה גוזי (שם ע"א, ו').

ניב שפתים, דבור פה, ל' ישעיה נ"ז, י"ט. מחשבתיך, ל' תהלים צ"ב, ו'. ושנותיך, שם כ"ב, כ"ח. לפסילים, שעור החרוז, תהלתך לא תתן לאלהים אחרים ולא לפסילים וזרים, והוא עפ"ש ישעיה מ"ב, ח'. נועצת, קבלת עצה. נבונות, אתה היית המבין מעצמך. וממעשיך הן ידענו; הקדוש ברוך הוא ניכר מתוך מעשיו. לחצת, ל' דוחק. בראת לכבודך, על שם הכתוב ישעיה מ"ג, ז':

וְלֹא נוֹדַע אֵל זוּלָתֶךָ. וְאֵין כָּמוֹךָ וְאֵין בִּלְתֶּךָ:

וְלֹא נִשְׁמַע מִן־אָז וָהָלְאָה. וְלֹא קָם וְלֹא נִהְיָה וְלֹא נִרְאָה:

וְגַם אַחֲרֶיךָ לֹא יִהְיֶה־אֵל. רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן אֵל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יָחִיד וּמְיֻחָד. יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

אֲשֶׁר מִי יַעֲשֶׂה כִּמְלַאכְתֶּךָ. כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶיךָ:

אֵין יְצִיר זוּלַת יְצִירָתֶךָ. וְאֵין בְּרִיאָה כִּי אִם בְּרִיאָתֶךָ (מְלַאכְתֶּךָ):

כָּל־אֲשֶׁר תַּחְפֹּץ תַּעֲשֶׂה בַכֹּל. כִּי אַתָּה נַעֲלֵיתָ עַל־כֹּל:

אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין בִּלְתֶּךָ. כִּי אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

אַתָּה הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא. וְדָבָר מִמְּךָ לֹא יִפָּלֵא:

מִי כָמוֹךָ נוֹרָא תְהִלֹּת. אֱלֹהִים לְבַדְּךָ עֹשֵׂה גְדֹלוֹת:

אֵין אוֹתוֹת כְּמוֹ אוֹתוֹתֶיךָ. אַף אֵין מוֹפֵת כְּמוֹ מוֹפְתֶיךָ:

אֵין תְּבוּנָה כִּתְבוּנָתֶךָ. אֵין גְּדֻלָּה כִּגְדֻלָּתֶךָ:

כִּי מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ. וְגָבְהוּ דַּרְכֵי אָרְחֹתֶיךָ:

אֵין גַּאֲוָה כְּמוֹ גַאֲוָתֶךָ. אַף אֵין עֲנָוָה כְּעַנְוָתֶךָ:

אֵין קְדֻשָּׁה כִּקְדֻשָּׁתֶךָ. אֵין קְרֵבוֹת כְּמוֹ קְרֵבוֹתֶךָ:

אֵין צְדָקָה כְּמוֹ צִדְקָתֶךָ. אֵין תְּשׁוּעָה כִּתְשׁוּעָתֶךָ:

אֵין זְרוֹעַ כִּזְרוֹעוֹתֶיךָ. אֵין קוֹל כְּרַעַם גְּבוּרֹתֶיךָ:

אֵין רַחֲמִים כְּרַחֲמָנוּתֶךָ. אֵין חֲנִינוּת כַּחֲנִינוּתֶךָ:

אֵין אֱלָהוּת כֶּאֱלָהוּתֶךָ. וְאֵין מַפְלִיא כְּשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:

כִּי שְׁמוֹתֶיךָ אֵלִים מְרוּצִים. בְּזָכְרְךָ לְחוּצִים לְהַפְלִיא נְחוּצִים:

וְאַשָּׁף וְחַרְטֹם לֹא יְלַחֲצוּךָ. וְכָל־שֵׁם וְלַהַט לֹא יְנַצְּחוּךָ:

(לֹא יְנַצְּחוּךָ כָּל־הַחֲכָמִים. כָּל־הַקּוֹסְמִים וְהַחַרְטֻמִּים):

אַתָּה מֵשִׁיב לְאָחוֹר חֲכָמִים. לֹא יוּכְלוּ לְךָ עֲרוּמִים וְקוֹסְמִים:

לְהָשִׁיב לְאָחוֹר מְזִמּוֹתֶיךָ. לְהָפֵר עֲצַת סוֹד גְּזֵרָתֶךָ:

מֵרְצוֹנְךָ לֹא יַעֲבִירוּךָ. לֹא יְמַהֲרוּךָ וְלֹא יְאַחֲרוּךָ:

עֲצָתְךָ תָּפֵר עֲצַת כָּל־יוֹעֲצִים. וְעֻזְּךָ מַחֲלִישׁ לֵב אַמִּיצִים:

(אַתָּה מְצַוֶּה וּפַחְדְּךָ מַשְׁוֶה. וְאֵין עָלֶיךָ פָּקִיד (וּ)מְצַוֶּה):

(אַתָּה מְקַוֶּה וְאֵינְךָ מְקַוֶּה. לְךָ כָּל־מְקַוֶּה נֶפֶשׁ תְּרַוֶּה):

אלים מרוצים, מלאכים הרצים לעשות דברך. לחוצים, ישראל הנלחצים בצרה. נחוצים, ל' מהירות ר"ל המלאכים, רצים במהירות להפליא פלאות לישראל הלחוצים: ואשף וחרטם, שמות מכשפים (דניאל ב', י'). וכל שם, השבעה בשמות. ולהט מל' בלהטיהם (שמות ז', י"א). אתה משיב, ל' ישעיה מ"ד, כ"ה: ערומים, מל' והנחש היה ערום (בראשית ג'). להשיב, זה יחובר עוד בפסוק הקודם, ר"ל לא יוכלו הערומים והקוסמים להשיב לאחור מזמותיך. ופחדך משוה, פחדך מיישר הבריות בדרך הישר. אתה מקוה, כמו שנאמר מקוה ישראל מושיעו (ירמיה י"ד, ח'). ואינך מקוה, גם הוא מוסד על ס' אמונות דף י"ח שאמור שם כי הכתב (סג"מ)

וְכָל־הַיְצוּרִים וְכָל־עִנְיָנָם. וְכָל־יְקָר אֲשֶׁר בָּהּ אֵין דִּמְיוֹנָם):
(לֹא מַחְשְׁבֹתָם מַחְשְׁבֹתֶיךָ. כִּי אֵין בּוֹרֵא זוּלָתֶךָ):
וְאֵין (נ"א לְאֵין) דִּמְיוֹן נִפְלָא אֱלֹהֵינוּ. וְאֵין (נ"א לְאֵין) חֵקֶר נִשְׂגָּב אֲדֹנֵינוּ:
סָתוּר מִכָּל־סָתוּר, וְעָמוּם מִכָּל־עָמוּם וּמִכָּל־כָּמוּס:
דַּק מִכָּל־דַּק וְצָפוּן מִכָּל־צָפוּן, וְיָכוֹל מִכָּל־יָכוֹל:
נִשְׂגָּב מִכָּל־נִשְׂגָּב. וְנֶעְלָם מִכָּל־נֶעְלָם. וּשְׁמוֹ לְעוֹלָם:
גָּבֹהַּ מִכָּל־גָּבֹהַּ, וְעֶלְיוֹן מִכָּל־עֶלְיוֹן וּמִכָּל־חֶבְיוֹן:
חָבוּי וְעָמוֹק מִכָּל־עָמוֹק. לֵב כָּל־דַּעַת עָלָיו חָמוּק:
שֶׁאֵין שֵׂכֶל וּמַדָּע וְחָכְמָה. יְכוֹלִים לְהַשְׁווֹת לוֹ כָּל־מְאוּמָה:
לֹא מַשִּׂיגִים לוֹ אֵיךְ וְכַמָּה. לֹא מוֹצְאִים לוֹ דָּבָר דּוֹמֶה:
מִקְרֶה וְעַרְעֵר וְשִׁנּוּי וָטֶפֶל. וְחֶבֶר וּמִסְמָךְ אוֹר וְגַם־אֹפֶל:
וְלֹא מוֹצְאִים לוֹ מַרְאֶה וָצֶבַע. וְלֹא כָּל־מֶבַע אֲשֶׁר־שֵׁשׁ וָשֶׁבַע:
לָכֵן נְבוּכוֹת כָּל־עֶשְׁתֹּנוֹת. וְנִבְהָלוֹת כָּל־הַחִשְּׁבֹנוֹת*):
וְכָל־שַׂרְעַפִּים וְכָל־הַרְהוֹרִים. נִלְאִים לָשׂוּם בּוֹ שִׁעוּרִים:

הכעס והרצון המונשמים והאהבה והשנאה המוגשמות לא יהיו כי אם במי שיקוה ויירא. ונמנע מטורא שכל שיקוה לדבר ממה שברא או שייראהו. לך כל מקוה נפש תרוה, שעורו אתה תרוה נפש כל מקוה לך. לא מחשבותם, הוא דבוק עם הרוז שלפניו. ועמום, נסתר ונעלם, כחברו כמוס בהחרוז שגם הוא ל' העלמה כמו הלא הוא כמוס עמדי (דברים ל"ב, ל"ד), ופירוש עמום הוא כמו עמוץ (בחלוף לד"י וסמ"ך דוגמת לפן וספן עלץ ועלס) משרש עמץ שטעמו בסורית ובל' גמרא ל' סגירה וסתימה, וכתב הפייטן עמום ולא עמוץ כדי לשוות ההרוז עם כמוס. וה"ר שלמה קליין מקאלמאר ס"ו העירני עוד כי גם בל' ערבי טעם עמם ל' הסתר. דק מכל דק, החרוזים האלה הן ממש לשון הגאון בס' אמונות דף י"ד עמוד ג' שכתב שם שהבורא יתברך יותר דק מכל דק ועמוק מכל עמוק וחזק מכל חזק ונעלם מכל נעלם וגבוה מכל גבוה וכו'. וכתב הרוקח בשרש קדושת היחוד וז"ל היוצר ובורא הכל דק מכל דק נפלא ונעלם וחבוי וספון, כל דבר בריאה אין שוה לבורא, אין שייך בו שעור וקצב ולא אורך ולא רוחב ולא דמות ולא צורת גולם ולא דיבוק ולא איברים ולא צל ולא אור ולא צורה ולא סיבוב ולא מקרה ולא גוף ושתף וסמך ודבק, ואין צריך לכלוס ואין דבוק למקום, וממלא כל השמים והארץ והים והאויר וכל העולמים, ואין שייך בו לא עמידה ולא ישיבה ולא הליכה ולא סמיכה, והוא חי בכחו ויכלתו כל הימים, ואין לו כדגוד ולא יגיעה ולא פעולת כל, הוא בורא כל בלא יגיעה ובלא עמל, כל מיני הנבראים וכל עין לא תשורנו ולא תשוסנו, והוא הבורא כי היה טרם כל מכון וקדם לכל ראשון, ואין בו לא תוספת ולא מעוט ולא חסרון ולא יתרון, אין קץ להוויתו. עכ"ל. וכל דבריו מיוסדים בחרוזי שירי היחוד ליום ה' ויום ג'. חביון, ל' סתר, וכן חבוי. לב כל דעת, כל לב אשר יעיז לדעתו נסתר לו. חמוק, גם הוא ל' סתר והעלמה כמו עד מתי התחמקין (ירמיה ל"א, כ"ב), חמק עבר (שיר ה', ו'). איך, האיכות (קוואליטעט). וכמה, הכמות (קוואנטיטעט). וערער, גם הוא ל' מקרה ופגיעה מל' וביתו ערער (סוכה כ"ה) בל"א צופעלליגקייט. וחבר, חבור. ומסמך, שיסמוך על דבר אחר ולשון זו מס' אמונות דף י"ח ע"א שאמר שם ועל המצרף אומר כי הבורא יתברך לא יתכן שיצרפו אליו על דבר ההגשמה וכו' ובהעתקת ברכיה הנקדן כה הלשון, ואומר אי אפשר שנספל ליוצר הכל נושא ממושמש ולא נחבר אליו גושם מורכב ומחובר, מפני שיתברך שמו קודם לכל ספל וחבור וסמוך ועמוד והוא בורא הכל וכו' עכ"ל ועל פי לשונו יסד הפייטן את הרוזו. אור וגם אופל, פירוש, ואין לומר על השם שהוא אור או שהוא אופל, שכל אלה ענינים גשמיים הם. אשר שש ושבע, הם ששת מיני התנועה ושבע מיני הכמות שיש לכל הנמצאים הטבעיים ומזכירם הפייטן למטה וע"פ ס' האמונות. נבוכות, מגולגלות מל' נבוכים הם בארץ (שמות י"ד, ג'). עשתונות, מחשבות. שרעפים,

גם

---

*) חִיְּבֹנוֹת מן חִיָּבוֹן, ופי' מזמות ומחשבות כמו עֶשְׁתֹּנוֹת שקודם, ועי' רש"י (קהלת ז, כט), פנוסח אחר חֶשְׁבֹּנוֹת מן חֶשְׁבּוֹן. המגיה מ. י. האָבער. (סג"ם)

מִלְּשַׁעֲרֵהוּ וּמִלְּהַגְבִּילֵהוּ. מִלְּתָאֲרֵהוּ וּמִלְּפַרְסְמֵהוּ:
בְּכָל־שִׂכְלֵנוּ חִפַּשְׂנוּהוּ. בְּמַדָּעֵנוּ לִמְצוֹא מַה הוּא:
לֹא מְצָאנוּהוּ וְלֹא יְדַעֲנוּהוּ. אַךְ מִמַּעֲשָׂיו הִכַּרְנוּהוּ:
שֶׁהוּא לְבַדּוֹ יוֹצֵר אֶחָד. חַי וְכֹל יוּכַל וְחָכָם מְיֻחָד:
כִּי־הוּא הָיָה לַכֹּל קֹדֶם. עַל־כֵּן נִקְרָא אֱלֹהֵי קֶדֶם:
בַּעֲשׂוֹתוֹ בְּלִי כָל־מְאוּם אֶת־כֹּל. יָדַעְנוּ כִּי־הוּא כֹּל יָכוֹל:
בַּאֲשֶׁר מַעֲשָׂיו בְּחָכְמָה כֻלָּם. יָדַעְנוּ כִּי בְּבִינָה פְּעָלָם:
בְּכָל־יוֹם וָיוֹם בְּחַדְּשׁוֹ כֻּלָּם. יָדַעְנוּ כִּי־הוּא אֱלֹהֵי עוֹלָם:
בַּאֲשֶׁר הָיָה קֹדֶם לְכֻלָּם. יָדַעְנוּ כִּי הוּא חַי (וְקַיָּם) לְעוֹלָם:
וְאֵין לְהַרְהֵר אַחַר יוֹצְרֵנוּ. בְּלִבֵּנוּ וְלֹא בְּסִפּוּרֵנוּ:
לְמֹמֶשׁ וְגֹדֶשׁ לֹא נְשַׁעֲרֵהוּ. לְטֶפֶל וְתֹאַר לֹא נְדַמֵּהוּ:
וְלֹא נַחְשְׁבֵהוּ לְעִקָּר וְנִצָּב. וְלֹא לְמִין וְכָל־אוֹן וּלְכָל־נִקְצָב:
כָּל־הַנִּרְאִים וְהַנִּשְׂכָּלִים. וְהַמַּדָּעִים בְּעֶשֶׂר כְּלוּלִים:
וְשֶׁבַע כַּמִּיּוֹת וְשֵׁשֶׁת נָדוֹת. וְשָׁלֹשׁ גְּזֵרוֹת וְעִתּוֹת וּמִדּוֹת:

גם הוא לא מחשבה כמו ברוב שרעפי בקרבי (תהלים צ"ד, י"ט). **לכל קודם**, קודם לכל. **בעשותו בלי כל את הכל**, כן הוא הגירסא בפירוש ישן על שיר היחוד כ"י ונכון, ומפרש שם וז"ל שברא את הכל ולא מדבר ולא מתוך דבר ולא עם דבר ולא בדבר ולא על דבר, שאם היה בורא מדבר א"כ היה הדבר קדמון, וכן לא מתוך דבר, שאם תאמר מתוך צריך אתה לומר או מתוך כלי או מתוך הזמן וא"כ הכלי והזמן קודמין, ולא עם דבר שא"כ היה נעזר בו וזהו חלשות, וכן אם בראו בדבר, דבר זה נופל תחת כלי אומנות שהאומנים מסתייעים ובשיהא נצרך כלי היה נצרך לחומר וזמן וא"כ הזמן נברא כבר, וכן לא על דבר שא"כ נהיה הדבר ההוא כמו יסוד לנוחו עליו הנברא וא"כ היסוד קדם וזהו חלשות, וכבר נסתלק כל זה מן הבורא ית' ולכך צריך לומר שבלי כל עשה את הכל עכ"ל. **בחכמה כלם**, כמו שכתוב מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית (תהלים ק"ד, כ"ד). **בחדשו כלם**, כמו שאומרים בברכת יוצר, מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. **לממש**, דבר שיש בו ממשות. **וגודש**, תוספת שעור, מלשון כל מדות שבמקדש היו נגדשות (מנחות צ'), שהיו מים נגדשין (סוטה ל"ד); אך בכ"י **וגושם** והוא מוסכם יותר עם לשון הגאון שהעתקתי למעלה ועם אשר אעתיק בסמוך. **לעקר ונצב**, לעצם אשר לו מצב מיוחד, והוא ע"פ ס' אמונות דף י"ה ע"ב הבורא יתברך אינו גשם ולא יתכן שיהיה לו מצב מהמצבים לא מישיבה ולא מעמידה והדומה לזה והכל נמנע מפני שאיננו גשם, ומפני שהמצב איננו כי אם הטען הגשם על אחר, ואופני המצב מחייבים שנוי וחלוף נצב. **למין**, כגון מין אדם או מין צומח. **וכל און**, כח שימצא למין אחד. **נקצב**, מה שקצוב לעצם אחד ולא ימצא בעצם אחר. והנה הזכיר הפייטן בב' החרוזים אלה ה' ענינים הכוללים לאישים שמנה אותם הרמב"ם בספרו מלות הגיון שער י' שהן המין והסוג וההבדל והסגולה והמקרה, ובאמרו לממש וגודש רצונו על עצם הדבר, ובאמרו לטפל ותאר כוונתו על המקרה, לעקר ונצב הוא הסוג, ואחריו ולא למין, ואחריו וכל און הוא הסגולה, ולכל נקצב, הוא ההבדל. **בעשר כלולים, ושבע כמיות וכו'**, גם זה לשון הגאון בס' אמונות דף ס"ו, ע"ב שאמר שם כי השם שהוא אחד לא יתכן להאריו לא בעשר המאמרות אשר על העצם וכן בששת מיני התנועה וכן בשבעה מיני הכמות וכן בשלשה הזמנים ושלש הגזרות ושלש הגורות עכ"ל. ובאור הדברים האלה כבר הביאו רוו"ה ז"ל בהערתו על חרוז זה בסדורו שפה ברורה וז"ל, ידוע כי כל הנמצאים לא ימלטו מהיותם או עצם או מקרה ומבואר בהגיון להרמב"ם שער י' (וכבר ביאר לפניו באמונה הרמה להראב"ד ראש מאמר א' ובחובות הלבבות שער היחוד פרק ז') וברוח חן לאבן תבון פרק י' ובפירושו למלות זרות למורה כי הסוגים העליונים לכל הנמצאים הם י' מינים אשר קראו עשרה מאמרות, והסוג העליון והראשון הוא העצם (דאז וועזען), והתשעה האחרים הם מקרים המשיגים לעצם והם הכמות (דיא גרעססע) והאיכות (דיא בעשאפפענהייט) והמצטרף (דאז פערהאלטניש) והאנה (דער אָרט) והמצב (דיא שטעללונג) והמתי הוא הזמן (דיא

הן בבורא אין גם אחד. כי הוא בראם כלם יחד:
כלם יבלו אף יחלפו. הם יאבדו ואף יספו:
ואתה תעמד ותבלה כלם. כי חי וקים אתה לעולם:

ליום ששי

אתה לבדך יוצר כל הוא. ולא ידמה מעשה לעשהו:
כל הארצות לא יכילוך. ואף שמים לא יכלכלוך:
אז (נ״א אף) יחילו מים חיים. מפניך אלהים חיים:
רעשה ארץ ונסו מים. ונטפו (מים) מן השמים:
נוטה לבדך השמים. רוקע הארץ על המים:
עשית כל חפצך לבדך. ולא נצרכת עזר כנגדך:
סועד אין מי יסעדך. הכל ממך ומידך:
בכחך אז כן עתה ודעתך. ולעולם כל כבודך אתך:
ולא יעפת ולא יגעת. כי במלאכתך לא עמלת:
כי בדברך כל יצוריך. ומעשה חפצך במאמריך:
ולא אחרתו ולא מהרתו. הכל עשיתו יפה בעתו:
מבלי מאומה כל חדשת. ואת הכל בלי כל (נ״א כלי) פעלת:

צייט) והלא הוא הקנין (דיא אייגענטהימליכקייט) והפועל (דיא טהעטיגקייט) והמתפעל (דאז לידען); ויאמר אבן רשד כי במאמר הכמות ימצאו שבעה מינים והם המספר, והגשם, והשטח, והקו, והמאמרים, והזמן, והמקום; ומספר מיני הפועל והמתפעל הם ששה כמספר מיני התנועות והנדידות המשינים לעצם בהשתנותו, שנים מהם במאמר העצם והם ההווים וההפסד שהם שינוי ימצאו בעצם מצד עצמו והוא שיפשוט צורה וילבוש צורה אחרת ובתנגה מעצם אל עצם אחר, ושנים מהם במאמר הכמות והם הצמיחה והיינו השינוי מקטנות לגדלות, וההיתוך והוא שינוי מגדלות לקטנות, ואחד במאמר האיכות והוא השינוי בתכונותיו ממראה אל מראה או מקור אל חום וכדומה, והוא הנקרא שינוי בסתם, ואחד מהם במאמר האנה והוא ההעתק ממקום אל מקום; ויאמר עוד כי לכל גזירה ר״ל לכל מאמר נוחר וחותך יתכנו ג׳ מיני ביאור, ביאור בגדר והוא אשר יתחבר מסוגו והבדל כאמרנו האדם הוא חי מדבר. וביאור בחוק, והוא המתחבר מסוג וסגולה או מקרה כאמרנו האדם הוא חי צוחק או חי כותב וכדומה, וביאור אינו לא בגדר ולא בחק והוא המתחבר ממין ומקרה כאמרנו בראובן שהוא אדם לבן או סופר מהיר; ושלש עתות, הם החולף וההוה והעתיד; ושלש מדות, הם הם הידועות בשם ג׳ רחקים שהם האורך והרוחב והעומק, והם צורת הקו והשטח והגשם; והנה העניינים הנזכרים הם מקיפים כל הנמצאות עד משיגיהם ומשיגי משיגיהם וכולם שינויים בנשמים ובמקריהם לכן אין גם אחד מהם בבורא ית׳ כי הוא בורא כל עצם וכל מקרה והוא מרומם מכל שינוי והשתנות ואין כח ברעיון להשוס בו כל מאומה. כולם יבלו, כל הנבראים עם כל מקריהם יבלו ויחלופו. ומובא חרוז זה בס׳ נאחון סי׳ של״ג. יספו, יתמו, כמו ישעיה ס״ו, י״ז. ואתה תעמד, ל׳ תהלים ק״ב כ״ז.

יכילוך, יחזיקוך בל״א פאסען, כמו אלפים בת יכיל (מ״א ז׳, כ״ו). לא יכלכלוך, מ״א ח׳, כ״ז. יחילו, ל׳ פחד, והוא מתהלים ע״ז, י״ז. רעשה, ל׳ תהלים ס״ח, ט׳. ונסו מים, הכוונה על בריאת העולם שהבדיל השם את המים חצין מעל לרקיע וחצין מתחת לרקיע. רוקע הארץ, תהלים קל״ו ו׳. סועד, אתה הוא הסועד, אין מי שיסעדך. כי בדברך, רק בדבור בראת הכל וכמו שכתוב בדבר ה׳ שמים נעשו וכו׳. במאמריך, וכמו שאמרו בעשרה מאמרות נברא העולם. הכל עשיתו, עפ״ס קהלת ג׳, י״א. בלי כלי פעלת, שאין אדם יכול לתקן דבר בלי כלי, אבל הבורא רצונו וכחו הוא כליו; כן

(כג״ז) מלאכתי

וְעַד (נ״א וְעַל) לֹא יְסוֹד הַכֹּל יָסַדְתָּ. בִּרְצוֹן רוּחֲךָ כֹּל תָּלִיתָ:
זֹרַעַת עוֹלָם אֶת־כֹּל נוֹשְׂאוֹת. מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף וְאֵינָם נִלְאוֹת:
בְּעֵינֶיךָ לֹא דָבָר הִקְשָׁה. רְצוֹנְךָ כָּל־דָּבָר (נ״א דְּבַר) רוּחֲךָ עוֹשֶׂה:
לִפְעֻלָּתְךָ לֹא דִמִּיתָ. אֶל־כָּל־תֹּאַר לֹא שִׁוִּיתָ:
וְלֹא קָדְמָה לִמְלַאכְתְּךָ מְלָאכָה. חָכְמָתְךָ הִיא הַכֹּל עָרְכָה:
לִרְצוֹנְךָ לֹא קָדְמוּ וְאֵחֲרוּ. וְעַל חֶפְצְךָ לֹא נוֹסְפוּ וְחָסֵרוּ:
מִכָּל־חֶפְצְךָ לֹא שָׁכַחְתָּ. וְדָבָר אֶחָד לֹא חִסַּרְתָּ:
לֹא הֶחְסַרְתָּ וְלֹא הֶעְדַּפְתָּ. וְדָבָר רֵק בָּם לֹא פָעָלְתָּ:
אַתָּה תְשַׁבְּחֵם וּמִי הִתְעִיבָם. וְשֶׁמֶץ דָּבָר לֹא נִמְצָא־בָם:
הַחִלּוֹתָ בְּחָכְמָה עֲשִׂיתָם. בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת כִּלִּיתָם:
מֵרֵאשִׁית וְעַד אַחֲרִית עֲשׂוּיִם. בֶּאֱמֶת וּבְיֹשֶׁר וְטוֹב רְאוּיִם:
הִקְדַּמְתָּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ. רֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:
כִּי רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ. הֲלֹא מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ:
וְעַד לֹא כָל־חַי הוּכַן לְכַלְכֵּל. לִפְנֵי אוֹכֵל תִּתֵּן־אֹכֶל:
וּמָזוֹן וּמָכוֹן *) תַּעֲשֶׂה בִּפְנֵי כֹל. צָרְכֵי הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל:
שְׁלֹשֶׁת יָמִים הָרִאשׁוֹנִים. אָז הֲכִינוֹתָם לָאַחֲרוֹנִים:
אָז עָטִיתָ אוֹר כַּשַּׂלְמָה. אֶדֶר מְאוֹרוֹת מִמּוּל שַׂלְמָה:
(בְּטֶרֶם כָּל־יְצוּר מְאֹד גָּדַלְתָּ. וְאַחַר כֹּל מְאֹד נִתְגַּדַּלְתָּ):
(אָז בְּאֵין לְבוּשׁ הוֹד וְהָדָר לוֹבֵשׁ. עַד לֹא אָרַג גֵּאוּת לָבֵשׁ):
(אוֹר כַּשַּׂלְמָה וְכִמְעִיל עֹטֶה. שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה נוֹטֶה:
(עָשִׂיתָ בָּם לְאוֹרִים דְּרָכִים. וְרָצוֹא וָשׁוֹב בְּנַחַת מַהֲלָכִים:
הִבְדַּלְתָּ בֵּין מַיִם לָמָיִם. בִּמְתִיחַת רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם:
מְזוֹנוֹת מְעוֹנוֹת לְשֶׁרֶץ מָיִם. וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־(פְּנֵי רְקִיעַ) הַשָּׁמָיִם:
עֵשֶׂב וְחָצִיר לְבְשָׁה אֲדָמָה. מַאֲכָל לְחַיָּה וּלְכָל־בְּהֵמָה:
בְּקֶרֶן (בְּגַן) שֶׁמֶן גַּן נָטַעְתָּ. אֶל־הָאָדָם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ:

מצאתי בפירוש כ״י ונשמע ממנו שהנוסחא הנכונה היא בלי כלי, וכן גד״י. זרועות עולם, עפ״ה דברים ל״ג, כ״ז ונדרש בחגיגה י״ב ע״ב שכל העולם תלוי בזרועו של הקב״ה כקמיע ביד גבור. לא דמית, אינך דומה. מכל חפצך, מכל מה שחפצת לעשות. התעיבם, ל׳ גנאי. הקדמת וגו׳. בשיתף בבריאת העולם מדת הרחמים למדת הדין כדי שיתקיים העולם ע״י שניהם וכמו שפירש״י בראשית חומש. ועד לא כל חי, קודם שברא הבורא ית׳ את הבהמות וחיות ברא להם את מזונתם, ואת אדה״ר ברא באחרונה כדי שיהיו כל מזונותיו מוכנים לו, שלשת ימים, פירוש בג׳ ימים ראשונים של מעשה בראשית ברא צרכי כל הבריות שנבראו בג׳ ימים האחרונים. אז עטית, ל׳ תהלים ק״ד, ב׳. ואיתא בפר״א פרק ג׳ כי שמים נבראו מאור לבושו של הקב״ה. הוד והדר, גם זה ל׳ תהלים ק״ד, א׳. אורג, ל׳ אריגה והכוונה בטרם שברא העולם. גאות לבש, תהלים צ״ג. אור כשלמה, שם ק״ד, ב׳. עשית בם, בשמים. ורצוא ושוב, כנוי למלאכים ע״פ יחזקאל א׳, י״ד. בנחת, ברצון. בקרן שמן, במקום טוב ותפס

*) נ״א ומעון ומקוה

עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ עָשִׂיתָ לּוֹ. דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ:
כָּל־מַעֲשֶׂיךָ בְּיָדוֹ תַתָּה. וְתַחַת רַגְלָיו הַכֹּל שַׁתָּה:
לְהַעֲלוֹת מֵהֶם בָּקָר וָצֹאן. עַל־מִזְבַּחֲךָ יַעֲלוּ לְרָצוֹן:
עָשִׂיתָ לּוֹ כְּתֹנֶת לְשָׁרֵת. לְהַדְרַת־קֹדֶשׁ וּלְתִפְאֶרֶת:
שַׂמְתָּ בְקִרְבּוֹ חָכְמַת אֱלֹהִים. כִּי יְצַרְתּוֹ לְךָ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים:
לֹא מָנַעְתָּ עַל־פְּנֵי אֲדָמָה. צָרְכֵי אָדָם וְכֻלָּם בְּחָכְמָה:
מַעֲשֶׂיךָ מְאֹד רַבּוּ וְגָדְלוּ. וְשִׁמְךָ יְהוָֹה כֻּלָּם יְהַלְלוּ:
רַבּוּ וְגָדְלוּ מְאֹד מַעֲשֶׂיךָ. יוֹדוּךָ יְהוָֹה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ:
כֹּל פָּעַלְתָּ לְמַעֲנֶךָ. וְלִכְבוֹדְךָ כָּל־קִנְיָנֶךָ:

ליום השבת

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ. יוֹם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן בֵּרַכְתָּ:
וְעַל כָּל־פֹּעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה. חֲסִידֶיךָ בְּכָל־עֵת יְבָרְכוּכָה:
בָּרוּךְ יְהוָֹה יוֹצֵר כֻּלָּם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:
כִּי מֵעוֹלָם עַל־עֲבָדֶיךָ. רֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:
וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ. לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ:
עַל כָּל־אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם. שְׁפָטִים גְּדֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:
בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ. הַיָּד הַגְּדֹלָה וַיִּירָאוּ:
נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ. שֵׁם תִּפְאֶרֶת, לְהַרְאוֹת גָּדְלְךָ:
וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן־הַשָּׁמַיִם. וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם:
יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר. בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא־עָבַר:
תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם. וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם:
תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים. יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:
בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְהוָֹה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת:

ותפס ל' ישעיה ס', א'. עזר כנגדו, אשתו של אדם. די מחסורו, גם נתת לו כל די מחסורו, ול' דברים ט"ו, ח' הוא. בידו תתה, נתת, והוא לשון תהלים ח', ז'. להעלות מהם, מן הבהמות בנתן הקב"ה לאדה"ר ורומז בזה לדרוש חז"ל בשבת כ"ח ע"ב שור שהקריב אדה"ר וכו'. כתונת לשרת, כתנות עור. יודוך ה', תהלים קמ"ה, י'. כל פעלת, ל' משלי ט"ז, ד'.

ועל כל פועל, על כל מה שפעלת ערוכה לך התהלה. חסידיך וכו', עפ"ה תהלים קמ"ה, י'. אלהים חיים, ירמיה י', י': להודיע, שיעור המרוז, אתה החלות להודיע במצרים, כי מאד נעלית על כל אלהים, ותבות על כל אלהים שבחרוז הבא מחוברות להקודם ועפ"ה תהלים צ"ז, ט', והפייטן הפריד במלת נעלית להשוות החרוז. ראו היד הגדולה, עפ"ה שמות י"ד, ל"א. שם תפארת, כנ"ל והוא לה"כ ישעיה ס"ג, י"ד. ודברת עמם, עפ"ה שמות כ', י"ט. וגם העבים נטפו מים, בשעת מתן תורה, ועפ"ה תהלים ס"ח, ט'. ידעת לכתם, דברים ב', ז'. ומשם מדע כי העקר המדבר בה"א. בארץ ציה, ירמיה ב' ו'. תתה, כמו נתת, והפייטן הפיל הנו"ן כדי לשמור קצב שירו שיש בכל חרוז ד' ד' תבות מן ח' הברות. דגן שמים, המן. שאר, מזון, ותפס ל' הפסוק בתהלים ע"ח, כ"ד וכ"ז. תגרש גוים, תהלים ס', ט'. יירשו ארצם, תהלים ק"ה, מ"ד. בעבור ישמרו, שם פסוק מ"ה. אמרות ה'

וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֵה שָׁמֶן. וּמֵחַלְמִישׁ צוּר פַּלְגֵי־שָׁמֶן:
בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ. וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:
וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים, צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ:
כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק. אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק:
וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ. לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף־יָשִׁירוּ:
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְהוָה. יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְהוָה:
הֱטִיבוֹת מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים. כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יְהוָה תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר־שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב. וְנוֹדֶה־לְּךָ לְעוֹלָם כִּי־תֵיטִיב:
יְהוָה תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה. כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ. וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְהוָה בְּקִרְבָּהּ:
זִבְחֵי־צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבָּחָה. וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:
וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ. הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ הֱיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה. עַל־עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבֹרָךְ. כִּי אֶת־כֹּל אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ:
וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי. וַאֲבָרְכֶכָה (נ״א וַאֲבָרְכֵהוּ) כָּל־יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ לְעוֹלָם. מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם:

כַּכָּתוּב, בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיהוָה: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ

ה', תהלים י"ב, ז'. ויתעדנו, על שם הכתוב נחמיה ט', כ"ה. פלגי שמן, ל' איוב כ"ט, ו'. ומשל הוא כטעם ארץ זבת חלב ודבש. בנוחם בנו וגו', לא אדע למה כתב בנו אצל עיר וכתב ויפארו בבה"מ, הלא לא בנו את העיר והיא היתה בנויה והיה לו לומר בנוחם פארו עיר קדשך ויבנו בית מקדשך. וַיְפארו כצ"ל. פה אשב, תהלים קל"ב, י"ד וט"ו, כי שם, דברים ל"ג, י"ט. אף כהניך, תהלים קל"ב, ט'. יתרועעו, ל' רנה, תהלים ס"ה, י"ד. בית ישראל, עפ"ה ישראל בטח בה', בית אהרן בטחו, יראי ה' בטחו (תהלים קט"ו), והפייטן הבדיל בית אהרן לכהנים וללוים, ואמר אף כהניך ילבשו צדק, נגד הכהנים, ובית הלוי נעימות יזמרו נגד הלוים ואח"כ מביא בית ישראל ויראי ה'. ה' תשיש נא וגו' אותנו להרבות וגו', נכנס על לשון דברים כ"ח, ס"ג. ונודה לך וכו', נכנס על ל' תהלים מ"ט, י"ט. כי עליה, דניאל ט', י"ח. וקרן דוד תצמיח, עפ"ה תהלים קל"ב, י"ז. זבחי צדק, עפ"ה דברים ל"ג, י"ט. וכימי קדם, עפ"ה מלאכי ג', ד'. כי חפצים וכו'. עפ"ה תהלים מ', ט'. הבט נא, ישעיה ס"ד, ח'. היות לך לעם סגולה, עפ"ה דברים ז', ו'. ובכ"י היות לך לסְגֻלה, וגם הוא יתכן עפ"ה שמות י"ט, ה'. על עמך, תהלים ג' ט'. נספר, תהלים ע"ט, י"ג. ונהלל, מל' דה"א כ"ט, י"ג. ומברכתך, ש"ב ז', כ"ט. כי את כל, ל' במדבר כ"ב, ו'. ואני בעודי, עפ"ה תהלים קמ"ו, ב'. ואברכהו, כן בכ"י וכצ"ל בל' נסתר. כל ימי צבאי, כל זמן היותי, ונקרא הזמן צבא בעבור שהו ימים הרבה כמו צבא של חיל והוא מלשון איוב י"ד, י"ד. יהי שם, תהלים קי"ג, ב'. ככתוב, דה"א ט"ז, ל"ו. ענה דניאל, דניאל ב', כ'.

דִּי־אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא וְעַד־עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי־לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר, וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר, בָּרוּךְ יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר, וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְהֹוָה לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:

שיר הכבוד תמצא לעיל אחר תפלת מוסף לשבת:

ויאמרו הלוים, נחמיה ט׳, ה׳. ויש לדעת כי מן ונאמר ויאמרו הלוים עד סוף ליתא בכ״י.
ברוך ה׳, תהלים ק״ו, מ״ח. ויברך דויד, דה״א כ״ט, י׳.

שִׁיר קֹדֶשׁ

להחסיד הנ״מ ישראל נאגאר״ה ז״ל אבד״ק עזה בעה״מ ספר זמירות ישראל והזמר „יה רבון עלם״ *).

יְהַלְלְךָ נִיב שְׂפָתַי
יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד
אֲכַבֶּדְךָ בְּנְגִינוֹתַי
אֵל מֶלֶךְ הַכָּבוֹד.
אֲקַדֶּמְךָ בְּשֵׁפֶל בֶּרֶךְ
צוּר נוֹרָא תְהִלּוֹת,
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ אֲבָרֵךְ
כָּל־יוֹם בְּמַקְהֵלוֹת,

אֵל רַב גָּדְלוֹ, וּבְהֵיכָלוֹ
כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד.
כִּי בְהוֹד שְׁמֶךָ
יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד.

שַׂמְתָּ בִּי שְׂאֵת וְיִתְרוֹן
עֲלֵי כָל־יְצוּרִים,
כַּעֲנֵה לָשׁוֹן בְּרוֹן
עַל כֵּן אוֹדְךָ וּבְשִׁירִים
לִשְׁקֹד עַל־הוֹד דַּלְתוֹתֶיךָ
אָקוּם בְּעוֹד לַיְלָה
לִשְׁמֹר מְזוּזוֹת פִּתְחֶךָ
לִמְצוֹא לִי תְעָלָה

וּלְכָל־יָבוֹא אֹמַר
תְּנוּ לֵאלֹהֵיכֶם כָּבוֹד.
כִּי מוֹצְאֲךָ יִמְצָא
חַיִּים, צְדָקָה וְכָבוֹד.

רְצֵנִי צוּרִי בְּקוּמִי
לְשַׁחֵר פָּנֶיךָ,
וְאַל־נָא תִבְזֶה נְאוּמִי
הַט אֵלַי אָזְנֶךָ.
חַזֵּק יָדַי, רַגְלַי הַיְשַׁר
אֵל הָרֵי בְשָׂמִים,
הַצֶּמַח שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר
עֹמֵד לְנֵס עַמִּים

וּכְיָמִים קַדְמוֹנִים
הֱיֵה לִי לִצְבִי וּלְכָבוֹד.
אֵלָיו יִדְרֹשׁוּ
וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד.

---

*) הרחיד״א ז״ל בשם״ג אות ז׳ זמירות ישראל לר״י נאגארה ז״ל כתב בזה״ל: ויש מכתב אגרותיו לרבינו בצלאל אשכנזי ולהרב מהר״י להלון ז״ל, וכתבו בשם רבינו האר״י זצ״ל אשר שירותיו חשובות בשמים וכו׳.
(סג״מ)

תקון ז' אדר

כפי מנהג ארץ ישראל ותוגרמה ואיטליאה

מנהג חסידים ואנשי מעשה להתענות בז' אדר בכל שנה ושנה יום שמת מרע"ה ועוסקים במקרא במשנה ובגמרא בעין אותו היום להזכיר זכותו של מרע"ה שזכותו יגן עלינו לפי שגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם :

הסדר הוא כן. מתחיל ספר משנה תורה עד פרשת ראה ומדלג פרשת ראה עד פרשת כי תצא. ומתחיל מן ויקרא משה אל כל ישראל עד סוף התורה. ומתחיל ביהושע עד כל איש אשר ימרה את פיך וגו' רק חזק ואמץ וגו'. ואומר בתהלים מן תפלה למשה סימן צ' עד סוף מזמור לתודה והם י"א מזמורים מיוחסים אליו. ושונה מסכת אבות כולה עד גמירא שיש בה סדר הקבלה ממרע"ה. וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל נאמר למשה בסיני ובתוכו נזכר קברו של מרע"ה עם הדברים שנבראו בע"ש בין השמשות. ועוסק בגמ' בפ"ק דסוטה מתחיל מי לנו גדול ממשה וכל הענין עד והוא חטא רבים נשא שכיפר על מעשה עגל ולפושעים יפגיע שביקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה ע"כ וכל המוסיף על הסדר הזה מעניני של יום כל אחד לפי כחו יבורך בלי ספק ושפתותיו של אותו צדיק דובבות בקבר אשרי העם שככה לו זה משה בגים' שככ"ה אשרי העם שה' אלהיו. ברוך ה' לעולם אמן ואמן :

אבל בק"ק ווינציא"ה בביהכ"נ של הרב הגדול החסיד מהור"ר שמואל אבוהב למדו בסדר הנ"ל והוסיף הרב הנ"ל טפי מאלו :

בראש התחיל מבראשית עד אחר פ' ויכולו. אח"כ בפ' שמות מן וילך איש מבית לוי וגו' עד תעשה בו את האותות. ובפרשת וארא מתחלתה עד ושמונים שנה בדברם אל פרעה. ובפ' בא מן ויהי בחצי הלילה עד לכל בני ישראל לדורותם. ובפ' בשלח מן ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי עד כי אני ה' רופאך. ובפ' יתרו מן בחודש השלישי עד גמירא. ובפ' כי תשא מן ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי עד גמירא ואח"כ סדר הנ"ל ואח"כ מדרש ילקוט בפ' ואתחנן ובפ' וילך מעין מיתת משה ואח"כ בזוהר ובפ' שמות מן וילך איש בזוהר קטן דף י"א ע"ב בזוהר גדול עמוד ל"א עד ויהי בימים הרבים. ז"ק דף י"ט ע"א ובז"ג עמוד ל"ב ופ' בשלח מן אז ישיר בז"ק דף נ"ג ע"ב ובז"ג עמוד צ"ה עד רבי חייא אמר דף נ"ד בז"ק ובז"ג עמוד צ"ו. ובפ' וילך מראש הפרשה עד ויצו את יהושע. והמוסיף יוסיפו לו מן השמים :

תיקון ליל שביעי של פסח

נהגו אנשי מעשה להיות נעורים כל הלילה ולקרות ולשנות סדר הזה כי בלילה הזה עברו בני ישראל בהכנסם את מי הים סוף :

בראשית ברא (בראשית א' א') עד אלהים לעשות (שם ב' ג') ויהי בשלח (שמות י"ג י"ז) עד כי אני ה' רופאך (שם ט"ו כ"ו) אז ישיר ישראל את השירה הזאת (במדבר כ"א י"ז) עד על פני הישימון (שם כ') ויהי ככלות משה (דברים ל"א כ"ד) עד עד תמם (שם ל') ואח"כ סדר האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו. ויעל משה מערבות מואב (דברים ל"ד א') עד לעיני כל ישראל. אז ידבר יהושע (יהושע י') עד נלחם לישראל. ותשר דבורה (שופטים ה') עד ארבעים שנה. ותתפלל חנה (ש"א ב') עד קרן משיחו. וידבר דוד לה' (ש"ב כ"ב) עד ולזרעו עד עולם. והיה אור הלבנה (ישעיה ל') עד אל צור ישראל. מזמור שיר ליום השבת וגו' (תהלים צ"ב) ה' מלך גאות לבש (שם צ"ג) הודו לה' וגו' יאמרו גאולי וגו' (שם קז) שיר השירים כולו. פ"י דמסכת פסחים, מסכת ביצה כולה מסכת חגיגה כולה ואח"כ יאמר מאמר מהזוהר הקדוש פרשת בשלח דף נ"ד ע"א אז ישיר משה ובני ישראל וכו' רבי אבא פתח ואמר וכו' עד בים בהם לעילא ותתא :

תורת השב מחטאיו

האדם אשר התנדב רוחו לשוב מחטאיו ולאחוז בדרכי התשובה. ככה יעשה. יפרט החטאים אשר עשה ויתחרט עליהם בלב שלם ויקבל עליו לעזוב אותם עזיבה גמורה ויבקש מה' לסלוח עונו ולאמצו ולעזרו לבל ישוב עוד לכסלה. ויתפלל תפלה זו בכוונת הלב. ויסדרה קודם שיתפלל כדי שיבין מה שהוא אומר :

יאמר תחלה אלו מזמורי תהלים. כ"ח. ל'. ל"ב. נ"א. פ"ה. פ"ו. צ'. ק"ב. קמ"ג. ק"ח. קל"ט. קמ"ב. קמ"ג. צ"א. כ'. ואח"כ יתפלל :

רבון העולמים אלו באתי להתודות לפניך על כל חטאתי. יכלה הזמן והמה לא יכלו לפי שחטאתי לפניך בדברים רבים. בשוגג ובזדון. באונס וברצון. בסתר ובגלוי. במצות עשה ובמצות לא תעשה. חטאתי בכלל ובפרט. כמה וכמה פעמים הכעסתיך עד כי אין מספר לרוב המון חטאתי. ועצמו משערות ראשי. ואיך אבקש מחילה וסליחה על דבר שאין לו סוף ותכלית. אתה יי אלהי גמלתני הטובה בכל עת ובכל שעה. ואני גמלתיך הרעה. ותחת זבחים ושלמים על חסדים רבים. ושלמים שלמתיך חטאים ואשמים. אמרתי אודה עלי פשעי ליי. ואבקה להדיח בדמעותי את עוני. לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי. חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי. כי איך אעלים עוני וחטאתי ואתה יודע אולתי ואשמתי. איך

אסתיר

אסתיר עונותי ואתה חופש כל חדרי בטני וכליותי. איך אכחש בטובך ואתה יודע צפון לבי ומחשבותי. אמנם פשעתי. אללי לי כי רשעתי. ועברתי על כל אשר צויתני. ואני כואב ונוגע. על כן אזעק ואשוע. עיני יזלו דמעה כפלגי מים. כי עזבתי יוצרי מקור חיים. ומדי עלות על לבי עותתי. תגדל האנחה ותרב יללתי. אוי לי אוי לנפשי כי חטאתי. כי איך אשקוט ואשתוק. בשומי המר למתוק. וזדתי וחמסתי ושם אלהי חללתי וכזבתי ולצתי ומרדתי ונאצתי. ועם רשעים ופועלי און רצתי. ובכל אלה חפצתי: והנה מה אני ומה חיי וכחי ומה צדקתי ומה מעשי הטובים אשר בהם אבוא לפניך. אבל אני נעור ורק מכל טוב. מלא על כל גדותי מכל מיני טמאות ותועבות. והיה לי לתת פי בעפר ולהטמן בסלע מפני פחדך והדר גאונך. ואיך אמלא לבי לבוא לפניך בעזות מצח להפיל תחנה לפניך ולבקש מחילתך. אמנם נשענתי על גדל רחמיך וחסדיך אשר מעולם המה שאתה נותן יד לפושעים. ומורה להם דרכי התשובה. שישובו מדרכם הרעה כמו שנאמר טוב וישר יי על כן יורה חטאים בדרך. ובשובם תקבלם ברחמים להיותם אהובים ומקבלים לפניך. ותנחילם מטוב הצפון ליראיך. על המשענת הזאת נשענתי ובאתי לפניך יי אלהי ואלהי אבותי בלב נדכה ורוח נשברה. ומפיל תחנתי לפניך כעני בפתח להורות אותי דרכי התשובה ולהעלותי מטמאה לטהרה ולהודיעני הדרך הטובה אשר אלך בה לעשות רצונך. כי אתה רב סליחות ואתה חפץ בתשובת הרשעים ויחיו. ואין אתה חפץ במיתתם. על כן אני מבקש לפניך סליחה ומחילה וכפרה. והנני מתחרט על מעשי הרעים ההם שעשיתי כי אחרי שובי נחמתי. ואחרי הודעי ספקתי על ירך. בשתי ונכלמתי. ואחרי החרטה הנני מקבל עלי לעזוב אותם עזיבה גמורה כאמור יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו. ואחרי העזיבה הנני מתודה כפי כמצוה בתורה והתודו את חטאתם אשר עשו. ונאמר ומודה ועזב ירחם. ואחרי העזיבה והחרטה והודוי הנני מתבייש עליהם. ומקבל עלי שלא אחטא עוד ולא אחזור למעשי הרעים ההם שעשיתי ולא אשוב בדרך החטאים עוד. ככתוב אם עול פעלתי לא אוסיף. ואתה יי. ברחמיך הרבים פתח לי שערי תשובה. והדריכני והעמידני על נכון. כדי שאוכל לקים ככל היוצא מפי היום הזה. ואזכה להיות מן השבים אליך בכל לבב. יי אלהי אם חטאתי מה אפעל לך. ואם רבו פשעי מה יזיקו לך. ואם עונותי כרו לנפשי שוחות והביאו עלי תוגות ואנחות. לך יי הרחמים והסליחות. ואם לבי מנתיב תורתך נטה. הלא אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: יי אלהי תבוא לפניך אנקת אסיר. אשר מעיו רתחו כסיר. ופשעו כחו הסיר. כי עמך הסליחה ומאתו אל תסיר: יי אלהי אם חטא לבי במחשבת און אשר חרש. ואותה שנאת ומפניך אני נגרש. שמעה תפלתי יי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש: יי אלהי בדרך עדותיך הדריכני. ואחרי יראתך משכני. ורוח נדיבה תסמכני. ואם אליך תאספני. רוח קדשך תקחני. תמת נפשי מות ישרים מנשיקות פיך תשקני. ואם עונותי עברו ראשי. אל תאסף עם חטאים נפשי: הטה אלהי אזנך ושמע תחנתי. ולקחת זבח תודתי. אשר זבחתי באנחתי. ויערב עליך כקטרת ועולות קרבן שפתותי אשר אקריבה. אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה:

אנא אב הרחמים והסליחות. הנה קרעתי לבבי באנחתי ועוד במסתרים תבכה נפשי ואני עניתי מאד כי כשל בעוני כחי. אמנם אלהינו מרחם וחפץ שבריותיו יתודו על חטאתם אשר עשו וישובו מאון לבלתי עשות כדבר הזה עוד. כדבר שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל יי והנני מבקש מאתך יי אלהי שתעשה עמי כגדל חסדך ותחזקני ואמצני לכף יצרי הרע למען לא אחטא לך. ויקים

כִּי מִקְרָא שֶׁכָּתוּב יְיָ לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ׃ וְתִפְשׁוֹט יְמִינְךָ לְקַבְּלֵנִי בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ. כִּי אַתָּה רוֹצֶה בִּתְשׁוּבַת הָרְשָׁעִים. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ. וַעֲזָרֵנִי לְקַיֵּם כָּל אֲשֶׁר קִבַּלְתִּי עָלַי הַיּוֹם הַזֶּה וְאֶתְחַזֵּק בְּתוֹרָתֶךָ. כִּי הַבָּא לִטָּהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ. לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי שֶׁאֶהְיֶה מוּכָן לִלְמוֹד תּוֹרָתְךָ הַקְּדוֹשָׁה וְאֶהְיֶה זָהִיר וּמָהִיר לְקַיֵּם מִצְוֹתֶיךָ. וְלֹא אֶכָּשֵׁל בְּשׁוּם מַעֲשֶׂה מִצְוָה אֲפִילוּ בְּדִקְדּוּקֵי סוֹפְרִים. וְתִטַּע בְּלִבִּי יִרְאָתְךָ לְבַל יְבַהֲלוּנִי הַרְהוּרִים רָעִים וּמַחֲשָׁבוֹת זָרוֹת וּבִפְרָט בְּעֵת עָמְדִי בִתְפִלָּה לְהִתְפַּלֵּל אוֹ בְּעֵת עָסְקִי בַּתּוֹרָה. רַק יְכַוְּנוּ מַחְשְׁבוֹתַי לַעֲבוֹדָתֶךָ לְעָבְדְךָ בְּאַהֲבָה וּבְשִׂמְחָה וְיִהְיוּ כָּל מַעֲשַׂי לְשֵׁם שָׁמַיִם וְאֶהְיֶה טוֹב לַשָּׁמַיִם וְטוֹב לַבְּרִיּוֹת. וְלֹא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עַל לִבִּי. וְאֶנָּצֵל מִכַּעַס וְחֲנֻפָּה וּרְכִילוּת וְלָשׁוֹן הָרָע. רַק אֶהְיֶה תָמִים עִם יְיָ וְעִם אָדָם׃ אַל אֱלֹהַי אַל תַּעֲלֵנִי מִזֶּה הָעוֹלָם עַד אֲשֶׁר אֲתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר שִׁחַתִּי. וְחַטֹּאתַי לֹא יִזָּכְרוּ וְלֹא יִפָּקְדוּ בְּעֵת אֲשַׁלֵּם לְךָ הַנֶּפֶשׁ. וְיִהְיוּ צֶאֱצָאַי וְצֶאֱצָאֵי צֶאֱצָאַי כֻּלָּם יוֹדְעֵי תוֹרָתֶךָ וְיִרְאָתְךָ עַל פְּנֵיהֶם לְבִלְתִּי יֶחֱטָאוּ. כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל תַּעַזְבֵנִי. וְעַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה אַל תַּזְנִיחֵנִי. וְהֶרֶב מֵעֲוֹנִי כַּבְּסֵנִי. וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי. וּבְמַעְגְּלֵי צֶדֶק תַּנְחֵנִי. וּבְנָתִיב יָשָׁר תְּנַהֲלֵנִי. וּמִטּוּבְךָ תַּשְׂבִּיעֵנִי. וּבְנֶחָמַת צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם תַּרְאֵנִי. וּתְהִיֶה עַתָּה שְׁעַת רַחֲמִים וַעֲנֵנִי. יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי אָמֵן׃

מסירת מודעה לחולה ר״ל

כאשר ספר מעבר יבק אינו ביד כל אדם ולפעמים יקרה שירצה למסור מודעה וביותר בימים הקדושים הנ״ל לכן העתקתי פה מודעה זו לחולה ומיד אחר התרת נדרים כאשר טוב ומסוגל הוא שיאמר אדם כשיפול למשכב:

שִׁמְעוּ נָא מוֹרַי וְרַבּוֹתַי אֶת אִמְרֵי פִי אֶת אֲשֶׁר עִם לְבָבִי הֲלֹא יְדַעְתֶּם אֲשֶׁר קְלִפָּה קָדְמָה לִפְרִי צַדִּיק עֵץ הַחַיִּים עַל כֵּן מִיּוֹם בְּרוֹא אֱלֹהִים אֶת אָדָם הָרִאשׁוֹן כָּל נוֹצָר עֲבוּרוֹ נִבְרָא תֵּכֶף בָּא הַיֵּצֶר הָרָע הוּא הַשָּׂטָן הוּא הַמַּלְאָךְ הַמָּוֶת בַּחֲלַקְלַקּוֹת לְשׁוֹנוֹ מְדַבֵּר גְּדוֹלוֹת מִלִּין לְצַד עִלָּאָה מַלֵּל לְהַסִּית אוֹתוֹ לֶאֱכוֹל מֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לְהַמְרוֹת פִּי כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הקב״ה וּבָרוּךְ שְׁמוֹ אֶחָד יָחִיד וּמְיֻחָד בְּפִי כָּל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. וְאַחַר כַּךְ עָלָה בְרוּחַ סְעָרָה וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת לַשָּׁמַיִם וְקִטְרֵג עָלָיו עַד אֲשֶׁר נִגְזַר עָלָיו וְעַל כָּל הַיָּמִים לְרַבּוֹת הַלֵּילוֹת עַל מִשְׁכְּבֵי סְלִיקוּ רַעְיוֹנוֹת וְהַרְהוּרִים רָעִים לַשָּׁמַיִם וְיִצְפּוֹן לַדָּם יְשָׁרִים. לְבִלּוֹת לִשְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם לְאַכְזָרִי וְכָל מַעֲשֵׂהוּ לְהַפִּיל אֶת הָאָדָם מֵאִיגְּרָא רָמָא לְבֵירָא עֲמִיקְתָּא. וְאִלְמָלֵא הקב״ה בְּעֶזְרֵנוּ אֵין בְּיָדֵינוּ לְהִתְחַזֵּק עָלָיו יְמֵי אָדָם בְּצַעַר גָּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְּשׂוֹא וְהִנֵּה כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר הַמְּצָא יִמָּצֵא מָקוֹם מוּכָן לְפִרְעוֹן חוֹבוֹת יְשָׁנִים חֲדָשִׁים מִקָּרוֹב שָׁם בְּעַצְמוֹ הוּא אוֹ שְׁלוּחוֹ אוֹ נִירֵי דִילֵהּ וְהִנֵּה יָדוּעַ אֶת אֲשֶׁר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז״ל אֲשֶׁר בִּשְׁעַת סַכָּנָה גְדוֹלָה הֲלֹא הוּא בְּעֵת אֲשֶׁר הוּא סָמוּךְ לְמִיתָה וּלְהוֹצָאַת נִשְׁמָתוֹ נִשְׁמַת אָדָם וְאָז הַזְּמַן יוֹתֵר נָאוּת לְהָשִׁיב הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ כָּל יְמֵי חַיֵּי הֶבְלוֹ הַיּוֹצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיִתְוַדֶּה עַל עֲוֹנוֹ עַד דִּכְדּוּכָהּ שֶׁל נֶפֶשׁ לְקַבֵּל עָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּאַהֲבָה רַבָּה יוֹם אֶחָד וְיִמְסוֹר נַפְשׁוֹ וְרוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ לַאֲשֶׁר נְתָנוֹ. יֵצֶר רָע לֹא כֵן יְדַמֶּה הָפַךְ עָלָיו בְּלֵהוֹת חֵלֶק מִשֶּׁמֶן חִכּוֹ וְהַמָּה פְּתִיחוֹת לְבַלּוֹת שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נַפְשׁוֹ לֵאמֹר לֵךְ וְיֵקַל מֵעָלֶיךָ הַיִּסּוּרִים הַקָּשִׁים וְהַמָּרִים וְכָל מְגַמָּתוֹ לְהַפִּילוֹ שַׁחַת. וְהוּא יִמְשׁוֹךְ בְּגוּפוֹ לְעוֹרֵר עָלָיו דִּינֵי דִינִים קָשִׁים וּמָרִים כְּלַעֲנָה וְרֹאשׁ מִלְּבַד שְׁאָר עֳנָשִׁים אֲשֶׁר יִקְצְרוּ כַּמָּה יְרִיעוֹת מֵהַכִּיל וְהִנֵּה מָה גַּם אֲשֶׁר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין אָדָם נִתְפָּס עַל צַעֲרוֹ וְאָנֶס רַחֲמָנָא פַּטְרֵהּ מִכָּל מָקוֹם אִם אֵינוֹ עוֹשֶׂה כְלָה עוֹשֶׂה מֶחֱצָה בֵּינוֹ לְבֵין אָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם עַל כֵּן הִנְנִי מוּכָן וּמְזֻמָּן מֵהַיּוֹם וְעַד אַחַר מִיתָה לִמְסוֹר נַפְשִׁי וְרוּחִי

תשמתי לאל רחום וחנון עלת כל העלות וסבת כל הסבות ברוך הוא וברוך שמו ובפניכם אני מוסר מודעה והנני מוסר כל החלקים אשר המה בי מנפש רוח ונשמה להקדוש ברוך הוא וברוך שמו אשר בחסדו הגדול נתן עלי וכל מה שאעשה מהיום ועד עולם נגד מסירת מודעה הזאת הלא המה בטלים ומבטלים ולא יהיה ממש בדבורי וברמיזתי ומכל שכן במעשי חס ושלום והנני מבקש ממעלתכם שתצרפו עמכם השכינה הקדושה והטהורה לבטל כל מה שאעשה מהיום ועד עולם נגד מסירת המודעה הזאת ולא יהיה ממש בדבורי או במחשבתי לבטל אפילו רגע אחד כמימרא ממצות הקדוש ברוך הוא ומכל שכן במעשה חס ושלום או בדבור היוצא מן הכלל כלו כי אני הנני מוסר מהיום באהבה גמורה גופי נפשי ורוחי ונשמתי לאל יחיד ומיוחד אשר האציל וברא ויצר ועשה כל העולמות וכל הברואים ובאם אשר יעלה על מחשבתי חס ושלום נגד מסירת המודעה הזאת בודאי הוא באנס גמור ובהכרח גדול ובאם המלאך המשחית יבא לקטרג עלי מחמת אותה המחשבה יהיו דבריו כאפס וכאין ולא יהיו נחשבים לכלום ולא יעשה שום רשם כלל. גם אבקש ממעלתכם מאחר שאין צדיק בארץ בזמן הזה אשר לא יקרה לו מקרה בלתי טהור בהוצאת זרע לבטלה יהיה באיזה אופן שיהיה ואותן הטפות המה חושבים אותי להם לאב ורוצים להנות ממטתי וממני לאחר מיתתי באמרם כי אתה אבינו בכן אבקש ממעלתכם תפלה שתעזרוני לבקש את פני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא להכניס לקדשה כל אותן הטפות שיצאו לבטלה הן באנס או ברצון הן בשוגג או במזיד הן ער או ישן על ידי השם הקדוש היוצא מפסוק חיל בלע ויקיאנו (כיוונו שם ה"פ במשה שוק סה) יחהוכוה וגם אני מקבל לפניכם עלי אם יגזור הקדוש ברוך הוא עלי בחיים ויהא בי כח לענות את נפשי לגמור התקונים כפי מספר הנמצא בכתבי האר"י זכרונו לברכה ובשארי כתבים הקדושים אשר בארץ המה אזי אעשה בלי נדר אותן התקונים כפי כחי ועל ידי זה יהיה חרב פיפיות בידי להמיתם ולהשליכם במצולות ים אמנם מי יודע מה ילד יום המות ושאר ענשים דשכיחי שלא יהיה בי כח לענות נפשי לגמור התקונים לעון הזה מפני זה עתה באתי והנני מחרים ומנדה אותן הטפות ונגעי בני אדם הנולדים ממני מאותן הטפות בכלל שלא יגעו בי או במטתי או בבגדי ושלא ילכו אחרי מביתי לקברי ואתם גם אתם תצרפו עמכם השכינה ותחרימו אותם באופן שלא יהיה להם כח לילך אחר מטתי ומכל שכן לגע בבגדי או בגופי:

וכה"ד היושבים שם עונים ואומרים זה:

בצרוף הקדוש ברוך הוא ושכינתה קבלנו מסירת מודעה אשר מוסר (פב"פ) גופו נפשו רוחו ונשמתו לעלת כל העלות וסבת כל הסבות וכל מה שיעשה מהיום ועד עולם נגד מסירת המודעה הזאת הן במעשה הן בדבור או במחשבה אנחנו מבטלים אותו המעשה או מחשבה בצרוף הקדוש ברוך הוא ושכינתה ולא יעשו (כסלוני כל פגומים) שום רשם כלל גם מחרימים אנחנו בית דין בצרוף הקדוש ברוך הוא ושכינתה כל טפות זרע שיצא (מפלוני כל פגומים) לבטלה ומעולם ועד היום הזה גם אשר יצא ממנו בגלגולים הקודמים וגם אשר יצא ממנו לבטלה באנס מהיום עד אחר מותו שלא יגעו (כסלוני כל פגומים) הן בו בעצמו או בגופו או בנפשו הן בבגדיו הן במטתו ולא ילוו אותו מביתו לקברו וצדק יהלך לפניו וכבוד ה' יאספנו ויבא שלום וינוח על משכבו.

סדר וידוי שכיב מרע להרמב"ן ז"ל

(מובא בס' חכמת אדם כלל קנ"ו) :

יעשה שלום ויבקש מחילה לכל מי שחטא ויבקש מרבים שיעתירו בתפלה ויעשה תשובה שלימה דהיינו שיגמור בלבו שלא לשוב עוד לעבות מכל מה שעבר ויטול ידיו (ויברך על נטילת ידים כ"כ רי"ז נתיב כ"ח וצ"ע) ויתעטף בציצית ויאמר :

יְיָ אֱלֹהִים אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת וּמֹשֶׁה נְבִיאוֹ אֱמֶת ובשכמל"ו

ויקרא אשרי יושבי וכו' עד סוף המזמור . ומזמור תפלה לדוד וכו' מזמור פ"ו . ומזמור ד' למנצח מזמור לדוד בקראי ענני . ומזמור קכ"א אשא עיני וכו' . ואח"כ וידוי שכיב מרע וזו נוסחתו :

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד עוֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ עוֹשֶׂה חֶסֶד וּמִשְׁפָּט בָּאָרֶץ הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה שֶׁרְפוּאָתִי בְיָדְךָ וּמִיתָתִי בְּיָדְךָ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁתְּרַפְּאֵנִי רְפוּאָה שְׁלֵמָה כִּי אַתָּה אֵל רוֹפֵא רַחֲמָן וְאִם אָמוּת תְּהֵא מִיתָתִי כַּפָּרָה עַל כָּל חֲטָאַי וַעֲוֹנַי וּפְשָׁעַי שֶׁחָטָאתִי וְשֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ וְתֵן חֶלְקִי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְגַן עֵדֶן וְזַכֵּנִי לָעוֹלָם הַבָּא הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים וַאֲנִי מוֹדֶה וּמַאֲמִין שֶׁהָאֵל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא בָּרָא כָּל הָעוֹלָמוֹת וְהֶאֱצִיל וּבָרָא וְיָצַר וְעָשָׂה וְהוּא הַמַּשְׁגִּיחַ לְבַדּוֹ בְּכָל הָעוֹלָמוֹת וְאֵין שׁוּם מְצִיאוּת לְכָל הָעוֹלָמוֹת בִּלְתִּי הַשְׁגָּחָתוֹ . וּמֵאַהֲבָתוֹ אֶת אֲבוֹתֵינוּ בָּחַר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְנָתַן לָנוּ תּוֹרָתוֹ אֲשֶׁר הִיא נִצְחִית וְקַיֶּמֶת עַל יְדֵי נֶאֱמַן בֵּיתוֹ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ וְעַל יָדוֹ נָתַן תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב שֶׁהִיא תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה אֲשֶׁר בְּיָדֵינוּ וְגַם מָסַר לוֹ בְּעַל פֶּה פֵּרוּשׁ הַתּוֹרָה וְהִיא הַגְּמָרָא הַקְּדוֹשָׁה אֲנִי מַאֲמִין שֶׁזֶּה מָסַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה וּמַאֲמִין שֶׁדִּבֶּר עִם נְבִיאָיו הַקְּדוֹשִׁים וְהֵם סִפְרֵי נְבִיאִים וּכְתוּבִים וַאֲנִי מַאֲמִין שֶׁיָּבִיא לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ כַּאֲשֶׁר נִהְיֶה רְאוּיִם לְפָנָיו לִגְאָלֵנוּ וְשֶׁיְּחַיֶּה הַמֵּתִים .

וכשהשעה דחוקה יקוף אלכבותיו למעלה ויאמר רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הֲרֵינִי מְקַבֵּל עָלַי הַמִּיתָה בְּפֹעַל מַמָּשׁ בְּשִׂמְחָה וּבְלֵב שָׁלֵם לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה כּוֹלֶלֶת כָּל הַמִּצְוֹת וְתִקּוּן כָּל הַלָּאוִין שֶׁכֻּלָּן נִתְקָן לַעֲשׂוֹת לְהַעֲבִיר מַחֲשֶׁבֶת יֵצֶר הָרָע אֲשֶׁר חָפֵץ לְהַדִּיחַ נִשְׁמָתִי מֵעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ וְהִנְנִי מוֹסֵר גּוּפִי וְנַפְשִׁי וְרוּחִי וְנִשְׁמָתִי עַל יִחוּד שִׁמְךָ הַגָּדוֹל (עי' יונת אלם דף פ"ט) וְזַכֵּנִי לְיַחֵד שֵׁם קָדְשְׁךָ בְּאַהֲבָה רַבָּה וְחִבָּה יְתֵרָה לְסַלְּקָא יְקָרָא מִתַּתָּא לְעֵלָּא לַאֲתַר דִּשְׁקִיָא עֲמִיקָא דְּבֵירָא נָגִיד וְנָפִיק וּתְהֵא מְסִירַת נַפְשִׁי בְּסוֹד מַיִּן נֻקְבָא לְיַחֲדָא קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ בִּרְחִימוּ וּדְחִילוּ בְּיִחוּדָא שְׁלִים וּלְבָתַר לְאַמְשָׁכָא מֵעֵלָּא לְתַתָּא מֵהַהוּא שַׁקְיָא דְּנַחֲלָא לְכָל דַּרְגָּא וְדַרְגָּא עַד דַּרְגָּא בַּתְרָא וּלְקַשְּׁרָא קִשְׁרָא דְכֹלָּא כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁיְּהֵא שָׁלוֹם מְנוּחָתִי :

(ויכוין בשם יתעלה וכמעמד הר סיני ויאמר שמע ישראל כו' בשכמל"ו) ולפי נחות החולה כן יאריך בדברי וידוי והתחנונים . ויאמר עלינו לשבח עד על כן נקוה לך . ואמת ויציב עד עזרת :

נוסח וידוי

מתוקן לאומרו בהכנעה ולהכות באגרוף על החזה לקוח מספר כף אחת להרב הקדוש חיד"א זי"ע .

אשמנו . אכלנו מאכלות אסורות . אכלנו אכילה גסה . אכלנו ושתינו ביום הכפורים . אכלנו חוץ לסוכה אכילת קבע . אכלנו חמץ בפסח . אכלנו בלילה אחר שישננו . אכלנו בלא ברכה תחלה וסוף . אכלנו למלא בטננו ולא חשבנו להיות בריאים לעבוד ה' ושאר כוונות טובות . אמצנו את לבנו . אכזרים היינו . אסרנו את המותר ואת האסור התרנו . אסרנו לאחרים והתרנו לעצמנו . אכלנו בלי נטילת ידים . אכלנו מסעודה שאינה מספקת לבעליה : בגדנו . בטלנו תלמוד תורתך ימים ולילות . בטלנו אחרים הלומדים . בטלנו עושי מצות . באנו על כל עריות שבתורה ושניות ואסורי ביאה מד"ס . ברכנו ברכות לבטלה וברכה שאינה צריכה . ברכנו ברכה חטופה בלי הזכרת שם ומלכות ובחסרון תיבות ואותיות ובלי שום כוונה . בדינו הקדמות מלבנו . בזינו חידושי תורה . בזינו אמריך . בטלנו ק"ש ותפלה וציצית ותפילין . בזינו אב ואם ואחינו הגדול . בזינו חכמים ויראי שמים

שבים . בטלנו רמ"ח מצות עשה מדאורייתא ומדברי קבלה ומדברי סופרים . בזינו
חכמת חכמי הדורות וסופריהם . בלבלנו דעתנו בתפלה ולמוד בהבלי העולם הזה :

גזלנו . גנבנו מישראל ומגוים . גנבנו מקרובינו . גנבנו דעת הבריות . גנבנו חידושי תורה
מאחרים . גלינו סוד . גלינו סודי תורה למי שאינם ראוים . גלינו דברי תורה לעובדי כוכבים .
גלינו עריות . גאינו במחשבה דבור ובמעשה בכל מיני גאוה וזדון עד שנעשית לנו טבע
ולא ידענו אם הוא גאוה . גדלנו בנינו גדולים רעים . גערנו באחרים המוכיחים לבנינו וקרובינו
ורבנו עמהם והקפדנו עליהם . גלינו פנים בתורה שלא כהלכה . גערנו בעושי מצות . גמגמנו
בלשונינו בדברי תורה ותפלה . גדלנו ושבחנו עצמנו ואפילו במה שאין בנו . גלגלנו
דברים להכשיל רעינו . גמלנו רע למי שהטיב אלינו . גערנו בנשינו ובנינו ומשרתינו
שלא כדת ושלא כדין :

דברנו דופי . ולשון הרע תדיר ושקר וחנופה וליצנות ונבלות הפה וכל כך נשתרשנו עד
שאינו ניכר בנו האיסור ולמצוה תחשב בעינינו · דברנו בבית הכנסת ועם תפילין .
דברנו באמצע תפלה ובאמצע ק"ש ובין גאולה לתפלה ובחזרה . דברנו באמצע למודינו .
דברנו בשבת דבור של חול . דברנו בזדון ובגודל לבב . דרשנו דרשות של דופי .
דברנו בגנות חבירינו ורבותינו ואבותינו וכל מי שחייבים אנו בכבודו . דנינו לחובה
לכל אדם . דנינו דין א' לעצמנו ודין א' לאחרים . דברנו אחד בפה ואחד בלב . דברנו
לעובד כוכבים בשבת לעשות מלאכת איסור . דברנו עם העריות דברי שחוק והיתול
וביוצא . דברנו במשא ומתן של תורה לקנטר ולדחות דברי זולתינו ולהפיל האמת בעקשות
ובחריפות שקר וזלזלנו להם נגד לסברתנו ואף שהאמת אתו . דברנו זלזול על הרבנים
ראשונים ואחרונים אשר בארץ החיים המה ואשר עודם בחיים ודחינו דבריהם מבלי שכל
ובלי מוסר ויראת ה' . דברנו בשבת במשא ומתן וסחורה וריות :

העוינו . הקלנו ראש . העזנו מצח . הרהרנו בעבירה . הרהרנו הרהורים רעים ביום
ובלילה ובאנו לידי קרי ושז"ל . הערבנו מעשה חברנו להראות קלונו וחסרונו . הלבננו
פני חברנו ברבים . הוצאנו שם רע על החיים ועל המתים . הרהרנו הרהורי רעים בתוך
התפלה ובלימוד ועם תפילין . הסחנו דעתנו מן התפילין . השגנו גבול רעינו . הקפדנו עם
נשינו ועם חברינו . הלכנו אחר יצרנו הרע . הלכנו בקומה זקופה . הלכנו בגדולות ובנפלאות
ממנו . הלכנו בגילוי הראש . הרהרנו אחרי רבותינו . הורינו הוראות בלי עיון ובלי סברא
ותכף ומיד להראות גדולתנו . הורינו הוראות בפני רבותינו . הרימונו יד על נשינו ועל חבירינו .
החזקנו במחלוקת . הטלנו אימה יתירה בתוך בתינו ועל משרתינו . הסתכלנו בקשת ולבנה .
הרבה התפללנו בלא כונת הלב . התפללנו והיינו צריכים לנקבים . התפללנו ואנו שכורים .
הרהרנו ד"ת בבית הכסא ומבואות המטונפות ובמקום שאינו נקי . הוצאנו מרשותינו בשבת
לרשות הרבים וכרמלית . הקשינו עצמנו לדעת . הכינו רעינו ונשותינו . התפללנו וקרינו
ק"ש ולבשנו תפילין קודם זמנם . הטרחנו על הצבור . הסתכלנו בערוה ובפני רשעים :

והרשענו . והרבינו פשע ורשע לבלי חק . ויעדנו עצמנו למחלוקת ולעבירה . ותרנים
היינו בממון זולתינו . ותרנו על כבוד ה' וכבוד התורה ומחינו על כבודינו :

זדנו . זכרנו ש"ש לבטלה . זנינו אחר לבנו ועינינו . זוללים וסובאים היינו . זלזלנו באבינו
ואמנו ורבותינו . זלזלנו בתורה . זלזלנו בחכמים . זלזלנו בנטילת ידים . זרקנו
הצפרנים . זכינו החייב וחייבנו הזכאי :

חמסנו . חללנו את שם קדשך אוי לנו ולנפשינו . חללנו שבתות ומועדי קדשך . חמדנו .
חנפנו . חשבנו מחשבות רעות . חשדנו בכשרים . חבקנו ונשקנו הערוה ונשותינו נדה :

טפלנו שקר ומרמה . טעינו בהוראה . טמאנו עצמינו ורעיונינו . טמטמנו את לבנו .
טלטלנו מוקצה ביום השבת וי"ט . טעינו בהלכה והכרנו בטעותינו והחזקנו בה
ולא הודינו על האמת :

יעצנו עצות רעות להעריך ולהרבות שנאת חנם ומחלוקת וקטיגוריא . ישננו עם
התפילין . ישננו ימים ולילות כבהמות ואבדנו ק"ש ותפלה בזמן ובצבור . ידענו
הדין ועברנו עליו . ישבנו במושב לצים וסוד משחקים :

כיחסנו

כעסנו בחול ושבת וטרפה נפשינו באפינו . כפרנו בכל התורה . כלינו ימינו ושנינו בהבלי העולם . כבדנו לרשעים . כסינו קלונינו . כנינו שם רע לרעינו . כוונו להזיק לרעינו . כבשנו שכר שכיר :

לצנו . לוצצנו . למדנו תורה שלא לשמה ושלא בקדושה ובטהרה . לא קיימנו המצות כתקנן במחשבה ודיבור ומעשה ויראה ואהבה ושמחה . לא קיימנו אפילו מצוה אחת כתקנה . לא ענינו אמן כראוי . לא קמנו מפני שיבה ולא הדרנו ת"ח . למדנו לתלמידים שאינם מהוגנים . לבשנו שעטנז . לא כיוונו בתפלות וברכות ומצות . לא היינו מתונים בדין . לא התנהגנו בדרך הראוי ליראי ה'. לא התפללנו בכובד ראש ובגדי כבוד . לא קיימנו בכל יום ק' ברכות וצ' אמנים ועשרה קדישים וד' קדושות . לא הוכחנו את רעינו ונשותינו . לא כבדנו אבינו ואמנו ות"ח . לא גמלנו חסד כפי שיעורינו . לא נתרחקנו כראוי מהעריות ומנשינו נדה . לא יראנו את ה'. לא החזקנו במוסר . לא נסתכלנו מאין באנו ולאן אנו הולכים ולפני מי אנו עתידים ליתן דין וחשבון . לוינו ברבית . לקחנו רבית קצוצה ואבק רבית . לא קיימנו מצות אבילות ככל דיניה . לקחנו שוחד דברים ושוחד ממון ושוחד מאוחר . לא צפינו לישועה . לא נצטערנו על חורבן בית המקדש . לא אמרנו דברי תורה על השולחן :

מרדנו במלכות שמים . מרדנו במלכות בית דוד . מאסנו בבה"מ ושלשתן אנו מבקשים . מסרנו חברנו וממונו ביד עובדי כוכבים . מעלנו בחרם והסכמות הקהל . מלאנו פינו שחוק . מרינו דבריך . מאסנו משפטי צדקך :

נאפנו בכל מיני נאוף . נשבענו לשוא ולשקר . נשבענו ולא קיימנו . נלכדנו בסרך עבודת כוכבים בבלי דעת . נדרנו ולא שלמנו . נהנינו מעוה"ז ומתענוגיו . נתננו יד לפושעים . נשתמשנו בכתרה של תורה . נשתמשנו בשמות הקודש . נקמנו ונטרנו שנאה בלב . נתעצלנו ללמוד ולהתפלל . נהגנו עצמנו ברבנות ובשררה ולא נכנענו לפני מי שגדול ממנו . נתננו דופי בחכמים ונמאסו לפני ההמון . נהנינו במה שמשבחים אותנו ואפילו שלא היה בנו :

סררנו . סוררים ומורים היינו . סרנו מאחריך וממצותיך ותורתך . סרנו ממנהגים טובים . סתרנו דברי אבינו ודברי רבותינו :

עוינו . עברנו על שס"ה ל"ת דאורייתא ומדברי קבלה ומדברי סופרים עליהן ועל פרטיהן וענפיהן ותולדותיהן . עינינו יתומים ואלמנות ואביוני עמך . ענינו אמן קטופה וחטופה . עשינו עול למשרתינו ולנשותינו ולחברינו . עינינו את הדין . עיוותנו את הדין . עשינו את עצמנו כעורכי הדיינים . עברנו על ריב לא לנו . עמלנו להבלי העולם הזה ולא עמלנו בתורה . עסקנו בכל מיני בטלה ולא עסקנו בתורה . עשינו כמעשיהם . עברנו על כ"ד דברים שחייבים עליהם נידוי . עכרנו ישראל . עשינו עצמנו ענוים בפה ולבנו הלך בחשכים בגאוה נסתרה :

פשענו . פרקנו מעלינו עול תורה ומצות ויראת שמים . פגמנו ברמ"ח אברים ושס"ה גידים של גופנו נפשנו רוחנו ונשמתנו בגלגול זה ובגלגולים אחרים ובנפש רוח ונשמה של אחרים משרש נפשנו ושאינם משרשנו . פגמנו בעולמות העליונים אצילות בריאה יצירה עשיה ובכל פרצופים אבי"ע בחיצוניות ופנימיות בעיגולים ויושר באורות ונשמות ומלאכים בכלליהן ופרטיהן אוי לנו אהה עלינו ועל נפשינו . אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה . פגמנו בשמות הקדש ובאותיות התורה כ"ב ומנצפ"ך בהרהור במחשבה בראיה ובריחא ובקלא בדבור ומעשה . פנינו לבנו לבטלה . פירשנו מן הצבור . פעלנו און :

צררנו . ציערנו או"א וחכמי ישראל . ציערנו נשותינו וכל ב"ב . ציערנו למשרתינו . ציערנו לרענו . ציערנו בעלי חיים . צללנו במים אדירים לבקש תאות יצה"ר . צעדנו בפני מי שגדול ממנו :

קשינו ערף . קלקלנו דרכינו . קלקלנו צינורות השפע והקדושה והברכה היורדים מן השמים והפכנו אותם לבורות נשברים אשר לא יכילו המים וגרמנו גלות השכינה ותרבן ביהמ"ק שפחה כי ירשה גבירתה ועבד כי מלך שכבנו בבשתנו וכיסתנו כלימתנו כי עונותינו הט

אלה ופשעינו האריך קצינו והטאתינו מנעו הטוב ממנו אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם זה כמה ארך ימים ושנים רבים ורעים. קפצנו ידינו מליתן צדקה. קבלנו לה"ר. קללנו חבירנו ונשותינו. קללנו עצמנו ובנינו. קרינו בספרים חיצונים. קנאינו מעשר וכבוד וחכמת אחרים ובקשנו לדבר בגנותם:

רשענו. רעים לשמים ולבריות היינו. רבנו עם אדם חנם. רדפנו אחר השררה והכבוד. רמינו את רעינו. רצנו למחלוקת ועבירה:

שחתנו. שכחנו תורתך. שכחנו אלהותיך. שקרנו בברית קדשך. שחתנו זרע קודש ובראנו משחיתים לחבל גם בכנפינו נמצאו דם נפשות אביונים ודמעת העשוקים. שברנו כלים בחמתנו. שתינו סתם יינם. שחתנו פאות הראש והזקן. שקרנו בכל מיני שקר ותחבולות ומרמות. שמחנו במפלת אויבינו:

תעינו. תעבנו כל איש תוכחת. תקענו כפנו ולא קיימנו. תבלין עשינו לשטותנו. תוהים היינו על הראשונות ואתה צדיק וכו':

תפלה קודם טהרת המת

נהגו המתחילים קודם לטהרו. טוב שהגדול שבהם יאמר עליו תפלה זו. ויכוין לעורר הרחמים (מעב"י)

רבש"ע חמול על (פלוני בן פלונית) המת הלז. שהוא בן אברהם יצחק ויעקב עבדיך. ותנוח נפשו ונשמתו עם הצדיקים. כי אתה מחיה המתים וממית חיים. ברוך אתה מוחל וסולח לחטאים ולעונות ממתי עמך ישראל בתחנונים. ובכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתסבב מלאכי רחמים לפני המת שהוא עבדך בן אמתך. ואתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו משכיל אל דל. מלטהו מכל צרה ומיום רעה ומדינה של גיהנם. ברוך אתה גדול החסד ובעל הרחמים. ברוך אתה העושה שלום במרומיו לעבדיו וליראי שמו. ברוך פודה עמו ישראל ממיני פורעניות ברחמים. ובכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו. שתזכור לו זכות ברית קודש שבבשרו. ויהיה פדיון לו משריפת גיהנם ותחליצהו. ברוך אתה כורת הברית ברחמים. הסתר והעלם פשעי המת הזה עבדך. משרפת אש תחליצהו. שהוא צריך לרחמיך הרבים. ואתה ה' אלהינו טוב וסלח לכל קוראיך. ברוך אתה גדול העצה ורב העליליה ברחמים. עם רגלי צדיקים בגן עדן ידרוך. כי מקום ישרים הוא. רגלי חסידיו ישמור. ברוך אתה הנותן רחמים גדולים ורוב תחנונים למתי עמו ישראל. אמן כן יהי רצון:

דיני וסדר צדוק הדין

(א) תינוק בן ל' יום שמת אומרים עליו צדוק הדין: (ב) אם קברו את המת בלילה א"א לא צ"ה ולא קדיש: (ג) א"א צ"ה וקדיש בימים שא"א בהם תחנון וכן בע"ש. וכן בע"ש ועי"ט אחר חצות א"א אבל בער"ח וערב חנוכה ותענית אסתר אחר חצות אומרים: (ד) בל"ג בעומר ובימים שבין ר"ח סיון לשבועות ובט"ב ועי"כ קודם חצות אף שא"א תחנון מותר לומר צ"ה על חכם בפניו:

אמרינן בגמרא חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ומסקינן בגמרא לקבלה בשמחה. ע"כ לפעמים בתענית יבא לו איזה רעה או שמע איזה בשורה רעה ח"ו. יודה לאל ית"ש דיין אמת והכל בא בדין. ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת:

מי שלא ראה בית עלמין תוך שלשים יום יאמר ברכה זו בבואו שמה קרוב ד' אמות לקברים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶתְכֶם בַּדִּין. וְזָן וְכִלְכֵּל אֶתְכֶם בַּדִּין. וְהֵמִית אֶתְכֶם בַּדִּין. וְיוֹדֵעַ מִסְפַּר כֻּלְּכֶם בַּדִּין. וְעָתִיד לְהַחֲזִיר וּלְהַחֲיוֹתְכֶם בַּדִּין: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

ואח"כ אומר אתה גבור עד להחיות מתים תמצא בתפלת שחרית:

כשמביאים את המת לבית הקברות אומרים זה:

הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט. אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא. הַצּוּר תָּמִים בְּכָל פֹּעַל. מִי יֹאמַר לוֹ מַה תִּפְעַל. הַשַּׁלִּיט בְּמַטָּה וּבְמַעַל. מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל. הַצּוּר תָּמִים בְּכָל מַעֲשֶׂה. מִי יֹאמַר לוֹ מַה תַּעֲשֶׂה. הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה. חֶסֶד חִנָּם לָנוּ תַּעֲשֶׂה. וּבִזְכוּת הַנֶּעֱקַד כְּשֶׂה. הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה: צַדִּיק בְּכָל דְּרָכָיו הַצּוּר תָּמִים. אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא

רחמים

רַחֲמִים . חֲמוֹל נָא וְחוּס נָא עַל אָבוֹת וּבָנִים . כִּי לְךָ אָדוֹן הַסְּלִיחוֹת וְהָרַחֲמִים : צַדִּיק אַתָּה יְהֹוָה לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת . אֲשֶׁר בְּיָדְךָ פִּקְדוֹן כָּל רוּחוֹת . חָלִילָה לְּךָ זִכְרוֹנֵנוּ לִמְחוֹת . וְיִהְיוּ נָא עֵינֶיךָ בְּרַחֲמִים עָלֵינוּ פְקוּחוֹת . כִּי לְךָ אָדוֹן הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת : אָדָם בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה . אוֹ אֶלֶף שָׁנִים יִחְיֶה . מַה יִּתְרוֹן לוֹ . כְּלֹא הָיָה יִהְיֶה . בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת מֵמִית וּמְחַיֶּה : בָּרוּךְ הוּא כִּי אֱמֶת דִּינוֹ . וּמְשׁוֹטֵט הַכֹּל בְּעֵינוֹ . וּמְשַׁלֵּם לְאָדָם חֶשְׁבּוֹנוֹ וְדִינוֹ . וְהַכֹּל לִשְׁמוֹ הוֹדָיָה יִתֵּנוּ : יָדַעְנוּ יְהֹוָה כִּי צֶדֶק מִשְׁפָּטֶךָ . תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ . וְתִזְכֶּה בְּשָׁפְטֶךָ . וְאֵין לְהַרְהֵר אַחַר מִדַּת שָׁפְטֶךָ . צַדִּיק אַתָּה יְהֹוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ : דַּיַּן אֱמֶת . שׁוֹפֵט צֶדֶק וֶאֱמֶת . בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת . שֶׁכָּל מִשְׁפָּטָיו צֶדֶק וֶאֱמֶת : נֶפֶשׁ כָּל חַי בְּיָדֶךָ . צֶדֶק מָלְאָה יְמִינְךָ וְיָדֶךָ . רַחֵם עַל פְּלֵיטַת צֹאן יָדֶיךָ . וְתֹאמַר לַמַּלְאָךְ הֶרֶף יָדֶךָ : גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה . אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל כָּל דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם . לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו : לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְהֹוָה צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ : יְהֹוָה נָתַן וַיהֹוָה לָקָח . יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ : וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ :

היתומים אומרים קדיש זה והקהל אומרים עמהם עד ויקרה :

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא וּלְאַחֲיָא מֵתַיָּא וּלְאַסָּקָא לְחַיֵּי עָלְמָא . וּלְמִבְנֵי קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם . וּלְשַׁכְלֵל הֵיכְלֵהּ בְּגַוָּהּ . וּלְמֶעֱקַר פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה מֵאַרְעָא . וּלְאָתָבָא פוּלְחָנָא דִשְׁמַיָּא לְאַתְרֵהּ . וְיַמְלִיךְ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּמַלְכוּתֵהּ וִיקָרֵהּ :

בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן . יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא . יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא . לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן :

קהל יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם :

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

קהל עֶזְרִי מֵעִם יְהֹוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ :

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

אחר הקבורה הולכין מסביב וזורקין לאחוריהן ואומרים

וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ : (ויש שאומרים זָכוּר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ) :

אח"כ רוחצין ידים ואומרים זה :

בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי יְהֹוָה דִּבֵּר :

אח"כ יושבין ג' פעמים ואומרים ויהי נועם וכו' :

מצוה לנחם אבלים ולדבר על לבם דברי נחומים וכשיפטר מן האבל יאמר

הַמָּקוֹם יְנַחֵם אוֹתְךָ (לרבים אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׁאָר אֲבֵלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלָיִם :

דיני גוסס בר מינן. ואם לטלטל המת בשבת:

(א) מצוה לעמוד על האדם בשעת יציאת הנפש [וראוי לקבץ עשרה בעת הגסיסה ויתעסקו בדבר שבקדושה ויאמרו המזמורים במעבר יבק. מנהג שמדליקין נרות בפני הגוסס ולאחר שיצא נשמתו מניחין על חוטמו נוצה לראות אם אינו מתנדנד וכשמת אזי פותחין החלונות והאבלים יאמרו לדוק הדין וכשיניעו נברוך דיין אמת יאמרו בשם ומלכות ויקרעו כדין. וכל העומדים שם יקרעו מעט (כדלקמן אות ג') [חכמת אדם] ואין מעמצין את עיניו עד שתצא נפשו וכל המעמץ את עיניו קודם שתצא נפשו או אפילו רק שנגע בו הרי זה שופך דמים וכן אסור לעשות שום מעשה הגורם שימות מהרה אפי' להגיח מפתחות ביהכ"נ כדי שיפרד מהרה אסור אבל להסיר המונע מרחוק כגון קול דופק חוטב עצים מותר (בי"ד סימן של"ט): (ב) בשעת מיתה יזהרו העומדים שם לראות שלא יצא שום אבר מהמת חוץ למטה דהיינו שיתקנו המטה באופן שלא יוציא שום אבר חוץ למטה ואם הוציא אסורין להחזיר כי אסור ליגע בו (ס"ז שם): (ג) כל העומדים בשעת יציאת נשמה אפי' על קטן ואשה חייבין לקרוע קריעה מועטת ואפילו מן הצד שני (סי' שמ"ו): (ד) אסור לטלטל המת בשבת ואפילו לצורך כהנים או לצורך מצוה או לצורך חתונה רק ע"י עובדי כוכבים אם הקרובים רוצים אבל אין יכול לכוף הקרובים להוציאו ע"י עובדי כוכבים ואם הוא נפל כופין את הקרובים להוציאו בשבת ע"י עובד כוכבים וכ"ש בחול בשביל הכהן שיכנס לבית אפילו אין הכהן חולה (סימן שע"א וא"ח סימן שי"א): (ה) אם יש שני מתים אם אחד ה"ח ואחד ע"ה מוציאין את התלמיד חכם תחלה אפי' אם הע"ה מת קודם לת"ח. איש ואשה שמתו מוציאין את האשה תחלה אפילו מת האיש קודם משום שקרובה לנוול ואם שני המתים שוין מוציאין קודם מי שמת תחלה (סי' שנ"ד):

דיני טומאת כהן לקרובים:

(א) כהן אסור לטמא למת אבל נשים וחללים אין מוזהרין. אפילו כהן מצוה להטמא לקרובים היינו לאביו ולאמו אפילו נתחללה ובנו או בתו ואחיו שהם מאביהם יום ואילך שאין נפלים ואפילו הן פסולין רק שלא בתו משפחה ונכריה ואחותו מן האב אבל מן האם לא ודוקא אחותו הבתולה שאינה ארוסה ונשואה ולאשתו הכשירה לו ואין מטמאין רק לצורך קבורה כגון להכין ארון ותכריכין ולפ"ז בשבת שאין בו צורך קבורה אסור להיות הכהן בבית שהמת בו אף שהמת שמצוה לטמא לו (י"ד סי' שע"ג) (וג"ל בחול מותר להיות בבית המת שמצוה לטמא לו אף שהאחרים עסוקין עמו מ"מ צריך להיות שם שאפשר שיצטרכו שום דבר לצורך ארון ותכריכין וכדומה הוי לצורך קבורה ומותר להיות שם) ולהרוג אין כהן מטמא משום דנקרא מת חסר וכן אחר הקבורה אסור לטמא ותיכף כשסתם הגולל בקבר אסור לטמא להם עוד וכן כהן שנשא המטה של אחד מהקרובים אם יצטרך בחזרה לילך על קבר אחר יתן לאחר לישא שם על הקברות כדי שלא יצטרך לטמא אע"ע על הקברות בחזרה (שם): (ב) אם הכהן עומד בבית חולה שאינו קרובו ורואה שהוא גוסס צריך לצאת מן הבית אבל אם הכהן ישן שם א"צ להקיצו משנתו וכן אם הקיץ משנתו והגידו לו שהוא גוסס והוא ערום מותר ללבוש עצמו תחלה (סי' ש"ע) ואם הגידו לו שמת צריך לצאת ערום וכן אם הוא ישן צריך להקיצו תיכף ולא יגידו לו שמת רק יאמרו שיצא כדי שיוכל להלביש עצמו מקודם וכן אם הוא בבתים הסמוכין לאהל המת שהטומאה באה שם ג"כ הדין כן אבל אם יכול לסגור הפתחים שהכהן שם מותר להלביש עצמו בעוד שהדלת סגורה וכן אם יכולין לסגור הבית שהמת מוטל שם באופן שלא יהיה שם פותח טפח מותר הכהן להלביש עצמו תחלה ואחר כך יצא מבי"ה דאז אין בו רק טומאה דרבנן משום סוף הטומאה לצאת (וכזה אפשר ליישב הט"ז בסי' שע"ב ממה שהשיג עליו המ"א בא"ח סימן שמ"ג ואין כאן מקום להאריך): (ג) אסור לכהן לילך בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת או של קבר שאין לו מחיצות גבוהין עשרה או חריץ עמוק עשרה טפחים. אשת כהן מעוברת מותרת לישב באהל המת משום דטהרה בלועה אינה מטמאה (מ"א סימן שמ"ג):

דיני טהרה ודין הרוג ודין יולדת שמתה:

(א) לאחר שטהרו המת לא יניחו אותו באותו מקום שטהרוהו רק ישכבוהו נגד הפתח לפנים מן הבית (צואת ר"י חסיד): (ב) אין מהפכין הדף שמטהרוהו עליו כי יש סכנה בדבר פן ימות אחד תוך ג' ימים (שם): [כתב הרוקח שאין לעשות בתכריכין שום קשר קן בא עין שתופרין הן בלבישה והוא ע"פ הקבלה ואין לשנות: עוד כתב הרוקח וכן הוא בס' חסידים וז"ל צריך לבדוק שלא יקפוץ המת אצבעות ידיו וכתב בס' חכמת אדם בקונטרס מצבת משה וז"ל ולכן אני תמה מאז מה שנוהגין לקמוץ את אצבעותיו ושמעתי י"א שעושין שמות הקדושים בידיו וזה דבר בדוי כו' (ע"ש) ולכן יש לבטל המנהג]: (ג) אם מצאו הרוג ישראל שמת אפילו אם אין שום חבורה ופצע וגם אין עליו שום ליכלוך דם אין מטהרין אותו וקוברין אותו בבגדיו שנמצא הרוג ואפילו במנעליו כדי להעלות חימה ולנקום נקם רק הסובב לובשין על הבגדים למעלה והעפר המלוכלך בדם צריכין לחפור במרא וחצינא לקבור העפר עמו והיכא דהכהו עובד כוכבים מכת רצח ומצאו חי ופשטו את בגדיו ונסתלק הדם דינו כמו נפל מהגג שיתבאר דינו בסמוך (סי' שס"ד): (ד) הנטבעים במים או המתים מחמת קור ושלג מלבישין אותן תכריכין ומטהרין אותן (ס"ד): (ה) נפל מאליו ומת אם יש פצעים בגופו המוציאים דם ויש לחוש שמא נבלע הדם בבגדיו אין חולצין ממנו בגדיו אפילו מנעליו ומלבישין אותו למעלה הסדין שקורין סובב אבל כשאין פצעים בגופו ואין שם דם פושטין בגדיו ומטהרין אותו ומלבישין אותו תכריכים כשאר מתים ואפילו אם יש פצעים בגופו אם מצאוהו חי ופשטו בגדיו ונסתלק הדם בגופו ומת אחר כמה ימים מטהרין אותו ומלבישים אותו תכריכין רק שיש ליזהר בבגדים המלוכלכים בדם משום חשש שמא נבלע בהן דם הנפש וכן העפר שמובלע בה הדם צריך לחפור במרא וחצינא ולקבור עמו (שם): (ו) יולדת שמתה מן הדין אין לטהרה רק לקברה כאשר נמצאת אבל המנהג הפשוט לפשוט בגדיה ולטהרה ולהלבישה בגד אחר ותכריכין על הבגדים ועכ"פ צריכין הנשים ליזהר שלא להעביר ממנה שום ליכלוך דם שהוא איסור גמור וגם לקבור עמה כל הבגדים המלוכלכים בדם ונקראת יולדת לנהוג עמה כך כל ד' שבועות אחר לידתה ולא יותר אבל לענין הדם יש ליזהר כ"ז שהדם שופע ממנה

בעת מותה מחמת חבלי לידה לקבור הדם וכל מה שעליו הדם (שם):

דין צידוק הדין.

(א) המנהג כשמניעים עם המת סמוך לקברות מעמידין אותו נ"פ ובכל פעם ילך עמו ד' אמות כדי להבריח ממנו רוחות הטומאה שלא להכנים עמו לקבורה ובימים שא"א צ"ה א"צ להעמיד אותו כי ביום זה אין כ"כ רוחות הטומאה מצויות (סימן שכ"ח בש"ז): (ב) תינוק בן למ"ד יום שמת אומרים עליו צידוק הדין (סימן שכ"ד): (ג) אם קברו את המת בלילה א"א לא צ"ה ולא קדיש (סימן ת"א): (ד) א"א צ"ה בכל הימים שא"א בו תחנון וכן א"א בו קדיש וכן בש"ב א"א צ"ה וכן בערב שבת ועיו"ט אחר חצות אין אומרים אבל בער"ח וערב חנוכה ותענית אסתר אומרים אפילו אחר חצות ולחכם בפניו נ"כ א"א בימים ההם רק בל"נ בעומר וימים שאחר ר"ח סיון לשבועות וער"ה קודם חצות אף שא"א תחנון מותר לומר צ"ה על חכם בפניו וכן בש"ב נ"כ אומרים לחכם בפניו (א"ח סימן ת"ך):

דיני קריעה ועל איזו מתים חייב לקרוע:

(א) על אלו מתים חייבין לקרוע על אביו ואמו. ובנו ובתו. אחיו ואחותו. שמתו אחר שלשים יום ללידתן (אבל ביום ל' לא) בין שהאחיה הוא מן האב או מן האם אפילו פסולים רק שאינם בא"ס משפחה ונכרית. ואיש על אשתו ואשה על בעלה וחייבין לקרוע מעומד ואם קרע מיושב צריך לחזור ולקרוע (סימן ש"מ): (ב) מקום הקריעה מלפניו ואם קרע במקום אחר לא יצא וצריך לקרוע השפה (שם):

ההפרש בקריעה לאביו ולאמו לשאר קרובים:

(א) על אביו ואמו קורע לצד שמאל מפני שצריך לגלות את לבו והלב הוא בשמאל ועל שאר קרובים בצד ימין (שם): (ב) על כל המתים רצה קורע ביד רצה בכלי ועל אביו ואמו ביד דוקא (שם): (נ) על כל המתים קורע טפח בבגד העליון ודיו ועל אביו ואמו קורע כל הבגדים עד לבו חוץ מהכתונת וכן כל המלבושים שאין דרך בני אדם לילך לשוק בלא זה צריך קריעה ושיעור כל הקריעות טפח (שם): (ד) על כל המתים יכול לקרוע בצינעא ועל אביו ואמו צריך קריעה בפרהסיא (שם): (ה) על כל המתים אם רוצה להחליף תוך ז' מלבושים אחרים בחול מחליף ואינו קורע ועל אביו ואמו אם מחליף תוך ז' בחול קורע כל הבגדים שמחליף ואינו תופרן לעולם אבן כשמחליף על שבת בגדי חול אחרים אפי' על אביו ואמו א"צ לקרוע אבל בגדי שבת אסור ללבוש אפילו בשבת (שם בש"ך): (ו) על כל המתים תופר לגמרי לאחר ל' ותוך ל' אסור אפילו לשלול דהיינו תפירה בלתי שוה (ואפי' לחבר ראש הקריעה במחט) ועל אביו ואמו אינו מאחה לעולם רק שולל לאחר ל' יום ואשה יכולה לשלול לאלתר מפני כבודה וכ"ז שאסור לשלול דהיינו תוך ל' אפילו על שאר קרובים אסור לחבר ראש הקריעה ע"י מחט כ' הט"ז בשם הב"ח דאם בא לחתוך סביבות הקריעה ולהשליכו ולהושיב שם חתיכות בגד אחר שרי לאחר י"ב חודש דאין זה בכלל (שג"מ)

איחוי הקריעה כלל (שם): (ז) הרגל מבטל גזירת אף לענין קריעה ולכן אם פגע הרגל תוך ל' יום בשאר קרובים יכול להפור לגמרי בערב הרגל לאחר מנחה ובאביו ואמו יכול לשלול (שם בש"ך): (ח) על כל המתים אם לא שמע עד אחר ל' אינו קורע ועל אביו ואמו קורע לעולם כל בגדיו שהיו עליו בשעת שמיעה אפי' שמע אחר ל' אבל אותן שמחליף אחר השמועה אינו קורע וכן אם לא היה לבוש מלבושים שלו בשעת מיתה רק בשאולין שלא היה יכול לקיים מצות קריעה ונזדמן לו מלבוש תוך ז' קורע אבל לאחר ז' אינו קורע בשאר מתים אבל באביו ואמו קורע לעולם ודי נ"כ בבגד אחד שהוא שלו ולא יותר (שם בש"ך בשם הרמב"ן): (ט) אותן הקריעות שאסור לתפור אפילו מכר בגד זה לאחר הלוקח אסור לתפרן לפיכך אם בא למכרן צריך להודיע ואם מכרן סתם בלא ידיעת הלוקח אסור לתפרן שמא קריעה זו על אביו ואמו הוא שאסור לתפרן לעולם (שם): (י) קרע על מת ובתוך ז' מת לו מת אחר מרחיק כג' אצבעות מן הקרע הא' וקורע טפח או שמוסיף על הקרע הראשון טפח אבל אחר ז' כ"ז שהבגד קרוע עליו מוסיף עליו כל שהוא ואפילו אם מת הראשון היה אביו או אמו ואחר ז' מת לו אחד משאר קרובים כ"ז שהבגד עליו מוסיף עליו כל שהוא אבל אם מתחלה מת א' משאר קרובים ואח"כ מת אביו או אמו אפילו אחר ז' צריך להרחיק נ' אצבעות ולקרוע כדינו שאין אביו ואמו בתוספת וה"ה אם מת אביו מתחלה ואח"כ אמו צריך קריעה חדשה (שם): (יא) מתו לו אביו ואמו כאחד או ששמע שמועה אחת על שניהם כא' קורע קרע אחד לשניהם וכן אם מתו שנים מן הקרובים כאחד קורע קריעה אחת לשניהם אבל אם מתו לו אביו או אמו ואחד משאר קרובים כאחד קורע תחלה על אביו ואמו ואחר כך מרחיק נ' אצבעות וקורע על האחר טפח (שם): (יב) היה לו חולה ונתעלף וסבר שמת וקרע עליו ואח"כ מת אם תכ"ד מת יצא בקריעה ראשונה ואם לאו צריך לחזור ולקרוע בתוך ג' אצבעות (שם): (יג) אסור לקרוע ביו"ט אפי' ביו"ט שני אבל בחוה"מ קורע אפילו על שאר קרובים ואם שמע שמועה רחוקה בחוה"מ אין קורעין בחוה"מ אפילו על אב ואם רק אחר הרגל וכן אם נקבר ביו"ט אין קורעין אפילו בחוה"מ רק אחר י"ט (שם): (יד) קטן שמת לו מת אם לא הגיע לחינוך קורעין קריעה כל דהוא משום ע"נ אבל קטן שהגיע לחינוך מצוה לקרוע כגדולים (שם):

דיני קבורה:

(א) אין קוברין ב' מתים זע"ז או זה אצל זה ולא ב' ארונות זע"ז אא"כ יש ו' טפחים הפסק עפר [עיין בספר חכמת אדם קונטרס מצבת משה סימן י'] שזהו שיעור דופן שיכול לעמוד בעצמו ואין דופן הארון מצטרף דבעינן הפסק עפר ו' טפחים אבל יכול לקבור איש או אשה עם בניהם או בנותם או עם בן בניהם או בת בניהם ואח ואחות שהם קטנים בני נ' שנים ביחד (סימן שס"ב) (ע' בב"י בטור י"ד): (ב) אם מצא נסרים או חרסים בשעת חפירות קרקע או עצם אדם מחזירין העפר למקומו וחופרין במקום אחר דאסור לקבור המת אפילו בצד עצמות ולא עצמות בצד המת וכן אסור לפנות העצם למקום אחר ולכן מחזירין העפר: (ג) אסור לפתוח הקבר תיכף אחר שנסתם הגולל אפי' אם שכח לעשות

לעשות בו א יזה מנהג (שם): (ד) שנים ששם שונאים זה"ז אין לקוברם זה אצל זה אפילו כשיש ביניהם דופן ו' טפחים (שם): (ה) קוברים אותו בטלית רק שקורעין אחת מן הציצית או שפוסלין את הציצית (סימן שנ"א): (ו) כשעושין ארון שלם לבכורים ולכהנים יעשו נסר התחתון בענין שלא ימלא רחבו את רוחב הארון שיהיה נראה עפר משני צדדים (שם): (ז) יש נהגו להעלים עיני אביו ולבוש חרסים עליהם (שם בש"ך בשם הדרישה): (ח) מקפידין שלא ליקח מרא וחצינא מיד חבירו כשקוברין המת אלא זורקין ואחר כך לוקחין אותה וכן בשעת הנטילה אין ליטול הכלי מיד מי שרוחץ ואחר שכיסוהו בקבר מהפכים את המטה שלשה פעמים (חקר דעת) [כתב בס' חכ"א חיוב על כל אדם לומר כשנפטר מן המת מה דאיתא בגמ' להדיא. לך בשלום ותנוח ותעמוד לגורלך: עוד כתב שנר שמדליקין כל שבעה בבית שמת בו הוא מנהג נכון אבל מה שמעמידין לגוהית של מים ומפה הוא מדרכי אמורי וצריך לבטל מנהג זה ע"כ]:

דיני מת ביו"ט ראשון וביו"ט שני:

(א) מת ביו"ט ראשון לא יתעסקו בו ישראל ואפי' יסריח אם א"א ע"י עכו"ם אבל אם אפשר ע"י עכו"ם יתעסקו בו עכו"ם (אבל ע"י קראים אסור לקברו ביום טוב שני מפום דלפני עור לא תתן מכשול דאע"פ שחטא ישראל הוא) אפי' מת בו ביום ואפי' יכולין להשהותו עד למחר שלא יסריח אסור להלינו עד יו"ט שני כדי שיתעסקו בו ישראל וכל זה בעשיית קבר ארון ותכריכין אבל להלבישו ולחמם לו מים לטהרו ולהוציאו ולשומו בקבר מותר ע"י ישראל אבל הכיסוי שמכסין את המת בעפר צריך לעשות ג"כ ע"י עכו"ם דמלוי גומא הוי כבונה (א"ח סי' תקכ"ו וע' ס"ז שם) וטוב ליזהר לטהרו ע"י קש ע"ג העור או נסר ולא ע"י בגד שלא יבואו לידי סחיטה (שם): (ב) בשבת ויום הכפורים לא יתעסקו בו כלל אפילו ע"י עכו"ם אפילו רק להוציאו מן הבית לבית אחר אסור אם לא לצורך מצוה או חתונה כמו שנתבאר בא"ח סי' ש"א ס"ב ע"ש דמותר לטלטלו ולהביאו לבית אחר ע"י עכו"ם ונתבאר דין זה לעיל בארוכה ע"ש: (ג) מת ביו"ט ב' אם אפשר ע"י עכו"ם יעשו ע"י עכו"ם חפירת הקבר ועשיית הארון והתכריכין וכן מה שמכסין אח"כ הקבר בעפר כמו ביו"ט ראשון אבל אם א"א ע"י עכו"ם יתעסקו בו ישראל לכל מה שצריך כדרכו בחול וכן מותר לטהרו בסדינין ואין חוששין שמא יבאו לידי סחיטה רק שיזהרו שלא יעשו סחיטה בידים (שם): ודוקא שרוצה לקברו בו ביום אבל אם אין רוצה לקברו בו ביום אין עושין בו שום דבר איסור מלאכה ואפי' בטלטול אסור (א"ר שם דלא כמ"א) אפי' ע"י עכו"ם אם לא מחמת גנב ע"י ככר או תינוק (שם): (ד) ביו"ט שני אם אין עכו"ם להתעסק שמותר ע"י ישראל מ"מ אם יש בעיר אחד שהכין לו תכריכין יקחו אלו התכריכין שהם מתוקנים כדי שלא יצטרכו לחלל יו"ט ב' (שם): (ה) הקברנים אסורים ליקח שכר קברנות ביו"ט וכן אסורים לקצץ הדמים עם בעל החנות בעד דמי הבגד בלוקח על התכריכין כדרך שעושה בחול שלא פטו חכמים י"ט כחול לגבי מת רק משום כבודו של מת שלא יהיה מוטל בבזיון אבל לשאר דברים אסור כמו י"ט רק היכא שצריך לקצץ כגון אם לוקח אצל בעל חנות עכו"ם בודאי הכל שרי

(שם): (ו) מותר להוליך המת ביו"ט מעירו לעיר אחרת אם אין בעירו קברות ישראל כדי לקברו בקברות ישראל היינו י"ט ראשון ע"י עכו"ם וביו"ט ב' ע"י ישראל אפי' אם יכול לקברו במקום שמת מ"מ מותר כדי שיהיה נקבר בקברות ישראל אבל אם לא יקברוהו היום אסור להוליכו ביו"ט כדי שיקברוהו למחר (שם): אם יש קברות בעיר ורוצה להוליך אותו לקברות אבותיו אסור לחלל י"ט מחמת זה אם יש לחוש שמא יסריח קוברין אותו במקומו ואי ליכא למיחש שמא יסריח מלינין אותו ומוליכין אותו לקברות אבותיו דמצוה לקיים דברי המת (שם): (ז) מותר ללות המת ביו"ט א' בתוך התחום וביו"ט ב' אפילו חוץ לתחום מותר וחוזרין למקומן בו ביום אבל אסור לרכוב על בהמה כדי ללות המת ביו"ט ב' אפי' האבלים אבל הקברנים אם א"א להם לילך לקברו רק שצריכין לרכוב מותרים ביו"ט ב' לרכוב על הבהמה ומ"מ לא ירכבו בעיר מפני האומות שיאמרו שמחללין י"ט (שם): (ח) אם נודע לבני עיר אחת שישראל מת רחוק משם ד' או ה' ימים ולא ניתן לקבורה ומוטל בבזיון כגון בשדה אף שלא יכלו להגיע אליו עד אחר המועד מותר לצאת לדרך ביו"ט ב' כדי למהר קבורתו שלא יהא מוטל בבזיון אבל אם אינו מוטל בבזיון כגון בבית אין לחלל י"ט בשבילו אם לא יגיע לקוברו ביו"ט (שם): (ט) כשמת בליל יום טוב ב' דמתעסקים בו ישראל אם אין עכו"ם כשהוא אדם חשוב צריכין לגוותו וממתינין לו עד אחר התפלה וקוברין אותו קודם האכילה ובאם לאו מתאספין י' בני אדם וקוברין בשעה שהש"ץ אומר פיוטים ואם מת כשוך ליציאת ביהכ"נ והשיהוי עדיין זמן רב לסכין התכריכין ועשיית הארון והקבר שעי"ז ימנעו משמחת י"ט יש לקברו אחר האכילה (שם): (י) אין מוציאין המת סמוך לק"ש אפילו באדם חשוב באין שהות לקברו קודם שיגיע זמן ק"ש וקודם ק"ש של ערבית מוציאין ואם הוא מפלג המנחה ולמעלה דהיינו פ' שעות ומחצה זמניה קורא ק"ש תחלה ואח"כ מוציאין (א"ח סי' ע"ב):

דינים שאחר הקבורה:

(א) אחר הקבורה מרחיקין ד"א מהקברות ואומרים הקדיש דעתיד לחדתא עלמא כו' ותולשין עשבים בצרור עפרן וזורקין לאחורי ראשן אומרים זכור כי עפר אנחנו וגם הוא רמז לתחית המתים שיחיו מעפרן ויציצו ויפרחו כעשב השדה ורוחצין ידיהם במים ונהגו בקצת מדינות לישב ז"פ אחר הרחיצה ואומרים בכל פעם ויהי נועם כו' יושב בסתר דהיינו בפעם אחת אומרים עד מלא כי פס המלה ובפעם ב' יוסיף לומר מלאכיו ובפעם ג' עד ינוה ובפעם ד' עד לך ובפ"ה עד לשמרך ובפ"ו עד בכל ובפ"ז יסיים כל המזמור וכן כת' הפ"ז שגם הוא נהג כן ומנהג אבותינו תורה ונהגו שלא ליכנס לבית אם לא רחץ ולא ישב ג"פ שלא יבאו רוחות הטומאה לביתו ובשעת רחיצת הידים יש לומר כפר לעמך ישראל כו' ויש לרחוץ גם הפנים ולומר ומחה ה' דמעה מעל כל פנים וכשיקבר המת ביו"ט יכולין לישב ג"פ כמו בחול וה"ה אם נקבר סמוך לשבת וכשחוזרין כבר קידש היום צריך לישב ג"כ ג"פ (שם):

דיני סעודת הבראה לאיש ואשה:

(א) אבל אסור לאכול סעודה ראשונה משלו אבל בסעודה שנית אפילו ביום א' מותר לאכול משלו ומצוה על שכנין שיאכילוהו סעודה ראשונה משלהם

כדי

כדי שלא יצטרך לאכול משלו ואם לא שלחו לו סעודת הבראה או שהוא יחידי בעיר אם יכול להתענות עד הלילה ולא לאכול סוב שיתענה ואם לאו שאינו יכול להתענות אין חייב לצער עצמו ומותר לאכול משלו (סי' שע"ח וע' בש"ז) : (ב) אשה שאירע לה אבל אין אנשים להברותה אבל נשים מברים אותה ואשה נשואה שאירע לה אבל אינה יכולה לאכול סעודה ראשונה משל בעלה כיון דבעלה חייב במזונותיה כשלה דמי וכן מי שיש לו סופר או שכיר ואוכל בשכרו ואירעם אבל לא יאכלו סעודה ראשונה משל בעה"ב אבל מי שזן יתום או עני בתוך ביתו או לבנו ובתו הגדולים בלי חיוב מזונות עליו ואירעם אבל יכולין לאכול סעודה ראשונה משל בעה"ב (שם) : (ג) אם האבל אינו אוכל יום א' וכן אם נמשך ולא הברוהו עד הלילה מותר לאכול סעודה ראשונה משלו (שם) : (ד) אם נקבר המת בלילה אם אוכל סעודה ראשונה למחר מברין אותו וכן אינו מניח תפלין למחר משום דהיום הולך אחר הלילה והוי יום א' לענין שמתחיל האבילות למנות (שם) : (ה) אין מברים על הקטן אא"כ הוא בן ל' יום שלימות או קים ליה ביה שכלו חדשיו (שם) : (ו) מי שנקבר בע"ש מט' שעות ולמעלה שאסור אז לקבוע סעודה אין מברין אותו משום כבוד שבת (שם) : (ז) אם שמע שמועה קרובה בשבת אין מברין אותו בשבת וכן ביום א' אין מברין מפני שכבר נדחה יום א' אין מברין אותו אח"כ וכן היכא שצריך למנות ז' ול' אחר הרגל אין מברין אותו ביום שיתחיל לנהוג האבילות (שם) : (ח) מברין על שמועה קרובה דהיינו ששמע תוך שלשים למיתתו ואין מברין על שמועה רחוקה היינו ששמע אחר ל' יום (שם) : (ט) כיון שנקבר המת מותר לאכול בשר ולשתות יין מעט בתוך הסעודה כדי לשרות האכילה שבמעיו (שם) : (י) סעודת הבראה צריכין להברות אותה תחלה בביצים או בתבשיל של עדשים זכר לאבילות ואח"כ מותר לאכול כל צרכו (שם) : (יא) אבל מנודה אין מברין אותו ואין מנחמין אותו אבל מנודה שמת מברין אביליו ומנחמין אותם (סי' שע"ח):

דין על איזה מת מתאבלין :

(א) על אלו מתים מתאבלין. אביו. ואמו. בנו. ובתו. ואחיו. ואחותו. בין מאביו בין מאמו בין בתולה בין נשואה ואשתו דוקא שהיא כשירה ונשואה אבל פסולה או ארוסה לא אבל בנו ובתו ואחיו ואחותו אפילו שהם פסולים מתאבלין עליהם אבל אם נולדים משפחה או נכרית אין מתאבלין עליהם. הגר אפילו על אמו שנתגיירה אינו מתאבל (סי' שע"ד) : (ב) קרובים הפסולין לעדות מראין מקצת אבילות עד אחר שבת הראשון היינו שאין משנין בגדיהם בשבת ואין רוחצין בחמין וגם אין לחוף הראש רק במים פושרין וגם אין לאכול חוץ לביתו אפילו סעודת מצוה אבל כתובת לבן אין למנוע לכבוד שבת גם אין לשנות מקומו בבית הכנסת (שם) : (ג) תינוק כל ל' יום ויום שלשים בכלל אין מתאבלין עליו (שם) :

דין אימתי מתחיל האבילות :

(א) מאימתי חל האבילות משיקבר ונסתם סתימת הקבר בעפר מיד מתחיל האבילות ויש לחלוץ תיכף מנעליו בבית"ק ואם צריך לילך מבית"ק לביתו בין הכותי עכו"ם א"צ לחלוץ שם רק יתן עפר במנעליו (סג"ה)

ושיבוא לביתו יחלוץ אותם (סימן שע"ה סס"ג) : (ב) אם הקברות סמוך לעיר והאבילים חזרו בשער העיר ולא הלכו עם המת לבית"ק אין מונין ז' ול' עד שיאמרו להם שנסתם הגולל (ש"ך ולענ"ד שא"צ לינהג אבילות עד שנודע שנסתם הגולל אבל אם אומר הסגלל ונהגו אבילות קודם שבאו הקוברים מבית הקברות והיה סמוך לחשיכה ואחר כך באו הקוברים מבית הקברות בלילה ואמרו שנסתם הגולל כשהיה יום קצת אף שהאבילים לא ידעו מזה רק מספק נהגו אבילות עולה להם למנין שבעה ושלשים כן מוכח ממה שכתב רמ"א שאם היה בכור שנסתם הגולל והתחיל להתאבל ואח"כ נודע לו שטעה חוזר ומתחיל באבילות מחדש משמע שאם אחר כך נודע לו שנהג אבילות כדין עולה לו מה שהתאבל) וכן הקובר מתו בערב הרגל והוא סמוך לחשיכה יכולין האבילים שאין הולכין לבית הקברות לחלוץ מנעלים תיכף ואחר כך כשיבאו הקוברים מבית הקברות ויאמרו שנסתם הגולל בשהיה קצת יום מבטל הרגל את האבילות של שבעה : (ג) אם שולחין את המת לעיר אחרה משיחזרו פניהם מללוות מתחיל האבילות למנות מיום זה שבעה ושלשים ואם גדול הבית הולך עם המת (ולקמן נתבאר מי נקרא גדול הבית) הכל נגררין אחריו ואין מתחילין למנות אלא משנקבר אבל אם גדול הבית נשאר בכאן וקטן הולך עם המת אין הקטן נגרר אחר הגדול וצריך למנות תיכף משיוצא המת מהבית (שם) ונראה דאם גדול הבית הולך עם המת דהדין דאף אותן שבבית מונין משיקבר ולכתחלה אין צריכים לנהוג אבילות עד שנודע להם שנקבר ואם נהגו מקודם אבילות מספק ואח"כ נודע להם היום שנקבר בו עולה להם מספק הימים שנהגו אחר הקבורה אבל אם לא נהגו אבילות צריכין למנות מיום שהתחילו לנהוג (ואין דומה לגלגל במקצת ימים דסי' ש"ו דא"ל לשלים כיון שהן פטורין מספק קודם שהדע כנלענ"ד : (ד) והא דאותן שבבית אין מונין עד שנקבר כשהלך גדול הבית עם המת דוקא כשיכולין לבוא אל הקבר תוך שלשה ימים אבל ברחוק מזה אותן שבבית מונין תיכף משילא (שם) : (ה) היכא דאין אותן שבבית מונין אלא משנקבר הימים שבינתיים אינו נוהג לא אבילות ולא אנינות ומותרין בבשר ויין וחייב בכל המצות דחשוב כמסרו (לרבים) [לכתפים] דסימן שמ"א אבל אסור לישב במטה ואסור בתשמיש וברחילה וסיכה ושמחה ושאלת שלום וכן הדין בכל מקום בימים שאין נוהג אבילות בין מיתה להתחלת מנין ימי אבילות מלבד במת בתפיסה או בדרך ולא נתייאשו מלבקשו שלא חל עליהן אנינות ואבילות מותרים אפילו בתשמיש (רמב"ן בספר תורת האדם שער מי שמתו מוטל לפניו) : (ו) אם שלחו המת לעיר אחרת במקום שאותן שבבית מתחילין משיוציא המת מהבית והתחילו למנות אבילות ואחר כך נתפס המת ולא ניתן לקבורה זמן ארוך אין צריך להפסיק האבילות וא"צ להתאבל פעם אחרת אחר הקבורה אחר שהתחלת האבילות היה כדין : (ז) והא דאותן שהלכו עם המת לעיר אחרת מונים מיום שנקבר דוקא שלא חזרו אותן שהלכו לבית הקברות אבל אותן שנשארו בבית אבל אם חזרו אצלם אפילו באו מבית"ק אצל האבילים הנשארים ביום ט' למנין אבילות שלהן קודם שעמדו המנחמים מהם שהנשארים עדיין נוהגים אבילות קצת גם אותן שבאו מונין עמהם ואין חילוק בין אם גדולים בין אם הקטנים הלכו לבית הקברות וחזרו וכן אם הבית"ק רחוק או קרוב אבל ביום ט' אחר שעמדו

המנחמים

המנחמים מתלים שפסק אבילתם ואותן הנשארים בבית אז הבאין מביה"ק מונין לעצמן משעה שנסתם הגולל (שם): (ח) מי שמת לו קרוב ונודע לו במקומו מונה לעצמו אפילו בא אחר כך למקום המת אבל גדול הבית שהתחיל כבר להתאבל לא נקצר אבילתו משום זה וכן אם בא אל הקרובים ואינו במקום שמת המת ולא במקום קבורה מונה לעצמו משעה שנודע לו אבל אם לא ידע שמת לו מת עד שבא אל הקרובים שבמקום שמת או במקום הקבורה אם הוא במקום קרוב שהוא מהלך עשרה פרסאות אפי' בא ביום השביעי אם מצא מנחמים אצל הגדול אפי' שנגערו לעמוד הואיל ומצא מנחמים שהאבילים נוהגין קצת אבילות מונה עמהם דכיון שהגדול מונה עמהם גם הוא מונה עמהם אבל אם לא מצא אצל גדול הבית מונה לעצמו וכן גדול הבית שבא ממקום קרוב מונה לעצמו ואם הבא ממקום קרוב לא מצא גדול הבית מחמת בהלך עם המת לביה"ק אז הדין כך דאם חזר מבית הקברות אפילו ביום ז' כשיש מנחמים שהדין שגדול הבית מונה עמהם גם הבא ממקום קרוב מונה עמהם ואם לא חזר הגדול ביום ז' דמונה לעצמו גם הבא ממקום קרוב מונה לעצמו (שם): (ט) איזה נקרא גדול הבית הוא ע"פ האומד כשאם היו עוסקין בעזבון המת היו הדברים נחתכין על פיו והיו כולם הולכין אחר עצתו אפילו הוא קטן בשנים נקרא גדול הבית ואפילו אינו יורש כגון שאמו בכאן והיא מנהגת הבית היא נקראת גדול הבית והבעל נקרא גדול הבית אם מתה אשתו ואם בא אביה ואחיה מונין עם הבעל (שם): (י) מי שהתפלל ערבית ועדיין הוא יום ושמע שמת לו מת מונה מיום המחרת ואותו היום אין עולה לו אבל אם הוא לא התפלל עדיין רק הצבור התפללו ועדיין הוא יום אותו יום עולה לו ואם שמע ביום ל' אחר שהתפלל ערבית אז צריך למנות ז' ול' ול"א כיון שהתפלל ערבית הוי אז שמועה רחוקה דלקולא לא אמרינן דהוי לילה אבל יום ל' ששמע בו עולה למנין דמקצת היום ככולו אם הוא יום עולה לו ליום אחד ואם הוא לילה אז אסור מלמנות ז' ול' (ט"ז סי' ת"ב):

דין דברים שאבל אסור בהם:

(א) האבל כל ז' אסור במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ותשמיש המטה (סי' ש"פ). (ב) מלאכה כיצד כל ג' ימים אסור אפי' עני המתפרנס מהצדקה ואם אין לו מה יאכל עושה בצינעא בתוך ביתו ותבא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך ומ' אסור לעשות פרקמטיא אפילו לעשות ע"י אחרים אפי' ע"י עובד כוכבים או עבדים ושפחות שמעשה ידיהן שלו אסורין במלאכה אם לא בדבר האבד וצריך שאלת חכם וכן כתיבה אסור אם לא מה שמותר בחוה"מ כתוב (שם): (ג) מותר לקבל מלאכה בימי אבלו לעשות אחר כך ובלבד שלא ישקול וימדוד (שם): (ד) כיצד הבית הדחת כוסות וקערות והצעות המטות אין בהם משום מלאכה לאבל וכן מותר לאשה שהיא אבילה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה ולב"ב וכן אשה המשרתת אצל בעה"ב אחר ואירעה אבל מותרת לאפות ולבשל ולעשות שאר צרכי הבית בין שהיא משרתת בשכר בין בחנם אבל אסורה המשרתת לעשות מלאכה שא"צ אלא להרויח וכ"ש שלא תצא מן הבית כדין אבל וכן שמש בהכ"נ שאירעו אבל אסור לו לילך לביהכ"נ ולשמש בצרכי הקהל (שם):

דין איסור רחיצה וסיכה לאבל:

(א) אבל תוך שבעה אסור לרחוץ כל גופו אפי' בצונן אבל פניו ידיו ורגליו מותר בצונן ואחר שבעה עד שלשים מותר אפילו כל גופו בצונן אבל בחמין אסור ואפילו לחוף הראש בחמין אסור כל ל' (סימן שפ"א וע' ש"ך שם): (ב) יולדת אבילה שצריכה לרחוץ מותרת לרחוץ אפילו ביום א' של ז' מיהו אם אין לה צורך כ"כ יש להחמיר ביום א' של אבילות (שם): (ג) מי שתכפוהו אבילות שאירעו ב' אבילות זה אחר זה מותר לרחוץ כל גופו בצונן (שם): (ד) נדה שנזדמנה אבילתה תוך ז' אינה טובלת אבל ללבוש לבנים מותרת בימי אבלה ותלבש ותציע לבנים כדרכה בשאר ימות השנה רק הרחיצה תהיה קלה שלא תרחוץ רק באותו מקום ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן ואחר ז' עד ל' מותרת לטבול כדרכה בשאר ימות השנה ומותרת ליטול הצפרנים בעצמה בסכין כדרכה בשאר ימות השנה (שם):

דין איסור נעילת הסנדל:

(א) אבל אסור בנעילת הסנדל כל ז' ודוקא של עורן אבל אנפלאות של בגד או של גמי או של שער אן של עץ מותר ואם הוא של עץ ומחופה עור אסור (סימן שפ"ב): (ב) יולדת מותרת לנעול מנעל כל ל' מפני שהצינה קשה לה וה"ה חולה ומי שיש לו מכה ברגליו (שם): (ג) אבל שהיה מהלך בדרך מותר בנעילת הסנדל וכשיגיע לעיר חולץ ואם היא עיר שרובה עכו"ם אין חולץ עד שמגיע לרחוב היהודים (שם):

דין איסור תשמיש המטה לאבל:

(א) אבל אסור בתשמיש המטה וכן אסור בחיבוק ונישוק אבל בשאר דבר קורבה מותר כגון במזיגת הכוס והרחצת פניו ידיו ורגליו ומותרת לאכול עמו בקערה אחת בין באבילות דידיה בין באבלות דידה (סימן שפ"ג):

דין שהאבל אסור בתלמוד תורה כל ז':

(א) אבל כל ז' ימים אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים משנה גמרא הלכות והגדות ומותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה ובהלכות אבילות ובפ' אלו מגלחין וה"מ בינו לבין עצמו אבל אינו לומד עם אחרים אלא הם נושאים ונותנים בה' אבילות והוא משיבן בשפה רפה (סי' שפ"ד): (ב) אם רבים צריכין לו להתלמד כגון מלמדי תינוקות מותר ללמוד עמהם וביום ג' או אפילו מי שלומד עם גדולים אם הם צריכין לו מותר ללמוד עמהם וכן מותר להורות איסור והיתר ליחיד השואל אותו אפי' ביום א' אם אין אחר אלא הוא (שם) (ג) האבל יכול להתפלל בימי אבלו להוציא רבים ידי חובתן (שם): ומצוה להתפלל שחרית וערבית במקום שמת שם ואפילו אין אבל שם כי יש בזה נחת רוח לנשמה (שם): (ד) אבל שיש לו בנים קטנים אין לו לבטלם מלימודם דאין אבילות לקטן (שם): (ה) ולענין לעלות לתורה כל ז' עי' לעיל בהלכות קריאת התורה כי שם נתבאר הדין לנכון:

דיני שאילת שלום בימי אבלו:

(א) אבל אסור בשאילת שלום כל ימי אבלו כיצד ג' ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם ואם

אחרים

(סג"מ)

אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו לא ישיב להם ויודיעם שהוא אבל. מג' ועד ז' אינו שואל בשלום אחרים ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו משיב להם. מז' ועד ל' אחרים אין שואלין בשלומו והוא שואל בשלום אחרים וכ"ש שמשיב אחר ל' גם אחרים שואלין בשלומו אפילו הוא אבל על אביו ואמו (סי' שפ"ה): (ב) מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת מותר לשאול אבל האבל נותן שלום לכל אדם בשבת שהוא מכלל דברים שבפרהסיא (שם):

דיני כפיית המטה:

(א) עכשיו אין נוהגין בכפיית המטה ואסור לאבל לישב ע"ג מטה או ע"ג ספסל וכן אין ישן ע"ג מטה רק על הקרקע ובשעה שהמנחמים אצלו צריך להיות יושב ע"ג קרקע ובשעה שאין מנחמים אצלו מותר לו לעמוד ולילך בביתו (סי' שפ"ז):

דיני כיבוס ולבישת בגד מכובס בימי אבלו:

(א) אבל אסור לכבס כסותו תוך ז' ואפילו ליתן לכובסת עכו"ם לכבס ולהניח לאחר האבילות אסור אבל בגדי קטנים שמת אביהם מותר לכבס וכן האבל שהיה כסותו בקיבולת בידי אחרים מכבס אותו כדרכו (סי' שפ"ט): (ב) אסור ללבוש בגד מכובס בימי אבלו אפילו אחר שבעה ונוהגין שבתוך ז' אין לובשין אפילו לכבוד שבת ואחר ז' לובש אחר תחלה הכתונת שעה מועטת ואחר כך לובש האבל ואפילו בחול ואפי' במנעלין באבן חלוקה ואם הוא מכובס במים לבד א"צ להלבישו לאחר תחלה ושרי ללבוש אחר ז' מיד (ש"ך שם): (ג) אסור ללבוש תוך ל' בגדי שבת ועל אביו ואמו נהגו איסור כל י"ב חודש (שם):

דיני גילוח וסריקה באבל:

(א) אבל אסור בגלוח שערו בימי אבלו כל שלשים ואם ישב לגלח ואמרו להמגלח או להמתגלח שמת לו מת מותר להשלים הגלוח משום כבוד הבריות ודוקא שאין אחר שם אבל אם יש שם ספר אחר ואמרו להספר שמת לו מת ישלים האחר (עי' ש"ך): (ב) אחר ל' מותר בגלוח שער אבל על אביו ואמו אסור עד שיגערו בו חביריו ונוהגין שמגלח שערו אחר כל ג' חדשים (שם) אשה אבילה אסורה ג"כ בגילוח שער כל שלשים (שם): (ד) לסרוק ראשו במסרק מותר אפי' תוך שבעה (שם): (ה) כשם שאסור לגלח כל שלשים כך אסור ליטול צפרניו כל שלשים בכלי אבל בידיו או בשיניו מותר (שם):

דין שהאבל אסור בכל מיני שמחות:

(א) אבל אסור בשמחה לפיכך לא יקח תינוק בחיקו כל ז' שלא יבא לידי שחוק (סי' שצ"א): (ב) אבל אסור לאכול בסעודת ברית מילה או פדיון הבן וסיום מסכתא וכ"ש בסעודת אירוסין ונשואין כל שלשים על שאר קרובים וכל י"ב חודש על אביו ואמו ובתוך ביתו אם יש סעודת מצוה מותר לאכול אבל בסעודת נשואי' יש להחמיר שלא לאכול אפילו בתוך ביתו אבל אם משי' יתום או יתומה לנ"ש מותר לאכול שאם לא יאכל ש' יתבטל המעשה וכן מותר ללבוש בגדי שבת (סי' (סג"מ)

(ג) אסור ליכנס לבית נשואין כל שלשים אפי' לשמוע הברכות שמברכין שם אבל בחופה שעושין בבהכ"נ ומברכין שם ברכת אירוסין ונשואין מותר לעמוד לשמוע הברכות אחר שלשים על אביו ואמו וכן יכול האבל לאחר שלשים לברך הברכות שמברכין תחת החופה וכן יכול להכניס החתן תחת החופה כדרך שנוהגין ששני אנשים מכניסין החתן תחת החופה ונקראים שושבינים ויכול ללבוש בגדי שבת בלבד שיהא לאחר שלשים (שם): (ד) אין לאכול בסעודת חבורת אנשים בלילה שביום שמחרת יהיה לו יא"צ היינו יום שמת בו אביו או אמו (שם): (ה) אבל שהוא סנדק או מוהל לאחר שלשים על אביו ואמו ילבש בגדי שבת עד לאחר המילה ויכול לאכול גם בסעודה (שם):

דין שהאבל אסור כל שלשים לישא אשה:

(א) אבל אסור לישא אשה כל שלשים אפי' בלא סעודה וכן אפילו לארס אסור אבל שידוכין מותר אפילו ביום ראשון שהוא יום המיתה ולאחר שלשים אפילו על אביו ואמו מותר לישא אשה (סימן שצ"ב): (ב) אם לא קיים מצות פריה ורביה מותר לישא תיכף אחר ז' אפילו באבילות דאב ואם (שם):

דין שהאבל אסור לצאת מביתו:

(א) אבל אסור לצאת מביתו כל שבעה לטייל או לצורך מו"מ אבל אם שלח מושל אחריו או שצריך לילך לדרך או לצורך דבר האבוד מותר וכן אם צריך למול את בנו והלך לבית הכנסת אפילו תוך שלשה אבל סנדק אבל לא יצא תוך שלשה ואחר ג' יתפלל בביתו וכשמביאין התינוק למול הולך לבית הכנסת (סי' שצ"ג): (ב) אם האבל הוא מוהל דינו כמו סנדק כנ"ל ואי ליכא מוהל אחר בעיר מותר אפילו ביום ראשון (שם) מותר לו לתקן הצפרנים וכן כל דבר מצוה שא"א לעשות בלא האבל מותר לו לצאת לקיים את המצוה (שם): (ג) נוהגין שהאבל משנה מקומו בבית הכנסת. אפילו בשבת כל י"ב חדש על אביו ואמו וכל שלשים על שאר קרובים (סימן שצ"ג):

דין שמועה רחוקה וקרובה.

(א) כשבאה לו שמועה שמת לו קרוב שחייב להתאבל ליו אם בתוך שלשים יום הגיע השמועה אפילו ביום ל' עצמו הרי זו שמועה קרובה וקורע וחייב לנהג שבעה ימי אבילות מיום שהגיע לו השמועה ומונה שלשים ג"כ מיום השמועה ויום השמועה דינו כיום הקבורה לכל דבר ולא יניח תפילין ואותן השלשים יום שנקרא בהם שמועה קרובה היינו שמונין מיום קבורה ולא מיום המיתה ואם הוא תוך שלשים לקבורה אף שהוא אחר שלשים למיתה הוי עדיין שמועה קרובה (סי' ת"ב נקודות הכסף דלא כמ"ש בש"ך): (ב) ואם שמע לאחר שלשים יום הרי זו שמועה רחוקה ואין צריך לנהוג אבילות רק שעה אחת ל"ש שמע ביום ל"ש שמע בלילה וכנ"ל שעה אחת די ואפילו על אביו ואמו אבל מה שנוהג על אביו ועל אמו כל שנים עשר חודש נוהג אפילו שמע אחר שלשים ומונה שנים עשר חודש מיום המיתה ולא מיום שמועה ואם בא לו שמועה מאביו ואמו אחר שנים עשר חודש אינו נוהג אלא שעה אחת

אפילו

אפילו באבילות שנוהג על אביו ואמו כל שנים עשר חודש (שם): (ג) השומע שמועה רחוקה אין צריך לנהוג כל דין אבילות אלא דיו בחליצת מנעל לבד ומותר במלאכה וברחיצה וסיכה ותשמיש המטה ותלמוד תורה ואם אין לו מנעלים ברגליו בשעת שמועה צריך לעשות מעשה אחרת שיהא ניכר שעושה משום אבילות כגון שישב על הקרקע ואם באה לו שמועה בשעה שהיה עוסק בתורה או במלאכה או שהיה רוחץ מפסיק שעה אחת משום אבילות וחוזר למה שבידו ואם היה לבוש תפילין אינו חולץ ומ"מ אין יוצא בזה ידי אבילות רק צריך לעשות מעשה אחרת שניכר בה שעושה אותה משום אבילות כגון חליצת מנעל או ישיבה על הקרקע שעה אחת (שם): (ד) השומע שמועה קרובה בשבת או ברגל ולמוצאי שבת או למוצאי רגל נעשית רחוקה אסור כל יום השבת או ימי הרגל בדברים של צנעה ולמוצאי שבת ורגל נוהג שעה אחת אבילות בחליצת מנעל וישיבת קרקע ודיו (שם): (ה) השומע שמועה קרובה בשבת יום השבת עולה לו ליום אחד ולמוצאי שבת קורע ומונה לו עוד ששה ימים (שם): (ו) השומע שמועה רחוקה בשבת או ברגל אינו נוהג אבילות ואפילו בדברים שבצנעא מותר ולמוצאי שבת לרגל נוהג שעה אחת ודיו (שם): (ז) שמע שמועה קרובה בשבת והוא ערב הרגל כיון שדברים שבצינעא נוהג בו מבטל הרגל את האבילות (שם): (ח) מי שמת לו מת קודם הרגל והוא לא שמע עד אחר הרגל אף באותן שנהגו אבילות קודם הרגל הפסיק הרגל את האבילות למנין שבעה ימים מ"מ זה שלא ידע ולא נהג אבילות קודם הרגל כל ששמע אפילו ביום שלשים של מיתת המת הוי אלו שמועה קרובה וצריך לנהוג שבעה ושלשים דאין הרגל עולה בשביל שבעה ושלשים לפי שלא נהג קודם הרגל (סי' שצ"ט ס"ך):

דיני אבילות ברגל ובראש השנה ויוה"כ ויום טוב שני של גליות.

(א) הקובר מתו קודם הרגל בענין שחל עליו אבילות ונהג אבילות אפי' שעה אחת (פירוש כ"ש ולא בעינן שעה ממש) קודם הרגל. הרגל מפסיק האבילות ומבטל ממנו גזירת שבעה ומותר לרחוץ סמוך לחשיכה אפילו בחמין ואפילו מת לו מת בע"ש ובשבת הוא ערב הרגל מותר בע"ש סמוך לחשיכה לרחוץ בחמין לכבוד הרגל (ואף שהרגל אינו מבטל רק גזירת שבעה ולא גזירת שלשים מ"מ הואיל דרחיצה בחמין כל שלשים אינה מדינא רק מכח מנהגא מותר לכבוד הרגל אבל לגלח כיון דמדינא אסור אפילו לכבוד הרגל אסור ואחר הרגל כיון דלא ביטל הרגל רק גזירת שבעה ולא גזירת שלשים אסור ברחיצה בחמין ולענין חשבון ימי השלשים יבואר לקמן) ודוקא שנהג אבילות קודם הרגל אפילו לא נהג אלא דברים שבצינעא קודם הרגל כגון אם שמע שמועה קרובה ביום השבת שהיה ערב הרגל כיון שנהג דברים שבצינעא בא הרגל ומפסיק האבילות (כמו שנתבאר בסימן שפ"ז) אבל אם שגג או הזיד ולא נהג אבילות או שהיה קרוב לחשיכה ולא היה יכול לנהוג אבילות אין הרגל מבטל האבילות וכ"ש אם לא ידע במיתת המת קודם הרגל שאין הרגל מבטל אלא נוהג ברגל דברים שבצינעא ומונה שבעה אחר הרגל ויום טוב שני של גליות שבסוף הרגל עולה לו למנין שבעה ושלשים מונה מיום המיתה (סימן שצ"ט) (ולענין מלאכה (סג"מ)

בשבעת ימי אבילות שנוהג אחר הרגל צריך שאלת חכם): (ב) אם קבר את מתו ז' ימים לפני הרגל ונהג בהן גזירת שבעה הרגל מבטל ממנו גזירת שלשים אפילו חל יום שביעי ערב הרגל דמקצת היום ככולו ועולה לכאן ולכאן ומותר לרחוץ אפילו בחמין ולספר ערב הרגל סמוך לחשיכה ובערב פסח עדיף לגלח קודם חצות כיון שאחרים אסורין לגלח אחר חצות ואם חל שביעי שלו בערב שבת ולמחר יום השבת יהיה ערב הרגל מותר לכבס ולרחוץ ולספר ערב שבת ואם לא גילח בערב שבת או בערב הרגל מותר לגלח עצמו תיכף אחר הרגל אבל בחול המועד אין רשאי כיון שהיה יכול לגלח בערב שבת או בערב הרגל אבל אם חל שביעי שלו בשבת שהוא ערב הרגל דאז לא היה יכול לגלח בערב שבת כיון שהיה תוך שבעה מותר לגלח עצמו בחול המועד או לאחר הרגל (שם): (ג) הא דרגל מבטל גזירת שלשים דוקא בשאר מתים אבל באביו ואמו שאסור לספר עד שיגערו בו חביריו אפילו פגע בו הרגל לאחר שלשים אינו מבטל השיעור גערה שנתבאר לעיל [שהוא] ג' חדשים (שם): (ד) ראש השנה ויום הכפורים חשובים כרגלים לבטל האבילות (שם): (ה) נהג שעה אחת לפני הפסח אותה שעה חשובה כשבעה ושמונה ימי הפסח הרי ט"ו ומשלים עליהם עוד ט"ו יום למנין שלשים (שם): (ו) נהג שעה אחת לפני עצרת אותה שעה חשובה כשבעה ויום עצרת עצמו (כיון שאם לא הקריב קרבנות עצרת בעצרת יש לו תשלומין כל שבעה) חשוב כשבעה הרי י"ד ומשלים עליהם עוד ט"ז אחרים ובח"ל שעושין שני ימים עולה יום השני למנין הט"ז (שם): (ז) נהג שעה אחת לפני ראש השנה בטלה ממנו גזירת שבעה מחמת ראש השנה וגזירת שלשים מחמת יום הכפורים: (ח) נהג שעה אחת לפני יום הכפורים בטלה ממנו גזירת שבעה מחמת יום הכפורים וגזירת שלשים מבטל ממנו חג הסוכות (שם): (ט) נהג שעה אחת לפני חג הסוכות בטלה ממנו גזירת שבעה והחג שבעה ימים הרי י"ד ושמיני עצרת נחשב לשבעה ימים הרי כ"א יום ומשלים עליהם עוד תשעה ימים ובח"ל עולה שמחת תורה למנין הט' ימים ודוקא אם נהג שעה אחת לפני חג הסוכות אז עולה יום שמיני עצרת בעד שבעה ימים אבל אם קבר את מתו בחג הסוכות אין שמיני עצרת מבטל ממנו גזירת שבעה וגם אינו נחשב בעד שבעה ימים למנין שלשים רק צריך לנהוג שבעה אחר הרגל ויום טוב שני של גליות עולה לו למנין השבעה ושלשים מונה מיום המיתה (שם): (י) יום טוב שני של גליות אף שעולה למנין שבעה מ"מ אין שום אבילות של פרהסיא נוהג בו אפילו הוא יום מיתה וקבורה כמו יום ראשון שהוא מדאורייתא שאינו נוהג בו שום אבילות של פרהסיא (שם):

דין קטן שהגדיל תוך שבעה או תוך שלשים ודין חולה ויולדת:

(א) קטן שאירע לו אבל א"צ להתאבל דאין אבילות לקטן ואפילו אם הגדיל תוך ז"ל אין לנהוג אבילות כל שבעה ושלשים כיון דבשעת התחלת האבילות היה פטור (סי' שצ"ו בס"ז דלא כב"ח): (ב) חולה שמת לו מת שחייב להתאבל עליו ונודע לו אם הבריא תוך שבעה גומר הימים הנשארים וכן תוך שלשים גומר הימים הנשארים אבל להשלים הימים של אבל שעברו בחליו א"צ משום דבחליו נ"כ נהג אבילות קצת ודמי לשבת

דעולם ואינו מפסיק (כן משמע מהדין של הא״ר שאכתוב בסמוך): (ג) יולדת אבילה נ״כ אינה צריכה להשלים הימים שעברו בעת שהיתה יולדת רק גומרת הימים הנשארים ואם השבת שהולכת לבית הכנסת הוא בתוך שבעה מוליכות אותה הנשים לבית הכנסת ויכולה ללבוש בגדי שבת ויושבת על מקומה בבית הכנסת (א״ר בסימן קל״ג בא״ח דלא כתשובת כ״ס):

דין מי שמת לו מת ולא נודע לו ודין תענית יאהרצייט:

(א) מי שמת לו מת ולא נודע לו אינה חובה שיאמרו לו וע״ז נאמר מוציא דיבה הוא כסיל מיהו אם שואל עליו אין לשקר ולומר חי הוא שנאמר מדבר שקר תרחק אלא יאמר בלשון דמשתמע בתרי אפי והוא ישער בעצמו שמת ומותר להזמינו לסעודת אירוסין ונשואין וכל שמחה כיון שאינו יודע (סימן ת״ב ס״ז) וכן הבעל שיודע שמת קרוב של אשתו שחייבת להתאבל עליו מותר לשמש עמה כיון שהיא אינה יודעת (א״ר קל״ג): (ב) לבנים זכרים נוהגין להודיע כשמת אב ואם כדי שיאמרו קדיש (ודיני קדיש נתבארו לעיל) (שם): (ג) מצוה להתענות ביום שמת בו אביו או אמו ומתענין תמיד יום המיתה ולא יום הקבורה אם לא שהיה יום המיתה רחוק מן יום קבורה ג׳ או ד׳ ימים שאז מתענין בשנה ראשונה יום הקבורה ומשנה שניה ואילך מתענין יום המיתה אבל בלא״ה מתענין יום המיתה אף בשנה ראשונה (ש״ך סי׳ ת״ב): (ד) אם מת אביו או אמו בחודש אדר שהיתה השנה פשוטה צריך להתענות בשנת העיבור באדר ראשון ובאדר שני אבל אם מת בשנה מעוברת אז אם מת באדר א׳ מתענה תמיד בשנה מעוברת באדר א׳ ואם מת באדר שני מתענה באדר שני (שם): (ה) אם חל תענית שמת בו אביו או אמו בע״ש אם התנה כשהתענה בפעם ראשון שלא ישלים אין צריך להשלים וכן אם בפעם ראשון חל בע״ש ולא השלים א״צ להשלים בע״ש אבל אם בפעם הראשון חל בחול והשלים ולא התנה אף כשלא השלים רק כשחל בחול אם אח״כ יארע כשחל בע״ש נ״כ צריך להשלים (רש״ל הובא באר הגולה):

בלע המות לנצח ומחה ה׳ אלהים דמעה מעל כל פנים:

תפלה ליאהר צייט קודם הלמוד ולאחר הלמוד

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיתלה זכות לימוד זה שאני לומד לשם נשמת (פב״פ) ע״ה ובזכות לימוד זה האל הגדול הגבור והנורא שוכן עד וקדוש שמו שתצרור נשמתו (לנקבה נשמתה) בצרור החיים ותשים מחיצתו (מחיצתה) במחיצת צדיקים חסידים יסודי עולם העומדים לפניך ונהנים מזיו אור פניך ותתן לו (לה) מהלכים בין העומדים לפניך ותמחול ותסלח ותכפר ותמחה ותעביר כל מה שחטא ועוה ופשע לפניך או עשה (עשתה) דבר שלא כרצונך ואל תזכר לו (לה) שום חטא ועון ופשע ועבירה אלא כל המצות שעשה (שעשתה) תזכרם לו (לה) לטובה ורוחו (ורוחה) תרגיע בחלק היושבים בגן עדן ונשמתו (נשמתה) תתעדן במוב הצפון לצדיקים ותשים כבוד מנוחתו (מנוחתה) ולקץ הימין יעמוד (תעמוד) לגורלו (לגורלה) וילוה עליו (עליה) השלום ועל משכבו (משכבה) יבא (תבא) בשלום כדכתיב יבא שלום ינוחו על משכבותם הוא (היא) וכל שוכבי עמו ישראל בכלל הרחמים והסליחות והנחמות והישועות ונאמר אמן:

אחר אמירת תהלים או אחר הלמוד משניות אומר תפלה זו והיא קדמונית ומקובלה מאד בכל גלילות ארץ ישראל:

אנא יי אל מלא רחמים אשר בידך נפש כל חי ורוח כל בשר איש והנשמות אשר אתה עשית. יהיו נא לרצון לפני כסא כבודך למוד תורת שזכיתי לנשמת (פב״פ) ותפלתי בעבורו (לנקבה בעבורה) להעלה נשמתו (נשמתה) מעלה מעלה על כנפי השכינה ויקוים בו (בה) מקרא שכתוב ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. יזכה (תזכה) לחזות בנועמך ולבקר בהיכלך ולשבוע מטובך אשר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. כדכתיב תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח. והעלה רוחו (רוחה) בגן עדן ויהנה ויתענג (ותהנה ותתענג) מטובך הצפון לצדיקים כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ותפרוש עליו (עליה) סוכת שלומך ותאיר עליו (עליה) אור השלמה אור המאור אור המצוחצח. וישר (ותשר) שירת דודים בחברת הצדיקים והצדקניות חסידים וחסידות ותם ירות בין הצפרין קדישין שרים ונוגנים כדכתיב ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש. קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמות תופפות. ותנוח נפשו (נפשה) בגן הרוה כדכתיב גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך יי צבאות מלכי ואלהי. ויזכה (ותזכה) לראות זיו הדר כבודך. כדכתיב מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים. ואת עצמותיו (עצמותיה) בקבר תחליץ ותדשן. ועפרו (ועפרה) הנגער תרוה ותעדן. וישאר (ותשאר) במנוחה נכונה בחדוה בשמחה ובשלום עד אשר יקיצו הישני עפר ויעמדו לגורלם ויקוים בו (בה) מקרא שכתוב ונחך יי תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. ולקץ הימין תכוננהו ותעמידהו (תכוננה ותעמידה) בנפש רוח ונשמה יחידה חיה כמו שכתוב ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקורא לך גודר פרץ משובב נתיבות לשבת עם כל הצדיקים והצדקניות חסידים וחסידות ממתי עמך ישראל אמן:

אח״כ יאמר במזמור קי״ט אותיות שם הנפטר ואותיות נשמה ויכול לומר קדיש אחריו, וכן כתב הרחיד״א בספרו שיורי ברכה אות י״א וז״ל ■ להנהיג לבנים על אבותם שילמדו בכל יום מהמשנה קצת מזמורים ויאמרו קדיש עכ״ל:

סדר הלמוד ליאר צייט

סדר הלמוד על אביו ועל אמו כל י"ב חדש וביום שמת בו אביו או אמו שקורין יארציי"ט מסוגל ללמוד משניות טהרות · והפרק כ"ד מן מסכת כלים שלשה תריסין הם מסוגל יותר מפני שיש בו י"ז משניות וכל משנה ומשנה מסתיימת טהור מכלום או טהורה מכלום וסוף הפרק בין מכפנים בין מבחוץ טהור · כך שמעתי בשם הרה"ק מק"ק רוזין ז"ל זי"ע · ומי שיש לו פנאי ילמוד הפרקים המתחילים באותיות שם הנפטר · ומשניות המתחילים באותיות נשמה הם לקמן בפרק ז' דמקואות:

ר"ע מברטנורה | כלים פרק כד | לקוטים מתוי"ט

משנה

פרק כד **שלשה** תריסין הם · תריס הכפוף · טמא מדרס · ושמשחקין בו בקונפון · טמא טמא מת · ודיצת הערביין טהורה מכלום: **ב** שלש עגלות הם (ב) · העשויה כקתדרא טמאה מדרס · כמטה טמאה טמא מת · ושל אבנים טהורה מכלום: **ג** שלש עריבות הן · עריבה משני לוגין עד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס · שלימה טמאה טמא מת · והבאה במדה טהורה מכלום: **ד** שלש תיבות הן · תיבה שפתחה מצדה · טמאה מדרס · מלמעלן · טמאה טמא מת · והבאה במדה טהורה מכלום: **ה** שלשה תרבוסין הן · של ספרין טמא מדרס · שאוכלין עליו טמא טמא מת · ושל זיתים טהור מכלום: **ו** שלש בססיות הן · שלפני המטה · ושלפני סופרים · טמאה מדרס · ושל דלפקי ·

ר"ע מברטנורה

פרק כד **שלשה** תריסין הן · ג' מיני חלוקים זה מזה יש בתריסין דהיינו מגינים: **תריס הכפוף** · המלוין אותו שמקיפים את האדם משלש רוחות: **טמא מדרס** · דעשוי לשכיבה שמושכבים עליו במלחמה וכ"ש שטמא טמא מת · דקיי"ל כל הטמא מדרס טמא טמא מת: **שמשחקים בו בקומפון** · בשדה של שחוק המלך כאשר שנים כל אחד תריסו בידו · ותריס קטן עגול שאינו כפוף בידו שמתאבקים ולמדין להגן כל אחד בתריסו שלא יכהו חבירו וקורין לו אשגרימ"ר 1) בלע"ז: **טמא טמא מת** · וה"ה שטמא טומאת שרץ ונבלה (א) ושאר טומאות כלן · אבל ממדרס שאינו נעשה אב הטומאה אם שכב עליו הזב או ישב אלא ראשון כמגעו של זב: **ודיצת הערביין** · תריס קטן ביותר שהערביים עושי' לגילה ולשמחה ולשחוק ואינו כלי של תשמיש: **ב בקתדרא** · שהיא קלרה ומוקפת משלש רוחות: **טמאה מדרס** · דמיוחדת לישיבה: **כמטה** · שהיא ארוכה ומיוחדת לנשים בם פרקמטיא · והשוכב בו אומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו: **ושל אבנים** · שעשויה להוליך בה אבנים: **טהורה מכלום** · לפי שפרוצה מתחתיתה נקבים גדולים כמוליא רמון: **ג שנסדקה טמאה מדרס** · דכיון שנסדקה ואינה ראוי' לגיסה · מיחדין אותה לישיבה: **טמאה טמא מת** · דכלי תשמיש היא: **הבאה במדה** · שמחזקת ארבעים סאה (ג) בלח שהן כוריים ביבש: **טהורה מכלום** · שמפני כבדה וגדלה אינה מיטלטלת מלאה · ואנן דומיא דשק בעינן דמיטלטל מלא וריקן: **ד תיבה שפתחה מצדה** · משמשת ישיבה עם מלאכתה שיטלים להשתמש בה בשעה שיושב בזמן שפתחה מצדה משא"כ כשפתחה מלמעלן: **והבאה במדה** · דתנינן במתני' שהיא טהורה מכלום · אפילו מיוחדת למדרס קאי דהטמאה מדרס אפי' באה במדה לעולם היא טמאה (ד): **ה תרבוסים** · כלים של עור כמין ארגזים: **של ספרים** · מקיזים דם: **טמא מדרס** · גדול הוא וחזי לישיבה או לתזנא פניו (ה): **שאוכלים עליו** · כלי תשמיש הוא (ו): **ושל זיתים** · שסוחטין בו הזיתים (ז) לא חשיב כלי של תשמיש אדם: **ו בסיסאות** · ואת כנו מתרגמינן וית בסיסיה: **ושל דלפקי** · כלי עץ שמשימים בו צלוחית והכוסות והאוכלים ומשקים ומתנו נוטלים ונותנים על השלחן והבקים שלפניו אינו לישיבה (ח) אבל תורת

לקוטים מתוי"ט

פרק כד (א) והא דנקט טמא מת משום דאב הטומאה הוא וה"ק אב הטומאה ע"י מת ולא ע"י זב. רש"י: (ב) שלש עגלות כו' · והא דלא חשיב עגלה של קטן דאין חושבין כאן כ"א למנות ג' עגלו' שיש להם ג' מינין ואינו יורד למנות כל העגלות · הר"ש: (ג) ל' מהר"ם שהיא גדול' ביותר שמחזקת מ' סאה כמו אנשי מדות: (ד) וצ"ל דה"ש דכראויים למדרס לא איירי דאותן טמאין בכל בין במדרס בין במת דכל הטמא מדרס כו' והא דלפ"ך צ"ל דכיון דהיו ראויין לשאר טומאות ונתקלקלו יצאו מזה הכלל ונשארו רק בטומאת מדרס ועי' תוס' יו"ט: (ה) הבאים להקיז: (ו) ואומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו · כ"מ: (ז) והר"ש פי' שסוחטין עליו הזיתים: (ח) אלא להניח עליו תפלים

1) אשגרימ"ר . פעכטען ·

כלי

כלי פליו : ושל מגדל · אומר של פץ אכמריא״ר 1) בלפ״ז : טהורה מכלום · דלאו כלי הוא וטרתו הוכחת פליו : ז שלש פנקסיות הן · שעשוין לכתוב בהן כמו תנוני פל פנקסו: אפיפורין · נוח שמניחים פליו אבק של ספר (ט) וטתבים בו השבועת וגדול הוא וחזי לישיבה : שיש לה בית קבול שעוה · נוח שממין פניו בדונג וכותמין פל הדונג בחרט : והחלקה · שאין בה שעוה וכותבים פליה בדיו ואין לה בית קבול :

טמאה טמא מת · ושל מגדל טהורה מכלום : ז שלש פנקסיות הן · האפיפורין טמאה מדרס · ושיש בה בית קבול שעוה טמאה טמא מת · והחלקה טהורה מכלום : ח שלש מטות הן · העשויה לשכיבה טמאה מדרס · של זגגין טמאה טמא מת · ושל סרגין טהורה מכלום : ט שלש משפלות הן · של זבל טמאה מדרס · של תבן טמאה טמא מת · והפוחלץ של גמלים · טהור מכלום : י שלש מפצים הן · העשויה לישיבה · טמאה מדרס · של צבעין · טמא טמא מת · ושל גתות · טהור מכלום : יא שלש חמתות · ושלש תורמולין הן · המקבלים כשעור · טמאין מדרס · ושאינן מקבלים כשעור · טמאין טמא מת · ושל עור הדג · טהור מכלום : יב ג׳ עורות הן · העשוי לשטיח · טמא מדרס · להתכריך הכלים · טמא טמא מת · ושל רצועות · ושל סנדלים · טהורה מכלום : יג ג׳ סדינין הן · העשוי לשכיבה טמא מדרס · לוילון טמא טמא מת · ושל צורות טהור מכלום : יד שלש מטפחות הן · של ידים טמא׳ מדרס · של ספרין טמאה טמא מת · ושל תכריך א(ושל) נבלי בני לוי טהורה מכלום : טו שלש פרקלינין הן · של צידי חיה ועוף טמא מדרס ·

א) ס״א נ״ב.

חספים · מהר״מ : (ט) וברפט״ז פירש ככא של פרקים והענין פי׳ כרסיא קטן לפני תיבת ס״ת וא״ל הר״מ פנקסיות הן כל ב׳ לוחות מזדווגים יהיו לסופר או לזולתן ושם פנקס על האמת אמנם הוא לסופר ואפיפורין הוא כסא של פרקים כאשר יתפשטו יהיו ד׳ לוחות וישב הסופר עליו וכאשר יתקבץ ישוב לוח א׳ : (י) וקשה מ״ש מהרבוסין דמ״ה דטהורה מכלו׳ מפני שאינה ממשמשי אדם : (יא) יעפיקו הוהו על הגמלים הר״מ · ומהר״מ פי׳ שהיא כלי מעור גמלים ומחזיק מ׳ סאה ואינו מיוחד לישיבה ולכך טהור: (יב) ואין המחץ בכלל כלים ואף על פי כן טמא הוא במדרס דכתיב כל המשכב וכן במת ובבגד סומאות מדבריהן ככל פשוטי כלי עץ אם הכלל גדול כל המטמאה מדרס כו׳ · הר״מ : (יג) ולא ידענא זיתים מאי שייכי הכא דהא לא תנן אלא גתות : (יד) של ספרין כו׳ · אינה מטמאה מדרס שאין משתמש לשכיבה וטמא טמא מת שפעמים עושין אותו כמין תיק ונותנו בחיקו ומתחמם בה כמו שאמרו לענין כלאים : (טו) והר״מ גרס ליה ופי׳ תכריך תכריכי המת : (טז) כדלעיל פט״ז מ״ז ·

בית קבול : ח של זגגים · שמניחים פליה כלי זכוכית : (י) סרגין · פושי המרכבות בערבי קורין למרכב סורג · וי״מ שמסרגים את השבכות ומהורה מכלום לפני שאינה משמשי אדם : ט משפלו׳ · קופות עשויות להוציא בהם זבלים לשדות : של זבל טמאה מדרס · לפי שראוי׳ לישיבה : והפוחלץ · עשוי כמין מכבר משפה רשת (יא) והנקבים שלו רחבים יותר משפלת של תבן ואינה ראויה אפילו לקבל תבן שנקביה רחבים ביותר וגם אינה ראויה לישיבה שהבלים שלה קשים ואין ראוין לישב עליהן הלכך טהורה מכלום : י מפצים · כמין מחצלאות (יב) עשויות מחילף ומסיב וקני׳ ונומא וגמי וכיוצא בהן : ושל צבעים · שהצבעים שוטחים עליהם הבגדים : טמא טמא מת · שאינם מיוחדים לישיבה אבל תורת כלים יש להן : ושל גתות · שעשויות לכסות בהן ענבים וזיתים (יג): יא חמתות · נאדות של עור : תורמלין · כיסין גדולים של עור שהרועה מניח חפציו לתוכן : המקבלים כשיעור · המפורש למעלה בריש פרק כ״ח בחמת של שבעה קבים והתורמל של חמשת קבין · וכ״ש אם מחזיקים יותר דאז משמשים ישיבה עם מלאכתן אבל פחות מכאן לא : ושל עור הדג טהורים מכלום · דכל הבא מבריות שבים טהור : יב לשטיח · לשטוח בארץ לישב עליו : לתכריך הכלים · לכרוך בו את הכלים כגון סכינים ומספרים ומחטים כדי לשמרן : ושל רצועות ושל סנדלים · עור העומד לחתוך ממנו רצועות וסנדלים טהור מכלום דמחוסר מלאכה הוא · אבל רצועות המתוקנים כבר שמאות כדמוכח במס׳ נגעים פרק י״א : יג לוילון טמא טמא מת · העשוי למסך לפני הפתח טמא · לפי שהשמש מתעטף בשוליו לפעמים ומתחמם בו : של צורות · בגד שהוא ביד רוקם ובו מיני צורות כדי לראות בו לעשות כמותו בבגד אחר : יד של ידים טמאה מדרס · לפי שפעמים טוחנה על הכסת ויושן עליה : ושל תכריך נבלי בני לוי · שהיו הלוים כורכים כלי השיר שלהן במטפחת ודרך אחר בכ״א לעשות להן היק של עור ואף הן טהורים (טז): טו פרקלינין · צורת יד של עור שנושאים ציידי עופות כשתופסים בידיהן העוף שקורין אגטו״ר ואספרוי״ר ובו יואחזם לצוד חיה או עוף : טמא מדרס · לפי שנשען עליו :

ושל

1) ארמריא״ר · פרחנק קאסטען ·

של חגבים טמא מת · ושל אקייצין טהור מכלום : טז שלש סבכות הן · של ילדה טמאה טומאת מדרס · של זקנה טמאה טמא מת · ושל יוצאה לחוץ · טהורה מכלום : יז שלש קופות הן · (יח) מהוהה שטלייה על הבריה · הולכין אחר הבריה · קטנה על הגדולה הולכין אחר הגדולה · היו שוות · הולכין אחר הפנימית · רש"א כף מאזנים שטלייה על שולי המיחם · מבפנים טמא · מבחוץ טהור · טליה על צדה · בין מבפנים בין מבחוץ טהור :

א) פ"א קוצין ·

ושל חגבים · ההולכים לצוד חגבים ונותנים אותן בו : ושל קוצים · ללקט קוצים ואית דגרסי של קייצים המייבשים פירות הקיץ · כגון התאנים גרוגרות ולמוקים בשדה : טז סבכות · כפה שמשימות הנשים על ראשן עשויה כעין רשת שיש בה נקבים דקין : של ילדה · ראוי לישיבה הלכך טמאה מדרס : של זקנה · מעשיה מוכיחים עליה שאינה ראויה לישיבה · ובתוספתא תניא של זקנה טמאה מדרס שאינה מקפדת עליה ופעמים יושבת עליה (יז) : ושל ילדה · שמקפדת על כליה אינה יושבת עליה ולכך טמאה טמא מת : ושל יוצאת החוץ · זונה שנותנות הנשים על ראשן כשיוצאות לחוץ · וי"מ יוצאות החוץ · תרגום זונה נפקת ברא · כלומר סבכות של זונות : טהורות · לפי שאינן חשובות כלי · פ"א סבכות שנקרעו ורוב שער הראש יוצא לחוץ שאין מקבלות רוב שער ראשה של אשה : יז מהוהה · בגד ישן ובלוי : שטלייה · כמו שטלאה מלבטן טלאי על גבי טלאי · כלומר שאם היתה טלאי על החדשה : הולכים אחר הבריאה · דנין אותה כדין הבריאה · אם טמאה טמאה · ואם טהורה טהורה (יט) : קטנה על הגדולה · בין שתיהן מהוהות · בין שתיהן בריאות : הולכים אחר הגדולה · ואם הגדולה נקובה כמוציא רמון · שנשבירה כזו נטהרה גם הקטנה המחוברת עמה טהורה אע"פ שהיא שלימה · ואם הגדולה שלימה · והרי היא מקבלת טומאה אף הקטנה המחוברת עמה טמאה אע"פ שהיא נקובה כמוציא רמון : הולכים אחר הפנימית · אם טמאה הפנימית טמאה החיצונה · ואם הפנימית טהורה · החיצונה נמי טהורה : רש"א כף מאזנים · לפרושי מלתא דת"ק קאתי · וכף מאזנים של מתכות טמאה איירי (כ) דאם טלאה בתחתית המיחם בפנים טמא המיחם · ואם טלאה מבחוץ טהור המיחם : טליה על צידה · שהדביק הטלאי על דפנות המיחם לא בתחתיתו בין מבחוץ בין מפנים טהור · ומסקנא דכולה פרקין · וטמאה דכולהו טמא מדרס וטמא טמא מת וטהור מכלום האמורים כאן הוא דכל דבר הראוי לשכיבה והוא שיהיה עשוי לשכיבה או לישיבה או להשען עליו טמא מדרס לבד אם הוא כלי חרס · דאינו מטמא מדרס · דהכי ילפינן מקרא דכתיב (ויקרא טו) ואיש אשר יגע במשכבו מקיש משכבו לו מה הוא שיש לו טהרה במקוה אף משכבו שיש לו טהרה במקוה · יצא כלי חרס שאין לו טהרה במקוה והמפץ העשוי לשכיבה אע"פ שאין לו טהרה במקוה מדכתיב (שם יא) כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא והאי לאו כלי הוא מכל מקום טמא מדרס דמרבינן ליה מקרא דכתיב כל המשכב כל לרבות את המפץ ואין לו טהרה עד שיותך וישאר ממנו פחות משבה על שבה · וכלי אבנים וכלי גללים וכלי אדמה טהורים מכלום וכן דבר הבא מן הים טהור · וכלי עץ הבא במדה שמחזיק ארבעים סאה בלח שהם כורים ביבש נמי טהור מכלום · לפי שאינו מיטלטל מלא · וכן דבר שאין עליו תורת כלי · או שיש לו תורת כלי · ואינו משמשי אדם · אלא משמשי משמשיו טהור . כגון תרבוסין של זיתים ומפץ של גתות וסדין של לוחות דאמרינן במתני' שהן טהורים מכלום · דלא חשיבי כלים של משמשי אדם :

הר"ש · וצ"ע דל"ד להכריך הכלים דמי"ב : (יז) וכ"ה לקמן פרק כ"ח מ"ט · הר"ש : (יח) מהוהה · מל' הוהו ובוהו · ר"ל דבר שאין בו ממש · מהר"מ : (יט) עירוב פירושים כאן שפי' הא' והג' הוא מהר"ש ופי' הב' הוא מהר"מ · ועי' תוס' יו"ט . (כ) ותימה דת"ק בבגד איירי ואתי ר"ש ומיירי לפרושי בשל מתכות ובהר"מ בנא"י סיים ואין הלכה כר"ש · ועי' תוס' יו"ט :

למוד לאבל וליאר צייט

בספר עצי עדן ומעשה אורג מהרה"ק דק"ק קאמארנע שנדפס בק"ק לבוב בגליון המשניות · כתוב בזה"ל קבלנו מרבותינו שקבלנו מרבן ורבן מאליהו ז"ל שבפרק זה פרק ז' דמקואות מעלין הנשמה של הנפטר למקומה · לכן האבל כל י"ב חדש · ילמוד בו לתקן נשמות אביו ואמו וקרוביו ואוהביו · ביאר צייט וכיוצא : וראשי תיבות של שלשה משניות הראשונות אי"ה · ים · אלו · הדיח · וראשי תיבות של ארבעה משניות האחרונות נ'ש'מ'ה' · נפל · שלשה · מקוה · הטביל · ויכוין בלימוד משניות אלו להעלות הנשמה למזל עליון הנקרא אי"ה (ע"ד איה מקום כבודו יר"ת של תיבת אי"ה · הארת יסוד אבא · כ"ה בספר קהלת יעקב) (וע"ש בספר מעשה אורג שהאריך

סס ע"ד אקבלה) ובמשנה הרביעית נפל כו' שסוא ר"ת פזר נתן לאביונים יפריש לדקה להעלות נשמת הנפטר מנפילתו · ע"י הלדקה · ועל אביו ועל אמו ילמוד זה הפרק בכל מולאי שבת אחר הבדלה · בכל י"ב חדש · וביאר ציט ובערב שבת קודם מנחה לעת הלורך להחיות נפש כל חי אמן · על"ל:

לקוטים מתוי"ט | מקואות פרק ז | ר"ע מברטנורה

מקואות פרק ז

פרק ז **יש** מעלין את המקוה ולא פוסלין (א) · פוסלין ולא מעלין · לא מעלין ולא פוסלין · אלו מעלין ולא פוסלין · השלג והברד והכפור · והגליד · והמלח · והטיט הנרוק (ב) · אמר ר' עקיבא היה ר' ישמעאל דן כנגדי · לומר השלג אינו מעלה את המקוה · והעידו אנשי מידבא משמו (ג) · שאמר להם צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחילה · ר' יוחנן בן נורי אומר אבן הברד כמים · כיצד מעלין ולא פוסלין · מקוה שיש בו מ' סאה חסר אחת · נפל מהם סאה לתוכו והעלהו · נמצאו מעלין ולא פוסלין: **ב** אלו פוסלין ולא מעלין · המים בין טמאים · בין טהורים · ומי כבשים · ומי שלקות · והתמד עד שלא החמיץ · כיצד פוסלין ולא מעלין · מקוה שיש בו מ' סאה חסר קרטוב · ונפל מהם קרטוב לתוכו · [א]לא העלהו · ופוסלו בשלשה לוגין · אבל שאר המשקין · ומי פירות · והציר · והמורייס · והתמד משהחמיץ · פעמים מעלין · ופעמים שאינן מעלין · כיצד מקוה שיש בו מ' סאה חסר אחת · נפל לתוכו סאה מהם [ב]לא העלהו · היו בו מ' סאה · נתן סאה ונטל סאה · ה"ז כשר: **ג** הדיח בו סלי זיתים · וסלי ענבים · ושנו את מראיו כשר (ז) ר' יוסי אומר מי הצבע · פוסלין אותו בג' לוגין · ואינן פוסלין אותו בשנוי מראה: נפל לתוכו יין · ומוחל (ח) · ושנו את מראיו · פסול · (ט) כיצד יעשה · ימתין לו עד שירדו גשמים · ויחזרו מראיהן

[א]גמ' ולא . [ב]גמ' ולא

ר"ע מברטנורה

פרק ז **יש מעלין** · משלימין למ' סאה: **ולא פוסלין** · בג' לוגין שאובין · וכלהו מפרש כולד · **הכפור** · גשמים שיורדין נקפים: **גליד** · מים שקפאו על פני הארץ · או על פני המים: **טיט הנרוק** · טיט רך ורקיק שנפשה כמו רוק: **אבן הברד כמים** · כמים שאובים דאמרינן לקמן פוסלים ולא מעלים ואין הלכה כרבי יוחנן בן נורי · והלכה כעדותן של אנשי מידבא שעושין מקוה מן השלג אפי' לכתחלה: **נמצאו מעלין** · שהשלימוהו: **ולא פוסלין** · בג' לוגין שאובין שהרי סאה היא הרבה יותר מג' לוגין ולא נפסל המקוה בכך: **ב המים** · שאובין בין שמאין בין טהורים: **מי כבשים** · מים שכבשו בהן זיתים · או מיני ירקות: **ומי שלקות** · מים ששלקו בהן שלקות (ד): **והתמד** · תרגלי' וזגים או שמרים שנתן עליהן מים: **עד שלא החמיץ** · דאם החמיץ נדון כמי פירו': **קרטוב** · א' מס"ד בלוג: **פעמים מעלין** · כדמפרש: כגון במקוה מ' סאה מים כשרי' ונתן בו סאה מי פירות ואח"כ נטל סאה ממנו מים ומי פירות מעורבין יחד הרי כל הסאה של מי פירות שנשארה במקוה משלימי' את המקוה (ה): **פעמים אין מעלין** · כדקתני' במקוה שיש בו מ' סאה חסר אחת: **ג ושנו את מראיו כשר** · דהדחת כלים לא חשיבא שינוי מראה: **ואין פוסלים אותו בשנוי מראה** · משו' דלבעא לית ביה ממשא: **מוחל** · מים היולאים מן הזיתי': **ימתין עד שירדו גשמים** · דלמלאות בכתף א"א (י) דבחסר עסקינן סאה

לקוטים מתוי"ט

פרק ז (א) ולא פוסלין · פי' ואצ"ל שאין פוסלין וא"ת כיון דאשיב להו מיא דמעלין מ"ש לא פסלי בשאובין · ה"ט דמקוה מים הוא דאתקש למעין מה מעין בידי שמים אף מקוה כו' אבל שאר משקין לא אתקיש · הר"א: (ב) הנרוק · אפילו נרוק אינו פוסל · שור: (ג) והעידו כו' · והמגן אם שהיה חולק על ר"ע הוא במשא ומתן של הדין ועל זה הויכוח לא שיסבור כך · הר"מ בנא"י: (ד) הר"מ' ועדיין לא פירשו מהו שלקות · וכתב הר"ש מי כו' שנכבשו בהן פירות וירקות או נשלקו: (ה) ולא נחסר ממנו כ"א א' ממאה לפי חשבון ונס"פ הערל אמרינן דכשר עד רובו אבל ביותר מרובו לא כיון דלא חזי לטבילה כלל דמקוה מים כתיב אבל מים אפילו ביותר מרובו · הר"ש והרא"ש: (ו) והרי המים כשרים כשהיו והיינו דתני בר"פ יש דברים דלא מעלין ולא פוסלין · הר"מ: (ז) כשר · מפני שאין בהם מגוף הדבר המשנה את מראיו · הר"א: (ח) ומוחל · ואפילו למ"ד דאינו משקה · דכל שאין עושין הימנו מקוה פוסל בשינוי מראה · גמ': (ט) פסול · משום דמחזי כמקוה של שאר משקין ומקוה מים כתיב · הר"א: (י) וקי' הא אפשר בהמשכה לר"י בפ"ב מ"ז וצ"ל דמתני' אליבא

למראה המים · היו בו מ' סאה · מלא בכתף · ונותן לתוכו עד שיחזרו מראיהן למראה המים : ד נפל לתוכו יין · או מוחל ושנו מקצת מראיו · אם אין בו מראה מים מ' סאה · הרי זה לא יטבול בו : ה שלשה לוגין מים ונפל לתוכן קרטוב יין · והרי מראיהן כמראה היין · ונפלו למקוה · לא פסלוהו (יא) שלשה לוגין מים חסר קרטוב · ונפל לתוכן קרטוב חלב · והרי מראיהן כמראה המים · ונפלו למקוה · לא פסלוהו · רבי יוחנן בן נורי אומר הכל הולך אחר המראה : ו מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות · ירדו ב' וטבלו זה אחר זה · הראשון טהור · והשני טמא · ר' יהודה אומר אם היו רגליו של ראשון נוגעות במים אף השני טהור · הטביל בו את הסגום והעלהו · מקצתו נוגע במים · טהור · הכר והכסת של עור · כיון שהגביה שפתותיהם מן המים · המים שבתוכן שאובין (יג) · כיצד יעשה · מטבילן · ומעלה אותם דרך שוליהם : ז הטביל בו את המטה · אף על פי שרגליה שוקעות בטיט העבה · טהורה · מפני שהמים מקדמין · מקוה שמימיו מרודדין כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילי קנים כדי

שהוא נפסל בג' לוגין : ממלא בכתף · דמקוה שלם אין השאובים פוסלין אותו לעולם : ד אם אין בו מראה מים מ' סאה · אם אין במקוה מ' סאה שיש בהן מראה מים לא יטבול באותו מקוה אפי' באותו צד שיש בו מראה מים · ואם טבל לא עלתה לו טבילה : ה ונפלו למקוה לא פסלוהו · הואיל והן נראין כיין · ומי פירות אין פוסלין בג' לוגין : הכל הולך אחר המראה · אע"פ שאין החלב פוסל המקוה ואין במים שיעור ג' לוגין לפסול · מ"מ כיון שיש כאן ג' לוגין שנראין כמים · חשבינן להו כאילו כולן מים ופוסלין · ואין הלכה כר' יוחנן בן נורי : ו השני טמא · דודאי חסר שיעור המקוה בטבילתו של ראשון : אף השני טהור · דאמרינן גוד אחית · והוי כאילו המים שהעלה הראשון בגופו · הן מחוברין למי מקוה · ולא נחסר משיעורו כלום · ופירשו בגמ' דחגיגה (דף יט) דלא קיהל ר' יהודה אלא במעלות דרבנן כגון שהיה טהור לחולין וטבל להיות טהור למעשר · או שהיה טהור למעשר · וטבל להיות טהור לתרומה · אבל לעולם ממומחה גמורה לטהרה · דברי הכל טמא · ואין הלכה כרבי יהודה : סגום בגד גמל פב · וקורין לו בערבי אלבורנו"ס · ובולע מים הרבה : מקצתו נוגע במים טהור · ובמקוה שיש בו מ' סאה מצומצמות איירי · וטבל בו אדם לאחר שהטביל בו את הסגום : טהור · האיש הטובל · אע"פ שנחסר שיעו' מקוה בטבילת הסגום · מאחר שמקצת הסגום נוגע במים · ור"י היא דס"ל אמרי' גוד אחית (יב) : המים שבתוכן שאובים · חוזרים ופוסלים את המקוה בשלשת לוגים · שהרי לא היו בו אלא ארבעים סאה מכוונות · ונתחסר כשהגביה שפתותיהן מן המים : ומעלה אותם דרך שוליהם · כדי שלא יפלו המים שבתוכן למקוה ויפסלו כל מימיו (יד) : ז הטביל בו את המטה · שרגליה גבוהות · ואי אפשר להטבילה כולה כאחת במקוה קטן כזה שמיעוטו מצומצם · אא"כ רגליה שוקעות בטיט : העבה · שאינו נרוק ואין מטבילין בו : (טו) שהמים מקדמין · להטביל הרגלים קודם שישקעו בטיט (טז) · ובמים הוטבלו : שמימיו מרודדים · שאין המים עמוקים מחמת שהמקוה רחב · והמים מתפשטים בכולו ואע"פ שיש בו מ' סאה · אין כל גופו מתכסה במים בבת אחת (יז) : כובש · לצד אחד של מקוה : אפילו חבילי עצים וקנים · ואע"ג דנראה כמקוה שחלקו · אפילו הכי הואיל והמים נכנסין ביניהן (יח) לא הוי חלוק · וכובש דנקט מפני שהעצים והקנים צפים על פני המים · וצריך לכבוש עליהם

אליבא דר"ע נסבה · ומתוי"ט . (יא) לא פסלוהו והוא שלא היו מראה המקוה · הרא"ש : (יב) כלומר ואין הלכה כמותו והר"מ פסק להך דסגום : (יג) שאובין · שהרי צריך שיבואו בהם המים : (יד) לפי שכשהכלי במקוה לא נשאבו וכשמעלהו ונתהפך דרך שוליו תו לא מיקרי מים שבתוכו שאין מתקבלין בתוכו : (טו) כלומר בטיט לבדו אבל כשהמים צפים ע"ג מטבילין בו : (טז) וקשה דמ"מ מאי מהני הא אז לא היתה המטה כולה במים ואין כולה בבת אחת בטיט ולשון הרא"ש קדמו המים ונגעו ברגלי המ' ואותן המים מחוברים למקוה הלכך לא הוי חציצה כדתנן ספ"ח האוחז באדם כו' אם הדיח ידיו טהורים : (יז) כדילפינן בספרא · ומתוי"ט : (יח) וקשה דא"כ מאי אפילו הא דוקא עצים וקנים אבל לשון הר"ש לא מיבעיא אבנים אלא אפילו עצים וקנים · שהמים ביניהם לא חשיב הפסק ומצטרפין המים שביניהם למ' סאה ובלבד שלא יחלקו כל המקוה שאע"פ שהמים שבין הנגרים מחברין אין

אם

שיתפתו (יט) המים ויורד וטובל · מחט שהיא נתונה על מעלת המערה · היה מוליך ומביא במים · כיון שעבר עליה הגל טהורה :

זה תבור כו' (וכל שכן באבנים) ופי' התוס' יום טוב : (יט) שיתפתו · כלומר שיצא כמין הפות ויסיו עמוקים אלא א' וטובל בהם · הר"ש : (כ) ולא הוי כמהוה מקוה ע"י דבר המקבל טומאה דמידי דהוה אטובל את הכלי בידיו בתוך המקוה. אלא הדיקון שהורים דכ"ע עיקר המקוה במקומו והגל לא נתלש לגמרי · ועיין תוס' יום טוב :

עליהם אבנים כדי שיכנסו תחת המים : **היה מוליך ומביא במים** · ומנענע המים בידיו : (כ) **כיון שעבר הגל** · של מים על המעלה של מקוה שהמחט מונח בה ולפו מי הגל על המחט : **טהורה** · ולפי שהמחט דקה וקטנה ויכת פן תפול במים · דרך להטבילה כן :

ואח"כ אומרים אל מלא רחמים וביום שא"א תחנון אומרים זה :

מנוחה נכונה. בישיבה עליונה. תחת כנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים. כזוהר הרקיע מאירים ומזהירים. וחילוץ עצמים. וכפרת אשמים. והרחקת פשע. והקרבת ישע. וחמלה ותנינה. מלפני שוכן מעונה. וחולקא טבא. לחיי העולם הבא. שם תהא דירת ומחיצת וישיבת נפש לזכר (פלוני)הנולד מן האשה(פלונית) לנקבה (פלונית) הנולדת מן האשה (פלונית) השם טוב. רוח ה' תנחנו בגן עדן דאתפטר מן עלמא הדין ברעות אלהא מריה דשמיא וארעא. מלך מלכי המלכים ברחמיו ירחם עליו ויחוס ויחמול. מלך מלכי המלכים ברחמיו יסתירהו בצל כנפיו ובסתר אהלו. לחזות בנועם יי ולבקר בהיכלו. לקץ הימין יעמידהו. ומנחל עדניו ישקהו. ויצרור בצרור החיים את נשמתו. וישים כבוד מנוחתו. יי הוא נחלתו. וילוה אליו השלום. ועל משכבו יהיה שלום. כדכתיב יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו. הוא וכל שוכבי עמו ישראל בכלל הרחמים והסליחות וכן יהי רצון ונאמר אמן :

מפתחות הפרקים ע"פ א"ב